Biblia sacra Hebraica & Chaldaica

Buxtorf, Johann

Basileae, [1618-]1619

אין זה כי אם בית אלהים
וזה שער השמים:

S W.

הקשיבו אלי עמי ולאומי

אלי האזינו כי תורה מאתי תצא

BIBLIA SACRA HEBRAICA & CHALDAICA

Cum MASORA, quæ Critica Hebræorum sacra est, Magna & Parva, ac selectissimis Hebræorum interpretum Cõmentariis, Rabbi Salomonis Jarchi, R. Abrahami Aben Esræ, R. Davidis Kimchi, R. Levi Gerson, R. Saadię Gaon, R. Jeschajæ, & Notis ex authore, quem Baal Turim vocant, collectis, quibus textus Grammaticè & historicè illustratur.

In his nunc primùm, post quatuor editiones Venetas,

Textus Chaldaicus, qui TARGUM dicitur, à deformitate punctationis, & pravitate vocum innumerarũ, vindicatus; Loca in MASORA transposita, deficientia, pugnantia, numeris depravata, subsidio diversorum exemplarium & Concordãtiarum Hebraicarũ, quantum fieri potuit, reposita, restituta & conciliata sunt, ut in præfatione ampliùs declarabitur.

Studio fido & labore indefesso

JOHANNIS BUXTORFI, linguæ Sanctæ in Academia Basileensi Professoris Ord.

BASILEAE,

Sumptibus & typis LUDOVICI KÖNIG. 1619.

וכל בניך למודי יהוה ורב שלום בניך:

ומשפטי לאור עמים ארגיע.

גדול יהיה כבוד הבית הזה
האחרון מן הראשון:

D. Theodoro Zuingero, Ecclesiæ in minori Basilea Parocho vigilantissimo, genero, ut filio, dilectissimo, hocce Bibliorum opus post omnes alias editiones, maximè in Targum et Masora suâ industriâ illustratum, in paterni affectus testimonium et memoriam, dono reliquit, Johannes Buxtorfius, An. 16[illegible]

JOHANNES BUXTORFIUS
LINGUÆ HEBRÆÆ IN ACAdemia Basileensi Professor,

Lectori benevolo S. D.

CEntum anni sunt, Christiane Lector, quando Biblia Hebræa & Chaldæa, formâ majori, quam *Folium* vocant, inter Christi...nos omnium primò Veneriis in Italia, typis publicis excusa sunt. Editionis author fuit FELIX PRATENSIS, vir Theologus, & harum linguarum peritissimus, cujus ...xtat Psalterium ex Hebræo Latinè conversum & Notis illustratum, cujusque ductu & auspiciis DANIEL BOMBERGUS Antwerpiensis, linguam Hebræam exquisitè perdidicit, ejusq; cognitione allectus, æternum sibi postea nomen typographiâ Hebraicâ comparavit. Hic enim Pratensis, postquã Venetiis & Pisauri, Biblia Hebræa in Quarto paucis antè annis essent impressa, de ampliori ipsorũ ornatu & illustratione, cum Bombergo consilia contulit. Conquisitis itaq; diversis exemplaribus manuscriptis, adornavit opus Biblicum cum textu Hebræo, Chaldæo (qui Targum vulgò vocatur) & Cõmentariis insignium aliquot Hebræorũ, qui præ reliquis nomen in Israële obtinebant. Illud Opus Anno Christi M. DXV. inchoatum, prodiit Anno M. DXVII. quo eodem anno insigne Opus Biblicum Complutense in Hispania lucem vidit. Hujus Operis specimine, idem Bombergus permotus, de alio majori & prestantiori fervidè cogitavit. Accedit Hebræus doctissimus, R. Jacob filius Chajim, in veterum Hebræorum scriptis exercitatissimus, operamque offert. Non parcitur sumptibus aut labori ulli; ad novum Opus strenuissimè vigilatur. Sic anno Christi M. DXXV. eadem Biblia multipliciter aucta & illustrata, per eundem Bombergum typis divulgantur. Hic textus Hebraicus & Chaldaicus, majori & elegantiori charactere expressus, plura Commentaria adjecta, aliiq; tractatus subjuncti, qui textus sacri illustrationi insigniter profuturi judicati sunt. Inprimis verò per prædictum Hebræum adjecta fuit Masora major & minor, quæ Critica est textus sacri Hebraici.

Hæc prima fuit editio, Hebræorum studio & operâ elaborata, per quam prior illa Felicis Pratensis, primæ editionis nomen & laudem amisit.

Anno Christi M.D XLVIII. ex eadem Bombergi officina secunda editio prodiit, novo commentario in Pentateuchum, Samuelem, Jobum, Proverbia, Danielem & Chronicorum libros auctior, & contrà Aben Esræ Commentario in Jesaiam & in duodecim prophetas minores, minutior, cui R. Davidis commentarius substitutus. Per cætera primæ editioni fuit par.

Anno Christi M.DLXVIII. idem hoc opus per Johannem Degara, typis Bombergianis tertiò editum, ad formam editionis secundæ. Hoc tamen laudis huic editioni debetur, quòd secundã attentione & correctione diligentiori nonnihil superarit. At verò correctores isti vix vigesimam partem eorum animadverterunt, quæ emendationem merebantur.

Deniq; hoc ipso tempore quarta eorundem Bibliorum editio Venetiis sub prælo est, quæ sequenti anno nunciâ famâ, prodibit, sed elegantiâ typorum & nitore impressionis, cum præcedentib. editionibus neutiquam comparanda, quantum ex diversis foliis per Judæos nobis ostensis, manifestè deprehendimus.

Hac editione nihil obstante, consultum judicavit vir honestissimus, & ex plurimorum librorum editione, de re literaria optimè meritus, D. LUDOVICUS KÖNIG, civis & bibliopola Basileensis, idem Opus biblicum, sed nostro studio correctius elaboratum, prælo cõmittere. Quatuor autem sunt, quæ hoc Opus præcipuè cõtinet, nempe *Textum Hebræum, Textum Chaldæum, Masoram, & Commentaria Hebræorum*, prout jam antea Hebræi in suos præcipuè usus, illa huic Operi adjecerunt.

Textum Hebræum in antiquissima & verissima sua puritate & substantia, in minimo etiam apice, reliquimus. Impius enim, quisquis ei aliquid vel addiderit vel detraxerit, aut quovis modo in eo quid mutaverit.

Textum Chaldæum, qui Targum vulgò dicitur, & illustrissimus est textus Hebraici Commentarius, in Mose & Prophetis, ad antiquam, verã & perpetuam linguæ priscæ Chaldaicæ analogiã, libris Esræ & Danielis pulcherrimè præmonstratam, redegimus, & ab inepta & insigniter deformi punctatione, quã editiones Venetæ continent, vindicavimus. In Hagiographis, quorum paraphrasis Chaldaica longo tempore post Onkelum & Jonathanem, qui Mosen & Prophetas transtulerunt, cõscripta est, dialecto Hierosolymitanæ, quæ in ea præcipuè emicat, suam proprietatẽ, elegantiam & nitorem, studiosè reliquimus. Voces etiã innumeras, in manifesto mendo positas, vel ex aliorum locorũ collatione correximus, vel ad meliorem saltem lectionẽ & sensum, ex veterum auctoritate, revocavimus. Hæc ipsa, admirabili diligentiæ exemplo, in laudatissimo Complutensi Opere primùm tentata fuêre, & pleniùs etiam in Opere Regio Hispanico, per Christophorũ Plantinum Anno Christi M.D LXXII. impresso, exculta. Infinita tamẽ in his meliori curæ posterorum, fuerunt relicta. Nihil enim unquam simul fuit cœptum & perfectum. Quantum verò adjumenti per nos hic accesserit, quantæ tenebræ discussæ, quanta lux huic linguæ illata sit, id viri docti & quilibet harum literarum amantes & studiosi, ex ipsa lectione, & editionum collatione, cum gaudio & fructu percipient uberrimè.

Tertia horum Bibliorum pars *Massora* vocatur, estq; Critica sacra super textum Hebræum, ejus genuinam lectionem indicans, & adversus omnem corruptionẽ & depravationem eum firmissimè muniens, unde SEPES LEGIS ab Hebræis appellatur. In hac Massora vir doctissimus JOHANNES MERCERUS, professor literarum Hebraicarum in Academia Parisiensi, superiori seculo celeberrimus, defectus quosdã & errores, in Cõmentariis suis passim observavit & notavit. Hujus monitu nos primùm incitati, cœpimus quavis oblata occasione diligentiùs in eam inquirere. Maximè verò, dũ hoc Opus prælo cõmitteretur, animadvertimus, Notas quasdam quæ ad unius paginę textum pertinebant, vel contra textus ordinẽ præposterè fuisse locatas, vel in alienis paginis positas: in locorum Scripturæ citatione, vel integros locos quandoq; deficere, vel supra citatum numerum redundare: in numeris, quoties scilicet vox vel locutio aliqua in textu Hebręo sacro occurrat, Massoram majorẽ & minorem non rarò inter se discrepare, aliaq; typographica menda non pauca incidisse observavimus. Hæc talia in prima editione, in qua ex manuscriptis omnia excudebantur, fuisse cõmissa, non est mirum: at in sequentibus editionibus à Correctoribus Hebræis ista non fuisse deprehensa vel correcta, inexcusabilis est socordia. Nos verò his singulis, operâ Hebræi cujusdam adjuti, quotiescunq; nostram animadversionem & censuram incurrerent, curatricem manum adhibuimus, labesq; & maculas, quascunq; deprehendimus, diligenter eluimus.

Quarta pars continet Hebræorũ doctissimorum Cõmentaria, quæ ab Hebræis in præcedentib. editionibus huic Operi adjuncta fuerunt, & tam Hebræis quàm Christianis, legenda proposita. Ea vel separare vel planè rejicere, nec officii nec consilii nostri hoc tempore fuit. Est in iis mel, est in iis fel. Melleum, quod ad linguę Hebraicæ proprietatem meliùs explicãdam, quodq; ad literalem Grãmaticumq; Scripturæ sensum genuinè illustrandũ facit commodumq; est, suscipimus, quod & omnes alii viri docti, quotquot accuratiorem & perfectiorẽ linguæ Hebraicæ cognitionem inter Christianos assecuti sunt, hactenus fecerunt. Felleum, quod in rerum tractatione perversa aut falsa occurrit, & maximè in iis locis qui de promisso Messia, ejusq; persona & officio agunt, id totum ipsis relinquimus, *ut sit cõtra eos loco testis perpetui*, ut Moses loquitur Deut.31.26, *quòd cæcitate percussi sint*, ut idẽ prædixerat Deut.28.28. *quòd oculis non vident, auribus nõ audiunt, corde non intelligunt*, ut Deus per Jesaiam minatus, cap.6,10, *quòd spiritu soporis alti perfusi sunt, quòd oculi ipsorum obstipati, ut verbum Dei ipsis factum sit ceu liber obsignatus*, ut idem Jesaias c.29,10, *quòd Deum dereliquerint scaturiginem aquarum viventiũ, & effoderint sibi cisternas, cisternas fractas quæ non capiunt aquas*, ut Jeremias conquestus est de ipsis cap.2.13, *quòd deniq; occalluerunt mentes illorum, adeo ut ad hodiernum usque diem in lectione Veteris Testamenti maneat obductum velamen illud, quod in Christo inutile factum tollitur: Immò ad hunc usque diem quum legitur Moses, velamen cordi eorum impositum est*, ut Paulus Apostolus de ipsis luculentissimè testatur in epistola 2 ad Corinth.cap.3: *Quando autem converterit se* (Israël) *ad Dominum, tolletur velamen illud*, ibid. ver.16. Hanc gratiam ipsi ex toto pectore sincerè precamur. Nobis verò ipsorum cæcitas argumento sit, ut Verbi Dei lucem tantò ardentiori & gratiori animo amplectamur, eamque in ecclesia Christi ad plurimorum ædificationem magis magisque propagemus.

Sed de quatuor harum partium, quæ in hoc Opere biblico continentur, ampliori usu, hujusq; editionis & omnium, quæ in ea illustranda præstitimus, fine & scopo, specialem & sufficientem Instructionem unà cum complero hoc Opere, Deo annuente, proponemus, ad quam Christianum & benevolum quemque Lectorem hoc tempore remittimus, & nostris hisce studiis & laboribus favere optamus. Perscriptum Basileæ, 22. Augusti, Anno Christi Salvatoris nostri M. DCXVIII.

הקשיבו אלי עמי ולאומי

ה׳ תשועתך באמרתך׳ בכל דור ודור ממשלתך׃
אשר בדרכי נועם · הרימות בחור מעם · והוא האדון
לודוויג קינ״ג שמו · אשר בטוב שכלו וטעמו · ראה כי חלפו
ורבו השני׳ · אשר נדפסו העשרים וארבע גדולים ישנים ·
ודבר ה׳ יקר בימי׳ · כמעט שפירושם הוא נשתכחו מהעמי׳ ·
ואמר שתחזקו ויהיו לאחדי׳ · בדפוס הכ״ד החדשי׳ · ונעשה לנו
שם בארץ · להסיר מהם כל מכשול ופרץ · בכל מאודנו
נשתדל לגומרם · מכל שגיאות לשומרם:

ואלה החונים עליו׳ רש״י על כל הכ״ד: ואבן עזרא
על החומש׳ תהילים משלי איוב וחמש מגילות׳ דניאל עזרא
ונחמיה: על ישעיה ועל תרי עשר הוספנו פירושו על הראשוני׳:
ופרפראות מבעל הטורי׳ על החומש: רד״ק׳ על נביאי׳ הראשוני׳
ואחרונים וד״ה: רלב״ג׳ על נביאים הראשונים ומשלי
ואיוב: ר׳ סעדיה גאון׳ על דניאל: קיצור
פי׳ ר׳ ישעיה׳ על שמואל:

והמקראות מתורגמים מנוקדים ומוטעמים ונמסרים על פי דרכי
הסופרים קדמונינו אנשי כנסת הגדולה והסופרים הבאים אחריהם
אשר על משקולם ומכלולם דרכנו כגון אותיות תלויות וקטנות
וגדולות ועקומות ונקוד שרבה על הכתב וכתב שרבה על
הנקוד וסתומות ופתוחות ונכתב ולא נקרא ונקרא
ולא נכתב ואותיות מנוזרות:

כל אלו מונים משני עבריהם מזה ומזה מכל חסיר ויתיר
וחילוף ושינוי מקומו אשר בכל הראשונים · הטיבו באחרונים.
כאשר יראה הקורא ויגל לבנו וישמח כבודו:

נדפסו בשנת למען יברכך ה׳ אלהיך בכל משלח ידיך
בבאזיליא הבירה במצות האדון לודוויג
קיניג הנ״ל ובביתו:

ומשפטי לאור עמים ארגיע.

אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם · האישים בכלל בני אדם · ולא יצאו ללמד לעצמן · אלא ללמד את הכלל · והקריאה אל האישים לעורר המשכילים כזוהר הרקיע לעיין ולחפש ולבדוק ולשפוט משפט צדק · וליתן תודה לה' אלהי יעקב שהורנו בדרכיו לילך וליישר אורחות החיים · יען אשר הטבנו לעשות הישר בעיני אלהים ואדם · אחר אשר העיר ה' את רוח הנדיב המהולל האדון לודוויג קי"נג מתושבי באזיליאה להדפיס הספר הקדוש של עשרים וארבע גדולים להקים עדות ביעקב ותורה בישראל · ואקרב אל המלאכה מלאכת הקודש לזקק לנקות ולצרף הדפוס על מקום האפשר ביד אפשרות האנושי' בעזרת הש"י · בצירוף החכם מחכמי הנוצרים המלומד הגדול בלשון הקודש ובלשון התרגום ובדקדוקיהם אשר כמוהו לא נמצא בימיהם ה"ה האדון יוחנן בוקשט"ארף אשר ברומי קרת מושבו וחבירים מקשיבים לקולו · בטוב שכלו הטיב בלשון התרגום אשר המעיין ימצא בו נחת רוח · להיות שהחזיר הלשון ליושנו כבורין ובלשונו האמתית בתוספות ובחסרות ובסימני איזה אותיות ונקודות לפי מקור הלשון · ובהשלמת הספר אדבר בזה יותר אם ינזור לי הנוזר י"ת בחיים :

וכראותינו ההפוכות וההשתבשות · חסירות ויתירות · מוקדם ומאוחר במסרה גדולה וקטנה ובבעל הטורים במציאות שתים שהן ארבע · אשר בכל שלשה הדפוסים שנדפסו מקדם בווניציאה · אמרנו נעשה לנו שם בארץ להשיב דברו הטוב כל אחד על מקומו בשלימותו באותות על מקומו · וכל יתור לבטל והחסרון במקום האפשרי למלא · כאשר בסוף הספר כל אחד ואחד בארוכות אל בני אדם נגלה · ולא חס האדון קי"נג הנ"ל על ממונו והוציאו כדי להעביר כל הכרך של כ"ד דפוס ווינציאה · ובכל מקום שימצא בו שום פסול פיגול נותר או חוץ למקומו להרשימו כדי לתקן כל דבר ודבר על אמיתתו · וביתר שאת ועוז התקינו הכל כפי הצורך · כאשר עיני הקור' תחזינה מישרים : ואם ימצא בו שום טעות באיזה נקוד או אות כדרך כל הדפוס כי השגיאות מי יבין · הלא הקורא משכיל בנקל יוכל לתקן המעוות · אבל באלה הדברים אשר הטבנו אם לא עכשיו אהי פסילה דלא הדר · ולקחתם לכם פרי ע"ץ הדר · והחכם ישמע ויוסיף בו לקח · ואגב מעליותיה על חד תרין יקח · כי לעלות השמימה הוא סולם · וה' יתכנו להגבוהה ולא יבושו עמי לעולם · במהרה בימינו אמן :

כ"ע אהוב' עבדכם הדורש טוב לעמו ודובר
שלום הצעיר והמצער
אברהם בן לא"מ הח"ר אליעזר זצ"ל
ברונשוויג :

אמר המעתיק

ישתבח הבורא הנמצא ועין לא תשורנו הנעלם וכל דורשו ימצאנו, אשר חנן למין האנושי לשון למודי למלאת עניני חמודיו, ביד השכל במודיו, והיא לאחדיו, ללקוט דביריו ושביביו, וללמוד ניביו ונתיביו, וזרח לעמו בנו בכורו לשון הקדש אשר היא לשון התורה והנבואות, היורדת פלאות, לפקוח עיני עורות, והיא למאורות, למען דעת כל עמי הארץ כי לשון הקדש אין ערוך אליה בצחות מליה ונועם משליה, והיא כעץ חיים תרופה לבעליה, והחכמה תחיה בעליה, והאלהים אשר נתנה לעם אשר בחר לו להם לבדם הביאה, ובכל ידו החביאה, והם ידעו סודיה, דקדוקיה ופרטיה, ומסלות ארחותיה: ואנשי הכנסיה הגדולה אשר היו בתוכם אור הבזק, הנמרץ החזק, הזהב המזוקק, אשר בלבו כל חק מחוקק, הציבו ציונים ובנו לה חיל וחומה ומקוה בין החומותים, וישימו בריח ודלתים, לבצר מעוזה ולהשאירה ברה וטהורה, ויתנגשו כלם לערפל סביב לקחה, ותימרות רקחה, והתקדשו לאתות אם שיחה, אשר על מזבחה, למען לא ישולח בה יד ולא ירמסנה כף, ושימנה מטרה לכל שכל, וקשרו קשרי רבי זהב מלותיה מטוב אמרות יי' אמרות טהורות, ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים ויתנבאו ולא יספו, ולשמוע נוראות ניבם נדיבי עמים נאספו, ואחריהם נסתם החזון ומובאו, ונסתלק הכבוד ההוא ומוראו, ולא יסף עוד מלאך יי' להראה, כי לא קם אחריהם, מי יעשה כמעשיהם, והנה אנחנו אלה פה היום מלקטים שכחת שבליהם, ומזנבים נחשליהם, ויום ולילה נרוץ במעגליהם, ונגע ולא נגיע אליהם:

אמר המגיד

שלו הייתי בביתי ורענן בהיכלי שוקל על למודי בטוניס המדינה אשר קרוב לקרה גבול קרטג'נא הקדומה וטלטלני הזמן בארצות המערב לא השיב ידו מבלע ושב ורפא לנו ואחני פה ויניציא"ה הבירה היא העיר הגדולה וגם פה לא עשיתי מחומה כי יד הזמן נשגבה ורמה וטרדותיו ושבותיו בעיר מצאוני הנוני פגעוני הממוני, ויהי כמשלש חדשים למנותי יצאתי מעט מבור התלאות ואני בארץ תלאובות, אמרתי ברעיוני הלבבות אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובנ', כראותי את העיר משתאה מחרים והנה לקראתי כי הקרה ה' לפני איש אחד מחסידי הנוצרים איש היחס והמעלה שמו דניאל בומבירג"י יצ"ו בהשתדלות איש עברי אשר הרבה טובותיו עמי שמו רבי חיים אלטון בן הנעלה ר' משה אלטון יצ"ו, ויביאני אל בית דפוסו ויראני כל בית נכותו ויאמר סורה שבה כי פה תמצא מרגוע לנפשך וצרי למכאוב כי חפצתי שתגיה ספרי הנדפסים להסיר מהם מוקשי הטעות ותזככם ותצרפם בכור העיונית ותשקלם במאזני הישריות עד יצאו מלובנים ומצורפים כצרוף כסף ומבוחנים כבחון הזהב, ואע"פ שראיתי כספו גדולה מהשגתי אמרתי בלבי אין מסרבין לגדול ואפילו הכי אמינא ליה דאנא לא ידענא כולי האי ולא קרוב מהאי כדגרסי' בירושלמי ס"פ אלו הגולין בר נש דתני חדא מכילא והוה אזל לאתר דאיכון מוקרין ליה בגין תרתי צריך למימר להו חדא מכילא אנא חכים כלומר בחדא מסכתא אני מכיר, ולפי דדעתי קלישא דמה אנא הפעוט השפל להכנס בגדולות כאלה דאנו כפיק מניהו חורבא כהא דר' ישמעאל בפרק היה נוטל ובדוכתי אחריתי בני הזהר במלאכתך שמלאכת' מלאכת שמי' שמא תחסיר או תותיר אות נמצאת מחריב העולם כלו, וכ"ש בזמן הזה דאין לחלק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה שאם הוטעה בספר אין בין זה לזה שמזה יבא לאסור המותר ולהתיר האסור לפום כן לא סמיכנא על דעתי עד דחזינא בספרי דוקני בתרין ותלתא אי הוו מכווני מוטב ואי לא ברירנא מנהון מה דחזי לן דלא קשה מידי ומתקנינן ליה עד דאתבריר לן דנהיר ובהיר וכבר הזהירו והרבינו אלה הר"מבן והר"שב בחידושיהם לבלתי הגיה מסברא:

ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר הש"י רוח השר אשר עשיתי עמו ואמץ לבבו להדפיס כ"ד ויאמר לי אזור נא כגבר חלציך כי חפצי להדפיס כ"ד באופן זה שיהיה עם פי' ותרגום ומסרה גדולה וקטנה וקריין וכתבן וכתבן ולא קריין ומלאים וחסרים וכולהו דקדוקי ספרי ובתר הכי המסרה הגדולה כדרך הערוך למען ירוץ קורא בה למצוא מבוקשו, ותקף כדוב שכול לא אחר לעשות כי חפץ בב"ת יעקב קרא לאומנים הבקיאים בטיב הדפוס ואיש כלי מפצו בידו לעשות מלאכתו ובראותי כי הדבר נחוץ ותועלת ותפארת ישרא' להראות העמים והשרים יופי ומעלת תורתינו הקדושה כי למן היום אשר נתנה בספר לא נעשת כמתכונת' וגדלה מעלתה בעיני הבונ"ים היתה לראש פנה שמתי מגמת פני למלאת כספו:

ובהיות כי ראיתי הרבה מההמון ועמם הרבה מכתות חכמינו אשר עמנו היום בדורינו זה אינם מעריכין בלבם לא מסורת ולא חד מדרכי המסרה באמרם כי מה תועלת ימשך להם ממנה וכמעט נשכחה ונאבדה: לכן נערתי חצני משום עת לעשות ליי' להראות העמי' והשרי' מעלת המסרה וכי זולתה אי איפשר לכתוב הספרים ביושר ובתיקון וכל שכן ס"ת:

וגם כשיב ונשיג על קצת מגדולי חכמינו האחרונים ז"ל קרובים לזמננו אשר הניחו כי הקרי וכתיב נמצאו כן כי בגלות הראשונה אבדו הספרים והשיגם הטלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה מצאו מחלוקת בספרים ובמקו' שהשיגם הספק והבלבול כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים להיותם מסופקים במה שמצאו עכ"ל: ועכתם רחוקה מני כאשר אבאר ואשיג עליהם מהג"מ':

וגם נעיר על ההפרש שיש בין גמרא דילן ובין בעלי המסורת בכמה דוכתי ובכולהו נקיטי בהון קהוותן ונייתי מנהון מה דנ"מ ירנא,

וגם נשיב על המינים הדוברי' עלינו עתק כי שינינו והלפנו בתורתינו הקדושה כמו בי"ח מלין תיקון סופרים ובעטור סופרי' והקרי וכתי' ומנהג הלשון,

גם אבאר הסדר אשר נהגתי במסרה' קטנה ובמסר' גדולה למען ירוץ הקורא בה:

וקודם אערוך מלחמה עם החכמים האחרונים ז"ל הקרובים לזמנינו זה כי דברו שלא כהוגן על תורתינו הקדושה באומרם כי הקרי וכתיב היו ספקות נסתפקו אנשי כנסת הגדולה ואלה שמותם ולשונם:

האפודי בפ"ז מספרו בדקדוק כתב וז"ל השלם ראש הסופרים עזרא הכהן הסופר נער חצנו ושם כל מאמצי כחו לתקן המעוות וכן עשו כל הסופרים הבאים אחריו ותקנו הספרים ההם בתכלית מה שאיפשר עד שהיה זה סבה להשארם שלמים במנות הפרשיות והפסוקים והתיבות והאותיות והמלא והחסר והזר והנוהג מנהג הלשון וזולת זה ולזה נקראו סופרים ועשו בזה חבורים והם ספרי המסרה ובמקומות אשר השיגם ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא עד כאן לשונו:

והקמחי ז"ל תמהני על פה קדוש שדבר משנים לזה בהקדמתו לנביאים ראשונים, וז"ל, ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו טלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם על הבירור כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפני' וכן כתבו בדרך א' מבחוץ ובדרך אחר מבפנים ע"כ:

והשר דון יצחק אברבנאל ז"ל השיג עליה' בהקדמתו לספר ירמיה ז"ל והדעת הזה אשר הסכימו בו החכמי' האלה ועצת רחק' מני כי איך אוכל בנפשי להאמין ואיך אעלה על שפתי שמצא עזרא הסופר ספר תורת האלהי' וספרי נביאיו מסופקי' בהפסד ובלבול והלא ס"ת שחסר ממנו אות אחת הוא פסול כ"ש בקרי וכתיב שבאו בתורה שכפי הקרי יחסרו בתורה כמה וכמה מהאותיות וכו':

עוד אמר ז"ל הנה עוד אשא משלם כפי הסברה הגוברת אם היה הקרי וכתי' כפי מה שמצאו בספרים המחולפים ולא אפשיטא לעזרא הסופר איזה הדרך מהם ישכון אור ושם שתי הנסחאות הא' מבחוץ והא' מבפנים א"כ איפה למה בפי' הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתי' ולמה עזרא בהיות הדבר אצלו מסופק עשה הניקוד תמיד מסכי' עם הקרי ולא עם הכתיב ואם היה כן דעתו היה לו לשום נסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה והכתיב ישים מבחוץ כיון שלא הסכים בה דעתו:

שנית אם היתה סבת זה הפסד ובלבול שנפל בספרים מצד הגלות היה ראוי שיבא ע"ד מקרה כפי המקום שנשטשטש או נמצא ואתה תמצא בספר תורת האלהים בפ' לך לך שכתוב מלך צביים והקרי הוא מלך צבאים וכן כתוב פעם אחרת ואם נפל במקרה הטשטוש והבלבול במלת צביים תמיד וכן כולם כמו נערה שכתו' נער כ"ב פעמים במ"א מלא שהוא נתנו לאבי הנערה, וכן בעפולים בטחורים ישגלנה ישכבנה אלא שאין הדבר כאשר חשבו החכמים האלה ושרי להו מריהו:

ותירץ כי אמתת הענין אצלו כי עזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלימותם ותמותם וקודם שהתעורר לעשות הניקוד והטעמי' וס"פ עיין במקרא והדברי' אשר נראו אלין זרים כפי טבע הלשון וכוונת הספור חשב בעצמו שהיה זה לאחד מב' סבות אם שכיון הכות' בדברי' הזרי' ההם סוד מן הסודו' מסתרי התורה כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגשת ליגוע דבר מספרי האלהי' כי הבין בדעתו שבחכמה יתירה נכתבו כן ושלסבה מן הסבו' נכתבו האותיו' החסרות והיתרות והלשונו' הזרי' ולכן הניחם בכתב מבפני' כמו שנכתבו האמנם שם מבחוץ הקרי שהו' פירוש הכתו' הזר ההוא כפי טבע הלשון ופשוטו' הענ' ומזה המין תמצא כל הקרי וכתיב שבתורה, וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולי' שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורים, וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה, גם אפשר שחשב עזרא שהיו בספרי הקדש תיבות ומלו' שלא נכתבו כן בזרותם אלא לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה והיה זה מהנביא כשגגה היוצאת מלפני השליט ולכן הוצרך לפרש אמתת המלה ההיא כפי הספור והוא ענין הקרי אשר שם מבחוץ כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוח הקדש וכתיבתם ועשה זה בעצמו ר"ל לפרש התיבה והמלה ההיא ושמו מבחוץ להיותו הפי' שפי' הוא מעצמו ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיה כשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיהו כן בטעות ובשגגה וכו', והאריך בהקדמתו שם לספר ירמיה עד הנה התבאר שהקרי וכתי' והקרי ולא כתי' כולו ענין הפי' וכן הוא הכתי' ולא קרי שראה עזרא מלות כתובות שאין להם ענין כפי פשט הדברים ולכן לא עשה בהם נקודה כלל ולא יקרא ומזה תדע שהספרים אשר נפל בהם הרבה מזה הוא לחסרון המדבר בידיעת דרכי הלשון או בידיעת דקדוק הכתיבה ולכן היו בספר ירמיה פ"א מקרי וכתיב ובספר שמואל שכתבו ירמיה רבו בו בכמו' הקרי וכתיב בכמו קל"ג וכו' עד אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכמות כתיבתה קרוב לל' פעמים ספר ירמיהו לא נמצאו בה מקרי וכתיב אלא מעט מזער ס"ה וכו' עכ"ל, ונן הונך ומונה כמה מהקרי וכתיב באו בכל ספר להורות מי מהנביאים

היה יותר בקי בדקדוק הלשון׳ ותשובותיו רחוקו מני כאשר אבאר ואשיב עליו:

אמנם קשיותיו אשר הקשה על הקמחי והאפודי טובים ונכוחים הם׳ וכהשגי׳ והשיבי׳ על תשובותיו יושגו ג״כ הם כי כל אלו התרוצים נלעגו הקמחי והאפודי כולם הם מסברה ואנן לית לן כי אם תלמודא דילן אשר קבלנו עלינו כי לבן של ראשונים כפתחו של אולם והם אמת ודבריהם אמת:

ואומר כי מה שאמר השר האברבנאל ז״ל שעזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלימותם ותמותם כמו שנכתבו אמת ויציב דבר:

ואמנם במה שאמר בתירוץ הה׳ אם שכיון שכותב כמו שנכתבו בדברים הזרים ההם וכו׳ עד האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פי׳ הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ליתא לדבריו דהא בהדיא גרסינן במסכת נדרים פ׳ אין בין המודר אמר רב איקא בר אביי אמר רב חננאל אמר רב מאי דכתי׳ ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא ויקראו בספר תורת אלהים זה מקרא מפורש זה תרגו׳ ושום שכל אלו הפסוקי׳ ויבינו במקר׳ זה פסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורת א״ר יצחק מקרא סופרי׳ ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הל״מ׳ מקרא סופרים ארץ שמים מצרים׳ עטור סופרים אחר תעבורו׳ אחר תלך׳ אחר תאסף׳ קדמו שרים אחר נוגנים׳ משפטיך תהום רבה׳ קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו׳ איש דכאשר ישאל איש בדבר האלהים׳ באים דנבנתה׳ לה דפליטה׳ את דהגד הוגד לי׳ אלי דהגורן׳ אלי דהשעורים׳ הלין קריין ולא כתבן׳ וכתבן ולא קריין נא דיסלח׳ את דהמצוה׳ ידרוך דהדורך׳ חמש דפאת נגב׳ אם דכי גואל׳ הלין כתבן ולא קריין עכ״ל הגמרא: את דהמצוה איכא דאמרי דבפרש׳ ואתחנן ולא היא דלא נמצא בספרי׳ שלנו וג״ם בספרי המסרה לא מני ליה ובמסר׳ חשיב כל הכי וטפי עליהו אחריני מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמיהו גבי צדקיהו חי יי׳ אשר עשה לנו את הנפש הזאת׳ ורש״י ז״ל פי׳ את דהמצוה כתי׳ בירמי׳ עכ׳׳ ועטור סופרי׳ עיין לקמן בתשוב׳ השיני׳:

הא דקיטינן דכולהו הל״מ ולא שם עזר׳ הסופר מבחוץ הקרי שהוא פי׳ הכתו׳ הזר וגם לא היה זר בעיניו אז ולא השיגו לא ספק ולא בלבול כי כלהו הל״מ כדגרסינן לעיל:

ותו קשה בעיני מה שא״מ ז״ל וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולי׳ שהו׳ לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהי׳ ההם הוצר׳ לפרש בקרי שהם טחורי׳ וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה עכ״ל:

וליתא לדבריו דהא בהדי׳ גרסינ׳ ס״פ הקור׳ את המגילה עומד ת״ר כל המקראו׳ הכתובי׳ בתורה לגנאי קורי׳ אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולי׳ בטחורים חריוני׳ דביונים לאכול את חוריהם ולשתות את מימי שיניהם לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם למחראות למוצאות עכ׳׳ ופרש״י ז״ל ישגלנה לשון כלבא כדכתיב והשגל יושבת אצלו כלבתא וכן פי׳ בערוך בערך דבין ישגלנה משמע בזמ׳ ככלבא כמו והשגל יושבת אצלו ישכבנה משמ׳ דרך אישות בקדושין ובחופה עכ״ל׳ א״כ אינו לפי שלא ידענו מה הם הגבוהים ההם וגם שם שגל לא נאמר על המלכה ועיין בפ״ק דר״ה:

ולא אשיב על דברי השר האברבנאל בסבה הב׳ באומרו כי המלות נכתבו כן בזרותם לסבה מן הסבות אם להיו׳ האומ׳ אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת הלשון העברי׳ ואם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה כי תמהני עליו אם דבר זה יצא מפי אדם דוגמתו ז״ל היעלה על דעת כי הנביאי׳ קצרה ידם בכל אלה׳ א״כ הוא ז״ל היה גדול מהם בדקדוק הלשו׳ העברי׳ וחיי ראשי כי לא אאמין דבר זה׳ ואם היה בשגגה כמו שכתב הוא ז״ל למה הנביא או המדבר ברוח הקדש לא תקנו ההם השגגה נפל׳ בספר ירמיה פ״א פעמי׳ ובספר שמוא׳ שכתבו ירמיה כמו שהוכיח הוא ז״ל דכנו בן הקרי והכתי׳ בכמו ק״ל, כמו שמנה הוא ז״ל היעלה על לב נביא שנאמ׳ עליו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך יפול בשגגות כאלה׳ סוף דבר נראה או כאלו השר ז״ל לא ראה הגמרא ואליבא דגמרא לא נהיר ולא צהיר מה לתירץ׳ ואולי כי השר ז״ל היתה רוח אחרת עמו ולא נעלם ממנו או הגמרא כי דרך בדרך הרב הגדול הרמב״ם ז״ל במורה הנבוכים להראות כחו כי זולת הגמרא יש דרך לתרץ׳

ואם יקשה המקשה הא לא אשכח׳ בגמ׳ מקריי׳ וכתבן ולא קריין ועטור סופרים וכו׳ אלא מה דחשיב בגמ׳ ובמסרה חשיב כל הכי וטפי עליהו כמה וכמה ונעלם אימא לך דבשארא בעי לתרוצי כדתירץ השר האברבנאל ז״ל דס״ל למימר הכי דקחשיב בגמרא כולהו הל״מ ובשארא לא:

ואברא דבמסרה חשיב כל הכי וטפי עליהו טפי ממה דמייתי במסכת סופרי׳ אבל לא קשה מידי דגרסי׳ במסכת סופרים פרק ו׳ א״ר שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמצאו בעזרה ספר מעון ספר זעטוטי ספר היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים מצאו כתו׳ מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתו׳ וש׳ זעטוטי בני ישר׳ לא שלח ידו ובשנים מצאו כתוב וש׳ אצילי בני ישר׳ לא שלח ידו וקיימו שנים ובטלו אחד עכ׳׳ ואם איתא להא דאמר השר האברבנ״ל שלכן לא מלאה ידו לעזרא לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמ׳ נכתבו לא ימנע מחלוקה אם שהיה יודע שהם הל״מ ואם שהיו ספקות כדפי׳ הקמחי ז״ל והאפודי ואם תאמר שלא היה יודע שהם הל״מ למה לא מחק והלך אחר הרוב דהא חזינן דבג׳ ספרים שנמצאו בעזרה הלכו אחר הרוב ואת״ כולם היו שוים ולכן נמנע מלגשת למחוק ועשה הקרי מבחוץ אם כן יורני כיצד נקרא בס״ת שאסור לקרות אפי׳ אות אחת שלא מן הכתב היעלה על לב שנקרא הקרי שתקן עזרא הסופר שהוא פי׳ הכתו׳ הזר לדעתו ז״ל ונניח הכת׳ שהוא כתו׳ באצבע אלהים אלא על כרחין אית לן למימ׳ שכלם הל״מ ונמצא שזה ז״ל להרשב״א ז״ל היאך נקרא שלא מן הכתב בעפולי׳ בטחורים ישגלנה ישכבנה ותירץ הרשב״א ז״ל וז״ל

וששאלת כיון שאסור לקרות בתורה אפי׳ אות אחת שלא מן הכתב היאך ס״ל קורא ישכבנה והוא כתוב ישגלנה וכן בכל תיבה שיש בה קרי וכתי׳ שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי הקרי:

תשובה זו הל״מ וכמ״ש בנדרים פרק אין בין המודר מקרא סופרי׳ ועטור סופרים כתבן ולא קריין כולן הל״מ עכ״ל׳ ומהתשובה איכא למידק דהשו״א לא הוה ידע דאינון הל״מ מדקאזיל להרשב״א ז״ל השיב זו הל״מ וכו׳ ומאחר דאינון הל״מ תו ליכא לאקשויי מידי׳ ונראה שגם הרשב״א ז״ל נסתייע מההיא דפרק אין בין המודר ואף על פי שבאו בתורה כמה וכמה קרי וכתיב זולת מה דמייתי בגמרא כדפרכינן לעיל ואם היו ספקות כדפי׳ הקמחי ז״ל והאפודי היאך לא מני לון בהדי הנך דמסכת סופרים ומדקאזינן דלא מני ולא קחשיב אלא ג׳ א״כ שארא כולהו לא הוו ספיקי ואם איתא דהוו ספיקי הוה אזל בהו בתר רובא כדאזלי בהנך דמסכת סופרי׳ ולא הוה תולה מבחוץ כדתרצינן לעיל:

ולא יקשה מידי מה שכתב השר ז״ל וז״ל ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו עכ״ל׳ אשיב עליו ממה נפשך מה שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור לא ימנע מחלוקה אם שהיה הל״מ וגילו לו שכך צריך להיות ואם שלא גילו לו שכך הל״מ׳ אם לא גילו לו שכך הל״מ א״כ היה יודע בבירור שכך צריך להיות שכך קבלו מהנביאים א״כ מאי קאמר במה שאמר כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברי׳ ברוח הקדש׳ ותו קא קשה א״כ הוא שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור למה לא תיקנו הם דהיינו הנביאים וחכמי הדור אלא על כרחין דבין הקרי ובין הכתיב כולהו הל״מ כדאוכחנא לעיל מההיא דפ׳ אין בין המודר:

ומה שאמ׳ בסבה הראשונ׳ אם שכיון הכותב בדברי׳ הזרי׳ ההם סוד מן הסודו׳ מסתרי התור׳ כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלא׳ ידו לגשת למחוק וכו׳ עכ״ל כך יש לנו להאמי׳ בודאי כמו שהוכיח הרב הגדול הרמב״ן ז״ל ראש המקובלי׳ האחרוני׳ בהקדמתו לביאורו לפירו׳ החומש עי״ש ותמהני על השר ז״ל כיצד הניח הדבר בספק שא״כ בסבה הב׳ כת׳ על ירמי׳ בזרו׳ הלשו׳ כמו באות נפשו שאפה רוח שקרי מבחוץ נפשה שכך נראה מטבע הלשו׳ והדב׳ סוד מסודו׳ התור׳ בסוד היבו׳ והמשכיל יבין:

נקיטינן מכולהו הני פרכי וקושיין דכל מילי דקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין וכולהו דהכי דמסרה כולהו הל״מ ודלא כאשר כתבו החכמים האלה דלעיל כדגרסי׳ מהגמ׳ דנדרי׳ דפ׳ אין בין המודר דאייתינן לעיל:

ומיהו אשכחנא בכמה דוכתי דתלמודא חולק על המסורת כדאשכחן במסכת נדה פרק בנות כותיים גבי משכב תחתון ועליון גבי והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים והנשא כתיב חס׳ וי״ו:

והקשו התו׳ שם תימה דבמסורת הוא מלא ותירצו ומיהו מצינו שהתלמוד חולק על המסורת כדאשכחן במסכת שבת פרק במה בהמה גבי בני עלי מעבירם כתי׳ וז״ל הגמ׳ שם והכתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתי׳ עכ׳:

ונתקשה לרש״י ז״ל וז״ל קשה בעיני שם התוס׳ הכו׳ כאן כי אומ׳ אני שטעו׳ גדול הוא ולא גלה להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתוב מעבירים מלא וגם במסורת הגדולה במקו׳ שמנויין שם כל התיבות שכתוב בהן יו״ד ולא קריינן לא נמנה זה והם מנויין על פי החשבון׳ וזו איכה קשיא להאי מעבירי׳ לאו לשו׳ עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנ׳ והכי קאמ׳ להו עלי לא טובה השמוע׳ אשר אנכי שומע את עם יי׳ מעבירין ומכריזין וקובלין עליכם והאי מעבירים לשון רבים הן ואעם יי׳ קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברי׳ ולא היו מעבירי׳ את אחרי׳ עכ״ל:

וכתבו התוספות על זה וז״ל התלמוד שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישרא׳ ארבעים שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ׳ שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל הספרים שלנו כתוב עשרים שנה עכ״ל התוספות:

ולי נראה דלא קשה מידי הא דשמשון משמע כנדרש למה נאמר ב׳ פעמי׳ כי שפט את ישראל עשרים שנה א״ר אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה אחר מותו ועשרים אחר חייו והיינו ארבעים בתרי זימני דתלמודא לא אמר מאי דכתיב והוא שפט את ישראל ארבעים שנה אלא והוא שפט את ישראל ארבעים שנה דמשמע כנדרש והשתא אתי שפיר ודוק עכ׳:

ותמיהא לי על רש״י ז״ל דהא היה בקי במס׳ וסבירא ליה כדעת בעלי המסרה דהא לעיל גבי בני עלי דפרק במה בהמה הקשה מהמסרה על רב הונא בריה דרב יהושע וכתב ואומר אני שטעות גדול הוא וכו׳ והא אשכחן בכמה דוכתי דסבירא ליה דלא כדעת בעלי המסרה גבי ולבני הפילגשים כתב בפירוש החומש פלגשם כתיב חס׳ יו״ד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר והיא קטורה מלשון בר״ר וכן ויהי ביום כלות משה כלת כתיב עכ׳׳ ובהדיא במסרה כתיב הפלגשים ב׳ מלא דמלאי׳ דין ועל יד הגאי שומר הפילגשים וכן ביום כלות משה כתוב במסורת הקטנה לית מלא׳

ותו אשכחן דפי׳ בפי׳ החומש בפרשת ואתחנן מזוזות ביתך מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת׳ ותימה דבמסורת הוא כתוב מלא בוי״ו בין זיי״ן לתי״ו׳ ורש״י ז״ל סבר לה כר׳ מאיר במנחות פ׳ הקומץ את המנחה גבי הא דגרסי׳ רב כפא איקלע לבי בר שמואל חזא ההו׳ פיתחא דלא הוה לי׳ פצימיה אלא משמאלא ועבידה לי׳ מזוזה א״ל כמאן כר׳ מאיר ושיילינן עלה מאי ר׳ מאיר דתניא בית שאין לו אלא פצים אחד ר׳ מאיר מחייב במזוזה וחכמים פוטרים מ״ט דר׳ מאיר דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים כשהוא אומר מזוזת בפרשה שניה שאין ת״ל לבני אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט מיעטו הכתוב למזוזה אחת דברי רבי ישמעאל וכו׳ עכ״ל הגמרא שם׳ וא״כ להוי משמע קצת דכתיב מזוזות

מלא

הקדמה

מלא בשני ווין ולא מזוזת חס׳ דהא ר׳ ישמע׳ אית ליה יש אם למסורת פי׳ לדרוש על פי הכתב כדגרסינן בריש סנהדרין גבי לטטפת מיהו אין ראיה מזה דהכי נמי אשכחן ר׳ עקיבא דאית ליה יש אם למקרא פירוש לדרוש כפי הדבור הקרוי כההיא דלטוטפת ובפרק כל שעה אית ליה יש אם למסורת תוס׳ ע״כ׳

ותו בפרק הבונה הקשו התוס׳ על רש״י ז״ל גבי הא דתניא רבי יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיה׳ בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם הרי מ״ם יו״ד מ״ם מכאן רמז לניסוך המים מן התורה וכו׳ ורש״י ז״ל גריס במקום בשביעי כמשפטם בשמיני כמשפטם וז״ל התוס׳ בשביעי כמשפטם גרסי׳ כדמוכח בפ״ק דתענית וכן הוא במסורת הגדולה ודלא כרש״י ז״ל דגריס בשמיני בספ״פ לולב וערבה עכ״ל התו׳:

וגם בההיא דמנחות רש״י ז״ל לא הקשה לתלמודא דפליג על הספרים המדוייקים כמו להקשה גבי בכי עלי וז״ל הגמ׳ שם בפרק הקומץ את המנחה ת״ר לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד׳ דברי ר׳ ישמעאל כו׳ עכ״ל הגמרא׳ ובספרים מדוייקי׳ ובספר תגי כך דיכם שמע והיה אם שמוע כתיב לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ״א לת״ו לא כתיב וי״ו ואני ראיתי בספר קדמון שגם והיה אם שמוע כתוב לטוטפת ומיהו שמכינן אמאי דגרסי התוספות כדלקמן דאיכהו חזו ספר תגי והוו בקיאי במלא וחס׳ יתיר מינן׳ והקשו התוספות שם במנחות גבי ת״ר לטטפת וכו׳ דלעיל על לטוטפות דוהיה כי יביאך דבגמרא מצריך שיהא מלא דמלא ובספרים מדוייקי׳ כך דיכם שמע והיה אם שמוע לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ״א לת״ו לא כתיב וי״ו׳ תימה היכי משמע תרי ואי הוה אמרינן גורעין ומוסיפין ודורשין ניחא אבל לא אשכחן אלא בתחלת תיבה ובסוף תיבה בפ״ב דזבחי׳ גבי ולקח מדם הפר דדרשי׳ דם מהפר יקבלנו וכן ונתתם את נחלתו לשארו דדרשינן בפ׳ יש נוחלין ונתתם נחלת שארו לו ומפרש״ת דוי״ו קמא דולטוטפת מוקמינן בסוף כאלו כתוב לטוטפות כדאשכחן בפרק הזהב אי סקלת ליה לוי״ו דויסף ושדית ליה על חמישיתו הוה ליה חמישיתיו והשתא מוקמינן ליה באמצע תיבה והוה ליה חמישיתו ומוקמינן ליה במקו׳ יו״ד באמצע תיבה׳ וקשה לפי׳ דפריך בתר הכי אי הכי גבי הקדש נמי דכתיב ויסף חמישית כו׳ ומשני דכי סקלת לוי״ו דויסף הוה ליה חמישיתיו והשתא לוקמינן באמצע תיבה דלהוו חמשיות הרבה הילכך נראה דבשום פעם לא מוקמינן א״א בסוף תיבה ככל הכי שהבאתי עכ״ל התו׳׳ וכך העלה רש״י ז״ל שם פ׳ הזהב דלא מוסיפין אלא בראש תיבה או בסופה אבל באמצע כדקאי קאי ע״ש׳ וליכא למיפרך בכה״ג סכינא חריפא מפסקינהו לקראי כדפריך בכל דוכתא משום דלא מיקריא הפסקה אלא דוקא בתיבו׳ להקדים תיבה זו לזו כדאמרינן התם מעיקרא גבי הך קרא דונתתם את נחלתו דסבר אביי למימר תירוץ ואמר ליה רבא סכינא חריפא מפסקינהו לקראי ע״כ:

יקשה בעיני דבגמרא בהדיא גרסי׳ בפרק הקורא את המגלה עומד ת״ר כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולים בטחורים ובמסורת לא מני כי אם ו׳ דכתיב בעפולים קרי בטחורי׳ ומשמיט ההוא דשמואל דפסוק וישימו את ארון יי׳ אל העגלה כתיב וקרי טחורים וכן הוא בכל הספרים המדוייקים שלנו׳ ולא ידענא מה לתרוצי אלא כדתריצנא לעיל דאורחיה דתלמודא לפלוגי על המסורת:

וכבר מצאתי על פסוק לאסור שריו בנפשו אמר רב אידי שרו כתיב חס׳ י׳ זה היה פוטיפר׳ וקשה כי לא נמצא בשום ספר שיהיה חס׳ וגם במסר׳ רבתא לא נמנה בחשבון הכ״ו חס׳ יו״ד באמצע׳ תיבו׳ וקריין ואין דרך לתרוצי כי אם כמה דתריצנה דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת:

ואיכא לתמהויי טוב׳ במה דאשכחית לרש״י ז״ל ולרבינו סעדיה גאון שהביאו קרי וכתיב מה שלא נמצא בשום ספר מספרי המסרה וז״ל רש״י בפי׳ תלים בפסוק הרודד עמי׳ תחתי כתב שבספרו היה קרי תחתיו וכתי׳ תחתי ובקשתי ולא מצאתיו במסרה גדולה שיהיה נמנה בחשבון הי״ח מלין דחסרים בהון וי״ו בסוף תיבותא׳ וז״ל רבינו סעדיה גאון בסוף דניאל בפסוק ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד קרי וכתיב זאת המלה מבחריו כתיב וקרי מבצריו ובקשתי בספרי המסרה בכל חלופי האותיות ולא מצאתיו וקשה לי איך נעלם מהגאונים האלה המסרה דאליבא דמסרה דאית לן הוא טעות ומיהו בקיאי הוו יתיר מינן בכל מלי ואנן כסומים בארובה לגבייהו:

נתקשה בעיני זה כמה ימים מאחר דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת כדברינא לעיל במלא וחסר אליבא דמאן ניכתוב ס״ת דהא מה שכשר לזה פסול לזה:

לפום ריהטא נראה למימר דכתלמודא דילן ניכתוב ס״ת במלא וחס׳ מאחר דקבלנוהו עלינו ואינון הוו בקיאי במסרה ובמלא וחס׳ יתיר מינן׳ ומיהו חזינן לרש״י ז״ל דהא הוא מקשה מהמסרה לתלמודא דילן גבי בכי עלי ואמר דטעות הוא מה דאמר בגמרא מעבירם כתיב כדכתיבנא לעיל׳ וגם בעלי התוספות מקשי׳ מהמסרה לתלמודא דילן ועבדי עקר מהמסרה וכדלקמן ביבמות ס״פ מצות חליצה אמר אביי כו׳ ואם המסרה לא הוה עיקר לא הוו מקשי׳ מינה לתלמודא ומדקא חזינן דאינון בתראי והוו עבדי עיקר מהמס׳ לאקשויי מינה לתלמוד׳ משמע דאליבא דמס׳ קא עבדינן ותו דכולהו ספרי ותיקון ס״ת כולהו אליבא דמסר׳ ואנשי כנסת הגדולה גדולים הוו ואיכא למיסמך עליהון׳ ואע״ג דקא חזינן לרש״י ז״ל גבי מזוזות דפרשת ואתחנן סבירא ליה כרבי מאיר מזוזת כתי׳ כדפריכנא לעיל וכך בכמה דוכתי הא חזינן דבדוכתא אחריתי מקשה מהמסרה לתלמודא ככ״ל:

ולא קשה מידי מה דמקשי׳ המיני׳ דאנן שכינן ואלפינן בתורה מדקא חזו עטור סופרים ותיקון סופרים וקרי וכתיב וזולתם דהא בעטור סופרים או לא סליקו להכהו ני אלא כדפי׳ בערוך בערך עטר דאמר וז״ל עטור סופרים פי׳ לשון עטירה הוא תרגום רק הבמות לא סרו לא עטרו וכן הא דגרסינן בפ׳ המגרש בגמרא גופו של גט פטיר ועטיר כלומר פטור ומסולק וכראים הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוו דייקי במקרא והוו קרו וסעדו לבכם ואחר תעבורו קדמו שרים ואחר נוגנים צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והוו משתבשי באילין מילי בההוא זמן וסברי דהכי דיקדוק משום דהכי מסתבר ואתו סופרים וסלקו להכי וי״ו והוו קרי אחר תעבורו אחר נוגנים משפטיך תהום רבה וכל חזו סופרים קא עטרי להו להלין וי״ו והוו קרו להו להלין מלי עטור סופרים ואתא ר׳ יצחק ואורי דקבלה אינון הל״מ ועד דורות קרובים להשתא הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מיקרי בוי״ו עכ״ל:

הנך רואה כי לא שנו כלל או ואם יקשו דליתא לדברי הגאון ז״ל נשיב עליהם מכח הסברה היעלה על לב אדם שרוצה לשנות ולהחליף דבר יאמר ראו מה החלפתי וכל שכן בדברי הנבואה והנה לשון המסרה ה׳ מלין עטור סופרים כו׳ וכן י״ח מלין תקון סופרים אם היה דעתם לשנות לא היו מגלים מה ששינו ולומר י״ח מלין תיקון סופרים כדגרסינן במכילתא׳ ועוד דלא שינו או הסופרים ולא תקנו אלא שכך היה לו לומר אלא מפני שכנה הכתוב מפני כבוד השכינה ודוק ותשכח׳ וכן בקרי וכתיב הא מדאים מה דשינו את״ג דאו שינו אבל אנו כת המאמינים נאמין דכולהון הל״מ וכן בתיקון סופרים אפילו אם תמצא לומר שתקנו הסופרים לא מעלה ולא מוריד במה שהמינים פוקרים וראה גם ראה בעובדא דתלמי המלך בי״ג דבר ששינו שבפי׳ נאמר למה שינו ומה שינו במה שכתבנו לו סוף דבר בזה אין להם פה להשיב:

ואלולי אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה כדכתיב ויקראו בספר תורת אלהים וכו׳ ודרשי׳ בנדרים פ׳ אין בין המודר וכו׳ עיין לעיל היינו הולכים כסומים וכעורי׳ בסנוורי׳ ולא היה נמצא לנו ספר שיהיה מוגה ולא ס״ת שנוכל להסמך עליו׳ דמיון זה אם מלה אחת היא בוי״ו או בלא וי״ו כגון ולא בוי״ו או לא בלא וי״ו לא הוינן ידעין לאוכוחי כמאן אלולי המסרה כהא דכתבי התוספות ביבמות ס״פ מצות חליצה גבי אמר אביי האי מאן דמיקרי גט חליצה לא ליקרי לדידה לא לחודיה ואבה יבמי לחודיה דמשמע אבה יבמי כו׳ עד רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקמצטער ומקרי לה ולא אבה יבמי אמר ליה לא סבר ליה מר להא דרבא אמ׳ ליה מודה רבא בלא אבה יבמי ע״כ:

וכתבו התוס׳ וז״ל לא אבה כתוב בספרים מדוייקים וכן מוכח במסורת לא אבה ג׳ דסמיכי לא אבה יי׳ השחיתך׳ לא אבה יבמי׳ וישראל לא אבה לי׳ וים שנים ל״פ במשנה תורה ולא אבה סיחון׳ ולא אבה יי׳ לשמוע אל בלעם וים פסו׳ דלא שייכי׳ לאותו מסורת ולא אבה נושא כלין דשאול׳ וגם אל מלך מואב שלא ולא אבה דיפתח עכ״ל התו׳׳ הנך רואה בעיניך שאלולי המסורת היינו מסופקים אי הוה קרינן לא אבה או ולא אבה ומדקא חזינן דבמסורת אמר דאינון ג׳ לא אבה ומני דין חד מנהון ידעינן בבירור דלא קרי׳ ולא אבה ודכוו׳ טובא לאין מספר׳ ותו במס׳ מני לא ומלה אחרא ולית חד מנהון ולא ואמר אינון כך וכך בבירור ידענן דאלה כתבין וקרי׳ ולא וכן המשל י״ד פסוקים אית בהון לא לא ולא ולא או ההפך וכן כולם׳ וכן את את ואת כהא דאמרינן אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העופרת כת׳ עיין בעל המסורת וסימניך דהבא למלכיא ופי׳ כי כך דינו ואינון ב׳ פסו׳ דנסבין הלין וי״ו תנייתא ואת ובתרא ואת ושארא את דין ופסו׳ ויהי כשמוע כל המלכים דיהושע החתי והאמורי הכנעני הפריזי החוי והיבוסי ופי׳ דהבא אך את הזהב למלכיא ויהי כשמוע כל המלכים׳ הנך רואה כחות לשון בעל המסורת וקוצר לשונו ובזה הודיענו כיצד קריאת וכתיבת הפסוק ואלולי בעל המסורת היכ׳ הוינן ידעין אם הוה מכינן כתוב החתי והאמורי והכנעני והפריזי לא הוינן ידעין להוכחא אם אמת או שקר וכן במלאים וחסרים דיש לנו אם למקרא ואם למסורות ומיהו פלוגתא היא ממה עבדינן עיקר כגון בפ׳ כיצד צולין גבי בבי׳ אחד יאכל ודכוות׳ בפרק קמא דסוכה סוכות סוכת ואיכא לקהויי ולאקושי טובא בהא ועיין בתוס׳ פרק קמא דסוכה׳ והוא הדין בקריין ולא כתיבין וקמצין ופתחין והמקומות שהם משתנין בטעמא ודכוו׳ טובא לאין מספר׳ ותו ג״כ במכייל דמני המסורת באמרו ג׳ או ד׳ או זולתו מכולהו ילפינן כמה וכמה דינין ודרשות כהא דאמרי׳ במסורת בראשית ג׳ ר״פ וסי׳ בראשית ברא׳ בראשית ממלכת יהויקים׳ בראשית ממלכת צדקיהו היינו דאמרי׳ במסכ׳ ערכין ס״פ יש בערכין בקש הקב״ה להחזי׳ את העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקי׳ כיון שנסתכל בדורו נתיישבה דעתו בקש הקב״ה להחזיר את העולם לתהו ובוהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנסתכל בצדקיהו נתיישבה דעתו ע״כ׳ ותו גרסי׳ במסורת ויבדל ג׳ ויבדל אלהים בין האור׳ ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע׳ ויבדל דוד ושרי הצבא בדה״י׳ כדאמ׳ בערבי פסחי׳ כל הפוחת לא יפחות מג׳ הבדלות ולא יוסיף על ז׳ בשלמ׳ אין מוסיפין על ז׳ דהת׳ קא חשיב ז׳ הבדלות ולא אשכחן טפי אלא ג׳ אמאי משום דג׳ פעמי׳ כתי׳ ויבדל והבדלה ראשונה היתה במוצאי שבת לפיכך עושים ג׳ הבדלות במוצאי שבת בין קדש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים׳ ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בכלל בין קדש לחול ואומרי׳ אותו כדי לסמוך לחתימה מעין חתימה: ותו גרסי׳ במסורת פתוח ד׳ וסי׳ וכל כלי פתוח׳ שרשי פתוח אלי מים׳ קבר פתוח גרונם׳ אשפתו כקבר פתוח׳ ואינון כנגד ד׳ מדות שהם בכלי חרס נקב בכונס משקה כפסל מלקדש בו מי חטאת היינו וכל כלי פתוח וגו׳ ועדיין כלי הוא לזרעי׳ נקב בשורש קטן טהור הוא לזרעי׳ אם היה בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה היינו שרשי פתוח לאיוב ועדיין כלי הוא לקבל בו זתים נקב במוציא זית טהור העשוי לאוכלין היינו קבר פתוח גרונם דתלים דסתם אכילה כזית ועדיין כלי הוא לרמונים נקב במוציא רמון טהור הוא לגמרי והיינו אשפתו פתוח כלומר כשהכלי במוציא רמון

הקדמה

נדמה לאספה דשוב אין תורה כלי עליו: והרבה מסימנים אלו נדרשים בבה״ג לאין מספר ומהם מפוזרים במרדכי ובתשובות מהר״ם כלפסק בהכוני שהם ב׳ הכוני פצעוני׳ הכוני בל חליתי ע״ש׳ ואין ספק כי מנין הסימני׳ להיותם ז׳ או ל׳ או י׳ או ג׳ כולם לצורך גדול ולא לחנם וזה מוכיח על קדושת תורתינו הקדוש׳ ולא לחנם נסמכו׳ וכן כשהמסר׳ מביאה הסימן בלשון תרגום יש בו לדרוש ולהבין ולכן כל מה שיכולתי למצוא וללקט מהם מכל ספרי המסר׳ שהיו לי כולם לקטתי׳ ושמתים בכל״ה במקומות שהיו שייכים וחזרתי ותקנתים במסרה הגדולה כדי שמבקשה ימצאו׳ ואלו הייתי רוצה להאריך ולהביא תועלות המסרה כולן ולאותיהם היה האורך גדול ולהג הרבה יגיעת בשר:

ובהיות כי ראיתי התועלת הגדול הנמשך מהמסרה גדולה וקטנה ומסרה רבתא גליתי אוזן השר דניאל בומבירגי יצ״ו והודעתיו התועלת שימשך ממנה אז שם כל מאמצי כחו לשלוח בכל אלו הגלילות לחפש כל מה שימצא מהמסרה ות״ל נתגלגלו לידינו מספרי המס׳ מה שאיפשר להתגלגל׳ והשר הנ׳ לא נתעצל וידו לא קפץ וימינו לא השיב אחור מלהזיל זהב מכיסו בהוצאת קניית הספרי׳ והשלוחי׳ אשר נשתדלו לחפש בחורים ובסדקים ובכל מקו׳ שהיו:

ואחר שראיתי בספרי המסרה והתבוננתי בהם ראיתי מבולבלי׳ בתכלית ומשובשים עד שאין בהם בית אשר אין שם מת היינו הפסוקים שהיה מביא בעל המסורת והבלבול הגדול שהיה בהם כי אותם הספרים שהיה בהם המסרה סביב לא היתה המסרה כתובה כסדר הפסוקים שהיה בעמוד ד׳ דמיון זה אם היו ה׳ או ו׳ פסוקי׳ בעמוד הא׳ מתחיל ויאמ׳ והב׳ ויגד והג׳ וזה והד׳ ויצא והה׳ ותשב המסורת היה מתחיל ויצא כ״ב ואח״כ וזה ואחר כך ויגד כ״ד ותשב ט״ו בלי סדר ותיקון ורובם היו כתובים בקשרים וציורים עד שלא היה באפשרות להבין מהן שום דבר כי כוונת הסופר היתה ליפות כתיבתו ולא להבין ולעיין בה׳ וגם ברובם במשל היו בראש הדף כמו ד׳ שורות ולמטה כמו ה׳ לעולם הסופר לא היה מוסיף ולא גורע ואם אירע אב״א לשון מסורת גדול היה מפסיק באמצע או בראש וכן מקצר מהם הרבה כדי להשוות שורותיו׳ וכשראיתי כל זה הבלבול נערתי חצני בתחלה לשים כל המסורת על סדר הפסוקים ואח״כ חפשתי בספרי המסרה שהיו לי חבורים לבד זולת מה שהיה כתו׳ סביב המקרא ובמקומו׳ שהיה הדלוג מהסופר והקצור כדי להשוות השורות שיהיו במספר ד׳ למעלה וה׳ למטה או הייתי מבקש בחבורי המסר׳ והייתי מתקנם על כנון ובמקומו׳ שמצאתי הפרש בין ספרי המסרה זה אומר בכה וזה אומר בכה הבאתי דעות שניהם וכן ימצא כתוב סביבו׳ המקרא הזאת שהדפסנו במסורת ניקוד על הפלוגתא בהיות כי אינו מלשון בעל המסורת׳ וכן במקומות שהיה קשה לי על לשון ספר אחד מהמסרה שלא הייתי מוצא כדבריו ברוב הספרים ובמסרה אחרת באופן אחר ולא היה קשה ובמקומו׳ שהיה קשה מלידיה אלידיה או שהיה טעו׳ הייתי חוקר עד שהייתי מוצא האמת לעניות דעתי ובמקומו׳ הנחתי הדבר בספק׳ וכן כמה מיני קושיות בשער ימצא כתו׳ סביבו׳ כ״ד זה שהדפסנו׳ והשם יודע כמה טורח עברתי על זה וכבר זה מפורסם לכל מי שראה אותי מתעסק בו: ובהגהת הפסוקים לא היה איפשר שהייתי יכול להגיה אא״כ שהייתי יודע כל הכ״ד על פה וזה נעלם ממני ואולי ספר א׳ הנקרא שמו קונקורדנסייא חברו חכם א׳ קרוב לזמנינו זה בכמו מ׳ שנה שמו רבי יצחק נתן ז״ל שכבר נדפס פה ויניציאה בבית דפוסינו לא היה באפשר שהייתי יכול להגיה והוא כלי יקר מקיף כל קטרי המכתב הקדוש ומבאר כל המכתב הקדוש בחבריו כל שם ופועל עם הדומה לו ובראשם כל שם ופועל מפרש התיבה הזאת פי׳ כך וכך או תפרד לכך וכך לראשים ופי׳ כך וכך ובציינו אותם הציונים בחלוקת כל פרשה ופרשה וכל נביא ונביא לכך וכך פרשיות ובכל תיבה רושם זאת תמצא בסימן פלוני בפסוק ד׳ או כ׳ או ל׳ שבשבת זה תכף בנקלה ימצא המבוקש׳ ואם פסוק אחד יש לו ד׳ או ה׳ פעלים ושמות כגון ובצל ידי כסיתיך תמצא פסוק זה בשרש צל ובשרש יד ובשרש כסה עד שאם אינך מסיב או זוכר לידעני אם תיבה א׳ שהיא פועל או שם מהפסוק תכף תמצא מבוקשך בשרש הפועל או השם ההוא׳ וגדולה מעלת ותועלת זה הספר לאין תכלית וזולתו ובלעדו אין דרך לעיין במסורת למצוא הפסוק שצריך תכף כי אם צרי׳ שהמעיין יבקש הפסוק שמביא המסורת או זולתו שצרי׳ יעבור זמן רב כי יבאו פסוקי׳ שלא ידע באיזה נביא הם ואפילו ידעו צריך שיבקש כל הנביא ולאו כל עלמא מקרא גמירי ומי שהגיע ספר זה לידו אין צריך לו לשרשי הקמחי כי יש בו השרשים מוסף עליו תמורה מקום מכל פסוקי המקרא לא יחסר על אחד׳ סוף דבר בלעדיו לא הייתי יכול לעשות מה שעשיתי:

ובהיות כי המסורת היה רב להדפיסו כולו סביב המקרא במקום שכבר הבאתי סימן א׳ פעם א׳ לא חששתי להביאו פעם אחרת דמיון זה ויצא הם כ״ב כתבתי אותם כולם פעם אחת בסדר נח בפסוק וישלח את היונה כשהגעתי אח״כ בויצא אחר לא רציתי להאריך לכתבו פעם אחר׳ כי כבר נכתב ונחתם אבל כתבתי הוא נמסר בסדר נח׳ ובנביאים בהיות שהם גדולים וכל נביא יש בו בכמותו בכמו כ״ה פעם שיש בכל פרשה ופרשה אם הייתי כות׳ נמסר בנביא פלו׳ לבד היה יצא שכרו בהפסדו שלא היה באפשרו׳ למצוא כי אם בקושי גדול והיה המעיין קץ בו והיה מניחו מלבקשו לכן הוצרכתי להשתמש בחלוקת הפרשיות שהביא בספרו רבי יצחק נתן ספר הקונקורדנצייא וכתבתי נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני למען ירוץ קורא בו ואלו הייתי מוצא חלוקת הפרשיות שחלקו בעלי המסרה בכל המקרא הייתי יותר חפץ להשתמש ממנה מזולתה ואח״כ הגיעה לידי לאחר שכבר כמעט השלמתי אמרתי להדפיסה גם היא לבל תשתכח ותאבד מישראל׳ **ובדי** שיהיה המסורת שלם הוצרכתי לתקן ולחבר אח״כ המסורת הגדולה שאין באפשרות להדפיסה סביב שום ספר כי היא בכמותה הרבה וסדרתיה כדרך הערוך ממש למען ירוץ קורא בה: וכן כל מה שהדפסנו מהמסרה סביב הכ״ד דהיינו מהמסר׳ האמצעית לא הגדולה חזרתי וחברתי אותה עם המסרה הגדולה שסדרתי כמו הערוך ולא חששתי להביא כי אם ראשי פרקים כגון וישב ט״ו נמסר בנביא פלוני בסימ׳ פלוני וכן כל מה שנשמט וזה לסבה׳ המשל אם המעיין יעיין בנביא או זולתו באותו העמוד יש י׳ או י״א פסוקים בכל פסוק לא ימנע שלא תהיה בו תיבה ששייך בה מסורת והמסרה קטנה היא בכל תיבה ששייך בה מסורת ואומרת ד׳ או ל׳ או ט״ו וזה לא היה באפשר לכתו׳ המסורת כולו שהיה שייך לאותו דף שאם היו שייכי׳ י׳ תיבות למסורת הבאתי מהם ד׳ או ה׳ על הרוב לדוחק רוחב העמוד והמעיין לא ידע אם הם במקו׳ אחר כבר נדפסי׳ ובאיזה מקום הם כדי לבקשם במקומם ויחשוב בלבו שאין בכ״ד זה כל המסורת ששייך בו לכן הוצרכתי לציין בשרש התיבה ההיא במסרה רבתא באיזה מקום נדפס בנביא פלוני בסימן פלוני וכן בהרבה מקומות השמיטו המדפיסים הרבה מהסימני׳ לסיבת שאירע להם להיות העמוד ארוך כדרך שאירע למלאכת הדפוס הוצרכתי לחזור ולחברם במסרה גדולה ולכן ימצא הרבה פעמים כתוב סביבו׳ העמוד נמסר במס׳ רבתא׳ וכן בסימנים הגדולים מ״ט וכ״ה שהיו שייכי׳ לאותו עמוד שלא היה באפשר להדפיס במקומם יען היותם ארוכים והעמוד היה קטן מהכיל כל הסימן וכן באלפא ביתות המסרה רבתא שהיו שייכים בעמוד כתבתי סביב העמוד במסרה זה הוא חד מן אב״ פלוני ונמסר במסרה רבתא במערכת אות פלוני לבל ישיגו. שום טורח למעיין לבקש׳ ואין לתמוה כשימצא כתוב במסרה נמסר בשמואל ב׳ או חלק ב׳ או א׳ וכן במלכים ב׳ וכן בד״ה ב׳ ובעזרא ג״כ בנחמיה וזה כי מניח חלוקת פרשיות התורה והנביאים והכתובים הכתוב בקונקורדנסיא חלק שמואל לב׳ חלקים וכן מלכים וד״ה ועזרא עד דברי נחמיה בן חכליה משם ואילך קרא שמו נחמיה׳ ולזה מאחר שנשתמשנו בחלוקות וסימני מחבר הקונקורדנסיא אמרתי לכתוב אחר הקדמתי זאת כל החלוקות והסימנים הללו שאם בהדפסה נשמט אי זה סימן בשגגה כבר יוכל לתקן מאחר שהם נדפסים אחר הקדמתי זאת ובכ״ד זה בכל חלוקה וחלוקה הדפסנו הסימן ששייך למען ירוץ קורא בו למצוא מבוקשו כשאומר במסורת נמסר בסימן פלוני׳

הנה לא נמנע ממני בכל מאדי וכחי לעשות ולתקן המסרה בכל התיקונים שאיפשר כדי להעמידה ברה וטהורה ולהראות העמים והשרים את יופיה כי טובת מראה היא וזה לאוהבי תועלת אחינו בני ישראל ותפארת תורתינו הקדושה והתמימה ולמלאכת תאות ושאלת השר דניאל בומבירגי יצ״ו במה שאיפשר אע״פ שכספו היתה גדולה מהשגתי׳ וכן במפרשים שמתי כל מאמצי כחי לתקן המעוות במה שאפשר ובמה שהשיגה בו עניות דעתי לשם שמים ולהועיל לבני עמינו ולא נסוגותי אחור בשביל הטורח הרב כי שינה לעיני לא נתתי לשובע הן בחורף הן בקיץ ולא חששתי לקום בלילה לקור וזולתו כי חפצי וכוונתי היתה לראות תכלית המלאכה מלאכת הקדש׳ ישתבח הגדול אשר זיכני להתחיל ולהשלים׳

זכרה

לי

אלהי

לטובה אמן:

וזה לך מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הסימנים

בראשית פרשיותיו חמשים

א בראשית
ב ויכלו השמים
ג ויהיו שניהם ערומים
ד והאדם ידע
ה זה ספר תולדות
ו ויהי כי החל האדם
ז ויאמר יי׳ לנח בא אתה
ח ויזכור אלהים את נח
ט ויברך אלהים את נח
י ואלה תולדות בני נח
יא ויהי כל הארץ שפה אחת
יב ויאמר יי׳ אל אברם לך לך
יג ויעל אברם ממצרים
יד ויהי בימי אמרפל
טו אחר הדברים האלה
יו ושרי אשת אברם
יז ויהי אברם בן תשעים שנה
יח וירא אליו יי׳ באלוני ממרא
יט ויבואו שני המלאכים סדומה
ך ויסע משם אברם
כא ויי׳ פקד את שרה
כב ויהי אחר הדברים האלה
כג ויהיו חיי שרה
כד ואברהם זקן בא בימים
כה ויוסף אברהם ויקח אשה
כו ויהי רעב בארץ מלבד
כז ויהי כי זקן יצחק
כח ויקרא יצחק אל יעקב
כט וישא יעקב רגליו
ל ותרא רחל כי לא ילדה
לא וישמע את דברי בני לבן
לב וישכם לבן בבקר
לג וישא יעקב עיניו
לד ותצא דינה
לה ויאמר אלהים אל יעקב
לו ואלה תולדות עשו
לז יוסף בן שבע עשרה שנה
לח ויהי בעת ההיא וירד יהודה
לט ויוסף הורד מצרימה
מ ויהי אחר הדברים האלה חטאו
מא ויהי מקץ שנתים
מב וירא יעקב כי יש שבר
מג והרעב כבד בארץ
מד ויצו את אשר על ביתו
מה ולא יכול יוסף להתאפק
מו ויסע ישראל וכל אשר לו
מז ויבא יוסף ויגד לפרעה
מח ויהי אחר הדברים האלה ויאמר ליוסף
מט ויקרא יעקב לבניו
נ ויפול יוסף על פני אביו

שמות פרשיותיו מ׳

א ואלה שמות בני ישראל
ב וילך איש מבית לוי
ג ומשה היה רועה
ד ויען משה ויאמר
ה ואחר באו משה ואהרן
ו ויאמר יי׳ אל משה עתה תראה
ז וידבר יי׳ אל משה לאמר
ח ויאמר יי׳ אל משה אמור אל אהרן
ט ויאמר יי׳ אל משה בא אל פרעה
י ויאמר יי׳ אל משה בא וגו׳ כי אני
יא ויאמר יי׳ אל משה עוד נגע
יב ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן החדש
יג קדש לי כל בכור
יד דבר אל בני ישראל וישבו
טו אשירה ליי׳ כי גאה גאה
יו ויסעו מאלים
יז ויסעו כל עדת בני ישראל
יח וישמע יתרו
יט בחדש השלישי
ך וידבר אלהים את כל הדברים
כא ואלה המשפטים
כב אם במחתרת ימצא
כג לא תשא שמע שוא
כד ואל משה אמר עלה
כה וידבר וגו׳ ויקחו לי תרומה
כו ואת המשכן תעשה
כז ועשית את המזבח
כח חוקת עולם לדורותיכם
כט חוקת עולם לו ולזרעו
ל ועשית מזבח מקטר קטרת
לא וידבר וגו׳ ראה קראתי בשם
לב וירא העם כי בושש משה
לג וידבר וגו׳ לך עלה מזה
לד ויאמר יי׳ וגו׳ פסל לך
לה ויקהל משה
לו ועשה בצלאל ואהליאב
לז ויעש בצלאל את הארון
לח ויעש את מזבח העולה
לט ומן התכלת והארגמן
מ וידבר וגו׳ ביום החדש הראשון

ויקרא פרשיותיו כ״ז

א ויקרא אל משה
ב ונפש כי תקריב קרבן
ג ואם זבח שלמים קרבנו
ד וידבר וגו׳ נפש כי תחטא
ה ונפש כי תחטא
ו וידבר וגו׳ צו את אהרן
ז זאת תורת זבח השלמים
ח וידבר וגו׳ קח את אהרן
ט ויהי ביום השמיני
י ויקחו בני אהרן
יא וידבר וגו׳ זאת החיה
יב וידבר וגו׳ אשה כי תזריע
יג וידבר וגו׳ אדם כי יהיה בעור
יד זאת תהיה תורת המצורע
טו וידבר וגו׳ איש איש כי יהיה זב
יו וידבר וגו׳ אחרי מות
יז וידבר וגו׳ דבר אל אהרן
יח וידבר וגו׳ כמעשה ארץ מצרים
יט וידבר וגו׳ קדושים תהיו
ך וידבר וגו׳ ואל בני ישר׳ תאמר
כא ויאמר וגו׳ אמור אל הכהנים
כב וידבר וגו׳ דבר אל אהרן וינזרו
כג וידבר וגו׳ מועדי יי׳
כד וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
כה וידבר יי׳ אל משה בהר סיני
כו לא תעשו לכם אלילים
כז וידבר וגו׳ איש כי יפליא

מדבר סיני פרשיותיו ל״ו

א וידבר וגו׳ במדבר סיני
ב וידבר וגו׳ איש על דגלו
ג ואלה תולדות אהרן
ד וידבר וגו׳ נשא את ראש בני
ה וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
ו וידב׳ וגו׳ איש או אשה כי יפליא
ז ויהי ביום כלות
ח וידבר וגו׳ בהעלותך
ט וידבר וגו׳ ויעשו בני ישראל
י וידבר וגו׳ עשה לך שתי חצוצרות
יא ויהי העם כמתאוננים
יב ותדבר מרים
יג ואחר נסעו העם
יד ותשא כל העדה
טו וידבר וגו׳ כי תבואו אל ארץ
יו ויקח קרח
יז וידבר וגו׳ אמור אל אלעזר
יח ויאמר יי׳ אל אהרן אתה ובניך
יט וידבר וגו׳ זאת חוקת התורה
ך ויבואו בני ישראל כל העדה
כא ויראו כל העדה
כב ויסעו בני ישראל ויחנו
כג ויאמר בלעם אל בלק בנה לי
כד וירא בלעם כי טוב בעיני
כה וישב ישראל בשטים
כו ויאמר יי׳ אל משה ואל אלעזר
כז ותקרבנה בנות צלפחד
כח וידבר וגו׳ את קרבני לחמי
כט ובחדש השביעי
ל ויאמר משה אל בני ישראל
לא וידבר וגו׳ נקום נקמת
לב ומקנה רב היה לבני גד
לג אלה מסעי
לד וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
לה וידבר וגו׳ בערבות מואב
לו ויקרבו ראשי האבות

דברים פרשיותיו ל״ד

א אלה הדברים
ב ונפן ונסע המדברה
ג ונפן ונעל דרך הבשן
ד ועתה ישראל שמע
ה ויקרא משה אל כל ישראל
ו וזאת המצוה
ז כי יביאך יי׳ אלהיך
ח כל המצוה אשר אנכי מצוך
ט שמע ישראל אתה עובר היום
י בעת ההיא אמר יי׳ אלי
יא ואהבת את יי׳ אלהיך
יב אלה החקים והמשפטים
יג את כל הדבר אשר אנכי מצוה
יד בנים אתם ליי׳ אלהיכם
טו מקץ שבע שנים
יו שמור את חדש האביב
יז לא תזבח ליי׳ אלהיך
יח לא יהיה לכהנים הלוים
יט כי יכרית יי׳ אלהיך
ך כי תצא למלחמה
כא כי ימצא חלל
כב לא תראה את שור אחיך
כג לא יקח איש את אשת אביו
כד כי יקח איש אשה ובעלה
כה כי יהיה ריב בין אנשים
כו והיה כי תבא
כז ויצו משה וזקני ישראל
כח והיה אם שמוע תשמע
כט ויקרא משה אל כל ישראל
ל והיה כי יבאו עליך
לא וילך משה
לב האזינו השמים
לג וזאת הברכה
לד ויעל משה

יהושע פרשיותיו כ״ד

א ויהי אחרי מות משה
ב וישלח יהושע בן נון
ג וישכם יהושע בבקר
ד ויהי כאשר תמו כל הגוי
ה ויהי כשמוע כל מלכי האמורי
ו ויריחו סוגרת ומסוגרת
ז וימעלו בני ישראל מעל בחרם
ח ויאמר יי׳ אל יהושע אל תירא
ט ויהי כשמוע כל המלכים
י ויהי כשמוע אדני צדק
יא ויהי כשמוע יבין מלך חצור
יב ואלה מלכי הארץ
יג ויהושע זקן
יד ואלה אשר נחלו בני ישראל
טו ויהי הגורל למטה יהודה
יו ויצא הגורל לבני יוסף
יז ויהי הגורל למטה מנשה
יח ויקהלו כל עדת בני ישראל
יט ויצא הגורל השני לשמעון
ך וידבר יי׳ אל יהושע
כא ויגשו ראשי
כב אז יקרא יהושע
כג ויהי מימים רבים
כד ויאסף יהושע את כל שבטי

שופטים פרשיותיו כ״א

א ויהי אחרי מות יהושע
ב ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל
ג ואלה הגוים אשר הניח יי׳
ד ויוסיפו בני ישראל וגו׳ ויחזק
ה ותשר דבורה
ו ויעשו בני ישראל הרע
ז וישכם ירובעל
ח ויאמרו אליו איש אפרים
ט וילך אבימלך בן ירובעל
י ויקם אחריו יאיר הגלעדי
יא ויפתח הגלעדי
יב ויצעק איש אפרים
יג ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע
יד וירד שמשון תמנתה
טו ויהי מימים בימי קציר
יו וילך שמשון עזתה
יז ויהי איש מהר אפרים
יח בימים ההם אין מלך
יט ויהי בימי׳ ההם ומלך אין ביש׳
ך ויצאו בני ישראל
כא ואיש ישראל

שמואל א׳

א ויהי איש אחד מן הרמתים
ב ותתפלל חנה
ג והנער שמואל משרת
ד ויהי דבר שמואל
ה ופלשתים לקחו את ארון האלהים
ו ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים
ז ויבאו אנשי קרית יערים
ח ויהי כי זקן שמואל

מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הסימנים

ט ויהי איש מבנימן
י אמור לנער ויעבור לפנינו
יא ויעל נחש העמוני
יב ויאמר שמואל אל כל ישראל
יג בן שנה שאול במלכו
יד ויצא מצב פלשתים
טו ויאמר שמואל אל שאול אותי שלח יי
יו ויאמר יי אל שמואל עד מתי
יז ויאספו פלשתים את מחניהם
יח ויהי ככלותו לדבר אל שאול
יט וידבר שאול אל יונתן בנו
ך ויברח דוד מניות ברמה
כא ויבא דוד אל אחימלך
כב וילך דוד משם וימלט
כג וינידו לדוד לאמ׳ הנה פלשתי׳
כד ויעל דוד משם וישב במצודות
כה וימת שמואל ויקבצו כל ישראל
כו ויבואו הזיפים אל שאול
כז וילך דוד לדרכו
כח ויהי בימ׳ ההם ויקבצו פלשתים
כט ויקבצו פלשתים את כל מחניהם
ל ויהי בבא דוד ואנשיו
לא ופלשתים נלחמים בישראל

שמואל ב

א ויהי אחרי מות שאול
ב ויהי אחרי כן וישאל דוד בי׳
ג ותהי המלחמה ארוכה בין בית דוד
ד וישמע בן שאול כי מת אבנר
ה ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד
ו ויוסף עוד דוד את כל בחור
ז ויהי כי ישב המלך בביתו
ח ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים
ט ויאמר דוד הכי יש עוד אשר
י ויהי אחרי כן וימת מלך בני עמון
יא ויהי לתשובת השנה
יב וישלח יי את נתן אל דוד
יג ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד אחות
יד ואבשלום ברח וילך אל גשור
טו ויהי אחרי כן ויעש לו אבשלו׳
יו ודוד עבר מעט מהראש
יז ויאמר אחיתופל אל אבשלום
יח ויפקוד דוד את העם אשר אתו׳
יט וירגז המלך ויעל על עלית השער
ך ושם נקרא איש בליעל
כא ויהי רעב בימי דוד
כב וידבר דוד ליי
כג נאם דוד בן ישי
כד ויוסף אף יי להרות בישראל

מלכים א

א והמלך דוד זקן
ב ויקרבו ימי דוד למות
ג והממלכה נכונה ביד שלמה
ד ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל
ה ושלמה היה מושל בכל הממלכות
ו ויהי בשמנים הנה
ז ואת ביתו בנה שלמה
ח אז יקהל שלמה
ט ויהי ככלות שלמה
י ומלכת שבא שומעת
יא והמלך שלמה אהב נשים
יב וילך רחבעם שכם
יג והנה איש אלהים בא מיהודה
יד בעת ההיא חלה אביה
טו ובשנת שמנה עשרה שנה
יו בשנת שלש לאסא
יז ויאמר אליהו התשבי
יח ויהי ימים רבים ודבר יי היה
יט ויד יי היתה אל אליהו
ך ובן הדד מלך ארם
כא ויהי אחרי הדברים האלה כרם היה לנבות
כב וישבו שלש שנים

מלכים ב

א ויפשע מואב בישראל
ב ויהי בהעלות יי את אליהו
ג ויהורם בן אחאב מלך
ד ואשה אחת מנשי בני הנביאים
ה ונעמן שר צבא מלך ארם
ו ויאמרו בני הנביא׳ אל אלישע
ז ויאמר אלישע שמעו דבר יי
ח ואלישע דבר אל האשה
ט ואלישע הנביא קרא לאחד
י ולאחאב שבעים בנים
יא ועתליה אם אחזיה
יב בן שבע שנים יהואש במלכו
יג בשנת עשרים ושלש שנה ליואש
יד בשנת שתים ליואש
טו בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם
יו בשנת שבע עשרה שנה לפקח
יז בשנת שתים עשרה שנה לאחז
יח ויהי בשנת שלש להושע
יט ויהי כשמע המלך חזקיהו
ך בימים ההם חלה חזקיהו
כא וישכב חזקיהו עם אבותיו
כב בן שמנה שנה יאשיהו במלכו
כג וישיבו את המלך דבר
כד בימיו עלה נבוכד נאצר
כה ויהי בשנת התשיעית למלכו

ישעיה פרשיותיו סו

א חזון ישעיהו
ב הדבר אשר חזה ישעיהו
ג כי הנה האדון יי צבאות
ד והחזיקו שבע נשים באיש אחד
ה אשירה נא לידידי
ו בשנת מות המלך עזיהו
ז ויהי בימי אחז בן יותם
ח ויאמר יי אלי קח לך גליון
ט בעת הראשון הקל ארצה
י הוי החוקקים חקקי און
יא ויצא חוטר מגזע ישי
יב אודך יי כי אנפת בי
יג משא בבל
יד וקרוב לבא עתה
טו בשנת מות המלך אחז
יו שלחו כר מושל ארץ
יז משא דמשק
יח הוי ארץ צלצל
יט משא מצרים
ך בשנת בא תרתן אשדודה
כא משא מדבר ים
כב משא גיא חזיון
כג משא צור
כד הנה יי בוקק הארץ
כה יי אלהי אתה ארוממך
כו ביום ההוא יושר השיר
כז ביום ההוא יפקוד יי בחרבו
כח הוי עטרת גאות שכורי אפרים
כט הוי אריאל אריאל
ל הוי בנים סוררים
לא הוי היורדים מצרים לעזרה
לב הן לצדק ימלוך מלך
לג הוי שודד ואתה לא שדוד
לד קרבו גוים לשמוע
לה ישושום מדבר וציה
לו ויהי בארבע עשרה שנה
לז ויהי כשמוע המלך חזקיהו
לח בימים ההם חלה חזקיהו
לט בעת ההיא שלח
מ נחמו נחמו עמי
מא החרישו אלי איים
מב הן עבדי אתמוך בו
מג ועתה כה אמר יי בוראך יעקב
מד ועתה שמע יעקב עבדי
מה ולאמר לירושלם תבנה
מו כרע בל
מז רדי ושבי על עפר
מח שמעו זאת בית יעקב הנקרא׳
מט שמעו איים אלי
נ כה אמר יי אי זה ספר
נא שמעו אלי רודפי צדק
נב עורי עורי לבשי עוזך
נג מי האמין לשמועתינו
נד רני עקרה
נה הוי כל צמא
נו כה אמר יי שמרו משפט
נז הצדיק אבד
נח קרא בגרון
נט הן לא קצרה יד יי
ס קומי אורי כי בא אורך
סא רוח יי אלהים עלי
סב למען ציון לא אחשה
סג מי זה בא מאדום
סד לו קרעת שמים
סה נדרשתי ללא שאלו
סו כה אמר יי השמים כסאי

ירמיה פרשיותיו נב

א דברי ירמיהו
ב ויהי דבר יי וגו׳ הלוך וקראת
ג לאמר הן ישלח איש את אשתו
ד אם תשוב ישראל נאם יי
ה שוטטו בחוצות ירושלם
ו העיזו בני בנימן
ז הדבר אשר היה אל ירמיהו
ח בעת ההיא נאם יי יוציאו
ט מי יתנני במדבר מלון
י שמעו את הדבר אשר דבר יי
יא הדבר אשר היה אל ירמיהו
יב צדיק אתה יי כי אריב אליך
יג כה אמר יי הלוך וקנית לך
יד אשר היה דבר יי אל ירמיהו
טו ויאמר יי אלי אם יעמד משה
יו ויהי דבר יי אלי לאמ׳ לא תקח לך אשה
יז חטאת יהודה כתובה
יח הדבר וגו׳ קום וירדת בית היוצר
יט כה אמר יי הלוך וקנית
ך וישמע פשחור
כא הדבר בשלוח אליו המלך
כב כה אמר יי רד בית מלך יהודה
כג הוי רועים מאבדים
כד הראני יי ושני דודאי תאנים
כה הדבר וגו׳ על כל עדי יהודה
כו בראשית ממלכת יהויקים
כז כה אמר יי אלי עשה לך
כח ויהי בשנה ההיא בראשית
כט ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה
ל הדבר וגו׳ כה אמר וגו׳ כתב לך
לא בעת ההיא נאם יי אהיה
לב הדבר וגו׳ בשנה העשירית
לג ויהי דבר יי אל ירמיהו שנית
לד הדבר וגו׳ נבוכד ראצר מלך
לה הדבר וגו׳ בימי יהויקים בן
לו ויהי בשנה הרביעית ליהויקים
לז וימלוך מלך צדקיהו
לח וישמע שפטיה
לט בשנה התשיעית לצדקיהו
מ הדבר וגו׳ אחר שלח אותו נבוזראדן
מא ויהי בחדש השביעי בא
מב ויגשו כל שרי החיילים
מג ויהי ככלות ירמיהו לדבר
מד הדבר וגו׳ אל כל היהודים
מה הדבר אשר דבר ירמיהו
מו אשר היה דבר יי על ירמיהו
מז אשר היה וגו׳ אל פלשתים
מח למואב כה אמר יי
מט לבני עמון כה אמר יי
נ הדבר אשר דבר יי אל בבל
נא כה אמר יי הנני מעיר אל בבל
נב בן עשרים ואחד שנה צדקיהו

יחזקאל פרשיותיו מח

א ויהי בשלשים שנה
ב ויאמר אלי בן אדם עמד על
ג ויאמר אלי וגו׳ את אשר תמצא
ד ואתה בן אדם קח לך לבנה
ה ואתה בן אדם קח לך חרב
ו ויהי דבר יי וגו׳ שים פניך אל הרי ישראל
ז ויהי דבר יי וגו׳ אל אדמת
ח ויהי בשנה הששית
ט ויקרא באזני קול גדול
י ואראה והנה על הרקיע
יא ותשא אותי רוח
יב ויהי דבר יי וגו׳ בתוך בית המרי
יג ויהי דבר יי וגו׳ הנבא על
יד ויבא אלי אנשי׳ מבני ישראל
טו ויהי דבר יי וגו׳ מה יהיה עץ הגפן
יו ויהי דבר יי וגו׳ הודע את
יז ויהי דבר יי וגו׳ חוד חידה ומשול משל
יח ויהי וגו׳ מה לכם אתם מושלים
יט ואתה שא קינה אל נשיאי
ך ויהי בשנה השביעית
כא ויהי וגו׳ שים פניך דרך
כב ויהי וגו׳ התשפוט התשפוט
כג שתים נשים בנות אם אחת
כד ויהי וגו׳ כתב לך את שם היום
כה ויהי וגו׳ שים פניך אל בני עמון
כו ויהי בעשתי עשרה שנה
כז ויהי וגו׳ שא על צור קינה
כח ויהי וגו׳ אמור לנגיד צור
כט בשנה העשירית
ל ויהי וגו׳ הלילו הה ליום
לא ויהי באחת עשרה שנה
לב ויהי בעשתי עשרה שנה

רמזי הקפיטולי

לג ויהי וגו׳ דבר אל בני עמך
לד ויהי וגו׳ הנבא על רועה ישראל
לה ויהי וגו׳ שים פניך אל הר שעיר
לו ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל
לז היתה עלי יד יי׳
לח ויהי וגו׳ שים פניך על גוג
לט ואתה בן אדם הנבא על גוג
מ בעשרים וחמש שנה לגלותנו
מא ויביאני אל ההיכל
מב ויוציאני אל החצר
מג ויוליכני אל השער
מד וישב אותי דרך שער המקדש
מה ובהפילכם את הארץ
מו כה אמר יי׳ שער החצר
מז וישיבני אל פתח הבית
מח ואלה שמות השבטים

הושע פרשיותיו יד

א דבר יי׳ אשר היה אל הושע
ב אמרו לאחיכם עמי
ג ויאמר יי׳ אלי לך אהב אשה
ד שמעו דבר יי׳ בני יש׳ כי ריב לי׳
ה שמעו זאת הכהנים
ו בצר להם ישחרונני
ז כרפאי לישראל
ח אל חכך שופר
ט אל תשמח ישראל
י גפן בוקק ישראל
יא נדמה נדמה מלך ישראל
יב אפרים רועה רוח
יג כדבר אפרים רתת נשא
יד תאשם שומרון

יואל פרשיותיו ד

א דבר יי׳ אשר היה אל יואל
ב תקעו שופר בציון
ג והיה אחרי כן אשפוך את רוחי
ד כי הנה בימי׳ ההמה ובעת ההיא

עמוס פרשיותיו ט

א דברי עמוס
ב כה אמר יי׳ על שלשה פשעי
ג שמעו את הדבר הזה אשר דבר יי׳
ד שמעו את הדבר הזה פרות
ה שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא
ו והגלתי אתכם מהלאה לדמשק
ז כה הראני יי׳ יי׳ והנה יוצר
ח כה הראני יי׳ יי׳ והנה כלוב קיץ
ט ראיתי את יי׳ נצב על המזבח

עובדיה פרשה אחת

א חזון עובדיה

יונה פרשיותיו ארבעה

א ויהי דבר יי׳ אל יונה
ב וימן יי׳ דג גדול
ג ויהי דבר יי׳ אל יונה שנית
ד וירע אל יונה רעה גדולה

מיכה פרשיותיו ז

א דבר יי׳ אשר היה אל מיכה
ב הוי חושבי און
ג ואמר שמעו נא ראשי יעקב
ד והיה באחרית הימים יהיה הר
ה עתה תתגודדי בת גדוד
ו שמעו נא את אשר יי׳ אומר
ז אללי לי כי הייתי כאספי קיץ

נחום פרשיותיו ג

א משא נינוה ספר חזון נחום
ב הנה על ההרים רגלי מבשר
ג הוי עיר דמים כלה

חבקוק פרשיותיו ג

א המשא אשר חזה חבקוק
ב על משמרתי אעמודה
ג יי׳ שמעתי שמעך

צפניה פרשיותיו ג

א דבר יי׳ אשר היה אל צפניה
ב התקוששו וקושו
ג הוי מוראה ונגאלה

חגי פרשיותיו ב

א בשנת שתים לדריוש
ב בשביעי בעשרים ואחד לחדש

זכריה פרשיותיו יד

א בחדש השמיני בשנת שתים
ב ואשא את עיני וארא והנה
ג ויראני את יהושע
ד וישב המלאך הדובר בי
ה ואשוב ואשא עיני וארא והנה
ו ואשוב וגו׳ והנה ארבע מרכבו׳
ז ויהי בשנת ארבע לדריוש
ח ויהי דבר יי׳ קנאתי לציון
ט משא דבר יי׳ בארץ חדרך
י שאלו מיי׳ מטר
יא פתח לבנון דלתיך
יב משא דבר יי׳ על ישראל
יג ביום ההוא יהיה מקור נפתח
יד הנה יום בא ליי׳ וחלק שללך

מלאכי פרשיותיו ג

א משא דבר יי׳ אל ישראל ביד
ב ועתה אליכם המצוה הזאת
ג הנני שולח מלאכי ופנה דרך

תהלים פרשיותיו קן

א אשרי האיש
ב למה רגשו גוים
ג מזמור לדוד בברחו
ד למנצח וגו׳ בקראי ענני
ה למנצח וגו׳ יי׳ אמרי האזינה
ו למנצח וגו׳ יי׳ אל באפך
ז שגיון לדוד
ח למנצח וגו׳ יי׳ אדונינו
ט למנצח אודה יי׳ בכל לבי
י למה יי׳ תעמוד ברחוק
יא למנצח לדוד ביי׳ חסיתי
יב למנצח וגו׳ הושיעה יי׳ כי גמר
יג למנצח וגו׳ עד אנה יי׳ תשכחני
יד למנצח לדוד אמר נבל בלבו
טו מזמור לדוד יי׳ מי יגור
טז מכתם לדוד שמרני אל
יז תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק
יח למנצח אשר דבר ליי׳
יט למנצח השמים מספרים
ך למנצח יענך יי׳ ביום צרה
כא למנצח יי׳ בעזך ישמח
כב למנצח אלי אלי למה עזבתני
כג מזמור לדוד יי׳ רועי
כד לדוד מזמור ליי׳ הארץ
כה לדוד אליך יי׳ נפשי אשא
כו שפטני יי׳ כי אני בתומי
כז לדוד יי׳ אורי וישעי
כח לדוד אליך יי׳ אקרא
כט מזמור לדוד הבו ליי׳
ל מזמור שיר חנכת הבית
לא למנצח וגו׳ בך יי׳ חסיתי
לב לדוד משכיל אשרי נשוי פשע
לג רננו צדיקים ביי׳
לד לדוד בשנותו את טעמו
לה לדוד ריבה יי׳ את יריבי
לו למנצח וגו׳ נאם פשע לרשע
לז לדוד אל תתחר במרעים
לח מזמור וגו׳ יי׳ אל בקצפך
לט למנצח לידותון אמרתי
מ למנצח וגו׳ קוה קויתי יי׳
מא למנצח וגו׳ אשרי משכיל
מב למנצח וגו׳ כאיל תערוג
מג שפטני אלהים וריבה ריבי
מד למנצח וגו׳ אלהים באזנינו
מה למנצח וגו׳ רחש לבי
מו למנצח וגו׳ אלהים לנו
מז למנצח וגו׳ כל העמי׳ תקעו כף
מח שיר מזמור לבני קרח
מט למנצח וגו׳ שמעו זאת כל
נ מזמור לאסף אל אלהים יי׳
נא למנצח בבא אליו נתן
נב למנצח בבא דואג האדומי
נג למנצח אמר נבל בלבו
נד למנצח בבא הזיפים
נה למנצח האזינה אלהים
נו למנצח באחוז אותו פלשתים
נז למנצח אל תשחת לדוד מכתם
נח למנצח האמנם אלם צדק
נט למנצח בשלוח שאול וישמרו
ס למנצח על שושן עדות
סא למנצח שמעה אלהים רנתי
סב למנצח אך אל אלהים דומיה
סג מזמור לדוד בהיותו במדבר
סד למנצח שמע אלהים קולי
סה למנצח לך דומיה תהלה
סו למנצח הריעו לאלהי׳ כל הארץ
סז למנצח אלהים יחננו
סח למנצח יקום אלהים
סט למנצח הושיעני אלהים
ע למנצח אלהים להצילני
עא בך יי׳ חסיתי
עב לשלמה אלהים משפטיך
עג מזמור לאסף אך טוב
עד משכיל לאסף למה אלהי׳ זנחת
עה למנצח הודינו לך אלהים
עו למנצח נודע ביהודה
עז למנצח קולי אל אלהים ואצעקה
עח משכיל לאסף האזינה עמי
עט מזמור לאסף אלהים באו גוים
פ למנצח רועה ישראל האזינה
פא למנצח הרנינו לאלהים
פב מזמור לאסף אלהים נצב
פג שיר מזמור לאסף אלהים אל
פד למנצח מה ידידות משכנותיך
פה למנצח רצית יי׳ ארצך
פו תפלה לדוד
פז מזמור שיר יסודתו בהררי קדש
פח שיר מזמור וגו׳ יי׳ אלהי ישועתי
פט משכיל לאיתן האזרחי
צ תפלה למשה איש האלהים
צא יושב בסתר עליון
צב מזמור שיר ליום השבת
צג יי׳ מלך גאות לבש
צד אל נקמות יי׳
צה לכו נרננה ליי׳
צו שירו ליי׳ שיר חדש
צז יי׳ מלך תגל הארץ
צח מזמור שירו ליי׳ שיר חדש
צט יי׳ מלך ירגזו עמים
ק מזמור לתודה הריעו ליי׳
קא לדוד מזמור חסד ומשפט
קב תפלה לעני כי יעטוף
קג לדוד ברכי נפשי את יי׳
קד ברכי נפשי את יי׳ יי׳ אלהי
קה הודו ליי׳ קראו בשמו
קו הללויה הודו ליי׳ כי טוב
קז הודו וגו׳ יאמרו גאולי יי׳
קח שיר מזמור לדוד נכון לבי
קט למנצח וגו׳ אלהי תהלתי
קי לדוד מזמור נאם יי׳ לאדני
קיא הללויה אודה יי׳ בכל לבב
קיב הללויה אשרי איש ירא את יי׳
קיג הללויה הללו עבדי יי׳
קיד בצאת ישראל ממצרים
קטו לא לנו יי׳ לא לנו
קטז אהבתי כי ישמע יי׳
קיז הללו את יי׳ כל גוים
קיח הודו ליי׳ כי טוב
קיט אשרי תמימי דרך
קך שיר המעלות אל יי׳ בצרתה
קכא שיר למעלות אשא עיני
קכב שיר המעלות לדוד שמחתי
קכג שיר המעלות אליך נשאתי
קכד שיר המעלות לדוד לולי יי׳
קכה שיר המעלות הבוטחים ביי׳
קכו שיר המעלות בשוב יי׳
קכז שיר המעלות לשלמה
קכח שיר המעלות אשרי כל ירא
קכט שיר המעלות רבת צררוני
קל שיר המעלות ממעמקים
קלא שיר המעלות לדוד יי׳ לא גבה
קלב שיר המעלות זכור יי׳
קלג שיר המעלו׳ לדוד הנה מה טוב
קלד שיר המעלות הנה ברכו את יי׳
קלה הללויה הללו את שם יי׳
קלו הודו לאלהי האלהים
קלז על נהרות בבל
קלח לדוד אודך בכל לבי
קלט למנצח וגו׳ יי׳ חקרתני ותדע
קמ למנצח וגו׳ חלצני יי׳ מאדם
קמא מזמור לדוד יי׳ קראתיך חושה
קמב משכיל לדוד בהיותו במערה
קמג מזמור לדוד יי׳ שמעה תפלתי
קמד לדוד ברוך יי׳ צורי
קמה תהלה לדוד ארוממך
קמו הללויה הללי נפשי את יי׳
קמז הללויה כי טוב זמרה
קמח הללויה הללו את יי׳ מן השמי׳
קמט הללויה שירו ליי׳ שיר חדש
קן הללויה הללו אל בקדשו

משלי פרשיותיו לא

א משלי שלמה

רמזי הקפיטולי

ב בני אם תקח אמרי
ג בני תורתי אל תשכח
ד שמע בני מוסר אב
ה בני לחכמתי הקשיבה
ו בני אם ערבת לרעך
ז בני שמור אמרי
ח הלא חכמה תקרא
ט חכמות בנתה ביתה
י משלי שלמה בן חכם ישמח
יא מאזני מרמה תועבת יי
יב אהב מוסר אהב דעת
יג בן חכם מוסר אב
יד חכמות נשים בנתה ביתה
טו מענה רך ישיב חמה
יז לאדם מערכי לב
יז טוב פת חרבה ושלוה בה
יח לתאוה יבקש נפרד
יט טוב רש הולך בתומו
ך לץ היין הומה שכר
כא תמרוק ברע
כב נבחר שם מעושר רב
כג כי תשב ללחום את מושל
כד אל תקנא באנשי רעה
כה כבוד אלהים הסתר דבר
כו כשלג בקיץ
כז אל תתהלל ביום מחר
כח נסו ואין רודף רשע
כט איש תוכחות מקשה עורף
ל דברי אגור בן יקא
לא אל למלכים למואל

איוב פרשיותיו מב

א איש היה בארץ עוץ
ב ויהי היום ויבואו בני האלהים
ג אחרי כן פתח איוב
ד ויען אליפז
ה קרא נא היש עונך
ו ויען איוב לו שקול
ז הלא צבא לאנוש עלי ארץ
ח ויען בלדד
ט ויען איוב אמנם ידעתי כי כן
י נקטה נפשי בחיי
יא ויען צופר
יב ויען איוב אמנם כי אתם עם
יג הן כל ראתה עיני
יד אם חרוצים ימיו
טו ויען אליפז
יז ויען איוב שמעתי כאלה
יז רוחי חובלה
יח ויען בלדד
יט ויען איוב עד אנה תוגיון
ך ויען צופר
כא ויען איוב שמעו שמוע
כב ויען אליפז
כג ויען איוב גם היום מרי שיחי
כד מדוע משדי לא נצפנו עתים
כה ויען בלדד
כו ויען איוב מה עזרת ללא כח
כז ויוסף איוב שאת משלו
כח כי יש לכסף מוצא
כט ויוסף איוב שאת משלו מי יתנני כירחי קדם
ל ועתה צחקו עלי צעירים
לא ברית כרתי לעיני
לב וישבתו שלשת האנשים
לג ואולם שמע נא איוב מלי
לד ויען אליהו שמעו חכמים
לה ויען אליהו הזאת חשבת
לו ויוסף אליהו כתר לי זער
לז אף לזאת יחרד לבי
לח ויען יי את איוב מן הסערה
לט הידעת עת לדת יעלי סלע
מ ויען יי את איוב אור נא
מא הן תוחלתו נכזבה
מב ויען איוב את יי

שיר השירים פרשיותיו ח

א שיר השירים
ב אני חבצלת השרון
ג על משכבי בלילות
ד הנך יפה רעיתי
ה יבא דודי לגנו ויאכל פרי
ו אנה הלך דודך
ז מה תחזו בשולמית
ח מי יתנך כאח לי

רות פרשיותיו ד

א ויהי בימי שפוט
ב ולנעמי מודע
ג ותשב את חמותה
ד ובועז עלה השער וישב שם

איכה פרשיותיו ד

א איכה ישבה
ב איכה יעיב
ג אני הגבר
ד איכה יועם זהב

קהלת פרשיותיו יב

א דברי קהלת בן דוד
ב אמרתי אני בלבי לכה נא
ג לכל זמן ועת לכל חפץ
ד ושבתי אני ואראה את כל
ה אל תבהל על פיך ולבך
ו יש רעה ראיתי תחת השמש
ז מרבים הבל מה יותר לאדם
ח חכמת אדם תאיר פניו
ט אשר הצדיקים והחכמים
י זבובי מות יבאיש
יא שלח לחמך על פני המים
יב וזכור את בוראך

אסתר פרשיותיו עשר

א ויהי בימי אחשורוש
ב אחר הדברים האלה כשוך חמת
ג אחר הדברים האלה גדל המלך
ד ומרדכי ידע את כל אשר
ה ויהי ביום השלישי ותלבש
ו בלילה ההוא נדדה שנת המלך
ז ויבא המלך והמן
ח ביום ההוא נתן המלך
ט ובשנים עשר חדש
י וישם המלך אחשורוש מס

דניאל פרשיותיו יב

א בשנת שלש למלכות יהויקים
ב ובשנת שתים למלכות נבוכד
ג נבוכד נצר מלכא עבד צלם
ד לקצת ירחין תרי עשר
ה בלשצר מלכא עבד לחם רב
ו שפר קדם דריוש והקם
ז בשנת חדא לבלשצר
ח בשנת שלש למלכות בלשצר
ט בשנת אחת לדריוש בן
י בשנת שלש לכורש
יא ואני בשנת אחת לדריוש
יב ובעת ההיא יעמד מיכאל

עזרא פרשיותיו עשר

א ובשנת אחת לכורש
ב ואלה בני המדינה העולים
ג ויגע החדש השביעי
ד וישמעו צרי יהודה ובנימין
ה באדין דריוש מלכא
ו ואחר הדברים האלה
ז ארתחששת מלך מלכיא
ח ואלה ראשי אבותיהם
ט וככלות אלה נגשו אלי
י ובהתפלל עזרא

נחמיה פרשיותיו יג

א דברי נחמיה בן חכליה
ב ויהי בחדש ניסן
ג ויקם אלישיב הכהן הגדול
ד ויהי כאשר שמע סנבלט
ה ויש אשר אומרים לוינו כסף
ו ויהי כאשר שמע לסנבלט
ז ויהי כאשר נבנתה החומה
ח וישבו הכהנים והלויים
ט וביום עשרים וארבעה לחדש
י ועל החתומים נחמיה
יא וישבו שרי העם בירושלם
יב ואלה הכהנים והלויים
יג ביום ההוא יקרא בספר הזה

דברי הימים א

א אדם שת אנוש
ב אלה בני ישראל
ג ואלה היו בני דוד
ד בני יהודה פרץ
ה ובני ראובן בכור ישראל
ו בני לוי גרשום
ז ולבני יששכר
ח ובנימין הוליד את בלע
ט וכל ישראל התיחשו
י ופלשתים נלחמים בישראל
יא ויקבצו כל ישראל
יב ואלה הבאים אל דוד לצקלג
יג ויועץ דוד
יד וישלח חירם
טו ויעש לו בתים בעיר דוד
יז ויביאו את ארון האלהים
יז ויהי כאשר ישב דוד
יח ויהי אחרי כן ויך דוד
יט ויהי אחרי כן וימת
ך ויהי לעת תשובת השנה
כא ויעמוד שטן על ישראל
כב ויאמר דוד זה הוא
כג ודוד זקן ושבע ימים
כד ולבני אהרן מחלקותם
כה ויבדל דוד ושרי הצבא
כו למחלקות ולשוערים
כז ובני ישראל למספרם
כח ויקהל דוד את כל שרי ישראל
כט ויאמר דוד המלך לכל הקהל

דברי הימים ב

א ויתחזק שלמה
ב ויאמר שלמה לבנות בית
ג ויחל שלמה לבנות
ד ויעש מזבח הנחשת
ה אז יקהל שלמה
ו אז אמר שלמה
ז וככלות שלמה להתפלל
ח ויהי מקץ עשרים שנה
ט ומלכת שבא שמעה
י וילך רחבעם שכמה
יא ויבא רחבעם ירושלם
יב ויהי בהכין מלכות רחבעם
יג בשנת שמנה עשר למלך
יד ויעש אסא הטוב
טו ועזריהו בן
יז בשנת שלשים ושש למלכות
יז וימלוך יהושפט
יח ויהי ליהושפט עושר וכבוד
יט ויסב יהושפט מלך יהודה
ך ויהי אחרי כן באו בני מואב
כא וישכב יהושפט עם אבותיו
כב וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו
כג ובשנה השביעית התחזק
כד בן שבע שנים יואש במלכו
כה וימלוך אמציהו בנו תחתיו
כו ויקחו כל עם יהודה את עזיהו
כז בן עשרים וחמש שנה יותם
כח בן עשרים שנה אחז במלכו
כט יחזקיהו מלך בן עשרים וחמש שנה
ל וישלח חזקיהו על כל ישראל
לא וככלות כל זאת
לב אחר הדברים האלה
לג בן שתים עשרה שנה במלכו
לד בן שמנה שנה יאשיהו
לה ויעש יאשיהו בירושלם
לו ויקחו עם הארץ

סליק מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הפסוקים איש איש על דגלו באותות

אילן סדרי התורה על פי המסרה

בראשית

סדריו מב

א בראשית
ב אלה תולדות השמים
ג ויאמר יי׳ אלהים הן
ד זה ספר תולדות
ה אלה תולדות נח
ו וידבר אלהים אל נח
ז ויהיו בני נח
ח לך לך מארצך
ט ויהי רעב בארץ
י ויהי בימי אמרפל
יא אחר הדברים האלה
יב ושרי אשת אברם
יג ויהי
יד וירא אליו יי׳
טו ויבאו שני המלאכים
יו ויסע משם אברם
יז ויי׳ פקד את שרה
יח ויהי אחר הדברים
יט ואברהם זקן
כ ואבא היום אל העין
כא ויוסף אברהם
כב ואלה תולדות יצחק
כג ויהי כי זקן יצחק
כד ויתן לך האלהים
כה ויצא יעקב מבאר
כו וירא יי׳ כי שנואה
כז ויזכר אלהים את רחל
כח ויאמר יי׳ אל יעקב שוב
כט וישלח יעקב מלאכים
ל ויבא יעקב שלם
לא וירא אלהים אל יעקב
לב וישב יעקב
לג ויהי בעת ההיא
לד ויוסף הורד מצרימה
לה ויהי מקץ
לו ויאמר פרעה אל עבדיו
לז ויאמר אליהם יוסף
לח ואל שדי יתן לכם
לט ויגש אליו יהודה
מ ואת יהודה שלח
מא ויהי אחרי הדברים
מב ויקרא יעקב אל בניו

ספר שמות

סדריו כט

א ואלה שמות
ב ומשה היה רועה
ג וילך משה וישב אל יתר
ד וידבר דוארא
ה ויאמר דכי ידבר
ו ויאמר דהשכם קרמאה
ז ויאמר דבא אל פרעה
ח ויאמר דעוד נגע
ט ויהי בחצי הלילה
י ויאמר דקדש לי
יא ויאמר דמה תצעק
יב ויאמר דהנני ממטיר
יג ויאמר דעד אנה
יד וישמע יתרו
טו ואתם תהיו לי
יו ואלה המשפטים
יז אם כסף תלוה
יח וידבר דויקחו לי
יט ואת המשכן תעשה
כ ועשית פרכת
כא ואתה תצוה
כב וזה הדבר
כג ועשית מזבח
כד וידבר דראה קראתי
כה ויפן וירד משה
כו ויאמר דכתב לך
כז ויעש בצלאל
כח אלה פקודי
כט ויביאו את המשכן

ספר ויקרא

סדריו כג

א ויקרא
ב וידבר דנפש כי
ג וידבר דזה קרבן
ד וידבר דקח את אהרן
ה וידבר דיין ושכר
ו וידבר דזאת החיה
ז וידבר דאשה כי תזריע
ח ואיש או אשה קרמאה
ט וידבר דזאת תהיה
י וידבר דונתתה נגע
יא וידבר דאיש איש כי יהיה
יב ואשה כי יזוב
יג וידבר דאשר צוה
יד וידבר דכמעשה ארץ
טו וידבר דקדשים תהיו
יו וכי תבאו אל הארץ ונטעתם
יז ויאמר דאמר אל הכהנים
יח וידבר דאשר יקריב
יט וספרתם לכם
כ וכי תמכרו ממכר
כא וכי ימוך אחיך תנינא
כב אם בחקתי תלכו
כג וידבר דאיש כי יפליא

במדבר

סדריו לב

א במדבר
ב איש על דגלו
ג אלה תולדות אהרן
ד אל תכריתו
ה כי תשטה אשתו
ו כה תברכו
ז ביום השביעי
ח וידבר דבהעלותך
ט וידבר דעשה לך
י אספה לי שבעים איש
יא היד יי׳ תקצר
יב שלח לך אנשים
יג עד אנה ינאצוני
יד כי תבאו אל הארץ
טו ויקח קרח
יו מטה מטה לבית אב
יז ואל הלוים תדבר
יח וישלח מלאכים
יט וירא בלק בן צפור
כ מי מנה עפר יעקב
כא וישב ישראל בשטים
כב פינחס בן אלעזר
כג לאלה תחלק הארץ
כד יפקוד יי׳ אלהי הרוחות
כה וביום הבכורים
כו אלה ראשי המטות
כז נקם נקמת בני ישראל
כח שא את ראש
כט ומקנה רב היה
ל אלה מסעי
לא וידבר דכי אתם באים
לב וידבר דכי אתם עברים

הדברים

סדריו כז

א ואלה הדברים
ב רב לכם סב
ג ראה החלותי
ד ואתחנן אל יי׳
ה אז יבדיל משה
ו שמע ישראל
ז והיה עקב תשמעון
ח שמע דאתה עובר
ט פסל לך
י כי הארץ אשר
יא כי ירחיב יי׳ אלהיך
יב בנים אתם ליי׳ אלהיכם
יג כי יהיה בך אביון
יד שפטים ושטרים
טו אשימה עלי מלך
יו כי תקרב אל עיר
יז כי יקרא קן צפור
יח כי תצא מחנה
יט כי תדר נדר ליי׳ אלהיך
כ כי תקצר קצירך
כא ולקחת מראשית
כב והיה אם שמע
כג אתם נצבים
כד כי המצוה
כה הן קרבו ימיך
כו האזינו השמים
כז וזאת הברכה

מספר הסדרים קנ״ד

נביאים ראשונים

ספר יהושע

סדריו יד

א ויהי אחרי מות משה
ב אחל גדלך
ג למען דעת
ד ויהי יי׳ את יהושע
ה וכל ישראל וזקניו
ו ויאמר יי׳ אל יהושע
ז ואת כל המלכים
ח ויהושע זקן בא
ט ושם חברון לפנים
י ותקרבנה בנות
יא וצלע האלף
יב אלה הנחלות
יג ויתן יי׳ לישראל
יד ויקראו בני ראובן

שפטים

סדריו יד

א ויהי אחרי מות יהושע
ב ויעבדו העם את יי׳
ג ואחריו שמגר
ד כן יאבדו כל איביך
ה ויעש אלהים כן בלילה
ו בידכם נתן אלהים
ז ויגידו ליותם וילך
ח ויקם אחרי אבימלך
ט ויעבר יפתח אל בני
י ותלד האשה בן ותקרא
יא וישכב שמשון עד חצי
יב ויאמר להם הכהן לכו
יג ויאמר האיש הזקן
יד וישאלו בני ישראל

שמואל

סדריו לד

א ויהי איש אחד מן הרמתים
ב יי׳ יחתו מריביו
ג וידע כל ישראל מדן
ד והעגלה באה
ה ולו היה בן ושמו
ו ויאמר שמואל אל כל העם
ז כי לא יטוש יי׳
ח ויושע יי׳ ביום ההוא
ט ויאמר שמואל הלא
י ויען אחד מהנערים
יא ויאמר דוד יי׳ אשר
יב ויהי דוד לכל דרכיו
יג ויאמר יהונתן אל דוד
יד ויאמר יהונתן לדוד לך
טו ויוסף עוד דוד לשאל
יו ועתה הנה ידעתי
יז וברוך טעמך
יח ויאמר שאול אל דוד
יט ולאשה עגל מרבק
כ ויהי מהיום ההוא
כא ועתה תחזקנה ידיהם
כב ויאמר אבנר אל דוד
כג וילך דוד הלוך וגדל
כד ונאמן ביתך וממלכתך
כה חזק ונתחזק בעד
כו ויאמר דוד אל נתן
כז ויאמר המלך אל אבישי
כח ויאמר יואב אל המלך
כט ויאמר חושי רעה דוד
ל ויבאו עבדי אבשלום
לא ויאמר הצפה אני ראה
לב ויעבר כל העם את
לג ויחמל המלך על מפיבשת
לד מגדול ישועות מלכו

מלכים

סדריו לה

א והמלך דוד זקן בא
ב וגם ככה אמר המלך
ג והמלך שלמה
ד יהודה וישראל רבים
ה ושכנתי בתוך בני
ו ויקם את העמודים
ז ולא יכלו הכהנים
ח להטות לבבנו אליו
ט יהי יי׳ אלהיך ברוך
י והאיש ירבעם גבור

סדרי התורה ונביאים וכתובים על פי המסרה

יא כה אמר יי׳ לא תעלו
יב ויהי אחרי אכלו
יג וישכב אביה עם
יד בשנת עשרים ושבע
טו ותאמר האשה אל
יו וירא כל העם
יז והנה נביא אחר נגש
יח ויהי דבר יי׳ אל אליהו
יט וילך בכל דרך אסא
כ ויראהו בני הנביאים
כא עתה רוץ נא לקראתה
כב ויכרה לה כירה גדולה
כג ויצא העם ויבוז
כד וימהרו ויקח איש
כה וילך משם וימצא
כו ויעש יהואש הישר
כז ויחן יי׳ אותם וירחמם
כח וישכב עזריה עם אבותיו
כט וישכב אחז עם אבותיו
ל וידבק ביי׳ לא סר
לא ועתה יי׳ אלהינו הושיענו
לב ויאמר חזקיהו אל ישעיהו
לג ויעש הישר בעיני יי׳
לד וכמהו לא היה לפניו מלך
לה בן עשרים ואחת שנה

נביאים אחרונים

ישעיה

א חזון ישעיהו בן אמוץ
ב והיה הנשאר בציון
ג לסרבה המשרה
ד וקרא זה אל זה ואמר
ה ונחה עליו רוח יי׳
ו ולקחום עמים
ז והוכן בחסד כסאו
ח אשר ברכו יי׳ צבאות
ט ותקעתיו יתד
י וחפרה הלבנה
יא והיה ביום ההוא
יב כי בראותו ילדיו
יג ישב עמי בנוה
יד ופדויי יי׳ ישובון
טו ועתה יי׳ אלהינו הושיעה
יו נחמו נחמו עמי
יז ראשון לציון
יח כה אמר יי׳ מלך ישראל
יט ישראל נושע ביי׳
כ כי מעיר הקדש
כא והאכלתי את מוניך
כב מה נאוו על ההרים
כג תחת הנעצוץ
כד אז תתענג
כה ונודע בגוים
כו והוצאתי מיעקב זרע

ירמיה

א דברי ירמיהו
ב הלא מעתה
ג שוטטו בחוצות
ד הנוה והמעונגה
ה כי אם את הדבר הזה
ו כי אם בזאת יתהלל

ז ויהי אחרי מתשי
ח היש בהבלי הגוים
ט ברוך הגבר אשר יבטח
י הקשיבה יי׳ אלי
יא שירו ליי׳ הללו
יב בימיו תושע יהודה
יג ונתתי להם לב לדעת
יד בראשית ממלכת
טו אנכי עשיתי את
יו ודרשו שלום העיר
יז ועבדו את יי׳ אלהיכם
יח כי זאת הברית
יט ותתן להם את הארץ
כ בימים ההם תושע
כא ונשב באהלים
כב ויצוה המלך את ירחמאל
כג ויצא עבד מלך
כד כי מלט אמלטך
כה ואתן להם רחמים
כו ויאמר ירמיהו אל כל
כז ואתה אל תירא
כח לכן הנה ימים באים
כט ציון ישאלו
ל הוציא יי׳ את צדקותינו
לא הדבר אשר צוה ירמיהו

יחזקאל

א ויהי בשלשים שנה
ב ותשאני רוח
ג ויהי דבר יי׳ דשים פניך
ד ויהי בשנה הששית
ה ואראה והנה ארבעה
ו למען בחקתי ילכו
ז ויבוא אלי אנשים
ח ויצא לך שם בגוים
ט וזכרתי את בריתי
י בחקתי יהלך
יא ויהי בשנה השביעית
יב בריח ניחוח ארצה
יג ונחלת בך לעיני
יד והשבתי זמתך ממך
טו והיה יחזקאל לכם
יו והורדתיך את יורדי בור
יז בעדן גן אלהים
יח ביום ההוא אצמיח
יט ויהי בעשתי עשרה
כ כל חטאתו אשר חטא
כא ונתתי אותם וסביבות
כב וזרקתי עליכם מים
כג וידעו הגוים כי אני
כד וידעו בית ישראל
כה וידבר אלי זה הלשכה
כו ויאמר אלי לשכות
כז ויכלו את המים
כח ושה אחת מן הצאן
כט ועל הנחל יעלה

תרי עשר

א דבר יי׳ אשר היה
ב זחנו מזומים
ג זרעו לכם לצדקה
ד אהיה כטל לישראל
ה וידעתם כי בקרב

ו ואנכי העליתי אתכם
ז דרשו טוב ואל רע
ח ויקחני יי׳ מאחרי הצאן
ט ועלו מושיעים
י דבר יי׳ דמיכה
יא כי כל העמים ילכו
יב תתן אמת ליעקב
יג המשא אשר משא
יד דבר יי׳ אשר היה אל צפניה
טו בעת ההיא אביא
יו ביום ההוא נאם יי׳
יז ויאמר אלי מה אתה
יח והעטרות תהיה
יט כה אמר יי׳ צבאות
כ משא דבר יי׳ דנינוה
כא והיה כל סיר בירושלם

דברי הימים

א אדם שת
ב ויקרא יעבץ
ג ואהרן ובניו
ד ויהיו בני אולם
ה וילך דוד וכל ישראל
ו וגם הקרובים
ז ברוך יי׳ אלהי ישראל
ח חזק ונתחזקה
ט עתה תנו לבבכם
י עמיאל הששי
יא ראה עתה כי יי׳
יב הנה אני בנה בית
יג ולא יכלו הכהנים
יד ויכל שלמה
טו והם מביאים איש
יו ובהכנעו שב ממנו
יז וישמחו כל יהודה
יח ויאמר לכן שמעו
יט ותשקט מלכות יהושפט
כ ויוציאו את בן המלך
כא הוא בנה את אילות
כב בני עתה אל תשלו
כג ויאמר אליו עזריהו
כד ויעש הישר בעיני יי׳
כה וישחטו הפסח

תהלות
תתכ״ך ותצ״ע ויפתוהו בפיהס וסדרים י״ט

א אשרי האיש
ב כי צדיק יי׳
ג יי׳ הושיעה
ד יי׳ עוז לעמו
ה ולשוני תהגה צדקך
ו ברוך יי׳ אלהי ישראל
ז כי נפשו בחיו יברך
ח רומה על השמים יי׳
ט יברכנו אלהים
י כלו תפלות
יא והוא רחום
יב יי׳ צבאות אשרי
יג ויהי נועם
יד לדוד מזמור
טו בעבור ישמרו
יו ראשית חכמה
יז טוב לי תורת פיך

יח וראה בנים לבניך
יט אך צדיקים

איוב
תע״ו וחציו תסר קימנו וסדרים ח׳

א איש היה בארץ עוץ
ב הנה זאת חקרנוה
ג ורבצת ואין מחריד
ד ויאחז צדיק דרכו
ה ימלט אי נקי
ו צדק לבשתי וילבשני
ז אם אין אתה שמע לי
ח התשלח ברקים וילכו

משלי
סדריו ח׳

א משלי שלמה
ב יהי מקורך ברוך
ג כי בי ירבו ימיך
ד באין אלפים אבוס בר
ה מגדל עז שם יי׳
ו להודיעך קשט
ז כצנת שלג
ח נגיד חסר תבונות

רות
פ״ה וחציו ותאמר רות המואביה

שיר השירים
קי״ז וחציו כלד וכרכום

קהלת
רכ״ב וחציו ולא יוכל לתון וסדרים ד׳

א דברי קהלת
ב וגם כל האדם
ג טוב שם משמן טוב
ד לך אכול בשמחה

קינות
קנ״ד וחציו לכתת תחת רגליו

אחשורוש
קס״ו וחציו ותען אסתר וסדרי׳ ה׳

א ויהי בימי אחשורוש
ב איש יהודי היה
ג ויאמר המן המלך
ד ויקח המן את הלבוש
ה ליהודים היתה אורה

דניאל
שנ״ז וחציו הרגישו והסכתו וסדרים ז׳

א בשנת שלש
ב באדין דקו כחדא
ג באדין מלכא הצלח
ד כל קבל די רוח יתירא
ה ודניאל כדי ידע
ו ואתפללה ליי׳
ז אבל אגיד לך

עזרא
סדריו י׳

א ובשנת אחת
ב ואין העם מכירים
ג והקימו כהניא
ד הבאים מהשבי
ה אנא יי׳ תהי נא אזנך
ו ונבנה את החומה
ז ותשלם החומה
ח ויאמר להם לכו אכלו
ט ובכל זאת אנחנו
י ובחנכת חומת

נשלמו סדרי התורה ונביאים וכתובים על פי המסרה

חידה יפה זכה וצרופה להחכם אבן עזרא ובן מאיר נקרא
חברה במשקל השיר· והנני את דרכה איישיר:

הבית הראשון תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות׳ זהו הדלת׳
ותנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות זהו הסוגר:

ואחריו שלשה בתים קצרים כל בית מתחיל גם כן תנועה ויתד וחמש תנועות
ויתד וארבע תנועות׳ וכן דרך כל השיר עד תמו ושמו בקרבו חתום
בראש בתים הקצרים דוק ותמצא׳

אֶת דְּבַר חִידָתִי שִׁמְעוּ נְבוֹנִים נִפְלָאוּ   אַךְ דְּעוּ כִּי כָל חַכְמֵי לֵב לְהַגִּידָהּ לָאוּ:
אָב בְּהָאָ־ דָמָה הוֹלִיד אַ־   רְבָעָה הָאַחִים:
לֹא כְּבֵ־ דִים לֹא קַלִּים לֹא   יְבֵשִׁים לֹא לַחִים:
בָּם יְרוּ־ צוּן אוֹפַנֵּיהֶם   וְהֵם שׁוֹקְטִים נָחִים:
בָּם דְּמוּת אַרְבַּע הַחַיּוֹת בְּשַׁחַק נִבְרָאוּ   כִּי פְּעָ־מִים יִסָּתְרוּ גַם פְּעָמִים יֵרָאוּ:
רָ אַתָּה עֵינְכֶם עֵת נִרְאָה   דְּבָ רִי מַה נּוֹרָא:
כִּי בְּכוֹ־ רָם לָקַח חֵלֶק   וְשֵׁם רַב בַּבְּכוֹרָה:
גַּם שְׁמוֹ נוֹסַף עַל שֵׁנִי   וּבַ סֵתֶר נִקְרָא:
הַשְּׁלִי־ שִׁי בִּשְׁמוֹ כָּפוּל חֲכָמִים קָרָאוּ   הָרְבִי־עִי גַם כֵּן כָּפוּל בְּמִשְׁקַל מָצָאוּ:
הַ בְּכוֹר זָכָר וּנְקֵבָה   וְאַח שֵׁנִי אַחֲרָיו:
בִּ נְקֵ־בָה הוּא וּשְׁלִישִׁי   יְדַעְתּוֹ בִּזְכוּרָיו:
אֶת פְּנֵי הָרְבִיעִי זָכָר   נְקֵ־בָה בַּאֲחוֹרָיו:
מְדָ־ נִים עוֹשׂוּ בוֹאוּ וְאוּלַי תִּמְצָאוּ   שַׁאֲלוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי תֶחֶטָאוּ:
מְ בְּכוֹר יִמָּצֵא שׁוֹכֵן   בְּגַלְ־גַלִּים שִׁשָּׁה:
אַחֲרָיו יָבֹא הַשֵּׁנִי   וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה:
מִשְׁכְּנוֹת הַשְּׁנַיִם בִּשְׁנַיִם   וְדִ־בָתָם קָשָׁה:
בַּקְּשׁוּ מֵעַל סֵפֶר הָ־ אֱלֹהִים וּקְרָאוּ   יוֹם בְּרוֹא אָדָם אֵלֶּה אַ־רְבָעָה נִבְרָאוּ:
מִסְפַּר הָרוֹבַע עַל אָחִיו   בְּנוֹסָף יֵשׁ יִתְרוֹן:
כַּאֲשֶׁר שֵׁנִי עַל רִאשׁוֹן   יְהִי לַזִּכָּרוֹן:
סוֹד שְׁנֵי אַחִים תִּיכוֹנִים   כְּרִאֹ־ שׁוֹן עִם אַחֲרוֹן:
מִשְׁקְלֵי הָאַרְבָּעָה אִם בְּמֹאזְנַיִם בָּאוּ   יִהְיוּ בָהֶם וּכְמוֹ כָּל נְשׂוּאִים יִשָּׂאוּ:
רֹאשׁ וְרֶ־גֶל וּזְרוֹעַ עִם   גְּוִ־ יָה לַקַּדְמוֹן:
גַּם שְׁתֵּי צוּרוֹת לַשֵּׁנִי   וְאָ־ חִיו כָּאַגְמוֹן:
הָרְבִי־עִי כַּחֲצִי גַלְגַּל   וְהוּא בַּעַל הָמוֹן:
רַחֲצוּ עִם מֵי חָכְמַת לֵב בְּתוֹךְ מַיִם נָאוּ   אַל תְּפָרְ־שׁוּ אֶת חִידָתִי עֲדֵי תִתְחַטָּאוּ:

בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם: עשה חסד עם עבדך אברהם:
ויהי פתח דברך מאיר: לעבדך בן עבדך מאיר:
וישועת פניך תבא עזרה: לבן אמתך הנקרא בן עזרא:

זה ספר הישר: לאברהם השר: ובעבותות הדקדוק נקשר: ובעיני הדעת יכשר: וכל תומכו מאושר:

נאם אברהם הספרדי הנזכר מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכי׳:
הדרך האחת ארוכה ורחבה׳ ומכפשות אנשי דורנו נשגבה׳ ואם האמת כנקודה בתוך העגולה׳ זאת הדרך. כקו הרחב הוא החוט הסובב בתחלה׳ ובה דרכו גדולים והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים׳ כרב יצחק שחבר שני ספרים׳ מבראשית עד ויכלו ועוד לא כלה מרוב דברים׳ ובפסוק יהי אור׳ אמונה בעלי האור׳ והחשך הזכיר׳ והוא הולך בחשך ולא הכיר׳ ובפי׳ תוצא הארץ מלבו הוצי׳ מלים׳ וידבר על העצים והצמחים קטני׳ וגדולים׳ ובפירוש נפשות החיות׳ הביא חכמות טבעיות׳ ובמסלה הזאת עלה רב סעדיה גאון הגולה׳ ופירוש יהי מאורות׳ הכניס דעות אחרות׳ לדעת המדות הנזכרות׳ על פי חכמי הספירות׳ גם רב שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו׳ בפירוש ויצא יעקב ברוב עניניו׳ כי הזכיר כל נביא בשמו׳ וכמה פעמים גלה ממקומו׳ וכמה תועלות יש בהליכת הדרך׳ ואין תועלת לפירוש הזה כי אם אורך׳ ועם ויחלום כתב פתרון החלומות׳ ולמה יראו בתכונות׳ והרוצה לעמוד על חכמות חיצונות׳ ילמדם מספרי אנשי תבונות׳ אז יתבונן בראיותם אם הן נכונות׳ כי הנאונים בלי ראיות בספריהם הביאום ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום:

הקדמה

הדרך הב׳ בחרוה פתלתולי׳ והם הם ישרא׳ אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעבית׳ והם לא ידעו את מקומה׳ וזאת דרך הצדוקי׳ כענן ובנימין׳ וכן משויה וישוע׳ וכל מין אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמי׳ ויהי נוטה להשמאי׳ או להימי׳ וכל איש כרצונו יפרש הפסוקי׳ גם במצות ובחקי׳ והם מדעת תוכחו׳ לשון הקדש ריקים׳ על כן יתעו גם בדקדוקים׳ ואיך יסמכו במצות על דעתם׳ וכל רגע יהפכו מגדל אל גל כפי מחשבותם׳ בעבור שלא תמצא בתורה׳ מצוה אחת בכל צרכיה מבוארה׳ ואחת מהנה הזכיר׳ והיא גדולה למזכיר׳ כי תחתיה כרת על אכילת יום הכפורים׳ וחמץ בפסח שלא עשוהו טהורים׳ ושביתת ימים שבעה׳ וקרבנות וסכה ותרועה׳ כי אין בתורה חקי השנה מפורשים׳ ואיך נחשוב החדשים׳ ועבי הדעת מרודים׳ שמו אותותם מפסוק לאותות ולמועדים׳ ולא ידעו כי והיו לשון רבים׳ ועל המאורות והכוכבים׳ והאומר כי וי״ו ולמועדים נוסף׳ כי לאות עם מועד כאסף׳ יבקש אדם שיהיה אוהבו׳ אולי יאמין בו׳ ואם מצאנו שנים ושלשה וי״ו נוסף מי יודיענו כי זה אחד מהעודפים׳ אחר היות וי״ו הטעם לאלפים׳ ואין פי׳ עשה ירח למועדים׳ כדברי אלה שמתגיהם מועדים׳ ואילו היה כתוב והיתה הלבנה לאות למועדי בחדשי׳ מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשי׳ כי יש מועדים רבים׳ בתורה ובמקרא ובכתובים׳ ואלו היה למועדי השם מבואר׳ עוד הדבר הגדול נשאר׳ אם החדש עד שוב הלבנה גלגל המזלות׳ שהם שבעה ועשרים יום ושעות מובדלות׳ ואם עד שוב נוגה גלגל היוצא׳ אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא׳ או עד שוב גלגל התלי כדעת חכמי׳ כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים׳ ואם נסמוך על עת התחברות המאורות׳ גם הנה ב׳ מחברות׳ מחברת בגלגליה׳ תיכונ׳ ומחברת כנגד העליון באמונה׳ ומחברת שני מחזה׳ ולא נדע אי זה יכשר הזה או זה׳ ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים נשאו׳ כי עינים להם ולא יראו׳ אולי יראוהו בתורה ובתעודה׳ המקום שימצאו שם זאת הקבלה׳ ולא דברו בפירוש חדש בחדשו נכונה׳ כי אין בכתוב זכר ללבנה׳ רק פירושו לעשות כל דבר בעתו׳ יום ביומו שבת בשבתו׳ וידוע כי פעם יהי׳ בין המולד לעת השקיעה שש שעות׳ ותראה הלבנה אך על חקות ידועות׳ ופעם ביניהם שלשים שעות׳ ולא תראה אפילו בגבעות׳ כי תהלוכו׳ הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות׳ וגם מפני ארך ורחב המדינות׳ ואם שכנה על הארץ עננה׳ ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה׳ הנתענה ג׳ ימים בכפורים׳ ועוד מי סיפר לנו כי ימי החדש על שלשים יום ספורי׳ כי הנה יהודה הפרסי חבר ספר׳ ובחשבון השמש השנה והחדשים סופר׳ גם לא נדע מהתור עדות החדש׳ ומי העד ואם ילך דרך רב ביום קדש׳ ואם נקבל עדות אב ובנו ונרים ונשים׳ וגם אם אין כל אלה מפורשים׳ עוד דבר קשה׳ איננו מפורש בתורת משה׳ לדעת כמה חדשי השנה׳ ואם היא באביב נשמנה׳ ההוא מחטים או שעורים׳ ומתי יבוקש ואנה השעורים׳ ואם היתה שנת בצורת בארץ ישראל ומסביב׳ והנה אין זרע אף כי אביב׳ הנקבע השנה פשוטה או מעוברת׳ גם אין ספירה נספרת׳ ואין חג שקראוהו עצרת׳ וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסורת׳ והאומרים והנה אנשי המשנה׳ מעידי׳ על ראיית הלבנה׳ והנה התשובה נכונה׳ אם היא עדותם בעיניהם נאמנה׳ יקבלו עדות צרכי השנה׳ כי על פי קריאת בד״ה כתובה׳ כי יסוד העיבור׳ על אביב ותקופה וצרכי צבור׳ ולמה במצות נגע בדעת מבוארים המשפטים׳ שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקי׳ מעטים׳ ומצות המועדים חיוב לכל ישראל בכל זמן׳ ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן׳ רק נחפש כה וכה רמיזות׳ ולמה בדברי תורה תמימה כזאת׳ וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה׳ שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא׳ כי אין הפרש בין שתי התורות׳ ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות׳ ופסח חזקיהו יחזיק ידי אמונה׳ כי נעשה על ידי בעלי עצה וזקנה׳ ולא הקריב הפסח במועדו׳ ולאכול חמץ בחדש הראשון שלא יתי׳ ופסח שני בראשון שבעת ימים עשה׳ ויש לראות רבות שקבל מעשין רם ונשא׳ כי בית דין היה׳ ואין ברוחו רמיה:

הדרך הג׳ דרך חשך ואפלה׳ והיא מחוץ לקו העגולה׳ והם הבודאי׳ מלבם לכל הדברי׳ סודו׳ ואמונת׳ כי התורות והמשפטי׳ חידו׳ ולא אאריך להשיב עליה׳ כי עם תועי לבב הם׳ כי הדברי׳ על כדק לא חלקו׳ בלתי בדבר אחד צדקו׳ אשר כל דבר מצוה קטנה או גדולה׳ בכף מאזני הלב תהיה שקולה׳ כי יש בלב דעה׳ מחכמת יושב קדם נטועה׳ ואם הדעת לא תסבול הדבר׳ או ישחית אשר בהרגשות יתבר׳ או יבקש לו סוד׳ כי שקול הדעת הוא היסוד׳ כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו׳ והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו׳ וכל דבר שהדעת לא תכחישנו׳ כפשוטו ומשפטו נפרשנו׳ ונעמידנו על מתכונתו׳ ונאמין כי ככה אמתו׳ ולא נגשש קיר כעורים׳ ולפי צרכנו נמשוך הדברים׳ ולמה נהפוך הנראין לנסתרים׳ ואם יש מקומות שהם באמת נסתרים׳ ושניהם כאמנים ברורים׳ מהם בגופות ומהם מחשבות׳ כמלת בשר וערלת לבבות׳ ובעץ הדעת סוד ינעם׳ גם הדברים אמת כמשמעם׳ ואם יש איש לא יכילו זה רעיוניו׳ אם הוא חכם יפקח את עיניו׳ כי ימצא בתולדות רבים נצרים׳ כאחירי והלשון והרגלים לשני דברים:

הדרך הד׳ קרובה אל הנקוד׳ ורדפו אחריה אגוד׳ וזאת דרך החכמי׳ בארצנו יוונים ואדומים׳ שלא יביטו אל משקל מאזנים׳ רק יסמכו על דרך דרש בלקח טוב ואור עינים׳ ואחר שימצאו המדרשים בספרי הקדמונים׳ למה ינעמו לכתבם שנית אלה האחרונים׳ ויש דרש הפך דרש׳ ויש לו סוד ואיננו מפורש׳ כדרש שהתורה קדמה אלפים שנה קודם העולם׳ וזה אמת רק על סוד דרך הנעלם׳ ורבים לא יבינוהו כן׳ ולהיות כמשמעו לא יתכן׳ ובעבור כי השנה מימים במספר היא מחוברת׳ ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת׳ ואם אין גלגל אין יום אף כי ימים׳ או שנה או מספר אלפים׳ והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתבייש׳ למען אשר יבקש לאין יש׳ ומשיבין שברא השם את העולם בעת שידע כי טוב הוא׳ גם זו תשוב׳ בנויה על אבן בהו׳ וכן האומרי׳ שברא להראות גבורתו׳ לאדם שהוא שורש יצירתו׳ והנה שמו תשובתם האמולה׳ חלק קטן מהשאלה הגדולה׳ כי יש ראיות נאורות׳ לאשר עינים להם ולא לעורות׳ כי היישוב חצי שפית הארץ באמונה׳ וכלה כנקודה אל המסבה אשר עליה נתונה׳ ואף כי המסבה העליונה׳ ואם מדרך הישרה׳ אין דרש יום נדרש כדרך המקרא׳ כי אלו היה הטעם לאלפים׳ היה כתוב ימים׳ כי פירוש יום יום בכל יום ויום׳ וכן איש איש וברוך יי׳ יום יום׳ גם סוף הפסוק יוכיח משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום׳ אם כן נשמור התורה הנאמנה׳ עד אלפים שנה׳ ועוד כי אלף שנים בעיניך איננו לנכח השם׳ וימצאהו בפירושי בספר תהלות אשר יבקשם׳ וגם יש דרש להרגיע נפש חלושה׳ בהלכה קשה׳ ויש דרש מסברא ידועה׳ ויש שהוא כהלכה שאינה קבועה׳ גם יש דרש שהוא טוב לאחרים׳ ידריך בדרך תבונה את הנערים׳ כי יש עוף שאיננו רואה ביום בנגוהות׳ ובלילה רואה מפני שעיניו כהות׳ כדרש שהעולם נברא בב״ית בעבור ברכה׳ ואם הדבר ככה׳ הנה בוקק הארץ ובולקה ואשיתהו בתה ובטלו הטוחנות כל ידעום משחת בלי בלו שמלותיכם בלע יי׳ בלל יי׳ ובתקוף ובדא אתהן בין בתריו בזיון וקצף ילדו לבהלה בלהות אתנך׳ ואם הרי״ש רישיה די דהבא׳ הנה איש רע בליעל בעל פעור כרע בל כהני במות ואשר מעט השכל בלבו׳ ואף כי אשר חכמת אלהי׳ בקרבו׳ יוכל להוציא מדרשים׳ וכלם כנגד הגוף הפשוט הם כמלבושים׳ וקדמונינו זכרם לברכה׳ אמרו על ככה׳ אין מקרא יוצא מידי פשוטו:

דרש בראשי׳ בתורה שנ׳ יי׳ קנני ראשי׳ דרכו׳ אחר העולם נברא על לויתן שנ׳ הוא ראשית דרכי אל׳ אחר העולם נברא שיראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה יראת יי׳׳ אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנ׳ ראשית בכורי אדמתך ולמה ב״ית בתחלה להורות כי יי׳ אחד והנבראים שנים שהם עצם וצורה או שני עולמות׳ ולמה ב״ית ואחריו רי״ש אל״ף שי״ן ואח״כ יו״ד ותי״ו רמז שהבית הראשון יעמוד ארבע מאות ני״ שנים כי הוא קודש השמים והארץ ואחר כך יפוס הבית וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו וחשך שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה ורוח אלהים שנחה רוח החכמה והבינה על מפרשי התורה הנמשלת למים ובסוף יהי אור על ימות המשיח׳ אז יבדיל יי׳ בין המקוים לישועתו ובין אשר במחשך מעשיהם דרש בראשית שתי מלות שהכל היה מהאש והוא היסוד אחר שית כמו אמין שית שהם שש הקצוות הנמצאות לכל גוף וחשבון ראשי מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות והמלות שבע כשבעה מלכים או כשבעה ככבי לכת׳ והאותיות שמנה ועשרים כנגד מחנות הלבנה וכן מספר העתים בקהלת׳ ותחלת הספר ב״ית וסופו מ״ם כנגד השם המפורש היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים׳ ובסיני נתן למשה וכן כתוב יי׳ בם סיני בקדש׳ ובתחלה בראשית ולבסוף ישראל כי הם עלו במחשבה בראשית העולם׳ וסוף דבר אין לדרש סוף:

הדרך החמישית׳ יוסד פירושי עליה אשית׳ והיא הישרה בעיני׳ נכח פני יי׳׳ אשר ממנו לבדו איראה׳ ולא אשא פנים בתורה׳ ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי׳ ואחר כן אפרשנה כפי אשר תשיג ידי׳ וכל מלה שתבקשנה׳ בפירוש המלה הראשונה תמצאנה׳ כפירוש שמים תמצאנו בפסוק הראשון׳ ועל זה המשפט כל הלשון׳ ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת׳ למה זאת מלאה ולמה נחסרת׳ כי כל טעמיה׳ כדרך הדרש הם׳ כי הכותב פעם יכתוב המלא מלאה מבואר׳ ופעם יחסר אות כעלם לאות דרך קצרה׳ ואחר שידרשו טעם למלאים ולחסרי׳ יורונו איך יוכל לכתוב הספרים׳ ומשה כתב בלא וי״ו יי׳ ימלך׳ ומעתיק משלי כתב בוי״ו תחת עבד כי ימלוך׳ ושנים רבות בין שניהם׳ רק לתינוקו׳ טעמיהם טובים הם׳ גם בפירושים הישרים׳ אין צורך לתיקון סופרים׳ ומתרגם התורה ארמית תרג׳ אמת׳ ובאר לנו כל נעלמת׳ ואם דלג במקומות אחרי מדרשים׳ ידענו כי יותר ממנו ידע השרשים׳ רק חפץ להוסיף טעמים אחרים׳ כי פשוטו יבינוהו אפילו הבוערים׳ כמו עירה שלא תרגומו ככן אתן׳ ותרגם בני יבמן ואתנו שער האיתון׳ ובעבור הדרש דרך הפשט איננה סרה׳ כי שבעים פנים לתורה׳ רק בתורות ובמשפטים ובחקים׳ אם מצאנו שני טעמים לפסוקים׳ והטעם האחד כדברי המעתיקים׳ שהיו כלם צדיקים נשען על אמתם בלי ספק בידים חזקים׳ וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים׳ האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים׳ רק קדמונינו היו אמת וכל דבריה׳ אמת ויי׳ אלהים אמת׳ ינחה עבדו בדרך אמת:

הקדמה

הנה לא הואלתי לדבר׳ כי לא בינת אדם לי נמשלים לגבר׳ גם כי לא מלין לחבר׳ כי בער אנכי מאיש ולא למדתי חכמה׳ ואין בי דעת ומזימה׳ ולא אתי יודע עד מה׳ אמנם נואלה לה נפשי ובשרי לך כמה׳ אף אם נסתר מתני ובינתיה׳ כי היא מלאכת שמים׳ וכל דבריה על אפני׳ בדרשת היא לכל ש שואל בה על ירכים׳ ולכל אשר יטה לה אזנים׳ כי לא מעבר לים היא ולא בשמי׳ אכן קרובה היא לכל אשר יקרב אליה בלב ובנפשתי׳ אשר יעזבנה יום היא תעזבנו יומי׳ אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד ש שיכוין לבו לשמים׳ על כן נדבה רוחי לקרבה אל המלאכה בפעמים וברגלים׳ ולעשותה בלב שלם ובמעשה הידים׳ והנה ראיתי את הים הגדול ורחב ידים׳ פירוש התורה לרב הגדול הרמבן ז״ל ג גדול הגוב ורב כנפי׳ ונפשי אותה לעבור בו אף כמי מתנים׳ ואירא כי גדול ויאל נגלו קומים׳ ואומר לכה לי על השפתי׳ כי על שפתו עץ רב מאד מזה ועז כמאד קוא למשכיל ותאוה לעיני׳ ואקח מפריו מלא כפי ואוכל ותהי כי למשי כפם ולפקוח עינים׳ ולשמוע בלמודים העיר לי אזנים׳ ותחי רוח יעקב ותהי אליו פי שנים׳ כי יחיה כל אשר יבא שמה נחלי׳:

לכן תחלת דברי אני מבקש פני מאת הרב הגדול ואחר כך אני מחלה פני כל קול כחבורי זה לבל ידינני לכף חובה לאמר שעשיתיו להתגדל בו כי לא עשיתי דבר שראוי להתגדל בו שאיננו אלא כמלקט אוכל מתוך אוכל ולואי ו ולא הייתי מחזיר א אוכל לפסולת ואין כונתי בזה רק כי י יען כפלאו ממני ד דברי הרב והם ס סתומי׳ אמרי׳ לקטה מהם הדברי׳ הפשוטי׳ ואשאיר הסתומי׳ כי בסודו לא באה נפשי למען היו׳ נקל בעיני ללמוד ואם מצאתי פשט או טעם במקו׳ אחר חברתיו עמו ואף כי הם מעטים׳ ועל כן לא הזכרתי שם הרב בדבר כי ל רובם דבריו ולא ה הזכרתי רק במקום הצריך כפי הענין׳ וראיתי עוד לכתוב בתחלת סדר וסדר מעט פרפראות מ מגימטריאות וטעמי המסורות להמשיך ה הלב׳ ואשר כל מ מחשבות לו גלויות חוקר טוחות וכליות הו׳ יודע כל מחשבתי והוא יחזיק ידי ה הרפות ויאמץ ברכי הכושלות׳ להוציא מחשבתי זאת אל הפועל ויטה לבבי ליראתו׳ ויקרבני לעבודתו׳ ויאיר עיני באור תורתו:

ב״ת רבתי מאותיות גדולות דמשתמשי בהו דאינן א׳ אדם שת׳ ב׳ בראשית ברא׳ ג׳ והתגלח׳ ד׳ יי׳ אחד׳ ה׳ הלי׳ תגמלו׳ ו׳ של ויזתא׳ ז׳ זכרו תורת

בראשית

בְּרֵאשִׁ֖ית בָּרָ֣א אֱלֹהִ֑ים אֵ֥ת הַשָּׁמַ֖יִם וְאֵ֥ת הָאָֽרֶץ׃ ג׳ ג׳ נ״פ

בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא׃

בראשית ה׳ ג׳ מנהון ר״פ וב׳ במצע׳ וסי׳ בראשית ברא׳ בראשית ממלכו׳ יהויקים׳ בראשית ממלכת יהויקים׳ בראשית ממלכת צדקיה׳ בראשית מלכות צדקיה: ברא אלהים ג׳ וסי׳ בראשית ברא אלהים׳ אשר ברא אלהים לעשות׳ למן היום אשר ברא׳ ואינון באורייו׳: הארץ ג׳ ס״פ ובתריהון והארץ וסי׳ בראשית ברא׳ והארץ היתה תהו׳ אבלה נבלה הארץ׳ והארץ חנפה׳ והם יענו את הארץ׳ והארץ תענה:

אמר ר׳ יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב״ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנ׳ להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא׳ אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רבותינו ז״ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו ואם באת לדרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריית שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו׳ שאין לך ראשית במקר׳ שאינו דבוק לתיבה של אחריו כמו בראשית ממלכת יהויקים ראשית ממלכתו ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים וגו׳ כמו בראשית ברוא ודומה לו תחלת דבר יי׳ בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב״ה בהושע ויאמר יי׳ אל הושע וגו׳ ואם תאמר להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו כי לא סגר דלתי בטני ולא פי׳ מי הסוגר וכמו ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו וכמו אם יחרוש בבקרים ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד מראשית אחרית ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר אם כן תימה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתוב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי׳ הא למדת שקדמו לארץ ועוד שהשמים מאש וממים נבראו על כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים׳ ולא נאמ׳ ברא יי׳ שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין׳ והיינו דכתיב ביום עשות יי׳ אלהים ארץ ושמים: תוהו

חכמינו אמרו שהב״ת נוסף כב״ת בראשונה כי נמצא ר ראשונה ישנו ואלו היה טעמו כן היה הב״ת קמוץ בקמץ גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך והנה שכחו וירא ראשית לו ויש אומרים שהב״ת נושא בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ על כן אמר בראשית ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר יי׳ קרית חנה דוד והטעם יתברר לך בפסוק השני: ברא׳ רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה יברא ה׳ והנה שכחו ויברא אלהים את התנינים ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם וברא חשך שהוא הפך האור שהוא יש ונה לדקדוק המלה ברא לשני טעמים זה האחד והשני לא ברה אתם לחם ונה השני אלף תחת ה״א כי כמוהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד המוסף ואם היו בא״לף היה כמו להבריאכם ומצאנו מהבנין הכבד ובראת לך ואיננו כמו ברו לכם איש ריק כמו וברא אתהן וטעמו לגזור ולשום גבול כגזר והמשכיל יבין: אלהים׳ אחר שמלאכו אלוה ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הלשון כי כל לשון יש לו דרך כבוד וכבוד לשון לועז שיאמר הקטן לגבה הגדול לשון רבים ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים כמו אדניו ובעליו שאמרו אדנים קשה ולקח בעליו וכן מלת עליו אליו ועדיו על כן אמר הכתוב ברא ולא בראו ומלך התוסיה ידענו כי הדבורים יקראו שפה בעבור שיראו שממנה יצאו וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאמר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכות וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה׳ והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן זכריה ודניאל ולמה אאריך וטעם אלהי הצבאות כמו אלהי האלהים׳ וטעם אלהים כמו מלך ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן וזה השם תאר ואיננו עצם ולא ימצא ממנו עבר או עתיד ואל תחשוב שהמלאכים הם מאש ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית והחל מהאור ואמר עוטה אור ואחר כן נוטה שמים והוא הרקיע והמים עליו והאם והשלג והרוח ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ממשרתיו והאם ואמר יסד ארץ על מכוניה וזאת היא היבשה וכן כתוב רוח סערה עושה דברו׳ וטעם את כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול כמו את השמים ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים אדם ונמצא עם הפועל כמו בא הארי ואת הדוב והם מתי מספר ויהיה תחת עם ותחת מן: השמים׳ בה״א הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם לשון רבים ויתכן להיות משטרו משטר כל אחד ואחד וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל שרובה על מתכונת לשון הקדש ויש שמי השמים ולא יתפרדו כרחים וכהרים ואנשי המדות יבינו אלה הסודות ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה והשמים כחוט הסובב ואחר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר אחד בראשון האור ובשני הרקיע ובג׳ הצמחים וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו יחדיו וזאת העדות איננה ברורה בעבור שפירוש הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר איננו ואיך יקרא לתוהו רק פירושו אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני כטעם לדרך נכב בשמים ואחר כן הזכיר הארץ ואמר אחר כן כי גם היום יעמדו לעשות משפט שתכום :

בעל הטורים

ויש מדרש שלכך פתח בבי״ת ולא באלף לפי שבי״ת היא לשון ברכה ואלף לשון ארירה אמר הקב״ה אפתח בבי״ת בלשון ברכה ולואי שיוכל ל להתקיים · ד״א על שם שני עולמות שברא העולם הזה והעולם הבא · ד״א על שם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה · ללמדך שבזכות התור׳ ולומדיה נברא העולם · בראשי׳ אותיות בתראש כלומר בית המקדש ראשון שנאמר כסא כבוד מ מרום מראשון מקו׳ מקדשנו · דבר אחר א אותיו׳ א׳ בתשרי נברא העולם · ד״א אותיות ב בראשית שתי תורות · ד״א אותיו׳ ירא שבת · לומר לך שבזכות שבת נברא העולם · דבר אחר אותיו׳ ברית אש ש שבזכות הברית שהיא המילה ובזכות האש ש שהיא התורה ניצולי׳ מדינה של גיהנם · דבר אחר אותיות בראשית יש שבעים׳ יש עולמות לכל צדיק · בראשית ברא בגימטריא בראש השנה נ נברא העולם · דבר אחר בראשי׳ בגימטרי׳ בתורה יצר · שבשביל התורה שנקרא׳ ראשית נברא העולם · ד״א בגימטריא שש סדרים · דבר אחר בגימטרי׳ ישראל בעמים ובגימטריא בית תרי״ג ישראל שברא העולם בשביל ישראל שיקיימו תרי״ג מצות · בראשית רקיע ארץ שמים יש תהומות · דבר אחר בראשית · בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה · בראשית שני ראשי פסוקי׳ הכא בראשית ממלכת יהויקים והתם בראשית ממלכת צדקיהו וזהו כסוף כל יש כעורכין בקש הקב״ה להחזיר העולם לתוהו ובהו בשביל י יהויקים כיון שנסתכל ב בצדקיהו ובדורו נתישבה ד דעתו · בראשית ברא אלהים ס סופי תיבות א אמת

אמת מלמד שברא העולם באמת · כמו שנאמר ראש דברך אמת · ברא אלהים את סופי תיבו׳ אמת · וירא אלהים את סופי תיבות אמת · ויברא אלהים את ס״ת אמת וירא אלהים את ס״ת אמת · ברא אלהים לעשו׳ ס״ת אמת לכך תקנו ז׳ פעמים אמת באמת ויציב אמת מארץ תצמח ראשי תיבות אמת · אתי מלבנון תבואי ר״ת אמת · אבל בשהיה האמת נעדרת ויסלק אמת ארבה תשורי מראש אמנה ר״ת א אמת ולכך ממעוננות אריות · ברא אלהים ב׳ לסמיכי׳ הל׳ ואידך למן היום אשר ברא אלהי׳ אדם על הארץ כי מתחלה כשה ה הקב״ה כאברהם ש שנקרא אדם שנאמר האדם הגדול בענקים הוא וברא העולם · אלהים בגימטריא ה הכסא שהכסא ברא תחלה · בפסוק של בראשית יש ז׳ תיבות כנגד ז׳ ימי השבוע · וז׳ שנים בשמיט׳ וז׳ שמיטין ביובל: וז׳ רקיעים · וז׳ ארצות · וז׳ ימים וז׳ משרתים · שצ״ם חנכ״ל · וכנגדם אמר דוד שבע ביום ה הללתיך · ולכך תקנו יהא שמ׳ רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא שהם ז׳ תיבו׳ ואות׳ אותו ז׳ פעמים ביום ויש בפסוק כ״ח אותיו׳ וכן ביהא שמי׳ רבא כ״ח · וכנגדו אמ׳ שלמה ז׳ פסוקים מעת ללדת עד עת שלום שיש בהם כ״ח עתים · כי עתים ל׳ משתנים בכל יום ולילה מהבקר עד חצי היום עת א׳ · ומחצי היום עד הלילה עת שני · ומתחלת הלילה עד חצי הלילה עת ג׳ · ומחצי הלילה עד הבקר עת רביעי · וכן בפסוק וידבר אלהי׳ את כל ה הדברים האלה ל לאמר יש בו ז׳ תיבות וכ״ח אותיות מכאן אמרו כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו כאלו נעשה שותף להקב״ה במעשה ב בראשית · ג׳ אלפין יש בפסוק בראשית כנגד ששת אלפים שנה שהעולם הוה · וכן בפסוק אני יי׳ ראשון ואת אחרונים אני הוא ששה אלפין ובפסוק והארץ היתה תהו ובהו ב׳ אלפין כנגד ב׳ אלפים תהו ובפסוק יי׳ קנני ר ראשית דרכו קדם מפעליו מאז יש שני אלפין כנגד ב׳ אלפי תורה · ובפסוק ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ד׳ אלפים כנגד ד׳ א אלפי׳ ימי תורה ממני משיח שהם ימי תורה :

בעל הטורים

והארץ׳ המלה הזאת זרה בעבור קמצות האלף עם הה״א בכל מקום ואיננה כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: תהו׳ אמר הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ״ם תהום שרש כמ״ם הדום ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם צדיא וכן ובתהו ילל ישימון וכן אחרי התהו שאין בו ממש:

ובהו׳ אחי תהו והוי״ו תחת הה״א כוי״ו וישתחו באחו והטעם כי בראשי׳ בריא׳ הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוס׳ וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים׳ ואל תתמה על וי״ו והארץ כי פירושו כבה״א ... יעלה מן הארץ כי לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם ה המלאכי׳ כי אם על עולם ההויה וההשחתה והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים ... אחת ולדם שבע ארבות הוא שהייסוד נחלק על שבעה ... המקדם היה באמצע הייסוד כי רחוק הנ׳ מאמצע האר׳: ורוח אלהי׳ ... היותו שליח בחפץ השם לייבש המים והמים לשון רבי׳ גם לא יתפרדו והם על בנין שני׳ כי הם ... ולא זורק עליו׳ וטעם מרחפת מוספת למעלה במי׳ וכן על גוזליו ירחף: ויאמר׳ אמר הגאון כי פי׳ ויאמ׳ כמו וירצה ואלו היה כן היה ראוי להיו׳ אור רק הוא כמשמעו וכן בדב׳ יי׳ שמי׳ נעשו כי הוא כוס ... היה ביניעה ועל דרך משל מלך ... וזה האור היה למעלה מן הלוח: וירא׳ כמו וראיתי ... וטעם ויבדל בקריאת השמו׳: ויקרא׳ הא לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון זכר הוא: ערב׳ קרוב מטע׳ חשך ... וטעם יום אח׳ הוא על ...

תהו ובהו׳ תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: אסטורדי״סון בלעז: בהו׳ לשון ריקות וצדו: על פני תהום׳ שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת׳ כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב״ה וכמאמרו כיונה המרחפת על הקן ...

והארץ ח׳ ראשי פסוקים וסי׳ והארץ היתה תהו ובהו׳ והארץ לא תמכר׳ והארץ תעוב מהם׳ והארץ אשר אתם עוברים׳ והארץ חנפה׳ והארץ הגבלי וכל הלבנון׳ והארץ הנשמה תעבד׳ והארץ תענדה׳ תהו ובהו ב׳ דסמיכי וסימנ׳ והארץ היתה תהו ובהו׳ ראיתי את הארץ: וחשך ב׳ וסימני׳ וחשך על פני תהום׳

וְהָאָ֗רֶץ הָיְתָ֥ה תֹ֙הוּ֙ וָבֹ֔הוּ וְחֹ֖שֶׁךְ עַל־פְּנֵ֣י תְה֑וֹם וְר֣וּחַ אֱלֹהִ֔ים מְרַחֶ֖פֶת עַל־פְּנֵ֥י הַמָּֽיִם׃ וַיֹּ֥אמֶר אֱלֹהִ֖ים יְהִ֣י א֑וֹר וַֽיְהִי־אֽוֹר׃ וַיַּ֧רְא אֱלֹהִ֛ים אֶת־הָא֖וֹר כִּי־ט֑וֹב וַיַּבְדֵּ֣ל אֱלֹהִ֔ים בֵּ֥ין הָא֖וֹר וּבֵ֥ין הַחֹֽשֶׁךְ׃ וַיִּקְרָ֨א אֱלֹהִ֤ים ׀ לָאוֹר֙ י֔וֹם וְלַחֹ֖שֶׁךְ קָ֣רָא לָ֑יְלָה וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם אֶחָֽד׃ פ

וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֔ים יְהִ֥י רָקִ֖יעַ בְּת֣וֹךְ הַמָּ֑יִם וִיהִ֣י מַבְדִּ֔יל בֵּ֥ין מַ֖יִם לָמָֽיִם׃ וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִים֮ אֶת־הָרָקִיעַ֒ וַיַּבְדֵּ֗ל בֵּ֤ין הַמַּ֙יִם֙ אֲשֶׁר֙ מִתַּ֣חַת לָרָקִ֔יעַ וּבֵ֣ין הַמַּ֔יִם אֲשֶׁ֖ר מֵעַ֣ל לָרָקִ֑יעַ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ וַיִּקְרָ֧א אֱלֹהִ֛ים לָֽרָקִ֖יעַ שָׁמָ֑יִם וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם שֵׁנִֽי׃ פ

וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים יִקָּו֨וּ הַמַּ֜יִם מִתַּ֤חַת הַשָּׁמַ֙יִם֙ אֶל־מָק֣וֹם אֶחָ֔ד וְתֵרָאֶ֖ה הַיַּבָּשָׁ֑ה וַֽיְהִי־כֵֽן׃ וַיִּקְרָ֨א אֱלֹהִ֤ים ׀ לַיַּבָּשָׁה֙ אֶ֔רֶץ וּלְמִקְוֵ֥ה הַמַּ֖יִם קָרָ֣א יַמִּ֑ים וַיַּ֥רְא אֱלֹהִ֖ים כִּי־טֽוֹב׃ וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים תַּֽדְשֵׁ֤א הָאָ֙רֶץ֙ דֶּ֔שֶׁא עֵ֚שֶׂב מַזְרִ֣יעַ זֶ֔רַע עֵ֣ץ פְּרִ֞י עֹ֤שֶׂה פְּרִי֙ לְמִינ֔וֹ אֲשֶׁ֥ר זַרְעוֹ־ב֖וֹ עַל־הָאָ֑רֶץ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ וַתּוֹצֵ֨א הָאָ֜רֶץ דֶּ֠שֶׁא עֵ֣שֶׂב מַזְרִ֤יעַ זֶ֙רַע֙ לְמִינֵ֔הוּ וְעֵ֛ץ עֹֽשֶׂה־פְּרִ֛י

וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵיקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא עַל־אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן־קֳדָם־יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל־אַפֵּי מַיָּא׃ וַאֲמַר יְיָ יְהֵי־נְהוֹרָא וַהֲוָה־נְהוֹרָא׃ וַחֲזָא יְיָ יָת־נְהוֹרָא אֲרֵי־טָב וְאַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא׃ וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה־רְמַשׁ וַהֲוָה־צְפַר יוֹמָא חַד׃ וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא׃ וַעֲבַד יְיָ יָת־רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה־כֵן׃ וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה־רְמַשׁ וַהֲוָה־צְפַר יוֹם תִּנְיָן׃

וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְּשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתַּחְזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה־כֵן׃ וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמֵּי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי־טָב׃ וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר־זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע אִילָן פֵּירִין עָבֵד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דִּי בַר־זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל־אַרְעָא וַהֲוָה־כֵן׃ וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר־זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי וְאִילָן עָבֵד־פֵּירִין

וחשך איזה מקומו: פני תהו ב׳ וסי׳ בחוקו חוג על פני תהו׳ ודין וא׳ ופני תהו׳ יתלכדו: ורוח אלהי׳ ה׳ בלי׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ויאמר אלהים כה וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: וירא אלהי׳ ט׳ בתו וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויבדל ג׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: לאור ז׳ קמצים׳ וסי׳ ויקרא אלהים לאור יום׳ והולכתי עורים בדרך׳ יי׳ צדיק בקרבה׳ על כן רחק משפט׳ זעף יי׳ אשא׳ לאור יקום רוצח׳ מגלה עמוקות מני חשך: ויאמ׳ אלהים ג׳ בטע׳ זקף וסי׳ ויאמר אלהים יהי רקיע׳ ויאמר אלהים ישרצו המים׳ ויאמר אלהים נעשה אדם: ויהי לב׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: ויעש אלהים ד׳ וסימן כו׳ במסר׳ רבתא: ויהי כן ח׳ בספר בראשית וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: אל מקום ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: עשה פרי ב׳ וסי׳ ויאמר אלהים תדשא הארץ׳ ותוצא הארץ: למינו ד׳ באורי׳ וסי׳ תדשא הארץ׳ ואת כל עורב למינו׳ ותבידו דמשנה תורה׳ את הארבה למינהו׳ ותוצא ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ותוצא הארץ דשא׳ ותוצא את עמך ישראל׳ ותתן לה אשר הותירה משבעה אנך׳ למינהו י״ד וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳:

... קצות השמש עם קצות מימי אוקינוס וזהו הרקיע ... האור על הארץ והרוח יבש מהארץ כהפך הלהט ... עם כוסה שמים כיריעה המקרה במים והזכיר ... על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה לרקיע ...

מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ... במלואו וטובו׳ ובשלישי שנגמ׳ מלאכת המים והתחיל ונגמר ... בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר ... ויקרא אלהים לרקיע שמים׳ שא מים שם מים אש ומים ...

רשי

אשר זרעו בו׳ הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: ותוצא הארץ וגו׳ אף על פי שלא נאמר למינהו בדשאין בצווייהן שמעו שנצטוו האילנות על כן נשאו קל וחומר בעצמן כמפורש באגדה בשחיטת חולין: יהי מאורות וגו׳ מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיה׳ ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת׳ חסר וי״ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקו׳ הוא שהיינו ברביעי היו מתעני׳ על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה׳ משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים זה ביום וזה בלילה: והיו לאותות׳ כשהמאורות לוקין סי׳ רע הוא לעולם שנאמ׳ מאותות השמים אל תחתו בעשותכם רצון הקב״ה אי׳ אתם צריכי׳ לדאג מן הפורענות: ולמועדים׳ על שם העתיד שעתידי׳ ישרא׳ להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים׳ שמוש החמה חצי היו׳ ושמוש הלבנה חצי׳ הרי יום שלם: ושנים׳ לסוף שלש מאות וששים וחמשה ימים יגמרו מהלכתם בי״ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה: והיו למאורות׳ עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם: המאורות הגדולי׳ שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים׳ על ידי שמיעט את הלבנ׳ הרבה צבאיה להפיס דעתה: נפש חיה׳ שיש בה חיות: שרץ׳ כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים וחיפושית ותולעי׳ ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: התנינים׳ דגים גדולים שבים ובלשון אגדה הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם: נפש חיה׳ נפש שיש בה חיות: ויברך אותם׳ לפי שמחסרים אותם וצדין מהן ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש העתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: פרו׳ לשון פרי כלומר עשו פירות ורבו: תוצא הארץ׳ הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה׳ שיש בה חיות: ורמש׳ הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאילו נגררין שאין הלוכן ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשונכו קונמובלי״ם: ויעש׳ תקנם בצביונן ובקומתן: נעשה

מסורה

להבדיל ב׳ בטע׳ וסי׳ להבדיל בין היום ובין הלילה׳ להבדיל בין הטמא ובין הטהור: ולמועדים ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ והיו לאתת ולמועדים׳ כה אמר יי׳ צבאות צום הרביעי׳ וא׳ עשה ירח למועדים: המארת ב׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ ויאמר אלהים יהי מארת׳ ויעש שני המארת: לממשלת ג׳׳ וסי׳ המארת הגדולים לממשלת ב׳

תורה

אשר זרעו־בו למינהו וירא אלהים כי־טוב: ויהי־ערב ויהי־בקר יום שלישי: פ

ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים: טו והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על־הארץ ויהי־כן: ויעש אלהים את־שני המארת הגדלים את־המאור הגדל לממשלת היום ואת־המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים: ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על־הארץ: ולמשל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלהים כי־טוב: ויהי־ערב ויהי־בקר יום רביעי: פ

כ ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על־הארץ על־פני רקיע השמים: ויברא אלהים את־התנינם הגדלים ואת כל־נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים למינהם ואת כל־עוף כנף למינהו וירא אלהים כי־טוב: ויברך אתם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו את־המים בימים והעוף ירב בארץ: ויהי־ערב ויהי־בקר יום חמישי: פ

ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו־ארץ למינה ויהי־כן: כה ויעש אלהים את־חית הארץ למינה ואת־הבהמה למינה ואת כל־רמש האדמה למינהו וירא אלהים כי־טוב: ויאמר אלהים

(מסורה קטנה: ט׳ כתורה · ב׳ חס׳ דחס׳ · ב׳ בטע׳ · ל׳ חס׳ כתו׳ ב׳ · ב׳ חס׳ · ג׳ חס׳ כתו׳ · את המאור ל׳ ואת ל׳ · ג׳ · ל׳ חסר · ה׳ · ב׳ · ג׳ חס׳ ו׳ תנינא · ג׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · נ׳ · ה׳ דגש · ג׳ · ב׳ · חדמן ס״נ חד לישן וכל חד נחך ל׳ דכו · יד״ס)

תרגום

דבר־זרעיה ביה לזנוהי וחזא יי ארי־טב: והוה־רמש והוה־צפר יום תליתאי:

ואמר יי יהון נהורין ברקיעא דשמיא לאפרשא בין יממא ובין ליליא ויהון לאתין ולזמנין ולממני־בהון יומין ושנין: ויהון לנהורין ברקיעא דשמיא לאנהרא על־ארעא והוה־כן: ועבד יי ית־תרין נהוריא רברביא ית־נהורא רבא למשלט ביממא וית־נהורא זעירא למשלט בליליא וית כוכביא: ויהב יתהון יי ברקיעא דשמיא לאנהרא על־ארעא: ולמשלט ביממא ובליליא ולאפרשא בין נהורא ובין חשוכא וחזא יי ארי־טב: והוה־רמש והוה־צפר יום רביעאי:

ואמר יי ירחשון מיא רחיש נפשא חיתא ועופא דפרח על־ארעא על־אפי רקיעא דשמיא: וברא יי ית־תניניא רברביא וית כל־נפשא חיתא דרחשא די ארחישו מיא לזניהון וית כל־עופא דפרח לזנוהי וחזא יי ארי־טב: ובריך יתהון יי למימר פושו וסגו ומלו ית־מיא ביממיא ועופא יסגי בארעא: והוה־רמש והוה־צפר יום חמישאי:

ואמר יי תפיק ארעא נפשא חיתא לזנה בעיר ורחש וחות ארעא לזנה והוה־כן: ועבד יי ית־חות ארעא לזנה וית־בעירא לזנה וית כל־ריחשא דארעא לזנוהי וחזא יי ארי־טב: ואמר יי

מסורה

בפסו׳ ואת השמש לממשלת: ובלילה ה׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: יעופף ב׳׳ וסי׳ ועוף יעופף על הארץ׳ ובשתים יעופף: התנינם ג׳ חס׳ יוד תניין׳ וסי׳ ויברא אלהים׳ וישליכו איש מטהו׳ חמת תניג׳: בימי׳ ה׳ דגושי׳ וסי׳ ומלאו את המים בימים והעוף׳ את זה תאכלו בכל אשר במים׳ כל אשר לו׳ וכל אשר אין לו׳ כל אשר חפץ יי׳ עשה בשמים: והעוף ג׳ באורי׳ וסי׳ ויברך אתם אלהים לאמר פרו׳ והעוף אוכל אתם מן הסל׳ וזאת תורת הבהמה והעוף׳ אילין אינון כן: ירב ב׳ וסי׳ והעוף ירב בארץ׳ ירב המשא׳ והד וירב העם ויעצמו:

אבן עזרא

אשר זרעו בו׳ שהזרע בפרי וכל א׳ שומר מינו: ויאמ׳ מלת יהי יהיה בעבו׳ שידברו בה הרב׳ הוא ליחיד ולרבי׳ גם לנקב׳ כי יהיה נער׳ בתולה: לאותו׳ רגעי׳: ולמועדי׳ שעות ויתכן להיות לאותו׳ על קדרות הלבנ׳ והשמש ודלוג דמות הככבים כי הככבי׳ שבת דמות הכר׳ כטע׳ מאותות השמים והאומ׳ כי למ״ד לאותו׳ נוסף לא אמ׳ כלו: והיו׳ אמ׳ חכם גדול ספרדי כי הרקיע נחלק על שמנ׳ חלקי׳ לז׳ הככבים וגלגל המזלות וזה לא יתכן כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות והנה הכתוב אומ׳ ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו וכן שמי השמים לרוכב בשמי שמי קדם וקדם במקום הזה איננו מזרח והגאון רב סעדיה ז״ל ברח מזה המקום והנכון בעיני שהשמ׳ והלבנ׳ וכל הככבים הם מאורו׳ ברקיע כי שם יראו: ויעש׳ נקראו השנים הגדולים כנגד הככבים וכן נקראו שלש׳ בני ישי הגדולים כנגד האחרים ואליאב היה הבכור גדול מכולם ולא זה גדול מזה יש לו סוד מ ממשלת השמש ביום ולא בלילה כי אין לה אור גם ללבנ׳ וככבים לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי הספירו׳ שככב צדק וכל הככבים חוץ מככב ונוגה גדולי׳ מהלבנ׳ ואיך כתוב הגדולים התשובה אין פי׳ גדולים על מדתם בגופם רק על אורם ואור הלבנה כפלי כ כפלים בעבור היותה קרובה מהארץ וכן כתו׳ מאו׳: ויתן׳ אל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי: ולמשול׳ יום התור׳ משע׳ צאת השמ׳ עד בואה והלילה מעת ראות הככבים וצדקו האומרים על פי שלשה עדי׳ ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושלים שעה שיראה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך: ויאמר׳ ישרצו פועל יוצא וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים וטעם ישרצו תולדת עם הנבהה׳ והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לעד על פי׳ רקיע ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני אם כן פני השמים למטה הם ופ״א יעופף כפול כנ״ן עד יכונן׳ ויברא׳ הרומשת כטעם הולכ׳ ויש אומרי׳ שהשי״ן תחת סמ״ך: ויברך׳ טעם פרו ורבו תפרו ותרבו וכן ומות בהר כי אין זה בכחו ובידו: ויאמר נפש חיה׳ כלל לאשר הוליד האם והמי׳ והארץ גם האדם: בהמה׳ שהם עם בני אדם לדרכ׳ לרכוב ולאכול: ורמש׳ הם הקטנים ההולכי׳ על הארץ: וחיתו ארץ׳ שהם בשד׳ שאין שם יישוב והוי״ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו למעינו מים כמו בעור: נעשה אדם׳ יש אומ׳ כי מלת נעש׳ שם התאר מבנין נפעל כמו ואשר היה כ נעשה ליום אחד: ואמרו

בעל הטורים

יהי מאורות סמך מאורות לדשאים לפי שצריכין לו׳ כדכתיב וממגד ת תבואת שמש׳ מארת חסר׳ שלא נברא להאיר אלא השמש׳ וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו ל לחמה אם תהיה יחידה׳ מארת ב בגימטריא שמש׳ אלהים יהי מאורות ברקיע שת עתים למפרע שעל ידי מאורו׳ מונים העתים׳ לאותות ב׳ במסרה לאותות ולמועדים׳ והילדים אשר נתן לי יי׳ לאותות ולמפתים והילדים הייגו ת תלמידים הלומדים תורה דומי׳ למאורות כמו שאמרו פני משה כפני חמה ופני י יהושע כפני לבנה׳ ולמועדים ב׳ במסרה והיו לאותו׳ ולמועדי׳ ואידך והיו לבית ישראל לששון ו ולשמחה ולמועדים טובים׳ כבר לא נברא לבנה אלא לקדש ר״ח׳ ור״ח כמו עיקרי מועד ואסור בהספד ובתענית׳ ולהבדיל ב׳ במסרה ולהבדיל בין האור ולהבדיל בין הקדש לומר כשמבדילין כ בין קדש לחול צריך לברך גם כן על האור׳ יעופף שנים במסורת הכא ועוף יעופף ואידך ובשתים יעופף והוא שאמ׳ גבריאל בשתים׳ את התנינם חסר יוד לומר לך שהרג הנקבה ומלחה ל לצדיקים׳ והעוף ירב בארץ ולא אמר יפרה וירבה ש שלא אמר כן אלא באדם ובדגים ס שמזונותיהם מצויין ופנויי׳ לפרות ולרבו׳ אבל העופות וכן בהמה וחיה אין מזונותיהם מצויים להם ורמז לדבר י וברך את לחמך ואת מימיך לא תהיה משכלה׳ והפרתי אתכם והרבתי א אתכם׳ וסמיך ליה ואכלתם ישן נושן׳ והעוף ג׳ והעוף ירב והעוף אוכל אותם מעל הסל׳ וזאת תורת הבהמה והעוף רמז למה שאמר שעופות טהורות מ מרובין על הטמאין זהו והעוף ירב פירו׳ שהן מרובין איזה והעוף אוכל אותם׳ פירוש אותם טהורין שהם אוכל׳ וכן זאת תורת הבהמה והעוף איירי בטהורים׳ האדם

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ: ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם: ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ: ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה: ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה ויהי כן: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי: פ

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו

נעביד אנשא בצלמנא כדמותנא וישלטון בנוני ימא ובעופא דשמיא ובבעירא ובכל ארעא ובכל רחשא דרחיש על ארעא: וברא יי ית אדם בצלמיה בצלמא דיי ברא יתיה דכר ונוקבא ברא יתהון: ובריך יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא ותקופו עלה ושלטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל חיתא דרחשא על ארעא: ואמר יי הא יהבית לכון ית כל עשבא דבר זרעיה מזדרע די על אפי כל ארעא וית כל אילנא די ביה פרי אילנא דבר זרעיה מזדרע לכון יהי למיכל: ולכל חות ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא דביה נפשא חיתא ית כל ירוק עשבא למיכל והוה כן: וחזא יי ית כל די עבד והא תקין לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי:

ואשתכללו שמיא וארעא וכל חיליהון: ושיצי יי ביומא שביעאה עבדתיה די עבד ונח ביומא שביעאה מכל עבדתיה די עבד: ובריך יי ית יומא שביעאה וקדיש יתיה ארי ביה נח מכל עבדתיה די

ובכל י"ג יתידאין וסי' כו' במסר' רבת': בצלם ג' וסי' ויברא אלהים את האדם' כי בצלם אלהים' אך בצלם יתהלך איש: וירדו ב' בתרי לישני וסי' וירדו בדגת הים' וירדו גת פלשתים: ולכל ד' ר"פ וסי' כו' במסר' רבת': חית הארץ י' בלישני' וסי' כו' במסר' רבת': וכל צבאם ד' וסי' ויכלו השמים' והארץ' ונמקו כל צבא השמי' אנכי עשיתי ארץ' אתה יי' לבדך: צבאם ז' וסי' כו' במסר' רבת: וישב' ב' חס' וסי' ביום השביעי' וישבת המן: ויברך אלהים ג' וסי' ויברך אלהים' ויברך אלהים את נח' ויברך אלהים את יצחק:

רשי

נעשה אדם, ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילי' לחובה וכן בגזר' עירי' פתגמ' ובמאמר קדישין ש שאלת' אף כאן בפמליא שלו נטל רשו' אמ' להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי ב בתחתונים הרי יש קנאה במעש' בראשית: נעשה אדם, אף על פי שלא סייעוהו ב ביצירתו ויש מקום למיני' לרדות לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיה' הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשוב' המינים כתב בצדו ויברא את האדם ולא כת' ויבראו: בצלמנו, בדפוס שלנו: כדמותנו, להבי' ולהשכיל: וירדו בדג' הים, יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה ב בחיות ובבהמות לא זכה נעש' ירוד לפניה' והחיה מושלת בו: ויברא אלהי' את האדם בצלמו, א בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע ה העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו וכן הוא אומר תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים ברא אותו, פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם, ולהלן הוא אומ' ויקח אחת מצלעותיו וגו' ומדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריה ראשונה ואחר כך חלקו ופשוטו של מקר' כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פירש לך כיצד ברייתן ופירש לך במקו' אחר: וכבשה, חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה: לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ, השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאד' ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמ' כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: יום הששי, הוסיף ה"א בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה, דבר אחר יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו' בסיון המוכן למתן תורה: ויכל אלהים ביום השביעי, רבי שמעון או' בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקדש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום, דבר אחר מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: ויברך, ויקדש, ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל והמקרא כתוב על העתיד: אשר

אבן עזרא

ואמרו כי בצלמנו כדמותינו לדברי משה ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו שהוי"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהים לבדו עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם וזה הפירוש חסר לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהי' יהי כנעשה אדם וכן עשהו בצלמו גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה ומה טעם יש כי שופך דם האדם באדם ישפך דמו בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם ויאמר הגאון כי פי' בצלמנו כדמותנו בממשלה וטעמו בצלם שראה בחכמה כי טוב הוא ובעבור כבוד האדם שמנו של אלהים וכן ומארכנו יצאו כי ליי' האדם ומלוא' ואמ' במלת נעשה ואם היא לשון רבי' שכן מנהג המלכים לדבר וכמוהו ונתנ' לך גם את זאת כאמ' קדם מלכא אולי אוכל נכה בו ואלה העלים עלי שקר הם כי ונתנה לך בניין נפעל וכמוהו והעיר נתנ' והוי"ו השיבו לעתיד כמשפ' כל פעל עבר והטעם ותנתן לך ונכה בו הו' ומחנהו או יהיה שם הפעל כמו ונקה לא אנקך ואף כי שמצאנו לא נכו כי לא יבא בנין שלא נזכ' שם פועלו כי אם מהכבד ור' משה הכהן הספרדי טעה בספרו ומלת כאמר קדם מלכא ארמית היא ואיך ידבר לגיאל בלשון גדולה עם נבוכד נצר שהיה מלך מלכים ועתה אפרש דע כי כל מעש' בראשית לכבוד האדם נברא כי מנו' השם והצמחים הוציאה אותם הארץ והמים וכל נפשות החיות ואחר כן אמר השם למלאכים נעשה אד' אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדב' אים דברי' נכבים עליו או בשפל ממנו רק על דרך דמות האדם וכן אמר פי הארץ יד הירדן וראש עפרות תבל והלילה חלילה להיות דמות לשם וכן אמר ואל מי תדמיוני ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננ' מתה נמשלת בחייתה לשם ונשיננה גוף והיא מלאה כלו וגוף האדם כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול האל ובקטן כלה וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם והשם הוא האחד והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לבאר' ואל' נברא בתחלה בשני פרצופין והנו אחד וגם הוא שנים והנה בצלם אלהים מלאך והוא נברא זכר ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאו' המים רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז"ל וסמו זה הפסוק זכר לדבר: ויאמר אלהי' הנה נתתי לכם, התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב וכל פרי עץ מותר לאדם והעשב הירק לחיות ולכל רומש ועד נח לא התיר הבשר עד אחר המבול: ויהי יום הששי, יש אומרי' שיום שמוך ששטם לגלגל הששי וכן יום השביעי ואין זה אמת ובעל יום הששי על דעת חכמי המזלות יוכיח רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי ונמצא כן אים היסראלי' ורבים כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים: ויכלו, מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו ויכסו כל ההרים וטעמו נשלמו והיו בכלל הארץ כיהם כאגודה אחת: ויכל אלהים ביום השביעי, יש אומ' כי הימים נבראים ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכה וזה הפי' תפל ויש אומרי' כי יש בית שטעמו קודם כמו לא תחסם שור בדישו אך ביום הראשון תשביתו שאור ולמה זאת הגרה וכלוי מעשה איננו מעשה כאילו אמר לא עשה מעשה וכן פי' ויכל גם וישבת וטעם מלאכתו אשר עשה ביום הששי טרם יום השבת וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאו' שברא: ויברך אלהים, פי' ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדת ובנשמות כח הסכל והשכל: ויקדש אותו, שלא נעשתה בו מלאכה כמו הבריין, ופי'

בעל הטורים

האדם · אותיות אדמה · שנברא מן האדמה · אדם גימטריקון אפר דם מרה · ורדו בדגת הים שבים במסורת הב' ורדו גת פלשתי' אלו וכיתים ירדו אף בדגת הים ואם לאו ירדו גת · כלומר תשתעבדו לפלשתי'. פרי עץ שני' במסורת אשר בו פרי עץ · פרי עץ הדר רמז למה' אילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג הי' · זכר בגימטריא ברכה · ונקבה בגימטריא קללה · יום הששי ויכלו השמים · רת שם בן ל' אותיות שחתם בו מעשה ב בראשי' · וכן ישמחו השמים ותגל הארץ ר"ת שם בן ל' אותיות שחתם העולם בשם של ל' אותיות · ויכל אלהים תרגום ירושלמי וחמד והו שאמר חמדת ימים אותו קראת · בפרשת ויכלו שלשה פעמים מלאכתו · כנגד מלאכו' שבת מהם שהם שמו' וארץ ויש' ואין כתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השביעי לפי ש שמוסיפין מחול על הקדש · וישבות ב' במסורת הכא ואידך וישבתו העם ביום השביעי' וישבות העם · דבר אחר מלמד שהמן פסק מלירד בשבת כדאמרי' בקדושין · לא רמז לנה שדרשו ברכו במן וקדשו ב במן · ויברך אלהי' ג' דשמיני הכא · ואידך ויברך אלהים את נח ואידך ויברך אלהים את יצחק · כשעה שברא העולם בירך השבת והעולם · וביומי נח שאבדו כל הראשונים והיה ה העולם אדם הוכרך לברך פעם שנית ו ובירך את אברה' כמו שיש במדרש · עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מ מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך בהבלם

ב

אשר ברא אלהים לעשות · המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה: אלה · האמורים למעלה: תולדו׳ השמים והארץ: בהבראם ביום עשות ה׳ · למדך שכלם נבראו בראשון · דבר אחר בהבראם בה׳ בראם שנ׳ ביה ה׳ צור עולמים בשתי אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה׳ רמז שירדו למטה לראות שחת כה״א זאת שסתומה מכל צדדים ופתוחה למטה לרדת דרך שם:

טרם יהיה בארץ · כל טרס שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קוד׳ ואינו נפעל לומר הטריס כאשר יאמר הקדים וזה מ מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמר׳ בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיי׳ לא צמח ובשלישי שכתוב תוצא הארץ על פתח קרקע עמדו עד יום ששי: כי לא המטיר · ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמ׳ ואין מכיר בטובת׳ של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האלנ׳ והדשאי׳: ה׳ אלהים · ה׳ הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה׳ שהוא אלהים: ואד יעלה · לעניין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואחר כך לש את העסה אף כאן והשק׳ ואח׳ כך וייצר: וייצר · שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיי׳ המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודין: עפר מן האדמה · צבר עפרו מכל האדמ׳ מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה · דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו · עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ בשני ברא רקיע לעליונים · בשלישי תראה היבשה לתחתונים · ברביעי ברא מאורות לעליונים · בחמשי ישרצו המים לתחתונים · הוזקק הששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה · אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: מקדם · במזרחו של עדן נטע את הגן ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא את האדם וגו׳ ראיתי בברייתא של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי משלשים ושתים מדות התורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה׳ אלהים וגו׳ ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה׳ מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: ויצמח · לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן · באמצע: פישון · הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו · דבר אחר פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר בישעיה אצל מצרים ובושו עובדי פשתים: גיחון · שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאד כמו כי יגיח שמגיח והולך והומה: חדקל

ופי׳ אשר ברא אלהים לעשות הפרטים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן לפי דעתי ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכי׳ קדושי׳: אלה תולדות · פי׳ אלה שהולידו: בהבראם · בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלת ביום עשות הוא תקון והעד ויאהל לעשות אותו וכן בראתיו ואחר כן יצרתיו ואחר כן עשיתיו · וכל שיח · עץ וכן בין שיחים ינאקו ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור ש שנמשל האדם אל עץ והנה שיח ניב ושעיף ובד ואמיר ושרעף: ואד · כמו ענן וכמוהו יום אידם שהיום הרע יקרא יום ענן וערפל והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמ׳ והצמיחה והגאון אמר כי פירו׳ ולא אד יעלה מן הארץ: וייצר · בכח המאורות וייצר מהפעלי׳ שהפ״א שלהם יו״ד מהבני׳ הקל כמו וייקץ נח וטעם באפיו שבהם יחיה האד׳ כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כ כתינוקים: ויטע · וכבר נטע גן במקו׳ שנקר׳ עדן מפאת מזרח ועתה שם בו האדם ופי׳ גן בעדן גן שהי׳ הבי״ת משרת עמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים וה״א האדם יש לו סוד גם כמצא שבט המנשה הארוכה וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם כתבר מהאדמה והוא יהיה שם עצם ושם תאר: ויצמח · ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד בתוכו שנים עצי׳: ועץ הדע׳ · לפי דעתי צריך להוסיף דעת להיות כן ועץ הדעת דעת טוב ורע כי איך יהיה סמוך והוא נודע בתחלה וכן הארון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה: ונהר · וטרם שיברא האדם היה הנהר משקה הגן לכל צד ואח״כ מלת ראשים שרש ונראה במלת מראשותיכ׳ וטעמו מכובד הראש · שם הנהר · אמ׳ הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון והוא בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן והוא אחרי׳ גבול הארץ מפאת מזרח · ומפרשים

בעל הטורים

בהבראם · אותיות באברהם · בזכות אברהם נבראו שמים וארץ · ארץ ושמים ב׳ במס׳ הכא ואידך הודו על ארץ ושמי׳ · למה הודו על ארץ ושמים בשביל שעשה ארץ ושמי׳ · ואיד ב׳ במסורת הכא ואידך ואיד נכון לצלעי · רמז למה שאמרו חכמים למה נקרא שמו איד שהבריות משברים לגם כדי שיתן להם הקב״ה מטר · וייצר שנים חד מלא וחד חסר וייצר יי׳ אלהים את האדם מלא שיש לו שני יצרים יצר טוב ויצר רע · וייצר יי׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה חסר · שאין להם אלא יצר אחד · ויפח באפיו נשמת חיים · כת׳ אותם · נשמת ד׳ ויפח באפיו נשמת· כל אשר נשמת רוח חיים · נר יי׳ נשמת אדם ואם לא נשמת יי׳ כנחל גפרית · האדם לנפש חיה ר״ת חלה שהיה חלתו של עולם · יפרד ב׳ במס׳ הכא ואידך ודל מ מרעהו יפרד כשנעש׳ אדם הראשון דל מן הממו׳ נפרד מן הגן · הבדולח ב׳ במס׳ הכא ואידך ועינו כעין הבדולח · מלמד שאכלים טובות ומ ומרגליות ירדו עם המן:

אלה תולדות ד׳ וסי׳ השמים · נח נח · שם · יעקב יוסף: תולדות ב׳ מלאים דמלאים וסי׳ אלה תולדות השמים והארץ · אלה תולדות פרץ · וחד חס׳ דחס׳ אלה תלדת ישמעאל וג׳ כת׳ תלדות · עשו אבי אדו׳ ושל אהרין · אלה תלדות יעקב · ושאר אוריתא תולדת כתיב וכל קריין · ובעלי המסרה חלוקים בזה וזה מקובל לנו:

אשר ברא אלהים לעשות:
פ אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יהוה אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה: ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה: וייצר יהוה אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה: ויטע יהוה אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר: ויצמח יהוה אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע: ונהר יצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים: שם האחד פישון הוא הסבב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב: וזהב הארץ ההוא טוב שם הבדלח ואבן השהם: ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב את כל ארץ כוש: ושם הנהר השלישי

די ברא יי למעבד:
אלין תולדת שמיא וארעא כד אתבריאו ביומא די עבד יי אלהים ארעא ושמיא: וכל אילני חקלא עד לא הוו בארעא וכל עסבא דחקלא עד לא צמח ארי לא אחית מטרא יי אלהים על ארעא ואינש לית למפלח ית אדמתא: ועננא הוה סלק מן ארעא ואשקי ית כל אפי אדמתא: וברא יי אלהים ית אדם עפרא מן אדמתא ונפח באנפוהי נשמתא דחיי והות באדם לרוח ממללא: ונציב יי אלהים גנתא בעדן מלקדמין ואשרי תמן ית אדם די ברא: ואצמח יי אלהים מן ארעא כל אילן דמרגג למחזי וטב למיכל ואילן חיא במציעות גנתא ואילן דאכלי פירוהי חכמין בין טב לביש: ונהרא הוה נפיק מעדן לאשקאה ית גנתא ומתמן מתפרש והוה לארבעה רישי נהרין: שום חד פישון הוא דמקיף ית כל ארע דחוילה די תמן דהבא: ודהבא דארעא ההיא טב תמן בדלחא ואבני בורלא: ושום נהרא תנינא גיחון הוא דמקיף ית כל ארעא דכוש: ושום נהרא תליתאה

ארץ ושמים ב׳ וסי׳ ארץ ושמים · הודו על ארץ ושמים: ושמים ד׳ וסי׳ ביום עשות יי׳ אלהים · ושמים בזרת תכן · הודו על ארץ ושמים · ושמים לא זכו: וכל ה׳ ר״פ בבראשית וכל ספר ואלה שמות דכוו׳ ר״פ וכל במ״ת כל וסי׳ וכל שיח השדה · וכל אנשי בית ויליד · וכל הבארות אשר · וכל הארץ באו · וכל בית יוסף ואחיו: ואדם ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ואד ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ואד יעלה מן הארץ · ואיד נכון לצלעי כתיב מלא: והשקה ג׳ רפין וא׳ מפקא וסי׳ והשקה את כל פני האדמה · והשקה את האשה · והשקה את נחל השיטים · והשקה את המים כתיב מפקא: ונהר ד׳ וסי׳ ונהר יצא מעדן · ונהר יחרב ויבש · אזלו מים מני ים · ונהר יסבבני: ומשם ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: יפרד ב׳ וסי׳ ומשם יפרד · ודל מרעהו יפרד: ושם י״ג ר״פ וסי׳ ושם הנהר השני · ושם הנהר השלישי · ושם אחיו יובל · ושם האחד אליעזר · ושם איש ישראל המכה · ושם האשה המכה · ושם בת אשר סרח · ושם אשת עמרם יוכבד · ושם אשת שאול · ושם חברון לפנים קרית ארבע · ושם האיש נבל · ושם אשת אבישור · ושם האיש אלימלך: גיחון ג׳ חסרים וג׳ מלאים וסימניהון ושם הנהר השני גיחון · ויוליכו אותו · והורדתם אותו · וימשחו אותו · סתם את מוצא · מערבה לגיחון:

נמפרשים אמרו כי חדקל הוא הנהר השני העובר על בגדאד עם נהר פרת אם כן הנה שלשתם יוצאים ויאור מצרים יצא מהר הלבנה רחוק מקו השוה בצד נגב והראיה גדולו בקיץ וידענו כי גן עדן תחת הקו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה ורוקי מוח תמהו איך יתכן זה והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם אב״ יצד פישון לפאת דרומית מערבית ואחר כן ישוב דרך צפונית ואין ראיה על פישון שהוא היאור רק שתרג׳ החוילה כפי דרכו כי אין לו קבלה וכן עשה במשפחות ובמדינות ובחיות ובעופות ובאבנים אולי בחלום ראם ונכבר טעה במקצתם כאשר אפרש במקומו אם כן לא נטען על חלומותיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבת׳ שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענום והזכי׳ הזהב בעבור כבוד הנהר היוצא מהגן: וזהב׳ אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטני׳ עגולי׳ היוצאים מהמים שהם לקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין המן לבדו ואמ׳ כי השהם אבן יקרה לבנה והיא צחה ואנחנו לא נדע ופי׳ קדמת אשור התי׳ו תחת הא׳ קדמה וההפרש בינו ובין קדם כי הא׳ קדמה תחת אל הפתוח בפתח קטן וכן וירד אברם מצרימה כמו אל מצרים והנה קדמת אשור אל מזרח אשור ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשות הזכיר הכתוב א אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו׳ ומה יקרו דברי קדמונינו ז״ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא כי לא היה שם כח מקבל זה השם ונפרש׳ ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם ודע כי מקום האדמה שנברא ממנה אדם קרוב אל גן עדן כי יש אומרים כי האדמה היא ארץ ישראל והנה שכחו ויהי בנסעם מקדם: הגן׳ לשון זכר ונקבה וכן חבורו גנים גנות והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמ׳ איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמה וכבר היה עובד האדמה

ספר בראשית ב

חדקל׳ שמימיו חדין וקלין: פרת׳ שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם כוש ואשור עדיין לא היו ונכתב המקרא על העתיד: קדמת אשור׳ למזרחה של אשור: הוא פרת׳ החשוב על כולם הנזכר על שם ארץ ישראל: ויקח׳ לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס: לא טוב היות וגו׳ שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב״ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתוני׳ אין לו זוג: עזר כנגדו׳ זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: ויצר מן האדמה׳ היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה: ויעש אלהים את חית הארץ וגו׳ אלא בא ופירש שהעופו׳ נבראו מן הרקק לפי שאמר למעל׳ מן המי׳ נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו׳ סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: ולאדם לא מצא עזר ויפל ה׳ אלהי׳ תרדמה׳ כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכולם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: מצלעותיו׳ מסטריו כמו ולצלע המשכן זהו שאמרנו שני פרצופין נבראו: ויסגור׳ מקום החתך: ויסן ויקח׳ שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו: ויבן׳ כבנין רחבה מלמט׳ וקצר׳ מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמט׳ וקצ׳ מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה׳ להיות אשה כמו ויעש אותו בדעון לאפוד להיות אפוד: זאת הפעם׳ מלמ׳ שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו בהם: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו׳ לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש: על כן יעזוב איש׳ רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח העריות:

כולם חס׳ כמא׳ למרחבי ארץ

קרי׳ כתלפא גדולה יתר פסק סי׳ ויחפש בגדול החל ובקטן כלה:

חמישי

ג׳ וסי׳ אדם מית במשריתיה:

כן דינוקא קטן ופתח גדול בלע אדם בקמץ ושאר בפתח והטעם פי׳ הה״ר שמשון כי די לו שעלה מן המדרגות פתח קטן לקמץ קטן:

וינחהו ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ כו׳: שמות ט׳ מלאים בתורה וסי׳ ויקרא אדם שמות׳ ויקרא להן שמות כשמות׳ שאו את ראש׳ ואת כל העדה הקהילו׳ ויהיו בני ראובן בכור ישראל׳ לבני שמעון׳ לבני גד׳ לבני מנשה׳ לאלה תחלק הארץ׳ וכל אנך דכו׳ מל׳ במג וסי׳ והאבנים תהיין׳ וחבירו והאבנים׳ מעשה חרש:

חדקל הוא ההלך קדמת אשור והנהר הרביעי הוא פרת: (טו) ויקח יהוה אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה: ויצו יהוה אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל: ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות: ויאמר יהוה אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו: ויצר יהוה אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו: (כ) ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו: ויפל יהוה אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה: ויבן יהוה אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם: ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת: על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק

ל׳ וא׳ חדקל אב מן חד חד חד פתח וחד קמץ ללנב: ו׳ חס׳ בליש׳ ל׳ ון ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ כא׳ ל׳ כ׳ ט׳ מלאי׳ בתורה ל׳ ג׳ ל׳ ג׳ ל׳ ג׳ חס׳ ה׳ ל׳ ב׳ רפי ל׳ ג׳

דיגלת הוא דמהלך למדנחא דאתור ונהרא רביעאה הוא פרת: ודבר יי אלהים ית אדם ואשריה בגנתא דעדן למפלחה ולמטרה: ופקיד יי אלהים על אדם למימר מכל אילן גינתא מיכל תיכול: ומאילן דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש לא תיכול מניה ארי ביומא דתיכול מניה מימת תמות: ואמר יי אלהים לא תקין דיהוי אדם בלחודוהי אעביד ליה סמך כקבליה: וברא יי אלהים מן ארעא כל חות ברא וית כל עופא דשמיא ואיתי לות אדם למחזי מה יקרי ליה וכל די הוה קרי ליה אדם נפשא חיתא הוא שמיה: וקרא אדם שמהן לכל בעירא ולעופא דשמיא ולכל חות ברא ולאדם לא אשכח סמך כקבליה: ורמא יי אלהים שנתא על אדם ודמוך ונסיב חדא מ מעלעוהי ומלי בסרא תחותה: ובנא יי אלהים ית עלעא דנסיב מן אדם לאתתא ואיתנה לות אדם: ואמר אדם הדא זמנא גרמא מגרמי ובסרא מבסרי לדא יתקרי אתתא ארי מבעלה נסיבת דא: על כן ישבוק גבר בית משכבי אבוהי ואמיה וידבק ב

על האדם ג׳ וסי׳ כו׳: ויפל ג׳ וסי׳ ויפל יי׳ אלהי׳ תרדמה׳ ויפל עליו וימת׳ ויפל בקרב מחנהו׳ ויישן ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ תרדמה׳ ויישן ויחלם׳ תחת רתם דאליהו: ויסגר ב׳ חס׳ באורית׳ וסי׳ בשר תחתנ׳ ויסגר יי׳ בעדו: ויבאה ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסי׳ ויבאה אל האדם׳ ויבאה יצחק האהלה חס׳ מל׳ ויתחתן שלמה: וישקד ה׳ על הרעה: ובשר ח׳ וסי׳ כו׳: לזאת ב׳ רפי וסי׳ לזאת יקרא אשה׳ אף לזאת יחרד לבי: יקרא כ״א וסי׳ כו׳:

בעל הטורים

ולאדם לא מצא עזר ב׳ הכא ואידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך׳ ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו׳ ולאדם לא היה לו עזר׳ ויי׳ עשה עמו טובה וברא האשה לעזר וחטא על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת וחטאת על העזר על כן ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו שנקנס׳ עליו מיתה׳ ויפל יי׳ אלהים ב׳ הכא ואידך ויפל עליו וימת׳ ויפל בקרב מחנהו זהו שדרש שונג ואחד מזיד שהקב״ה מ מזמנ׳ כפונדק אחד ועולה כסולם וכו׳ וזהו ויפל בקרב מחנהו שהקב״ה מ יזמנן במחנהו׳ ויסגור ב׳ במסורת הכא ויסגור בשר תחתנה ואידך ו ויסגור יי׳ בעדו רמז לסגירת בשר שהיו אסורים בתשמיש ה המטה בתיבה׳ כשסגר יי׳ בעדו אז ויסגור בשר׳ ויבאה כתיב חסר והוא עולה כל שקשטה בכל קשוטין והביא׳ לו׳ ויבאה ד׳ במס׳ ויבאה אל האדם ויבא׳ יצחק האהלה ויבאה אל שלמה וישקוד יי׳ על הרעה ויבאה׳ וקודם שנשאה בת פרעה משל בעליונים וזהו דוגמ׳ אדם הראשון

רק פירוש לעבדה על הגן שמפריו יאכל ואחר שחטא שב לאכל את עשב השדה והוא הלחם וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיו׳ שלא יכנסו שם ויטנפוהו ויש אומרים כי כן פירושו לעבוד מצותו והמצוה לא תעבל: ויצו׳ מלת צווי עם על מצו׳ לא תעם׳ וכן על העבים אצוה אף על פי שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדע׳ ואחר שאמ׳ מעץ הדעת לא תאכל מה צורך לומר ממנו רק הוסיף לבאר וכן ותפתח ותראהו את הילד הוטעמו אפילו מעט ממנו ודקדוק ממנו בספר היסוד תמצאנו ודע כי אדם מלא דעת היה כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת רק דעת טוב ורע בדבר אחד לבדו לא ידע הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמה והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול היה ואולי שהיה כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם והוא יודע ממנו שהוא בער גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה שהוא בתוך הגן: ויאמר׳ טעם לא טוב לאדם ועזר׳ כטעם טובים השנים מן האחד ולמ״ד אשר יקרא לו האדם מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת באור כמו ותפתח ותראהו ורבים כמוהו ומלת לכל הבהמה גם היא מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים וכן ויהי מתיו מספר. וכן ולא למדתי חכמה ורבים כמוה וטעם ולאדם לא מצא ולכפשו לא מצא כי כן מנהג לשון הקדש כמו וישלח יי׳ את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם וכה אמר כי העוף נוצר מהאדמה ולמעלה מהמים כי משניהם נוצר: ויפל׳ מהבנין הכבד הנוסף וכן ויסב אותם אברם: תרדמה׳ יותר משינה ושינה יותר מתנומה והתי״ו נוסף: אחת מצלעותיו׳ שתי צלעות היו כענין ולצלע המשכן השנית ומלת צלע לשון נקבה והטעם כד: תחתנה׳ מקומה והוא לשון יחיד הכ״ן נוסף ותחתיה לשון רבים וכן תחתני גם תחתי: ויבן׳ מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו ויבן ויקן: ויבאה׳ חשב בהקיצו בראותו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו וכן והאכשי׳ רדפו אחריה׳ או כבנתה חוץ לגן ואחרי כן הובאה אליו וכאשר הסתכל ידע שנגזרה ממנו כי צלעו האחת עם בשרה איננה והרבנים שבשר אחר הובא בו: ויאמר׳ אז אמר זאת הפעם מצאתי עזר כנגדי כאומר כי ממני היה ונדבר לילית דרש: לזאת׳ בעבור זאת וכן אמרי לי אחי הוא ודגשות ס״ן אשה תמורת הו״ו הנח הנעלם שהוא באיש ויתכן שסבת דבור אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי פעם יחסרו הראות הה״א נשים מן אנשים וטעם יקרא על שם ולא כדגש קוף לקחה זאת להקל על הלשון ואיה מהבנין הכבד ואם לא נמצא וטעם

לבשר אחד: הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד: ולא יתבששו. שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואף על פי שנתנה בו דעה לקרוא שמו' לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע: והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא ללמדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקי' בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל: אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו' ואף על פי שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גירעון הוא שנ' אל תוסף על דבריו: לא מות תמותון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מית' בנגיעה כך אין מיתה באכילה: כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם: והייתם כאלהים. יוצרי עולמו': ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו: כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש וסוף המקר' מוכיח: וידעו כי עירמם הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירמם הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה: עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו אבל שאר העצי' מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש רבי תנחומא: וישמעו. יש מדרשי אגדה רבי' וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית: איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברי' וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן: מי

כ"כ קמץ דסמיך לסגולה

ויאמר וילך ויאכל ותאכל ותאמר וירד כולם פתחי' ואפילו כ' באתנחתא נסב דתקנת' לתקנתא לא שבקינן :

אמר אלהי' ג' וסי' והנחש היה ערום · ומפרי העץ אשר בתוך הגן · כי כל העשר · ויהי בשלח פרעה · וישם את פסל הסמל · ולרשע אמר אלהים : נאכל ג' וסי' מפרי עץ הגן נאכל · לחמינו נאכל · וארור נוכל ויש בעדרו : יודע אלהים ג' בלישנהו' בתורה וסי' כי יודע אלהים כי ביום · אחרי הודיע אלהים · וידע אלהים :

באשתו והיו לבשר אחד:

ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבששו: **ג** א והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה יהוה אלהים ויאמר אל־האשה אף כי־אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן: ב ותאמר האשה אל־הנחש מפרי עץ־הגן נאכל: ג ומפרי העץ אשר בתוך־הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן־תמתון: ד ויאמר הנחש אל־האשה לא־מות תמתון: ה כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם ו והייתם כאלהים ידעי טוב ורע: ו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה־הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל ותתן גם־לאישה עמה ויאכל: ז ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת: ח וישמעו את־קול יהוה אלהים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני יהוה אלהים בתוך עץ הגן: ט ויקרא יהוה אלהים אל־האדם ויאמר לו איכה: י ויאמר את־קלך שמעתי בגן ואירא

ל' מ"ל ודגש · ל' ל' · ג' · ג' חד כו' · ב' · כולם חס' ו"ו קדמא כמ"א · ג' · יב · ג' · ד' ב' קמץ וב' פתח : כ"כ פתח באתנחתא · ו' ל' כל · ב' כתיב ה' · ל' חס' · ל' · ב' כתורי' · ב' חס'

באתתיה ויהון לבסרא חד: והוו תרויהון ערטלאין אדם ואתתיה ולא מתכלמין: וחויא הוה ערים מכל חות ברא די עבד יי' אלהים ואמר לאתתא בקושטא ארי־אמר יי' לא תיכלון מכל אילן גנתא: ואמרת אתתא לחויא מפירי אילן־גנתא ניכול: ומפירי אילנא די במציעות־גנתא אמר יי' לא תיכלון מנידה ולא תקרבון ביה דלמא תמותון: ואמר חויא לאתתא לא ממת תמותון: ארי גלי קדם־יי' ארי ביומא דתיכלון מנידה ויתפתחן עיניכון ותהון כרברבין חכמין בין טב לביש: וחזת אתתא ארי טב אילנא למיכל וארי אסו־הוא לעינין ומרגג אילנא לאסתכלא ביה ונסיבת מאיבה ואכלת ויהבת אף־לבעלה עמה ואכל: ואתפתחא עיני תרויהון וידעו ארי ערטלאין אנון וחטיטו להון טרפי תאנין ועבדו להון זרזין: ושמעו ית־קל מימרא־דיי' אלהים מתהלך בגנתא למנח יומא ואטמר אדם ואתתיה מן־קדם יי' אלהים בגו אילן גנתא: וקרא יי' אלהים לאדם ואמר ליה אן את: ואמר ית־קל־מימרך שמעית בגנתא ודחילית

לעינים ד' ב' פתח וב' קמץ וסי' וכי תאוה הוא לעינים · כחמץ לשנים קמץ · כי האדם יראה לעינים · ומתוק האור לעינים פתחין : וידעו ז' וסי' וידעו כי עירמם · וידעו אתה ויתעללו בה · וידעו כי ארון יי' בא אל המחנה · וידעו כל העם וכל ישראל · וידעו כי מאת אלהינו נעשתה · וידעו כן עניי הצאן : כי עירמם הם ל' וכתוב כן :

וטעם והיו לבשר אחד כאילו הם או שידמו כאשר היו ויש אומרים שיולידו אחד והוא רחוק: ערומים. שם התאר וכן ובגדי ערומים תפשיט ויש אומרים כי גם ערום ראה רעה ויסתר כמוהו וטעמו שהרות ערום בלי מכסה כדמות העין: יתבששו. מבושת והוא מהשנים שים כמו נעלם ביניהם והאות האחרון כפול כמו יתבונן ונקמץ השי"ן בעבור שהוא סוף פסוק: והנחש. יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות ויפרשו ויאמ' הנחש ברמיז' ואחרי' אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר ומה טעם לקללת הוא ישופך ראש ורבים השתבשו לחקור למה קולל הנחש ואם היתה לו דעת שלמה או צווה שלא ישיא האשה ויאמר רב סעדיה גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור דעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומ' כי הנחש גם האתון לא דברו רק מלאך דב' בשבילם והשיב עליו רב שמואל בן חפני והנה קם רבי שלמה הספרדי בעל השירים השקולים וחכם גדול היה והשיב על רב שמואל והישר בעיני שהם הדברים כמשמעם והנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם ופירוש ערום חכם שיעש' דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמים כי באלה הצחות בלשון כמו בלחי החמור חמור חמורתי' וכן על שלשים עיירים ושלשי' עיירים להם ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם ואין המלאך ממרה פי השם והשואלים איך מצא הנחש את האשה איננה שאלה וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרים ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצו' השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה אשת מנוח על יום מותו: והייתם כאלהים. כמלאכי': ותרא האשה. בלבה: ונחמד העץ. בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה וטעם עמה שיחד אכלוהו ונגלה לו סוד הנחש והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה בעבור שמצאנו ויתפרו עלה תאנה ואילו היה כן היה הכתוב אומ' ויתפרו עלה עץ הדעת גם רבים אמרו שחטה היה והנכון בעיני ששני עצים הם בתוך גן עדן ואינם במקו' אחר על כל פני האדמה והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם ופי' ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי והמבקשים מחט מהבילי' כי בעץ דק יעשו צרכם וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו וזאת הידיעה כנוי למשגל ובעבור עץ הדעת נקרא כן גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל: ועץ החיים. שיוסיף חיים ויחי' האדם שנים רבות ואין מלת לעולם עד עולם ועד והנה כן ועבדו לעולם וישב שם עד עולם ורבים אחרים ומפרשים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות ורבים ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא יהיה לחיי האדם קצב: וישמעו מתהלך בגן. קול השם וזה היה סמוך לערב בעת התנופף רוח היום ומצאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך קול השופר הולך וחזק מאד ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש ואחרים אמרו כי ביום שבו נברא וביום שבו מת ואחרים אמרו אז תהיה חייב מיתה ואחרים אמרו כי יש מות עונש כמו כי בן מות האיש העושה זאת ואחרים אמרו כי אז תחל שתמות והביאו ראיה מהתינוק' והישר בעיני מה שאמרו הקדמונים שעשה תשובה כטעם רגע אדבר: ויקרא. טעם איכה פתחון הדברים וכן אי הבל אחיך והנה כאשר קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים; לבלתי

בעל הטורים

ויהיו לבשר אחד: וסמיך ליה ויהיו שניהם ערומים רמז למה שאמרו הוא בבגדו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה: לזאת · ב' במ' הכא לזאת יקרא אשה ואידך אף לזאת יחרד לבי לומר שאוה היתה לחרדת אדם: לעיני' ד' במס' הכא וכי תאוה הוא לעינים · כי האדם יראה לעינים ומתוק האור וטוב לעינים · כעשן לעינים · האדם יראה לעינים על כן לפי ראותו מתוק וטוב לעינים אבל אחריתו כעשן לעינים שגרמו מיתה לכל:

מי הגיד לך, מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ, בתמיה, אשר כתת עמדי, כאן כפר בטובה: השיאני, הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיהו: כי עשית זאת, מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאלו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין:

מכל הבהמה ומכל חית השדה, אם מבהמ׳ נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכ׳ בכורות ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים: על גחונך תלך, רגלי׳ היו לו ונקצצו: ואיבה אשית, אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשי׳ קלות להתפתות ויודעות לפתו׳ בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך, יכתתך כמו ואכות אותו ותרגומו וספית יתיה: ואתה תשופנו עקב, לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם, כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: עצבונך, זה צער גידול בנים: והרונך, זה צער העבור: בעצב תלדי בני׳, זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך, לתשמיש ואף עפ״כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך, תאותך כמו ונפש שוקקה: ארורה האדמה בעבורך, מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלי׳ משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללו׳ שדים שינק מהם: וקוץ ודרדר תצמיח לך, הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין ע״י תיקון: ואכלת את עשב השדה, ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו׳ אלא מה אמור כאן ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנ׳ ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם: בזעת אפיך, לאחר שתטרח בו הרבה: ויקרא האדם, חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפי׳ ויפל תרדמה ועל ידי שכת׳ ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה, נופל על לשון חיה שמחיה את נולדותיה כאשר תאמר מה הווה לאדם בלשון היה: כתנות

לבלתי: עם למ״ד כטעם שלא ובלא למ״ד כטעם רק אך: אכל ממנו, שם הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו: אשר נתתה עמדי, אתה נתת הנותנת לי וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי אכן לא מכאוהו כי אם בלשון יחיד המדבר: ואוכל, האלף סימן המדבר והנה הנעלם שים אחרין תמורת אלף השרש ונח עם קמץ קטן

עירם אנכי ב׳ כתיב כן בתו׳: אנכי ח׳ בטעם מלעיל וסי׳ ואירא כי עירם אנכי׳ לא איש דברים אנכי׳ הלא בן ימיני אנכי׳ ויאמר אליו לוי אנכי׳ עבד מצרי אנכי׳ הראש כלב אנכי׳ כי בוקר אנכי׳ ונאלתיך אנכי׳ וכל איוב דכו׳ וס״פ וזקף דכוות׳ במא מלרע׳ חף אנכי: לך י״ד זקפין בתו׳ וסי׳ מי הגיד לך׳ ולך לך אל ארץ׳

כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃ וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ׃ וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃ טו וְאֵיבָה אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב׃ ס אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ׃ ס וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃ בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃ וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם

אֲרֵי־עַרְטִלַּאי אֲנָא וְאִטְּמָרִית׃ וַאֲמַר מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִלַּאי אַתְּ הֲמִן־אִילָנָא דִּי פַקֵּדְתָּךְ בְּדִיל דְּלָא־לְמֵיכַל מִנֵּיהּ אֲכַלְתְּ׃ וַאֲמַר אָדָם אִתְּתָא דִּיהַבְתְּ עִמִּי הִיא יְהַבַת־לִי מִן־אִילָנָא וַאֲכָלִית׃ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְאִתְּתָא מַה־דָּא עֲבַדְתְּ וַאֲמָרַת אִתְּתָא חִוְיָא אַטְעְיַנִי וַאֲכָלִית׃ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְחִוְיָא אֲרֵי־עֲבַדְתְּ דָּא לִיט אַתְּ מִכָּל־בְּעִירָא וּמִכֹּל חֵיוַת בָּרָא עַל־מְעָךְ תֵּיזִיל וְעַפְרָא תֵּיכוּל כָּל־יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ וּדְבָבוּ אֲשַׁוֵּי בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ וּבֵין בְּנַהָא הוּא יְהֵי דְּכִיר לָךְ מַה־דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ מִלְּקַדְמִין וְאַתְּ תְּהֵי־נָטַר־לֵיהּ לְסוֹפָא׃ לְאִתְּתָא אֲמַר אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרֵיכִי וְעִדּוּיָיכִי בְּצַעַר תֵּלְדִין בְּנִין וּלְוָת־בַּעְלִיךְ תְּהֵי תְּאוּבְתִּיךְ וְהוּא יִשְׁלַט־בִּיךְ׃ וּלְאָדָם אֲמַר אֲרֵי קַבֵּלְתָּ לְמֵימַר אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתְּ מִן־אִילָנָא דִּי פַקֵּדְתָּךְ לְמֵימַר לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ לִיטָא אַרְעָא בְּדִילָךְ בַּעֲמַל תֵּיכְלִנַּהּ כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ וְכוּבִין וְאַטְדִּין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוּל יַת־עִסְבָּא דְּחַקְלָא׃ בְּזֵעֲתָא דְאַפָּךְ תֵּיכוּל לַחְמָא עַד דְּתְתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי־עַפְרָא אַתְּ וּלְעַפְרָא תְתוּב׃ וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוָת אִמָּא דְּכָל־בְּנֵי־אֱנָשָׁא׃ וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם

זקפין י״ד בתורה׳ · ב׳ מל׳ · ל׳ ומל׳ כל׳ חס׳ · עשית ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ ומל׳ וכל׳ עול׳ דכו׳ · ל׳ · ל׳ רפ׳ · ל׳ ומל׳ ל׳ וחס׳ · ב׳ מל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ב׳ מל׳ בליש׳ · י״ב מלעיל

וקרא לך ואכלת׳ וחג שבעות תעשה לך׳ הנה נתתי לך׳ מה עשיתי לך׳ בצר לך׳ ושמרת את חקיו׳ ושמעת ישראל ושמרת׳ כי ירחק ממך המקום׳ ובאת אל הכהנים׳ ועשית על פי הדבר׳ ויד תהיה לך׳ והשיבך ה׳: הגיד לך ב׳ דס׳ וסי׳ הגיד לך כי עירם את׳ הגיד לך אדם מה טוב: וא׳ והגיד לך: המן ג׳ וסי׳ המן העץ׳ המן הסלע: המן הגרן: אכל ב׳ א׳ בחטף קמץ וא׳ בחולם וסי׳ המן העץ׳ לבלתי אכל בתר חולם: צויתיך ב׳ מלא׳ בתורה ובענין וכל נביא׳ וכתובי׳ דכוות׳ במ״א חסר׳ בתראה ואשר צויתך׳ ואת הנערי׳ יודעתי: לאשה ה׳ קמצים וסי׳ הנחש השיאני׳ והשביע הכהן את האשה׳ וירד וידב׳ לאשה׳ וישלח דוד וידרש וישאל המלך לאשה׳ וחד ולאשה עגל מרבק: עשית ד׳ וסי׳ לאשה מה זאת׳ ראי דרכך בגיא׳ איפה לקטת היום׳ אשר עשית את ונכלמת׳ ומן הודע את ירושלם עד ונהלת בך דכוות׳: אישך ז׳ בקריא וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וקוץ ג׳ וסי׳ וקוץ ודרדר׳ וקוץ מכאיב׳ וקוץ הוליד את ענב׳ בתראה שום איניש אנך: אפיך ב׳ מלאים וסי׳ בזעת אפיך תאכל לחם׳ וברוח אפיך נערמו מים: אל האדמה ז׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ואל עפר ב׳ דס׳ וסי׳ ואל עפר תשוב׳ ואל עפר תשיבנו: לאדם י״ב וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳:

בעבו׳ שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי״ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו״א: השיאני, פתני: ארור, לכאם שיהיו חיים קצרים והנכון שיהיה חסר ב בהליכתו: על גחונך, החזה ולא כדע אם הגאון שרש כאלון או כוסף בזלון והאומר שנקרא כן בעבור הלוח שניח ממנו זה לך לדם וכן אמרו על גיחון גם פישון מגזרת כי תפושו גם פרת מגזרת פרו ורבו והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמל בפניהם ולא יכלו לעבור ו ויאמרו שתי מלות הן שמים חדים וקלים: ואיבה הוא יסופך ראש׳ זרעה יככה בראש וכן אשר בשערה ישופני הלא תראה מהכתוב אחרין ויחסר הב״ת כמו ב״ית הכמנא בית יי׳: עקב, הוא הרגל ואם הרלאם ראשון זה אחרון וכן את עקבו מים: הרב׳ ארבה׳ שם הפועל: עצבונך, בעת העכני בבאת דם בתולים: והרונך, הגאון נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה: תשוקתך, משמעתך והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו: ולאדם ארורה האדמה, שלא תוציא תבואה רבה: בעצבון תאכלנה, תאכל תבואת והיא לדך קדרה וכן והיו באוכלי שולחנך: וקוץ, גדול וקטן ממנו לדלר והוא לבדו לד כי אחיו כעלר וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע ועוד רעה אולה שיצמח קוץ ב בתוך התבואה וטעם את עשב השדה הוא הלחם כי בגן עדן חיותו מפרי העץ וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כ כמאכל הבהמו׳ ופי׳ בזעת ילוע מדברי ז״ל והוא על משקל שיכה נשרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ב ביזע על שיבואו לידי זיעה ואחר שידענו שהאדם נברא מהאל שרשים מה טעם כי ממנה ל לקחת והתשובה כי העצמות תולדתם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להם הרגשה והם מוסדי הגוף הלא תראה ותקרבנו עצמות עצם אל עצמו כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור וכן והעליתם את עצמותי: ויקרא חוה, הא״ו והיו״ד מתחלפים וכן הנה יד יי׳ הויה ואתה הוה להם למלך ולא קרא׳ ביו״ד כי מה הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: אם כל חי, מבני אדם: כתנות

בעל הטורים

המן ג׳ במסרה הכא המן העץ ואיל המן הסלע הזה המן ה הגורן או מן היקב כתאן לאמר אילן שאכל ממנו אדם ה הראשון חטה היה וזהו המן הגורן וכמו שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם התם נקנסה מיתה על ידי המן הסלע׳ אשר צויתיך לבלתי אכול׳ סופי תיבות רכיל׳ שהלכה בעצת רכיל׳ ויאמר האדם האשה אשר נתת וגו׳ וזהו שאמר הכתוב משיב רעה תחת ט טובה לא תמוש רעה מביתו׳ סופי תיבות אשה שהיה כפוי ט טובה באשה שנתן לו לעזר׳ היא נתנה לי מן העץ ואוכל לפי הפשט שהכיתני בעץ על שמעתי לדבריה׳ עקב ג׳ ואתה תשופנו עקב׳ הגדיל עלי עקב׳ והוא יגוד עקב׳ זהו שדרשו רבותינו על נחש׳ חכל על שמם גדול שאכל מן הבית וזהו גם איש שלומי וכו׳ הגדיל עלי עקב ועוד אמרו גבי ברכת השבטי׳ אע״פ שדומה יהודה לאריה ונפתלי לאילה חזר וברכם כולם בברכה אחת דכתיב איש אשר כ כברכתו ברך אותם׳ לומר שהשוה לגבור אריה ולקלות אילה וזהו והוא יגוד יעקב אף על פי שדמה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה׳ הרבה ארבה ב׳ במס׳ הכא הרבה ארבה עצבונך ואידך הרבה ארבה את זרעך׳ פירוש עצבונך הוא דם נדה דתנו למה שאמרו כל אשה שדמיה מרובי׳ בניה מרובים׳ וקוץ ודרדר תצמיח לך׳ על אדמת ישראל נדבר באותו העולם שהן בקוץ ודרדר לישראל׳ ורמז בכאן קוץ ודרדר שהן באומנו׳ תצמיח לך׳

כתנות עור: יש לדברי אגדה אומרי' חלקי' כצפורן היו מודבקי' על עורן, ויש אומרי' דבר הבא מן העור כגון צמר ארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: היה כאחד ממנו, הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו, ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעו' הבריו' אחריו ולומ' אף הוא אלוה ויש מדרשי אגד' אבל אין מיושבין על פשוטו: מקדם לגן עדן, במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובי' מלאכי חבלה, וחרב מתהפכת ולה' להט לאיי' עליו מליכנס עוד לגן תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרי' ובלשון לעז למא ומדרשי אגדי' יש ואני איני בא אלא לפשוטו: והאדם ידע, כבר קודם ענין של מעל' קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והליד' שאם כת' וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין, על שם קניתי: את ה', כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו: ואת קין, את אחיו את הבל, שלש אתים רבויי הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמ' ותוסף: רעה צאן, לפי שנתקללה האדמ' פירש לו מעבודתה: מפרי האדמה, מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה: וישע, ויפן וכן לא שעה אל מנחתו לא פנה וכן אל ישעו אל יפנו וכן שעה מעליו פנה מעליו: וישע, ירדה אש וליחכ' מנחתו: הלוא אם תיטיב, כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ, לפתח קברך חטאך שמור: ואליך תשוקתו, של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו, אם תרצה תתגבר עליו: ויאמר קין, נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה יישובו של מקרא:

כתנות עור, יש אומ' כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור ויש אומרים כתנות לעורם ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אד' והפשט בזה וכפשט עורה ואין לנו לבקש בזאת רק נאמין שהשם עשה לאד' גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו, ויאמ' כאשר יהיה אחד בפתח קטן יהיה בטעם ועניננו מוכרת ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך וכן כאח' שבטי ישר' על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיו' פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו והיה בעל הטעמי' ראוי להדביק ממנו עם לדעת ופי' ממנו לשון רבים כמו איש ממנו וכבר ביארתי בספ' היסוד למה נדגש נו"ן הרבים ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגש' יטעו וטע' הפסוק כמו והיית' כאלהים יודעי טוב ורע או פי' על מחשבתו ואל תתמה על ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הבה נרדה וזה לדבור השם עם המלאכי': וישלחהו, כל שלוח ואחריו מ"ם כמו גרוש והוא לנכאי כמו שלח מעל פני ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי' שהוא לשון כבוד כמו הולך עמם לשלחם וכמו וישלחהו וילך בשלום שאם כן יהיה כבוד האדמ' גדול מכבוד גן עדן ואם אמר למה כתב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו כן פירושו כאש' גרשו השכין את הכרובי' ומלת כרובים יש אומרי' כנערים תרגו' ארמי' כרביא ולפי לעתי שהיא מלת כלל צורות כולם ויחזקאל שאמ' בתחלה ופני שור לא התחלפ' הצורה שהעגל לא נעשה בימיו ואח' כן באמרו פני הכרוב בה"א הידיע' הצור' צורת שור כאלו אמ' הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובים והם המלאכים הידועי' ובידם חרב יש לה להט ולא שתי פיות וזה פי' המתהפכ' והמפרשים שאומרים כי על השמש לבר איננו אמת: מקדם, פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ו ומשכי העולה למעלה כי תנועת החפץ לשכים היא גם עלה תאנה לאות ונקר' השליש' בשם הבחינה כי בתחלה יש כח בלי מפעל והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר ומה סוד גן ע עדן וכתנות העור גם יורה זה

כאחד י"ב פתחין וסי' כו' במסר' רבתא: לעלם י"ח חסרים וסי' כו' במסר' רבת': וישלחהו ד' וסי' מגן עדן, בא אבנר בן נר אל המלך, ויכרת לו ברית וישלחהו, ויתן לו רב טבחי': לקח ה' ב' קמצי' וג' פתחים וסי' לעבד את האדם', ויאמר לאמו אלף ומאה, ועתה מה לי פה נאם ה', ויאמ' לו הקשית לשאול, מעצר וממשפט לקח, ב' בתראה

ולאשתו כתנות עור וילבשם׃ פ ויאמר יהוה אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם׃ וישלחהו יהוה אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם׃ ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים׃ ס

ב' כ' חס' · י"ב פתחי' · י"ח חס' ל' · ה' ג' ל"פ · ב' · כ"ל בתורה חסר · ל' דכו'

ששי

ד והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את יהוה׃ ותסף ללדת את אחיו את הבל ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה׃ ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליהוה׃ והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יהוה אל הבל ואל מנחתו׃ ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו׃ ויאמר יהוה אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך׃ הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו׃ ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו׃ ויאמר יהוה אל קין

ל' כת' קמץ · ה' · ה' ל"פ · ה' · י"א · כ"א · ל' ובעניין · ל' · ל' ההיטב · י"ג מלאי' כתו' · י"ו מל' פסו' ל' · ג' כ' ב' · כ"ח פסו' פסקי' באמצע פסוק

ולאתתיה לבושין דיקר על משך בשרהון ואלבשנון׃ ואמר יי אלהים הא אדם הוה יחידי בעלמא מניה למדע טב וביש וכען דלמא יושיט ידיה ויסב אף מאילן חייא וייכול ויחי לעלם׃ ושלחיה יי אלהים מגנתא דעדן למפלח ית ארמתא דאתברי מתמן׃ ותריך ית אדם ואשרי מלקדמין לגנתא דעדן ית כרוביא וית שנן חרבא דמתהפכא למטר ית אורח אילן חייא׃ ואדם ידע ית חוה אתתיה ועדיאת וילידת ית קין ואמרת קניתי גברא מן קדם יי׃ ואוסיפת למילד ית אחוהי ית הבל והוה הבל רעי ענא וקין הוה גבר פלח בארעא׃ והוה מסוף יומין ואיתי קין מאבא דארעא קורבנא קדם יי׃ והבל איתי אף הוא מבכרי עניה ומשמניהון והות רעוא קדם יי בהבל ובקרבניה׃ ובקין ובקרבניה לא הות רעוא ותקיף לקין לחדא ואתכבישו אפוהי׃ ואמר יי לקין למא תקיף לך ולמא אתכבישו אפך׃ הלא אם תוטיב עובדך ישתבק לך ואם לא תוטיב עובדך ליום דינא חטאך נטיר דעתיד לאתפרעא מנך אם לא תתוב ואם תתוב ישתבק לך׃ ואמר קין להבל אחוהי והוו במהויהון בחקלא וקם קין בהבל אחוהי וקטליה׃ ואמר יי לקין

קמצין וחד ולקח מהם קללה: קניתי ה' וסי' והאד' ידע', הן קניתי אתכ', קניתי עבדי', את כל אשר לאלימלך וגם את רות: ללדת ד' וסי' ותסף, וימלאו ימיה, כמו הרה, עת ללדת: אדמה י"א וסי' כו' במסר' רבת': ויהי מקץ ימים ב' דס' וסי' ויבא קין, ויהי מקץ ימים ויבש הנחל', וחד מקץ ימי' רבי': והבל ג' בלישני' וסי' והבל הביא, אני אמרתי לריק יגעתי, שקר החן והבל היופי, אנ"ך: חרה לך ב' דס' וסי' למה חרה לך, ההיטב חרה לך על הקקיון: הלוא י"ג מלאים בתו' וסי' כו' במסר' רבת': תשוקתו ב' תשוקתו ואתה תמשל בו, ועלי תשוקתו:

בעל הטורים

ויקרא את שמה חוה עלשם שיחוה, וזהו שאמרו י' קבין שיחה ירדו לעולם, תשעה נטלו נשים, וילבישם שנים במס' הכ' ואידך גבי אהרן וילבישם כתנות, מלמד שעש' הקב"ה לאדם הראשון בגדי כהונה, ואיתא בכר שבהם היו ע עובדין הבכורות וא' תיבות בזה הפסוק כנגד שמונה בגדי כהונה: תשוקתו שלב' במס' הכ' ואידך אני לדודי ועלי תשוקתו והוא שאמר' חכמי' ז"ל שלי תשוקות הן ת תשוקתו של רשעים לעבירה שנאמ' ואליך תשוקתו, תשוקתו של הקב"ה על ישראל שנאמ' אני לדודי ועלי תשוקתו: לשמר את דרך עץ החיים: לשמר, נוטריקון לילין שדין מזיקין רוחין:

הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם: והאדם, כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה' ואין שם זכר מלת אלהים כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא במעלה בעצמו' ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא אלהי' את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק: ויהי מקץ ימים, שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים: וישע, על משקל ויחר לקין וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני כלדרך סוד הקרבן ויתכן שירדה אש ולשנה מנחת הבל ולא מנח' קין ועל דעתי כי נקראת השנה תמימ' ימים וכן כתוב ימי' תהיה גאולתו בעבור שישובו הימי' באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה וכן מימי' ימימה ופי' שנתים ימים שלמי' שנתי' ואם ככת' שנתי' יתכן שאיכן שלימו' מיו' אל יום וכן עד חדש ימי' שישוב החדש כאשר היה על כן אמרתי בפי' דניאל כי ימים אלף ומאתי' וצ' שהם ימים ולא שני' בעבו' שהם במספ': הלוא, ופי' שאת על דעת מפרשי' רבים שאת עונך והנכון בעיני שאת פני' כי כתו' בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם אשא פניו וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום: חטאת רובץ יש אומ' שהטאת תחת עון גם יש מפרשי' לפתח הקבר ירבץ עונך ביום הדין ויפרשו וי"ו תשוקתו על הבל וטעם למה חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו ואחרי' אמרו על היצר ואיננו כתוב ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת והיא הולכת עמך ויש אומ' לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו: ואליך תשוקתו כי היצר ישוב אל משמעתך ברצונך גם יש בך כח למשול בו: ויאמר קין, הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ושואלים נולדו ביום שנגזר ישאלו איך הכהו ואין חרב ואות שאלת תהו כי יהרגהו בידו בחנק ואלף עץ ואבן כמכאים: וטעם

טעם אי כמו איה ומלת איפה מורכבת ממלות שתים: צועקים אלי, איננו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא אל דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירים והטע׳ כי שמע צעק׳ דמיו שנשפכו על האדמה והמתרגם אמר על בנים שהיו בכחו להולידם, ומלת ארור מן האדמה שיבא לו חסרון מפאת האדמה שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע׳ ג״א כי ונד מקונן כמו לנוד לו ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה אראי׳ כדוד׳ ופי׳ גדול עוני מנשוא על דעת כל המפרשים שהודה חטאו׳ ופי׳ נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב שכר והעונש יקראו הרע הבא בעבור העון והחטאת וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון ויגדל עון בת עמי והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה הפירוש הפסוק הבא אחריו׳ ופי׳ פצתה פתחה וכן הבל יפצה פיהו׳ וטע׳ ומפניך אסתר שים מקום יקבל כח ותראה בו גבול השם ואם הכל מלא כבודו: שבעתים׳ על שבעה דורות כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ו ומ״ג והעד ואור החמה יהיה ש שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דברו ואמר כאור שבע׳ הימים׳ וטעם יקם שתלקח נקמתו וכן לא יקם והטע׳ כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות ואל תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים והנה שת אחיו חיה עם את שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביה׳ כמו ישראל׳ ויש אומ׳ כי האות קרן ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות על שהאמין והכתו׳ לא גלה האות: בארץ נוד׳ קראו כן בעבור שהיה נע ונד: קדמ׳ עדן׳ מזרח עדן והו׳ כפון מהגן׳ ונקרא שם העיר חנוך כשומרון על שם שמר וכן מ מצרים ולמך ששי לקין ושביעי לאדם׳ וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי ה הגאון בשמות כי אלו היינו יודעי׳ כל לשון הקדש מאין נוכל לדעת כל הקורות כטע׳ משה ויששכר ופי׳ אבי ראשון וכמוהו אב גם אביב ולעולם לא ישמך כי אם ביוד׳ ואחיו אח: כנור ועוגב׳ מיני כלי נגינות והיא חכמה ג גדולה: לנטש

אי הבל אחיך׳ להכנס עמו בדברי נחת אולי ישוב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי׳ נעשה כגונב דעת העליונה: השומר אחי׳ לשון תימה הוא וכן כל ה״א הנקודה בחטף פתח: דמי אחיך׳ דמו ודם זרעיותיו׳ דבר אחר שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה: מן האדמה׳ יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונ׳ וגם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצת׳ את פיה לקחת את דמי אחי׳ וגו׳ והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה: נע ונד׳ אין לך רשות לדור במקום אחד: גדול עוני מנשוא׳ בתמיה אתה טוען ע עליונים ותחתונים ועוני אי אפש׳ לטעון: לכן כל הורג קין׳ זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו: לכן כל הורג קין׳ לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פי׳ עונשו: שבעתים יקם׳ איני רוצה להנקם מקין עכשו לסוף שבע׳ דורו׳ אני נוקם נקמתי מ ממנו שיעמ׳ למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמ׳ שבעתי׳ יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקר׳ לשון גערה היא שלא תהא בריה מ מזיקתו וכיוצ׳ בו ויאמ׳ דוד כל מכה יבוסי ויגע בצינור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינו׳ ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו׳ וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה ל לראש ולשר: וישם יי׳ לקין אות׳ חקק לו אות משמו במצחו ויצא קין׳ יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: בארץ נוד׳ בארץ שכל הנולי׳ נדים שם: קדמ׳ עדן׳ שם גלה אביו כשנורש מגן עדן שנ׳ וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמיר׳ דרך מבוא הגן שים ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנ׳ אז יבדיל משה וגו׳ מזרחה שמש׳ דבר אחר בארץ נד׳ כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: ויהי בונה עיר׳ ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: ועירד ילד׳ יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה כ״שטרא בלע״ז ולידת תולדות האיש אינינ״דרא בלע״ז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע״ז אינ״דרא: ויקח לו למך׳ לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב״ה הבטחתו שאמר שבעתים יקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו׳: שתי נשים׳ כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרים כדי שתעקר ומקשטה ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה׳ היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסר׳ מאצלו׳ עדה תרגום של סורה: צלה׳ היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בבראשית רבה: אבי ישב אהל ומקנה׳ הוא היה הראשון לרועי בהמו׳ במדברות ויושב אהלים חדש כאן בשביל מרעה צאנו כשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר ומלרש אגדה בונה בתים לע״ז כמה דאת אמר סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע״ז: תובל קין׳ תובל לשון תבלין תבל והתקין אומנותו של קין לעשות כלי זין לרוצחים: לנטש

בעל הטורים

צועקי׳ ב׳ במסו׳ הכא צועקי׳ אלי ואידך על כן הם צועקים וגו׳ נפרשי׳ התם מלמד שכנטרע והיה שוחט תינוקות של ישראל נרוחן בדמם וזה הוא קול דמי אחיך צועקים׳ מונאי׳ ב במסורת הכא ואידך כי מוצאי מצא חיים וזה הוא שאמרו ח חכמינו ז״ל למיימיני׳ בה סמא דחיי׳ למשמאילי׳ בה סמא דמותא וזהו והיה כל מוצאי יהרגני׳ הנה בשמים עלי׳ בגמטריא חנוך׳ ופקידי בגימטריא מטטרון שלקח הקב״ה אחד מאותן שלקול דור המבול ואחד של אחר דור הימבול׳ להיותו חנוך ונכתם ונעלם לשתי׳ שיעידו עליו ונחר בחנוך שהיה דור שביעי ש שהקב״ה חפץ ב בשביעיו׳ וכן משה שהיה שביעי לאבות כתיב ביה ומשה ע עלה אל האלהים׳ הכפלים

אי ת׳ וסי׳ אי הבל אחיך׳ ואמ׳ אי אלהימו׳ ועתה ראה איזנית המלך׳ אי לזאת אסלוח לך׳ ולרזונים אי שכר: צעקים ב׳ וחס׳ וסי׳ קול דמי׳ כי נרפים: תסף ג׳ חס׳ מלרע וסי׳ לא תסף תת׳ לא תסף עליו ולא תגרע׳ תסף רחם יגועו: כחה ב׳ וסי׳ לא אסף תת כחה׳ אם כחה אכלתי: אסתר ב׳ וסי׳ הן גרשת אתי היום׳ או מפניך לא

אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי: ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה: ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך: כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ: ויאמר קין אל יהוה גדול עוני מנשא: הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני: ויאמר לו יהוה לכן כל הרג קין שבעתים יקם וישם יהוה לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו: ויצא קין מלפני יהוה וישב בארץ נוד קדמת עדן: וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך: ויולד לחנוך את עירד ועירד ילד את מחויאל ומחייאל ילד את מתושאל ומתושאל ילד את למך: ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה: ותלד עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה: ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כנור ועוגב: וצלה גם הוא ילדה את תובל קין

אן הבל אחוך ואמר לא ידענא הנטר אחי אנא: ואמר מה עבדתא קל דם זרעין דעתידין למפק מן אחוך קבלין קדמי מן ארעא: וכען ליט את מן ארעא די פתחת ית פומה וקבילת ית דמי אחוך מן ידך: ארי תפלח ית ארעא לא תוסיף למתן חילה לך מטלטל וגלי תהי בארעא: ואמר קין קדם יי סגי חובי מלמשבק: הא תרכתא יתי יומא דין מעל אפי ארעא ומן קדמך לית אפשר לאטמרא ואהי מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישכחנני יקטלנני: ואמר ליה יי בכן כל דיקטול קין לשבעא דרין יתפרע מניה ושוי יי לקין אתא בדיל דלא למקטל יתיה כל דישכחניה: ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל דהות עבידא עלוהי מלקדמין בגנתא דעדן: וידע קין ית אתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שמא דקרתא כשום בריה חנוך: ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תניתא צלה: וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון כל דיתבי משכנין ומרי בעיר: ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון כל דממנן על פום נבלא דידעי זמר כנורא ואבובא: וצלה אף היא ילידת ית תובל קין

אסתר׳ ואחד ואסתר ממנו: מצאי ב׳ חס וסי׳ הן גרשת אותי׳ כי מצאי מצא חיים: שבעתים׳ וסי׳ לכן כל הורג קין׳ כי שבעתים יקם קין׳ ואור החמה׳ אמרות ה׳ אמרות׳ והשב לשכנינו שבעתים׳ ונמצא ישלם: יקם ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ קין קין׳ לא יקם כי כספו הוא׳ קדמאה קמץ: כשם ד׳ וסי׳ כשם בנו חנוך׳ כשם דן אביהם דיהושע׳ כשם הגדולים׳ וחברו: ויולד ג׳ וסי׳ ויולד לחנוך את עירד׳ ויולד ליוסף׳ ויולד לאהרן: ומקנה ו׳ ג׳ פתחין וג׳ קמצין וסי׳ ותלד עדה׳ ומקנה רב׳ רכוש ומקנה׳ ויהי לו מקנה צאן׳ ותתם השנה׳ וערים עשה לו ומקנה צאן ובקר׳ ב׳ קדמאי פתחין: תובל ו׳ פתחין וסי׳ וצלה גם היא ב׳ בפסוק׳ ושמת בהם אות׳ יון תובל׳ ראש משך ותובל׳ לרקמות תובל:

ג׳ וכל אי מזה דכו׳ ל׳ דפי׳ — ג׳ חס׳ — ב׳ חס׳ מלרע ל׳ דגש ל׳ נראה — ל׳ וחס׳ — ל׳ — ל׳ — ז׳ — ז׳ חס׳ — ל׳ ומל׳ — ל׳ — ג׳ רפ׳ — ל׳ — ל׳ — ב׳ חס׳

מחייאל ה׳ זוגין זוג ב׳ ב׳ באחד ענייני קדמ׳ ותניין ג׳

לוטש כל חרש נחשת וברזל. מחדד אומנות נחשת וברזל כמו ילטוש עיניו לי תורש אינו לשון פועל אלא לשון פועל בצירי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומכחכח כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח בבראשית רבה: שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן שמען קולי להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר על ידי חבורתי בתמיהה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ מאקלדור״ה בלשון לעז: כי שבעתים יקם קין. שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אמר לו כך דרש רבי תנחומא. ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבע דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומ' להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומ' וילד בשנים שיה' זרעי כלה בעונו ומה קין שהרג נתלו לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו קל וחומר של שטות אם כן אין הקב״ה נושה את חובו ומקיים את דברו: וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו' וזהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו בבראשית רבה: אז הוחל לקרא. את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב״ה לעשותן ע״ז ולקרותן אלוהות: זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרשי אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד: שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן האשה: ויתהלך

האזנה ב' וסי' נשי למך' בנות בוטחות: וילד ב' וסי' וילד לחברתי' וילד זקוני': ותקר' את שמו' וסי' כו' במס' רבת': שת ד' קמצין וסי' כו' במסר' רבת': לי אלהים יא וסי' כו' במסר' רבת': מאת ג' חסרי' וסי' אחרי הולידו את שת' אחרי הולידו את נח' ארץ ארבע מאת שקל: ויולד מלא כולהו' כולהו בטעם במ״א וישא לו יהוידע נשים שתים:

לטש כל חרש נחשת וברזל ואחות תובל קין נעמה: ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי: כי שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה:

כה וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין: ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם יהוה: ס

א זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו: זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם: ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו בצלמו ויקרא את שמו שת: ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמנה מאת שנה ויולד בנים ובנות: ה ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלשים שנה וימת: ס ויחי שת חמש שנים ומאת שנה ויולד את אנוש: ויחי שת אחרי הולידו את אנוש שבע שנים ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי שת שתים עשרה שנה ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי אנוש תשעים שנה ויולד את קינן: י ויחי אנוש אחרי הולידו את קינן חמש עשרה שנה ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי אנוש חמש שנים ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי קינן שבעים שנה ויולד את מהללאל: ויחי קינן אחרי הולידו את מהללאל ארבעים שנה ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי קינן עשר שנים ותשע מאות שנה וימת: ס טו ויחי מהללאל חמש שנים וששים שנה ויולד את ירד: ויחי מהללאל אחרי הולידו את ירד שלשים שנה ושמנה מאות שנה

רבהון דכל ידעי עבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה: ואמר למך לנשוהי עדה וצלה שמען קלי נשי למך אציתא למימרי לא גברא קטלית דבדיליה אנא סביל חובין ואף לא עלימא חבלית דבדיליה ישתיצי זרעי: ארי שבעה דרין אתליאו לקין הלא ללמך בריה שבעין ושבעא: וידע אדם עוד ית אתתיה וילידת בר וקרת ית שמיה שת ארי אמרת יהב לי יי בר אוחרן חלף הבל דקטליה קין: ולשת אף הוא אתיליד בר וקרא ית שמיה אנוש בכן ביומוהי חלו בני אנשא מלצלאה בשמא דיי: דין ספר תולדת אדם ביומא דברא יי אדם בדמות אלהים עבד יתיה: דכר ונוקבא בראנון ובריך יתהון וקרא ית שמהון אדם ביומא דאתבריאו: וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד בדמותיה דדמי ליה וקרא ית שמיה שת: והוו יומי אדם בתר דאוליד ית שת תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי אדם דחי תשע מאה ותלתין שנין ומית: וחיא שת מאה וחמש שנין ואוליד ית אנוש: וחיא שת בתר דאוליד ית אנוש תמני מאה ושבע שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתי עשרי שנין ומית: וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן: וחיא אנוש בתר דאוליד ית קינן תמני מאה וחמש עשרי שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית: וחיא קינן שבעין שנין ואוליד ית מהללאל: וחיא קינן בתר דאוליד ית מהללאל תמני מאה וארבעין שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי קינן תשע מאה ועשר שנין ומית: וחיא מהללאל שתין וחמש שנין ואוליד ית ירד: וחיא מהללאל בתר דאוליד ית ירד תמני מאה ותלתין שנין

אבן עזרא

לוטש. כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את מחרשתו. ודע כי ויאמר למך מאוחר בפרשה וככה הזכרתי כמוהם שנים וכמוהו ויקח האיש נזם זהב וכן אומר אל בני ישראל אתם עם קשה עורף וכן ואתחנן והטעם כאשר אמרו חכמינו כי עדה וצלה נמנעו כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כן אמ' למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפגעני אדם שהוא גדול או ילד יעמ' לי הבור' או הרגתיו. ומלת הרגתי תמורת אהרוג וכמוהו נתתי כסף השדה אשר לקחתי מיד האמורי ורבי' כמוהם. ואם על שבעתים יקם קין למך על שבעים ושבעה בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא נשא' לקין שם מאחים אחיו. וטע' תחת הבל במקומו. ודקדוק הוחל מפעלי הכפל ולולי היות האות מהגרון היה כדגש והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל ואלו היה מחילול היה השם סמוך אל המלה: זה ספר תולדות אדם. הבנים ובני בנים שהוליד רק הוא לא הולידוהו אב ואם רק בדמות אלהים נעשה. ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו בצלמו שנתן בו השם כח תולדת להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם הבל גם קין במבול והזכיר הריגת קין להראות צדק השם ואם האריך אפו העניש בסוף בטעם ונקה לא ינקה:

חנוך

לו יהוידע נשים שתים: בנים ובנות כל קרי' בנים ובנות במ״א' ויולד בנות ובנים' וישא לו יהוידע נשים שתים: ויהיו כל ימי' ז' בענין וסי' ויהיו כל ימי אדם' ויהיו כל ימי שת' ויהיו כל ימי אנוש' ויהיו כל ימי קינן' ויהיו כל ימי מהללאל' ויהיו כל ימי ירד' ויהיו כל ימי מתושלח: ויחי שת ה' בטעם' וסי' שילגע' שת' ירד' למך' נח' עבר'

ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששנה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: כי לקח אותו. לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: ויולד בן. שממנו נבנה העולם: זה ינחמנו. ינח ממנו: את עצבון ידינו. עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: בן חמש מאות שנה. אמר ר' יודן מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות אמר הקב"ה אם רשעים הן יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם ואת חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו כו' בבראשית רבה: בני האלהים. בני השרים והשופטים. דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבין בהם כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים ראה נתתיך אלהים: כי טובות הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה: מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה: לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם

ויתהלך ג' וסי' ויתהלך חנוך את האלהים. וחברו. ויתהלך בתוך ארוית: ויהי כל ימי ג' בענין וסי' ויהי כל ימי חנוך. ויהי כל ימי למך. ויהי כל ימי נח: ואיננו י"ב וסי' כו' במסר רבת: ושמונים ו' מלאים וסי' ויחי מתושלח. ותשקוט הארץ ראהוד. ויהי בשמוני' שנה וארבע מאות. ויך במחנה אשור דמלכים. ואם בגבורות. בהראותו

ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי מהללאל חמש ותשעים שנה ושמנה מאות שנה וימת: ס ויחי ירד שתים וששים שנה ומאת שנה ויולד את חנוך: ויחי ירד אחרי הולידו את חנוך שמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי ירד שתים וששים שנה ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי חנוך חמש וששים שנה ויולד את מתושלח: ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו את מתושלח שלש מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהי כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה: ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים: ס ויחי מתושלח שבע ושמנים שנה ומאת שנה ויולד את למך: ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמונים שנה ושבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי מתושלח תשע וששים שנה ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי למך שתים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן: ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה יהוה: ויחי למך אחרי הולידו את נח חמש ותשעים שנה וחמש מאת שנה ויולד בנים ובנות: ויהי כל ימי למך שבע ושבעים שנה ושבע מאות שנה וימת: ס ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם: ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: ויאמר יהוה לא ידון רוחי באדם לעלם

ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי מהללאל תמני מאה ותשעין וחמש שנין ומית: וחיא ירד מאה ושתין ותרתין שנין ואוליד ית חנוך: וחיא ירד בתר דאוליד ית חנוך תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי ירד תשע מאה ושתין ותרתי שנין ומית: וחיא חנוך שתין וחמש שנין ואוליד ית מתושלח: והליך חנוך ברחלתא דיי בתר דאוליד ית מתושלח תלת מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוה כל יומי חנוך תלת מאה ושתין וחמש שנין: והליך חנוך ברחלתא דיי וליתוהי ארי לא אמית יתיה יי: וחיא מתושלח מאה ותמנן ושבע שנין ואוליד ית למך: וחיא מתושלח בתר דאוליד ית למך שבע מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי מתושלח תשע מאה ושתין ותשע שנין ומית: וחיא למך מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בר: וקרא ית שמיה נח למימר דין ינחמננא מעובדנא ומלאות ידנא מן ארעא די לטיה יי: וחיא למך בתר דאוליד ית נח חמש מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי למך שבע מאה ושבעין ושבע שנין ומית: והוה נח בר חמש מאה שנין ואוליד נח ית שם ית חם וית יפת: והוה כד שריאו בני אנשא למסגי על אפי ארעא ובנתא אתילידא להון: וחזו בני רברביא ית בנת אנשא ארי שפירן אנון ונסיבו להון נשין מכל די אתרעיאו: ואמר יי לא יתקים דרא בישא הדין קדמי לעלם

אבן עזרא

חנוך בן ירד נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי יי' אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח ויש מפרשי' התהלך כמו הרגיל: כי לקח אותו אלהי'. מת וכן קח נא את נפשי הנני לוקח ממך את מחמד עיניך ואחר כן פירש מה היה ותמות אשתו וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה ולא וימת והטע' אם כתו' בדברי אסף ואח' כבוד תקחני וכן במזמו' בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה והמשכיל יבין וטעם זה ינחמנו ממעשינו שידע על יד אדם כי נביא היה כי על יד זה הנולד תחיה האדמ' או ראו זה בדרך חכמה וכן היה כי על ידו נתקיי' העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב גם יתכן שנקרא שמו נח כמו ירובעל אחר שעבד האדמ' והצליח' ונח הפך העצבון והטע' זה ינחמנו וכנוח מעצבון ידינו גם נחמה מנוחה מעצבון הלב כי העברים ישמרו הטעמי' ולא המלות והעד ירבשת וירבעל והשואלי' מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באד' ויולד בנים ובנו' וכן כלם: ומלת החל מתחלה והוא מבנין הפעיל: לרוב'. שם הפועל: בני האלהי'. בני השופטי' שהיו עושים בארץ משפט אלהים ויש אומרי' כי האלהים במקום הזה קדש והבנים הם הקדושים אשר ב בארץ כטעם בנים אתם ויש אומרי' כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין והישר בעיני להיות בני האלהי' היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת כמשלת לכל אחד והתולדת כתולד' על כן יצאו מהם גבורים ויתכן שלקחו הנשי' גם בחזק': לא ידון רוחי יש אומ' שהו' כמו וישב חרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן והעד אתכרית רוחי רק יהיה ידון סורס אח' כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא מגזרת העין וכמהו נשא ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו ויסב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: בשגם

את עושר. וכל ד"ה דכוו' במא ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמנים: זה ה' מילין בתרי טעמי בתלשא גדולה וגריש וסי' זה. קרבו. שובו. ולאלה. זאת. והקורא יטעים הגריש קוד' התלש' אף על פי שהתלשא גדולה עומדת בראש התיבה קדמא דגרישין בתרא דתלשא וסי' כי תכלה לעשר: ידינו ו' מלאים וסי' זה ינחמנו. ידינו לא שפכה. רפו ידינו. אשור לא יושיענו. ויהי נעם ב' בנפשו: יולדו ה' וסי' כו' במסר רבת': בני האלהים ד' וסי' ויראו בני האלהים. הנפלים היו בארץ. ויהי היום ויבאו וחברו: בחרו ג' קמץ ויקחו להם נשים. ובאשר לא חפצתי בחרו. ויראת יי' לא בחרו. אנך:

בשגם הוא בשר · כמו בשגם בסגול כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ כן אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה כיוצא בו על שקמתי לדורה כמו שמיקתי וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם : והיו ימיו · עד קכ שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול ואם תאמ׳

בשגם · השין כמו שככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתו היתה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור שהאדם בשר והוא יגיע עד עת ויחסר כחו · ימיו · יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר

הנפלי׳ ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ הנפלי׳ היו בארץ׳ ושם ראינו את׳ ב׳ בפסוק קדמא׳ דפסוק מלא : אחרי כן ג׳ במצעות פסוק וסי׳ וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלהים׳ אחרי כן ישלח אתכם׳ אחרי כן יאכלו הקראים : וירא יי׳ ד׳ דס׳ באור וסי׳ וירא יי׳ כי רבה׳ וירא יי׳ כי שנואה׳ וירא יי׳ כי סר לראות׳ וירא יי׳ וינאץ : וכל יצר ב׳ דס׳ וסי׳ וכל יצר

בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃ הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ

וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם׃ וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃ פ

קמ״ן · אמצי״ה · יהוקי״הו

פרשה

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ׃ ס

בְּדִיל דְּאִנּוּן בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיב לְהוֹן מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן׃ גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְאַף בָּתַר־כֵּן דִּי יְעָלוּן בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לִבְנָת אֱנָשָׁא וְיָלְדָן מִנְּהוֹן אִנּוּן גִּבָּרַיָּא דְּמֵעָלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃

וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סַגִּיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל־יִצְרָא מַחְשְׁבָת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל־יוֹמַיָּא׃ וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי־עֲבַד יָת־אָדָם בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתְבַּר תּוּקְפֵיהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת־אֱנָשָׁא דִּי־בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד־בְּעִירָא עַד־רִיחֲשָׁא וְעַד־עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא אֲרֵי־תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּנּוּן׃ וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ׃

פרשה

אִלֵּין תּוֹלְדָת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה בְּדָרוֹהִי בְּדַחַלְתָּא דַּייָ הַלֵּיךְ נֹחַ׃ וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא בְנִין יָת־שֵׁם יָת־חָם וְיָת־יָפֶת׃ וְאִתְחַבַּלַת אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין׃ וַחֲזָא יְיָ יָת־אַרְעָא וְהָא אִתְחַבָּלַת אֲרֵי־חַבִּילוּ כָּל־בִּשְׂרָא אֱנָשׁ יָת־אָרְחֵיהּ עַל־אַרְעָא׃

מחשבות לבו׳ דע את אלהי אביך : אל לבו ב׳ בתורה וסימן ויתעצב אל לבו׳ וירח יי את ריח הניחח׳ וכל שאר אוריתא על לבו׳ וכל נביאים וכתובים אל לבו בס״ב על לב וסי׳ אות׳ זכר יי׳׳ וישם דניאל את הדברים: מאדם עד בהמה כל בראשית וידבר ותילים מאדם עד בהמה וכל אלה שמות וירמיהו מאדם ועד בהמה: ונח נ׳ ר״פ וסימן ונח מצא חן׳ ונח בן שש מאות שנה׳ ונח דניאל ואיוב : לפני האלהים ו׳ וסימן ותשחת הארץ׳ ויקח יתרו חתן משה׳ ויאסף יהושע׳ ויבא העם ביתאל׳ ודוד כול ישראל׳ ויקרבו עולות ושלמים ודברי הימים׳ וכל קהלת דכותיה ;

בעל הטורים

[illegible]

ויתעצב אל לבו׳ נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו׳ וזו כתבתי לתשובת הכותי׳ כותי אחד שאל את ר׳ יהושע בן קרחה אמ׳ לו אין אתם מודי׳ שהקב״ה רואה את הנולד אמר לו הן ואמ׳ לו והכתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמ׳ לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמ׳ לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב״ה אע״פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם׳ ואמר יי׳ אמחה את האדם הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו

אומרים כי טעם לפני האלהים בפרהסיא ואחרים ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם והקרוב אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שעושה עביר כי האלהים במקום הזה

אלה תולדות נח נח איש צדיק׳ הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה׳ ד״א ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים : בדורותיו׳ יש מרבותי׳ דורשי׳ אותו לשבח כל שכן אילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשי׳ אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום : את האלהי׳ התהלך נח׳ ובאברהם הוא אומ׳ אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברה׳ היה מתחזק בצדקו מאליו : התהלך׳ לשון עבר והוא שמוש של למ״ד בלשון כבד משמש להבא ולשעבר בלשון אחד קום התהלך בארץ להבא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוא״ו שבראשו הופכו להבא : ותשחת׳ לשון ערוה ועז כמו כי ישחיתון פן תשחיתון : ותמלא הארץ חמס׳ גזל : כי השחית כל בשר׳ אפי׳ בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן :

אבן עזרא

ויאמר קץ כל בשר · הוא הגוף וטעם בא הגיע קץ אידם: את הארץ · מן הארץ וכן כצאתי את העיר או עם כמו את יעקב איש וביתו · והנכון בעיני שמלת משחיתם מוסבת עימה ואחרת עמה וכן אלהים צבאות כסאך אלהים והוא כן והנני משחית ומשחית את הארץ: גפר · שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקר':

קנים · להיו' כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו · ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטי': וכפרת אותה יש אומרי' שהיא מגזרת כפרת והטעם מכסה מטיחה ויש אומ' שהכופר כדמות זפת ויש אומרים שיש טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל בתמורת הכף בקוף והנכון שמלת וכפר' מגזר' בכופ': מבית · כמו לפני': וזה אשר תעשה · טעמו וזה השיעור אשר תעשה והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה צפה על פני המים ולא יהפכנה רוח: צהר · מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים והוא נעשה למעלה כמשפטו ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב ששית אמה והנה התיבה כדמות משלש וראש אל וכן מקצועותיו על כן לא תתהפך והפתח בצד האח' והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התיבה גדולה מאד גם יתכן ל להיו' קומת נח גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש נוכה התחתיים עשר א אמות ויש אומרים כי רבים היו והכתוב אחז דרך קצרה: תחתיים · תאר השם וכן שניים וכן שלישים והשואלים למה לא אמר ושלישיים עיניהם להם ולא יראו הלא יראו שלא קשת נגב תאר השם ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונכון תאר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה ומשקל שלישים כמשקל נגידים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד או יתכן שיהיו שניים משמשת עצמה ומלת שלישים עמה אולי תנוח דעת השואלים: ואני · מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת נון מובלע כמו מבוע והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן והיה ראוי להיו' על משקל מסלול וכמוהו המסור והאולם והסורק מתחלפי' · וטעם המבול מים דרך קצרה וכן הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה שטעמו ולמן היום הוסדה:

והקימותי את בריתי · לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה כשלחה אנשים לפנינו ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי והקרוב אלי שזאת הברי' רמז לקשת · וטעם ברית הסכמה ולבר שבחרו שנים והוא מגזרת ברו לכם איש והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית יעקב ובנותיו בשבית ויש אומרים שברית נגזר כרות · ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אחר כן מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה זה כלל לחיות השדה וכן קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו כל הנולדים בלי התחברות שנים וכן חיות המים שנם הדג יקרא בשר והעד שאמר משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' אם את כל דגי הים וגו' · ומלת תביא אל התיבה מצוה על נח שלא יעזבם רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין · ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם בחיים ולצוד כל מיני העוף · וצוה שיתקן מיני מאכל לכל ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יחיה כי אם מבשר ונאת איננה שאלה כי מי שלא ימצא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב וכן דרש שיש בבהמות גדול והוא רועה אלף הרים טוב הוא להשמעת אזניים וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו אלו סוד ואיננו כמשמעו · והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה וכעבור צריכת הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה ונקבות:

מסורה

ויאמר אלהים לנח ד' דס' ללמד בליש' · קדמאה ויאמר אלהים לנח · תניין ויאמר יי' לנח · ויאמר יי' לדג' · ויאמר יי' לשלמה דד"ה: והנני ג' וסי' והנני משחיתם · והנני אמר לבנות בית · והנני מקששת עצים: תכלנה ח' מלין דכל חד וחד ל' דכו' דגש וסי' ויסגר בשר תחתנה · ואל אמה תכלנה · מרבכת תביאנה · תכסות שרותידה תעננה · עיני תראנה בה · תשבנה דבהר מרום ישרא' · שמענה ותדע לך · קחנה בידך ולך: ופתח ה' וסי' ופתח התבה · ופתח אהל מועד תשבו · וקדמא' ותליתא' דהצלע · ופתח הבית דלתותיו הפנימיות: ושלשים ב' באו' וסי' ושלשי' תעשה · ושלשי' יסעו: ובאת ז' בטעם מלרע וסימן אל התבה · ושמעו לקולך · ובאת אל הכהנים · ובאת אל הכהן · ושלשת תרד ובאת · וקראת במגלה · לקות מאת הגדולה · קדמאה דפסו: להחית ב' בספר חס וסי' אל התבה להחית · להחית עם רב: מהעוף חד מן כ"ב נסבין מה' דכל חד וחד לית דכו' וסי' כו' במסר' רבתא: יאכל כ"ג וסי' כו' במס' רבתא: ולהם ח' וסי' ואתה קח לך מכל מאכל · וישימו לו לבדו ולהם · וטפכם אשר אמרתם · כי הם ומקניהם יעלו · ויהי אחרי בא אמציהו · כי הטהרו הכהנים · מלבד עבדיהם ואמהתיהם · ותברו:

תרגום אונקלוס

ואמר יי לנח קצא כל בשרא על לקדמי ארי אתמליאת ארעא חטופין מן קדם עובדיהון בישיא והא אנא מחבלהון עם ארעא: עביד לך תיבותא דאעין דקדרום מדורין תעביד ית תיבותא ותחפי יתה מגיו ומברא בכופרא: ודין דתעביד יתה תלת מאה אמין אורכא דתיבותא חמשין אמין פותיה ותלתין אמין רומה: נהור תעביד לתיבותא ולאמתא תשכללנה מלעילא ותרעא דתיבותא בסטרה תשוי מדורין ארעאין תנינין ותליתאין תעבדנה: ואנא הא אנא מיתי ית טופנא מיא על ארעא לחבלא כל בשרא דביה רוחא דחיי מתחות שמיא כל די בארעא ימות: ואקים ית קימי עמך ותיעול לתיבותא את ובנך ואתתך ונשי בנך עמך: ומכל דחי מכל בשרא תרין מכלא תעיל לתיבותא לקימא עמך דכר ונוקבא יהון: מעופא לזנוהי ומן בעירא לזנה ומכל רחשא דארעא לזנוהי תרין מכולא יעלון לותך לקימא: ואת סב לך מכל מיכל דמתאכיל ותכנוש לותך ויהי לך ולהון למיכל: ועבד נח בכל די פקיד יתיה יי כן עבד: ואמר יי לנח עול את וכל אנש ביתך לתיבותא ארי יתך חזיתי

תורה

ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ: עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר: וזה אשר תעשה אתה שלש מאות אמה ארך התבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה: צהר תעשה לתבה ואל אמה תכלנה מלמעלה ופתח התבה בצדה תשים תחתים שנים ושלשים תעשה: ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע: והקמתי את בריתי אתך ובאת אל התבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך: ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התבה להחית אתך זכר ונקבה יהיו: מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו שנים מכל יבאו אליך להחיות: ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה: ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה: ויאמר יהוה לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אתך

רשי

קץ כל בשר · כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס · לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל: את הארץ · כמו מן הארץ ודומה לו כצאתי את העיר מן העיר חלה את רגליו מן רגליו · ד"א את הארץ · עם הארץ שאף שלש טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: עשה לך תיבת · הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה מאה ועשרים שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר · כך שמו ולמה מעין זה על שם גפרית ש שנגזר עליהם למחות בו: קנים · מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכופר · זפת בלשון ארמי מצינו ב בתלמוד כופרא ב בתיבתו של משה על ידי שהיו המים קשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: צהר · יש אומרים חלון ויש אומרים אבן טובה המאירה להם: ואל אמה תכלנה מ מלמעלה · כסויה משופע ועולה עד ש שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה מכאן ומכאן: בצדה תשים · שלא יפלו הגשמים בה: תחתיים שנים ושלישים · שלש עליות זו על גב זו עליונים לאדם א אמצעים למדור ת תחתיים לזבל: ואני הנני מביא · הנני מוכן להסכים עם א אותם שזרזוני כבר מה אנוש כי תזכרנו: מבול · שבלה את הכל שבלבל את הכל ש שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלוס שתרגום טופנ' שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה ולכך נקרא' שנער שננערו שם כל מתי מבול: והקימותי את בריתי · ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך · האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה: מכל החי · אפי' שדים: שנים מכל · מן הפחות שבהם לא פחתו משנים א' זכר וא' נקבה: מהעוף למינהו · אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהן באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: ויעש נח · זה בנין התיבה: ראיתי

בעל הטורים

[illegible]

ראיתי צדיק ולא נאמר צדיק תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו: הטהורה העתידה להיות טהור' לישראל למדנו שלמד נח תורה: שבעה שבעה כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: גם מעוף השמים וגו' בטהורים לבר הכתוב וילמד סתום מן המפורש: כי לימים עוד שבעה אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות בא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת תר' שנה לחיי נח: כי לימים עוד מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על מאה וכ' שנה: ארבעים יום כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: ויעש נח זה ביאתו לתבה: נח ובניו האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: באו אל נח מאליהן: שנים שנים כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: בחדש השני רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר: נבקעו להוציא מימיהם: תהום רבה מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: ויהי הגשם על הארץ ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמי' שאם יחזרו יהיו גשמי ברכ' כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו' אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתוב ביום הזה נבקעו כל מעינו' כשאלו ארבעים יום כלי' בכ"ח בכסלו לר' אליעזר שהחדשי' במנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסלו: בעצם היום הזה למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרי' אלו אנו רואים אותו נכנס לתיב' אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקדוש ברוך הו' אני מכניסו לעיני כלם ונראה' דבר מי יקום: צפור כל כנף דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבי': ויסגר יי' בעדו הגין עליו שלא שברוה הקיף התבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקר' סגר כנגדו מן המים וכן כל בעל שבמקרא לשון כנגד הוא בעל כל לחם בעלך ובעל בנוך עור בעל עור ומגן בעלי התחלל בעל עבדיך כנגד עבדיך: ותרם

טהורה ה' וסי' אשר לא טהרה' אשר איננה טהרה' לשמי מנחה טהרה' כל צפור טהורה' יראת יי' טהורה' תרי' בתר' מלאי' וחד וטהורה היא ונקתה ונזרעה: מן הבהמה ג' ר"פ בתו' וי' בדניא' ועזר' וד"ה וסי' כו' במ' רבת: צוהו יי' י' וסי' ויעש נח' ויגד משה לאהרן' ויבא משה ויקרא' ויקח משה את המטה' וישכם

רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃ מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃ מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃ וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃ בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ׃ וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ הֵמָּה וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים׃ וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה

חֲזֵיתִי זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא הָדֵין׃ מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא תִּסַּב לָךְ שִׁבְעָא שִׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא וּמִן־בְּעִירָא דִּי לֵיתוֹהִי דְכֵי תְּרֵין דְּכַר וְנוּקְבָא׃ אַף מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא שִׁבְעָא שִׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל־אַפֵּי כָל־אַרְעָא׃ אֲרֵי לִזְמַן־יוֹמִין עוֹד שִׁבְעָא אֲנָא מַחֵית־מִטְרָא עַל־אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְאֶמְחֵי יָת כָּל־יְקוּמָא דִּי עֲבָדִית מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי־פַקְּדֵיהּ יְיָ׃ וְנֹחַ בַּר־שִׁית מְאָה שְׁנִין וְטוֹפָנָא הֲוָה מַיָּא עַל־אַרְעָא׃ וְעַל נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי־בְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְתֵיבוּתָא מִן־קֳדָם מֵי טוֹפָנָא׃ מִן־בְּעִירָא דַכְיָא וּמִן־בְּעִירָא דְלֵיתוֹהִי דְכֵי וּמִן־עוֹפָא וְכֹל דִּי־רָחֵישׁ עַל־אַרְעָא׃ תְּרֵין תְּרֵין עַלּוּ עִם־נֹחַ לְתֵיבוּתָא דְּכַר וְנוּקְבָא כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת־נֹחַ׃ וַהֲוָה לִזְמַן שִׁבְעָא־יוֹמִין וּמֵי טוֹפָנָא הֲווֹ עַל־אַרְעָא׃ בִּשְׁנַת שִׁית־מְאָה שְׁנִין לְחַיֵּי נֹחַ בְּיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּשִׁבְעַת־עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין אִתְבְּזַעוּ כָּל־מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא אִתְפַּתַּחוּ׃ וַהֲוָה מִטְרָא נָחֵית עַל־אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃ בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַל נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ וּתְלָת נְשֵׁי־בְנוֹהִי עִמְּהוֹן לְתֵיבוּתָא׃ אִנּוּן וְכָל־חַיְתָא לִזְנַהּ וְכָל־בְּעִירָא לִזְנַהּ וְכָל־רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא לִזְנוֹהִי וְכָל־עוֹפָא לִזְנוֹהִי כֹּל צִפַּר כָּל־דְּפָרַח׃ וְעַלּוּ עִם־נֹחַ לְתֵיבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל־בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי׃ וְעָלַיָּא דְּכַר וְנוּקְבָא מִכָּל־בִּשְׂרָא עַלּוּ כְּמָא דְפַקִּיד יָתֵיהּ יְיָ וְאַגֵּין יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עֲלוֹהִי׃ וַהֲוָה טוֹפָנָא אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל־אַרְעָא וּסְגִיאוּ מַיָּא וּנְטַלוּ יָת־תֵּיבוּתָא

ואתרמת

אבן עזרא

כי לימים עוד שבעה' כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשר' לחדש השני ובסוף המ' יום מהתחלה ישוב האמצעי אל הנכח והוא סוד' ומלת היקום לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת ושרשו מן מהפעלים שהפ"א שלהם איננה שלם על משקל כרוב וי"א שהוא מהפעלים נחי העי"ן והוא הפוך כמו ריבה יי' את יריבי' ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה: ויעש נח' כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב אל התיבה: מפני קרוב המבול' מפני פחד מי המבול והנה באותם השבעה ימי' באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרי' וכל רומש זכר ונקב' באו: ויהי ביום השביעי נבקעו כל מעינות תהום רבה' מעינות סמוך באין מעינות מוכרת: תהום' לשון זכר ונקבה וכן תהום רוממתהו ולא הזכיר הנחלים כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עלו המי' ונפתחו חלונות האוצרות בשמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והעד שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו זה הסוד: וארבות' כמו הנה יי' עושה ארבות והאוצר והחלון בלשון בני אדם ומשפטם ויש אומ' שהאל"ף שורש כמו כבודות ויש אומ' שהאל"ף נוסף כמו אלף אגודות והם מפעלי הכפל ובי"ז שבעה עשר שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכנים בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף' ומלת צפור שם כלל לאשר יש לו כנף' והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים: והבאים זכר ונקבה טעמו ה הבאים בתיבה' וטעם ויסגור יי' בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מ מהפתיחה ובעת אחרת לנבאי יסגור על איש ויסך אלוה בעדו והעד ראש הפסוק והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעי' לילה אם כן מה טעם ויהי ה המבול על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו ה המים ונשאו התבה ונבהה מעל הארץ וזה אות כי עד א ארבעים יום לא זזה ממקומה:

בעל הטורים

היקום אשר עשיתי' בגימטריא לא חיים לתחיית המתים' היקו' שלשה במסורת ומחיתי את כל ה היקו' וימח את כל היקו' ואת כל היקום אשר ברגליהם' לומר כשם שחטאו דור המבול מפני רוב טובה ועושר ש שהיה להם כך קרה מרוב עושר שהיה לו הסתרר וחטא' לשבעת הימים' בגמטריא לימי אבל מתושלח' בשבעה עשר יום לחדש' וזה הוא יבלו בטוב ימיהם' במנין טוב; לחדש ירד המבול' וארובו' השמים בגימטריא שלקח שני ככבים ממזל כימה' והבאים שנים במסורת הבא והבאים זכר ונקבה ואידך והבאים עם זריבבל' לומר כמו ככאן באו מאליהם כך התם כמי עלו מ מאליהם' וזה הוא כמאן דאמר עלו מ מאליהם' ודלא כמאן דאמר שעזרא העלם' ויסאר

דור בבקר' ויעש דוד בן' וחברו דד"ה' אשר עשה דוד את הישר' ויעש ברוך בן נריה' אלה פקדתם לעבדתם: ומן העוף יד"זוגי' יחידי' וסי' כו' במס' רבת': שבע' הימי' ח' בלישנ' וסי' כו' במס' רבת': לחיי ג' וסי' לחיי נח' אלה לחיי עולם' ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: ביום הזה ו' וסי' ביום הזה נבקעו' באו מדבר סיני' כאשר עשה ביום הזה' כי ביום הזה יכפר' מה עכרתנו' ויאמר שאול לא יומת איש' וחד וביום הזה לא אמיתך: ואשתו ו' וסי' כו' במסר' רבת': והבאים ב' וסי' והבאים זכר ונקבה' והיהודים והסגנים:

מאד מאד׳ פעמים שאין לרוב ממנו וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים למה אמרו ויכסו ההרים וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון׳ ופי׳ ויגוע וככר גוע ורבים בתורה כמוהו כמו ואתחנן וכן נימטר עליהם ינן על פי׳ האמת ומלת ויגוע מיתה ובפי׳ ויגוע נימת אבאר לך זה׳ והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם׳ ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהי׳ מן השמים ואם הם שני שרשים יוכלו כמוהו: וימחו מן הארץ׳ כמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת מאחינו שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ: ויגברו המים חמשים ומאת יום׳ בעבור שנבקעו המעינות גם היה גשם יורד יום אחד ופוסק יום אחד כי פי׳ אכי ממטיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר ויכלא הגשם: ויזכור אלהים את נח׳ גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העיקר: ואת כל החיה׳ כלל לחית השדה ולעוף השמי׳ ולכל שורץ על הארץ וטעם ויזכור השבוע׳ שנשבע לנח: ויעבר אלהים רוח׳ העבירו תמיד: וישכו המים׳ ינוחו ולא גברו וכן וחמת המלך שככה ונגנות הכ״ף לחסרון העי״ן ושניהם מהבנין הקל: ויסכרו׳ כמו ויסגרו ואין הכף מתחלפת בגימל רק הם שתי מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יהו״א: ונסמך בשי״ן: ויכלא הגשם׳ ככלא בתוך האוצר: וישבו המים׳ למטה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבו׳ בדלך כנוחה ידעו והאומרים כי הנה מפאתו מאה וחמשים יום חמשה חדשי׳ וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונ׳ על דבריהם כי שנים ימים יחסרו גם האומר כי בחשבון העבור היה עושה ושים בחדש השני מרחשון ותהיה השנה שלימה ולמה כל זה ואפי׳ היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה או תחלת השנה מתשרי לא כתבו המועדי׳ על יד נח גם יתכן על מנוח התיבה לדבר דברים ארוכים לכן לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה: בעשירי באחד לחדש כראו ראשי ההרי׳ והנה נח קבע אחד לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעשור לחדש שבט שלח את העורב ותמיד היה הולך ושב עד שיצא נח כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים שלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המבט המרובע והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימים אחרים׳

ותרם מעל הארץ׳ משוקעת היתה במים י״א אמה כספינה טעונה שמשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו: ויגברו׳ מאליהן: חמש עשרה אמה מלמעלה׳ למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים: נשמת רוח חיים׳ נשמה של רוח חיים׳ אשר בחרבה׳ ולא דגים שבים: וימח׳ לשו׳ ויפעל הוא ואינו לשו׳ ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן כל תיבה שסופ׳ ה״א כגון בנה מחה קנ׳ כשהוא נותן וי״ו יו״ד בראשה נקוד בחירק תחת היו״ד: אך נח׳ לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמ׳ הן צדיק בארץ ישולם: ויזכר אלהים׳ זה השם מדת הדין הוא ונהפכ׳ למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקי׳ ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר וירא יי׳ כי רבה רעת האדם ויאמר יי׳ אמח׳ והוא שם מדת רחמי׳: וישכו׳ כמו כשוך חמת המלך לשון הנחת חמה: ויזכור אלהים את נח וגו׳ מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קוד׳ לכן ושלא שמשו בתבה: ויעבר אלהים רוח׳ רוח תנחומי׳ והנחה עברה לפניו: על הארץ׳ על עסקי הארץ: ויסכרו מעינות׳ כשנפתחו כתיב כל מעינו׳ וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגו׳ חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא׳ וימנע כמו לא תכלא רחמיך לא יכלה ממך: מקצה חמשים ומאת יום׳ התחילו לחסור והוא אחד בסיון כיצד בכ״ז בכסליו פסקו הגשמי׳ הרי שלשה מכסליו וכ״ט מטבת הרי ל״ב ושבט ואדר וניס׳ ואייר קי״ח הרי קנ׳: בחדש השביעי׳ סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום׳ מכאן אתה למד שהיתה התבה משוקעת במים י״א אמה שהרי כתי׳ בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרי׳ זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והן היו גבוהים על ההרים ט״ו אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב ט״ו אמה לס׳ יום הרי אמה לד׳ ימי׳ נמצא שבששה עשר של סיון לא חסרו אלא ד׳ אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י״א אמה במים שעל ראשי ההרים: בעשירי נראו ראשי ההרים׳ זה אב עשירי למרחשון שהתחיל הגשם וא״ת הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו מ׳ של ירידת גשמים וק״נ של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ״א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ס׳ יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה אם תאמר באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן׳ מקץ

מאד מאד ו׳ וסי׳ והמים גברו׳ ויפרץ האיש׳ טובה הארץ׳ חיל גדול׳ וייראו מאד מאד׳ מרב מאד מאד: נשמת ד׳ וסי׳ ויפח באפיו׳ כל אשר נשמת׳ נר יי׳ נשמת: נשמת יי׳ בנחל גפרית: היקום ג׳ וסי׳ כי לימים עוד שבעה׳ וימח את כל היקום׳ ואת כל היקום אשר: ויזכור אלהים ד׳ דס׳ בתו׳ וסי׳ ויזכר אלהי׳

וַתֵּרֶד מֵעַל הָאָרֶץ׃ וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃ וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃ וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃

ח וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃ וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃ וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט׃ וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים׃

וְאִתְרְמַת מֵעַל אַרְעָא׃ וּתְקִיפוּ מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל־אַרְעָא וּמְהַלְכָא תֵּיבוּתָא עַל־אַפֵּי מַיָּא׃ וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל־אַרְעָא וְאִתְחֲפִיאוּ כָּל־טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּי תְּחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא׃ חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין מִלְּעֵלָּא תְּקִיפוּ מַיָּא וְאִתְחֲפִיאוּ טוּרַיָּא׃ וּמִית כָּל־בִּשְׂרָא דְּרָחֵשׁ עַל־אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל־רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא׃ כֹּל דִּי נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בִּיבֶשְׁתָּא מִיתוּ׃ וּמְחָא יַת־כָּל־יְקוּמָא דִּי עַל־אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד־בְּעִירָא עַד־רִיחֲשָׁא וְעַד־עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן־אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם־נֹחַ וְדִי־עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא׃ וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל־אַרְעָא מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ וּדְכִיר יְיָ יַת־נֹחַ וְיַת כָּל־חַיְתָא וְיַת־כָּל־בְּעִירָא דִּי־עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעְבַּר יְיָ רוּחָא עַל־אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא׃ וְאִסְתְּכַרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא וְכַוֵּי דִשְׁמַיָּא וְאִתְכְּלִי מִטְרָא מִן־שְׁמַיָּא׃ וְתָבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא אָזְלִין וְתָיְבִין וַחֲסַרוּ מַיָּא מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ וְנָחַת תֵּיבוּתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּשַׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא עַל טוּרֵי קַרְדּוּ׃ וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא עֲשִׂירָאָה בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא אִתְחֲזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא׃

והוה

את נח׳ ויהי בשחת אלהים׳ ויזכר אלהים את רחל׳ וישמע אלהים את נאקתם: ויעבר ט׳ וסי׳ ויזכר אלהים את נח׳ ויקחם ויעבירם׳ ויעבר ישי שבעת בניו׳ ויעבר ישי שמה׳ ויעבר הקדשים׳ וכשמוע אסא את הדברים׳ ויגע הדבר אל מלך נגוה׳ ובשנת אחת לכורש׳ והברו דעזר׳: ויסכרו כל לשני סמ״ך כתי׳ במ״א׳ כתיב בש״ן כי יסכר פי דברי שקר׳ וכל אנרא כתיב ש״ן במ״א וסכרו עליהם יעצים: הלוך ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ ושוב׳ וחסור׳ ונסוע׳ וגדל: ושוב ג׳ וסי׳ וישובו׳ ויצא יצוא׳ והחיות: אררט ד׳ ג׳ קמץ וחד פתח וסי׳ התבה׳ והמה נמלטו׳ והברו׳ ממלכות:

בעל הטורים

וישאר אך נח אין אך מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות לומ׳ שאף עוג נשאר׳ אך נח בגימטריא עוג׳ ותנח ב׳ שנים במסורת ותנח התיבה׳ ותנח עליהם הרוח׳ לומר שרוח הקדש נחה על אותם אשר בשארו בתיבה׳ וזה הוא ותנח עליהם הרוח׳ אררט שלשה במסורת הכא ושנים גבי סנחריב ויהי וגו׳ בית נסרוך אלהיו וגו׳ והמה נמלטו ארץ אררט׳ ואמרו רבותינו ז״ל לקח נסר אחד מן התיבה. ואמר דין אלהא דשזביה לנח מ מטופנא׳ נסרוך לשון נסר׳ ויכלא שנים במסורת הכא ויכלא הגשם מן השמי׳ ואידך ויכלא העם מהביא׳ לומר לך שבזכות ישראל כלא הגשם׳ ושוב ב׳ וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב׳ ויצא יצוא ושוב על יבושת המים׳ והחיות רצוא ושוב׳ זה הוא שאמרו שמזיעת החיו׳ יצא נהר דינור׳ כמו ושוב דהכא איירי בנהר אף התם כתי׳ יבשת

מקץ ארבעים יום · משנראו ראשי ההרי׳: את חלון התיבה אשר עשה · לצהר ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: יצוא ושוב · הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו שאמרו באגדת חלק: עד יבושת המים · פשוטו כמשמעו אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר: וישלח את היונה · לסוף ז׳ ימים שהרי כתיב ויחל עוד שבעת ימים אחרי׳ מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז׳ ימי׳: וישלח · אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שילחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: ויחל · לשון המתנה וכן לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא: טרף בפיה · אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות כיוני הגאיות כלם הומות וכמו כיונה פותה: טרף · חטף ומדרש אגד׳ לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: וייחל · הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל וימתן וייחל ויתמתן: בראשון · לרבי אליעזר הוא תשרי ולר׳ יהושע הוא ניסן: חרבו · נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: יבשה · נעשית גריד כהלכת׳: בשבעה ועשרים · וירידתן בחדש השני בי״ז אלו אחד עשר ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: אתה ואשתך וגו׳ · איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: הוצא · הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אין רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ · ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: למשפחותיהם · קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: מכל הבהמה הטהורה · אמר לא צוה לי הקב״ה להכניס מאלו שבעה שבעה אלא כדי להקריב קרבן מהם: מנעוריו · מנעריו כתי׳ משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע:

חמישי

וישלח כ״ב וישלח את הערב · וישלח את · היונה · וישלח את לוט · וישלח את אחיו וילכו · וישלה משה את חתנו · וישלה את לוט מתוך · וישלח לבלע ולשרים · וישלח יהושע את העם · וחביריו · ויהי כאשר כלה להקריב · ויבער אש בלפידים · וידבר שמוא׳ ל העם · ויקח צמד בקר וינתחהו · ויבא דוד אל צקלג ·

וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה׃ וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה׃ וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃ וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ הוֹצֵא אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ

וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יָת־כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבַד׃ וְשַׁלַּח יָת־עוֹרְבָא וּנְפַק מִפַּק וְתָאֵב עַד־דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ וְשַׁלַּח יָת־יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ לְמֶחֱזֵי אִם־קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ וְלָא־אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנָח לְפַרְסַת־רַגְלַהּ וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי־מַיָּא עַל־אַפֵּי כָל־אַרְעָא וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא׃ וְאוֹרֵיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְאוֹסֵיף שַׁלַּח יָת־יוֹנָה מִן־תֵּיבוּתָא׃ וַאֲתַת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִדַּן רַמְשָׁא וְהָא טְרַף־זֵיתָא תְּבִיר מַחֵית־בְּפוּמַהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי־קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ וְאוֹרֵיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אוֹחֳרָנִין וְשַׁלַּח יָת־יוֹנָה וְלָא־אוֹסִיפַת לְמֵתַב־לְוָתֵיהּ עוֹד׃ וַהֲוָה בְּשִׁית־מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא נְגוֹבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדִּי נֹחַ יָת־חוּפָאָה דְתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא נְגוֹבוּ אַפֵּי אַרְעָא׃ וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּעַסְרִין וְשַׁבְעָא יוֹמָא לְיַרְחָא יְבֵישַׁת אַרְעָא׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־נֹחַ לְמֵימַר׃ פּוֹק מִן־תֵּיבוּתָא אַתְּ וְאִתְּתָךְ וּבְנָךְ וּנְשֵׁי־בְנָךְ עִמָּךְ׃ כָּל־חַיְתָא דְעִמָּךְ מִכָּל־בִּסְרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל־רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא אַפֵּיק עִמָּךְ וְיִתְיַלְדוּן בְּאַרְעָא וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוֹן עַל־אַרְעָא׃ וּנְפַק נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי־בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ כָּל־חַיְתָא כָּל־רִיחֲשָׁא וְכָל־עוֹפָא כֹּל דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא לְזַרְעִיתְהוֹן נְפַקוּ מִן־תֵּיבוּתָא׃ וּבְנָא נֹחַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וּנְסֵיב מִכֹּל בְּעִירָא דָכְיָא וּמִכֹּל עוֹפָא דָכֵי וְאַסֵּיק עֲלָוָן עַל־מַדְבְּחָא׃ וְקַבֵּיל יְיָ בְּרַעֲוָא יָת־קֻרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ

ויאמר אבנר אל דוד · וישלח דוד את העם · ויבא אל העופל ויקח · ויהי בתחלת שבתם · ויאמרו ולמלך אשור · וישלח יי׳ בזאת גדודי · ויתן להם שאלתם: ז׳ פסו׳ דאית בהון אל על אל וסי׳ ולא מצאה היונה מנוח · וירד הגבול · ויאמר האיש אל יואב · ויאמר אוריה אל דוד · פתח הצלע התיכונה · וינוסו הנותרים אפקה · ויאמר אלי המים האלה : יצוא ז׳ ג׳ מלאין וד׳ חסרים וסי׳ העורב · יעקב הרצח · שמעי · נעמן · יואב · ירמיהו · סי׳ דמלאי׳ עש״ן : ויחל ט׳ וסי׳ ויחל עוד שבעה קדמא׳ · ויחל נח · ויחל הע׳ לזנו׳ · ויחל שער ראשו · ויחל מאד מהמורי׳ · מן היורי׳ · ויחל יונה לבא · ויחל שלמה לבנות את בית יי׳ · ויחל לבנות בחדש השני בשני · ואחד וייחל עוד שבעת ימים : טרף ב׳ קמצי׳ וסי׳ עלה זית טרף · כי הוא טרף · וחד פתח אפו טרף : קלו ד׳ וסי׳ המי׳ · מנשרי׳ קלו · ימי קלו מני ארג · וימי קלו מני רץ : וידבר אלהי׳ ג׳ דסמי׳ בתור׳ וסי׳ אל נח · אל משה דוארא׳ · את כל הדברי׳ : כל החיה ד׳ פסוקי׳ כל כל וכל כל וסי׳ כל החיה כל הרמש וכל׳ · ועת׳ כל נביאי הבעל · וראשית כל בכורי כל · כל קבל דנא ביה זמנא:

אבן עזרא

ומלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל כמו וייקץ או ויחל כמו ויסב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק: ויוסף שלח את היונה מן התיבה · בארבעה ועשרים בשבט: טרף בפיה · י״א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית וכן כל טרפי צמחה והראיה שים תחת הל״ם קמץ גדול כמו זהב ועשן והנכון בעיני שיהיה הבי״ת נוסף כבי״ת ברוחו שמים שפרה והוא באחד ובא בקמץ כמו כי הוא טרף אריה שאג וחבריהם או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול: וייחל · מבנין נפעל ובא מלעיל כמו וילחם ויצמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקו׳ דוד ובא יו״ד וייחל בשרשו השלם כיו״ד או ירה יירה · ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה כמשפטה לשוב אליו עוד לעולם וכן עוד טומאתו בו עוד כל ימי הארץ: חרבו המים · לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרי׳ על שנת הלבנה כטען בעבור עשר׳ ימים שהם נוספי׳ בעבור שנת החמה צריכים להיות שנתם שלימה ועוד מי אלל להם שסנה עמד נח בתיבה רק עיגל שנת החמה ועוד י׳ ימים: היצא · כמו הפלט וכן היסר לפני דרכך: ושרצו · יולידו: למשפחותיהם · כמו למינם ויש אומרי׳ שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק: הבהמה הטהור׳ · עשר ולא נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמא · והנה המזבח בנהו בהא׳ הרי אררט: וירח · על משקל וינח בכל גבול מצרים ונפתח הרי״ש בעבור החי״ת שהיא מהגרון כמשפט לשון הקדש וחלילה חלילה להיו׳ השם מריח ולא אוכל כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו רק הטעם שקבל העולה וישרה לפניו כאלם שמריח ריח טוב והוא ערב: הניחוח · מלשון מנוחה והחי״ת כפול כהכפל פ״א נאפופיה והטעם שהניח הריח מהזעף או שיניח כח עליון: אל לבו · כמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא היה · וטעם

בעל הטורים

יבשת המים בגימטריא כאלו כרית · אמ׳ לו הקב״ה אתה מזומן לשליחות א אחרת בימי אליהו · יבשת אותיו׳ תשבי · טרף שנים במסורת הכא והנה עלה זית טרף בפיה · ואידך כי הוא טרף וירפאנו מה התם לשון שביר׳ אף הכא כמי שהיא שברתו מן האילן ולא מצאה אותו צף על המי׳ ובזה הכיר כי קלו המים · וירח שנים במסורת · וירח יי׳ את ריח הניחוח · ואידך וירח את ריח בגדיו · וזה הוא שדרשו רז״ל אפילו פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח בגדיו · אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו · וירח יי׳ את ריח הניחוח שעתידין ל ליתן ריח ניחוח · דבר אחר רמז שנכנס עמו ריח גן עדן כשהריח ריח בגדיו אז וירח יי׳ · מנעוריו

לא אוסיף ולא אוסיף, כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים בשם שבועות׳ עוד כל ימי הארץ וגו׳ לא ישבותו, ששה עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף כו׳ בבבא מציעא: קור, קשה מחורף: חורף, עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן: קיץ, הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשין אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים: חום, הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קיטא קשי מקיטא: ויום ולילה לא ישבותו, מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה: לא ישבתו, לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: ומוראכם וחתכם, כמו תראו חתת, ולשון חיות שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנ׳ ומוראכם וחתכם יהיה אימתי: יהיה מוראכם על החיו׳ כל זמן שאתם חיי׳: לכם יהיה לאכלה, שלא הרשיתי לאד׳ הראשון אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: בנפשו דמו, אסר להם אבר מן החי כלו׳ כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו, בעוד נפשו בו: בשר בנפשו לא תאכלו, הרי אבר מן החי: ואף דמו לא תאכלו, הרי דם מן החי: ואך את דמכם, אע״פ שהתרתי לכם נטילת נשמ׳ בהמ׳ את דמכם אדרוש השופך דם עצמו: לנפשותיכם, אף החונק עצמו אע״פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה, לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעו׳ לשלוט בהן שנ׳ נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהי׳ עליהן את החיות: מיד האדם, מיד ההורג במזיד ואין עדי׳ אני אדרוש: מיד איש אחיו, שהו׳ אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף ה׳ השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב״ה דורש ממנו כמו שדרשו רבותינו והאלהי׳ אנה לידו במסכ׳ מכו׳ הקב״ה מזמנן לפונדק אחד וכו׳: באדם דמו ישפך, אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים עשה את האדם וזה מקרא חסר עשה העושה את האדם וכן הלכה במקרא: ואתם פרו ורבו, לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמי׳: ואני הנני, מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורבי׳ עד שהבטיחו הקב״ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה באחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: חית הארץ, הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה, להביא שקצים ורמשי׳: חית הארץ, להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם, שאין הולכן עם הבריות: והקימותי

אסף ג׳ כתי׳ כן בתורה וסי׳ וירח יי׳ את ריח׳ ב׳ בו׳ ויאמר משה כן דברת: מנעריו ג׳ בק׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ כי יצר לב האדם׳ והוא איש מלחמה׳ שאנן מואב מנעוריו׳ בתרא מלא: עד יד חסרין וסי׳ עד כל ימי הארץ׳ עד מי לך פה חתן׳ טוב לי עד אני שם׳ לכו עד שלשה ימים׳ דמלכים׳ לכן עד אריב אתכם׳

לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי׃ עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו׃ ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ׃ ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו׃ כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל׃ אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו׃ ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם׃ שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם׃ ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה׃ ס ויאמר אלהים אל נח ואל בניו אתו לאמר׃ ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם׃ ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף בבהמה ובכל חית הארץ אתכם מכל יצאי התבה לכל חית הארץ׃

לא אוסיף למילט עוד ית ארעא בדיל חובי אנשא ארי יצרא לבא דאנשא ביש מזעיריה ולא אוסיף עוד למימחי ית כל דחי כמא דעבדית׃ עוד כל יומי ארעא זרועא וחצדא וקורא וחומא וקיטא וסתוא וימם ולליא לא יבטלון׃ ובריך יי ית נח וית בנוהי ואמר להון פושו וסגו ומלו ית ארעא׃ ודחלתכון ואימתכון תהי על כל חית ארעא ועל כל עופא דשמיא בכל די תרחיש ארעא ובכל נוני ימא בידכון יהון מסירין׃ כל ריחשא דהוא חי לכון יהי למיכל כירוק עסבא יהבית לכון ית כולא׃ ברם בשרא בנפשיה דמיה לא תיכלון׃ וברם ית דמכון לנפשתיכון אתבע מיד כל חיתא אתבעניה ומיד אנשא מיד גבר דישוד ית דמא דאחוהי אתבע ית נפשא דאנשא׃ דישוד דמא דאנשא בסהדין על מימר דיניא דמיה יתשד ארי בצלמא דיי עבד ית אנשא׃ ואתון פושו וסגו אתילידו בארעא וסגו בה׃ ואמר יי לנח ולבנוהי עמיה למימר׃ ואנא הא אנא מקים ית קימי עמכון ועם בניכון בתריכון׃ ועם כל נפשא חיתא דעמכון בעופא בבעירא ובכל חית ארעא עמכון מכל נפקי תיבותא לכל חית ארעא׃

אבן עזרא

וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה על ידי אדם כי כן כתו׳ ארורה האדמה: יצר׳ היא התולדות אשר נוצרה לו: ולא אוסיף עוד, על המבול׳ ומלת עוד לשלש או פעם שנית וכן ויבך על צואריו עוד: עוד כל ימי הארץ, לאות כי יש לה קץ קצוב ומה נכבד דרש סביב שמנה עשרה אלף רק לא ידענו אחד מני אלף: זרע וקציר, חלק השנה לשנים ואחר כן לארבע: קור, כנגד החום: וקיץ, כנגד החורף והם כנגד ד׳ תקופות בשנה ובכלם יום ולילה יחלקו כי מה שחסר יום נוסף בזה ואחר כן ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר על היותם בשוה: וחתכם, מפעלי הכפל מגזרת תראו חתת כמו חתתכם: בכל אשר תרמש האדמה, הטעם על האדמה או תהיה האדמה פועלת: בידכם נתנו, כי בידכם ויש אומרי׳ כי בי״ת בכל ובכל מקום ווי״ן והקרוב שהוא דבק עם מוראכם: כל רמש, שם כלל לחית השדה ולבהמת היישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה: כירק, על שני משקלי׳ וכן תמור עשן כעשן הכבשן: אך בשר בנפשו דמו, כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואות הנפש המתנועעת והמרגשת היא גוף: ואך את דמכם, פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם אדם לא התרתי רק אדרשנו כטעם דורש דמים וזה כלל ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגנו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם גם אדרשנו מיד כל חיה שאכנה לאחרת שיהרגנה והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני והוסיף לבאר או היה מגוה לבני נח והוא היסד להרוג ההורג, וטעם באדם בעדים או לעיני הכל או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו רבים: ויאמר אלהים אל נח ואל בניו, על ידי אביהם ויש אומרים שארבעתם נביאים: ואת זרעכם, עם ואתכם השלישי שהיה אתכם או כפל לתוספת ביאור והברית שאקי׳ היא שלא יכרת כל בשר׳ ונולת

בעל הטורים

מנעוריו׳ ג׳ במסורת כי יצר לב האדם רע מנעוריו׳ איש מלחמה מנעוריו׳ שאנן מואב מנעוריו׳ שמנעוריו צריך אדם להלחם עם יצר הרע ואם ינצח עליו יהיה שאנן מואב מנעוריו ושוקט יהיה על שמריו׳ וקציר שנים במסורת הכא ואידך בפרשת ויגש׳ ואך ג׳ במס׳ הכא ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה ואידך אך אם טמאה ארץ אחוזתכם׳ ואך את הדבר לומר כמו ששסור להרג עצמו כך אסור לקלל עצמו׳ והוא אך את דמכם לנפשותיכם׳ ואך את הדבר שלפי הדבור אדרוש ואך אם טמאה׳ לומר שמכל חיה אדרשנו בין טמאה בין טהורה מקים את בריתי אתכם סופי תיבות מתים׳ רמז לתחיית המתי׳ שהשם מקים להם בריתו להקיותם׳ נוטע

אחרי מתי עד׳ עד תעברנה הצאן על ידי מונה׳ ויהודה עד רד עם אל׳ עד אושיבך באהלים׳ עד היורש אביא לך׳ עד אשר יביאו עמים׳ עד ישבו זקנים׳ אמללה יולדת השבעה׳ אשמרה לפי מחסום׳ וב׳ בעד: וקציר ב׳ וסי׳ זרע וקציר׳ אשר אין חריש וקציר: וחרף ב׳ וסי׳ וקיץ וחרף׳ אתה יצרתם: ומוראכם ב׳ וסי׳ ומוראכם וחתכם יהיה׳ פחדכם ומוראכם: ואך ב׳ ר״פ וסי׳ ואך את דמכם לנפשתיכם׳ ואך אם טמאה ארץ: איש אחיו ב׳ וסי׳ מיד איש אחיו׳ ודעת איש אחיו׳ וחד ואיש אחיו לא: אילין פסו׳ דאית בהון ג׳ מילין דמלה קדמאה ובתר׳ לא נסב ו״ו בריש תיבותא ומציעתא נסיב ו״ו וסי׳ ואך את דמכם: ולקחו מן הדם׳ או ישוב הרוצח כל אשר יגע בשדה׳ הנני ענו בי׳ עד יי׳ בכם ועד׳ עלי עשור ועלי נבל עלי׳ לו חפץ יי׳ להמיתנו׳ ואמרת בלבבך מי ילד׳ אלהי אברהם ואלהי נחור׳ כי יצומו אינני׳ כה אמר יי׳ אל יתהלל חכם: נפש החיה ד׳ דסמיכי וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: בבהמה ו׳ דגשים וסי׳ ואת כל נפש החיה אשר אתכם׳ מעלת גרה בבהמה׳ וחבירו דמשנה תורה׳ ולא תשקצו את נפשתיכ׳ ואם בבהמה הטמאה׳ ליש גבור בבהמה׳ וד׳ רפי וסי׳ ונפש כי תגע׳ אשר יתן שכבתו׳ לא יחליפנו׳ אך בכור אשר יבוכר:

והקימותי׳ אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך: לדרת עולם׳ נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורי׳ היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי: בעננִי ענן׳ כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: בין אלהים ובין כל נפש חיה׳ בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכ׳ אני רואה את האות ונזכר: זאת אות הברית׳ הראהו הקש׳ ואמר לו הרי האות שאמרתי: וחם הוא אבי כנען׳ למה הוצרך לומ׳ כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: ויחל׳ עשה עצמו חולין שהיה לו לעסו׳ תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה׳ אדוני האדמה כמו איש נעמי: ויטע כרם׳ כשנכנס לתבה הכניס עמו זמורות וייחורי תאנים: אהלו׳ אהלה כתיב רמז לעשר׳ שבטי׳ שנקראו על שם שומרו׳ שנקרא׳ אהלה שגלו על עסקי יין שנאמר השותים במזרקי יין: ויתגל לשון ויתפעל: וירא חם אבי כנען׳ יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו׳ יש אומ׳ סרסו ויש אומרים רבעו: ויקח שם ויפת׳ אין כתו׳ ויקחו אלא ויקח לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנאמ׳ אתן לגוג מקום שם קבר וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו׳: ופניהם אחורנית׳ למה נאמר פעם שנייה ללמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: בנו הקטן׳ הפסול והבזוי כמו הנה קטון נתתיך בגוי׳ בזוי: ארור כנען׳ אתה גרמת לו שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך הרביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולי׳ שהוטל עליהם טורח עבודתי מעת ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בני׳ היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו שלשה בנים ועודנו מבקש בן רביעי:

ברוך

ששי

והקמתי ג׳ בטע׳ מ״ם וסי׳ זאת אות הברית׳ וגם הקמתי את בריתי׳ הקמתי את דבר יי׳: ולא יכרת ד׳ דסמיכי וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ממי ב׳ וסי׳ ממי המבול ממי המים המאררי׳ וחד וממי׳ וממי יהודה יצאו: ומאלה ג׳ וסי׳ ומאלה נפצה כל הארץ׳ אלה משפחות בני נח׳ וארא ואין איש ומאלה אין: ויטע ג׳ וסי׳ גן בעדן מקדם׳

וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃ אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ

וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־הָאָרֶץ׃ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃ וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ׃ וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ׃ וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה־לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן׃ וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו׃

וַאֲקִים יַת־קְיָמִי עִמְּכוֹן וְלָא־יִשְׁתֵּיצֵי כָּל־בִּשְׂרָא עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא וְלָא־יְהֵי עוֹד טוֹפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא׃ וַאֲמַר יְיָ דָּא אָת־קְיָם דִּי־אֲנָא יָהֵב בֵּין־מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל־נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי עִמְּכוֹן לְדָרֵי עָלְמָא׃ יַת־קַשְׁתִּי יְהָבִית בַּעֲנָנָא וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין־מֵימְרִי וּבֵין אַרְעָא׃ וִיהֵי בְּעַנָּנוּתִי עֲנָנָא עַל־אַרְעָא וְתִתַּחְזֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא׃ וְדָכִירְנָא יַת־קְיָמִי דִּי־בֵין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל־נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל־בִּסְרָא וְלָא־יְהוֹן עוֹד מַיָּא לְטוֹפָנָא לְחַבָּלָא כָּל־בִּשְׂרָא׃ וּתְהֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא וְאַחֲזֵינַהּ לְמִדְכַּר קְיָם עָלַם בֵּין מֵימְרָא דַייָ וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל־בִּשְׂרָא דִּי עַל־אַרְעָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָּא אָת־קְיָם דִּי אֲקֵימִית בֵּין־מֵימְרִי וּבֵין כָּל־בִּשְׂרָא דִּי עַל־אַרְעָא׃

וַהֲווֹ בְנֵי־נֹחַ דִּי נְפַקוּ מִן־תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וָיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי דִּכְנָעַן׃ תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ כָּל־אַרְעָא׃ וּשְׁרִי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃ וּשְׁתִי מִן־חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ׃ וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִּכְנַעַן יַת עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃ וּנְסִיב שֵׁם וָיֶפֶת יַת־כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל־כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מְהַדְּרִין וְכַסִּיאוּ יַת עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְהַדְּרִין וְעֶרְיְתָא דַּאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ׃ וְאִתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵיהּ וִידַע יַת דִּי־עֲבַד לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא׃ וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֶבֶד פָּלַח יְהֵי לַאֲחוֹהִי׃

ואמר

ויחל נח׳ ויטע אשל: אהלה ד׳ כתיב ה׳ וסי׳ ויתגל בתוך אהלה׳ ויעתק משם ההרה׳ וילך למסעיו׳ ויט אהלה מהלאה: אחרנית ז׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ופניהם ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וערות ג׳ וסי׳ וערות אביהם׳ ערות אביך וערות׳ ערות אחות אמך׳ וערות מלכא:

ומלת בשר גוף כי הוא מרגיש כי העצם לא ירגיש והנה הברית שלא יכרת גוף במימי מבול ויתכן שימלטם אם יבא מבול הככים בברית שלא יהיה עוד מבול ועל זאת הברית כאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח: אות׳ זכר ונקבה: את קשתי׳ הנה נתתי עתה קשת בענן ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה: בעננִי ענן׳ קל הנו״ן הראשון והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הככבד כמו בדברי אתך: ונראתה הקשת׳ אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שאלהט השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול והיא דרך נכונה למבין׳ מלת יהיה עם המי׳ איננה ראיה כי המים לשון יחיד וכן ויהי אנשים׳ וטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בסתר והשם רואה אותה: ויאמר אלהי׳ אל נח׳ זאת הברי׳ שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי: וחם הוא אבי כנען׳ ללמד ששניהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען ונכתב׳ זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיהם מימות נח וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכן רבקה מבנות חת כאלה ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען: ויחל׳ מתחלה מפעלי הכפל מהבנין הככבד הנוסף כמו ויסך בדלתים יש: איש האדמה׳ יודע עבוד׳ האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטעו שתה מיינו יש לו סוד ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד: ויתגל׳ מלשון גלוי מבנין התפעל וכן ואל יתעל׳ וה״א אהלה מקום וי״ו וכן את קול העם ברעה כי פרעה אהרן: על שכם שניהם׳ כל אחד שם קצת השמלה על שכמו ומלת שכם לא תתחבר: אחורנית׳ הפך הילוך האדם כי כל תנועתו לפנים: וייקץ נח׳ הכתוב לא גלה מה נעשה והעושה היה כנען וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה׳ וטעם בנו הקטן לעד כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי״ו בנו שב אל חם הנזכר על כן קולל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו זה דרך דרש: עבד עבדים׳ טעמו עבד כאחד העבדים ואילו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והעד קדש קדשים בקדש הקדשים׳ וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו ויש אומ׳ כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל:

ברוך

בעל הטורים

ויטע שלש׳ במסורת׳ ויטע כרם׳ ויטע יי׳ אלהים גן בעדן׳ ויטע אשל׳ דרשו רבותינו מהיכן לקח הנטיעה מגן עדן וכן אברהם לקח ה האשל מגן עדן׳ ויתג״ל אותיות גליות שגלו בראש גולי׳ על ידי היין׳ היין ב בגימטריא יללה׳ עבד עבדים יהיה׳ יהי״ה עולה שלשים׳ רמז לדמי שקלי׳ של עבד׳ יאמר

אבן עזרא

ברוך יי׳ אלהי שם׳ חייבין אנו להוסיף תודות לשם שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם והטעם שיכריתנו לעבוד את שם כי אלת למו כמו להם והוא מסף כו״ן תביאמו לכן בחסרון הא׳ ובלא וי״ו לא ימצא והזכי׳ עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת כמוהו ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען ו אמר כי כמוהו לעיני חכמואל דודי שהוא בן דודו ויתכן שהיה גדול מירמיה בשני׳ והיה קורא אותו בשם אבי בעבור כבוד האב וכן אשת אחי האב קראה הכתוב דודתך וזה אבי כנען איננו כן׳ ופי׳ יפת מן יפה ולא פירש יפה רק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מ מהבנין הכבד הנוסף כמו ו נמלכים ילד ובפסוק הזה ברך יפת גם שם כי פי׳ וישכן באהלי שם שישכון אלהי׳ באהלי שם כי בפסוק הראשון ברך השם׳ ויהי כנען עבד למו׳ לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד עולם כי מאלה נפצה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: כתים׳ שם והוא בן יון על כן אמרתי בפי׳ ספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא: נמרוד׳ אל תבקש טעם לכל השמו׳ אם לא נכת׳ והו׳ החל להראו׳ גבורו׳ בני אדם על החיו׳ כי היה גבו׳ ציד׳ וטעם לפני יי׳ שהיה בונה מזבחו׳ ומעלה אותם החיות עולה לשם וזו דרך הפשט והדרש דרך אחרת: על כן יאמ׳׳ משל היה גם בימי משה׳ וטע׳ מן הארץ ההיא יצא אשור הוא בן יפת וזה היה אח׳ הפלגה והמלך אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל סדר עולם פיר׳ כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים: היא העיר הגדולה׳ שקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה ולהיותו דבק עם רסן או עם כ כלח איננו רחוק: ומצרי׳ ילד את לודים׳ על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה מ משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לעד והראי׳ הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרי׳ ובעבור שהבן מאון האב ומכחו בצלמו בדמותו יאמר לו ילד: באשה

רשי

ברוך יי׳ אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד: יפת אלהים ליפת׳ מתורגם יפת ירחיב: וישכן באהלי שם׳ ישרה שכינתו בישר׳ ומדרש חכמים אע״פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהי׳ מבני שם: ויהי כנען עבד׳ אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדי׳ מבני כנען: תירס׳ זו פרס: להיו׳ גבור׳ להמריד כל העולם על הקב״ה בעצת דור הפלגה: גבור ציד׳ צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני יי׳׳ מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר׳ על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ו ומתכוין למרוד בו י יאמ׳ זה כנמרוד גבו׳ ציד: מן הארץ׳ כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: העיר הגדולה׳ היא נינוה שנ׳ ונינוה הית׳ עיר גדולה לאלהים: להבים׳ שפניהם דומי׳ ללהב: פתרוסי׳ וכסלוחים אשר יצאו מהם פלשתים׳ משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב כ נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: ואחר נפוצו׳ מאלה נפוצו משפחו׳ הרבה: גבול

מסורה

אלהי ג׳ מלעיל וסי׳ ברוך יי׳ אלהי שם׳ לא תעשון אתי אלהי כסף׳ מעונה אלהי קדם: אלישה ג׳ וסי׳ ובני יון אלישה׳ מאיי אלישה׳ אלישה ותרשישה: ורעמ׳ ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ ובני כוש סבא ב׳ בפסו׳ התלביש צוארו: זב׳ כתיב א׳ ובני כוש דד״ה ב׳ בפסוק: גבר ג׳ חסרי׳ בליש׳ הוא החל להיות׳ הוא היה גבר׳ האל הגדול

תורה

ויאמר ברוך יהוה אלהי שם ויהי כנען עבד למו: יפת אלהים ליפת וישכן באהלי־שם ויהי כנען עבד למו: ויחי־נח אחר המבול שלש מאות שנה וחמשים שנה: ויהיו כל־ימי־נח תשע מאות שנה וחמשים שנה וימת: פ

ואלה תולדת בני־נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול: בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס: ובני גמר אשכנז וריפת ותגרמה: ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים: מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו למשפחתם בגויהם: ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: וכוש ילד את־נמרד הוא החל להיות גבר בארץ: הוא־היה גבר־ציד לפני יהוה על־כן יאמר כנמרד גבור ציד לפני יהוה: ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער: מן־הארץ ההוא יצא אשור ויבן את־נינוה ואת־רחבת עיר ואת־כלח: ואת־רסן בין נינוה ובין כלח הוא העיר הגדלה: ומצרים ילד את־לודים ואת־ענמים ואת־להבים ואת־נפתחים: ואת־פתרסים ואת־כסלחים אשר יצאו משם פלשתים ואת־כפתרים: ס

וכנען ילד את־צידן בכרו ואת־חת: ואת־היבוסי ואת־האמרי ואת הגרגשי: ואת־החוי ואת־הערקי ואת־הסיני: ואת־הארודי ואת־הצמרי ואת־החמתי ואחר נפצו משפחות הכנעני:

תרגום

ואמר בריך יי׳ אלהא דשם ויהי כנען עבדא להון: יפתי יי׳ ליפת וישרי שכנתיה במשכניה דשם ויהי כנען עבדא להון: וחיא־נח בתר טופנא תלת מאה וחמשין שנין: והוו כל־יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית:

ואלין תולדת בני־נח שם חם ויפת ואתילדו להון בנין בתר טופנא: בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמה: ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים: מאלין אתפרשו נגוות עממיא בארעתהון גבר ללישניה לזרעיתהון בעממיהון: ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכה ובני רעמה שבא ודדן: וכוש אוליד ית־נמרוד הוא שרי למהוי גבר־תקיף בארעא: הוא־הוה גבר־תקיף קדם יי׳ על־כן יתאמר כנמרוד גבר־תקיף קדם יי׳: והוה ריש מלכותיה בבל וארך ואכד וכלנה בארעא דבבל: מן־ארעא ההיא נפק אתוראה ובנא ית־נינוה וית־רחובי קרתא וית־כלח: וית־רסן בין נינוה ובין כלח היא קרתא רבתא: ומצרים אליד ית־לודאי וית־ענמאי וית־להבאי וית־נפתוחאי: וית פתרוסאי וית כסלוחאי די נפקו מתמן פלשתאי וית־קפוטקאי:

וכנען אוליד ית־צידון בוכריה וית־חת: וית־יבוסאי וית־אמוראי וית גרגשאי: וית־חואי וית־ערקאי וית־אנתוסאי: וית־ארודאי וית־צמראי וית־חמתאי ובתר־כן אתבדרו זרעית כנענאי:

והוה

מסורה קטנה

ג׳ מלעי׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ וכל ספר וישכן · ויהי על המסרה · ל׳ וכל קרי׳ דכות במ״א · ו׳ · ב׳ וחס׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · כ׳ ל״פ · ל׳ חד כתיב ה׳ וחד א׳ · ב׳ חד א׳ וחד ה׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ · ל׳ מל׳ בתורה · כ׳ · ג׳ ל״פ בתורה · ח׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ב׳ לפי׳ ג׳ · ב׳ אחד דק׳ ב׳ · ל׳ · ה׳ · ז׳ · ב׳ מל׳ · ל׳ מלא בתורה

בעל הטורים

יאמר ג׳ במס׳ על כן יאמר כנמרוד על כן יאמר בספר מלחמו׳ יי׳ ולבנין יאמר איש ואיש יולד בה׳ מלמד שהיה כנמרוד איש מלחמה ולוכד ערים כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו ב בבל וזה הוא על כן יאמר בספר מלחמו׳ · ולבנין יאמר שיהא כל הילוד בה גבור וגבה קומה כנמרוד ויהא ניכר ויאמרו הכל זה יולד בה:

מסורה גדולה

הגבר: יאמר ג׳ וסי׳ הוא היה גבור ציד׳ על כן יאמר בספר׳ ולציון יאמר איש ואיש׳ וחד ויאמר למלך יריחו: להבים ג׳ וסי׳ ומצרים ילד את לודים׳ וחברו דד״ה׳ ופני להבים פניהם׳ אנ״ך: משפחות ל׳ מלא בתו׳ וכל נביא׳ וכתובי׳ מל׳ במד״ חס׳ וסי׳ ויצא הגור׳ ולבני קהת הנותרי׳ ולבני גרשון׳ דיהושע׳ ומשפחת אהרחל: ויהי ה׳ בטעם גריש בס׳ וסי׳ ויהי גבול הכנעני׳ ויהי כאשר התעו׳ בצאת נפשה׳ ויהי כי באנו אל המלון׳ ויהי ברכת יי׳ בכל אשר יש לו:

וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע׃ אֵלֶּה בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃ וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃ אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל׃ פ

יא וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים׃ וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם

וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאָה מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר עַד־עַזָּה מָטֵי לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְאַדְמָה וּצְבוֹיִם עַד־לָשַׁע׃ אִלֵּין בְּנֵי־חָם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנְהוֹן בְּאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃ וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף־הוּא אֲבוּהוֹן דְּכָל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחוּהִי דְּיֶפֶת רַבָּא׃ בְּנֵי־שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ וְאַרְפַּכְשַׁד אוֹלֵיד יָת־שֶׁלַח וְשֶׁלַח אוֹלֵיד יָת־עֵבֶר׃ וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד פֶּלֶג אֲרֵי בְּיוֹמוֹהִי אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן׃ וְיָקְטָן אוֹלֵיד יָת־אַלְמוֹדָד וְיָת־שָׁלֶף וְיָת־חֲצַרְמָוֶת וְיָת־יָרַח׃ וְיָת־הֲדוֹרָם וְיָת־אוּזָל וְיָת־דִּקְלָה׃ וְיָת־עוֹבָל וְיָת־אֲבִימָאֵל וְיָת שְׁבָא׃ וְיָת־אוֹפִיר וְיָת־חֲוִילָה וְיָת־יוֹבָב כָּל־אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן׃ וַהֲוָה מוֹתַבְהוֹן מִמֵּשָׁא מָטֵי לִסְפַר טוּר מַדִּינְחָא׃ אִלֵּין בְּנֵי־שֵׁם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנֵיהוֹן בְּאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃ אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן וּמֵאִלֵּין אִתְפָּרַשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹפָנָא׃ וַהֲוָה כָל־אַרְעָא לִישָּׁן חַד וּמַמְלַל חַד׃ וַהֲוָה בְּמִטַּלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא וְאַשְׁכַּחוּ בִקְעֲתָא בְּאַרְעָא דְבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן׃ וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ הָבוּ נִרְמֵי לִבְנִין וְנוֹקְדִנּוּן בְּנוּרָא וַהֲוָת לְהוֹן לִבֵינְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן

רשי

גבול׳ סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה: באכה׳ שם דבר ולי נראה כאדם האומר לחברו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: ללשונותם בארצותם׳ אעפי שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם: אבי כל בני עבר׳ הנהר היה שם: אחי יפת הגדול׳ איני יודע אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה ונו׳ שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן חמש מאות שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן ק׳ שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת׳ ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: נפלגה׳ נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שאם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד ונו׳ ואחר כך ויהי כל הארץ שפה אחת ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפר׳ הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן׳ שהיה ענו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: חצרמות׳ על שם מקומו דברי אגדה: שפה אחת׳ לשון הקדש: ודברים אחדים׳ באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה׳ דבר אחר על יחידו של עולם׳ דבר אחר ודברים אחדים אמרו אחת לאלף ותרנ״ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות בראשית רבה: בנסעם מקד׳ שהיו יושבים שם כדכתי׳ למעלה ויהי מושבם ונו׳ הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: איש אל רעהו׳ אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה׳ הזמינו עצמכם כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא הבה הזמינו אפרלייר בלעז: לבנים׳ שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשרפה׳ כך עושין הלבני׳ שקורין טוולם שורפים אותן בכבשן:

אבן עזרא

באכה גררה׳ אל גרר: אלה בני חם ללשונותם׳ וכן אמר על בני יפת ועל בני שם׳ וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברי׳ כי אין למעלה ממנו והשם שהיה וכן כתוב כה אמר יי׳ אלהי העברים וכנען אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול׳ וטעם אחי יפת הגדול שהיה יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו והעד שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון כי אין פחות מת״ק שנה ובשנת ת״ר שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם על כן הזכירו הכתוב בתחלה ואמר כי כאשר נולד שם לא כ נכנסו משנת ת״ק לנח כי אם ימים מועטי׳ כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון וכשבא המבול היו לנח תקצ״ט שנים וימים והנה אין לשם צ״ט שנה שלמות לשנת ה המבול ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאת שנה וחדשי׳: ופי׳ שנתי׳ שנכנסה השנ׳ השנית מחשבון לאסית המבול גם יש אומרי׳ כי אחר חמשה חדשים מיו׳ המבול שחסרו המי׳ הרתה אשת שם והנה היה שם בן מאת שנה וכחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומו׳: שפה אחת׳ בפתח קטן תחת האלף כשהוא מוכרת ואם הוא נסמך יבא בפתח גדול ובספר הדקדוק באר׳תי למה חסר דל״ת אחת והפלגה היתה נראית מ מסקול הדע׳ כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה ונקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ כ כתרגום ארמית חצי וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים ש שהנהר יחולק וכן אי כבוד גם עמנואל שהוא בן הנבי׳ גם דברי סדר עולם נכוני׳ ועליו כ נסמוך ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל וש תתמה כי נח ושם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים ויותר׳ וטעם שפה אחת לשון אחת והקרוב אלי שהיה לשון הקדש ושם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעדי׳׳ וטעם דברים אחדים בעבור שימצא היום בכל לשון דברי׳ שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם רבים מגזרת אחד וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח׳ וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה ופי׳ בקעה ערבה ישרה הפך הרכסים וכן כבהמה בבקעה תרד ויתכן שהיא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך: נלבנה׳ מגזרת לבנים ואף על פי שהחבור עם מ״ם לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשי׳ והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבניין התקיף שלא ימס במים ולא באש: ותהי להם הלבנ׳ לאבן׳ תחת אבן: והחמר׳ תחת טיט ופי׳ כמשמעו בלשון ישמעאל ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם היו סרים אל משמעתם כי בניהם היו והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כלועי המקנה גם יעמד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם׳ ומלת

מסורה

באכה ו׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ ויהי גבול הכנעני מצידן׳ ב׳ בו׳ ויהי מושבם ממשא׳ כנן יי׳ כארץ מצרים׳ וישכנו מחוילה׳ ויד יי׳ היתה אל אליהו׳ וה׳ בואך׳ וסי׳ ויחנו עליהם וישחיתו׳ ויקומו אנשי ישראל׳ ויך שאול את עמלק׳ ויפשטו על הגזרי והגשורי׳ ושבתך וצאתך ובואך׳ דישעיה׳ בואך כתי׳: ולשם

ו׳ כתי׳ הא׳ — ג׳ וחס׳ ונכויס — ק׳ ב׳ — ל׳ ל׳ — ה׳ מ״ל כתול׳ — ל׳ פתח וחד קמ׳ ותם חכי תהר׳ — ז״ן ל׳ — ב׳ — ב׳ מ״ל — ג׳ מ״ל — ל׳ ומ״ל — ל׳ חס׳ יוד — ל׳ ומלעי׳ — ל׳ וסא׳ כנויה — ב׳ — ל׳ ל׳ ועכן יי׳ — ו׳ ר״פ כטע׳ ל׳ — נ׳ נ׳ — לאבן ב׳

ד׳ וסי׳ ולשם ילד גם הוא׳ ולתתך עליון׳ כי כאשר ידבק׳ הנני עושה את כל: הגדול ה׳ מלאים בתורה וסי׳ אחי יפת הגדול׳ והכהן הגדול׳ הים הגדול וגבול׳ המדבר הגדול והנורא׳ הנהיה כדבר הגדול׳ הגוי הגדול הזה׳ מה חרי האף הגדול׳ ולכל מורא הגדול: ודברים ב׳ וסי׳ ויהי כל הארץ שפה אחת׳ כי ברב חלמות והבלים: אחדים ד׳ וסי׳ ויהי כל הארץ שפה אחת׳ ויהיו בעיניו כימים אחדים׳ וישבת עמו ימים אחדים׳ ובימים אחדים ישבר׳ והד והיו לאחדים בידך: בנסעם ב׳ וסי׳ ויהי בנסעם מקדם׳ בנסעם מן המחנה: ויאמרו ו׳ ר״פ בטעם גריש וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: לבנים ג׳ וסי׳ הבה נלבנה׳ ותכן לבנים׳ לבנים נפלו וגזית נבנה׳ והד ולבנים אמרים לנו עשו: לאבן ב׳ וסי׳ להם לאבן׳ היה לאבן:

בעל הטורים

שפה אחת ודברים אחדים והבלים ו ודברי הרבה שהרבו לדבר הבלים הרבה׳ שפה אחת בגימטרי׳ לשון הקדש׳ בנסע׳ ב׳ כתם הכא בנסעם מקדם ואידך בנסע׳ מן המחנה׳ זה הוא שדרשו רבותינו ז״ל אותו היום סרו מ מאחרי יי׳׳ משל לתינוק שבורח מן הספר׳ פי׳ בנסעם מקדם שנסעו מ מקדמונו של עולם׳ איש אל רעהו הבה סופי תיבות שלוה׳ מפני שלוה יתירה שהיה להם חטאו׳ לאבן שנים בתפל׳ ותהי להם הלבנה לאבן׳ ויגמת לבו בקרבו ותהי לאבן גבי נבל׳ מה להלן מיתה אף כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כ כשנפלה לבנה מן המגדל:

את — ל׳פנו׳ נסו׳ לתולה ולת׳:

שביעי — יא

אבן עזרא

ומלת הבה כמו תנה וסרסו יהב והעד השלך על יי' יהבך ובעבור שידברו בה הרבה תמצא כן לשון רבים הבה נתחכמה גם לנקבה הבה נא אבא אליך׳ ואל תתמה על מלת וראשו בשמים כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים ואלה הבונים לא בעצתם שלא יפרדו והשם לא יען כן והם לא ידעו׳

ומלת וירד יי' בעבור שכל מעשה התחתיים תלויים הם בכח ה הגבוהים והשמים יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים וכדרך לשון בני אדם אמר ה הכתוב וירד: ויאמר יי' הן עם אחד׳ זה הדבר אמר למלאכים וזה טרם וירד וטעמו ירד בעבור שאמר כן: עם אחד׳ שים להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחלם הקנאה ו והשנאה גם כן בהשתנות הלשון על כן צוה מלך מדי ופרס ומדב׳ כלשון עמו׳ וכפתח הא׳ החלם בפתח גדול בעבור הח׳ית שהו׳ אחריו וכן האלותי׳ ומלת יבצ׳ כמו ימנע וכמוהו עריׄ בצורות וזה הטעם אם אענשם יחשבו שיוכלו לעשו׳ כל חפצם׳ ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים: הבה נרדה׳ לדבר השם עם המלאכי׳ ומלת ונבלה עם שפתם כל המדקדקים אומ׳ שהוא מבנין נפעל וכמוהו ונבקה רוח מצרים וכן אבלם נבלה וזה רחוק כי מה טעם נרד ונתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה רק ונבלה כמו ונעשה והראיה שאמר בסוף כי שם בלל יי' וזה לקדקו׳ הוא מבנין הפעיל ו והיה ראוי להיותו שלם ונבלילה ובבילוע הכפל ונבלה על משקל ונסבה את ארון יי' ובחסרון הכפל ונבלה שם ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה ואילו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנו״ן ויש אומרים שנהפך לבם לשכוח זה את זה וכל אחד חדש לשון ויש אומרי׳ כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם והנכון בעיני שכוונו משם ואחר שכפנו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימי׳ רבים במות הדור הראשון נשכח׳ הלשון הראשונ׳ והשם הפיצם והוא טוב להם וכן אמ׳ ומלאו את הארץ׳ וטעם ויחדלו לבנות העיר להשלימה כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם או יהיה פי׳ אשר בנו בני האדם במחשבתם וכן וילחם בישר׳ על בלק והראשון נכון בעיני: בבל׳ שתי מלות והאלף חסר׳ וכן בגד וכמה׳

ופי׳ שנתים בפסוק אחי יפת הגדול ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף כי שם חיה נ״ק שנה אחר המבול וארפכשד ת״ל שנה ושלח בנו תל״ג ועבר בנו תס״ד והנה כל ימי פלג ר״לט שנה והנה הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה ר״לט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן כפוכו לשבעים לשונות וכשלחתם סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים וזה איננו נכון כי פי׳ כפתורים ופתרוסים איננו שני אנשים ועוד שלא הביא כמספר נח ובניו ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל׳ ואברהם

בעל הטורים

ויפץ שלשה במסורת ויפץ יי׳ אותם משם׳ ויפץ העם בכל ארץ מצרים ויפץ העם מעליו גבי שאול׳ וזהו שאמרו רבותינו ז״ל ראוין אבשו ית מגדל ואבשי מצרים לגזרעבות אחת׳ ואם כפוכו מן המגדל נאלו ממצרים׳ וזהו ויפץ העם מעליו׳ ויחדלו שנים במסור׳ הכא ויחדלו לבנות העיר׳ ויחדלו הקולות והברד ית תלמד שאף זו בזוכו בקולות וברד׳ שנתי׳ אחר׳ שנים דסמיכי שנתים אחר המבול׳ שנתים אחר הרעב שנה בתבול היה רעב גדול׳ פרה

תרגום אונקלוס

לשיע: ואמרו הבו נבני לנא קרתא ומגדלא ורישיה מטי עד צית שמיא ונעביד לנא שום דלמא נתבדר על אפי כל ארעא: ואתגלי יי׳ לאתפרעא על עובדי קרתא ומגדלא די בנו בני אנשא: ואמר יי׳ הא עמא חד ולישן חד לכולהון ודין דשריאו למעבד וכען לא יתמנע מנהון כל דחשיבו למעבד: הבו נתגלי ונבלבל תמן לישנהון דלא ישמעון אנש לישן חבריה: ובדר יי׳ יתהון מתמן על אפי כל ארעא ואתמנעו מלמבני קרתא: על כן קרא שמה בבל ארי תמן בלבל יי׳ לישן כל ארעא ומתמן בדרינון יי׳ על אפי כל ארעא:

אלין תולדת שם שם בר מאה שנין ואוליד ית ארפכשד תרתין שנין בתר טופנא: וחיא שם בתר דאוליד ית ארפכשד חמש מאה שנין ואוליד בנין ובנן:

וארפכשד חיא תלתין וחמש שנין ואוליד ית שלח: וחיא ארפכשד בתר דאוליד ית שלח ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן:

ושלח חיא תלתין שנין ואוליד ית עבר: וחיא שלח בתר דאוליד ית עבר ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן:

וחיא עבר תלתין וארבע שנין ואוליד ית פלג: וחיא עבר בתר דאוליד ית פלג ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן:

וחיא

מקרא

לחמר: ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ: וירד יהוה לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם: ויאמר יהוה הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות: הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו: ויפץ יהוה אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר: על כן קרא שמה בבל כי שם בלל יהוה שפת כל הארץ ומשם הפיצם יהוה על פני כל הארץ: פ

אלה תולדת שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול: ויחי שם אחרי הולידו את ארפכשד חמש מאות שנה ויולד בנים ובנות: ס

וארפכשד חי חמש ושלשים שנה ויולד את שלח: ויחי ארפכשד אחרי הולידו את שלח שלש שנים וארבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ס

ושלח חי שלשים שנה ויולד את עבר: ויחי שלח אחרי הולידו את עבר שלש שנים וארבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ס

ויחי עבר ארבע ושלשים שנה ויולד את פלג: ויחי עבר אחרי הולידו את פלג שלשים שנה וארבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ס

מסורה

לחמר ב׳ וסי׳ להם לחמר, הורני לחמר: ומגדל ז׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וראשו ד׳ וסי׳ ומגדל וראשו בשמים, וראשו מגיע השמימה, וראשו יהיה פרוע, וראשו לעב יגיע: נפוץ ב׳ וסי׳ פן נפוץ, העצב נפוץ: בני האדם ו׳ בקמץ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: החלם, ל׳ אראלם, ל׳ טלם, ל׳ בוראם, ל׳ גיבורם

ל׳: נרדה ג׳ וסי׳ הבה נרדה׳ נרדה ונשברה׳ נרדה אחרי׳ פלשתי׳: ויפץ ג׳ וסי׳ ויפץ יי׳ אתם׳ ויפץ העם בכל ארץ מצרים׳ ויפץ את העם מעליו׳ והד יפץ קדים עלי ארץ: ויחדלו ב׳ וסי׳ ויחדלו לבנות העיר׳ ויחדלו הקולות והברד: שם שם ב׳ דסמיכי וסי׳ אלה תולדת שם שם: אשר נקרא שם: אחרי הולידו את ארפכשד ל׳ קמץ ומשמש אלף בית׳ וסי׳ אחרי הולידו את ארפכשד׳ אדע׳ ל׳ קמץ׳ והיה אני אלך מאתך׳ אקח׳ ל׳ קמץ׳ תגל ערותך גם תראה חרפתך׳ אזעק׳ ל׳ קמ׳ כי מדי אדבר אזעק׳ אשמע׳ ל׳ קמץ׳ והיה כאשר קרא ולא שמעו׳ אקרע׳ ל׳ קמץ׳ רק את הממלכ׳ לא אקרע׳ אין׳ ל׳ קמ׳ כי מקרה בני האדם מן הבהמה אין׳ אלף׳ ל׳ קמץ׳ ואלה מספרם אגרטלי זהב אלף׳ אמרתי׳ ל׳ קמץ׳ צדקתך לא כסתי:

רש"י

לחמר׳ לטוח הקיר: פן נפוץ שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: וירד יי׳ לראות׳ לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדייני׳ שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו מדרש רבי תנחומא: בני האדם׳ אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלי׳ אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ו ומלטם מן המבול: הן עם אחד׳ כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשו׳: החלם׳ כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר׳ בתמיה יבצר לשון מ מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידי׳: הבה נרדה׳ בבית דינו כמלך מענותנותו יתיר׳ הבה מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והו׳ כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה׳ ונבלבל כ״ן משמש בלשון רבים והא׳ אחרונה יתירה כה״א של נרדה: לא ישמעו׳ זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: ויפץ יי׳ אותם משם׳ בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו: ומשם הפיצם׳ למד שאי׳ להם חלק לעולם הבא וכי איזו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר ל להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן ה העולם אלא שדור המבול היו גזלנים ו והיתה מריבה ביניהם ולכך נאבדו׳ ואלו היו נוהגי׳ אהבה וריעות ביניהם שנאמ׳ שפה אחת ודברים א אחדי׳ למדת ששנאוי המחלוקת וגדול ה השלום: שם בן מאת שנה׳ כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול: על

על פני תרח אביו. בחיי אביו. ומדרש אגדה אומרים שעל ידי אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברהם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן באורים כבדו יי' וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור: יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקדש ושהכל סוכין ביופיה ולשון נסיכות כמו שרה לשון שררה: ויצאו אתם. ויצא תרח ואברם עם לוט ושרי: וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען יותר מס' שנה שהרי כתוב ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן ע' שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרויים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת נח

לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם: ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם: ואברכך. בממון בראשי' רבה. והיה ברכה. הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ בראשית רבה. דבר אח' ואעשך לגוי גדול. זה שאומרי' אלהי אברהם. ואברכך. זה שאומרי' אלהי יצחק. ואגדלה שמך. זה שאומרי' אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן תלמוד לומר והיה ברכ' בך חותמי' ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחר' אלא כך אמ' לו התרחק עוד וצא מבית אביך: אשר

יב פסו' דאית בהון את את ואת את וסי' ויגרש את האדם. ואלה תולדות תרח תרח. וישא את עיניו וירא את הנשים. אלה תולדות יעקב יוסף. והוצאתם את שניהם. ויראו אותו העם ויהללו את. ידעת את אבנר בן נר. ויבנו את במות הבעל. וישב ישמעאל. ושברתי את זרועותיו. וכי יעשה הנשיא: יב

וַיְחִי־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃ וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס

וַחֲיָא פֶּלֶג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־רְעוּ׃ וַחֲיָא פֶּלֶג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־רְעוּ מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס

וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־שְׂרוּג׃ וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־שְׂרוּג מָאתָן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס

וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־נָחוֹר׃ וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח׃ וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס

וַחֲיָא נָחוֹר עַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־תָּרַח׃ וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע עַסְרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃ וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ וַיָּמָת הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃ וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד׃ וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃

וַחֲיָא תֶרַח שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־אַבְרָם יַת־נָחוֹר וְיַת־הָרָן׃ וְאִלֵּין תּוֹלְדָת תֶּרַח תֶּרַח אוֹלִיד יַת־אַבְרָם יַת־נָחוֹר וְיַת־הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד יַת־לוֹט׃ וּמִית הָרָן עַל־אַפֵּי תֶּרַח אֲבוּהִי בְּאַרְעָא יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא דְכַסְדָּאֵי׃ וּנְסִיב אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אִתַּת־אַבְרָם שָׂרַי וְשׁוּם אִתַּת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבוּהָא דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה׃ וַהֲוָת שָׂרַי עֲקָרָה לֵית לַהּ וְלָד׃ וּדְבַר תֶּרַח יַת־אַבְרָם בְּרֵיהּ וְיַת לוֹט בַּר־הָרָן בַּר־בְּרֵיהּ וְיַת שָׂרַי כַּלָּתֵיהּ אִתַּת אַבְרָם בְּרֵיהּ וּנְפַקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַסְדָּאֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד־חָרָן וִיתִיבוּ תַמָּן׃ וַהֲווֹ יוֹמֵי־תֶרַח מָאתָן וְחָמֵשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃

ל' כת' תביר כענין · ג' כטע' · ג' מ"ל · ז' פסו' את את ואת את · ל' · ל' · ל"ט · ח' · ג' · נון הפוכה

את ה' פסו' את ואת ואת · את ד' פסו' את ואת ואת

קנ"ג בצלאל סימ' אבי יסכה לוט

פרשה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ

ל' וחד ולך לך · ל' ו מ"ל · ד' כספר'

פרשה

וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵיל־לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלְדוּתָךְ וּמִבֵּית אֲבוּךְ לְאַרְעָא

פסוקי' דאית בהון את את ואת וסי' כו' במסר' רבת': ואת לוט ב' וסי' ויקח תרח את אברם · ואת לוט בן אחיו: ואת שרי לחו' קמץ וחד את שרי: ארצה כנען ח' דסמיכי וסי' כו' במסר' רבת': אל הארץ ד' דס וסי' ויאמר יי' אל אברם לך לך · אולי לא תאבה ב' בפסו' ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת · ושארא בספרא על הארץ:

אבן עזרא

ואברהם נולד במקו' נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו יי' והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברהם רק משה כתב השם הנודע בימיו והעד כי שם נולד אברהם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו ויתכן שאור עשו הכשדים במקום ה הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. וטעם על פני לפני אביו שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם. והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברה' היה עקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו ובני קטורה והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם ואילו היה כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו גם כן אילו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם ל לאברהם קודם זה הפסוק שהוא ויקח תרח וכמוהו בתור' באחד לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית ושעד שאמר הכתו' ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקו' בעיניו וישב שם ומת ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

פרשת לך לך

השם צוה לאברהם ועודנו באור כ כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו והטעם שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן ותרח לא מת עד א אחרי ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן רק הכתו' לא פי' שכין בצאתו מאור כשדים. ואחר

בעל הטורים

שרה. באת בש כנגד שהוא בגימטריא יסכה. זה הוא רמז למה שאמרו חכמים זכרם לברכה. יסכה זו שרה:

לך לך

פתח באמיר' בלשון שנבראו בו העולם שבעשרה מאמרות נברא העולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך כתיב עליו מאמר לך לך. רמז לו כשתהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי ב גדול שנולד לו יצחק. דבר אחר רמז לו שלאחר שתלך מ מארב' תהיה כמנין לך לך שהרי בן חמשה ושבעים שנים היה כשיצא וכל ש שנותיו מאה וחמשה ושבעים. דבר אחר רמז לו הגליות ה השנים ששני פעמים ילכו ישראל בגולה. דבר אחר רמז לו שאחר חמשים דורו' כמנין לך ילכו כ בגלות בימי צדקיהו ובזכותך שברכתי עמך בן חמשה ו ושבעים שנה בברית בין הבתרים ישובו לאחר שבעים. ולכך שיך ללך לך לפי שחרון אף של ה הקב"ה בעה גלו ו ואעשך לגוי גדול כו' ברכו כאן שבעה ברכות והם אלו. ואעשך לגוי גדול ויהיה הגדול שבכלם שיעשהו לגוי שעם זאת ככלל השעבוד והשחרור. והשנית שבהיות אברם ערל הכנסו בברית יברכהו ברב הממון כמו שנאמר ואברם כבד מאד. והשלישי שיגדל שמו מאברם לאברהם. והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה. והחמישי שיברך השם מ מבורכיו. והששי שיאור כל מבקשי רעתו. והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה:

אשר

ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען או יהי טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה: מברכיך, רבים: ומקללך, יחיד: רכושם, מקנה וכן כי היה רכושם רב: ואת הנפש, עבדים ילידי בית או עמו כמו קנו וכן עשה לי את החיל הזה ויש אומרים הנכנסו שהודום האמת לעבוד את השם, וטעם ויצאו ללכת אל המקום אשר אמר השם גם זה המקום שכם משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברהם: אלון, כמו אלה והם עצים ויש אומרים שדה כמו איל פארן: מורה, יש אומרים שהוא מורה בעל ברית אברם ויתכן שהוא הוא ויהי אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ, יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: וירא יי, בדרך נבוא והמלה מבנין נפעל והמם נעלם בין היוד והרים תחת הדגש הראוי להיות בריש להתבלע נון נפעל: הנראה אליו, שם התאר מהבנין הנזכר וכמוהו ואשר היה נעשה: ויעתק, מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול האהלה וגם הוא פעול ויט, וטעם ויעתק ויסע והמכוח נעלם אחר יוד ויט תחת נון שהוא פא הפעל וכן ויז נכחם ושניהם פעלים יוצאים, וטעם ים ממערב כי למערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי ואיננו ים אוקיינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכר ממנו והנה נסע ממזרח בית אל אל מערבה עד שב העי מזרח למחנהו, וטעם ויקרא בשם יי תפלה או קריאת בני אדם לעבוד השם, הנגבה: פאת דרום ונקרא כן בלשון ארמית נגבו מיא כי כל דרום חם ויחרב המים ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: ויהי רעב בארץ, בארץ כנען: כאשר הקריב, מחנהו או הוא מהפעלי העומדי כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו, ומלת נא כמו עתה וכן הנה נא זקנתי אוי נא לנו והיא הפוכה בלשון ישמעאל, וטעם הנה נא ידעתי שהיה כיופי שרה באשה רק במצרים וארץ הנגב לא היה כמוה כי המזון משתנה בעבור האויר, וטעם ואותך יחיו שיתנו לך כל צרכך כי ימי רעבון היו, ובאה מלת אחותי את מלעיל בעבור היו הטעם במלה שאחריה באו הראשון וכן קרא לילה וזה משפט הלשון ודגשות תיו את להתבלע הנון כי אתה מגזרת אני: בגללך ובעבורך לא יבאו כי אם בבית והאשר ה המשיר הבית הוא שר טעם, וטעם ייטב לי מזון ומנחה וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה:

אשר אראך, לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת כיוצא בו על אחד ההרים כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך: ונברכו בך, יש אגדו' רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהי' כאפרים וכמנשה: אשר עשו בחרן, שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשי' ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום ופשוטו של מקרא ע עבדים ושפחות שקנו להם כמו עשה את כל הכבוד הזה ויעשה חיל לשון קונה וכונס: ויעבור אברם בארץ, נכנס לתוכה: עד מקום שכם, להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלח' בשכם: אלון מורה, הוא שכם הראהו הר גריזי' והר עיבל ששם קבלו ישר' שבועת התורה: והכנעני אז בארץ, היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנ' ומלכי צדק מלך שלם לפי' ויאמר אל אברם לזרעך אתן את האר' הזאת עתיד אני ל להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: ויבן שם מזבח, על בשורת הזרע ועל בשור' ארץ ישראל: ויעתק משם, ההרה: מקדם לבית אל, במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו, אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו כו': ויבן שם מזבח, נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם: הלוך ונסוע, לפרקים יושב כאן חדש או יות' ונוסע משם ונוטה א אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומ' של ארץ ישראל והיא לצד י ירושלם שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל להר המוריה שהיא נחלתו בראשית רבה: רעב בארץ, באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: הנה נא ידעתי, מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעו' שבשניהם ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה. דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע שעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדוני סורו נא: למען ייטב לי בעבורך, יתנו לי מתנות: ויהי כבוא אברם מצרימה, היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: ויהללו

אראך ב' וסי' ויאמר אל אברם, ואמר מה אלה אדני, וא' ואראך והנה ברק רודף את סיסרא: והיה ו' וסי' והיה ברכה: והיה תמים: עלה אלי ההרה והיה שם, והיה נכון לבקר, ויאמר לו מיכה, ויאמר לו החרש: מברכיך ב' וסי' ואברכה מברכיך: מברכיך ברוך, וא' ומברכיך, ומברכך ברוך ל' ומלא: ההרה

אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃ וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃ וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃ וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃ וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃ וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה׃ וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ

וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ׃ וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃ אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ׃ וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד׃ וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה

דִּי אַחְזִינָךְ׃ וְאַעְבְּדִנָּךְ לְעַם סַגִּי וַאֲבָרְכִנָּךְ וַאֲרַבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵי מְבָרַךְ׃ וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ וּמְלָטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כֹּל זַרְעֲיָת אַרְעָא׃ וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר־שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן׃ וּדְבַר אַבְרָם יָת־שָׂרַי אִתְּתֵיהּ וְיָת־לוֹט בַּר־אֲחוּהִי וְיָת־כָּל־קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיָת־נַפְשָׁתָא דְשַׁעְבִּידוּ לְאוֹרָיְתָא בְּחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ וַעֲבַר אַבְרָם בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵן בְּאַרְעָא׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת־אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְאִתְגְּלִי לֵיהּ׃ וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית־אֵל וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית־אֵל מִמַּעְרְבָא וְעַי מִמַּדִּנְחָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ וּנְטַל אַבְרָם אָזֵל וְנָטֵל לְדָרוֹמָא׃

וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן אֲרֵי־תַקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא׃ וַהֲוָה כַּד קְרִיב לְמֵיעַל לְמִצְרָיִם וַאֲמַר לְשָׂרַי אִתְּתֵיהּ הָא כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירַת־חֵזוּ אַתְּ׃ וִיהֵי אֲרֵי־יֶחֱזוֹן יָתִיךְ מִצְרָאֵי וְיֵמְרוּן אִתְּתֵיהּ דָּא וְיִקְטְלוּן יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּמוּן׃ אֱמַרִי־כְעַן אֲחָתִי אַתְּ בְּדִיל דְּיֵיטַב־לִי בְּדִילִיךְ וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי בְּפִתְגָּמַיְכִי׃ וַהֲוָה כַּד־עָאל אַבְרָם לְמִצְרָיִם וַחֲזוֹ מִצְרָאֵי יָת־אִתְּתָא אֲרֵי־שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא׃ וַחֲזוֹ יָתַהּ רַבְרְבֵי פַרְעֹה

יג וסי' כו' במס'רבת': הנגבה ב' באו' וסי' הלוך ונסוע הנגבה, ויעל לוט ממצרי': המצרים ה' וסי' והיה כי יראו אותך, ויהי כבוא אברם, כילא יוכלון המצרים, וירעו אותנו המצרי', וישם מאפל ביניכם ובין: אמרי נא ב' וסי' אמרי נא אחתי את, אמרי נא לשלמה: יחיו ב' וסי' ואתך יחיו, יחיו דגן ויפרחו כגפן: וחיתה ב' וסי' וחיתה נפשי בגללך, ויאמר ירמיהו אל צדקיהו: כבוא ב' מל' באו' ויהי כבוא אברם, כבוא השמש מועד צאתך ממצרים, וחד וכבוא השמש תשיב לו את העבוט:

בעל הטורים

אשר אראך שנים במסורת הכא ואידך בזריע גבי נגעים, אמר שהראה הקב"ה לאברהם הנגעים. אראך בגימטריא ב' בענינים. אלמד שהיו הענינים הולכים לפניו ומראים לו הדרך. ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך ג' ברכות כנגד ג' ברכות כהני'. וכן מברכיך בגימטריא. לומר לך כי ג' פעמים כ' הם ס' כנגד ששים אותיות בברכ' כהני' ובהם יברכון את ישר'. ואברכך בגימטריא אברהם. ואברכך מברכיך בגימטריא היינו כהני' המברכי' בניך. על כן מברכיך לשון רבים. ומקללך לשון יחיד. מקללך אאור בגימטריא ב' בלעם הבא לקלל בניך. והיה ב' כת' והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקר עלה אלי ההרה והיה שם והיה לי לאב. אם תהיה תמי' תבוא לידי ברכה. אם תעלה אלי והיה לי לאב. ואברכה ב' ביתן ואברכה מברכי' אליך ואברכה שמך לעולם. שברכו ברכה שאין לה הפסק. וזהו ואברכה שמך לעולם. הנגבה שנים במסורת הכא ואידך ביעקב לומר כשם שהלך אברהם בשבילו כך הלך ליעקב בשבילו. ואתך שנים במסורת הכא ואידך יחיו דגן ויפרחו כגפן. שכיון שחיים אותך יתנו לך מתנות מדן וכרמי'. אחותי את שנים במסורת הכא ואידך אמר לחכמה אחותי את. לומר שאברהם עם שרה היו בחכמה: ולך

וטעם ייטב לי מזון ומנחה וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה:

ויהללו אותה אל פרעה׳ הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך: ולאברם היטיב׳ פרעה בעבורה: וינגע׳ במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו בראשית רבה: על דבר שרי׳ על פי דבורה אומרת למלאך הך והוא מכה: קח ולך׳ לא כאבימלך שאמ׳ לו הנה ארצי לפניך אלא אמ׳ לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנ׳ וזרמת סוסים זרמתם: ויצו עליו׳ על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו׳ כתרגומו ואלויאו: כבד מאד׳ טעון משאות: ויעל אברם הנגבה׳ לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישר׳ כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: וילך למסעיו׳ כשחזר ממצרי׳ לארץ כנען היה הולך ולן במסעו׳ ואכסניו׳ שלן בהם בהליכתו למצרי׳ למד דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו׳ לא בחזרתו פרע הקפותיו: מנגב׳ ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: אשר עשה שם בראשונה׳ ואשר קרא שם אברם בשם יי׳ ויש לומר ויקרא שם עכשיו בשם יי׳: ההולך את אברם׳ מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: ולא נשא׳ לא היתה יכולה לספקי מרע׳ למקניה׳: ולא נשא׳ לשון קצר ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: ויהי ריב׳ לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדו׳ אחרים ורועי אברם מוכיחין אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואי׳ זה גזל והכתוב אומ׳ והכנעני והפרזי אז ישב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין: אנשים אחים׳ קרובים׳ ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: אם השמאל ואימינה׳ בכל אשר תשב לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנ׳ וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו׳: ואימינה׳ אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי ואם תאמר היה לו לינקד ואימנה כך מכינו במקו׳ אחר אם יש להימין ואין נקוד להימין: כי כלה משקה׳ ארץ נחלי מים: לפני שחת יי׳ את סדום ואת עמורה׳ היה אותו מישור כגן יי׳ לאילנות: כארץ

ויהללו ד׳ וסי׳ ויהללו אותה אל פרע׳ ויהללו את אלהיה׳ דשמשו׳ ויהללו עד לשמחה׳ ד״ה׳ ויהללו את יי׳ ויעש העם׳ עזר׳ ושפחת ג׳ חס׳ וסי׳ ולאבר׳ היטיב׳ ויקח אבימלך׳ ויי׳ בירך את אבר׳ מאד ויגדל: וינגע ב׳ וסי׳ וינגע יי׳ את פרעה׳ וינגע את המלך עזיהו: ואת ביתו ז׳ וסי׳ וינגע יי׳ את פרעה׳ כי ידעתיו׳ והנה כל

ויהללו אתה אל פרעה ותקח האשה בית פרעה: ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ושפחת ואתנת וגמלים: וינגע יהוה את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברם: ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא: למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך: ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אתו ואת אשתו ואת כל אשר לו: ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב: וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי: אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשנה ויקרא שם אברם בשם יהוה: וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר ואהלים: ולא נשא אתם הארץ לשבת יחדו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו: ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט והכנעני והפרזי אז ישב בארץ: ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו: הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה: וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה לפני שחת יהוה את סדם ואת עמרה כגן יהוה

ושבחו יתה לפרעה ואדברת אתתא לבית פרעה: ולאברם אוטיב בדילה והוו ליה ען ותורין וחמרין ועבדין ואמהן ואתנן וגמלין: ואיתי יי על פרעה מכתשין רברבין ועל אנש ביתיה על עיסק שרי אתת אברם: וקרא פרעה לאברם ואמר מה דא עבדת לי למא לא חויתא לי ארי אתתך היא: למא אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאנתו ובען הא אתתך דבר ואזיל: ופקיד עלוהי פרעה גברין ואלויאו יתיה וית אתתיה וית כל דיליה: וסליק אברם ממצרים הוא ואתתיה וכל דיליה ולוט עמיה לדרומא: ואברם תקיף לחדא בבעירא בכספא ובדהבא: ואזל למטלנוהי מדרומא ועד בית אל עד אתרא דפרסיה תמן משכניה בקדמיתא בין בית אל ובין עי: לאתר מדבחא דעבד תמן בקדמיתא וצלי תמן אברם בשמא דיי: ואף ללוט דאזיל עם אברם הוה ען ותורין ומשכנין: ולא סוברת יתהון ארעא למתב כחדא ארי הוה קנינהון סגי ולא יכילו למתב כחדא: והות מצותא בין רען בעיריה דאברם ובין רען בעיריה דלוט וכנענאה ופריזאה בכין יתיב בארעא: ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא בינא ובינך ובין רעותי ובין רעותך ארי גברין אחין אנחנא: הלא כל ארעא קדמך אתפרש כען מלותי אם את לצפונא אנא לדרומא ואם את לדרומא אנא לצפונא: וזקף לוט ית עינוהי וחזא ית כל מישר ירדנא ארי כוליה בית שקיא קדם דחבל יי ית סדום וית עמורה כגנתא דיי כארעא

אבן עזרא

ויהללו׳ קל הלמד הראשו׳ להקל על הלשון והוא ראוי להדגש וכמוהו ואתפללה בדכיאל: ותקח האשה׳ מהבנין הכבד שנוסף ואם לא נמצא והשלם ותושלכי: וינגע יי׳ את פרעה על דבר שרי׳ כמו בעבור והטעם על זה הדב׳׳ ומלת הנלה מבעלי הנוכין׳ וטעם ואקח אותה לי לאשה שלקחה להיותה אשתו לשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע בה והנגעים שלהם השם למזור אשת אוהבו והיו הנגעים גדולים ולא יכול לנגעת בה וכמוהו ותשקת בה ולקחת לך לאשה׳ ואמר אחר כן והבאת אל תוך ביתיך וגלחה ואחר כן תבא אליה ובעלתה׳ וקימצות ויו ולך בעבור שהטעם הנקרא עכין מוכרת וכן לאם ויין: וישלחו אותו׳ דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם והנכון בעיני להיות פירוש ויצו עליו בעבור היו׳ על אחרי המצוה שהזהיר וצוה להכרית שלא יגע איש בו ובאשתו ולקלוק ויעל פירשתיו בספר היסוד: ואברם כבד מאד׳ שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה הלא תראה כי כבוד מגזר׳ כובד אבן וקלון מגזרת קל ברגליו והוא היה בעל מקנ׳ רב גם כסף וזהב הרבה היה לו: למסעיו׳ שנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בכפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום: ואהלים׳ לפי דעתי שלשון יחיד על משקל קדם והוא הנמצא והרבים כי באהלי׳ כמו בקדשים לא יאכל ואהלים בחולם בין האלף והוי״ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא נמצא: יחדו׳ לשון שנים ורבים ויענו כל העם יחדו והיא מלה זרה ואין פירוש כמו יחד רק כמו יחיד׳ וטע׳ והכנעני והפריזי כרעי ויתכן היו׳ הפריזי מבני כנען ושוא א׳ מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל וג׳ לאבי אביו: ואימינה׳ מגזרת ימין ונראה אנ״ף שמאל ולא ידענו אם הוא שרש כי נעדר ממלת הימיני השמילי: ככר הירדן׳ מקום במחים והכ״ף כפול או נעדר מכר נראב וכן בתעין מן בבת עינו: משקה׳ זכר אחר נקבה וכן תאכלהו אם לא נפח: לפני שחת יי׳ ׳ קודם שישחית והוא שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש: ויסע

בעל הטורים

ולך ה׳ במסורת הכא הנה אשתך קח ולך׳ הנה רבקה לפניך קח ולך׳ נהג ולך כאבישג השונמית׳ מלמד שהיית׳ נזקת כמו האמהות׳ קח משענתי בידך ולך׳ המגלה אשר קראת בה קחנ׳ בידך ולך׳ מלמד שאף על פי שאינו מפורש בכאן שנתן לו מתנות כמו באבימלך ודאי נתן לו וזהו קחנה בידך ולך שנתן לו דבר הניתן מיד ליד׳ ולא נשא שנים במס׳ הכא ולא נשא אותם הארץ ואידך ולא נשא דוד מספרם שהיה להם רכוש הרבה אין מספר׳ רעי שנים במס׳ בין רועי ואידך ולא דרשו רעי את צאני מלמד שהוכיחום על שלא היו רועים ה הכאן כראוי ועל זה היה הריב וזהו ולא דרשו רועי את צאני: ויפרדו

איש ישר׳ וכלכלו את המלך׳ ואת ביתו בנה שלמה׳ וזה דבר המס אשר העלה׳ ויהי מקץ עשרי׳ שנה דד״ה: ולך ה׳ וסי׳ למה אמרת אחתי׳ הנה רבקה׳ נהג ולך אל תעצר לי לרכב׳ וקח משענתי בידך׳ קחנה בידך ולך: ויצו עליו ב׳ דס׳ באור׳ וסי׳ ויצו עליו פרעה׳ ויצו עליו לאמר לא תקח אשה: וישלחו כל אורי׳ וישלחו במ״א׳ וישלחו האנשים את ידם׳ וכל נבי׳ וכתובי׳ דכו׳ במ״ד׳ וישלחו את ארון׳ וישלחו את ירמיה׳ ויכרתו את ראשו׳ ויפשיטוה וישא את ראשו: ג׳ פסו׳ דאית בהו׳ ועד עד וסי׳ וילך למסעיו׳ ושתי את גבולך׳ ויקם אלישיב הכהן הגדול: בראשנה יד חס׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ולא נשא ב׳ בקריא׳ וסי׳ ולא נשא אותם הארץ׳ ולא נשא דוד מספרם: ביני ובינך ג׳ פסוקי׳ דאית בהו ביני ובינך ובין ובין וסי׳ אל נא תהי מריבה׳ אשר נשבענו שנינו׳ ברית ביני׳ דד״ה: אם השמאל י׳ פסו׳ דאית בהון אם ואם במצעו׳ פסוק באורייתא וירמיה וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳:

בארץ מצרים, לזרעים: באכ' צער עד צער, ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם במסכת' הוריות: ככר, מישור כתרגומו: מקדם, נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אבר' נמצא נוסע ממזרח למערב ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלוהו: ויאהל, נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: ואנשי סדום רעים, ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם ורבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב: רעים בגופם וחטאים בממונם: ליי' מאד, יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: אחרי הפרד לוט, כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו: אשר אם יוכל איש, כשם שאי אפש' לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: ממרא: שם אדם: אמרפל, הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש: מלך גוים, מקו' יש ששמו גוים על שם שנקבצו שמה מכמה אומות ומקומו' והמליכו איש עליהם ושמו תדעל ברא׳שית רבה: שנאב, שונא אביו שבשמים: שמאבר, שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע, שם העיר: עמק השדי', כן שמו על שם שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח, לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח, ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: שתים עשרה שנה עבדו, חמשה מלכים הללו את כדר לעומר: וכ"ד שנה למרדן בא כדר לעומ' לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: והמלכים, אשר אתו, אלה ג' מלכים: זוזים, הם זמזומי': בהררם, בהר שלה': איל פארן, כתרגומו מישר, ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלן מתורגמי' מישר וכל אחד שמו עליו: על המדבר, אצל המדב' כמו ועליו מטה מנשה: עין משפט, היא קדש, על שם העתיד שעתידי' משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה ואנקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שלה

אבן עזרא

ויסע לוט מקד', כי סדום מערב בית אל: ויאהל, נטה אהליו: רעים, לבני אדם ויחזקאל פי' זה ויד עני ואביון לא החזיק: לך אתננה, בדבור וכן נתן אותם על ראש השעיר ופה פי' כי אלוני ממרא בחברון היא: מלך גוי', שם מדינ' כמו עילם כי שושן הבירה ארמון היה בתוכה או מלך גוים ולא הזכירם והטעם כי הם אחרי' מהשכעלי' ואביריהם: חברו, מהבנין הקל: השדים, כמו ושדת אותם בשיד ותשם בשד רגלי כמו פת פתים: ועמק, מושך עצמו ואחר' עמו כמו אל באפך תוכיחני וכן הוא עמק ים המלח, וטעם ושלש עשרה בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה יי' ובעל סדר עולם חבר' ודעתו רחב' מדעתינו' רפאים, שכל הרואה אותם ימות לבו ויחשב מהרפאי' שהם מתים: האימים, שים מהם אימה: בהררם, מהבנין הדגוש כמו בדברם ופי' בעלות אל הר שעיר: את

בעל הטורים

ויפרדו איש מעל אחיו אברם סופי תיבות שלום לומר לך כדי לעשות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו · וזהו שנאמר אל תגר את מואב: אברם ב' ריש פסוק הכא ואידך אברם הוא אברהם וזהו שדרשו רבותינו' ז"ל כל מי שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף · וזהו אברם הוא אברהם בצדקו מתחלה ועד סוף ועל אברם ישב ליפרד מלוט הרשע · ואנשי סדום ג' ואנשי ריש פסוק הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי ואידך ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ · פירוש ואנשי קדש ובשר בשדה טריפה זה אבר מן החי זה הוא ואנשי תמיד יבדילו שהיו מזהירים להיותם קדושי' שלא להטמא · וגם הקברים ילכו אחרי ההרוגים · ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם מעכבים העוברים בארץ שלא יכנס להם אורחים · וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברי' בארץ הם סדומיים הבדלין והמעכבין העוברים בארץ · וחטאים ארבעה במסר הכא רעים וחטאים ואידך ושבר פושעים וחטאים ועוזבי יי' יכלו · וחטאים אליך ישובו · וחטאים בעדת צדיקים · פי' רעים וחטאים על כן פושעים וחטאים יחדו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב וחטאי' אליך ישובו יהיו בעדת צדיקים כדכתי' וחטאים בעדת צדיקים · צפונה ונגבה וקדמה וימה · וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה · לאברהם התחיל להראות זכות הקרבנות ששוחטים בצפון · וליעקב הראה שבזכותו יעברו הים · והיינו דכתי' וירא ישראל את היד הגדולה וכו' ישראל סבא · ויבן שם מזבח · וסמיך ליה ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו' · עשו מלחמה · רמז שצריכים להביא קרבן קודם שיצאו למלחמה · והיינו דכתיב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול · ויהי בימי חמשה דסמיכי הכא ויהי בימי אמרפל · ואידך ויהי בימי שפוט השופטים · ויהי בימי אחשורוש כדאיתא במדרש שכולן היתה בימיהן ווי · ובארבע עשרה · שנים ריש פסוק' ובארבע עשרה שנה בא כדר לעמר · ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב · לומר לך כשם שבאו האומות על חזקיהו ונפלו בידו כך באו על אברה' ונפלו בידו: ויבא

כארץ ה' וסי' כגן יי' כארץ מצרים, לא כארץ מצרים היא, כארץ יסדה לעלם, ושתיה כארץ ציה, נפשי כארץ ציה: ואנשי ד' ר"פ וסי' ואנשי סדם, ואנשי קדש תהיון לי, ואנשי בבל עשו, ואנשי תמיד יבדילו יחזקאל: וחטאים ד' וסי' ואנשי סדם רעים, ושבר פושעים וחטאים, וחטאים בעדת, וחטאים אליך

כארץ מצרים באכה צער: ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו: אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם: ואנשי סדם רעים וחטאים ליהוה מאד: ויהוה אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה: כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם: ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה: קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: ויאהל אברם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון ויבן שם מזבח ליהוה: פ

ויהי בימי אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר כדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים: עשו מלחמה את ברע מלך סדם ואת ברשע מלך עמרה שנאב מלך אדמה ושמאבר מלך צביים ומלך בלע היא צער: כל אלה חברו אל עמק השדים הוא ים המלח: שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעמר ושלש עשרה שנה מרדו: ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים בעשתרת קרנים ואת הזוזים בהם ואת האימים בשוה קריתים: ואת החרי בהררם שעיר עד איל פארן אשר על המדבר: וישבו ויבאו אל עין משפט הוא קדש ויכו

בארעא דמצרים מטי לצוער: ובחר ליה לוט ית כל מישר ירדנא ונטל לוט בקדמיתא ואתפרשו גבר מלות אחוהי: אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקרוי מישרא ופרס עד סדום: ואנשין דסדום בישין בממונהון וחיבין בגויתהון קדם יי' לחדא: ויי' אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מניה זקוף כען עינך וחזי מן אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדנחא ולמערבא: ארי כל ארעא די את חזי לך אתנינה ולבנך עד עלמא: ואשוי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא דלית אפשר לגבר למימני ית עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון: קום הליך בארעא לאורכה ולפותיה ארי לך אתנינה: ופרס אברם ואתא ויתיב במישרי ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יי':

והוה ביומי אמרפל מלכא דבבל אריוך מלכא דאלסר כדרלעומר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין: עבדו קרבא עם ברע מלכא דסדום ועם ברשע מלכא דעמורה שנאב מלכא דאדמה ושמאבר מלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צוער: כל אלין אתכנשו למישר חקליא הוא אתר ימא דמלחא: תרתא עשרי שנין פלחו ית כדרלעומר ותלת עשרי שנין מרדו: ובארבע עשרי שנין אתא כדרלעומר ומלכיא דעמיה ומחו ית גבריא די בעשתרת קרנים וית תקיפיא דבהמתא וית אמתני די בשוה קריתים: וית חוראי די בטורא דשעיר עד מישר פארן דסמיך על מדברא: ותבו ואתו למישר פלוג דינא הוא רקם ומחו ית

ישובו: וימה ג' וסי' ויי' אמר אל אברם אחרי, מעקרון וימה כל אשר, ונבקע הר הזתים: את כל הארץ יד וסי' כו' במסר' רבת': למנות ה' וסי' ושמתי את זרעך, ויסת את דוד למנות את ישראל, יואב בן צרויה החל למנות: למנות ימינו כן הודע, הלא אני אמרתי למנות בעם: קום ט' ר"פ וסי' כו' במס' רבת': ויהי בימי ה' וסי' ויהי בימי אמרפל, אחז, יהויקים, שפוט השופטים, אחשורוש: היא דכתי' יוד יא וסי' כו' במסר' רבת: אמרפל ח' פסוקים זוגין קדמא לית ביה ו' בתרא אית ביה ו' וסי' אמרפל ל', שמן ל', חסר לב ל', עשר ל', יואב ל', ששים ל', כל מפרסת פרסה ל', כרוב אדן אימר ל', ואמרפל ל', ושמן למאור ל', וחסר לב ל', ועשר ל', ויואב ל', וששים ל', וכל מפרסת פרסה ל': כרוב אד ואימר ל': האימים ב' מל' וסי' ואת האימים בשוה, ובאמ' יתהללו:

יד רביעי

שדה העמלקי, עדין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצון תמר, הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים ביהושפט: ארבעה מלכים, ואעפ"כ נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ לא נמנע אברם מלרדוף אחריהם: בארות בארות חמר, בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין, ומדרש אגדה שהיה הטיט בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאו' כשדי' מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע: הרה נסו, להר נסו, הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ויש חלוק בין הרה להרה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל אינה עומדת במקום למ"ד ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאי זה הר שכל אחד נס באשר מצא תחלה וכשהוא נתן ה' בראש' לכתו' ההרה המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: והוא יושב בסדום, מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: ויבא הפליט, לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה הוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרו' קרני' תנחומ', ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנא' הנפילים היו בארץ וגו' ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי, שבא מעבר הנהר: בעלי ברית אברם, שכרתו עמו ברית: וירק, כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב אזיין בחרבי עליכ' וכן אריק חרבי וכן והרק חנית וסגור: חניכיו, חניכו כתי' זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנ' שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער חנכת המזבח חנכת הבית ובלעז קורין לו אינשנייר: שמנה עשר וגו', רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מני' גימטרי' של שמו: עד דן, שם תשש כחו שראה שעתידי' בניו להעמיד שם עגל: ויחלק עליהם, לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה, כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם, ומדרש אגדה שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה, אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"ז שעתידה להיות שם: עמק שוה, כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך, בית ריסא דמלכא בית ריס אחד שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם, ומדרש אגדה עמק ששוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: ומלכי צדק, מדרש אגדה הוא שם בן נח: לחם ויין, כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו, ומדרש אגדה רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: קונה שמים וארץ, כמו עושה שמים וארץ על ידי עשייתו קנאן להיות שלו: אשר מגן, אשר הסגיר וכן אמגנך ישראל: ויתן לו, אברהם מעשר: מכל אשר לו, לפי שהיה כהן: תן לי הנפש, מן השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם:

את כל שדה ב' וסי' ויכו העמלקי, תאן כל שדה שאו' אביך: השדים ג' וסי' כל אלה חברו, ויערכו אתם מלחמה, ועמק השדים בארות: בחצצן ב' א' מלא וא' חסר וסי' בחצצן תמר, והנם בחצצון תמר: את ג' ר"פ את כדר לעומר, את מי נועץ, את פני: נפילת שמה ב' באו' וסי' והנשארים הרה נסו, ונפל שמה שור או: הרה נסו ל' דס': ויבא הפליט ל' דס': אשכול ה' חס' וסי' ויבא הפליט, בלעדי רק, ויעלו עד נחל אשכל וראו את הארץ,

אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃ אֵת כְּדָר־לָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָר־לָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃ וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם

יָת כָּל־חַקְלֵי עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת־אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּעֵין־גֶּדִי׃ וּנְפַק מַלְכָּא־דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא־צוֹעַר וְסַדַּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא׃ עִם־כְּדָר־לָעֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר אַרְבְּעָה מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא׃ וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַסְּקָן־חֵמָרָא וַעֲרַקוּ מַלְכָּא־דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאַרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ׃ וּשְׁבוֹ יָת־כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיָת־כָּל מֵיכַלְהוֹן וַאֲזַלוּ׃ וּשְׁבוֹ יָת־לוֹט וְיָת־קִנְיָנֵיהּ בַּר־אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזַלוּ וְהוּא יָתֵיב בִּסְדוֹם׃ וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר וְאִנּוּן אֱנָשֵׁי קְיָמֵיהּ דְּאַבְרָם׃ וּשְׁמַע אַבְרָם אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲחוּהִי וְזָרֵיז יָת־עוּלֵימוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵיהּ תְּלָת מְאָה וְתַמְנֵי עֲסַר וּרְדַף עַד־דָּן׃ וְאִתְפְּלֵג עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא וְעַבְדּוֹהִי וּמְחָנוּן וּרְדַפִנּוּן עַד־חוֹבָה דְּמִצִּפּוּנָא לְדַמֶּשֶׂק׃ וַאֲתֵיב יָת כָּל־קִנְיָנָא וְאַף יָת־לוֹט בַּר־אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ אֲתֵיב וְאַף יָת־נְשַׁיָּא וְיָת־עַמָּא׃ וּנְפַק מַלְכָּא־דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתָב מִלְּמִמְחֵי יָת־כְּדָר־לָעֹמֶר וְיָת־מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵישַׁר מְפַנָּא הוּא אָתַר בֵּית־רֵיסָא דְמַלְכָּא׃ וּמַלְכִּי־צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֶם אַפֵּיק לְחֵם וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם־אֵל עִלָּאָה׃ וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר בְּרִיךְ אַבְרָם קֳדָם־אֵל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ וּבְרִיךְ אֵל עִלָּאָה דִּי־מְסַר סָנְאָךְ בִּידָךְ וִיהַב־לֵיהּ חַד־מִן־עַסְרָא מִכּוֹלָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא־דִסְדוֹם לְאַבְרָם הַב־לִי נַפְשָׁתָא וְקִנְיָנָא דְּבַר־לָךְ׃ וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם

אבן עזרא

את כדר לעומר: כמו עם באחר בכל המקר' כובעת והיא מסומכה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה, ברצונ' להמלט וכן ויפל על פניו: הרה נסו, אל ההר נסו והיא מלה זרה: והוא יושב, והוא היה ביום ההוא יושב בסדום: ופי' הפליט שברח ונמלט משבי סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם ויש דרך דרש: וירק, שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטע' על הארץ יריקו מריקים שקיהם גם יש לחכית כן: חניכיו, שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר וחשבון אותיו' אליעזר דרך דרש כי אין הכתוב מדבר בגימטריא כי יכול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק השם כמשמעו: ומלכי צדק, נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקו' צדק וי"א כי הוא שם, ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם סכו': והוא כהן, כדברי המתרגם ארמית וכן כל כהן והעד וכהנו לי ופי' על דברתי מלכי צדק בספר תהלות כי כהונן דבר ויפה עשה שבירך אברה' בתחלה בעבור שהתנדב להוציא אשר כשבו ואחר כן אמ' וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו: מגן, כמו נתן וכן עטרת תפארת תמגנך והמ"ם שורש ואברהם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק: הרמותי

ויפנו ויעלו ההרה, אשכל הכפר דודי לי: נשבה ג' וסי' וישמע אברם כי נשבה, או נשבה או נשבר, כי נשבה עדר יי': וישב ג' בספ' וסי' וישב את כל הרכוש, וישב לו את שרה, וישב את שר המשקים וא' וישב וישב אותם אברם: ואת העם יב וסי' כו' במסר' רבת': ויין ז' וסי' כו' במס' רבת': ויאמר צ"א וסי' כו' במסר' רבת': וברוך ז' ג' ר"פ וסי' וברוך אל עליון, וברוך טעמך, וברוך שם כבודו לעולם, אנ"ך וד' באמצע פסוק וסי' ברוך אתה בעיר, ברוך אתה בבואך, חי יי' וברוך צורי, דשמואל וחבירו דתהלים: מעשר ג' רפים וסי' ויתן לו מעשר, ולבני לוי הנה, ואל הלוים תדבר וכל המעשרו' דכו':

בעל הטורים

ויבא הפליט בפרקי דרבי אליעזר בשעה שהפיל הקב"ה לסמאל ממקומו אחז בכנפו' מיכאל להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו וכן ביחזקאל בא אלי הפליט לאמר הכתה העיר: לדמשק, שנים במסר': הכא אשר משמאל לדמשק, והגליתי אתכם מהלאה לדמשק: בשביל חטא שעשו בדמשק גלו, וזהו חובה אשר משמאל לדמשק: מלך שלם, ראשי תיבו' שם לומ' לך שזה שם בן נח: ברוך אברם לאל עליון, שבעה פסוקים בתורה שכתו' ברכה לקב"ה: ברוך יי' אלהי שם, וברוך אל עליון, ויאמר ברוך יי' אלהי אדוני אברה', ואשתחו' ליי' ואברך, ויאמר יתרו ברוך יי', ואכלת ושבעת וברכת את יי', ולגד אמר ברוך, ובהם מאה תיבות כנגד מאה ברכות שבכל יום, ושבעה פסוקים כנגד שבעה ברכות שבשבת ויום טוב, ובחמשה מהם השם אצל ברוך כנגד חמשה חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה, ואם תצרף עמהם וברוך אל עליון יהיו ששה כנגד ששה סדרים:

הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם׃ בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם׃ ס

טו

א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי׃ וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ׃ ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ׃ וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃ י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ וַיֵּרֶד הָעַיִט

אֲרֵמִית יְדִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהָא עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ אִם מִחוּטָא וְעַד עַרְקַת מְסָנָא וְאִם אֶסַּב מִכָּל דִּי לָךְ וְלָא תֵימַר אֲנָא עַתְּרֵית יָת אַבְרָם׃ בַּר מִדַּאֲכַלוּ עוּלֵמַיָּא וְחוּלַק גֻּבְרַיָּא דִּי אֲזַלוּ עִמִּי עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא אִנּוּן יְקַבְּלוּן חֻלָקְהוֹן׃

בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה פִּתְגָמָא דַיְיָ לְאַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימַר לָא תִדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא׃ וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מַה תִּתֵּן לִי וַאֲנָא אָזֵיל בְּלָא וְלַד וּבַר פַּרְנָסָא הָדֵין דִּי בְּבֵיתִי הוּא דַּמַּשְׁקָאָה אֱלִיעֶזֶר׃ וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלַד וְהָא בַּר בֵּיתִי יָרֵית יָתִי׃ וְהָא פִתְגָמָא דַיְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא יִרְתִּנָּךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלִיד הוּא יִרְתִּנָּךְ׃ וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתְּכֵי כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנֵי כּוֹכְבַיָּא אִם תִּיכּוֹל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ׃ וְהֵימִין בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְחַשְׁבַהּ לֵיהּ לִזְכוּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דִּי אַפֵּקְתָּךְ מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמִתַּן לָךְ יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ׃ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמָה אִידַּע אֲרֵי אֵירְתִנַּהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ קָרֵיב קֳדָמַי עֶגְלִין תְּלָתָא וְעִזִּין תְּלָת וְדִכְרִין תְּלָתָא וְשַׁפְנִינָא וּבַר יוֹנָה׃ וְקָרֵיב קֳדָמוֹהִי יָת כָּל אִלֵּין וּפַלֵּיג יָתְהוֹן בְּשָׁוֵי וִיהַב פַּלְגַיָּא פַּלְגָּא לָקֳבֵיל חַבְרֵיהּ וְיָת עוֹפָא לָא פַלֵּיג׃ וּנְחַת עוֹפָא

אחר הדברים האלה ג׳ דס׳ וסי׳ היה דבר יי׳ ׳ כשך חמת ׳ גדל המלך אחשורוש׃ יצא כל בראשי׳ יצא במ״א יצא בצרי וסי׳ והנה דבר יי׳ אליו לאמ׳ ׳ וכל שאר אוריי׳ יצא במ״ב יצא וסי׳ ויאמ׳ משה אל אהרן קח את המחתה׳ הנה עם יצא ממצרים׃ ויוצא י״ב מלא׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳׃ החוצה י״ו וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳׃ השמימה י״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳׃ ויחשבה ג׳ וסי׳ והאמין ביי׳ ׳ ויחשבה לזונה׳ ויחשבה עלי׃ אדני יהוה ד׳ בתו׳ וסי׳ מה תתן לי׳ במה אדע׳ אתה החלות׳ אל תשחת עמך ונחלתך׳ ושאר אוריית׳ כתי׳ ה׳ אלהי׳׃ במה ט׳ קמץ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳׃ בתוך ה׳ וסי׳ ויבתר אותם׳ ומדותם מחוץ לעיר׳ והיו לישראל בתוך׳ וישם לפיד אחד׳ המתקדשים והמטהרים׃ ואת הצפור ג׳ דס׳ וסי׳ ואת הצפור לא בתר׳ ואת הצפור החיה יקח אותה׳ ולקח את עץ הארז׃ העיט ד׳ ב׳ קמץ וב׳ פתח וסי׳ וירד העיט על הפגרים׳ וקץ עליו העיט׳ העיט צבוע נחלתי ב׳ בפסוק אילין ב׳ פתחין׃

הרימותי ידי׳ לשון שבועה מרים אני את ידי לאל עליון וכן כי נשבעתי נשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני׃ אם מחוט ועד שרוך נעל׳ אעכב לעצמי מן השבי׃ ואם אקח מכל אשר לך׳ ואי״ת לתת לי שכר מבית גנזיך לא אקח׃ ולא תאמר וגו׳ שהקב״ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו׳׃ הנערים׳ עבדי אשר הלכו אתי ועוד ענר אשכל וממרא וגו׳ אע״פ שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר וירדוף עד דן וענר וחבריו ישבו על הכלים לשמור׳ הם יקחו חלקם׳ וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברהם׃ אחר הדברים האלה׳ כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג בראשית רבה אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומ׳ שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא׃ אנכי מגן לך׳ מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשו׳ שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך הרבה מאד׃ הולך ערירי׳ מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה עירירי בלא יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשו׳ עירירי חסר בנים ובלעז ש״ינכה פ״ליילי׃ ולי נראה ער ועונ׳ מגזרת ולבי ער ועירירי לשון חרבן וכן ערו ערו וכן ערות יסוד וכן ערער תתערער וכן כי ארזה ערה׃ ובן משק ביתי׳ כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו ואילו היה לי בן היה בני ממונה על שלי׃ דמשק׳ לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכי׳ עד דמשק ובתלמוד שלנו דורשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרי׳׃ הן לי לא נתת זרע׳ ומה תועלת בכל אשר תתן לי׃ ויוצא אותו החוצ׳ ׳ לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבי׳ ׳ ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלו׳ שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל׳ ד״א הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה׃ והאמין ביי׳ ׳ לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע׃ ויחשבה לו צדקה׳ הקב״ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו׳ ד״א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמ׳ לפניו הודיעני באי זה זכות יתקיימו בה ואמר לו הקב״ה בזכות הקרבנות׃ עגלה משולשת׳ שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה׃ ועז משולשת׳ רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעירת חטאת יחיד׃ ואיל משולש׳ אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד׃ ותור וגוזל׳ תורים ובני יונה׃ ויבתר אותם׳ חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת יי׳ את אברם ברית לאמר וגו׳ ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרי׳ הוא שלוחו של שכינה שהוא אש׃ ואת הצפור לא בתר׳ לפי שהאומות נמשלו לפרים ואלים ושעירים שנאמ׳ סבבוני פרים רבי׳ וגו׳ ואו׳ האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס ואומר הצפיר השעי׳ מלך יון וישר׳ נמשלו לבני יונ׳ שנ׳ יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמו׳ רמז שיהיו האומות כלין והולכין׳ ואת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם׃ עיט׳ הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוס עלי אוכל וכמו ותעט אל השלל׃ על

אבן עזרא

הרימותי ידי׳ שבועה כמו כי אשא אל שמים ידי׳ וטעם אל עליון כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן׃ אם מחוט׳ שממנו תופרין כל בגד׳ שרוך׳ העור הקושר הנעל׃ אך בלעדי׳ אשר לקחו והוא שאכלו עבדיו׃ במחזה׳ במראות הנבואה׳ וטעם אנכי מגן לך אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך בעתי מעט ונסעכת עלי׳ ויו״ד ערירי כיו״ד אכזרי ושם מלת ערירים יהיו והטעם כאשר אמר המתרגם׃ משק ביתי׳ על משקל מכם והוא מפעלי הכפל מגזרת שוקק בו כטעם דבק בסגול׳ ובן מושך עבמו ואחר עמו וכן הוא ובן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר׃ ממעיך׳ כנוי לאבר בעבור היותו קרוב׃ צדקה׳ כמו וצדקה תהיה לנו וצדק ומשפט אחים רק בדברי קדמונינו ז״ל דרך צדקה אחרת׃ אשר הוצאתיך מאור כשדים׳ לעד כי פרשת לך לך כאמרה שם כאשר פירשתי ולא כאמר באחרן ואברהם האמין בשם כי בנו יירשנו ועל ירוש הארץ בקש אות כאשר עשה גדעון ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר בלא תנאי כי כלל כל נבואות הם על תנאי והנה לא שטא אברהם בעבור שבקש לכרו׳ אתו ברית׃ עז משולשת׳ יש אומרי׳ ג׳ עזים והישר בעיני בת שלש שנים׃ ואיל׳ הוא הכבש הגדול׃ וגוזל׳ בן יונה כי אמרה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף העול׳ וכל קרבן׃ ויבתר׳ אתכם והפרידם וכמוהו על הרי בתר בן בתריו׃ ויתן איש בתרו׳ דע כי מלת איש כמו בעל וכן איש מלחמה והאיש גבריאל ופי׳ בעל כמו עשם הדבר וכן איש בליעל סמוך גם כן בחיות ובידיעות אשה אל אחותה כתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים המה׳ הצפור לא בתר׳ התור והגוזל כי צפור שם כלל׃ העיט׳ העוף וכן העיט צבוע נחלתי׃ על

בעל הטורים

הרימותי ב׳ במסורת הכא ואידך כאשר הרימותי קולי ואקרא וזה שאמרו חכמים זכרים לברכה שאשת פוטיפרע נתנובה לטובה כמו שנתכון אברהם לשם שמים׃ ערירי ב׳ במסורת הכא ואידך כי כתבו את האיש הזה ערירי׳ ביהויכין שהראהו לו גלות יהויכין שאברהם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שהוא ככל׳ ויצא אותו החוצה בגי׳ מאיצטגנינות׳ כה יהיה זרעך פירוש כשיהיה לו עוד עשרי׳ וחמשה שנים כמנין כה יהיה לו זרע שהרי בברית בין הבתרי׳ היה אברהם בן חמשה ושבעים שנה׃ יהיה בגימטרי׳ עולה למנין שלשים לומר לך שאין דור שאין בו שלשים צדיקים׃ וכן כאמר כמנין יהיה צדיקים יהיו בזרעך שנאמר ויאמר לו כה יהיה זרעך׃ ויחשבה שלשה במסורת הכא ויחשבה לו צדקה ואידך ויחשבה לזונה גבי תמר׃ ויחשבה עלי לשכור׳ גבי חנה׃ היינו דאמ׳ יוסי יהא חלקי עם מי שחושדי׳ אותו ואין בו שהרי תמר בשביל שחשדו יהודה זכתה ויצאו ממנה פרץ וזרח שיצאו מהם מלכים גדולים׳ וחנה בשביל שחשדה עלי זכת ויצא ממנה שמואל׃ בשביל שנחשדו לזנו׳ זכו לזכירה נחשב להן לצדקה׳ אדוני אני הכל רבינו אשר׳ במה אדע כי אירשנה׳ במה בא״ת ב״ש ס״ין עולה לחשבון ארבע מאות לכך נגזר על בניו גרות ארבע מאות׃ חשבון במה ארבע שנים שהם חמשים ושנים לא עבר איש ביהודה ושבעים שנה היו בגלות׃

על הבתרים: ויטב׳ לשון נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו רמז שיבאו לותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: והנה ...מז לצרות וחושך של גליות: כי גר יהיה זרעך׳ משנולד יצחק עד ... ממצרים ארבע מאות שנה כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד ...

על הפגרים׳ על הגופות: וישב׳ בדגמות השי"ן תחת הה"ן המבולע כמו ינרשם ויפלא מהפגרים וכן ישב רוחו או השיב הפגרים להבריח העוף: ויהי השמש לבא׳ זה לכנו לאות כי ניקח לו את כל אלה ביום אחר שהקין ממחזה הנבואה: כי גר יהיה זרעך׳ נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה כשעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כי טעמו כאזרח רענן׳ וטעם גר כמו הנרגיל שנכרת מן השעיף ויש חסרי לב שזה הטעם רחוק ...

דן ג" לשון משפט וסי׳ דן אנכי׳ אין דן דיניך למזור׳ דן דין עני ואביון: יצאו י"ד וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ואתה ועתה י"ח בטעם תברי׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: ודור ב׳ דסמי׳ וסי׳ ודור רביעי ישובו׳ דור הולך ודור בא: ישובו ל׳ מל׳ בתו׳ וכל נבי׳ וכתובי׳ דכו׳ במ"ז חס׳ וסי׳ והיה במות השופ׳׳ והע׳ ישבו אחריו אך לפשט׳ ישבו המדה ...

עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃

ס א וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃

עַל־פַּלְגַיָּא וְאַפְרַח יָתְהוֹן אַבְרָם׃ וַהֲוָת שִׁמְשָׁא לְמֵעַל וְשִׁנְתָא נְפַלַת עַל־אַבְרָם וְהָא אֵימְתָא קְבַל סַגִּי נְפַלַת עֲלוֹהִי׃ וַאֲמַר לְאַבְרָם מִדַּע תִּדַּע אֲרֵי־דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְּלָא דִילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוֹן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין׃ וְאַף יָת־עַמָּא דְּיִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא וּבָתַר־כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי׃ וְאַתְּ תִּתְכְּנֵשׁ לְוָת־אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא׃ וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי לָא־שְׁלִים חוֹבָא דֶּאֱמוֹרָאָה עַד־כְּעַן׃ וַהֲוָה שִׁמְשָׁא עָלַת וְקַבְלָה הֲוָה וְהָא תַנּוּר דִּתְנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁא דִּי עֲבַרָא בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין׃ בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם־אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהָבִית יָת־אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד־נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא דִּפְרָת׃ יָת־שַׁלְמָאֵי וְיָת־קְנִזָּאֵי וְיָת קַדְמוֹנָאֵי׃ וְיָת־חִתָּאֵי וְיָת־פְּרִיזָאֵי וְיָת־גִּבָּרָאֵי׃ וְיָת־אֱמוֹרָאֵי וְיָת־כְּנַעֲנָאֵי וְיָת־גִּרְגָּשָׁאֵי וְיָת־יְבוּסָאֵי׃

וְשָׂרַי אִתַּת אַבְרָם לָא יְלִדַת לֵיהּ וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ הָגָר׃ וַאֲמֶרֶת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא־כְעַן מַנְעַנִי יְיָ מִלְּמֵילַד עוּל־כְּעַן לְוָת־אַמְתִי מָאִים אִתְבְּנֵי מִנַּהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם לְמֵימַר שָׂרָי׃

ודברת

זאתה לא תשוב׳ כי ישבו ב׳ בכל לבם דירמי׳ אחר ישבו בני ישרא׳ ובקשו׳ ישבו ישבי בצלו׳ ישבו יבשו רגע: מנהר ב׳ וסי׳ מנהר מצרי׳ ונסע מנהר ההוא: ואת האמרי ד׳ וסי׳ ואת היבוסי ואת האמרי דבראשי׳ ואת האמרי ואת הכנעני׳ וחברו דד"ה׳ ויגרש יי׳ כל העם׳: הקדמוני ג׳ חסרי׳ וסי׳ את הקני ואת הקנזי׳ כאשר יאמ׳ משל הקדמני פניו אל הי׳ הקדמני: ולה ד׳ ג׳ קמצי׳ וחד פת׳ וסי׳ ולה שפחה מצרי׳ ולה אמ׳ עלו לשלו׳ ולה שתי פיות דאהוד׳ ולה גפי׳ ארבע פתח: וישמ׳ אבר׳ לקול שמיע׳ לקול י"ז וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳:

...ובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו ...לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה יעקב גלה למצרי׳ כא׳ וחשוב ...ה פלן וחברון וכלב בן חברון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון ... להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד ...אתה שנ׳ בסאסאה בשלחה תריבנה: ויהי השמש באה׳ כמו ויהי ...שקיהם ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה׳ ...גלטה היה׳ חשך היום: והנה תנור עשן וגו׳ רמז לו שיפלו המלכיות ...

ארץ רפאים תחשב ואל תתמה בעבור שכתו׳ הכנעני והיבוסי אחריו דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ונשתי עשר בנים היו לכנען ואח׳ שהזכיר השמה יאמר הכנעני על הנשארים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר בכלל וכן יהודה וישראל רבים אף על פי שיהודה מישראל הוא: אולי אבנה׳ מגזרת בן ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בניין והאב כמו היסוד וכן חסר ה"א וכן כל חיתאר או פעל עבר: וישמע אברם׳ אמר לה כן: מקץ

...באה׳ טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באלף היה מבואר כשהיא שוקעת ואי אפשר כן שהרי כבר כת׳ ויהי השמש לבא והעברת ...אחר מכאן היתה כמנ׳ שסבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסוד׳ שתי אותיו׳ כשהטע׳ למעלה לשון שעבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה קמה שומתי ...במתך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה שנעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן בת קמה באמה ובבקר היא שבה: לזרעך נתתי׳ אמירתו של הקב"ה ...עשויה: הנהר הגדול׳ לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קראהו גדול אף על פי שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמ׳ והנהר הרביעי הוא ...הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחור ויסתמו ולך: את הקיני׳ עשר אומו׳ יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוי׳ והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי ...ידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלח ידם ובני עמון משמעתם: ואת הרפאים׳ ארץ עוג שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים: שפחה ...בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: אולי אבנה ממנה׳ לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס: אבנה ממנה׳ בזכות שאכניס צרתי לביתי: לקול שרי׳ לרוח הקדש שבה: ונתקח

ותקח שרי׳ לקחתה בדברי׳ אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה: מקץ עשר שנים׳ מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת:
לשבת אברם׳ מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל: ויבא אל הגר ותהר׳ מביאה ראשונה:
ותקל גברתה בעיניה׳ אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה:
חמסי עליך׳ חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב״ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך׳

לשבת ב׳ ואינך באורי׳ וסי׳ לשבת אברם׳ לשבת ער: גברתה ד׳ וסי׳ ותקל גברתה בעיניה׳ ותאמר אל גברתה אחלי אדני׳ כעיני שפחה אל יד גברתה׳ וחד כשפחה כגברתה: חמסי ב׳ וסי׳ ותאמר שרי אל אברם חמסי׳ חמסי ושארי: אנכי נתתי ג׳ וסי׳ אנכי נתתי שפחתי׳ ועתה אנכי נתתי את כל הארצו׳ הא״ה׳

ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ותתן אתה לאברם אישה לו לאשה: ויבא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גברתה בעיניה: ה ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה ישפט יהוה ביני וביניך: ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך ותענה שרי ותברח מפניה: וימצאה מלאך יהוה על עין המים במדבר על העין בדרך שור: ויאמר הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת: ויאמר לה מלאך יהוה שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה: י ויאמר לה מלאך יהוה הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב: ויאמר לה מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע יהוה אל עניך: והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו ישכן: ותקרא שם יהוה הדבר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי: על כן קרא לבאר באר לחי ראי הנה בין קדש ובין ברד: טו ותלד הגר לאברם בן ויקרא אברם שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל: ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם: ס

א ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא יהוה אל אברם ויאמר אליו

ל׳ | ל׳ | ל׳ ר״ל | ב׳ ופסוק׳ | ל׳ | ל׳ מל׳ כתו׳ | בעיניך ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ | ל׳ | ב׳ קמץ לחסות | ל׳ | ב׳ כתו׳ | ג׳ וחס׳ ל׳ | ג׳ דגש | ב׳ חטף קמץ | ג׳ וחס׳ כלו׳ | ל׳ | ל׳ | ל׳

ודברת שרי אתת אברם ית הגר מצריתא אמתה מסוף עסר שנין למתב אברם בארעא דכנען ויהבת יתה לאברם בעלה ליה לאנתו: ועל לות הגר ועדיאת וחזת ארי עדיאת וקלת רבונתה בעינהא: ואמרת שרי לאברם דין לי עלך אנא יהבית אמתי לך וחזת ארי עדיאת וקלית בעינהא ידין יי ביני ובינך: ואמר אברם לשרי הא אמתיך בידך עבידי לה כדתקין בעיניכי ועניתה שרי וערקת מן קדמהא: ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא באורחא דחגרא: ואמר הגר אמתא דשרי מנן את אתיא ולאן את אזלא ואמרת מן קדם שרי רבונתי אנא ערקת: ואמר לה מלאכא דיי תובי לות רבונתיך ואשתעבדי תחות ידהא: ואמר לה מלאכא דיי אסגאה אסגי ית בניכי ולא יתמנון מסגי: ואמר לה מלאכא דיי הא את מעדיא ותלדין בר ותקרין שמיה ישמעאל ארי קביל יי צלותיך: והוא יהא מרוד באנשא הוא יהא צריך לכולא ואף כל בני אנשא יהון צריכין ליה ועל אפי כל אחוהי ישרי: וצליאת בשמא דיי דאתמלל עמה אמרת את הוא אלהא חזי כולא ארי אמרת אף אנא שריתי חזיא בתר דאתגלי לי: על כן קרא לבירא בירא דמלאך קימא אתחזי עלה הא בין רקם ובין חגרא: וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום בריה דילידת הגר ישמעאל: ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילדת הגר ית ישמעאל לאברם: והוה אברם בר תשעין ותשע שנין ואתגלי יי לאברם ואמר ליה

אבן עזרא

מקץ עשר שנים׳ העתיקו קדמונינו ז״ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא: ותקל׳ הנה הנעלם אשר בין האות המשר׳ ואות השרש תחת הדגש הנתון להתבלע אות הכפל והוא מבנין נפעל: וימצאה׳ מלה זרה כי המשפט כמו וימצאה: אי מזה׳ כמו איה וכן אי הבל׳ וטעם מזה מקום כאילו אמר אי מזה מקום באת: בורחת׳ כפתח הרי״ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו וכן בורחת כל העיר והיא כפורחת ברחת ובמורה וכן יודעת איש בעבור אותיות הגרון שהם אהחע וכן משפט הלשון אין זר אתנו: הנך׳ לנקבה כי הן מלת עניין כמו עם ומשקלו עמך: ישמעא׳ בהעלם האלף להקל על הלשון: פרא אדם׳ חפשי בין האדם כטעם מי שלח פרא חפשי והטעם שלא ימשול בו זר ממשפחתו ויש אומ׳ פרא ואדם כמו שמם ירא עמד זבולה׳ ובעבור שהוא פרא ידו בכל ובעבור שהוא אדם ויד כל בו והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא שיכנח הכל בכחו ואחר כן ויד כל בו וכן מפורש בדניא כי הוא החיה הרביעית: על פני כל אחיו׳ שהם בני קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתור׳ ובספ׳ שופטים: אל ראי׳ על משקל ראה עני כטעם אל מראה: הגם הלום׳ כמו עתה והנכון שהוא כמו פה וכן הבא עוד הלום איש והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעניי כי הוא ראי תמיד: ובאר לחי׳ לאשר יהיה חי לשנ׳ האחרת כטעם כה לחי כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלי׳ אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם: אל

בעל הטורים

לשבת ב׳ במסורת׳ מקץ עשר שני׳ לשבת אברם בארץ כנען׳ ואשר נשא לשבת ער׳ מי שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה דקיינו לשבת ער ישא אחרת׳ ואין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען פירוש כשישב בארץ ב כנען׳ הרתה ב׳ בעמים בפרש׳ מקאן דמן לפרש׳ ששכבים בה עין הרע והפילה וחזרה ונתעברה׳ אתכי שנים במסורת חמסי עליך׳ חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון׳ מקים פרה לבנין באתר ב בפרה כי שרי עקרה וכיון עקרה׳ ומה שרי הכניסה צרה׳ אף ישראל האומות כן כריכן׳ על עין המים ב׳ במסורת׳ וימצאה מלאך יי׳ על עין המים׳ הבה אלכי ככב על עין המים׳ שטוב הוא להתפלל על המים כדכתיב מקול מחצצים בין משאבי׳ שם יתנו צדקות יי׳׳ ובן התפלה נמשלה למים דכתיב שפכי כמים לבך׳ בורחת שני׳ במסורת הבא והיא מקול פרס ודומי קשת בורח׳ כל העיר מפני שפרה הבריחה את ישמעאל׳ לפיכך בדיו ישראל מפניו כי רומי קשת היה ישמעאל כדכתי׳ ויה רובה קשת: וקראת ל׳ במסורת׳ וקראת שמו ישמעאל׳ וקראת אתכם הרעה׳ וקראת שמו עמנו אל׳ וקראת ישועה חומותיך׳ שעל ידי קריאת ישמעאל קריאת הרעה לבא על ידי קריאת עמנו אל קריאת ישועה׳

כפקדת עמך׳ ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק: אנכי נתתי שפחתי וגו׳ ביני ובינך׳ כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך שהכניסה עין הרע בעיבור׳ של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה ג והלא כבר הרת׳ והוא מבשר לה שתהר׳ לא ילמד שהפילה הריון הראשון: ותענה שרי׳ היתה משעבדת בה בקושי: אי מזה באת׳ מהיכן באת יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברי׳ ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה אני באה: ויאמר לה מלאך וגו׳ על כל אמיר׳ הי׳ שלוח להמלאך אחר מלאך לכך נאמ׳ מלאך בכל אמירה ואמירה: הנך הרה׳ כשתשובי תהרי כמו הנך הרה לאשת מנוח: וילדת בן׳ כמו ויולדת ודומה לו יושבת ב בלבנו׳ מקוננ׳ בארזים: וקראת שמו׳ צווי הוא כמו שאומ׳ לזכר וקראת את שמו יצחק: פרא אדם׳ אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב ב במדבר ויהי רובה קשת: ידו בכל׳ לסטי׳: ויד כל בו הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכון׳ שיהא זרעו גדול: אתה אל ראי׳ נקוד חטף קמץ מפני שהו׳ שם דבר אוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין: כי אמרה הגם הלם׳ לשון תימה וכי סבור׳ הייתי שאף הלום במדברו׳ ראיתי שלוחו של מקו׳ אחרי רואי אותם ב בביתו של אברה׳ ששם הייתי רגילה לראות מלאכי׳ ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את ה המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו

וביניך נקוד על י׳ בתרא

ברחת אל׳ מן חד חד חד פתח וחד וחד קמץ והוא חד מן י״א פתחין דסו׳ פסו׳ דבראשית

שם כל׳ שם קמץ כמו פתח וסי׳ לברם אברהם נטר קרית דבריה בוכרא:

יז

והיא לא ידעה: וביניך נקוד על י׳ בתר׳ חד מן י׳ נקודות בתורה וד׳ בנביאי׳ וא׳ בכתובי׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: על העין ב״ וסי׳ וימצאה מלאך יי׳׳ ויהי כראת את הנזם: באת ב׳ בקמץ וסי׳ אי מזה בארת׳ אשר באת לחסו׳: ברחת חד פתח וחד קמץ וסי׳ אנכי ברחרת׳ ברחת כל העיר׳ בתר׳ קמץ: ויאמר לה מלאך יי ג׳ דסמיכי וסי׳ שובי אל גברתך׳ הנך הרה׳ הרבה ארבה: וילדת ג׳ וסי׳ ויאמר לה מלאך יי׳׳ כי הנך הרה וילדת בן ומורה׳ ויאמר לי הנך הרה וילדת בן: וקראת ד׳ ורפין וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: והוא ל״ רפ׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: פרא ו׳ וסי׳ והוא יהיה פרא אדם׳ פרא למוד מדבר׳ פרא בודד לו׳ מי שלח פרא חפשי׳ הינהק פרא׳ ועיר פרא: בכל ז׳ דגשים וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: הלם יב׳ חסרים וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ראי ו׳ בחולם וסי׳ הגם הלם׳ על כן קרא לבאר׳ ויצחק בא מבא׳ וישב יצחק עם באר לחי׳ והוא אדמוני וטוב ראי׳ לא תשורני עין ראי׳ וחד אל ראי בחטף קמץ: ויקרא אברם שם כל שם קמ׳ במ״ו פתחי׳ וסי׳ ויקרא אברם שם בנו׳ ויקרא אברהם שם בנו׳ על שם שמר אדני ההר שמרן׳ וגם שם עיר המנה׳ מה שמו ומה שם בנו׳ ויהי שם בנו הבכור יואל:

ראתה ארבע׳ זה אחר זה ולא חרדה: באר לחי ראי׳ כתרגומו דמלאך קיימא איתחזי עלה: ויקרא אברם שם וגו׳ אע״פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמ׳ וק׳ את שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: ואברם בן שמנים וגו׳ לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י״ג שנה כשנימול ולא עכב: אני

אני אל שדי · אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו די שלו לפי הענין : התהלך לפני · כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי : והיה תמים · אף זה ציווי אחר כלומר היה שלם בכל נסיונותי · ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני · דבר אחר והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה שאוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותך רמ"ח כמנין איבריך : ואתנה בריתי · ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו : ויפול אברם על פניו · ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקד' נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים ב בברייתא דרבי אליעזר מצאתי כן : כי אב המון גוים · לשון נוטריקון של שמו ור"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו לא זזה מ ממקומה שאף יוד של שרי נתרעמה על ה השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקר' משה להושע בן נון יהושע : ונתתיך לגוים · ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא הי' מבשרו עליו : והקימותי את בריתי · ומה היא הברית להיות לך ל לאלהים לאחוזת עולם ושם אהיה לכם לאלהי' אבל הדר בחוצ' לארץ כמו שאין אלוה : ואתה · וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך · ואת' הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו' : ביני וביניכם · אותם של עכשיו : ובין זרעך · העתידין להולד אחריך : המול · כמו להמול כמו שאתה אומ' עשות כמו לעשו' : ונמלתם · כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נו"ן של נושך ונו"ן של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל : יליד בית · שילדתו השפחה בבית : מקנת כסף · שקנאו משנולד : המול ימול יליד ביתך · כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לשמנה ימים כמו שמפורש במסכ' שבת : וערל זכר · כאן למד שהמילה ב באותו מקום שהוא מבדיל בי' זכר לנקב' : אשר לא ימול · משיגיע לכלל עונשין ונכרתה אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה : ונכרתה הנפש · הולך ערירי ומת קודם זמנו : לא תקרא את שמה שרי · דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם שתהא שרה על כל : וברכתי אותה · ומה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה : וברכתיה · בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה יצחק שהיו מרננין עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרי' בנינו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כלם הוא שנ' היניקה בנים שרה בראשית רבה רמזו במקצת :

ואתנה כל אורי' ונביאי' ואתנה בשבא במ"א ואתנה קמ' · ואתנה את הלוים · וכל כתו' דכו' ואתנה קמ' במ"א ואתנה בשבא · שאל ממני ואתנה גוים : אותך ז' מלאים בתו' בלשן זכר וסי' כו' במסר' רבת' : ולא יקרא ב' דס וסי' את שמך אברם · ולא יקרא למקום הזה ; יצאו ד' וסי' ומלכי' ממך יצאו · ומלכים

אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים׃ וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃ אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃ וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ׃ וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ׃ וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם׃ זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃ הִמּוֹל יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם׃ וְעָרֵל זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר׃ ס וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ׃ וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃

אֲנָא אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי שְׁלִים׃ וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא׃ וּנְפַל אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ לְמֵימָר׃ אֲנָא הָא גְזַר קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סְגֵי עַמְמִין׃ וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד יָת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרֵי לְאַב סְגֵי עַמְמִין יְהַבְתָּךְ׃ וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִנָּךְ לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן׃ וְאֲקִים יָת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ׃ וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יָת כָּל אַרְעָא דִּכְנַעַן לְאַחְסָנַת עָלַם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַתְּ יָת קְיָמִי תִּטַּר אַתְּ וּבְנָךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן׃ דֵּין קְיָמִי דְּתִטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃ וְתִגְזְרוּן יָת בִּסְרָא דְעָרְלַתְכוֹן וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן׃ וּבַר תְּמַנְיָא יוֹמִין יִגְּזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן יְלִיד בֵּיתָא וּזְבִין כַּסְפָּא מִכֹּל בַּר עַמְמִין דְּלָא מִבְּנָךְ הוּא׃ מִגְזַר יִגְּזַר יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וּתְהֵי קְיָמִי בִּבְסַרְכוֹן לִקְיָם עָלַם׃ וְעָרְלַאי דְּכוּרָא דְּלָא יִגְּזַר יָת בִּסְרָא דְעָרְלְתֵיהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ יָת קְיָמִי אַשְׁנִי׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא תִקְרֵי יָת שְׁמַהּ שָׂרָי אֲרֵי שָׂרָה שְׁמַהּ׃ וַאֲבָרֵךְ יָתַהּ וְאַף אֶתֵּן מִנַּהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִנַּהּ וּתְהֵי לִכְנִשִׁין מַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנַּהּ יְהוֹן׃

מחלציך' מהרסיך ומהרביך' והנשיא בתוכם' וחד מבית שכם ויצאו : ויאמר אלהים כ"ה וסי' כו' במס' רבת' : ואתה ו' פסו' ואתה אתה וסי' ואתה את בריתי תשמור' ואתה תשמע השמים' ואתה פשחור' ואתה בן אדם אל תירא' ואתה קח לך חטין' ואתה תשמע מן השמים' דד"ה : הפר ב' באו' פתח חד בס"פ וחד באתנחתא וסי' את בריתי הפר' כי דבר יי' בזה : אשתך ז' וסי' ויקרא פרעה לאברם' למה אמרת אחתי' שרי אשתך לא תקרא' אבל שרה אשתך' ויקרא אבימלך ליצחק' וכמו השחר עלה' אשתך בעיר תזנה' וחד אשתך כגפן פוריה :

אבן עזרא

אל שדי · שם התאר וטעמו תקיף וכן כקול שדי והיה שדי בצריך כי טעמו כטעם ושית על עפר בצר ושדי על משקל לבי דוי ורבים פירשוהו מגזר' שודד שהוא מנצח ומתגבר וטעם להזכיר השם הזה בפרש' הזאת לירא אברהם וימול והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כ כנגדו וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על שה שני השמות והמבין סוד השם יאמין : והיה תמים · שלא תשאל למה המילה : אברה' · עם תוספ' הה"א אביר המון גוים ולא בא השם לחסר משמו אות כי אם להוסיף : ושרה · שם תאר כלל לא כשרי ובדרך השם אשר לו נתכנו עלילות שהקדים וצוה א אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש · ומלת המול לכם כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלים השניי' הנראי' כמו וימל את בשר ערלתם ו ומשקלו להכון : ונמלתם · כמו ושמרתם והנו"ן שרש וכן לא ידון רוחי עם נדנה : ימול לכם · מבנין נפעל וכן המול ימול ומה טעם לאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית וכן הפירוש וכן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף ואתה אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים : וערל זכר אשר לא ימול · פי' ימול יפעול כמו כי ידור נדר והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכ' וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ע ערלתו יש עליו כרת כי מצו' הנער הקטן על האב ואם אביו לא מלהו ימול עצמו בהיותו ברשותו וכרת בידי שמים והטועי' יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא ואין פיר' הנפש כרצונם כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש וכן נפש כי תחטא וי"א כי כרת המת קוד' נ"ב שנה וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בני' כאילו הוא חי ושמו לא נכרת : וגם נתתי · כמו נתתי כסף השדה והנה שניהם על לשון עבר ב במקום עתיד : הלבן

בעל הטורים

שני פעמי' אב המון בפרשה והוא עולה בחשבון יצחק · וכן ארבה בגימטריא יצחק · הפר שנים במסורת הכא את בריתי · ואידך ואת מצותו הפר שדורש אותו במדרש על המושך ערלתו · כמו הפר דהכא בברית מילה · אף מצותו הפר בברית מילה · ואת בריתי אקים את יצחק ·

ויפול

ספר בראשית יח רשי

ויפול אברהם על פניו ויצחק, זה תרגם אונקלוס לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך ללמדך שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב״ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן, יש תמיהות שהן קיימות כמו הכלה כנגליתי הרואה אתה אף זו היא קיימא וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב״ה עושה לי ואם שרה הבת תשעים שנה היתה כדאי לילד ואף על פי שהדורות הראשונים היו מולידין בני חמש מאות שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני שלשים ובני ע׳: לו ישמעאל יחיה, הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך, יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלא קדימי: אבל, לשון אמתת דברי וכן אבל אשמי׳ אנחנו אבל בן אין לה: וקראת שמו יצחק, על שם הצחוק ועל שם הי׳ נסיונות וצ׳ שנה של שרה וח׳ ימים שנימול וק׳ שנה של אברהם: ואת בריתי, ברית המילה תהא מסורה לזרעו: שנים עשר נשיאים, כעננים יכלו כמו נשיאים ורוח: מעל אברהם, לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום: בעצם היום, בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיי׳ מצותו של מקו׳: וימל, לשון ויפעל: בהמולו, בהפעלו כמו בהבראם: בהמולו את בשר ערלתו, אברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמ׳ בו את בבראשית רבה: בעצם היום הזה, שמלאו לאברהם צ״ט שנה ולישמעאל י״ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

וירא אליו, לבקר את החולה אמ׳ רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב״ה ושאל בו: באלוני ממרא, הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו: יושב, ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב״ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעד׳ הדיינים והן יושבים: פתח האהל, לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו: כחם היום, הוציא הקב״ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים: והנה

ויצחק חד מן ז׳ב׳ פת׳ באתנח׳ דספרא׳ · — בית ל׳ קמ׳ בליש׳ וכל אתנחתא׳ וכמ׳ דכו׳ — יח — וישא ה׳ חסרי׳ את

ויאמר בלבו אמירה בלבו ז׳ וסי׳ ויאמר יי אל לבו׳ אברהם׳ עשו׳ ירבעם׳ נבל׳ המן׳ אמר בלבו בל אמוט׳ ויאמר דוד אל לבו׳ אמר בלבו שכח אל׳ אמר בלבו לא תדרוש: הלבן ז׳ בליש׳ בניגון ופתחין וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: לו כ״ב וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וסי׳ בלשון ארמי׳ ישמעאל׳ מיתא׳ לבן׳

ויפל אברהם על־פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה־שנה יולד ואם־שרה הבת־תשעים שנה תלד: ויאמר אברהם אל־האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך: ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את־שמו יצחק והקמתי את־בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו: ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים־עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול: ואת־בריתי אקים את־יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת: ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם: ויקח אברהם את־ישמעאל בנו ואת כל־ילידי ביתו ואת כל־מקנת כספו כל־זכר באנשי בית אברהם וימל את־בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים: ואברהם בן־תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו: וישמעאל בנו בן־שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו: בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו: וכל־אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בן־נכר נמלו אתו:

קכ״ו׳ נמל״ו׳ סימן מכנ״דיב׳ סימן

ונפל אברהם על־אפוהי וחדי ואמר בלביה הלבר מאה־שנין יהי ולד ואם־שרה הברת־תשעין שנין תליד: ואמר אברהם קדם־יי לוי ישמעאל יתקים קדמך: ואמר יי בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי ית־שמיה יצחק ואקים ית־קימי עמיה לקים עלם לבנוהי בתרוהי: ועל־ישמעאל קבלית צלותך הא ברכית יתיה ואפיש יתיה ואסגי יתיה לחדא לחדא תרי־עסר רברבין יוליד ואתניניה לעם סגי: וית־קימי אקים עם־יצחק די תליד לך שרה לזמנא הדין בשתא אוחרנתא: ושיצי למללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוהי דאברהם: ודבר אברהם ית־ישמעאל בריה וית כל־ילידי ביתיה וית כל־זביני כספיה כל־דכורא באנשי בית אברהם וגזר ית־בסרא דערלתהון בכרן יומא הדין כמא די־מלל עמיה יי: ואברהם בר־תשעין ותשע שנין כד־גזר בסרא דערלתיה: וישמעאל בריה בר־תלת עסרי שנין כד־גזר ית־בסרא דערלתיה: בכרן יומא הדין גזר אברהם וישמעאל בריה: וכל־אנשי ביתיה ילידי ביתא וזביני כספא מן בני־עממיא גזרו עמיה:

אבן עזרא

הלבן מאת שנה יולד, תימה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה והבן מהדם יבנה ויכונן וכאשר תסתכל ותראה כי דבר שרה כפלא מדבר אברהם כי הנה מצאנו אבות שכל אחד הוליד בן והוא גדול יותר מתשעי׳ שנה וחיי הדור׳ בימי אבר׳ ארוכים מחיי דור ודור וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנ׳ כספו: בעצם היום הזה, ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מ מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו ברצונם הטעם שלא ה הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאות רצון השם: נמולו אתו, מבנין נפעל מן נמל וכן ונשלח ספרים:

פרשת וירא אליו

הנה קצת אמרו כי השם ב׳ אנשים הוא אחד והוא ב׳ ולא יתפרדו, והנה שכתו ויבאו שני המלאכים סדומה ו והמפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ב׳ מלאכי׳ האחד בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי׳ ויאכלו כי כאכל הלחם כטעם אשר תאכל האש׳ ופי׳

בעל הטורים

אקים נוטריקו׳ אשר קדם יעיד מבטן: השלמת פרשת לך לך

וירא אליו

סמך נימולו אתו לוירא, מלמד שנגלה לו בשביל המילה לבקרו׳ (כל המילה) לא נמולו אתו ופסיק ליה והוא יושב פתח האהל כחם היום׳ וזה הוא שאמרו חז״ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח לאדם שנימול ליכנס שם חוץ ממי שבא על הנכרית שנמשכה ערלתו ואינו מכירו׳ וירא אליו ה׳ סופי׳ תיבות אוה׳ מלמד שאוה לשכון באהלו של אברהם׳ וירא אלי׳ בגימטרי׳ זה בכבוד מילה נגלה אליו׳ וירא אליו ה׳ באלני בגימ׳ לבקר בחולה׳ יושב פתח האהל בגימ׳ להכני׳ את האורחי׳ כחם לארבעה במקרא׳ פתח האהל כחם היום׳ כחם השמש׳ כחם צח עלי אור׳ ויבאו אל בית איש כחם היום׳ שאברהם היה יושב פתח האהל ואינו מניח לאדם שנימול ליכנס כחם היום׳ אלא כחום גן עדן׳ כדכתיב וזרח לכם יראי שמי [?] לאור עולם׳ ... כחום השמש ... כחום היו׳ בגימטרי׳ זהו בגיהנם׳ ובגימטרי׳ לה מילה

פרשה

וירא אליו יהוה באלני ממרא והוא ישב פתח־האהל כחם היום: וישא עיניו וירא

פרשה

ואתגלי ליה יי במישרי ממרא והוא יתיב בתרע־משכנא כמיחם יומא: וזקף עינוהי וחזא

שמשא׳ יסופון בארעא ובמדברא׳ בלעם׳ חכימא יהושע׳ קטליה אתתיה׳ בזוניה׳ אתקיל אבשלום׳ בזכותיה׳ לא שלטא ביה׳ היתא בישתא׳ גברא׳ דשמע׳ לא מתעכסא׳ נפשיה׳ ומנהון ג׳ ולו וסי׳ ולו נוענו בגוע׳ ויאמר יהושע אהה יי׳ אלהים׳ ויאמר האיש אל יואב: יהודה ית יתידאן וסי׳ כו׳ במסרא רבתא: והפריתי ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ והפרתי אתך במאד מאד׳ ולישמעאל שמעתיך׳ ופניתי אליכם׳ קדמאה חסר: במאד מאד ו׳ וסי׳ וארבה אתך במאד׳ והפרתי אתך במאד׳ ולישמעאל שמעתיך׳ ובני ישראל פרו׳ עון בית ישראל ויהודה גדול׳ ותיפי במאד: נשיאם כל אוריי׳ נשיאם כתיב במ״ד נשיאם וסי׳ ולישמעאל שמעתיך׳ שנים עשר נשיאם לאמתם׳ ויקריבו הנשיאם׳ תני׳ דפסוק׳ ותעמדנה לפני משה׳ וחד חסר דחסר והנשאם הביאו׳ וחד מלא דמלא ונועדו אליך הנשיאים׳ וכל נביאי׳ וכתובי׳ נשיאם כתיב במ״ד נשאם וסי׳ ועשרה נשאם עמו׳ ויעל נשאם מקצה׳ ויעלה נשאים׳ מעלה נשאים: ויעל אלהים עליית אלהים ג׳ וסי׳ מעל אברהם׳ ויעל מעליו אלהים׳ עלה אלהים בתרועה: בשר ערלתו ב׳ חס׳ את וסי׳ ואברהם בן תשעים׳ וביום השמיני ימול: בית ד׳ קמצים בליש׳ וסי׳ יליד בית ומקנת׳ אנשי בית ויליד בית׳ ויעש לבית חלוני׳ ליסד את הבית: כחם ד׳ וחס׳ וסי׳ כחם היום׳ ויבאו כחם היום ל׳ בית איש בשת׳ והיה לכם תשועה כחם השמש׳ כחם צח עלי אור׳ וחד כחם קציר ב׳ בפסוק: וישא עיניו ה׳ חסרי׳ את וסי׳ וישא עיניו וירא׳ והנה גמלי׳ באי׳ וירא את בנימן׳ וירא את עשו׳ והנה איש עומד לנגדו׳ וישארא את עיניו: וירא ג׳ אברהם ב׳ בו׳ לוט:

והנה שלשה אנשים׳ אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאת את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחיות תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו׳ ובבשורה כאמר ויאמר שוב אשוב ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו׳ לפניו אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא׳ מהו וירא וירא שני פעמים הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואף על פי שיודעים היו שיצא לקראת׳ עמדו במקומ׳ לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם׳ בבבא מציעא כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: ויאמר אדני אם נא׳ לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו א חבריו עמו ובלשון זה הוא חול׳ דבר אחר קודש הוא והיה אומר להקב״ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואף על פי שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר. כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח ואי אפשר לומר אלא אם כן קודם גזירת כ׳ שנה ושתי הלשונות בב״ר: יוקח נא׳ על ידי שליח והקב״ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם׳ כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע״ז לביתו אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ׳ תחת האילן: וסעדו לבכם׳ בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא בתורה וסעדו לבכם בנביאים סעד לבך פת לחם בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים: אחר תעבורו׳ אחר כן תלכו: כי על כן עברתם׳ כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי׳ כי על כן כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא כי על כן ראיתי פניך כי על כן לא נתתיה כי על כן ידעת חנותינו: קמח סלת׳ סולת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדירה לשאוב את הזוהמא: בן בקר רך וטוב׳ שלשה פרים היו כדי להאכילן ג׳ לשונות בחרדל: אל הנער׳ זה ישמעאל לחנכו במצות: ויקח חמאה וגו׳ ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשי׳ אותו היום ונטמאת העיסה: חמאה׳ שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה אשר תיקן קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמיהו: ויאכלו׳ נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג: ויאמרו אליו׳ נקוד על אי״ו ותני׳ רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן נקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש׳ בבבא מציעא אומרי׳ יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה אמר ר׳ יוסף בר׳ חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל׳ צנועה היא: כעת חיה׳ כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינ׳ כעת אלא כעת חיה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב׳ לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמ׳ לו כמו ויאמר לה מלאך יי׳ הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמ׳ לו כן בר״: והוא אחריו׳ הפתח היה אחר המלאך: חדל להיות׳ פסק ממנה דרך נשים נדות: בקרבה׳ מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרביים הללו טוענין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב תמוהא: עדנה׳ צחצוח בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר׳ דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות׳

ופירוש כי על כן עברתם כדברי קדמונינו ז״ל הואיל ועברתם כמו כי על כן באו׳ כן תעשה׳ דרך מוסר שפת לחם די: לושי׳ כמו ותלש: כעת חיה׳ כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי: והוא אחריו׳ זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה ויש אומרי׳ פתח האהל שלה היה אחרי אהל אברהם: באים בימים׳ הגיעו לימים רבים: היתה לי׳ כמו תהיה לי: עדנה׳ כמו עדון ועגוג וכן ויתעדנו והטעם אחרי שבליתי וזקנתי איך תתחדש לי עדון ועגוג הנוער ועוד כי אדוני זקן׳ וטעם בקרבה בנפשה והשם גלה סודה למלאך: ואני זקנתי׳ פירושו אחרי בלותי והמלאך אמר אמת ומ״ם אמנם כוסף כמ״ם שלשם ומפרשים אחרים אמרו כי אלו ב׳ אנשים נביאים היו ואם טען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום ואל תתמה על מלת כי משחיתים אנחנו כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים והשם עשאם ושמכם אליהם בעבור שנעשו על ידם׳ והנה יהיה פי׳ ויאכלו כמשמעו׳ ופי׳ ויאמר אדני אם נא מצאתי חן איננו קדש רק הוא כמו רבותי על כן פתוח הנו״ן ולא נקמץ כ כמשפטו ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם׳ וטעם בעיניך שדבר בתחלה עם ה הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ונמצאנו שנקרא הנביא מלאך בתני ויש אומרים כי אברהם בקש רשות מהשכינה ויש אומרי׳ שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא וישא וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך ואחר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם גם זעקת סדום ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני יי׳ ועל כל פנים וי״י אמר עם אברהם ידבר או עם המלאכים שיאמרו לו רק ויאמר יי׳ זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמ׳ האף תספה׳ ונכנס פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום׳ וכן אמור לנער ויעבר לפנינו ויעבור ואתה עמוד כיום ואין לנו צורך לתקון סופרים והעד שאמר באחרונה אל המקום אשר עמד שם את פני יי׳ והנכון בעיני תמצאנו רמוז בפרשת ואלה שמות׳ ומלת

יקח ג׳ ב׳ קמ׳ וא׳ פתח וסי׳ יקח נא מעט מים׳ ברזל מעפר יקח׳ גם שבי גבור׳ קדמ׳ פתח׳ אנ״ך: ורחצו ג׳ ב׳ פת׳ וחד קמ׳ וסי׳ יקח נא מעט׳ סורו נא אל בית עבדכ׳ רחצו הזכו׳ בתר קמ׳: לבכם ג׳ וסי׳ ואקחה פת׳ וראיתם ושש׳ שיתו לבכם לחילה׳ אנ״ך: וטוב ה׳ קמ׳ וסי׳ והנער שמואל׳ ולו היה בן ושמו שאול׳ ואל

וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃ וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃ וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃ וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר

וְהָא תְּלָתָא גֻבְרִין קָיְמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל אַרְעָא׃ וַאֲמַר יְיָ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ לָא כְעַן תִּעְבַּר מֵעַל עַבְדָּךְ׃ יִסְּבוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא׃ וְאֶסַּב פִּתָּא דְלַחְמָא וּסְעוּדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תִּעְבְּרוּן אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן וַאֲמַרוּ כֵּן תַּעְבֵּיד כְּמָא דְמַלֶּלְתָּא׃ וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוָת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלָת סְאִין קִמְחָא דְסוּלְתָּא לוּשִׁי וַעֲבִידִי גְרִיצָן׃ וּלְוָת תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם וּנְסִיב בַּר תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטָב וִיהַב לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ׃ וּנְסִיב שְׁמַן וַחֲלַב וּבַר תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ עִלָּוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכַלוּ׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְמַשְׁכְּנָא׃ וַאֲמַר מֵיתָב אֵתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שְׁמַעַת בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי׃ וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סִיבוּ עָלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח כִּנְשַׁיָּא׃ וְחַיְכַת שָׂרָה בִּמְעַהָא לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵיבִית תְּהֵי לִי עוּלֵימוּ וְרִבּוֹנִי סִיב׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנָן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר

הברם

הבקר רץ׳ וימצאו מרעה שמן וטוב׳ הוספת חכמה וטוב: וחלב ג׳ וסי׳ ויקח חמאה׳ ובלא מחיר יין׳ דבש וחלב תחת לשונך׳ אנ״ך: אליו נקוד על איו חד מן י׳ נקודי׳ בתור׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: והנה י״ג יתידאין וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: שמעת׳ ו׳ ה׳ פתחי׳ חד קמץ וסי׳ ושרה שמעת׳ ורבקה שמעת בדבר׳ ומלכת שבא׳ אזן שמעת תוכחת חיים׳ אזן שמעת ועין ראה׳ מוכיח חכם על אזן שמעת׳ בתר׳ קמץ: ואברהם ושרה ל׳ וחד אברהם ושרה אשתו׳

בעל הטורים

והנה שלשה בגימט׳ אלו מיכאל גבריאל ורפאל׳ יקח ג׳ במסורת׳ יוקח נא מעט מים׳ ברזל מעפר יוקח׳ גם שבי גבור יוקח פי׳ גם השבי בדיק גבור יק׳ בזכות יוקח נא מעט מים׳ ברזל מעפר יוקח פי׳ ברזל חרב של פורענות יוקח מישראל שנמשלו ל לעפר בזכו׳ אברהם שאמ׳ ואנכי עפר ואפר׳ יוקח נא מעט מים בגימטר׳ מכאן זכו לבאר׳ ורחצו רגליכם ב׳ במסרה הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט׳ מהכא ילפינן שחשש לע״ז מדלוט הקדים לינה לרחיצה ואברה׳ הקדים רחיצה ללינה מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ו ויכניסו עבודה זרה לתוך ביתו׳ ואקחה פת לחם היה לו ל לומר קחו פת לחם מכאן רמז שבעל הבית בוצע׳ לבכם׳ ג׳ במסורת הכא ו וסעדו לבכם ואידך שיתו לבכם לחילה וראיתם ושש לבכם וזה הוא שאמרו ש שהיה מצטער על שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבכ׳ שהיה מצטער בלבו׳ כיון שראה אלו ושש ל לבכם׳ ואל הבקר שלשה תגי׳ על הקוף לומר ששלשה היו ובזכות זה ניתן לו כן למאה שנה׳ ואל הבקר רץ אותיות וש הקבר רץ׳ שרץ אחריו למערה׳ ואל הבקר רץ בגימטריא רץ למערה׳ ויאכלו׳ והדר ויאמרו אליו רמז למה שאמרו אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה ל לושט׳ ויאמרו אליו בגימטר׳ אמרו אליו איה׳ אורח כנשים׳ ראשי תיבות וסופי תיבות בגימטריא נידה׳ ואדני זקן טוחן ולא פולט:

האף

האף אמנם · הגם אמת אלד: ואני זקנתי · שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: היפלא · כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד · לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: כי יראה כי צחקת · הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דלמא אלא דהא: וישקיפו · כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם · ללותם כסבור אורחים הם: המכסה אני · בתמיהה מה שאני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה ם שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה וגו׳ קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: אברהם היו יהיה · מדרש אגד׳ זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: כי ידעתיו · לשון חבה כמו מודע לאישה מ מודעתנו ואדעך בשם ואמנ׳ עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו וידעו ו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו ו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו׳ אין למען נופל על הלשון: יצוה · לשון הוה כמו ככה יעשה איוב: למען הביא · כך הוא מצו׳ לבניו שמרו דרך השם כדי שיביא השם על אברהם וגו׳ על בית אברהם לא נאמ׳ אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת: ויאמ׳ יי׳ אל אברהם: זעקת סדום וגו׳ כי רבה · כל רבה שבמקרא ה הטע׳ בבי״ת לפי שהן מתורגמים גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ב בר״ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו ם שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה י יבמתך: ארדה נא · למד לדיינין שלא י

זקנתי ד׳ וסי׳ ויאמר יי׳ אל אברהם · ויאמר הנה נא זקנתי · ואני זקנתי ושבתי · נער הייתי גם זקנתי: לשלחם ג׳ וסי׳ ואברהם הלך עמם · ולא אבה לשלחם · למהר לשלחם מן הארץ: אמר ג׳ קמצי׳ וסי׳ וי׳ אמר המכסה · וי׳ פקד · וישמע משה לקול חתנו: ואברהם ה׳ ר״פ וסי׳ ואברהם בן תשעים ותשע · ואברהם

הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי׃ הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן׃ טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה׀ לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יָרֵאָה וַיֹּאמֶר׀ לֹא כִּי צָחָקְתְּ׃ וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃ וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה׃ וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד׃ אֵרֲדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה׃ וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־רָשָׁע׃ אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ כה חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת׀ כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ

הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֵילֵיד וַאֲנָא סֵבִית׃ הֲיִתְכַּסֵּא מִן קֳדָם יְיָ פִּתְגָּמָא לִזְמַן אֲתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וּלְשָׂרָה בָר׃ וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר לָא חַיְכִית אֲרֵי דְחִילַת וַאֲמַר לָא בְרַם חַיְכַתְּ׃ וְקָמוּ מִתַּמָּן גֻּבְרַיָּא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָאֵיהוֹן׃ וַיְיָ אֲמַר הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא עָבֵיד׃ וְאַבְרָהָם מֶהֱוָה יְהֵוֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי בְּדִיל דִּיפַקֵּד יָת בְּנוֹהִי וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד צְדָקְתָא וְדִינָא בְּדִיל דְּיֵיתֵי יְיָ עַל אַבְרָהָם יָת דִּי מַלֵּיל עֲלוֹהִי׃ וַאֲמַר יְיָ קְבֵלַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה אֲרֵי סְגִיאַת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרֵי תְקִיפַת לַחֲדָא׃ אִתְגְּלֵי כְעַן וְאֶחְזֵי הַכִּקְבֵלְתְּהוֹן דַּעֲלַת לִקְדָמַי עֲבַדוּ אַעֲבֵיד עִמְּהוֹן גְּמִירָא אִם לָא תָיְבִין וְאִם תָיְבִין לָא אִתְפְּרַע׃ וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גֻּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ וּקְרֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם חַיָּבָא׃ מָאִים אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי בְגַוַּהּ׃ קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ

אבן עזרא

ומלת היפלא הנעלם וכן עשה פלא ואת אינו דבר פלא בעיני השם לעשות כן ואלו היה כן לא היה אם דבק עם השם: ונברכו בו · מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו אינה כן רק הם מתברכים בו · ופירו׳ זעקת סדום שדברו דברים כנגד השם או זעקת החמס: וחטאתם כי כבדה · ולא תכילנה הארץ · ויא׳ הכצעקתה הבאה אלי אם כן עשו אעשה בהם כלה: ואם לא אדעה · ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהים ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כ כרעה הזאת כי האמת שהכל ידע כל חלק על דרך כל ולא על דרך חלק והעד כי זה הפירוש הוא האמת ואם הוא סוד גדול שאמ׳ אברה׳ האף תספה ונפתח ה״א האף ואם הוא לתימ׳ בעבור ה״אלף שהוא מהגרון שמשפט לשו׳ הקד׳ להרחיב אשר לפניו: תספה · פועל יוצא וטעמו תכלה וכן אספה עלימו רעות ואם הם שני בנינים: ולא תשא למקום · כטעם תסלח כמו נושא עון ולמקום הוא סדום כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט: חלילה · דבר שלא יתכן וי״א שהמלה כטעם חליל שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע · כאשר יתחברו שני כפ״ין היא לדך קבל׳ והטע׳ והיה הצדיק כרשע והרשע כצדיק וכן כי כמוך כפרעה כעמי כעמך כאשכה כלורה ·

ואיך

בעל הטורים

על פני סדום · סופי תיבות מיל · שפיעור מיל · הלך עמם ל לשלחם דשיעור לויה מיל · הולך עמם לשלחם ויי׳ אמר שהשכינה מלוה ל לצדיק׳ · ואנכי עפר ואפר · תמלון זכה לאפר פרה · ועפר סוטה · עפר בגימט לסוטה · ואפר בגימ׳ בפרה · עפר ואפר ב׳ בתפודת תכח ואיבך באיוב · ונתמשלתי על עפר ואפר · וזהו מה שאמרו גדול מה ש שנאמר באיוב מתה שנאמר באברהם · ואברה׳ ב׳ ראש פסוק ואברה׳ ושרה זקני׳ · ואברהם היו יהיה ואברהם זקן · פי׳ אף על פי שאברהם ושרה זקנים · אברהם היו יהיה לגוי גדול היו יהיה לגוי בגימ׳ ק׳ פי׳ כשיהיה בן ק׳ אז יהיה לגוי גדול ו וזהו שנאמר כי כן יבורך גבר · אשר יצוה את בניו סופי תיבות תורה · אשר יצוה בגימטרי׳ תורה ובגימטריא ברית · כי רבה בגימטריא בקטלא ריבה · צדיקם הצדיקם כנגד ל׳ ליבי׳ שהיו בסדום ב׳ לב׳ ספרים דסלבי דכהנא הנו ·

זקנתי חד מן ז״א פתחי׳ ס״פ דבראשית: שני ותכחש כל הנקדני׳ מנקדים בפתח והלף מסה מלונדרס אמר שהוא בקמץ לפי שלא היתה רגילה לכחש · היו פלוני׳ כיה אבל כן הוא בדרגא והוא מן ז׳ פסו׳ דמסכה א׳ בדרגא ות׳ ביתרכא ·

ושרה זקנים · ואברהם היו יהיה · ואברהם בן מאת שנה בהולד · ואברהם זקן: ו׳ פסו׳ למען למען וסי׳ כי ידעתיו · כי מאת יי׳ היתה · למען דעת כל עמי הארץ · ואטמא אתם במתנותם · למען תינקו · למען טבח טבח: צדקה ומשפט ג׳ דסמי׳ וסים׳ כי ידעתיו למען · אהב צדקה ומשפט · עשה צדקה ומשפט: זעקת ג׳ וסי׳ זעקת סדו׳ · לקול זעקת הבליך · זעקת שבר: ואראה ה׳ וסי׳ ארדה נא ואראה · ואראה את אחי · אעבר נא ואראה · וחברו אעברה · אמלטה נא ואראה: הבאה ג׳ מלעיל וסי׳ הכצעקתה · ובני יוסף אשר ילדלו · וישמעו שלשת רעי איוב: האף ג׳ פתחין וסי׳ האף תספה · וחברו׳ האף אמנם אלד: תספה ג׳ וסי׳ ויגש אברהם · אולי יש חמשים · גם את הזקן: ולא תשא ג׳ דס׳ וסי׳ אולי יש חמשים · הוכח תוכיח · ונשאו אתך במשא העם ולא: הצדיקם ו׳ וסי׳ אולי יש חמשים · אולי יחסרון · כי לא ינוח שבט · ב׳ בו׳ · אשר יש צדיקם · אשר הצדיקם והחכמים · כל אורי׳ צדיקם כתיב חס׳ במ״א מלא ויסלף דברי דואלה שמות וכל נביאים וכתו׳ מל׳ במ״ר חס׳ וסי׳ במסר רבת׳: חללה ג׳ חסרי׳ וסי׳ חללה לך ב׳ בפסוק · לכן אנשי לבב: לך י״ד פסוקים לך לך וסי׳ כו׳ במסרה רבת׳: מעשת ה׳ חס׳ בליש׳ מסר בביום השמיני ·

יפסקין דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה · לא ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה · של מדינה: הבאה אליעשו · וכן עומדין במרדם כלה אני עושה בהן ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותם · וכיוצא בו מצינו במקום אחר ועתה הורד עדייך מעליך ואדעה מה אעשה לך ולפיכך יש הפסק נקודת פסק בין עשו לכלה כדי להפרידם תיבה מחברתה · ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגנו מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: ויפנו משם · ממקום שאברהם ליוום שם: ואברהם עודנו עומד לפני יי׳ · והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב״ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה · והיה לו לכתוב ויי׳ עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה אשר הפכוהו רבותינו ז״ל לכתוב כן: ויגש אברהם · מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו׳ · הגשה לפיוס · ויגש אליו יהודה · והגשה לתפלה · ויגש אליהו הנביא: ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה · האף תספה · הגם תספה ולתרגום של אנקלוס שתרגמו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: חמשים צדיקים · עשרה צדיקים לכל כרך וכרך חמשה מקומות יש ואדמ״ת לא יכילו · הצדיקים את הרשעים לאמה תימה הצדיקים: חלילה לך חולין הוא לך יאמרו כך היא אומנתו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה · לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך · לעולם הבא: השופט

השופט כל הארץ׳ נקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: אם אמצא בסדום וגו׳ לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: התשחית בחמשה׳ והלא הן תשעה לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: אולי ימצאון שם ארבעים׳ וימלטו ארבעה הכרכים וכן שלשים יצילו שלשה מהם או עשרי׳ יצילו שנים מהם או עשרה יצילו אחד מהם: הואלתי׳ רציתי כמו ויואל משה: אולי ימצאון שם עשרה׳ על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו שמנה נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל תשעה על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא: וילך יי׳ וגו׳ כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברה׳ שב למקומו׳ נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג לפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית: ויבאו שני׳ והשליש׳ שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: המלאכים׳ ולהלן קראם אנשי׳ כשהיתה שכינה עמהן קראם אנשי׳ דבר אח׳ אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב׳ וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינין שמא יוכל אברהם ללמד עליה סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום׳ ישב כתיב אותו היו׳ מנוהו שופט עליהם: וירא לוט וגו׳ מבית אברהם למד לחזר על האורחים: הנה נא אדוני׳ הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי׳ דבר אחר צריכי׳ אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה: סורו נא׳ עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסים שם לכך נאמר סורו בראשית רבה: ויאמרו לא׳ לאברהם אמרו כן תעש׳ מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול: כי ברחוב נלין׳ הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: ויסורו אליו׳ עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה פסח היה: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדו׳ כך נדרש בבראשית רבה טרם ישכבו ואנשי העי׳ היו בפיהם של מלאכי׳ שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומ׳ להם רובם רשעי׳ עודם מדברים בהם ואנשי העיר וגו׳ ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים׳

ג׳ ההין בתורה דנרא׳ תמוהות ואינן תמוהות וסי׳ השופט כל הארץ׳ האחד בא לגור׳ האיש אחד יחטא׳ וכל ה"א תמוהה פתח כשהתימה בה"א כמו האלהים אני׳ אבל אלו התימה אינו בה"א אכן נא אחרי כן וישפוט שפוט: עפר ואפר ב׳ וסי׳ ואנכי עפר ואפר׳ נחמתי על עפר ואפר: ג׳ פסו׳

הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃ וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃ וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃ וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃

שלישי

יט

א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃ וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃ וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן

כל

הֲדַיָּן כָּל־אַרְעָא בְּרַם יַעֲבֵיד דִּינָא׃ וַאֲמַר יְיָ אִם־אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל־אַתְרָא בְּדִילְהוֹן׃ וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא־כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם־יְיָ וַאֲנָא עֲפַר וְקִטַּם׃ מָאִים יַחְסְרוּן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הֲתְחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יַת־כָּל־קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל אִם־אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא׃ וְאוֹסִיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין וַאֲמַר לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבְּעִין׃ וַאֲמַר לָא־כְעַן יִתְקַף רוּגְזָא דַייָ וַאֲמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין וַאֲמַר לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא אִם־אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין׃ וַאֲמַר הָא־כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם־יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַסְרִין וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עַסְרִין׃ וַאֲמַר לָא־כְעַן יִתְקַף־רוּגְזָא דַייָ וַאֲמַלֵּיל בְּרַם־זִמְנָא הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַסְרָא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עַסְרָא׃ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַייָ כַּד שֵׁצִי לְמַלָּלָא עִם־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵיהּ׃ וְעַלּוּ תְּרֵין מַלְאֲכַיָּא לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתֵיב בִּתְרַע־דִּסְדוֹם וַחֲזָא־לוֹט וְקָם לְקַדָּמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל־אַפּוֹהִי עַל־אַרְעָא׃ וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְעַן לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְתַקְדְּמוּן וּתְהָכוּן לְאוֹרְחֲכוֹן וַאֲמַרוּ לָא אֱלָהֵין בִּרְחוֹבָא נְבִית׃ וּתְקֵיף־בְּהוֹן לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵיהּ וְעַלּוּ לְבֵיתֵיהּ וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וּפַטִּיר אֲפָא לְהוֹן וַאֲכַלוּ׃ עַד־לָא שְׁכִיבוּ וְאֱנָשֵׁי קַרְתָּא אֱנָשֵׁי דִסְדוֹם אַקִּיפוּ עַל־בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד־סָבָא

כל

אבן עזרא

ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ׳ וטעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלם׳ ואין מלת הואלתי כמו החלותי רק פירושה רציתי וכן הואיל משה׳ וכף מלת אנכי נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד׳ וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב והעקר על יסוד הגוף והם העצמו׳: אולי יחסרון חמשה׳ והטעם אולי תחסר עשירית מהמספר׳ וטעם התשחית בחמש׳ בעבור החמש׳ שיחסרו את הכל ואח׳ כן אמר אולי יחסרון התשעי׳ מהמספר אשר אמרתי אם ימצאון שם לא אשחיתם׳ וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה השחתה ושלא יצריך חבר שני החסרונים אחר כן אם יחסר הרביעית גם השליש׳ גם החצי׳ וא"א למה לא הפחי׳ מעשר׳ בעבו׳ היות שנים בכל עיר כי חמש ערים היו וזה איננו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה ואף על פי שחכמינו ז"ל העתיקו שאין תפלה בצבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: ואברהם שב למקומו׳ אל חברון ואת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכי׳ ומשם ישקיף על פני סדום ואף על פי שהו׳ כתו׳ וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדם אחר צאת השמש היה כי לא נהפכה סדו׳ בלילה כי כן העיד הכתוב׳ ופי׳ בערב בפסח מצרי׳: אפים׳ עד שם אפיו בארץ והם הנחירי׳ שהם גבוהים על הפני׳: הנה נא אדני׳ רבותי לשון חול וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם היא כמשמעה ואם אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטון טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא׳ אם לא תפצר ואת המלה רבוי דברים כטעם פיוסים וכן ואון ותרפים הפצר: נסבו כסבן מבנין נפעל: כל

בעל הטורים

ומצות׳ ב׳ במסורת ומצות אפה ויאכלו׳ ואידך צלי אש ומצות מלמד שבפסח היה דילפינן ומצו׳ דהכא ממצות דהתם׳ ישכבו ג׳ במסורת טרם ישכבו׳ ערלים ישכבו׳ יחד על עפר ישכבו׳ גיהנם ביחזקאל פי׳ ערלים ישכבו האומות שהם כאנשי סדום׳ כי על סדומי׳ וכיוצא בהם נאמר אותו פסוק:

לאדני ז׳ כ"כ וסי׳ תלתין ועשר׳ תקיפין בנכתבון לאלהא לתפלתיה בנפשהון׳

הנה כל הנה ס שהוא כמו הן קטן כוא פתח והוא זה׳

ואנשי מ׳ יתירא׳ בתנינא פסו׳ מסורת מנא ואלה ב׳ כינייהון קדמ׳ כתיב ו׳ ותנינא לא כתיב ו׳.

אית בהו ויאמר ויאמר וסי׳ ויוסף עוד לדבר אליו׳ ויען השליש׳ וחברו: הארבעים ג׳ וסי׳ לא אעשה בעבור הארבעים׳ בשנת הארבעים לצאת בני ישראל׳ בשנת הארבעים למלכות דוד: העשרים ג׳ וסי׳ לא אעשה בעבור העשרים׳ נגד העשרים אשר לחצר׳ ליחזקאל העשרים: לאדני ז׳ כתיב כן מסר בתלים סימן כ"ב: ואדברה ד׳ וסי׳ אל נא יחר׳ האזינו׳ אגידה׳ שמעה עמי׳ וחד אדברה גם אנכי בכם: סדמה ג׳ וסי׳ באכה סדמה ועמרה׳ ויפנו משם האנשים׳ ויבאו שני המלאכים: והשכמתם ג׳ וסי׳ והשכמתם והלכתם׳ והשכמתם מחר׳ דפלגש בגבעה׳ ועבדי אדניך אשר באו: לא ב׳ דגושי׳ וסי׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין׳ ויאמרו לא כי מלך ימלך עלינו׳ וב׳ לו וסי׳ ויאמרו לו חכמיו׳ ויאמרו לו החרש: ברחוב ד׳ וס׳ כי ברחוב נלין׳ רק ברחוב אל תלן׳ כי כשלה ברחוב אמת׳ ברחוב אכין מושבי: ויפצר ד׳ וסי׳ ויפצר בם מאד׳ קח נא את ברכתי׳ ויקם האיש ללכת׳ ויאמר חי יי׳ אשר עמדתי׳ וכל ויפצרו דכו׳ במ"א ויפרצו בו עבדיו: ומצות ב׳ וסי׳ ומצות אפה׳ צלי אש ומצות: ישכבו ג׳ וסי׳ טרם ישכבו׳ ערלים ישכבו׳ יחד על עפר ישכבו׳ אנך: נסבו ב׳ וסי׳ סדם נסבו על הבית׳ גבעה נסבו: על הבית ד׳ וסי׳ סדם נסבו׳ ושלח את הצפור החיה׳ וכל ישראל ראים ברדת׳ כי שמך נקרא על הבית׳ דד"ה:

כל

כל העם מקצה׳ מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: ונדעה אותם׳ במשכב זכור כמו אשר לא ידעו איש: האל׳ כמו האלה: כי על כן באו׳ כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שריתי תרגום של קורה שריתא: גש הלאה׳ קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה הנה החצי ממך והלאה גש הלאה המשך להלן בלשון לע״ז טריי״ט דל״א לדבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגע בי וכן גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעפורי ואשב אצלך אתה מליץ על האורחין איך מלאך לבך על שאמר להם על הבנות

אמרו לו גשה הלאה לשון נחת ועל שאתה מליץ על האורחים. האחד בא לגור׳ אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ונעשת מוכיח אותנו: דלת׳ הסובבת לנעול ולפתוח: פתח׳ הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורי׳ מכת עורון: מקטן ועד גדול׳ הקטנים התחילו בעביר׳ תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם: עוד מי לך פה׳ פשוטו של מקר׳ מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנותיך׳ אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך׳ בני בנותיך הנשואות׳ ומדרש אגדה עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך פה: חתניו׳ שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו׳ את המקום שאותן שבבית ארוסות להם: ויאיצו כתרגומו ירחיקו מהריהו: הנמצאות׳ המזומנות לך בבית להצילם ומדרש אגד׳ יש וזה ישובו של מקרא: תספה׳ תהיה כלה עד תם כל הדו׳ מתורג׳ עד דסף׳ ויתמהמ׳ כדי להציל את ממונו: ויחזיקו׳ אחד מהם היה שליח להצילו וחבלו להפוך סדום לכך כאמ׳ ויאמר המלט ולא כאמר ויאמרו: המלט על נפשך׳ דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל

ונדעה ה׳ וסי׳ מסר ביונה סי׳ ז׳: תרעו ה׳ וסי׳ אל נא אחי׳ אל אחי אל תרעו נא׳ ואם הרע תרעו׳ אל תנעו במשיחי׳ דתהלים: וחברו דדה: באיש ח׳ וסי׳ מסר בפרשת נצבי׳: הביתה יח וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: להן יד וסי׳ כו׳ במסר רבת׳: הלאה ב׳ וסי׳ גש׳ זרה: בסנורים ג׳ וסי׳ ואת האנשים אשר פתח׳ הך נא את הגוי הזה׳

כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃ הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃ וַיֹּאמְרוּ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃ וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃ וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר אֶל־חֲתָנָיו לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃ וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃ וַיִּתְמַהְמָהּ וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃ וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ

כל עמא מסופיה׃ וקרו ללוט ואמרו ליה אן גבריא דאתו לותך בליליא אפקנון לותנא ונדע יתהון׃ ונפק לותהון לוט לתרעא ודשא אחד בתרוהי׃ ואמר בבעו כען אחי לא תבאישון׃ הא כען לי תרתין בנן דלא ידען גבר אפיק כען יתהין לותכון ועבידו להין כדתקין בעיניכון להוד לגבריא האלין לא תעבדון מדעם ארי על כן עלו בטלל שרותי׃ ואמרו קריב להלאה ואמרו חד אתא לאתותבא והא דאין דינא כען נבאיש לך מדילהון ואתקיפו בגברא בלוט לחדא וקריבו למתבר דשא׃ ואושיטו גבריא ית ידיהון ואעילו ית לוט לותהון לביתא וית דשא אחדו׃ וית גבריא די בתרע ביתא מחו בשבריריא מזעירא ועד רבא ולאיו לאשכחא תרעא׃ ואמרו גבריא ללוט עוד מאן לך הכא חתנא ובנך ובנתך וכל די לך בקרתא אפיק מן אתרא׃ ארי מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארי סגיאת קבילתהון קדם יי ושלחנא יי לחבלותה׃ ונפק לוט ומליל עם חתנוהי נסבי בנתיה ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארי מחבל יי ית קרתא והוה כמחיך בעיני חתנוהי׃ וכמסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין בנתך דאשתכחא מהימנן עמך דלמא תלקי בחובי קרתא׃ ואתעכב ואתקיפו גבריא בידיה ובידא דאתתיה ובידא תרתין בנתיה כדחס יי עלוהי ואפקוהי ואשרוהי מברא לקרתא׃ והוה כד אפיק יתהון לברא ואמר חוס על נפשך

אבן עזרא

כל העם מקצה׳ שלא היו סמוכים אל הבית: ונדעה אותם׳ כנוי לשכיבה: הפתח׳ אל הפתח ה״א דלת סימן נקבה ונמצא השר: ידעו איש׳ למין רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת ו״ו פתוח שוה: האל׳ כמו האלה׳ ויאמר הגאון כי בעבור השליש׳ שלא בא אמר כן וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשו׳ ארמית: בסנורים׳ מלה רביעית והכרתה במעם אלישע נפירושו מחסך העין והלב: עוד מי לך פה׳ אם יש לך חתן ובניך או חתנים שהם כבניך וכבנותיך והנה פה טענה על האומ׳ כי האחד הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו ועוד כי משחיתי׳ אנחנו גם הא׳ שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר: לוקחי בנותיו׳ ב׳ בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והעד הנמצאות׳ ויאמ׳ ר׳ יונ׳ הספרדי המדקד׳ כי לא יתכן לאמ׳ וכמו עלה השחר נשכח ורבו כמו רבו׳ ויאיצו׳ כמו ויציקו כמו אצים לאמר נאתמיה מהפי׳ שחבר בן אפריס שאמר כי ויתמהמה מגזרת מה והנה שכח כי שני ההין מ מפיקין רק הוא לשון עכוב ושרשו משולש והפ״א כפול: ויחזיקו׳ יבאר שפחד ולא׳ בו כח לברוח׳ ומלת כהוציאם שם הפועל כמו להוציאם מארץ מצרים והמ״ם סימן הפועלי׳ והם המלאכים ואותם פעולים:

אל

בעל הטורים

מקצה ב׳ במסורת כל העם מקצה׳ כי בלבדה עירו מקצה׳ נבי נבוכד כאשר לומר לך שראויין אבו למפולת כאלו׳ ועוד כי בשנכנו כבאן נלכדה גם עירם מקצה׳ מי לך פה בגימטריא בועז רמז לבועז שיצא׳ קומו צאו מן המקום׳ ב׳ במסורת הכא ואידך קומו צאו מתוך עמי תלמד שנתחלקו ישראל לכתות ומהם שלא היו רוצים לצאת ומתו בשלשה ימי אפילה׃

ויכם בסנורים: עד יד חס׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: הוצא ה׳ וסי׳ וכל אשר לך בעיר הוצא׳ המקלל׳ הוצא את האיש אשר בא אל ביתך׳ הוצא את בנך ומת׳ הוצא לבוש לכל עבדי׳ וא׳ והוצא את עמי בני ישראל: משחתים ח׳ וסי׳ כי משחתים אנחנו׳ משחתים אותו בתוכו׳ משחיתם להפיל החומה ל׳ כתי׳ כן׳ ועוד העם משחתים׳ כלם משחיתים המה׳ וקרשתי עליך משחתים׳ בנים משחתים. והד המשחיתם את הארץ וכ׳׳: גדלה ג׳ וסי׳ כי גדלה צעקתם את פני יי׳ והנה כאשר גדלה נפשך היום׳ ואשמתינו גדלה׳ אנך: ויחזיקו ו׳ ד׳ מל וב׳ חס׳ וסי׳ ויתמהמה׳ ויחזיקו ביד שמאלם׳ איש ביד רעהו׳ חס׳: באלהים אחרים׳ דמלכים׳ חס׳ והברו דדה׳ ויחזיקו בשבידה: וביד אשתו וביד כה פסו׳ דמי׳ וסי׳ כו׳ במסר רבת׳: ויצאהו ג׳ ב׳ חס׳ דחס׳ וא׳ מלא וסי׳ ויתמהמה: ויצאהו דנגות׳ ויצאהו לחרש׳ העץ׳ בתרא מלא ו׳; וינחהו ז׳ חסרים בליש׳ וסי׳ במסר רבת׳;

אל תביט אחריך׳ אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הככר׳ ככר הירדן: ההרה המלט׳ אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה ואף עכשו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברם וגו׳ אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון: המלט׳ לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא איסמולויר בלעז וכן והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם כצפור נמלטה ולא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם: אל נא אדני׳ רבותינו אמרו שם זה קודש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען יי׳: אל נא׳ אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא׳ לשון בקשה: פן תדבקני הרעה׳ כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל וכשאבוא אצל צדיק אני כרשע וכן אמרה הצרפית לאליהו כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעש׳ עמי ואני צדקת ביניה׳ ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשע׳: העיר הזאת קרובה׳ קרוב׳ ישיבת׳ נתישבה מקרוב לפיכך לא נתמלא׳ סאתה עדיין ומה היא קריבת׳ מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ״ב שנים שפלג מת בשנת מ״ח לאברהם כיצד פלג חי אחר הולידו את רעו ר״ט שנה והם כלו לנ״ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור שלשי׳ הרי ס״ב ומנחור עד שנולד תרח כ״ט הרי צ״א ומשם עד שנולד אברהם ע׳ הרי קס״א תן להם מ״ח הרי ר״ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן תשעים ותשע שנה הרי מדור הפלגה עד כאן חמשי׳ ושתים שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנ׳ אמלטה נא׳ נא בגימטריא חמשים ואחת: הלא מצער היא׳ עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי׳ בה זהו מדרשו ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: גם לדבר הזה׳ לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי׳ הופך אני כמו על בואי אחרי רואי ומדי דברי בו: כי לא אוכל לעשות׳ זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתי׳ אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפי׳ לא זזו משם עד שהוזקקו לומ׳ שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל׳ לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד: על כן קרא שם העיר צוער׳ על שם והיא מצער: ויי׳ המטיר׳ כל מקום שנ׳ ויי׳ הוא ובית דינו: המטיר על סדום׳ בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב״ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אילו היתה לבנה מושלת לא היינו חרבין כולנו ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמ׳ אומרי׳ אילו היה בי׳ כשהחמה מושלת לא היינו חרבי׳ לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש: בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש: מאת יי׳ דרך מקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי וכן אמר דוד קחו עמכם מעבדי אדוניכם ולא אמר מעבדי וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי אף כאן מאת יי׳ ולא אמר מאתו: מן השמים׳ והוא שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו׳ כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום וכשבא להוריד המן מן השמים הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: ויהפוך את הערים וגו׳ ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו׳:
ותבט אשתו מאחריו׳ מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח׳ במלח חטאה ובמלח לקת אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: קיטור׳ תימור של עשן טורק״א בלע״ז: כבשן׳ חפירה שסורפין בה את האבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: ויזכור

תביט ה׳ וסי׳ אל תביט אחריך׳ למה תראוני און: טהור עיני׳ מראו׳ רע׳ עמל וכעס תבי׳ רק בעיניך תבי׳: כל ר״פ דספר׳ והנה במ״ו הנה וסי׳ במס׳ רבת׳: ותגדל ל׳ ותגדל חסדך׳ תגדל ל׳ ל׳ תרא ביו׳ אחיך׳ ותפל ל׳ ותגד׳ עד צבא השמי׳ וחד תפל ויאמ׳ המלך להם׳ ותשמע ל׳ ויזבחו ביו׳ ההו׳ וחד תשמע זעקה מבתיהם׳

אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר ההרה המלט פן תספה: ויאמר לוט אלהם אל נא אדני: הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ומתי: כ הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי: ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דברת: מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד באך שמה על כן קרא שם העיר צוער: השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה: ויהוה המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת יהוה מן השמים: כה ויהפך את הערים האל ואת כל הככר ואת כל ישבי הערים וצמח האדמה: ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח: וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני יהוה: וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הככר וירא והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן: ויהי בשחת אלהים את ערי הככר

לא תסתכי לאחורך ולא תקום בכל מישרא לטורא אשתיזב דלמא תלקי: ואמר לוט להון בבעו יי: הא כען אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגית טובך די עבדת עמי לקימא ית נפשי ואנא לית אנא יכיל לאשתזבא לטורא דלמא תערענני בישא ואמות: הא כען קרתא הדא קריבא למערק לתמן והיא זעירא אשתיזיב כען לתמן הלא זעירא היא ותתקים נפשי: ואמר ליה הא נסיבית אפך אף לפתגמא הדין בדיל דלא למהפך ית קרתא דמליתא עלה: אוחי אשתיזיב לתמן ארי לא איכול למעבד פתגמא עד מיתך לתמן על כן קרא שמא דקרתא צוער: שמשא נפק על ארעא ולוט על לצוער: ויי אמטר על סדום ועל עמורה גפריתא ואשתא מן קדם יי מן שמיא: והפך ית קרויא האלין וית כל מישרא וית כל יתבי קרויא וצמחא דארעא: ואסתכיאת אתתיה מבתרוהי והות קמא דמלחא: ואקדים אברהם בצפרא לאתרא דמשמש תמן בצלו קדם יי: ואסתכי על אפי סדום ועמורה ועל כל אפי ארעא מישרא וחזא והא סליק תננא דארעא כתננא דאתונא: והוה כד חבל יי ית קרוי מישרא

ותהלך ל׳ ויט משה את מטהו׳ וחד תהלך לשונם׳ ותרץ ל׳ ותשלך אשה׳ וא׳ תשלך: אמלטה חד מן יב זוגין חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ רוחא מלרע וכו׳ במסר׳ רבת׳: ד׳ פסו׳ אית בהון שמה שמה וסי׳ מהר המלט׳ ויסר ל׳ העליה וישכב׳ מקום המשפט׳ מתרפקת על דודה: מצער ד׳ וסי׳ הנה נא העיר הזאת קרבה׳ ב׳ בו׳ והיה ראשיתך מצער׳ והרמנים מהר מצער: ותחי ג׳ וסי׳ ותחי נפשי׳ ויאמר ירמיהו לא יתנו׳ הטו אזנכם ולכו אלי: נשאתי יט וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: יצא ג׳ סבירין יצאה וקרי׳ יצא וסי׳ השמש יצא׳ כצל חשבון עמדו׳ ומן אחת מהן יצא קרן אחת: ויי׳ ז׳ בטע׳ ר״פ וסי׳ המטיר על סדם׳ נתן חכמה לשלמה׳ נתן קולו לפני חילו׳ הטיל רוח גדולה׳ שב את שבות איוב׳ ברך את אחרית׳ ויי׳ השמיע אל מחנה: האל ח׳ סבירין ל׳ מסור בפרשת תולדת: וישקף ד׳ וסי׳ וישקף על פני סדם׳ וישקף אבימלך וישקף יי׳ אל מחנה׳ וישקף ארונה: קיטר ד׳ וסי׳ עלה קיטר הארץ׳ ב׳ בו׳ כנאד בקיטר׳ אש וברד:

אבן עזרא

אל תביט אחריך׳ אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: אל נא אדני׳ חול ונקמץ בעבור שהוא סוף פסוק ויאמר רבי שמואל הספרדי הנגיד ז״ל כי אל נא מגזרת הואל ועל דעתי שהוא כמו לא כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי׳ ואמ׳ לאחד מהם עבדך שחשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים׳ ות״ו מות מובלע בת״ו ומתי כי הת״ו והי״וד סימן היחיד בפעלי׳ והיה כן בעבור התחברות שני תו״ין וכן אותו תשחית וכרת: מצער׳ קטנה מגזר׳ צעיר והוא תאר השם ובא בלא סימן נקבה כמו שגל: מאת יי׳ לשון כחות והטעם מאתו וכן תמצא בפסוק אחד ה׳ פעמים בני ישראל: וצמח האדמה׳ נשרפו האילנות: מאחריו׳ מאחרי לוט: נציב׳ כטעם מצבה כי נשרפו עצמיה בגפרית והית׳ עם מלח כי כן כתו׳ גפרית ומלח וגו׳ כמהפכת סדו׳ גם זה הפסוק יורה שנמלטה צוער גם כן אמ׳ המלאך: כקיטור׳ כעשן מגזרת קטור׳: הכבשן׳ מקום אש דולקת תמיד:

אשר

בעל הטורים

ותבט אשתו בגימטרי׳ היא עירית׳ השמש יצא וגו׳ הפסוק הזה מתחיל בהא ומסיים בהא מלמד שיצא ה׳ מילין קודם שיצא השמש:

ישראל

ויזכור אלהים את אברהם · מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקדוש ברוך הוא עליו: כי ירא לשבת בצוער · לפי שהיתה קרובה לסדום: אבינו זקן · ואם לא עכשו אימתי שמא ימות או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ · סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול בראשית רבה: ותשקין וגו׳ · יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שתי אומות: ותשכב את אביה · ובצעירה כתי׳ ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות ואחותה למדתה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש · ובקומה של בכירה נקוד לומר שבקומה ידע ואף על פי כן לא נשמר ליל שני מלשתו׳: ותהרין · אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן לחוץ ועברו מביאה ראשונה: מואב · זו שלא היתה צנועה פירש׳ שמאביה הוא · אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנאמר בבני עמון אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: ויסע משם אברהם · כשראה שחרבו הכרכי׳ ופסקו העוברים והשבי׳ נסע לו משם · דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: ויאמר אברהם · כאן לא נטול רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבי׳ פרעה על ידי כן: אל שרה אשתו · על שרה אשתו וכיוצא בו אל הלקח ארון וגו׳ ואל מות חמיה שניהם בלשון על: לא קרב אליה · המלאך מנעו כמה שנ׳ לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג · אף אם הוא צדי׳ תהרגנו שמא כך דרכך לאבד אומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומ׳ שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומ׳ להרגני: גם היא · לרבו׳ עבדי׳ וגמלים וחמורים שלה את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי · שלא דמיתי לחטוא:

ובנקיון

ויזכר אלהים ד׳ דסמיכי באו׳ וסי׳ ויזכר אלהים את נח׳ ויזכר אלהים את אברם׳ ויזכר אלהים את רחל׳ ויזכר אלהים את בריתו: וישלח כ״ב וסי׳ מסר בפר׳ נח׳ ישב ט״ו פתחין וה׳ קמצין וסי׳ במס׳ רבת׳: בהן י״ח ט״ו קמץ וג׳ פתחין וסי במסר׳ רבת׳: ונחיה ג׳ וסי׳ מאבינו זרע׳ והבירו׳ ונחיה סוס ופרד: אביהן ז׳ וסי׳ ותשקין

ויזכר אלהים את־אברהם וישלח את־לוט מתוך ההפכה בהפך את־הערים אשר־ישב בהן לוט: ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עמו כי ירא לשבת בצוער וישב במערה הוא ושתי בנתיו: ותאמר הבכירה אל־הצעירה אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל־הארץ: לכה נשקה את־אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע: ותשקין את־אביהן יין בלילה הוא ותבא הבכירה ותשכב את־אביה ולא־ידע בשכבה ובקומה: ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל־הצעירה הן־שכבתי אמש את־אבי נשקנו יין גם־הלילה ובאי שכבי עמו ונחיה מאבינו זרע: ותשקין גם בלילה ההוא את־אביהן יין ותקם הצעירה ותשכב עמו ולא־ידע בשכבה ובקמה: ותהרין שתי בנות־לוט מאביהן: ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב הוא אבי־מואב עד־היום: והצעירה גם־הוא ילדה בן ותקרא שמו בן־עמי הוא אבי בני־עמון עד־היום: ס

כ ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין־קדש ובין שור ויגר בגרר: ויאמר אברהם אל־שרה אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את־שרה: ויבא אלהים אל־אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על־האשה אשר־לקחת והוא בעלת בעל: ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני הגוי גם־צדיק תהרג: הלא הוא אמר־לי אחתי הוא והיא־גם־הוא אמרה אחי הוא בתם־לבבי

ודכיר יי ית אברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא כד הפך ית קרויא די הוה יתיב בהן לוט: וסליק לוט מצוער ויתיב בטורא ותרתין בנתיה עמיה ארי דחיל למיתב בצוער ויתיב במערתא הוא ותרתין בנתיה: ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא כאורח כל ארעא: אתא נשקי ית אבונא חמרא ונשכוב עמיה ונקים מאבונא בנין: ואשקיאה ית אבוהן חמרא בליליא הוא ועלת רבתא ושכיבת עם אבוהא ולא ידע במשכבה ובמקימה: והוה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזעירתא הא שכיבית רמשא עם אבא נשקניה חמרא אף בליליא ועולי שכובי עמיה ונקים מאבונא בנין: ואשקיאה אף בליליא ההוא ית אבוהן חמרא וקמת זעירתא ושכיבת עמיה ולא ידע במשכבה ובמקימה: ועדיאה תרתין בנת לוט מאבוהן: וילדת רבתא בר וקרת שמיה מואב הוא אבוהון דמואבאי עד יומא דין: וזעירתא אף היא ילידת בר וקרת שמיה בר עמי הוא אבוהון דבני עמון עד יומא דין: ונטל מתמן אברהם לארע דרומא ויתיב בין רקם ובין חגרא ואתותב בגרר: ואמר אברהם על שרה אתתיה אחתי היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה: ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא את מאית על עיסק אתתא די דברתא והיא אתת גבר: ואבימלך לא קריב לותה ואמר יי העם אף זכאי תקטול: הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא אף היא אמרת אחי הוא בקשיטות לבי

אבן עזרא

אשר ישב בהן · באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד בן אתונו׳ באשם ישרפו אותו ואתהן: ותאמר הבכירה · יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנו׳ חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול המים: בשכבה · שם הפועל ואם הוא בחירק וכן בשברי לבם: מואב · כמו מאב · וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום: אל שרה אשתו: כמו על וכן אל הנער הזה · ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד אברהם ופה כתב לקיחה וכן עם פרעה רק על פרעה הביא נגעי׳ גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן כי צדיק היה מפרעה · וטעם הגוי גם צדיק תהרוג בעל נפשו וביתו וממלכתו וכן כתוב ואל תשמע אל דברי חולם החלום המחליף מלה במלה שפיר׳ הגוי איש ובמלת לעם נכרי אצריך מעט:

לנגוע

בעל הטורים

כדרך שנים במסורת כדרך כל הארץ · כדרך ימים כה גבי שלוו מה כאן תשמיש המטה אף כאן וזהו מה שאז״ל שכתאוו לעריות בשלות השלוו · ונחיה ג׳ במס׳ ב׳ בכאן גאול׳ ונחיה סוס ופרד ולא נכרית מהכהמה מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה · ובקומה נקוד על הו׳ או לומ׳ ששכבה עמו קודם ו׳ שעו יקול אבות בעוד ששכתו חוק ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר שש שעו׳ ויהכנ דכתיב ותקם בטרם יכיר איש את רעהו בו״נ שלא קמה עד לאחר שש שעות על כן ידע בקימה · הצעירה הן שכבתי אמש סופי תיבות למפרע שיכה לומר לך שיכן היה לא הרגים בה · הגוי גם צדיק תהרוג · ר״ל אם תהרוג אותי גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא פשע וגרם לי זאת ·

אתאביהן׳ וחברו׳ ולכהן מרין שבע׳ ותבאן אל רעואל אביהן׳ כן בנות צלפחד תניינא דפסוק׳ על מטה משפחת אביהן׳ ותקרבנה לפני אלעזר: ולא ידע י״א וסי׳ במסר רבת׳: בלילה הוא ד׳ וסי׳ ותשקין את אביהן׳ ויבא יעקב מן השדה׳ ויקם בלילה הוא׳ ויבקש שאול להכות: ובאי ד׳ ג׳ חס׳ וחד מלא וסי׳ ובאי שכבי עמו׳ לכי ובאי אל המלך׳ שבי דומם ובאי בחשך׳ עורי׳ צפון ובואי׳ בתרא מל׳ ושאר׳ חס׳: עד היום ט׳ מיחדין מסר במלכי׳ ב׳ סימן י׳: היא י״א כתיב יוד בתו׳ מסר פ׳ וישב: בעולת בעל ב׳ דסמיכי באו׳ וסי׳ בעולת בעל׳ אשה בעולת בעל: אמר לי ה׳ דס׳ וסי׳ אמר לי אחתי היא׳ אמ׳ לי חית תחיה׳ יען אמר לי יארי׳ והאלהים אמר לי לא׳ ואף דבריו אשר אמר׳ וג׳ ואמר לי וסי׳ ענה דודו׳ מה אדבר ואמר לי:

ובנקין כפי' נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: ידעתי כי בתם לבבך וגו' אמת שלא דמית מתחלה לחטא אבל נקיון כפים אין כאן שלא ממך היה שלא נגעת בה הלא חשכתי אני אותך מחטא: לא נתתיך' לא נתתי לך כח וכן לא נתנו אלהים וכן לא נתנה אביה לבא: השב אשת האיש' ואל תהא סבור שתתגנה בעיניו או ישנאך ולא יתפלל עליך' כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך: מעשי' אשר לא יעשו' מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה בא"ה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: רק אין יראת אלהים' אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא: אחותי בת אבי' ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי וכדי לאמת דבריו השיבם כן ואם תאמר והלא בת אחיו היתה בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי' הרן מאם אחרת היה: ויהי כאשר התעו אותי וגו' אנקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישבו עוד דבר דבור על אופניו כשהוציאני הקדוש ברוך הוא מבית אבי להיות משוטט וכד מ ממקום למקו' וידעתי שאעבור במקו' רשעים ואומ' לה זה חסדך: כאשר התעו' לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי בלשון רבים אם' הלכו אלהים אלהים חיים אלהים קדושים וכל לשון אלהים לשון רבים וכן ויקח אדוני יוסף אדוני האדונים אדוני הארץ וכן בעליו עמו והוע' בבעליו ואם תאמ' מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ו ואינו מיושב קרוי תוע' כמו ותלך ותתע תעיתי כשה אובד יתעו לבלי אוכל יצאו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי' עלי וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו על א' אשתו וכן ואמ' פרעה לבני ישראל פן יאמרו לי אשה הרגתהו: ויתן לאברהם' כדי שיתפייס ויתפלל עליו: הנה ארצי לפניך' אבל פרעה אמ' לו הנה אשתך קח ולך לפי שנתיירא ש שהמצרים שטופי ז זמה: ולשרה אמר הנה נתתי' אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הוא לך כסות עינים: לכל אשר אתך' יכסו עיניהם שלא יקילוך שאילו השיבותיך ריקני' יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפיים יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל' ועם כל באי עולם: ונוכחת' יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע"ז אספרוביר ואנקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על תרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי שפלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגם וחזית יתיך וית כל דעימך ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פרשתי: וילדו' כתרגומו ואיתרוחו נפתחו נקביהם והולידו והיא לידה שלהם:

אנכי ידעתי ג' וסי' גם אנכי ידעתי כי בתם לבב' כי אנכי ידעתי את מריך' כי אנכי ידעתי את המחשבת מחטו לי חד בתורה חד בנבי' חד בכתובים וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו' חלילה לי מחטא' אשמרה דרכי מחטוא' דאו' כתיב טו דנבי' כתיב טא' דכתובים. כתיב טוא: לנגע ג' ב' חס' וא' מלא וסי' על כן לא

ובנקין כפי עשיתי זאת: ויאמר אליו האלהים בחלם גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי על כן לא נתתיך לנגע אליה: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך: וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם וייראו האנשים מאד: ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי: ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה: ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה: ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא: ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם וישב לו את שרה אשתו: ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב: ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונכחת: ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו: כי עצר עצר יהוה

ל' וחס' | יז מ"ל בלשון זכר' ג' | ג' | גרפ' | ה' כל אומ"ל | ל' וחל בקי' אני וממלכתי | ג' | ב' חד מ"ל וחד חס': דרחבעם חס | ח' כטע' כספ' | ב' הישבת: | ב' כספ: כל ספר מ"ל: | ב' חס | כ"ה | ט' | ל' | ג' | כ"ה | ל' וחס | ל' | ל'

ובזכאות ידי עבדית דא: ואמר ליה יי בחלמא אף קדמי גלי ארי בקשיטות לבך עבדת דא ומנעית אף אנא יתך מלמחטי קדמי על כן לא שבקתך למקרב לותה: וכען אתיב אתת גברא ארי נביא הוא ויצלי עלך ותיחי ואם ליתך מתיב דע ארי ממת תמות את וכל די לך: ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל עבדוהי ומליל ית פתגמיא האלין קדמיהון ודחילו גבריא לחדא: וקרא אבימלך לאברהם ואמר ליה מה עבדת לנא ומה חבירת לך ארי איתיתא עלי ועל מלכותי חובא רבא עובדין דלא כשרין לאתעבדא עבדת עמי: ואמר אבימלך לאברהם מה חזיתא ארי עבדת ית פתגמא הדין: ואמר אברהם ארי אמרית לחוד לית דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלונני על עיסק אתתי: וברם בקושטא אחתי בת אבא היא ברם לא בת אמי והות לי לאנתו: והוה כד תעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב יי לדחלתיה מבית אבא ואמרית לה דא טיבותיך די תעבדין עמי לכל אתרא דנהך לתמן אמרי עלי אחי הוא: ודבר אבימלך ען ותורין ועבדין ואמהן ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אתתיה: ואמר אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעינך תיב: ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא הוא ליך כסות דיקר חלף דשלחית דברתיך וחזית יתיך וית כל דעמך ועל כל מה דאמרת אתוכחת: וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אתתיה ואמהתיה ואתרוחו: ארי מיחד אחד יי

נתתיך' ויאמרו כל הנשיאים' מאנה לנגוע נפשי בתרא' מלא' אנך: ויתפלל ג' רפים וסי' ויתפלל בעדך' וישתחו ויתפלל אליו' ויתפלל בעדו תמיד' אנך: באזניהם ח' וסי' מסור פרש' כי תשא: יראת אלהי' ג' וסי' רק אין יראת אלהים' צדיק מושל יראת אלהים' ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים' אנך: והרגוני ב' א' מלא וא' חסר' וסי' והרגוני על דבר אשתי' והרגני ושבו אל רחבעם' בתרא' חס': חסדך ב' וסי' זה חסדך' היטבת חסדך האחרון: בטוב ט' דגושי' מסור בישעיה סימן ז': אלף כסף ג' וסי' נתתי אלף כסף לאחיך' ולא אנכי שוקל על כפי' איש יביא בפריו אלף כסף' אנך: כסות ג' וסי' עינים' לאבדון' בקרה: וירפא ב' וסי' אלהים את אבימלך' וישמע אלהים אל חזקיהו:

אבן עזרא

לנגוע' ולגעת כמו לנטוע ולטעת וכלם הם שמות פועל: מה עשית לנו' בפתח קטן תחת מה בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן המשפט: אחותי בת אבי' י"א שהוא כמו אלהים אבי אברהם והנכון בעיני שלחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה ובפסוק אחר עשו בצורך אביא הברים: התעו אותי אלהים' לשון קדש והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך וכן והנה תועה בשדה ואין זו התעייה בלב גם כן כתוב למה תתענו יי': אמרי לי' בשבילי וכן ואמ' פרעה לבני ישראל: הנה הוא לך כסות עינים' י"א כי הו' רמז על נאות עיני' בנה וזה דרך דרש והישר בעיני שיהיה כסות עינים מוסף עצמו ואחר עמו כמו אל בקצפך תוכיחני ורבים אחרי' והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם ש שהוא בעלך והטעם שלא ישא אים את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך והשפחות שהם נשי עבדיו ויהיה וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובמקרא אלפי' כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו' וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברה' אחי הוא והנה פי' ואת כל ועם כל זה נתוכח' שרה' וי"א כי הנה הו' לך על הכסף לקנות מלבוש' ומלת נתתי מושכת עצמ' ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה נאוה לעיני' ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר כ נתתי לאברה' צאן ובקר ועבדים ושפחות ויותר נכון להיות פירוש כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נתתים גם אני' ואת כל ועם כל בני אדם הוא לך כסות עיני' ונוכחת דברי משה ויעמוד טעם הו"ו ב במקומו והנאון אמ' שהוא מן נוכח ואין דבריו נכוחי': וילדו' שב אל אשת אבימלך ואמהותיו לא אל אבימלך וכן ויעש דמי מלחמה בשלום בעמוד ענן ידב' אליהם אלה בני עדה אשר עבדתי אותך בהן אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלא תרלה שהוא מפור' בפסוק השני כי עצר עצר יי' בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרי' שהיה עצור לצאת לחוץ'

בעל הטורים

ויתפלל ג' במסורת ויתפלל בעדך ואידך ויסגוד וישתחוו ו ויתפלל' ויתפלל בעדו תמיד' מלמד שהיה אבימלך צריך לפייס לאברהם ש שיתפלל בעדו וזהו ויסגוד לו וישתחו ויתפלל ולא בשותה שעה לבד אלא תמיד היה צריך לתפלתו כדכתי' ויתפלל בעדו תמיד' והרגוני ב' במסורת והרגוני על דבר אשתי' והרגוני ושבו אל רחבעם גבי ירבעם שעשה ישרא' שבאותם הימים ל לאומות העולם' ויהיו הכא כתו' מ"ל והתם חסר שאיכם רשעים כל כך כמו אומות העולם' ולשרה ב' במסורת ולשרה אמר' ולשרה בן שכתוב כאן גבי שרה' הנה הוא לך כסות עינים רמז ש שיהיה בן לשרה יהיה לו כסות עיני' דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות'

לאחיך ל' וכל שמוא' זכו' כמא שלא אחיך

אמהתיו כל לשו' חס' בכב עלאו'

תם כל רפ' דאו' וגם בקנגם'

בעד כל רחם׳ כנגד כל פתח: על דבר שרה׳ על פי דבורה של שרה: וי״י פקד את שרה׳ סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר ויתפלל וגו׳ וסמיך ליה וי״י פקד שפקד׳ כבר קוד׳ שרפאה את אבימלך: פקד את שרה׳ בהריון: כאשר דבר׳ בלידה ומה היא אמירה והיכן הוא דבור אמירה ויאמר אלהי׳ אבל שרה אשתך דבור היה דבר יי׳ אל אברהם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה והביא היורש משרה: ויעש יי׳ לשרה כאשר דבר׳ לאברה׳: אשר דבר אתו׳ דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב שרט לו שריטה בכותל אמ״ל כשתגיע חמה לשריט׳ זו בשנה האחר׳ תלד: יצחק לי׳ ישמח עלי ונולדים אנשים הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: מי מלל לאברהם׳ לשון שבח וחשיבות ראו מי הוא וכמה הוא גדול שומ׳ הבטח׳ ומבטיח ועושה: מלל׳ שינה הכתו׳ ולא אמר דבר גימטריא שלו ק׳ כלומר לסוף ק׳ לאברה׳: הניקה בנים שרה׳ ומהו בני׳ לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק והניקה אותם: ויגמל׳ לסוף כ״ד חדש: משתה גדול׳ שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך: מצחק׳ לשון ע״ז כמו שנאמר ויקומו לצחק ד״א לשון גלוי עריות כמה דתימ׳ לצחק בי׳ ד״א לשון רציח׳ יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו׳׳ היה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד״א כמתלהלה היור׳ זקים וגו׳ ואמר הלא מצחק אני: עם בני עם יצחק׳ מכיון שהו׳ בני אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפי׳ אינו בני אי״ז כדאי ל׳ לירש עמו ק״ו עם בני עם יצחק ששתיהם בו: על אודו׳ בנו׳ ששמע שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: שמע בקולה׳ למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: לחם וחמת מים׳ ולא כסף וזהב לפי שהי׳ שונאו על שיצא לתרבו׳ רעה: ואת הילד׳ אף הילד שם על שכמה שהכניס בו שרה עין רעה ואחזתו חמ׳ ולא יכול לילך ברגליו׳ ותלך ותתע׳ חזרה לגלולי בית אביה: ויכלו המים׳ לפי שדרך חולי׳ לשתות הרב׳: מנגד׳ מרחוק:

כמטחוי

חמישי

כא

אתו ט׳ דפי׳ בליש׳ · מלל ב׳ בתרי ליש׳ חד חס ונקד מ״ל · ויגמל חד מן י״ב פתחין באתנחת׳ דבראשית׳ · ירע ב׳ כה תאמר אל יעקב׳

דבר אתו אלהים׳ כל דבור אתו אתם אתך במ״ט אותו אותם אותך׳ וסי׳ ותהר ותלד שרה׳ וידבר משה ואלעזר׳ ויגש צדקיה בן כנענה׳ וחברו׳ ודברתי משפטי אותם׳ רוח מלא מאלה יבא לי׳ אלכה לי אל הגדולים׳ צדיק אתה יי׳ כי אריב׳ הלוך אל בית הרכבים׳ וכל דבור דיחזקאל דכו׳: שם ו׳ פתח מסור

בעד כל־רחם לבית אבימלך על־דבר שרה אשת אברהם: ס

(א) ויהוה פקד את־שרה כאשר אמר ויעש יהוה לשרה כאשר דבר: ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר־דבר אתו אלהים: ויקרא אברהם את־שם־בנו הנולד־לו אשר־ילדה־לו שרה יצחק: וימל אברהם את־יצחק בנו בן־שמנת ימים כאשר צוה אתו אלהים: (ה) ואברהם בן־מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו: ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל־השמע יצחק־לי: ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי־ילדתי בן לזקניו: ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את־יצחק: ותרא שרה את־בן־הגר המצרית אשר־ילדה לאברהם מצחק: (י) ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת־בנה כי לא יירש בן־האמה הזאת עם־בני עם־יצחק: וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו: ויאמר אלהים אל־אברהם אל־ירע בעיניך על־הנער ועל־אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע: וגם את־בן־האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא: וישכם אברהם בבקר ויקח־לחם וחמת מים ויתן אל־הגר שם על־שכמה ואת־הילד וישלחה ותלך ותתע במדבר באר שבע: (טו) ויכלו המים מן־החמת ותשלך את־הילד תחת אחד השיחים: ותלך ותשב לה מנגד הרחק

ו׳ · ג׳ · ב׳ וחס׳ · ה׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · יצחק לי · ה׳ מ״ל בליש׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ · ג׳ ל׳ · ל׳ · כ״ה · ל׳ · ל׳ חס׳ כתו׳ · כ״א ט׳ דס · ל׳ · ל׳ . ב׳ וחס׳ · ל׳ חד תתע · ג׳ ל׳ פת׳ ב׳ · כ״ה ל׳ · י״ב ג׳ כספ׳

באפי כל־פתח־ולדא לבית אבימלך על־עסק שרה אתת אברהם: ויי דכיר ית־שרה כמא דאמר ועבד יי לשרה כמא דמליל: ועדיאת וילידת שרה לאברהם בר לסבתוהי לזמנא דמליל יתיה יי: וקרא אברהם ית־שום־בריה דאתיליד ליה דילידת־ליה שרה יצחק: וגזר אברהם ית־יצחק בריה בר תמניא יומין כמא דפקיד יתיה יי: ואברהם בר־מאה שנין כד־אתיליד ליה ית יצחק בריה: ואמרת שרה חדוא עבד־לי יי כל־דשמע יחדי־לי: ואמרת מהימן דאמר לאברהם וקים־דתוניק בנין שרה ארי־ילידית בר לסבתוהי: ורבא רביא ואתחסיל ועבד אברהם משתיא רבא ביומא דאתחסיל ית־יצחק: וחזת שרה ית־בר־הגר מצריתא דילידת לאברהם מחיך: ואמרת לאברהם תריך ית־אמתא הדא וית־ברה ארי לא ירת בר־אמתא הדא עם־ברי עם־יצחק: ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק בריה: ואמר יי לאברהם לא־יבאש בעינך על־עולימא ועל־אמתך כל דתימר לך שרה קביל מנה ארי ביצחק יתקרון לך בנין: ואף ית־בר־אמתא לעמא אשוניה ארי ברך הוא: ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא ורקבא דמיא ויהב להגר שוי על־כתפה וית־רביא ושלחה ואזלת וטעת במדבר בארא דשבע: ושלימו מיא מן־רוקבא ורמת ית־רביא תחות חד מן־אילניא: ואזלת ויתיבת לה מקביל ארחיק

כפרשת לך לך: השמע ד׳ וסי׳ כל השמע יצחק לי׳ כנפל בהם בתחלה ושמע השמע׳ ושמע השמע׳ ובדברי אתך: מלל ב׳ בתרי לישני וסי׳ מי מלל לאברהם׳ שמר מה מליל בתרא מל׳: הניקה ה׳ מל׳ בליש׳ הניקה וסי׳ בנים שרה׳ גמלים מיניקות׳ להיניק את בני׳ ושרותיהם מיניקותיך׳ היניקו גוריהן: משתה גדול ב׳ וסי׳ ויעש אברהם משתה גדול׳ ויעש המלך משתה גדול: גרש ג׳ וסי׳ גרש האמה הזאת׳ כשלחו כלה גרש׳ גרש לץ: ואת בנה ב׳ דסמיכי וסי׳ גרש האמה׳ ואת בנה המת השכיבה: אודת ד׳ כתיב כן וסי׳ על אודת בנו׳ על אודת הבאר׳ ויספר משה לחתנו׳ אל אודת הרעה: יקרא כ״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וישלחה ב׳ וחס׳ וסי׳ וישלחה ותלך ותתע׳ ותלך בכל גבול ישראל: ויכלו ג׳ וסי׳ המים מן החמת׳ בבשת ימי׳ באפס תקוה׳ אנ״ך: ותשלך ג׳ וסי׳ ותשלך את הילד׳ ותשלך אשה אחת פלח׳ ותשלך דברי אחריך׳ אנ״ך: אחד כ״ה פתחין נס׳ כו׳ במסרה רבת:

אבן עזרא

ומלת כל רחם טענה עליהם׳ ומלת וילדו לנשים כמו ויחנו ה׳ הכהן: למועד אשר דבר אתו המלאך שאל איה שרה אשתך גם שב אליו כי כן אמ׳ לו ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו כי הוא צוה לקראו כן: מצחק׳ כי כן מנהג כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה: אודות׳ כמו דבר: וחמת מים׳ כלי ניתכן להיותו מעור או מען וכמוהו מספח חמתך ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלא בן עם אמו ריקם ואיה נדבת לבו והתימ׳ מאד שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו יי׳ ואילו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם והנה באחרונ׳ אחרי מות שרה נתן מתנות לבני ישמעאל: לחם וחמת מים׳ נתן ל׳ הגר ושם על שכמה ואמר לה קחי אתך בכך וישלח׳ ויתכן שנתן לה כסף וזהב ולא פי׳ שכתוב ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע כי בנגדר היה אברה׳ והנה היא הלכה ולא ידעה ה׳ הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצאה בגמא השליכתו: תחת אחד השיחים׳ האילנים:

כמטחוי

בעל הטורים

וי״י פקד כל מקום שנאמר וי״י הוא ובית דינו שלמדו עליה סניגוריא ואמרו אם לא תתן לה עתה בן אם כן תאחר את הקץ שנזרת ועבדום וענו אותם ארבע מאו׳ שנה משיהיה לו זרע והוא בן מאה עתה וצריך שיתחיל מעתה · לא שאמרו בנות לוט שנתעברו בביאת איסור מאביהן · ושרה לא נתעברה מאברהם · לא שאמרו נסתרה עם אבימלך ונתעברה ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע · ומה שלא נפקדה אחר שתירת פרעה לפי שכאן היה משמוש ידים ולא היה חסר כי אם ביאה · פקד את שרה בגימטריא אף כל העקרות פקד · מלל שנים במסר׳ בתרי לישני מי מלל לאברהם ואידך שומר מה מלילה שומר מה מליל מדבר במפלת אדום · לומר שבזכו׳ אברהם תהיה מפלת אדום · מלל בגימטריא ק׳ לומר כשהיה אברהם בן ק׳ הניקה בנים שרה · מצחק · בגימטריא להרג · זהו שאמ׳ ז״ל שהיה יורה בו חץ כדי להורגו · גרש ב׳ במסורת גרש את האמה · גרש לץ · כלה גרש יגרש · גרש את האמה הזאת ואת בנה ואז תגרש הלץ ובשביל שגרשה שרה להגר מביתה נענשה ונשתעבדו בניה ונגרשו להתגרש משם · ויכלו ב׳ במסור הכא ויכלו המים ואידך ויכלו באפס תקוה · ויכלו בבושת ימי · כיון שכלו המים יכו קלו ויכלו בבושת שעיתה גואל מנגבה אלד׳

רש״י

כמטחוי קשת. כשתי טיחות והו׳ לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי״ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע מנזרת והית׳ אדמת יהוד׳ למצרים לחגא ומגזרת יחוגו וינועו כשכור וכן קצוי ארץ מגזרת קצה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל: באשר הוא שם. לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישר׳ בצמא כשהגלם נבוכד נצר שנא׳ משא בערב וגו׳ לקראת צמא התיו מים וגו׳ כשהיו מוליכין אותן אצל ערביי׳ היו ישרא׳ אומ׳ לשבאי׳ בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר אורחות דדנים אל תקרי דדנים אלא דודי׳ ואלו יוצאי׳ לקראתם ומביאין להם בשר מליח ונודות נפוחים כסבורי׳ ישראל שהם מלאי׳ מי׳ וכשמכניסו לתו׳ פיו ופותחו הרוח נכנסת בגופו ומת: רובה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכ׳ השי״ן מודגשת היה יושב במדב׳ ומלסטים את העוברי׳ הוא שנא׳ ידו בכל וגו׳: מארץ מצרי׳. ממקו׳ גדוליה שנ׳ ולה שפחה מצרית וגו׳ היינו דאמ׳ אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: אלהים עמך. לפי שראו כה שיצא מסכנת סדום בשלום ושם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקד׳ אשתו לזקוניו: ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך: והוכיח. נתוכח עמו על כך: בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקבה כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבי׳ היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניה׳ כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם: אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחי׳ בסעודה וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירו׳ ומצינו לשון נטיעה באהלים שנ׳ ויטע אהלי אפדנו:

אבן עזרא

כמטחוי קשת. בדל יסב וטעמו ידוע כהשלכת החץ: רבה קשת. כמהו השמיעו אל בבל רבי׳ ואם הם שני שרשים כמו שרש׳ ושרה גם רבה ורבב מגזרת רבה: קשת. שם התאר כמו גנב: הנה אלהים. שהם נראה לה המלאך בתחלה בפעם הראשונה: אם תשקור לי. מהבני׳ הקל ואין לו אח: ולנכדי. בן בני: מה הנה. לשון נקבו׳: לבדנה. עם ה״א ותיא לבדה: לעדה. כמו לעדות. ודע כי מלת שבועה עקרה שבע׳ ובמלת או השבע שבועה אפרשנה: אשל. אילן גם ניטע לאות:

ויקרא

והאלהים

מסורה

שמע אלהים ג׳ דס׳ וסי׳ כי שמע אלהים. שמע אלהים ויתעבר. אכן שמע אלהים הקשיב: באשר ט״ו וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויהי בעת ההיא ג׳ וסי׳ ויאמר אבימלך ופיכל. וירד יהודה. וירבעם יצא: והוכח ג׳ חס׳ י׳ בליש׳ וסו׳ והוכח אברהם. ומשובתך תוכחך. אשרי הגבר יוכחנו אלוה: עמך י״ב באורי׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וגם אתה ג׳ וסי׳ וגם אתה לא הגדת. וגם אתה ידעת. וגם אתה תדין את: וגם אנכי ה׳ וסי׳ וגם אנכי לא שמעתי. וגם אנכי השאלתיהו. וגם אנכי שמעתי נאם יי׳ דמלכים. וגם אנכי אעשה אתכם. וגם אנכי מנעתי מכם: מה הנה ב׳ דס׳ וסי׳ מה הנה שבע כבשות. דראשנת מה הנה: לעדה ג׳ וסי׳ בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי. הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה. ב׳ בו: והעץ ג׳ וסי׳ גן׳ כרם אשל:

תורה

כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃ וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ

וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּטַּע אֵשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע

תרגום אונקלוס

כמיגד בקשתא ארי אמרת לא אחזי במותא דרביא ויתיבת מקביל וארימת ית קלה ובכת׃ ושמיע קדם יי ית קליה דרביא וקרא מלאכא דיי להגר מן שמיא ואמר לה מה לך הגר לא תדחלי ארי שמיע קדם יי לקליה דרביא באתר דהוא תמן׃ קומי טולי ית רביא ואתקיפי ית ידיך ביה ארי לעם סגי אשוניה׃ וגלא יי ית עינהא וחזת בירא דמיא ואזלת ומלת ית רוקבא מיא ואשקיאת ית רביא׃ והוה מימרא דיי בסעדיה דרביא ורבא ויתיב במדברא והוה רבי קשתא׃ ויתיב במדברא דפארן ונסיבת ליה אמיה אתתא מארעא דמצרים׃

והוה בעדנא ההיא ואמר אבימלך ופיכל רב חיליה לאברהם למימר מימרא דיי בסעדך בכל די את עביד׃ וכען קיים לי במימרא דיי הכא דלא תשקר בי ובברי ולבר ברי כטיבותא די עבדית עמך תעביד עמי ועם ארעא דאתותבתא בה׃ ואמר אברהם אנא אקיים׃ ואוכח אברהם ית אבימלך על עיסק בירא דמיא דאנסו עבדי אבימלך׃ ואמר אבימלך לא ידעית מאן עבד ית פתגמא הדין ואף את לא חויתא לי ואף אנא לא שמעית אלהין יומא דין׃ ודבר אברהם ען ותורין ויהב לאבימלך וגזרו תרויהון קים׃ ואקים אברהם ית שבע חורפן דען בלחודיהן׃ ואמר אבימלך לאברהם מה אינון שבע חורפן אלין דאקימתא בלחודיהן׃ ואמר ארי ית שבע חורפן תקביל מן ידי בדיל דתהי לי לסהדו ארי חפרית ית בירא הדא׃ על כן קרא לאתרא ההוא באר שבע ארי תמן קימו תרויהון׃ וגזרו קים בבאר שבע וקם אבימלך ופיכל רב חיליה ותבו לארעא דפלשתאי׃ ונציב אילנא בבאר שבע

בעל הטורים

לנכדי בגימטריה בן בני. הכבשת ב׳ דחוסר׳ הכבשת לבדנה. אתה הכבשת כל גבולות ארץ. בזכות אברהם כבשתם כל גבולות ארץ:

ויקרא שם וגו׳ על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב״ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותין אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם: ימים רבים׳ מרובים על של חברון בחברון עשה כ״ה שנה וכאן כ״ו שהרי בן ע״ה שנה היה בצאתו מחרן אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנ׳ ויעבור אבר׳ ויעתק משם ויהי רעב וירד אבר׳ מצרים ובמצרי׳ לא עשה אלא ג׳ חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים וכן כ״ו שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ״ה שנה וכאן כתו׳ ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובי׳ עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם על כרחך אינם יתרי׳ יות׳ משנה הרי כ״ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י״ב שנים כך בסדר עולם: אחר הדברים האלה׳ יש מרבותינו אומ׳ אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעש׳ אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמ׳ לו כלום עשה אלא ב בשביל בנו אילו הייתי אומ׳ לו זבח אותו לפני לא היה מעכב׳ וי״א אח׳ דבריו של ישמעא׳ שהיה מתפאר על יצחק שמל בן שלש עשרה שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מירא(ת)ני אי אמר לי הקב״ה זבח ע עצמך לפני לא הייתי מעכב׳ הנני׳ כך היא ענייתם של ח חסידי׳ לשון ענוה הוא ולשון זימון: קח נא׳ אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקש׳ ממך עמוד לי בזו שלא י יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש: את בנך׳ אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמ׳ לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק ולמ׳ לא גלה לו מתחלה שלא לערבבו כתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי ל לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה׳ ירושלם וכן בדברי הימי׳ לבנו׳ בית ליי׳ בהר המוריה ו ורבותי׳ פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישר׳: ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטורת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו׳ לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב״ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשות עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים׳ הקב״ה מתהא הצדיקי׳ ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן אל הארץ אשר אראך וכן ביונה וקרא עליה את הקריאה: וישכם׳ כזרז למצוה: ויחבש׳ הוא בעצמו ולא צוה לאחר מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנשים שאם יצטר׳ האח׳ לנקביו ויתרחק יהי׳ השני עמו: ויבקע׳ תרגו׳ וצלח כמו וצלחו הירדן לשון ביקוע פינדר״א בלע״ז: ביום השלישי׳ למה איחר מלהראות מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום׳ ראה ענן קשור על ההר: עד כה׳ כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה׳ נתנבא שישובו שניהם: המאכלת׳ סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא ואחרבי תאכל בשר ושמכשרת בשר לאכילה׳ לא זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרה: וילכו שניהם יחדיו׳ אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: יראה לו השה׳ כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה: ויעקד

אבן עזרא

והאלהי׳ נסה את אברהם ישאו׳ כי הסמ״ך תחת שי״ן והה״א תחת האל״ף וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעו׳ הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היש הנמצ׳ וזה פי׳ נסה גם כי עתה ידעתי והגאון אמ׳ שמלת נסה להראות צדקתו לבני אדם גם מלת ידעתי כטעם הודעתי והלא ידע זה הגאון כי בשע׳ שעקד כמו לא היו שם אפי׳ נעריו ואחרי׳ אמ׳ כי פי׳ והעלהו שם לעולה שיעלהו ש ההר ואת תחשב לו לעולה ואברהם לא ידע סוד הנבואה ויאהל לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת ואחרי׳ אמ׳ הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית אותם יין והוצרכו אלה הגאוני׳ לפי׳ האלה כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים את שנה ואחר שהכתו׳ אמ׳ בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר: וטעם כי עתה ידעתי כמו ואם לא אדעה ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם אם יעזרני השם יודע ה הנסתרות: אחד ההרים׳ שם נבנה הבית וכן מפורש ויבן שלמ׳ את הבית בהר המוריה ואיננו הר נבוה וכן היה גורן ארונה: ויבקע עצי עולה׳ וטעם על החמור: בי׳ השלישי׳ שיצא מבאר שבע׳ יש אומרי׳ איך אמ׳ אברהם ונשובה ואחרי׳ ענו כי היה בדעתו להביא ע עצמותיו ואברהם לחם כדי שלא יסורו על שובו ושלא ירגיש יצחק ויברח ורבותינו ז״ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים ואם לדברי ק קבלה נקבל ומדרך סברא אין זה נכון שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה ואין בכתוב מאומה על יצחק ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה והקרוב אל הדעת שהיה קרוב לי״ג שנים והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו ה הסתיר הסוד ממנו ואמ׳ אלהים יראה לו השה כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח׳ ואברהם

והאלהים ז׳ וסי׳ והאלהים נסה׳ והאלהים יעננו׳ והאלהים אנה׳ והאלהים אמר לי לא תבנה׳ והאלהים נגף׳ והאלהים עשה שיראו׳ והאלהים יבקש: נסה ו׳ ב׳ כתיב סה ו׳ד כתיב שא וסי׳ והאלהים נסה׳ ויואל ללב׳ כי לא נסה׳ אם נשאת נשא׳ ועל כל גשא ושפל׳ חירם מלך צר נשא׳ נשא לבבינו אל׳ ב׳ קדמאי

וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהֹוָה אֵל עוֹלָם׃ וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ

שביעי

כב

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים

וְצַלִּי תַמָּן בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְעָלְמָא׃ וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין׃ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַיְיָ נַסִּי יָת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִּי רְחִימְתָּא יָת יִצְחָק וְאִיזִיל לָךְ לְאַרְעָא פוּלְחָנָא וְאַסְּקֵיהּ קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ׃ וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יָת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ׃ בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת אַתְרָא מֵרָחִיק׃ וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד כָּא וְנִסְגּוֹד וְנִתוּב לְוָתְכוֹן׃ וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת אָעֵי דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ יָת אֶשָּׁתָא וְיָת סַכִּינָא וַאֲזַלוּ תַרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃ וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא בְרִי וַאֲמַר הָא אֶשָּׁתָא וְאָעַיָּא וְאָן אִמְּרָא לַעֲלָתָא׃ וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ גְּלֵי לֵיהּ אִמְּרָא לַעֲלָתָא בְּרִי וַאֲזַלוּ תַרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃ וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת אָעַיָּא

ועקד

ל׳ ל׳ ל׳ כת׳ נסה ול׳ כת׳ כשא · ל׳ נטע׳ · ה׳ · ב׳ חד קס׳ וחד מל׳: ל׳ · ב׳ כת׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ לפ · מ׳ ב · ו׳ חס · ה׳ כתו׳ · ל׳ · ז · ל׳ ל׳ · ל׳ · ב׳ לנשי׳

כתיב סה: ולך י״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: המריה ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ ולך לך אל ארץ המריה׳ בהר המוריה קדמאה חסר: עצי עלה אב״ דע׳ א׳ נסיבה׳ וא׳ לא נסיב ה׳ וסי׳ עצי עלה׳ וישכם אברהם בבקר׳ עצי העלה׳ ויקח אברהם את עצי העלה׳ עיר אלהים׳ נהר פלגיו ישמחו׳ עיר האלהים׳ נכבדות מדבר עיר האלהים׳ עד חרמה׳ ויצא האמרי׳ עד החרמה׳ ויכום ויכתום׳ עם קדש׳ ואשמע את האיש׳ עם הקדש׳ וקראו להם׳ עם אלהים׳ ותאמר האשה׳ עם האלהים׳ ותיצבו כל פנות: ביום השלישי ב׳ ר״פ באו׳ וסי׳ וישא אברהם את עיניו׳ ביום השלישי נשיא: שבו ה׳ בתו׳ וסי׳ עם החמור׳ שבו וסחרוה׳ שבו איש תחתיו׳ שבו נא בזה׳ שבו נא בזה גם אתם: ונשובה ז׳ מסר בירמיה סימן מ״ו: המאכלת ג׳ וסי׳ ויקח בידו את האש׳ וישלח אברהם את ידו׳ ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת׳ דפלגש בגבעה: ב׳ פסו׳ דאית בהון ד׳ ויאמר וסי׳ ויאמר יצחק אל אברהם אביו׳ ויאמר אחאב במי:

בעל הטורים

את המקום בגימט׳ זה ירושלם. מרחק חסר כתי׳ קרי׳ ביה מרחיק שהשטן היה מרחיק המקום. מ׳ מלפניהם. אל ארץ המוריה בגימטרי׳ בירושלם. ונשובה ג׳ במסורת ובפתחוה ונשובה. כתנה ראש ונשובה׳ לכו ונשובה אל עיר יי׳. נחפשה דרכינו ונחקורה ו ונשובה׳ השיבנו יי׳ אליך ונשובה. לכו ונשובה עד יי׳ בזכו׳ אברה׳ שלא בשתקוה ונשובה וכן ישראל לעשות תשובה ויבינו לכו ונשובה. נחפשה דרכינו השיבנו יי׳ אליך ונשובה ובזכות הגליות מתקבצו׳ לכו ונשובה אל עיר יי׳ ואם לא זכו לומר נתנה ראש ונשובה הכל בזכות אברהם׳

לך

חד מן י״ד זקפין בלא׳

ויאמר

ב׳ פסו׳ דאית בהון ד׳ ויאמ׳ ויאמ׳ אחאב במי:

ויעקד׳ ידיו ורגליו מאחריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדים אותן בו היה ניכר: אברהם אברהם׳ לשון חבה שכופל את שמו: אל תשלח: לשחוט אמר לו א״כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי׳ אמר רבי אבא אמר לו אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער אמר לו הקב״ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי׳ מעתה

יש לי מה להשיב לשטן ולאומו׳ התמהי׳ מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשו שרואים כי ירא אלהים אתה: והנה איל׳ מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר׳ אחרי שאמ׳ לו המלאך אל תשלח ידך ראהו והוא כאחז והוא שתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אלין: בסבך׳ אילן: בקרניו׳ שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו׳ מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר כלום ... אמר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו בני מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן: יי׳ יראה׳ פשוטו כתרגומו יי׳ יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום׳ שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב״ה לעמו: היום׳ הימי׳ העתידים כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורו׳ הבאי׳ הקוראי׳ את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על יום שעומדין בו׳ ומדרש אגדה יי׳ יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענו׳ כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאי׳ בהר יי׳ יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: ברך אברכך אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה׳ אחת לאב ואחת לבן: וישב אברהם בבאר שבע׳ לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה ישב שתים עשרה שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע ובא לו לחברון כמו שאמ׳ ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם ששה ועשרים שנה כמו שפרשנו למעלה: אחרי הדברי׳ האלה ויגד וגו׳ בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומ׳ אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בני׳ היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכל וממרא בשרו הקב״ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברי׳ האלה הרהורי דברים שהיו על ידי עקידה: גם היא: אף היא השוות משפחותיה למשפחות אברהם מה אברהם שנים עשר שבטים שיצאו מיעקב ח׳ בני הגבירות וד׳ בני שפחות אף אלו ח׳ בני גבירות וד׳ בני פלגש: ובתואל ילד את רבקה׳ כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה׳ חסלת וירא אליו

לשחט ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ לשחט את בנו׳ לשחוט אליה׳ את העולה בתר׳ מל׳: ואל תעש ב׳ וסי׳ ואל תשלח ידך׳ ואל תעש לו רע: ירא אלהים ד׳ וסי׳ אל תשלח ידך אל הנער׳ יצא את כלם׳ השמת לבך אל׳ והברו: אתה י״ד בטע׳ לעיל וסי׳ במסר׳ רבת׳: בהר יי׳ ג׳ דס וסי׳ בהר יי׳ יראה׳ לבא בהר יי׳ מי יעלה בהר יי׳

ט וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ: יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: יב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: יג וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה: טו וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם: טז וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ: יז כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: יח וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע: פ

כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ: כא אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם: כב וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל: כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם: כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה:

קמ״ז אמנ״ך סימן

ועקד ית יצחק בריה ושוי יתיה על מדבחא עיל מן אעיא: ואושיט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למכס ית בריה: וקרא ליה מלאכא דיי מן שמיא ואמר אברהם אברהם ואמר הא אנא: ואמר לא תושיט ידך לעולימא ולא תעביד ליה מדעם ארי כען ידעית ארי דחלא דיי את ולא מנעת ית ברך ית יחידך מני: וזקף אברהם ית עינוהי בתר אלין וחזא והא דכרא חד אחיד באילנא בקרנוהי ואזל אברהם ונסיב ית דכרא ואסקיה לעלתא חלף בריה: ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא אמר קדם יי הכא יהון פלחין דריא בכן יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם יי פלח: וקרא מלאכא דיי לאברהם תנינות מן שמיא: ואמר במימרי קיימית אמר יי ארי חלף די עבדתא ית פתגמא הדין ולא מנעתא ית ברך ית יחידך: ארי ברכא אברכנך ואסגאה אסגי ית בנך ככוכבי שמיא וכחלא די על כיף ימא ויירתון בנך ית קרוי סנאיהון: ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא חלף דקבלתא במימרי: ותב אברהם לות עולימוהי וקמו ואזלו כחדא לבאר שבע ויתיב אברהם בבאר שבע:

והוה בתר פתגמיא האילין ואתחוא לאברהם למימר הא ילידת מלכה אף היא בנין לנחור אחוך: ית עוץ בוכריה וית בוז אחוהי וית קמואל אבוהי דארם: וית כשד וית חזו וית פלדש וית ידלף וית בתואל: ובתואל אוליד ית רבקה תמניא אלין ילידת מלכה לנחור אחוהי דאברהם: ולחינתיה ושמה ראומה וילידת אף היא ית טבח וית גחם וית תחש וית מעכה:

אבן עזרא

אברהם אברהם פעמים כמו בחפזון: אחר נאחז׳ אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם הוא חי״ת נאחז קמוץ או תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז ורבים כמוהו ויש מפרש כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת כמשפט הלשון בכל מוכרת׳ וטעם בהר יי׳ יראה באלה הדברים: בי נשבעתי׳ זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: יען׳ מטעם ענה זה המעשה יענה ויעיד: שער אויביו׳ מדינו׳ בעלי שערים: עקב׳ שכר באחרית: וישב אברהם׳ ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו והאומר ששחטו ועזבו ואחר כן חיה אמר הפך הכתוב: ילדה מלכה׳ להזכיר יחס רבקה:

בעל הטורים

לשחוט ב׳ במסורת׳ לשחוט את בנו׳ לשחוט את העולה כפר׳ יחזקאל נבי קרבנו׳ שאנו לומדי׳ עני הקרבנו׳ מאברה׳ כדאמרין כופתין הין התמיד יד ורגל כעקידת יצחק בן אברהם׳ ויקרא אליו מלאך יי׳ מן השמים ס״ת בגימטריא זו תיכאל היה׳ יי׳ יראה בפסק׳ לומר לך שקרא שם המקו׳ יי׳׳ וזהו שאמרו חז״ל אפילו שם חדש שעתיד הקב״ה לחדש לירושלם ידע׳ וזהו שנאמר ושם העיר מיום יי׳ שמה׳ בהר יי׳ ג׳ במסורה בתורה בנביאים בכתובים׳ בתור׳ בהר יי׳ יראה׳ לכא בהר יי׳ בישעי׳׳ מי יעלה בהר יי׳ בכתובים כנגד ג׳ רגלים שעולין להר הזה לרגל׳ והרבה ארבה את זרעך׳ ג׳ פעמים כתיב זרעך בפרש׳ כנגד ג׳ פעמי׳ זרע שנקראו ישראל׳ כי הם זרע ברך יי׳ בגימט׳ זרע אברה׳ וכתיב ויי׳ ברך את אברהם בכל׳ זרע קדש מצבתה כנגד ...

מסורה

אנ״ך: יראה י״ג וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וכחול ב׳ בתרי׳ לישני׳ וסי׳ וכחול אשר על שפת הים׳ וכחול ארבה ימים: וירש ז׳ חס׳ י׳ מסר ביהושע סימן י״ט: קדמ׳ שער איביו׳ תני׳ שער שנאיו׳ וא״פס על איבך ועל שנאיך אשר רדפוך: ויהי אחרי הדברי׳ האלה ג׳ וסי׳ ילדה מלכה׳ הנה אביך חלה׳ וימת יהושע: ויגד כ״ד וסי׳ במס׳ רבת׳: קמואל ג׳ וסי׳ ואת קמואל אבי ארם׳ קמואל בן שפטן׳ ללוי חשביה: ידלף ב׳ חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ ואת פלדש ואת ידלף׳ מלר׳ ובשפלות ידים ידלף׳ מלעיל: ופילגשו ב׳ ר״פ וסי׳ ופלגשו ושמה ראומ׳ ופילגשו אשר בשכם:

פרשה פרשה

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים׳ לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק׳ כבת כ׳ לחטא מה בת כ׳ לא חטאת שהרי אינה בת עונשין אף בת ק׳ בלא חטא ובת כ׳ כבת ז׳ ליופי: שני חיי שרה׳ כולן שוין לטובה: בקרית ארבע׳ על שם ארבעה ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם׳ דבר אחר על שם ד׳ זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה: ויבא אברהם׳ מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה׳ ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: גר ותושב אנכי עמכם׳ גר מארץ אחרת ונתיישבתי עמכם׳ ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב״ה לזרעך אתן את הארץ: אחזת קבר׳ אחזת קרקע לבית הקברות: לא יכלה׳ לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך וכמו ויכלא הגשם: נפשכם׳ רצונכם: ופגעו לי׳ לשון בקשה כמו אל תפגעי בי: המכפלה׳ בית ועליה על גביו׳ דבר אחר שכפולה בזוגות: בכסף מלא׳ שלם כל שוויה וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא: ועפרון ישב׳ כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו׳ שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: לא אדני׳ לא תקנה אותה בדמים׳ נתתי לך׳ הרי היא כמו שנתתיה לך: אך אם אתה לו שמעני׳ אתה אומר לי לשמוע לך וליקח חנם אני אי אפשי בכך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי׳ דונם בלע״ז מוכן הוא אצלי הלואי נתתיו לך כבר: ביני ובינך׳ בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: וישקל

ויקם אברהם מעל קדמאה ויקם בטעמא מלעיל׳ תנינ׳ ויקם אברהם וישתחו מלרע׳ מעל סי׳ וישתחוו מלרע: גר ג׳ ר״פ וסי׳ גר ותושב אנכי עמכ׳ גר בארץ ההיא׳ גר יתום ואלמנה׳ אנ״ך: ואקברה מתי׳ ג׳ זוגי׳ מן כ״ב בעיני׳ קדמא׳ חס׳ את תנ׳ נסב את וסי׳ בהמלו בשר דאברה׳ בהמלו את בשר דישמעאל׳ ואקברה

אבן עזרא

חיי לשון רבים ולא יתפרדו ומנהג ה הלשון להקדי׳ המספר הרב על המעט והפך הדבר כמו שני יעקב: ארבע שם אדם גדול בענקים ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש כי לא היה מ מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: ולבכותה׳ לבכות עליה׳ וכן ובכתה את אביה: פני מתו: רמז לגוף ועוד תמצא פי׳ לאמר: גר׳ לבדו הוא הלן: ותושב׳ הוא הגר היושב בארץ אמר הנה אני תושב עמכם ו והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחוזה כמו נחלה או מקום שאוחז אותו בכסף להיו׳ קבר למתי: אדני׳ ולא אדונינו לשון המדבר ואין מדרך מוסר לשום אחרים ש שותפי׳ עמו: נשיא אלהי׳ דרך גדולה בעבור כי אתה נביא: יכלה׳ ימנע כי ימצא בה״א גם בא״לף באחרונה׳ ולקדוק ויסתחו בספר היסוד והאומרי׳ כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר ש שהשתחוה לבני חת והשתחוי׳ שיפות לאשו וזה משפט הנותן שבח לאחר וגם משה השתחוה לחותנו: מערת המכפלה׳ מערה בתוך מערה: בכסף מלא והפך חסר׳ לא כן אדני אך שמעני וזאת ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון לתת שבח לו: אך אם אתה לו שמעני׳ אם אתה תעשה כן לו תשמעני או טעמו אם אתה תעש׳ כן לו נתתי כסף השדה: עובר

מסרה

מתי גר ותושב׳ ואקברה את מתי׳ וידבר אל עפרון׳ ובנו במו׳ התפת׳ ובנו את במות הבעל: מלפני י״ב וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳׳ ויענו ט״ו ר״פ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: נשיא ז׳ רפים וסי׳ אתה בתוכנו׳ שכם בן חמור׳ הקרב נתנאל׳ זמרי בן סלוא בת נשיא מדין׳ ורם הוליד את עמינדב׳ ועמינדב הוליד׳ וכל יחזקאל דכו׳ נשיא במ״ה נשיא וסי׳ המלך יתאבל׳ את הנשיא נשיא הוא׳ דוד נשיא להם׳ דוד נשיא בתוכם׳ ונשיא מארץ מצרים לא: קברו ג׳ וסי׳ איש ממנו את קברו׳ חצבי מרום קברו׳ ויתן את רשעים קברו: יכלה ב׳ וסי׳ לא יכלה ממך׳ ושבט עברתו יכלה: מתך ד׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ שמענו אדני׳ ב׳ בו׳ לא׳ אדני׳ יהיו מתיך מל׳: וידבר אתם כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם בכ״ט אותו אותך אותם מסר בפרשת וירא: שמעוני ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ שמעוני ופגעו לי׳ ועתה שמעני׳ שמעני אחי: ויתן י״ג ר״פ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: בכסף ט״ו רפי׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: לכל באי קדם׳ לכל באי שער עירו׳ תנ׳ בכל באי שער עירו ואפ״ס לכל כלי המשכ׳ בכל: לא אדני ד׳ וזוגין מן כ״ב בחד עני׳ קדמא׳ נסיב לא תנ׳ לא נסיב לא׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: שמה י״ח סוף פסו׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: כל ספר שמות ותורת כהני׳ ומשנה תורה שמה במ״ו שם וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: מה היא ד׳ וסי׳ ביני ובינך מה היא׳ ומדת ימי׳ מה היא׳ וראיתם את הארץ׳ ואמ׳ מה היא ויאמר זאת האיפה: מאת ג׳ חס׳ בתו׳ וסי׳ שמנה מאת דאדם׳ ודלמך׳ ארבע מאת שקל:

כג

(א) **וַיִּהְיוּ** חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ: וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר: גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי: (ה) וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ: וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת: וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר: וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר: (י) וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר: לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ: וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ: וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה: וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: (טו) אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר: וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן

וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתָא אַבְרָהָם לְמִסְפַּד לְשָׂרָה וּלְמִבְכְּיַהּ: וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מִיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם־בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימָר: דַּיָּר וְתוֹתָב אֲנָא עִמְּכוֹן הַבוּ לִי אַחְסָנַת קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מִיתִי מִן קֳדָמָי: וַאֲתִיבוּ בְנֵי חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: קַבֵּל מִנַּנָא רִבּוֹנַנָא רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא קְבַר יָת מִיתָךְ אֱנָשׁ מִנַּנָא יָת קִבְרֵיהּ לָא יִכְלֵי מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ: וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה: וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם אִית בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מִיתִי מִן קֳדָמַי קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹ לִי מִן עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר: וְיִתֵּן לִי יָת מְעָרַת כָּפֵלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בִּכְסַף שְׁלִים יִתְּנִנַּהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת קְבוּרָא: וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּאָה וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה לְכֹל עָלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ לְמֵימַר: לָא רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית לָךְ וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לָךְ יְהַבְתַּהּ לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי יְהַבְתַּהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ: וּסְגִיד אַבְרָהָם קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא: וּמַלֵּיל עִם עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא לְמֵימַר בְּרַם אִם אַתְּ עָבֵיד לִי טִיבוּ קַבֵּיל מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא דְמֵי חַקְלָא סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר יָת מִיתִי תַּמָּן: וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי אַרְעָא שְׁוֵי אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף בֵּינָנָא וּבֵינָךְ מַה הִיא וְיָת מִיתָךְ קְבַר: וְקַבֵּיל אַבְרָהָם מִן עֶפְרוֹן

בעל הטורים

חיי שרה

כתיב לעיל מכיה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה ש שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה: שרה מאה שנה׳ ר״ת שמש׳ וזהו וזרח השמש ובא השמש: שני חיי שרה ולא אמ׳ ימי לפי שחזרה לימי נערות׳ ובשהזקינה עוד פ פסקו ממנה ימי הנערות לפי׳ אמר שני׳ דבר אחר מנין ויה״ו היה עקר שנותיה׳ משנולד יצחק לבת תשעים היתה כשנולד וכל ימיה קכ״ז׳ ולבכותה׳ כ׳ קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה׳ אי נמי שהייתה כתו גורמת מיתתה שמסרה דין וגל כן כענשה היא תחלה׳ והמאבד עצמו לדעת אין מ מספידין אותו׳ ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת מלמ׳ שאסור לספר לפני המת׳ י׳ פעמים בני חת ב בפרשה לפי שהמכר מקחו של תלמי׳ חכם כאלו קיים עשרת הדברות שיש בהם י׳ פעמים ח׳ מתך׳ ד׳ בפל׳ וחד יחיו מתיך גכ׳ וד׳ דהכ׳ חסרי׳ דבחד מת א איירי׳ והביא דהת׳ מלא דאיירי ברבי׳ ויש כאן רמז למה שאמרו שמתי ארץ ישראל חיים תחלה׳ דהכא כתיב מתך׳ והתם כתיב יחיו מ מתיך׳ פי׳ מתך דהכא יחיו מתיך דהתם׳ לא יכלה ב׳ לא יכלה ממך מ מקבור מתך׳ ושבט עברתו לא יכלה על כן לא יכלה ממך מקבו׳ מתך כי כרי׳ כל אדם לירא מן המות׳ ואם לא יתן לי מקום קבורה גם לו לא יהיה מקום קבורה׳

רש״י

וישקול אברהם לעפרן: חסר וי״ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין בעטו״כלדם בלע״ז: ויקם שדה עפרון׳ תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו׳: בכל באי שער עירו׳ בקרב כולם ובמעמד כולם הקנהו לו: ברך את אברהם בכל׳ בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: זקן ביתו׳ לפי שהוא דבוק כיקוד זקן: תחת ירכי׳ לפי שהנשבע צריך ליטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפלין והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: ה׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי׳ ולא אמ׳ ואלהי הארץ ולמעלה אמ׳ ואשביעך וגו׳׳ אמר לו עכשו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירין בו ושמו לא היה רגיל בארץ׳ מבית אבי׳ מחרן: ומארץ מולדתי׳ מאור כשדים: ואשר דבר לי׳ לצרכי כמו אשר דבר עלי וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשי׳ בלשון על ותרגום שלהם עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי׳ בין הבתרים׳ ונקית

מסורה

עפרן ד׳ חסרי׳ וסי׳ וישקל אברהם לעפרן׳ ויקברו אותו יצחק וישמעאל׳ אשר בשדה׳ וישאו אתו בניו: גבלו בגבלו ה׳ חס׳ וסי׳ ויקם שדה עפרון׳ וימאן ארום׳ ולא נתן סיחון׳ ולא האמין סיחון׳ דשפטים׳ זאת תורת הבית: כל בראשית מקנה בסגול במ״א לאברהם למקנה בקמץ וכל ירמיה מקנה

תורה

וישקל אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר: ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב: לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו: ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא הוא חברון בארץ כנען: ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: ס

כד (א) ואברהם זקן בא בימים ויהוה ברך את אברהם בכל: (ב) ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי: (ג) ואשביעך ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו: (ד) כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק: (ה) ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם: (ו) ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה: (ז) יהוה אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם: (ח) ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך

תרגום אונקלוס

ותקל אברהם לעפרון ית כספא די מליל קדם בני חתאה ארבע מאה סלעין דכסף דמתקבל בסחורתא בכל מדינתא: וקם חקל עפרון די בכפלתא די קדם ממרא חקלא ומערתא די ביה וכל אילנא די בחקלא די בכל תחומיה סחור סחור: לאברהם לזבינוהי לעיני בני חתאה בכל עליל תרע קרתיה: ובתר כן קבר אברהם ית שרה אתתיה במערת חקל כפלתא דעל אפי ממרא היא חברון בארעא דכנען: וקם חקלא ומערתא די ביה לאברהם לאחסנת קבורא מן בני חתאה:

ואברהם סיב עאל ביומין ויי בריך ית אברהם בכולא: ואמר אברהם לעבדיה סבא דביתיה דשליט בכל די ליה שוי כען ידך תחות ירכי: ואקימך במימרא דיי אלהא דשמיא ואלהא דארעא דלא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתיב ביניהון: אלהין לארעי ולילדותי תיזיל ותסב אתתא לברי ליצחק: ואמר ליה עבדא מאים לא תיבי אתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא אתיב ית ברך לארעא די נפקתא מתמן: ואמר ליה אברהם אסתמר לך דלמא תתיב ית ברי לתמן: יי אלהא דשמיא די דברני מבית אבא ומארע ילדותי ודי מליל לי ודי קים לי למימר לברך אתן ית ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך ותסב אתתא לברי מתמן: ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרך

אבן עזרא

עובר לסוחר׳ שלא יקח כי אם כסף נבחר: ויקם׳ נתקיים ועמד השדה למקנה והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה וכן גר ותושב אנכי והעשרה שהזכיר הגאון אינם דבקים׳ וטעם לעיני בני חת את אנשי המקום׳ וטעם לכל באי שער עירו כל עובר ושב: ואחרי כן קבר אברהם את שרה׳ ומאז נתקיים השדה לאחזת קבר לו ולזרעו ונזכרה זאת הפרש׳ להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר יי׳ לאברהם להיות לו נחלה: ברך את אברהם בכל׳ באורך ימים ועושר וכבוד ובנים מכל חמדת האדם ודרש שבתו היתה שמה בכל צריך להוסיף בי״ת משרת: שים נא ידך תחת ירכי׳ יש אומר רמז למילה ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה לא בשם והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי והאדון יושב והירך על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך וזה המשפט עדיין הוא בארץ הודו׳ וטעם אלהי השמי׳ ואלהי הארץ במקו׳ הזה כי בת פלוני לפלוני בארץ יען השמים והוא סוד: הכנעני׳ כלל לעשתי עשר גוי׳: כי אל ארצי׳ זאת חרן שדר שם: מולדתי׳ אור כשדים: אולי׳ ימצא על טעמים רבים וכן אולי יעשה זרים׳ כפתח ה״א ההשב בפתח קטן בעבור שים ה״א הבנין קמוץ ואילו נ׳ כפתח בפתח גדול היה כבד על הלשון׳ כל השמר מלעיל מלשון שמיר׳ ואשר מלרע לשון שמרים כמו השמר והשקט כטעם שקט הוא על שמריו: הוא ישלח מלאכו׳ תפלה ואילו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: לא

בע״ה

עפרן חסר כתיב בגימטרי׳ עין רע עולה ת׳ כנגד ד׳ מאות שקלי׳ שלקח במערה:

בעל הטורים

ויקם שדה עפרון ר״ת כהפך עשו רמז לעשו שיקום לערער על המערה׳ ואברהם זקן וסמיך ליה ויי׳ בירך כשהזקין ולא יכול עוד לצאת ולבוא ליטא ולית אז הוברך בברכה ויי ברכו׳ בא בימים בשבא כמנין ימים שנים ברכו כבן שנולד יצחק׳ כא ידך בגימטריא מילה שהשביעו במילה׳ המושל שנים במסורת הכא המושל בכל אשר לו׳ ואידך אם רוח המושל יעלה עליך׳ שאמר לו אברהם אפילו אם רוח המושל או שום אונס יעלה עליך מקומך אל תנח שלא לך לארצי׳ ישלח מלאכו המיוחד לו דכתיב כי ילך מלאכי לפניך׳ אבל לא אותו שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניך מלאך׳ ושני פעמים כתיב מלאכו בפרשה שבקש על שנים אחד בהליכה ואחד בחזרה׳

מסורה

בקמץ במ״א ולא שמעו קול מקנה בסגול וכל קריין דכו׳: זקן בא בימים ד׳ וסי׳ ואברהם זקן בא׳ ויהושע זקן בא׳ ויהי מימים רבים׳ והמלך דוד זקן בא׳ וחד זקן בא באנשים: ברך י״ב וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: בכל ז׳ דגשי׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: זקן ב׳ בתרי לישני׳ וסי׳ עבדו זקן ביתו׳ זקן אהרן: אנכי יושב ה׳ דסמיכי יושב בקרבו׳ וישביעני אדני׳ בבירת הארזים׳ דדה׳ בית ארזים׳ דשמואל׳ כי נדמיתי: ה׳ פסו׳ לית בהון אם ומטע׳ בהו׳ וסימ׳ כי אל ארצי׳ אין חפץ למלך במהר׳ כי בי״י נשבעתי כי אינך׳ כי במקום אשר הגלו אתו שם ימות׳ דירמיה׳ לא תבנה הבית כי בנך׳ דדה: בי״י אלהי השמים ו׳ בליש׳ וסי׳ ואשביעך בי״י אלהי השמים׳ יי׳ אלהי השמים אשר לקחני׳ ויאמר אליהם עברי אנכי׳ כה אמר כרש׳ דריש עזרא׳ וחבירו דסוף דה׳ ואמר אנא יי׳ אלהי השמים׳ דנחמיה: כל אולי מלאים במ״א חס׳ ואמר אל אדני: כל ר״פ דבראשית ודנזיקן אם במ״י ואם וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳:

ונקית משבועתי׳ ויקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא: רק את בני וגו׳ רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: מגמלי אדניו׳ ככרין היו משאר
גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל מפני שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו׳ שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם
נהרים׳ בין שתי נהרות יושבת: ויברך הגמלים׳ הרביצם: אותה הוכחת׳ ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת בירדת
אפרוב״שט בלעז: ובה אדע׳ לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד׳ אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: בתולה׳ ממקום בתולים: ואיש

תשב ד׳ קמ׳ ומלרע וסי׳ רק את בני׳ תשב אנו׳ עד דכא׳ אל תשב פני משיחך׳ דתלי׳׳ אל תשב פני משיחך׳
דד״ה׳ וא׳ פתח ומלעי׳ אל תשב פני׳ דבת שבע: טוב בטוב מטוב יט בלי׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: וכל טוב ב׳ דס׳
וסי׳ וכל טוב אדניו בידו׳ וכל טוב דמשק׳ הנה כל ר״פ דבראשי׳ והנה במו׳ הנה מסר פר׳ וישב׳ יצאת ל׳ וחס׳

וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא
תָשֵׁב שָׁמָּה׃ וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־
יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע
לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ וַיִּקַּח הָעֶבֶד
עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ
וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־
אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר׃ וַיַּבְרֵךְ
הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם
לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃
וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם
הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד
עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃ הִנֵּה אָנֹכִי
נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי
הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם׃ וְהָיָה
הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ
וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ
אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק
וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃
וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה
רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן
־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם
וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃ וְהַנַּעֲרָ טֹבַת
מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ
וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃
וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר
הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃
וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד
כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃ וַתְּכַל
לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ
אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃ וַתְּמַהֵר
וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל
־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו׃
וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת
הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃
וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת
וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ

וּתְהֵי־זַכָּאָה מִמּוֹמָתִי דָא לְחוֹד יָת־
בְּרִי לָא תְתֵיב לְתַמָּן׃ וְשַׁוִּי
עַבְדָּא יָת־יְדֵיהּ תְּחוֹת יַרְכָּא
דְאַבְרָהָם רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים לֵיהּ עַל
פִּתְגָמָא הָדֵין׃ וּדְבַר עַבְדָּא
עַסְרָא גַמְלִין מִגַּמְלֵיהּ דְרִבּוֹנֵיהּ
וַאֲזַל וְכָל־טוּב רִבּוֹנֵיהּ בִּידֵיהּ וְקָם
וַאֲזַל לַאֲרָם דִּי־עַל־פְּרָת לְקַרְתָּא
דְנָחוֹר׃ וְאַשְׁרִי גַמְלַיָּא מִבָּרָא
לְקַרְתָּא לְבֵירָא דְמַיָּא לְעִדָּן
רַמְשָׁא לְעִדָּן דְנָפְקָן מַלְיָתָא׃
וַאֲמַר ׀ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְרִבּוֹנִי אַבְרָהָם
זַמֵּן־כְּעַן קֳדָמַי יוֹמָא־דֵין וַעֲבֵד־
טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם׃ הָא
אֲנָא קָאֵם עַל־עֵינָא דְמַיָּא וּבְנָת
אֱנָשֵׁי קַרְתָּא נָפְקָן לְמִמְלֵי מַיָּא׃
וּתְהֵא עוּלֵימְתָּא דִּי אֵימַר לַהּ
אַרְכִינִי־כְעַן קוּלְתִיךְ וְאֶשְׁתֵּי
וְתֵימַר אִשְׁתְּ וְאַף לְגַמְלָךְ אַשְׁקֵי
יָתַהּ זַמֶּנְתָּא לְעַבְדָּךְ־לְיִצְחָק וּבַהּ
אִדַּע אֲרֵי־עֲבַדְתָּ טֵיבוּ עִם־רִבּוֹנִי׃
וַהֲוָה־הוּא עַד־לָא שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא
וְהָא רִבְקָה נָפְקַת דְּאִתְיְלִידַת
לִבְתוּאֵל בַּר־מִלְכָּה אִתַּת נָחוֹר
אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם וְקוּלְתַהּ עַל־
כַּתְפַּהּ׃ וְעוּלֵימְתָּא שַׁפִּירָא לְמֶחֱזֵי
לַחֲדָא בְּתוּלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעַהּ
וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלָת קוּלְתַהּ
וּסְלִיקַת׃ וּרְהַט עַבְדָּא
לְקַדְמוּתַהּ וַאֲמַר אַטְעֲמִנִי כְעַן
זְעֵיר־מַיָּא מִקּוּלְתִיךְ׃ וַאֲמַרַת
אִשְׁתְּ רִבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וַאֲחִיתַת
קוּלְתַהּ עַל־יְדַהּ וְאַשְׁקִיתֵיהּ׃
וְשֵׁיצִיאַת לְאַשְׁקָיוּתֵיהּ וַאֲמַרַת אַף
לְגַמְלָךְ אֶמְלֵי עַד דִּי סַפְקוּן
לְמִשְׁתֵּי׃ וְאוֹחִיאַת וּנְפַצַת
קוּלְתַהּ לְבֵית־שַׁקְיָא וּרְהָטַת עוֹד
לְבֵירָא לְמִמְלֵי וּמְלָת לְכָל־
גַּמְלוֹהִי׃ וְגַבְרָא שָׁהֵי בַהּ־
מִסְתַּכֵּל שָׁתֵיק לְמִדַּע הַאַצְלַח יְיָ
אוֹרְחֵיהּ אִם־לָא׃ וַהֲוָה כַּד
סְפִיקוּ גַמְלַיָּא לְמִשְׁתֵּי וּנְסֵיב גַבְרָא
קְדָשָׁא דְדַהֲבָא תִּקְלָא מַתְקְלֵיהּ

לא ידעה׳ שלא כדרכה לפי שבנות הגוים משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: וירץ העבד לקראתה׳ לפי שראה שעלו המים לקראתה: הגמיאיני׳ לשון גמיעה הומ״ר בלעז: ותורד כדה׳ מעל שכמה: עד אם כלו׳ הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו׳ די ספקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן: ותער׳ לשון כפיכה והרב׳ יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה אשר הערה למות נפשו: שוקת׳ אבן חלולה ששותים בה הגמלים: משתאה׳ לשון שאיה כמו שאו עריס תשאה שממה: משתאה׳ משתומם ומתבהל על שראה דבריו קרובים להצלי׳ אבל אינו יודע אם ממשפחת אברה׳ היא אם לאו ואל תתמה בתי״ו של משתא׳ שאין לך תיבה שתחלתה שי״ן ומדבר׳ בלשון מתפעל שאין תי״ו מפרידה בין שתי אותיו׳ של עקר היסוד כגון משתא׳ משתולל מגזרת שולל ישתומם מגזר׳ שממה וישתמר חקות עמרי מגזרת ויסת׳ אף כאן משתא׳ מגזרת תשאה וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל וכאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים שומו שמים אשתומם כשעה חדא כך תפר׳ לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות׳ ואנקלוס תרגם לשון שהייה ונברא שהי שוהה ועומד במקום אחד לראות ההצליח השם דרכו ואין לתרג׳ שתי שהרי אינו לשון שתיי׳ שאין א״לף נופלת בלשון שתיי׳: משתא׳ לה׳ משתומ׳ עליה כמו אמרי לי אחי הוא אנשי המקו׳ לאשתו: בקע׳ רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת: ושני

אבן עזרא

לא תשב שמה׳ שיעמוד בארץ ישראל׳ וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר: ויברך הגמלי׳ הבריכם על ברכיהם: הקרה נא לפני׳ כטעם הכן מפני לפני וכן כי הקרה יי׳ אלהיך: אותה הוכחת׳ נסמך העבד על תפלת הנביא שהשם ענהו והוכיח באלום על יד המלאך שהוא שליח השם לעזרו והעבד חשב בלבו כי אין עם כליב כמו משפחת אדוניו ונביא יתמהו ואמרו שלא שאל כהוגן ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו ו ותשקה לגמליו ונמצא שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אות׳ ולא הפסיד כלום כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו וההוכחה שתעשה דרך מוסר כמו בת כליב והשם שמע תפלתו ודרך יהונתן אחרת: ואיש לא ידעה׳ לחזק שידבר הכתוב על חוק הדרך רק פי׳ שיתכן שתהיה הנערה בתולה וישכב עמה איש גם תהר ואין ראוי לגלות דבר ערוה: והאיש משתאה׳ כמו משתומם מגזרת שאו עריס תשאה שממה׳ וטעם לה כמו בשבילה וכן אשתומם כשעה חדא והתי״ו מבנין התפעל כמו כתרת׳ פנים ולא יתכן היותו מן שתה: נזם׳ יש נזם שהוא באף גם באזן ושעל האף ירד מעל פתיל קשור במצח: בקע׳ חצי שקל מגזרת נבקע: וצמידים

בעל הטורים

וכל טוב שנים במסורת הכא ואידך וכל טוב דמשק אליעזר לקח גם מטוב דמשק עם אדוני אברהם׳ סופי תיבות מים׳ לומר בשכר יוקח נא מעט מים ענהו על המים: וכשתוסיף דלית של חסד יהיה סופי תיבות דמי שאמר בזכות דמו שנשפך בפחד העקידה ענני׳ ובה שלשה במסורת הכא ובה אדע כי עשית חסד ואיד׳ ובה ייחסו עניי עמו׳ ובה אבן׳ פירו׳ ובה אדע כי עשית חסד׳ אם תהיה נדקת גומלת חסדים ובה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקרה והכי איתא בכל רבי הוגא כשם רבי יוסי אומר אבן יקרה היתה משקלה בקע׳ לא ידעה ב׳ במסורת הכא בתולה ואיש לא ידעה׳ והמלך לא ידעה׳ מה להלן לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה אף הכא כמי איש לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה׳ ותכל שנים במסרת הכא ותכל להשקותו ואידך ותכל דוד לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת ותכל דוד לצאת למה ותכל להשקותו כי שתה כוס תנחומין על אמנון בקע שנים במסורת הכא בקע משקלו ואידך בקע לגולגלת׳ שרמז לה זכות השקלים

דהס׳ וב׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ והנה שתי נשי׳ יוצאות מהתיצב על׳ ושאר יצאות כתיב: וסים דעני אשקה אשאב׳
אשאב אשק׳ סי׳ מן משאבי׳ סי׳ דע׳ גמליך אשק׳ סי׳ היכא דאית גם לגמליך אין גם מוקף דאית גם גמליך
גם מוקף׳ סי׳ סמ״מ גם זריז אל גם: ובה ג׳ וסי׳ אתה הכחת לעבדך׳ ובה יחסו עניי עמו׳ ובה אבן יקרה׳ דד״ה׳
א״נך: ידעה ב׳ וסי׳ ואיש לא ידעה׳ והמלך לא ידעה: העינה ב׳ וסי׳ ותרד׳ העינה׳ וחברו: ותרד ג׳ ב׳ חס׳
וחד מל׳ וסי׳ כדה כדה׳ מיכל׳ אמצ׳ מל׳: ותכל ב׳ וסי׳ ותכל להשקותו׳ ותכל דוד׳ וחד ותכל תלונתם: עד
אם כלו ב׳ וסי׳ עד אם כלו לשתת׳ עד אם כלו את כל הקציר אשר לי: לשתת ד׳ חס׳ וסי׳ עד אם כלו לשתת׳
כי לא יכלו לשתת דויתפרו תגיא׳ דפסוק׳ ולא יכלו לשתת מים ממרה׳ ויחנו ברפידים ואין: אם לא ז׳ ס״פ
וסי׳ האיש משתאה׳ האתה זה בני עשו׳ הכתנת בנך היא׳ הילך בתורתי׳ היקרך דברי׳ התשמור מצותיו׳
השמרים הם את דרך יי׳;

ושני צמידים׳ רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם׳ רמז לעשרת הדברות שבהן: ויאמר בת מי את׳ לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב״ה דרכו: ללין׳ לינה אחת׳ לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: בת בתואל׳ השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: מספא׳ כל מאכל הגמלים קרוי מספא כגון תבן ושעורים: בדרך׳ דרך המזומן דרך הישר באותו לדרך שהייתי צריך וכן כל ב״ת ולמ״ד וה״א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר השמוך שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: לבית אמה׳ דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: וירץ׳ למה וירץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמ׳ עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: על הגמלים׳ לשמרן כמו והוא עומד עליה׳ לשמשם: פניתי הבית׳ מע״ז: ויפתח התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים: עד אם דברתי׳ הרי אם משמש בלשו׳ אשר ובלשון כי כמו עד כי יבא שילה וזהו שאמרו חכמים כי משמש בד׳ לשונות ודאלמא אי והוא אם: ויתן לו את כל אשר לו׳ ושטר המתנה בידי: לא תקח אשה מבנות הכנעני׳ אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: אולי לא תלך האשה׳ אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: נקבה

ללון שיטה מן כ״ו דכל חד וחד לית דכוו׳ וכל קרי׳ לו וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: י״ג פסו׳ גם גם וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ללון ה׳ זוגי׳ דמי׳ קדמ׳ י׳ תניי׳ ו׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ללוז ז׳ וסי׳ בשופטים סימן י״ט: לבית אמה ב׳ דסמיכי וסי׳ ותגד לבית אמה׳ אשה לבית אמה דרות: על העין ב׳ וסי׳ ומצאת מלאך יי׳

ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם: ויאמר בת מי את הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין: ותאמר אליו בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור: ותאמר אליו גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון:
כה ויקד האיש וישתחו ליהוה: ויאמר ברוך יהוה אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדרך נחני יהוה בית אחי אדני: ותרץ הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה: ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין:
ל ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את דברי רבקה אחתו לאמר כה דבר אלי האיש ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין: ויאמר בוא ברוך יהוה למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים: ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו: ויישם לפניו לאכל ויאמר לא אכל עד אם דברתי דברי ויאמר דבר: ויאמר עבד אברהם אנכי:
לה ויהוה ברך את אדני מאד ויגדל ויתן לו צאן ובקר וכסף וזהב ועבדם ושפחת וגמלים וחמרים: ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה ויתן לו את כל אשר לו: וישבעני אדני לאמר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי ישב בארצו: אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני: ואמר אל אדני אלי לא תלך האשה אחרי:
מ ויאמר אלי יהוה אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי: אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך והיית נקי מאלתי:

ותרין שירין על ידהא מתקל עסר סלעין דדהבא מתקלהון: ואמר בת מן את חוי כען לי האית בית אביך אתר כשר לנא למבת: ואמרת ליה בת בתואל אנא בר מלכא דילידת לנחור: ואמרת ליה אף תבנא אף כסתא סגי עמנא אף אתר כשר למבת: וכרע גברא וסגיד קדם יי: ואמר בריך יי אלהא דרבוני אברהם די לא מנע טיבותיה וקושטיה מן רבוני אנא באורח תקנא דברני יי בית אחוהי דרבוני: ורהטת עולימתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האלין: ולרבקה אחא ושמיה לבן ורהט לבן לות גברא לברא לות עינא: והוה כד חזא ית קדשא וית שיריא על ידי אחתיה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתיה למימר כדין מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאים עלוי גמליא על עינא: ואמר עול בריכא דיי למה את קאים בברא ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא: ועל גברא לביתא ושרא גמליא ויהב תבנא וכסתא לגמליא ומיא לאסחאה רגלוהי ורגלי גובריא דעמיה: ושויאו קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי ואמר מליל: ואמר עבדא דאברהם אנא: ויי בריך ית רבוני לחדא ורבא ויהב ליה ען ותורין וכסף ודהב ועבדין ואמהן וגמלין וחמרין: וילידת שרה אתת רבוני בר לרבוני בתר דסיבת ויהב ליה ית כל דיליה: וקיים עלי רבוני למימר לא תסב אתתא לברי מבנת כנענאה די אנא יתיב בארעיה: אילהין לבית אבא תיזל ולזרעיתי ותסב אתתא לברי: ואמרית לרבוני מאים לא תיתי אתתא בתרי: ואמר לי יי די פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה עמך ויצלח אורחך ותסב אתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא: בכן תהי זכאי ממומתי ארי תהך לזרעיתי ואם לא יתנון לך ותהי זכאי ממומתי:

אבן עזרא

וצמידים׳ מנזרת צמיד פתיל כי על היד האחת הצמיד האחד הוא שנים וצורתו ידועה: ללין׳ מן הבנין הכבד הנוסף כי ללון מן הקל: מספא׳ שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו שעורה: ויושם׳ מהבנין שלא נזכר שם פועלו כמו ויושב את משה ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו והנכון שדבריו כמשמעם: אז תנקה מאלתי׳ ולא אמר משבועתי והטעם כי אפחד מאלתי ומאלתו:

אסר

בעל הטורים

ולרבקה ב׳ במסורת חד ריש פסוק ולרבקה אח׳ וחד סוף פסוק ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה׳ כהו עיניו מעשן עבודה זרה של עשו אבל לרבקה לא הזיק לפי שהיא ראתה כן בבית אביה שהיה כומר לע״ז ועל כן הקדים הכתוב שם יצחק לומר שלא היו מורת רוח לרבקה כמו ליצחק׳ או כמי רמז למה שאמרו הנושא אשה יבדוק באחיה שרוב בנים דומין לאחי האם׳ ובשביל שהיה אחיה רשע ילדה עשו הרשע׳ וזהו ולרבקה אח ושמו לבן׳ ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה ומקום ב׳ הכא ומקום לגמלי׳ ואידך ומקום לזהב יזקו׳ ובשביל מקום לזהב שראה מה שנתן לאחותו פינה מקום לגמלים׳ ויפתח שנים ויפתח הגמלים׳ ויפתח על הלוחות ידותיה כבכין הבית׳ מה התם לשון ציור אף הכא היו הגמלי׳ של אברהם מצויירין ומסומנין וניכרין לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים׳ ויישם כתיב מלמד שנתנו לו סם המות בקער׳ ומיהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש׳ ויישם שנים דסמיכי ויישם הכא ואידך ויישם בארון רמז שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי׳ כי עבד אברה׳ אנכי הכהנתי בביתו שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכת נטילת ידים וברכת המוציא ובזה חשב כי יכנס שכוס של ברכה לטובה מצטרף ולא לרעה׳ וכן היה לו שבא מלאך והחזיר סם המות לבד בתואל ואכל ומת׳ ז״א שנתנו לו דבר אסור ואמ׳ לא אוכל עד אם דברתי דברי עבד אברהם אנכי ואיכי אוכל דבר איסור׳ אז תנקה מאלתי ואברהם אמר משבועתי שהוא החמיר עליהם לומר שבועה באלה שהיא חמורה יותר כדי שיתרצו׳ כי תבוא אל משפחתי ולא אל בית אבי לומר שאם לא ימצא מבית אב יקח מבית אם:

מסרה

ויהי כראת הנזם׳ ותרין אל העין׳ וסי׳ ולרבקה אח ושמו לבן׳ ואנא היום אל העין: בוא י״ג מלא׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ומקום ב׳ וסי׳ לגמלים׳ לזהב יזקו: ויפתח ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ ויבא האיש הביתה׳ ויפתח על הלוחות: אם לא כל רישי פסו׳ דקריא׳ ואם לא במ״ח אם לא וסי׳ אם לא אל בית אבי תלך׳ אם לא ימצא הגנב׳ אם לא תשמר לעשות׳ אם לא את דמי נבות׳ אם לא תשמעו ואם לא תשימו׳ אם לא ישוב חרבו ילטוש׳ אם לא שויתי ודוממתי׳ אם לא תדעי לך היפה׳ וכל ר״פ דאיוב דכוו׳ במ״ב וסי׳ ואם לא אפו מי יכזיבני ואם לא ישמעו בשלח יעברו אלי מ״ח מילין מיחדין חס׳ ו׳ וסי׳ במסרא רבתא:

ואבא היום׳ היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ׳ אמר ר׳ אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בני׳ שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא ניתנו אלא ברמיזה: גם אתה׳ גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח׳ בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: טרם אכלה׳ טרם שאני מכלה׳ וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר יכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד׳ ופירוש שניהם לשון הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני והיה עושה כך: ואשאל ואשים׳ שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפסוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: על ימין׳ מבנות ישמעאל: על שמאל׳ מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברה׳ ברא׳ רבה: ויען לבן ובתואל׳ רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך׳ למאן בדבר הזה לא על ידי תשובת דבר רע ולא על ידי תשובת דבר הגון וניכר לפי שיה׳ יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך: וישתחו ארצה׳ מכאן שמודים על בשורה טובה: ומגדנות׳ לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישראל: וילינו׳ כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: ויאמר אחיה ואמה׳ ובתואל היכן היה הוא רוצה היה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים׳ שנה כמו ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן י״ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטיה: או עשור׳ י׳ חדשים ואם תאמר ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: ונשאלה את פיה׳ מכאן שאין משיאין האשה אלא מדעתה: ותאמר

אבא ואבא ה׳ חס׳ וסי׳ ואבא היום אל העין׳ אתנהלה לאטי׳ אם תתן לי את חצי ביתך׳ אבא בם אודה יה׳ אם אבא באהל ביתי: העלמה ג׳ וסי׳ והיה העלמה׳ ותלך העלמה ותקרא׳ העלמה הרה: השקיני נא מעט מים ב׳ דס׳ וסי׳ השקיני נא מעט מים מכדך׳ כי צמאתי: גם אתה ט׳ פסו׳ גם וגם וסי׳ כו׳ במסר׳

ואתיתי יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם איתך כען רעוא קדמך לאצלחא ארחי די אנא אזיל עלה: הא אנא קאים על עינא דמיא ותהי עולימתא דתפוק למימלי ואימר לה אשקיני כען זעיר מיא מקולתיך: ותימר לי אף את אשתי ואף לגמלך אמלי היא אתתא דזמין יי לבר רבוני: אנא עד לא שיציתי למללא עם לבי והא רבקה נפקת וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כען: ואוחיאת ואחתת קולתה מנה ואמרת אשתי ואף לגמלך אשקי ושתיתי ואף גמליא אשקיאת: ושאלית יתה ואמרית בת מן את ואמרת ברת בתואל בר נחור דילידת ליה מלכה ושויתי קדשא על אפהא ושיריא על ידהא: וכרעית וסגידית קדם יי וברכית ית יי אלהא דרבוני אברהם די דברני באורח קשוט למסב ית בת אחוהי דרבוני לבריה: וכען אם איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על ימינא או על שמאלא: ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב: הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי אתתא לבר רבונך כמא דמליל יי: והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי: ואפיק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין יהב לאחוהא ולאמה: ואכלו ושתו הוא וגבריא די עמיה וביתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני: ואמר אחוהא ואמה תיתיב עולימתא עמנא עידן בעדן או עסרא ירחין בתר כן תיזיל: ואמר להון לא תאחרון יתי ויי אצלח ארחי שלחוני ואיהך לרבוני: ואמרו נקרי לעולימתא ונשמע מה דהיא אמרה: וקרו לרבקה ואמרו לה התיזילי עם גברא הדין

ואבא היום אל העין ואמר יהוה אלהי אדני אברהם אם ישך נא מצליח דרכי אשר אנכי הלך עליה: הנה אנכי נצב על עין המים והיה העלמה היצאת לשאב ואמרתי אליה השקיני נא מעט מים מכדך: ואמרה אלי גם אתה שתה וגם לגמליך אשאב הוא האשה אשר הכיח יהוה לבן אדני: אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת וכדה על שכמה ותרד העינה ותשאב ואמר אליה השקיני נא: ותמהר ותורד כדה מעליה ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ואשת וגם הגמלים השקתה: ואשאל אתה ואמר בת מי את ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשם הנזם על אפה והצמידים על ידיה: ואקד ואשתחוה ליהוה ואברך את יהוה אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו: ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל: ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב: הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יהוה: ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה ליהוה: ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת נתן לאחיה ולאמה: ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו וילינו ויקומו בבקר ויאמר שלחני לאדני: ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך: ויאמר אלהם אל תאחרו אתי ויהוה הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני: ויאמרו נקרא לנער ונשאלה את פיה: ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה

אבן עזרא

חסד׳ דבר שאינו חיוב׳ ואמת לקיי׳ דבר החסד והמלה מגזרת אמונה והתי״ו לשון נקבה: לדבר יי׳ נזר וכן כדבר יי׳ שמים נעשו או הוכיח כאלו: ומגדנת׳ מגזרת מגדים או פי׳ מלבושים נכבדים ויהיה הנו״ן שרש כמו מטפחות: ויאמר אחיה ואמה׳ הם שקבלו המתנ׳ והאב אחרים ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מצאנו ויען לבן ובתואל: מניקתה׳

בעל הטורים

ואשם הנזם חסר יוד לומ׳ שלא נגע בבשרה מחמת בכיעות׳ על ימין או על שמאל ר״ת בגימטריא ישמעאל או בגימטריא בעמון ומואב׳ אל תאחרו אותי ויי׳ סופי תיבות לויה שליותי׳ עם האיש הזה ס״ת משה׳ הלך כדת משה וישראל:

מסרה

רבת׳: ואשם ה׳ חס׳ וסי׳ ואשם הנזם על אפה׳ ואשם את הלחות בארון׳ ואשם שם מקום לארון׳ ואשם דברי בפיך׳ ואשם השק על מתני׳ ז׳ פסו׳ באורייי דאית בהון אם ואם במצעו׳ פס׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויען ויאמרו ד׳ פסו׳ ויען ויאמרו וסי׳ ויען לבן ובתואל ויאמרו׳ ויען כל איש רע ובליעל׳ ויען כל העם ויאמרו טוב׳ ויבא משה ויספר לעם את כל דברי: רע י״א פתחי׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: ותהי יד רפי׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ומגדנת ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ומגדנת נתן לאחיה ולאמה חס׳ ומגדנות ליחזקיהו מל׳: ויקומו ט׳ מלא׳ וסי׳ בשופטים סימן ב׳: שלחני ב׳ א׳ מלא וא׳ חס׳ שלחני לאדני חס׳ שלחוני ואלכה לאדני מל׳: ויאמרו אליה ב׳ דסמיכי וסי׳ ויאמרו אליה התלכי עם האיש׳ ויאמרו אליה האנשי׳ נקים אנחנו משבעת׳:

ותאמר אלך׳ מעצמי ואף אם אינכם רוצים: את היי לאלפי רבבה׳ את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: מבא באר לחי רואי׳ שהלך להביא הגר לאברהם אבינו שישאנה: יושב בארץ הנגב׳ קרוב לאותו באר שנאמר ארבה הנגב ויושב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד: לשוח׳ לשון תפלה כמו ישפך שיחו: ותרא את יצחק׳ ראתה אותו הדור ותוהא מפניו: ותפול׳ השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואיתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין לשון מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל כלו׳ אם יטה לארץ לא יגיע על הקרקע: ותתכס׳ לשון ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: ויספר העבד׳ גלה לו נסי׳ שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: האהלה שרה אמו: ויבאה האהל ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאתה רבקה חזרו: אחרי אמו׳ דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו: קטורה׳ זו הגר ונקראת קטור׳ על שם שנאי׳ מעשיה כקטורת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: אשורים ולטושי׳ שם ראשי אומו׳ ותרגו׳ של אנקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא׳ ויתן אברהם וגו׳ אמר רבי נחמיה ברכה דייאתיקי שאמר לו הקב״ה לאברהם והיה ברכה הברכו׳ מסורו׳ בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: הפלגשם׳ חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה כדאמרינן בסנהדרין בנשים ופלגשי׳ דדוד: נתן אברהם מתנות׳ פירשו רבותינו שם טומאה מסר להם:

אחתנו ג׳ בספר ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ אחתנו את היי לאלפי׳ לתת את אחתנו׳ הכזונה יעשה את אחותנו מל׳: רבבה ד׳ וסי׳ ויברכו את רבקה׳ איכה ירדף אחד אלף׳ ורדפו מכם חמשה מאה׳ רבבה כצמח השדה׳ וחד ורבבה מימינך: ויצחק ה׳ וסי׳ ויצחק בא מבוא׳ ויצחק בן ששים׳ אשר גר שם אברהם ויצחק׳ אשר

ותאמר אלך: וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקתה ואת עבד אברהם ואת אנשיו: ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את רבקה וילך: ויצחק בא מבוא באר לחי ראי והוא יושב בארץ הנגב: ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים: ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל: ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הצעיף ותתכס: ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה: ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו: פ

ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה: ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת מדן ואת מדין ואת ישבק ואת שוח: ויקשן ילד את שבא ואת דדן ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים: ובני מדין עיפה ועפר וחנך ואבידע ואלדעה כל אלה בני קטורה: ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי

ואמרת אזיל: ושלחו ית רבקה אחתהון וית מינקתה וית עבדא דאברהם וית גברוהי: ובריכו ית רבקה ואמרו לה אחתנא את הויא לאלפין ולרבבן ויירתון בניכי ית קרוי סנאיהון: וקמת רבקה ועולמתהא ורכיבא על גמליא ואזלא בתר גברא ודבר עבדא ית רבקה ואזל: ויצחק על במתוהי מבירא דמלאך קימא אתחזי עלה והוא יתיב בארעא דרומא: ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני רמשא וזקף עינוהי וחזא והא גמליא אתן: וזקפת רבקה ית עינהא וחזת ית יצחק ואתרכינת מעל גמלא: ואמרת לעבדא מן גברא דיכי דמהליך בחקלא לקדמותנא ואמר עבדא הוא רבוני ונסיבת עיפא ואתכסיאת: ואשתעי עבדא ליצחק ית כל פתגמיא די עבד: ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה ונסיב ית רבקה והות ליה לאנתו ורחימה ואתנחם יצחק בתר אמיה: ואוסיף אברהם ונסיב אתתא ושמה קטורה: וילידת ליה ית זמרן וית יקשן וית מדן וית מדין וית ישבק וית שוח: ויקשן אוליד ית שבא וית דדן ובני דדן הוו למשירין ולשכונין ולנגוון: ובני מדין עיפא ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אלין בני קטורה: ויהב אברהם ית כל דיליה ליצחק: ולבני לחינתא די לאברהם יהב אברהם מתנן ושלחנון מעל יצחק בריה עד דהוא קים

אבן עזרא

מנקתה׳ בימים הקדמונים: ותרכבנה על הגמלים׳ שהביא העבד: וילך׳ פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא נקמץ כי בתחלה היה בפתח קטן ולא יוכל לעלות שתי מדרגו׳ וכן כל ויאמ׳׳ וטעם ויקח העבד את רבקה וילך הוא היה הולך עם רבקה ולא הרגים על בא יצחק: בא מבוא׳ שם מקום יקרא בב׳ שמות וא׳ בא מבא מבפנים וכן יפרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי: והוא יושב׳ כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל: לשוח׳ ללכת בין השיחים: לפנות ערב קרוב מביאת השמש והפך לפנות בקר ובפרשת בי תצא א אבארנו באר היטב׳ וטעם ותפל מעל הגמל ברצונה כמו ויפל על פניו והפסוק הבא מ מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמר׳ אל העבד: ותתכס׳ מבנין התפעל התי״ו הראשון לנקבה שאיננה כמנאה והשני להתפעל: האהלה שרה אמו׳ דרך קצרה האהלה אהל שרה אמו וכן הנבואה עודד הנביא כשאך אלהים: קטורה׳ איננה הגר כי כתוב ולבני ה הפלגשים נתן אברהם ופירוש פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונופל לפרש על פ פלגשים נשים: אשורים׳ יש אומרי׳ כי אושרים שהיו יודעים הדרכים׳ ולטושים נופי׳ מרחוק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם תאר שם: מתנות׳ ממון נתן להם: קדמה

בעל הטורים

את היי׳ היי בגימ׳ כה כלומ׳ תזכי למה שנאמר כה יהיה זרעך׳ רבבה ל׳ במסורת היי לאלפי רבבה׳ ושנים יניסו רבבה׳ ומאה מכם רבבה ירדפו׳ רבבה כצמח השדה כתיב שאמרו לה שתהיי מאותם ששני׳ יניסו רבבה ורבבה כצמח השדה׳ לשוח בשדה היינו שיצחק תקן תפלת המנחה ולא נזדמנה לו רבקה׳ והיינו דכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו א אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב׳ לפנו׳ ערב ב׳ במסורת לשוח בשדה לפנות ערב׳ והיה לפנות ערב ירחץ במים׳ רמז למה שאמרו חז״ל טובלים מן ה המנחה ולמעלה דמה הכא מנחה שיצחק תקן תפלת המנחה אף התם כמי מנחה׳ ויבאה ל׳ במסו׳ בפר׳ בראשית׳ וכתוב הכ׳ ויגולה כ״ד מלמד שקשטה בכ״ד קשוטי׳ האהלה׳ ח׳ במס׳ רמז שבשמונה מ מקומו׳ שרתה שכינה׳ משכן׳ גלגל׳ שילה נוב׳ גבעו׳ בית ראשון בית שני׳ לעתי׳ לבא׳ והוא יושב בארץ ה הנגב׳ וסמיך ליה ויצא יצחק לשוח ב בשדה׳ רמז למה שא׳ הרוב שיחבי׳ ידרים׳ ויאהבה שנים ותהי לו לאשה ויאהבה׳ ויאהבה אמנו׳ התם היתה אהבה התלויה בדבר על כן בטלה אבל הכא איכה ת תלויה בדבר על כן לא בטלה׳ וינחם ב׳ וינחם יצחק וינחם כרב חסדיו וינחם י יצא ליה כרוב חסדיו׳ פי׳ שהיתה צדקת וחסידה׳ ותהי לו לאשה ויסף אברה׳ דרך ארץ שמי שמתה אשתו והניחה לו בנים ישא קודם שישא אחרת׳ לא זהו שאמר שתין ת תכלי מטייה לככא דקל חבריה שמע ו נאיהו לא אכיל׳

התהלכו׳ המלאך הגואל: מבוא ו׳ ה׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ויצחק בא מבוא׳ אשר מנעך יי׳ מבוא בדמים׳ כלתני היום הזה מבוא בדמים׳ וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה׳ דמלכי חס׳׳ סגר כל בית מבוא׳ משא צר הלילו אניות תרשיש׳ דישעיה: וילך ז׳ ופתח וסי׳ ותקם רבקה ונערותיה׳ ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד׳ ויחר אף יי׳ בם וילך׳ ויקם וילך ויהונתן בא׳ ויקצף נעמן וילך׳ בשנתו את טעמו׳ כלה ענן וילך׳ וא׳ ויולך: יושב י״ז מלאי׳ בתו׳ מסר פרש׳ ויחי: הלזה ב׳ וסי׳ מי האיש הלזה׳ הנה בעל החלומו׳ הלזה: את כל הדברי׳ י״ג חס׳ האלה וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ויבאה ב׳ חס׳ בספ׳ וסי׳ ויבאה אל האדם׳ ויבאה יצחק האהלה שרה אמו: האהלה ח׳ וסי׳ בשופטים סימן ד׳: ויאהבה ב׳ וחס׳ וסי׳ ותהי לו לאשה ויאהבה׳ ויאהבה אמנון: וינחם ב׳ בטעמ׳ מלרע וסי׳ וינחם יצחק׳ וינחם כרב חסדיו: ו׳ פסו׳ דאית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: אשורים ג׳ בג׳ ליש׳ וכל חד וחד לית דכוו׳ וסי׳ ויקשן ילד את שבא ואת דדן׳ ואהי לכם כמו שחל׳ עתה סבבוני: חנך ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ובני מדין עיפה׳ חנך משפחת החנכי׳ חנך לנער על פי דרכו: הפילגשים ב׳ מלאי׳ דמלאי׳ וסי׳ ולבני הפילגשים אשר לאברהם׳ שומר הפילגשי׳ דאסתר: מתנת ב׳ חס׳ וסי׳ ולבני הפילגשי׳ ושנא מתנות יחיה: וישלח׳ ח׳ וסי׳ ביהושע סימן כ״ב:

ק׳ שנה וע׳ שנה וה׳ שנים׳ בן ק׳ כבן ע׳ וכן ע׳ כבן ה׳ בלא חטא: יצחק וישמעאל׳ מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם: ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו׳ נחמו תנחומי אבלים׳ דבר אחר אע״פ שמסר הקב״ה את הברכות לאברהם נתירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל העולם ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב״ה וברכו: בשמותם לתולדותם סדר לידתן זה אחר זה: בחצריהם׳ כרכים שאין להם חומה תרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו: ואלה שני חיי ישמעאל וגו׳ אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב מ משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י״ד שנה כשפירש מאביו קוד׳ שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו׳ כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת: ויגוע׳ לא נאמרה גויעה אלא בצדיקי׳: נפל׳ שכן כמו מדין ועמלק ובני קדם כ נופלים בעמק כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן אומר על פני כל אחיו ישכון עד שלא מת אברהם ישכן משמת אברהם נפל:

חסלת ויהיו חיי שרה

ואלה תולדת יצחק׳ יעקב ועשו האמורי׳ בפרשה ועל ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם ה הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור א אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שני׳ שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה ה הקב״ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברה׳ והעידו הכל אברהם הוליד את י יצחק וזהו שכתו׳ כאן יצחק בן אברהם. ש שהרי עדות יש ש שאברהם הוליד את יצחק: בן ארבעים שנה׳ שהרי כשהיה בא אברהם מהר ה המוריה נתבשר ש שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל״ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק על שמת׳ שרה ל״ז היו ובת צ׳ היתה כשנולד יצח׳ ובת קכ״ז כשמתה שנ׳ ויהיו חיי שרה וגו׳ הרי ליצחק ל״ז שנים ובו בפרק נולדה רבק׳ המתין לה עד שתהא ראויה לביאה שלש שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן׳ וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומ׳ אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: פדן ארם׳ על שם ששני ארם היו ארם נהרי׳ וארם צובה קור׳ אותו פדן לשו׳ צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם שבלשו׳ ישמע׳ קורין לשדה פדן: ויעתר

ואלה י״ז ר״פ בתורה וסי׳ במס׳ רבת׳: ושבע ב׳ וסי׳ זקן ושבע ילין בל יפקד רע: ויאסף ה׳ מלעיל וסי׳ אברהם׳ ישמעאל׳ יצחק׳ יעקב׳ אהרן: ושרה ג׳ וסי׳ ושרה שמעת׳ ואברהם ושרה זקנים׳ שמה קבר אברהם: ויהי אחרי מות ד׳׳ אברהם׳ משה׳ יהושע׳ שאול: בכר ז׳ חסרי׳ בתו׳ מסר פרש׳

קדמה אל־ארץ קדם: ואלה ימי שני־חיי אברהם אשר־חי מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים: ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל־עמיו: ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל־מערת המכפלה אל־שדה עפרן בן־צחר החתי אשר על־פני ממרא: השדה אשר־קנה אברהם מאת בני־חת שמה קבר אברהם ושרה אשתו: ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את־יצחק בנו וישב יצחק עם־באר לחי ראי: פ

ואלה תלדת ישמעאל בן־אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם: ואלה שמות בני ישמעאל בשמתם לתלדתם בכר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם: ומשמע ודומה ומשא: חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובטירתם שנים־עשר נשיאם לאמתם: ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל־עמיו: וישכנו מחוילה עד־שור אשר על־פני מצרים באכה אשורה על־פני כל־אחיו נפל:

קה יהוידע סימן

פרשה

ואלה תולדת יצחק בן־אברהם אברהם הוליד את־יצחק: ויהי יצחק בן־ארבעים שנה בקחתו את־רבקה בת־בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה:

קדומא לארע מדינחא: ואלין יומי שני־חיי אברהם דחיא מאה ושבעין וחמש שנין: ואתנגיד ומית אברהם בסיבו טבא סיב ושבע ואתכניש לעמיה: וקברו יתיה יצחק וישמעאל בנוהי במערת כפלתא בחקל עפרון בר־צוחר חתאה די על־אפי ממרא: חקלא די־זבן אברהם מן בני־חתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אתתיה: והוה בתר דמית אברהם ובריך יי ית־יצחק בריה ויתיב יצחק עם־בירא דמלאך־קימא אתחזי עלוהי: ואלין תולדת ישמעאל בר־אברהם די ילידת הגר מצרית אמתא דשרה לאברהם: ואלין שמהת בני ישמעאל בשמהתהון לתולדתהון בוכרא דישמעאל נביות וקידר ואדבאל ומבשם: ומשמע ודומה ומשא: חדר ותימא יטור נפיש וקדמה: אלין אנון בני ישמעאל ואלין שמהתהון בפצחיהון ובכרכיהון תרין־עסר רברבין לאומהון: ואלין שני חיי ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין ואתנגיד ומית ואתכניש לעמיה: ושרו מחוילה על־חגרא די על־אפי מצרים מטי לאתור על־אפי כל־אחוהי שרא:

פרשה

ואלין תולדת יצחק בר־אברהם אברהם אוליד ית־יצחק: והוה יצחק בר־ארבעין שנין כד־נסיב ית־רבקה בת־בתואל ארמאה מפדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו:

(מסורה בגליון: י״ז ר״פ; ל׳ מלעי׳ ול׳ מלרע; ל׳ חס׳; ל׳ וחד ולאברהם ושרה זקנים׳ ג׳; ג׳ בחולם; ל׳ חס׳ דחס׳; ז׳ חס׳ בתו׳; ל׳ חס׳׳ ג׳; ל׳ וחד ומשמע ודומה והוא חד מן י״ד פסו׳ כתו׳ מן ג׳ מלין; ל׳; ל׳ כ״ב כתו׳׳ ל׳ וחד לאמתם יאמרו׳; ה׳ מלעי׳; ג׳; ו׳ כת׳ ה׳׳ ו׳; ט״ו; כ)

ויגש: וקדר ג׳ וסי׳ וקדר ואדבאל ומבשם׳ חברו דד״ה׳ וקדר שלחו והתבננו: ותימא ה׳ בליש׳ ר׳ מלאים וחד חס׳ וסי׳ חדר ותימא יטור׳ וחברו דד״ה׳ יושבי ארץ תימא׳ ואעברך׳ הביטו ארחות תמא׳ בתר חס׳: באכה ו׳ מסר בפרשת נח: אשורה ו׳ בקמץ וסי׳ וישכנו מחוילה עד שור׳ בימי פקח מלך ישרא׳׳ בת תגלת פלאסר׳ ויגל מלך אשור את ישראל׳ עד אשר הסיר יי׳ את ישראל׳ בשנה התשיעית להושע לכד מלך׳ מסילה ממצרים אשורה: אברהם אברהם ב׳ וסי׳ ויקרא׳ הוליד: בקחתו ב׳ וסי׳ את רבקה׳ אתו והוא אסור:

אבן עזרא

קדמה׳ פי׳ אל ארץ קדם וכן אשר לא יעבדו אותו את נבוכד נצר ויקדם מזרח ארץ ישרא׳ וזה אל מקו׳ בן ישמעאל והראשו׳ נכון: מלת ויגוע צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי עכוי ועכוב הלא תראה ויאסף רגליו אל המטה ומיד גוע והנה כל גויעה מיתה ולא׳ כל מיתה גויעה על כן כתוב ביגוע ויגוע׳ ופי׳ וימת אברהם שמת בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו: יש אומרים כי על כבוד הנפש אמר כי בהיותו מ מתעסק עם הגוף הוא כחלק נפרד ובהפרדו מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו ויש אומ׳ כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאלו יתחבר אליהם וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום: ובטירותם׳ ארמונים כמו טירת כסף: לאמותם׳ בטורק מצאנו אמות ואומים ולמ״ד לאמותם נוסף כלמ״ד לגוייהם ואיכנו כלמ״ד בלאמי׳ כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ והטעם שהוא בלמ״ד ובחסרונו שוה ושם שני שרשים: על פני כל אחיו׳ הם זמרן ויקשן: נפל׳ חלקו או גורלו או שרוב בני ישמעאל נוסעי׳ ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל וזה מעט רחוק בעבור שאחיו ב במזרח ומצרים ואשור למערב לארץ ישראל ויתכן שהכתוב דבר על ישמעא׳ שמת בחיי אחיו אחר שנפל כי לא ידענו סבת מותו:

תולדת

אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב ל להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב ויא׳ כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו ויש אומרים כי טעם הוליד גדל ורבה כמו י ילדו על ברכי יוסף והעד שאמר ויאלחם מעל יצחק בנו: מפדן׳ שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן׳ הוא ידוע ונכבד מאביה וכן אחות נחשון: ויעתר

בעל הטורים

על פני כל אחיו׳ וסמיך ליה אלה ק תולדות יצחק׳ לומר כשיפול ישמעאל כ באחרית הימים אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק׳

תולדות יצחק

הוליד בגימט׳ דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומין ל לאברהם׳ בקחתו ב׳ במסורת בקחתו את רבקה׳ בקחתו ובוא אסור בזיקים גבי ירמיה מה קחתו ד דהתם אסור אף הכא אסו׳ ללמ׳ שאף יצחק עקור היה׳ וילפינן מינה׳ ביצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתיב התם ויעתר מנוח׳ לבן הארמי׳ אותיות הרמאי׳ כי עקרה היא הוא כתי׳ לומר לך שאף הוא היה עקור ואית ד דדרים המקרא לומר היא ולא הוא דהא כתי׳ כי ביצחק יקרא לך זרע׳ אלמא לאו עקור הוה׳

וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃ וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃ וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו

וצלי יצחק קדם יי לקביל אתתיה ארי עקרה היא וקביל צלותיה יי ועדיארת רבקה אתתיה׃ ודחקין בניא במעהא ואמרת אם־כן למה דנן אנא ואזלת למתבע אולפן מן־קדם יי׃ ואמר יי לה תרין עממין במעיכי ותרתין מלכון ממעיכי יתפרשן ומלכו ממלכו יתקף ורבא ישתעביד לזעירא׃ ושלימו יומהא למילד והא תיומין במעהא׃ ונפק קדמאה סמוק כוליה כגלם דשער וקרו שמיה עשו׃ ובתר־כן נפק אחוהי וידיה אחידא בעקבא דעשו וקרא שמיה יעקב ויצחק בר־שתין שנין כד־ילידת יתהון׃ ורביאו עולימיא והוה עשו גבר נחשרכן גבר נפיק חקלא ויעקב גבר שלים משמש בית־אולפנא׃ ורחים יצחק ית־עשו ארי־מצידיה הוה־אכיל ורבקה רחמת ית־יעקב׃ ובשיל יעקב תבשילא ועל עשו מן־חקלא והוא משלהי׃ ואמר עשו ליעקב אטעימני כען מן־סמוקא סמוקא הדין ארי משלהי אנא על־כן קרא־שמיה אדום׃ ואמר יעקב זבין כיום־דילהן ית־בכרותך לי׃ ואמר עשו

ויעתר ד׳ וסי׳ ויעתר יצחק ליי׳ ׳ ויצא משה מעם פרעה . דערוב ׳ ויצא מעם פרעה ׳ דארב׳ ׳ מנוח׃ ויעתר ה׳ וסי׳ ויעתר לו יי׳ ׳ ויעתר אלהים לארץ ׳ דגבעונים ׳ ויבן דוד מזבח ׳ ויתפלל אליו ׳ דמנשה ׳ ונצומה ונבקשה׃ גיים חד מן ה׳ זוגין מן כ״ב דכתיב יוד במצע תיבותא וקרי׳ ו׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא׃ ללדת ד׳

וסי׳ וימלאו ימיה ללדת׳ ותסף ללדת את אחיו את הבל׳ כמו הרה תקרב ללדת׳ עת ללדת׃ תומים ד״ זוגין מתחלפים מן ב׳ קדמ׳ לא מפיק א׳ ותנינא מפיק א׳ וסי׳ תומם׳ וימלאו ימיה׳ תאומים׳ ויהי בעת לדתה׳ ופוה׳ ובני יששכר תולע׳ ופואה׳ ולבני יששכר׳ ותזרני׳ ותאזרני׳ להשות׳ להשאות׳ דישעידה׃ אדמוני ב׳ ומלאי׳ וסי׳ אדמוני כאדרת׳ והוא אדמוני וטוב׳ וחד ואדמני׳ כי היה נער ואדמני׃ וידו ג׳ וסי׳ וידו אחזת בעקב׳ כי יי׳ יעץ ומי יפר׳ וידו חלקת׳ להם בקו׃ ויקרא שמו ו׳ פסו׳ חסרי׳ ארת מסר בפרשת וישלח׃ עיף ועיף ח׳ בקריאה וסי׳ ויבא מן השדה והוא עיף כי עיף אנכי על כן קרא שמו׳ ואתם עיף ויגע׳ והקץ וריק׳ נפשו אין עיף ואין כושל׳ העם רעב ועיף וצמא׳ בארץ ציה ועיף׳ לא מים עיף תשקה׃
מכרה י״א זוגין מן חד חד חד לא מפיק ה״א וחד מפיק ה״א וסי׳ במס׳ רבת׳

ויעתר׳ הרבה והפציר בתפלה׃ ויעתר׳ נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן עתר ענן הקטר׳ מרבית עליית העשן וכן העתרת׳ עלי דבריכ׳ וכן נעתרות נשיקות שונא דומו׳ למרובות והנם למשא אנקריישרא בלע״ז׃ לנכח אשתו׳ זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת׃ ויעתר לו׳ ולא לה שאין דומ׳ תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה׃ ויתרוצצו׳ על כרחך המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצ׳ זו וכת׳ אם כן למה זה אנכי רבותי׳ דרשוהו לשון ריצה כשהית׳ עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצא׳ עוברת על פתח ע״ז ועשו מפרכס לצאת׃ דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבי׳ בנחלת שני עולמות׃ ותאמר אם כן גדול צער העבור למה זה אנכי מתאוה ומתפללת על הריון׃ ותלך לדרוש׳ לבית מדרשו של שם׃ לדרוש את יי׳ ׳ להגיד לה מה תהא בסופה׃ ויאמר יי׳ לה׳ על ידי שליח לשם אמ׳ ברוח הקדש והוא אמ׳ לה׃ שני גוים בבטנך׳ גיים כתיב אלו אנטונינס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים׃ ושני לאמים׳ אין לאום אלא מלכות׃ ממעיך יפרדו׃ מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו׃ מלאם יאמץ׳ לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מ מחורבנ׳ של ירושלם׃ וימלאו ימיה׳ אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימיה כי לז׳ חדשים ילדתם׃ והנה תומים׳ חסר ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד צדיק ואחד רשע׃ אדמוני׳ סימן הוא שיהא שופך דמים׃ כלו כאדרת שער׳ מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקי״רא בלע״ז׃ ויקראו שמו עשו׳ הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמ׳ בשערו כבן שנים הרבה׃ ואחרי כן יצא אחיו׳ שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השנייה צא ולמד משפופרת שפיה קצר׳ תן לה שני אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשו׳ ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון׃ בעקב עשו׳ סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול הבכורה מן הדין׃ ויקרא שמו יעקב׳ הקב״ה׳ דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב׃ בן ששים שנה׳ עשר שנים משנשאה עד שנעשית בת י״ג שנה וראויה להריון וי׳ שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה ליקח לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה׃ ויגדלו׳ ויהי עשו׳ כל זמן שהיו קטני׳ לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני י״ג שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע״ז׃ יודע ציד׳ לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואל אבא היאך מעשרין את המלח היאך מעשרין את התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות׃ איש שדה׳ כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות׃ תם׳ אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם׃ יושב אהלים׳ אהלו של שם ואהלו של עבר׃ בפיו׳ כתרגומו בפיו של יצחק ומדרש בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו׃ ויזד׳ לשון בישול כתרגומו׃ והוא עיף׳ ברציחה כמה דתימר כי עיפה נפשי להורגים׃ הלעיטני׳ אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו׃ מן האדום האדום׳ עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב״ה לפיכך קצר הקב״ה ה׳ שנים משנותיו שיצחק חי ק״פ שנה וזה קע״ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל שחוזר בעולם׃ כיום׳ כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה׃ בכורתך׳ לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב״ה׃ הנה

ויעתר׳ מבנין הקל כי העתירו אל יי מהכבד וטעמו שרצה השם בדבריהם׃ ויעתר׳ ויתרצה מבנין נפעל׃ ויתרוצצו׳ מלשון מרוצה והצ״די כפול ואחיו כברקים ירוצצו ונקראו בנים על שם שופט וכן ובגדי ערומים תפשיט והיא שאלה לנשי׳ שילדו אם ארע להם ככה ותאמרנ׳ לא׳ וטעם ותאמר אם כן הדבר והמכאב למה זה אנכי בהריון משונה׃ ויאמר יי׳ לה׳ על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט״ו שנה. ורב׳ הוא הפועל וכן בן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסו׳׃ תומים׳ בחסרו׳ אלף השורש כמו אם לא שריתיך לטוב שפירושו כתתי שאיריתך לטוב׳ יו״ד אדמוני נוסף כיו״ד אכזרי׳ ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כלו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה׃ ויקראו שמו׳ רואיו ויתכן שפירושו מעשה בפני עצמו ופליאה גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בשלייא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו לרגע אחד׃ ויקרא שמו׳ הקורא או יצחק אביו׃ יודע ציד׳ לעולם מלא מרמו׳ כי רוב החיות בדרך מרמ׳ יתפשו׳ ויעק׳ הפך עשו כי הוא איש תם גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה׃ כי ציד בפיו׳ היה מביא ציד בפיו׃ והוא עיף׳ כטעם בארץ עיפה רעב וצמא׃ הלעיטני׳ אין לו חבר והטעם האכילני׳ וטעם נזיד תבשיל רק ויזד מהשניים הנחים והם שני שרשי׳ והפירוש אחד וכן לא ידון רוחי עם כדכ׳׃ מכרה׳ בחירק כמו שלחה הנער שככה עמי והבכור׳ שיקח פי שנים בממון אביו ויש או׳ שים לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו כבן לאב׳ וטעם הנה אנכי הולך למות שבכל יום ויום הוא משתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגנוהו החיות ויתכן שימות קודם אביו׃ ויבז

בעל הטורים

ותהר רבקה אשתו אשתו בגימטרי׳ קם ואם׳ ויהיה בית יעקב אש ובית עשו לקש׳ ויתרוצצו זה הולך אחר בו את בני י ישראל וזה הולך אחר עבודה זרה׳ דכתיב הואיל הולך אחר בו זה מתיר בווייו של זה וזה מ מתיר בווייו של זה׳ גוים גיים כתי׳ רמז לעשרה אומות שבאו להחרי׳ בית המקדש אהלי אדו׳ וישמעאלי׳ וכו׳ והם עשרה׳ לא גיים עולה ס״ג וזה נתברך בן ס״ג וזה בא בס״ג אומות ב בחרבן בית שני דו׳ אוהות כעקרו והיכו דכתיב הכל ס״ג יחדו כאלחו׳ שני גוים בגימטריא ר׳ יהודה ואנטונינוס׳ ולאום מלאום יאמץ׳ יגבר על חבירו ויחריבו׳ והיכו דכתי׳ אמלאה החרבה׳ תומם חסר יו״ד ואף שחסרה או׳ כנגד י״א שבטים ש שהיתה ראוי׳ להולי׳ כדאיתא במדרש׳ אדמוני ב׳ במסורת ויצא הראשו׳ אדמוני׳ והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו ועל כן נאמר עם יפה עינים עם דעת סנהדרין הוא עושה שנקראו עינים שנא׳ ואם מעיני העדה׳ אדמוני אליעזר ש שהשחית רחם אמו ונתגלגל כדם׳ לא אדמוני מלשון אדם שיב בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא ש שערות כאדרת שאם הוא מלשון אודם אדרת שער איכה אדומה׳ עשו שהיה עשוי ונגמר׳ עשו בגימ׳ שלום שאלמלא שמו שהוא שלו׳ היה מחריב העולם׳ דבר אחר עשו ע׳ שו שונא זה השלים לע׳ אומו׳׳ שבראתי בעולם׳ ואחרי כן יצא אחיו׳ כן עולה ע׳ שע׳ אומות הן חוץ מיעקב׳ וידו ג׳ במ׳ וידו אוחזת בעקב עשו׳ וידו חלקתה להם בקו׳ במפלת האומות שבשעת ל לידתן רמז שיפלו בידו האומות׳ איש תם׳ ס״ת שם שישב באהלי שם ללמו׳ ת״ם שנים יושב ומשכנשו לארץ עד שנכנה ה הבית רמז לאחר ת״ם שנים׳ יושב אהלים של שכינה׳ יושב אהלים עולה ת׳ שכן שרתה שכינה באהל׳ יעקב בגימ׳ מלאך האלהים בגי׳ הגן עדן ובגימטריא וירחך לא יאסף׳ לדרוש׳ בגימ׳ מן שם בן כח׳ כזיד בגימ׳ אל אכלו׳ הלעיטני׳ בא מן כ״ת הען לומר כשם שיעקב קנה מ מעשו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המ׳ לעבד בפת לחם׳

אבן עזרא

ויבז עשו׳ גם זאת הבכור׳ בעבור שהלה שאין לאביו עושר ורבי׳ יתמהו כי יעזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיה׳ עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו ואילו היה הלחם רב בבית אביו והוא ככבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור כזיד ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמי׳ מה טעם אמ׳ הביאה לי ציד ולמה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו ואל ידחונו שקנה של דרש כי יש לו סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינם וכן אחרים אמרו הנה צאן יש לו כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן ויתכן שנשאר לו מקנה מעט גם ככה הוא להיות פי׳ לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן נמכרו׳: וישמור משמרתי׳ שם כלל כל מה שהוא חייב ל לשמור מצות וחוקים ותורות ויתכן המצו׳ לך לך גם קח נא את בנך: והחוקים׳ הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז ואלה החוקות כטועות בלב והתור׳ מול עצמו ובניו ועבדיו ובפסוק התורה והמצוה אבארם היטב: וישב יצחק בגרר׳ עשה כאש׳ צוהו השם: לאשתו׳ בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי: כי ירא׳ פועל עבר וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני וכן כי הפרני אלהים: מאה

רשי

הנה אנכי הולך למות׳ אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרו׳ ועונשין ומיתות תלוין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: ויבז עשו׳ העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום: אל תרד מצרימה׳ שהיה דעתו לרדת מצרי׳ כמו שירד אביו בימי הרעב׳ אל תרד מצרימה׳ שאתה עולה תמימ׳ ואין חוצה לארץ כדאי לך: האל׳ כמו האלה׳ והתברכו בזרעך׳ אדם אומר לבנו יהא זרעך כ כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ואף לענין ה הקללה מצינו כן נ והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן ו והנשבע שמכם ל לשבועה לבחירי ם שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: שמע אברהם בקולי׳ כשניסיתי אותו: וישמר משמרתי׳ גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריו׳ ושבות לשבת: מצותי׳ דברי׳ שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי׳ דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזר ה המלך חקותיו על עבדיו: ותורתי׳ להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מ מסיני: לאשתו׳ על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא: כי ארכו׳ אמר מעתה אין לי ל לדאג מאחר שלא א אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך׳ ראהו משמש מטתו: אחד העם׳ המיוחד בעם זה המלך: והבאת

יצחק חד מן יד פסו׳ כתובי׳ מן ג׳ מלין׳

מסורה

הולך ט׳ מלאים וסי׳ ואנכי הולך ערירי׳ ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות׳ ושמרני בדרך הזה׳ הולך וחזק׳ על כפיו׳ כל הולך על גחון׳ ב׳ בו׳ ויחר אף אלהים׳ ואתה הנני הולך לעמי׳ וחד והולך מהרה׳: ולמה זה ד׳ דסמיכי וסי׳ ולמה זה לי בכורה׳ ולמה זה חרה לך על הדבר הזה׳ ומדוע הקילתני׳ ולמה זה

בראשית כו

הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה: ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב: ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכרה:

פ

א ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה: וירא אליו יהוה ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך: והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצת האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ: ה עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי: וישב יצחק בגרר: וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה הוא: ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו: ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך הוא ואיך אמרת אחתי הוא ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן אמות עליה: י ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך

ט׳ מל׳ כתו׳ ל׳ דס׳ ז׳ ג׳ בענין פ״ג ג׳ ג׳ כ״ח ג׳ ל״פ כתרי ליש׳ י״ב כל אורי׳ חס במ״א מל׳ ג׳ חס ה׳ משמשין בלשון אלה ג׳ ל׳ מל׳ כתו׳ ג׳ כל ל׳ חס׳ ל׳ ג׳ כל מל׳ כמ״א חס׳ ישב כל עבדך ואמת בעירי חד מן כ״ה פתחין׳

תרגום אונקלוס

הא אנא אזיל למימת ולמה דנן לי בכירותא: ואמר יעקב קיים לי כיום דלהין וקיים ליה וזבין ית בכירותיה ליעקב: ויעקב יהב לעשו לחם ותבשיל דטלופחין ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכירותא:

והוה כפנא בארעא בר מכפנא קדמאה דהוה ביומי אברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר: ואתגלי ליה יי ואמר לא תיחות למצרים שרי בארעא די אימר לך: דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואבריכנך ארי לך ולבנך אתין ית כל ארעתא האלין ואקים ית קימא דקיימית לאברהם אבוך: ואסגי ית בנך ככוכבי שמיא ואתין לבנך ית כל ארעתא האלין ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא: חלף די קביל אברהם למימרי ונטר מטרת מימרי פקודי קימי ואוריתי: ויתיב יצחק בגרר: ושאילו אנשי אתרא על עיסק אתתיה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי דלמא יקטלונני אנשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא: והוה כד סגיאו ליה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחייך עם רבקה אתתיה: וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא ואיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארי אמרית דלמא אתקטיל עלה: ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא כזעיר פון שכיב חד דמיחד בעמא עם אתתך

מסורה

הבל תהבלו׳ אנך: וילך ז׳ ופתח מס׳ בפרשת חיי: ויעקב יד וסי׳ במסר׳ רבת׳: ויבז ב׳ וסי׳ ויבז עשו׳ ויבז בעיניו לשלח: גור ב׳ רפ׳ בסיפר׳ בתרי לישני וסי׳ גור בארץ הזאת׳ גור אריה יהודה: הארצת כל אוריתא חסרי׳ במ״א מל׳ וסי׳ ויהי רעב בכל הארצות׳ וכל נביאי׳ וכתובי׳ דכוו׳ במ״א חס׳ וסי׳ ותתגם ביד עמי הארצת: האל ח׳ סבירי׳ בלשון אלה וסי׳ רק לאנשים האל׳ ויהפך את הערים האל׳ גור בארץ הזאת׳ והרבתי את זרעך׳ כי את כל התועבות׳ לנוס שמה רוצח׳ ונשל יי׳ אלהיך׳ וארב לו וקם עליו: השבעה ג׳ חס׳ וסי׳ והקמתי את השבעה׳ כי ירא העם את השבעה׳ ותתך עלינו את האלה: חקותי ל׳ מל׳ בתו׳ וכל נביאים וכתו׳ דכו׳ במ״ט חס׳ וסי׳ הבית הזה אשר אתה בונה׳ אם שוב תשובון אתם ובניכם׳ קרע אקרע את הממלכ׳ וישתחוו לעשתרת׳ ולא אקח את כל הממלכה׳ למען בחקתי ילכו׳ ועל ריב המה יעמדו׳ לא דכאו עד היום הזה׳ אם חקתי יחללו: מצותי חקותי ג׳ דס׳ וסי׳ עקב אשר שמע אברהם בקולי׳ אם שוב תשובון׳ דמלכים ויעד יי׳ ישראל: ותורתי ב׳ כ״כ וסי׳ מצותי חקותי׳ עד אנה מאנתם לשמר: וישקף ד׳ מס׳ בפרשת חיי: באיש ח׳ וסי׳ בפרש׳ קדשי׳: אחד כ״ה פתחין וסי׳ במס׳ רבת׳: אחד העם ב׳ דסמיכי וסי׳ כמעט שכב׳ כי בא אחד העם להשחית: אשתך ז׳ וסי׳ מסר פרשת לך לך:

בעל הטורים

ולמה זה׳ ב׳ במסורת ולמה זה לי בכורה ולמה זה הבל תהבלו מלמד שכפר בעיקר והלך אחרי ההבל׳ ויבז ב׳ ויבז עשו ויבז בעיניו גבי המן דהיינו כמה כן בוזה זה המן שיצא מעשו: ויהי רעב סמך לויבז עשו לומר שבא בכל רשע בא גם בוז׳ האלהים בא רעב לא מלאכים׳ האלה׳ אם נו שיתקבצו לו לאחר ו׳ דורו׳ והם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה׳ עקב אשר שמע וכו׳ יש בפסוק י׳ תיבות כנגד עשרת הדברו׳ שבהם עקב תיבות וכנגדם נתכסה עשר נסיונות קיים עולם שנבראו בי׳ מאמרו׳ עקב שנים שמע בקולי דכן ג׳ שנים הכיר בוראו ו מצותיו קע״ה׳ עקב אשר שמע אברהם בגימטריא קיים אף עירובי תבשילין בתוספ׳ לנ ה״א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרתי מצותי חקותי ותורתי׳ מצחק ב׳ והנה יצחק מצחק׳ אשר ילדה לאברהם מצחק מלמד שהיה ישמעאל כד כשים תחת בעליהן ומזכה עימהן זה מצחק דהכא לשת איש אף התם לשת איש׳ אחד העם ב׳ כי בא אחד העם להתם איירי בעוד המלך כשלק היכית מראשותיו של שאול מה התם איירי במלך אף הכא אנ׳ בשביל שכנו שהוא המלך: ויגדל

והבאת עלינו · אם שכב כבר הבאת אשם עלינו · בארץ ההיא · אף על פי שאינה חשובה כארץ ישראל עשאה כארץ שבעה גוים: בשנה ההיא · אעפי שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון · בארץ ההיא · בשנה ההיא · לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים · שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשת על אחת שאמדוה מאה ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: כי גדל מאד · שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך: ועבדה רבה · פעולה רבה בלשון לעז אובריינא עבודה משמע עבודת אחת עבדה משמע פעולה רבה · סתמום פלשתים · מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו טמונין פלשתאי לשון סתימה ובלשון משנה מטמטם את הלב: בנחל גרר · רחוק מן העיר: וישב ויחפור את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו · ופלשתים סתמו קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: עשק · ערער: כי התעשקו עמו · נתעסקו עליה במריבה ועדעו: שטנה · נושימנט · ופרינו בארץ · כתרגומו וניפוש בארעא: ואחזת מרעהו · כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואף על פי שאין תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא עזרת מכל ושכורת ולא מיין: אחזת · לשון קבוצה ואגוד' שנאחזין יחד: ראה ראינו · ראה באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו · תהי נא האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: לא

ונדל ג' וסי' יצחק · שמואל · יהושפט · וחילופיהן ג' וגדול · משה · דוד · מרדכי: גדל ג' וסי' עד כי גדל מאד · כי ראתה כי גדל שלה · ראו כי גדל מכאוב: וימלאום ב' וסי' סתמום פלשתים · וימלאום למלך: להן יד וסי' במגלת רות סי' א': שמות ט' מלאים מסור בפרשת בראשית: שטנה ב' בתרי לישני וסי'

וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם: וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת: וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה: וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד: וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים: טו וְכָל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר: וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד: וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל־גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם: וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר ׀ אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו: וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בַּנָּחַל וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים: כ וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר עִם־רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ: וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה: וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי־עַתָּה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָאָרֶץ: וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע: וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי: כה וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֶּט־שָׁם אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק בְּאֵר: וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם: וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה ׀ עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ: אִם־תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר

וְאֵיתֵיתָא עֲלָנָא חוֹבָא: וּפַקִּיד אֲבִימֶלֶךְ יַת־כָּל־עַמָּא לְמֵימַר דְּיַנְזֵק לְגַבְרָא הָדֵין וּלְאִתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: וּזְרַע יִצְחָק בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל־חַד־מְאָה בִּדְשַׁעֲרוֹהִי וּבָרְכֵיהּ יְיָ: וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל סָגֵי וְרָבֵי עַד דִּי־רְבָא לַחֲדָא: וַהֲוָה־לֵיהּ גֵּיתֵי עָנָא וְגֵיתֵי תוֹרֵי וַעֲבוּדָא סַגִּי וְקַנִּיאוּ בֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי: וְכָל־בֵּירִין דִּי חֲפַרוּ עַבְדֵי אֲבוּהִי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי טַמּוֹנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹנוּן עַפְרָא: וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק אֱזֵיל מֵעִמָּנָא אֲרֵי־תְקֵיפְתָּא מִנָּנָא לַחֲדָא: וַאֲזַל מִתַּמָּן יִצְחָק וּשְׁרָא בְּנַחְלָא־דִגְרָר וִיתֵיב תַּמָּן: וְתָב יִצְחָק וַחֲפַרִי יַת־בֵּירָא דְּמַיָּא דִּי חֲפַרוּ בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי וְטַמּוֹנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּקְרָא לְהֵן שְׁמָהָן כִּשְׁמָהָן דִּי־הֲוָה קָרֵי לְהֵן אֲבוּהִי: וַחֲפַרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בְּנַחְלָא וְאַשְׁכַּחוּ־תַמָּן בֵּירָא דְּמַיִין נָבְעִין: וּנְצוֹ רַעֲוָתָא דִגְרָר עִם־רַעֲוָתָא דְיִצְחָק לְמֵימַר דִּי־לָנָא מַיָּא וּקְרָא שְׁמָא־דְבֵירָא עֵסֶק אֲרֵי אִתְעַסְקוּ עִמֵּיהּ: וַחֲפַרוּ בֵּירָא אוֹחֲרִי וּנְצוֹ אַף־עֲלַהּ וּקְרָא שְׁמַהּ שִׂטְנָה: וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן וַחֲפַר בֵּירָא אוֹחֲרִי וְלָא נְצוֹ עֲלַהּ וּקְרָא שְׁמַהּ רְחוֹבוֹת וַאֲמַר אֲרֵי־כְעַן אַפְתִּי יְיָ לָנָא וְיִפְשֵׁינָנָא בְאַרְעָא: וּסְלֵיק מִתַּמָּן לִבְאֵר שָׁבַע: וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ לָא־תִדְחַל אֲרֵי־בְסַעְדָּךְ מֵימְרִי וַאֲבָרְכִינָּךְ וְאַסְגֵּי יַת־בְּנָךְ בְּדִיל אַבְרָהָם עַבְדִּי: וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַייָ וּפַרְסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ וּכְרוֹ־תַמָּן עַבְדֵי־יִצְחָק בֵּירָא: וַאֲבִימֶלֶךְ אֲזַל לְוָתֵיהּ מִגְּרָר וְסִיעַת מֵרַחֲמוֹהִי וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ: וַאֲמַר לְהוֹן יִצְחָק מַה־דֵּין אֲתֵיתוּן לְוָתִי וְאַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי וְשַׁלַּחְתּוּנִי מִלְּוָתְכוֹן: וַאֲמַרוּ מֶחֱזָא חֲזֵינָא אֲרֵי־הֲוָה מֵימְרָא־דַייָ בְּסַעְדָּךְ וַאֲמַרְנָא תִּתְקַיַּם כְּעַן מוֹמָתָא דַּהֲוָת בֵּין־אֲבָהָתָנָא בֵּינָנָא וּבֵינָךְ וְנִגְזַר קְיָם עִמָּךְ: אִם־תַּעֲבֵיד עִמָּנָא בִּישָׁא כְּמָא

אבן עזרא

מאה שערים · בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מצא מאה משיעור הזרע והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו: וגדל · פועל עבר: ועבדה · עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם או שם כמו סגולה · בא שמיכות בארזות על שני דרכים: מים חיים · שהם נובעים תמיד: עשק · ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו ריע: ויכרו · חפרו וכן אשר כריתי לי וכן כי יכרה כורה שחת: בינותינו · ריבוי אחר ריבוי: באר

בעל הטורים

ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל שלשה גדולות כנגד ג' ברכות שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והתברכו בזרעך · ועבודה רבה שנים במסרה ואידך באיוב מה היתה גדול מכל בני קדם אף הכא היה גדול מכל אף מאבימלך שהיה מלך · וימלאום ב' וימלאום למלך שאול גבי מאה ערלות של פלשתים רמז למה שפותכין הערלה בעפר · לא לפי שעבר אבימלך על שבועתו ויצאו הבורות עפר · מלא דוד לשאול ק' ערלות פלשתי' בכפלים ונתן לגר' במקום ק' · עשק כנגד בבל שעשקו את בית יהודה ומיד עשקיה כח · שטנה כנגד המן שכתב שטנה על ירושלם · ולכן שטנה ב' דהכא · והיא דהתם רחובו כנגד יון שגזרו שלא יטבלו למוכעת מפריה ורביה ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה כל אחד ואחד וזהו ופרינו בארץ · שבעה כנגד אדום על כן בכלם כתי' שמה או שם · וכאן כתיב ויקרא אותה שבעה ולא כתיב שם משום קטון נתתיך בגוים ולא שם לו על פני חוץ · ראו ד' במסרת שנים כתיבי בו"ו וב' בה"א ראו ראינו וראו ראו · ראה ראיתי אם ראה תראה בעני אמתך · וחד שבתי וראה תחת השמש הכך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בוא"ו · והכך דאיירי ביחיד כתיבי בה"א · ויש אם למקרא קרי ביה ראה שהוא לשון יחיד: אתה

מסרה

ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה' כתבו שטנה: ויעתק ב' וסי' ויעתק משם ההרה' ויעתק משם ויחפר: וירא כ' וסי' כו' במסר' רבת': ראו ב' וסי' ראו ראינו כי היה יי' · וראו ראו ואל תדעו' אילין כתיבין ו"ו ואילין כתיבין ה"א ראה ראיתי את עני עמי' אם ראה תראה בעני אמתך' וחד וראה וסי' שבתי וראה תחת השמש: בינותינו ג' ב' מל' וא' חס' וסימני' בשפטים סימן י"א: תעשה ד' קמץ וסי' אם תעשה עמנו רעה' ויאמר גדליהו בן אחיקם' וישמעו הכנעני' ותאמר לו אל אחי אל תענני:

ומקנה

רחבות

אהלה

אבן עזרא

באר שבע׳ נקרא כן על ב׳ דברים או היא עיר אחרת: יהודית׳ שם ולא הוליד ממנה׳ ובשמת היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא כמצאין למאות כן: מרת רוח׳ כל אחת מהן ויש אומרים מלשון סורר ומורה ועל דעתי שהוא מגזירת מרה כלענה כטעם מרירות כפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען וכתבה זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען: הנה נא׳ כמו עתה: כליך׳ יתכן היותו שם כלל והפרט תליך וקשתך: ותליך האספה התלויה שמש החצי׳ או תליך כמו חרב ויחסרו וזו מן תליך כאלם את אמם: ורבקה שומעת: היתה שומעת: לפני מותי׳ כמו בטרם אמות: שעיר׳ בעל שער והפך חלק ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקי שיים: ימושני: כמו ימושו מבעלי הכפל: כמתעתע׳ כמו מגזרת תועה כאיש שמתעה אחר: עלי

מסרה

עמך יב בתו׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: אתה עתה ג׳ וסי׳ ברוך יי׳ אביך הקשה את עולינו׳ דמלכים׳ ותאמ׳ לו איזבל: ברוך יי׳ ב׳ דס׳ בוא ברוך יי׳׳ אתה עתה ברוך יי׳: ויהי ביום ההוא ב׳ וסי׳ ויבאו עבדי יצחק׳ ויהי ביום ההוא ועלי שכב: ויגדו ד׳ חס׳ וסי׳ ויבאו עבדי יצחק׳ עוד יוסף חי׳ וישובו המלאכים׳ ויגדו לו

תורה

לְבִלְתִּ֨י תַעֲשֵׂ֜ה עִמָּ֣נוּ רָעָ֗ה כַּאֲשֶׁר֙ לֹ֣א נְגַֽעֲנ֔וּךָ וְכַאֲשֶׁ֨ר עָשִׂ֤ינוּ עִמְּךָ֙ רַק־ט֔וֹב וַנְּשַׁלֵּֽחֲךָ֖ בְּשָׁל֑וֹם אַתָּ֥ה עַתָּ֖ה בְּר֥וּךְ יְהוָֽה׃ וַיַּ֤עַשׂ לָהֶם֙ מִשְׁתֶּ֔ה וַיֹּאכְל֖וּ וַיִּשְׁתּֽוּ׃ וַיַּשְׁכִּ֣ימוּ בַבֹּ֔קֶר וַיִּשָּֽׁבְע֖וּ אִ֣ישׁ לְאָחִ֑יו וַיְשַׁלְּחֵ֣ם יִצְחָ֔ק וַיֵּלְכ֥וּ מֵאִתּ֖וֹ בְּשָׁלֽוֹם׃ וַיְהִ֣י ׀ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא וַיָּבֹ֙אוּ֙ עַבְדֵ֣י יִצְחָ֔ק וַיַּגִּ֣דוּ ל֔וֹ עַל־אֹד֥וֹת הַבְּאֵ֖ר אֲשֶׁ֣ר חָפָ֑רוּ וַיֹּ֥אמְרוּ ל֖וֹ מָצָ֥אנוּ מָֽיִם׃ וַיִּקְרָ֥א אֹתָ֖הּ שִׁבְעָ֑ה עַל־כֵּ֤ן שֵׁם־הָעִיר֙ בְּאֵ֣ר שֶׁ֔בַע עַ֖ד הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ ס וַיְהִ֤י עֵשָׂו֙ בֶּן־אַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה וַיִּקַּ֥ח אִשָּׁ֛ה אֶת־יְהוּדִ֖ית בַּת־בְּאֵרִ֣י הַֽחִתִּ֑י וְאֶת־בָּ֣שְׂמַ֔ת בַּת־אֵילֹ֖ן הַֽחִתִּֽי׃ וַתִּהְיֶ֖יןָ מֹ֣רַת ר֑וּחַ לְיִצְחָ֖ק וּלְרִבְקָֽה׃ ס

כז וַיְהִי֙ כִּֽי־זָקֵ֣ן יִצְחָ֔ק וַתִּכְהֶ֥יןָ עֵינָ֖יו מֵרְאֹ֑ת וַיִּקְרָ֞א אֶת־עֵשָׂ֣ו ׀ בְּנ֣וֹ הַגָּדֹ֗ל וַיֹּ֤אמֶר אֵלָיו֙ בְּנִ֔י וַיֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו הִנֵּֽנִי׃ וַיֹּ֕אמֶר הִנֵּה־נָ֖א זָקַ֑נְתִּי לֹ֥א יָדַ֖עְתִּי י֥וֹם מוֹתִֽי׃ וְעַתָּה֙ שָׂא־נָ֣א כֵלֶ֔יךָ תֶּלְיְךָ֖ וְקַשְׁתֶּ֑ךָ וְצֵא֙ הַשָּׂדֶ֔ה וְצ֥וּדָה לִּ֖י צָֽיִדה׃ וַעֲשֵׂה־לִ֨י מַטְעַמִּ֜ים כַּאֲשֶׁ֥ר אָהַ֛בְתִּי וְהָבִ֥יאָה לִּ֖י וְאֹכֵ֑לָה בַּעֲב֛וּר תְּבָרֶכְךָ֥ נַפְשִׁ֖י בְּטֶ֥רֶם אָמֽוּת׃ וְרִבְקָ֣ה שֹׁמַ֔עַת בְּדַבֵּ֣ר יִצְחָ֔ק אֶל־עֵשָׂ֖ו בְּנ֑וֹ וַיֵּ֤לֶךְ עֵשָׂו֙ הַשָּׂדֶ֔ה לָצ֥וּד צַ֖יִד לְהָבִֽיא׃ וְרִבְקָה֙ אָֽמְרָ֔ה אֶל־יַעֲקֹ֥ב בְּנָ֖הּ לֵאמֹ֑ר הִנֵּ֤ה שָׁמַ֙עְתִּי֙ אֶת־אָבִ֔יךָ מְדַבֵּ֛ר אֶל־עֵשָׂ֥ו אָחִ֖יךָ לֵאמֹֽר׃ הָבִ֨יאָה לִּ֥י צַ֛יִד וַעֲשֵׂה־לִ֥י מַטְעַמִּ֖ים וְאֹכֵ֑לָה וַאֲבָרֶכְכָ֛ה לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה לִפְנֵ֥י מוֹתִֽי׃ וְעַתָּ֥ה בְנִ֖י שְׁמַ֣ע בְּקֹלִ֑י לַאֲשֶׁ֖ר אֲנִ֥י מְצַוָּ֥ה אֹתָֽךְ׃ לֶךְ־נָא֙ אֶל־הַצֹּ֔אן וְקַח־לִ֣י מִשָּׁ֗ם שְׁנֵ֛י גְּדָיֵ֥י עִזִּ֖ים טֹבִ֑ים וְאֶעֱשֶׂ֨ה אֹתָ֧ם מַטְעַמִּ֛ים לְאָבִ֖יךָ כַּאֲשֶׁ֥ר אָהֵֽב׃ וְהֵבֵאתָ֥ לְאָבִ֖יךָ וְאָכָ֑ל בַּעֲבֻ֛ר אֲשֶׁ֥ר יְבָרֶכְךָ֖ לִפְנֵ֥י מוֹתֽוֹ׃ וַיֹּ֣אמֶר יַעֲקֹ֔ב אֶל־רִבְקָ֖ה אִמּ֑וֹ הֵ֚ן עֵשָׂ֣ו אָחִ֔י אִ֣ישׁ שָׂעִ֔ר וְאָנֹכִ֖י אִ֥ישׁ חָלָֽק׃ אוּלַ֤י יְמֻשֵּׁ֙נִי֙ אָבִ֔י וְהָיִ֥יתִי בְעֵינָ֖יו כִּמְתַעְתֵּ֑עַ וְהֵבֵאתִ֥י עָלַ֛י קְלָלָ֖ה וְלֹ֥א בְרָכָֽה׃ וַתֹּ֤אמֶר לוֹ֙ אִמּ֔וֹ

תרגום

דְלָא תַעֲבֵיד עִמָּנָא בִּישָׁא דְלָא אַנְזֵיקְנָךְ וּכְמָא דִי עֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד טָב וְשַׁלַּחְנָךְ בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן בְּרִיכָא דַייָ׃ וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ׃ וְאַקְדִימוּ בְצַפְרָא וְקַיִימוּ גְבַר לַאֲחוּהִי וְשַׁלְחִנּוּן יִצְחָק וַאֲזַלוּ מִלְּוָתֵיהּ בִּשְׁלָם׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ עַבְדֵי יִצְחָק וְחַוִּיאוּ לֵיהּ עַל עֵסַק בֵּירָא דִי חֲפַרוּ וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא׃ וּקְרָא יָתַהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שְׁמָא דְקַרְתָּא בְּאֵר שֶׁבַע עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסֵיב אִתְּתָא יָת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי חִתָּאָה וְיָת בָּשְׂמַת בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה׃ וַהֲוָאָה מְסָרְבָן וּמַרְגְּזָן עַל מֵימַר יִצְחָק וְרִבְקָה׃ וַהֲוָה כַּד סֵיב יִצְחָק וְכַהְיָא עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי וּקְרָא יָת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר הָא כְעַן סֵיבִית לֵית אֲנָא יָדַע יוֹמָא דְאֵמוּת׃ וּכְעַן סַב כְּעַן זֵינָךְ סֵיפָךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוֹק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא׃ וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין כְּמָא דִרְחֵימִית וְתַעֵיל לִי וְאֵיכוּל בְּדִיל דִּתְבָרְכִנָּךְ נַפְשִׁי עַד לָא אֵמוּת׃ וְרִבְקָה שְׁמַעַת כַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם עֵשָׂו בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה׃ וְרִבְקָה אֲמַרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ לְמֵימַר הָא שְׁמָעִית יָת אֲבוּךְ מְמַלֵּיל עִם עֵשָׂו אֲחוּךְ לְמֵימַר׃ אַיְתָא לִי צֵידָה וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין וְאֵיכוּל וַאֲבָרְכִנָּךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי׃ וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי לְמָא דִי אֲנָא מְפַקְדָא יָתָךְ׃ אֵיזֵיל כְּעַן לְעָנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי עִזִּין טָבִין וְאַעְבֵּיד יָתְהוֹן תַּבְשִׁילִין לַאֲבוּךְ כְּמָא דִרְחֵם׃ וְתָעֵיל לַאֲבוּךְ וְיֵיכוּל בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לְרִבְקָה אִמֵּיהּ הָא עֵשָׂו אֲחִי גְּבַר שְׂעַר וַאֲנָא גְבַר שְׁעִיעַ׃ מָאִים יְמוּשְׁנַנִי אַבָּא וָאֱהֵי בְעֵינוֹהִי כְּמִתְלָעַב וְאַיְתֵי עֲלַי לוּטִין וְלָא בִרְכָן׃ וַאֲמַרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ

רשי

לא נגענוך׳ כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה׳ גם אתה עשה לנו כן: שבעה׳ על שם הברית: בן ארבעים שנה׳ עשו נמשל לחזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים כל מ׳ שנה היה עשו צד נשים תחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ׳ אמר אבא בן מ׳ שנה נשא אף אני כן: מרת רוח׳ לשון ממרים הייתם׳ כל מעשיהן היו לעצבון ליצחק ולרבקה׳ שהיו עובדות ע״ז: ותכהין׳ בעשנן של אלו דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: לא ידעתי יום מותי׳ אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפני כן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ״ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ״ז והריני בחמש שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמא שמא לפרק אבא: תליך׳ חרבך שדרך לתלותה: שא נא׳ לשון השחזה כמותה שנינו אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה: וצודה לי׳ מן ההפקר ולא מן הגזל: לפני יי׳׳ ברשותו שיסכים על ידי: לצוד ציד להביא׳ מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: וקח לי׳ משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום: שני גדיי עזים׳ וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא האחד הקריב פסח בו ביום והאחד עשה מטעמים בפרקי דר׳ אליעזר: כאשר אהב׳ כי טעם הגדי כטעם הצבי: איש שעיר׳ בעל שער: ימושני׳ כמו ממשש בצהרים:

מסרה

דברי רב שקה׳ דמלכים׳ וכל שפטים ושמואל דכו׳ במ״ב מלאי׳ וסי׳ ויגידו לאנשי יבש׳ ויגדו לשאול לאמר הנה העם: יהודית ז׳ וסי׳ בישעיה סימן לו׳: ולרבקה ב׳ א׳ ר״פ וא׳ ס״פ וסי׳ ולרבקה אח ושמו לבן׳ ותהיין מרת רוח: וצא ב׳ וסי׳ וצא השדה׳ וצא הלחם: צידה חד מן כ״א תיבין כתי׳ ה׳ בסוף תיבו׳ ולא קרי׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: ועשה חד מן יב זוגין מן ג׳ ג׳ ראשי פסו׳ נסבין ו׳ בריש תיבות׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: שמעת ו׳ ה׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ בפרש׳ וירא: בדבר ג׳ וסי׳ בדב׳ יצחק אל עשו׳ בדבר שפתך מישרים׳ וכלי כליו רעים: מטעמים ה׳ וסי׳ ועשה לי מטעמים׳ הביאה לי ציד׳ לך נא אל הצאן׳ וילך ויקח ויבא לאמו׳ ויעש גם הוא: הביאה ג׳ וסי׳ הביאה לי ציד׳ הביאה ונשתה׳ הביאה למוסר לבך׳ והד והביאה לי ואוכלה: גדיי עזים ל׳ וחד גדיי העזים׳ ואת ערות גדיי העזים הלבישה: טבים הטבים ה׳ חס׳ וסי׳ שני גדיי עזים טבים׳ ובתים טבים תבנה׳ והאנשים טבים לנו׳ אשר פגע בשני׳ ומחמדי הטבי׳: אהב חד מן ט׳ וסי׳ בשמואל ס״א׳: לפני מותו ד׳ וסי׳ והבאת לאביך ואכל׳ אביך צוה׳ וזאת הברכה׳ ויכן דוד לרוב לפני: חלק ג׳ קמצי׳ וסי׳ ואנכי איש חלק׳ הוון שוא ומקסם חלק׳ ופה חלק יעשה מדחה׳ אנ״ך׳ וחד וחלק משמן חכה: ימשני ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ אולי ימשני אבי׳ גשה נא ואמשך׳ ויגש יעקב אל יצחק אל נא תמש מודה׳ אם ימשו החקים׳ בני מררי מחלי ומשי׳ ואלה׳ דדה׳ וצ״ע כי לא הביא המסורת יותר:

בעל הטורים

אתה עתה ג׳ במסרה הכא אתה עתה ברו׳ יי׳ ואידך אתה עתה תעשה מלוכה׳ אתה עתה הקל מן העול מלמד שהמליכו ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עולם מעליך׳ ברוך יי׳ ב׳ במסרה הכא אתה עתה ברוך יי׳׳ בא ברוך יי׳ לומר כמו שכוונתם של לבן וכוונת להרוג לאיוב לפרעה ויושם לפניו לאכול כך היה כוונת אבימלך להרוג את יצחק׳ והכי מולא קרא דכתיב ואשר לא נגעוך כלומ׳ לא עשינו עמך רעה כמו שהיה בדעתינו ועשינו עמך רק טוב׳ אלהי אבי אברהם אביך ולא כתב יי׳ אלהים כמו באברהם ביעקב לפי שנתייסר ביסורין בלי מדת רחמים׳ בארי ב׳ במסורת הכא בת בארי החתי ואידך הושע בן בארי׳ אמר הושע לפני הקב״ה החליפם באומה אחר בוריעו שלעשו׳ ותכהין עיניו מראות מגזם דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו׳ ותכהין עיניו מראות בגימטריא בעשן ה הצלמי׳ שא נא כליך כלומר חדד סכינך כמו משיאה על גבי חברתה׳ ציד׳ צידה כתיב הא יתירה שלמדו חמש הלכות שחיטה וחמש סימני טרפה בעוף׳ אינו דורס אצבע יתירה׳ זפק׳ קרקבנו נקלף׳ אינו חולק את רגליו וכחיה מפרסת פרסה מעלת גרה ואין לה סימן׳ למעלה קרנים ובשרה הולך שתי וערב תחת הצואר העוקן׳ בדבר ב׳ ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו בנו׳ ואידך ותענוגה׳ פ׳ לאיתי בדבר שפתי׳ מישרי׳ שאמר ליעקב תענוגה אם תדבר מישרים ליצחק כדי שיברכך׳ לצוד בגימטריא מן גזל׳ להביא בגימט׳ גנבו׳ הביאה ב׳ הכא הביאה לי ציד׳ הביאה למוסר לבך האומרת לאדוניהם הביאה ונשתה׳ שאמרה לו רבקה הביאה למוסר לבך בקח מוסרי ושמע בקולי והביאה לאביך שיאכל ויטתה׳ לך נא אל הצאן ר״ת באה פירוש באה לך ובאה לברכך כי פסח היה ולקח ב׳ א׳ לפסח וא׳ לחגיגה׳ וקח לי משם שני ר״ת משלי משם בגימט׳ משלי שכך כתב לה בכתובתה:

בכרך

עלי קללתך · אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט לדברי הכמים והנאון פי׳ עלי להסיר קללתך ויש אומ׳ חלילה לכזב הנביא רק הוא כן · אנכי · מי שאנכי ועשו בכורך ואחרים אמרו כי בכחת אמר אנכי ונשא קול במלת עשו בכורך ואלה לדברי רוח כי הנביאים יתחלקו לב׳ חלקי׳ החלק הא׳ שליח במצות והחלק השני נביאי העתיד ואם יצטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים ואמר רוח יי׳ דבר בי בלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לבורך שעה גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי שפירושו חיה תחיה מחולי זה והראני השם כי יהרג · וכן מיכיהו אמר תפלת שוא עלה והצלח דרך מוסר וכן אמר לניאל מרי חלמ׳ לשנאך ולפיתר כנגד השם דרך דלש וכן אמר אברהם וגם אמנה ונשתחוה ונשובה : ואכלה מצידי · כמו זכרה לי אלהי לטובה והאלף שורש : ואמשך · קל השין להקל על הלשון : ואכלה מציד בני · האלף סימן המדבר והכת הנעלם שהוא אחריו תחת אלף השורש וכן אומרה לאל סלעי · דגשות נון תברכני לחסרון נון הנוסף כמו יסובבנהו וכן י ישחרונני · בשיקה עם למ״ד ביד או בכתף או בנואר ובלי למ״ד בפה : וירח · בפתח הרי״ש בעבור אות הגרון וכן ויגע לבבו ויכח בכל גבול מכרים וכלם מהשכיים הכרתי׳ : ראה · דבור עם הלב והיה ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו ג והוא בא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנים כי יתכן כי זה המעש׳ היה בחדש הראשון · מ״ם מטל מוסף עכמו ואחר עמו וכן האתן בכורי פשעי :

לאחיך

רש״י

החמודת · הנקיות לשיתא כתרגומו · דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד : אשר אתה בבית · והלא כמה נשי׳ היו לו והוא מפקי׳ אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן : אנכי עשו · המביא לך ועשו הוא בכורך · עשיתי כמה דברים אשר דברת אלי : שבה · לשון מסב על השולחן לכך מתורגם אסתחר : גשה נא ואמשך · אמ׳ בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים ש שגור בפיו וזה אומר כי הקרה יי׳ אלהיך : קול יעקב · שמדבר בלשון תחנוני׳ : קום נא · אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי : אני · לא אמר אני עשו אלא אני : וירח · והלא אין ריח רע יותר משטף ה העזים אלא מלמד ש שנכנסה עמו ריח גן עדן : כריח שדה אשר ברכו יי׳ שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחי׳ כך דרשו רז״ל : ויתן לך · יתן ויחזור ויתן ברכות רבה ולפי פשוטו מוסף לענין ראשון ראה ריח בני שנתן לו הקדוש ברוך הוא כריח שדה וגו׳ ועוד יתן לך מטל השמים וגו׳ כמשמעו ומדרשי אגדה יש ה הרבה לכמה פנים :

בני

ויבא חד מן כ״א וסי״ במס׳ רבת׳: החמדת לחוד חס׳ דחס׳ · כי חמודו׳ אתה מל׳ דמל׳ · חמודת בזהב · דעזרא כ״כ ושאר המדת כתיב : עשתה ה׳ קמץ וסי׳ ותתן אתה מטעמים · ותקח תמר את הלביבות · ואת כל אלה ידי עשתה · זכר את ושתי · אף לא הביאה אסתר : הנני ב׳ דגשי׳ וסי׳ הנני בני · מי אתה בני : גשה ג׳ וסי׳ גשה נא

עלי קללתך בני אך שמע בקלי ולך קח לי : וילך ויקח ויבא לאמו ותעש אמו מטעמים כאשר אהב אביו : טו ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן : ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו : ותתן את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה ביד יעקב בנה : ויבא אל אביו ויאמר אבי ויאמר הנני מי אתה בני : ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכרך עשיתי כאשר דברת אלי קום נא שבה ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשך : כ ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה יהוה אלהיך לפני : ויאמר יצחק אל יעקב גשה נא ואמשך בני האתה זה בני עשו אם לא : ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו ויאמר הקל קול יעקב והידים ידי עשו : ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת ויברכהו : ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני : כה ויאמר הגשה לי ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי ויגש לו ויאכל ויבא לו יין וישת : ויאמר אליו יצחק אביו גשה נא ושקה לי בני : ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יהוה : ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש : יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים הוה גביר

עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ברי ברם קביל מני ואזיל סב לי : ואזל ונסיב ואיתי לאמיה ועבדת אמיה תבשילין כמא דרחם אבוהי : ונסיבת רבקה ית לבושי עשו ברה רבא דכיתא די עמה בביתא ואלבישת ית יעקב ברה זעירא : וית משכי גדיי בני עזי אלבישת על ידוהי ועל שעיעות צואריה : ויהבת ית תבשליא וית לחמא די עבדת בידא דיעקב ברה : ועל לות אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא מן את ברי : ואמר יעקב לאבוהי אנא עשו בוכרך עבדית כמא דמללתא עמי קום כען אסתחר ואיכול מצידי בדיל די תברכנני נפשך : ואמר יצחק לבריה מא דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארי זמין יי אלהך קדמי : ואמר יצחק ליעקב קריב כען ואמושנך ברי האת דין ברי עשו אם לא : וקריב יעקב לות יצחק אבוהי ומשיה ואמר קלא קליה דיעקב וידיא ידי דעשו : ולא אשתמודעיה ארי הואה ידוהי כידי עשו אחוהי שערנין וברכיה : ואמר את דין ברי עשו ואמר אנא : ואמר קריב קדמי ואיכול מצידא דברי בדיל די תברכנך נפשי וקריב ליה ואכל ואעל ליה חמרא ושתי : ואמר ליה יצחק אבוהי קריב כען ושק לי ברי : וקריב ונשיק ליה וארח ית ריחא דלבושוהי וברכיה ואמר חזי ריחא דברי כריח חקלא די ברכיה יי : ויתן לך יי מטלא דשמיא ומטובא דארעא וסגיות עבור וחמר : יפלחונך עממין וישתעבדון לך מלכון הוי רב לאחוך

בעל הטורים

בכורך ב׳ עשו בכורך · אנכי הורג את בנך בכורך שאמר יעקב אני הוא שנאמר עלי בני בכורי ישרא׳ אבל עשו בנך בכורך נאמ׳ עליו הנני הורג את בנך בכורך · ויאמר מי איפוא · ר״ת אמו ירי לעשה שרמז לדבר רבקה · איפוא בגימטריא גיהנם שנעשה גיהנם עמו וכא ב׳ במסרת וכא השדה ומא הלחם כלאיתא בב״ר · כליך זה ככל שבאו שם כלי בית המקדש תליך זה מדי עם המן שהיה ממדי · קשתך זה יון · השדה זה אדום ורמז לו כל ארבעה גליות שעתידין ליפול ביד ישראל שהן בה ילחם בהם והיינו דכתיב ובא הלחם בעמלק · וירח ב׳ במסרה וירח ריח בגדיו וירח יי׳ את ריח הניחוח מלמד שנכנס עמו ריח גן עדן · וירח בגימטריא ליל פסח · כריח ב׳ כריח שדה · כריח לבנון שזכות ריח ניחוח העולה מן לבנון · פירוש בית המקדש עמד לו · ויתן לך · עשרה תיבות בפסוק וי״ב ברכות נתברך כנגד עשרת הדברות שעתידין בניו לקבל · וישתחוו לך חסר וו׳ כנגד ו׳ דורות שמלוך על יורם שעבדו אדום את ישראל ומכאן ואילך פשעו בו ויש בזו הברכה כ״ו תיבות לומר לך שברכו בשם הנכבד שעולה כ״ו · הוה ב׳ במסור׳ הוה גביר לאחיך · כי לשלג יאמר הוה ארץ · בזכות יעקב יורד גשם ושלג :

ואמשך · גשה נא ושקה לי · גשה לי ואשבה : האתה וזה ד׳ דסמיכי וסי׳ האתה זה בני עשו · האתה זה עשאל אחי · האתה זה אדני אליהו · האתה זה עכר ישראל · והד אתה זה בני עשו ויאמר אני : הקל ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ הקל קול יעקב והידי׳ · והקל נשמע בית פרעה · והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האות ב׳ בו : וקל שופר חזק מאד ויחרד · ויהי מקל זנותה · ושארא מלאים : שערות ד׳ חס׳ בלישנ׳ וסי׳ הן עשו אחי איש שער׳ כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערו׳ · ולקח מדם הפר ומדם השער׳ · על ראש השער החי : ויגש ה׳ פתחין וסי׳ ויאמר הגישה לי · ועיני ישראל כבדו מזקן · ויקח יוסף את שניהם · ויגש את פר החטאת · ואמר דוד אל אביתר הגישה · והד ויגש וגדעון בא ויעש גדי עזי׳ : ויבא חד מן כ״א וסי׳ במס׳ רבת״ : וירח ב׳ וסי׳ וירח את ריח בגדיו ויברכהו · וירח יי׳ את ריח הניחח : כריח ב׳ וסי׳ ראה ריח בני · וריח שלמותיך כריח : ברכו ד׳ וסי׳ ויגש וישק לו וירח · וישטם עשו · אשר ברכו יי׳ צבאות · עמיאל הששי יששכר : נתינת האלהים ז׳ וסי׳ בדניאל סימן א׳ :

לאחיך · בני הפילגשים: בני אמך · עשו ובניו: אורריך ארור · כל אחד מאורריך וכן ונדיקים ככפיר יבטח ורביס ככה וכן ומברכיך: מי איפה: מי זה ואכה הוא שתי מלות · וו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואלו היה בפתח גדול היה לעתיד: במרמה · שלא דבר אמת: הכי · כמו אמת וכן הכי אחי אתה: קרא · הקורא שמו יעקב: ויעקבני · כמו מרמה וכן בעקבה ויתכן היותו מגזר׳ עקוב הלב והעקוב הפך המישור: אצלת לי · עזבת לי אצלך והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח: הן גביר שמתיו לך · בברכתי גם כן נתתי לו כלבור · יש אומרים כי איפה עם אלף בסוף מלה אחת כמו עתה: והיה כאשר תריד · כמו תרדה והם ב׳ שרשים וא׳ שהוא כמו אריד בשיחי והטעם כאשר תריד לשם ירחמך:

בני אמך · ויעקב אמ׳ ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בני׳ מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך: אורריך ארור ומברכיך ברוך · ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמי׳ למברכיהם לפיכך יצחק הקדי׳ קללת אוררי׳ לברכת מברכים והרשעים ת תחלתם שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכ׳ לקללה: יצא יצא · זה יוצא וזה בא: ויחרד · כמשמעו לשון תמיה ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי איפא · לשון לעצמו משמש עם כמה דברי׳ איפא איה פה מי הו׳ ואיפה הוא הצד ציד: ואוכל מכל · מכל טעמים שבקשתי לטעו׳ טעמתי בו: גם ברוך יהיה · שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מ מדעתו: במרמה · בחכמה: הכי קרא שמו · לשון תמיה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני תנחומא למה חרד יצחק אמר מה עון יש בי שברכתי קטן לפני גדו׳ ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים אמר לו אביו מה עשה לך אמ׳ לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא ע עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני · כתרגומו וכמני ארבני וארב וכיון ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת · לשון הפרשה כמו ויאצל: הן גביר · ברכה זו שביעית ה היא והוא עושה אותה ראשונה אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולך איפה מה אעשה · איה איפה אבקש מה לעשות לך: הברכה אחת · הא זו משמשת לשון תמיה כמו הבמחני׳ הבמנה היא הכמות נבל: משמני הארץ וגו׳: זו איטליא של יון: והיה כאשר תריד · לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו׳: יקרבו ימי אבל אבי כמשמעו שלא אצער את אבא ומדרש אגדה לכמה פנים יש: וינל

יצא ז׳ ג׳ מל׳ וד׳ חס׳ מס׳ בפרשת נח: מאת פני ה׳ וסי׳ ויהי כאשר כלה יצחק · לכו נא הגברים · שאו את אחיכם מאת פני · ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח · דמלכי׳ · ויצא השטן מאת פני · תנינא: ויאכל ה׳ רפין וסי׳ יקם אבי ויאכל · נטה את ידך בארב׳ ויעל׳ · קראן לו ויאכל לחם · ויאמ׳ לו גם אני נביא כמוך · יבא דודי לגנו: ויחרד

לאחיך וישתחוו לך בני אמך ז׳
ארריך ארור ומברכך ברוך: ויהי ל׳ וא׳ ואורריך
כאשר כלה יצחק לברך את־יעקב ט׳
ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני ז׳ · ל׳
יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו: ל׳
ויעש גם־הוא מטעמים ויבא לאביו כ״א
ויאמר לאביו יקם אבי ויאכל מציד ל׳ חס׳
בנו בעבר תברכני נפשך: ויאמר ב׳ קס׳
לו יצחק אביו מי־אתה ויאמר אני
בנך בכרך עשו: ויחרד יצחק חרדה ב׳
גדלה עד־מאד ויאמר מי־אפוא כל׳ אור׳ חס׳ במל׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ מלרע
הוא הצד־ציד ויבא לי ואכל מכל
בטרם תבוא ואברכהו גם־ברוך ב׳ א׳ קמ׳ וא׳ פת׳
יהיה: כשמע עשו את־דברי אביו ל׳ ר״פ וחד בשמע אסא
ויצעק צעקה גדלה ומרה עד־מאד
ויאמר לאביו ברכני גם־אני אבי:
ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ב׳
ברכתך: ויאמר הכי קרא שמו ב׳ ·
יעקב ויעקבני זה פעמים את־
בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ב׳ קמ׳ וק׳ ג׳
ויאמר הלא־אצלת לי ברכה: ויען ל׳
יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו ל׳
לך ואת־כל־אחיו נתתי לו לעבדים ל׳
ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא ל׳
מה אעשה בני: ויאמר עשו אל־
אביו הברכה אחת הוא־לך אבי ל׳
ברכני גם־אני אבי וישא עשו קלו כל׳ אור׳ פס׳ בק׳
ויבך: ויען יצחק אביו ויאמר אליו
הנה משמני הארץ יהיה מושבך ב׳
ומטל השמים מעל: ועל־חרבך ב׳ קמ׳
תחיה ואת־אחיך תעבד והיה כאשר ל׳
תריד ופרקת עלו מעל צוארך: ל׳

לאחוך ויסגדון לך בני אמך ליטך יהון ליטין ומברכך יהון בריכין: והוה כד שיצי יצחק לברכא ית יעקב והוה ברם מפק נפק יעקב מן קדם יצחק אבוהי ועשו אחוהי על מצידיה: ועבד אף הוא תבשילין ואעיל לאבוהי ואמר לאבוהי יקום אבא וייכול מצידא דבריה בדיל דתברכנני נפשך: ואמר ליה יצחק אבוהי מן את ואמר אנא ברך בוכרך עשו: ותוה יצחק תוהא רבא עד לחדא ואמר מן הוא דיכי דצד צידא ואעיל לי ואכלית מכולא עד לא תיעול ובריכתיה אף בריך יהי: כד שמע עשו ית פתגמי אבוהי וצוח צוחתא רבא ומרירא עד לחדא ואמר לאבוהי ברכני אף לי אבא: ואמר על אחוך בחוכמא וקביל ברכתך: ואמר יאות קרא שמיה יעקב וחכמני דנן תרתין זמנין ית בכורותי נסב והא כען קביל ברכתי ואמר הלא שבקת לי ברכתא: ואתיב יצחק ואמר לעשו הא רב שויתיה עלך וית כל אחוהי יהבית ליה לעבדין ובעבור ובחמר סעדתיה ולך כען מה אעבד ברי: ואמר עשו לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא ברכני אף לי אבא וארים עשו קליה ובכא: ואתיב יצחק אבוהי ואמר ליה הא מטובא דארעא יהי מותבך ומטלא דשמיא מלעילא: ועל חרבך תיחי וית אחוך תפלח ויהי כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא ותעדי ניריה מעל צוארך:

פרקת · מגזרת מפרק הרים ואחם מפרקתו ויש מברכות אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו נבוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני ועוד למה בירך לעשו בעבור שככה ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה גם אלה טעו כי הנה הכתוב אמר וירא יי׳ אליו גם אמ׳ דוד ובנביאי אל תרעו ואחרי׳ אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אבלו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בכין הין שניהם ויש אומ׳ איך אמר השם ורב יעבד צעיר גם כן אמ׳ יצחק ואת אחיך תעבד · והנאון לחה זו השאלה בקנה רצוץ בעבור שאלא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו והנה שכח וישתחו ארצה שבע פעמי׳ והנכון בעיני שברכת הנביא כעין תפלה היא והשם שמע תפלתו כי עיקר זאת הברכה על זרעם ויספיק שלא הקיפו משנת האולת יחשבו כי אמנם בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה ויותר היה קשה על ישראל האלף שהיה אדום מחרף אותם מרעתם וכן טעם שישי ושמחי בת אדום ג״כ אל תשמח לבני יהודה גם בימי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלם ו והכניסם בברית מילה גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלם באו גדולי אדום לעזור ליהודה ורומי שהגלתנו היא מזרע כתים וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל והיו אנשים מתי מספר שהאמינו באיש שמשוהו אלוה וכאשר האמינה רומי בימי קוסטנטין שחדש כל הדת ושם על דגלו צורת האיש ההוא · ולא היו בעולם שישמרו התורה האדם חוץ מאדומיי׳ מעטים על כן נקראת רומי מלכו׳ אדום ג״כ יקראו הינם אנשי מצרי׳ ושבא והארץ עילם ישמעאלי׳ ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט׳ וישמום

בעל הטורים

ואברכהו ב׳ בטרם תבא ואברכהו · כי אחד קראתיו · ואברכהו גבי אברהם רמז ברכת אברהם בירך את יעקב · וכתיב בתי ויתן לך את ברכת אברהם · במרמה ב׳ במסו׳ בא אחיך במרמה · ויענו בני את במרמה ב בשביל שהוא בא לאביו במרמה נטלו בניו במרמה · ברכתך ב׳ במסו׳ ויקח ברכתך ועל עינך ברכתך סלה · שמזו הברכה היה לפניו ברכך סלה · ברכתי שלשה במסורת לקח ברכתי · קח נא את ברכתי ומיתי את ברכתי והקב״ה מה את ברכתי ולא חסר כלום מכל הדורון דכתיב ויצא יעקב שלם: קניתי

ויאכל ה׳ וסי׳ קם עשב׳ דלאתא׳ וכפר כנגתיה

ויאמר י״ג בטע׳ פזר שביעי

גם אב׳ מן חד חד מן תרתין תיב׳ לא כסבי׳ ו׳ כרי׳ תיבות׳ דמטעי׳ דלוג׳

הכי ה׳ וסי׳ יעקב פלח תלת סכין בסוחל

ולכה ד׳ כתיב ה׳ בסוף׳

ועל חני הספר כפסוקים׳

ג׳ וסי׳ יצחק׳ אתולך׳ ויחרד האיש וילפת: ואוכל ל׳ ואכל מכל׳ וחד ואוכל פתי לבדי: ואברכהו ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ בטר׳ תבא ואברכהו׳ ואברכהו וארבהו׳ דאו׳ קמץ: בטרם ב׳ באו׳ וסי׳ בא אחיך במרם׳ ואת חמו׳ אביו במרמה: ויאמ׳ ז׳ פסו׳ אית בהון ויאמ׳ ויאמ׳ וסי׳ במס׳ רבת: הכי ה׳ וסי׳ הכי קרא שמו׳ הכי אחי אתה׳ הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול׳ מן השלשה הכי נכבד׳ הכי אמרתי הבו לי: לקח ב׳ זקף קמ׳ וסי׳ את בכרתי לקח׳ מעני השיב ידו: ולכה ד׳ כתיב ה״א בסוף תיבות׳ וסי׳ ולכה איפא מה אעשה בני׳ ולכה אין בשורה מוצאת׳ שמלה לכה קצין׳ ולכה לישועתה לנו׳ וכל לשון הליכה כת׳ ה״א במ״ג וסי׳ לך נא אתי אל מקום׳ ויאמר לנערו לך וקרבה׳ לך נתראה פנים׳ דדה: קלו כל אוריי׳ חס׳ במ״א מלא ונשמע קולו בבאו: מושבך ג׳ וסי׳ הנה משמני הארץ׳ איתן מושבך׳ כי יפקד מושבך: מעל ג׳ ומטל השמים: ברכות שמי׳ יקרא אל השמי׳:

ויגד לרבקה׳ ברוח הקדש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם׳ ניחם על האחוה לחשוב מחשבה אחר׳ להתנכר לך ולהרגך׳ ומדרש אגד׳ כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס תנחומי׳ ופשוטו לשו׳ תנחומי׳ מתנחם הוא על הברכו׳ בהריגתך: אחדי׳ מועטי׳: למה אשכל׳ אהיה שכולה משניכם הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם׳ אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאת שביום אחד ימותו כמו שמפורש בהמקנא לאשתו: קצתי בחיי׳ מאסתי בחיי: פדנה׳ כמו לפדן: ביתה בתואל׳ לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה הא בסופה: ואל שדי׳ מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: את ברכת אברה׳׳ שאמר לו ואעשך לגוי גדול׳ והתברכו בזרעך׳ יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: אם יעקב ועשו׳ איני יודע מה מלמדנו: וישמע יעקב׳ מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו׳ וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: אחות נביות׳ ממשמע שנאמ׳ בת ישמעא׳ איני יודע שהיא אחו׳ נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעד׳ לעשו קודם נישואין והשיא׳ נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס״ג שנים שהרי ישמעאל בן ע״ד שני׳ היה כשנולד יעק׳ נ״ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ששים שנה בלדת אותן הרי שבעים ול׳ ושנותיו היו קל״ז שנא׳ ואלה שני חיי ישמעאל וגו׳ נמצא יעק׳ כשמת ישמעאל בן ס״ג היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י״ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י״ד שנה שנ׳ עבדתיך י״ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמ׳ ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ וכתוב ויוסף בן ל׳ שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט׳ שנים ז׳ של שובע וב׳ של רעב ויעק׳ אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה צא וחשוב י״ד שלפני לידת יוסף ול׳ של יוסף וט׳ משמלך עד שבא יעקב הרי נ״ג וכשפירש מאביו היה בן ס״ג הרי קי״ו והוא אומ׳ שלשי׳ ומאת שנה הרי חסרים י״ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י״ד שנה: על נשיו׳ הוסיף רשעה על רשעתו שלא גרש את הראשונות: חסלת אלה תולדות:

אמירה בלבו ז׳ וסי׳ בפרשת לך לך: קריבת מיתה ד׳ וסי׳ ויקרבו ימי אבל אבי ואהרג׳׳ ויקרבו ימי ישר׳ למו׳ הן קרבו ימיך למות׳ ויקרבו ימי דוד למות: קטן הקטן ה׳ קמצין וסי׳ ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן׳ עוד שאר הקטן׳ ולמפיבשת בן קטן׳ אחד למאה קטן׳ למגדל ועד קטן׳ וכל אתנח וס״פ דכוותי׳: להרגך ג׳

וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב אָחִי׃ וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ׃ וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה׃ וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ׃ עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד׃ וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים׃ וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃ וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃

סםס

וּנְטַר עֵשָׂו דְבָבוּ לְיַעֲקֹב עַל־בִּרְכְתָא דִּי בָרְכֵיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ יִקְרְבוּן יוֹמֵי אֶבְלָא דְאַבָּא וְאֶקְטוֹל יַת־יַעֲקֹב אֲחִי׃ וְאִתְחַוָּא לְרִבְקָה יַת־פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא וְשַׁלַּחַת וּקְרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא עֵשָׂו אֲחוּךְ כָּמֵן לָךְ לְמִקְטְלָךְ׃ וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי וְקוּם אֱזֵיל־לָךְ לְוָת־לָבָן אֲחִי לְחָרָן׃ וְתִתֵּיב עִמֵּיהּ יוֹמִין זְעִירִין עַד דִּיתוּב רוּגְזָא דַאֲחוּךְ׃ עַד־דִּיתוּב רוּגְזָא דַאֲחוּךְ מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי יַת דִּי־עֲבַדְתָּ לֵיהּ וְאֶשְׁלַח וְאֶדְבְּרִנָּךְ מִתַּמָּן לְמָה אִתְכַּל אַף־תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חַד׃ וַאֲמַרַת רִבְקָה לְיִצְחָק עָקִית בְּחַיַּי מִן־קֳדָם בְּנָת חִתָּאֵה אִם־נָסֵיב יַעֲקֹב אִתְּתָא מִבְּנָת־חִתָּאָה כְּאִלֵּין מִבְּנָת אַרְעָא לְמָא לִי חַיִּין׃ וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ לָא־תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנָת כְּנָעַן׃ קוּם אֱזֵיל לְפַדַּן אֲרָם לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְאִמָּךְ וְסַב־לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא מִבְּנָת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ׃ וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁנָּךְ וְיַסְגִּנָּךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין׃ וְיִתֵּן־לָךְ יַת־בִּרְכְתָא דְאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ יַת־אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי־יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ וּשְׁלַח יִצְחָק יַת־יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוָת־לָבָן בַּר־בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְרִבְקָה אִמֵּיהּ דְיַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי־בָרֵיךְ יִצְחָק יַת־יַעֲקֹב וְשַׁלַּח יָתֵיהּ לְפַדַּן אֲרָם לְמִסַּב־לֵיהּ מִתַּמָּן אִתְּתָא כַּדְבָרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי לְמֵימַר לָא־תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנָת כְּנָעַן׃ וְקַבֵּיל יַעֲקֹב מִן־אֲבוּהִי וּמִן־אִמֵּיהּ וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם׃ וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בִישָׁן בְּנָת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי׃ וַאֲזַל עֵשָׂו לְוָת־יִשְׁמָעֵאל וּנְסַב יַת־מָחֲלַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל בַּר־אַבְרָהָם אֲחָתֵיהּ דִנְבָיוֹת עַל־נְשׁוֹהִי לֵיהּ לְאִתּוּ׃

סםס

אבן עזרא

וישטום׳ נטר איבה וכן ישטמוהו: ויאמר עשו בלבו׳ יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ויש אומרי׳ על דרך נבואה היה והראשון קרוב: מתנחם מגזרת נחמה והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך והגאון אמר מגזרת ונע״ב בלשון ערבי: ימים אחדים׳ כמו ימים תהיה גאלתו שנים מועטות והאחדים פחותים מעשר: למה אשכל׳ פחדה שמא יהרוג זה את זה או יהרגוהו אם יהרוג אותך ויש דרש שביום אחד מתו שניהם: קצתי בחיי׳ כמו הפוך וכן נעלה ביהודה ונקיצנה וכן אמר הכתוב אשר אתה קץ׳ וכאשר שמע עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנו׳ כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת גם מחלת כמו יתרו שהוא על דעתי חובב: אחות נביות׳ כבכר היה מכל אחיו או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות:

וסי׳ מתנחם לך להרגך׳ ולילה באים להרגך ב׳ בו: יום אחד ב׳ ס״פ ויהי ערב ויהי בקר למה אשכל: יום אחד ז׳ וסי׳ ויהי ערב ויהי בקר׳ למה אשכל גם שניכם׳ ודפקום יום אחד׳ לא יום אחד תאכלון׳ ויי׳ גלה את אזן שמואל׳ עתה אספה יום אחד׳ ראש וזנב כפה ואגמון׳ ויחל יונה לבא בעיר׳ והיה יום אחד הוא יודע׳ ויכלו בכל אנשים׳ דעזרא׳ וחד עד יום האחד ועשרים: לקח ח׳ וחס׳ וסי׳ ביחזקאל סי׳ כ״ד: קום ט׳ ר״פ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: פדנה ארם ד׳ וסי׳ קום לך פדנה׳ ושלח אתו׳ וישלח יצחק את יעקב׳ וישמע יעקב: ויתן חד מן י״ג ר״פ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: לקחת ד׳ וסי׳ את בת אחי ארני׳ לקחת לו משם אשה׳ ותלך לקחת׳ ויפצר בו לקחת: ויצו עליו ב׳ דס׳ וסי׳ ויצו עליו לאמר לא תקח אשה׳ ויצו עליו פרעה: מחלת ד׳ וסי׳ וילך עשו אל ישמעאל׳ ויקח לו רחבע׳ אשה את מחלת׳ למנצח על מחלת משכיל לדוד׳ למנצח על מחלת לענות משכיל: מחלת י״א בטעם לגרמיה משרת לגרשה אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסי׳ את מחלת בת ישמעאל׳ אי כבוד בן פנחס בן עלי׳ ויען יונדב בן שמעה אחי דוד׳ בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדו׳ את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירוש׳ וגם כל היהודי׳ אש׳ במואב׳ באים מדרך שער העליון׳ מעי מעי אוחילה׳ ויקח עבד מלך האנשי׳ הן ישא איש בשר קדש׳ ויעש בירושלם חשבונו׳ דד״ה:

בעל הטורים

קצתי בחיי קוף קטנ׳ שראתה שעתיד ליחרב הבית שנגנבו ק׳ אמה׳ וקוף של ונדור קן לה גדולה שנקם דוד על ההיכל שגובהו ק׳ אמה שלא יחרב:

ויצא יעקב

יש אומרים שפרשה זו סתומה והטעם לפי שיצא בסת׳ וברח הסתכלה לעיל מיניה כתי׳ לו לאשה וסמיך ליה ויצא יעקב שיצא ליסא אשה׳ ויצא יעקב מבאר שבע בגימ׳ פנה זיוה פנה הדרה׳ יעקב מבאר שבע: סופי תיבות עבר׳ שנטמן בבית עבר׳ ויצא יעק׳ מבאר שבע ס״ת ארבע׳ מבאר שבע ושי״ן של שבע׳ עשר׳ ס״ד שנים נטמן בבית עבר׳ מבאר שבע ר״ת שם שנם נטמן בבית שם׳ וילך׳ בגימטריא כו ביום׳ ויפגע במקום גם כתיב מקום בפסוק רמז לג׳ רגלי׳ שיעלו בניו למקום ההוא: כי בא השמש ראשי תיבות כבה שכבה מאור השמש שלא בעונתו׳ חלום בגימטרי׳ זהו בכבודא׳ סלם בגימטריא זה כסא הכבוד׳ סלם בגימטרי׳ קול שקול תפלת הצדיקי׳ הוא סלם למלאכי׳ לעלות בו וכן עלה המלאך בלה׳ הקרבן והתפלה הוא העבוד לכך כל מי שמתכוי׳ בתפלתו הסולם סלם כ בסליבותיו ויכולים לעלות בו׳ סלם בגימטריא ממון ובגימטריא עוני כי זה ישפיל וזה ירים׳ סלם אותיות סמל שהראהו היאך בניו

רשי

יעקב׳ על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתוב וירא עשו כי ברך וגו׳ ומשנגמר חזר לענין הראשון: ויצא׳ לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקו׳ עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה׳ יצא ללכת לחרן: ויפגע במקו׳ לא הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנ׳ בו וירא את המקו׳ מרחוק: ויפגע׳ כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתו׳ ולא כת׳ ויתפלל ללמד׳ שקפצ׳ לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה: כי בא השמש׳ היה לו לכתו׳ ויבא השמש וילן שם׳ כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו׳ עשאן כמין מרזב סביב לראשו מפני חיות רעות התחילו מריבות זו עם זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומר׳ עלי יניח מיד עשאן הקב״ה אבן אח׳ וזהו שנ׳ ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י״ד שני׳ ששמש בבי׳ עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: עולי׳ ויורדים׳ עולים תחלה ואח״כ יורדי׳ מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאין חוצה לאר׳ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: נצב עליו׳ לשמרו: ואלהי יצחק׳ אף על פי שלא מצינו במקר׳ שיחד הקב״ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנ׳ הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו תנחומ׳: שוכב עליה׳ קיפל הקב״ה כל ארץ יש׳ תחתיו כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו: ופרצת׳ וחזקת כמו וכן יפרוץ: אנכי עמך׳ לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי׳ אם משמ׳ בלשון כי: דברתי לך׳ לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולנו ולהם הסמוכי׳ אצל דבור משמשי׳ לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: ואנכי לא ידעתי׳ שאם ידעתי לא ישנתי במקו׳ קדוש כזה: כי אם בית אלהי׳ אר״א ע״ז בשם ר׳ יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצעו מגיע כנגד בית המקד׳ שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלם ולפי שאמ׳ רבותינו שאמר הקב״ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינ׳ ועוד אמרו יעקב קראו לירוש׳ בית אל וזו לוז היא ולא ירושלם ומהיכן למדו לומר כן אני אומ׳ שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וכשעבר יעקב על ב״ה מדוע לא עכבו שם אי הוא לא יהיב ליביה להתפלל על מקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרי׳ בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ עכ׳: מה נורא׳ תרגו׳ מה דחילו אתרא הדין לחילו שם דבר הוא כמו מורא׳ וכמו צבאותנו וכסו נמלבש: וזה שער השמים׳ מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה׳ ומדרשו שבית המקדש שלמעלה מכון כנגד בית המקדש שלמטה: אס

תורה

וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃ וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ׃ וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃ וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃ וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃ וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃ וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר

תרגום אונקלוס

וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשֶׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן׃ וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבָת תַּמָּן אֲרֵי־עַל שִׁמְשָׁא וּנְסֵיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא הַהוּא׃ וַחֲלַם וְהָא סוּלְמָא נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד־צֵית שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא דַייָ סָלְקִין וְנָחֲתִין בֵּיהּ׃ וְהָא יְקָרָא דַייָ מְעַתַּד עִלּוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵיהּ דְּיִצְחָק אַרְעָא דִּי אַתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ׃ וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְתִתְקַף לְמַעַרְבָא וּלְמַדִּנְחָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל־זַרְעֲיָת אַרְעָא וּבְדִיל בְּנָךְ׃ וְהָא מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וְאֶטְּרִנָּךְ בְּכֹל אֲתַר דִּי־תְהָךְ וַאֲתִיבִנָּךְ לְאַרְעָא הָדָא אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִנָּךְ עַד דִּי אַעְבֵּיד יָת דְּמַלֵּלִית לָךְ׃ וְאִתְּעַר יַעֲקֹב מִשִּׁנְתֵיהּ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא יְקָרָא דַייָ שְׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא הֲוֵיתִי יָדַע׃ וּדְחִיל וַאֲמַר מָה דְּחִילוּ אַתְרָא הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין אֲתַר דְּרַעֲוָא בֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ וְדֵין תְּרַע קֳבֵיל שְׁמַיָּא׃ וְאַקְדֵּים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יָת אַבְנָא דִּי־שַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא וַאֲרֵיק מִשְׁחָא עַל־רֵישַׁהּ׃ וּקְרָא יָת־שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא בֵּית־אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא דְקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין׃ וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר

מסורה

מראשתיו ח׳ ה׳ מלאים וג׳ חס׳ וסי׳ ויפגע במקום׳ וישכם יעקב בבקר׳ ותקח מיכל את התרפים׳ ויבאו המלאכים׳ וחניתו מעוכה׳ חס׳ חלילה לי מיי׳ חס׳ ועתה ראה׳ חס׳ ויבט והנה מראשתיו׳ וחברו: מצב ג׳ וסי׳ ויחלם והנה סלם׳ עם אלון מצב אשר בשכם׳ וצרתי עליך מצב: וראשו ד׳ וסי׳ ומגדל וראשו בשמים׳ וראשו מגיע השמימה׳ וראשו יהיה פרוע׳ וראשו לעב יגיע: מלאכי אלהי׳ ב׳ בעני׳ וסי׳ ויפגעו בו מלאכי אלהי׳ והנה מלאכי אלהי׳ עולים ויורדי׳: והנה יי׳ ד׳ וסי׳ והנה יי׳ נצב׳ ויאמר צא ועמדת בהר׳ ויען השליש׳ תניי׳ דספר׳ כה הראני יי׳: צפנ׳ וצפנה ח׳ בתור׳ דחסרי׳ וסי׳ אחרי הפרד לוט מעמו׳ והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת׳ ושחט אתו על ירך המזבח׳ דגל מחנה דן׳ צוריאל בן אביחיל׳ רב לכם סב׳ עלה ראש הפסגה׳ ויתן את השלחן באהל מועד: והנה אנכי ה׳ וסי׳ והנה אנכי עמך׳ והנה אנכי הולך בדרך כל׳ והנה אנכי בא׳ דגדעון׳ והנה אנכי ממציא את האדם׳ זכריה׳ וירדת לפני הגלגל והנה אנכי: בכל אשר תלך ג׳ וסי׳ ושמרתיך׳ הלא צויתיך חזק רק חזק ואמץ מאד: והשבתיך ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס׳ וסי׳ והנה אנכי עמך׳ והשבותיך בדרך אשר באת דמלכים׳ והשיבותיך בדרך אשר באת׳ דישעיה׳ דאורי׳ חס׳: אל האדמה חד מן ו׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: ראשה ז׳ וסי׳ וישכם יעקב׳ וגלחה את׳ ותקח תמר אפר׳ ב׳ בפסו׳ ותשם בפוך עיניה׳ וגלה על ראשה׳ ב׳ בפסוק: לוז חד מן ג׳ זוגין קדמא׳ ז׳ ותני׳ ש׳ וחילופיהון ג׳ זוגין קדמ׳ ש׳ ותני׳ ז׳ מסור במס׳ רבת׳: וידר ג׳ פתח וסי׳ וידר יעקב׳ וידר ישראל׳ וידר יפתח׳

אבן עזרא

אמר הגאון כי וילך חרנה ללכת ואיננו רק כ כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן׳ וטעם פתחות בי״ת במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס ובספר עמוס מבואר׳ ועל דרך הפשט לא יתכן להיות ויפגע כמו ואל תפגע בי כי לא מצאנו במקרא שנקל׳ השם מקום וא׳ תשו׳ לכך לדרש ממקום אחר כי איננו כלל על השם ומלת אחר לעד: מאבני המקום׳ טעמו אחת מאבני המקו׳: מראשותיו: לשון רבים כמו מרגלותיו והתימה מרב שמואל שע״ב חלומות בני אדם עם חלום הנבואה׳ ודרך סלם להיות סמל או על מספר סיני דרש הוא ור״ר שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה ה העליונה ומלאכי אהי׳ מחשבות החכמה ויאמר רבי ישועה כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשי׳ לא ראו נבואת זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל כי כל דבר לא יחדש מן השם ודברי מטה תלויי׳ בעליוני׳ וכאילו סלם ביניהן שעלו ה המלאכים בו להודיע הדברים אחר שהתהלכו בארץ גם כן כתוב ומלאכים אחרים יורדים למלאת שליחו׳ השם כדרך מלך עם משרתיו: ופרצת׳ כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש: אכן יש יי׳ הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם כסי׳ ולא אוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא: כי אם בית אהי׳ שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי המקו׳ נבחר׳ ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י״ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמ׳ לא תקי׳ לך מצבה אשר שנא ובנעתי אל מקומו אפרשנו: ויצק שמן על ראשה׳ להכירה בשובו׳ וטעם

בעל הטורים

ויצא עולי׳ עו והנה סלם בגימט׳ זקן שהראהו קיבוץ הגליות׳ סלם בגימטריא סיני שהראהו מעמד הר סיני׳ סולם מוצב בגימטריא הרכבו׳ מוצב ב׳ הכא ואידך אלון מוצב אשר ב בשכם׳ וצרתי עליך מוצב שהראהו ביאת הארץ וכבושה׳ מוצב אשר בשכם שלותו מקום כבשו תחלה והגלות מצבה וכנו ובצרתי עליך מוצב׳ סלם אותיות ממס שרמז לו הגלו׳ ורמז לו הקרבנות׳ והנה סלם מוצב בגימטרי׳ הכבש ארצה׳ רמז למזבח אדמה׳ וראשו מגיע השמימ׳ רמז לריח הקרבנות ש שעולה השמים׳ ל״א והנה סלם בגימ׳ זהו מזבח העולה׳ והנה מלאכי אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדין בכבש׳ מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה׳ רמז למי שמולך לארץ לפני שיעלה השמימ׳ מלאכי אלהים שנים דשמירי הכא ויפגעו בו מלאכי אלהים זהו שאמר במדרש מלאכים שליוהו ב בא״י לא ליווהו חוצה לארץ זהו מלאכי אלהים עולים אותם שליוהו בארץ ויפגעו בו מלאכי אלהים׳ היינו מלאכי אהים שעלו או פגעו בו עתה ללוותו בחו׳ עולים ויורדים בגימטריא בכל מדי יון׳ ואלהי יצחק׳ תימה למה לא אמר יצחק אביך כמו ב באברהם׳ וי״א לפי שאמר באברהם אני יי׳ אשר אלהי אברהם אביך וביצחק שלא אמר אני יי׳ לא אמר אלהי אביך׳ ופרצת ימה בגימט׳ קריעת ים׳ וזהו וירא ישרא׳ ישראל שהוא׳ והשיבותי׳ אל האדמה בגימטרי׳ זה מארבע מלכיות׳ ויקץ יעקב משנתו ויאמר שת בכור לומר שאין תפלתו של אדם כ נשמעת אלא במקום קבוע: משנתו׳ קרי ביה ממשנתו׳ מתוך שהוא הוגה בתורה ביום גם בלילה לא שכב לכן מלהגו׳ בו בחלומו׳ וזה שער השמים וישכם לומר שבעליות השחר פותחין שער השמים והיא זמן טוב לתפלה׳ ויאמר שלשה בתפלת ויאמר יעקב ויאמר ישראל ויאמר יבתח לומר שהצדיקי׳ היו נודרים והראשון שבכולם היה יעק׳ וזהו אשר נשבע ליי׳ נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה׳ והנה יי׳ ל׳ בפסוק והנה יי׳ נצב עליו והנה יי׳ נצב על האונך והנה יי׳ עובר ארובות בשמי׳ הכא כתיב ביה וזה שער השמים וכן והנה יי׳ עובר לאליה׳ בירכבה אף הכא והנה סולם מוצב ארצה במעשה ב מרכבה: גלגוס

אם יהיה אלהים עמדי, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי הנה אנכי עמך: ושמרני, כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכל, כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי נעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: ושבתי, כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום, שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה יי' לי לאלהים, שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמו שאמר אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: והאבן הזאת, כך תפרש וי"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת, והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו', כתרגומו אהא פלח עלה קדם יי' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך: וישא יעקב רגליו, משנתבשר בשורה טוב' והובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת כך מפורש בבראשית רבה: ישקו העדרי', משקים הרועים את העדרי' והמקרא דבר בלשון קצרה: ונאספו, רגילים היו ליאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו, ונוללין ותרגומו ומגנדרין כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההוה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו, ומתיבין: באה עם הצאן, הטע' באלף ותרגומו אתיא: ורחל באה, הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: הן עוד היום גדול, לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצי' לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול אם שכירי' אתם לא השלמתם פעולת היום ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו' בראשית רבה: לא נוכל להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו, זה מתורגם וינגדרון לפי שהוא לשון עתיד: וינש יעקב ויגל', כאדם שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול: ויבך, שצפה ברוח הקדש שאינה נכנסת עמו לקבורה, דבר אחר לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו אמר ליה מה אעשה לציווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת:

הולך ט' מלאים מסור בפרשת תולדת: ללבש ב' חס' וסי' בגד' את הבגדים: ושבתי ב' וסי' ושבתי בשלום' אך טוב וחסד ירדפוני' וכל שבות דכוו': והיה יי' ו' מסור בזכריה סי' יד' בית אלהי' ה' בתו' ונביאי' וכתו' בד"ה ועזרא וסי' אין זה כי אם בית אלהים' והאבן הזאת' והאיש מיכה לו בית אלהים' ויבאו אל חלקיהו' עד

אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃ וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃

כט וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃ עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה הִוא׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל

[Targum]

אם יהי מימרא דיי בסעדי ויטרנני באורחא הדא די אנא אזל ויתן לי לחים למיכל וכסו למלבש׃ ואתוב בשלם לבית אבא ויהי מימרא דיי לי לאלהא׃ ואבנא הדא די שויתי קמא תהי דאהי פלח עלה קדם יי וכל די תתן לי חד מן עסרא אפרשניה קדמך׃ ונטל יעקב רגלוהי ואזל לארעא בני מדנחא׃ וחזא והא בירא בחקלא והא תמן תלתא עדרין דען רביעין עלה ארי מן בירא ההיא משקן עדריא ואבנא רבתא על פומא דבירא׃ ומתכנשין תמן כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקן ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה׃ ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא׃ ואמר להון הידעתון ית לבן בר נחור ואמרו ידענא׃ ואמר להון השלם ליה ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא׃ ואמר הא עוד יומא סגי לא עידן למכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו׃ ואמרו לא ניכול עד די יתכנשון כל עדריא ויגנדרון ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי ענא׃ עד דהוא ממלל עמהון ורחל אתת עם ענא די לאבוהא ארי רעיתא היא׃ והוה כד חזא יעקב ית רחל ברת לבן אחוהא דאמיה וית ענא דלבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב וגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמיה׃ ונשק יעקב לרחל וארים ית קליה ובכא׃ וחוי יעקב לרחל

[Masorah]

בית אלהים אדדם' ודה ועזר' אית בהון מח בית אלהים וסי' מסור במסר' רבת: ישקו ג' בקריי' וסי' כי מן הבאר ההיא ישקו' ולא ישקו אתם כוס תנחומים' ישקו כל חיתו שדי' אנך: והאבן ב' וסי' והאבן הזאת' והאבן גדלה על פי: י' ר"פ מלה הדא ומלה תניי' שמה וסי' ונאספו שמה כל' ונעדתי שמה לבני ישראל' לנוס שמה רוצח' דאו יבדיל' וחברו דיהושע' והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם' ויסרו שמה ויבאו אל בית' וישלח שמה סוסים ורכב' ובארת שמה וראה שם יהוא' ובאו שמה והסירו את' כי שמה ישבו כסאות: ויאמר להם כב ופל קריא' מסור במס' רבת': הידעתם ג' וסי' הידעתם את לבן בן נחור' ויאמר מלך ישראל הידעתם כי לנו' ויענו המשרת האנשים: באה י"א בטעם מלרע מסור במסר רבת': ויאמרו ג' ר"פ בטעם זרקא וסי' ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו' ויאמרו אל משה המבלי' ויאמרו לי הנשארי' דעזרא: יאספו ד' וסי' ויאמרו לא נוכל' לא יאספו ולא יקברו' והיו חללי יי' ביום ההוא' ושי יאספו כל הרד' בעזרא: ורחל ה' וסי' ורחל באה עם הצאן' ורחל היתה יפת תאר' ויפתח את רחמה ורחל' ורחל לקחה את התרפי' ואחר נגש יוסף ורחל: רעה ג' בתלת ליש' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' עודנו מדבר עמם' רעה התרועעה הארץ' שן רעה ורגל מועדת: ויגל ב' בתרי לישני ומלעיל וסי' ויגל את האבן' לכן שמח לבי ויגל כבודי:

אבן עזרא

וטעם והיה יי' לי לאלהים זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה יי' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות תמצאנו' וטעם יהיה בית אלהים מקום קבוע לתפלתי ולהוכיח שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה' ולהיו' לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מן מעשר בקר וצאן ותבואה: וירא' מלה זרה בעבור שנפתח היו"ד והמלה מהבנין הקל ואין אחר היו"ד אחת מאותיות הגרון שהיא משפט להרחיב את אשר לפניהם ואין ראוי לאדם לאשר הוי"ו או שיאמ' כן עם חברי היו"ד שהם סימני המשרתים ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי והנה חסר הה"א ראה גם לא יתכן שיהיה האל"ף נראה בסוף המלה והנה ישאר בחיריק תחת היו"ד והנה יהיה משקלו וייף בגדלו ויתערב עם לשון ירה על כן פתחו היו"ד: ונגללו' הרועים את האבן: מאין' שאלה על מקום ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז יהיה לאין גם כמצא כן עם מ"ם הן אתם מאין: והנה רחל בתו באה' מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: ורחל באה' מלעיל והוא פועל עבר: ויגד יעקב לרחל מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו:

[Additional notes]

ללבוש שנים במסורת הכא ואידך ללבוש את הבגדים מלמד שיעקב היה כהן גדול כדאית בבר"' אמר הקב"ה למיכאל אתה עשית יעקב כהן גדול שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו חייך שאתה צריך להיות כהן גדול למעלה במקומו וזהו שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שתקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות· עשר אעשרנו בגימטריא זה כל המכונו אל יבזנו יותר מאומש· וירא והנה באר בשדה אמרה לו אמו כמו שאמרו לי יפת תואר ונזדמנתי על הבאר כן יהיה לך מכנות אחי אם תראה שהיא כתארי היא בת מזלך· והנה באר בשדה רמז לבאר שהיה לישראל במדבר· שלשה עדרי בגימטרי' זה אהרן ומשה ומרים· כי מן הבאר ההיא בגימטריא משה· והאבן ב' בפ' על שם שני לוחות אבנים· זפ' באר בפ' כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד ז' שקורין בתורה בשבת וה' מהם הבאר כנגד ה' שקורין בי"ט· וג' מהם על פי הבאר כנגד ג' שקורין בחול· ויאמרו שלום· ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלהי לרשעים· כי רעה היא שנים במסורת שן רעה· ורגל מועדת אותו פסוק כדרש בגלית אף כי רעה היא דומה כבר בגליות· ויגל ב' במסורת הכא ואידך ויגל כבודי· שכיון שראה אותה שרתה עליו רוח הקדש וזהו ויגל כבודי כדכתיב עורה כבודי· לא איתני ויגל כבודי כשיתקיי' ויגל את האבן כשיסיר יצר הרע שדומה לאבן·

כי אחי אביה הוא׳ קרוב לאביה כמו כי אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו כשרה: ותגד לאביה׳ אמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו: וירץ לקראתו׳ כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק׳ כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו: וינשק לו׳ אמר שמא מרגליות הביא והנם בפיו: ויספר ללבן׳ שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: אך עצמי ובשרי׳ מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: הכי אחי אתה׳

וכי בן ל׳ זוגין יחידאין מסור במסר׳ רב׳: שמע ה׳ וסי׳ את שמע יעקב׳ לא תשא שמע׳ ומלכת שבא שמעה׳ וזכרו׳ כאשר שמע למצרים: ויביאהו ה׳ וסי׳ ויהי כשמע לבן׳ ויבל לתמורים׳ ויביאהו אל אמו׳ וישלח ויביאהו והוא אדמוני׳ ויביאהו ל׳ ארץ כנען׳ וכלהון מל׳ וכל ד״ה דכו׳ מל׳ במ״א חסר׳ ולתשובת השנה: הכי

כי אחי אביה הוא וכי בן־רבקה הוא ותרץ ותגד לאביה: ויהי כשמע לבן את־שמע ׀ יעקב בן־אחתו וירץ לקראתו ויחבק־לו וינשק־לו ויביאהו אל־ביתו ויספר ללבן את כל־הדברים האלה: ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה וישב עמו חדש ימים: ויאמר לבן ליעקב הכי־אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה־משכרתך: וללבן שתי בנות שם הגדלה לאה ושם הקטנה רחל: ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת־תאר ויפת מראה: ויאהב יעקב את־רחל ויאמר אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה: ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אחר שבה עמדי: ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה: ויאמר יעקב אל־לבן הבה את־אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה: ויאסף לבן את־כל־אנשי המקום ויעש משתה: ויהי בערב ויקח את־לאה בתו ויבא אתה אליו ויבא אליה: ויתן לבן לה את־זלפה שפחתו ללאה בתו שפחה: ויהי בבקר והנה־הוא לאה ויאמר אל־לבן מה־זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני: ויאמר לבן לא־יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה: מלא שבע זאת ונתנה לך גם־את־זאת בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבע־שנים אחרות: ויעש יעקב כן וימלא שבע זאת ויתן־לו את־רחל בתו לו לאשה: ויתן לבן לרחל בתו את בלהה שפחתו לה לשפחה: ויבא גם אל־רחל ויאהב גם־את־רחל מלאה ויעבד עמו עוד שבע־שנים אחרות: וירא יהוה כי־שנואה לאה ויפתח את־רחמה ורחל עקרה: ותהר לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי־ראה יהוה בעניי כי עתה יאהבני אישי:

ארי בר־אחת אבוהא הוא וארי בר־רבקה הוא ורהטת וחויאת לאבוהא: והוה כד־שמע לבן ית־שמע ׳ יעקב בר־אחתיה ורהט לקדמותיה ונפיף־ליה ונשיק־ליה ואעליה לביתיה ואשתעי ללבן ית כל־פתגמיא האלין: ואמר ליה לבן ברם קריבי ובסרי את ויתב עמיה ירח יומין: ואמר לבן ליעקב המדאחי את ותפלחנני מגן חוי לי מה אגרך: וללבן תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זעירתא רחל: ועיני לאה יאין ורחל הות שפירא בריוא ויאיא בחזוא: ורחים יעקב ית־רחל ואמר אפלחנך שבע שנין ברחל ברתך זעירתא: ואמר לבן טב דאתן יתה לך מדאתן יתה לגבר אוחרן תיב עמי: ופלח יעקב ברחל שבע שנין והוו בעינוהי כיומין זערין ברחמיה יתה: ואמר יעקב ללבן הב ית־אתתי ארי שלימו יומי־פולחני ואעול לותה: וכנש לבן ית־כל־אנשי אתרא ועבד משתיא: והוה ברמשא ודבר ית־לאה ברתיה ואעיל יתה לותיה ועל לותה: ויהב לבן לה ית זלפה אמתיה ללאה ברתיה לאמהו: והוה בצפרא והא היא לאה ואמר ללבן מה־דא עבדת לי הלא ברחל פלחית עמך ולמא שקרת בי: ואמר לבן לא־אתעבד כן באתרנא למתן זעירתא קדם רבתא: אשלים שבועתא דא ונתן לך אף־ית־דא בפולחנא דתפלח עמי עוד שבע־שנין אוחרנין: ועבד יעקב כן ואשלים שבועתא דדא ויהב ליה ית־רחל ברתיה ליה לאיתו: ויהב לבן לרחל ברתיה ית־בלהה אמתיה לה לאמהו: ועל אף לות־רחל ורחים אף־ית־רחל מלאה ופלח עמיה עוד שבע שנין אוחרנין: וחזא יי ארי־שנואתא לאה ויהב לה עדוי ורחל עקרא: ועדיאת לאה וילידת בר וקרת שמיה ראובן ארי אמרת ארי־גלי קדם־יי עולבני ארי כען ירחמנני בעלי:

לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני׳ כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסף וי״ו בראש׳ והיא הופכת התיב׳ להבא: רכות׳ שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנ׳ לקטן: תואר׳ הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד קונפא״ס בלע״ז: מראה הוא זיו קלסת: אעבדך שבע שני׳ הן ימים אחדים שאמרה לו אמו ויושבת עמו ימים אחדי׳ ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדי׳: ברחל בתך הקטנה׳ כל הסימנין הללו למה לפי שיודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל תלמוד לומ׳ הקטנה ואעפ״י כן לא הועיל: מלאו ימי׳ שאמרה לי אמי ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ״ד שנה ואימתי אעמיד שנים עשר שבטים וזהו שאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומ׳ כן אלא להוליד תולדות אמר כן: ויהי בבקר והנה היא לאה׳ אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימני׳ לרחל וכשראת׳ רחל שמכניסין לו ללאה אמרה עכשו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים: מלא שבוע זאת׳ דבוק הו׳ שהרי נקוד בחטף שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בתלמוד ירושלמי במועד קטן: ונתנה לך׳ לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה לשון ונתן: גם את זאת׳ מיד לאחר ז׳ ימי המשתה ותעבוד לאחר נישואיה: שבע שני׳ אחרות׳ אחרות הקיסן

וכי בן ל׳ זוגין יחידאין

אבן עזרא

את כל הדברים האלה׳ דברי הברכה: חדש ימים׳ כבר פירשתיו: משכרתך׳ על משקל מתכונת הלבני: רכות׳ כמשמעו ויש אומרים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבות השם כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות בורתן להיות שוות וכן אפרים אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אלף: יפת תאר׳ כמו ותאר לכס הגבול כל אבר כעין והאף והפה יפה ומראה הכל יפה או מראה על עין הפנים הנראה: ויעבד יעקב ברחל׳ בעבור רחל: מלא שבוע זאת׳ ז׳ ימי המשתה ואחר על לאה: יאהבני׳ בפתחות הבי״ת כמו פן תדבקני הרעה:

ילוה

בעל הטורים

את שמע ב׳ במסורת שמע יעקב כאשר שמע לתברי׳ יחילו לשמע צור׳ מתי יהיה זה מתקיים׳ כשתבא שמועת ג גאולת יעקב׳ ויחבק לו וינשק לו תחלה חבקו לראות אם היה חגור מעות בחגורו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טובה בפיו׳ ויחבק לו וינשק לו בגימ׳ חבקו לגזול מה שעליו׳ ועיני לאה רכות ב׳ פסוקי׳ הכא ועיני ישראל כבדו מזוקן ועיני רשעים תכלינה׳ למה היו עיניה רכות לפי שהיתה יראה שמא תנשא לעשו וכן ועיני ישר׳ כבדו מזוקן לפי שראה ירבעם ואחאב יצאו ממנו וזה הוא ועיני לאה רכו׳ ועיני ישרא׳ כבדו בשביל ועיני רשעי׳׳ רכות ב׳ ועיני לאה רכות׳ כי ידבר אליך רכות׳ אף על פי כן לא היה אוהב אותה׳ וירא יי׳ כי שנואה ש״ת אהיה לפי שחשדה יעקב כמו שהפקירה עצמה לו כך הפקירה עצמה לאחר לכך העיד הקב״ה שמו עליה׳ ונקרא שמו ראובן ואחר כך כתיב כי אמרה ובאחרי׳ אינו כן אלא תחלה הוא מפרש טעם השם ואחר כך השם׳ הנה אמתי בלהה ולא אמרה שפחתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה בת לבן בפלגש׳

מסרה

ה׳ רפין מסר בפרש׳ תולד׳: אתה יד זקפין מסר במס׳ רבת׳: ועיני ג׳ רפ׳ וסי׳ ועיני לאה׳ ועיני ישר׳׳ ועיני רשעי׳ תכלנה׳ והוא חד מן י״ב זוגין מן ג׳ ג׳ רפ׳ נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קרי׳ לא נסבין ו׳ מסור במס׳ רבת׳: מתתי ג׳ וסי׳ טוב תתי אתה׳ מתתי ארת מדין בידם פן׳ מתתי את נחלת אבותי: ואבואה ד׳ וסי׳ ויאמר יעקב אל לבן׳ ביד מלאכיך חרפת׳ דמלכים׳ עתה חכמה ומדע׳ ואבוא׳ אל מזבח אלהי׳ וחד אבואה ויהי מימי׳ בימי קציר חטים: יעשה חד מן ל׳ מסור במ׳ רבת: מלא ה׳ דגש וסי׳ מלא שבוע זארת׳ מלא את אמתחת׳ מלא קרנך שמן׳ מבחר עצמים מלא׳ מלא פניהם קלון׳ וחד ומלא חפניך: ונתנה ג׳ וסי׳ מלא שבוע׳ ונתנה לעבדי׳ המתהלכי׳ ונתנה העיר הזארת: וימלא ט׳ דגש וסי׳ פ׳ שלח לך׳ וירא יי׳ חד מן ד׳ דס׳ כתו׳ מסר בפרשת בראשית: אישי ח׳ וסי׳ יאהבני אישי׳ ילוה אישי׳ המעט קחתך׳ יזבלני׳ ומת אישי׳ עבדך אישי מת׳ זכה ואשובה ל׳ תקראי אישי ולא תקראי׳ לראשונות מה לאשונ׳ באמונה אף האחרונות באמונה אע״פ שברמאות בא עליו:

הנעס

הפעם ילוה אישי׳ לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות ששנים עשר שבטים מיעקב יוצאים וארבע נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן׳ כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי׳ תמהתי שבכולן כתיב ותקרא וזה כת׳ בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הקב״ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ״ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: הפעם אודה׳ שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: ותקנא רחל׳ קנאה במעשיה אמרה אלולי שצדקת ממני לא זכתה לבנים: הבה לי׳ וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי׳ מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת: התחת׳ וכי במקומו אני: ממך׳ את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני: על ברכי׳ כתרגו׳ ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי׳ מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמר לו אם הדב״ה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה׳ כשרה: דנני אלהים׳ דנני וזכני: נפתולי אלהי׳ מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות הרבה ונפתולי׳ למקום להיות שוה לאחותי: גם יכולתי׳ הסכים על ידי: ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי׳ נפתלתי נתקבלה תפילתי ומדרשי אגד׳ יש רבי׳ בלשון נוטריקון: ותלד זלפה׳ בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחור׳ מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון נכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה: בא גד׳ בא מזל טוב כמו גד גדי וסימן לא ודומה לו העורכי׳ לגד שלחן ואגדה שנולד מהול כמו גודו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת׳ בימי קצי׳ חטי׳: להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים׳ סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמין: ולקחת גם את דודאי בני׳ בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה׳ שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו:

ותהר עוד ז׳ וסי׳ שמעון׳ לוי׳ יהודה׳ נפתלי׳ זבולון׳ אונן׳ רחמה: קראה ג׳ וסי׳ על כן קראה שמו יהודה׳ ותאמר רחל דנני׳ קראה שמו יעבץ׳ יד״י סימן: התחת ג׳ בקריא׳ וסי׳ ויחר אף יעקב׳ ויאמר אליהם יוסף׳ התחת זאת לא יומת שמעי: ואבנה ל׳ ואבנה גם אנכי ממנה׳ וחד אבנה אולי אבנה ממנה:

ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי־שמע יהוה כי־שנואה אנכי ויתן־לי גם־את־זה ותקרא שמו שמעון: ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם ילוה אישי אלי כי־ילדתי לו שלשה בנים על־כן קרא־שמו לוי: ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את־יהוה על־כן קראה שמו יהודה ותעמד מלדת: **ל** א ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחתה ותאמר אל־יעקב הבה־לי בנים ואם־אין מתה אנכי: ויחר־אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר־מנע ממך פרי־בטן: ותאמר הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על־ברכי ואבנה גם־אנכי ממנה: ותתן־לו את־בלהה שפחתה לאשה ויבא אליה יעקב: ותהר בלהה ותלד ליעקב בן: ותאמר רחל דנני אלהים וגם שמע בקלי ויתן־לי בן על־כן קראה שמו דן: ותהר עוד ותלד בלהה שפחת רחל בן־שני ליעקב: ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם־אחתי גם־יכלתי ותקרא שמו נפתלי: ותרא לאה כי עמדה מלדת ותקח את־זלפה שפחתה ותתן אתה ליעקב לאשה: ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן: ותאמר לאה בגד ותקרא את־שמו גד: ותלד זלפה שפחת לאה בן שני ליעקב: ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את־שמו אשר: וילך ראובן בימי קציר־חטים וימצא דודאים בשדה ויבא אתם אל־לאה אמו ותאמר רחל אל־לאה תני־נא לי מדודאי בנך: טו ותאמר לה המעט קחתך את־אישי ולקחת גם את־דודאי בני ותאמר רחל לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך:

ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת ארי שמיע קדם יי ארי סניאתא אנא ויהב לי אף ית דין וקרת שמיה שמעון: ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא יתחבר לי בעלי ארי ילידית ליה תלתא בנין על כן קרא שמיה לוי: ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא אודי קדם יי על כן קרת שמיה יהודה וקמת מלמילד: וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב לי בנין ואם לא מיתא אנא: ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר המני את בעיא הלא מן קדם יי תבעין דמנע מניך ולדא דמעין: ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא ארבי ואתבני אף אנא מנה: ויהבת ליה ית בלהה אמתה לאנתו ועל לותה יעקב: ועדיאת בלהה וילידת ליעקב בר: ואמרת רחל דנני יי ואף קביל צלותי ויהב לי בר על כן קרת שמיה דן: ועדיאת עוד וילידת בלהה אמתא דרחל בר תנין ליעקב: ואמרת רחל קביל יי בעותי באתחננותי בצלותי חמידית דיהי לי ולד כאחתי ואף אתיהב לי וקרת שמיה נפתלי: וחזת לאה ארי קמת מלמילד ודברת ית זלפה אמתה ויהבת יתה ליעקב לאנתו: וילידת זלפה אמתא דלאה ליעקב בר: ואמרת לאה אתא גד וקרת ית שמיה גד: וילידת זלפה אמתא דלאה בר תנין ליעקב: ואמרת לאה תושבחא הות לי ארי בכן ישבחונני נשיא וקרת ית שמיה אשר: ואזל ראובן ביומי חצד חטין ואשכח יברוחין בחקלא ואיתי יתהון ללאה אמיה ואמרת רחל ללאה הבי כען לי מיברוחי דבריך: ואמרת לה הזעיר דדברת ית בעלי ולמסב אף ית יברוחי דברי ואמרת רחל בכן ישכוב עמיך בליליא חלף יברוחי די בריך:

אבן עזרא

ילוה אישי׳ כמו ונלוו עליך: הפעם אודה את יי׳ כטעם הפע׳ הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמול להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת: הבה לי בנים׳ שתתפלל לשם כאש׳ עשה אביך: התחת אלהים אנכי׳ כאילו אני במקום השם ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו: ואבנה׳ מפורש בדברי שרה: דנני׳ דנשו׳ הנון לחסרון הנון הנוסף: נפתולי׳ שם מבנין נפעל וטעמו כאל׳ שיאבק עם אחר ויפתל לנכח אותו כדי׳ להפילו וכן תתפל׳ וטע׳ זכר שדי כי לכבוד השם כתוי שפחתי או השם עזרני בהאבקי: בגד׳ שתי מלות וה״אלף חסר וכן בכל וכן במה כאשר מפורש ביחזקאל וטעם גד גדול כי יש לה גדול בני׳ ויש אומרי׳ שפי׳ גד מז״ל טוב כאש׳ הוא בלשון ישמעאל וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא ככב צדק והנכון להיותו כמו גדודי השמי׳: באשרי׳ בעבור אשרי: דודאי׳ אמ׳ המתרג׳ יברוחין וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידי׳ ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדתם קרה: תחת דודאי בנך׳ חלף ושכר: זבדני

יכלתי ג׳ וסי׳ נפתולי אלהים נפתלתי׳ ומה יכלתי עשות׳ בכם השיגוני עונותי ולא יכלתי לראות׳ אנך: עמדה ד׳ וסי׳ ותרא לאה כי׳ וגם האשרה עמדה בשמרון׳ רגלי עמדה במישור׳ אף חכמתי עמדה׳ וחד ועמדה לפני המלך: בגד טו״ מילין כתבי׳ מלה חדא וקרי׳ תרין וסי׳ במסר׳ רבת: באשרי א״ב מן דוד חד בא וסי׳ במסר׳ רבת׳: ולקחת ד׳ וסי׳ ותאמ׳ לאה המעט׳ וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף׳ ויאמר אליו לא לבי הלך׳ וזאת שנית תעשו:

בעל הטורים

דודאים בגי׳ כלדם׳ בכל שמות השבטים אין סמך אלא ליוסף רמז שהוא שטנו של עשו׳ ובכלם אין עין אלא בשמעון על שם ועין נואף שמרה נשף משום מעשה דזמרי: לכן ישכב עמך הלילה וע״כ לא נקברה עמו במערה׳ לכן בגימטריא מדה במדה׳ כלוי כתיב

שכר שכרתיך, נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא, הקב"ה סייעו שיצא משם יששכר: וישמע אלהים אל לאה, שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: זבל טוב, כתרגומו: יזבלני, לשון בית זבול הירבירג"א בלע"ז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: דינה, פרשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות ונתפללה עליו ונהפכה לנקבה: ויזכור אלהים את רחל, זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים הוא שייסד הפייט האלמון כבט שלא אלה כבה לקחתה לו ונבהלה:

ויבא יעקב מן השדה י"ח מאיילין מאריכי' בין אולא לזרק' באוריי' וסי' ויקר' פרעה שם יוסף' מן הדם אשר על המזבח' ויעבירו קול במחנה' כאשר יוסר חלב הכבש אולא וב' מונחים' והעמיד הכהן את האש' והשביע הכהן את האשה' וביום שמחתכם ובמועדיכם' ויאמרו אליו בני ישראל במסילה' כל תרומת

ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא
לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא כי
שכר שכרתיך בדודאי בני וישכב
עמה בלילה הוא: וישמע אלהים
אל לאה ותהר ותלד ליעקב בן
חמישי: ותאמר לאה נתן אלהים
שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי
ותקרא שמו יששכר: ותהר עוד
לאה ותלד בן ששי ליעקב: ותאמר
לאה זבדני אלהים אתי זבד טוב
הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו
ששה בנים ותקרא את שמו זבלון:
ואחר ילדה בת ותקרא את שמה
דינה: ויזכר אלהים את רחל
וישמע אליה אלהים ויפתח את
רחמה: ותהר ותלד בן ותאמר אסף
אלהים את חרפתי: ותקרא את
שמו יוסף לאמר יסף יהוה לי בן
אחר: ויהי כאשר ילדה רחל את
יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני
ואלכה אל מקומי ולארצי: תנה
את נשי ואת ילדי אשר עבדתי
אתך בהן ואלכה כי אתה ידעת את
עבדתי אשר עבדתיך: ויאמר
אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך
נחשתי ויברכני יהוה בגללך:
ויאמר נקבה שכרך עלי ואתנה:
ויאמר אליו אתה ידעת את אשר
עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי:
כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ
לרב ויברך יהוה אתך לרגלי ועתה
מתי אעשה גם אנכי לביתי: ויאמר
מה אתן לך ויאמר יעקב לא תתן לי
מאומה אם תעשה לי הדבר הזה
אשובה ארעה צאנך אשמר:
אעבר בכל צאנך היום הסר משם

ל' וחס' · ל' · ל' · ג' · חד מן ל' מפקין וקמצין · ל' · ל' · ט' כל · ל' · י"ט פסו' בספ' דמיין · כה · טו' קמצין ב' · ל' · כ"א ב' הכנה · חד מן כל פוזין · ב' כי לרגלי · י"א קס' את כליס · ג'

ועל יעקב מן חקלא ברמשא
ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת
לותי תיעול ארי מיגר אגרתיך
ביברוחי דברי ושכיב עמה בליליא
הוא: וקביל יי צלותה דלאה
ועדיאת וילידת ליעקב בר
חמישאי: ואמרת לאה יהב יי
אגרי דיהבית אמתי לבעלי וקרת
שמיה יששכר: ועדיאת עוד
לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב:
ואמרת לאה יהב יי יתיה לי חולק
טב הדא זמנא יהי מדוריה דבעלי
לותי ארי ילידית ליה שתא בנין
וקרת ית שמיה זבולן:
ובתר כן ילדת ברתא וקרת ית
שמה דינה: ועל דוכרנא
דרחל קדם יי וקביל צלותה יי
ויהב לה עדוי: ועדיאת וילידת
בר ואמרת כנש יי ית חסדאי:
וקרת ית שמיה יוסף למימר יוסף
יי לי בר אוחרן: והוה כד
ילידת רחל ית יוסף ואמר יעקב
ללבן שלחני ואהך לאתרי
ולארעי: הב ית נשי וית בני די
פלחית יתך בהון ואזיל ארי את
ידעת ית פולחני די פלחתיך:
ואמר ליה לבן אם כען אשכחית
רחמין בעינך נסיתי וברכני יי
בדילך: ואמר פריש אגרך עלי
ואתן: ואמר ליה את ידעת ית
די פלחתך וית די הוה בעירך
עמי: ארי זער די הוה לך
קדמי ותקיף למסגי ובריך יי יתך
בדילי וכען אימתי אעביד אף
אנא לביתי: ואמר מה אתן לך
ואמר יעקב לא תתן לי מדעם
אכין תעביד לי פתגמא הדין אתוב
ארעי ענך אטר: אעבר
בכל ענך יומא דין אעדי מתמן

אסף, הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו ולא יאסף הביתה אספו נגהם וירחך לא יאסף לא יטמן: חרפתי, שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע, ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שיבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: יוסף יי לי בן אחר, יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה, אלא על בן אחר: כאשר ילדה רחל את יוסף, משנולד שטנו של עשו שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: תנה את נשי, איני רוצה לצאת כי אם ברשות: נחשתי, מנחש הייתי נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה כשבאתי לכאן לא היו לי בנים שנאמ' והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנ' וישמע את דברי בני לבן: נקב', כתרגומו פרש אגרך: ואת אשר היה מקנך אתי, את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו, לרגלי, עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכ' כמו העם אשר ברגליך לעם אשר ברגלי הבאים עמי: גם אנכי לביתי, לצורך ביתי עכשו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיו' עושה גם אני עמה' וסומכן והו גם: נקוד

יעקב חד מן י"ח מקיימות מאיילין מאריכין בין אולא לזרקא באוריי' · מתחלפי' אלהי' אותי · בת חד מן פתחין באתנחת' דספר' · יסף י"א בליש' אוקיפי' וכולהו' חס' במג' ע' · ואתנה ב' כי לא תקפין זכו'

אבן עזרא

זבדני אלהים, כטעם כתן לי חלק ואין לו את במקר': יזבלני, יזבול עמי יהיה זבולו עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבול וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני ויבואני כלם הם פעלי' עומדי': ואחר ילדה בת, יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן אחת: אסף אלהים את חרפתי, כטעם כרת וכן ונאסף שמחה וגיל ואחרים אמרו כי השם רצה החרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו נאספו ונתחברו אצל השם והכ' נולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים ונאמר ספרים הקדמוני' מצאנוס בני ששה חדשים ויניס במספר ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: אשר עבדתי אותך בהן, שב אל נשי לא אל ילדי כמו וישם דמי מלחמה בשלום: נחשתי, כמו נסיתי כי הולך היה לקראת נחשי' ויש לו תרפי': נקבה, לשון צווי במשקל זכר' לי אלהי לטובה ופי' פרש וכן אשר פי יי' יקבנו ודגשות הקו"ף להתבלע הנו"ן בו כמו אשר ידבנו לבו: לרגלי, בעבור רגלי כי דרך בני אדם לומ' רגל טובה יש לפלוני והטעם כי התברכתי מעת שבאתה לביתי, הא מאומה כסף וכמאה חסר: עקדים

בעל הטורים

כי ילדתי ג' וביששכר כתיב כי ילדתי לו ג' כשילדה ג' אמר הרי ילדתי ג' ששם חלקי וכשילדה עוד ג' אמר הרי ילדתי ב' חלקי'

הקדשי' אשר ירימו בני ישראל' ולא נתן סיחון את ישר' ואם החרש יחריש לה אישה' והיו לאח' מבני שבטי בני ישר' ובאו הר האמרי ואל כל שכניו' כי ירחיב יי' אלהיך' ואשר יבא את רעהו ביער' וסקלתם באבנים' ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך' כל אלו במאיילא וכל פסקת' דכו' מאריכין במארכ' אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה במ"ב ועליו וסי' ויאמ' אליהם ראובן' הנה חרדת אלינו' ובג' מקומות משרתי' אולא ומירכ' בתיבה אחת לזרקא וסי' איתמר בניו' יצאו בנות שילו' לאוצרו ולתרומות: זבלו' ט' כ"ב וסי' פרשת ויגש: בן כל בן המוקף פתח במ"ד וסי' בן ששי ליעקב וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב' ולמפיבושת בן קטן' והולי' בן פריץ ואם הגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופי' בן שהו חכם במ"ו ושחט את בן הבקר' בן הישראלית' בן יברכיהו' בן משלמיה' בן יאיר' בן משל' בן ברכיה' וכל מבן ומבן הלבן פתח' יסף י"א בלשון אוסופי ג' מלאי' וח' חסרי' וסי' יסף יי' לי בן אחר' פרעה התל' וחמשתו יסף עליו' ממעשרו' וחמישתו' והתודו את' ואדעה מה יסף' יי' ככם אלף פעמי' עליכם ועל בניכם' ואת אשר חטא' ואחריו לא יוסף' יוסף יי' על עמו' דדה הלין ג' בתראי מלאי' וכל שום בר נש דכו' מלאי': בהן ט"ו קמצי' וסי' במסר' רבת': ואלכה ב' וסי' תנה את נשי ואת ילדי' ויאמר אבנר אל דוד' וחד אלכה אני אמרתי בדמי: כי אתה כל אורי' ואיוב כי עתה במ"ט כי אתה וכל שאר קריי' דכו' כי אתה; במ"ב כי עתה וסי' במסר' רבת': רגלי לרגלי ח' וסי' בתהלי' סי' מ': אם תעשה לי הדבר הזה' עשיית הדבר י"א חס' את וסי' במסר' רבת':

נקוד׳ מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פונטורה בלעז: טלוא׳ לשון טלאי׳ חברבורות רחבות: חום׳ שחום דומה לאדום רוסו בלעז לשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי׳ אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכבשי׳ יהו שלי ואותן שישנן עכשו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר על ידי הזכרי׳ שהן נקודי׳ וטלואי׳ תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: וענתה בי׳ אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודי׳ וטלואי׳ וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: הן׳ לשון הן קבלת דברים: לו יהי כדברך׳ הלואי שתחפוץ בכך: ויסר לבן ביום ההוא וגו׳ תישים׳ עזים זכרים: כל אשר לבן בו׳ כל אשר היתה בו חברבורת לבנה: ויתן לבן ביד בניו: הנותרות׳ הרעועות שבהן החולו׳ והעקרו׳ שאינן אלא שירי׳ אותן מסר לו: מקל לבנה׳ עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימר תחת אלון ולבנ׳ ואומר אני הוא שקורין טרימבלא שהוא לבן: לח׳ כשהו׳ לטוב: לוז׳ ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדרי בלעז: וערמון׳ קסטנייר בלעז: פצלות׳ קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשוף הלבן: גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקו׳ הקילוף: ויצג׳ תרגום ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמית והרבה יש בתלמוד דצה ושלפה דן ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו: ברהטים׳ במרוצות המים בבריכות העשויו׳ בארץ להשקו׳ שם הצאן: אשר תבאן וגו׳ ברהטים אשר תבאן הצאן לשתות שם הציג המקלו׳ לנכח הצאן: ויחמנה׳ הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו׳ ר׳ הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה: אל המקלו׳ אל מראית המקלות: עקודים׳ משונים במקום עקידת׳ הם קרסולי ידיהן ורגליהם: והכשבים הפריד יעקב׳ המולדים עקודי׳ נקודים הבדיל והפרים לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים׳ כמו שפירשתי: המקושרות׳ כתרגומו הבכירות ואין לי עד במקרא ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים ויהי הקשר אמיץ אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: ובהעטיף׳ לשון איחור כתרגומו בלקישות ומנחם חברו עם המחלפות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתיחם על ידי הזכרים: באן

וענתה ד׳ וסי׳ בי צדקתי׳ וענתה ואמרה׳ וענתה השירה׳ שמה בימי נעוריה: ביום מחר ב׳ וענת׳ בי צדקתי׳ אל תתהלל ביום מחר: לו כ״ב מסר בפרשת לך לך: כדברך ג׳ חס׳ י׳ בתו׳ וסי׳ הן לו יהי׳ ושכבתי עם׳ ויאמ׳ יי׳ סלחתי׳ ואינון מן י״ג חס׳ י׳ במס׳ רבת׳ וחילופיהון ח׳ כתיבן דבריך וקריין דברך וסי׳ במס׳ רבת׳: ויעקב יד

כָּל־שֶׂה׀ נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי: וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי: וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ: וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו: וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת: וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת: וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרְהָטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת: וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֻאִים: וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן: וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת: וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים

כָּל־אִמַּר׀ נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל־אִמַּר־שְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא וּרְקוֹעַ וּנְמוֹר בְּעִזַּיָּא וִיהֵי אַגְרִי: וְתַסְהֵיד־בִּי זַכְוָתִי בְּיוֹמָא דְמָחָר אֲרֵי־תֵעוֹל עַל־אַגְרִי קֳדָמָךְ כֹּל דְּלֵיתוֹהִי נְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא וּשְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא גְּנִיבָא הוּא עִמִּי: וַאֲמַר לָבָן בְּרַם לְוַי יְהֵי כְפִתְגָמָךְ: וְאַעְדֵּי בְּיוֹמָא הַהוּא יָת־תֵּישַׁיָּא רְגוֹלַיָּא וּרְקוֹעַיָּא וְיָת כָּל־עִזַּיָּא נְמוֹרָתָא וּרְקוֹעָתָא כֹּל דִּי־חִוַּר בֵּיהּ וְכָל־דִּשְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא וִיהַב בְּיַד בְּנוֹהִי: וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי יָת־עָנָא דְּלָבָן דְּאִשְׁתְּאָרָא: וּנְסֵיב לֵיהּ יַעֲקֹב חוּטְרִין דִּלְבַן רַטִּיבִין וּדְלוּז וּדְדַלּוּב וְקַלֵּיף בְּהֵין קִלְפִין חִוָּרִין קְלוּף חִוָּר דִּי עַל־חֻטְרַיָּא: וּדְעִיץ יָת־חֻטְרַיָּא דִּי קַלֵּיף בְּרַהֲטַיָּא אֲתַר־בֵּית־שַׁקְיָא דְּמַיָּא אֲתַר דְּאָתְיָן עָנָא לְמִשְׁתֵּי לְקִבְלֵהֵין דְּעָנָא וּמִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהֵן לְמִשְׁתֵּי: וְאִתְיַחֲמָא עָנָא בְּחוּטְרַיָּא וִילֵידָא עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּרְקוֹעִין: וְאִמְּרַיָּא אַפְרֵישׁ יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ עָנָא כָּל־דִּרְגוֹל וְכָל־דִּשְׁחוֹם בְּעָנָא דְלָבָן וְשַׁוִּי־לֵיהּ עֶדְרִין בִּלְחוֹדוֹהִי וְלָא עָרְבִינוּן עִם־עָנָא דְלָבָן: וַהֲוֵי בְּכָל־עִדָּן דְּמִתְיַחֲמָן עָנָא מְבַכִּירָתָא וְשַׁוִּי יַעֲקֹב יָת־חוּטְרַיָּא לְעֵינֵי עָנָא בְּרַהֲטַיָּא לְיַחֲמוּתְהֵין בְּחוּטְרַיָּא: וּבְלַקִּישׁוּת עָנָא לָא מְשַׁוֵּי

וסי׳ במסר׳ רבת׳: הנותרת ג׳ ב׳ חס׳ וחד מלא וסי׳ צאן לבן׳ על פי השנים׳ וחיל מלך בבל בתרא׳ מלא: לח ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ויקח לו יעקב מקל׳ ואכלה בך כל עץ לח׳ הובשתי עץ לח בתר׳ קמץ: לבנות ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חס׳ וס׳ ויפצל בהם פצלות׳ בהרות בהרות׳ בהרות כהות לבנות׳ ונתתי אתהן לך לבנות׳ קדמ׳ ובתר׳ מל׳: ויצג ב׳ וסי׳ ויצג את המקלות׳ ויצג את בעירו: בבאן ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ויחמנה בבאן לשתות׳ בבואן דרך הקדים׳ בתר׳ מל׳: וישת ז׳ וסי׳ וישת לו עדרים לבדו׳ וישת על ראש אפרים׳ וישת אל המדבר פניו׳ וישת עליהם תבל׳ וישת חשך סביבתיו׳ ועתה השמרי׳ וימד שש שערים: ושם ח׳ וסי׳ ושם יעקב׳ ושם לה עלילות׳ ושם בסתר׳ ושם לו במרכבתו׳ ושם חטה שורה׳ ושם בשר זרועו׳ ושם אתם כסוס הודו׳ ושם דרך אראנו:

אבן עזרא

עקדים׳ ברגל והטעם שומה שעקדה הרגל: ונקדים׳ שים בו נקודות נקודות: וברודים׳ מגזרת ברד שים לו שומו׳ לבנו׳ ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת בלות ומטולאות והטעם כמו שומות׳ וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש וכן כתוב שה כשבי׳ ושה עזים ואחר ששם טלוא כלל הנה פי׳ כל תיש נקוד ועקוד וברוד: וכל שה חום׳ הוא השחרות ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן: וטלוא ונקוד בעזים׳ עקוד וברוד ונקוד: אשר איננו נקוד וטלוא׳ נקוד וברוד ועקוד: בעזים׳ זכרים ונקבות: ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים׳ שפי׳ ונקודים וברודים: הנקודו׳ והטלואות׳ פירוש העקודות והברודו׳ וזה טעם כל אשר לבן בו וכל שה חום כבש שחור והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוב לב׳ ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי׳ ופי׳ ויתן ביד בניו של יעקב רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא וזה הפי׳ איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז׳ שנים וכן פי׳ הפלשה הסר משם כמשמעו לשון צווי׳ וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם: וענתה בי צדקתי׳ לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא תמצא התישים והעזים עקודים נקודי׳ וברודים והכבשי׳ שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים: ויאמר לבן הן׳ כמו הנה כי הה״א נוסף כמו האלה האל: ויסר ביום ההוא׳ לבן הסיר: וישם׳ גם הוא לבן׳ מקל׳ בפתח הקוף בעבור שהוא סמוך: לבנה לוז וערמון׳ עצים הם רק לא שם התואר והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקר׳ כן בלשון ישמעאל כי הב׳ לשונות והארמית ממשפחה אחת הין: מחשף הלבן׳ שחשף הקלף כמו חשף יי׳: פצל׳ הטעם כרת כריתות קטנות: ברהטים׳ מקום חבור המים שישתו הצאן שם: ויחמנה׳ התחברו פה לשון זכרים ונקבות כמו וישרנה הפרו׳: ויחמו׳ נתעברו ובאה זאת המלה משונה בנקוד בעבור אות הגרון והיה ראוי להיות כמו וישבו לאכל לחם ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא יחושו: אל המקלות׳ מן המקלות ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא ואמת שהוא מפלאות התולדות וכן המשפט אפי׳ האשה שנבראה בגלם המלאכים: וטלואים׳ הם הברודים כי שם כלל הוא: והכשבים הפריד יעקב׳ ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ובחר מהם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן׳ וזה כי וישת לו עדרים מאחר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו: הצאן המקושרות׳ בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים: ובהעטיף הצאן׳ הם בימי תשרי וזה עשה יעקב שלא ידבים לבן בדבר המקלות:

בעל הטורים

ביום מחר ב׳ במסרה הכא ואידך אל תתהלל ביום מחר׳ אמר הקב״ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה ביום אל תתהלל ביום מחר למחר כתך דינה יוצא׳ ממך׳

צאן רבות· פרות ורבות משאר צאן· ועבדים ושפחות· מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח כל אלה: עשה· כנס כמו ויעש חיל ויך את עמלק: שוב אל ארץ אבותיך· ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך: ויקרא לרחל וללאה· לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקר הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו׳ הקדימו רחל ללאה: עשרת מונים· אין מונים פחות מעשרה: מונים לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק׳ פעמים: והנה העתודים· אע״פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב: וברדים· כתרגומו ופציחין פיסי״ל בלע״ז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורת שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו ואין לי ל להביא עד מן המקרא: האל בית אל· כמו אל בית אל הה״א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם: לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות מ משוח למזבח: אשר נדרת לי· וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: העוד לנו· למה נתעכב על ידך כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: הלא נכריות נחשבנו לו· אפי׳ בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת כ נישואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך בשכר הפעולה: את כספנו· שעכב דמי שכר פעולתך: כי כל העושר· כי זה משמש בלשון אלא כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה ש שהציל הקב״ה מאבינו שלנו הוא: הציל· לשון מפרידים וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה ש שמפרישו מן הרעה ומן האויב: את

לא

העטפי׳ ב׳ בתרי לישני א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ והיה העט׳ ללבן· העטופי׳ ברעב· קרמ׳ חס׳: הכבד ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ עשה את כל· בזו כסף בזו זהב: והנ׳ איננו ג׳ וסי׳ וירא יעק׳ את פני לבן· ויקחו את המפתח ויפתחו: בשפטי׳ ויעבד והנה איננו· אנך: כתמל ז׳ חס׳ וסי׳ ויאמר להן ראה את פני· לא תאספון לתת· ויכו שטרי בני ישר׳

והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב: ויפרץ האיש מאד מאד ויהי־לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים: וישמע את־דברי בני־לבן לאמר לקח יעקב את כל־אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל־הכבד הזה: וירא יעקב את־פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום: ויאמר יהוה אל־יעקב שוב אל־ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך: וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל־צאנו: ויאמר להן ראה אנכי את־פני אביכן כי־איננו אלי כתמל שלשם ואלהי אבי היה עמדי: ואתנה ידעתן כי בכל־כחי עבדתי את־אביכן: ואביכן התל בי והחלף את־משכרתי עשרת מנים ולא־נתנו אלהים להרע עמדי: אם־כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל־הצאן נקדים ואם־כה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל־הצאן עקדים: ויצל אלהים את־מקנה אביכם ויתן־לי: ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על־הצאן עקדים נקדים וברדים: ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני: ויאמר שא־נא עיניך וראה כל־העתדים העלים על־הצאן עקדים נקדים וברדים כי ראיתי את כל־אשר לבן עשה לך: אנכי האל בית־אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן־הארץ הזאת ושוב אל־ארץ מולדתך: ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו: הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם־אכול את־כספנו: כי־כל־העשר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו ועתה כל אשר

והון לקישיא ללבן ובכיריא ליעקב: ותקיף גברא לחדא לחדא והוו־ליה ען סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין: ושמע ית־פתגמי בני־לבן למימר נסיב יעקב ית כל־די לאבונא ומדי לאבונא קנא ית כל־נכסיא האלין: וחזא יעקב ית־סבר־אפי לבן והא ליתנון עמיה כמאתמלי ומדקדמוהי: ואמר יי ליעקב תוב לארע אבהתך ולילדותך ויהי מימרי בסעדך: ושלח יעקב וקרא לרחל וללאה לחקלא לות־עניה: ואמר להן חזי אנא ית־סבר־אפי אבוכן ארי־ליתנון עמי כמאתמלי ומדקמוהי ואלהיה דאבא הוה בסעדי: ואתין ידעתין ארי בכל־חילי פלחית ית־אבוכן: ואבוכן שקר בי ואשני ית־אגרי עשר זמנין ולא־שבקיה יי לאבאשא עמי: אם־כדין הוה אמר נמורין יהי אגרך וילדן כל־ענא נמורין ואם־כדין הוה־אמר רגולין יהי אגרך וילדן כל־ענא רגולין: ואפריש יי מן־בעירא דאבוכן ויהב לי: והוה בעדן דאתיחמא ענא וזקפית עיני וחזית בחלמא והא תישיא דסלקין על־ענא רגולין נמורין ופציחין: ואמר לי מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא אנא: ואמר זקוף כען עינך וחזי כל־תישיא דסלקין על־ענא רגולין נמורין ופציחין ארי־גלי קדמי ית כל־די לבן עביד לך: אנא אלהא דאתגליתי־עלך בבית־אל די משחתא תמן קמא ודי־קימתא קדמי תמן קים כען קום פוק מן־ארעא הדא ותוב לארע ילדותך: ואתיבת רחל ולאה ואמרא ליה העוד לנא חולק ואחסנא בבית אבונא: הלא נוכרן אתחשבנא ליה ארי זבננא ואכל אף־מיכל ית־כספנא: ארי כל־עותרא דאפריש יי מאבונא דילנא הוא ולבננא וכען כל די

אבן עזרא

העטופים· שאין כח בהם כמו כעטף בהם תתעטף: דברי בני לבן· בנים זכרים היו לו וכן הוא אומר ויתן ביד בניו: ולבן הלך לגזוז את צאנו· שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי: את פני אביכן· ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום או ישוב איננו אל פני כמו פני יי׳ חלקם: התל בי· מלה זרה בעבור היות התי״ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל בהם אליהו דרך לעג: עשרת מונים· מלשון מנה את העם והטעם עשרה במספר או הוציל עשרה בעבור היותו סך חשבון· וזה שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: ויצל אלהים· בטעם וינצלו את מצרים ושניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מעט רחוק· וזה שאמ׳ יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחוק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות: אנכי האל בית אל· טעמו האל אל בית אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: כי מכרנו· כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר טמור צאני וקח בנותי במשכרתך· רכם

בעל הטורים

מסרה

כתמל שלשום על כל גדותיו· אך רחוק יהיה ביניכם· אשה עצורה לנו· וישבו בני ישראל באהליהם כתמל שלשום: שלשום ב׳ מלאים בתורה וסי׳ והנה איננו עמו כתמול שלשום· פן ירדף גאל הדם· וכל נביאים וכתובי׳ דכוו׳ במ״ד חס׳ וסי׳ כי לא היתה כזאת· ויהי כל יודעו מאתמול· כי אם אשה עצורה לנו· ודבר אבנר היה: אבותיך ג׳ מלאים וסי׳ שוב אל ארץ א אבותיך· ובמשרפות אבותיך· אל תשג גבול עולם: ואתנה ג׳ וסי׳ ואתנה ידעתן· אמור אל טחי תפל· ואתנה צאני· וחד אתנה· הנני אל כסת ותפגנה: נתנו ה׳ וסי׳ ולא נתנו אלהי׳ להרע׳ ויפקד שמשון את אשתו בגדי· וילחצו האמרי את בני דן· ויקחהו שאול ביום ההוא· וישב דוד במדבר במצדות· וחד ונתנו דכי תצא למלחמה: להרע ג׳ וסי׳ כו׳ מס׳ בספר ויקרא: מלאך האלהים ה׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבתא: ותאמרנה ל׳ כ״כ ותען רחל ולאה ותאמרנה· וכל נבי׳ וכתו׳ דכו׳ במ״א ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן: נחשבנו ג׳ וסי׳ הלא נכריות נחשבנו· כצאן טבחה· מדוע נחשבנו כבהמה:

רשי

את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו': מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות גמלים וחמורים: לגזוז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנב רחל את התרפים. להפריש את אביה מע"ז נתכוונה: ביום השלישי. שהרי דרך שלש' ימים היה ביניהם: את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ו' ימים ובז' השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימי' הלך לבן ביום אחד: מטוב ועד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים: כשבויות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: ותגנוב אותי. גנבת את דעתי: יש לאל ידי. יש כח בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא קדש על שם עוז ורוב א(ו)נים הוא: נכספתה. חמדת. והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי. למעשה ידיך תכסוף: כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו': לא

מסורה

אמר אלהים ו' מסר פרשת בראשית: וינהג ה' וסי' וינהג את כל מקנהו. וינהג את הצאן אחר המדבר. וינהג את מקניהם ויד בהם. וינהג את עמו וילך גיא מלח. וינהג יואב את חיל הצבא: רכש ה' פסו' דמי' מן ב' מלי' קדמ' קמ' תני' פתח וסי' את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי. רכשו אשר רכש מקנהו וקנינו אשר

תורה

אמר אלהים אליך עשה: ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים: וינהג את כל מקנהו ואת כל רכשו אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש בפדן ארם לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען: ולבן הלך לגזז את צאנו ותגנב רחל את התרפים אשר לאביה: כ ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא: ויברח הוא וכל אשר לו ויקם ויעבר את הנהר וישם את פניו הר הגלעד: ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב: ויקח את אחיו עמו וירדף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אתו בהר הגלעד: ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלם הלילה ויאמר לו השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע: כה וישג לבן את יעקב ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אחיו בהר הגלעד: ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב: למה נחבאת לברח ותגנב אתי ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכנור: ולא נטשתני לנשק לבני ולבנתי עתה הסכלת עשו: יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע: ל ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי: ויען יעקב ויאמר ללבן כי יראתי כי אמרתי פן תגזל את בנותיך מעמי: עם אשר תמצא את אלהיך

תרגום

אמר יי לך עביד: וקם יעקב ונטל ית בנוהי וית נשוהי על גמליא: ודבר ית כל גיתוהי וית כל קנינה דקנא גיתוהי וקנינה דקנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוהי לארעא דכנען: ולבן אזל למיגז ית ענה ונסיבת רחל ית צלמניא די לאבוהא: וכסי יעקב מן לבן ארמאה על דלא חוי ליה ארי אזל הוא: ואזל הוא וכל די ליה וקם ועבר ית פרת ושוי ית אפוהי לטורא דגלעד: ואתחוה ללבן ביומא תליתאה ארי אזל יעקב: ודבר ית אחוהי עמיה ורדף בתרוהי מהלך שבעא יומין וארביק יתיה בטורא דגלעד: ואתא מימר מן קדם יי לות לבן ארמאה בחלמא דליליא ואמר ליה אסתמר לך דלמא תמלל עם יעקב מטב עד ביש: וארביק לבן ית יעקב ויעקב פרס ית משכניה בטורא ולבן אשרי ית אחוהי בטורא דגלעד: ואמר לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא מני ודברתא ית בנתי כשבית חרבא: למה אטמרתא למיזל וכסיתא מני ולא חויתא לי ושלחתך פון בחדוא ובתושבחן בתופין ובכנרין: ולא שבקתני לנשקא לבני ולבנתי כען אסכלתא למעבד: אית חילא בידי למעבד עמכון ביש ואלהא דאבוכון ברמשא אמר לי למימר אסתמר לך מלמללא עם יעקב מטב עד ביש: וכען מיזל אזלתא ארי חמדא חמדתא לבית אבוך למה נסבתא ית דחלתי: ואתיב יעקב ואמר ללבן ארי דחילית ארי אמרית דלמא תינוס ית בנתך מני: אתר די תשכח ית דחלתך לא

אבן עזרא

רכש. מגזרת רכוש: התרפי'. י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעו' ידועות תדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און ופי' הפסוק איננו כן והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטו' עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד והפסוק שאמ' אין אפוד ותרפים יש לו ב' פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי השם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את יי' אלהיכם ואת דוד מלכם ואין זבח ומצבה לע"ז ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמו' אפוד משה על כן אמ' אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה האפוד ואפוד ירד בידו איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי והפי' הב' שלא יעבדו השם ולא ע"ז והנה התרפים קראם לבן אלוהיו ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל ע"ז מאביה ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנתם בדרך והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה דרך ברחו. לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר ה הדעת בלב: ויבא אלהים אל לבן הארמי. קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים וכבר הראיתיך רבים כמוהו ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע. שתחשוב אתה שהוא טוב לו לא תדבר לו להשיבו: ולבן תקע את אחיו. עם אחיו: אהל יעקב. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד: הסכלת עשו. שם הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן: יש לאל. כח כמו כגבר אין איל: נכסוף. שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם. ומלת נכספת כמו התאוית וכן יכסוף לטרוף: לא

בעל הטורים

כי ברח שנים במסו' כי ברח יעקב כי ברח העם איתא במדר' שעמלק הגיד ללבן על בריח' יעקב וגם לפרע' על בריחת ישראל. כי ברח בגימטריא עמלק. עשה ל' במסורת הסכלת עשה למען עשה כיום הזה. עשה שטים שנאתי עשה צדקה. הכא איירי ברמאותו של לבן וכן ביוסף חשבוהו אחיו מרמאו' כדכתי' ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה שטים שנאתי אותן שעושין רמאות בלבו ונגלה בו. עשה צדקה זה שעשה צדקה עם אחיו שהם חשבוהו לרעה והוא חשבה לטובה: לא

מסורה

רכש. אלה פקודי המשכן משכן. והמכתב מכתב. והמנהג כמנהג יהוא: ולבן ג' באורית' וסי' ולבן הלך לגזוז את צאנו. ולבן תקע את אחיו. ולבן וחצרו: ויגד כ"ד וסי' כו' במסר רבת': ובשרים ב' חד חס' וחד מל' וסי' למה נחבאת לברח. וכל ישראל משחקים. בד"ה. קדמ' חס' דד"ה מל': עשוד ג' כתיב ה' וא' כתיב ו' וסי' הסכלת עשו. למען עשה כיום הזה. עשה שטים שנאתי. עשה צדקה ומשפט. קדמה כתוב ו': מדבר ח' דגש' וסי' יש לאל ידי לעשת. ובבא משה אל אהל ויכל משה מדבר אתם. ועתה דעי וראי מה תעשי. ותבא בי רוח. ואשמע מדבר אלי. אהבת רע מטוב. נצור לשונך מרע: הלך ד' חס' וסי' ועתה הלך הלכת כי נכסף. הלך אלך עמך. וישרנה הפרות. ויעש כן הלך ערום ויחף. וכל ירמיה דכוו' במ"ו מל' וסי' וקנית לך אזור פשתים. ואמרת אל הנגידה. הלוך להרגיעו ישראל. לעבד מלך הכושי. הלוך אל בית הרכבי. הלוך בכו ילכו ואת: בנותיך ג' מלאי' וסי' פן תגזל את בנותיך מעמי. ואכל קצירך. עד זה מדבר:

לא יחיה, ומאותה קללה מתה רחל בדרך: מה עמדי, משלך: באהל יעקב, הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל, כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית: בכר הגמל, לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין שכינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט״ו בלע״ז: דלקת, רדפת כמו על ההרים דלקונו וכמו מדלוק אחרי פלשתים: ויוכיחו, ויבררו עם מי הדין אפרובי״ר בלע״ז: לא שכלו, לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך, מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא: טרפה, על ידי ארי וזאב: אנכי אחטנה, לשון אל השער׳ ולא יחטיא אני ובני שלמה חטאי׳ חסרים אנכי אחסרנ׳ אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנ׳, תרגומו דהות שגיא ממניינא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד ממנו איש תרגומו לא שגא: גנובתי יום וגנובתי לילה, גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנובתי, כמו רבתי בגוי׳ שרתי במדינו׳ מלאתי משפט אוהבתי לדום: אכלני חרב, לשון אש אוכלה: קרח, כמו משליך קרחו תרגומו גלידא: שנתי, לשון שינה: ותחלף את משכורתי, היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מנקודי׳ לברודים: ופחד יצחק, לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב״ה מייחד שמו על הצדיקי׳ בחייהם ואף על פי שאמ׳ לו בצאתו מבאר שבע אני יי׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח, לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: מה אעשה לאלה, איך תעלה על לבי להרע להן: והיה לעד, הקב״ה:

מה ה׳ קמץ דסמיכי לח״ע וסי׳ הכר מה לך עמדי וקח לך׳ כי מה עבדך הכלב׳ ואמרתם על מה על כי העיר׳ ומה השחן אנחנא׳ ויאמר לא מה עבדרת: ולא ידע י״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ואהל ובאהל א״ב מן ב״ב וב׳ בריש תיבות׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: האמהת ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ ויבא לבן׳ ועם האמהות אשר אמרת׳

לא יחיה נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם: ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהת ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את כל האהל ולא מצא: ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי ויחפש ולא מצא את התרפים: ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי: כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי: טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה: הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני: זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנתיך ושש שנים בצאנך ותחלף את משכרתי עשרת מנים: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש: ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא ולבנתי מה אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו: ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך:

לא יתקיים קדם אחנא אשתמודע לך מה דעמי וסב לך ולא ידע יעקב ארי רחל נסיבתנון: ועל לבן במשכנא דיעקב ובמשכנא דלאה ובמשכנא דתרתין לחינתא ולא אשכח ונפק ממשכנא דלאה ועל במשכנא דרחל: ורחל נסיבת ית צלמניא ושויתנון בעביטא דגמלא ויתיבת עליהון ומשש לבן ית כל משכנא ולא אשכח: ואמרת לאבוהא לא יתקוף בעיני רבוני ארי לא איכול למיקם מן קדמך ארי אורח נשין לי ובלש ולא אשכח ית צלמניא: ותקיף ליעקב ונצא עם לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן מה חובי מה סורחני ארי רדפתא בתרי: ארי משישתא ית כל מני מה אשכחתא מכל מני ביתך שו הכא קדם אחי ואחך ויוכחון בין תרוונא: דנן עסרין שנין אנא עמך רחלך ועזך לא אתכילו ודכרי ענך לא אכלית: דתבירא לא איתיתי לך דהות שגיא ממנינא מני את בעי לה נטרית בימא ונטרית בליליא: הויתי בימא אכלני שרבא וגלידא נחית עלי בליליא ונדת שנתי מעיני: דנן לי עסרין שנין בביתך פלחתך ארבע עסרי שנין בתרתין בנתך ושית שנין בענך ואשניתא ית אגרי עשר זמנין: אלולפון אלהא דאבא אלהא דאברהם ודדחיל ליה יצחק הוה בסעדי ארי כען ריקן שלחתני ית עמלי וית לאות ידי גלי קדם יי ואוכח ברמשא: ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא בני ועניא עני וכל דאת חזי דילי הוא ולבנתי מה אעביד לאלין יומא דין או לבניהן דילידא: וכען אתא נגזר קים אנא ואת ויהי לסהיד בינא ובינך:

אבן עזרא

לא יחיה, רק אהרגנו ויש אומרי׳ שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך אם כן יודיענו מי התפלל על אשת פנחס: ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות, שאהל אחד היה לשתיהן או באהל כל אחת מהן ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל וכן היה בא באהל יעקב ואחר כן באהל לאה ואחר כך באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלום ובעת צאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו ה התרפים שם בכר לקחתם רחל ושמתם בכר הגמל, ויש בכר כדמות מרדעת, והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו כר מושל ארץ וכן בכרכרו׳ ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי והנה רחל לקחה התרפי׳ ושמה אותם במקום ששם כר הגמל ותשב עליהם ולא היתה באהל: כי דלקת, רדפת וכן ידלוק עני: אנכי אחטנה, אם היתה טרפה החטא היה עלי ופרעתי כמוה: גנבתי יום, היו״ד נוסף כיו״ד מלאתי וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: ופחד יצחק, ירא׳ת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן׳ מ״ם ריקם נוסף והוא שם ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים וכן מ״ם אמנם גם חנם: ולבנותי מה אעשה, הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם: מצבה,

בעל הטורים

לוא שנים במסורת אלאים׳ לוא אוכל לקום מפני׳ אם לוא יגיד ונשא עונו לומר לוא אוכל לקו׳ מפניך מפני התרפים אבל מפני אחר אקום כי היכי דלדרשינן התם אם לא יגיד פירוש לדיינים ונשא עונו אבל לאחר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו: מאהל ל במס׳ ויצא מאהל לאה׳ מאהל מועד אמר׳ ואהיה מתהלך מאה׳ לאהל׳ יתנך לנכח ויסחך מאהל פירוש בשעה שחוק׳ המשכן באקרו הבמות והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דוקא לאחר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו המשכ׳ שיעשו שעשאו בנאלה שבא משבט יהודה שיצא מלאה׳ ויבא באהל רחל זה שילה שבחלק יוסף נאז ואהיה מתהלך מאהל לאהל׳ משילה לנוב ומנוב לגבעון ומשם לבית העולמי׳ נאז נאסרו הבמות והיינו יתנך לנכח ויסחך מאהל שלא היה שום היתר׳ אדוני אבי הרא״ש ז״ל׳

מה׳ ב׳ קמץ דסמל׳ לחע׳

מה׳ ב׳ פתחי׳ סמיך לא׳

אכלתי ב׳ קמץ וס״פ לאס הפסק

שביעי

צאני ב׳ וכל ירמיה ויחזקאל דכו׳ במלא בתוך באתנו כפוגו׳

בתרא מל׳ וחד אמהות עבדיו: ותשב י״ב מסר פרשת וישב: מה׳ ה׳ פסו׳ אית בהון מה מה וסי׳ במסר׳ רבת׳: מה ב׳ פתחים סמיכי לח׳ וסי׳ מה פשעי מה חטאתי׳ מה חפצו בביתו אחריו: חרב י״ו חסרי׳ בליש׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: מעיני ד׳ וסי׳ ותדד שנתי מעיני׳ כי נשכחו הצרות׳ נוחם יסתר מעיני׳ ויסתר עמל מעיני: לולי ז׳ ר״פ וסי׳ לולי אלהי אבי׳ לולי כעס אויב אגור׳ לולי יי׳ צבאות הותיר לנו׳ לולי האמנתי לראות בטוב יי׳׳ לולי יי׳ עזרתה׳ לולי תורתך׳ לולי יי׳ עזרתה לי: ופחד ב׳ וסי׳ יצחק היה לי׳ ופחד למידעי: א״ב מן חד חד חד א׳ וחד לא׳ דילוג ולית דכו׳ וסי׳ כו׳ במסר רבתא: והבנים ג׳ וסי׳ הבנות בנתי והבנים׳ והאבות והבנים יחדו׳ והבנים קשה פנים: לאלה ה׳ וסי׳ ויען לבן ויאמר ליעקב׳ לאלה תחלק הארץ׳ ויאמר ראיתי את ישראל נפוצים׳ וחברו׳ אל תטיפו יטפון: ואתה ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסי׳ ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה׳ והדבר אשר דברנו אני ואתה׳ אני ואתה רכבים צמדים׳ בתרא׳ פתח:

לאחיו׳ הם בניו שהיו לו אחים נגשי׳ לצרה ולמלחמה עליו: יגר שהדותא׳ תרגומו של גלעד: גלעד׳ גל עד: והמצפה אשר אמר וגו׳ והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף יי׳ ביני וביניך אם תעבור את הברית: כי נסתר׳ ולא נראה איש את רעהו: בנותי׳ בנותי שני פעמי׳ אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגשו: אם תענה את בנותי׳ למנוע מהן עונת תשמיש: יריתי׳ כמו ירה ביס כזה שהוא יורה חץ: אם אני׳ הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה׳ לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: אלהי אברהם׳ קדש: אלהי נחור׳ חול: אלהי אביהם׳ חול: ויזבח יעקב זבח׳ שחט בהמות למשתה: לאחיו׳ לאוהביו שעם לבן: לאכול לחם׳ כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב נשחית׳ עץ בלחמו: ויפגעו בו מלאכי אלהים׳ מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללותו לארץ: מחנים׳ שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישר׳ שבאו לקראתו:

מצבה׳ שהציב אותה: גל׳ שיגולו שם אבנים עד שהתחברו גם קראה מצפה׳ וטעם יצף יי׳ כמו יי׳ יראה וכן צופה כתתיך: כי נסתר׳ אנחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא יראנו השם רואהו׳ וטעם אשר אמר שב אל לבן׳ ויעקב קראה מצפה בעבור שאמ׳ לו יצף יי׳: אם תענה בנותי׳ אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא ואם היה כמשמעו מה יזיק והטעם שלא יעש׳ להם רע ויכריחם על דבר שאינם חפיצות בו׳ ותרגום גלעד יגר שהדותא: אשר יריתי׳ הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה בים ויריס אל מקום אחד: לא אעבור׳ ברית זה הגל כמו עברו חק׳ וטעם לרעה לעשות רע ויש אומ׳ לא תעבר אלי אתה להרע לי גם אני כן׳ כל אחד אמר ישפט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע״ז וכן העיד יהושע: וישבע יעקב בפחד אביו׳ כמו שהיה אביו מפחד ממנו ויש אומ׳ זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננו רחוק: לבניו׳ הם בני בנותיו: ויפגעו בו מלאכי אלהי׳ לעזרו בדרך והוא לבדו ראה מחנה המלאכים סביב מחנהו: על כן קרא שם המקום מחנים׳ על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים:

תענה ב׳ קמצין וסי׳ אם תענה את בנתי ואם׳ אם ענה תענה אתו: ט״ו מלין מיחדין קמצין בליש׳ וסי׳ במסר רבת׳: ה׳ פסו׳ הנה והנה וסי׳ הנה הגל הזה והנה המצבה׳ ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה׳ ועתה הנה המלך אשר בחרתם׳ הנה אדניהו ירא את המלך׳ הנה אלה מרחוק יבאו והנה: אם אני׳ פסו׳ באורייתא

ויקח יעקב אבן וירימה מצבה: מה ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו־גל ויאכלו שם על־הגל: ויקרא־לו לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד: ויאמר לבן הגל הזה עד ביני ובינך היום על־כן קרא־שמו גלעד: והמצפה אשר אמר יצף יהוה ביני ובינך כי נסתר איש מרעהו: אם־תענה את־בנתי ואם־תקח נשים על־בנתי אין איש עמנו ראה נ אלהים עד ביני ובינך: ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך: עד הגל הזה ועדה המצבה אם־אני לא־אעבר אליך את־הגל הזה ואם־אתה לא־תעבר אלי את־הגל הזה ואת־המצבה הזאת לרעה: אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם וישבע יעקב בפחד אביו יצחק: ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל־לחם ויאכלו לחם וילינו בהר: וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם וילך וישב לבן למקמו: א ויעקב הלך לדרכו ויפגעו־בו מלאכי אלהים: ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם־המקום ההוא מחנים:

ל׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ וכענין · ל׳ · ל׳ · ב׳ קמץ אכל יש חלוק בו׳ · ה׳ פסו׳ הנה והנה׳ · ל׳ וחד ויריתי להם גורל׳ · כ״ל חס׳ כמ״ג · נ׳ ל״פ מן ג׳ מלין דמיין קדמ׳ ותליתא׳ קרחי ואתבעי׳ כסיב נ׳ · ג׳ מ״ל · ה׳ · ג׳ חס׳ · כ׳ · כ׳ כדקהו · ל׳ ה׳ חס׳ את · אם ז׳ פסו׳ אם ולית דכוותי׳ בקבלת׳

קמ״ת׳ חלק״י׳ מחנים׳ סימ״ן:

ונסיב יעקב אבנא וזקפה קמא: ואמר יעקב לאחוהי לקוטו אבנין ונסיבו אבנין ועבדו דגורא ואכלו תמן על־דגורא: וקרא־ליה לבן יגר שהדותא ויעקב קרא ליה גלעד: ואמר לבן דגורא הדין סהיד בינא ובינך יומא־דין על־כן קרא שמיה גלעד: וסכותא די אמר יסך מימרא־דיי בינא ובינך ארי־נתכסי גבר מחבריה: אם־תעני ית־בנתי ואם־תסב נשין על־בנתי לית אנש עמנא חזי מימרא־דיי סהיד בינא ובינך: ואמר לבן ליעקב הא דגורא הדין והא קמתא די אקימית בינא ובינך: סהיד דגורא הדין וסהדא קמתא אם־אנא לא־אעבר לותך ית־דגורא הדין ואם את לא־תעבר לותי ית־דגורא הדין וית־קמתא הדא לבישו: אלהיה דאברהם ואלהי דנחור ידונון בינא אלהא דאבוהון וקים יעקב בדדחיל ליה אבוהי יצחק: ונכים יעקב נכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל לחמא ואכלו לחמא ובתו בטורא: ואקדם לבן בצפרא ונשיק לבנוהי ולבנתיה ובריך יתהן ואזל ותב לבן לאתריה: ויעקב אזל לאורחיה וערעו ביה מלאכיא דיי: ואמר יעקב כד־חזנון משריתא מן קדם יי דא וקרא שמא דאתרא ההוא מחנים:

פרשה וישלח

חסלת ויצא יעקב

וישלח

לב יעקב מלאכי׳׳ מלאכי׳ ממש: ארצה שעיר׳ לארץ שעיר כל תיבה שצריכ׳ למ״ד בתחילת׳ הטיל לה ה״א בסופה: גרתי

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל־עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום:

פרשה

ושלח יעקב אזגדין קדמוהי לות־עשו אחוהי לארעא דשעיר לחקלי אדום: ופקיד

וישלח

הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישרא׳ וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם ואלה המלאכי׳ הם מעבדיו: כה

בעל הטורים

עתנים נוטרי׳ ואות׳ חיילים כטל יעקב מלאכים : וישלח

וירמיה אם ואם במצ׳ פסו׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ג׳ ראשי פסו׳ מן ג׳ג׳ מלי׳ דמי׳ קדמ׳ ותלי׳ קרחי ומציע׳ נסי׳ ואו׳ וסי׳ אלהי אברהם ואלהי נחור׳ כי יצומו אינני שמע׳ עלי עשור ועלי׳ אנ״ך׳ וחילופי׳ ה׳ פסו׳ מן ג׳ מילין קדמ׳ ותלית׳ נסי׳ ואו׳ ומצ׳ קרחי וסי׳ ולא יצאו מן העיר׳ ואם רע בעיניכם לעבד את יי׳ כי אם את יי׳ וגם תבן גם מספא׳ והיו בני ישראל׳ ופתח הצלע למנה׳ דיחזקאל׳ ראיתי והנה מנורת זהב כלה׳ יש אחד ואין שני׳ ארין סרכיא: בנותיו ולבנותיו ג׳ מל׳ וסי׳ וינשק לבניו ולבנותיו׳ ואלה בני לאה אשר ילדה ליעקב׳ הוא ובנותיו׳ דעזרא: אתהם ה׳ וסי׳ וישכם לבן בבקר׳ והזהרת אתהם׳ וישמע יי׳ בקול ישראל ויתן את הכנעני׳ כבקרת רועה עדרו׳ ויתנו בגורל ממטה בני יהודה בד״ה: כאשר ראם ב׳ וסי׳ ויאמר יעק׳ כאשר ראם צדקיהו: ראם א״ב מן ב׳ כ׳ מן ג׳ אתין וסי״ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויקרא שם המקום ה׳ הס׳ את וסי׳ שם המקום ההוא מחנים׳ שם המקום ההוא מסה ומריבה׳ שם המקום חרמה׳ שם המקום ההוא תבערה׳ שם המקום ההוא גלגל: מלאכי אלהים ב׳ וסי׳ והנה מלאכי אלהים׳ ויפגעו בו מלאכי אלהים:

רש"י

גרתי · לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך לא נתקיימה בי · ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: ויהי לי שור וחמור · אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור · דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדוני · להודיע שאני בא אליך: למצוא חן בעיניך · שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: באנו אל אחיך אל עשו · שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו: ויירא ויצר · ויירא שמא יהרג ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: המחנה האחת והכהו · מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה המחנה הזה לשון זכר וכן יש שאר דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה השמש יצא על הארץ מקצה השמים מוצאו הרי זכר השמש זרחה על המים הרי לשון נקבה וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי נקבה ויגע בארבע פנות הבית הרי זכר ורוח גדולה וחזק מפרק הרי הרי זכר ונקבה וכן אש ואש יצאה מלפני ה' לשון נקבה אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה · על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים · לדורון למלחמה ולתפלה לדורון ותעבור המנח' על פניו · לתפלה אלהי אבי אברהם · למלחמ' והיה המחנ' הנשאר לפליטה: ואלהי אבי יצחק · ולהלן הוא אומ' ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתו' האומר אלי שוב לארצך וגו' אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצח' ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך ובבי' לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמ' ויאמ' ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך: קטנתי מכל החסדים · נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו: מכל האמת · אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי · לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו · ומדרש אגד' נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: מיד אחי מיד עשו · מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: היטב איטיב · היטב בזכותך איטיב בזכו' אבותיך: ושמתי את זרעך כחול הים · והיכן אמר לו כן והלא לא אמ' לו אלא והיה זרעך כעפר הארץ אלא שאמ' לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמי' וכחול אשר על שפת הים: הבא בידו · ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו · ומדרש אגדה מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו · ד"א מן הבא מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: עזים מאתים ותישים עשרים · מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחד בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: גמלים

תאמרון חד מן ט' וסי' ויצו אתם לאמר · ויאמרו למלאכים הבאים · וכי תאמרון אלי · דמלכים · כה תאמר לאדניכם · אל אדניכם · כה תאמרון אל חזקיהו · לא תאמרון קשר · ויאמר אליהם ירמיהו · כה תאמרון אל חזקיהו דדה: עד עתה ד' וסי' ואחר עד עתה · כי לא באתם עד עתה אל · ועתה קום צא ודבר ·

ה ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה: ו ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך: ז וישבו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לקראתך וארבע מאות איש עמו: ח ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות: ט ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה: י ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יהוה האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך: יא קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות: יב הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני אם על בנים: יג ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרב: יד וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו: טו עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים:

אונקלוס

ופקיד יתהון למימר כדין תימרון לרבוני לעשו כדנן אמר עבדך יעקב עם לבן דרית ואוחרית עד כען: והוו לי תורין וחמרין ען ועבדין ואמהן ושלחית לחואה לרבוני לאשכחא רחמין בעינך: ותבו אזגדיא לות יעקב למימר אתינא לות אחוך לות עשו ואף אתי לקדמותך וארבע מאה גברין עמיה: ודחיל יעקב לחדא ועקת ליה ופליג ית עמא די עמיה וית ענא וית תורי וגמליא לתרתין משרין: ואמר אם ייתי עשו למשריתא חדא וימחנה ותהי משריתא דאשתארת לשיזבא: ואמר יעקב אלהיה דאבא אברהם ואלהיה דאבא יצחק יי דאמר לי תוב לארעך ולילדותך ואוטיב עמך: זעירן זכותי מכל חסדין ומכל טבון די עבדת עם עבדך ארי יחידי עברית ית ירדנא הדין וכען הויתי לתרתין משרין: שיזבני כען מידא דאחי מידא דעשו ארי דחיל אנא מניה דלמא ייתי וימחינני אמא על בניא: ואת אמרת אוטבא אוטיב עמך ואשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא דלא יתמנון מסגי: ובת תמן בליליא ההוא ונסיב מן דאתי בידיה תקרובתא לעשו אחוהי: עזי מאתן ותישיא עסרין רחילי מאתן ודכרי עסרין:

ויחן יי' אתם וירחמם: ויירא יב ו' בקריאה ו' בשמואל וסי' מה נורא · וייראו יעקב מאד · ויאמר מי שמך לאיש · וישמע המלך יהויקי' · וייראו דוד את יי' ביום ההוא · וייראו מאד מפני אכיש מלך גת · וייראו כל העם מאד את יי' · וייראו שאול מלפני דוד · וייראו ויחרד לבו · וייראו מאד מדברי שמואל · וייראו דוד את האלהים · ד"ה · וייראו ויתן יהושפט את פניו · ד"ה: ויצר ג' וסי' וייראו יעקב · בכל אשר יצאו יד יי' · שופטים · ויצר לאמנון להתחלות: ויחץ ג' וסי' ויחץ את העם · ויחץ את הילדים · ויחץ ארת שלש מאת האיש: יבוא ז' מלאי' בתו' מסר פרשת אחרי מות: ויאמ' ד' ר"פ בטעם זרקא וסי' ויאמ' יעקב · יתרו ברוך יי' · משה שש מאת אלף · משה בזאת תדעון: והכני ב' חד פתח וחד קמץ וסי' פן יבא והכני · אם יוכל להלחם · אור"י פתח · דשמואל קמץ · ודא הוא חד מן א"ב מן חד חד חד פתח וחד קמץ דלוג וסי' במסרא רבתא: אם על בנים ב' וסי' פן יבא והכני · אם על בנים רטשה: ואלים ז' וסי' עזים מאתים · וזה הדבר · והקרבתם על הלחם · חמאת בקר וחלב צאן · ערב וכל נשיאי קדר · הלא הדחתם את כהני יי' · ויביאו פרים שבעה: אילים ד' מלאי' בתורה וסי' רחלים מאתים · קח את אהרן · בנה לי בזה קדם' · חמאת בקר:

אבן עזרא

כה תאמרון לאדני · אמר כן להם עד שיתברר אם הוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד: ואחר עד עתה · האלף סימן המדבר והנוח הנעלם שהוא אחריו תחת אלף הפעל וכן אני אהבי אהב כי כבד על הלשון להוציא ב' אלפין והו' מהבני' הקל: שור וחמור · שם מין: ואשלחה להגיד כי רצוני לעשות כל אשר יצוה וזה טעם למצא חן: וגם הולך לקראתך · שהוגד לו שאתה בא: ויצר לו · זה הדבר מהבנין הכבד כמו והצר לך: ויחץ · כפתח היו"ד בעבור אות הגרון הבא אחריו כמו ויעל משה: מחנה · זכר ונקבה כבית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה · אולי יהיה שיברחו או תשוך חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיית לי לישועה ומה שאמ' רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא לדרך דרש ואם השם אמ' לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם ואלישע אמר וי' העלים ממני גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו והוא אמרו ואהיה עמך גם זה פי' ואיטיבה עמך שיתכן שימלט הוא לבדו ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל לגדול יקרא גדול ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהי השם עמו ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישר' ממצרי' ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו: קטנתי · כמו גם יכלתי והטעם פחות אני וקטן על שתעשה עמי כל החסדים וכבר פירשתי חסד ואמת: והכני · מסרת עצמו ואחר עמו כמו ונשי שרי גדודים וכן הוא והכני והכה אם על בנים: עזים מאתים · באלה שם הנקבות עשר לזכר ולפרים ד' ולעיירים שנים כי ידע תולדתם: וריוח

בעה"ט

וישלח יעקב עם לבן גרתי · כלומר אף על פי שהייתי בבית לבן קיימתי תרי"ג מצות · ואחר עד עתה · ואם תאמר אם כן שקיימת המצות בא והלחם עמי ואחר עד עתה כלומר אני צריך להתאח' עד שיעברו עתה ע"ש בכל ות' של מגרים ותפשה אלנים ויבא אלף הששי ששם ימות המשיח ואחר כך ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו · לאגרתי אותיו' תגרי שהיה עם לבן שהיה לו עמו תגרי' ואני איש ריב ובעל מלחמה · והכל כדי להפחידו · גרתי שנים במסורת הכא ואידך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב ירא מעשו וקרא אדוני והקב"ה הבטיחו ככר ושמרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות · ויהי לי שור וחמור ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו · וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקול יעקב בבתי מדרשו · לי שור וחמור בגימ' שנולד יוסף · שור בגימטרי' קרן יוסף · ויהי לי שור ווי לי שיתחברו עתה השור והחמור הטמא והטהור יחדו · ויירא יעקב אף על פי שנ' לו והיה זרעך כעפר הארץ איפשר שיתקיים בזרע אחר שיוליד אחר כן · והכני שנים במסור' והכני אם על בנים · אם יוכל להלחם כי והכני נבי גלית לומר מה יעקב כתיירא אף דוד כתירא · מה יעקב כרדף אף דוד כרדף · וכשם שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצל מגלית וזכות יעקב עמד לדוד · וכשם שנבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג' דברים · אם על בנים שנים במסרה ואידך אם על בנים רוטשה בסנחריב מלך אשור שאמר לא להשחית את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על בנים רמז לגליות · קטנתי · יוד כפופה אף על פי שנתברכתי בעפר ברכות ירא אני שמא יגרום לי החטא · במקלי בגימטריא יעקב · פירש בנופי לבדו · לא בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן · ואטיבה מלא יוד התפלל שיעמדו לו עשרה בשיטות של אברהם · הבילני נא מיד ר"ת המן · רמז להמן שבא להכות אם על בנים · כדכתיב טף ונשים ·

גמלים מניקות שלשים · ובניהם עמהם ומדרש אגדה ובניהם בנאיה' זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב: עירים · חמורים זכרים: עדר עדר לבדו · כל מין ומין לעצמו: עברו לפני · דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם: ורוח תשימו · עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: למי אתה · של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את: ולמי אלה לפניך · ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא ליי' הארץ ומלואה של יי': ואמרת לעבדך ליעקב · על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגו' לעבדך דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא ש[?] שלוחה וגו': והנה גם הוא · יעקב: אכפרה פניו · אבטל רוגזו וכן וכופר בריתכם את מות לא תוכלי כפרה ונראה בעיני שכל כפרה ה[?] שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בתלמוד וכפר ידיה בעי לכפורי ידיה ב[?] בההוא גברא וגם בלשון המקר' נקראו' המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: על פניו · כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן המכעיסים אותי על פני ומדר' אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה: ואת אחד עשר ילדיו · ודינה היכן היתה נתנה ב[?] בתבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו ע[?] עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ו[?] ונפלה ביד שכם: יבק · שם הנהר: את אשר לו · הבהמ' והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מ[?] מכאן ומניח כאן: ויותר יעק' · שכח פכים קטנים וחזר עליהם: ויאבק איש · מנחם פירש ויתעפר איש לשון אבק שהיו מ[?] מעלים עפר ברגליה' על ידי נענועם ולי נר' שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניב' שכן דרך שנים שמתעצמין להפיל את רעהו שחובקו ו[?] ואובקו בזרועותיו ופי' רבותינו שהו' שרו של עשו: ותקע · נתקעקע' ממקום חברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: כי עלה השחר · וצריך אני לומר שירה: ברכתני · הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: לא יעקב · לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה ובגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהם וזה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו המלאך ומה נתחנן לו בבית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים · עשו ולבן: ותוכל · להם: למה זה תשאל · אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים: ויזרח לו · לצרכו לרפאת את צלעתו כמה דתימר שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו והוא היה צולע כשזרחה השמש: ויזרח לו השמש · לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו:

ורוח ט' זוגין חד ר' וחד ו' וסי' כו' במס' רבת': ולמי ג' וסי' ולמי אלה לפניך · ולמי כל חמדת ישר' · ולמי אני עמל: שלוחה ג' ב' חס' וא' מל' וסי' ואמרת לעבדך ליעקב נפתלי אילה שלחה · ואראה והנה יד שלח' קדמ' מל' · ויש ספרי' נמסרי' ב' מל' וא' חס' נפתלי חס': ויצו גם י"ב פסו' דאית בהו גם גם גם וסי' כו' במ' רבת': ההלכת ג'

טו גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות ארבעים ופרים עשרה אתנת עשרים ועירם עשרה: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר: ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך: ואמרת לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו והנה גם הוא אחרינו: ויצו גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכים אחרי העדרים לאמר כדבר הזה תדברון אל עשו במצאכם אתו: כ ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני: ותעבר המנחה על פניו והוא לן בלילה ההוא במחנה: ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבר את מעבר יבק: ויקחם ויעברם את הנחל ויעבר את אשר לו: ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר: כה וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו: ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני: ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב: ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל: וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו שם: ל ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי: ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צלע על ירכו:

גמלי מיניקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורין עסרא אתנן עסרין ועילי עסרא: ויהב ביד עבדוהי עדרא עדרא בלחודוהי ואמר לעבדוהי עברו קדמי ורוחא תשוון בין עדרא ובין עדרא: ופקיד ית קדמאה למימר ארי יערענך עשו אחי וישאלנך למימר דמן את ולאן את אזיל ודמאן אלין דקדמך: ותימר דעבדך דיעקב תקרובתא היא דמשלחא לרבוני לעשו והא אף הוא אתי בתרנא: ופקיד אף ית תנינא אף ית תליתאה אף ית כל דאזלין בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון יתיה: ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתרנא ארי אמר אנחניה לרוגזיה בתקרובתא דאזלא קדמי ובתר כן אחזי אפוהי מאים יסב אפי: ועברת תקרובתא על אפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא: וקם בליליא הוא ודבר ית תרתין נשוהי וית תרתין לחינתיה וית חד עסר בנוהי ועבר ית מעבר יובקא: ודברנון ואעברנון ית נחלא ועבר ית דיליה: ואשתאר יעקב בלחודוהי ואשתדל גברא עמיה עד דסליק צפרא: וחזא ארי לא יכיל ליה וקריב בפתי ירכיה וזע פתי ירכא דיעקב באשתדלותיה עמיה: ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר לא אשלחינך אלהן ברכתני: ואמר ליה מן שמך ואמר יעקב: ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין ישראל ארי רב את קדם יי ועם גבריא ויכלתא: ושאיל יעקב ואמר חוי כען שמך ואמר למה דנן את שאיל לשמי ובריך יתיה תמן: וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארי חזיתי מלאכא דיי אפין באפין ואשתזיבת נפשי: ודנח ליה שמשא כד עבר ית פנואל והוא מטלע על ירכיה:

אבן עזרא

ורוח תשימו · הפרש וקרו' ממנו כי היתה הרוחה הפרשה בין מכה למכה כמו ורוח לשאול: ושאלך לאמר · כמו כי אהבך: גם את כל ההולכי' · כי חמש היו שם: במוצאכם · כפתח הצ"די בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו: כי אמר · יעקב בלבו ואלה דברי משה · ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר · ופניו כעסו וכן ופניה לא היו לה: ויעבר את מעבר יבק · הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם והנה פירוש ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום: ויאבק · מגזרת אבק על שעלה אבק ביניהם: עד עלות השחר · על סוף שחרות הלילה וי"א כי שחר למות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש וכן אשר אין לו שחר: כי לא יכול לו · המלאך: ויגע בכף ירכו · של יעקב: ותקע · כמו פן תקע נפשי ממך סרה כף הירך ממקומה: בגיד

מסרה

ב' חס' וא' מל' וסי' במנח' ההלכת · ההלכת על ארבע · ההולכת למואל · בתר' מל': בלילה ההוא ד' מסר בפרשת לך לך: ילדיו ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' ואת אחד עשר · כי בראותו · כי ילדו אל · בתרא' חס' · א"נך: ויעברם ח' חס' בליש' וסי' ביהושע בסי' ד': ויעבר ט' מסר פרשת נח: עלות ו' ה' מלאים וא' חס' וסי' ויותר יעקב · והגבלת את ההר · והיה כל הראה · והנה יוצר גבי · עד עלות המנחה יי' · מנגד עלת הנשק · בתרא' חס': לא יכול לו ד' וסי' וירא כי לא יכול לו · ידעת את דוד אביך · ותעש כן אשת ירבעם · ויקדש שלמה את תוך החצר: עם אלהים ג' וסי' כי שרית עם אלהים · ויהונתן ימות · ברצותו עם אלהים · א"נך: ותוכל ג' וסי' כי שרית עם אלהים · הנה דברת ותעש · פתיתני יי' ואפת: פניאל שיטה מן כ"ו דכל חד וחד לית דכו' וסי' במס' רבת': פני' אל פני' ה' וסי' ויקר' יעקב שם המקו' פניאל · ודבר יי' אל משה פנים · ולא קם נביא עוד בישראל · ויאמר גדעון אהה אדני יי' · ונשפטתי אתכם שם · דיחזקאל: פנואל ח' בשופטים סי' ח':

בעל הטורים

מן הבא בידו מנחה לעשו שעלה לו א' אבנים טובות שאלם מוכרן בידו · מנחה בגימטריא אבנים · עזים מאתים כל הפסוק מסיים במ"ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שבשביל הבהמ' שעלה לעשו והם תקן קרבנות בשנה כדמספר בפרש' פנחס והם ח' ממי"ן וכנגדם מלכו שמונה מלכים באדום לפני מלוך מלך בישראל · לא לכך מסיים הכל במ"ם לפי שכל ה[?] הבהמות שעלה לו היו בעלי מומי' שלא יקריב מהם קרבן · ויצו את הראשון ד"פ כנגד ד' מלכיות · וריוח ב' הכא ואידך ריוח והצלה יעמוד ליהודי' רמז לדורות הבאים שיתנו ריוח לשריהם · שלוחה ג' במסרה מנחה ה[?] היא שלוחה · נפתלי אילה שלוחה · והנה יד שלוחה גבי דניאל · פירוש מה התם ספר אף כאן שעל ידי המנחה נתן לו אמרי שפר · וכבדו ואמר לו מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו · כה אמר עבדך יעקב וכמו התם יד שלוחה אף כאן שאף על פי שלא רצה בפיו לקבל' · הנה ידו שלוחה לקבלה · ילדיו ג' במסרה אחד עשר ילדיו · כי בראותו ילדיו · ילדיו אל אל ישועו · וזהו שיש במדרש שראה יעקב ל' רבואו' מבני בניו כמו שראה זה ילדיו · כך ראה רבואות מילדיו וכמו התם ילדיו אל אל ישועו גם בכאן אמר לילדיו שיתפללו לא' שיצילם מיד עשו כמו שיש בכר שהניח כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו בפני עצמו · ויעבירם ב' במסרה הכא ואידך ויעבירם בכבשה [?] מלמד שנקבע לו מעבר יבוק ועבר בכבשה · ויאבק בגימ' כסא הכבוד מלמד שהעלו האבק עד כסא הכבוד · איש עמו בגימטריא עשו אדום · ויאבק איש עמו ס"ת קצו על שם בית עשו לקש · ויגע בכף ירכו לראות אם הוא מלאך כמותו אם היו לו קפצים שהמלאכי' אין להם קפצים · אי נמי לפוסלו מן העבודה לפי שקנה מעשו הבכור' שבהן העבוד' · בכף ירכו בגימט' לפוסלו מכהונה · ברכתני · בגימטרי' הודה לי ברכתי ששרו של עשו היה: ויסתתו

גיד הנשה · ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם וכן כי נשני אלהים את כל עמלי: ואת לאה וילדיה אחרונים · אחרון אחרון חביב: עבר לפניהם · אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה: וירבקהו · נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחואות הללו: וישקהו · נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו אמר רבי שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו: מי אלה לך · מי אלה להיות שלך: נגש יוסף ורחל · בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: מי לך כל המחנה · מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך ופשוטו של מקרא על מוליכי המנחה ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומר להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והם אומרים הכו הכו ואלו אומרים בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחין עליו בן בנו של אברהם ולא היו משגיחין אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: יהי לך אשר לך · כאן הודה לו על הברכות: אל נא · אל נא תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו' · כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראית פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית לי למחול סורחני ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה: ותרצני · נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפייזמינ"ט בלע"ז כי לא לרצון יהיה לכם הקרבנות באות לפייס ולרצות וכן שפתי צדיק ידעון רצון יודעים לפייס ולרצות: ברכתי · מנחתי זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה עשו אתי ברכה דסנחריב וכן לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כלם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע"ז שלודי"ר אף זו ברכתי ע"ן שלוד: הבאת לך · לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך: חנני · נ"ון ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני"ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא הפעלים לשימוש כמו עשני זבלני: יש לי כל · כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: נסעה · כמו נסע והנ"ון יסוד בתיבה ותרגומו של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך · בשוה לך טובה זו אעשה לך שתאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: עלות עלי · הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות · מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק · עול ימים ושתי פרות עלות ובלעז אנפנטיי"ם: ודפקום יום אחד · ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן · ודפקום · כמו קול דודי דופק נוקש בדלת: יעבר

על כן ט' בטעם פזר גדול וסי' גיד הנשה · מחנה דן עד היום הזה · שם המקום ההוא עמק ברכה ד"ה · על כן הרה אף יי' בעמו · על כן לא ידרכו כהני דגון · על כן אבכה בבכי יעזר · כי על כן הוא מרפא את ידי · על כן מלא לב בני האדם · על כן קראו לימים האלה פורים: ועמו ח' בטעם זקף גדול וסי' וישא יעקב את

על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה: וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות: וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים: והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו: וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו ויבכו: וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך: ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין: ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו: ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני: ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך: ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני: קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל ויפצר בו ויקח: ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך: ויאמר אליו אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן:

על כן לא אכלין בני ישראל ית גידא דנשיא די על פתי ירכא עד יומא הדין ארי קריב בפתי ירכא דיעקב בגידא דנשיא: וזקף יעקב עינוהי וחזא והא עשו אתי ועמיה ארבע מאה גברא ופליג ית בניא על לאה ועל רחל ועל תרתין לחינתא: ושוי ית לחינתא וית בניהון קדמיתא וית לאה ובנהא בתראין וית רחל וית יוסף בתראין: והוא עבר קדמיהון וסגיד על ארעא שבע זמנין עד מקרביה לות אחוהי: ורהט עשו לקדמותיה ונפפיה ונפל על צואריה ונשקיה ובכו: וזקף ית עינוהי וחזא ית נשיא וית בניא ואמר מן אלין לך ואמר בניא די חן יי לעבדך: וקריבא לחינתא אנון ובניהון וסגידא: וקריבת אף לאה ובנהא וסגידו ובתר כן קריב יוסף ורחל וסגידו: ואמר מא לך כל משריתא הדא די ארעית ואמר לאשכחא רחמין בעיני רבוני: ואמר עשו אית לי סגי אחי אצלח בדילך: ואמר יעקב בבעו אם כען אשכחית רחמין בעינך ותקביל תקרובתי מן ידי ארי על כן חזיתינון לאפך כחיזו אפי רברביא ואתרעית לי: קביל כען ית תקרובתי דאתיתיאת לך ארי רחם עלי יי וארי אית לי כולא ואתקיף ביה וקביל: ואמר טול ונהך ואיהך לקבלך: ואמר ליה רבוני ידע ארי ינקיא רכיכין ועאנא ותורי מיניקתא עלי ואם ידחוקינון יומא חד ימותון כל ענא:

ט' בטע פזר גדול · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · לג' לפ · ל' · בולריו ק' · י' פסו' מ' מ · ל' קמ' ופת · ל' · כ' · כ' · ל' · ל' כלו' ופת בתתכתת · ל' כ פסו' לאו' כהון לך לך · ב' מס כתו' · ל' · ל' · ל' · ל' וחד ונסעה · ל' · ד' קמן · ל' · אקמ'

עיניו וירא והנה · יהודע · יוחנן · יחזיאל · יואב · שלומית · זכריה · עובד: י"ח פסוק דאית בהו את ואת ואת ואת ואת וסי' במס' רבת': ראשונה י' במלכים א' סי' י"ח: צוארו חד מן נ"ו חסרי' י' באמצע תיבותא וקריין ולית דכוו' וסי' במס' רבת': י"ב פסוקים דאית בהו את את ואת את וסי' במס' רבת': מי לך ג' וסי' עד מי לך פה' · כי מי לך כל המחנה הזה' · כי חצבת לך פה: יהי לך אשר לך י"ג פסוקים דאית בהון לך לך במסר רבתא: ברכתי ג' וסי' הכי קרא שמו יעקב' · קח נא את ברכתי' · וצויתי את ברכתי לכם' · וחד וברכתי על צאצאיך: ברכתי אלף בית ב' ג' ב' וא' וב' וסי' במסר רבת': ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד' · קח נא את ברכתי' · ויקם האיש ללכת · דפלגש' · ויאמר חי יי' אשר עמדתי' · וכל ויפצרו דכות' במ"א ויפרצו וסי' ויפרצו בו עבדיו: לנגדך ב' וסי' נסעה ונלכה' · שתה עונותינו לנגדך: עלות ה' וסי' ודפקום יום אחד' · ושתי פרות עלות' · וחברו עלות יהלה' · מאחר עלות הביאו: יום אחד י' מסר פרשת תולדת: ומתו ח' בקמץ וסי' ודפקום יום אחד' · וירד עליהם חברד' · ולא ישאו עון ומתו' · ולא יגעו אל הקדש' · כבלע את הקדש' · וסקלתם באבנים' · וסקלתם אתם באבנים' · והיה אם יותרו' · עמוס:

אבן עזרא

בגיד הנשה · ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת ותולדת שמפרשי' שהוא האבר ויפלשו הנשה מגזרת נשים לדעת זה המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפרשת כי שמי בקרבו · ושם רחל ויוסף באחרונ' אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם · הדרש על נקודו' וישקהו טוב הוא לעתיקי' משדים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו: מי אלה לך · מי אלה עמך או מי אלה שלך הם: חנן · כמו נתן וכמוהו חנונו אותם גם חנם כמו הם: מי לך · מי לעולם ימצא על אל' ופי' מי הוא זה שסברת לו כל המנח' הזה או מי במחשבתך: אל נא · אל יאמר אדוני כן וכבר הודעתיך לקדוק הבניין: כראות פני אלהים · מלאך ורבי המפרשי' אומרי' כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הכה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם ואין מלת שרית עם אלהי' כמו וישר אבימלך על ישראל כי אין שם כמו על רק פירושו שר תחשב עם המלאכי' ועם אנשי' שרים · ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם ושאלתם תהי' כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה והנה בין ירושלם ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי' ושמה לוק"א שעה ושלים שעה ובריחב י"ב מעלות וזה הדבר ברור בלא ספק · ופי' והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת · וטעם על כן זכר לדבר: נסעה · יש אומרים שהוא לשון צווי כמו סלחה הנער וכן נפלו עלינו: ונלכה · כולנו ואנכי אלך לנגדך לא אזוז ממך ויתכן להיותו כמו ונסעה מגזר ההוא נסע כולנו ואני אלך לנגדך: כי הילדים רכים · כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו וימים מספר: עלות · כמו עלות יהלה והנה ההרות שעלו עליהם העתודים על כן פקראו עלות · וטעם עלי עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק: ודפקום · ואם לפקום המנהיגי' אז ימותו כל הצאן:

אתנהלה

בעל הטורים

וישתחו ארצה ז"פ על שם כי שבע יפול צדיק וקם ולהעביר שבעה תועבות כלבו: וישקהו נקוד למעלה שכוון לנשכו: וישקהו בגימטריא לנושכילו · דוד חרבות סינ"ו בגימ' עשו · ולמי ג' במסר' ולמי אלה לפניך ולמי כל חמדת ישר' ולמיאלהי עמל' · לומר כל חמדת ישראל ימגמל כוללו בני עשו גוזהו ולמי אלה כל חמדת ישראל ולמי אלהי עמל ולמי אלה לפניך · לא כך אמר יעקב למי אלהי עמל לתת כל חמד' ישראל למי אלה לפניך · מי לך ג' במסרה מי לך כל המחנה מי לך פה כי חצבת לך קבר עוד מי לך פה אתן ונכניך זהו שיש ב במדרש שהיו כתות של מלאכי השרת פוגעין בעשו ו ובאנשיו ומכים בהם גוזהו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם על שהיו ח חוצבים להם קברים לקבור המתים ו וכשפגע בו וראה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ובנות · לא כך אמרת כ כשהייתם בבטן אמנו מריבי' על ב' עולמות שאתה היית נוחל בעולם הבא שאין בו פריה ורביה · אם כן מי לך אלו הבנים · כראות פני אלהים בגימטריא כשר שלך שרמז לו שראה שרו ונוכל מתנו · אחי יהי לך אשר לך בגימ' זה הברכות · לנגדך ב' במ' ואלכה לנגדך שתה ע עונותינו לנגדך ש שעשו רצה לילך עם יעקב ואמר יעקב למה תלך עמי ו ותזכיר עונותי ה שפשעתי כנגד וכשלא אהיה עמך שמא יתכפר · עלות ה' במס' ואידך בשמואל פרו' עלות ב"פ ובדוד מאחר עלות הביאו ואידך ובחיקו ישא עלות יהלה · אלו לדוד המלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיו מרעין אותן במרעה רך וזהו שכתוב כאן עלות ובדוד מאחר עלות הביאו · ומה היו עושים ברועה עדרו יקבצו: שעירה

את י"ח פסוקי' דאית בהון את ואת ואת ואת ואת · וישקהו ט"ו מלין נקודן נקוד' · את י"ב פסו' דאית בהון את את ואת את: · רביעי · פני אלהים ב' מתי' אלא ואחרים · חנני יש מקיימי' אבל טעות כי יודע מה פעל נוד ויודי שהוא שמוש:

יעבר נא אדני' אל נא תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה' אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי' לאט שלי לשון נחת ההולכים לאט לאט לי לנער: לאטי' הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה' לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת לפני להוליך: ולרגל הילדים' לפי רגליהם שהן יכולין לילך: עד אשר אבוא אל אדני שעירה' הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות אמ' אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנ' ועלו מושיעי' בהר ציון לשפוט את הר עשו ומדרשי אגדה יש לפרשה זו רבים: ויאמר למה זה' תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיני' ולא תשלם לי עתה שום גמול: וישב ביום ההוא עשו לדרכו' עשו לבדו וארבע מאו' אים שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנאמר כי אם ארבע מאו' איש אשר רכבו על הגמלים: ויבן לו בית' שהה שם שמנה עשר חדש קיץ וחורף קיץ: סכות קיץ' בית חורף' סכות קיץ: שלם' שלם בגופו שנתרפא מצלעתו' שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון' שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם' כמו לעיר וכמוהו עד בואכה בית לחם: בבאו מפדן ארם' כאדם האומר לחברו יצא פלו' מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: קשיטה' מעה אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה: ויקרא לו אל אלהי ישראל' לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהי' הקדוש ב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיו' שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקדוש ב"ה הוא לאלהי' לי ששמי ישרא' וכן מצינו במשה ויקרא שמו יי' נסי לא שהמזבח קרוי יי' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה יי' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקי' לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו של מקר' באתי: בת לאה' ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית שנאמר ותצא לאה לקראתו: וישכב אותה' כדרכה: ויענה' שלא כדרכה: על לב הנערה' דברים המתישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: וכן לא יעשה' לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול: חשקה' חפצה:

אבא ואבא ה' חס' מסר בפרשת חיי: שעירה ג' וסי' יעבר נא אדני' וישב ביום ההוא עשו' ההלך העלה שעירה: סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה' ויסעו בני ישראל מרעמסס: ספות ב' מל' בתורה וסי' שם המקום סכות' כי בסכו' השבתי וכל נביאי' וכתו' דכוו' מלאי' במ"א חס' וסי' לעשות סכת ככתו' וכל הסכות

יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים עד אשר אבא אל אדני שעירה: ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ויאמר למה זה אמצא חן בעיני אדני: וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת על כן קרא שם המקום סכות: ס ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את פני העיר: ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה: ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל: ס ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ: וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה: ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ויאהב את הנער וידבר על לב הנער: ויאמר שכם אל חמור אביו לאמר קח לי את הילדה הזאת לאשה: ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחרש יעקב עד באם: ויצא חמור אבי שכם אל יעקב לדבר אתו: ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה: וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה: והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם: ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם

לך חמישי

יעבר כען רבוני קדם עבדיה ואנא אדבר בניח לרגל עובדתא די קדמי ולרגל ינקיא עד דאיתי לות רבוני לשעיר: ואמר עשו אשבוק כען עמך מן עמא די עמי ואמר למא דנן אשכח רחמין בעיני רבוני: ותב ביומא ההוא עשו לאורחיה לשעיר: ויעקב נטל לסכות ובנא ליה ביתא ולבעיריה עבד מטלן על כן קרא שמא דאתרא סכות: ואתא יעקב שלים לקרתא דשכם די בארעא דכנען במיתוהי מפדן ארם ושרא לקביל אפי קרתא: וזבן ית אחסנת חקלא די פרסיה תמן למשכניה מידא דבני חמור אבוהי דשכם במאה חורפן: ואקים תמן מדבחא ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל: ונפקת דינה בת לאה די ילידת ליעקב למחזי בבנת ארעא: וחזא יתה שכם בר חמור חואה רבא דארעא ודבר יתה ושכיב יתה ועניה: ואתרעיאת נפשיה בדינה בת יעקב ורחים ית עולימתא ומליל על לבא דעולימתא: ואמר שכם לחמור אבוהי למימר סב לי ית עולימתא הדא לאתו: ויעקב שמע ארי סאיב ית דינה ברתיה ובנוהי הוו עם גיתוהי בחקלא ושתיק יעקב עד מיתיהון: ונפק חמור אבוהי דשכם לות יעקב למללא עמיה: ובני יעקב עלו מן חקלא כד שמעו ואתנססו גובריא ותקיף להון לחדא ארי קלנא עבד בישראל למשכב ית בת יעקב וכן לא כשר לאתעבדא: ומליל חמור עמהון למימר שכם ברי אתרעיאת נפשיה בברתכון הבו כען יתה ליה לאתו: ותתחתנון בנא בנתיכון תתנון לנא וית בנתנא תסבון לכון: ועמנא תתבון וארעא תהי קדמיכון

אבן עזרא

אתנהלה' כמו אתנהל עמם: לאטי' היו"ד נוסף או יהי לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה' בעבור המקנה שהוא מלאכתי והקרוב שי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ומאת הנזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשו' השולח' ויהיה לרגל כמו ויברך יי' אותך לרגלי ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם' וטעם למה זה אין לי צורך: ויבא יעקב שלם' שם התאר והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחיל לספר מאורע דינה: חלקת השדה' חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל' ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא' ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל כי פירושו שקרא אל אל השם והנכון הוא שכן הוא שם המזבח וכן מזבח משה קרא שמו יי' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא וכן בשוב השכינה אל ירושלם תהי נקראת יי' שמה וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם ש אלהי ישראל והטע' שהוא חזק ותקיף' אלהי ישראל שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שני' רבות כי דינה לא היתה בת שבע שני' גם שמעון ולוי קטני' היו: ותצא דינה' מעצמה: ויענה' כדרכה בעבור היותה בתולה: וידב' על לבה' שדבר לה דברי' רכים וניחומי': כי טמא' שכם:

בעל הטורים

שעירה ג' במסר' אל אדוני שעירה וישב עשו לדרכו שעירה מן ההר החל' העולה שעירה שאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבוא אל אדוני ש שעירה: אבא אל אדוני שעירה סופי תיבות אליה' אבא עולה ד' רמז לאחר ד' גליות יבא אליה לפני בא יום יי' הגדול והנורא ואז יעלו מושיעי' לשפוט את הר עשו' בבנות שני' במסרה בבנות הארץ בבנות אחיך אשה גבי שמשון לומר בשביל שלא רצה ליתן לאחיו מבנותיו כדאיתא במדרש שהטעינה כתיבה מפניו נענש שיצאה לראו' בבנות הארץ ונבעלה שכם:

מסרה

דאורי' מל' במ"א' חג הסכת תעשה לך: ויקן ב' בספ' וסי' ויקן את חלקת השדה' ויקן יוסף את כל ארמת מצרים' ועוד ב' מהם וסי' ויקן דוד את מקום הגרן' ויקן את הר שמרון: במאה ה' בקרי' וסי' במאה קשיטה' אשר אירשתי' אין חפץ למלך במהר' וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל' במאה קשיטה' דיהושע: קשיטה ג' וסי' ויקן את חלקת' במאה קשיטה דיהושע' דבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו' אנך: בבנות ב' ומלאים וסי' לראות בבנות הארץ' האין בבנות אחיך: ויענה ב' וסי' וישכב אותה ויענה' ויחזק ממנה: ויענה: טמא ט' וסי' ויעק' שמע' ויענו בני יעק' את' מקדש יי'' משכן יי'' ואת הבית אשר על פני ירושלם' ואיש את אשת רעהו' וחברו' ואיש את כלתו: הילדה ית זונין חד נסיב ה' וחד נסיב וה' ולית להון זוגא וסי' במס' רבת': והחרש ז' חס' בליש' וסי' והחרש יעק' עד באם' יי' ילחם לכם' ושמע איש' והחרש לה לא הניא' כי החרש לה ביו' שמעו' למה את מחרשי' להביא' הוש' לי לבי לא אחרש ירמי' ויחרשו ממנו כי לא נשם' הדבר' דירמי':

אבן עזרא

חרפה׳ לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל׳ וטעם וידברו אשר טמא וידברו את שכם אשר טמא אחותם כי מצאנו דברו לשלום כמו דבר לו או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא: אשר לו ערלה׳ ערלת בשר וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים כי ערלה אזנם בעבור הנוסף והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים ובהמולו הנה הוא חסר הדבר הפוך והנה ה הבהמות יוכיחו ואם אמרו למה נחתך דבר בלאו השם גם הטבור יוכיח: את בתנו׳ בעבור היותה קטנה והם היו מדברים בעבור אביהם: ולא אחר׳ איננו בדקדוק כמו ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל ברך נבות: שלמים הם׳ בשלום: רחבת ידים׳ מקומות כמו ויד תהיה לך: יאותו׳ מגזרת כי לך יאתה והנח הנעלם אחר האות המשרת תחת פ״א הפועל: להמול׳ מפורש והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו שאמרו מ מקניהם וקניינם: ביום השלישי׳ שלישי לעולם קשה שהוא חצי המרובע וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו דכתיב במרמה ובני יעקב הם כלם וחרה אף יעקב על ש שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: את

רשי

מהר׳ כתובה: במרמה׳ בחכמה: אשר טמא׳ הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם: חרפה היא׳ שמן פסול הוא אצלנו הבא לחרף חברו אומר לו ערל אתה או בן ערל חרפה בכל מקום גדוף: נאות׳ נתרצה להם לשון ויאותו: להמול׳ להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: ונתנו׳ נו״ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקו׳ שני נוני״ן ונתננו: ואת בנותיכם נקח לנו׳ אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיה׳ יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: שלמים׳ בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים׳ כאדם שידו רחבה וותרנית כלו׳ אל תפחדו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: בהמול׳ בהיות נמול: אך באות להם׳ לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: שני בני יעקב בניו היו ואף על פי כן נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: אחי דינה׳ לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח׳ שהיו כואבים והנדה בטוחים היו על כחו של זקן: על החללים׳ לפשט החללים:

שבו ה׳ בתו׳ וסי׳ שבו לכם פה עם החמור׳ שבו וסחרוה והאחזו בה׳ שבו איש תחתיו׳ ואל הזקנים אמר שבו׳ שבו נא בזה גם אתם: הרבו ב׳ וסי׳ הרבו עלי מאד׳ והגלגל הרבו לפשע: במרמה ב׳ מסר בפרשת תולדת: ויאמרו אליה׳ ז׳ וסי׳ לא נוכל לעשות הדבר הזה׳ ירא יי׳ עליכם וישפט׳ מי יתן מותנו ביד יי׳ רב

שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃ הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה׃ וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד׃ וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃ וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר׃ וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו׃ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר׃ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם׃ אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃ מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃ וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃ בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר

תִּיבוּ וַעֲבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָּא וְאַחְסִינוּ בַהּ׃ וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא וְלַאֲחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וְדִי תֵימְרוּן לִי אֶתֵּן׃ אַסְגּוֹ עֲלַי לַחֲדָא מֹהֲרִין וּמַתְּנָן וְאֶתֵּן כְּמָא דְתֵימְרוּן לִי וְהַבוּ לִי יָת עוּלֵימְתָּא לְאִתּוּ׃ וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב יָת שְׁכֶם וְיָת חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחוּכְמְתָא וּמַלִּילוּ דִּי סָאִיב יָת דִּינָה אֲחָתְהוֹן׃ וַאֲמַרוּ לְהוֹן לָא נִכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין לְמִתַּן יָת אֲחָתָנָא לִגְבַר דְּלֵיהּ עֻרְלְתָא אֲרֵי חִסּוּדָא הִיא לָנָא׃ בְּרַם בְּדָא נִטְפַּס לְכוֹן אִם תְּהוֹן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל־דְּכוּרָא׃ וְנִתֵּן יָת בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיָת בְּנָתֵיכוֹן נִסַּב לָנָא וְנִתֵּיב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חָד׃ וְאִם לָא תְקַבְּלוּן מִנַּנָא לְמִגְזַר וּנְדַבַּר יָת בְּרַתָּנָא וְנֵזִיל׃ וּשְׁפַרוּ פִתְגָמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר׃ וְלָא אוֹחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא אֲרֵי אִתְרְעֵי בִּבְרַת יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית אֲבוּהִי׃ וַאֲתָא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּרֵיהּ לִתְרַע קַרְתְּהוֹן וּמַלִּילוּ עִם אֱנָשֵׁי קַרְתְּהוֹן לְמֵימָר׃ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן עִמַּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָּא וְאַרְעָא הָא פְתַיוּת יְדַיִן קֳדָמֵיהוֹן יָת בְּנָתְהוֹן נִסַּב לָנָא לִנְשִׁין וְיָת בְּנָתָנָא נִתֵּן לְהוֹן׃ בְּרַם בְּדָא יִטְפְּסוּן לָנָא גֻּבְרַיָּא לְמִתַּב עִמַּנָא לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חָד בְּמִגְזַר לָנָא כָּל־דְּכוּרָא כְּמָא דְאִנּוּן גְּזִירִין׃ גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן וְכָל־בְּעִירְהוֹן הֲלָא דִילָנָא אִנּוּן בְּרַם נִטְפַּס לְהוֹן וְיִתְּבוּן עִמַּנָא׃ וְקַבִּילוּ מִן־חֲמוֹר וּמִן־שְׁכֶם בְּרֵיהּ כָּל־נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ וּגְזַרוּ כָּל־דְּכוּרָא כָּל־נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ׃ וַהֲוָה בְיוֹמָא תְלִיתָאָה כַּד תְּקִיפוּ עֲלֵיהוֹן כֵּיבֵיהוֹן וּנְסִיבוּ תְרֵין בְּנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה גְּבַר חַרְבֵּיהּ וְעָלוּ עַל־קַרְתָּא דְיָתְבָא לְרוֹחְצָן וְקַטַּלוּ כָּל־דְּכוּרָא׃ וְיָת חֲמוֹר וְיָת שְׁכֶם בְּרֵיהּ קַטַּלוּ לְפִתְגָם דְּחָרֶב וּדְבַרוּ יָת דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וּנְפַקוּ׃ בְּנֵי יַעֲקֹב עָלוּ לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא וּבַזּוּ קַרְתָּא

הרבו — כ׳ והגלגל הרבו לפשע

לעשות — י״ג חס׳ את

להמל — ז׳ חס׳ בליש׳

לעשות — י״ג חס׳ את

נמלים — ל׳ בא׳ וחס׳ ובספרים מדוייקים מצאתי נמהלים בקנ״ד

בהיתם — כן מצאתי בספ׳ אספני׳

על העיר — י״ו וכל ונכותי לכו׳ במ״א אל העיר קלמא׳ דמלכים

מסרה

לכם כי כל העדה׳ לו מתנו בארץ מצרים׳ הנשיאם יהיו׳ כיהושע׳ בני דן: אליהם י״ז מל׳ בתורה וסי׳ במסר׳ רבת׳: לעשות הדבר הזה׳ עשיית הדבר י״א חס׳ את וסי׳ במסר׳ רבת׳: אחתינו ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא מסר פרשת תולדת: כמנו ג׳ חס׳ וסי׳ אך בזא נאות: כי מי כל בשר אשר׳ גם אתה חלית׳ וא׳ מלא כי עתה כמונו עשרה אלפים: נתנו ונתנו ד׳ דגש וסי׳ ונתנו את ב בנתינו לכם׳ בעזבונך נתנו׳ ומידך נתנו לך׳ מצרים נתנו יד אשור: ואם לא תשמעו כל ר״פ תראשית ודנייקן אם במ׳ ואם וסי׳ במסר׳ רבתא׳ בבת ב׳ בתרי לישני וסי׳ כי חפץ בבת יעקב׳ וירב בבת יהודה: וישבו ד׳ וסי׳ האנשים האלה שלמים׳ אך נאותה להם׳ ויבאו אליך כמבוא עם׳ ויצו מלך אשור לאמר הוליכו: לנשים י״ד רפין בשופטים סי׳ כ״א: נתן ו׳ וסי׳ האנשים האלה שלמים׳ ויבאו אל אנשי סכות׳ ויבאו שרי סכות׳ ויאמרו נתן נתן ויפרשו את השמלה׳ ויען כל איש רע ובליעל׳ אשר לא נתן מבנותינו: מקנהם ד׳ חס׳ וסי׳ מקנה וקנינם׳ ונהלם בלחם ויקחו את מקנה׳ תיגא דפסוק׳ רק נשיכם טפכם׳ וישבו בני ישראל את נשי מדין: אל חמור חד מן ב׳ מגן תרין ל׳ ותרין על׳ וסי׳ במס׳ רבתא: על העיר י״ו בירמיה סי׳ ל״ב:

חילם׳ ממונם וכן עשה לי את החיל הזה וישראל עושה חיל ועזבו לאחרי׳ חילם: שבו׳ לשון שבייה לפיכך טעמו מלרע: עכרתם׳ לשון מים עכורים אין לעתי צלולה עכשיו ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרי׳ עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר׳ אנשים מועטים: הכזונה׳ הפקר: את אחותינו׳ ית אחתנא: קום עלה׳ לפי שאחרת בדרך נענשת ובאה לך זאת מבתך: הנכר׳ שיש בידכם משלל של שכם: והטהרו׳ מעבודה זרה: והחליפו שמלותיכם׳ שמא יש בידכם כסות של עבוד׳ זרה: האלה׳ מין אילן סרק: עם שכם׳ אצל שכם: חתת׳ פחד: אל ביתאל׳ הקדוש ב״ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה בית המשמשת בראשה כמו הנה בית מנחם בן עמיאל כמו בבית מנחם בית אביך כמו בבי׳ אביך: נגלו אליו האלהים׳ במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחר מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: ותמת דבורה׳ מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך מדברי רבי משה הדרשן למדתיה: מתחת לביתאל׳ העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון׳ בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבור׳ מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון׳ ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה ולשון אלון בלשון יוני אחר ולפי׳ העלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתו׳ לא פרסמה: עוד׳ פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אותו׳ ברכת אבלי׳: לא יקרא שמך עוד יעקב׳ לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשו׳ שר ונגיד: אני אל שדי׳ שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה׳ על שם שעדיי׳ לא נולד בנימין ואע״פ שכבר נתעברה ממנו: גוי׳ בנימין: גוים׳ מנשה ואפרים שעתידי׳ לצאת מיוסף והם במנין השבטים: ומלכים

טמאו ג׳ וסי׳ בני יעקב באו על החללי׳ עוד ואת עשו לו׳ מזמור לאסף אלהים באו גוי׳ אנך׳ וא׳ וטמאו בתתם לפבם את ספי׳ שבו ר׳ בטעמא מלרע בליש וסי׳ ואת נשיהם שבו׳ ושבו אליך בכל לבם׳ וחברו׳ והשיבו אל לבבם׳ ועשרת אלפים חיים שבו׳ מתי מספר ה׳ וסי׳ ויאמר יעקב אל שמעון׳ והפיץ יי׳ אתכם׳

טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ

לה

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃ וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ

דְּסָאִיבוּ אֲחַתְהוֹן׃ יַת־עָנְהוֹן וְיַת־תּוֹרֵיהוֹן וְיַת־חֲמָרֵיהוֹן וְיַת־דִּי בְקַרְתָּא וְיַת־דִּי בְחַקְלָא דְבָרוּ׃ וְיַת־כָּל־נִכְסֵיהוֹן וְיַת־כָּל־טַפְלְהוֹן וְיַת־נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבָזוֹ וְיַת כָּל־דִּי בְּבֵיתָא׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִיתַּן־דְּבָבוּ בֵּינָא־וּבֵין־יָתְבֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִיזָאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן וְיִתְכַּנְּשׁוּן עֲלַי וְיִמְחוֹנַנִי וְיִשְׁתֵּיצֵי־אֲנָא וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי׃ וַאֲמָרוּ הַכְנַפְּקַת בָּרָא יַעֲבֵיד יַת־אֲחָתָנָא׃

וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית־אֵל וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵיד־תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְאִתְגְּלִי עֲלָךְ בְּמֵעֲרָקָךְ מִן־קֳדָם עֵשָׂו אֲחוּךְ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לֶאֱנָשׁ־בֵּיתֵיהּ וּלְכֹל דְּעִמֵּיהּ אַעְדוּ יַת־טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵינֵיכוֹן וְאִדַּכּוּ וְשַׁנּוֹ כְּסוּתְכוֹן׃ וּנְקוּם וְנִסַּק לְבֵית־אֵל וְאַעְבֵּיד־תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעָקְתִי וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדִּי בְּאָרְחָא דַאֲזָלִית׃ וִיהַבוּ לְיַעֲקֹב יַת כָּל־טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן וְיַת־קְדָשַׁיָּא דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן וּטְמַר יָתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בּוּטְמָא דִּי עִם־שְׁכֶם׃ וּנְטַלוּ וַהֲוָת דַּחַלְתָּא מִן־קֳדָם יְיָ עַל־עַמְמַיָּא דִּי בְּקִרְוֵי סַחֲרָנֵיהוֹן וְלָא רְדַפוּ בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב׃ וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן הִיא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־עַמָּא דִּי־עִמֵּיהּ׃ וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית־אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִיאוּ לֵיהּ מַלְאֲכַיָּא דַייָ בְּמֵעֲרְקֵיהּ מִן קֳדָם אֲחוּהִי׃ וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵינִקְתָּא דְּרִבְקָה וְאִתְקְבַרַת מִלְרַע לְבֵית־אֵל בְּשִׁפּוֹלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר בְּכִיתָא׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ׃ וַאֲמַר־לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא־יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵן יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ וּקְרָא יַת־שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגֵי עַם וּכְנִשַׁת שִׁבְטִין יְהוֹן מִנָּךְ וּמַלְכִין

אבן עזרא

את כל אשר בבית׳ פי׳ בבית חמור או בבית שכם: מתי מספר׳ מתי כמו אנשים ולבר שיסוף׳ הוא מעט על כן טעה ר׳ אהרן הכהן ראש הישיבה שפי׳ ויהי מתיו מספר כמשמעו: להבאישני׳ שישנאו אותי כאשר ישנא איש לדבר שיבאש: ויאמרו׳ שמעון ולוי: הכזונה יעשה׳ שכם את אחותנו: הסירו את אלהי הנכר׳ חלילה חלילה שישכב הנביא עם עובדות אלהי נכר ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה: והטהרו׳ שירחצו הגוף: והחליפו שמלותיכם מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישר׳ כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיי׳ לגשות תו״ן חתת להתבלע התי״ו׳ וטעם כי שם נגלו אליו האלהים המלאכים כמו והנה מלאכי אלהים: לא יקרא שמך עוד יעקב׳ לבדו כי גם ישראל: פרה ורבה׳ ברכה כמעשה בראשית: ויתכן

בעל הטורים

טמאו ג׳ במס׳ טמאו אחותם טמאו את מקדשי טמאו את היכל קדשך כלם למדים מזה טמאו מקדשי לעשו׳ מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב בשים כניון עכו׳ טמאו אחותם וסמיך את נאכם לומר לך שעשו מעשה בהמה׳ הרכו ג׳ במסור׳ הרכו עלי מאד מהר ה הגלגל הרכו לפסוע אף על פי שהרכה במוהר כמה שהרכו בגלגל דהייכו ב״ש הרכו גם אלו לפסוע שהתפו עמם שלא לעבוד ב״ע׳ ונקומה ג׳ במסרה ונקומה ונעלה בית אל׳ שלחה הנער אתי ונקומה׳ ונקומה עליה למלחמה שאם יהודה כזכו׳ ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן באותו זכות ונקומה עליה למלחמה׳ והחליפו שמלותיכ׳ ונקומה ונעלה בית אל רמז להא דאיתה בפרק דשבת רמי פזמקי ומבלי׳ ויסעו ב׳ במסרה חד ריש פסוק וחד סוף פסוק׳ ויסעו ויהי חתת אלהים׳ אלה מסעי ישראל ויסעו׳ מלמד שהיו הדגלי׳ נוסעין כענין מטתו של יעקב לומר מה כאן חתת אלהים על הערים אף להלן היו כל האומות יראים מהם׳ אני אל שדי פרה ורבה הוא סם של פריה ורביה׳ כי נעלם שלו שי״ן דל״ת יו״ד עולה אל״ף כמנין אברי׳ שבאדם ושבאשה׳ גוי וקהל גוים כגימט׳ ירבעם ויהוא: זקן

מסרה

ופליטי חרב ישובון׳ בהיותכם מתי׳ וחברו: לאל ״א באיוב סי׳ ״ג: הנראה ב׳ וסי׳ לאל הנראה אליך׳ וירא יי׳ אל אברם: והטהרו אב א׳ ה׳ וא׳ וה׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: ויסעו כ׳ זוגין חד ראשי פסו׳ וחד סוף פסו׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: אלהים חד מן ט׳ זוגין מן חד חד לא נסיב ה׳ בריש תיבותא וסי׳ במס׳ רבת׳: סביבותיה ב׳ מל׳ וסי׳ ויהי חתת׳ ויעזבו את יי׳ אלהי אבותם׳ שופטים: לוזה ד׳ וסי׳ ויבא יעקב לוזה׳ ויצא מבית אל לוזה׳ ויעב׳ משם הגבול לוזה אל כתף ב׳ בפסו׳: אשר עמו ״א בשמואל א׳ סי׳ ט׳: דברה ג׳ חס׳ וסי׳ ותמת דברה מניקת רבקה׳ ושרי בישׂשכר עם דברה׳ ותאמר דברה אל ברק: ויקרא שמו ו׳ פסו׳ חס׳ ארת ופי׳ ואחרי כן יצא אחיו׳ ותמת דברה מניק׳ רבקה׳ ויהי כמשיב ידו׳ ואחר יצא אחיו׳ ויקרא שמו יי׳ נסי׳ כי ילד ילד לנו: וירא כ׳ וסי׳ במסחת רבתא:

ומלכים מחלציך יצאו: ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ: ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו: ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן: ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל: ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה: ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן: ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין: ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם: ויצב יעקב מצבה על קברתה הוא מצבת קברת רחל עד היום: ויסע ישראל ויט אהלה מהלאה למגדל עדר: ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל פ ויהיו בני יעקב שנים עשר: בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון: בני רחל יוסף ובנימן: ובני בלהה שפחת רחל דן ונפתלי: ובני זלפה שפחת לאה גד ואשר אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם: ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק: ויהיו ימי יצחק מאת שנה ושמנים שנה: ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו: פ

ואלה תלדות עשו הוא אדום: עשו לקח את נשיו מבנות כנען את

ומלכין דשליטין בעממיא מנך יפקון: וית ארעא די יהבית לאברהם וליצחק לך אתננה ולבנך בתרך אתן ית ארעא: ואסתלק מעלוהי יקרא דיי באתרא די מליל עמיה: ואקים יעקב קמתא באתרא די מליל עמיה קמת אבנא ונסך עלה נסכין ואריק עלה משחא: וקרא יעקב ית שמא דאתרא די מליל עמיה תמן יי בית אל: ונטלו מבית אל והוה עוד כרוב ארעא למעל לאפרת וילידת רחל וקשיאת במילדה: והוה בקשיותה במילדה ואמרת לה חיתא לא תדחלין ארי אף דין ליך בר: והוה במפק נפשה ארי מיתא וקרת שמיה בר דוי ואבוהי קרא ליה בנימן: ומיתת רחל ואתקברת באורח אפרת היא בית לחם: ואקים יעקב קמתא על קבורתה היא קמתא קבורתא דרחל עד יומא דין: ונטל ישראל ופרסיה למשכניה מהלאה למגדלא דעדר: והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב ית בלהה לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני יעקב תרי עסר: בני לאה בוכריה דיעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה וישכר וזבלון: בני רחל יוסף ובנימן: ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי: ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אלין בני יעקב דאתילידו ליה בפדן ארם: ואתא יעקב לות יצחק אבוהי לממרא קרית ארבע היא חברון די דר תמן אברהם ויצחק: והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין: ואתנגיד יצחק ומית ואתכניש לעמיה סיב ושבע יומין וקברו יתיה עשו ויעקב בנוהי:

ואלין תולדת עשו הוא אדום: עשו נסיב ית נשוהי מבנת כנען ית עדה

ויצאו ד׳ וסי׳ והפרתי׳ גוי׳ מהריסיך׳ והנשיא: ואת הארץ ה׳ דסמי׳ וסי׳ ואת הארץ תסחרו ואת הארץ אשר נתתי לאברהם׳ ואת הארץ כי נעמדה׳ ואת הארץ הזאת ירשנה בעת ההיא׳ ואת הארץ הזאת לא יראה עוד׳ וכל את השמים דכו׳: ויסך ג׳ דגש׳ וסי׳ עליה נסך ויצק׳ ויסך את נסכו׳ ויסך אתם ליי׳: מבית אל ג׳ בטעם

מסורה

בשופר מונח וסי׳ ותקש בלדתה׳ ולא נשאר איש בעי ובית אל׳ והעמיד בבית אל את כהני הבמות׳ ושארא בנעיא: ואביו ט׳ וסי׳ ואביו קרא לו בנימן׳ ואביו שמר את הדבר׳ ואביו אהבו׳ איש אמו ואביו תיראו׳ ואביו ואמו לא ידעו כי מיי׳ הוא׳ ויורד שמשון ואביו ואמו תמנת׳ בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי׳ בן אשה מבנות דן דדה׳ ואיש ואביו ילכו אל הנערה: בנימין י״ז מלאים וסי׳ ואביו קרא לו בנימין׳ והנה עיניכם ראות׳ ואל שדי יתן לכם רחמים׳ את בנימין אחיו בן אמו׳ וירא יוסף אתם׳ ואת בנימין אחי יוסף לא שלח׳ בנימין זאב יטרף׳ וממטה בנימין את גבעון׳ מני אפרים שרשם׳ ויעברו בני עמון את הירדן׳ ויהי איש מבן מין כתיב׳ ויבחר לו שאול וידבר רחבעם דמלכי׳ ויבא אלי חנמאל׳ תקעו שופר בגבע׳ ומן הלוי׳ מחלקו׳: קברתה ג׳ וחס׳ וסי׳ ויצב יעקב מצבה׳ אשר נתנו קברתיה בירכתי בור׳ שם עילם וכל המונה: קברת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ היא מצבת קברת רחל׳ עם קברת רחל בגבול בנימן בצלצח׳ קבורת חמור יקבר מל׳ פילגש כולם מל׳ במ״ב וסי׳ ולשאול פלגש׳ ויגד לדוד את אשר עשתה: גר שם ד׳ בקריא׳ וסי׳ אשר גר שם אברהם׳ וכי יבא הלוי מאחד שעריך׳ ויהי נער מבית לחם יהודה׳ וכל הנשאר מכל המקומו׳ אשר גר שם: ויאסף ה׳ מלעיל מסר פרשת חיי: ושבע ג׳ וסי׳ ויגוע יצחק׳ ושבע רגז׳ וימת איוב זקן:

נמלכים׳ שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולד: במקום אשר דבר אתו׳ איני יודע מה מלמדנו: כברת ארץ׳ מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר כמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה כברת ארץ: כי גם זה׳ נוסף לך על יוסף ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומ׳ יתירה: בן אוני׳ בן צערי: בנימין׳ נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרי׳ כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין׳ בן ימין לשון צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא: בשכן ישר׳ בארץ ההיא׳ עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב׳ מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחו׳ אמא היתה צרה לאמ׳ שפחת אחו׳ אמא תהא צרה לאמא לכך בלבל: ויהיו בני יעקב יב׳ מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומנאן ורבותי׳ דרשו ללמדנו בא שכולן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: בכור יעקב׳ אפי׳ בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעק׳׳ בכו׳ לנחלה בכו׳ לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכור׳ ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטי׳: ממרא׳ שם המישור: קרית ארב׳׳ שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע ואם תאמר היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקר׳ בכל דבר שסמו כפול כגון זה וכגון בי׳ לחם אביעזר בית אל אם הוכרך להטיל בו ה״א נותנה בראש תיבה השנייה בית הלחמי בעפרת אבי העזרי בנה חיאל בית האלי: ויגוע יצחק׳ אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמ׳ למיתתו של יצחק י״ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצח׳ בן ס׳ שנה ויצחק מת בשנת ק״כ ליעקב שנא׳ ויצחק בן ששים אם תוציא ששי׳ מק״פ שנה כשאתו ק״כ ויוסף נמכ׳ בן י״ז שנה ואותו שנה שנת ק״ח ליעקב כיצד בן ס״ג נתברך י״ד שנה נטמן בבית עבר הרי ע״ז נ״ל עבד בלאשה ובסוף י״ד נולד יוסף שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ הרי צ״א ו״ז עד שלא נמכר יוסף הרי ק״ח: עדה

ששי

מבית ג׳ בטע׳ שופר ושאר כנגע׳

זה ו׳ פסו׳ דאית בהון ה׳ אלין דסמיכים מן כ״ב אותיות

עד היום ט׳ יחיד אין

וזבלון ט׳ כ״כ באור׳ ובנביאים

אבן עזרא

ויתכן להיו׳ פי׳ ויצב וכבר הציב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי: ויסך עליה נסך׳ מים או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כן יצק עליה שמן ובנית אל שלש כדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי לקחתו: כברת ארץ׳ יתכן להיות הכ״ף לדמות ויהיה ברית מדת מהלך ואין רע לו במקר׳: בהקשות׳ מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה וכן ותקש רק הו׳ מהבנין הכבד הדגוש וכמו ותכל להשקותו: בן אוני׳ בן אבלי וכן לחם אונים לא אכלתי באוני: קבורתה וקברה שוים: וילך ראובן׳ יפה פירשו רבותינו ז״ל וכוסה קלון ערום: אשר יולד לו בפדן ארם׳ עשתי עש׳ נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב ורבים אראה לך עוד כמוהו: ויגוע יצחק׳ וכאשר מת יצחק נאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמ׳ יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: הוא אדום׳ הוא אבי אדום ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב׳ שמות כי כן שם אם אביה גם שם אביה ב בלא״ה איננו כמו בספר מלכי׳ כי שני שמות היו לה גם לאביה׳ וטעם

בעל הטורים

זקן ושבע ימים ב׳ בנסו׳ ביצחק ובאיוב שסניהם היו צדיק׳ וכן באברהם זקן ושבע׳ ובצדיקים כאמר בן לשבח ובשעים לגנאי׳ אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז ותלד עדה׳ בבני יעקב כשמייחסם לא אמר בני לאה בני רחל וכן בכלן לפי שהם בניינו של עולם לכך נקראו בנים אבל בני עשו אינם נקראים בנים אלא בנות כמו ולד יעוש בקטה:

עדה בת אילון' היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ז: אהליבמה' היא יהודית ואותו רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון' אם בת ענה לא בת צבעון' ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: בשמת בת ישמעאל' ולהלן קורא לה מחלת מצאתי באגד' מדר' ספר שמואל ב' מוחלים להן עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והכונס אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיה: אחות נביות' על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו:

ואהליבמה יד פסוקי' בספר' אית בהון את ואת ואת וסי' במ' רבת': ז' פסוקי' אית בתון את ואת ואת ואת ואת ואת וסי' ויקח עשו את נשיו' קח את אהרן' ויקח את החלב ואת האליה' אשר לא הוריש' וזה דבר המס' בא תגלת פלאסר' ופלשתים פשטו בערי השפלה' דד"ה: יעיש חד מן ב' זוגין מן ג"ג דכתיב יוד במצעות

עדה בת־אילון החתי ואת־אהליבמה בת־ענה בת־צבעון החוי: ואת־בשמת בת־ישמעאל אחות נביות: ותלד עדה לעשו את־אליפז ובשמת ילדה את־רעואל: ואהליבמה ילדה את־יעיש ואת־יעלם ואת־קרח אלה בני עשו אשר ילדו־לו בארץ כנען: ויקח עשו את־נשיו ואת־בניו ואת־בנתיו ואת־כל־נפשות ביתו ואת־מקנהו ואת־כל־בהמתו ואת כל־קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל־ארץ מפני יעקב אחיו: כי־היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם: וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום: ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר: אלה שמות בני־עשו אליפז בן־עדה אשת עשו רעואל בן־בשמת אשת עשו: ויהיו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: ותמנע היתה פילגש לאליפז בן־עשו ותלד לאליפז את־עמלק אלה בני עדה אשת עשו: ואלה בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלה היו בני בשמת אשת עשו: ואלה היו בני אהליבמה בת־ענה בת־צבעון אשת עשו ותלד לעשו את־יעיש ואת־יעלם ואת־קרח: אלה אלופי בני־עשו בני אליפז בכור עשו אלוף תימן אלוף אומר אלוף צפו אלוף קנז: אלוף־קרח אלוף געתם אלוף עמלק אלה אלופי אליפז בארץ אדום אלה בני עדה: ואלה בני רעואל בן־עשו אלוף נחת אלוף זרח אלוף שמה אלוף מזה אלה אלופי רעואל בארץ אדום אלה בני בשמת אשת עשו: ואלה בני אהליבמה אשת עשו אלוף יעוש אלוף יעלם אלוף קרח אלה אלופי אהליבמה בת־ענה אשת עשו:

עדה בת־אילון חתאה וית־אהליבמה בת־ענה בת־צבעון חואה: וית־בשמת בת־ישמעאל אחתיה דנביות: וילידת עדה לעשו ית־אליפז ובשמת ילידת ית־רעואל: ואהליבמה ילידת ית־יעוש וית־יעלם וית־קרח אלין בני עשו דאתילידו ליה בארעא דכנען: ודבר עשו ית־נשוהי וית־בנוהי וית־בנתיה וית־כל־נפשת ביתיה וית־גיתוהי וית־כל־בעיריה וית כל־קנינֵיה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא אחרי מן־קדם יעקב אחוהי: ארי הוה קנינהון סגי מלמתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון לסוברא יתהון מן קדם גיתיהון: ויתיב עשו בטורא דשעיר עשו הוא אדום: ואלין תולדת עשו אבוהון דאדומאי בטורא דשעיר: אלין שמהת בני־עשו אליפז בר־עדה אתת עשו רעואל בר־בשמת אתת עשו: והוו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: ותמנע הות לחינתא לאליפז בר־עשו וילידת לאליפז ית־עמלק אלין בני עדה אתת עשו: ואלין בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלין הוו בני בשמת אתת עשו: ואלין הוו בני אהליבמה בת־ענה בת־צבעון אתת עשו וילידת לעשו ית־יעוש וית־יעלם וית־קרח: אלין רברבי בני־עשו בני אליפז בוכרא דעשו רבא תימן רבא אומר רבא צפו רבא קנז: רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אלין רברבי אליפז בארעא דאדום אלין בני עדה: ואלין בני רעואל בר־עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמה רבא מזה אלין רברבי רעואל בארעא דאדום אלין בני בשמת אתת עשו: ואלין בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אלין רברבי אהליבמה בת־ענה אתת עשו: אלין

ואהליבמה ילדה וגו'' קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל א אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין: וילך אל ארץ' לגור באשר ימצא: ולא יכלה ארץ מגוריהם' להספיק מרעה לבהמ' שלהם' ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזרת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמ' אלך לי מכאן אין לי חלק במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הכושה שמכר ב בכורתו: ואלה' התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: ותמנע היתה פילגש' להודיע גדולתו של אברהם כמה היו ת תאבי' לידבק בזרעו' תמנע זו בת אלופי' היתה שנ' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך ה הלואי ואהיה פילגש ובדברי הימים מונה אות' בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאת תמנע מביניהם וכשנגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחו' לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: אלה אלופי בני עשו' ראשי משפחות: יושבי

אבן עזרא

וטעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו: בת ענה בת צבעון' והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון גם שם בנו ענה על כן יאמר כי האב והבן או שני ש האחי' שכבו אשה אחת והנולדי' לא נודעו בן מי הם ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפרים בין ענה ובין ענה ויש אומרי' כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן א אהליבמה והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתו' עם אלופי אליפז שהיה דל עמהם גם יתכן שמתה אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה כמו בני מיכל ויהי לה לבן וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור ש שהוא בן שפחת בעלה' ופי' אלוף נשיא וגדול ואיננו כן כשנים אלוף רק הכ"ף ישרת עצמו ואחר עיננו וכן הוא כשנים כאלוף כי משפט לשון הקדש לדבר כן כמו כריע כאח לי: שעיר'

בעל הטורים

ולא יכלה ב' ולא יכלה ארץ מגוריהם ולא יכלה עוד הצפינו' לפי שיעקב סרחה עליו שכינה ומצרים עבדי ע"ז ולא היה יכול לסבול' יעוש יעיש כתיב שקבץ י' אומות לבא על ישראל באחרון הבית והם אהלי אדום וכו' י' גליות גלו ישראל על ידו: ותמנע

מסרה

תיבותא וקרי' ו' וסי' יעוש' חורם יעיש' ואהליבמה ילדה את יעיש' ואלה בני אהליבמה' ובני ידיעאל בלהן' חירם וישלח חירם מלך צר' וגם עבדי חירם דויכל חירם לעשו' דד"ה תנינא דפסוק' ויעש חירם את הסירו' תנינא דפסוק: נפשות' ל' מלא בתו' וכל נפשות מל' במ"ב חס' את מחתות החטאים' יצפנו לנפשתם: רב ורב לו' קמץ וסי' במס' רבת': ואלה בני יז וסי' במס' רבת': כל רישי פסו' דאורי' אלה במ"ז ואלה מסורין בריש ואלה שמות: ה' ראשי פסו' דמיין אית בהון ג' מלין קדמא ר"פ ונסיב ו' ושאר' לא נסיב ו' וסי' ואלה בני רעואל בן עשו' אלה אלה' ואשר עשה לדתן' אשר אשר ושתים דלתות' שתים שתים' וכי מי אני כי' ולך טרדין לך לך:

ודשן כל דישון דאורי׳ דשן כתיב וכל ודישון דאוריתא ודשן כתיב בס״א ואכו ודישן ׳ וכל ד״ה דישון ודישן כתי׳ בס״א ודישן ובני שעיר לוטן : סימן דהדין ענינ׳ קדמא׳ דישן דישון דישן ׳ דישן דישן דישן וסי׳ כל יומא דספר ק׳ורין דישון ומתחיל בשבת וסי׳ מעלין בקדש אבל לא מורידין ׳ ולפי סדר התולדות אבו חמרן

אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ ס אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃ וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה׃ וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ אֵלֶּה בְנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה׃ אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃ וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד

אִלֵּין בְּנֵי־עֵשָׂו וְאִלֵּין רַבְרְבָנֵיהוֹן הוּא אֱדוֹם׃ אִלֵּין בְּנֵי שֵׂעִיר חוֹרָאָה יָתְבֵי אַרְעָא לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ וַהֲווֹ בְנֵי־לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵיהּ דְּלוֹטָן תִּמְנָע׃ וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ וְאִלֵּין בְּנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דְּאַשְׁכַּח יָת־גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא כַּד הֲוָה רָעֵי יָת־חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי׃ וְאִלֵּין בְּנֵי־עֲנָה דִּשׁוֹן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה׃ וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ אִלֵּין בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ אִלֵּין בְּנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי רַבָּא לוֹטָן רַבָּא שׁוֹבָל רַבָּא צִבְעוֹן רַבָּא עֲנָה׃ רַבָּא דִשׁוֹן רַבָּא אֵצֶר רַבָּא דִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי לְרַבְרְבָנֵיהוֹן בְּאַרְעָא דְשֵׂעִיר׃ וְאִלֵּין מַלְכַיָּא דִּי מְלַכוּ בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם קֳדָם דִּמְלַךְ מַלְכָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמְלַךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בַּר־בְּעוֹר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ דִּנְהָבָה׃ וּמִית בֶּלַע וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב בַּר־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ וּמִית יוֹבָב וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי חֻשָׁם מֵאֲרַע דָּרוֹמָא׃ וּמִית חֻשָׁם וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַד בַּר־בְּדַד דִּקְטַל יָת־מִדְיָנָאֵי בְּחַקְלֵי מוֹאָב וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ עֲוִית׃ וּמִית הֲדַד וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ וּמִית שַׂמְלָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שָׁאוּל מֵרְחוֹבוֹת דְּעַל־פְּרָת׃ וּמִית שָׁאוּל וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בַּעַל חָנָן בַּר־עַכְבּוֹר׃ וּמִית בַּעַל חָנָן בַּר־עַכְבּוֹר וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ פָּעוּ וְשׁוּם אִתְּתֵיהּ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד

אבן עזרא

שעיר׳ לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפרים יחוסי שעיר ועמו כי ישראל יכוו על בני עשו: החורי׳ כמו חורי יהודה וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת ואורנים חורי שהוא לובן וכן אמר התרגום וכמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו והוא כאור והפך זה בל יתיכב לפני חשוכים: ואיה וענה׳ פי׳ הו״ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל ובלברי הימים אינכו: הימס׳ אמר המתרגם נבורים כמו האימים לפנים כי ימצא הא״לף סית חלף ב״וד כמו יתימרו ויאמ׳ הנאון שהם פרדים׳ ופי׳ מצא הרכיב ויתכן להיו׳ מצא שהוא מצא בתחלה זאת התכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי׳ שאמר הכתוב ברעותו את החמורי׳ ואילו היו הימים צמחים כאשר פירשו ר רבים מה טעם להזכי׳ החמורי׳: ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה׳ אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון׳ ואלה המלכים׳ יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה ויצחקי אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה ופי׳ הדורות כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו כי אמר כי הדד הוא הדד האדומי ואמ׳ כי מהיטבאל אחות תחפנחס וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי י יהושפט וספרו ראוי להשרף ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו שהם רבים והנה מלכי ישראל כפלים במספר ושני אלה המלכים קרובים לשני מלכי ישראל גם מלכי יהודה רבי׳ הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי׳ לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתו׳ ויהי בישורן מלך: בלע בן בעור׳ אינכו בלעם גם בלעם אינכי בן לבן הארמי ויתכן שדלך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו כי לא יפול מדברי רבותינו ז״ל א ארצה גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי׳ גם יובב בן זרח אינכו איוב כאשר אמר היצחקי המהביל: מהיטבאל בת מטרד׳ כטע׳ בת ענה בת צבעו׳ או הזכי׳ הכתוב שם אביה ושם אמה: מי

בעל הטורי׳

יושבי הארץ בגימט׳ היו תרשים הארץ׳ ואלה המלאכים ב בגימ׳ שאמר יעקב לעשו יעבר נא אדוני מלכו ח׳ מלכי׳ קודם ישראל וכנגדו מלכו ח׳ מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום׳ מבצרה ב׳ יובב בן זרח מבצרה חמוץ בגדי׳ מבצרה לעתיד לבא תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם מלך שהמליכה מלך וזהו חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שנאמר יובב בן זרח מבצר׳ בכלם מזכיר שמות מקומותיה׳ חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא היה לו מקום ידוע שהיו לו אויבים רבים והיה מתחבא הים כאן ולמח׳ כאן שלא היה יושב במקום ידוע׳ ושם אשתו מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים׳ מונה כאן שמונה מלכים וזה אופי׳ וכנגדן כאמרו בישראל זה שופטים מיהושע עד שמואל ושמונה מלכים עד יורם׳ וזהו ואלכה לנגדך: ויסב

רשי

יושבי הארץ׳ שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו נטיעה ראויה לו: ואיה וענה׳ וי״ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא תת וקדש וצבא מרמס כרדם ורכב וסוס הוא ענה האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימים׳ פרדים הרביע חמור על סוס נקב׳ ויל׳ פרד והוא היה ממזר והביא פ פסולין לעולם ולמה נקרא שמם ימים ש שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה׳ ולא הוזקק לכתוב לנו מ משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: ואלה המלכים וגו׳׳ שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואישבש׳ דוד ושלמה רחבעם אביה אסא והושפט ובימי יורם בנו כתוב בימיו פשע אדו׳ מתח׳ יד יהודה וימליכו ע עליהם מלך ובימי שאול כתוב אין מלך באדום נצב מלך: יובב בן זרח מבצרה׳ בצרה מערי מואב היא שנאמ׳ ועל קריות ועל בצרה וגו׳׳ ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמ׳ כי זבח ליי׳ בבצרה: המכה את מדין בשד׳ מואב׳ שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים ש שהיו מדין ומואב מ מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו ש שלום להתקשר על ישראל: בת

הדר ל׳ סוס נגד׳ וחד אן חד חב׳ מן חד חד חד ל׳ נקד ליס

דישן וכך הוא כל יומא דספר תורה דישן ומתחיל באחד בשבת ס״א אג׳ו דישון׳ בר״הז דישן: סימן כל רבתר אצר דישן כל דסמיך לענה דישון: הימם ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ הוא ענה אשר מצא את הימם עד מלא׳ הימם אשר יזיר: לאלפיהם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ לאלפיהם בארץ שעיר׳ וואת למדת אתם עליך אלפי׳ לראש׳ ואמרו אלפי יהודה בלבם׳ ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש׳ והיה כאלף ביהודה׳ והד אל תבטחו באלוף׳ לומל׳: מבצרה ג׳ וסי׳ יובב׳ יובב׳ חמוץ בנהים: הדר א״ב מן חד חד ד׳ והד ר׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: ושם ז׳ פסו׳ ושם ושם וסי׳ וימת בעל חנן׳ וחברו דר״ה׳ ושם הקטנה מיכל׳ ושם אשת שאול אחינעם׳ ובין המעברות אשר בקש יהונתן׳ ושם האיש נבל ושם׳ ושם אחתו מעכה ושם׳ דר״ה׳ וחד ושם ושם ושם האיש אלימלך ושם; מהיטבאל ג׳ וסי׳ וימת בעל חנן׳ וחברו דר״ה׳ ואני באתי בי׳ שמעיה בן דליה:

בת מי זהב' מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: ואלה שמות אלופי עשו' שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדד ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדברי הימים וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': מגדיאל' היא רומי:

מי זהב' כן שמו והגאון אמר צורף זהב ואחרי' אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה לדברי רוח' וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם שיש להם היום מקומות ידועים ואלה לדברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע' במקו' הזה זכר כי יש לנו שמות רבי' לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה או יהיה הפירו' להיות אלוף נוסף ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופיה עלוה גם יתת והנה אלה נשיאי עמלק ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אנשי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם:

עלוה ג' וסי' אלוף' אלוף' תשנם: מגורי ב' בתרי ליש' וסי' וישב יעקב בארץ מגורי' מגורי אל חרב היו את עמי: כל קריאה ואלה תולדת במד אלה תולדת וסי' אלה תולדות השמים' אלה תולדת נח' אלה תולדת שם' אלה תולדת יעקב יוסף' וכלם בספר': ואת בני' ז' וסי' זלפה' עלו אלי ועזרוני' ואת בני המכי

בַּת מֵי זָהָב: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת: אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן: אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר: אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם:

בַּת מְצָרֵף דַּהֲבָא: וְאִלֵּין שְׁמָהָת רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהָתְהוֹן רַבָּא תִמְנָע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת: רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִינֹן: רַבָּא קְנַז רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר: רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בַּאֲרַע אַחְסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי:

קנ"ד קל"ט סימן

פרשה וישב

חסלת וישלח יעקב

וישב יעקב' אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצר' שלא היו ספונים וחשובי' לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכ' כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם וכן אתה מוצא בעשר' דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו וכן בעשר' דורו' שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו' משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית: אלה תולדות יעקב' ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבור על אופניו' ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברי' אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להורגו וזה אחיו מבקשים להורגו וכן הרבה בבראשית רבה ועוד נדרש בו וישב בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא נער' שהיה עושה מעשה נערו' מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהא נראה יפה: את בני בלהה' כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה' כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודין על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזי' במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדי' לעבד נמכר יוסף ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו': דבתם' כל לשון דבה פרלדי"ץ בלע"ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר דבה לשון דובב שפתי ישנים: בן זקונים' שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו' דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים' לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: ולא יכלו דברו לשלום' מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו' לדבר עמו:

מאלמים

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: אֵלֶּה תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם: וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים: וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם: וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי:

וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאֲרַע תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: אִלֵּין תּוֹלְדָת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר־שְׁבַע־עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה רָעֵי עִם־אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא רָבֵי עִם־בְּנֵי בִלְהָה וְעִם־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת־דִּבְּהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן: וְיִשְׂרָאֵל רָחֵים יָת־יוֹסֵף מִכָּל־בְּנוֹהִי אֲרֵי־בַר־חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד־לֵיהּ כְּתוּנָא דְפַסֵּי: וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי־יָתֵיהּ רָחֵים אֲבוּהוֹן מִכָּל־אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא־צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם: וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ: וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ־כְעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלָמִית:

וישב

הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת' והטעם אלה תולדות יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו מגזירת מה ילד יום: והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה' בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם רעה' וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכתו' לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות: כי בן זקונים הוא' כמשמעו כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימן קראו ילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו: פסים' כתונת מרוקמת פסים כמו פס ידא בלשון ארמית: דברו' כמו דבר לו לשלום אפי' לשלום:

מאלמים

בעל הטורים

וישב יעקב

זהו שאמר הכתו' הסיר יי' מ משפטיך פנה אויביך' משל לשדה שנקברה והזורה מפרי' התבן והמון ומשליכו והתבואה נשארת במקומה כדכתיב כעשו וילך אל ארץ אבל יעקב כתי' ביה וישב יעקב' מגורי שני' במסורת הכא ואידך מגורי אל חרב' אף על פי שהיה לו מגורי אל חרב ישב לו ביניהם' משל לאחד שראה כת של כלבים ורצו לנשכו וישב ביניהם כך ישב לו יעקב בין עשו ואלופיו' מגורי אביו בגימטריא זה חברון' וישב יעקב בארץ מגורי אביו בגימט' וישב לקיים מצות כבוד' אמר בשכר הכבוד זכה עשו לכל הכבוד הזה' מגורי י"וד כפופה כמין כף אמר מה טוב' עשו לכל הכבוד הזה בשכר הכבוד ואף על פי שברכני אבי בעשרה ברכות הוצרכתי לשלוח ע עשרה דברי' כדכתיב עזים מאתים וגו' אלך ואסיף עכזי ואכבד את אבי בחברון' דבת' רעה בגימטרי' שהם אכלו אבר מן החי' דבתם בגימטריא מות' מלמד שלשון הרע הורג שלשה' נער בגימטריא שוטה וזהו שאמר הפסוק ומוציא דבה הוא כסיל' בן זקונים' זקנים כתיב שמסר לו כל מה שקבל מזקנים שהם שם ועבר' בן זקנים הוא לו סופי תיבות אמון שמסר לו סתרי תורה שנאמר בה ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים' זקנים בגימטריא עולה רז שמסר לו רזי תורה ובגמטריא זר על שם עטרת זקנים בני בנים' זקנים נוטריקון זרעים קדשים נשים ישועות מועד' פסים נוטריקון פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים' פסים עולה בגימטריא קן רימז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו' והקב"ה יחסר מבין קן מן השעבוד ורימז לו שמסר לו הקן' ורמז שימלוך פ' שנים מתכין שים שהוא מבין שנותיו' דבר אחר פסים לשון פסי תמו שעל ידו מת קודם לאחיו' פסים שנרם פיוסים בינו לבין אחיו' פסים בגימטריא פס יד לו' ועשה לו כתונת פסים' בגימטרי' משקל שני סלעים מילת' זהו שאמ' בפ"רק דשבת בשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים' אותו אהב אביהם מכל אחיו בגימטריא שגלה לו סוד לבד ולא להם' לשלם חסר ועולה ת' שגרם לת' של שעבוד' לא קרי כאן לשלם ששלמו לו גמולו:

ככבה

לא המית' ואת בני צדקיהו שחטו' דמלכי' התערבות' וחברו דדה' לכן עד אריב אתכם' את אדום ואת מואב ואת בני עמון' ונתתי את רבה אל נוה' ויחי איוב אחרי: ויבא נ"א מסור במסר' רבת': וישראל לג' מסור במסר' רבת': אהב ד' פתחין וסי' וישראל אהב את יוסף' כי אתו אהב אביהם' ותחת כי אהב' והמלך שלמה אהב נשים נכריות: זקנים ב' וחס' וסי' כי בן זקנים' וילד זקנים קטן: לשלם ח' חס' בליש' וסי' ולא יכלו דברו לשלם' ויעש שמואל את אשר דבר יי' וישם דמי מלחמה בשלם' ולא תורד שיבתו' ויהי שלם בין חירם ובין' ומי יסור לשאל לשלם לך' נביאי ישראל הנבאים' ב' בו: ויוספו י"א וסי' ויחלם יוסף' המלך תמלך עלינו' ויסיפו בני ישראל' ויתנם איש ישראל ואהוד' בני ישראל' אסורות' פלשתים לעלות' למרו' דויחלם יוסף ושל אחריו ויוספו כתיב' ויסיפו בני ישראל דוימת יאיר' ודעבדון בן הלל ויסיפו עוד פלשתים' דד"ה' הלין ויסיפו כתיב' ויוסיפו עוד לחטא' כי בי ירבו ימיך ויוסיפו כתיב ל' ושאר' ויספו חס' דחס': אליהם י"ז מלאים מסור במסר' רבת':

רשי

מאלמים אלומים, כתרגומו מאסרין איסרן עמרין וכן נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות מוטל ומכריז: קמה אלומתי, נזקפה: וגם נצבה, לעמוד על עומדה בזקיפה: ועל דבריו, על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: ויספר אל אביו ואל אחיו, לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם, ויגער בו, לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא, והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלו׳ בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמ׳ לו הבוא נבוא וגו׳ כשם שאי אפשר באמך כך השאר בטל: שמר את הדבר, היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן שומר אמוני׳ וכן לא תשמור על חטאתי לא תמתין: לרעות את צאן, נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמם: הנני, לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע״פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: מעמק חברון, והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה, מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנ׳ וילך רחבעם שכמה: וימצאהו איש, זה גבריאל: נסעו מזה, הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דתינה, לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקו׳ הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: ויתנכלו, נתמלאו נכלים וערמומיות: אותו, כמו אתו עמו כלומר אליו: ונראה מה יהיו חלומותיו, אמר רבי יצחק מקרא זה אומ׳ דרשני רוח הקדש אומרת כן הם אומרי׳ נהרגהו והכתו׳ מסיי׳ ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום אם שלכם או שלי ואי אפשר שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: לא נככו נפש, מכת נפש זו היא מיתה:

למען

והנה אנחנו ב׳ ר״פ והוא חד מן י״א ר״פ דמיין:

לוי

ונשלכהו ל׳ והוא חד מן י״ב חס׳ בליש׳

הנה כל ר״פ דספר׳ והנה במ״ו הנה וסי׳ הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל, הנה נא העיר הזאת קרובה, הנה נא לי שתי בנות, הנה אנכי נצב על עין, וחברו, הנה רבקה לפניך, הנה שבע שנים באו, וכל שאר אורי׳ דכו׳ ר״פ הנה במ״ג והנה והנה איש מבני ישראל, והנה קמתם תחת אבתיכם, והנה הוא שם עלילות:

תורה

והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם־נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי: ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם־משול תמשל בנו ויוספו עוד שנא אתו על־חלמתיו ועל־דבריו: ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי: ויספר אל־אביו ואל־אחיו ויגער־בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה: ויקנאו־בו אחיו ואביו שמר את־הדבר: וילכו אחיו לרעות את־צאן אביהם בשכם: ויאמר ישראל אל־יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני: ויאמר לו לך־נא ראה את־שלום אחיך ואת־שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה: וימצאהו איש והנה תעה בשדה וישאלהו האיש לאמר מה־תבקש: ויאמר את־אחי אנכי מבקש הגידה־נא לי איפה הם רעים: ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן: ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו: ויאמרו איש אל־אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא: ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה־יהיו חלמתיו: וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש: ויאמר אלהם ראובן אל־תשפכו־דם השליכו אתו אל־הבור

תרגום אונקלוס

והא אנחנא מאסרין אסרין בגו חקלא והא קמת אסרתי ואף אזדקפת והא מסתחרן אסרתכון וסגדן לאסרתי: ואמרו ליה אחוהי המלכו את מדמי למלך עלנא או שולטן את סביר למשלט בנא ואוסיפו עוד סנו יתיה על־חלמוהי ועל־פתגמוהי: וחלם עוד חלמא אוחרנא ואשתעי יתיה לאחוהי ואמר הא חלמית חלמא עוד והא שמשא וסיהרא וחד עשר כוכביא סגדין לי: ואשתעי לאבוהי ולאחוהי ונזף ביה אבוהי ואמר ליה מה חלמא הדין די חלמתא המיתא ניתי אנא ואמך ואחך למסגד לך לארעא: וקניאו ביה אחוהי ואבוהי נטר ית־פתגמא: ואזלו אחוהי למרעי ית־ענא דאבוהון בשכם: ואמר ישראל ליוסף הלא אחך רען בשכם אתא ואשלחינך לותהון ואמר ליה הא אנא: ואמר ליה איזיל־כען חזי ית־שלם אחך וית־שלם ענא ואתיב לי פיתגמא ושלחיה ממישר חברון ואתא לשכם: ואשכחיה גברא והא תעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה־את בעי: ואמר ית־אחי אנא בעי חוי־כען לי איכא אנון רען: ואמר גברא נטלו מכא ארי שמעית דאמרין ניזיל לדתן ואזל יוסף בתר אחוהי ואשכחינון בדתן: וחזו יתיה מרחיק ועד־לא־קריב לותהון וחשיבו עלוהי למקטליה: ואמרו גבר לאחוהי הא מרי חלמיא דיכי אתא: וכען אתו ונקטליניה ונרמיניה בחד מן־גביא ונימר חיתא בישתא אכלתיה ונחזי מה־יהי בסוף חלמוהי: ושמע ראובן ושיזביה מידיהון ואמר לא נקטליניה נפש: ואמר להון ראובן לא־תשדון דמא רמו יתיה לגובא

אבן עזרא

מחלמים, מגזרת חלמים ונמצא בלשון נקבה מוסף אלומותיו: תסובנה, מפעלי הכפל ודגשות הבי״ת לבלוע הבי״ת: המלוך תמלוך או משול תמשול, אנחנו כשימך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה, נערה עם בי״ת דרך קלון ובלא בי״ת לשון השחתה כמו הנני נוער לכם את הזרע או הוא על דרך משל שינער בנרע ויפחד ולא יעלה: אני ואחיך, על בלהה שפחת אמו שגדלה אותו: שמר את הדבר, בלבו וכן שמרו עדותיו על הפי׳ הנכון: ויאמר לו, הנני אעשה כדבריך: וימצאהו איש, דרך הפשט אחד מעוברי דרך: איפה הם רועי׳, אשתלע: דתינה, ביו״ד גם בלא יו״ד והמקום אחד: ויתנכלו, חשבו מחשבה רעה וכן בנכליהם וכן ואדוד נוכל, לא נכנו נפש, כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו שירות נער כי לא היה בימים ההם נער וכן לא נכנו מכת נפש להוכיח נפשו: ויפשיטו

מסרה

והנ׳ אנחנו ג׳ דסמיכי וסי׳ מאלמי׳, בקדש, כובשים, דעורא: נצבה ב׳ וסי׳ והנה קמה אלומתי׳, בית נתיבות נצבה: ותשתחוין ב׳ וסי׳ הנה וילדיהן, לאלומתי: ה׳ פסו׳ אית בהון הנה והנה מסר פרשת ויצא: ויגער ב׳ וסי׳ ויגער בו אביו, ויגער בים סוף: הבוא ונבוא כולם מלאים במ״ג וסי׳ ונבא עד קדש ברנע, ואת הערים אשר נבא אליהם, ואל העיר נבא: ויקנאו ב׳ בספר וסי׳ ויקנאו אותו פלשתים, ויקנאו בו אחיו: הלוא י״ג מל׳ בתו׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: שלום חד מן י׳ רפין וסי׳ לך נא ראה ב׳ בו׳, אלהים יענה, וכל בניך למודי יי׳, לדעת את שלום אסתר, כי שלום אמת אתן לכם, ודרשו את שלום העיר, החפץ שלום עבדו, תהלים, כי קנאתי בהוללים, שאלו את שלום ירושלם: והשבני ג׳ חס׳ בלישני׳ וסי׳ וישלחהו, והשבני והראני אתו, ואל תשבני בית יהונתן: שכמה ו׳ וסי׳ וישלחהו, ויאסף יהושע, הנה געל, וילך רחבעם, וילך אבימלך בן ירובעל, ויבא רחבעם: תעה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ והנה תעה בשדה, או חמרו תעה, אדם תועה מדרך השכל, בתרא׳ מלא: איפה י׳ כתיבי׳ כן וסי׳ איפה הם רעים, איפה האנשים אשר הרגתם, ויאמר לו המלך איפה הוא, איפה שמואל ודוד, איפה לא שגלת ואיש אל ידע איפה, אלה איפה הם, איפה לקטת היום, איפה היית ביסדי ארץ, ואיפה ישרים נכחדו, וד׳ כתיבים אפו וסי׳ ואיה אפו, דעו אפו כי אלוה, מי יתן אפו ויכתבון מילי, אם לא אפו מי יכזיבני: ובטרם ג׳ וסי׳ ויתנכלו, בטרם אצרך, יתנגפו רגליכם: ונשלכהו יב חס׳ בליש׳ וסי׳ פר׳ כי תשא: בורות הברות ה׳ בליש׳ וסי׳ ונשלכהו באחד הברו׳, ובתים מלאים כל טוב, ובצריחי׳ ובברו׳, וילכדו ערים בצורו׳ ויחצב ברות רבים תני׳ ברת כתי׳ חסר דחס׳ ושארהון ברות כתי׳ וב׳ כתי׳ בארת, בארת בארת נשברו׳ ובספר אכפמיי תרויהון חס׳, כך כתו׳ במסר׳ אחת ומסר אחריתי כתיב וה״ל ברת ה׳ כתו׳ כן וכותב אלו הנ׳ חס׳ דחס׳ כולם ואומ׳ קדמ׳ דנשברים בארות כתי׳ ותני׳ בראת כתי׳ ושאר׳ ברות כתי׳, ובכל הספרים ראיתי ברות בוי״ו בתר׳ בר מן ובתי׳ מלאי׳ כל טוב שהוא חסר דחסר בלשון המסור׳ הא׳ וגם בתיקון ס״ת נמצא ונשליכהו באחת הברו׳ בוי״ו בתר׳ וקצת ספרי׳ ישנים מצאתיו חס׳ דחס׳ ומסור׳ עליו ב׳ חס׳ דחס׳ ויש נימוס בדב׳: חלמתיו ג׳ ב׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ על חלמתיו ועל דבריו, ונראה מה יהיו חלמתיו, להגיד למלך חלומותיו כתי׳ מל׳: ויצלהו ז׳ חס׳ בלי׳ וסי׳ וישמע ראובן ויצלהו, ויצלני מחרב פרע׳, אשר הצלני מיד הארי, ויצלני מכל צרה, כי אתך אני להצלך, משחב ומצל:

בעל הטורים

ככה שנים במסורת הכא ואידך בית נתיבות נצבה לומר שעל ידי זה החלום הגיע ביתן של ישראל שהלכו בשכת רעבון לך כה ראה: לומר שלא יבא אלא בכי טוב בשעה שיהיה לראות׳ והשיבני דבר: בכנכה ברוח הקדש שסופו לחזור אליו: עמק בגימטריא רדו שעל ידי זה נשתעבדו רדו שנים ליוהו עד חברון: אמר לו אבא חזור בך: אמר ליה כתי׳ ולינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה וכוה נפטר ממנו: ומתוך כך זוכרו והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף: וזהו שאמר אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דברי תורה שמתוך כך זוכרו: ותשתחוין ב׳ במסר׳ הכא ואידך לעיל ותגשן השפחות ותשתחוין לומר שאף על פי שלא ראה בחלום הראשון אלא רמז להשתחוו׳ אחיו: זה אע״פי כן כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה ילדיהן וגו׳: ויגער ב׳ הכא ואידך ויגער בים סוף ויחרב לומר לך מה ויגער דהכא יעקב אף ויגער דהת׳ איירי ביעקב׳ שבזכותו חרב וזהו שדרשו וירא ישראל ישראל סבא׳: תועה׳ ב׳ במס׳ הכא ואידך תמורו תועה ואידך אדם תועה מדרך השכל׳ לומר לך שטעה ויבא מאת ידרך ונכנס בשלות לבקש׳ או תמורו תועה ולאמרינן כל שכן לאבדת גופו שאם ראהו חבירו שטעה בדרך שברי להשיבו ואחיו לא חשו לאבידת גופו על כן טעו מדרך השכל׳ ויאשליהו האיש בני מלאך גבריאל שאלו׳ איפה הם רעי׳ כתיב חסר׳ רמז פה התחילו ברעה כימי ירבעם שהמליכוהו בשכם׳ וימצאם בדותן נסה ליאמר יהודה עליו זכות ויגל כן זכה שתלבנו מזרעו שני מלכי ליאמר מדוד ועד חזקיהו׳ ובטרם ימים ג׳ במסו׳ הכא ואידך ובטרם יתנגפו רגליכם ובטרם תצא מרחם שכינן זה כתגלגלו הגליות ונתנגפו רגליהם׳ ובטרם תצא מרחם כלייה במדרש שנולד יוסף מהול: כתבתו

[Baal HaTurim column is tiny print; reading is approximate]

רשי

למען הציל אותו, רוח הקדש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: את כתנתו, זה חלוק: את כתנת הפסים, היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו: והבור רק אין בו מים, ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו: ארחת, כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נשאים וגו', למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביי' לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת, כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכותה מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה: צרי, שרף המוטף מעצי הקטף והוא נטף המנויה עם סמני הקטרת: ולוט, לוטיאה שמו בלשון משנ' ורבותינו פירשו שרש עשב ושמו אשטורוזיאה במסכת נדה: מה בצע, מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו, ונעלים את מיתתו: וישמעו, וקבלו מניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ונשמע מתרג' ניקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול יי' אלהים מתהלך כגון ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתורג' ושמעי ושמעת ושמע שמיע קדמי: ויעברו אנשי' מדינים, זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתו' שנמכר פעמים הרבה: וימשכו בני יעק' את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים מכרו אותו למצרי': וישב ראובן, ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו, ד"א עסוק היה בשקו ותעניתו על בלבול יצועי אביו: אנה אני בא, אנה אברח מצערו של אבא: שעיר עזי', דמו דומה לשל אדם: הכתנת, זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנ' פסים כתנת בד נקוד כתנת: ויאמר כתנת בני', היא זו: חיה רעה אכלתהו נצנצה בו רוח הקדש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו: ימים רבים, עשרים ושתי' שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנ' יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי עשרים ושתים שנה כנגד עשרים ושתים שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם עשרים שנה שהיה בבית לבן ושתי שנים בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסוכות וששה חדשי' בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי כ' שנה בביתך, לי הן עלי וסופי ללקו' כנגדן: וכל בנותיו, רבי יהודה אומ' אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניו' היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם, אין אדם יכול לקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי: ארד אל בני, כמו על בני והרבה אל שמשמשין בלשון על אל שאול ואל בית הדמים אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה: אבל שאלה: כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי ובמדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבור' אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גהינם,

שלישי

והבור ו' זוגין דלית בהון וכל בתחלת התיבה · באה זא תלרע וכל תלבים ויחזקאל דכו' תלרע כתב · ולוט ל' חס' · הולכים ל' מלא ·

וידג' קמ' וסי' ויד אל תשלחו בו' ויד תהיה לך' ויד ברא בראש דרך: ויפשיטו ב' ומלאים וסי' ויפשיטו את יוסף' ויפשיטו את כליו: כתנתו ב' וסי' ויפשיטו' והוא קרוע כתנתו: והבור ב' וסי' והבור רק' והבור אשר השליך שם ישמעאל: רק ב' באו' וסי' והבור רק' כי לא דבר רק: ארחת א"ב מן חד וחד משמשין את בש

הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃ וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃ וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃ לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃ וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא׃ וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם׃ וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם־לֹא׃ וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃ וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃ וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה

הדין די במדברא וידא לא תושטון ביה בדיל לשיזבא יתיה מידהון לאתבותיה לות אבוהי: והוה כד אתא יוסף לות אחוהי ואשלחו ית יוסף ית כתוניה ית כתונא דפסי די עלוהי: ונסבוהי ורמו יתיה לגובא וגובא ריקן לית ביה מיא: ואסחרו למיכל לחמא וזקפו עיניהון וחזו והא שירת ערבאי אתיא מגלעד וגמליהון טעינין שעף וקטף ולטום אזלין לאחתא למצרים: ואמר יהודה לאחוהי מה ממון נתהני ארי נקטול ית אחונא ונכסי ית דמיה: אתו ונזבניניה לערבאי וידנא לא תהי ביה ארי אחונא בסרנא הוא וקבילו מניה אחוהי: ועברו גברי מדינאי תגרי ונגידו ואסיקו ית יוסף מן גובא וזבינו ית יוסף לערבאי בעסרין כסף ואיתיו ית יוסף למצרים: ותב ראובן לגובא והא לית יוסף בגובא ובזע ית לבושוהי: ותב לות אחוהי ואמר עולימא ליתוהי ואנא לאן אנא אתי: ונסיבו ית כתונא דיוסף ונכיסו צפיר בר עזי וטבלו ית כתונא בדמא: ושלחו ית כתונא דפסי ואיתיאו לות אבוהון ואמרו דא אשכחנא אשתמודע כען הכתונא דברך היא אם לא: ואשתמודעה ואמר כתונא דברי חיתא בישתא אכלתיה מקטל קטיל יוסף: ובזע יעקב לבושוהי ואסר שקא בחרציה ואתאבל על בריה יומין סגיאין: וקמו כל בנוהי וכל בנתיה לנחמותיה וסרב לקבלא תנחומין ואמר ארי אחות על ברי כד אבילא לשאול

אבן עזרא

ויפשיטו, פועל יוצא לשני פעולי' שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו, והכתנת בלשון הקדש החלוק הדבק לעור והנה ה העריםוהו והשליכוהו ערום אל הבור: וישבו לאכל לחם, התשעה אחים: ארחת ישמעאלי', כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות: נכאת, אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי שפי' נכאות דבר נחמד וכן ויראם את בית נכותה כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם מ מאותיות הנח: וצרי, מצאנוהו במקרא בשוא נח תחת הצדי וכקמץ חטף הצדי אין בגלעד גם בחולם שמן ודבש וצרי והנאון פי' אותו כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרי' ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן ה האילן שהובא מיריחו אל מצרי' על דעת יוסף בן גוריון ורבי ישמעאל אמ' שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו: ולוט, אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי"ת ואולי כן הוא: מה בצע, מה תועלת וקרוב מטעם חפץ וכן מה בצע בדמי: כי אחינו בשרנו הוא, כמו בשרנו כי מבשר אחד היינו: ויעברו, וכאשר עברו עליהם הישמעאלים הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם: ואני אנה אני בא, הזכיר אני פעמי' והאחד רב רק דרך הלשון כך: טרף טרף, פועל שלא נזכר שם פועלו ובא כן בעבור הלי"ם שלא ידגם וכן ומורק ושוטף:

ויבך

בעל הטורים

כתנתו שנים במסור' ויפשיטו את יוסף את כתנתו · קריע את כתנתו גבי שאול לומר שגם בכאן קרעו כתנתו מעליו למהר הדבר · ויקחהו כתיב חסר וי' שלא לקחו אלא אח' והוא שמעון ועל כן ויקח מאתם את שמעון · רק שנים במסורת והבור רק ואידך כי לא דבר רק הוא לומר לא דבר רק הוא שלא היה הבור ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים ועוד גמריכן אין בו מי' דהכא ממים דכתיב נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין בו מים · מה בצע · שנים במסורת ואידך מה בצע בדמי וזהו מה בצע בדמי אם נהרוג את אחי · וימשכו שנים ב במסורת הכא ואידך וימשכו ויעלו את ירמיה שנפרע מירמי' מה שעשו ליוסף · בעשרי' כסף שהוסיף לו אביו משקל שני סלעי' מילת ומכרוהו בכ' סלעים שהגיע לכל אחד שני סלעים · לא דמיעבד הס ל' סלעים והם שמכרוהו בסתר הוכרכו לגלגל בו שלים · לא שכן ערך יתכן ה' עד כן כ' עשרים סלעים · ואני אנה אני בא ס שאמר לא יתלה ה הסרחון אלא בי ואמ' קנאתי לבכורה שנתנה לו · הכר נא שנים במסרה הכא ואידך הכר נא למי החותמ' והפתילים בלשו' שרימ' יהוד' את אביו בלשון כפרע ממנו

מסרה

ולית דכוותהון מסור במסרה רבת': וצרי ב' זוגין בתרי לישני וב' תיבי' קדמ' וצ' וסי' וצרי' והנה ארחת ישמעאלי', וצרי' לידותן בני ידותן גדליהו וצרי' וצרתי' כי אם שמוע תשמעו בקולי', וצרתי עליך מצב', והד וצרי בחולם ושמן וצרי נתנו מערבך:

מה בצע ב' דס' וסי' כי נהרג' בדמי: וימשכו ב' וסי' את יוסף' את ירמיהו בחבלי': ואני אנה ב' דסמי' וסי' ואני אנה אני בא' ואני אנה אוליך את חרפתי: ז' פסו' ואני אני בירמיה סי' כ"ג: ויביאו ל"ו וסי' במסר' רבת': אכלתהו ד' וסי' ואמרנו חיה רעה' ויכירה ויאמר' אף כי אש אכלתהו' מטה עוזה אש אכלתהו: ויתאבל ד' וסי' ויקרע יעקב' על בנו כל הימים' הנה המלך בכה ויתאבל על אבשלום' ויתאבל אפרי' אביהם' דה"ה: שאלה ט' ח' חסרים וא' מל' וסי' כי ארד אל בני' לא ירד בני עמכם' והורדתם את שיבתי' והיה כראתו' וירדו חיים' וירדו הם וכל אשר להם' גם הם אתו ירדו' בהורידי אותו שאלה' ביום רדתו שאלה' והד ישובו רשעים לשאולה מל' ביגון שאולה דמקץ מל':

אבן עזרא

ויבך אותו אביו׳ קדמונינו דרשוהו על יצחק ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ״ט שנה ויש אומרים כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור אבלם ועדותם דבר אלישע: וכל בנותיו שתי ובת בנו׳ ומלת שאולה כמו מטה והטעם הקבר ונפה טעה המתרגם לתועים שתרגם שאולה גיהנם והנה כי לא שאול תוכך ואכיעה שאול הנך הפך אם אסק שמים שם אתה ערום שאול נגדו ורבי׳ אחרים: שר הטבחים׳ תמכא זה הלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרגם ארמי׳ כנוכים: ויהי בעת ההיא׳ אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם שמכרו וכמוהו משם נסעו ה הגדגדה בעת ההיא הבדיל יי׳ את שבט הלוי ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ונסעו אל נגב בשנת הארבעים ובמקומו א אפרשנו׳ ולמה הזכיר הכתו׳ זאת הפרשה במקום הזה והיה ראוי להיות אחר והמדני׳ מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה להפרים בין מעשה יוסף בדבר אשת אדניו למעשה אחיו נ והוזכרתי לפי׳ הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ״ב שנה והנה כלל אונן שהוא שני לבני יהודה ונגל עד שהיה לו זרע וזה לא ימצא פחות מ״ב שנה ועוד וירבו הימי׳ גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרי׳ ויש לו שני בנים ואל יקשה עליך דבר בגלאל כי בנעתי אל מקומו אפרשנו: איש כנעני׳ יש אומרי׳ סוחר כמו כנען בידו מאזני מ מרמה ועם תוספת יו״ד ולא יהיה כנעני עוד ויתכן להיו׳ כמשמעו׳ וחכמינו ז״ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו וזה דרך דרש כי הבא מפאת צפון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת: בכזיב׳ שם מקום: ויבם אותה׳ טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך ובפרשת כי ישבו אחים יחדו אפריך מעט אם השם יאריך ימי על הנגיעי שם: כי לא לו יהיה הזרע׳ לא יקרא בשמו כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה׳ היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ ואתמה מבן תמים ה המזרחי שפי׳ ושחת ארצה שעשה לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה כי עליו היא יושבת בארץ וזה פי׳ שגעון וחלילה חלילה להתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף: לתת זרע׳ כמו השלש: שבי אלמנה בית אביך׳ בחסרון ב׳ית קודם ב׳ית כמו הנמצא בית יי׳: וינחם יהוד׳ פי׳ אחר שקבל תנחומין עלה על גוזי צאנו׳ על תחת אל: ותכס׳ פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה: ותתעלף׳ טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף הסתיר פניו בבגדיו וקרוב מהם מעולפת ספירים: בפתח עינים׳ שם מקום ויש אומרי׳ כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו: כי

בעל הטורים

בפתח עינים׳ אשר ע״ת לינם כתנין אברהם שאמרה יהי רצון שאזקק לזרע אברה׳ · כי גדל ג׳ במסרה הכא נאידך עד כי גדל מאד· כי גדל הכאב מאד כשכיל שראתה כי גדל שלה גדל ה הכאב שלה מאד ו נבזכות זה יצא מהל מלכי׳ בית דוד שהיה הולך וגדל עד כי גדל מאד·

מסורה

והמדנים ג׳ בליש׳ וסי׳ מכרו אותו אל מצרים׳ מדנים בין אחים׳ שנאה תעורר מדני׳: אל מצרים ב׳ דסמיכי וסי׳ והמדנים מכרו׳ את אלנתן בן עכבור: ויהי בעת ההיא ג׳ מסר בפרשת וירא: ותסף ה׳ ר״פ ג׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ ללדת את אחיו׳ ותסף עוד ותלד בן ותקרא את׳ ותוסף המלחמה׳ ותוסף את תזנותיה׳ ותוסף

תורה

וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃ וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים׃ פ

וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה׃ וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃ וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃ וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ׃ וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ׃ וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו׃ וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃ וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃ וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃ וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה

תרגום אונקלוס

וּבְכָא יָתֵיהּ אֲבוּהִי׃ וּמִדְיָנָאֵי זַבִּינוּ יָתֵיהּ לְמִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא׃ וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה מִלְּוָת אֲחוֹהִי וּסְטָא עַד־גַּבְרָא עֲדוּלָמָאָה וּשְׁמֵיהּ חִירָה׃ וַחֲזָא תַמָּן יְהוּדָה בַּת־גְּבַר תַּגָּרָא וּשְׁמֵיהּ שׁוּעַ וּנְסַבַהּ וְעַל לְוָתַהּ׃ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת־שְׁמֵיהּ עֵר׃ וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת־שְׁמֵיהּ אוֹנָן׃ וְאוֹסִיפַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת־שְׁמֵיהּ שֵׁלָה וַהֲוָה בִּכְזִיב כַּד־יְלֵידַת יָתֵיהּ׃ וּנְסִיב יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵיהּ וּשְׁמַהּ תָּמָר׃ וַהֲוָה עֵר בּוּכְרָא דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ וְאַמְתֵיהּ יְיָ׃ וַאֲמַר יְהוּדָה לְאוֹנָן עוֹל לְוָת־אִתַּת אֲחוּךְ וְיַבֵּם יָתַהּ וַאֲקֵים זַרְעָא לַאֲחוּךְ׃ וִידַע אוֹנָן אֲרֵי לָא עַל־שְׁמֵיהּ מִתְקְרֵי זַרְעָא וַהֲוָה כַּד־עָלֵל לְוָת־אִתַּת אֲחוּהִי וּמְחַבֵּל אוֹרְחֵיהּ עַל־אַרְעָא בְּדִיל דְּלָא־לְקַיָּמָא זַרְעָא לַאֲחוּהִי׃ וּבְאֵשׁ קֳדָם יְיָ דִּי עֲבַד וְאַמִית אַף יָתֵיהּ׃ וַאֲמַר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלְּתֵיהּ תִּבִי אַרְמְלָא בֵּית־אֲבוּךְ עַד־דְּיִרְבֵּי שֵׁלָה בְרִי אֲרֵי אֲמַר דִּלְמָא־יְמוּת אַף הוּא כַּאֲחוֹהִי וַאֲזַלַת תָּמָר וִיתֵיבַת בֵּית אֲבוּהָא׃ וּסְגִיאוּ יוֹמַיָּא וּמִיתַת בַּת־שׁוּעַ אִתַּת יְהוּדָה וְאִתְנְחֵם יְהוּדָה וּסְלִיק אַל־גָּזְזֵי עָנֵיהּ הוּא וְחִירָה רַחֲמֵיהּ עֲדוּלָמָאָה לְתִמְנָת׃ וְאִתְחַוָּאָה לְתָמָר לְמֵימַר הָא חֲמוּיִךְ סָלֵיק לְתִמְנַת לְמִגַּז עָנֵיהּ׃ וְאַעְדִּיאַת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ מִנַּהּ וְאִתְכַּסִּיאַת בְּעִיפָא וְאִתְקַנַּת וִיתֵיבַת בְּפָרְשׁוּת עֵינַיִן דִּי עַל אוֹרַח תִּמְנַת אֲרֵי חֲזָת אֲרֵי־רְבָא שֵׁלָה וְהִיא לָא־אִתְיְהִיבַת לֵיהּ לְאִתּוּ׃ וַחֲזָהּ יְהוּדָה

רש״י

ויבך אותו אביו׳ כלפי יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: הטבחים׳ שוחטי בהמות המלך: ויהי בעת ההיא׳ למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך: ויט׳ נטה אחיו׳ עד איש עדולמי׳ נשתתף עמו: כנעני׳ תגרא: והיה בכזיב׳ שם המקום ואומ׳ אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהיה כמו אכזב אשר לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא ל להודיענו׳ ובבראשית רבא ראיתי ותקרא שמו שלה וגו׳ פסקת: רע בעיני יי׳׳ כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמ׳ באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ז ויכחיש יפיה: והקם זרע׳ הבן יקרא על שם המת: ושחת ארצה׳ דש מבפנים וזורה מבחוץ: כי אמר וגו׳ כלומ׳ דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות׳ מוחזקת היא זו שימותו אנשיה: ויעל על גוזזי צאנו׳ ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו: עולה תמנתה׳ ובשמשון הוא אומ׳ וירד שמשון תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מ מכאן: ותתעלף׳ כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינ׳׳ בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנת׳ ורבותינו דרשו בפתחו של א אברהם אבינו שכל עינים מצפו׳ לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו׳׳ לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה ש שהיתה מתאוה ל להעמיד ממנו בנים: ויחשבה

ויקרא כל ותהר ותלד ותקרא כמג ויקרא ענב סימן

וימת ה׳ וסי׳ אבא דואג גדליה וקטל בוניה:

והיא היא והיא ז׳ בטעם:

לח

אסתר ב׳ קדמאי חס׳: בכורו ג׳ מל׳ וסי׳ אשה לער בכורו׳ ויאמר ליתר בכורו׳ ויהי בכורו אמנון אחינועם: וימתהו כלם חס׳ במ״ת וסי׳ וימצאהו האריה׳ ויבא זמרי׳ שלום בן יבש׳ ב׳ בו׳ ויקשר קשר׳ וימיתהו במגדו ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי׳׳ דה״י׳ ולא דרש ביי׳ וימיתהו: לא לו ה׳ וסי׳ וידע אונן כי לא לו׳ לרשת משכנות לא לו׳ הוי המרבה לא לו׳ עבר מתעבר על ריב לא לו׳ ולא לו תהיה בראשנה: וימת ה׳ וסי׳ גם אתו׳ ויסב דואג האדמי׳ ויכו האחד את האחר׳ ויכו את גדליהו׳ וימת את דנתם: כאחיו אב מן חד חד כ׳ בריש תיבותא וסי׳ במסר רבת׳: ישיבת בית ז׳ וסי׳ שבי אלמנה בית אביך ב׳ בו׳ וישב ארון יי׳ דשמואל׳ ותשב תמר ושוממה׳ וישב בבית החפשית׳ דמלכים׳ וחברו׳ דדה״י׳ והמלך ישב בית החרף: ותשב יב וסי׳ לה מגר׳ ב׳ בו׳ ורחל לקחה את התרפים׳ ותלך תמר׳ כפתח עינים׳ באיתן קשתו׳ ואת רחב הזונה׳ ותשב האשה ותינק׳ תפר ושוממה׳ וישם כסא לאם המלך: מצד הקוצרים׳ את חמותה: גדל ג׳ מסר פרש׳ תולדת: היא והיא ז׳ בטעם זקף גדול וסי׳ והיא לא נתנה לו לאשה׳ והיא הפכה שער׳ והיא גלתה׳ היא בתרום הקדשים׳ היא מתהלכת בין החיות׳ היא ראש לכל הממלכו׳ והיא בעמק אשר לבית רחוב

רשי

ויחשבה לזונה· לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה· ולא יכול לראותה ולחקרה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: ויט אליה אל הדרך· מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לעז דשטורני"ר: הבה נא· הכיני עצמך ודעתך לכך כל לשון הבה לשון הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: ערבון· משכון: חותמך ופתילך· עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה וטליתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו· גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: הקדשה· מקודשת ומזומנת לזנות: תקח לה· יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז· אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה נבזה כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי את הגדי הזה· ולפי שרימה יהוד' את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו ר' ורימוהו גם הוא בגדי עזים: כמשלש חדשי'· רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם· ולשון כמשלש חדשים כשהשלים ה החדשים כמו ומשלוח מנות משלוח ידם וכן תרגם אונקלוס כ כתלתות ירחיא: הרה לזנונים· שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה בחמה: ותשרף· אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה ב בשריפה: היא מוצאת· לישרף: והיא שלחה אל חמיה· לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא אשר אלה לו אמרה אם יודה יודה מעצמו ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא· אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: צדקה· בדבריה: ממני היא מעוברת ורז"ל דרשו שיצתה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה· כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד· יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק: בעת לדתה· וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים· מלא ולהלן תומם חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: ויתן יד· הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשר על ידו השני החזירה:

פרצת

אבן עזרא

כי כסתה פניה· פי' ותתעלף והמפרש כי כסתה פניה בימי צבעונין והביא ראיה מבתו הבל הוא כי אין מביאין ראיה מן השוטים גם נכון הוא מה שדרשו ר"ל שהיתה צנועה בבית חמיה: חותמך· מרב תאותו נתן ג' דברים ערבון על דבר קל· ופי' קדמה בפסוק לא יהיה קדש אפרשהו: תקח לה· עזוב אותה ותקח הערבון פן נהיה לבוז· ללעג שכתתי חותם ופתיל ומטה ערבון על דבר קל כזה ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה וזה אות כי תקח לה הערבון: כמשלש חדשים· בתוספת מ"ם קודם שלש וכימים בתוספת מ"ם אחר שלש: היא מוצאת· היה ראוי להיו' כמו מודעת ואת לולי העלם הא"לף כמשפטה: כי על כן לא נתתיה· כמו כי על כן ראיתי פניך כטעם חכמינו ה הואיל ולא נתתיה או טעמו עשת' כן כי לא נתתיה: לדעתה· לשכב עמה: ויתן יד· האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא גם אלה במעשה פלא שנבקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו: מה

מסורה

ויחשבה ג' וסי' והאמן ביי'· ויחשבה לזונה ויחשבה עלי לשכור': לזונה ב' וסי' ויחשבה לזונה' איכה היתה לזונה: אל הדרך כל לשון דרך על במ"ו אל וסי' ויט אליה' אל דרך המדבר' אל דרך עפר'· אל דרך הגוי' אל תלמדו' אל דרך עמדי וצפי'· אל ישט אל דרכיה לבך' ואתה תשמע השמים' ח"ה: אשלח ט'

וסי' בפרש' בא אל פרעה: עד י"א פסוקים מאריך עד ומלה חדא בספ"ו וסי' עד שלחך' עד עברך' עד רדת' עד שובך' ואשמתינו גדלה עד לשמים' עד חיותם' ועד קדקדך' עד קדקדו' עד שתחפץ' עד שתחפץ' עד שתחפץ: ומטך ב' וסי' ופתילך' ומטך אשר הכית בו: אל יהודה ו' וסי' וישב אל יהודה ויאמר' לכן כה אמר יי' צבאות אלהי ישר' הנני' ויהי לתקופת השנה' אשר תשלחני אל יהודה' עד אשר אבא אל יהודה' וחד ואל יהודה אשר דבר יי' אל ישר': לבוז ב' ומלאים וסי' תקח לה פן נהיה לבוז' ונעוה לב יהיה לבוז: ויגד כ"ד מסו' במס' רבת': הוציאוה ג' ומל' וסי' ויאמר יהודה הוציאוה' הוציאוה אל מבית לשדרות' דוד"ה' הוציאוה עד קצה הארץ: היא מוצאת והיא חד מן י"ב רפ' דמיין מן ב' מלין דמיין מסורתא מכא ומכא ומלה ביניהון קדמא לא נסיב ו' תני' נסיב ו' וסי' במסרא רבת': הו' ג' רפ' וסי' הוא מוצאת' הוא החיה אשר ראיתי' הוא לא תהיה לכם לסיר: היא והיא י"א כתי' יוד בתורה וסי' היא צוער קדמ' תני' דהלא הוא אמ' לי' והיא שלחה אל חמיה' וכי ימות מן הבהמ' והיא הפכה שער לבן' ואם יראנה הכהן' קדמא' שבת שבתון היא' דאחרי מות' ואיש כי יקח את אחותו בת אביו' היא מהללת' קדמ' ושכב איש אותה' קדמ' דפסוק' ועבר עליו רוח קנא' תניי' דפסו': הכר נא ב' דסמי' בעני' וסי' הכר נא הכתנת' הכר נא למי: ולא יסף ו' וסי' עוד לדעת' קול גדול ולא יסף' להראה אל מנוח' ולא יסף שמואל לראות את שאול' עוד לבקשו' עוד מלך מצרים: ראשנה י' מסר במס' רבתא:

תורה

ותחשבה לזונה כי כסתה פניה:
ויט אליה אל-הדרך ויאמר הבה-נא אבוא אליך כי לא ידע כי כלתו הוא ותאמר מה-תתן-לי כי תבוא אלי:
ויאמר אנכי אשלח גדי-עזים מן-הצאן ותאמר אם-תתן ערבון עד שלחך: ויאמר מה הערבון אשר אתן-לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן-לה ויבא אליה ותהר לו: ותקם ותלך ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי
כ אלמנותה: וישלח יהודה את-גדי העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה ולא מצאה: וישאל את-אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על-הדרך ויאמרו לא-היתה בזה קדשה: וישב אל-יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא-היתה בזה קדשה: ויאמר יהודה תקח-לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה: ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים ויאמר יהודה הוציאוה
כה ותשרף: הוא מוצאת והיא שלחה אל-חמיה לאמר לאיש אשר-אלה לו אנכי הרה ותאמר הכר-נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה: ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי-על-כן לא-נתתיה לשלה בני ולא-יסף עוד לדעתה: ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה: ויהי בלדתה ויתן-יד ותקח המילדת ותקשר על-ידו שני לאמר זה יצא ראשנה: ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר

נ׳ כ׳ ל׳ · ו׳ וחד ופנים לא הוי

תרגום אונקלוס

וחשבה כנפקת ברא ארי כסיאת אפהא: וסטא לותה לאורחא ואמר הבי-כען איעול לותיך ארי לא ידע ארי כלתיה היא ואמרת מה-תתן-לי ארי תעול לותי: ואמר אנא אשלח גדיא-בר-עזי מן-ענא ואמרת אם-תתן משכונא עד דתשלח: ואמר מה משכונא דאתן-לך ואמרת עזקתך ושושיפך וחוטרך די בידך ויהב לה ועל לותה ועדיאת לידה: וקמת ואזלת ואעדיאת עיפה מנה ולבישת לבושי ארמלותה: ושדר יהודה ית-גדיא בר-עזי ביד רחמיה עדולמאה למסב משכונא מידא דאתתא ולא אשכחה: ושאיל ית-אנשי אתרה למימר אן מקדשתא היא בעינין על-אורחא ואמרו לית הכא מקדשתא: ותב לות-יהודה ואמר לא אשכחתה ואף אנשי אתרא אמרו לית הכא מקדשתא: ואמר יהודה תסב לה דלמא נהי לחוך הא שדרית גדיא הדין ואת לא אשכחתה: והוה' כתלתות ירחיא ואתחוה ליהודה למימר זניאת תמר כלתך ואף הא מעדיא מזנותא ואמר יהודה אפקוהא ותתוקד: היא מתפקא והיא שלחת לות-חמוהא למימר לגבר דאלין דיליה מניה אנא מעדיא ואמרת אשתמודע כען דמן עזקתא ושושיפא וחוטרא האלין: ואשתמודע יהודה ואמר זכאה מני-מעדיא ארי-על-כן לא-יהבתה לשלה ברי ולא-אוסף עוד למדעה: והוה בעדן מילדה והא תיומין במעהא: והוה במילדה ויהב ידא ונסיבת חיתא וקטרת על-ידיה זהוריתא למימר דין נפק קדמאה: והוה' כד-אתיב ידיה והא נפק אחוהי ואמרת

בעל הטורים

ויחשבה ג' במס' הכא ואידך בפרש' לך לך ויחשבה לו צדקה ואידך ויחשבה עלי לשכורה· לזונה שכים במסרה ויחשבה ל לזונה· איכה היתה לזונה· מה תמר כבוין לכסו' בכבוד· אף ירושלם שופטה בכבוד כדכתי' ולכבוד אהיה בתוכה וזהו זאת קומתך דמתה לתמר· ומטך שכים במסרה ומטך אשר בידך ומטך אשר הכית בו את היאור מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא ה המטה שהוכה בו היאור ונעשו בו כל הנסים· ופתילך· הפתילין· התפילין· מגלה ב' במסרה הכא ואידך ואם בשדה מגלה לומר בשביל שבשדה מגלה תחלה ועתה חזרה לביתה ע"כ לא מגלה· לבוז ב' בית' פן נהיה לבוז· ונעוה לב יהיה לבוז· בשבי' שעויה לב אביו לומר הכר נא הכתונת כך אף היה לבוז ש שאמרה לו הכר נא למי החותמת· ויאמר יהוד' הוציאוה ותשרף רת שם בן ארבע מלמד שהקב"ה זימן לה הסימנין ש שנאבדו ממנה· היא מוצאת כתיב חס' אלף לומ' לך שאמר אפי' אם יכיתו בה האור לא תודה הוציאוה ותשרף פיר' רש"י לפי שבתו של שם היתה וכת כהן שזינתה בשריפה· והקשה הרמב"ן למה שכתוב בת כהן שזינתה ב בשריפה היינו ארוסה או נשואה· אבל שומרת יבם כהנת איכה אלא בלאו וכי תימא מפני שהיה יבום בבני נח ו ואזהרתן זו היא מיתתן הא מוכח בסנהדרין שאין יבמ' נוהג בבני נח כלל· ועוד קשי' דכל מיתה האמורה בבני נח איכה אלא סייף· ועוד מה שאמ' בדקה ממני כל שכן שהיה לה להתחייב· ונפ' הוא בשביל שהיה קצין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איכה בידונת כמשפט שאר בשים הזונות אך כמבזה את המלכות ועל כן אמ' הוציאוה ותשרף כי כאו לפניו לעשות לה כל אשר יגזה והוא חייב אותה למען המלכות· ועל דרך הפשט שהיה המשפט אשר תזנה תחת אישה שמוסרי' אות' לבעלה והוא דן אות' לחיים או למות כרצונו· והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיה להם כאשת איש כנימוסיהם· ורבינו יהודה החסיד פירש לא דנה אותה יהודה לשריפה אלא שישרפו לה רוש' בין פניה לסימן שהיא זונה· וכאשר ידע יהודה שהיה ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר עוד מקשים על מה שאמ' יהודה הוציאוה ו ותשרף· והלא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועוד בדיני נפשות מתחילין מן הצד ועוד היאך היה דן על כלתו ומתרצים שיצחק ויעקב והוא דנוה והתחילו ב

ביהודה מן הכל· ובמדרש יש ששם בעיניו דכה· ואי אפשר להיות שתדקדק כחשבון שנות דור ודור תתם שלמה כעז פנוי הבא על הפנוי' בית דינו של שם גזרו משום מעש' דתמר לא שהיה קיים אלא כל בי' דינו אחרין נקרא על שמו· הכר נא למי החותמת את תירא שאמ' לו תירא את השם ותודה:

מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח׃ ס

לט

א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה׃ וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי׃ וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׃ וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ׃ ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃ וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד־יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה׃ פ

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי׃ וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃ אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים׃ י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃ וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃ וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה׃ וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃ טו וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ

ו' חס' את · ג' רפ ט' סימ' כר נש' ב' · ה' נגי' קמי' ב' כ"כ ז"ק ספ · ל' וחס' ה' ל' · ה' בטעם גרוש · ז"ק · ל' מ"ל · ז"ק · ז' מרעימ' ופסק · כ"ו · ז' לשון משע · ט"ו · ו' · ז' ופסק · ל' וכל עוז' דכו' · ז"ק · ו' · ל' ב' כל ל"ש · ל' ומ"ל · ג' דסמי'

ויקרא שמו ו' פסו' מסר פרשת וישלח: ויוסף ג' רפ וסי' ויוסף הורד מצרימה, ויוסף בן שלשי' שנה בעמדו, ויוסף הוא השליט: הורד ב' וסי' מצרים, גאונה: הורדהו ב' כ"כ וסי' הורדהו שמה, ותאמר לעבדיך: על ביתו ח' מסר בפר' מקץ: ויהי ה' בטעם גריש בספרא מסר בפרש' נח: אוכל ד' מל' וסי' כי אם הלחם, כאשר יחלם

מַה־תְּקוֹף סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא שְׁמֵיהּ פָּרֶץ׃ וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי עַל־יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח׃ וְיוֹסֵף אִתַּחַת לְמִצְרָיִם וּזְבָנֵיהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא גַּבְרָא מִצְרָאָה מִיַּד עַרְבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי תַּמָּן׃ וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵּיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה׃ וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵּיהּ וְכֹל דְּהוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ׃ וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵיהּ וּמַנְּיֵהּ עַל־בֵּיתֵיהּ וְכֹל דְּאִית־לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ׃ וַהֲוָה מֵעִדָּן דְּמַנִּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וְעַל כָּל־דְּאִית־לֵיהּ וּבָרֵיךְ יְיָ יָת־בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוָת בִּרְכְתָא דַיְיָ בְּכָל־דְּאִית־לֵיהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא׃ וּשְׁבַק כָּל־דִּילֵיהּ בִּידָא דְיוֹסֵף וְלָא־יְדַע עִמֵּיהּ מִדַּעַם אֱלָהֵן לַחְמָא דִּי־הוּא אָכֵיל וַהֲוָה יוֹסֵף שַׁפִּיר בְּרֵיוָא וְיָאֵי בְּחֶזְוָא׃

וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקַפַת אִתַּת־רִבּוֹנֵיהּ יָת־עֵינַהָא לְוָת־יוֹסֵף וַאֲמַרַת שְׁכוּב עִמִּי׃ וְסָרֵיב וַאֲמַר לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ הָא רִבּוֹנִי לָא־יְדַע עִמִּי מַה־בְּבֵיתָא וְכֹל דְּאִית־לֵיהּ מְסַר בִּידִי׃ לֵיתוֹהִי רַב בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא־מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵן יָתִיךְ בְּדִיל דְּאַתְּ־אִתְּתֵיהּ וְאֵיכְדֵין אַעְבֵּד בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וְאֵחוֹב קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה כַּד־מַלֵּילַת עִם־יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא־קַבֵּיל מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ׃ וַהֲוָה כְּיוֹמָא הָדֵין וְעַל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי חוּשְׁבָּנֵיהּ וְלֵית אֱנָשׁ מֵאֱנָשֵׁי בֵיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא׃ וַאֲחַדְתֵּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃ וַהֲוָה כַּד־חֲזָת אֲרֵי־שַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃ וּקְרַת לֶאֱנָשֵׁי בֵיתַהּ וַאֲמַרַת לְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִּי לַנָא גַּבְרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בַּנָא עַל לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רָמָא׃ וַהֲוָה כַּד־שְׁמַע

אבן עזרא

מה פרצת. כאלו שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ. ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ לרב: ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק ועוד כי אדוני יוסף סריס היה והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי: ויהי יוסף יפה תאר. כאמו: לשכב אצלה. אפי' לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמו לדבר שיחות: ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או מחדש אחד או אחר שנה תמימה והוא הנכון בעיני: לעשות מלאכתו. מלאכת הבית או הממון כי פקיד היה על הכל. ודרש ואין איש לדברי יחיד: הביא לנו. בעלי: ויחר

מסרה

הרעב. אם ינועו ונפלו על פי אוכל. אשר בטחתי בו אוכל לחמי: ותשא יד וסי' במלכים ב' סימן ד': חשך לשון מניע' ז' וסי' ולא חשך ממני מאומה. ואת עבדו חשך מרעה. הנה חשך יואב את העם. הנה חשך ארני את נעמן. לא חשך ממות נפשם. מרדף בלי חשך. ישעיה. ובתחפנחס חשך היום: אותך יו' מלאים בליש' נקבה מסר במס' רבתא: באשר ט"ו מסר בשופטים סי' ה': הרעה הגדלה הזאת ו' וסי' איננו גדול בבית הזה. אם דרך גבולו יעלה בית שמש. אל אודות הרעה. והיה כי תגיד לעם הזה. כאשר הבאתי אל העם הזה. ולכם הנשמע לעשות: יום יום ז' ופסק וסי' ויהי כדברה לא יוסף. על אשר ילקטו יום יום. ואתי יום יום ידרשון. ברוך יי' יום יום. לשלמי נדרי. ואהיה שעשועים יום יום. לשקד על דלתותי יום יום. וב' יום יום דלא פסקי' וסי' יום יום לשנה וחברו דיחזקאל: כהיום ד' וסי' ויבא הביתה לעשות. לחיותנו כהיום הזה. כי אותו כהיום תמצאון אתו. ולא יוכל יי' עוד לשאת וכל עזרא דכו': הביתה י"ח וסי' במסר' רבתא: ואין איש ו' וסי' מאנשי הבית. מאסף דפלגש. מבני ישראל. טוב ממנו. הצדיק אבד. מדוע באתי ואין איש: בבגדו ב' בתרי ליש' וסי' ותתפשהו. בבגדו בה: בידה סימן דהדין ענינא בידה בידה אצלי אצלה אצלי: ותאמר להם ג' דסמי' וסי' ותקרא לאנשי ביתה. כה אמר יי' אלהי ישראל. אמרו לאיש. דה"ה ולחם משמים נת' להם. וכל נביאים דכו' במ"א ותאמר אליהם כה אמר יי' אלהי ישראל. אמרו. דמלכים.

בעל הטורים

מה פרצת. רמז שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. פרץ באת בם עולם י"ל עולה בגימטרי' דוד. הורד ב' במסר' ויוסף הורד. הורד שאול. לומר שסקיל הגלות כנגד גיהנ' הורידוהו פנים במסרה אשר הורידוהו שמה. הורידוהו אלי. בכיתן בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הוצרך גם הוא להוריד כבימן שמה. וכל יש לו נתן בידו ס"ת לשונו מלמד שבא גבריאל ולמד לו שבעי' לשון לכך המצליח בידו. כי אם הלחם אשר הוא אוכל בגי' היא אשתו. להיות עמה בגימטרי' לתוך גיהנ'. בבגדו ב' במ' בפרשת משפטים: הריקותי

רשי

פרצת. חזקת עליך חוזק: אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו. וי"א כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושתי חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב בראשית רבה: ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: כי יי' אתו. שם שמים שגור בפיו: וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר בלשון נקייה: ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושות' ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד ותשא אשת אדוניו וגו' כל מקום שנאמר אחר סמוך: וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: ויהי כהיום הזה. כלומ' ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"ז אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמר' להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במסכת סוטה: ראו הביא לנו. הרי זה לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי. מעבר הנהר מבני עבר:

אותך ז' מ"ל בלשון נקבה · לצחק ג' פתחין ב' מנחין בטע' אלע'

רשי

אדניו · של יוסף : בא אלי · לצחק בי : העבד העברי אשר הבאת לנו : ויהי כשמוע אדניו · בשעת תשמיש אמרה לו וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה : ויט אליו חסד · שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה : אשר הוא היה עושה · כתרגומו במימריה הוה מתעביד : באשר יי' אתו · בשביל שיי' אתו : אחר הדברים האלה · לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבא הרוחה לצדיק על ידיהם : חטאו · זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו : והאופה · את פת המלך ואין לשון אפיה אלא בפת ובלעז פיסטו"ר : ויפקד שר הטבחים את יוסף · להיות אתם : ויהיו ימים במשמר · שנים עשר חדש : ויחלמו חלום שניהם · ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חברו וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר : איש כפתרון חלומו · כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם : זועפים · עצבים כמו סר וזעף זעף יי' אשא : שרינים

אבן עזרא

ויחר אפו · ולע"פכ לא הרגו כי בספק היה הדבר אצלו : בית הסהר · לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפירשו אחריו ואמר מה הוא כמו האחשתרנים שהוא לשון פרס ופירשו שהם בני הרמכי' : ואת כל אשר עושים · יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיחיה ממנו כאשר היו עושים האסורי' והקרוב אלי שפירושו כל אשר היו צריכים כאילו היה הוא העושה כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו לעד : חטאו · חטא יוסר המלוכה בעבור שלא ישתנה סמ"ך סריסיו הוא לאות כי היה הלמ"ד ראוי להדגש ונקמץ הסמך בקמץ גדול לחסרון הדגש : במשמר בית שר הטבחים · מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו : ויפקד שר הטבחים · והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף · והטעם זכר לדבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר וזאת דעת המדקדק הגדול ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף והעד מקום אשר יוסף אסור שם וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרי' היו : ויחלמו · כטע' איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו : זועפים · מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו : ויבא אליהם · יתכן שבלילה היה לן בבור · וטעם

הרימתי ג' בג' כת' וסי' הרמתי ידי חס' דחס' · כי הרימתי קולי כ"כ · הרימותי בחור מעם כ"כ : בוא י"ג מלאים וסי' בישעיה סימן ב' : חנו א"ב מן חד חד וחד ו"ו בסוף תיבותא וסי' במסרא רבתא : חנו חד מן כ"ב זונין קר' ה' וכל חד וחד לית דכו' מסור במסר' רבת' : משקה ד' קמץ וסי' חטאו משקה מלך · וכל כלי משקה המלך · וחברו

תורה

כי-הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה : ותנח בגדו אצלה עד-בוא אדניו אל-ביתו : ותדבר אליו כדברים האלה לאמר בא אלי העבד העברי אשר-הבאת לנו לצחק בי : ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה : ויהי כשמע אדניו את-דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה עשה לי עבדך ויחר אפו : ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל-בית הסהר מקום אשר-אסורי המלך אסורים ויהי-שם בבית הסהר : ויהי יהוה את-יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית-הסהר : ויתן שר בית-הסהר ביד-יוסף את כל-האסורם אשר בבית הסהר ואת כל-אשר עשים שם הוא היה עשה : אין שר בית-הסהר ראה את-כל-מאומה בידו באשר יהוה אתו ואשר-הוא עשה יהוה מצליח : פ

ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך-מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים : ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים : ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל-בית הסהר מקום אשר יוסף אסור שם : ויפקד שר הטבחים את-יוסף אתם וישרת אתם ויהיו ימים במשמר : ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כפתרון חלמו המשקה והאפה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסהר : ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים : וישאל את-סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית-אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום : ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף

תרגום

ארי-ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי וערק ונפק לשוקא : ואנחת ללבושיה לותה עד-דעל רבוניה לביתיה : ומלילת עמיה כפתגמיא האלין למימר על לותי עבדא עבראה די-איתיתא לנא לחיכא בי : והוה כד-ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי וערק לשוקא : והוה כד-שמע רבוניה ית-פתגמי אתתיה די מלילת עמיה למימר כפתגמיא האלין עבד לי עבדך ותקיף רוגזיה : ודבר רבוניה דיוסף יתיה ויהביה בבית אסירי אתרא די-אסירי דמלכא אסירין והוה תמן בבית אסירי : והוה מימרא דיי' בסעדיה דיוסף ונגד ליה חסדא ויהביה לרחמין בעיני רב בית-אסירי : ויהב רב בית-אסירי בידא דיוסף ית כל-אסיריא די בבית אסירי וית-כל-דעבדין תמן ממימריה הוה מתעביד : לית רב בית-אסירי חזי ית-כל-סורחן בידיה בדמימרא דיי' בסעדיה ודי-הוא עביד יי' מצלח :

והוה בתר פתגמיא האלין סרחו שקיא מלכא-דמצרים ונחתומא לרבוניהון למלכא דמצרים : ורגז פרעה על תרין רברבנוהי על רב שקי ועל רב נחתומי : ויהב יתהון במטרת בית רב קטוליא בבית אסירי אתרא די יוסף אסיר תמן : ומני רב קטוליא ית-יוסף עמהון ושמיש יתהון והוו יומין במטרא : וחלמו חלמא תרויהון גבר חלמיה בליליא חד גבר כפשרן חלמיה שקיא ונחתומא די למלכא דמצרים דאסירין בבית אסירי : ואתא לותהון יוסף בצפרא וחזא יתהון והא אנון נסיסין : ושאל ית-רברבי פרעה די עמיה במטרא בית רבוניה למימר מה-דין אפכון בישין יומא-דין : ואמרו ליה חלמא חלמנא ופשר לית ליה ואמר להון יוסף

מסרה

דד"ה · הוי משקה רעהו מספח · וחד ומשקה צמא יחסיר : לאדניהם ז' מפקין א' בליש' וסי' לאדניהם למלך מצרים · ואדני האדנים · ואדנינו דוד לא ידע · האמרות לאדניהם · כי אני ידעתי כי גדול יי' מכל · הודו לאדני האדנים · כי קדוש היום לאדונינו : ועל שר ב' וסי' ויקצף פרעה על שני · ועל שר שרים יעמד : במשמר ג' פתחין וסי' ויתן אתם · וישאל · ויתן ארתי · וכל אתנחתא וס"פ קמץ : בלילה ג' וסי' ויחלמו · ונחלמה · ארת עמוד האש · דעזרא : זעפים ב' וסי' ויבא אליהם יוסף · ארת פניכם זעפים · דדניאל :

בעל הטורים

לאדניהם ז' מפקין א' בלי"ש וסי' מלכא רבותא דוד אמר לבא אודו לקודשא ·

הרימותי ב' במסרה בפרשת לך לך · אשר אסורי המלך אסורים · אסורי כתי' ואסירי קרי מלמד שעשר שנים היה אסו' על שהוכי' דבה על אחיו · ועוד ב' שנים על שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני · אסורים ג' במסו' שנים נגד יוסף ואחד יי' מתיר אסורי' · וזהו שאמרו חכמי' ז"ל שאמרה לו אשתו של פוטיפר אני חובשך בבית האסורים אמר לה יי' מתיר אסורי' · ואשר הוא עושה יי' מצליח ולא כתיב מצליח בידו כמו למעלה לפי שכאן היה בבית האסורים ולא היה לו עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית אדוניו ומתעסק בשל אדוניו · לאדניהם ב' במס' לאדוניהם למלך מצרים · האומרות לאדניהם הביאה ונשתה · מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתיה כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו · זועפים ב' במסר' הכא ואידך למה יראה את פניכם זועפים · מה התם על עסקי אכילה בשני שלא רצו לאכול פת בג המלך אף הכא זעפו פניהם על עסקי אכילה שנמצא זבוב וכו' ספרו

אבן עזרא

וטעם הלא לאלהי' פתרוני' כי פתרון החלומו' לשם הוא כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה ואם אני אפתור אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק ואחר שהדבר כן ולשם פתרון כל החלומות אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי' וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם: עלתה נצה' כמו הנצו הרמונים: הבשילו אשכלותיה' הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בניינים: ואשחט אותם' כמו שוחטי הילדים ולא כאשר פי' הגאון: פתרונו' פירושו לא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום' ויש שואלי' מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים' יתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו כי הנה היום יש מלכים שיעשו יום שנת בוא תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהנבואה היתה הרה והראשון קרוב אלי: ישא פרעה את ראשך' ידים הנכון שהוא כדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופי' בתוך עבדיו ובפסוק כי תשא את ראש זה: כנך' משמרתך הראשונה ומכונתך ומתכונתך ויתכן להיותו מן בזרת כן וכמוהו ועמד על כנו: מארץ העברי' אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי' ואחר כל חלום במקרא מלת הנה טעמה כאילו: סלי חורי' אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהוד': בעוד' בטרם עוד וטעמו לא יעברו עוד כך זמן עד שיהיה זה: ישא פרעה את ראשך מעליך' ישאנו ממקומו וטעמו ישירנו או ירימנו על עץ: הלדת' שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו: על משקהו' שם כי אשר היית משקהו פועל: ולא זכר שר המשקים' לא הזכירו בפה אל פרעה כן ומשא יי' לא תזכרו עוד זכר את שתי: וישכחהו' בלב:

רש"י

שריגים' זמורות ארוכו' שקורין וידי"ץ: והיא כפורחת' דומה לפורחת והיא כפורחת כדומה לי בחלומי כאילו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אשכי"ר בלע"ז ואחר כך הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגו' של פורחת כן גדול מפרח כדכתיב ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב ויוצא פרח ויצץ ציץ: ואשחט' כתרגומו ועברית הרבה יש בלשון משנה: שלשת ימים הם' סימן הם לך שלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה: ישא פרע' את ראשך' לשון חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך' בסיס שלך ומושבך: אם זכרתני אתך' אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך: ועשית נא עמדי חסד' אין נא אלא לשון בקשה: סלי חורי' סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיסנין שקורי' אובליי"ש לתתם באותם סלים: יום הולדת את פרע'' יום לידתו וקורין לו יום גנוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרי' שהחיה מילדת את האשה ועל כן היא נקראה מילדת וכן ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אחרי': וישא את ראש וגו'' מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתי' שישרתו לו בסעודתו ונזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: ולא זכר שר המשקים' בו ביום: וישכחהו' לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנא' אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויי' רהב:

חסלת וישב יעקב

מסורה

הלוא י"ג מלאים בתורה וחד פלוגתא עלה וסי' במס' רבת': ספרו ג' וסי' ספרו נא לי' ספרו בגוים כבודו' ותבירו: ליוסף ח' וסי' ביחזקאל סימן ל"ז: נצה י"א זוגין מן חד וחד וחד מפיק ה' וחד לא מפיק ה' מסר במסרא רבתא: הם י"ב סופי פסוק וסי' בפרשת וישמע יתרו: אתך י"ו בתורה מסר במסרא רבתא: והנה שלשה ב'

מקרא

הלוא לאלהים פתרנים ספרו נא לי: ויספר שר המשקים את חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה גפן לפני: ובגפן שלשה שריגם והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים: וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה: ויאמר לו יוסף זה פתרנו שלשת השרגים שלשת ימים הם: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו: כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה: כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור: וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חרי על ראשי: ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן הסל מעל ראשי: ויען יוסף ויאמר זה פתרנו שלשת הסלים שלשת ימים הם: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו: וישב את שר המשקים על משקהו ויתן הכוס על כף פרעה: ואת שר האפים תלה כאשר פתר להם יוסף: ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו:

ק"ב' יב"ק' סימן

פרשה

תרגום אונקלוס

הלא מן קדם יי פשרן אשתעו כען לי: ואשתעי רב שקי ית חלמיה ליוסף ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי: ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ואניצת נץ בשילו אתכלהא הוו ענבין: וכסא דפרעה בידי ונסבית ית ענביא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה: ואמר ליה יוסף דין פושרניה תלתא שבשין תלתא יומין אנון: בסוף תלתא יומין ידכרנך פרעה ויתיבנך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה דהויתא משקי ליה: אלהן תדכרנני עמך כד ייטב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותפקנני מן בית אסיריא הדין: ארי מגנב גניבנא מארעא עבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי שויאו יתי בבית אסירי: וחזא רב נחתומי ארי יאות פשר ואמר ליוסף אף אנא בחלמי והא תלתא סלין דחירי על רישי: ובסלא עלאה מכל מיכלא דפרעה עובד נחתום ועופא אכל יתהון מן סלא מעלוי רישי: ואתיב יוסף ואמר דין פושרניה תלתא סלין תלתא יומין אנון: בסוף תלתא יומין יעדי פרעה ית רישך מנך ויצלוב יתך על צליבא וייכול עופא ית בשרך מנך: והוה ביומא תליתאה יום בית ולדא דפרעה ועבד משתיא לכל עבדוהי ודכר ית ריש רב שקי וית ריש רב נחתומי בגו עבדוהי: ואתיב ית רב שקי על שקיותיה ויהב כסא על ידא דפרעה: וית רב נחתומי צלב כמא דפשר להון יוסף: ולא דכר רב שקי ית יוסף ואנשיה:

פרשה

מסרה

דסמיכי וסי' והנה שלשה סלי' אנשים: מאכל ומאכל ד' פתחין וסי' ובסל העליון' ומאכל שלחנו ומושב עבדיו' והברו' ונפשו מאכל תאוה וסי' בלשון ארמית סלא בנפשיה פתורא דחבריה: והעוף ג' באורייתא וסי' והעוף ירב בארץ' והעוף אוכל אותם מן הסל' זאת תורת הבהמה והעוף: ראשך ד' וסי' ותלה אותך' והיו שמיך' היום הזה ישרך' ושמן על ראשך אל יחסר: אותך י"ז מלאים מסר במסר' רבתא: הלדת ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' הולדת את פרעה' ומולדותיך ביום הולדת אותך' מל' ותשלכי אל פני השדה' קדמ' ובתר' חס': ואת ראש ב' וסי' שר האופים' איש בשרת: וישב כ"ה וסי' במסר' רבתא: ולא זכר ג' דסמי' וסי' ולא זכר שר המשקים' ולא זכר יואש המלך' ד"ה' ולא זכר הדום רגליו:

בעל הטורים

ספרו ג'' ספרו נא לי ואידך ספרו בגוים את כבודו חד בתלים ואחד בדברי הימים שיגל הספור שספרו ספרו בגוי' כבוד יוסף שבשחוקו לפני פרעה' שריגם כתיב חסר כנימט' אבות העולם דאיכא מאן דאמ' ג' אבותי'' ולא זכר שר המשקים ג' במס' הכא ואידך ולא זכר יואש המלך את ה החסד'' ולא זכר הדום רגליו שר המשקים היה כפוי טו' ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי ט טובה ולא זכר הטוב' שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועל זה נהרגו כיוה כפשות מישראל שהיה דמו תוסס על שנחרב הבית וזהו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו: ניכי

מא

א **וַיְהִי** מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר: וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ: וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר: וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה: ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת: וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן: וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם: וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה: וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם: י פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים: וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ: וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה: וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף

וַהֲוָה מִסּוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין וּפַרְעֹה חָלֵם וְהָא קָאֵם עַל־נַהֲרָא: וְהָא מִן־נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּסַר וְרַעְיָן בְּאַחֲוָא: וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אוֹחֲרָנְיָן סָלְקָן בָּתְרֵיהֶן מִן־נַהֲרָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּסַר וְקָמָא לָקֳבְלֵיהֶן דְּתוֹרָתָא עַל־כֵּיף נַהֲרָא: וַאֲכַלָא תּוֹרָתָא דְּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּסַר יַת שְׁבַע תּוֹרָתָא דְּשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָתָא וְאִתְּעַר פַּרְעֹה: וּדְמוּךְ וַחֲלַם תִּנְיָנוּת וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד פַּטִּימָן וְטָבָן: וְהָא שְׁבַע שׁוּבְלִין לָקְיָן וּשְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בָּתְרֵיהֶן: וּבְלָעָא שׁוּבְלַיָּא לָקְיָתָא יַת שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא פַּטִּימָתָא וּמַלְיָתָא וְאִתְּעַר פַּרְעֹה וְהָא חֶלְמָא: וַהֲוָה בְּצַפְרָא וּמִטְּרְפָא רוּחֵיהּ וּשְׁלַח וּקְרָא יַת־כָּל־חָרָשֵׁי מִצְרַיִם וְיַת־כָּל־חַכִּימָהָא וְאִשְׁתְּעִי פַּרְעֹה לְהוֹן יַת־חֶלְמֵיהּ וְלֵית־דִּפְשַׁר יַתְהוֹן לְפַרְעֹה: וּמַלֵּיל רַב־שָׁקֵי עִם־פַּרְעֹה לְמֵימַר יַת־סוֹרְחָנַי אֲנָא מַדְכַּר יוֹמָא דֵין: פַּרְעֹה רְגַז עַל־עַבְדּוֹהִי וִיהַב יָתִי בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא יָתִי וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי: וַחֲלַמְנָא חֶלְמָא בְּלֵילְיָא חַד אֲנָא וְהוּא גְּבַר כְּפֻשְׁרָן חֶלְמֵיהּ חֲלַמְנָא: וְתַמָּן עִמָּנָא עוּלֵים עִבְרָאָה עַבְדָּא לְרַב קָטוֹלַיָּא וְאִשְׁתְּעִינָא לֵיהּ וּפַשַּׁר לָנָא יַת־חֶלְמָנָא גְּבַר כְּחֶלְמֵיהּ פַּשַּׁר: וַהֲוָה כְּמָא דִי־פַשַּׁר לָנָא כֵּן הֲוָה יָתִי אֲתֵיב עַל־שִׁמּוּשִׁי וְיָתֵיהּ צְלַב: וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא יַת־יוֹסֵף וְאַרְהֲטוּהִי

רשי

ויהי מקץ׳ כתרגו׳ מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור כל שאר נהרו׳ אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי׳ יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: יפות מראה׳ סימן הוא לימי שובע שהבריות נראו׳ יפו׳ זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו׳ באגם מריסק כמו ישגא אחו: ודקות בשר׳ טינב״ש בלעז לשון דק: ותאכלנה׳ סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: בקנה אחד׳ טודי״ל בלעז: בריאות׳ כאנ״ס בלעז: שדופות׳ הלייא״ש בלעז שקיפן קידום חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים׳ רוח מזרחית שקורין ביש״א: הבריאות׳ שיינ״ש בלעז: והנה חלום׳ והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים: ותפעם רוחו׳ ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכד נצר אומר ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלו׳ והעלמות פתרונו: חרטומי׳ הנחרים בטימי מתי׳ ששואלין בעצמות׳ טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמסכת בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה׳ פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנו׳ אתה מוליד שבע בנות אתה קובר: איש כפתרון חלומו׳ חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: נער עברי עבד׳ ארורים הרשעי׳ שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון נער שוט׳ ואין ראוי לגדולה׳ עברי אפילו לשוננו אינו מכיר עבד וכתו׳ בנימוסי מצרי׳ שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים: איש כחלומו׳ לפי החלום וקרוב לענינו: השיב על כני׳ פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקר׳ קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראו׳ קצרי׳ על מי שעליו לעשות הם סותמין את הדבר:

אבן עזרא

ויהי מקץ׳ לא פי׳ הכתוב תחלת זה החשבון וכן ויהי מקץ ארבעים שנה וכן ובעוד ששי׳ וחמש שנה וכן ויהי בשלשי׳ שנה ויתכן להיו׳ שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר או לשבת יוסף שם׳ וטעם ימים כבר באלתיו: ופרעה חלם׳ היה חולם וכן ורבקה שומעת: באחו׳ יש אומ׳ שהוא שם צמח והגא״ת כוסף כבית הטבעני במרורים ועל שני הפירושי׳ כי הוא בין אחים יפריא הוא אחיו בן אמו: שבלים׳ לשון רבות נקבות ואם הוא בשם כמו נשים ופלגשים: שדופות׳ שארע שדפון מרוח מזרחית כי נקרא מזרח קדם בעבור צאת השמש בתחלה׳ וטעם המלאות כמו הבריאות: ותפעם רוחו׳ מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר וי״א שהכל מן נגזרת הולם פעם והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה: חרטומי׳ מלה מרובעת ויתכן להיותה ארמית או מצרית והם חכמי התולד׳: ואת כל חכמיה׳ במזלות ופתרון חלומות: את חטאי׳ אעפ שאזכיר חטאי: פרע׳ קצף על עבדיו׳ לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר והוא מלשון מצרים כמו חירם בצור גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה וכן בימי ירמיהו הלא תראה הכתו׳ יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים והעד הפרע שהוא שם העצם וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם ואל יקשה עליך דרש כסא שלמה כי לא לקחו מלך מצרים ועד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף וכן אמר יוסף אלהי׳ יענה את שלו׳ פרעה הראה את פרעה ועשה פרעה ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העצם: אותי ואת שר האופים׳ אמר אותי פעם שנית כי כן דרך הלשון כמו ואני הנה אני בא: איש כפתרון חלומו׳ כבר פירשתיו: אותי השיב׳ פרעה וי״א שהוא בדבור השיב ותלה או בפתרון:

ויריצוהו

עולת׳ אבנים שלמות תבנה׳ וכל נביאים עלות כתיב במ״ב עולות כתיב מלא דמל׳ וסי׳ ועל הנשיא יהידה׳ האקדמנו בעולות׳ ובכתובים עולת׳ אף בלב עולת תפעלון׳ יחפשו עולת טמנו חפש׳ אנא ביתך בעולות׳ ל׳ מלא דמל׳ בכתו׳ ושארא עלות כתיב: ויישן ג׳ וסי׳ דאדם׳ דפרעה׳ דאליהו׳ בתר׳ פתח: בריאות ג׳ מלאים וסי׳ ויישן ויחלם שנית׳ ותבלענה השבלי׳ הדקות׳ והנה שבע פרות בתראה: ואין פותר הלין מלין מל׳ דלית דכו׳ וסי׳ ואין פותר אותם׳ את עדי׳ מהר חורב׳ והנושא אותם׳ או חולם החלום ההוא׳ ויהי טוחן בבית׳ שם האחד בוצץ׳ נטעתיך שורק׳ הנני פוקד על אמון מנוא׳ שוכב על צדך׳ ביד הורג׳ יחזקאל׳ חולש על גוים׳ כקונה כמוכר׳ אשרי כל חוכי לו׳ שוחט השור מכה איש זובח השדה עורף ג׳ בו׳ לא אוסף אהבתם׳ כי בוקר אנכי׳ ונגש חורש בקוצר׳ נוער בים ויבשהו׳ וארור נוכל׳ המון חונג׳ חובר הברים מחכם׳ כבוצר על סלסלות׳ הנני קולע׳ את הולם פעם׳ שלש אנכי נוטל עליך: אותם ט״ל מל׳ בתורה וסי׳ במס׳ רבתא: ושם ה׳ ר״פ וסי׳ ושם אתנו נער עברי׳ ושם ראינו את הנפילי׳ ושם איש מעבדי שאול׳ ושם נקרא איש בליעל׳ ושם היה נביא ליי׳ עודד שמו׳ וא׳ בלשון שימה ר״פ בתו׳ ושם לה עלילות דברים:

ויהי מקץ

נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופירוש ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר׳ ועוד שנתים׳ ויהי מקץ שנתים ימים׳ בגימטריא מקץ עשר שנתים׳ שבע פרות על שם עגלה יפיפיה מצרים׳ ולמה שבעה על שם מצרים לודים ענמי׳ להבי׳ נפתוחי׳ פתרוסי׳ כסלוחי׳ שהם ז׳ וז׳ עממים מארץ כנען יתפרנסו ממצרי׳׳ בקנה אחד׳ ג׳ במסרה תרי הכא ואידך גבי מנורה שהשובע הוא אור לעולם׳ ולכך ראה בטובות בקנה א׳ ובשדיפות לא ראה בקנה א׳ כאשר פתר׳ בגימטריא שהחלומות הולכים אחר הפה: ויפקד

וירוצהו׳ שלוחי פרעה: ויגלח׳ המגלח: בלעדי׳ מלה אחת מורכבת משתי מלות והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו׳ אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהי׳ את שלום פרעה ויש אומרים כי טעמו בעבור שאמ׳ לו כי אתה פותר חלום אמ׳ בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך׳ וטעם יענה שימציא תמיד וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו׳ הוסיף דלות ותחת מראה אמר תאר כי זה קרוב מזה: ומראיהן׳ ומראה כל אחת מהן רע׳ ופה הוסיף לפר׳ חלומו שראה שבאו הפרות ה הטובו׳ בקרב הרעו׳ והיה כאשר היו בראשונה: צנומות׳ אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות ויש אומרים צלמים כי כן בלשון ישמעאל: שבע גדול׳ שם כמו רעב על כן יטעה האומר בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בו״ו כי שובע שם ה הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו בלא ו״ו: וטעם

מן הבור׳ מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוש״א בלע״ז: ויגלח׳ מפני כבוד המלכו׳: תשמע חלום לפתור אותו׳ תאזין ותבין חלום לפתור אותו׳ תשמע לשון הבנה והאזנ׳ כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אינטנדר״א בלע״ז: בלעדי׳ אין החכמ׳ משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה: דלות׳ כחושות כמו מדוע אתה ככה דל דלאמנן: ורקות בשר׳ כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר ובלעז בלוס״ם: צנומות׳ צומאות בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח ויבשו׳ כסלע ותרגומו כנן לקיין כנן אין בהם אלא הגן לפי שנתרוקנו מן הזרע: שבע שנים ושבע שני׳ כלן אינן אלא שבע׳ ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו׳: ונשכח כל השבע׳ הוא פתרון הבליעה: ונלא

ורעות ג׳ וסי׳ דלות כרפאי ליש׳ אשר הראיתנו צרות: לא ראיתי ב׳ וסי׳ בכל ארץ מצרים לרע׳ ואני אמתך לא ראיתי׳ וחד ולא ראיתי צדיק נעזב: והרעות ג׳ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ ושבע הפרות הרקות והרעת׳ ותאכלנה הפרות׳ והרעות רעות מאד׳ קדמ׳ חס׳: הראשונות ד׳ וסי׳ ותאכלנה הפרות׳ הראשנות הנה באו׳

וירצהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלתיו ויבא אל פרעה: ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו: ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה: וידבר פרעה אל יוסף בחלמי הנני עמד על שפת היאר: והנה מן היאר עלת שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה באחו: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע: ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת: ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ: וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות: והנה שבע שבלים צנמות דקות שדפות קדים צמחות אחריהם: ותבלען השבלים הדקת את שבע השבלים הטבות ואמר אל החרטמים ואין מגיד לי: ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה: שבע פרת הטבת שבע שנים הנה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הנה חלום אחד הוא: ושבע הפרות הרקות והרעת העלת אחריהן שבע שנים הנה ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב: הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה הראה את פרעה: הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים: וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ:

וארהטוהי מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות פרעה: ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית ליה ואנא שמעית עלך למימר דאת שמע חלמא ומפשר יתיה: ואתיב יוסף ית פרעה למימר לא מן חוכמתי אלהין מן קדם יי יתותב ית שלמא דפרעה: ומליל פרעה עם יוסף בחלמי הא אנא קאים על כיף נהרא: והא מן נהרא סלקן שבע תורן פטימן בסר ושפירן למחזי ורעין באחוא: והא שבע תורן אוחרנין סליקא בתריהן חסיכן ובישן למחזי לחדא וחסירן בסר לא חזיתי דכותהון בכל ארעא דמצרים לבישו: ואכלא תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא פטימתא: ועלא למעיהן ולא אתידע ארי עלא למעיהן ומחזיהן ביש כד בקדמיתא ואתערית: וחזית בחלמי והא שבע שבלין סלקן בקניא חד מלין וטבן: והא שבע שבלין נצן לקין שקיפן קדום צמחן בתריהן: ובלעא שבליא לקיתא ית שבע שבליא טבתא ואמרית לחרשיא ולית דמחוי לי: ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא ית דיי עתיד למעבד חוי לפרעה: שבע תורתא טבתא שבע שניא אינון ושבע שבליא טבתא שבע שניא אינין חלמא חד הוא: ושבע תורתא חסיכתא ובישתא דסליקא בתריהן שבע שנין אנין ושבע שבליא לקיתא דשקיפן קדום יהוין שבע שני כפנא: הוא פתגמא די מלית עם פרעה דיי עתיד למעבד אחזי לפרעה: הא שבע שניא אתין שבעא רבא בכל ארעא דמצרים: ויקומון שבע שני כפנא בתריהן ויתנשי כל שבעא בארעא דמצרים וישיצי כפנא ית עמא דארעא:

בעל הטורים

כהנה ב׳ במסר׳ הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה׳ שאומר הכתוב ומוכא אכי מר ממות את האשה וזהו ואוסיפת לך כהנה שאם היית רעה לא ראיתי כהנה לרוע׳ שבע ב׳ במסרה ואידך ויגלאו אסמיך שבע לומר שכל כך יהיה השובע שיתגלו כל האוצרות׳

מסרה

כי נשכחו הצרות הראשנו׳ ולא תזכרנה הראשונות: ומראיהן ד׳ וסי׳ רע כאשר בתחלה׳ שפל מן הקיר׳ דמות אדם להנה׳ מראיהן כלפידים: רע הרע י״א פתחי׳ וכולם במסר׳ רבת׳: ח׳ פסו׳ מן ד׳ מלין דמין תלית׳ משני׳ וסימ׳ שבע פרות הטבת׳ שבע׳ וכמדבר אשר ראית׳ ויעבר בהר אפרים׳ עד מתי אתה מתאבל׳ ותאמרו לא כי על סוס ננוס׳ ואלה מדותיה פאת צפון׳ ואת חילך׳ ואשלחה לאליעז׳: טבת הטבת ד׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ ויראו בני האלהי׳ שבע פרו׳ הטבת׳ ב׳ בו׳ ערים גדלת׳ וב׳ מלאים דמל׳ וסי׳ תאמן בם כי ידברו אליך׳ יבקשו למלך׳ ושארא טבות כתי׳: שדפות חד מן י״ט זונין קדמ׳ נסיב ו׳ בענינא׳ ותני׳ לא נסיב ו׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: הרא׳ קדמ׳ הגיד לפרעה תני׳ הרא׳ ואפס. ושמואל ירא מהגיד את המראה: הנה ז׳ ר״פ בספ׳ בראשית מס׳ פרשת וישב: הנה ז׳ יחידאין מסר בשפטי׳ סימן ז׳: שבע ב׳ קמ׳ ומלרע וסי׳ שבע גדול בכל׳ אסמיך שבע: וכלה ו׳ וסי׳ וכלה הרעב׳ וכלה מכפר׳ וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש׳ ושב והרע לכם וכלה אתכם׳ ושם ירבץ וכלה סעיפיה׳ וכלה את מדות הבית׳ וסי׳ בלשון ארמית כפנא מכפר ומכסי ומבאש ומשח ורביץ:

כהנה ב׳ ואם מעט ואוסיפה׳

רע ג׳ פתוח׳ בליש׳:

וכלה ו׳ וסי׳ כבלה מכפר ומכסי ומבלש ומסח ורבץ׳

ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מאד: ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו: ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים: יעשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע: ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו: והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תכרת הארץ ברעב: וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו: ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו: ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך: אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך: ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וילבש אתו בגדי שש וישם רבד הזהב על צוארו: וירכב אתו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך ונתון אתו על כל ארץ מצרים: ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו

ולא יתידע שבעא בארעא מן קדם כפנא ההוא דיהי בתר כן ארי תקיף הוא לחדא: ועל דאתני חלמא לפרעה תרתין זמנין ארי תקין פתגמא מן קדם יי ומוחי יי למעבדיה: וכען יחזי פרעה גבר סוכלתן וחכים וימניניה על ארעא דמצרים: יעביד פרעה וימני מהימנין על ארעא ויזרז ית ארעא דמצרים בשבע שני שבעא: ויכנשון ית כל עבור שניא טבתא דאתין האלין ויצברון עבורא תחות יד מהימני פרעה עבורא בקרויא ויטרון: ויהי עבורא גניז לעמא דארעא לשבע שני כפנא די יהוין בארעא דמצרים ולא ישתיצי עמא דארעא בכפנא: ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני כל עבדוהי: ואמר פרעה לעבדוהי הנשכח כדין גבר די רוח נבואה מן קדם יי ביה: ואמר פרעה ליוסף בתר דהודע יי יתך ית כל דין לית סוכלתן וחכים כותך: את תהי ממנא על ביתי ועל מימרך יתזן כל עמי לחוד כורסי מלכותא הדין אהי יקיר מנך: ואמר פרעה ליוסף חזי דמניתי יתך על כל ארעא דמצרים: ואעדי פרעה ית עזקתיה מעל ידיה ויהב יתה על ידא דיוסף ואלביש יתיה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא על צואריה: וארכיב יתיה ברתיכא תנינא די ליה ואכריזו קדמוהי דין אבא למלכא ומני יתיה על כל ארעא דמצרים: ואמר פרעה ליוסף אנא פרעה ובר ממימרך לא ירים גבר ית ידיה למיחד זין וית ריגליה:

ולא יודע השבע · הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: נכון · מזומן בטבע שני הטובו׳ כאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך ובשבע שני רעב כאמר הראה אל פרעה לפי שהיה הדב׳ מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: וחמש · כתרגו׳ ויזרז וכן וחמושי׳: את כל אכל · שם דבר הוא לפי׳ טעמו בא״לף ונקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל נגון כי כל אוכל חלב טעמו למט׳ בכ״ף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה · ברשותו ובאוצרותיו: והיה האוכל · הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: הנמצא כזה · הנשכח כדי׳ אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו: הנמצא׳ · לשון תמיהה וכן כל ה״א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: אין נבון וחכם כמו׳ · לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: ישק · יזון יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשי׳ על ידך כמו בן משק ביתי וכמו נשקו בר נ״א כישון בלעז: רק הכסא · שיהו קורין לי מלך: כסא · לשון שם המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסאך: נתתי אותך · מניתי יתך ואף ע״פ כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים: ויסר את טבעתו · נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש · דבר חשוב הוא במצרי׳: רביד · ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד וכן רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרבדי׳ ובלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה והי׳ רצפה: במרכבת המשנה · השנייה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך · כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכ׳ · ובדברי אגדה דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמ׳ ורך בשנים אמ׳ לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל יהו נכנסי׳ ויוצאין תח׳ ידו כענין שנאמ׳ ונתון אותו וגו׳: אני פרעה שיש יכולת בידי לגזור גזרות על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו: בלעדיך · שלא ברשותך · ד״א אני אהיה מלך ובלעדיך וגו׳ · וזהו דוגמת רק הכסא:

וטעם ולא יודע השבע מגרא׳ יהין רע כאשר בתחלה: ועל השנות · בני׳ כפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא · ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו: יעשה פרעה · זו העצה או יקנה כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש · שיקנה החומש: ויצברו בר · הפקידים וי״א כי טעם בר להיותו עם שבליו והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או להבר והאומ׳ כי אויר מצרי׳ לא בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז׳ שני׳ יוכל לערבו עם דברי׳ שיעמידוהו: הנמצא כזה · בנין נפעל והוא פועל עבר כאומ׳ הנמצא בעולם כזה ויתכן להיות הנו״ן סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה דברי פרעה אל עבדיו: אתה תהיה · שר על ביתי: ישק · לנשו׳ השי״ן לחסרון נו״ן נשק והוא נגיד החיל וי״א שהוא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה: רק הכסא אגדל ממך · ידוע כי אגדל פועל עומד וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא רק פירושו גדל עמי ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נובלת עליה ותאבדנו דרך: ראה נתתי אותך · שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: בגדי שש · מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב · כמו מרבדים רבדתי ערשי: המשנה · מגזרת שנים כי המלך באחד ואחריו המשנה כמו שני לו ואחריו השלים כמו שלישי: מרכבת · עץ נתונה על ארבעה סוסים ומרכבת שלמה לעדה: אברך · כל אדם קורא לפניו אכרע ואשתחוה וזו המלה מבנין הכבד הנוסף ויברך על ברכיו מהקל וכלם מגזרת ברכים ויאמ׳ רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל והאל״ף תחת ה״א כמו אשכם ושלוח ולפי דעתי שאל״ף אשכם לשון המדבר: אני פרעה · אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך:

וטעם

בעל הטורים

ויפקד שנים במסרה יעשה פרעה ויפקד פקידים ואידך ויפקד המלך פקידים · אחשורוש הפקד פקידים לקבץ לו נשים ע״כ נתרגשה כמו שדרשו חז״ל · וישם המלך אחשורוש מס שנעשה רש · והיינו דכתי׳ אל תתן לנשים חילך · אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר ע״כ נן העשיר וליקט כל הכסף · ויקבצו ב׳ במסרה ויקבצו את כל אוכל · ויקבצו את כל נערה זהו שאמר הכתוב דגן יתירום יכובב בתולות · ישק ב׳ על פיך ישק כל עמי · שפתיו ישק משיב דברי נכוחי׳ בשביל שהשיב דברים נכוחים זכה על פיך ישק כל עמי: פענת

לעשתו ה׳ וחס׳ וסי׳ וממהר הא׳להים · וכי יגור אתך גר ועשה כי קרוב א׳ליך הדבר · כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא · דד״ה · כי שוקד אני על דברי: וממהר א״ב זוג מ׳ וחד ומ׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: פקדי׳ ד׳ ב׳ חס׳ י׳ קדמ׳ וב׳ מלאים וסי׳ יעשה פרעה ויפקד פקדי׳ · להיות פקדי׳ בבית יי׳ · הלין חס׳ פקידי׳ מיד כוניהו · ויפקד המלך פקידים: ב׳ בתראי מלאים דמלאים: הודיע אלהי׳ ג׳ בליש׳ וסי׳ כי ביום אכלכם · אחרי הודיע אלהי׳ · וירא א׳להים את בני ישראל וידע אלהי׳ · והד נודע ביהודה א׳להים: וחכם ד׳ וסי׳ ועתה ירא פרעה · אין נבון וחכם · וחכם באחור ישבחנ׳ · טוב ילד מסכן וחכם: ובעיני י׳ וסי׳ בפרשת בהעלתך: כזה ה׳ וסי׳ הנמצא כזה איש והיה כזה יום מחר · אם בגוי אשר כזה · ותרין חברוהי: רוח אלהים ח׳ בלי׳ מרחפת וסי׳ במס׳ רבת׳: ישק ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ ועל פיך ישק · שפתי׳ ישק׳ · בתרא קמץ: ד׳ זוגין דריש תיבותן י׳ בתרי ליש׳ וסי׳ ישק · אתה תהיה על ביתי · ישק · שפתי׳ ישק · ישך · לא תשיך לאחיך נשך כסף · ישך · אחריתו כנחש ישך · ישעו · תכבד העבודה · ישעו · ישעו ואין מושיע · דשמוא׳ · יורישנה · ועבדי כלב עקב · יורישנ׳ · הנה יי׳ יורישנ׳: על כל ארץ מצרי׳ ד׳ וסי׳ ראה נתתי אתך על · ונתון אתו על · והיה לאבק על · והיה על האד׳ ועל הבהמה לשחין: צוארו ה׳ וסי׳ וישם · רבד הזהב · והיה הגוי והממלכה · והגוי אשר יביא צוארו · התלביש צוארו · בצוארו ילין עז: ונתן ז׳ וסי׳ ונתון אותו על כל ארץ · ונתן אתה לזועה ולבז · יחזקא׳ · ונתן את א׳להיה׳ באש · דישעי׳ · ונתן לו ככר להם · את כל זה ראיתי ונתון · ונתון תמרוקיהן · ונתון הלבוש והסוס · קדמא׳ וג׳ בתראין מל׳:

אבן עזרא

וטעם רגלו לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: צפנת פענח׳ אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף ויהי פירוש פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית והיא מלה מרובעת: כהן און׳ עובד השם או עובד ע״ז כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: ויצא יוסף׳ יצא שמו׳ כטעם ויצא לך שם בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: את כל אוכל׳ אין פי׳ כל כי היו מתים ברעב וכן וכל הארץ באו רק טעמו שקבץ כל אשר יכול: כי נשני אלהי׳ טעמו כי אמ׳ ויאמר רבי יהודה המלקדק הראשון כי נשני על משקל חכני ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק: ותחילנה׳ מבנין הקל כעל הכפל: בכל הארצו׳ סביבות מלכות מצרי׳: ויפתח יוסף את כל׳ האוצרות שהיו עמם: וישבר למצרי׳ פי׳ נתן שבר למצרים וטעמו קנין: לשבור אל יוסף׳ הפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור: וירא יעקב׳ בעבור היות ההרגשות מחברות במקו׳ א׳ יחליפו זו בזו כמו ראה ריח בני ומתוק האור וכן וירא יעקב כי אחריו כתו׳ הנה שמעתי: למה תתראו׳ אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים: ושברו

רשי

את ידו ואת רגלו׳ כתרגומו: צפנת פענח׳ מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטיפרע׳ הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שלקח את יוסף למשכב זכור: ותעש הארץ כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים׳ קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרין: אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה׳ שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מ מעפר המקו׳ ומעמיד את התבואה מלירקב: עד כי חדל לספור׳ עד אשר חדל לו ה הסופר לספור והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר׳ לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: בטרם תבא שנת הרעב׳ מכאן שאדם אסור לשמש מטתו ב בשני רעבון: ותרעב כל ארץ מצרים׳ שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו׳ לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך היה א אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם שפני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: על כל פני הארץ׳ מי הם פני הארץ אלו העשירים: את כל אשר בהם׳ כתרגומו די בהון ע עיבורא: וישבור למצרים׳ שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר שברו לנו מעט אוכל׳ לשון קנין ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שהרי ביין וחלב מצינו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: וירא יעקב כי יש שבר במצרים׳ ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו׳ מהו וירא׳ ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: וכל הארץ באו מצרימה׳ אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף: למה תתראו׳ למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורא: רדו שמה׳ ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד״ו: וירדו

מסורה

ויוסף ג׳ ר״פ מסר פרשת וישב: ויצבר ב׳ וסי׳ ויצבר יוסף בר׳ ויצבר עפר וילכדה: היו ג׳ זוגין מן ב״ב בעני׳ דמט׳ קרמ׳ היו תנין הידה וסי׳ ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו׳ ותכלינה שבע שני השבע אשר הידה׳ ותמת אלעזר ולא היו לו בנים׳ למחלי אלעזר ולא הידה לו בנים׳ קניתי עבדים ושפחו׳ וגדלתי

תורה

וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מה וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִקְמָצִים׃ וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל ׀ שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃ וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־חָדַל לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּר׃ נ וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃ וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃ וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם׃ נה וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃ וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃

מב א וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִּתְרָאוּ׃ וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם רְדוּ־שָׁמָּה

אונקלוס

וִיַת רִגְלֵיהּ לְמִרְכַּב עַל־סוּסְיָא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וּקְרָא פַרְעֹה שׁוּם־יוֹסֵף גַּבְרָא דְטָמִירָן גַּלְיָן לֵיהּ וִיהַב לֵיהּ יַת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן לְאִתּוּ וּנְפַק יוֹסֵף שַׁלִּיט עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְיוֹסֵף בַּר־תְּלָתִין שְׁנִין כַּד־קָם קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּנְפַק יוֹסֵף מִן־קֳדָם פַּרְעֹה וַעֲבַר בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וּכְנַשׁוּ דָיְרֵי אַרְעָא בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שִׂבְעָא עִבּוּרָא לְאוֹצָרִין׃ וּכְנַשׁ יַת־כָּל־עִבּוּר שְׁבַע שְׁנַיָּא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וִיהַב עִבּוּרָא בְּקִרְוַיָּא עִבּוּר חֲקַל קַרְתָּא דִּי בִסְחוֹרָנַהָא יְהַב בְּגַוַּהּ׃ וּכְנַשׁ יוֹסֵף עִבּוּרָא כְּחָלָא דְיַמָּא סַגִּי לַחֲדָא עַד דִּי־פְסַק לְמִמְנֵי אֲרֵי־לֵית מִנְיָן׃ וּלְיוֹסֵף אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין עַד־לָא עֲלַת שַׁתָּא דְכַפְנָא דִּילֵידַת־לֵיהּ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן׃ וּקְרָא יוֹסֵף יַת־שׁוּם בּוּכְרָא מְנַשֶּׁה אֲרֵי־אַנְשְׁיַנִי יְיָ יַת־כָּל־עַמְלִי וְיַת כָּל־בֵּית אַבָּא׃ וְיַת־שׁוּם תִּנְיָנָא קְרָא אֶפְרָיִם אֲרֵי־אַפְשַׁנִי יְיָ בְּאַרְעָא שִׁעְבּוּדִי׃ וּשְׁלִימָא שְׁבַע שְׁנֵי שִׂבְעָא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְשָׁרִיאָה שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא לְמֵיתֵי כְּמָא דִּי־אֲמַר יוֹסֵף וַהֲוָה כַפְנָא בְּכָל־אַרְעָתָא וּבְכָל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוָה לַחְמָא׃ וּכְפֵינַת כָּל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּצְוַח עַמָּא קֳדָם פַּרְעֹה עַל־לַחְמָא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרָאֵי אֱזִילוּ לְוַת־יוֹסֵף דִּי־יֵימַר לְכוֹן תַּעְבְּדוּן׃ וְכַפְנָא הֲוָה עַל־כָּל־אַפֵּי אַרְעָא וּפְתַח יוֹסֵף יַת־כָּל־אוֹצְרַיָּא דִּי־בְהוֹן עִבּוּרָא וְזַבִּין לְמִצְרָאֵי וּתְקֵיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְכָל־דָּיְרֵי אַרְעָא אֲתוֹ לְמִצְרַיִם לְמִזְבַּן עִבּוּרָא מִן־יוֹסֵף אֲרֵי־תְקֵיף כַּפְנָא בְּכָל־אַרְעָא׃

וַחֲזָא יַעֲקֹב אֲרֵי אִית־עִבּוּר מִזְדַּבַּן בְּמִצְרַיִם וַאֲמַר יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי לְמָא תִתַּחֲזוֹן׃ וַאֲמַר הָא שְׁמַעִית אֲרֵי אִית־עִבּוּרָא מִזְדַּבַּן בְּמִצְרַיִם חוּתוּ לְתַמָּן וזבונו

מסורה

והוספתי חכמה׳ ואפ״ס׳ היו היה דבר יי׳: וליוסף ב׳ ר״פ וסי׳ ילד שני בני׳ וליוסף אמ׳ מבורכת יי׳: און כלם חס׳ בר״ג וסי׳ וליוסף ילד שני בני׳ ואון בן פלת׳ עשרתי מצאתי און: הבכור ד׳ מלאים בתו׳ וסי׳ ויקרא יוסף את שם הבכור׳ שכל את ידיו׳ כל הבכור אשר יולד׳ והיה הבכור אשר תלד׳ וכל נבי׳ וכתו׳ דכו׳ מל׳ במ״א חס׳ ובני שמואל הבכר: הארצות ל׳ מל׳ בתור׳ וכל נבי׳ וכתובי׳ דכו׳ במ״א חס׳ ותתנ׳ ביד עמי הארצת: ללחם ד׳ דגשים וסי׳ ותרעב כל ארץ מצרים׳ והיתה ללחם לאוכרה׳ לא רעב ללחם ולא׳ נודד הוא ללח׳ איה׳ וחד וללחם לא נרעב: על כל פני ועל כל פניי ד׳ בלישנ׳ וסי׳ ועל כל פני ארץ הככר׳ והרעב היה׳ ישנו צאני בכל הרים׳ ובימי שאול עשו מלחמה׳ דד״ה: וכל הארץ ה׳ וסי׳ באו מצרימה׳ הזאת אשר אמרתי׳ באו ביער ויהי דבש׳ בוכי׳ קול גדול מבקשי׳ את פני שלמה: לשבר כלם חס׳ במ״ד מל׳ וסי׳ אחרי שבור חנניה׳ קנה רצוץ לא ישבור וקשת וחרב ומלחמה אשבור׳ ואוכלי פרת בנו ישברוהו: חזק ה׳ פתחין וסי׳ וכל הארץ באו מ מצרים׳ ויקן יוסף את כל אדמ׳ ויהי כי חזק ישראל׳ דשפטים׳ וירא מלך מואב כי חזק׳ ודבר המלך חזק: רדו שמה ירידה שמה ג׳ וסי׳ הורידוהו שמה׳ רדו שמה ושברו לנו׳ וירדו אליו שמה:

בעל הטורים

צפנת פענח בגימט׳ מגלה נסתרים צפנת פענח נוטרי׳ צדיק פטפט כפש תאוה פוטיפר ענה נפשו חכם. לא נופה פודה כניא תומך פותענו כהן חוזה׳ ולייוסף ב׳ במסרה׳ וליוסף ילד ב׳ בנים׳ וליוסף אמ׳ מבורכת יי׳ ארצו כלאמריגן כל המשתף עצמו עם הצבור בצרתם זוכה ורואה בנחמת צבור׳ לכם תעשו בגימט׳ המילה תעשו שנוה אותם למול:

ויפתחו

הגהות בגליון

פרעה חד מן י״ח מקוינות מאיילין מאריכין בין אזלא לגרקא כאן׳

אשר היה ל׳ זוגין מתחלפין

הארצות ל׳ מ״ל בתו׳ וכל נביאי׳ וכתו׳ דכו׳ ב״מא חס׳

שבר כן כהגו חכמי הדיוק בפתח אבל כן הוא כל שבר שהו׳ לשון שברון בפתח שאינו לשון שברון בקינן לא יש לנו אחד בעל מסורת פא׳ ומר סבר ג׳ קמץ

וירדו אחי יוסף · ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם : עשרה · מה ת״ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם בר : פן יקראנו אסון · ובבית לא יקראנו אר״ אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנ׳ : בתוך הבאים · מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביה׳ שלא יתראו שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאי׳ וכולם גבורי׳ : וישתחוו לו אפים · נשתטחו על פניה׳ וכן כל השתחוא׳ פשוט ידים ורגלי׳ הוא : ויתנכר אליה׳ · נעשה להם כנכרי בדברי׳ לדבר קשות : ויכר יוסף וגו׳ · לפי שהניחם חתומי זקן : והם לא הכירוהו · שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשו בא בחתימ׳ זקן · ומדרש אגדה ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליה׳ · והם לא הכירוהו · כשנפל בידם לנהוג בו אחוה : אשר חלם להם · עליה׳ וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו : ערות הארץ · גילוי הארץ מהיכן הי׳ נוח׳ ליכבש כמו את מקור׳ הערה וכמו ערום ועריה וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי ואונקלוס תרגם בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא : לא אדוני · לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבור אוכל : כלנו בני איש אחד נחנו · נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם : כנים · אמתיים כמו כן דברת כן בנו׳ צלפחד דוברות ועברתו לא כן בדיו : כי ערות הארץ באתם לראות · שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר למה לא נכנסתם בשער אחד : ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו׳ · ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו : הוא אשר דברתי · הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו ומדרשו אמר להם ואילו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו אמרו לו הן אמר להם ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששני׳ מכם החריבו כרך גדול של שכם : חי פרעה · אם יחיה פרעה כשהיה נשבע שקר היה נשבע בחיי פרעה : אם תצאו מזה · מן המקום הזה : האמת אתכם · אם אמת אתכם לפיכך הה״א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה : ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם : משמר · בית האסורים : בבית משמרכם · שאתם אסורים בו עכשיו : ואתם לכו הביאו · לבית אביכם : שבר רעבון בתיכם · מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכ׳ : ויאמנו דבריכ׳ · יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו יאמן נא דבריך :

ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות : וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר ממצרים : ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקראנו אסון : ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען : ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו אפים ארצה : וירא יוסף את אחיו ויכרם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות ויאמר אלהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר אכל : ויכר יוסף את אחיו והם לא הכרהו : ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם : ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר אכל : כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים : ויאמר אלהם לא כי ערות הארץ באתם לראות : ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד בארץ כנען והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו : ויאמר אלהם יוסף הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם : בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה : שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם : ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים : ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו את האלהים אני ירא : אם כנים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם : ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא תמותו

וזבונו לנא מתמן ונחי ולא נמות : ונחתו אחי יוסף עסרא למזבן עבורא ממצרים : וית בנימין אחוהי דיוסף לא שלח יעקב עם אחוהי ארי אמר דלמא יערעיניה מותא : ואתו בני ישראל למזבן עבורא בגו עליא ארי הוה כפנא בארעא דכנען : ויוסף הוא דשליט על ארעא הוא מזבן עבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי יוסף וסגידו ליה על אפיהון על ארעא : וחזא יוסף ית אחוהי ואשתמודענון וחשיב מה דמליל עמהון ומליל עמהון קשין ואמר להון מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן עבורא : ואשתמודע יוסף ית אחוהי ואנון לא אשתמודעוהי : ודכר יוסף ית חלמיא דהוה חלים להון ואמר להון אלילי אתון למחזי ית בדקא דארעא אתיתון : ואמרו ליה לא רבוני ועבדך אתו למזבן עבורא : כולנא בני גברא חד נחנא כיוני אנחנא לא הוו עבדך אלילי : ואמר להון לא אלהין בדקא דארעא אתיתון למחזי : ואמרו תרי עסר עבדך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד ליתוהי : ואמר להון יוסף הוא דמלילית עמכון למימר אלילי אתון : בדא תתבחרון חי פרעה אם תפקון מכא אלהין במיתי אחוכון זעירא הכא : שלחו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון תתאסרון ויתבחרון פתגמיכון ה הקשוט אתון אמרין ואם לא חי פרעה ארי אלילי אתון : וכנש יתהון לבית מטרא תלתא יומין : ואמר להון יוסף ביומא תליתאה דא עבידו ואתקימו מן קדם יי אנא דחיל : אם כיוני אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עבורא דחסיר בבתיכון : וית אחוכון זעירא תיתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון

ויוסף · ט׳ שום בר נש וחד לשון תוספת וסי׳ הורד · בן שלשים · הוא השליט · הם הרחיקו מן העיר · אנכי ארד עמך · ויהי כל נפש יוצאי ירך · ואלה יעמדו לברך · לבני אסף זכור ויוסף · גאלת בזרוע עמך · ויאמ׳ יואב אל המלך ויוסף יי׳ בתר׳ לשון תוספת : וידבר אתם ו׳ בליש׳ וסי׳ וידבר אתם קשות · וידבר חמור

אבן עזרא

ושברו לנו · וקנו לנו שבר : אסון · מות : המשביר · מגזרת שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא לשנים פעולי׳ : ויתנכר · מגזרת נכרי הראה שהוא נכרי : קשות · שם התאר והטעם מלות קשות וכן יענה עזות : ויכירם · בתחלה הכיר שהם אחיו ואחר כן הסתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר יוסף את אחיו : ערות הארץ · בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהוא דבר מגונה על כן אמר דרך משל או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באי׳ לראו׳ סוד הארץ והוא הנכון בעיני : נחנו · בלא אל״ף והוא האמת : כנים · כאמנים ויתכן להיותו מגזרת כן תעשה כאשר דברת או מגזרת כן בנות צלפחד כמו האמת : האסרו · תאסרו כמו ומות בהר : רעבון בתיכם · צורך בעבור הרעב וטעמו הביאו אל בתיכם : אבל

מסרה

אתם · וידבר אתם לאמר · ויכל משה מדבר אתם · ויבאו אל בני ראובן ואל בני גד · וידבר אתם המלך : קשות ב׳ מלאים וסי׳ וידבר אתם · דבר האיש : הכרהו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ דיוסף · ודאיוב · דאיוב מלא : כלנו ב׳ ר״פ וסי׳ בני איש אחד · כצאן תעינו : נחנו ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמ׳ וסי׳ כלנו בני איש אח׳ נחנו · נחנו נעבר חלוצים · נחנו פשענו ומרינו קדמ׳ קמץ : אחים אנחנו ב׳ קמץ וסי׳ כי אנשי׳ אחי׳ אנחנו · שנים עשר עבדיך : אלכם ו׳ חס׳ בתורה וסי׳ הוא אשר דברתי · ולא ישמע אלכם פרע׳ · כי ידבר אלכם פרעה · ויאמר אלכם בעת · באתם עד הר האמרי · ואמ׳ אלכם לא תערצון : בזאת ב׳ ר״פ וסי׳ בזאת תבחנו · בזאת יבא אהרן אל הקדש : בבוא ט׳ מלא׳ וסי׳ בזאת תבחנו · בבוא כל ישר׳ · בבוא אדני בית רמון · ויקח יהוידע הכהן ארון · בבוא אליו נתן · בבוא דואג · בבוא רשע בא גם בוז · ובבוא הנשיא דרך אולם השער · ובבוא עם הארץ : האמת א״ב מן חד חד הא׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ : וחיו ז׳ מס׳ במלכים ב׳ סימן יח : ירא · יראת אלהים ז׳ וסי׳ ויאמר אליהם יוסף · ותיראן המילדת · ויהי כי יראו המילד׳ · וירא דוד את האלהי׳ · דדה׳ · כי ברב חלומות והבלים סוף דבר הכל נשמע · וירא את האלהים מרבים · עזרא : הביאו ג׳ וסי׳ ואתם לכו הביאו · הביאו את צואריכם · את כל המעשר : תמותו ז׳ מלאי׳ ג׳ בתורה וד׳ בשאר קרי׳ וסי׳ ויאמנו דבריכם · לא תחללו ולא תמותו · ופתח אהל מועד תשבו · והטלתי אותך ואת אמך · למה תמותו אתה ועמך · ועתה ידוע תדעו · שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו :

בעל הטורים

וישתחוו לו בגימטרי׳ בכאן נתקיי׳ החלום : ויכירם ונקם לקבלם בסבר פנים יפות וכא המלאך שמלאך תועה והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכך כתוב אחר כך ויכר לשון יחיד · ויתנכר בגימט׳ על ידי האיש גבריאל לא הכירוהו שנים במסרה הכא ואידך גבי איוב ויראו אותו מרחוק ולא הכירוהו · מה התם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מ מחמת היסורין · אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה ש שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ · ומיהו התם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו ה הכירוהו אבל הכא לא הכירוהו כלל שלא העלו על דעתם שיגיע יוסף למעלה כזו · בני איש אחד נחנו ולא אמ׳ אנחנו רמז שאחד מהנו חסר ונחנו פשענו · נחנו ג׳ במסרה הכא ואידך נחנו נעבור חלוצים נחנו פשענו · וזהו שדרשו שאמר נחנו להרוג כל העיר אם לא יתנו לנו וזהו בשביל שנחנו נעבור חלוצים להלחם אם לא יתנוהו לנו ל לפדותו · מרגלים אתם פירוש ולא אבי שיהושע שיצא ממני לא היה בעצת מ מרגלים והם אמרו לא היו עבדיך מ מרגלים · פירוש יהודה שהושיבו כי הוא ראש המדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעצת ה המרגלים · לא היו בגימטריא כלב · והאחד איננו וסמיך ליה ויאמר אליהם יוסף · שהיה מכה בגביע ואומר אני מכחם ששמו יוסף · כי אם בבוא בבוא עגלה למצרים זה שלא תצאו מזה עד ש שיבאו זה אחיכם · אל משמר שלשת ימים כנגד ג׳ דברים שעשו לו · ויפשיטו את כתנתו · וישליכו וימכרו : עשה

רשי

אבל כתרגומו בקושטא ורלותי בב״ר ליסנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו׳ טעמו בב״ית לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: וגם דמו: אתין ובמין רכויין דמו וגם דם הזקן: והם לא ידעו כי שומע יוסף׳ מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם׳ כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברית: המליץ׳ זה מנשה: ויסוב מעליהם׳ נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך׳ לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא׳ דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו: ויאסור אותו לעיניהם׳ לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו: ויפתח האחד׳ הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו: במלון׳ במקום שלנו בלילה: אמתחת׳ שק: וגם הנה באמתחתי׳ גם הכסף בו עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו׳ להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: ואת הארץ תסחרו׳ תסובבו וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרי׳ וסובבים אחר הפרקמטיא: צרור כספו׳ קשר כספו: אותי שכלתם׳ מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף: שכלתם׳ כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: לא

ויאסר ל׳ רפי לפי שאסרו בקל וכל כפיתין דשמשון דכו׳ שנם אלו האסורות רפות כי לא היו קשות נחוקות לאסוריהם·

הקרת ל׳ חס׳ דחס׳ וחד על הקירות ונספר׳ דלה

המליץ ה׳ זוגין חד מ׳ וחד המ׳ וסי׳ במס׳ רבתא: ויסב ב׳ וסי׳ מעליהם ויבך׳ ויבך דוד׳ וכל שמואל דכוו׳ במ״א ויסב את עמשא מן המסלה: ויאסר ג׳ א׳ רפ׳ וב׳ דג׳ וסי׳ ויאסר אתו׳ ויאסר יוסף מרכבתו׳ ויאסר את רכבו: בר ו׳ תיבין באו׳ קמץ בסגול וסי׳ ומפרי העץ אשר בתוך הגן׳ ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר׳ מן

אבן עזרא

אבל כמו אבל שרה אשתך כמו אכן: המליץ׳ מגזרת מליצה׳ ולקח שמעון כי כאשר יחטאו רבי׳ הגדול שבהם בשנים יענש יותר ועזב ראובן כי הוא הצילו ויאמר ר׳ משה הכהן כי כסף וזהב לא ימצאו בלשון רבים והנה שכח כספיהם׳ וישאו את שברם׳ אשר קנו: ויפתח האחד׳ האחד מהן ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון: ואת רעבון בתיכם׳ צורך: כולם

תרגום אונקלוס

ועבדו כן: ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חיבין אנחנא על אחונא די חזינא עקת נפשיה כד הוה מתחנן לנא ולא קבלנא מניה על כן אתת לנא עקתא הדא: ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לכון למימר לא תחטאון בעולימא ולא קבילתון ואף דמיה הא מתבעי: ואנון לא ידעין ארי שמע יוסף ארי מתורגמן הוה ביניהון: ואסתחר מלותהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון ואסר יתיה לעיניהון: ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עבורא ולאתבא כספיהון גבר לסקיה ולמתן להון זודין לאורחא ועבד להון כן: ונטלו ית עבורהון על חמריהון ואזלו מתמן: ופתח חד ית סקיה למתן כסתא לחמריה בבית מבתא וחזא ית כספיה והא הוא בפום טועניה: ואמר לאחוהי אתותב כספי ואף הא בטועני ונפק מדע לבהון ותוהו גבר לאחוהי למימר מה דא עבד יי לנא: ואתו לות יעקב אבוהון לארעא דכנען וחויאו ליה ית כל דערע יתהון למימר: מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין ויהב יתנא כמאללי ית ארעא: ואמרנא ליה כיוני אנחנא לא הוינא אלילי: תרי עסר אנחנא אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען: ואמר לנא גברא רבונא דארעא בדא אדע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית עבורא דחסיר בבתיכון סבו ואזילו: ואיתו ית אחוכון זעירא לותי ואדע ארי לא אלילי אתון ארי כיוני אתון ית אחוכון אתן לכון וית ארעא תעברון בה סחורתא: והוה אנון מריקין סקיהון והא גבר צרר כספיה בסקיה וחזו ית צררי כספיהון אנון ואבוהון ודחילו: ואמר להון יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון ליתוהי וית

מקרא

ויעשו כן: ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת: ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש: והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם: ויסב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו ולתת להם צדה לדרך ויעש להם כן: וישאו את שברם על חמריהם וילכו משם: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו: ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו: ויבאו אל יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו לו את כל הקרת אתם לאמר: דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את הארץ: ונאמר אליו כנים אנחנו לא היינו מרגלים: שנים עשר אנחנו אחים בני אבינו האחד איננו והקטן היום את אבינו בארץ כנען: ויאמר אלינו האיש אדני הארץ בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי ואת רעבון בתיכם קחו ולכו: והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם את אחיכם אתן לכם ואת הארץ תסחרו: ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו ויראו את צררות כספיהם המה ואביהם וייראו: ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו

מסורה

הדם אשר בכסף׳ וכל קרבן מנחתך במלח תמלח׳ חמשים ללולאת תעשה ביריעה האחת׳ חברו: ולתת ח׳ מסור פרשת כי תשא: והנה הוא ד״ וסי׳ והנה הוא בפי אמתחתו׳ והנה הוא שם עלילות דברים׳ ויהי בבקר בזרח וארד בית היוצר׳ ויפן אליו עזריהו: עשה אלהים ב׳ דסמי׳ באוריית׳ וסי׳ מה זאת עשה אלהי׳ לנו׳ את אשר עשה אלהי׳ למשה ולישראל עמו: ארצה כנען ה׳ במס׳ רבת׳: הקרת ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ את כל הקרת אתם׳ הקרות והכפים׳ קדמ׳ חס׳ דחס׳: דבר ב׳ רפ״ וסי׳ דבר האיש אדני הארץ׳ דבר יי׳ עליכם: אדני ד׳ וסי׳ ויקח אדני יוסף׳ דבר האיש׳ ויאמר אלינו האיש׳ ויקן את ההר שמרון׳ וחד ואדני׳ כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני: ולכו ג׳ וסי׳ ואת רעבון בתיכם קחו׳ גם צאנכם גם בקרכם׳ והשכמתם בבקר ואור לכם: והביאו ו׳ וסי׳ והביאו את אחיכם הקטן׳ פרקו נזמי הזהב׳ באו בית אל ופשעו׳ ויאמר דוד אל יואב ספרו׳ ויען חוקיהו ויאמר׳ ואשר ישמעו ויעבירו: ואדעה ו׳ וסי׳ ואדעה כי לא מרגלים׳ ועתה הורד עדיך׳ ואדעה מה יוסף יי׳ דבר׳ ואדעה מספרם׳ עבדך אני הבינני׳ ואדעה מה חדל אני: ואדעה כי זולתך לגאול׳ בתר׳ ואדע כתיב ואדעה קרי: ואת הארץ ה׳ מסר פרשת וישלח: ושמעון ד׳ וסי׳ יוסף איננו׳ בני לאה׳ כראובן׳ ובערי מנשה ואפרים:

בעל הטורים

עשה אהים ב׳ במסרה מה זאת עשה אהים לנו· ואידך אשר עשה אהים לפרעה ולמצרי׳· ולכו· ג׳ במסורת ואת רעבון בתיכם קחו ולכו· גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו· ואור לכם ולכו· מלמד שהרשה אותם להוליך צאן ובקר אף על פי שאין יוצאה ממצרים וזהו גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו ואמר להם שלא יצאו אלא בכי טוב· וזהו ואור לכם ולכו: בולגה

רשי

לא ירד בני עמכם · לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני: כאשר כלו לאכל · יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית: כאשר כלו · כד שציאו והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כשסתו די ספקס הוא גמר שתייתם אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שציאו: העד העד · לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים וכן העידותי באבותיכם כד העד בעם: לאתראו פני בלתי אחיכם · לא תראוני בלא אחיכם אתכם ואנקלוס תרגם אילהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא:

לנו ולמולדתנו · למשפחותנו · ומדרשו אפילו עצי עריסותינו גלה לנו: ונגד לו · שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה · על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר · אשר יאמר כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר הרי זה שמוש אח' מארבע לשונותיו שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: ונחיה · נכנסה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות · ברעב בנימין ספק יתפש ספ' לא יתפש ואנו כולנו מתים ברעב אם לא נלך מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: והצגתיו לפניך · שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים · לעולם הבא: לולא התמהמהנו · על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: אפוא · לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזר ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומ' אני זאת עשו: מזמרת הארץ · מתרג' מדמשב' בארע' שהכל מזמרין עליו כשהו' בא לעולם: נכאת · שעוה כ בראשית רבה: בטני · לא ידעתי מה הם ובפירושי א"ב של רבי מכיר ראיתי פיסטוקיאש ודומה לי שהן אפרסקים: וכסף משנה · פי שנים כראשון: קחו בידכם · לשבור אכל שמא הוקר השער: אולי משגה היה · שמא הממונה על ה הבית שכחו שוגג: ואל שדי · שעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מ מתפלל עליכם · אל שדי שדי בנתינת ר רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו · ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי · צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח

מסורה

ואת בנימן ד' וסי' אחי יוסף לא שלח · ואל שדי יתן · ואת בנימן תקחו · משנה כסף לקחו: תמית ב' וסי' את שני בני · ופתה תמית קנאה: כלנה ב' וסי' עלי היו · ואת עלית: וקראהו ד' זוגין מן ב"ב קדמא' מפיק א' ותני' לא מפיקא' וסי' וקראהו · לא ירד בני עמכם · וקראהו · ולקחתם גם את זה · משאל · וממטהו אשר · דיהושע · אך את הזהב · ויקח יהושע את עכן בן זרח · והשלם כל המלאכה · דדה:

תורה

ואת־בנימן תקחו עלי היו כלנה׃ ויאמר ראובן אל־אביו לאמר את־שני בני תמית אם־לא אביאנו אליך תנה אתו על־ידי ואני אשיבנו אליך׃ ויאמר לא־ירד בני עמכם כי־אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו־בה והורדתם את־שיבתי ביגון שאולה׃ והרעב כבד בארץ׃ ויהי כאשר כלו לאכל את־השבר אשר הביאו ממצרים ויאמר אליהם אביהם שבו שברו־לנו מעט־אכל׃ ויאמר אליו יהודה לאמר העד העד בנו האיש לאמר לא־תראו פני בלתי אחיכם אתכם׃ אם־ישך משלח את־אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל׃ ואם־אינך משלח לא נרד כי־האיש אמר אלינו לא־תראו פני בלתי אחיכם אתכם׃ ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח׃ ויאמרו שאול שאל־האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח ונגד־לו על־פי הדברים האלה הידוע נדע כי יאמר הורידו את־אחיכם׃ ויאמר יהודה אל־ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם־אנחנו גם־אתה גם־טפנו׃ אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם־לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל־הימים׃ כי לולא התמהמהנו כי־עתה שבנו זה פעמים׃ ויאמר אלהם ישראל אביהם אם־כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים׃ וכסף משנה קחו בידכם ואת־הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם אולי משגה הוא׃ ואת־אחיכם קחו וקומו שובו אל־האיש׃ ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש

תרגום אונקלוס

וית־בנימן תדברון עלי הואה כולהן׃ ואמר ראובן לאבוהי למימר ית־תרין בני תמית אם־לא איתניה לך הב יתיה על־ידי ואנא אתיבניה לך׃ ואמר לא־יחות ברי עמכון ארי־אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעניה מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדוונא לשאול׃ וכפנא תקיף בארעא׃ והוה כד־שציאו למיכל ית־עבורא דאיתיאו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו־לנא זעיר־עבורא׃ ואמר ליה יהודה למימר אסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא־תחזון אפי אלהין כד־אחוכון עמכון׃ אם־איתך משלח ית־אחונא עמנא ניחות ונזבן לך עבורא׃ ואם־ליתך משלח לא ניחות ארי גברא אמר לנא לא־תחזון אפי אלהין כד־אחוכון עמכון׃ ואמר ישראל למא אבאשתון לי לחואה לגברא העד לכון אחא׃ ואמרו שאלא שאיל־גברא לנא ולילדותנא למימר העד־כען אבוכון קים האית־לכון אחא וחוינא ליה על־מימר פתגמיא האלין הממדע הוינא ידעין ארי יימר אחיתו ית־אחוכון׃ ואמר יהודה לישראל אבוהי שלח עולימא עמי ונקום ונזיל ונחי ולא נמות אף־אנחנא אף־את אף־טפלנא׃ אנא מערבנא ביה מן־ידי תבעניה אם־לא איתיניה לך ואקימניה קדמך ואהי חטי לך כל־יומיא׃ ארי אלולא־פון ברא אתעכבנא ארי־כען תבנא דנן־תרתין זמנין׃ ואמר להון ישראל אבוהון אם־כן הוא דא עבידו סבו מדמשבח בארעא במניכון ואחיתו לגברא תקרובתא זער קטף וזעיר דבש שעף ולטום בוטנין ושקדין׃ וכספא על־חד־תרין סבו בידכון וית־כספא דאתותב בפום טועניכון תתיבו בידכון דלמא שלו הוא׃ וית־אחוכון דברו וקומו תובו לות־גברא׃ ואל שדי יתן לכון רחמין קדם גברא

אבן עזרא

כלנה · כל הצרות האלה: וי"א כי פי' תמית תעניש ואחרים אמרו שואת תפלה לנגד השם וכלל הדבר אילו היה מדבר כנכוה לא היה יעקב מחריש: גם אנחנו · דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון כמו משל בנו גם אתה: זאת עשו · זאת העצה: מזמרת הארץ · כל דבר משובח מנזרת זמירות: צרי ונכאת · כבר פירשתים: בטנים · אין לו ריע במקרא וי"א אגוזים · משנה · שני: משנה · משמות בעלי הה"א · וטעם ואל שדי שים לו כח לעשות כאלה: כאשר

בעל הטורים

כולנה · שנים במסו' הכא ואיד' ואת עלית על כולנה לומר מה שאלו על בנימ' עלה על כלה בנע' שנצטער יותר משמעון ויוסף לפי שהוחזק בו ג' פעמים ואחריכן ת תינוק אעפי שאין כחם יש סימן · לא כלנה · כתיב חסר שעלי מוטל מזוג כסותיה שהם כלותי · תמית ב' במסור' את ב' בני תמית · ופותה תמית קנאה · דורש אותו כמדרש · בעלת קרח דכתיב בה קנאה ויקנאו למשה במחנה אלו דתן ואבירם בשביל שאמ' שני בני תמית ש נתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם · את שני בגימטריא דתן ואבירם · נרדה ג' במסרה נרדה ו ונשברה לך אוכל · נרדה ונבלה שם ש שפתם · נרדה אחרי פלשתים לילה שאמר אם ישך משלח נרדה מיד ונרדה ביום ובלילה למהר הדבר כמו שתם נרד לילה וגם רמז למה ש שדרשו שירדו להרוג ארץ מצרים כדכתב נרדה ונבלה שם ש שפתם · על פי · שני' כינס על פי הדברים · על פי שנים עדים שהוזקקנו להגיד לו · על פי הדברים האלה כאלו היו עדים ב בדבר · לך כל בניו' העולם הזה ולבא · כי עתה שבנו זה · ס"ת שם בן ארבע לומר שהשם מלוה לצדיקים · ומעט צרי · ומעט דבש ו' מינים הביאו לו מנח' כנגד ו' בני הגבירות כל אחד מין א': ומשנה

מסורה

משל · וממטה אשר · דד"ה · הבארתי · צלק העמוני נחרי · דשמואל · הברתי · חברו דד"ה · וירפא את שבד ברת עמי על · קדמא' · וירפו את שבר · תני" ותרויהון בירמיה: העד ד' חס' בליש' וסי' העד העד בנו האיש · ואעד בך לאמר · ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך · ויעדהו אנשי בליעל את נבות: נרדה ג' וסי' הבה נרדה ונבלה · נרדה ונשברה · ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה: לאיש לב' מסר במס רבתא: ויאמרו ב' בטעם פזר וסי' שאל שאל האיש · הנדה תג " בשלה · וא' ואמרתם זבח · וא' ואמרנו · והיה כי יאמרו אלינו · וא' ואומר ראיתי והנה מנורת · וא' ואומרה · גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים: שאול ב' בקרי' וסי' שאול שאל האיש לנו · שאול ישאלו באבל וכן התמו · וא' ושאול לו באלהים: ה הידוע ג' ב' חס' וא' מלא וסי' הידע נדע · חס' · כי כל נבל ימלא יין מלא · ויאמרו אליו הידוע תדע כי בעלים מלך · חס' · ויש חילוק במסרה כי י"א הידוע דאור' מלא ושאר חס' וי"א כי הידוע דכל נבל ימלא יין מלא ושארא חסר וי"א כי הידוע דאורייתא ודכל נבל ימלא יין תרויהון מלאים וכן ראיתי בספר קדמון מדויק · ובתיקון ס"ת ראיתי הידוע דאורייתא מל' ובתיקון ס"ת אחר חסר · וי"א כי שלשתן מלאים: אל ישראל ז' מסר פרשת ויחי: שלחה ו' מסר בשמואל א' סימן י"ו: הביאתיו והביאתיו ד' ב' מל' וב' חס' וסי' אם לא אביאנו · ועבדי כלב · והביאותיו ונראה שם · הביאותו והצליח דרכו · ב' בתרא' מלאים: לולא ד' כתי' א' וסי' כי לולא התמהמהנו · לולא חרשתם · לולא דברתי כי או · לולא האמנתי לראו': ואת הכסף ד' וסי' המושב בפי אמתחתיכם

ושלח לכם: ויפטר לכון כתרגו' יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם, זה שמעון: אחר, רוח הקדש נזרקה בו לרבות יוסף: ואני, עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי, מיוסף ומשמעון: שכלתי, מבנימין: ואת בנימין, מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהג' לדברים מתרגמינן ודבר: וטבח טבח והכן, כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין וטבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים, זה מתורג' בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דינ"ר ויש הרבה בתלמוד שרות לכלבא שירותיה בכפנא אכולא שירותיה אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: וייראו האנשים, כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף, ואין דרך שאר הבאים לשבור כך ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר שבעי' לכן ויראו שאי' זה אלא לאספם אל משמ': אנחנו מובאי', אל תוך הבית הזה: להתגולל, להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתעולל כמתרגמי' עלילו' דברי' תסקופי מלין ולא תרגמו אחר לשון המקר' ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון גלת הזהב והכב גלתה העלתה שהוא לשון מלכות: בי אדני, לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירוד ירדנו, ירידה היא לנו רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: אלהיכם, בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: ויבא האיש, הבאה אחר הבאה לפי שהיו הן דוחפין אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: ויכינו, הזמינו עטרוהו בכלים נאים: הביתה, מפרוזדור לטרקלין: ויקדו וישתחוו, על שאלת שלום, קידה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ: אלהים

ירידה מצרים ד' בליש' וסי' ויעמדו לפני יוסף, ויעקב ובניו ירדו מצרי', הוי הירדים מצרי' לעזרה, ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו, ושארא מצרימה: על ביתו ח' וסי' וימצא יוסף חן, וירא יוסף אתם, ויצו את אשר על, הם יצאו את העיר, וילך אלקנה הרמתה, הראית כי נכנע אחאב, וילך מלך ישראל על ביתו סר,

ושלח לכם את-אחיכם אחר ואת-בנימין ואני כאשר שכלתי שכלתי: טו ויקחו האנשים את-המנחה הזאת ומשנה-כסף לקחו בידם ואת-בנימין ויקמו וירדו מצרים ויעמדו לפני יוסף: וירא יוסף אתם את-בנימין ויאמר לאשר על-ביתו הבא את-האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים: ויעש האיש כאשר אמר יוסף ויבא האיש את-האנשים ביתה יוסף: וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על-דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת-חמרינו: ויגשו אל-האיש אשר על-בית יוסף וידברו אליו פתח הבית: כ ויאמרו בי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר-אכל: ויהי כי-באנו אל-המלון ונפתחה את-אמתחתינו והנה כסף-איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו: וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר-אכל לא ידענו מי-שם כספנו באמתחתינו: ויאמר שלום לכם אל-תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחתיכם כספכם בא אלי ויוצא אלהם את-שמעון: ויבא האיש את-האנשים ביתה יוסף ויתן-מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא לחמריהם: כה ויכינו את-המנחה עד-בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי-שם יאכלו לחם: ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את-המנחה אשר-בידם הביתה וישתחוו-לו ארצה: וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי: ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקדו וישתחו: וישא עיניו וירא את-בנימין אחיו בן-אמו ויאמר

ויפטר לכון ית-אחוכון אוחרנא וית-בנימן ואנא כמא דאתכלית תכולית: ונסיבו גבריא ית-תקרובתא הדא ועל-חד-תרין כספא נסיבו בידיהון ודברו ית-בנימן וקמו ונחתו למצרים וקמו קדם יוסף: וחזא יוסף עמהון ית-בנימן ואמר לדממנא על-ביתיה אעיל ית-גבריא לביתא וכוס נכסתא ואתקין ארי עמי יכלון גבריא בשירותא: ועבד גברא כמא דאמר יוסף ואעיל גברא ית-גבריא לבית יוסף: ודחילו גבריא ארי אתעלו לבית יוסף ואמרו על-עסק כספא דאתתב בטוענא בקדמיתא אנחנא מתעלין לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין ולמדבר ית-חמרנא: וקריבו לות-גברא די-ממנא על-בית יוסף ומלילו עמיה בתרע ביתא: ואמרו בבעו רבוני מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן עבורא: והוה כד-אתינא לבית-מבתא ופתחנא ית-טועננא והא כסף-גבר בפום טועניה כספנא במתקליה ואתיבנא יתיה בידנא: וכספא אוחרנא אחתנא בידנא למזבן עבורא לא ידענא מן-שוי כספנא בטועננא: ואמר שלם לכון לא-תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימן בטועניכון כספכון אתא לותי ואפיק לותהון ית-שמעון: ואעיל גברא ית-גבריא לבית יוסף ויהב מיא ואסחו ריגליהון ויהב כסתא לחמריהון: ואתקינו ית-תקרובתא עד-דעל יוסף בשירותא ארי שמעו ארי תמן אכלין לחמא: ועל יוסף לביתא ואעילו ליה ית-תקרובתא די-בידיהון לביתא וסגידו ליה על-ארעא: ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון סבא די אמרתון העד-כען קים: ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד-כען קים וכרעו וסגידו: וזקף עינוהי וחזא ית-בנימן אחוהי בר-אמיה ואמר

וישא עיניו ה' חס' את

אבן עזרא

כאשר שכלתי, במות יוסף אחשב כי שכלתי מהכל: להתגולל, מגזר' בגלל הדבר: ולהתנפל כאדם שיתנפל מעצמו על אחד ויאמ' לו אתה הפלתני: בי, לשון בקשה ולפי דעתי שהוא דרך קצרה כמו בי אדני העון וטעם עון במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני: נתן לכם מטמון, יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאלם שמו באוצר ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי: ביתה יוסף, כמשפט הלשון אל בית יוסף: השלום אביכם הזקן, שם תחת שם שתאר והיא דרך קצרה כאילו אמ' השלום לאביכם וכן אתה שלום, ויקדו, שמו הקדקד בארץ וככה השתחוו: אלהים

בעל הטורים

משנה ב' במסורת ומשנה כסף · ומשנה שברון · לומר לך קל וחומר מה הכא שמשנה בא הכסף לו' אחי יוסף באו לשלמו בכפלים כש שעתידין האומות לשלם כל הכסף שלוקחים מישראל כפלים כפלים: יחנך

ישען על ביתו: הבא ג' ב' חס' וא' מלא וסי' הבא את האנשים, הבא נא ידך בחיקך, לך הביא העיר, בתרא מלא: וטבח א"ב א' ט' וא' וט' וסי' במסר' רבתא: בצהרים י"ב מסר במלכי' א' סי' י"ת: ולקחת ד' רפי' מסר פרש' ויצא: ויוצא י"ב מלאי' מסר במס' רבת': ויביאו ב' דגשי' וסי' ויביאו לו את המנחה, ויביאו לנו כיד אלהינו, וא"פס לו לנו, ויביאו לו" מסר במס' רבת': וישא עיניו ה' חס' את וסי' מסר פרשת וירא:

אלהים יחנך בני · בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: כי נכמרו רחמיו · שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי עשרה אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו׳ אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו · בלע שנבלע בין האומות · בכר שהיה בכור לאמי · אשבאל ששבאו אל · גרא שנתגייר באכסניא · ונעמן שהיה נעים ביותר · אחי וראש אחי היה וראשי היה · מופים מפי אבי למד · וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו · וארד שירד לבין האומות כדאיתא במסכת סוטה מיד נכמרו רחמיו: נכמרו · נתחממו ובלשון משנ׳ על הכומר של זתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא ובמקל׳ עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: ויתאפק · נתאמץ והוא לשון אפקי מגיני׳ חוזק וכן ומזיח אפיקים רפה: כי תועבה הוא · דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר: הבכור כבכורתו · מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותכ׳ וכן כלם כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: משאות · מנות: חמש ידות · חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו · ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו: גביעי · כוס ארוך וקורין לו מדירנ״ש: חלילה לעבדיך · חולין הוא לנו לשון גנאי ותרגום חס לעבדך חס מאת הקב״ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה יש בתלמוד חס ושלו׳: הן כסף אשר מצאנו · זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה וכלן מנויין בבראשית רבה: גם עתה · אף זו מן הדין כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהם כלם נתפשי׳ אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד:

הזה ד׳ רפי׳ וסי׳ הזה אחיכם הקטן · הזה יבא אל ביתי · הזה האיש מרגיז הארץ · אי זה יכשר הזה או זה: יחנך ב׳ וסי׳ אלהים יחנך בני · חנון יחנך לקול זעקך: נכמרו ג׳ וסי׳ וימהר יוסף כי נכמרו · כי נכמרו רחמיו · יחד נכמרו ניחומי: ויתאפק ב׳ וסי׳ שימו לחם · ויתאפק המן: שימו כולם מלאי׳ במ״א חס וסי׳ ושמו בכליכם:

הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר אלהים יחנך בני: וימהר יוסף כי־נכמרו רחמיו אל־אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה: וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם: וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את־העברים לחם כי־תועבה הוא למצרים: וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר כצערתו ויתמהו האנשים איש אל־רעהו: וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימן ממשאות כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו:

ויצו את־אשר על־ביתו לאמר מלא את־אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת ושים כסף־איש בפי אמתחתו: ואת־גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת כסף שברו ויעש כדבר יוסף אשר דבר: הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם: הם יצאו את־העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על־ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה: הלוא זה אשר ישתה אדני בו והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם: וישגם וידבר אלהם את־הדברים האלה: ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה: הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב: אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם־אנחנו נהיה לאדני לעבדים: ויאמר גם־עתה כדבריכם כן־הוא אשר ימצא אתו יהיה־לי עבד ואתם תהיו נקים: וימהרו ויורדו איש את־אמתחתו ארצה ויפתחו איש אמתחתו:

הדין אחוכון זעירא די אמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי: ואוחי יוסף ארי אתגוללו רחמוהי על אחוהי ובעא למבכי ועל לאדרון בית משכבא ובכא תמן: ואסחי אפוהי ונפק ואתחסן ואמר שוו לחמא: ושויאו ליה בלחודוהי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמיה בלחודיהון ארי לא יכלין מצראי למיכל עם עבראי לחמא ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין: ואסחרו קדמוהי רבא כרבותיה וזעירא כזעירותיה ותמהו גבריא גבר לחבריה: ונטל חולקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חולקא דבנימן מחולקי דכולהון חמשא חולקין ושתיו ורויו עמיה: ופקיד ית די ממנא על ביתיה למימר מלי ית טועני גבריא עבורא כמא די יכלין למטען ושו כסף גבר בפום טועניה: וית כלידי כלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל: צפרא נהר וגבריא אתפטרו אנון וחמריהון: אנון נפקו ית קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתיה קום רדוף בתר גבריא ותדביקנון ותימר להון למא אשלמתון בישתא חלף טבתא: הלא דין דשתי רבוני ביה והוא בדקא מבדק ביה אבאישתון די עבדתון: וארביקנון ומליל עמהון ית פתגמיא האלין: ואמרו ליה למא ימלל רבוני כפתגמיא האלין חס לעבדך מלמעבד כפתגמא הדין: הא כספא די אשכחנא בפום טועננא אתיבנא לך מארעא דכנען ואיכדין ננגוב מבית רבונך מנין דכסף או מנין דדהב: די ישתכח עמיה מעבדך יתקטיל ואף אנחנא נהי לרבוני לעבדין: ואמר אף כען כפתגמיכון כן הוא די ישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין: ואוחיאו ואחיתו גבר ית טועניה לארעא ופתחו גבר טועניה: ובלש

אבן עזרא

אלהים יחנך · אין לו משקל אולי הסתכה כן בעבור אות הגרון: כי נכמרו · בפרו ויקדו וכן עורנו כתנור נכמרו: וישא משאות · דורון: ידות · חלקים: ממשאות כלם · מדורון כל א׳ מהם כי רחוק לתת לו חמש ידות על כל חלק וחלק: גביעי · כוס: והוא נחש ינחש בו · הוא כסה אתכם בו לדעת אם אתם נכבי׳ · כמו נחשתי וכן כי נחש ינחש וטעמו למה לא פחדתם כי לכסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שתקחוהו · ויאמר ר׳ יונה כי פי בו בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל למנחשים בעבורו ·

נס

מסרה

וישימו כולם מלאים במ״ד חסרי׳ אבנים גדלות · את ארון יי׳ · אל האבן הגדולה · וישמו לה ידים · דמלכים: ולהם ח׳ מסר פרשת נח: והצעיר ב׳ וסי׳ והצעיר כצערתו · הקטן יהיה לאלף: כצערתו ב׳ חסרים בליש׳ וסי׳ וישבו לפניו הבכור · ומשפחות הצערה: משאת ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מלאים בליש׳ וסי׳ וישא משאת מאת פניו ב׳ בו וחסרי׳ · למשאו אתה משרשיה · משאות שוא ומדוחים · ב׳ בתר׳ מלאים: ותרב ב׳ וסי׳ ותרב משאת בנימן · ותרב חכמת שלמה: משאת ו׳ פתוחין וסי׳ ותרב משאת בנימן · להעלותם משאת העשן מן ה העיר · ותצא אחריו משאת המלך · ויקרא המלך ליהוידע · ויתנו קול ביהודה · תכון תפלתי קטרת לפניך · וחד ומשאת בר תקחו ממנו: מלא ח׳ דגש מסר פרשת ויצא: ושים ט׳ מסר פרש׳ בשלח: שברו ד׳ זוגין בתרי ליש׳ ורישהון ש׳ וסי׳ שברו · ואת גביעי גביע הכסף · ויהי כשמוע גדעון · שירו · וירב׳ שלש׳ אלפי׳ יומם יצוה יי׳ חסדו · שונים · ירא את יי׳ בני ומלך · והשקות בכלי זהב · שפרה · אשר שם האחת שפרה · ברוחו שמים: וישגם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וישגם וידבר אליהם · ארדף אחרי הגדוד הזה · פן ימהר · והשגנו · וישגו את צדקיהו · דמלכים · וקדמא דירמיה: כדבריכם ג׳ וסי׳ ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא · ותאמר כדבריכם כן הוא · הנני מתפלל אל יי׳ אלהיכם כדבריכם ·

בעל הטורים

יחנך ב׳ במסור׳ הכא ואידך חנון יחנך לקול זעקך זהו שיש במדרש ששאל כמה בני׳ יש לך ומה שמם ואמר לו שכלם קרא שמות על שם הצרות שאירעו לאחיו וזהו לקול זעקך שאמר לו שהיה מצטע׳ על אחיו נכמרו רחמיו ואמר לו אלהים יחנך בני · ויתאפק שנים במסו׳ הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו · מה הכא תחלה צער וסופו שמחה כשהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה צער וסופו שמחה וששון ליהודים · והצעיר שנים במסו׳ והצעיר כצעירתו · והצעיר לגוי עצום · בכיון שהיה צעיר עשאו גדול מכלם כדכתיב ותרב משאת בנימן ממשאות כלם: ומשאת שנים במסו׳ וישא משאות · משאת שוא ומדוחים · כדאית׳ במדרש שהיה מכה בגביע · ואומר פלוני ופלוני מאם אחד ישבו ביחד ואני אין לי אח מאמי ובנימן אין לו אח מאמו ישב ביחד וזה היה משאות שוא ומדוחים: פרשת

בגדול החל׳ שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: ויעמס איש על חמורו׳ בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישובו העירה׳ מטרופולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהיא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: עודנו שם׳ שהיה ממתין להם: הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו׳ הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: האלהים מצא׳ יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: מה נצטדק׳ לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד״י ובאה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי״ת במקו׳ תי״ו ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיב׳ אלא באמצ׳ אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו אותו מגזרת צידה לדרך ותיבה שתחלת׳ סמ״ך כשהי׳ מתפעלת התי״ו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב מסתכל הייתי בקרניא וישתמר חקות עמרי מגזר׳ שמר ושר מרע משתולל מגזר׳ מוליך יועצים שולל משתולל בעמי מגזרת דרך לא סלולה:

חסלת ויהי מקץ:

ויגש אליו׳ דבר באזני אדוני׳ יכנסו דברי באזניך: ואל יחר אפך׳ מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה׳ חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה׳ דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו׳ דבר אחר כי כמוך כפרע׳ אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך׳ אדוני שאל את עבדיו׳ מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשי׳ או אחותינו אתה מבקש ואף על פי כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר: ואחיו מת׳ מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי: לבדו לאמו׳ מאותה האם אין לו עוד אח: ועזב את אביו ומת׳ אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה: וקרהו

ויחפש ב׳ בטעם זקף גדול וסי׳ ולא מצא׳ בגדל החל: וימצא ז׳ וסי׳ הגביע׳ ויבקש הדבר׳ וימצא כתו׳ וימצא מבני הכהנים׳ עזרא׳ וימצא בהם גבורי חיל׳ ד״ה׳ ויבקשוהו וימצא להם: העירה ט׳ ח׳ לשון קריה וא׳ לשון עורה מסר ביהושע גבי יריחו: ויאמ׳ להם חד מן כ״ב מסור במס׳ רבת׳: הננו ג׳ דגשי׳ בתור׳ וסי׳ הננו

ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן: ויקרעו שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה: ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם ויפלו לפניו ארצה: ויאמר להם יוסף מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני: ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו: ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם:

ובלש ברבא שרי ובזעירא שצי ואשתכח כלידא בטוענא דבנימן: ובזעו לבושיהון ורמו גבר על חמריה ותבו לקרתא: ועל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עד כען תמן ונפלו קדמוהי על ארעא: ואמר להון יוסף מה עובדא הדין די עבדתון הלא ידעתון ארי בדקא מבדק גברא די כותי: ואמר יהודה מה נימר לרבוני מה נמלל ומה נזכי מן קדם יי אשתכח ית חובא בעבדך הא אנחנא עבדין לרבוני אף אנחנא אף דאשתכח כלידא בידיה: ואמר חס לי מלמעבד דא גברא די אשתכח כלידא בידיה הוא יהי לי עבדא ואתון סקו לשלם לות אבוכון:

ב׳ בטע׳ ז׳ ל׳ וחס׳ וחד יעמס׳ ט׳ כ׳ טו יג על כתול׳ כל אור׳ חס׳ ל׳ ג׳ דגשי׳ ב׳ קמ׳ זקף

קמ״ו׳ יחזקיהו׳ אמ״ציה׳ יהיה לי עב״ד׳ סימן׳ ותיבות אלפים כ״ה:

פרשה

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה: אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח: ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו: ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי ואשימה עיני עליו: ונאמר אל אדני לא יוכל הנער לעזב את אביו ועזב את אביו ומת: ותאמר אל עבדיך אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני: ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני:

פרשה

וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו רבוני ימלל כען עבדך פתגמא קדם רבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך ארי כפרעה כן את: רבוני שאל ית עבדוהי למימר האית לכון אבא או אחא: ואמרנא לרבוני אית לנא אבא סבא ובר סיבתין זעיר ואחוהי מית ואשתאר הוא בלחודוהי לאמיה ואבוהי רחים ליה: ואמרת לעבדך אחתוהי לותי ואשוי עיני עלוהי: ואמרנא לרבוני לא יכול עולימא למשבק ית אבוהי ואם ישבוק ית אבוהי ימות: ואמרת לעבדך אם לא יחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למחזי אפי: והוה כד סליקנא לות עבדך אבא וחוינא ליה ית פתגמי רבוני:

ז׳ כ׳ כ׳ בס׳ ב׳ גדקי׳ לאבי׳ ט׳: ל׳ ב׳ כל ב׳ לפניך כט: ב׳ כל ב׳ לאסור את שמשון

עבדים לאדני׳ הננו לך לעבדים׳ הננו ועלינו: עבד ב׳ קמץ בזקף וסי׳ אשר ימצא אתו׳ האיש אשר נמצא הגביע בידו: בי אדני ז׳ וסי׳ ירד ירדנו׳ ויגש אליו׳ אל נא תשת עלינו חטאת׳ ויש יי׳ עמנו׳ אני והאשה הנצבת׳ אני והאשה הזאת ישבת׳ תנו לה את הילוד החי: וילד ב׳ וסי׳ וילד לחבורתי׳ וילד זקונים: ויותר ב׳ וסי׳ יעקב לבדו׳ הוא לבדו: אמו דקדי׳ לאביו ג׳ וסי׳ ויותר הוא לבדו לאמו׳ איש אמו ואביו תיראו׳ כי אם לשארו: ואביו ט׳ מסר פרש׳ וישלח: אהבו ד׳ וסי׳ ואביו אהבו׳ כי אהבת נפשו אהבו׳ ותקרא את שמו שלמה׳ יי׳ אהבו יעשה חפצו: עיני כ״ט מסור במס׳ רבת׳: עלינו ב׳ וסי׳ ויהי כי עלינו׳ לאסר את שמשון:

אין לו עוד אח: ועזב את אביו ומת׳ אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה: וקרהו

אבן עזרא

גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשי׳ וי״א כי הגביע היה מגנייר ובו היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה הוא הגדול וזה גדול אחריו׳ נצטדק תחת תי״ו התפעל בעבור הצד״י: האלהי׳ מצא׳ על דרך משל כי עון היה לנו וכאילו נשכח ואיננו נ נהיה כמצא׳ או יהיה פי׳ עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא:

ויגש

בי כמוך כפרעה אתה כמלך והמלך כמוך וכן כל שני כפי״ן ש שהן זה אחר זה כמו כעמי כעמך והיא דרך קצרה: אב זקן׳ כי הגדול שבכולם הוא בן מ״ה שנים ויתכן להיות א אביהם בחור׳ ואשימה עיני עליו׳ שאראה אותו: ועזב את אביו ומת׳ ולמה לא הביא המזכיר החמשה שאין להם ה הכרע כמו וישלוף נעלו וזה עמהם: אך

בעל הטורים

פרשת ויגש

ויגש אליו׳ בגימטריא וזהו להלחם עם יוסף׳ ובגימטריא גם כנכם לפייסו דלשלשה דברים נכנס׳ ויגש אליו יהודה סופי תיבות שוה שאמר לו אני שוה לך׳ שכמו שאתה מלך גם אני מלך׳ ועל זה דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו׳ בי אדוני׳ פירו׳ בי עשה מה שתרצה והנער יעל עם אחיו׳ ואל יחר שנים במסורת ואל יחר אפך בעבדך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי לתחיה שלחני אלהים לפניכם׳ ודרשינן מלמד שנשתנו פניהם כקדרה׳ כי על מי היה להם לחרות הכא כמו אמר לו יהודה אל ישתנו פניך כדיך אני לדבר מעט׳ כמוך כפרעה׳ בגימטריא כך אתחלל׳ היש לכם אב או אח׳ ועל אחם לא שאל כי ידע שכבר מתה׳ וילד׳ ב׳ במסורת הכא וילד זקונים קטן ואידך כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי שאם כנים לבנימין כאן הרי כאלו הרגתי איש דהיינו יעקב בפצעי וילד לחבורתי דהיינו בנימין כי אי אפשר להם להיות זה בלא זה׳ וילד זקנים אפשר שמספר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר׳ ויותר ב׳ במסור׳ הכא ויותר הוא לבדו ואידך ויותר יעקב לבדו מה התם מלחמה דכתי׳ ויאבק איש עמו אף הכא הכין עצמו למלחמה׳ לא תוסיפון לראות פני שני׳ במסורה הכא ואידך לא תוסיפון לשוב עוד בדרך הזה שאמר להם ולא די שלא תראו עוד את פני אלא בכל הדרך לא תוסיפו לשוב עוד׳
קשורה

וקרהו אסון ׳ שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: והורדתם את שיבתי וגו׳ עכשו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי שמתו שלשתם ביום אחד: והיה כראותו כי אין הנער ומת׳ אביו מצרתו: כי עבדך ערב את הנער ׳ ואם תאמר למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי הם כלם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות: ישב נא עבדך וגו׳ לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש: להתאפק לכל הנצבי׳ לא היה יכול לסבול שיהיו מצריים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישין בהודעו להם: וישמע בית פרעה׳ ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל בית יהודה מיש״לדה בלע״ז: כי נבהלו׳ מפני הבושה: גשו נא אלי׳ ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול: למחיה׳ להיות לכם למחיה: כי זה שנתים הרעב׳ עברו משני הרעב: לחב׳

ראיתיו ב׳ וסי׳ ולא ראיתיו עד הנה׳ האומר לאביו ולאמו׳ וחד וראיתיו מגיע אל האיל: ולקחתם ו׳ וסי׳ גם את זה׳ ולקחתם אגדת אזוב׳ ולקחתם לכם ביום הראשון׳ והתחזקתם ולקחתם׳ ולקחתם את ארון יי׳׳ ולקחתם מן ההרם: שאלה ט׳ חס׳ מסור פרשת וישב: ונפשו ח׳ וסי׳ קשורה בנפשו׳ ונפשו לא הידה׳

כה וַיֹּ֖אמֶר אָבִ֑ינוּ שֻׁ֖בוּ שִׁבְרוּ־לָ֥נוּ מְעַט־אֹֽכֶל׃ וַנֹּ֕אמֶר לֹ֥א נוּכַ֖ל לָרֶ֑דֶת אִם־יֵשׁ֩ אָחִ֨ינוּ הַקָּטֹ֤ן אִתָּ֙נוּ֙ וְיָרַ֔דְנוּ כִּי־לֹ֣א נוּכַ֗ל לִרְאוֹת֙ פְּנֵ֣י הָאִ֔ישׁ וְאָחִ֥ינוּ הַקָּטֹ֖ן אֵינֶ֥נּוּ אִתָּֽנוּ׃ וַיֹּ֛אמֶר עַבְדְּךָ֥ אָבִ֖י אֵלֵ֑ינוּ אַתֶּ֣ם יְדַעְתֶּ֔ם כִּ֥י שְׁנַ֖יִם יָֽלְדָה־לִּ֥י אִשְׁתִּֽי׃ וַיֵּצֵ֤א הָֽאֶחָד֙ מֵֽאִתִּ֔י וָאֹמַ֕ר אַ֖ךְ טָרֹ֣ף טֹרָ֑ף וְלֹ֥א רְאִיתִ֖יו עַד־הֵֽנָּה׃ וּלְקַחְתֶּ֧ם גַּם־אֶת־זֶ֛ה מֵעִ֥ם פָּנַ֖י וְקָרָ֣הוּ אָס֑וֹן וְהוֹרַדְתֶּ֧ם אֶת־שֵֽׂיבָתִ֛י בְּרָעָ֖ה שְׁאֹֽלָה׃ וְעַתָּ֗ה כְּבֹאִי֙ אֶל־עַבְדְּךָ֣ אָבִ֔י וְהַנַּ֖עַר אֵינֶ֣נּוּ אִתָּ֑נוּ וְנַפְשׁ֖וֹ קְשׁוּרָ֥ה בְנַפְשֽׁוֹ׃ וְהָיָ֗ה כִּרְאוֹת֛וֹ כִּי־אֵ֥ין הַנַּ֖עַר וָמֵ֑ת וְהוֹרִ֨ידוּ עֲבָדֶ֜יךָ אֶת־שֵׂיבַ֨ת עַבְדְּךָ֥ אָבִ֛ינוּ בְּיָג֖וֹן שְׁאֹֽלָה׃ כִּ֤י עַבְדְּךָ֙ עָרַ֣ב אֶת־הַנַּ֔עַר מֵעִ֥ם אָבִ֖י לֵאמֹ֑ר אִם־לֹ֤א אֲבִיאֶ֙נּוּ֙ אֵלֶ֔יךָ וְחָטָ֥אתִי לְאָבִ֖י כָּל־הַיָּמִֽים׃ וְעַתָּ֗ה יֵשֶׁב־נָ֤א עַבְדְּךָ֙ תַּ֣חַת הַנַּ֔עַר עֶ֖בֶד לַֽאדֹנִ֑י וְהַנַּ֖עַר יַ֥עַל עִם־אֶחָֽיו׃ כִּי־אֵיךְ֙ אֶֽעֱלֶ֣ה אֶל־אָבִ֔י וְהַנַּ֖עַר אֵינֶ֣נּוּ אִתִּ֑י פֶּ֚ן אֶרְאֶ֣ה בָרָ֔ע אֲשֶׁ֥ר יִמְצָ֖א אֶת־אָבִֽי׃

א וְלֹא־יָכֹ֨ל יוֹסֵ֜ף לְהִתְאַפֵּ֗ק לְכֹ֤ל הַנִּצָּבִים֙ עָלָ֔יו וַיִּקְרָ֕א הוֹצִ֥יאוּ כָל־אִ֖ישׁ מֵעָלָ֑י וְלֹא־עָ֤מַד אִישׁ֙ אִתּ֔וֹ בְּהִתְוַדַּ֥ע יוֹסֵ֖ף אֶל־אֶחָֽיו׃ וַיִּתֵּ֥ן אֶת־קֹל֖וֹ בִּבְכִ֑י וַיִּשְׁמְע֣וּ מִצְרַ֔יִם וַיִּשְׁמַ֖ע בֵּ֥ית פַּרְעֹֽה׃ וַיֹּ֨אמֶר יוֹסֵ֤ף אֶל־אֶחָיו֙ אֲנִ֣י יוֹסֵ֔ף הַע֥וֹד אָבִ֖י חָ֑י וְלֹא־יָכְל֤וּ אֶחָיו֙ לַעֲנ֣וֹת אֹת֔וֹ כִּ֥י נִבְהֲל֖וּ מִפָּנָֽיו׃ וַיֹּ֨אמֶר יוֹסֵ֧ף אֶל־אֶחָ֛יו גְּשׁוּ־נָ֥א אֵלַ֖י וַיִּגָּ֑שׁוּ וַיֹּ֗אמֶר אֲנִי֙ יוֹסֵ֣ף אֲחִיכֶ֔ם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּ֥ם אֹתִ֖י מִצְרָֽיְמָה׃ ה וְעַתָּ֣ה ׀ אַל־תֵּעָ֣צְב֗וּ וְאַל־יִ֙חַר֙ בְּעֵ֣ינֵיכֶ֔ם כִּֽי־מְכַרְתֶּ֥ם אֹתִ֖י הֵ֑נָּה כִּ֣י לְמִחְיָ֔ה שְׁלָחַ֥נִי אֱלֹהִ֖ים לִפְנֵיכֶֽם׃ כִּי־זֶ֛ה שְׁנָתַ֥יִם הָרָעָ֖ב בְּקֶ֣רֶב הָאָ֑רֶץ וְעוֹד֙ חָמֵ֣שׁ שָׁנִ֔ים אֲשֶׁ֥ר אֵין־חָרִ֖ישׁ וְקָצִֽיר׃ וַיִּשְׁלָחֵ֤נִי אֱלֹהִים֙ לִפְנֵיכֶ֔ם לָשׂ֥וּם לָכֶ֛ם שְׁאֵרִ֖ית בָּאָ֑רֶץ וּלְהַחֲי֣וֹת לָכֶ֔ם לִפְלֵיטָ֖ה גְּדֹלָֽה׃ וְעַתָּ֗ה לֹֽא־אַתֶּ֞ם שְׁלַחְתֶּ֤ם אֹתִי֙ הֵ֔נָּה

וַאֲמַר אֲבוּנָא תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עֲבוּרָא׃ וַאֲמַרְנָא לָא נִכּוּל לְמֵיחַת אִם אִית אֲחוּנָא זְעֵירָא עִמָּנָא וְנֵחוּת אֲרֵי לָא נִכּוּל לְמֶחֱזֵי אַפֵּי גַבְרָא וַאֲחוּנָא זְעֵירָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא׃ וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי תְרֵין יְלֵידַת לִי אִתְּתִי׃ וּנְפַק חַד מִלְּוָתִי וַאֲמָרִית בְּרַם מִקְטַל קְטִיל וְלָא חֲזִיתֵהּ עַד כְּעַן׃ וְתִדְבְּרוּן אַף יָת דֵּין מִן קֳדָמַי וִיעָרְעִנֵּהּ מוֹתָא וְתַחֲתוּן יָת שֵׂיבְתִי בְּבִשְׁתָּא לִשְׁאוֹל׃ וּכְעַן כְּמֵיתִי לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא וְנַפְשֵׁיהּ חֲבִיבָא לֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ׃ וִיהֵי כַּד יֶחֱזֵי אֲרֵי לֵית עוּלֵימָא וִימוּת וְיַחֲתוּן עַבְדָּךְ יָת שֵׂיבַת עַבְדָּךְ אֲבוּנָא בִּדְווֹנָא לִשְׁאוֹל׃ אֲרֵי עַבְדָּךְ מְעָרַב בְּעוּלֵימָא מִן אַבָּא לְמֵימַר אִם לָא אַיְתֵינֵהּ לָךְ וָאֱהֵי חָטֵי לְאַבָּא כָּל יוֹמַיָּא׃ וּכְעַן יִתֵּב כְּעַן עַבְדָּךְ חֲלַף עוּלֵימָא עַבְדָּא לְרִבּוֹנִי וְעוּלֵימָא יִסַּק עִם אֲחוֹהִי׃ אֲרֵי אֵיכְדֵין אֶסַּק לְוָת אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמִּי דִּלְמָא אֶחֱזֵי בְּבִשְׁתָּא דְּתַשְׁכַּח יָת אַבָּא׃

וְלָא יְכִיל יוֹסֵף לְאִתְחַסָּנָא לְכָל דְּקָיְמִין עִלּוֹהִי וּקְרָא אַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ מֵעִלָּוַי וְלָא קָם אֱנָשׁ עִמֵּיהּ כַּד אִתְיְדַע יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי׃ וִיהַב יָת קָלֵיהּ בִּבְכִיתָא וּשְׁמַעוּ מִצְרָאֵי וּשְׁמַע אֱנָשׁ בֵּית פַּרְעֹה׃ וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא יוֹסֵף הַעַד כְּעַן אַבָּא קַיָּם וְלָא יְכִילוּ אֲחוֹהִי לַאֲתָבָא יָתֵיהּ פִּתְגָּם אֲרֵי אִתְבְּהִילוּ מִן קֳדָמוֹהִי׃ וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי קְרִיבוּ כְעַן לְוָתִי וּקְרִיבוּ וַאֲמַר אֲנָא יוֹסֵף אֲחוּכוֹן דְּזַבֵּנְתּוּן יָתִי לְמִצְרָיִם׃ וּכְעַן לָא תִתְנַסְסוּן וְלָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵיכוֹן אֲרֵי זַבֵּנְתּוּן יָתִי הָלְכָא אֲרֵי לְקַיָּמָא שַׁלְחַנִי יְיָ לִקְדָמֵיכוֹן׃ אֲרֵי דְנָן תַּרְתֵּין שְׁנִין כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין דְּלֵית זְרוּעָא וַחֲצָדָא׃ וְשַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן לְשַׁוָּאָה לְכוֹן שְׁאָרָא בְּאַרְעָא וּלְקַיָּמָא לְכוֹן לְשֵׁיזָבָא רַבְּתָא׃ וּכְעַן לָא אַתּוּן שְׁלַחְתּוּן יָתִי הָלְכָא

אבן עזרא

אך טרף טרף׳ והעד כי לא ראיתיו עד הנה: להתאפק׳ לסבול: לכל הנצבים עליו׳ טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם: בבכי׳ במקום הפסקה וכמוהו ראה עני: כי

מסרה

ונפשו מאכל תאוה׳ ונפשו אותה ויעש׳ ונפשו משאול תציל׳ ונפשו עליו תאבל׳ ונפשו לא תשבע מן הטובה׳ ונפשו שוקקה: קשורה ב׳ וסימ׳ ונפשו קשורה׳ אולת קשורה בלב נער: כראתו ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסי׳ והיה כראותו כי אין הנער׳ כראותו וימיתהו במגדו בתרא מלא: ערב ה׳ פתחין וסי׳ כי עבדך ערב את הנער׳ כי מי הוא זה ערב את לבו׳ רע ירוע כי ערב זר׳ לקח בגדו כי ערב׳ וחברו׳ קח בגדו כי ערב זר: ברע נ׳ קמץ וסי׳ פן אראה׳ בטרם ידע הנער׳ וחברו: ולא עמד ג׳ וסי׳ בהתודע׳ ולא עמד איש בפניהם דיהושע׳ ויוצא מנחם את הכסף: בבכי ו׳ וסימ׳ ויתן את קלו בבכי׳ בבכי יעלה בו׳ בבכי יעזר׳ בבכי יעלה בכי׳ בבכי יבאו׳ ושקויי בבכי מסכתי: ועתה ל׳ תעצבו ה׳ מלין בתרי טעמי וסי׳ ועת׳ אל תעצבו׳ אנא חטא העם הזה׳ ואסער׳ על כל הגוים׳ ואילו האחד שיפול וישם לדניאל בלטשאצר: ואל יחר ב׳ וסי׳ ויגש אליו יהודה׳ ועתה אל תעצבו: וקציר א״ב מן כ״ב ותרויהון בספרא וסי׳ במ׳ רבתא: ולהחיות ג׳ ומלאים וסי׳ לכם לפליטה גדולה׳ האלהים אני להמית ולהחיות׳ ולהחיות לב נדכאים: כי

בעל הטורים

והורדתם ב׳ במסר׳ והורדתם את שיבתי׳ והורדתם את אבי הנה׳ משל לפרה שאיננה רוצה ליכנס לשחיט׳ הכניסו את ולדה והיא נכנסה׳ כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכשמע שיוסף שם נכנס מיד׳ קשורה ב׳ כמס׳ הכא ואידך אולת קשורה בלב נער שהוא נער׳ ואף אם לקח הנביא מפני אולתו שקשורה בו אי נמי מפני שאולתו קשורה בריך שתהא נפשו קשורה בנפשו של אביו לחנכו׳ וקציר ב׳ במסורה הכא אשר אין חריש וקציר׳ ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר ודאי לא בא יוסף לבטל גזירת המקו׳ זרע וקציר לא ישבותו על כן אמר אשר אין חריש וקציר כי ודאי לא ישבותו זרע וקציר וכשיזרעו יקצרו וכאן לא רצו לזרוע שאמרו מוטב שנאכל מה שבידינו ממה שנזרע אותו ואולי לא נחיה עד שנקצור על כן אמר חריש וקציר ולא אמר זרע וקציר: רדה

ולא ראיתיו ל׳ וחד לא ראיתיו׳

לאב. לחבר ופטרון: ועלו אל אבי. ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: פן תורש. דלמא תתמסכן לשון מוריש ומעשיר: והנה עיניכם רואות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש: ועיני אחי בנימין. השוה את כלם יחד לומר כשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם: ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב: ובנימין בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב: ואחרי כן. מאחר שראהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: והקול נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: טענו את בעירכם. תבואה: את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן ניבא ואינו יודע מה ניבא שסופם לעשות' כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם שברשותי הוא: שלח כזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו': מטוב מצרים. מצינו בתלמוד ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו: ומדרש אגדה גריסין של פול: בר ולחם. כתרגומו: ומזון. ליפתן: אל תרגזו בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר. ולפי פשוטו של מקרא יש לומ' לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: וכי

והקל ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ ודין חד מן ו׳ חסרים בליש׳

כי האלהים ו׳ מסר בקהלת סימן ה׳: מהרו ד׳ וסי׳ עלו אל אבי׳ מהרו עשו כמני׳ מהרו את המן לעשות׳ מהרו ללכת פן ימהר: רדה ב׳ וסי׳ רדה אלי אל תעמוד׳ רדה והשכבה את ערלים: פן תורש ב׳ וסי׳ פן תורש אתה וביתך׳ לא תאהב שנה פן תורש: ועיני׳ מסר באיוב סי׳ י״א: המדבר ד׳ וסי׳ כי פי המדב׳ אליכם:

כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד: וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ: וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ: וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם: וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה: וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו: וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ: וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו: וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן: וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ: וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם: וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא: וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ: לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת: וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ: וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ: וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ

אלהן מן קדם יי ושויני לאבא לפרעה ולרבון לכל אנש ביתיה ושליט בכל ארעא דמצרים: אוחו וסקו לות אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך יוסף שויני יי לרבון לכל מצראי חות לותי לא תתעכב: ותתיב בארעא דגשן ותהי קריב לי את ובנך ובני בנך וענך ותורך וכל די לך: ואזון יתך תמן ארי עוד חמש שנין כפנא דלמא תתמסכן את ואנש ביתך וכל די לך: והא עיניכון חזן ועיני אחי בנימן ארי בלישנכון אנא ממלל עמכון: ותחוון לאבא ית כל יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותוחון ותחתון ית אבא הלכא: ונפל על צוארי בנימין אחוהי ובכא ובנימין בכא על צואריה: ונשק לכל אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמיה: וקלא אשתמע בית פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי: ואמר פרעה ליוסף אמר לאחך דא עבידו טענו ית בעירכון ואזילו אובילו לארעא דכנען: ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ואתו לותי ואתן לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא: ואת מפקד דא עבידו סבו לכון מארעא דמצרים עגלן לטפליכון ולנשיכון ותטלון ית אבוכון ותיתון: ועינכון לא תחוס על מניכון ארי טוב כל ארעא דמצרים דילכון הוא: ועבדו כן בני ישראל ויהב להון יוסף עגלן על מימרא דפרעה ויהב להון זודין לאורחא: לכולהון יהב לגבר אצטלן דלבושין ולבנימין יהב תלת מאה סלעין דכסף וחמשא אצטלן דלבושין: ולאבוהי שלח כדין עסרא חמרין טעינן מטוב מצרים ועסר אתנן טעינן עבור ולחים וזודין לאבוהי לאורחא: ושלח ית אחוהי ואזלו ואמר להון לא תתנצון באורחא: וסליקו ממצרים ואתו

אבן עזרא

כי האלהים. שלחני: לאב. טעמו למורה וכן אבי כל תופש: פן תורש. כמו תכחש וכן להוריש גוים: כי פי. ידוע כי פה מוכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה״א הנעלם ליו״ד נעלם כמו כי פי צדיק גם כן לשון רבים ופי רשעים ובהתחבר זה היו״ד עם יו״ד סימן המדבר חסרו האחד כמו כי פי המדבר והטעם שהיה מדבר בלשונם עמם בלא מליץ: צוארי. ימצא לשון רבים ויחיד ועם תוספת נון אכן האל״ף לא נעדר: טענו. שימו משא ומטועני חרב דקור ממנו: בעירכם. בהמתכם וכן אנחנו ובעירנו: חלב הארץ. כמו שומן: חליפות שמלות. מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים. וטעם כזאת מחליפות שמלות מהטובות שהיו במצרים: בר. דגן: ולחם. כמשמעו: ומזון. אפונים ופול ועדשים ודוחן וכסמין ותאנים וצמוקים ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מלבן ושעורה. וטעם אל תרגזו שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתי: ויפג

מסרה

המדבר אליך והבאתו אלי׳ כי אני הוא המדבר׳ ויאמר אחד קדוש: עלהם חד מן י״ג חסרי׳ בתו׳ וסי׳ וינשק לכל אחיו׳ ויקן יוסף׳ ויכו שטרי בני ישר׳ שלח העז׳ כי בא סוס פרעה׳ וירם תולעים׳ ואת׳ תתו׳ וביום פקדי ופקדתי׳ ועשה לפר כאשר עשה׳ על פי אהרן ובניו תהיה׳ ולבני קהת לא נתן׳ וישארו שני אנשים׳ ועננך עמד עלהם: והקל ו׳ חס׳ בליש׳ מסר פר׳ תולדת: והקל נשמע ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ והקל נשמע בית פרע׳ והקול נשמע עד למרחק׳ קדמ׳ חס׳: ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסי׳ במסר׳ רבת׳: תחס ב׳ חסרים וסי׳ ועינכם אל תחס על׳ ולאלה אמ׳ באזני: צדה כל או׳ חס׳ וכל קרי׳ מל׳ במ״ב צדה חס׳ וסי׳ ויקחו את צדה העם בידם׳ לקחת צדה לעם: לכלם כל ליש׳ חס׳ במ״א בי כולם ידעו אתי: חלפות ג׳ כ״ב וסי׳ לכלם נתן לאיש קדמאי דפסוק׳ שלום אדני שלחני לאמר׳ ויצר ככרים כסף בשני חריטים׳ וב׳ כתי׳ חלפת וחמש חלפ׳ שמלו׳ תנינ׳ דפסו׳ ושלשי׳ חלפת שמלות׳ קדמ׳ דשמשון׳ ושאר׳ מלאי׳ דמלאי׳: ולאביו ג׳ וסי׳ שלח כזא׳ לאמו ולאביו ולבנו׳ ולאביו לא הגיד: נשאת ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ ועשר אתנת נשאת׳ אניו׳ תרשיש׳ בתר׳ מל׳: ומזון ג׳ וסי׳ ומזון לאביו לדרך׳ ומזון לכולא ביה: וחברו:

בעל הטורים

רדה שנים במסורת הכא רדה אלי אל תעמוד ואידך רדה והשכבה את ערלים שכי כמזל גזר שירד לגיהנם לומר לך משקול הגלות כנגד גיהנם: פן תורש ב׳ במסור׳ הכא ואידך אל תאהב שינה פן תורש זה הוא שאמ׳ וקרעי׳ תלבש נומה ללמדך כל הישן בבית המדר׳ תורתו נעשית קרעי׳ קרעים וזהו אל תאהב שינה בבית המדרש פן תורש מלמודך׳ וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא כאן אף ללכת חוצה לארץ פן תורש מתורה כי לא תוכל ללמוד שם מפני הרעב: עיניכם רואות בגימט׳ הראיתי לכם המילה: כי פי המדבר אליכם בגימ׳ בעגלה ערופ׳ שסימן זה מסר להם לאביו שפירש ממנו בעגלה ערופה. ומזון שני במסו׳ הכא בר ולחם ומזון לאביו ואידך ומזון לכולא ביה אף על פי שאמר ומזון לאביו ומזון לכולא ביה שגלה מזון לפרנס כלם: אל תרגזו ים אל תסמכו עלי לומר אחינו גדול הארץ לעשות עול לשום אדם אלא אל תרגזו לשום אדם בדרך לילך על שדה זרוע׳ דא אמר להם אל תתעסקו בדבר הלכה׳ אליהם אל תרגזו בדרך בגימטריא׳ זהו שתלכו בהלכ׳. אליהם אל תרגזו בדרך בגימטרי׳ אל תפסעו פסיעה גסה:

ויגדו

רשי

וכי הוא מושל׳ ואשר הוא מושל: ויפג לבו׳ נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפוגות וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג: את כל דברי יוסף׳ סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב׳ שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: רב לי׳ רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי: בארה שבע׳ כמו לבאר שבע ה״א בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה: לאלהי אביו יצחק׳ חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: יעקב יעקב׳ לשון חבה: אל תירא מרדה מצרימה׳ לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: ואנכי אעלך׳ הבטיחו להיות נקבר בארץ: אשר רכשו בארץ כנען׳ אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חו״ל לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: ובנות בניו׳ שרח בת אשר ויוכבד בת לוי: הבאים מצרימה׳ על שם השעה קורא להם הכתוב באים ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו: בן הכנענית׳ בן דינה שנבעלה לכנעני כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה: אלה בני לאה׳ ואת דינה בתו׳ הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש׳ ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנ׳ אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים:

בני

מסורה

ארץ ה׳ סבירין ארצה וסי׳ ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען׳ נחנו נעבור׳ ותרא אביגיל את דוד ותמהר׳ ותקד בת שבע אפים ארץ׳ ולא יפול צרור ארץ: ויגדו ד׳ חס׳ מסר פרשת תולדת: העגלות ב׳ מלאים בתורה וסי׳ וירא את העגלות׳ את שתי העגלות: בארה ד׳ ג׳ מלעיל וא׳ מלרע וסי׳ ויבא בארה שבע׳ ומשם

תורה

ארץ כנען אל־יעקב אביהם: ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי־הוא משל בכל־ארץ מצרים ויפג לבו כי לא־האמין להם: וידברו אליו את כל־דברי יוסף אשר דבר אלהם וירא את־העגלות אשר־שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם: ויאמר ישראל רב עוד־יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות:

א ויסע ישראל וכל־אשר־לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק: ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני: ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל־תירא מרדה מצרימה ה כי־לגוי גדול אשימך שם: אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם־עלה ויוסף ישית ידו על־עיניך: ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני־ישראל את־יעקב אביהם ואת־טפם ואת־נשיהם בעגלות אשר־שלח פרעה לשאת אתו: ויקחו את־מקניהם ואת־רכושם אשר רכשו בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב וכל־זרעו אתו: בניו ובני בניו אתו בנתיו ובנות בניו וכל־זרעו הביא אתו מצרימה: ס

ואלה שמות בני־ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו בכר יעקב ר ראובן: ובני ראובן חנוך ופלוא וחצרן וכרמי: ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן־הכנענית: ובני לוי גרשון קהת ומררי: ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני־פרץ חצרן וחמול: טו ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרן: ובני זבלון סרד ואלון ויחלאל: אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו כל־נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש: ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבן ערי וארודי ואראלי:

תרגום

לארעא דכנען לות יעקב אבוהון: וחויאו ליה למימר עוד כען יוסף קים וארי הוא שליט בכל ארעא דמצרים והוו מליא פגן על לביה ארי לא הימין להון: ומלילו עמיה ית כל פתגמי יוסף די מלל עמהון וחזא ית עגלתא דשלח יוסף למטל יתיה ושרת רוח קודשא על יעקב אבוהון: ואמר ישראל סגי לי חדוא עד כען יוסף ברי קים איזיל ואחזניה עד לא אמות: ונטל ישראל וכל די ליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין לאלהא דאבוהי יצחק: ואמר יי לישראל בחזוא דליליא ואמר יעקב יעקב ואמר הא אנא: ואמר אנא אל אלהא דאבוך לא תדחל מלמיחת למצרים ארי לעם סגי אשונך תמן: אנא אחות עמך למצרים ואנא אסקנך אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי על עינך: וקם יעקב מבאר שבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית טפלהון וית נשיהון בעגלתא די שלח פרעה למטל יתיה: ודברו ית גיתיהון וית קנייניהון די קנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בנוהי עמיה: בנוהי ובני בנוהי עמיה בנתיה ובנת בנוהי וכל זרעיה איתי עמיה למצרים:

ואלין שמהת בני ישראל דעלו למצרים יעקב ובנוהי ב בוכרא דיעקב ראובן: ובני ראובן חנוך ופלוא חצרון וכרמי: ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא: ובני לוי גרשון קהת ומררי: ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא דכנען והוו בני פרץ חצרון וחמול: ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון: ובני זבלון סרד ואילון ויחלאל: אלין בני לאה דילידת ליעקב בפדן ארם וית דינה ברתיה כל נפש בנוהי ובנתיה תלתין ותלת: ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי: ובני

אבן עזרא

ויפג לבו׳ מגזרת אל תתני פוגת לך והטעם שעמד לבו ודמם כטעם וימת לבו כי לא האמין ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו ואל תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר כמו ונשמה לא נשארה בי: רב עוד יוסף׳ רב לי זאת השמחה: מרדה׳ מקור והוא חסר הפ״א כמו אשר תנה הולך׳ וטעם אעלך גם עלה שיקבר בארץ ישראל: ויוסף ישית ידו על עיניך׳ במותך כי כן מנהג החיים עם המתים: בנותיו׳ היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה שפחו׳ קטנות גדלו עמה ובעבור בתו קראם הכתוב בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו כמו בני מיכל וכן ובנות בניו כי אחת היא: בן הכנענית׳ לעד כי נשי השבטים היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומליכיות והזכיר זו לבדה בעבו׳ שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן ב בעבור היותם בני כנענית:

נעין

בעל הטורים

ויגדו לו׳ חסר יו״ד שלא הגידו לו עד שהתירו החרם ש שהחרימו בעשרה׳ ארבע פעמים כתוב עגלות בפרשה וד׳ פעמים כתוב עגלה ערופה שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופ׳ וירא את העגלות בגימטריא ראה כי בהלכת עגלה ערופ׳ ישר׳ במראות הלילה׳ ז׳ תגין כשין על שם כי שבע יפול צדיק וקם שבאו עליו שבעה צרות וכולם מהם עשו לבן מלאך דינה יוסף שמעון ובנימין׳ גם עלה כתי׳ בה״א רמז לאחר ה׳ דורות׳ יעקב׳ לוי׳ קהת׳ עמרם׳ משה׳ ויוסף ישית ידו על עיניך יעצים עיניך כשתמות הבטיחו ש שלא ימות בחייו׳ נראה

מסורה

בארה׳ וינס יותם ויברח׳ בארה בנו אשר הגלה׳ בתרא שום בר נש ומלרע׳ וחד ויתרן ובארא׳ לחוד כתי׳ א׳: במראת ב׳ חס׳ וסי׳ ויאמ׳ אלהי׳ לישר׳ במרא׳ הצבא׳ ותרין מלאי׳ וסי׳ וישלח תבנית יד׳ במראות אלהי׳ הביאני: עלה ג׳ וכתיב ה׳ וסי׳ ואנכי אעלך גם עלה׳ עלה נעלה וירשנו אתה׳ ודוד עלה במעלה: ישית ז׳ וסי׳ ויוסף ישית ידו׳ וירא יוסף כי ישית׳ כאשר ישית עליו בעל׳ ישית חומות וחיל׳ ישית ארצה לשמ׳ ופא ישית בגאון׳ ובקרבו ישית מרמה: בכר ז׳ חסרים בתורה וסי׳ בכר ישמעאל נבית׳ יעקב ובניו בכר יעקב ראובן׳ אלה ראשי בית אבתם׳ ויהי בני ראובן בכר׳ פקד כל בכר זכר׳ ולקחת את הלוים לי׳ קדמא׳ דפסו׳ וא׳ ולא תעבד בבכר צאנך: חצרן כל אורייתא חסר במ״א חצרוני קדמ׳ דוידבר: תולע ב׳ בתרי׳ לישני וסי׳ תולע ופוה׳ האמוני׳ עלי תולע׳ קדמ׳ שום בר נש: זבלון ט׳ כתי׳ כן וסי׳ זבדני אלהי׳ בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון׳ ובני זבלון סרד ואלון׳ ופגע בזבלון לנגב ובאשר׳ ושב מזרח השמש בית דגן׳ ותשלח ותקרא לברק בן אבינע׳: ומלאכים שלח בכל מנשה׳ זבלון עם חרף נפשו׳ כי לא מועף לאשר מוצק לו׳ וכל כתו׳ דכוות׳ זבלון במ״א זבולן לזבולן שמעיהו׳ בד״ה:

אבן עזרא

בעיון, הוא בן בנימין כי יש נעמן שהוא בן בנו: ובני דן חשים, יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כן דרך הלשון, יש אומ' כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ששים ותשעה היו וזה המספר טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם שלשים ושתים ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות גם זה תימה למה לא הזכיר הכתו' הפלא שנעש' עמה שהוליד משה והיא בת ק"ל שנה ולמה הזכיר לבד שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הטעם על טעמו פייטני' פיוטים כיום שמחת תורה יוכבד אתי אחרי הלנאתי והיא בת ל"ג שנה וכי אחיה חי כך וכך שנים דרך הגדה או דברי יחיד והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם טוען טוען ויאמר כי הנה כתו' ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימין שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתו' כי אם אח' הרוב והעד השני כל הנפש לבית יעק' הבאה מצרימ' שבעים ומנשה ואפרי' לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעי' נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתו' לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי כנפש יש לו והוא העיקר: ויאסר יוסף, על ידי צוויו כמו ויבן שלמה את הבית: כי

בעל הטורים

וראש שנים במסורת בכל אחי וראש. ואידך זכור עני ומרודי לענה וראש. בלאות בגדל שקרא בנימן לכל בניו על שם הגדות שאירעו ליוסף. וזהו על שם וראש אזכור עני ומרודי לענה וראש. חשים ב' במסו' מתרי ליסני' ובני דן חשי'. ואכתנו כאלף חשים. דאמרינן בפרק מי שמת שהיו בני דן כחשים של קנה. פירוש תלמשה הוא אחד ולמעלה הוא תתפגל לכמה קנים שתכן אחד שהיה לו יגאו רבים. וכן כמו כאלף חשים שדרך הכלאחים להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים: ונקבה

תרגום

ישמע עהו פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח, הלין כל כתיב תרין מלין וקריין ואינן חד שמא, תובל קין למדינחאי מילת' חדא כתי' וקריין, למערבאי תרין מלין כתיב וקרין: ו' סבירין ובני וק' ובן וסי' ובן חנניה פלטיה וישעיה, ובן נעריה אליועיני וחזקיה, ובן עזרא יתר ומרד, ובן זרבבל משלם, ובן הלם אחיו

מקרא

ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם ובני בריעה חבר ומלכיאל: אלה בני זלפה אשר־נתן לבן ללאה בתו ותלד את־אלה ליעקב שש עשרה נפש: בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימן: ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה־לו אסנת בת־פוטי פרע כהן אן את־מנשה ואת־אפרים: ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד: אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל־נפש ארבעה עשר: ובני־דן חשים: ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: אלה בני בלהה אשר־נתן לבן לרחל בתו ותלד את־אלה ליעקב כל־נפש שבעה: כל־הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני־יעקב כל־נפש ששים ושש: ובני יוסף אשר־ילד־לו במצרים נפש שנים כל־הנפש לבית־יעקב הבאה מצרימה שבעים: ס

ואת־יהודה שלח לפניו אל־יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו ארצה גשן: ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת־ישראל אביו גשנה וירא אליו ויפל על־צואריו ויבך על־צואריו עוד: ויאמר ישראל אל־יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את־פניך כי עודך חי: ויאמר יוסף אל־אחיו ואל־בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית־אבי אשר בארץ־כנען באו אלי: והאנשים רעי צאן כי־אנשי מקנה היו וצאנם ובקרם וכל־אשר להם הביאו: והיה כי־יקרא לכם פרעה ואמר מה־מעשיכם: ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד־עתה גם־אנחנו גם־אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן

אונקלוס

ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתהון ובני בריעה חבר ומלכיאל: אלין בני זלפה דיהב לבן ללאה ברתיה וילידת ית־אלין ליעקב שתא עשר נפשן: בני רחל אתת יעקב יוסף ובנימן: ואתילידו ליוסף בארעא דמצרים דילידת ליה אסנת בת־פוטיפרע רבא דאון ית־מנשה וית־אפרים: ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד: אלין בני רחל דאתילידו ליעקב כל־נפשתא ארבעה עשר: ובני דן חשים: ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: אלין בני בלהה דיהב לבן לרחל ברתיה וילידת ית־אלין ליעקב כל־נפשתא שבע: כל־נפשתא דעלא ליעקב למצרים נפקי ירכיה בר מנשי בני־יעקב כל־נפשתא שתין ושית: ובני יוסף די־אתילידו ליה במצרים נפשתא תרתין כל־נפשתא לבית־יעקב דעלא למצרים שבעין:

וית־יהודה שלח קדמוהי לות־יוסף לפנאה קדמוהי לגשן ואתו לארעא דגשן: וטקיס יוסף רתיכוהי וסליק לקדמות־ישראל אבוהי לגשן ואתחזי ליה ונפל על־צורה ובכא על־צורה עוד: ואמר ישראל ליוסף אלו אנא מאית זמנא הדא מנחם אנא בתר דחזיתינון לאפך ארי עד־כען קים את: ואמר יוסף לאחוהי ולבית אבוהי אסק ואחוי לפרעה ואימר ליה אחי ובית־אבא די־בארעא דכנען אתו לותי: וגבריא רען ענא ארי־גברי מרי גיתי הוו ועניהון ותוריהון וכל־דילהון איתיאו: ויהי ארי־יקרי לכון פרעה ויימר מה־עובדיכון: ותימרון גברי מרי־גיתי הוו עבדך מזעירנא עד־כען אף־אנחנא אף־אבהתנא בדיל דתיתבון בארעא דגשן

רשי

בני רחל אשת יעקב, ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית: כל הנפש הבאה ליעקב, שבאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה בתי"ו לפי שכשבאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכ' טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעי' שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומו' ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכין אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרי' שהרי לא נמנו כאן, מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה, יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדין לאל אחד: להורות לפניו, כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו, קודם שיגיע לשם ומדרש אגדה להורו' לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: ויאסור יוסף מרכבתו, הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבו' אביו: וירא אליו, יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד, לשון הרבו' בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא איננו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: אמותה הפעם, פשוטו כתרגו' ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתו' בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: ואמרה אליו אחי וגו', ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו': בעבור תשבו בארץ גושן, והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם:

מסרה

צופא, ובן יהונתן מריב בעל, וד' סבירין ובן וקרי' ובני וסי' ובני דן חשים, ובני פלוא אליאב, ובני איתן עזריה, ובני אולם בדן: חשים ב' בתרי לישני וסי' ובני דן חשים, ואנחנו נחלץ חשים: הבאה ג' בטעם מלרע וסי' כל נפש הבאה, ובני ישראל למספר', ויאמרו כל העם אשר בשער, ת' מלעיל מסר פרשת וירא: ואת יהודה ג' וסי' שלח לך מנה, ואת יהודה וירושלם: גשנה ב' והס וסי' ואת יהו' שלח, ויאסר יוסף מרכבתו: ויאסר ג' מסר פרשת מקץ: והאנשים ח' רפ וסי' והאנשים רעי צאן, והאנשים אשר עלו עמו, אשר שלח משה, טבים לנו מאד, רדפו אחריהם, ינחשו וימהרו, עשים באמונה, אשר לא מתו, וא' האנשים האלה שלמים: מנעורינו ג' ומלאים וסי' ואמרתם אנשי מקנה היו, והבשת אכלה את יגיע' נשכבה בבשתינו: אבותינו ח' מלאים וסי' גם אנחנו גם אבותינו, תני' דפסוק, והבשת אכלה, נשכב' בבשתינו, ידענו יי' רשענו, יי' עזי ומעזי, ירא אלהי אבותינו, והנה נפלו אבותינו, על אשר לא שמרו אבותינו, וכל יהושע ושפטים ותהלים דכות' מלאים במ"א חס' בך בטחו אבתינו:

כי תועבת מצריים כל רועה צאן׳ לפי שהם להם אלוהות: ומקצה אחיו׳ מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו׳ ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימן אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן אבל שמות הגבורים כפל וזאת ליהודה שמע יי׳ קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולון וכן לאשר זהו לשון בראשית רבה שהיא אגדת ארץ ישראל אבל בתלמוד בבלי שלנו מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בבבא קמא ובבריתא דספרי שנינו בה בזאת הברכה כמו תלמוד שלנו: אנשי חיל׳ בקיאין באומנותם לרעות צאן: על אשר לי׳ על צאן שלי׳ ויברך יעקב׳ היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלויר בלעז: שני מגורי׳ ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו כטובה: ויברך יעקב׳ כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרי׳ שותה מי גשמי׳ אלא נילוס עולה ומשק׳ ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא: רעמסס׳ מארץ גושן היא: לפי הטף׳ לפי הצרי׳ לכל בני ביתם: ולחם אין בכל הארץ׳ חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה׳ כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהלה היורה זקים: בשבר אשר הם שוברים׳ נותנין לו את הכסף: אפס

רעה ד׳ קמץ כתיב ה׳ וסי׳ ויהי הבל רעה צאן׳ כי תעבת מצרי׳ כל׳ רעה צאן עבדיך׳ רעה ישר׳ האזינה: ה׳ פסוקי׳ מתחלפים ומטעים וסי׳ ויהי רעב בארץ׳ וכל הארץ באו מצרימה׳ ויבאו בני ישראל לשבור בתוך׳ ויאמרו ל׳ פרעה לגור׳ ולחם אין בכל׳ קדמ׳ כי כבד הרעב בארץ׳ תני׳ כי חזק הרעב בכל הארץ׳ תליתאי כי

כי־תועבת מצרים כל־רעה צאן: ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל־אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן: ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה: ויאמר פרעה אל־אחיו מה־מעשיכם ויאמרו אל־פרעה רעה צאן עבדיך גם־אנחנו גם־אבותינו: ויאמרו אל־פרעה לגור בארץ באנו כי־אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי־כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו־נא עבדיך בארץ גשן: ויאמר פרעה אל־יוסף לאמר אביך ואחיך באו אליך: ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את־אביך ואת־אחיך ישבו בארץ גשן ואם־ידעת ויש־בם אנשי־חיל ושמתם שרי מקנה על־אשר־לי: ויבא יוסף את־יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה ויברך יעקב את־פרעה: ויאמר פרעה אל־יעקב כמה ימי שני חייך: ויאמר יעקב אל־פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את־ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם: ויברך יעקב את־פרעה ויצא מלפני פרעה: ויושב יוסף את־אביו ואת־אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה: ויכלכל יוסף את־אביו ואת־אחיו ואת כל־בית אביו לחם לפי הטף: ולחם אין בכל־הארץ כי־כבד הרעב מאד ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב: וילקט יוסף את־כל־הכסף הנמצא בארץ־מצרים ובארץ כנען בשבר אשר־הם שברים ויבא יוסף את־הכסף ביתה פרעה: ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל־מצרים אל־יוסף לאמר הבה־לנו לחם ולמה נמות נגדך

ארי־מרחקין מצראי כל־רעי ענא: ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי ועניהון ותוריהון וכל־דלהון אתו מארעא דכנען והא אנון בארעא דגשן: ומקצת אחוהי דבר חמשא גוברין ואקימנון קדם פרעה: ואמר פרעה לאחוהי מה־עובדיכון ואמרו לפרעה רען ענא עבדך אף־אנחנא אף־אבהתנא: ואמרו לפרעה לאתותבא בארעא אתינא ארי־לית רעיא לענא די לעבדך ארי־תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון־כען עבדך בארעא דגשן: ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך: ארעא דמצרים קדמך היא בדשפיר בארעא אותיב ית־אבוך וית־אחך יתבון בארעא דגשן ואם ידעת ואית בהון גברין דחילא ותמנינון רבני גיתא על־די־לי: ואיתי יוסף ית־יעקב אבוהי ואקימניה קדם פרעה ובריך יעקב ית־פרעה: ואמר פרעה ליעקב כמה יומי שני חיך: ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין זעירין ובישין הוו יומי שני חיי ולא אדביקו ית־יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: ובריך יעקב ית־פרעה ונפק מן־קדם פרעה: ואותיב יוסף ית־אבוהי וית־אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארע רעמסס כמא דפקיד פרעה: וזן יוסף ית־אבוהי וית־אחוהי וית כל־בית אבוהי לחמא לפום טפלא: ולחמא לית בכל־ארעא ארי־תקיף כפנא לחדא ואשתלהי עמא דארעא דמצרים ועמא דארעא דכנען מן־קדם כפנא: ולקט יוסף ית־כל־כספא דאשתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעבורא די־אנון זבנין ואיתי יוסף ית־כספא לבית פרעה: ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל־מצראי לות־יוסף למימר הב־לנא לחמא ולמה נמות לקבלך

אבן עזרא

כי תועבת מצרי׳ כל רועה צאן׳ לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלי׳ בשר ולא יעזב אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מ מרנים עד היום הזה: ארץ גושן׳ כלל בארץ רעמסס פרט והעין נח ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העין איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה: שרי מקנה׳ כשום כפרד: ותלה: על משקל ותתע כמתלהלה כמו כמתעתע וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה: ויתום׳ מפעלי הכפל כמו נידום השמש: הכנ

בעל הטורים

ומקצה אחיו לקח בגימטרי׳ החלשים׳ במיטב הארץ בגימ׳ גשן׳ ושמתם שנים במסרה ושמתם שרי מקנה על אשר לי׳ ואידך ושמת׳ בארון׳ מלמד שהיו ממונים ושרים על ראשי ה החיילים והיו שמם כתובים ומונחים ב בארגז המלך וזה הוא ושמתם בארון׳ ויעמדהו ב׳ במסרה ויעמדהו לפני פ פרעה׳ ואידך ויעמדהו לפני א אלעזר הכהן׳ ושניה׳ חסרים לפי שיעקב היה זקן והיו צריכי׳ לסומכו כדי שיוכל לעמוד׳ גם יהושע היה מתביים שנעשה מנהיג לפני משה והיה ירא ממשה שמא ישגיסהו והיו צריכים לסמכו ולכך חסרים שלא היתה עמידתן שלימה׳ ביתה פרעה ב׳ במס׳ את כל הכסף ביתה פרעה׳ ערוב כבד ביתה פרעה׳ כשביל שלא זכר הטובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו על זה בא הערוב תחלה ביתה פרעה׳ דבר אחר לומר כמו ש שמכניסין הכסף ח חדר בחדר׳ ביתה תרגום מלגיו כך בא הערוב בחדר פרעה שהיה לפנים חדר בחדר: הא

מסרה

היה הרעב בארץ כנען׳ רביע׳ כי כבד הרעב בארץ כנען׳ חמיש׳ כי כבד הרעב מאד: ישבו כ׳ וסי׳ במסרא רבתא: ארץ י״ג ר״פ מסר בתהלים סימן ס״ז: ואת אחיך ב׳ וסי׳ הושב את אביך׳ תפקד לשלום: ושמתם ב׳ וסי׳ שרי מקנה׳ בארון: ויעמדהו ב׳ וחס׳ וסי׳ ויעמדהו לפני פרעה׳ ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעז׳: ימי שני ה׳ וסי׳ ימי שני חיי אברה׳ ׳יעקב׳ יעקב׳ ישמעאל׳ ויאמ׳ ברזלי: חייך כולם מלאים במ״א חיך וסי׳ חיך וחי נפשך אם אעזבך: ויושב ו׳ ד׳ מלאים וב׳ חסרים וא׳ מלרע וסי׳ ויושב יוסף את אביו׳ שם את בני ישראל׳ שם רעבים׳ אותם בחלח וחבור׳ דין הם׳ בערי שמרון׳ והערים אשר נתן חירם׳ קדמא מלרע: ואת אחיו ה׳ וסי׳ ויכלכל יוסף׳ ויושב יוסף את אביו׳ האומר לאביו ולאמו׳ וישב אבימלך בארומה׳ ואקח את יאזניה בן ירמיהו: ואת כל בית ט׳ מסר במלכים ב׳ סימן ס״ח: ולחם ד׳ ר״פ וסי׳ ולחם אין בכל הארץ׳ ולחם מצות וחלות׳ ולחם זקלי וכרמל׳ ולחם משמים נתת להם: ובארץ ה׳ וסי׳ וילקט יוסף׳ ובארץ שלום אתה בוטח׳ בערי ההר ובערי השפלה׳ בנוף ובארץ פתרוס׳ ובארץ חרחבה והשמנה:

אפס, כתרגומו שלים: וינהלם, כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה על מי מנוחות ינהלני: בשנה השנית, לשני הרעב: כי אם תם הכסף, כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדני בלתי גויתינו: ותן זרע, לזרוע האדמה, ואע״פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם, לא תהא שממה לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: ותהי הארץ לפרעה, קנויה לו: ואת העם העביר יוסף, מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהו קורין אותם גולי׳: מקצה גבול מצרים וגו׳, כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: הכהנים: הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כגון כהן מדי׳ כהן און: חק לכהני׳, חק כך וכך לחם ליו׳: הא׳, כמו הנה: לזרע השדה׳, שבכל שנה: ולאשר בבתיכם׳, ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם׳, בנים קטנים: נמצא חן׳, לעשות לנו זאת כמו שאמרת והיינו עבדים לפרע׳ להעלות לו המס הזה בכל שנ׳ לחק שלא יעבור: וישב ישראל בארץ מצרים׳, והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים:

חסלת ויגש

אפס ד׳ וסי׳ כי אפס כסף׳ אם אפס כסף׳ אפס המץ כלה שד׳ כי אפס עריץ וכלה לץ׳ והד האפס לנצח חסרו: וינהלם ב׳ וסי׳ בלחם׳ וינהלם מסביב׳ ד״ה: בלחם ו׳ דגש מסר פרשת חוקת התורה: מקנהם ד׳ חס׳ מסר בוישלח: ותתם ב׳ וסי׳ ותתם השנה ההיא׳ ותתם מלאכת העמדי׳: ומקנה ג׳ קמצין מסר בבראשי׳

כי אפס כסף: ויאמר יוסף הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם אפס כסף: ויביאו את מקניהם אל יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים וינהלם בלחם בכל מקנהם בשנה ההוא: ותתם השנה ההוא ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו: למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם: ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו כי חזק עלהם הרעב ותהי הארץ לפרעה: ואת העם העביר אתו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו: רק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה על כן לא מכרו את אדמתם: ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה: והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכל לטפכם: ויאמרו החיתנו נמצא חן בעיני אדני והיינו עבדים לפרעה: וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה: וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד: ס

קו׳ יהללאל׳ סימן׳

ארי שלים כספא: ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון בגיתיכון אם שלים כספא: ואיתיאו ית גיתיהון לות יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא ובגיתי תורי ובחמרי וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא: ושלימת שתא ההיא ואתו לותיה בשתא תנינתא ואמרו ליה לא נכסי מן רבוני אלהן שלים כספא וגיתי בעירא לות רבוני לא אשתאר קדם רבוני אלהן גויתנא וארענא: למה נמות לעינך אף אנחנא אף ארענא קני יתנא וית ארענא בלחמא ונהי אנחנא וארענא עבדין לפרעה והב בר זרע ונחי ולא נמות וארעא לא תבור: וקנא יוסף ית כל ארעא דמצרים לפרעה ארי זבינו מצראי גבר חקליה ארי תקיף עליהון כפנא והות ארעא לפרעה: וית עמא אעבר יתיה מקרוי לקרוי מסוף תחום מצרים ועד סופיה: לחוד ארעא דכומריא לא קנא ארי חולקא לכומריא מן קדם פרעה ואכלין ית חולקהון דיהב להון פרעה על כן לא זבינו ית ארעהון: ואמר יוסף לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרע ותזרעון ית ארעא: ויהי באעולי עללתא ותתנון חד מן חמשא לפרעה וארבע חולקין יהון לכון לבר זרע חקלא ולמיכלכון ולאנש בתיכון ולמיכל לטפלכון: ואמרו קימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: ושוי יתה יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא דמצרים דיהון יהבין חד מן חמשא לפרעה לחוד ארעא דכומריא בלחודהון לא הות לפרעה: ויתיב ישראל בארעא דמצרים בארעא דגשן ואחסינו בה ונפישו וסגיאו לחדא:

אבן עזרא

הבו, היה הא׳ ראוי להיותו בע בפתח וחטף: אפס כסף, פועל עבר כמו כי ירא לשבת בגוער ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה כי הפך זה ואתה מחיה את כלם:

תשם, מגזרת והבמות תישמנה ומשקלו תדע מבאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן שהיה הרעב שלש שנים ולא היו כמו הב׳ שעברו: ואת העם העביר, העתיק כל אחד ממקומו ויש אומרים כי על אנשי כרך מצרים לבר הכתוב שהעבירם מהמדינה לערי׳ כדי לעבוד את האדמה: הכהנים, הם כדברי המתרגם ארמית: ויאחזו בה, שקנו שם אחוזה:

חסלת ויגש

מקנהם ל׳ חס׳ והוא חד מן ט׳ פסו׳ דמיין קדמ׳ מ״ל תניי׳ חס׳

נמות קדמא במות בגדך תניינא במות לעיניך ואפם הלא בגד עיניכון:

מסרה

והאדמ׳ ג׳ וסי׳ לא תשם׳ לא תתן׳ תשאדה: תשם ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ והאדמה לא תשם׳ למען תשם ארצה ממלא׳ בתר פתח: ויקן ד׳ מסר בוישלח: חוק ה׳ פתחין מסר במקץ: עלהם חד מן יג חסרים מסר בריש סידרא: ואת העם יב מסר בשלח לך: הא ג׳ וסי׳ הא לכם זרע׳ הא דרכך בראש נתתי׳ הא כדי פרולא לא מתערב׳ אנך: תבואת בתבואת ז׳ וסי׳ והיה בתבואת׳ כי מספר׳ במספ׳ שני׳ אחר היובל׳ וממגד תבואת שמש׳ טוב מעט בצדקה׳ וישאל המלך לאשה׳ באין אלפים אבוס בר׳ תבואות כתיב ושארא תבואת כתי׳ ושאר קרי׳ תבאות כתיב: חמישית ג׳ מלאים וסי׳ והיה בתבואת׳ ואם המקדיש יגאל׳ וישלח אלי סנבלט כדבר הזה: החיתנו ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ויאמרו החיתנו נמצא חן׳ והחיתם את אבי ואת אמי׳ לו החיתם אתם:

בעל הטורים

הא ב׳ במסו׳ הא לכם זרע על שם ונתתם חמישית לפרעה׳ ואידך ביחזקאל הא דרכך בראש נתתי על שם תחמולו על׳ זקן׳ ובחור׳ ובתול׳ וטף׳ ונשים׳ הרי חמש׳ ואידך בדניאל הא כלי׳ פרזלא׳ דהבא׳ כסף׳ חרש׳ ופרזל׳ הרי חמשה דברים׳ ניהי

ויחי יעקב׳ למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם׳ דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו בבראשית רבה: ויקרבו ימי ישראל למות׳ כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו: ויקרא לבנו ליוסף׳ למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך׳ והשבע: חסד ואמת׳ חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרי׳׳ סופה להיות עפרה כנים ושאין מתי חוצה לארץ חיין אלא בצער גלגול מחלות ושלא יעשוני מצרים ע״ז: ושכבתי עם אבותי׳ וי״ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואת תשאני ממצרים ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד: וישתחו ישראל׳ תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה׳ הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה׳ דבר אחר על ראש המט׳ על שהית׳ מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשב׳ לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: ויאמ׳ ליוסף׳ אחד מן המגידי׳ והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו׳ כדי שיברכם יעקב לפני מותו: ויגד׳ המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל׳ אמר אע״פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכו׳ וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו׳: ונתתיך לקהל עמי׳ בשרני שעתידי׳ לצאת ממני עוד קהל ועמים ואע״פ שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני מתן לך: המולדים לך עד באי אליך׳ לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם׳ בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: ומולדתך׳ אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואעפ״י שנחלק׳ הארץ למנין גלגולתם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש כטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו: ואני בבאי מפדן׳ וגו׳ ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ׳ מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים: ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על ראש המטה: פ

ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויקח את שני בניו עמו את מנשה ואת אפרים: ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה: ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי: ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם: ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי: ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה

וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עסרי שנין והוו יומי יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שו כען ידך תחות ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברנני במצרים: ואשכוב עם אבהתי ותטלנני ממצרים ותקברנני בקבורתהון ואמר אנא אעביד כפתגמך: ואמר קיים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא: והוה בתר פתגמיא האלין ואמר ליוסף הא אבוך מרע ודבר ית תרין בנוהי עמיה ית מנשה וית אפרים: וחוי ליעקב ואמר הא ברך יוסף אתי לותך ואתקף ישראל ויתיב על ערסא: ואמר יעקב ליוסף אל שדי אתגלי לי בלוז בארעא דכנען ובריך יתי: ואמר לי הא אנא מפיש לך ומסגי לך ואתנינך לכנשת שבטין ואתן ית ארעא הדא לבנך בתרך אחסנת עלם: וכען תרין בנך דאתילידו לך בארעא דמצרים עד מיתי לותך למצרים דילי אנון אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהון קדמי: ובנין די תוליד בתריהון דילך יהון על שום אחיהון יתקרון באחסנתהון: ואנא במיתי מפדן מיתת עלי רחל בארעא דכנען באורחא בעוד כרוב ארעא למיעל לאפרת וקברתה

ויהי ימיו ו׳ דמטעין בהון וסי׳ אדם׳ נח׳ אברהם׳ יעקב׳ דניאל׳ ישעיה: כדברך חד מן י״ג חס׳ וסי׳ במס׳ רבתא ותלת מנהון באורית׳ וסי׳ בפרשת ויצא: קריבת ימי למיתה ג׳ וסים׳ ישראל׳ הן קרבו ימיך׳ ויקרבו ימי דוד: ויהי אחרי הדברים נ׳ מסר פרשת וירא: חלה ח׳ ז׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ ויאמר ליוסף׳ ותאמר חלה הוא׳ ואין חלה מכם עלי ובן הדד מלך מואב׳ הנה אשת ירבעם׳ ביזרעאל כי חלה הוא׳ וחברו דד״ה׳ ואתה אינך חולה׳ בתרא מלא וקדמא חס׳: בניו עמו ד׳ וסי׳ ויאמר ליוסף׳ ויצא מעמך הוא ובניו׳ ואם לא יגאל באלה׳ וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו: ואת אפרים ב׳ דס׳ באו׳ וסי׳ ויאמר ליוסף הנה אביך חלה׳ ויולד ליוסף בארץ מצרים: ויתחזק ח׳ מסר בשפטים סי׳ כ׳: הנולדי׳ ב׳ מלאים וסי׳ ועתה שני בניך הנולדי׳ והרגום אנשי גת׳ בד״ה: ושמעון ד׳ מסר במקץ: יקראו ב׳ וסי׳ על שם אחיהם׳ ומשה איש האלהי׳ בניו: כברת ג׳ וסי׳ ויהי עוד כברת ארץ׳ ואני בבאי מפדן׳ וילך מאתו כברת: לבא ט׳ חס׳ וסי׳ ואני בבא׳ ולא יתן המשחית׳ ממדבר צן עד רחב׳ מהר ההר תתאו לבא חמת׳ שמע ישראל אתה עובר׳ כי אתם עוברים את הירדן׳ כי האדם עץ השדה׳ אל תעצלו ללכת׳ אם אתם שום תשימון פניכם: אפרתה ח׳ וסי׳ בעוד כברת ארץ׳ בעוד כברת ארץ׳ ותקבר בדרך אפרתה׳ ואתה בית לחם אפרתה צעיר׳ ואחר מות הצרון׳ אלה היו בני כלב׳ ופנואל אבי גדור׳ יעזר אבי חושה:

אבן עזרא
ויחי

שים נא ידך׳ מפורש בדברי אליעזר גם חסד ואמת: ושכבתי עם אבותי׳ כנוי למיתה או יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבותי ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים ותקברני בקבורתם: וישתחו ישראל׳ שחלק כבוד למלכות והנכון בעיני שנתן שבח לשם ואין זה כהשתחויות אברהם כי שם מפורש לבני חת: ויאמ׳ האומ׳ ליוסף וכן אשר ילדה אותה ללוי במצרים: ויגד׳ המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב׳ וטעם הנני מפרך על דעת הגאון שאמ׳ לי השם הנני מפרך ובן לא נולד לי רק מתה רחל ועתה ידעתי כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה פרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימן נולד לו אחר זו הנבואה והנכון בעיני שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרים ומנש׳ חלקם בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים מבני ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו כי מה טעם על שם אחיהם ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתו׳ ורבי׳ כאלה׳ וטעם ואני בבואי מפדן שמתה רחל פתאום ולא יכלתי להוליכה לקברה במער׳ כאשר קברתי לאה ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך שלא עשיתי לכבוד אמך׳
ואחר

בעל הטורים
ויחי יעקב

וירבו מאד ויחי יעקב בג׳ ראה ששים רבוא׳ וזהו שנאמר בראותו ילדיו׳ בראותו אותיות רבואות׳ ילדיו עולה ששים לומר שראה ששים רבוא מילדיו׳ לא וירבו מאד ויחי י׳ יעקב מלמד שרא׳ ב׳ רבוא׳ דלקמן קאמ׳ במאד מאד והוא ס׳ רבוא׳ והכא לא כתיב אלא חד מאד דהיינו הכי׳ וכן כתיבי לקמן ו׳ לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיבי אלא תלתא׳ ויפרו וירבו מאד׳ ולהאי ליסגא דרוש הכי׳ כי בראותו ילדיו כי עולה ל׳ שראה שלשי׳ רבואות מילדיו׳ לא ויחי יעקב בארץ שלא חיה ימי׳ טובים כלא בצער אלא במכין ויחי י״ז שנה משגדל יוסף עד שנמכר וי״ז שנה במצרים׳ לא ויחי יעקב בארץ מ מצרים י״ז שנה ש שהראשונים לא היו חיים שהרי אמר כי ארד אל בני אבל שאולה׳ שבע עשרה שנה כנגד י״ז שנים שגדל הוא ליוסף׳ כלכלו י״ז שנה׳ ויהיו ימי יעקב בכל מקום שנאמר ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו׳ ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכל מקום שנאמר בו קריבה׳ שבע שנים וארבעי׳ ומאת שנה׳ שנה המעט תחלה מה שלא עשה כן באברהם ויצחק ב בשביל שהיו ימיו מעטים ורעי׳ הזכיר המעט תחלה וחי לג׳ שנים פחות מאביו׳ משום דכתיב קללת חכם לא תהא׳ על שקלל רחל ואמר את אשר תמצ׳ את אלהיך לא יחיה׳ חסרו לו מנין יחי״ה שהוא לג׳ משנותיו׳ ויקרבו ימי ב׳ במסורת הכא ואידך גבי דוד איתא במדרש אמר הק״בה אתה עשית קמ״ז מזמורי׳ כמנין שנות יעקב תזכה כמותו מה הוא וכנו מלכו׳ כיחד אף אתה י ימלוך שלמה בנך בחייך׳ לא מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה והמלך דוד זקן בא בימים וכו׳ נא ידך כגי׳ מילה׳ חסד ואמת׳ פרשי׳ חסד שעושין עם המתי׳ וזהו אמת׳ אמ״ת׳ נוטרי׳ ארון מטה תכריכין: וישתחו׳ בגימטרי׳ מודים על בשורה טובה׳ על המטה ב׳ כא׳ וישב על המטה והמן נופל על המטה שהצדיקי׳ אפי׳ כשהן חלשים מתחזקי׳ שנ׳ ויתחזק ישראל וישב על המטה והרשעים אפילו בתוקפן הן נופלין שנאמר והמן נופל על המטה׳ אפרים ומנשה כגימ׳ ראובן ושמעון: יקראו ב׳ במסרה על שם אחיהם יקראו בנחלתם׳ ובניו יקראו על שבט הלוי׳ כמו שבכאן נקראו בנחלתם על שם אחיהם שהיו להם ערי המגרש מכל שבטי ישראל׳

ואקברה שם · ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבר קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזר אדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר קול ברמה נשמע וגו׳ והקב״ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם יי׳ ושבו בנים לגבולם ואנקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום ואו׳ אני שהיה להם קבב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קורין״אלא בלעז כלאמרי׳ כרוב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא : וירא ישראל את בני יוסף · בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה : ויאמר מי אלה · מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה : בזה · הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמי׳ על הדבר ונחה עליו רוח הקודש׳ ויאמר קחם נא אלי ואברכם · זהו שאמר הכתו׳ ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו תרגלתי ר רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחם על זרועותיו : לא פללתי · לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד : פללתי · לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה : ויוצא יוסף אותם · לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטבם זה לימין וזה לשמאל ל לסמוך ידיו עליהם ולברכם : וישתחו לאפיו · כשחזר לאחוריו מלפני אביו : את אפרים בימינו · משמאל ישראל · הבא לקראת חבירו ימינו כנגד שמאל חבירו וכיון שיהא הבכור מיומן לברכה : שכל את ידיו · כתרגומו אחכימינון בהשכל וחכמ׳ השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואעפ׳ כן לא שת ימינו עליו : המלאך הגואל אותי · מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו׳ אנכי האל בית אל : יברך את הנערים · מנשה ואפרים : וידגו · כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם : ויתמוך יד אביו · הרימה מעל ראש בנו ותומכה בידו : ידעתי בני ידעתי · שהוא הבכור · וגם הוא יהיה לעם ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב״ה עושה נס על ידו : ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל : וזרעו יהיה מלא הגוים · כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון : בך יברך ישראל · הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה : וישם את אפרי׳ · בברכתו לפני מנשה · להקדימו בדגלים ולחנוכת הנשיאו׳ : ואני

אפרת ב׳ זקף קמץ ומב׳ ליש׳ וסי׳ בדרך אפרת · ואת אפרת · דד״ה : לי אלהים י״א מסר במלכי׳ א׳ וסי׳ ב׳ : ועיני י׳ מסר באיוב סימן י״א · והו׳ חד מן נ׳ ר״פ דרישהון ועיני מסר בויצא · והוא חד מן י״ב זוגין מן ג׳ ג׳ ר״פ נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קרי׳ לא נסבין ו׳ וסי׳ במ״ר : ויגש ה׳ מסר בתולדת : ויוצא י״ב מלאים וסי׳ במ״ר : וישתחו ג׳

ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם : וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה : ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ויאמר קחם נא אלי ואברכם : ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ויגש אתם אליו וישק להם ויחבק להם : ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך : ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה : ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו : וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה שכל את ידיו כי מנשה הבכור : ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה : המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ : וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים על ראש מנשה : ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים ימינך על ראשו : וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים : ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה : ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבתיכם :

ל׳ · ב׳ זקף קמץ ומב׳ ליש׳ · י״ח · ב״א · ל׳ · ל׳ · ט״ו׳ קמץ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ל׳ נכב · ל׳ · י״ב מל׳ · ג׳ חס׳ · ב׳ ותהי על יפתח ה׳ · ז׳ · ל׳ ונסבין כתי׳ · ל׳ מל׳ כתול · ב״א · ה׳ · ל׳ לפי׳ כול חס כמ״ב מל׳ כ׳ · ה׳ · ל׳ · ז׳ · ג׳ · ל׳ · י״ט · ג׳ מל׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · כל אול חס כמ״א

ט״ו · כ · שלישי

וקברתה תמן באורח אפרת היא בית לחם : וחזא ישראל ית בני יוסף ואמר מן אלין : ואמר יוסף לאבוהי בני אנון דיהב לי יי הכא ואמר קריבנון כען לותי ואברכנון : ועיני ישראל יקרן מסיבו לא יכיל למחזי וקריב יתהון לותיה ונשיק להון וגפיף להון : ואמר ישראל ליוסף למחזי אפך לא סברית והא אחזי יתי יי אף ית בנך : ואפיק יוסף יתהון מן קדמוהי וסגיד על אפוהי על ארעא : ודבר יוסף ית תרויהון ית אפרים בימיניה מסמאלא דישראל וית מנשה בסמליה מימינא דישראל וקריב לותיה : ואושיט ישראל ית ימיניה ושוי על רישא דאפרים והוא זעירא וית סמליה על רישא דמנשה אחכמנון לידוהי ארי מנשה בוכרא : ובריך ית יוסף ואמר יי די פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק יי דזן יתי מדאיתי עד יומא הדין : מלאכא דיפרק יתי מכל בישא יבריך ית עולמיא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא : וחזא יוסף ארי שוי אבוהי יד ימיניה על רישא דאפרים ובאיש בעינוהי וסעדה לידא דאבוהי לאעדאה יתהא מעל רישא דאפרים לאנחותה על רישא דמנשה : ואמר יוסף לאבוהי לא כן אבא ארי דין בוכרא שוי ימינך על רישיה : וסריב אבוהי ואמר ידענא ברי ידענא אף הוא יהי לעמא ואף הוא יסגי וברם אחוהי זעירא יסגי מניה ובנוהי יהון שליטין בעממיא : וברכנון ביומא ההוא למימר בך יברך ישראל למימר ישוינך יי כאפרים וכמנשה ושוי ית אפרים קדם מנשה : ואמר ישראל ליוסף הא אנא מאית ויהי מימרא דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון : ואנא

אבן עזרא

ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל ל לראות רק טעמו לראות היטב שיכירם : ויוצא יוסף מעם ברכיו · מאחר צריך להיו׳ וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על ה המטה · וטעם לא פללתי לא לכתי בלבי מגזרת פלילים : ויקח יוסף · וככה לקח וככה הראיתיך רבים כאלה : שכל את ידיו · כאלו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות : כי מנשה הבכור · אף על פי שמנשה הוא הבכור וכן כי עם קשה עורף ורבי׳ כן · וטעם המלאך הגואל אותי תמצא בפרשת ואלה שמות : ויקרא בהם שמי · כי הנה כל ישראל יקראו אפרים גם יוסף גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה כי היא היתה עקר מ מחשבתו על כן אמר הכתוב בני רחל אשת יעקב וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני גם כתן לו הבכורה כי הוא ראשית מחשבתו ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם ולא דן וגד כי הם בני השפחות · והימין ככבד מהשמאל ויותר תקיף : מלא הגוים · גוים רבים יצאו ממנו : בך יברך ישראל · כל בני ישראל : וישם את אפרי׳ · בדבור הברכ׳ :

פסס

מסרה

חס׳ וסי׳ ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו׳ ויקד וישתחו׳ דבלעם · ואחימעץ ותרי הש׳ · ואת מנשה ב׳ וסי׳ משמאלו׳ ותהי על יפתח רוח : וישת ז׳ מסר בפרשת ויצא : המלאך ט״ו ר״פ משמשין ה״א ולית דכוותהון וסימנהון המלאך הגואל · והכהן המחטא · הקרב את קרבנו · הנגע במרת׳ · הארץ אשר הכה יי׳ · האנשים האלה שלמים׳ האיש הרך בך׳ הנער בא׳ השיב יי׳ עליך׳ הנפש החטאת׳ הבית אשר אתה בונה׳ · הסיר יי׳ משפטיך׳ המלך יתאבל׳ היה יי׳ כאויב · הביא בכליותי : גאל הגאל כולם חס׳ במ״ב מלאי׳ וסי׳ ובא לציון גואל · הגואל משחת חייכי : ויקרא ב׳ וסי׳ בהם שמי׳ שמו בישראל : לא כן י״ט מסר במסר׳ רבת׳ : וגם הוא ז׳ מסר בוירא בלק : וזרעו ז׳ מסר בוירא בלק : לאמור ג׳ מלאי׳ וסי׳ ויברכם ביום ההוא קדמ׳ דפסוק ·

בעל הטורים

קחם נא אלי ואברכם קחם לית וחד קחם ואנכי תרגלתי לאפרי׳ קחם · פי׳ תרגלתי לאפרי׳ הסרתי שכינתי ענין בשביל אפרים · אימתי כשע׳ שנתהלך מפני יעקב וקחם על זרועו שכא׳ קחם נא אלי ואברכם · מזקן כתיב חסר על שם ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות בשם שרימה יעקב לאביו בברכתו בשביל ע עיניו כך עשו לו בניו כברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה לאפרים · והוא הצעיר בגימט׳ הוא הקטין עצמו לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה · ויקרא שנים במסורת ויקרא בהם שמי · ויקרא שמו בישראל · לומ׳ שכל שבטי ישראל יקראו על שם יוסף כלכתי׳ נחלת זורע עמך בני יעקב ויוסף סלה · ידעתי בגימט׳ חמשה מלכים · שה׳ מלכים יצאו ממנו׳ וזרעו יהיה מלא בגימט׳ יהושע · ביום ההוא לאמר ישימך אלהי׳ כאפרים נכתב לאמו׳ מלא׳ שכנו׳ מקומו׳ הקדים אפרים למנשה ככנד שזה כליקי׳ שופטים שיעמדו ממנו · ועל כן אם מסול תמשול בנו תלא ג״א אבל אם מליך תמליך עלינו אם ג״א שכל המלכי׳ שיעמדו ממנו היו רשעים : אפרים לפני בגימט׳ דגלים בנשיאים :

פסס

סימנהון · הכיוצר הזה לא אוכל · אם תפרו את בריתי : ישמך ב׳ וחס׳ וסי׳ אלהים כאפרים · כצדקיהו וכאחאב : אנכי מת ד׳ וסי׳ ויאמ׳ ישר׳ אל יוסף · אבי השביעני לאמר · ויאמר יוסף אל אחיו · כי אנכי מת בארץ :

ואני נתתי לך · אתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך · שכם ממש היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי · כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן · ד"א שכם אחד היא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא אחלקה שכם כי תשיתמו שכם תשית שוכאי לפני חלקים דרך ירצחו שכמה · איש חלקו לעבדו שכם אחד: אשר לקחתי מיד האמורי · מיד עשו שעשה מעשה אמורי · דבר אחר שהי' כל אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי · היא חכמתו ותפלתו: ואגידה לכם · בקש לגלות את הקץ ונסתלק ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים · ראשית אוני · היא טיפה ראשונה לו שלא ראה קרי מימיו: אוני · כחי: כמו מצאתי און לי מרוב אונים ולאין אונים: יתר שאת · ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז · במלכות כמו ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה:

שכם אחד: יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף · וטעם בחרבי ובקשתי על השם כאשר אמר דוד מגני וקרן ישעי והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד והוא ממשפחת על שכמם ולעבדו שכם אחד: על אחיך · נוסף על אחיך · וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו הלא תראה את' שהרגו שני מלכי האמורי הגדולי' אמר יהושע לתת אותנו ביד האמורי ואל תתמה על מלת לקחתי כי לאחר שהשם נתנה בפה לאברהם הם יחשבו שהיא שלהם וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך: את אשר יקרא אתכם · דבר הנביא לעתיד ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף ויברך אות' ואיה ברכת ראובן ושמעון ולוי ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות: ראובן בכורי אתה כחי · כך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשי' און וכמוהו ראשית אונים: יתר שאת · ראוי היית ליתרון על הכל שתהי' נשא: ויתר עז · כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז תקיף: פחז · בעבור שפחזת כמים: אל תותר · לא יהיה לך יתרון והיה ראוי להיות אל תותר בשורק הוי"ו ואחרי' אמרו רק את' פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי ואעפ"י שנמצא ולדך כתיבה אל מות ואיננו צוי' ופי' אל תבקש יתרון אפי' פחז כמי' ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף והגאון אמר אפי' דבר ריק כמי' לא יהיה לך יתרון ופחז מגזרת אנשים ריקים ופחזים ואין פוחזים הפוך: אז חללת מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי גם תמצא מלת עלה כרת כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימי' ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף וי"מ ולא להתייחס לבכורה שיהא תחלת המספר מראובן: שמעון ולוי אחים · בעבור מעשה שכם: מכרותיהם · י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק וי"א קניניהם כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלשון אפירה וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות והנכון בעיני שהוא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת כמו הנמצא בית יי' אשר גויתי מעון והטעם על החמס שעשו שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה: בסודם אל תבא נפשי · אמר רב אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות חוץ מעצתם והנה פירושו הפך הדבר כי מה טעם לכלי חמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם לולי חתת אלהים הי' מסבבים להשחית הכל וכן פירו' ארור אפם וברצונם עקרו שור ארור כי אפם עז ואלה פירושים קרים · בסודם אל תבא נפשי אר"מ משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי ורבים בספר תהלות כמוהו ויפה פי' כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אביך מה אקוב והנה בסודם כמו בקהלם ותבא כמו תחד ונפשי כמו כבודי ויאמר רבי יהודה בן בלעם הספרדי שטעה רבי משה כי כבוד הנפש הוא הגוף כמו עדי בבואר כטעם המשביע בטוב עדיך וראייתו וכבודי לעפר ישכן סלה ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי שהוא הגוף וזה כבודי לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו על העפר שאין למטה הימנו והנה אתן לו עד נאמן והוא דבקה לעפר נפשי: תחד · מלשון יחד ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהכת הנעלם תחת אלף אחד וכן אמר על לא תאשם · וטעם בסודם כמו בהוסדם יחד עלי אחר שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודם: הרגו איש · שם המין כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: שור · חומה וכן בנות צעדה עלי שור וכבר בארתי בספר מאזנים כי האולם והשורק יתחלפו זה בזה · ועקרו כמו סוסיהם תעקר וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה: ארור

האספו ו' וסי' ואגידה · הגידו ביהודה · אמר לצפן תני · על מה אנחנו ישבים · השמיעו על ארמנות · אמר לצפור כל כנף: אל ישר' ז' וסי' ויאמר יהוד' אל ישראל אביו · הקבצו ושמעו · והנה קמתם תחת · ויאמ' שמואל אל שאול · וישמעו פלשתים כי התקבצו · ואלה הדברים אשר דבר יי' · משא דבר יי' אל ישר' ביד מלאכי ·

רביעי מט

כב וַאֲנִ֞י נָתַ֧תִּֽי לְךָ֛ שְׁכֶ֥ם אַחַ֖ד עַל־אַחֶ֑יךָ אֲשֶׁ֤ר לָקַ֙חְתִּי֙ מִיַּ֣ד הָֽאֱמֹרִ֔י בְּחַרְבִּ֖י וּבְקַשְׁתִּֽי׃ פ

א וַיִּקְרָ֥א יַעֲקֹ֖ב אֶל־בָּנָ֑יו וַיֹּ֗אמֶר הֵאָֽסְפוּ֙ וְאַגִּ֣ידָה לָכֶ֔ם אֵ֛ת אֲשֶׁר־יִקְרָ֥א אֶתְכֶ֖ם בְּאַחֲרִ֥ית הַיָּמִֽים׃ ב הִקָּבְצ֥וּ וְשִׁמְע֖וּ בְּנֵ֣י יַעֲקֹ֑ב וְשִׁמְע֖וּ אֶל־יִשְׂרָאֵ֥ל אֲבִיכֶֽם׃ ג רְאוּבֵן֙ בְּכֹ֣רִי אַ֔תָּה כֹּחִ֖י וְרֵאשִׁ֣ית אוֹנִ֑י יֶ֥תֶר שְׂאֵ֖ת וְיֶ֥תֶר עָֽז׃ ד פַּ֤חַז כַּמַּ֙יִם֙ אַל־תּוֹתַ֔ר כִּ֥י עָלִ֖יתָ מִשְׁכְּבֵ֣י אָבִ֑יךָ אָ֥ז חִלַּ֖לְתָּ יְצוּעִ֥י עָלָֽה׃ פ

ה שִׁמְע֥וֹן וְלֵוִ֖י אַחִ֑ים כְּלֵ֥י חָמָ֖ס מְכֵרֹתֵיהֶֽם׃ ו בְּסֹדָם֙ אַל־תָּבֹ֣א נַפְשִׁ֔י בִּקְהָלָ֖ם אַל־תֵּחַ֣ד כְּבֹדִ֑י כִּ֤י בְאַפָּם֙ הָ֣רְגוּ אִ֔ישׁ וּבִרְצֹנָ֖ם עִקְּרוּ־שֽׁוֹר׃

וַאֲנָא יְהַבִית לָךְ חוּלָק חַד יַתִּיר עַל אֲחָךְ דִּי נְסֵיבִית מִידָא דֶאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי׃ וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנַּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יָת דִּי יְעָרַע יָתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ אִתְכַּנַּשׁוּ וּשְׁמַעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּילוּ אוּלְפַן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן׃ רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִּי לָךְ הֲוָה חֲזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהוּנְתָא וּמַלְכוּתָא׃ עַל דַּאֲזַלְתְּ לָקֳבֵל אַפָּךְ הָא כְּמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֵקְתָּא בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵין אַחֵלְתָּא לְשִׁוּוּיֵי בְּרִי סְלֵקְתָּא׃ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גֻּבְרִין גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבַדוּ גְבוּרָא׃ בְּרָזֵיהוֹן לָא הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנּוּשֵׁיהוֹן לְמֵהָךְ לָא נְחָתִית מִן יְקָרִי אֲרֵי בְּרוּגְזְהוֹן קְטַלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תְּרַעוּ שׁוּר סָנְאָה׃ ליט

וכל משחתיך למלך דכו' אל ישראל בכ"א על ישראל וסי' ויאמר נתן אל דוד אתה האיש: בכרי ב' בטעם לעיל וסי' ראובן בכרי אתה · ואפרים בכרי הוא: אתה י"ז בטעם לעיל מסור במסרא רבתא: וראשית חד מן ו' מסו' ביחזקאל סימן מ"ר: בסדם ו' הס' בליש' וסי' בסדם אל תבא נפשי · ונגלה יסדו · לנטע שמי' · ויסדיה אגלה · הוא יסד המעלה מבבל · ותאכל יסדתיה: תבא י"ז חסרים מסר באיוב סימן א': תחד ב' וסי' בקהלם · אתם בקבורה: וברצנם ד' חס' בליש' וסי' עקרו שור · אם עלה קרבנו מן · ראיתי את האיל מנגח · ועשה כרצנו והגדיל · וכל לרצנכם דכות:

פחז כמים · הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם לכך אל תותר אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת כי עלית משכבי אביך אז חללת אותו שעלה על יצועי שם שכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי: פחז · שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואילו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי · לשון משכב על שם שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו אם אעלה על ערש יצועי אם זכרתיך על יצועי: שמעון ולוי אחים · בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו · מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה שנאמ' והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה ונו' יששכר וזבולן לא היו מדברי' בפני אחיהם הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס · אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרותיהם · לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכי"ר תכחונא · דבר אחר מכרותיהם בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך וזהו תרגום של אונקלוס: בסודם אל תבוא נפשי · זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא' את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: ובקהלם · כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן אל תחד כבודי שם אל יתיחד עמהם שמי שנאמר קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימי' כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: אל תחד כבודי · כבוד לשון זכר הוא ועל כרחך אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמם כמו לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש · אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובים כלם אלא כאיש אחד וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים זהו מדרשו ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן וילמד לטרוף טרף אדם אכל: וברצונם עקרו שור · רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו · עקרו אשגרטיי"ר בלעז לשון ואת סוסיהם תעקר: ארור

בעל הטורים

שכם אחד בגימטרי' כחלק בכורה · ויקרא יעקב לבניו · שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו · אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו תדקדק בשמותינו ולא תמצא בהם חטא · ואמר להם גם אין בהם אותיות קץ · ושמעו אותיות שמע ו' שאמר להם שמע ישראל שיש בו ששה תיבות · ושמעו בני יעקב ושמעו בגימט' הוא בקש לגלות הקץ · ושמעו אל ישראל בגימטריא זהו קצו של מלך המשיח · ראובן בגימטריא לא בכור · יוסף במלואו בגימטריא בכורה · תחד שני' במסו' הכא אל תחד כבודי ואידך לא תחד אתה בקבור' שבקש יעקב שאף לאחר הקבורה לא יהיו מזכירין אותו במעשה קרח וזהו בקהלם שנ' שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמייחסם על הדוכן הזכירו ואמר בן לוי בן ישראל · שמעון ולוי אחים בגימטרי' אין להם בארץ · כי באפם הרגו איש בגימט' זה שכם בן חמור · יהודה

אבן עזרא

ארור אפם כי עז · דרך נבואה או דרך תפלה שיחסר אפם וטוב להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת האריכה מגרעת · ועברתם כפול הטעם וכן אחלקם ואפיצם והטעם שהם אלה ראויים שיפרדו ולא יתחברו יחדו והנה מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברשות אחר וגם עריו לא היו דבקים זו לזו רק מפוזרות בינות גורל יהודה גם כן לוי שהיו לו שמנה וארבעים עיר והן מפוזרות בינות השבטים:

יהודה אתה · כשמך וכן יודוך אחיך וכאשר ירא כי ידיך בערף איביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מצאנו גור אריה המשילו לגור אריה הקטן שהוא במין ואריה כאשר יגדל ואין בו כח הדמות כמו ועיר פרא:

מטרף בני עלית · דמית לי בני לגור אריה כאשר עלית מהטרף והטעם מטרף אחר אחר וזהו פשוטו ואם כפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית כי עלית פועל עומד והנה הפסוק הבא אחריו לעד והלא תראה ותעל אחד מגוריה · וטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח: לא יסור שבט מיהודה · לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה גם אמר השם יהודה יעלה בתחלה · ופי' מחוקק סופר שיחוק על הספר · וטעם מבין רגליו שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי הקצי' : שילה · יש אומרים כדרך המתרגם ארמית כטעם שלו ויש אומרים שהוא מגזרת ובשליתה ויש מי שהוציאו מלשון קדמוננו ז"ל שליל ויש מי שפירש אותו על עיר שילה ויפרש יבוא כמו ובא השמש או עד כי יבא קץ שילה כי כן כתוב ויטוש משכן שילה ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק או יהיה שילה כמו בנו והה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי' לא תוליד · ומלת יקהת כמו ליקהת אם והיו"ד משרת לעתיד וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו ואין טעם עד כי יבא שילה שיסור השבט ממנו בבוא שילה רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שישיבהו אל הארץ: אסרי · היו"ד נוסף כמו היושבי לסוסתי: עירה · כמו על שלשים עירים · וי"ו בני אתונו נוסף או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עצמו ואחר עמו: ולשרקה · כפול כי היא כגפן ועיר כאתון ג"כ וכדם ענבי סותה וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף · והנכון בעיני שהוא מגזר' מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיסור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים: ונתת מים יכבס ביין לבושו · ודמהו לדם בעבור שיתאדם וזה על דרך משל כמו יטפו ההרי' עסיס על שיקרא חכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה כי החכלילות ירא[ה] בעין משכרות היין ושניו לבנות מרוב אכלו חלב: ולבן שנים · שם התאר ונקראו שנים על שם מערכות שנים בעבור היותם שתי מערכות יאמר הגאון ז"ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב ואחרים אומרים כי לבן שנים שלא יאכל דבר טמא ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש מטובם:

תורה ותרגום

ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל: פ יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף איביך ישתחוו לך בני אביך: גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו: לא־יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי־יבא שילה ולו יקהת עמים: אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו כבס ביין לבשו וברם־ענבים סותה: חכלילי עינים מיין ולבן־שנים מחלב: פ

ליט רוגזיהון ארי תקיף וחמתהון ארי קשיא אפלגנון ביעקב ואבדרנון בישראל: יהודה את אודיתא ולא בהתתא בך יודון אחך ידך תתקף על בעלי דבבך יתבדרון סנאך יהון מחזרין קדל קדמך ויהון מקדמין למשאל בשלמך בני אבוך: שלטון יהי בשירויא ובסופא יתרבא מלכא מדבית יהודה ארי מדין קטלא ברי נפשך סלקתא ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא לית מלכו דתזעזעניה: לא יעדי עבד שולטן מדבית יהודה וספרא מבני בנוהי עד עלמא עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וליה ישתמעון עממיא: יסחר ישראל לקרתיה עמא יבנון היכליה יהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי אוריתא באולפן עמיה יהי ארגון טב לבושוהי כסותיה מילא צבע זהורי וצבעונין: יסמקון טורוהי בכרמוהי יטופון נעווהי בחמר יחורן בקעתיה בעבור ובעדרי ענא: זבלון

מסורה

ל' זקף קמץ · ל' · ל' · כו' ל' מל' במא · ל' וחד כערף · ל' · כ' ר"פ בספ וחד לים · ל' · כ' ר"פ בספ · ל' כל וחד סילו כתיב · ל' וח' ליקהת · ל' · ל' · ל' גל' · ל' · ב' ב' בליש' פת' וא' קמץ

עז ב' זקפין קמצין וסימ' ארור אפם כי עז · כי עז גבול בני עמון: ואפיצם ב' וסי' אחלקם ביעקב · ואפיצם כקש עובר: יודוך כולם מלאים בתרין וין במ"א חס' ו' תגין · ויודך כי תטיב לך: לא כל ר"פ דבראשי' ולא במ"ב לא וסי' לא אדני שמעני · לא יסור שבט מיהודה · שילה ל' כתי' כן וח' כתי' שלו וסי' הנה הנ יי' בשלו' תביאהו בית יי' שלו' · כי נגלה שלו' · ואחיה בן אחיטוב · כאשר עשיתי לשלו' · מדוע נבית בשם יי' · ויבאו אנשים משכם · ויטש משכן שלו' · ושאר שלה כתיב: כבס ב' וסי' כבס ביין לבשו · ואת בגדיו לא כבס: לבשו ג' חס' וסי' כבס ביין לבשו · ויואב חגור מדו לבשו · בשומי ענן לבשו · וסי' בלשן ארמי חמרא דיואב ערפלא: ולבן ג' בליש' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ולבן שנים · ולבן אום צדקתך · וא' קמץ ולבן ולבת ולאה:

קשתה ל' ה' פסוקים בתגל' סלין להם הכרע

לבשו ג' חסרי' וסי' חמרא דיואב ערפלא·

רש"י

ארור אפם · אפי' בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמ' בלעם מה אקוב לא קבה אל: אחלקם ביעקב · אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים · דבר אחר אין לך עניי' סופרי' ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצי' ושבטו של לוי עשאו · מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרו' נתן לו תפוצתו דרך כבוד: יהודה אתה יודוך אחיך · לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם: ידך בעורף איביך · בימי דוד ואויבי תתה לי עורף: בני אביך · על שם שהיו מנשים הרבה לא אמ' כדרך שאמר יצחק: גור אריה · על דוד נתנבא בתחלה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם וזהו שתרגם אנקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף · ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית · סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו' וכן מהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע שכב וגו' בימי שלמה איש תחת גפנו וגו': לא יסור שבט מיהודה · מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות: ומחקק מבין רגליו · תלמידי' אלו נשיאי ארץ ישראל: עד כי יבא שילה · מלך המשיח שהמלוכה שלו וכן תרגמו אנקלוס ומדרש אגדה שי לו שנאמר יובילו שי למורא: ולו יקהת עמים · אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והן נקראים עיקר נופל כגון נו"ן של נוגף ושל נושך ואלף שבאחותי באזניכם ושבאבחת חרב ואסוך שמן אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרושו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד ליתבי' ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות ויכול היה לומר קהיית עמים: אסרי לגפן עירה · נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שורקה · זמורה ארוכה קוריי"רא בלע"ז: כבס ביין · כל זה לשון רבוי יין: סותה · לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אוסרי · כמו אוסר דוגמת מקימי מעפר דל היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה ואנקלוס תרגם במלך המשיח גפן הם ישראל עירה זו ירושלם שורקה ישראל ואנכי נטעתיך שורק: בני אתנו · יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל ועוד תרגמו בפנים אחרים גפן אלו צדיקים בני אתונו עבדי אוריתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות: כבס ביין · יהא ארגון שצבועו דומה ליין וצבעונין הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה ואף רבותינו פירשו בתלמוד לשון הסתה שכרות במסכת כתובות ועל היין שלא תאמר איני מרוה תלמוד לומר סותה: חכלילי · לשון אודם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב · מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן וכן פירוש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים נעוהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת עבודה זרה נעוה ארתחו יחוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: לחוף

בעל הטורים

יהודה כ"ה שמו צריך להיו' כראש הדף · בי"ת בראשית יו"ד י יהודה אתה יודוך · ה"א הבאים אחריה כ"ה · סי' סמוך לך · מ"ם מה טבו אהליך וי"ו ואעידה בם את השמים · על שם כי ביה יי' צור עולמים · אחיך ידך בעורף אויביך ר"ת בגימט' דוד · דכתיב ביה ואויבי תתה לי ע עורף: ישתחוו לך ב' במסו' הכא חד · ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך · וכן ואלוהינו ב' במסורת ואלוהינו מכל אלהי' · ואלוהינו דוד על שם כסאו כשמש נגדי דכתי' וכסאו קדמוהי אחד לי ואחד לדוד: גור אריה יהודה בגימ' דוד ושלמה · גור אריה יהודה ר"ת בגימ' לדוד · גור אריה יהודה בגימטריא זה בא"ב · עלית ג' בת מטרף בני עלית · כי עלית תשכבי אביך · עלית למרום · לראובן אמר עלית והיית ראוי ליקח מתנו' כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עוז למלכו ומי גרם לך שהפסדת אותו כי עלית משכבי אביך · וליהודה אמר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלית ולקחת מתנו' מלוכ' · ומחקק מבין רגליו בגימ' תלמידי חכמי' ובגימ' מחקק עולה למה שלמה לוברים באלפ על שם ערוכה בכל ושמורה · יבא שילה בגימט' משיח שילה בגימט' משה

זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן׃ פ
יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם׃ טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃ ס
דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס
גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב׃ ס
מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס
נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס
בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן

(Masorah marginalia: זבולן כתיב · ל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ א׳ פת׳ · ל׳ · ז׳ב · ל׳ וכ׳ · ב׳ · ז׳ פסוקי׳ מן ג׳ מלין · ב׳ לעס׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ · ג׳ כאול׳ · ב׳ וכפסוק)

זְבוּלֻן עַל־סְפַר יַמְּיָא יִשְׁרֵי וְהוּא יְכַבֵּשׁ מָחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוּל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי עַל־צִידוֹן׃ יִשָּׂשכָר עֲתִיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּיהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא׃ וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טָב וְיָת־אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין וִיכַבֵּשׁ מָחוֹזֵי עַמְמַיָּא וִישֵׁיצֵי יָת־דַּיָּרֵיהוֹן וּדְאִשְׁתְּאָרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ פָּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין׃ מִדְּבֵית־דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרַק עַמֵּיהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃ יְהֵי־גַבְרָא דְּיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית־דָּן אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל־עַמְמַיָּא וּמַחְתֵּיהּ תִּתְקַף בְּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִוְיָא חוּרְמָן יִשְׁרֵי עַל־אוֹרְחָא וּכְפִתְנָא יִכְמוֹן עַל־שְׁבִילָא יִקְטֹל גִּבָּרֵי מַשְׁרִיַת פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם־רַגְלָאִין יְעַקַּר סוּסָן וּרְתִיכִין וִימַגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא׃ לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ׃ מִדְּבֵית־גָּד מַשְׁרְיָת מְזַיְּנִין כַּד־יַעְבְּרוּן יָת־יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן׃ דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהוּא מְרַבְיָא בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃ נַפְתָּלִי בְּאַרְעָא טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ תְּהֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין יְהוֹן־מוֹדָן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן׃ בְּרִי דִּיסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרַךְ כְּגוּפַן דִּנְצִיב עַל־עֵינָא דְּמַיָּא

על צידון ״א סבירין עד וקר׳ על וסי׳ וירכתו על צידן, על המעברות, על מידבא, על טבת, על גבעת גרב, ועל כנף שקוצים, ועל מלכות דריוש, ועל שער הישנה, ועל שער הדגים, וממגדל חננאל, כ׳ בו: חמר ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ יששכר חמר גרם, וירכיבם על החמר, וכל פטר חמר, לא תחרש בשור ובחמ׳, בלתי החמר הכתי: מנחה ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וירא מנחה כי טוב, והיתה מנחתו כבוד, יהיה נא דבר אדני המלך למנח׳, בארץ הדרך ודמשק מנחתו, וכל המנחו׳ דכו׳: למס עבד ג׳ וסי׳ וירא מנח׳ כי טוב, ולא הורישו הכנעני היושב, ויעלם שלמה למס עובד: כאחד חד מן ״ב וסי׳ במס׳ רבת׳: עקבי סוס ב׳ וסי׳ הנושך עקבי סוס, אז הלמו עקבי סוס: יגודנו ב׳ א׳ מלא וא׳ חס׳ וסי׳ גד גדוד יגודנו, לעלו׳ לעם יגדנו, בתר׳ חסר: עקב ג׳ וסי׳ והוא יגוד, תשופנו, הגדיל עלי עקב, והד יאחז בעקב פח: ג׳ פסו׳ מן ז׳ מלין ג׳ מכא וג׳ מכא והוא במצעה וסי׳ מאשר שמנה לחמו, ונדיב נדיבות יעץ, אלהים הבין דרכה, א״נך: שלחה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא מסר בוישלח: הנותן ח׳ מלאים וסי׳ הנותן אמרי שפר, הנותן רוזנים לאין, הנותן בים דרך, הנותן נקמות לי, דמלכים, הנותן תשועה למלכים: שפר ג׳ באורית׳ וסי׳ הנותן אמרי שפר, ויחנו בהר שפר, ויסעו מהר שפר:

רשי

לחוף ימים, על חוף ימים תהיה ארצו, חוף כתרגומו ספר מרקא בלעז והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבלן עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידון, סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן: יששכר חמו׳ גרם חמו׳ בעל עצמות סובל עול תור׳ כחמור חזק שמטעינין אותו למשאוי כבד: רובץ בין המשפתים, כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא: וירא מנוחה כי טוב, ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול, עול תורה, ויהי לכל אחיו ישר׳ למס עובד, לספק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים מאתים סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו, השפיל שכמו כמו ויט שמים הטו אזניכם ואנקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: דן ידין עמו, ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין יי׳ עמו: כאחד שבטי ישראל, כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבוא׳ זו ועוד יש לפר׳ כאחד שבטי ישר׳ כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: שפיפון, הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף ואתה תשופנו עקב: הנושך עקבי סוס, כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפל רוכבו אחור, שלא נגע בו ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך וגו׳ ושעל הגג מתו ואנקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתנא כמו פתן יכמון יארוב: לישועתך קויתי יי׳, נתנבא שינקרו פלשתי׳ את עיניו וסופו לומר זכרני וחזקני אך הפעם וגו׳: גד גדוד יגודנו, כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנח׳ ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתי״ן י״ל גדוד שם דבר צריך שני דלתי״ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר כצפור לנוד מגזרת שבעתי נדודים שם כפל שלוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כגון יגוד ימוד ירום ישוד ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד לשובב יעקב אלין מסובב כתיבות יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני יצאו ממני, גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ, והוא יגד עקב, כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב, בדרכן ובמסילותם שהלכו ישובו כמו עקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרצי״אס: מאשר שמנה לחמו, מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זתים מרובין בחלקו והוא מושך שמן כמעין וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות פעם אחת נצטרכו אנשי לודקיא לשמן וכו׳: אילה שלוחה, זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר, כתרגומו, דבר אחד על מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפי איש מבני נפתלי וגו׳ והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו הנותן אמרי שפר על ידם שרו דבורה וברק שירה ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: בן פרת, בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא: בן פורת עלי עין, חנו נטוי על העין הרואה אותו,

(בשולי רשי: חמישי · על ״א טבירי׳ עד וקרינ׳ על · ששי · והוא · חד מן ג׳ פסו׳ מן ז׳ מלין ג׳ מכא וג׳ מכא והוא באמצ׳ · הנתן · חד מן ה׳ מלי׳ ובכלא כמסר עליו ד׳ חסר וכן הוא בתיקון ספר חסר וברוב הספרים)

אבן עזרא

והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור כפול נחלתו בין זבולן ובין דן: לחוף ימים, גם זה לאות כי זאת לדך כבואה ופי׳ לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח: וירכתו על צידון, שיגיע ירכו על צידון: חמר גרם, דמהו לחמור שים לו עצם כבד והנה חמור סמוך על כן רובץ: בין המשפתים, בין המערכות ויתכן היותו מגזרת יי׳ תשפות שלום לנו: וירא מנוח׳, כאשר ראה ארצו ומקום מנוחתו נעימ׳ נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור ושב כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורי׳ ולא ירצו לצאת למלחמה לעזוב מקומם וכן אמר משה ויששכר באהליך והיו נותני׳ מס למלך ישראל שלא יבאו או לגוים שלא יבאו להלחם עליה׳: דן ידין עמו, רמז שיהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות והנה היה כקצין על כל עם מהשפחות, ודמהו ברוב גבורתו לנחש, גם יתכן להיות פי׳ שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול, וטעם לישועתך קויתי יי׳ בעבור שהוא נושך עקבי סוס יפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו בחרבו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי יי׳ והכ״ף לנכח דן ופי׳ קויתי השם להיו׳ ישועתך או בא שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך וכן נרננה בישועתך אם הכ״ף לנכח דוד או המשיח בנו ויאמר הנגיד כי תחם׳ מלת ויאמ׳ וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי יי׳ ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא בנו דן בדמות נחש בדרך הנבואה מיד פחד יעקב ואמר הושיעני השם: גד׳, התנבא שיבא עליו גדוד והוא ינצחנו באחרונה: יגודנו, כמו לעם יגודנו גם יגוד מפעלי הכפל והשורק תחת חולם כמו ירון ושמח ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו: מאשר, יש אומרים כי המ״ם כוסף והנכו׳ בעיני שמארץ אשר יבא לחם ושמן ופה לחם לשון נקבה וכן בית ומקום ויד ואם ועין ורוח וארץ וארון ועם, וטע׳ מעדני מלך ידוע וכן אמר משה וטובל בשמן רגלו: נפתלי אילה שלוח׳, על דרך דורון והמקבל הדורון נותן אמרי שפר ויש שאילה רמז לדבורה הנותן אמרי שפר רמז לשיר ברק עמה ואח׳ כפתלי בעבור נחלתו: בן פורת יוסף, בן כמו סעיף והוא לשון נקבה וכן ועל כן אמכת לך ודקדוק פורת פועלת כי על שני דרכי׳ ימצא הפועל כמו אויבה גם אויבת וכן פורה ופורת מלשון פריה ויש מי שפירש אותה מלשון ותשלח פארות, והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך והטעם פעם אחר פעם תמיד ועל הפי׳ השני יהיה הת״ו תחת הא׳ כת״ו ושבת לנפיא, וטעם בנות

בעל הטורים

[illegible]

ברכת ו׳ ה׳ חסרי׳ וא׳ מלא וסי׳ ברכת אביך׳ ב׳ בו׳ מאל אביך ויעזרך׳ ג׳ בו׳ כי תקדמנו ברכות טוב׳ בתר׳ מל׳ ושארא חסר: רבצת נ׳ וחס׳ בתורה וסי׳ מאל אביך ויעזרך׳ והאם רבצ׳ על האפרחי׳ וליוסף אמ׳ מברכת׳ גבעת עולם ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ עד תאות גבעת עולם׳ וממגד גבעו׳ שחו גבעות עולם׳ קדמ׳ חס׳: ה׳

בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃ וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃ וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ פ

בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃ כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי

תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חֻלָקָא וְאַחְסַנְתָּא׃ וְאַמְרְרוּ עִמֵּיהּ וְנַקְמוּהִי וְאָעִיקוּ לֵיהּ גֻּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַלְגּוּתֵיהּ׃ וִיתֵבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵיהּ עַל־דְּקַיֵּם אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי תוּקְפָּא רוּחְצָנֵיהּ בְּכֵן יִתְרְמֵא דְּהַב עַל־דְּרָעוֹהִי וְאַחְסֵין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף דָּא הֲוָת לֵיהּ מִן־קֳדָם־אֵל תַּקִּיפָא דְּיַעֲקֹב דִּי בְמֵימְרֵיהּ זָן אֲבָהָן וּבְנִין זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ מֵימַר אֱלָהָא דַאֲבוּךְ יְהֵי בְסַעֲדָךְ וְיָת־שַׁדַּי וִיבָרְכִנָּךְ בִּרְכָן דְּנַחְתָּן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא בִּרְכָן דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכְתָא דַאֲבוּךְ וְדְאִמָּךְ׃ בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל־בִּרְכָתָא דִּלִי בָרִיכוּ אֲבָהָתַי דְּחַמִּידוּ לְהֶן רַבְרְבַיָּא דְּמִן־עָלְמָא יְהֶוְיָן כָּל־אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְרִישָׁא דַאֲחוֹהִי׃

בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא וּבְאַחְסַנְתֵּיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כָּהֲנַיָּא קוּרְבָּנַיָּא וּבְעִדָּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר־חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קוּדְשַׁיָּא׃ כָּל־אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְּמַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן גְּבַר דִּי כְּבִרְכְתֵיהּ בָּרֵיךְ יָתְהוֹן׃ וּפַקֵּד יָתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא

זוגין מן כ״ב מיחדין חד על וחד עד וסי׳ עד תאו׳ כי הלל רשע על תאו׳ על מדבא: על הבית׳ עד מדבא׳ וגירם אבד׳ על מעל הפתח׳ עד מעל הפתח׳ מהארץ עד׳ עד יואב והשמועה׳ על יואב׳ ודבר המלחמה׳ עד צידון׳ על צידון׳ זבולון לחוף: עד ב׳ בסמיכה וסי׳ בבקר יאכל עד׳ עדי עד:

עד / ל׳ זוגין מן / כב׳ מיחדין / חד על וחד / עד

אבן עזרא

וטעם בנות צעדה עלי שור שיוסף היה כבן פרת ועשה בנות צעדה כל אחת ואחת מהן על החומה והטעם שנבהו מאד על החומות הבצורות׳ בנות צעדה על דרך זבובי מות: וימררוהו׳ אמר הנגיד שפירושו שיו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים וכטעם וימררוהו ישבו עליו רביו בסוף ישפוך לארץ מררתו:

וישטמוהו׳ מוקדם וימררוהו כאילו אמר וכבר ש שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו: ותשב באיתן׳ במקו׳ איתן קשתו: ויפוזו׳ ויתחזקו והקרוב אלי מפז ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו והטעם ששטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקים מידי אביר יעקב משם רמז אביר יעק׳ שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישר׳ וכן היה ויכלכל יוסף׳ וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף׳ וטעם אבן כטעם הדבר וי״א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו ב בכל המקרא גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות והטעם לאחיו במאכל ונאת דרך רחוקה: מאל אביך׳ על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה והו׳ יעזרך ומ״ם מאל משרת עצמו ואחר עמו כמו כאל שדי ושמי יי׳ והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברך אותך והגאון פירש אשא מא׳ אביך ויתכן היות ברכ׳ שמים דבק עם מא׳ אביך והטע׳ יתברך במלת תהיין ברכו׳ תהום כאשר אמ׳ משה וממגד ארץ גם תהו׳ לשו׳ כקב׳ וכן תהו׳ רוממתהו וכן טעמו שירדו גשמים ממעל בארצו וירבו המעיינות והכחלי׳ מהתהו׳ שהיא רובצת מתח׳ לאר׳:

ברכו׳ שדי ורחם׳ דמה השדי׳ לשמי׳ והרחם לתהו׳ והטע׳ שירבו בניו והפך זה רחם משכיל ושדים צומקי׳: ברכו׳ אביך׳ אלה הברכו׳ שברכתיך עצומי׳ הם ויתחברו עם ברכות הורי שברכוני והורי כמו יולדי וכן ותאר את מרים הורה גבר: תאות׳ מגזר׳ והתאויתם והטע׳ שתנבהה הברכו׳: נזיר אחיו׳ מגזר׳ נזר והוא סמוך כמו כליב לב: בנימן׳ דמהו לזאב כי גבור היה והאות אנשי הגבעה: עד׳ תרגו׳ שלל וכן אז חלק עד שלל ליום קומי לעד בגד עדים׳ ולערב יחלק הטרף שלל לבניו ישועה אמר כי זה רמז לשאול שנכח את עמלק׳ וטעם בבקר בתחלת המלכות ולערב בגלות׳ על דבר מרדכי וזה דרך דרש ודעת המתרג׳ ארמית ידוע: איש אשר כברכתו׳ כאשר באה לכל אח׳ מהברכ׳ כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו:

רשי

בנות צעדה עלי שור׳ בנות היו צועדו׳ להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם: עלי שור׳ על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב ומדרש אגדה יש רבים וזה נוטה ליישוב המקרא פרת תיו שבו הוא תקון הלשון כמו על דברת בני האדם: שור׳ כמו לשור׳ עלי שור׳ בשביל לשור ותרגום של אנקלוס בנו׳ צעדה עלי שור תרין שבטין וכו׳ וכתב בנות על שם בנות מנשה ב בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי ה הירדן׳ ברי דיסני יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מדרשי אגדה המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעק׳ בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניה להשתחוות וברחל כתי׳ נגש יוסף ורחל וישתחוו אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ו ושרבב קומתו לכסות׳ והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עיניך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור׳ להסתכל בך בצאתך על מצרים ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין רעה ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: וימררוהו ורבו׳ וימררוהו אחיו וימררוהו פוטיפר ו ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו׳ נעשו לו אחיו

אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריב׳ אשר רבו ונו׳ ואף אם לשון רביית חצים הוא כן היה לו לינקד אינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמי׳ שהוא הושמו וכן רמו מעט שהו׳ לשון הורמו אלא שלשו׳ הורמו והושמו ע׳ אחרי׳ ולשון שמו רמו רבו מאליה הוא משוממי׳ את עצמ׳ כתרוממו מעצמ׳ נעשו אנשי ריב וכן דומו יושבי אי כמו נדמו וכן תרג׳ אנק׳ ונקמוהי: בעלי חצים׳ שלשונם כחץ ותרגו׳ לשון ותהי המחצה אותן שהיו ראויין לחלק עמו נחלה: ותשב באיתן קשתו׳ נתישבה בחוזק: קשתו׳ חזקו: ויפזו זרועי ידיו׳ זו היא נתינ׳ טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הב״ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישרא׳ לשון האבן הראשה לשו׳ מלכות ואנקלו׳ אף הוא כך תרגמו: ותשב׳ ותבת בהון נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקים אוריתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגומו של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב כבואתו בשביל שאיתנו של הקב״ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב לכך ויפזו זרועי ידיו: אבן ישראל׳ לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו: מאל אביך׳ היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי׳ ועם הקדוש ברוך הוא היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכות שדים ורחם׳ ברכתא דאבא ודאמא כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרי׳ מזריעין טיפה הראויה להריון והנקבו׳ לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן׳ שדים ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ייסתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ: ברכות אביך גברו ונו׳ הברכות שברכני הקב״ה גברו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעות עולם׳ לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלא מצרים מגעת עד ארבע קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה ונו׳ מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק׳ לאברהם אמר לו שא עיניך וראה בצפונה ונו׳ כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה ונו׳ זהו שאמר ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות׳ אשמוע׳ כך חברו מנחם בן סרוק: הורי׳ לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר: עד תאות׳ על קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה תתאו לבא חמת: תהיין׳ כלם לראש יוסף: נזיר אחיו׳ פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל נזורו אחור ורבותינו דרשו ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ: ויפזו זרעי ידיו׳ כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב׳ שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו כו׳ כדאיתא בסוטה ואנקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה ונבעות לשון מנוקי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבלם: בנימן זאב יטרף׳ זאב הוא אשר יטרף נבא על שהיו עתידין להיות חטפנין וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנאמר ושאול לכד המלוכה וילחם באדום ובמואב ונו׳ ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד׳ לשון בזה ושלל המתורגם עדאה ועוד יש לו דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומ׳ שעמד בתחלת פריחתן וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל׳ אף משתשקע שמשן של ישראל עלידי נבוכד נצר שיגלם לבבל: יחלק שלל׳ מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר ואנקלוס תרגמו על שלל הכהנים בקדשי המקדש: וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם׳ והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמור בענין יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת״ל ויברך אותם כלם במשמע: אשר כברכתו׳ ברכה העתידה לבא על כל אחד ואחד ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת״ל ברך אותם לפי שנתן ליהוד׳ גבור׳ ארי ולבנימן חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכו׳ ת״ל ברך אות׳:

בעל הטורים

בנות צעדה עלי שור ככא על מלחמ׳ יהושע ביריחו שיורו לו ב אבנים מן החומה׳ ותשב באיתן קשתו שנתחזק כנגדן׳ מעל ג׳ במסר׳ ברכות שמים מעל׳ מטל השמים מעל׳ יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו׳ פירוש כי לדין עמו יקרא אל השמים ל למנוע טל ומטר ואל הארץ למנוע לתת יבולה כדכתיב כי בם ידין עמים׳ רובצת שלשה במסו׳ ברכות תהום רובצת תחת׳ ואידך כמי כיוסף ו ומתהו׳ רובצת תחת׳ והאם רובצת והיינו דאמרין בפר׳ ג׳ ד דתעניות׳ אין לך טפה שיורד מלמעלה שאין טפחיים עולה מלמטה מן התהום והיינו ומתהום רובצ׳ תחת והאם רובצת יליף רובצת רובצת מתהום רובצת ל לאשמעינן שהמוצא קן כיום שחייב ב בשילוח: ברכות שדי׳ הם השמים שיריקו מט׳ ורא׳ היא הארץ שמולדת פירו׳ ולערב יחלק שלל בגימטריא אלו ה הקרבנות׳ התחלת התיב׳ שאחרי שמותן כגון בכורי׳ אחים׳ אתה׳ לאוף׳ חמור׳ ידין׳ גדוד׳ שמנה׳ אילה׳ בן׳ זאב׳ עולה לחשבון שס״ה כמנין ימות החמה׳ ואותיות האחרונות של הברכות כגון עלה׳ בישרא׳ מחלב׳ צידון׳ עובד׳ ידוה׳ עקב׳ מלך׳ ספר׳ אחיו׳ שלל׳ עולה שנ״ד כמנין ימות הלבנה׳ וזהו שכתו׳ כה אמר יי׳ נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה וגו׳ אם ימושו החקים האלה מלפני כאם יי׳ גם זרע ישר׳ ישבותו מהיות לפני גוי כל הימים׳ יעקב הקדים דן לגד כסדר תולדותם׳ משה הקדי׳ גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו׳ וזאת אשר דבר להם אביהם שיים בזאת וכו בלשון פתח משה ונכנס בזאת הברכה וזהו מוקמי׳ אתבנן:

נאסף אל עיני על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפות בלשון עברי שהוא בלשון הכנסה כגון ואין איש מאסף אותו הביתה ואספתו אל תוך ביתך באספכם את תבואת הארץ הכנסתה לבית מפני הגשמים באספכם את מעשיכם וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבותי׳ עם אבותי׳ ויאסף רגליו׳ הכניס רגליו: ויגוע ויאסף׳ ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותי׳ יעקב אבינו לא מת: לחנוט את אביו׳ ענין מרקחת בשמים הוא: וימלאו לו׳ השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו ארבעים יום: ויבכו אותו מצרי׳ שבעים יום׳ ארבעים לחניטה ושלשים לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין:

אשר כריתי לי׳ כפשוטו כמו כי יכרה איש ומדרשו עוד מתישב על הלשון כמו אשר קניתי אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה׳ ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במער׳: כאשר השביעך ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקד׳ שאני מכיר עודף על שבעים לשון ואתה אינך מכיר בו כדאית׳ במסכת סוטה: גרן האטד׳ מוקף אטדין היה ורבותינו דרשו על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעק׳ עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרי׳ כגרן המוקף סייג של קוצים: כאשר צום׳ מהו אשר צום ויטאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם וקבע להם מקום שלשה למזרח וכן לארבע רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלי׳ נקבעו כאן לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות בסימן שמסר להם אביהם לישא מטתו:

נאסף ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ אני נאסף אל עמי׳ כאשר נאסף אהרן׳ כי מפני הרעה נאסף הצדיק׳ קדמ׳ קמץ: ל׳ עמי ד׳ וסי׳ אני נאסף׳ ותחללנה אתי אל עמי׳ ויקחני יי׳ מאחרי הצאן׳ בא הקץ אל עמי ישר׳ לא׳ והד ואל עמי ידו גורל: עפרן ד׳ חסרים מסר ריש פרשת חיי: שמה ה׳ ר״פ וסי׳ קברו את אברהם׳ שמה קנה

נאסף אל עמי קברו אתי אל אבתי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי: במערה אשר בשדה המכפלה אשר על פני ממרא בארץ כנען אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרן החתי לאחזת קבר: שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה: מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת: ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו: ויפל יוסף על פני אביו ויבך עליו וישק לו: ויצו יוסף את עבדיו את הרפאים לחנט את אביו ויחנטו הרפאים את ישראל: וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום: ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה לאמר אם נא מצאתי חן בעיניכם דברו נא באזני פרעה לאמר: אבי השביעני לאמר הנה אנכי מת בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני ועתה אעלה נא ואקברה את אבי ואשובה: ויאמר פרעה עלה וקבר את אביך כאשר השביעך: ויעל יוסף לקבר את אביו ויעלו אתו כל עבדי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים: וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו רק טפם וצאנם ובקרם עזבו בארץ גשן: ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מאד: ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים: וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בעבר הירדן: ויעשו בניו לו כן כאשר צום: וישאו אתו

מתכנש לעמי קברו יתי לות אבהתי במערתא די בחקל עפרון חתאה: במערתא דבחקל כפלתא די על אפי ממרא בארעא דכנען דזבן אברהם ית חקלא מן עפרן חתאה לאחסנת קבורא: תמן קברו ית אברהם וית שרה אתתיה תמן קברו ית יצחק וית רבקה אתתיה ותמן קברית ית לאה: זביני חקלא ומערתא די ביה מן בני חתאה: ושיצי יעקב לפקדא ית בנוהי וכנש רגלוהי לערסא ואתנגיד ואתכנש לעמיה: ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשק ליה: ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט ית אבוהי וחניטו אסותא ית ישראל: ושלימו ליה ארבעין יומין ארי כן שלימו יומי חניטיא ובכו יתיה מצראי שבעין יומין: ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם בית פרעה למימר אם כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו כען קדם פרעה למימר: אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית בקברי דאתקנית לי בארעא דכנען תמן תקברנני וכען אסק כען ואקבר ית אבא ואתוב: ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך: וסליק יוסף למקבר ית אבוהי וסליקו עמיה כל עבדי פרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים: וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי לחוד טפלהון ועאנהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: וסליקו עמיה אף רתיכין אף פרשין והות משריתא סגיאה לחדא: ואתו עד בית אדרי דאטד די בעברא דירדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא שבעא יומין: וחזא יתב ארעא כנענאה ית אבלא בבית אדרי דאטד ואמרו אבל תקיף דין למצראי על כן קרא שמה אבל מצרים די בעברא דירדנא: ועבדו בנוהי ליה כן כמא די פקדנון: ונטלו יתיה בנוהי

אבן עזרא

ויצו אותם׳ שילכו כולם עם יוסף לקברו: ויאסף רגליו אל המטה׳ כי בתחלה ישב על המט׳ ורגליו תלוין׳ כמנהג ארץ אדום היום ולא כן מטות הישמעאלים: ויעלו אותו כל עבדי פרעה׳ כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: ויחנטו׳ כדמות אבק ויתכן רק על דרך רחוקה מעט להיות כמוה התחלה חנטה פגיה: אשר כריתי׳ חפרתי כמו כי יכרה איש: רכב׳ כמו מרכבת: פרשים׳ ידועים: ויעש לאביו אבל׳ אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז״ל: ויעשו בניו׳ פירו׳ והנה עשו בניו כאשר צום שנשאוהו וקברוהו במקו׳ שצוה:

בעל הטורים

וימלאו שנים במסו׳ וימלאו לו ארבעים יום׳ וימלאו ימיה ללדת׳ רמז לסוף ט׳ ימים הולד נוצר׳ אבכי מת ג׳ במסורת חדא ביעקב ואידך במשה ואידך ביוסף׳ אף על פי שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר משה אנכי מת שאמר אותו גם הוא ובלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף. וכל זקני׳ שלשה במסו׳ וכל זקני פרעה׳ ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם וכל זקני העי׳ ההיא נבי עגלה ערופה׳ וזהו שדרשו לא שפכ שלא פטרנוהו בלי מזון דהיינו וכל זקני ישראל לאכול כו׳ ולא פטרנוה בלא לויה דהיינו וכל זקני פרעה שליוו לארונו של יעקב. ויעשו ב׳ במסור׳ ויעשו בניו לו כן כאשר צום׳ הקי׳ את דברי יונדב אשר צום׳ פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום לאמר׳ מה זה מדבר בע׳ ונסכי ופסלי צום אף יונדב צוה לבניו שלא יעבדו עבודה זרה׳ וכן יעקב כשבקש לגלות הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בכם עובדי עבודה זרה אמרו לו שמע ישראל וגו׳:

מסרה

קפוו׳ שמה אדום מלכיה שמה נסיכי צפון׳ שמה שבר דשפיקשרת: י׳ פסו׳ אית בהון ג׳ מלין דמיין ב׳ קדמאי לא נסי׳ וי״ו ותליתא נסיב וי״ו וסי׳ במ׳ רבת׳: את בניו ד׳ וסי׳ כי ידעתיו למען׳ ויכל יעקב לצוות׳ ויקם יעקב וישא את׳ והיה ביו׳ הנחילו את׳ וכל נביאים וכתו׳ את בניו במ״ו ואת בניו וסי׳ ביהושע סימן ז׳: ויאסף ה׳ מלעיל וסי׳ בסוף פרש׳ חיי: השביעני חד מן ב׳ זוגין א׳ ש׳ וא׳ ס׳ וסי׳ במסרא רבתא: ואשובה ז׳ וסי׳ אבי השביעני לאמר׳ ואשובה אל אחי אשר במצרים׳ ואשובה אל מקומי׳ אלכה ואשובה אל אישי׳ שובו אלי ואשובה׳ וארוצה עד איש האלהים׳ השיבני ואשובה כי אתה: וכל זקני ג׳ וסי׳ ויעל יוסף לקבר׳ ויבא אהרן וכל זקני׳ הקרבים אל החלל: וכל בית י״ב מסר בשופטים סימן ט׳: יושב י״ז מלאי׳ בתורה וסי׳ ואשביעך ביי׳׳ ויצחק בא מבוא׳ וירא יושב הארץ הכנעני׳ וירא חותן משה׳ השמר לך פן תכרת׳ ושלאחריו׳ ומה הערים אשר הוא׳ עמלק יושב ג׳ בו׳ ואמרו אל יושב הארץ׳ אל משה אל תירא אתו׳ אחרי הכתי את סיחן׳ ב׳ בו׳ ראה החלתי תת לפניך׳ בעבר הירדן בניא: צום׳ ג׳ וסי׳ ויעשו בניו לו כן כאשר צום׳ ופסלי ונסכי צום׳ כי הקימו בני יהונדב:

רשי

הוא ואחיו וכל העולים אתו · בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו׳ ואחר כך כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: ויראו אחי יוסף כי מת אביהם · מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן: לו ישטמנו · לו מתחלק לעניינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי ויש לו משמש בלשון׳ שמא לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה יי׳ בעניי אולי יטיב יי׳ אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך ויש אולי לשו׳ אם אולי יש חמשים צדיקי׳: ויצוו אל יוסף · כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחי׳ אל בני ישראל אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף ולומר לו כן · ואת מי צוו את בני בלה׳ שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה · שנו בדבר השלום כי לא צוה יעק׳ כן שלא נחשד יוסף בעיניו: שא נא לפשע עבדי אלהי אביך · אם אביך מת אלוהו קיים והם עבדיו: וילכו גם אחיו · מוסף על השליחות: כי התחת אלהים אני · שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלו׳ אני יכול והלא אתם כלכם חשבתם עלי רעה והקב״ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: וידבר על לבם · דברי׳ המתקבלים על הלב עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרגם יש לך אח שהורג את אחיו׳ דבר אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד וכו׳: על ברכי יוסף · כתרגומו גדלן בין ברכיו:

פשע ל׳ ונאמר לפשע·

שביעי

מסורה (בין השיטין)

והשב ד׳ וסי׳ לו ישטמנו יוסף׳ שוב והשב את אחיך׳ והשב חרפתם אל׳ והשב לשכנינו שבעתים: ישיב כ״ד וסי׳ במס׳ רבת׳: ויצוו ד׳ וסי׳ ויצוו אל יוסף׳ ויצוו ל׳ העם לאמר כראותכם׳ והכיתם את יושבי יבש׳ ויצו את בני בנימן לאמ׳ כתי׳ חסר: לפני מותו ד׳ מסר בפרשת תולד׳: אנא חד מן ה׳ מלין בתרי

תורה

בניו ארצה כנען ויקברו אתו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את השדה לאחזת קבר מאת עפרן החתי על פני ממרא: וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העלים אתו לקבר את אביו אחרי קברו את אביו: ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו: ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר: כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו: וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים: ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב: ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר על לבם: וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו ויחי יוסף מאה ועשר שנים: וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף: ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב: וישבע יוסף את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מזה: וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אתו ויישם בארון במצרים:

חזק

תרגום

בנוהי לארעא דכנען וקברו יתיה במערת חקל כפלתא דזבן אברהם ית חקלא לאחסנת קבורא מן עפרן חתאה על אפי ממרא: ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמיה למקבר ית אבוהי בתר די קבר ית אבוהי: וחזו אחי יוסף ארי מית אבוהון ואמרו דלמא יטר לנא דבבו יוסף ואתבא יתיב לנא ית כל בישתא דגמלנא יתיה: ופקידו לות יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותיה למימר: כדין תימרון ליוסף בבעו שבוק כען לחובי אחך ולחטאיהון ארי בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמיה: ואזלו אף אחוהי ונפלו קדמוהי ואמרו הא אנחנא לך לעבדין: ואמר להון יוסף לא תדחלון ארי דחלא דיי אנא: ואתון חשבתון עלי בישא מן קדם יי אתחשבת לטבא בדיל למעבד כיומא הדין לקימא עם סגי: וכען לא תדחלון אנא אזון יתכון וית טפלכון ונחם יתהון ומליל תנחומין על לבהון: ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוהי וחיא יוסף מאה ועשר שנין: וחזא יוסף לאפרים בנין תליתאין אף בני מכיר בר מנשה אתילידו ורבי יוסף: ואמר יוסף לאחוהי אנא מאית ויי מדכר דכיר יתכון ויסק יתכון מן ארעא הדא לארעא דקים לאברהם ליצחק וליעקב: ואומי יוסף ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא: ומית יוסף בר מאה ועשר שנין וחניטו יתיה ושמוהי בארונא במצרים:

אבן עזרא

לו ישטמנו · שמא יטור לנו איבה כמו וישטום עשו ויש לו במקרא על דרכים רבים: אנא · לשון בעים · ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו אנחנו עבדיך: למען עשה · שם הפועל: בני שלשים · בעבור היות מלת בני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים: ילדו · גדלו: ויחנטו אותו · הרופאים: ויישם בארון · שם אותו אחד והנה השרש ישם על משקל וייצר ויאמ׳ ר׳ יונה המדקדק כי החירק תחת סורק והוא רחוק בעיני׳ וטעם בארון בקמצו הבי״ת הוא שהכין לנפשו:

בעל הטורים

לו ישטמנו יוסף · כשחזרו מלקבור את אביה׳ עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ובירך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה · אמרו עדין הוא זוכ׳ מה שעשינו לו אם לו ישטמנו יוסף כלומר ישטמנו יוסף כלבו לא יעשה לנו מעשה · ואם חפץ לעשות ישיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מחמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר ונעשה מלך במצרי׳ כן יעשה לנו׳ התחת אלהים אני בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים ונעבר כה׳ בו בלשון השיב לאחיו · על כן הוא׳ שלשה בת׳ והשלישי התחת זאת לאימות שמעי׳ שכאותו לשון שאמ׳ לאחיו כפרע משמעי שאחיו לגדו ממנו לדבר כלשונו · אנכי מת ואלהים פקוד יפקד אתכם · פירוש אנכי בשר ודם היום כאן ומחר בקבר אבל מלך אל חי וקיים הוא יפקיד אתכם · וריתו שני פעמי׳ פא פא · פירוש כשם שאלכתי פ׳ שנים כך יבא לכם גואל בן שיוכו׳ שנים אי כמי יפקוד לשון חסרון כמו לא נפקד ממנו איש · רמז שתכן פקוד יחסר מת׳ שנה ונאמר ר״לו · וישבע יוסף את בני ישראל· ולא השביע לבניו· שלא אמר להם כשכם לקחתם אותו ושם תחזירוהו · ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ · כי יוסף ידע את הקץ שיעק׳ גלה לו וייחנטו שנים כאלו פרשה ויחנטו את ישראל· ויחנטו את יוסף · כלאיתא בבכורות דיספד יספדוניה ד דלה ילדוני בשביל שחנט את אביו מ חנטוהו נ״כ · ויישם בארון כדי שיהא מנוי להם בגאלתם משם:

מסרה

טעמי וסי׳ פרשת ויגש: הננו ג׳ דגשים וסי׳ פרשת מקץ: התחת ג׳ בקרי׳ וסי׳ פרשת ויצא: לטבה ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ואתם חשבתם עלי רעה׳ ועשית הישר והטב׳ ואכלת ושבעת וברכת׳ ואבדתם מהרה מעל׳ ובפרי אדמתך לטבה: עשה ד׳ חד כתי׳ ו׳ וג׳ כתי׳ ה״א וסי׳ פרשת ויצא: ילדו ה׳ וסי׳ ובנו׳ ילדו להם׳ ואהליבמה ילדה׳ ילדו על ברכי יוסף׳ והששי יתרעם לעגלה׳ אלה ילדו להרפה: ואלהים ה׳ וסי׳ ויאמר יוסף אל אחיו׳ ואלהים סר מעל׳ ואלהים אמר לבהלני׳ ואלהים זולתי לא תדע׳ ואלהי׳ מלכי מקדם: פקד ה׳ וחס׳ וסי׳ ואלהים פקד יפקד אתכם׳ וישבע יוסף את בני׳ פקד פקדתי אתכם׳ ויקח משה את עצמו׳ אם פקד יפקדני: וישבע ד׳ וסי׳ וישבע יוסף׳ ובשנה השביעית שלח יהוידע׳ וישבע יהושע׳ ויקם עזרא וישבע: והעלת ג׳ חס בליש וסי׳ והעלתם את עצמתי׳ קדמה׳ והעלתי עליכם בשר׳ כי העלתיך מארץ מצרים: עצמתי׳ ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ והעליתם את עצמתי׳ והברו דויהי בשלח׳ ושפו עצמתיו לא ראו׳ ממרום שלח אש׳ עצור בעצמתי׳ כל עצמתי תאמרנה׳ ובס״א מצאתי מסור עצמתי ה׳ חס׳ והשמיט ושפו עצמתיו לא ראו׳ והוא המסורת שהיה לפני השמיט אצל עצמתיו הניחו עצמתי׳ וכל עצמות מלאים:

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבע׳ וסימן א״ך לד״: וחציו ועל חרבך תחיה: ופרשיותיו י״ב׳ את״אב סימן׳ וסדריו מ״ג ידיד״ה סימן׳ ואותיותיו ד׳ אלפים ושלש מאות ותשעים וחמשה:

חסלת ספר בראשית

ואלה יו רפ בתורה וסי׳ ואלה בני רעואל נחת׳ ואלה היו בני אהליבמ׳ ׳ ואלה בני רעואל בן עשו׳ ואלה בני אהליבמה אשת׳ ואלה בני שובל׳ ואלה בני צבעון ויאה׳ ואלה שמות דכות׳ במ״ד אלה שמות וסי׳ אלה שמות בני עשו אליפז׳ אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחי׳ אלה שמות האנשי׳ אשר שלח משה׳ אלה שמות האנשים אביהיל בן׳ אלה ראשי אבו׳ אלה ראשי האבו׳ אלה עשה בניהו׳ אלה מבני גד ראשי׳ אלה הם אשר עברו׳ ומן ודוד זקן עד סוף הספ׳ רפ דכו׳ אלה במ״ד

סדר המקרא תורת

אלפא בית׳ מן חד וחד חד א׳ וחד וא׳ ולית דכו׳ וסי׳ אכלה׳ ואכלה׳ אמרה׳ ואמרה׳ אהבם׳ ואהבם׳ אוצם׳ ואוצם׳ אשתון׳ ואשתון׳ אפלל׳ ואפלל׳ אצבון׳ ואצבון׳

ואלה

המסורת הראשונה

כפשות קדושים ליה מודות בזכרם ימות
ונאם כבוד אל בלי לשון ופה נאומות

עולם ותורת אמת הונות ומתחכמות:
ושמו מפורש בראש ספר ואלה שמות:

ברוך השם אלהי תעצומות
והוא הנותן תבונות לנשמות
ובספר הזה מהומות ואימות
ואלה התחדשו אחרי מות
וכולל אבי הנבואות והחכמות
ויוציא את אבותינו וידיהם רמות
ויעש לעיניהם בצריהם נקמות
והן בכתב אמת רשומות
ודבר משכן נעשה מתרומות

אשר בימינו לנאת נעימות
להוציא לאור כל תעלומות
שמאלו הורינו ברוב כלימות
כזיר אחים בעל החלומות
וקנא השם בעל חמות
ברב כסף וזהב ושלמות
ויאר לבותם בתורת תמימות
ובה סודות ופליאות סתומות
בסוף ספר ואלה שמות:

אבן עזרא

ואלה טעם הוי״ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבנין בני שלשים הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם בחסרון הה״א שוה לזכרים ולנקבו׳ וכתו׳ כי את כל התועבות האל ואחריו מכל התועבות האלה לאנשים האל אלה יולדו להרפה מה אעשה לאלה וככה מלת לו הסונמית הלז הנער הלז ובעבור היות מלת אלה מלעיל היה הה״א נוסף כה״א לילה כאלה מצרים ושם לשון זכר ורבים שמות כי התי״ו כולל סימן רבים ורבות כמו מקומות ואבות גם המ״ם ככה סימן הזכרים והנקבות כמו נשים ופילגשים ויש שמות שימצאו במ״ם גם בתי״ו כמו כפשים כפשות לבבות גם לבבים על לבבהן: הא׳ מצרימה תחת מלת אל כמו נלכה דותינ׳ ותבא אותי ירושלימה: את יעקב׳ עם יעקב כמו כרת יי׳ את אברם: איש וביתו׳ יובא אלביו ואין בית בכל המקרא אשה והנה העד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטי׳ במספר השבעים ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו כי פשוטו בית אביו כי שלשה וילדיין היו ועזר הכהן שהיא אשתו בנת בעדו נהיא נכללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם: ראובן׳ כל שוא נע כזין זבולן בהכנס עליו אחת מאותיות בוכ״ל וראוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכולת בלשון לקרוא שני שואין נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת כי אם היה בית האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולן ואם כ״ף או למ״ד כזבולן לזבולן ואם וי״ו יאמרו שורק תחת חירק כאילו הוי״ו בקריאת אל״ף כמו וזבולן כי המלה תראה כקריאת אל״ף או זבולן ואם היה האות הראשון יו״ד כמו יהודה שהיו״ד מאותיות הנעלמים יעלימוהו כמו נעלה ביהודה כיהודה ליהודה נחשון כי עתה היו״ד הוא נעלם ואינו נזכר ונדגם בשפה גם ככה עם וי״ו ויהודה והנה נכתבו השבטים הנה כסדר תולדותם: יששכר׳ בעבור התחברות שני שינין חסרו האחד והמבטא כדרך מחכברים שיקרא מחכברים ואין שי״ן כמוה במקרא ומנהג העברים בהתחבר וי״ו עם אחד מאותיות השפה שהם בומ״ף חבירי הוי״ו ינעו אל״ף נוסף בקריאה ויקרא הוי״ו בשורק כמו ופרו ורבו ומלאו בתי מצרי׳ וככה ובנימן ובעבור היות בנימן בן הגבירת הזכירו לפני בני השפחות: דן׳ בהתחבר השמות הם על שפה דרכי׳ וכולם נכוכים׳ האחד כמו עילם ואשור ואלפכשד׳ והשני בנכף ארגמן ברקמה ובוץ׳ השלישי אודם פטדה וברקת׳ הרביעי דן ונפתלי גד ואשר׳ החמישי מר ואהלות קציעות׳ הששי אלה שת אנוש; ויהי

בעל הטורים

ואלה שמות בני ישראל ה׳ הבאי׳ ר״ת שב״יה שאף בשעת בשביה שמות בני ישראל לא שינו שמותם שבשביל ג׳ דברי׳ נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו את שמות וכו׳ וב״ב ואלה ואו מוסף על ענין וימת יוסף׳ ואלה שמות שנוה להם שלא ישנו שמותם׳ ואמ׳ להם אף על פי ששינו שמו בכנת פענח אתם אל תשנו שמותיכם׳ ישראל הבאים ר״פ וסופי תיבות מילה׳ את יעקב איש׳ סופי תיבות שב״ת לומר לך בשביל שבת ומילה שמרו במצרים ב נגאלו׳ הפסוק מתחיל בוא״ו ומסיים בוא״ו כנגד שנים עשר שבטים׳ משל לבונה פלטין בעמוד אחד וכפל ויחזר ובנה ב בשנים עמודי׳ וכפל׳ בשלשה עמודי׳ וכפל׳ עד עשה בנאיו בשנים עשר עמודים ועמד׳ כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד שנים עשר שבטים שלא היה בהם פסולת׳ וזהו וו העמודי׳ שהם עמודי העולם׳ פרו

רשי

ואלה שמות בני ישראל אע״פ שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנ׳ המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא:

שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃

וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עֲלוּ׃ רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ והוה

מצרימה כ״ח מסר במס׳ רבת׳ : וביתו׳ וסי׳ ואלה שמות דריש סיפרא׳ וישב דוד עם אכיש׳ ואנשיו אשר עמו׳ אשר ישב שם׳ ועשקו׳ גבר וביתו ועם האלהים וביתו: ובנימן ט׳ מיהדין וסי׳ בשופטים סימן כ׳ :

אבן עזרא

ויהי. מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירב המשא עליו ובעבור היות הה"א מן הגרון פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה כקמץ קטן יתי והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשוא נח כראה כמו הבי"ת במלת ירב והיה ראוי להיות יהי רק יכבד על הלשון על כן העלימוהו ונקוד הה"א בחרק על כן לו יהי כי הוא אמר ויהי ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו"ד בסוף יהי כן יי' על כן אין בבנין הקל פעל שיהיה האות המשרת בסוף רק זאת הגזרה וגזרת ויחי יעקב והיה זה כי השתי' האותיות שלו שרש מלה השתי גזרות ויחי ויהי השתי האותיות הם מאותיות הנוח והם יו"ד הא היה חיה ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמי' שאינם נראים בסוף המלה בא האות המשרת שהוא היו"ד עליהם בסוף ולא כן בכל הגזרו' בבנין הקל: יוצאי ירך. רמז לקרוב אליו אבר המוליד כמו להסך את רגליו כי ששים ותשע היו אך יעקב יחשב בראשונ' על כן כתוב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו למעלה ופרשה הראשונה וגם אלין כתוב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי נפש היתה ליעקב ויוסף שהיה במצרי' במספר הוא ושני בניו: וימת. אב ובנו שתי דורו' והעד שהיה איוב אחרי שבותו מאה וארבעים שנה והוא ראה ד' דורות וקדמונינו ז"ל אמרו עשר' דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשר' ואין מספר שנות אלה כאלה: וטעם וימת יוסף כי מת בגדולתו גם אחיו לא ראו ימי הרעה. וטעם וכל הדור ההוא על המצרי' כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף: ובני ישראל פרו. הולידו כען יתן פריו: וישרצו. כמו ישרצו המים רק הראשו' מהפעלי' העומדי' בעצמם כמו הלך ישב עומד שכב והשני מהיוצאי' תלוים בדבר אחר כמו אכל שמר שכר אכל את הלחם שמר את הדבר שכר את החמור אלו נקראים פועל יוצא והנה ישרצו המי' מהפעלי' היוצאי' וזה השני וישרצו מהפעלים העומדי' והנה זו הגזר' כגזר' שב פעם עומד כמו ושב יעקב ופעם יוצא כמו ושב יי' אלהיך את שבותך אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד' בני שילדה אשה אחת והרופאים נותני' טעם על שבעה יניעו בבטן אחת: וירבו. שלא היו מתים כדרך עם רב: ויעצמו. שהיו בעלי עצם תקיפין. ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר ובית במאד כמו בית ויסעו בראשונ' כי כתוב לראשונה יסעו: ותמלא הארץ. ארץ גושן היא: רעמסס. בשוא נח תחת העי"ן כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם הרי"ש יקרא נח והשני תחת מ"ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה: ויקם מלך חדש. פירושו כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכ' על כן כתו' ויקם כמו כי הקים בני את עבדי: ויאמ' אל עמו. המצריים: הנה עם. מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אהיה אשר אהיה אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק: ממנו. כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה כמשפטו להפרים בינו ובין ממנו פנה שהוא סימן לשון יחיד שאיננו כמצא בפני המדבר שהוא דגוש כמשפט וכל ספרי מערב שניהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין שהוא סימן לשון רבים והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הפך המנהג כי מלת אני רפה וכן מלת נחני יי' והנה מלת מן כפולה ונדגש הנו"ן ממני לחסרון הנו"ן האחר כאלו היה ממנני כי הנו"ן הראשון תבא עם אות המ"ם כאלו הוא מן נו"ן כי לסימן המדבר אם כן יהיה אם ממנו שהוא לשון רבים כאלו הוא ממננו. וטעם נו"ן ממנו דגוש להתבלע הה"א בחסרון כי יאמר מן ישמור ישמרו אשר יקראו אויב ירדפו והוא המעט כי הרב ישמרהו רק ישמרהו דרך קצר' כמו והנהו עושה מלאכה שהוא כמו והנה הוא והנו כבב ופעמים יוסיפו הנו"ן ישחרונני ולא ימצאונני תברכני כנפשך כמו תברכנני זובח תודה יכבדנני ישובבנני יבוננהו יצרנהו ופעמים יבלעו הה"א בנו"ן ולא ישמרנהו בעליו: הבה. הבה את אשתי לשון זכר והוא הנכון כמו לכה נא עמנו ולנקבה הבי המטפחת לכי ונאי ובעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה כדלה ולנקבה הבה נא אבוא אליך כמו לכה נשקה את אבינו יין: נתחכמה. נבקש דרך חכמה שלא ירבה: לו. בעבורו כמו אמרי לי ידע כי כל הפעלים עוברים או עתידים שם הפועל בכחם פי' שם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע מכח הפעלים כמו והנה ברכת ברך וברך לא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וברב יועצים ועצה תקום והטעם יועצים עיצה תקום וככה כי תקראנה קורות מלחמה: אל מריבים כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו ולפי דעתי אין צורך: מסים. רבים והאחד מס כמו פתי' פת והם מפעלי הכפל. וטעם ענותו ליבם זרע הזכרים: מסכנות. אוצרו' וכמוהו אל הסוכן ותהי למלך סוכנת שומרת האוצר ולא ידע לכל ושכבה בחיקך: רעמסס. בפתחות העי"ן ואיננו מקום ישר': וכאשר יענו אותו. אע"פ שהיה בעני כן ירבה כימים אשר לא עונה: יפרוץ. שעבר החוק בפריה ורביה כמו ופורץ גדר: ויעבידו. דעות רבות חדש עליהם בראשונה לעשות מלאכתו וכאשר ראה שלא חשר רבותם נתן דעות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחק העבדים וזהו בפרך והוא כדברי המתרגם ארמית ולומר בפיוט פרוכים איננו נכון כלל וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרג כל הזכרים הילודים: וימררו. ידוע הוא כי התי"ו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו מועדות ומועדים ודרך חכמי ספרד כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות מן השרש ואיכם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר כמצאו כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדה כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומו' וממקומות מקומה אולי יפקח עיניו ויראה כי מן בכור יאמר בכורים למכה מצרים בבכוריהם והנה ובכורות בקרך אם כן יהיה היחיד בכורה וכנה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה. וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה ואחר כן כלל את כל עבודתם לצרכיהם: אשר עבדו בהם. ישרתו בעבור שני' עבדו בהם בפרך וגזרת עבד בלא בי"ת אחריה היא עבודת העבד וככה עבדתיך ואם אחריה בי"ת הוא על ב' דברים האחד בעבור כמו ויעבד ישראל באשה והשני לא תעבד בו בפרך כדרך אשר לא עובד בה וככה אשר לא יעבד בו כי כתוב והארץ השממה תעבד ועל הדרך הזה כנושה כאשר נושה בו: ויאמר

מסורה

במאד מאד ו' וסי' סוף פרשת לך לך: ירבה ה' וסי' הבה נתחכמה' וכאשר יענו אתו' ובקרך וצאנך ירבין' ב' בו' ברבות רשעים' וכל כי וכי דכו' במ"א ירבה וסי' כי ירבה לסלוח: ונוסף ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ונוסף גם הוא' ונוסף על נחלת המטה' יש מפזר ונוסף עוד' בתרא' קמץ' וא' ועוד נוסף עליהם: ונלחם ה' פתחין

ה וַיְהִ֗י כָּל־נֶ֛פֶשׁ יֹצְאֵ֥י יֶֽרֶךְ־יַעֲקֹ֖ב שִׁבְעִ֣ים נָ֑פֶשׁ וְיוֹסֵ֖ף הָיָ֥ה בְמִצְרָֽיִם׃ וַיָּ֤מָת יוֹסֵף֙ וְכָל־אֶחָ֔יו וְכֹ֖ל הַדּ֥וֹר הַהֽוּא׃ וּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל פָּר֧וּ וַֽיִּשְׁרְצ֛וּ וַיִּרְבּ֥וּ וַיַּֽעַצְמ֖וּ בִּמְאֹ֣ד מְאֹ֑ד וַתִּמָּלֵ֥א הָאָ֖רֶץ אֹתָֽם׃ פ וַיָּ֥קָם מֶֽלֶךְ־חָדָ֖שׁ עַל־מִצְרָ֑יִם אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־יָדַ֖ע אֶת־יוֹסֵֽף׃ וַיֹּ֖אמֶר אֶל־עַמּ֑וֹ הִנֵּ֗ה עַ֚ם בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל רַ֥ב וְעָצ֖וּם מִמֶּֽנּוּ׃ י הָ֥בָה נִֽתְחַכְּמָ֖ה ל֑וֹ פֶּן־יִרְבֶּ֗ה וְהָיָ֞ה כִּֽי־תִקְרֶ֤אנָה מִלְחָמָה֙ וְנוֹסַ֤ף גַּם־הוּא֙ עַל־שֹׂ֣נְאֵ֔ינוּ וְנִלְחַם־בָּ֖נוּ וְעָלָ֥ה מִן־הָאָֽרֶץ׃ וַיָּשִׂ֤ימוּ עָלָיו֙ שָׂרֵ֣י מִסִּ֔ים לְמַ֥עַן עַנֹּת֖וֹ בְּסִבְלֹתָ֑ם וַיִּ֜בֶן עָרֵ֤י מִסְכְּנוֹת֙ לְפַרְעֹ֔ה אֶת־פִּתֹ֖ם וְאֶת־רַעַמְסֵֽס׃ וְכַאֲשֶׁר֙ יְעַנּ֣וּ אֹת֔וֹ כֵּ֥ן יִרְבֶּ֖ה וְכֵ֣ן יִפְרֹ֑ץ וַיָּקֻ֕צוּ מִפְּנֵ֖י בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיַּעֲבִ֧דוּ מִצְרַ֛יִם אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל בְּפָֽרֶךְ׃ וַיְמָרְר֨וּ אֶת־חַיֵּיהֶ֜ם בַּעֲבֹדָ֣ה קָשָׁ֗ה בְּחֹ֙מֶר֙ וּבִלְבֵנִ֔ים וּבְכָל־עֲבֹדָ֖ה בַּשָּׂדֶ֑ה ע אֵ֚ת כָּל־עֲבֹ֣דָתָ֔ם אֲשֶׁר־עָבְד֥וּ בָהֶ֖ם בְּפָֽרֶךְ׃

וַהֲוָה כָּל־נַפְשָׁתָא נָפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַהֲוָה בְּמִצְרָיִם׃ וּמִית יוֹסֵף וְכָל־אֲחוֹהִי וְכֹל דָרָא הַהוּא׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלַּדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן׃ וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל־מִצְרַיִם דְּלָא מְקַיֵּם גְּזֵירַת יוֹסֵף׃ וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגַן וְתַקִּיפִין מִנַּנָא׃ הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּלְמָא יִסְגוֹן וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעַנַנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִנּוּן עַל־סַנְאַנָא וְיַגִּיחוּן בַּנָא קְרָב וְיִסְקוּן מִן־אַרְעָא׃ וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאִישִׁין בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפֻלְחָנְהוֹן וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵית־אוֹצְרַיָּא לְפַרְעֹה יַת־פִּיתֹם וְיַת־רַעַמְסֵס׃ וּכְמָא דִמְעַנַּן לְהוֹן כֵּן סָגַן וְכֵן תַּקְּפִין וַעֲקַת לְמִצְרָאֵי מִן־קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְאַפְלַחוּ מִצְרָאֵי יַת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ׃ וְאַמְרָרוּ יַת־חַיֵּיהוֹן בְּפֻלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא וּבְלִבְנִין וּבְכָל־פֻּלְחָנָא בְּחַקְלָא יַת כָּל־פֻּלְחָנְהוֹן דְּאַפְלַחוּ בְהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃

וסי' הבה נתחכמה לו' והיינו גם אנחנו ככל הגוים' ויצא יי' ונלחם בגוים ויאמ' דוד אל שאול' ויתמרמר מלך הנגב'

רש"י

ויוסף היה במצרי'. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרי' אלא להודיעך צדקתו של יוסף הוא יוסף הרועה את צאן אביו הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: וישרצו. שהיו יולדו' ששה בכרס אחד: ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו. אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידעו: הבה נתחכמה. כל הבה לשון הזמנה הוא כלומר הכינו עצמכם לכך: נתחכמה לו. לעם נתחכם מה לעשות לו ורבותינו דרשו נתחכם למושיען של ישראל נדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם: ועלה מן הארץ. על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו בחבירו והרי הוא כאילו כתב ועלינו מן הארץ והם ירשוה: עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם. של מצרים: ערי מסכנו'. כתרגומו וכן לך בא אל הסוכן נזבר הממונה על האוצרו': את פיתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקו' ובצורות לאוצר: וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הבה להרבות ולהפריץ: כן ירבה. כן רבה וכן פורץ ומדרשו רוח הקדש אומרת כן אתם אומרים פן ירבה ואני אומ' כן ירבה: ויקוצו. קצו בחייהם ורבו' דרשו כקוצים היו בעיניהם: בפרך. בעבודה קשה המפרכת ומשברת את הגוף:

בעל הטורים

פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ששה לשונות הן כנגד ששה שהיו יולדות בכרס אחד. אל תמהו על עקומה: אמר בשבעים נפש ירדו כאן ונאמר כתרבו ימצנו: הבה נתחכמ'. הבה עולה שנים עשר כלומר שנתחכם על שנים עשר שבטים: והיה כי תקראנה מלחמה שהיה ירא אולי יבאו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם. ונוסף שלשה במסורה הכא ונוסף גם הוא גואל ונוסף על נחלת המטה היא. יש מפזר ונוסף עוד. שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ. ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ. והקב"ה אומ' יש מפזר אתם דוקא לפורס ולמעטם. ונוסף עוד שיוסיפו עליהם ככם אלף פעמים. ענותו ב' במסורת הכא למען ענותו בסבלותם. ואידך גבי אתכון ותימר. לומר לך מה הוא כענין תשמיש. אף כאן היו מענים אותם כדי למעטן מתשמיש לבטלה מפרי ורבי': רעמסס ראשון ראשון מתרגם. בפרך בפה רך שאמר להם בנו לכם ערים לשבת. בחמר חסר והוא אותיות בלמח ברמח איברים. וארבע' תיבי עינוין בפסוק. וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבני' ובכל עבודה בשדה. את כל עבודת' אשר עבדו בהם בפרך. לכן היתה כל מכה ומכה של ל' מכות ולמ"ד של ה' מכות חשיב כמו. ויעבידו מצרים את בני ישר' בפרך:

טו ויאמר מלך מצרים למילדת העברית אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה: ויאמר בילדכן את־העבריות וראיתן על־האבנים אם־בן הוא והמתן אתו ואם־בת הוא וחיה: ותיראן המילדת את־האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את־הילדים: ויקרא מלך־מצרים למילדת ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את־הילדים: ותאמרן המילדת אל־פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי־חיות הנה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו: כ וייטב אלהים למילדת וירב העם ויעצמו מאד: ויהי כי־יראו המילדת את־האלהים ויעש להם בתים: ויצו פרעה לכל־עמו לאמר כל־הבן הילוד היארה תשליכהו וכל־הבת תחיון: פ

ב א וילך איש מבית לוי ויקח את־בת־לוי:

ואמר מלכא דמצרים לחיתא יהודיתא דשום חדא שפרה ושום תניתא פועה: ואמר כד תהוין מולדן ית יהודיתא ותחזין על מתברא אם בר הוא תקטלן יתיה ואם ברתא היא ותקימונה: ודחילא חיתא מן קדם יי ולא עבדא כמא די מליל עמהן מלכא דמצרים וקימא ית בניא: וקרא מלכא דמצרים לחיתא ואמר להן מה דין עבדתן ית פתגמא הדין וקימתן ית בניא: ואמרא חיתא לפרעה ארי לא כנשיא מצריתא יהודיתא ארי חכימן אנין עד לא עלת לותהן חיתא וילידן: ואוטיב יי לחיתא וסגי עמא ותקיפו לחדא: והוה כד דחילא חיתא מן קדם יי ועבד להון בתין: ופקיד פרעה לכל עמיה למימר כל ברא דאתיליד ליהודאי בנהרא תרמוניה וכל ברתא תקימון: ואזל גברא מדבית לוי ונסיב ית בת לוי:

ועדיאת

שפרה ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ שם האחת שפרה׳ ברוחו שמים שפרה: העבריות ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ ויאמר מלך מצרים׳ ותאמרן המילדת אל פרעה׳ ויאמר בילדכן את׳ דין מל׳׳ ותאמר אחתו אל בת פרעה: על האבנים ב׳ וסי׳ בילדכן את העבריות׳ וארד בית היוצר: ולא עשו ה׳ וסי׳ ותיראן המילדת׳ ולא עשו חסד עם בית ירבעל׳ על אשר לא שמעו׳ במלכים׳ ולא שמעו ולא הטו את אזנם׳ ירמיה׳ ויהי לימים מימים ובעת צאת הקץ: יראת אלהים ז׳ מסר פרשת מקץ: אליהן ה׳ ד׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ ותיראן המילדת׳ ותאמרן המילדת׳ דין חס׳׳ ותקרבון אלי כולכם׳ ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל׳ ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי: להן חד מן י״ד נמסר במגלת רות סימן א׳: הילוד ב׳ ומלאים וסי׳ כל הבן הילוד׳ גם הבן הילוד לך מות ימות: הבת ד׳ ודגש וסי׳ תחיון׳ תתחמקין׳ זב עמקך הבת השובבה׳ מה אעידך: וילך איש מבית ב׳ דסמי׳ וסי׳ וילך איש מבית לוי׳ מבית לחם יהודה:

שפרה ב׳ כתרי לישנא׳ — המילדת ל׳ וחס׳

רשי

המילדות, הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר כך מוליד ומילד: בילדכן, כמו בהולידכן: שפרה, יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה, מרים שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה׳ פועה׳ לשון צעקה כמו כיולדה אפעה: על האבנים, מושב האשה היולדת ובמקום אחר קורהו משבר וכמוהו עושה מלאכה על האבנים מושב כלי אומנו׳ יוצר חרס: אם בן הוא וגו׳, לא היה מקפיד אלא על הזכרי׳ שאמרו לו איצטגניניו שעתיד לילד בן המושיע א[ו]תם: וחיה, ותחיה: ותחיין את הילדים, מספקות להם מזון תרגו׳ הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פ[ע]לו ולשון פעלתם כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים וכן ותחללנ׳ אותי אל עמי לשון עבר חללתם כ[מו] ותחללו לזכרים: כי חיות הנה, בקיאו׳ כמילדו׳ תרגו׳ מילדות חייתא ורבותינו דרשו משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדת והיכן משולו׳ לחיו׳ גור אריה זאב יטרף בכור שורו אילה שלוחה ומי שלא כתב בו הרי הכתוב כוללן מה אמך לביאה: וייטב, הטיב להם וזה חלוק בתיבה שיסודה שתי אותיות ונתן להו״ו יו״ד בראש׳ כשהיא באה לדבר לשון ויפעל הוא נקוד היו״ד בצירי שהיא קמץ קטן וייטב אלהים למילדות וירב בבת יהודה תאניה ואניה וכן ויגל את השארית לנבוזר אדן הגלה את השארית ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו״ד בחירק כגון וייטב בעיניו לשון הוטב וכן וירב העם נתרבה העם ויגל יהודה הגלה יהודה ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו״ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו״ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות, מהו הטובה, ויעש להם בתים, בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים ויבן את בית יי׳ ואת בית המלך כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה: לכל עמו, אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו איצטגניניו היום נולד ואין אנו יודעים אם ממצרי׳ אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצריים שנ׳ כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעבריים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: ויקח את בת לוי, פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה והחזירה ועשה בה לקוחי׳ שניים ואף היא נהפכה להיות נערה ובת ק״ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות ומאתים ועשר שנתהו שם וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ושלשים ויקורא אותה בת לוי: כי

אבן עזרא

ויאמר מלך מצרים למילדות, שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר וככה ראיתי היום במקומו׳ רבו׳ והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא: ויאמ׳ בילדכן את העבריות, כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי ועל אמונתו יקרא עברי על כן אבי כל בני עבר הבא מעבר הנהר עבר נהר ושתי העברים: אמר בן קריש כי אל״ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר כמו מ[שבר] מי אפסים והנכון שהוא כמו באבנים והאל״ף שורש: והמתן אותו, בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה, ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה כי ה״א השרש מן חיה יחליפוהו בתי״ו כמשפט בסמוכי׳ ולכל חית הארץ והיה כן בעבור שה״א והתי״ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך הה״א אבל לא במבטא כי הבדל יש ביניהן ב בשמות כי תחלה תקרא ה״א ו וכשתמשך הנקודה תקרא תי״ו וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי והכלל כי מלת חי גם חיים בספק כי הסכימו חכמי הדקדו׳ כי ואדפכשד חי מפעלי הכפל וכמוהו כי אם תם הכסף שהוא מן תמם וחיי כמו רבי׳ חיים ולפי דעתי כי זו הגזר׳ זרה ואם איננה כן יראנו ממנה פעל עתיד כמו אחוב יחוב לחוב היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחוי או כמו סוב סובו ציון סבי עיר והנה לאות כי הכל מהפעלים בעלי הה״א באחרונה אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת מכל הנזרו׳ שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה״א באחרונה כי מצאנו שיאמ׳ אחיה נחיה יחיה תחיה כמו יאמר מן היה נהיה אהיה תהיה יהיה ואם כן הוא מגזרת חיה כמו היה ואף על פי שמצאנו שיאמר ואדפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה אע״פ שידמ׳ שהוא מפעלי הכפל והזכרתי לומ׳ ככה בעבור שראיתי כן אין וי״ו בכל המקור שהוא שרש בסוף המלה ואין טענ׳ עלי ממלת שלו כי הוי״ו תחת ה״א כי אותיו׳ אהו״י מתחלפו׳ זו בזו והעד שלו כל בוגדי בגד והוא מן שלה והנה אפרש לך למה לא תבא וי״ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הויו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא כמו עבדו ואמתו וסימן לשון רבי׳ פרו ורבו וגם יש וי״ו נוסף כמו בנו בעור ואילו היה וי״ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה וי״ן שהזכרנו יחיד ורבים ונוסף ולא תדע המלה גם ככה אומר לך באות יו״ד שלא תבא שורש באחרונ׳ כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי וסימן רבים בסמוך ידי נשים רחמניות וסימן נקבה דעי וראי ויו״ד היחס העברי או העבריה גם נוסף בפעלי׳ המגביהי להושיבי׳ גם בשמות בני אתונו גם באות הטעם זולתי מני אפרי׳ ובעבור כל זה איננו ראוי שיבא יו״ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה ותהיה מהפעלי׳ בעלי הה״א באחרונה כאשר פירשתי: ותיראן, העלימו הא״לף בעבור שלא תתערב המלה עם נזרת ראה: ותחיין, בכל כאן יותר ממשפטן הראשון כי מה צורך היה להאריך: ויקרא, הנכון בנות מות כי השכתן מצותי ואין הפרש בין ותאמרנה עבר כמו ותאכלנה הפרו׳ ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהכנס הוי״ו הפתוח וככה מדוע עשיתן ותחיין: ותאמרנה, לא עברנו על מצותיך כי העבריות אינן כמצריו׳ כי כח חיים הרבה יש להם, ובא היו״ד רפה מן כי חיות והוא הנכון כמו דוות רוות עלות עלי ונכנס יו״ד במלת חיים שהוא תאר כמו ונתפשם חיים כיו״ד אלהי העבריים גם בן חיים שהוא שם דבר כמו עץ חיים וכמו ופטורי ציצים: וילדו, נקבות פועל עבר כי שוא הוא לזכרים טוו נבאו: וייטב, בעלי היו״ד בראשונה פעם יעמד היו״ד כמו זו ופעם יחליפוהו בוי״ו כמו ויושב שם רעבים שהוא מן ישב כמו וייטב מן יטב וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן ויעש להם בתים כמו כי בית יעשה לך יי׳: ויהי כי יראו, בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב אליהן ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר על כן יראו מאת יי׳ הוא הנכון ואחז דרך קצרה לומר ירא את יי׳ על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו נולד נשבר ונדכא והמשכיל יבין: ויצו, כל יושב על כסא מלכו׳ מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה והנה הכתו׳ לא הגיד שמו כפרעה נכה ככה שמו בלשון עמו וכן פרעה חפרע: הילוד, שם תאר כמו גבור שכור: וילך, בערים רבות היו ישראל ושבים כי רבים היו וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת: בת לוי, בן ישראל והיא אחות אביו ולא דבר נכונה האומר כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת תצליח רק באותו שדה עצמו לא תצליח כראוי כי עקר אסור ערוה היה להיות ישראל קדושים: ותהר

בעל הטורים

ספרה שנים במסור׳ מתרי לישני ברוחו שמים שפרה · אשר שם האחת שפרה · כי דרך המילדת שפעמי׳ שהולד נוכר מת לוקחת המילדת שפופרת של קנה ומשימה תוך מעיו של הולד ומנפחת בו ומשיבה רוח לולד · וזהו ספרה לשון שפופרת · ד״א למה נקראת שמה שפרה שמשפרת את הולד · אף ברוחו שמים ש[פרה] שפרה שהקב״ה שפר השמים · על האבני׳ ב׳ במסו׳ וראיתן על האבנים · וארד אל בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים כדאיתא בפרק דסוטה סימן גדול מסר להם כשע׳ שהאשה כורע׳ לילד ירכותיה מצטננות כאבנים · ד״א מה היוצר ירך מכאן ויירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן ויירך מכאן והולד באמצע · ד״א מה ענין ליוצר לפי שבאת כיוצרה כחומר ביד היוצר · המילדות בגימ׳ יוכבד בת לוי · כאשר דבר אליהן · בגימטריא שתבען · עשיתן שני׳ במסורת מדוע עשיתן הדבר הזה · מדוע עשיתן את התועבו׳ כיחזקאל · כדאיתא בפרק דסוטה שפרעה תבע למילדות שיהיו נשמעות לו · ומגונו גבי עריות כדכתיב כי את כל התועבות האל · ותחיין שנים במסו׳ כהאי פרשה כדאית׳ בפ״ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם מים ומזון · הילוד שנים [illegible]

ותהר' אין ספק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשני' ממשה וככה קבלו אבותינו שמועה היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק והנה ידענו כי תחלת קץ ד' מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמוני' ואחם והיה בירדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו ק"צ והנה נשארו לי כוניא מהם ע' שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה נשארו קמ' ושנות לוי בירדתו אל מצרים מ"ג והנה חיה כ"ב שנה אחרי יוסף והנה נשארו ק"ח כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו עריי מ מסכנו' והנה קרוב מולדת משה כגזר על הזכרים וכן זיטא אמר כל המספר לכל מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנ' והנה זה המוכה בסכוירים שכח שם חם ויפת וכתיב ויולד גם יפת הוא ה הגדול ועוד שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו והיא נקברה במערה קודם אברהם לח' שנה ודע כי הנ"ן תמצא חסרה או מובלעת בדגשות ב בתחלת הפעל כל"ן גם הלאה וינס אליו ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל או ויחר אף והנה הנ"ן מובלעת באמצע על כן כדגש פ"א ויחר אפו ישוב אסך וככה נ"ן נתן במלת תתי כי הוא כמו תנתי כי תי"ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו שבתי לבלתי גם בסוף תת פחלך טוב תתי אותה לך וככה בשמו' כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה כמו ינן בן בנה והיא תתערב עם אשר בנה בית והנה החליפו הה"א בתי"ו כמו גבירה גברת עטרה עטרת פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת והנה חסרו הנ"ן להקל על הלשון ויאמרו בת ומלת רחל בתו כמלת אותו חסדו ואמתו והנה התי"ו לשון נקבה והנה הנ"ן מובלעת ולשון רבות אמוכות ולא אמתות ולא אמתי' כמו בנות ולא בתות ולא בתים: ותהר' לא הזכיר הכתו' לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם' ומלת טוב כאשר תמצא באיש מלא דעת יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם יי' וטוב עם אנשים או טוב עין או בגוף או בצורה טוב תאר או מראה ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים: שלשה ירחים' יש אומרי' כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד גם זה דרש כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה ויותר חיים וככבדים הם הנולדים באחד עשר כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון כי דבר מנוסה הוא לקדמונים וחמשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה גם מעלה הצומחת ברגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד והנה המעמיד הקוצר הם רל"ט ימים ושלים יום והאמצעי רע"ג והגדול שהוא הארוך ר"פ וחכמי המולדות ידו כן ואין טענה מהשבטי' כי להיותם על הסדר איננה ראיה כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון גם נולד יששכר קודם אשר ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולן על כן מלת ואחר ילדה בת כמו ואחרי כן יצא אחיו שלא אחיו זכר ותהר לכל אחד גם לתקופת הימים שלם היו' ולא כדגש כדי הצפינו כדגשות קו"ף אם יקדך עון לדבר בם באות ובעבור היות הדל"ת בשוא נע נרפא הפ"א שהיה ראוי להדגש והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף ואין צורך לבקש למה לא הצפינתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם לדים בארץ רעמסס וכתב ושאלה אשה משכנתה' ובאה מלת תיבת גומא מלעיל בעבור היות הכינוי בתחלת מלת גומא: ותחמרה' כאה הה"א כה"א ויקרא לה נובח בשמו וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל וכמוהו בארו' בארו' חמר ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד אולי אחותו נתנבאה לעשות כן ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות באן מהמים שלהן ועוד דבר אחר כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: בסוף' כמו קנה וסוף קמלו והוא צמח מן היאור: ותתצב' מלה זרה כי שמו נח נעלם בין שתי התוין תחת היו"ד אמ' ר' משה הכהן כי התי"ו לרדת ולגשת נוסף בעבור חסרון הפ"א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון כפתח' ועתה החליפו התי"ו לה"א במלת לדעה כמו אשר תנה הודך: ותרד' מארמונה: לרחוץ' מנהג המצרים היה' והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור כמו ויד תהיה לך בעבור ששלחה אמתה והיא אחת הנערות לקחת התיבה כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה כי האמ"ה רפה וגם אמה ארכו דגום ועוד כי אמה ארכו ידה לא זרוע: ותפתח ותראהו' אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר כמו ובית דוד כאלהים כמלאך יי': והנה נער בוכה' היו אבריו גדולים כאלו הוא נער וראתהו מהול ובעבור יפיו חמלה עליו וזה טעם כי טוב הוא: ותאמר ותינק' בעלי היו"ד בראשונה יש מתחלף היו"ד כמו מן ידע בווא"ו תודיע ויש שיוסף נח נעלם בין האות המשרת והעי"ן תחת יו"ד ופעם לא נכתב ופעם נכתב וככה ותינק לך את הילד: ותאמר לכי' כמו שבי

נילך ויטב: הילכי

כי טוב הוא' כשנולד נתמלא הבית כלו אורה: ולא יכלה עוד הצפינו' שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף תשעה: גומא' גמי בלשון משנה ובלע' יונ"ק רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת' זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף' הוא לשון אגם' רוש"יל בלע"ז ודומה לו קנה וסוף קמלו: לרחוץ על היאור' סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור' אצל היאור כמו ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ורבותינו אמרו הולכות לשון מיתה הולכו' למו' לפי שמיחו בה והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה' את שפחתה' ורבותינו דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקדש היה לו לינקד אמתה מ"ם דגושה והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה: ותפתח ותראהו' את מי ראתה את הילד זהו פשוטו ומדרשו שראתה עמו שכינה: והנה נער בוכה' קולו כנער: מן העברים' שהחזירתו על מצרי' הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה: ותלך העלמה' הלכה בזריזו' ועלמו' כעלם:

הילכי

ירחים ד' וסי' ותצפנהו שלש' ירחים' וממגד גרש' ירחים' במספר ירחים' תספר ירחים תמלאנה: גמא ג' חס' וסי' ותקח לו תיבת גמא' ובכלי גמא על פני מים' היגאה גמא' וחד וגמא' חציר לקנה וגמא: ותחמרה חד מן יח מלין דלא מפקי ה' בסוף תיבותא ומטע' נמסר במס' רבת': על היאר ה' בליש' וסי' ופרעה חלם' ותרד בת

וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃ וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃ וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃ וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד׃ וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃ וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה

וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר וַחֲזָת יָתֵיהּ אֲרֵי־טָב הוּא וְאַטְמַרְתֵּיהּ תְּלָתָא יַרְחִין׃ וְלָא־יְכֵילַת עוֹד לְאַטְמָרוּתֵיהּ וּנְסֵיבַת־לֵיהּ תֵּיבוּתָא דְגוֹמָא וְחַפְתַהּ בְּחֵמָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת בַּהּ יָת־רַבְיָא וְשַׁוִּיתַהּ בְּיַעֲרָא עַל־כֵּיף נַהֲרָא׃ וְאִתְעַתְּדַת אֲחָתֵיהּ מֵרָחִיק לְמִדַּע מַה־יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ וּנְחָתַת בַּת־פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל־נַהֲרָא וְעוּלֵימָתַהָא מְהַלְּכָן עַל־כֵּיף נַהֲרָא וַחֲזָת יָת־תֵּיבוּתָא בְּגוֹ יַעֲרָא וְאוֹשֵׁיטַת יָת־אַמְּתַהּ וּנְסֵיבְתַהּ׃ וּפְתַחַת וַחֲזָת יָת־רַבְיָא וְהָא־עוּלֵימָא בָּכֵי וַחֲסַת עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת מִבְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא־דֵין׃ וַאֲמַרַת אֲחָתֵיהּ לְבַת־פַּרְעֹה הַאֵיזֵיל וְאֶקְרֵי לִיךְ אִתְּתָא מֵינִקְתָּא מִן יְהוּדֵיתָא וְתוֹנֵיק לִיךְ יָת־רַבְיָא׃ וַאֲמַרַת לַהּ בַּת־פַּרְעֹה אֱזֵילִי וַאֲזַלַת עוּלֵימְתָא וּקְרַת יָת־אִמֵּיהּ דְּרַבְיָא׃ וַאֲמַרַת לַהּ בַּת־פַּרְעֹה

פרעה' ערות על יאור' על הנהרו' על היארי' על יאריהם ועל אגמיהם: הלכת ב' חס' דחס' וסי' ונערתיה הלכת' וחד ההלכת' ההלכת לרגלה' הולכו' על טוביה כן כתיב' הלכות תרשיש כן כתיב' ובמסר' אחריתי מצאתי נמסר הלכת ד' חס' וא' מלא וסי' ונערתיה הלכת' הלכת תרשיש' ותהלכת לימין' ההלכת למואל' ואגרותיהם הולכו' על טוביה' מלאים' ובספרים המדויקי' ישנים שראוי לסמוך עליה' כך דינם' ונערתיה הלכ' חס' דחס' ההלכת לרגלה חס' דחס' הולכות על טוביה מלא דמלא' ותהלכת לימין חס' דחס' ההולכת למואל מלא' הלכות תרשיש כן כתיב: בכה ובכה ז' וסי' והנה נער' וישמע משה את העם' ודוד עלה במעלה הזיתים' הנה המלך בכה' מדוע אדני בכה' ויצא ישמעאל בן נתניה' ובהתפלל עזרא: האלך ג' וסי' לך אשה מנקת' והכתי בפלשתים' רמות גלעד: לכי ג' וסי' ותלך העלמה ותקרא את אם' ויאמר לכי וישלח אותה שני חדשים' ויאמר לה אמנון קומי לכי:

בעל הטורים

כי טוב הוא' ב' תגין ב' בטי"ת ואחד בואו וב' בבי"ת לומר שעתיד לקבל חמשה חומשי תורה כי לקח טוב נתתי לכם: ירחים ד' במסרה הכא ואידך גרש ירחים' במספר ירחים אל יבוא' תספור ירחי' תמלאנה' כדאיתא בפרק דסוטה שמנו לה המצריים שלשה חדשי' מיום שהחזיר והיא נתעברה שלשה חדשי' קודם שנירשה וזהו תספור ירחים תמלאנה שספרו ה הירחים כדי שידעו עת לדתה במספר ירחים אל יבוא ולא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה שלשה חדשים קודם שנירשה וזה הוא גרש ירחים קודם שנרשה היו לה ירחים מ מהעיבור: ולא יכלה ב' במסרה הכא ולא יכלה עוד הצפינו ואידך ולא יכלה ארץ מגוריהם' מלמד שעשתה לו מערה בארץ ואפילו תחת הקרקע חפשו אחריו מפני שידעו שמשם יבא הגואל וזהו ולא יכלה ארץ ולא יכלה עוד הצפינו' גומא ב' במסר' הכא ואידך השולח בים צירים ובכלי גומא על פני מים שלפי שים שלא ביד היינו בת פרעה להכיל כלי גומא' ואידך באיוב היגאה גומא' רמז לגאון דלא אתא בימי משה היה' ותרד בת פרעה ס"ת דתה' מלמד שירדה דתה שהלכה להתגייר' ונערותיה הולכות ב' במס' הכא ואידך ותקם רבקה ונערותיה לומר שנתגיירה ; ותפש מעש' האמהו' ואידך ויאשה ונערותיה וזאת כ ששנה דתה וזאת כ נערותי' שבא המלאך והרגם לפי שמנעוה לקחת התיב' ולקחה נערות אחרו' : והנה נער בוכה' זה אהרן שהניחתו אצל התיבה' נער בכה בגימ' זה אהרן : האלך ב' במס' הכא ואידך האלך ואכתי בפלשתים גבי דוד ואידך האלך אל רמות גלעד' לומר שדברי נביאים מתקיימים' כדברי אורי ותומי' שהרים בתגלות על משה שנולד כמו נגיס

היליכי ב' מלאי' בליש' וסי' היליכי את הילד' אילכה שולל וערום: ותבאהו ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' ויגדל הילד ותבאהו' ותביאהו בית אביה' דשפטים' בית יי' שילה' קדמא' ובתרא חס': מכה ה' פתחין וסי' מכה איש עברי' מכה במטה אשר בידי' האשר שבית בחרבך ובקשתך' מכה עמי' בעברה' ולא תחוס

היליכי את־הילד הזה והיניקהו לי ואני אתן את־שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו: י ויגדל הילד ותבאהו לבת־פרעה ויהי־לה לבן ותקרא שמו משה ותאמר כי מן־המים משיתהו: ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל־אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש־עברי מאחיו: ויפן כה וכה וירא כי־אין איש ויך את־המצרי ויטמנהו בחול: ויצא ביום השני והנה שני־אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך: ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את־המצרי ויירא משה ויאמר טו אכן נודע הדבר: וישמע פרעה את־הדבר הזה ויבקש להרג את־משה ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ־מדין וישב על־הבאר: ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את־הרהטים להשקות צאן אביהן: ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושען וישק את־צאנם: ותבאנה אל־רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום: ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם־דלה דלה לנו וישק כ את־הצאן: ויאמר אל־בנתיו ואיו למה זה עזבתן את־האיש

אובילי ית־רביא הדין ואונקיהי לי ואנא אתן ית־אגריך ונסבת אתתא ית־רביא ואונקתיה: ורבא רביא ואיתיתיה לבת־פרעה והוה־לה לבר וקרת שמיה משה ואמרת ארי מן־מיא שחלתיה: והוה ביומיא האנון ורבא משה ונפק לות־אחוהי וחזא בפולחנהון וחזא גבר מצראי מחי לגבר־יהודאי מאחוהי: ואתפני לכא ולכא וחזא ארי־לית גברא ומחא ית־מצראה וטמריה בחלא: ונפק ביומא תנינא והא תרין־גברין יהודאין נצן ואמר לחיבא למה את־מחי לחברך: ואמר מן שויך לגבר רב ודין עלנא הלמקטלי את אמר כמא די קטלתא ית־מצראה ודחיל משה ואמר בקושטא אתידע פתגמא: ושמע פרעה ית־פתגמא הדין ובעא למקטל ית־משה וערק משה מן־קדם פרעה ויתב בארעא־דמדין ויתיב על־בירא: ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית־רהטיא לאשקאה ענא דאבוהן: ואתו רעיא וטרדונין וקם משה ופרקנון ואשקי ית־ענהן: ואתאה לות־רעואל אבוהן ואמר מה־דין אוחיתון למיתי יומא דין: ואמרת גברא מצראה שיזבנא מידא דרעיא ואף־מדלא דלא לנא ואשקי ית־ענא: ואמר לבנתיה ואן הוא למא דנן שבקתין ית־גברא

עיני וגם אני לא אחמול: נצים ג' וסי' שני אנשים עברים' להשות גלים נצים ערים בצורות' מלכים' להשאות גלים נצים' ישעיהו: רעך כל אורייתא חס' ונבי' חסר במ"ב מלאי' וסי' ונתת לרעיך ושכב עם נשיך' אתה וריעך היושבים' וכל כתו' דכוו' מלאים ב"מ משלי דכולהון חס' במ"א מלא' לך התרפס ורהב רעיך: וייראי"ב נמסר פרשת ויצא: אכן י"ט נמסר בישעיה סימן מ': ולכהן ג' וסי' ולכהן מדין שבע' ויאמר מיכה שבה עמדי' ויאמרו לו החרש שים: ותבאנה ה' כתיב כן וסי' ותבאנה אל קרבנה' ותבאנה ותדלנה' ותבאנה אל רעואל אביהן' פתאם עשיתי ותבאנה' נערות אסתר וסריסיה' ותבואינה כתיב' אשר תבאן הצאן' ל' כתיב כן' התבננו וקראו ותבואינה' לחוד כ"כ' תבאינה האותת' ל' כ"כ' ואל החכמות שלחו' תבואנה אניות תרשיש' תבואנה כתיב ושארהון תבאנה כתי': איו ואיו ה' וסי' ויאמר אל בנותיו' איו מלך חמת ומלך' כגללו לנצח' איו יי' אלהיך' עיני תראינה' במיכה' ויגוע אדם ואיו' וסי' בלשון תרגום בנתהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין:

רשי

היליכי' נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי: משיתיהו' שאלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא משו כך חברו מנחם ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשו' הוצאה הוא וכן ימשני ממי' רבים שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמ' מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או מ' משתיהו כמו ומשתי את עון הארץ אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מ' מושל בה"א בסוף התיב' כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומ' בהם פעלתי תבא הי"ד במקום הה"א כמו עשיתי בניתי פניתי צויתי: ויגדל משה' והלא כבר כתב ויגדל הילד אמר רבי יהודה ברבי אלעזר הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרע' על ביתו: וירא בסבלותם' נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם: איש מצרי' נוגש היה ממונה על שוטרי ישר' והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם: מכה איש עברי' מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובליל' העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: ויפן כה וכה' ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש' עתיד לצאת ממנו שיתגייר: שני אנשים עברים' דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים' מריבי': למה תכה' אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך' רשע כמותך: מי שמך לאיש' והרי עודך נער: הלהרגני אתה אומר' מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה' כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישר' רשעי' דלטורין אמ' מעתה שמא אינם ראויין ליגאל: אכן נודע הדבר' כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם ראויים לכך: וישמע פרעה' הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה' מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: וישב על הבאר' למד מיעקב שנזדווג לו זווגו מן הבאר: ולכהן מדין' רב שבהן ופירש לו מעבודה זרה ונדוהו מאצלם: את הרהטי' את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: ויגרשום' מפני הנדוי: למה זה עזבתן' הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו:

מכה ד' פתח וסי' עברא נחשל לא תחזי עתעה ברונא ד' עמי

ותבאנה ד' ל' כ' וא' ותמלאנה

ואיו איו ואיו ד' וסי' בנתהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין

אבן עזרא

היליכי' כמו היניקי כי פנים שרשים הם ילך גם הלך והטעם אחד כי אין הה"א מאותיות הימשך על כן הה"א אחרת כמוה ועוד כי האל"ף גם היו"ד והוי"ו ימצאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחים נמצאים במבטא לא במכתב ופעם נעדרים והה"א לעולם באמצע היא נראת ומלת בלטיהם איננה כמו בלהטיהם כאשר אפרש: ותאמר' אמ' הגאון כי היליכי הם שתי מלות ולא דבר נכונה רק היא מלה אחת על משקל והיניקיהו לי כמו שאמרתי והוא מהבנין הכבד המוסף גם אמ' שהוא כמו הא לך והנה הא כמו וגם אני הא ונאמנו לא מ' מצאנו בכל המקרא לנקב' ליכי כ"א לך רק היא מלה אחת: ותניקהו' מעלומי העי"ן מן הפעלי' השניי' הנראי' והנה בפסוק אחד שנים שרשי' והטעם אחד וככה הטיבו כגן צוני כמו הליכי והניקי אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אלין מעלומי העי"ן: ויהי לה לבן' כמו ואלה בני מיכל זרובבל בן שאלתיאל והוא בן רפיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו' שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכן כתו' בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים של לשון קדרים גם ככה בספרי חכמי יון אולי למדה בת פרעה לשונינו או שאלה ואל תתמה בעבור שאיננו משוי כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים: ויצא אל אחיו' המצרים כי בארמון המלך היה' וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי מ' ממשפחתו כמו אנשים אחים: נצים' שם התאר מבנין נפעל והשלם ננצים כמו נראים: לרשע' העושה חמס: הלהרגני אתה אומר' בלבך: אכן' כמו אם כן: וישמע' ארץ מדין סביב היא אל משמעת פרעה על כן הוצרך להיו' רועה צאן שלא יעמוד ביישוב אולי יכירוהו וכאש' אמ' לו השם שמת פרעה ועבדיו שברח מפניהם ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמ' ויצילני מחרב פרעה כי כל ימי חייו היה ירא ממנו ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין שב לפר' למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידועה כדרך ויצא יעקב וילך ושב לומ' ויפגע במקום: ולכהן' הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לע"ז והעד וכהנו לי וכהני יי' ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד: ויבאו' מ"ם ויגרשום כמו נו"ן שלא תתערב המלה עם הנו"ן המוסף לעתיד וככה באים במ"ם שלא להתחבר שני נוני"ן: ותבאנה אל רעואל' אבי אביהן היה כי יתרו היה חותנו והוא חובב וכתוב ומבני חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל המדיני: ותאמרנה' הן הוסיפו או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן: ויאמר אל בנותיו' אבי האב יקרא אב כמו אלהי אבי אברהם גם נבוכד נצר אבוך וכן הבן יקרא בן וככה הבנות בנותי והבנים בני והנכ' ברי בלשצר: ויאמר: הנה תפש הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו כי ידוע הוא מדרך הסברא:

בעל הטורים

נצים ג' עברים נצים' ונבי סנחריב להשאות גלים נצים ערים בצורות חד במלכים וחד בישעיה לומר שהרשעים ישאו ש' שממה וחרוב יחרבו דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך' ודרז"ל דהיינו דתן ואבירם שירדו מנכסיהם ו' וחרבו כתי': ולכהן ג' במס' ולכהן מדין ושני פעמי' גבי פסל מיכה לאב ולכהן' יתרו היה כומר לע"ז וכשנשא בתו משה הוצרך משה לידור לו שבן הראשון ש' שיולד לו שיהי' כומר לע"ז זה כוונתו כי ידע שיחזי' את חמיו למוטב כמו שעשה שהרי נתגייר מכל מקום נענש שבן בנו נעשה כומר לע"ז שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה' ודרשו חכמים ז"ל בן משה היה אלא ש' שתילין הקללה ב' במקולל: ויסתר

קראן חד מן אב״ב מן חד חד משמש אב״בג״ נד״ וסימניהון במסרא רבתא: ויאכל ה׳ רפי׳ נמסר פרשת תולדות: ויואל ז׳ בטעמא מלעיל ה׳ מל וב׳ חס׳ וסי׳ ויואל משה לשבת׳ ויואל הכנעני לשבת בארץ׳ דיהושע׳ ויואל הכנעני לשבת בארץ׳ דשפטים׳ ויואל האמורי לשבת בהר חרס׳ ויואל הלוי לשבת את האיש׳ ויו׳ שאול

קראן לו ויאכל לחם: ויואל משה לשבת את האיש ויתן את צפרה בתו למשה: ותלד בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה: ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה: וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב: וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים: ס

ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חרבה: וירא מלאך יהוה אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל: ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדל הזה מדוע לא יבער הסנה: וירא יהוה כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני: ויאמר אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא: ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב

קרו ליה ויכול לחמא: וצבי משה למתב עם גברא ויהב ית צפורה ברתיה למשה: וילידת בר וקרא ית שמיה גרשם ארי אמר דייר הויתי בארעא נוכראה: והוה ביומיא סגיאיא האנון ומית מלכא דמצרים ואתאנחו בני ישראל מן פולחנא דהוה קשי עליהון וזעיקו וסליקת קבילתהון לקדם יי מן פולחנא: ושמיע קדם יי ית קבלתהון ודכיר יי ית קימיה דעם אברהם דעם יצחק ודעם יעקב: וגלי קדם יי שעבודא דבני ישראל ואמר במימריה למפרקהון יי:

ומשה הוה רעי ית ענא דיתרו חמוהי רבא דמדין ודבר ית ענא בתר שפר רעיא דמדברא ואתא לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי לחורב: ואתגלי מלאכא דיי ליה בשלהובית אשתא מגו אסנא וחזא והא אסנא בער באשתא ואסנא ליתוהי מתאכיל: ואמר משה אתפני כען ואחזי ית חזונא רבא הדין מה דין לא מתוקד אסנא: וחזא יי ארי אתפני למחזי וקרא ליה יי מגו אסנא ואמר משה משה ואמר הא אנא: ואמר לא תקרב הלכא שרי סינך מעל רגלך ארי אתרא דאת קאם עלוהי אתר קדיש הוא: ואמר אנא אלהא דאבוך אלהא דאברהם אלהא דיצחק ואלהא דיעקב

את העם׳ ויואל ללכת כי לא נסה׳ ב׳ בתראי חס׳ וחד מלרע׳ ויואל אלוה וידכאני חס׳: גרשם ד׳ חס׳ וסי׳ כי גר הייתי בארץ׳ ואת שני בניה אשר׳ ויקימו להם בני דן את הפסל׳ מבני פנחס גרשם׳ וכל ד״ה דכו׳ גרשם במ״ב גרשון וסי׳ גרשון וקהת׳ קדמא׳ דספר׳ ויחלק׳ דוד מחלקות לבני לוי לגרשון: ויזכר אלהי׳ ד׳ נמסר פרש׳ נח: ידיעת אלהים ג׳ בליש׳ נמסר פרשת מקץ: ומשה ז׳ ר״פ וסי׳ ומשה היה רועה את׳ ומשה ואהרן עשו׳ ומשה בן שמנים שנה׳ ומשה עלה אל האלהים׳ ומשה יקח את האהל׳ ומשה בן מאה ועשרים׳ ומשה איש האלהים בניו יקראו: וינהג ה׳ וסי׳ וינהג את הצאן אחר המדבר׳ וינהג את כל מקנהו׳ וינהג את מקניהם ויך בהם׳ וינהג יואב את חיל הצבא׳ ואמציהו התחזק וינהג את עמו׳ והר וינהג בעזוז תימן: אל הר יז וסי׳ בישעיה סימן נ״ו: ואראה ה׳ וסי׳ הכצעקתה׳ אסורה נא ואראה׳ העודם חיים׳ אעברה נא ואראה׳ אמלטה נא ואראה: הלם יב וחסרים וסי׳ הגם הלם ראיתי׳ אל תקרב׳ מי הביאך׳ הבו לכם דבר ועצה׳ הבא עוד הלם איש׳ והנה ההמון נמוג׳ ויאמר הכהן נקרבה הלם אל׳ ויאמר שאול גשו הלם כל פנות׳ כי הביאותני עד הלם׳ דשמואל׳ וחברו דד״ה׳ לכן ישוב עמו הלם׳ ויאמר לה בועז לעת: משה ויחזקאל נעליך׳ יהושע וישעיה נעלך: עומדו׳ פלאים וסי׳ אל תקרב הלם׳ על שנים עשר הבקר׳ וכל קהל ישראל׳ ותרא והנה המלך׳ דיואש׳ ותלתיהון דד״ה׳ הנה זה עומד אחר כתלינו׳ ויעש הבא אליו כרצונו:

רש״י

ויאכל לחם׳ שמא ישא אחת מכם: כמה דאת אמ׳ כי אם הלחם אשר הוא אוכל: ויואל׳ כתרגומו ודומה לו הואל נא ולין וכן הואלנו הואלתי לדבר ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: וימת מלך מצרים׳ נצטרע והיה שוחט תינוקו׳ ישראל ורוחץ בדמם: נאקתם צעקתם׳ וכן מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברה׳ ׳עם אברהם: וידע אלהים׳ נתן עליהם לב ולא העלים עיניו: אחר המדבר׳ להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים׳ אל הר האלהים על שם העתיד: בלבת אש׳ בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים לב האלה ואל תתמה על הת״ו יש לנו כיוצא בו מה אמולה לבתך: מתוך הסנה׳ ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אוכל׳ נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח מפס: אסורה נא׳ מכאן להתקרב שם: של׳ שלוף והוצא כמו ונשל הברזל כי ישל זיתך: אדמת קדש הוא׳ המקום: ועתה

אבן עזרא

קראן לו׳ מלה זרה בעבור שאין על משקלה: ויואל׳ אולי לא היה שם יתרו כן רעואל על כן לא הזכירו הכתוב: ותלד׳ כי אמר משה וזאת צפורה היא האשה הכושית אשר אמר ואשר כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמן וכלל אומ׳ לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה וככה ספר זרובבל וגם ספר אלדד הדני והדומה להם: וימת מלך מצרים׳ עתה יוכל משה לשוב אל מצרים וישראל עשו תשובה כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים על כן ענש השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים: וישמע׳ טעם ויזכור שהגיע הקץ: וירא׳ החמס שהיו המצריים עושים בגלוי: וידע׳ העשוי בסתר: הר האלהים חורבה׳ ככה כתב משה׳ וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה ובעבור שהאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות: וירא׳ יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו מה אמולה לבתך ור׳ אדנים אמ׳ אילו היה כן היה בלבת בחירק תחת הלמ״ד כמו אל גנת אגת והנה שכח וכנגה זרועיה ת תבניות: הסנה׳ אמר הגאון כי זה מין קוץ ולכן שוכני סנה שמים והטעם על השם הנכבד ור׳ ישועה אמר הכבוד שכן בסנה ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד ועוד למה נאמר על גזרת פועל ואיננו כן עושה שמים וארץ כי השם הוא עושם תמיד ומעמיד׳ כהנה היוצא מפי אדם ועוד אחר שהזכיר כל מגד הזכיר ב באחרונה רצון השם ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש וככה הוא בלשון ישמעאל וככה הר סיני בעבור הסנה וכן פי׳ ורצון שוכני סנה רצון שיבקש השוכן במקום הסנה שהוא ד דורש ומבקש תמיד שיעשה ה השם רצונו ויאלא ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יבש וסנה על שיאר בה הדשא והיתה כגן רוה מלוחלחת והודיע מתוך הסנה בהא הדעת כי הם דברי משה בכתבו התורה׳ ובוער מהפועלים היוצאים כי אש בוערה כמו אש אכלה והעד כאש תבער יער והנה האש ש שהיה בסנה בוער כל אשר ס סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך וככה הסר בוער באש׳ ואיננו אוכל שם התאר כמו פעול וכמוהו אם תראה אותי לוקח מאתך שהוא קמוץ וככה לנער היולד כהם יוקשים בני האדם ואלה הפעלים כאשר הם יוצאי׳ על כן ורגל מועד׳ איננה כמוהם רק הסורק תחת חולם והיא כמו פועלת: ויאמ׳ משה אסורה נא׳ גזרת סר אם בא אחריו מ״ם הי׳ למרחוק כמו סורו ממני הוא אומר להם רחקו ממני ואם אחריו אל בשלש נקודות י תהפך הדבר כמו סורה אלי סור ממקומך ובא אלי שיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה: את המראה הגדול׳ זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ואמר יפת טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: וירא יי׳ גם אלה דברי משה בסוף ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו ושם אפרשנו וכך המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב ויאמר לו יי׳ או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר כאשר אפרש והוא כולל כל קדוש שאיננו גוף ולא כח בגוף ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף והנה אלהים במקום הזה הוא המלאך הנזכר: ויאמר אל תקרב הלום׳ הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה שם האש וככה הבא עוד הלום איש׳ ומלת של חסר נו״ן כמו גע כי הוא מגזרת ונשל גוים רבים: ויאמר אנכי אלהי׳ אחר שהזכיר אלהי אביך פי׳ כי השם אברהם יצחק ויעקב והחל מאברהם כי הוא החל לקרוא בשם יי׳ לבנות מזבח לשם כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע״ז והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר השלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות לכל ישראל ואין לוי כולל כי משה כנגד כל ישראל וכשאמר למשה אנכי אלהי אביך כאילו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם: ויסתר

ויסתר משה פניו׳ כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ושער העין משער השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד ובעבור יראתו הסתיר פניו: ויאמר׳ השליח ידבר בלשון שולחו׳ וטעם ראה ראיתי החמס הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני רואהו׳ ואת צעקתם ששומעים הכל אני שמעתי והמכאובים שים בלבו אני ידעתי: וארד׳ בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל רק בעבור כי כל הנזרות באות מן השמים על כן מלת וארד ועוד כי מעלת המלאך עצומה ואין יכולת ביושה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: ולהעלותו׳ כנגד וארד כי כאשר אני דר במקום עליון כן אשכנם במקום שהוא עליון מכל הארץ ואלה דברי המלאך וככה כתוב ירכיבהו על במותי ארץ הנה יבאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה׳ ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה והנה לאשה ראויה אחר שהששה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין׳ והפריזי הוא צידון ושאר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנעני: ועתה הנה׳ טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה׳ וטעם וגם ראיתי את הלחץ שהזידו עליהם וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם: ואתה לך׳ בשליחותי אל פרעה: ויאמר מי אנכי׳ אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי ככה מצאנו דרך הלשון גם אני גם אתה ואתם בהתבלע הנון מגזרת אן הלכתם כי המקום יכיר המדבר אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך על דרך נחשתך ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול ובעבור שאמ׳ והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם בני ישראל׳ ויאמר אני אהיה עמך ותבא אל פרעה ותוציא את בני ישראל והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך׳ וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראתי לך בו זה המראה הגדול וכך הכתו׳ הוא׳ המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהי׳ וכן אמ׳ משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר ונזבחה לי״ אלהינו כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני רק ישרא׳ בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש וזהו שאמ׳ משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהי׳ ויאמר׳ עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד ואל״ ישועה כי קבלה היתה לישר׳ אל אבותם כי המושיע לישר׳ יגלה שם חדש לא נשמע וכאשר ראה אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים פי׳ בו כי השם לדברי משה ולא דבר נכונה כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים על לעשות ומשם והלאה כתוב יי׳ אלהים ומשנולד קין כתוב השם לבדו ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל יי׳ ורב מהיות קולות אלהים אז אמר משה מפני יי׳ אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: ויאמר אהיה׳ פירושו אשר אהיה כמו ובית דוד כאלהים ואחריו כמלאך יי׳ לפניהם והוא פירוש כאלהים: ויאמר עוד׳ שם אחר והוא מטעם הראשון רק האחד על לשון המדבר וזה לשון יחיד שאינו מדבר ומגזרתו יה ואלה השלשה שמות הם שמות העצם ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה אינו נקרא ככתבו:

אמר אברהם המחבר

הנה נא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקו׳ עצם הנקרא והארבע׳ דברי יבדל שם העצם משם התאר האחד כי שם התאר נגזר מפעל כמו חכם בני אם חכם לבך פועל עבר למען תחכם באחריתך פועל עתיד ולא

ויסתר ב׳ וסי׳ משה פניו׳ ויסתר עמל מעיני: ראה ד׳ ב׳ כתיב ה׳ וב׳ ו׳׳ וסי׳ פרשת תולדות: צעקתם ב׳ וסי׳ שמעתי׳ שמערת: מי אנכי ג׳ וסי׳ מי אנכי כי אלך אל פרעה׳ מי אנכי ומי חיי׳ הבאתני עד הלם׳ דשמואל: בהוציאך ב׳ ומלאים וסי׳ בהוציאך את העם׳ בהוציאך את אבותינו: על ההר ד׳ וסי׳ תעבדון את האלהי׳

ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל־האלהים: ויאמר יהוה ראה ראיתי את־עני עמי אשר במצרים ואת־צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את־מכאביו: וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן־הארץ ההוא אל־ארץ טובה ורחבה אל־ארץ זבת חלב ודבש אל־מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי: ועתה הנה צעקת בני־ישראל באה אלי וגם־ראיתי את־הלחץ אשר מצרים לחצים אתם: ועתה לכה ואשלחך אל־פרעה והוצא את־עמי בני־ישראל ממצרים: ויאמר משה אל־האלהים מי אנכי כי אלך אל־פרעה וכי אוציא את־בני ישראל ממצרים: ויאמר כי־אהיה עמך וזה־לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את־העם ממצרים תעבדון את־האלהים על ההר הזה: ויאמר משה אל־האלהים הנה אנכי בא אל־בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו־לי מה־שמו מה אמר אלהם: ויאמר אלהים אל־משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם: ויאמר עוד אלהים אל־משה כה תאמר אל־בני ישראל יהוה אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה־שמי לעלם וזה זכרי לדר דר:

וכבשנון משה לאפוהי ארי דחיל מלאסתכלא בצית יקרא דיי: ואמר יי מגלא גלי קדמי ית שעבוד עמי די במצרים וית קבילתהון שמיע קדמי מן קדם מפלחיהון ארי גלי קדמי ית כיביהון: ואתגליתי לשיזבותהון מידא דמצראי ולאסקותהון מן ארעא ההיא לארעא טבא ופתיא לארעא עבדא חלב ודבש לאתר כנענאי וחתאי ואמוראי ופריזאי וחואי ויבוסאי: וכען הא קבילת בני־ישראל עלת קדמי ואף־גלי קדמי דוחקא די מצראי דחקין להון: וכען אתא ואשלחנך לות־פרעה ואפיק ית־עמי בני־ישראל ממצרים: ואמר משה קדם־יי מן אנא ארי איזיל לות־פרעה וארי אפיק ית־בני ישראל ממצרים: ואמר ארי־יהי־מימרי בסעדך ודין־לך אתא די אנא שלחתך באפקותך ית־עמא ממצרים תפלחון קדם־יי על טורא הדין: ואמר משה קדם־יי הא אנא אתי לות־בני ישראל ואימר להון אלהא דאבהתכון שלחני לותכון וימרון־לי מה־שמיה מה איםר להון: ואמר יי למשה אהיה אשר אהיה ואמר כדנן תימר לבני ישראל אהיה שלחני לותכון: ואמר עוד יי למשה כדנן תימר לבני ישראל יי אלהא דאבהתכון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב שלחני לותכון דין־שמי לעלם ודין דוכרני לכל־דר ודר:

יהי קלות וברקים׳ ועבר משם הגבול׳ ויעל כבוד יי׳ מעל תוך העיר: ואמרתי להם אלהי אבותיכם ל׳ מלא דמל׳ בתורה׳ אלהי אבותכם יוסף עליכם להוד מל׳ בוי״ו חד בעלמא: מה שמו ח׳ פסו׳ אית בהון מה מה וסי׳ מה פשעי מה חטאתי׳ מה נאמר לאדני מה׳ מה שמו מה אומר אליהם׳ מה תריבון עמדי׳ מה עוני מה חטאתי׳ מה אעידך מה אדמה׳ אם חטאתי מה תפעל בו מה אעשה לך אפרים מה: מה אומר ב׳ וסי׳ ואמרו לי מה שמו׳ אחרי אשר הפך ישראל עורף׳ יהושע: אמירה לבני ישראל ה׳ וסי׳ אהיה אשר אהיה׳ לכן אמור לבני ישראל׳ ואמר פרעה׳ על כן אמרתי לבני ישראל׳ כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא: לעלם י״ח חסרים נמסר בתהלים סימן ע״ה:

רש"י

ועתה לכה ואשלחך אל פרע׳׳ ואם תאמ׳ מה תועיל׳ והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציא׳: מי אנכי׳ מה אני חשוב לדבר עם המלכי׳ וכי אוצי׳ את בני ישראל׳ ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרי׳: ויאמ׳ כי אהיה עמך׳ השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי: כי אהיה עמך׳ וזה המרא׳ אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזק ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידי׳ לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג׳ חדשים׳ דבר אחר כי אהיה עמך וזה שתצלי׳ בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך כשתוציאם ממצרי׳ תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל ודוגמת לשון זה מצינו בישעיה וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו׳ מפלת סנחרי׳ תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים: אהיה אשר אהיה׳ אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת׳ כה תאמ׳ וגו׳: זה שמי לעלם׳ חסר וי״ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו: וזה זכרי׳ למדו היאך יקרא וכן דוד הוא אומ׳ יי׳ שמך לעולם יי׳ זכרך לדור ודור:

בעל הטורים

ויסתר משה פניו ב׳ במסר׳ הכא ואידך ויסתר עמל מעיני שאז היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולים יותר כי הסנה הוא סימן עמו אנכי בצרה וזהו ויסתר משה ויסתר עמל מעיני שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיני׳ ראה ראיתי כתיב בה״א כנגד ה׳ עבודות בפרך׳ מררי׳ לחץ׳ עינוי׳ עבודה קשה׳ וכנגדם ה׳ פעמים סנה בפרש׳ צעקתם ב׳ ואת צעקת׳ שמעתי׳ כי גדלה צעקתם גבי סדום׳ לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום׳ מי אנכי ב׳ בת׳ מי אנכי כי אלך אל פרעה׳ מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד׳ מלמד שבקש משה מלכות לו ולזרעו ולא רצה הקב״ה ליתן לו שנא׳ אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני ואיכן לבני׳ שלח נא ביד תשלח׳ ואמרו לי מה שמו מה׳ ס״ת שם בן ארב׳ אותיו׳ שמסר לו שם וכתיב בתריה לך ואספת את זקני ישרא׳ שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדור׳ של״ש פעמים אהיה כנגד שלשה אבות והם אברהם יצחק ויעקב׳ אברהם והיה ברכה׳ יצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך׳ יעקב שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך׳ אהיה עולה עשרים ואחד׳ וכן התחלת ש״ש שמות של ש״ש עשל מדות יי יי אל׳ וכן ראשי תיבות אברהם יצחק יעקב׳ וכן התחל׳ חמש חומשי תורה ב׳ ו׳ ו׳ וא׳׳ שני פעמים אהיה עולה כחשבו׳ ארבעי׳ ושנים שמסר לו שם של מ״ב אותיות׳ שלשה פעמים עולה ס״ג והם שנים עשר אותיות כנגד שנים עשר שבטים והם חמשים אותיו׳׳ כרף עמהם שלשה עשר אותיות של שמות האבות ויהיה חשבון ס״ג׳ זה שמי לעלם׳ זה עולה כמנין י״ב׳ מלמד שמסר לו שם של י״ב אותיות:

כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד אע״פ שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק לא יאמ׳ יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו כמקור והדבר הב׳ שתחבר חכם שם התאר ותאמר חכמי׳ ולא יתכן לומ׳ מאברה׳ שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם אם כן היה שם שני אנשי׳ לא יאמר ישראלים רק יאמר ככה כשיתייחם איש אחד אל ישראל שהוא שם המין והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה״א הדעת כאשר יבואר שם התאר כי מן חכם יאמר החכם והנה לא יאמר האברהם היצחק ואין טענה במלת אמר הקהלת כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין ומלת המנשה בעבור היחס והדבר הרביעי שם העצם לא יסמך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב לא יאמר יצחק הדור כי העצם עומד בעצמו והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מל׳ אותיו׳ כי שניהם שמות העצם והנה מצאנו יי׳ צבאות והזכרנו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא או הוא אות בצבא שלו וזה לא יתכן כי הנה שהי הצבאות ולבדו לא תמצאנו כי אם עם שהים או עם השם הנכבד יי׳ אלהים ואל יקשה בעיניך יי׳ שהים צבאות כי הוא כדרך והנבואה עודד הנביא ובעבור שהשם שוכן על עומד לבדו ובו הכל עומד על כן פעם הוא זה השם כמו תאר על דרך ויזכור ימי עולם משה עמו והט״ע שהוא המעמיד על כן יי׳ אלהים לדבקים עמו המלאכי׳ הקדושי׳ וככה יי׳ צבאות הם צבאות השמים ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישרא׳ נקרא כן והביא ראיה מן והוצאתי את צבאותי הלא תראה וכל צבא השמים עומדים עליו והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד כמו הלא אלוה גובה שמים ועוד שיסמך לומר אלהים אלהי ישראל ומלת אל תקיף וככה שדי כקול מים רבים כקול שדי והיה שדי בצריך :

ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים והנה כל המספרי׳ הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת ואם תכתוב התשעה בעגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחדים שמאלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין ובהגיעך אל חמשה שהוא אמצעי אז יתהפכו המספרי׳ להיות העשרות אחדים והאחדים עשרות ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה כי לא תוכל להקל אחד אם לא יהיו עשרה והנה עשרה הוא דומה לאחד והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה ושם העשרה כוללם עם היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים כי בהגיעך אל עשרי׳ אז הם שני עשרו׳ כנגד שני אחדים ושלשי׳ כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים ובהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד ובהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות גם הוא הא׳ דומה לאחד עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים ובהגיעך לעשרת אלפים אז כשלם החשבון בהיותו רבבה אחת וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרי׳ הם חלק מעשרה או התחלם מכפלו או ממחברתו אל אחדיו או מהשנים דרכים נחברים והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וככה הגלגלי׳ תשעה שהם נופות ככבדות עומדות והעשירי שהוא קדם נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד והוא התקיף וכל הנופות מקיף והנה יהיו האמצעיים במספר עשרה הם שני׳ והם חמשה וששה ואלה ארבעתם אה״י הם הנכבדים וכל מספר מרובע שיש אחד נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה בדומה לו וכן במרובע חמשה חמשה ובמרובע ששה ששה אלה הד׳ מספרי׳ לעולם שומרי׳ עצמם במרובעם וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים ועוד כי כל מספר הוא באחד בכח והוא בכל מספר במעשה והוא יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות והנה כח האחד ובהבריך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון בערך החשבון אל חמשה ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהפך וחשבון ששה הוא חשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה ואם תשים אלכסון ענול במספרו ותוציא יתר בשלישיתו יהיה המשלש שהוא שוה השוקים כמספר הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בענול ולפני זה המספר יהיה ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה ולמעלה ממנו הפך הדבר והנה אלה הארבע׳ המספרים הם היקרים ומספרם שנים ועשרים כמספר כל האותיות ואל תחשוב הכפולים כי הם בעצמם רק מה שהיה ברחב השיבו באורך והטעם על המבטא בלשון שם אחד להם ידמו זה לזה אבל לא ידמו במכתב ובעל לשון הקדם ראה כי חמשה מקומות הם מוצאי האותיות והנה שם חצים שרשים לעולם וחצים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה והנה זה החצי ככבד מהראשון וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה וראוי להיו׳ האות הראשון גם החמישי גם הששי גם העשירי קלים במבטא וכבדים בטעם ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם ע״ן ואחר ח״ת ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות כי איננו מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשים תחתיה פתח ולאלה שניהם ע״ן ח״ת כבדים מאד ומי שלא נהג בנעוריו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו הערלים על כן נבחרו האלף והה״א גם בחר מאותיות החיך ג״יכק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו״ד כ״ף על כן היו ג״ב מהשרשים ואותיות הלשון דטלנ״ת שם השנים שרשים והם ל״ט והאחרים בחר ואותיות השיניים זסשר״ץ כולם כבדים והקל שבהן השי״ן על כן בחרו והניח האחרים על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ״ף שלשה והניח האחד

שהוא הפ״א וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם מלמטה למעלה והאלף לפני הה״א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה״א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא ככבד ואלה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור ששם אות הראשון מהגרון שם אחריו אות ימוסף החמשה מקומו׳ שהוא השפה על כן היה בי״ת אחר אלף גם וי״ו אחר ה״א ופ״א אחר עי״ן והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה״א ושם האחד מהחיך והוא גימל והשני מהלשון והוא דל״ת על כן הוצרך לשום זי״ן שהוא מהשינים אחר וי״ו והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמבוארים ומהשפה הקל הנכבד שהוא הוי״ו ואין במוצאם הנשרשי׳ קל מאותיות החיך והנבחרי׳ היו היו״ד גם הכ״ף והיו״ד יותר קל והנה ארבעה אותיות ראויים להיותם אותיות המשך ובעבור כי האלף כמו האחד על כן נמצא נעלם עם כל תנועה והנה עם חלם ראש ועם קמץ גדול ראשים ועם חירק ראשון ועם קמץ קטן ראשית ועם שורק ימצא פארה ועם פתח גדול לחטאת ולבדה ועם פתח קטן עושה פלא ובעבור היותו ראש שמוהו סימן המדבר זכר גם נקבה ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה על כן איננו סימן רק פעם יתחלף בה״א קראן לי מרא נבהא קומתו וימצא נוסף בסוף כמו ואתיקיהא ההלכוא אתו גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרועך ובאמצע והאזניחו נהרות ויכת׳ בסוף ולא יבוטא בו כמו חטא ופעם יהיה חסר כמו על כס יה ויתחלף בה״א האמון ההמון גם ביו״ד יתימרו יתאמרו גם בוי״ו במבטא ולעיסת תמרו והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף והנה האות שהוא היו״ד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים שמרתי אמרתי ובשמו׳ כמו שמי ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הוא דומה לנמצא כמו שמספ׳ עשרה דומה לאחד ושמוהו בסוף השם זה סימן לנכח הנקבה דעי ראי למען תזכרי ובעבור כי במספר דומ׳ לאחד היה ליחם ובעבו׳ היו׳ העשר׳ כולל כל חשבון על כן היו״ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים ובסמוך אל המדבר ידי כתנו שמים והיו״ד ימצא נעלם עם חירק רגלי ועם קמץ קטן רגלי חסידיו ישמור ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו״ד תחת הה״א הנה יד יי׳ הויה ואתה הוה להם למלך ותחת הה״א יחסיון חסה ותחת אלף כל פקודי כל ישראלי וימצא נוסף יגהר היושבי רבתי והה״א שמוהו סימן היש הדבר כי כן טעם הא לכם זרע פעם לתמה הבמחני׳ הכהים ופעמים לדעת המבואר האיש העבד העברי האנשים ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר גם כן בשמות כי הזכר הניחו בלא סימן אמרו אמרה קהלת גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרנה ישמרנה כשמרנה תשמרנה ישמרוה שמרנוה שמרוה וסימן בשמות נערה בתולה והה״א נוסף בבנין הכבד גם בבנין התפעל גם היא מובלעת מזה בידך כמו יו״ד בטרם אברך ואלף ואברך כרוב הסוכך ונוספת באחרונה אשמעה ובשמות כמו לילה והוא נעלם עם קמץ עשה ועם קטן בונה ירושלם ועם פתח קטן אשר אני בונה ועם חולם כי פרעה אהרן גם שלמה ועם שורק לא יקראה קרא׳ ובעבור היות הוי״ו מוצאו מהתחברות השפתים על כן שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק מי פעל ועשה ובאחרונה לשון רבים זכרים גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים ופעמים גם לנקבות אם תמצאו אם תעירו והוי״ו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם ובעבור היות הה״א נוסף בסוף סימן הנקבה הוצרכו להיות הוי״ו סימן לזכר שמרו גם בשמות ידו גם בעתידי׳ אויב ירדפו ובתוספת הה״א או כן בלנם או שורק ישמרהו ישמרנו בעליו וסימן לשון רבי׳ מדברי׳ בפעל עבר ובעתידי׳ והנה הראתי כי אלו הארבע אותיות הם אותיות המשך על כן היו השמות נכבדים שהם שמות העצם מאלה האותיות והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקום הזה וידענו כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק כתבנו ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדום על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו ופי׳ וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול והעד שאנחנו קוראין אותו אלהי׳ בהתחברו עם אלף דל״ת שהטעם שהוא אדון ובאה המלה על דרך לשון רבים דרך כבוד כמו אלהי על כן האומר לשם כמו לאדם אדוני שאל טועה הוא :

ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם האחד הוא השפל והוא על מעלות רבות רק שלם כוללם והאחד המתכות והם שבעה כנגד שבעה המשרתים ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלות רבות ולמעלה מהם החיי׳ ומעלותם רבות והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל והשני יקרנו בעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מחשבתו גם בעניניו וכל עסקיו וחכמי לב דמו העניני׳ שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים דמו אותם המינים הכללים העומדי׳ לבל עץ על מים רבים תמיד והעולם האמצעי על מעלות רבות והנה החמשה הכוכבים המשרתי׳ מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו ולא תשתנה תנועתם ולא תוסיף ולא תגרע ולא יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת יש להם שינויים רבים כי פעם יהיה הכוכב בקו המזלות ופעם שמאל ופעם ימיני רב או מעט ופעם עולה בגלגלו הקטן גם בגלגלו הגדול שהוא מוצקו רחוק ממוצק הארץ ופעם עולה בגלגלו או יורד ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחורנית וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר ופעם במזרח ופעם במערב וערכו אל חברו וגם אל צבא השמים מלמעלה גם אל הצב׳ מלמט׳ לעולם משתנה עד אין חקר כי פעם מתחבר לאחד השבעה המבטים והנה המחברו׳ לבדם במעלה אחת משלש מאו׳ ושפים הם מאה ועשרים ובעבור אלו השינויים ישתנו כל הנבראי׳ בעולם השפל בעצמם ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרים ויותר כי יש להם שני גלגלים שאין מוצקם׳ כמוצק הארץ ועוד כי תנועתם כגלגל הקטן הפך תנועת גלגל הגדול ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש והעד כי בהתחברה עמו עם ראש התלי או זנבו לא תראה השמש אם היה כיום

ואם

פקד ה' וחס' נמסר סוף ויחי: פקד יפקד פקד בפקד אפקד כלם חסרים במ"ה מלאים וסי' ועל ישבי פקוד, פקוד ושוע' לא אפקוד על בנתיכם' יפקוד חטאתם' דהושע' ועל העתודים אפקוד: אעלה ח' פשטין וסי' ואמר אעלה אתכם מעני' ויעל מלאך יי' את מי אעלה לך' ויאמר המלך אל ארונה' כי אעלה ארוכה לך'

לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה׃ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם׃ וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃

ד וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃

אֱזֵיל וְתִיכְנוֹשׁ יָת־סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְּלֵי לִי אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִירְנָא יָתְכוֹן וְיָת־דְּאִתְעֲבֵד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם׃ וַאֲמָרִית אַסֵּיק יָתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרַיִם לְאַרְעָא כְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃ וִיקַבְּלוּן לְמֵימְרָךְ וְתֵיתֵי אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת־מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְקְרֵי עֲלָנָא וּכְעַן נֵיזִיל־כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם־יְיָ אֱלָהָנָא׃ וּקְדָמַי גְּלֵי אֲרֵי לָא־יִשְׁבּוֹק יָתְכוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמֵיזַל וְלָא מִן־קֳדָם דְּחֵילֵיהּ תַּקִּיף׃ וְאֶשְׁלַח פּוֹן יָת־מַחַת גְּבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יָת־מִצְרָאֵי בְּכֹל פְּרִשְׁוָתַי דִּי אַעְבֵּיד בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר־כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן׃ וְאֶתֵּן יָת־עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרֵי תְהָכוּן לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין׃ וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִשְּׁבַבְתַּהּ וּמִקְרִיבַת בֵּיתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁוּוֹן עַל־בְּנֵיכוֹן וְעַל־בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקְנוּן יָת־מִצְרָיִם׃ וַאֲתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא־יְהֵימְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן לָא־אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ׃ וַאֲמַר

מצרים כיאר יעלה' עלו' מחים אעלה' תדבק לשוני לחכי אם לא' וסי' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטורתא דירושלם: ליי' אלהינו ט' וסי' ושמעו לקולך' אלהי העברים דרך שלשת ימים' ויאמר משה גם אתה' הנסתרות ליי'' נשכבה בבשתינו' הן ליי' אלהינו' ומה חטאתינו אשר ליי' אלהינו' ירמיה' ליי' אלהינו הרחמים והסליחות: להלך ד' וחס' וסי' ואני ידעתי כי לא יתן' לתתי להלך עמכם' להלך נגד החיים' להלך אל אל במשפט: שליחת את יד ג' וסי' וישלח אברהם את ידו' ושלחתי את ידי והכתי את מצרים כי עתה שלחתי את ידי: ישלח י"ב נמסר בתהלים סימן ע"ה: נפלאתי ז' חס' וי"ו בליש' וסי' בכל נפלאתי אשר' אעשה נפלאת אשר לא נבראו' ועוזו ונפלאתיו' דתהלי' נפלאתיך ומחשבתיך אלינו' ודברי נפלאתיך אשיחה' וימאנו לשמוע ולא זכרו' זכרו נפלאתיו אשר' דד"ה: ושמלת כל מ"ם קדים ללמ"ד חס' וכל למ"ד קדים למ"ם מל' במ"ג וסי' ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר' וארבעים שנה בלכתם במדבר' דעזרא' וריח שלמתיך כריח: והן ה' וסי' והן לא יאמינו לי' והן אצוה על חגב' והן חלמא ופשרא' והן לא תסגדון' והן לא ידיע להוי לך:

אעלה חד מן ח' ככ' וסי' אמר מלאכא לאנתתיה דארונ' אריך לאתכסיא קטורתא דירושלם· ובאת ו' בטעם בתי'· נקרה ל' כתו' ה"א· ושמלת כל מ"ם קדים ללמ"ד חס' למ"ד קדים למ"ם מל' במ"ג· ד לא יו' לא ולא לא מנעות פסוק·

רשי

את זקני ישראל, מיוחדים לישיבה ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ששים רבוא: ושמעו לקולך, מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים יעקב אמר להם ואלהי' פקד יפקד אתכם יוסף אמ' להם פקד יפקד אלהי' אתכם: נקרה עלינו, לשון מקרה וכן ויקר אלהים ואנכי אקר' כה אהא נקרה מאתו הלום: לא יתן אתכם מלך מצרי' להלוך, אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלומ' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן, לא ישבוק כמו על כן לא נתתיך לא נתנו אלהי' להרע עמדי וכלן לשון נתינה הם ו"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה, כי מאז אשלח את ידי והכתי את מצרים וגו' ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף משמו של רבי יעקב ב"ר מנחם נאמר לי: ומגרת ביתה, מאותה שהיא גרה אתה בבי': ונצלתם, כתרגומו ותרוקינן וכן וינצלו את מצרי' ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד ומנחם חברו במחברת צדי עם ויצל אלהים את מקנה א' אביכם אשר הציל א' אלהים מאבינו ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחירק לא תהא משמשת ב' בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכה ואמרתם נצלנו לשון נפעלנו וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנ' כגון של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשבא בחטף כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד ונמלתם את בשר ע ערלתכם לכך אני אומר שזאת הנקודה בחירק מן היסוד היא ויסוד שם דבר כצול והוא מן הלשונות הכבדי' כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחירק כמו ודברתם אל הסלע וכפרתם את הבית ולמדתם אותם את בניכם:

אבן עזרא

ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרי' יהיה אור הלבנה נעדר והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעי' כמשרתים ולא ישתנה לחכם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם על האר' שוה ושנוי הראות' כפי מקומו' האר' ותנועת השמים והעול' העליון הו' עול' המלאכים הקדושים שאינם גופות ולא ב בגופו' כנשמת האדם ומעלתם נשגבו מדעו' הנקלו' כנגדם וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואי' תנועה בשני בערך רק מעמדו אינני בעצמו רק בשם הנכבד לבדו ונשמת האד' ממינ' ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתי' וכל המשרת כנגד הצבא הגדול בעת הבראו ואם תתכם הנשמ' תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון ש שקבל על ידי אור המלאכים אז יהיה דבק בשם הנכבד וזהו שנדר יעקב והיה יי' לי לאלהים כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו על כן אמ' הסירו את אלהי הנכר ועד היום לא אמר ככה כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו, על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים וחכם גדול היה והעד וישאלו איש לרעהו ועוד ויפתחו ואין לו פחד ממנו ובעבור שראה אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור והנה קבל כח מעמיד על דרך כלל על כן אמרה חוה קניתי איש את יי' ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כל אחד כפי כחו, והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים וכאשר נאמ' לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאנו בספר קהלת כי ידבר על המעשי' אשר עליה' אין להוסיף וממנו אין לגרוע ואין כל חדש כי החכמה העליונה: לך ואספת, טעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען, וטעם פקוד באה עת פקודתם: ואומר, וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה א אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ב ברכוש גדול וגם אנכי אעלך גם עלה או גזרתי עתה להיות זה כמו ותגזר אומר: ושמעו, כל שמע אחריו למ"ד או ב"ית הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשמוע הקול, לנסות יו"ד העבריי' דרך נחות להראות יו"ד היחס כי יו"ד העברי' בחירק תחת הרי"ש סימן רבי' כמשפט: נקרה עלינו, בה"א גם בא"ף הטעם אחד כמו נקר' נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא פן יפגענו: ואנכי, לא יתן לשות או כמו יניח כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה ולא בעבור יד החזקה שים לו והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת: ושלחתי את ידי, כנגד ידו: ונתתי, גם היה דבר פלא שמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום וזה הפך משפט אנשי ה העולם, ודע כי אם ריקם נוסף והמלה כמבואה על דברים כזאת גם על לשון נקבה אל תבואי ריקם וכמוהו חנם: ושאלה, הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה והזכיר הנקבות עתה כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרי' כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף אצעדה ושהרונים ועכסים וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים וככה הזכיר מכספה כי הנשים בעלות כספים יותר מהזכרים: ומגרת ביתה כי אחוזה היתה להם ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הלא ידעו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ייקחנו מידו ויתננו לאחר ואין זה רע כי הכל שלו הוא: ונצלתם, כמו ודברתם כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו ונגפתם: ויען, הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר ככה כי ושמעו לקולך אולי לא יאמינו בלב: ויאמר

בעל הטורים

פקד פקדתי אתכם. כמנין פקוד חסרתי לכם. מלשון ולא נפקד ממנו איש: העשוי שנים במסור ואת העשוי לכם במצרים. ואידך כל הזהב העשוי למלאכה. שכל זהב הבא להם במצרים היו מיוחדים אותו למלאכת המשכן. ושמעו לקולך רומז שאינך צריך לומר להרבות בקול כי תיד ישמעו לך: ושמעו שנים במסו' ושמעו לקולך. ושמעו מצרים כי העלית בכחך כשל' משה עם פרעה ש שמעוהו כל מצרים. לא אף על כי שקולו היה נמוך היה נשמע בכל מצרים. ולפי שקול כבי אדם נמוך לכן הוא חסר. ואני ידעתי. בגין עקומה רמז לחמשים מכות: להלוך. שני במסו' כתוב ולא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. כי מאן יי' לתתי להלוך עמכם. שלשה היו באותה עצה יתרו איוב בלעם. אמר הקב"ה יודע אני כי לא יתן אתכם להלוך בעצת בלעם. ועל כן אני צריך להראות ידי לבטל עצתו ואמר בלעם מאן יי' לתתי להלוך עמכם לקלל העם: אשר אעשה בקרבו. אשר בגוים דבק עלם כאח"ב שבקרבו היו רשומות המכות. תלכון שני במסורת הכא ואידך וכמוכפה לא תלכון. להקיש גאולה אחרונה ל לגאולה ראשונה: לא תלכו שנים במס' לא תלכו ריקם. לא תלכו אחרי אלהים אחרים. כשיצאו ישראל ממצרים התרה בהם להשליך ע"ז שבידם לפי שהיו עומדים בין הגוים כדכתיב ביחזקאל ביום ההוא נשאתי ידי להוציאם מארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ו ובגלולי מצרים אל תטמאו: ושמלות שנים במסו' כלי כסף וכלי זהב ושמלות וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ו ושמלות. לומר לך שכל כלי הכסף ו והזהב לקחו אבל שמלות לא לקחו של כל אחד שתים ש שמלות. אחד לפרור בו הבצק דכתיב משארותם צרורות בשמלותם. ואחד למלבוש. והיא הספיק להם כל ימי היותם במדבר דכתי' שמלתך לא בלתה מעליך. ונצלתם כנימ' כמצולה שאין בה דגה: מזה

ויאמר. זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל. על כן כתוב למען יאמינו והטעם תעשה כן להם והוא נתן לו במכה עמו תמיד כי מטהו מטעכתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: ויאמר. דעת חכמי המחקר איך יתכן זה ושהוצרכו לומר להסיל היכולת וכל דבריהם רוח כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדת: ויאמר. אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש וכתו' התנין הגדול ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה: ויאמר. האות הראשון מטהו שהוא כמקל בידו והשני בידו אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו נצטרעה ידו אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון. ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבודת מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים: ויאמר. הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וככה ובחיקו ישא שהוא בחיקך ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה: והיה. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות ראשון יאמינו לאות האחרון והכתוב אמ' לקול האו' ואין לו קול רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: והיה. ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה אות' השלישי ויאמינו וכתיב ויעש האותות לעיני העם וזה האות השלישי שהוא והיה לדם ביבשת הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: ויאמר כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש כי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קבלה והטעם בי אדני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני וככה בי אדני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר: איש דברים. יודע לדבר צחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מי מגמגם או שיכבדו על פיו אותיו' ידועות ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברי' או שלשה יוסיפו מלת גם בתחילה כמו מטול גם גם אתה גם בנך גם בן בנך. וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו והנה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ם כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו ואף על פי שאין הסין קמוצה כמשפטו או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש חדשי: גם מאז דברך. מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר היה והאומר ששכח לשון מצרים איננו נכון כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון ועוד בלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאיננו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציאם בכובד וזה טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: ויאמר. הנה מכה אלם כנגד שימת הפה ועוד כנגד פקח ונשאר חרש לבדו ואין אחר כנגדו והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור ככתוב פקוח אזנים לפקוח עינים עורות ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק יורנו מה שידבר: ויאמר. כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה וככה דבר נא באזני העם שמע נא יהושע יגמה נא את האלים הזה אני נא לנו כי אתאלנו:

מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות בחשדת בכשרים ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל ותפש אומנתו של נחש: ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא ויחזיקו האנשים בידו והחזיקה ביבמותיו והחזקתי בזקנו כל לשון חזוק הדבוק לפי"ת לשון אחיזה הוא: מצורעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע סיפר באמרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: מחיקו והנה שבה כבשרו. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו: והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגי' להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים כר' בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשיגיעו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: גם מתמול וגו'. למדנו ששבעת ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנ' לילך בשליחותו: מתמול שלשום. מאז דברך. הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הם הרי ששה והוא היה עומד בין השביעי כשאמר לו זאת עוד שלא כא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו וכל זה שלא היה רוצ' ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן וכן ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר להם איש גלולי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בלב"ו: מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת הלא אנכי ששמי ה' עשיתי כל זאת:

מזה חד מן ט"ו מלין דכתיב תיבה חדא וקרי' תרין וסי' במס רבת: השליכהו ד' ב' חס' וב' מלאים וסי' ארצה. אל בית היוצר. בחלקת שדה נבות. בחלקה כדבר יי'. דאורי' מל'. אל בית היוצר מל': וישלכהו חד מן י"ב חס' בליש' נמס' פרשת כי תשא: וישליכהו ג' ב' חס' וחד מל' וסי' ארצ'. וישלכהו באחת ההרי'. וישליכהו ארצה

ויאמר אליו יהוה מזה בידך ויאמר מטה: ויאמר השליכהו ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו: ויאמר יהוה אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו: למען יאמינו כי נראה אליך יהוה אלהי אבתם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב: ויאמר יהוה לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג: ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויוצאה מחיקו והנה שבה כבשרו: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון: והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעון לקלך ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת: ויאמר משה אל יהוה בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי: ויאמר יהוה אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי יהוה: ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר: ויאמר בי אדני

ואמר ליה יי מה דין בידך ואמר חוטרא: ואמר רמיהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחויא ונעק משה מן קדמוהי: ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בדנביה ואושיט ידיה ואתקיף ביה והוה לחוטרא בידיה: בדיל דיהימנון ארי אתגלי לך יי אלהא דאבהתהון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב: ואמר יי ליה עוד אעיל כען ידך בעטפך ואעיל ידיה בעטפיה ואפקה והא ידיה חורא כתלגא: ואמר אתיב ידך בעטפך ואתיב ידיה לעטפיה ואפקה מעטפיה והא תבת הות כבשריה: ויהי אם לא יהימנון לך ולא יקבלון לקל אתא קדמאה ויהימנון לקל אתא בתראה: ויהי אם לא יהימנון אף לתרין אתיא האלין ולא יקבלון מנך ותסב ממיא די בנהרא ותשוד ליבשתא ויהון מיא די תסב מן נהרא ויהון לדמא ביבשתא: ואמר משה קדם יי בבעו יי לא גבר דמלול אנא אף מתמלי אף מדקמוהי אף מעדן דמללתא עם עבדך ארי יקיר ממלל ועמיק לישן אנא: ואמר יי ליה מן שוי פומא לאנשא או מן שוי אלמא או חרשא או פתיחא או עוירא הלא אנא יי: וכען איזל ומימרי יהא עם פומך ואלפנך די תמלל: ואמר בבעו יי

דניאל מלא: ואחז ב' וסי' בזנבו ואחז לך אחד מהנערים: ולא ישמעו ד' וסי' והן לא יאמינו לי. והיה אם לא יאמינו לך. אם יחטא איש לאיש. ודברת אליהם ולא: כל אורית' האתת כתוב במ"ג כתיב אתות וסי' והיה אם לא יאמינו גם. בכל האתות אשר עשיתי. ובאתות ובמפתים. וא' כתיב אותת. ויתן יי' אותת ומפתים: שמיעה לקול י"ז נמסר במסרא רבתא: ויאמר משה אל יי' ה' וסי' בי אדני לא איש דברים. לא יוכל העם לעלות. ראה אתה אמר אלי. למה הרעת לעבדך. ושמעו מצרים כי העלית: בי אדני ה' וסי' לא איש דברי'. שלח נא ביד תשלח. בי אדני מה אומ'. בי אדני במה אושיע. ויעתר מנוח. תניינא דפסוק: אנכי ח' בטעם לעיל נמס' בפר' בראשי': גם מתמל גם משלש' גם חד מן י"ב פסו' דאית בהון גם גם גם וסי' במס רבת': ויאמר יי' י"ב בספ' בטעם קדמא אולא וסי' מי שם פה. על נהרתם. ברד. ארבה. חשך. עוד נגע אחד. כתב זאת זכרון בספר. הנה אנכי בא אליך. עלה אלי ההרה. אתם עם קשה עורף: לאד' ה' מלעיל וסי' מי שם פה. ידעתי כי לא לאדם. והצרתי לאדם. דצפניה. ויאמר לאדם הן יראת יי'. כמים הפנים לפנים. וכל קהלת דכוו' מלעי' במ"א מלר' לאד' שטו לפניו

ביד תשלח, חסר אשר כאלו הוא כתוב ביד אשר תשלח כמו עם לבבם שלם וחטע' שישלח זה השליחו' ביד אהרן אחיו שהוא איש דברי' כי אינכו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישראל וכתוב ביחזקאל כי השם שלח נביא בישראל לפני בוא משה אדונכו וכתיב ויאמר יי' אל אהרן לך לקראת משה המדברה ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה על כן אמר השם ורא׳ך ושמח בלבו והנה משה איננו ממאן ללכת רק בתחלה אמ' לא איש דברי' אנכי כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה וכאשר השיבו השם והוריתך ידע כי כובד לשונו לא יסור הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה: ויחר, אלילא להיות פירוש זה הפסוק ויבקש המיתו כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים ולמה יבקש המיתו בעת לכתו ואין זה דומה לדבר בלעם גם דבר יעק' איננו כן ואם טען טוען הנה מצאנו חרון אף שלא חדש שום נזק הראיננו לו ויחר אף יי' בם וילך ולא בא נזק לאהרן, וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי כי היו בהם אחרים ששמם כשמו ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי אהרן יהיה דומה לפה שיוציא דבור הנשמה שאינה נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קדושי מטה העושים משפטי אלהים בארץ וכל אלהים שהוא עו' דבר הכתוב ככה לפי מחשבת העובדים כמו אל חנניה הנביא: ואת, טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה ולהכות בו את היאור ולהעלות הצפרדעים ולהוציא הכנים ולהוריד הברד ולהביא הארבה ולהיות החשך: וילך יתר, הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד: ויאמר, אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירשו וכבר אמר וככה ויצמח יי' אלהים מן האדמה ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו נאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי וזהו וימת מלך מצרים כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה: ויקח, לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו וכברחו אל מדין או בזקנתו ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהנבאו וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים ושיצאו יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא ישראל והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון כי הנה מצאנו דוד שאמר אל נתן הנביא הים ימר לבנות בית לשם והוא השיב כל אשר בלבבך עשה ויי' עמך ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית והזכנו הזקנים לתרגם על החמור על נושא אדם בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה ויפת אמר כי הוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ולא דבר נכונה כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו והחמורים שהם במצרים יקרים ונכבדי' מהפרדים ואין לתמוה אם רכב גרשום בנו אחריה אולי קטן היה והיה אליעזר באחיק' כי עוד לא כמול, וטע' וישב ארצה מצרים כי הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה כימול אליעזר וכהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשה הכימם ושב למצרי' ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות, ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהי' מה שאמ' השם למשה כל המופתי' שהוא עתיד לעשות במצרי' והזכיר לו אות שיאחז בעבורו ממצרי' היא מכת בכורו', והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו ורבים כזה בתורה כמו שלש ישלם ואם אין לו כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור: ויאמ', זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלח בעבור כל המופתים שיראם עם המופת האחרון:

לקראתך ד' וסי' וראך ושמח בלבו, פן בחרב אצא לקראתך, כאשר הפך איש מעל מרכבתו, על כן יצאתי לקראתך: ודברת אליו ג' וסי' ודברת אליו ושמת את הדברי', אלהי העברים דהנה יד יי' הויה, הרצחת וגם ירשת, ב' בו: פיהו ופיהו כל לישניה כב' וסי' נמס' בריש שיר השירים: והוריתי

שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃ וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃

שְׁלַח־כְּעַן בְּיַד־מַן דְּכָשַׁר לְמִשְׁלַח׃ וּתְקֵיף־רוּגְזָא דַּיְיָ בְּמֹשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אֲחוּךְ לֵיוָאָה גְּלֵי־קֳדָמַי אֲרֵי־מַלָּלָא יְמַלֵּל הוּא וְאַף הָא־הוּא נָפֵק לְקַדְמוּתָךְ וְיֶחֱזִנָּךְ וְיֶחְדֵּי בְּלִבֵּיהּ׃ וּתְמַלֵּל עִמֵּיהּ וּתְשַׁוֵּי יָת־פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמֵּיהּ וּמֵימְרִי יְהֵי עִם־פּוּמָךְ וְעִם־פּוּמֵּיהּ וְאַלֵּיף יַתְכוֹן יָת דִּי תַעְבְּדוּן׃ וִימַלֵּל־הוּא לָךְ עִם־עַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵי־לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵי־לֵיהּ לְרַב׃ וְיָת־חוּטְרָא הָדֵין תִּסַּב בִּידָךְ דְּתַעְבֵּיד בֵּיהּ יָת־אָתַיָּא׃ וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוָת־יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזֵיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוָת־אַחַי דִּי־בְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי הַעַד כְּעַן אִנּוּן קַיָּמִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אֱזֵיל לִשְׁלָם׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אֱזֵיל תּוּב לְמִצְרַיִם אֲרֵי־מִיתוּ כָּל־גֻּבְרַיָּא דִּבְעוֹ לְמִקְטְלָךְ׃ וּדְבַר מֹשֶׁה יָת־אִתְּתֵיהּ וְיָת־בְּנוֹהִי וְאַרְכֵּבִנּוּן עַל־חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת־חוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֵהָכָךְ לְמֵתַב לְמִצְרַיִם חֲזִי יָת־כָּל מוֹפְתַיָּא דְּשַׁוֵּיתִי בִידָךְ וְתַעְבְּדִנּוּן קֳדָם־פַּרְעֹה וַאֲנָא אֲתַקֵּף יָת־לִבֵּיהּ וְלָא יְשַׁלַּח יָת־עַמָּא׃ ותימר

נעי״א · ל׳ ל׳ · ב׳ ל׳ · לב בליש׳ ב׳ ומל׳ יד · כו דסביר׳ כה ג · ב׳ · ג׳ · ה׳ · ב׳ חסרים ה׳ סבירי׳ מצרימ׳ · לחס׳ ל׳ חס׳ · ל׳ בטעמ׳ בספ׳ · לח · ל׳ יתיר לא יעשית כלה יב

ב' ומלאים וסי' והוריתי אתכם את אשר תעשון וחברו רשמואל, והוריתי אתכם: תעשון יד וסי' בשפטים סימן ז': בו דסבי' בה ו' וסי' ואת המטה הזה, והיתה עמו וקרא בו, והתעמר בו ומכרו, והנה בו מגלת ספר, זה הדדך לכו בו, ויקח חרש להתגרד בו: אל יתר' ב' וסי' וישב אל יתר חתנו, זקני הגולה: שב ב' חס' וסי' לך שב מצרי', שבע פעמים דנעמן: מצרים, ו' סבירין מצרימה וסי' והמדנים מכרו, ויקומו וירדו מצרים, לך שב מצרים כי, והשיבך יי' מצרי' באניות, ויעק' ובניו ירדו, כאשר בא יעק': החמר ד' חסרי' מס' פ' ויחי: ויאמר יי' אל משה ד' בטעמא בספ' וסי' בלכתך לשוב מצרימה, והעל את הצפרדעים, והיה לכנים, קחו לכם מלא חפניכם:

רש״י

ביד תשלח, ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח אין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: ויחר אף, רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמ' בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון אמ' לו ר' יוסי אף בזו נאמ' בו רושם: הלא אהרן אחיך הלוי, שהיה עתיד להיו' לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הו' יהיה כהן ואתה הלוי שנאמ' ומשה איש האלהי' בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הו' יוצ' לקראתך, כשתלך למצרי' וראך ושמח בלבו לא כשאת' סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב: ודבר הוא לך, בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכי' לדבור שכולם לשון עליהם: יהיה לך לפה, למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים, לרב ולשר: וישב אל יתר חותנו, ליטול רשו' שהרי נשב' לו' ושבע שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו': כי מתו כל האנשי', מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיה' והעני חשוב כמת: על החמור, חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברה' לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר עני ורוכב על חמור: וישב ארצ' מצרי' ויקח משה את מטה, אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: בלכתך לשוב מצרימ' וגו', דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך, לא על שלש אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו' ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך

ואמרת

בעל הטורים

ידבר הוא וגם הנה לתשם של ארכע אותיות לומר לך שמסר גם לאהרן השם וכל ככויין יצא שנים בעפו' חסר יצא לקראתך יצא המיוח' אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כשהקב"ה אמר למשה לך שוב מצרימה נחלק הדבור לשנים ונשמע למשה לך שוב ולאהרן לך לקראת משה ויצא מיד ולכך הוא חסר לומר שכבר יצא וכן יצא המיוחה חסר שעשה עכמו אלוה ואמר שאיכו צריך לנקביו ומשכי' ככקר ויוצא המים לברכיו וזהו שאמר לא ככל יצא והלא הוא שם: והוריתי שנים במסר' והוריתי אתכם את אשר תעשון והורתי אתכם בדרך הטובה והישרה מלמד שהקב"ה הורה להם הדרך ולא טעו בפאותו דרך: המטה חמש' תגין על הה"א לומר שהוא בדיק תשיעי שהיה המטה בידו אדם חנוך נח שם אברהם יצחק יעקב יוסף ואת המטה בני ספירינו היה: אל יתר שנים כתם אל יתר חותנו אל יתר זקני הגולה יתר זכה שישבו בניו בלשכת הגזית עם הזקנים שסנהדרין יצאו ממנו: שב ב' חסרים לך שב מצרימה שב שבע פעמים ואיתא במדר' ששבע פעמים הלך משה למצרים וחזר

ויפגשהו

אבן עזרא

ואמרת׳ טעם בני בכורי זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ואתה לקחתו לעבד עולם על כן אני אהרוג את בנך בכורך: ואומר׳ הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו על כן אענישך וחסרי דעת חשבו כי עם משה ילדל זה שנעון ועוד כי אליעזר איננו בכור משה: ויהי בדרך׳ היתה קבלה בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם ראה בעצתו שלא ימול כי יסתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח עצתו וימול הנער וילך לו לבדו והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא׳ והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו וזהו ויבקש המיתו אם לא ימול בנו ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו יי׳ כי מלאך יי׳ הוא וכמוהו ויי׳ הולך לפניהם יומם ושם כתוב ויסע מלאך האלהים ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו רק בקש להמית אליעזר והוא סימן ויפגשהו גם המיתו ואחרי כן פי׳ שהוא אליעזר על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה כי עוד לא נקר׳ שמו וכמוהו ויהי בלדתה ויתן יד: ותקח צפורה צור׳ דבר אחד כמו חרבות צורי׳ שהם חדים וכמוהו אף תשיב צור חרבו וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך ודאה הדם על המשקוף ולא יתן המשחית על כן וירף ממנו ממשה ששר החולי והרעדה ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר גם כן וירף ממנו אם כן יש להשיב עליו אם החלי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר ימול חתן׳ וטע׳ דמי׳ כי איש דמי׳ אתה לי כי בעבורך ימות בעלי: וירף׳ דמים בלשון הקדש על ב׳ ענינים האחד שפיכות דמים כמו איש דמים אתה לי והמפרש שהוא חיים איננו לשון והשני לשון רבי׳ מדם מומם כמו בדמיך חיי והנה אמרה בראותה ששר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה׳ ומולו׳ שם דבר והיה על לשון רבים בעבור דמי׳: ויאמר׳ לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך כי משה הוא השליח אל פרע׳ ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישראל ומרים לנשים על כן אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים: הר האלהים׳ הוא חורב: ויגד׳ שלחו גם לישראל תחלה׳ ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישר׳ תחלה ואחר כך אותות אחרים לפרעה: וילך׳ הזקנים הם היועצים בכל דור ודור כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש רק הזקני׳ ידברו להם: וידבר׳ כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אלעזר בנו: ויאמן׳ אחר ששמעו כי פקד יי׳ עמו כי הגיע הקץ האמור לאברה׳: ענים׳ מגזרת עינוי: ויקדו׳ מבעלי הכפל כמו קדקד על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה ידמו כאבן והאומרים כי הם מבעלי הנון מי יתן וידמו כא שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל והלא ירא כי רדו על משקל בנו לכם בתי׳ והם שרשים כי כל מה שנוכל שלא נעשה שרשי רבים בעבור המשקל אחר שעשה אהרן את האותות באו שניהם אל פרעה ואמרו לו שניה׳ כי השם הבטיחם ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו: ויאמרו כה אמר יי׳ וזה השם הזכיר אלהי ישראל והטעם עם ישראל ולא יעקב לבדו: ויחגו לי במדבר׳ לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים חגים יכקופו: ויאמר מי יי׳ אשר אשמע יי׳ שהוא האלהים ומתשובת משה שהשיב לו אחרי כן נלמוד זה: ויאמרו׳ זה השם הוא אלהי העברים שהיו יודעים והו׳ אברהם הנקרא עברי ויצחק ב אפרים בפסוק כי תקנה עבד עברי: ויאמרו׳ מלת נקרא כמו נקרא נקראתי בהר הגלבוע והוא כטעם פגיעה והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פ

בעל הטורים

ויפגשהו ב׳ במסורת ויפגשהו יי׳ ויבקש המיתו ויפגשהו בהר האלהים לומר בשעה שנתרשל משה מן המילה בא אף וחמה לבולעו ולא היה יכול להם עד שבא אהרן ופייסו שנא׳ ויפגשהו בהר האלהי׳ ובזכותו ניצל׳ ויאמן שנים במסר׳ ויאמן העם׳ ויאמן אכיש בדוד׳ שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד׳ משה אמר מחני נא׳ ודוד אמר תהי נא ידך בי ואלה הצאן מה עשו׳ שני פרנסים נאמני׳ היו ולכך האמינו בהם׳ נקרא בגימט׳ שנה רמז לו עשר מכות יהיו בו שנה אחת: הלבנים

תרגום אונקלוס	מקרא
ותימר לפרעה כדנן אמר יי ברי בוכרי ישראל: ואמרית לך שלח ית ברי ויפלח קדמי ואם מסרב את לשלחותיה הא אנא קטל ית ברך בוכרך: והוה באורחא בבית מבתא וערע ביה מלאכא דיי ובעא למקטליה: ונסיבת צפורה טינרא וגזרת ית עורלת ברה וקריבת לקדמוהי ואמרת בדמא דמהולתא הדין אתיהב חתנא לנא: ונח מניה בכן אמרת אלולי דמא דמהולתא הדין אתחיב חתנא קטול: ואמר יי לאהרן איזל לקדמות משה למדברא ואזל וערעיה בטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי ונשק ליה: וחוי משה לאהרן ית כל פתגמיא דיי די שלחיה וית כל אתיא די פקדיה: ואזל משה ואהרן וכנשו ית כל סבי בני ישראל: ומליל אהרן ית כל פתגמא די מליל יי עם משה ועבד אתיא לעיני עמא: והימין עמא ושמעו ארי דכיר יי ית בני ישראל וארי גלי קדמוהי שיעבודהון וכרעו וסגידו: ובתר כן עלו משה ואהרן ואמרו לפרעה כדנן אמר יי אלהא דישראל שלח ית עמי ויחגון קדמי במדברא: ואמר פרעה שמא דיי לא אתגלי לי די אקבל במימריה לשלחא ית ישראל לא אתגלי לי שמא דיי ואף ית ישראל לא אשלח: ואמרו אלהא דיהודאי אתגלי עלנא ניזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא	ואמרת אל פרעה כה אמר יהוה בני בכרי ישראל: ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך: ויהי בדרך במלון ויפגשהו יהוה ויבקש המיתו: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי: וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולת: פ ויאמר יהוה אל אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו: ויגד משה לאהרן את כל דברי יהוה אשר שלחו ואת כל האתת אשר צוהו: וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל: וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר יהוה אל משה ויעש האתת לעיני העם: ויאמן העם וישמעו כי פקד יהוה את בני ישראל וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו: ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר יהוה אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר: ויאמר פרעה מי יהוה אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את יהוה וגם את ישראל לא אשלח: ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו

מסורה קטנה: ל׳ ל׳ · ב׳ חס׳ עשו ולוי · ל׳ בכתי׳ האלהי׳ · ג׳ ב׳ חס׳ בטיכרא ל׳ · ל׳ וחד וחתן המלך ל׳ · ל׳ וחס׳ וי״ו תכיין ב׳ · יב · יג חס׳ האלהי׳ ל׳ · ב׳ ל׳ · כ׳ · ל׳ וחס׳ ב׳ בטעמא ב׳ · ט׳ כתורה · ב׳ · ט

מסורה: המיתו ג׳ וסי׳ ויפגשהו יי׳ ׳ וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו ׳ ואל המיתו אל תשא נפשך ׳ אנ״ך: צר ב׳ חס׳ בטינרא וסי׳ ותקח צפרה ׳ כשמיר חזק מצר: לרגליו ד׳ וסי׳ צפרה צר ׳ כרעים ממעל לרגליו ׳ ויצא רשף לרגליו ׳ והפציהו לרגליו: חתן ד׳ וסי׳ דמים אתה לי ׳ למולת ׳ שמשון חתן התימני ׳ כי חתן בית אחאב

הוא׳ וחד וחתן המלאך וסר אל׳ ומשמש אלפא ביתא: ויאמר יי׳ אל אהרן ג׳ וסי׳ לך לקראת משה׳ אתה ובניך ובית׳ בארצם לא תנחל: המדברה יב׳ נמסר בפרש׳ אחרי מות: ויאספו י׳ פתחין וסי׳ את כל זקני׳ את השלו׳ את כל סרני פלשתים׳ וחברו׳ שלחו את ארון יי׳׳ פלשתים את מחניהם׳ ויעל משם את עצמות שאול ׳ וישלח המלך ויאספו׳ ויאספו את אחיהם׳ ויאספו כסף לרב׳ ד״ה׳ ויאספו יין וקיץ הרבה מאד׳ ויאמן ב׳ וסי׳ העם׳ אכיש: כי פקד יי׳ ד׳ וסי׳ ויאמן העם וישמעו׳ כי פקד יי׳ את חנה׳ כי פקד יי׳ את עמו׳ כי פקד יי׳ את עדרו׳ דזכריה: כה אמ׳ יי׳ אלהי ישר׳ כ״ד נמסר בירמיה סי׳ י״ג: ויאמ׳ פרעה ג׳ בטע׳ זקף ר״פ וסי׳ אביך ואחיך׳ מי יי׳ אשר׳ הן רבי׳ עתה: אלהי העברי׳ ה׳ וסי׳ נלכה נא דרך שלשת ימים׳ תנינא׳ והנה לא שמעת עד כה׳ מכת ברד׳ מכת דבר׳ מכת ארבה׳ וחד אלהי העבריי׳ מל דלך ואספת׳

רשי

ואמרת אל פרעה׳ כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן בני בכורי לשון גדולה כמו גם אני בכור אתנהו זהו פשוטו ומדרשו כאן חתם הקב״ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: ואומר אליך׳ בשליחותו של מקום שלח את בני: הנה אנכי הורג וגו׳ היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה וזו הוא שאמ׳ באיוב הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה בשר ודם המבקש להנקם מחברו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הק״בה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: ויהי משה׳ בדרך במלון ויבקש המיתו׳ לפי שלא מל את אליעז׳ בנו ועל שנתרשל נענש מיתה תניא אמ׳ רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנ׳ היא לתינוק עד שלשי׳ ימים אמול ואשהה שלשה ימים הקב״ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש לפי שנתעס׳ במלון תחלה במסכת נדרים והיה המלאך נעש׳ כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוז׳ ובולעו מראשו ועד אותו מקום הבינ׳ צפורה שבשביל המילה הוא: ותגע לרגליו׳ השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמ׳ על בנה: כי חתן דמים אתה לי׳ אתה היית גורם להיו׳ החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: וירף׳ המלאך ממנו אז הבינה שעל המילה בא להרגו: אמרה חתן דמים למולת׳ חתני היה נרצח על דבר המילה: למולת׳ על דבר המולות שם דבר הוא והלמ״ד משמש׳ בלשון על כמו ואמ׳ פרעה לבני ישרא׳ ואנקלוס תרגם דמים על דם המילה: ואחר באו משה ואהרן וגו׳ אבל הזקנים נשמטו אח׳ אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו לילך ובשני נפר׳ להם ונגש משה לבדו והם לא ינשו האחרים לאחוריהם:

ואספו י׳ פתחין וסי׳ סביא שלחו פלשתים גרמוי ולאחיהון כספא ושפלו

מלת

רש"י

פן יפגענו' פן יפגעך היה צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות פגיעה זה לשון מקרה מות הוא: תפריעו את העם ממעשיו' תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם שמיעין לכם ושבורים למנוח מן המלאכה וכן פרעהו אל תעבור בו רחקהו וכן ותפרעו כל עצתי כי פרוע הוא כרחוק ונתעב : לכו לסבלותיכם' לכו למלאכתכם שים לכם לעשות בבתיכ' אבל מלאכת שעבוד מצרי' לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים: הן רבים עתה עם הארץ' שהעבודה מוטלת עליהם ואת משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: הנוגשים' מצריים היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדו' בעושי המלאכה: תבן' אשטובלא היו גובלי' אותו עם הטיט: לבני' טיוולש שעושי' מטיט ומיבשין אותן בחמ' ויש ששורפי' אות' בכבשן: כתמו' שלשו', כאשר הייתם עושי' עד הנה: וקוששו' ולקטו: ואת מתכונת הלבני', סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם : כי נרפים' מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו' : מתכונת' תוכן לבני' ולא נתכנו עלילות ואת הכסף המתוכן כלם לשון חשבון הם : נרפים' המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטריי"ש בלעז : ואל ישעו בדברי שקר' ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה ודומה לו ואשע' בחקיך תמיד לימשל ולשניג' ולשועין ויספר ואשתעי ואי אפשר לומ' ישעו לשון ישע אל הבל וש קין וש' ומנחתו לא שעה ולפר' אל ישעו אל יפנו שא"ס כן היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם ישעה האדם אל עושהו לא שעה אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כיתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך ותדבר מרים ואהרן במשה המלאך הדובר בי לדבר בם ואדברה בעדותיך אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: אתם לכו קחו לכם תבן' וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: לקשש קש לתבן' לאסף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש' לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: אצים' דוחקים: דבר יום ביומו' חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: ויכו שוטרי בני ישראל' השוטרים ישראל היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימים הלבני' לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה לפי' זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו : ויכו שוטרי בני ישראל' אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו' למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם : ויכו לשון ויפעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום : ולבנים

תאספון חד מן מ"ח מלין נסבין א' בתב' תבות ולא קריין

מנחה חד מן י' זעק מתחלה קדם לאלהים תגי' ...

מסורה

כתמול ז' חס' נמסר פרשת ויצא: תאספון חד מן מ"ח מלין נסבין אל"ף באמצע תיבותא ולא קריין וסי' במסר' רבתא: הלבנים ג' וסי' ב' מקטרי' על הלבנים' לא תאספון לתת תבן' ואת מתכנת הלבנים תתנו: תמול שלשום' ד' בליש' וסי' ואת מתכנת הלבנים' ודבר אבנר היה' ותלכי אל עם' גם תמול גם שלשם דו"ה:

תורה

פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר׃ לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן׃ וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ׃ תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר׃ וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן׃ אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר׃ וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃ וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ

אונקלוס

דִּלְמָא יְעָרְעִנָּנָא בְּמוֹתָא אוֹ בִקְטוֹל׃ וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יָת־עַמָּא מֵעוֹבָדֵיהוֹן אֱזִילוּ לְפוּלְחַנְכוֹן׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא־סַגִּיאִין כְּעַן עַמָּא דְאַרְעָא וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן׃ וּפַקִּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא הַהוּא יָת־שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְיָת־סַרְכוֹהִי לְמֵימָר׃ לָא תוֹסְפוּן לְמִתַּן תִּבְנָא לְעַמָּא לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי אִנּוּן יֵיזְלוּן וִיגַבְּבוּן לְהוֹן תִּבְנָא׃ וְיָת־סְכוּם לִבְנַיָּא דִּי אִנּוּן עָבְדִין מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ אֲרֵי־בַטְלָנִין אִנּוּן עַל־כֵּן אִנּוּן צָוְחִין לְמֵימַר נֵיזֵיל נְדַבַּח קֳדָם־אֱלָהָנָא׃ תִּתְיַקַּר פּוּלְחָנָא עַל־גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְּקוּן בַּהּ וְלָא־יִתְעַסְּקוּן בְּפִתְגָמִין בְּטֵלִין׃ וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית־אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא׃ אַתּוּן אֱזִילוּ סַבוּ לְכוֹן תִּבְנָא מֵאֲתַר דִּי תַשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא־אִתְמְנַע מִפּוּלְחַנְכוֹן מִדְּעַם׃ וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְגַבָּבָא גִילֵי לְתִבְנָא׃ וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ עוֹבָדֵיכוֹן פִּתְגַם־יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כְּמָא דַהֲוֵיתוֹן עָבְדִין כַּד־מִתְיְהֵב־לְכוֹן תִּבְנָא׃ וּלְקוֹ סַרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי־מַנִּיאוּ

מסורה

צעקים ב' וחס' בתורה וסי' קול דמי אחיך' כי נרפים הם: על האנשים ה' וסי' תכבד העבדה' ויאמר רב שקה' דמלכים' והברו דישעיה' אחפש את ירושלם בנרות' וילכו ויגידו לדוד' ושאר קריי' אל האנשי': ויעשו ג' רפין וסי' תכבד העבדה' וכל חכם לב בכם' ויעשו בני ישראל את הפסח: ישעו ב' בתרי לישני וסי' בדברי שקר' ואין מושיע: אתם ד' ר"פ וסי' אתם קחו לכם' אתם ראיתם' אתם נצבים' אתם עדי נאם יי':
ויפץ ג' נמסר פרשת נח: לתבן ב' וסי' לקשש קש' מה לתבן את הבר:

אבן עזרא

מלת כן יפגענו כוללת אנחנו ישראלים גם אתה פרעה עמנו וכל המצריי' ובראות פרע' שבא הערוב ואכל מצריים רבי' כמו שכתוב ישלח בהם ערוב ויאכלם אז אמר לכו זבחו לאלהיכ' בארץ ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחיקו וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר ושם זבחו כי כתוב תעבדון את האלהי' על ההר הזה ועוד ויבן משה מזבח תחת ההר גם המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני הוא כי כתוב ויחנו ברפידי' ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב ובבא הארבה נתן רשות לקצת ישראל שילכו לזבוח ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם וכראותם שבא הדבר והכה הבכורי' אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר על כן אמרו כולנו מתי' וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם השאילום : ויאמ' מלת תפריעו כמו שבוש וכמוהו באין חזון יפרע עם' וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן כי הם כנגד כל ישר' כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם והעד והשבתם אותם מסבלותם: ויאמר' אמר יפת כי פי' הן רבים עתה עם הארץ שלא נחוש אם יבוא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הסובלים ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית : ויצו' הנוגשים הם המצריים ושוטרי העם הם מישראל : לא תאסיפו' כתוב בא"לף והמנהג להיותו בוי"ו ושניהם מתחלפין ביו"ד ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו : ללבון' מגזרת לבנה ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המי' ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר : ודע כי יש שמות לא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן כמו ספר ובבעלי פת' קטן כמו צדק והנה כן תבן וטעמם לא נודע רק ככה כמנהגו : וקששו' מגזרת קש מבעלי הכפל : ואת מתכונת' כמו תוכן דבר ידוע : תכבד' אמר הגאון כי אל ישעו כמו כל ישענו והגאון חסר כחסרונו מלת את פחדך ולא תאבה ולא תשמע אל דברי החולם האומ' כי שרשו תת בעבור שמצאנו אתה לי ערף חשב כמו שתה עונותינו לנגדך והנה לא יוכל לכחש כי התי"ו השני במלת אתה לנכח והתי"ו של עיקר מובלע בדגש אף על פי שהתי"ו ראוי להדגש כתי"ו והא שיהיה הנו"ן מובלע כהתבלע הנו"ן בתי"ו ואמתו כי היה ראוי להיות אמנתו ובת בנת ואת תנת וחסרה נו"ן הראשון ממלת אתה לי כחסרון יו"ד והיום רד מאד וחסרו נו"ן נע בהרי' ויעשנו' ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאש' אמ' נרפים וכמו השע ממני שעו מני ועיניו השע כי כאשר תרפינה העינים תכהינה וכמוהו ולא תשענה עיני רואים' וטעם בדברי שקר בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן : ויצאו' מארמון המלך אל העם העובדים: אתם מאשר תמצאו' קרוב או רחוק : כי אין נגרע תאר על כן הוא קמוץ כמשפט: ויפץ' פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן' תחת תבן כמו והחמר היה לחמר: והנוגשים אצים' פועל יוצא כמלת סב וכמלת תם שימצא פעם יוצא ופעם עומד' וטעם לאמר לאמר להם : דבר יום ביומו' כמו מדי חדש בחדשו: ויכו' עליהם על בני ישראל' וטעם להוסיף גם פירשתיו'

בעל הטורים

הלבנים שלשה במס' ללבון הלבנים' ומתכונת הלבנים ' מקטרים על הלבנים' פירוש אותו שיכא מעל הלבנים להיינו תיבה היה מקטר ...

אבן עזרא

והנה תמול הוא היום שעשה משה האותו׳ לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה וכן כתו׳ ויצו פרעה ביום ההוא: למה תעשה כה לעבדיך · שלא היה מנהג לעשו׳ כן · ומלת וחטאת פועל עבר והוי״ו השיבו לעתיד כמשפ׳ כי היא כמו וחטאה וכאשר העלימו האלף כאשר היא במלת חטא ולא יכלו לשום כעלם אחר אה״ף על כן החליפו הה׳ בתי״ו ואין צורך לשו׳ דגש בט׳ וכמוהו וקראת אתכם הרע׳ והעם במקו׳ הזה לשו׳ נקב׳ כמו העם אשר בקרב׳ יושב׳ לבט׳ מלוע טובבה העם הזה והטעם כי החטא יהיה עליך וכמו דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטאי׳ ואויבינו ילעגו למו וימירו את כבודם: ויאמר · לא הועילו דבריהם כי הוא מתאמץ בחוזק לבו: ועתה לכו עבדו · אמר לשוטרי׳ גם הם חייבים לעבוד: ויראו: זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו כפשם בצרה בעבור שאמ׳ להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם · ומלת אותם כמו נפשם ועצמם וכמוהו וירעו הרועי׳ אותם ויקבור אותו בגיא ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד ולפי דעתי שהכהן יכוה להביאו: ויפגעו · אתם מלת והם היו נצבים וכמוהו ופרעה חולם היה חולם והנה היה עומד על היאור ורבים ככה: ויאמרו ירא יי׳ · חמסנו שהוא עליכם ודע כי האמום הרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה כמו ומתוק האור ורבי מרינום אמ׳ שבנו כמאסים ונבאשי׳ בעינין כריח רע: וישב משה · הנה שאלה אחר פהשם הודיע למשה ואמ׳ לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך עד שיעשה כל האותות חסר נוהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני ו והכל לא הבלת התשובה חשב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם והנה הוא הכביד העבודה עליהם · וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו מיד מצרים ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב ל לשוטרים: ומאז · מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיחל פרעה להקל מעליהם ותחל ל להצילם · ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו מאבותם: ויאמ׳ עתה תראה · כאשר אביא המכות על מצרי׳ אז ירויח להם מעט כאשר אפרש עוד:

עלהם י״ג חס׳ בתור׳ נמס׳ פרשת ויגש: גם תמול גם היום ב׳ וסי׳ כליתם חקכם · מדוע לא בא בן ישי: נתן ד׳ קמצין וסי׳ נתן לעבדיך · מלך ישראל נתן · ד״ה · נתן מימיו נאמנים · חללים נתנו משכב · תני׳ דפסו׳ · וסי׳ בלשון ארמית עבדיא דישרא׳ הימנין קטילין: נגבהה ליי׳ חד מן ה׳ זוגין מתחלפין · קדמא׳ אלהים תני׳ יי׳ וסי׳

עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנֵי פַרְעֹה לְמֵימַר מָא דֵּין לָא אַשְׁלֶמְתּוֹן גְּזֵרַתְכוֹן לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאתְמָלֵי וּמִדְּקָמוֹהִי אַף תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין׃ וַאֲתוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוַחוּ קֳדָם פַּרְעֹה לְמֵימַר לְמָא תַעְבֵּיד כְּדֵין לְעַבְדָּךְ׃ תִּבְנָא לָא מִתְיְהֵב לְעַבְדָּךְ וּלְבֵנַיָּא אָמְרִין לַנָא עֲבִידוּ וְהָא עַבְדָּךְ לְקַן וְחָטְאָן עֲלֵיהוֹן עַמָּךְ׃ וַאֲמַר בַּטְלָנִין אַתּוּן בַּטְלָנִין עַל כֵּן אַתּוּן אָמְרִין נֵיזִיל נִדְבַּח קֳדָם יְיָ׃ וּכְעַן אֱזִילוּ פְּלַחוּ וְתִבְנָא לָא מִתְיְהֵב לְכוֹן וּסְכוּם לִבְנַיָּא תִתְּנוּן׃ וַחֲזוֹ סָרְכֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָתְהוֹן בְּבִישׁ לְמֵימַר לָא תִמְנְעוּן מִלִּבְנֵיכוֹן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ׃ וַעֲרָעוּ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן קָיְמִין לִקְדָמוּתְהוֹן בְּמִפַּקְהוֹן מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃ וַאֲמַרוּ לְהוֹן אִתְגְּלֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן וְיִתְפְּרַע דִּי אַבְאֶשְׁתּוּן יָת רֵיחַנָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדּוֹהִי לְמִתַּן חַרְבָּא בִּידֵיהוֹן לְמִקְטְלַנָא׃ וְתָב מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ לְמָא אַבְאֶשְׁתָּא לְעַמָּא הָדֵין וּלְמָא דְנָן שְׁלַחְתָּנִי׃ וּמֵעִדָּן דְּעָלֵית לְוָת פַּרְעֹה לְמַלָּלָא בִּשְׁמָךְ אִתְבְּאֵשׁ לְעַמָּא הָדֵין וְשֵׁיזָבָא לָא שֵׁיזֵבְתָּא יָת עַמָּךְ׃ וַאֲמַר יְיָ לְוָת מֹשֶׁה כְּעַן תֶּחֱזֵי דְּאַעְבֵּיד לְפַרְעֹה אֲרֵי בִידָא תַקִּיפָא יְשַׁלְּחִנּוּן וּבִידָא תַקִּיפָא יְתָרְכִנּוּן מֵאַרְעֵיהּ׃

עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃ תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה׃ וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃ וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ׃ וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי׃ וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃ א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ׃

קס״ד · ויק״ח · סימן · מעד״י · סימן

ס ס ס

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ׃ וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב

ס ס ס

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה׃ וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב

ויאמר אלהי׳ לנח · ויאמר יי׳ לנח · ואת מתכנת הלבני׳ אשר הם עושי׳ נזבחה לאלהינו · ויאמר נרפים נזבחה ליי׳ · ויקר אלהים · ויקר יי׳ · יתן מציון ישועות בשוב אלהים · ותברו בשוב יי׳ · ויאמרו תמיד יגדל יי׳ · והבירו יגדל אלהים: ותכן ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ ותכן לבני׳ תתנו · ותכן יעשן: לבני׳ ג׳ נמסר סוף פרשת נח: ירא ה׳ וסי׳ ירא פרעה · ירא יי׳ עליכם וישפט · ירא אלהי אבותינו ויוכח · ובמותו אמר ירא יי׳ · אל ירא בפלגות: ומאז ז׳ זוגין מן ב״ב חלוף מיחד׳ וסי׳ ומאז באתי · ומן אז חדלנו · ומקמי תרוממני · אף מן קמי׳ דתהלים · ומאיבי אושע · ומן איבי · דתהלים · רב פעלים מקבצאל · מן קבצאל דד״ה · ועינך מרמעה · ירמיה · ארת עיני מן דמעה · מקדמת · דעזרא · מן קדמת · דדניאל · כי לא ממוצא וממערב · ותדע ותשכל מן מוצא דבר: הרע ד׳ וסי׳ ומאז באתי אל פרעה · אשר עשה מנשה · הרימה פעמיך למשואות · ויי׳ ענה בי ושדי הרע לי · וא׳ ושב והרע לכם: והצל ב׳ וסי׳ והצל לא הצלת · כי השג תשיג והצל · עתה תראה ב׳ דסמיכי וסי׳ אשר אעשה לפרעה · היקרך דברי אם לא: וידבר אלהים ג׳ וסי׳ אל נח · אל משה · את כל הדברים:

רשי

ולבנים אומרים לנו · הנוגשים עשו כמנין הראשון: וחטאת עמך · אילו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הו׳ עכשו שהוא קמוץ שם דבר הוא וכך פי׳ ודבר זה מביא חטאת על עמך כלו כתו׳ וחטאת לעמך כמו כבא׳ בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: ותכן לבנים · חשבון הלבני׳ וכן את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמור בענין וימנו את הכסף: ויראו שוטרי בני ישר׳ · את חבריהם הנרדים על ידם: ברע · ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליה׳ לאמ׳ לא תגרעו וגו׳: ויפגעו אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו׳ · ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואביר׳ היו שנאמר בהם יצאו נצבי׳: למה הרעותה לעם הזה · ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני: הרע · לשון הפעיל הו׳ הרבה רעה עליהם ותרגומו אבאיש: עתה תראה וגו׳ · הרהרת על מדותי לא כאברה׳ שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי לפיכך עתה תראה העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביא׳ לארץ: כי ביד חזקה ישלחם · מפני ידי חזקה שתחזק עליו ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו: על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו׳:

חסלת שמות:

וידבר אלהי׳ אל משה · דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה: ויאמ׳ אליו אני יי׳ · נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות · אני יי׳ נאמן ליפרע כשהוא אומר אבל עונם כנון · ואללת את שם אלהיך אני יי׳ וכשהוא אומר אבל קיים מצות כנון ושמרת׳ מצותי ועשיתם אותם אני יי׳ נאמן ליתן שכר: וארא · אל האבות: בא׳

גם הוא השם הנורא: הפרשה היא וארא: שם שדי סוד התורה: עתה אפרש בתחלת זאת:

וידבר הכתוב אומר ויאמן העם ולא כל העם והכל מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד על כן אמר ויאמר אליו אני יי׳ לכן אמור לבני ישראל אני יי׳ וידעתם כי אני יי׳ אלהיכם המוציא אתכם: וארא · נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא · מלת

בעל הטורים

גם תמול גם היום ב׳ הכא ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום מלמד כשלא כלו חקם ל ללבון הלבני׳ כחבאו כדי שלא יוכו כדרך שנחבא דוד · נתן ארבעה במסר׳ הכא תבן אין נתן לעבדיך · ואידך לחמו נתן מימיו נאמני׳ · נתון ערלים נתן · ועוד אחד בקהלת פרשה פרעה שלא נתן תבן טבע בים · ולא עוד אלא שירד לגיהנם דכתיב בתוך ערלים נתן אל יורדי בור · כדכתיב שמה פרעה וכל המונו · אבל לחמו נתן · שנתן תלחמו לכל · מימיו נאמני׳ דכתיב הלא פרוס לרעב לחמך וגו׳ · וכתיב בתריה והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו · לבנים ב׳ ותוכן לבנים תתנו · לבנה לבני׳ · לבני׳ נפלו זהו שדרשו שכל מה שהיו בונין ביום היה נופל ב בלילה וזהו לבנים יפלו · וכן באלפסי המגדל אמרו שליש נשרף ושליש נשקע בארץ ושליש עודנו קיים · הרעותה · שלשה א׳ הכא ואידך למה הרעות לעבדך ומו כן במשה ובשניהם שנג׳ · וכן אתה תראה פנים גבי משה שנעשו בזה לשון הכא שאמ׳ לו עתה תראה ורמז לו שלא יכנס לארץ · וכן לקינו אמר לו עתה תראה היקרך דברי שאמרתי לך שלא תכנס לארץ · ואידך הרעות גבי אליהו הרעות להמית את בנה · דכמו גבי משה כא מלאך ל לבררה את בנו והצילו משה בתפלתו כך אליהו החיה בן הצלמנה בתפלתו · ונמו גבי משה כתיב [illegible]

באל שדי· הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי יי׳ לא נודעתי להם· לא הודעתי אין כתוב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמיתות שלי שעליה נקרא שמי יי׳ נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתים ולא קיימתי: וגם הקימותי את בריתי וגו׳· וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי ברית ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען· לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו׳ ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבוע׳ אשר נשבעתי לאברה׳ ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי נאמרה ליעק׳ אני אל שדי פרה ורבה וגו׳ את הארץ אשר וגו׳ הרי שנדרתי להם ולא קיימתי: וגם אני· כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנאקים: אשר מצרים מעבידי׳ אותם ואזכור אותו הברית כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: לכן· על פי אותה השבועה: אמור לבני ישראל אני יי׳· הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם· כי כן הבטחתי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלות· טורח משא מצרים: נשאתי את ידי· הרימותיה ליסבע בכסאי: ולא שמעו אל משה· לא קבלו תנחומין: מקוצר רוח· כל מי שהוא מצר רוחו נשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו קרוב לענין זה שמעתי בפרשה זו מר׳ ברוך ברבי אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי יי׳ למדנו כשהקדוש ברוך הוא מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע ששמו יי׳ וכל שכן האמנה לטובה ורבותינו דרשוהו לענין של מעלה שאמר משה למה הרעות אמר לו הקדוש ברוך הוא חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: וגם הקימותי וגו׳· וכשבקש לקבור את שרה לא מצא קבר עד שקנה בדמים מרובים וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר וכן יעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעות· ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי יי׳ לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני יי׳ אשר הוצאתיך

אודיעת׳ נודעתי להם׳ יחזקאל נודעתי אליהם: וגם כל ריש׳ פסו׳ דאורי׳ ויהושע ושפטי׳ וגם במ״ה גם וסי׳ גם מעוף השמים׳ גם צאנכם גם בקרכם׳ גם בי התאנף יי׳׳ גם כל חלי וכל׳ גם אני לא אוסיף להוריש: הקמתי ג׳ מלעיל נמסר פרשת נח: לכן אמר לבני ישראל׳ יא פסקי׳ בטעמא מארכה לזרקא וסי׳ לכן אמ׳ לבני

באל שדי ושמי יהוה לא נודעתי
להם: וגם הקמתי את־בריתי אתם
לתת להם את־ארץ כנען את ארץ
מגריהם אשר־גרו בה: וגם אני
שמעתי את־נאקת בני ישראל אשר
מצרים מעבדים אתם ואזכר את־
בריתי: לכן אמר לבני־ישראל
אני יהוה והוצאתי אתכם מתחת
סבלת מצרים והצלתי אתכם
מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע
נטויה ובשפטים גדלים: ולקחתי
אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים
וידעתם כי־אני יהוה אלהיכם
המוציא אתכם מתחת סבלות
מצרים: והבאתי אתכם אל־הארץ
אשר נשאתי את־ידי לתת אתה
לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי
אתה לכם מורשה אני יהוה:
וידבר משה כן אל־בני ישראל
ולא שמעו אל־משה מקצר רוח
ומעבדה קשה:

באל שדי ושמי יי לא אודעית
להון: ואף אקימית ית קימי
עמהון למתן להון ית ארעא
דכנען ית ארע תותבותהון
דאתותבו בה: ואף קדמי
שמיע ית קבילת בני ישראל די
מצראי מפלחין בהון ודכירנא
ית קימי: בכן אימר לבני
ישראל אנא יי ואפיק יתכון מגו
דחוק פולחן מצראי ואשזיב
יתכון מפולחנהון ואפרוק יתכון
בדרע מרמם ובדינין רברבין:
ואקרב יתכון קדמי לעם
ואהוי לכון לאלהא ותדעון ארי
אנא יי אלהכון דאפיק יתכון מגו
דחוק פולחן מצראי: ואעיל
יתכון לארעא די קימית במימרי
למתן יתה לאברהם ליצחק
וליעקב ואתן יתה לכון ירותא
אנא יי: ומליל משה כן עם
בני ישראל ולא קבילו מן משה
מעיק רוח ומפולחנא דהוה
קשי עליהון: ומליל

ישראל· כי תשא את ראש בני ישראל· וחצי שבט מנשה· וכל אשר התהלכתי· וחברו· נספה מפני צריך· ויבחר שור ומרי וצאן· וחברו· ויעלו בבעל פרצים· וחברו· קנה נגד היושבים· וחצי שבט מנשה דד״ה: סבלת ב׳ בענין א׳ מלא וא׳ חסר וסי׳ לכן אמר לבני ישראל· המוציא אתכם· בתר׳ מלא: זרוע ג׳ מל׳ וסי׳ וגאלתי אתכם בזרוע נטויה· או הנסה אלהים· וטרף זרוע אף· וכל נביאים וכתו׳ דכו׳ מל׳ במ״ב חסרים וסי׳ ונדעתי את זרועך ואת זרע· הכל היום יחרש החרש לזרע· ולא בזרע גדולה ובעם רב: מורשה דה׳ בט׳ וסי׳ ונתתי אתה לכם· תור׳ צוה לנו משה: יו זוגין מתחלפין בחד עניינה חד זקיף לרומא וחד נחית להתחתא וסי׳ והנער שמואל הלך וגדל· והנער שמואל משרת· ועשיתם ביום הניפכם את· ועשיתם שעיר עזים· התורה· התורה· ויך דוד את פלשתים· דשמואל· ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים· דד״ה· ממנו פנה ממנו יתד· דזכריה· אים ונורא הוא ממנו· דחבקוק· אלה הם משפחת הלוי· אלה משפחת הגרשני· ואלה אשר נחלו בני· אלה אשר נחל משה· ומים במשורה תשתה· ומים במשורה ובשממון· דיחזקאל· ויכו את ששי· ויכו את הכנעני יושבי צפת· ויכהו שם החמש· ויכהו שם האלהים על השל· ואף בעונרת אבותם· ואף אשר הלכו· אחרי מות משה· אחרי מות יהושע· ויספר שר המשקים· וידבר שר המשקים· קלעים חמש עשרה אמה· לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה· וידבר משה כן אל בני· וידבר משה לפני יי׳· אשר הגלה· ואלה בני המדינה העולים· וחברו· אלה בני המדינה· וסי׳ בלשן תרגום שמואל עבד אוריתא דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא· ויש ספרי׳ מוספין והביא אתו דכהן משיח· יביא אתו דנזיד וסי׳ משיח למטה ונזיר למעלה· אלה בני זלפה· אלה בני בלהה· דויגש:

מלת שדי קשה בפירוש והגאון אמר כי השי״ן מוסף כשי״ן שאת׳ מדבר עמי והטעם שאמר לעולם די ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די רק להיותו תאר כמו טוב וסלח עלי לב״לוי והנגיד רב שמואל פי׳ בו בלשון ערבי אלקהאר ופירושו מנצח ותקיף והיו״ד תחת אות הכפל כיו״ד דליו שוקים מפסח וא״לף אשר בזאו נהרים וכמוהו כקול שדי והיה שדי בצריך ויפה פירש׳ ומלת נודעתי מבנין נפעל ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם ורבי מרינוס אמר כי ושמי יי׳ שבועה כי בלשון ערבי יש וי״ו לשבועה· וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך וכו״ן הזה לא מצאנו בלשון הקדש וככה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמם גם כן אותיות כמ״ם מאל אביך ויעזרך ואת שדי שהוא ומאת שדי וככה ב״ית באל שדי כאילו כתוב ובשמי יי׳ לא נודעתי להם אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו כ כאילו אמר ובשמי יי׳ לבדו לא נודעתי להם רק פעם באל שדי ופעם בשם יי׳ וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו ואין צורך לתיקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא הש׳ הנכבד ואין ביניהם הפרש רק ששם שדי הוא תואר והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תאר כאשר פ פירשתי והנה מצאנו כתוב באברהם אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים וביעקב אני יי׳ אלהי אברהם אביך ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה ולא דבר רבי ישועה נכונה פי׳ איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם רק זה השם הוא התאר לא ידעו ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי ידענו כי השם ברא ג׳ עולמות שהזכרתי והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון כל אחד מ מהפרטי׳ כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה ה השם שהם בלא אמצעי ועל ידי אמצעי והניחה תאות העולם ה השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד אם יש במערכת הככבי׳ בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע השם שדבק בו יסבב סבו׳ להצילו מדעתו וככה אם יש במערכה שיהיה עקר השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד על כן אמ׳ חז״ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך ויקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בפרשת כי תשא על כן אמר השם לאברהם קודם וארבה את זרעך אני אל שדי שפירושו מנצח המערכות העליונות לא שהמערכת תשחת רק שידע הדבק בשמו שמחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו על כן אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע שהיה נכון לבא עלי וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם והנה משה אמר שני דברים האחד למה זה שלחתני והשני והצל לא הצלת את עמך והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרע׳ ועל הראשון ויאמר אליו אני יי׳ והטעם כי על יד האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי יי׳ הנכבד בעולם כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני יי׳ והנה שלחתיך להודיע זה השם: וגם הקימותי· גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם או לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען: וגם· גם עוד שלחתיך בעבור ששמעו ישראל תשובה וצעקו אלי: לכן· כמו שאני עומד כן יהיה דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים על הארץ: ולקחתי· כאשר תקבלו את התורה על הר סיני· וטעם המוציא אתכם כי היתה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפרשת כי תשא: והבאתי אתכם אל הארץ· כי רבים מיוצאי מצרים גם בניהם יחשבו כהם· וטעם אשר נשאתי את ידי דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע כמו כי אשא אל שמים ידי וירם ימינו ושמאלו אל השמים· וטעם אני יי׳ שאקיים זה: וידבר· ולא שמעו· ולא הטו אזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שהתחדשה עליהם: וידבר

בעל הטורים

באל שדי· וזה אינו חוזר אלא על אברהם ויעקב· ולהם נראה באל שדי· ופלשי מה של ביצחק והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ונאמר בה באל שדי· לא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי׳ פי׳ באלו שתי שמות נראתי להם· בשם יו״ד ה״א הבטחתים להוסיף בארץ לבטח· ובשם ש׳ שדי הבטחתים אותם להפרו ולהרבו׳ כי זה השם הוא על פרי ורבי׳ ב׳ ליעקב· ק׳ ליצח׳ מ׳ לאברהם והוא בקם והוא באת ב״ש שדי לכך נראה להם בזה השם· וברית א׳ לאברהם ו׳ ליצחק יו׳ ליעקב עולה לא כמני׳ אהיה· הרי השם ברית ובקשת· וזהו תופה מלאך יי׳ סביב ל ליראיו· לתת להם את ארץ כנען· לתת עולה תר״ך· רמז לשני מקדשי׳ שעמדו תר״ך שנים· אשר גרו בה· מנין אשר גרו בה· עמדו עשרה שבטים בא׳· נאקת בא״ת בש טהלא בגי׳ האבות· לומר לך שעלתה צעק׳ האבות ותפלתם· לכן אמור ב׳ במקרא· לכן אמור לבני ישרא׳ לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום· שדורש בספרי כל מה שעשה

אבן עזרא

וידבר· לאמר למשה כמו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם: בוא· אל ארמון המלך: וידבר· הן בני ישר' שהם עמך לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שהוא מלך ואינו מעמך ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו ואני ערל שפתים כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה את פי שלא אבטא באות שהוא כבד עלי אולי תכשל לשוני לפניו ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ ביני ובין ישראל: וידבר· עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרע' כאשר יפרש עוד על כן השתתפו שניהם בדבור: ויצום· ללכת אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא שמעו אליהם ואין צורך: אלה ראשי בית אבותם· על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה והאבות הם מיורדי מצרים והאל מרחוק כי לא כשאר לו כבוד רק להתייחס לאשון ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים: ובני· משפחת אוהד נכריה במצרי' או במדבר כי איננה נזכרת בפרשת פנחס: וצוחר· הוא זרח: בני לוי· הזכיר אלה השני שבטי' בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחס מש' ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר כולם הם יורדי מצרים: הוא אהרן ומשה· הקדים שם אהרן בעבור שנין· והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן: בני גרשון· לא היו לו בנים כי אם שניהם: ובני· הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד השלוחים: ובני מררי· שנים היו בניו ולא יותר על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו: ובני יצהר· הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה: ובני עוזיאל· הזכיר עוזיאל בעבו' כבוד מישאל ואלצפן בתורה ולא חשש להזכיר בני חברון: ויקח· הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר· והזכיר אחות נחשון בעבור סוד הכהנ'· והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו ושמואל הנביא היה מבני קרח: ואלעזר· הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם על כן מלך הסברא· פוטיאל היה מבני ישראל ולא ידענו טע' פוטיאל כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן ולולי נכתב טעם משה לא היינו יודעין למה נקרא כן: הוא

רשי

הוצאתיך מאור כשדים ועוד היאך הסמיכה נמסכת בדברי' שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו' לכן אמור לבני ישראל לכך אני אומ' יתישב המקרא על פשוטו דבור על אופניו והדרשה תדרש שנ' הלא כה דברי כאש נאם יי' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה נצוצות: ערל שפתים· אטום שפתים וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אוטם ערלה אזנם אטומה משמוע ערלי לב אטומים מהבין שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקללה ערלת בשר שהגיד אוטם ומכוסה בה וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה· זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה: וידבר ה' אל משה ואל אהרן· לפי שאמ' משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל· צוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם ואל פרעה מלך מצרים צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זה מדרשו ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרע' ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס: אלה· מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: אלה ראשי בית אבותם· מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד מש' ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן: ושני חיי לוי וגו'· למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמ' וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'· מחשבון זה אנו למדי' על מושב בני ישר' ארבע מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: יוכבד דודתו· אחת אבוהי בת לוי אחות קהת: אחות נחשון· מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה: מבנות פוטיאל· מזרע יתרו שפטם עגלים לע"ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו: הוא

מסורה

וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב נמסר ריש פרשת חקת התורה: ויצום ד' וסי' אל בני ישר' ואל פרעה· ואחרי כן נגשו בני ישראל· ויצום לאמר זה הדבר· ויכרת יי' אתם ברית: בכר ז' חסרים בתורה מסר פרשת ויגש: כל אוריתא תולדתם כתיב במ"ב חס' דחס' וסי' ואלה שמות בני לוי לתלדתם· ובני מררי מחלי ומושי· וכל ד"ה

תורה

פ וידבר יהוה אל משה לאמר: בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו: וידבר משה לפני יהוה לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים: פ וידבר יהוה אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים: ס אלה ראשי בית אבתם בני ראובן בכר ישראל חנוך ופלוא חצרן וכרמי אלה משפחת ראובן: ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית אלה משפחת שמעון: ואלה שמות בני לוי לתלדתם גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי שבע ושלשים ומאת שנה: בני גרשון לבני ושמעי למשפחתם: ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת שלש ושלשים ומאת שנה: ובני מררי מחלי ומושי אלה משפחת הלוי לתלדתם: ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה: ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו לאשה ותלד לו את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר: ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלה משפחת הקרחי: ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את פינחס אלה ראשי אבות הלוים למשפחתם:

תרגום

ומליל יי עם משה למימר: עול מליל עם פרעה מלכא דמצרים וישלח ית בני ישראל מארעיה: ומליל משה קדם יי למימר הא בני ישראל לא קבילו מני ואיכדין יקבל מני פרעה ואנא יקיר ממלל: ומליל יי עם משה ועם אהרן ופקדנון לות בני ישראל ולות פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא דמצרים: אלין רישי בית אבהתהון בני ראובן בוכריה דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אלין זרעית ראובן: ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצוחר ושאול בר כנעניתא אלין זרעית שמעון: ואלין שמהת בני לוי לתולדתהון גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי מאה ותלתין ושבע שנין: בני גרשון לבני ושמעי לזרעיתהון: ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת מאה ותלתין ותלת שנין: ובני מררי מחלי ומושי אלין זרעית לוי לתולדתהון: ונסיב עמרם ית יוכבד אחת אבוהי ליה לאתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין: ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: ונסב אהרן ית אלישבע בת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאתו וילידת ליה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלין זרעית קרח: ואלעזר בר אהרן נסיב ליה מבנת פוטיאל ליה לאתו וילידת ליה ית פנחס אלין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון:

מסורה

תלדותם כתיב בס"א ואחיהם לתולדתם: ואביאסף ג' מלין מן חד וחד מפקן אל"ף וסי' במס' רבת': ה' פסו' דמיין בשמהתהון ומתחלפין באתיהון וסי' ואלה שמות· ותני' דד"ה· עמרם ויצהר וחברון ועזיאל· קדמא דד"ה עמרם יצהר וחברון ועזיאל· תלית' דד"ה בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל: פוטיאל ל'· חניאל וחניאל ל'· פדאל ל'· פניאל ל' עבדאל ל'· וההראל ל':

משה חד מן י"ז זוגין מתחלפין כחד עינא חד זקיף לרועא וחד כחית לתהומא:

וחברון חד מן ל' פסו' דמיין בשמהתהון ומתחלפין באתיהון

ואביאסף ג' מלין מן חד וחד מפקין אלף

בעל הטורים

ויצום ד' במס' ויצום אל פרעה ואחר כן נגשו בני ישראל ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשו גבי יהוידע כהן בזגזיאל בן המלך· ויצום לאמ' לא תיראו אלהים אחרים גבי מלך אשור כפרש' הם גרוכים כשהרגו בהם האריות בזכות משה שנעשה שליח להקב"ה לצוות על בני ישראל· ומה כווי דהתם איירי בע"ז היא דמלך אשור· וגבוכין שפיכות דמים היא דיהוידע שצום להרוג את המלך· אף כאן צוה משה להתרחק מע"ז ומשפיכות דמים· אסיר ב' אסי' ואלקנה· להוציא ממסגר אסיר· וזהו שאמר על בני קרח שמקום נתבצר להם בגיהנם וזהו להוציא ממסגר אסיר: הן

הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃ אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם כֵּן עָשׂוּ׃ וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ פ

הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן אַפִּיקוּ יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל־חֵילֵיהוֹן׃ אִנּוּן דִּמְמַלְּלִין עִם־פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלֵּל יְיָ עִם־מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

וּמַלֵּל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּל עִם־פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יָת כָּל־דִּי אֲנָא מְמַלֵּל עִמָּךְ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה׃

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזִי דְמַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְהֵי מְתוּרְגְמָנָךְ׃ אַתְּ תְּמַלֵּל יָת כָּל־דִּי אֲפַקְּדִנָּךְ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְמַלֵּל עִם־פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת־לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יָת־אָתְוָתַי וְיָת־מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְלָא־יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת־מְחַת גְּבוּרְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאַפֵּיק יָת־חֵילַי יָת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין׃ וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אָרֵים יָת־מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל־מִצְרַיִם וְאַפֵּיק יָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן׃ וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָתְהוֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ וּמֹשֶׁה בַּר־תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר־תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם־פַּרְעֹה׃ ואמר

אהרן ומשה ד׳ דקדים אהרן למשה וסי׳ הוא אהרן ומשה׳ ואלה תולדת אהרן׳ ובני עמרם אהרן׳ וחברו: אמר יי׳ להם ד׳ וסי׳ הוא אהרן ומשה׳ מות ימתו במדבר ולא׳ ויעבד את הגלולים׳ דמלכים ולא השמידו את העמי׳: צבאתם ד׳ חסרים בליש׳ וסי׳ מארץ מצרים על צבאתם׳ והוצאתי את צבאתי׳ במראת הצבאת׳ ולא תצא אלהים בצבאתינו׳ וכל לצבאתם דכו׳: וידבר יי׳ ו׳ ר״פ בטעם דרגא תביר וסי׳ דבר אל פרעה מלך׳ זאת החיה אשר׳ בערבות מואב׳ וחברו׳ אליכם מתוך האש׳ אל מנשה ואל עמו: אמירה לפני ה׳ וסי׳ הן אני ערל שפתים ואיך׳ ויאמר דוד אל מיכל לפני יי׳׳ ויאמר ממוכן לפני׳ ויאמר חרבונה אחד׳ ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון: הן אני ד׳ וסי׳ הן אני ערל שפתים׳ הן אני נשארתי לבדי׳ הן אני עץ יבש׳ הן אני כפיך לאל: ולא ישמע ד׳ וסי׳ אלכם פרעה׳ ויסרו אתו׳ כל איש אשר ימרה׳ ראות רבות ולא תשמר: אלכם ו׳ חסרי׳ גמסר פרשת מקץ: ומשה ז׳ ר״פ נמסר פרשת שמות:

רש"י

הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר יי׳. יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומו׳ שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כאחד: על צבאותם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם יש על שאינו אלא במקום אות אחת על חרבך תחיה כמו בחרבך עמדתם על חרבכם בחרבכם: הם המדברים וגו׳. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: ויהי ביום דבר וגו׳. מחובר למקרא של אחריו: וידבר יי׳. הוא הדבור עצמו האמור למעלה אלא מתוך שהפסיק עליו הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני יי׳. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: דבר אל פרעה מלך מצרי׳: נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכו׳ ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך וכל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל ובלעז קורין לו פרידי״ניר: אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות לפי ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרע׳: ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומו׳ לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו: למען הרבות בו אותותי. ותכירו את גבורותי וכן מדתו של הקב״ה מביא פורענות על האומות כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ואעפ״כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק יי׳ את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: את ידי. יד ממש להכות בהם: מופת

אבן עזרא

הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה: הם. עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם ולא כן אהרן והכתו׳ מעיד לא כן עבדי משה ואהרן אמר לו פעמים בי אדוני על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדי׳ משה לאהרן וככה בנביאים וככה בכתובים ואין טענה ממלת ואלה תולדות אהרן ומשה גם ותלד לו את אהרן ואת משה כי כאשר נולדו הזכירם והעד תולדו׳ גם ותלד: ויהי. יש לתמוה על המסדיר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם פי׳ כן ביום דבר יי׳ אל משה בארץ מצרים וזה שדבר לו אני יי׳ דבר אל פרעה וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכ׳ אלא אולי בעל הפסקות ידע לו טעם למה עשה כן כי דעתו רחבה מדעתנו: וידבר יי׳. עתה פי׳ ענין וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים: ויאמר יי׳. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתי׳ השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה: ויאמר. טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים והוא מדבר אל הנביא והנביא ידבר אל אנשי דורו והאומרי׳ כי נביא מגזרת ניב שפתים איננו נכון כי שורש ניב מהשניי׳ לפי דעת חכמי צרפת ומעלומי העי״ן לפי דעת חכמי ספרד ושרש נביא שלם אותיות והעד נביאים ויתנבאו כי הא״לף שרש ועוד כי ניב שפתים כמו פרי כי הוא מגזרת תנוב׳ עוד ינובון בשיבה והעד הנאמן וניבו נבזה אוכלו ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא אם פירושו דברן הוא רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי על כן ויתפלל בעדך וחיה: אתה תדבר. אל אהרן את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה ואף על פי שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו באו: ואני אקשה. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו ומה חטאתו. והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או לחסר ידעתיו וזה אפרש בפרשת כי תשא ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה. והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכו׳ ולא דבר נכונה: ונתתי את ידי. מכתי כי ביד היא כדרך בני אדם. וטעם צבאותי כמו שהם המלאכים צבאות יי׳ בשמים כן הם ישראל בארץ: וידעו. כבר הזכיר ר׳ יהודה המדקדק הראשון ההפרש שיש בין וידעו ובין וידעו כי הקמץ בקמץ גדול הוא פועל עבר כמו שמעו והוי״ו השיבו לעתיד כמשפט והקמץ בקמץ קטן והיו״ד סימן לעתיד כמו וישמרו והנה הנעלם בין היו״ד והדל״ת תחת היו״ד שהוא שרש והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם: ויעש משה ואהרן. עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות ואחר כן יפרש כל אות ואות: ומשה. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן ואל יעלה על לבך כי שמואל עמהם בעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה והנה על ידם ינחלו הצדיקים העולם הבא וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות: ויאמר

בעל הטורים

הן אני ד׳ דסמיכי הן אני ערל שפתי׳ · הן אני כפיך לאל · הן אני נשארתי לבדי · ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש · משה אמר הן אני ערל שפתים והקב״ה אמר לו הן אני כפיך לאל כלומר אל תחוש לערלת שפתיך · אהיה עם פיך והוריתיך · וכן ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש · אל יאמר בלבו מי ילד לי את אלה כלומר יבטח בשם שיש בידו לרפאתו כאשר אלה ילדה בנים: ואני אקשה ועליו נאמר עב עקש תתפל · עקש בגימט׳ מלך מצרים: הפלך

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃ וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־

ואמר יי׳ למשה ולאהרן למימר׃ ארי ימלל עמכון פרעה למימר הבו לכון אתא ותימר לאהרן סב ית חוטרך ורמי קדם פרעה יהי לתנינא׃ ועל משה ואהרן לות פרעה ועבדו כן כמא די פקיד יי׳ ורמא אהרן ית חוטריה קדם פרעה וקדם עבדוהי והוה לתנינא׃ וקרא אף פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף אנון חרשי מצראי בלחשיהון כן׃ ורמו גבר חוטריה והוו לתנינין ובלע חוטרא דאהרן ית חוטריהון׃ ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא די מליל יי׳׃

ואמר יי׳ למשה יקיר לבא דפרעה סריב לשלחא עמא׃ איזיל לות פרעה בצפרא הא נפיק למיא ותתעתד לקדמותיה על כיף נהרא וחוטרא דאתהפיך לחויא תסב בידך׃ ותימר ליה יי׳ אלהא דיהודאי שלחני לותך למימר שלח ית עמי ויפלחון קדמי במדברא והא לא קבילתא עד כען׃ כדנן אמר יי׳ בדא תדע ארי אנא יי׳ הא אנא מחי בחוטרא די בידי על מיא די בנהרא ויתהפכון לדמא׃ ונוני די בנהרא ימותון ויסרי נהרא וילאון מצראי למשתי מיא מן נהרא׃

ואמר יי׳ למשה אמר לאהרן סב חוטרך וארים ידך על מיא דמצראי על נהריהון על אריתיהון ועל אגמיהון ועל כל

ג׳ חס׳ כתו׳ · ל׳ חד מן ח׳ ליס׳ ז׳ בסיף תיבות · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ · ד׳ מלא׳ · ג׳ חס׳ י׳ כתו׳ כתו׳ · ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ ודין חס׳ · כו״ל חס׳ יוד ל׳ דמטעי׳ ביה · ג׳ חס׳ כספל · יב כטעמ׳ בקפ׳ · יו חס׳ את · ו׳ ד׳ חס׳ כלו׳

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ו׳ וסימניהון כי ידבר אלכם׳ ויאמר יי׳ דעלם כי ידבר אלכם׳ פיה הכבשן׳ ויאמר יי׳ דעלם קחו מלא חפניכם׳ החדש הזה לכם׳ ויאמר יי׳ דעלם דברו בעשור לחדש׳ הפסח׳ ויאמר יי׳ דעלם זאת חקת הפסח׳ בהר׳ ויאמר יי׳ דעלם בהר ההר׃ האמנתם׳ ויאמר יי׳ דעלם יען לא האמנתם׃ תנין חד מן ח׳ ליש׳ ז׳ בסוף תיבותא וסי׳ יהי לתנין׳ ויהי לתנין׳ הים אני אם תנין׳ ביום ההוא יפקד׳ ואצאה בשער הגיא׳ מחוללת תנין׳ תרמס כפיר ותנין׳ אכלני הממני׳ וכל כתו׳ דכו׳ במג דכיתני במקום תני׳ אח הייתי לתני׳ גם תנים חלצו שד דא״ג סימן׃ ולמכשפים ב׳ וסי׳ ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפי׳ ויאמר המלך׃ וישליכו ד׳ מלא׳ וסי׳ איש מטהו׳ וישליכו שמה איש נום זהב׳ ואת מלך העי תלה׳ וישליכו את האיש אל קבר אלישע׳ וכל ד״ה דכו׳ במא חס וישלכו את תורתך אח׳ נום׃ לתנינם ג׳ כתו׳ כן וסי׳ את התנינם הגדלים׳ ויהי לתנינ׳ חמת תנינם יינם׃ מטותם ב׳ בתור׳ חד מל׳ וחד חס׳ וסי׳ ויבלע מטה אהרן׳ ומטה אהרן בתוך מטותם׳ קדמ׳ חס׃ המימה ב׳ וסי׳ לך אל פרעה בבקר׳ השכם בבקר׳ דערוב׃ אלהי העברי׳ ה׳ נמסר פרשת שמות׃ מכה ח׳ פתחין וסי׳ פרש׳ שמו׳ וסי׳ בלשון תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי עממין ה׳ ברונזא מחי׳ וכל איתן דכו׳׃ על המי׳ ד׳ וסי׳ אנכי מכה במטה ויבאו אלימה ושם׳ את הצפר החיה יקח׳ וישכמו בבקר והשמש זרחה׳ וכל תהלות דכו׳ במא יי׳ על מים רבים׃ ויאמר יי׳ יב בטעם קדמא אולא בספרא נמסר פרשת שמות׃ מימיו וסי׳ קח מטך ונטה׳ ויט אהרן את ידו על מימי מצרים׳ אשר נכרתו מימי הירדן׳ נהרות דמשק׳ סתם את מוצא׳ יגולו מימי שלג׃ נהרתם ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ על נהרתם ועל יאריהם׳ על הנהרת על היארי׳ את נהרתיה שלחה׳ ונהרתיך אוביש׃

מופת׳ אות להודיעו שיש צריך במי ששולח אתכם׃ לתנין׳ נחש׃ בלהטיהם׳ בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת על ידי לחש׃ ויבלע מטה אהרן׳ מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן׃ כבד׳ תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר׃ הנה יוצא המים׳ לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומ׳ שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו׃ עד כה׳ עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורו׳ שאפתח בה בכה אמ׳ יי׳ כחצות הלילה׃ ונהפכו לדם׳ לפי שאין גשמים יורדים במצרי׳ ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדי׳ לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם׃ ונלאו מצרי׳ לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראויין לשתות׃ אמור אל אהרן׳ לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן׃ נהרותם׳ הם נהרות המושכי׳ כעין נהרות שלנו׃ יאוריהם׳ הם בריכו׳ נגרי׳ העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכי׳ ועולה דרך היאורים ומשקה השדות׃ אגמיהם׳ קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורי׳ לו אשטנ״ק׃ בכל

ויאמר יי׳׳ החל לספר שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את יי׳ ועתה יבקש מופת׃ קח את מטך׳ הוא מטה משה שנתנו לו והעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך וכתוב וירם במטה ויך את המים והנה הודיענו בפתחות הבית שהוא המטה הידוע שאמר לו קח את מטך ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור׃ ויבא משה׳ גם זה מופת שהמטה היה לתנין ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש ויפת אמ׳ כחש הוא תנין׃ ויקרא פרעה לחכמי׳ חכמי המזלות׃ ולמכשפים׳ משנים דבר התולדות למראה העין׃ והחרטומי׳ הם היודעים סוד התולדת והמלה רביעית אולי לשון מצרים הוא או לשון כשדי׳ כי לא מצאנוה בכל המקר׳ רק בדברי שניהם והפריש ה הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין ובין מעשה החרטומים על כן כתוב בלטיהם והמלה שלישית מגזרת להט החרב אשכבה לוהטים ולהט אותם היו׳ הבא והוא כמו בריקות והם עוברת ואחת היא אחיזת עינים׃ וישליכו׳ זה פלא שני שבלע מטה אהרן מ מטות החרטומים ולא נמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה ור׳ ישועה אמר כי אחר ששב מטה בלע מטותם וזה פ פלא גדול׃ ויחזק׳ מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעש׳ אהרן׃ ויאמ׳׳ כבד׳ פועל עבר כמו כי זקן יצחק לו חפץ יי׳ כאשר אהב׳ והיה קיץ קטן תחת מ״ס מאן שהוא שורש שלא ידגש האל״ף ההוא אחריו כמו חלף כפשו׃ לך אל פרעה בבקר׳ מנהג מלך מצרי׳ עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה וצוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאור לפני פרעה וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על יד משה לפני לכתו אל פרעה ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם׃ ואמרת׳ אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מ מכה׃ כה׳ השליח ידבר על פי השולח ואחז דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי ואמר אשר בידי ואף על פי שביד אהרן היה כי שניהם שוים ומשתתפי׳ באות׃ והדגה׳ שם מין כולל לכל שורץ במים׃ ונלאו׳ מבנין נפעל מגזרת לאה כטעם לא יכלו׃ ויאמ׳׳ לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הרוחות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים׳ ומלת מימי מצרים כלל והפרט על נהרותם ואיננו היאור רק שיחור ונהרות אחרים בארץ מצרים כי האדם היה בכל ארצם׃ ועל יאוריהם׳ לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים׃ אגמיהם׳ מים מחוברים מעצמם ממי המטר׃ ומקוה

בעל הטורים

השלך לפני פרעה יהי לתנין ולא אמר ויהי׳ אלא אחר שתשליך אותו אמור למטה יהי תנין כדי שישמע פרעה שעל פי דבורך יחזור ל לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ורמז לו כשם שזה הוא תנין׳ וחזר להיות עץ יבש׳ כך יחזור פרעה להיות עפר רמה ותולעה׳ מטות׳ ב׳ ויבלע מטה אהרן את מטותם׳ מטה אהרן בתוך מ מטותם איתא במדר׳ שנס בימעשה קרח בלע מטה אהרן את מטותם וכשהוציאו אז חזר ופלטם ולכך לא הוכיחו פרח וע״כ כתיב ויוציאו את המטות חסר לפי שבלעם׳ והנה לא שמעת עד כה׳ כה אמר יי׳ כחצו׳ הלילה׳ כה באת בם לך׳ וכפ לך עולה ל״מ וכל כך מכות לקו׳ במצרים מ׳ ועל הים ר׳ וזהו שרמז לו לא תשמע עד שתלק׳ כמנין כה כה וזהו שנאמר לך תכה ונפתי יערים׳ כמנין לך לך׃

ג׳ בתורה א׳ ול׳ · המימה

מכה ה׳ פתחין וסי׳ עבראה בחוטרא לא תלקי עממין ה׳ ברונזא מחי׳

וירם ח' נמסר בתהלי' סימן קמ"ח: ויהיו יא' רפי' נמסר פרשת תרומה: ולעיני ד' וסי' לעיני פרעה ולעיני את המדינית' ויאמ' ירמיה הנביא אל חנניה הנביא' לעיני חנמאל דודי: בלטיהם ג' וסי' דם' צפרדעי' כנים: ויחזק ט"ו נמס' בשמואל א' סימן י"ז בפסוק ויחזק דוד מן הפלשתי: שת ד' וסי' כי שת לי אלהים זרע'

מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וִיהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃ וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת׃ וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃ וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה אֶת־הַיְאֹר׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ וְאִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים׃ וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ׃ וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים׃ ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃

בֵּית־כְּנִישַׁת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְמָא וִיהֵי דְמָא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא׃ וַעֲבַדוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דִי־פַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יַת־מַיָּא דִי בְנַהְרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדוֹהִי וְאִתְהֲפִכוּ כָּל־מַיָּא דִי־בְנַהְרָא לִדְמָא׃ וְנוּנֵי דִי־בְנַהְרָא מִיתוּ וּסְרִי נַהְרָא וְלָא־יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן־נַהְרָא וַהֲוָה דְמָא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַעֲבַדוּ־כֵן חַרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא־קַבֵּל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ וְאִתְפְּנִי פַרְעֹה וְעַל לְבֵיתֵיהּ וְלָא־שַׁוִּי לִבֵּיהּ אַף־לְדָא׃ וַחֲפַרוּ כָל־מִצְרָאֵי סַחֲרָנוּת נַהְרָא מַיָּא לְמִשְׁתֵּי אֲרֵי לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָּא דִבְנַהְרָא׃ וּשְׁלִימוּ שַׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר דִּמְחָא יְיָ יַת־נַהְרָא׃

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוּל לְוַת־פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח יַת־עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ וְאִם־מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא הָא אֲנָא מָחֵי יַת־כָּל־תְּחוּמָךְ בְּעוּרְדְּעָנַיָּא׃ וִירַבֵּי נַהְרָא עוּרְדְּעָנַיָּא וְיִסְּקוּן וְיֵעֲלוּן בְּבֵיתָךְ וּבְאִדְּרוֹן בֵּית־מִשְׁכְּבָךְ וְעַל־עַרְסָתָךְ וּבְבֵית עַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְתַנּוּרָךְ וּבְאַצְוָתָךְ׃ וּבָךְ וּבְעַמָּךְ וּבְכָל־עַבְדָּךְ יִסְּקוּן עוּרְדְּעָנַיָּא׃

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱמַר לְאַהֲרֹן אֲרֵים יַת־יְדָךְ בְּחוּטְרָךְ עַל־נַהֲרַיָּא עַל־אֲרִיתַיָּא וְעַל־אַגְמַיָּא וְאַסֵּיק יַת־עוּרְדְּעָנַיָּא עַל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַאֲרֵים אַהֲרֹן יַת־יְדֵיהּ עַל מַיָּא דְמִצְרָאֵי וּסְלִיקוּ עוּרְדְּעָנַיָּא וַחֲפוֹ יַת־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַעֲבַדוּ־כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאַסִּיקוּ יַת־עוּרְדְּעָנַיָּא עַל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

בכל ארץ מצרים' אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים' מים שבכלי עץ ובכלי אבן: בלטיהם' לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי רבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה' לומר על ידי מכשפות אתם עושין כן תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן אף אתם מביאין מכשפו' למצרים שכולה כשפים: גם לזאת' למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזו של דם: וימלא' מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהית' המכה משמשת רביע חדש ושלשה חלקים היה מעיד ומתרה בהם: ואם מאן אתה' ואם סרבן אתה: מאן' כמו ממאן מסרב את כמו האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט סר וזעף: נוגף את כל גבולך' מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה וכן ונגפו אשה הרה אינו מיתה וכן בטרם יתנגפו רגליכם פן תגוף באבן רגליך ולאבן נגף: ועלו' מן היאור: בביתיך' ואח"כ בבית עבדיך הוא התחיל בעצה תחילה ויאמר אל עמו וממנו התחילה הפורענות: ובכה ובעמך' בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין: ותעל הצפרדע' צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו ופשוטו יש לומר שרוץ הצפרדעי' קורא לשון יחידו' וכן ותהי הכנם הרחישה פדולייר"א בלע"ז ואף ותעל הצפרדע גרינולייר"א בלע"ז: התפאר

ומקוה מימיהם' הם המעיינים והבארות והבורות ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים ומים מרים כמו הים על כן כתוב הקורא למי הים. והנה שבח מי הירדן יכרתון ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה כמו מימי ומימיך נס על לשון רבים כי לא יתכן לומר מימו ומימה ומצאנו מי על לשון יחיד כי מי נדה לא זורק' וטעם ובעצים ובאבנים המים שהיו בבתים בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן: ויעשו' הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים: ויעשו כן' מלת בלטיהם מגזרת ותבא אליו בלט בדברי סתר הנעלמים מן העין ואין המלה חסרת הא כי ההא איננה מן מאותיות המשך באמצע המלה ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם אנה מצאו החרטומים מים והפכום והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן ובין מעשיהם כי אהרן הפך כל היאו' שהיה לפניו וכל מים שהיה בכל גבול מצרי' שלא היה רואה אותם ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד ומים אחרים באים ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי וזה היה רגע אחד על שסב פרעה אל ביתו: ויפן' טעם גם לזאת כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות: ויחפרו' רבים אומרים כי המי' היו ביד המצרי אדומים כדם ונהפכו ביד הישראלי אם כן למה לא נכתב אות זה בתור' ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעי' והכנים היתה כוללת המצרי והעבריי' כי אחר הכתוב כרדוף ואלה השלש מעט הזיקו רק מכת הערוב שהיתה קשה השם הפרים בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם ולא כן בשחין ולא בארב' כיהם יצאו' ממצרים וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העבריי': וימלא' הזכי' זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות: ויאמר' ובא אל פרעה עם אהרן אחיך ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי: ואם' מלת מאן תאר יואר כמו ושבח אני את המתי', וטעם נוגף כמו משחית וכן כתוב וצפרדע עלה ותשחיתם והמפרשי' נחלקו במלת צפרדעי' ורבי' אמרו שהוא מין דג נמצא במצרי' יקר' בלשון ערב אתמסח ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם ואחרי' אמרו כי הם הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הידוע: ושרץ היאור' פועל יוצא כמו ישרצו המי', וטעם ועלו כי הנהר לעולם שפל מן העיר: ובכה ובעמך' אמ' יפת בעבו' שהכתוב אמ' ובך ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלב ולא בעם ישר' ואין זו ראי' כי הזכי' שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכי' ישר': ויאמ' ' נטה ידך על לוחות הסמי' והנה הצפרדעי' יעלו מהיאורו' ומהנהרו' ומהאגמים ולא מכל מקוה מי': ויט' הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונ' רק רמז כי יכלו לעלו' הצפרדעי' נטות ידו: ויעשו' במי' מועטים ע"כ ראה פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיה' ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטומי' הוסיפו על המכה ולא יכלו לחסר':

בעל הטורים

ויבאש שנים ויבאש היאור' וירם תולעים ויבאש מלמד שגם ביאור גדלו תולעים שבכאם מה' על המי' ל' כמ' על המים אשר ביאור' ויחנו שם על המים' בדם הכפור השחוטה על המים חיים והשמש זרחה על המים' ויראו את המים אדומים כדם' זהו שאמרו רבותינו ז"ל צריך שיתן מים כדי שיהא הדם ניכר במים וזהו שאמרו רבותינו ז"ל ויראו המים אדומים כדם שיהא נראה במים אודם הדם וכן במכת היאור נראה הדם במים וכולו המכה שנעשה במים מגאו ז"ב עינות מים' ועלו ובאו בביתיך ובבית עבדיך ובעמך הרי הקדים עבדים לעם' ובתר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך והיינו טעמ' דפסלקי בגופן כדדרשינן מובכה שהיו מקרקרין בגופן אז לקו הוא והעם תחלה שהיו בעצה כדכתי' ויאמר אל עמו ואחר כך בעבדיהם' אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובבית עבדיו ואחר כך בעמו' ובכה ג' ובכה ובעמך' כי בכה ארוץ גדוד' מלמד שבאו בהם הצפרדעים גדודים גדודים' ואני בכה יי' חסיתי שאף על פי שאינו מפר' שלא היו הצפרדעים לישראל' הקב"ה בצדקתו מלטם: והעל ב' במ' והעל את הצפרדעים והעלו אותם הר ההר בלאיתא פרק מקום שנהגו בפסחי' מה ראו חנניה מישאל ועזרי' שמסרו עצמן לשריפה נשאו קל וחומר לעצמן מצפרדעים שהצפרדעים מסרו עצמן למיתה על קדוש השם ועל כן נמלטו כדכתיב וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות אבל לא מהתנורים' אבל משה ואהרן שב' בהם יען לא האמנת' בי להקדישני ולא נשאו קל וחומר מצפרדעים מתו ולא זכו ליכנס בארץ' ולעבדיך

ולא שת לבו גם לזאת' גם יהודה שת קציר' מי שת בטוחות חכמה: לזאת ג' קמצין וסי' ולא שת לבו גם לזאת' אי לזאת אסלח לך' לכן קראתי לזאת רהב: לשתת כלם מלאים במ"ד נמסר פרשת חיי שרה: גבולך ג' מלאים בתור' וסי' הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעי' ' והנה אנחנו בקדש' זתים יהיו לך בכל: ובכה כ' מלין כתבין כה בסוף תיבות' וסי' ובכה' על ידכה' מי כמכה באלים יי' ' ב' בו' גם אתכה הרגתי' הנצבת עמכה בזה' בי בכה ארוץ גדוד' דשמואל' כי לא ימצאכה' ולא יעצרכה הגשם' הנכה ראה' ולא יענוכה' אתה שלחת בשמכה ספרי' ' למען הראתכה' התרפית ביום צרה צר כחכה' בכה הסיתי אל תער' תבונה תנצרכה' להלכה יצפנו' יעזב חלכה יתום' ותשת עלי כפכה' וחסידך יברכוכה: ויאמר יי' ד' בטעם זרקא בספרא וסי' בפרשת שמות:

אבן עזרא

ויקרא. אמר העתירו לדרך מוסר לפניהם וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתו' ובפרדע עלה ותמחיתם: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה לך תפארת שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש. וטעם ביאור תשארנה כי שם היו בתחלה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעי' על כן נסהו והאריך ואמ' למחר: וסרו. באה זו המלה מלרע הפך המשפט וכמוהו כי שמו אותי בבור: ויצא. טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יביישהו כי אמר אל פרעה מעמיו כדברך יהיה בלא רשות השם: ויעש יי' כדבר משה. מעמיו: ויצברו. כמו ויצבר יוסף בר: חמרים חמרים. כמו חמור חמורתים: וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו ורוח לשאול: והכבד את לבו. שם הפועל תחת פועל עבר: ויאמר. דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונו' והאותות היו בשלים כמו שפירשתי למעלה כי השתים היו במים' והשלישית בעפר הארץ והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונו' כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן כמו מכת הברד והארבה שהלות הביאם והחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו רק שלא בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים ואחת בלא מטה על ידי משה ומעט שיתוף לאהרן והיא מכת השחין. טעם והיה לכנים כמו והיה לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כני' בכל ארץ מצרים: ויעשו. טעם ויעשו על משה בעבו' שדבר לאהרן שיכה במטה כדרך המטה אשר הכית בו את היאור: ותהי הכנם. שם המין והמ"ם נוסף או הוא תחת ה"א ואיננו שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים כי האחת ותעל הצפרדע והעד כנים ותהיה מלת הכנם זרה בעבור תוספת המ"ם כמו ליקם חנם ויפת אמר כי המ"ם סימן למצריים כי האחת כן מין כנים כמו פת מפתי' וזו המלה כדרך בתוך האהלי ואל תתמה בעבור שאמ' כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד כי כן היה דבר המים ודבר השחין כי הטעם הוא כי אז תחל המכה: ויעשו כן. שהכו עפר הארץ: להוציא את הכני'. טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו. וטעם להזכיר ותהי הכנם פעם אחרת כי נס היא היתה בחרטומים: ויאמרו. בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישר' לפלחם רק מכת אלהי' היא כפי מערכת הככבי' על מול ארץ מצרי' כי כבר פירשתי כי פרע' לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו מן השמים על כן חזק לב פרעה ואשר יחזק זה הפי' שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע יי' שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעי' העתירו אל יי' וזה השם הזכיר במכות האחרונות ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה וככה מכת הצפרדעים ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים: ויאמר. מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות המים טוב לעינים:

בעל הטורים

וזבחו ג' במסו' וזבחו ליי' וזבחו זבחי תודה' ל' בריכ' להודות וא' מהם יוצא מכית האסורים. ולעבדיך ג' ולעבדיך מקנה' ולידך בזרעיה מה חטאתי לך ולעבדי' כהתחנני לצדקיהו כשמועה בבור מלמד שאפילו אם היו מחביאים עצמם תחת הקרקע שם היו באים ה הצפרדעי' ומשחיתי' בהם וגם משחיתים יבול השדה על שלא בשאר מרעה לתקבה: חמרים. ג' במסו' הכא תרי ואיד' אסף עשרה חמרים מלמד שאין כאן הממעיט אסף עשרה חמרים. ויך כ' ויך את עפר הארץ ויך כף אל כף' מלמד שהיו הכנים מכים ו ומטפחים על פניהם ועל כל בשרם. טעם הכנים' לפי שמכעו המצרים את ישראל אלו' במרחצאות ו ומתוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם לפיכך לקו הם בכנים. ולא יכולו ג' במס' להוציא את הכני' ולא יכולו. ואחתרי האנשים ל להשיב אל היבשה ולא יכולו וירא מואב כי חזקה עליו ה המלחמה וגו' להבקיע אל מלך אדם ולא יכולו מלמד שאף אם היו בורחים אל הים מפני הכנים שם היו באים להם ונלחמים עמהם: פרות

תורה

ויסר ג' רפי' וסי' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי' ויס' מעלי רק את המות' ויסר מעלינו את הנחש: ולעבדיך ג' וסי' התפאר עלי' ולעבדיך מקנה' מה חטאתי לך ולעבדיך: למחר ה' וסי' ויאם' למח' ויאמ'' ושמתי פדות בין עמי' ואל העם תאמר' קום קדש את העם' וגם למחר אני קרוא לה: כיי' ד' וסי' למען תדע כי אין כיי''

ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל-יהוה ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ואשלחה את-העם ויזבחו ליהוה: ה ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשארנה: ו ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי-אין כיהוה אלהינו: ז וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאר תשארנה: ח ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל-יהוה על-דבר הצפרדעים אשר-שם לפרעה: ט ויעש יהוה כדבר משה וימתו הצפרדעים מן-הבתים מן-החצרת ומן-השדת: י ויצברו אתם חמרם חמרם ותבאש הארץ: יא וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את-לבו ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה: ס

יב ויאמר יהוה אל-משה אמר אל-אהרן נטה את-מטך והך את-עפר הארץ והיה לכנם בכל-ארץ מצרים: יג ויעשו-כן ויט אהרן את-ידו במטהו ויך את-עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה כל-עפר הארץ היה כנים בכל-ארץ מצרים: יד ויעשו-כן החרטמים בלטיהם להוציא את-הכנים ולא יכלו ותהי הכנם באדם ובבהמה: טו ויאמרו החרטמם אל-פרעה אצבע אלהים הוא ויחזק לב-פרעה ולא-שמע אלהם כאשר דבר יהוה: ס

טז ויאמר יהוה אל-משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח עמי ויעבדני: יז כי אם-אינך משלח את-עמי

Masoretic marginal notes: ג' רפי' · ל' · ל' · ל' ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ל' חס' · ל' חס' וכל' עזל דכו' במא' ל' · ל' · ל' כתע' זרקא כקפ' · כ' ל' חס' · לסבירין וכל' · ל' חס' ל' · ל' · כ' וכענין · כ' חס' · ט' · יכ כתע' כקפ' · ט' מל'

כיי' אלהינו בכל קראינו' אין קדוש כיי'' מי כיי' אלהינו המגביהי: משה ואהרן ב' וסי' ויצא משה ואהרן' משה ואהרן בכהניו: ד' פסוקים אית בהון מן מן ומן' וסי' וימותו הצפרדעי'' אדם כי יקריב' ויקח משה ממחצית בני ישראל' ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו: חמרם ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' חמרם חמרם' ותליתאי אסף עשרה חמרים מל': והך ב' וסי' את עפר' כף אל כף: ד' סבירין וכל ואינון כל וסי' כל עפר הארץ' כל בכור בנך תפדה' דכי תשא' כל תמונה דאלה הדברים' כל אנחתה השבתי: ולא יכלו ג' וסי' להוציא את הכנים' ויחתרו האנשים' להבקיע אל מלך אדום: יוצא ט' מלאים נמסר ביהושע ריש סימן ו':

אונקלוס

וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלו קדם יי' ויעדי עורדעניא מני ומעמי ואשלח ית עמא וידבחון קדם יי': ואמר משה לפרעה שאל לך גבורא והב לך זמן לאימתי אצלי עלך ועל עבדך ועל עמך לשיצאה עורדעניא מנך ומבתך לחוד דבנהרא ישתארון: ואמר למחר ואמר כפתגמך בדיל דתדע ארי לית כיי' אלהנא: ויעדון עורדעניא מנך ומבתך ומעבדך ומעמך לחוד דבנהרא ישתארון: ונפק משה ואהרן מלות פרעה וצלי משה קדם יי' על עסק עורדעניא די שוי לפרעה: ועבד יי' כפתגמא דמשה ומיתו עורדעניא מן בתיא מן דרתא ומן חקלתא: וכנשו יתהון דגורין דגורין וסריאו ארעא: וחזא פרעה ארי הות רוחתא ויקר ית לביה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי': ואמר יי' למשה אמר לאהרן ארים ית חוטרך ומחי ית עפרא דארעא ויהי לקלמתא בכל ארעא דמצרים: ועבדו כן וארים אהרן ית ידיה בחוטריה ומחא ית עפרא דארעא והות קלמתא באנשא ובבעירא כל עפרא דארעא הוה קלמתא בכל ארעא דמצרים: ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא ית קלמתא ולא יכילו והות קלמתא באנשא ובבעירא: ואמרו חרשיא לפרעה מחא מן קדם יי' היא ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי': ואמר יי' למשה אקדם בצפרא ואתעתד קדם פרעה הא נפיק למיא ותימר ליה כדנן אמר יי' שלח עמי ויפלחון קדמי: ארי אם ליתך משלח ית עמי

רשי

התפאר עלי. כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונטי' בלע"ז וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומ' שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי אילו כאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשו שנאמ' למתי אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן ש שתקבע לי אמור לאי זה יום תרצה שיכרתו: אעתיר. העתירו והעתרתי ולא כאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבו' כלל הוא וכאשר יאמ' הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כן יאמר ה העתירו אעתיר אעתיר דבריים ואב לפלס העתרתם עלי דבריכם הרביתם: ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר: ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר: חמרי' חמרי'. צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין: והכבד את לבו. לשון פעול הוא הלך הלוך וכן והכות את מואב ושאול לו באלהי' הכה ופצוע: כאשר דבר יי'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: אמו' אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כ כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: ותהי הכנם. הרחישה פדולי"א בלע"ז: להוציא את הכנם. לבראותם ממקום אחר: ולא יכולו. שאין השד שולט על בריה פחותה מ מכשעורה: אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר יי'. ולא ישמע אליכם פרעה:

משלית

Marginal notes: חמישי · מן ל' פסוקי' אית בהון מן מן ומן · חמרם ג' ב' חס' וכפסו' יחד מל' · הכנם סימן כניס כנס כל דנפ' אדם ובהמה כנה וספר עפר כנים

משליח · מלה זרה מהבנין הכבד הנוסף · ומלת ערוב חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים · וטעם וגם האדמה מקום שאין בתים שם: והפליתי · יש אומרי' שהוא חסר אל"ף והנכון שהוא מבעלי הה"א וטעמו ואפרש ומלרך הסברה עתה החל פרעה להקל מעבודת ישראל כאשר ראה שהפרים השם בין ישראל ובין מצרים פחד לעשות להם רעה כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגענו בדבר הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ · וטעם כי אני יי' בקרב הארץ דרך משל כמנהג המלכים לעמוד באמצע מלכותו להיות קרוב אל הקצוות כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע ורוח האדם באמצע הגוף ככתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ועל זה ראיות רבות מן התולדת על כן כתו' מציון מכלל יופי אלהי' הופיע כי הוא באמצע הישוב ומלכות השם תראה ב הישוב: ושמתי פדות · כטעם הפרש וכל פדיון קרוב מזה הטעם: ויעש · למחרתו כאשר דבר משה · וטעם ויבא ערוב כבד מעצמו וזו המכה היתה קשה מהראשונות: ויקרא · התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו · וטעם בארץ במלכותו ולא במקו' אחר: ויאמ' · אר"י ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כתב כן לגנות עז כי לא אמ' לפרעה רק אלהי מצרי' והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה כי היו חושבי' על מזל טלה שהוא מושל בארצם ובעבור זה לא היו אוכלים בשר ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי לנדיא"ה שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום גם דם וחלב ודגביצים והכלל כל דבר שיצא מן החי והם מתעבים מי שיאכל אותם ומלאכה כמאסה בעיניהם לרעות הצאן וכן כתו' כי תועבת מצרים כל רועה צאן ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם ואם אחד מהם יבא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שינע בו אוכל בשר וכלים טמאים בעיניהם וכן כתו' כי לא יוכלון המצרי' לאכול את העברים לחם והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר השליו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי לנדיא"ה כי הסוסים והחמורי' והגמלי' למשא ולרכוב והבקר לחרוש והצאן לגזו' ועוד אדבר על זה בפסח מצרים · אמר יפת כי תחסר ה"א ממלת ולא יסקלונו כי הטעם והלא י יסקלונו ולפי דעתי כי מלת הן נזבח כה"א התמה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים ל לעיניהם ולא יסקלונו כמוהו הן היתה כזאת: דרך · צריכים אנו לרחוק מהמצרים · וטעם כאשר יאמ' אלינו איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו: ויאמר · מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדי' כי הטעם העתירו בעדי ותסור זו המכ' ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר מהשלשה ימים: ויאמר · התל · זה השורש מסוכה כי היה ראוי להיותו התי"ו בדגש כי הה"א שורש כמו הנה לא ידעתי דבר וככה התל תהתלו בי והנכון ויהתל בהם אליהו ואמר לו משה כן בעבור שאמ' במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח: ויצא · יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בניינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל יי' והעתרתי אל יי' וכמוהו אשר אנכי מורה והוא ירה החצי ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר: ויעש · מלת ויסר זרה בדקדוק כי הפעלי' השניים לעולם האות הראשון קמוץ כמו ויסב ויקם ואם היה האות האחרון ח' או עי"ן או ר' שלא ידגשו יהיה האות הראשון בפתח גדול כמו וינח ביום השביעי ויגע לבבו ויסר אליה ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן אם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות כמו ויסב את כל הרכוש והנה בא ויסר תחת ויסר כמו ויסר את אופן מרכבותיו ונכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל כמו וסר הערוב: ויכבד פרע' · הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעי' שכתו' שם והכבד את לבו:

משליח · ל' · וישלחהו ל' · תשלחו ל' · תשלחום ל' · וישלחום ל' · שלחו ל' · שלחיני ל' · משלח ל' · ושלחתם ל' · ותשלח ל' · ואשלח ל' · ולשלח ל': ובעמך ג' וסי' ובך ובעמך · הנני משליח בך ובעמך · ויאמר דויד אל האלהים: פדות ג' א' חס' וב' מל' וסי' ושמתי פדת · פדות שלח לעמו והרבה עמו פדות · קרמ' חס':

הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את־הערב ומלאו בתי מצרים את־הערב וגם האדמה אשר־הם עליה: והפליתי ביום ההוא את־ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות־שם ערב למען תדע כי אני יהוה בקרב הארץ: ושמתי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האת הזה: ויעש יהוה כן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל־ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערב: ויקרא פרעה אל־משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ: ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח ליהוה אלהינו הן נזבח את־תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו: דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו ליהוה אלהינו כאשר יאמר אלינו: ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וזבחתם ליהוה אלהיכם במדבר רק הרחק לא־תרחיקו ללכת העתירו בעדי: ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל־יהוה וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר רק אל־יסף פרעה התל לבלתי שלח את־העם לזבח ליהוה: ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל־יהוה: ויעש יהוה כדבר משה ויסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד: ויכבד פרעה את־לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את־העם: פ ויאמר יהוה אל־משה

הא אנא משלח בך ובעבדך ובעמך ובבתך ית ערובא ויתמלון בתי מצראי ית ערובא ואף ארעא דאנון עלה: ואפריש ביומא ההוא ית ארעא דגשן דעמי שרי עלה בדיל דלא למהוי תמן ערובא בדיל דתדע ארי אנא יי שליט בגו ארעא: ואשוי פורקן לעמי ועל עמך איתי מחא למחר יהי אתא הדין: ועבד יי כן ואתא ערובא תקיף לבית פרעה ולבית עבדוהי ובכל ארעא דמצרים אתחבלת ארעא מן קדם ערובא: וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר אזילו דבחו קדם אלהכון בארעא: ואמר משה לא תקין למעבד כן ארי בעירא דמצראי דחלין ליה מניה אנחנא נסבין לדבחא קדם יי אלהנא הא נדבח ית בעירא דמצראי דדחלין ליה ואנון יהון חזן הלא ימרון למרגמנא: מהלך תלתא יומין ניזיל במדברא ונדבח קדם יי אלהנא כמא דיימר לנא: ואמר פרעה אנא אשלח יתכון ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא תרחקון למיזל צלו אף עלי: ואמר משה הא אנא נפיק מעמך ואצלי קדם יי ויעדי ערובא מפרעה ומעבדוהי ומעמיה מחר לחוד לא יוסף פרעה לשקרא בדיל דלא לשלחא ית עמא לדבחא קדם יי: ונפק משה מן קדם פרעה וצלי קדם יי: ועבד יי כפתגמא דמשה ואעדי ערובא מפרעה מעבדוהי ומעמיה לא אשתאר חד: ויקר פרעה ית לביה אף בזמנא הדא ולא שלח ית עמא: ואמר יי למשה

רשי

משליח בך · מגרה בך וכן ושן בהמות אשלח בם לשון ששוי א אנטיי"זיר בלע"ז: את הערוב · כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם ויש טעם בדבר באגד' בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו בטכסיסי מלחמות מלכים באו עליהם כסדר מלכות כשצר' על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואח' כך תוקע עליהם ומריעים בשופרות ליראם ולבהלם וכן הצפרדעי' מקרקרים והמים וכו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא: והפליתי · והפרשתי וכן והפלא יי' וכן לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך למען תדע כי אני יי' בקרב ה הארץ · אע"פ ששכינתי בשמי' גזרתי מתקיימת בתחתונים · ושמתי פדות · שיבדיל בין עמי ובין עמך: תשחת הארץ · נשחתת הארץ מתחבלת הערוב: זבחו בארץ · במקומכם ולא תלכו במדבר: תועבת מצרי' · יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה עוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא ל למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלונו · בתמי': התל · להתל: ויסר הערו' · ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה ב בעורות: ויעתר אל יי' · נתאמץ בתפלה וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה וכשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: מחזיק

בית ובית ד' סבירין בבירת ובבית וסי' ביתה פרעה ובית עבדיו · ולא נשאר איש בעי ובית אל · ויצאו בני הנביאי' · עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן: לייי אלהינו ט' נמסר פרשת שמות: אשלח ט' נמסר פרשת בא ל פרעה: ללכת כל ללכת שבמקרא ללכת בששה במ"א ללכת בקמץ וסי' שמה הם שבי' ללכת: ויעתר ד' וסי' יצחק · משה · משה · מנוח · ב' ר"פ וב' מצע' פסו': מפרעה מעבדיו ומעמו ב' דסמי' וסי' וסר הערב · ויסר הערב:

בעל הטורים

פדות שלשה במסורה ושמתי פדת חסר ותרתי מלאים פדות שלח לעמו והרבה עמו פדות · כי זה לא היה פדות שלם · אלא מפני הערוב אבל עתיד הרבה עמו פדות ויהיה גאולה שלימ':

בא אל פרעה׳ אל הארימון שלו אר׳ יהודה הלוי שתים מכות הין במים האחת שהתאדימו ומתה הדגה והשנית שעלו הצפרדעים מהם והארץ שתים אחת מהכנים והשנית מהערוב והן חיות מעורבות וכתוב ותושה הארץ כפם חיה ושתים באויר כי הדבר איננו רק חס או קר משונה מן המנהג וברגע אחד מתים אין להם מספר בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר והשנית מכת שחין כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים והיכה השביעית מעורבת מגלגל הסערה ומגלגל האש וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והככבים מארץ מצרים והעשירית רדת המשחית מן מגלגלי הכבוד להרוג הבכורי׳:

ודברת אליו ד׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברי׳ ׳ ויאמר יי׳ אל משה׳ דמכת דבר׳ הרצח וגם ירשת ׳ב׳ בו: והפלה ב׳ חד כתיב א׳ וחד כתיב ה׳ בסוף וסי׳ והפלה יי׳ בין מקנה ישר׳ ׳ והפלא יי׳ את מכותך וארת׳ בתרא כתיב א׳: עשיית הדבר ׳א חס׳ את בליש׳ וסי׳ מהר המלט שמה׳ ׳ אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה׳

בא אל פרעה ודברת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני: כי אם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם: הנה יד יהוה הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד: והפלה יהוה בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר: וישם יהוה מועד לאמר מחר יעשה יהוה הדבר הזה בארץ: ויעש יהוה את הדבר הזה ממחרת וימת כל מקנה מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד: וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם: פ

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה: והיה לאבק על כל ארץ מצרים והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח אבעבעת בכל ארץ מצרים: ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה: ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין כי היה השחין בחרטמם ובכל מצרים: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה אל משה: ס

ויאמר יהוה אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני: כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ: כי עתה שלחתי את ידי

ל׳ | ה׳ | ל׳ ומל׳ | ב׳ חד כתי׳ הא וחד כתי׳ א׳ | ה | יא׳ חס׳ את בליש׳ | ל׳ כתיב׳ | ל׳ | ל׳ שטע׳ בכסף׳ | ז׳ | ה׳ ל׳ ל׳ | ב׳ חס׳ וכעניין | ל׳ | ו | יא׳ ב׳ חס׳ ב׳ | ו׳ ר״פ בכסף׳ | ב׳ חס׳ יוד בליש׳ וכעניין | ל׳ | ה׳ | ל׳ וחס׳ | ג׳ בליש׳ | טו

עול לות פרעה ותמלל עמיה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: ארי אם מסריב את לשלחא ועד כען את מתקיף בהון: הא מחא מן קדם יי הויא בבעירך די בחקלא בסוסותא בחמרי בגמלי בתורי ובענא מותא סגי לחדא: ויפריש יי בין בעירא דישראל ובין בעירא דמצרים ולא ימות מכולא דבני ישראל מדעם: ושוי יי זמנא למימר מחר יעביד יי פתגמא הדין בארעא: ועבד יי ית פתגמא הדין ביומא דבתרוהי ומית כל בעירא דמצרים ומבעירא דבני ישראל לא מית חד: ושלח פרעה והא לא מית מבעירא דבני ישראל עד חד ואתיקר לבא דפרעה ולא שלח ית עמא:

ואמר יי למשה ולאהרן סבו לכון מלי חפניכון פיח דאתונא ויזרקניה משה לצית שמיא קדם פרעה: ויהי לאבקא על כל ארעא דמצרים ויהי על אנשא ועל בעירא לשחין סגי אבעבועין בכל ארעא דמצרים: ונסיבו ית פיח דאתונא וקמו קדם פרעה וזרק יתיה משה לצית שמיא והוה שחין אבעבועין סגי באנשא ובבעירא: ולא יכילו חרשיא למיקם קדם משה מן קדם שחנא ארי הוה שחנא בחרשיא ובכל מצראי: ואתקיף יי ית לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי עם משה:

ואמר יי למשה אקדים בצפרא ואתעתד קדם פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: ארי בזמנא הדא אנא שלח ית כל מחתי בלבך ובעבדך ובעמך בדיל דתידע ארי לית דכותי שליט בכל ארעא: ארי כען קריב קדמי די שלחית פון ית מחת גבורתי

עודך מחזיק׳ חסר יד או הדומ׳ לו כמו מחזיק באזני כלב: הנה יד יי׳ הויה׳ הנה מצאנו שיתחלף היוד בוי״ו ואתה הוה להם למלך והפך זה שוי״ו אשר לא יבושו קוי יתחלף ביוד וקויי יי׳ יחליפו כח׳ ומלת דבר שם כלל לא מצאנוהו בפעלים רק במקום אחת ותדבר את כל זרע הממלכ׳ ובספר מלכים כתוב ותאבד והפי׳ רחוק רק לא ידענו טוב ממנו: והפלה׳ דבר יאמר על ענין דברים מחוברי׳ כמו הדבר אשר דבר יי׳ גם יאמר על יש כמו זה וכמוהו לא חסרת דבר: וישם׳ שם קצב וזמן לתחלת האות: ויעש יי׳ ופי׳ וימת כל מקנה מצרי׳ רובו כי הנה כתו׳ שלח העז את מקנך ובכה ... תמצא בברד את כל עשב השדה והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפלטה: עד אחד׳ אפי׳ אחד כאשר אפרש בסיר׳ וטעם זה הפסו׳ ואפילו ששלח ורא׳ כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו לא חשם מהמקנה בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה והיה זה מעשה גם שיה הפיח שהוא מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים ולא הפרים ישראל: אבעבועות׳ האל״ף נוסף כי הוא מגזר׳ מים תבעה אש והמלה כפולה כמו תשעשעי תשגשגי: ויקחו את פיח הכבשן׳ מלא חפניה כאשר הזכיר ומשה זרק הכל יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדת להרויח להם מעט ועת׳ כבערה חכמתם על כן הזכיר זה ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו ובעבור שהמכה הראשונ׳ עמדה ז׳ ימים לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה ועוד כי אחר הכתו׳ כרדף וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת ומכת החשך ג׳ ימים על כן אין לנו דרך לדעת באי זו חדש באו משה והחלו המכו׳ רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו: ויחזק יי׳ ׳ על כן לא בקש להעתיר: ויאמר׳ לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה אולי היה לו צורך אחר: כי׳ הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת ואמר יי׳ הצדיק׳ וטעם כי אין כמוני בכל הארץ כפי מחשבת מצרים כי שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב: ואך

רשי

מחזיק בם׳ אוחז בם כמו והחזיקה במבושיו: הנה יד יי׳ הויה׳ לשון היה כי כן יאמ׳ בלשון נקבה על שעבר היתה ועל ה העתיד תהיה ועל ה העומד הויה כמו עוש׳ רוצה רועה: והפלה׳ והבדיל: מלא חפניכם׳ ילויינ״יים בלע״ז: פיח כבשן׳ דבר הנפח מן הגחלים עמומים ה הנשרפים בכבשן ו ובלע״ז אולב״ס פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה׳ וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: פורח אבעבועות׳ כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועו׳: שחין׳ לשון חמימות והרב׳ יש בלשון משנה שנה שחונה: באדם ובבהמה׳ ואם תאמר מאין היו לאם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים׳ לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנא׳ במקנך אשר בשדה והירא את דבר יי׳ הכניס את מקנהו אל הבתים וכן שניה במכילתא אבל ויקח שש מאות רכב בחור: את כל מגפותי׳ למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: כי עתה שלחתי את ידי וגו׳ כי אילו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתיה והכתי אותך ואת עמך עם הבהמות; ותכחד

בעל הטורים

והפלה ב׳ במסו׳ הכא ואידך והפלה יי׳ את מכותך לומר מה התם מכה מנוף אף הכא מכה בגוף׳ דלהכי כתיב הכא בה״א דלאחר ה׳ מכות לקו בגופן בשחין שהיא מכה שבית והתם כתיב באל״ף מלמד ס שמופלא שבדייכין קורא׳ וילפינן התם מהכא למי סלקא ׳ סנה שאין מתרין בו דבכל מכה שלישי׳ אותה בלא התראה: ספר

לא נוכל לעשות׳ ׳ ולא אחר הנער׳ מדוע עשיתן הדבר הזה׳ ׳ וישם יי׳ מועד לאמר׳ ׳ גדעון בן יואש עשה׳ ב׳ בו׳ הרפת ממני שנים חדשים׳ ׳ וגם אנכי אעשה אתכם הטובה׳ ׳ כימה עבדך הכלב: השמימה ׳א נמסר סוף פרשת נצבים: ולאו ז׳ ר״פ בספרא וסי׳ ולא יכלה עוד הצפינו׳ ׳ ולא יכלו החרטומים׳ ׳ ולא יכל משה׳ ׳ ולא ישמע אליכם פרעה׳ ׳ ולא שמעו אל משה׳ ׳ ולא תותירו ממנו עד בקר׳ ׳ ולא תעלה במעלות; בחרטמם ב׳ חס׳ ו׳ בליש׳ וסי׳ ויאמרו החרטמם׳ דאצבע׳ ׳ כי היה השחין בחרטמם; שליחת יד ג׳ דסמיפ׳ נמסר בסדר אלה שמות;

ואך׳ חסר כ״ן כמו ואלו אליו אוכיל שניהם שוים ושרשם נטה ככה׳ וטעם בדבר הידוע שבו הרגתי המקנה שלכם כן הייתי הורג כלכם עמהם: ואולם בעבור זאת העמדתיך׳ פי׳ מה טעם זאת והוא בעבור הראותך את כחי וכמהו ומתוכה כעין החשמל מתוך האש ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד׳ וטעם ולמען ספר שמי איננו שב אל פרע׳ רק מלת ספר שם הפועל כמו כי כבד אכבדך ואין הטעם שפרע׳ ישוטט בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור אלה האותות שעשה: עודך מסתולל׳ כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך ואם הוא כפול הפ״א מפעלי הכפל כמו סלו לרוכב בערבות ונגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו ורבי מריכום

ואך אב״ וי״ו בריש תיבותא וקמץ וסי׳ במס׳ רבתא: ואולם ה׳ ר״פ וסי׳ ואולם בעבור זאת העמדתיך׳ ואולם חי אני וימלא׳ ואולם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע׳ ואולם הכסא אשר׳ ואולם אנכי מלאתי׳ וכל איוב דכוו׳ במ״ג אולם וסי׳ אולם שלח נא ידך׳ בתרא׳ אולם אני אדרש אל אל׳ אולם אני אל שדי

רשי

ותכחד מן הארץ׳ אבל בעבור זאת ה העמדתיך וגו׳: עודך מסתולל בעמי׳ כתרגומו כבשת ליה לעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלע״ז קלקי״ר וכבר פרשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ״ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן התי״ו של שמוש ב באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב מגזרת סבל כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד מסתכל הוית: כעת מחר׳ כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד: הוסדה׳ שנתיסדה וכל תיבה שתחלת י יסודה יו״ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי״ו במקו׳ היו״ד כמו הוסדה הולדה ויודע ויולד ליוסף בדברים לא יוסר עבד: שלח העז׳ כתרגומו שלח כנוש וכן יושבי הנבי׳ העיזו העיזו בני בנימן: ולא יאסף הביתה׳ לשון הכנסה הוא: הנים׳ הבריח: על השמים׳ לצד השמי׳ ומדרש אגדה הגביהו הקב״ה למשה למעלה מן השמים: מתלקחת בתוך הברד׳ נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון ק קונם עשו שלו׳ ביניה׳: ורב׳ די לנו במה שהוריד כבר:

כנאתי

הראתך ל׳ וחס׳ יתי׳ בנ״תנה׳ שביעי

ואך אותך ואת־עמך בדבר ותכחד מן־הארץ׃ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את־כחי ולמען ספר שמי בכל־הארץ׃ עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם׃ הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד אשר לא־היה כמהו במצרים למן־היום הוסדה ועד־עתה׃ ועתה שלח העז את־מקנך ואת כל־אשר לך בשדה כל־האדם והבהמה אשר־ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד כ עלהם הברד ומתו׃ הירא את־דבר יהוה מעבדי פרעה הניס את־עבדיו ואת־מקנהו אל־הבתים׃ ואשר לא־שם לבו אל־דבר יהוה ויעזב את־עבדיו ואת־מקנהו בשדה׃ פ ויאמר יהוה אל־משה נטה את־ידך על־השמים ויהי ברד בכל־ארץ מצרים על־האדם ועל־הבהמה ועל כל־עשב השדה בארץ מצרים׃ ויט משה את־מטהו על־השמים ויהוה נתן קלת וברד ותהלך אש ארצה וימטר יהוה ברד על־ארץ מצרים׃ ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד כבד מאד אשר לא־היה כמהו בכל־ארץ מ מצרים מאז היתה לגוי׃ כה ויך הברד בכל־ארץ מצרים את כל־אשר בשדה מאדם ועד־בהמה ואת כל־עשב השדה הכה הברד ואת־כל־עץ השדה שבר׃ רק בארץ גשן אשר־שם בני ישראל לא היה ברד׃ וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אלהם חטאתי הפעם יהוה הצדיק ואני ועמי הרשעים׃ העתירו אל־יהוה ורב מהית קלת אלהים וברד ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד׃

ומחירת יתך וית־עמך במותא ואשתיציתא מן־ארעא׃ וברם בדיל דא קימתך בדיל לאחזיותך ית־חילי ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל־ארעא׃ עד־כען את כבישת לידה לעמי בדיל דלא לשלחותהון׃ הא אנא מחית כעדנא הדין מחר ברדא ת תקיף לחדא די לא־הוה דכותיה במצרים למן־יומא דאשתכללת ועד־כען׃ וכען שלח כנוש ית־בעירך וית כל־די לך בחקלא כל־אנשא ובעירא דישתכח ב בחקלא ולא יתכנש לביתה ויחות עליהון ברדא וימותון׃ דדחיל מפתגמא דיי מעבדי פרעה כנש ית־עבדוהי וית־בעיריה לבתיא׃ ודי לא־שוי לביה לפתגמא דיי ושבק ית־עבדוהי וית־בעיריה בחקלא׃ ואמר יי למשה ארים ית־ידך על־צית שמיא ויהי ברדא בכל־ארעא דמצרים על־אנשא ועל־בעירא ועל כל־עסבא דחקלא בארעא דמצרים׃ וארים משה ית־חוטריה על־צית שמיא ויי יהב קלין וברדא ו ומהלכא אשתא על־ארעא ואמטר יי ברדא על־ארעא דמצרים׃ והוה ברדא ואשתא משתלהבא בגו ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה בכל־ארעא דמצרים מעדן דהות לעם׃ ומחא ברדא בכל־ארעא דמצרים ית כל־די בחקלא מאנשא ועד־בעירא וית כל־עסבא דחקלא מחא ברדא וית־כל־אילני דחקלא תבר׃ לחוד בארעא דגשן די תמן בני ישראל לא הוה ברדא׃ ושלח פרעה וקרא למשה ולאהרן ואמר להון חבית זמנא הדא יי זכאה ואנא ועמי חיבין׃ צלו קדם יי וסגי קדמוהי רוח דלא־יהון עלנא קלין דלוט כאלין מן־קדם יי וברדא ואשלח יתכון ולא תוספון לאתעכבא׃

אמר כי פירושו מתחזק מגזרת מסלות לבית יי׳ ובינקו׳ את׳ כתוב מסעד לבית יי׳: הנני ממטיר׳ ידוע כי לא ירד גם הי׳ על מצרי׳ ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה וככה במקומו׳ אחדים עד היום ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל: שלח העז׳ הנס און אסוף וכמוהו יושבי הגבים העיזו: הירא׳ הנים באותו היו׳: ואשר לא שם׳ יש בלשון קדר טעם לוי״ו ויעזב רק אין יכולת בנו ל לתרגם הדבר בלשון אחרת וככה בין השלישי ויפח אבריהם את עיניו ורבים ככה: ויאמר׳ מדרך שברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים: ותהלך אש׳ מהבנין הקל מלשון הליכה: ארצה׳ הפך תולדותה כי היא למעלה עולה: ואש מתלקחת בתוך הברד׳ פלא בתוך פלא: ויך׳ זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם חמל עליהם ועל מ מקניהם׳ ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה שאלה פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד ולא שת לבו: ויקרא׳ אמר חטאתי מרוב פחדו שיאחד ב בדבר כאשר אמר לו: העתירו אל יי׳ הזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהי׳ כי הוא מודה שיש אלהי׳ כאשר הזכרתי ובעבו׳ שלא אמר קולות יי׳ חבר משה שם העצם והתאר ואמר מפני יי׳ אלהים׳ והטעם כי השם הוא אלהים לבדו ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה ואין טענה ממלת יי׳ אלהי׳ אתה החלות כי באלף דל״ת הוא כתוב:

ויאמר

בעל הטורים

ספר ב׳ במסו׳ למען ספר שמי בכל הארץ׳ הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען ת תצדק׳ כשהקב״ה עושה דין ברשעים שמו מתעלה׳ וזהו נשפטה יחד׳ ספר שמי בכל הארץ׳ שאינו מתעלה כך׳ עודך מסתולל בעמי לבלתי ר״ת בלע׳ שעל ידי אינך משלחם׳ דג׳ היו בעצה׳ יאסף ב׳ במס׳ יאסף הביתה׳ עשיר ישכב ולא יאסף שמי שהיה ע עשיר והיה לו מקנה רב לפי שעה שכב ולא יאסף שהכהו הברד: הירא ב׳ במס׳ הירא את דבר יי׳ איש הירא ורך הלבב׳ מה התם הירא מעבירה שבידו אף הכא כמי היו יראים מעבירות שבידם מ מכאן אמרו טוב שבגוים הרוג שהרי כתיב הירא את דבר יי׳ וסמיך ליה וירד עליהם הברד ומתו׳ וימטר שנים במסור׳ וימטר יי׳ ברד׳ וימטר עליהם כעפר שאר גבי שליו מלמד ש שהשליו היה יורד ככח ומכה לרשעים כדרך שהברד מכה במצרים׳ ואש מתלקחת ג׳ במס׳ ואש מתלקחת ונוגה לו סביב גם בכאן בתוך הברד היה האש יוצא ממנו כמונ׳ ומאורי׳ וזהו ונוגה לו סביב׳

מסרה

אדבר׃ ולמען ט׳ יחידאין וסי׳ נמסר פרש׳ ואתחנן׃ ספר ב׳ וסי׳ ולמען ספר׳ ספר אתה למען תצדק׃ למן היום ז׳ וסי׳ הוסדה׳ אשר ברא אלהים אד׳ אשר יצאת מארץ׳ לבת אדני המלך׳ אשר יצאו אבתיכם מארץ׳ אשר בנו אותה׳ אשר יסד היכל יי׳ וא׳ ולמן היום אשר צויתי׳ שופטי׃ ולא יאסף ב׳ וסי׳ הביתה׳ עשיר׃ יאסף ט׳ נמס׳ פרשת חקת התורה׃ ומתו ח׳ קמץ נמס׳ פרשת וישלח׃ ואשר לא ח׳ וסי׳ ואשר לא שם לבו׳ ואשר לא צדה׳ ואשר לא ראו את׳ ואשר לא טוב עשה׳ ואשר לא יתן על פיהם׳ ואשר לא בקשו את יי׳ ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ׳ ואשר לא שמענו התבוננו׃ ואשר י״ב ר״פ נמסר פרשת בהר סיני׃ קלת ד׳ חס׳ דחסרי׳ וסי׳ ויי׳ נתן קלת׳ ורב מהיות קלת׳ כי חדל המטר והקלת׳ ויהי קלת וברקים׳ וחד קולת כתיב׳ וכל העם רואים את הקולת׳ ואש ג׳ בטעם וסי׳ ואש מתלקחת׳ תהיה לילה בו׳ אכלה נאות מדבר׃ ועמי י״א מסר בהושע סימן י״א׃ ואני ועמי ג׳ בליש׳ וסי׳ הרשעי׳ איש ריב היתי אני ועמי׳ כי נמכרנו אני ועמי׳ א״נך׃ מהיות ה׳ חס״ בליש׳ מסר פרש׳ יתרו׃ ואשלחה ב׳ וסי׳ ואשלח׳ אתכ׳ ולא תספון׳ ואשלח׳ את העם׃ לא תאספון ג׳ וסי׳ לא תאספון לתת תבן׳ לא תספון לראו׳ פני ולא תספון לעמוד׃

בעל הטורים

הקולו׳ יחדלון ומטר לא יהיה עוד׳ אבל לא אמר על הקולות שלא יהיו עוד כי יהיו במתן תורה׳ תיראון ב׳ במס׳ כי טרם תיראון׳ לא תערצון ולא תיראון שאמר להם משה י ידעתי כי על שתסור המכה תראון אבל בשיאה הרוחה לא תערצון ולא תיראון׳ ויחדלו ב׳ במסורת ויחדלו הקולות׳ ויחדלו לבנות העיר מלמד שגם בדור הפלגה היתה הכם בקולות וערבבם על שחדלו לבנות׳ וגם בכאן חדלו לבנו׳ ע׳ הקולו׳ שיכאו מתחת סבלות מצרים׳ כתב ב׳ לא כתב ארצה׳ עד כתב עליה תים נבי שאול המוקעי׳ כאשר כתב חמתי על י ירושלם לומר שתפלת הצדיקים מעכרת ה המטר כמו הכא גבי משה׳ ותפלת הצדיקי׳ מוריד אותו כמו גבי דוד שעשה דין גבי בני שאול ו׳התפלל אל השם ו נכפר להם וכן יכפר יי׳ לירושלם על ידי תפלת הצדיקים ד דכתיב וכפר אדמתו עמו׳

פרשת בא

בא אל פרעה כשהיה א אומ׳ לו לבוא לביתו היה אומר לו בא וכשהיה אומ׳ לו לילך אליו המימה היה אומ׳ לו לך׳ בא עולה בגימ׳ ג׳ רמז לו ג׳ מכו׳ יביא עוד עליו׳ שיתי ב׳ במסור׳ הכא ואידך שיתי כליל כלך׳ שיתי לבך למסלה מלמד שאף על פי שלא התיר בו כפי׳ על מכת חשך רמזה לו ונתן שיתי כליל כלך׳ גישראל אחר שיתי לבך ל למסלה שיכינו עצמ׳ לדרך ויחפשו בבתי המצריי׳ ביתי החשך לראו׳ כליה שישאלו׳ מהם כליה לכשילכו׳ למען שיתי׳ כתיב חסר שתי קרי ביה שתי רמז לב׳ מכות חוץ ממכת בכורות שכב׳ רמזה לו בוהנה לא שמעת עד כה׳ באזני בנך ובן בנך שעד כאן רמזי הלב על הבן אי כמו כנגד גדולות שהיו במצרי׳ עד

אבן עזרא

ויאמר אליו משה. כצאתי את העיר׳ אמרו המפרשי׳ כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרי׳ בעבור שמלאה אלילים: כי ליי׳ הארץ׳ ולא לך: ואתה׳ אמר רבינו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תראון וכמוהו טרם ישכבו נגו המלה איננה כמנהגה כאשר חשב כי לעולם יבא אחריה הענין כי אחר טרם ישכבו כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית והטעם כאשר היה עת שכיבתם נסבו על הבית וככה טרם יקראו ואני אענה וככה בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם והנה אין טרם כמו לא והנאון רב סעדיה ז״ל דקדק הענין וככה פי׳ אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחי׳ וטעם והפשתה והשעור׳ נכתה זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר יי׳ הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה הוי״ו כמו כלשון ישמעאל כאשר הזכרתי ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ו ועבדיך וזה דרך מוסר והטע׳ שבסור המכה תמרדו על כן כתוב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא כן במקום אחר: והפשתה והשעורה׳ ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר שמלת נכתה גם ככו כי שרש מכה נכה כמו ושנו עצמותיו לא ראו: אפילות׳ אחר וקרוב ממנו ואפל ואין כונה לו והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו: נתך׳ כדרך כהתוך כסף בתוך כור והוא מבנין כפעל כמו ונגש אל הערפל: וירא׳ הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם׳ וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו התברר מה שאמ׳ משה ואתה ועבדיך: ויחזק׳ אחר ספחד מהמכה הזאת יותר מ מהראשונות:

השלם ואלה

זרע אים תם אל הושיעו׳
וביד עבדו חק הודיעו:
הנה מצות החדש היא׳
סוף פרשת בא אל פרעה:

פרשה

בא אל פרעה׳ בא אליו זאת הפעם ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו׳ והזכיר לב עבדיו בעבור שירך לאם כבוא מכת הארב׳ וטעם שהכבדתי את לבו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ואין דעת חכמי ספרד שוה כי יש אומרי׳ כי שיתו כמו בינו שימו והדומה להם וככה ישית ישים יבין והדומה להם בכל הסימני׳ ויש אומרי׳ שהוא מבנין הפעיל והוא הבנין חסר בעבור שמצאנו מי ישום אלם לשום עליך לטוב כאשר שש על אבותיך שהוא מבנין הקל ויש אומרים ישים כמו ישום ושיתו כמו שומי והכל מבנין הקל: ולמען תספר׳ למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל וככה וידעתם כי אני יי׳ שידעו כל ישראל זה ודברה תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי כאדם משנה התולדת להכקס מאחר: ויבא׳ ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניהם וגרשם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: לענות׳ מבנין נפעל מגזרת עני: ארבה׳ שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים וכתוב יתר הגזם אכל הארבה ועליו כתוב חילי הגדול ואם כן יהי החלף כוסף: וכסה׳ דרך משל ולא

מסורה

קלות ו׳ כתיב כן מסר בתהילים סימן צ״ג: מפני יי׳ אלהים ב׳ באוריתא וסי׳ ויתחבא האדם ואשתו׳ ואתה ועבדיך: ויחדלו ב׳ וסי׳ לבנות העיר׳ הקלות והברד: דבר יי׳ ביד משה ד׳ וסי׳ ויחזק לב פרעה׳ ולהורו׳ את בני ישראל׳ זכרון לבני ישראל׳ כי סמך את ידיו עליו ויצוהו: שתי ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ שתי אתתי׳ שיתי

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה כְּמִפְּקִי מִן קַרְתָּא אֶפְרוֹשׂ יָת יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְעוּן וּבַרְדָּא לָא יְהֵי עוֹד בְּדִיל דְּתִדַּע אֲרֵי דַּייָ אַרְעָא: וְאַתְּ וְעַבְדָּךְ יְדַעְנָא אֲרֵי עַד כְּעַן לָא אִתְכְּנַעְתּוּן מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים: וְכִתָּנָא וְסַעֲרֵי לְקוֹ אֲרֵי שַׂעֲרַיָּא אָבִיבִין וְכִתָּנָא גַּבְעוֹלִין: וְחִטַּיָּא וְכֻנָּתַיָּא לָא לְקוֹ אֲרֵי אַפְלָתָא אִנִּין: וּנְפַק מֹשֶׁה מִלְוָת פַּרְעֹה יָת קַרְתָּא וּפְרַשׂ יְדוֹהִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאִתְמְנַעוּ קָלַיָּא וּבַרְדָּא וּמִטְרָא דַּהֲוָה נָחִית לָא מְטָא עַל אַרְעָא: וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי אִתְמְנַע מִטְרָא וּבַרְדָּא וְקָלַיָּא וְאוֹסֵיף לְמֶחֱטֵי וְיַקַּרֵיהּ לְלִבֵּיהּ הוּא וְעַבְדוֹהִי: וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִּי מַלֵּל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה:

פרשה

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל לְוָת פַּרְעֹה אֲרֵי אֲנָא יַקָּרִית יָת לִבֵּיהּ וְיָת לִבָּא דְעַבְדוֹהִי בְּדִיל לְשַׁוָּאָה אָתַי אִלֵּין בֵּינֵיהוֹן: וּבְדִיל דְּתִשְׁתָּעֵי קֳדָם בְּרָךְ וּבַר בְּרָךְ יָת נִסִּין דִּי עֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וְיָת אָתְוָתַי דִּי שַׁוֵּיתִי בְהוֹן וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי עַד אֵימָתַי מְסָרֵב אַתְּ לְאִתְכְּנָעָא מִן קֳדָמַי שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא יָת עַמִּי הָא אֲנָא מַיְתֵי מְחַר גּוֹבָא בִּתְחוּמָךְ: וְיַחֲפֵי יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא

תורה

וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת כַּפַּי אֶל יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה הָאָרֶץ: וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים: וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל: וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה: וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא נִתַּךְ אָרְצָה: וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו: וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד מֹשֶׁה:

קכ״א׳ גיבעו״ל׳ סימן׳ יע״אל׳ סימן:

פרשה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פַּרְעֹה כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ: וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֹתֹתַי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה: וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי: כִּי אִם מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ: וְכִסָּה אֶת עֵין הָאָרֶץ

מסורה

כליל צלך׳ שתי לבך למסלה׳ מציעת׳ מל׳ וקדמ׳ טעמא מלרע וב׳ בתראי מלעיל: ולמען ב׳ ר״פ וסי׳ ולמען תספר׳ ולמען יאריך ימים: אלהי העברים ה׳ נמסר פרשת שמות: גבלך כלם חס׳ במ״ג נמסר פרשת וארא:

רשי

כצאתי את העיר׳ אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים: טרם תיראון׳ עדיין לא תיראון וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קדם טרם ישכבו עד לא שכיבו טרם יצמח עד לא צמח אף זה כך הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: והפשתה והשעורה נכתה׳ נשברה׳ לשון פרעה נכה נכאים וכן לא נכו ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נו״ן במקום ה״א לפרש מוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו״ן שרש בתיב׳ והרי הוא מגזרת שפו עצמותיו: כי השעורה אביב׳ כבר בכלה ועומדת בקשיה ו ונשתברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד ב בגבעוליה: השעורה אביב׳ עמדה באביה לשון באבי הנחל: כי אפילת הנה׳ מאוחרות ועדיין הית רכות ויכולות לעמוד בפני קשה ואף על פי שנאמ׳ את כל עשב השדה הכה הברד יש ליישב פשוטו של מקר׳ בעשבים העומדים ב בקלחם הראוי׳ ללקות בברד׳ ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ו ודרשו כי אפילו׳ פלאי׳ פלאו׳ נעשו להם שלא לקו: לא נתך׳ לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו ותתך עלינו האלה ו והשבועה דעזרא ותגיע עלינו ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתוך כסף בלשון׳ יציקת מתכת ורואה אני את דבריו כ כתרגומו ויצק ואתיך לציקת לאתכא אף זה לא נתך לא הוצק ל לארץ:

השלם ואלה

ויאמר יי׳ אל משה בא אל פרעה׳ והתרה בו: שיתי׳ שומי שאשית אני: התעללתי׳ שחקתי כמו כי התעללת בי הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים: ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי: לענות׳ כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני: את עין הארץ׳ את מראה הארץ: ולא יוכל הרואה לראות את הארץ׳ ולשון קצרה דבר: הטרם

הטרם תדע׳ העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: ויושב׳ הושבו על ידי שליח ששלחו אחריהם והושיבום אל פרעה: ראו כי רעה נגד פניכם׳ כתרגומו ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב״ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם יי׳ על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותן וזהו שנאמר היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרי׳ לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: לא כן׳ כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו ה הגברים ועבדו את יי׳ כי אותה בקשתם עד הנה׳ נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם׳ הרי זה לשון קצר ולא פי׳ מי המגרש: בארבה׳ בשביל מכת הארבה: ואחריו לא יהיה כן׳ ואותו שהיה בימי יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה על ידי מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד וכמוהו לא היה ולא יהיה: כל ירק׳ עלה ירוק וירדורא בלעז: לא נשאר ארבה אחד׳ אף המלוחי׳ שמלחו מהן: ורוח הקדים׳ רוח מזרחית: נשא את הארבה׳ לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: רוח

ולא יוכל לראות׳ תחסר מלת איש אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה: ומלאו׳ זו המלה מסוכה בלשון הקדש כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן והנה מצאנו מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא כאילו הוא כתוב בפתחות המם ודגשות הלמד מהבנין הדגוש׳ אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה חולק כבוד למלכות שפונה אל המלך בצאתו והוא הולך אחורנית ויפת אמר כשהשלים ברכו וככה שנית בבקר והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה והנה טעם ויפן מגזרת פנים כאילו הוא וירא והנ׳ משה יצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וצוה לגרשם אחר שהושבו: ויאמרו׳ פי׳ הטרם תדע הטרם תרצה שיתברר לך כי אבדה מצרים: ויושב׳ מלת את כמו עצם הדבר וכאשר יאמר האדם אוהבי שאול סימן ה המדבר או יאמר אוהב אותי שהטעם עצמי הדבר שוה על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון או שמעון הרוג אך באמור לראובן הרג שמעו׳ הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר אשר ברא אלהים אדם ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפעול בעבור שהוא נמצא כן ברבים וימצ׳ עם הפועל ובא האריה ואת הדוב ואחרים ככה ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר וככה ותדבר מרים ואהרן אף היתה עיקר הדבור: כי חג יי׳ לנו׳ לזבוח והיא מצוה על כולנו: ויאמר יהי כן יי׳׳ שאתם אומרי׳ עמכם׳ וטעם ראו כי רעה נגד פניכם כי הרעה קרובה מכם ונגד פניכם היא ועם זה הטעם לבך כי אותה אתם מ מבקשים כי דין שאעשה ככה ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עוד ם שיכזב רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום ובעבור דבר אחר שאילו כתן להם פרעה רשות ללכת ולא י ישובו לא היה רודף אחריהם והשם צוה לעשו׳ כן עד שירדוף אחריהם ויטבע והנה זה מפורש ישובו ויחנו לפני פי החירו׳ ואין להרהר אחרי מעשי השם ם שהכל עשה בחכמה אע״פ שהיא נעלמת מעיני החכמים והנה בדברי דוד כשמעך את קול הצעד׳ בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא יי׳ לפניך להכו׳ במחנה פלשתים: לא כן לכו נא הגברים׳ מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם

ולא יוכל ד׳ וסי׳ וכסה את עין הארץ׳ ובא אל מקדשו להתפלל׳ ולא יוכל לשאת׳ מה שהיה כבר נקרא: לראות ג׳ חס׳ וסי׳ ולא יוכל לראות׳ וירד יי׳ לראות׳ ויאמר לא תוכל לראות׳ ובמס׳ אחריתי נמס׳ פן יהרסו אל יי׳ לראות׳ ושומט לא תוכל לראו׳ וטעות כי ברוא דילן לא יתכן כי פן יהרסו אל יי׳ לראו׳ צריך למיהוי מלא

וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל׀ אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃ וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃ וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׃ וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃ לֹא כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃ וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃

וְלָא יְכִיל לְמֶחֱזֵי יַת־אַרְעָא וְיֵיכוּל יַת־שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא דְאִשְׁתְּאָרַת לְכוֹן מִן־בַּרְדָא וְיֵיכוּל יַת־כָּל־אִילָנָא דְאַצְמַח לְכוֹן מִן־חַקְלָא׃ וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ וּבָתֵּי כָל־עַבְדָךְ וּבָתֵּי כָל־מִצְרָאֵי דִי לָא־חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ וַאֲבָהָת אֲבָהָתָךְ מִיּוֹם מֶהֱוֵיהוֹן עַל־אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִן־קֳדָם פַּרְעֹה׃ וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ עַד־אֵימָתַי יְהֵי דֵין לָנָא לְתַקְלָא שַׁלַּח יַת־גֻּבְרַיָּא וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן הַעַד־כְּעַן לָא יְדַעְתְּ אֲרֵי אֲבָדַת מִצְרָיִם׃ וְאִתּוֹתַב יַת־מֹשֶׁה וְיַת־אַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אִזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן אָזְלִין׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּעוּלֵמָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזִיל בִּבְנָנָא וּבִבְנָתָנָא בְּעָנָנָא וּבְתוֹרָנָא נֵיזִיל אֲרֵי חַגָּא קֳדָם יְיָ לָנָא׃ וַאֲמַר לְהוֹן יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן כַּד אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְיַת־טַפְלְכוֹן חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְאַתּוּן סְבִירִין לְמֶעְבַּד לָקֳבֵיל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחֲרָא׃ לָא כֵן אִזִילוּ כְעַן גֻּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּגוֹבָא וְיִסַּק עַל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוּל יַת־כָּל־עִסְבָּא דְאַרְעָא יַת־כָּל־דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָא׃ וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת־חוּטְרֵיהּ עַל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַיְיָ דַּבַּר רוּחַ קִדּוּמָא בְּאַרְעָא כָּל־יוֹמָא הַהוּא וְכָל־לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִדּוּמָא נְטַל יַת־גּוֹבָא׃ וסליק

בעל הטורים

עד מתי יהיה זה לנו למוקש׳ זה חייבו משה כדכתיב כי זה משה האיש׳ שלח את האנשים האנשי׳ בגימטרי׳ גדלים עם קטנים׳ מי ומי ההולכים׳ אמ׳ פרעה למשה מה אתם מ מבקשי׳ כל כך ללכת וכי אתם סבורים ליכנס לארץ׳ מי ומי ההולכים ליכנס לארץ כי כלם ימותו במדבר חוץ מיהושע וכלב׳ מי ומי ההולכים בגימ׳ כלב וכן כון והשיבו משה בנערינו ובזקננו כ כלך׳ כי לא כגזרה גזירה לא על פחות מבן עשרים׳ ולא על יותר מבן ששים׳ כי חג יי׳ ד׳ במס׳ חג יי׳ לנו׳ באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג יי׳ הנה חג יי׳ בשילה מה תעשו ליום מועד ליו׳ חג יי׳ שאמרו לו כי חג יי׳ לנו׳ וצריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו תבואת הארץ׳ והכנסים לחול ב במחולות ולא ישאר דבר הכל אתה צריך לשלוח ואם אינך מ משלח תראה מה תעשה ליום חג יי׳׳ רעה נגד פניכם שית הדם׳ שראה ככב של דם עולה לקראתם׳ ויאכל ה׳ במס ויאכל כל עשב׳ יקום אכי ויאכל קראן לו ויאכל לחם ויאכל גבי כביא הסקר שהאזי׳ לאיש האלהים אשר בא מ מיהודה׳ ויאכל פרי מגדיו׳ מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים ויתרו היה כאותה עבה ו וכשבי׳ שכרא והאכיל למשה כגול הימכה׳ וכן אותו כביא השקר כשבי׳ שהאכיל לאיש האלהים זכה שדבר עמו השם׳ וכן עשו כשבי׳ שבא להאכי׳ את אביו זכה ונתברך׳ ויכם

בו״ו דלא יסתכלון בההוא נהורא עילאה דאת ו״ו וקב״ה אמ׳ למשה לא תוכל לראות כלו׳ בהנהו פני׳ המאירי׳ דאריך אנפין במקומם אלא מהנהו נהורין דשכנת׳ תתא ובגין דא לא תוכל לראות חסר: הפלטה ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ואכל את יתר הפלטה׳ את יתר הפלטה דעמלק׳ והנה נותר בה פלטה: מלאו ומלאו ג׳ בתו׳ בליש׳ וסי׳ הבה את אשתי׳ כי אם אינך משלח׳ ומלאו בתיך ובתי׳ וכל שאר קריין דכו׳ מלאו ומלאו במ״ב מלאו השלטים׳ ומלאו את ידיו: יי׳ אלהיהם ד׳ וסי׳ ויאמרו עבדי פרעה׳ ואף גם זאת בהיותם בארץ׳ ויריעו ויהללו׳ ב׳ בו: חג יי׳ ד׳ וסי׳ בנערינו׳ אך בחמשה עשר יום בשילה׳ מה תעשו ליום מועד: אשלח ט׳ וסי׳ גדי עזים׳ יהי כן יי׳ עמכם׳ אשלח אתכם׳ את אימתי אשלח׳ ושן בהמות׳ והכרתי את ישראל׳ בשלחי את חצי הרעב׳ או דבר אשלח ב׳ הארץ׳ הן אעצר השמי׳ דדה׳ וא׳ ואשלח את כל האד׳ דזכרי: מאת פני ה׳ נמסר פרשת תולדת: ויאמר יי׳ יב בטעם קדמא אולא בספרא נמסר פרשת שמות: נטיית יד יו חס׳ את נמס׳ במשלי סימן א׳: ויעל ז׳ רפין נמסר סוף שמואל: ויאכל ה׳ רפין נמס׳ פרשת תולדות וסי׳ בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה: ורוח הקדים ב׳ וסי׳ נשא את הארבה׳ הוביש פריה:

מבקשי׳ על הרעה הנזכרת למעלה: בארבה׳ אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה ואין זה נכון רק הטעם בארבה בעבור שיבא: קדים׳ שם התאר כי קדמה מזרחה שם ונקרא קדים בעבור שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרוח על כן נקרא מערב אחור כמו הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה׳ ממקומו והניחו בכל מלכות מצרים: ויעל

ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן: ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים: וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי ליהוה אלהיכם ולכם: ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו ליהוה אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה: ויצא מעם פרעה ויעתר אל יהוה: ויהפך יהוה רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל:

פ

ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך: ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים: לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבתם: ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את יהוה רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם: ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת ועשינו ליהוה אלהינו: וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבד את יהוה אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבד את יהוה עד באנו שמה: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא אבה לשלחם: ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות: ויאמר משה

(ז' רפי; ל' פסוק' אית בהון פני ואחור; טו; כ; כא; כב; כה; כ"ו; ג' בתורה)

וסליק גובא על כל ארעא דמצרים ושרא בכל תחום מצרים תקיף לחדא קדמוהי לא הוה כן גובא דכותיה ובתרוהי לא יהי כן: וחפא ית עין שמשא דכל ארעא וחשוכת ארעא ואכל ית כל עסבא דארעא וית כל פירי אילנא די אשאר ברדא ולא אשתאר כל ירוק באילנא ובעסבא דחקלא בכל ארעא דמצרים: ואוחי פרעה למקרי למשה ולאהרן ואמר חבית קדם יי אלהכון ולכון: וכען שבוק כען חובי ברם זמנא הדא וצלו קדם יי אלהכון ויעדי מני לחוד ית מותא הדין: ונפק מלות פרעה וצלי קדם יי: והפך יי רוח מערבא תקיף לחדא ונטל ית גובא ורמהי לימא דסוף לא אשתאר גובא חד בכל תחום מצרים: ותקיף יי ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל: ואמר יי למשה ארים ידך על צית שמיא ויהי חשוכא על ארעא דמצרים בתר דיעדי קבל ליליא: וארים משה ית ידיה על צית שמיא והוה חשוך קבל בכל ארעא דמצרים תלתא יומין: לא חזו גבר ית אחוהי ולא קמו אנש מתחותוהי תלתא יומין ולכל בני ישראל הוה נהורא במותבניהון: וקרא פרעה למשה ואמר אזילו פלחו קדם יי לחוד ענכון ותורכון שבוקו אף טפלכון יזיל עמכון: ואמר משה אף את תתן בידנא נכסת קודשין ועלון ונעביד קדם יי אלהנא: ואף בעירנא יזיל עמנא לא נשאר מנה פרסתא ארי מנה נסב למפלח קדם יי אלהנא ואנחנא לית אנחנא ידעין מה נפלח קדם יי עד מיתנא לתמן: ותקיף יי ית לבא דפרעה ולא אבא לשלחותהון: ואמר ליה פרעה איזל מעלוי אסתמר לך לא תוסף למחזי אפי ארי ביומא דתחזי אפי תמות: ואמר משה

וינח ז' רפין וסי' בכל גבול מצרי' ביום השביעי' וינח יי' להם מסביב' דיהושע' וחברו דדה' ויאמר ליהודה נבנה' וישמחו כל יהודה ותשקט מלכות יהושפט: לפניו ד' פס' אית בהון פני' ואחור וסי' לפניו לא היה כן ארב' ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו' לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה' וכמהו לא היה לפניו מלך: עשב הארץ ה' דסמיכי בליש' וסי' נטה ידך' דארבה' ויכס את עין כל הארץ' והיה אם כלה לאכל' ויציצו מעיר' וצאצאיך כעשב הארץ: ולא נותר ה' נמסר פרשת פנחס: בעץ ב' וסי' כל ירק' כשלו: עתירה ליי' ב' וסי' והעתירו ליי' ויעתר יצחק ליי': ויסר ג' וסי' פרשת וארא: ויעתר ד' נמסר ריש תולדת: זבחים ועלות ב' וסי' גם אתה תתן' ויבאו לעשות זבחים: לא נדע ג' וסי' ואנחנו לא נדע מה נעבד' כי כל נבל ימלא יין' לא נדע מה נעשה כי עליך' אנ"ך: לשלחם ד' נמסר פרשת וירא: תסף ב' בתו' מלעיל חד מלא וחד חסר וסי' אל תסף ראות פני' אל תסף דבר אלי:

אבן עזרא

ניגל. אמר ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי הנבואה: ויכס. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמים ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא: וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו: ועתה שא נא. מלת שא נא אפרשנה בפרשת כי תשא. וטעם אך הפעם כי לא אחטא עוד לגרוש פי השם ובעבור שהיה כעוס משה לא אמר לו שישלח העם ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר: ויהפך יי' רוח ים. נקרא מערב ים בלשון הקדש בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב ואיננו ים אוקינוס כי ישראל לא ידעו כל כך ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה: ויתקעהו. על דרך שאמרו חז"ל בא לטמא פותחין לו: ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך כמו וימיש והטעם כי ימים כל חשך שהיה להם ידוע ויבא אחר עב ממנו ויש אומרים כי הוא חסר אלף ומלת אמש בלשון הקדש הלילה שעבר כמו אמש אמר אלי ובלשון ערבי אמ"ש כי השי"ן יתחלף בסמ"ך ברוב המלות כמו שמש שמ"ש והנה אין טעם לפירושם ולפי דעתי כי וימש מגזרת ימשם ואין טענה בעבור שהוא מפעלי הכפל כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון וימש כ"ל שב על מצרים כי ימצא לשון יחיד כמו ויאמר מצרים אנוסה והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר והעד לא ראו איש את אחיו לא באור היום ולא באור הנרות: ויט. ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם האור והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה ל לפעמים חמשה ימים ואני הייתי שם פעמים רבות: לא קמו איש מתחתיו. מביתו כמו שבו איש תחתיו כי אנה ילכו בלא אור: ויקרא. אחר ג' ימים שראו אור: ויאמר רק צאנכם ובקרכם יצג. לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך: גם אתה תתן בידינו. גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך: וגם לא תשאר פרסה. מאחה מין שיהיה ממקנינו שלא נדע אי זה מין נבחר וכמה נקריב ממנו וזהו טעם מה נעבוד: ויחזק. כדרך כי הקש' יי' את רוחו ואמץ את לבבו: תמות. אתה תהיה חייב מיתה שתמרוד במלכות:

כן

בעל הטורים

ויכא כ' במס' ויכא בכל גבול מצרים ויכא ביום השביעי' מלמד שנח הארבה בשבת' דל"א רמז להא דאיתא בתעניות מתריעין ומתענין על הארבה כחגב אבל לא בשב' וזהו ויכא בכל גבול מצרים אפילו אם כנף הארבה בכל הגבול אעפי כן ויכא ביום השביעי' בעין שנים במס' הכא ולא נותר כל ירק בעץ' ואידך ונערים בעץ כשלו' כשביל הגיבורים שלא רכה לגלח שאמ' וכי דרך הטף לוכות' כבסל בעץ שלא נותר כל ירק בעץ' ויסר ג' במס' ויסר מעלי רק את המות הזה ויסר הצפרדעים ויסר את מעליכו הכחם תלמד שעם הצפרדעי' ועם הארבה היו נחשים והיו ממיתים בהם ע"כ אמר ויסר מעלי המות' זבחים ועולו' כ' במס' הכא ואידך ויבאו לעשות זבחים ועולות גבי יהוא כ כשהרג בכיאי הבע' מה התם עשה בהם שפטים ובאלהיהם שנתן מכות הבעל והרגם' אף הכא כמי עשה בהם ובאלהיה' שפטים' לך מעלי' מעלי בגימט' בפסח רמז שבפסח יצאו' אל תוסף' כ' במס' אל תוסף ראות פני' אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה' אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות אמר לו השם בעת מותו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה' לא

רש"י

רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתי' במערב היה שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים: וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש ים לנו תיבות הרבה חסרו' אלף לפי שאין הברת האלף ככרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן ותזרני חיל כמו ותאזרני ואונקלוס תרגם לשו' הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום אבל אי' הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: שלשת ימים. שלוש של ימים טרי"ינא בלעז וכן שבעת ימי' בכל מקום שטיינ"א של ימים: ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן שלשת ימי' ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו י יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו ועוד שחפשו ישרא' וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלים מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: יצג. יהא מוצג במקומו: גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן: פרסה. פרסת רגל פלנט"א בלע"ז: לא נדע מה נעבוד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יות' ממה שיש בידינו:

כן

תסף ב' בתורה מלעי' חד חס' וחד מל' דין חס'

שליש

כן דברת· יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך: כלה· גמירה כלה כליל כולכם ישלח: דבר נא· אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם· ויאמר משה כה אמר יי'· בעמדו לפני פרעה נאמר לו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה· כהחלק הלילה כחצות כמו כעלות בחרות אפס בנו זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר של חצי ורבו' דרשוהו כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו איצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא: עד בכור השבי· למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה· כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה· לפי שהיו עובדין לה כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה: לא יחרץ כלב לשונו· אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן או תחרץ את התפרן לשורנא תחרץ שנון מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון ויש חרוצ' תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלא· יבדיל: וירדו כל עבדיך· חלק כבוד למלכות שהרי סוף שירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: אשר ברגליך· ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא· עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה· כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף· על שאמר לו אל תוסף ראות פני: למען רבות מופתי· מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: ומשה ואהרן עשו וגו'· כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: ויאמר

כן דברת· כמו כן בנות צלפחד· לא אוסיף עוד ראות פניך· שאני לא אבוא אליך עוד לעולם: ויאמר יי'· היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר יי' ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד והטעם להורות זה שאמר כה אמר יי' ומתי נאמ' לו וזה נאמר לו במדין עוד הנה אנכי הורג את בנך בכורך ובבוא מכת בכורים בזה מאת השם בעבר שיהי שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו והנה פי' ויאמ' יי' אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רביס ככה· ואמר גרש יגרש כאשר אמר וביד חזקה יגרשם מארצו: דבר נא· כבר פירשתי נא כי הוא עתה: ויתן· ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה ונתתי את חן העם· וטעם גם האיש משה כי היו רבי' מהם משאילים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם· עם מצרים: כחצות הלילה· יש מדקדקים שאמרו כחצו' שם הפועל והטעם כאשר יהיה חצי הלילה בזה כי רצו להיותו כמו ויהי בחצי הלילה וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם בטורח גדול בכלים גדולים של נחשת ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה ולפי דעתי אין צורך לכל זה כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון וככה בחצי הלילה הנזכר והעד שם הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת חצות לילה אקום להודות לך· וטעם אני יוצא על הגזרה היוצאת מאת השם: היושב על כסאו· הראוי לשבת על כסאו אחריו והגביר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו והבזוי מהכל בכור השפחה שהוא עבד'· וטעם אשר אחר הריחים שהוא טוחן כמו ויהי טוחן בבית האסורים וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים כי מלת הנמיאני השקיני וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שוים בטעם ועוד אדב' על זה בתפלת משה'· והנה בכור השפחה כמו בכור השבי כי השבויה שפחה היא ואשר בבית הבור בלילה כמנהג האסורים כאשר הזכיר יוסף כי שמו אותי בבור: והיתה'· לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסף ותחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה ועל כמוהו לא תוסיף צעקה'· וטעם כמוהו שוד או שבר או מות או הדומה להם: לא יחרץ כלב לשונו· שיפחידם כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו והטעם שיהיה נובח או נושך והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם ואף כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם: וירדו והשתחוו לי לאמר· על פיך וכל העם אשר ברגלי' שהם ברשותך שאוליכם אל המקום שארצה כמו ויעל ברגליו והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף: ויאמר'· כמנהג העברים כמשפט הלשון וכבר אמר השם ורבים כמוהו: ומשה'· אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע להודיע איך נמלטו בכורי ישראל מבוא המשחית על המצרים: ויאמר

דברת ג' פתח באתנחתא בספ' וסי' כן דברת· וירם תולע' ויבאש· לא תהיה לו כנשה: אכף ג' חס' וסי' וירח יי' את ריח'· ב' בו'· ויאמר משה כן דברת: גרש ג' נמס' פרשת וירא: רעותה ה' וסי' ואשה מאת רעותה· אך שם נקבצו דיות· דרשו מעל ספר יי'· ולמדנה בנתיכם נהי'· תאכלנה אשה בשר רעותה'·

יא

א כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא ה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי י בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃

כְּדֵין מַלֵּלְתָּא לָא אוֹסִיף עוֹד לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתַּשׁ חַד אַיְתֵי עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלָּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יָתְכוֹן מִכָּא׃ מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן־חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן־חַבְרְתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב׃ וִיהַב יְיָ יָת־עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָיִם אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם׃ וִימוּת כָּל־בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל־כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָּא דִּי בָּתַר רֵיחַיָּא וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ וּתְהֵי צְוַחְתָּא רַבְּתָא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּכְוָתַהּ לָא הֲוָת ו וּדִכְוָתַהּ לָא תוֹסִיף׃ וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַנְזֵק כַּלְבָּא בְּלִישָׁנֵיהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד־בְּעִירָא ב בְּדִיל דְּתִדְּעוּן דִּי יַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ וְיֵחֲתוּן כָּל־עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוֹן מִנִּי לְמֵימַר פּוּק אַתְּ וְכָל־עַמָּא דִּי עִמָּךְ וּבָתַר כֵּן אֶפּוֹק וּנְפַק מִלְּוָת־פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגַז׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה מוֹפְתַי ב בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבָדוּ יָת־כָּל־מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְאַתְקֵיף יְיָ יָת־לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא־שַׁלַּח יָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃

ואמר

וא' לרעותה הטובה ממנה: יוצא ט' מלאי' נמסר ביהושע ריש סימן ו': מבכור ב' מלאי' וסי' ומת כל בכור' ואת פדויי השלש' והשבעי': תסף י"ג וסי' וכמהו לא תסף· ל' חס' דחס'· והשיבך יי' מצרים· נוע תנוע ארץ' עד פה תבא'· תסיף כתי'· והולכתי עליכ' אדם· נפלה ולא תוסף· ימים על ימי' מלך'· עין שזפתו ולא תוסף· יראת יי'· גדל המה נשא ענש'· ובוגדי' באר' תוס'· ולא תוסף עוד לשכלם'· הלין תוסף כת'· וב' מלאי' דמלאי' וסי' הכיגותי ועליה' תוסיף· דדה'· ולא תוסיף עוד להנבא'· דעמוס: למאיש ג' וסי' ולכל בני ישר' לא יחרץ'· ויחלק לכל העם'· וכל אשר לא ידרוש ליי': וירדו ז' רפין נמסר פרשת קרח: והשתחוו ז' וסי' וירדו כל עבדיך'· וראה כל העם את עמוד'· והיה ביום ההוא יתקע'· והלכו אליך שחות'· והשתחוו עם הארץ'· רוממו יי' אלהינו'· והבירו'· וכל העם נ"א נמסר במסר' רבתא: ומשה ז' ר"פ נמסר פרשת שמות:

בעל הטורים

לא אוסיף ג' הכא ואידך לא אוסיף עוד להכות שרמז לו ש שכבר כלו המכות ולא יוסיף להכותו אלא מכת בכורות שהיתה על ידי השם לבדו· גם האיש משה שם השם בהפך מן משה רמז שנכפלה גדולתו· ומת כל בכור· ג' פעמים בכור בפסוק חוץ מן מבכור בהמה כנגד בכור לאיש· ובכור לבהמה וגדול הבית· וכמהו שנים בטע' וכמהו לא תוסי' ו וכמהו לא היה לפניו גבי יאשיהו לומ' שגם אחריו לא קם כמהו· כדכתיב הכא ואחריו לא קם כמהו· אל

ויאמר · עתה הזכיר תחלת המכות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר
ואל יעלה על לבך לבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד כי כמו תקון היה ומוסד שיסד דוד ושלמה וככה כתוב באמונתם ולא בנבואתם והנאון אמ׳ כי קבלה
מפי משה כי מלך יקום ויחדש כלי שיר וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: החדש הזה · אל״ר יהודה הפרסי כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט
וראייתו ושמרת את החקה הזאת למועדה כי שנת לבנה איננה שוה כי ימי האביב והקציר תלויים בהליכת השמש לבדה כפי נטותה לצפון או לדרום ולא לדבר

ועתה אפרש לך ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ״ז יום ושליש׳ יום בקרוב והנה נחשב כי התחבר׳ עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא מצאה השמש שם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ״ז מעלות כי מהלך שניהם בראיותם במזרח הוא ממערב למזרח הפך התנועה העליונה והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש גם הלכה הלבנה בחלקים כשהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מה׳ שעות התחברו שניהם לסוף כ״ט יום וחצי וב׳ ידות שעה וע״ג חלקים מחלקי ישראל והשנה באמת היא לשמש לבדה כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד׳ תקופות השנה ואז נחשב שהיתה בתחלת ראש טלה והוא ילך בגלגלו שס״ה ימים וקרוב מרביעית יום על שובו פעם שנית ובעבור זה נקרא שנה והנה אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חדש כלל כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה ובעבור זה נקרא חדש גם ירח בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות במזרח כי אם מהשמש על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה אם היו בראש התלי או בזנבו ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים ובעבור ששנת הערלים קרובה אל שנת החמה וראו ששתים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה חלקו ימי השנה על שנים עשר וקראו לכל חלק חדש בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה וזאת השכמה מהם איננה בדרך התולדת גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה ותחלת החדש מליל ראות הלבנה וראו כי י״ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה כי אין בין שני המספרים רק י״א יום על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחרונית י״א יום עד שיהיו ל״ג שנות חמה הם ל״ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדת והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח ליי׳ והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו וככה קרא חג השבועות חג הקציר וסכות חג האסיף כי הקציר והאסיף תלוים באביב וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה וככה שנו׳ והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים זמניהם שמורים ומשה לא הזכיר בתורה שנספר י״ב חדש או י״ג רק אמר בחדש שנמצ׳ אביב בו נחל לספור והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מ״ב חדש או י״ג וככה כתו׳ בחדש השני בחדש השלישי וכלם על דרך הזה וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם ולא בכל המקרא רק בנבואות זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה וככה הפירוש בחדש הראשון שיקרא ניסן בלשון כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג׳ חדשים בדרך אחרת ירח זיו בירח האיתנים בירח בול ואם לדעתו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע שהוא שני לראשון חדשי ישראל ומלת למלוך שלמה איננה דבוקה עם החדש רק עם בשנה הרביעית למלוך שלמה כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים רק השנה שמלך והעד שהוא כתו׳ בדברי הימים בחדש השני בשני ויש לטעו׳ על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמי׳ או ימעטו וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע על כן לא ימצא אביב בסוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באי זה חדש שיהיה כמצא כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מהקו השוה ועתה אתן לך כלל אע״פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם כי אם לב״ד שהיה מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב ככתו׳ במשנה והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביב מה נעשה ויש לתמוה מזה תימה גדול איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרם בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח ועל אכילת יום הכפורים והנה אם סמך על המולד היה לו לפר׳ אם הוא כפי המהלך האמצעי או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמת פעם להוסיף ופעם לגרוע קרוב מי״ד שעות ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות וזה היה לו לפרש על אי זה מקום מהארץ הוא המולד כי הנה בין ירושלם ובין העיר הזאת ששמה לוקא יותר מג׳ שעות ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על אי זה מקום הראיה כי תשתנ׳ קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב ונבהו ושפלתו ואורו ואלה הדברי׳ צריכים פי׳ ארוך ואם לא היה האויר זך הנעשה ראש חדש שני ימים מספק וזה לאות כי סמך על קריאת ב״ד בכל דור ודור והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב״ד שבע שנים בכל י״ט שנה שהם ר״לה חדשים והם ו׳ אלפים יום גם תתקנ״ט גם שתי שלישיות יום גם תקנ״ה חלקים ואלה הם י״ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת ואל תחוש לשעה ותפ״ה לחשבון תקופת שמואל וידענו כי לא נעלם ממנו זה רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו כי היו׳ יש בין תקופת האמת ותקופתו קרוב מט׳ ימים ואל תתמה על זה כי הנה אמרם הבריתא הרובה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים ויתן לכל חדש כ״ט יום וחצי ושתי ידות שעה שהם תשצ״ג חלקים והנה חסר ע״ג חלקים והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישיות יום והנה יהיה המרחק בין חשבון מולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היותם קרוב מחצי שנה והנה התברר לך כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות החמ׳ וחדשינו תמיד חדשי הלבנה ובדוק השם שהדריכנו בדרך ישרה והנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלויין בבית דין דכתי׳ ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותי׳ ז״ל למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלא כדעת האמת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה והשנית שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון והשלישית שבאה מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים וכן לא יעשה כי השם לא צוה לעשות חג המצו׳ בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות יי׳ ימין ושמאל גם הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס החדש הראשון שיעשו פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו והכהנים לא התקדשו למדי והנה עבר השנה והפסח שעשה פסח ראשון היה ובמועדו נעשה והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם ואם טען הטוען הלא החכמי׳ ז״ל לא הודו לו שעבר ניסן בניסן התשובה אמת אמרו כי מנהג בית דין להסתכל בכל סוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר שנה או לא והנה חזקיהו לא עשה כן כי שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון על כן יהיה הוא לעולם ראש לחדשים ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וד׳ מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני והאומרים כי אם השנה בנויה מהחדשים הנה חדש האביב הוא יסוד וראש אם כן למה תחלו מספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז״ל כי ארבעה ראשי שנים הם וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו ואם תחלת שנת השמטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרות בתורה בחג המצות והנה חצי שנה עמדו בטלים וכתוב וחג האסיף תקופת השנה ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדת שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן ועוד אם שמנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמטה גם לא יזרע בשנת השמטה והנה כי דברי חכמינו ז״ל הם נכונים:

רלם

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם ס

וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימַר: יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן

רש״י יב

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן · שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור:

בארץ מצרים · חוץ לכרך · או אינו אלא בתוך הכרך ת״ל כצאתי את העיר וגו׳ ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך דבור חמור לא כ״ש ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים:

החדש הזה · הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהי׳ לך ראש חדש ואין מקר׳ יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהי ראש לסדר מני׳ החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי:

הזה · נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש וכיצד ה הראהו והלא לא היה נדבר עמו אלא ביום שנאמר ויהי ביום דבר יי׳ ביום צוותו מן היום אשר צוה יי׳ והלאה אלא סמוך לשקיעת החמה נאמר׳ לו פרשה זו והראהו עם חשכ׳:

דברו

בעל הטורים

אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר נסמיך ליה החדש לומר שראש בית אב אומר תקודש · ד״א אל משה ואל אהרן החדש לומר שעדות החדש כשירה בקרובים כ כמשה ואהרן ·

החדש הזה לכם · הפסוק מסולם יש בו ג׳ פעמים חדש · וכן בין כל אחד ואחד ב׳ תיבות לומר כאחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים · ולחדשי׳ וחשבון חדש בגימ׳ לרגלים · לכם אותיות מלך · ניסן בגימט׳ למלכים · מ תחילי׳ עבור החדש כנ׳ לכן שלש פעמים חדש בפסוק וגומרין ונותנין כו׳ שאלו הב׳ פעמים חדש · שנים מהם חדשי חדשים שהם חמשה · וגמרי׳ בו׳ שארבעה פעמים כתיב עוד חדש ב בפרשה ובשתשיר ב פעמי׳ חדש שבפסוק ישארו שבעה תיבות דשבעה עולי׳ לעיבור השנה ·

דברו אל כל עדת· וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר את חולקי' כבוד זה לזה ואומרי' זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניה' כאלו שניה' מדברי': דברו אל כל עדת בני ישראל בעשור לחדש· דברו היום בראש חדש שיקחוהו בעשור לחדש הזה פסח מצרי' מקחו בעשור ולא פסח דורות: שה לבית אבות למשפח' אחת הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכלן תלמוד לומ' שה לבי': ואם ימעט הבית מהיו' משה· ואם יהיו מועטין מהיות משה אחד שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפשוטו ועוד יש בו מדרש ללמוד ש אחר שנמנו עליו יכולי' להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות מ משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיותו ב בחיים ולא משנשחט: במכסת· חשבון וכן מכסת הערכך: לפי אכלו· הראוי לאכילה פרט לחולה ולזקן שאינו יכו' לאכו' כזית: תכסו· תתמנון: תמי'· בלא מום: בן שנה· כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשי' ומן העזי'· או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: והיה לכם למשמרת זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ארבעה ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבע ימים מה שלא ציה כן בפסח דורות היה רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופין בע"ז אמר להם משכו וקחו לכם משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אותו· וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו: קהל עדת ישראל קהל ועדה וישראל מכאן אמרו פסחי צבור נשחטים בשלש כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה כו' כדאיתא בפסחים: בין הערבים· משש שעות ומעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה· ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה: ולקחו מן הדם· זו קבלת הדם יכול ביד תלמוד לומר אשר בסף: המזוזות· הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף· הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו ליגט"ל בלעז ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף דשקיף חבורה משקופי: על

ועל· ל' וחד על כוי· המשקוף וחד אל המשקוף·

ראשון ח' וסי' ראשון הוא לכם· ולא היה דברי ראשון לי· באתי היום ראשון לבית יוסף· ראשון לציון הנה הנם· אני יי' ראשון ואת אחרוני'· אני ראשון אף אני אחרון· אני ראשון ואני אחרון· כי שאל נא לדור רישון· בתר' ל' כתי' כן: דברו ד' ג' מנהון ר"פ וסי' בעשור לחדש הזה ויקחו· זאת החיה· זב מבשרו· וא' מצעו' פסו'

רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף

ריש ירחיא קדמאה הוא לכון לירחי שתא׃ מלילו עם כל כנשתא דישראל למימר בעסרא לירחא הדין ויסבון להון גבר אמרא לבית אבא אמרא לביתא׃ ואם יזער ביתא מלאתמנאה על אמרא ויסב הוא ושיבבה דקריב לביתיה במנין נפשתא גבר לפום מיכליה תתמנון על אמרא׃ אמר שלים דכר בר שתא יהי לכון מן אמריא ומן בני עזיא תסבון׃ ויהי לכון למטרא עד ארבעת עסרא יומא לירחא הדין ויכסון יתיה כל קהלא כנשתא דישראל בין שמשיא׃ ויסבון מן דמא ויתנון על תרין ספיא ועל שקפא

דברו נא באזני פרעה: אל כל מן החדש הזה עד סופא דספרא אל כל ועל כל בסד"ר על כל· עיין במס' רבת': ויקחו ו' רפי' וסי' ויקחו להם איש שה ויקחו לי תרומ' ויקחו אליך שמן· פרה אדומה· ויקחו נא שני סוסי': נפשת ב' חס' וסי' במכס' נפש'· בערכך נפשת ליי': המזוזת כל ואלה שמו' ומשלי מזוזת כתיבן וב' כתיבן מזוז' דשמע יש'· וישכב שמשון· וב' מל דמל'· האיל מזוז' חמישית· ההיכל מזוז' עצי שמן· ושארהן מזוזת כתבן:

ראש חדשים· אמר רבי יוסף הכהן אין צריך לומר ראש חדש רק חדש לבדו כי הטעם יום חדוש אור הלבנה וכן כתיב חדש ושבת חדשיכם ומועדיכם מדי חדש בחדשו ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש והוא השיב להסיר הספק גם טענו עליו ובראשי חדשיכם והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים ושאלוהו אם כן מה קרבן שאר החדשים והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה בפרשה עצמה וכן אמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות כי הוא תחלת השנה ואנחנו לא נניח לדברי רבותינו ז"ל בעבור ס סברותינו כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון לומר חדש או ראש חדש וכתוב עד חדש ימים שטעמו שימלאו ימי החדש שלו: דברו אל כל עדת בני ישראל· פי' כל בני מצות חייבים: ויקחו להם· מי שיש להם ממקניה' ש מקנה רב היה להם או יקנו ויפת אמר כי מין העשור יחלו להכין השה עד יום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה לדורות או על פסח מצרים: שה לבית אבות· אם הם מעוטים: ושה לבית· אם הם רבים ואחר שאמר שה לבית אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה ה הספר פירשתי בית: ואם ימעט הבית מהיות משה· מהיו' מעט מאכילת השה כי אנשי הבית יהיו מעטים יקח הוא ושכנו: במכסת· חלק וכן המכס ליי' חלק שיקח כל אחד וכמוהו יי' מנת חלקי וכוסי גם תכוסו והוא מפעלי הכפל והכפל הם' ממלת במכסת גם מן המכס והנה אמ' המכס על משקל וממר ליולדתו שהוא מפעלי הכפל: שה תמי'· שיהיה בלא מום גם שה יקרא כל אחד משני המינים ששם ה הצאן כוללם וככה שה כשבים ושה עזים אמ"ר משה בן עמרם הפרסי כי השה חיוב פסח מ מצרים ובארץ ישראל שה או פר וראייתו וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות ולא דבר נכונה כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות רק וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן חיוב ובקר לשלמים לאכול בחג המצות שבעת ימים וכמוהו ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך אתה חיוב ובנך ובתך רשות והעד שכתוב בדברי הימים ששחטו יום ארבעה עשר כבשים ופרי' וגם כתוב הכבשים לפסחים והבקרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט· אר"י ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו ובאחרונה כתוב כבשים בני שנה: והיה לכם למשמרת· שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים· מלה קשה ורבינו שלמה אמר כי זה רגע נטות השמש מחצי היום לצד מערב ולא נתן טעם למה ערבים שנים והנה כתוב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות וכאשר חפשנו זאת המלה מצאנו כו יקרא רגע בין הערבים ערב כי כן כתוב בין הערבים תאכלו בשר וגם כתוב בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ובהדלקת הנרות כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר וכתיב עולות ליי' לבקר ולערב וכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים אמר שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים פי' כבא השמש לצד מערב ואין זה משמע ביאה כי הוא הפך יציאת השמש כדכתיב השמש יצא על הארץ שהחל להראות על הארץ וככה ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחץ במים ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין בואו השמש של פסח ובין בואו השמש של מקרה לילה וככה ובא השמש וטהר אמרו המינים כי שלשה ערבים הם וראייתם בעבור שמצאו עד הערב השלישית והם לא הכירו האמת ולא הבינו כי כתוב מחר חדש ושלשת תרד מאד שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב השדה שאתה נסתר לשם ובעבור זה אמר עד הערב השלישי ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים כמו אבנים וכמוהו לוחותים וככה דרכים והעד יפול באחת וככה שמים כי הם שני שמי הגלגל שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל וככה לנטוע שמים וכבר פירשתי בספר השם הנכבד כי שמים מגזרת שם ישר ככה עמו רמז לשני מקומות והנה יש לנו שני ערבים האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ והערב השני ביאת אורו הנראה בעבים והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה אז יבא בעל קרי אל המחנ' וידליק אהרן את הנרות אמ' הגאון רב סעדיה ז"ל מדת מזבח העולה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב ובמדה הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרשו והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מעטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה ואף כי בהיות כל השבטים בארצם והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב והזכיר הכתוב בין הערבי' שרוב הפסחים אז היו נשחטים שם והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש: על שתי המזוזות· של פתח הבית ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם· ומלת משקוף מגזר' חלון וישקף כי המשקוף הוא על פתח הבית וככה מנהג כל ארץ ישמעאל כי מנהג הערלים לא היה כמנהג המצריים ואפי' במאכליהן כמו פתות אותה פתים וככה תכשיטי הנשים בענין החלף ובאזן וכל אשר הזכיר ישעיהו על בנות ציון וככה אין בית להם כי אם בחצר האחת יקרא פתח הבית והחיצון שער החצר ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יפחדו שיסקלום ואילו היה כן היה זה בשער החצר והנה לא הזכירו החצר כי אם בסתר שסגרו שער החצר והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד פתחו מפני המצריים חשבו שישובו רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית ויהיה סימן למשחית שידלגנו כדרך והתוית תיו: מלת

בעל הטורים

ראשון הוא לכם· וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בבית דין הגדול· לחדשי השנה ב' ב במסור' ראשון הוא לכם לחדשי השנה· עולת חדש בחדשו לחדשי השנה· מכאן דרשו חדש והבא ק קרבן מתרומה חדשה שבא בניסן מתחילין להביא מתרומה ח חדשה דהיינו ראשון הוא לכם לחדשי השנה דהוא ניסן· איש לפי אכלו בגימ' איש אכל כזית לומר לך שאם אכל כזית יצא: תכוסו על השה· שה תמים· שצריך ב' שיי' אחד זכר לפסח ואחד לחגיגה· שש פעמים שה בפרשה כשתצרף עמהם מן הכשבים רמז שאין פוחתי' מששה טלאי' מבוקרין· ואכלו את הבשר הפסו' מתחיל ומסיים באכילה על מרורים יאכלהו רמז שצריך שתי אכילות· אכילת פסח ואכילת חגיגה·

עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ׃ וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃

על בתיא דייכלון יתיה בהון׃ וייכלון ית בסרא בליליא הדין טוי נור ופטיר על מררין יכלניה׃ לא תיכלון מנה כד חי ואף לא בשלא מבשל במיא אלהן טוי נור רישיה על כרעוהי ועל גויה׃ ולא תשארון מניה עד צפרא ודישתאר מניה עד צפרא בנורא תוקדון׃ וכדין תיכלון יתיה חרציכון יהון אסירין מסניכון ברגליכון וחוטריכון בידיכון ותיכלון יתיה בבהילו פסחא הוא קדם יי׃ ואתגלי בארעא דמצרים בליליא הדין ואקטול כל בוכרא בארעא דמצרים מאנשא ועד בעירא ובכל טעות מצראי אעבד דינין אנא יי׃ ויהי דמא לכון לאת על בתיא די אתון תמן ואחזי ית דמא ואיחוס עליכון ולא יהי בכון מותא לחבלא במקטלי בארעא דמצרים׃ ויהי יומא הדין לכון לדוכרנא ותחגון יתיה חגא קדם יי לדרתיכון קים עלם תחגוניה׃

יאכלהו ד׳ וחס׳ וסי׳ ומצות על מררי׳ יאכלהו׳ בשלו את הבשר׳ בחדש השני בארבעה׳ כי מאספיו יאכלהו׃ מבושל ב׳ קמצין וסי׳ ובשל מבשל במי׳ ולא יקח בשר מבשל׃ צלי אש ב׳ וסי׳ אל תאכלו ממנו נא׳ ומצו׳ על מרורים׃ והנתר ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ והנתר ממנו עד בקר׳ דפרש׳ החדש׳ בניהם אשר נתרו׳ דמלכי׳ ותאכל ותשבע ותתר׃ וככה ב׳ וסי׳ וככה תאכלו אתו׳ יהיה נעור וריק׃ חגרים ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ מתניכם חגרים׳ ושש מאות איש חגורי׳ ומתניו חגרי׳ מצעית מל׳׃ בחפזון ג׳ ומלא׳ וסי׳ ואכלתם אתו בחפזון׳ כי בחפזון יצאת׳ כי לא בחפזון תצאו׃ וראיתי יב חסרים נמסר בדניאל סימן י׳׃ בהכתי ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסי׳ בהכתי בארץ מצרים׳ בהכותי את כל יושבי בה׳ קדמ׳ חס׳׃

אבן עזרא

מלת בתים משונה בדקדוק כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון רק אם היה הקמץ חטף כמו רני שמים אולי היה כן בעבור חסרון יוד בית מלת תתעבר זאת הנגזרה עם גזרת עשרת הבתים חומר שהוא פתח לשון רבים מן הליפה והבית ומלת על הבתים יורנו כי היה מלעיל הפך המנהג׃

על מרורים יאכלוהו׳ אמר אחד מחכמי ספרד ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבו׳ שלא ירד שם גשם כי האויר הוא לח תמיד על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפי׳ לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפואה לאוירם ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז״ל שפירשו לנו כי המרורי׳ זכר לוימררו את חייהם׃ נא׳ יש אומרי׳ כאשר הוא עתה שהבשר חי ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא ואחרים אמרו כי הוא מגזר׳ כי הניא אביה אותה והטעם שבור ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא ופירושו הפך מבושל והוא שנקרא חי כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית והבשר החי יקרא בלשון ערבי נ״י ואותיות אה״וי מתחלפי׳ להם בלשונם כמו בלשוננו׃ ובשל׳ שם התאר ופירושו שהוא מבושל במים כי גם צלי אש יקרא מבושל כדכתי׳ ובשלת ואכלת ויבשלו את ה הפסח באש כמשפטו ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל ה המלכים על דרך המשקית כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו חצין מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מי׳ קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מ מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כ כאשר שמעתי מפיו ובשל שם התואר על משקל כבד זקן וככה זה ובשל כי הבי״ת קמוץ והשי״ן רפה ואינו שם הפועל על דרך כי כבד אכבדך הכה תכה כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד כמו דבר ידבר הקדש הקדשתי רק להתחבר שם הפעל עם פועל ופעול לא יבא והנה זה בשל כמו כבד ולנקבה הזרוע בשלה ואל תתמה מה צורך לומ׳ שני הענינים בשל ומבושל כי שני בשולים הם כמו שפירש האחד להכנים כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין ולרבים בשלים מבושלים והמה חכמים מחוכמים וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם ברוך ומבורך והפר׳ יש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פורש׃ ראשו על כרעיו ועל קרבו׳ כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים והראש והכרעים ירחץ במי׳ כמשפט׃ והנותר ממנו׳ אם יהיה אנוש שלא היה יכול לאכול חלקו ויפת אמר על העצמים ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על ההוה׳ וטעם וככה תאכלו אותו פסח מצרים לבדו והמינים אשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים׃ ומקלכם בידכם׳ לנהוג החמורים כמו ניך את האתון במקל׳ וטעם בחפזון שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח על כן צוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה וכן אמרו אבות הקדושים אינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא צלי׃ ועברתי בארץ מצרים׳ כי כח השם וגבורתיו הם העוברים כאילו השם עובר׃ ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים׳ כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה וכן כתוב ובאלהיהם עשה יי׳ שפטים וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף כי זה הדם יהיה לאות על המשחית׃ והיה היום הזה׳ יהיה זכר לדורות׃ וחגותם אתו׳ הוא חג הפסח׳ ואמר חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש׃ שבעת

רשי

על הבתים אשר יאכלו אותו בהם׳ ולא על משקוף ומזוזה שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו׃ את הבשר׳ ולא גידין ועצמות׃ על מצות ומרורים׳ כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם׃ אל תאכלו ממנו נא׳ שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי׃ ובשל מבושל׳ כל זה באזהרת אל תאכלו׃ במים׳ מנין לשאר משקים תלמוד לומר ובשל מבושל מכל מקום׃ כי אם צלי אש׳ למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה׳ אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש׃ ראשו על כרעיו׳ צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו לאחר הדחתן׳ ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשו׳ על צבאות׳ כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמו׳ שהוא כל בשרו משלם׃ והנותר ממנו עד בקר׳ מה תלמוד לו׳ עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בק׳ שהבקר משעת הנץ החמ׳ ובא הכתוב להקדי׳ שאסו׳ באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו׳ ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף ביו״ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון על בקר שני תעמוד ותשרפנו׃ מתניכם חגורים׳ מזומנים לדרך׃ בחפזון׳ לשון בהלה ומהירו׳ כמו ויהי דוד נחפז ללכת אשר ה השליכו ארם בחפזם׃ פסח הו׳ ליי׳׃ הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג שהקב״ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמי׳ דבר אחר דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסח לשון פסיעה׃ ועברתי׳ כמלך העובר ממקו׳ למקו׳ ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין׃ כל בכור בארץ מצרים׳ אף בכורות אחרים והם במצרים ומניין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים תלמוד לומר למכה מצרים בבכוריהם׃ מאדם ועד בהמה׳ מי שהתחיל בעבירה תחילה ממנו מתחלת הפורענות׃ ובכל אלהי מצרים׳ של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ׃ אעשה שפטים אני יי׳ אני בעצמי ולא על ידי שליח׃ והיה הדם לכם לאות׳ לכם לאות ולא לאחרים לאות מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים׃ וראיתי את הדם׳ הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב״ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקי׳ במצותי ופוסח אני עליכם׃ ופסחתי׳ וחמלתי ודומה לו פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה׳ ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה וכן פוסחים על שני הסעיפי׳ וכן כל הפסחי׳ הולכים כקופצים וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים׃ ולא יהיה בכם נגף׳ אבל הווה הוא במצרי׳ הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת״ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרים שבבתיכם הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת״ל ולא יהיה בכם נגף׃ לזכרון׳ לדורות׃ וחגותם אותו׳ יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת״ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת״ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט״ו בניסן הוא של יום טוב שהרי ליל ט״ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו׃ לדורותיכם׳ שומע אני מעוט דורות שנים ת״ל חקת עולם תחגהו׃

שבעת

בעל הטורים

[illegible]

שבעת ימים׳ שבעת ימים מצות תאכלו׳ ובמקום אחר הוא אומ׳ ששת ימים תאכל מצו׳ למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת״ל שבעת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששי רשו׳ יכול אף לילה הראשון רשות ת״ל בערב תאכלו מצו׳ הכתוב קבעו חובה :

שבעת ימים׳ טעם מצות תאכלו זכר לאכילתכם בצאתכם ממצרים כי לא צוו שיאכלו מצות רק הנאכלים עם הפסח לפני חצות לילה רק שבעת ימי׳ צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים כי שם כתוב כי לא חמץ ואילו היו מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסתם והשבעת ימים

השביעי ה׳ חס׳ וסי׳ מיום הראשון עד יום׳ וישבתו העם ביום׳ והעברת שופר תרוע׳ אצם הששי דויד השבעי׳ אליאל השבעי׳ להקוץ השבעי׳ השבעי ישראלה׳ ויקהלו דפלגא דספרא : הראשון ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ מיום הראשון עד יום׳ וחד בראשון ר״פ דהחדש הזה׳ וא׳ כי שאל נא לדור ראשון׳ וא׳ הראשון אדם תולד : לחדש

טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי : וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם : וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם : בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב : שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת כ יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ : כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת : פ

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח : וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם

ב׳ חס׳ בליש׳ וחד ראשן ח׳ חס׳ ל׳ דפ׳ — ג״ כ״ג — ל׳ — ל׳ מל׳ בתור׳ — ל׳ חס׳ — ב׳ פתחי׳ — ו׳ ג׳ מל׳ בתו׳

שַׁבְעָה יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל־דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד־יוֹמָא שְׁבִיעָאָה : וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל־עֲבִידָא לָא יִתְעֲבֵד בְּהוֹן בְּרַם מַה־דְּמִתְאֲכֵל לְכָל־נַפַּשׁ הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵד לְכוֹן : וְתִטְּרוּן יַת־פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּקִית יַת־חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יַת־יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם : בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא עַסְרִין וְחַד לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא : שַׁבְעָא יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל־דְּיֵיכוּל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרַיָּא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא : כָּל־מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא : וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן נְגִידוּ וְסַבוּ לְכוֹן מִן־בְּנֵי־עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוּסוּ פִּסְחָא : וְתִסְּבוּן אֶסָּרַת אֵיזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא

בערב ד׳ וסי׳ בראשון בארבעה עשר יום׳ ב׳ בו׳ בתשעה לחדש בערב מערב׳ ויחנו בני ישר׳ בגלגל : מצת ד׳ חס׳ וסי׳ בראשון בארבעה עשר יום׳ שבעת ימים תאכל מצת׳ דקדש לי כל בכור׳ וכי תקריב קרבן מנחה׳ קדמ׳ דפסוק׳ ולחם מצו׳ וחלות׳ תנינ׳ דפסוק : עדת ישר׳ י״א וסי׳ מצוין בויקרא : ושחטו ב׳ פתחין וסי׳ ויקרא משה לכל זקני ישר׳׳ והתקדשו והכינו׳ והוא חד מן א״ב מן ב״ב פתחין וסי׳ מצוין במס׳ רבתא : ולקחתם ו׳ נמסר פר״ש ויגש : אזוב ג׳ מלאים בתורה וסי׳ ולקחתם אגדת׳ ולקח הכהן עץ ארז׳ ולקח אזוב וטבל במי׳ :

אך ביום הראשון תשביתו שאור׳ מערב יום טוב וקרוי ראשון שהוא לפני השבע׳ ומצינו מוקדם קרוי ראשון הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של שבעה ת״ל לא תשחט על חמץ לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים : הנפש ההיא׳ כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת״ל במקום אחר מלפני בכל מקו׳ שהוא רשותי : מקרא קדש׳ מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסו׳ : לא יעשה בהם׳ אפי׳ על ידי אחרים : הוא לבדו׳ הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מערב יום טוב : לכל נפש׳ אפי׳ לבהמה יכול אף לגוי׳ ת״ל אך : ושמרתם את המצות׳ שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן ר׳ יאשיה אומר אל תהי קורא את המצו׳ אלא את המצוו׳ כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה לידך עשה אותה מיד : ושמרתם את היום הזה׳ ממלאכה : לדורותיכם חקת עולם׳ לפי שלא נאמר לדורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל המלאכה לא נאמרה לדורו׳ כאמרה אלא לאותו הדור : עד יום האחד ועשרים׳ למה נאמר והלא כבר נאמ׳ שבעת ימים לפי שנאמר ימים לילות מנין ת״ל עד יום האחד וגו׳ : לא ימצא בבתיכם׳ מנין לגבולין תלמוד לומר בכל גבולך מה תלמו׳ לומ׳ בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישר׳ ולא קבל עליו אחריות : כי כל אוכל מחמצת׳ לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם : בגר ובאזרח הארץ׳ לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים : מחמצת לא תאכלו׳ אזהר׳ על אכילת שאור : כל מחמצת׳ להביא את תערובתו : בכל מושבותיכם תאכלו מצות׳ זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל : בכל מושבותיכם׳ פרט למעשר שני וחלות תודה : משכו׳ מי שיש לו צאן ימשוך משלו : וקחו׳ מי שאין לו יקח מן השוק : למשפחותיכם׳ שה לבית אבות : אזוב׳ מין ירק שיש לו גבעולין : אגודת אזוב׳ שלשה קלחין קרויין אגודה : אשר

בצאתם מצות אכלו על שטבע פרעה ביום השביעי כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים באחותם עכוב רב וככה כתו׳ על הפסח שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצו׳ חיוב על דרך הפשט והעד למען תזכו׳ את יום צאתך ובעבור זה כתו׳ כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכ׳ תאכלו מצות חיוב בארץ ישראל ובחוצה לארץ ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיאלו לשחוט את הפסח בכוות השמש לכל מערב וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי על כן דרשו רז״ל אך חלק ודע כי כלוי מעשה איכו מעשה והנה פירו׳ ויכל אלהים ביום השביעי כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו וככה ביום ה הראשון תשביתו שאור מבתיכם בהכנס היום הראשון כבר כ נשבת כל השאור מהבתים והנה תחלת יום ראשון סוף יום י״ד בערב ככתוב מיום הראשון על יום השביעי והנה פירו׳ זה כי שבעת ימים שלמים הם מיום י״ד לחדש בערב שהוא סוף יום י״ד עד יום הכ״א לחדש בערב ועוד אדבר על זה : וביו׳ הראשון׳ הוא יום יציאת מצרים והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש : כל מלאכה׳ בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכפורי׳ אין כתוב בהם כל מלאכה רק בפסח לבדו אמר והתנה להוציא אוכל נפש ובכל מקו׳ בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אוחז דרך קצרה לומ׳ כל מלאכה לא תעשו רק במקו׳ אחד בפסח כתו׳ לא תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר תחלה : ושמרתם׳ הנה צוה להיות המצו׳ שמורים מימות הקציר וכתוב והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו כי בתחלת החדש היתה זו הנבואה והטעם שתאמרו כן לדורותיכם : בראשון׳ אחז דרך קצרה בעבור שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם והנה טעם בחדש הראשון וכמוהו בעשירי באחד לחדש : שאור׳ שהוא מחמיץ והוא הידוע ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כל דבר שיחמץ ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי אינו דבק בקרוב אליו שהוא ונכרתה רק עם אוכל מחמצת כמו למלוך שלמה על ישראל׳ אמר יפת כי יש אות מוספת עמה ואחרת עמה אחורנית כמו אדם פטדה וברקת שהטעם אדם ופטדה וברקת וככה מיום הראשון עד יום השביעי וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת ובכאן הוסיף בגר שהוא גר צדק : כל׳ הזכיר העונש תחלה ואחר כך האזהרה ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות כמו ששת ימים תעשה מלאכה רק חיוב למען תזכור : ויקרא משה לכל זקני ישראל׳ והם יאמרו לקהל : וקחו לכם צאן׳ בעשור לחדש כאשר צוה השם׳ אמ׳ המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש ולא דבר נכוח כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישר׳ הוא מהבנין הקל והשי״ן קמוץ כמשפט בעבור הנח הנעלם רק ושחטו הפסח לשון צוי מהבנין הקל ולא מצינו מזאת הגזרה בכל המקרא מהבנין הדגוש והיה ראוי השי״ן להיות חירק תחתיה כמו משכו רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי״ן כמשפטם לעשות כך כמו בחרו לכם ורבי׳ ככה על כן יהיה השי״ן בפתח גדול בלשון צווי ושניהם מבנין אחד : ולקחתם׳ עתה פי׳ איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף׳ ומל׳ אגדה כמו חבורה כמו ויהיו לאגדה אח׳ ור׳ מרינו אמר כי האלף נוסף והוא מגזרת נדוד ואחרי׳ אמרו כי האלף שורש כמו ואשב אפולתו׳ והגאון פי׳ האזוב בלשון ערבי זעת״ר ובלשון לעז אוריגנו והוא עשב ככבד במיני מטעמים וזה לא יתכן כי הכתו׳ אומ׳ על האזוב אשר יצא בקיר ולא ידעתי מהו רק מדרך הסברא אינו עשב תקיף כי הוא הפך הארז שהזכיר בפסוק׳ ויש אומרי׳ כי הפסח היו שוחטין אותו בכף הסעף ויטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות כמו וימד סף השער אמות הספים ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים כמו משכב וספות ועוד אפרים על בקר : ולא

בעל הטורים

אך ביום הראשון תשביתו׳ אך בגימטרי׳ חובה׳ שאין חובה אלא ביום הראשון׳ בראשן חסר וי״ו׳ עד ששה שבות מותר להשבית חמץ׳ בערב תאכלו מצות אך וי״ו׳ ו׳ ימים רשות לאכול מצה׳ משכו וקחו לכם כאן רמז לבהמה דקה שנקנית במשיכה׳ משכו בגימט׳ מן עבירה׳ שלא יביאו מן הגזל׳ והגעתם

בראשן ב׳ חס׳ בליש׳ וכט מלין בטע׳ ב׳ ברים תבות פוורין

חמישי

אבן עזרא

ולא יתן המשחית לא יניח כמו־כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: ושמרתם · רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזו' חיוב לדורו' בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישראל ובדרך הסברא ככה היה לולי קבלת האמת הנגמר'

והנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח · וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל ושכי' לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: והיה · עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה ולא עשו פסח אחר במדבר כי בהר סיני היו עם היטוב וימצאו מצות ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: והיה · מה העבודה הזאת השני שהזכרתי: ואמרתם זבח פסח · מגזרת פסוח והמליט והטעם כמו חמלה ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה · נקרא השה פסח כמו ושחטו הפסח והגאון אמ' שהוא מגזרת פסח כי הפסח ישען על רגלו התמימ' והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית המצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו וכמוהו עד מתי אתם פוסחים: וילכו ויעשו בני ישראל · שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: ויהי בחצי הלילה · השנית · אמר יפת כי השבוים הטוחנים בריחים ביום בבית הסהר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחים על פי הבור וזהו אשר אחר הריחים והנה הוא כמו בבית הסוהר: ויקם · הוא בעצמו כמו ועבד הלוי הוא בעצמו: כי אין בית · על הרוב ידבר הכתוב: ויקרא · מדרך הסברה כי משה ואהרן לא היו בליל טו' בארץ רעמסס עם ישראל רק במצרי' שהיתה מקו' המלוכה שהיה שם פרעה והנה יצאו הם מפתח ביתם במצו' השם בחצי הלילה וכתן להם רשות פרעה שילכו ישראל לעבודת השם והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שיש שם אוצרו' יוסף ידועים עד היום ובין רעמסס ששה פרסאו' והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיאל להראו' אור השמש בעבים והנה יש בין תחלת זה הרגע על עת זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה והנה יש לנו בקר והחשך גדול כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר ושם כתו' בטרם יכיר איש את רעהו והנה היו מישראל שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה עד זרוח השמש ואלה היו קרובי' אל מצרים והאחרי' שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משיעור פרסאות על כן כתוב הוציאך יי' אלהיך ממצרי' לילה וכתו' אחר היום אתם יוצאים ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה וכתוב שם ומצרים מקברים וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם כדברכם · שתלכו דרך שלשת ימים גם כאשר דברתם וגם מקננו ילך עמנו · וטעם וברכתם גם אותי שיברכו אותו ויתפללו בעדו · וטעם גם שנתן להם זבחי' כאשר אמר לו משה: ותחזק

בעל הטורים

והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות · ובכתיבה כתיב ונתנו על שתי המזוזות ואל המשקוף · הקדים מזוזות למשקוף לומ' שאם שינה הסדר יצא · מן הדם בגימ' דמי מילה · ולא יתן בגמ' ... ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף ואידך ולא יתן עליה לבונה בני חטאת שבזכות הקרבנות ניצולו · ואידך גבי סוטה לא יתן עליו שמן שבזכות הנשים הצדקניו' יצאו ממצ' וזו שלא עשתה כמעשיה לא יתהדר קרבנה: ויעשו · כן עשו · שתי עשיות לא אחת לפסח ואחת למילה · קומו צאו ב' במסורת קומו צאו מתוך עמי · קומו צאו מן המקום הזה בני לוט · מה התם הוציאום המלאכים בעל כרחם · אף כאן כמו: בחצי הלילה שלשה בע' הכא ויהי בחצי הלילה ואידך ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש לומר שגם בכאן חרדו חרדה גדולה · ואידך גבי שמשון ויקם בחצי הלילה בעב"ל לעזה לומר לך שהקב"ה עושה כן לצדיקים בחצי הלילה · למהר

די במנא ותדון לשקפא ולתרתין ספיא מן דמא די במנא ואתון לא תפקון אנש מתרע ביתיה עד צפרא: ויתגלי יי למימחי ית מצראי ויחזי ית דמא על שקפא ועל תרתין ספיא ויחוס יי על תרעא ולא ישבוק מחבלא למעל לבתיכון למימחי: ותטרון ית פתגמא הדין לקים לך ולבנך עד עלמא: ויהי ארי תעלון לארעא דיתן יי לכון כמא די מליל ותטרון ית פולחנא הדין: ויהי ארי יימרון לכון בניכון מא פולחנא הדין לכון: ותימרון דבח חיס הוא קדם יי דחס על בתי בני ישראל במצרים כד מחא ית מצראי וית בתנא שיזיב וכרע עמא וסגידו: ואזלו ועבדו בני ישראל כמא דפקיד יי ית משה ואהרן כן עבדו: והוה בפלגות ליליא ויי קטל כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד למתב על כורסי מלכותיה עד בוכרא דשביא דבבית אסירי וכל בוכרא דבעירא: וקם פרעה ליליא הוא וכל עבדוהי וכל מצראי והות צוחתא רבתא במצרים ארי לית ביתא די לא הוא תמן מיתא: וקרא למשה ולאהרן ליליא ואמר קומו פוקו מגו עמי אף אתון אף בני ישראל ואזילו פלחו קדם יי כמא דהויתון אמרין: אף ענכון אף תוריכון דברו כמא די מללתון ואזילו וצלו אף עלי:

אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזת מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: ועבר יהוה לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזת ופסח יהוה על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף: ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יהוה לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם זבח פסח הוא ליהוה אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו: וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה ואהרן כן עשו: ס

ויהי בחצי הלילה ויהוה הכה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה: ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת: ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את יהוה כדברכם: גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי:

המשקוף ג' וסי' ונתנו על שתי המזוזות · ולקחתם אגדת אזוב · ועבר יי' לנגוף את: אל המשקוף חד מן ו' זוגין מן ג' ג' חד אל וחד על וחד ועל נמס' במס' רבתא: ולא יתן ג' וסי' ולא יתן המשחית · ולא יתן עליה לבונה · ולא יתן עליו לבונה: לבא ט' חסרים נמסר פרשת ויחי: והיה ה' בטעם גריש ר"פ בתורה וסי' ושמרתם את העבדה · כי יבאך יי' אלהיך · כי ישאלך בנך' · אם לא חפצת · אבנים גדולות: בחצי הלילה ג' וסי' ויי' הכה כל בכור · וישכב שמשון · ויחרד האיש וילפת · וסימ' בלשון ארמי שמשון קטל גברא · אנ"ך: מבכר ב' חס' וסי' ויהי בחצי הלילה ויי' הכה · ויהי כי הקשה: בבית הבור חד מן ח' זוגין חד בית וחד בבית נמ' בירמיה סימן לז' גבי פרשת' ויצא ירמיהו מירושלם: וכל עבדיו ז' נמסר בשמואל סימן כ"ב · כי אין בית אשר אין יו פסו' אית בהון אין אין מצעו' פסו' נמסר בישעיה סימן מ' גבי פסוק ולבנון אין די בער: גם צאנכם גם יב פסוקי' אית בהון גם גם גם נמסר בשפטים סימן ח' גבי זבח וצלמונע · וגם נמסר במסרא רבתא:

רשי

אשר בסף · בכלי כמו ספו' כסף: מן הדם אשר בסף · למה חזר ושנאו שלא תאמ' טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הנעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו' · מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנ' בו תרמוש כל חיתו יער: ופסח · וחמל ויש לומר ודלג: ולא יתן המשחית · ולא יתן לו יכולת לבא כמו לא נתנו אלהים להרע עמדי · כאשר דבר · והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו': ויקד העם · על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: וילכו ויעשו בני ישר' · וכי כבר עשו והלא מראש חדש נאמ' להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאילו עשו: וילכו ויעשו · אף ההליכה מנה הכתו' ליתן שכר להליכ' ושכר לעשייה: כאשר צוה יי' את משה ואת אהרן · להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן · ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: ויי' · כל מקום שנאמר ויי' הוא ובית דינו שהו"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלו': הכה כל בכור · אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה · אף פרע' בכו' היה ונשתייר מן הבכורו' ועליו הוא אומ' בעבור הראותך את כחי בים סוף: עד בכו' השבי · שהיו שמחי' לאידם של ישראל ועוד שלא יאמרו יראתינו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן על הפחו' · ובכו' השפחה חשוב מבכור השבי: ויקם פרע' · ממטתו: לילה · ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום · הוא תחלה ואח"כ עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת · יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנ' גם אני בכור אתנהו · דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדים מרווקי' פנויים והיו להם בכורות הרב' פעמים הם חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: ויקרא למשה ולאהרן לילה · מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר צועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם · הגברים: גם בני ישראל · הטף: ולכו עבדו כדברכם · הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם גם בקרכם קחו ומהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי · התפללו עלי שלא אמות שאני בכור: כלנו

על העם ח' נמסר במלכי' א' סימן יד נבי ויאמ' ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית: למהר ג' וסי' לשלחם מן הארץ. למהר שלל חש בז. וכצבאים על ההרים למהר. אנ"ך: לשלחם ג' נמסר פרשת וירא: צררת ב' בתרי ליש' חד חס' וחד מל' וסי' משארותם צררת. עד יום מותן. בתר' מלא: וי' ז' בטעם גריש רפ נמסר פרשת

וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃ וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם׃ וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת׃ וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ

וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃ וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ וַיֹּאפוּ אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה

ששי

וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי עַל־עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרֵי אֲמַרוּ כֻּלָּנָא מָיְתִין׃ וּנְטַל עַמָּא יַת־לֵישְׁהוֹן עַד־לָא חֲמַע מוֹתַר אֲצְוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבוּשֵׁיהוֹן עַל־כַּתְפֵיהוֹן׃ וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָאֵי מָנִין־דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין׃ וַיְיָ יְהַב יַת־עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וְאַשְׁאִלוּנוּן וְרוֹקִינוּ יַת־מִצְרָאֵי׃ וּנְטַלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשִׁית־מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רַגְלָאָה בַּר־מִטַּפְלָא׃ וְאַף־נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרֵי בְּעִירָא סַגִּי לַחֲדָא׃ וַאֲפוֹ יַת־לֵישָׁא דִּי אַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי־לָא חֲמַע אֲרֵי־אִתָּרַכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ לְאִתְעַכָּבָא וְאַף־זְוָדִין לָא־עֲבַדוּ לְהוֹן׃ וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְתִיבוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין׃ וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל־חֵילַיָּא דַּייָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ לֵיל נְטִיר הוּא קֳדָם־יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם הוּא־לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם־יְיָ נטיר

וירא: סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה. ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה: ערב ב' קמצין וסי' וגם ערב רב עלה אתם. ויבדילו כל ערב מישר'. וכל שתי וערב דכו': צדה כל אורי' חס' וכל קריי' מל' בר"ב וסי' ויקחו את צדת העם בידם. לקחת צדה לעם: צבאות ג' ומלאים וסי' יצאו כל צבאו' יי'. אשר עשה לשני שרי צבאות. נחלת צבי צבאות גוים: שמרים ג' פסוקי דאית בהון שוים שתי תיבן ואות ראשונה ש' וסימ' ליל שמרי' הוא ליי' וגו' שמרים. עד שקמתי דברה שקמתי אם בישראל. ובתו שארה ותבן וגו' ואת אין שארה. ד"ה:

רשי

כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמ' ומת כל בכור וכאן אף הפשוטי' מתים חמשה או עשרה בבית אחד: טרם יחמץ. המצרים לא הניחום לשהות כדי חמוץ: משארותם. שירי מצה ומרור: על שכמם. אע"פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצוה: כדבר משה. שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו חשובו' להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב: וישאילום. אף מה שלא היו שואלים הם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. וריקנו: מרעמסס סכתה. מאה ועשרים מיל היו ובאו שם לפי שעה שנ' ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן עשרים ומעלה: ערב רב. תערובת אומות של גרים: עוגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. לדרך, מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לי' וגו': אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרי' בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנול' יצחק עד עכשו היו ארבע מאות משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשי' שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאי' עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרי' והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששנו לתלמי המלך: ויהי מקץ שלשים שנה. ויהי בעצם היום הזה. מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: ליל שמורים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרי': הוא הלילה הזה ליי'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמורים

אבן עזרא

ותחזק. לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל. וטעם כלנו מתים פירשתיו במלת פן יפגענו: משארותם. כלי עץ כמו טנאך ומשארתך כי חמוריהם היו טעונים בגדים ששאלו ממצרים: ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבני' היקרות והבשם והשמן: וינצלו. לא מצאנו גזרת הצלה מהבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו ובין ויצל אלהים רק בבנין הנוסף יזכיר הפעול ולא כן בדגוש: ויסעו. היה הסמך ראוי להדגש בהתבלע הנון כמו וינשו ויתנו אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העין והוא שם מחוז ולא עיר: סכותה. אל סכות. מספר הגברים ואין צורך להזכיר הנשי' כי הם כמו הם או יותר: לבד מטף. שהוא פחות מכ' שנה: וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערבו עמהם והם האספסוף שהתאספו עליהם: ויאפו. הנה הבצק שהוציאו ממצרים לא היה בו שאור ולא אפוהו עד שחנו בסוכות: ומושב בני ישר'. חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים והנה אזכיר מקצתם ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה גם לא נשלמה מלכות בית דוד ומפרשי' אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים וכתו' ויהי בשלשי' שנה יש אומרי' בן שלשי' שנה נתנבא ויש אומרי' ליובל ויש אומרי' למציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת וכתו' ובעוד ששים וחמש שנה זו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה ובשנת שש לחזקיה בנו גלתה שומרון על כן הוצרכו המפרשי' לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ואחרי' אמ' משנת הרעש וכאשר חפשנו שנות שבת ישר' במצרים בימי יוסף ואחיו הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיולדי מצרים היה ונחשוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה היה בן שמונים שנה בצאת ישר' ממצרי' והנה הכל ג' מאות וחמשים שנה הנה חסרו לנו שמוני' והזקנים הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצו' כי ועבדום וענו אותם ת' שנה אינו דבק עם וענו רק עם גר יהיה זרעך וכמוהו רבי' ובפרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי ואחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ת' שנה ידענו כי חשבון מושב בני ישר' תלוי בקץ אברהם והוצרך בעל סדר עולם לומ' כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן והוצרכו המפרשים לומ' כי נבואת אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים אינה דבקה עם הפרשה הנזכרת אבל אחר זה נאמרה ואין צורך לכל זה רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשי' שנה שנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדי' ובא עם אביו אל חרן כאשר כתו' ויבאו עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשי' שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העקר כי לו נתנה ארץ הכנעני ויהיה פסוק אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם גם אבותיהם היו גרים ככתוב כמעט וגרים בה ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם שלשים שנה וארבע מאו' שנה מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו. וטעם ויהי מקץ שלשים שנה להודיע כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו עד שהגיע הקץ שנגזר עליהם: ליל שמורים הוא ליי'. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא ליי' ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף כזה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה ויש מפרשים אותו מטעם שומרי החומות שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים וככה רמזו חכמינו ז"ל הגיע זמן קרית שמע של שחרית: ויאמר

בעל הטורים

למהר שלשה במסור' הכא למהר לשלחם מן הארץ ובכצבאים על ההרים למהר. למהר שלל חש בז שהמצריים היו ממהרים לשלחם ככצבאים. וישראל היו ממהרי' לשלול שלל ולבוז בז. וינצלו את מצרים בגימטריא עשאוה כמצוד' שאין בה דגים. צררות שנים במסו' צררות בשמלותם צררות כאלמנות רמז לאלמנות שיכסו פניהם בשמלה. סכתה שנים חסרים מרעמסס סכתה ויעקב נסע סכתה. שבו כנת יעקב יצאו ממצרים. שמורים ב' כתם ליל שמורים שמורים לכל בני ישראל שחלק הקב"ה ליל טו' לשנים. חציו ליציאת מצרי' וחציו השני לגאולה לעתיד לבא: ונכל

אבן עזרא

ויאמר׳ בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח השלים לפרש חוקת פסח דורות׳ והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרי׳ והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים והוסיף מצות אחרות רק מצות המשקוף והמזוזות איננה מענין אכילת הפסח הלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו ובן נכר איננו מזרע ישר׳ או אם היה מישראל והוא עובד אל נכר ואמר לא יאכל בו והטעם כמו ממנו כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך וכמוהו הנותר בבשר ובלחם: וכל׳ ומלתה אתו׳ לרבונו שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה ומשפט מקנת כסף או יליד בית שוה רק דבר הכתו׳ בהווה ויותר: תושב׳ מישר׳ או שכיר לא יאכל בפסח אם לא ימול על השה כמשפטו כל העדה: בבית אחד יאכל׳ בפסח מצרים והעד לא תוציא מן הבשר חוצה וחכמינו ז״ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון: כל עדת ישראל׳ כל בני מצוה חייבי׳ לעשו׳ הפסח וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורי׳ בתורה כולם הם במצות לא תעשה אבל במצו׳ עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה אולי היה כן בעבו׳ כי יציאת מצרים להזכירה חיוב ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו ובהתחלת עשרת הדברי׳ אמ׳ אשר הוצאתיך מארץ מצרי׳: וכי יגור אתך׳ טעם אתך בארץ מצרי׳׳ וטעם ועשה פסח והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה׳ וטעם וכל ערל לא יאכל בו על ישראל שלא מולו כמו הילודי׳ במדבר בדרך: תורה׳ זה הגר הוא גר צדק לא גר שער׳ ויעשו׳ טעם ויעשו לכל בני ישר׳ וכבר הזכיר זה למעלה אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הגרים ואל תתמה בעבור שהוא כתו׳ במקו׳ הזה כי בפרשת דרך המן כתיב שיקח צנצנת ויתן שם מן ויניחה לפני העדות ועוד לא צוה השם לעשות ארון העדות וכמוהו הוצאתי את כל צבאותיכם: ויהי בעצם׳ לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסו׳ הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים ובחצי הלילה היתה מכת בכורים ובצאת ישר׳ ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם: וידבר׳ אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בפה הפך ונאמר הכהן כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור שיאמ׳ בפה שהוא טמא: פטר׳ פתיחת כמו ופטורי ציצים והטעם הבן שפתח תחלה הרחם ומלת רחם זרה כי משפטו לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: ויאמר משה׳ ביום ט״ו יום אמר זכור כמו והיה היום הזה לכם לזכרון׳ וטעם מבית עבדים שהיו מעבידים אותה כאילו היו עבדיהם ובמקום אחר אמר מכור הברזל כי המצרי׳ חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקים: היום׳ הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאתם וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל והוא האביב שעורה ופי׳ אביב כמו בכור כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד או חכם לתלמיד שלמד וכתוב כי השעורה אביב והעד שאמר בחג שבועות בכורי קציר חטים: והיה׳ לא הזכיר כל השבעה כי כבר הזכיר זה במקום אחד:

שבעת

תרגום אונקלוס

נטיר לכל בני ישראל לדריהון: ואמר יי למשה ולאהרן דא גזירת פסחא כל בר ישראל דאשתמד לא ייכול ביה: וכל עבד גבר זביני כספא ותגזר יתיה בכן ייכול ביה: תותבא ואגירא לא ייכול ביה: בחבורא חדא יתאכל לא תפקון מן ביתא מן בסרא לברא וגרמא לא תתברון ביה: כל כנשתא דישראל יעבדון יתיה: וארי יתגיר עמך גיורא ויעבד פסחא קדם יי יתגזר ליה כל דכורא ובכן יקרב למעבדיה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלא לא ייכול ביה: אוריתא חדא תהי ליציבא ולגיורא דאתגיר ביניכון: ועבדו כל בני ישראל כמא דפקיד יי ית משה וית אהרן כן עבדו: והוה בכרן יומא הדין אפיק יי ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: ומליל יי עם משה למימר: אקדיש קדמי כל בוכרא פתח כל ולדא בבני ישראל באנשא ובבעירא דילי הוא: ואמר משה לעמא הוו דכירין ית יומא הדין דנפקתון ממצרים מבית עבודתא ארי בתקוף יד אפיק יי יתכון מכא ולא יתאכל חמיע: יומא הדין אתון נפקין בירחא דאביבא: ויהי ארי יעלנך יי לארעא כנענאי וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי

תורה

שמרים לכל בני ישראל לדרתם: פ ויאמר יהוה אל משה ואהרן זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו: וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו: תושב ושכיר לא יאכל בו: בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו: כל עדת ישראל יעשו אתו: וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליהוה המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל בו: תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם: ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה ואת אהרן כן עשו: ס ויהי בעצם היום הזה הוציא יהוה את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם: פ

יג שביעי

וידבר יהוה אל משה לאמר: קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא: ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה ולא יאכל חמץ: היום אתם יצאים בחדש האביב: והיה כי יביאך יהוה אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר

מסורה

וכל ח׳ ר״פ בספר׳ וסי׳ וכל עבד איש׳ וכל פטר חמור׳ וכל העם ראים׳ וכל חכם לב בכם׳ וכל אשה חכמת לב׳ וכל הנשים אשר נשא׳ וכל איש אשר נמצא׳ וכל היתרות למשכן: בבית ז׳ רפין וסי׳ במלכי׳ א׳ סי׳ ג׳ גבי שתים נשי׳ זנות: חוצה ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה׳ כי מגרעות נתן לבית

חוצה׳ הן אראלם צעקו חצה׳ דין חסר׳ ויאמר המלך ויעשו ארון׳ ד״ה: עדת ישר׳ י״א נמסר בפר׳ ויקרא: אתך י״ז בתו׳ נמסר במסרא רבתא: ואז ד׳ קמץ וסי׳ ואז יקרב לעשתו׳ ואז ירצו את עונם׳ ואז תשכיל׳ ואז חיל מלך בבל צרים: לעשתו ה׳ חס׳ נמסר פרשת מקץ: את משה ואת אהרן דבענינ׳ מטע׳ קדמא אל משה ואל אהרן׳ תנינ׳ את משה ואהרן׳ תליתאה אל משה ואהרן׳ רביעאה את משה ואת אהרן: יצאתם ב׳ וסי׳ אשר יצאתם ממצרים׳ דפרש׳ בא׳ לא כארץ מצרים׳ וב׳ ויצאתם וסי׳ ויצאתם וחטפתם׳ ויצאתם ופשתם: כי בחזק יד׳ חד מן י׳ זוגין תנינ׳ משניא וסי׳ נמסר ביהושע סימן ז׳: ולא יאכל ב׳ וסי׳ חמץ׳ את בשרו:

רש״י

שמורים לכל בני ישראל לדרתם׳ משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו׳: זאת חקת הפסח׳ בארבעה עשר בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר׳ שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד הנכרי ואחד ישראל משומד במשמע: ומלתה אותו אז יאכל בו׳ מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע רבי אליעז׳ אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מ מלאכול בפסח א״כ מה ת״ל אז יאכל בו העבד: תושב׳ זה גר תושב: ושכיר׳ זה הנכרי ומה ת״ל והלא ערלים הם ונאמ׳ כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: בבית אחד יאכל׳ בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמי׳ שלא יכנסו לבית ת״ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מ מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית׳ מן החבורה: ועצם לא תשברו בו׳ הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר אין בו משום שבירת עצם: כל עדת ישראל יעשו אותו׳ למה נאמ׳ לפי שהוא אומ׳ בפסח מצרי׳ שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת״ל כל עדת ישר׳ יעשו אותו: ועשה פסח׳ יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת״ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בארבעה עשר אף גר בארבעה עשר׳ וכל ערל לא יאכל בו׳ להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו משומד לערלו׳ ואינו למד מבן נכר לא יאכל בו: תורה אחת וגו׳ להשוו׳ גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה: פטר רחם׳ שפתח את הרחם תחלה כמו פוטר מים ראשית מדון וכן יפטירו בשפה יפתחו שפתים: לי הוא׳ לעצמי קניתים על ידי שהכיתי בכורי מצרי׳: זכור את היום הזה׳ למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: בחדש האביב׳ וכי לא היינו יודעין באי זה חדש אלא כך אמ׳ להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: אל ארץ הכנעני וגו׳ ואע״פ שלא מנה אלא חמשה עממים כל שבעה גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני:

נשבע

בעל הטורים

חוצה ב׳ במסו׳ מן הבשר חוצה הן אראלם צעקו חוצה׳ כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה׳ פי׳ חוץ לבתי היה הקב״ה מגרעם והורג בכוריהם על כן צעקו חוצה׳ אבל בבית לא נתן המשחית לבא על כן לא תוציא מן הבשר חוצה שלא לבא׳ בחוץ׳ ואז ל׳ במסורה ואז יקרב לעשותו ואז תשכיל ואז ירצו את עונם ואז חיל מלך בכל צרים על ירושלם׳ לומר ואז כשיקרב להקריב קרבן אז יצליח וישכיל וכן ואז כשיל מלך בכל צר על ירושלם ואז ירצו את עונם: וכל ערל לא יאכל בו׳ וסמיך ליה תורה אחת׳ רמז לקל׳ ויאמר שבשא מסה במעשה העגל ומה פסח שהוא מצוה אחת׳ אמרה תורה וכל ערל לא יאכל בו׳ למועדה

רשי

נשבע לאבותיך, באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת יי' את אברם וגו' וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש, חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים: את העבודה הזאת, של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו' ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתו' מדבר שהוציא עצמו מן הכלל וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול והכתו' מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגד' המושכין את הלב: בעבור זה, בעבור שאקיי' מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה יי' לי, רמז תשובה לבן רשע לומר עשה יי' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל: והיה לך לאות, יציאת מצרי' תהיה לך לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך שתכתו' פרשי' הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך, שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה שהיא כהה: מימים ימימה, משנה לשנה: נשבע לך, והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו': ונתנה לך, תהא בעיניך כאילו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות: והעברת, אין והעברת אלא לשון הפרש' וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו: שגר בהמה, נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם וא"ת אף בכור בהמה טמא' במשמע בא ופרט במקום אחר בבקרך ובצאנך, לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר: פטר חמור, ולא פטר שאר בהמה טמאה וגזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרי' לחמורים ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים טעונים מכספה ומזהבה של מצרים: תפדה בשה, נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו, עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסד ממונו: וכל בכור אדם תפדה, חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: כי ישאלך בנך מחר, יש מחר שהוא עכשו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן: מה זאת, זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם דברה תורה כנגד ארבעה בנים רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך סתומה והשואל דרך חכמה: ולטוטפת

מסורה

מצת ד' חס' נמסר לעיל בהאי סידרא: מצות יאכל ג' וסי' מצות יאכל את שבעת, ובחמשה עשר יום לחדש, בראשון בארבעה, דיחזקאל: יאכל כ"ג נמסר במסרא רבתא: שבעת הימים ח' נמסר בישעיה סימן ל' גבי פסוק והיה אור הלבנה וגם במסרא רבתא: יראה י"ג וסי' בהר יי' יראה, מצות יאכל את, ב' בו, שלש

פרק יג

נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה: שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליהוה: מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יהוה בפיך כי ביד חזקה הוצאך יהוה ממצרים: ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה: פ

והיה כי יבאך יהוה אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך: והעברת כל פטר רחם ליהוה וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליהוה: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יהוה כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח ליהוה כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה:

תרגום

דקים לאבהתך למתן לך ארעא עבדא חלב ודבש ותפלח ית פולחנא הדין בירחא הדין: שבעא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה חגא קדם יי: פטירא יתאכל ית שבעת יומין ולא יתחזי לך חמיע ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך: ותחוי לברך ביומא ההוא למימר בדיל דא עבד יי לי במפקי ממצרים: ויהי לך לאת על ידך ולדכרנא בין עינך בדיל דתהי אוריתא דיי בפומך ארי ביד תקיפא אפקך יי ממצרים: ותטר ית קימא הדין בזמניה מזמן לזמן: ויהי ארי יעלנך יי לארע כנענאי כמא די קיים לך ולאבהתך ויתננה לך: ותעבר כל פתח ולדא קדם יי וכל פתח ולד בעירא די יהון לך דכרין תקדיש קדם יי: וכל פתח בוכרא דחמרא תפרוק באמרא ואם לא תפרוק ותנקפיה וכל בוכרא דאנשא בבנך תפרוק: ויהי ארי ישאלנך ברך מחר למימר מא דא ותימר ליה בתקוף יד אפקנא יי ממצרים מבית עבדותא: והוה כד אקשי פרעה לשלחותנא וקטל יי כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דאנשא ועד בוכרא דבעירא על כן אנא דבח קדם יי כל פתח ולד דכריא וכל בוכרא דבני אפרוק:

מסורה

פעמים בשנה, דואלה המשפטים, וחברו דכי תשא, וחברו דמשנה תורה, ב' בו, ולא יראה לך שאור, מנן אם יראה ורמח, ויי' עליה' יראה, כי הנה החשך יכסה ארץ, ילכו מחיל ל' חיל, יראה ל' עבדיך פעליך: ולא יראה חד מן קכ"ג פסוקי' דאית בהון ולא ולא וסי' במס' רבתא: י"ד פסו' דאית בהון לך לך וסי' במ' רבת': מימים ימימה ה' וסי' ושמרת את החקה הזאת, מימים ימימה, דבת יפתח, ויאמרו הנה חג ליי' בשלה, ועל האיש ההוא מעירו, ומעיל קטן תעשה לו אמו: חמר ד' חס' בתורה נמסר פרשת ויחי:

אבן עזרא

שבעת, זאת היא העבודה: מצות, הנה השבת הזהיר על גרך אשר בשעריך כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפניך בשבת וככה ביום הכפורי' כי כן כתוב וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותך וזהו טעם בכל גבולך: בעבור זה, אמר רבי מרינוס כי פי' בעבור זה היה ראוי להיותו הפוך זה בעבור שעשה יי' לי והביא רבים כמוהו לדעתו ולפי דעתי אין אחד מהם נכון כי איך נהפוך דברי אלהים חיים וטעם הפסוק הפך מחשבתו כי אין אנו אוכלי' מצו' בעבור זה רק פי' בעבו' זה בעבור זאת העבודה שהיא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהוא תחלת המצות שצוה לנו השם עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו ככתו' בהוציאך את העם ממצרי' תעבדון את האלהים על ההר הזה וכתו' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרי' להיות לכם לאלהי': והיה לך, יש חולקין על אבותינו הקדושי' שאמ' כי לאות ולזכרון על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך גם וקשרתם לאות על ידיך כמו קשרם על לוח לבך תמיד גם וכתבתם על מזוזות ביתך כמו כתבם על לוח לבך ומהו שיהיה לאות ולזכרון שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך יי' ממצרי' ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו על כן לא נוציאנו מידי פשוטו כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצטרך לתקנו לפי הדעת, ואמ' משה הכהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ידה ליתד תשלחנה ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין חזק: מימים ימימה, כמו ימי' תהיה גאולתו והטעם משנה לשנה ותחלת השנ' על פי קריאת בד': והיה, הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם, וטעם נשבע לך כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל: והעברת, תעביר לשם שלא יתערב עם אחר והנה אלה שתי מצות צוו ביום טו': שגר, על משקל ארץ שלא ישתנה בסמוכ' רק נמצאו מלות זרות ואלה הם שגר אפיך ובחדר משכבך הבל הבלים מספח חמתך וסגור דלתך ולא מצאתי יותר: וכל פטר חמור, שהוא טמא תפדה בשה: וערפתו, יש אומרי' תכתב על ערפו קדש והאומ' כזה אומר אכי שהוא חמור קשה עורף כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם וערפו שם את העגלה בנחל שהפירוש לכרות העורף כאשר פירשו מעתיקי הדת כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו כי השם לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים וקדושים לעבודתו ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורי' לבדם על כן לא יפדה בכור מין אחר: והיה, אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי מחר חסר אלף והטעם מה שהוא אחר היום: ויהי, החל לומר בחוזק יד הוציאנו ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות הראשונות וככה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו ומשה תפש דרך קצרה כי ידוע היה באמרו ויהרוג יי' כל בכור והציל בכורינו ובכורי בהמתינו ועם זה ידבק על כן אני זובח ולא עם הריגת בכורים: כל פטר רחם הזכרים, מהמין הראוי לזבח לפני השם:

בעל הטורים

והיה לך לאות על ידך בגימ' זרוע שמאל. תורת יי' בפיך בגימ' זה הוא קרית שמע. הוצאך חסר יוד שבמכה עשירית הוציאך. למועדה מלא ו"ו לומר לך ששה ימי' בשבוע חייב בתפילין. ויש ששה ימי מועד שאין בהם תפילין והם פסח עצרת ראש השנה ויום הכפורים סוכה שמיני עצרת. פלחך חבוש. בגימ' אלו תפילין. מימים ימימה ג' במסורת למועדה מימי' ימימה. מימי' ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח. חג יי' בשילה מימים ימימה ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה גבי אלקנה והעלת לו מימי' ימימה גבי שמואל וזהו שדרשו מימים ולא כל ימים למעוטי שבתות וימים טובים והיינו דכתיב ימימה גבי חג יי' וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולין ברגל וכן מימים ימימה דכתיב גבי בת יפתח דכשם כמו פטורין מן התפילין. ונתנה לך ג' תגין על ההא לומר לך אם תשמור ה' חומשי תורה יתננה לך. וכל פטר שגים במס' וכל פטר חמור תפדה בשה וכל פטר שגר בהמה לדאיתא ב' בבכורות פרה שילדה כמין חמור וחמור כמין סוס פטורין מן הבכורה שנאמר פטר חמור. פטר שגר ב' פעמים עד שיהא היולד והנולד חמור. הקשה ב' במס' ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ואידך ויהי הקשה אליו וישלם שדורש במדרש זה הפסוק על פרעה. והיה

והיה׳ הזכיר על אלה שתי המצות והיה לאות על ידכה ומה שהעתיקו חכמינו ז״ל לכתוב הפרשיות הוא האמת ולטוטפות כמו זכרון ויש אומרים כי הטי״ת כפול ונפי׳ כמו דבור מגזרת והטף אל דרום והוא רחוק בעיני: חסלת בא אל פרעה:

ולטוטפת׳ תפילין ועל שם שהם ארבעה בתים קרויים טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים׳ ומנחם חברו עם הטף אל דרום אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו:
חסלת בא אל פרעה

אויל מורד בעושהו היצלח׳ בשלותו כבדו תן יפלח: ראה שוכב ושים אל לבך כל׳ דבר פרעה בפרשת בשלח:

לטוטפת ולטוטפת ג׳ וסי׳ והיה לאות על ידכה׳ וקשרתם אתם׳ בתר׳ וקשרתם לאות לטטפת כתי׳ ושאר לטוטפת כתיב׳ ועיין פלוגתא דר״ת: אמר אלהים ו׳ וסי׳ והנחש היה ערום׳ ומפרי העץ אשר׳ כי כל העשר אשר הציל׳ ויהי בשלח פרעה׳ ולרשע אמר אלהים׳ וישם את פסל הסמל׳ וזה נמסר גם בבראשי׳:

וִיהֵי לְאָת עַל־יְדָךְ וְלִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי בִּתְקוֹף יָד אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם׃

וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃

קח ימנ״ה סימן׃

פרשת בשלח

ס ס ס

וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי ׀ אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם׃ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה׃ לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם׃ פ

ס ס ס

וַהֲוָה כַּד־שַׁלַּח פַּרְעֹה יָת־עַמָּא וְלָא־דַבְּרִנּוּן יְיָ אוֹרַח אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קְרִיבָא הִיא אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּלְמָא יְזוּעוּן עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם׃ וְאַסְחַר יְיָ יָת־עַמָּא אוֹרַח מַדְבְּרָא לְיַמָּא־דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת־גַּרְמֵי יוֹסֵף עִמֵּיהּ אֲרֵי אוֹמָאָה אוֹמֵי יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת־גַּרְמַי מִכָּא עִמְּכוֹן׃ וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְּאֵתָם דְּבִסְטַר מַדְבְּרָא׃ וַיְיָ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא לְדַבָּרוּתְהוֹן בְּאוֹרְחָא וְלֵילְיָא בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא לְאַנְהָרָא לְהוֹן לְמֵיזַל בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא׃ לָא־יַעְדֵּי עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא קֳדָם עַמָּא׃ ומליל

ינחם ד׳ וסי׳ פן ינחם העם׳ כי ינחם יי׳ מנאקתם׳ וגם נצח ישר׳ לא ישקר׳ נשבע יי׳ ולא ינחם׳ וחד וינחם׳ ועתה הטיבו דרככם: בראתם ג׳ ב׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ בראתם מלחמה׳ בראתם כי יי׳ אלהינו עמו׳ וכל איש ישראל בראותם׳ בתרא מל׳ אנ״ך: וחמשים ד׳ בליש׳ וחס׳ וסי׳ וחמשים עלו בני ישראל׳ ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם׳ ויעברו בני גד ובני ראובן׳ וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים: ולילה ו׳ נמסר בתלים סימן יט: ימיש ז׳ וסי׳ לא ימיש עמוד׳ ומשרתו יהושע׳ ממקומו לא ימיש׳ ולא ימיש מעשו׳ פרי׳ לא ימיש מרחובה תוך ומרמה׳ לא ימיש טרף׳ איך ימיש לי לשובב שדינו:

אבן עזרא

ויהי בשלח׳ ויו ולא נחם כפ״א רפה בלשון ישמעאל וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך ארץ פלשתים איננו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה ולולי זה איך היו באים השבטי׳ בחמוריהם עד מצרים אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאי׳ שבר לבתיהם: כי קרוב הוא׳ אע״פ שהוא קרוב וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא לפאה נפשי כי חטאתי לך כי רכב ברזל לו ולפי דעתי אין צורך כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתי׳ בעבור שהוא קרוב והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמ׳ ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמר פן ינחם העם כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו השומעי׳: ויסב׳ מבעלי הכפל סבב נס יבא על משקל אחר ויסך בדלתי׳ יס ויגל את האבן ואל תשמע אל דברי האומרים שפרשו נסב׳ ומלת המדבר מוסף עמו ואחר עמו והוא דרך המדבר מדבר ים סוף וכמוהו הארון הברית הארון ארון הברית ועץ הדעת דעת טוב ורע הספר המקנ׳ היין החמס וכמוהו רבי׳: וסוף הוא שם מקום וי״א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם והוא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי וזאת טעות גדולה כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים ויש ספרדי גדול ממנו: וחמשים׳ י״א מלאי׳ הון שיש להם כל צרכיהם והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם ומה טעם להזכיר זה עתה רק פירושו חגורי חומש למלחמ׳ כמו חלוצי׳ תעברו שפירושו חגורי חלצי׳ ועד הנאמן ואתם תעברו חמושי׳ ובמקו׳ אחר קראם חלוצי׳ כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם וטעם להזכיר הכתוב וחמושים במקום הזה כי למעלה כתוב בראותם מלחמה כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים: ויקח׳ הזכיר למעלה עלו בני ישר׳ החיים בדור ההוא גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם והנה משה נתעסק לקיים השבועה שלא תבא אשמה על ישראל כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו ואחר שנים רבות הענים השם בני ישראל בעבור שהכית שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים׳ והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירוס תולעים ויבאש ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות: ויסעו׳ באתם׳ הוא מדבר שור כאשר אפרש: ויי׳ הולך לפניהם יומם׳ ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו ויושב קדש שלה והכתוב ידבר כלשון בני אדם בעבור כי כח השם הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו׳ וטעם בעמוד ענן שלא היה כדמות העבים רק כדמות עמוד כטוי מן השמי׳ על הארץ ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו׳ וטעם ללכת יומם ולילה בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים כאשר אפרש: לא ימיש׳ פעל יוצא כי השם הזכיר למעלה לא המיש העמודי׳ לפני העם׳ ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ כי יום ימצא בתורה ובנביאי׳ ובכתובים והוא לילה כי כתו׳ ביום הכותי כל בכור וזה היה לילה וכתוב היום הזה יום בשורה הוא והוא היה לילה כי שם כתוב נחכינו עד אור הבקר וכתוב יום צעקתי בלילה נגדך וידבר

רשי

ויהי בשלח פרעה׳ ולא נחם׳ נהגם כמו לך נחה את העם בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא׳ ונוח לשוב באותו הדרך למצרים׳ ומדרשי אגדה יש הרבה: בראותם מלחמה׳ כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו׳ אם הלכו דרך ישר היו חוזרים מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה: פן ינחם׳ יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: ויסב׳ הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף׳ כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלי׳ בו קנים וכן ותשם בסוף קנה וסוף קמלו: וחמושים׳ אין חמושים אלא מזויינים וכן הוא אומ׳ ואתם תעברו חמושים וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו וירק את חניכיו וזרין׳ דבר אחר חמושי׳ מחומשי׳ אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: השבע השביע׳ השביעם שישביעו לבניהם׳ ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידו לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו: והעליתם את עצמותי מזה אתכם׳ לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמ׳ אתכם: ויסעו מסכו׳ ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: לנחותם הדרך׳ נקוד פתח שהוא כמו להנחותם לראותכם הדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם אף כאן להנחותם על ידי שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב״ה בכבודו מוליכו לפניהם ומכל מקום את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי על ידי עמוד הענן הם הולכי׳ עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך: לא ימיש׳ הקב״ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן שעד שלא ישקע זה עולה זה: וישובו

בעל הטורים

פרשת בשלח

ויסובו' לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירות' הוא פיתום ועכשו נקראת פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון' הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעות' שיאמרו קשה יראתן ועליו פ' פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם: ואמר פרע' כשישמע שהם שבי' לאחוריהם: לבני ישראל' על בני ישראל וכן יי' ילחם לכם עליכם אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבוכים הם' כלואים ומסוקעים ובלע"ז שירי"ר כמו נבכי ים עמק הבכא מבכי נהרות' נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעים לצאת ממנו ולהיכן ילכו: ואכבדה בפרעה' כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד וכן הוא אומ' ונשפטתי אתו וגו' ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואמר שמה שב' רשפי קשת ואח' כך נודע ביהודה אלהי' ואומ' נודע יי' משפט עשה: בפרעה ובכל חילו' הוא התחיל בעבירה וממנו התחיל הפורענות: ויעשו כן' להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם: ויגד למלך מצרים' איקטורי' שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי ובחמשי ובששי רדפו אחריהם ליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום ז' של פסח לכך אנו קורין השיר' ביו' הז': ויהפך' נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו' מעבוד אותנו: ויאסור את רכבו' הוא בעצמו: ואת עמו לקח עמו' משכם בדברים לקינו ונטלו ממוננו ושלחנו בואו עמי ואני לא אתנהג כשאר מלכים דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו דרך מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: בחור' נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים' ועמהם כל שאר הרכב ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר יי' מכאן היה רבי שמעון אומר טוב שבכשרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ מוחו: ושלישים על כלו' שרי צבאות כתרגומו: ויחזק יי' את לב פרעה' שהיה תולה אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה' בגבורה גבוהה ומפורסמת: ופרעה הקריב' היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם' בלב אחד כאיש אחד' דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים תנחומא: ויצעקו' תפשו אומנות אבותם באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם ביצחק לשוח בשדה ביעקב ויפגע במקום: המבלי אין קברים' וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם: סיבו"ר פלינצ"ה דיבו"ן פוסי"ם: אשר

דבר אל בני ב' בטעם זרקא בתור' וסי' ויחנו לפני פי החירו'' כי יעשו מכל חטאת האדם: דבר אל בני ישר' ו' חס' לאמר וסי' וישבו ויחנו' מה תצעק אלי' ויקחו לי תרומה' איש או אשה' וקח מאתם מטה' ויקחו אליך פרה: וישבו ח' רפין נמסר ביונה סימן ג': נכחו ב' וסי' נכחו תחנו' כי נכחו יצאו: אמירה לבני

יד

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃ וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃ וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃

ה וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃ וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃ וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃ וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן׃

י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּן וְיִשְׁרוּן קֳדָם פּוּם חִירָתָא בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא לִקֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן לְקִבְלֵיהּ תִּשְׁרוּן עַל־יַמָּא׃ וְיֵימַר פַּרְעֹה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְעַרְבְּלִין אִנּוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן מַדְבְּרָא׃ וְאַתְקֵף יָת־לִבָּא־דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל־מַשִׁרְיָתֵיהּ וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי־אֲנָא יְיָ וַעֲבַדוּ־כֵן׃ וְאִתְחַוָּה לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי אֲזַל עַמָּא וְאִתְהֲפִיךְ לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדוֹהִי לְעַמָּא וַאֲמַרוּ מַה־דָא עֲבַדְנָא אֲרֵי־שַׁלַּחְנָא יָת־יִשְׂרָאֵל מִלְּמִפְלְחַנָא׃ וְטַכֵּס יָת־רְתִיכוֹהִי וְיָת־עַמֵּיהּ דְּבַר עִמֵּיהּ׃ וּדְבַר שִׁית־מְאָה רְתִיכִין בְּחִירָן וְכֹל רְתִיכֵי מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַּן עַל־כּוּלְּהוֹן׃ וְאַתְקֵף יְיָ יָת־לִבָּא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי׃ וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד־שָׁרַן עַל יַמָּא כָּל־סוּסָוַת רְתִיכֵי פַרְעֹה וּפָרָשׁוֹהִי וּמַשִׁרְיָתֵיהּ עַל־פּוּם חִירָתָא לִקֳדָם בְּעֵיל־צְפוֹן׃ וּפַרְעֹה קָרֵיב וּזְקַפוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־עֵינֵיהוֹן וְהָא־מִצְרָאֵי נָטְלִין בָּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה הֲמִדְּלֵית קִבְרִין בְּמִצְרַיִם דְּבַרְתָּנָא לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא מַה דָא עֲבַדְתְּ לָנָא

ישראל ה' נמס' פרשת שמות: ויגד כ"ד וסי' מצוין בישעיה סימן ז' פסוק ב': ויאסר ג' דנשים נמס' פרש' מקץ: ואת עמו ז' וסי' ויאסר את רכבו' ויחלש יהושע' או עלה יהורם' ראה נתתי בידך את מלך העי' ואת מלך מעכה ואת עמו' דד"ה' ויראו את הערמות ויברכו' ויאמ' ללוים המביני': ושלשם ל' חס' דחס': ויצעקו ז' וסי' מצוין בשפטי' סימן ד' גבי סיסרא: ויאמרו ג' בטעם זקרא וסי' בפרשת ויצא: המבליד' וסי' אין קברי'' ומלאך יי' דבר אל אליה התשבי' ויאמרו אליו איש עלה לקראתינו' יען אשר שלחת מלאכי' לדרוש בבעל זבוב:

וידבר' מדרך האמת אין ראוי למשכיל להשוב על מעשה השם למה עשה כן כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו והזכרתי זה בעבור שתראה בזו הפרש' שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות: פי החירות' הוא הנקרא פני החירות ונקרא כן בעבור שהפה בפנים והוא שם מקום: לפני בעל צפון' אמר כי חרטומי מצרים עשו בדבר המזלות צורות נחשת והם בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה ובעבור זה כתוב כי ברח העם ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם וכאשר שמע פרע' שישראל החלו ללכת דרך המדבר ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אי' דעתו לזבוח כי אם לברוח כי הבורח יסתבך עלית הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך: נכחו' באה זו המלה בחירק כמו אחרי כפלו ורבים ככה: ואמר פרעה לבני ישראל' בעבור בני ישראל כמו אמרי לי: נבוכים' בשורק תחת חולם כמו לא תעבורי מזה כי הוא מבנין נפעל כמו נכונים והנה נבוכו כמו נכונו והעיר שושן נבוכה כמו והממלכה נכונה והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה ונו"ן נבכי ים שורש ופירושו מעמקי ים ואין לו טעם במקום הזה: סגר עליהם המדבר' שנסגרו עליהם דרכי מדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים: וחזקתי' כאילו שכח המכות שהוכו בעבור ישראל: ואכבדה בפרעה' אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו: וידעו מצרים' הנשארים גם הנטבעים לפני מותם כי אני יי': ויעשו כן' אחז הכתוב דרך קצרה לומר ששבו אחורנית: ויגד' כי אין הולכים כי אם לברוח: ויאסור' בצוי כמו ויבן שלמה את הבית: ויקח שש מאות רכב בחור' מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: ושלישים' דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית מגזרת שנים ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שליש: ביד רמה' לא יצאו כדרך בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: וירדפו' מנהג הלשון לומר ככה כמו וכל העם רואים וירא העם וינעו והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחוק וככה כתו' וירדוף אחרי בני ישראל והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים' והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו' רכבי הסוסים: וחילו' רגליים: ופרעה הקריב' מחנהו כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא: ויאמרו' מנהגו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נחברים והאחד יספיק והנה זאת המבלי אין קברי' כמו הרק אך במשה:

בעל הטורים

נכחו ב' במסור' נכחו תחנו על הים' כי נכחו יצא כיחזקאל מה התם בשער שסבב לא יצא כדכתי' לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא אף כאן פרעה ויחילו הדרך אשר ככנסו בים לא יצאו בו שלא מב' אלא כלאות בפסקי שאמרו ישרא' כמו שאכו עולין מכד זה כך הם עולים מצד אחר' אמר הקבה לים ופלטן לצד שיצאו בו ישרא': וחזקתי ב' הכא ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל שהבה מחזיק לב הרשעים לטורדן מן העולם: ויהפך ב' הכא ואידך ויהפך להם לאויב שפרעה נהפך להם לאויב: ביד רמה שלשה הכא ואידך כפר מקשי' ג' והנפש אשר תעשה ביד רמה בפרש שלא לך אנשים בני עז מלמד שפסל מיכה עבר עמהם כמו שדרשו ועבר בים צרה: ופרעה ג' במס' ופרעה הקריב' ופרעה חולם כאשר ככדו אתכם מצרים ופרעה הלא כאשר התעולל בהם' פי' אעפי שפרעה שלם ופתר לו יוסף חלומותיו לא זכר לו זו הטובה ופרעה הקריב להלחם עם ישראל על כן התעולל בהם: הקריב ב' במס' ופרעה הקריב' הקריב את קרבנו כיון שבא לפני בעל צפון הקרי' קרבן לו: והנה מצרים נוסע אחריהם' זה עוזא שר של מצרים' ולכך אמרו עוזי וזמרת יה עמד לנגד שר של מצרים: תחריטון

להוציאנו. בקמץ גדול תחת קמץ קטן כמו ואומר אין רואני: הלא זה הדבר. איננו מפורש רק ידענו כי כן היה כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה ודבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה: התיצבו וראו את ישועת יי׳. כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת יי׳ אשר יעשה לכם היום יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם התשובה כי המצרים היו אדוני׳ לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו והיו ישראל נרפי׳ ואינם מלומדים למלחמה הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל והשם לבדו שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילו׳ סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות: יי׳ ילחם לכם. בעבורכם וככה כל מלחמ׳ שאחריה למ״ד היא לעזר על כן פירש רבי׳ משה הכהן כי רבים לוחמים לי מרום בשבילי וטעם מרום מלחמת מרום כמשפט כל היושבים: ואתם תחרישון. הפך ויצעקו בני ישראל: מה תצעק. יש אומ׳ כי משה היה צועק אל השם וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל בעבור שצעקו בני ישראל אל יי׳: ויסעו. מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: ואתה. אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את הים טרם שיסעו כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במט׳ כדרך ויט משה את מטהו על השמים וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה אז יבקעו המים כי כן כתוב: ואני. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל ואין צורך שיכנסו בים רק צוה יי׳ לעשות כך בעבור שיכנסו המצריים אחריהם ויטבעו וממדבר איתם נכנסו ישראל אל הים ולמדבר איתם יצאו כאשר אפרש: וידעו מצרים. הנשארים: בהכבדי בפרעה. שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו: ויסע מלאך האלהים. זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו והנה פי׳ וכבר נסע. וכבר הראיתיך רבים כזה ובעבור שאלה הג׳ פסוקים דבקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע״ב אותיות על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד יעלה לע״ב אותיות כאשר אפרש בפרשת כי תשא על כן כתוב ככה ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק ויהי בשלשים שנה כי הוא ע״ב אותיות: מלאך האלהים. הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו ויי׳ הולך לפניהם יומם וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו והאומ׳ כי מלאך אלהים הוא הענן יראה לנו הנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם ואם השיב לנו הטעם כפול אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: ויבא. המלאך: ויהי הענן והחשך. בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה. כמשפט כל הלילות לישראל לעבור הים כי בלילה עברו ואמר רבי מרינוס כי פי׳ ויאר את הלילה ויחשיך וכמהו ולילה אור בעדני ובדברי חכמינו ז״ל אור לארבעה עשר והמפרש כזה משים חשך לאור ואור לחשך כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי׳ מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי כמו ברך נבות אלהים ומלת אור בעדני פירשתיה שהיה אור בעצמו גם ח״ל אמרו אור לארבעה עשר ליגהה מעליא הוא והנה הוא כמו כנוי ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה כי כל לילה חשך הוא רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה ואם אין אש אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר ורוב ישראל כבר עברו: ויט׳. כל הלילה אפי׳ בעת עבור ישראל לא סר הרוח:

ויבאו

ממתינו ו׳ חסרים בליש׳ וסי׳ ממתינו במדבר׳ ומת בהר׳ עד יום מתן אלמנו׳ ישב נא עבדך ואמת בעירי׳ ברך אלהים ומת׳ בוזה דרכיו יומת׳ כן כתיב: ישועת ה׳ פתחים וסי׳ התיצבו וראו׳ חשף יי׳ את זרוע׳ מי יתן מציון׳ קדמאה׳ זכר חסדו ואמונתו׳ לא לכם להלחם בזאת: תספו ב׳ חס׳ וב׳ מלאים וסי׳ לא תספו

לְאַפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם: הֲלָא־דֵין פִּתְגָמָא דִּי מַלֵּלְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם לְמֵימַר שְׁבוֹק מִנָּנָא וְנִפְלַח יָת־מִצְרָאֵי אֲרֵי טָב לָנָא דְּנִפְלַח יָת־מִצְרָאֵי מִדְּנְמוּת בְּמַדְבְּרָא: וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא־תִדְחֲלוּן אִתְעַתָּדוּ וַחֲזוֹ יָת־פּוּרְקָנָא דַּיְיָ דְּיַעְבֵּד לְכוֹן יוֹמָא־דֵין אֲרֵי כְּמָא דַּחֲזֵיתוֹן יָת־מִצְרָאֵי יוֹמָא־דֵין לָא־תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד־עָלְמָא: יְיָ יְגִיחַ לְכוֹן קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן: וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה קַבֵּלִית צְלוֹתָךְ מַלֵּל עִם־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִטְּלוּן: וְאַתְּ טוֹל יָת־חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יָת־יְדָךְ עַל־יַמָּא וּבְזַעוֹהִי וְיֵעֲלוּן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא: וַאֲנָא הָא אֲנָא מַתְקֵף יָת־לִבָּא דְמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל־מַשִׁרְיָתֵיהּ בִּרְתִיכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי: וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי־אֲנָא יְיָ בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִיכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי: וּנְטַל מַלְאֲכָא דַּיְיָ דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשִׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲתָא מִבַּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא מִבַּתְרֵיהוֹן: וְעָל בֵּין מַשִׁרְיָתָא דְמִצְרַיִם וּבֵין מַשִׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל־לֵילְיָא וְלָא־אִתְקְרַבוּ דֵין לְוַת־דֵּין כָּל־לֵילְיָא: וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת־יְדֵיהּ עַל־יַמָּא וּדְבַר יְיָ יָת־יַמָּא

לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם: הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם: יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן: פ

טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ: וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה: וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו: וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו: וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם: כ וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה: וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה אֶת־הַיָּם

ג׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ פתחין · ב׳ סבירין כאשר · ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ · ל׳ חס׳ · ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ דין חס׳ · ל׳ · ג׳ חס׳ לאמר · ל׳ · ז׳ רפין · ח׳ בליש׳ · ל׳ · ב׳ מלעיל אל יי׳ ב׳ · ל׳ נ׳ חס׳ וא׳ מל׳

לראתם׳ לא תספו על הדבר׳ הלין חס׳ מלאים׳ לא תוסיפו הביא מנחת שוא׳ עוד תוסיפו סרה׳ ותרויהון בישעיה בחד עניינא: תחרשון ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ יי׳ ילחם לכם׳ מי יתן החרש תחרישון׳ בתראה מלא: הרם ג׳ ב׳ מלרע וא׳ מלעיל וסי׳ הרם את מטך׳ ויאמר הרם לך׳ כשופר הרם קולך׳ מציעת׳ מלעיל: ויבאו ז׳ רפין וסי׳ מצויין בישעיה סימן י״ג פסוק ב׳: מלאך האלהי׳ ח׳ וסי׳ מצויין בשפטי׳ סימן י״ג גבי אשת מנוח: זה אל זה ב׳ דסמיכי וסי׳ ולא קרב זה אל זה׳ וקרא זה אל זה: ויולך ד׳ וסי׳ ויולך יי׳ את הים׳ ויולך אתם שמרונ׳ ויולך אתם אל מלך בבל׳ דמלכים׳ והברו דירמיה׳ ויולך אתם בחלה וחבור׳ וא׳ ויולך חשך ולא אור: ברוח קדים ב׳ דסמי׳ וסי׳ ברוח קדים עזה׳ תשבר אניות תרשיש:

אשר דברנו אליך במצרים. והיכן דברו ירא יי׳ עליכם וישפוט: ממותנו. מאשר נמות ואם היה נקוד מלא פום היה נבאר ממיתתנו עכשו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות וכן מי יתן מותנו שנמות וכן מי יתן מותי דאבשלום שאמות כמו ליום קומי לעד עד יום שובי בשלום שאקום שאשוב: כי אשר ראיתם את מצרים. מה שראיתם אותם אינו אלא היום היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: ילחם לכם. בשבילכם וכן כי יי׳ נלחם להם וכן אם לא תריבון וכן אשר דבר לי וכן האתם תריבון לבעל: מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל אמר לו הקב״ה לא עת עתה להאריך שישראל נתונין בצרה. דבר אחר מה תצעק אלי עלי הדבר ולא עליך כמו שנאמר להלן על בני ועל פעל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו. אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיה׳ והם והאמונ׳ שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים בכל מקו׳ הוא אומר מלאך יי׳ וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דיין מלמד שהיו ישר׳ נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא זאב מאחריו נתנו לפניו בא לסטי׳ לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם כך אנכי תרגלתי לאפרי׳ קחם על זרועותיו: ויסע עמוד הענן. כשחשיכה והשלים עמוד הענן את המחנ׳ לעמו׳ האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: ויהי הענן והחשך. למצרים ויאר עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. מחנה אל מחנה:

ברוח

שלישי

הרם ב׳ מלרע וא׳ מלעיל

בעל הטורים

תחרישון ב׳ הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון שאמ׳ להם משה מי יתן החרש תחרישון כי יי׳ נלחם לכם ואין לכם לצעו׳ אלא תחרישון ותהי לכם לחכמה כי תבטחו ביי׳: מה תצעק אלי רמז לו אתה עתיד לצעוק אלי ארבעי׳ יום בהר לבקש על ישראל וי׳ תיבות על אחותך מרים אל נא רפא נא לה כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו: הרם ג׳ במס׳ הרם את מטך׳ כשופר הרם קולך׳ מלמ׳ שהמטה וערבב אותם בקולו׳ ואידך ואתה הרם לך נבי׳ שישע כשכף הברזל׳ כמו הכא נעשה נס על ידי המים אף ה נס נעשה נס על המים: ובקעהו ב׳ בקעהו ויבקע עני עולה ובזכות בקע לגלגולת קרי ביה בקע וזהו שבזה השם נבקע המים: ויאר ב׳ במסור׳ ויאר את הלילה אל יי׳ ויאר לנו וזהו ויהי הענן והחשך למצרי׳ שלא סר עמוד הענן כמו באחר הלילו׳ שא׳ היה הולך לאחוריה׳ כדי להחשיך למצרי׳ אבל לישרא׳ היה אור דכתיב אל יי׳ ויאר לנו: ויולך ד׳ במס׳ ויולך יי׳ את הים ויולך אותם שמרונה גבי אלישע כשהכה לעבדי מלך ארם ב׳ בסנורים לומר שגם מצריי׳ הוכו בסנורים ואידך ויקח בנוזראדן ויולך אות׳ בבלה ואידך גבי שארית הגולה שחשבו עוניהם מהגלות כאלו הוכו בסנורים: זה אל זה ב׳ דסמיכי ולא קרב זה אל זה׳ וקרא זה אל זה ואמר קק״ק שבקשו המלאכים לומר שירה ואמר להם הקב״ה מעשה ידי טבועים בים ואתם אומרים שירה וזהו ולא קרב זה אל זה אותם שבאו׳ בהם וקרא זה אל זה:

ברוח

ומשמאלם ג' וסי' מימינם ומשמאלם · וחברו · ויחזיקו ביד שמאלם · בתר' מל': וישקף ד' נמסר פרשת חיי: ויהם ב' וסי' ויהם את מחנה מצרים · את סיסרא: ויאמר מצרים י"ב סבירין ויאמרו וסי' מצויין בשפטי' סימן י"א גבי ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכי': אנוסה חד מן א"ב מן חד חד לעיל וסים' מצויין במס' רבתא:

בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם׃ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם׃ וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃ וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃ וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃ וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ פ

בְּרוּחַ קִדּוּמָא תַקִּיף כָּל־לֵילְיָא וְשַׁוִּי יַת־יַמָּא לְיַבֶּשְׁתָּא וְאִתְבְּזַעוּ מַיָּא׃ וַעֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינֵיהוֹן וּמִסְּמָלְהוֹן׃ וּרְדַפוּ מִצְרָאֵי וְעַלּוּ בַתְרֵיהוֹן כָּל סוּסָוַת פַּרְעֹה רְתִיכוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי לְגוֹ יַמָּא׃ וַהֲוָה בְּמַטְּרַת צַפְרָא וְאִסְתְּכֵי יְיָ לְמַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא וַעֲנָנָא וְשַׁגֵּשׁ יַת מַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי׃ וְאַעְדִּי יַת־גַּלְגַּלֵּי רְתִיכֵיהוֹן וּמְדַבְּרִין לְהוֹן בְּתָקוֹף וַאֲמַרוּ מִצְרָאֵי נֵעֲרוֹק מִן־קֳדָם יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דָא־הִיא גְבוּרְתָא־דַּייָ דַּעֲבַד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יַת־יְדָךְ עַל־יַמָּא וִיתוּבוּן מַיָּא עַל־מִצְרָאֵי עַל־רְתִיכֵיהוֹן וְעַל־פָּרָשֵׁיהוֹן׃ וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת־יְדֵיהּ עַל יַמָּא וְתָב יַמָּא לְעִדָּן צַפְרָא לְתוּקְפֵיהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לִקְדָמוּתֵיהּ וְשַׁנֵּיק יְיָ יַת־מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא׃ וְתָבוּ מַיָּא וַחֲפוֹ יַת־רְתִיכַיָּא וְיַת־פָּרָשַׁיָּא לְכֹל מַשְׁרִיַת פַּרְעֹה דְעַלּוּ בַתְרֵיהוֹן בְּיַמָּא לָא־אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד־חָד׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַלִּיכוּ בְיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינֵיהוֹן וּמִסְּמָלְהוֹן׃ וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת־יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יַת־מִצְרָאֵי מָיְתִין עַל־כֵּיף יַמָּא׃ וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יַת־גְּבוּרַת־יְדָא רַבְּתָא דִּי עֲבַד יְיָ בְּמִצְרָיִם וּדְחִילוּ עַמָּא מִן־קֳדָם יְיָ וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַייָ וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ׃

בבן

וישבו ח' רפין נמסר ביונה סימן ג': לפנות בקר ב' וסי' וישב הים לפנות · יעזרה אלהים: לאיתנו ל' ומל': חמה ג' חס' וסי' בני ישראל הלכו ביבשה · וקם הבית אשר בעיר · ובתי החצרים · וכל מלכים דכו' במ"ב מל' וסי' ותפל החומה על עשרי' · חומה ובריח נחשת: ויושע כולם מל' במ"ג וסי' ויושע דוד את ישבי · ויושע יי' את דוד בכל · קדמא' דשמואל · וישע מחרב מפיהם · וא' קוה יי' וישע לך: ויאמינו ג' וסי' ביי' ובמשה עבדו · אנשי נגוה · ויאמינו בדבריו ישירו · אנ"ך:

רשי

ברוח קדים עזה · ברוח קדים שהיא עזה שברוחו' הוא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנאמר ברוח קדים אפיצם יבא קדים רוח יי' רוח קדים שברך בלב ימים הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המי' · כל מי' שבעולם: כל סוס פרעה · וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: באשמורת הבקר' · שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורה ואות' שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר ואומ' אני שהוא חלוק למשמרו' שיר מלאכי השרת כת אחר כת לשלשה חלקים לכך קרוי אשמרה וזהו שתרג' אנקלו' מטרת: וישקף · ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה · כמו שדה צופי' חקל סכותא: בעמוד אש וענן · עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד האש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות: ויהם · לשון מהומה אשטורדישון בלע"ז ערבבם נטל סגניות שלהם · ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכלן וירעם יי' בקול גדול על פלשתי' ויהומם: ויסר את אופן מרכבותיו · מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואבריהן מתפרקים: וינהגהו בכבדות · בנהוג שהיא כבדה וקשה להם · במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים · במצריים · דבר אחר במצרים בארץ מצרי' · שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אות' שנשארו במצרי': וישבו המי' · שזקופין ועומדין כחומ' · ישובו למקומם ויכסו על מצרים: לפנו' בקר · לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו · לתקפו הראשו': נסי' לקראתו · שהיו מהוממי' ומטורפי' ורצין לקראת המי': וינער יי' · כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל הייסורין ושניק הוא לשון טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: ויכסו את הרכב לכל חיל פרעה · כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותם ומיתריהם לכל כליהם ואינה אלא תקון לשון: וירא ישראל את מצרים מת · שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולי' מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: את היד הגדולה · את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונו' נופלין על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור: אז

אבן עזרא

ויבאו בני ישראל בתוך הים · אל תחשוב בעבור שאמר הכתו' בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה · שנקרשו המים וכתוב נצבו כמו נד נוזלים ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו וזהו וישובו המים על מצרי' והם הבדילו בין המצרים ובין היבש' על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו כי היו חושבים שיבאו אל היבשה וחומות המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים: ויהי באשמורת · האלף נוסף: וישקף · הטעם מלאך יי' הוא הנזכר וכמוהו בדבר גדעון כי השליח יקרא בשם השולח כי אחר שצוהו לעשות כן הוא עוש': בעמוד אש וענן · בין שני העמודי': ויהם · יתכן שבעבו' זה אמ' המשורר קול רעמך בגלגל וככה וברקים רב ויהם ובמקום אחר ויהמם: ויסר · מהבנין הכבד הנוסף והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סגו"ל וכבר הזכרתי דקדוקו וי"א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהסוסים לברוח להיותם קלים ומהומת השם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהוג רק בכבדות ואחרים אמרו כי היא מגזרת שורר שרנה ההולך לפניהם להפוך המרכבה: נלחם להם במצרים · בעבורם והתברר דבר השם שאמר וידעו מצרים כי אני יי' לפני מותם: וישובו המים · שהיו חומות אליהם כאשר היו בתחלה: לפנות בקר · קרוב מבקר: לאיתנו · לתקפו והוא שם דבר כמו נהרות איתן: נסים לקראתו · פירושו שהם חושבים בנוסם שהם חוזרין ליבשה והם הולכים לקראתו ישתחקו עצמות חוי הכלבי שאמר כי משה ידע עת מיעוט הים בדלתו ועת רבותו בעלותו באמשכו והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו ופרע' לא ידע מנהג הים על כן טבע וחלילה לדברי שגעון כי מנהג הים בדלתו לא ייבש מקום וישארו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש ועוד כי לא יתברר סוף דלת הים ותחלת עלותו רק אחר שעות ועוד לא השליאו ישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו: וינער יי' · מהבנין הכבד וקרוב ממנו גם חצני נערתי כלך רמה בים: וישובו המי' · שהיו חומות: ומלת עד אחד אפי' אחד לא נמלט וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד והמשורר אמ' אחד מהם לא נותר: ובני ישראל · טעם להזכיר זה פעם אחר כי פרע' היה טובע ועוד נשארו אנשי' מישר' בים עוברים וזה היה פלא כתו' פלא כי במקו' שהיו ישר' עוברי' בים היה שם רוח קדי' מייבש ובמקו' פרע' וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המי' שנקרשו ונעשו חומו' והנה שתי רוחו' בים ושני המקומות קרובים והעד הנאמן על זה הפי' שכתוב בשירה וברוח אפך נערמו מים וזאת הרוח היתה עם ישר' וכתו' נשפת ברוחך כסמו ים וזו היא שטבע' המצריי' על כן כתו' בסוף השיר' וישב יי' עליה' את מי הים ובני ישר' הלכו ביבש' בתוך הים ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה כי שש מאו' אלף רגלי לא היה רביעי' המחנ' אולי על דרך אחר עברו או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמ' חז"ל וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדב' שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש: ויושע · עתה היו ישר' נושעי' מיד מצרי' כי עתה היה עליה' פחד המלך וכתו' כי המצריי' טבעו בים ושם לא השליכ' אל היבש' כי כן כתו' תבלעמו ארץ על כן פי' וירא ישר' את מצרי' מת על שפת הים שהיו ישר' על שפת הים וראו מצרי' מת כאשר טבע: וירא · כאשר ראו ישר' זה המכ' הגדול' יראו מהשם כמו ויירא דוד בית' ההו' את יי' במו' עוזא אשר שלח ידו בארון: ויאמינו ביי' · שהו' אמת והאמינו במש' שהו' עבדו ולא יעש' רק מה שיצונו:

בעל הטורים

ברוח קדים שנים במס' הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש שלמד שנשתברו כל אניות שבים כשנבקע: באשמורת הבקר ב' הכא ואידך ויבא בתוך המחנה באשמורת הבקר גבי שאול בהלחמו עם אנשי יבש גלעד שהיא עת רצון שהקב"ה עושה בה נס לצדיקים: וישקף ל' הכא ואידך וישקף על פני סדום כמו שלשם דנם באש וגפרית כך דנם כאן: וישקף אבימלך וישקף ארונה וירא את המלך כמו שהיה אבימלך מלך פלשתי' כך היה ארונה מלך כדכתיב את הכל נתן ארונה המלך למלך: ויהם ב' במסור' ויהם את מחנה מצרים · ויהם יי' את סיסרא לומ' כמו שבכאן היה עמוד הענן יורד ומלחלח את הקרקע ועושהו טיט ועמוד האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהן מתמוטטות כך היה סיסרא וכמו שלשם גרפם נחל קישון כך בכאן פלטם הים ליבשה: וינהגהו בכבדות על שאמר תכבד העבודה: לפנות בקר · ב' הכא ואידך יעזרה אלהי' לפנות בקר שעוזרם אלהים לפנות בקר: לאיתנו אותיו' לתנאו שהתנה הקב"ה עם הים במעשה בראשי' שיבקע לפני ישראל: חמה מימינם ומשמאלם חמה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליה' חימה על פסל מיכה דכתיב ביה והיינו דכתיב ועבר בים צרה ס"ת רמה שהוא בגימטרי' פסל מיכה: ויאמינו ב' ויאמינו ביי' ויאמינו אנשי נינוה ביי' כדאיתא במדרש לא נשאר עד אחד שלא נשאר אלא אחד והוא פרעה והלך לנינוה ומלך שם והוא ויאמינו אנשי נינוה ביי' כי זוכר מה שראה במצרים ועל הים: ובמשה ב' ובמשה עבדו · וידבר העם באלהים ובמשה · לומר לך החולק על רבו כחולק על השכינה והמאמין בדברי חכמים כמאמין בשכינה: אז

אבן עזרא

אז ישיר משה׳ משפטו לשון הקדש לומ׳ לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז אז יבנה שלמה אז ידבר יהושע אז יבדיל משה וככה בלשון ישמעאל׳ משה לבדו חבר השירה ולמדוה ישראל ושורר כל אחד ואמר השירה ליי׳ וכמוהו ויבו משה וזקני ישראל כי המצוה משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל: ויאמרו לאמר׳ כל אחד וא׳ ככה או בכל דור ודור:

כי גאה גאה׳ הראה גאותו כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה והרוכב שהוא גבור שניהם השליכם בים כמשליך חץ כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת:

עזי׳ אמר רבינו שלמה ז״ל כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקיבוץ על כן אמר כי יו״ד עזי וזמרת יה נוסף ולא הראה לנו אחר כמוהו ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתו׳ עזי וזמרת יה היה לי לישוע׳ כי חשב כי כמוהו ויהי בית׳ השלישי וישא אברהם את עיניו ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ כי אמר הטריפני לחם חקי נאמר ממנו כי חקך וחק בניך והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף וכמוהו יי׳ בעזך ישמח מלך והכ׳ הי״וד סימן המדבר אר״ מסה הכהן בעבור ל״ים וזמרת קמוץ כי הוא וזמרתי יה ואם אתן שנת לעיני קמוץ כמו שנתי והנה נחלת שפרה עלי קמוץ כמו נחלתי יי׳ מנת חלקי וכוסי קמוץ כמו מנתי והנה מה יעש׳ במלת ומכת המלך שהוא קמוץ והוא סמוך וככה ים המלח ים כנרת ומי שהטיב לומר אלה זרות הן נאמר לו שיש עמהם עזי וזמרת יה ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת עזי הוא השם לבדו שהוא יה והוא אחד משלשה שמו׳ העצם אשר פירשתי ושלשתם מגזרה אחת ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון הוצרך להחליף היו״ד בוי״ו בשם הנכבד ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו״ד והיו״ד הנעלם השירוהו כי יש לו סוד אחר מדרך המספר ומצאנו השם מחובר עם השם הנכבד והו׳ כמו כי עזי וזמרת יה יי׳ וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תאר: זה אלי׳ תקיפי: ואנוהו: אושיבהו בנוה׳ וזה ישרת בעבור את׳ זה אלהי אבי והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו שאספר גבורתו: יי׳ איש מלחמה׳ שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו והוא איש מלחמה לאויביהם ופי׳ איש כעצם הדבר והנה בכוכבי׳ איש לא נעדר ובחיות איש אל עבר פניו ילכו ובמלאכים והאיש גבריאל והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה כמו איש אמונים איש שבו אמונים: יי׳ שמו׳ עתה יודע שמו כמו הקורא למי הים יי׳ שמו לבדו העושה ככה: מרכבו׳ פרעה׳ שהיו כבדות ועמהם חילו כאילו ירה אות׳ כמו חץ שהוא קל׳ ובעבור שהזכי׳ חילו הזכי׳ שלישיו שהיו על כלו׳ ואמ׳ יפת כי ים סוף כמו קנה וסוף קמלו ותשם בסוף כי יש סוף קנה וסוף סביביו ולא סביבת שאר הימי׳ ור׳ ישוע אמ׳ שם עיר כמו ים כנרת: תהומו׳ תהומו׳ הארץ כמו תבלעמו ארץ ושורק יכסימו תחת חולם כמו לא תעבורי מזה: במצולות׳ המים העמוקים וכן ותשליכני מצולה בעמקי הנלים: נאדרי

השירה בראש השיטה׳ לאמר׳ ורכבו׳ לישועה׳ אבי׳ שמו׳ שלישיו׳ אבן׳ יי׳ תרעץ׳ קמיך׳ אפיך׳ נוזלים׳ אויב׳ נפשי׳ ברוחך׳ אדירים׳ כמכה תניינא׳ פלא׳ בחסדך׳ קדשך׳ אחז׳ אדום׳ כל׳ ופחד׳ יעבר׳ קנית׳ לשבתך׳ ידיך: אז ישיר ב׳ וסי׳ משה׳ ישראל: ויאמרו לאמר

אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה
וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה
כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃
עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה
זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ
אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃
יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃
מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם
וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃
תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת
כְּמוֹ־אָבֶן׃ יְמִינְךָ יְהוָה

בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת־תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵה קֳדָם יְיָ אֲרֵי־אִתְגָּאֵה עַל־גֵּוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵיהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא׃ תָּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה־לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי־לֵיהּ מַקְדַּשׁ אֱלָהָא דַאֲבָהָתַי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי׃ יְיָ מָרֵי נִצְחָן־קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ רְתִיכֵי פַרְעֹה וּמַשִׁרְיָתֵיהּ שְׁדֵי בְיַמָּא וּמִבְחַר גִּבָּרוֹהִי אִטַּבַּעוּ בְיַמָּא־דְסוּף׃ תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעִמְקַיָּא כְּאַבְנָא׃ יְמִינָךְ יְיָ אדירא

ג׳ וסי׳ אז ישיר משה׳ ולו נוענו בנוע׳ הננו עצמך ובשרך: אשירה ג׳ וסי׳ אשירה ליי׳ כי גאה גאה׳ אשירה נא לידידי׳ אנכי ליי׳ אנכי אשירה אזמר׳ וכל כתובי׳ דכו׳: עזי וזמרת ג׳ וסי׳ לישועה׳ הנה אל ישועתי׳ עזי וזמרת יה׳ דתהלים: מרכבת ד׳ ג׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ פרעה׳ מרכבות השמש׳ עמי נדיב׳ מרכבו׳ כבודך׳ קדמא חס׳: ומבחר ב׳ וסי׳ ומבחר שלישיו טבעו׳ שדד מואב ועריו: תהמת ג׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ קפאו תהמת בלב ים׳ תהמת יכסימו׳ עינות ותהמ׳ יצאי׳ בבקעה׳ וד׳ מלאי׳ דמאלי׳ וסי׳ כנס כנד מי הים׳ יעלו הרים׳ בדעתו תהומות׳ באין תהומות חוללתי׳ ובמסורת אחריתי נמסר כל אוריתא תהמת חס׳ דחס׳ וב׳ מלאים יעלו הרים׳ בדעתו תהומות נבקעו׳ מל׳ דמלא ושאר׳ תהמות: במצולת ג׳ וסי׳ ירדו במצולת׳ וארת רדפיה׳ השלכת׳ במחשכי׳ במצול׳ כתיב׳ דעזרא במצולו׳ כתיב׳ וסי׳ בלשון תרגו׳ נחתו רדופיא לחשוכא:

רשי

אז ישיר משה׳ אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן אז ידבר יהושע וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה: ויאמרו לאמ׳ אשירה ליי׳׳ וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמרו לעיני כל ישראל וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה אז יבנה שלמה במה פרשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו״ד על שם המחשב׳ נאמרה זהו ליישב פשוטו אבל מדרשו אמרו רז״ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבי׳ בלשון עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב על פי יי׳ יחנו ויש אשר יהיה הענן לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה איני יכול ליישבו בלשון הזה: כי גאה גאה׳ כתרגומו׳ ד״א כי גאה גאה על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש נוספו׳ ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורוכבו׳ שניהם קשורי׳ זה בזה והמים מעלין אותן ויורדין לעומק ואינן נפרדין: רמה׳ השליך וכן ורמו לגו אתון נורא׳ ומדר׳ אגד׳ כתו׳ אחד אומר רמה וכתו׳ אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדי׳ לתהום כמו מי ירה אבן פנתה מלמעלה למט׳: עזי וזמרת יה׳ אנקלוס תרגם עזי כמו עזי וזמרתי כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בשלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק יי׳ עזי ומעזי עזי אליך אשמורה וכן כל תיבה בת שתי אותיות שנקודים מלא פום כשהיא מוארכת באות שלישית ואין השנית בשבא בחטף הראשונה נקודה בשורק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי על עלו יסוד עלו כל כלו ושלישים על כלו ואלו שלשה עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תלים נקודים בחטף קמץ ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו היושבי בשמים שוכני בחגוי סלע שוכני סנה וזהו השבח עוז וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו לעזרת יי׳ בעברת יי׳ על דברת בני האדם ולשון וזמרת לשון לא תזמר זמיר עריצים כיסוח וכריתה עוז ונקמתו של אלהינו היה לנו לישוע׳ ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעו׳ סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב וכן בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם מבלתי יכולת יי׳ וישחטם היה לו לומר שחטם והאנשים אשר שלח משה וימותו מתו היה לו לומר ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב היה לו לומ׳ עזב: זה אלי׳ בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאי׳: ואנוהו׳ אנקלוס תרגם לשון נוה נוה שאנן לנוה צאן׳ דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי׳ זה וארוממנהו׳ אלהי אבי׳ לא אני תחלת הקדושה מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: יי׳ איש מלחמה׳ בעל מלחמות כמו איש נעמי וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן וחזקת והיית לאיש לגבור: יי׳ שמו׳ מלחמותיו לא בכלי זין אלא בשמו הוא נלחם ואני בא אליך בשם יי׳ צבאו׳׳ דבר אחר יי׳ שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על בריותיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עסוק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: ירה בים׳ שדי בימא שדי לשון ירייה וכן הוא אומר או ירה יירה או אשתדאה אישדי והת״ו משמשת כאלו במקום יתפעל: ומבחר׳ שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו׳ אין טביעה אלא במקום טיט כמו טבעתי ביון מצולה ויטבע ירמיהו בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: יכסיומו׳ כמו יכסום והיו״ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו ירביון ירויון מדשן ביתך והיו״ד לאחרונה שמשמעה לשון עתיד כך פרשהו: טבעו בים סוף׳ כדי שיחזרו המים ויכסו אותן׳ יכסיומו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות ננקד יכסיומו מלא פום: כמו אבן׳ ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקו׳ אחר יאכלמו כקש הרשעים כקש הולכין ומטרפין עולין ויורדין בינונים והכשרים כעופרת שנחו מיד: ימינך ימינך׳ שני פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשת ימין: ימינך נאדרי בכח׳ להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב ולי נראה אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דומתו כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים יי׳ עד מתי רשעים יעלוזו נשאו נהרות יי׳ נשאו נהרות קולם לא לנו יי׳ לא לנו אענה את השמים אנכי ליי׳ אנכי אשירה לולי יי׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר תרשיננה רגל רגלי עני ונתן ארצם לנחלה נחלה לישראל עבדו: נאדרי

טו

נאה ה׳ דגשי׳ כת׳ יה״וה בלא מבטל׳

וזמרת ג׳ והוא חד מן י״ג מלין דנוקי׳ וקמץ

במצולת ג׳ ותשני׳ ... וסי׳ כתת רדופיא לחשוכא׳

בעל הטורים

נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם׃ אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא׃ נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃ תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה

אַדִּירָא בְּחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבַרַת סָנְאָה׃ וּבִסְגֵי תוּקְפָךְ תְּבָרְתִנּוּן לִדְקָמוּ עַל־עַמָּךְ שַׁלַּחְתְּ רוּגְזָךְ תְּשֵׁיצֵנּוּן בְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃ וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חַכִּימוּ מַיָּא קָמוּ כְשׁוּר אֲזַלַיָּא קְפוֹ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא דְיַמָּא׃ דַּהֲוָה אָמַר סָנְאָה אֶרְדּוֹף אַדְבֵּיק אֲפַלֵּג בִּזְתָּא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצֵנּוּן יְדִי׃ אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקַעוּ כַּאֲבָרָא בְּמַיִּין תַּקִּיפִין׃ לֵית־בַּר־מִנָּךְ אַתְּ־הוּא־אֱלָהָא יְיָ לֵית־בַּר־מִנָּךְ אֱלָהָא אַתְּ־אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְּחִיל תּוּשְׁבְּחָן עָבֵד פְּרִישָׁן׃ אֲרֵימְתְּ יְמִינָךְ בְּלַעְתִנּוּן אַרְעָא׃ דַּבַּרְתְּ בְּטַבְוָתָךְ לְעַמָּא דְנָן דִּי פְרַקְתָּא סוֹבַרְתְּהִי בְתוּקְפָךְ לְדֵירָא דְקוּדְשָׁךְ׃ שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא זָעוּ דַּחֲלָא אֲחַדְתִּנּוּן לְדַהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלֶשֶׁת׃ בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם תַּקִּיפֵי מוֹאָב אֲחַדְנוּן רְתִיתָא אִתְבַּרוּ כָּל־דַּהֲווֹ יָתְבִין בִּכְנָעַן׃ תִּפּוֹל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא

ל׳ דגש׳ · ל׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ רפין · ג׳ ודין חס · ל׳ ג׳ חס׳ · ה׳ · ל׳ · ג׳ כנא׳ עמך · ג׳ · ג׳ · ג׳ וחס׳ · ג׳ רפ׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳

טו · א · ת · ר · פ · א · א

תשלח ה׳ וסי׳ בפרשת כי תצא: כקש ב׳ וסי׳ יאכלמו׳ תורם ורוח תשאם: אפיך ב׳ מלאים נמסר בפרשת בראשית: בלב ים ד׳ וסי׳ קפאו תהמת׳ והיית כשכב בלב ים׳ ותכבד מאד בלב ים׳ דרך אניה בלב ים: ארדף ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מל׳ וסי׳ אויב׳ אחרי הגדוד׳ ארדוף אויבי׳ בתר׳ מל׳: אריק ד׳ וסי׳ אמר אויב׳ והרב אריק אחריהם׳ שלישתך בדבר ימותו׳ וכל אשר סביבתיו אזרה וכל אגפיו׳ ותלתיהון ביחזקאל: צללו ג׳ וסי׳ כעפרת׳ לקול צללו שפתי׳ שערי ירושלם׳ וסי׳ בלשון תרגום אעיל תרעא כאברא: עשה ח׳ קמצין וסי׳ מי כמכה׳ מלא אתם חכמת לב׳ והיו שתותיה מדכאי׳ פנעת את שש׳ עשה ארץ בכחו׳ דריש ירמיה׳ וחברו דסוף ירמיה׳ תועבת יי׳ שפתי שקר׳ עשיר ורש נפגשו׳ וכל אמ̇ת דתקֿע פי׳ אלה הדברים מלכים תרי עשר ד״ה תהלים קהלת עזרא דכו׳ קמצין במ״כב פתחין וסי׳ מצוין במלכי׳ ב׳ סי׳ ז׳ גבי וארבעה אנשים היו מצרעים: עם זו ג׳ וסי׳ עם זו גאלת׳ עם זו קנית׳ עם זו יצרת לי: בעזך ג׳ וחס׳ וסי׳ נהלת בעזך׳ אתה פוררת בעזך׳ יי׳ בעזך ישמח: שמעו ג׳ רפ׳ וסי׳ שמעו עמים׳ שמעו גוים קלונך׳ שמעו כי נאנחה׳ אנ״ך: אחז ב׳ וסי׳ חיל אחז ישבי׳ והנה׳ אחז בקרנות: נמגו ד׳ וחס׳ וסי׳ נמגו כל ישבי כנען׳ וכי נמגו כל ישבי הארץ׳ גם נמגו כל ישבי׳ נמגו בים דאנה׳ דירמיה:

רשי נאדרי׳ כמו רבתי עם שרתי במדינו׳ גבוהתי יום: תרעץ׳ תמיד היא רועצ׳ ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את ישראל בשופטים: תהרוס׳ תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו: וברוח אפיך׳ היוצא משני נחירים של אף דבר הכתו׳ כביכול בשכינ׳ דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אזן ה הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כ כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמר למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהו׳ כועס נשימתו קצרה ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי א אשים חטם באפי ל לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם ב במסכת שבת כך כל׳ בעיני וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו ו ועצמי חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממין ונחרים בעת הקצף וחרון מגזר׳ חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימו׳ על כן הוא אומר בערה בו ובגוח החמה אומ׳ נתקררה דעתו: נערמו מים׳ אנקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון נחות המקרא כמו ערמת חטים ו ונכנו כמו נד יוכיח: נערמו׳ ממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המי׳ והם נעשו כמין גלי׳ וכריות של ערימה שהם גבוהים: כמו נד׳ כתרגומו כשור כחומה: נד׳ לשון צבור וכנוס כמו נד קציר ביום נחלה כונס ככד לא כתב כונס כנאד אלא ככד ואלו היה ככד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתו׳ מכנים כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן קמו כד אחד ויעמדו כד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלא פום כמו שימה דמעתי בנאדך את נאד החלב: קפאו׳ כמו וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצרים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים׳ בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן עד לב השמים בלב האלה לשון עקרו ותקפו של דבר: אמר אויב׳ לעמו כשפיתן בדברים ארדוף ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו׳ תמלא מהם: נפשי׳ רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים׳ תמלאמו תמלא מהם יש הרבה כלשון הזה׳ כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי ולא יכלו דברו לשלו׳ כמו דבר עמו בני יאאוכי כמו יצאו ממני מספר געדי אגידנו כמו אגיד לו אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי׳ אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הריקה כמו מריקים שקיהם וכליו יריקו ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפר׳ אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק לא הורק מכלי אל כלי לא הורק הכלי אין כתו׳ כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין וכן והריקו חרבותם על יפי חכמתך לחירם: תורישמו׳ לשון רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר: נשפת׳ לשון הפחה וכן וגם נשף בהם: צללו׳ שקעו עמקו לשון מצולה: כעופרת׳ אבר פלום בלעז: באלים׳ בחזקי׳ כמו ואת אילי הארץ לקח אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלו׳: ירואי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו על כן לך דומיה תהלה: נטית ימינך׳ כשהקב״ה נוטה ידו הרשעי׳ כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר ויי׳ יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ׳ מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו יי׳ הצדיק: נהלת׳ לשון מנהל ואנקלוס תרגם לשון נושא וסובל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: ירגזון׳ מתרגזי׳: יושבי פלשת׳ מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת: אלופי אדום אילי מואב׳ והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמוגו׳ נמסו כמו ברביבים תמוגגנה אמרו עלינו הם באים לכלותינו ולירש את ארצינו: תפול עליהם אימתה׳ על הרחוקים:

אבן עזרא נאדרי׳ היו״ד נוסף כיו״ד אסירי׳ ואמ׳ פעמי׳ ימינך יי׳ כטע׳ כי הנה אויביך יי׳ כשאו נהרות והטעם כי פעם אחרי פעם פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתרעץ ימינך האויב והנה נאדרי בכח הוא השם הנכבד ו״א שהוא שב אל הימין: וברוב גאונך׳ שהוא למעלה על כל גאה תוכל להרוס כל הקמים ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש כי החרון חום דומה לאש: וברוח אפך׳ כמו מרוח אפו יכלו תגער במי׳ ויקרשו: נערמו מים׳ כמו ערמת חטי׳: כמו נד כנאד׳ והמים שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים שבו כמו נד כמו קמו נד אחד כמו חומה: קפאו תהומות׳ נקרשו כמו וקפאון: בלב ים׳ באמצע הים כמו הלב שהוא באמצע הגוף כנגד רוחב הגוף: אמר אויב׳ הוא פרעה׳ ומלת תמלאמו קשה׳ ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם כדרך בני יבאוני והטע׳ דבק עם אחלק שלל ואחרים אומרים מגזרת אשר מלאו בו ואמ׳ כן אורישם: תורישמו ידי׳ תשמידם וכן ואם לא תורישו: נשפת ברוחך׳ מגזרת נשף כי בנשף הבאת רוח שהטבי׳ אות׳: צללו׳ מגזרת מצולות כמו לקול צללו שפתי׳ ובמים אדירי׳ דבק עם צללו כאילו אמר צללו במים אדירי׳ כעופרת׳ ועופרת מגזרת עפר כי השמש מיני מתכות אם יושמו תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות ולעולם העופרת תוסיף: באלי׳ יי׳ הם מלאכי מעלה הקדוש׳ ובני אלים הם הכוכבים ועוד אפרש זה בפרש׳ כי תשא: נאדר בקד׳ הוא כסא הכבוד׳ וטעם נורא תהלות כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבי׳ להלל שמו כי הוא לבדו עוש׳ פלא: נטית ימינך׳ מהו הפלא כי שמך עליון בעליוני׳ ומשם נטית ימינך ובלע׳ הארץ שהיא למט׳ מכל השפלי׳ את האויב והנה בדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים אל תחת הים׳ וטעם ימינך כחך: נחית בחסדך׳ אמר נחית לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות׳ וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא המנחה אותם או זה רמז לאשר נחם עד עתה: נהלת כמו אתנהלה לאטי: בעזך׳ ולא בעצם: אל נוה קדשך׳ הוא הר סיני ששם שכן הכבוד וכן כתוב ואביא אתכם אלי: שמעו עמי׳ שהם סביבותיהם גם יעברו עליה׳: חיל אחז יושבי ארץ פלשת׳ כי יושבי לאות על זה: אילי׳ ביו״ד כמו כבשי כי השרי׳ כדמותם בצאן והנה פלשתי׳ ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמוגו כל יושבי כנען׳ בעבור השמועות כדרך ונשמע וימס לבבנו גם יושבי כנען ארץ כנען: תפול עליהם׳ שב אל אדום ואל מואב אע״פ שהזכיר למעלה כנען וכמוהו בעמוד ענן ידבר אליהם כאשר פרשתי ויזם דמי מלחמה בשלום שב אל אבנר לבדו את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו שב אל אשתו ואמהותיו וכל זה בעבור עד יעבור עמך יי׳ שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען׳ ואמר עד יעבר פעמים כי סבבו את הר שעיר ימים רבים׳ וטעם

בעל הטורים בכח ארבעה בימסר׳ נאדרי בכח׳ ואידך הרימי בכח קולך ל דאיתקש גאולה א אחרונה לראשונה׳ ואידך אים חיל בכח קול יי׳ בכח זה הוא שאמרו שמלמי׳ אותו לבריותיו׳ קמיך ב׳ תהרס קמיך׳ שאון קמיך עולה תמיד ע״כ תהרס קמיך׳ תשלח ל׳ תשלח מ חרונך׳ מגבריהם תשלח׳ מלמד כמו שלקו הם על הים כך לקו במצרים והרם מגבריה׳ ואידך שלח תשלח את האם׳ תשלח רוחך יבראון׳ אבל ישראל עברו ביבשה בים כדכתיב תשלח קציריה עד ים׳ ומכל מקום לא נכנסו לארץ כדכתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך׳ ששלח האבות מעל׳ פניו והמיתם במדב׳ ולקח הבני׳ והכניסם לארץ׳ ומכל מקום יש להם חלק לעולם הבא כדכתיב תשלח רוחך יבראון׳ וברוח ל׳ כמס וברוח אפך׳ וברוח שפתיו ימית רשע׳ וברוח בער שברוח נמי׳ הרשעים ומבערם׳ ואידך וברוח פיו כל צבאם׳ שאלו הוא מבער׳ ב

וּפָחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃ תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ

כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃ וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס

וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם׃ וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃ וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃ כה וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו

ודחלתא בסגי תוקפך ישתקון כאבנא עד דיעבר עמך יי ית ארנונא עד דיעבר עמא דנן די פרקת ית ירדנא׃ תעלנון ותשרנון בטורא דאחסנתך אתר מתקן לבית שכנתך אתקנתא יי מקדשא יי אתקנוהי ידך׃ יי מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא׃ ארי עלו סוסות פרעה ברתיכוהי ובפרשוהי בימא ואתיב יי עליהון ית מי ימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא׃ ונסיבת מרים נביאתא אחתיה דאהרן ית תופא בידה ונפקא כל נשיא בתרהא בתפין ובחנגין׃ ומעניא להן מרים שבחו ואודו קדם יי ארי אתגאי על גותנא וגאותא דיליה היא סוסיא ורכביה שדי בימא׃ ואטיל משה ית ישראל מימא דסוף ונפקו למדברא דחגרא ואזלו תלתא יומין במדברא ולא אשכחו מיא׃ ואתו למרה ולא יכילו למשתי מיא ממרה ארי מרירין אנון על כן קרא שמה מרה׃ ואתרעמו עמא על משה למימר מה נשתי׃ וצלי קדם יי ואלפיה יי אעא ורמא למיא ובסימו מיא תמן גזר ליה קים ודין ותמן נסיה׃ ואמר אם קבלא תקבל במימרא דיי אלהך ודכשר בעינוהי תעביד ותצית לפקודוהי ותטר כל קימוהי

ב׳ המסל׳ ל׳ מ״ל · ג׳ · ל׳ ולכ׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ק״ל · ג׳ חס׳ · י״ח חס׳ בתורה · כ״ל · י״ג חס׳ בתו׳ · ל׳ ולכ׳ · כ׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ ובענין · ג׳ · ב׳ בתרי ל״ש · ל׳ חס׳ · ב׳ ב״כ ל״ש · ל׳ ומ״ל · ג׳ · י״ד כל״ש · ל׳

לשבתך ג׳ וסי׳ מכון לשבתך פעלת׳ בנה בניתי בית זבול׳ ואני בניתי בית זבול׃ ידיך דזר מן י״א מלאי׳ וסי׳ באיוב סימן יד סוף מענה אמנם כי אתם עם׃ לעולם ועד ט׳ וסי׳ יי׳ ימלוך׳ כי כל העמי׳ ילכו׳ גערת גוים אבדת רשע׳ אזכירה שמך בכל דור׳ ואשמרה תורתך׳ תהלה לדוד ארוממך׳ בכל יום׳ תהלת יי׳ ידבר פי׳ והמשכילים יזהרו׃ לעלם י״ח חס׳ נמסר בתהלים סימן ע״ה בתפים ובמחלת ב׳ וסי׳ ותקח מרים׳ ויבא יפתח׃ ויסע ג׳ וסי׳ ויסע משה את ישראל׳ ויסע כעץ תקותי׳ ויסע כצאן עמו׳ וחד יסע קדים בשמים׃ מרתה ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ ויבאו מרתה׳ כי אתי מרתה נאם יי׳׃ לשתת ד׳ חס׳ נמסר פרשת חיי׃ מרים ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ כי מרים הם׳ די הוה צבי הוה מרים׃ חק ומשפט ג׳ וסי׳ משה׳ יהושע׳ עזרא׳ אנ״ך׃ מצותיו דקדים לחקיו ד׳ וסי׳ והאזנת למצותיו׳ ושמעת בקול יי׳ אלהיך׳ להטות לבבינו אליו׳ דמלכים׳ וחבירו דה״ה׃ ושמרת כל חקיו׳ כל י׳ פסו׳ כל כל ומלה חדא ביניהון נמסר בנחמיה סימן י׳ פסו׳ לו״׃

אבן עזרא

וטעם קנית׳ שהיו עבדים למצרים ואתה קנית אותם להיותם לך לעבדי׳׃ תביאמו ותטעמו׳ תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו כדרך בהר מרום ישר׳ אשתלנו׃ בהר׳ כמו ההר הטוב הזה והלבנון או ריוח להר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת יי׳׃ וטעם פעלת יי׳ שאתה כוננתו מקדש מכון לך כי השמי׳ הנזכר הוא כנגד השמי׳ הנכבד מהעליון כי מקומו הארץ משתני׳ כנגד הכוכב העומד על ראשם וחכמי המזלו׳ יבינו זה׳ ומלת מקדש כמו מקד׳ וכמוהו השבת מטהרו כי הדגש בטי״ת נוסף כדגש קו״ף מקדש ובעבור שהיה בקו״ף שוא נע כדרך הללת כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שתים וככר הזכרתי לדקוקי׃ והנה כוננו ידיך׳ כמו פעלת כי הטעם כפול׃ יי׳ ימלוך׳ כאשר יבנה בית המקד׳ לשמו אז תראה מלכותו בארץ׳ וטעם לעולם ועד על דרך קדרה כי הוא לעולם ועד עולם׃ ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו ומשפטו לשון הקד׳ בהיות התנועה באות הכה אחר וי״ו יפתחוהו כמו סור וכתב ועז ובעבור זה כפתח ועד והנה אמ׳ ואוכל מכל ובסוף הפסוק הנחם השאיני ואוכל על כן אמרו לעול׳ ועד׃ כי בא סוס פרעה׳ לפי דעתי כי גם זה הפסוק מהשירה להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאש׳ פירשתי׳ ומלת עליהם שבה אל סוס פרעה ברכבו ובפרשיו גם פרע׳ עמהם כי כן כתוב אמר אויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ וכתוב מפור׳ ונער פרע׳ וחילו בים סוף׃ ויסע׳ לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניה׳ בצאתם ממצרים ועמוד האש ככה ללכת יומם ולילה ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה והנה לא תמצא בפרשת בהעלותך שבלילה נסעו והנ׳ הסיעם משה על פי השם ואינם רק ששת מסעו׳ עד הר סיני והם פחותי׳ מארבעים יום והאו׳ טוב לא לח ולא קר ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו ובבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן כי בעבור זה הוציאו עמי׳ שטים ממצרי׳ כאשר אפר׳ ולהיות זכר לסכות שעשו שם היה חג הסכות כי הכתוב אמר כי בסכו׳ הושבתי את בני ישראל ואיך ישבו בענני׳ כי הסכות אינם דומי׳ לענני׳ ועוד אפרש למה חג הסכו׳ בחדש השביעי וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו כי כן כתוב ואש תהיה לילה בו ובהנשא הענן יסעו בני ישראל ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם והנה שנים עמודים הם שמתחלפים על המשכן ואם קבלה היא שז׳ ענני כבוד היו נכיח שברתינו ונסמוך על הקבלה׃ ל׳ מדבר שור׳ הוא מדבר איתם בעצמו אולי שתי ערי׳ היו במדבר שנקראו כן או יש למדבר שתי שמות והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור על כן בהודעה כפתה ב״ת במדבר׃ ולא מצאו מים ויבאו מרתה וכתוב ויסעו מים סוף כמו ויסע משה את ישראל מים סוף וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה׃ על כן קרא שמה׳ הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי׃ וילונו׳ מבנין נפעל כמו ויכונו מן ככונו מהפעלי׳ השניים או מעלומי העי״ן ואילו היה מבעלי הכ״ן היה על משקל וינסו׃ ויצעק׳ זה העץ לא ידענו מה היה רק דבר פלא היה ואילו היו המים עומדי׳ היינו אומ׳ דרך רפואה היה ונכון הוא מה שאמ״ל׃ שם שם לו׳ השם לישראל׃ חק ומשפט׳ ליסר אותם וללמדם׳ וטעם ושם נסהו על דרך כי מנסה יי׳ אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וככה ויענך וירעיבך למען נסותך להטיבך באחריתך להטיב הסובלים שלא הלינו על משה׃ ויאמר אם שמע תשמע׳ כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ״ד או בי״ת אין פי׳ לשמוע הדבר רק להבין טעם הענין הנושא הדבר והנה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשו׳׃ והישר בעיניו תעשה׳ אלו מצות עשה׃ והאזנת למצותיו׳ מצות לא תעשה להתבונן מה הם׃ ושמרת כל חקיו׳ שלא יעבור עליהם כמו ולא תלכו בחקות הגוי׳ וחקות השם שלא יעשו כמעשיהם׃ וטעם

רש"י

ופחד׳ על הקרובים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו׳׃ עד יעבר עד יעבר׳ כתרגומו׃ קנית׳ חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם׃ תבאמו׳ נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו׃ מכון לשבתך׳ מקדש שלמטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת׃ מקד׳ הטע׳ עליו זקף גדול להפרידו מתיבה שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך יי׳ חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמ׳ אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידי׳ בזמן שהא׳ ימלוך לעולם ועד לעתי׳ לבא שכל המלוכה שלו׃ ולעולם ועד לשון עולמית הוא והוי״ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל אבכי היודע ועד שהוא׳ בו שמוש קמוצה היא׃ כי בא סוס פרעה׳ כאשר בא׃ ותקח מרים הנביאה׳ היכן נתנבאה כשהיא אחו׳ אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו׳ כדאית׳ בסוטה׳ דבר אחר אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרע׳ נקראת על שמו׃ את התף׳ כלי של מיני זמר׃ בתפים ובמחולות׳ מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב״ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים׃ ותען להם מרי׳ משה אמ׳ שירה לאנשים הוא אומ׳ והם עונין אחריו ומרים אמר׳ שירה לנשים׃ ויסע משה׳ הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיה׳ בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאים אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיעם בעל כרחם׃ ויבואו מרתה׳ כמו למרה ה״א בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה והתי״ו היא במקום ה״א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכת׳ כשהיא נדבקת לה״א שהוא מוסיף במקו׳ הלמ״ד תהפך לתי״ו כמו חמה אין לי וחמתו בערה בו הרי ה״א של שרש נהפכה לתי״ו מפני שנסמכה על הוי״ו הנוספת וכן עבד ואמה הנה אמתי בלהה לנפש חיה וזהמתו חיתו לחם בין הרימה ותשובתו הרמת׳׃ וילנו׳ לשון נפעל הוא וכן התרגו׳ לשון נפעלו ואתרעמו וכן דרך לשון תלונ׳ להסב הדבור אל האד׳ מתלונן מתרועם ולא יאמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקומפל שי״נט שי״י מסב הדבור אליו באמרו שיי׃ שם שם לו׳ במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין׃ ושם נסהו׳ לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו ממשה בלשון יפה בקש עלינו שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו׃ אם שמוע תשמע׳ זו קבלה שיקבלו עליהם׃ תעשה׳ היא עשייה׃ והאזנת׳ תטה אזנים לדקדק בהם׃ כל חקיו׳ דברי׳ שאינן אלא גזרת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם׳ לא

בעל הטורים

לשבתך שלשה במסו׳ מכון לשבתך פעלת׳ ואידך בנה בניתי בית זבול לך׳ מכון לשבתך עולמים׳ ונחבירו זהו שאמרו חכמינו ז״ל בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה׃ מכון לשבתך פעלת יי׳ בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך כנגדו׃ ידיך יתירה בשביל עשרה נסים שנעשו במקדש ובשביל עשר קדושות שנתקדשה הארץ׃ יי׳ ימלוך׳ ...

כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ ס וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃

יו וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיִּלּוֹנוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלִּונוּ עָלֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב

(Margin notes: ל׳ · ל׳ · ב׳ כתול · ל׳ · ב׳ וילונו ק׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ ס״פ · ט׳ · ז׳ · ל׳ רפ · ב׳ לא · ב׳ תלונו ק׳)

כָּל־מַרְעִין דִּי־שַׁוֵּיתִי בְּמִצְרַיִם לָא־אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אָסָךְ׃ וַאֲתוֹ לְאֵילִים וְתַמָּן תַּרְתֵּי עַסְרֵי מַבּוּעִין דְּמַיִן וְשַׁבְעִין דִּקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל־מַיָּא׃ וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל־כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְּסִין דְּבֵין אֵילִים וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תִּנְיָנָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ וְאִתְרַעַמוּ כָּל־כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא׃ וַאֲמַרוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַי דְּמִיתְנָא קֳדָם־יְיָ בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם כַּד־הֲוֵינָא יָתְבִין עַל־דּוּדֵי בִסְרָא וְכַד־הֲוֵינָא אָכְלִין לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרֵי־אַפֵּקְתּוּן יָתָנָא לְמַדְבְּרָא הָדֵין לְקַטָּלָא יַת־כָּל־קְהָלָא הָדֵין בְּכַפְנָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא־אֲנָא מַחֵית לְכוֹן לַחְמָא מִן־שְׁמַיָּא וְיִפְּקוּן עַמָּא וְיִלְקְטוּן פִּתְגַם־יוֹם בְּיוֹמֵיהּ בְּדִיל דַּאֲנַסֵּנּוּן הֲיִהָכוּן בְּאוֹרָיְתִי אִם־לָא׃ וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְּנוּן יַת־דְּיַיְתוּן וִיהֵי עַל־חַד־תְּרֵין עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַמְשָׁא וְתִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ וְצַפְרָא וְתֶחֱזוּן יַת־יְקָרָא דַּייָ כַּד שְׁמִיעַ יַת־תּוּרְעֻמַתְכוֹן עַל־יְיָ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי־אִתְרַעַמְתּוּן עֲלָנָא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה כַּד יִתֵּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּיסְרָא

על המי׳ ד׳ וסי׳ בפרש׳ וארא: לשבע ד׳ וחס׳ וסי׳ באכלנו לחם לשבע׳ ואכלת׳ לשבע׳ ושבעתם׳ ואכלת׳ לחמיכ׳ לשבע׳ צד״ה שלח להם לשבע: אם לא ז׳ ס״פ וסי׳ נמסר פרש׳ דה׳: יום יום ז׳ ופסקן וסי׳ בפרשת וישב: בשמעו ג׳ וסי׳ ובקר וראית׳ את כבוד יי׳. והיה בשמעו את דברי הא״ה׳ וירא בצר להם בשמעו: על יי׳ לא׳ נמס׳ בישעיה סימן נח גבי הפטר׳ ואמר סלו סלו: ונחנו ג׳ וסי׳ ונחנו מה כי תלינו׳ ונחנו מה לא עלינו׳ ונחנו עליו כאשר:

רש״י

לא אשים עליך. ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה׳ רופאך. ולפי פשוטו כי אני ה׳ רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי זה וכן הוא אומר רפאות תהי לשרך: שתים עשרה עינות מים. כנגד י״ב שבטים נזדמנו להם: ושבעים תמרים. כנגד ע׳ זקני׳: בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרי׳ והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק ששים ואחת סעודות וירד להם מן בט״ו באייר ויום אחד בשבת היה כדאיתא במסכת שבת: וילונו. לפי שכלה הלחם: מי יתן מותנו. שנמות ואינו שם דבר כמו מותנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו לוי דמיתנא לו מתנו הלואי והיינו מתים: דבר יום ביומו. צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר: למען אנסנו. אנסנו אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: והיה משנה. ליום ולמחרת: משנה. על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע. אומר אני אשר יביאו והיה משנ׳ לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה לקיטתו היה כמ׳ לחם משנה וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה בבית למלאת העומר פעמים ללחם יומים: ערב. כמו לערב: וידעתם כי אני ה׳ המוציא אתכם ממצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה׳ הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה׳ נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפני׳ מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלונותיכם על ה׳. כמו אשר על ה׳: ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשו׳ תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דגש ואין בו יוד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשו׳ תתלוננו עכשו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה: בשר

אבן עזרא

וטעם כל המחלה יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרי׳ בעבור שמרדו בי ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם ועוד כי אני יי׳ אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם. והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה כי מימי היאר היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם וכאן המים המרים שבו מתוקים והנה השם עשה הדבר והפכו על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך: ויבואו. אמר הגאון שבעים מיני תמרים היו ואחרי׳ הוסיפו לכל שבט ושבט ואחרים אמר׳ לכל איש ואיש ואין צורך לדברים האלה כי העיינות שהיו י״ב ושבעי׳ תמרי׳ לא נבראו עתה בשביל ישראל ואין זה זמן בשול תמרי׳ ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו במרה רק יום אחד והתעכבו באילם כמו כ׳ יום על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש ה׳ השני נסעו מאילים והנה בט״ו יומים חנו בד׳ מקומות ואלה הם מדבר סיני ודפקה ואלוש ורפידים כי תחלת החדש השלישי באו מדבר סיני. והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים: ויסעו. אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בט״ו לחדש השני להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי ואייר יום שני ושבת והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם. ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר ירד המן והנה ראוי להיותו יום ר׳ ראשון בעבור שאמר והיה ביום הששי כי היה יום ששי והיה ששי לירידת המן. ומה שאמר הגאון נקבלהו בעבור הקבלה ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו החל לספור כי כל האומות סומכים על ישראל במספר הזה והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים ויום שבת לא כן ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר ויום ששי אלג״ומע על שם חבורה כי הוא להם היום הנכבד בשבוע ויום שבת קראו אותו סב״ת כי השין והסמ״ך מתחלפים בכתיבתם ואלה מישראל למדו כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם: וילונו. במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא לבדו הסיעם וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם על כן כתוב וילונו העם. ועתה במדבר סין וילנו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום ובמרה התרעמו על המים ועתה מתרעמים על הבשר והלחם שסבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר כי שלשים יום היו להם מיום צאתם: הנני ממטיר. כדמות מטר היורד מהשמים. ומלת לחם מאכל תמצא על הלא׳ כמשמעו גם על הבשר כמו לחם אשה גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו. וטעם אנסנו שיצטרך אלי בכל יום. ופירוש משנה שני העומר לאחד כי כן כתוב: ויאמר. טעם כי יי׳ הוציא אתכם בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו והנה שני אותות נעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם האחד בערב זה היום ושני למחרתו בבקר והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם כי אינכו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד יי׳ כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר יפרש: ובקר. פרשתיו: בשמעו את תלונותיכם. דבק עם וראיתם את כבוד יי׳: ונחנו מה. מה בידנו לעשות לא עשינו רק מה שצונו. ונחנו חסר אלף: ויאמר. עתה פירש להם שני האותות:

בעל הטורים

מחלה. אותיות הלאה ואותיות המלא לומר לך ששמונים ושלשה מיני חלאים תלויים במרה ופת במלח וקיתון של מים מבטלתן ולכך סמך לו עינות מים. רפאך הפא רפויה שרפואה שבידי שמי׳ באה בשופי ושבידי אדם באה בקושי. על כן ורפא דגש. סין סני הסנה וסקל סיני על שם יול דברות שנתנו בו. לשובע ד׳ במסורת באכלנו לחם לשובע. ואכלתם לחמכם לשובע. בדה שלא להם לשובע. מלמד שגם במצרים זימן להם הקב״ה ספוקיל כמו שדרשו רז״ל הדגה אשר נאכל במצרים חנם. וכו׳ תעלה על דעתך שנתנו להם חנם השתא אפילו תבן לא נתנו להם וכו׳ אלא שהקב״ה היה מזמין להם דגים בכליהם. וזה הוא בידה שלא להם לחם לשובע. אנסנו הילך בתורתי שלא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן. והיה משנה. כל מעשׂ השבת כפול. שני כבשים. שתי ככרים. שתי כרו׳ זכו׳ ושמו׳. בשמעו שלשה במס׳ הכא ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת. בשביל שבר להם שלא היה להם לחם לאכול. ובדין התלוננו שמע ה׳ תלונותם אבל מי שהוא בשלום. ובשמעו את דברי האלה והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לו לא ישמע לו ה׳:

אבן עזרא

קרבו לפני יי', אל המדבר: ויהי, התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: וידבר, ורא כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: שמעתי, מלת תלונות זרה דנסות הכ"ן וזאת הנבואה שניה כי כבר הזכירה משה בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר רק נשנית בעבור ישראל שיראו הכבוד, ומלת בין הערבי' כמו בערב כאשר פי' ומזה הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד יי' כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבק' תשבעו לחם: ויהי בערב, בסוף היום בעצמו: ותעל השלו, אולי עלת' מפאת ים: שכב' הטל, כמו ונבלי שמים מי ישכיב טעם ירידה ובמקו' אחר כתוב וברדת הטל, ילקב שם חוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תרנגבין ובלשו ערבי' מ"ן ובלשון לעז מנ"א כי קושיות רבות עמדו עליו האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלככיר והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס ועוד כי בלילה לא יבאש ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכ' שיעשה ממנו עוגו' ועוד כאשר יושם בלשון ימס ועוד כי איננו משביע שיולד לם טוב רק הוא ככנס ברפואו' ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה ועוד כי לא היה יורד בשב' ועוד כי יורד לכל מקום שיחנו ועוד כי עבר עמהם את הירדן ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפש': ותעל' הטעם שנפסקה כמו אז חללת יצועי עלה כי הטע' מעת שחללת יצועי נסתלק מעלי ונפס' וכמוהו אומ' אלי אל תעלני בחצי ימי והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ ובהסתלק הטל יורד המן וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: דק מחוספ', כמו ענול ואין לו חבר והאומ' שהוא כמו מחשוף שהוא בש"ין איננו נכו' כי משפט הלשו' שיכפלו הפ"א והע"ין כמו יפיפית או הע"ין והלמ"ד כמו ירקרק או הלמ"ד לבד' כמו שנריר רק הע"ין לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א כמו הניני כי אחר שחסר הה"א נראה הנ"מל כלמ"ד פעל על כן כפלוהו רק באותיות נראות לא מצאנו הע"ין כפול: ויראו, אמ' רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא מן הוא והמגיד לו ככה לא דבר נכון כי תרגום מה הוא בלשון ישמעאל מה הוי רק מן הוא תרגומו מי הוא כי איננו נופל מן בלשונ' כי אם על אדם כי פי' מן הוא מגזר' אשר מנה את מאכלכם אמר רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקד' ומאוחר בתורה כי ויאמר משה שיהם וכבר אמר משה שיהם וכמוהו רבים ובפרשה הזאת נירם תולעים ויבאש וכבר באם וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו ואיחר הכתוב לומר דברי משה בעבור שהוא צרי' להאריך לומ' זה הדבר אשר צוה יי' זה בדרך הסבר' כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם: ויעשו, על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא: וימודו בעומר, מצא כל אחד לפי מה שסער: ויאמר, הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר רק יבטח בשם כי מחר ירד כי איננו מצוה עליו לאכלו כלו רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו: ולא, מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה כי אנשים מעטים היו, אמר רבי מרינוס כי וירם מגזרת רמה,

בעל הטורים

[illegible]

תורה ותרגום

אל כל עדת בני ישראל ג' וסי' קרבו לפני יי' כי שמע את תלנתיכם' ויהי כדבר אהרן' הארץ אשר עברנו: ובבקר ו' וסי' ובבקר תשבעו לחם' ובבקר היתה שכבת' ובבקר זרעך תפריחי' ובבקר תפלתי תקדמך'

בשר לאכל ולחם בבקר לשבע בשמע יהוה את תלנתיכם אשר אתם מלינם עליו ונחנו מה לא עלינו תלנתיכם כי על יהוה: ויאמר משה אל אהרן אמר אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני יהוה כי שמע את תלנתיכם: י ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל ויפנו אל המדבר והנה כבוד יהוה נראה בענן: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: שמעתי את תלונת בני ישראל דבר אלהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם וידעתם כי אני יהוה אלהיכם: ויהי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק ככפר על הארץ: טו ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נתן יהוה לכם לאכלה: זה הדבר אשר צוה יהוה לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו: ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט: וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו: ויאמר משה אלהם איש אל יותר ממנו עד בקר: כ ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם תולעים ויבאש ויקצף עלהם משה: וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו

בסרא למיכל ולחמא בצפר למסבע בדשמיען קדם יי' ית תורעמתכון די אתון מתרעמין עלוהי ונחנא מה לא עלנא תורעמתכון אלהן על מימרא דיי': ואמר משה לאהרן אמר לכל כנשתא דבני ישראל קריבו קדם יי' ארי שמיעא קדם יי' ית תורעמתכון: והוה כד מליל אהרן עם כל כנשתא דבני ישראל ואתפניאו למדברא והא יקרא דיי' אתגלי בעננא:

ומליל יי' עם משה למימר: שמיעא קדמי ית תורעמת בני ישראל מליל עמהון למימר בין שמשיא תיכלון בסרא ובצפרא תשבעון לחמא ותדעון ארי אנא יי' אלהכון: והוה ברמשא וסליקת סליו וחפת ית משריתא ובצפרא הות נחתת טלא סחור סחור למשריתא: וסליקת נחתת טלא והא על אפי מדברא דעדק מקלף דעדק דגיר כגלידא על ארעא: וחזו בני ישראל ואמרו גבר לאחוהי מנא הוא ארי לא ידעין מה הוא ואמר משה להון הוא לחמא דיהב יי' לכון למיכל: דין פתגמא די פקיד יי' לקוטו מניה גבר לפום מיכליה עומרא לגולגלתא מנין נפשתיכון גבר לדי במשכניה תסבון: ועבדו כן בני ישראל ולקטו דאסגי ודאזער: וכלו בעומרא ולא אותר דאסגי ודאזער לא חסר גבר לפום מיכליה לקטו: ואמר משה להון אנש לא ישאר מניה עד צפרא: ולא קבילו מן משה ואשארו גברין מניה עד צפרא ורחיש ריחשא וסרי ורגז עליהון משה: ולקטו יתיה בצפר בצפר גבר כפום מיכליה

ובבקר אמר למלך' ובבקר היא שבה: ויאמר משה אלהם ג' וסי' הוא הלחם אשר' איש אל יותר' אם יעברו בני גד: לגלגלת ג' וחס' וסי' עמר לגלגלת' בקע לגלגלת' מחצית השקל דולקחת חמשת חמשת: יותר ז' בליש' וסי' איש אל יותר ממנו' וארת היותר החרמנו' ויותר ממנו מאד רכב' דשמואל' וחברו דה"ה' כי מה יותר לחכם' ויותר לראיהשמש' לעשות יקר יותר ממני: ויותרו ה' חס' בליש' וסי' ויותרו אנשים ממנו' הנותרם לאמר' סוף פסו' והותרך יי' לטובה בפרי בטנך' אשר הותרה משבעה' ויאכלו ויותרו כדבר יי': בבקר בבקר יג וסי' בישעיה סימן ג' בהפטרת והיה עקב:

רש"י

בשר לאכל, ולא לשובע למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע ומה ראה להוריד לחם בבק' ובשר בערב לפי שהלח' שאלו כהוגן שאי אפשר לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכ' נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו, את האחרים השומעי' אתכ' מתלוננים: קרבו, למקום שהענן ירד': השלו, מין עוף ושמן מאד: היתה שכבת הטל, הטל שוכב על המן ובמקו' אחר הוא אומר וברדת הטל וגו' הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: ותעל שכבת הטל, כשהחמ' זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמ' כדרך טל עולה לקראת חמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באוי' ורבותינו דרשו שהטל עולה מן הארץ באויר כעלו' שכב' הטל נתגל' המן וראו והנה על פני המדבר דק מחוספס מגולה ואין דומה לו במקרא וי"ל מחוספס לשון חפיס' ודלוסקמה שבלשו' משנ' כשנתגל' משכב' הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס תוכו בין שתי שכבות הטל ואנקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפור, כפור ייליד"א בלעז דעדק כגי' כאבני גיר והו' מין צבע שחור כדאמ' גבי כסוי הדם הגיר והזרניך דעדק כגיר כגלידא על ארע' דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על האר' וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד' דק ט"ו כגם בלע' שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרג' אנק' תוספ' הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: מן הוא, הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הו' שיקראוהו בשמו: עומר, שם מדה: מספר נפשותיכם, כפי מנין נפשו' שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גולגולת: המרבה והממעיט, יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגלגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגלגלת וזהו נס גדול שנעשה בו: ויותירו אנשים, דתן ואבירם: וירם תולעי' לשון רמה: ויבאש, הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנ' ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: וחם

ששי

השלו ב' ולב' וכפא כמסר ל' על הסלו

זה לו כפו' בקרי' אית כהון אב'

ויבאש ב' והוא חד מן פתחין דספרא

כפי סימן קדמאה תניין לפי אכלו תליתאה כפי אכלו ואפ"ס לא לבו יי' לא לבו כי

וחם השמש ונמס׳ הנשאר בשדה נעשה נחלי׳ ושותין ממנו איילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמי׳ בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל׳ פשר לשון פושרין על ידי השמש מתחמם ומפשיר: ונמס׳ דישטנפל״ר ודוגמתו בסנהדרין בסוף ארבע מיתות: לקטו לחם משנה׳ כשמדדו את לקיטתן באהלים מצאו

וילקטו׳ טעם וחם השמש כמו׳ היום כי השמש לא יחם: ונמס׳ מבנין נפעל מפעלי הכפל: ויהי׳ ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה והם לא ידעו למה ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה ושאלוהו מה

וחם ג׳ פתחין וסי׳ וחם השמש ונמס׳ וחם לאדני המלך׳ אם ישכבו שנים׳ וא׳ חם לבי בקרבי וסי׳ בלשון תרגום מלכא דדמוך בשמשא: תמצאהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ היום לא תמצאהו׳ וימצאהו המוריים׳ ומצאהו רעורת׳ וימצאהו בחלקת נבות׳ ויבקשו שלשה ימים׳ כחלום יעוף ולא ימצאהו: על ק ב׳ בטעם תלישא

וחם השמש ונמס: ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה: ויאמר אלהם הוא אשר דבר יהוה שבתון שבת קדש ליהוה מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר: ויניחו אתו עד הבקר כאשר צוה משה ולא הבאיש ורמה לא היתה בו: כה ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום ליהוה היום לא תמצאהו בשדה: ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו: ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט ולא מצאו: ס ויאמר יהוה אל משה עד אנה מאנתם לשמר מצותי ותורתי: ראו כי יהוה נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקמו ביום השביעי: ל וישבתו העם ביום השבעי: ויקראו בית ישראל את שמו מן

ומה דמשתאר מניה על אפי חקלא כד חם עלוהי שמשא פשר: והוה ביומא שתיתאה לקטו לחמא על חד תרין תרין עומרין לחד ואתו כל רברבי כנשתא וחויאו למשה: ואמר להון הוא די מליל יי שבא שבתא קודשא קדם יי מחר ית די אתון עתידין למיפא איפו וית די אתון עתידין לבשלא בשילו וית כל מותרא אצנעו לכון למטרא עד צפרא: ואצנעו יתיה עד צפרא כמא דפקיד משה ולא סרי ורחשא לא הוה ביה: ואמר משה אכלוהי יומא דין ארי שבתא יומא דין קדם יי יומא דין לא תשכחוניה בחקלא: שתא יומין תלקטוניה וביומא שביעאה שבתא לא יהא ביה: והוה ביומא שביעאה נפקו מן עמא למלקט ולא אשכחו: ואמר יי למשה עד אימתי אתון מסרבין למטר פקודי ואוריתי: חזו ארי יי יהב לכון שבתא על כן הוא יהב לכון ביומא שתיתאה לחם תרין יומין תיבו גבר תחותוהי לא יפוק אנש מאתריה ביומא שביעאה: ונחו עמא ביומא שביעאה: וקרו בית ישראל ית שמיה מנא

ג׳ ב׳ סיכין יחרק׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ ושאר שבת שבתון · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ז׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ חד ללקט · ב׳ עקב · מטעי׳ ביה את · ה׳ בתו׳ · ב׳ · ב׳ שלשת רעי איוב · ב׳

כפלים שני העומר לאחד ומדרש אגדה לחם משונה אותו היו׳ נשתנה לשבח בריחו וטעמו: ויגידו למשה׳ שאלוהו מה היום מיומי׳ ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת ש נצטוה לומר להם והיה ביו׳ הששי והכינו וגו׳ עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר יי׳ שנצטויתי לומ׳ לכם ולכך ענשו הכתו׳ שאמר לו עד אנה מ מאנתם׳ ולא הוציאו מן הכלל: את אשר תאפו אפו׳ מה שאתם רוצי׳ לאפות בתנור אפו ה היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במי׳ בשלו היו׳ לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל: למשמרת׳ לגניזה: ויאמר משה אכלוהו היום שחרית שהיו רגילים לצאת ו וללקוט באו לשאו׳ אם נצא אם לאו אמ׳ להם את שבידכם אכלו ל לערב חזרו לפניו מהו לצאת אמר להם שבת היו׳ ראה אותם דואגי׳ שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היו׳ לא תמצאוהו מה תלמוד לומ׳ היום היום לא תמצאוהו אבל מ מחר תמצאוהו: וביום השביעי שבת׳ שבת הוא המן לא יהיה בו ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכיפורים וימים טובי׳: עד אנה מאנתם׳ משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקיא כרבא ע״י הרשעים מתגנין הכשרים: ראו׳ בעיניכם כי יי׳ בכבודו מזהיר אתכ׳ על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו׳ מכאן סמכו חכמים ארבע אמות ליוצא חוץ לתחום: אל יצא איש ממקומו׳ אלו אלפים אמה ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: והוא

ביום — סימן תיבות דפסו בפרקי דשבתא

יעשו כי למה צוה ללקוט משנה ואיך יוכלו לאכלו: ויאמר׳ כבר אמ׳ לי השם כי אתם חייבי׳ לשבות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש כי מחר הוא יום שבת ליי׳ כי זה היום סמך לשם בעבור ששבת מכל מ מלאכתו ביום השביעי וככה בשנת השמטה שבתה הארץ שבת ליי׳ ומלת שבת בדקדוק קשה כי איננה על משקל גנב כי תי״ו שבת סימן לשון נקבה והעד שבת היא ליי׳ ומלת שבת שם דבר כמו שביתה וככה דקדוק המלה היתה ראוי ל להיות שבתת על משקל ללקת וכאשר חסרו התי״ו האחת פתחו הבי״ת להורות על לשון נקבה וככה מלת אחת כאשר אפרש׳ ומלת אפו זרה כי היה ראוי להיותו על משקל עשו והנה אמר משה לנשיאי׳ מה יעשו: את אשר תאפו׳ כמנהגכם אפו שתאכלו היום וככה את אשר תבשלו בשלו והנה מהעומ׳ האחת יעשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם ואכלו מה שיספיק לכם: ואת כל העודף׳ הניחוהו עד הבקר שאומ׳ לכם מה תעשו והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום ה השבת רק בבקר הודיעם זה הסוד: ויאמר׳ רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה ה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו כי משה אמ׳ כי שבת היום ליי׳ ולא הלילה שעבר גם אמר מחר ופרשו ויהי ערב ויהי בקר כרצונם כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני ולא דברו נכונה כי משה לא דבר ליש׳ רק כנגד מנהגם כאשר הזכרתי לך כי מנהג ארצות ערלי׳ אינם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובכינם ועניב׳ כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחרף ולא לעשות מלאכה רק ביום על כן אמר מחר ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשי׳ ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום והוא מעת זרוח השמש עד שקעו ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו והנה הלילה הפך היום כמו שחשך הפך אור אם כן איך יקר׳ מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום והנה הוא לילה והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום על כן כתוב לילה ויום ויום ולילה שלשת ימים ושלש׳ לילות כי אלו הייתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה וזה לא יתכן בראייה גמורה מחכמת הדבר שפס דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק כמו ביום הכותי כל בכור אתה עובר היום אל ארץ אחרת כיום הזה והיה ביום ההוא ורבים ככה והנה נכית כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי כי שנותינו אינם קבועים במהלך החמה והלבנה רק בקביעות בית דין והנה מצאנו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו ופירש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב עד יום האחד ועשרים לחדש בערב וכתוב מערב עד ערב תשבתו שבתכם ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום כי כן כתו׳ מקרה לילה והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון ואילו כן שהוא עד בקר יום שני היה ראוי שירחץ בבקר כי הם אומרי׳ כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום שעבר טמא גם חצי יום הבא ושאר דברי התועים וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו: ויאמר׳ עתה פירש מה יעשו בעודף המונח וגלה להם סודו כי לא ימצאוהו היום כי לא ירד: ששת׳ כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: וביום השביעי לא יהיה׳ מן יורד והוסיף בו תוספת ביאור כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו: ויהי ביום השביעי׳ לראות המן: יצאו ללקוט׳ לראות היעמדו לדברי משה: ויאמר יי׳ משה כנגד כל ישראל והטעם שיאמר לישראל ככה וטעם מצותי על האנשים שהותירו ממנו עד בקר׳ וטעם ותורתי שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה וטעם לשון רבים מצותי ותורותי כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם ויש להם סודות בדברי הנשמה ולא יבינום רק המשכילים ועל כן כל מצותו איש שתים: ראו׳ הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשי׳ על כן הוא נתן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו׳ באהלו ופי׳ אל יצא איש ממקומו ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: וישבתו ספר הכתו׳ כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה: ויקראו׳ הנה הזכיר למעלה הכת׳ שנעשו במן ושב עתה לספר שבחו:

גדולה וסי׳ על כן הוא נתן לכם ביום הששי׳ קרא שם המקום ההוא עמק עכור: יומים ה׳ בליש׳ ג׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ לחם יומים׳ אך אם יום או יומי׳ ׳לא יום אחד תאכלון׳ או ימים או חדש ימים׳ יחיינו מימי׳ ב׳ בת׳ חס׳: שבו ה׳ כתו׳ נמס׳ פרש׳ וירא: אל יצא ג׳ וסי׳ אל יצא איש ממקומו׳ אל יצא פליט מן העיר׳ נאו הכום איש אל יצא: השבעי חד מן ח׳ חסרי׳ נמסר פרש׳ בא: וישבתו ב׳ וסי׳ ביום השבעי׳ וישבתו שלשת רעי איוב:

בעל הטורים

וחם השמש ונמס׳ ב׳ במסורת הכא ואידך וחם הוא אבי כנען׳ וחם לאדני המלך׳ אם ישכבו שנים וחם להם כלומר כיומא שהמן היה מכרר הכל אם כשאת תיוך ג׳ חדשי׳ וילדה שנק כן ט׳ לראשון או כן שביעי לאחרון כבית מי שנמצא העומר שלו היה אביו וזהו אם ישכבו שנים וחם להם היה מתברר על ידי וחם השמש וכן אם זרק לה ה׳ קדושין ספק קרוב לו ספק קרו׳ לה אם נמצא עומר בביתו היה קרוב לו ואם נמצא בבית אביה היה קרוב לה וזהו וחם לאדני המלך שדורש בסנהדרי׳ על קדושין׳ וחם השמש שהיה מתברר על ידו וכן גבי עבד כ כנען׳ זה אומר שלי הוא בבית שנמצא עומרו שלו היה וזה הוא וחם הוא אבי כנען אדוני אבי הראש ז״ל׳ ונמס ב׳ הכא ואידך שיניו יחרוק ונמס׳ שהיה המן נימס ושותין ממנו החיות ואומות העולם צדין אותן ואוכלין ו וטועמין בהם טעם מן והיו חורקין את שיניהם ונמס על טובתם של ישראל׳ לאחד׳ ב׳ במסורת׳ הכא שני העומ׳ לאחד׳ ואידך ככה תעשה לאחד כמספרם׳ כל אחד היתה מנחת ועשרון אחד וככה הכא עם העומר היתה מנחתו שני עשרונים׳ ואיתא במדרש אחד לככה האחד׳ יותר להקב״ה שהוא אחד וכן כמו תעשה לאחד כ כמספרם׳ כמו שעשיתם לככה כן תעשו עשרון אחד יתר להב״ה׳ שבתון שבת קדש הקדים שבתון לשבת׳ ואחר כך קדש׳ ובפרשת ויקהל הקדי׳ קדש לשבת יהיה לכם קדש שבת ש שבתון ליי׳ לומר שמוסיפין מחול על הקדש בכניסתו ו וביציאתו שביך שביתה קודם שיכא עיקר הקדושה׳ ולאחר שיצאה ה הקדושה׳ וכן במקום אחר נאמר את ש שבתותי תשמרו׳ הקדים שבת לשמיר׳ ובמקום אחר הקדים שמירה לשב׳ כדאיא דתנן לא יצא החייט במחט שלו סמוך לחשיכה׳ ושמירה אחריו שאסור ליהנו׳ ממעשה שבת כדי לרחוץ במרחץ ש שבתות לאור ישר׳׳ ורמה שנים במסורת ודמה לא היתה בו׳ ורמה תכסה עליה׳ לומר לך שאין הרמה שולטת במתים בשב׳ ואין רמה שולטת באוכלי המן כדאית׳ בהמול את הספינה׳ ללקוט׳ שנים במסורת הכא יצאו מן העם ללקו׳ ותקם ללקט׳ מה ותקם ללקט׳ אף הכא לפינן ב׳ לקט׳ ב׳ איכו לקט׳ שנים לקטו ביום ה הששי׳ ומצאו ליום השבת׳ יצאו ללקוט השלישי ולא מצאו׳ אל יצא ג׳ במס׳ הכא ואידך אל יצא פליט מן העיר׳ איש אל יצא בואו הכוס׳ אל יצא איש ממקומו׳ היינו חוץ לד׳ אמות לפיסיבא חוץ לתחו׳׳ אל יצא פליט מן העיר היינו תחום שבת אל יצא איש בואו הכוס רמז לבית דין לוקין על עירובי תחומין דבר תורה׳ למען

וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃ וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא׃ פ

וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם׃ וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה׃ וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃ וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃ הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב

וְהוּא כְּבַר־זְרַע גִּדָּא חִוָּר וְטַעְמֵיהּ כְּאִסְקְרִיטָוָן בִּדְבָשׁ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ מְלֵי עוּמְרָא מִנֵּיהּ לְמַטְרָא לְדָרֵיכוֹן בְּדִיל דְּיֶחֱזוּן יָת־לַחְמָא דִּי אוֹכֵלִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי־עוּמְרָא מַנָּא וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְרָא לְדָרֵיכוֹן׃ כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֹשֶׁה וְאַצְנְעֵיהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְרָא׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכַלוּ יָת־מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד־דְּעַלּוּ לְאַרְעָא יָתֶבְתָּא יָת מַנָּא אֲכַלוּ עַד־דַּאֲתוֹ לִסְיָפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן׃ וְעוּמְרָא חַד־מִן־עַסְרָא בִּתְלָת־סְאִין הוּא׃

וּנְטַלוּ כָּל־כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְּסִין לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל־מֵימְרָא דַּייָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא׃ וּנְצָא עַמָּא עִם־מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ הַבוּ־לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה מָה־אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה־אַתּוּן מְנַסַּן קֳדָם־יְיָ׃ וּצְחֵי תַמָּן עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרַעַם עַמָּא עַל־מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַסֵּיקְתָּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתִי וְיָת־בְּנַי וְיָת־בְּעִירַי בְּצַחוּתָא׃ וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם־יְיָ לְמֵימַר מָה אַעְבֵּיד לְעַמָּא הָדֵין עוֹד זְעֵיר־פּוֹן וְיִרְגְּמֻנַּנִי׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבַר קֳדָם־עַמָּא וְסַב עִמָּךְ מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְחוּטְרָךְ דִּי מְחֵיתָא בֵיהּ יָת־נַהֲרָא סַב בִּידָךְ וְתֵיזִיל׃ הָא־אֲנָא קָאֵים קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל־טִנָּרָא בְּחוֹרֵב

אחת ו׳ פתחין בזקפא וסי׳ קח צנצנת אחת׳ ויסבו את העיר ביום׳ ויאמר אבישי אל דוד׳ ויחלק לכל העם לכל המון ישראל׳ ותנו את החצי לאחרת׳ והנה ככר עפרת׳ זכריה׳ וסי׳ בלשון תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות נגילי׳ וכל חקה מדה שנה תור׳ חמ״שת סימן דכו׳ אחת במ״א נקי יהיה לביתו שנה אחרת׃

העדת כלם חס׳ במ״ח וסי׳ מצויין בפרשת אחרי מות׃ אל קצה ו׳ וסי׳ ובני ישרא׳ אכלו את המן׳ וירד הגבול אלקצה ההר׳ ועבר הגבול אל כתף בית חגלה׳ וירד הוא ופורה נערו׳ צא נא לקראת אחו׳ הנה יי׳ השמיע׃ והעמר עשרית האיפה ל׳ כתיב כן בתו׳ ועשירית האיפה סולת ל׳ מלא דמלא בתורה ושאר אוריתא עשירת כתיב וכל נביאים וכתו׳ עשירית כתיב במ״א ועשירת חמר האיפה׳ יחזקאל׃ ברפידים ב׳ מלאים בליש׳ וסי׳ ויחנו ברפידים ואין מים׳ ויסעו מרפידים ויבאו׃ תריבון ג׳ ומל׳ וסי׳ מה תריבון עמדי׳ האתם תריבון לבעל׳ המפניו תשאון אם לאל תריבון׳ אנ״ך׃ מה תריבון עמדי מה ח׳ פסו׳ מה מה נמסר פרשת שמות׃ למים ה׳ דגשים וסי׳ ויצמא שם העם למים׳ רפאתי למים האלה׳ הוי כל צמא לכו למים׳ ואדיריהם שלחו צעיריהם למים׳ לא רעב ללחם ולא צמא למים׳ וחד בין מים למים׃ וקח י״ג וסימן מצויין במשלי סימן ד׳׃

אבן עזרא

יש אומרים כי כזרע גד לבן כוסברתא ונקרא בלשון ערבי כס״ביר ויש אומרים חרדל ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקר׳ רק בדבר המן וככה צפיחית והגאון אמר כי הוא רקיק מצות והנה כשיאכל כאשר ירד יהיה כצפיחית בדבש ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן אלה השני׳ מטעמים הראנו הכתוב׃ ויאמר׳ זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אח׳ שנעשה המשכן רק נכתבה במקו׳ הזה לספר זה הנס שעמד המן לדורות והנה משה אמ׳ כן לישראל על כן אמ׳ אשר האכלתי אתכם׃ צנצנת׳ כלי חרס או נחשת ואין למלה הזאת חבר׳ וטעם לפני יי׳ בעבור הכבוד שהוא על הכרובי׳׃ כאשר׳ הנה פי׳ לפני יי׳ לפני העדות שהוא הארון ונקר׳ ארון העדו׳ בעבור לוחות הברית שהיו שם׃ ובני׳ זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסי׳ רבים היו במן ועמדו ארבעי׳ שנה ולא כל הנסים האחרים׳ וטעם אל ארץ נושבת כי היו במדבר בארץ לא עבר בה איש והנה כשעברו הירדן היו אוכלים מ התבואה שמצאו על כן הוצרך לומ׳ את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען כי המן נמשך עמהם עד שבאו לגלגל שהוא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם או שבת המן׃ והעומר׳ הזכיר זאת המלה כי עומר לגלגלת היה רב לשובע׃ ויסעו אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש ומאלוש לרפידים׳ וטעם על פי יי׳ ביד משה כאשר הזכרתי׃ וירב׳ הזכיר העם ולא כל העם כאשר הזכיר בדבר המן כי שתים כתות היו האחד אין לה מים לשתות והיא העושה מריבה עם משה והשנית יש לה מים שהביא מאלוש והיא הרוצה ל לנסות את השם אם יתן מים כאשר יפרש׃ תנו לנו מים׳ למשה ולאהרן מדברי׳ ואין צריך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי כי משה לא דיבר עם ישראל רק ע״י אהרן והנה השיב למריבים עמו מה תריבו׳ עמדי כצעק כלנו אל השם ואמר למנסי׳ מה תנסון את יי׳׃ ויצמא׳ כאשר התחזק עליהם הצמא התרעמו על משה כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים׃ ויצעק׳ דבר הכתוב דרך משל כי רבי מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי׃ ויאמר׳ יש אומרי׳ בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה וקח אתך מזקני ישראל׃ ומטך אשר הכית בו׳ בכנוי׃ הנני׳ הטעם כי תמצאני והטעם כחי וגבורתי בחורב׃ והכית

רשי

והוא כזרע גד׳ עשב ששמו קוליינדרי וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן׃ כצפיחית׳ בצק שמטגני׳ אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגו׳ של אונקלוס׃ למשמרת׳ לגניזה׃ לדורותיכם׳ בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקין בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתור׳ מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת ה המן אמר להם אתם ראו דבר יי׳ שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ל ליראיו׃ צנצנת׳ צלוחית של חרס כתרגומו׃ והנח אותו לפני יי׳׳ לפני הארון ולא נאמ׳ מקר׳ זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן׃ ארבעים שנה׳ והלא חסר שלשי׳ יום שהרי בחמש׳ עש׳ באייר ירד להם המן תחלה ובחמשה עשר בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל מ ממצרים טעמו בהם טעם מן׃ אל ארץ נושבת לאחר שעברו את הירדן׃ אל קצה ארץ כנען בתחלת ה הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבו׳ מואב כשמתו מכחשי׳ זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה ב בשבעה באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן ש שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח׃ עשירית האיפה׳ האיפה שלש סאין והסאה ששת קבין ו והקב ארבעה לוגים והלוג ששה בצי׳ נמצא עשירי׳ האיפה ארבעי׳ ושלש ביצים וחומש ביצה והוא שיעור ל לחלה ולמנחות׃ מה תנסון׳ לומר היוכל לתת מים בארץ ציה׃ עוד מעט׳ אם אמתין עוד מעט וסקלוני׃ עבור לפני העם׳ וראה אם יסקלוך ל למה הוצאת לעז על בני׃ וקח אתך מזקני ישראל׳ לעדות שיראו שעל ידך המי׳ יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם׃ ומטך אשר הכית בו את היאור׳ מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן׃ והכית

בעל הטורים

למען יראו את הלחם׳ ראשי תיבות אליה׳ לומר שיהא שמו׳ עד שיבא אליה׳ והנה שנים במסורת הנה ואידך והנה אל הסלע דכודעין׳ מה אתם כתעגל מאלי׳ גם המן כבלע ב באיברים ונתעכל מ מאליו׳ והעומר עשירי׳ האיפה סמך והעומר לפרשת המן רמז שיאכלו המן עד שיקריבו העומר׳ תריבון ג׳ מה תריבון עמדי׳ האתם תריבון לבעל׳ אם לאל תריבון ואלו מריב בלשון עבודה זרה וזהו אם תריבו׳ בבעל׳ למים ה׳ ויצמא שם העם ל למים׳ רפאתי למים הוי כל צמא לכו למים׳ ואדיריהם שלחו צעיריהם למים׳ לא צמא למים׳ פירוש אם יצמאו ל לכו שאדיריה׳ שלחו צעיריהם ולא מצאו מים׳ לכו למים דהיינו תורה׳ ויתרפאו למים ולא יהיה לא רעב ללחם ולא צמא למים׳ העליתנו ב׳ במס׳ למה העליתנו ממצרים המעט כי העליתנו במחלוקתו של קרח לומר שאותם עשאם הם שלחו בכאן אם

רשי

והכית בצור, על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: ויבא עמלק, סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש יי' בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמ' לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו ובא הכלב ונשכו: בחר לנו, לי ולך השווה לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך מניין ויאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. מורא רבך כמורא שמים מניין שנאמר אדוני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאילו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם, צא מן הענן והלחם בו: מחר, בעת המלחמה אנכי נצב, בחר לנו אנשים גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. דבר אחר בחר לנו אנשים, שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: ומשה אהרן וחור, מכאן לתענית שצריכים ג' לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: כאשר ירים משה ידו, וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה כו' כדאי' בראש השנ': וידי משה כבדים, בשבי' שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו אהרן וחור אבן וישימו תחתיו, ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה, ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש, שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיא באי זו שעה הם נוצחי' והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות: ויחלוש יהושע, חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כולם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדיבור של שכינה: כתוב זאת זכרון, שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות: ושים באזני יהושע, המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה, לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: ויקרא שמו של מזבח יי' נסי, הקב"ה עשה לנו כאן נס לא שהמזבח קרוי יי' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום יי' הוא נס שלנו: ויאמר

מסורה

בצור ג' דגשים וסי' והכית בצור ויצאו. בא בצור והטמן. לעד בצור יחצבון: ויצאו ז' רפין וסי' הנני עומד לפניך שם על הצור. כי ינצו אנשים יחדו. ויצאו זקניך ושפטיך. ויצאו אחרינו עד. ויצאו וראו בפגרי. ויאמר אליהם טמאו. ויצאו ישבי ערי: מסה ב' שום קרתא ומשתנין חד כתיב ס' וחד כתי' ש' וסי' ויקרא שם

פסוקים

תרגום		מקרא
וְתִמְחֵי בְטִנָּרָא וְיִפְּקוּן מִנֵּיהּ מַיָּא וְיִשְׁתֵּי עַמָּא וַעֲבַד כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃	ג' דגש׳ · ז' רפין	וְהִכִּ֣יתָ בַצּ֗וּר וְיָצְא֥וּ מִמֶּ֛נּוּ מַ֖יִם וְשָׁתָ֣ה הָעָ֑ם וַיַּ֤עַשׂ כֵּן֙ מֹשֶׁ֔ה לְעֵינֵ֖י זִקְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא נִסֵּיתָא וּמַצּוּתָא עַל דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הַאִית שְׁכִינְתָא דַּיְיָ בֵּינַנָא אִם לָא׃	ל' · ל' וחס' · ל'	וַיִּקְרָא֙ שֵׁ֣ם הַמָּק֔וֹם מַסָּ֖ה וּמְרִיבָ֑ה עַל־רִ֣יב ׀ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל וְעַ֨ל נַסֹּתָ֤ם אֶת־יְהוָה֙ לֵאמֹ֔ר הֲיֵ֧שׁ יְהוָ֛ה בְּקִרְבֵּ֖נוּ אִם־אָֽיִן׃ פ
וַאֲתָא עֲמָלֵק וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים׃	ב'	וַיָּבֹ֖א עֲמָלֵ֑ק וַיִּלָּ֥חֶם עִם־יִשְׂרָאֵ֖ל בִּרְפִידִֽם׃
וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גֻּבְרִין וּפוֹק אֲגַח קְרָבָא בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאֵים עַל רֵישׁ רָמָתָא וְחוּטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידִי׃	ב' השדה · ל'	וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֤ה אֶל־יְהוֹשֻׁ֙עַ֙ בְּחַר־לָ֣נוּ אֲנָשִׁ֔ים וְצֵ֖א הִלָּחֵ֣ם בַּעֲמָלֵ֑ק מָחָ֗ר אָנֹכִ֤י נִצָּב֙ עַל־רֹ֣אשׁ הַגִּבְעָ֔ה וּמַטֵּ֥ה הָאֱלֹהִ֖ים בְּיָדִֽי׃
וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַּאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמָתָא׃	ל' בסיפ' · מונה	וַיַּ֣עַשׂ יְהוֹשֻׁ֗עַ כַּאֲשֶׁ֤ר אָֽמַר־לוֹ֙ מֹשֶׁ֔ה לְהִלָּחֵ֖ם בַּעֲמָלֵ֑ק וּמֹשֶׁה֙ אַהֲרֹ֣ן וְח֔וּר עָל֖וּ רֹ֥אשׁ הַגִּבְעָֽה׃
וַהֲוָה כַּד מְרִים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד מַנַּח יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק׃	ג' בטע' רביע · ל' וכענין · ל'	וְהָיָ֗ה כַּאֲשֶׁ֨ר יָרִ֥ים מֹשֶׁ֛ה יָד֖וֹ וְגָבַ֣ר יִשְׂרָאֵ֑ל וְכַאֲשֶׁ֥ר יָנִ֛יחַ יָד֖וֹ וְגָבַ֥ר עֲמָלֵֽק׃
וִידֵי מֹשֶׁה יְקַרָן וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְחוֹתוֹהִי וִיתֵיב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סַעֲדִין בִּידוֹהִי מִכָּא חַד וּמִכָּא חַד וַהֲוָאָה יְדוֹהִי פְּרִישָׁן בִּצְלוֹ עַד דְּעַל שִׁמְשָׁא׃	ל' · ל' כתיב · ל'	וִידֵ֤י מֹשֶׁה֙ כְּבֵדִ֔ים וַיִּקְחוּ־אֶ֛בֶן וַיָּשִׂ֥ימוּ תַחְתָּ֖יו וַיֵּ֣שֶׁב עָלֶ֑יהָ וְאַהֲרֹ֨ן וְח֜וּר תָּמְכ֣וּ בְיָדָ֗יו מִזֶּ֤ה אֶחָד֙ וּמִזֶּ֣ה אֶחָ֔ד וַיְהִ֥י יָדָ֛יו אֱמוּנָ֖ה עַד־בֹּ֥א הַשָּֽׁמֶשׁ׃
וְתַבַּר יְהוֹשֻׁעַ יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּיהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב׃	ז'	וַיַּחֲלֹ֧שׁ יְהוֹשֻׁ֛עַ אֶת־עֲמָלֵ֥ק וְאֶת־עַמּ֖וֹ לְפִי־חָֽרֶב׃ פ
וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא וְשַׁוִּי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מִמְחָא אֶמְחֵי יָת דּוּכְרָנָא דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃	יב' בטע' · בספר · ט' · ל'	וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה כְּתֹ֨ב זֹ֤את זִכָּרוֹן֙ בַּסֵּ֔פֶר וְשִׂ֖ים בְּאָזְנֵ֣י יְהוֹשֻׁ֑עַ כִּֽי־מָחֹ֤ה אֶמְחֶה֙ אֶת־זֵ֣כֶר עֲמָלֵ֔ק מִתַּ֖חַת הַשָּׁמָֽיִם׃
וּבְנָא מֹשֶׁה מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד לֵיהּ נִסִּין׃	טו · ב' בתרי ליש	וַיִּ֥בֶן מֹשֶׁ֖ה מִזְבֵּ֑חַ וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ יְהוָ֥ה ׀ נִסִּֽי׃

ואמר

מסורה

המקום מסה ומריבה. ובתבערה ובמסה: נסתם ד' חס' בליש' וסי' ועל נסתם. למען ענתך לנסתך. למען נסתך להטיבך. ותבא לנסתו בחידו': אם אין ד' וסי' היש יי' בקרבנו. היש בה עץ. אם אין אתה דבר. אם אין שמע לי: וילחם עם ישראל ב' וסי' ברפידם. ולא האמין סיחון. וישארא וילחם בישראל: וידי ד' וסי' וידי משה כבדי'. וידי אדם מתחת כנפיהם. וידי עם הארץ תבהלנה. מעשה חרש וידי צורף: ואת עמו ז' נמס' לעיל בריש סידרא: ויאמר יי' יב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר בסדר ואלה שמות: ושים ט' בקריי' וסי' ושים כסף איש בפי: באזני יהושע. קטרת. בסלע קנך. עשה לך שרף. ושים עליה כרים. דיחזקאל. ראה בעיניך ובאזניך שמע. קח נא מפיו תורה. ושים פחות תחתיהם. דמלכי': אמחה ב' וסי' את האדם. את זכר עמלק: ויקרא שמו ו' חס' את נמסר פרש' וישלח: נסי ב' בתרי ליש' וסי' יי' נסי. ארים נסי:

אבן עזרא

והכית בצור, שאין בו מים ואחז דרך קצרה שלא הזכיר ואתה העדה ובעירם: ויקרא, משה או הקורא: מסה ומריבה, בעבור שני דברים הנזכרים ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ואתן לעשו וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה ופי' מסה על נסותם את יי' והנה פי' המסה היש יי' בקרבנו שיעשה כל צרכינו וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה על כן אמר לא תנסו את יי' אלהיכם כאשר נסיתם במסה: ויבא, גוי עמלק הוא היושב בארץ הנגב: ויאמר משה אל יהושע, הוא בין הנשי' אלישמע בן עמיהוד שהיה בעל דגל אפרים ויקראו הכתוב כאן יהושע כשם שקראו משה בדבר המרגלים: בחר לנו, דרך הלשון לומר ככה בחר לך שבו לכם בזה: אנשים, ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים: וצא הלחם, בא ממחנה ישראל להלחם בעמלק ואנכי אהיה נצב על ראש הגבעה שהוא חורב והוא הר סיני: ומטה האלהים בידי, שאשים בו ידי להתפלל: ויעש, הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו: והיה, יש אומרים כי הרימה ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס ואלו היה כן היה מרי' אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד והנכון מה שאמ' קדמונינו: וידי משה, ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי' שעו' מועטות ואף כי עד בא השמש והנה הזכיר וידי משה כבדי' ית' מידי שאר הזקנים על כן לא היה יכול להרימם תמיד. וטעם וישימו שלא היה יכול לעמוד ושנבו מקומו: ואהרן וחור, עמדו ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרים וככה מזה אחד ומזה אחד וכמוהו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר: ויהי ידיו אמונה, כל אחד מידיו כמו בנות צעדה כמו וצדיקים ככפיר יבטח. ואמונ' דבר עומד וקיים והוא שם דבר ויש אומרי' מגזרת ויהי אומן את הדסה כאלו א' אומנים הם שנשאו ידיו: ויחלש, אין הפרש בין ויחלוש ובין ויחלש כאשר טעם יטרוף כמו יטרף כי תדור נדר וידר יעקב בפתח רק זאת הגזרה כמלת שב פעם יוצאת ופעם עומדת או יהיה ונבל ימות ויחלש וכבר חלם כדרך וירם תולעים ויבאש על כן הזכיר גבר בעל גבורה: כתב זאת זכרון בספר, זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה והעד שאמר בספר בפתחות הבי"ת המודע והוא ספר התורה או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות יי' ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה. וטעם באזני יהושע כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען. וטעם כי מחה אמחה בעבור שהכנעים את השם כי אלופי אדום נבהלו ופחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים וככה מואב ופלשת והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם וכן כתוב ולא ירא אלהי' ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו או הם אחר נתחבר עמו: ויבן מזבח, בחורב ומלת מזבח מוסף עצמה ואחר עמו וכן הוא מזבח יי' נסי: כי

בעל הטורים

אם אין ד' במס' היש יי' בקרבנו אם אין. אם אין אתה דבר גבי אבשלום כשיען לו לבאת למלחמה עם דוד. אם אין אתה שמע לי. היש בה עץ אם אין פירש אני אמרתי כי היא ארץ טובה ורחבה. אם אין את שמע לי ושלחת מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין. חייך שאתה צריך להלחם כהיא אם אין דאבשלום דאיירי במלחמה כמו שאמרו רבותינו אם לא שלחו מרגלי' לא היו צריכין לכלי זין וכן כאן בשביל שאמרו היש יי' בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק: ברפידים ברפו ידי' שרפו ידיהם מן המצות. עם ישראל ברפידים בגי' רפו ידיהם מן המצות: וצא ב' הכא ואידך וצא השדה שאמר לו לצאת חוץ לענבים: אמונה עד בא השמש שהזכיר זכות אבות. אמונה זה אברהם דכתיב והאמין ביי'. עד בא זה יצחק דכתיב ביה ויבא יצחק בא מבא. השמש זה יעקב דכתיב ביה וילן שם כי בא השמש: זכרון בספר ושים באזני' בגי' זה זכור שרץ אמר שהיה שותה דמן של ישראל כזבוב: מחה אמחה בגי' זה המן. אמחה ב' במס' הכא ואידך במבול מה התם נמחו כל אשר בארץ אף עמלק צריכי' למחות שלא ישאר לו שום זכר ולכך נענש שאול שהשאיר לו שום זכר: נסי ב' במס' הכא ואידך ואל עמים ארים נסי. מה התם נס ממש כמו וכנס על הגבעה אף כאן נס ממש שקרא לו להקב"ה נסי ודגלי: כי

כי יד׳ כמו כי אשא אל שמים ידי והטעם כי השם שם ידו על כסאו ואות היא שבועה ור׳ ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב ברלשונה על כסא ישראל כאשר כאמר בשלמה על כסא ישראל גם על כסא יי׳ והטעם על שאול:

ויאמר׳ משה: כי יד על כס יה: ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו׳ נשבע הקב״ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימח׳ שמו של עשו כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבו׳ לנצח זה עשו שכתוב בו ועברתו שמרה נצח ועריס נתשת אבד זכרס המה מהו אומ׳ אחריו ויי׳ לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

חסלת ויהי בשלח

כס יה פליג׳ אם הוא חד מן מלין דלא מפק׳ ה׳ וסי׳ ובזויותיה וחצר שועל׳ מאפילה הדור אתם ראו׳ הללוי׳ קדמא׳ היהודיה ואשתו היהודיה׳ ידידיה׳ במרכב יה׳ שלהבת יה׳ בת יהבת׳ וענתותיה וחנניה ועילם׳ ויערשיה ואליה וזכרי׳ בעטיה׳ הגידה לי שאהבה נפשי: וישמע ב׳ בטעם שני גרישין וסי׳ וישמע יתרו כהן

כאוס אברס אסיר תקוה:
אשר פתח עיני יתרו:
עדי הלך אני לבו׳
ועכה הגדול יתרו:
וזה פירש בפרשה׳
תחילתה דבר יתרו:

וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃

ל׳ וחס׳ ל׳

וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִנְתֵּיהּ עַל־כּוּרְסֵיהּ יְקָרָא דַּעֲתִיד דְּיִתַּגַּח קְרָבָא קֳדָם־יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי דָּעָלְמָא׃

קו״י׳ יד אמונה׳ סימן׳ סנא״ה׳ סימן:

פרשה

וישמע

יתרו כהן מדין חתן משה את כל־אשר
עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃ וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים׃

א ב׳ ז׳ ב׳ דמטע׳ ל׳ ומ׳ ב׳ ל׳ חס׳ וכל ל״ה דכו׳ במ״ב׳ ז״ב ר״פ ז׳ חס׳ בל״ש ה ב׳ וחס׳

פרשה

וישמע

יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל־דִּי עֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי־אַפֵּיק יְיָ יָת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת־צִפֹּרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר דְּשַׁלְּחַהּ׃ וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דִּי־שׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי־אֱלָהָא דְאַבָּא בְּסַעֲדִי וְשֵׁזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה׃ וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְמֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דִּי־הוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי־עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ׃

מדין׳ וישמע הכנעני מלך: ולישר׳ ז׳ וסי׳ וישמע יתרו׳ זכר לאברה׳ ליצחק׳ כעת יאמ׳ ליעקב׳ ביום השמיני שלח את׳ להגיד ליעקב פשעו׳ וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את׳ והנה דברי אסא הראשונים: ואת שני ג׳ וסי׳ ואת שני בניה׳ קח את אהרן׳ ונתת אתם על סל: גרשם ד׳ חס׳ וסי׳ מצויין פרשת שמות: ושם האחד ג׳ וסי׳ אליעזר׳ ובין המעברות אשר׳ ב׳ בו: ויצלני ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ מצויין בסדר וישב: חנה ב׳ וחס׳ וסי׳ חנה שם הר האלוהים׳ חנה מלאך יי׳ סביב:

וישמע

יתרו׳ הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידי׳ בא והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק כי שם כתוב ויסעו מרפידי׳ ויבאו מדבר סיני אם כן למה ככנס דבר יתרו בין שתי הפרשיות והנאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה ולפי דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים ולא הזכיר שכנה מזבח חדש ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו והנה זה אחר מתן תורה ועד הנאמן על דברי כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות כי חותן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב כי כן כתוב מבני חובב חותן משה ומשה אמר לו כי על כן ידעת חנותינו במדבר וידענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים יי׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם והנה זה הזמן היה קרוב למסעם והוא אמר ואמר אליכ׳ בעת ההיא לאמ׳ לא אוכל לבדי שאת אתכם כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב וטעם להזכיר זה להם כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ על כן אמר יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ ובעבור שאתם רבים לא יכלתי לבדי שאת אתכם והוצרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות וזאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו כמו שפירשנו נוסעים אנחנו והוא השיב לא אלך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך וזהו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל ומשה אמר לו והיית לנו לעינים והטעם שהאיר עיניהם ושאול אמר ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל ובעבור שכתוב למעלה מלחמה ליי׳ בעמלק שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם הזכיר דבר יתרו כי אם היו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים ובימי ירמיה יונדב בן רכב ויש פרשה אחרת דומה לזאת: אשר עשה אלהים׳ השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו: ולישראל עמו׳ עם יי׳ או עם משה ויתכן להיות הלמ״ד בעבור משה וישראל והטעם על המכות וטביעת פרעה: כי הוציא יי׳׳ השם שנודע למשה כי על ידי האותות יצאו: ויקח׳ אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו בעבור כי משה ככבד מבית אביה: אחר שלוחיה׳ יש אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה בשובו לבדו אל ארץ מצרים ויש אומרים אחר ששלחה דורנות אליו כמו שלוחים לבתו: ואת׳ דע כי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבניינים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם כי הנה קין בעבור קניתי ואינו נכון בדקדוק וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו ופעם יהפכו השם כמו חושים הוא שוחם ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה והפך זה יוב הוא ישוב ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו והיושר בעיני כי השורק תחת חולם כמו תחו תוח וגוף וגופי ונכון ונכון והנה שמואל מגזרת שמו אל וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה ולפי דעתי כי כן שם המזבח שכנה משה יי׳ נסי וככה שם המשיח יי׳ צדקנו והגאון אמר כי השם לבקעס מלת יקראו ושם המשיח הוא צדקנו והנה הוא מטעה בעל הטעמים שפסק טרחא במלת יקראו כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם יי׳ הכתוב באברהם שהטרחא במלת ויקרא ובין ויקרא בשם יי׳ הכתוב בספר משה כאשר אפרש במקומו: ושם האחד׳ מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני ופעמים האחד כמו שם האחד בוכן ושם האחד סנה׳ ותחסר מלת אמר אחר כי אלהי אבי כי המלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי כמו כי הפרני אלהים׳ וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר: ויבא׳ הזכיר הכתוב לדרך מוסר בבואו אל משה כי יתרו הולך בראשונה ואחרין בני משה אחריהם האשה כמשפטו: אשר הוא חונה שם׳ כי ימים רבים חנה שם: ויאמר

וישמע

יתרו׳ מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמ׳ עמלק: יתרו׳ שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל׳ יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה׳ יתרו לכשנתגייר וקיים המצו׳ הוסיפו לו אות׳ חובב שחבב את התורה׳ חובב הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה ויש אומרים רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא בספרי: חותן משה׳ כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדול בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו: למשה ולישראל׳ שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה׳ להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא יי׳ וגו׳׳ זו גדולה על כולם: אחר שלוחיה׳ כשאמר לו הקב״ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו׳ ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים אמר לו מי הם הללו אמר לו זו אשתי שנשאתי במדין ואלו בני אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמ׳ לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה: ויצלני מחרב פרעה׳ כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג משה נעשה צוארו כעמוד של שיש: אל המדבר׳ אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תוהו לשמוע דברי תורה: ויאמר

בעל הטורים

בעל הטורים

כי יד׳ יוד של כי ויד בנימ׳ לוד׳ מדר דר בגי׳ לימות המשיח׳

פרשת יתרו

וישמע יתרו אמרו רבותינו ששמע ק׳ קריעת ים סוף׳ שכשנקרע הים כהם כתמה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב׳ וזהו שכאמר ויכהום עליו בכיזמת ים ואמרו גם כן ששמע מלחמת עמלק: וישמע יתרו כהן מדין חתן בגי׳ והנה קריעת הים ומלחמת עמלק׳ ואמרו בני כומר היה לעבודה זרה׳ ובני התורה׳ שהיה כומר לעבודה זרה ובא להתגייר ולקבל ה׳ התורה׳ לשון אדני אבי הרא״ש ז״ל׳ יתרו קרי ביה יתרו׳ ששה שמות היו לו יתר על שאר בני אדם׳ ד״א שבא לקבל י׳ דברות ומצות יותר על ז׳ הראשונו׳ שנצטוו ל׳ לבני נח׳ את כל אשר עשה אלהים למשה למה אמר אלהים׳ פירוש אשר עשה ה׳ הקב״ה למשה אלהים לפרע׳ אי נמי שמע שבא עליו במדת הדי׳ להורגו על שלא מל׳ בנו שנאמר ויפגשהו יי׳ ויבקש המיתו ושתע שניצל מזה׳ עשה אלהים שנים במשול הכא ואידך לעיל מה זאת עשה אלהים לנו שבאותו לשון שנצטערו באותו ל׳ לשון הרוחה בעליית משה׳ אשת משה אחר שלוחיה פירוש היא כאשתו שאין כושאין גרושתו׳ שם האחד גרשם כי אמר גר וכו׳ ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו׳ ואין כתי׳ בא׳ כי את קאי למימ׳ אכי אמר דלעיל קאי על גרשם כתיב כי אמר כי יש דרש ב׳ במדרש כשנתן יתרו בתו למשה הוצרך להתנות שיהיה הבן הראשון לעבודה זרה ולכך לא כימול עד שפגעו המלאך בדרך ובקש להמיתו׳ אז מלתו צפורה ומחלה לו התנאי שהתנה עם אביה לכן בכאן כתיב כי אמר כלומר אמגלה לכל כי אנוס היה על תנאי הזה כי גר היה והוצרך לעשות מאמר יתרו ומכל מקום על ה׳ התנאי יצא ממנו יהונתן שנעשה כומר לפסל מיכה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה לגלות שהרג את הנפש וברח פרעה להרגו׳ ותיהו כגמר משמע שאליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו המלאך שאמ׳ משה אמול ואצא ל׳ לדרך סכנה הוא לתינוק׳ וזה היה אליעזר שמסכא ל׳ למצרים לא מצינו שהיה לו בן אחר כך׳ חונה ב׳ במסור׳ ה׳ המדבר אשר הוא חונה שם׳ ואידך חונה מלאך יי׳ סביב ליריאיו׳ מלמד שלא הוצרך יתרו לשאל על אהל משה אלא ראה ענן קשור עליו ובזה הכירו וזה הוא חונה מלאך יי׳ סביב ליראיו׳ אל המדבר אשר הוא חונה שם׳

ויחד

ויאמר אל משה׳ על ידי שליח: אני חותנך יתרו וגו׳ אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: ויצא משה׳ כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו׳ איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה: ויספר משה לחותנו׳ למשוך את לבו לקרבו לתור׳: את כל התלאה: שעל הים ושל עמלק׳ התלאה׳ למ״ד אל״ף מן היסוד של תיבה והת״ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: ויחד יתרו׳ וישמח יתרו זהו פשוטו ומדרש נעשה בשרו חידודין חידודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשר׳ דרי לא תבזי ארמאה באפיה: על כל הטוב׳ טובת המן והבאר והתורה ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששי׳ רבוא: אשר הציל אתכם מיד מצרים׳ אומה קשה: מיד פרע׳ מלך קשה: מתחת יד מצרים׳ כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: עתה ידעתי׳ מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר: מכל האלהי׳ מלמד שהיה מכיר בכל ע״ז שבעולם שלא הניח ע״ז שלא עבדה: כי בדבר אשר זדו עליהם׳ כתרגו׳ במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו׳ אשר הרשיעו׳ ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד בקדרה שבשלו בה נתבשלו: עולה׳ כמשמעה שהיא כולה כליל: וזבחים׳ שלמים׳ ויבא אהרן וגו׳ ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים׳ מכאן שההנאה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאלו נהנה מזיו שכינה: ויהי ממחרת׳ מוצאי יום הכיפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכיפורי׳ שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי וגו׳ ומשנתנה תורה עד יום הכיפורים לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכיפורים ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שנייה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו׳ אל נא תעזוב אותנו ואם קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר אם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חובב חותן משה: וישב משה ויעמוד העם׳ יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: מן

הָאֹהֱלָה ח׳ נמסר בשפטים סימן ד׳ גבי יעל וסיסרא: אורת ג׳ כתיב כן נמסר בסדר וירא: התלאה ג׳ וסי׳ את כל התלאה אשר מצאתם׳ התלאה אשר מצאתנו׳ אל ימעט לפניך את כל התלאה: מצאתם חד מן ח׳ מלין מיחדין מלעיל וסי׳ כי רחל גנבתם׳ אשר מצאתם בדרך׳ והיא תעלתם הגנה׳ אש שרפתם׳ ובקשתם ולא תמצא׳ משם אצוה את החרב׳ על כן נצרתם נפשי: ויחד ל׳ וחד אל יחד בימי שנה: עתה כ״ה ר״פ בקריי׳ וג׳ מנהון באו׳ וסי׳ מצויין בישעיה סימן ל״ג גבי פרשתא דהן אראלם צעקו חוצה: וכל זקני ג׳ נמסר בסדר ויחי: לפני האלהים ז׳ נמסר ריש סידרא דנח:

וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃ וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃ וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ל׳ · ז׳ חס׳ ג׳ מ׳ · סמוך ה׳ כילם נקרי׳ הכילו · כ״ה ר״פ · ל׳ · ל׳ ומלרע · ג׳ · ז׳ וכל קהלת דכו׳

וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ׃ וּנְפַק מֹשֶׁה לִקְדָמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וְנַשֵּׁיק לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא׃ וְאִשְׁתַּעִי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יָת כָּל־דִּי עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל עֵסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל עַקְתָא דְּאַשְׁכַּחְתִּנּוּן בְּאוֹרְחָא וְשֵׁיזְבִנּוּן יְיָ׃ וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל־טָבְתָא דַּעֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דְּשֵׁיזְבֵיהּ מִידָא דְּמִצְרָיִם׃ וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יְיָ דִּי שֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא דְפַרְעֹה דִּי שֵׁיזֵיב יָת־עַמָּא מִתְּחוֹת מָרוּת מִצְרָאֵי׃ כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי־רַב יְיָ וְלֵית אֱלָהּ בַּר־מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּפִתְגָּמָא דִּי חֲשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמִדָּן יָת־יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דָּנְנוּן׃ וְקָרֵיב יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת־קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכֹל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא עִם־חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וִיתֵיב מֹשֶׁה לְמִדַּן יָת־עַמָּא וְקָם עַמָּא עִלָּוֵי דְמֹשֶׁה

ויאמר׳ וכבר אמר אל משה לפני בואם על ידי שליח או באגרת כתובה אני חותנך יתרו ואשתך שהיא העקר ושני בניה הבאים עמה: ויצא לקראת חותנו׳ בעבור כבוד יתרו וחכמתו ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בנו: וישתחו׳ דקדוק וישתחו קשה ידענו כי שרשו מבעלי ההא באחרונה והנה הוי״ו במקום הה״א כוי״ו שלו הייתי שאמ׳ ממנו לא שלותי והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו היה ראוי להיותו וישתחוה כי הת״ו מבנין התפעל כמו והאיש משתאה לה כי משפט אותיות השניים אם היה אחד מהם פ״א הפעל והיה האות אשר לפניהם ת״ו התפעל והנה בעבו׳ שהחליפו הה״א בוי״ו במלת וישתחו הניחו הוי״ו הראשון שאינו סימן לשון רבים תחת הה״א השרש והעלימו הוי״ו ואמרו וישתחו ובעבור היות הוי״ו בסוף המלה סימן לשון רבי׳ כאשר הוא נעלם כמו למה תתראו והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי״ו שהוא סימן לשון רבים על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבי׳ ולפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה ויקראו הכתו׳ רעהו בעבור גודל מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה׳ שהוא ידוע אהל משה: ויספר׳ זה הפסוק יורה על פי׳ משה לישראל בעבורם: התלאה׳ מגזרת ונלאו מצרים והת״ו נוסף והטע׳ צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה והטעם על רדיפת מצרים בים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכולם הצילם יי׳: ויחד׳ מגזרת חדוה והיה ראוי להיותו על משקל ויפת בסתר לבי ויסב ממנו שבי רק נפתח החי״ת בעבור שהוא מן אות הגרון ונשאר הדל״ת דגוש כאשר היה ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה רק אם היה בג״ד כפ״ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף כמו ויסב ממנו וישת מן היין רק עם אחד מהמלכים לא מצאנוהו דגוש רק פתח והם שנים ויחד יתרו אל יחד בימי שנה: ויאמר יתרו׳ שים לבך לדקדק זאת המלה דע כי לא יבא פעול רק מפעלים היוצאים ואם מצאת אותו שהוא על משקל פעול הסתכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול ואם לא יהיה כן הוא תאר וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הבנז׳ גם הוא תאר ואיננו טעל כלל כמו שמר הפועל הוא שומר והפעול הוא עושר שמור לבעליו והנה מצאנו הולך עומד יושב וכל אלה יראו פועלים כי הם על מתכונת שומר ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים כי לא יאמר ממנו הלוך עמוד ישוב והנה אין לנו פעול על כן אמר כי הולך הוא תואר ואינו פועל מצאנו עצום והוא יראה פעול כי הוא על משקל שמור וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעצמו מהפעלים העומדים כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף ויעצימהו מצריו והנה לא נוכל לומר עוצם על משקל שומר מענין עצמה רק מענין אחר עוצם עיניו מראות ברע והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין אחר והוא ויברך על ברכיו גם הוא פועל עומד לא יבא ממנו פעול כלל והנה מלת ברוך תואר כמו עבו׳ מהבנין הקל אד״ מריכום ברוך הוא תואר מבנין הדגוש והיה הרי״ש ראוי לאדגם ככל הגזרה כמו ברך נבות והוא על משקל כלוב שכול ולא דבר כנוה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים כמו ויהרג זבדי גבור אפרים הוי גבורים והנה עומד כנגדו בואו ברוך יי׳ ברוכים אתם ליי׳: אשר הציל אתכם׳ אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובבקיעת ים סוף׳ ופי׳ עתה ידעתי פירשתיו בספר׳ שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו׳ וטעם כי בדבר בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול יי׳ מכל האלהים י״י שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם כאדם שיעשה בזדון רצונו וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים: ויקח עולה וזבחים׳ הם השלמים׳ וטעם לאלהים כי עתה יחל להיותו לו לאלהים: ויבא אהרן וכל זקני ישראל׳ ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו: לאכל לחם׳ שלמים וטעם לפני האלהים כי אהל משה היה לנגד מזבח אהל מועד: ויהי ממחרת׳ לביאת יתרו: וישב משה׳ כמנהגו: מן

בעל הטורים

ויחד יתרו שיחד לבו לאל אחד ונעשה יהודי · דא מלתך שנעשה בשרו חדודי׳ חדודים על אבדן מצרים · ויחד יתרו על בגימט׳ הן העלה בשרו חדודי חדודי · ממחרת בגימ׳ למחר יום כפורים · מן

מן הבקר עד הערב. דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שכבר זכרתי וזה הבקר הוא על דרך מקרה והערב האמתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון ואחריו כתי' יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכם ראוי להיות מערב האמת עד ערב האמת רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבי' והנה ראוי להככים השבת מן התורה מהשקע השמש וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודי' כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד שטח הארץ בכל מקום וזהו מעת באתו עד בואו: וירא את כל אשר הוא עושה לעם. שהו' מעמידם מערב עד בקר ורבינו שלמה אמ' בעבור שמשה יושב לבדו ויושר' נצבים ואין זה דרך מוסר ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה הוא אומ' לו בי אדוני ומשה עשה הדרך הנכונה כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב ולא אמ' לו מדוע רק בעבו' שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו ואמר ר' מרינוס כי מלת מדוע כמו מלכם מזה בידיך כי כל אחת שתי מלות וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה: ויאמר. השיב משה אני עושה שני דברי' האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והטעם לדרוש תורתו והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים לדורש: ויאמ' לא טוב הדבר אשר אתה עושה. בעיני ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול מגזרת ועלהו לא יבול כאלה נובלת עליה כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה דרך משל. ומלת גם כמוה גם כי כבד ממך הדבר: עשהו. מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשה: עתה שמע בקולי איעצך. אתן לך עצה. דע כי מלת אלהים הוא שם תאר כאשר פירשתי רק בעבור שם שידברו בה הרבה יחשבו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם אלהים יראוי במורדי בראשית ברא אלהים ורבים ככה על כן שמוהו חכמינו ז"ל שם מן השמות שאינם ראויים להמחק. וטעם ויהי אלהים עמך שהשם יעזרך אם תעשה ככה ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת וזהו אמרו וצוך אלהים ואין ספק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם בעבור העם: מול האלהים. מפאת השם: והבאת אתה את הדברי'. אם הם קשים ואלה הדברים הם שאמ' משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי ופירש זה אחר כן את הדבר הקש' יביאו אליך: והזהרת. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהודותם מספיקות כי טורח גדול הו' להודיע כל המעש' אשר יעשון וטעם והזהרת מן כי לא נזהר וטעמו כשמור: אתהם. שתי מלו' והוא להזהירם על מצו' עשה ועל מצו' לא תעשה הקשורים בלב שהוא העיקר כמו לאהבה השם ולדבקה בו ולירא מפניו וללכת אחריו ולמול ערלת הלב ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור וכן אמ' משה בפיך ובלבבך לעשותו ורבים ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה: את המעשה אשר יעשון. זה מצות עשה למעשה ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר כמו השבת והמועדי' ופדיון הבן ואהבת הגר וציצית ותפלין ותפלה ומזוזה גם שעטנז ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: ואתה תחזה. כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמי' על כן לא נחפש על חסר ומלא כאשר אפרש עוד. והנה הזכיר יתרו אנשי חיל שיש להם כח לסבול הטורח ולא יפחדו מהם והנה כנגד אנשי חיל אמ' משה כשהוא יספר הדבר הבו לכם אנשים כמו בחר לנו אנשים כלם אנשים. ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם. ואמר יתרו אנשי אמת שאינם כוזבי': שונאי בצע. ממון והם מודעים ככה למראה עיני אדם וכנגדם אמ' משה וידועי': שרי אלפים. יש לתמוה אם פי' אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע' אלף וט' אלפים וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה והכתוב אמר בפשע ארץ רבים שריה ועוד איך יתכן להיות שמירת המחנה ראשי שבטים כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרו' והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם וכתוב כמעשה ארץ מצרים והנה דור המדבר שלמדם משה מ' שנה ולא הוצרכו לעשות אומנות כי לחמם נתן ומימיהם נאמנים והמן מפקח הפך המינים שהתאוו מה שהיו רגילים לאכול במצרים ומשה אמר להם בשנת הארבעי' ולא נתן יי' לכם לב לדעת והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים הנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו אולי אלה הם ראשי השבטים והיה מספרם שנים עשר ושרי המאות הם רבים ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רצים לפניו: ושפטו

לבדך ג' זקף וסי' מדוע אתה יושב. ויחרד אחימלך לקראת דוד. אתה יי' לבדך אתה. וכל אסף דכו': מן הבקר ט"ו מלין מן חד חד מן ולית דכו' וסי' מצוין בתהלי' סימן ל': לדרש אלהים ד' וסי' כי יבא אלי העם לדרש אלהים. לפני' בישראל כה אמר. ולא יכול דוד ללכת. ויהי לדרש אלהים בימי. וכל אורי' חס' במ"ב:

מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃ (טו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃ וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ נָבֹל תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃ עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃ (כ) וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃

מִן־צַפְרָא עַד־רַמְשָׁא׃ וַחֲזָא חֲמוּהִי דְמשֶׁה יָת כָּל־דְּהוּא עָבֵד לְעַמָּא וַאֲמַר מַה־פִּתְגָּמָא הָדֵין דִּי אַתְּ עָבֵד לְעַמָּא מַה־דֵּין אַתְּ יָתֵב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל־עַמָּא קָיְמִין עֲלָךְ מִן־צַפְרָא עַד־רַמְשָׁא׃ וַאֲמַר משֶׁה לַחֲמוּהִי אֲרֵי־אָתַן לְוָתִי עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן־קֳדָם־יְיָ׃ כַּד־הֲוֵי לְהוֹן דִּינָא אָתַן לְוָתִי וְדָאֵין אֲנָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יָת־קְיָמַיָּא דַּייָ וְיָת־אוֹרָיָתֵיהּ׃ וַאֲמַר חֲמוּהִי דְמשֶׁה לֵיהּ לָא־תַקִּין פִּתְגָּמָא דְּאַתְּ עָבֵד׃ מִלְאָה תִלְאֵי אַף־אַתְּ אַף־עַמָּא הָדֵין דְּעִמָּךְ אֲרֵי־יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לָא־תִכּוֹל לְמֶעְבְּדֵיהּ בִּלְחוֹדָךְ׃ כְּעַן קַבֵּל מִנִּי אַמְלְכִנָּךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדָּךְ הֱוֵי אַתְּ לְעַמָּא תָּבַע אוּלְפָן מִן־קֳדָם יְיָ וּתְהֵי־מַיְתֵי אַתְּ יָת־פִּתְגָּמַיָּא קֳדָם יְיָ׃ וְתַזְהַר יַתְהוֹן יָת־קְיָמַיָּא וְיָת־אוֹרָיָתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת־אוֹרְחָא דִּיְהָכוּן בַּהּ וְיָת־עוֹבָדָא דְּיַעְבְּדוּן׃ וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל־עַמָּא גֻּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַייָ גֻּבְרִין דְּקֻשְׁטְ דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עֲשָׂרָתָא׃

ל' · י"ז מ"ל כתו' · ל' · ג' ו' כ"כ וחד ותורתיו יככרו · ל' ל' · ל' וחס' כה רפ' · ג' ג' · ג' ב' חס' וא' מ"ל דין מ"ל ל' · ל' ה' · ב' לכן שמעו ואספרה · י"ג חס' · חס' ו"ו

תורתיו ג' וסי' והודעתי את חקי'. ואם נכלמו מכל אשר. בן אדם שים לבך. וחד ותורתיו בעבור ישמרו חקיו: איעצך ג' וסי' עתה שמע בקלי. לכה איעצך אשר יעשה. וכי איעצך לא תשמע אלי: והזהרת ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' אתהם את החקים. צפה נתתיך לבני. וחברו. קדמ' מל': אתהם ה' נמסר בסדר ויצא: יעשון ה' וסי' והזהרת. אתהם. ועלי זקן מאד. כה יעשון לי אלהים. דותשלח איזבל מלאך. וישלח אליו בן הדד. דמלכים. שרשם יבש פרי בל יעשון: שרי אלפים ד' פסו' אית בהון ד' מלין דמיין קדמ' ותניינ' ותלית' קרחי ורביע' נסיב ו"ו וסי' ואתה תחזה מכל העם שרי שרי ושרי. ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי. ומשנה תורה שרי ושרי ושרי. אל תסתר פניך ממני אל אל אל ואל. דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך ודרך: ג' פסוק' שרי שרי וסי' ואתה תחזה. ויבחר משה. שם בנימן צעיר:

רש"י

מן הבקר עד הערב. אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתור' כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנ' בו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד: כי יבא. כי בא לשון הווה לדרוש אלהים. ותרגום למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: כי יהיה להם דבר בא. מי שיהיה לו הדב' בא אלי: ויאמר חותן משה. דרך כבוד קוראהו הכתוב חותנו של מלך: נבול תבול. כתרגומו ולשונו לשון כמישה פלייש"טר כמו והעלה נבל כנבול עלה מגפן שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכוחו תש ונלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: איעצך ויהי אלהי' עמך. בעצה. אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהי'. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פני': אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהן כדאי לסמוך על דבריהם שעל ידי כן יהיו דבריהם נשמעין: שונאי בצע. ששונאים את ממונם בדין כההי' דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונ' מיניה בדינא לאו דיינא הוא: שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף: שרי מאות. ששת אלפים היו: שרי חמשי'. שנים עשר אלף: שרי עשרות. ששים אלף: ושפטו

מן. קדמא מן הבקר עד הערב תנינא מן בקר עד ערב. גם את[ה] ... פי' אם כל ... בהתגשא וכמקום ... גם אתה ... כידינו כתוב תחת אתה. שרי. ד' פסו' אית בהון ד' מלין דמיין ורביעאה נסיב ו"ו.

בעל הטורים

מן הבקר עד הערב ולא אמר ועד רמז שזמן בית דין עד ו' שעות. וכנגד שש פינתי' שכתוב בפרש' לשפוט ושפטתי ו' ושפטו וכתיב הבקר עד הער' הה"א יתירה שלמטה איננו אומר אלא מן בקר עד ערב לומ' כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעש' בראשית שנברא בה' ה': לדרוש אלהים ל' הכא ואידך בשמואל כאשר ילך איש לדרוש אלהי' בענין שאול כשהלך לבקש האתונות. ולא יכול דוד ללכת לדרוש אלהים בדברי הימים בענין הדבר כשראה המלאך ה' המכה בעם. ויהי לדרוש אלהים בענין עוזיהו שדרש אלהי' במלחמה מלמד שכל ברכיהם היו באים לו לדרוש אלהים. כההיא דשאול שדרש אלהים על אבידתו. וכההיא דדוד שהתפלל על הדבר וכההיא דעוזיהו שהתפלל על אויביו. תורותיו. ג' במס' הכא ואידך תרי בבנייא דיחזקאל. מלמד שרמז לו על בנין בית המקדש. איעצך שנים במסו' הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש נבואה דבלע' לנבואת משה ואמרו חז"ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באומות העולם קם. קבלתי שפירושו באומות העולם קם לשעה פי' לפי שעה כמו שהיתה מדברת לשעה ולא בהתמדה. ואידך וכי איעצך לא תשמע לי בענין צדקיהו שיעצו לו ירמיהו לצאת אל שרי מלך בבל. משה ששמע לעצת יתרו נאמר בו על מקומו יבא בשלום. אבל צדקיה שלא שמע לעצת ירמיהו גלה ממקומו: והזהרת' אתהם. הא יתירה אלו ה' דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות.

רשי

ושפטו · וידונון לשון צווי: והקל מעליך · דבר זה להקל מעליך · והקל · כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: וצוך אלהים ויכלת עמוד · המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כן תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה · אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים הנלוים עתה עמך: ושפטו · ודיינין ית עמא: יביאון · מיתן: ישפוטו הם · כמו ישפטו וכן לא תעבורי כמו לא תעברי ותרגומו דיינין אינון מקראות העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון וייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשייה: וילך לו אל ארצו · לגייר בני משפחתו: ביום הזה · בראש חדש לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנה: ויסעו מרפידים · מה תל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חוני' בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה: ויחן שם ישר' · כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוקת: נגד ההר · למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: ומשה עלה · ביו' השני וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר · בלשון הזה וכסדר הזה: לבית יעקב · אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגד לבני ישראל · עונשין ודקדוקין פרש לזכרי' דברי' הקשין כגידין: אתם ראיתם · לא מסורת הוא בידכם הדברים אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם · זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים · כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי · כתרגומו: ועתה

תורה

וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃ וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ׃ פ

בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃ וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי׃

תרגום

וִידוּנוּן יַת־עַמָּא בְּכָל־עִדָּן וִיהֵי כָּל־פִּתְגָם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל־פִּתְגָם זְעֵיר יְדוּנוּן אִנּוּן וְיִקְלוּן מִנָּךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ׃ אִם יַת־פִּתְגָמָא הָדֵין תַּעְבֵּיד וִיפַקְּדִנָּךְ יְיָ וְתִיכּוּל לְמֵיקַם וְאַף כָּל־עַמָּא הָדֵין עַל־אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם׃ וְקַבֵּיל מֹשֶׁה לְמֵימַר חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דִּי אֲמַר׃ וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין דְּחֵילָא מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יַתְהוֹן רֵישִׁין עַל־עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עַסְרָיָתָא׃ וְדָיְנִין יַת־עַמָּא בְּכָל־עִדָּן יַת־פִּתְגָם קְשֵׁי מַיְתָן לְוָת־מֹשֶׁה וְכָל־פִּתְגָם זְעֵיר דָּיְנִין אִנּוּן׃ וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יַת־חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ׃ בְּיַרְחָא תְּלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא־תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵל טוּרָא׃ וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִן־טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אַתּוּן חֲזֵיתוּן דִּי עֲבַדִית לְמִצְרָאֵי וְאַטֵּלִית יַתְכוֹן כִּד עַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵבִית יַתְכוֹן לְפוּלְחָנִי׃

מסורה

הקשה ה' פתחין בליש' נמסר פרשת וילך: ישפוטו הם כל ס"פ המה במ"ב הם וסי' שלשת השריגי' · שלשת הסלים · ישפוטו הם · אשר כפר בהם · כל הולך על גחון · אלפי ישראל הם · ויאמר אליהם גדעון · כה אמר בן הדד כספך · ואמרת בלבבך מי ילד לי · בן אדם בתוך בית המרי · ואלה העולים מתל מלח תל חרשא · וחברו: וישלח כ"ב נמסר פרשת נח: בחדש ז' ר"פ וסי' השלשי' · הראשון דויקרא · השני דפסח קטן · הרביעי דמלכים · וחברו דירמיה · השלשי החלו הערמות · הראשון הוא חדש ניסן: לצאת ג' וסי' בחדש השלשי · ויעל אהרן · ויהי בשמנים שנה: ביום הזה ו' נמסר בסדר נח: ומשה ז' ר"פ נמסר פרשת שמות: ותגיד ג' מלאים בליש' וסי' ותגיד לבני ישראל · הגיד נגיד למלך · ובעל כנפים יגיד · אנ"ך: אתם ד' ר"פ נמסר בסדר שמות: ואביא ג' חסרים וסי' ואבא אתכם אלי · ואבא אתכם אל ארץ הכרמל · ואבא אתם בית יי' אל לשכת · בירמיה:

אבן עזרא

ושפטו את · הדבר · ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה ואם אתה לא ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהי' · וי"ו ויכלת כפ"א רפה בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד · והנה יולת עויל שם הפועל כמו עמוד פתח האהל גם פשוטה ועורה וחגורה על חלצים · וטעם וגם כל העם הזה כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו יום מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום · וטעם וישמע הזכיר עצת יתרו ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו והוא שמם שוטרים על השבטי' לעשות מה שיצוו השופטים וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: ויבחר משה אנשי חיל · שהיה דבר ברור ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש ומשה אמר כי בחר אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה רק יש חכם שאיננו ירא שמים · והזכיר ידועים שהם למראה העין ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: ישפוטו הם · כמו ישפטו בשורק תחת חולם כמו וגם לא תעבורי מזה כמו ולא תעבורי ורבי' שלמ' רצה להפרים ביניהם ולא עלתה בידו וגוכל לומ' דרך דקדוק כי ראינו חללו פרזון בישראל חדלו בדגשות הלמ"ד בעבו' שהוא באתנח הרים כזולו בסוף פסוק ואמר תתהלו בו כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם תתהלו ותנועה אחת לבדה וככה ישפוטו הם כמו ישפוטו בעבור שים להשיב כי אין כח האתנח ככח סוף פסוק בו הנה עמים תחתיך יפלו יי' על ימינך טוב עשית עם עבדיך ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק: וישלח · דרך כבוד כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: בחדש השלישי · לא ידענו טעם ביום הזה אם לא יהיה פי"ר מש' כגון שהוא ראש חדש כמו מחר חדש והזכיר הכתו' זה כי אחר ימים מועטים ליום חנותם היה מתן תורה אולי יום אחד עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא כי על הקבלה כסמוך שבששה בסיון נתנה התורה ועל דרך העבור יום ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר אולי טעם ביום הזה כי רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב יותר ממרחק כל מסע: ויסעו · וככר נסעו מרפידים כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר · הוא מדבר סיני המזכר · וטעם ויחן שם ישראל אחר שאמר ויחנו במדבר כי ראשי המטות והזקני' חנו נגד ההר בעבור כבודם על כן הזכיר ויחן כי מועטי' היו כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש ורבינו שלמה אמ' כי נגד ההר מזרח והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: ומשה עלה · הזכיר למעלה נגד ההר והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים · וטעם ויקרא אליו יי' וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה · והזכיר מן ההר כי לא עלה למעלה מההר כי שם דבר עמו השם · ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן וירד יי' על הר סיני כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש כי כן כתוב ודבריו שמעת מתוך האש · וטעם לאמר כי קראו העם לומר כה תאמר לבית והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים היום ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל הם הזקנים והם יגידו לכל העם וכן כתו' ויבא משה ויקרא לזקני העם ואחרי כן כתו' ויענו כל העם יחדו · ומלת בית פירשתיו: אתם ראיתם · הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם ונשאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם נשואים על כנפי נשרים כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד על דרך כנשר יעיר קנו שילוך גוזליו לאט גם דבר הענן כמו יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי · שכבודי ירד בהר הזה והוא הר הקדש והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה ונשא נוה קדשך: ועתה

בעל הטורים

וצוך ב' וצוך אלהים ואידך וצוך לנגיד · פי' אם יצוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כי בענין אחר לא תוכל לעמוד · על מקומו ב' במסור' על מקומו יבא בשלום · והתבוננת על מקומו ואיננו · לומר אם תעשה דין למטה הרי הוא שלם ואם לא יעשו לו דין למעלה · וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו · הקשה ב' במס' הדבר הקשה · ערפך הקשה · מלמד שהיה משה דן דין האלהים שהיו קשי עורף כחדש השלישי · סמך למה שאמר הגיורת השבויה המשוחרר' לא ישאנה עד שיהו להם ג' חדשים מיום מתן תורה שישראל נשתחררו ויצאו משבי מצרי' המתין להם ג' חדשים ליום מתן תורה שנתחתנו בו להקב"ה · לבאת ג' הכא ואידך בבא ישראל על ענין הבית · וכן הכא בבא משכן · ואידך על מיתת אהרן אלה מסעי בשנ' הארבעים לבאת בני ישראל ובמיתת הצדיקים מכפרת · ביום הזה באו מדבר סיני על אותו יום · שנאמר למשה תעבדון את האלהים על ההר הזה · ותגיד לבני ישראל מלא יו"ד שתגיד להם עשרת הדברות · אתם ד' ראשי פסוקים אתם לבו קחו לכם תבן · ואידך אתם ראיתם אשר עשיתי למצרי' · בשביל שלא רצו מצרים לתת לכם תבן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים · אתם נצבים · אתם עדי לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם תוכלו להיות עדי כי לעולם אני נצב · ואביא אתכם אלי · מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה אף ישראל כן · בכסף · זו ביזת מצרים · בשטר · זו התורה · שאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה · בביאה זהו שאמר ואפרוש כנפי אליך · לכן אמר הושע שלשה פעמים וארשתיך לי · ואביא כנ' בביאה · והייתם

וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃ וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי׃ וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת׃ לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל

וּכְעַן אִם־קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יָת־קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל־עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילִי כָּל־אַרְעָא׃ וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִין כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי תְמַלֵּל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל־פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דְּפַקְּדֵיהּ יְיָ׃ וַאֲתִיבוּ כָל־עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי מַלֵּל יְיָ נַעְבֵּיד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת־פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם־יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף־בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְחַוִּי מֹשֶׁה יָת־פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱזֵיל לְוָת־עַמָּא וּתְזַמְּנִנּוּן יוֹמָא־דֵין וּמְחַר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן׃ וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָל־עַמָּא עַל־טוּרָא דְסִינָי׃ וְתַתְחֵם יָת־עַמָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמֵימַר אִסְתַּמָּרוּ לְכוֹן מִלְּמִסַּק בְּטוּרָא וּלְמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל־דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ לָא־תִקְרַב בֵּיהּ יְדָא אֲרֵי־אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם אוֹ־אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם־בְּעִירָא אִם־אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיַּם בְּמִנְגַּד שׁוֹפָרָא

ל׳ · ל׳ ל׳ · י׳ בקרי׳ · ט׳ ור״פ · כ״ה · י״ב כטע׳ בספר׳ · ל׳ · ל׳ וחד ובלברי׳ · ג׳ מ״ל כתו׳ · ל׳ י׳ · ג׳ דגשי׳ · ל׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ בתורה · ל׳ · ל׳ ל׳ · ז״ק · ל׳

וגוי ד׳ וסי׳ ואתם תהיו לי׳ וגוי לא ידעוך׳ וגוי גדול יעור מירכתי ארץ׳ וחברו: צוהו י״ז נמסר בסדר נח: ויאמר י״ב בטעם קדמא אזלא בספר׳ נמסר פרשת שמות: לעולם ב׳ מלאים בתורה וסי׳ וגם בך יאמינו לעולם׳ לא תדרוש שלומם: ומחר ו׳ וסי׳ וקדשתם היום ומחר׳ ומחר אל כל עדת ישראל׳ ומחר אתה ובניך עמי׳ שב בזה גם היום ומחר׳ אל תאמר לרעך לך ושוב׳ ומחר אעשה כדבר המלך: ליום ב׳ דגשי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל׳ פסוק ב׳: השלשי ג׳ חס׳ וסי׳ כי ביום השלשי׳ והשלשי שמש׳ והשלשי אבשלום׳ וכל ד״ה דכוו׳ בס״ד וסי׳ ואחרה יחזיאל׳ לחרם יחזיאל׳ ולמשלמיהו שר הצבא׳ ב׳ בו: עלות ו׳ א׳ חס׳ וסי׳ מצוין בסדר וישלח: במשך ב׳ וסי׳ היובל׳ בקרן היובל:

אבן עזרא

ועתה אם שמוע תשמעו בקולי׳ לעשות מצותי ושמרתם הברית שאכרות עמכם והוא הברית שכרת משה עם ישר׳ אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו בראיה גמורה׳ ומלת סגולה דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו׳ וטעם כי לי כל הארץ דבק עם מכל העמים כמו כי לי כל עמי הארץ וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי ור׳ מריכוס אמר כי פי׳ כי לי כל הארץ אע״פ כי שלי כל הארץ וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפא׳ נפשי כי חטאתי לך: ויבא משה׳ אל מחנה ישר׳ ואין צורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם׳ כמו וזאת התור׳ אשר שם משה ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם והטעם תורה שבעל פה שהוא פי׳ התורה שבכתב: יחדו׳ היא מלה יחיד במקר׳ בדקדו׳ בעבור תוספת הו״ו ויפת אמר כאדם יחיד לבדו כי לא יהיה משנה שם׳ והזכיר וישב ואין צורך להזכיר ויעל כי הכתו׳ אחז דרך קצרה: ויאמר׳ אחר שאמ׳ וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם׳ אל יי׳ דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים והנה פירושם וכבר היה כך וכך כמו וייצר יי׳ אלהים וכבר יצר ויצמח יי׳ אלהים וכבר הצמיח ויאמר בת מי את וכבר אמר וכן כתו׳ ואשאל אותה ואומר ואחר כך ואשים הנזם על אפה ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל ה העבד אז ותפל מעל הגמל ואין צורך להאריך והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו והנה איננו דבק עם וישב משה ומתשובת השם שאמ׳ הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר א אפרש דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכים על אלה ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא הוסתנו מזה המנהג רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו וחכמי הודו נותנין ראיו׳ כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי וישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת והיתה נבואת משה בספק אצלם ואין טענה ממלת ויאמינו ביי׳ ובמשה עבדו כי כתו׳ וירא ישר׳ ולא כל ישראל ואילו היה כתו׳ כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון כמו וימת כל מקנה מצרים ואחר כן כתוב שלח העז את מקנך׳ והנ׳ טעם אנכי בא אליך תשובה על דברי משה שהגיד לו כן׳ וטעם בעב הענן ברדת השם על ההר׳ ובדברי עמך עשרת הדברי׳ אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי׳ וטעם וגם בך יאמינו שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם והנה כתו׳ מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועוד כתו׳ שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ושם כתו׳ קרב אתה ושמע וזהו וגם בך יאמינו לעולם: ויאמ׳ וקדשתם היום ומחר׳ הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאר זה היום ומחר׳ וטעם וקדשתם שירחצו בשרם ויורה על זה וכבסו שמלותם כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה שיהיו קדושים ולא טמאים ומי שנגע אל אשה יתקדש כדרך והיא מתקדשת מטומאתה: והיו נכונים׳ אולי לא יישן אדם מהם בלילה שישמעו קול יי׳ בבקר כדרך כהן גדול ביום הכפורים: והגבלת׳ שים גבול בהר על כן כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר והארכתי כל כך בעבור שאמר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם ויצא מפיו ההר במקום העם: כל הנוגע בהר׳ בגופו: לא תגע בו׳ מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו רק יסקלוהו הרואי׳ ממקו׳ מעמדם מיד ואם רחוק יורוהו בחצי׳ ומלת יירה משונה מדרעותיה כי משפט בעלי היו״ד להתחלף בוי״ו בעתיד בנין נפעל כמו ולא יודע השבע יסתרני ואוסר אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת למען תורא כי האלף וההא נחים בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא: אם בהמה אם איש לא יחיה׳ ולא העוף כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד: במשוך היובל׳ פי׳ כבש ונקר׳ היובל כן בעבור והעברת שופר תרוע׳ כי שופר הוא מקרני הכבש וכן כתו׳ במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר והתמה על האומרי׳ כי על קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר במשוך היובל כי קול השופר הוא שלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו כי קולו׳ וברקי׳ וענן כבד גם אם כראו׳ בעולם וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברי׳ והנה לא היה יוקרן כבש אמ׳ הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשו׳ לעלו׳ וזה היה אחר רדת משה בי׳ הכפורי׳ וכוה לעשו׳ המשכן:

רשי

ועתה אם׳ עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות: ושמרתם את בריתי׳ שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה׳ אוצר חביב כמו וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם כך אתם לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם נכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים׳ שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים׳ לא פחות ולא יותר: וישב משה את דברי העם וגו׳׳ ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: בעב הענן׳ במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך׳ גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה את דברי וגו׳׳ ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו׳׳ תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונ׳ לשמוע ממך אינו ד דומה השומע מפי שליח לשומע מפי ה המלך רצוננו לראות את מלכנו: וקדשתם׳ וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: והיו נכונים׳ ומובדלים מאשה: ליום השלישי׳ שהוא ששה בחדש ובחמשי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור ר בפר׳ ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם׳ מלמד שלא היה בהם סומא ש שנתרפאו כולם: והגבלת׳ קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר׳ הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלן ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו׳ אפילו בקצהו: ירה יירה׳ מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות׳ יירה׳ יושלך למטה לארץ כמו ירה בים: במשוך היובל׳ כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינ׳ והפסקת הקול וכיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היובל׳ הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: מן

בעל הטורים

ואתם תהיו לי מ ממלכת כהנים׳ אלו זכו ישראל היו כלם כהנים גדולי׳ ולעתי׳ לבא תחזור להם שנאמר ואתם כהני ה׳ תקראו׳ והייתם לי סגולה מכל העמים סופי תיבות מילה׳ ממלכ׳ ל׳ במס׳ ממלכ׳ כהנים׳ ממלכת יה׳ ויתן להם משה את ממלכת סיחון מלך האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן׳ בשביל ממלכ׳ כהנים זכו למלוכה וליתן להם ממלכ׳ האומו׳׳ וגוי ל׳׳ וגוי קדוש׳ וגוי לא ידעוך אליך ירוצו׳ ושנים בירמיה על חרבן הבית׳ וגוי גדול יעור מירכתי ארץ׳ אם תהיו גוי קדוש גוי לא ידעוך אליך ירוצו׳ ואם לאו גוי גדול יעור׳ לעולם שנים מלאים וגם בך יאמינו ואיל לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם׳ וכן יש במדרש לימו׳ המשוח יבא משה ויוליך עמו דור המדבר׳ וכן בא ליוה׳ בעמוני ומואבי שלא כדרוש שלומם וטובתם לעולם׳ סקול יסקל ב׳ ב׳ במס׳ הכא כי סקו׳ יסקל׳ ואידך סקול יסקל השור דילפינן לדורות מכאן מה כאן בדחיי׳ ובסקילה אף לדורות דחייה וסקילה׳ אם בהמה אם איש לא יחיה׳ בקללה מתחילין מן הקטן׳ במשך ב׳ ביה׳ במשוך היובל׳ ואידך במשוך בקרן היובל׳ שנים לשם נזדמן להם שופר מאילו של יצחק ובזכות זה השופר של מתן תורה נפלה חומת יריחו׳

ביות

המה

המה יעלו בהר' אמר רב שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל יי' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעי' מזקני ישראל ולסאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני על כן אמר המה ולא אחרים ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב וכבוד יי' מלא את המשכן אז דבר עם משה באהל מועד אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד: וירד ויקדש' כאשר פירשתי: היו נכונים לשלשת ימים טעמו ליום השלישי ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד מדעתו ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתוב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים ושם כתוב ויאמר

בהית ח' חס' בליש' וסי' ורב מהית קלות' ביום השלשי בהית הבקר' להית עד חמס' לחבר להית אחד' להית על חשב האפד' להית להם משחתם' המעלה אתכם מארץ' מהית להם עבדים: קלת ד' חס' דחס'

הַמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃ וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־
הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם
טו וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם
הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ
אֶל־אִשָּׁה׃ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן
כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד
וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃
וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת
הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ
בְּתַחְתִּית הָהָר׃ וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ
מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ
וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־
הָהָר מְאֹד׃ וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ
וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים
כ יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי
אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה
אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד
הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה
לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב׃

אִינּוּן מְרַשַׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא׃
וּנְחַת מֹשֶׁה מִן־טוּרָא לְוָת־עַמָּא
וְזַמִּין יָת־עַמָּא וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃
וַאֲמַר לְעַמָּא הֱווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא
יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא׃
וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי
צַפְרָא וַהֲווֹ קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא
תַקִּיף עַל־טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא
תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל־עַמָּא דִי־
בְמַשְׁרִיתָא׃ וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת־
עַמָּא לְקַדָּמוּת מֵימְרָא דַייָ מִן־
מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁפּוֹלֵי
טוּרָא׃ וְטוּרָא דְסִינַי תָּנַן כּוּלֵּיהּ
מִן־קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ ב
בְּאֶשָּׁתָא וּסְלֵיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא
דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל־טוּרָא לַחֲדָא׃
וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵיל וְתַקִּיף
לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּל וּמִן־קֳדָם־יְיָ
מִתְעֲנֵי לֵיהּ בְּקָל׃ וְאִתְגְּלִי
יְיָ עַל־טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא
וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא
וּסְלֵיק מֹשֶׁה׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת
אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִלְמָא יִפַּגְּרוּן
קֳדָם־יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי׃

ב' לפני יי' ידין · ה' חס' בליש' כ' · ל' ו' חס' בליש' · יב מל' · ה' · ל' ל' ל' · ל' · ט' חס' ט' מל' כתול' כ' ו'

שפר כל אורי' חס' כמ"ב · על ד' פסוקים אית בהון על אל אל

וסי' בסוף סדר וארא: קלו' חס' וסי' בסדר תולדות: ויוצא יב מל' וסי' מצויין בשפטים סימן ו' גבי' קרבן גדעון למלאך האלהים: ויתיצבו ה' וסי' בתחתית ההר' באהל מועד' ויאסף יהושע את' ויתיצבו פנות כל העם' בתוך החלקה ויצילו: שפר כל אורי' חס' במ"ב וסי' והעברת שופר תרועה' ב' בו: הולך ט' מלאים בתו' נמסר סדר תולדות: והאלהים ז' נמסר בסדר וירא: יד פסו' על אל אל וסי' וירד יי' על הר סיני' והיו הכרבים פרשי' ויהיו הכרבים פרשי' למען אשר יביאו' ויהי גבול מנשה' וילכו האנשים ויעברו' המה מטיבים את לבם' ויסער לב מלך ארם' השלח בים צירים' ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנתיו' ויביאני במבוא אשר על כתף' וירדו שלשה מן השלשים' ויאמר דויד אעשה חסד עם חנון' דה"ה' ואמר למלך אם ייטב:

רש"י

מן ההר אל העם' מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: היו נכונים לשלשת ימים' לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי ר' יוסי ולדברי האומר בששה בחדש נתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה' כל שלשת ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ויהיו טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך שלשה שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משהת' ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: בהיות הבקר' מלמד שהקדי' על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו ביחזקאל קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד יי' עומד: לקראת האלהי' מגיד שהשכינ' יוצא לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שנ' יי' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר' לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית: עשן כולו' אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד העש"ן פתח שא לשון פעל כמו אמ' שמר שמע לכך תרג' תנן כוליה ולא תרג' תננא וכל עשן שבמקר' נקודי' קמץ מפני שהם שם דבר: ככבשן' של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמי' ומה ת"ל ככבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריו' סימן הנכר להם כיוצא בו כאריה ישאג וכי מי נתן כח באריה אלא הוא והכתו' מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע כיוצא בו וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: הולך וחזק מאד' מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר' כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות ליש' שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול' יעננו על דבר הקול כמו אשר יענה באש על דבר האש להורידו: וירד יי' על הר סיני' יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמי' דברתי עמכם מלמד שהרכין שמים העליוני' והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם: העד בעם' התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו' שלא יהרסו את מצבם על ידי שתאותם אל יי' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב' כל מה שיפול מהם ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו' כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: וגם

אליהם יוסף ביום השלישי וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרע' ושם כתו' ויהי ביום השלישי יום הולדת וכן זה היו נכוני' לשלשת ימים: וענן כבד על ההר' לבדו היה נכח הקולו' והברקי' ' וטעם חזק מאד יותר מכל קול השופר שם שמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה' בעבור קול השופר: ויוצ' משה' טעם ויוצא מאהליה': לקראת האלהי' ' שיקבלו להיו' השם היורד על הר סיני להם לאלהי': ויתיצבו בתחתית ההר' מחוץ לגבול שהגבילם משה והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה ביניהם בשנת הארבעי' בכרתו ברית עמהם כי בתחלה היו הבכורי' הנגשים אל יי' ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל ואחריהם הטף ואחריהם הנשי' ואחריהם הגרים ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובי' אל הכהני' אע"פ שלא דבר הכתו' זה מפורש כי הכתו' אחז דרך קצרה כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך ואמר משה אנכי עומד בין יי' וביניכם: והר סיני עשן כלו' ' שי"ן עשן בפתח גדול כי הוא פועל עבר ואל תתמה בעבור מלת עשן שלא אמ' כעשן הכבשן ' והנ' הזכיר ויעל עשנו שהוא על משקל שללו זהבו כי שמו' משקלי השמו' משתני' אמ' שגר אלפיך וכל פטר שגר ואמרו ואת הבשם וקנמון בשם ועוד אמר אריתי מורי עם בשמי ואלו היה מגזרת בשם היה ראוי להיותו בקמץ חטף תחת הבי"ת בשמי כמו מקדש קדשי ואילו היה מגזרת וקנמון בשם היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן שמני וקטרתי או בחירק כמו מצדק צדקי והנה עם בשמי בלא תוספת יוד הוא בשם בשני קמצין כמו שלל זהב: ויחרד כל ההר מאד' הפך המנהג כי ההרים לא ימוטו רק על דרך משל אמר וירגזו ההרים: ויהי קול השופר' מנהג כי קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק וזה היה להפך אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא יצא לבם מהפחד: משה ידבר' לדעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול כדרך וישמע את הקול מדבר אליו ועל זה כתו' בעבור ישמע העם בדברי עמך וכבר אמרתי לך כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר' וטעם משה ידבר דבק עם קול השופר כי נשמת משה היתה דביקה בשם כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו והכתו' לא גלה מה היה שואל והשם היה עונהו בקול שהיה משה שומעו ולא היה קול השופר אע"פ שהיה חזק מונע אותו לשמוע הקול ובעבור זה כתוב אחריו ויקר' יי' למשה בקריאת קול לעלות אל ראש ההר ששם ירד כבוד השם: וירד יי' ' עתה אומ' כלל שיעשן לבך עליו עד שאגיע בעה בפר' כי תשא כי שם אבאר לך דברי' עמוקי' באר היטב: דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי והגוף מהעולם השפל ואין מדב' בעולם השפל רק אדם לבדו גם שומע הוא האדם שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו ולא יוכל המשכיל לאדם לשון רק הידוע הנמצ' וכל הלשונו' בנוי' על מתכונת דמו' אדם שהוא מורכב מהנשמ' שאיננה גוף ומגוף שהו' מורכב מד' שרשי' והנ' כאשר ידב' האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהו' יודע יבין דבריו ודמותם במתכונת' ואם רצה לדבר על שפלי' מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמו' בני אד' על שיבין השומע ע"כ שמו ראש לארץ וראש לעפרו' תבל ופה ותפתח הארץ את פיה גם ירך בירכתי הארץ ואמר יד הירדן בלב ים ורבים ככה והנה הכל בדברי משל כי אין ליס לב ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף ואמר מות וחיים ביד לשון ורבים ככה וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדי' ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע אמ' והאיש גבריאל וזרועותיו ומרגלותיו וקול דבריו בקול המון והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים אמר וכובע ישועה בראשו כי פי יי' דבר עיני יי' אל צדיקים ואזניו אל שועתם פני יי' בעושי רע ותחת רגליו ועל זה הדרך וירד יי' ויעל אלהים כי הכל מלא כבודו ובפר' כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעלייה' וטעם ויקרא שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד ודבריו ישמעו מתוך האש שים שם: רד העד בעם פן יהרסו' כל אחד מקום מעמדו והם חושבים כי לכבודו יעשו כן מרוב תאותם לראות כבודו על כן אמר משה לראות' ומלת בעם מושכת אחרת וכן הוא ונפל ממנו עם רב: וגם

בעל הטורים

בהית הבקר חסר וי"ו שאז שלמו ו' עונות · בתחתית ההר והר סיני מלמד שנתלש ההר ממקומו ונעשה כהר על גבי הר · הולך וחזק ב' במסו' ויהי קול השופ' הולך וחזק · ודוד הולך וחזק · כדאיתא בעירובין דוד גלי מסכתא הולך וחזק שאול לא גלי מסכת דכתיב הולכי' ודלי' · וזהו דוד הולך וחזק בתורה דכתיב ביה הולך וחזק מאד · וקדשתי

גם׳ הם הבכורים אע״פ שהם קדושים ככתוב קדש לי כל בכור יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם ׳ וטעם הנגשים אל יי׳ שהם בתחלת הגבול או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בתחלת עמלק גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר שמש עמדו כל ישראל לשמוע קול השם:

וגם הכהנים׳ אף הבכורות שהעבודה בהם: הנגשים אל יי׳ להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו׳ יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ׳ לשון פרצה יהרג בהם ויעשה בהם פרצה: לא יוכל העם׳ איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום שלשה ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: לך רד׳ והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים׳ יכול אף הם עמך תלמוד לומר ועלית אתה אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והם מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהני׳ והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל יי׳: פן יפרץ בם׳ אע״פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כן דרך כל תיבה שנקודתה מלא פום כשהיא סמוכה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: ויאמר אליהם׳ התראה זו: וידבר אלהים׳ אין אלהים׳ אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן תלמוד לומר וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה׳ מלמד שאמר הקב״ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו: לאמר׳ מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו: אשר

ויאמר משה אל יי׳ ה׳ נמסר בסדר ואלה שמות: לעלת ד׳ חס׳ בתורה וסי׳ לא יוכל העם לעלת׳ אל יהרסו לעלת אל יי׳ ׳ ולא אביתם לעלת׳ ותהינו לעלת: אל הר יי׳ וסי׳ מצוין בישעיה סי׳ נ״ו גבי פרשת שמרו משפט ועשו צדקה: וידבר אלהים ג׳ מסר׳ פרשת נח:

וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ ס

כ וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ ס

וְאַף כָּהֲנַיָּא דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּלְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִכּוֹל עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵידְתָּ בָּנָא לְמֵימַר תַּחֵים יָת טוּרָא וְקַדְּשֵׁיהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֵיזִיל חוּת וְתִסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכָהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִפַגְּרוּן לְמִסַּק קֳדָם יְיָ דִּלְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן׃ וּנְחַת מֹשֶׁה לְוָת עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן׃

וּמַלֵּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימָר׃ אנא

ויאמר לא יוכל העם לעלות׳
אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך על שיבוננו לעשות דבר אחר אז יאמר לו ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יהרסו אל יי׳ לראות לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית: ועלית אתה ואהרן עמך למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל כי עתידים הם לומר לך כבלות השם לדבר עשרת הדברי׳ דבר אתה עמנו ונשמעה והנני משיב לו על שאלתו כי לא הוא׳ לו שיזהירם שלא יראו אותו רק שלא יעברו הגבול כי הם צריכים שיזהירם הוא בשעת מעשה שישמעו וישמרו נפשם: וירד משה אל העם ויאמר אליהם׳ והשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול ש׳ ההר מיד דבר השם: וידבר אלהי׳ ׳ יש שא׳ קשות בפרשה הזאת אמרו רבים כי השני׳ הדברי׳ לבדם אמר השם ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי יי׳ אלהיך ובשני כי אנכי יי׳ אלהיך אל קנא ובשלישי כתו׳ את שם יי׳ אלהיך גם את אשר ישא את שמו לשוא ולא אמר שמי וברביעי כי ששת ימים עשה יי׳ וגו׳ על כן ברך יי׳ ובחמישי אמר אשר יי׳ אלהיך נותן לך ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצווה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה ושאלות קשות אלה והנה אנחנו נקרא זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שנייה והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא אין שנוי בין שתי הפרשיות ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום בראשונה זכור ובשנית שמור גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך יי׳ אלהיך בראשונה ובהמתך ובשנייה תוספת ושורך וחמרך והקשה מכל אלה כי בראשונה כתו׳ טעם שבת כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ ואמ׳ עוד על כן ברך יי׳ את יום השבת ואלה הפסוקי׳ אינם כתובים בשנית רק טעם אחד וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמר באחרונה על כן צוך יי׳ אלהיך לעשות את יום השבת בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך וכן בשני רק הוסיף למען ייטב לך גם הוסיף בכבוד אב ואם כאשר צוך יי׳ אלהיך בראשונה כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה ובשנית כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה בראשונה כתוב עד שקר ובשנית עד שוא בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך בראשונה אין כתוב שדהו ובשנית כתוב שדהו בראשונה עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ובשנית שורו וחמורו ואמתו קודם שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו ובראשונה כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ובשנית את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם וכאשר חפשנו בדברי חז״ל מה אמרו על ככה מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות ובאחרונה אפרש הדרך ישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס והנה נודה כי גם כאן יש לשאול למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור וגם כן בשנית והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז״ל כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה כמו משתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת ואיך יאמר השם כאשר צוך יי׳ אלהיך ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם והנה אין כתוב בראשונה למען ייטב לך אם כן אמר זה ולא אמר זה ואיך יאמר ולא תנאף בוי״ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ויאמר בבת אחת הפך הדבר ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקשה דמיון והמשכיל יבין והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו ואם אמרנו אין דיבור השם כדיבור כל אדם הנה איך הבינו ישראל דבור השם כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפילו מלה אחת כמו זכור אם לא ישמע האזן לפני הכ״ף והרי״ש לא יבין מה דבר המדבר והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין לאתה מרחוק והאויר מביא הקול אל האזן והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם נכתב באויר על דרך מוצאם מהחמשה מקומות לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם והנה כל אות הזי״ן נכנס באוזן קודם כ״ף וי״ו רי״ש והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת איך תשמע האזן ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהג לשמוע שתי אותיות למה לא הזכירו זה חכמים ז״ל שהוא כבד מן הדבור בבת אחת ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור והכתוב בשנייה ולא בראשונה גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך גם ההפוכים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר דרך לשון הקדש והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש ולפני שאפרש אתקן דברי חז״ל:

אמר אברהם המחבר

משפט אנשי לשון הקדש פעם יבארו דבורם באר היטב ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם ודע כי המלו׳ הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן והנה אתן לך דמיונות אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומי הוא שאין לו לב יחשוב כי הטעם איננו שוה בעבור שנוי המלות והנה אמר אליעזר הנמיאיני כא והוא אמר ואומר אליה השקיני נא ואמר משה בכור השבי אשר בבית הבור וכתוב בכור השפחה אשר אחר הריחים ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואיננה דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכד נצר ואחרים רבים תמצא מלות שונות רק הטעם שוה וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו והדבר שוה אמר השם תכלת וארגמן ומשה אמר ותכלת וארגמן אמר השם אבני שהם ומשה אמר ואבני שהם וכאלה רבים ושניהם נכונים כי הכתוב בלא וי״ו אחז דרך קצרה ולא יזיק גם הכתוב בוי״ו לא יזיק בעבור שהוסיף לבאר והנה הוי״ו שהיא כראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף כי זה וזה נכון והנה על הכראה שיבוטא בו לא נבקש עליו בכתב טעם אם כן למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה נכתב חסר והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר ואילו היו מבקשים טעם לאחד מהם או שהמנהג היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחרים והנה אתן לך משל אמר לי אדם אחד כתוב לרעי וזה כתוב אני פלני אוהבך לעולם וכתבתי פלני בלא וי״ו והכך גם כן לעלם חסר ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך אכתוב ולא ארצה להאריך רק המשכיל יבין ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות׳ דע

בעל הטורים

וקדשתו שנים במסו׳ חד ריש פסוק וחד סוף פסוק וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב׳ הגבל את ההר וקדשתו׳ וקדשתו נבי כהן ריש פסוקא לפי שקדושתו ראשו׳ לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון׳ ותלמיד חכם קדושתו בסוף כדכתי׳ לקדושי׳ אשר בארץ המה׳ כלומר לאחר מיתתו שיהיה בארץ נכרת קדושתו כי בחייהם הן בקדושיו לא יאמין׳ וגם גדולת תלמיד חכם בסוף הקריאה שגדול שבכולם גולל׳ וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר׳ בגי׳ בכל מה שכתוב וגם כל מה שבעל פה׳ אנכי

רשי

אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. דבר אחר לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. דבר אחר לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות באין מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה הוא שאמר למה יי׳ יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת״ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים:

מסורה

אנכי יי׳ יב וסי׳ מי שם פה לאדם. אשר הוצאתיך. וחברו. לא תשתחוה להם. וחברו. אנכי יי׳ עשה כל. אנכי אנכי יי׳. ואנכי יי׳ אלהיך רגע הים. עוד אושיבך באהלים. ואלהי׳ זולתי לא תדע. מי אנכי אדני יי׳

אָנֹכִי֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ אֲשֶׁ֧ר הוֹצֵאתִ֛יךָ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם מִבֵּ֣ית עֲבָדִ֑ים׃ יב׳ ג׳מ״ל

אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃

ומי ביתי׳ דשמואל׳ הרחב פיך ואמלאהו׳ ד׳ מנהון ואנכי יי׳ אלהיך׳ הוצאתיך ג׳ מלאים וסי׳ מאור כשדים׳ אנכי יי׳ אלהיך׳ וחברו דמ״ת׳

אבן עזרא

דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ותחלתם אנכי וסופם כל אשר לרעך וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם ואי׳ הפסק ביניהם ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים כן אמרם השם כלם והעדות שהביאו ש שהכתו׳ בדבו׳ השלישי והרביעי והחמישי איננו על דרך המדבר יש להשיב אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים על כן אמר לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה יי׳ ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה כתוב לא ילין חלב חגי ואחריו כתוב תביא בית יי׳ אלהיך ורבים כאלה והאומרים כי דבור אנכי אינו מעשרת הדברים בזה נחלקו יש אומרי׳ לא יהיה לך הוא הדבור הראשון והשני לא תעשה לך פסל וזה איננו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה והנה בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת ואחרי׳ אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך וראייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי תחמוד הוא על שני דברים הא׳ יוצא למעשה כמו גזל וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך שאם זה החמוד בלב היה אי׳ רעה ולא תחמוד השני הוא בלב על כן הוכרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הבל כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו והנה לא הזכיר האחרי׳ עמו והנה אתן לך מדברי משה ראיה שאלה לא דברו נכונה הנה השם אמ׳ לא תחמוד בית רעך ומשה אמ׳ לא תחמד אשת רעך ולפי דעתי שלא תחמוד השני הכתו׳ בפרש׳ הזאת הוא בלב והראשון גזלת הבית והנה משה הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך ואמר עם ולא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך והנה נשחת טעמם והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו ועתה אדבר על זכור ושמור דע כי הטעמי׳ הם שמורי׳ לא המלו׳ והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני יי׳ לפני מותי והנה לפני מותי כמו בטרם אמות א״כ מה טעם להוסיף לפני יי׳ התשוב׳ היא ידעה כי יצחק נביא ליי׳ והברכה שיברך בדרך נבואה היא על כן אמרה ליעקב לפני יי׳ והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת הם דברי השם בלי תוספת ומגרעת והם לבדם הכתובים על לוחות הברית לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני ועשרת הדברים הכתובי׳ בפרשת ואתחנן הם דברי משה והראיה הגמורה שפעם כתוב פעמים כאשר צוך יי׳ אלהיך ודע כי באחרית מוח הראש הוא הזכירה והמקום מקום משמרת הצורות והנה הזכירה כוללת השמירה וטעם זכור שיזכור כל יום אי זה יום הוא מהשבוע וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה והנה טעם הזכירה היא השמירה וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאילו בבת אחת נאמרו ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה יי׳ כי בתחלה אמר כאשר צוך יי׳ אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פרש השם למה זה פרש משה טעמו ואמר זה שצוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם ודע כי השמנה דברי׳ כולם מצות לא תעשה ודבור כבד הוא מצות עשה ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שיטיב לו והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו והם גמלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמ׳ על כן שכרו למען יאריכון ימיך ובעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף בזה שיכבד אבותיו כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך יי׳ אלהיך כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבו׳ למען יאריכון ימיך וזה החיוב הוא בשקול הדעת גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען יטב לך ובעבור ששמעת בקול השם והנה דברי משה כאשר מפור׳ בדברי רבקה וככר אמרתי כי אנכי שהם נאנכי שהם שוה הוא ג״כ לא תנאף ונוא ושקר בני אב אחד הם גם תחמוד ותתאוה מכטן אחד יצאו והשם אמר לא תחמוד בית רעך כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו וככה הם סדורי׳ בפרשה הזאת ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כך בית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם ואחר כך עבד ואמה וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין על כן כתוב את הדברים ולא כל הדברים כאשר כתוב בראשונה דבור ראשון אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכים והדרך הא׳ מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים ואין בעשרת הדברי׳ רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע והם שמר אברהם עם מצות האחרות נוספות והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת ומי שאין לו דעת אין לו תורה והדרך השנית מצות הנעלמו׳ ואין מפורשו׳ למה צוו וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת רק אנחנו חייבי׳ לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו רק בספרי חכמינו ז״ל נבקש מה טעמה אם היא על דרך משל ואם לא מצאנו זה כתיב נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה ואם לא יכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היא כמו ונמלתם את ערלת לבבכם וכי הוא צונו שנרצחנו כאכזרי וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן ואם נעלם ממנו והעד על זה כי כתוב במקצתם למה צוו כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית וחג המצות למען תזכור ואהבתם את הגר כי גרי׳ הייתם והכלאים כן תקדם ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם וכן לא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתו׳ בהלכו׳ שמעון בן קירא וטעם ויקרא בו לבלתי רום לבבו מאחיו ופרשת הקהל למען ילמדו ורבות מצות ככה אם כן יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות וכל המצות על ג׳ דברים האחת מצות הלב והב׳ מצות הלשון והג׳ מצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה והנה מצות עשה ואהבת את יי׳ אלהיך ולדבקה בו ולירא את השם הנכבד ואהבת לרעך כמוך ומצות לא תעשה ולא תשנא את אחיך בלבבך ולא תקום ולא תטור גם מצות הלשון עשה ולא תעשה עשה כמו קרית שמע וברכת המזון וברכת כהנים גם וידוי מעשר ורבים ככה ומצות לא תעשה לא תענה ברעך אלהים לא תקלל לא תקלל חרש ומצו׳ עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם ומצות הלב הם העקרים הנכבדים על כלם ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי ע״ז והאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות רק היא כנגד כלם והלא ירא׳ כתוב שם הכה שכא יי׳ וגם כתוב לב חורש מחשבות און וכתו׳ הטיבות כי היה עם לבבך הטיבה יי׳ לטובי׳ ולישרי׳ בלבותם והיה לבבם שלם אני יי׳ חוקר לב וני׳ יראה ללבב והנה זה הדבור הראשון הוא עקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו והוא קרוב ממצות הלב וטעם זה הדיבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו: שאלני ר׳ יהודה הלוי מנוחתו כבוד למה הזכיר אני יי׳ אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך וזאת היתה תשובתי אליו דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם שהם מאמיני׳ בשם הנכבד כי הרבים מאמיני׳ להשמועות אונים שיאמ׳ להם אדוניהם ככה ולמעלה מהם שראו זה כתו׳ בדברי התור׳ שנתן השם למשה ואם יבוא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו יכיר מעשה השם במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת ולמה היה על זאת המתכונת ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה וכמה יקדר השמש ממנה גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק ומדרכי השם ידע המשכיל את השם וככה אמר משה הודיעני נא את דרכך ואדעך והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא׳ אנכי יי׳ אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא כי כבר פרשתי בפרשת ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד ולא כמוהו יושב קדש סלה ומעמיד העולם העליו׳ בכחו והעולם האמצעי בכח השם ומלאכיו הקדושים. שהם בעולם העליון וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליוני׳ והנה יספיק למשכיל בכל גוי לדבור אנכי יי׳ כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמש אלפי שנה וישראל לבדם מודים בזה וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עושה שמים וארץ רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוכיחם משה להיות להם לאלהים וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי כי השם ברא העולם האמצעי והו׳ מושל על העולם השפל כפי מה שים במערכת מזל כל עם מטוב או רע על כן יקרנו כי כן חלק להם השם והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים אמר משה אתה

בעל הטורים

אנכי בגי׳ כסא. לומ׳ שקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד ו ובג׳ מלא ועוד עשר׳ וזהו הלא את השמי׳ ואת הארץ אני מלא. ויש לו ששה הויות ראשון ואחרון כשמי׳ וכאר׳ ול׳ רוחו ועומק ורום. אשר הוצאתיך ב׳ במסורת ב׳ בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור כשדי׳ שהוציאו מאור כשדים ליתן לבניו תורה.

ועשה חסד ד׳ וסי׳ לאלפים לאהבי׳ וחברו דמ״ת לאלפים לאהביו׳ ועשה חסד למשיחו לדוד׳ דשמואל׳ וחברו דתהלו׳: אבת ב׳ חס׳ וסי׳ שה לבית׳

לֹא־יִהְיֶה־לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם ה כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס
לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ

כן דינו למאן דיליף רזא׳ ל׳ · כ׳ חס׳ ל׳ · ל׳ כל ליש פתח במ״א קמץ

לָא יְהֵוֵי לָךְ אֱלָהּ אוֹחֲרָן בַּר מִנִּי׃ לָא תַעְבֵּיד לָךְ צֵילַם וְכָל־דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל־בְּנִין מָרָדִין עַל־דָּר־תְּלִיתַי וְעַל־דָּר־רְבִיעַי לְשָׂנְאַי כַּד־מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר־אֲבָהַתְהוֹן׃ וְעָבֵיד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרַחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי׃ לָא תֵימֵי בִשְׁמָא־דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃

אבת שה׳ פקד עון אבת על בני׳ דוישמע יתרו:

אבן עזרא

הראית לדעת שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם על כן אחריו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו על כן אמר וידעת היום והשבות אל לבבך ואמ׳ דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו והדעת הוא בלב לא בהודאת הפה׳ והנה הזכיר למשכיל אנכי יי׳ והוסיף אשר הוצאתיך שיבין המשכיל ושאינו משכיל׳ ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיו׳ לי לעבד שתעבדני ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאלהים ומשה פירש זה בפרשת כי ישאלך בנך כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם והלא בורא אחד לכולנו והנה הזכיר שלש תשובות הא׳ עבדי׳ היינו לפרעה והוא עשה לנו זאת ה הטוב׳ הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעי׳ טעם מצותיו והב׳ כי אלה המצות הינם לצרכנו כי אם לטו׳ לנו כל הימי׳ לחיותנו והשלישית וצדקה תהיה לנו שנחיה צדיקים לנחול העה״ב ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופו׳ שהם י׳ והם ראשי׳ כללים אין למעלה מהם הראשון הוא עצם כל דבר והוא עומד והט׳ דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון ונלוים אליו וממנו יצאו כי הוא כדמות האחד בחשבון עשרה כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו כי הוא היסוד והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון ובמעשה כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו כאדם נותן צדקה לעני לא יתכנו בעבור כבוד הנבאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון ועדף ממנו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או יראוהו בני אד׳ ויקל בעיניהם והחושב זה הוא משוגע כי כן כתוב אם יסתר עין הלא יביטו והנה השם רואה במסתרי׳ מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו והנה פחד מהמלך שימו׳ אחר שלא יעניטהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצו׳ באלה עשרת הדברי׳ ומצאנו השם הנכבד בחמשה דברים הראשונים וככר פרשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בניני המצות ואחריו כתוב לא יהיה לך ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע״ז כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מזבחים ומקטרים לעבודה זרה כמו המקטירין למלאכת השמים שהם חושבין כי ייטיבו להם כאשר אמרו מאז חדלנו לקטר למלאכת השמי׳ חסרנו כל וכתוב את יי׳ היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וככה נעמן בהשתחויתי בית רימון והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד ובדבור השלישי גם הוא כתוב כי פשע הנשבע לשקר פחו׳ מע״ז רק הוא בוזה השם בגלוי אולי עשה זה בעבור כעס או צורך כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו ובדבור הרביעי כתוב השם שבת ביום השביעי והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחש מעשה בראשית וזה הפשע פחו׳ מאשר ישא את שמו לשוא ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם והראשון הוא הקשה שהיא להפריד הנשמה מעל הגוף ואשר אחריו אונס בגוף ואשר אחריו לא תגנוב בממון ואחר כך בלשון ואחר כן חמוד בלב: לא יהיה לך׳ דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת עובדימו כמו ויאמר חנניה הנביא והאנשים רדפו אחריהם וככה דבר שמואל למה הרגזתני כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול ואין זה מקומו לפרש אותו׳ וטעם על פני כמו וימת הרן על פני תרח אביו שהיה נמצא אתו ורואה מותו וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן והנה הטעם אחר שאני אלהיך ואני נמצא תמיד בכל מקום ואני רואה מה שתעש׳ אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים ואמר אחד מחכמי לב אל תבעים אדונך והוא רואה אותך והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זו אם אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצוח או לנאוף לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים צוה הכתוב כי הרג תהרגנו ובמעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד ואין תמונות בשמים רק שמונה וארבעים צורות וחכמי המזלות עושים דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לעבודה זרה: ואשר בארץ מתחת׳ שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים׳ ואמר גם הכתוב מתחת לארץ ולא אמ׳ מתחת הארץ כי הים והארץ כדור אחד: לא תשתחוה להם׳ כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: ולא תעבדם׳ לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך גם כן אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמע על פיך ובספר יהושע לא תשביעו׳ וטעם אל קנא כי דין הוא אחר שהשם ברא אותך והוא מחיה אותך איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע וטעם אל הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע ולא תוכל להנצל ממנו הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שיניו ובספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי כן לא ישא בעון האב אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים והתשוב׳ כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו כי פקידת העון היא קשורה על שונאיו כמו שזכרתי׳ וטעם פקידה כמו זכירה כמו ויי׳ פקד את שרה שהוא כמו ויזכרה יי׳ כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא ויוליד בן שהוא טוב ממנו והנה אם הלך בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי השם לא יאריך אפו לרביעי אם היו כך עד ארבע דורות שונאי השם כלם כי בו יאבד זכר כולם כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן על כן לא יאריך לרביעי ובני הבני׳ נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה׳ כתוב ועושה חסד לאלפים וכתו׳ לאלף דור ובני אדם יחשבו כי זו שאלה ואיננה כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך שהם הג׳ האבות וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהבי ולשומרי מצותי לאלף דור ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ והוא לעולם ועד וזה הדבר יתפרש לשני ענינים האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות והשני כי השם יעשה טוב לבניהם שהם כמותם עד אין קץ וככה אמר דוד וחסד יי׳ מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו ובעבור שהזכיר לבני בנים על דרך וצדקתו עומדת לעד הוצרך לפרש אם היו הבנים טובי׳ על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו ובפרש׳ כי תשא אפרש לך איך תבנם מדת פוקד עון אבות במדת רחמים׳ ומלת לאוהבי הם החסידים ולשומרי מצותי הם הצדיקים: לא תשא את שם יי׳ אלהיך׳ שם׳ הוא כמו זכר והוא מושם להיות סימן לנקרא רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה רק השם הוא נשוא בפה וכן מצאנו דוד שאמ׳ ובל אשא את שמותם על שפתי והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דברו אמת והנה אם לא יקיים דברו כאילו מכחיש את השם ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות ואילו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא אם כן למלך בשר ודם שתחלתו הבל וסופו הבל ומלכותו הבל כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פלגש בגבעה ושם היה פנחס הכהן ומצאנו שהרגנו העוברים על השבועה וכן אנשי יבש גלעד אנשים ונשים וטף וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים אז ויעתר יי׳ לארץ ושלמה אמר לשמעי הלא השבעתיך ביי׳ והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם ולא עונש מפורש רק בע״ז ובנשיאות השם לשוא ורבים חוטאים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה ואני אראה להם כי היא קשה מכל לאוין הבאים אחריו כי הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף

רשי

לא יהיה לך׳ למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מניין שלא יקיים ת״ל לא יהיה לך: אלהים אחרים׳ שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהים אחרי׳ זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקראותם אלוה׳ אצלו׳ דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונין אות׳ ודומה כאילו הוא אח׳ שאינו מכירו מעולם: על פני׳ כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע״ז אלא אותו הדור: פסל׳ על שם שנפסל: כל תמונה׳ דבר אשר בשמים: אל קנא׳ מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על ע״ז כל לשון קנא אנפרימינט בלע״ז נותן לב ליפרע: לשנאי׳ כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: נוצר חסד׳ שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתרה על מדת פורענו׳ אחת על חמש מאו׳ שזו לארבע׳ דורות וזו לאלפים: לשוא׳ חנם להבל ואי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב: זכור

בעל הטורים

לא תעשה לך פסל וכל תמונה׳ תמונה בגי׳ פרצוף אדם׳ ואשר בארץ בגי׳ אלו ההרים והגבעות׳ מתחת בגימטרי׳ זה שלשול קטן׳ ועושה חסד ארבעה במסור׳ שנים בדברות וב׳ גבי דוד׳ ועושה חסד למשיחו לומר מי שעושה חסד לאחרי׳ עושין עמו חסד ודוד היה גומל חסד אף לגוים דכתיב ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד׳ ולשומרי מצותיו וסמיך ליה לא תשא׳ מלמד שהתורה שבוע׳ שוא בכל המצות׳ דבר אחר לומר כשתשמו׳ המצות הזהר שלא תעשה אותם לשוא שלא לשמם אלא עשה אותה לשמם׳ על כן דלא תשא יש ז׳ תגין כנגד ז׳ פעמים שוב בירמיה׳ שבע תועבות בלבו׳ שבע חטאות בתוכחה׳ ז׳ עונותיכם מלאים׳ ז׳ שמות ליצר הרע׳ ז׳ מדרגות לגיהנם׳ זכור

זכור ושמור׳ בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה הוא שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי׳ זכור לשון פעול הוא כמו אכול ושתו הלוך וכבה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת: ועשית כל מלאכתך׳ כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה: אתה ובנך ובתך׳ אילו קטנים או אינו אלא גדולי׳ אמרת הרי כבר מוזהרין הם שלא לא בא אלא להזהיר גדולי׳ על הקטנים וזהו ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליך: וינח ביום השביעי׳ כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו קל וחומר לאדם שמלאכתו בעמל וביגיע׳ שיהא נח בשב׳: ברך ויקדשהו׳ ברכו במן לכפלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: למען יאריכון ימיך׳ אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: לא תנאף׳ אין ניאוף אלא באשת איש שנ׳ מות יומת הנואף והנואפת ואומ׳ האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנוב׳ בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר למד מענייננו מה לא תרצח לא תנאף דבר שחייבין עליהם מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין: וכל

ולכאוף כי יפחד ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה או ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה והוא להם לשון צחות ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו ואכי אראה שנעונש כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו גם הנואף כן לפי שעתו והגונב מצא הנאות לצרכו ועד שקר להתרבות או להתנקם והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמי׳ בפרהסיא בלא הנאה שיש לו: זכור׳ טעם לקדשו הוא הכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי׳ ויקדשהו שהשם שבת בו מכל מלאכתו וטעם להיותו לבך עם ברך יי׳ כאשר הוא כתוב בפרשת ויכלו כי השם קדש זה היו׳ וזמנו לקבל הנשמות תוספת חכמה יותר מכל הימים על כן כתו׳ ברך יי׳ וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת לאיננו כי שבת השתט׳ דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים ובזה השם שיקראו ה התור׳ בתחלת השנ׳ נגד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו והנה השבת נתנה להבין מעשי השם ולהגות בתורתו וככה כתו׳ כי שמחתני יי׳ בפעלך כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם ולא יתעסק לשוא אפילו בצרכיו שעברו או מה יועץ לעשות וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אל הנביאים כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת׳ וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת הוא מכחש במעשה בראשית רק איננו מכחש השם הנכבד׳ והנה אין ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה על כן טעם בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו׳ וככה ועבדך ואמתך שהוא ברשותך אתה חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך כאשר פירש משה אדוננו על הדרך שהזכרתי ועל זה התנאי יגור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים על כן נכתב בשנייה הגר וככה בעריות ועל זה התנאי יגור שישמור העריות וככה באכילת הדם וראינו בירמיהו שהחמיר במצות שבת ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צוו לא יגלו ממקומם ויעמדו בירושלם כסאות מלכות בית דוד: כבד את אביך׳ כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם ושם עם כלם יי׳ אלהיך׳ ומלת יאריכון פועל יוצא כי הן יהיו סבה והעד למען תאריכו ימים והארכת ימים בעבור המצוה שתעשה כמכלת אתה מאריך ימיך׳ ואמר על הארץ הטובה כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה וכתוב אב ואם הקלו בך והנה במצות כבוד אב שלא יעשה ההפך שיהיה מקלל או מקלה וחייב מיתה על המקלל כי השומעים ישמעו הקללה מפיו ולא חייב כן על המקלה כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר על כן בזה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר: לא תרצח׳ בידך או בלשונך להעיד עליו שקר להמיתו או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג או שנגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו ואם לא גלית אתה כמו רוצח: לא תנאף׳ רבים חשבו בי אין ניאוף כי אם עם אשת איש בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת איש ואין פירושו כאשר חשבו והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו והטע׳ כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו וככה אשר ינאף את אשת רעהו להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו׳ ומלת נאוף כמו זנות והנה כתו׳ ותנאף את האבן ואת העץ ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת אמר רבי סעדיה הגאון כי הזנות על מעלות רבות ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימים מעטים תהיה מותרת לו ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שימות בעלה תהיה מותלת לו ולמעלה ממנה הנכריה שאיננה על תורת ישראל אם לא נתן לה זרע כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה רק אם נתן לה זרע עובד הוא עבודה זרה בעצמה ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ מהמין כמו אם ישכב האדם עם הבהמה והגאון ידע איך החלוק כי על כל העריו׳ כרת בפרשת אחרי מות והכיח מזה החלוק האם והאחו׳ והבת: לא תגנוב׳ משמע גנבה קחת ממון בסתר ויש גנב שהוא בן מות כמו גונב נפש מישראל בין שהוא נער קטן או גלגע לשון והגנבה בממון בין בפניו בין שלא בפניו או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר כאשר עשה אבשלום: לא תענה׳ שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר כאילו כתוב לא תענה אם אתה עד שקר ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו ומצאנו מלת ענות בבית כמו שקר ענה באחיו ובלא בית כמו ישמע אל ויענם והטעם יענה בם וכמוהו וכאשר לא נגענוך לא נגענו בך ויש עד שקר שהוא בן מות והוא שכתוב עליו ועשית לו כאשר זמם לעשות לאחיו: לא תחמוד׳ אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו ועתה אתן לך משל דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונ׳ והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן ואל תחשוב זה הכפרי שהו׳ כאחד מן המשוגעי׳ שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע״פ שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסור׳ לו ככה כל משכיל

זכור חד מן ג׳ זוגין מתחלפין קדמאה ז״ן תניי׳ ש״ן וסימניהון זכור את יום השבת׳ שמור את יום השבת׳ דמשנה תור׳ לוז׳ ויקרא שם המקו׳ לוש׳ ויקר׳ שם העיר דן׳ תזבח׳ לא תזבח על חמץ׳ תשחט׳ לא תשחט על חמץ: ואלה שמות פסל וכל תמונה׳ משנה תורה פסל כל תמונה׳ וא״ש על שלשים׳ מ״ת ועל שלשי׳

זָכ֛וֹר אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת לְקַדְּשֽׁוֹ׃ שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּֽעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃ וְיוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י שַׁבָּ֖ת׀ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹֽא־תַעֲשֶׂ֨ה כָל־מְלָאכָ֜ה אַתָּ֣ה׀ וּבִנְךָ֣־וּבִתֶּ֗ךָ עַבְדְּךָ֤ וַאֲמָֽתְךָ֙ וּבְהֶמְתֶּ֔ךָ וְגֵרְךָ֖ אֲשֶׁ֥ר בִּשְׁעָרֶֽיךָ׃ כִּ֣י שֵֽׁשֶׁת־יָמִים֩ עָשָׂ֨ה יְהוָ֜ה אֶת־הַשָּׁמַ֣יִם וְאֶת־הָאָ֗רֶץ אֶת־הַיָּם֙ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּ֔ם וַיָּ֖נַח בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֑י עַל־כֵּ֗ן בֵּרַ֧ךְ יְהוָ֛ה אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת וַֽיְקַדְּשֵֽׁהוּ׃

ס כַּבֵּ֥ד אֶת־אָבִ֖יךָ וְאֶת־אִמֶּ֑ךָ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִכ֣וּן יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃

ס לֹ֥א תִּֿרְצָֽח׃ ס לֹ֖א תִּֿנְאָֽף׃ ס לֹ֖א תִּֿגְנֹֽב׃ ס לֹֽא־תַעֲנֶ֥ה בְרֵעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר׃ ס לֹ֥א תַחְמֹ֖ד בֵּ֣ית רֵעֶ֑ךָ לֹֽא־תַחְמֹ֞ד אֵ֣שֶׁת רֵעֶ֗ךָ וְעַבְדּ֤וֹ וַאֲמָתוֹ֙ וְשׁוֹר֣וֹ וַחֲמֹר֔וֹ וְכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר לְרֵעֶֽךָ׃ פ

הֱוֵי דְכִיר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּיד כָּל עֲבִידְתָּךְ׃ וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ׃ אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁיהּ׃

יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ׃ לָא תְגוּף׃ לָא תִגְנוֹב׃ לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃

ג׳ זוגין מתחלפין קדמ׳ ז״ן תניי׳ ש״ן

ז״ג

ז׳ רפין

ז״ב

ג׳ כתוב׳ ו״ל כב׳

ח׳ פסוקי׳ דאי׳ בהון לא לא לא לא

ל׳ וחד שורו וחמורו

תגנב כל לשו׳ חס כמאמ׳ לא יבוזו לגנב כי יגנוב׳

וא״ש זכור עבדך ואמתך ובהמתך וגרך׳ מ״ת שמור׳ כאשר צוך ועבדך ואמתך ושרך וחמרך וכל בהמתך׳ וא״ש בשעריך כי ששת ימי׳ וינח ביום השביעי מ״ת למען ינוח וזכרת כי עבד היית׳ וא״ש על כן ברך מ״ת על כן צוך יי׳ אלהיך׳ וא״ש לא תענה לא תחמד׳ מ״ת ולא תחמד ולא תענה׳ וא״ש לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך׳ ב״ש סימן׳ מ״ת לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך׳ ש״ב סימן׳ וא״ש ועבדו ואמתו ושורו וחמרו׳ מ״ת שדהו ועבדו שורו וחמורו: את השמי׳ ואת הארץ י״ג נמסר בישעיה סי׳ ל״ז גבי תפלת חזקיהו: וינח ז׳ רפי׳ נמסר בסדר בא אל פרע׳: ברך י״ב נמס׳ בשמואל ב׳ סי׳ ו׳ גבי פרש׳ דויוסף עוד דוד את כל בחור וגו׳: ח׳ פסו׳ דאית בהון לא לא לא לא נמסר ביחזקאל סימן י״ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמ׳ דספרא:

בעל הטורים

זכור זה הפסוק הוא פסוק ז׳ ומתחיל בז׳ כשביל שהשב׳ הוא שביעית וז׳ מוזכרים בפסוק׳ אתה׳ ובנך׳ ובתך׳ עבדך׳ ואמתך׳ ובהמתך׳ וגרך אשר בשעריך׳ וכנגדם תקנו שבע מנוחות באתה אחד׳ ול׳ תיבות בפסוק זכור לומר לך כל המקיים את השבת כאלו קיי׳ חמשה חומשי תור׳׳ כבד את אביך ואת אמך׳ סמך כבוד אב ואם לשבת לומר לך כשם שחייב לכבד את השבת כך חייב לכבד אביו ואמו׳ למען יארכון׳ חסר יו״ד שאין אריכות ימים בעולם הזה׳ לא תרצח דבור ששי ויש בו ששה אותיות לומ׳ לך שאדם נברא ביום הששי׳ לא תגנב ב׳ בנימטר׳ גונב נפש׳ עשרת הדברות מתחילין באלף ומסיימין בכף׳ וזהו אך טוב ליש׳׳ ויש בהם תרל״ג אותיות כנגד תרי״ג מצות׳ ושבע מצות של בני נח וסימנם כתר תורה׳ לומר לך שאם לומד אדם תורה לשמה היא כתר לראשו׳ ואם לומד שלא לשמה יחזור כרת׳ ויש בהם תיבות מנין עקב׳ וזהו שרמז אליעזר בקבע משקלו׳ ושני צמידים אלו ב׳ לוחות׳ עשרה זהב משקלם אלו עשרת הדברות׳ וזהו עקב אשר שמע אברהם בקולי׳ כשמרם עקב ואברכה עקב ועשה תורתך קבע מורשה קהלת יעקב עשרת הדברות שיש בהם קע״ב תיבות׳ ויאמ

צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם ואמר קהלת לאשר יתכנו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו משת מלך בלב הכפרי על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאיננו שלו כי ידע שהשם לא רצה לתת לו לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו והנה נשלם פירוש עשרת הדברים:

אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשע גלגלי׳ הם כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר וככה אלה התשעה דברים, והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשע׳ שהוא כנגד כבוד השם הככבד המדבר כאשר הוא האחד במספר העשרה, והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלי׳ הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרי׳ וארבע שעות ואמר כנגדו אלהים אחרים להודיע כי בכח השם ינוענו הגלגלים ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף, והדבו׳ השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות ששם כל צבא השמים חוץ מהמשרתים השבע׳ והנה הגוף הככבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה וארבעים ונראה כח השם לעין ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת המתכונ׳, והדבו׳ הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו והוא בעל השעה הא׳ בי׳ וכן מי שהוא בעל השע׳ הראשונה בלילה ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלי׳ יבא לידי נזק על כן אמרו קדמונינו שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם רק ביום הזה על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו, והדבו׳ החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חיי׳ והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדי׳ שהוא יורה על שפיכות דמים ועל התגורות ויש מחלוקת בין חכמי המזלו׳ אם כוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה, והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורו׳ על כל משכב זנות, והדבור השמיני לא תגנוב כנגד גלגל השמש שהוא יורה על אונס ולהסיר כח כל משרת שיתחבר עמה שלא יראה אורו בעבורה, והנה הדבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון, והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והוא תורה על החמד׳:

וכל העם רואים את הקולות, וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות כי כל ההרגשות מתחברו׳ אל מקום אחד והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידי׳ כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם, ואת ההר לבדו עשן כאשר ראו הפלאים האלה נעו כמו נע ונד שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנית וכמוהו וינעו אמו׳ הספים וטעם אמות שהספים סרו ממקומם אמות לא יכול הנביא לסדרם במראות הנבואה והאומר כי פי׳ כמו זעו לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם איך עמדו מרחוק: ויאמרו, הכהנים וראשי המטות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שכשלמו עשרת הדברים כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו: ויאמר, למ"ד לבעבור נוסף כלמ"ד למבראשונה ולמ"ד והשלישי לאבשלום בן מעכה, וטעם נסות אתכם כמו ולמען נסותך להטיבך באחריתך ובעבור תהיה יראתו על פניכם, ככתוב יום אשר עמדת לפני יי׳ אלהיך בחורב: ויעמד, הזכיר זה פעם אחרת כי משה היה עושה הפך מעשיהם אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל: ויאמר יי׳, רבים השתבשו בעבור שמצאו ודברו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני כי כתוב וירד יי׳ על הר סיני על ראש ההר ועתה אמר מן השמים דברתי עמכם ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב חשוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד ומן השמים ידבר כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: לא תעשון, הטעם הנה תבני יושב בשמי׳ ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי וכן כתוב פנים בפנים דבר יי׳ עמכם ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים כי כן דרך צחות לשון הקדש כמו לא תחמוד כי הטעם אחד הוא וכן הוא לא תעשו לכם אתי אלהי כסף ואלהי זהב כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים כאילו יהיו אמצעים ביני וביניכם כמו העגל שעשו ישראל כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו הזהירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב, והנה טעם אתי שאין לי צורך לאמצעיים עמי על כן אחריו אבא אליך וברכתיך והטעם אני בכבודי אבא אליך: מזבח

וכל העם רואים, מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומניין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש תלמוד לומר נעשה ונשמע, רואים את הקולות, רואים את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר: את הקולות, היוצאין מפי הגבורה: וינועו, אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחוק, היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון: לבעבור נסות אתכם, לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם, נסות לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס ארים נסי כנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו, על ידי שראיתם אותו יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: נגש אל הערפל, לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: כה תאמר, בלשון הזה: אתם ראיתם, יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים משיחין לו שמה שאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי, וכתוב אחר אומר וירד יי׳ על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ, דבר אחר הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר ויט שמים וירד: לא תעשון אתי, לא תעשון דמות שמשי המשמשין לפני במרום: אלהי כסף, בא להזהיר על הכרובי׳ שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב, בא להזהיר שלא יוסיף על שנים שאם עשית ארבעה הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם, שלא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם: מזבח אדמה, מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כפים, דבר אחר שהיה ממלא חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי, שתהא תחילת עשייתו לשמי: וזבחת עליו, אצלו כמו ועליו מטה מנשה או אינו אלא עליו ממש תלמוד לומר הבשר והדם על מזבח יי׳ אלהיך ואין שחיטה בראש מזבח: את עולותיך ואת שלמיך, אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך, פירוש לאת עולותיך ואת שלמיך: בכל מקום אשר אזכיר את שמי, אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי אבא אליך וברכתיך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאות כפים ולברך את העם: ואם

וינעו ב׳ וחס׳ וסי׳ וירא העם וינעו, וינעו אמות הספים: לבעבור ג׳ וסי׳ נסות אתכם בא, לבעבור סבב את פני הדבר, לבעבור הביא יי׳ אל אבשלום: ובעבור ב׳ וסי׳ תהיה יראתו, ובעבור חושי בי: תחטאו ב׳ וסי׳ לבלתי, רגזו ואל תחטאו: תעשון יד נמסר בשפטים סי׳ ז׳ גבי גדעון בפסוק ממני תראו: אלהי ג׳ בטעם

וְכָל־הָעָם֩ רֹאִ֨ים אֶת־הַקּוֹלֹ֜ת וְאֶת־הַלַּפִּידִ֗ם וְאֵת֙ ק֣וֹל הַשֹּׁפָ֔ר וְאֶת־הָהָ֖ר עָשֵׁ֑ן וַיַּ֤רְא הָעָם֙ וַיָּנֻ֔עוּ וַיַּֽעַמְד֖וּ מֵֽרָחֹֽק׃ וַיֹּֽאמְרוּ֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה דַּבֵּר־אַתָּ֥ה עִמָּ֖נוּ וְנִשְׁמָ֑עָה וְאַל־יְדַבֵּ֥ר עִמָּ֛נוּ אֱלֹהִ֖ים פֶּן־נָמֽוּת׃ וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֣ה אֶל־הָעָם֮ אַל־תִּירָאוּ֒ כִּ֗י לְבַֽעֲבוּר֙ נַסּ֣וֹת אֶתְכֶ֔ם בָּ֖א הָאֱלֹהִ֑ים וּבַעֲב֗וּר תִּהְיֶ֧ה יִרְאָת֛וֹ עַל־פְּנֵיכֶ֖ם לְבִלְתִּ֥י תֶחֱטָֽאוּ׃ וַיַּעֲמֹ֥ד הָעָ֖ם מֵֽרָחֹ֑ק וּמֹשֶׁה֙ נִגַּ֣שׁ אֶל־הָעֲרָפֶ֔ל אֲשֶׁר־שָׁ֖ם הָאֱלֹהִֽים׃ ס

וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה כֹּ֥ה תֹאמַ֖ר אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אַתֶּ֣ם רְאִיתֶ֔ם כִּ֚י מִן־הַשָּׁמַ֔יִם דִּבַּ֖רְתִּי עִמָּכֶֽם׃ לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּן אִתִּ֑י אֱלֹ֤הֵי כֶ֙סֶף֙ וֵאלֹהֵ֣י זָהָ֔ב לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּ לָכֶֽם׃ מִזְבַּ֣ח אֲדָמָה֮ תַּעֲשֶׂה־לִּי֒ וְזָבַחְתָּ֣ עָלָ֗יו אֶת־עֹלֹתֶ֙יךָ֙ וְאֶת־שְׁלָמֶ֔יךָ אֶת־צֹֽאנְךָ֖ וְאֶת־בְּקָרֶ֑ךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר אַזְכִּ֣יר אֶת־שְׁמִ֔י אָב֥וֹא אֵלֶ֖יךָ וּבֵרַכְתִּֽיךָ׃

וְכָל־עַמָּא חָזָן יָת־קָלַיָּא וְיָת־בָּעוּרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא וְיָת־טוּרָא תָּנָן וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק׃ וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּל־אַתְּ עִמָּנָא וּנְקַבֵּל וְלָא־יִתְמַלַּל עִמָּנָא מִן־קֳדָם־יְיָ דִּלְמָא־נְמוּת׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא־תִדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלִי־לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּיהּ עַל־אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן׃ וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרֵיב לְצֵית־אַמִּטְתָּא דְּתַמָּן יְקָרָא דַיְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן־שְׁמַיָּא מַלֵּלִית עִמְּכוֹן׃ לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן׃ מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעְבֵּיד קֳדָמַי וּתְהֵי־דָבַח עֲלוֹהִי יָת־עֲלָוָתָךְ וְיָת־נִכְסָת קוּדְשָׁךְ יָת־עָנָךְ וְיָת־תּוֹרָךְ בְּכָל־אֲתַר דִּי־אַשְׁרֵי־שְׁכִנְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכְתִי לָךְ וַאֲבָרְכִנָּךְ׃

מלעיל אלהי שם, לא תעשון אתי אלהי כסף, מענה אלהי קדם, ונמסר גם בפרשת נח: עלתיך ג׳ כ״כ וסי׳ מזבח אדמה תעשה לי, לא הבאת לי שה, לא על זבחיך אוכיחך, אנ״ך, וכל משנה תורה דכו׳:

א׳ ל״פ נספ׳ · ל׳ ט׳ חס׳ · ב׳ וחס׳ · כ״ל אורי׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ ב׳ · ל׳ ב׳ · ד׳ · יד׳ · ג׳ כטעמ׳ לעיל · יא׳ · ג׳ כתו׳ כן וכל משנה תורה דכו׳ · הקולות ל׳ כתוב כן

בעל הטורים

וירא העם וינעו. על כן מתנענעים בשעת לימוד התור׳ לפי שהתורה ניתנה באימה ברתת בזיע׳ וינועו בגי׳ זה מילין. שהיו נרתעים לאחוריהם. וינועו ב׳ במסורת הכא וירא העם וינועו. ואידך וינועו אמות הספים מקול הקורא. מה התם על ידי מלאך אף הכא על ידי מלאכים. כדכתיב מלכי צבאות ידודון ידודון. לבעבור שלשה במס׳ לבעבור נסות הכא ואידך לבעבו׳ סבב את פני הדבר גבי דוד בענין האשה התקועית. לבעבו׳ הביא יי׳ הרעה על אבשלום. פי׳ לבעבו׳ נסות אתכם. ואם תעמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שנאמר בענין ואדוני חכם כמלאך האלהי׳. ואם לאו לבעבור הביא יי׳ הרעה. תחטאו ב׳ במס׳ הכא ואידך רגזו ואל תחטאו. הכועס מובעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא. וזהו לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. כל מי שיש לו בושת פני׳ לא במהרה הוא חוטא. וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא. יראתו על פניכם בגי׳ בשת פנים. ומשה נגש בפרקי רבי אליעזר גם לא כאמר אלא נגש. מיכאל וגבריאל אחזוהו בשתי ידיו והגישוהו שלא ברצונו. אל הערפל בגי׳ אל השכינה. אבוא אליך. אבוא עולה עשרה לומר שאם אמצא עשרה בבית הכנסת אבא אליך וברכתיך. תגלה

ואם מזבח אבנים ׳ רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבני׳ לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר אבנים שלמות תבנה וכן אם כסף תלוה חובה הוא שנאמר העבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן אם תקריב מנחת בכורי׳ זו מנחת העומ׳ שהיא חובה ועל כ כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם מ משמשים: גזית׳ לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה׳ הרי כי זה משמש ב בלשון פן שהו׳ דילמא כן תניף חרבך עליה ותחללים הא למדת שאם הנפת עליה ב ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו ש של אד׳ והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות על ידי שמטילות שלום אמר׳ תורה לא תניף עליה׳ ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: לא תעלה במעלות׳ כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקליני״ם בלעז אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך׳ שעל ידי המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך ואף על פי שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מכל מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים קל וחומר ומה אבני׳ הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חבירך שהו׳ בדמו׳ יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

מזבח אבני׳ ׳ יא כי הטע׳ שלא יעשה ציורים במזבח על כן צוה במזב׳ אבני׳ להיותם שלמות ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות ופטורי ציצים ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח ובפרשת כי תשא אדבר על זה ויש אומרים כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשון ו והעד שכתו׳ אחריו מזבח אבנים וקדמונינו אמרו כי הטעם לסוף אדמה במזבח הנחשת ואמת א אמרו כי כן עשו רק שמו זה ה הפסוק לזכר ולאסמכתא ואין זה פשוטו כי האדמה שישימו בו מקרה כי הוא לא יקרא את מזבח הנחשת כי מנחשת נעשה גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב בעבור שהוא מצופה זהב ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמ׳ יהיה פי׳ ואם מזבח אבנים שישימו בו אבני׳ ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני אם לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר יי׳ נעשה הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע ואני אתן לך ראיה נמורה כי אחר מתן תורה היה כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהי׳ לפני מתן תורה אתם ראית׳ אשר עשיתי למצרי׳ ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ואמר בתחלה כה תאמ׳ לבית יעקב והנה לא הגיד להם לא מצוה ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע מפיהם אם היו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצוס והם השיבו ואמרו נעשה וגם כתוב ויגד משה את דברי העם אל יי׳ אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים ועתה החל להשמיעם מצותיו וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש ואחר כן כתוב ויבא משה שירד מן ההר וגם כתוב ויספר לעם את כל דברי יי׳ ואת כל המשפטי׳ ודברי יי׳ הם מצו׳ עשה ומצו׳ לא תעשה שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים כמו השב תשיבנו לו עד בא השמש תשיבנו לו אלהים לא תקלל והמשפטים דברי העבדים והמכים והנכים והנגיחה וההבערה ודברי הגנבה והשבועה ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע ופירו׳ נעשה כשמור מצו׳ עשה ומצות לא תעשה ונשמע על המשפטים על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמ׳ ונשמע ולא אמרו כן בתחלה ׳ והנה פי׳ מזבח אדמ׳ כמשמעו עשוי מאדמ׳ והוא שכתו׳ ויבן שם מזב׳ תחת ההר וכתו׳ בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך וגם כתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחי׳ שלמי׳ ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשו׳ אתי בעבור דם הברי׳ שזרק על המזבח ועל העם שקבלו על נפש׳ שהשם לבדו יהיה להם לאלהי׳ וישמרו מצותיו ומשפטיו ׳ והזכיר את צאנך ואת בקרך שמהם מיני עולות ושלמים ראיתי מין אחד ישתחקו עצמותיו שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים כמו עולה וזבחים כי עולה דבר בפני עצמו והזבחים שלמים כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים ליי׳ פרים וככה בכל מקום והראתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך אז הודה על חטאתו שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריה׳ ׳ וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבוא אליך וברכתיך ׳ וטעם אבוא כדרך בן אדם והטעם תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו והוא מקום הכבוד כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך ולא תהיה צריך לאחר כי תמצאני בכל עת שם כבודי: ואם מזבח אבני׳ ׳ המזב׳ שבנ׳ משה לכרות ברית עם ישר׳ בדם הברי׳ וצוה השם שיבנו מזב׳ אבני׳ בעבר הירד׳ טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבני׳ כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ וגם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם ויהיה טעם ואם מזבח אבנים כאומר עשה עתה מזבח אדמה ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: אתהן׳ הם האבנים: גזית׳ הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער כן לא תבנה אתהן בכין גזית וגזית מגזרת על גזזי באנו כי גז חים וכן כנגזו ועבר והטעם כמו כריתה רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות: כי חרבך׳ שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת ובמקום אחר כתוב לא תניף עליהן ברזל על מזבח אבנים שבנו ואין לנו לחפש על טעמי המצו׳ ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול כי יחלל קדם שהקדים אם ישאר ממנו עד שיהיה פגול וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח אולי יחולל הנכרת מן האבנים לעבודה זרה או למקום המטונף וזה איננו כבוד ודאיתו שהכהן צריך לכפר על המזבח: תעלה׳ אמר בן זיטא כי במעלות מגזרת מעל ולא פקח עיניו לראות כי יש מעל סורם והעד ומעלה בו מעל והנה מעל במשקל כעל ולשון רבים שאינו סמוך ונעלות בלות ומטולאות והנה ראוי להיות במעלות חרק תחת הב״ית וקימץ תחת העי״ן רק פירושו כמו ומעלות שבע עולות והנה חשב בן זיטא לעלות בסלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו וככה יקרא לכל מין אשר בדברי קדמונינו לא יאמין וזאת מצות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי:

מזבחי א׳ וסי׳ לא תעלה במעלת׳ וכי יזיד׳ ובחור אתו מכל שבטי ישראל׳ ואיש לא אכרית לך׳ והביאתים אל הר קדשי׳ כל צאן קדר׳ ולא תאירו מזבחי חנם׳ מגישים על מזבחי: תגלה ג׳ וסי׳ אשר לא תגלה ערותך׳ בטרם תגלה רעתך׳ תגלה רעתו בקהל׳ וחד ותגלה ערותך:

כה וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים֙ תַּֽעֲשֶׂה־לִּי֒ לֹֽא־תִבְנֶ֥ה אֶתְהֶ֖ן גָּזִ֑ית כִּ֧י חַרְבְּךָ֛ הֵנַ֥פְתָּ עָלֶ֖יהָ וַתְּחַֽלְלֶֽהָ׃ וְלֹא־תַעֲלֶ֥ה בְמַעֲלֹ֖ת עַֽל־מִזְבְּחִ֑י אֲשֶׁ֛ר לֹֽא־תִגָּלֶ֥ה עֶרְוָתְךָ֖ עָלָֽיו׃

וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעְבֵּד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן דִּלְמָא תְּרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וּתְחַלְּנַהּ׃ וְלָא תִסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי׃

פרשה

א וְאֵ֙לֶּה֙ הַמִּשְׁפָּטִ֔ים אֲשֶׁ֥ר תָּשִׂ֖ים לִפְנֵיהֶֽם׃

וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃

חסלת וישמע יתרו

ואלה המשפטים׳ כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשוני׳ מסיני אף אילו מסיני ולמה נסמכ׳ פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש: אשר תשים לפניהם׳ אמר לו הקב״ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק והלכה שנים או שלשה פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האד׳:

אשרי נותן לב לפשטים ׳ גם בכללים גם בפרטים׃
אז יתבונן למה נכתב ׳ ו״ו עם אלה המשפטים׃

ואלה המשפטי׳ ׳ אחר שאמרו ישר׳ למשה דבר אתה עמנו אמ׳ השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישר׳ והחל להזהיר על אלהי הזהב ושיכרי׳ ברית עמהם בדלתו שהשם לבדו יהיה להם לאלהים והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית ואמר לו בסוף אלה התנאי׳ פרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך ועיקר הפרשה להשמיד עבודה זרה מארצם בהכנסם שם וככה פירש להם משה לפני כרות הברית כי בסוף ולא תעבוד את אלהיהם והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען: כי תקנה

בעל הטורים

תגלה ג׳ לא תגלה ערותך עליו׳ תגלה רעתו בקהל׳ בטרם תגלה רעתך׳ לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל׳

פרש׳ משפטים

ואלה נוטריקון וחייב א אדם לחקור הדין׳ המשפטים נוטריקון הדיין מכווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט׳ אשר׳ נוטריקון אם שניהם רוצים׳ תשים׳ נוטריקון תשמע ש שניהם׳ יחד מדברי׳ לפניהם׳ נוטריקון לא פני גדול יהדר התכבד מהם׳ סמך משפטים ללא תעלה במעלות לומר היו מתונין בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו במתון׳ מעלות בגי׳ מתונים׳ וסמך משפטי׳ לאלהי כסף לומר שלא ימנה דיי׳ בשביל ממון וכתיב לעיל מיניה כי חרבך הנפת עליה שצריך הדיין לראות כאלו חרב מונחת לו על ירכו׳ וסמך דינין לעבודה שהם מג׳ שהעולם עומד עליה׳ וסמך אותם למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאלו בנה מזבח׳ הפך ממי שמעמיד את שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח׳ ואלה המשפטי׳ אשר׳ ס״ת מרה שנכנסו על הדינין במרה ואלה המשפטי׳ אשר תשים ס״ת מרמה׳ שאם יבוא דין מרומה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוציאו לאמתו׳ המשפטים אשר׳ אלו מכעל סופר רבועה׳ אשר תשים לפניהם בגי׳ דקדוקי התורה ודקדוקי סופרים׳ ויש בפסוק ה׳ תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמתו כאלו קיים חמשה חומשי תורה וכאלו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעש׳ בראשי׳ אל

בגפו ג' ובעניינ': אמר ו' ג' מלאים וג' חס' וסי' ואם אמר יאמר' אמר אמרתי כי שנאתני' אם אמר אמר לנער' אילין חס' ואילין מלאים' כה תברכו' לכן נאם יי' אלהי ישראל' דעלי' אמרי' אמור למנאצי' דירמיה: יב פסוקי' אית בהון את את ואת ומלה ביניהון וסי' ויחי נח' ויולד נח' ויחי תרח' אם

כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃ אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃ וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס

ל' וחס לחס · ג' ובענין · ו' רפ בענין ל' · ג' ובפסוק · ל' ל' · כל אורי' חס במ"כ

אֲרֵי תִזְבַּן עַבְדָּא בַר־יִשְׂרָאֵל שֵׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר־חוֹרִין מַגָּן׃ אִם־בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם־בַּעַל אִתְּתָא הוּא וְתִפּוֹק אִתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ אִם־רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן־לֵיהּ אִתְּתָא וּתְלִיד־לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְנָן אִתְּתָא וּבְנַהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וְאִם־מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רְחֵימְנָא יַת־רִבּוֹנִי יַת־אִתְּתִי וְיַת־בְּנָי לָא אִפּוֹק לְבַר־חוֹרִין׃ וִיקָרְבִנֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקְדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִנֵּיהּ לְוַת־דַּשָּׁא דִּלְוָת־מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ יַת־אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי־לֵיהּ עֲבַד־פָּלַח לְעָלָם׃

אמ' יאמ' העבד' וערכו בני אהרן' אתה החלות' השקיפה' את המארה' כי נסך יי' עליכם' אנכי עשיתי את ארץ' ושלחתי בכם את החרב' הנני משליח בם את החרב: אוזנ' נמסר בתהלים סימן קיו:

אבן עזרא

כי תקנה' אומר לך כלל לפני שאחל לפרש כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכלתנו ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתינו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו על כן החל משפט העבד' וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה רק וכי יכה איש את עין עבדו הוא כנעני וככה וכי יכה איש את עבדו וככה אם עבד ינח השור והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל רק הוא ממשפחת אברהם וככה הבת וכל העבדים הנזכרי' אחר כן דרך אחד לכל וראיתם דבר האשה וילדיה כי אמרו כי המשפחה תלויה באב ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרי' כל ימיו והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע ועתה נחפש המלות כמשמעם אם עבד עברי אינו ישראלי למה אמר הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך ישראל וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו ורבים ככה והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי שהוא מבני עבר עליו כתוב אבי כל בני עבר הפך ואם הוא אבי כנען או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר אף ע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קצרה בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר והנה גם נקראו העברי' שהם ישראל כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר יי' אלהי ישראל וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם או השיבו השם אלהי העברים והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל והנה אם ישראל נקראו עברי' בעבור שהם מיוחסי' אל עבר ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו במצות רק בדבר השליחות וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא אחר שהזכיר אדומי וככה על רדפו בחרב אחיו הנה בכל המקר' לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב וכתוב ושם אתנו נער עברי לאכל את העברי' לחם מכה איש עברי שני אנשי' עברים ויונה אמר עברי אנכי כי הם שאלוהו אי מזה עם אתה ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאי זה עם הוא וכתיב פן תעבדון לעברים והעברי' היו לפלשתי' ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבדו העברי והעבריה ובסוף פירש לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי והחולקים אמרו והנה כתוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים ואינם מישראל וזהו עורון כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה או שבו לתורת יהודה והיה ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר והאומר זה מתעבר על ריב לא לו והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם ועוד איך יעלה על לב אל' כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שני' והישראלי עד שנת היובל: שש שנים יעבוד' ולא יותר כמו שש שנים תזרע שדך ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי אי זה שנה שתהיה ואל תתמה על מקץ שבע שני' הכתו' בירמיה כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה ופעם שהוא בסוף וזה העבד הוא העבד הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב"ד רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך או לגר ימכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה ובפרשה שהיא אחר זאת אשלים הענין אמר רבי מריכוס יו"ד לחפשי נוסף כי הוא כמו לממשי אכזרי ורבי יהודה המדקדק אמ' כי הלמ"ד נוסף כי הוא כמו וכי תשלחנו חפשי והיו"ד כאלו היא ליחס על דרך הקדמוני והלמ"ד כלמ"ד והשליטי לאבשלום בן מעכה ולפי דעתי כי באו שנים משרתים והאחד היה מספיק כמו בתוך האהלי והוא תואר השם ומלת חנם מגזרת חננו אותם מטעם מתנה וטעם המ"ם לא ידענו כמ"ם ריקם: אם בגפו' י"א בגפו כמו בגופו ומאלנו גופת שאול ומשקלי השמות משתני' ואחרים אמרו שהוא כמו כנף וכנף בלשון תרגום ובפין כאלו אמר בכנף בגדו לבדו ואינו מטעם הענין כי אין ראוי להיות פירושו רק שאין גוף אחר תלוי על גבו והנה יהיה כמו על גבי חרשו חורשים אמר הגאון הוצרך הכתוב לומ' אם בגפו יבא בגפו יצא וכאשר אמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא ואחר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס את אשתו ותעמוד עמו עד שיצאו יחד: אם אדניו יתן' מצאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד בתורת השמות אבל לא בפעלים אמרו אדון גם אדנים והוא לשון יחיד מיד אדנים קשה ובסמוכי' אמרו אדניו ולא אמרו אדונו כי לא נמצא ולשון המדבר אדני שאל ואסור לאומרו בלשון רבים שלא יתערב עם השם הנכבד וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד כמו בכינוי אדני שאל וככה מלת אלוה אמר רבי מריכוס זו כתו לאלוהו ולא לאלוהיו דרך בזיון: אם אדניו יתן לו אשה' זאת האשה על דרך חכמינו היא כנענית ויתכן להיות פירוש כנענית על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה וככה כל עבד כנעני כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר יי' הם לא יבאו בכם ואתם לא תבאו בהם וזה כתוב על נכריות חתיות ולא מואביות עמוניות: ואם אמר' כבר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים עד כי אהבך ואת ביתיך: והגישו' מלת אלהים כמו מקימי משפט אלהים בארץ והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריח וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני יושבי השער' ועבדו לעולם: ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן כמו כבר היה לעולמים זמנים ויש שם עד עולם עד זמן שיהיה גדול וכן ועבדו לעולם לזמנו של יובל שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו ויציאת חירות כאילו עולם מתחלם או יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי: את

רשי

כי תקנה עבד עברי עבד שהו' עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבד ומה אני מקיים והתנחלתם אותם בלקוח מן הגוי אבל בלקוח מישראל יצא בשש תלמוד לומר כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך' כי תקנה' מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו כמו שנ' ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו אבל מש מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיי' כי תקנ' בנמכר בבית דין: לחפשי' לחירות: אם בגפו יבא' שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתו' לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא' מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנעני' להוליד ממנה עבדי': ואם בעל אשה הוא' ישראלית: ויצאה אשתו עמו' וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו: אם אדוניו יתן לו אשה' מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים או אינו אלא בישראלית תלמוד לומר האשה וילדיה תהיה לאדניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנ' אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: את אשתי' השפח': אל האלהים' לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה' יכול תהא המזוזה כשרה לרצוע עליה תלמוד לומר ונתת באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה תלמוד לומר או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד: ורצע אדוניו את אזנו' הימנית או אינו אלא של שמאל תלמוד לומר אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדוניו את אזנו ונאמר במצורע תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר איברים שבגוף אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע רבי שמעון היה דורש מקרא זה כמין חומר מה נשתנו דלת ומזוזת מכל כלים שבבית אמר הקדוש ברוך הוא דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם: ועבדו לעולם' עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו תלמוד לומר ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשי' שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג: וכי

יב פסוקים ראשי' ותבעו' אם אם · ל' יחד בעל האשה · יב פסו' את ואת ומלה חדא ביניהון

בעל הטורים

אל הדלת' לומר שישמור בית אדוניו: במרצע עולה כמנין ת' שהשם גאלנו אחר ת' שנה משעבוד מצרים והוא הלך ונשתעבד אחר כך לפיכך ירצע במרצע: ועבדו בגי' לא הכן: ועבדו' הוא בא"ת ב"ש פנסקף בגי' לא הכן ולא הכת' כנאת

וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים: אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה והפדה לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו בה: ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה: אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע: ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם אין כסף: ס מכה איש ומת מות יומת: ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו

ואריי יזבן גבר ית ברתיה לאמהו לא תפוק כמפקנות עבדין: אם בישא בעיני רבונהא דקימה ליה ויפרקנה לגבר אוחרן לית ליה רשו לזבנה במשלטיה בה: ואם לבריה יקימנה כהלכת בנת ישראל יעביד לה: אם אוחרנתא יסב ליה זיונה כסותה ועונתה לא ימנע: ואם תלת אלין לא יעביד לה ותפוק מגן בלא כסף: דימחי אנש ויקטלניה אתקטלא יתקטל: ודלא כמן ליה ומן קדם יי אתמסר לידיה

כצאת ג' וסי' העבדים׳ כצאת משה אל האהל׳ כצאת השמש בגבורתו: ואם ז' ר"פ בסדרא וסי' העבד׳ לבנו יעדנה׳ שלש אלה׳ אסון׳ שן עבדו׳ שור נגח׳ גנב יגנב מעמו: יעדה ג' וסי' אם רעה בעיני אדניה׳ אשקלון ואל חוף הים׳ שמעו מטה ומי יעדה: כמשפט ז' ה' פתחין וב' קמצין וסי' כמשפט הבנות׳ כמשפט צדונים׳ את יי היו יראים׳ ויעשו את חג הסכות׳ ויעמד כמשפט דויד אביו׳ פנה אלי וחנני׳ ולכל העלות עלות׳ ב' בתראי קמץ: שארה ב' פסו' מן ג' מלין מורדפי' ומפקין ה' וסי' שארה כסותה ועונתה׳ או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה׳ וחד מן ד' מלין מפיק מורדפי' משושה חגה חדשה ושבתה: ועונתה ד' חס' בליש' וסי' שארה כסותה׳ מענה אלהי קדם׳ היתן כפי קולו ממענתו׳ וימלא טרף חוריו ומענתיו: ואשר לא ח' נמס' פרש וארא:

בבגדו ב' כתרי ליש'

שארה ב' פסו' מן ג' מלין מורדפין ומפקין ה' וחד מן ד' מלי' מורדפי' מפיק

רשי

וכי ימכר איש את בתו לאמה׳ בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנין אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשין אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים׳ כיציאת עבדים כנענים שיוצאין בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובד שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירות ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא כצאת עבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עברי' יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדי' לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים תלמוד לומר העברי או העבריה מקי' עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברי' אף הוא אינו יוצ' בראשי אברי: אם רעה בעיני אדוניה׳ שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה׳ שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינ' צריכה קדושין אחרים: והפדה׳ יתן לה מקום להפדו' ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאילו היא שכורה אצלו כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו שתי שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש כמנא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשת' אצלך שתי שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה׳ שאינו רשאי למוכרה לאחר לא האדון ולא האב: בבגדו בה׳ אם בא לבגוד בה שלא קיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: ואם לבנו ייעדנה׳ האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדשה קדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות׳ שאר כסות ועונה: אם אחרת יקח לו׳ עליה: שארה כסות' ועונתה לא יגרע׳ מן האמה שייעד לו כבר: שארה׳ מזונות: כסותה׳ כמשמעו: עונתה׳ תשמיש: ואם שלש אלה לא יעשה לה׳ אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש יעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם׳ ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימני' ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנ' העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנין לשש שנים תצא בהן או אינו אומר שתצא אלא בבגרות תלמוד לומר אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא כאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך כאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: מכה איש ומת׳ כמה כתובי' נאמרו בפרש' רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת׳ למה נאמר לפי שנאמ' ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני הכאה בלא מיתה תלמוד לומר מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפי' קטן ואפי' אשה ועוד אילו נאמר ומכה איש שומע אני אפי' קטן שהרג ושהכה יהא חייב ת"ל ואיש יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש: ואשר לא צדה׳ לא ארב לו ולא נתכון: צדה׳ לשון ארב וכן הוא אומ' ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפעל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה פועל שלו צד ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה ומכחש חברו בחלק צד ביד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלקות של צד נחברנו בחלק על צד תנשאו צדה אורה ומילי' לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מית' ואף זה יש להרהר עליו מ"מ לשון אורב הוא: והאלהי' אנה לידו׳ זמן לידו לשון לא תאונה אליך רעה לא יאונה לצדיק כל און מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עלה: והאלהים אנה לידו׳ ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקדוש ברוך הוא שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו בהם עדים שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג שוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג:

אבן עזרא

את בתו לאמה׳ קטנה היא שהיא ברשות האב כמו הבת שהוא מפר את נדריה ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא לדבקה כי על האב ידבר לעם נכרי: לא ימשול למכרה בבגדו בה׳ כמו מדוע נבגד איש באחיו ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל וזה ידענו מהקבלה ושמו זה לזכר ולאסמכתא ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסו' כי כמוהו שלם ישלם כאשר אפרש אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל כי הוא שם המין הכולל כמו ויאמר מצרים רק להיות שם שטעמו כלל כמו עם וגוי וקהל ועדה לא יתכן שיאמר על היחיד ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה׳ וטעם לא תצא כצאת העבדים שיצאתם לעולם אחר שש שנים כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתו' כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים רק אם הגיעו קודם שש לזמן שהיא ברשותה תצא: ואם רעה׳ שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנ' אותה שיאמנה לאשה וזה הוא טעם אשר לא יעדה שהיא יעודה לו להיותה אשתו או יעדה להיותה אשת בנו ודע כי לא לו קרי וכתוב הוא בספרי באלף ובחוץ בוי"ו ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו כמו הוא עשנו ולא אנחנו הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו וככה שלש אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין לא באלף ובין לו בוי"ו או בה"א כמו הלה היא ברבת בני עמון כל אלה הפסוקים אלף מבפנים ומבחוץ וי"ו כל אלה כדרך קריאת' הוא טעמם׳ ודע כי מלת והפדה מהפעלי' היוצאי' כמו והפדך אשר פדה את נפשי כי פדיתיס והנה והפדה פועל יוצא לשנים פעולי' כמו המצמיח הריש חציר או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחד מקרוביה כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק על השביעית או עד הזמן שתהא ברשותה וכפי החשבון יהיה הפדיון: ולעם נכרי פירשנו ודע כי כל עם שאינו ישראל יקרא נכר ואינו כמו זר כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע אף על פי שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו ובני יצחק היו יעקב ועשו וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ והנה נכרים יחשבו בני הפילגשים ובני עשו עמהם: ואם לבנו ייעדנה׳ על משקל יירשנה מועד כמו מוקד׳ וטעם כמשפט הבנות בנות ישר' הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה׳ הבן גם האב אם הוא יקחנה: אם אחרת׳ בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: שארה׳ מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה: ועונתה׳ יש אומר דירתה וכמוהו לפי דעתם ועונה חייש ועונ' שמה ולפי דעתי כי ועונה חייש כמשמעו כמו ועניית ואמרת דרך משל כי שם כתוב ושעיר על רעהו יקרא גם ועונתה שמה תנבן כמו ענו ליי' בתודה׳ ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים כי מלת עת בחסרון נון כמו אמת על כן כדנם ת"ו והנה עתך או עתו כמו אמתו גם כן עתה והנה ועונתה מגזרת עת ועתה היא זאת העת: ואם׳ אחז דרך קצרה כמו שלש שאים כי הנכון השלש האלה ורבי' חשבו כי השלש האלה הם שארה כסות' ועונתה וזה לא יתכן כי אחר שאמ' כמשפט הבנות יעשה לה וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה ועוד כי יפת תאר שהיא נכרי' כתוב עליה ומכור לא תמכרנ' בכסף ואף כי זאת רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו יעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותה וכמוהו אם ינע טמא נפש בכל אלה היטמא פי' באחת מאלה וכמוהו רבי' ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף אחר שאמר ויצאה חנם והוא השיב כי אם אלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור כדרך כי מת אתה ולא תחיה: מכה איש׳ טעם להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה כי צרי' לפרש משפ' מכה עבדו ואמתו וזה האיש הוא מישר': מות יומת׳ כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד כאשר הראה בשמו': ואשר לא צדה׳ כמו בצדייה ואתה צודה את נפשי והנה הוא כענין אורב ועוש' במזיד: אנה לידו׳ כמו כי מתאנ' הוא לי מבקש סבו' ועלילו' והנה טעמו שהשם סבב ותקן עלילו' שימות זה מיד זה ולא עלתה במחשבת והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו וכתיב לא יאונה לצדיק כל און:

בעל הטורים

כצאת ג' במס' כצאת העבדים׳ כצאת משה האהלה׳ כצאת השמש בגבורתו׳ זהו שאמרו פני משה כפני חמה׳ וזה הוא כצאת השמש בגבורתו׳ וכן הא דאמרינן פועל בביאתו׳ משל בעל הבית פירוש שאינו צריך לצאת למלאכתו אלא משיצא השמש אע"פ שאינו מתחיל במלאכתו עד אחר שעה שיצא השמש שהרי מתבטל משעה שיצא השמש שהוא יוצא מביתו עד ש שיגיע למלאכה׳ לא אמרינן שיתחיל לצאת כדי שיתחיל במלאכה ביציאת ה השמש וזהו כצאת העבדים שאינן חייבין לצאת אלא כצאת השמש׳ בבגדו ב' במסור' בבגדו בה׳ ויהיך ויתפשהו בבגדו׳ והיינו דאמר ר' אליעזר כיון שפרש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה׳ דילפינן לה מבגדו דהתם שהוא בגד ממש׳ ורבי עקיבא כמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה׳ ודורש בבגדו לשון בגידה׳ ואיהו כמי יליף בגד דהתם מבגד שנאמר לשם היתה בגידה שסובר כמאן דאמר לעשות ברצון בכנס אלא שבראוית לו למות אביו׳ ועונתה חסר וי"ו לומר לך שעיקר עונה בשבת ולא כשאר ששת ימי החול׳ ויצאה שנים במסור׳ ויצאה חנם אין כסף׳ ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר׳ דאיתקש אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקנית בשטר׳ אין כסף בגימטריא׳ בסימנין סימן אין כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חייב לשלם כסף דקם ליה בדרבה מיניה׳ לך

וכי יזיד · טעם להרגו כאילו כתיב והרגו בערמה וכמוהו כי תחל לזנות ספי' כי תחלל כפשה לזנות על כן אביה היא מחללת וידוע כי לשון הלול גם תחלה מפעלי הכפל והם שנים טעמים על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמרו כי תחל לזנות כי מלשון תחלה יאמר תחל כמו תחל לספור: מעם מזבחי · הנה זה הפך הפסוק הראשון שפם כתוב ושמתי לך מקו' והם ערי מקלט רק המזיד שיכוס אפילו על מזבחי כאשר עשה יואב יומת וקדמונינו אמרו אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת: ומכה· בעבור שהזכיר מכה איש ומת הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכ' שיומת כמו מכה אביו ומכה ישרת בעבור אחר בעבור כבוד האבות הוצרך לומר אפילו שלא יכם רק יקללם יומת:

ושמתי לך מקום · אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה מחנה לויה: וכי יזיד איש · למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו עבד ורופא שהרג ושליח בית דין שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג תלמוד לומר וכי יזיד ולא שוגג: על רעהו · ולא על עבד: להרגו בערמה · ולא שליח בית דין והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף ע"פ שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי · אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: ומכה אביו ואמו · לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה ומכה הוצרך לומ' על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ומקלל ואמו · או זה או זה: מות יומ' · בחנק: וגונב איש ומכרו · למה נאמר לפי שנ' כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטו' או אנדרוגינו' שגנבו מנין ת"ל וגונב איש ומכרו ולפי שנאמ' כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש גונב אשה מנין ת"ל וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו · שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר בידו קודם מכירה: מות יומת · בחנק כל מית' האמור' בתורה סתם חנק הו' · ומקלל אביו ואמו: למה נאמר לפי שהוא אומר כי איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין תלמוד לומר ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש כי יקלל להוציא את הקטן: מות יומת · בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו נאמר דמיו בו: וכי יריבון אנשים · למה נאמר לפי שנ' עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו: ונפל למשכב · כתרגומו ויפל לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: על משענתו · על בוריו וכחו: ונקה המכה · וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשין אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכך משמעו כשקם זה והולך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכ': רק שבתו · בטול מלאכתו מחמת החולי ואם קטע ידו או רגלו רואין בטול ממלאכתו מחמת החולי כאילו שומר קשואי' שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא · כתרגומו ישלם שכר הרופא: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו · בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט · בשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפי' אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו והלא דברים ק"ו ומה ישראל חמור אין חייב עליו אלא אם כן הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל דבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כל שכן: נקום ינקם · מיתת סייף וכן הוא אומר חרב נוקמת נקם ברית: אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם · אם על יום אחד הוא פטור על יומים לכ"ש אלא יום שהוא כיומים ואי זה זה מעת לעת: לא יוקם כי כספו הוא · הא אחר שהכהו אע"פ ששהה מעת לעת קודם שמת חייב: וכי ינצו אנשי' · זה עם זה ונתכוון להכו' את חבירו והכה את האשה: ונגפו · אין נגיפ' אלא לשון דחיפ' והכאה כמו פן תגוף באבן רגליך בטרם יתנגפו רגליכ' ולאבן נגף:

ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה: ס וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות: ס ומכה אביו ואמו מות יומת: ס וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת: ס ומקלל אביו ואמו מות יומת: ס וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב: אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא: ס וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם: אך אם יום או יומים יעמד לא יקם כי כספו הוא: ס וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה

ואשוי לך אתרא דיערוק לתמן: וארי ירשע גבר על חבריה למקטליה בנכילו מן מדבחי תדברניה למקטל: ודימחי אבוהי ואמיה אתקטלא יתקטיל: ודיגנוב נפשא מבני ישראל ויזבניניה וישתכח בידיה אתקטלא יתקטיל: ודילוט אבוהי ואמיה אתקטלא יתקטל: וארי ינצון גברין וימחי גבר ית חבריה באבנא או בכורמיזא ולא ימות ויפול לבוטלן: אם יקום ויתהלך בברא על בורייה ויהי זכאה מחיא לחוד בוטלניה יתן ואגר אסיא ישלם: וארי ימחי גבר ית עבדיה או ית אמתיה בשולטן וימות תחות ידיה אתדנא יתדן: ברם אם יומא או תרין יומין יתקים לא יתדן ארי כספיה הוא: וארי ינצון גברין וימחון אתתא מעדיא ויפקון ולדהא

על רעהו ה' וסי' וכי יזיד איש · כי כאשר יקום איש · ושעיר על רעהו יקרא · כה תאמרו איש על רעהו · גבר מחליק על רעהו: בערמה ב' וסי' להרגו · ויעשו גם הם: ומכה ד' קמצין ג' ר"פ וחד מצעו' פסו' וסי' אביו ואמו · נפש בהמה · ומכה בהמה · ב' בו: באבן ב' בתורה וסי' או באגרוף · ואם באבן יד: והתהלך בחוץ פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי בן אשר והתהלך בחוץ הל"מ קמצ' ובטעם מלרע תחת הל"מ · בן נפתלי והתהלך בחוץ הל"מ פתחה והטעם מלעיל תחת ה' קדמ' ומוקץ: ונקה ג' וסי' ונקה המכה · האיש מעון · במשיח יי' ונקה: יקם ג' ב' פתחין וא' קמף וסי' לכן כל הרג קין · כי שבעתים יקם · לא יקם כי כספו הוא · קדמא קמץ: ויצאו ז' רפין בסדר וחד דגש בשלח:

ל' חס' וחד מ"ל · ב' · א' · ל' וחס' · ל' · ל' ור"פ · ב' כתו' · ב' רסע · ב' · ל' וחס' · ל' · ל' וחס' · ה' · ג' ב' פתחא' קמ' · ב' · ל' · ז' רפין

ונגב ומקלל · הגאון אמר למה נכנס זה הפסו' בין מכה אביו ובין מקלל אביו והשיב כי הכותב לא ידבר רק על ההוה כי הנגנבים היו קטנים ונגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם ויתכן שיכום ויקללום והעונש על הגנב: ונמצא בידו · בשוק לפני המכרו יומת: ומקלל · מצאנו קללה בזכיר' השם כמו ויקללם בשם יי' גם בלא זכרו השם וקדמונינו העתיקו על שיקלל ב בהזכר' השם: וכי יריבון · אמר הגאון באגרוף כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה ור' מריכום אמ' כי הא"לף נוסף כמו א"לף אזרוע מגזר' גרפם דבר שיגרוף בידו וככה בלשון ערבי: אם יקום · על חול כמו ספי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים רק על עצמו: ונקה המכה · שיוציאוהו מבית הסהר · ופי' שבתו מגזרת שבית' שבת' מלאכתו ונכון הוא והוא על משקל שברו כי התי"ו שורש ויתכ' להיותו כמו זה שבת' הבית מעט שהוא מגזרת ישב והטעם זמן ישיבתו בבית שובת בלי מלאכ' והעד על זה הפי' שהוא הפך והתהלך בחוץ: ורפא ירפא · לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאתו וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש וכתו' באסא גם בחליו לא דרש את יי' כי אם ברופאים והנה הכתו' הפרים כי לא אמר ורפא ירפ' מן הבנין הקל רק ורפא ירפ' שהו' מהבנין הכבד ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שניהם כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים ואינם כתובים: וכי יכה · אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה · ונפתח בי"ת בשבט שהיה מנהגו להכותם בו והנה כל החולקים על חכמים בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם כי הנקמה על דרכים רבים והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית: אך · הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל והכותים אמרו כי פירוש נקם ינקם נקמה גדולה ליסר אותו ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה ואם יומים לא יוקם כלל וראייתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה ואמרו כי חרב נוקמת איננה ראיה גמורה שהוא הריגה ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד והנה אשיב עליהם למה לא פירש הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה והנה כרדוף אחרי הכתובים נקם נקמת בני ישראל גהרגנו המדינים כולם והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם ואחריו כתוב ויך אותם שוק ואנקמה נקם אחת ומתו בבית חרב פיפיות בידם ואחריו לעשות נקמה בגוים כי דם עבדיו יקום והנה דם יורה על ההריגה ועל זה הדרך כל הלשון והכתוב שאמר זו המיתה במלת נקמה כי האדון מתגולל בעבדו בעבור היותו ברשותו כי לא יוכל להכות ככה ישראל אחיו וזהו שאמר יום או יומים והנה כמהו על פי שני עדים והם אמרו שלא ידעו טעמו אם כן ישימו זו עמו וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהיינה השעות ומארבעה ועשרים שעות ביום וכאשר הסתכלנו בו מצאנו שיאמר בשבט שהוא שבט מוסר כמו אתה בשבט תכנו והנה האדון רצה ליסרו ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו כאשר יחמול אפילו על בהמתו והשם צוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי כי בראותו שכספו יוצאה תחת השבט יכיחנו ואם לא יכיחנו יהרג בעבורו כי רחמי השם על כל מעשיו וכתוב בדוד ודם לרוב שפכת ולא היו מישראל: וכי ינצו · אלה האנשים הם עברים שהם נצים מכה זה את זה וכן כתוב למה תכה רעך: ונגפו · כולל שניהם גם פעם יהיה פי' זה או זה וכן באם ישרפו אותו ואתהן זאת או זאת ואם שניהם ישראלים דין אחד להם · וזאת האשה היא ישראלית: גלא

[ימין השוליים — רשי:] ג' ר"פ וחד מצעו' פסוק וקמצין · ב' חד ר"פ וחד סם יצא יומת · ונוגב ומקלל · והתהלך פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי · דין אליבא דבן אשר · כסף יקם קין אותו שנופו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את יי' · כספו · בני כדין לבהמה · שאף בבהמה צריך מעת לעת · לעבין ריסוק איברים ·

בעל הטורים

לך ימקו' בגי' לאלפים אמה · לומר שאף התחום קולטו · אשר ינוס שמה וסמיך ליה וכי יזיד איש · לומר שאם המזיד גולה שם ובית דין שולחין ולוקחין אותו משם · יזיד ב' במס' הכא וכי יזיד ואידך אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי · פירוש שאם הנבי' יזיד לדבר דבר אשר לא צויתיו הרי הוא כהורג לחבירו כמו הנביא שנבי' אל בני שהחזיר הנביא אשר בא בדבר השם ולחם לו וגרם לו שנהרג · על רעהו ה' במס' וכי יזיד איש על רעהו · כאשר יקום איש על רעהו · ושעיר על רעהו יקרא בישעיה גבי מפלת אדום · כה תאמרו איש על רעהו בירמי' בענין נביאי השקר · גבר מחליק על רעהו לומ' מי שמחליק על רעהו בשפת חלקו' ומתנבא לו נביאות שקר לו להחליקו בדברי' כאלו מחריבו · וזהו ושעיר על רעהו יקרא · וכאלו הורגו וזהו ורצחו נפש · בערמה ב' במסו' הכא ואידך ויעשו גם המה בערמ' בגבעונים · זה שהזיד ...

ולא יהיה אסון · באשה: ענוש יענש · לשלם דמי וולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש · יגבו ממון ממנו כמו וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו' · כשיתבענו הבעל בבית דין להשית עליו עונש על כך: ונתן · המכה דמי וולדו': בפלילי' · על פי הדיינין: ואם אסון יהיה · באשה: ונתת נפש תחת נפש · רבותינו חולקי' בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרי' ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממית' ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: עין תחת עין · סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כלם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפר' החובל: כויה תחת כויה · מכות אש ועל עכשו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפו' על צפרנו אומרים כמה אדם כיוצ' בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע · היא מכה המוציאה דם שפוצע את בשרו כפרדור בלעז הכל לפי מה שהוא אם יש בה פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו ר רבותי' לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאע"פ שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לצער בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו

ולא יהיה אסון · באשה: ענוש יענש · בעבור הילדים שיצאו ומתו: כאשר ישית עליו · אבי הילדים אם יעשה בחפצו הכונף ואם לאו יתן על פי ב"ד כמו ופללו אלהי': ואם אסון יהיה · לאשה ויש מחלוקת אומרים כי ימות הכונף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו ימות וראייתם כי על הילדים כתו' ענש יענש ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש ואם הוא עונש מה יתרון למו' האשה יותר מן הילדים ואם אמרנו שהם בני עונשי' למה שינה הכתו' לומר נפש תחת נפש ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת ושנה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי ענש הנפש יותר מהילדי' הרבה מאד וראייתם הכתו' הבא אחריו עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כופר · ונזכר' זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן כי אחריו כתו' משפט עין העבד ושנו: עין · אמ' רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו כי אם אדם הכה עין חבירו ג וסרה שלישית אור עיניו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת אולי יחשך אור עינו כולו ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה כי אם היו ב במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת אמר לו בן זיטא והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו והגאון השיב לו יש לנו ב"ית תחת על והנה טעמו כן ינתן עליו עונש ובן זיטא השיב לו כאשר עשה יעשה לו והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי כן עשיתי להם ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם ובן זיטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה ענשו והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו כי העני יתכן שיעשיר וישלם רק העור לא יוכל לשלם לעולם והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פיר' שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תור' שבעל פה אין הפרש ביניהם והנה יהיה פי' עין תחת

	ענוש כל ליש מל במב חס'
ל	בפללים ג' בליש ב' חס יוד קדמ' וא' קל דקס

עֲנוּשׁ כל ליש' מל' במ"ב חס' וסי' ויענש את הארץ' בענש לץ יחכם פתי': בפללים ג' ב' חס' יוד קדמ' וא' חס' דחס' וסי' ונתן בפללים' ואויבינו פלילים' והוא עון פלילים' בתר' חס' דחס': עינו ט' וסי' לחפשי ישלחנו' והנה לא הפך הנגע' תרע עינו באחיו' יצרנהו כאישון עינו' לא כהתה עינו' כנגע בבת עינו' גם עינו

וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים׃ וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃ כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה׃ ס וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ׃ וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ׃

וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃ וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל ל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת׃ אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו׃

Masorah parva: ל · ז' ל · יא לפ בקס · ל ט · ל · ל · ב' מ"ל לא תנגע בו · ב' · ז' חס · ל ומ"ל · ח' סבירין בכל ומטעי

וְלָא יְהֵא מוֹתָא אִתְנְבָאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִישַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעְלַהּ דְאִתְּתָא וְיִתֵּן מִן מֵימַר דַּיָּנַיָּא׃ וְאִם מוֹתָא יְהֵי וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא׃ עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִגְלָא חֲלַף רִגְלָא׃ כְּוָאָה חֲלַף כְּוָאָה פִּרְעָא חֲלַף פִּרְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלַף מַשְׁקוֹפֵי׃ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יַת־עֵינָא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ־יַת־עֵינָא דְאַמְתֵּיהּ וִיחַבְּלִנַּהּ לְבַר־חוֹרִין יִפְטְרִנֵּיהּ חֲלַף עֵינֵיהּ׃ וְאִם־שִׁנָּא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ־שִׁנָּא דְאַמְתֵּיהּ יַפֵּיל לְבַר־חוֹרִין יִפְטְרִנֵּיהּ חֲלַף שִׁנֵּיהּ׃

וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹר יַת־גַּבְרָא אוֹ יַת־אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכֵל יַת־בִּסְרֵיהּ וּמָרֵיהּ דְתוֹרָא יְהֵי זַכָּאָה׃ וְאִם תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם וְאַף מָרֵיהּ יִתְקְטֵל׃ אִם מָמוֹן יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי וְיִתֵּן פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ כְּכֹל דִּישַׁוּוֹן עֲלוֹהִי׃

לא תשבע' כי יתן בכוס עינו' וכל יקר ראתה עינו' וחד ועינו כעין הבדולח: סקול יסקל ב' וסי' השור' לא תגע בו יד: וגם בעליו יומת י"ד פסו' אית בסופיהון וגם ותרין מיליא בסופא וסי' וגם בעליו יומת' · וגם הגמלים השקתה' וגם לא שבעת' וגם אני אליך' וגם במכתב לאמר' דעזרא' והברו דוד"ה' וגם עמי ישר' וגם בהמות שדי' וגם עם אנשים' וגם שמו בכליהם' וגם ילדתי בנים' וגם נגיד ברית' וגם זה הבל' וגם משרי ישראל' דד"ה: ככל אשר יושת ח' סבירין בכל ומטעי' וק' ככל' וסי' ככל אשר יושת' ועתה צוה ויכרתו' הנם ככל המון יש' ב' בו' ויאמר יי' אל יהוא יען אשר הטיבות' דמלכים' ככל תורת משה' בחטאת מנשה' דמלכים' ויכעס עליו:

לאותה בסם שאינו מצטער כל כך וזה אתכה בברזל וצערו: חבורה · היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ולשון חבורה טק"א בלעז כמו ונמר חברבורותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטולד"א בלעז וכן שדופות קדים שקיפן קדום חבטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת מקש עליו: את עין עבדו · כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדים: תחת עינו · וכן בעשרים וארבעה ראשי איברים אצבעות הידים והרגלי' ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא ניד האמה ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי' שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: וכי יגח שור · אחד שור אחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו · ממשמע שנאמר סקל יסקל השור איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל לא יאכל את בשרו שאפי' שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו ופשוטו כמשמעו לפי שנ' במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: מתמול שלשום · הרי שלש נגיחות: והועד בבעליו · לשון התראה בעדי' כמו העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו' · לפי שנאמר כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיח' המיתו בנשיכה דחיפה בעיטה מניין ת"ל והמית: וגם בעליו יומת · בידי שמים יכול בידי אדם ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו: אם כפר יושת עליו · אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו בית דין כפר: ונתן פדיון נפשו · דמי ניזק לדברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר דמי מזיק: או

עין דאוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער כי אם יכרת עוד יחליף · והזכיר היד כי היא בעלת מלאכה · והזכיר הרגל שהיא יותר קשה מהיד כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב כי כאשר יכה אדם חבירו אם יכנו בעין שהוא עומד כנגדו או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו או ביד שבה ילחם או ינגן בעד פניו או ברגל בברחו מפניו: כויה · מכות אש כמשמעו · יש כי פצע להוציא דם וחבור' מכה בלי דם והגאון אמ' כי פצע שבירת עצם וחבור' מכת דם: וכי יכה · בזה הטעם שיצ' העבד חפשי תחת עינו או שנו שלא יהא אדניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה כי אם ישחית עינו או אפי' שנו יצא מרשותו חפשי ויאבד ממונו: ואם שן · דבר הכתו' על ההוה ברוב כאשר הזכרתי וכן יצא בראשי איברי' כפי הקבלה: וכי יגח · הזכיר זאת הפרש' בעבור אם יגח השור עבד או אמה וזה האיש והאמה ישראלים · והזכיר האשה ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים שלא יתשוב אדם ויערער ויאמר למה שנתה המנהג ובעבו' זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח כי משפט מכה איש שזה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן · והזכיר הבן והבת שהם קטנים שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם: סקול יסקל השור · טעם ולא יאכל את בשרו כמו הקבלה שיאכלנה גר שער או נכרי וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה: ובעל השור נקי · מעונש: ואם · אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת מיתתו בידי שמים הנה יהיה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו וכל זה בעבור שהוא כתו' יומת ולא ימות: אם כופר · אין זה הפך ולא תקחו כופר כי הכתוב שם הוא רוצח גמור וזה לא רצח רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור או השור אתיר עצמו שלא נקשר כראוי או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק: יושת עליו · על פי הדיינין : או

בעל הטורים

וכי יכה אלו ב' פ פסוקי' מתחילי' בואו ומסיימין בואו וכי יכה תחת עינו · ואם שן עבדו תחת שנו · הרי כ"ל כנגד כ"ד איברי' שיוצא בהם · ויש בהם כו' תיבות כשתגרף עמהם שן ועין יהיו כו' איברי' · וכן כויאמר ארור כנען · ויאמר ברוך יי' שהי שם כו' תיבות ומתחילין בואו · וכי ינצו אנשים ב' הכא · ואידך וכי ינצו א אנשים יחדיו איש ואחיו מה התם ממון דדרשינ' וקצותה את כפה ממון · אף הכא נמי ממון דמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון · נגח ב' במס' הכא ואידך או נודע כי שור נגח הוא כדאיתא בפרק שור שנגח דילפינן כוזקין ממיתה לחייב על הקטנים כגדולים · פדיון שנים כמסול הכא ואידך ויקר פדיון נפשם · רמז למאן דאמר כופרא כפרה בשביל שיקרה נפשם בעיני הקב"ה נתן להם כופר ל לכפרה · לבעליו

Marginal notes: ענוש כל ליש מל במ"ב חס' · בפללים ג' בליש ב' חס' יוד קדמ' וא' קל דקס · ואם בלאם ואם דעניל במקף במ"דין וסי' שור פר מקרין · וגם י"ד פסו' אית בסופיהון ועתרין מלין כתרוי · פדיון ל' חס' וחד מ"ל ויקר פדיון

או בן יגח׳ בן שהוא קטן: או בת׳ שהיא קטנה לפי שנ׳ והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת״ל או בן יגח או בת יגח לחייב על הקטנים כגדולים: אם עבד או אמה׳ כנענים: שלשים שקלים יתן׳ גזה״כ הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ארבעה זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולונייא: וכי יפתח איש בור׳ שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה׳ למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב: ולא יכסנו׳ הא אם כסהו פטור ובנופל בורו׳ הרבים דבר הכתוב: שור או חמור׳ הוא הדין לכל בהמה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנ׳ למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמו׳ אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים: בעל הבור׳ בעל התקלה אף על פי שאין הבו׳ שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתו׳ בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו׳ ישיב לרבות שוה כסף ואפי׳ סובין: והמת יהיה לו׳ לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמי׳ ומשלם לו המזי׳ עליה תשלומי נזקו: וכי יגף׳ ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפ׳ הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש׳ שור של איש: ומכרו את השור וגו׳ בשוי׳ הכתו׳ מדבר שור שוה ר׳ שהמי׳ שור שוה ר׳ בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי ה המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק ש שהזיקה המית׳ למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב יחצו את שניהם אם אמרת כן פעמים שהמזיק מ משתכר הרבה כ כשהנבלה שוה לימכר לגוים הרב׳ יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמ׳ הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נבחומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם איכה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העלייה: או נודע׳ או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשם הרי שלש נגיחות: שלם ישלם שור׳ נזק שלם: והמת יהיה לו׳ לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: חמשה בקר וגו׳ אמר רבי יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם חמשה שה שנושאו על כתפו משלם ארבעה הואיל ונתבזה בו אמר רבי מאיר בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו חמשה שה שלא בטלו ממלאכתו ארבעה: תחת השור תחת השה׳ שכאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ארבעה וחמשה נוהגת אלא בשור ושה בלבד: אם במחתרת׳ כשהיה חותר את הבית: אין לו דמים׳ אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדתך תורה אם בא להורגך השכם להרגו וזה להורגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: ואם זרחה השמש עליו׳ אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלו׳ בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו׳ כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם׳ הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם ואם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו מטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגנו: דמים לו׳ חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: אם המצא תמצא׳ ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור׳ כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי כאמ׳ מקר׳ אחר על שה ועל שלמה ועל כל אבדה: ישלם שנים לרעהו חיים שנים ישלם ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: כי יבער׳ את בעירה׳ ובער׳ כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער׳ יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותה באחת משתי אלו או בשלוח בעירה או בבעור ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל: ובער

אבן עזרא

או בן או בת׳ שניהם ישראלים כי כתוב אחריו אם עבד והטעם שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהי׳ על כן נסקל השו׳: וכי יפתח איש בור׳ שהיה כרוי והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם ועוד כי יזיק בעל הבהמה: בעל הבור׳ הפותח או הכורה אע״פ שהוא ברשות הרבי׳ כי לצרכו עשה ע״כ נקרא בעל הבור: כסף ישיב לבעליו׳ שיתן דמי הנופל בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת: וכי ינוף׳ אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור ולא ראה כי שור איש סמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ריע רק בן זוטא לבדו וזה השור שהוא תם ישלם בעליו חצי נזק: או׳ ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה וכל זה בעבו׳ העבד שהוא נמכר בגנבתו כי כן החל כי תקנה עבד עברי: כי יגנוב׳ אמר ר׳ ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש: אם במחתרת ימצא הגנב׳ בלילה כי ביום לא יחתור והכתו׳ הבא אחריו לעד אם זרחה השמש׳ ופי׳ אין לו דמים אין על הורגו שפיכות דמים ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים אם כן מה הוא איש דמים דמיו בו: אם זרחה השמש שלם ישלם׳ שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו׳ כמו לעם נכרי ואף לאמתך תעשה כן כי הוא שב אל הפסוק העליון העניק תעניק לו: ונמכר בגנבתו׳ בעבור גניבתו: אם זה הפסוק כולל כל בהמה וחכמים קבלו גזירת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד: כי׳ גם זה דבק באשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור׳ והאו׳ כי יבער איש מגזרת אנחנו ובעירנו והוא מהבנין הדגוש׳ וטעם ובער בשד׳ אח׳ אדם אח׳ וכמוהו ואתם בערתם הכרם:

לבעליו ג׳ וסי׳ בעל הבור ישלם׳ ואם גנב יגנב׳ עשר שמור לבעליו: וכי יגף שור איש ג׳ זוגין מתחלפין בטעמא פירו׳ ב״ג מקומות המשרת דרגא אף על פי שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסי׳ ואברהם היו יהיה׳ וכי יגף שור איש׳ לו תהיה שוק הימין׳ וכל אשר אין לו דמשנה תורה׳

תרגום	מקרא
או לבר ישראל יגח תורא או לבת ישראל יגח כדינא הדין יתעבד ליה:	לא או־בן יגח או־בת יגח כמשפט הזה יעשה לו:
אם לעבדא יגח תורא או אמתא כספא תלתין סלעין יתן לרבוניה ותורא יתרגם:	לב אם־עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדניו והשור יסקל: ס
ואדי יפתח גבר גוב או אדי יכרה גבר גוב ולא יכסניה ויפל תמן תורא או חמרא:	לג וכי־יפתח איש בור או כי־יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל־שמה שור או חמור:
מריה דגובא ישלם כספא יתיב למרוהי ומיתא יהא דיליה:	לד בעל הבור ישלם כסף ישיב לבעליו והמת יהיה־לו: ס
ואדי יגוף תור דגבר ית תורא דחבריה וימות ויזבנון ית תורא חיא ויפלגון ית כספיה ואף ית דמי מיתא יפלגון:	לה וכי־יגף שור־איש את־שור רעהו ומת ומכרו את־השור החי וחצו את־כספו וגם את־המת יחצון:
או אתידע ארי תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ולא נטריה מריה שלמא ישלם תורא חלף תורא ומיתא יהי דיליה:	לו או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם ולא ישמרנו בעליו שלם ישלם שור תחת השור והמת יהיה־לו:
ארי יגנוב גבר תור או אמר ויכסניה או יזבניה חמשא תורין ישלם חלף תורא וארבע ענא חלף אמרא:	לז כי יגנב־איש שור או־שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע־צאן תחת השה:
אם במחתרתא ישתכח גנבא ויתמחי וימות לית ליה דמא:	כב א אם־במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים:
אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי דמא ליה שלמא ישלם אם לית ליה ויזדבן בגנובתיה:	ב אם־זרחה השמש עליו דמים לו שלם ישלם אם־אין לו ונמכר בגנבתו:
אם אשתכחא ישתכח בידיה גנובתא מתור עד חמר עד אמר אנון חיין על חד תרין ישלם:	ג אם־המצא תמצא בידו הגנבה משור עד־חמור עד־שה חיים שנים ישלם: ס
ארי יוכיל גבר חקל או כרם וישלח ית	ד כי יבער־איש שדה או־כרם ושלח

ג׳ זוגין מתחלפי׳ בטעמ׳ · ל׳ חס׳ · כד׳ ג׳ · ל׳ ב׳ וכעניין · ל׳ · במחת׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳

בין בית אל דוישלחם יהושע׳ וחברו׳ וקאם שאין בעמך׳ עתה ידע לנו׳ כשד שלמן׳ ואיש משך בקשת׳ דוה׳ הפך ידך דמלכים׳ בי לא יכלו לעשות בעת ההוא׳ וכל אשר תמצא ידך׳ וכל פסק בדרגא דכוו׳ כגון המל ימל ואפי׳ אין ביניהם אפי׳ הבר׳ אחת גם לא אפי׳ חטף כמו אחשורש מס ועיין בשער הנגינו׳: ואם שור נגח כל אם ואם דעינא במקף במ״א ואם שור נגח הוא סימן שור פר מקרין׳ כי שור נגח הו׳ סימן כל עינא עד את חג המצו׳ כל כי שהנגון הסמוך לו פשטא או טפחא כי אינו במקף וכל כי שהוא שלוש לטפחא ולפשט׳ אינו במקף וכל שאר במקף במ״ב וסי׳ כי שור נגח הו׳ כי תפגע וכל וכי דענין במקף: יגנב ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ כי יגנב איש שור׳ לא יבוזו לגנב כי יגנוב׳ בת׳ מל׳: זרחה ד׳ וסו׳ אם זרחה השמש׳ והשמש זרחה על המים׳ שמש זרחה ונודד׳ דנחום׳ והצרעת זרחה׳ וא׳ וזרחה לכם יראי שמי:

יגנב ל׳ וחס׳ וחד מ״ל לא יבוזו לגנב׳ · כב · זרחה ל׳ וחד וזרחה לכם יראי שמי׳ · ל׳ וחד ושה

בעל הטורים

לבעליו ג׳ הכא ואידך ישלם לבעליו בשומר שכר׳ עושר שמור לבעליו לרעתו׳ שזה שמחת עשרו כרה בור ברשות הרבים והוא לרעתו שמחייבו לשלם בנזקו׳ וכי היכי דדרשינן הכא ישיב אפילו סובין הכא נמי בשומ׳ שכר אמרינן אפי׳ סובין׳ והמת יהיה לו בגי׳ הבעלים מטפלין בנבילה׳ במחתרת ב׳ הכא ואידך לא ב במחתרת מצאתים שכין שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם נפשו׳ אביונים נקיי׳ לא במחתרת מה מחתרת דהתם על עסקי דם אף הכא נמי כן׳ זרחה ד׳ הכא ואידך והשמש זרחה על המים א אדומים כדם׳ שמש זרחה ונודד׳ והצרעת זרחה במצחו׳ פירוש אם שמש זרחה ונודד כבר שבא והלך בגוד ל׳ לילה׳ או אין לו דמים׳ אבל אם זרחה עליו שמש שבא ביום כמו שהתם זרחה על המים דמים לו׳ וכן כתיב נמי התם א אדומים כדם שאם מתחיל עד שזרחה עליו השמש יש לו דם׳ וזרחה לכם יראי שמי פירוש לצדיקים שמתרפאין בה ב כדכתיב ומרפא ב בכנפיה אבל הרשעי׳ גלק ויתחכמת אותם שנאמר הנה יום בא בוער כתנור ולהט אותם וגו׳ ועל כן זרחה לו הצרעת ב במצחו: ובער

וּבִעֵר' הוא נזקי השן האוכלת ומבערת: בשדה אחר' בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם' שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעדית שיש לו למדך הכתוב שהמזיקין שמין להם בעדית: כי תצא אש' אפילו מעצמה: ומצאה קוצים' קרדונים בלע"ז: ונאכל גדיש' שליכחה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה' שלחכה את נירו והצריך לניר אותה פעם שנייה: שלם ישלם המבעיר' אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה על ידי קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: וגונב מבית האיש' לפי דבריו: אם ימצא הגנב ישלם הגנב שנים לבעלים ואם לא ימצא הגנב ובא השומר הזה שהוא בעל הבית ונקרב אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: על כל דבר פשע' שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו' למדך הכתו' שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל והימתי בזמן שנשבע ואחר כך באו עדים שכך דרשו רבותינו: ונקרב בעל הבית אל האלהי' קריבה זו שבועה היא אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו נאמ' כאן שליחו' יד ונאמ' למטה שליחות יד שבועת יי' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה' לפי פשוטו אשר יאמ' העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות ואם כשרי' הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שני' לשומר ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומ' כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני: כי יתן איש אל רעהו חמור או שור' פרשה ראשונ' נאמר בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגניבה כמו שכתו' ונוגב מבית האיש:

אֶת־בְּעִירֹה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס

כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס

כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס

כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו׃ אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ

וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס

וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס

יַת־בְּעִירֵהּ וְיֵיכוֹל בַּחֲקַל אָחֳרָן שְׁפַר חַקְלֵיהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ יְשַׁלֵּם׃ אֲרֵי־יִפַּק נוּר וְיַשְׁכַּח כּוּבִין וְיִתְאַכְלוּן גְּדִישִׁין אוֹ קָמְתָא אוֹ חֲקַל שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם דְּאַדְלֵיק יַת־דְּלֵקְתָא׃ אֲרֵי־יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ כְּסַף אוֹ־מָנִין לְמִטַּר וְיִתְגַּנְבוּן מִבֵּית גַּבְרָא אִם־יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא יְשַׁלֵּם עַל־חַד־תְּרֵין׃ אִם־לָא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְקְרַב מָרֵיהּ דְּבֵיתָא לִקְדָם־דַּיָּנַיָּא אִם־לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא־דִּמְסַר־לֵיהּ חַבְרֵיהּ׃ עַל־כָּל־פִּתְגָם דְּחוֹב עַל־תּוֹר עַל־חֲמָר עַל־אִמַּר עַל־כְּסוּ עַל־כָּל־אֲבֵדְתָא דִּי יֵימַר אֲרֵי־הוּא דֵין לִקְדָם דַּיָּנַיָּא יֵיעוֹל דִּין תַּרְוֵיהוֹן דִּי יְחַיְּבוּן דַּיָּנַיָּא יְשַׁלֵּם עַל־חַד־תְּרֵין לְחַבְרֵיהּ׃ אֲרֵי־יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ חֲמָר אוֹ־תוֹר אוֹ־אִמַּר וְכָל־בְּעִירָא לְמִטַּר וִימוּת אוֹ אִתְּבַר אוֹ־אִשְׁתְּבֵי לֵית דְּחָזֵי׃ מוֹמָתָא דַּיְיָ תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם־לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר־לֵיהּ חַבְרֵיהּ וִיקַבֵּל־מָרֵיהּ מִנֵּיהּ־מוֹמָתָא וְלָא־יְשַׁלֵּם׃ וְאִם־אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵב מֵעִמֵּיהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי׃ אִם־אִתְּבָרָא יִתְּבַר יַיְתֵי סַהֲדִין דִּתְבִיר לָא יְשַׁלֵּם׃ וַאֲרֵי־יִשְׁאַל גְּבַר מִן־חַבְרֵיהּ וְיִתְּבַר אוֹ־יְמוּת מָרֵיהּ לֵית־עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם׃ אִם־מָרֵיהּ עִמֵּיהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם־אֲגִירָא הוּא עַל בַּאֲגָרֵיהּ׃ וַאֲרֵי־יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ קַיָּמָא יְקַיְּמִנַּהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ אִם־מִצְבָּא לָא־יִצְבֵּי אֲבוּהָא לְמִתְּנַהּ לֵיהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהֲרֵי בְּתוּלָתָא׃

אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית' לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטו' אם נגנבה כמו שכתו' אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה על ידי לסטים ואין רואה שיעיד בדבר שבועת יי' תהיה ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואחר כך נאנסה חייב באונסיה: ולקח בעליו' השבועה: ולא ישלם' לו השומר כלום: ואם טרוף יטרף' יביאהו עד' יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם' אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם טרפת חתול ושועל וכמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לומר כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבירה ושביה שאין יכול להציל: וכי ישאל' בא ללמד על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו' אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: ואם בעליו עמו' בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה: אם שכיר הוא' אם השור אינו שאול אלא שכיר בא בשכור ליד השוכר היה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי על ידי שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר' לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רבי מאיר אומר כשומר חנם רבי יהודה אומר כשומר שכר: וכי יפתה' מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגם אונקלוס ארי ישדל שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה' יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: כמהר הבתולות' שהוא קצוב חמשים כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנאמר ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף:

מכשפה

אבן עזרא

כי תצא אש' גם זה לדבק כי ידבר על נזק השדה' וטעם המבעיר אינו כמו כי יבער איש אע"פ שהם מבנין אחד כי מלת אם תורה עליו וזאת הדרך נחות בלשון הקדש לאמר מלה שוה והיא משני טעמי' כמו בלחי החמור חמור חמורתים רוכבים על שלשים עיירים ושלשי' עיירי' להם וזאת השנית עירים והעד להם יקראו חוות יאיר: כי יתן' גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגניבות: אם לא שלח ידו' יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע ור' ישועה אמ' כי פשע הוא שיכא מרשותו כמו אז תפשע לבנה מתחת יד יהודה והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו וכל דבר שיצא מרשות הבעלי' בין שנגנב בין שאבדה וכאשר בא ולא הודה: אשר יאמ' העד: כי הוא זה' אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עליה: כי יתן' זה שומר שכר: במלאכת רעהו' כמו לרגל המלאכ' אשר לפני ולא יקח ממנו רק השבועה: אם' על זה קבל שכרו: יביאהו עד' יביא קצת הנטרף להיות לו לעד על דרך שכתב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעי' או בדל אזן: וכי ישאל' על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו: אם' שהוא רואה בעצמו איך נשבר או מת וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך אחד השאלי' לדבר על גניבת ממון ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפתה כי ההוה לפתו' הנערו' שאין דעתם שלימה: אשר לא אורשה' כי המאורשה אע"פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו' מלת ימהרנה כמו מוהר בענין קשור כמו אחר מהרו כי נזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל המקרא': כסף ישקול' בעבור שפתה: מכשפה

בעל הטורים

ובער ב' ובער בשדה אחר ואידך ובער עליה הכהן' אע"פ שאכו דורשין אותו על שן ורגל שדרשה על הפירות והזקתן הוא הדין כל מיני היזק שאם היו לו שם עצים והפסידתן חייב עליהם: קוצי' ל' הכא ואידך קוצי' כסוחים באש יוכתו' אל תזרעו אל קוצי' דועכו כאש קוצים' זהו שאמרו חכמינו ז"ל כי תצא אש אש אפי' מעצמה והיינו כאש יוכתו דהשמע מעצמה וכרכין ליחכה נירו וזהו נירו לכם ניר ש' תזרעו אל קוצים והתם דורשו על ה' הרשעים' והיינו דועכו כאש קוצים לאיירי ברשעים' אם לא ימצא ה' הגנב ונקרב' ר"ת אליהו רמז לשנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים' זה אומר מאתים שלי וזה אומ' מאתי' שלי כיון' שאינו כמצא מי רוצה לגנוב יהא מונח עד שיבא אליהו' אם לא ימצא הגנב' בגי' הוא עצמו גנבו' על חמור ב' הכא ואידך עני ורוכב על חמור איירי בשניהם' כי היכי דכתיב הכא אשר ירשיעון התם נמי איירי בשאין דכתיב ביה ונכרות שפתיו ימית רשע' ואיתר בגי' זה מן הטעבה' אשר יאמר כי הוא זה בגי' מודה במקצת טענה' וכל בהמה ג' הכא ואידך החיה וכל ב' בהמה' וכל בהמה אשר מפרסת פרסה לומר שהחיה בכלל בהמה כיון דהתם דכתיב החיה וכל בהמה ואפי' עובר דכתיב וכל בהמה מפרסת וגו' בבהמה אותה תאכלו לרבות את העובר'

מכשפה

אבן עזרא

מכשפה׳ טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאת תאותם והזכיר הנקבה כי היא הנמצאה בכשוף יותר מן הזכרים: כל׳ הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה דעת גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזכיר האשה שיש לה פה לצעוק: זובח׳ על דרך הפשט איננו מדבר על ישראל כי כבר הזכיר על זה בדבור שני רק בעבור הגר וכתו׳ אחריו כאש׳ זה כי בעבורו כאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמ׳ ושלא יזבח לעז׳ ואמר לאלהים שהיה רגיל לעבדו מקדם ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים: ליי׳ לבדו׳ רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא יתערב אחר עמו: וגר׳ כאשר יקבל הגר שלא לעבוד עז׳ לא תונהו בארצך ב בעבור שיש לך כח רב ממנו וזכור כי גרים הייתם כמוהו׳ וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח׳ ואחר שאמר לא תענון לשון רבים אמ׳ אם תענה כי כל רואה אדם ם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה: אם ענה׳ והנה העונש אם אחד יענה ואין עוזר העונש על כלם על כן בא אחריו וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם׳ ואמ׳ כי אם צעק יצעק אלי על היתום וכן דין האלמנ׳ רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה: אם כסף תלוה׳ אם נתן לך השם הון שתוכל להלוות העני והזכיר זאת הפרשה כי העני כמו הגר והיתום והאלמנ׳׳ וקרא העניים עמי כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה והעד אליהו ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן גם שמואל הרמתי׳ וטעם עמך שהו׳ במקו׳ שאתה דר בו: לא תהיה לו כנושה׳ שישא לך פנים בעבור טובתך׳ ואמר תשימון כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים: אם חבל תחבל׳ אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה אמר תשיבנו והטעם על׳ החבול שהוא לשון זכר׳ אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו כי הטעם יש לך לחמול עליו׳ וטעם כי חנון אני על דעת הגאון שהוא כמו חנוני חנוני והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן כי מה יבקש דוד לאמר חנני אלהים כחסדך רק הוא כמו רחום אע״פ שיש ביניהם הפרש כאשר אפרש בפרשת כי תשא׳ והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו: וחרה אפי בכם׳ ובמה יודע כי שמע אשמע צעקתו בחרון אפי שאחריו: אלהים לא תקלל׳ הם הדיינים והם הכהנים בני לוי שעמהם התור׳: ונשיא בעמך לא תאר׳ בסתר או בגלוי והגאונים הפרישו בין קללה ומארה וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנה תורה וכאשר הסתכלנו בפסוקי׳ הבאי׳ זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו מצאנו רובם בדברי העניי׳ כאילו הם דבוקים עם פרש׳ אם כסף תלוה׳ אמר יפת טעם להזכיר אלהי׳ לא תקלל אולי העני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שדן שיוקח עבוטו: מלאתך׳ כנוי לתירוש: ודמעך׳ כנוי ליצהר והגאון רב סעדי׳ אמר כי מלת מלאתך כוללת המלאה הזרע והמלאה מן היקב ואמר כי דמעך רמז ליצהר כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע והנה פי׳ זה הכתוב במקו׳ אחר והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך על כן עמו בכור בניך תתן לי כי הוא ראשית אונו ובן זיטא אמר כי מלאתך על ההריון ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה על כן אחריו בכור בניך תתן לי וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה ואחר כך תבא ההריון ועוד כי דבר ההריון איננו ביד אדם רק ביד השם לבדו אמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתת יוה שהוא חייב כך תעשה לתת הבכור לכהן: ואנשי

רש״י

מכשפה לא תחיה׳ אלא תומת בבית דין ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות בכשפים: לאלהים׳ לעז׳ אילו היה נקוד לאלהים היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ״ד וב״ית המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיז׳ מלך לאיזה מדבר לאיז׳ עיר וכן למלכי׳ לרגלים צריך לפרש לאי זה ואם איננו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי׳ קדש אבל כשהיא נקוד׳ פתח כמו למלך למדבר לעיר נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהוזהרתם עליהם ממקום אחר׳ כיוצא בו אין כמוך באלהי׳ לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח: יחרם׳ יומת למה נאמ׳ יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה ב במקום אחר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו׳ אלא לפי שלא פירש על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים מה זביחה ועבודה הנעשת בפני׳ לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודה בפנים וחייבי׳ עליהם לכל עז׳ בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ ו והמנפף והמנשק איננו במיתה: וגר לא תונ׳׳ אונאת דברי׳ קונט״ר ליאי״ר בל׳ כמו והאכלתי את מונך את בשרם: ולא תלחצנו׳ בגזילת ממון׳ כי גרי׳ הייתם׳ אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומ׳ לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר לחבירך כל לשון גר אדם שלא נולד במדינה אלא בא ממדינ׳ אחרת לגור שם: כל אלמ׳ ויתום לא תענון׳ הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתו׳ בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: אם ענה תענ׳ אותו׳ הרי זה מקר׳ קצר גזם ולא פירש עונשו כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענ׳ אותו לשון גזום כלומ׳ סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו׳: והיו נשיכם אלמנות׳ ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליה׳ ותהיינה אסורות להינשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: אם כסף תלוה את עמי׳ רבי ישמעאל אומ׳ כל אם ואם שבתור׳ רשות חוץ משלש׳ וזה אחד מהן: את עמי׳ עמי וגוי עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולא לגוי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך: לא תהיה לו כנושה׳ לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאילו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומ׳ לא תכלימהו: נשך׳ רבית שהוא כנשיכת נחש שנושף חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: אם חבל תחבל׳ כל לשון חבלה איננו משכון בשע׳ הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע: עד בא השמש תשיבנו לו׳ כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבא השמש תחזור ותטלינה עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתו׳ מדבר שאין צריך לה בלילה: כי הוא כסותה׳ זו טלית: שמלתו׳ זו חלוק: במה ישכב׳ לרבו׳ את המצע: אלהי׳ לא תקלל׳ הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין: מלאתך׳ חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך׳ התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע: לא

מסורה

תחיה ג׳ וסי׳ מכשפה׳ כל נשמה׳ והחכמה תחיה בעליה: יחרם ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ זובח לאלהי׳׳ כל חרם אשר יחרם׳ יחרם כל רכושו׳ קדמ׳ קמץ: ויתום ה׳ וסי׳ כל אלמנה ויתום׳ וקרבתי אליכם למשפט׳ שפטו דל ויתום׳ גר ועני אל תעשקו׳ כי אמלט עני משוע: י״ב פסו׳ ראשיהון ומצעו׳ אם אם וסי׳ אם בגפו׳ אם זרחה

תרגום	מקרא
חַרָשָׁא לָא תְחַיֵי׃ כָּל־דְיִשְׁכּוּב עִם־בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ דְּדָבַח לְטַעֲוַת־עַמְמַיָּא יִתְקְטֵל אֱלָהֵן לִשְׁמָא־דַייָ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וְגִיּוֹרָא לָא־תוֹנוֹן וְלָא־תְעִיקוּן־לֵיהּ אֲרֵי־דַיָּרִין הֲוֵיתוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כָּל־אַרְמְלָא וְיִתָּם לָא תְעַנּוֹן׃ אִם־עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵיהּ אֲרֵי אִם־מִקְבַּל יִקְבּוֹל קֳדָמַי קְבָלְתֵיהּ אֲקַבֵּל קְבַלְתֵּיהּ׃ וְיִתְקוֹף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יַתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין׃ אִם־כַּסְפָּא תוֹזֵיף בְּעַמִּי יַת־עַנְיָא דִי עִמָּךְ לָא־תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא־תְשַׁווֹן עֲלוֹהִי חֲבוּלְיָא׃ אִם־מַשְׁכּוֹנָא תִסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד־מֵעַל שִׁמְשָׁא תְתִיבִנֵּיהּ לֵיהּ׃ אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ הִיא תּוֹתְבֵיהּ לְמַשְׁכֵיהּ בְּמָא יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי־יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל קְבַלְתֵּיהּ אֲרֵי־חַנָּנָא אֲנָא׃ דַּיָּנָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט׃ בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא	מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה׃ ס כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת׃ זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ׃ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃ וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ אִם־כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃ מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא

מסורה קטנה: ג׳ · ל׳ · ג׳ ב׳ פתחי׳ וחד קמ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ט״ו מלין מיחדי׳ קמצ׳ · ה׳ חס׳ · ק · כ׳ חס׳ וי״ו · ל׳ · ג׳ מל׳ · ל׳ וחס׳ · ד׳ כתיב׳ · כסותו קרי · ל׳ קמ׳ בזקפ׳ · ל׳ ספ׳ · חצי הספר · לא ג׳ סבירין ולא ואינון לא׳ · נשך חד מן פתחין דספר׳

השמש׳ אם לא ימצא הגנב׳ אם בעליו עמו׳ אם ענה תענה׳ אם אתם תבאו אלי׳ אם גנבים באו לך׳ אם יתקע שופר בעיר׳ אם תחנה עלי מחנה׳ אם אבא באהל ביתי׳ אם תדברנה שפתי׳ אם כח אבני׳ כחי: ענה תענה כ״ה מלין מיחדין קמ׳ וסי׳ מצויין בישעיה סי׳ ט׳ גבי פסו׳ למרבה המשרה: שמע ה׳ חס׳ וסי׳ שמע אשמע צעקתו׳ שמע בין אחיכם׳ והיה אם שמע׳ שמע ישמע עבדך כי׳ והיה אם שמע תשמעון׳ דירמיה׳ ובמסרא אחריתי נמסר דתריסר ההוא דזכריה והוסיף אלו ג׳ אחרים שמעו שמע אלי ואכלו׳ שמע שמעתי אפרים׳ שמעו שמע ואל תבינו: ג׳ סבירין ולא ואינון לא וסי׳ לא תשימון עליו נשך׳ לא ישמע על פיך׳ לא תכיר פנים: תשימון ג׳ וסי׳ עליו נשך׳ אם שום תשימון פניכם׳ קנצי למלין: אלהים לא ר״פ נמסר בתהלים סימן ז׳: תאר ג׳ בתו׳ וסי׳ ונשיא בעמך׳ אשר תאר יואר׳ לא תאר את העם:

בעל הטורים

מכשפה אותיות ה המכשף אחד האיש ואחד האשה אלא שדבר הכתו׳ בהווה׳ וסמיך ליה כל שוכב עם בהמה׳ רוב עריות על ידי כשפי׳ ד״א רמז לבלעם ה הקוסם ששכב עם אתונו׳ כל שוכב עם אותיות כבלעם׳ וסמי׳ ליה זובח לאלהים יחרם שרוב מכשפות על ידי זביחה ל לאלהים אחרים׳ תחיה ג׳ במס׳ מכשפה לא תחיה׳ לא תחיה כל נשמה׳ והחכמה תחיה בעליה׳ במדרש יש שעמלקי׳ מכשפים היו ועשו עצמם כדמות בהמו׳ למלט עצמם׳ לכך בזה הקב״ה והמיתה מאיש ועד אשה מ מעולל ועד יונ׳ משור ועד שה מגמל ועד חמור׳ וזהו כשביל חכמה שהיה בהם ולכן לאיות עצמם בחכמתם בזה הכתוב לא תחיה כל נשמה ומכשפה לא תחיה׳ זובח ב׳ במסור׳ זובח לאלהים זובח תודה יכבדנני׳ זובח ומודה להקב״ה מכבדו׳ ויראה כישע אלקים׳ אבל זובח לאלהים יחרם׳ יחרם ג׳ הכא ואידך יחרם מן ה האדם לא יפדה׳ זובח לאלהים׳ יחרם כל רכושו׳ היינו דאמ׳ הכושא ונותן בירוד של גוים בהמה ת תעקר׳ ואין לו פדיון דכתיב יחרם לא יפדה שתופסת את דמיה׳ תענה ג׳ אם ענה תענה׳ אם תענה את בנותי וזהו שדרשו אם תענה מתשמיש דילפינן מהכא דכתיב אלמנה ויתום לא תענון׳ וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יענה אותם בענין אלמנות שלא יניחם צרורות כאלמנות חיות׳ לא תענון כנון לשון רבים אם ענה תענה אותו לשו׳ יחיד לומר א׳ עניי מרובה וא׳ עניי מועט ד״א לומר שכל ישראל ערבים זה בזה שאפילו אם ענה האחד כאלו ענו כלן׳ ענה תענה צעק יצעק׳ שמע אשמע הכל כפול לומר הכל במדה ם שתעשה לו תעשה לך יבכיכם יתומים׳ וסמיך ליה אם כסף תלוה לומר שבעון רבית יתומו ויהיו בניו יתומים כדכתי׳ ביחזקאל חיה לא יחיה׳ לא תשימון עליו נשך בגי׳ הלוה והמלוה העדים ו והסופר עוברי׳ בלאו׳ אם חבול תחבול וסמיך ליה אלהים לא תקלל לפי שבא למשפט בשליח כ״ד מזהיר שלא יקלל הדיין׳ אלהים בגי׳ הוא דיין׳ ונשיא בגי׳ וכל שהוא בעמך וסמיך ליה מלאתך דאיירי בבכורים ד דכתיב בהו ברכה דכתיב ונו׳ והמקלל איש הפך ברכה׳ לא

לא תאחר׳ לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי׳ לפדותו חמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר שלשים יום פודהו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה מטפל בו שלשים יום ואחר כך נותנו לכהן: שבעת ימים יהיה עם אמו׳ זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמנ׳ לפי שהוא מחוסר זמן: וביום השמיני תתנו לי׳ יכול יהא חובה לבו ביום נאמ׳ כאן שמיני ונאמ׳ להלן ומיום השמיני והלאה ירצ׳ מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביו׳ השמיני אתה רשאי ליתנו לי: ואנשי קדש תהיון לי׳ אם אתם קדושי׳ ופרושי׳ משקוצי נבלו׳ וטרפו׳ הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפ׳ אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן כי בשדה מצאה וכן אשר לא יהיה טהור מקר׳ לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה׳ ובשר דתליש מן חיות חיתא בשר שנתלש על ידי טרפת זאב או ארי או מן חיה כשרה או בהמה כשרה בחיה: לכלב תשליכון אותו׳ אף הוא ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו תלמוד לומר בנבלה או מכור לנכרי קל וחומר לטריפה שמותרת בכל הנאות אם כן מה תלמוד לומר לכלב למדך שהכלב נכבד ממנו ולמדך הכתוב שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב״ה תנו לו שכרו: לא תשא שמע שוא כתרגומו לא תקביל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חברו: אל תשת ידך עם רשע׳ הטוען את חברו תביעת שקר שתבטיחהו להיות לו עד חמס: לא תהיה אחרי רבים לרעות׳ יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים במחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבבית דין לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלים תחלה שיאמרו את דעתם ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא׳ לא תהיה אחרי רבים לרעת לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין׳ ולא תענה על הרב לנטו׳ מדבריו ולפי שהוא חסר יו״ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות׳ ויש רבי׳ שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שני׳ המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנ׳ לא תהיה אחרי רבים לרעו׳ שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין על פי עד אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואנקלוס תרגם לא תמנע מלאלפא מה דמתבעי לך על דינא׳ ולשון העברי לפי תרגומו כך הוא נדרש׳ לא תענה על ריב לנטו׳ אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו׳ ואני אומ׳ ליישבו על אופניו הפשוטו כך פתרונו׳ לא תהיה אחרי רבי׳ לרעות׳ אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריה׳ ולא תענה על ריב לנטו׳ ונו׳׳ אם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמו׳ את המשפט כאשר הוא והקולר יהא תלוי בצואר הרבי׳: לא תהדר׳ לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומ׳ דל הוא אזכנו ואכבדנו: כי תראה חמור שונאך ונו׳׳ הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מארבע לשונות של שימושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו׳ בתמיה: עזב תעזב עמו׳ עזיבה זו לשון עזרה וכן עזור ועזוב וכן ויעזבו את ירושלם עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני ונו׳ שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרש כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת נוי ומשאו ישראל וחדלת׳ עזב תעזוב עמו לפרק המשא מלמסקל ליה מליטול משאו ממנו: אביונך׳ לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: ונקי וצדיק אל תהרג׳ מניין ליוצא מבית דין חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת״ל ונקי אל תהרג ואע״פ שאינו צדיק שלא נצטדק בבית דין מכל מקום נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו ומניין ליוצא מבית דין זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לבית דין ת״ל וצדיק אל תהרג וזה צדיק הוא שנצטדק בבית דין: כי לא אצדיק רשע׳ אין עליך להחזירו כי לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: ושחד לא תקח׳ אפי׳ לשפוט אמת וכל שכן כדי להטות הדין שהרי להטות את הדין כבר נאמר לא תטה משפט: יעור פקחים׳ אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו ונשתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו׳ וסלף

ודל ב׳ קיין מרעהו יפרד׳

כי ד׳ רפ בטעם מונח לפני גריש׳

חמישי

אבינך ב׳ חס בליש׳ כי לא יחדל ידין׳

כג

לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי: ל כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי: וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ א לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ: ס לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס: לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת: וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ: ס כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב ה תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ: ס כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ: ס לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ: מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע: וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים

לָא תְאַחַר בְּכָרָא דִבְרָךְ תַּפְרֵישׁ קֳדָמַי: כֵּן תַּעְבֵּיד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם־אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁנֵּיהּ קֳדָמַי: וְאֶנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן־חֵיוָא־חַיָּא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵיהּ: לָא תְקַבֵּל שְׁמַע דִּשְׁקַר לָא־תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם־חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵיהּ־סָהִיד שְׁקַר: לָא תְהֵי בָתַר סַגִּיאֵי לְאַבְאָשָׁא וְלָא־תִתְמְנַע מִלְּאַלָּפָא מַה־דִּבְעֵינָךְ עַל־דִּינָא בָּתַר סַגִּיאֵי שַׁלֵּם דִּינָא: וְעַל־מִסְכֵּנָא לָא תְרַחֵם בְּדִינֵיהּ: אֲרֵי־תְעָרַע תּוֹרָא דְסָנְאָךְ אוֹ חֲמָרֵיהּ דְּטָעֵי אֲתָבָא תְתִיבִנֵּיהּ לֵיהּ: אֲרֵי־תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסָנְאָךְ רְבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵיהּ וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁבַּק לֵיהּ מִשְׁבַּק ו תִּשְׁבּוֹק מַה־דִּבְלִבָּךְ עֲלוֹהִי וְתִפְרֵק עִמֵּיהּ: לָא־תַצְלֵי דִּין מִסְכֵּינָךְ בְּדִינֵיהּ: מִפִּתְגָּמָא דְשִׁקְרָא־הֲוֵי רָחִיק וּדְיִזְכֵּי וּדְנִפַּק־דְּכֵי־מִן־דִּינָא לָא תִקְטוֹל אֲרֵי לָא־אֲזַכֵּי חַיָּבָא: וְשׁוֹחֲדָא לָא תְקַבֵּל אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר חַכִּימִין ומקלקל

תאחר ד׳ וסי׳ מלאתך ודמעך׳ כי תדר נדר ליי׳׳ כאשר תדר נדר לאלהים׳ צדקתי לא תרחק: ואנשי ד׳ רפ נמסר פרשת לך לך: תשלכון יג חס׳ בליש׳ נמסר במסר׳ רבת׳: שמע ה׳ קמצין נמסר בסדר ויצא: לרעת ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ושבע הפרות הרקות׳ לא תהיה אחרי רבים לרעת׳

את רעתיכם ואת רעת נשיכם׳ ב׳ בפסו׳: רבו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ולא תענה על רב׳ נצב לרב יי׳׳ הנני קרא לרב׳ ורב לא ידעתי אתקרהו׳ אל תצא לרב מהר׳ ברבם עמדי: בריבו ד׳ וסי׳ לא תטה׳ ודל לא תהדר׳ צדיק הראשון׳ לעות אדם בריבו: כי ה׳ רפ מטעם מונח לפני גריש וסי׳ כי תפגע שור׳ כי תשא את ראש בני ישראל׳ כי רק עוג מלך׳ כי תכלה לעשר׳ ושארהון במקף: תעה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא נמסר בסדר וישב: שנאך ב׳ וסי׳ חמור שנאך׳ אם רעב: ונקי ג׳ וסי׳ ונקי וצדיק אל תהרג׳ ונקי ילעג למו׳ ונקי על חנף יתעורר: וצדיק י׳ נמסר ביחזקאל סי׳ לג״ גבי פרשת׳ אם אחפץ במות הרשע:

ואנשי קדש׳ בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרי׳ לאכילה הזהיר על הבשר שהוא כטורף אולי העני יאכלנו בעבור עניו׳ והזכיר בשדה ההוה יותר וככה הדין בטורף גם בתוך העיר וכמוהו מקרה לילה׳ וטעם לכלב כפתח הלמ״ד שהוא שומר שורך וצאנך ואין ראוי לאוכלו כי אם הכלב ור׳ משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מהנבלה כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדת האדם על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או תמכר לנכרי כמו הנבלה: לא תשא שמע שוא׳ שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה׳ וטעם אל תשת ידך עם רשע להתחבר עמו בעדות שוא לעשות חמס לנקי אולי העני יעשה זה למלאת חסרונו: לא׳ אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה והשנית מצות עשה כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות כי חסר כי מלת להטות כמו לנטות ואיננה כן רק היא מהבנין הדגוש הכבד כמו אשר מטה משפט גם נמצאת בלא משפט ומטה גר וחז״ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים ומה שהעתיקו הוא האמת ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב׳ מצוה על כל ישר׳ ואף כי הדיין שהו׳ הריב לפניו לעזור לרעהו: ודל׳ גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל ובמקו׳ אחר לא תהדר פני גדול: שור אויבך׳ בחירק תחת היוד והוא פועל כי מלת ואיבתי מהפעלים היוצאי׳ והטעם אע״פ שתדע שהוא אויבך וככה שונאך ונאמ׳ אויביך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך אולי באה זו הפרשה אם היה השור והחמור של עני יהיה שכרך הרבה מאד שעשית מצות השם וגם גמילות חסד עם עני: וחדלת׳ והטעם חדל שתעזוב הדבר לו כמו חדל לך מעשות הדבר וכן ושמרת לבדו רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד ויקום החמור ויש אומ׳ כמו ויעזבו את ירושלם לטעון המשא בדרך רחוקה: לא תטה׳ עם הדיין ידבר וכמוהו לפני יי׳ אלהיך תאכלנו הראוי לאכול כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישר׳ שידבר עמהם והאומ׳ כי הוא בכור עדר הבל הוא: מדבר שקר׳ עם הדיין ידבר שלא ידין דין שקר וכמוהו צדק צדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג׳ באותו הדבר אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר שלא תאמר הואיל וככה עשה רשע אחר קשה אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: ושחד׳ גם הזכיר כל זה כי העשיר יתן שחד לדיין להטו׳ מדין דלים:

בעל הטורים

לא תאחר בכור בניך לא תתן מיד כתוך שלשי׳ יום׳ ואנשי ד׳ ראשי פסוק׳ ואנשי קדש תהיון לי׳ ואנשי תמיד יבדילו׳ ואנשי סדום׳ ואנשי בכל עשו את סוכות׳ כי אנשי סדום עובדי עבודה זרה כדכתיב עשו את סכות׳ אבל אתם אנשי קדש תהיון לי ותמיד תבדילו הטומאה מביניכם כדכתיב ואנשי תמיד יבדילו: תשליכון אותו ל׳ יתירה ללמדך שמרחיקין הנבילות מן העיר חמשי׳ אמה׳ לכלב תשליכון אותו׳ וסמיך ליה לא תשא שמע שוא׳ כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים׳ ודל שנים במסור׳ הכא ואידך ודל מרעהו יפרד׳ לומר אפי׳ הוא רעהו יפרד ממנו ולא ישא לו פנים בדינו׳ בריבו ארבע ודל לא תהדר בריבו׳ צדיק הראשון בריבו׳ לא תטה משפט אביונך בריבו׳ לעות אדם בריבו׳ לומר לך אף אם הוא דל לא תשמע דבריו תחלה להצדיקו בדינו ולעות בעל דינו הכא אחרינ׳ תועה ג׳ בינס׳ חמורו תועה׳ והנה תועה בשדה׳ אדם תועה מדרך השכל׳ זה הוא שאמר מצא פרה רועה אין זו אבידה׳ מצא חמור וכליו הפוכים הרי זו אבידה׳ וזהו חמורו תועה שהוא תועה בשדה ויוצא מהדרך׳ שונאך שנים במסורת חמור שונאך׳ אם רעב שונאך האכילהו לחם׳ משום דהכא מיירי בשני מיני שונאים גוי וישראל׳ דבשונא גוי דרשינן וחדלת מעזוב לו׳ ובשונא ישראל עזוב תעזוב עמו׳ רובץ ג׳ במסורת רובץ תחת משאו׳ לפתח חטאת רובץ׳ רובץ בין המשפתים׳ לפתח חטאת רובץ זה יצר הרע שאם הלך אחרי יצרו והרבה עון עד אשר הוא רובץ תחת משאו׳ מאי תקנתיה יעסוק בתורה כישכר שהיה רובץ בין המשפתים כדאמרי׳ אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדר׳ את

ויסלף דברי צדיקים׳ לדברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו ומקלקל פתגמין תריצין ישרים: וגר לא תלחץ׳ בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע: את נפש הגר׳ כמה קשה לו כשלוחצין אותו: ואספת את תבואתה׳ לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: תשמטנה׳ מעבודה: ונטשתה׳ מאכילה אחר זמן הבעור׳ דבר אחר תשמטנ׳ מעבוד׳ גמור׳ כגון חרישה וזריעה׳ ונטשתה׳ מזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה׳ להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלין בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך׳ ותחלת המקר׳ בשדה הלבן כמו שאמור ל למעלה הימנו תזרע את ארצך: וביום השביעי תשבות׳ אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמורך׳ תן לו ניח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן ה הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה ניח אלא צער: בן אמתך׳ בעבד ערל הכתוב מ מדבר: והגר׳ גר תושב: ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו׳ לעשות כל מצו׳ עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו׳ שלא יאמר לו שמור לי בצד ע״ז פלונית או תעמוד עמי ביום ע״ז פלונית׳ דבר אחר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע״ז כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע׳ מן הכותי: על פיך׳ שלא תעשה שותפות עם הכותי וישבע לך בע״ז שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: רגלים׳ פעמים וכן כי הכיתני זה שלש רגלים: חדש האביב׳ שהתבואה מתמלא׳ בו באביה׳ אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירו׳: ולא יראו פני ריקם׳ כשתבאו לראות פני ברגלי׳ הביאו לי עולות: וחג הקציר׳ הוא חג שבועות: בכורי מעשיך׳ שהוא זמן הבאת בכורים שתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורי׳ למקדש שנא׳ וביום הבכורים וגו׳: וחג האסיף׳ הוא חג הסוכות: באספך את מעשיך׳ שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: שלש פעמים וגו׳׳ לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך ללמד שלא יסתרסו רגלים ממקומן: כל זכורך׳ הזכרים שבך: לא תשחט על חמץ וגו׳׳ לא תשחט את הפסח בארבעה עשר בניסן עד שתבער החמץ: ולא ילין חלב חגי וגו׳׳ חוץ למזבח: עד הבקר׳ יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת״ל על מוקדה על המזבח כל הלילה: ולא ילין׳ אין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: ראשית בכורי אדמתך׳ אף השביעית חייבת בביכורי׳ לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליו גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעה המינין האמורין במקרא ארץ חטה ושעורה וגו׳: לא תבשל גדי׳ אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים׳ את גדיי העזים׳ שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובשלשה מקומות נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בשול:

ויסלף דברי צדיקים׳ אמר הגאון כי צדיקים תאר לדברי ולא יתכן זה כי דברי סמוך׳ וטעם צדיקים בדין לא צדיקים במצות: ושש שנים׳ הזכיר גם זה בעבור ואכלו אביוני עמך: השביעית תשמטנה׳ היא שתקרא שמטה להשם ולא ינוש איש את רעהו האביון: ונטשתה׳ שלא תזרע וכמוהו ונטוש את השנה השביעית: ששת׳ גם הזכיר זה בעבור וינפש בן אמתך והגר אשר ב בשעריך שהוא עני ושכיר לך: ובכל אשר׳ עתה הזכיר ע״ז והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי ולא כן משפטי אלהים אחרי׳ ואמ׳ לא תזכירו שלא תזכרו שמותם להשבע בהם גם שלא ישביעו בהם עובדיה וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים שלא תאמר לגוי השבע לי באלהיך: שלש פעמים׳ לי לבדי תהיה עבד שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו על כן כתוב אחריו את פני האדון יי׳ כמו ל לפני האדון יי׳ וכן ולא יראו פני ריקם והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי ל אלילים להבליהם על כן כתוב תחוג לי לבדי׳ ומלת תחוג תזבח כמו אסרו חג בעבותים: רגלים׳ מגזרת רגל כי רובם רגלים הם: את חג המצות׳ החל ממנו כי הוא ראשון לחדשי ה השנה והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות כמו חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים והנה הוא חיוב ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך כי אחריו כתוב שתשבות ביום השביעי ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ: חדש האביב׳ פירשתי׳ רבי׳ חשבו כי לא יראו פני ריקם כמו ופני לא יראו וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים והעד ונראה את פני יי׳ גם יראה כל זכורך את פני השם כמו לפני השם: וחג הקציר׳ בכורי קציר חטים׳ והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטי׳ כמו שבעה שבועות תספר לך: וחג האסיף׳ בצאת השנה ותכנס שנה אחרת והחל ממרחשון לזרוע: שלש׳ ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם חולים שלא יוכלו לבא: דם זבחי׳ הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים: חלב חגי׳ הוא שה תמים שהוא חיוב וכן כתוב בהעלות העולה והחלבים על הבקר: ראשית׳ זהו אם תקריב מנחת בכורי׳ כי עם היחיד מדבר כאשר אפרש במקומו׳ והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי כי מפסח יחלו הבכורים׳ אמרו חסרי הדעת כי גדי מגזרת מגד ולא יתכן כי מ״ם מגד שרש והעד הנאמן עם פרי מגדים כי ככה לא ימצא בלשון הקדש ועוד מה טעם לא תבשל ואין כח ביד אדם לבשל המגד וכתוב וממגד תבואות שמש ומה טעם לומר בחלב ואנה מצאנו כלשון הזה ועוד מה טעם אמו ואנה נקרא העץ אם המגד וכל זה חשבו בעבור שמצאו זאת המצות עם ראשית בכורי אדמתך והנה גם היא במקום אחר עם הבשר לא תאכלו כל נבלה והוא היסד רק הזכירה עם הבכורים כי אז ירבו ויגדלו הגדיי׳ ויש אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאחר שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים ואם

ושש ג׳ ר״פ וסי׳ ושש שנים תזרע׳ ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם׳ ושש מעלות לכסא׳ דר״ה: ובכל אשר ה׳ דסמי׳ וסי׳ ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו׳ ובכל אשר תרמש׳ ובכל אשר תשאלך נפשך׳ ובכל אשר יפנה ירשיע׳ ובכל אשר נעבדה: ישמע י׳ נמסר בישעיה סימן ס׳ גבי סוף פרשת קומי אורי כי בא

ויסלף דברי צדיקים: וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים: (י) ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה: והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך: ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר: ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך: שלש רגלים תחג לי בשנה: (טו) את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים ולא יראו פני ריקם: וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יהוה: לא תזבח על חמץ דם זבחי ולא ילין חלב חגי עד בקר: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו: פ

ומקלקל פתגמין תריצין: וגיורא לא תעיקון ואתון ידעיתון ית נפשא דגיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: ושית שנין תזרע ית ארעך ותכנוש ית עללתה: ושביעתא תשמטנה ותרטשנה וייכלון מסכני עמך ושארהון תיכול חית ברא כן תעביד לכרמך לזיתך: שתא יומין תעביד עובדך וביומא שביעאה תנוח בדיל דינוח תורך וחמרך וישקוט בר אמתך וגיורא: ובכל די אמרית לכון תסתמרון ושום טעות עממיא לא תדכרון לא ישתמע על פומך: תלת זמנין תחגון קדמי בשתא: ית חגא דפטיריא תטר שבעא יומין תיכול פטירא כמא די פקדתך לזמן ירחא דאביבא ארי ביה נפקתא ממצרים ולא יתחזון קדמי ריקנין: וחגא דחצדא בכורי עובדך די תזרע בחקלא וחגא דכנשא במפקא דשתא במכנשך ית עובדך מן חקלא: תלת זמנין בשתא יתחזון כל דכורך קדם רבון עלמא יי: לא תכוס על חמיע דם פסחי ולא יביתון בר מן מדבחא תרבי נכסת חגא עד צפרא: ריש בכורי ארעך תיתי בית מקדשא דיי אלהך לא תיכלון בשר בחלב:

אורך: למועד ו׳ רפי׳ וסי׳ חדש האביב׳ וחברו׳ ואת אל באת למועד הימים׳ ויצא יהונתן השדה׳ ויאמר הנני מודיעך׳ דניאל׳ כי למועד מועדים וחצי: יראה י״ג נמסר פרשת בא: אל פני ט׳ וסי׳ שלש פעמים בשנה׳ ואת תורת המנחה׳ ויקחו את אשר צוה משה׳ ושלח את הצפור החיה׳ ואל יבא בכל עת׳ ויבא משה ואהרן׳ ויקהלו משה ואהרן׳ לא תחוס עליך עין׳ ואצאה בשער הגיא׳ ומן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף סיפרא דכו׳ אל פני ואל פני במ״ד על פני וסי׳ ועל פני השער האיתון׳ כי ארך הלשכו׳ אשר לחצר׳ וחמש אלפי׳ הנותר׳ והנותר לנשיא מזה ומזה: תביא י״ג וסי׳ ומכל החי׳ ובמלאת ימי טהרה׳ ראשית בכורי אדמתך׳ וחברו׳ לא תביא תועבה׳ לא תביא אתנן זונה׳ ולקחת מראשית׳ ויצו את יהושע׳ עשרת חריצי החלב׳ ועניים מרודים׳ תשמע זעקה מבתיהם׳ אף על זה פקחת עיניך׳ היתה כאניות סוחר:

בעל הטורים

את תבואתה׳ ז״ה שביעי׳ לאסור פירו׳ ערב שביעית שנכנסו לגב׳ עית׳ ויתרם׳ שנים ויתרם תאכל חית השדה׳ ויתרם אכלה אש׳ לומ׳ שפירות שביעית אסורין בהנאה ו ומתופסין את דמיהן וצריך לבערן׳ ושם אלהים אחרים שלש רגלים לומר לך כל המבזה את המועדות כאלו עובד ע״ז וסמך פסח לע״ז לומר מה ע״ז אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא׳ אף חמץ בפסח אסור בהנאה ואוסר בכל שהוא׳ האסיף ב׳ במסר׳ האסיף בצאת השנה׳ והיינו דאית׳ בפר׳ קמא דסנהדרין חג האסיף תקופת השנה׳ שיהא חג האסיף בתקופה ח חדשה׳ והילך משמע זה בכאן אדרבה לבאר משמע בהפך שיהא בתקופה ישנה אלא הכי פירושה חג האסיף מתחיל עם בצאת השנה׳ אם כן צריך שיהא בתקופת השנה: ונרתי

הנה

ואם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת ועוד כי ראיתם בשל הקדיר ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו האש וככה הבשילו אשכלותיה ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה השם יאמר לקטן השור והכבש וראייתו גדי עזים כי מה צורך לסמכו ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים כי גדי גדול מגדי עזים כי עולמו צריך היותו עם העזים וככה שעיר ושעיר עזים וחכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב ועתה אפרש דע כי מנהג התורה לדבר על ההוה כמו בת היענה למה שנה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין וכזה לא מצאנו דע כי בשר היענ' יבש כעץ ואי' המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין רק הבת כי היא נקבה וקטנה יש בה מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן וככה אין אדם אוכל בשר בחלב כי איננו מאכל ערב והבשר לא י יתבשל רק בזמן רב והחלב איננו כן כי אין המנהג עד היו' בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב בעבור שיש בטלה לחה רבה וככה בחלב והנה ה הוא מזיק על כן לא יאכל ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה ה המקומות לאכול גדי עזים כי כל הרופאים מודים כי אין בשר כמוהו ואפילו לחולים התירו ש שיאכלוהו וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וארץ ישמ' ופרס ובבל גם ככה היה מנהג הקדמונים שני גדיי עזים טובים ונעשה לפניך גדי עזים והכהן אכל גדי עזים אחד לחטאת ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו ויש אומרי' כי אין בשול כי אם באש והלא כתוב ובשל מבושל במים ובדברי הימים ויבשלו בסירות ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבוני' אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך שור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו גם לא תקח האם על הבנים ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מאוסף משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו בחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבושל הגדי בחלב אמו שהתולדת שוה או הוא יותר ערב והכתוב דבר על ההוה והנה קדמונינו ז"ל החמירו להסיר כל ספק ואסרו בשר בחלב והשם שנתן להם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישית במקום כל אחד מהם: הנה אנכי' אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ ורבים השתבשו בזה יש אומרים כי המלאך ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו ואחרים אמרו ארון הברית ופרשו ושמע בקולו הכתוב בו ואמרו לא ישא השם לפשעכם וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם הוא ישלח מלאכו אתך המלאך הגואל אותי מכל רע ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי' ומלאך פניו הושיעם ויצא מלאך יי' ויאמ' יי' למלאך המשחית בעם אלהי שלח מלאכיה דמה לבר אלהין ורבים כאלה ובספר דניאל שר יון ושר פרס כי אם מיכאל שרכם והוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים גם כתוב עליו אחד השרים הראשונים בא לעזרני שפירושו במעלה כמו היושבים ראשונה במלכות וזה המלאך הוא מיכאל: לשמרך בדרך' שלא יגע בך רע: אשר הכינותי' לך כדרך בהנחל עליון גוים כאשר אפרש: השמר' כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע וככה שטן אויב מלאך היה וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד' ומלת אל תמר בו קשה והנה נראה הטעם כמו וימרו כי רק היה ראוי להיותו תמרה על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל על דרך ויסב אלהים את העם כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל כי ורחבה ונסבה מבנין נפעל כמו ונבלה שם מגזרת בלל ונבקה רוח מצרים מגזרת בוקק ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה שורך בביתו כי שרית עם אלהים וכמוהו אל תימר בו וממר ליולדתו על משקל מכס שהוא מגזרת תכוסו על השה מפעלי הכפל: כי לא ישא לפשעכם' עם למ"ד כמו שא נא לפשע עבדי' ודע כי שמי בקרבו דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו כמו ואף לאמתך תעשה כן וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו גם ימצא תאר השם כי הוא הכל ומאתו הכל: וטעם בקרבו משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק על כן היה כבוד השם בקרב המחנה ונוסע בתוך המחנות וכן כתוב כי אתה יי' בקרב העם הזה וכתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו ואחר כן ועשית כל אשר אדבר והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש כי הוא בעצמו אין נוגה לו ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות ואין הקדרות רק שתכנס הלבנה תחת השמש ושתיהן עגולות והנה פני הלבנה שהם לנגד השמש כלם אור ופניה שהם למעלה ממנו חשך ולא אור והנה תסתיר אור השמש גם במחברות חדש הלבנה בהכנס כל הארץ בין השמש ובין הלבנ' לא ישאר ללבנה אור והנ' ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר אמת ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת בעבור שמצאו חכמי ספרד איבה בהעלם היוד וכתוב ואיבתי את אויבך גם כיד חיה אמר כידים ודין עני לא דנו וכתוב והיה יי' לדיין על כן אמרו אין פועל פחות מג' אותיות על כן איבה מעלומי העין: כי' צום בעת בואם אל הארץ שיסירו כל ע"ז' והזכיר ששה גוי' ולא חשש להזכיר הקטן שבהם ובעבורו אמר והכחדתיו מיד כי האחרים מעט מעט יגרשם או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד כמו בנות צעדה עלי שור: לא' זהו שהזכרתי שתחלת ספר הברית אתם ראיתם שהזהיר על ע"ז וסוף הספר להזהיר על ע"ז שהוא הסוף כי יהיה לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"ז הנמצאה בארץ כנען שעשוה יושביה כי העובד ע"ז כאלו הוא עובר על כל מצות לא תעשה ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: ועבדתם' הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם מבית עבדים והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכם ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות הנה שכרו אתו והם ד' דברים בעולם הזה הא' וברך את לחמך ואת מימיך והב' והסירותי מחלה מקרבך והג' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך והד' את מספר ימיך אמלא והנה כל אלה בגוף האדם ועוד כי הפך אלה הברכו' אעשה בכל אויבך והוא את אימתי וגם את הצרע':

אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים חכמי השתי תורות ולא התעסקו בחכמת התולדת על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמו' בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף והנה הם שני כחות ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החכך והרוח בלב ובו חיי האדם והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה והיא בעלת הכעס וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס כל רוחו יוציא כסיל והנפש בכבד והיא המתאוה לאכל וככה כתוב כי תאוה נפשך ותאות המשגל ממנה והנה יש אדם שנבראת שתהיינה לו אלו השלש הנזכרות חזקות או כולן רפות או זו חזקה וזו רפה או לא חזקה ולא רפה והנה בני אדם על כ"ו מינין משונים והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשול הגוף עליה ואם לא תהיה התורה כשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה והנה אתן לך משל ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שנברא על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש כי המרה האדומה דומה לה והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול גם נחשב אדם שאין חום בגופו ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו והשם יתע' למען חסדיו בחר בישראל והורם תורתו וכאשר ישמרוה ימצאם חכמתם

מפניו כ"ג נמסר בישעיה סימן י"ט בריש פרשת' דמשא מצרים הנה יי' רוכב על עב קל: וברך ג' וסי' וברך את לחמך' ואהבך וברכך והרבך' וברך עלי את אלקנה: מימיך ג' וסי' וברך את לחמך' ואם מימיך נשתה' מחטב עציך עד שאב' וא' ומימיך' בן אדם לחמך ברעש:

כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי: הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ: כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ: כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו: לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם: כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ: ס

הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דְאַתְקֵינִית: אִסְתַּמַּר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּל בְּמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי מֵימְרֵיהּ: אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרֵיהּ וְתַעְבֵּד כֹּל דַּאֲמַלֵּל וְאַסְנֵי יָת סָנְאָךְ וְאָעִיק לִדְמְעִיקִין לָךְ: אֲרֵי יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ וְיָעֵלִנָּךְ לֶאֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וַאֲשֵׁיצִנּוּן: לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן וְלָא תַעְבֵּיד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא תְפַגְּרִנּוּן וְתַבָּרָא תְתַבַּר קָמַתְהוֹן: וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת מֵיכְלָךְ וְיָת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ:

לא

רש"י

ששי

הנה אנכי שולח מלאך' כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך: אשר הכינותי' אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי נכר כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: אל תמר בו' לשון המראה אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם' אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו' מחובר לראש המקרא השמר מפניו' כי שמי משותף בו ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי: וצרתי' כתרגומו ואעיק: הרס תהרסם' לאותם אלוהות: מצבותיהם' אבנים שהם מציבין להשתחוות להם:

לא

בעל הטורים

וצרתי · ג' במסורת וצרתי את צורריך · וצרתי עליך מצב והקימותי עליך מ מצודות מלמד שצר הקב"ה על ז' אומות בכל כלי מלחמה · ועבדתם את ה' אלהיכם אומר לשון רבי' דזו תפלת רבים שאינ' נמאסת · ואח"כ וברך את לחמך לשון יחיד דלכל אח' ואח' מברך לפי ענינו · וברך ג' במסו' וברך את לחמך ואת מ מימיך · וברך פרי בטנך · וברך עלי את אלקנה ואת ביתו · כדאית' בברכות בכוס של ברכה משגרו לאשתו ביתו · כי היכי דתתברך בטנה וזהו בירך את לחמך ואת מימיך · שבירך ברכת המזון ושגרו לאשתו וברך פרי בטנה · וכן בעלי שבירך את אלקנה ונתעבר' אשתו וזהו וברך עלי וברך פרי בטנך · מימיך ג' את לחמך ואת מ מימיך · ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם · מחוטב עציך עד שואב מימיך : ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם לומר שאע"פ שבירך מימיך ולא היו צריכין למים אחרים קנו מהם · כמו שאמרו מכאן לאכסנאי שיש לו משלו דרך ארץ הוא שיקנה מבעלי ה אכסנאי כדי ל להנותו · והסירותי שנים במסורת הכא והסירותי מחלה מ מקרבך ואידך ו והסירותי את כפי · בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה לוהסירותי מ מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס לחה · והסירותי מחלה מקרב' וסמיך ליה לא תהי' משכלה · שכיון שסרה המחלה לא תהיה משכלה · וגם את מספר ימיך אמלא : אמלא

לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ אֶת אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת כָּל הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת כָּל אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף׃ וְשָׁלַחְתִּי אֶת הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת הַחִוִּי אֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃ לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת הָאָרֶץ׃ וְשַׁתִּי אֶת גְּבֻלְךָ מִיַּם סוּף וְעַד יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד הַנָּהָר כִּי אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃

פ

כד וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דִּבְרֵי יְהוָה

לָא תְהֵי מְתַכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים׃ יָת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וַאֲשַׁגֵּשׁ יָת כָּל עַמָּא דְּאַתְּ עָיֵל לַאֲגָחָא קְרָב בְּהוֹן וְאֶתֵּן יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְרֵי קְדָל׃ וְאֶשְׁלַח יָת עַרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵיךְ יָת חִוָּאֵי יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ׃ לָא אֲתָרְכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא דִּלְמָא תְהֵי אַרְעָא צַדְיָא וְתִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא׃ זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרְכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דְּתִסְגֵּי וְתַחְסֵן יָת אַרְעָא׃ וַאֲשַׁוֵּי יָת תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא עַד נַהֲרָא אֲרֵי אֶמְסַר בִּידֵיכוֹן יָת יָתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרְכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ׃ לָא תִגְזַר לְהוֹן וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם׃ לָא יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ דִּלְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי תִפְלַח לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא׃

וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק קֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק׃ וְיִתְקָרַב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לִקֳדָם יְיָ וְאִנּוּן לָא יִתְקָרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְּקוּן עִמֵּיהּ׃ וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעֵי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ

ל׳ ג׳ · ג׳ וא׳ ואמלא · כ״ו כ״כ כמ״ב ל׳ וחס׳ · י״ז חס׳ · ג׳ ז׳ פסוקי׳ את את את ואת · י׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ פסו׳ ועד עד · ב׳ מתנה · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ ושאר׳ אל משה · כ״ל אורי׳ חס׳ ג׳ כתור · ל׳ · שביעי · א · כד

ועקרה ב׳ וסי׳ לא תהיה משכלה ועקרה׳ עקר ועקרה׃ אמלא ג׳ וסי׳ לא תהיה משכלה ועקרה׳ אערכה לפניו משפט׳ להנחיל אהבי יש׳ וחד ואמלא אתו רוח אלהים׃ הצרעה ג׳ וסי׳ ושלחתי את הצרעה לפניך׳ וגם את הצרעה׳ ואשלח לפניכם׃ מלפניך י׳ וסי׳ ושלחתי את הצרעה׳ תנײ׳ דפסוק׳ אל תאמר בלבבך בהדף׳ שורך טבוח׳ הוא ישמיד את הגוים האלה׳ אשר הסירותי מלפניך׳ וחטאתם מלפניך אל תמחי׳ מלפניך אל תמהר׳ והעשר והכבד׳ מלפניך משפטי יצא׳ אל תשליכני מלפניך׃ ורבה ד׳ וסי׳ ורבה עליך חית השדה׳ ורבה העזובה בקרב הארץ׳ ורבה משטמה׳ ורבה היא על האדם׃ ועד ים ד׳ יחידאין וסי׳ ושתי את גבלך׳ והערבה והירדן׳ והערבה עד ים כנרת׳ דיהושע׳ וכל הערבה עבר הירדן׳ ג׳ פסו׳ ועד עד וסי׳ בסדר לך לך׃ ישבו כ׳ וסי׳ ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן׳ ארץ מצרים לפניך׳ לא ישבו בארצך׳ בסכות תשבו׳ רק נשיכם וטפכם׳ וחברו דיהושע׳ כי ישבו אחים׳ בספתיו קננו כל׳ לכן ישבו ציים את׳ כי ימים רבים ישבו׳ לא ישבו בארץ יי׳׳ עוד ישבו זקנים וזקנות׳ בני רביעים ישבו׳ וחברו׳ וישבו ערים נכחדות׳ כי ישחו במעונות׳ אך צדיקים יודו׳ אם ישמרו בניך׳ ישבו לארץ ידמו׳ וימצאו כתוב בתורה׃

אבן עזרא

וילדיכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם והכלל שיהיה נופש סר אל משמעת הנשמה ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה כי יש מאדה באה לחסר כח התולדת כדרך אתה תאכל ולא תשבע והנה כל התחלואי׳ באים בעבור אוכל הנכנס בגוף והנה לא יפחד שומר התורה מהם וזהו וברך את לחמך ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתי׳ ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד על כן כתוב גם בחליו לא דרש את יי׳ כי אם ברופאים והנה דברתי על חכמת הרפואות ועתה אדבר על חכמת המזלות דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו וערך אלה על אלה והדבר עמוק מאד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהי׳ משכלה כי תולדת הרחם להשכיל הילודים או שתהיה ע עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם במולדו וכפי ת תולדתו שלא יוליד בנים השם הנכבד אם היה דבק בו יאמץ כח תולדת הכלי׳ ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים על כן אמר השם לאברהם התהלך ל לפני והיה תמים וזהו שאמרו קדמונינו ז״ל אין מזל לישראל׳ שלך ואם תכרו׳ ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד כי אכנה התולדת ואין זה כנות במערכת הכוכבי׳ כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לברכם ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על י ידם והנה אם נשמור לא נקבל ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בני׳ ולא ימותו בחיי אביהם׳ ומלת עקרה כוללת אשת איש ובהמתו והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והלחה התולדית לא אם זרה וליחה נכרי׳ כי היא הפך התולדת והדבק בשם יחזק החום והלחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב וכן כתוב יראת יי׳ תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה וכתוב אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם וכתוב כי אם יי׳ יגפנו או יומו יבא והנה המת במלחמה או במגפה לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והלחה כי מחוץ באו לו מקרים והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם ובתורה פן ימות במלחמה ואמר שלמה למה תמות בלא עתך ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים כאשר אפרש בפסוק ונפלינו אני ועמך על כן כתו׳ הנני יוסיף על ימיך ומה אוסיף עוד להאריך׃ את אימתי׳ הוא פחד בנשמה והנה תבא לגוף חולשה מיד וזהו ונתתי את כל אויבך אליך עורף שיתנו לך את ערפם והטעם שיברחו מפניך בראותך אותם׃ ושלחתי את הצרעה׳ מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף׳ והזכיר משבעה הגוים שלשה והוא הדין לכלם גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בזכרים מהאחרים׃ לא׳ אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית אז יכרתו כל השבעה עממין ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אח׳ וזהו פן תהיה הארץ שממ׳ כי ארץ ישראל תהיה ארוכה מאד ויוצאי מצרי׳ לא יוכלו ליסבה כלה כמו פן תקלם׃ מעט׳ עד שתפרה שתוכל ליסב כל הארץ ועת׳ יפרש אורך הארץ ורחבה׃ ושתי את גבולך׳ וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ והנהר הוא נהר פרת ובין כך ובין כך לא תכרו׳ להם ברי׳׳ וטעם לאלהיהם שתשחיתם׃ לא ישבו בארצך׳ כאשר תפרה תשחי׳ ותכחיד כל השבע׳ עממין עד כה ספר הברי׳׃ ואל משה אמר׳ כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאי׳ שיספרם לישראל ואח׳ כן אמר למשה אחר שתכרת להם ברי׳ תעלה אלי אתה ואהרן ובניו ושבעים מזקני ישרא׳ שהם הבכורי׳ הקדושי׳׃ ונגש׳ אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל יי׳ ואח׳ כך ונגש משה לבדו ולא אמ׳ ונגשת כי כן מנהג הלשו׳ וײ׳ המטיר על סדו׳ ועל עמורה בפרי׳ ואם מאת יי׳ מן השמים והטעם מאתו ושמואל אמ׳ וישלח יי׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמוא׳ ולא אמ׳ ואותי ורבי׳ ככה׃ ויבא משה׳ לא הזכיר וירד מן ההר כי אין צורך׳ וטעם ויבא משה בתוך מחנה ישראל ויספר לעם את כל דברי יי׳ מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתה ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש׃

ואת

רשי

לא תהיה משכלה׳ אם תעשה רצוני׃ משכלה׳ מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה׃ והמותי׳ כמו והממתי ותרגומו ואשגש וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומו׳ שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלא פום כגון והמותי מגזרת והמם גלגל עגלתו וסבותי מגזרת וסבב ביתאל דלותי מגזרת דללו וחרבו על כפים חקותיך מגזרת חקקי לב את מי רצותי מגזרת רצץ עזב דלים והמתרגם והמותי ואקטיל טועה הוא שאילו מגזרת מיתה היה אין הא׳ שלו בפתח ולא מ״ם שלו מודגשת ולא נקודה מלא פום אלא והמתי כגון והמת׳ את העם הזה והתי״ו מודגש לפי שתבא ב במקום שתי תי״ן ה האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי״ו והאחת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי וכן ונתתי התי״ו מ מודגשת שהיא באה במקו׳ שתים לפי שהיה צריך שלש׳ תו״ן שתים ליסוד כמו ביום תת יי׳ מתת אלהים הוא והשלישי לשמוש׃ עורף׳ שינוסו לפניך ויהפכו לך ערפם׃ הצרע׳ מין שרץ העוף והיתה מכה אותם ב בעיניהם ומטילה בם ארס והם מתים ו והצרעה לא עברה את הירדן׃ והחתי וכנעני׳ הם ארץ סיחון ועוג לפיכך יכל שבע׳ אומות לא מנה כאן אלא אלו וחוי אף ע״פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על ש שפת הירדן עמדה ו וזרקה בהם מרה׃ שממה׳ ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה׃ ורבה עליך׳ ותרבה עליך׃ עד אשר תפרה׳ תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו׃ ושתי׳ לשון השתה והתי״ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי״ו והאחת לשמוש׃ עד הנהר׳ פרת׃ וגרשתמו׳ ותגרשם׃ כי תעבוד וגו׳׳ הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מארבעה לשונות שהכי משמש וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו אם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה׃ ואל משה אמר׳ פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמר לו עלה׃ ונגש משה לבדו׳ אל הערפל׃ ויבא משה ויספר לעם׳ בו ביו׃ את כל דברי יי׳׳ מצות פרישה והגבלה׃

בעל הטורים

אמלא עולה ע״ב ימי שנותינו שבעים שנה חוץ משנה שנולד בו ושנה שמת בה׃ אמלא ג׳ במסרה את מספר ימיך אמלא׃ ואוצרותיהם אמלא׃ ולבי אמלא תוכחות׃ כשהצדיק נפטר מן העולם וממלא מספר ימיו אז מראין לו חלקו בגן עדן כמו שמצינו גבי ר׳ אבהו וגבי רבי אליעזר בן פדת בתעניות וזהו מספר ימיך אמלא ואוצרותיהם אמלא ולבי אמלא תוכחות אין לאדם להוכיח לחבירו אלא סמוך לפטירתו כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו וזהו ולבי אמלא תוכחות מתי את מספר ימיך א אמלא׃ ורבה לורבה עליך חית השדה׃ ורבה העזובה׃ ורבה המשטמה׃ ורבה היא על האדם׃ וזהו שים בעדו וכו׳ תעלה על דעתך עוד שיהיו יראים מחית השדה׃ והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך׃ אלא גלוי וידוע לפניו ש שעתידין לחטוא ו ויהפכו לחיות וזהו היא רעה וגו׳ ורבה היא על האדם מה היא׃ ורבה משטמה על כן ורבה העזובה בקרב הארץ שהארץ תעזב מהם ורבה עליך חית השדה׃ יהיה לך למוקש׃ וסמיך ליה ואל משה אמר שהיה להם ל למוקש מה שראו סכינה ומתו כלם ואביהוא׃ ונגש ג׳ ונגש משה לבדו׃ ונגש הכהן׃ ונגש הכהן׃ ונגש ונגש אורם בקציר׃ כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפני להתפלל שם על השנה שתהא כתקופה כדכתי׳ ונגש אורם׃ יגשו ב׳ והם לא יגשו׃ אחד באחד יגשו׃ לומר כל אחד ואחד נכנס לפנים יותר מחבירו כמו שאמר משה מחיצה לעצמן וכו׳׳ כל

ואת כל המשפטים ׳ שבע מצות שנצטוו בני נח ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שנתנו להם במרה : ויכתוב משה ׳ מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה : וישכם בבקר׳ בחמשה בסיון : את נערי ׳ הבכורות : ויקח משה חצי הדם ׳ מי חלקו מלאך בא וחלקו : באגנות ׳ שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמי׳ להזו׳ אותם על העם ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: ספר הברי׳ ׳ מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: ויזרוק׳ ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: ויראו את אלהי ישראל׳ נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב״ה לערבב שמחת התור׳ והמתי׳ לנדב ואביהוא עד יום חנכת המשכן ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים׳ ותבער בם אש יי׳ ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה : כמעשה לבנת הספיר׳ היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדין במעשה לבנים: וכעצם השמי׳ לטוהר׳ משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם׳ כתרגומו לשון מראה: לטוהר׳ לשון ברור וצלול : ואל אצילי׳ הם נדב ואביהוא והזקנים : לא שלח ידו׳ מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד : ויחזו את האלהי׳ היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה כך מדרש תנחומא׳ ואנקלוס לא תרגם כן׳ אצילי׳ לשון גדולי׳ כמו ומאציליה קראתיך ויאצל מן הרוח שם אמו׳ אצילה: ויאמר יי׳ אל משה׳ לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם׳ ארבעי׳ יום: את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם׳ כל שש מאות ושלש עשרה מצו׳ בכלל עשרת הדברו׳ הן ורבינו סעדיה פי׳ באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: ויקם משה ויהושע משרתו׳ לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהי׳ ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם : ואל

באגנת ל׳ וחד חבל׳ האגנות וחל׳ ודין חס׳ · ויאמר יהוה יב כטעם קדמא ואזלא בספר׳

ויען ד׳ פסוקי׳ אית בהון ויען ויאמרו נמסר בסדר חיי שרה: ונשמע ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ כל אשר דבר יי׳ נעשה ׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש ׳ ונשמע פתגם המלך׳ קדמא קמץ : אלהי ישר׳ כ״ח מיחדין וסי׳ ויצב שם מזבח דיעקב ׳ ויראו את אלהי ישר׳ ׳ המעט מכם כי הבדיל ׳ אנשי אשדוד ׳ ויאספו את כל סרני

ואת כל־המשפטים ויען כל־העם קול אחד ויאמרו כל־הדברים אשר־דבר יהוה נעשה: ויכתב משה את כל־דברי יהוה וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל: וישלח את־נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים ליהוה פרים: ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זרק על־המזבח: ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר־דבר יהוה נעשה ונשמע: ויקח משה את־הדם ויזרק על־העם ויאמר הנה דם־הברית אשר כרת יהוה עמכם על כל־הדברים האלה: ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר: ואל־אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את־האלהים ויאכלו וישתו: ס

ויאמר יהוה אל־משה עלה אלי ההרה והיה־שם ואתנה לך את־לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם: ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל־הר האלהים:

ד׳ פסוקי׳ ויען ויאמרו · פו״ל כ״כ · פלגות עלות · ג׳ פסו׳ זה אחר זה מתחילים ויקח · ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ · ה׳ וכל עזר דכו׳ · כ״ח מיחדין · ב׳ כתרי ליש׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ · ב׳ · יב׳ ו׳ י״ו כתו׳ · ל׳ ב׳ · ל׳ וכ״כ · י״ג

וית כל־דיניא ואתיבו כל־עמא קלא חד ואמרו כל־פתגמיא די־מליל יי נעביד: וכתב משה ית כל־פתגמי דיי ואקדם בצפרא ובנא מדבחא בשפולי טורא ותרתא עשרי קמן לתרין עסר שבטיא דישראל: ושלח ית־בוכרי בני ישראל ואסיקו עלון ונכסו נכסת קודשין קדם יי תורין: ונסיב משה פלגות דמא ושוי במזרקיא ופלגות דמא זרק על־מדבחא: ונסיב ספרא דקימא וקרא קדם עמא ואמרו כל די־מליל יי נעביד ונקבל: ונסיב משה ית־דמא וזרק על־מדבחא לכפרא על־עמא ואמר הא דמא־דקימא דגזר יי עמכון על כל־פתגמיא האלין: פ וסליק משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל: וחזו ית יקר־אלהא דישראל ותחות כורסי־יקריה כעובד אבן טבא וכמחזי שמיא לברירו: ולרברבי בני ישראל לא הוה נזקא וחזו ית־יקרא דיי והוו־חדן בקורבניהון דאתקבלו ברעוא כאלו אכלין ושתן:

ואמר יי למשה סק לקדמי לטורא והוי תמן ואתן לך ית־לוחי אבנא ואוריתא ותפקרתא די כתבית לאלופיהון: וקם משה ויהושע משומשניה וסליק משה לטורא דאתגלי־עלוהי יקרא דיי:

פלשתים ג׳ בו׳ ׳ וישלחו ויאספו׳ ונתתם לאלהי ישר׳ כבוד ׳ ויען עלי ויאמר׳ ויצעקו העקרנים ׳ אם משלחים אתם׳ לידבר צור׳ יאמן נא דבריך׳ בראתו ילדיו׳ אלהי יש׳ לא אעזבם׳ הקורא בשמך׳ אתה אל מסתתר׳ כי מעיר הקדש׳ ומאספכם׳ והנה שם כבוד׳ נגלה מעל הכרוב׳ וירומו מן הארץ׳ היא החיה אשר ראיתי׳ והאפנים אשר לעמתם׳ בא מדרך הקדים׳ את רוח פול מלך אשור׳ אל יבושו ביקיד׳ ויקם ישוע׳ ואלי יאספו כל דוד׳ ויתן את שלתך: לבנת ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ הספיר׳ ובשיחור׳ קדמא פתח: ויחזו ב׳ וסי׳ אצילי בני ישראל׳ נביאיך חזו לך: ההרה י״ג נמסר בשפטים סוף סימן א׳ : והיה ו׳ נמסר בריש סדר לך לך :

ואת כל המשפטים׳ אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת : ויען כל העם׳ כאילו הוא איש אחד: ויכתוב משה׳ אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית: ויבן מזבח תחת ההר׳ במקום שעמד ישראל בעת מתן תורה ומלת ויבן תשרת בעבור אחרת כאילו כתוב ושתי עשרה מצבה בנה: וישלח את נערי׳ הם הבחורי׳ בני הזקנים הבכורים שיעלו עם משה: ויעלו עולות׳ וזהו וזבחת עליו׳ והזכיר עם השלמים פרים כי האוכלים רבים היו : ויקח חצי הדם׳ מהעולות והשלמים׳ ומלת באגנות כלים ענולים כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אג״אן : וחצי הדם׳ של עולה והשלמים זרק על המזבח לשם והנה באגנות ישמש לשני׳ שנתן חציו באגנות וחציו אח׳ באגנות : ויקח ׳ כאשר קרא באזני הזקני׳ וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשאר וזרקו על העם והם הזקנים כי הם כנגד כל ישראל כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור וסמכו זקני העד׳ את ידיהם שהם כנגד כל ישראל וזאת הזריקה כמו ויז על אהרן ועל בגדיו וקראה דם הברית: ויעל׳ ולא הזכיר ההר כי אין צורך: ויראו׳ במראה נבואה כמו ראיתי את יי׳ יושב על כסא׳ אמר הגאון כי ספיר לבן ראייתו לבנת הספיר ואיננו רק אדום והעד כי מנהג הלשון לכפול הטעם במלות שונות והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב והנה הטעם כפול אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם והנה ספיר כמו פנינים ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומר כמעשה היה ראוי לומר כמראה והנכון כי לבנת מגזרת לבנה כמו אשכת מים מגזרת חשכה והנה לבנת הספיר כאבן ספיר מראה ו יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא ׳ וטעם וכעצם השמים לטוהר תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי ה החיות שראה יחזקאל והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתו׳ היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפש דרך קצרה כי היא התחת רקיע גם הוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד : ואל אצילי׳ כמו ומאציליה ולא הזכיר זקנים להכנים עמהם נדב ואביהוא׳ וטעם לא שלח ידו׳ כי ראו השם הנכבד ולא מתו כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי ׳ וטעם ויאכלו וישתו שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו כי הוצרכו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה והזכיר זה בעבור משה שהיה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי זאת: ויאמר ׳ ושב שם עד שאתן לך אמר חכם אחד בספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים והטעם שהיו מתוקנים כראוי כמדת הארון כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל רק משה תקנם כי התיקון נקרא מעשה כמו וימהר לעשות אותו ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר בשניים והנה הכתוב הזכיר לו בעלותו ההרה לקחת שני לוחות האבנים ושלש פעמים הזכיר כי על כן פירש לוחות האבן שהם ממין אבן לא מעץ ׳ אמר הגאון כי אשר כתבתי דבק עם לוחות התורה והמצוה כי השם לא כתב רק עשרת הדברים ׳ ופי׳ התורה ׳ תורה שבכתב: והמצוה ׳ תורה שבעל פה כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר וכן כתוב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון והחמישי והמצוה השמנה דברים : ויקם משה׳ מדרך הסברא כי יהושע הלך עם משה ויהב בתחתית ההר עד רדת משה כי הנה לא ידע דבר העגל שנעשה ואין טעם לשאול מה אכל כי המן סביב למחנה לקטו ואכל יום יום : ואל

בעל הטורים

כל הדברי׳ אשר דבר יי׳ נעשה ׳ ז׳ תיבות וכן כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע ששה תיבות הרי י״ב כנגד שנים עשר שבטים שאמרו ששה תיבות כנגד שמע ישראל ויעקב השיבם ששה תיבות ברוך שם כבוד מלכותו וגו׳ ישראל ותחת רגליו מלמד שראו דמות יעקב תחת כסא הכבוד ׳ ודמות פניהם פני אדם וזהו סופי תיבות תמים ׳ וזהו שאמר יעקב התחת אלהים אנכי ׳ אנכי ׳ בגימ׳ כסא ׳ לבנת סני׳ במסו׳ הכא כמעש׳ לבנת הספיר ׳ ובשיחור לבנת כ כיהושע והיא שם עיר ונקרא כן על שם שבנויה מלבנים ׳ וזה הוא שדרשו ש שהיתה כעין לבנה לזכור שעבודן של ישראל ׳ ויחזו ב׳ הכא ויחזו את האלהים ׳ ואידך ויחזו לך מ משאות שוא ומדוחי׳ ׳ הם אמרו ויחזו את האלהים וזה היה משאות שוא ׳ דבר אחר ויחזו את האלהי׳ ויאכלו וישתו מה הכא אכילה ושתיה אף ויחזו משאו׳ שוא על ידי אכילה ושתיה דכתיב ותחללנה אותי בשעלי ש לחם בשביל אכילה ושתיה שנתנו להם אמרו להם נבואות שקר : וישכן

ואל הזקנים אמר׳ בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה׳ והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור׳ בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים׳ מי שיש לו דין: ויכסהו הענן׳

ואל הזקנים חד מן מ״ר׳ מן חד וחד ואל וסי׳ מצוין במ׳ רבת׳: וישכן ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ וישכן כבוד יי׳׳ ישר׳ בטח בדד׳ וישכן הענן׳ וישכן בירושלם׳ וישכן ערים נכחדות׳ בתר׳ מל׳: ויקרא אל משה ב׳ וסי׳ וישכן כבוד יי׳׳ ויקרא אל משה דריש סיפרא: ומראה ז׳ קמץ וסי׳ ומראה כבוד יי׳׳ ומראה הנגע עמק׳ ומראה

<table dir="rtl">
<tr>
<td>

יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם׃ טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃ טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃

</td>
<td>

וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ־לָנָא הָכָא עַד דִּי־נְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מַן־דְּאִית־לֵיהּ דִּינָא יִתְקָרַב לִקְדָמֵיהוֹן׃ וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יַת־טוּרָא׃ וּשְׁרָא יְקָרָא־דַיְיָ עַל־טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא׃ וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְעַל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃

</td>
</tr>
</table>

ל״ז. ל׳. ה׳ ל׳ חס׳ וא׳ מל׳ ג׳. ז׳ קמץ. ל׳.

קי״ח׳ עזיאל׳ סימן׳ חנני׳ סימן׃

פרשה

פרשה

<table dir="rtl">
<tr>
<td>

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃

</td>
<td>

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל־גְּבַר דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ תִּסְּבוּן יַת־אַפְרָשׁוּתִי׃ וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְתִסְּבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃ וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי׃ וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְסַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃

</td>
</tr>
</table>

ו׳ חס׳ לאמר. ו׳ רפין. ל׳. ל׳. ג׳. ל׳. ג׳.

הנתק׳ ומראה אש לילה׳ ומראה האפנים כעין אבן תרשיש׳ ומראה הילדים האכלים׳ ומראה הערב והבקר׳ וא׳ פתח ומראה ולא בחידרת: דבר אל בני ישראל ו׳ חסרים: לאמר נמסר בסדר בשלח: ויקחו ו׳ רפין נמסר בסדר בא אל פרעה: וזאת י״ז ר״פ וסי׳ וזאת התרומה אשר תקחו׳ וזאת תורת המנחה׳ וזאת תורת האשם׳ וזאת תורת זבח השלמים׳ וזאת תהיה טומאתו בזובו׳ וזאת עשו להם וחיו׳ וזאת משמרת משאם׳ וזאת תורת הנזיר׳ וזאת התורה החקים׳ וזאת התורה אשר שם׳ וזאת הברכה׳ וזאת ליהודה׳ וזאת התרומה אשר תרימו׳ וזאת לכם האורת׳ דירמידה׳ וזאת תהיה המגפה׳ וזאת שנית תעשו׳ וזארת לפנים בישראל: זהב וכסף ג׳ וסי׳ וזאת התרומה׳ קחו מאתכם תרומה׳ וישלח את הדורם בנו:

אבן עזרא

ואל הזקנים׳ הידועי׳ הם שרלו השם הנכבד: והנה אהרן׳ גם הוא בכור היה ואולי היה חור והוא מהטבעי׳ ושניהם ידינו תחת משה עד שובו וכבר פירשתי כי יתרו לא בא רק בשנה השנית: ויעל ויכס׳ וכבר כסה הענן בששה לחדש: וישכון׳ וכבר שכן הכבוד כי כן כתוב וירד יי׳ אל הר סיני ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן׳ את משה ואלם לא ראהו: ויקרא אל משה ביום השביעי׳ ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת ע עלותו כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות: ומראה׳ הנה ההר כולו מכוסה ענן ובראשו הכבוד ששם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת: ויבא ויעל אל ההר׳ הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד: ויהי משה בהר׳ שלא ירד וכתוב על אלה הארבעי׳ יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

אשר נתן לבניו דת תמימה׳ אשר יוכיח לאור כל תעלומה: יבינני דבר חכמה רשומה׳ בפרשת ויקחו לי תרומה:

וידבר בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן והטע׳ שיעשו מקדש לשם הנכבד ו וישכו׳ בתוכו ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר׳ מלת ויקחו לי כגזירת סורה אלו שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו וככה שיקח מאתו ויתן לי וככה קחי לי מעט מים: ונחת׳ אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי ה העדה אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה לצורך שלחן כסף כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים לפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד מ משמנה עשר דברי׳ כי החמשה עשר היו נדבה וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך ובנו יוסף לא ירדו כי שם נולדו׳ והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב והשלים בנכבד אבני שהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא והנה לא היה במעשה המשכן ברזל וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו: ותכלת׳ אמר יפת שהוא כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבעים והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם ואנו נסמוך על רז״ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר: וארגמן׳ כדמות אדום ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי: ותולעת שני׳ וכתו׳ ושני התולעת כמו מגור החלמים חלמים צור והגאון אמר בן קרימו כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן ובעבור תולעת אמ׳ רבים כי הוא משי: ושש׳ הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואיננו צבוע שם ורקמה ממצרים והגאון תרגמו בלשון ערבי עוטר וידוע הוא עד היום: ועזים שער העזים: ועורות אלים׳ שהם גדולים וזאת האומנות בארץ אלגודמאס ונקרא גודמנשי: תחשים׳ מין חיה היתה ידועה בימים ההם כי כן כתוב ואנעלך תחש והנה כבר היה נודע: ועצי שטים׳ יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאום ממצרים במצות משה והראיה וכל אשר נמצא אתו כמו התכלת והארגמן ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו לבדנו ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים כי מה צורך יש להם ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כן ישובו ועל כן השאילום ואיך יוציאו קרשים רבים אורך כל אחד מהם עשר אמות נם בריחים והם עברו על מצרים מקום המלוכה ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים ליזבוח דרך שלשת ימים והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא ביד אבותינו שממצרים הוציאום גם אנחנו נשוב אל משמעתם ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים ובבואם שם אמר להם ששם יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי אז עשה כל אחד סוכה והנשיאים עשו כדמות חצרות כל אחד כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היה ועשו סוכות ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים וזה טעם וכל אשר נמצא אתו:

סמן

רשי

רבותינו חולקי׳ בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמראש חדש: ויכסהו הענן׳ להר ויקרא אל משה ביום השביעי לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדי׳ אלא שחלק הכתוב כבוד למשה ויש אומרים ויכסהו הענן למשה: ששת ימי׳ לאחר עשרת הדברות והם היו כ בתחלת ארבעים יום שעלה משה לקבל ל לוחות ולימדך שכל ה הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימי׳: בתוך הענן׳ ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב״ה למשה שביל בתוכו:

חסלת ואלה המשפטי׳

ויקחו לי ת תרומ׳

כה

א לי׳ לשמי: תרומה׳ הפרשה יפרישו לי מ ממומנם נדבה: ידבנו לבו׳ לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פיישנ״ט בלע״ז: תקחו את תרומתי׳ אמרו רבותינו שלש תרומות אמורות כאן אחת תרומת בקע ל לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופו׳ לקנות מהן קרבנות צבור ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד שלש עשרה דברים האמורים בענין כלם הוצרכו למלאכת מ המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: זהב וכסף ונחשת וגו׳׳ כלם באו בנדב׳ איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמ׳ וכסף פקודי העדה וגו׳: בקע לגלגלת וגו׳׳ ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: תכלת׳ צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק: וארגמן׳ צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש׳ הוא פשתן: ועזים׳ נוצה שלעזים לכך תרגם אנקלוס ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא: מאדמים׳ צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים׳ מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתורגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים׳ ומאין היו להם במדבר פירש ר׳ תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזי׳ למצרי׳ ונטע׳ וצוה לבניו ליטלם עמה׳ כשיצאו ממצרי׳:

ושמן

בעל הטורים

וישכן חמשה במסור׳ וישכן כבוד יי׳ על הר סיני׳ וישכן הענן במדבר פארן׳ וישכן ישראל בטח בדד׳ וישכן ירושלים עד עולם׳ וישכן ערים נכחדות׳ לומר שכבוד יי׳ ששכן על הר סיני היה עמהם לעולם כל זמן שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו ו וישכן ערים נכחדות ונחרב הבי׳ ונסתלקה השכינה:

תרומה

ויקחו לי תרומה׳ פתח דבר אל בני ישראל בלשו׳ פיוס כמו דברו על לב ירושלם כשביל שהיה בו אסרבן פייסם ואיתא במדרש אמר ר׳ אבהו ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל׳ אמר דבר אל בני ישראל לשון פיוס הדוחקים את ישראל ונוטלין את ממונן מה תהא עליהן׳ תרומה אותיות מ״ם תורה שהתורה ניתנה למ׳ יום היא לאוכלי תרומה כהיא׳ ד דאמרינן לא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן׳ שנית לה לאוכלי תרומה וזהו ויקחו לי לשמי שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב״ה בעולם אלא ארבע אמות של הלכה בלבד׳ ועל כן סמך פרש׳ ויקחו לי תרומה לפרש׳ של תורה׳ ויקחו לי תרומה׳ עשו לי מקום מקדש אחד שההר הבית כמו תרומה שהיא אחד מחמשים שהרי הר הבית ת״ק על ת״ק ומקום החצר היה ק׳ על נ׳ שהוא אחד מנ׳ של ת״ק ות״ק׳ סמך לילה לויקחו לי ת תרומה רמז זמן אכילת תרומ׳ בלילה כדתנן משעה ש שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ש שהוא צאת הכוכבי׳׳ ויקחו לי׳ לי עולה מ׳ היינו עין יפה אח׳ מנ׳׳ מאת כל׳ כל עולה תמשים׳ היינו בינוני אחד מנ׳׳ מאת כל ר״ת עולה ס׳ היינו עין רעה אחד מס׳׳ אל בני ישראל ויקחו לי תרומה כנימ׳ אך בני ישראל יהיו ת תורמין לא הגוים׳ תקחו את תרומתי ולא אמר תקח׳ שאין גובין צדקה בפחות משנים׳ תקחו כנימ׳ שני קחו׳

סמן

ככל אשר יט בתורה וסי׳ ויעש נח׳ וחברו׳ אני מראה אותך׳ ככל אשר צויתי אתכה׳ ואת שמן המשחה׳ ותכל כל עבדרת׳ ככל אשר דויביאו׳ ויעש בני ישראל׳ והברו דוגיית דגלים׳ ויעש משה׳ דללוים׳ ויעשו את הפסח בראשון׳ ככל אשר דסוף פנחס׳ ויהי בארבעים שנה׳ ככל אשר עשה אתכם׳

כה

שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן: וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם: כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ: וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב: וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית: וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב: וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם: טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ: וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ:

ה׳ זוגין מתחלפין׳ ל׳ חס · ל׳ חס · יט כתורה · יז מל׳ כתו׳ כליו׳ וכו׳ כ · ל · כל׳ מלרע׳ חס׳ · כו ל׳ חס · כ״ל · ל · ל׳ חס׳ כ״ט קמצים׳

מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח דִּרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדַּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן: כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יָת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיָת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן: וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ: וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּיו וּמִבָּרָא תַּחְפְּנֵיהּ וְתַעְבֵּיד עֲלוֹהִי דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא: וְתַעְבֵּיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא: וְתָעֵל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא בְּהוֹן: בְּעִזְקָת אֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא יַעְדּוֹן מִנֵּיהּ: וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ:

ותענו ותאמרו אלי׳ ככל אשר שאלת׳ לא אכלתי באני׳ ושבת עד יי׳ אלהיך: אותך יז מלאים נמסר ביחזקאל סימן כ״ט גבי פרשתא בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים: וכן תעשו ב׳ וסי׳ ואת תבנית כל כליו׳ ממני תראו: ממנו ט׳ דמטע׳ וסי׳ בטבעת הארון יהיו׳ והרים ממנו בקמצו׳ ואם האכל יאכל׳ ואם בהמה אשר׳ תניי׳ דפסוק׳ אל תסור ממנו דיהושע׳ ורק היא יחידה׳ דבת יפתח׳ וילך בכל דרך אסא׳ דמלכים׳ וצדקת צדיקים יסירו:

רשי

שמן למאור׳ שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה׳ שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטורת הסמים׳ שהיו מקטירים בכל בקר וערב כמו שמפורש בואתה תצוה׳ ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: אבני שהם׳ שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלואים׳ על שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנים האבן שם למלאת הגומא קרויס אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת: לאפוד ולחשן׳ השהם לאפוד ואבני המלאי׳ לחשן וחשן ואפוד מפורשי׳ בואתה תצוה והם מיני תכשיט: ועשו לי מקדש׳ ועשו לשמי בית קדושה: ככל אשר אני מראה אותך׳ כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך: וכן תעשו׳ לדורו׳ אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות מנורו׳ וכיורות ומכונו׳ שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: ועשו ארון כמין ארונות שעושים בלא רגלי׳ עשויי׳ כמין ארגז שקורי׳ איטקרין יושב על שוליו: מבית ומחוץ תצפנו׳ שלש ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ: זר זהב׳ כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפרת מושב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהו והוא סימן לכתר תורה: ויצקת׳ לשון מתכת כתרגו׳: פעמותיו׳ כתרגו׳ זויתיה ובזוית העליונות סמוך לכפרת היו נותנים שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונין בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאי׳ את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות: ושתי טבעות על צלעו האחת׳ הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי״ו זו יתרה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך ליישבן כן ושתי מן הטבעות הא׳ על צלעו האחד: צלעו׳ צידו: בדי׳ מוטות: לא יסורו ממנו׳ לעולם: ונתת אל הארון׳ כמו בארון: העדות׳ התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה: כפרת

עליו ל׳ וחסר ועשית לו וסי׳ לארון כתר תורה על גביהן׳ · צלעת כל צלעת דאורייתא חס דכתיבו׳ וכתובי׳ מ״ל · הארון כל הארן דאורייתא חס דכתיבים וכתובים מ״ל

אבן עזרא

שמן למאור׳ לצורך המאור כמשפט אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטורת הסמים הפוך וכן הוא הסמים בעבור קטרת אם כן למה לא כאמר כן ולשמן המשחה בשמים ועוד את הבושם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים ו והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשח׳ ובשמי׳ שהם מעורבי׳ עם הסמים לקטורת וככה קבלת האמת: ואבני שוהם׳ כוללת כל האפוד ואחד מהחשן: ומלואים׳ עוד אפרש: ועשו׳ נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש: מראה אותך׳ במראה העין כי מראות יחזקאל היו בחלום נבואה והוסיף ה״א הדעת ואמר המשכן אחר ש שהזכיר מקדש׳ תוספת וי״ו וכן תעשו לצורך הכלים כי ב בתחלה ועשו לי מקדש: ועשו׳ בעבור שאמר בתחלה ועשו לי החל ככה ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המלה בחוץ או בפנים והנה אם היא בחוץ יהיה עבי הארון מצופה מבית ומחוץ מב׳ העברים חצי אמה עד שתהיה מלת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה תהיה כל אבן כבדה מאד אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים ל להוריד לוח אבן ביד אחת׳ וכתוב משני עבריהם אולי כן היה כי הלוח אינו גוף מעוקב שיש לו ששה עברים וככה כתוב כי שלשה ארונות היו ויש לתמוה על הכבדות ועוד כי עובי הכפרת טפח ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק כחו׳ מן חלק אחד מנ׳ אלפים וארבע מאות מהזהב שהכין דוד והנה הכרובים היו עבי סימן גם מזבח הקטורת לא היה כלו זהב והיה שוה לפי הסברא כי הציפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בציפוי הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מצופים ואין דבר שהיה זהב כלו רק ה המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ ויוכיח על הצפוי כי הנה האולם והבית צפה שלמה זהב: זר זהב׳ מגזרת ארחי ורבעי זרית: פעמותיו׳ חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהיא זוית רק מלשון רגל רגלי עני פעמי דלים ויפה לרגליך פעמיך ורבים ככה על כן הוצרכתי לפרש כי רגלי׳ היו לארון כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הוי״ו ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון ויש מחכמי דורינו שהבין זה ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות וכן כתוב ושמו בדיו ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם כי כן כתוב לא יסורו ממנו׳ ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו ויאריכו הבדים והנה הד׳ הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארונים: בטבעות׳ שהם על צלעות הארון: ונתת הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה והם העד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון ועוד כי לא כתב משה ספר תורה וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית יי׳ מחוץ ועוד כתוב אין [...] לוחות אבנים ומחלוקת היא יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והנה [...]ח מצות השם ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון ואין הכתוב מכחיש לדבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות [...]עוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות ואין טענה ממלת אשר אתן אליך כי הנה כתוב גם עליהם ויתנם יי׳ אלי ועוד הנה לא [...] השם למשה שיעשה הארון וישם שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ וקדמונינו [...]ה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא ועל דרך הפשט איננו רחוק בעיני כי על הארון שעשה בצלאל ידבר וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים ואין טעם לשאול [...]ים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן כי אין צורך להזכיר זה והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי והנה אם אמרנו [...]שה כאשר היה אעפ״י שלא נדע טעם למה יזכיר זה והנה מה נעשה בכתו׳ אחר כך ויהיו שם כאשר צוני וזה לאות כי ידבר על הלוחו׳ ששם משה בארון הברי׳ [...]ום הזה וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון ואחר כן הכפורת עם הכרובי׳ והנה [...] הכרובי׳ וכתו׳ יושב הכרובי׳ אם כן איך ישי׳ משה ספר התור׳ בפנת הארבעי׳ בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובי׳ מעל הארון ואין צורך לכל זה:

בעל הטורים

שמן למאור חסר ו׳ דלאו לאורה הוא צריך וי״ג דברי׳ כתוב כאן וכן יש י״ג מיני מלבושים ביחזקאל׳ ואעדך עדי ואלבשך תחש וכו׳ וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י״ג מלבושים דכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים׳ ובזכות אלו י״ג מיני׳ שהתנדבו חזרו להם י״ג: ועשו ארון בכלם כתיב ועשית חוץ מבארון דכתיב ועשו שכל הכלים שעשה שלמה כיוצא בהן חוץ מארון׳ ארון אותיות אורן שיש בה אורן של ישראל ואותיות נורא כי הוא אש אוכלת׳ ארון בגימטריא נזר שכתר תור׳ עולה על כל הכתרים: לכן כתיב ועשית עליו זר זהב ובשלחן כתיב ועשית לו לומ׳ שכתר תורה עולה על שאר הכתרים׳ אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו׳ כל מדותיו היו שבורות בחצאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צרי׳ לשבר ולהשפיל עצמו׳ ושכנתי רמז לבית ראשון ושכן ת״י שני׳ וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל׳ קדוש עולה ת״י ש שמכין קדוש היה תהלות בישראל ויש בו אותיות שני ת״כ רמז לת״כ שנים של בית שני׳ מראה בגימ׳ גבריאל׳ מלמד שהיה חגור כמין פסיקיא של שור ו ומראה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו וכן תעשו כל כליו׳ וכן תעשו׳ ב׳ הכא ואידך ו וכן תעשו לגדעון סובות אלו הכלים עומד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המקדש וכליו׳ כתן הלפידים בכדים להזכיר זכות אלו הכלים׳ וכראש האשמורה התיכונה להזכיר זכות עבודת המקדש שאז היו תורמין את המזבח והיא העבודה ר ראשונה שהיו עושי׳ בהם ביום׳ ועשו ארון י׳ פרשיות מתחילין בעשייה כ כנגד עשרה מאמרו׳ שבהן נברא העולם׳ זהב טהור מבית ומחוץ ב׳ דזהב עם טהור מבי׳ ומחוץ בגימטרי׳ הנה החכם יהיה תוכו כברו׳ פנים

ועשית כפרת׳ כדמות מכסה והמ׳ יפת כי כמוהו לכפר עליו כמו כסוי חטאה ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר והנה זה מפורש וכתנו איש כופר נפשו ושם כתוב לכפר על נפשותיכם ועובי הכפורת לא נזכר : ועשית׳ אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כפני נערים ופרשו כרוביא בלשון ארמי׳ והכף משרת ונכון דברו שהיו כצורת ילדי׳ אם היא קבלה ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכה כי כף כרוב שורש והעד והיו הכרובי׳ כי הה״א הא הדע׳ ואיננה לתימה כה״א הכיכת מכהו הכהן וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות כמו את כרוב הממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד׳ פני׳ לחיה ואחד מהם פני שור ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור פני הכרוב והטעם הצורה שהזכיר בפעם הראשונה ואמ׳ באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה וקרא כל הד׳ כרובים והנה הכף שורש : מקשה׳ כמו שוה וכמוהו תחת מעשה מקשה׳ ופי׳ מעשה שמו לא עשה את שפמו׳ וטעם משני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת : כרוב׳ הנה הכרובים על דרך האורך על כן הבדים על רוחב הארון ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך וראייתו לצלע המשכן השנית ותשובתו בצדו וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן לירכתים והכפורת בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון : והיו׳ אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת׳ ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים על זוית נכבה על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת : ואל הארון׳ כמשפט הלשון וכבר היה׳ נותן העדות בארון ואחר תשים הכפורת : ונועדתי׳ לא אבין איך יכחיש זה הפסוק פסוק וידבר יי׳ אליו מאהל מועד לאמר כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צריך למכריע׳ וטעם וי״ו ואת כל אשר אצוה ככה הוא מלת ודברתי משרת בעבור אחרת כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובי׳ ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם שאדבר אתך להודיע סודי נלהשיב על שאלתך ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו על כן החל ופירש כלי המשכן והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לאמר להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון ואין צורך שילמד אדם את משה ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש על כן הארון דמו׳ כסא והנה מנורה ושולחן ערוך על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזהיר ולא תעלה עליו עולה ומנחה ונסך ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן במעשה : ועשית׳ אין ספק כי עובי השלחן עם קומות הרגלים היא המדה הנזכרת : ועשית׳ המסגרת למעלה כמשפט השולחנות : ועשית זר זהב׳ עתה פי׳ כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת : ועשית׳ ארבע הפאות מזרח ומערב וצפון ודרום : לעומת

כפרת׳ כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף : אמתים וחצי ארכה׳ כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכותלים הרבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח : כרובים׳ דמות פרצוף תינוק להם : מקשה תעשה׳ שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין סולדרי״ן אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע ונראין בולטין למעלה וצייר הכרובי׳ בבליט׳ קצותיו : מקצ׳ בטליץ בלעז כמו לא לזה נקצן : קצו׳ הכפרת׳ ראשי הכפרת : ועשה כרוב אחד מקצה׳ שלא תאמר שנים כרובי׳ לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה : מן הכפרת עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת : פורשי כנפים׳ שלא תעש׳ כנפיהם שוכבים אלא פרוסים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא עשרה טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה : ואל הארון תתן את העדות׳ לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעוד ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח׳ כך יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקי׳ את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויסם את הכפרת על הארון מלמעלה : ונועדתי׳ כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אתך : ודברתי אתך מעל הכפרת׳ ובמקום אחר הוא אומר וידבר יי׳ אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובין מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו׳ משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד : ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל׳ הרי וי״ו זו יתירה וטפלה וכמוהו הרבה במקרא וכה תפתר את אשר אדבר עמך שם את אשר אדבר אותך אל בני ישראל הוא : קומתו׳ גובה רגליו עם עובי השלחן : זר זהב׳ סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרין שולחן מלכים : מסגרת׳ כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר יש למעלה היתה סביב לשולחן כמו לזבזין שבשפת שולחן שרים ויש אומרים למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת : ועשית זר זהב׳ הוא זר האמור ופירש לך כאן שעל המסגרת היתה : לעומת

עשה ג׳ ר״פ וסי׳ לי מטעמים׳ כרוב׳ מכנסי בד : הכרבים כל אורי׳ חס׳ ונבי׳ וכתו׳ מלאים במ״ג חס׳ וסי׳ וישלח העם שילה׳ מבעלי יהודה׳ ועשר באמה הכרוב השני׳ ויפרשו את כנפי הכרבים׳ ויסכו הכרבים על הארון על בדיו׳ ויתפלל חזקיהו׳ וחברו׳ ואראה והנה אל הרקיע׳ וישלח הכרוב את ידו׳

וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃

ל׳ | ג׳ ר״פ | י״ד פסוקים על אל אל ט׳ ב׳ | ל׳ | ה׳ ל׳ מל׳ ואחד חס׳ ב׳ן כתול׳ | ג׳ בואה את כל אשר | כל אוריית׳ חס׳ | כ״ה | כו״ל חס׳ ל׳ | כ״ט חס׳ ל׳ | כ׳ חס׳

ת וְתַעְבֵּיד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיַהּ׃ וְתַעְבֵּיד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַפּוּרְתָּא׃ וְעֲבֵד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא־חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן־כַּפּוּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יָת־כְּרוּבַיָּא עַל־תְּרֵין סִטְרוֹהִי׃ וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסָן גַּדְפֵיהוֹן לְעֵלָּא מְטַלִּין בְּגַדְפֵיהוֹן עַל־כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל־חַד לָקֳבֵיל־כַּפּוּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְרוּבַיָּא׃ וְתִתֵּן יָת־כַּפּוּרְתָּא עַל־אֲרוֹנָא מִלְּעֵלָּא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יָת־סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ וְאֶזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי כַפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל־אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא יָת כָּל־דִּי אֲפַקֵּד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל׃

וְתַעְבֵּיד פָּתוֹרָא דְאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ גְּדַנְפָא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתַעְבֵּיד דֵּיר־דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת־עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃

בעל הטורים

שנים כרובי׳ ופניהם איש אל אחיו כמו שני חברים שנושאים ונותנין בדברי תורה׳ כרובים בגימטריא מראה כבוד׳ כרבי׳ כרביא כי נער ישראל ואוהבהו׳ שני כרובי׳ כנגד אבותם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות׳ הכרובים ג׳ כנגד ג׳ אבות׳ תכין שני הכרובים׳ ראשי תיבות משה׳ ועשית לו זר זהב׳ זהב בגימ׳ דוד שהוא יזכה לזר של מלכי׳׃ ונועדתי שני במסו׳ ונועדתי לך׳ ונועדתי שמה לבני ישראל׳ זהו שדרשו אשר דבר יי׳ לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי׳ אמר משה לאהרן ידע הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי סבור שיתקדש בבני׳ ומהיכן ידע מכאן שאמ׳ לו ונועדתי לך׳ פירו׳ על ידך על כן כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל׃ ועשית

פרשי כל תפסה פרשי כנפים וכל קרי פרשי חלוף פורשי כנפים

ומלא חפניך גחלי אש׳ והכרבים עמדים מימין לבית׳ וירא לכרבים תבנית יד׳ וישלח הכרוב את ידו מבינות׳ תניי׳ דפסוק׃ פרשי ב׳ חס׳ וסי׳ והיו הכרבים׳ וחברו׃ ופניהם ט׳ וסי׳ אחרנית׳ והיו הכרבי׳ ויהיו הכרבים׳ וידי אדם׳ ופניהם וכנפיהם פרודות׳ ופניהם קדמה והמה׳ ומחוץ לשער הפנימי לשכות׳ כנפי הכרבים׳ דו״ה׳ ופניהם אל יהפרו׃ י״ד פסו׳ דאית בהון על אל אל וסי׳ מצויין בסדר וישמע יתרו׃ ונתת נתת כ״ט חס׳ ה׳ בקריא׳ וסי׳ ונתת כוס פרעה׳ ונתת אל הארן׳ ונתת את הכפרת על הארן׳ ועשית לו ארבע טבעות׳ ונתת על השלחן לחם׳ ונתת את הכפרת על הארן׳ ועשית על החשן שרשרות׳ ונתת אל חשן המשפט׳ ונתת אתם על סל׳ ושמת את המצנפת׳ ואת האיל תנתח׳ ולקחת את כסף הכפורים׳ ועשית כיור נחשת׳ ב׳ בו׳ ונתת את הכיור׳ ב׳ בו׳ ושמת את החצר סביב׳ ונתת עליה שמן׳ ונתת על המערכת לבנה׳ ואתה תשמע מן השמי׳ ואתה תשמע השמי׳ ב׳ בו׳ דמלכים׳ אתה נתת ביד עבדך׳ נתת ירשת יראי׳ מן היום הראשון׳ ולחם משמים נתת׳ ורוחך הטובה נתת׳ והם במלכותם׳ ב׳ בו׃ ונועדתי ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ונועדתי לך שם׳ ונעדתי שמה לבני ישר׳ קדמה מל׃ נתינה אליך ה׳ נמסר בסדר ראה אנכי׃ צואה את כל אשר ג׳ וסי׳ ונועדתי לך שם׳ נביא אקים להם מקרב׳ והיה המקום אשר יבחר יי׳.

לעמת המסגרת תהיין הטבעות׳ ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתי׳ לבדים׳ אותן טבעו׳ יהיו בתים להכניס בהן הבדים׳ לבתי׳ לצורך בתים׳ לבדי׳ כתרגומו אתרא לאריחיא: ונשא בם׳ לשון נפעל יהי נשא בם את השלחן: ועשית קערותיו וכפותיו׳ קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה ויקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפות השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלח׳ ואותו דפוס קרוי קערה: כפותיו׳ בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות׳ שנאמר ונתת על ה המערכת לבונה זכה: וקשותיו הם כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר שלשה על ראש כל לחם שיסב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קנ״ה: ומנקיותיו תרגומו ומכילתיה הן סניפין כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהין עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלי׳ חמשה פצולי׳ זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכי׳ על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליוני׳ על התחתוני׳ וישברו ולשון מכילתי׳ סובלותיו כמו נלאיתי הכיל אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין ש מקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה סונה כדברי האומר מנקיו׳ הן סניפי׳: אשר יוסך בהן׳ אשר יכוסה בהן׳ ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: לחם הפנים׳ שהיו לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים במנחות אל הכהנים: מקשה תעשה המנורה׳ שלא יעשנה חליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפי׳ שקורין שולדר״ץ אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה׳ תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטרי״ן בלע״ז כמו דא לדא נקשן: תעשה המנורה׳ מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב״ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה: ירכה׳ הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשת הרגלי׳ יוצאין הימנה ולמטה: וקנה׳ הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה הן כמין כוסו׳ שעושי׳ מזכוכית ארוכי׳ וקצרים וקורי׳ להם מדיל״ש ואלו עשוי׳ של זהב ובולטי׳ ויוצאי׳ מכל קנה וקנה כמנין שנת׳ בהם הכתו׳ ולא היו בה אלא לנוי: כפתוריה׳ כמין תפוחי׳ היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנ׳ האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרי׳ וקורין להם פומ״לש ומנין שלהם כתו׳ בפרשה כמה כפתורי׳ בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור: ופרחיה׳ ציורין עשוין בה כמין פרחים: ממנה יהיו׳ הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידביקם: יוצאים מצדיה׳ לכאן ולכאן באלכסון נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאים מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה: משוקדי׳ כתרגומו מצויירין היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורי׳ ניליר: שלשה גביעים בולטין מכל קנה וקנה כפתור ופרח היה לכל קנה וקנה: ובמנורה ארבעה גביעי׳ בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והשלשה למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה׳: משוקדים כפתוריה ופרחיה׳ זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה: וכפתור תחת שני הקנים׳ מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך כך שנינו במלאכת המשכן׳ גובהה של מנורה י״ח טפחי׳ הרגלי׳ והפרח שלשה טפחי׳ הוא הפרח האמור בירך שנ׳ עד ירכה עד פרחה וטפחי׳ חלק וטפח שבו גביע מהארבע׳ גביעים וכפתור ופרח משני כפתורי׳ ושני פרחים האמורים

לשאת כ״ד בקריי׳ וסי׳ מצויין בדברי הימי׳ א׳ סימן ט״ו: ונשא י״ב ו׳ בישעיהו׳ בקריי׳ וסי׳ בם את השלחן׳ ונשא כל אשר בביתך׳ דמלכים׳ וחברו דישעיה׳ ונשא מגבעות׳ וחברו דמיכה׳ יושב על כסא רם ונשא׳ על הר גבוה ונשא׳ הנה ישכיל עבדי׳ רפאנו את בבל׳ ונשא אתכם בצנות׳ עמוס׳ ונשא והמון ורבו

לעמת המסגרת תהיין הטבעת לבתים לבדים לשאת את־השלחן: ועשית את־הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב ונשא־בם את־השלחן: ועשית קערתיו וכפתיו וקשותיו ומנקיתיו אשר יסך בהן זהב טהור תעשה אתם: ונתת על־השלחן לחם פנים לפני תמיד: פ

ועשית מנרת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו: וששה קנים יצאים מצדיה שלשה ׀ קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני: שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח כן לששת הקנים היצאים מן־המנרה: ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה: וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת־שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים מן־המנרה: כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור:

לקביל גדנפא תהוין עזקתא לאתרא לאריחיא למטל ית־פתורא: ותעבד ית־אריחיא דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא ויהון נטלין בהון ית־פתורא: ותעבד מגיסוהי ובזיכוהי וקשותיה ומכילתיה דיתנסך בהן דהב דכי תעביד יתהן: ותתן על־פתורא לחם אפיא קדמי תדירא: ותעביד מנרתא דדהב דכי נגיד תתעבד ית־מנרתא שדה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה יהון: ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא: תלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן־מנרתא: ובמנרתא ארבע כלידין מצירין חיזורהא ושושנהא: וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות־תרין קנין דמנה לשתא קנין דנפקין מן־מנרתא: חזוריהון וקניהון מנה יהון כלה נגידא חדא דדהב דכי: ותעביד

כ״ד · ל׳ · י״ב · ל׳ וח׳ דגש׳ · ל׳ · קדמ׳ מל׳ · ל׳ · ב׳ · כ״ט חס׳ · ל׳ · ל׳ מל׳ · ג׳ מל׳ כתו׳ · ג׳ כליש׳ · ב׳ וכ״כ ל׳ כתי׳ · י׳ בתרי׳ · ד׳ מלין דלית להון הכרע · כל ליש׳ חס׳ · ב׳ וחס׳ · ל׳ · שני · שלישי · פרש כל תמני׳ · גבעים כולה חס׳ יוד קדמ׳ · לששת קדמ׳ כן לששת הקני׳ ויוצאים תני׳ לששת הקני׳

לבבו׳ כי כה אמר רם ונשא: בהן ט״ו קמצין וג׳ פתחין נמסר בסדר ויצא: לחם פנים׳ הלין זוגין דלא נסבי ה׳ וסי׳ ויקר׳ מלאך אלהי׳ והאבן גדלה׳ לחם פני׳ לפני תמיד׳ בגדי שרד׳ נחש נחשת׳ מזרחה שמש׳ דאז יבדיל׳ אי זה בית אשר תבנו לי׳ וגם שט עיר המונה׳ זה הים גדול׳ ותחדש פני האדמה׳ מזבח נחשת׳ חג מצורת׳ דעזרא: מנרת כול מל׳ במ״ב וסי׳ ומקטירים ליי׳ ראיתי והנה מנרת: תיעשה ז׳ וסי׳ תיעשה המנרה׳ ל׳ מל׳ ששת ימים תעשה מלאכה׳ דויקהל׳ וחבירו דויקרא׳ ואם מנחת מרחשת׳ על מחבת בשמן׳ כל מנחה אשר תקריבו׳ כי כלם מיראים אותנו: המנורה ג׳ מל׳ וסי׳ מקשה תעשה המנורה׳ ויעש כן אהרן אל׳ בהעלתך את הנרות: סימן כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הב״ת דסמיך אחד בשוא תחת הב״ת: ג׳ פרשיות משתנות׳ מקץ בקנה אחד בקנה אחד בשוא תחת הב״ת׳ תרומה בקנה האחד בקנה האחד בפתח תחת הב״ת׳ ויקהל בקנה האחד בפתח תחת הב״ת בקנה אחד בשוא תחת הב״ת׳ קדמ׳ כן לשש׳ הקנים היצאים מן המנרה׳ תנין לששת הקנים היצאים מן המנרה:

אבן עזרא

לעומת׳ הזכיר המקו׳ שתושמנה שם הטבעות: ונשא בם את השלחן׳ מבנין נפעל כמו ונקה המכה כי הדגשות להתבלע א״ה הפועל: ועשית׳ מה שאמרו רז״ל ידוע הוא׳ ומלת אשר יוסך בהם שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל והעד כי במעשה הזכיר הקשות אשר יוסך בהם ועוד את קשות הנסך ומלת נסך לטעמי רבי׳ לא יסכו ליי׳ כסף הפשל נסך חרש ואני בספרי מלכי א״מ׳ רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל והמגיד לו לא ידע לשון ערבי כי כלענ היה כי הקנים יקראו קצ״ב בכ״די גם בבי״ת ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות א״מ׳ מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כלים אחרים שצוה דוד לשומם בשלחנות שיעשה שלמה ואין ככה שלחן אהל מועד: ונתת׳ על דרך הפשט נקרא לחם הפני׳ בעבור הפי׳ שהוא אחריו ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו דפוס: ועשית׳ ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריא ונשבעו חמשה עשר מזקניה׳ שצלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו״ד במלת תיעשה ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים והקדמונים דרשו כי תוספת היו״ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה והכלל אם יש שם יו״ד היא מלה זרה ובדרש כי נעשית מאליה והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה כי הנה כתוב ויעש מנורת כן עשה את המנורה והנה על מחבת בשמן תעשה מורבכת תביאנה׳ והנה מקשה כמו הכתוב בכרובים ירכה וקנה הוא גוף המנורה: וששה׳ טעם קני׳ ענולי׳ ארוכים חלולי׳: שלשה׳ אמר הגאון כי משקדים כדמות שקדים והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי: טהור

בעל הטורים

ועשית מנורה שבע׳ פעמים כתיב מנורה כנגד שבעה רקיעי׳ ושבעה ארכות ואין בפרשת מנורה אות ס״מך׳ וכן במעשה בראשית לנו׳ במקום כי אין שטן ואין מזיק׳ ובזאת כי מנוה ויתורה אור סותם פיו של שטן מלהשטין: נראה

טהור׳ שהוא מזוקק שאין בו פסול: וראה׳ כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים׳ מלת מראה זרה ואיננה כדרך מוסלך כי אי׳ פעול למלת ראה כי אם כראה לבד׳ והיה כן בעבור כי הרואה איננו פועל רק מקבל דמות ובעל התולדת יבין זה ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובים אתן לך עקר שתסמוך עליו :

אמר אברהם המחבר כליש ע

על שני דרכים האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק והנה שש פאות מהאורך יבאו פנים ואחור ומהרוחב ימין ושמאל ומהגובה מעלה ומטה ויש יש שאינו גוף והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם ואלה השנים דרכים השם ברא לבדו ואין יכולת בנברא לברא עצם שיהיה גוף אף כי שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בו כח להכחידו על שיעדר ולא יהיה יש ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה גם היא על שני דרכים האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים והחכמה בנשמה גם בגופות כחום האש ולחות המים והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים ונחלפים נסרים ונעדרי׳ ואלה יכול האדם לעשות על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה לא עומדת ולא נעדרת כי הוא ברא עצם כל דבר כי כל צורה עומדת או מקרה ואתן לך משל אחד קדרות הלבנה כשנכנס כל הארץ בינה ובין השמש ב בראש התלי או בזנבו ואתן לך משל אחר ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים כמו העינים והאזנים כי העצמות גם הכבד לא ירגישו והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף על כן היו א איברים רבים משרתים לו וככה השם הנכבד ידענו כי כבודו מלא כל העולם רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים ובעבור שני דברים האחד כפי מתכונת תולדת המקבל והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל על כן נבחר מקום בית המקדש ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת והכרובים שהם פורשי כנפים ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן ומחוץ לפתח המשכן מזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ואלה הדברים הם כבוד אלהים ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יהתלו על דברי והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון כי האדם כדמות עולם קטן והוא היה סוף בריאתו בא״ר וסימן לדבר בגדול האל ובקטון כלה והנאון הזכיר כי שמונה עשר דברים הם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון גם בעבור שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך : ואת המשכן׳ כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן : אורך׳ חסרי דעת אמרו כי מדת כ״ח בעבור כ״ח מחנות הלבנה והנכון כן היו עשר יריעות על דרך נוטה שמים כיריעה על כן היה מקום קדש הקדשים בחשבון מעוקב: מעשה חושב׳ אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים : ורוקם׳ פרצוף אחד ונכון הוא ועל דרך הפשט מעשה חושב איננו רוקם ולא אורג רק על דרך שעושין היום בגדי משי כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון ומחשבת ויציירנה בלוח ויש׳ שני חוטין בחשבון למשוך מרחוק : חוברות׳ כדמות תאר או יהיה כדמות פועל שזאת חוברת זאת והעד חבור עצבים אפרים הנח לו שהוא פעול : לולאות׳ יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה כי הבי״ת משרת : הקיצונה׳ תאר כמו העליונה ; חמשים׳ עתה הזכיר מספר הלולאות : ומלת

וראה ג׳ ר״פ וסי׳ וראה ועשה בתבניתם׳ וראה אם דרך עצב בי׳ וראה בנים לבניך שלום ; וכן תעשה ה׳ וסי׳ וכן תעשה בשפת היריעה׳ וכן תעשה לאהרן׳ ג׳ בו׳ וכן תעשה בשבעה בחדש : האחת ג׳ קמצין וסי׳ חמשי׳ ללאות ר״פ׳ וחבירו׳ חמשים ללאות דמשכן תניין׳ ויעש את העמודים׳ דמלכים׳ וכל אתנחתא וס״פ

וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס

וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית

וְתַעְבֵּיד יַת־בּוֹצִינַהָא שַׁבְעָא וְתַדְלֵיק יַת־בּוֹצִינַהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵיל אַפָּהָא׃ וְצִבְתַהָא וּמַחְתְּיָתַהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כַּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּיד יָתַהּ יַת כָּל־מָנַיָּא הָאִלֵּין׃ וַחֲזֵי וַעְבֵיד בִּדְמוּתְהוֹן דִּי־אַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא׃

וְיַת־מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָּן תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל־יְרִיעָתָא׃ חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהֶוְיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם־חֲדָא וַחֲמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא׃ וְתַעְבֵּיד עֲנוּבִין דְּתִכְלָא עַל־שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי וְכֵן תַּעְבֵּיד בְּשִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא דִּבְבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא

מכוון

וזקפים דכו׳ קמצין במ״ב וסי׳ ויעש עשרה כיורות׳ נחשת׳ מלכים׳ ובני ישראל למספרם׳ וכל אחת דכו׳ קמץ במ״ו פתחי׳ זקפים וסי׳ מצוין בסדר בשלח :

האמורים במנורה עשמה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורי׳ ושני פרחים לבד מן השלשה כפתורי׳ שהקני׳ נמשכין מתוכן שנאמר וכפתור תחת שני הקנים וגו׳ וטפחים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכי׳ ועולי׳ כנגד גובהה של מנור׳ טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתו׳ ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולי׳ כנגד גבהה של מנורה וטפחים חלק נשתיירו שם שלשה טפחים שבהם שלשה גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים שנים ועשרים שמנה עשרה לששה קנים שלשה לכל אחד ואחד וארבע׳ בגופה של מנורה ואחד עשר כפתורי׳ ששה בששת הקנים ושלשה בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד נאמר במנורה שנ׳ משוקדי׳ כפתוריה ומיעוט כפתורים שני׳ האחד למטה אצל היכך והאחד בשלשה טפחים העליונים עם שלשה הגביעי׳ ותשעה פרחים היו לה ששה לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח ושלשה למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה הכתובה למעלה תמצאם כמנינם איש איש במקומו : את נרותיה׳ כמין בזיכין שנותנים בתוכ׳ השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה׳ עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובי׳ כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: ומלקחיה׳ הם הצבתים העשויים ליקח ובהם הפתילה מתוך השמן ליתנן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים וצבתהא שתרגם אונקלוס לשון צבת טנליי״ש בלע״ז ומחתותיה הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר כשהו׳ מטיב את הנרו׳ מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ולשו׳ מחתה פויישדר״א בלע״ז כמו לחתות אש מיקוד : ככר זהב טהו׳׳ שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול מאה וכ׳ מנה והמנ׳ היה ליטרא שסוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם מאה זהובי׳ כ״ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: וראה ועשה׳ ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב״ה מנור׳ של אש: אשר אתה מראה׳ כתרגומו דאת מתחזי בטורא אילו היה נקוד מראה בפת׳ היה פתרונו אתה מראה לאחרי׳ עכשו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראין לך : ואת המשכן תעשה עשר יריעות׳ להיות לו לגג ולמחיצו׳ מחוץ לקרשי׳ שהיריעות תלוים מאחוריהן לכסותן : שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני׳ הרי ד׳ מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן ושלשה של צמר וכל חוט וחוט כפול ששה הרי ארבעה מיני׳ כשהן שזורין יחד עשרים וארבעה כפלים לחוט: כרובים מעשה חושב׳ כרובי׳ היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע״ז פיי״סישא: תהיין חוברו׳׳ תופרן במחט זה בצד זה חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחות׳׳ כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו: לולאות׳ לצו״לש בלע״ז וכן תרגם אונקלוס ענובין לשון עניבה: מקצה בחברת׳ באותה יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת : וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית׳ באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת :

מקבילות

בעל הטורים

וראה שלשה ראשי פסוקי׳ וראה ועשה בתבניתם׳ ואידך וראה אם דרך עוצב בי׳ ואידך וראה בנים לבניך׳ פירוש אם דרך עוצב בי׳ וראה ועשה בתבנית אשר אתה מרא׳ בהר שתבוא להר הבית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך כמו שסידר שלמה בתפלתו אם יחטא איש לאיש וכו׳ ובא אל המקום הזה׳ ואם תעשה כן וראה בני׳ לבניך׳ משזר בני׳ חוט כפל ששה׳ עשרה יריעות כנגד עשרת הדברו׳ והמש חוברות׳ כנגד ה׳ דברות על לוח אחד וכנגד ה׳ שעל לוח השני׳ חמשי׳ קרסי׳ כנגד חמשים שערי בינה׳ תחש בגימט׳ שש גנים: הששית

מקבילת הלולאות אשה אל אחותה. שמור שתעשה במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוס חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו לשון מקבילות זו כנגד של זו תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן עשרים ושמנה ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן עשרים וכן החוברת השנית והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומם אפרש למקראות הללו נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות האמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשי' שעוביין אמה נשתיירו שם עשרה אמה שמנה לצפון ושמנה לדרום מכסו' קומת הקרשי' שגבהן עשר נמצאו שתי אמו' התחתונות מגולות רחבן של יריעו' ארבעי' אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשי' שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ארבע' עמודי' שהמסך פרוש ותלוי בווי' שבהן כמין וילון נשתיירו שמנה אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמ"ט מדות אבל במס' שבת אין היריעות מכסות את עמוד המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכ' והכתו' מסייענו ונתת את הפרוכ' תחת הקרסים ואם כדברי הברית' הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרשי' ולמערב אמה: קרסי זהב. פירמיי"לש בלע"ז ומכניסין ראשן אחד בלולאו' שבחובר' זו וראשן אחד בלולאו' שבחוברת זו ומחברן בהן: יריעות עזים. מנוצה של עזים:

מקבילות ב' וכ"כ וסי' הללאות' וחברו: לאהל ה' מיחדין וסי' ועשית ידיעות עזים' ויעש יריעות עזים' וביום הקים את המשכן' ויעש שלמה' ויקרא המלך ליהוידע' וכל לאהל למועד דכו': לבד כל הדין סיפרא ותריסר קמץ וכל שאר קריי' פתח בס"א תצ"ג אתו לבד' שפטים: והאמה מזה והאמה מזה חד מן לה"

מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃ וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃ וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ׃ וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ

טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃

מְכַוְּנַן עֲנוּבַיָּא חֲדָא עִם־חֲדָא׃ וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב וּתְלַפֵּף יָת־יְרִיעָתָא חֲדָא עִם־חֲדָא בְּפוּרְפַיָּא וִיהֵי מַשְׁכְּנָא חַד׃ וְתַעְבֵּיד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל־מַשְׁכְּנָא חֲדָא־עַשְׂרֵי יְרִיעָן תַּעְבֵּיד יָתְהֵין׃ אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין בְּאַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע בְּאַמִּין מִשְׁחֲתָא חֲדָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא לַחֲדָא־עַסְרֵי יְרִיעָן׃ וּתְלַפֵּף יָת־חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיָת־שִׁית יְרִיעָן לְחוֹד וְתֵעִיף יָת־יְרִיעֲתָא שְׁתִיתֵיתָא לָקֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא בִּסְטְרָא דְּבֵית־לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ וְתַעְבֵּיד פּוּרְפִין דִּנְחָשָׁא חַמְשִׁין וְתָעֵיל יָת־פּוּרְפַיָּא בַּעֲנוּבַיָּא וּתְלַפֵּף יָת־מַשְׁכְּנָא וִיהֵי חַד׃ וְסִירְחָא דְּיַתִּיר בִּירִיעַת מַשְׁכְּנָא פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְּיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא׃ וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּיר בְּאוּרְכָּא יְרִיעָתָא דְמַשְׁכְּנָא יְהֵי סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵהּ׃ וְתַעְבֵּיד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא מַשְׁכֵּי דְּדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה דְּמַשְׁכֵּי דְּסַסְגּוֹנָא מִלְעֵלָּא׃ וְתַעְבֵּיד יָת־דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃

פסו' מסורת' מכא ומסורתא מכא נסבין וי"ו ומלה ביניהון וסי' מצויין במסרא רבתא: לכסתו ב' חס' בליש' וסי' על צידי המשכן מזה ומזה' וכלה אהרן ובניו: לאהל ג' וסי' ועשית מכסה לאהל' ויעש מכסה לאהל' שמרי הספים לאהל:

לאהל על המשכן. לפרוש אותן על יריעו' התחתונות: שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: וכפלת את היריעה הששית. שעודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: וסרח העודף ביריעות האהל. על יריעות המשכן יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שאמור בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתרה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רחב חציה עודף על רוחב התחתונות: תסרח על אחורי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשי': והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעודף. באורך יריעו' האהל שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות יהיה סרוח על צדי המשכן לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחורי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל: מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן שלשים ורחבן עשר אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: ועשית את הקרשים. היה לו לומר ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה בניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אתכם לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הפייט בפיוט שלו טס מטע מוריים קורות בתינו ארזים שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עומדים. שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש:

אבן עזרא

ומלת מקבילות. זאת לקבל זאת ויש אומרים כי כמוהו ויכהו קבל עם וממי קבלו' ופירו' אשה עצם דבר וכן אים על כן והאיש גבריאל: ועשית קרסי' וכמוהו כרע בל קורס נבו' והנה עשר יריעות הוא המשכן והמשכן קראו אחד כולל הכל כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד וכן העולם הקטון והגדו': ועשית. להיות אהל' ומלת אותם תוספת ביאור כי היא שבה אל יריעו' עזי': ארך. מלת אחת זרה כי היתה' ראויה להיות אחדת כי הלמ"ד איננה מאותיות המשרתי' רק בעבור שהתחברו שנים דל"ת ותי"ו שהם ממוצא אחד יכבד על הלשון' על דרך משרת את המלך וחסרו הדל"ת: המשם. בשוא ופתח דרך קצרה כמו שלש סאין והנה כאשר כפל את היריעה הששית נשאר חציה בסוף על כן כתוב חצי היריעה העודפת ואין צורך להזכיר כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היו גובה שני צדי המשכן על כן כתו' והאמה מזה לכסות המשכן: ועשית. מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן וכן הקרסים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו רק אחריהם לפאת מערב שתי אמו': ועשית קרסי המשכן זהב' כי הו' ככבד: והאהל' כמו מכסה על כן קרסיו נחשת ואיננם נראים כי ב' מכסי' על האהל: וסרח. יש אומרי' שהו' בדרך קירוב כמו וחצי שבט המנשי' ובמעשה הקרשים תבין שצורך לפרש: והאמה בעודף' כמו אובד והוא תואר כי הוא מלרע הטעם: ועשית' מכסה על מכס' בעבור הגשם: ועשית' המשכן איננו רק היריעו' והקרשי' וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים' ומלת עומדי' כפי תולד' העץ כי האורך הוא הגובה וככה האדם כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו או מלת עומדי' על זוית נכבות: עשר

בעל הטורים

הששית ב' בתורה' היריעה הששית' ונויתי את ברכתי לכם בשנה הששית' כזכות השלחן שהיה במשכן נשלח ברכה בכל העולם' באורך ג' במסורת באורך יריעות האהל' ויף בגדלו באורך דליותיו באורך אפים יפותה קנין' פירוש באורך אפי' המשכן שנאמר בו באורך יריעו' האהל' ויפותה קנין שנתפתה הקב"ה ונתרצה לישראל וכפר להם על עונין העגל' ונתייפה ישראל ויתגדל על כל שהשל שכינתו בתוכ' וזהו ויף בגדלו באורך' שנתייפה ונתגדל בארך במשכן שכתוב בו באורך' למשכן עצי שטים עומדים בנימ' לכפר על מעש' שטים' כל פעמים שטים כפרש' כנגד כ"ל אלף שנפלו בשטים' מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים' ומ"ח משמרו' בהונה ולויה' והיו ז' בריחים כנגד שבעה דורו' מאברהם עד משה ושבע' רועים' והבריח התיכון הוא דוד' שהבריח האומות מן הקבלה: ויחדו

אבן עזרא

עשר אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה ובדרך סברא אמות הבית הראשון כן היו בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה אחרונה: שתי ידות' מנזרת יד: משולבות' אין לו אח כי אם בין השלבים: ועשית' הנה לא נכתב כמה עובי הקרש והראשונים אמרו שהיה אמה אם כן הוא כותל הדרומי היה שלשים אמות וככה הצפוני והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות וצריכים אנו לשום שם שמנה קרשים אולי הוצרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה נס היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכוני' הם וככה כתו' מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות ואם קבלה היא שהעובי היה כן נשמע ונקבל ואם דרך סברא יש תקון אחר כי השני' הבריחים הם העליונים גם השפלים הם עד חצי הקיר והבריח התיכון שהובא בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצ' אל הקצ' וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן וכן הפעמונים בתוך הרמונים ולולי זה לא היו מכפים הבריחים התיכוני' זהב ואם נאמ' כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב כי השנים הקרשי' שהם למקצוע' המשכן שפירושו כמו זויות וככה היה חצי מקצוע החצר כי היה כצורת מרובע ארוך והנה יש לנו מקצעות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעות אינם כמדת הקרשים הנזכרים על כן הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם לא הקרשים האחרים ובאלה השנים קרשים הם מקימין המשכן והיו השמנה קרשים באמצע והנה רוחב המשכן עשר אמו' ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת ועל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלה הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא ואינו בגל ואח' כן ישימו קרשי צפון ודרום והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש על כן יהיה כנגד עמוד פתח המשכן ובחצי יריעו' עזים יהיה התיקון: והקמות

תרגום אונקלוס / מסורה

ויהיו יא רפין וסי' ויהיו דם' ויהיו תאמם מלמטה' את מחתת החטאים' ויהיו על מדין' ויהיו דברי אלה' דשלמה' ויהיו מוכשלים לפניך' ויהיו כל האנשים' ויהיו נדדים בגוים' הבאת יום קראת ויהיו' ויהיו חיים לנפשך' אמרתי אעלה בתמר' וא' דמטעי' ביה דסבי' ויהיו בשוא תחת הוי"ו והוא ויהיו בפתח תחת הוי"ו ויאמרו

(טז) עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (יז) שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ (יח) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃ (יט) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ (כ) וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃ (כא) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (כב) וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ (כג) וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ (כד) וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ׃ (כה) וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (כו) וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים

עשר אמין אורכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד: תרין צירין לדפא חד משלבין חד לקביל חד כן תעביד לכל דפי משכנא: ותעביד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עיבר דרומא: וארבעין סמכין דכסף תעביד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי: ולסטר משכנא תנינא לרוח צפונא עסרין דפין: וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: ולסיפי משכנא מערבא תעביד שתא דפין: ותרין דפין תעביד לזוית משכנא בסופיהון: ויהון מכוונין מלרע וכחדא יהון מכוונין על רישיה לעזקתא חדא כן יהי לתרויהון לתרין זוין יהון: ויהון תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: ותעביד עברי דאעי שטין

ל' וכל קריי' קליף אמה נחצי האמה · ב' וחס · ל' תניין נגב תימנה · ב' וכל חס · ב' · ב' וחס · ל' זה רפי' ב' · ל' וכל חס · כה · על ראשו ל' תניין אל ראשו · בריחם כו"ל חס יו"ד כתרגם כמא וכסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים·

להם הנשיא' יחיו ויהיו חטבי עצים בפתח תחת הוי"ו' וחד ויחיו בשוא תחת וי"ו ויאמר אלי הנבא אל הרוח' וחד ויחיו בפתח תחת הוי"ו ונבאתי כאשר צוני: מלמטה ו' וסי' ויהיו תאמם מלמטה' והיו תאמים מלמטה' על כתפות האפד' וחברו' תחת כרכב המזבח' תחת כרכבו מלמטה' חד מנהון קמץ תחת כרכב המזבח ושאר פתחים: ויחדו ג' וסי' ויהיו תאמם מלמטה' והיו תאמים מלמטה' ויחדו כלם יכליון: קדמאה תחת עשרים הקרש' תני' תחת עשרים הקרשי' קדמאה שני ארנים תחת' תני' שני ארני' שני ארני': בריחם כלם חס' יוד תניין במה מל' וסי' ונסב חמה ומגדלים דלתים ובריחים: קדמ' דצואה לקרשי צלע המשכן האחד דעשירה לקרשי צלע המשכן האחת' סימן דת' ס"א באחד ההרים או באחת הגיאיות: קדמ' טבעתיהם' תניין טבעתם:

רשי

עשר אמות אורך הקרש' למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב' למדנו ארכו של משכן לעשרים קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה: שתי ידות לקרש האחד' היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע ואותן הידות מכנים באדני' שהיו חלולי' והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים ארבעים זה אצל זה וידות הקרש הנכנסי' בחלל האדנים חרוצו' משלשת צידהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת ב' האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידו' כדי שיתחברו הקרשי' זה אצל זה: משלבו' עשויות כמין שליבת סולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתו' חלל האדן כשליב' הנכנס' בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחותה' מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריציה' שוים זו כמד' זו כדי שלא יהיו ב' ידות זו משוכ' לצד פנים וזו משוכ' לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגו' של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסי' בחורי המפתן: לפאת נגבה תימנה' אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: ולירכתי' לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פני' והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים מן הראש: תעשה ששה קרשים' הרי תשע אמות רחב: ושני קרשים למקצעת' אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלי' רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: ויהיו כל הקרשים תאומים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו וזהו שפירשתי שיהו צידי הידות חרוצין מצידיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תאומים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חרץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדיו יהיו תמים' כמו תאומים: אל ראשו' אל קרש: אל טבעת האחת' כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצים בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם' הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: והיו שמנה קרשים' הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים למקצועות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כך שנויה במשנת מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חמוקין ולי נראה שהנגרסא כמין שני חווקין כמין שתי שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה כך היא המשנה והפירוש שלה הצעתי למעלה בסדר המקראות: בריחים' כתרגומו עברין ובלעז אספרי"ש: חמשה

בעל הטורים

ויחדו ג' במסו' ויחדו יהיו תמים ואבידו ויחדו כלם יכליון· לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היו זה נכנס וזה יוצא· אי נמי רמז למאן דאמר שהיו כלים עד כאצבע וזהו ויחדו כלם יכליון שהיו כלים והולכין: הדלית

חמשה לקרשי צלע המשכן׳ אלו חמשה ב׳ אין אלא שהבריח העליון והתחתו׳ עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבעה אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו׳ מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין זה כנגד זה אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך ה הנקבים שהם מכווני׳ זה מול זה וזהו שנא׳ בתוך הקרשים ה הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום ארך כל א׳ א׳ חמש עשרה אמה והתיכון ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצ׳ אל הקצה מן המזרח ועד המערב וחמש בריחי׳ שבמערב ארך העליוני׳ והתחתונים שש אמות והתיכון ארכו שתים עשרה כנגד רחב שמנ׳ קרשים כך היא מ מפורשת במלאכת המשכן: בתים לבריחים׳ הטבעות שתעשה בהן יהיו ב בתים ליכנס בהן ה הבריחים: וצפית את הבריחים זהב׳ לא שהי׳ הזהב מלובש על הבריחי׳ שאי׳ עליה׳ שום צפוי אלא היה קובע במין שתי פיפיות של זהב כמין שני סדקי קנה חלוק וקובען אצל הטבעת לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת ל לכאן וממנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן ה הטבעת לפה השני נמצאו הבריחי׳ מצופי׳ זהב כשהן תחובים בקרשי׳ והבריחי׳ הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיו׳ לא היו נראו׳ בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: והקמות את המשכן׳ לאחר שיגמר הקימהו: הראי׳ בהר׳ קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך ס סדר הקמתו: פרכת׳ לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד לדבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן׳ כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ששה חוטין: מעשה חושב׳ כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובים׳ ציורין של בריות יעשה בה׳ ארבעה עמודים תקועים בתוך ארבעה אדנים ואונקלי׳ קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוין והפרכת ארכה עשר אמות לרחבו של משכן ורחבה עשר אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשלישי של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ עשרים אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן ורחב החוברת עשרים אמה וכשפרסה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: ושמת את השולחן׳ שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנור׳ משוך קימעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים כיצד אורך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכין מן הפתח לצד מערב עשר אמות: ועשית מסך׳ וילון שהוא מסך כנגד הפתח כמו סכת בעדו לשון מגין: מעשה רוקם׳ הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רוקם׳ שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור מדת המסך כמדת הפרכת עשר אמות על עשר אמות: ועשית

מברח ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ מברח מן הקצה אל הקצה׳ ועל לויתן נחש ברח׳ חוללה ידו נחש ברח: והקמת ב׳ וכ״כ וסי׳ והקמת את המשכן׳ והקמת לך אבני׳: הראית ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ והקמת את המשכן כמשפטו׳ אתה הראת לדעת קדמ׳ מל׳: העדות ח׳ מל׳ נמסר בסדר אחרי מות: קדש הקדשי׳ ו׳ בתו׳ בליש׳ וסי׳ והבדילה

חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃ וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס

וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃ וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס

חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר־מַשְׁכְּנָא חַד׃ וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר־מַשְׁכְּנָא תִנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפֵיהוֹן מַעַרְבָא׃ וְעַבְרָא מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַפַּיָּא מַעֲבַר מִן־סִיפֵי לְסִיפֵי׃ וְיָת־דַּפַּיָּא תַּחְפֵּי דַהֲבָא וְיָת־עִזְקָתְהוֹן תַּעְבֵּיד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וְתַחְפֵּי יָת־עַבְרַיָּא דַהֲבָא׃ וּתְקִים יָת־מַשְׁכְּנָא כְּהִלְכְתֵיהּ דִּי אִתְחֲזֵיתָא בְּטוּרָא׃ וְתַעְבֵּיד פָּרֻכְתָּא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן יַעְבֵּיד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין׃ וְתִתֵּן יָתַהּ עַל־אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל־אַרְבְּעָא סַמְכִין דִּכְסַף׃ וְתִתֵּן יָת־פָּרֻכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן מִגָּו לְפָרֻכְתָּא יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרֻכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ וְתִתֵּן יָת־כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ וּתְשַׁוֵּי יָת־פָּתוּרָא מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא וְיָת־מְנַרְתָּא לָקֳבֵיל פָּתוּרָא עַל סְטַר דְּמַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא וּפָתוּרָא תִּתֵּן עַל־סְטַר צִפּוּנָא׃ וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר׃ וְתַעְבֵּד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין דִּנְחָשָׁא׃

הפרכת׳ ונתת את הכפרת על ארן העדת׳ זאת עבדת בני קהת באהל מועד׳ וזאת עשו להם וחיו׳ וזה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש׳ בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל׳ וכל נבי׳ וכתו׳ דכו׳ במ״ה קדש קדשי׳ וסי׳ זאת תורת הבית על ראש׳ ומן המרה הזאת תמד׳ והיה להם תרומיה׳ בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן׳ ולחתם חזון ונביא ולמשוח קדש קדשים:

אבן עזרא

והקמות׳ שיאמר כן לחכמי הלב או בעבור שהוא יקימנו ב בראשונה ואחרים עמו כי יש צורך לרבים: ועשית פרכת׳ ככה מצאנו שעשה שלמ׳ לפתח הדביר אולי הקיר היה עץ בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה שש׳ ופירש ר׳ שי זצ״ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר ואדני כסף בעבור כבוד הארון והנה הדביר היה כפל מקום קדש ה הקדשי׳ באורך וברוחב ובגובה ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית והדביר שלישית הבית היה כי עליו׳ היו על פני הכפורת שהוא הדביר וכתוב בדברי הימים והעליות צפה זהב׳ ומלת והבדילה הפרוכת זרה בעבור היותה מלרע וכן והכית בכור: ועשית מעשה רוקם׳ פחות ממעשה חושב והעמודים מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום והאדנים לעמודים נחשת כי הוא אמצעי: ועשית

בעל הטורים

הראית שנים במסו׳ אשר הראית בהר׳ ואידך אתה הראית לדעת פי׳ כאשר הראי׳ לדעת כי יי׳ הוא האלהים ואין עוד שהרכין שמי שמים על ההר והראך ש שהוא לבדו מושל בעליוני׳ ובתחתוני׳ כנגד

ועשית את המזבח וגו׳ · ושלש אמות קומתו דברים ככתבן דברי ר׳ יהודה רבי יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: ממנו תהיין קרנותיו · שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת · לכפר על עזות מצח שנאמר ומצחך נחושה: סירותיו · כמין יורות: לדשנו · להסיר דשנו לתוכם והוא שתרגם אונקלוס למספי קטמיה לשפות הדשן לתוכם כי יש מלים בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו ותשרש שרשיה אויל משרים וחלופו וכל תבואתי תשרש וכמוהו בסעיפיה פוריה וחלופו מסעף פורה מפסח סעיפיה · וכמוהו וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו ויסקלוהו באבנים וחלופו סקלו מאבן הסירו אבניה וכן ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסי׳ דשנו ובלעז אדשנדריר: ויעיו · כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדר׳ של מתכת דק ולו בית יד ובלעז יודי״ל: מזרקותיו · לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו · כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבין בו ומתהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן בלעז קרוצ״נש ובלשון חכמי׳ צנורין׳: ומחתותיו · בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח להתם על מזבח הפנימי׳ לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן היאתה אים אש בחיקו: לכל כליו · כמו כל כליו: מכבר · לשון כברה שקורין קריב״ל כמין לבוש עשו לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: כרכב המזבח · סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכוב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לסוף ולכרכב והוא שעושים חריצין עגולין בקרשי דפני התבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו בדפנו לנוי והוא לסוף שלש אמות של גבהו כדברי האומ׳ הא מה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכבו ומלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים לא ישתרגו זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אף על פי שלא פרשו בענין זה כבר שמענו בפרשת מזבח אדמה תעשה לי · לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר עשר אמות קומתו ולדברי האומר דברים ככתבן שלש אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא עשר אמות כך מצאתי במסכת ארבעים ותשע מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוה מן המקרא: בטבעות · בארבע טבעות שנעשו למכבר: נבוב לוחות · כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ אחד שיהא עביו חמש אמות על חמש אמות כמין סדן: קלעים · עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדה לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת · כל הרוח קרוי פאה: ועמודיו עשרים · חמש אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם · של העמודים נחשת · האדנים יושבין על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלאש ארכן ששה טפחים ורחבן שלשה וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרי׳ כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס לדך טבעתו באונקלי שבעמוד העשוי כמין ו״ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתו׳ שקורי׳ גונ״זים ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודי׳ · הן האונקלי׳ וחשוקיהם

אבן עזרא

ועשית · כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבועה וזהו המרובע באמת כי על חמש צורות הם המרובעות הנה אם אמרנו כי אין צורך לכהם כאשר אמרו קדמוננו בעבור ששלש אמו׳ קומה הנה מה יעשו המכחישי׳ במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו עשר אמות · וקומת האדם איננה רק ארבע אמות והפנות הם הזויות: וטעם לדשנו להסיר הדשן ממנו ומלת ידשנה סלה יעשה ממנה דשן והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת והנה תדשן עצם מבנין אחר שהו׳ הכבד הדגוש והוא מגזרת מאשר שמנה לחמו: ויעיו · כמו ויעה ברד · ולמ״ד לכל כליו · נוסף כמו למן היום אשר יוסד בית יי׳ · ומכבר כמו כברה · ונחשת דבק כאילו כתוב מכבר נחשת: כמעשה רשת · ומלת כרכוב אין ריע לו במקום אחר: ומלת נבוב לוחות כמתורגם ארמית וכמוהו ואיש נבוב ילבב שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרי׳ ראש בלי מוח · והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם על כן ה הזכירו עם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם: ועשית · מצאנו כתוב קדמה מזרחה וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף נטו׳ השמש בפאת דרום והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש ט טלה ומאזנים והשלישי כנגד ראש סרטן שהוא סוף נטות ה השמש לצפו׳ וככה נגבה תימנה דרום: ותימנה · מגזרת ימין צפון וימין אתה בראתם:
ומלת

בעל הטורים

נבוב לוחות תעשה אותו · נבוב עולה ששים שעד ס׳ אמות יכולין להוסיף על המזבח: אורך

כז

א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃ ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃ י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים

וְתַעְבֵּיד יַת־מַדְבְּחָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכָּא וַחֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ׃ וְתַעְבֵּיד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֶוְיָן קַרְנוֹהִי וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃ וְתַעְבֵּיד פְּסַכְתְּרָוָתֵיהּ לְמִסְפֵּי קִטְמֵיהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵיהּ וּמַזְרְקוֹהִי וְצִנּוֹרְיָתֵיהּ וּמַחְתְּיָתֵיהּ לְכָל־מָנוֹהִי תַּעְבֵּיד נְחָשָׁא׃ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִנְחָשָׁא וְתַעְבֵּיד עַל־מְצַדְתָּא אַרְבַּע עִזְקָן דִּנְחָשָׁא עַל אַרְבְּעָה סִטְרוֹהִי׃ וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבְבָא דְּמַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצַדְתָּא עַד פַּלְגּוּת מַדְבְּחָא׃ וְתַעְבֵּיד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ וְיָעֵל יַת־אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל־תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל יָתֵיהּ׃ חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ כְּמָא דִי אַחֲזֵי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן׃ וְתַעְבֵּיד יַת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֲבַר־דָּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין אוּרְכָּא לְרוּחָא חֲדָא׃ וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא

ל״ה קמצין · כל אור׳ חס · ג׳ חס · כו״ל חס · ל׳ · ל׳ וחס׳ חס׳ חס · ל׳ קמ׳ בזקפ׳ בתור׳ · ג׳ · כו״ל חס׳ ל׳ קמ׳ וה׳ פתח · ל׳ · כו״ל מ״ל · ל׳ עשה · ל׳ וחד לפאה · י״ח חס׳ כו״ס

ה׳ סבירין כל והוא חד מן י״ד זוגין מתחלפין · בשאת · ל׳ וחד בשר כי בשאת והוא חד מן זוגין חד מלרע וחד מלעיל · שביעי · ועמדיו כולם חס׳ במד׳ מ״ל

חמש כ״ח קמ׳ וסי׳ ויהיו כל ימי מהללאל׳ ימי למך׳ כל ימי חנוך׳ ויחי למך אחרי׳ ויהיו ימי תרח׳ ואברם בן חמש שנים׳ ועוד חמש שנים׳ ועשית את המזבח׳ וקמה חמש אמות׳ וקמה ברחב חמש׳ היציע התחתונה חמש׳ ויבן את היציע על כל הבית׳ ושתי כתרות עשה לתת קדמ׳ דפסו׳ ויתן את המכונות חמש׳ ואת המנורות חמש מימין׳ וכנפי הכרבי׳ דד״ה׳ ב׳בו׳ וכנף הכרוב ב׳ בו׳ ויעש את מנורות הזהב׳ דד״ה׳ וכתרות עשה עליו נחשת׳ דסוף ירמיה׳ ויביאני אל אולם הבית קדמ׳ דפסו׳ ואולמית סביב׳ ותאיו ואילו׳ תאיו אילו׳ וכתפות הפתח׳ רחב הקיר׳ והבנין אשר על בני הגזרה: קדמ׳ חמש אמות ארך וחמש אמות רחב׳ תניין ארכו רחבו׳ קדמ׳ ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו׳ תניי׳ ויעש את כל כלי המזבח את הסירו׳ ואת היעי׳ ואת המזרקו׳ את המזלגת ואת המחתת כל כליו: בשאת חד מן י״א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב׳ בריש תיבותא וסי׳ מצויין בישעיה ריש סימן ח׳: לפאה חד מן י״ח זוגין מן חד וחד חד מלרע וחד חד מלעיל לס״ד בריש תיבות׳ וסי׳ מצויין במשלי סוף סי׳ כ״ג גבי פרשת כי תשב ללחם את מושל בין תבין: קדמ׳ לפאת נגב תימנ׳ קלעי׳ לחצר׳ תנין קלעי החצר:

רשי

והשוקיהם, מוקפין היו העמודי' בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולם אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגורה שכך מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורי' חבושים תרגומו חשוקי': לפאת קדמה מזרחה, פני המזרח קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כמה דאת אמר הים האחרון ימא מערבא: חמשים אמה, אותן חמשים אמה לא היו סתומים כלם בקלעים לפי שפם הפתח אלא חמש עשר' אמה קלעי' לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השני' כשאר רחב חלל הפתח בנתי' עשרי' אמה וזהו שנא' ולשער החצר מסך עשרי' אמה וילון להסך כנגד הפתח עשרים אמה ארך כרחב ה הפתח: עמודיהם שלשה, חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית על עמוד שהו' מן השלשה שבמזרח חמש אמות וממנו לשני חמש א אמו' ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע' עמודי' למסך הרי עשרה ע עמודים למזרח כנגד עשרה למערב: כל עמודי החצר סביב וגו', לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ו ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא וליוד כאן ארך החצר הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשי' בחמשי', חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשי' שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת חמשי' החצוני' של אורך החצר נמצא כלו בחמשי' הפנימיים וכלה ארכו לסוף ש שלשים נמצאו עשרים אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו: וקומה חמש אמות, גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת, להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעי' אבל אדני המסך של מין אחר כך נראה בעיני שלכך חזר ושנאו: לכל כלי המשכן, שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודי': יתדות, כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצ' קשורים במיתרי' סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועים בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח:

חסלת ויקחו לי תרומה

ואתה תצוה, זך, בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית כו': כתית, הזתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנא' כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלות נר תמיד, מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה: תמיד, כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולה תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חבתים תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: מערב

מקרא

וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃ כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃

צו יעו סימן סלו סימן

פרשה

כ **וְאַתָּה** תְּצַוֶּה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃

תרגום

וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ וְכֵן לְרוּחַ צִפּוּנָא בְּאוּרְכָּא סְרָדִין מְאָה אוּרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ וּפוּתְיָא דְדָרְתָּא לְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא׃ וּפוּתְיָא דְדָרְתָּא לְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּנְחָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ וַחֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ וּלְעִבְרָא תִנְיָנָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ וְלִתְרַע דָּרְתָּא פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא׃ כָּל־עַמּוּדֵי דָרְתָּא סְחוֹר־סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא׃ אוּרְכָּא דְדָרְתָּא מְאָה בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃ לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל־סִכּוֹהִי וְכָל־סִכֵּי דָרְתָּא דִּנְחָשָׁא׃

פרשה

וְאַתְּ תְּפַקֵּד יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דָּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְּדִירָא׃

מסורה

עמודיהם כל משכנא קדמאה חס' ובמשכנא תנינא ד' מל' וסי' עמודיהם עשרים, ולפאת צפון ולפאת ים, קלעים חמש עשרה, ולכתף השנית חס', וא' ועמדיהם ארבעה חס', קדמא' ורחב החצר לפאת קדמ' מזרחה, תניין ולפאת קדמה מזרחה: קדמא' חמש עשרה אמה קלעי' לכתף, תניין קלעים חמש עשר' אמה אל הכתף, קדמא' ולכתף השנית חמש עשרה קלעים, תניי' לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה: וקמה ב' א' חס' וא' מל' וסי' וקמה חמש מאות, וקומה ברחב חמש מאות, בתר' מל': משכנא קדמ' ארון כפרת שלחן מנרה משכן יריעת קרשי' פרכ' מזבח העלה חצר המשכן, דכשם מעק פזח סימן, משכנ' בתר' משכן יריעת קרשי' פרכת ארון כפרת שלחן מנרה מזבח הקטרת מזבח העלה כיור החצר, מעקף רכשם קעת סימן: ה' סבירין כל וקרי' לכל וסי' לכל כליו תעשה, לכל כלי המשכן, לכל דבר נקי יהיה, לכל דרכיו משכיל, חירם מלך צר נשא ונו' לכל חפצו: ואתה תצוה ב' דסמי' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל, ואתה תצוה את הכהנים דיהושע: ויקחו' רפין וסי' נמסר פרשת בא: להעלת ג' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל, צו את בני ישר' ויקחו, לבנו' לנו מזבח לשום, ב' דכתו' חס': ב' פסו' מטעי' בתו' וסי' קדמ' ח' מלין בב' אהי אהי ברישהון ואהי בסופהון בתר' תלת מלין ואהי, ותלת מלין ואהי וסי' באהל מועד מחוץ לפרוכת, תניין מחוץ לפרכת העדת:

אבן עזרא

ומלת חשוקיהם דבוקיהם כי הווים ידבקו אל העמודים כי ותדבק נפשו כמו חשקה נפשו: ורוחב, הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשי' במערב והנה רחבו חמשים וזהו ורוחב חמשים בחמשים ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויותיו נכבות כי רחבו בכל צד חמשים ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשי' מצד החצר כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט: לכל, טעם לכל כלי המשכן כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת וכן ההולמים:

לדעת אמת אם לבך יאוה, ראה כל נויה לנכבד בנוה: ואורים ותומים וסודם אחוה, בסתר בסדר ואתה תצוה:

ואתה תצוה, אזכיר בתחלה טעם לבוא הפרש' כי אחר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל והמכסה ומזבח העולה והחצר והמסך החל לפרש משרתי המשכן ומה היא עבודת' בעצמם אין זר אתם והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר ואחר ה המשרתי' ראויים להיות' נכרי' ונבדלי' במשפחות' גם במלבושיה' והזכיר הכתוב זה אחר זה ואחר כן הזכיר שהם חייבי' ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה ו וירגילם ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה, וטעם ואתה תצוה שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד ואל תתמה' בעבור השמן שהביאו הנשיאים כי הוא היה שמן המשחה רק שמן למאור חיוב הצבור ויש מנהג במקומות ששם זיתים שיבחרו הזית הזך והטעם ה הגרגרים שאין בהם עפוש א שלא נאכלה קצתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור, לצורך האור בלילה: להעלות, להדליק הנרות ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כ כמשפט, וטעם תמיד כל לילה ולילה ויש מלת תמיד קשה מזאת והיא על מצחו תמיד כאשר הושם המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש: אשר

בעל הטורים

אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשי' בחמשים. פי' כחלק אחד מחמשים שבחצר הבית כדפרישית לעיל:

ואתה תצוה

לא הוזכר משה בזה הסדר מה שאין כן בכל החומש. שמשעה שנולד משה אין סדר שלא הוזכר בה. והטעם משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת: וקללת חכם אפי' על תנאי באה ונתקיים בזה ונכתב מחה ב במנורה וכן כתמיד בו את בני ישרא' לפי ששניה' נוהגין בכל יום ויום בהם חסרון כים לפיכך צריך זירוז לכן אמר בהם לשון מוחה. תצוה. בגימ' נשים מוה. רמז להדלקת הנר לנשים חובה בשבת. ויקחו אליך אבל אני איני צריך לאורה. כתית. רמז תרי"ג שנים יהא כוהנ ב הדלקת המנורה. להעלת חסר וי"ו. לומר שו"ו נרות. מ מכבין אותם אבל נר מערבי דולק ל לעולם. למאור להעלות בגימט' חצי לוג שמן לנר. כר תמיד בגימ' בשבת. הקרב

אשר על העדות' דרך קצרה על ארון העדות' אמר יפת כי יערוך כמו בערכך הכהן שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר וככה נרות המערכה ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כאבני עגול ועוד אדבר על זה: ואתה' בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה על כן טעם הקרב אליך וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבו' כבוד משפחת נחשון שיהיו הכהנים מכפרי' על בני ישראל ואין לדבר על משה אדוננו כי בורא היה ומי יתן לו עבדות ועוד כי טורח כל ישר' על משה ללמדם המצות ולדון כל דבר קשה' וי"א לכהנו לי נוסף כוי"ו איתו שדי כמו בעור' ופי' שמות בני אהרן אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה ואין ספק כי נכתב למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים לבנות כנכתו' בספר יהושע: ועשית בגדי קדש' נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש או על דרך ולא יקדשו את העם בבגדיה' ובגדי אהרן כלם הנזכרים: לכבוד ולתפארת' שיתפארו בהם כי אין אחד מישראל שילבש כאלה: ואתה' וי"ו מלאתיו שב אל לב: ואלה' הזכיר בתחלה החשן שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל ואחר כן הכתנת והאבנט החוגר אותו והמצנפת על ראשו וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת מעשה כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים והנה משה הלבישו הכתנת ואחר כן שם המצנפת על ראשו ושם על ה המצנפת ציץ נזר הקדש ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש כי אינו בגד וקדמונינו הזכירו בעבור הרבי' שמנה בגדי כהונה ואין האורים והתומים בגדים גם לא אבנים ולא קלפי' ואחר כן חגר אותו באבנט ואחר כן ה הלבישו המעיל ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו כי החשב מהאפוד ובעבור החשב נקר' אפוד והנה על הסדר שהוא בפסוק הזה ואל תשתומם שתמצא כתו' באחרונה במעשה וישם את המצנפת על ראשו כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת וכמוהו וילבישהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הכניף הטהור על ראשו: והם' חכמי לב העושים נאמנים הם' וטעם האפוד כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב: יש שאלות קשות בדברי האפוד והחשן כי משה לא עשה רק אפוד אחד והנה כתוב אפוד ירד בידו ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע כמו הגישה האפוד ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד כי ירדה כי מקרה היה וגם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשי' רבים פרשו זה שהיו ראוים לשאת אפוד ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתי' ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש עם הכל ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו עולים האורים והתומים וככה כתוב במשפט האורים לפני יי' ואין טענה מן הגישה האפוד כי החשן דבק עמו והאורים עם החשן וכן כתוב עד עמוד הכהן לאורים ותומים וכתוב תמיך ואוריך והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר והנה שאול בלכתו למלחמ' שאל באורים הם הם שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון והנה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר והנה אינו אפוד משה וקשה שאלה מזאת כי האורים אינם אבני חשן כי הנה כתוב ומלאת בו מלואת אבן וזהו מעשה החרש הוא לא מעשה משה ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים ובמעשה כתוב ארבעה טורי אבן והזכיר הטורים ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים כי השאלה היא באורים ותומים

הקרב ל' הקרב אליך · זאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן · הקרב את אחיך מטה לוי הקרב את מטה לוי · הקרב אליך ואחר כך המנחה שאינו ראוי לכהונה עד שיתחנך בבגדי' ורמז לו שיקרב אליו בני לוי דכתיב כי כתונים נתונים המה לי · ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · ג' פעמים אהרן בפסוק רמז לשלשה כהנים שישארו והם אהרן אלעזר ואיתמר וג' פעמים לכהנו לי בפרשה כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד · חכמי לב חסר · בגימטרי' יראת · מי שמלא יראת השם והיינו שנאמ' ראשית חכמה יראת יי' · ואלה הבגדי' ולא הזכיר מכנסים · לכבוד ולתפאר' ולא הזכיר ציץ לפי שלא היה מין בגד · ושש משזר בגימ' שלשים ושנים חוטים כנגד התורה שמתחלת בבי"ת ומסיים בלמ"ד: אז

חקת עולם לדרתם ב' וסי' באהל מועד בחוץ' אשר צוה יי' לתת: ואתה ד' בטעם פזר וסי' ואתה הקרב אליך' ואתה הפקד את הלוים' אביך הקשה את' ואתה אל תירא' דירמיה' וא' ובאת אתה וקראת במגלה: הקרב ד' וסי' ואתה הקרב אליך' הקרב את מטה לוי' וזאת תורת המנחה הקרב' וגם את אחיך מטה לוי' וא'

באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על־העדת יערך אתו אהרן ובניו מערב עד־בקר לפני יהוה חקת עולם לדרתם מאת בני ישראל: ס

ואתה הקרב אליך את־אהרן אחיך ואת־בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו־לי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ועשית בגדי־קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת: ואתה תדבר אל־כל־חכמי־לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את־בגדי אהרן לקדשו לכהנו־לי: ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי־קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו־לי: והם יקחו את־הזהב ואת־התכלת ואת־הארגמן ואת־תולעת השני ואת־השש: פ ועשו את־האפד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר מעשה חשב:

ל' וחד לפרכת · כ"ל חס כמ"א · ב' · ד' · ג' וכענין · ג' דסמי' · ל' · ל' דסמי' · י"ז ר"פ · ל' · ט' מ"ל בליש · ב' · ל' · ג' דסמי' · ט' ר"פ · ל' וחד את התכלת · ל' וחד את תולעת · ג' · ג' כטעם · ג' · ג' דסמי'

במשכן זמנא מברא לפרוכתא דעל סהדותא יסדר יתיה אהרן ובנוהי מרמשא עד־צפרא קדם־יי קים עלם לדריהון מן בני ישראל: ואת קריב לותך ית־אהרן אחוך וית־בנוהי עמיה מגו בני ישראל לשמשא קדמי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ותעביד לבושי־קודשא לאהרן אחוך ליקר ולתושבחא: ואת תמלל עם־כל־חכימי־לבא דאשלמית עמהון רוח חוכמתא ויעבדון ית־לבושי אהרן לקדשותיה לשמשא קדמי: ואלין לבושיא דיעבדון חושנא ואיפודא ומעילא וכתונא מרמצא מצנפתא והמינין ויעבדון לבושי־קודשא לאהרן אחוך ולבנוהי לשמשא קדמי: ואנון יסבון ית־דהבא וית־תכלא וית־ארגונא וית־צבע זהורי וית־בוצא: ויעבדון ית־איפודא דדהבא תכלא וארגונא צבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן:

והקרב לפני יי': ואלה י"ז ר"פ בתו' וסי' נמסר בריש סיפרא: ו' משמשין ואלה ול' דכו' וסי' הבגדים אשר יעשו' ואלה משפחות הלוי' ואלה הדברים אשר דבר' ואלה הגוים אשר הניח יי'' שרי הנצבים אשר' ואלה העמדים ובניהם' ואלה משפחת בני מררי: ואפוד ט' מלאים בליש וסי' ואלה הבגדי' אשר' על שתי כתפות האפוד קדמ' ב' בו' וירכסו את החשן' ג' בו' ועשית את מעיל' ואבני שהם תניין' והנשאם הביאו' וכל נבי' וכתו' דכו' מל': והם ט' ר"פ וסי' נמסר במשלי סימן א': את הזהב ו' וסי' והם יקחו את הזהב' אך את הזהב' ויקח משה ואלעזר' וחברו דבתרי' וירד על הכרבים ועל התמרות' ובחנתים כבחון את הכסף:

מערב עד בקר' תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר ושיערו חכמי' חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום: ואתה הקרב אליך' לאחר שתגמר מלאכת המשכן: לכהנו לי' לקדשו להכניסו בכהונה על ידי הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא בל' שכטרי"א: חשן' תכשיט כנגד הלב: אפוד' לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירו' תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו רחב כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי"נט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנ' ודוד חגור אפוד בד למדנו שאפוד חגורה היא ואי אפשר לומר אין בו אלא החגור' לבדה שהרי נאמר ויתן עליו את האפו' ואח"כ ויחגו' אותו בחש' האפו' ות"א בהמיין אפודה למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו ואי אפשר ל לומר שעל שם שתי הכתפו' שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמ' שתי כתפות האפד למדנו שהאפוד שם לבד ו והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר שלמטה קרוי אפוד על שם שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמ' ויאפוד לו בו והחשב הוא חגור שלמעלה הימנו והכתפו' קבועו' בו ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כדרוש דבוץ ותרגם כמו כן מעילים כ כדרוטין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים: מעיל' הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ' עשוי' משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין אותו קשטונ"ש: מצנפת' כמין כיפת כובע שקורין קופי"א שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין: ואבנט' היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש' מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם: והם יקחו' אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: ועשו את האפוד' אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואחר כך אפרש על סדר המקראות האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע על עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפו' מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדו' לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשוי' ממין האפוד ארוכו' כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובו' בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת

אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרת השמאלית תקועין במשבצות שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתית וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד וכבדל הולך וחוזר׳ אל מול טבעות האפוד שוכבי׳ זה על זה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר׳ חמשת מיני׳ הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקים וקוצצים פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטי׳ של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטים של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול עשרים ושמנה וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא׳ הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשו׳ את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו׳ למדנו שחוט של זהב שוזר עם כל מין ומין: מעשה חושב׳ כבר פרשתי שהיא אריגת שתי קירו׳ שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו: שתי כתפות וגו׳ הסינר מלמטה וחשב האפד היא החגורה ונמוכה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי ר רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעו׳ החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלו׳ כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועו׳ בהן אחת בכל אחת: אל שני קצותיו׳ אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו על כנגד האצילים שקורין קודי״ש שנאמר לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחובר׳ האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: וחשב אפודתו׳ וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו׳ למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו׳ כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מיני׳ כך אריגת החשב מעש׳ חושב ומחמשת מינין: ממנו יהיה׳ עמו היה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: כתולדותם׳ כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו עשרים וחמש אותיות בכל אחת ואחת: מעשה חרש אבן׳ מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו לפיכך הוא נקוד פתח בסופו וכן חרש עצים נטה קו חרש של עצים וכן חרש ברזל מעבד כל אלה דבוקים ונפתחים: פתוחי חותם׳ כתרגומו כתב מפר׳ כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב נכר ומפורש: על שמות׳ כמו בשמות: מוסבות משבצות׳ מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצת נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת באפוד: לזכרון׳ שיהא רואה הקב״ה השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: ועשית משבצות׳ מיעוט משבצות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: שרשרות זהב׳ שלשלאות: מגבלות׳ לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות׳ מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לעדרסקאות שקורין אינשינסי״ר: ונתת את שרשרות׳ של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצו׳ שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצו׳ הללו יזוקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתכם על המשבצות הללו: חשן משפט׳ שמכפר על קלקול הדין׳ דבר אחר משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דלישנא״נט בלעז שהמשפט משמש שלש לשונות דברי טענו׳ הדיינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברי׳ שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפוד׳ מעשה חשב ומחמשת מינין: זרת

ופתחת ג׳ וסי׳ ופתחת עליהם שמות בני ישראל׳ פתוחי חותם׳ ופתחת השק מעל: חרש ג׳ פתחין וסי׳ מעשה חרש׳ חרש עצים נטה קו׳ חרש ברזל מעצד׳ וסי׳ בלשון תרגום עובדא דקיסא פרולא: חותם כלם מלאים במ״ו חס׳ בליש׳ וסי׳ מעשה חרש אבן׳ והאבנים תהיין על שמות בני׳ ועשית ציץ זהב טהור ופתחת׳

ז שתי כתפת חברת יהיה לו אל שני קצתיו וחבר: ח וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: ט ולקחת את שתי אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל: י ששה משמתם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם: יא מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמת בני ישראל מסבת משבצות זהב תעשה אתם: יב ושמת את שתי האבנים על כתפת האפד אבני זכרן לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני יהוה על שתי כתפיו לזכרן: ס יג ועשית משבצת זהב: יד ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מעשה עבת ונתתה את שרשרת העבתת על המשבצת: ס טו ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר תעשה אתו: טז רבוע יהיה כפול

תרתין כתפין מלפפן יהוין ליה על תרין סטרוהי ויתלפף: והמין תקוניה די עלוהי כעובדיה מניה יהי דהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ותסב ית תרתין אבני בורלא ותגלוף עליהן שמהת בני ישראל: שתא משמהתהון על אבנא חדא וית שמהת שתא דאשתארו על אבנא תניתא כתולדתהון: עובד אומן אבן טבא כתב מפרש כגלף דעזקא תגלוף ית תרתין אבניא על שמהת בני ישראל משקען מרמצן דדהב תעביד יתהן: ותשוי ית תרתין אבניא על כתפי אפודא אבני דכרנא לבני ישראל ויטול אהרן ית שמהתהון קדם יי על תרין כתפוהי לדכרנא: ותעביד מרמצן דדהב: ותרתין תכין דדהב דכי מתחמן תעביד יתהין עובד גדילו ותתן ית תכיא גדילתא על מרמצתא: ותעבד חושן דינא עובד אומן כעובד אפודא תעבדניה דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר תעביד יתיה: מרבע יהי עיף

ג׳ | ל׳ | ג׳ | ל׳ · ל׳ | ל׳ | ו׳ חס׳ כליש׳ | ג׳ חס׳ כתו׳ | ג׳ מ״ל | ג׳ חס׳ · ז״ו׳ | כ׳ מ״ל בתור׳ וחלה | כו״ל חס׳ במ״ג | ל׳ חס׳ | כו״ל חס׳ במ״א כעבותות אהבה | ל׳ וא׳ חשן המשפט · ל׳ · ב׳ בטעמ׳ וכענין

חתמך ופתיליך׳ למי החתמת והפתילים׳ ותחתם בחתמו׳ ב׳ בפסוק: שמת ג׳ חס׳ וסי׳ מעשה חרש׳ והאבנים תהיין׳ והאבנים על שמת: משבצות ג׳ מלאים וסי׳ מעשה חרש אבן׳ ואת שתי קצות שתי העבתת תתן׳ ממשבצות זהב לבושה׳ זכרן ג׳ חס׳ וסי׳ ושמת את שתי האבנים׳ ב׳ בו׳ ונשא אהרן שמות בני ישראל: שמותם ב׳ מל׳ בתו׳ וסי׳ אבני זכרון לבני ישראל׳ ואלה שמותם למטה: לזכרן ה׳ ו׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בזכריה סוף סימן ו׳: יד פסו׳ מן ג׳ ג׳ מלין וסי׳ ומשמע ודומה ומשא׳ וישב יצחק בגרר׳ והרעב כבד בארץ׳ ובני דן חשים׳ לישועתך קויתי יי׳ יששכר זבולן ובנימן׳ מכשפה לא תחיה׳ ועשית משבצות זהב׳ ולצרעת הבגד ולבית׳ ולשאת ולספחת ולבהרת׳ יברכך יי וישמרך׳ ובני פלוא אליאב׳ ברוך טנאך ומשארתך׳ ארור טנאך ומשארתך:

וחבר לתריין סטר והוא חד מן אש זוגין מתמלפין·

חרש ג׳ וסי׳ עובדא די דקיסא פרולא·

שני לזכרן ה׳ ו׳ מ״ל וב׳ חס׳ והחס׳ בענין ובספא אהרן ודין: עבת כ״ל חס׳ במ״ג מ״ל וכל אוריית עבת במ״א ד׳ ועבף עץ עבת:

אבן עזרא

ותומים והנה לא ידענו מה הם והנה אין מועילו׳ אותיות שמות השבטי׳ גם שמות האבות כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומ׳ כי האורי׳ הם עצמם התומים כי כתוב לאורים ולתומים ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים והנה דברים רבים הם ורבינו שלמה אמר כי האורי׳ והתומים היו כתבי שם המפורש ואלו ראה תשובת רבינו האיי לא אמר ככה וסוד עמוק הוא לדבר האפוד והחשן רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא ידע לעת עליון והפתח שיוכל לבא אל הסוד׳ שתי העבותות הכתובות על שתי המשבצות וחשב האפוד הוא המישור על אמצעיתו על כן השפה על כתף השנית ואלה הם כפי המחשבת על כן הם באבן אחת על מספר בני ישר׳ ועל שמותם כתולדותם וככה השפה השניי׳ רק המשפט איננו כפי האלוק בלב רק כפי האלוק למראה העין ובעבור הנטייה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת והיה החשן כפול כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הצורך אז יתנום מחוץ אל החשן והנה אבני שוהם שוות ומעין אחד ואין ככה אבני החשן כי השוהם הם לזכרון ומשפט בני ישראל על אבני החשן ומלת אורי׳ מגזרת אמונתי ראיתי אור ותומים שהם תמימים והאורים לא התומים זהב וכסף היו והמספר ידוע בראיות גמורי׳ מהעליון והשפל והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי׳ הספר כלו כי לא יבינהו מי שלא למד ספר המדות וסוד מלאכת שמים ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעו׳: ואבן

בעל הטורים

אל שני שלשה אל שני קצותיו· לך לאות אשר יבוא אל שני בניך בעלי· ויכר שני ככרי כסף ויתן אל שני חריטין בנעמן· בני עלי היו מבזין הכהונה שנאמר כי אל שני לכך נענשו ונהרגו· אבל נעמן היה מכבדה שבקש אדמה לעשות מזבח כתקרב תחת כנפי השכינה ומבני בניו למדו תורה ברבים· שתי אבני שהם· כנגד ב׳ לוחות· שהם במילוי שי״ן ה״א מ״ם בגימ׳ הלוחות· ששה משמות על דת שמע שאמר שמע ישראל וכו׳· שמותם שנים כושו׳ ונשא אהרן את שמותם· אלה שמותם במרגלים· מלמד שהיו מרגלים כלם כשרים ומשה בירכם על פי השם· חשן משפט שמכפר על עונות משפט ומה משפט ביום אף ש שאלת אורים ביום:
ל

זרת ארכו וזרת רחבו׳ כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן תלוי בכתיפו׳ האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין: ומלאת בו׳ על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים: משובצים זהב׳ יהיו הטורים במלואותם מוקפים משבצות זהב בעומק שעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: איש על שמו׳ כסדר תולדותם סדר האבנים ראובן לראובן׳ פטדה לשמעון וכן כלם: על החשן׳ בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין:

שרשות׳ לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרו׳ האמורו׳ למעלה בענין המשבצו׳ ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשים ואמר שהלמ״ד יתרה כמו מ״ם שבשלשם ומ״ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלות׳ הוא מגבלו׳ האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אסומייל בלעז: מעשה עבות׳ מעשה קליעה: על החשן׳ לצורך החשן כדי לקבעם בו ולא יתכן לומר שהיא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומ׳ ונתת את שתי הטבעו׳ והלא כבר נתונים בו היו לו לכתו׳ בתחלת המקר׳ ועשית על קצות החשן שתי טבעו׳ זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: ועל שני קצות החשן לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: ונתת את שתי עבותות הזהב׳ והן הן שרשרות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעו׳ ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו: ואת שתי קצות׳ של שתי עבותו׳ שני ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות׳ הן הן

זרת ארכו וזרת רחבו: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד: והטור השני נפך ספיר ויהלם: והטור השלישי לשם שבו ואחלמה: והטור הרביעי תרשיש ושהם וישפה משבצים זהב יהיו במלואתם: והאבנים תהיין על־שמת בני־ישראל שתים עשרה על־שמתם פתוחי חותם איש על־שמו תהיין לשני עשר שבט: ועשית על־החשן שרשת גבלת מעשה עבת זהב טהור: ועשית על־החשן שתי טבעות זהב ונתת את־שתי הטבעות על־שני קצות החשן: ונתתה את־שתי עבתת הזהב על־שתי הטבעת אל־קצות החשן: ואת שתי קצות שתי העבתת תתן על־שתי המשבצות ונתתה על־כתפות האפד אל־מול פניו: ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על־שני קצות החשן על־שפתו אשר אל־עבר האפד ביתה: ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על־שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפד: וירכסו את־החשן מטבעתו אל־טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על־חשב האפוד ולא

זרתא אורכיה וזרתא פותיה: ותשלים ביה אשלמת אבנא ארבעה סדרין דאבן טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סדרא חד: וסדרא תנינא אזמרגדין שבזיז וסבהלום: וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עגלא: וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנטירי מרמצן בדהב יהון באשלמותהון: ואבניא יהוין על שמהת בני ישראל תרתא עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא גבר על שמיה יהוין לתרי עסר שבטין: ותעביד על חושנא תכין מתחמן עובד גדילו דהב דכי: ותעביד על חושנא תרתין עזקן דדהב ותתן ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא: ותתן ית תרתין גדילן דדהב על תרתין עזקתא בסטרי חושנא: וית תרתין גדילן דעל תרין סטרוהי תתן על תרתין מרמצתא ותתן על כתפי אפודא לקביל אפוהי: ותעביד תרתין עזקן דדהב ותשוי יתהין על תרין סטרי חושנא על ספתיה די לעברא דאפודא לגיו: ותעביד תרתין עזקן דדהב ותתן יתהין על תרין כתפי אפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעלוי להמין איפודא: ויחדון ית חושנא מעזקתיה לעזקתא דאיפודא בחוטא דתכלתא למהוי על המין איפודא ולא

ויהלם ג׳ וחס׳ וסי׳ נפך ספיר ויהלם׳ וחברו׳ בעדן גן אלהים: ושהם ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ והטור הרביעי תרשיש׳ בני מררי ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי: במלואתם ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ משבצים זהב יהיו׳ משבצות זהב במלאתם׳ קדמ׳ מל׳: לשני עשר ו׳ וסי׳ והאבנים תהיין׳ ויביאו את קרבנם לפני יי׳׳ ועתה קחו לכם׳ עמד על שני עשר׳ ויהי בשתי עשרה שנה בשני עשר חדש׳ דעלם׳ שא קינה על פרעה׳ גבול אשר תתנחלו אותה: טבעות ז׳ מל׳ וסי׳ ועשית על החשן שתי טבעות זהב׳ ב׳ בו׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת׳ דוקפא׳ ועשית דבתריה דורקא׳ הטבעות ונזמי האף׳ בני חשופא בני טבעות וחבירו: אשר אל ח׳ וסי׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם׳ ויעשו שתי טבעת זהב׳ והשלך אל האש׳ ויבא אתי אל פתח שער בית יי׳׳ ומחוצה לשער הפנימי׳ והבנך אשר אל פני הגזרה׳ ויאמר אלי לשכות הצפון׳ חמת כרותה סברים: וירכסו ל׳ בשוא תחת הוי״ו׳ וא׳ וירכסו בפתח תחת הוי״ו ומשמש א״ב:

אבן עזרא

ואבן השוהם׳ לבנה ובארמית בורלא ולשון ישמעאל בלאור ואין לנו דרך כבירו׳ לדעת אבני המלואים כי הגאון תרגמם כ כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדום ואין טענה מאודם הכתוב בראשונה כי ידוע כי חמש הם גווני העיני׳ הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור והנה בעבור היות האדום ה האמצעי ימצא על מינים רבים ותרגם נופך כדמו׳ שחור בעבור ותשם בפוך עיניה וזה לא יתכן שלא יהיה כ״ן נופך שרש כי הוא על משקל אודם וחכם גדול ספרדי אמ׳ כי יהלום הוא הנקר׳ אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולא מגזרת הולם פעם והיו״ד נוסף כיו״ד יצהר גם אחלמה אל חלמה והוא אבן ש שכל מי שהאבן ההיא באצבעו לעולם יראה חלומו׳ ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן כי יש אבן המושכת את הברזל והמעמדת את הדם והבורחת מהחומץ והנשברת לעולם על משולש׳ ומלת שרשרות כפול העי״ן ואם לא יכפלוהו שזה הוא שרשות גבלות נלפרש בלשון הקדש מלת גבלו׳ ומלת רבות במעשה החשן גם מלת חשן קשה׳ ומלת וירכסו מגזרת מרוכסי איש כדרך עוות: ונתת

בעל הטורים

ד׳ טורים׳ כנגד ד׳ דגלים וד׳ אמהות׳ בכל אבן היה שש אותיות׳ כי שמות שלש׳ האבות ושבטי ישורון מצטרף עם כל אחד ואחד עד שיהיה ו׳ אותיו׳ כמו ראובן׳ וא׳ דאברהם׳ שמעון ב׳ לוי ר״הם׳ יהודה י׳ דיצחק׳ יששכר כ׳ זבלון ק׳ דן ק׳ יעקב׳ נפתלי ב׳ גד שבטי אשר י׳ ש״י יוסף רן׳ ובנימין לא היה צריך צירוף׳ כי היה בו ששה אותיות׳ ישפה בגימטרי׳ בן יעקב׳ שישפה היה לבנימי׳ אורים ותומים בגי׳ אור ישראל: חשן

הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרת הימנית תוקע במשבצת של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרת השמאלית: ונתת׳ המשבצות על כתפו׳ האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי ועדין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד שתי טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו׳ של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: על שני קצות החשן׳ הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה׳ הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן על כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו על שתי כתפות האפוד מלמטה שהמשבצות ניתנו בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנ׳ לעמת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנ׳ ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן טבעות וטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו׳ בעבר החיצון: וירכסו׳ לשון חבור וכן מרוכסי איש חבורי חבלי רשעי׳ וכן והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שאי אפשר לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד׳ להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא

וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ ס וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ (לה) וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֹן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃

וְלָא־יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵיפוֹדָא׃ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת־שְׁמָהָת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחוּשֶׁן דִּינָא עַל־לִבֵּיהּ בְּמֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדָכְרָנָא קֳדָם־יְיָ תְּדִירָא׃ וְתִתֵּן בְּחוּשֶׁן דִּינָא יָת־אוּרַיָּא וְיָת־תוּמַיָּא וִיהוֹן עַל־לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵיעֲלֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת־דִּין בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבֵּיהּ קֳדָם־יְיָ תְּדִירָא׃ וְתַעְבֵּיד יָת־מְעִילָא דְאֵיפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא׃ וִיהֵי פוּמֵיהּ־כְּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר־סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי־לֵיהּ לָא יִתְבְּזַע׃ וְתַעְבֵּיד עַל־שִׁפּוּלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל־שִׁפּוּלוֹהִי סְחוֹר־סְחוֹר וְזַגִּין דִּדְהַב בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר־סְחוֹר׃ זַגָּא דִדְהַבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דִדְהַבָא וְרִמּוֹנָא עַל־שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר־סְחוֹר׃ וִיהֵי עַל־אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת׃ וְתַעְבֵּיד צִיצָא דִדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קוּדְשׁ לַייָ׃ וּתְשַׁוֵּי יָתֵיהּ עַל־חוּטָא דִתְכִלְתָּא וִיהֵי עַל־מִצְנַפְתָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי־מִצְנַפְתָּא יְהֵי׃ וִיהֵי עַל־בֵּית־עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת־עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל־בֵּית־עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃

רמני ט׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ועשית על שוליו רמני׳ קדמ׳ ׳פעמן ורמן ׳ב׳ בו׳ דאלה פקודי׳ ויחנו ברמן פרץ׳ ויסעו מרמן פרץ׳ מעשי׳ רמנים׳ והשתחויתי בית רמן׳ בהשתחויתי בי׳ רמן׳ הדד רמן בן טברמן׳ דמלכי׳ וכל הרמני׳ דאורי׳ ומלכים דכו׳ חס׳ במ״א והרמוני׳ מאתים טורי׳ וכל שאר קריי׳ דכו׳ מל׳ במ״ב חס׳ ויהיו הרמני׳ תשעים׳ הנצו הרמנים: על אהרן ה׳ וסי׳ והיה על אהרן לשרת׳ והיו על אהרן ועל בניו׳ והזית על אהרן׳ ויקהל העם על אהרן׳ ויז על אהרן ועל בגדיו: ונשמע ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ונשמע קולו כו׳ נמסר פרשת משפטים: קולו כל אוריי׳ חס׳ במ״א ונשמע קולו: קדמ׳ ועשית ציץ ופתחת עליו׳ תניינא ויעשו את ציץ פתוחי: מצח ב׳ קמצין וסי׳ אהרן׳ אשה זונה׳

רשי

ולא יזח׳ לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: את האורים ואת התומים׳ הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו ובמקדש שני היה החשן שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדי׳ אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישראל׳ דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקר׳ משפט על שם סליחת המשפט: את מעיל האפוד׳ שהאפוד נתון עליו לחגורה: כליל תכלת׳ כלו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: והיה פי ראשו׳ פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו׳ כתרגומו כפיל לגוה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא׳ למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע׳ כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שזה מנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו האמור בבדי הארון: רמוני׳ עגולי׳ וחלולים היו כמין רמוני׳ העשויי׳ כביצת תרנגולת: ופעמוני זהב׳ זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב׳ ביניהם סביב בין ב׳ רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: פעמון זהב ורמון׳ אצלו: ולא ימות׳ מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם נכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמי׳: ציץ׳ כמין טס של זהב היה רוחב ב׳ אצבעו׳ מקיף על המצח מאזן לאזן: על פתיל תכלת׳ ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשי׳ שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו נקובין ותלויין בו בב׳ ראשי׳ ובאמצעו ששה בשלשה מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילין מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשית מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: ונשא אהרן׳ לשון סליחה ואעפ״כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים: את עון הקדשים׳ לרצות על הדם והחלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על הכהן שהקריבם טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד׳ אי אפשר לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה כלדם על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו: ושבצת

שלישי

אבן עזרא

ונתת׳ טעם משפט דיני השם וגזירותיו העתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים: ועשית׳ הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקרא סרבל רק פי ראשו בתוך המעיל׳ קדמונינו ז״ל אמרו כי רמון סביב המעיל ופעמון בין שני רמוני׳ כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמוני׳ ושם ישמיעו קול: ועשית ציץ׳ תרגמה הגאון עטרה והיא נתונה על המצנפת ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת כי המגבעו׳ כדמות אלה שישימו הנכרי׳ באלה הארצות על הראש שיכסו הראש והם גבוהים׳ והמצנפת היא בגד דק ארוך כנוף סביב הראש לבדו מעט תדמה לה המצנפת שים בראש הנשים באלה המקומו׳ כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובגלעד המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה והשרי׳ הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח וכבר הזכרתי לך כי מנהג ארץ ישראל ותכשיטיהם איננו כמנהג אלה המקומו׳ והוצרך רבי׳ שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמיד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח׳ וטעם ושמת אותו על פתיל תכלת עם פתיל תכלת שהיה הציץ קשור משני צדדין ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מקום המצח׳ ואל תתמה על מלת על כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשים על לחם הבכורי׳ תנופה ליי׳ על שני כבשים את החלב על החזה ורבים ככה והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו והמגבעו׳ לבניו ויש אומרים כי מגבעות מגזרת גבעות כי המצנפת עוטרת הראש ועוטה אותו וכן כתוב צנוף יצנפך צנפה ועוטך עטה והיודע דרך צנוף המצנפת ידע פי׳ זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל כי אומנות היא והנה כתו׳ ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקד׳ על המצנפת׳ והנה הציץ נקרא נזר וכמוהו ועליו יציץ נזרו אולי הכל מגזרת ציץ דבר נראה וככה מציץ מן החרכי׳ ודע כי בשנים הנקבים שהם במוח על המצח שם יתחב׳ כח החמש הרגשות ושם כח הדמיו׳ ושם תחל המחשב׳ ע״כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים אולי לא היה מחשבת המקדשים כהוגן׳ ואמר

בעל הטורים

חשן משפט בגימט׳ מכפ׳ על הרהור הלב׳ את האורים ואת התומים בגימט׳ שם של שבעים ושתים׳ אפוד בגימט׳ מלאך שהיה מלובש כמלאך׳ שפה לפיו שהמעיל מכפר על לשון הרע שאם חטא בלשון הרע יעשה שפה לפיו שימנע מלשון הרע ויעשה תשובה ויתכפר לו׳ ועשית על שולי המעיל רמוני תכל׳ ופעמוני זהב בתוכן׳ והיו ע״ב כנגד ע״ב אותיות כנגע׳ שהמעיל מכפר על לשון הרע׳ ונרעת בא בעון לשון הרע׳ זהב ורמון פעמון זהב ורמון׳ בגימט׳ הם שבעים ושתים׳ ונשמע שלשה במסו׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש׳ כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע׳ ונשמע פתגם המלך׳ והיינו דאמרינן במגלה אמר רבה מקר׳ מגילה ותלמוד תורה׳ מקרא מגלה עדיף׳ מקרא מגלה ועבודה מקרא מגלה עדיף והיינו כל אשר דבר השם נעשה ונשמ׳ דהיינו תלמוד תורה ועבודה דכתיב כהו ונשמע קולו׳ ונשמע פתגם המלך והיינו קריאת מגלה׳ וסמיך כי רבה היא׳ אלמא דעדיף טפי׳ וגם רבה קאמר לה׳ ובבאתו שנים במסו׳ ובבאתו ולא ימות׳ והיו את המלך בבואו ובבאתו גבי יואש בדברי הימים שהיו שומרים אותו שלא יהרגוהו וזהו ובבאתו ולא ימות׳ מצח שנים במסורת והיה על מצח אהרן׳ וישראל קשי עורף וחזקי מצח שבגדי כהונה מכפרים על קשיות ערפם וחוזק מצחן של ישראל: ערוה

ואמר הכתוב על כתונת אהרן בתחלה וכתונת התשבץ שהיא מסובבת לבדה ולא כן כתנת בניו והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה ויתן עליו הכתנת הידועה שהיא המסובבת ועל בניו וילבישם כתנות כמו ולבני אהרן תעשה כתנו׳ ור׳ סעדיה תרגם ושבצת תעיין והוא כדמות צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: והלבשת אותם את אהרן אחיך׳ מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן גם כוללות הכתנו׳ שאלם משובצות והאבנטי׳ והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת׳ בדבור כמו טמא יטמאנו׳ ומכנסי הבד יהיו קצרים שלא יכשל בהם: בבואם׳ להקטיר או להעלות הנרות: וזה אשר תעשה להם׳ לאהרן ולבניו אין הפרש בין קח או לקח כמו בק לעם ויאכלו וגם יצק בו מים בעבור שהזכיר עם פר בן בקר יורה כי איננו גדול וככה בני יונה שעיר עזים׳ והאיל גדול מהכבש והעד הכסף שהוא שלישית ההין ולכבש ר רביעיתו: ולחם חלות׳ עבות והעד רקיקי מצו׳ והזכיר בשמן הוא שמן זית כמשפטו׳ ומלת סולת בלשון ערבי הוא שמיד שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושי׳ כן ואין לחם נכבד ממנו ורבים פי׳ מגזרת שלית כל שונים מחוקיך שלה כל אבירי יי׳ ואמר כי כמוהו חטים מכולת לביתך ויש אומרים טחונות: והקרבת אותם׳ והם בסל כמשפטן להיותם שם אל פתח אהל מועד וככה הפר והאילים: ולקחת׳ נקרא החשן מלבוש כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: ושמת׳ גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה והזכיר ב בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט כי היא נכבדת ממנו: על ראשו׳ על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על הראש יצוק לבדו וכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן: ואתה הקרב׳ אל פתח אהל מועד: וחגרת אותם אבנט׳ כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים ואח׳ שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו כמו ותפתח ותראהו את הילד׳ ומלת וחבשת כמו לא אהיה חובש: ומלאת׳ דעת המתרגם ארמית כמו ומלאו ידיו רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום והגאון פירשו יד חיוב ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים ומלאים ורגילים והנה מה יעשו במלת ומלאו ידיו: והקרבת

ושבצת׳ עשה אותה משבצות משבצות וכולה של שש: ולבני אהרן תעשה כתנות׳ ארבעה בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים כתובים למטה בפרשה: והלבשת אותם את אהרן׳ אותם האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו׳ אותם הכתובים בהם: ומשחת אותם׳ את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם׳ כל מילוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיו׳ מוחזק בו מאותו יום והלאה הו׳ ובלשון לע״ז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנ״ט ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותה מסירה ריוישטי״ר והוא מילוי ידים: ועשה להם׳ לאהרן ולבניו: מכנסי בד׳ הרי שמנה בגדים לכהן גדול וארבעה לכהן הדיוט: והיו לאהרן׳ כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ובניו׳ האמורין בהם: בבאם אל אהל מועד׳ להיכל וכן למשכן: ומתו׳ הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו׳ כל מקום שנאמ׳ חקת עולם היא גזירה מיד ולדורות לעכב בו: לקח׳ כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיח׳ ולהן פתרון אחד: פר אחד׳ לכפר על מעש׳ העגל שהוא פר: ולחם מצות׳ וחלות ורקיקי מצות הרי אלו שלשה מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכן המינין באים עשר עשר חלות: בלולות בשמן׳ כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן: משוחים בשמן׳ אחר אפייתן מושחן כמין כ״י כף יוונית שהיא עשויה כנו״ן שלנו כזה: והקרבת אות׳ אל חצר המשכן ביום הקמתו: ורחצת׳ טבילת כל הגוף: ואפדת׳ קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: נזר הקדש׳ זה הציץ: על המצנפת׳ כמו שפירשתי למעלה על ידי הפתיל האמצעי ושני פתילי׳ שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: ומשחת אותו׳ אף משיחה זו כמין כ״י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: והיתה להם׳ מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת׳ על ידי הדברים האלה: יד אהרן ויד בניו׳ במלוי ופקודת הכהונה: פתח

ועל בניו ג׳ וסי׳ והיו על אהרן ועל בניו׳ והזית על אהרן׳ ויז על אהרן ועל בגדיו׳ וא׳ על בניו כי מרה נפש כל העם: בבאם כול חס׳ במ״ג וסי׳ ארץ מצרים׳ בבאם הכהנים׳ בתוכם בבואם יבא: אל המזבח ט׳ נמסר בסדר ויקרא: ולא ישאו ד׳ וסי׳ והיו על אהרן ועל בניו בבאם׳ ושמרו את משמרתי׳ ולא ישאו עצים מן השדה׳ ולא ישאו עוד כלמת הגוים: וזה הדבר ד׳ ר״פ וסי׳ וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש׳ אשר מל יהושע׳ וזה הדבר אשר נעשה לגבעה׳ אשר הרים יד במלך: ואילם ז׳ וסי׳ עזים מאתים ותישים׳ וזה הדבר אשר תעשה להם׳ והקרבתם על הלחם׳ חמאת בקר וחלב׳ ערב וכל נשיאי קדר׳ הלא הדחתם את כהני יי׳׳ ויביאו פרים שבעה׳ מי כמכה באלם ל׳ חס׳ דחס׳׳ וד׳ מל׳ דמל׳ בתו׳ וסי׳ עזים מאתים׳ קח את אהרן׳ בנה לי בזה קדמ׳׳ חמאת בקר׳ ושאר אוריי׳ אילם כתיב: ולחם ד׳ ר״פ נמסר בסדר ויגש: מצת ד׳ חס׳ וסי׳ וחלת מצת כו׳ נמסר בסדר בא: ואת הפר ג׳ וסי׳ ונתת אותם על סל אחד׳ ואת הפר ואת עורו׳ וישכימו אנשי העיר: ואת שני ג׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: ולקחת את הבגדים ג׳ פסו׳ אית בהון את את את ואת ואת ואת וסי׳ ולקחת את הבגדים והלבשת׳ ונר הוליד את קיש׳ וחברו׳ תרויהון בד״ה: והלבשתם ב׳ וסי׳ כתנת׳ והפשט:

וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם: וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ־לִי: וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ: וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם ׀ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֹן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו: ס

וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם: וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם: וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם: וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם: וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד: וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת: וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ: וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת: וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו:

וְתַרְמֵץ כִּתּוּנָא דְבוּצָא וְתַעְבֵּיד מַצְנַפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיָן תַּעְבֵּיד עוֹבַד צַיָּר: וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעְבֵּיד כִּתּוּנִין וְתַעְבֵּיד לְהוֹן הֶמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעְבֵּיד לְהוֹן לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָן: וְתַלְבֵּישׁ יָתְהוֹן יָת־אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת־בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן וּתְקָרֵיב יָת־קוּרְבָּנְהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמָי: וַעֲבֵד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ לְכַסָּאָה בְּשַׂר עֶרְיְתָא מֵחַרְצִין וְעַד־יַרְכָּן יְהוֹן: וִיהוֹן עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּנוֹהִי בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וְלָא־יְקַבְּלוּן חוֹבָא וִימוּתוּן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי: וְדֵין פִּתְגָּמָא דִּי תַעְבֵּיד לְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי סַב תּוֹר חַד בַּר־תּוֹרֵי וְדִכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין: וּלְחֵם פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשָׁח סוֹלְתָּא דְחִטִּין תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן: וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל־סַלָּא חַד וּתְקָרֵיב יָתְהוֹן בְּסַלָּא וְיָת־תּוֹרָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין: וְיָת־אַהֲרֹן וְיָת־בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא: וְתִסַּב יָת־לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּישׁ יָת־אַהֲרֹן יָת־כִּתּוּנָא וְיָת מְעִילָא דְאֵיפוֹדָא וְיָת־אֵיפוֹדָא וְיָת־חוּשְׁנָא וְתַתְקֵין לֵיהּ בְּהֶמְיַן אֵיפוֹדָא: וּתְשַׁוֵּי מַצְנַפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְתִתֵּן יָת־כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא עַל־מַצְנַפְתָּא: וְתִסַּב יָת־מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרִיק עַל־רֵישֵׁיהּ וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ: וְיָת־בְּנוֹהִי תְּקָרֵב וְתַלְבֵּשִׁנּוּן כִּתּוּנִין: וְתֵזָרֵיז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי וְתַתְקֵן לְהוֹן כּוֹבָעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהוּנְתָא לִקְיָם עָלָם וּתְקָרֵב קוּרְבָּנָא דְאַהֲרֹן וְקוּרְבָּנָא דִבְנוֹהִי:

בעל הטורים

ערוה שני׳ במסורת לכסות בשר ערוה׳ ואידך לא תקרבו לגלות ערוה׳ רמז שבגדי כהונה מכפרין על העריו׳׳ ממתנים ועד ירכים יהיו וסמיך לי׳ והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמים לכל׳ וזה הדבר אשר תעשה להם כלומר קרבם בדבור שתאמר להם אשרי תבחר ותקרב׳ לקח שנים במסורת לקח פר בן בקר׳ לקח בגדו כי ערב זר׳ בשביל שאהרן עשה העגל אמר הקב״ה להסיר מעליו בגדים הצואים לפי שבגדי עבודה זרה מטמאין וזהו שאמר לקח בגדו פירוש מעלי׳ ערב זר׳ והלבשתם ב׳ במסורת הכא ואידך והלבשתם את אלעזר׳ היכא מאן דאמר כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה וזהו והלבשתם את אלעזר שנתמנה להיו׳ כהן גדול צריך משיחה כשם שהלבשתם כתנות היו במשיחה שאו במשח׳ לכך והלבשתם את אלעזר במשיחה׳ תשרף

רש"י

פתח אהל מועד, בחצר המשכן שלפני הפתח: על קרנות, למעלה בקרנות ממש: ואת כל הדם, שירי הדם: אל יסוד המזבח, כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: החלב המכסה את הקרב, הוא הקרום שעל הכרס שקורין טיל"א: ואת היותרת, היא טרפשא דכבדא שקורין טיבלים: על הכבד, אף מן הכבד נוטל עמה: תשרף באש, לא מצינו חטאת חצונה נשרפת אלא זו: וזרקת, בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואי קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד, אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמים מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק. סביב כך מפרש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא שתי מתנות שהן ארבע האחת בקרן זוית זו והאחת שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני כדי הקרן אילך ואילך כשהדם נתון בארבע רוחות סביב לכך קרוי סביב: על נתחיו, עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים: ריח ניחוח, נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה, לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש: תנוך, הוא הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנרו"ס: בהן ידם, הגודל ובפרק האמצעי: החלב

אבן עזרא

והקרבת, כבר הזכיר זה והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו, ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו והנה הטעם כאשר היה שיסמכו יחדו לא זה לפני זה: ושחטת את הפר, משה שחטו: וטעם לפני ה' כי הארון היה באמצע המערבי וכנגדו מזבח הקטורת וכנגדו מזבח העולה: ישפוך, הכהן השופך: ולקחת, אין לפר ולשעיר אליה, ויש אומרים כי נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי כי שם כח התאוה למשגל: ואת בשרו, כולל הראש והנתחים ופירשו דרך שכרא ירחצוהו ואחר כך ישרפוהו: והקטיר, האמורים, ומלת חטאת בעבור שהיא קרבה לכפר החטאות נקראת כן וככה האשם על כן וחטאו את המזבח יסירו חטא מעליו ואת האחד מהשנים אי זה מהן שירצה: ושחטת, על המזבח לא על קרנות המזבח והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: ואת, לא הזכיר על הפר שינתחנו על כן כלו כאשר הוא נשרף על כן לא הזכיר כרעיו: ורחצת, בבני: והקטרת את כל האיל, על כן לא הזכיר האליה והחלבי': ולקחת, זה השני הוא איל המלואים: ושחטת, תנוך, אין לו ריע והגאון אמר הרך הדבק בעגול האזן: בהן, ורבים בהנות ואיננו על משקל הלשון והנה יהיו שם שנים משקלים ורבים ככה בשמות ודם השני יזרוק כדם הראשון רק הדם הנשאר: ולקחת, והזית על אהרן, תחת בגדי אהרן ועל בגדיו: ולקחת

מסורה

לפני אהל מועד ז' וסי' והקרבת את הפר לפני אהל מועד, ואת הלוים, ואם מן הצאן, ואם עז קרבנו, ונודעה החטאת, ושמרו את משמרתו ואת משמרת, והחנים לפני המשכן קדמה: קדמא ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד, תניינא ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת:

מקרא

י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃ יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַחְתָּ מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃ יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא׃ טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כא וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃

ל' דסמי' · ב' ולקחת את האיל השני דין · כל חורי' חס במל' · ל' · ב' ישפך · ב' · יל · לב · ג' חס' · ב' · ל' כתור' · ה' · ל' מל' · ה' · ל' · ל' וחד וקרבו וכרעיו · ב' מל' כתור' · ב' וכעניין · ל' · ה' · ב' · ל' · ל'

תרגום אונקלוס

וְתַקְרֵיב יַת־תּוֹרָא לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת־יְדֵיהוֹן עַל־רֵישׁ תּוֹרָא׃ וְתִכּוֹס יַת־תּוֹרָא קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְתִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְתִתֵּן עַל־קַרְנָת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ וְיַת־כָּל־דְּמָא תֵּשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ וְתִסַּב יַת־כָּל־תַּרְבָּא דְחָפֵי יַת־גַּוָּא וְיַת חֲצַרָא דְעַל כַּבְדָּא וְיַת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיַת־תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהֶן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ וְיַת־בְּסַר תּוֹרָא וְיַת־מַשְׁכֵּיהּ וְיַת־אוּכְלֵיהּ תּוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃ וְיַת־דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת־יְדֵיהוֹן עַל־רֵישׁ דִּכְרָא׃ וְתִכּוֹס יַת־דִּכְרָא וְתִסַּב יַת־דְּמֵיהּ וְתִזְרוֹק עַל־מַדְבְּחָא סְחוֹר־סְחוֹר׃ וְיַת־דִּכְרָא תְּפַלֵּיג לְאֵבְרוֹהִי וּתְחַלֵּל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל־אֵבְרוֹהִי וְעַל־רֵישֵׁיהּ׃ וְתַסֵּיק יַת־כָּל־דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם־יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ הוּא׃ וְתִסַּב יַת דִּכְרָא תִּנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת־יְדֵיהוֹן עַל־רֵישׁ דִּכְרָא׃ וְתִכּוֹס יַת־דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל־רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן וְעַל־רוּם אוּדְנָא דִבְנוֹהִי דְיַמִּינָא וְעַל־אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל־אִלְיוֹן רַגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יַת־דְּמָא עַל־מַדְבְּחָא סְחוֹר־סְחוֹר׃ וְתִסַּב מִן־דְּמָא דִי עַל־מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל־אַהֲרֹן וְעַל־לְבוּשׁוֹהִי וְעַל־בְּנוֹהִי וְעַל־לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃

ותסב

בעל הטורים

תשרף באש ג' ואת פרשו תשרף באש. ואת מרכבותיו תשרף באש ביהושע. ואת העיר הזאת תשרף באש גבי צדקיהו. שזכות הקרבנות עמד ליהושע לנצח ה' האומות. אבל כשבטלו הקרבנות נשברו על ירושלם נחרבה העיר וזהו ואת העיר הזאת תשרף באש. ובגדיו ד' וקדש הוא ובגדיו. ובגדיו קרועים. ובגדיו לא יפרם. ובגדיו לא תשרפנה. אף על פי שאבל חייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים ש שנתאבל על הריגת שאול. כהן גדול לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום. וקדש הוא ובגדיו ועל כן ובגדיו לא תשרפנה. שלא נשרפו בגדי כהונה כשנשרפו נדב ואביהוא כמאן דאמר שנשרפו גופן ובגדיהם קיימין: ונאסר

מסורה

ואלה שמות ואת החלב אשר עליהן, ויקרא ואת חלבהן: תשרף באש ג' וחס' וסי' ואת בשר הפר ואת ערו, ואת מרכבתיהם, ואת העיר הזאת: ואלה שמות ואת בשר הפר ואת ערו ואת פרשו תשרף, ויקרא ואת הפר ואת ערו ואת בשרו ואת פרשו שרף: חטאת הוא ד' וסי' ואת בשר הפר דבסדר ואתה תצוה, והוציא את הפר, וסמך ידו על ראש השעיר דנשיא, והזה מדם החטאת: ואת האיל ה' וסי' ואת האיל האחד תקח, ואת האיל תנתח לנתחיו, נתח לנתחיו, ועשה זבח שלמים, וישחט את השור: ניחוח ג' מל' בתו' וסי' והקטרת את כל האיל, ולקחת אתם מידם, וקרבו וכרעיו ירחץ: וב' מלאים בליש' בריח ניחוחכם, דיהושע, דיהוון מהקרבין ניחוחין: ובגדיו ד' וסי' וקדש הוא ובגדיו, את ראשו לא יפרע, ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו, ובגדיו לא תשרפנה:

החלב׳ זה חלב הדקים או הקיבה: והאליה׳ מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעמת העצה יסירנה מקום שהכליות יועצות ובאימורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין׳ לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האימורים אלא זו בלבד: כי איל מלואים הוא׳ שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזהו משה ששמש במילואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: וככר לחם׳ מן החלות: וחלת לחם שמן׳ ממין הרבוכה: ורקיק׳ מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין לא מצינו תרומות לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומות לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהני׳ עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: על כפי אהרן והנפת׳ שניהם עסוקי׳ בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלי׳ ומניף וכזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה׳ מוליך ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: על העולה׳ על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח׳ לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה׳ לאש נתן: ליי׳ לשמו של מקום: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו׳ קדשם לדורות להיות נוהגת תרומה והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכל: חק עולם מאת בני ישראל׳ שהשלמי׳ לבעלי׳ ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: תנופה׳ לשון הולכה והבאה ויטליד בלעז: הורם׳ לשון מעלה ומוריד: כי תרומה היא׳ החזה ושוק הזה: לבניו אחריו׳ למי שבא בגדולה אחריו: למשחה׳ להתגדל בה׳ שים משיח׳ לשון סררה כמו לך נתתי׳ למשחה שתנעו במשיחי: למלא בם את ידם׳ על ידי הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: שבעת ימים׳ רצופין: ילבשם הכהן׳ אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד׳ אותו כהן המוכן ליכנס לפני לפנים ביום הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו׳ מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו: הכהן תחתיו מבניו׳ מכאן ראיה כל לשון כהן לשון פועל עובד מיום ולפי׳ כינן תביר כמסך לפניו: במקום קדוש וגו׳ בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: פתח אהל מועד׳ כל החצר קרוי כן: ואכלו אותם אהרן ובניו׳ לפי שהם בעליהם: אשר כופר בהם׳ בם כל זרות ותעוב: למלא את ידם׳ באיל ולחם הללו: לקדש אותם׳ שעל ידי המילואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם׳ קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם:

ועשית

ואלה שמות ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את׳ ויקרא ויקח את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת החלב ה׳ וסי׳ ולקחת מן האיל׳ ואת כל חלבו יקריב׳ ואת החלב מבני אהרן׳ ואת החלב ואת הכליות׳ המקריב את דם השלמים׳ וכל שתי הכליות דכו׳: ואלה שמות וככר לחם אחרת׳ ויקרא ומסל המצו׳ אשר לפני יי׳ לקח חלת מצה אחרת: אשה הוא ליי׳ ג׳ וסי׳ ולקחת אתם מידם׳ ואת הקרב

ולקחת מן־האיל החלב והאליה ואת־החלב המכסה את־הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עליהן ואת שוק הימין כי איל מלאים הוא: וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד מסל המצות אשר לפני יהוה: ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו והנפת אתם תנופה לפני יהוה: ולקחת אתם מידם והקטרת המזבחה על־העלה לריח ניחוח לפני יהוה אשה הוא ליהוה: ולקחת את־החזה מאיל המלאים אשר לאהרן והנפת אתו תנופה לפני יהוה והיה לך למנה: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו: והיה לאהרן ולבניו לחק־עולם מאת בני ישראל כי תרומה הוא ותרומה יהיה מאת בני־ישראל מזבחי שלמיהם תרומתם ליהוה: ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא־בם את־ידם: שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל־אהל מועד לשרת בקדש: ואת איל המלאים תקח ובשלת את־בשרו במקם קדש: ואכל אהרן ובניו את־בשר האיל ואת־הלחם אשר בסל פתח אהל מועד: ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את־ידם לקדש אתם וזר לא־יאכל כי־קדש הם: ואם־יותר מבשר המלאים ומן־הלחם עד־הבקר ושרפת את־הנותר באש לא יאכל כי־קדש הוא:

ותסב מן־דכרא תרבא ואליתא וית־תרבא׳ דחפי ית־גוא וית חצר כבדא וית׳ תרתין כלין וית־תרבא די עליהון וית שקא דימינא ארי דכר קורבניא הוא: ופתא דלחם חדא וגרצתא דלחם משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי: ותשוי כלא על ידי דאהרן ועל ידי דבנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: ותסב יתהון מידהון ותסיק למדבחא על־עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קורבנא הוא קדם־יי: ותסב ית־חדיא מדכר קורבניא די לאהרן ותרים יתהון ארמא קדם יי ויהי לך לחולק: ותקדש ית׳ חדיא דארמותא וית־שקא דאפרשותא די אתרם ודי אתפרש מדכר קורבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: ויהי לאהרן ולבנוהי לקים־עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא היא ואפרשותא יהי מן־בני ישראל מנכסת קודשיהון אפרשותהון קדם־יי: ולבושי קודשא די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית־קורבניהון: שבעא יומין ילבשנון כהנא תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זמנא לשמשא בקודשא: וית דכר קורבניא תסב ותבשל ית־בסריה באתר קדיש: וייכול אהרן ובנוהי ית־בסר דכרא וית־לחמא די בסלא בתרע משכן זמנא: וייכלון יתהון די אתכפר בהון לקרבא ית־קורבנהון לקדשא יתהון וחלוני לא־ייכול ארי־קודשא אנון: ואם ישתאר מבסר קורבניא ומן־לחמא עד־צפרא ותוקיד ית־דאשתאר בנורא לא יתאכל ארי־קודשא הוא:

אבן עזרא

ולקחת׳ זה החלב הנזכר הוא אשר על הקרב ככתוב בפרשת ויקרא: שוק׳ הנה הימין והחזה נלקחו מאיל המלואים והשוק והחזה יהיו שהיו׳ נתונים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל רק החזה מאיל המלוא׳ משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: וככר׳ זהו ולחם מצות: והנפת אותם: והם בידם: ולקחת׳ כתוב מידם ובמקו׳ אחר מעל כפיהם והדבר שוה: ניחוח׳ כפול הח״ית והמבין סוד נשמת האדם יבין זה: אשה׳ תואר מגזרת אש ובמקום אחר מן האש: ולקחת מאשר לאהרן׳ ולא הזכיר בניו כי הוא העיקר׳ ומלת למנה לחלק: וקדשת׳ מהיום והלאה׳ ואין יונף כמו יורם כי יורם למעלה ולא יונף ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמי׳ לכבוד השם: ובגדי׳ יהיו לבנו המשוח תחתיו׳ וטעם אחריו במותו: שבעת׳ מלת ילבשם בקמץ גדול תחת קטון וכמוהו בשם יי׳ כי אמילם: ובשלת׳ בגוי׳ כמו והבית בנור ויבן שלמה את הבית: ואכל ואת הלחם׳ הנותר מהסל: ואכלו אותם׳ אשר כופר׳ דרך קצרה׳ ומלת אותם בעבור אחרת: וזר׳ שאינו מזרע אהרן: ואם׳ נקרא האיל מלואים כי בו ימלאו ידיהם:

אותכה

בעל הטורים

ומאשר שנים במסו׳ ומאשר לבניו׳ ומאשר לאביכו עשה את כל הכבוד הזה׳ שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה׳ שבמשחו להיות על בניו:

מסרה

ואת הכרעי׳ רחץ׳ ויקח משה אתם מעל כפיהם: הורם ב׳ א׳ קמ׳ וא׳ פתח וסי׳ ואשר הורם׳ וממנו הורם התמיד׳ קדמ׳ קמץ: הוא ה׳ דמטען דסבירין היא וסי׳ כי תרומ׳ הוא ותרומ׳ יהיה׳ והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו׳ כי אחוזת עולם הוא להם׳ ובכל בהמה לא תתן שכבתך׳ מנחת קנאת הוא: סימן כל תרומה היא במ״א כי תרומ׳ הוא׳ כל שבת היא במ״א הוא שבת שבתון הוא תניינ׳ כל קדש הוא במ״א היא כי קדש היא לכם׳ כל דסמיך לברית היא במ״א ברית מלח עולם הוא׳ וכל דסמיך לאחוזה היא במ״א כי אחוזת עולם הוא להם׳ וכל דסמיך למנחה היא במ״א מנחת קנאות הוא׳ קדמא׳: וכל בעת בפעם בשנה הבאר ההיא׳ וכל ביום בלילה השער המדב׳ הרעב ההוא: שבע׳ ימי׳ ילבש׳ הכהן חד מן ג׳ פסוקי׳ בתו׳ דרישהון ש׳ וסופיהון ש׳ וסי׳ שבעת ימים ילבשם הכהן׳ שבעת ימי׳ תכפר על המזבח׳ שלשי׳ ומאה הקערה: קדש ״ג חס׳ וסי׳ ובשלת את בשרו׳ והנתרת ממנה יאכלו׳ הכהן המחטא אותה׳ כל אשר יגע בבשרה׳ וקדשתו כי את לחם׳ קדמ׳ דפסו׳ אשה זונה וחללה׳ ואכלהו במקום קדש׳ כל ימי נדר נזרו תער׳ כל ימי נזרו קדש׳ ולתתך עליון על כל׳ לשכת הצפון לשכת הדרום׳ ויאמר נחמיה הוא התרשתא׳ והלוים מחשים׳ וכל קדשים דכוו׳ חס׳ במ״ג ועם קדושי׳ נאמן׳ לקדושים אשר בארץ׳ ויאמר ללוים המבינים: ואת הלחם ב׳ וסי׳ ואת הלחם אשר עשתה׳ ואכל אהרן ובניו את בשר האיל:

ושמת קדש וגו׳ הכל והנפת אתם תנופה ולקחת החזה אתו תנופה׳

חמישי

ל׳ דיוסעי׳ כיה דסכינין היא

רשי

ועשית לאהרן ולבניו ככה' שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה' כמו אותך: שבעת ימים תמלא' בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: על הכפורי' בשביל הכפורים: לכפר על המזבח' מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא את ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחיטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה ומדרש תורת כהנים אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכ' המשכן והמזבח: וחטאת' ותדכי' לשון מתנת דמים הנתינים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו' בשמן המשח' וכל המשיחו' כמין כף: והיה המזבח קדש' ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע יקד' שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגו' הרובע והנרבע ומוקצ' ונעבד והטרפה וכיוצ' בהן ת"ל וזה אשר תעש' הסמוך אחריו מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגו' הלן והיוצ' והטמא ושנשחט במחשב' חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן: ועשרון סלת' עשירית האיפה ארבעים ושלש בצים וחומש ביצה: בשמן כתית' לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות תלמוד לומר כאן כתית ולא כאמור כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון ברחים כשר בהן: רבע ההין' שלשה לוגין: ונסך' לספלים כמו ששנינו במסכ' סוכה שני ספלי של כסף היו בראש המזבח ומנוקבין כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמי' ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: לריח ניחוח' על המנחה כאמור שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת הולכי' בתחילה ואח"כ המנחה שנ' עולה ומנח' תמיד: מיום אל יום' לא יפסוק יום בנתי': אשר אועד לכם' כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא ויש מרבותינו לאדים שמכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן לא מעל הכפור' כמו שנ' ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אומר על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: ונועדתי שמה' אתועד עמהם בדבור כמלך הקובע מקו' מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש' המשכן בכבודי שתמלאהו שכינתי בו' ומדרש אגדה אל תקרי בכבודי אלא בכבדי במכובדי שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה הוא אשר דבר יי' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: לשכני בתוכם' ע"מ לשכון אני בתוכם:

מסורה

וחטאת ג' וסי' על המזבח' וחטאת את המקדש' וחטאת אתו וכפרתהו: ועשרן ה' ב' מל' וג' חס' וסי' ועשרן סלת בלול בשמן' ועשרן סלת אחד בלול בשמן למנחה' ועשרן עשרן דראש חדש' ועשרון אחד לכבש האחד דתרועה' ועשרון עשרון לכבש דיום טוב ראשון של חג' קדמ' וראש חדש חס': בלול ד' וסי' ועשרון סלת בלול בשמן' ואם דל הוא' והקריב המקריב קרבנו' והקריב על בן הבקר' בשמן ו' רפין וסי' ועשרן סלת בלול' ועשירית האפה סלת' והצילו העדה את' מצאתי דוד עבדי' ותרם כראם קרני' ששה חרשים בשמן: עלת תמיד ד' וסי' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד' העשויה בהר סיני' ועשו את הכבש' ואחרי כן עלת תמיד ולחרשים ולכל מועדי יי': אני יי' אלהיהם ח' וסי' וידעו כי אני יי' אלהיהם ב' בו' ואף גם זאת בהיותם' וישבו עליה לבטח' והמה עמי בית ישראל' וידעו בית ישראל כי אני' בהגלותי אותם אל הגוים וכנסתים' וגברתי את בית יהודה:

תורה

לה ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה שבעת ימים תמלא ידם: לו ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וחטאת על המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו לקדשו: לז שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אתו והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יקדש: ס

לח וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה שנים ליום תמיד: לט את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: מ ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין ונסך רביעת ההין יין לכבש האחד: מא ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכה תעשה לה לריח ניחח אשה ליהוה: מב עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד לפני יהוה אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם: מג ונעדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבדי: מד וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי: מה ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים: מו וידעו כי אני יהוה אלהיהם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני יהוה אלהיהם: פ

תרגום אונקלוס

ותעביד לאהרן ולבנוהי כדין ככל די פקדית יתך שבעא יומין תקריב קורבנהון: ותורא דחטאתא תעביד ליומא על כפוריא ותדכי על מדבחא בכפרותך עלוהי ותרבי יתיה לקדשותיה: שבעא יומין תכפר על מדבחא ותקדש יתיה ויהי מדבחא קודש קודשיא כל דיקרב במדבחא יתקדש: ודין די תעביד על מדבחא אמרין בני שנא תרין ליומא תדירא: ית אמרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא: ועשרונא סולתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא ונסכא רבעות הינא חמרא לאמרא חד: וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכה תעביד לה לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: עלתא תדירא לדריכון בתרע משכן זמנא קדם יי דאזמן מימרי לכון תמן למללא עמך תמן: ואזמן מימרי תמן לבני ישראל ואתקדש ביקרי: ואקדש ית משכן זמנא וית מדבחא וית אהרן וית בנוהי אקדש לשמשא קדמי: ואשרי שכנתי בגו בני ישראל ואהוי להון לאלה: וידעון ארי אנא יי אלההון די אפקית יתהון מארעא דמצרים לאשראה שכנתי ביניהון אנא יי אלההון:

אבן עזרא

אותכה' באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התי"ו ומן כי אותך ראיתי: ופר תעשה ליום' בכל יום משבעת ימי המלואים' וטעם על הכפורים על שני האילים וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה יי' לעשו' לכפר עליכם: קדש קדשים' קדש כאחד הקדשים: כל הנוגע במזבח יקדש' כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים והטעם שלא יהיו טמאי': וזה' הטעם זה הקרבן וכן זה יתנו זה השיעור וכן וזה אשר תעש' אותה משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים ואחר כן אהרן ובניו: את הכבש' הא' הכבש בעבור הא' אחרת כאלו הוא את הכבש האחד ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד: ועשרון' עשירית האיפה גם ההין מלה מצרית: ואת' מלת וכנסכ' שב אל הבקר: עולת תמיד לדורותיכם' יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום ב במדבר סיני וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני כי המשכן הוקם בתחתית ההר בקצה ה המחנ' כי מעורבי' היו השבטים כי באחד לחדש השני החלו ל לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה חונה בתוך המחנות ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו ויום הכפורים בשנה השנית כי כן כתוב על עבודת אהרן ויעש כאשר צוה יי' את משה וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר כי ישראל עמדו במדבר בתהו יליל ישימון כמו שמנה ו ושלשים שנה ומאין היה להם בכל יום חצי ההין שמן זית גם כן יין ואיך יוליכו עמהם כמו ד' עשר אלף הין ומאין היה להם שני כבשים בשנה בכל יום ו ותוספת בשבת ובמועדים ואין טענה ממלת אחנו ובעירנו כי בקדש היו ושם ישבו כי כן כתו' והם בישוב וקנו ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב' והנה פירש טעם למה נקרא אהל מועד: לכם' לישראל וככה קריאי העדה: לדבר אליך' לבדך שם' ויפת' אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן ל לפעמים ורמז לדבר אליך למש' תמיד ועדותו ונועדתי שמה לבני ישר': ונקדש בכבודי' ולפי דעתי בעבו' היו' אהל מועד כולל הכל המשכן ואת כל כלית הארון והשלשה כלים הוא מקום המועד והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים: וקדשתי' והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש' שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושי': ושכנתי' יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות ומחנה בין מחנה לוים למחנה ישרא' כי גם הם היו לארבע הפאו' ואחר כן מחנה ושם האהל בתוך בני ישראל והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל גם יד לא היה להם לשבת חוץ לתחום רק המנה באה על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב וכן כי תצא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשי' ונשים וטף כי היוצאי' למלחמה הם זכרים ומעטים והנה בנשאם הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יוכלו לעשות מחיצה למקום הארון: וידעו' הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה:

בעל הטורים

על המזבח כבשים בני' סופי תיבות לחמי' שנה שנים ראשי תיבות וסופי תיבות השמש' שהן שוחטין אותן כנגד השמש' כתיב הכא שנים ליום תמיד' ובפנחס הוסיף לומר שנים ליום עולה תמיד קרי ביה ליום עולה' פירוש כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש' שנים ליום תמיד ר"ת עולה תש"ל' דמכין תש"ל תמידין היו קרבים לשס"ה ימים' את הכבש האחד ובפנחס כתיב אחד' הכא כתיב האחד שעולה י"ח' רמז לי"ח ברכות שבתפלה תקנו כנגד תמידין' והתם כתי' אחד דכתבין אחד היו כהנים עסוקים בתמיד לפעמים כ כדאית' במסכ' יומא' את הכבש הא' תעש' בבקר' תעשה אותיות תשעה' שתשעה כהנים עסוקי' שלשה בתמיד של שחר' ובערב תוסף עליהם שנה שביל' שני גזרי עצים' וכתיב כאן תעשה לשון יחיד ובפנחס כתיב תעשו לשון רבי' לומ' שיחיד יכול לשמור תמידין משל"א לגבור' כבשי' לכבש הכבש הכבש לכבש הרי ששה אין פוחתין מו' טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים וכנגדם ו' פעמים עולה כפרש' עקידה הכא כתיב עשרון ובפנחס כתיב עשירית רמז לתי' שנים שיעמוד בית ראשון והכא כתיב בלול והתם כתיב בלולה' ה' יתירה רמז לה' מיני מנחות שבאי' לכפר על ה' כפשו שיש לה ה' שמות' בהמה

ועשית

אבן עזרא

ועשית מקטר׳ שם הנפעל כמו ומשלוח מנות: אמה׳ המזבח גבוה על השלחן שני אמה אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשי׳ כנפים למעלה: וצפית׳ הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת ובעבור היותו מצופה זהב נקרא מזבח הזהב וככה השלחן הטהור כמו המנורה הטהורה: על שתי צדיו׳ תוספת לבאר׳ וה"א בהמ׳ נוסף כי המלה מלעיל כאשר פירשתי: ועשית׳ הבדי׳ מצופים זהב כבדי הארון: ונתת׳ לפני הפרוכת: מחוץ׳ לפני הכפורת שיהיה כנגדה נתון: והקטיר׳ קטורת סמים עם בשמים אולי הסמים הם העיקר או להפרים בין שתי ה המרקחות כי האחד בשמים בלי סמים׳ ופי׳ בהטיבו לתקן הפתילה והשמן: ובהעלות׳ בעבור עלות להב הפתילה נ נקרא כן׳ והנה בהעלות פעל יוצא: קטורת תמיד׳ בעשותם עולות על כן הזכיר לדורותיכם: לא קטורת זרה׳ שאיננה כמתכונתה: וכפר אחת בשנה בעשור לחדש השביעי׳ וטעם כפורי׳ על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או ה הצבור בחטאם כי אינם תמיד רק לפרקים מעטים:

ברוך לעד שם אל נישא׳
עם ישראל כל טוב עשה:
ולביר גלה פלא נכסה׳
תוך פרשת היא כי תשא:

החל לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש ואחר כן הכיור וכמו שלא יעשו מנדבת הצבור רק ממראות הצובאות לבדם גם הזכיר שמן המשחה וקטרת ה הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים הנמשחים גם הזכיר האומן הגדול שהוא ה הרוקח ואשר יעשה מעשה כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב והזכי׳ השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת המשכן בשבת ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר והוצרך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל ואח׳ כן הזכיר רדתו ושריפת העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם והזכיר כעס משה להוציא אהלו ממחנה ישראל ויש אומרי׳ כי הכתוב יספר מה שהיה ואח׳ כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שירד ויפסול לוחו׳ וכתבם השם פעם שנית והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטי׳ ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם ודאיתו משאת משה במדבר ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור ותקון הכיור ויעשו שמן משחה וקטרת הסמים גם יתכן ממנו לסנהדרין וזה רמז בצלאל ואהליאב כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב בחשבון האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים וא׳ כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם ואם זה אמת היא תשובה על הגאון׳ וטעם

רשי

מקטר קטרת׳ להעלות עליו קטור עשן סמים: את גגו׳ זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן: זר זהב׳ סימן לכתר כהונה: צלעותיו׳ כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה׳ מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים׳ בית תהיה הטבעת לבד: לפני הפרכ׳ שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ: בהיטיבו׳ לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות ש שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ו ובקר: נרות׳ לופי"ם בלע"ז וכן כל נרות האמורות ב במנורה חוץ ממקום שנאמר שם עלאה שהוא לשון הדלקה: ובהעלות׳ כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה׳ בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס בין הערבים: לא תעלו עליו׳ על מזבח זה: קטורת זרה׳ שום קטורת של נדבה כלן זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה׳ ולא עולה ומנחה עולה של בהמ׳ ועוף: מנחה היא׳ של לחם: וכפר אהרן׳ מתן דמים אחת בשנ׳ ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני יי׳ וכפר עליו: חטאת הכפורי׳ הם פר ושעיר של יום ה הכפורים המכפרים על טומאת מקדש ו וקדשיו: קדש קדשי׳ המזבח מקוד׳ לדברי׳ הללו בלבד ולא ל לעבודה אחרת:

חסלת ואתה תצוה

כי תשא׳ לשון קבלה כ כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את ה השקלי׳ ותדע מנינם: ולא

הכפרת קדמ׳ פרכת תבי׳ כפרת כך סימן׳

בני זא׳ בטעם פו׳ ביא מקומות משרת המירכא יחידה לזרקא׳

ל שביעי

מסורה

גגו ד׳ בליש׳ וסי׳ וצפית אתו זהב טהור׳ ויצף אתו זהב טהור׳ מגג חתא לגגו רחב עשרי׳ ויעשו להם סכות איש על גגו: קירתיו ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ את גגו ואת קירתיו׳ והברו דויקהל׳ וארכו וקירותיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יי׳ וקירותיו ודלתותיו׳ ב׳ בתראי מלאים: בהמה ג׳ וסי׳ לשאת אתו בהמה׳ חכמה

תורה

א ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו: אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קמתו ממנו קרנתיו: וצפית אתו זהב טהור את־גגו ואת־קירתיו סביב ואת־קרנתיו ועשית לו זר זהב סביב: ושתי טבעת זהב תעשה־לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על־שני צדיו והיה לבתים לבדים לשאת אתו בהמה: ה ועשית את־הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב: ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על־ארן העדת לפני הכפרת אשר על־העדת אשר אועד לך שמה: והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את־הנרת יקטירנה: ובהעלת אהרן את־הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יהוה לדרתיכם: לא־תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תסכו עליו: י וכפר אהרן על־קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם קדש־קדשים הוא ליהוה:

קא׳ מיכאל׳ סימן:

ל׳ בליש׳ ל׳ בליש׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ · כל׳ ג׳ · ג׳ חס׳ כתו׳ · ז׳ג׳ ל׳ זמ׳ דמ׳ל׳ · ל׳ ול׳ס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ ל׳ כטע׳ זקף גדול וכעגין · ז׳ פתחין

תרגום

ותעביד מדבחא לאקטרא עלוהי קטורת־בוסמין דאעי שטין תעביד יתיה: אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע יהי ותרתין אמין רומיה מניה קרנוהי: ותחפי יתיה דהב דכי ית־אגריה וית־כתלוהי סחור־סחור וית־קרנוהי ותעביד ליה דיר דדהב סחור־סחור: ותרתין עזקן דדהב תעביד־ליה מלרע לזיריה על תרין זויתיה תעביד על־תרין סטרוהי ויהי לאתרא לאריחיא למטל יתיה בהון: ותעביד ית אריחיא דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא: ותתן יתיה לקדם פרוכתא די על־ארונא דסהדותא לקדם כפורתא די על־סהדותא די אזמן מימרי לך תמן: ויקטר עלוהי אהרן קטורת בוסמין בצפר בצפר באתקנותיה ית־בוציניא יקטרנה: ובאדלקות אהרן ית־בוציניא בין שמשיא יקטרנה קטורת בוסמין תדירא קדם יי לדריכון: לא־תסקון עלוהי קטורת־בוסמין נוכראין ועלתא ומנחתא ונסכין לא תנסכון עלוהי: ויכפר אהרן על־קרנתיה חדא בשתא מדם חטאתא דכפוריא חדא בשתא יכפר עלוהי לדריכון קודש־קודשין הוא קדם יי: ק

פרשה

וידבר יהוה אל־משה לאמר: כי תשא את־ראש בני־ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליהוה

ה׳ ר״פ בטע׳ מונח לפני גריש׳

פרשה

ומליל יי עם־משה למימר: ארי תקבל ית־חושבן בני ישראל למניניהון ויתנון גבר פורקן נפשיה קדם יי

מסורה

ותבונה בהמה׳ כי בהמה שמן חלקו: ארן ג׳ חס׳ וסי׳ ונתת אתו לפני הפרכת׳ ובא אהרן ובניו׳ ובבא משה ל אהל מועד׳ וכל הארן דאורי׳ חס׳ נבי׳ וכתו׳ מלאי׳ וכל בארון מלא בכל הקרי׳: ועלה ב׳ חס׳ וסי׳ ועלה ומנחה ונסך׳ גם סגרו הדלתות: חטאת ז׳ פתחין וסי׳ וכפר אהרן על קרנתיו׳ והוציא את הפר אל מחוץ׳ מלבד חטאת הכפרי׳ כי חטאת קסם מרי׳ ותהי חטאת הנעדי׳ חטאת יהודה כתובה׳ חטאת פימו דבר שפתימו׳ וכל תריסר דכו׳ במ״א קמץ וסי׳ ראשית חטאת היא לבית ישראל: קדש קדשים הוא ו׳ וסי׳ וכפר אהרן על קרנתיו׳ וזאת תורת האשם כל זכר בכהנים יאכלנו׳ ושחט את הכבש במקום׳ אשר ישחט׳ והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו׳ אך כל חרם אשר יחרם: כי ה׳ ר״פ בטעם מונח לפני גריש וסי׳ מצוין בסדר משפטים: בני ישראל חד מן י״א מקומות דמשרת המירכא לזרקא וסי׳ מצוין בריש סדר וארא:

בעל הטורים

בהמה ב׳ במס׳ לשאת אותו בהמה׳ אשר נתן יי׳ חכמה ותבונה בהמה׳ כי בהמה שמן חלקו׳ זהו שכתוב והחכמ׳ תחיה בעליה׳ חכמה ותבונה בהמה׳ כי בהמה שמן חלקו׳ ועוד שהיא מגדלתו ו ומרוממתו דכתיב לשאת אותו בהמה:

תשא

כי תשא׳ סמך קרנותיו לכי תשא רמז למה ש שאמרו רמה קרנן של ישראל בכי תשא׳ וסמך יום הכפורים לכופר נפשו לומר שביום הכפורי׳ צריך ליתן כופר נפשו כי אז כל העם נמנין ועוברין לפניו ולכך נהגו לפסוק צדקה ביום הכפורים׳ תשא את ראש בני ראשי תיבות עולה כמנין תרג׳ שכך היו האלפי׳ שש מאות אלף ושלש׳ אלפים׳ וכן בני ישרא׳ עולה תרג׳ ונתנו׳ אם תקראנו למפרע יהיה גם כן ונתנו׳ לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום׳ שלשה

ולא יהיה בהם נגף׳ שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד: זה יתנו׳ הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר לו כזה יתנו: העובר על הפקודים׳ דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת השבט וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה: מחצית השקל בשקל הקדש׳ במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל׳ עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה׳ לשון מעה וכן בשמואל יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם: עשרי׳ גרה השקל׳ השקל שהשקל ארבעה זוזי׳ והזוז מתחלתו חמש מעות אלא בא והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו ת׳ תרומ׳ לי׳: מבן עשרי׳ שנה ומעלה׳ למדך כאן שאין פחות מבן עשרי׳ יוצא לצבא ונמנ׳ בכלל אנשים: לכפר על נפשותיכ׳ שלא תנגפו על ידי מנין׳ דבר אחר לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן שלש תרומות שנכתב כאן תרומת יי׳ שלש פעמים אחת תרומת אדני׳ שמנא׳ כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנ׳ וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהן נעשו האדנים שנא׳ ויהי מאת ככר הכסף וגו׳ והשנית אף היא ע״י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים באחד לחדש השני בשנ׳ הב׳ ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנ׳ והושוו בהם עניי׳ ועשירי׳ ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנו׳ לכפרה הם באין והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנ׳ כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו: ונתת אותו על עבודת אהל מועד׳ למדת שנצטוה למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנפל בהם מגפה כמו שנ׳ ויגוף יי׳ את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומספסק אמר לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בה להודיעו שהיא חביבה עליו ואי אפשר לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו׳ ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו׳ הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו ואי אפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני עשרים תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרי׳ מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשניה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מניין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שניהם המניינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר: על עבודת אהל מועד׳ הן האדנים שנעשו בו: כיור׳ כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו׳ כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה׳ מוסב על הכיור: ובין המזבח׳ מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קימעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנאמר ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קימעא כלפי הדרום כך שנויה בזבחים: את ידיהם ואת רגליהם׳ בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קידוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש: בבאם אל אהל מועד׳ להקטיר שחרית ובין הערבי׳ קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ומשעירי ע״ז: ולא ימותו׳ הא אם לא רחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח׳ החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחבר: ולא ימותו׳ לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלי׳ שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל:

זה ג׳ ר״פ בטעם מונח לפני לגרמי׳ וסי׳ זה יתנו כל העובר׳ זה לחמנו חם הצטידנו׳ זה רע בכל אשר נעשה׳ אנ״ך: והדל י״ב פתחין בליש׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ פסוק וידל יש׳ מאד מפני מדין: את תרומת יי׳ ה׳ בנתינה וסי׳ העשיר לא ירבה׳ קחו מאתכם תרומה׳ וכל אשר נדבה רוחו׳ כל מרים תרומת כסף׳ ונתתם ממנו את

בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ זֶה׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃ כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

כַּד־תִּמְנֵי יַתְהוֹן וְלָא־יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד־תִּמְנֵי יַתְהוֹן׃ דֵּין יִתְּנוּן כָּל־דְּעָבַר עַל־מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עֶסְרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ כֹּל דְּעָבַר עַל־מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ דְּעַתִּיר לָא־יַסְגֵּי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעַר מִפַּלְגוּת סִלְעָא לְמִתַּן יָת־אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל־נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ וְתִסַּב יָת־כַּסְפָּא דְכִפּוּרַיָּא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל־פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל־נַפְשָׁתֵיכוֹן׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ וְתַעְבֵּיד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ בֵּין־מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא׃ וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מִנֵּיהּ יָת־יְדֵיהוֹן וְיָת־רַגְלֵיהוֹן׃ בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יְקַדְּשׁוּן־מַיָּא וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרַגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃

תרומת: לזכרון ה׳ ב׳ מנהון חס׳ וסי׳ מצויין בזכריה סימן ו׳ נבי פרש׳ לקוח מאת הגולה מחלדי ומאת טוביה וגו׳: כיור ג׳ מלאים בתורה וסי׳ ועשית כיור נחשת וכנו נחשת׳ ואת הכיור ואת כנו׳ דראה קראתי בשם׳ ויעש את הכיור נחשת׳ דויקהל׳ וכל נבי׳ וכתו׳ דכו׳ מל׳ במ״ב חס׳ וסי׳ מתחת לכיר הכתפות יצקות׳ ויסר מעליהם את הכיר׳ תרויהון במלכי׳: לרחצ׳ ה׳ וסי׳ ועשית כיור נחשת׳ וישם את הכיור בין׳ ויעש כיורים עשרה׳ ב׳ בפסו׳ והיה לכהנים לרחצה בו׳ דד״ה: בבאם כל׳ חס׳ במ״ג נמסר פרש׳ תצוה: חק עולם י״א בליש׳ וסי׳ ורחצו ידיהם ורגליהם׳ והיה לאהרן ולבניו׳ כל זכר בבני אהרן׳ והכהן המשיח תחתיו׳ כי את חזה התנופה׳ את משמרת תרומתי׳ ושלאחריו וזה לך תרומת מתנם׳ ושלאחריו כל תרומת הקדשי׳ האותי לא תיראו נאם יי׳׳ שוק התרומה וחזה התנופה׳ והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו:

אבן עזרא

וטעם בפקוד אותם כי אם לא יתנו כפרם ברגע שפקידה או יבא הנגף ויפת אמ׳ אם לא יתנו כפרם בצאת למלחמה וישופרו ינגפו לפני האויב: זה׳ השיעור כמו וזה אשר תעש׳ אותו׳ וטעם כל העובר שעברו משנותם ע עשרים והם כמו שלשה שבועות שני׳ או הוא אחר תמיד לעת נס נופו לא ינבה עוד בקומה ואלה הגרות גרגרות חדוב הם: כל הפקודים׳ הפעולים: העשיר׳ הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט כי כפר נפש הוא: ולקחת׳ זה מפורש בפרשת אלה פקודי כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורי׳ זכרון לבני ישר׳: וידבר׳ תחלת פרשה היא: ועשית כנו׳ כמו מכונתו והעד מכונות שלמה והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאו׳ כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא יקרו׳ אליו והנה באמצע לנכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדי׳ ולא הזכירו הכתוב כי על דרך הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטר שהוא לנכח מקום הכפר׳: ורחצו׳ הזכיר נורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיה׳ ולא הזכיר משה עתה כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי אבל הזכיר זה בשעת מעשה: בבאם ירחצו מי׳ הטעם לאיכות מים כי ידיהם ורגליהם הם הפעולים וכמוהו רבים: ורחצו׳ פעם אחרת שיעשו כן תמיד או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות: וידבר׳ פרשה בפני עצמה׳ ואתה

בעל הטורים

שלש פעמים פקודים בפסוק׳ וג׳ פעמים מחצית השקל כפרש׳ וג״פ כופר נפשו׳ וג״פ לכפר וג׳ פעמים כנגד ישראל לכפר על שלשה דברים׳ על המלחמה׳ ודעב׳ ודבר׳ וכן אמר גד החוזה לדוד כשמנה את ישראל שלשה אני נוטל עליך׳ זה יתנו כל העובר על׳ כנגד זה היה כמין מטבע של אש׳ זה יתנו כמנין ז״ה שירים י״ב שבטים יתנו׳ לאיכא למ״ד שבט לוי לא נמנו׳ עשרים בגימ׳ עשיר ודל׳ שהיו כלם שוים בזה׳ שקל בגימ׳ נפש שבא לכפר על הנפש׳ מבן עשרי׳ שנה׳ סופי תיבות המן שבא להכריע שקלים של המן׳ שנה ומעלה בגימטריא לעונשים׳ עשרים שנה ומעלה׳ ר״ת עשו׳ ואתן אדם תחתיך׳ הכפורי׳ ב׳ במסורת ולקחת את כסף הכפורים׳ ומדם חטאת הכפורי׳ אחת בשנה יכפר׳ ונס זה רמז לפסוק בדקה ביום הכפורי׳ והיה לבני ישראל לזכרון חס׳ וי״ו׳ על שני כתפיו לזכרון מלא וי״ו שלא היו לזכרון אלא בעודו על כתפיו׳ אבל כל שהיו קיימין ועומדין לא היו לזכרון׳ ועשית כיור׳ סמך כיור לפרשת שקלי׳ לומר שהנשים נענרו בשביל פוקרי צדקה ולכן נותנין׳ לרחצה׳ ארבעה במסורת שכל כיור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו ארבע׳ כהנים כאחד אינו כיור׳ קדש

מר המר ז' חס' וסי' בשמים ראש, קנה וקנמון, מקטרת מר ולבונה, מר ואהלות, צרור המור, נפתי משכבי, ששה חדשים בשמן המר: ארון העדת י"ב וסי' ונועדתי לך שם, והבדילה הפרכת לכם, ונתת את הכפרת, ונתת אתו לפני הפרכת, ומשחת בו את אהל מועד, את ארון העדת, ר"פ, ושמת שם את ארון

וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃ וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה

וְאַתְּ סַב־לָךְ בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דָכְיָא מַתְקַל־חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְּמָן בְּשָׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל־מָאתַן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה־בוּסְמָא מַתְקַל־מָאתַן וְחַמְשִׁין׃ וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל־חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא־הִינָא׃ וְתַעְבֵּיד יָתֵיהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בּוֹסַם מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת־קוּדְשָׁא יְהֵא׃ וּתְרַבֵּי בֵיהּ יָת־מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא׃ וְיָת־פָּתוֹרָא וְיָת־כָּל־מָנוֹהִי וְיָת־מְנָרְתָא וְיָת־מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ וְיָת־מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת־כָּל־מָנוֹהִי וְיָת־כִּיּוֹרָא וְיָת־בְּסִיסֵיהּ׃ וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין כָּל־דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ׃ וְיָת־אַהֲרֹן וְיָת־בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ וְעִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת־קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן׃ עַל־בְּסַר אֱנָשָׁא לָא יִתְּסַךְ וּבִדְמוּתֵיהּ לָא תַעְבְּדוּן כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃ גְּבַר דִּיבַסֵּם דִּכְוָתֵיהּ וְדִי־יִתֵּן מִנֵּיהּ עַל־חִילוֹנַי וְיִשְׁתֵּצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב־לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנְתָא בּוּסְמִין וּלְבוּנְתָא דַכְיָתָא

העדות וסכת, ונתת את מזבח הזהב, ויבא את הארן, ובא אהרן ובניו בנסע, ובבא משה אל אהל, צוה את הכהנים: העדת כול חס' במ"ת מל' וסי' מצוין בסדר אחרי מות: קדמ' ואת השלחן ואת כל כליו, תניין ואת השלחן ואת כליו, תלית' דויביאו את המשכן את השלחן את כליו: ואת השלחן ג' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו, דואתה קח לך בשמי', ואת השלחן ואת כליו דראה קראתי, ויעש שלמה את כל הכלי' אשר בית יי' דמלכים: ואת הכיר ג' וסי' ואת מזבח העלה, דכי תשא, וחברו, ויז ממנו על המזבח: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' וסי' שמן משחת קדש יהיה, קחו שעיר עזים, איש איש כי יקלל אלהיו, איש כי ימות ובן אין לו: אישי' ר"פ בתורה וב' באיוב וסי' נמסר ריש איוב: זכה ג' וסי' סמים ולבנה זכה, ונתת על המערכת, ותפלתי זכה:

ואתה קח לך, כדרך לך לך ויקחו לכם צאן ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף גם פסל לך כי כן דרך הלשון, ומלת מר קשה והגאון תרגמה מוס"ק והנה איננו מעני' אע"פ שיש לו ריח טוב אולי בעבור זה הפרידו הכתו' מהבשמי' כי כתוב אריתי מורי עם בשמי והנה הוא מלוקט ואומרי' המביאי' אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי והנה כתוב וידי נטפו מר אולי כן הוא בהיותו לח', וטעם בשמים ראש שיוקח הראש מכל בשם כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה ואח' שאמר קנמון בשם מה טעם להזכירו אולי שיהיה מהנבחר ג"כ הקנה וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה ונכה נקבל רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו וטעם החצאים לא אבין כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי' כמשקל חרדל ואף כי בכל מעשה רוקח: וקדה, מהקבלה ידענו שהיא קציעה: ועשית רקח מרקחת, כמו מקטר קטרת, וטעם שמן משחת קדש הוא שיזכיר אח' זה ומשח' אהל מועד כולל המשכן, והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון: ואת, הזכיר השולחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלי' רבי' ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים: ואת מזבח העולה, יש לו כלים רבים: וקדשת, בשמן המשחה, וטעם כל הנוגע בהם כלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש וככה מזבח העולה שנגע בו כתוב קדש קדשים: ואת בניו, לבדם לא אחרים: שמן משחת קדש יהיה זה, כל הנעשה כמתכונת זה למשוח זרע אהרן: לא יסך, אמר רבי מרינוס כי יסך כמו יוסך וכמוהו וייסם בארון כמו ויושם והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הנזכר' גם הנקבו' כי כן כתו' ושמן לא תסוך ולסוך מזה השמן אסור לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח: ובמתכונתו, הבשמי' הנזכר' ובמשקלם: איש, טעם אשר יתן ממנו על זר שאיננו ממשפחת אהרן אמר הגאון ז"ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכי' אחרים והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה, ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל ולא דבר נכונה כי הנה והזר הקרב יומת ופירוש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא ואחרי' אמרו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נכון בעיני כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן מאותו שהוא כמוהו על זר והנה אין הפרש בין שמן המשח' שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו וחוץ ממשפחת דוד איננו כתו' ולפי דעתי כי כל המנו' אמת הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקו' הנבחר והנה גדעון ושמואל גם אליהו בהר הכרמל העלו עולות והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח והנה הכל הוראת שעה גם ככה נוכל לאמר בדברי שלמה כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד נמשח בשמן המשחה: קח לך סמים, קדמונינו ז"ל קבלו כי אחד עשר מיני סמני' הם והנה הכתוב לבשמי' שהם לקטרת הסמי' לא פרטם הכתו', והזכיר הסמי' כי לא הזכיר משקלם, וטעם סמים פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם: בד

בשמים ראש, חשובים: וקנמן בשם, לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומ' קנמן בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתי', מחצית הבאתו תהא חמשי' ומאתי' נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור אם כן למה נאמר בו חצאין גזרת הכתו' היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות: וקנה בשם, קנה של בשם לפי שיש קנים שאי' של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתי', סך משקל כולו: וקדה, שם שרש עשב ובלשון חכמים קציעה: הין, שנים עשר לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל רבי מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העקרין אינו ספק אלא שרחוס במי' שלא יבלעו את השמן ואחר כך הציף עליה' השמן עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל ה העקרי': רקח מרקחת, רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקח רגע ואינו כמו רוגע הים וכמו רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת, רקח העשוי ע"י אומנות ותערובת: מעשה רוקח, שם האומן בדבר: ומשחת בו, כל המשיחות כמי' כ"י חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: וקדשת אותם, משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו' כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו כפדה לצאת לחולי' אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ושנויה היא משנה שלימה אבל מזבח מתוך שנ' כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראויי' אף כל ראוי כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחי' ראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית: לדרותיכם, מכאן למדו רבותי' לומ' שכולו קיים לעתיד לבא: זה, בגימט' תריסר לוגין הוו: לא ייסך, בשני יודין לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך, מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמוהו, בסכום סמניו: לא תעשו, אחר כמוהו במשקל שמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה שממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכנתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקח: מתכנתו, לשון חשבון כמו מתכנת הלבנים וכן במתכנתה של קטרת: ואשר יתן ממנו, מאותו של משה: על זר, שאינו צורך כהונ' ומלכו': נטף, הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלעז גומ"א והצרי קורין לו טריאקה: שחלת, שורש בשם חלק ומבהיק כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: חלבנה, בשם סרחו רע וקורין לו גלבנ"ה ומנאה הכתו' בין סמני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפילתינו את פושעי ישר' שיהו נמני' עמנו: סמי', אחרי': ולבונה זכה, מכאן למדו רבותי' י"א סמני' נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמי' שני': נטף ושחלת וחלבנה, ג' הרי ה': סמי', לרבות עוד כמו אלו הרי י' ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבונה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנה והקנמון הרי י"א בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד

בעל הטורים

קדש הוא קדש יהיה לכם בגי' למלכות בית דוד: קח לך סמים, סופי תיבות חכם תמרא ודיקלי פיקחין: זכה, שלשה במסר ולבונה זכה: ונתת על המערכת לבונ' זכה: ותפלתי זכה: זה הוא שאומר הכתוב תכון תפלתי קטרת לפני' שהתפלה דומה לקטרת כשם שזה זכה כך התפלה ג' בריכה שתהיה זכה: רוקח

ועשית קדמ' ועשית אתו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רקח תניין ועשית אותה קטרת רקח מעשה רקח ממלח

כמהו קדמ' לא תעשו כמהו תניין לא תעשו לכם

רוקח ב׳ מלאים וסי׳ רקח מעשה רוקח׳ יבאיש יביע שמן רוקח׃ כמוה ד׳ וסי׳ איש אשר יעשה כמוה להריח בה׳ ויאמ׳ דוד אין כמוה תננה לי׳ כל הנגב מזה כמוה׳ ב׳ בו׳ זכריה׃ ובדעת ה׳ וסי׳ ואמלא אתו רוח׳ וימלא אתו׳ ובדעת צדיקים יחלצו׳ ובדעת חדרים ימלאו׳ כי יש אדם שעמלו בחכמה׃ כי תשא ובתבונה

לה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃ אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת ה וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃ וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ אֵת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃ וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ וְאֶת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵא׃ וְתַעֲבֵיד יָתַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בּוֹסֶם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא׃ וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן׃ וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין דִּי־תַעֲבֵיד בִּדְמוּתַהּ לָא תַעַבְדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ׃ גְּבַר דְּיַעֲבֵיד דִּכְוָתַהּ לְאָרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ חֲזֵי דְּרַבֵּיתִי בְשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר־אוּרִי בַר־חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ וְאַשְׁלֵמִית עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן־קֳדָם יְיָ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל־עֲבִידָא׃ לְאַלָּפָא אוּמָנָוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃ וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל־עֲבִידָא׃ וַאֲנָא הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ יָת־אָהֳלִיאָב בַּר־אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלֵב כָּל־חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חוּכְמְתָא וְיַעַבְדוּן יָת כָּל־דִּי פַקֵּדְתָּךְ׃ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת־אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיָת־כַּפּוּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל־מָנֵי מַשְׁכְּנָא׃ וְיָת־פָּתוֹרָא וְיָת־מָנוֹהִי וְיָת־מְנַרְתָּא דָכִיתָא וְיָת־כָּל־מָנַהָא וְיָת־מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ וְיָת־מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת־כָּל־מָנוֹהִי וְיָת־כִּיּוֹרָא וְיָת־בְּסִיסֵיהּ׃ וְיָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא וְיָת־לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת־לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת־קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִּי־פַקֵּדְתָּךְ יַעְבְּדוּן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר׃

ובדעת׳ ויקהל בתבונה ובדעת׳ וסי׳ ובא אהרן׃ למלאת ו׳ ב׳ חס׳ וד׳ מל׳ וסי׳ ובחרשת אבן למלאת׳ וחברו׳ למלאות להרבות ירושלם׳ למלאות דבר יי׳ בפי ירמיהו׳ דסוף ד״ה׳ ב׳ בו׳ ומי מתנדב למלאות ידו היום ליי׳׳ דד״ה׃ ואת כליו ג׳ וסי׳ ואת השלחן׳ דראה קראתי׳ ויקח דוד את ראש הפלשתי׳ וישאו את ראשו ואת כליו׳ דד״ה׳ אנ״ך׃ ואת המנרה ג׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל כליו׳ ואת השלחן ואת כליו׳ ואת המנרה נכח השלחן׃ ואת בגדי ו׳ וסי׳ ואת בגדי השרד קדמ׳ דכי תשא׳ ג׳ בו׳ תניינא דויקהל׳ תלית׳ וחבריה׳ את בגדי השרד דאלה פקודי ותלית׳ דפסוק׳ ויקח משה משמן המשחה׳ וירדו מעל כסאותם׃ ואת שמן ז׳ וסי׳ ואת שמן המשחה׳ ואת שמן המאור׳ ואת נרת המערכה׳ ואת מזבח הקטרת׳ קח את אהרן ואת׳ ואת מזבח הזהב׳ ויראם את כל בית נכתה׃ ככל אשר צויתך ד׳ וסי׳ ואת שמן המשחה׳ ואתה אם תלך לפני׳ דמלכים׳ וחברו׳ על הארץ מרתים׳ בירמיה׃

בד בבד יהיה׳ אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוים משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד בבד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה׃ ממולח׳ כתרגומו מערב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו ויראו המלחים מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינ׳ כאדם ה המהפך בכף בצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכוש׃ ממולח טהור קדש׳ ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה׃ ונתת ממנה וגו׳׳ היא קטורת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד׃ אשר אועד לך שמה׳ כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום׃ במתכנתה׳ במנין סמניה׃ קדש תהיה לך ליי׳׳ שלא תעשה אלא לשמי׃ להריח בה׳ אבל עושה אתה במתכנת׳ משלך כדי למכרה לצבור׳ קראתי בשם׳ לעשות מלאכתי את בצלאל׃ חכמה׳ מה שאדם שומע מאחרים ולמד׃ תבונה׳ מבין דבר מלבו מתוך דברי׳ שלמד׃ דעת׳ רוח הקדש׃ לחשוב מחשבות׳ אריגת מעשה חשב׃ חרשת׳ לשון אומנות כמו חרש חכם ואנקלו׳ פירש ושנה בפירושן שאומן אבני׳ קרוי אומ׳ וחרש עץ קרוי נגר׃ למלאות׳ להושיבה במשבצ׳ שלה במלואה לעשות המשבצ׳ למדת מושב האבן ועביה׃ ובלב כל חכם לב וגו׳׳ ועוד שאר חכמי לב יש בכם וכל אשר נתתי בו חכמ׳ ועשו את כל אשר צויתיך׃ ואת הארון לעדות׳ לצורך לוחות העדו׳׃ הטהור׳ על שם זהב טהור׃ ואת בגדי השרד׳ אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר ש שבבגדי כהונ׳ מדבר לפי שנאמ׳ אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליה׳ בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש׃ בגדי השרד׳ יש מפרשים לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגומו של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לכ״דין בלע״ז׃ ואת קטרת הסמים לקדש׳ לצורך הקטרת היכל שהוא קדש׃ ואתה

בד בבד׃ כל אחד לבד ירוקח ואחר כך יעורב׃ ועשית ממולח טעם ממולח הוא מלח סדומית ויש אומרים שחוק מאד או מגזרת ארץ מלחה׃ ממנה הדק׳ דיקה בכל יכלתך וזאת קטורת תמיד על מזבח הזהב׳ והקטורת אשר תעשה׳ רמז למשה׃ לא תעשו׳ עם ישראל מדבר׃ קדש תהיה לך׳ לכהן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו׃ איש׳ הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט׃ וידבר׳ אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה והאריה גבר באחוריו וככה היה הבית וזה דרש הלועג כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית ורוחב המשכן שעשו היה שוה ואין טעם לשאלתו כי נבחרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם׃ ראה׳ בעין כבוד והקרוא הוא בצלאל והטע׳ קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בראיות נ׳ גמורות והמשכילים יבינום׃ ואמלא אותו׳ כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכתוב ונחה עליו רוח יי׳ ופירושו מה היא רוח יי׳ והוא רוח חכמ׳ ובינ׳׳ החכמה היא הצורות הצורו׳ באחרונית מוח הראש׳ ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב ה האמצעי במוח הראש כי החכמ׳ כנגד הנקב האחרון והדעת המתחברת בנקבי המוח על ה המצח מהארגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אל תכייל והתבונה אלפכרה והחכמה חכמה והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון ומדו׳ וערכים ומלאכת שמי׳ וחכמת התולדת וסוד הנשמה והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מ מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפילו מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בויו׃ ואתו׳ כמוהו במלאכות לא בחכמת מלאכת חרש והנה פירש ובכל מלאכה לחשוב מחשבות׃ ובלב כל חכם לב׳ לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים ע עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמ׳ ועתה יזכיר כל אשר יעשו׃ את׳ החל מהאהל שהוא כולל׳ והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם׃ ואת כל כלי האהל׳ הפרכת והמסך והקרשים והבריחים׳ והזכיר השולחן על הדרך ש שהזכרתי׃ ואת בגדי השרד׳ בגדי הנסיע׳ שיכסו בהם הארון והשולחן והמזבח והמנור׳ וככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו ס ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש ואח׳ כן פירש אותם והנה מלת שרד מגזרת פליט ושריד׃ לקדש׳ לצורך הקדש הם׃ ויאמר׳ כל אחד אמ׳ עם וידבר לאמר לו רק זה לאמ׳ לישראל׃

בעל הטורים

רוקח שנים מלאים מעשה רוקח׳ זבובי מות יבאיש שמן רוקח׳ זהו שדרשו רבותינו שהיו מרננים אחר הקטרת לומר בה מתו נדב ואביהו׳ בה מתו עדת קרח שנאמ׳ מות בני רוקח דהיינו קטרת׳ ואמר להם משה ראו שאין הקטרת ממית אלא אדרבה מחיה שנאמ׳ ויתן הקטרת ויכפר על העם דכתי׳ טהור קדש אלא הקטא ממית׳ והקטר׳ אשר תעשה י״א תיבות ב׳ בפסוק כנגד י״א סמני׳ שבקטרת׳ לחשב מחשבו׳ אשר ו״ו שבששה ימי׳ יש לחשו׳ ולעשו׳ ולא בשביעי׃ אך

ואתה' טעם אך בעבור אשר צויתים ככתוב למעלה אולי תחשבו כי יעשו כן בשבת' אמר חכם מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת שבת השם אם כן מה טעם שבתותי והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת גם שנת השמטה שבת שבתו' רבות בכל שנה ודע כי לא מצאנו מפורש במועדי' שבת רק שבתו' ומחלוקת יש בפי' ממחרת השבת והאמת דברי הקבלה רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו ויום הכפורים נקרא שבת רק לישראל לא לשם: כי אות היא' בסוף אפרש מה היא האות: מקדשכם' בקדשכם השבת שקדשתי ולא עשיתי ביום השבת מלאכה: ושמרתם' אולי יומת זה כמו וגם בעליו יומת והעד כל העושה בו מלאכה בסתר או לפני עד אחד אכריתנו: ששת' ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים מותרים לעשות מלאכה' ובא מלת יעשה עם מלאכה אולי' יחסר מלת כל או דבר מעשה והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם: ושמרו' שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללה: והנה פירוש לעשות השבת כמו וימהר לעשות אותו: ביני ובנ'' ובמילה כתוב ברית גם אות וככה בשבת והגאון אמר כאשר ימצא כמול בבריאה ידעו המוצאים אותו שהוא מישראל וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן בשבת' ולפי דעתי כי פירוש אות היא כי ששת ימים עשה והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים' ואמר וינפש כי השם לא ייעף ולא ייגע כי הנה בריאותיו שהם הנויות הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו: ויתן' ריקי מוח יתמהו מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעי' לילה ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה וכפל כפלו שנים לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשי השם ודרכיו יסוד כל המצות שנוהו כי יחשבו כי המעשה העיקר ואיננו רק הלבב והמעשה והלשון להרגיל וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו וקדמונינו אמרו רחמנ' לבא בעי ושרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשי השם בעליונים ובשפלים וידע דרכיו וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי אז יתברר לו כי השם עושה חסד צדקה ומשפט בארץ ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו אתה החלות להראות את עבדך את גדלך והנה עתה החל והראה לו גדולת השם וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן' פירשתיו' ודבר הכתוב באצבע אלהים על מנהג האדם כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום ופי' דבר פה על דרך משל כמשפט מלכי האדם וככה כי הוא צוה ונבראו ודברי השם נכתבי' הם בשמים כנגד השפלים וכן כתוב לעולם יי' דברך נצב בשמים והמשכילים יבינו:

אמר אברהם המחבר

צריך אני להאריך על דבר העגל יש מהקדמוני' שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שהשם ימיתם כלם ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ז למה פחד אהרן שיהרג והלא ימות

אני יי' מקדשכם ד' וסי' אך את שבתתי תשמרו' ושמרתם את חקתי דאיש כי יקלל' וקדשתו כי את לחם' ולא תחללו את שם קדשי: את השבת ד' וסי' ושמרתם את השבת' ושמרו בני ישראל' ב' בו' לחלל את השבת' דעזרא: יומת ד' קמץ וסי' ושמרתם את השבת' והנביא ההוא או' ונקב שם יי' 'בנשך נתן ותרבית

וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃ וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃ וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃

ל · ל' ל' · ל' ל' קמץ זקף · ל' ומלא מקרב עמה · ז"ח חס' · ז"ג · ל' ופתח וחד ויכפש · ג' · כ' ל' חס · כ' דכנו · כ' כ' · כ"ל ופתחין

וְאַתְּ מַלֵּל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יָת־יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת־שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן דְּיַחֲלְנַהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל אֲרֵי כָּל־דְּיַעְבֵּיד בַּהּ עֲבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבַּת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל־דְּיַעְבֵּיד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְּשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ וְיִטְּרוּן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יָת־שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם עָלַם׃ בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלַם אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת־שְׁמַיָּא וְיָת־אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח׃ וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַּיְיָ׃ וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵחַת מִן־טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ עַמָּא עַל־אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵד־לָנָא דַּחֲלָן דִּיהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי־דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה־הֲוָה לֵיהּ׃

ואמר

לקח' דיחזקאל' וכל אסף דכוו': כי תשא יעשה מלאכה שבת שבתון קדש ליי'' ויקהל תעשה מלאכ' יהיה לכם קדש שבת שבתון קדש' כי תשא כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת' ויקהל כל העשה מלאכה יומת: כתבים הכתבים ה' חס' וסי' כל אורית'' שלמה' אמציה' ויעמד המלך על עמדו' וגם את האבת' הכתבי' על בכל: בשש ב' וסי' משה' סיסרא: מה ומה כ"ד ופתחין וסי' לא ידענו' וחברו' התרועה הגדולה' קול ההמון' קול הצאן' עכרתני' ומה גם עתה' משפט האיש' הנה חרדת אלינו' מה לידידי בביתי' לעשות עוד לכרמי' והיה כי תגיד לעם הזה' והכמת מה לכם' על מה תכו' פנה אל הרבה' בני איש עד מה כבודי' נאץ רשע' ומה בר נדרי' ומה לא תשא פשעי' זכור יי' מה היה לנו' כי מה הוה לאדם' כי מה האדם' אל תאמר מה היה' וכל דסמיך לח"ע דכו' במ"ז ה' מנהון קמצין וב' פתחין וסי' מצוין בסדר ויצא'

ואתה דבר אל בני ישראל' ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתותי תשמורו' אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות היא ביני וביניכם' אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת' האומות בה כי אני יי' מקדשכם: מות יומת' אם יש עדים והתראה: ונכרתה' בלא התראה: מחלליה' המנהג בה חול בקדושתה: שבת שבתון' מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש ליי'' שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: טו וינפש' כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: ויתן אל משה וגו'' אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בשבעה א עשר בתמוז נשתברו הלוחו' וביום הכפורים נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן: ככלתו' ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה' דבר אחר מה כלה מתקשטת בעשרים וארבעה קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף תלמיד חכם צריך להיו' בקי בעשרים וארבעה ספרים: לדבר אתו' החקים והמשפטים שבולה המשפטי': לדבר אתו' מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לוחות' לחת כתיב שהיו שתיהן שוות: כי בושש משה' כתרגומו לשון איחור וכן בשש רכבו ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמ' להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך שש שעות כסבורי' הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר להם שלמים ארבעי' יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שבשבעה בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בששה עשר בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא כו' כדאיתא במסכת שבת ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו' אלוהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש' כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו ממצרים' והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלהות אשר ילכו לפנינו: באזני

יעשה כמיקלא תעשה מלאכה וזכר ונקבה כ' בלשם

באצבע ל' וחד אצבע אלהים:

לב

בעל הטורים

אך את שבתותי תשמורו' אך מיעוט למעט פיקוח נפש וקרבנות צבור ועוד כדתה אפילו בשבת שכל אלו דוחין שבת' סמך פרשת שבת למלאכת המשכן ד דילפי' מלאכת שבת ממלאכת משכן' את השבת ל' ג' בהאי ענינא וחד בעזרא לחלל את השבת' והיינו כדאית' בפר' קמא דסנהדרי' ראוי היה שתנתן תורה על ידי עזרא' אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דהתם מהכא' את השבת לעשות' ר"ת אהל' דילפי' מלאכת שבת מאהל מועד' בני ישראל אות היא' ר"ת ביאה שביאתו של ת"ח מערב שבת לערב שבת' אות היא לעולם כי ר"ת אהלך על שם וידעת כי שלום אהלך' דדרשינן מיניה הדלק נר בליל שבת' וביום השביעי שבת וינפש ס"ת שתים ס שתים נפשות יש לאדם בשבת ועל כן פ"א דוינפש כפולה משום ב' נפשות' וינפש בגימ' אלו ס שבגיהנם' שאף אור של גיהנם שובת בשבת' השביעי שבת וינפש' בגימט' דכיון שהו' שבת אבד נפש' שבת וינפש' ויתן אל משה מלמד שנתנה תורה בשבת' וינפש ויי נפש' וסמיך ליה פר' העגל שנתחייבו מיתה ונאבד נפשם' ככלתו כתיב חסר' מה כלה מקושטת בכ"ד קשוטי' המנויין בישעיה אף תלמיד חכם צריך להיות מקושט בכ"ד ספרים' ויתן אל משה בגימ' זה התלמוד' שני לוחות כנגד שמים וארץ' חתן וכלה ב' תורות ושתי עולמו'' לחת על שם שיגעים בלחי' לחת בא"ת ב"ש בפ"א מלמד שנלקחו מכסא הכבוד' כי בשש משה אשר ז"י לומר שבאו שש שעות' בשש שנים כי בשש משה' מדוע בשש רכבו לבא מה התם מת אף הכא היו סבורים שמת' כמו שדרשו חכמים ז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע כי זה משה האלים אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו' בגימט' שהראה להם השטן מטתו של משה רבינו' אלה

ויאמר אלהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי: ויתפרקו כל־העם את־נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל־אהרן: ויקח מידם ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ויקרא אהרן ויאמר חג ליהוה מחר: וישכימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק: פ

וידבר יהוה אל־משה לך־רד

ל · ו' · ל · ח' · ג' · ג' · ל' וחד כחרט · ה · ג' · י"א פסוקי' אית בהון ויקרא ויאמר: · ל' · ים ושתה · ל' כטעם

ואמר להון אהרן פריקו קדשי דדהבא די באודני נשיכון בניכון ובנתיכון ואיתו לי: ואתפריקו כל־עמא ית־קדשי דדהבא די באודניהון ואיתיאו לות־אהרן: ונסיב מידהון וצר יתיה בזיפא ועבדיה עגל מתכא ואמרו אלין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא דמצרים: וחזא אהרן ובנא מדבחא קדמוהי וקרא אהרן ואמר חגא קדם־יי מחר: ואקדימו ביומא דבתרוהי ואסיקו עלון וקריבו נכסין ואסחר עמא למיכל ולמשתי וקמו לחיכא: ומליל יי עם־משה איזל־חות

הביאו והביאו ט' נמסר בסדר מקץ: באזניהם ח' וסי' וישכם אבימלך / ויתנו אל יעקב / ויתפרקו כל העם / בבוא כל ישראל / הקהילו אלי את / ויעל המלך בית יי' / ויקרא באזניהם / דמלכי' / ויקרא ברוך באזניהם: ויצר ג' וסי' ויצר אתו בחרט / ויצר את שני העמודים / ויצר ככרים כסף: העלוך ג' וסי' ויקח מידם ויצר / סרו מהר / ויועץ המלך ויעש: ויקרא ויאמר י"א פסו' וסי' בשפטי' סימן ט"ו גבי שמשון עם לחי החמור: ויגשו ג' ב' חס' בליש' וא' מלא וסי' וישכמו ממחרת ויעלו עלת / ויאמר שאול פרצו בעם חס' / ויגישו את שעירי החטאת / מל' / וה"ה / והד יגישו ויגידו לנו:

ויגשו ח' חס' וב' ל' דין חס

רשי

באזני נשיכם / אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו / לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: ויתפרקו / לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דיש קל"ייר בלע"ז: את נזמי / כמו מנזמי כמו כצאתי את העיר מן העיר: ויצר אותו בחרט / יש לתרגמו בשני פנים / האחד ויצר לשון קשירה בחרט לשון סודר כמו המטפחות והחריטים ויצר ככרים כסף בשני חריטים, והשני ויצר לשון צורה: בחרט / כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיו' בלוחו' ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שתרגם אנקלוס וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקורי' סקולין בלע"ז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה / כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמכמך בו במצרי' והיה בידו שם וטס שכת' בו משה עלה שור עלה שור להעלו' ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכו' ויצא העגל: מסכה / לשון מתכת דבר אחר מאה ועשרי' וחמשה קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך / ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: וירא אהרן / שהיה בו רוח חיים שנאמר בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח / לדחותם: ויקרא חג ליי' מחר / ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו / ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו וזהו ויבן מזבח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן בבת אחת מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתי ובין כך ובין כך משה בא: חג ליי' / בלבו היה לשמי' בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקו': וישכימו / השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק / יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנ' לצחק בי ושפיכות דמי' כמו שנ' יקומו הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: וידבר / לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות: לך רד / מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי בית דין של מעלה:

שחת

אבן עזרא

מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרשת כף רגל אהרן על ייחוד השם והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא ישתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מההשתחויה והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ז חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות ואל תשים לבך על דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת כי אינו על דבר העגל כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וככר נולד פנחס ועוד בפרשה שיתנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ז רק לטהר הטמאים וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ז ואין כל נביא שליח והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידך והנה לא הזכיר דבר העגל רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה והמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו / ויש אומרים כי ישר' רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש וראייתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טפש שירמוהו פתאים ועוד למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוא תחת משה וכן כתוב והנה אהרן וחור ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ז בעבור אחרים שלא ימותו גם אומרי' רבים כי פי' חג ליי' מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנ' שישחטו מחר במזבח שבנה כמו אסרו חג בעבותי' וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות ומחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים והמפרש אנכי עשו בכורך אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך איננו פשט ולא יצא מחכמת הדבור ואם ישאל אדם בכבוד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר גם ככה דברי דניאל לנבוכד נצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא על כן בנה מזבח והקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו והוא השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה בבואו גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג ליי' מחר וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהי' שהוא לעניינים רבים ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש ואין המענה דומה לשאלה ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז גם ישראל לא בקשו ע"ז רק חשבו שמת משה שהסיעם מים סוף כאשר פי' כי ראו שהמן איננו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד גם הוא לא ידע כי השם אמר לו עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה וככה אמרו אשר ילכו לפנינו ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר פי' וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על היא לגנאי ואם אחריה אל היא לשבח כמו ויקהלו אל המלך שלמה וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא כי אני לא עשיתי רע להם כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ז והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר כי לא כתוב כל עמך הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים והנה הם חצי עשירית עשירית המחנה והכלל כי לא נעשה כהוגן ע"ד שנחשב לפתאים שהיה ע"ז ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון וכתוב עליהם לא האמנתם בי מריתם מעלתם וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי ועל דרך חכמת המזלות הוא מזל ישראל ורבים כסו זה הסוד דור אחר דור גם אני ראיתי ככה והנה שמוה בחזי השמים: ויאמר פרקו / על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם: ויתפרקו / אשר באזניהם / באזני הבנים והבנות והנשים הנזכרים למעלה: ויקח מידם ויצר / מגזרת צורה כמו ויצר את שני העמודים / ומלת בחרט כמו דמות וכן בחרט אנוש בדמות אנוש ואין טעם להיותו מגזרת החריטים: מסכה / התוך כמו הפסל כסף חלם: וירא אהרן / כ"ב כמו וראיתי אני בלבי וירא יעקב כי יש שבר: וישכימו ממחרת / היום שבנה המזבח:

ויאמר

בעל הטורים

אלה אלהיך שאנו ל' לאלוהות הרבה: מזבח לפניו בגימטריא זה חור · דרשינן מזבח לפניו · ויעלו עולות בגימ' בכורות שהבכורות העלו עולות לפניו:

הביאה

ויאמר' טעם קשה עורף שלא ישמע מה שצוה משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא יטה עורף לקורא אליו וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ז והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתו' ומשה ספר זה המעשה לבניו לפני מותו והוא שומר הטעמים לא המלות כתוב לך רד כי שחת עמך וכתוב קום רד וגם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך וכתוב ועתה הניחה לי ותחתיו הרף ממני וכתוב ויחר אפי בהם ואכלם ותחת זה ואשמיד ואמח' את שמם וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם על כן הוכרך להתפלל: ויחל משה' ואת הגזרה לא מצאנוה מזה הטעם כי אם על פני' כמו ויחלו פני נדיב ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד וכלם ככה על כן אסור לומר חליתיך או אחלך כי יבא מגזרת אשר חלה יי' גם יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת ב בפרשת והיה עקב וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר על כן וינחם יי' אחר שהתפלל והתנפל מ' יום ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב ל להתפלל לשם בעד ישראל ובעד אהרן שהיה הסבה ואחרי' אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקו' הזה ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל וישק את בני ישראל ויהרוג עובדיו רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניח' לי הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר ויסב משה אל יי' ואין מוקדם ומאוחר בתורה רק רצה לדבק דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם וכתוב ויגוף יי' את העם: ויחל' הנה כתוב ואתנפל לפני יי' את ארבעי' היום ואת ארבעי' הלילה כי אמר יי' להשמיד אתכם וזהו הרף ממני ואשמידם כי אין ה הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל וע"ז בידיהם עד ם שהסיר אותה: והנה למה יי' יחרה אפך בעמך כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת ב בכחך הגדול ובזרועך הנטויה וזה אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה וכתוב זכור לאברהם ליצחק וליעקב וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת והטעם שתזכור להם שבועתך ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך כי איננו כמו זכור עדתך קנית קדם בעבור הלמ"ד והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם זהו כמו למה יאמרו מצרים לאמר' וטעם ברעה הוציאם כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים והנה יאמרו אין יכלת לשם לנצח כח המזל להציל הדבקים בו ובראותו כי אין יכולת לו הרגם וזה יהיה חלול השם והנה התנפל ארבעים יום והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך והנה לא ירשו הארץ ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן כוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלה בידו אל ההר אז ירד השם בענן יקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים על כן כתוב בעת ההיא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל: וינחם' חלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו ויעל וירד ישמח יי' במעשיו ויתעצב אל לבו והנה שמואל אמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם וגם כתוב נחמתי ויש מפרשים אותו לשון וועד ואין צורך: ויפן' הזכיר במקום הזה וההר בוער באש וטעם ויפן כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה כדרך ויפן כה וכה' וטעם בידו ברשותו כמו ולקחת בידך עשרה אנשים כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד ואף כי שנים ביד אחד ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם אינם אלה שני האבנים מהאבנים הנזכרים בחשן כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר ואין פי' כתובים נראים רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני והנה הלוח עב ואין צריך מ"ם וסמ"ך שבלוחות שיעמדו בנס כי מחלוקת היא בפירוש מלת אסורית אם מאושר באותיותיו או על שם שעלה עמהם מאשור ועוד אילו היו כראים יראו הפוכים ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלה האבנים יקרות והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם כי היו צריכים להיות עבות והנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי ואמה קומתה ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים' אחר שאמר כתובים משני עבריהם ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו ע"ו ויש פלותיו סורין כאשר נעשה אנחנו היום בספרים או אם היה המכתב עב או דק ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו: והלוחות

העלית קדמ' בצירי ותני' בחירק וחד פסוק סימ' וייטב אלהים למילדות וירב העם: ואכלם ב' חד פתח וחד קמץ וסי' אפי בהם' ואמחצם' קדמ' פתח: ויחל ד' וסי' משה' איש האלהים את פני יי' ההמת המיתוהו' ויחל חזקיהו מלך יהוד' ויחל יהואחז את פני יי' דמלכים: אברהם ויצחק וישר'

כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים: סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: ויאמר יהוה אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא: ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול: ויחל משה את פני יהוה אלהיו ויאמר למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם: וינחם יהוה על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: פ

ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת העדת בידו לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים:

ארי חבילו עמך די אסקתא מארעא דמצרים: סטו בפריע מן אורחא די פקדתנון עבדו להון עגל מתכא וסגידו ליה ודבחו ליה ואמרו אלין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא דמצרים: ואמר יי למשה גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: וכען אנח בעותך מן קדמי ויתקף רוגזי בהון ואשיצנון ואעבד יתך לעם סגי: וצלי משה קדם יי אלהיה ואמר למא יי יתקיף רוגזך בעמך די אפקתא מארעא דמצרים בחיל רב בידא תקיפא: למא יימרון מצראי למימר בבישא אפקנון לקטלא יתהון בינֵי טוריא ולשיציותהון מעל אפי ארעא תוב מתקוף רוגזך ואתיב מן בישתא דמלילתא למעבד לעמך: אדכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדך די קימתא להון במימרך ומלילתא עמהון אסגי ית בניכון ככוכבי שמיא וכל ארעא הדא די אמרית אתן לבניכון ויחסנון לעלם: ותב יי מן בישתא די מליל למעבד לעמיה: ואתפני ונחת משה מן טורא ותרין לוחי סהדותא בידיה לוחי כתיבין מתרין עבריהון מכא ומכא אנון כתיבין:

ב' פסו' רישהון סמך כתו' סלא ולין· ב' סמטון· יז חל· ל· ג· ב' על עבדיך· ז· יא חס

ד' דסמי' וסי' זכר לאברהם' ויהי בעלות המנחה' יי' אלהי אברהם ר"פ' וילכו הרצים באגרות: ולישראל ז' נמסר ריש סדר וישמע יתרו: וכל הארץ ה' נמסר בסדר מקץ: לעלם י"ח חס' נמסר בתהלים סימן ע"ה: ושני לחת העדת ג' דסמי' וסי' ויתן אל משה ככלתו' ויפן וירד משה' ויהי ברדת משה:

רשי

שחת עמך' שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: קשה עורף' מחזרין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: הניחה לי' עדין לא שמענו ש שנתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם: למה יי' יחרה אפך' כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: והנחם' התעשת מחשב' אחרת להטיב להם: על הרעה' אשר חשבת להם: זכור לאברהם' אם עברו על עשרת הדברות אברה' אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל' אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים' אם להריגה זכור ל ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם בגלות זכור ליעקב שגלה ל לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך ב בשעת כעסך קל וחומר לכסא של רגל אחד: אשר נשבעת להם בך' לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרי' ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר בי נשבעתי נאם יי' וליצחק נאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: משני עבריהם' היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא: מעשה

העלית קדמ' העלית בצרי תניין העלית בחירק ולפס וייטב אלהים למילדות וירב· ואכלם ב' חד פתח וחד קמץ דין פתח

בעל הטורים

הניחה שנים במסו' הניחה לי· הניחה אותי והמישני אל העמודי' גבי שמשון לומר לך שהרג בהם במותו יותר ממה שהמית בחייו: וזה הוא הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכולם והמית כל שריהם: ואכלם ב' במס' ויחר אפי בהם ואכלם· ואידך ואכלם ואמחם: זהו שדרשו שאין פורענות שאין בה פרעון מעונש העגל· ואעשה אותך מלא ג"ו שיצאו ממך שש מאות אלף· ויחל ארבעה במסרה הכא ויחל משה ג ואידך ויחל יהואחז· ויחל חזקיהו ויחל איש האלהים בענין ירבעם והיינו כדאית' בברכות בסוף תפלת השחר· כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו ונפרש ליה מויחל· ומפרשינן בירושלמי שהוא ארבעה אמות כנגד ד' פעמי' ויחל· זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך· כאן הקדים אבות לעבדיך· וכתיב התם זכור לעבדיך לאברהם וכו' והקדי' עבדיך לאבות לומר כי היו עבדיו מתחלה ועד סוף כיוצא בו דוד עבדי ועבדי דוד: ברעה

וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו אֶת־הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר׃ וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃ וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה׃ וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃

וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַייָ אִנּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַייָ הוּא מְפָרַשׁ עַל־לוּחַיָּא׃ וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת־קָל עַמָּא כַּד־מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמֹשֶׁה קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא׃ וַאֲמַר לָא־קָל גִּבָּרִין דְּנָצְחִין־בִּקְרָבָא וְאַף־לָא קָל חַלָּשִׁין דְּמִתַּבְרִין קָל דִּמְחַיְכִין אֲנָא שָׁמַע׃ וַהֲוָה כַּד קְרִיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא יָת־עֶגְלָא וְחִנְגִּין וּתְקֵיף־רוּגְזָא דְּמֹשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יָת־לוּחַיָּא וְתַבַּר יָתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃ וּנְסֵיב יָת־עֶגְלָא דִּי עֲבַדוּ וְאוֹקֵיד בְּנוּרָא וְשַׁף עַד־דַּהֲוָה דַּקִּיק וּדְרָא עַל־אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקִי יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָא־עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי־אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא׃ וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא־יִתְקֵף רוּגְזָא דְּרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתָּ יָת־עַמָּא אֲרֵי בְּבִישׁ הוּא׃ וַאֲמַרוּ לִי עֲבֵד־לָנָא דַּחֲלָן דִּי יְהָכָן קֳדָמַנָא אֲרֵי־דֵין ׀ מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָא־הֲוָה לֵיהּ׃ וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמַאן דַּהֲבָא פָּרִיקוּ וִיהַבוּ־לִי וּרְמֵיתֵיהּ בְּנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא הָדֵין׃ וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת־עַמָּא אֲרֵי בְטִיל הוּא אֲרֵי־בַטְּלִנּוּן אַהֲרֹן לְאַסָּבוּתְהוֹן שׁוּם־בִּישׁ לְדָרֵיהוֹן׃ וְקָם מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא וַאֲמַר מַן דַּחֲלַיָּא־דַייָ יֵיתוֹן לְוָתִי וְאִתְכַּנַּשׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן־אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁווֹ גְּבַר־חַרְבֵּיהּ עַל־יַרְכֵּיהּ עֲבַרוּ וְתוּבוּ מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר־יָת־אֲחוּהִי וּגְבַר יָת־חַבְרֵיהּ וֶאֱנָשׁ יָת־קָרִיבֵיהּ׃ וַעֲבַדוּ בְנֵי־לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּנְפַל מִן־עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא׃

והלחת י"א פסו' בתו' רישן וסופן חד וסי' ואברם' כל רמש' והלחת' והבשר' בסכות תשבו' למררי' והלוים' ונפש' ומקנה רב' ויאיר הלך' יי' אלהיך הוא עבר לפניך: י' פסו' אין ואין מצעות פסו' וסי' אין קול ענות' כי אין לחם ואין מים' ויאמרו לו הגבעונים' ובביתי אין לחם' אסוף אסיפם' וירחו סגרת'

וכליתי את חמתי' יי' אין כמוך ואין אלהים' דו"ה' עשה גדולות' קדמ' דאיוב' אין שטן ואין פגע: ענות ב' בב' לישני וסי' קול ענות' יום ענות אדם נפשו: ידו מידו ה' כתי' כן וקרי' ידיו וקמצין וסי' וישלך מידו את הלחת' וישא אהרן את ידו' וסמך אהרן את שתי ידו' ומלאו ידו' ימחץ וידו תרפינה: ברע ג' וקמץ וסי' ויראו שטרי בני ישראל' לא יחליפנו ולא ימיר' כי ברע הוא: מה כ"ד ופתחין נמסר לעיל בהאי סידרא: פרוע ב' חד חס' וחד מל' וסי' וירא משה את העם' וראשו יהיה פרוע' בתר' מלא: בקמיהם ב' קופ"ן דבוקים בתו' בקמיהם' הם העמדים על הפקדים: ויאספו י"ב וסי' כל בני לוי' חמשת מלכי האמורי' כל בעלי שכם' ויצעקו בני עמון' שבה אשר ליהודה' בני בנימן מן הערים' וירא ארם כי נגף לפני ישראל' ויאספו פלשתים לחידה' וינע החדש השביעי' ויאספו ירושלם עם רב לעשורת' ויאספו כל העם כאיש אחד' ויאספו בני המשוררים: ויאמר להם כ"ב נמסר בשפטים סימן ט' גבי פרשת' דאבימלך בן ירובעל עם בעלי שכם: כה אמר יי' אלהי ישר' כ"ד נמסר בירמיה סימן י"ג: קרבו ג' וחס' וסי' עברו ושובו משער' וחרפה לא נשא על קרבו' לבני יש' עם קרבו: אלפי ד' סבירין אלפים וסי' ויפל מן העם ביום ההוא' ויזעק ברק את זבלון' ויהי מקנהו' ב' בו:

רש"י

מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. דבר אחר כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית כך כל שעשועיו של הקדוש ברוך הוא בתורה: חרות. לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלע"ז: ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים הצועקים ווי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: וישלך מידו וגו'. אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וכל ישראל משומדים ואתננה להם: תחת ההר. לרגלי ההר: ויזר. לשון נפוץ וכן יזורה על נוהו גפרית וכן כי חנם מזורה הרשת שזורין בו דגן וקטנית: וישק את בני ישראל. נתכוון לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין. עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגף יי' את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם: מה עשה לך העם הזה. כמה יסורין סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכים תמיד ובנסיונות לפני המקום: ואומר להם. דבר אחד והם מהרו והתפרקו: ואשליכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: פרוע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את ראש האשה: לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: מי ליי' אלי. יבא אלי: כל בני לוי. מכאן שכל השבט כשר: כה אמר וגו'. והיכן אמר זובח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא: אחיו. מאמו והוא ישראל: מלאו

אבן עזרא

והלוחות. קדמונינו אמרו כי נבראו להיותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהי' שהיו ככה כמדה הראויה כבראשי' והזכיר זה בעבור שהשפיים בפסלם משה. יש אומרי' כי חרות כמו חרוט ויש מהשכים אותו חתור והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות פתוח: וישמע יהושע. שנשאר בתחתית ההר: ברעה. מגזרת תרועה כמו אשה דעי שהוא מן ידעה ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי ריע: ויאמר. אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע ולפי דעתי שהם דברי משה והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה. שם כמו גבורה: קול ענות. כמו נגינות וזהו ויקומו לצחק: וירא את העגל ומחולות. וה"א העגל משרת בעבור האחרת כמו וירא את העגל והמחולות סביביו ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדות והנה קרע שטר התנאים וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתוב: ויקח את העגל. י"א כי נשרף כמו ויתך באש ואין צורך כי יש דבר שיותם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים. הם מי נחל יורד מן ההר וצוה שישתו כל ישראל מאלה המים וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים והנה המים חדשו אות בעובדי העגל בפניה' או שנצבתה בטנם כי לולי זה איך הכירו בני לוי עובדי העגל מי הין וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברת': ויאמר. הנה משה שאל למה הוליך אהרן לעשו' העגל: ויאמר אל יחר אף אדני. בעבור גודל מעלתו וכבר פירשתי כי ברע הוא וככה ויאמרו לי ואומר אליהם: וירא משה את העם כי פרוע הוא. כמו באין חזון יפרע עם ותפרעו כל עצתי. ומלת לשמצה שם התואר תחת שם הפועל להיותם שמץ ודופי ודבה: בקמיהם. כמו רבים קמים עלי אף מן קמי דרך קצרה ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם: ויעמוד משה. ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקו' אחד כמו שנה לעשו' סוכות ולהיות שערים למחנה כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה: מי ליי'. ינם אלי או יקרב או יבא או יאסף: בני לוי. שהם ממשפחתו: ויאמ'. טעם אלהי ישר' בעבור שחשבו עובדיו שהוא ע"ז: והרגו איש את אחיו. אפי' יהיה אחיו ורבים פירשו האומר לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם ואין צורך כאשר אפרש במקומו: ויעשו בני לוי. ולא כל בני לוי: ויאמר

בעל הטורים

ברעה. כתיב בה"א בשביל חמשה דברים שעשו. אכלו ושתו. ויקומו לצחק. וישתחוו. ויזבחו. ומחולות. קול ענות. אנכי שומע בגימטרי' שנהרג חור ועבדו ע"ז. ענות ב' קול ענות. יום ענות אדם נפשו. שזה העונות לא נתכפר להם. וישלך מידו חס' יו"ד שכפרו ביו"ד הדברות. ועשרה פעמים פסל בתורה. י' פעמים תועבת יי' במשלי. כי ברע. אותיות ערב שערב רב גרמו להם לעשותו. פרוע ב' כי פרוע הוא. וראשו יהיה פרוע. מה מצורע טמא אף ע"ז מטמא': לכפרה

אבן עזרא

ויאמר משה׳ וכבר אמ׳ להם כמו וידבר ה׳ אלהים ודבי׳ ככה׳ ומלת מלאו דקדוקו זר כי פעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל׳ וטעם כי איש בבנו אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגנהו והשכר הוא שיתן עליכם ברכה וזהו בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה׳ אל משה בהר סיני והנה כאשר נעש׳ המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שהיו קדושים בעבור שהם העלו העולות והשלמי׳ זבחו על המזבח שנעשה לפני העגל: ויהי ממחרת׳ יום רדתו: ועתה אעלה׳ לסוב אל ההר להתנפל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות ברית עם ישראל וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כשטר עדות: וישב׳ אמר הנגיד כי אנא מבולע הלמ״ד כמו אל נא ופירוש אל מגזרת הואל וזה רחוק רק אנא אל נא תעשה ככה ופירוש אנא כמו פירוש או לדרך הודאה כמו זה וככה אנא ה׳ כי אני עבדך: ועתה׳ כבר פירשתי בספר דניאל וספרין פתיחין כי כל הנגזרו׳ על הכללים ועל הפרטי׳ הם במערכות שמים וככה הודו חכמי׳ בני חיי ומזוני רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: ויאמר׳ אמר הגאון זהו ויכחש ה׳ כי אמר להשמיד הכל והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם ולא נהרגו כי לא עבדו וזהו ויגוף ה׳ את העם בעבור שעשה העגל ובא ספק לאנשים בסתר: ועתה׳ אל אשר דברתי לך׳ אל מקום הכנעני וזה כדרך כעס כי בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם כל ככה לך נחה אותם: וביום׳ תחלת כל שנה יום הפקידה: ויגוף׳ אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה רק ספר הכתו׳ מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני: וידבר לך עלה מזה׳ כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא על כן יורד אברם מצרימה כי הוא בדרום וכל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב: ושלחתי לפניך מלאך׳ לעזרך ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו: כי לא אעלה בקרבך׳ לא יעשה משכן כי לא אשכון בתוך בני ישראל׳ וטעם פן אכלך בדרך אם יעשו פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם ובא פתח קטן תחת גדול ולא נדגש הלמ״ד כי המשפט להיותו כן כמו אחוך שמע לי: וישמע העם את הדבר הרע׳ ומהו הוא הכתוב אחריו ויאמר ה׳ אל משה אמור אל בני ישראל וכמוהו ויאמר ה׳ אל משה במדין וכבר פירשתי הנה לאם יוכל תת כי כמוהו ויזלו שחקים ממעל וככר בזה שחקים וככה זה ואין צורך לתקן הגאונים שעשו ככה תמיד:

תרגום אונקלוס

ואמר משה קריבו ידכון קורבנא יומא דין קדם יי ארי גבר בבריה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא דין ברכן׃ והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבא וכען אסק קדם יי מאים אכפר על חוביכון׃ ותב משה לקדם יי ואמר בבעו חב עמא הדין חובא רבא ועבדו להון דחלן דדהב׃ וכען אם תשבוק לחוביהון ואם לא מחיני כען מספרך די כתבתא׃ ואמר יי למשה מן די חב קדמי אמחיניה מספרי׃ וכען איזל דבר ית עמא לאתר די מלילית לך הא מלאכי יהך קדמך וביום אסערותי ואסער עליהון חוביהון׃ ומחא יי ית עמא על די אשתעבדו לעגלא די עבד אהרן׃

ומליל יי עם משה איזל סק מכא את ועמא דאסקתא מארעא דמצרים לארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתננה׃ ואשלח קדמך מלאכא ואתריך ית כנענאי אמוראי וחתאי ופריזאי חואי ויבוסאי׃ לארעא עבדא חלב ודבש ארי לא אסלק שכנתי מבינך ארי עם קשי קדל את דלמא אשיצנך באורחא׃ ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויאו גבר תקון זיניה עלוהי׃ ואמר יי למשה אמר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא אסלק שכנתי מבינך ואשיצנך וכען אעדי תקון זינך מנך גלי קדמי מה אעביד לך׃

תורה

ויאמר משה מלאו ידכם היום ליהוה כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה׃ ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל יהוה אולי אכפרה בעד חטאתכם׃ וישב משה אל יהוה ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב׃ ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת׃ ויאמר יהוה אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי׃ ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עלהם חטאתם׃ ויגף יהוה את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן׃ פ

לג וידבר יהוה אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה׃ ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי׃ אל ארץ זבת חלב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך׃ וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו׃ ויאמר יהוה אל משה אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך׃

מסורה

ולתת ה׳ וסי׳ ולתת להם צדה׳ עליכם היום ברכה׳ ולתת אויביך לפניך׳ ולתת לאיש כדרכיו׳ ולתת את העיר הזאת כתפת׳ ועתה כמעט רגע׳ ובעבדתו לא עזבנו׳ ומעת הוסר התמיד: אנא ה׳ מלין בתרי טעמי פי׳ דמשרת מונח לתיבתו וסי׳ בפרשת ויגש בפסוק אל תעצבו: אל אשר ה׳ וסי׳ ועתה לך נחה את העם׳

והתנחלתם את הארץ בגורל׳ ואיש אל עבר פניו ילכו׳ קדמא׳ בבאם הכהנים׳ ותאמר רות אל תפגעי בי: ד׳ סבירין והנה ואינון הנה וסי׳ הנה מלאכי ילך׳ הנה ערשו ערש ברזל׳ הנה כסה את עין הארץ׳ ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה׳: וידבר ה׳ ו׳ דילוג לאמר וסי׳ לך רד כי שחת׳ לך עלה מזה אתה׳ אחרי מות שני בני אהרן׳ בהר סיני דושבתה׳ במדבר סיני דריש ספרא׳ וחברו׳ במדבר סיני דפסח׳ בערבו׳ מואב דכי אתם עברי׳ וחברו׳ בערבו׳ דונתנו ללוי׳ בעצם היום הזה: העלית ג׳ וסי׳ לך עלה מזה׳ ושמעו מצרים כי׳ ה׳ העלית מן שאול: החוי והיבוסי ז׳ וסי׳ כי ילך מלאכי׳ ושלחתי לפניך מלאך׳ כי החרים תחרימם׳ ויהי כשמע כל מלכי׳ בהר ובשפלה׳ ותעברו את הירדן׳ דסוף יהושע׳ כל העם הנותר׳ דמלכים׳ ושאר׳ והחוי והיבוסי: שתו ד׳ מלעיל וסי׳ ולא שתו איש עדיו׳ שות שתו השערה׳ אשר סביב שתו עלי׳ מוקשים שתו לי סלה: עדיו ג׳ וסי׳ ולא שתו איש עדיו׳ וצבי עדיו לגאון׳ עדיו לבלום׳ אנ״ך: הורד ג׳ וסי׳ עדיך מעליך׳ הורד אותם אל המים׳ באף עמי׳ הורד אלהים׳ אנ״ך: ואדעה ו׳ נמס׳ בסדר מקץ:

רש״י

מלאו ידיכם׳ אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום: כי איש׳ מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: אכפרה בעד חטאתכם׳ אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתיכם להבדיל ביניכם ובין החטא: אלהי זהב׳ אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: ועתה אם תשא חטאתם׳ הרי טוב איני אומר לך מחני: ואם אין מחני׳ זה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך׳ מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדי לבקש עליהם רחמים: אל אשר דברתי לך׳ יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן לדבר לו אל אדוניהו: הנה מלאכי׳ ולא אני: וביום פקדי וגו׳ עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: ויגף ה׳ את העם׳ מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: לך עלה מזה׳ ארץ ישראל גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה׳ דבר אחר כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד אמר לו בשעת רצון לך עלה: אתה והעם׳ כאן לא נאמר ועמך: וגרשתי את הכנעני וגו׳ ששה אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: אל ארץ זבת חלב ודבש׳ אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך׳ לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה עורף אתה׳ וכשאשכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך׳ לשון כליון: הדבר הרע׳ שאין השכינה שורה ומהלכת עמם: איש עדיו׳ מהר חורב כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: רגע אחד אעל בקרבך וכליתיך׳ אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמו שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה׳ פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך׳ בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: את

בעל הטורים

אכפרה ב׳ במסורה אכפר׳ א׳ בעד חטאתכם׳ אכפר׳ פניו במנחה׳ זהו שאמר לעולם יהא אדם זהיר ב׳ בתפלת המנחה׳ אכפר׳ בעד חטאתכם להתפלל עליכם׳ מתי אכפרה פניו במנחה׳ הנה מלאכי ילך לפניך מלאכי עולה בגימטרי׳ מאה ואח׳ ילך עולה כמנין הלכה׳ רמז למה שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד שעל ידי כן ילך ההלכה לפניו׳ גם הנה עולה כמנין הלכה׳ גם ישקני מנשיקות פיהו עולה מאה וא׳׳ הנה מלאכי אותיות מיכאל שהוא מלאכי המיוחד לי: העלית ג׳ אשר העלית מארץ מצרי׳ ושמעו מצרי׳ כי העלית בכחך׳ העלית מן שאול נפשי׳ מלמד שפקול שעבוד מלכיו׳ כנגד גיהנם׳ וזהו העלית מארץ מצרים׳ העלית מן שאול נפשי׳ עדיו ג׳ במסו׳ ולא שתו איש עדיו׳ וצבי עדיו לגאון שמהו׳ במתג ורסן עדיו לבלום׳ בשביל שנגאלו בכבי עדים כמו שדרשו רבותינו ז״ל בשביל רוב זהב וכסף שנתת להם עשו עגל זהב על כן לא שתו איש עדיו ונסתמה פיהם שלא היה להם פתחון פה כמו מתג ורסן שבולם עדיו של סוס׳ הורד ג׳ הורד עדיך׳ באף עמי׳ הורד אלהי׳ הורד אות׳ אל המים בגבעון׳ על שאמר לו הורד עדיך היה משה ירא מפני האף והחמה כדכתי׳ באף עמים הורד׳ וכמו דהכא היה ע״ז התם נמי הורד אותם אל המים להפריד עובדי ע״ז שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד ע״ז והכינס לגדם׳ ידבר

את עדים מהר חורב · את העדי שהיה בידם מהר חורב: ומשה · מאותו ענין והלאה: יקח את האהל · לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק · אלפים אמה כענין שנאמר אך רחוק יהיה ביניהם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו · והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש יי' · מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד · כמו יוצא · דבר אחר והיה כל מבקש אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: והיה · לשון הוה: כצאת משה מן המחנה · ללכת אל האהל: יקומו כל העם · עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה · לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: ודבר יי' עם משה · כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מדבר אליו כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: והשתחוו · לשכינה: ודבר יי' אל משה פני' אל פנים · ומתמלל עם משה: ושב אל המחנ' · לאחר שנדבר עמו היה משה שב אל המחנ' ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחו' ובשמונה עשר שרף את העגל ודן את החוטאי' ובתשעה עשר עלה שנאמר ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנ' ואתנפל לפני יי' וגו' ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם ארבעים יום שנ' בהם ואנכי עמדתי בהר כימים הראשוני' וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיי' היו בכעס בעשרה בתשרי נתרצ' הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונים וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנ' · תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם וחזן ונצבו וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו וסגדין ומדרשו דבר יי' אל משה שישוב אל המחנ' אמ' לו אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקריבם: ראה אתה אומ' אלי · ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך · הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: ועתה · אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך · למען אמצא חן בעיניך ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה · שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תפלתי השכר שלי בעם הזה תודיעני ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: ויאמר פני ילכו · כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב: ויאמר אליו · בזו אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה: ובמה יודע איפה · יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו ועוד דבר אחר אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם: ונפלינו אני ועמך · ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה יי' בין מקנה מצרים וגו':

כצאת ג' נמסר בסדר משפטי': יקומו ג' מל' בתורה וסי' יקומו כל העם ונצבו · בניכם אשר יקומו מאחריכם · יקומו ויעזרכם: האהלה נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל וסיסרא: כבא ו' חס' בליש' וסי' כבא משה האהלה · וכבא השמש יבא · ויעבר הרנה במחנה · ראו כבא מלאך סגור הדלת · כבא הספר הזה אליכם · ויהי כבא הספר אליהם: והשתחוו ז' נמסר בסדר בא: פנים אל פנים ה' נמס' בסדר וישלח: ימיש ז' נמסר בסדר בשלח: ויאמר משה אל יי ה' נמסר בסדר שמות: העל כולם מלעיל במ"ב וסי' רב שקה · סנבלט: דרכך ג' חס' וסי' הודיעני נא את דרכך · כי אז תצליח את דרכך · בדרכך חייני · אנ"ך: ויאמר צ"א · מ' מנהון בתו' · י' מנהון ר"פ · וסי' מצוין במס' רבת: ב' פסו' אית בהו' ועמך ועמך וסי' ובמה יודע אפוא · ובעת ההיא יעמד מיכאל:

ויתנצלו בני־ישראל את־עדים מהר חורב: ומשה יקח את־האהל ונטה־לו מחוץ למחנה הרחק מן־המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל־מבקש יהוה יצא אל־אהל מועד אשר מחוץ למחנה: והיה כצאת משה אל־האהל יקומו כל־העם ונצבו איש פתח אהלו והביטו אחרי משה עד־באו האהלה: והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם־משה: וראה כל־העם את־עמוד הענן עמד פתח האהל וקם כל־העם והשתחוו איש פתח אהלו: ודבר יהוה אל־משה פנים אל־פנים כאשר ידבר איש אל־רעהו ושב אל־המחנה ומשרתו יהושע בן־נון נער לא ימיש מתוך האהל: פ

ויאמר משה אל־יהוה ראה אתה אמר אלי העל את־העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר־תשלח עמי ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם־מצאת חן בעיני: ועתה אם־נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את־דרכך ואדעך למען אמצא־חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה: ויאמר פני ילכו והנחתי לך: ויאמר אליו אם־אין פניך הלכים אל־תעלנו מזה: ובמה יודע אפוא כי־מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל־העם אשר על־פני האדמה: פ

ואעדיאו בני־ישראל ית־תקון זיניהון מטורא דחורב: ומשה נסיב ית־משכנא ופרסיה־ליה מברא למשריתא ארחיק מן־משריתא וקרי ליה משכן בית־אולפנא ויהי כל־דתבע אולפן מן־קדם־יי נפק למשכן בית־אולפנא מברא למשריתא: והוה כד־נפק משה למשכנא קימין כל־עמא ומתעתדין גבר בתרע משכניה ומסתכלין אחורי משה עד־דעליל למשכנא: והוה כד־עליל משה למשכנא נחית עמודא דעננא וקאים בתרע משכנא ומתמלל עם־משה: וחזן כל־עמא ית־עמודא דעננא קאים בתרע משכנא וקימין כל־עמא וסגדין גבר בתרע משכניה: ומליל יי עם־משה ממלל עם־ממלל כמא דממלל גבר עם־חבריה ותאב למשריתא ומשומשניה יהושע בר־נון עולימא לא עדי מגו משכנא:

ואמר משה קדם־יי חזי דאת אמר לי אסיק ית־עמא הדין ואת לא הודעתני ית די־תשלח עמי ואת אמרת רביתך בשום ואף אשכחת רחמין קדמי: וכען אם־כען אשכחית רחמין קדמך הודעני כען ית־אורח טובך ואדע רחמך בדיל דאשכח־רחמין קדמך וגלי־קדמך ארי עמך עמא הדין: ואמר שכנתי תהך ואניח לך: ואמר קדמוהי אם־לית שכנתך מהלכא בננא לא תסקננא מכא: ובמה יתידע הכא ארי־אשכחית רחמין קדמך אנא ועמך הלא במהך שכנתך עמנא ויתעבדן־לנא פרישן לי ולעמך משני מכל־עמא די על־אפי ארעא: ואמר

אבן עזרא

ויתנצלו בני ישראל את עדים · מן עדים והם בגדי תפארת ותכשיטים כמו הנזמים והטבעת על דרך ואעדך עדי כי התאבלו על דבר העגל: ומשה יקח · עתיד תחת עבר על דרך יעשו עגל בחורב: האהל · אהל שלו כמו ויבאו האהלה והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו וזה היה אחר שהוריד הלוחות השניים כתובים והחלו ישר' לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה וי"א כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב · אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום: והיה · גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיצא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: וראה · וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומ' אלי כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו ויבא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: ודבר יי' אל משה פנים אל פנים · בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער · והוא היה מאה ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשים ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער: ויאמר משה ראה · כאומר ראה הצרה שאני עומד בה ועתה אומר דקדוק הפרשה · אמר הגאון ידעתיך כמו כבדתיך ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך כאשר ידעתני · אמר הגאון פני חמתי כמו ופניה לא היו לה עוד והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים ולפי דעתי כי פי' פני אני בעצמי כמו ופניך הולכים בקרב: ונפלינו · מגזרת והפלה יי' מבעלי הה"א:

כבודך

בעל הטורים

והיה כל מבקש יי' יצא · מכאן שצריך אדם לגלות כדי שילמוד תורה · ידבר איש אל רעהו בגימטריא שהוא מסבר לו פנים · ויאמר

ויאמר יהוה אל־משה גם את־הדבר הזה אשר דברת אעשה כי־מצאת חן בעיני ואדעך בשם: ויאמר הראני נא את־כבדך: ויאמר אני אעביר כל־טובי על־פניך וקראתי בשם יהוה לפניך וחנתי את־אשר אחן ורחמתי את־אשר ארחם: ויאמר לא תוכל לראת את־פני כי לא־יראני האדם וחי: ויאמר יהוה הנה מקום אתי ונצבת על־הצור: והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד־עברי: והסרתי את־כפי וראית את־אחרי ופני לא יראו: פ

ואמר יי למשה אף ית פתגמא הדין די מללתא אעביד ארי אשכחתא רחמין קדמי ורביתך בשום: ואמר אחזיני כען ית יקרך: ואמר אנא אעבר כל טובי על אפך ואקרי בשמא דיי קדמך ואחון למן דאחון וארחם על מאן דארחם: ואמר לא תכול למחזי ית אפי שכנתי ארי לא יחזנני אנשא ויתקים: ואמר יי הא אתר מתקן קדמי ותתעתד על טנרא: ויהי במעבר יקרי ואשוינך במערת טנרא ואגין במימרי עלך עד דאעבר: ואעדי ית דברת יקרי ותחזי ית דבתרי ודקדמי לא יתחזון:

אעביר ג' וס' אני אעביר כל טובי' לו היה רעה' ואת רוח הטומא' ... כפי בכפים ט' וס' והסרתי את כפי' ושכתי כפי עליך' ואשמה נפשי בכפי' דשפטים' ואשים נפשי בכפי' דשמואל' ונפשי אשים בכפי' דאיוב' וגם אני אכה כפי אל כפי' ב' בו' הכתי כפי אל בצעך' נפשי בכפי

תמיד: ופני ג' וס' ופני לא יראו' יסב אל ביתו ופני לא יראה' ופני ארצה' אנך: יראו ה' וס' את חג המצות תשמר' ופטר חמור תפדה בשה' ... ופני לא יראו:

רש"י

גם את הדבר הזה' שלא תשרה שכינתי עוד על אומות העולם אעשה ואין דבריו של בלעם על ידי שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כנען ואלו דבר יגונב מוסיפין על ידי שליח: ויאמר הראני נא את כבודך' ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: ויאמר אני אעביר וגו' הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישר' הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה: וקראתי בשם יי' לפניך' ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים: וחנותי את אשר אחון' אותן עתים שארצה לחון: ורחמתי' עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם: ויאמר לא תוכל וגו' אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: הנה מקום אתי' בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקו' מוכן לי לצורכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: בעבור כבודי' כשאעבור לפניך: בנקרת הצור' כמו העיני האנשים ההם תנקר ... כריית הצור: ושכותי כפי' מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש: והסרתי את כפי' ... ואעדי ית דברת יקרי ... כבודי מכנגד פניך ללכת משם והלאה: וראית את אחורי' הראהו קשר של תפילין: פסל

ארחם

בעל הטורים

ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יי' לפניך · בגי' שהקב"ה נתעטף כשליח צבור:

אבן עזרא

כבודך' כמו עצמך כי כן כתוב בעבור כבודי על עברי באברהם כתוב ויקרא בשם יי' ובני אדם הם הנקראים לעבוד השם על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד ואין ככה ויקר' בשם יי' כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם יי' לפניך: לא יראני' קמוץ ... ופני' וחי כמו ויחיה כי מיד ימות כי מגזרת אמר בעבור שהראה ה' המלאך מות נמות כי אלהים ראינו גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואף כי השם הנכבד ויש אומרי' לא יראני האדם רק יחיה לעולם וזה הפך הלשון ואחרי' אומרי' כי מלת לא ישרת בעבור אחר וכן הוא לא יראני האדם ולא החי והטעם המלאכים: ושכותי' בסין ... הטעם ... ומפרש' אמרו כי כפי ... על כפים כסה אור ... ואינו רק כמשמעו ... הכרובים ... והסרתי ... והנכון ... על הצור ... כי כן כתו' ... ואמר ... בעצמו ... כי כן כתו' ... ועתה אזכיר לך טעם הפרשה אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה ... אל תעלנו מזה ...

מה והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי כי הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה ... אל תעלנו ... ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ... ואחר כך בקש משה לראות ... והשם השיבו ... כי לא יראני האדם וחי ... [illegible]

אמר אברהם המחבר ... [illegible]

א ויאמר יהוה אל משה פסל לך שני לחת אבנים כראשנים וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים אשר שברת: והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל הר סיני ונצבת לי שם על ראש ההר: ואיש לא יעלה עמך וגם איש אל ירא בכל ההר גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא: ויפסל שני לחת אבנים כראשנים וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני כאשר צוה יהוה אתו ויקח בידו שני לחת אבנים: ה וירד יהוה בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יהוה: ויעבר יהוה על פניו ויקרא יהוה יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נצר חסד לאלפים

ואמר יי' למשה פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי די תברתא: והוי זמין לצפרא ותסק בצפרא לטורא דסיני ותתעתד קדמי תמן על ריש טורא: ואנש לא יסק עמך ואף אנש לא יתחזי בכל טורא אף ענא ותורי לא ירעון לקביל טורא ההוא: ופסל תרין לוחי אבניא כקדמאי ואקדם משה בצפרא וסלק לטורא דסיני כמא די פקד יי' יתיה ונסיב בידיה תרין לוחי אבניא: ואתגלי יי' בעננא ואתעתד עמיה תמן וקרא בשמא דיי': ואעבר יי' שכנתיה על אפוהי וקרא יי' יי' אלהא רחמנא וחננא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט: נטר טיבו לאלפי דרין שביק

ל' · כל ל"ס פתח · ו' · ל' · ל' פסו' וגם גם · ל' · ל' · ז' · ל' · כ' ל' כון רכתי ל'

ואיש ו' זוגין דמיין כו'

ואיש חד מן ו' זוגין דמיין מן ב"ב איש וסי' וילך איש מבית לוי' ואיש לא יעלה עמך' ויהי בימי שפוט השפטים' וילכו אל יהושע אל המחנה' ופקדתי עליו ועל זרעו' לא אעשה חרון אפי' ואנכי תולעת' וירא הצופה איש אחר רץ' ואטרת אליו לאמר' צמח שמו: כראשונים ד' וסי' פסל לך שני לחת' ויפסל שני לחת'

בעת ההיא אמר יי'' ואעש ארון עצי שטים: אל הר י"ז נמסר בישעיה סימן נ"ו: רחום וחנון ג' וסי' ויעבר יי' על פניו' ואתה יי' אל רחום וחנון' רחום וחנון יי' ארך אפי': ורב חסד ואמת ב' וסי' ויעבר יי' על פניו' ואתה יי' אל רחום וחנון:

רשי

לד פסל לך, הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה: פסל לך, אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחו' מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמ' לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אות' אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כך המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקדוש ברוך הוא ישר' לכך נאמר פסל לך: נכון, מזומן: ואיש לא יעלה עמך, הראשונו' על ידי שהיו בתשוא' וקולו' וקהלות שלטה בהם עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: ויקרא בשם ה', מתרגמינן וקרא בשמא דיי': ה' ה', מדת רחמי' היא אחת קודם שיחטא ואחת היא לאחר שיחטא וישוב: אל, אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתיה במכילתא: ארך אפים, מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד, לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך: ואמת, לשלם שכר טוב לעושי רצונו: נוצר חסד, שהאדם עושה לפניו: לאלפים, לשני אלפים דורות: עונות

אבן עזרא

ככבדות הן ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבר רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הכוכבי' שיהיה דבק בו אז ינצל מהנגזרו' ואתן לך משל תשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשיה או ימותו ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם והנה עשו כן וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר והנה לא סרה גזירת השם והוא הצילם וחשוב כי המשרתים ירוצו כסוסי' עוברי' במסלה ולא ירוצו להרע או להיטיב רק ככה דרכם וחשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל והוא נשען על פקח שידע סודם והנה הוא ישמרנו כי ברוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט ובעבור זה אמר השם אחר אשר חלק ואתכם לקח יי' להיות לו לעם נחלה כיום הזה וככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וזהו ונפלינו אני ועמך וזהו שאמרו חכמינו ז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה הנה יבא רעה לשונאי ישר' והיודעים חכמת המזלות יודו כן והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד על כן שומר תורה אשריהו' והנה ידעתיך בשם כמו יודע יי' דרך צדיקים' והנה הראני נא אינו במראית העין' והנה על פניך על פניך הפנימיים והם פני הלב' וטעם כל טובי שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל' וטעם וחנותי את אשר אחון על משה כי אעביר כל טובי על פניך ולפני עברי ארחמך וזהו שאסוך כפי עליך והנה זה הוא הפירוש' והכ"פ כדמו' סתר כמסתיר עצם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו' והנה וראית את אחורי משלת שהוא הכל וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונת' כל וזהו ותמונת יי' יביט: ויאמר פסל לך' כמו לך לך ואתה קח לך' וטעם כראשונים כמלתם' אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביום הכפורים ולא כן הראשונים כי הם ירדו ביום י"ז בתמוז וביום חול ויש עם השניים זכר שלש בריתות ובשניים כתוב ולמען ייטב לך והראשונים נשתברו ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין כי מכתב אלהים היו שניהם ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים והשניים מעשה משה: והיה נכון לבקר ועלית' זאת היא הפעם השלישית שבכל פעם ישב ארבעי' יום וארבעים לילה: ואיש' בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני וירד עמהם גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה: בכל ההר' אע"פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: ויפסול' מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות כמו ויי' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת יי' ולא אמר מאתו וככה בפסוק אחד בני ישראל חמש פעמים והנה הוא דרך צחות: וירד' יש כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר ודע כי המשיל בהר העליונים והנכבדים מהגופות כאשר הוא ההר עליון על האדמה: ויקרא בשם יי'' הנה השם הוא הקורא והנה למדנו איך יקרא משה: ויעבור' ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד' אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא ואילו היה כן ליוה לא דבקו בעל הטעמים' והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב כי שלש עשרה מדות הם והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן אינו מדה והשנית שהוא אדון ואת טעות כי הנכתב אינו אדון רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד' ורב נסים אמ' כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעי' גם זה איננו נכון כי לא תוסיף המדה בעבור שני האדם ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו והנה ונקה מדה בפני עצמה עד הנה מספר י"ג מדות' ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת כי ונקה שם הפעל הוא כמו אם ענה תענה אותו רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובבים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים על כן הוסמה מלת ונקה ממספר המדות' ומלת פוקד עון אבות גם היא מדת רחמים' ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהציץ כמו תכשיט הכניסו במספר והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם כי אחר הרבי' הלך ולא חשש להוציא האחד וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם וכבר הזכרתי בפרשת ואלה שמות כי פעמי' הוא שם התאר ופעמי' מלה והם שתים' ומלת אל שלישית' ורחום רביעית' וחנון חמישית' וארך אפי' ששית' ורב חסד שביעית' ומלת רב תשרת בעבור אחרת' ורב אמת שמינית' נוצר חסד לאלפים תשיעית' ונושא עון עשירית' ונושא פשע אחת עשרה' ונושא חטאה שתים עשרה' ונקה שלש עשרה: והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים' ואל כמו תקיף שעשה הנכון בחכמה' ורחום כדרך כרחם אב על בנים שישמרם שלא יפלו' וחנון כדרך כי חנון אני להושיע מי שנפל ולא יוכל קום' ארך אפים שלא יכעוס מהרה על הרשע' ורב חסד לצדיק ולרשע' ורב אמת שימלא ויקיים דברו' נוצר חסד האב לבנים אם היו טובים' נושא עון שיש לבך לדברי הנה כתוב וחזקת והיית לאיש והלא איש היה רק טעמו איש חיל ונודע והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש והפירוש מהיותי בעולה או אשה לאיש כי נקבה היתה והנה ואבואה אליה הוא המשכב כי נקבה היא' והנה אשר באו אליך הלילה אינו מזה הטעם כי זכר הוא וככה החוטא ונשא עונו לא יכופר החטא לו רק העונש שיבא עליו על דרך ולבת לבדך תשא' ועתה שא נא חטאתי כי משה צדיק היה והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לנגאי לעולם ונשיאת חטא על שני דרכים הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבא לנשוא העון והדרך האחרת שיהיה נושא העון אחר רשע והנה לנושא עון יהיה לנגאי ולנשוא העון לשבא כמו ונשא את עונה כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו:

בעל הטורים

וגם איש' שנים וגם איש אל ירא' וגם איש היה מתנבא לומ' אפילו אם יהיה נביא לא יסמוך על נביאותו לעבור על הצווי: פק

תורה

נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃ כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃ כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא׃ טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃ וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃ אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃

ל׳ וחד נקטלא · ל׳ · ל׳ · יד בטעם פזר · ק״לף · ל׳ וחס׳ זול · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · כ׳ · כראש הדף תיקון · עורא · ל׳ · מל׳ תפוס סימן · יז מל׳ בתול · ב׳ חס׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ · ל׳ ריש דכתי · יד זקפין בתורה · ה׳ כלים · ז׳ רפין

תרגום אונקלוס

שָׁבִיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין ס סָלַח לִדְתָיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וּדְלָא תָיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי א אֲבָהָן עַל־בְּנִין וְעַל־בְּנֵי בְנִין מָרְדִין עַל־דָּר תְּלִיתַאי וְעַל־דָּר רְבִיעָאי׃ וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל־אַרְעָא וּסְגִיד׃ וַאֲמַר אִם־כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהָךְ כְּעַן שְׁכִנְתָּא דַּייָ בֵּינָנָא אֲרֵי עַם־קְשֵׁי־קְדַל הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא וּלְחַטָּאנָא וְתַחְסְנִנָּנָא׃ וַאֲמַר הָא אֲנָא גָּזַר קְיָם קֳדָם כָּל־עַמָּךְ אַעְבֵּיד פְּרִישָׁן דִּי לָא־אִתְבְּרִיאוּ בְּכָל־אַרְעָא וּבְכָל־עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵן כָּל־עַמְמַיָּא דִּי־אַתְּ בֵּינֵיהוֹן יָת־עוֹבָדָא דַּייָ אֲרֵי־דְחִיל הוּא דִּי אֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ׃ טַר־לָךְ יָת דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא־דֵין הָא־אֲנָא מ מְתָרֵיךְ מִן־קֳדָמָךְ יָת־אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא־תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל עֲלַהּ דִּלְמָא יְהֵי־לְתַקְלָא בֵּינָךְ׃ אֲרֵי יָת־אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְיָת קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁרֵיהוֹן תְּקַצְצוּן׃ אֲרֵי לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא הוּא׃ דִּלְמָא־תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוֹן ׀ בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וְיִדְבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוּל מִדִּבְחֵיהוֹן׃ וְתִסַּב מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעֶיָן בְּנָתְהוֹן בָּתַר ט טַעֲוָתְהֵן וְיַטְעְיָן יָת־בְּנָךְ בָּתַר טַעֲוָתְהֵן׃ דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא־תַעְבֵּיד־לָךְ׃ יָת־חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא דִי־פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם׃

מסורה

ויאמר י״ד בטעם פזר וסי׳ קח נא את בנך׳ הכי קרא שמו׳ אם נא מצאתי חן׳ וישמע דוד׳ ויאמר שלחני נא כי זבח׳ וישמע אליו דוד׳ את אלהי אשר׳ וישמע אליו דוד׳ ויאמר עד מתי יי׳ ויאמר חלילה לי מאלהי׳ ויאמר עבד מלך הכושי׳ ויאמר בוא אל בינות׳ ויאמר הזאל׳ ואני באתי בית שמעיה דעזרא׃

אדני ק״ל״ד י״ד מנהון מיחדין בתו׳ וסי׳ מצויין במסרא רבתא׃ לך י״ד זקפין נמסר בסדר בראשית׃ וכל שמור השמר בין בזקפ׳ בין מצעות פסו׳ דכו׳׃ ליושב י״ו מלאים בתו׳ וסי׳ בסדר ויחי׃ אלהיהן ה׳ בליש׳ וסי׳ ולקחת מבנתיו לבניך׳ ב׳ בו׳ ותקראן לעם לזבחי אלהיהן׳ ב׳ בו׳ וכן עש׳ לכל נשיו׃ למועד ז׳ רפין נמס׳ בסד׳ משפטי׃

רשי

עונות׳ אלו הזדונות׃ פשעים׳ אלו המרדים שאדם עושה להכעים׃ ונקה לא ינקה׳ לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי׳ אלא נפרע ממנו מעט מעט ורבותינו דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים׃ פוקד עון אבות על בנים׳ כשאוחזין מעשה אבותיהם בידם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי׃ על רבעים׳ דור רביעי נמצאת מ מדה טובה מרובה על מדת פורענו׳ אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים׃ וימהר משה׳ כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול ה הקריאה מיד וישתחו׃ ילך נא יי׳ בקרבנו׳ כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו׳׳ יש כי במקו׳ אם׃ ונחלתנו׳ ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות׃ כורת ברית׳ על זאת׃ אעשה נפלאות׳ לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל ה האומות שלא תשרה שכינתי עליהם׃ את האמורי וגו׳׳ שש אומות יש כאן כי ה הגרגשי עמד ופנה מפניהם׃ אשריו׳ הוא אילן שעובדים אותו׃ קנא שמו׳ מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו׃ ואכלת מזבחו׳ כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם שמתוך כך אתה בא ולוקח מ מבנותיו לבניך׃ חדש האביב׳ חדש הביכור שהתבואה מ מבכרת בבישולה׃ כל

ששי

אבן עזרא

ונושא פשע דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות כמו אז תפשע לבנה מתחת יד יהודה והנה עון פחות ממנו והוא בזדון ומלת חטאה כמו חטאת והוא שם ׳ ר ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה כי עון במעשה או בלשון והנה הסתכלנו תפלת משה על דבר המרגלים ויאמר יי׳ שהוא ש שם הענש והמדות תהיינה עליו באמרות ולא הזכיר השם השני שהוא תאר כי השם רנה להשמיד ולא אל כי אין צורך להזכיר המלה הזאת ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים ולא חנון כי לא נעשה להם חמס שיצעקו אל השם ל להושיעם והזכיר ארך אפים כי היו רשעים ורב חסד לכל ה הוא ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים והזכיר נושא עון ופשע ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים ומרוב הענוה שהית׳ במשה הכניס נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעונינו ולחטאתינו, ולא הזכיר פשעינו בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע׃ וימהר׳ ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר ה הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסיק הוא לדברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בן מות לשעתו רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל ועוד כי הנה כתוב כן בעשרת הדברות והנה כל ישראל שמעו זה ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב״ה לחמשי׳ ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא ה הוצרך לומר לשונאיו׳ ומלת ויקד מפעלי הכפל מגזרת ק קדקד שהם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכסף ויקדו כמו ויתמו ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן׃ ויאמר׳ טעם ילך נא יי׳ בקרבנו כאשר ישעו כמו והתהלכתי ב בתוככם׃ כי עם קשה עורף הוא׳ על דעת רבי מרינוס אע״פ שעם קשה עורף הוא וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך אף על פי שחטאתי לך ולפי דעתי רפאני כי אני מודה שחטאתי לך ו ובעבור חטאי החליתני וככה זה אני מודה כי עם קשה עורף הוא ואתה תסלח׃ ויאמר הנה אנכי כורת ברית׳ וזהו כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כשטר עדות וכל זה שסלחתי לעונם היה בעבור כבודך על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי כתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינות פניו והנה כתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים׳ וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ לא נשמע זה בגוים והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם ובכל הגוים׃ שמר לך׳ לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה׳ ומלת גורש מהבנין הקל והוא פועל יוצא וככה אלמנה וגרושה׃ השמר לך׳ הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם׃ כי את מזבחותם׳ כמו כי הרס תהרסם׳ וכן תכרות כמו לא תכרית להם ולאלהיהם ברית והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו׳ והזכיר אל קנא ככתוב בעשרת הדברים׳ וטעם אלהי מסכה׳ ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה׳ והזכיר את חג המצות כאשר הזכיר בפרשה העליונה ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים והנה חג המצות לזכר הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים כמו בפסוק ובקוברכם שהזכירן עם חג הקציר וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו ובעבור זה כל פטר רחם לי׳ ומלת

בעל הטורים

פן תכרו׳ ברית ליושב הארץ ליוש׳ מלא ו״ו׳ דששה היו שמזהיר עליהם׳ שגרגשי עמד ופנה׳ והזנו את בניך אחרי אלהיהן וסמיך ליה אלהי מסכה רמז שיעשו כמין זכרות מפסלת לע״ז וגם עשו כמין זכרות לבלתי ע״ז כדכתיב ותזני בם׳ סמך את חג המצות לאלהי מסכה׳ לומר שע״ז אסורה בהנאה כחמץ בפסח׳

שבעת ב׳ חס׳ וסי׳ וחג׳ שבעת תעשה לך׳ שבעה שבעת תספר לך: האסף ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ וחג האסף בצאת השנה׳ וחג האסף תקופת השנה׳ בתר׳ מל׳: בעלתך ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ בעלתך לראת את פני׳ מדי עלתה בית יי׳ מנגד עלת הנשק: לראות ג׳ ומל׳ וסי׳ כי אוריש גוים׳ בבנא כל ישראל׳ כי תבאו לראות

כל־פטר רחם לי וכל־מקנך תזכר פטר שור ושה: ופטר חמור תפדה בשה ואם־לא תפדה וערפתו כל בכור בניך תפדה ולא־יראו פני ריקם: ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת: וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסיף תקופת השנה: שלש פעמים בשנה יראה כל־זכורך את־פני האדן יהוה אלהי ישראל: כי־אוריש גוים מפניך והרחבתי את־גבלך ולא־יחמד איש את־ארצך בעלתך לראות את־פני יהוה אלהיך שלש פעמים בשנה: לא־תשחט על־חמץ דם־זבחי ולא־ילין לבקר זבח חג הפסח: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך לא־תבשל גדי בחלב אמו: פ

ויאמר יהוה אל־משה כתב־לך את־הדברים האלה כי על־פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת־ישראל: ויהי־שם עם־יהוה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ויכתב על־הלחת את דברי הברית עשרת הדברים: ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד־משה ברדתו מן־ההר

כל־פתח ולדא די־לי הוא וכל־בעירך דכרין תקדיש בכור תור ואמר: ובוכרא דחמרא תפרוק באמרא ואם־לא תפרוק ותנקפיה כל־בוכרא דבנך תפרוק ולא־יתחזון קדמי ריקנין: שתא יומין תפלח וביומא שביעאה תנוח בזרועא ובחצדא תנוח: וחגא דשבועיא תעביד לך בכורי חצד חטין וחגא דכנשא במפקא דשתא: תלת זמנין בשתא יתחזון כל־דכורך קדם רבון עלמא יי אלהא דישראל: ארי־אתריך עממין מן־קדמך ואפתי ית־תחומך ולא יחמיד אנש ית־ארעך במסקך לאתחזאה קדם יי אלהך תלת זמנין בשתא: לא־תכוס על־חמיע דם פסחי ולא־יביתון לצפרא בר־ממדבחא תרבי ניכסת־חגא דפסחא: ריש בכורי ארעך תיתי לבית מקדשא דיי אלהך לא־תיכלון בשר בחלב:

ואמר יי למשה כתב־לך ית־פתגמיא האלין ארי על־מימר פתגמיא האלין גזרית עמך קים ועם־ישראל: והוה תמן קדם־יי ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכל ומיא לא אשתי וכתב על־לוחיא ית פתגמי קימא עשרא פתגמין: והוה כד־נחת משה מטורא דסיני ותרין לוחי דסהדותא בידא דמשה במחתיה מן־טורא

פני: תשחט חד מן ג׳ זוגין מתחלפין קדמ׳ ז״ן תניי׳ ש״ין וסי׳ בסדר וישמע יתרו: תביא ״נ וסי׳ מצוין בסדר משפטים: על פי הדברים האלה ב׳ בתו׳ וסי׳ ונגד לו על פי׳ כי על פי הדברים האלה כרתי:

רשי

כל פטר רחם לי׳ באדם: וכל מקנך תזכר וגו׳ וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה׳ אשר יפטור זכר את רחמה: פטר׳ לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון ת״ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת: ופטר חמור׳ ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה׳ נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו׳ עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפד׳ חמשה סלעים פדיונו קצוב שנ׳ ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם׳ לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצו׳ בכור ראית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולה ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין: בחריש ובקציר תשבות׳ למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרי׳ על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעי׳ וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעי׳ ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ששת ימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו׳ ויש אומרים שאינו מדבר אלא בשב׳ וחריש וקציר שהוזכר בו לומ׳ לך מה חריש רשו׳ אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: בכורי קציר חטים׳ שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטי׳: בכורי׳ שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבא בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף׳ בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה׳ שהיא בחזרת השנה בתחילת השנה הבאה: תקופת׳ לשון מסיבה והקפה: כל זכורך׳ כל הזכרים שבך הרבה מצות בתור׳ נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמי׳ וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: אוריש׳ כתרגומו אתריך וכן האל לם וכן ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבולך׳ ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש הרגלים הללו: לא תשחט וגו׳ לא תשחט את הפסח ועדין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה: ולא ילין׳ כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח׳ אימוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: ראשית בכורי אדמתך׳ משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן וגו׳: ודבש׳ הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי׳ אזהרה לבשר בחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בשול: גדי׳ כל ולד רך במשמע אף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו׳ פרט לעוף שאין לו חלב שאין אסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: את הדברים האלה׳ ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: ויהי ברדת משה׳ כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי

שביעי

אבן עזרא

ומלת מקנה בא במקום הזה על לשון נקבה ושמות רבים ככה על לשון זכר גם לשון נקבה: ששת ימים׳ ככה כתוב בראשונה׳ וטעם בחריש ובקציר שהם עיקר חיי האדם׳ אמר עכן ימחה שמו כענן כי זה על משכב האשה והאל תכסהו בושה׳ כי אם אמרנו כי ביד הגבר החרים הלא במלת קציר יחרים ולא הזכיר בפרש׳ הזאת שנת השמיטה כי היום הידוע שלם היא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום כי היא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה וחכמי המזלות יבינו זה: וחג׳ כתוב בשני מקומו׳ ושם בצאת השנה כי סוף השנ׳ הוא תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש תכנס במזל המאזנים סמוך ליום העשור ולא יתאחר עד בואת סוכות שלא תכנס השנה האחרת על כן כתוב תקופת השנה ואל תסמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא אע״פי שהיא צריכה לשני תקונים האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה וזה השני אינו כמהלך השמש כי שוה הוא לעולם רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה: שלש פעמים׳ הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל בעבור דבר העגל: כי אוריש׳ פירש בספר הזאת למה שלא הזכיר בראשונה כי לא הוצרך כי אחר שהשם צוה שיעלו כל זכרי ישר׳ לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב אחר שכל ישראל עושים רצונו וזה הטעם באר אותו היטב׳ וטעם ולא יחמוד איש את ארצך כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפי׳ שלא יחמדו הארץ אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה: ראשית׳ כמו בפרשה הראשונה ואלה הם התנאים ומתחלת ואלה המשפטים עד שם שני משפטי׳ הם והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם חייבי׳ ללמדם ולדעתם ואיו׳ הצבו׳ הם הנזכרי׳ אחר כן כמו אלה: ויאמר׳ ואע״פי שכבר היו כתובי׳ כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמי׳: ויהי שם׳ רבים חשבו שסמוכי׳ יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה רק דברי הקדמונים ז״ל אמת כמו שכבר זכרתי׳ כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים וכן כתו׳ ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני יי׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אז אמר משה פסל ראה אתה אומר אלי ואחר כן ירד ופסל הלוחות והעלם עמו אל הר סיני והנה כתוב ויעבור יי׳ על פניו ואחר כך ויהי שם עם יי׳ ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשנית: ויכתוב על הלוחות׳ השם כתבם כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת: ומשה

בעל הטורים

ולא יראו פני ריק׳ וסמיך ליה ששת ימים׳ לומר דאין נדרים ונדבות קרבים ביום טוב׳ חמץ דם זבחי בגימ׳ מחבי היום׳ כי על פי הדברים האלה וסמיך ויהי שם עם יי׳ ארבעי׳ יום׳ לומר שבשביל דברי׳ שבעל פה שהה שם ארבע׳ יום׳ כי על פי הדברים כרתי אתך ברית אלו דברים שבעל פה׳ על כן בקהלת׳ וכתוב יושר דברי אמת׳ סופי תיבות ברית וסמיך ליה דברי חכמים׳ פי הדברים האלה כרתי אתך ברית׳ ס״ת בגימ׳ התלמוד: כי

ומשה לא ידע ארי סגי זיו יקרא דאפוהי במללותיה עמיה׃ וחזא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא סגי זיו יקרא דאפוהי ודחילו מלאתקרבא לותיה׃ וקרא להון משה ותבו לותיה אהרן וכל רברביא בכנשתא ומלל משה עמהון׃ ובתר כן אתקריבו כל בני ישראל ופקדנון ית כל די מליל יי עמיה בטורא דסיני׃ ושיצי משה מלמללא עמהון ויהב על אפוהי בית אפי׃ וכד עליל משה לקדם יי למללא עמיה מעדי ית בית אפוהי עד מפקיה ונפק וממלל עם בני ישראל ית דמתפקד׃ וחזן בני ישראל ית אפי משה ארי סגי זיו יקרא דאפי משה ומתיב משה ית בית אפי על אפוהי עד דעליל למללא עמיה׃

ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו׃ וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו׃ ויקרא אלהם משה וישבו אליו אהרן וכל הנשאים בעדה וידבר משה אלהם׃ ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר יהוה אתו בהר סיני׃ ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה׃ ובבא משה לפני יהוה לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה׃ וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו׃

קל"ט' חננאל סימן

ססס ססס

וכנש

משה ית כל כנשתא דבני ישראל ואמר להון אלין פתגמיא די פקיד יי למעבד יתהון׃

ויקהל

משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם אלה הדברים אשר צוה יהוה לעשת אתם׃

וכל בניו וסי' וירא אהרן וכל בני ישראל וגו' כי קרן · ולפני אלעזר הכהן יעמד · וישכם יהושע בבקר · ומדין ועמלק וכל בני קדם · וכל בני ישראל ראים ברדת האש · ויזבח שלמה את: ויצום ד' נמסר בסדר וארא: ויכל ה' בתו' וסי' ויכל אלהים ביום השביעי · ויכל מדבר אתו ויעל אלהים · ויכל יעקב לצות · ויכל משה מדב' אתם

ויתן על פניו מסוה · ויכל משה את כל המלאכה: מדבר ח' דגש נמסר בסדר ויצא: ובבא ד' ב' מל' וב' חס' וסי' ובבא משה לפני יי' · ובבא משה אל אהל מועד · ובבוא הנשיא דרך · ובבוא עם הארץ לפני יי' · ב' בתראי מלאים: באו כול חס' במ"א וסי' ומי מכלכל יום בואו: אלה הדברים ה' וסי' ואתם תהיו לי · ויקהל משה · אלה הדברים דדיש סיפרא · עשיתם ולא עזבתי · אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת · וא' ואלה הדברים אשר דבר יי': לעשת ג' חס' וסי' ולחשב מחשבות · וחבירו · ויקהל משה את כל · ועשה בצלאל ואהליאב · ויקרא משה אל בצלאל · ויקחו מלפני משה · מרבים העם להביא · כאשר עשה ביום · אל בני ישר' לעשת הפסח דווידבר משה · ויהי אנשים אשר · כי עזרא הכין לבבו · ואשר ישמיעו · ובחנכ' חומת ירוש' · בעזרא:

רשי

כי קרן · לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנ' ושכותי כפי: וייראו מגשת אליו · בא וראה כמה גדול כוחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעביר' מהו אומ' ומרא' כבוד יי' כאש אוכלת ברא' ההר לעיני כל ישרא' ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: הנשיאים בעדה · כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם · שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה: ואחרי כן נגשו · אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ה ההלכה לישראל תנו רבנן כיצד סדר המשנ' משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן ויושב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקני' שנה להם משה פרקם נ נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקני' שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן א ארבעה וכו' כדאיתא בערובין: ויתן על פניו מסוה · כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בתלמוד שוי לבא ועוד בכתובו' הוה קא מסוה לאפה לשון ה הבט' היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה ש שהמקו' מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא ב בלא מסוה: ודבר אל בני ישראל · וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם: והשיב את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו · וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו:

חסלת כי תשא

ויקהל משה · למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: שבת

אבן עזרא

ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו · הטעם בדבר אתו השם וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזהר הרקיע · ומלת קרן מגזרת וקרנים מידו לו כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה והנה אמרו אחריו וקרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט ישתחקו עמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשו כמו הקרן · וטעם וייראו מפני שהיו פניו מכוערות ואיך לא פקח זה ה המקולל את עיניו כי לא ייראו האדם לגשת אל האדם רק ב בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו ואין אד' שלא ראה פני אמת ולא יירא מגשת אליו ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר היה בן שמונים: וירא אהרן · שהוא הראש: וכל בני ישראל · הם הנשיאי' שהיה משפט משה לדבר אליהם וכן כתוב ויקרא אליהם משה: וישובו אליו · זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי באתם לקראתו ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר: ויצום · אלה התנאי' הנזכרים: מסוה · כדמות כסו' ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים סותה ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית ולא כן וי"ו סותה כי הנה עולתה ועולתה עול ימים נם עוילים אל תוך המחנה נם ויבתר אותם בתוך יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם ובכלותו ישים המסוה שידע שיסיר האור וישובו פניו כאשר היו וזה יהיה גרעון למש' אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה ובבאו לדבר אל השם ישים ה המסוה לקבל האור והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון רק אמר כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישר' בריבם זה עם זה ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישר' בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים וזה טעם ובבא משה: וראו · והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו ולא נודע קבורתו בחמלת יי' עליו ברוך יי' אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו:

וברוך אל עליון בעת עמו נהל · ביד ציר מראהו כאור שמש יהל:
לנוהו בהר להכין לו אהל · לשבתו ככתוב בסדר ויקהל:

טעם ויקהל שישמעו אכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו · ופי' אלה הדברים המשכן וכליו לעשות על כן כתוב לעשות אותם והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם והוא הזהיר אתכם אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין ובמקום אחאיפרם שהוא בסקילה: לא

בעל הטורים

כי קרן אור פניו גימ' לקירון פנים תושבותי כפי עליך ג"א מכתיבת הלוחות זכה לקירון · וקרנים מידו לו ושם חביון עוזו · ר"ת מלוח:

ויקהל

כתיב לעיל כי קרן אור פניו · וסמך לו פרשת שבת לומר שאינו דומה קירון פני' של שבת לשאר ימים · ואח' ויקהל לפי שבא לומ' פרשת שבת רמז שבתות וימים טובים כקהלים לשמוע ה הדרשה · אלה הדברי' · דרשו מכאן לשלשים ותשעה מלאכו' לשבת במנין אלה · ודברים משמע · שנים וה' ההדברים לרבות א' הרי לט' · ואפילו דכמה מקומו' כת' אלה הדברים · ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר · ושני הכא לכתוב אלה הדברים לדרשה · לעשות אותיו' לתשע' ויתר וי"ו לומר לט' מלאכות יעשו אותם בו' ימים ולא בשבת · וכן אשר ברא אלהים לעשות · הכתוב בויכלו תמצא עשיות ובריאות ומלאכות והויות והוצאות ה והבדלות · כלם לט' לומר לט' מלאכו' הן חוץ מתולדות · וכן תמצא מויקהל עד לא תבערו וגו' ביום השבת לט' תיבו' חוץ ממלת השבת · הזכיר לא תבערו לפי ש שצריך הבערת אש למלאכת המשכן · לבשל סממני' ולצבוע ולצרף כסף ונחשת וזהב: שבת

רשי

ששת ימים׳ הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוח׳
את השבת: לא תבערו אש׳ יש מרבותינו אומרי׳ הבערה ללאו יצאת ויש אומרי׳
לחלק יצאת: זה הדבר אשר צוה יי׳ לי לאמר לכם: נדיב לב׳ על שם שלבו
נודבו קרוי נדיב לב כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צואתם: את
המשכן׳ יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: ואת אהלו׳ הוא אהל יריעו׳ עזי׳ העשוי לגג: ואת מכסהו׳ מכסה עורות אלים והתחשי׳: ואת פרכת המסך׳ פרכ׳ המחיצה כל דבר המגין בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן שכת בעדו הנני סך את דרכך: לחם הפנים׳ כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: ואת כליה׳ מלקחים ומחתות: נרותיה׳ לוצי״ם בלעז בזיכין שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור׳ אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונ׳ משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית וכו׳ כתית וגו׳: מסך הפתח׳ וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: את עמודיו ואת אדניה׳ הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצ׳׳ וילו׳ פרוש לצד המזרח עשרים אמה אמצעי׳ של רוחב החצר שהיה חמשים רחב ושתומין הימנו לצד צפון ט״ו אמה וכן לדרום שנאמ׳ ט״ו אמה קלעי׳ לכתף: יתדו׳׳ לתקוע ולקשור בם סופי היריעות ב בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם׳ חבלים לקשור: בגדי השרד׳ לכסו׳ הארון והשלחן המנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: על

אבן עזרא

לא תבערו׳ בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך לכל מאכל והגאון רב סעדיה חבר ספר ככבד תשובות על החולקי׳ על קדמונינו על נר שבת: ויאמר׳ עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: קחו׳ הפך תנו רק בהיות מ״ם אחר נזרת לקיחה הנה היא כמו נתינה קחי לי מעט מים פירש כי הלקיחה לי היא בעבורי וככה קחו מאתכם תרומה ליי׳׳ ומלת כל נדיב לבו זרה כל אשר כ נדבו לבו כמו בגדול זרועך בזרועך הגדול זכר רב טובך זכר טובך הרב׳ ורבי ישועה אמר כי הוי״ו נוסף כמו חיתו שדי בנו בעור׳ ואחר שהזכיר יביאה פירש והוסיף לבאר שהיא תרומת יי׳ וכמוהו רבים והוא זה לי אחי׳ יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעיני׳ מגזר׳ נכספה גם נחשת כי הנשים מנחשות בנחשת: ותולעת שני׳ באלף מ״ם ויש במ״ם אם יהיו חטאיכם כשנים אולי לשון רבים הם: ועורת׳ זכרים כמו לוחות ובכורות בקרך: שטים׳ במ״ם כמו נשים: ושמן׳ ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא על כן ל למאור כמנהג׳ הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם ומי שהם חכמי לב שהם בקיאי׳ באומנות יבאו ויעשו והחל מ מהמשכן כי הוא כולל והאהל מכסה הו׳ עליו׳ והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים: את קרשיו׳ קרשי המשכן והאהל׳ ובריחיו ועמודיו ואדניו שהם עמודי הפרכת והמסך׳ ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפני׳ מהפרכת: ואת לחם הפני׳׳ כי בעבור זה נעשה: ואת מנורת׳ והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: ואת׳ הסלים להזכיר כלי הקד׳ ואחר כך את מסך הפתח והנה כלי שמן המאו׳ וכלי שמן המשח׳ וקטורת הסמים יהיו נכונים כי הם קדש בין הפרכת והמסך פתח ה המשכן: את הכיור׳ הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על ה העגלות היו נשואים: את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה׳ כמו רוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נופח: את בגדי השרד׳ לצורך הנסיעה: ויצאו

תעשה ז׳ נמסר בסדר תרומה: משבתיכם ג״ חס׳ ויו וסי׳ לא תבערו אש׳ ולחם וקלי וכרמל׳ כל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש׳ וב׳ מל׳ דמל׳ בכל מושבותיכ׳ הערי׳ תחרבנה׳ ממדבר דבלתה בכל מושבותיכ׳ ותרויהון ביחזקאל׳ ושארא מושבתיכם כתבן: קחו ה׳ ר״פ וסי׳ קחו מאתכם תרומה׳ קחו לכם מן העם׳

ב ששת יָמִים֮ תֵּעָשֶׂ֣ה מְלָאכָה֒ וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י יִהְיֶ֨ה לָכֶ֥ם קֹ֛דֶשׁ שַׁבַּ֥ת שַׁבָּת֖וֹן לַיהוָ֑ה כָּל־הָעֹשֶׂ֥ה ב֛וֹ מְלָאכָ֖ה יוּמָֽת׃ ג לֹא־תְבַעֲר֣וּ אֵ֔שׁ בְּכֹ֖ל מֹשְׁבֹֽתֵיכֶ֑ם בְּי֖וֹם הַשַּׁבָּֽת׃ פ

ד וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה אֶל־כָּל־עֲדַ֥ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר זֶ֣ה הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה לֵאמֹֽר׃ ה קְח֨וּ מֵֽאִתְּכֶ֤ם תְּרוּמָה֙ לַֽיהוָ֔ה כֹּ֚ל נְדִ֣יב לִבּ֔וֹ יְבִיאֶ֕הָ אֵ֖ת תְּרוּמַ֣ת יְהוָ֑ה זָהָ֥ב וָכֶ֖סֶף וּנְחֹֽשֶׁת׃ ו וּתְכֵ֧לֶת וְאַרְגָּמָ֛ן וְתוֹלַ֥עַת שָׁנִ֖י וְשֵׁ֥שׁ וְעִזִּֽים׃ ז וְעֹרֹ֨ת אֵילִ֧ם מְאָדָּמִ֛ים וְעֹרֹ֥ת תְּחָשִׁ֖ים וַעֲצֵ֥י שִׁטִּֽים׃ ח וְשֶׁ֖מֶן לַמָּא֑וֹר וּבְשָׂמִים֙ לְשֶׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֔ה וְלִקְטֹ֖רֶת הַסַּמִּֽים׃ ט וְאַבְנֵי־שֹׁ֔הַם וְאַבְנֵ֖י מִלֻּאִ֑ים לָאֵפ֖וֹד וְלַחֹֽשֶׁן׃ י וְכָל־חֲכַם־לֵ֖ב בָּכֶ֑ם יָבֹ֣אוּ וְיַעֲשׂ֔וּ אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר צִוָּ֖ה יְהוָֽה׃ יא אֶת־הַמִּשְׁכָּ֕ן אֶת־אָהֳל֖וֹ וְאֶת־מִכְסֵ֑הוּ אֶת־קְרָסָיו֙ וְאֶת־קְרָשָׁ֔יו אֶת־בְּרִיחָ֕ו אֶת־עַמֻּדָ֖יו וְאֶת־אֲדָנָֽיו׃ יב אֶת־הָאָרֹ֥ן וְאֶת־בַּדָּ֖יו אֶת־הַכַּפֹּ֑רֶת וְאֵ֖ת פָּרֹ֥כֶת הַמָּסָֽךְ׃ יג אֶת־הַשֻּׁלְחָ֥ן וְאֶת־בַּדָּ֖יו וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו וְאֵ֖ת לֶ֥חֶם הַפָּנִֽים׃ יד וְאֶת־מְנֹרַ֧ת הַמָּא֛וֹר וְאֶת־כֵּלֶ֖יהָ וְאֶת־נֵרֹתֶ֑יהָ וְאֵ֖ת שֶׁ֥מֶן הַמָּאֽוֹר׃ טו וְאֶת־מִזְבַּ֤ח הַקְּטֹ֙רֶת֙ וְאֶת־בַּדָּ֔יו וְאֵת֙ שֶׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֔ה וְאֵ֖ת קְטֹ֣רֶת הַסַּמִּ֑ים וְאֶת־מָסַ֥ךְ הַפֶּ֖תַח לְפֶ֥תַח הַמִּשְׁכָּֽן׃ טז אֵ֣ת מִזְבַּ֣ח הָעֹלָ֗ה וְאֶת־מִכְבַּ֤ר הַנְּחֹ֙שֶׁת֙ אֲשֶׁר־ל֔וֹ אֶת־בַּדָּ֖יו וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו אֶת־הַכִּיֹּ֖ר וְאֶת־כַּנּֽוֹ׃ יז אֵ֣ת קַלְעֵ֣י הֶחָצֵ֔ר אֶת־עַמֻּדָ֖יו וְאֶת־אֲדָנֶ֑יהָ וְאֵ֕ת מָסַ֖ךְ שַׁ֥עַר הֶחָצֵֽר׃ יח אֶת־יִתְדֹ֧ת הַמִּשְׁכָּ֛ן וְאֶת־יִתְדֹ֥ת הֶחָצֵ֖ר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶֽם׃ יט אֶת־בִּגְדֵ֥י הַשְּׂרָ֖ד לְשָׁרֵ֣ת בַּקֹּ֑דֶשׁ אֶת־בִּגְדֵ֤י הַקֹּ֙דֶשׁ֙ לְאַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֔ן וְאֶת־בִּגְדֵ֥י בָנָ֖יו לְכַהֵֽן׃

שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שְׁבָא שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ כָּל־דְּיַעְבֵּיד בֵּיהּ עֲבִידְתָּא יִתְקְטִיל׃ לָא־תְבַעֲרוּן אֶשָּׁתָא בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃
וַאֲמַר מֹשֶׁה לְכָל־כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי־פַקִּיד יְיָ לְמֵימָר׃ סַבוּ מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ כֹּל דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ יַיְתֵי יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃ וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעְזֵי׃ וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃ וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ וְאַבְנֵי־בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ וְכָל־חַכִּימֵי־לִבָּא דִּבְכוֹן יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל־דִּי פַקִּיד יְיָ׃ יָת־מַשְׁכְּנָא יָת־פְּרָסֵיהּ וְיָת־חוֹפָאֵיהּ יָת־פּוּרְפוֹהִי וְיָת־דַּפּוֹהִי יָת־עַבְרוֹהִי יָת־עַמּוּדוֹהִי וְיָת־סַמְכוֹהִי׃ יָת־אֲרוֹנָא וְיָת־אֲרִיחוֹהִי יָת־כַּפּוּרְתָּא וְיָת פָּרוֹכְתָּא דִפְרָסָא׃ יָת־פָּתוֹרָא וְיָת־אֲרִיחוֹהִי וְיָת־כָּל־מָנוֹהִי וְיָת לְחֵים אַפַּיָּא׃ וְיָת־מְנָרְתָּא דְאַנְהוֹרֵי וְיָת־מָנָהָא וְיָת־בּוֹצִינָהָא וְיָת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא׃ וְיָת־מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת־בּוּסְמַיָּא וְיָת־אֲרִיחוֹהִי וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת־פְּרָסָא דְתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃ יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת־סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵיהּ יָת־אֲרִיחוֹהִי וְיָת־כָּל־מָנוֹהִי יָת־כִּיּוֹרָא וְיָת־בְּסִיסֵיהּ׃ יָת סְרָדֵי דַרְתָּא יָת־עַמּוּדוֹהִי וְיָת־סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃ יָת־סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת־סִכֵּי דְדַרְתָּא וְיָת־אַטּוּנֵיהוֹן׃ יָת־לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת־לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת־לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃

ג׳ ב׳ כ חס׳ וי׳ · ה׳ ר״פ · ה׳ · נ׳ · ג׳ · ל׳ וחד מל׳ זוגין מתחלפין · ל׳ · ג׳ רפין · ג׳ ס״פ · ח״ י׳ ק׳ · ל׳ · ל׳ · ט׳ · סימן לחמי ונימי כתרי ופשתי שמני ושקויי · ט׳ פסוקין בספרא את את ואת ואת · י״א זוגין ען כ״כ חד את וחד ואת · י׳

לאפוד ג׳ ב׳ מל׳ וחד חס׳ וט׳ מל׳ בליש׳

את סימ׳ כי שלטו ושמדתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני ·

בעל הטורים

ששת בגימט׳ ארבעי׳ חסר אחת · לא תבערו אש · אמר הקב״ה אור שלי פירו׳ של ניהכם שובת ב בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת · השבת ויאמר · ר״ת נס״ת תורה שעיקר התור׳ בשבת כשאדם פנוי מעסקיו · יביאה את תרומ׳ יי׳ · היה לו לומר יביא אלא בשביל שמדבר בנדבת המשכן ש שמתנדבים תכשיטי זהב וכסף כלי הנשי׳ אמר יביאה פי׳ שלא יביא משל תכשיטי אשה אלא ערכונה · לבו יביאה בגימ׳ לב הוא נהיא : וכל

קחו נשים והולידו בנים׳ קחו עמכם דברים׳ קחו מוסרי ואל כסף: לאפוד ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ אבני שהם קדמ׳׳ וחברו דויקהל׳ והנשאם הביאו בתר׳ חס׳: ויעשו ג׳ רפין נמסר בסדר שמות: אשר צוה יי׳ ג׳ ס״פ וסי׳ וכל חכם לב בכם׳ ויעש בצלאל׳ וידבר משה אל ראשי המטות: ואת בדיו ד׳ וסי׳ את הארן ואת בדיו׳ את השלחן ואת בדיו׳ ואת מזבח הקטרת׳ את ארון העדות: ואת שמן ז׳ נמסר בסדר כי תשא: י״א זוגין בחד פסו׳ קדמ׳ את תניין ואת וסי׳ את המאור הגדול׳ את יתדות המשכן ואת׳ את בכור הארם׳ את ממלכת עוג׳ את ארבעים היום׳ את החצי לאחת׳ את אלילי כספו׳ את ידי אנשי המלחמה׳ את מקום כסאי׳ את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון׳ ואחלופיהון ב׳ פסו׳ ואת את וסי׳ ואת הבמה נתץ וישרף את הבמה׳ ואת גוזן את גוזן׃

אבן עזרא

ויצאו׳ למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד בעת אחר כן: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו׳ הם חכמי לב והטעם שיש לו לב רש׳ ויאת על הנשים כמו עם הנשים כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה: כל נדיב לב׳ או נדיבת לב כדרך השפן שור שה כשבי׳: חח׳ באזן: ונזם׳ באף: וטבע׳׳ באצבע: וכומז׳ בזרוע: כל איש׳ או אשה׳ והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת והשש גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמ׳ יותר: והנשיאי׳ כי בראותם ממהרים ונכלום כל איש שאל כפי מעלתו והנה דבר גדול היה שנמצא שמן למאור ביד הנשיאים את חלשים רבים שיבאו ממהרים ואחר כן כלל כל איש ואשה ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות׳ והזכיר הראם שכלם יהיו סרי׳ אל משמעתו כי אין בהם חכם כמוהו: וימלא׳ הנה השם העיד כי הוא מלא חכמ׳ ותבונה ודעת ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה: ולחשוב׳ בלבו מחשבות שלא כראו כמותן כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובכלם היה שלם׳ ועוד ולהורות כי יש חכמים רבים שהם קשי׳ להורות אחרי׳ והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לאח׳ בחכמה על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכ׳ וחושבי מחשבו׳: ועשה

רש"י

על הנשים׳ עם הנשים וסמוכין אליהן: חח׳ הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: כומז׳ כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקו׳ לאשה ורבו׳ פי׳ שם כומז כאן מקום זמה: וכל איש אשר נמצא אתו׳ תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו: טוו את העזים׳ היא היתה אומנות יתיר׳ שמעל גבי העזים טווין אותם: והנשיאי׳ הביאו׳ אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחילה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחיל׳ אלא כך אמרו נשיאי׳ יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמ׳ והמלאכה היתה דים אמרו נשיאי׳ מה עלינו לעשו׳ הביאו את אבני השוהם וגו׳ לכך התנדבו בחנכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב: חור׳ בנה של מרים היה: אהליאב

שני

מסרה

כלי וכלי י״ח בליש׳ וסי׳ ויבאו האנשים על הנשי׳׳ וכל כלי פתוח אשר׳ לא יהיה כלי גבר׳ ויקח מקלו בידו׳ והבית בהבנותו׳ בשלם הבשר: אך לא יעשה בית יי׳׳ ב׳ בו׳ ומוציא כלי למעשהו׳ והביאו את כל אחיכם׳ שאנן מואב מנעוריו׳ ונשחרת הכלי אשר הוא עושה׳ אכלני הממני נבוכד נצר׳ ואתה קח לך חטין׳

כ וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃ וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ׃ כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃ וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד־מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃ פ

ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃ וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא

תרגום

ונפקו כל כנשתא דבני ישראל מן קדם משה׃ ואתו כל גבר דאתרעי לביה וכל די אשלמת רוחיה יתיה איתיאו ית אפרשותא קדם יי לעבידת משכן זמנא ולכל פולחניה וללבושי קודשא׃ ומיתן גבריא על נשיא כל דאתרעי לביה איתיאו שירין ושבבין ועזקן ומחוך כל מן דדהב וכל גבר די ארים ארמות דדהבא קדם יי׃ וכל גבר דאשתכח עמיה תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי ומשכי דדכרי מסמקי ומשכי ססגונא איתיאו׃ כל דארים ארמות כסף ונחש איתיאו ית אפרשותא קדם יי וכל די אשתכח עמיה אעי שטין לכל עבידת פולחנא איתיאו׃ וכל אתתא חכימת לבא בידהא מעזלא ומיתן בר עזל ית תכלא ית ארגונא ית צבע זהורי וית בוצא׃ וכל נשיא דאתרעי לבהן עמהן בחוכמה עזלן ית מעזיא׃ ורברביא איתיאו ית אבני בורלא וית אבני אשלמותא לשקעא באיפודא ובחושנא׃ וית בוסמא וית משחא לאנהרותא ולמשחא דרבותא ולקטורת בוסמיא׃ כל גבר ואתתא דאתרעי לבהון יתהון לאיתאה לכל עבידתא די פקיד יי למעבד בידא דמשה איתיאו בני ישראל נדבתא קדם יי׃

ואמר משה לבני ישראל חזו דרבי יי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה׃ ואשלים עמיה רוח נבואה מן קדם יי בחכמתא בסוכלתנו ובמדע ובכל עבידא׃ ולאלפא אומנן למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא׃ ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עבידת אומנן׃ ולאלפא יהב בלביה הוא

בעל הטורים

ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו בגימ׳ אז איש נלמתו בליס יחד׳

בעל הטורים

וכל אשה ג׳ הכ׳ ואיד וכל אשה ידעת איש׳ וכל אשה יודעת איש משכב זכר תחריעו׳ התם מכיה להרוג לכשי׳ אבל כאן שהיו חכמות החיים׳ והיינו שנאמר והחכמה תחיה בעליה׳ וכל הנשים ג׳ במסל׳ וכל הנשים יתנו יקר׳ וכל הנשים העומדות שם בענין ירמיהו שאמר להם לפרוש מעז׳ אלו הנשים שנתעסקו במלאכת המשכן יתנו יקר׳ אבל אותם האחרונ׳ שמקטרי׳ לבכא השמים גרמו שגלו והיו לאשמה ולשבילה׳ אותנה ב׳ הכ׳ ואיד עד אשר הפיגותיה אותנה ביחזקא׳ בענין הרועי׳ שרעי׳ הצאן ברמס רגליהם אלו גרמו לשכינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותם הרועים הרעים שמחטיאין ישראל גורמים לשכינה ש שנסתלקה מישרא׳׳ והנשיאם ב׳ הכא חסר׳ וישב פינחס והנשיאים מלא׳ לו שנתעצלו בנדבת המשכן׳ לכך חסר אבל אותם שנזדרזו להשלים בין השבטים ובני ראובן וגד לכך הוא מל׳ דמלא׳ והנשיאי׳ הביאו תרגום ירושלמי ועננייא איתיאו מלשון מעלה נשיאים׳ ראו קרא יי׳ שאין מעמידין פרנס על הצבו׳ אלא מדעתם׳ ולהורות ב׳ הכ׳ ואיד ולהורות את בני ישראל׳ שהיה בצלאל יודע להורות לבני ישראל בכל מיני חכמה׃ ויבו

מרים
ג׳ וחד ותריס וסי׳ כספא אמטיאו חכימיא וריש׳

אתם
כל ספרא חסר בתב׳

שלישי

מסרה

ויקרא באזני קול גדול׳ והנה ששה אנשים׳ לא יערכנה זהב׳ יש זהב ורב פנינים׳ וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמדה דכו׳ במ״א כלי וסי׳ ויהי להוקיהו עשר וכבוד הרבה׳ וכל תורת כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכות׳ כלי וכלי וכל תריס׳ ותהלו׳ דכו׳ כלי וכלי במ״ב הפורטים על פי הנבל׳ ולו הכין כלי מות: מרים ג׳ וסי׳ כל מרים תרומת כסף׳ כבוד חכמי׳ ינחלו ארך אפים ורב תבונה׳ וחד ומרים ראשי׳ וסי׳ בלשון ארמי כספא אמטיאו חכימיא וראשיא: מלאכת העבודה ב׳ וסי׳ כל מרים תרומת כסף׳ ושלום בן קורא: בידיה ג׳ בקריה וסי׳ וכל אשה חכמת לב׳ פרשה ציץ בידיה׳ ואולת בידיה תהרסנו: וימלא ט׳ נמסר בסד׳ שלח לך: רוח אלהי׳ ח׳ בליש׳ וסי׳ והארץ היתה תהו׳ הנמצא כזה איש׳ ואמלא אתו רוח׳ וחברו וימלא׳ וישא בלעם את עיניו׳ במראה ברוח׳ ועזריהו בן עודד היתה׳ ורוח אלהים לבשה את׳ וכל שמואל דכו׳ במ״ח רוח יי׳ וסי׳ וצלח׳ עליך רוח יי׳׳ ויקח שמואל׳ ותהי רוח יי׳ דותוסף המלחמה׳ רוח יי׳ דבר בי׳ ורוח יי׳ סרה: בתבונה חד מן זוגי׳ קדמ׳ נסיב ו״ו בעני׳ ותניין לא נסיב ו״ו ולית דכו׳ וסי׳ מצויין במסר׳ רבתא: ובדעת ה׳ בקרי׳ וסי׳ ואמלא אתו רוח אלהי׳׳ וחברו וימלא׳ ובדעת צדיקי׳ יחלצו׳ כי יש אדם שעמלו בחכמ׳ ובדע׳׳ ובדע׳ חדרי׳ ימלאון: מחשב׳ ג׳ חס׳ וסי׳ לחשב מחשב׳׳ וחברו ולחשב׳ עשי כל מלאכה וחשבי: לעשת י״ג חס׳ נמס׳ לעיל בריש סידרא: למלאת ו׳ ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ נמסר בסדר כי תשא: ולהורת ב׳ חס׳ ו״ו בתר׳ וסי׳ נתן בלבו הוא ואהליאב׳ את בני ישראל׃

ועשה, הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד וירה הוא ואהליאב: ויקרא, הא לקרבה נוסף כמו ולדבקה בו והכם גדול טעה שאמר כי כמוהו לשמור את בריתי לעשה כי הוא מפיק הא ומלת עומד עומדת על כן הפי' לעמוד בה: ויקחו, את כל התרומה אשר הביאו: והם, ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר: ויבאו, אל אהל משה ויאמרו מרבים העם, מם מדי נוסף כמם מכל מלמדי השכלתי כאשר פירשתיו: ויעבירו קול, כמו ותעבור הרנה: והמלאכה, שהיתה עשויה, ומם דים שב אל כל החכמים: לכל המלאכה, שהיו צריכים לעשות: והותר, שם הפועל וטעם והותר הותירה: ויעשו, החל מהמשכן: משזר, בלשון ישמעאל הורך דע כי דקדוק מספר האחד בחשבון משונה מדרך לשון הקדש גם ככה הוא בלשון כשדי משונה גם בלשון ישמעאל כי לעולם ההא בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן והנה בחשבון שלשה בהא סימן זכרי וככה בחשבון ארבע גם שמונה גם עשרה ומשם והלאה עד עשר והזכר בלא הא אחד עשר שני עשר תשעה עשר והנקבה בהא רק בשני מלת עשרה שלא תתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון סמוכה תהיה בתיו לזכרים ולנקבות ושלשת האנשים האלה ושלשת נשי בניו והנה סמוכה לזכרים כמשפט ושני לנקבה לומ' סמוכה כדרך עשתי עשרה, אולי טעם באמה היא הידועה אולי היתה כמלת בית ראשון שהיתה אצילה, תיו הלולאות סימן הנקבה ואחת לולא ובא תחת האלף הא ויש או' כי מזאת הגזרה הרה ללת: לאהל, להיות אהל, ומלת

רשי

לו

אהליאב, משבט דן מן הירודין שבשבטי מבני השפחו' והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר ולא נכר שוע לפני דל: מדי העבודה, יותר מכדי צורך העבודה: ויכלא, לשון מניעה: והמלאכה היתה דים לכל המלאכה, ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר, כמו והכבד את לבו והכות את מואב: ויעש

עשי יו כתיב יוד בקרייה וסי' מלא אתם חכמת לב, והיו שתותיה מדוכאים, ועתה אנחנו מאשרים, ועמך לרוב עשי, ועל ידם חיל צבא, ויתנו על ידי עשי המלאכ', תניינא דפסוק דדה, ויתיכו את הכסף הנמצא, ויעשו עשי המלאכה ותעל', וכל עשי מלאכת השדה, ברכו יי' מלאכיו, ברכו יי' כל צבאיו, יורדי הים

וְאָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃ (לה) מִלֵּא אֹתָם חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי כָּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת׃ (א) וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכֹל אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקָרְבָה אֶל־הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת כָּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר׃ וַיָּבֹאוּ כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כָּל־מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃ (ה) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ וַיְצַו מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא׃ וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם לְכָל־הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר׃ ס

וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֲכַם־לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָם׃ אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ (י) וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חִבַּר אַחַת אֶל־אֶחָת׃

וְאָהֳלִיאָב בַּר־אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן׃ אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת־לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל־עֲבִידַת נַגַּר וְאוּמָן וְצַיָּר בִּתְכֶלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וּמָחֵי עָבְדֵי כָּל־עֲבִידָא וּמַלְפֵי אוּמָנְוָן׃ וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכֹל גְּבַר חַכִּים־לִבָּא דִּיהַב יְיָ חוּכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִדַּע לְמֶעְבַּד יָת כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְכֹל דִּי־פַקֵּיד יְיָ׃ וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב וּלְכֹל גְּבַר חַכִּים־לִבָּא דִּי יְהַב יְיָ חוּכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כֹּל דְּאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לַעֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ וּנְסִיבוּ מִן־קֳדָם מֹשֶׁה יָת כָּל־אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְאִנּוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר׃ וַאֲתוֹ כָּל־חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יָת כָּל־עֲבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר־גְּבַר מֵעֲבִידְתֵּיהּ דְּאִנּוּן עָבְדִין׃ וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר מַסְגַּן עַמָּא לְאַיְתָאָה מִסַּת פּוּלְחָנָא לַעֲבִידְתָּא דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְאַעְבַּרוּ כָּרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר גְּבַר וְאִתְּתָא לָא־יַעְבְּדוּן עוֹד עֲבִידְתָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּפְסַק עַמָּא מִלְּאַיְתָאָה׃ וַעֲבִידְתָּא הֲוָת מִסַּת לְכָל־עֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְיִתְרַת׃

וַעֲבַדוּ כָל־חַכִּימֵי־לִבָּא בְּעָבְדֵי עֲבִידְתָּא יָת־מַשְׁכְּנָא עֲסַר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וּתְכֶלְתָּא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת־כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָן עֲבַד יָתְהֶן׃ אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַסְרִין וּתְמָנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל־יְרִיעֲתָא׃ וְלַפֵּיף יָת־חֲמֵשׁ יְרִיעָן חֲדָא עִם־חֲדָא וַחֲמֵשׁ יְרִיעָן לַפֵּיף חֲדָא עִם־חֲדָא׃

מסורה

באניות, תועבת יי' שפתי שקר, וארעה כי מניות הלוים, אשקל על ידי עשי, וכל שרי המדינות מנשאים, ומן ויהי בשנת עשרי' ושלש שנה למלך יהואש לא חזקו עד סוף דספר דכו': בהמה ג' וסי' מסר סו' פרש' ואתה תצוה: אשר צוה יי' ג' סֹפ נמסר לעיל בהאי סידרא: בבקר בבקר י"ג נמסר בישעי' סימן ג' גבי הפטרת והיה עקב: המה עשים ה' וסי' ממלאכתו אשר המה עשים, כן המה עשים גם לך שמואל, האינך ראה מה המה עשים דירמיה, תועבו' גדלו' אשר המה עשים יחזקאל, כי עגבי' בפיהם המה עשים יחזקאל: מרבים ג' וסי' העם להביא, כי יש דברים מרבים הבל, גם בימים ההם מרבים, וחד ומרבים בנים ובני בנים: והמלכ' ג' וסי' היתה דים, והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה, והמלאכ' לא ליום אחד: דים ג' וסי' והמלאכה היתה דים, הלא יגנבו דים דעובדי', השחיתו דים, דירמיה: והותר ג' בקרייה וסי' והמלאכה היתה דים, כיכה אמ' יי' והותר, והותר עד לרוב: בעשי ג' וסי' ויעשו כל חכם לב, לדוד אל תתחר במרעים, פני יי' בעשי רע: ותכלת וארגמן ה' דסמי' וסי' ואת האבנט, וחברו, ואת המשכן תעשה, ויעשו כל חכם לב בעשי, ותכלת וארגמן דריש פסו' דסדר תרומה, וחברו דויקהל: ה' זוגין מן בב בענין מתחלפין בטעמ' וסי' וקחו איש מחתתו, ויקחו איש מחתתו, ואם יראה הכהן, ואם יראנה הכהן, ארך היריעה האחת שלשי', ארך היריעה האחת שמנה, ויט משה את ידו, ויט משה, ויאמר יי' אל יהושע נטה ידך בכידון, ויאמר יי' אל יהושע, וסי' בלשון ארמי אינש במחתיתא, כהנא בנגעא, תלתין ביריעת', משה בידא, רברבני בחוטרא: האחת ג' קמצין נמס' בסד' תרומ': אחת אל אחת ב' וסי' ויחבר את חמש היריעו' והלכו ישבי אחת אל אחת:

ארך כל ארך דבוקה בטעם מונח ודעמיה בטעם גרש וסי' דפקיד יתיב ודעביד קאים והוא חד מן ה' זוגין מן ב' ב' בענין מתחלפין בטעמא וסי' אינש במחתיתא כהנא בנגעא תלתין ביריעתא משה בידא רברבני בחוטרא:

בעל הטורים

ויצו משה ויעבירו קול במחנה, בשבת כתבה תורה, אלא יום הכפורים של אותה שנה היה יום שלישי וביום ד' אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה' ויום ו' ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש בגימטריא אל יוציאו זהו אל יוציאו משה מרשות היחיד לרשות הרבים, ויכלא שנים שבא ואידך ויכלא הגשם זהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן, ויכלא הגשם, פי' העננים שמביאים הגשם, כשכלו מלהביא האבנים הטובים אז כלו מלהביא, והמלאכה ג' והמלאכה היתה דים, והמלאכה לא ליום ולא ליומים בעזרא, והמלאכה היתה גדולה בדברי הימים בענין בנין הבית, אף על פי שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא ליומים, אף על פי כן היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם, דים ג' היתה דים, הלא יגנבו דים, אם גנבים בלילה השחיתו דים במפלת אדום, כאדום נאמר המה יגנבו ואני אערום, אבל ביעקב והמלאכה היתה דים, והותר ג' הכא ואידך כי כה אמר יי' אכול והותר, והכא התרומה להביא בית יי' אכול ושבוע והותר בדברי הימים שבזכות התורה ובית המקדש בא שובע לעולם, כדכתי' מן היום אשר יוסד היכל יי' וכו' עד מן היום הזה אברך, בעושי ג' בלוד ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה, ואידך אל תקנא בעושי עולה, פני יי' בעושי רע, וכתי' תקנא בעושי כל חכם לב: ויעש

לאהל ה׳ מיחדין נמס׳ בסדר תרומה׃ יריעת כולם חס׳ ו״ו בליש׳ במ״ה וסי׳ הרחיבי מקו׳ אהלך׳ ירגזון יריעות ארץ מדין׳ את עזובה אשה ואת יריעות׳ וארון ברית יי׳ בתוך׳ דד״ה׳ כיריעות שלמה׃ להית ח׳ חס׳ בליש׳ נמס׳ בסדר וישמע יתרו׃ מכסה ב׳ פתחין וסי׳ ויעש מכסה׳ ועשית מכסה׃ לאהל ג׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ תרומ׳׃ ידת ג׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ וארבע הידת׳ ושתי ידת לקרש דמשכנא תניינא׳ וידת מזה ומזה׃ קדמא דצואד״ה׳

וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן עָשָׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל אֶחָת׃ וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וַיְחַבֵּר אֶת הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל אַחַת בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ

וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה אֹתָם׃ (טו) אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ וַיְחַבֵּר אֶת חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃ וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃ וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵלִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ ס

(חמישי) וַיַּעַשׂ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ וַיַּעַשׂ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃ וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ (כה) וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃ וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃

ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא דיריעתא בסטרא בית לופי תנינא׃ חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנינא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא׃ ועבד חמשין פורפין דדהב ולפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא והוה משכנא חד׃

ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא עסרי יריען עבד יתהין׃ אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען׃ ולפיף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד׃ ועבד ענובין חמשין על ספתא דיריעתא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא דיריעתא דבית לופי תנינא׃ ועבד פורפין דנחש חמשין ללפפא ית משכנא למהוי חד׃ ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי וחופאה דמשכי ססגונא מלעילא׃

ועבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קימין׃ עסר אמין אורכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד׃ תרין צירין לדפא חד משלבין חד לקביל חד כן עבד לכל דפי משכנא׃ ועבד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עבר דרומא׃ וארבעין סמכין דכסף עבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי׃ ולסטר משכנא תנינא לרוח צפונא עבד עסרין דפין׃ וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד׃ ולסיפי משכנא מערבא עבד שתא דפין׃ ותרין

אבן עזרא

ומלת לברוח׳ מהכבין הקל ונטעם כמו מבריח שהוא מהכבי׳ הכבד כמו ירה ויגל׳ ורבי׳ ככה׃ ויעש

תחת עשרים הקרש׳ תניין קרשים׳ קדמא עשרים קרש לפאת נגבה׳ תניין עשרים קרשים׳ קדמא ולצלע המשכן קרש׳ תנין עשה עשרים קרשים׃

קדמ׳ ויחדו יהיו תמים על ראשו׳ תניין אל׃ ויחדו ג׳ וסי׳ יהיו תמים׳ וחברו׳ ויחדו כלם יכליון׃ מלמטה ז׳ פתח׳ וחד קמץ תחת כרכב קמץ׳ ושאר פתח׳ וסי׳ נמסר בסדר תרומה׃ קדמ׳ כן יהיה לשניהם לשני המקצעת׳ תניין כן עשה לשניהם׃ קדמ׳ לקרשי צלע המשכן האחד׳ תניין האחת׃ והיו ב׳ סבירין ויהיו וסי׳ והיו תואמים מלמטה׳ והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף׃ כולהון שני אדנים תחת הקרש האחד׳

ושני קרשים עשה למקצעת המשכן בירכתים׃ והיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים אל־ראשו אל־הטבעת האחת כן עשה לשניהם לשני המקצעת׃ (ל) והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד׃ ויעש בריחי עצי שטים חמשה לקרשי צלע־המשכן האחת׃ וחמשה בריחם לקרשי צלע־המשכן השנית וחמשה בריחם לקרשי המשכן לירכתים ימה׃ ויעש את־הבריח התיכן לברח בתוך הקרשים מן־הקצה אל־הקצה׃ ואת־הקרשים צפה זהב ואת־טבעתם עשה זהב בתים לבריחם ויצף את־הבריחם זהב׃ (לה) ויעש את־הפרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חשב עשה אתה כרבים׃ ויעש לה ארבעה עמודי שטים ויצפם זהב וויהם זהב ויצק להם ארבעה אדני־כסף׃ ויעש מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רקם׃ ואת־עמודיו חמשה ואת־וויהם וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב ואדניהם חמשה נחשת׃ פ

(לז ששי) (א) ויעש בצלאל את־הארן עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו׃ ויצפהו זהב טהור מבית ומחוץ ויעש לו זר זהב סביב׃ ויצק לו ארבע טבעת זהב על ארבע פעמתיו ושתי טבעת על צלעו האחת ושתי טבעת על־צלעו השנית׃ ויעש בדי עצי שטים (ה) ויצף אתם זהב׃ ויבא את־הבדים בטבעת על צלעת הארן לשאת את־הארן׃ ויעש כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה׃ ויעש שני כרבים זהב מקשה עשה אתם משני קצות הכפרת׃

ו׳ פתחין וחד קמץ׳ ג׳ ב׳ ל׳ לסימ׳ ג׳ ל׳ ע״ל כ״ל ל׳ כ״ח כ״ל אוריי׳ חס׳

ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון׃ והוו מכונין מלרע וכחדא הוו מכונין ברישיהון בעזקתא חדא כן עבד לתרויהון לתרתין זוין׃ והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד׃ ועבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר־משכנא חד׃ וחמשא עברין לדפי סטר־משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופיהון מערבא׃ ועבד ית־עברא מציעאה לאעברא בגו דפיא מן־סיפי לסיפי׃ וית־דפיא חפא דהבא וית־עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית־עבריא דהבא׃ ועבד ית־פרוכתא דתכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה צורת כרובין׃ ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא וויהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף׃ ועבד פרסא לתרע משכנא דתכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייר׃ וית־עמודוהי חמשא וית־וויהון וחפא רישיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא דנחשא׃

ועבד בצלאל ית־ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ וחפהי דהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור׃ ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על־סטריה חד ותרתין עזקן על־סטריה תנינא׃ ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא׃ ואעל ית־אריחיא בעזקתא על סטרי דארונא למטל ית־ארונא׃ ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה׃ ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפורתא׃

רשי

ויעש בצלאל׳ לפי שנתן נפשו על המלאכ׳ יותר משאר חכמים נקראת על שמו׃

אבן עזרא

ויעש בצלאל׳ בעבור כבוד הארון גם הוא עשה כל כלי הקדש׳ והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם׳ ואח׳ כך הזכיר כלי הקדש והזכיר שמן המשחה עם קטורת הסמי׳ כי יש בשמי׳ בשמן המשחה גם בקטורת הסמים׃

בעל הטורים

ויעש בצלאל את הארון בכלם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה שהארון הוא כנגד כסא הכבוד׳

מסרה

במ״א בסדר ויקהל שני אדני׳ שני אדנים׃ בריחם כולם חס׳ יו״ד תניין במ״א מל׳ דמל׳ וסי׳ ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחי׳׃ לברח ג׳ וחס׳ וסי׳ לברח בתוך הקרשים׳ למה נחבאת לברח׳ על כן קדמתי לברח׃ כרבים כל אורית׳ חס׳ וי״ג חס׳ בנבי׳ וכתו׳ וסי׳ נמסר בסדר תרומה׃ עמודיו ד׳ מל׳ וסי׳ ואת עמודיו חמשה׳ ויקם משה את המשכן׳ ואת משמרת משאם׳ עמודיו עשה כסף׃ ראשיהם י״ג וסי׳ וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב׳ וצפוי ראשיהם כסף׳ וצפוי ראשיהם וחשוקיהם׳ וצפה ראשיה׳ וחשק אות׳׳ וישימו את ראשיהם בדודי׳׳ נטוי על ראשיהם׳ ויעלו עפר על ראשיהם׳ וכל ראשיה׳ קרחה׳ ויתנו את חרבות תחת ראשיהם׳ כסום יכסמו את ראשיהם׳ מה עצמו ראשיהם׳ ראשיהם מאתים׳ דה״ה׳ ויזרקו עפר על ראשיהם השמים׳׃ וחשקיהם כולהון חס׳ ו״ו בר מ״ב מל׳ וסי׳ ו והאדני׳ לעמדי׳׳ ולפא׳ ים קלעי׳׃ ויבא נ״א וסי׳ ויבא אל האדם׳ קין מפרי האדמ׳׳ ולא מצא היונ׳׳ ויבא לאמו׳ הגישה לי׳ ויעש גם הוא׳ ויחרד יצחק׳ ויקח את לאה׳ וילך

ראובן׳ את דבתם׳ ביתה יוסף׳ וחברו׳ את יעקב אביו׳ וילקט יוסף׳ ויבא ידו בחיקו׳ את הבדים בטבעות׳ וחברו׳ את הארן׳ את המשכן׳ ויצעקו אל יי׳׳ וישם מאפר׳ ויקם דוד וילך הוא ויבא׳ ויקרא יהונתן לדוד׳ ויקם יואב וילך גשורה׳ ויקם שמעי ויחבש את׳ ותשלם כל המלאכה׳ ויבא את קדשי דוד אביו׳ ויהי המלך עובר׳ ויבא הספר אל מלך׳ ואיש בא מבעל שלישה׳ ובשנה השביעית שלח יהוידע׳ ויבא מלך אשור מבבל׳ דמלכי׳׳ ויבא את כל הכהנים׳ ויתר דברי יחזקיהו דמלכי׳׳ וגם הוא חכם ויבא רע׳ ויבא ויעש יי׳ כאשר׳ ויבא אתי אל פתח החצר׳ ויבא אתי אל פתח שער׳ אתי אל חצר בית׳ ויקח מזרע המלוכה׳ אמר נא לבית המרי׳ אתי שמה והנה איש׳ בעשרים וחמש שנה לגלותינו׳ ויקרא יעבץ לאלהי ישראל׳ ותשלם כל המלאכה דה״ה׳ ויבא את קדשי אביו ויהי אחרי בא אמציהו׳ ויבא את הכהנים׳ ויבא יי׳ עליהם את שרי׳ ויבא שפן את הספר׳ שאל ויבא שלו׳ הלא כה עשו אבתיכם׳ ויתאפק המן תני׳ דפסוק׃

קצוותו ׳ג כתבן תרין ווי״ן וסי׳ נמסר בסדר פקודי: ויהיו הכרבי׳ פרשי וגו׳ חד מן ׳יד פסו׳ דאית בהון על אל אל נמסר בסדר וישמע יתרו: בתי׳ לבדים ב׳ ובענין וסי׳ לעומת המסגרת היו הטבעת׳ ויצק ארבע טבעת בארבע הקצו׳: ויעש את כל הכלים ׳יד פסו׳ אית בהון את את ואת ואת וסי׳ ולקחת את כל החלב׳ ויעש את הכלים׳ את אלה מהם׳ ונתנו עליו את כל כליו׳ ויאמר ׳יי אל יהושע אל תירא׳ ולפני אהרן

כרובא חד מסטרא מכא וכרובא־חד מסטרא מכא מן־כפורתא עבד ית־כרוביא מתרין סטרוהי: והוו כרוביא פריסין גדפיהון לעילא מטלין בגדפיהון על־כפורתא ואפיהון חד לקביל־חד לקבל־כפורתא הוו אפי כרוביא:

ועבד ית־פתורא דאעי שטין תרתין־אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה זיר דדהב סחור־סחור: ועבד ליה גדנפא רומיה־פושכא סחור־סחור ועבד זיר־דדהב לגדנפיה סחור־סחור: ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית־עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי: לקביל גדנפא הואה עזקתא אתרא לאריחיא למטל ית־פתורא: ועבד ית־אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא למטל ית־פתורא: ועבד ית־מניא דעל־פתורא ית־מגיסוהי וית־בזיכוהי וית־מכלתיה וית קשותא די אתנסך בהין דהב דכי:

ועבד ית־מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית־מנרתא שדה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה הוו: ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא: תלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן־מנרתא: ובמנרתא ארבעא כלידין מצירין חזורהא ושושנהא: וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין־קנין דמנה לשתא קנין דנפקין מנה: חזוריהון וקניהון מנה הוו כולה נגידא חדא דדהב דכי: ועבד ית־בוציניהא שבעא וצביתהא ומחתיתהא דדהב דכי: ככרא דדהב דכי עבד יתה וית כל־מנהא:

כרוב אחד מקצה מזה וכרוב־אחד מקצה מזה מן־הכפרת עשה את־הכרבים משני קצוותו: ויהיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על־הכפרת ופניהם איש אל־אחיו אל־הכפרת היו פני הכרבים: פ

י ויעש את־השלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתו: ויצף אתו זהב טהור ויעש לו זר זהב סביב: ויעש לו מסגרת טפח סביב ויעש זר־זהב למסגרתו סביב: ויצק לו ארבע טבעת זהב ויתן את־הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו: לעמת המסגרת היו הטבעת בתים לבדים לשאת את־השלחן: טו ויעש את־הבדים עצי שטים ויצף אתם זהב לשאת את־השלחן: ויעש את־הכלים אשר על־השלחן את־קערתיו ואת־כפתיו ואת־מנקיתיו ואת הקשות אשר יסך בהן זהב טהור: פ

ויעש את־המנרה זהב טהור מקשה עשה את־המנרה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה היו: וששה קנים יצאים מצדיה שלשה קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני: שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים משקדים בקנה אחד כפתר ופרח כן לששת הקנים היצאים מן־המנרה: כ ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה: וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת־שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים ממנה: כפתריהם וקנתם ממנה היו כלה מקשה אחת זהב טהור: ויעש את־נרתיה שבעה ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור: ככר זהב טהור עשה אתה ואת כל־כליה: פ

קצותיו ק׳ | ׳יד פסו׳ אית בהון על אל | ל׳ | ב׳ וכענין | כ״ל | ל׳ כ׳ מ׳ | ב׳ מל | ל׳ כתי׳ יוד בתורה | ג׳ רפין ג׳ | ל׳

את ׳יד פסו׳ אית בהון את את ואת ואת

ואהליאב

הכהן׳ ויתן להם׳ ולבני גרשן׳ וממטה גד׳ ויעלו חמשת׳ וישמע בן הדד׳ וחברו דדברי הימים׳ ויתנו להם׳ ואחריה לקח׳ ויבאו פנימה: בהן ׳יח ׳טו קמץ וג׳ פתח וסי׳ בסדר והיה כי תבא: סימן כקנה בשוא תחת הב״ית או בפתח נמסר פרשת תרומה: גביע הגביע כול מל׳ יוד גבעים כלם חסרי׳ יוד קדמאה:

נבוב לוחות׳ נבוב הוא חלול וכן ועביו שלש אצבעות נבוב: נבוב לוחות׳ הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: במראות הצובאות׳ בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב״ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצובאות ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו׳ ויעש בה וגו׳ וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלו׳ במחזית נשיא וכן תרגום של מראות מוריו בלע״ז וכן מצינו בישעי׳ והגליונים מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו׳ להביא נדבתן: לעומת

גנו לגנו ד׳ נמסר בסדר תצוה: קירתיו ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ נמסר בסדר תצוה: לשאת כ״ד בקריי׳ וסי׳ בד״ה א׳ ריש סי׳ ט״ו: חמש כ״ח קמצין נמסר בסדר תרומה: הסירת כל הסירת דאורי׳ חס׳ וי״ו כל הסירות דמלכים מלאים דמלאים ואת הסרת קדמ׳ דירמיהו חס׳ דחס׳ כתיב: נבוב לחת ב׳ וסי׳ תעשה ׳ עשה: כיור

כה ויעש את־מזבח הקטרת עצי שטים אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ואמתים קמתו ממנו היו קרנתיו: ויצף אתו זהב טהור את־גגו ואת־קירתיו סביב ואת־קרנתיו ויעש לו זר זהב סביב: ושתי טבעת זהב עשה־לו׀ מתחת לזרו על שתי צלעתיו על־שני צדיו לבתים לבדים לשאת אתו בהם: ויעש את־הבדים עצי שטים ויצף אתם זהב: ויעש את־שמן המשחה קדש ואת־קטרת הסמים טהור מעשה רקח: ס

לח

א ויעש את־מזבח העלה עצי שטים חמש אמות ארכו וחמש־אמות רחבו רבוע ושלש אמות קמתו: ויעש קרנתיו על ארבע פנתיו ממנו היו קרנתיו ויצף אתו נחשת: ויעש את־כל־כלי המזבח את־הסירת ואת־היעים ואת־המזרקת את־המזלגת ואת־המחתת כל־כליו עשה נחשת: ויעש למזבח מכבר מעשה רשת נחשת תחת כרכבו מלמטה עד־חציו: ה ויצק ארבע טבעת בארבע הקצות למכבר הנחשת בתים לבדים: ויעש את־הבדים עצי שטים ויצף אתם נחשת: ויבא את־הבדים בטבעת על צלעת המזבח לשאת אתו בהם נבוב לחת עשה אתו: ס

שביעי ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראת הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד: ס

ויעש את־החצר לפאת׀ נגב תימנה קלעי החצר שש משזר מאה באמה: עמודיהם עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמודים וחשקיהם כסף: ולפאת צפון מאה באמה עמודיהם עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמודים וחשקיהם כסף:

ועבד ית־מדבחא דקטורת בוסמיא דאעי שטין אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע ותרתין אמין רומיה מניה הואה קרנוהי: וחפא יתיה דהב דכי ית־אגריה וית־כותלוהי סחור סחור וית־קרנוהי ועבד ליה זיר דדהב סחור־סחור: ותרתין עזקן דדהב עבד־ליה׀ מלרע לזיריה על תרתין זויתיה על תרין סטרוהי לאתרא לאריחיא למטל יתיה בהון: ועבד ית־אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: ועבד ית־משחא דרבותא קודשא וית־קטורת בוסמיא דכי עובד בוסמנו: ועבד ית־מדבחא דעלתא דאעי שטין חמש אמין אורכיה וחמש אמין פותיה מרבע ותלת אמין רומיה: ועבד קרנוהי על ארבע זויתיה מניה הואה קרנוהי וחפא יתיה נחשא: ועבד ית־כל־מני מדבחא ית־פסכתרותא וית־מגרופיתא וית־מזרקיא וית־צנוריתא וית־מחתיתא כל־מנוהי עבד נחשא: ועבד למדבחא סרדא עובד מצדתא דנחשא תחות סובביה מלרע עד־פלגיה: ואתיך ארבע עזקתא בארבע זויתא לסרדא דנחשא אתרא לאריחיא: ועבד ית־אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון נחשא: ואעיל ית־אריחיא בעזקתא על־סטרי מדבחא למיטל יתיה בהון חליל לוחין עבד יתיה: ועבד ית כיורא דנחשא וית בסיסיה דנחשא במחזית נשיא דאתיין לצלאה בתרע משכן זמנא: ועבד ית־דרתא לרוח׳ עבר דרומא סרדי דרתא דבוץ שזיר מאה באמין: עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין דנחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף: ולרוח צפונא מאה אמין עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין דנחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף:

אבן עזרא

ובית במראות תחת מ״ם כי כנון הוא בלשון הקדש כמו והנותר בבשר ובלח׳ וככה בלשון ישמעאל וטעם הצובאות כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם הם הנזכרים בספר ישעיהו כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות רק באות יום יום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות וזהו אשר צבאו פתח אהל מעד כי היו רבות ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה רק נעשה בכל המראות שהביאו והכן שהוא המכונ׳ לעולם הוא כמדת הכיור וכן המשפט: ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כנגד הפנים על כן קרא לפאת ים ירכים, וקרא הקרובים אל הפתח כתפיים ככתפות איש:

בעל הטורים

במראות ד׳ במסרה במראות הצובאות׳ ויבא אלהים לישראל במראת׳ במראות אלהי׳ תרי ביחזקאל שאלו הנשים שרו תאות העולם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן נכאה עליהן רוח אלהים׳ הצובאות ב׳ במראות הצובאו׳ אשר ישכבון הנשים הצובאות גבי בני עלי׳ כמו התם ישכבון הנשים הצובאות גם בכאן על ידי מראות היו שוכבין הנשי׳ כדאי׳ במדר׳ שהיו מקשטות במראות ומשתדלות לבעליהן ונזקקין להם: פרשת

מסרה

הכיור ג׳ מל׳ נמס׳ בריש סדר כי תשא: במראת ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ נמסר בסדר ויגש: עמודיהם ד׳ מל׳ ובענין וסי׳ עמודיהם עשרי׳ דריש פסו׳ ׳ ולפאת צפון מאה׳ ולפאת ים קלעים׳ קלעים חמש עשרה ר״פ:

העמדים יא חסרי׳ בלי׳ וסי׳ ווי העמדי׳ קדמ׳ ותניי׳ ולפא׳ים קלעי׳ והאדני׳ לעמדי׳ נחשת קדמ׳ דפסו׳
הניחה אתי והמשני העמדים׳ ועמדים ועב על פניהם׳ ויקם את העמדים דמלכים׳ עמדים שנים׳ אל העמדי׳
ועל הים דירמי׳ ועמדי׳ אל האלי׳ ויעש שרשרו׳ לדבי׳: לעמדים ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ והאדני׳ לעמדים

וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר׃ וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת׃

קכ״ב סנ״ואה סימן:

ס ס ס

אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃

(Margin: ב׳ מל׳ · ב׳ מל׳ כעניין ה׳ כלים׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ דין מל׳ ל׳ ר״פ · ה׳ כלים׳ · ה׳ ר״פ כסף · ל׳ פסוקי׳ דמיין אית בהון ב׳ מלין חד קמ׳ וחד פתח · ל׳ ר״פ · ל׳ · ג׳ כלים · ב׳ בסיפ׳ · ל׳ וא׳ וזהב)

וּלְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ וּלְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּנְחָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ סְרָדִין חֲמֵשׁ־עַסְרֵי אַמִּין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ וּלְעִבְרָא תִנְיָנָא מִכָּא וּמִכָּא לִתְרַע דַּרְתָּא סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ כָּל־סְרָדֵי דַרְתָּא סְחוֹר־סְחוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר׃ וְסַמְכַיָּא לְעַמּוּדַיָּא דִנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִנּוּן מְכַבְּשִׁין כְּסַף כֹּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא׃ וּפְרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא עוֹבַד צַיָּר תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר וְעַסְרִין אַמִּין אוּרְכָּא וְרוּמָא בְּפוּתְיָא חֲמֵשׁ אַמִּין לָקֳבֵיל סְרָדֵי דַרְתָּא׃ וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא דִנְחָשָׁא וָוֵיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ וְכָל־סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדַרְתָּא סְחוֹר־סְחוֹר דִּנְחָשָׁא׃

ס ס ס

אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִיאוּ עַל־מֵימְרָא דְמֹשֶׁה פּוּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר־אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ וּבְצַלְאֵל בַּר־אוּרִי בַר־חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד יָת כָּל־דִּי פַקֵּד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב בַּר־אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגַּר וְאוּמָּן וְצַיָּר בְּתִכְלָא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא׃ כָּל־דַּהֲבָא דְאִתְעֲבִיד לַעֲבִידְתָּא בְּכֹל עֲבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְּהַב אַפְרָשׁוּתָא עַסְרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃

אבן עזרא

תנה עוז אב המון בהניעך לראש לשם יהודה: אלה פקודי:

אלה פקודי׳ הטעם פקודי הכלים כי מלת משכן כוללת הכל ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות והנה אחז דרך קצר׳ וזהו האמת בעבור מכתב אלהים׳ וטעם עבודת הלוים שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליה׳ איתמ׳ כי הגרשוני׳ והמררים הלוים על יד איתמר שהיה פוקד בשמות כלי משאם: ובצלאל׳ הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן: כל הזהב׳ אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת ואין זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדי׳ והקרשי׳ והבריחים מצופים זהב הם כלם והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף ה הכפורים והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים וזה לזכרון לבני ישר׳ ומי יוכל לשער במה זהב צפוי כל כלי המשכן: וכסף

פרשת אלה פקודי

אלה פקודי׳ מלא ו״ו שפקד לבלג׳ מאות אלף שלא יחסדוהו שלקח מן הכסף׳ המשכ׳ משכן שכתיומשכן ב״פ בשביל עונות ישראל וזהו שאמרו אכשי כנסת הגדולה חבול חבלנו׳ שך כיוכין משכן שני היה עדות שסכינה שורה בישרא׳ שבית ראשון עמד ת׳ שנה כמנין משכן׳ ובצלאל בן אורי בן חור נ״פ בתורה כתייחס כנגד שלש׳ מעלות שהיו בו חכמה ותבונה ודעת׳ ואתו אהליאב פירנש אלו השכים היו עדים למשה שהשלים כל המשכן שקבל׳ כל הזהב ה׳ מיני זהב׳ אח׳ נזם׳ וטבעת׳ וכומז׳ וכל כלי זהב׳ כנגד העשוי להם ה׳ ענויין׳ פרך׳ מרר׳ ענוי׳ לחץ׳ עבודה קשה: בקע

רש״י

לעומת קלעי החצר׳ כמדת קלעי החצר:

אלה פקודי׳ בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף לזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חרבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדות׳ עדות לישראל שויתר להם הקדוש ברוך הוא על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבודת הלוים׳ פקודי המשכן וכליו היא ע עבודה המסורה ללוי׳ במדב׳ לשאת ולהוריד ולהקים איש איש ל למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפרשת נשא: ביד איתמר׳ הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: ובצלאל בן אורי עשה את כל אשר צוה יי׳ את משה׳ אשר צוה אין כתוב כאן אלא כל אשר צוה יי׳ את משה אפילו ד דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנ׳ למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחילה כלים ואחר כך משכן אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחילה בית ואחר כך משים כלי׳ בתוכו אמר לו כך ש שמעתי מפי הקדוש ברוך הוא אמ׳ לו משה בצלאל היית כי בודאי כך צוה לי הקדוש ברוך הוא וכך עשה המשכן תחילה ואחר כך עשה כלי׳: הככר׳ ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר מאה ועשרים מנה והמנה כ״ה סלעי׳ הרי ככר של קדש ש שלשת אלפים שקלים לפיכ׳ מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם משלשת אלפים שאין מגיעין לככר: בקע

(Margin: לעמדים ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ · פקודי כ״ל מ״ל במ״ל חס ויגנ יהוידע את סרי׳ פקד ל׳ ודגש · זהב התנופה קדמ׳ דמלה שמות זהב התנופ׳ תניין לוידבר זהב התרומה ואפ״ס ואמר הונף ואמר הורם׳)

נחשת׳ עשה ווים לעמדים׳ בתר׳ מל׳: צפוי וצפוי ה׳ וסי׳ וצפוי ראשיהם כסף׳ וחברו׳ רקועי פחים צפוי׳ וירקעום צפוי למזבח׳ צפוי פסילי כספך: עמדי ב׳ חס׳ וסי׳ והאדנים לעמדים׳ כל עמדי החצר סביב: וקומה ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ וקמה חמש אמות ברחב׳ וחברו מל׳: סימן פרשת ויקהל קדמ׳ ואת מכסה׳ ואת קרשיו׳ ואת אדניו׳ ואת בדיו׳ ואת פרכת׳ ואת בדיו ואת כל כליו ואת׳ ואת מנרת׳ ואת כליה׳ ואת נרותיה׳ ואת שמן׳ ואת מזבח׳ ואת בדיו׳ ואת שמן׳ ואת קטרת׳ ואת מסך׳ ואת מכבר׳ ואת כל כלי׳ ואת כנו׳ ואת אדניה׳ ואת מסך׳ ואת יתדת׳ ואת מיתריה׳ ואת בגדי בניו: ז׳ פסו׳ דאית בהון תרין מלין חד קמץ וחד פתח וסי׳ את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי׳ אשר רכש מקנ׳ קנינו אשר רכש׳ המשכן משכן העדו׳ אשר פקד׳ והמכתב מכתב אלהי׳ הוא חרות׳ טוב ברע או רע בטוב ואם המר׳ כל המרכב אשר ירכב עליו׳ והמנהג כמנהג יהוא׳ ונמסר גם בסדר ויצא: זהב ד׳ חטפין פתחין בקרייה וסי׳ כל הזהב העשוי׳ כפות זהב שתים עשרה׳ ויהי כל זהב התרומה׳ ויצף את הבית אבן וא׳ וזהב הארץ ההיא טוב׳ ומשמש א״ב וסי׳ במסר׳ רבתא:

בקע׳ הוא שם משקל מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו׳ כך היו ישר׳ וכך עלה מניינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפי׳ שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת אלפי׳ וחמש מאות וחמשים חצאין עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלי׳: לצקת׳ להתכא את אדני הקדש של קרשי המשכן שהם ארבעי׳ ושמנה קרשי׳ ולהן תשעים ושנים אדנים ואדני הפרוכת ארבעה הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתוב בהם: וצפה ראשיהם׳ של עמודי׳ מהם שבכולן כתוב וציפה ראשיהם וחשוקיהם כסף: ומן התכלת והארגמן וגו׳ שש לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: וירקעו׳ כמו לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן הזהב אשטנדל״א בלע״ז טסין דקי׳ כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדין הטסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילים תערובת עם כל מין ומין בחשן ואפוד שנ׳ בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד: ואת

וכסף׳ הנה ידענו מזה המספר כי הככר נ׳ אלפים שקלים והע״ל וכסף פקודי העדה: בקע׳ חצי שקל וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו: לכל העובר׳ שעברו עליו עשרי׳ שנה שלמות וכבר הזכרתי טעם זה: לצקת׳ מבעלי היו״ד כמו לרדת: ואת׳ שלא השלים ככר: ונחשת׳ גם הזכיר כלי הנחשת: ובגדי השרד׳ הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני כי צוה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו ועל הפרכת כסוי עור תחש ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת ועל דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך ואם ירד גשם יכירהו ויעמו׳ עליו כסוי עור תחש ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור תחש׳ ואח׳ שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהו׳ הכהן הגדול והחל לפרש אותם: ויעשו את האפוד׳ איך שמו הזהב בתוך התכלת׳ וטעם ויעשו את אבני השוהם כלכך תקון כמו וימהר לעשות אותו׳ ואלת

כה וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש׃ בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים׃ ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן׃ ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם׃ ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל׃ ל ויעש בה את אדני פתח אהל מועד ואת מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו ואת כל כלי המזבח׃ ואת אדני החצר סביב ואת אדני שער החצר ואת כל יתדת המשכן ואת כל יתדת החצר סביב׃

לט

א ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה יהוה את משה׃ פ ויעש את האפד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר׃ וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש מעשה חשב׃ כתפת עשו לו חברת על שני

וכסף מנייני כנשתא מאה ככרין ואלף ושבע מאה ושבעין וחמש סלעין בסלעי קודשא׃ תקלא לגולגלתא פלגות סלעא בסלעי קודשא לכל דעבר על מניניא מבר עסרין שנין ולעילא לשית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין׃ והוה מאה ככרי כספא לאתכא ית סמכי קודשא וית סמכי פרוכתא מאה סמכין למאה ככרין ככרא לסמכא׃ וית אלף ושבע מאה ושבעין וחמשא עבד ווין לעמודיא וחפי רישיהון וכבש יתהון׃ ונחש ארמותא שבעין ככרין ותרין אלפין וארבע מאה סלעין׃ ועבד בה ית סמכי תרע משכן זמנא וית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא די ליה וית כל מני מדבחא׃ וית סמכי דרתא סחור סחור וית סמכי תרע דרתא וית כל סכי משכנא וית כל סכי דרתא סחור סחור׃ ומן תכלא וארגונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא די לאהרן כמא די פקיד יי ית משה׃ ועבד ית איפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר׃ ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא עובד אומן׃ כתפין עבדו ליה מלפפין על תרין סטרוהי

בעל הטורים

בקע ב׳ בקע לגלגלת׳ בקע משקלו׳ שרמז לה שעתידין כניה לשקול בקע לגלגלת׳ מאת אדנים כנגד מיוסדים על אדני פז וכנגדם תקנו ק׳ ברכו׳ בכל יום׳ וקצץ ב׳ וקצץ פתילים׳ וקצץ חנית׳ וחד קצץ אבות רשעים שבזכות המשכן היו מתגברי׳ על אויביהם ומקצצי׳ חניתותיה׳ פעדה

מסרה

בקע ב׳ וסי׳ משקלו׳ לגלגלת: לגלגלת ג׳ נמסר פרשת בשלח: למאת הככר ב׳ וסי׳ למאת הככר ככר לאדן ומה לעשות למאת הככר לאדן ל׳: האלף ג׳ וסי׳ ואת האלף ושבע המאות׳ וצלע האלף היבוסי היא ירושלם׳ כרמי שלי לפני האלף לך שלמה׳ וחד תביא לשר האלף: ואת מזבח ט׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל כליו׳ ודבתריה׳ ואת השלחן׳ ואת כל כליו׳ ודבתריה׳ ואת מזבח הקטרת׳ דויקהל׳ ויעש בה את אדני׳ ואת מזבח הזהב דויביאו׳ ואת מזבח עלה שם פתח׳ ויעש שלמה את כל הכלים: וקצץ אב״ מן ב׳ב׳ וא׳ וחד א׳ וסי׳ ואלכה׳ תנה את נשי׳ ואלכה׳ ויאמר אבנר אל דוד אקומה׳ אלכה׳ אני אמרתי בדמי ימי׳ ואדיריה׳ שלחו צעוריה׳ למים׳ ואדיריה׳ ועל ידם החזיקו התקועין׳ אדיריה׳ מחזיקים על אחיהם׳ ובמלאת׳ ימי טהרה לבן או׳ ובמלאת׳ הימי׳ האלה עשה המלך׳ במלאת ספקו יצר לו׳ עדל׳ יי׳ ארך אפים וגדול כח ונקה לא׳ וגדל׳ חנון ורחום יי׳ ארך אפים׳ גדל חימה נשא ענש׳ ובהקבץ׳ ויהי בהשמע דבר המלך ודתו׳ ובהקבץ׳ בתולות שנית׳ בהקבץ׳ עמים יחדו וממלכו׳ לעבד׳ והכין׳ ידעתי יי׳ כי לא לאד׳ והכין תקעו בתקוע והכין׳ הכין׳ וצוו אותם לאמר שאו לכם׳ וגבנה׳ כי תאמר אדום רששנו׳ ונבנה׳ ואמר אלהם אתם ראים׳ ונלבנה׳ את החומה ותקשר כל בפתח תחת הוי״ו׳ ויסלף׳ ושחד לא תקח׳ ויסלף׳ לא תטה משפט׳ ויסלף׳ עיני יי׳ נצרו דעת׳ בפתח תחת הוי״ו׳ ותנתן׳ ולקץ שנים יתחברו ובת מלך׳ ותנתן׳ ויאמר המלך להעשות כן׳ בפתח תחת הוי״ו׳ ויושב׳ וידעו העם כלו אפרים׳ ויושב׳ ישמע אל ויענם׳ ויושב יוסף את אביו׳ בפתח תחת הוי״ו׳ וזבדיהו׳ והנה אמריהו כהן הראש׳ וזבדיהו׳ ועמהם הלוי׳ שמעיה׳ זבדיהו׳ ולמשלמיהו בנים זבדיהו׳ והיו׳ וזאת עשו להם וחיו׳ והיו׳ ואזרעם בעמים ובמרחקי׳ חיו׳ ויהושע בן נון וכלב בן יפונה׳ ויתר׳ האל מעוזי חיל ויתר׳ ויתר׳ עמד וימודד ארץ׳ יתר׳ ויואל אלוה וידכאני׳ וישכן׳ ויגרש את האדם׳ וישכן׳ ויגרש מפניהם גוים׳ ישכן׳ ירדף אויב נפשי׳ וימות׳ והושיבו שנים אנשים׳ וימות׳ ויאמרו אנשי העיר אל יואש׳ ימות׳ יחי ראובן ואל ימות׳ וירח׳ יי׳ את ריח הניחח׳ וירח׳ ויגש וישק לו׳ ירח׳ ועתה ישמע נא אדני המלך׳ ובעת׳ אותה ותדברנה׳ ובעת׳ ויהי לימים מימים׳ בעת׳ ועוד אני מדבר בתפילה׳ ולמה׳ ויאמר לה אלקנה אישה׳ ג׳ בנפסו׳ ולמה ולמה למה׳ ולמועדים׳ יהי מארת׳ ולמעדים׳ כה אמר יי׳ צבאו׳ צום הרביעי׳ למועדי׳ עשה ירח׳ ומוראכם׳ וחתכם יהיה על׳ ומוראכם׳ לא יתיצב איש לפניכם׳ מוראכם את יי׳ צבאות אתו תקדישו׳ ונבואה׳ יום בשורה הוא ואנחנו מחשים׳ ונבואה׳ הגידו ביהודה ובירושלם׳ נבאה׳ למשכנותיו׳ וסגרו׳ ואספו אספה אסיר׳ בישעיה׳ וסגרו׳ וסגרו דלתים בשוק׳ סגרו׳ עד הנגב סגרו׳ וקיצץ׳ וירקעו את פחי הזהב׳ וקיצץ׳ משבית מלחמו׳ עד׳ קיצץ׳ יי׳ צדיק קיצץ׳ ורחצו׳ יוקח נא מעט מים׳ ורהצו׳ ויאמר הנה אדני׳ רחצו׳ הזכו הסירו רע׳ רחצו נקוד פתח׳ ותעננה׳ אותם ותאמרנה יש׳ ותעננה׳ הנשים המשחקות׳ תעננה׳ חכמת שדותיה: בתוך חד מן ב׳ פסו׳ דאית בכל חד וחד ד׳ מלין דמיין קדמ׳ לא נסיב וי״ו וג׳ בתראי נסבין וי״ו נמסר בריש יחזקאל גבי פסו׳ ודמות פניהם פני אדם: תולעת השני ו׳ וסי׳ והם יקחו את הזהב׳ וכל אשה חכמת לב בידיה׳ מלא אתם חכמת לב׳ ואתו אהליאב בן אחיסמך׳ ומן התכלת והארגמן ותולעת השני׳ וירקעו את פחי הזהב׃

קצותיו י״ג מלין כתיבן תרין וי״ו וסי׳ קצותו׳ כרוב אחד דכפרת משכן שני׳ קצותו דאפוד בתרא׳ עשוות׳
וחמש צאן עשוות׳ וקוו׳ שתו ושכרו וקוו׳ נטוות גרן׳ ומנוות ברמה׳ עוון׳ ותכינו עד אור הבקר׳ עוון׳
את עוון עבדך׳ דה״ה׳ בעוון׳ הן בעוון חוללתי׳ עוונותיו ילכדונו הרשע׳ ולצוות עליה דאסתר׳
ומצוות׳ דואת שבת קדשך׳ העשוום לבעלכ חבר חד מן ט״ו זוגין קדמא נסיב וי״ו ותניין לא נסיב וי״ו

קְצוֹתָ֖יו חֻבָּֽר׃ **ה** וְחֵ֨שֶׁב אֲפֻדָּת֜וֹ אֲשֶׁ֣ר עָלָ֗יו מִמֶּ֣נּוּ הוּא֙ כְּמַעֲשֵׂ֔הוּ זָהָ֕ב תְּכֵ֥לֶת וְאַרְגָּמָ֖ן וְתוֹלַ֣עַת שָׁנִ֑י וְשֵׁ֖שׁ מָשְׁזָ֑ר כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס

וַֽיַּעֲשׂוּ֙ אֶת־אַבְנֵ֣י הַשֹּׁ֔הַם מֻסַבֹּ֖ת מִשְׁבְּצֹ֣ת זָהָ֑ב מְפֻתָּחֹת֙ פִּתּוּחֵ֣י חוֹתָ֔ם עַל־שְׁמ֖וֹת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיָּ֣שֶׂם אֹתָ֗ם עַ֚ל כִּתְפֹ֣ת הָֽאֵפֹ֔ד אַבְנֵ֥י זִכָּר֖וֹן לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ פ

וַיַּ֧עַשׂ אֶת־הַחֹ֛שֶׁן מַעֲשֵׂ֥ה חֹשֵׁ֖ב כְּמַעֲשֵׂ֣ה אֵפֹ֑ד זָהָ֗ב תְּכֵ֧לֶת וְאַרְגָּמָ֛ן וְתוֹלַ֥עַת שָׁנִ֖י וְשֵׁ֥שׁ מָשְׁזָֽר׃ רָב֧וּעַ הָיָ֛ה כָּפ֖וּל עָשׂ֣וּ אֶת־הַחֹ֑שֶׁן זֶ֧רֶת אָרְכּ֛וֹ וְזֶ֥רֶת רָחְבּ֖וֹ כָּפֽוּל׃ **י** וַיְמַ֨לְאוּ־ב֔וֹ אַרְבָּעָ֖ה ט֣וּרֵי אָ֑בֶן ט֗וּר אֹ֤דֶם פִּטְדָה֙ וּבָרֶ֔קֶת הַטּ֖וּר הָאֶחָֽד׃ וְהַטּ֖וּר הַשֵּׁנִ֑י נֹ֥פֶךְ סַפִּ֖יר וְיָהֲלֹֽם׃ וְהַטּ֖וּר הַשְּׁלִישִׁ֑י לֶ֥שֶׁם שְׁב֖וֹ וְאַחְלָֽמָה׃ וְהַטּוּר֙ הָֽרְבִיעִ֔י תַּרְשִׁ֥ישׁ שֹׁ֖הַם וְיָשְׁפֵ֑ה **מ** מֽוּסַבֹּ֛ת מִשְׁבְּצ֥וֹת זָהָ֖ב בְּמִלֻּאֹתָֽם׃ וְ֠הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹ֨ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֥ל הֵ֛נָּה שְׁתֵּ֥ים עֶשְׂרֵ֖ה עַל־שְׁמֹתָ֑ם פִּתּוּחֵ֨י חֹתָ֜ם אִ֣ישׁ עַל־שְׁמ֔וֹ לִשְׁנֵ֥ים עָשָׂ֖ר שָֽׁבֶט׃ **טו** וַיַּעֲשׂ֥וּ עַל־הַחֹ֛שֶׁן שַׁרְשְׁרֹ֥ת גַּבְלֻ֖ת מַעֲשֵׂ֣ה עֲבֹ֑ת זָהָ֖ב טָהֽוֹר׃

וַֽיַּעֲשׂ֗וּ שְׁתֵּי֙ מִשְׁבְּצֹ֣ת זָהָ֔ב וּשְׁתֵּ֖י טַבְּעֹ֣ת זָהָ֑ב וַֽיִּתְּנ֗וּ אֶת־שְׁתֵּי֙ הַטַּבָּעֹ֔ת עַל־שְׁנֵ֖י קְצ֥וֹת הַחֹֽשֶׁן׃ וַֽיִּתְּנ֗וּ שְׁתֵּי֙ הָעֲבֹתֹ֣ת הַזָּהָ֔ב עַל־שְׁתֵּ֖י הַטַּבָּעֹ֑ת עַל־קְצ֖וֹת הַחֹֽשֶׁן׃ וְאֵ֨ת שְׁתֵּ֤י קְצוֹת֙ שְׁתֵּ֣י הָעֲבֹתֹ֔ת נָתְנ֖וּ עַל־שְׁתֵּ֣י הַֽמִּשְׁבְּצֹ֑ת וַֽיִּתְּנֻ֛ם עַל־כִּתְפֹ֥ת הָאֵפֹ֖ד אֶל־מ֥וּל פָּנָֽיו׃ וַֽיַּעֲשׂ֗וּ שְׁתֵּי֙ טַבְּעֹ֣ת זָהָ֔ב וַיָּשִׂ֕ימוּ עַל־שְׁנֵ֖י קְצ֣וֹת הַחֹ֑שֶׁן עַל־שְׂפָת֕וֹ אֲשֶׁ֛ר אֶל־עֵ֥בֶר הָאֵפֹ֖ד בָּֽיְתָה׃ **כ** וַֽיַּעֲשׂוּ֮ שְׁתֵּ֣י טַבְּעֹ֣ת זָהָב֒ וַֽיִּתְּנֻ֡ם עַל־שְׁתֵּי֩ כִתְפֹ֨ת הָאֵפֹ֤ד מִלְּמַ֙טָּה֙ מִמּ֣וּל פָּנָ֔יו לְעֻמַּ֖ת מֶחְבַּרְתּ֑וֹ מִמַּ֕עַל לְחֵ֖שֶׁב הָאֵפֹֽד׃ וַיִּרְכְּס֣וּ אֶת־הַחֹ֡שֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו֩ אֶל־טַבְּעֹ֨ת הָאֵפֹ֜ד בִּפְתִ֣יל תְּכֵ֗לֶת לִֽהְיֹת֙ עַל־חֵ֣שֶׁב הָאֵפֹ֔ד

סִטְרוֹהִי מְלַפַּף׃ וְהֶמְיָן תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי מִנֵּיהּ הוּא כְּעוֹבָדֵיהּ דְּהַבָּא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ וַעֲבַדוּ יָת־אַבְנֵי בוּרְלָא מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן **ב** דִּדְהַב גְּלִיפָן כְּתַב מְפָרַשׁ עַל־שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְשַׁוִּי יָתְהוֹן עַל כִּתְפֵי אֵיפוֹדָא אַבְנֵי דוּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ וַעֲבַד יָת־חוּשְׁנָא עוֹבַד אוּמָּן כְּעוֹבַד אֵיפוֹדָא דְּהַבָּא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃ מְרַבַּע הֲוָה עִיף עֲבַדוּ יָת־חוּשְׁנָא זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ עִיף׃ וְאַשְׁלִימוּ בֵּיהּ אַרְבְּעָא סִדְרִין דְּאַבַן־טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חָד׃ וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזֵיז וְסַבְהֲלוֹם׃ וְסִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכֵּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עֶגְלָא׃ וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם־יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן׃ וְאַבְנַיָּא עַל־שְׁמָהָת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִנִּין **ת** תַּרְתָּא עַסְרֵי עַל־שְׁמָהָתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל־שְׁמֵיהּ לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטִין׃ וַעֲבַדוּ עַל־חוּשְׁנָא תְּכִין מְתַחֲמָן עוֹבַד גְּדִילוּ דִּדְהַב דְּכֵי׃ וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין מְרַמְּצָן דִּדְהַב וְתַרְתֵּין **ע** עִזְקָן דִּדְהַב וִיהַבוּ יָת־תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל־תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ וִיהַבוּ יָת־תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל־תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל־סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל־תְּרֵין **ס** סִטְרוֹהִי יְהַבוּ עַל־תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וִיהַבְנּוּן עַל־כִּתְפֵי אֵיפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי׃ וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְשַׁוִּיאוּ עַל־תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל־סִפְּתֵיהּ דִּי לְעִבְרָא דְּאֵיפוֹדָא לְגָיו׃ וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהַבְנּוּן עַל־תְּרֵין כִּתְפֵי אֵיפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵיל אַפּוֹהִי לָקֳבֵיל בֵּית־לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי הֶמְיָן אֵיפוֹדָא׃ וְאַחֲדוּ יָת־חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָת אֵיפוֹדָא בְּחוּטָא **ד** דִּתְכִלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל־הֶמְיָן אֵיפוֹדָא

אבן עזרא

ומלת כליל תכלת׳ כלו תכלת
והוא סמוך׃ ונחת

מסרה

ולית דכו׳ נמסר במס׳ רבתא׃
טורי ג׳ מל׳ וסי׳ וימלאו בו ד׳ טורי׳
ויבן את בית יער הלבנון׳ ויבן את
החצ׳ סביב; ויהלם ג׳ נמסר בפרשת
תצוה; וישפה ג׳ וסי׳ והטור
הרביעי׳ וחברו׳ בעדן גן אלהים
היית: מוסבת ב׳ חס׳ וי״ו בתר׳ וסי׳ והטור הרביעי׳ מוסבת שם: שמת ג׳ חס׳ וסי׳ מעשה חרש אבן׳ והאבנים תהיין על׳ והאבנים על שמת בני: חותם כול׳
מלאי׳ בליש׳ במ״ז נמסר פרשת תצוה: ואת שתי ו׳ וסי׳ וכמו השחר עלה׳ ויקם בלילה הוא׳ ואת שתי קצות שתי׳ וחברו׳ ויצל דוד ביום ההוא
רצקלג׳ יען אמרך את שני הגוים׳ וכל ואת שני הכליות דכו׳: אשר אל ח׳ נמסר בסדר תצוה: ויתנם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ואת שתי קצות שתי
העבתות׳ ויעשו שתי טבעת זהב׳ ויתנם לחק בישראל׳ דירמיה׳ בתר׳ מל׳: להית ח׳ חס׳ בליש׳ נמסר בסד׳ וישמע יתרו:

קצותיו
חד מן י״ג
מלין כתיבן
תרין וי״ו

מוסבת
ב׳ כ״כ חס׳
וי״ו בתר׳ וב׳
מ״ל דמ״ל כת׳
ונסחריו׳ חס׳
דחס׳ כתי׳

וירכסו
ל׳ וחד
וירכסו

את פארי המגבעות · תפארת המגבעות · המגבעות המפוארין לתת על המצנפת מלמעלה ועל ידי הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר ואי אפשר לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר ונתת אותו על פתיל תכלת ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן וכמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהם קושרו ותולהו במצנפת כשהיא בראשו ושני טוחין היו בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת לכל מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהן השנים כלן יחד מאחורין למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא כאמ׳ פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחושן ואפוד וירכסו את החשן וגו׳ ועל כרחך פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו שתי טבעות החשן ובשתי כתפות האפו׳ היו שתי טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ארבעה חוטין היו ומכל מקום פחות משני׳ אי אפשר: ויעשו בני ישראל את המלאכה ככל אשר צוה יי׳ וגו׳ ויביאו את המשכן וגו׳ שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקדוש ברוך הוא הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשי׳ שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמ׳ משה לפני הקב״ה איך אפשר הקמתו על ידי אדם אמר לו עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש רבי תנחומא: ויברך

שלישי

רמוני ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ דק מל׳

הרמנים

רביעי

ולא יזח ב׳ וסי׳ החשן · החשן: רמוני חד מן ה׳ זוגין בסיפרא קדמ׳ חס׳ תניין מל׳ וסי׳ סבלת · לכן אמר לבני ישראל · סבלות ולקחתי אתכם לי לעם · יצא · לך אל פרעה · יוצא · השכם בבקר · שמן למאר · ושמן למאור · לאפד · אבני שהם · לאפוד · ואבני שהם · ויהיו תאמם · והיו תואמם · רמני · ועשית על שוליו · רמוני · על שולי ·

כא ולא יזח החשן מעל האפד כאשר צוה יהוה את משה: פ
כב ויעש את מעיל האפד מעשה ארג כליל תכלת:
כג ופי המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לפיו סביב לא יקרע:
כד ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר:
כה ויעשו פעמני זהב טהור ויתנו את הפעמנים בתוך הרמנים על שולי המעיל סביב בתוך הרמנים:
כו פעמן ורמן פעמן ורמן על שולי המעיל סביב לשרת כאשר צוה יהוה את משה: ס
כז ויעשו את הכתנת שש מעשה ארג לאהרן ולבניו:
כח ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעת שש ואת מכנסי הבד שש משזר:
כט ואת האבנט שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם כאשר צוה יהוה את משה: ס
ל ויעשו את ציץ נזר הקדש זהב טהור ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש ליהוה:
לא ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כאשר צוה יהוה את משה: ס
לב ותכל כל עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו: פ
לג ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו קרסיו קרשיו בריחו ועמדיו ואדניו:
לד ואת מכסה עורת האילם המאדמים ואת מכסה ערת התחשים ואת פרכת המסך:
לה את ארון העדת ואת בדיו ואת הכפרת:
לו את השלחן את כל כליו ואת לחם הפנים:
לז את המנרה הטהרה את נרתיה נרת המערכה ואת כל כליה ואת שמן המאור:

ולא יתפרק חושנא מעלוי איפודא כמא די פקד יי ית משה: ועבד ית מעיל איפודא עובד מחי גמיר תכלא: ופומיה דמעילא כפיל לגויה כפום שרין תורא מקף לפומיה סחור סחור דלא יתבזע: ועבדו על שפולי מעילא רמוני תכלא וארגונא וצבע זהורי שזיר: ועבדו זגין דדהב דכי ויהבו ית זגיא בגו רמוניא על שפולי מעילא סחור סחור בגו רמוניא: זגא ורמונא זגא ורמונא על שפולי מעילא סחור סחור לשמשא כמא די פקיד יי ית משה: ועבדו ית כתונין דבוץ עובד מחי לאהרן ולבנוהי: וית מצנפתא דבוצא וית שבח קובעיא דבוצא וית מכנסי בוצא דבוץ שזיר: וית הימינא דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי עובד ציר כמא די פקיד יי ית משה: ועבדו ית ציצא כלילא דקודשא דדהב דכי וכתבו עלוהי כגלוף דעזקא כתב מפרש קודשא ליי: ויהבו עלוהי חוטא דתכלא למתן על מצנפתא מלעילא כמא די פקד יי ית משה: ושלימת כל עבידת משכנא משכן זמנא ועבדו בני ישראל ככל די פקד יי ית משה כן עבדו: ואיתיאו ית משכנא לות משה ית משכנא וית כל מנוהי פורפוהי דפוהי עברוהי ועמודוהי וסמכוהי: וית חופאה דמשכי דכרי מסמקי וית חופאה דמשכי ססגונא וית פרוכתא דפרסא: ית ארונא דסהדותא וית אריחוהי וית כפורתא: ית פתורא ית כל מנוהי וית לחים אפיא: ית מנרתא דכיתא ית בוציניהא בוציני סדרא וית כל מנהא וית משחא דאנהרותא: וית

אבן עזרא

ואת המצנפת שש · שהו׳ לאהרן: ואת פארי המגבעו׳ · לבניו כי אין דרך המצנפת כמו המגבעו׳: ותכל · כמשקל ותרב משאת בנימין: ויביאו את המשכן · והנה את מיתריו ויתדותיה כמו את קלעי החצר ואת עמודיו ואת אדניה: ביום

בעל הטורים

ותכל כל מלאכת עבודת בני׳ בעשרים וחמש׳ בכסליו נגמר · ותכל אית לומר כי עתה כלה מלאכ כל העולם · את הכתנת את הבנין כל הנך אתים לרבות שהיה לכל אחד ואחד היתיק שלו: עמודיה

האסף · וחג הקציר · האסיף · וחג שבועת · מטבעתו · וירכסו את החשן בשוא תחת הוי״ו · מטבעותיו · וירכסו כפתח תחת הוי״ו: כל אוריתא ומלכים רמנים הרמנים חס׳ במ״א מל׳ וסי׳ והרמונים מאתים · ושאר קריי׳ דכו׳ מל׳ במ״א חס׳ וסי׳ אל גנת אגוז ירדתי לראות: ורמן ט׳ חס׳ נמסר בסדר תצוה: ותכלת וארגמן ו׳ דסמי׳ נמסר בסדר ויקהל: מכתב ד׳ וסי׳ והמכתב מכתב אלהים · ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם · ויבא אליו מכתב מאליהו · ד״ה · מכתב לחזקיהו: ארון העדת י״ב נמסר בסדר כי תשא: את כל כליו ב׳ ומטע׳ בהון וסימ׳ את השלחן · ונתנו עליו את כל: ואת שמן ז׳ נמסר בסדר כי תשא:

ביום · מחלוקת היא יא כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן והוצרכו לומר כי בשלשה ועשרי' יום לאדר הקים משה את המשכן והנה יום תחלת המלואים היה משה סותרו ובונה להרגיל הכהנים ואמרו כי השעיר שדרש משה והנה שורף הוא שעיר ראש חדש והנה בזה הפסוק שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסתרנו עד יום נסעו הארון והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש ויש כדמות ראיה על זה האחת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה מקים את המשכן וסותרו ולא יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר כי כתוב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ועוד כתוב ואל בני ישר' תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת והנו שדרש משה ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים ונאשר הזכיר מלבד עולת הבקר היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת ה הקמת המשכן והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביום אחד לחדש הראשון והחלו לבנות הבית ה הראשון שהוא המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש כי כן כתוב בחדש השני בשני ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי י יצאו כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנה אחרת פחו' משלשה ימים כי שנת חסרין שנ"ג וש"נ יצאו בשביעית ואם מעוברו' הם חמשה בחסרון ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו. נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על השלחן והנה ביום שני הוקם המשכן או ביום שבת אף על פי שאין זה ראיה גמורה כי יוכל הטוען להשיב ביום השבת יערכנו הכהן אחר שהוקם ה המשכן וערך משה הלחם הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקבוע' והלוים שהם משפחתו הקימוהו כי איננו מעשה יחיד ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרכת ומסך פתח האהל ואחר כן פרש האהל ושם עליו המכסה ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפרת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים · והנה יורה כי בבקר היה זה · ואמר ויעל הנרו' אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ונקהלה העדה אל פתח אהל מועד ורחצו אהרן ובניו במים והלבים את אהרן בגדי הקדש גם הלבים בניו ונמשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחט את הפר ואחר על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזב' והקטיר את האיל ושחט

ואת מזבח ט' וסי' ואת השלחן ואת כל' ושלאחריו' ואת השלחן תניין ושלאחריו' ואת מזבח הקטרת דויקהל' ואת מזבח הזהב דויביאו' ואת מזבח העלה שם' ויעש שלמה' דה"ה: עמדיה ד' ג' מל' וחד חסר וסימ' את קלעי החצר ואת עמדיה' אנכי תכנתי עמודיה' המרגיז ארץ ממקומה' חצבה עמודיה שבעה'

ואת מזבח הזהב ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים ואת מסך פתח האהל: את מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו את בדיו ואת כל כליו את הכיר ואת כנו: את קלעי החצר את עמדיה ואת אדניה ואת המסך לשער החצר את מיתריו ויתדתיה ואת כל כלי עבדת המשכן לאהל מועד: את בגדי השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן: ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו בני ישראל את כל העבדה: וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה יהוה כן עשו ויברך אתם משה:

פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד: ושמת שם את ארון העדות וסכת על הארן את הפרכת: והבאת את השלחן וערכת את ערכו והבאת את המנרה והעלית את נרתיה: ונתתה את מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדת ושמת את מסך הפתח למשכן: ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל מועד: ונתת את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים: ושמת את החצר סביב ונתת את מסך שער החצר: ולקחת את שמן המשחה ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אתו ואת כל כליו והיה קדש: ומשחת את מזבח העלה ואת כל כליו וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים: ומשחת את הכיר ואת כנו וקדשת אתו: והקרבת את אהרן ואת בניו אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים:

ויה מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרע משכנא: ית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דיליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה: ית סרדי דדרתא ית עמודהא וית סמכהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוהי וסכהא וית כל מני פולחן משכנא למשכן זמנא: ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ית כל פולחנא: וחזא משה ית כל עבדתא והא עבדו יתה כמא די פקיד יי כן עבדו ובריך יתהון משה: ומליל יי עם משה למימר: ביומא דירחא קדמאה בחד לירחא תקים ית משכנא משכן זמנא: ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא ותטיל על ארונא ית פרוכתא: ותעל ית פתורא ותסדר ית סדרוהי ותעל ית מנרתא ותדלק ית בוצינהא: ותתן ית מדבחא דדהבא לקטורת בוסמיא לקדם ארונא דסהדותא ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא: ותתן ית מדבחא דעלתא לקדם תרע משכנא משכן זמנא: ותתן ית כיורא בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: ותשוי ית דרתא סחור סחור ותתן ית פרסא דתרע דרתא: ותסב ית משחא דרבותא ותרבי ית משכנא וית כל די ביה ותקדש יתיה וית כל מנוהי ויהי קודשא: ותרבי ית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי ותקדש ית מדבחא ויהי מדבחא קודש קודשיא: ותרבי ית כיורא וית בסיסיה ותקדש יתיה: ותקרב ית אהרן וית בנוהי לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא:

סימ' הפסו' כי זכתה אמם הוכיסה הורתם · ד' ג' מל' וא' חס · ל' · ט' פסוקי' בסיפר' את את ואת · ז"ק כתול' · ג' בקריי' · ס"ג · ז"כ · א' מל' כתול' ל' וכל · ג' · ל' ומלרע · כ"ט חס' · ז' כלי' · כל' אוריי' חס' כמ"ג

רשי

ויברך אותם משה · אמר להם יהי רצון שתשרה שכינ' במעשה ידיכם ויהי נועם יי' אלהינו עלינו וגו' והוא מאחד עשר מזמורים שבתפלה למשה: וסכות על הארון · לשון הגנה שהרי מחיצה היא: וערכת את ערכו · שתים מערכות של לחם הפנים: ויפרש

את קלעי · סימ' דפסו' נאלה ישתדו וגו' ראובן גד ואשר זובלון דן ונפתלי ·

מ חמישי

בעל הטורים

עמודיה ל' במס' את עמודיה · אנכי תכנתי עמודיה · חצבה עמודיה · עמודיה יתפלצון · שעמודי המשכן הם עמודי עולם ש שבזכות עולם עומד: משחתם

קדמא חס': העדות ח' מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות: ואת בגדי ז' נמסר בסדר כי תשא: סכת וסכת ד' וסימ' וסכת על הארון' סכתה לראשי ביום נשק' סכתה באף' סכתה בענן' וא' וסכתה עליהם: ערכו ג' וסימ' והבאת את השלחן וערכת את ערכו' איש כסף נפשות ערכו' וחין ערכו' אנ"ך: נתינה שם ז' וסי' ונתת את הכיר' ובגוים ההם לא תרגיע' ודביר בתוך הבית מפנימה הכין' וידעתם כי אני יי' בהית חלליהם' ואביאם אל הארץ אשר נשאתי את ידי' והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו' נשכימה לכרמים: ונתת כ"ט חס' נמסר בסדר תרומה' ולחם משמים פלוגתא' ורוחך הטובה פלוגתא:

ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח ככה עשה שבעת ימי המלואים וככה כתוב ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים לכל יום ומשחת המזבח לקדשו וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה היה הקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו והעלה גם האיל שלו ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלם עולה אחר ששחט שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהני' וכל זה היה אחר עולת הבקר ואחר כל זה הקריב עולת כחשון וחטאתו והנה כשלמה חנוכ' המזבח אחר תשעה עשר יום לחדש הראשון ואל תשים אל לבך דברי הטוען אם כי מתי עשה קרבנות החג כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח לילה אחד ולא שמרו חג המצו' כי כן כתוב והיה כי יביאך יי' שבעת ימים תאכל מצות ופירוש והיה היום הזה לכם לזכרון לדור הבא אחרי כן לקבוע יום ב באתכם מקרא קדש כי היה ביום הראשון נסעו מגושן ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים אף ע"פ שהיו קרובי' מהישוב דבר גדול היה שמצאו לחם לעשות ולאכול על מרורים עם הפסח לילה כי עם רב היה מאד והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלואים עולת תמיד וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת ואחר כן קרבן המלואים וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימי' שחנכו המזבח ואחרי' אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין וראיתם כי הנה הנשיא שהוא המשוח יקריב ביום שבת ששה כבשים חוץ מעולת השבת של הצבור והנה הראשונה אומרת כי ככה ששת ימים שהקיפו יריחו והחלוץ הולך דלגו יום שבת והנה שבעת ימים סבבוה וכך אמרו על ארבעה עשר יום שדילגו יום הכפורים ולא הכניסוהו במספר ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויצא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד השם מלא את המשכן : ולא

הוקם ג' ב' מל' וא' חס' וסי' הוקם המשכן' הוקם את דברי יהונדב' נאם הגבר הקם על' בתרא' חס' ומלעיל: ויקם משה את המשכן ד' פסו' מיחדין אית בהון ה' את וסי' ויקם משה את המשכן' והוצאת את האיש' ואם רע בעיניכם' ויקם את העמודים: את מכסהב' וסימ' ויסר נח את מכסה' וישם את מכסה: יח פסו' אית בהון

רשי

ויפרש את האהל' הן יריעות העזים: את העדות' הלוחות: על ירך המשכן צפונ' בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך כתרגומו צדא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: ויקטר עליו קטרת' שחרית וערבית כמו שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות וגומר: ובהעלות

והלבשת את־אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וכהן לי: ואת־בניו תקריב טו והלבשת אתם כתנת: ומשחת אתם כאשר משחת את־אביהם וכהנו לי והיתה להית להם משחתם לכהנת עולם לדרתם: ויעש משה ככל אשר צוה יהוה אתו כן עשה: ס ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן: ויקם משה את־המשכן ויתן את־אדניו וישם את־קרשיו ויתן את־בריחיו ויקם את־עמודיו: ויפרש את־האהל על־המשכן וישם את־מכסה האהל עליו מלמעלה כאשר צוה יהוה את־משה: ס כ ויקח ויתן את־העדת אל־הארן וישם את־הבדים על־הארן ויתן את־הכפרת על־הארן מלמעלה: ויבא את־הארן אל־המשכן וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות כאשר צוה יהוה את־משה: ס ויתן את־השלחן באהל מועד על ירך המשכן צפנה מחוץ לפרכת: ויערך עליו ערך לחם לפני יהוה כאשר צוה יהוה את־משה: ס וישם את־המנרה באהל מועד נכח השלחן על ירך המשכן נגבה: כה ויעל הנרת לפני יהוה כאשר צוה יהוה את־משה: ס וישם את־מזבח הזהב באהל מועד לפני הפרכת: ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה יהוה את־משה: ס וישם את־מסך הפתח למשכן:

ותלביש ית־אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתיה ותקדש יתיה וישמש קדמי: וית־בנוהי תקרב ותלביש יתהון כתונין: ותרבי יתהון כמא די־רביתא ית־אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם לדריהון: ועבד משה ככל די פקד יי יתיה כן עבד: והוה בירחא קדמאה בשתא תניתא בחד לירחא אתקם משכנא: ואקים משה ית־משכנא ויהב ית־סמכוהי ושוי ית־דפוהי ויהב ית־עברוהי ואקים ית־עמודוהי: ופרס ית־פרסא על־משכנא ושוי ית־חופאה דמשכנא עלוהי מלעילא כמא די־פקד יי ית־משה: ונסיב ויהב ית־סהדותא בארונא ושוי ית־אריחיא על־ארונא ויהב ית־כפורתא על־ארונא מלעילא: ואעל ית־ארונא למשכנא ושוי ית פרוכתא דפרסא ואטיל על ארונא דסהדותא כמא די־פקיד יי ית־משה: ויהב ית־פתורא במשכן זמנא על צדא דמשכנא צפונא מברא לפרוכתא: וסדר עלוהי סדרין דלחם קדם יי כמא די־פקיד יי ית־משה: ושוי ית־מנרתא במשכן זמנא לקביל פתורא על שדא דמשכנא דרומא: ואדליק בוציניא קדם יי כמא די־פקד יי ית־משה: ושוי ית־מדבחא דדהבא במשכן זמנא קדם פרוכתא: ואקטר עלוהי קטורת בוסמין כמא די־פקד יי ית־משה: ושוי ית־פרסא דתרעא למשכנא:

בעל הטורים

משחתם שני' והיתה להם משחתם · כי משחת בהם מום בה· פירוש לזמן שהם תמימים יהיה להם משחת' לכהונ' עולם· אבל כשיהיה בהם מום לא לרבון יהיו· הוקם שלשה הוקם המשכן· הוקם על נבי דוד· הוקם את דברי יונדב בן רכב· בזכות שהקים דוד היקדש כדכתיב הנה אנכי יושב בבית א ארזי' וכו' הוקם על כני יונדב בן רכב שהקיימו דברי אביה' זכו למה של לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימי'· ויקם משה את ה המשכן· משכן לא נאמר אלא המשכן לרבות משכן של מעלה דאית בפסיק' שנוה הקב"ה למלאכי' של מעלה להקים ה משכן למעלה· ויסך ד' ויסך על ארון העדות· ויסך אליה בעדו· ויסך בדלתים· ויסך וירחץ גבי דוד· בזכות ויסך על ארון שבא אל בית האלהים שכל זמן שהיה ארון לא נכנס למקדש: ולמזבח·

אל על על וסי' ויאמרו איש אל אחיו אבל' ויאמר יי' אל משה נטה ידך דארב' דחשך' ונתת אל חשן המשפט' ויאמר יי' אל משה פסל לך' ויקח ויתן את העדות' ועשו להם צצית' ונתת את הברכה: והוצאתם את שניהם אל שער' הרפה ממני שנים חדשים' אתי שלח יי' למשחך' אשר בהר כי מאביך' ותבא בת שבע אל המלך' ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף' וישמע בן הדד אל המלך' כה אשר יי' צבאות לך בא אל הסכן' ואקום ואצא אל הבקעה' תהי נא אזנך קשבת' תהי נא עיניך פתוחות' והנותר לנשיא מזה ומזה: ויבא נ"א נמסר בסדר ויקהל: ויסך ד' רפין וסימ' ויבא את הארן אל המשכן' וירחץ ויסך' לגבר אשר דרכיו נסתרה' ויסך בדלתים ים: משכנא קדמאה על צלע המשכן' משכנא תניינ' על ירך' ואפ"ס והוא צלע על ירכו: ויקטר עליו ד' דסמי' וסי' ויקטר עליו קטרת סמים' ויקטר עליו קטרת המזבח' ויקטר עליו את עלתו: קטרת סמים' ה' דסמי' בקרי' וסי' והקטיר עליו אהרן קטרת סמים' ויקטר עליו קטרת סמים' ומלא חפניו קטרת סמים דקה' להקטיר קטרת' ומקטירים ליי' עולות בבקר' דד"ה:

ואת המנחה ה׳ וסי׳ ואת מזבח העלה ׳ והעלה הכהן את ׳ ויקח מנוח את גדי העזים ׳ ביום ההוא קדש המלך ׳ ב׳ בפסו ׳ ועל הנשיא יהיה ׳ יעשו את הכבש ׳ ויקדש המלך ׳ דוה׳׃ לרחצה ה׳ נמסר בריש סדר כי תשא׃ ואהרן ובניו ׳ ג׳ דסמי׳ וסי׳ ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו והחני׳ לפני המשכן קדמה ׳ ומקטירי׳ ליי׳׃ ובקרבת׳

וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס וַיָּשֶׂם אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם לְרָחְצָה׃ וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּבְקָרְבָתָם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחָצוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמְּלָאכָה׃ פ

וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃ וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד־יוֹם הֵעָלֹתוֹ׃ כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃ חזק

סכום פסוקי דספרא ואלה שמות אלף ומאתים וט׳ וסימנו ארט׳ וסדריו יא׳ ופרשיותיו כט׳ וחצין אלהים לא תקלל׃

וְיַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא שַׁוִּי בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַסֵּיק עֲלוֹהִי יַת־עֲלָתָא וְיַת־מִנְחָתָא כְּמָא דִי־פַקֵּיד יְיָ יַת־מֹשֶׁה׃ וְשַׁוִּי יַת־כִּיוֹרָא בֵּין־מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא לְקִדּוּשׁ׃ וּמְקַדְּשִׁין מִנֵּיהּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת־יְדֵיהוֹן וְיַת־רַגְלֵיהוֹן׃ בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא מְקַדְּשִׁין כְּמָא דִי־פַקֵּיד יְיָ יַת־מֹשֶׁה׃ וַאֲקֵים יַת־דַּרְתָּא סְחוֹר־סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יַת־פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה יַת־עֲבִדְתָּא׃

וַחֲפָא עֲנָנָא יַת־מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיקָרָא דַיְיָ אִתְמְלִי יַת־מַשְׁכְּנָא׃ וְלָא־יְכִיל מֹשֶׁה לְמֵעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי־שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַיְיָ אִתְמְלִי יַת־מַשְׁכְּנָא׃ וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַטְלָנֵיהוֹן׃ וְאִם לָא מִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְלָא נָטְלִין עַד־יוֹמָא אִסְתַּלָּקוּתֵיהּ׃ אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַיְיָ עַל־מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אִשָּׁתָא הֲוֵי בְלֵילְיָא בֵּיהּ לְעֵינֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַטְלָנֵיהוֹן׃

חזק

רשי

ובהעלות אהרן וגו׳ אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגומר׃ את העולה ׳ עולת התמיד׃ ואת המנחה ׳ מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר ועשרון סלת בלול בשמן וגומר׃ ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו ׳ יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מיניה בו ביום קדש משה עמהם׃ ובקרבתם ׳ כמו ובקרבם כשיקריבו כתיב ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכתוב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו לעיני כל בית ישראל׃ בכל מסעיהם ׳ בכל מסע שהיו נוסעי׳ היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו וכן אלה מסעי׳ לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות׃

ועתה אפרש מעשה האפוד לפי שפירשתי האפוד והחשן פרקים פרקים על פירושי המקראות ויש לשגות בצירופן אני כות׳ מעשיהן יחד׳ האפוד היה עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסי׳ וחוגרו מאחוריו כנגד לבו למטה מאצילי ידיו כרחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו ואא במחט אלא מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחת לימין ואחת לשמאל מרוחקו׳ זו מזו שיעור הבדלות כתפים מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר שכשזוקפן עומדות לו על שתי כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזוקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השוהם קבועות בהן אחת על כתף הימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות כתוג׳ בראשיהן לפני כתפיו של כהן וראשי שתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצות לימין וכן ראשי שרשרת השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתיתו וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשן וטבעות החשן מול טבעות האפוד שוכבין זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא כל נוזבלל והולך וחוזר׃

אבן עזרא

ולא יכול משה ׳ אז קרא השם שיכנס אל אהל מועד והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטרת כי משה בן בית הוא ׳ והוצרכתי לומר ככה כי משה שם הלוחות בארון ושם הכפורת ששם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום הארון איך ינשו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת ואהרן ובניו יורידו המסך הנקל׳ פרכת גמשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את הארון העדות שלא ירא[ו]הו אהרן ובניו ואמר הכתוב ונכסו בו כי היו עוזרים אותו ויש אומרים כי הכהנים מכסים ה הארון ואין פניהם לנכח הארון ובעבור שמצא בו כתוב ואש תהיה לילה בו ואמ׳ לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בלילה והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם ולילה יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם ולא אמר מחניהם רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת והוצרכתי לכל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה׃

נשלם ספר ואלה שמות׳ תהלה לשוכן מרומות׳

בעל הטורים

ולמזבח ב׳ למשכן ולמזבח ׳ בין האולם ולמזבח ׳ רמז למה שמעל מזבח הנחשת היה הדבור בא למשה׳ פי׳ למשכן ולמזבח שהשכינה שורה על המזבח׳ וכן כתיב בין האולם ובין המזבח וכו׳ ויאמרו חוסה יי׳ על עמך׳ ששם היו עומדים ומתפללים׳ כאשר צוה יי׳ את משה כתו׳ על כל דבר ודבר כנגד מה שאת משה מחני׳ כא׳ הרבה להזכירו והם יח פעמי׳ כ כאשר צוה יי׳ את משה׳ וכל אשר צוה יי׳ וכנגדם תקנו יח ברכות ואחר כאשר צוה יי׳ את משה כן עשו׳ ותקנו כנגד ברכת המינים׳ ויש בהם קי״ג תיבות׳ וכן בסופי הברכות כמו ברוך אתה יי׳ מגן אברהם ברוך אתה יי׳ מחיה המתים וכו קי״ג תיבות׳ וקי״ג פעמי׳ לב בחומש שצריכין כוונת הלב׃

חסלת ספר ואלה שמות ויקרא

מסורה

ל׳ וחד בקרבתם ׳ ומשמש אלפא ביתא׃ ולא ז׳ ראשי פסוקים בספרא וסי׳ ולא יכלה עוד הצפינו ׳ ולא יכלו החרטמים ׳ ולא יכל משה לבא אל אהל מועד ׳ ולא ישמע אליכם פרעה ׳ ולא שמעו אל משה ׳ ולא תותירו ממנו עד בקר ׳ ולא תעלה במעלת על מזבחי׃ ענן ד׳ רפין בקרי׳ וסי׳ כי ענן יי׳ על המשכן ׳ וכסה ענן הקטרת את הכפרת ׳ יפיץ ענן אורו ׳ ועתר ענן הקטרת עלה ׳ וחד וענן יי׳ עליהם׃ ואש ג׳ בטעם זקף גדול וסי׳ ואש מתלקחת בתוך הברד ׳ תהיה לילה בו לעיני ׳ ואש אכלה את נאות המדבר ׳ ונמסר גם בסדר וארא׃ סימן של סוף ואלה פקודי ׳ ויביאו את המשכן ׳ ואת כל כליו ׳ ואת מכסה ׳ ואת פרכת ׳ ואת בדיו ׳ ואת הכפרת ׳ ואת לחם ׳ ואת כל כליה ׳ ואת שמן ׳ ואת מזבח ׳ ואת השמן ׳ ואת קטרת ׳ ואת מסך ׳ ואת מכסה ׳ ואת כל כליו ׳ ואת כנו ׳ ואת אדניה ׳ ואת המסך ׳ ואת כל כלי ׳ ואת בגדי בניו׃

חסלת ספר ואלה שמות תהלה לשוכן מרומות

אֿב מן חד חד קמץ בזקפא וסי' ארע והיה אני אלך מאתך ורוח' אקח תגל ערותך גם תראה חרפתך' אועק כי מדי אדבר אועק' אשמע ויהי כאשר קרא ולא שמע' קן יברך' גבר להטות משפט גבר' גזר ויבן שלמה את נגב' גאל ואני אמרתי אגלה אונך' געש מנחלי געש אביאל' דרש כי לאלהי אביו דרש' היין אלי אחר מן השרפים' זע ויצא המן ביום ההוא' זמם עשה יי' אשר זמם' חומה יתאונן אדם חי' חיי צמתו בבור חיי' חלוני האמר אבנה לי בית מדות' יועץ' יפרע והכהן הגדול מאחיו' יצען הזה ציון קרית' ישחט איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב תנייג דפסוק' ישמח בא הערת נבוכד נצר' מורדך הגידו בגוי' והשמיעו' מטל וליוסף אמ' מברכת' נזרע וכי תאמרו מה נאכל' נפל בין רגליה כרע נפל תני' דפסוק' פרץ' צמח ואם בעיניו עמד הנתק' צוני ויאמר המלך היד יואב אתך' קטו ולא בדרכיהן הלכת' קץ כי בטרם ידע הנער מאוס' יום ושלש' ימים' תשכב ולרש אין כל כי אם כבשה' תצלח ושניה' המלכים לבבם' תצמח הנני עשה חדשה עתה תצמח:

אלף זעירא מאותיות קטנות דאינון א' ויקרא' אל משה ריש סיפרא' ב' שתי בנות הב' ג' לבש מ' על מוקדה' נ' נטע ארן' ונשם יגדל' נ' ונרגן' נ' ונבוש זבן' ס' יספנני בסכה'

ויקרא

בסס המצוה להקריב לפני חסה אחל לפרש ספר ויקרא אל משה:

ויקרא

אל משה' לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה לשון חבה לשון שמלאכי השרת משתמשי' בו שנ' וקרא זה אל זה אבל לנביאי האומות נגלה עליהן בלשון עראי בלשון טומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם: ויקרא אל משה' הקול הולך ומגיע לאזניו ו וכל ישראל לא שומעין יכול אף להפסקות ה היתה קריאה תלמוד לומר וידבר לדבור ה היתה קריאה ולא ל להפסקות ומה היו הפסקו' משמשו' ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין קל וחומר להדיוט הלמד מן ה ההדיוט: אליו' למעט את אהרן רבי יהודה אומ' שלש עשר' דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמר שלש עשרה מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן שלש עשרה מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים יכול ישמעו את קול הקריאה תלמוד לומ' קול לו קול אליו משה שומע וכל ישראל לא שמעו: מאהל מועד' מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתלים קול יי' בכח קול יי' בהדר קול יי' שובר ארזים אם כן למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק כיוצא בו וקול כנפי הכרובי' נשמע עד החצר החיצונ' יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר כקול אל שדי בדברו אם כן למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק: מאהל מועד לאמר' יכול מכל הבית תלמוד לומר מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כולה תלמוד לומר מבין שני הכרובים: לאמר' צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל שמונה ושלשים שנה שהיו ישראל במדבר כמנודין מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר אלי לאמר אלי היה הדבור' דבר אחר צא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמו שנאמר וישב משה את דברי העם וגו': אדם כי יקריב מכם' כשיקריב בקרבנות נדבה דבר הענין אדם למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל: הבהמה' יכול אף חיה בכלל תלמוד לומר בקר וצאן: מן הבהמה' ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע: מן הבקר' להוציא את הנעבד' מן

ויקרא אל משה ב' וסי' ויקרא אל משה דריש סיפרא' ביום השבעי: מאהל ד' וסי' ויצא מאהל לאה' ויקרא אל משה' יחתך ויסחך מאהל' מתהלך מאהל אל אהל: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם יג בתורה וסי' אדם כי יקריב' כמעשה ארץ מצרים' מועדי יי' אשר' וקצרתם את קצירה' ושבתה הארץ' איש כי

כ' ל' וַיִּקְרָ֖א אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיְדַבֵּ֤ר יְהוָה֙ אֵלָ֔יו מֵאֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד לֵאמֹֽר׃ דַּבֵּ֞ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֔ם אָדָ֗ם כִּֽי־יַקְרִ֥יב מִכֶּ֛ם קָרְבָּ֖ן לַֽיהוָ֑ה מִן־הַבְּהֵמָ֗ה מִן־הַבָּקָר֙

יג בתור' ד' פסו' אית בהון מן מן ומן

וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב מִנְּכוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרָא

יפליא נדר' איש כי תשטה' לנדר נדר נזיר' כי תבאו אל ארץ משבתיכם' בבאכם אל הארץ' קח צנצנת אחת' ועשו להם צצית' והורשתם את כל יושבי דעלם' והקריתם לכם ערים: קרבן ה' קמצין וסי' אדם כי יקריב מכם' והקריב ממנו אחד מכל' ואל פתח אהל מועד' אשר יקריבו' ואם כל בהמה טמאה' וסי' בלשון ארמי בר נשא דאקרב בעירא קמי תרעא: מן הבהמה ד' פסו' אית בהון מן מן ומן וסי' נמסר בסדר וארא:

קרבן ה' קמצין וסי' כנא דקרב בעירא קמי תרעא'

ויקרא

מנאמו ברית יחיד בעבור שני דברים גם כן יתכן להיות מצוה אחת בעבור דברים רבים כמצות העולה והקרבן כי בתת כל חלק בעתו ימלט החלק שים לו חלק לעולם הבא על כן פירוש לכפר לתת כופר והעד מתחלת כי תמא על כן כתוב כן יפגעני בדבר גם יש בעולות סודות לעתידות גם יתבונן מכל קרבן סוד התולדת ו והחטאות והמכות להחיות מורי התורה' וטעם ויקרא אל משה אחר ולא יכול משה שהכבוד קראו מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו והכבוד לפנים מהפרכת ושם היה משה נכנס כי כן כתוב וזה טעם ותמונת יי' יביט' וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצות כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה וחלילה חלילה להצטרך לעולה וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך רק יש לו סוד: מכם' מאוחר וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן וכמוהו רבים או יהיה מכם ממווכבם או יהיה מכם רמז להוציא את הגזול כי כן כתוב שונא גזל בעולה: מן הבהמה' יהיה הקרבן כלל ואח' כן מן הבקר ומן הצאן שהם מין כבש ועז פרט גם מלת קרבנכם כלל

בעל הטורים

ויקרא

ויקרא אל משה כתיב לעיל ולא תהיה בו וסמיך ליה ויקרא אל משה לומר מתוך שקרא לו ודבר עמו היו פניו בוערו' כאש' לכל מסעיהם' ויקרא אל משה' לומר שבכל מסעיהם קרא למשה לאמר סיסעו' כדכתיב על פי יי' יסעו' אלף דויקרא זעירא שמשה לא רבה לכ[...] אלא ויקר כדרך שנאמ' בבלעם כאלו לא קרא' לו השם אלא במקרה ואמר לו הקב"ה לכתוב גם האלף וכתבה קטנה' ויקרא אל משה ראשי תיבות אמו' בעטרה שעטרה לו אמו' הקדים משה לשם כביכול כאח' שמדבר עם חבירו ומקדימו דרך מוסר' חמשה אלפים בפסוק כנגד חמשה חומשי תורה' ותשעה תיבו' יש בו' וכן יש תשעה תיבות בפסוק אכיי' אהיך' לומר שכל הגומל תורה כאלו הקריב כל הקרבנות' וכן תשעה תיבות בפסוק זאת תורת העולה:

כן

אבן עזרא

אם עולה קרבנו׳ פרט ועולה מפורשת: מן הבקר׳ גדול או קטן אחר שמונת ימים ובעבור היות העולה קרבה כלה לגבוה היא מהנבחרת והזכר נבחר מהנקבה על כן אין בעולה נקבה: תמים׳ בלא מום׳ ואחר שאמר יקריבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו כי יכנס בחצר אהל מועד: לפני יי׳ דבק בטעם עם אל פתח אהל מועד יקריב אותו: לרצונו לפני יי׳׳ שיקריבנו ברצונו ולא באונס: וסמך ידו׳ היה גר׳ והפש׳ שבידו האחת יסמוך כי לדך שעיר המשתלח אנכ׳ כדרך כל קרבן על כן שנה הכתוב רק כאשר מצאנו המעתיקי׳ שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידי׳ סמכנו עליהם והגוף הקרב לכפר על העולה על הרוח יקרא עולה גם כן ה הקרב בעבור חטאת ואשם י יקרא חטאת ואשם: ונרצה לו׳ יפיק רצון מהשם: לכפר עליו׳ להיות כופר עונש שים עליו: לפני יי׳׳ כמו עולת הצאן: על ירך המזבח צפונה׳ כנגד השלחן׳ וטעם ושחט הכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים את הדם וכן כתוב וימציאו בני אהרן׳ וטעם אשר על פתח אהל להוציא מזבח הקטורת: והפשיט׳ כהן או אלי כלוה אלין: ונתנו בני אהרן׳ שלא יגשו הלוים ונאת מצוה על הכהנים ולא פחותים משנים: הפדר׳ רבי חכמי הדור פירשוהו הגוף והנכון בעיני שהי׳ הפדר החלבי׳ וכן הוא וערכו בני אהרן ה הכהנים את הנתחי׳ שהם נתחי הגוף את הראש ואת הפדר שהם החלבים ויחסר אות וי״ו שהוא כמנהג הלשון אודם פטדה וברקת ונתח אותו לנתחיו ו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פ פדרו או יהי פירוש את הראש עם הראש וכמוהו רבים והעד הנאמן ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר: וערכו׳ על בן הבקר כי הוא גדול ועל הכבש וערך: ירחץ במים׳ כהן או לוי על כן הוצרך להוסיף עם והקטי׳ אלת הכהן: אשה׳ שם התאר וטעמו קרבן אש והוא תאר למלת הכל: ניחוח׳ מפורש: על ירך המזבח׳ מחוץ וכן ירכתי צפון כי רבים תעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלם: מן התורי׳ גדולים ולא קטנים: בני היונה׳ להוציא את הגדולים על כן לא אמרו יונים: נשלם

רש״י

מן הבהמה׳ להוציא את המוקצה: ומן הצאן׳ להוציא את הנוגח שהמית כשהוא אומר למטה מן הבקר בן הבקר שאין תלמוד לומר להוציא את הטרפה: תקריבו׳ מלמד שבנים מתנדבים עולה בשותפות: קרבנכם׳ מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות: זכר׳ ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין תלמוד לומ׳ זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס: תמים׳ בלא מום: אל פתח אהל מועד׳ מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב י יקריב אפילו נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל אחד לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל אחד לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו תלמוד לומר י יקריבנו: יקריב אותו׳ מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו תלמוד לומר לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני: לפני יי׳ וסמך׳ אין סמיכה בבמה: על ראש העולה׳ להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הצאן: העולה׳ פרט לעולת העוף: ונרצה לו׳ על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות בית דין או מיתה בידי שמים או מלקו׳ הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה: ושחט והקריבו הכהנים׳ מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה ש שכשרה בזר: לפני יי׳׳ בעזרה: והקריבו זו קבלה שהיא הראשונה ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן: בני אהרן׳ יכול חללים תלמוד לומר הכהנים: את הדם וזרקו את הדם׳ מה תלמוד לומ׳ דם דם שני פעמים להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו יכול אף בפסולין או בחטאת הפנימיות או בחטאו׳ החצוניות שנו׳ למעלה והיא למט׳ תל׳ במקום אחר דמו:

לרצנו ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר ויחי: וסמך ידו ד׳ חס׳ את וסי׳ וסמך ידו על ראש העלה׳ וסמך ידו על ראש קרבנו׳ וסמך ידו על ראש השעיר׳ וסמך ידו אל הקיר: בן הבק׳ כל בן המנוגן בקמץ במ״ז פתחין וסי׳ נמסר בסדר ויצא: ירחץ ה׳ ד׳ פתחי׳ וחד קמץ וסי׳ והקרב והכרעי׳ ירחץ׳ וקרבו וכרעיו ירחץ׳ ואם לא יכבס

ומן־הצאן תקריבו את־קרבנכם׃ אם־עלה קרבנו מן־הבקר זכר תמים יקריבנו אל־פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו לפני יהוה׃ וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו׃ ה ושחט את־בן הבקר לפני יהוה והקריבו בני אהרן הכהנים את־הדם וזרקו את־הדם על־המזבח סביב אשר־פתח אהל מועד׃ והפשיט את־העלה ונתח אתה לנתחיה׃ ונתנו בני אהרן הכהן אש על־המזבח וערכו עצים על־האש׃ וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את־הראש ואת־הפדר על־העצים אשר על־האש אשר על־המזבח׃ וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר הכהן את־הכל המזבחה עלה אשה ריח־ניחוח ליהוה׃ ס ואם־מן־הצאן י קרבנו מן־הכשבים או מן־העזים לעלה זכר תמים יקריבנו׃ ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יהוה וזרקו בני אהרן הכהנים את־דמו על־המזבח סביב׃ ונתח אתו לנתחיו ואת־ראשו ואת־פדרו וערך הכהן אתם על־העצים אשר על־האש אשר על־המזבח׃ והקרב והכרעים ירחץ במים והקריב הכהן את־הכל והקטיר המזבחה עלה הוא אשה ריח ניחח ליהוה׃ פ ואם מן־העוף עלה קרבנו ליהוה והקריב מן־התרים או מן־בני היונה את־קרבנו׃

ומן־ענא תקרבון ית־קורבנכון׃ אם־עלתא קורבניה מן־תורי דכר שלים יקרביניה לתרע משכן זמנא יקריב יתיה לרעוא ליה קדם יי׃ ויסמוך ידיה על־ריש עלתא ויתרעי ליה לכפרא עלוהי׃ ויכוס ית־בר תורי קדם יי ויקרבון בני אהרן כהניא ית־דמא ויזרקון ית־דמא על־מדבחא סחור־סחור די בתרע משכן זמנא׃ וישלח ית־עלתא ויפליג יתה לאיברהא׃ ויתנון בני אהרן כהנא אשתא על־מדבחא ויסדרון אעיא על־אשתא׃ ויסדרון בני אהרן כהניא ית איבריא וית־רישא וית־תרבא על־אעיא די על־אשתא די על־מדבחא׃ וגויה וכרעוהי יחליל במיא ויסיק כהנא ית־כולא למדבחא עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃ ואם־מן־ענא קורבניה מן־אמריא או מן־בני־עיזיא לעלתא דכר שלים יקרביניה׃ ויכוס יתיה על שידא דמדבחא ציפונא קדם יי ויזרקון בני אהרן כהניא ית־דמיה על־מדבחא סחור־סחור׃ ויפליג ית־יתיה לאברוהי וית־רישיה וית־תרביה ויסדר כהנא יתהון על־אעיא די על־אשתא די על־מדבחא׃ וגווא וכרעיא יחליל במיא ויקריב כהנא ית־כולא ויסיק למדבחא עלתא הוא קורבן דמתקבל ברעוא קדם־יי׃ ואם מן־עופא עלתא קורבניה קדם־יי ויקריב מן־שפניניא או מן־בני יונה ית־קורבניה׃

ז׳ לפ כסידל · ל׳ חס׳ בליש׳ ל׳ חס׳ את׳ · כלבן המנוגן בקמץ במ״ז · ג׳ · ב׳ ופרשו · לב׳ · ג׳ מל׳ כתור · יד ר״פ · ח׳ בטעם מאריכין כסיפל · ל׳ פתחין וא׳ קמץ לב׳ ב׳ · כולם חס

בעל הטורים

בן בקר עולה שלל שבריך להיות בן שנה · וזרקו את הדם · בבן הבקר כתיב את הדם ובכאן כתי׳ את דמו לפי שדמו של כאן דומה לדם האדם · לכך כתיב דמו שמעלה עליו כאלו הקריב דמו · בבן בקר כתי׳ וקרבו וכרעיו ובכאן כתיב והקרב והכרעי׳ ואית בתגא דבי אליהו לפי כשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי וערב אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לבדדיה ולכך בהמה דקה מסתכה מאכלה בכבנה ועל כן בואתה נ״כ משוכה מבהמה גסה · בבן בקר לא כתיב אלא והקטיר ובכאן כתי׳ והקריב והקטיר לפי שכאן הוא מועט ומקריב ומקטיר הכל בפעם אחת · בבן בקר לא נאמר הוא · ובכאן ובעוף נאמר עולה הוא לפי שעולת העוף באה תחת הכבש בדלו׳ יכול אם עשאו ככבש יהא כשר תל׳ הוא · בבן בקר כתי׳ לרצונו ולא בכא׳ ובעוף לפי שערכה להביא׳ בפונה · כדי להבין ממה שנאמר מצפון תפתח הרעה · כתיב צפון בכאן כנגד יצחק שאפרו צפון · וכן בעזים כתיב כ צפון כנגד יעקב שנ׳ בו ואת [illegible] גדיי העזים: ונשלם

רש״י

והפשיט לא׳ כנגי׳ שעליו הפשט · ירחץ ל׳ פתחין וא׳ קמץ · אשה כ׳ ויקרא בטעם תביר תחת אשה בט״ב שהתביר תחת עלה · וזרקו כל היכא דאיכא הכהנים בתר וזרקו בני אהרן פור וזרקו ודחסר הכהנים בתלתא גדולה וזרקו · לוי

ובשרו׳ דין קמץ׳ והיה לפנות ערב ירחץ׳ ישמח צדיק כי חזה נקם: אשה כל ויקרא אשה בטעם תביר תחת אשה בט״ב שהתביר תחת עלה וכל במדבר דכוו׳ בט״ב וסי׳ ואת חלבם תקטיר׳ הכבש: ניחוח ה׳ מל׳ בליש׳ נמסר בסדר תצוה: על ח׳ בטעם מאריכין בסיפרא וסי׳ על ירך המזבח צפונ׳ על כל קרבנך תקריב מלח׳ על חטאתו אשר חטא׳ וחברו׳ על שגגתו אשר שגג׳ על־אשי׳ על המטהר׳ על לחם הבכורים׳ וערכו בני אהרן׳ ונתח אתו לנתחיו׳ על העצים אשר על האש אשר על המזבח עש״ו סימן׳ ושסע אתו בכנפיו׳ על העצים אשר על האש׳ צ״ש סימן׳ קדמא את הנתחים את הראש ואת הפדר׳ גר״ף סימן׳ תגיי׳ את הראש ואת הנתחים ואת הפדר׳ רנ״ף סימן: עלה הוא אשה ריח נחח ליי׳ ב׳ וסי׳ והקרב והכרעים׳ ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל:

וזרקו׳ עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזוית לבך נאמ׳ סביב שיהא הדם נתון בארבע רוחו׳ המזבח או יכול יקיפנו בחוט תל׳ וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה אי וזרקו יכול בזריקה אחת תל׳ סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד׳: אשר פתח אהל מועד׳ ולא בזמן שהוא מפורק: והפשיט׳ מה תל׳ העולה לרבו׳ את כל העולו׳ להפשט ונתוח: אותה לנתחיה׳ ולא נתחיה לנתחי׳: ונתנו אש׳ אע״פ שהאש יורדת מן השמי׳ מצוה להביא מן הדיוט: בני אהרן הכהן׳ כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: בני אהרן הכהני׳ כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמ׳ בגדי׳ עבודתו פסולה: את הנתחי׳ ואת הראש׳ לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו: ואת הפדר׳ למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיט׳ וזהו דרך כבוד של מעלה: אשר על המזבח׳ שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: עולה׳ לשם עולה יקטירנו: אשה׳ כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פוס״ר בלע״ז: ניחוח׳ נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: ואם מן הצאן׳ וי״ו מוסף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה מן הצאן מן הכשבים ומן העזים הרי אלו מעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם: על ירך המזבח׳ על צד המזבח: צפונה לפני יי׳׳ ואין צפון בבמה: מן העוף׳ ולא כל העוף לפי שנאמ׳ תמים זכר בבקר בכשבים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר תלמוד לומ׳ מן העוף: תורים׳ גדולים ולא קטנים: בני יונה׳ קטנים לא גדולים: מן התורים או מן בני היונה׳ פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים: והקריבו

רשי

והקריבו׳ אפילו פרידה אחת יביא: הכהן ומלק׳ אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצץ: ונמצה דמו׳ לשון מין אפים כי אפס המץ כובש בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד: ומלק והקטיר ונמצה׳ אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו׳ אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: מראתו׳ מקום הראי זה הזפק: בנוצתה׳ עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמ׳ נוטל את הקורקבן עמה ורבותינו אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעי׳ ירחץ במים והקטיר בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל: אצל המזבח קדמה׳ במזרחו של כבש: אל מקום הדשן׳ מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשון מזבח הפנימי והמנור׳ וכולם נבלעים שם במקומן: ושסע׳ אין שסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי: בכנפיו׳ עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו בכנפיו נוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתו׳ יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל׳ אינו מפריקו לגמרי לשתי חתיכות אלא קורעו מגבו נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעי׳ ובלב׳ שיכוין את לבו לשמים: נפש כי תקריב׳ לא נאמ׳ נפש בכל קרבנו׳ נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנד׳ מנחה עני אמר הקב״ה כביכול הוא מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו׳ האומר הרי עלי מנחה סתם מבי׳ מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן חמש מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת׳ אין סלת אלא מן החיטים שנ׳ סלת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון שנ׳ ועשרון סלת למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן׳ על כולה: ונתן עליה לבונ׳׳ על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט׳ דבר אחר שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנ׳ מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה ומקטירה׳ ויצק ונתן והביאה מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר: הכהנים וקמץ׳ מקמיצה ואילך מצות כהונה: וקמץ משם׳ ממקום שרגלי הזר עומדו׳ ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקו׳ בעזרה אף באחת עשרה אמה של מקום דריסת רגלי ישראל: מלא קמצו׳ יכול מבורץ מבצבץ ויוצא לכל צד תל״ל במקום אחר והרים ממנו בקומצו׳ לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקומצו יכול חסר תל״ל מלא הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פס ידו וזהו קומץ במשמ׳ לשון העברית: על כל לבונתה׳ לבד כל הלבונ׳ יהא הקומץ מלא: לבונתה והקטיר׳ אף הלבונה בהקטרה: מלא קומצו מסלתה ומשמנה׳ הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה: אזכרתה׳ הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: לאהרן ולבניו׳ כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת וההדיוט במחלוקת: קדש קדשים׳ הוא להם מאישי יי׳ אין להם חלק בה אלא לאחר מתנות האישים: וכי תקריב וגו׳׳ שאמר הרי עלי מנחת תנור ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותי׳ במשיחתן יש אומרים מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן ויש אומרים מושחן כמין כ״י ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה תלמוד לומר בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנאמר בו זך ושניהו במנחות כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות על ידי פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאומר בה רקיקין באה עשר רקיקין: ואם מנח׳ על המחבת׳ שאמר הרי עלי מנחת מחבת וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן וכולן טעונות יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן: סלת בלולה בשמן׳ מלמד שבוללן בעודן סלת: פתות אותה פתים׳ לרבות כל המנחות שנאפות קודם קמיצה לפתיתה: ויצקת עליה שמן מנחה היא׳ לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור תלמוד לומר עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין תלמוד לומר היא: מרחשת׳ כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשה מנחה העשויין לתוכה רוחשין כל דבר רך על ידי משקה נראה כרוחש ומנענע:

מסורה

והקריבו ג׳ ומל׳ וסי׳ והקריבו הכהן אל המזבח׳ ואם עז קרבנו׳ וטהרה ממקור דמיה: אל המזבח ט׳ וסי׳ או בגשתם אל המזבח׳ ירחצו מים ולא ימותו׳ ובקרבתם אל המזבח ירחצו׳ והקריבו הכהן אל המזבח ומלק׳ והבאת את המנחה׳ ויקרב אהרן אל המזבח׳ קרב אל המזבח ועשה׳ ויצא אל המזבח אשר לפני יי׳׳

ויקרא א–ב

טו וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן׃ וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ס

ב א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה׃ וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן׃ ס וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה תִהְיֶה׃ פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה הִוא׃ ס וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה

תרגום

ט וִיקָרְבִנֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יַת־רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְמֵיהּ עַל כּוֹתַל מַדְבְּחָא׃ וְיַעְדֵּי יַת־זָפְקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ וְיִרְמֵי יָתֵהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא קִדּוּמָא לַאֲתַר דְּמוֹקְדִין קִטְמָא׃ וִיפָרֵק יָתֵיהּ בְּגַדְפוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ וְיַסֵּיק יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל־אָעַיָּא דִּי עַל־אִשָּׁתָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם־יְיָ׃

וֶאֱנָשׁ אֲרֵי־יְקָרֵיב קוּרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם־יְיָ סוּלְתָּא יְהֵי קוּרְבָּנֵיהּ וִירִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבוּנְתָא׃ וְיַיְתִנַּהּ לְוָת־בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִסֻּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל־לְבוּנְתַהּ וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יַת־אַדְכַּרְתַּהּ לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם־יְיָ׃ וּדְאִשְׁתָּאַר מִן־מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ׃ וַאֲרֵי תְקָרֵב קוּרְבַּן מִנְחָתָא מַאֲפֵה תַנּוּרָא סֻלְתָּא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשָׁח׃ וְאִם־מִנְחָתָא עַל־מַסְרֵיתָא קוּרְבָּנָךְ סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח פַּטִּיר־תְּהֵי׃ בְּצַע יָתַהּ בִּצּוּעִין וּתְרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא מִנְחָתָא הִיא׃ וְאִם־מִנְחָתָא דְּרַדְתָּא קָרְבָּנָךְ סֻלְתָּא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵד׃ וְתַיְתֵי יַת־מִנְחָתָא

מסורה

ולקח הכהן מיד האשה: ונפש ג׳ ר״פ וסי׳ כי תקריב׳ ושמעה קול אלה׳ ונפש אדם מן הנשים: ומשמנה ג׳ וסי׳ מלא קמצו מסלתה׳ מגרשה ומשמנה׳ והקטיר ממנו בקמצו׳ וא׳ כל כלי שמנה: תקרב י׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וכי תקרב קרבן מנחה׳ ויקרבו בני אהרן את הדם׳ בהקרבם אש זרה׳ הקרב את קרבנו׳ תקרבון אלי ושמעתיו׳ ויקרבו אתו אל יהושע׳ והעלה אשר יקרב הנשיא׳ בה זימנא קרבו גברין כשדאין׳ באדין קרבו ואמרו קדם מלכא׳ והקרבו לחנכ׳ בית אלהא דנא: חלות ג׳ מל׳ וסי׳ וכי תקרב קרבן מנחה׳ ואם על תודה׳ קדמא דפסו׳׳ ואפית אותה: פתים ב׳ וסי׳ פתות אתה׳ תופיני: תעשה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר תרומה:

אבן עזרא

ומלק׳ אין לו אח במקרא ומשפטו המליק׳ מדברי הקבלה: ונמצה דמו׳ מבנין כפעל מגזר מצית: מראתו׳ ידוע וכמוהו הוי מראה ונגאלה: בנוצתה: עם הנוצה שלו וכן מלא הנוצ׳: אצל המזבח׳ מחוץ: קדמה: כי הוא רחוק ממקום הכבוד: אל מקו׳ הדשן׳ גם שם ישימוהו: ושסע׳ מגזרת ושוסעת שסע כטעם בקוע: ונפש כי תקריב׳ נפש אדם והזכיר הנפש שהמנחה נדבה גם הנפש תקרא נדיבה ורוח נדיבה תסמכני: סלת׳ קמח חטה נקיה והיא הנקראת בלשון קדר סמ״יד והנה אין ראוי להיות מנחה לגבוה כי אם מהמין שאין למעלה ממנו: וקמץ׳ מגזרת לקמצי׳ קדמונינו פירשו מלא קמצו ודבריה׳ אמת: מסלתה׳ מעט ממנה וכן מהשמן רק כל הלבונ׳ יקטיר: אזכרתה׳ האל״ף נוסף והטע׳ מה שהיה לו לזכרון לפני השם בעבור מנחתו ורבים פירשוהו כריח וקטורת כמו זכרו כיין לבנון: לאהרן ולבניו׳ ולכל הכהנים בשוה: חלות׳ עבות ויש אומרים עגולות מלשון חלילה בדברי קדמונינו: מחבת׳ קערה מכוסה בקערה והת״ו תחת הה״א כת״ו ושבת לכסיה: מרחשת׳ מעשה מטוגן ויש מפרשי׳ מגזרת רחש לבי והטעם בעבור שישמיע קול: לאהרן

בעל הטורים

ומלק את ראשו׳ מליקה מן העורף לפי שהיונה כשהיא פורחת מחזרת הסימנין על גבי העורף׳ ועולת העוף למעלה על שם יונת אם שהועל׳ למעלה על המזבח׳ ונפש כי תקריב מנחה׳ אמר נפש במנחה לפי שבנפשו היא באה שהעני טורח בנפשו עד שהשיג להביאה׳ בעוף ובמנחה לא נאמר לפני יי׳ כמו בבן בקר לפי שעניי׳ מביאים אותם ומתביישים להביא אותם לפני הכל לכך אמר לאהרן ולבניו שאינן בפרהסיא׳ והזכיר לאהרן לומר שאף הכהן הגדול לא יבזה מנחת הדל: לא

אסר

רשי

אשר יעשה מאלה · מאחד מן המינין הללו: והקריבה · בעליה אל הכהן: והגישה הכהן אל המזבח · מגיעה לקרן דרומית מערבית של מזבח: את אזכרתה · היא הקומץ: וכל דבש · כל מתיקת פרי קרויה דבש: קרבן ראשית תקריבו · מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש · קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה · ובכורים מן הדבש כמו ביכורי תאנים ותמרים: מלח ברית · שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג: על כל קרבנך · על עולת בהמה ועוף ואמורי כל הקדשים כולן: ואם תקריב · הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן ואם יהיה היובל וגו׳: מנחת בכורים · במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה ומן השעורי׳ היא באה נאמ׳ כאן אביב ונאמ׳ להלן כי השעור׳ אביב: קלוי באש · שמיבשי׳ אות׳ על האור באבוב של קלאים שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל · גרוסה בעודה לחה גרש לשון שבירה וטחינ׳ גורסה בריחים של גרוסות כמו ויגרס בחצץ וכן גרסה נפשי: כרמל׳ · בעוד הכר מלא שהתבוא׳ לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראי׳ המלילו׳ כרמל וכן כרמל בצקלונו: שלמים · שמטילים שלום בעולם שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים: ואת כל החלב וגו׳ · להבי׳ חלב שעל הקבה דברי רבי ישמעאל רבי עקיבה אומר להביא חלב שעל הדקין: הכסלים

שלישי

יעשה לו׳ וסי׳ ויאמ׳ לבן לא יעשה׳ ובני יעקב באו׳ ותתצב אחתו׳ וביום הראשון מקרא קדש׳ ב׳ בפסו׳ או בן יגח׳ ששת ימים דושמרו׳ והבאת את המנחה׳ וחלב נבלה׳ וכל אשר יפל עליו׳ וראה את הנגע ביום׳ ואיש כי יתן מום׳ ואת קלעי החצר׳ כל ימי נזרו׳ ככה יעשה לשור׳ כי לא פרש׳ כאלה תעשו

ח אשר יעשה מאלה ליהוה והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח׃ ט והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה אשה ריח ניחח ליהוה׃ י והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי יהוה׃ יא כל המנחה אשר תקריבו ליהוה לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליהוה׃ יב קרבן ראשית תקריבו אתם ליהוה ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח׃ יג וכל קרבן מנחתך במלח תמלח ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח׃ ס

יד ואם תקריב מנחת בכורים ליהוה אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך׃ טו ונתת עליה שמן ושמת עליה לבנה מנחה היא׃ טז והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל לבנתה אשה ליהוה׃ פ

ג א ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב אם זכר אם נקבה תמים יקריבנו לפני יהוה׃ ב וסמך ידו על ראש קרבנו ושחטו פתח אהל מועד וזרקו בני אהרן הכהנים את הדם על המזבח סביב׃ ג והקריב מזבח השלמים אשה ליהוה את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב׃ ד ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן

ל׳ · ל׳ · ל׳ · יט לפ׳ בספ׳ · ז׳ · ג׳ · ל׳ · כל דסמיך ללמד פתח · ל׳ · ל׳ והוא חד מן כ״ב מלין קמצין אחר זרקא · ג׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ וא׳ · גרש ירחים · ל׳ ומ׳ל · ל׳ · ג׳ · ג׳ כתול · ל׳ · ל׳ חס את · ל׳ · ג׳ חס׳ בסידרא

די יתעבד מאלין קדם יי׳ ויקרבנה לות כהנא ויקרבנה לות מדבחא׃ ויפריש כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסיק למדבחא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי׳׃ ודישתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קודש קודשין מקרבניא דיי׳׃ כל מנחתא די תקרבון קדם יי׳ לא תתעבד חמיע ארי כל חמיר וכל דבש לא תסקון מניה קרבנא קדם יי׳׃ קרבן קדמאי תקרבון יתהון קדם יי׳ ולמדבחא לא יתסקון לאתקבלא ברעוא׃ וכל קרבן מנחתך במלחא תמלח ולא תבטל מלח קים אלהך מעל מנחתך על כל קרבנך תקרב מלחא׃ ואם תקרב מנחת בכורין קדם יי׳ אביב קלי בנור פרוכן רכיכן תקרב ית מנחת בכורך׃ ותתן עלה משחא ותשוי עלה לבונתא מנחתא היא׃ ויסיק כהנא ית אדכרתה מפרוכה וממשחה על כל לבונתא קרבנא קדם יי׳׃ ואם נכסת קודשיא קרבניה אם מן תורי הוא מקרב אם דכר אם נקבא שלים יקרבניה קדם יי׳׃ ויסמוך ידיה על ריש קרבניה ויכסניה בתרע משכן זמנא ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמא על מדבחא סחור סחור׃ ויקרב מנכסת קודשיא קרבנא קדם יי׳ ית תרבא דחפי ית גווא וית כל תרבא די על גווא׃ וית תרתין כולין וית תרבא די עליהן

אבן עזרא

לאהרן ולבניו · אחריו · והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות: שאור · הוא המחמיץ גם כן הדבש ורבים אמרו שפי׳ לדבש תמרים וכן כל ארץ זבת חלב ודבש ויש להם כדמו׳ ראיה בספר עזרא: קרבן ראשית תקריב אותם ליי׳ · כטעם שתים שני עשרונים המונפים לפני השם בחג השבועות וזה פירוש ליי׳ אף ע״פ שהם קדש ליי׳ הם למאכל הכהן: ברית אלהיך · הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון: ואם תקריב מנחת בכורים · רבים אמרו שמלת אם חיוב ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים ולא הבכורים והרוצה להביא מנחה מבכורים כזאת יביא: אביב · נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב: גרש · טעמו ידוע וקרוב מגזרת גרסה נפשי ואם הוא בשי״ן: כרמל · כמו וכרמל בצקלונו: שלמים · מפורש: על

בעל הטורים

לא תעשה חמץ · לפי שיצר הרע דומה לשאור וטעם זה נ״כ הזהיר על הדבש שיצר הרע מתוק לאדם כדבש · וכל קרבן מנחתך במלח תמלח וכו׳ ג׳ פעמים הזכיר מלח בפסוק משום דבשלשה מקומו׳ המלח נתון · בלשכת המלח · ועל הכבש · ועל המזבח׳ תקריב מלח בגימט׳ זה יביא מלח משל צבור · וסמך ידו כתיב בבקר · וכאן ובעז כתיב את ידו · לפי שהבקר חזק ויכול לסבול הסמיכ׳ שצריך לסמוך עליו בכל כחו מה שאין כן כאן ובעז · לכך כתיבי את דמשמע ברפיון · בבקר כתיב אם זכר אם נקבה · ובכאן כתיב או זכר או נקבה לפי שהוצרך לכתוב או · לרבות הפלגס · ואם לא משמע ריבוי · ובעז לא הזכיר כלל זכר ונקבה · לפי שהעז מנהגו לעולם להוליד זכר ונקבה ביחד ומתחלה יסחוט הזכר ויסאיר הנקבה לפרנסת ביתו · בכן בקר כתיב והקטירו אותו בני אהרן לשון רבים · ובכאן כתיב והקטירו הכהן · לפי שבן בקר צריך הרבה כהנים · את החלב המכסה את הקרב · לפי שבא לכפר על החטא שעשה מחמת רוב שומנו כדכתיב שמנת עבית כשית · וכתיב וישמן ישורון ויבעט · לכך מביא החלב · וכאלו הקריב חלבו: אם

ליום׳ ושעיר עזים דח״ה׳ ונגשה יבמתו׳ ותאמר אל אביה יעשה׳ ויקח צמד בקר׳ ויאמר דוד אל האנשים׳ ויאמר לו העם בדבר׳ ותאמר לו אל אחי אל׳ אך לא יעשה בית יי׳ ספורת׳ אוי לרשע רע כי גמול׳ והיה כי תרבו ופריתם׳ והנביאים יהיו לרוח׳ אמור אני מופתכם׳ הנה בהיותו תמים לא יעשה׳ ונתתי אתם שמרי׳ כי קרוב יום יי׳ על כל׳ ובכל יום ויום מרדכי׳ ונתון הלבוש והסוס׳ ויקח המן את הלבוש׳ ועתה נכרת ברית לאלהינו: תמלח חד מן כ״ב מלין קמצין בסגולה אחר זרקא וסי׳ ומפרי העץ׳ במלח תמלח׳ את כליהם בר׳ חמשים ללאות עשה׳ וחברו׳ ויקרא משה ליהושע׳ וישכימו בבקר ממחרת׳ עוד העם רב׳ ויאמר עלי לשמואל לך שכב׳ ויצו את יהושע׳ נתן תנו׳ ואת עצומים יחלק שלל׳ חרש עצים נטה קו׳ ותשכח את יי׳ עשך׳ וקבצתים מירכתי ארץ׳ שלמה בני נער ורך׳ וישלח לו׳ עלה עליו חיל ארם דח״ה׳ ויתנהו יי׳ אלהיו׳ הטה אלהי אזנך דדניאל׳ וירדת לפני הגלגל: פתות אתה פתים׳ ונתת עליה׳ והביאה אל הכהן׳ ואם לא תשיג׳ צו את׳ תאפה׳ דבר אל אהרן׳ כל זכר בכהנים׳ קחו את המנחה׳ ואכלתם אתה׳ מדוע לא אכלתם׳ ואת הארנבת׳ ב׳ בו׳ לכל הבהמה׳ וכי ימורת׳ הלין כולהון הוא וקרינן היא׳ ומן ריש סיפרא עד ואם בהרת הוא׳ ומן ואם בהרת עד לא יסגרנו הוא וקרינן היא׳ ומן לא יסגרנו עד ובשר כי יהיה הוא׳ ומן ובשר עד ואיש או אשה הוא וקרינן היא׳ ומן ואיש עד וכי יהיה בקרחת הוא׳ ומן וכי יהיה עד סוף סיפרא הוא במ׳ פרחת הוא׳ פחתת הוא׳ ממארת הוא׳ טמאתו׳ ישבת׳ תהיה טמאה׳ שבת שבתון קדמאה׳ והלין כולהון קרינן היא: זבח שלמים ו׳ בתורה וסי׳ ואם זבח שלמים׳ ואם מן הצאן תניינא׳ וכי תזבחו זבח שלמים׳ ואיש כי יקריב׳ ועשיתם שעיר עזים׳ יעשה זבח שלמים: וסמך ידו ד׳ חס׳ את וסי׳ נמסר לעיל בריש סידרא: וזרקו כל היכא דאיכא דהכהנים בתר וזרקו בני אהרן פזר וזרקו ודחסר הכהנים תלשא גדולה וזרקו: עלהן ג׳ חס׳ בסידרא וסי׳ ואת שתי הכליות דואם זבח שלמים׳ ואת שתי הכליות דואם מן הצאן׳ כליות דואם עז קרבנו:

כשב ד' וסי' אם כשב הוא מקריב' איש איש מבית ישראל' שור או כשב או עז' אך בכור שור' והד כל חלב שור וכשב' והוא משמש א"ב מן ד' א' וחד וא' כגון אדני אדני אדני אדני וחד ואדני וסי' מצוין במס' רבת': אם ז' ר"פ בספר וסי' אם עלה' אם כשב' אם הכהן המשיח' אם על תודה יקריבנו' אם בחקתי תלכו' אם

אשר על-הכסלים ואת-היתרת על-הכבד על-הכלית יסירנה: ה והקטירו אתו בני-אהרן המזבחה על-העלה אשר על-העצים אשר על-האש אשה ריח ניחח ליהוה: פ ו ואם-מן-הצאן קרבנו לזבח שלמים ליהוה זכר או נקבה תמים יקריבנו: ז אם-כשב הוא-מקריב את-קרבנו והקריב אתו לפני יהוה: ח וסמך את-ידו על-ראש קרבנו ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את-דמו על-המזבח סביב: ט והקריב מזבח השלמים אשה ליהוה חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה ואת-החלב המכסה את-הקרב ואת כל-החלב אשר על-הקרב: י ואת שתי הכלית ואת-החלב אשר עלהן אשר על-הכסלים ואת-היתרת על-הכבד על-הכלית יסירנה: יא והקטירו הכהן המזבחה לחם אשה ליהוה: פ יב ואם עז קרבנו והקריבו לפני יהוה: יג וסמך את-ידו על-ראשו ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את-דמו על-המזבח סביב: יד והקריב ממנו קרבנו אשה ליהוה את-החלב המכסה את-הקרב ואת כל-החלב אשר על-הקרב: טו ואת שתי הכלית ואת-החלב אשר עלהן אשר על-הכסלים ואת-היתרת על-הכבד על-הכלית יסירנה: טז והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה לריח ניחח כל-חלב ליהוה: יז חקת עולם לדרתיכם בכל מושבתיכם כל-חלב וכל-דם לא תאכלו: פ

ד א וידבר יהוה אל-משה לאמר: ב דבר אל-בני ישראל לאמר נפש כי-תחטא בשגגה מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה:

די על-גססיא וית-חצרא דעל-כבדא על-כוליתא יעדנה: ויסקון יתיה בני-אהרן למדבחא על-עלתא די על-אעיא די על-אשתא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ואם-מן-ענא קרבניה לנכסת-קודשיא קדם יי דכר או נוקבא שלים יקרבניה: אם-אמר הוא-מקרב ית-קרבניה ויקריב יתיה קדם יי: ויסמוך ית-ידיה על-ריש קרבניה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית-דמיה על-מדבחא סחור-סחור: ויקרב מנכסת קודשיא קרבנא קדם יי תרביה אליתא שלמתא לקביל שזרתא יעדנה וית-תרבא דחפי ית-גווא וית כל-תרבא די על-גווא: וית תרתין כולין וית-תרבא די עליהן די על-גססיא וית-חצרא דעל-כבדא על-כוליתא יעדנה: ויסקיניה כהנא למדבחא לחם קורבנא קדם יי: ואם-מן-בני עזיא קרבניה ויקרבניה קדם יי: ויסמוך ית-ידיה על-רישיה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית-דמיה על-מדבחא סחור-סחור: ויקרב מניה קרבניה קרבנא קדם יי ית-תרבא דחפי ית-גווא וית כל-תרבא די על-גווא: וית תרתין כולין וית-תרבא די עליהן די על-גססיא וית-חצרא דעל-כבדא על-כוליתא יעדנה: ויסקינון כהנא למדבחא לחם קרבנא לאתקבלא ברעוא כל-תרבא קדם יי: קים עלם לדריכון בכל מותבניכון כל-תרבא וכל-דמא לא תיכלון:

ומליל יי עם-משה למימר: מלל עם-בני ישראל למימר אנש ארי-יחוב בשלו מכל-פקודיא דיי דלא-כשרין לאתעבדא ויעבד מן-חד מנהון:

רשי

הכסלים, פלנקין בלע"ז שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה היא בגובה הכסלים למטה וזהו החלב שתחת המתנים שקורין בלע"ז לונבילו"ם לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת, הוא דופן המסך שקורין איברי"ש ובלשון ארמי חצרא: על הכבד, שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד: על הכבד ועל הכליו', לבד מן הכבד ולבד מן הכליו' יסירנה לזו: על העולה, מלבד העולה למדנו שתקדי' עולת תמיד לכל קרבן על המערכה: אם כשב, לפי שיש באמורי הכשב מה שאין באמורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: וזרקו, שתי מתנו' שהן ארבע ועל ידי הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא חטאת: חלבו, המובחר שבו ומהו זה האליה תמימ': לעמת העצה, למעלה מן הכליות היועצות: לחם אשה ליי', לחמו של אש לשם גבוה: לחם, לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו עבד לחם רב לשחוק עושין לחם: חקת עולם, יפה מפורש בתורת כהנים וכל הפסוק: מכל מצות יי', פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת: מאחת מהנה, ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעו' נח מנחור דן מדניאל:

אבן עזרא

על הכסלים, ידוע והוא מגזרת כוכבי השמים וכסיליהם: על הכליות, כמו ויבאו האנשים על הנשים וטעמו עם, ונקראו כליות בעבור כח תאות המשגל והיא מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי: חלבו האליה תמימה, טעמו כאשר היא שהאליה תקרא חלב ותעו הצדוקים כאשר אפרש לך בפרשה השנית גם תעה הגאון שאמ' כי הוא חלבו והאליה כי מדקדוק הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיות חלבו ואליתו או החלב והאליה: העצה, ידוע ממקומו ואין לו אח ויש מי שהוציא מגזר' עץ בדרך רחוקה: לחם אשה, כבר פירשתי לחם שהוא מאכל ויאמר על הפרי ועל הבשר: ואם עז, ממין העז זכר או נקב' כמשפט הכבש ובבן הבקר לא הזכיר האליה כי אם בכבש כי האליה בעז ובשור קטנה ועוד כי הכבשים שהם בארץ ישראל יש להם אליה גדולה וזה דבר ידוע: כל חלב ליי', זה הכלל ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם ובפרשה השנית אצריך לבאר חוקת עולם: נפש כי תחטא, לעשות בשגגה אחת ממצות לא תעשה שיש עליהם כרת או מלקות, ומלת נפש כלל לישראל ולגר כי כן כתוב, ואחר כן פרט והחל מהכהן הגדול והוא הכהן המשיח: לאשמת

בעל הטורים

אם כבש והוא יותר גלול כדכתיב והכבשים הפריד יעקב · כשב · בא' ב"ש לב"ש · על שם לבשו כרים הצאן: מזבח

מסרה

עוד רבות, אם משנת: לפני אהל מועד ז' וסי' והקרבת את הפר' ושחט אתו דואם מן הצאן' וחברו דואם עז' ונודעה החטאת' ושמרו את משמרתי' והקרבת את הלוים' והחנים לפני המשכן' ונמסר גם בסדר תצוה: ז' פסו' ואת את ואת וסי' והקריב מזבח השלמים אשה ליי' חלבו' ואת כל חלב פר' ואת האיל יעשה' ואת כל שללה תקבוץ' ואם נכלמו מכל אשר' ויאמר אליהם עברי' ואת עשו שנאתי: הכליות כל אורי' חס' במ"ב וסי' על הכליות יסירנה דבתריה והקטירו אתו בני אהרן המזבחה' על הכליו' יסירנה דבתריה דאשר יורם משור זבח השלמים: והקטירם ב' וסי' לחם אשה לריח' כאשר יורם: לריח י"ז וסי' ולקחת אתם מידם' והקטרת את כל האיל' ואת הכבש השני דואלה שמות' קרבן ראשית תקריבו' והקטירם הכהן המזבחה' ואת כל חלבה יסיר קדמ' ואת הקרב ואת הכרעים' ויקח משה אותם מעל כפיהם' וזרק הכהן את הדם' והיה אם מעיני העדה' אך בכור שור' עלת תמיד העשויה' והקרבתם עלה דבכורים' ועשיתם עלה לריח ניחח' מלבד עלת החדש' ולחמי אשר נתתי לך' לריח שמניך טובים: וכל דם ד' וסי' חקת עולם לדרתיכם' וכל דם לא תאכלו בכל משבתיכם' ויצוהו המלך אחז' ב' בו: מהנה ז' וסי' ועשה מאחת מהנה' כל היוצא מהנה יטרף' ושמרון בחצי חטאתיך' והלשכות העליונו' קצרו' אחת מהנה לא נשבר' אחת מהנה לא נעדרה' בחר לך אחת מהנה דו"ה:

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם׳ מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמו שנאמר לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם היא שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם ונעשה מקולקל: פר׳ יכול זקן תלמוד לומר בן אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר הא כיצד זה פר בן שלש: אל אהל מועד׳ למשכן׳ ובבית עולמים להיכל: את פני פרכת הקדש׳ כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים לא היו נוגעין דמים בפרכת ואם נגעו נגעו: ואת כל דם׳ שירי הדם: ואת כל חלב פר׳ חלבו היה לו לומר מה תלמוד לומר פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת: החטאת׳ להביא שעירי עבודה זרה ל לכליות ולחלבי׳ ויותר׳: ירים ממנו׳ מן המחובר שלא יחתכנו קודם ה הסרת חלבו תורת כ כהנים: כאשר יורם׳ מאותן אמורים ה המפורשין בשור זבח השלמי׳ וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פי׳ כאן אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמן אף זה לשמו ומה שלמים שלום ל לעולם אף זה שלום לעולם ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדי׳ למד מן הלמד בקדשי׳ בפ׳ איזהו מקומן: על הכבד ועל הכליות׳ על ראשו ועל כרעיו׳ כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: אל מקום טהור׳ לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך א אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר במחוץ למחנה זה ש שהוא חוץ לעיר שיה׳ המקום טהור: מחוץ למחנ׳׳ חוץ לג׳ מחנות ובבית עולמי׳ חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותי׳ במסכת יומא ו ובסנהדרין: אל שפך הדשן׳ מקו׳ ששופכין בו דשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנ׳: על שפך הדשן ישרף׳ שאין תלמוד לומ׳ אלא ללמד שאפילו אין שם דשן: עדת ישראל׳ אלו סנהדרין: ונעלם דבר׳ טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו׳ שעשו הצבור על פיהם: את

המשיח ד׳ מל׳ בתור׳ וסי׳ אם הכהן המשיח׳ ולקח הכהן המשיח מדם הפר׳ והבי׳ הכהן המשיח׳ והכהן המשיח תחתיו: לפני יי׳ ב׳ סבי׳ אשר וסי׳ והביא את הפר דנפש קדמ׳ ׳ ויעל שלמ׳: קרנו ד׳ מלא׳ בתור׳ וסי׳ ונתן הכהן מן הדם׳ וישחט קדמאה משה את הדם׳ ויקרבו בני אהרן את הדם אליו׳ ויצא אל המזבח: מקום טהור

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים ליהוה לחטאת׃ והביא את הפר אל פתח אהל מועד לפני יהוה וסמך את ידו על ראש הפר ושחט את הפר לפני יהוה׃ ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא אתו אל אהל מועד׃ וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה מן הדם שבע פעמים לפני יהוה את פני פרכת הקדש׃ ונתן הכהן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הסמים לפני יהוה אשר באהל מועד ואת כל דם הפר ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד׃ ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו את החלב המכסה על הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב׃ ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכליות יסירנה׃ כאשר יורם משור זבח השלמים והקטירם הכהן על מזבח העלה׃ ואת עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו וקרבו ופרשו׃ והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה אל מקום טהור אל שפך הדשן ושרף אתו על עצים באש על שפך הדשן ישרף׃ פ

ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ואשמו׃ ונודעה החטאת אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת והביאו אתו לפני אהל מועד׃ וסמכו זקני העדה את ידיהם על ראש הפר לפני יהוה ושחט את הפר לפני יהוה׃ והביא הכהן המשיח מדם הפר אל אהל מועד׃

אם כהנא רבא יחוב לחובת עמא ויקרב על חובתיה די חב תור בר תורי שלים קדם יי לחטאתא׃ וייתי ית תורא לתרע משכן זמנא לקדם יי ויסמוך ית ידיה על ריש תורא ויכוס ית תורא קדם יי׃ ויסב כהנא רבא מדמא דתורא ויעל יתיה למשכן זמנא׃ ויטבול כהנא ית אצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע זמנין קדם יי קדם פרוכתא דקודשא׃ ויתן כהנא מן דמא על קרנת מדבח קטורת בוסמיא קדם יי די במשכן זמנא וית כל דמא דתורא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זמנא׃ וית כל תרב תורא דחטאתא יפריש מניה ית תרבא דחפי על גוא וית כל תרבא די על גוא׃ וית תרתין כלין וית תרבא די עליהן די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כליתא יעדינה׃ כמא די מתפרש מתור נכסת קודשיא ויסיקנון כהנא על מדבחא דעלתא׃ וית משך תורא וית כל בסריה על רישיה ועל כרעוהי וגויה ואוכליה׃ ויפיק ית כל תורא מברא למשריתא לאתר דכי לאתר בית מישד קטמא ויוקד יתיה על אעיא באשתא על אתר בית מישד קטמא יתוקד׃

ואם כל כנשתא דישראל ישתלון ויהי מכסא פתגמא מעיני קהלא ויעברון חד מכל פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחובון׃ ותתידע חובתא די חבו עלה ויקרבון קהלא תור בר תורי לחטאתא וייתון יתיה לקדם משכן זמנא׃ ויסמכון סבי כנישתא ית ידיהון על ריש תורא קדם יי ויכוס ית תורא קדם יי׃ ויעל כהנא רבא מדמא דתורא למשכן זמנא׃

אבן עזרא

לאשמת העם׳ שהורה שלא כהוגן ואשם העם וכלם שוגגים או פירוש לאשמת העם כאשמת כל בני אדם וכזכר כן בעבור שהכהן הוא נושא התורה והוא עצמו נשמר וקדוש לשם: על חטאתו׳ בעבור חטאתו וכאשר הוא גדול יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח: וטבל הכהן׳ הוא המשיח בעצמו׳ וטעם שבע פעמים תמצאנו בפרשת וירא בלק ובעבור גודל מעלת הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פ פרכת הקדש ועל קרנות מזבח הקטרת וכל הפר חוץ מהחלבי׳ ישרוף בחוץ כי איננה עולה: על שפך הדשן׳ באשר שיהיה נשרף במקום שיש שם דשן המזבח: ונודעה החטאת׳ וכן משפט הכהן הגדול ואם איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר חטאת׳ ויש אומרים כי בכל שנה יקריב כן שמא א חטא׳ והזכיר עם כל עדת ישראל ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי שיודיע לכהן רק מעצמו׳ וחטאת הקהל כחטאת הכהן הגדול בכל מ משפטיה והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל: זקני העדה׳ הם המנהיגים והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעד כל ישראל כי לא יתכן שיסמכו כל ישראל: חטאת

בעל הטורים

מזבח קטרת הסמים בפרשת כהן משיח כתיב קטרת הסמי׳ ובפרשה שאחריה כ כתיב מזבח קטרת׳ לפי שכהן גדול מ מתעשר בקטרת׳ הוסיף לומר סמים׳ בכל הכפרות הוסיף כפרה וסליחה חוץ מכהן גדול׳ לפי ששגגת תלמוד עולה זדון: על שפך הדשן ישרף׳ גותה תורה לשרוף קרבנו של כהן משיח׳ כ בפרהסיא בחוץ על שפך הדשן שלא י יתביים אדם להתודו׳ על חטאו שהרי כהן גדול חטא והתודה והבי׳ קרבן על חטאו׳ ׳ ישגו׳ שני׳ במסור׳ ואם כל עדת ישראל ישגו׳ ׳ ישגו בלכן ביחזקאל על רועי׳ ישראל המתעים את הכאן הכא כמי׳ מ מיירי בבכור ששגגו על פי בית דין שטעו בהוראה׳ מעיני ד ונעלם דבר מעיני הקהל׳ ואיד בהיא עינייא׳ אם מעיני העדה׳ ונעלם מעיני אישה׳ ונעלמה מעיני כל חי איירי בתורה דכתיב לעיל מיניה והחכמה מ מאין תמצא׳ הכא נמי כנעלמה החכמה מעיני בית דין שטעו בהוראה׳ ונעלם מעיני אישה׳ זה הוא שאמר אפילו שמע מעוף הפורח באויר שנטמאת סוט׳ אין המים בודקין אותה זה הוא ונעלמה מעיני כל חי מעוף השמים׳ שאפילו שמע מעוף השמי׳ והעלים עצמו כאלו לא ידע סוט׳ אין המים בודקין אותה׳ ונודעה ב׳ ונודע החטאת׳ ונודעה יד יי׳ את עבדיו וזעם את א אויביו׳ שאפילו על השוגג שיש לו להבי׳ חטאת ולא הבי׳ הב״ה נפרע ממנו׳ וזהו ונודעה יד יי׳ את עבדיו׳ מי שחטא ומביא קרבן׳ וזעם את מי שאינו מביא׳ והביאו אותו לפני אהל מועד׳ ד׳ במס׳ והביאו אבנים אחרי׳ גבי מצורע׳ והביאו בניך בחוצן׳ והביאו את כל אחיכם׳ לומר מי שמחויב להביא קרב׳ לה׳ ואינו מביאו לכהן סוב שצריך לכהן שיבא לראות נגעי ביתו ואם הוא מביאו זוכה למה שנ׳ והביאו בניך בחוצן׳ והביאו את כל א אחיכם מכל וגו׳: חטאת

ר׳ וסי׳ והוציא את כל הפר׳ ואת חזה התנופה׳ והוציא את הדשן׳ ואסף איש טהור: על שפך חד מן אלפא בית מן חד וחד חד אל וחד על וסי׳ מצוין במסר׳ רבתא: עדת ישראל יא בליש׳ וסי׳ דברו אל כל עדת ישרא׳ ושחטו אתו כל׳ ונכרתה הנפש ההיא׳ יעשו אתו׳ ואם כל עדת ישראל ישגו׳ המעט מכם כי׳ הארץ אשר הכה׳ ומחר על כל עדת ישראל׳ ועל כל עדת ישראל היה קצף דעכן׳ וכל עדת ישראל הנועדי׳ דמלכים׳ וחברו דדה: מעיני ד׳ וסי׳ ואם כל עדת ישראל ישגו׳ והיה אם מעיני העד׳ ׳ ונעלם מעיני אישה׳ ונעלמה מעיני כל חי: ונודעה ב׳ וסי׳ ונודעה החטאת אשר חטאו עליה׳ ונודעה יד יי׳ את עבדיו: והביאו ד׳ וסי׳ ונודעה החטאת אשר חטאו עליה׳ ולקחו אבנים אחרות׳ והביאו בניך בחצן׳ והביאו את כל אחיכם מכל הגוים: המשיח ד׳ מלא׳ בתורה נמסר לעיל בהאי סידרא׃

את פני הפרכת, ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מיעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש משחטאו כולם חס ושלום נסתלקה הקדושה: יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מוע', זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח: ואת כל חלבו ירים, אף על פי שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועש' לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו ת תנא דבי רבי ישמעאל משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: ועשה לפר זה כאשר עשה לפר החטאת, כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שם שלא פיר' כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל לפי שמצינו בניתנין על מזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן במתנ' אחת מהן מעכבת: אשר נשיא יחטא: לשון אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפר' על שגגתו קל וחומ' שמתחרט על זדונותיו: או הודע, כמו אם הודע הדבר הרבה או יש משמשין בלשון אם ואם בלשון או וכן או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו, כשחטא היה סבור שהוא היתר ולאחר מיכן נודע לו שאיסור היה: במקום אשר ישחט את העולה, בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא, לשמו כשר שלא לשמו פסול: ואת דמו, שירי הדם: כחלב זבח השלמי', כאותן אמורין המפורשי' בעז האמור אצל שלמים: כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים, כאימורי עז האמורים בשלמים: ושחט

חטאת הקהל הוא, הפר: ואם ישגו, ישראל ולא יעשו אחת ממצות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת: אשר נשיא יחטא, הפוך וכן הוא אשר יחטא הנשיא והוא דבק כאשר למעלה ואם כל עדת ישראל כאילו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא שבט או נשיא בית אב: או הודע אליו, אחז הכתוב דרך קצרה כמו לכהן והטעם שידע הנשיא מעצמו שחטא או הודיעו אדם אחר שראהו, לדקדק הודע אליו פעל עבר כמו והגד לך ויחסר המודיע כמו א אשר ילדה אותה ללוי ויאמר רבי משה הכהן כי הוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו כי החולם והשורק יתחלפו והוא על משקל ויוסף הורד מצרימה והנשיא יקריב שעיר מטעם זכר ויש מתנים או תיש כפי' הגאון בספר משלי והוא זכר למעלת הנשיא רק לא יובא את דמו לפנים מהקדש ו והכהנים יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו כי כן כתו' ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו: מעם הארץ, ואם כל ישראל והכהנים ההדיוטים וכל הלוים: ואשם, פעל עבר כמו כי זקן יצחק: שעירת עזים נקבה, כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא, וטעם ונסלח לו בפרשת שלח לך:

ואם

עלהם י"ג חס' בתורה נמסר בסדר ויגש: חטאת ז' פתחין נמסר בסדר תצוה: מדמה ו' וסי' ולקח הכהן מדמה באצבעו, כל אשר יגע בבשרה, וכל חטאת אשר יובא, ולקח אלעזר הכהן, ב' בו, ויז מדמה אל הקיר:

וְטָבַ֧ל הַכֹּהֵ֛ן אֶצְבָּע֖וֹ מִן־הַדָּ֑ם וְהִזָּ֞ה שֶׁ֤בַע פְּעָמִים֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה אֵ֖ת פְּנֵ֥י הַפָּרֹֽכֶת׃ וּמִן־הַדָּ֞ם יִתֵּ֣ן ׀ עַל־קַרְנֹ֣ת הַמִּזְבֵּ֗חַ אֲשֶׁר֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֖ר בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וְאֵ֣ת כָּל־הַדָּ֗ם יִשְׁפֹּךְ֙ אֶל־יְסוֹד֙ מִזְבַּ֣ח הָעֹלָ֔ה אֲשֶׁר־פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ וְאֵ֥ת כָּל־חֶלְבּ֖וֹ יָרִ֣ים מִמֶּ֑נּוּ וְהִקְטִ֖יר הַמִּזְבֵּֽחָה׃ וְעָשָׂ֣ה לַפָּ֔ר כַּאֲשֶׁ֤ר עָשָׂה֙ לְפַ֣ר הַֽחַטָּ֔את כֵּ֖ן יַעֲשֶׂה־לּ֑וֹ וְכִפֶּ֧ר עֲלֵהֶ֛ם הַכֹּהֵ֖ן וְנִסְלַ֥ח לָהֶֽם׃ וְהוֹצִ֣יא אֶת־הַפָּ֗ר אֶל־מִחוּץ֙ לַֽמַּחֲנֶ֔ה וְשָׂרַ֣ף אֹת֔וֹ כַּאֲשֶׁ֣ר שָׂרַ֔ף אֵ֖ת הַפָּ֣ר הָרִאשׁ֑וֹן חַטַּ֥את הַקָּהָ֖ל הֽוּא׃ פ

אֲשֶׁ֥ר נָשִׂ֖יא יֶחֱטָ֑א וְעָשָׂ֡ה אַחַ֣ת מִכָּל־מִצְוֺת֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהָ֜יו אֲשֶׁ֧ר לֹא־תֵעָשֶׂ֛ינָה בִּשְׁגָגָ֖ה וְאָשֵֽׁם׃ אוֹ־הוֹדַ֤ע אֵלָיו֙ חַטָּאת֔וֹ אֲשֶׁ֥ר חָטָ֖א בָּ֑הּ וְהֵבִ֧יא אֶת־קָרְבָּנ֛וֹ שְׂעִ֥יר עִזִּ֖ים זָכָ֥ר תָּמִֽים׃ וְסָמַ֤ךְ יָדוֹ֙ עַל־רֹ֣אשׁ הַשָּׂעִ֔יר וְשָׁחַ֣ט אֹת֔וֹ בִּמְק֛וֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַ֥ט אֶת־הָעֹלָ֖ה לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה חַטָּ֖את הֽוּא׃ וְלָקַ֨ח הַכֹּהֵ֜ן מִדַּ֤ם הַֽחַטָּאת֙ בְּאֶצְבָּע֔וֹ וְנָתַ֕ן עַל־קַרְנֹ֖ת מִזְבַּ֣ח הָעֹלָ֑ה וְאֶת־דָּמ֣וֹ יִשְׁפֹּ֔ךְ אֶל־יְס֖וֹד מִזְבַּ֥ח הָעֹלָֽה׃ וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ֙ יַקְטִ֣יר הַמִּזְבֵּ֔חָה כְּחֵ֖לֶב זֶ֣בַח הַשְּׁלָמִ֑ים וְכִפֶּ֨ר עָלָ֧יו הַכֹּהֵ֛ן מֵחַטָּאת֖וֹ וְנִסְלַ֥ח לֽוֹ׃ פ

וְאִם־נֶ֧פֶשׁ אַחַ֛ת תֶּחֱטָ֥א בִשְׁגָגָ֖ה מֵעַ֣ם הָאָ֑רֶץ בַּעֲשֹׂתָ֗הּ אַחַ֛ת מִמִּצְוֺ֥ת יְהוָ֖ה אֲשֶׁ֥ר לֹא־תֵעָשֶׂ֖ינָה וְאָשֵֽׁם׃ א֚וֹ הוֹדַ֣ע אֵלָ֔יו חַטָּאת֖וֹ אֲשֶׁ֣ר חָטָ֑א וְהֵבִ֨יא קָרְבָּנ֜וֹ שְׂעִירַ֤ת עִזִּים֙ תְּמִימָ֣ה נְקֵבָ֔ה עַל־חַטָּאת֖וֹ אֲשֶׁ֥ר חָטָֽא׃ וְסָמַךְ֙ אֶת־יָד֔וֹ עַ֖ל רֹ֣אשׁ הַֽחַטָּ֑את וְשָׁחַט֙ אֶת־הַ֣חַטָּ֔את בִּמְק֖וֹם הָעֹלָֽה׃ וְלָקַ֨ח הַכֹּהֵ֤ן מִדָּמָהּ֙ בְּאֶצְבָּע֔וֹ וְנָתַ֕ן עַל־קַרְנֹ֖ת מִזְבַּ֣ח הָעֹלָ֑ה וְאֶת־כָּל־דָּמָ֣הּ יִשְׁפֹּ֔ךְ אֶל־יְס֖וֹד הַמִּזְבֵּֽחַ׃ וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּ֣הּ יָסִ֗יר כַּאֲשֶׁ֨ר הוּסַ֣ר חֵלֶב֮ מֵעַ֣ל זֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֒ וְהִקְטִ֤יר הַכֹּהֵן֙ הַמִּזְבֵּ֔חָה לְרֵ֥יחַ נִיחֹ֖חַ לַֽיהוָ֑ה וְכִפֶּ֥ר עָלָ֛יו הַכֹּהֵ֖ן וְנִסְלַ֥ח לֽוֹ׃ פ

וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא אֶצְבְּעֵיהּ מִן דְּמָא וְיַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ יָת קֳדָם פָּרוּכְתָּא׃ וּמִן דְּמָא יִתֵּן עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ דִּי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל דְּמָא יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דִּי בִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ וְיַעֲבֵיד לְתוֹרָא כְּמָא דַעֲבַד לְתוֹרָא דְחַטָּאתָא כֵּן יַעְבֵּיד לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלֵיהוֹן כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן׃ וְיַפֵּק יָת תּוֹרָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקִיד יָתֵיהּ כְּמָא דִּי אוֹקִיד יָת תּוֹרָא קַדְמָאָה חַטַּאת קְהָלָא הוּא׃

אִם רַבָּא יְחוֹב וְיַעְבֵּיד חַד מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֵיהּ דְּלָא כָשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא בְּשָׁלוּ וְיֵחוֹב׃ אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב בַּהּ וְיַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ צְפִיר בַּר עִזֵּי דְּכַר שְׁלִים׃ וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ צְפִירָא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ בְּאַתְרָא דִּיכּוֹס יָת עֲלָתָא קֳדָם יְיָ חַטָּאתָא הוּא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת דְּמֵיהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא׃ וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַסֵּק לְמַדְבְּחָא כְּתָרַב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃

וְאִם אֱנָשׁ חַד יְחוֹב בְּשָׁלוּ מֵעַמָּא דְאַרְעָא בְּמֶעְבְּדֵהּ חַד מִפִּקּוֹדַיָּא דַּייָ דְּלָא כָשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיֵחוֹב׃ אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיַיְתֵי קוּרְבָּנֵיהּ צְפִירַת עִזִּין שְׁלִימְתָא נְקוּבְתָא עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב׃ וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יָת חַטָּאתָא בְּאַתְרָא דַעֲלָתָא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל דְּמַהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא׃ וְיָת כָּל תַּרְבַּהּ יַעְדֵּי כְּמָא דְאִתַּעְדָּא תְרַב מֵעַל נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃

בעל הטורים

חטאת הקהל הוא וסמי' ליה אשר נשיא יחטא. לומר לך כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה מעלה עליו כאילו הוא חוטא. את קרבנו נא' בקרבן נשיא ריבוי. לומר שיביא קרבן שמן וגדול לפי שהנשיא אוכל פטומות. ולא יהא שלחנו מלא ושלחן רבו ריקם. בעז כתיב שעיר עזי' זכר שעירת עזים נקבה לפי שאין ב' בשמו חילוק לזכר ולנקבה שהכל נקרא עז לכך צריך לפרש זכר או נקבה. אבל כבש יש חילוק בשמו כבש לזכר כבשה לנקבה. בעשתה בגימט' אם כולה ולא במקצתה. הוסר ב' כאשר הוסר חלב. ומעת הוסר התמיד. לומר שמעת הוסר התמיד הוס' כל חלב שבזכותו נסתלח ב ברכה כבל: אם

וכפר עליו

קדמ' דוא' כל חלבו וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו תניין דהוסר וכפ' עליו הכהן ונסלח לו. תליתאה דייסר וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו. רביעאה דוהביא וכפר עליו הכהן מחטאתו. חמישאה ואת השני וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר חטא ונסלח לו. שתיתאה דל"פ וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה. שביעאה דאיל תמים וכפר עליו הכהן על שגגתו. תמינאה דריש פסוק בסיף סדרא וכפר עליו הכהן לפני יי' ונסלח לו.

אבן עזרא

ואם כבש׳ ואם הביא ממין הכבש לחטאת יביא נקב׳ כמו שעירת עזי׳ וטע׳ כאשר יוסר חלב הכשב להביא האליה כי אין עם השעירה אליה: ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה׳ הוא החרש וכן ואת אלית והכתוב אחז דרך קצרה והזהיר שחייב העד להגיד כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם שישא עונו ואם שכח ולא הגיד ואחר כן נזכר לו: או נפש כי תגע׳ בנבלת הארבעה הנזכרות והם חזיר וחבירין: או בנבלת בהמה טמאה׳ לאכול כסוס וחמור ושרץ טמא מהשמנה הנזכרי׳: ונעלם ממנו׳ ואחר כך ידע או נגע בזב וטמא מת וזבה ונדה: לבטא בשפתים׳ דבור שפה: להרע׳ למי שהוא חייב או לפי׳ הנאון להתענות׳ וטעם להזכיר אלה שהוא חייב להודות ועל האחרות שהן מצות לא תעשה לא יתודה לפני הכהן והקרבן אחד: ואם לא תגיע ידו׳ כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו: ויאמר רב יצחק כי טעם אחד לעולה בעבור שלא תגיע ידו אולי עלה על רוחו מחשבת והקרוב אלי שהאחד כנגד האמורי׳ והשני חטאת כמשפט: שעירת

רשי

ושחט אותה לחטאת׳ שתהא שחיטתה לשם חטאת: כאשר יוסר חלב הכשב׳ שנתרבו אמורין באליה אף חטאת כשהיא באה כבשה טעונה אליה עם האמורין: אשי יי׳ על מדורות האש העשויות לשם פואיילי״ש בלעז: ושמעה קול אלה׳ בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו: או נפש אשר תגע וגו׳ ולא זר הטומאה הזו יאכל קדשי׳ או יכנס למקד׳ שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות נדרש כן: ונעלם ממנו׳ הטומאה: ואשם׳ באכילת קדש או בביאת מקדש: בטומאת אדם׳ זו טומאת מת: לכל טומאתו׳ לרבות טומא׳ מגע זבין וזבו׳: אשר יטמא׳ לרבות הנוגע בבועל נדה: בה׳ לרבו׳ בולע נבלת עוף טהור ולא ידע שטמא הטומאה: ואשם׳ באכילת קדש או בביאת מקדש: בשפתים׳ ולא בלב: להרע׳ לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא׳ לרבו׳ לשעבר: ונעלם ממנו׳ ועבר על שבועתו כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפיר׳ ממון אינה בקרבן זו אלא באשם: והקריב את אשר לחטאת ראשונ׳ חטאת קודמ׳ לעולה למה הדבר דומה לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו: ולא יבדיל׳ אינו מולק אלא סימן אח׳: עורף׳ הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר: מול עורף׳ מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: והזה מדם החטאת׳ בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם נתז והולך למזבח: חטאת היא׳ לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: כמשפט

Rashi margin: יוסר חלב כן כתוב בחומש אחד שכתב ונקד רבינו גרשם ... יוסר חלב אולא וכ׳ שוכחים ה ששי ... א׳ כטעם לאחור

ה ששי

מסורה (upper)

יוסר חד מן כ׳ זוגין מיחדין מתחלפין מן חד וחד חד ס׳ וחד ש׳ וסי׳ נמסר בריש שיר השירים: אשי ט׳ כתיב יו״ר נמסר בסדר צו: לוא לה״ מל׳ בק׳ וסי׳ כי לוא אוכל לקום׳ אם לוא יגיד׳ אל בני כי לוא טובה

תרגום אונקלוס

ואם אמר ייתי קרבניה לחטאתא נוקבא שלימתא ייתנה: ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא די יכוס ית עלתא: ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: וית כל תרבה יעדי כמא דמתעדא תרב אמר מנכסת קודשיא ויסק כהנא יתהון למדבחא על קרבניא דיי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה די חב וישתביק ליה:

ואנש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא סהיד או חזא או ידע אם לא יחוי ויקביל חוביה: או אנש די יקרב בכל מדעם מסאב או בנבלת חיתא מסאבא או בנבלת בעירא מסאבא או בנבלת רחיש מסאב ויהי מכסא מניה והוא מסאב וחב: או ארי יקרב בסואבת אנשא לכל סאובתיה די יסתאב בה ויהי מכסא מניה והוא ידע וחב: או אנש ארי יקיים לפרשא בספון לאבאשא או לאיטבא לכל די יפריש אנשא בקיום ויהי מכסא מניה והוא ידע וחב לחדא מאלין: ויהי ארי יחוב לחדא מאלין ויודי די חב עלה: וייתי ית חובתיה לקדם יי על חובתיה די חב נוקבא מן ענא אמרתא או צפירת עזין לחטאתא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה:

ואם לא תמטי ידיה כמסת שיתא וייתי ית חובתיה די חב תרתין שפנינין או תרין בני יונה קדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: וייתי יתהון לכהנא ויקריב ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית רישיה מקביל קדליה ולא יפריש: ויזי מדמא דחטאתא על כותל מדבחא ודישתאר בדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא:

ספר ויקרא

ואם כבש יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה: וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט אתה לחטאת במקום אשר ישחט את העלה: ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת כל דמה ישפך אל יסוד המזבח: ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים והקטיר הכהן אתם המזבחה על אשי יהוה וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו: פ

ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם: או כי יגע בטמאת אדם לכל טמאתו אשר יטמא בה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת מאלה: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה: והביא את אשמו ליהוה על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים לחטאת וכפר עליו הכהן מחטאתו: ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני בני יונה ליהוה אחד לחטאת ואחד לעלה: והביא אתם אל הכהן והקריב את אשר לחטאת ראשונה ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל: והזה מדם החטאת על קיר המזבח והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח חטאת הוא:

Masoretic side notes: ל׳ וח׳ יוסר ומשמש אכ׳ · ט׳ כתי׳ יו״ד · ל׳ · לה׳ מ״ל · קדמ׳ רביע תניין פור · ל׳ · ל׳ · ג׳ פתחין · ל׳ וח׳ ויבטא בשפתיו · ב׳ כתורה · ח׳ כטע׳ מאריכין בסיפר · ח׳ כלי״ש · ל׳ · ז״ג מ״ל · תניין · ב׳ לוקדמ׳ לא יבדיל · ל׳ כתי׳ ה״א · ל׳

בעל הטורים

אם לוא יגיד ונשא עונו׳ אם לוא יגיד מלא וא״ו קרי ביה אם לו יגיד כו״ו׳ פירוש שהגיד לו כבר שם טוב אינו חונ׳ ומגיד: בי״ו

מסרה

השמועה׳ ולוא נכרית מהבהמה׳ כי לוא חטא לך׳ דשמואל׳ לא תשמע ולוא תאבה לו׳ כי לוא יתנבא עלי טוב׳ תניין דמלכי׳ כי לוא יעשה עבדך׳ לוא אדני המלך כי׳ מעט מוער לוא כאביר׳ לוא כי אהבתי זרים׳ לוא נבא עוד אליך׳ וימנעו רביבים ומלקוש׳ לוא אפיל פני בכם׳ קדמא דפסוק׳ לוא לורות ולא להבר׳ העל אלה לוא אפקד׳ קדמא דפסוק׳ עלו בשרותיה׳ וקדמא ובתרא דכחשו בי״י׳ ורעב לוא נראה׳ שוט שוטף כי יעבר לוא יבואנו׳ ולוא אמרו בלבבם׳ זה הגוי אשר לוא׳ קדמא דפסוק׳ הוסרי ירושלם פן׳ הקשבתי ואשמע לוא כן׳ עבר קציר כלה קיץ׳ ולוא יפיק׳ ואורם במזרה׳ אם לוא הפגעתי בך׳ וינאפו׳ ואם לוא השחוק היה׳ אם לוא יסחבום קדמא׳ ולוא תבא דמעתך׳ לוא אליכם כל עוברי׳ סדם אחותך׳ וא׳ נדרשתי ללוא שאלוני: או בנבלת בהמה טמאה י״א בטעמא לאחור פי׳ בטעמא פשטא ולפניו יתיב וסי׳ או בנבלת בהמה טמאה׳ אחרי הכתו את סיחן׳ והיה כל מעבר מטה׳ איש יושב על כסא דוד׳ איש אחרי שרירות לבו הרע׳ שקר הנבאים נבאים בשמי׳ די מלכות תחות כל שמיא׳ די כל מלך רב ושליט׳ די מרת עבר נהרא׳ על כל חרד בדבר אלהינו: להרע ו׳ פתחין וסי׳ ולא נתנו אלהים להרע עמדי׳ או נפש כי תשבע לבטא׳ חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו׳ אנכי מחל להרע׳ נשבע להרע ולא ימיר׳ כאשר זממתי: ראשונה ג׳ מל׳ וסי׳ והקריב את אשר לחטאת ראשנה׳ ושלמתי ראשונה משנה עונם׳ ויד השרים והסגנים היתה במעל׳ אנ״ך: ומלק ב׳ וסי׳ את ראשו והקטיר׳ ממול ערפו ולא יבדיל: חטאת הוא ד׳ נמסר בסדר ואתה תצוה:

כמשפט׳ כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: כי חטאת היא׳ ואין בדין שיהא קרבנו מהודר: חטאת היא׳ נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: על חטאתו אשר חטא׳ כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא מקצתן שתי תורים הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו: מאחת מאלה׳ מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירו׳ או בדלות או בדלי דלות ומה תלמוד לומר שיכול החמורים שבהם יהיו בכשב׳ או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת״ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה אם השיגה ידם ואת החמורים לקלין לעשירית האיפ׳ בדלי דלות: והיתה לכהן כמנחה׳ ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלי׳ זהו לפי פשוטו ורבותינו דרשו והית׳ לכהן ואם חוט׳ זה כהן הו׳ תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: כי תמעול מעל׳ אין מעילה בכל מקו׳ אלא שנוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיה׳ ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוט׳ ומעלה בו מעל: וחטאה בשגג׳ מקדשי יי׳ שנהנ׳ מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ת״ל תמעול מעל ריבה: קדשי יי׳ המיוחדים לשם יצאו קדשי׳ קלים: איל׳ לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח אף כאן קשה בן שתי שנים: בערכך כסף שקלי׳ שיה׳ שוה שתי סלעי׳: ואת אשר חטא מן הקדש׳ ישלם קרן וחומש להקדש: ולא ידע ואשם והביא׳ הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור שתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו׳ ר׳ יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענים את שידע ר׳ יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטווה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום הכפורים על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות ר׳ עקיבה אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדי׳ או שלשה וגו׳ אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה רבי אלעזר בן עזריה אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו׳ קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב״ה קובע לו ברכה: בערכך לאשם׳ בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע׳ הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג: אשם הוא אשם אשם׳ הראשון כולו קמץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא לשון פעל וא״ת מקרא שלא לצורך הוא כבר דרוש הוא בתורת כהנים: אשם אשם׳ להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי סלעים יכול שאני מקבה אשם נזיר ואשם מצורע תלמוד לומר הוא:

שביעי

לא ישים לבונה לא ימק עליו שמן ולא יתן עליו

האפה ב׳ חס׳ וסי׳ ואם לא תשיג׳ זה קרבן אהרן: ולא יתן ג׳ נמסר בסדר בא: והביאה ב׳ מפיק ה״א וסי׳ והביאה אל הכהן וקמץ הכהן׳ אל בני אהרן: מלוא ב׳ מל׳ וסי׳ מלוא קמצו דואם לא תשיג ידו׳ מלוא הספל מים׳ וא׳ מלו הקנה חס׳ א׳ ושארא מלא כתיב: נפש ג׳ ר״פ ובטעם וסי׳ נפש כי תמעל מעל׳ נפש כי תחטא

וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ ס
וְאִם־לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִיא׃
וֶהֱבִיאָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִמֶּנָּה מְלוֹא קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה חַטָּאת הִוא׃ וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה׃ ס
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ טו נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם׃ וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃ פ
וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ׃ וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ

ל׳ וא׳ את השני · כולהון ל״ב במ״כ ג׳ חס׳ ג׳ · ב׳ כעכין · ב׳ · ב׳ מ״ל · ט כתי׳ יוד · ל׳ כתור · ג׳ כ״פ בטע׳ · ג׳ חס׳ יוד תכיין · ג׳ מ״ל בלשון אוספי · זא׳ זן · ח׳ בטע׳ מאריכין בספר׳ ב׳ קד מ״ל ב׳

וְיַת־תִּנְיָנָא יַעְבֵּיד עֲלָתָא כִּדְחָזֵי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי־חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃
וְאִם לָא תַדְבֵּיק יְדֵיהּ לְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ לִתְרֵין בְּנֵי־יוֹנָה וְיַיְתֵי יַת־קוּרְבָּנֵיהּ דִּי חָב חַד מִן־עַסְרָא בִּתְלָת־סְאִין סוּלְתָּא לְחַטָּאתָא לָא־יְשַׁוֵּי עֲלַהּ מִשְׁחָא וְלָא־יִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָא אֲרֵי חַטָּאתָא הִיא׃
וְיַיְתִנַּהּ לְוָת־כַּהֲנָא וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִנַּהּ מְלֵי קוּמְצֵיהּ יַת־אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא עַל קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ חַטָּאתָא הִיא׃ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל־חוֹבְתֵיהּ דִּי־חָב מֵחֲדָא מֵאִלֵּין וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וּתְהֵי לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא׃
וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ אֱנָשׁ אֲרֵי־יְשַׁקַּר שְׁקַר וְיֶחוֹב בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַּייָ וְיַיְתֵי יַת־אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם־יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן־עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף־סִלְעִין בְּסִלְעֵי־קוּדְשָׁא לַאֲשָׁמָא׃ וְיַת דִּי חָב מִן־קוּדְשָׁא יְשַׁלֵּם וְיַת־חֻמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא יְכַפַּר עֲלוֹהִי בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃
וְאִם־אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוֹב וְיַעְבֵּיד חַד מִכָּל־פִּקּוּדַיָּא דַּייָ דְּלָא כָשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְלָא־יְדַע וְחָב וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ וְיַיְתֵי דְּכַר שְׁלִים מִן־עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת־כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל־שָׁלוּתֵיהּ דְּאִשְׁתְּלִי וְהוּא לָא־יְדַע וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ אֲשָׁמָא הוּא עַל־חוֹבְתֵיהּ דְּהוּא־חָב אֲשָׁמָא יְקָרֵיב קֳדָם־יְיָ׃ ומליל

ומעלה מעל׳ נפש אשר תגע בו: חמישתו ג׳ חס׳ י׳ תניינא וסי׳ ואת אשר חטא מן הקדש׳ ואם גאל יגאלנה׳ והתודו את חטאתם: יוסף ג׳ מל׳ בלשון אוספי וכל שום בר נש דכו׳ נמסר בסדר ויצא: ולא ידע י״א וסי׳ ולא ידע בשכבה׳ ושל אחריו׳ ולא ידע יעקב׳ ולא ידע אתו מאומה׳ ולא ידע ואשם׳ ולא ידע איש את קברתו׳ עד יפלח חץ כבדו׳ ותלהטהו מסביב ולא ידע קמ׳ ולא ידע כי רפאים שם׳ ולא ידע בפש מאד׳ גם שמש לא ראה: ונשא י״ז נמסר בסדר אחרי מות: אשם ב׳ חד מל׳ וסי׳ אשם׳ ויאשמו אשום בתרא מל׳:

אבן עזרא

עשירית האיפה׳ מאכל לאיש אחד ביום אחד: תמעל מעל׳ דבר שנתכסה עליו מגזרת מעיל והטעם כי חטאת הוא בקדשי השם יביא איל שהוא שוה כסף שקלים ומעוט רבים שנים׳ וישלם אשר חטא מן הקדש עם תוספת חמישיתו וזה הוא אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע: ואם נפש כי תחטא׳ ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל ודעת רבים שזה אשם תלוי לא ידע אם עשה אם לא עשה והחטאת שבתחלה לא ידע ואחר כן ידע והנה החטאת שלא ידע שהוא אסור עד שהודע והאשם ידע שהוא אסור ושכח ואחר כן נזכר או אשם תלוי: אשם אשם ליי׳׳ הוא פירושו אשם הוא: ומעלה

ומעלה מעל ביי׳ שעבר על מצות לא תעשה מלבר שהוא בינו ובין אדם: או בתשומת יד׳ שותפות שםש ידו עמו: בגזל׳ בחזקה כמו ויגזול את החנית: עשק׳ בסתר׳ ועמיתו רעהו ויתכן שהוא בעומתו׳ והא׳ בהנה כנסף: ונשבע על שקר׳ פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר:

כפם כי תחטא׳ אמר רבי עקיבא מה תלמוד לומ׳ ומעלה מעל ביי׳ לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם: בתשומת יד׳ ששם בידו ממון להתעסק או במלוה: או בגזל׳ שגזל מידו כלום: או עשק׳ הוא שכר שכיר: וכחש בה׳ שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: כי יחטא ואשם׳ כשיכיר בעצמו לשוב בתשוב׳ ולדעת ולהודו׳ כי יחטא ואשם: בראשו׳ הוא הקרן ראש הממון: לאשר הוא לו׳ למי שהממון שלו:

וכחש ג׳ ב׳ מלרע וסי׳ או מצא אבדה וכחש בה ונשבע׳ וכחש בעמתו בפקדון׳ וכחש בו לא ראיתיך: בהנה ג׳ וסי׳ או מצא אבדה׳ אשר הוא יושב בהנה׳ בטח בהנדה: גזל ב׳ קמץ וסי׳ והשיב את הגזלה אשר גזל׳ מעני השיב ידו: ושלם ג׳ וסי׳ אתו בראשו׳ את הבית׳ את נות צדקך׳ אנד: בראשו ט׳ו וסי׳ ושלם אתו

ברלאשו׳ בעצמו או מה שהוא שוה: וחמשיתיו׳ מיעוט רבים שנים והנה הם שני חמישיות ועוד אפרשנו: ביום אשמתו׳ טעמו ביום שובו מאשמתו יביא איל: בערכך׳ כראשון והוסיף תומשי׳ בעבור שזה האשם הוא בזדון ודברי יחיד הם שנם זה האשם תלוי: לאשמה בה׳ שם מהבנין הקל תחת שם הפועל:

ביי׳ וכחש בעמיתו הואיל וכחש בין ביי׳ בין עמיתו שמכחש בדבר שאינו יודע בו אלא הקב״ה וחבירו׳ לאשר ב׳ במס׳ לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו׳ ואידך לאשר עמל בו יתננו חלקו והיינו כדאית׳ בהגוזל׳ הגוזל מחבירו אפילו שוה פרוט׳ יוליכנו אחריו אפילו למדי:

וידבר יהוה אל־משה לאמר: נפש כי תחטא ומעלה מעל ביהוה וכחש בעמיתו בפקדון או־בתשומת יד או בגזל או עשק את־עמיתו: או־מצא אבדה וכחש בה ונשבע על־שקר על־אחת מכל אשר־יעשה האדם לחטא בהנה: והיה כי־יחטא ואשם והשיב את־הגזלה אשר גזל או את־העשק אשר עשק או את־הפקדון אשר הפקד אתו או את־האבדה אשר מצא: או מכל אשר־ישבע עליו לשקר ושלם אתו בראשו וחמשתיו יסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו: ואת־אשמו יביא ליהוה איל תמים מן־הצאן בערכך לאשם אל־הכהן: וכפר עליו הכהן לפני יהוה ונסלח לו על־אחת מכל אשר־יעשה לאשמה בה:

ג׳ רפ כטע׳ ג׳ ב׳ מלעיל וא׳ מלרע׳ ז״ח פסו׳ על על ומלה חדא ביניהון ג׳׳ ל׳ קמץ׳ ל׳ בתרי ליסני׳ ל׳ וחס׳ קדמ׳ על אחת מכל אשר יעשה א׳ האדם תבין על אחת מכל אשר יעשה לאשמה

ומליל יי עם־משה למימר: אנש ארי יחוב וישקר שקר קדם יי ויכדב בחבריה בפקדנא או בשותפות ידא או בגזילא או עשק ית־חבריה: או־אשכח אבידתא וכדב בה ואשתבע על־שקרא על־חדא מכל די־יעבד אנשא למיחב בהן: ויהי ארי־יחטי ויחוב ויתיב ית־גזילא די גזל או ית־עושקא די עשק או ית־פקדנא די־אתפקד עמיה או ית־אבידתא די אשכח: או מכל די־אשתבע עלוהי לשקרא וישלם יתיה ברישיה וחומשיה יוסף עלוהי לדי הוא דיליה יתנניה ביומא דחובתיה: וית־אשמיה ייתי קדם־יי דכר שלים מן־ענא בפורסניה לאשמא לות כהנא: ויכפר עלוהי כהנא קדם יי וישתבק ליה על־חדא מכל די־יעביד למחב בה:

פרשת צו

היא העולה׳ נקראת כן בעבור שהיא עולה כלה על המזבח ובכאן רמז שלא יעלה עולה בלילה רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה׳ והא׳ מוקדה נוסף או מוקד ומוקדה הם שני שמות: ואש המזבח תוקד בו׳ ולא חוץ ממנו: מדו׳ חלוק וחכמי׳ אמרו שהוא חלוק כנגד מדתו: על בשרו׳ כנוי לערוה וכן זב מבשרו: אשר תאכל האש הכשאר מאכילת האש: אצל המזבח׳ מחוץ לפאת מזרח: והאש על המזבח תוקד בו׳ פעם שנית להוסיף לא תכבה ביום׳ וטעם בבקר בבקר בכל בקר ובקר׳ ובתחלה יעלה העולה ואחר כן אימורי השלמים:

אם

צו את אהרן׳ מה כתיב לעיל מיניה לאשמה בה׳ צו את אהרן׳ לומר שיהיו זריזין בתורה ובמצות ששנגת ת תלמוד עולה זדון׳ משה לאמר צו את׳ ס״ת תורה׳ צוה אותם שיתעסקו בתור׳ זאת תורת העולה היא העולה׳ לומר כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה׳ הקרבנות נקראו אשה׳ ותורה נקראת אש שנאמר הלא כה דברי כאש׳ מימינו אש דת למו אותיו׳ תלמוד הקרבנו׳ נקראו לחם את ק קרבני לחמי ותורה נקרא׳ לחם לכו לחמו בלחמי כשם שאי א איפשר לעולם בלא לחם כך אי אפשר לעולם בלי תורה׳ מדו בד ב׳ ויואב חגור מדו לבושו שבגדי כהונ׳ הין כעין בגדי מלחמה׳ וכן המעיל כפי תחרא ובזכותם היו מתגברי׳ במלחמ׳ ושמו׳ בגימ׳ וכבלע במקומו א אחרים והוציא בגימ׳ כהנים בעלי מומין שבעל מום כשר ל להוציא הדשן׳ ה והאש ג׳ והאש על המזבח האש ירדה מן השמים׳ והאש יבאו והאש תאכלם׳ רמז למ״ד שמתו כדב ואביהוא על שהורו לפני רבם׳ ואמרו אף על פי שאש יורדת מן השמים מצוה ל להביא מן ההדיוט׳ וזהו והאש ירדה מן השמים אעפי כן והאש על המזבח תוקד בו׳ שצריך להביא מן ההדיוט׳ על כן מן האש יצא שהורו כאש׳ והאש תאכלם׳ והאש על המזבח תוקד בו׳ שהוא כמו סולם ל למלאכים לעלות׳ כענין שנאמר ויעל מלא׳ יי׳ בלהב המזבח׳ וכן ביחזקאל והנה ששה אנשים ויעמדו אצל המזבח׳ ועל כן היה נחשת על שם ונוגנים כעין נחשת קלל׳ אבל מזבח פנימי כנגד שכינה דכתיב ידיו גלילי זהב׳ ולכן כל דם אם נכנס בפנים לא תאכל אותה ה החטאת שאין אכילה למעלה׳

בחבר

חסלת ויקרא

צו את אהרן׳ אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות אמר ר׳ שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז מקום שיש בו חסרון כיס: זאת תור׳ העולה׳ הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברי׳ שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין אי זה אם עלה ירד ואי זה אם עלה לא ירד שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו: היא העולה׳ מעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה: מדו בד׳ היא הכתונת ומה תלמוד לומר מדו שתהא כמדתו: על בשרו׳ שלא יהא דבר חוצץ בינתים: והרים את הדשן׳ היה חותה מלא המחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותנן במזרחו של כבש: הדשן אשר תאכל האש את העול׳ ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומ׳ ושמו אצל המזבח: ופשט את בגדיו׳ אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהם תמיד בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן: הצבור בתפוח כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה לכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: והאש על המזבח תוקד בו׳ רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם: וערך עליה העולה׳ עולת תמיד היא תקדים: חלבי השלמים׳ אם יביאו שם שלמים׳ ורבותינו למדו מכאן עליה על עולת הבקר הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים:

אם

צו סימן

פרשה

וידבר יהוה אל־משה לאמר: צו את־אהרן ואת־בניו לאמר זאת תורת העלה הוא העלה על מוקדה על־המזבח כל־הלילה עד־הבקר ואש המזבח תוקד בו: ולבש הכהן מדו בד ומכנסי־בד ילבש על־בשרו והרים את־הדשן אשר תאכל האש את־העלה על־המזבח ושמו אצל המזבח: ופשט את־בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא את־הדשן אל־מחוץ למחנה אל־מקום טהור: והאש על־המזבח תוקד־בו לא תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים:

ל׳ ומ׳ל׳ ג׳ ג׳ ל׳ וכ׳ סמו׳ נ׳ ל׳ ו׳ ל״ג

פרשה

ומליל יי עם־משה למימר: פקד ית־אהרן וית־בנוהי למימר דא אוריתא דעלתא היא עלתא דמתוקדא על־מדבחא כל־ליליא עד־צפרא ואשתא דמדבחא תהי יקדא ביה: וילבש כהנא לבושין דבוץ ומכנסין דבוץ ילבש על־בסריה ויפריש ית־קטמא די תיכול אשתא ית־עלתא על־מדבחא וישוניה בסטר מדבחא: וישלח ית־לבושוהי וילבש לבושין אוחרנין ויפק ית־קטמא למברא למשריתא לאתר דכי: ואשתא על־מדבחא תהי־יקדא ביה לא תטפי ויבער עלה כהנא אעין בצפר בצפר ויסדר עלה עלתא ויסק עלה תרבי נכסת־קדשיא:

אשתא

בראשו׳ בראשו נגעו׳ והשיב את אשמו׳ דמו בראשו ואנחנו נקיים׳ ואת רעת נבל׳ וכובע ישוע׳ בראשו׳ ישם ויניד בראשו׳ ובריתי אשר הפר׳ דיחזקאל׳ ותבא חרב ותחקהו׳ ואתה תשמע השמים׳ דמלכים קדמ׳׳ וחברו דה״ה׳ ישוב עמלו בראשו׳ דמו בראשו יהיה׳ יחזקאל׳ החכ׳ עיניו בראשו׳ ואשר נתן כתר: יתננו ב׳ וסי׳ ביום אשמתו׳ ולאד׳ שלא עמל: תוקד ה׳ וסי׳ היא העולה על׳ והאש על המזבח׳ אש תמיד׳ באפי עליכם תוקד׳ עד עולם תוקד: מדו ב׳ וסי׳ מדו בד׳ ודוד חגור מדו: והאש ג׳ וסי׳ והאש על המזבח תוקד בו׳ מהאש יצאו׳ והאש ירדה מן השמים: א׳ בתורה׳ א׳ בנביאי׳ א׳ בכתובי׳: ובער ב׳ בתרי לישני וסימ׳ ובער בשדה אחר׳ ובער עליה הכהן עצים:

אש תמיד׳ אש שנאמר בה תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד אף היא מעל מזבח החיצון תוקד: לא תכבה׳ המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: וזאת תורת המנחה׳ תורה אחת לכולן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין תלמוד לומר תורת: הקרב אותה׳ היא הגשה בקרן דרומית מערבית: לפני יי׳ הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח׳ הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: בקמצו׳ שלא יעשה מדה לקומץ: מסולת המנחה ומשמנה׳ מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה: ואת כל הלבונ׳ אשר על המנח׳ והקטיר׳ שמלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: במקום קדוש׳ ואיזהו בחצר אהל מועד: לא תאפה חמץ חלקם׳ אף השירי׳ אסורי׳ בחמץ: כחטאת כאשם׳ מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה: כל זכר׳ אפילו בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו׳ אלא לרבו׳ בעלי מומין למחלוקת: כל אשר יגע וגו׳ קדשי׳ קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה: יקדש׳ להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה: זה קרבן אהרן ובניו׳ אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבוד׳ אבל כהן גדול בכל יום שנ׳ מנחת תמיד והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו׳: מרבכת׳ חלוטה ברותחין כל צרכה: תופיני׳ אפויה אפוי׳ הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת: מנחת פתים׳ מלמד שטעונה פתיתה: המשיח תחתיו מבניו׳ המשיח מבניו תחתיו: כליל תקטר׳ אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: כליל׳ כולה שוה לגבוה: המחטא אותה׳ העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנ׳ הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר ואי אפשר לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק למה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: כל

והקטיר כ׳ קטרה המזבחה בע׳ · כל זכר ל׳ ושאר בכהנים · לו׳

לא תכבה ו׳ וסימ׳ אש תמיד תוקד׳ והאש על המזבח׳ לילה ויומם לא תכבה׳ כי תולעתם לא תמות׳ ואמרת ליער הנגב׳ וראו כל בשר ׃ הקרב ד׳ וסימן ואתה הקרב אליך׳ וזאת תורת המנחה׳ וגם את אחיך מטה לוי׳ הקרב את מטה לוי והעמדת׳ ונמ׳ גם בסדר תצוה: והרים ממנו ו׳ סבירין ממנה וקרי׳ ממנו

אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה׃ ס וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן לפני יהוה אל פני המזבח׃ והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה ואת כל הלבנה אשר על המנחה והקטיר המזבח ריח ניחח אזכרתה ליהוה׃ והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו מצות תאכל במקום קדש בחצר אהל מועד יאכלוה׃ י לא תאפה חמץ חלקם נתתי אתה מאשי קדש קדשים הוא כחטאת וכאשם׃ כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם לדרתיכם מאשי יהוה כל אשר יגע בהם יקדש׃ פ

וידבר יהוה אל משה לאמר׃ זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו ליהוה ביום המשח אתו עשירת האפה סלת מנחה תמיד מחציתה בבקר ומחציתה בערב׃ על מחבת בשמן תעשה מרבכת תביאנה תפיני מנחת פתים תקריב טו ריח ניחח ליהוה׃ והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה חק עולם ליהוה כליל תקטר׃ וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל׃ פ

וידבר יהוה אל משה לאמר׃ דבר אל אהרן ואל בניו לאמר זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת לפני יהוה קדש קדשים הוא׃ הכהן המחטא אתה יאכלנה במקום קדש תאכל בחצר אהל מועד׃

אשתא תדירא תהי יקדא על מדבחא לא תטפי׃ ודא אוריתא דמנחתא דיקרבון יתה בני אהרן קדם יי לקדם מדבחא׃ ויפריש מניה בקומציה מסולתה דמנחתא וממשחה וית כל לבונתא די על מנחתא ויסיק למדבחא לאתקבלא ברעוא ארכרתה קדם יי׃ ודישתאר מניה ייכלון אהרן ובנוהי פטיר תתאכל באתר קדיש בדרת משכן זמנא ייכלונה׃ לא תתאפי חמיע חולקהון יהבית יתה מקרבני קודש קודשין היא כחטאתא וכאשמא׃ כל דכורא בבני אהרן ייכלנה קים עלם לדריכון מקרבניא דיי כל דיקרב בהון יתקדש׃

ומליל יי עם משה למימר׃ דין קרבנא דאהרן ובנוהי די יקרבון קדם יי ביומא דירבון יתיה חד מן עסרא בתלת סאין סלתא מנחתא תדירא פלגותה בצפרא ופלגותה ברמשא׃ על מסריתא במשח תתעבד רביכא תיתנה תופיני מנחת בצועין תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי׃ וכהנא דיתרבא תחותוהי מבנוהי יעביד יתה קים עלם קדם יי גמיר תתסק׃ וכל מנחתא דכהנא גמיר תהי לא תתאכל׃

ומליל יי עם משה למימר׃ מליל עם אהרן ועם בנוהי למימר דא אוריתא דחטאתא באתר די תתנכס עלתא תתנכס חטאתא קדם יי קודש קודשין היא׃ כהנא דמכפר בדמה ייכלינה באתר קדיש תתאכיל בדרת משכן זמנא׃

וסימ׳ והרים ממנו בקמצו׳ ואם בהמה אשר יקריבו ממנה׳ תנינא דפסו׳ אל תסור ממנו ימין׳ דיהושע׳ אין לו ממנו בן או בת׳ ויצא אחד אל השדה וילקט׳ דמלכים׳ וילך בכל דרך אסא׳ וסימ׳ בלשון תרגום אפריש בעירא יהושע ויפתח לקט באורחא: ריח ניחח ח׳ יתידאין בתו׳ וסי׳ והקטרת את כל האיל׳ תפני מנחת פתים׳ והרים ממנו בקמצו׳ ומנחתו שני עשרנים׳ ועשיתם אשה ליי׳ עלה׳ ויין לנסך שלישית׳ ועשרון סלת דרפ׳ ובעשור לחדש׳ וכל אשה דיח דכוו׳: תאכל ט׳ וסימ׳ והנותרת ממנה׳ וכל מנחת כהן כליל תהיה׳ הכהן המחטא׳ וכל חטאת אשר יובא׳ ולהבדיל בין הטמא׳ לכן חכו לי נאם יי׳ הנה אדני יי׳ יורשנה׳ ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה׳ גם כספם גם זהבם: תעשה ז׳ נמסר בסדר תרומה: תביאנה ח׳ מלין דגשי׳ יתידאין וסימ׳ תחתנה׳ תביאנה׳ תכלנה׳ תעננה׳ תראנה׳ תשבנה׳ שמענה׳ קחנה בידך: חק עולם י״א בליש׳ נמסר בסדר כי תשא׃

אבן עזרא

אש תמיד תוקד׳ טעם זה הפסוק להוסיף תמיד: הקרב אותה׳ שם הפועל וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן והטעם אחד מבני אהרן על כן והרים ממנו והוספה זאת הפרשה על הכתובה בפרשת ויקרא: מצות תאכל במקום קדוש׳ והנה שתים מצות וכל זכר שלישית׳ וטעם לא תאפה חמץ הוא העקר במצות פסח: כחטאת כאשם: כן המנחה: כל אשר יגע׳ במנחה ובחטאת ובאשם הוא קדש לשם: זה קרבן אהרן׳ או אחד מבניו תחתיו: ביום המשח אותו׳ אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ורבים אמרו כי זה בית תחת מ״ם והטעם כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב ת תמיד מנחתו: מרבכת׳ אין לו אח ויש מי שאומרים רכה ויש מי שאומרי׳ במהרה׳ ות״ו תביאנה סימן לאהרן וכן ת״ו תקריב׳ ועל דעתי כי כן הוא ת״ו תופיני׳ וטעמו תקון ואין ריע לו ו והקדמוני׳ אמרו שהיא שתי מלות תאפה נא׳ ויאמר רבי יונה המדקדק שהו׳ על משקל דוכיפת וזה המשקל מעקל: כליל׳ כמו כלה כליל תהיה לשם: לא תאכל׳ ככל המנחות כי איך יאכל הכהן מנחתו או חטאתו׳ מקו׳ שחיטת כל חטאת צפונה: קדש קדשים׳ כי הוא כאחד הקדשים: הכהן המחטא׳ טעמו הזורק דם כאילו אמר ה המסיר חטא החוטא ורבי ה המפרשי׳ אמרו כי טעם המחטא רוחץ או מטהר וכן תחטאני ב באזוב ואטהר: כל

בעל הטורים

בחצר בגימטריא זו העזרה · תאפה חמץ חלקם · סופי תיבות יונה · שלא תאפה אלא עבה · זה קרבן אהרן ובניו בגימט׳ זהו מחצה לאהרן ומחצה לבניו · עשירית בגימ׳ עשרון סלת · שהיה מביא עשרון סלת · וחוצה ומביא מחצה בבקר ומחצה בערב · מחציתה בגימ׳ מחצה מסלת · מורבכת תביאנה בגי׳ רתחין שחולטין אותה ב ברותחין כל צרכה : וזאת

כל אשר יגע בבשרה' כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש' להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד' ואם הוזה מדמה על הבגד אותו מקום הדם הבגד אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה: אשר יזה' יהא נזה כמו לא יטה מנלם יהא נטוי: ישבר' לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשת נותר והוא הדין לכל הקדשים: ומורק' לשון תמרוקי הנשים אשקורמנט בלע"ז: ומורק ושוטף' לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: כל זכר בכהנים יאכל אותה' הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: וכל חטאת וגו'' שאם הכניס מדם חטאת החיצונ' לפנים פסולה: קודש קדשי' הוא' הוא קרב ואין תמורתו קרבה: ואת כל חלבו וגו'' עד כאן לא נתפרשו אימורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת ככר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה' לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: אשם הוא' עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אף על פי שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמ' בו הוא אלא לאחר הקטרת אימורין והוא עצמו שלא הוקטרו אימוריו כשר: קדש קדשים הוא' בתורת כהנים הוא נדרש: תורה אחת להם' בדבר זה: לכהן אשר יכפר בו' הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקין בעורו: לכהן המקריב אותה וגו'' יכול לו לבדו תלמוד לומ' לכל בני אהרן תהיה יכול לכולן תלמוד לומר לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה: בלולה

כל י"ט ר"פ בסמ' וסי' כל המנחה אשר' כל זכר בבני אהרן יאכלנה' זכר בכהנים יאכלנו' זכר בכהנים יאכל' אשר יגע בבשרה' כל נפש אשר תאכל כל דם' מפרסת פרסה' אשר אין לו סנפיר' שרץ העוף ההולך' הולך על גחון' ימי אשר הנגע' המשכב אשר ישכב' וחברו' כל איש אשר בו מום' כל אשר בו מום' מלאכת

כ כל אשר־יגע בבשרה יקדש ואשר יזה מדמה על־הבגד אשר יזה עליה תכבס במקום קדש: וכלי־חרש אשר תבשל־בו ישבר ואם־בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים: כל־זכר בכהנים יאכל אתה קדש קדשים הוא: וכל־חטאת אשר יובא מדמה אל־אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף:

פ וזאת תורת האשם קדש קדשים הוא: במקום אשר ישחטו את־העלה ישחטו את־האשם ואת־דמו יזרק על־המזבח סביב: ואת כל־חלבו יקריב ממנו את האליה ואת־החלב המכסה את־הקרב: ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עליהן אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־הכבד על־הכלית יסירנה: והקטיר אתם הכהן המזבחה אשה ליהוה אשם הוא: כל־זכר בכהנים יאכלנו במקום קדוש יאכל קדש קדשים הוא: כחטאת כאשם תורה אחת להם הכהן אשר יכפר־בו לו יהיה: והכהן המקריב את־עלת איש עור העלה אשר הקריב לכהן לו יהיה: וכל־מנחה אשר תאפה בתנור וכל־נעשה במרחשת ועל־מחבת לכהן המקריב אתה לו תהיה:

כל די־יקרב בבסרה יתקדש ודי יהי מדמה על־לבושא די יהי עלה תחור באתר קדיש: ומן דחסף די תתבשל־ביה יתבר ואם־במנא דנחשא תתבשל ויתמרק וישתטף במיא: כל־דכורא בכהניא ייכול יתה קודש קודשין היא: וכל־חטאתא די יתעל מדמה למשכן זמנא לכפרא בקודשא לא־תתאכל בנורא תתוקד: ודא אוריתא דאשמא קודש קודשין היא: באתרא די יכסון ית־עלתא יכסון ית־אשמא וית־דמיה יזרוק על־מדבחא סחור־סחור: וית כל־תרביה יקריב מניה ית אליתא וית־תרבא דחפי ית־גוא: וית תרתין כלין וית־תרבא די עליהן די על־גססיא וית־חצרא דעל־כבדא על־כליתא יעדנה: ויסיק יתהון כהנא למדבחא קרבנא קדם־יי אשמא הוא: כל־דכורא בכהניא ייכלנה באתר קדיש יתאכל קודש קודשין הוא: כחטאתא כן־אשמא אוריתא חדא להון כהנא די מכפר־ביה דיליה יהי: וכהנא דמקרב ית־עלת גבר משך עלתא די יקרב לכהנא דיליה יהי: וכל־מנחתא די תתאפי בתנורא וכל־דיתעבד ברדתא ועל־מסריתא לכהנא דמקריב יתה דיליה תהי:

וכל

עבודה לא תעשו דתרועה' מלאכה לא תעשו חקת' ימי השמה תשבת' כל חרם אשר יחרם מן האדם: יובא ה' ומל' וסימ' וכל חטאת אשר יובא' במים יובא' ויאמר יהואש אל הכהנים' כסף מרקע מתרשיש' כסף אשם וכסף חטאת: וזאת י"ז ר"פ נמסר בריש סדר תרומה: קדש קדשים ז' וסימ' וכפר הכהן' וזאת תורת האשם' כל זכר בכהנים תני' ושחט את הכבש' והיתה לאהרן ולבניו' אך כל חרם' ובני עמרם אהרן ומשה: ואת החלב ה' נמסר בסדר אתה תצוה: כחטאת ד' וסי' קדש קדשים הוא' כחטאת כאשם תורה אחת להם' כי כחטאת האשם הוא' כחטאת כעלה כמנחה: את עולת איש ב' וסימן והכהן המקריב את' ויצוה המלך: וכל מנחה י"א פסו' ריש' וכל ומצע' וכל וסימ' וכל שיח השדה' וכל פטר חמור' וכל מנחה אשר תאפה' וכל אשר תשכב עליו' וכל בגד וכל עור' וכל ערי המישור וכל הגלעד' וכל ממלכת סיחן' וכל כלי משקה דמלכים' וחברו דה"ה' וכל עמק הפגרים' וכל אשר סביבתיו: בתנור חד מן י"א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבות נמסר בישעי' סימ' י"ט גבי פרשת' משא מצרי' הנה יי' רכב על עב קל פסו' וסכסכתי מצרים במצרים: נעשה ה' קמצין וסימ' וכל נעש' במרחש' אם אסיר יאסרוני' ושני' עשר אריים' דמלכים' וחברו' דה"ה' ושני עשר' ולא נעשה פסח כמהו' כי אם בשמנה עשרה' כי לא נעשה פסח' בשמנה עשרה' דה"ה' וכל חמש מגילות דכוו' במ"ב וסימ' תורי זהב נעשה לך' אחות לנו קטנה וסי' בלשון ארמי תורתא דאחתי: מחבת ג' וסי' על מחבת בשמן תעשה' וכל נעשה במרחשת' ואתה קח לך מחבת ברזל:

אבן עזרא

כל אשר יגע' בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו לכן חלק הזורק כחלק כל אחיו: יזה' אמ' ר' משה הכהן שהוא כמו יטה מבנין קל ובפתחות ה היו"ד מהכבד והאות המובלע נו"ן וכן וית מדמ' על הקיר בחרק עם וית בפתח רק במלת נטה הוא בכרי בבנין הקל וכן מצאנו וית כנחם מבנין הקל ויפה דקדק ובעבור שהחטאת קדש בזה השם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדוש הוא חצר אהל מועד כי יש הפרש בין קדוש וטהור: אשר יזה עליה' ויחסר מקום או והטעם או אם יזה אחר עליה שהוא ה הבשר יכבס הבשר הכהן ואחר כך יאכלנו או פירושו המקום א אשר יזה מהדם תכבס ויהיה בגד לשון נקבה וזכר וכמוהו אשר תשיג ידו ות"ו תכבס לכהן: תבשל בו' גם בשלה ומורק ושוטף מבנין שלא נקרא שם פ פועלו ובא ומורק בחולם בעבור הרי"ש שלא תדגש כי אם ב במקומות מועטים במשקל לא זורק עליו מגזרת מרקו הרמחי' כי המם שרש' וטעם קדש קדשים היא עם כל זכר שאין ראוי לאכול החטאת שהקריבו האימורים ממנה והובא לכפר כי אם התמימים והזכר תמים מהנקבה ואפילו קטן יקרא זכר והזכר שהוא בן שלש עשרה שנה כאשר העתיקו אבותינו: וכל חטאת אשר יובא מדמה לכפר בקדש' והנה מקום הפרכת יקרא קדש כי החצר ואם היא קדש כנגד אהל מועד חול והנה גם יקרא לפנים מהפרכת קדש כנגד אהל מועד כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש וזאת החטאת היא חטאת כהן הגדול או הקהל: וזאת תורת האשם' כבר הודעתיך ההפרש בין חטאת ואשם אע"פ שהכתוב יאמר בחטאת אשם ובאשם ח חטאת.' וטעם להזכיר זאת הפרשה להזכיר החלבים שאין להם זכר בתורת החטאת: עולת איש' מלעיל בעבור היות הטעם ברא"ית המלה האחרונה כמשפטו' וטעם לו אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא יתן העור לכהן אחר:

בעל הטורים

וזאת תורת האשם' ה' פעמי' כתיבי א אשם בפרשה כנגד חמשה אשמות נ נאמרים:

לכל

וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ כְּאָחִיו׃ ס וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃ אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן׃ עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ טו וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ וְאִם־נֶדֶר אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֹנָהּ תִּשָּׂא׃ וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־ כ טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר׃ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃

וְכָל־מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כַּאֲחוּהִי׃ וְדָא אוֹרָיְתָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יְקָרֵיב קֳדָם־יְיָ׃ אִם עַל־תּוֹדְתָא יְקָרְבִנֵּיהּ וִיקָרֵיב עַל־נִכְסַת תּוֹדְתָא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וְסוּלְתָא רְבִיכָא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח׃ עַל־גְּרִיצָן דִּלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵיב קֻרְבָּנֵיהּ עַל־נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי׃ וִיקָרֵיב מִנֵּיהּ חַד מִכָּל־קֻרְבָּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם־יְיָ לְכַהֲנָא דִּזְרֵיק יָת־דַּם נִכְסַת־קוּדְשַׁיָּא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ וּבְסַר נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹם קֻרְבָּנֵיהּ יִתְאֲכִיל לָא־יַצְנַע מִנֵּיהּ עַד־צַפְרָא׃ וְאִם־נִדְרָא אוֹ נְדַבְתָּא נִכְסַת קֻרְבָּנֵיהּ בְּיוֹמָא דִּי־יְקָרֵיב נִכְסְתֵיהּ יִתְאֲכִיל וּבְיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתָּאַר מִנֵּיהּ יִתְאֲכִיל׃ וּדְיִשְׁתָּאַר מִבְּשַׂר נִכְסְתָא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃ וְאִם־אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵיל מִבְּסַר־נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה לָא־יְהֵי לְרַעֲוָא דִּמְקָרֵב יָתֵיהּ לָא יִתְחַשַּׁב לֵיהּ מְרַחַק יְהֵי וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוֹל מִנֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל׃ וּבְסַר־קוּדְשַׁיָּא דִּי יִקְרַב בְּכָל־מְסָאַב לָא יִתְאֲכֵל בְּנוּרָא יִתּוֹקַד וּבְסַר קוּדְשַׁיָּא כָּל־דִּידְכֵי לְקוּדְשָׁא יֵיכוֹל בְּסַר־קוּדְשָׁא׃ וֶאֱנָשׁ דִּי־יֵיכוֹל בִּסְרָא מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם־יְיָ וְסוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃

חלות ג׳ מל׳ נמסר בסדר ויקרא: קרבן ה׳ קמצין נמסר בסדר ויקרא: וממחרת ג׳ וסי׳ ואם נדר או נדבה׳ ביום זבחכ׳ יאכל׳ שב בזה גם היום ומחר: והבשר י׳ פסו׳ בתורה רישיהון וסופיהון חד וסי׳ כל רמש אשר הוא חי׳ והלוחות מעש׳ אלהים׳ והבשר אשר יגע׳ ונפש אדם מן הנשים׳ למררי משפחת המררי׳ יי׳ אלהיך הוא העובר לפניך׳ בסכות תשבו׳ ומקנה רב היה׳ והלוים יסמכו ארת׳ ויאיר בן מנשה:

רשי

בלולה בשמן׳ זו מנחת נדבה: וחרבה׳ זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן: אם על תודה יקריבנו׳ אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורין וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם: ויזבחו זבחי תודה׳ אם על אחת מאלה נדר שלמי׳ הללו שלמי תודה הן וטעונות לח׳ האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה׳ ארבעה מיני לחם חלות ורקיקין ורבוכה שלשה מיני מצה וכתוב על חלות לחם חמץ וגו׳ וכל מין ומין עשר חלות כך מפורש במנחות ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריו׳ עשרי׳ עשרון: מרבכת׳ לחם חלוט ברותחין כל צרכו: יקריב קרבנו על זבח׳ מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח: אחד מכל קרבן׳ לחם אחד מכל מין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים ובשרם לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למט׳ תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמי׳: ביום קרבנו יאכל׳ וכזמן בשרה זמן לחמה: ובשר זבח תודת שלמיו׳ יש כאן ריבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה: לא יניח ממנו עד בקר׳ אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה: ואם נדר או נדב׳ שלא הביאה על הודאה של נס אינה טעונה לח׳ ונאכלת לשני ימי׳ כמו שמפורש בענין: וממחרת והנותר ממנו בראשון יאכל׳ וי״ו זו יתיר׳ היא ויש כמוהו הרבה במקר׳ כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה תת וקדש וצבא מרמס: ואם האכל יאכל וגו׳ במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע ת״ל המקריב לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשב׳ ואם חשב פגול יהיה: והנפש האוכלת ממנו׳ אפילו בתוך הזמן עונה תשא: והבשר׳ של קדש שלמי׳: אשר יגע בכל טמא לא יאכל׳ והבשר לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר: כל טהור יאכל בשר׳ מה תלמוד לומר לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר: וטומאתו עליו׳ בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה: והבשר אשר יגע בכל טמא וגו׳ ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגזרה שוה שלש כריתות אמורים באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות אחת לכלל ואחת לפרט ואחד ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו:

אבן עזרא

וכל נעשה׳ שם התאר לשון נקבה כמו אין אבן נראה כי לשון זכר ואשר היה נעשה ליום אחד: וחרבה׳ כמנחת היורד ומנחת הקנאות: אם על תודה׳ טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מצרה: חלות מצות׳ כדרכנו אך לא פתותים משנים וכן רקיקי מצות: מורבכת׳ הנבחר בפירושי׳ בעיני שהיא מובחרת׳ וחלות מצות ורקיקים אפוי׳ וחלת המורבכת אינה כן: על חלות׳ כמו ויבאו האנשים על הנשים והטעם עם חלות: והקריב ממנו אחד מכל קרבן׳ הנה ארבע חלות בפתותי׳ והאמת שהם עשרה: ביום קרבנו יאכל׳ שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא טהור כי גם השלמים קדש ואם הם קדשים קלים: ואם נדר׳ שבטא בשפתיו בנדר לו׳ ונדבה שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה: ביום הקריבו׳ שם הפעל מהבנין הכבד הנוסף וממחרת אותו היום׳ וי״ו והנותר ממנו כוא״ו רפה בלשון ישמעאל וכמהו ויעזוב את עבדיו גם והארץ היתה תהו ובהו: באש ישרף׳ כאשר נשרפו האימורי׳ רק לא ישרף על גבי המזבח׳ וטעם המקריב אותו לא יחשב אחר שיהיו האימורים קרבים לגבוה הנה כל הנשאר קדש וכן אבני המזבח שאחר שהם קדושים אין ראוי שישא׳ ממנו לחול על כן אבני׳ שלמות: פגול׳ כדברי המתרגם ארמית וכן ומרק פגולים כליהם׳ ויש שואלים אחר שעלה ריח ניחוח איך לא יחשב והטעם על המחשבה כי משפט השלמים להיות קדש והפגול איננו קדש ועוד בעבור שלא שמר את המצוה יצא שכרו בהפסדו אם הוא שלמים ואם נדר תתחדש עליו עון כנגד ה הראשון אם לא ישלם נדרו: עונה תשא׳ עונש ולא הזכירו הכתוב׳ וכרת על טמא שיאכל בשר קדש׳ וטעם וטומאתו להיותו טמא מעצמו כזב ומצורע גם בעבור מקרה לילה כי כן כתוב כי אמר מקרה הוא או שיהיה טמא בעבור אחר כ כטומאת אדם מת או חי והוא זב ומצורע או בבהמה טמאה שאינ׳ נאכלת ושקץ טמא מהעוף והשרץ׳ ופעם אחת בא אלי צדוקי אחד ושאלני אם האליה אסורה מן התורה ואען ואומר אמת כי האליה תקרא חלב כי כן כתוב חלבו האליה תמימה רק קדמונינו התירוה ואסרו כל חלב אז ענה הלא כל חלב אסור מן התורה כי כן כתוב כל חלב וכל דם לא תאכלו ובתחלה כתוב חקת עולם לדורותיכם גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמים ואין מלת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ראיה גמורה כי הנה כתו׳ ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם ושם כתוב חקת עולם ואם כן לא נאכל לחם בגלות כי לא הקרבנו קרבן העומר וגם הוא השיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו גם אני השיבותי כי גם זה הפסו׳ דבק עם זבח השלמי׳ והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה להוציא חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמים והכלל בשר חול על כן הזכיר בפרשה הזאת וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוה וידוע כי בשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור הוא הבשר ובעבור שאין החלב קרב לגבי המזבח שמא יחשוב אדם שהוא מותר על כן הזהיר ואכול לא תאכלוהו ובעבור זה לא הזכי׳ הדם ובאה זאת הפרש׳ לבאר עונש האוכל חלב בשר קדש וכן כל דם הוסיף לעוף על כן חלב העוף מות׳ והראיה הגמור׳ שאמ׳ בספ׳ אלה הדברי׳ בבשר תאוה שהוא חול שיאכלנו כלו ולא הוצי׳ רק את דמו לבדו בשלש מקומו׳ ואי׳ זכר לחלב כלל אז פקח הצדוקי עיניו ופצו בשפתיו שבוע׳ שלא יסמוך על דעתו בפירו׳ המצו׳ רק ישען על העתק הפירושי׳:

בעל הטורים

לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו׳ וסמיך ליה וזאת תורת לומ׳ שבנים שעוסקין בתורה נעשי׳ כאחי׳ ואף אם מקטרני׳ זה את זה כדדרשי׳ את והב בסופה׳ והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל׳ הפסוק מתחיל בבשר ומסיי׳ בבשר לומר שאם נטמא הבשר מקצתו נטמא כולו:

יעשה לכל מלאכה׳ בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: ואכל לא תאכלהו׳ אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור: לעוף ולבהמה׳ פרט לדם דגים וחגבי׳: בכל מושבותיכם׳ לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפרק ראשון מפרש למה הוצרך לומר: ידיו תביאינה וגו׳ שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזות נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן: את אשי יי׳ ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו׳ כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי ה החלבים יביאו להניף ונומר ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר וישימו החלבים על החזות ויקטר החלבי׳ המזבח למדנו שלשה כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות: את החלב על החזה יביאנו׳ ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מן האישים לפי שנ׳ את אישי יי׳ את החלב על החזות יכול שיהא אף החזה לאישי׳ לכך נאמר ואת החזה להניף וגו׳: והקטיר הכהן החלב׳ ואחר כך והיה החזה לאהרן למדנו שאין הבשר נאכל בעוד האמורים למטה מן המזבח: שוק׳ מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל: המקריב את דם השלמים וגו׳׳ מי שהו׳ ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמי׳ או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר: תנופ׳ תרומ׳׳ מוליך ומביא מעלה ומוריד: ולמלואים׳ ליום חינוך הכהונה:

קח

ונפש ג׳ ראשי פסו׳ וסי׳ ונפש כי תגע בכל טמא׳ ושמע׳ קול אלה׳ אדם מן הנשים׳ ונמסר גם בסדר ויקרא: בבהמה ד׳ רפין וסי׳ ונפש כי תגע בכל טמא׳ ואיש אשר יתן שכבתו׳ ואם המר ימיר בהמה בבהם׳׳ אך בכור אשר יבכר ליי׳ והלופיהו׳ ו׳ דגש נמסר בסדר תולדו׳ נח: דבר ד׳ ר״פ בטעמא תביר בסיפר׳ וסי׳ כל חלב שור וכשב׳ המקריב את זבח שלמיו׳ בחדש השביעי׳ בחמשה עשר יום: וחלב נבלה וחלב חד מן ח׳ ר״פ מסורת׳

ונפש כי־תגע בכל־טמא בטמאת אדם או בבהמה טמאה או בכל־שקץ טמא ואכל מבשר־זבח השלמים אשר ליהוה ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני ישראל לאמר כל־חלב שור וכשב ועז לא תאכלו: וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל־מלאכה ואכל לא תאכלהו: כי כל־אכל חלב מן־הבהמה אשר יקריב ממנה אשה ליהוה ונכרתה הנפש האכלת מעמיה: וכל־דם לא תאכלו בכל מושבתיכם לעוף ולבהמה: כל־נפש אשר־תאכל כל־דם ונכרתה הנפש ההוא מעמיה:

פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני ישראל לאמר המקריב את־זבח שלמיו ליהוה יביא את־קרבנו ליהוה מזבח שלמיו: ידיו תביאינה את אשי יהוה את־החלב על־החזה יביאנו את החזה להניף אתו תנופה לפני יהוה: והקטיר הכהן את־החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו: ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם: המקריב את־דם השלמים ואת־החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה: כי את־חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני־ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אתם לאהרן הכהן ולבניו לחק־עולם מאת בני ישראל: זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי יהוה ביום הקריב אתם לכהן ליהוה: אשר צוה יהוה לתת להם ביום משחו אתם מאת בני ישראל חקת עולם לדרתם: זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים: אשר צוה יהוה את־משה בהר סיני ביום צותו את־בני ישראל להקריב את־קרבניהם ליהוה במדבר סיני:

פ

חמישי

ואנש ארי־יקרב בכל־מסאב בסואבת אנשא או בבעירא מסאבא או בכל־רחש מסאב וייכול מבשר־נכסת קודשיא די קדם־יי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: ומליל יי עם־משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר כל־תרב תור ואמר ועז לא תיכלון: ותרב נבילא ותרב תבירא יתעבד לכל־עבידא ומיכל לא תיכלוניה: ארי כל־דייכול תרבא מן־בעירא די יקרבון מנה קורבנא קדם־יי וישתיצי אנשא דייכול מעמיה: וכל־דמא לא תיכלון בכל מותבניכון דעופא ודבעירא: כל־אנש דייכול כל־דמא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: ומליל יי עם־משה למימר: מליל עם־בני ישראל למימר דמקרב ית־נכסת קודשוהי קדם־יי ייתי ית־קורבניה קדם־יי מנכסת קודשוהי: ידוהי ייתין ית קורבניא דיי ית־תרבא על־חדיא ייתניה ית חדיא לארמא יתיה ארמותא קדם יי: ויסק כהנא ית־תרבא למדבחא ויהי חדיא לאהרן ולבנוהי: וית שוקא דימינא תתנון אפרשותא לכהנא מנכסת קודשיכון: דמקריב ית־דם נכסת־קודשיא וית־תרבא מבני אהרן די־ליה יהי שוקא דימינא לחולק: ארי ית־חדיא דארמותא וית׳ שוקא דאפרשותא נסבית מן־בני ישראל מנכסת קודשיהון ויהבית יתהון לאהרן כהנא ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל: דא רבות אהרן ורבות בנוהי מקורבניא דיי ביומא דיקרבון יתהון לשמשא קדם־יי: די פקיד יי למתן להון ביומא דירבון יתהון מן בני ישראל קים עלם לדריהון: דא אוריתא לעלתא למנחתא ולחטאתא ולאשמא ולקורבניא ולנכסת קודשיא: די פקיד יי ית־משה בטורא דסיני ביומא דפקדיה ית־בני ישראל לקרבא ית־קורבניהון קדם־יי במדברא דסיני:

אבן עזרא

ושוק הימין לזורק הדם והחזה לכל הכהני׳: זאת משחת׳ זאת שכר משחת אהרן או משחת בניו נגידות: ביום משחו׳ מיום וכן בבשר ובלחם: ולמלואים׳ כתוב בפרשת ואתה תצוה׳ להקריב את קרבניה׳ ליי׳ במדבר סיני׳ כי לא הקריבו קרבן על מזבח אל הר סיני וכבר הראיתיך שהמזבח שבנה משה על חלושת עמלק הוא בחורב והוא הר סיני ושם ישבו ישר׳ שנה פחות עשרה ימים כי כן כתוב ובמדבר לא הקריבו עולו׳ כי כן אמר הנביא הזבחים ומנחה הגשתם לי ב במדבר בני ישראל גם לא עשו פסח כי אם במצרים ושנית בהר סיני כי במדבר לא היו להם מקנה ואחר שנסעו מהר סיני לא מלו בדרך והנה רובם ערלים ובעבור אכילת פסח מל אותם יהושע: ואת

בעל הטורים

להניף אותו בגימט׳ מוליך ויביא מעלה ומוריד׳ לכן בפרש׳ ג׳ פעמים תנופה׳ ואחד מהם התנופה׳ וה״א אתי לרבויי עוד אחד׳ ויהיו ארבע שמוליך ומביא לד׳ הרוחות׳ וב׳ פעמי׳ תרומה שמעלה ומוריד: מלאם

מסרה

מכא ומסורת׳ מכא ומלה ביניהו׳ נמסר במסרא רבתא: ולבהמה ג׳ וסי׳ וכל דם לא תאכלו׳ ולא היה מים למנהה ולבהמה׳ היו עצביהם לחידה: יביא ט״ו ה׳ מנהון חס׳ וסי׳ ואם כבש׳ ואת אשמו׳ המקריב את זבח שתי תרים דנזיר חס׳׳ וזאת תורת הנזיר׳ כאשר בא עליכ׳ דיהושע׳ על עמך ועל בית אביך׳ והנוי אשר יביא׳ הארון׳ ותאותם יבא להם חס׳׳ יבא בפריו חס׳׳ המנחה׳ כי את כל המעשה׳ יבא במשפט חס׳׳ וגם מלכיהם עם נסיכהם חס׳ וחד ויביא דעזרא: אשי ט׳ בתורה כתי׳ י׳ וסי׳ ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר׳ והביאה אל הכהן וקמץ׳ ידיו תביאנה את׳ שוק התרומה וחזה׳ קדשים יהיו לאלהיהם׳ להקריב את אשי יי׳׳ אשי יי׳ ונחלתו יאכלון׳ אלהי ישראל הוא נחלתו׳ ואתנה לבית אביך׳ וכל מאשי דכוו׳ כתיב יוד: חקת עולם לדרתם ב׳ וסי׳ באהל מועד לפרכת׳ אשר צוה יי׳ לתת להם׳ ושארא לדרתיכם: לעלה ה׳ קמץ וסי׳ זאת התורה לעלה למנחה׳ כל הבקר לעלה׳ שנים עשר פרים׳ וגם עלה לרוב׳ כחלבי השלמים׳ ויאמר ארונה למלך: אשר ה׳ סבירין כאשר וקרינן אשר וסי׳ כי אשר ראיתם את מצרים היום׳ אשר צוה יי׳ לתת להם׳ אשר צוה יי׳ את משה בהר סיני ביום צותו׳ ופקדיו אשר צוה יי׳ את משה׳ השמרו לכם פן תשכחו: כל ספרא בהר סיני במ״א במדבר סיני וסימן להקריב את קרבניהם׳ וכל וידבר דכוו׳ במ״ב בהר סיני וסי׳ ביום דבר יי׳ אל משה׳ עולת תמיד העשויה:

רש״י

קח את אהרן׳ פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן׳ קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו׳ אלו האמורים בענין צוואת המלואי׳ בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואי׳ חזר וזרזו בשעת מעשה: הקהל אל פתח אהל מועד׳ זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה:

זה הדבר׳ דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקדוש ברוך הוא לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה כל הענין הזה פירשתי בואתה תצוה: את האורים׳ כתב של שם המפורש: וישם על המצנפת׳ פתילי תכלת הקבועים בציץ נתן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: ויז ממנו על המזבח׳ לא ידעתי היכן נצטווה בהזאות הללו: ויצק׳ וימשח׳ בתחילה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: ויחבש׳ לשון קשירה: ויחטא את המזבח׳ חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו׳ בעבודה זו: לכפר עליו׳ מעתה כל הכפרות: על הכבד׳ לבד הכבד שהיה נוטל מעט מן הכבד עמה: איל

אבן עזרא

ואת פר החטאת׳ בה״א כי כבר הזכירו וכן האילים וכן המצות: ואת כל העדה׳ לאמי השבטים והזקנים: ויאפוד׳ כמו ויחגור וכאשר ציץ הזהב איננו המצנפת כן האורים והתומים אינם אבני החשן וכן הלוחות בארון על כן כתוב ויתן אל החשן: ויקרב משה את אהרן׳ אל הכיור: וירחץ אותם׳ בגוף: ויקח משה את שמן המשחה׳ טעמו וכבר לקח קודם משיחת אהרן: ויקרב משה את בני אהרן׳ פעם שנית בעבור שארכו הדברים או טעמו כאשר הקריב משה את בני אהרן הלבישם כתנות ומלת וילבישם יוצאה לשנים פעולים: ויחטא׳ כבר פירשתיו: ויקדשהו׳ לכפר עליו כל העונו׳: ויקח את כל החלב אשר על הקרב׳ וכתוב בתחלה המכסה את הקרב וכתוב אחר אומר המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב דע כי החלב המכסה הוא רב מאד ואת כל החלב אשר על הקרב הוא מעט מפה ומפה גם המכס׳ הוא על הקרב לכן הכתוב אחז דרך קצרה:

שרף

קח את אהרן ז׳ פסו׳ אית בהון את ושש פעמים ואת וסי׳ נמסר בסדר וישלח: האילים ז׳ בליש׳ ד׳ מנהון מל׳ דמלאי׳ בתו׳ וסי׳ נמס׳ בסדר תצוה: הקהל ג׳ וסימן ואת כל העדה הקהל׳ הקהל לי את העם ואשמיעם׳ הקהל את העם האנשים׳ וא׳ והקהל׳ קח את המטה וגו׳: ותקהל העדה ב׳ וסימ׳ אל פתח אהל׳ ותקהל

תורה

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ פ קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וְאֵת הַבְּגָדִים וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת ׀ פַּר הַחַטָּאת וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֵת סַל הַמַּצּוֹת׃ וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהֵל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעֵדָה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃ וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו וַיִּרְחַץ אֹתָם בַּמָּיִם׃ וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בָּאַבְנֵט וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ אֶת־הַמְּעִיל וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הָאֵפֹד וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד וַיֶּאְפֹּד לוֹ בּוֹ׃ וַיָּשֶׂם עָלָיו אֶת־הַחֹשֶׁן וַיִּתֵּן אֶל־הַחֹשֶׁן אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים׃ וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשֶׂם עַל־הַמִּצְנֶפֶת אֶל־מוּל פָּנָיו אֵת צִיץ הַזָּהָב נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ י וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃ וַיִּצֹק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ששי וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת וַיִּסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ פַּר הַחַטָּאת׃ טו וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו׃ וַיִּקַּח אֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה הַמִּזְבֵּחָה׃

זב לפ׳ ז׳ פסו׳ את וסס ואת ל׳ ו׳ — חצי התורה בפסוקי — ב׳ וכעניין

תרגום

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ קָרֵיב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת לְבוּשַׁיָּא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין וְיָת סַלָּא דְפַטִּירַיָּא׃ וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנוֹשׁ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וְאִתְכְּנֵישַׁת כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לִכְנִשְׁתָּא דֵּין פִּתְגָמָא דִי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד׃ וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי וְאַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ וִיהַב עֲלוֹהִי יָת כִּתּוּנָא וְזָרֵיז יָתֵיהּ בְּהִמְיָנָא וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ יָת מְעִילָא וִיהַב עֲלוֹהִי יָת אֵיפוֹדָא וְזָרֵיז יָתֵיהּ בְּהִמְיַן אֵיפוֹדָא וְאַתְקֵין לֵיהּ בֵּיהּ׃ וְשַׁוִּי עֲלוֹהִי יָת חוּשְׁנָא וִיהַב בְּחוּשְׁנָא יָת אוּרַיָּא וְיָת תֻּמַּיָּא׃ וְשַׁוִּי יָת מַצְנַפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְשַׁוִּי עַל מַצְנַפְתָּא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי יָת צִיצָא דְדַהֲבָא כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְרַבִּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל דְּבֵיהּ וְקַדֵּישׁ יָתְהוֹן׃ וְאַדִּי מִנֵּיהּ עַל מַדְבְּחָא שְׁבַע זִמְנִין וְרַבִּי יָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ לְקַדָּשׁוּתְהוֹן׃ וַאֲרֵיק מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא עַל רֵישָׁא דְאַהֲרֹן וְרַבִּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת בְּנֵי אַהֲרֹן וְאַלְבֵּישִׁנּוּן כִּתּוּנִין וְזָרֵיז יָתְהוֹן הִמְיָנִין וְאַתְקֵין לְהוֹן כּוֹבָעִין כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ וְקָרֵיב יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וּסְמַךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא דְחַטָּאתָא׃ וּנְכַס וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וִיהַב עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְדַכֵּי יָת מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרֵיק לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא וְקַדְּשֵׁיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ וּנְסֵיב יָת כָּל תַּרְבָּא דִי עַל גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבְּהֶן וְאַסֵּיק מֹשֶׁה לְמַדְבְּחָא׃

וית

מסרה

העדה כאיש אחד: ויז ב׳ וסי׳ ויז ממנו על המזב׳ שבע פעמי׳ ויז על אהרן ועל בגדיו׳ וחד ויז מדמה אל הקיר׳ וחד ויז נצחם על בגדי: ואת הכיור ג׳ וסימ׳ וארת השלחן וארת כל כליו קדמא׳ ואת השלחן ואת כליו׳ ויז ממנו על המזבח׳ ונמסר גם בסדר כי תשא: וילבשם ב׳ וחס׳ וסימ׳ ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו׳ וילבשם כתנרת ויחגר אתם אבנט: ויגש ה׳ קמצין וסימ׳ ויגש לו ויאכל׳ ועיני ישראל כבדו מזקן׳ ויקח יוסף את שניה׳ ויגש את פר החטארת׳ ויגש אביתר ארת׳ ונמסר גם בסדר תלדורת: וישחט ג׳ קמצים ובענין וסימ׳ וישחט ויקח משה את הדם׳ ויזרק משה׳ ויקח משה׳ ומשתנין בטעמא קדמא רביע תניי׳ אתנחתא תליתא שלשלרת׳ וסי׳ ישן יושב עומד והוא חד מן י״א זוגין מתחלפין מן ב׳ בענין קדמאה רביע ותני׳ זקף וסימ׳ הוא הסובב דחוילה׳ הוא הסובב דכוש׳ וישחט ויקח משה את הדם׳ וישחט ויקח משה מדמו׳ ויהושע בן נון׳ ויהושע בן נון׳ ויהיו המתים׳ ויהיו המתים׳ ויען בלעם ויאמר׳ ויען בלעם׳ ואבדתם מהרה דאוריתא׳ ואבדתם מהרה דיהושע׳ אמר אל רחבעם׳ וחברו׳ ויאמר ישעיהו וחברו׳ בן אדם כל דברי׳ ותבא בירות׳ אמר אל זרובבל׳ וחברו:

קרנות ד׳ מל׳ וסימ׳ וישחט ויקח משה כו׳ נמסר בסדר ויקרא׳

שרף באש׳ יש אומרים הוא בעצמו ויש אומרים בצווי וראייתם כאשר צוה יי׳ את משה ואיננה ראיה כי כן דרך לשון הקדש: ויקרב את איל המלואים׳ ויסמכו אהרן ובניו׳ ובכתוב הראשון וסמך אהרן ובניו והנה אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו ובין ויסמכו אהרן ובניו כי מדקדק גדול טעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו ואחר כן בניו וסמכו כלם יחד: הימנית׳ כמו הפנימית׳ וטעם על תנוך ובהן בפרשת זאת תהיה והנה הדם יכפר על נפש אהרן וכן כי הדם הוא בנפש יכפר וטעמו בנפש שיש בו לכפר והנה נפש תחת נפש וקרוב מזה הטעם ותגע לרגליו: חלת׳ מצה אחת היא ככר לחם אחת ויתכן היות ככר משקל ואיננו כמשקל הכסף והזהב: וישם על החלבים׳ ולא הזכיר יותרת הכבד והכליות כי היותרת היא קטנה ופירוש המלה כמו יתרון לאדם והכליות הם עם חלביהן כי לא יתכן שיקראו הכליות חלב רק האליה היא חלב: וינף אותם׳ הניף אהרן ובניו כאשר יניף אהרן את הלוים:

בשלו

ואת הפר ג׳ וסימ׳ ונתת אתם על סל אחד׳ ואת הפר ואת עורו׳ וישכימו אנשי העיר: ואת האיל ה׳ נמסר בסדר תצוה: לריח ו׳ נמסר בסדר ויקרא: אשה ה׳ פתחין וסי׳ ולקחת אתם׳ ואת הקרב׳ ויקח משה׳ והקרבת אשה׳ וכל דסמיך ללמ״ד דכו: וישחט ויקח ז׳ מלין בטעמ׳ מרעימי׳ ומפסיקי׳ וסי׳ ויתמהמה ויחזיקו׳

ג ואת־הפר ואת־ערו ואת־בשרו ואת־פרשו שרף באש מחוץ למחנה כאשר צוה יהוה את־משה: ויקרב את איל העלה ויסמכו אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש האיל: וישחט ויזרק משה את־הדם על־המזבח סביב: כ ואת־האיל נתח לנתחיו ויקטר משה את־הראש ואת־הנתחים ואת־הפדר: ואת־הקרב ואת־הכרעים רחץ במים ויקטר משה את־כל־האיל המזבחה עלה הוא לריח־ניחח אשה הוא ליהוה כאשר צוה יהוה את־משה: ויקרב את־האיל השני איל המלאים ויסמכו אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש האיל: וישחט ויקח משה מדמו ויתן על־תנוך און־אהרן הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו הימנית: ויקרב את־בני אהרן ויתן משה מן־הדם על־תנוך אזנם הימנית ועל־בהן ידם הימנית ועל־בהן רגלם הימנית ויזרק משה את־הדם על־המזבח סביב: כה ויקח את־החלב ואת־האליה ואת־כל־החלב אשר על־הקרב ואת יתרת הכבד ואת־שתי הכלית ואת־חלבהן ואת שוק הימין: ומסל המצות אשר לפני יהוה לקח חלת מצה אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד וישם על־החלבים ועל שוק הימין: ויתן את־הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו וינף אתם תנופה לפני יהוה: ויקח משה אתם מעל כפיהם ויקטר המזבחה על־העלה מלאים הם לריח ניחח אשה הוא ליהוה: ויקח משה את־החזה ויניפהו תנופה לפני יהוה מאיל המלאים למשה היה למנה כאשר צוה יהוה את־משה: ל ויקח משה משמן המשחה ומן־הדם אשר על־המזבח ויז על־אהרן על־בגדיו ועל־בניו ועל־בגדי בניו אתו ויקדש את־אהרן את־בגדיו ואת־בניו ואת־בגדי בניו אתו:

ג׳ קמצי׳ ובענ׳ וסי׳ יוסף׳ ה׳ ל׳ — ל׳ — לג׳ — ז׳ — ג׳ קמצין ובענין וסי׳ עמוד יהוא חד מן ז׳ בטע׳ מרעימין׳ — ח׳ — כו״ל חס׳ — ז׳ פסוקי׳ דמיין דאי׳ כהון את ושם ואת׳ ב׳ ובענין — ל׳ ומשמש אב׳ — ים אחד — לג׳ — כל דסמיך לה״לע פתחין — ב׳ ובסדר תצוה ועל — כן הוא ככל קרי׳ באא׳ ואת בגדיו לא ככם

ג ויתיה תורא וית־משכיה וית־בסריה וית־אוכליה אוקיד בנורא מברא למשריתא כמא די־פקיד יי ית־משה: וקרב ית דכרא דעלתא וסמכו אהרן ובנוהי ית־ידיהון על־ריש דכרא: ונכיס וזרק משה ית־דמא על־מדבחא סחור־סחור: וית־דכרא פלג לאברוהי ואסק משה ית־רישא וית־איבריא וית־תרבא: וית־גוא וית־כרעיא חליל במיא ואסיק משה ית־כל־דכרא למדבחא עלתא הוא לאתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם־יי כמא די־פקיד יי ית־משה: וקרב ית־דכרא תנינא דכר קורבניא וסמכו אהרן ובנוהי ית־ידיהון על־ריש דכרא: ונכס׳ ונסב משה מדמיה ויהב על־רום־אודנא דאהרן דימינא ועל־אליון ידיה דימינא ועל־אליון רגליה דימינא: וקרב ית־בני אהרן ויהב משה מן־דמא על־רום אודנהון דימינא ועל־אליון ידיהון דימינא ו ועל־אליון רגלהון דימינא וזרק משה ית־דמא על־מדבחא סחור־סחור: ונסב ית־תרבא וית־אליתא וית־כל־תרבא די על־גוא וית חצר כבדא וית־תרתין כולין וית־תרבהן וית שוקא דימינא: ומסלא דפטיריא די קדם יי נסב גריצתא פטירתא חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד ושוי על־תרביא ועל שוקא דימינא: ויהב ית־כולא על ידי אהרן ועל ידי בנוהי וארים יתהון ארמא קדם־יי: ונסיב משה יתהון מעל ידיהון ואסיק למדבחא על־עלתא קורבניא אנון לאתקבלא ב ברעוא קורבנא הוא קדם־יי: ונסב משה ית־חדיא וארימיה ארמא קדם יי מדכר קורבניא למשה הוה לחולק כמא די־פקיד יי ית־משה: ונסיב משה ממשחא דרבותא ומן־דמא די על־מדבחא ואדי על־אהרן על־לבושוהי ועל־בנוהי ועל־לבושי בנוהי עמיה וקדיש ית־אהרן ית־לבושוהי וית־בנוהי וית־לבושי בנוהי עמיה:

רשי

איל המלואים׳ איל השלמים שהמלואים לשון שלמי׳ שממלאין ומשלימין את הכהני׳ בכהונתם: חלות לחם שמן׳ היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות: ויקטר המזבחה׳ משה שמש כל שבעת ימי המלוא׳ בחלוק לבן: על העולה׳ אחר העולה ולא מצינו שוק של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה:

ויקרב מן קח את אהרן עד סוף פירוש ויקרב׳ קדמ׳ ויקרב משה כשונם׳ ויקף׳ תניין ויקרב משה נקדש אולא׳ תליתא ויקרב את איל העלה׳ כוקף נחלי׳ רביעי ויקרב את האיל השני׳ בפ׳ שמש׳ חמישה ויקרב את בני אהרן בשני גרישין׳

ויסמכו קדמ׳ ויסוך אהרן ובניו בפשטא תניין ותליתא׳ ויסמכו אהרן ובניו בשני גרישין וקרי׳ יחיד אחד רביע שנים׳

תנוך און קדמ׳ וישחט תנוך און׳ בהן ידו׳ בהן רגלו׳ תניין ויקרב לויקרב תנוך אזנם׳ בהן ידם׳ בהן רגלם׳

את ט׳ פסו׳ דמיין לאית בהון את את ואת ואת

בעל הטורים

מלאים חסר כתיב פי׳ שהפך להם לתונה: לעשת

ויאמ׳ יי׳ אלהי אדני׳ ויאמר ויאמר אל אשת אדניו׳ וישחט ויקח משה׳ ונבהלו צרים ותבליהם׳ ויאמר יי׳ מציון׳ ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו: את החלב ואת האליה ז׳ פסו׳ אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת ואת וסימ׳ ויקח עשו את נשיו׳ קח את אהרן׳ ויקח את החלב׳ אשר לא הוריש׳ וזה דבר המס׳ בימי פקח מלך ישר׳׳ ופלשתים פשטו בערי השפלה׳ ונמסר גם בסד׳ וישלח: חלבה ב׳ ובענינא: ומסל חד מן מל׳ מן חד חד סמך כמצעות תיבותא וריש תיבותא ו׳ו וסי׳ ומסל המצות אשר לפני יי׳׳ ויתן תבן ומספוא׳ ומסגרת דווה מעשה המכונ׳׳ ומסגרותיה דובראש המכונה׳ ומסגרותיה דופיהו מבית לכתרת׳ ומשאת בר׳ ארחה ומשארת׳ ומשאכם וריבכם׳ ומסבי ירושלם׳ ונשאו דודו ומסרפו׳ דעמוס׳ ומשביע לכל חי רצון:

בשלו את הבשר׳ הם בעצמם כי ובשלת את בשרו במקו׳ קדוש: והנותר בבשר ובלחם׳ עד בקר כי כן כתוב: כאשר עשה ביום הזה׳ פי׳ וכאשר עשה ביום הזה משה כן צוה יי׳ לעשות שבעת ימי המלואים והיה ראוי להיות כאשר עשיתי לכן כי כן דרך לשון הקדש כמו והיה יחזקאל לכם ואת יפתח ואת שמואל והעד שפירש צוה יי׳ לעשות כן ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים ועוד ופר חטאת תעשה ליום כמו שנים ליום עולה תמיד וכתוב שם וחטאת על המזבח ומשחת אותו בכל יום עד סוף המלואים ועוד שבעת ימים תכפר על המזבח ולא הזכיר את שני האילים כי אחז דרך קצרה ודעת רבים כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום ולפי דעתי שטעם להזכיר הפר בעבור שיתן מדם איל העולה על אהרן ובניו והאיל השני יאכל בשרו רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח וכן כתוב על הכפורים וטעמו בעבור כפורי׳: ימלא את ידכם׳ תחסר מלת קץ כאילו אמר כי קץ שבעת ימים או זמן׳ יש אומרים לא תצאו שבעת ימים ובלילה היו יוצאים לדרכם והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה וחכם גדול אמר כי חפרו מקום בחצר אהל מועד וזה רחוק והכתוב אמר ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום כאילו אין שם רגע שלא היו בוכים רק ה הכתוב דבר שישבו פתח אהל מועד יום ולילה והטעם שלא יתעסקו בדבר ולא ילכו אל מקו׳ אחר וכן זמן המקדש לא יצא כאשר אפרש: ופתח אהל מועד תשבו׳ להזכיר ולא תמותו: צויתי׳ פועל שלא נקרא שם פועלו ויש אומרים כי כן צויתי זהו ככל אשר צויתי אותכה ואם לא פורש שם לשבת פתח אהל מועד:

ויהי ביום השמיני׳ היה כר׳ לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן כי המשכן הוקם באחד לחדש רק המעתיקים אמרו שהיה ראש חדש ניסן ו ובשבעת ימי המלואים היה משה מקים את המשכן בכל יום נ וסותרו כדי להרגיל בו וללמד: קרא משה לאהרן ולבניו׳ ויצאו מפתח אהל מועד או העד ככנסה אל החצר: עגל בן בקר׳ בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם איל לעולה ולא הזכיר עם עגל בן בקר אם הוא בן שנה והקרוב אלי שפר כמו עגל בלא זכר שנה: תמימים׳ על העגל ועל האיל ופרי המלואים לחטא את המזבח וזה העגל לכפר על אהרן וככר פירשתי זאת המלה: שעיר עזים לחטאת׳ על הקהל ועגל שאין לו שנה תמימ׳ וכן כבש לעולה: ושור ואיל׳ גדולים: ומנח׳ היא סלת לכל אחד ואחד׳ וטעם ויאמ׳ משה כאשר הראיתיך ואשאל אותה וטעמו ככר אמר להם משה זה הדבר עשו שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז ירא לכם כבוד יי׳ והטעם על האש שיבא:

וכפר

צויתי ה׳ וסימ׳ בשלו את הבשר פתח׳ הן לא הובא את דמה׳ ואת יהושע צויתי׳ אני צויתי למקדשי׳ אנכי עשיתי ארץ: יאכלהו ד׳ וחס׳ וסימ׳ צלי אש ומצורת׳ בשלו את הבשר׳ בחדש השני בארבעה עשר׳ כי מאספיו יאכלהו והללו׳ ונמסר גם בסדר בא: ימלא ז׳ וסימ׳ כי שבעת ימים ימלא׳ ואשר ימלא את ידו׳

ויאמר משה אל־אהרן ואל־בניו בשלו את־הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אתו ואת־הלחם אשר בסל המלאים כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלהו: והנותר בבשר ובלחם באש תשרפו: ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלאיכם כי שבעת ימים ימלא את־ידכם: כאשר עשה ביום הזה צוה יהוה לעשת לכפר עליכם: לה ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את־משמרת יהוה ולא תמותו כי־כן צויתי: ויעש אהרן ובניו את כל־הדברים אשר־צוה יהוה ביד־משה:

צו׳ סימן:

ואמר משה לאהרן ולבנוהי בשילו ית־בסרא בתרע משכן זמנא ותמן תיכלון יתיה וית־לחמא די בסל קורבניא כמא די־אתפקדית למימר אהרן ובנוהי ייכלוניה: ודאשתאר בבשרא ובלחמא בנורא תוקדון: ומתרע משכן זמנא לא תפקון שבעא יומין עד יום משלם יומי קורבניכון ארי שבעא יומין יתקרב ית־קורבניכון: כמא דעבד ביומא הדין פקיד יי למעבד לכפרא עליכון: ובתרע משכן זמנא תיתבון יממם ולילי שבעא יומין ותטרון ית־מטרת מימרא דיי ולא תמותון ארי־כן אתפקדית: ועבד אהרן ובנוהי ית כל־פתגמיא די־פקיד יי בידא דמשה:

ס ס ס

א **ויהי** ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל: ויאמר אל־אהרן קח־לך עגל בן־בקר לחטאת ואיל לעלה תמימם והקרב לפני יהוה: ואל־בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר־עזים לחטאת ועגל וכבש בני־שנה תמימם לעלה: ושור ואיל לשלמים לזבח לפני יהוה ומנחה בלולה בשמן כי היום יהוה ה נראה אליכם: ויקחו את אשר צוה משה אל־פני אהל מועד ו ויקרבו כל־העדה ויעמדו לפני יהוה: ויאמר משה זה הדבר אשר־צוה יהוה תעשו וירא אליכם כבוד יהוה: ויאמר משה אל־אהרן קרב אל־המזבח ועשה את־חטאתך

ס ס ס

והוה ביומא תמינאה קרא משה לאהרן ולבנוהי ולסבי ישראל: ואמר לאהרן סב־לך עגל בר־תורי ל לחטאתא ודכר לעלתא שלמין וקריב קדם יי: ועם־בני ישראל תמלל למימר סבו צפיר־בר־עזין לחטאתא ועגל ואמר בני־שנא שלמין לעלתא: ותור ודכר לנכסת קודשיא לדבחא קדם יי ומנחתא דפילא במשח ארי יומא דין יקרא דיי מתגלי לכון: ונסיבו ית די פקיד משה לקדם משכן זמנא וקריבו כל־כנשתא וקמו קדם יי: ואמר משה דין פתגמא די־פקיד יי תעבדון ויתגלי לכון יקרא דיי: ואמר משה לאהרן קרב למדבחא ועבד ית־חטאתך

אשר לא ימלא את ימיו׳ החפץ ימלא את ידו׳ ימלא יי׳ כל משאלותיך׳ וכל עצתך ימלא׳ עד ימלה שחוק פיך בתראה כתיב ה׳: לעשת י״ג חס׳ נמסר בריש ויקהל: מותו ז׳ מלאים נמסר בס׳ מקץ: צויתי ה׳ וסי׳ ופתח אהל מועד תשבו׳ ואכלתם אתה במקום׳ ואעש כן כאשר צויתי׳ ואדבר אל העם בבקר׳ ונבאתי כאשר צויתי: אשר צוה יי׳ ביד משה׳ צווי ביד משה י׳ וסימן כל איש ואשה אשר׳ ויעש אהרן ובניו דסוף פרשת צו׳ והלאה לדרתיכם׳ אלה המצות דסוף ספר וידבר׳ בגורל נחלתם דיהושע׳ וידברו אליהם בשילה׳ ויתנו בני ישראל ללוים׳ לנסות בם את ישראל תניין׳ דשפטים׳ וימצאו כתוב בתורת׳ ואת שבת קדשך׳ ושארא צוה את משה במ״א אל משה וסי׳ וינחהו אהרן לפני: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד׳ נמס׳ בסדר כי תשא: ושור ה׳ וסי׳ ושור ואיל לשלמי׳׳ ושור ושה שרוע׳ ושור או שה׳ ושור לאחד דנשיאים׳ ושור וחמור ושה׳ ג׳ קדמאי ר״פ: אל המזבח ט׳ נמסר בסדר ויקרא: חטאתך ב׳ וסימ׳ ועשה את חטאתך׳ גם יי׳ העביר׳ וחד וחטאתך תכפר:

רש״י

צוה יי׳ לעשות׳ כל שבעת הימים ורבותינו דרשו לעשות זה מ מעשה פרה: לכפר׳ זה מעשה יום הכפורי׳ וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה: ולא תמותו׳ הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: ויעש אהרן ובניו׳ להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל:

צויתי סימן בו צויתי צויתי׳ ויכינו סימן שניני צויתי׳ צויתי קמוני׳ סימן וסי׳ לארכעתם במתותוני: ופתח קד״ו ומפתח אהל מועד לא תצאו׳ תנין ופתח אהל מועד תשבו.

חסלת צו את אהרן

ט

א **ויהי** ביום ה השמיני׳ למלואים הוא ראש חדש ניסן שהוקם ה המשכן בו ביום ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם: ולזקני ישראל׳ להשמיעם שעל פי הדבר אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו פ מאליו נכנס: קח לך עגל׳ להודיע שמכפר לו הקדוש ברוך הוא על ידי עגל זה על ה מעשה העגל שעשה: כי היו׳ יי׳ נראה אליכם׳ להשרות שכינתו ב במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה: קרב ה אל המזבח׳ שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמ׳ לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת: את חטאתך׳ עגל בן בקר: ואת

והקרב ל׳ וד׳ הקרב

בעל הטורים

לעשת חסר וי״ו דאית׳ בפרק דיומא׳ לעשות זו מעש׳ פרה שהיו מזין עליו כל ששה הימים ולא היו מזין עליו בשבת:

שמיני

ויהי ביום השמיני קרא משה׳ בגימטריא היה ביום ראש חדש ניסן אמר משה לפי שסרבתי ז׳ ימים בסנה לא זכיתי לשמש אלא ז׳: עגל בן בקר בגימט׳ לכפר חטא העגל׳ ועגל וכבש׳ כבש לכבוש מעשה העגל ואיל היה מ מרקד לפני יי׳ כאיל׳ והיינו דכתי׳ וירקידם כמו עגל׳ קרב אל המזבח׳ ב׳ תנין על ל׳ שהיה אהרן מתבייש ואמר ליה משה אצריך שתבחר ויתקרב קרב כי כך בחר יי׳ ועוד שנרא׳ לו המזבח כקרני השו׳ בשביל חטא העגל:

וכפר

אבן עזרא

וכפר בעדך ובעד העם, שהיה מכו' שתכפר על נפשך ועל כל הקהל וכפר החטא' תכפר בעדך ואחר כך תעשה קרבן העם וכפר בעדם כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא: אשר לו, משלו היה וכן פר יום הכפורים: ואת הדם, הנשאר יצק: ואת החלב, המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות: וימציאו, מגזרת מצא שמצאו בשע' הצורך: ויקרב את קרבן העם, על המזבח: וישחטהו ויחטאהו כראשון, הוא עגל החטאת, וטעם ויחטאהו כפר בו החטאת: וישימו את החלבי', עם הכליות ויותרת הכבד כאשר הראיתיך: ואת החזות, חזה השור גם חזה האיל: ואת שוק הימין, מזה ומזה ושוק סמוך אל הפאה או הצד: וישא אהרן את ידיו אל העם, אל כנגד וקדמונינו העתיקו מכאן ברכת נשיאות כפים: וירד, כאשר הראיתיך רבים וכבר ירד מעשות חטאת העם ועולתם והשלמים, וטעם וירד בעבור המזבח שהיה שלש אמו' קומתו ואחר כן באו משה ואהרן אל אהל מועד ויתכן שבאו להתפלל על האש שתבא ובצאתם ברכו שניהם את העם: את

רשי

ואת עולתך, האיל: קרבן העם, שעיר עזים ועגל וכבש, כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד: ואת הבשר ואת העור וגו', לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבור: וימציאו, לשון הושטה והזמנה: ויחטאהו, עשהו כמשפט חטאת: כראשון, כעגל שלו: ויעשה כמשפט, המפורש בעולת נדבה בויקרא: וימלא כפו, היא קמיצה: מלבד עולת הבקר, כל אלה עשה אחר עולת התמיד: והמכסה, חלב המכסה את הקרב: וישימו את החלבי' על החזו', לאחר התנופה נתנן שהן המניף לכהן את להקטירם נמצאו העליונים למטה: ויברכם, ברכת כהני' יברכך יאר ישא: וירד, מעל המזבח: ויבא משה ואהרן, למה נכנסו מצאתי בפרשת מלואים בברייתא הנוספת על תורת כהני' שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונ' ברכה מה ירידה מעין עבוד' אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת, דבר אחר כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשי' ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב' ברוך הו' עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: ויצאו ויברכו את העם, אמרו ויהי נועם יי' אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה יי' תעשו וירא אליכם כבוד יי' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו:

עלתך ג' כתיב כן וסי' קרב אל המזבח, התיצב על עלתך, התיצב כה על: וכפר ד' וסי' קרב אל המזבח, ב' בו, והולך מהרה אל העדה, עזרינו אלהי ישענו: כאשר צוה יי' ג' ס"פ נמסר לקמן בהאי סידרא: ויקרב ה' פתחין וסי' ויקרב אהרן אל המזבח, ותקרא אשה חכמה מן העיר, ויקרב אל הפלשתי, ויקרב המלך אל

תרגום

ית עלתך וכפר עלך ועל עמא ועבד ית קורבן עמא וכפר עליהון כמא די פקיד יי: וקרב אהרן למדבחא ונכס ית עגלא דחטאתא די ליה: וקריבו בני אהרן ית דמא ליה וטבל אצבעיה בדמא ויהב על קרנת מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא: וית תרבא וית כוליתא וית חצרא מן כבדא מן חטאתא אסיק למדבחא כמא די פקיד יי ית משה: וית בשרא וית משכא אוקיד בנורא מברא למשריתא: ונכס ית עלתא ואמטיו בני אהרן ליה ית דמא וזרקיה על מדבחא סחור סחור: וית עלתא אמטיו ליה לאיברהא וית רישא ואסיק על מדבחא: וחליל ית גווא וית כרעיא ואסיק על עלתא למדבחא: וקריב ית קרבן עמא ונסיב ית צפירא דחטאתא די לעמא ונכסיה וכפר בדמיה כקדמאה: וקריב ית עלתא ועבדה כדחזי: וקריב ית מנחתא ומלא ידיה מנה ואסיק על מדבחא בר מעלת צפרא: ונכס ית תורא וית דכרא נכסת קודשיא די לעמא ואמטיו בני אהרן ית דמא ליה וזרקיה על מדבחא סחור סחור: וית תרביא מן תורא ומן דכרא אליתא וחפי גווא וכוליתא וחצר כבדא: ושויאו ית תרביא על חדותא ואסיק תרביא למדבחא: וית חדותא וית שוקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי כמא די פקיד משה: וארים אהרן ית ידוהי לעמא ובריכנון ונחת מלמעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא: ועל משה ואהרן למשכן זמנא ונפקו ובריכו ית עמא ואתגלי יקרא דיי לכל עמא:

מקרא

ואת־עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את־קרבן העם וכפר בעדם כאשר צוה יהוה: ויקרב אהרן אל־המזבח וישחט את־עגל החטאת אשר־לו: ויקרבו בני אהרן את־הדם אליו ויטבל אצבעו בדם ויתן על־קרנות המזבח ואת־הדם יצק אל־יסוד המזבח: ואת־החלב ואת־הכלית ואת־היתרת מן־הכבד מן־החטאת הקטיר המזבחה כאשר צוה יהוה את־משה: ואת־הבשר ואת־העור שרף באש מחוץ למחנה: וישחט את־העלה וימצאו בני אהרן אליו את־הדם ויזרקהו על־המזבח סביב: ואת־העלה המציאו אליו לנתחיה ואת־הראש ויקטר על־המזבח: וירחץ את־הקרב ואת־הכרעים ויקטר על־העלה המזבחה: ויקרב את קרבן העם ויקח את־שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון: ויקרב את־העלה ויעשה כמשפט: ויקרב את־המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על־המזבח מלבד עלת הבקר: וישחט את־השור ואת־האיל זבח השלמים אשר לעם וימצאו בני אהרן את־הדם אליו ויזרקהו על־המזבח סביב: ואת־החלבים מן־השור ומן־האיל האליה והמכסה והכלית ויתרת הכבד: וישימו את־החלבים על־החזות ויקטר החלבים המזבחה: ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה לפני יהוה כאשר צוה משה: וישא אהרן את־ידו אל־העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים: ויבא משה ואהרן אל־אהל מועד ויצאו ויברכו את־העם וירא כבוד־יהוה אל־כל־העם:

בעל הטורים

וכפר ג' ואידך וכפר על העם גבי קטרת. וכפר על חטאתינו לומר כמו שקרבן מכפר על חטא כן קטר' מכפר על חטא. ויעשה ב' ואיד' ויעשה לאיש הבא אליו גבי דוד בענין ולרש אין כל כי אם כבשה פי' ויעשה כמשפט שהוא בענינו חרץ משפטו ואת הכבשה ישלם ארבעתים. תנופה נסמיך ליה וישא ידיו שהנושא כפיו צריך להגביה ידיו. וישא אהרן את ידיו זכה במתנת כהונה. ויברכם ג' ברכו' כנגד ג' מיני קרבנות ברכה א' כנגד חטאת. וישמרך עון החטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור. יאר כנגד עולה שנאמר בעלות [illegible] לרצות. שלום כנגד שלמי'. אשר

מסרה

המזבח, אליו רב החובל: ויקרבו קריבה י' חס' בליש' נמסר בסדר ויקרא: ואת העולה ג' וסי' המציאו אליו, ושחט את הכבש במקו', ועל הנשיא יהידה', ויקטר על המזבח', כל הקטרה המזבחה במ"ג המזבח וסי' והרים ממנו בקמצו, ואת העלה המציאו אליו, ויקרב את המנחה, וכל קריי' דכוו' המזבח במ"ה' וסי' והעלה הכהן את העלה', וישחטו הבקר ג' בפסו', ד"ה', וישחטום הכהני', ד"ה: ויעשה ב' וחס' וסי' כמשפט, ויבא הלך לאיש: וימלא ט' דגש נמסר בסדר שלח לך: ואת האיל ה' וסימ' האחד תקח', ואת האיל תנתח לנתחיו', תנתח לנתחיו', יעשה זבח שלמים', וישחט את השור ואת', ונמסר גם בסדר תצוה: ידו מידו ה' חס' וקמצין וסימ' וישא אהרן את ידו', וסמך אהרן את שתי ידו', וישלך מידו את הלחות', ומלאו ידו', ימחץ וידו תרפינה: מעשת ה' חס' בלישנ' וסימן חלילה לך מעשת', וירד מעשת החטאת', ונכרתו הנפשות העשת', לעשתכם אתם בקרב', חלילה לי מיי' מעשת', דשמואל: וירא כ' וסי' וירא יי' אל אברם, ויהי אברם בן תשעי', וירא אליו יי' באלני', ויאמר אל תרד', וירא אליו יי' בלילה', אלהי' אל יעקב', ויאסר יוסף מרכבתו', בלבת אש מתוך', ויהי בהקהל העדה', באהל בעמוד ענן', וירא אליו מלאך יי'', ויבא משה ואהרן אל אהל מועד', ויקהל עליהם קרח', ויבא משה ואהרן מפני הקהל, וירכב על כרוב ויעף', דשמואל', וירא יי' אל שלמה', וחברו אל שלמה שנית', וירא לכרובי' תבנית יד', ויהיו לה מטורת', וירא מלאך יי' אל האשה:

וירונו׳ כתרגומו: ותצא אש׳ רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן רבי שמעון אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין משל למלך שהיה לו בן בית וכו׳ כדאיתא בויקרא רבה: הוא אשר דבר וגו׳ היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך: וידם אהרן׳ וקבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתיחד עמו הדבר שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין: בקרובי׳ בבחירי: ועל פני כל העם אכבד׳ כשהקב״ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך: דד אהרן׳ עזיאל אחי עמרם היה שנאמר ובני קהת וגו׳: שאו את אחיכם וגו׳ כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה: בכתנתם׳ של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם: אל תפרעו׳ אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום: ולא תמותו׳ הא אם תעשו תמותו: ואחיכם כל בית ישראל׳ מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה: יין ושכר׳ יין דרך שכרותו: בבואכם אל אהל מועד׳ אין לי אלא בבואכם להיכל בגשתם למזבח מניין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלי׳ ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד: ולהבדיל׳ כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד פסל: ולהורות׳ למד שאסו׳ שכור בהוראה יכול יהא חיי׳ מיתה תלמוד לומ׳ אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במית׳ ואין חכמים בהוראתן במיתה: הנותרים׳ מן המית׳ מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנ׳ ובאהרן התאנף יי׳ מאד להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא: קחו

יוד

רביעי

בקרבי ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ בקרבי אקדש׳ וקרבי מרחוק עמדו׳ חדלו קרבי ומידעי: וידם ב׳ וסי׳ וידם אהרן׳ וידם השמש והירח עמד׳ וא׳ ישב בדד וידם: דד ב׳ חס׳ וסימ׳ אהרן׳ מרדכי: קרבו ה׳ מלין בתרי טעמי וסי׳ זה ינחמנו׳ קרבו שאו׳ שובו מדרכיכם הרעים׳ דמלכים׳ ולאלה תהיה תרומת הקדש׳ זאת העיר העליזה׳

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַחֲלָבִים וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיָּרֹנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ וַיִּקְחוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עָלֶיהָ קְטֹרֶת וַיַּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְהוָה אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם׃ וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה׃ וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן־תָּמֻתוּ כִּי־שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהוָה עֲלֵיכֶם וַיַּעֲשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה׃ ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ יַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ אַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ בְּבֹאֲכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא תָמֻתוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר׃ וּלְהוֹרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַחֻקִּים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיהֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר בָּנָיו הַנּוֹתָרִים

וּנְפַקַת אֶשָּׁתָא מִן־קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת עַל־מַדְבְּחָא יַת־עֲלָתָא וְיַת־תַּרְבַּיָּא וַחֲזָא כָּל־עַמָּא וְשַׁבַּחוּ וּנְפַלוּ עַל־אַפֵּיהוֹן׃ וּנְסִיבוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ בְהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא דִּי לָא פַקֵּיד יָתְהוֹן׃ וּנְפַקַת אֶשָּׁתָא מִן־קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת יָתְהוֹן וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן הוּא דִּי־מַלֵּיל יְיָ לְמֵימַר בְּקָרִיבַי אֶתְקַדַּשׁ וְעַל־אַפֵּי כָל־עַמָּא אֶתְיַקַּר וּשְׁתֵיק אַהֲרֹן׃ וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל אַח־אֲבוּהִי דְּאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יַת־אֲחוּכוֹן מִן־קֳדָם אַפֵּי־קוּדְשָׁא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ וּקְרִיבוּ וּנְטַלוּנוּן בְּכִתּוּנֵיהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי־מַלֵּיל מֹשֶׁה׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי רֵישֵׁיכוֹן לָא־תְרַבּוּן פֵּירוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא־תְבַזְּעוּן וְלָא תְמוּתוּן וְעַל כָּל־כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא וַאֲחֵיכוֹן כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יַת־יְקִידְתָּא דִּי־אוֹקֵיד יְיָ׃ וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן דִּלְמָא־תְמוּתוּן אֲרֵי־מְשַׁח רְבוּתָא דַּיְיָ עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה׃ וּמַלֵּיל יְיָ לְאַהֲרֹן לְמֵימַר׃ חֲמַר וּמְרַוֵּי לָא־תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ בְּמֵיעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְלָא תְמוּתוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין חוּלָּא וּבֵין מְסָאֲבָא וּבֵין דָּכְיָא׃ וּלְאַלָּפָא יַת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת כָּל־קְיָמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ לְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם־אַהֲרֹן וְעִם־אֶלְעָזָר וְעִם־אִיתָמָר בְּנוֹהִי דְּאִשְׁתְּאָרוּ

וחד פסו׳ סימן כי תכלה לעשר: מאת פני ה׳ וסי׳ מאת פני יצחק אביו׳ פרעה׳ הקדש׳ הבית׳ מאת פני יי׳׳ ונמסר גם בסדר תולדות: וישאם ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסימ׳ וישאם בכתנתם׳ וישאום בני קיש׳ בתראה מל׳: ראשיכ׳ ו׳ וסימ׳ אל תפרעו׳ אתם נצבים׳ את הנביאים ואת ראשיכם החוזים׳ ופארכם על ראשיכם׳ שאו שערים׳ והכרו שאו שערים: תפרעו ב׳ וסימ׳ ראשיכם אל תפרעו׳ שמעו מוסר וחכמו: ולהבדיל ב׳ בטעמא בתורה וסי׳ בין האור׳ בין הקדש: החל ב׳ בתרי לישני חד חס׳ וחד מלא וסימ׳ בין הקדש ובין׳ כבד אבן ונטל החול׳ בתראה מלא: הטהור ב׳ מל׳ וסי׳ ומכל העוף הטהור׳ ולהבדיל בין הקדש: ולהורת ב׳ חס׳ ו׳ו תניינא וסי׳ ולהורת נתן בלבו׳ את בני ישראל: איתמר בניו ג׳ מלין בטעמא פי׳ בג׳ מקומו׳ משרתי׳ אולא וסרכא בתיבה אחת לזרקא וסי׳ ואל איתמר בניו׳ אם יצאו בנות שילו׳ לאוצרות לתרומות׃

אבן עזרא

את העולה׳ עלות אהרן ועולת העם ועולת תמיד כי כן כתוב מלבד עולת הבקר: ואת החלבים׳ מהעגל ואיל אהרן והשעיר והשור והאיל: וירנו׳ הרימת קול וכן ותעבור הרנה במחנה: איש מחתתו׳ כל איש לקח מחתתו ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני והעד הן היו׳ הקריבו חטאתם: ויתנו בהן אש׳ לא מהאש שיצאה וזה טעם אש זרה׳ וטעם אשר לא צוה אותם שמדעת׳ עצמו ולא בצווי להקטיר קטורת גם באש זרה: וימותו לפני יי׳׳ כי חשבו שיעשו דבר רצוי לפניו: הוא אשר דבר יי׳ ככר אמר לי השם שהוא יראה קדושתו בקרובים אלין כטעם רק אתכם ידעתי וכאשר אראה גם קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד ויראו ממני: שאו את אחיכם מאת פני הקדש׳ יש אומרי׳ כי הקטורת היתה לפני מזבח העולה והלוים נכנסים שם ויש אומרים שהיתה על מזבח הקטור׳ ומשה הוציאם מאהל מועד: פני הקדש׳ היא החצר כנגד המחנה כאשר פירשתי: ראשיכם אל תפרעו׳ יש אומרי׳ לגדל פרע: תפרומו׳ תקרעו והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ורבים אמרו מכוסה ואחרים אמרו מגולה והאמת דברי הקבלה: ולא תמותו׳ מלת ולא מושכת עצמה כמו ולא למדתי חכמה וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף כי אתם תכפרו בעדם׳ וטעם ואחיכם כל בית ישראל התמכאמו רמוז בפרשת ראה אנכי: וידבר יי׳ אל אהרן׳ כי נביא היה ו״א על ידי משה כמו דבר אל אחז והזהירו שישמר הוא ובניו שלא ימותו כאשר מתו בניו הגדולים: ושכר׳ העשוי ממין חטה או דבש או תמרים כי היין משחית הדעת לשותיו ויתערבו לו הדברים על כן ולהבדיל כי אתה כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש ובין החול והוא מלשון חלול גם יתכן בין יום קדש לחול: ובין הטמא ובין הטהור׳ בבהמה ובשרץ המים ובעוף על כן כתב׳ אחרי זאת הפרשה פרשת זאת החיה ואח׳ כן טומאת היולדת וצרעת אדם ובגד ובבית ובעל קרי וזב וזבה ונדה וזה טעם ובין הטמא ובין הטהור: ולהורות את בני ישראל׳ שאר המצות וכן ככל אשר יורו אתכם הכהנים: קחו

בעל הטורים

אשר לא צוה אותם׳ אין לומר לא צוה להביא אש זרה ובא לא צוה שלא להביאו אלא פי׳ אשר צוה של לא צוה אותם׳ וכן לכל בכא השמי׳ אשר לא צויתי׳: ותאכל אותם בגימ׳ זה הנפש׳ אותם מלא וי״ו׳ שקטלו בפסה דברים׳ אש זרה׳ הורו בפני רבם׳ שתויי יין׳ בנים לא היו להם׳ נתנו עיניה׳ בפרנסות׳ לא נטלו עצה׳ וידם ב׳ במסר׳ וידם אהרן׳ וידם השמש׳ רמז למה שאמרו מאורות לוקין על אב ב״ד שמת ובני אהרן היו אב״ב״ד׳ קרבו יש בו שני טעמים מלמד שלא קרבו אליהם להכיל אלא הטילו בהם חכית של ברזל וגררום והוציאו אותם לחוץ׳ וישאום שנים כמשל וישאום בכתנותם׳ וישאום בני קיש׳ אחיו׳ הנושא אשה חייב להלבישה כדכתי׳ וכסות׳ לא יגרע וזהו וישאום בני קיש וישאו׳ בכתנות׳ שכיון שנשאום נתחייבו בכתנתם׳ ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר׳ הפך פניו כנגד אהרן ודבר עמו פה אל פה׳ ולכך כתיב אל אהרן אבל לא הפך פניו כנגד אלעזר ואיתמר ולכך לא נאמר בהם אל׳ ולאיתמר בניו פסק לומר שאף הם היו ראויי׳ לא שפסקה מהם הגזירה וזה הוא שנאמר בסיני וגם הכהנים׳ ה׳ כהנים אלו אהרן וד׳ בניו שנזכו׳ אהרן ובנו׳ תפרעו ב׳ במסור׳ אל תפרעו׳ ואידך שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו׳ בשביל שלא שמעו מוסר ופרעו שהורו בפני רבם או שהכניסו אש זרה גרמו לבאתי׳ שכתוב כאל תפרעו׳ ועל כל העדה יקצוף לפי שהיו שלוחי צבור ושליח צבור שטעה סימן רע לשולחיו׳ ואחיכ׳ כל בית ישראל יבכו את השרפה שתלמיד חכם שמת הכל כעשי׳ קרוביו׳ יין ושכר ואם שתה כדי רביעי׳ יין אסור להורו׳: תגת נוטריקו׳ תפלת שכור תועבה׳ אתה ובניך בגימט׳ יבאו החלוים ובעלי מומין׳ יין ושכר׳ אין פסוק מתחיל יין אלא זה שהביא יללה בעולם כמ״ש שתויי יין היו ולכך מתח׳ החול ב׳ ואידך כובד האבן ונטל החול׳ כיון שכבדל בין קדש לחול כמוכאי שבת איכא כובד האבן ונטל ה החול שאדם ככד כמוכאי שבת בשביל נשמה שאבדה׳ יין ושכר וסמיך ליה ולהבדיל שמבדילין על היין׳ ולהורות אותיות ולתורה׃ אליהם בגימטרי׳ זה הלכה׳ ביד משה כגימט׳ הוא היקרא׳ אשר

יב קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יג וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ יד וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ טז וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר׃ יז מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֺן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ יח הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ יט וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הֲיִיטַב בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃ פ

סַבוּ יַת־מִנְחָתָא דְּאִשְׁתְּאַרַת מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ וְאִכְלוּהָא פַּטִּיר בִּסְטַר מַדְבְּחָא אֲרֵי קוֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הִיא׃ וְתֵיכְלוּן יָתַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חוּלָקָךְ וַחֲלַק־בְּנָךְ הִיא מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ אֲרֵי־כֵן אִתְפַּקְּדִית׃ וְיַת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיַת שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן בַּאֲתַר דְּכֵי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרֵי־חוּלָקָךְ וַחֲלַק־בְּנָךְ אִתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא וְחַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא עַל קוּרְבָּנֵי תַרְבַּיָּא יֵיתוֹן לַאֲרָמָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם כְּמָא דִּי־פַקֵּיד יְיָ׃ וְיַת צְפִירָא דְחַטָּאתָא מִתְבַּע תַּבְעֵיהּ מֹשֶׁה וְהָא אִתּוֹקַד וּרְגִיז עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְמֵימָר׃ מַדִּין לָא־אֲכַלְתּוּן יַת־חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא וְיָתַהּ יְהַב לְכוֹן לְסַלָּחָא עַל־חוֹבֵי כְנִשְׁתָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן קֳדָם־יְיָ׃ הָא לָא־אִתָּעַל מִדְּמַהּ לְבֵית קוּדְשָׁא גַּוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן יָתַהּ בְּקוּדְשָׁא כְּמָא דִּי־פַקֵּדִית׃ וּמַלֵּיל אַהֲרֹן עִם־מֹשֶׁה הָא יוֹמָא־דֵין קָרִיבוּ יַת־חַטָּוָתְהוֹן וְיַת־עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וַעֲרָעָא יָתִי־עָקָן כְּאִלֵּין וְאִלּוּפוֹן־אֲכַלִית חַטָּאתָא יוֹמָא־דֵין הֲתַקִּין קֳדָם־יְיָ׃ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי׃

יביאו ט׳ וסימ׳ והיה ביום הששי׳ ושפטו את העם׳ שוק התרומה והודה׳ למען אשר יביאו׳ בכורי כל אשר בארצם׳ והשעורים והתבן לכוסים׳ את המנחה בכלי טהור׳ יביאו לבוש מלכות׳ כי אל הלשכות אשר יביאו: אתך י״ו בתורה וסימ׳ כל החיה אשר אתך׳ וירא אליו יי׳ בלילה׳ כי אם זכרתנו אתך׳ וכי יגור אתך גר דפסח׳ וקח אתך מזקני׳ פעלת שכיר׳ ודברתי אתך מעל׳ כרתי אתך ברית׳ גר בארצכם׳ שוק התרומה׳ תשמרו את כהנתכם׳ וזה לך תרומת׳ כל תרומת הקדשים׳ קדמא דפסוק׳ ונשאו׳ הוא תהלתך׳ יצו יי׳ אתך את הברכה: כאשר צוה יי׳ ג׳ ס״פ וסי׳ קרב אל המזבח׳ שוק התרומה׳ ויעל דוד דשמואל: דרש ב׳ בק׳ משה׳ ולא דרש ביי׳: הנותרים׳ קדמאה הנותרים כתיב׳ תנינא הנותרם כתיב: ואתה ד׳ בקריא ג׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש׳ ואתה החייתי׳ ואתה הרגו בחרב׳ ואותה לא יראה׳ בתרא מלא: פנימה ה׳ בקרי׳ וסימ׳ הן לא הובא׳ כל כבודה בת מלך׳ וארז אל הבירת פנימה׳ ויקרא השערים׳ ויבאו פנימה אל חזקיהו דד״ה: אכול׳ מלאי׳ בליש׳ וסי׳ הלא נכריות׳ הן לא הובא את דמה׳ האכול אכלנו מן המלך׳ אכול השנה ספיח׳ דמלכים׳ וחברו דישעיה׳ ערוך השלחן צפה׳ אכול ושתו כי מחר׳ ואכלתם אכול ושבוע׳ אכול ואין לשבעה׳ אכול ושבוע והותר: ותקראנה ד׳ ג׳ כתיב ה׳ וסי׳ ותקראנה אתי כאלה׳ ותקראנה לו השכנו׳ ב׳ בפסו׳ ותקראן לעם לזבחי אלהיהן׳ בתרא חסר:

אבן עזרא

קחו את המנחה׳ אחר שהקטירו ממנה לגבוה אין ראוי לאכול הנשאר כי אם מקודשים ועתה תחלו לאכול החוק שנתן לכם השם שתקחו תמיד מאשי יי׳ ופירושו כל מנחה שהקטירו ממנה לשם במקום טהור ואם יאכלו חוץ החצר והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות כי כן כתוב כל טהור בביתך יאכל אותו וכן קנין כסף ויליד בית ואלמנה שנשבה וכאשר תאכלו עתה השוק והחזה יהיה לכם החק לקחתו מכל זבחי השלמים: שורף׳ מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו ומורק ושוטף: במקום הקדש׳ פתח אהל מועד כי כן כתוב ואותה נתן השם לכם כי כאשר תאכלו אתם את החטאת השם ישא את עון העדה או פירושו אתם תשאו את החטאת והטעם כי על ידכם יכופר עונם על כן לכפר:
הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה׳ כפר הבא על כל המצות שהוא לכהן ולקהל׳ ואם ישאל שואל הנה פר חטאת שורף ולא הובא את דמו לפנים בקדש והטעם הפרכת ומזבח הזהב דע שפר חטאת הוא לחטאת על המזבח ושעיר החטאת הוא לעם ובשר החטאת לכהן: אכול תאכלו׳ היה ראוי שתאכלו אותה׳ יש מדקדקים שאמרו שהה״א של התימ׳ לא יהיה אחריו דגש עם אחד מהז׳ מלכים כי אם עם השוא הנע ימצ׳ וה״א פתוח בעבור שלא יתכן להתחבר שני שואין נעים ובעבור שמצאו יוד הייטב דגוש אמרו כי זה הה״א לידיעה כה״א השבה עם נעמי הנמצא פה העיר ההוללה ואלה הה״ן במקום אשר הנה כן פירש׳ הייטב ועוד אמרו כי ואכלתי פועל עבר ואילו היה עתיד היה מלרע כמו ודברתי על הנביאים ודברתי אתך והטעם כי בני ה הנשרפים היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם כי העגל והאיל בעד אהרן ובניו: ותקראנה אותי כאלה׳ פירושו צרות או דאגות על מות הבנים ובעבור זה לא יכולתי לאכול כל חטאת רק אכלתי ממנה מה ש שייטב בעיני השם והטעם מה שיוציאני לידי חובה ועל דעת המעתיקים שהה״א הייטב לתמה והיא מלה זרה גם על הפירוש שהזכרתי היא זרה כי לא מצאנו בכל המקרא ה״א הדעת עם פועל עתיד׳ ומלת ואכלתי חטאת כאילו אמר ואילו אכלתי חטא״נ מצאנו מלות לעתיד והם מלעיל פן אורם ונגבתי והטעם כי הייתי אונן ואין אונן אוכל חטאת כטעם לא אכלתי באוני: וידבר אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס:

רש״י

קחו את המנחה׳ אף על פי שאתם אוננין ואף על פי שהקדשים אסורין לאונן: את המנחה׳ זו מנחת שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות׳ מה תלמוד לומר לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: וחק בניך׳ אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי׳ באנינות יאכלוה: ואת חזה התנופה׳ של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור׳ וכי את הראשוני׳ אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקה אכילתם ב במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך ה הקלעים אבל צריכין הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר: אתה ובניך ובנותיך׳ אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן ל לאכל בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק תלמוד לומר כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק ל לבנות: על אשי החלבים׳ מכאן שהחלבים למטה ב בשעת תנופה ויסוב המקראות שלא י יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן: שעיר החטאת׳ שעיר מוספי ראש חדש ו ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ו ושעיר ראש חדש ו ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדב׳ חכמי ישראל יש אומרים מפני טומאה שנגעה בו נשרף ויש אומרים מפני אנינות נשרף ל לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה ס סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש׳ שתי דרישות הללו מ מפני מה נשרף זה ו ומפני מה נאכלו אלו כך היא בתורת כהני׳: על אלעזר ועל איתמר׳ בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר׳ אמר להם השיבוני על דברי מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאת ונפסלה: כי קדש קדשים היא׳ ונפסלין ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת ונומר׳ שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים: לשאת את עון העדה׳ מכאן למדנו ששעיר ראש חדש היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: הן לא הובא ונומר׳ שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו׳: אכל תאכלו אותה׳ היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים: כאשר צויתי׳ לכם במנחה: וידבר אהרן׳ אין לשון דבור אלא לשון עז שנאמר וידבר העם ונומר אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדת כבוד׳ אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב תלמוד לומר ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו׳ הרי כשרצה דבר ולפני משה בלפני הנשיאי׳ זו מצאתי בספרי של פנים שני: הן היום הקריבו׳ מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן: ותקראנה אותי כאלה׳ אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם: ואכלתי חטאת׳ ואם אכלתי הייטב וגו׳: היום׳ אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה: הייטב בעיני יי׳׳ אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: וייטב בעיניו׳ הודה ולא בוש לומר לא שמעתי:

חמישי

ששי

רש"י

אל משה ואל אהרן, למשה אמר שיאמר לאהרן: לאמר אליהם, אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר: דברו אל בני ישראל, את כולם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה: זאת החיה, לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כו' כדאית' במדרש רבי תנחומא: זאת החיה, מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו: את זה תאכלו ונומר, אף בשרצי המי' אחז מכל מין ומין ומראה להם וכן בעוף: את אלה תשקצו מן העוף, וכן בשרצים זה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה, מלמד שהבהמה בכלל חיה: מפרסת, כתרגומו סדיקא: פרסה, פלאנטה בלע"ז: ושוסע שסע, שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשתי צפרנין כתרגומו ומטלפן טלפי' שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה ואין שסועו' ומובדלו' לגמרי שמלמטה מחוברות: מעלת גרה, מעלה ומקיא האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה, כך שמו ויתכן לתתו מגזרת מים הנגרים שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פישרא שעל ידי הגר' האוכל נפשר ונמוח: בבהמה, תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו: אותה תאכלו, ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה: מבשרם לא תאכלו, אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מניין אמרת קל וחומר ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות כו': מבשרם, על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידים וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו, יכול יהו ישראל מוזהרי' על מגע נבלה תלמוד לומר אמור אל הכהנים ובני' כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר מעתה ומה טומאת מת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כל שכן ומה תלמוד לומר לא תגעו ברגל: סנפיר, אלו ששט בהם: קשקשת, אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר ושריון קשקשים הוא לבוש: שרץ, בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש וכל על הארץ: ושקץ יהיו, לאסור את עירוביהם אם יש בו בנותן טעם: מבשרם, אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו, לרבות יבחושין שסיננן, יבחושין מושילונש בלע"ז: וכל אשר אין לו וגו', מה תלמוד לומר שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה הסירן במים מניין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים הא היו לו במים אף על פי שהסירן בעלייתו מותר: לא יאכלו, לחייב את המאכילן לקטנים שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה תלמוד לומר לא תאכלום באכילה אסורין בהנאה מותרין: כל

מסורה

וידבר יי' ז' בטעם דרגא תביר וסימ' אני יי' דבר אל פרעה, זאת החיה, ונתנו ללוים מנחלת, וחברו דערכו', צו את בני ישראל, וידבר יי' אליכם מתוך האש, וידבר יי' ביד עבדיו הנביאי' אל מנשה ואל עמו, ונמסר גם בסדר וארא: בבהמה ו' דגשי' וסימ' בעוף ובבהמה דנח, מעלה גרה בבהמה דתורת כהנים, וחברו דמשנה תורה, אל תשקצו את נפשותיכם, ופדה בערכך, ליש גבור בבהמה, ונמסר גם בסדר נח: מעלי ג' כתיב יוד וסימ' אך את זה לא תאכלו, אך את זה דמשנה תורה, ועד מעלי שמשא, וכל שארא מעלה המעלה למעלה ה' כתיב: בימים ה' דגשי' וסי' פרו ורבו ומלאו את המים, וכל אשר אין לו סנפיר, ארת זה תאכלו מכל אשר במים, ואתה כתנים במים, בימים וכל תהומות: כל אשר אין לו ו' זוגין מתחלפין חד בדרנא וחד במאריך וסי' ואברהם היו יהיה, וכי יגוף שור, איש יהיה שלום, לא תהיה, משכלה, לו תהיה שוק, וכל אשר אין לו דמשנה תורה, כל אשר לו דוקרא, כי לא יכלו לְהראו, כי לא יכלו לעשותו, הפך ידך דמלכים, הפך ידך דדה"י, תהי נא ידך, כל אשר תמצא ידך: שקץ הם ג' וסימ' וכל אשר אין לו, ואת אלה תשקצו, כל הולך על גחון:

פרק יא

א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר אלהם: ב דברו אל־בני ישראל לאמר זאת החיה אשר תאכלו מכל־הבהמה אשר על־הארץ: ג כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו: ד אך את־זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה את־הגמל כי־מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס טמא הוא לכם: ה ואת־השפן כי־מעלה גרה הוא ופרסה לא יפריס טמא הוא לכם: ו ואת־הארנבת כי־מעלת גרה הוא ופרסה לא הפריסה טמאה הוא לכם: ז ואת־החזיר כי־מפריס פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גרה לא־יגר טמא הוא לכם: ח מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם: ט את־זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר־לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו: י וכל אשר אין־לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים שקץ הם לכם: יא ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו ואת־נבלתם תשקצו: יב כל אשר אין־לו סנפיר וקשקשת במים שקץ הוא לכם: יג ואת־אלה תשקצו מן־העוף לא יאכלו שקץ הם את־הנשר ואת־הפרס ואת העזניה:

(הערות בגליון: ז' כטע' דרגא תביר · ל' · ג' ר"פ · ומפרסי ב' חד חס' וחד מ"ל דין חסר · אינו תניין ופרסה לא יפריס תלית ופרס לא הפריסה · ז"ט ר"פ · ל' וחס' · ו' דגשי' · ב' ר"פ בעינן · ג' כתי' יוד · ד' כתי' ה"א · ל' ומ"ל וא' ובכפעוני יפרים · ב' · ל' · לית כפסו' הוא והוא הוא · ל' · תאכלו סימן דקודמו זה ואת תאכלו ודקודמו ב' תאכלו · וכל קדמ' וכל אשר אין לו תניין כל אשר אין לו · ה' דגשי' · ה' דגשי' · ז"ט ר"פ בסיל · ל' · ג' ומלא' סקף הוא)

תרגום אונקלוס

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר להון: מלילו עם בני ישראל למימר דא חיתא די תיכלון מכל בעירא די על ארעא: כל דסדיקא פרסתא ומטלפא טלפין פרסתה מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון: ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא ית גמלא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתיה ליתוהי מסדיק מסאב הוא לכון: וית טפזא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתא לא אסדיק מסאב הוא לכון: וית ארנבא ארי מסקא פשרא היא ופרסתא לא אסדיק מסאבא היא לכון: וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ומטלפא טלפין פרסתיה והוא פשרא לא פשר מסאב הוא לכון: מבסריהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון מסאבין אנון לכון: ית דין תיכלון מכל די במיא כל די ליה ציצין וקלפין במיא ביממיא ובנחליא יתהון תיכלון: וכל די לית ליה ציצין וקלפין ביממיא ובנחליא מכל ריחשא דמיא ומכל נפשא חיתא די במיא שקצא אנון לכון: ושקצא יהון לכון מבסרהון לא תיכלון וית נבלתהון תשקצון: כל די לית ליה ציצין וקלפין במיא שקצא הוא לכון: וית אלין תשקצון מן עופא לא יתאכלון שקצא אנון נשרא וער ועזיא: ודייתא

אבן עזרא

וידבר יי' אל משה ואל אהרן, בעבור שהוא הכהן המורה המבדיל בין הטמא ובין הטהור: מפרסת, שם התואר וכן מקרין מפרים והטעם כל שהיא מתוארת שהיא בעלת פרסה: ושוסעת שסע' שם התאר והטעם שפרסותיה שסועות: והיא מעלת גרה, מגזרת גרון ומעלת פועל, והזכיר הגמל והשפן והארנבת והחזיר בעבור שיש לכל אח' הסימן האח' ודרך לשון הקדש להזכיר הזכר מכל מין כי הנקבה בכלל הזכר היא והזכיר ארנבת יש אומרים לפי שלא ימצ' הזכר מהם וי"א שהזכר ישוב נקבה והפך הדבר והראשון קרוב אלי: ובנבלתם לא תגעו, והכתוב לא הזכיר הנוגע שיטמא עד הערב רק מדברי קבלה ידענו זה והנה הנוגע בזדון יש עליו מלקות כי הוא עבר על לא תעשה ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה הנה לא הותר הדג שהוא באגמים כי הכתוב פרט בימים ובנחלים, וסנפיר וקשקשת כדברי המתרגם א' ארמית: שרץ המים, הם הקטנים שיבראו מן המים ובמים נפש חיה מזכר ונקבה, ואחר שאמר שקץ הם לכם אמר ושקץ יהיו לכם לפרש מה שהוא שקץ והוא מבשרם לא תאכלו והנה הדג יקרא בשר רק מה שאמרו חז"ל בכלדים הוא על מ מנהג לדברי אלה הדורות והוסיף כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת להיו' כלל לכל מים כי לא הזכיר בתחלה רק הימים והנחלים: הנשר, ידוע גם זה עוף שיקרא כן בלשון ישמעאל יש כדמות ראיה שהוא כן בעבור היות שתי הלשונות קרובות: העזניה, אף ע"פ שיש לדברי יחיד שאיננה בייסוב טעה הגאון שתרגם אות' אלענקא כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל וכן יודו חכמי לשונם אם כן לא יתכן שיאסור השם הדבר שלא היה: והדאה

בעל הטורים

אשר תאכלו. בגימ' חיה אכול שאיננה חיה לא תאכל. אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ. למעוטי שור הים ת תורא דימא אסור ממעלי הגרה מל' יוד י' מינין מעלי גירה. שור כבש ועז וז' מינים חיות. טמאים הם לכם וסמיך ליה את זה תאכלו רמז חמרא דימא שרי. לא הזכיר בדגים שמות לפי שמכוסים מבני אדם אין להם שמות. את הנשר פתח בנשר שהוא מלך בעופות. נשר נושר נוצתו ד דכתי' תתחדש כנשר נעורייכי: התחמס

אבן עזרא

והדאה שם כלל לשני מיני׳ והם דאה ודיה כמו ואת הצפור לא בתר עם תור וגוזל והנה נשקו המעתיקים שאמרו כי ראה היא דאה וסרה טענת רבי יונה שאמר איך יתכן לאמר השמר לך מהאריה והלים׳ ויש אומרים שנשר מן אשורנו ופרס מן הלא פרס לרעב׳ ועזניה מן עזו והכ״ן כוסף והוא הנקרא עק״בא ודאה מן כאשר ידאה הנשר ואיה שמנהגה לשבת באיים ידועים׳ ועורב מלשון ערב בעבור שחרותו: בת היענה׳ יש אומרי׳ שהוא מין שלא ימצאו זכרים כמו הארנבת ואין מלת בענים טענה כי אנס זכרים רק הם נקבות כמו יעלים ורחלים: ואת התחמס׳ מנזרת חמס: ואת השחף׳ מוליד השחפת: והנץ׳ יש לו נוצה רבה והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד לפאת דרום כי יבקש מקום חם: הכוס׳ כמו חרבות ויש אומרים שהוא נכסה מעין אדם על כן ישכון במקום שאין שם יישוב: השלך׳ יש אומרים עוף מנהג תולדתו להשליך ילדיו: ינשוף׳ עוף יעופף בנשף כי לא יראה ביום מפני להט אור השמש: והתנשמת׳ כל רואהו ישום גם זה השם נמצא בשרצי׳: והקאת׳ יש אומרי׳ שיש עוף מנהג תולדתו להקיא מאכלו: הרחם׳ אמר הגאון שהוא בלשון קדר בחלוף חי״ת בכ״ף כי בכתבם אות אחד להם ואחרים אמרו שהוא עוף מרחם על בניו: החסידה׳ היא הנראית למועדים ידועים בשנה ויש אומרים שהוא מנזרת חסל בדרך רחוק: האנפ׳ שיתאנף מהרה: הדוכיפת׳ אמרו הצדוקים שהיא התרנגולת ואלה טפשי עולם כי מי הגיד להם: העטלף׳ עוף קטן יעוף בלילה והיא מלה מרובע׳ ודע כי מלת תשקצו מן העוף בדקדוק הטע׳ היא מעט רחוקה ממלת אל תשקצו את נפשותיכם כי השפטו׳ פעולים ובעוף טעמו שתדעו שהם שקץ ויהיו נחשבים לכם לשקץ וכל שרץ קטן שיעוף פעם ופעם הולך על ארבע שקץ: אשר לא כרעים׳ העיקר להיות לו עם וי״ו: לנתר׳ אין לו אח והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ והטעם דולג ואמת תרג׳ ׳ נקר׳ ארבה מלשון ריבוי: הסלעם׳ מין יעלה בסלעים: החרגול׳ אם היא מרובעת אין לו אח ואם היא שתי מלות כמלת לפלמוני המדבר תהיה תולדתו הפך תולדת הסלעם: החגב׳ ידוע מלשון ישמעאל׳ וטעם אשר לו ארבע רגלים וכבר נכתב ה ההולך על ארבע שיתכן שיש שרץ יש לו ד׳ רגלים ולא ילך בהן רק יעוף לבדו: ולאלה תטמאו׳ לכל שרץ העוף בעל ד׳ רגלי׳ ואת אלה תשקצו מן העוף ודעת אחרים שפי׳ אלה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה: תטמאו׳ מבנין התפעל ודגשות הטי״ת להתבלע התי״ו וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכבס המטהר: יטמא עד הערב׳ אחז הכתוב דרך קצרה כי הוא צריך שירחץ במים: והנושא׳ חמור מהנוגע על כן יכבס בגדיו אף כי גופו וכן משפט כל בהמה גם פה אחז דרך קצרה וכן הוא ושסע שוסעת וגרה איננה מעלה או גרה מעלה ושסע איננה שוסעת וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם׳ וטעם כל המגע בהם והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא על הערב ויש מין ממין הצדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם והם חיים יטמא ואין צורך להשיב על דברי שגעון כי הכתוב לא אסר כי אם בשרם ואמר ובנבלתם לא תגעו: וכל הולך על כפיו׳ בתחלה המשפט אחד וכן הנושא את נבלתם וזה הפסוק יישר פירושי במלת ולאלה תטמאו כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם ושניהם בפרשה אחת׳ וטעם טמאים המה לכם להזכיר כל ישראל אנשים ונשים וטף משפט אחד להם: וזה

רשי

כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד: הנץ אישפרוי״ר: שלך׳ פירשו רבותינו זה השולה דגים מן הים וזהו שתרגם אונקלו׳ ושלי נונא: כוס וינשוף׳ הם צואיטי״ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחד דומה לו שקורין יי״בן: תנשמת׳ היא קלב״ה סורי״ץ ודומה לעכבר הפורח בלילה ותנשמת ה האמורה בשרצי׳ היא דומה לה ואין לה ע עיני׳ וקורין לה טלפ״א: החסיד׳ זו דיה לבנה ציגוני״א ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה׳ היא דיה רגזני׳ ונראה לי שהו׳ שקורין היירו״ן: הדוכיפת׳ תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע״ז הרופ״א ולמה נקרא שמו דוכיפת ש שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין בפרק מי שאחזו: שרץ העוף׳ הם הדקים הנמוכין הרוחשין על הארץ כ כגון זבובין וצרעין ויתושין וחגבים: על ארבע׳ ד׳ רגלי׳: ממע׳ לרגליו׳ סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד׳ רגליו וכשרוצ׳ לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שני כ כרעי׳ ופורח ויש מהן הרבה כאותן שקורין לנגוסט״א אבל אין אנו בקיאין בהם שארבע סימני טהרה נאמר בהם ארבע רגלים וד׳ כנפים וקרסולין אלו הכתובים כאן וכנפיו חופין את רובו וכל ס סימנין הללו מצויים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להן זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעי׳ להבדיל ביניהן: וכל שרץ העוף וגו׳ ׳ בא ולמד שאם יש לו חמש ט טהו׳: ולאלה׳ העתידין לאמר בענין למטה תטמאו כלומ׳ בנגיעת׳ יש טומא׳: וכל הנושא מנבלתם׳ כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כיבוס בגדים: מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת׳ כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמ׳ טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה: על כפיו׳ כגון כלב ודוב וחתול: טמאים הם לכם׳ למגע: וזה

מסורה

למינו ד׳ בתורה וסי׳ עץ פרי עשה פרי׳ ואת כל עורב׳ וחברו דמשנה תורה׳ את הארבה למינו: ואת בת ה׳ דסמי׳ בקריי׳ וסי׳ ואת בת היענה דתורת כהנים׳ וחברו דמשנה תורה׳ ערות אשה ובתה לא תגלה׳ ואת בת פרעה דמלכי׳׳ וחברו דד״ה: למינהו י״ד בתורה וסי׳ ותוצא הארץ דשא׳ ב׳ בו׳ ויברא אלהי׳ את התניני׳׳

פסוקים

(טו) וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה לְמִינָהּ׃ אֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף׃ וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָם׃ וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־הַדּוּכִיפַת וְאֶת־הָעֲטַלֵּף׃ (כ) כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לֹא כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנַתֵּר בָּהֵן עַל־הָאָרֶץ׃ אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכֵלוּ אֶת־הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ וְאֶת־הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַחַרְגֹּל לְמִינֵהוּ וְאֶת־הֶחָגָב לְמִינֵהוּ׃ וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־לוֹ אַרְבַּע רַגְלָיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ ס

וּלְאֵלֶּה תִּטַּמָּאוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כה) וְכָל־הַנֹּשֵׂא מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ לְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀ אֵינֶנָּה שֹׁסַעַת וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִטְמָא׃ וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה הַהֹלֶכֶת עַל־אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם׃ ס

(מסורה בגליון: ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · יד כתו׳ ל׳ · ל׳ ג׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · טו׳ כתיבי׳ לא וקריין לו · ל׳ ז״ח · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ט מ״ל · ג׳ ב׳ חס וא׳ מ״ל · ג׳ ל׳ · ל׳)

אונקלוס

וְדַיְתָא וְטָרָפִיתָא לִזְנַהּ׃ יָת כָּל־עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ׃ וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא וְיָת נָצָא לִזְנוֹהִי׃ וְקַדְיָא וְשָׁלֵינוּנָא וְקִפּוֹפָא׃ וּבוּתָא וְקָתָא וִירַקְרֵיקָא׃ וְיָת חַוָּרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא׃ כֹּל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּמְהַלֵּךְ עַל־אַרְבַּע שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃ בְּרַם יָת־דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּמְהַלֵּךְ עַל־אַרְבַּע דִּי לֵיהּ קַרְסוּלִין מֵעִלַּוֵי רַגְלוֹהִי לְקַפָּצָא בְהוֹן עַל־אַרְעָא׃ יָת־אִלֵּין מִנְּהוֹן תֵּיכְלוּן יָת־גּוֹבָא לִזְנֵיהּ וְיָת־רָשׁוֹנָא לִזְנוֹהִי וְיָת־חַרְגּוֹלָא לִזְנוֹהִי וְיָת־חַגְבָא לִזְנוֹהִי׃ וְכֹל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּי־לֵיהּ אַרְבַּע רַגְלִין שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃

וּלְאִלֵּין תִּסְתַּאֲבוּן כָּל־דְּיִקְרַב בְּנִבְלַתְהוֹן יְהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא׃ וְכָל־דְּיִטּוֹל מִנִּבְלַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא׃ לְכָל־בְּעִירָא דִּי־הִיא סְדִיקָא פַרְסְתָא וְטִלְפִין לֵיתָהָא מְטַלְּפָא וּפִשְׁרָא לֵיתָהָא מַסְּקָא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן כָּל־דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב׃ וְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל־יְדוֹהִי בְּכָל־חַיְתָא דִּמְהַלְּכָא עַל־אַרְבְּעָא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן כָּל־דְּיִקְרַב בְּנִבְלַתְהוֹן יְהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא׃ וּדְיִטּוֹל יָת־נִבְלַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן׃ ונפקת

מסורה

ויעש אלהים את חית הארץ׳ מהעוף למינהו ב׳ בפסו׳׳ הבמה וכל החיה למינה ב׳ בפסו׳׳ הנץ׳ הנץ׳ הסלעם׳ החרגל׳ החגב׳ הצב למינהו: לרגליו ד׳ וסי׳ ותגע לרגליו׳ כל אשר לא כרעים׳ ויצא רשף׳ והפיצהו לרגליו ונמסר גם בסדר שמות: לו דכתיב לא ט״ו וסימן אשר לא יעדה׳ אשר לא כרעים׳ אשר לא חומה׳ ולא נתכנו עלילות׳ לא אהיה ואתו אשב׳ לא הוי תחיה׳ לא הגדלת השמחה׳ בכל צרתם לא צר׳ הוא עשנו ולא אנחנו׳ ימים יוצרו ולא אחד בהם׳ הן יקטלני לא איחל׳ לא אחריש בדיו׳ קללת חנם לא תבא׳ אמרים לא המה׳ ולא אנחנו זבחים: תורת כהנים כל אשר אין לו׳ משנה תורה וכל אשר אין לו׳ תורת כהנים את כל ערב׳ משנה תורה ואת כל ערב׳ ואפ״ס ויכו את עורב בצור עורב ואת זאב: ולאלה ג׳ ר״פ בקרייה וסי׳ ולאלה תטמאו׳ ולאלה אשר באזני׳ דיחזקאל׳ ולאלה תהיה תרומת הקדש: הולך ט׳ מלאים בתורה וסים׳ נמסר בסדר תולדות: ההלכת ג׳ ב׳ חס׳ וחד מלא וסים׳ במנחה ההלכת לפני׳ ההלכת על ארבע׳ השנית ההלכת למואל׳ בתראה מל׳׳ ונמסר גם בסדר וישלח:

בעל הטורים

התחמס חומס ואוכל׳ הנץ בעל נוצה הרבה ומנצח שאר עופות ותפשם׳ הכוס׳ ככוס חרבות׳ ונכסה מן העין׳ השלך שמשלה דגים מן הים׳ הינשוף עף בנשף ואינו נראה ביום מפני אור השמש׳ התנשמת כל הרואה אותה ישום׳ הקאת דרכו להקיא מאכלו: הרחם שמרחם על בניו׳ עורב למינו׳ בגימ׳ זרזור׳ בשרצי׳ לא התיר בהם כלום בשביל הנחש שהוא מהם: הטורן

וזה כ"ג ר"פ וסי' מצויין במס' רבתא: והעכבר ב' וסי' החלד והעכבר' השקץ: והאנקה ל' והכח ל' והלטאה ל' והחמט ל' והתנשמת ל' והצב ל': במתם כלם חסרים במ"ב וסי' ובמותם לא נפרדו' כי אין חרצובות: שק ד' קמצין וסים' וכל אשר יפל' ואני בחלתם לבושי שק' בת עמי חגרי שק' על כל מתנים שק' וכל השק

וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על־הארץ החלד והעכבר והצב למינהו: והאנקה והכח והלטאה והחמט והתנשמת: אלה הטמאים לכם בכל־השרץ כל־הנגע בהם במתם יטמא עד־הערב: וכל אשר־יפל עליו מהם במתם יטמא מכל כלי־עץ או בגד או־עור או שק כל־כלי אשר־יעשה מלאכה בהם במים יובא וטמא עד־הערב וטהר: וכל־כלי־חרש אשר־יפל מהם אל־תוכו כל אשר בתוכו יטמא ואתו תשברו: מכל־האכל אשר יאכל אשר יבוא עליו מים יטמא וכל־משקה אשר ישתה בכל־כלי יטמא: וכל אשר־יפל מנבלתם עליו יטמא תנור וכירים יתץ טמאים הם וטמאים יהיו לכם: אך מעין ובור מקוה־מים יהיה טהור ונגע בנבלתם יטמא: וכי יפל מנבלתם על־כל־זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא: וכי יתן־מים על־זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא לכם: ס וכי ימות מן־הבהמה אשר־היא לכם לאכלה הנגע בנבלתה יטמא עד־הערב:

ודין לכון דמסאב בריחשא דרחיש על ארעא חולדא ועכברא וצבא לזנוהי: ויילא וכוחא וחלטתא וחומטא ואשותא: אלין דמסאבין לכון בכל ריחשא כל דיקרב בהון במותהון יהי מסאב עד רמשא: וכל דיפל עלוהי מנהון במותהון יהא מסאב מכל מאן דאע או לבוש או משך או שקא כל מאן די תתעבד עבידתא בהון במיא יתעל ויהי מסאב עד רמשא וידכי: וכל מאן דחסף דיפיל מנהון לגויה כל די בגויה יסתאב ויתיה תתברון: מכל מיכל די מתאכל די יעלון עלוהי מיא יהי מסאב וכל משקי די ישתתי בכל מאן יהי מסאב: וכל דיפל מנבלתהון עלוהי יהי מסאב תנור וכירים יתרעון מסאבין אנון ומסאבין יהון לכון: ברם מעין וגוב בית כנישת מיא יהי דכי ודיקרב בנבלתהון יהי מסאב: וארי יפל מנבלתהון על כל בר זרע זרוע די יזדרע דכי הוא: וארי יתיהבון מיא על בר זרעא ויפיל מנבלתהון עלוהי מסאב הוא לכון: וארי ימות מן בעירא די היא לכון למיכל דיקרב בנבלתה יהי מסאב עד רמשא:

בשק ואתנחתא וסוף פסו' דכו': יובא ה' ומל' גמס' בסדר צו: וכל כלי ה' וסי' וכל כלי חרש אשר יפול' וכלי חרש אשר יגע' וכל כלי פתוח' וכל בגד וכל כלי עור' ב' בו: אשר יפול מהם אל כל לשון נפילה על במ"ז אל וסי' וכל כלי חרש אשר' אני שר צבא' ויפל יואב אל פניו' מפיל הקורה' וינוסו הנותרים אפקה' אם אמרנו נבא העיר' והיה הנס' ב' בו' ויהי הוא בשער בנימן' ויאמ' המלך צדקיהו אל ירמיהו' את יתר העם הנשארי' והיה הנס' דירמיה' הרבה כושל גם נפל איש' וכמראה המראה' והברו' ויביאני אל שער הצפון' וממנשה נפלו אל דוד: אשר יבוא י"ד סבירין יבואו וקרי' יבוא וסימ' מכל האכל אשר יאכל אשר יבוא' אוצר יי' יבוא' עתה יבוא דברך' אשר לא יבוא שם נדחי עלם' מצפון יבוא לא השודדי' וברותי מכם המורדים' ועל מת אדם לא יבוא' והנשיא בתוכם בבאם' עדיו יבוא ויבושו' ערל לב וערל בשר' יבא כל בשר להשתחוות' יום הוא ועדיך יבוא' יראה ורעד יבוא בם' לכל יבא גבורתך: משקה כולם פתחין במ"ד וסי' בסדר וישב: מעין ה' קמצין בקריא' וסי' אך מעין ובור מקוה מים' אתה בקעת מעין ונחל' עברי בעמק הבכא' מעין נרפש ומקור משחת' גן נעול מעין חתום' והד ומעין מבית יי' יצא' וד' פתחין וסי' אל מעין מי נפתוח' והברו' וכל מעין מים יסתמו' מעין גנים באר מים: יטמא כל נגיעה יטמא עד הערב במ"ב יטמא לבד וסי' לכל הבהמה אשר הוא' אך מעין ובור: יתן ז' בקרי' וסי' וכי יתן מים על זרע' לרב תרבה נחלתו' ויאמר אם מצאנו חן בעיניך יתן' יותן לנו שבעה אנשים ל' כתיב כן' את אבישג השונמית' ויאמר נעמן ולא יתן נא' לא יתן סגור תחתיה: היא י"א כתיב היא באורית' וסי' נמסר בסדר וישב:

אבן עזרא

וזה לכם הטמא, במגע גם אלה השמנה לא נוכל לדעתם באמת גם העופו' כי אם מדברי קבלה, וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם, וטעם יטמא עד הערב אחר שירחץ: במים יובא, הבגד או השק או הכלי שהוא מקבל טומאה וצריכין אנו למסור': אשר יפול מהם אל תוכו, מאחד מהם כמו ויקבר בערי גלעד: וכל משקה, שם ואלו הייתי משקה פועל והנה התנור ללחם לאפות והכירים לבשל ה הבשר יותצו כי טמאי' הם ונאת גזרת מלך: באר בלשון הקדש לשון נקבה והיא הנובעת וכן כהקיר בור מימיה ובור כרוי או חפור למטר השמי' אם כן תהיה הבאר כמו מעיין ואין צורך ל להזכיר הנחל ויהיה מקוה מים סמוך אל בור כי יש בור אין בו מים ויש אומרים כי הוא חסר וי"ו כמו ראובן שמעון שמם ירח: ונוגע בנבלתם, המים הנוגעים בנבלתם יהיו טמאי': זרוע, שם התאר כמו פעול או הם ב' שמות והעד ונתן להם זרעונים: וכי יותן מים, שישקו את השד' ונפל מנבלתם על הזרע וי"א על המים ובא מלת יותן שהיא לשון יחיד עם מים וכן מי נדה לא זורק עליו ומלת יותן כמו יוקח נא מעט מים מהבני' הכבד הנוסף: אשר היא לכם, מותר' לאכול: יטמא עד הערב, אחר שירחץ במים והאוכל המור כמו הנושא כי שניהם נושאים זה בחוץ וזה בפנים, וטעם

בעל הטורים

השורץ. בגימטריא כשעורה ששיעורו כ כשעור' הנוג' בנבלת' יטמא בגימטרי' זהו הנוגע אפי' כעדשה: אשר יזרע טהור בגי' זרעי' שזרען טהורין' להכליא

רשי

וזה לכם הטמא, כל טמאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים וליכנס למקדש: החלד, מושטילה: והצב פוייט שדומה לצפרדע: אנקה, הריצ"ו: לטאה, לייסרדה: חומט, לימצה: תנשמת, טלפ"א: במים יובא, ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואחר כך וטהר בהערב השמש: אל תוכו, אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו: כל אשר בתוכו יטמא, הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו: ואותו תשבורו, למד שאין לו טהרה במקוה: מכל האוכל אשר יאכל, מוסב על מקרא העליון: כל אשר בתוכו יטמא, מכל האוכל אשר יאכל אשר בא עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב והיין והשמן וכל הנקר' משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרו' המקר' אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבו' מכאן שאין ולד הטומאה מ מטמא כלי' שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מ מטמאין מאויר כלי חרס תלמוד לומר כל אשר בתוכו יטמ' מכל האוכל אוכל ומשקה מטמ' מאויר כלי חרס ואין כל הכלי' מטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמ' כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר תנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנו' ראשון והפת שנייה ולא נאמר רואין את התנור כאלו מלא ט טומאה ותהא הפת תחילה שאם אתה א אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה נגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן מ משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כ כביצה שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל כ בבת אחת ושיערו חכמי' אין בית הבליע' מחזיק יותר מביצת תרנגולת: תנור וכירים, כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה ושניהם פיהם למעלה: יותץ, שאין לכלי חרס טהרה בטבילה: וטמאים יהיו לכם, שלא תאמר מצוה אני לנותצם תלמוד לומר טמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: אך מעין ובור מקוה מים, המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמד יהיה טהור הטובל בהן מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא, אפילו הוא בתוך מעין ובור, ונוגע בטומאתם יטמא שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמ' ונוגע בנבלתם יטמא: זרע זרוע, זריעה של מיני זרעונין, זרוע, שם דבר הוא כמו ויתנו לנו מן הזרועים: טהור הוא, למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים: וכי יותן מים על זרע, לאחר שנתלש שאם תאמר יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר: מים על זרע, בין מים בין שאר משקין בין הם על הזרע בין זרע נופל לתוכן הכל נדרש בתורת כהנים: ונפל מנבלתם עליו, אף משנגב מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אכל ומשירד לו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו: בנבלתה, ולא בעצמות וגידים ולא בקרנים וטלפים ולא בעור: והנושא את נבלת, חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמ' בו יכבס בגדיו:

והאוכל

אבן עזרא

וטעם כל השרץ השורץ על הארץ כל שרץ הארץ ובכלל שמונה שרצים הנזכרים והזכיר שלא יאכלו: גחון, כמו על גחונך תלך: וכל הולך על ארבע, בשרץ שהוא הקטן כאשר פירשתי בשרץ המים: מרבה רגלים, שם התאר והוא סמוך: אל תשקצו את נפשותיכם, להיותם מטונפות ומגואלות: ולא תטמאו בהם, כי ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל: ונטמתם בם, חסר אל״ף כמו מרשית השנה וי״א שהם שני שרשים והעד נטמינו בעיניכם וטעמו כאדם שאין לו דעת: והייתם קדושים כי קדוש אני, על כן אמרתי לכם ולא תטמאו והוי״ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל וכן ויעזוב את עבדיו ורבים כמוהו, וטעם כי אני יי׳ כי לא העליתי אתכם מארץ מצרי׳ כי אם להיות לכם לאלהים ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים: להבדיל בין הטמא, בעוף ובשרץ המים: הנאכלת, המותר׳ לאכיל: אשר לא תאכל, על פי התורה:

חסלת שמיני

אשה כי תזריע, אחר שהשלים תורת הטהור והטמא באכלין הזכיר טמא אדם והחל מן האשה היולדת כי הלידה היא תחלה ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכ׳ מקפיא וכל הבן מדם האשה והנה פי׳ תזריע תתן זרע כי הוא כמו הארץ׳ וי״ו וטמאה כפ״א רפה בלשון ישמעאל, ושבת טומאתה שבעת ימים עד שובה אל המרבע וכן ימצא בימי החולי כי השנוי יראה עד סוף כל ז׳: נדת, שם במשקל בזת והם שניהם מפעלי הכפל: דותה, טעמו כמו חולי כמו מדוה מצרים כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה: וביום השמיני, אמרו ח״ל ביו׳ ולא בלילה והנה הנולד חצי שעה קודם שקיעת החמה יהיה נמול לשבעה ימים וחצי יום כי יום התורה איננו מעת לעת: ימול, מבנין נפעל כמו לא יכון ויהיה מגזרת מולים היו ויתכן להיותו תשר נו״ן מגזרת ונמלתם כמו אים כי ידור נדר ויחם המל כמו אביו או בית דין: ערלתו, ידועה כי היא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי כלם סמוכים, ה״א

בעל הטורים

להבדיל הפסוק מתחיל בלמ״ד ומסיי׳ בלמ״ד רמז לרוב איסורין ששיעורן כס׳ ובין החיה הנאכלת אשר לא תאכל׳ בגימט׳ זה בשמונה עשר טריפות:

תזריע

אשה כי תזריע סמך והתקדשת׳ לאשה כי תזריע שצריך לקדש עצמו בשעת תשמיש׳ וכתי׳ לעיל אל תשקצו את נפשותיכ׳ ודרשי׳ מיכיה שלא ישהא את נקביו רמז לבא מכי׳ הכשא אל ישמש מטתו ויד׳: להבדיל בין הטמ׳ ובין הטהור׳ וסמי׳ אשה כי תזריע שצריך להמתין ג׳ חדשים להבחין בין זרע לזרע ולפרוש תמנה סמוך לוסתה׳ תזריע וילדה׳ בגימ׳ בורת אדם׳ זכר בגימ׳ ברכה׳ וטמאה שבעת ימים׳ וכן ז׳ ימי אבלו׳ כל עומת שבא כן ילך׳ וביום השמיני פסוק זה יש בו תיבות ואותיות כמו שבפסוק ויכלו לומר שמילה דוחה שבת׳ וביום השמיני ימול בשר׳ בגימט׳ שבל היום יהיה כשר למול׳ ושלשים

מקרא ותרגום

והאכל מנבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב והנשא את נבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב: וכל השרץ השרץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל: כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם: אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם: כי אני יהוה אלהיכם והתקדשתם והייתם קדשים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ: כי אני יהוה המעלה אתכם מארץ מצרים להית לכם לאלהים והייתם קדשים כי קדוש אני: זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרמשת במים ולכל נפש השרצת על הארץ: להבדיל בין הטמא ובין הטהר ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל:

ודיכול מנבלתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ודיטול ית נבלתה יצבע לבושוהי ויהא מסאב עד רמשא: וכל ריחשא דרחיש על ארעא שקצא הוא לא יתאכיל: כל דמהלך על מעוהי וכל דמהלך על ארבע עד כל סגיות רגלין לכל ריחשא דרחיש על ארעא לא תיכלינון ארי שקצא אנון: לא תשקצון ית נפשתכון בכל ריחשא דרחיש ולא תסתאבון בהון ותסתאבון פון בהון: ארי אנא יי אלהכון ותתקדשון ותהון קדישין ארי קדיש אנא ולא תסאבון ית נפשתיכון בכל ריחשא דרחיש על ארעא: ארי אנא יי דאסיק יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלה ותהון קדישין ארי קדיש אנא: דא אוריתא דבעירא ודעופא וכל נפשא חיתא דרחשא במיא ודכל נפשא דרחשא על ארעא: לאפרשא בין מסאבא ובין דכיא ובין חיתא דמתאכלא ובין חיתא די לא מתאכלא:

צ״א עבדיה׳ סימן

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא: וביום השמיני ימול בשר ערלתו:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר אתתא ארי תעדי ותליד דכר ותהי מסאבא שבעא יומין כיומי ריחוק סובתה תהי מסאבא: וביומא תמינאה יתגזר בסרא דערלתיה:

מסורה

השרץ השרץ, סי׳ וזה לכם הטמא בשרץ השרץ, כל הולך על גחון וגו׳ לכל השרץ השרץ, אל תשקצו את נפשתיכם וגו׳ בכל השרץ השרץ, כי אני יי׳ אלהיכם בכל השרץ הרמש על הארץ: מרבה רגלים חד מן כ״ה מלין מיחדין בליש׳ וקמצי׳ וסימ׳ מצוין בישעיה סימן ט׳ גבי פסו׳ למרבה המשרה: ונטמתם אילי׳ מלין דחס׳ א׳

באורי׳ וסי׳ מחטו לי׳ ונטמתם בם דהכא׳ מצתי חן דבהעלותך׳ ולחטת דאם מעיני העדה דשלח לך אנשים, מרשית השנה׳ ובשליתה היוצת מבין רגליה׳ ויקבר אתו בני מול: להית ח׳ חס׳ בליש׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: והעוף ג׳ וסימ׳ והעוף ירב בארץ׳ אכל אתם הבמה והעוף ונמסר גם בבראשית: הטהר ה׳ חס׳ בתור׳ וסי׳ להבדיל בין הטמא ובין הטהר׳ והבדלתם בין הבהמה הטמאה׳ והזה הטהר על הטמא׳ להורת ביום׳ על השלחן הטהר: ימול בשר ערלתו ב׳ חס׳ את בליש׳ וסי׳ בהמלו בשר ערלתו׳ וביו׳ השמיני ימול בשר ערלתו:

רש״י

והאכל מנבלתה, יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור לא יאכל לטמאה בה אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חברו בבית הבליעה א״כ מה תלמוד לומר האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית: וטמא עד הערב, אף על פי שטבל צריך הערב השמש: השורץ על הארץ, להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל, לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלי׳ שאינו נראה אלא כרוחש ונד: הולך על גחון, זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך, להביא השלשולי׳ ואת הדומה לדומ׳: הולך על ארבע׳ זה עקרב: כל, להביא את החפושית אשקרבוט בלע״ז ואת הדומה לדומ׳: מרבה רגלי׳, זה נדל, שרץ שיש לו רגלי׳ מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין צ׳ ציטפיד״ש: אל תשקצו, באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקו׳ נפש במגע וכן ש׳ תטמאו באכילת׳: ונטמתם בם, אם אתם מטמאין בהן בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה: כי אני יי׳ אלהיכם, כשם שאני קדוש שאני יי׳ אלהיכ׳ כך והתקדשתם קדשו עצמכ׳ למטה: והייתם קדושים, לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: ולא תטמאו וגומר׳, לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרנו בתלמוד אכל פוטיתא לוקה ד׳ נמלה לוקה ה׳ צרעה לוקה שש: כי אני יי׳ המעלה אתכם, על מנת שתקבלו מצותי העלתי אתכ׳: להבדיל׳, לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור, צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת, צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשין הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה:

נחון וי״ו דגחון רבתי חציו של אותיו׳ דתורה. מרבה לחוד והוא חד מן כ״ה מלי׳ מיחדק קמץ. השרץ ל׳ ושלשה השרץ השרץ הרמש הרמש.

חסלת ויהי ביום השמיני

אשה כי תזריע, אמר רבי שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה וחיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע, לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה: כימי נדת דותה תטמא, כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם: דותה, לשון דבר הזב מגופה, לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואבריה כבדין עליה:

תשב׳ אין תשב אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש׳ וישב באלוני ממרא: בדמי טהרה׳ אף על פי שרואה טהורה: בדמי טהרה׳ לא מפיק הא והוא שם דבר כמו טהר: ימי טהרה׳ מפיק הא ימי טוהר שלה: לא תגע׳ אזהרה לאוכל כו׳ כמו ששנויה ביבמות: בכל קדש׳ לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום

ה״א טהרה נח נעלם והיה ראוי להראות כה״א ויקרא לה נבח׳ וטעם דמי טהרה שהוא דם טוהר כנגד דם נדה ואיננו מטמא והטעם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלים צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה: בכל קדש לא תגע׳ כמו המעשר והתרומה ובשר שלמים: ואל המקדש׳ אל חצר אהל מועד או אל העזר׳ בבית המקדש:

סימן טהר׳ דסמיך לדמי רפי דסמיך לימי מפיק ה״א וסימ׳ דמים מכוסי׳ ימים מגולי׳: תבא י״ז חס׳ וסי׳ בסדם אל תבא׳ את אימתי׳ ואל המקדש׳ גם בי התאנף׳ אשימה עלי מלך׳ בקמת רעך׳ בכרם רעך׳ כי תשה ברעך׳ וכתבת עליהן׳ תבא נא תמר אחתי׳ קדמאה׳ חדר בחדר׳ דמלכים׳ קדש ישראל ליי׳ אל

וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ: ה וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה: וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן: וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה: וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהֵרָה: פ

יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת וְהָיָה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים: וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ: וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים: ה וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית: וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֵׁנִית

וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין תְּתִיב בִּדְם דְּכוּ בְּכָל־קוּדְשָׁא לָא־תִקְרַב וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוֹל עַד־מִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתָהּ: וְאִם־נוּקְבְתָא תְלִיד וּתְהֵי־מְסָאֲבָא אַרְבְּעָה עֲסַר כְּרִיחוּקַהּ וְשִׁתִּין וְשִׁתָּא יוֹמִין תְּתִיב עַל־דַּם דְּכוּ: וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ לִבְרָא אוֹ לִבְרַתָּא תַּיְתֵי אִמַּר בַּר־שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא וּבַר־יוֹנָה אוֹ־שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע מַשְׁכַּן־זִמְנָא לְוָת־כַּהֲנָא: וִיקָרְבִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת דְּמַהָא דָּא אוֹרַיְתָא דְּיָלֵדְתָּא לִדְכַר אוֹ לְנֻקְבָא: וְאִם־לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמִסַּת אִמְּרָא וְתִסַּב תְּרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה חַד לַעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי: וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה וְעִם־אַהֲרֹן לְמֵימַר: אֱנָשׁ אֲרֵי־יְהֵי בִמְשַׁךְ־בִּסְרֵיהּ עַמְקָא אוֹ־עַדְיָא אוֹ־בַהֲרָא וִיהֵי בִמְשַׁךְ־בִּסְרֵיהּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ וְיִתֵּיתִי לְוָת־אַהֲרֹן כַּהֲנָא אוֹ לְוָת־חַד מִבְּנוֹהִי כַּהֲנַיָּא: וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת־מַכְתָּשָׁא בִמְשַׁךְ־בִּשְׂרָא וְסַעֲרָא בְמַכְתָּשָׁא אִתְהֲפֵיךְ לְמִחְוַר וּמֶחֱזֵי מַכְתָּשָׁא עַמִּיק מִמְּשַׁךְ בִּסְרֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא וְיֶחֱזִנֵּיהּ כַּהֲנָא וִיסָאֵיב יָתֵיהּ: וְאִם־בַּהֲרָא חִוָּרָא הִיא בִמְשַׁךְ בִּסְרֵיהּ וַעֲמִיק לֵית־מַחְזַהָא מִן־מַשְׁכָּא וְשַׂעְרַהּ לָא־אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת־מַכְתָּשָׁא שִׁבְעָא יוֹמִין: וְיֶחֱזִנֵּיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא מַכְתָּשָׁא קָם כַּד־הֲוָה לָא־אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא וְיַסְגְּרִנֵּיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָתֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תִּנְיָנוּת

רשי: צריך שטבלה לסוף יום צריך שטבלה לסוף שבע׳ ואין שמש מערי׳ לטהרה על שקיעת החמה של יום ארבעים של מחר תביא את כפרת טהרתה: והקריבו׳ למדך שאין מעכבה לאכול בקדשי׳ אלא אחד מהם ואי זה הוא זה חטאת שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהר׳ תלויה: וטהרה׳ מכלל שעד כאן קרוי׳ טמאה: אחד לעולה ואחד לחטאת׳ לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל ה התדיר: שאת או ספחת וגו׳ שמו׳ נגעי׳ הן ולבנות זו מזו: בהרת חברבור׳ טי״א בלע״ז וכן בהיר הוא בשחקים: אל אהרן ונומר׳ גזרת הכתוב היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא על פי כהן: הפך לבן׳ מתחלה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומעוט שער שנים: עמוק מעור בשרו׳ כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל: וראהו וטמא אותו׳ יאמר לו טמא אתה שסער לבן סימן טומא׳ הוא גזיר׳ הכתוב: ועמוק אין מראהו׳ לא ידעתי פירושו: והסגיר׳ יסגירנו בבית אחד ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנין עליו: בעיניו׳ במראהו ובשיעורו הראשון: והסגירו שנית׳ הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט: כהה

אבן עזרא: בדמי טהרה׳ או על דמי טהרה אחד הוא׳ לולי הקבלה מי היה מפרש לנו בן שנתו אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות או תוספת ויא׳ שטעם הכבש לעולה שמא עלתה שום מחשבה על רוחה בשעת לדתה מרוב הצער חטאת שמא דברה בפיה: והקריבו׳ זה וזה הכבש והתור או בן יונה והכתוב אחז דרך קצרה וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף: וכפר עליה׳ כאשר פירשתי: וטהרה ממקור דמיה׳ זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים: תמצא ידה׳ כטעם ואין ידו משגת: וכפר עליה הכהן וטהרה׳ זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר וזה תלוי באהרן: וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן׳ וטעם אהרן כי על פיו יהיו כל נגעי אדם מי שיטהר ומי שיטמא: אדם׳ ולא אמר איש איש מבית ישראל להכנים הגרים וכן אדם כי יקריב מכם כי תורה אחת לאזרח ולגר בקרבנות כי כן כתוב והכנים הגר שלא יטמא אחר כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם: והובא׳ בדבונו ושלא ברצונו כי הרואה בו אחד מסימני׳ אלו יכריחנו שיבא: או אל אחד מבניו הכהנים׳ טעם אהרן הוא הכהן המשיח תחתיו וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שימצאו חוץ למקדש ככהני ע ענתות׳ וטעם הכהנים שלא יהיו מהפסולים׳ ומלת שאת כמו שרפה וכן והמשאת החלה וישאם דוד ויתכן שנקרא כן בעבור שהאם תולדתה להנשא למעלה: ספחת׳ מגזרת ספחני נא ונספחו על בית יעקב חלי שיתחבר אל מקו׳ אחר: בהרת׳ מגזרת בהיר הוא בשחקים והוא נודע שיעשה כ כדמות אות וסימן: הפך לבן׳ טעמו כהפך ללבן: עמוק׳ יותר יש בעמקו מעומק העור ואיננו כמו שפל: וטמא אותו׳ בדבור שיאמר שהוא טמא: והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים׳ האדם יהיה כסגר והוא ייחל עד שבעת ימים כי רובי ה החליים ישתנו ביום השביעי: עמד בעיניו׳ הטעם במראהו כי המראה הוא בעין וכל ה המפרשים אמרו שטעמו בעצמו והטעם כאשר היה: פשה׳ כענין כמום: שנית׳ פעם שנית: כהה

בעל הטורים

ושלשים בגימט׳ כלם שמונים לא מפוזרי׳ וכן יונה או תור׳ בכל מקום מקדים תורים לבני יונה חוץ מכאן לפי שאינו מ מביא אלא אחד׳ ואם ימצא יונה לא יקח תור לפי שכן זוגו מתאבל עליו ואינו מזדווג לאחר׳ ממקר חסר אותיות מרקם׳ וסמיך ליה וטהרה רמז כתמים הבאים מרקם טהורים׳ וטהרה ממקר דמיה בגימט׳ ה׳ מיני דמים טמאים בה׳ ממקר ב׳ ממקר דמיה׳ וי׳ ממקור ישרא׳ דורש מכאן שברכת חתני׳ בעשר משום דכתיב וטהרה ממקר דמיה אי זו דמים טהורים הוי אומר דם בתולי׳ שמא דאיירי בחתן׳ דמיה ב׳ ממקר דמיה׳ והיא גלתה את מקור דמיה׳ וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה על הרוגיה׳ דאיתקש גילוי עריות לשפיכו׳ דמי׳ דכתי׳ כי כ כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה: והנה הנגע לשון והנה נופל על דבר שלא נודע קודם לכן כמו בכאן שהיה ס סגור על עתה׳ וכן והנה היא לאה׳ באלדם

השטן מאין תבא׳ אי׳ מזה תבא ויען השטן׳ כי לפני לחמי׳ ברכת אבד׳ תבא כל רעתם׳ וכל משלי דכו׳ במ״ר מל׳: ובמלאת ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ ימי טהרה לבן׳ ובמלאות הימים האלה׳ בתרא מל׳: תביא ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים: ממקור ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ וטהרה ממקור דמיה׳ יי׳ ממקור יש׳: דמיה ג׳ ומל׳ וסי׳ וטהרה ממקור דמיה׳ והיא גלתה את מקור דמיה׳ וגלת׳ הארץ את דמיה: די ז׳ בקריי׳ וסי׳ ואם לא תמצא ידה׳ די השיב לו׳ ואם לא תשיג ידו׳ די מחסורו אשר יחסר׳ אין די בער׳ ב׳ בו וא׳ ודי חלב עזי׳ ללחמך: אדם י׳ ראשי פסוקי׳ וסי׳ כי יהיה בעור בשרו׳ להבל דמה׳ ביקר לא יבין׳ אדם ילוד אשה׳ תועה מדרך השכל׳ אדם ערום׳ אדם בליעל׳ אדם עשוק בדם׳ אדם חסר לב׳ אדם שת אנוש: ומראה ז׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר משפטי׳: צרעת הוא ד׳ וסי׳ עמק מעור בשרו קדמ׳ וראה הכה׳ את הבשר החי׳ צרע׳ הראש או׳ והיה הנגע ירקרק: וראהו הכה׳ ה׳ וסי׳ נגע צרעת הוא וראהו הכה׳ וטמא אתו׳ וראהו הכה׳ ביום השביעי והנה הנגע עמד׳ והנה נהפך הנגע ללבן׳ ביו׳ השביעי אם פשה תפש׳ והנה פשה הנתק בעור לא יבקר: והסגירו ד׳ וסי׳ והסגירו הכהן שבעת ימים׳ והנה אין בה שער׳ והנה אין בבהרת שער׳ וכבסו את אשר בו:

אבן עזרא

כהה הנגע׳ רבי החכמי׳ אמרו כמו חשך ועדותם ותכהין עיניו מראות ואמרו כי כהות לבנות פירושו כמו לבנה אדמדמת שיהיו בו שניהם ולפי דעתי שמלת כהה הפך פשה ומגזרת ותכהין עיניו והקרוב אליו ולא כהה בם וטעם לא פשה הנגע במקום אחר והנה הם שני סימנים שכהה המקום הנגוע ולא פשה בשלם: וטהרו׳ יאמר שהוא טהור כי מספחת היתה ואם פשתה אחר כן הנו טמא: והובא׳ האדם כחברו: והיא הפכה׳ השער השחור ללבן: ומחית׳ פירוש בשר חי והנה הבשר שלא ירגיש איננו כן: נושנת׳ קדמונית׳ מלת יסגירנו יוכלא לשנים פעולים והטעם שיצוה שיסגר נטהר את הנגע כי כבר יצא הנגע כולו לחוץ והוא סר ממנו׳ וטעם וטהר את הנגע בדבור שאותו הנגע לא יטמא אחרים: או כי ישוב׳ שיתכן שישוב: לבנה אדמדמת׳ מעורבת משני העינים או קצתה כן׳ מלת צרעת מחלה וכן ושלחתי את הצרעה ואין מלת ושלחתי טענה כי הנה ישלח דברו אני שולח את כל מגפותי ישלח בם חרון אפו: והנה מראה׳ לא יתכן בדקדוק מראה בקמץ גדול תחת האלף והה״א במפיק כמו ידה ורגלה כי לא נמצא כן בבעלי הה״א הנח הנעלם בסוף המלה ודגשות כ״ן ירא׳ כמו יסגירנו לחסרון הה״א הנוסף וכן מלת ממנה וממנו: ואם

בעל הטורים

באדם ל׳ נגע צרעת כי תהיה באדם׳ או באדם אשר יטמא לו׳ אף היא כחתף תארב ובוגדים באדם ת תוסיף׳ אשר שלט האדם באדם ובוגדי באדם תוסיף איירי באשה זרה שמפתה האדם עד שישמע לה׳ וזהו אשר שלט האדם באדם שהיא שולטת בו ואם ישמע לה סוף שילדה ב בצרעת ויטמא כמת׳ סמך נגעים ליולדת לומר שכל מי שאינו שומר נדות הולד מ מצורע׳ והכה אומר לולד אם תטיב מ מעשיך ראה מה כ בראתי למעלה ממך בהמה וחיה למאכלך ואם הרעת מעשיך הרי נגעים בכלך׳ עוד בגימטרי׳ לבן פרוח תפרח ב במסו׳ ואידך פרוח תפרח ויגל לומר שכפרוח תפרח הצרעת בכולו יגיל כי אז יטהר: הזקן

מסרה

נחית כצאן עמך׳ נגד אבות׳ עשה פלא׳ נפת תטפנה׳ נפתי משכבי׳ נר אלהים׳ נשקי קשת: באדם ד׳ חטפין וסי׳ נגע צרעת כי תהיה׳ או איש אשר יגע׳ ובוגדים באדם תוסי׳ עת אשר שלט האד׳ באדם׳ וחד ובאדם מבין יודע׳ וכל לאדם דכו׳ חטפין במה קמצין וסי׳ נמסר בסדר שמות׳ וכל חמש מגילות דכו׳ בס״ב וסי׳ כי לאדם שטוב לפניו נתן׳ עמל: בשאת חד מן י״א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסבין ב׳ בריש תיבותא וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן ח׳: יסגרנו ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ לא יסגרנו כי טמא הוא׳ ולא יסגרו את הרצח׳ היסגרוני בעלי קעילה׳ ואם תסגרני ביד ארני׳ היסגרו בעלי קעילה: הראות ד׳ מלאים בליש׳ וסימ׳ וביום הראות בו׳ כי לא יוכלו להראות׳ וילך אליהו להראות אל אחאב׳ בהגלות פשעיכם להראו׳ חטאתיכם: וראהו הכהן ח׳ נמסר לעיל בהאי סידרא: ובשר ח׳ וסימ׳ זאת הפעם עצם׳ ואנשי קדש׳ ובשר כי יהיה בו בערו׳ וראיתי והנה עליהם גידים׳ והעורבי׳ מביאי׳ לו לחם ובשר׳ ב׳ בו׳ לחם חמודות לא אכלתי׳ עור ובשר תלבישני: ונראה ה׳ נמסר לעיל בהאי סידרא: ואם יראנה הכהן ב׳ בטעמא ובענין וסימ׳ והנה אין בה שער לבן׳ והנה אין בבהרת שער לבן: כהה ח׳ וסימ׳ וראהו הכהן ביום השביעי׳ ואם יראנה הכהן והנה אין בה׳ וחברו והנה אין בבהרת׳ ואם תחתיה תעמד הבהרת בתראה׳ ואם ראה הכהן׳ לשום לאבלי ציון׳ קנה רצוץ לא ישבר׳ אין כהה לשברך׳ וחד בחירק ולא כהה בם:

וטהרו ד׳ וסי׳ מספחת׳ צרבת׳ צרבת׳ צמח בו: ונראה ה׳ וסימ׳ ונראה שנית אל הכהן׳ ונראה אל הכהן דוהיה במקו׳ השחין׳ והביאותיו ונראה פני יי׳׳ אני חשפתי שוליך׳ גלה חציר ונראה דשא: נגע צרעת י״א פסו׳ רישיהון נ״ן וסופיהון נ״ן וסימ׳ נגע צרעת׳ נחנו נעבר׳ נביא מקרבך׳ נודו מתוך בבל׳ נהר פלגיו׳

תרגום אונקלוס

והא עמא מכתשא ולא אוסיף מכתשא במשכא וידכיניה כהנא עדיתא היא ויצבע לבושוהי וידכי: ואם אוספא תוסיף עדיתא במשכא בתר דאתחזי לכהנא לדכותיה ויתחזי תנינות לכהנא: ויחזי כהנא והא אוספת עדיתא במשכא ויסאביניה כהנא סגירותא היא: מכתש סגירו ארי תהי באנשא ויתיתי לות כהנא: ויחזי כהנא והא עמקא חורא במשכא והיא הפכת שערא לחיור ורושם בסרא חיא בעמיקתא: סגירות עתיקא היא במשך בסריה ויסאביניה כהנא לא יסגריניה ארי מסאב הוא: ואם מסגא תסגי סגירותא במשכא ותחפי סגירותא ית כל משך מכתשא מרישיה ועד רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא: ויחזי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בסריה וידכי ית מכתשא כוליה אתהפיך למחור דכי הוא: ובזמנא דיתחזי ביה בסרא חיא יהי מסאב: ויחזי כהנא ית בסרא חיא ויסאביניה בסרא חיא מסאב הוא סגירותא היא: או ארי יתוב בסרא חיא ויתהפיך למחור וייתי לות כהנא: ויחזיניה כהנא והא אתהפיך מכתשא למחור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא: ואנש ארי יהי ביה במשכיה שיחנא ואתסי: ויהי באתר שיחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא: ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאביניה כהנא מכתש סגירותא היא בשחנא סגיאת: ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חיור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין: ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאיב כהנא יתיה מכתשא היא:

מקרא

והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן מספחת הוא וכבס בגדיו וטהר: ואם פשה תפשה המספחת בעור אחרי הראתו אל הכהן לטהרתו ונראה שנית אל הכהן: וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא: פ

נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן: וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת: צרעת נושנת הוא בעור בשרו וטמאו הכהן לא יסגרנו כי טמא הוא: ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן: וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא: וביום הראות בו בשר חי יטמא: וראה הכהן את הבשר החי וטמאו הבשר החי טמא הוא צרעת הוא: או כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן ובא אל הכהן: וראהו הכהן והנה נהפך הנגע ללבן וטהר הכהן את הנגע טהור הוא: פ

ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא: והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת ונראה אל הכהן: וראה הכהן והנה מראה שפל מן העור ושערה הפך לבן וטמאו הכהן נגע צרעת הוא בשחין פרחה: ואם יראנה הכהן והנה אין בה שער לבן ושפלה איננה מן העור והוא כהה והסגירו הכהן שבעת ימים: ואם פשה תפשה בעור וטמא הכהן אתו נגע הוא:

רשי

כהה׳ הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא: מספחת׳ שם נגע טהור: וכבס בגדיו וטהר׳ הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: וטמאו הכהן׳ ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה: צרעת היא׳ המספחת הזאת: צרעת׳ לשון נקבה: נגע׳ לשון זכר: ומחית׳ שנימ״כט בלע״ז שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואף על פי שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: צרע׳ נושנת היא׳ מכה ישנ׳ היא תחת המחי׳ וחבור׳ זו נראי׳ בריא׳ מלמעלה ותחתיה מליאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנ׳: מראשו׳ של אדם ועד רגליו: לכל מראה עיני הכהן׳ פרט לכהן שחשך מאורו: וביום הראו׳ בו בשר חי׳ אם צמחה בו מחיה הרי כבר פירש שהמחיה סימן טומא׳ אלא שהיה הנגע באחד מעשרי׳ וארבעה ראשי איברי׳ שאין מטמאים משום מחיה לפי שאין נראה הנגע כולו כאחד ששופעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתו׳ שתטמא: וביום׳ מה תלמוד לומר למד יש יום שאתה רואה ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן שנתנו לו כל ז׳ ימי המשתה לו ולאצטליתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל: צרע׳ הוא׳ הבש׳ ההוא: בשר׳ לשון זכר: שחין׳ לשון חמו׳ שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמ׳ האור: ונרפא׳ השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר: או בהר׳ לבנה אדמדמת׳ שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעור׳ בשתי מראות לובן ואודם: מרא׳ שפל׳ ואין ממשה שפל אלא מתו׳ לבנינותו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: נגע היא׳ השאת הזאת או הבהרת: תחתיה

רש״י

תחתיה׳ במקומה: צרבת השחין׳ כתרגומו רשם שיחנא׳ אינו אלא רושם החימום הנכר בבשר׳ כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים דייטריל בלע״ז: צרבת רייטרי״שמנט בלע״ז: מחית המכוה׳ שנמ״כיט כשחיתה המכוה נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוין הם ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה מלא חצי גרים בשחין וחצי גרים במכו׳ לא ידונו כגרים: בראש או בזקן׳ בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב: ובו שער צהוב׳ שנהפך שער שחור שבו לצהו׳: נתק הוא׳ כך שמו של נגע שבמקום שער: ושער שחור אין בו׳ הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו׳: והנה לא פשה וגו׳ הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא: והתגלח׳ סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח׳ מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגילוח: אחרי טהרתו׳ אין לי אלא פושה לאחר הפטור מניין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה: לשער

אבן עזרא

ואם תחתיה׳ אם עמדה במקומה כי יש נגע שיפשה ממקום אל מקום: צרבת׳ כמו ונצרבו בה כל פנים כטעם מוקד וחום ולהבת: או לבנה׳ לבדה: ואם תחתיה תעמוד הבהרת והיא כהה׳ כאשר פירשתי ולא הזכיר כן בפסוק ואם תחתיה תעמוד הבהרת הראשון בעבור שעלה הבהרת כאשר היתה׳ וטעם להזכיר ואיש או אשה בעבור הזקן ועוד כי הנה צריך לאמר על הקרח והגבח איש ולא אדם כלל להוציא האשה והנה פי׳ ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן לאיש: צהוב׳ בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן: נתק הוא׳ מגזר׳ כאשר ינתק פתיל הנעורת והטעם על השער: והתגלח׳ הראש או הזקן ומקום הנתק לא יגלח: וכבס בגדיו׳ ואין צורך לאמר שירחץ במים: לא יבקר הכהן׳ הטעם יבקש וכן ובקרתים וקרוב מלשון הבדלה וכן לא יבקר בין טוב לרע:

בהק

ואם תחתי׳ ב׳ ובעניין וסי׳ תעמד הבהר׳ ׳ תעמד הבהרת: כל אורי׳ הוא כתי׳ ו׳ בר מן י״א כתי׳ יוד וסי׳ ואם יראנ׳ הכהן שבשתי׳ וכו׳ נמסר בסדר וישב: הזקן ג׳ וסימן צרעת הראש או הזקן׳ וגם את הזקן תספה׳ כטל חרמון שיורד על הזקן׳ אנ״ד: שחר כל ליש׳ חס׳ במ״ב וסי׳ שחורה אני ונאוה׳ חשך משחור תארם: ומראה ז׳ קמצין

תורה

ואם־תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה צרבת השחין הוא וטהרו הכהן: ס

או בשר כי־יהיה בערו מכות־אש והיתה מחית המכוה בהרת לבנה אדמדמת או לבנה: וראה אתה הכהן והנה נהפך שער לבן בבהרת ומראה עמק מן־העור צרעת הוא במכוה פרחה וטמא אתו הכהן נגע צרעת הוא: ואם יראנה הכהן והנה אין־בבהרת שער לבן ושפלה איננה מן־העור והוא כהה והסגירו הכהן שבעת ימים: וראהו הכהן ביום השביעי אם־פשה תפשה בעור וטמא הכהן אתו נגע צרעת הוא: ואם־תחתיה תעמד הבהרת לא־פשתה בעור והוא כהה שאת המכוה הוא וטהרו הכהן כי־צרבת המכוה היא: פ

ואיש או אשה כי־יהיה בו נגע בראש או בזקן: וראה הכהן את־הנגע והנה מראהו עמק מן־העור ובו שער צהב דק וטמא אתו הכהן נתק הוא צרעת הראש או הזקן הוא: וכי־יראה הכהן את־נגע הנתק והנה אין־מראהו עמק מן־העור ושער שחר אין בו והסגיר הכהן את־נגע הנתק שבעת ימים: וראה הכהן את־הנגע ביום השביעי והנה לא־פשה הנתק ולא־היה בו שער צהב ומראה הנתק אין עמק מן־העור: והתגלח ואת־הנתק לא יגלח והסגיר הכהן את־הנתק שבעת ימים שנית: וראה הכהן את־הנתק ביום השביעי והנה לא־פשה הנתק בעור ומראהו איננו עמק מן־העור וטהר אתו הכהן וכבס בגדיו וטהר: ואם־פשה יפשה הנתק בעור אחרי טהרתו: וראהו הכהן והנה פשה הנתק בעור לא־יבקר הכהן לשער הצהב טמא הוא:

אונקלוס

ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת רושם שיחנא היא וידכיניה כהנא: או אנש ארי יהי במשכיה כואה דנור ותהי רושם כואה בהרא חורא סמקא או חורא: ויחזי יתה כהנא והא אתהפיך שערא למחור בבהרתא ומחזהא עמיק מן משכא סגירותא היא בכואה סגיארת ויסאיב יתיה כהנא מכתש סגירותא היא: ואם יחזינה כהנא והא לית בבהרתא שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין: ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה אם אוספא תוסף במשכא ויסאיב כהנא יתיה מכתש סגירותא היא: ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת במשכא והיא עמיא עימק כואה היא וידכיניה כהנא ארי רושם כואה היא: וגבר או אתתא ארי יהי ביה מכתשא בריש או בדקן: ויחזי כהנא ית מכתשא והא מחזוהי עמיק מן משכא וביה שער סומק דעדק ויסאב יתיה כהנא נתקא הוא סגירות רישא או דקנא הוא: וארי יחזי כהנא ית מכתש נתקא והא לית מחזוהי עמיק מן משכא ושער אוכם לית ביה ויסגר כהנא ית מכתש נתקא שבעא יומין: ויחזי כהנא ית מכתשא ביומא שביעאה והא לא אוסיף נתקא ולא הוה ביה שער סומק ומחזי נתקא לית עמיק מן משכא: ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא לא יגלח ויסגר כהנא ית נתקא שבעא יומין תנינות: ויחזי כהנא ית נתקא ביומא שביעאה והא לא אוסיף נתקא במשכא ומחזוהי ליתוהי עמיק מן משכא וידכי יתיה כהנא ויצבע לבושוהי וידכי: ואם אוספא יוסף נתקא במשכא בתר דכותיה: ויחזיניה כהנא והא אוסיף נתקא במשכא לא יבקר כהנא לשער סומק מסאב הוא:

רביעי

חמישי

בעל הטורים

הזקן׳ שלשה צרעת הראש או הזקן׳ הזקן זקן אהרן׳ וגם את הזקן תספה בתפלת סנחריב ע׳ לומר שלקו בצרעת׳ ובשביל שאהרן רואה את הנגעי׳ ומטהרם בלוג שמן זכה לשמן הטו׳ של שמן המשחה שיורד על זקנו׳ והתגלח ג׳ מלי׳ גדולה שנ׳ צריכין גילוח גדול בכל מקום שיש שער׳ נזיר ומצורע ולוים: לא יבקר שנים לא יבקר לשער הצהוב טמא הוא׳ לא יבקר בין טוב לרע׳ בשביל לא יבקר בין טוב לרע על כן לא יבקר הכהן ויטמאנו שעל׳ ז׳ דברים נגעי׳ באי׳: שנא׳

נמסר בסדר משפטים: וכבס ט׳ וסי׳ מספחת הוא׳ נגע הנתק׳ וכבס המטהר את׳ וכי ירוק הזב בטהור׳ וידיו לא שטף במים׳ וכי יטהר הזב מזובו׳ והנוגע בם יטמא׳ וכל נפש אשר תאכל׳ וכל כפר ודבר דכו׳ בסב׳ יכבס וסי׳ והשרף אתה יכבס׳ ומזה מי הנדה יכבס: לא יבקר ב׳ וסימ׳ הכהן לשער הצהב׳ בין טוב לרע:

ושער שחור · מניין אף הירוק והאדום שאינו צהוב תלמוד לומר ושער ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהוב אודב״לא בלע״ז: טהור הוא וטהרו הכהן · הא טמא
שטהרו הכהן לא טהר: בהרות · חברבורות: כהות לבנות · שאין לובן שלהן עז אלא כוהה: בהק · כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין לו״ט בין חברבורות
אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן צח: קרח הוא טהור הוא · מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהן מקום שער אלא
בסימני נגע עור בשר מחיה ופשיון: ואם מפאת פניו · משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כל כלפי אחריו קרוי קרחת:
נגע לבן אדמדם · פתוך מניין שאר המראות תלמוד לומר כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרע׳ האמור בפרשת עור בשר: אדם כי יהיה בעור בשרו · ומה אמור בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראו׳ שאת ותולדתה בהרת ותולדתה: בראשו נגעו · אין לי אלא נתקין מניין לרבו׳ שאר המנוגעים ת״ל טמא יטמאנו לרבות את כלן על כלן הוא אומ׳ בגדיו יהיו פרומי׳ וגו׳: פרומי׳ · קרועי׳: פרוע · מגודל שער: ועל שפם יעטה · כאבל: שפם · שער השפתים גרנו״ן בלע״ז: וטמא טמא יקרא · משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו: בדד ישב · שלא יהיו טמאי׳ יושבין עמו ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו בין איש לרעהו אף הוא יבדל: מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות: לפשתים ולצמר · של פשתים או של צמר: או בעור · זה עור שלא נעשה בו מלאכ׳: או בכל מלאכת עור · עור שנעשה בו מלאכה: ירקרק · ירוק שבירוקין: אדמדם · אדום שבאדומים: צרעת ממארת · לשון סילון ממאיר פויינט״ש בלע״ז · ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: בשתי

לבנת ד׳ בליש׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳ ויפצל בהן פצלות לבנות · בהרת בהרת לבנת · ושלאחריו בהרת כהות לבנת · ונתתי אתהן לך לבנות · קדמא ובתרא מל׳ : כהות ב׳ ומל׳ וסי׳ והנה בעור בשרם בהרת כהות · ועיניו החלו כהות : וראשו ד׳ נמס׳ ריש סדר ויצא : פרוע ב׳ וסי׳ וראשו יהיה פרוע · כי פרוע הוא : יעטה ד׳ וסי׳ ועל שפם

ואם־בעיניו עמד הנתק ושער שחר צמח־בו נרפא הנתק טהור הוא וטהרו הכהן׃ ס ואיש או־אשה כי־יהיה בעור־בשרם בהרת בהרת לבנת׃ וראה הכהן והנה בעור־בשרם בהרת כהות לבנת בהק הוא פרח בעור טהור הוא׃ ס ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא׃ ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא טהור הוא׃ וכי־יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת פרחת הוא בקרחתו או בגבחתו׃ וראה אתו הכהן והנה שאת־הנגע לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו כמראה צרעת עור בשר׃ איש־צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו׃ והצרוע אשר־בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע ועל־שפם יעטה וטמא טמא יקרא׃ כל־ימי אשר הנגע בו יטמא טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו׃ ס והבגד כי־יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים׃ או בשתי או בערב לפשתים ולצמר או בעור או בכל־מלאכת עור׃ והיה הנגע ירקרק או אדמדם בבגד או בעור או־בשתי או־בערב או בכל־כלי־עור נגע צרעת הוא והראה את־הכהן׃ וראה הכהן את־הנגע והסגיר את־הנגע שבעת ימים׃ וראה את־הנגע ביום השביעי כי־פשה הנגע בבגד או־בשתי או־בערב או בעור לכל אשר־יעשה העור למלאכה צרעת ממארת הנגע טמא הוא׃ ושרף את־הבגד או את־השתי או את־הערב

ואם כד הוה קם נתקא ושער אוכם צמח ביה אתסי נתקא דכי הוא וידכניה כהנא׃ וגבר או אתתא ארי יהי במשך בסרהון בהרן בהרן חורן׃ ויחזי כהנא והא במשך בסרהון בהרן עמין חורן בוהקא הוא סגי במשכא דכי הוא׃ וגבר ארי יתר שער רישיה קריח הוא דכי הוא׃ ואם מקביל אפוהי יתר שער רישיה גלוש הוא דכי הוא׃ וארי יהא בקרחותא או בגלושתא מכתש חור סמוק סגירות סגיא היא בקרחותיה או בגלושותיה׃ ויחזי יתיה כהנא והא עמיק מכתשא חור סמוק בקרחותיה או בגלושותיה כמחזי סגירות משך בסרא׃ גבר סגיר הוא מסאב הוא סאבא יסאבניה כהנא ברישיה מכתשיה׃ וסגירא די ביה מכתשא לבושוהי יהון מבזעין ורישיה יהי פריע ועל שפם כאבילא יתעטף ולא תסתאבון ולא תסתאבון יקרי׃ כל יומין די מכתשא ביה יהי מסאב מסאב הוא בלחודוהי יתיב מברא למשריתא מותביה׃ ולבושא ארי יהי ביה מכתש סגירו בלבוש עמר או בלבוש כיתן׃ או בשתיא או בערבא לכתנא ולעמרא או במשכא או בכל עבידת משך׃ ויהי מכתשא ירוק או סמוק בלבושא או במשכא או בשתיא או בערבא או בכל מאן דמשך מכתש סגירותא הוא ויתחזי לכהנא׃ ויחזי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שבעא יומין׃ ויחזי ית מכתשא ביומא שביעאה ארי אוסיף מכתשא בלבושא או בשתיא או בערבא או במשכא לכל די תתעביד משכא לעבידתא סגירות מחסרא מכתשא מסאב הוא׃ ויוקיד ית לבושא או ית שתיא או ית ערבא

אבן עזרא

בהק הוא · זאת המלה ידועה בלשון חז״ל ואין ריע לו במקרא: ימרט · כמו ולחיי למורטים בעבור השער שהוא סביב הלחיי: קרח · מגזר׳ לא תשימו קרחה׳ וטעם ראשו כלו: גבח · אין לו חבר חוץ מהפרש׳ הזאת והוא שם התאר ולפי דעתי שקרח הוא במעלה של הראש ולא הזכיר האשה בעבור הלחה הרבה שיש בה לא יקרח ראשה כי השער הוא כדמות עשב: כמראה צרעת עור בשר · שאר הגוף: בגדיו יהיו פרומים · כמו קרועים להכירו ללכת במנהג משוגה או טעמו כענין אבל על כן בגדיו יהיה פרומים וראשו פרוע והטעם שיתאבל על רוע מעשיו כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע: ועל שפם · למעלה מהשפה ושם מהשרש והעד ולא עשה שפמו: יעטה · כבגדיו מגזרת עוטה אור והטעם שלא יזיק ברוח פיו: וטמא · פעמים שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שים שם ישוב שישמרו בני אדם ולא יגעו בו: כל ימי אשר הנגע בו יטמא · כי טמא הוא באמת מלת בדד מפורש במגלת איכה: או בשתי או בערב · ידועים ויתכן להיות נגזרת בשתי מגזרת וחשופי שת שהוא יסוד והעד כי השתות יהרסון וטעם ערב שיתערב עם השתי: או בעור · כאשר הוא: בכל מלאכת עור · כמו מכבר וכאל: ירקרק · מגזרת ירק כי העין כמוהו וזה כפול לחסרון וכן שחרחרת וי״א הפך הדבר: ממארת · כמו סילון ממאיר ואחר שסילון כמו קוץ יהיה ממאיר כמו מכאיב והשם הב׳ במלת ממארת שורש מאירה מגזר׳ מארה · וטעם שלא הזכיר משי וכמר נפן יתכן שדבר הכתוב על ההוה הנמצא כטעם כי תראה חמור שונאך וכן משפט הסוס והפרד או יתכן שלא יארע הנגע כי אם לצמר פשתים: הככם

בעל הטורים

טמא ב׳ טמא יטמאנו הכהן · למען טמא את מקדשי · ריתו לזר שישום שלוק כצרעת · פי׳ למען טמא את מקדשי סוד שנכנס בו לעבוד טמא · יטמאנו · והיינו דכתי׳ בעוזיהו ובידו מקטרת להקטיר · והצרע׳ זרחה במצחו · נגעו ב׳ בראשו נגעו · אשר ידע איש את נגעו בענין שלמה פירוש בראשו נגעו בתחלת הענין צריך שידע נגעו ויטהר ממנו בתשובה קודם שיתפלל: וראשו ד׳ וראשו יהיה פרוע מגדל · וראשו בשמי׳: וראשו מגיע השמים · וראשו לעב יגיע · בשביל שהגיע ראשו עד לשמים על כן נגעים באים עליו וראשו יהיה פרוע · בדד ישב · לפי שהטיל מדנים בין אחים בלשון הרע נגרם לישב לוה לבד ולוה לבד · ושרף את הבגד הפסו׳ מתחיל ומסיי׳ בשריפה לומר שכל האסורי׳ בהנאה טעונין שריפה: וכבסו

יעטה · וכאשר יעטה הרועה את בגדו · תהי לו כבגד יעטה · גם ברכות יעטה מורה: בדד ח׳ וסים׳ מחוץ למחנה · יי׳ בדד ינחנו · וישכן ישראל בטח · כי עיר בצורה · קומו עלו אל גוי · לא ישבתי בסוד משחקים · איכה ישבה בדד · ישב בדד וידם : למלאכה שטה מן י״ז דכל חד וחד לית דכו׳ וסים׳ למלאכה ל׳ וכל יחזקאל דכו׳ · בנשים · וכל הטף בנשים · וכל שיר השירים דכו׳ · ואת עשרת · ואת עשרת חריצי החלב · וכל מגלת אסתר דכו׳ · התפקדו · ובני ישראל התפקדו · וכל וידבר דכו׳ · הבלים · ובאחת יבערו ויכסלו · וכל קהלת דכו׳ · וצבא · תחדש עדיך נגדי · וכל דניאל דכו׳ · ורעה · ודוד עבדי מלך עליהם · וכל משלי דכו׳ · ירעם · כצאן לשאול שתו · וכל תרי עשר דכו׳ · ויאסרהו · ויבא עליהם את שרי · וכל שפטים דכו׳ ;

בצמר או בפשתים ׳ של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא נתי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו תלמוד לומר היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה אם כן מה תלמוד לומר בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר ׳ אומריות לשון שפה כמו אימרא : את אשר בו הנגע ׳ יכול יכבס מקום הנגע בלבד תלמוד לומר את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס תלמוד לומר הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו : אחרי הכבס ׳ לשון העשות : לא הפך הנגע את עינו ׳ לא כהה ממראיתו : והנגע לא פשה ׳ שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו תלמוד לומר והסגיר את הנגע מכל מקו' דברי רבי יהודה וחכמים אומרים כו' כדאיתא בתורה כהני' ורימתיה כאן ליסב המקרא על אופניו: פחתת היא ׳ לשון גומא כמו באחת הפחתים כלומ' שפלה היא נגע שמראיו שוקעין : בקרחתו או בגבחתו ׳ כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה: קרחתו ׳ שחקים ישנים ומפני המלדם שהוזקק לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדי' שהיא טהורה נאמ' קרחת וגבחת באדם ונאמר קרחת וגבחת בבגדי' מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים ו וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורים והגבחת לשון פנים כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל שופע ויורד מן הקדקד ו ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים: וקרע אותו ׳ יקרע מקום הנגע מן הבגד ו וישרפנו: פורחת היא׳ דבר החוזר וצומח : באש תשרפנו ׳ את כל הבגד : וסר מהם הנגע׳ אם כשכבסוהו בתחילה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי : וכבס שנית ׳ לשון טבילה תרגום של כ כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע:

חסלת אשר כי תזריע

זאת תהיה תורת וגו' ׳ מלמד שאין מטהרין אותו בלילה : אל מחוץ למחנה ׳ חוץ לשלש מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו : חיות ׳ פרט לטריפות : טהורות ׳ פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול : נעץ

כלי העור ב' וסי' ושרף את הבגד ׳ והבגד או השתי : ואם ב' בטעם זרקא ובענין וסי' ואם יראה הכהן ׳ ואם ראה הכהן : וכבסו ב' וסי' את אשר בו הנגע ׳ בגדיהם והטהרו : הכבס ב' וסי' אחרי הכבס את הנגע ׳ ואם ראה הכהן תניין : עינו ט' נמסר בסדר משפטים : תראה ׳ ב' וסי' ואם תראה עוד בבגד ׳ תגל ערותך גם ׳ וחד ותראה היבשה : וכבס ב' וסי' שנית ׳ במים וטהר : מצרע כל ליש' חס' במ"א ויקברו אתו בשדה הקבורה אשר למלכים דו"ה :

נה בְּצֶ֫מֶר א֣וֹ בַפִּשְׁתִּ֗ים א֚וֹ אֶת־כָּל־כְּלִ֣י הָע֔וֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶ֥ה ב֖וֹ הַנָּ֑גַע כִּֽי־צָרַ֤עַת מַמְאֶ֙רֶת֙ הִ֔וא בָּאֵ֖שׁ תִּשָּׂרֵֽף׃ וְאִם֙ יִרְאֶ֣ה הַכֹּהֵ֔ן וְהִנֵּה֙ לֹֽא־פָשָׂ֣ה הַנֶּ֔גַע בַּבֶּ֕גֶד א֥וֹ בַשְּׁתִ֖י א֣וֹ בָעֵ֑רֶב א֖וֹ בְּכָל־כְּלִי־עֽוֹר׃ וְצִוָּה֙ הַכֹּהֵ֔ן וְכִ֨בְּס֔וּ אֵ֥ת אֲשֶׁר־בּ֖וֹ הַנָּ֑גַע וְהִסְגִּיר֥וֹ שִׁבְעַת־יָמִ֖ים שֵׁנִֽית׃ וְרָאָ֨ה הַכֹּהֵ֜ן אַחֲרֵ֣י ׀ הֻכַּבֵּ֣ס אֶת־הַנֶּ֗גַע וְ֠הִנֵּה לֹֽא־הָפַ֨ךְ הַנֶּ֤גַע אֶת־עֵינוֹ֙ וְהַנֶּ֣גַע לֹֽא־פָשָׂ֔ה טָמֵ֣א ה֔וּא בָּאֵ֖שׁ תִּשְׂרְפֶ֑נּוּ פְּחֶ֣תֶת הִ֔וא בְּקָרַחְתּ֖וֹ א֥וֹ בְגַבַּחְתּֽוֹ׃ וְאִם֙ רָאָ֣ה הַכֹּהֵ֔ן וְהִנֵּה֙ כֵּהָ֣ה הַנֶּ֔גַע אַחֲרֵ֖י הֻכַּבֵּ֣ס אֹת֑וֹ וְקָרַ֣ע אֹת֗וֹ מִן־הַבֶּ֙גֶד֙ א֣וֹ מִן־הָע֔וֹר א֥וֹ מִן־הַשְּׁתִ֖י א֥וֹ מִן־הָעֵֽרֶב׃ וְאִם־תֵּרָאֶ֨ה ע֜וֹד בַּבֶּ֣גֶד אֽוֹ־בַשְּׁתִ֤י אֽוֹ־בָעֵ֙רֶב֙ א֣וֹ בְכָל־כְּלִי־ע֔וֹר פֹּרַ֖חַת הִ֑וא בָּאֵ֣שׁ תִּשְׂרְפֶ֔נּוּ אֵ֥ת אֲשֶׁר־בּ֖וֹ הַנָּֽגַע׃ וְהַבֶּ֡גֶד אֽוֹ־הַשְּׁתִ֨י אֽוֹ־הָעֵ֜רֶב אֽוֹ־כָל־כְּלִ֤י הָעוֹר֙ אֲשֶׁ֣ר תְּכַבֵּ֔ס וְסָ֥ר מֵהֶ֖ם הַנָּ֑גַע וְכֻבַּ֥ס שֵׁנִ֖ית וְטָהֵֽר׃ זֹ֡את תּוֹרַ֣ת נֶֽגַע־צָרַ֩עַת֩ בֶּ֨גֶד הַצֶּ֜מֶר ׀ א֣וֹ הַפִּשְׁתִּ֗ים א֤וֹ הַשְּׁתִי֙ א֣וֹ הָעֵ֔רֶב א֖וֹ כָּל־כְּלִי־ע֑וֹר לְטַהֲר֖וֹ א֥וֹ לְטַמְּאֽוֹ׃

בְּעַמְרָא אוֹ בְבִיתָנָא אוֹ יָת כָּל־מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי־יְהֵי־בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי־סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ וְאִם יֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא לָא־אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְכָל־מָאן דִּמְשַׁךְ׃ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וִיחַוְּרוּן יָת דִּי־בֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְּרִינֵּיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא בָּתַר דְּחַוַּרוּ יָת־מַכְתָּשָׁא וְהָא לָא־שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן־כַּד הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא־אוֹסֵיף מְסָאַב הוּא בְּנוּרָא תוֹקְדִנֵּיהּ תַּבְרָא הִיא בִּשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ בַחֲדָתוּתֵיהּ׃ וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא עֲמָא מַכְתָּשָׁא בָּתַר דְּחַוַּרוּ יָתֵיהּ וְיִבְזַע יָתֵיהּ מִן־לְבוּשָׁא אוֹ מִן־מַשְׁכָּא אוֹ מִן־שִׁתְיָא אוֹ מִן־עַרְבָא׃ וְאִם תִּתַּחֲזֵי עוֹד בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְכָל־מָאן דִּמְשַׁךְ סָגְיָא הִיא בְּנוּרָא תוֹקְדִנֵּיהּ יָת דִּי־בֵיהּ מַכְתָּשָׁא׃ וּלְבוּשָׁא אוֹ־שִׁתְיָא אוֹ־עַרְבָא אוֹ־כָל־מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יִתְחַוַּר וְיַעְדֵּי מִנְּהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִצְטְבַע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי׃ דָּא אוֹרָיְתָא דְּמַכְתַּשׁ־סְגִירוּ לְבוּשׁ־עֲמַר ׳ אוֹ כִתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָל־מָאן דִּמְשַׁךְ לְדַכּוּתֵיהּ אוֹ לְסָאָבוּתֵיהּ׃

ב׳ בטעם זרקא ובענין ׳ ב׳ ב ׳ ב׳ ובענין ׳ ט ׳ ל׳ ג ׳ ב ׳ ה׳ ב ׳ ב ׳ ב ׳ כל קמץ וכל רפסא פתח׳ ב ׳ ב ׳ ב ׳ ב

סימן דפרשת׳ פסוקים ה המתחיל׳ וראה׳ וטמא אותו ה הכהן ושאר׳ וטמא הכהן אתו׳ וכל יהיה בו דפרשת רפי׳

ס"ז בניה סימן :

פרשה

וַיְדַבֵּ֥ר א יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ זֹ֤את תִּהְיֶה֙ תּוֹרַ֣ת הַמְּצֹרָ֔ע בְּי֖וֹם טָהֳרָת֑וֹ וְהוּבָ֖א אֶל־הַכֹּהֵֽן׃ וְיָצָא֙ הַכֹּהֵ֔ן אֶל־מִח֖וּץ לַֽמַּחֲנֶ֑ה וְרָאָה֙ הַכֹּהֵ֔ן וְהִנֵּ֛ה נִרְפָּ֥א נֶֽגַע־הַצָּרַ֖עַת מִן־הַצָּרֽוּעַ׃ וְצִוָּה֙ הַכֹּהֵ֔ן וְלָקַ֧ח לַמִּטַּהֵ֛ר שְׁתֵּֽי־צִפֳּרִ֥ים חַיּ֖וֹת טְהֹר֑וֹת

כל ליש׳ חס׳ כמ״א כו״ל מ״ל ׳ ב׳ וא׳ כנגע ׳ כו״ל יו״ל כל חס ניין קדמ׳

פרשה

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ דָּא תְהֵי אוֹרָיְתָא דִּסְגִירָא בְּיוֹמָא דְּדַכּוּתֵיהּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ וְיִפּוֹק כַּהֲנָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא אִתַּסֵּי מַכְתַּשׁ־סְגִירוּתָא מִן־סְגִירָא׃ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וְיִסַּב לְמִדַּכֵּי תַּרְתֵּין־צִפְּרִין חַיִּין דַּכְיָן

אבן עזרא

הכבס את הנגע ׳ שם הפעל שלא נקרא שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף: פחתת ׳ אין לה אח במקרא והיא ידועה בלשון ח"ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו ו והגאון אמר שפי' בקרחת הפאה האחרת כי בגבחת היא מפאת פני הבגד אכ"ל יהיה קרח מאחור הראש ויפה פי' : ואם תראה עוד׳ הפחתת וכן פורחת היא ואחר שאמר תשרפנו באר כי מקום הנגע לבדו ישרף : וכבס שנית׳ מצוה לכבסו פעמים: וסר מהם הנגע׳ וכבר סר מהם הנגע וכבר הראיתיך רבים כמוהו ומלת וכבס פעל שלא נקרא שם פועלו : זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר ׳ ארבע סמוכים יש ובמקרא ה' גבורי חיל מלאכת עבודת בית וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים:

אמר וידבר השם כי יחל תורת המטהר

ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך והיה ראוי להיותו נרפא הצרוע מנגע הצרעת ו ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעבור חוסר דעתנו והלא שם כתוב כי נרפא הנתק טהור הוא ועוד כי נרפא הנגע ׳ וטעם והובא כמו תבירין כי אחר שיסור נגע הצרעת לא ירצה להביא מה שמחוייב : ויצא הכהן אל מחוץ למחנה ׳ אע"פ שטהרו הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה עד שיתן טהרתו ויפלי' כל אשר צוה: ויצא הכהן ׳ איננו כהן גדול והנה נתברר פי' או אל אחד מבניו הכהנים : ולקח למטהר ׳ הכהן יקח משלו ויש אומ' המצורע יתנם ותי"ו התפעל מובלע בדגשות הטי"ת והוא על משקל אים מתהלל: שתי צפרי' ׳ כל עוף יקרא צפור והנה יקח כל עוף שימצא : חיות ׳ ולא מתות : טהורות ׳ שלא יקח מהטמאות : נעץ

בעל הטורים

וכבסו ׳ בגימטר' כל אדם ׳ המוי ככהן והכיבוס בכל אדם ׳ בקרחתו אלו השחקי' שכשנשחק הבגד נושר השער ונעשה כמו קרח ׳ בגבחתו אלו החדשים שכשהו' חדש שערותיו בולטות ׳ ז"פ כתוב נגע צרעת בכי תזריע ובפרשת זאת תהיה ׳ שעל ידי י' דברים נגעים באים זאת תור' נגע ׳ תורת המצורע ׳ תורת אשר בו ׳ זאת התורה ׳ תורת הצרעת ׳ ה"פ כנגד חמשה חומשים לומר שהמספר לשון הרע כאלו עובר על חמשה חומשי תורה ׳ עשרה פרשיו' של נגעי הם ׳ בין נגעי אדם בין נגעי בגדים ונגעי בתים שאם יקיימו י' דברות ינצלו מאלו י' :

מצורע

זאת תהיה תורת המצורע ׳ שתי צפרי' ע"ש כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו דכתיב בדד ישב׳ לכך טהרתו בצפרים :

עב

ועץ ארז · לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב · מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב: עץ ארז · מקל של ארז: שני תולעת · לשון של צמר צבועה זהורית: על מים חיים · נותן אותן תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור ככר בהם וכמה הן רביעית: את הצפור החיה יקח אותה · מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא בכלל טבילה תלמוד לומר וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: וישב מחוץ לאהלו · שאסור בתשמיש המטה: את כל שערו וגו׳ · כלל ופרט וכלל להביא כל מקו׳ כנוס שער ונראה: וכבש אחת · לחטאת: ושלשה עשרונים · לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים: ולוג אחד שמן · להזות שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: לפני יי׳ · בשער ניקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורי׳: והקריב אותו לאשם · יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף · שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם · את האשם ואת הלוג: במקום אשר ישחט וגו׳ · על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא ככר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמו׳ לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכן נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו׳: כי כחטאת · כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונ׳ לא יהא טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו׳ בתורת כהנים: תנוך · גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרין קורין לו טנדרו״ס: בהן · גודל: לפני

הצפור כל צפור לשון עוף חס׳ במ״ב מל׳ וסי׳ וצוה הכהן ושחט · וחטא את הבית · גברי כלם מלאים במ״ב חס׳ וסימ׳ בלק בן צפר מלך · האזינה עדי בנו צפר · וכל נבי׳ וכתובי׳ חס׳ בין גברי בין עופי: על מים ז׳ וסי׳ וצוה הכהן · דמצורע · ושחט את הפרה · והיה כעץ שתול · דירמיה · שכנתי על מים · ויקח מזרע הארץ · אמך כגפן

ה וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז וְאֶת־שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל אוֹתָם וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם הַחַיִּים׃ וְהִזָּה עַל הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָהֵר׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃ וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ טו וְלָקַח הַכֹּהֵן מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים

וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא׃ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וְיִכּוֹס יַת־צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל־מֵי מַבּוּעַ׃ יַת־צִפְּרָא חַיְתָא יִסַּב יָתַהּ וְיַת־אָעָא דְאַרְזָא וְיַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת־אֵזוֹבָא וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן וְיַת צִפְּרָא חַיְתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא דִנְכִסְתָּא עַל מֵי מַבּוּעַ׃ וְיַדֵּי עַל דְּמִדַּכֵּי מִן־סְגִירוּתָא שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵּיהּ וִישַׁלַּח יַת־צִפְּרָא חַיְתָא עַל־אַפֵּי חַקְלָא׃ וִיצַבַּע דְּמִדַּכֵּי יַת־לְבוּשׁוֹהִי וִיגַלַּח יַת־כָּל־שַׂעֲרֵיהּ וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי וּבָתַר־כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וְיֵתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁכְּנֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין׃ וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלַּח יַת־כָּל־סַעֲרֵיהּ יַת־רֵישֵׁיהּ וְיַת־דִּקְנֵיהּ וְיַת־גְּבִינֵי עֵינוֹהִי וְיַת־כָּל־סַעֲרֵיהּ יְגַלַּח וִיצַבַּע יַת־לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יַת־בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא וְיִדְכֵּי׃ וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב תְּרֵין־אִמְּרִין שַׁלְמִין וְאִמַּרְתָּא חֲדָא בַּת־שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא וּתְלָתָא עֶסְרוֹנִין סוּלְתָּא מִנְחֲתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְלוּגָא חַד דִּמְשַׁחָא׃ וִיקִים כַּהֲנָא דִמְדַכֵּי יַת גַּבְרָא דְמִדַּכֵּי וְיַתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא יַת־אִמְּרָא חַד וִיקָרֵיב יָתֵיהּ לַאֲשָׁמָא וְיַת־לוּגָא דִמְשַׁחָא וִירִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ וְיִכּוֹס יַת־אִמְּרָא בְּאַתַר דִּי יִכּוֹס יַת־חַטָּאתָא וְיַת־עֲלָתָא בְּאַתַר קַדִּישׁ אֲרֵי כְּחַטָּאתָא אֲשָׁמָא הוּא לְכַהֲנָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַאֲשָׁמָא וְיִתֵּן כַּהֲנָא עַל־רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל־אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל־אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִלּוּגָא דִמְשַׁחָא וִירִיק עַל־יְדָא דְכַהֲנָא דִסְמָלָא׃ וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יַת־אֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן־מִשְׁחָא דִּי עַל־יְדֵיהּ דִּסְמָלָא וְיַדֵּי מִן־מִשְׁחָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין קדם

אבן עזרא

ועץ ארז ואזוב · הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מ שודברי חכמת שלמה ואין צורך לחכם על האזוב כי הוא ידוע ב בקבלה · והנה המצורע והבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה גם הם כדמו׳ פסח מצרי׳: וצוה הכהן ושחט · כהן אחר או ישראל ו״א המצורע והוא רחוק: אל כלי חרש · כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי: מים חיים · לקוחים ממקום נובע: וטבל אותם · הארז השני והאזוב: על המים · שהדם מעורב עמם: והזה · מהדם המעורב אחר טבול גם הצפור החיה והנזכרי׳: על פני השדה · מקום שאין שם יישוב שלא תדבק הצרעת וההזיה בשלשתן או באזו׳ לבדו כטומאת המת: וכבס וגלח את כל שערו · כלל: ורחץ במים וטהר · בערב כמשפט ואחר כן שב לפרש כי זה יהיה אחר ימים שבעה וכן היה משפט שבעה של מרים ופרט כי יגלח את כל שערו ביום השביעי וביאר כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו וזאת המלה קרובה מגזרת גב: ואת כל שערו · שער הרגלים ו״א אף זרועיו ו שוקיו והחזה: שני כבשים ו וכבשה אחת · בעבור היות נגע הצרעת מוסר על מעשה הלשון על כן יקריב כבש אחד לעולה כ כמשפט כל העולה על הרוח ואחד אשם כמשפט כל אשם ונקב׳ ל לחטאת כמשפט כל חטאת ושלשה עשרונים כמשפט עשרון לכבש: ולוג אחד · מדה ואין לו אחיטעם ואותם הכבשי׳ והכבשה גם זה האשם גם זאת החטאת לכהן חוץ מהאמורים: על תנוך · טעמו ידוע ממקומו והנה ה המטהר מהצרעת שהוא בגוף כמו הכהן שימלא ידו כי העון כמו הצרעת בנפש והכהן מקים חבור והוא עקר כל המעשים ו והימנות בעבור כח הצד הימין והתנוך זכר לשמוע אשר צוה: על כף הכהן השמאלית · היא כף הכהן המטהר רק כן דרך צחות בלשון הקדש והעד הפסוק הבא אחריו: לפני

בעל הטורים

על מים חיים · כמו שמניעו בנעמן ש שנתרפא מצרעתו במים חיים · ולכן זב צריך טבילה במי חיים מה שאין כן בשאר טמאים שצריך להתרפאות ע״י מים חיים · על מים חיים בגימטריא לא במים מלוחים · והזה על המטהר שבע פעמים כנגד ז׳ דברי׳ שנגעי׳ באים עליהם · מזה עליו ז׳ פעמים · ושלח את הצפור רמז ש שתפרח ממנו הצרע׳ · וצפור אחת שחוטה כן לא תבוא עוד הצרעת וא׳ משולחת לומר שאם יוסיף להרע תחזור הצרעת כמו הצפור השלוחה: נראה

ברמך על מים שתולה · יי׳ על מים רבים: ואת הצפור ג׳ וסי׳ לא בתר · ולקח את עץ הארז · את הצפור החיה יקח · תניינא דפסו׳: השחטה ב׳ א׳ חסר וא׳ מל׳ קדמא חס׳ ותניי׳ מל׳: על המים ד׳ נמסר בסדר וארא · וכל תהלות דכוו׳: על המטהר על ה׳ בטעם מאריכי׳ בסיפרא וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: וכבס ט׳ נמסר בסדר תוריע: יבוא ז׳ מלאים בתורה גמסר בסדר אחרי מות: ואתם ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ · וסי׳ והעמיד הכהן המטהר · אשר ראית׳ על נהר כבר מראיהם · ויבאו אליך כמבוא עם · קדמא חס׳: ואת העלה ג׳ וסי׳ המציאו אליו לנתחיה׳ · ושחט את הכבש במקום · ועל הנשיא יהיה: קדש קדשים הוא ו׳ נמסר בסוף תצוה:

רשי

לפני יי׳ · כנגד בית קדשי הקדשי׳: ואת המנחה · מנחת נסכי׳ של בהמה: ועשרון סלת אחד · לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן · לתת ממנו על הבוהנו׳ ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתו׳ לפרש: ביום השמיני לטהרתו׳ שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: על מקום דם האשם · אפילו נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם: ונתתי

אבן עזרא

לפני יי׳ · אל פתח אהל מועד: על מקום דם האשם · שהוא בתנוך ובבוהנות: ועשה הכהן את החטאת · היא הכבשה כתורת כל חטאת: והעלה את העולה · היא הכבש ומנחתו שהוא עשרון ויש אומרים שכל המנחה יקריב לעולה ובתחלה האשם שהוא החמור: וטהר · אז יהיה טהור ככל הטהורים: דל · יש כנוף כמו דלות ורעות אשרי משכיל אל דל ככה דל בן המלך ויש דל שאין לו ממון: וידבר

תנוך ח׳ בתורה וסי׳ ושחטת את האיל · ב׳ בו · וישחט ויקח משה מדמו · ויקרב את בני אהרן · ולקח הכהן מדם האשם · ומיתר השמן אשר על כפו · ושחט את כבש האשם · ונתן הכהן מן השמן: ואת המנח׳ ח׳ נמסר בסדר פקודי: המזבחה ה׳ וסי׳ והעלה הכהן את העלה ואת המנחה · וישחטום הכהנים דדה׳ · וישחטו הבקר

לפני יהוה: ומיתר השמן אשר
על כפו יתן הכהן על תנוך אזן
המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית
ועל בהן רגלו הימנית על דם האשם:
והנותר בשמן אשר על כף הכהן
יתן על ראש המטהר וכפר עליו
הכהן לפני יהוה: ועשה הכהן
את החטאת וכפר על המטהר
מטמאתו ואחר ישחט את העלה:
כ והעלה הכהן את העלה ואת המנחה
המזבחה וכפר עליו הכהן וטהר: ס
ואם דל הוא ואין ידו
משגת ולקח כבש אחד אשם
לתנופה לכפר עליו ועשרון סלת
אחד בלול בשמן למנחה ולג שמן:
ושתי תרים או שני בני יונה אשר
תשיג ידו והיה אחד חטאת והאחד
עלה: והביא אתם ביום השמיני
לטהרתו אל הכהן אל פתח אהל
מועד לפני יהוה: ולקח הכהן
את כבש האשם ואת לג השמן
והניף אתם הכהן תנופה לפני יהוה:
כה ושחט את כבש האשם ולקח הכהן
מדם האשם ונתן על תנוך אזן
המטהר הימנית ועל בהן ידו
הימנית ועל בהן רגלו הימנית:
ומן השמן יצק הכהן על כף הכהן
השמאלית: והזה הכהן באצבעו
הימנית מן השמן אשר על כפו
השמאלית שבע פעמים לפני יהוה:
ונתן הכהן מן השמן אשר על כפו
על תנוך אזן המטהר הימנית ועל
בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו
הימנית על מקום דם האשם:
והנותר מן השמן אשר על כף
הכהן יתן על ראש המטהר לכפר
ל עליו לפני יהוה: ועשה את האחד
מן התרים או מן בני היונה מאשר
תשיג ידו: את אשר תשיג ידו
את האחד חטאת ואת האחד
עלה על המנחה וכפר הכהן על
המטהר לפני יהוה: זאת תורת
אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג
ידו בטהרתו: פ

בשמן כולם דגש כמו רפין והוא ל׳ וסא׳ מן השין

שלישי

ואם דל ל׳ וחד אס דל׳ ואס עשיר והוא חד מן יב פתחין וכל דל׳ ואכין דכו׳

והניף אותם קדמא׳ דולקח הכהן והניף אתם תנופה לפני יי׳ · תניין הכהן והניף אתם הכהן תנופה לפני יי׳ ומשתנין בטעמ׳

על המטהר ל׳ בטע׳ ואינון ג׳ דסמיכי

רביעי

קדם יי׳: ומשאר משחא די על
ידיה יתן כהנא על רום אודנא
דמדכי דימינא ועל אליון ידיה
דימינא ועל אליון רגליה דימינא
על דמא דאשמא: ודישתאר
במשחא די על ידא דכהנא יתן
על רישא דמדכי ויכפר עלוהי
כהנא קדם יי׳: ויעבד כהנא ית
חטאתא ויכפר על דמדכי
מסובתיה ובתר כן יכוס ית עלתא:
ויסק כהנא ית עלתא וית
מנחתא למדבחא ויכפר עלוהי
כהנא וידכי: ואם
מסכן הוא ולית ידיה מדבקא
ויסב אמר חד אשמא לארמא
לכפרא עלוהי ועסרונא סולתא
חד דפיל במשח למנחתא ולוגא
דמשחא: ותרתין שפנינין או
תרין בני יונה די תדביק ידיה ויהי
חד חטאתא וחד עלתא: וייתי
יתהון ביומא תמינאה לדכותיה
לות כהנא לתרע משכן זמנא
קדם יי׳: ויסב כהנא ית אמרא
דאשמא וית לוגא דמשחא וירים
יתהון כהנא ארמא קדם יי׳:
ויכוס ית אמרא דאשמא ויסב
כהנא מדמא דאשמא ויתן על
רום אודנא דמדכי דימינא ועל
אליון ידיה דימינא ועל אליון
רגליה דימינא: ומן משחא
יריק כהנא על ידא דכהנא
דשמאלא: וידי כהנא באצבעיה
דימינא מן משחא די על ידיה
דשמאלא שבע זמנין קדם יי׳:
ויתן כהנא מן משחא · די על ידיה
על רום אודנא דמדכי דימינא
ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון
רגליה דימינא על אתר דמא
דאשמא: ודישתאר מן משחא
די על ידא דכהנא יתן על רישא
דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי׳:
ויעביד ית חד מן שפנינייא או מן
בני יונה מדתדביק ידיה: ית
דתדביק ידיה ית חד חטאתא
וית חד עלתא על מנחתא ויכפר
כהנא על דמדכי קדם יי׳: דא
אוריתא די ביה מכתש סגירו דלא
תדבק ידיה בדכותיה:

ומליל

מסרה

ג׳ בפסו׳ דדה׳ · וכל הקטרה דכוו׳ במג׳ המזבח וסימ׳ והרים ממנו בקמצו · ואת העל׳ המציאו אליו · ויקרב את המנחה: דל ודל ידל׳ · יב פתחין נמסר בשפטי׳ סימן ו׳ גבי פסו׳ וידל ישראל: ועשרן ג׳ חס׳ בקריי׳ וסימן ועשרן ד דווה אשר תעשה על המזבח כבשים · ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח · ועשרן דובראשי חדשיכ׳ תקריבו עלה ליי׳: בלול ד׳ נמסר בסדר תצוה: והאחד ד׳ וסי׳ והנה הקטן את אבינו ועשה אתם הכהן · ושתי תרים דואם דל הוא דמצורע · השן האחד מצוק: על מקום ג׳ וסי׳ על מקו׳ דם האשם · כי הכרבים פרשים כנפי׳ · ושש מעלו׳ לכסא דדה: מן בני ומן בני ד׳ וסי׳ ואם מן העוף · ועשה את האחד מן התרים · ויאמר יי׳ אל בני ישראל הלא ממצרי׳ · הגפן הובישה והתאנה · וכל דדה כוו׳ מן בני ומן בני במ׳ מבני ומבני וסי׳ נמסר שם גבי פסו׳ ויהיו בני אלם אנשים: ואת האחד ד׳ וסי׳ את אשר תשיג ידו · ועשה הכהן את האחד · והלוים יסמכו את תניין · וישם את האחד בבית אל:

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם: ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית: וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית: וראה את הנגע והנה הנגע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל מן הקיר: ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר את הבית שבעת ימים: ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירת הבית: וצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר אל מקום טמא: ואת הבית יקצע מבית סביב ושפכו את העפר אשר הקצו אל מחוץ לעיר אל מקום טמא: ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את הבית: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח: ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית צרעת ממארת הוא בבית טמא הוא: ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית והוציא אל מחוץ לעיר אל מקום טמא: והבא אל הבית כל ימי הסגיר אתו יטמא עד הערב: והשכב בבית יכבס את בגדיו והאכל בבית יכבס את בגדיו:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: ארי תעלון לארעא דכנען די אנא יהיב לכון לאחסנא ואתן מכתש סגירו בבית ארע אחסנתכון: וייעול דדיליה ביתא ויחוי לכהנא למימר כמכתשא אתחזי לי בביתא: ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא עד לא יעול כהנא למחזי ית מכתשא ולא יסתאב כל די בביתא ובתר כן יעול כהנא למחזי ית ביתא: ויחזי ית מכתשא והא מכתשא בכותלי ביתא פחרתן ירקן או סמקן ומחזיהן מכיך מן כתלא: ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא ויסגר ית ביתא שבעא יומין: ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחזי והא אוסיף מכתשא בכותלי ביתא: ויפקיד כהנא וישלפון ית אבניא די בהן מכתשא וירמון יתהן למברא לקרתא לאתר מסאב: וית ביתא יקלפון מגיו סחור סחור וירמון ית עפרא די קליפו למברא לקרתא לאתר מסאב: ויסבון אבנין אוחרנין ויעלון לאתר אבניא ועפר אוחרן יסב וישוע ית ביתא: ואם יתוב מכתשא ויסגי בביתא בתר דשליפו ית אבניא ובתר דקליפו ית ביתא ובתר דאתשע: וייעול כהנא ויחזי והא אוסיף מכתשא בביתא סגירות מחסרא היא בביתא מסאב הוא: ויתרע ית ביתא ית אבנוהי וית אעוהי וית כל עפר ביתא ויפק למברא לקרתא לאתר מסאב: ודייעול לביתא כל יומין דיסגר יתיה יהי מסאב עד רמשא: ודישכוב בביתא יצבע ית לבושוהי ודייכול בביתא יצבע ית לבושוהי:

ואם

ונתתי נגע צרעת, בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: כנגע נראה לי בבית, שאפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי: בטרם יבא הכהן וגו', שכל זמן שאין כהן זקוק לו אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית, שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע זקוק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו ואם על אוכלי' ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה: שקערורות, שוקעין מראיתן: וחלצו את האבנים, כתרגומו וישלפון יטלם משם כמו וחלצה נעלו לשון הסרה: אל מקום טמא, מקום שאין טהרות משתמשות שם למדך הכתו' שהאבני' הללו מטמאות מקומן בעודן בו: יקציע, רדוניי"ר בלע"ז ובלשון משנה יש הרבה: מבית, מבפנים: סביב, סביבות הנגע בתורת כהנים נדרש כן שיקליף הטיח שסביב אבני הנגע: הקצו, לשון קצה אשר קצעו בקצו' הנגע סביב: הקצות, לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבני' מוסב הלשון אל האדם שחלצן והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו', יכול חזר בו ביום יהא טמא תלמוד לומר ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמו' להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע: ובא הכהן וראה והנה פשה, יכול לא יהא החוזר טמא אלא אם כן פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמרת צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אף על פי שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אם כן מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולימדך כאן בפסוק זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתכנו כמו שסמוך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ לא חזר טהור ומניין עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע תלמוד לומר ובא, ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון הרי אמור אם בפושה בשני הרי אמור הא אינו אומ' ובא ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני: וראה והנה לא פשה, זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונה כן כו' כדאיתא בתורת כהנים גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון וסדר המקראות כך הוא, ואם ישוב ונתץ, והבא אל הבית, והאוכל בבית, ובא הכהן וראה והנה פשה ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלש שבועות;

ואם

וידבר יי' אל משה ואל אהרן, החל לבאר צרעת הבית, וטעם כי תבאו אל ארץ כנען כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכה והכבוד בתוך המקדש: ונתתי, הדבר תלוי בנתינת יי': ובא אשר לו הבית, ממה שיבא אל הכהן: ופנו את הבית, בעל הבית וכל אנשי ביתו, וטעם לשון רבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן, כי עוד יסגיר הבית בעבור הספק וטרם בואו ספקו: שקערורות, אין אחות למלה הזאת ולא נדע אם היא מרובעת כפולה האות האחרון או מחמשת אותיות ופירושה לפי טעם המקום וא' כדמות סימנין או חוטין וא' שהיא מלה מורכבת מטעם ותשקע האש ורורות מגזרת רר בשרו וזה רחוק: ומראיהן, ומראה כל א' מהם שפל: וחלצו את האבני', ישירו וכן חלצני יי' מאדם רע: אל מקום טמא, שלא יקחם משם אדם שיהיו נכרים שהם טמאי': ואת הבית יקציע, מגזרת מקצעות וכן מר ואהלות קציעות וטעמו פנולות וא' שיפצלו המקצוע ואין זה נכון כי כבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית, וטעם מבית מבפנים: הקצו, מגזרת קצה כי קצתו השוה למעלה הסירו לבדו: וטח, הפך יקציע והוא מגזרת טחים אותו טפל: אחר חלץ, אחר שחלץ ואחרי הקצות את הבית בתחלה, ומלת ולקחו והביאו רבים במהרה: ועפר אחר יקח, בעל הבית שירצה לדור בו, ואם הנגע ישוב יבא הכהן: ונתץ את הבית, בגוי וכן והוציא והקרוב ששגור יהיה שבעת ימים רק הכתב אחז דרך קצרה והעד והבא אל הבית כל ימי הסגי' אותו בראשו' ובשניה: יטמא עד הערב, אחר שירחץ בשרו כמשפט: והשוכב, חמור על כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב ולא הזכירו הכתוב כי כל שוכב ואוכל הוא בא בבית:

ולקח

בעל הטורים

כנגע נראה לי. ב' כנגע נראה לי. מרחוק נראה לי. וזהו שאמרו חכמים ז"ל שאפילו ת"ח ויודע בנגעים לא יאמר נגע אלא כנגע וזהו מרחוק נראה שיוציא הדבר מרחוק ולא יפסוק לומר נגע. ואחר כן ב' ואחר כן יבא הכהן. ואחר כן תבא אליה ובעלתה כמו הכא שמפנה כלים נאים שלא יטמאו אף התם כמו כן צריכה להסיר כלים הנאים מעליה כדי שתתגנה בעיניו ולא יתן בה לבדו

וידבר יי' אל משה ואל אהרן יב' נמסר בסדר חקת התור': ובא יו ר"פ נמסר בישעיה ריש סימן נ"ט גבי פסו' ובא לציון גואל: ואחר כן ב' וסי' ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית' ואחר כן תבא אליה ובעלתה: ומראיהן ד' נמסר בסדר מקץ: ואת הבית ה' וסי' יקציע' והכרתי את ישראל דמלכים' ונתשתים' ד"ה' ומאסתי ארת

מסורה

העיר הזארת ואת הבית הזה' ואת הבית הגדול חפה עץ ב ברושים' ד"ה: יקצע מן מלין יחידאין דחסרין יוד' יקצע ל', יקדש ל', יחרם ל', יקשב ל', יחשך ל', יקרב ל', ינח ל', ונמסרו באורך בסוף קדשים: והביאו ד' נמסר בסדר ויקרא: הטוח ב' חד חס' וחד מל' וסימ' אחרי הקצות מל', ואם בא יבא חס': אבנים דקדמין לעצים ד' וסי' ונתץ את הבית, ואבניך ועציך, ועמך לרוב עשי מלאכה, בן אשה מבנות דן:

ואם בא יבא, לסוף שבוע שני: וראה והנה לא פשה, מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקצוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה: כל ימי הסגיר אותו, ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו תלמוד לומר כל ימי: יטמא עד הערב, מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפי' ששהה כדי אכילת פרס ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מניין תלמוד לומר והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מניין תלמו' לומ' יכבס ריבה אם כן למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס: להורות ביום הטמא, איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו: כי יהיה זב, יכול זב מכל מקו' יהא טמא תלמוד לומר מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתו' בין בשר לבש' זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקו' שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב מקו' שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה: זובו טמא, לימד על הטפה שהיא מטמא', זוב דומ' למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכב' זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת: רר, לשון ריר שזב את בשרו: את זובו, כמו ריר שיוצא בלול: או החתים, שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו, ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקרא טמא שנאמ' זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיו' שלש וקרא טמא טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתי' בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן: כל המשכב, הראוי למשכ' יכול אפילו מיוחד למלאכה אחרת תלמוד לומר אשר ישכב אשר שכב לא נאמ' אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב, ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך: ואיש אשר יגע במשכבו: לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: והיושב על הכלי, אפילו לא נגע אפילו עשרה כלים זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב: וכי ירוק הזב בטהור, ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא: וכל המרכב, אף על פי שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן טמא משום מרכב והאוכף שקורין אלוו"ש טמא טומאת מושב: וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו, של זב בא ולמד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים והוא חומר במשכב מבמרכב:

ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטח את הבית וטהר הכהן את הבית כי נרפא הנגע: ולקח לחטא את הבית שתי צפרים ועץ ארז ושני תולעת ואזב: ושחט את הצפר האחת אל כלי חרש על מים חיים: ולקח את עץ הארז ואת האזב ואת שני התולעת ואת הצפר החיה וטבל אתם בדם הצפר השחוטה ובמים החיים והזה אל הבית שבע פעמים: וחטא את הבית בדם הצפור ובמים החיים ובצפר החיה ובעץ הארז ובאזב ובשני התולעת: ושלח את הצפר החיה אל מחוץ לעיר אל פני השדה וכפר על הבית וטהר: זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק: ולצרעת הבגד ולבית: ולשאת ולספחת ולבהרת: להורת ביום הטמא וביום הטהר זאת תורת הצרעת: פ

טו וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: דברו אל בני ישראל ואמרתם אלהם איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא: וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טמאתו הוא: כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא וכל הכלי אשר ישב עליו יטמא: ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: והישב על הכלי אשר ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: וכי ירק הזב בטהור וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא: וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא עד הערב

ואם מיעל ייעול כהנא ויחזי והא לא אוסיף מכתשא בביתא בתר דאתשע ית ביתא וידכי כהנא ית ביתא ארי אתסי מכתשא: ויסב לדכאה ית ביתא תרתין צפרין ואעא דארזא וצבע זהורי ואיזובא: ויכוס ית צפרא חדא למאן דחסף על מי מבוע: ויסב ית אעא דארזא וית איזובא וית צבע זהורי וית צפרא חיתא ויטבול יתהון בדמא דצפרא נכיסתא ובמי מבוע וידי לביתא שבע זמנין: וידכי ית ביתא בדמא דצפרא ובמי מבוע ובצפרא חיתא ובאעא דארזא ובאיזובא ובצבע זהורי: וישלח ית צפרא חיתא למברא לקרתא לאפי חקלא ויכפר על ביתא וידכי: דא אוריתא לכל מכתש סגירותא ולנתקא: ולסגירות לבושא ולביתא: ולעמקא ולעדיא ולבהרא: לאלפא ביום מסאבא וביום דכיא דא אוריתא דסגירותא: ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: מלילו עם בני ישראל ותימרון להון גבר גבר ארי יהי דאיב מבשריה דוביה מסאב הוא: ודא תהי סובתיה בדוביה ריר בשריה ית דוביה או חתים בסריה מדוביה סובתיה היא: כל משכבא די ישכוב עלוהי דובנא יהי מסאב וכל מנא דיתיב עלוהי יהי מסאב: וגבר די יקרב במשכביה יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ודיתיב על מנא דיתיב עלוהי דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ודיקרב בבסר דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: וארי ירוק דובנא בדכיא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: וכל מרכבא די ירכב עלוהי דובנא יהי מסאב: וכל דיקרב בכל די יהי תחותוהי יהי מסאב עד רמשא

בא יבא ה' דסמיכי בקרי' וסי' ואם בא יבא הכהן, והאיש נכבד דשמואל, בא יבא מלך בבל, אם יתמהמה חכה לו, בא יבא ברנה: על מים ז' נמסר לעיל בריש סידרא: ואת הצפור ג' נמסר לעיל בריש סידרא: השחוטה ב' קדמאי חס' ובתרא מל': אל פני השדה ב' וסי' ושלח את הצפר החיה תניי' ותשלכי אל פני השדה:

אבן עזרא

ולקח, בחבירו: ביום הטמא, ביום שיהיה האדם או הבגד או הבית טמא או טהור: וידבר יי' אל משה ואל אהרן, כי הכהנים יפרישו בין זבה לנדה כאשר אמר בין דם לדם ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר כי הצרעת נגע גלוי: זב, כמו זבת חלב כדמות טפות נוטפות: מבשרו, כנוי לערות הזכר: זובו, שם: וזאת תהיה טומאתו הטע' כי הזוב הוא על ב' דרכי': רר בשרו, מגזרת ויורד רירו על זקנו: או החתים, כמו נשבר מגזרת כי חתום הוא והטעם שהתחבר הזוב ונקרש ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה ונגלה אחת למשכב ולמושב וכן הנוגע בא' מהם משפ' אחד לו: והנוגע בבשר הזב, בא זה אחר שיהיה: ירוק, ידוע מפעלי הכפל והעד לנשות קו"ף רוקי הנה גם רוקו יזיק כי הזוב מהחליי' הנדבקי' ואין מנהג האדם שירוק בפני חברו רק איננו בכוונה כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור: וכל המרכב, שהוא מקבל טומאה כדברי המעתיקים: בכל אשר יהיה תחתיו, תחת המרכב יטמא טומאה קלה ונטמאת הנושא אותם יותר חמור':

וידיו

בעל הטורים

דברו אל בני ישראל. ובפרשת נגעים לא אמר דברו לפי שעל ידי העגל שעשה אהרן באו נגעים על ישראל וסמך פרשת זב למצורע לפי שעל ידי הניאוף נתקלקלה האשה בזיבה והניאוף בצרעת. החתים בשרו מזובו בגימט' זה בחתימת פי האמה. ישכב עליו בגימטרי' זה מיוחד לשכיבה: וכל הכלי בגימ' אבל לא האבן שטף

מסרה

אל פני ט' נמסר בסדר משפטים: הטהר ה' חס' נמסר בסוף סדר שמיני: וידבר יי' אל משה ואל אהרן, יב דסמי' נמסר בסדר חקת התורה: דברו ד' ג' ר"פ וא' מצעו' פסו' נמס' בסד' בא: ואמרת' אלהם ב' וסי' דברו אל בני ישראל דזב, עברים אנחנו: וזאת י"ז ר"פ נמסר בריש סדר תרומה: רר א"ב מן חד חד מן ב' ב' אתין דלוג קמץ וסי' נמסר במסרא רבתא: על הכלי ב' וסי' והיושב על הכלי דזב, ואם על המשכב: ירק ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' וכי ירק הזב בטהור, ואביה ירק ירק, ואחד כל ירוק ידרש, בתרא מל':

והנשא אתם יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: וכלי חרש אשר יגע בו הזב ישבר וכל כלי עץ ישטף במים: וכי יטהר הזב מזובו וספר לו שבעת ימים לטהרתו וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים חיים וטהר: וביום השמיני יקח לו שתי תרים או שני בני יונה ובא לפני יהוה אל פתח אהל מועד ונתנם אל הכהן: טו ועשה אתם הכהן אחד חטאת והאחד עלה וכפר עליו הכהן לפני יהוה מזובו: ס ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב: וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים וטמא עד הערב: ואשה אשר ישכב איש אתה שכבת זרע ורחצו במים וטמאו עד הערב: פ ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זבה בבשרה שבעת ימים תהיה בנדתה וכל הנגע בה יטמא עד הערב: כ וכל אשר תשכב עליו בנדתה יטמא וכל אשר תשב עליו יטמא: וכל הנגע במשכבה יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: וכל הנגע בכל כלי אשר תשב עליו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: ואם על המשכב הוא או על הכלי אשר הוא ישבת עליו בנגעו בו יטמא עד הערב: ואם שכב ישכב איש אתה ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא: ס כה ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה או כי תזוב על נדתה כל ימי זוב טמאתה כימי נדתה תהיה טמאה הוא: כל המשכב אשר תשכב

ודיטול יתהון יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: וכל די יקרב ביה דובנא וידוהי לא שטף במיא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ומאן דחסף די יקרב ביה דובנא יתבר וכל מאן דאע ישתטף במיא: וארי ידכי דובנא מדוביה וימני ליה שבעא יומין לדכותיה ויצבע לבושוהי ויסחי בסריה במי מבוע וידכי: וביומא תמינאה יסב ליה תרתין שפנינין או תרין בני יונה וייתי לקדם יי לתרע משכן זמנא ויתנינון לכהנא: ויעבד יתהון כהנא חד חטאתא וחד עלתא ויכפר עלוהי כהנא קדם יי מדוביה: וגבר ארי תפוק מניה שכבת זרעא ויסחי במיא ית כל בשריה ויהי מסאב עד רמשא: וכל לבוש וכל משך די יהי עלוהי שכבת זרעא ויצטבע במיא ויהי מסאב עד רמשא: ואתתא די ישכוב גבר יתה שכבת זרעא ויסחון במיא ויהון מסאבין עד רמשא: ואתתא ארי תהי דיבא דא יהי דובה בבשרה שבעא יומין תהי בריחוקה וכל דיקרב בה יהי מסאב עד רמשא: וכל די תשכוב עלוהי בריחוקה יהי מסאב וכל די תיתיב עלוהי יהי מסאב: וכל דיקרב במשכבה יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: וכל דיקרב בכל מאן די תתיב עלוהי יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ואם על משכבא הוא או על מנא די היא יתבה עלוהי במקרביה ביה יהי מסאב עד רמשא: ואם משכב ישכב גבר יתה ותהי ריחוקה עלוהי ויהי מסאב שבעא יומין וכל משכבא די ישכוב עלוהי יהי מסאב: ואתתא ארי ידוב דוב דמה יומין סגיאין בלא עדן רחוקה או ארי תדוב על ריחוקה כל יומי דוב סובתה כיומי רחוקה תהי מסאבא היא: כל משכבא די תשכוב

וידיו ד' וסי' וידיו לא שטף במים׳ וידיו תבצענה אתו׳ וידיו תשבנה אונו׳ ימחץ וידיו תרפינה: במים ז' רפין וסים' נשפת ברוחך׳ וכי יטהר הזב׳ יזל מים מדליו׳ במים רבים הביאוך׳ בים דרכך ושבילך׳ יורדי הים באניות׳ והים בקעת לפניהם: ורחץ בשרו רחיצת בשרו ד' וסים' וכי יטהר הזב מזובו׳ נפש אשר תגע

רשי

והנוש' אותם׳ כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: וידיו לא שטף במים׳ בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי' פסק מזובו וספר שבע' ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים: וכלי חרש אשר יגע בו הזב׳ יכול אפילו נגע בו מאחוריו כו' כדאיתא בתורת כהנים עד מגעו שהוא בכולו הוי אומר זה הסטו: וכי יטהר׳ כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו׳ שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופין: ורחצו במים׳ גזר' מלך היא שתטמ' האשה בביאה ואין הטעם משום מגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרי' הוא: כי תהיה זבה׳ יכול מאחד מכל איבריה תלמוד לומ' והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור: דם יהיה זובה בבשרה׳ אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן אדום: בנדתה׳ כמו ומתבל ינידוהו שהוא מנודה ממגע כל אדם: תהיה בנדתה׳ אפילו לא ראתה אלא ראייה ראשונה: ואם על המשכב הוא׳ השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בה אף הוא בדת טומא' האמור' במקר' העליון שטעון כבוס בגדי': על הכלי׳ לרבו' את המרכב: בנגעו בו יטמא׳ ואינו טעון כבוס בגדי' שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: ותהי נדתה עליו׳ יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמשה לנדתה לא יטמא אלא שלשה ימי' כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימי' ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס: ימים רבים׳ שלשה ימים: בלא עת נדתה׳ אחר שיצאו שבעת ימי נדתה: או כי תזוב׳ את שלשת הימים הללו: על נדתה׳ מופלג מנדתה יום א' זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה ודרשו בפרשה זו אחד עשר יום שבין סוף נדה לתחילת נדה שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה:

ששי

אבן עזרא

וידיו לא שטף במים׳ היה נראה לנו כי כל מאכל והדומה לו שיגע בו הזב והנגיעה היא בידים וידיו שטופות איננו טמא בעבור שלא נגע במקור הזוב רק כאשר ראינו כל אבותינו פי' וידיו כגופו קבלנו דבריהם ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמא ולא בגדיו ואם לא היו שטופות יטמאו בגדיו וזה כמו הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו: לטהרתו׳ מין' טהרתו והקרבן עולה וחטאת בעבור כי הזוב מוסד על עון: כי תצא ממנו׳ שלא ברצונו: שכבת זרע׳ כמו שכבת הטל מגזרת מי ישכיב׳ היה נראה לנו שצריך רחיצה הבגד או העור אם היה בו זרע לח או יבש והאמת כדברי הקבלה והשלים דבר הזכר ועתה יחל בנקבה׳ ופי' ואם על המשכב הוא שב אל הכלי אשר תשב עליו והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי על כן הטומאה קלה ולא הזכיר לאשה מרכב כי בהווה דבר הכתוב והמשפט אחד: ואם שכוב ישכב איש אותה׳ בלא זדון רק הוא שוכב עמה בשוגג והנה באה נדתה והיתה עמו וזה טעם עליו כי כרת יש על השוכב עם נדה בזדון וכן משפט הזבה ואם לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא׳ כי הוא טמא טומאת שבעה וגם יטמא אחרים ואם לא נכתב: ימים רבים בלא עת נדתה׳ לכל אשה עתים ידועו' או יארע לה זוב על נדתה: בבשרה׳ ערות האשה וטעו המפרשים בבעל קרי את כל בשרו האבר לבדו והעד כל: והביאה

בעל הטורים

[illegible]

מסרה

בו דפרשת אמר׳ וכבס בגדיו הכהן׳ והשרף אתה יכבס׳ ושארא רחיצת את בשרו: והאחד ד' נמסר לעיל בהאי סידר': רחיצת מים דקדים לבשרו ב' וסימניהו' איש אשר תצא ממנו דפרשת מצרע׳ כתנת בד קדש ילבש: וכבס ב' וסים' במים׳ שנירת: זבה ב' א' מל' וא' חס' וסי' דם יהיה זבה׳ כל ימי זובה בתרא מל': וכל אשר תשכב יא פסו' רישיהון ומצעורת וכל וכל וסים' נמסר בסדר צו: ישברת ט' חס' וסים' ואם על המשכב הוא׳ בתוך עמי אנכי ישבת׳ והיא ישבת בירושלם׳ הנני אליך ישבת העמק׳ רדי מכבוד׳ חמסי ושארי על בבל׳ הישברת על מבואות ים׳ והנה כל הארץ ישברת ושקטת׳ בהיות ירושלי' ישברת ושלו' וחד מנהק הישברת: ותהי יד רפין נמסר באיוב סימן יג במענ' אמנם כי אתם עם: עת ג' פתחי' וסי' בלא עת נדתה׳ לא עת בא עת בית יי׳ ב' בו:

והזרתם

והזרתם · אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור וכן נזיר אחיו: ולא ימותו בטומאתם · הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה: זאת תורת הזב · בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: והזב את זובו · בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה:

והכיאה אותם · מלרע והיא מלה זרה: והזרתם · יש מפרשי׳ בו והזהרתם בחסרון הה״א וזה לא יתכן כי הה״א איננו מאותיות המשך כי לא יהיה נח נעלם כי אם בסוף המלה רק פירושו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל כעין והרחקתם וממנו נזיר שהרחיק נפשו מתאות העולם ומשקלו והפלתם את הארץ כי הנון מובלע בדגש: בטומאתם · בעבור טומאתם ופירושו בטמאם את משכני: לטמאה בה · שמכוה היא שישב טמא ועוד אפרש זה · וטעם לזכר פירושו זאת תורת הזב · וטעם עם טמאה זבה או נדה:

הנוגע ג׳ מלאים בליש׳ וסי׳ וכל הנוגע בם יטמא דאשה כי יזוב זוב · הנוגע בארץ ותמוג · ואין נוגע בארץ · דניאל · אנך: אותם ט״ל מלאים בתורה נמסר במס׳ רבתא: משכני ג׳ וסי׳ בטמאם את משכני · ונתתי משכני בתוככם · והיה משכני עליהם: ולאיש ג׳ וסימ׳ והדוה בנדתה · ולאיש בשת בן שאול · ולאיש שתים מכסורת

עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ׃ וְכָל־הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּקַּח־לָהּ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהֵבִיאָה אוֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹב טֻמְאָתָהּ׃ וְהִזַּרְתֶּם אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת־מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַזָּב וַאֲשֶׁר תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה׃

צ׳ עידו סימן

עֲלוֹהִי כָּל־יוֹמֵי דוֹבַהּ כְּמִשְׁכַּב רִיחוּקַהּ יְהֵי־לַהּ וְכָל־מָנָא דִּי תִתֵּב עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת רִיחוּקַהּ׃ וְכָל־דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא׃ וְאִם דְּכִיאַת מִדּוֹבַהּ וְתִמְנֵי לַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין וּבָתַר־כֵּן תִּדְכֵּי׃ וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה תִּסַּב־לַהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְתַיְתֵי יָתְהוֹן לְוָת־כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְיַעְבֵּיד כַּהֲנָא יַת־חַד חַטָּאתָא וְיַת־חַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹב סוֹבְתַהּ׃ וְתַפְרְשׁוּן יַת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִסּוֹאֲבַתְהוֹן וְלָא יְמוּתוּן בְּסוֹאֲבַתְהוֹן בְּסַאָבֵיהוֹן יַת־מַשְׁכְּנִי דִּי בֵינֵיהוֹן׃ דָּא אוֹרָיְתָא דְדוֹבָנָא וְדִי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃ וְלִדְסוֹבְתָא בְּרִיחוּקַהּ וְלִדְדָאֵיב יַת־דּוֹבֵיהּ לִדְכַר וּלְנוּקְבָא וּלְגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם־מְסָאַבְתָּא׃

פרשה

אחרי מות

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְהוָה וַיָּמֻתוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃ בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה׃ כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם׃ וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה׃

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה בָּתַר דְּמִיתוּ תְּרֵין בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם־יְיָ וּמִיתוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל עִם־אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלָא־יְהֵי עָלֵל בְּכָל־עִדָּן לְקוּדְשָׁא מִגָּיו לְפָרוּכְתָּא לִקְדָם כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל־אֲרוֹנָא וְלָא יְמוּת אֲרֵי בַּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל־בֵּית כַּפּוּרְתָּא׃ בְּדָא יְהֵי־עָלֵל אַהֲרֹן לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר־תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא׃ כִּתּוּנָא־דְבוּצָא דְקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יְהוֹן עַל־בִּסְרֵיהּ וּבְהֶמְיָנָא דְבוּצָא יֵיסַר וּמַצְנֶפְתָּא דְבוּצָא יָחֵית בְּרֵישֵׁהּ לְבוּשֵׁי־קוּדְשָׁא אִנּוּן וְיַסְחֵי בְמַיָּא יַת־בִּסְרֵיהּ וְיִלְבְּשִׁנּוּן׃ וּמִן כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִסַּב תְּרֵין־צְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד לַעֲלָתָא׃

להנה: אחרי מות ג׳ בטעם וסי׳ שני בני אהרן · יהואש בן יהואחז · וחברו דה״ה ויחי אמציהו בן יואש: אל פני ט׳ נמסר בסדר משפטים: אראה על הכפרת · כל לשון ראייה אל במ״ו על וסימ׳ ירא יי׳ עליכם וישפט · אראה על הכפר׳ · ויי׳ עליהם יראה · וכבודו עליך יראה · ואקום ואצא אל הבקעה · המה הפנים אשר ראיתי: אראה ב׳ וסי׳ על הכפר׳ · אל אחאב: בפר בן בקר ב׳ וסי׳ בזאת יבא אהרן אל הקדש · כל הבא למלא ידו: בד כולהון פתחין בר מן א׳ ועשה להם מכנסי בד:

חטאת זאת תהיה

וידבר יי׳ אל משה אחרי מות שני בני אהל ונומר׳ · מה תלמוד לומר היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמ׳ לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כ כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: ויאמר יי׳ אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא׳ · שלא ימו׳ כדרך שמתו בניו: ולא ימות · שאם בא הוא מת: כי בענן אראה׳ · כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי ש שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת בי״ה הכפורים: בזאת׳ · גמטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן ונומר, אף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף ה הפרש׳ בחדש השביעי בעשור לחדש: כתנת בד ונו׳ · מגיד שאינו משמש לפנים בשמנה בגדים שהוא משמש כהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור אלא ב בארבעה ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש · שיהיו משל הקדש: יצנף · כתרגומו יחית ברישיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו ואחתתיה: ורחץ במי׳ · אותו היום טעון טבילה בכל ח חליפותיו וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ו ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלי׳ מן הכיור: את

אחרי מות · אחרי שהזהיר את ישראל שלא ימותו אמר השם למשה שיזהיר גם אהרן שלא ימות כאשר מתו בניו וזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו הקטרת לפנים מהפרכת · ומלת בקרבתם שם הפעל והא׳ לקרבה אל המלאכה שבה תי״ו כמנהג הה״א הנקבה וטעם רבי ישועה שאמר שהוא שם במשקל חכמתם: אל הקדש · כנגד אהל מועד: כי בענן · הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת · שיעשה ענן ולא יראה הכבוד פן ימות ו והנה טעמו לא אהיה נראה אליו כי אם בענן ויש אומרים כי פי׳ כי בענן בעבור כי אני דר בענן על הכפורת כטעם יי׳ אמ׳ לשכון בערפל: בפר בן בקר · אין פירושו שיביא הפר אל הקדש רק שיתן משלו בתחלה פר ח חטאת לכפר עליו ועל הכהנים ויש אומרים גם הלוים בעבור שמכאו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי והוא רחוק רק הלוים יחשבו עם ישראל: כתנת בד קדש · ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ומזה הכתוב למדו אנשי בית שני ששמשו בלא אורי׳ ותומי׳ גם נביאים היו שם: והקריב

בעל הטורים

אחרי כטומאת ב׳ כטומאת נדתה · כטומאת ה הנדה היתה ונו׳ כ כלאיתא במדרש ש שמדמ׳ אותו לטומאת נדה ,מה נדה יש לה טהר׳ במים אף ישראל׳ יש להן טהרה שנאמ׳ וזרקתי עליכם מים ונו׳ · אי כמיתה נדה הכהן נכנס עמה · אף ישראל אף על פי שהן טמאים שכינה ביניהן שנאמר השוכן אתם בתוך טומאותם ולא כמת שאין הכהן נכנס עמו בבית · ז״א פעמים כתיב בפרש׳ זבה וזבו וזוב · כנ׳ ז״א יום שבין נדה לנדה · ולאיש ב׳ במ׳ · ולאיש אשר ישכב עם טמאה · ואידך ולאיש שתי׳ מכסות להכה׳ · ולאיש בושת בן שאול כי הם שתי תיבות · ולאיש אשר ישכב יש לו להתבייש כדכתיב ולאיש בושת וכיצד יעשו שמביאו ברבי אליעזר שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד׳ וזהו ולאיש שתי׳ מכסות:

אחרי מות

ויהי אחרי מות · כתיב לעי׳ ולאיש אשר ישכב עם טמאה וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שאמרו המשמש עם הטהורה ופירשה כ נדה תחתיו לא יפרו׳ כאבר חי · אלא ימתין עד שימות האבר ו ויפרוש · ועוד כתיב לעיל זאת תורת וסמיך ליה אחרי מות מלמד שמתו על שהורו הלכה בפני רבן · ועוד כתיב לעיל משכני אשר בתוכם וסמיך ליה אחרי מות · רמז למה שנאמר בקרובי אקדש · וסמך פרשת יום הכפורים לפרשת נדה · לומר מה נדה תשב שבעת ימים קודם שתטהר · אף ביו׳ הכפורי׳ מפרישין הכהן ז׳ ימים קודם שיכנס לפנים · ויאמר יי׳ אל משה · והלא כבר נאמ׳ וידבר אלא הדבור האחד לומר לו מעשה פרה שגם היא צריכה פרישה ז׳ ימים קול־ אחרי מות שני ר״ת בגימ׳ פרה אדומה · בזאת · עולה ת״י רמז לבית ראשון שעמד ת״י שנה · ולבסס אותיות כלב פס שטעונין גניזה: ונפף

וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ׃ וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אֶחָד לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל׃ וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת׃ וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה׃ וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת׃ וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה וְכִסָּה עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת׃ וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃ וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃ וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם׃ וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל׃

וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יַת־תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי־לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל־אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ׃ וְיִסַּב יַת־תְּרֵין צְפִירִין וִיקִים יַתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְיִתֵּן אַהֲרֹן עַל־תְּרֵין צְפִירִין עַדְבִין עַדְבָא חַד לִשְׁמָא דַיְיָ וְעַדְבָא חַד לַעֲזָאזֵל׃ וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יַת־צְפִירָא דִּי סְלִיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לִשְׁמָא דַיְיָ וְיַעְבְּדִנֵּיהּ חַטָּאתָא׃ וּצְפִירָא דִּי סְלִיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לַעֲזָאזֵל יִתְּקַם כַּד־חַי קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי לְשַׁלָּחָא יָתֵיהּ לַעֲזָאזֵל לְמַדְבְּרָא׃ וִיקָרֵב אַהֲרֹן יַת־תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי־לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל־אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְיִכּוֹס יַת־תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי־לֵיהּ׃ וְיִסַּב מְלֵי־מַחְתִּיתָא גֻּמְרִין דְּאֶשָּׁא מֵעַלָּוֵי מַדְבְּחָא מִן־קֳדָם יְיָ וּמְלֵי חָפְנוֹהִי קְטוֹרֶת בֻּסְמִין דְּקִיקִין וְיָעֵל מִגָּיו לְפָרוֹכְתָּא׃ וְיִתֵּן יַת־קְטוֹרֶת בֻּסְמַיָּא עַל־אֶשָּׁתָא קֳדָם יְיָ וִיחַפֵּי עֲנַן קְטָרְתָּא יַת־כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל־סַהֲדוּתָא וְלָא יְמוּת׃ וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי בְאֶצְבְּעֵיהּ עַל־אַפֵּי כַפּוּרְתָּא קִדּוּמָא וְלִקֳדָם כַּפּוּרְתָּא יַדֵּי שְׁבַע־זִמְנִין מִן־דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ׃ וְיִכּוֹס יַת־צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי לְעַמָּא וְיָעֵל יַת־דְּמֵיהּ לְמִגָּיו לְפָרוֹכְתָּא וְיַעְבֵּיד לִדְמֵיהּ כְּמָא דִּי עֲבַד לִדְמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי יָתֵיהּ עַל־כַּפּוּרְתָּא וְלִקֳדָם כַּפּוּרְתָּא׃ וִיכַפַּר עַל־קוּדְשָׁא מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִמְּרָדֵיהוֹן לְכָל־חֲטָאֵיהוֹן וְכֵן יַעְבֵּד לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דְּשָׁרֵי עִמְּהוֹן בְּגוֹ סוֹאֲבָתְהוֹן׃ וְכָל־אֱנָשׁ לָא־יְהֵי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּמֵעַלֵיהּ לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא עַד־מִפְּקֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל־אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל־קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל׃

השעירם כל ליש' כתיב כן בר מן ב' מלאים וסימ' ושעירים ירקדו שם. לבמות ולשעירים: גרלות ד' חס' ו' קדמא בליש' וסימ' ונתן אהרן על שני השעירי'. ומגרל נחלתנו. עלה אתי בגרלי. ותנוח ותעמוד לגרלך: וגורל ב' ומל' וסימ' וגורל אחד לעזאזל. זה חלק שוסינו וגורל לבוזינו: המדברה י"ב וסימ' ויאמר יי' אל אהרן. והשעיר אשר עלה עליו הגורל. ביד איש עתי המדברה. ולא נתן סיחן את ישראל. ויסעו מפני החירות. ואתם פנו לכם וסעו המדברה. ונפן ונצא המדברה. ויפנו וינסו המדברה. דשפטים. וחברו והראש אחד יפנה. ויחן שאול. ונטשתיך המדברה. לעיני העם פלונתא: ומלא ב' וסימן חפניו קטרת. ומלא התגל להחיות: קטרת סמים ד' דסמיכי נמסר בסדר פקודי: דקה ב' וסימ' קטרת סמים דקה. קול דממה דקה: ענן ד' הטפין פתחי' וסימ' נמסר בסוף סדר פקודי: העדות ח' מלאים בתורה וסי' והבדילה הפרכת לכם. ושמת שם את ארון העדות. ויסך על ארון. וכסה ענן הקטרת. והלוים יחנו סביב. תניינא דפסו'. והנחתם באהל. ויהי ממחרת ויבא. השב את מטה אהרן: חטאתם ט' וסי' נמסר בישעיה גבי פרשתא ואמר סלו סלו פנו דרך: לאהל מועד ה' וסי' וכן יעשה לאהל מועד. איש על דגלו באותת. ואת כל כלי עבדת הקדש. זכריה בן משלמיה שוער. ויעל שלמה שם:

רשי

את פר החטאת אשר לו. האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא יביא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו. מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו: ונתן אהרן על שני השעירים גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונתן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחבירו בשמאל ונותנן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתו' בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנא' ארץ גזרה חתוכה: ועשהו חטאת. כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומ' ליי' חטאת: יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרי' ותרגומו יתקם כד חי מה תלמוד לומ' לפי שנאמ' לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיי' לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן שסילוחו למיתה: לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגו': וכפר בעדו וגו'. ודוי שני עליו ועל אחיו הכהני' שהן כולן קרויין ביתו שנאמ' בית אהרן ברכו את יי' ונומר מכאן שהכהנים מתכפרין בו וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנ' וכפר על הקדש מטומאות וגו': מעל המזבח. החיצון: מלפני יי'. מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי: דקה. מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטרת דקה היא שנאמר ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורי' היה מחזירה למכתשת: על האש. שבתוך המחתה: ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע. הרי א' למעלה וז' למטה: אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהני' מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם: כאשר עשה לדם הפר. א' למעלה וז' למטה: מטומאות בני ישראל. על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנא' לכל חטאתם וחטאת היא שוגג: ומפשעיה'. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה: השוכן אתם בתוך טומאתם. אף על פי שהם טמאים שכינה ביניהם: אל

אבן עזרא

והקריב אהרן את פר החטאת. אל פתח אהל מועד כמשפטו. וטעם וכפר בעדו כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אחר שישחטנו וי"א כי העמדתו היא כפרה: גורלות. ידועים מדברי קבלת אבותינו. אמר הגאון כי עזאזל שם הר ונקרא כן בעבור שהוא תקיף כי טעם זכר השם כטעם הדרי אל יקותיאל והגאון הלוי תפשו כי האל"ף במלת עזאזל היא בין זיי"ן לזיי"ן ויש אומ' שהוא הר סמוך אל הר סיני והשם כזה להוליך השעיר ולהעלותו שם עד שימות ואחר כן היו מוליכי' אותו בבית המקדש להר אחד והעד שאמר ויעש אהרן וכן בחג שבועות לפי דעתי כאשר אפרש במקומו וי"א כי עבודת בית שני לא היתה ברחפון כי היה הכהן מחוסר בגדים ואין כפרת תם המפ' אמר כי השעיר ישולח במדבר כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר וטעמו כטעם צפור המטהר מהצרעת שהוא על פני השדה מקום שאין שם ישוב והעד אל ארץ גזרה ואכחנו השיבונו כי השעיר ישלחו במדבר כאשר הוא כתוב וירדוף אחריו עד שיברח ויעל אל הצור על כן אמרו חז"ל ודוחפו ואמר רב שמואל אף על פי שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שאחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו: ועשהו חטאת. שישחטנה: יעמד חי. מהבנין הכבד הנוסף שלא נזכר שם פועלו והיה היו"ד ראוי להיותו מאוסף בסוף רק נכתב בעבור אות הגרון וכן יחרם כל רכושו: לכפר עליו. כי הכפור יהי עליו ופירושו לשלח אותו: והקריב אהרן. בעבור שארכו דברי השעירים הוסיף לבאר אחר שהקריב הפר ושני השעירים אל אהל מועד יחל לשחוט את הפר שלו: המחתה. ידועה היא: חפניו. שניהם: קטרת סמים. היא הנזכרת. היה נראה לנו כי על פני הכפרת ולפני הכפרת כמשמעו והמעתיקים אמרו כי על פני הכפרת הוא על בין הבדים ולפני הכפרת ידוע מדבריהם והוא אמת: ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. ועתה ישחטנו בצאתו כי י"א שהוא ישחוט קוד' הפר ואיננו אמת: וכפר על הקדש. הו' קדש הקדשים: וכן יעשה לאהל מועד. שיזה שבע פעמים לפני הכפרת ועל קרנות מזבח הקטורת. וטעם וכפר על הקד' להיות הדם כופר שלא ישחת בעבור טומאת הטמאים: וכל אדם. מהכהני': לכפר בקדש. בפנים: וכפר בעדו ובעד ביתו. בפר חטאתו: ובעד כל קהל ישראל. בשעיר חטאתם:

ניכא

בעל הטורים

ונפר בגימטריא זה בוידוי · דברים שמתודה על פרו · וגורל ב' במסר' וגורל אחד לעזאזל · וגורל לבוזינו דהיינו המן שנאמ' בו ויבז בעיניו והפיל גורלות על ישראל ואמר הקב"ה איבנו שיה לך ככר הפלתי גורלות ונפל הכלי בישראל מכל שבעים אומות וזהו שכתו' גורל אחד ליי' וגורל אחד לעזאזל שמכפר עונותם של ישראל דכתיב ונשא עונותם עונות תם הוא מכפר · ב' פעמי' כתיב עזאזל כנגד נושא עון ופשע וחטאה שבזכו' שלשה אבות · ומלא חפניו ב' הבא ואידך ומלא החבל להחיות גבי יואב על מלחמ' מואב שבזכות עבודת יום כפור היו נוצחים במלחמה · סמים דקה בגימ' דקה מדקה · דקה ב' הבא ואידך ואחר קול דממה דקה · וזהו כי בענן אראה על הכפרת פי' בענן הקטרת שנאמר בה דקה יהיה קול דממה דקה ויראה כבוד יי' · יזה ב' הבא ואידך כן יזה גוים רבי' בפרש' הנה ישכיל עבדי שמדבר בענין משיח שעתיד הקב"ה להחזיר ב' המשפחו' שבשבא מלך המשיח תחזיר כ"ד משפחות כהונה לעבודתה · ולפני הכפרת יזה ז' פעמי' למה מזה אחד למעלה ושבע למטה כי די לתחתונים שיהא אחד משבעה בעליונים ולכן אמר דוד ז' הללו את יי' מן השמים וא' הללו את יי' מן הארץ · וכן משה לא הזכיר השם בהאזינו אלא לאחר כ"א תיבות את די שהיה משבעה המלאכים שמזכירי' השם אחר ג' תיבות · י"ז הזאות על הכפר' כנגד י"ז בריתות שנכרתו בסיני וי"ז על הכפרת כנגד י"ז שבאהל מועד · וי"ז על מזבח הזהב עם שירי הדם שעל מזבח החיצון כנגד י"ז שבערבות מואב והיינו דכתיב דם הברית וה' טבילות כנגד חמשה עבודות שמשנה מחוץ לפנים ומפנים לחוץ וכנגד ה' תפלות והן כנגד חמשה פעמים מלך הכבוד שבמזמור הבו ליי' בני אלים · וכאות לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות · ועשרה קדושין כנגד עשרה פעמי' שמזכיר השם בו ביום · ובפרשה י' פעמים השם על ת תטהרו · וכל כפרות פתוכים בענין יום הכפורי' בואתה תבנה · ובהר סיני וכאן נאמור אל הכהנים ובפנחס לכפר על כ"ל עבירות שביחזקאל ובפרשת הודע את ירושלם וכ"ל עריות הכתובי' בזה הסדר · השכן אתם בתוך בגימ' אף על פי שהם היו טמאים השכינה ביניהם: והניחם

אל המזבח אשר לפני יי' · זה מזבח הזהב שהוא לפני יי' בהיכל ומה תלמוד לומר ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית: וכפר עליו · מה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: והזה עליו מן הדם · אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו: וטהרו · ממה שעבר: וקדשו · לעתיד לבא: איש עתי · המוכן לכך מיום אתמול: ובא אהרן אל אהל מועד · אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד · להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטרת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד · אחר שהוציאה ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים וזהו סדר העבודות תמיד של שחר בבגדי זהב ועבודת פר ושעיר הפנימים וקטורת של מחת' בבגדי לבן ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא ושלח את השעיר במדב' ורחץ את בשרו במים וגו' ויצא ועשה את עולתו וגומר ואת חלב החטאת וגו' וכל הפרשה עד ואחר יבא אל המחנה ואחר כך ובא אהרן: והניחם שם · מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: ורחץ את בשרו וגו' · למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שכשהו' משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה שבאות' טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום וכאן למדנו שכשהו' משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדו' · המקוד' בקדוש' עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ארב' טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונ' היתה בחול: ולבש את בגדיו' שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: ויצא מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו ואיל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו': ואת עולת העם · איל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו': ואת חלב החטאת · אמורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה · על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה: אשר הובא את דמם · להיכל ולפני ולפנים:

החי · קדמאה הקי בסגול תחת הבא תניין הקי בפתח תחת הבא נסי' הכשב

שם · כל סוף פסו' שם בר יו״ח סגה

והיתה לכם · ב' פסו' מטעי' בהון וכאול קדמאה לכם תניינא להם

אל המזבח ט' נמסר בויקרא: קרנות ד' מלאים בתורה וסים' נמסר בסדר ויקרא: וכלה ו' וסים' וכלה הרעב את הארץ · וכלה מכפר את הקדש · וכלה אהרן ובניו · ושב והרע לכם וכלה אתכם · שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה · וכלה את מדות הבית: ואת אהל ה' וסים' וכלה מכפר את הקדש · ונשאו את יריעות

וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כ וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי: וְסָמַךְ אַהֲרֹן אֶת־שְׁתֵּי יָדָו עַל רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֹנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה: וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֹנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת־הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר: וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם: וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם: כה וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה: וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה: וְאֵת פַּר הַחַטָּאת וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר הוּבָא אֶת־דָּמָם לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם: וְהַשֹּׂרֵף אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה: וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם

ויפוק למדבחא די קדם יי ויכפר עלוהי ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתן על קרנת מדבחא סחור סחור: וידי עלוהי מן דמא באצבעיה שבע זמנין וידכיניה ויקדשניה מסואבת בני ישראל: וישצי מלכפרא על קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא ויקרב ית צפירא חיא: ויסמוך אהרן ית תרתין ידוהי על ריש צפירא חיא ויודי עלוהי ית כל עוית בני ישראל וית כל מרדיהון לכל חטאיהון ויתן יתהון על ריש צפירא וישלח ביד גבר דזמין למהך למדברא: ויטול צפירא עלוהי ית כל עויתהון לארע לא יתבא וישלח ית צפירא במדברא: ויעול אהרן למשכן זמנא וישלח ית לבושי בוצא די לבש במעליה לקודשא ויצנענון תמן: ויסחי ית בשריה במיא באתר קדיש וילבש ית לבושוהי ויפוק ויעבד ית עלתיה וית עלת עמא ויכפר עלוהי ועל עמא: וית תרבא דחטאתא יסק למדבחא: ודמוביל ית צפירא לעזאזל יצבע לבושוהי ויסחי ית בשריה במיא ובתר כן יעול למשריתא: וית תורא דחטאתא וית צפירא דחטאתא די אתעל מדמהון לכפרא בקודשא יפיק למברא למשריתא ויוקדון בנורא ית משכהון וית בשרהון וית אוכליהון: ודמוקיד יתהון יצבע לבושוהי ויסחי ית בשריה במיא ובתר כן יעול למשריתא: ותהא לכון לקים עלם בירחא שביעאה בעשרא לירחא תענון ית נפשתכון וכל

המשכן · וכפר את מקדש הקדש · ויעלו את ארון יי' · ויעלו את אהרן · דד״ה: ואת המזבח ד' וסים' וקדשת את אהל מועד · וכלה מכפר · וכפר את מקדש · ויהי ביום כלת משה להקים: ידו ה' חס' וסים' נמסר בסדר כי תשא: ונשא י״ו וסי' ונשא אהרן את שמותם · אהרן את שמות · תתת אל חשן · והיה על מצח אהרן · ונפש כי תחטא ושמעה · כי תחטא ועשתה · ונשא השעיר עליו · ואם לא יכבס · ואם הפר יפר · ויאמר דוד · ויצו המלך את חלקיה · ונשא נס לגוים · בהר מרום ישראל · הנני נתן לנבוכד נצר · הנני נער לכם ארת: ובא י״ז ר״פ נמסר בישעיה סימן נ״ט גבי פסוק ובא לציון גואל: ורחץ את בשרו במים ז' פסוקים אית בהון את את ואת ואת וסים' וישא לוט את עיניו · וישב את כל הרכוש · ושלחתי את הצרעה · ורחץ את בשרו במים ר״פ דאחרי מות · קח את המטה והקהל · הקהילו אלי · ויעשו בני ישראל את הרע: יבוא ז' מלאים בתורה וסים' פן יבוא והכני · אם יבוא עשו אל המחנה · וכבס המטהר · והמשלח את השעיר · והשרף אתם יכבס · מכל האכל אשר יאכל · וזאת אשר ללוים: והיתה לכם ב' פסו' מטעי' וסים' והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי · תניין והיתה להם לחקת עולם:

אבן עזרא

ויצא אל המזבח · הוא מזבח העולה: ונתן אותם · אחר שיסורו מישראל כאילו כתובים הם על ראש השעיר והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד והכתוב דבר להבין הכל: עתי · מזומן לעתו או מנהגו ללכת בכל עת בכפורים והי״ו להתיחס לעת כמו פנימי והמפרשים אותו חכם אינגו נכון בעיני וחז״ל אמ' שהנוטה הוא כהן ודבריהם אמת: במקום קדוש · בחצר אהל מועד ושם היו פורשין לו: בגדיו · שישמש בהן בכל יום וי״א שהם המכרים והעד שלא נכתב ולבש בגדים אחרים: עולתו · הוא האיל ואיל העם ופר העם ושבע' כבשים' כי כן כתו': ואת חלב החטאת · חלב פר החטאת וחלב שעיר החטאת גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפטו ואינו נשרף וזה בפרשת פנחס: ורחץ את בשרו במים · ודי לו כי לא יטמא עד הערב: יוציא אל מחוץ למחנה · בגוי: ושרפו · הכהני' וכל אחד מהשורפי' ירחץ במים ומיד יבא אל המחנה והעד שאמר ואחרי כן יבא אל המחנה כי מה צורך לאמרו: והית' לכם לחקת עולם · זאת העבודה: בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכ' · אחר שהזכתו' אומ' ותתענג בדשן נפשכם ידענו כי הענוי הפך ה התענוג והוא הצום ועוד ונפש נענה תשביע שטעמו כמו ותפק לרעב נפשך כי דרך דברי ה הנביאים להכפל ואחר שים לנו קבלה אין צור' לחפש ואין עניתי בצום נפשי ראיה בעבור זכר צום והכלל כל עינוי שימצא במקר' דבק עם נפש הוא הצום:

האזרח

בעל הטורים

והניחם שם אותיות ג״א מנה בבקר יהיה לבוש בגדים של י״א מנה·

וכפר

אבן עזרא

האזרח והגר הגר בתוככם ׳ לא כעזבנו לעשות מלאכה ולא כבריתנו על הכוס : יכפר עליכם ׳ הכהן על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי העמדתו היא כפרה : מכל חטאתיכם ׳ כאשר פירשתי שפם חטאת שם כלל על כן תימצא על השגגה ועל הזדון : שבת שבתון ׳ ויש אומרים שביתה לנפש ולגוף ואחרי׳ אמרו שהוא שביתת השביתה שאין למעלה ממנה ושניהם שוות ופעם יבא זה קודש זה והם שוים ואינו רחוק : חקת עולם ׳ לתהעמות : וכפר הכהן ׳ שב עתה לפרש על כל מה שיכפר : אשר ימשח אותו ׳ המושח בשמן המשחה אחר שמלא את ידו : ולבש ׳ הוא הלובש אלה בגדי קדש כי אחר לא ילבשם : את מקדש הקדש ׳ הוא מבית לפרכת : ועל הכהני׳ ועל כל עם הקהל יכפר ׳ עמם הלוים כי הם לא יקראו הכהנים רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן : והיתה זאת לכם ׳ וכבר אמ׳ כן להוסיף אחת בשנ׳ : ויעש אהרן ׳ דבר אל אהרן ואל בניו ׳ כי הם השוחטים לישראל אילו היה כתוב במחנה מותר לשחטו מחוץ למחנה וזו המצוה תלויה גם בבית המקד׳ רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלם ו והקרוב ידעמ׳ מדברי קבלה כי אם היה המקום רחוק תזבח ויאכל בשר כי כן כתוב ורבים אמרו כי הבשר אסור בגלות ו ויפרשו בשר ויין לא בא אל פי בשר דג ולא דברו נכונה ואיני רוצה להאריך להשיב עליהם : למען אשר יביאו ׳ זה הטעם על המצוה הזאת ופירוש על פני השד׳ ולא יזבחו עוד את זבחיהם : לשעירים ׳ הם השדים ונקראו כן בעבור שיצטער הנוף הרוא׳ אותם והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעי׳ כדמות שעירים ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושין במצרי׳ : אשר הם זונים ׳ כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו ם היטשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא :
ובזו

מסורה

זכל מלאכה ג׳ וסימ׳ וכל מלאכה לא תעשו קעצם היום הזה דכפורי׳ ׳ והיתה לכם לחקת עולם׳ ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת : ביום הזה ו׳ נמסר בסדר נח : חטאתיכ׳ כול׳ חס׳ במ״ד מ׳ל וסימ׳ אל קנוא הוא לא ישא׳ ותטאותיכם הסתירו׳ מנעו הטוב מכם׳ בהגלות פשעיכם להראות : ימלא ז׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר

תרגום אונקלוס

וכל עבידא לא תעבדון יציביא וגיוריא דיתגיירון ביניכון : ארי ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון קדם יי תדכון : שבא שבתא היא לכון ותענון ית נפשתיכון קים עלם : ויכפר כהנא די רבי יתיה ודי יקריב ית קורבניה לשמשא תחות אבוהי וילבש ית לבושי בוצא לבושי קודשא : ויכפר על מקדש קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא יכפר ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר : ותהי דא לכון לקים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא בשתא ועבד כמא די פקיד יי ית משה : ומליל יי עם משה למימר : מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון דין פתגמא די פקיד יי למימר : גבר גבר מבית ישראל די יכוס תור או אמר או עזא במשריתא או די יכוס מברא למשריתא : ולתרע משכן זמנא לא איתיה לקרבא קרבנא קדם יי קדם משכנא דיי דמא יתחשב לגברא ההוא דמא אשד וישתיצי אנשא ההוא מעמיה : בדיל די ייתון בני ישראל ית דבחיהון די אנון דבחין על אפי חקלא וייתנון קדם יי לתרע משכן זמנא לות כהנא ויכסון נכסת קודשין קדם יי יתהון : ויזרוק כהנא ית דמא על מדבחא דיי בתרע משכן זמנא ויסק תרבא לאתקבלא ברעוא קדם יי : ולא ידבחון עוד ית דבחיהון לשידין די אנון טען בתריהון קים עלם תהא דא להון לדריהון :

מקרא

וכל־מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוככם : כי־ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו : שבת שבתון היא לכם ועניתם את־נפשתיכם חקת עולם : וכפר הכהן אשר־ימשח אתו ואשר ימלא את־ידו לכהן תחת אביו ולבש את־בגדי הבד בגדי הקדש : וכפר את־מקדש הקדש ואת־אהל מועד ואת־המזבח יכפר ועל הכהנים ועל־כל־עם הקהל יכפר : והיתה־זאת לכם לחקת עולם לכפר על־בני ישראל מכל־חטאתם אחת בשנה ויעש כאשר צוה יהוה את־משה : פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר : דבר אל־אהרן ואל־בניו ואל כל־בני ישראל ואמרת אליהם זה הדבר אשר־צוה יהוה לאמר : איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או־כשב או־עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה : ואל־פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן ליהוה לפני משכן יהוה דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא מקרב עמו : למען אשר יביאו בני ישראל את־זבחיהם אשר הם זבחים על־פני השדה והביאם ליהוה אל־פתח אהל מועד אל־הכהן וזבחו זבחי שלמים ליהוה אותם : וזרק הכהן את־הדם על־מזבח יהוה פתח אהל מועד והקטיר החלב לריח ניחח ליהוה : ולא־יזבחו עוד את־זבחיהם לשעירם אשר הם זנים אחריהם חקת עולם תהיה־זאת להם לדרתם :

(ל ... ז׳ כתול׳ ו׳ · כו׳ל חס׳ ב״ד · ז״א כתיב ז״ד בתורה · ל׳ · ה׳ · ל׳ ו׳ פסו׳ ועל ועל ומלה חד ביניהון · ז׳ · ט׳ · א · ז״ו מ״ל בתורה · ל׳ · ב · כ׳ כי יולד׳ ד׳ · ל׳ זקף קמץ · כ׳ מאחר עלות · לב׳ כ׳ זקף קמץ · ל׳ ג׳ · ה · ט׳ · ג׳ ב׳ מ״ל וחד חסר · ט״ל מ״ל · ז״ו · ח׳ ר״פ בספר)

רש״י

וכפר הכהן אשר ימשח וגו׳ ׳ כפרה זו של יום הכפורים אינה כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל ה הפרשה באהרן הוצר׳ לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו : ואשר ימלא את ידו׳ אין לי אלא המשוח בשמן המשח׳ מרובה בגדי׳ מניין ת״ל ואשר ימלא את ידו ונומר והן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן ה המשחה : לכהן תחת אביו׳ ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם : ויעש כאשר צוה וגו׳ ׳ כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובש׳ לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך : אשר ישחט שור או כשב : במוקדשין הכתוב מדבר שנאמ׳ להקריב קרבן : במחנה׳ חוץ לעזרה : דם יחשב׳ כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו : דם שפך ׳ לרבות את הזורק דמים בחוץ : אשר הם זובחים ׳ אשר הם רגילי׳ לזבוח : לשעירי׳ ׳ לשדים כמו שעירים ירקדו שם : אשר

שלישי · יז · איש ג׳ בטע׳ כמנין וסימ׳ אשר ישחט׳ אשר יגור׳ אל כל פתר׳ · קרבן ה׳ קמצין וסי׳ בר נשא ם דלקרב נשא׳ קמי תרעא׳

רביעי

לשעירם ל׳ וחס׳ יוד תבירא׳ וחד לבמות ולשעירי׳ מ׳ל דמ׳ל וכל ליש׳ חסרים דחס׳ כמו מ׳ל דק׳ל׳

בעל הטורים

ואמרת אליהם מלא יוד לומר לך שצריך לפרש הדבר בעשרה׳ אשר ישחט מחוץ למחנה׳ סמך פרשת שוחטי חוץ לשעיר המשתלח לומר אע״פ שהתרתי לך שעיר המשתלח בחוץ׳ שדחייתו לצוק׳ מפרשים צוק הם סלעים שיש להם כמין שנים בולטין׳ זו היא שחיטתו׳ אעפ״כ השמר בשאר קדשי׳ לשוחטן בחוץ׳ והביאום ג׳ במס׳ אשר הם זובחים על פני השדה והביאום׳ והביאום בבלה ב בנבואת ירמיה על הגולה׳ ולקחו׳ עמי׳ רבים והביאו׳ בשביל שהיו מביאים זבחי׳ לשעירי׳ שהיו עובדים עבודה זרה בלו׳ ומיד כשיעשו תשובה יחזרו כדכתיב ו והביאום אל מקומ׳ ׳
ושפך

מסורה

צו : כפרה את ו׳ וסי׳ וכלה מכפר את הקדש׳ וכפר את מקדש הקדש ׳ ג׳ בפסו׳ שבע׳ ימים יכפרו את המזבח׳ וכפרת את הבית : ו׳ פסו׳ ועל ועל ומלה חדא בינהו׳ נמס׳ בסוף מגלת אסת׳ גבי פסוק קיימו וקבלו היהודי׳ : אליהם י״ז מלאים בתורה וסימ׳ במס׳ רבת׳ : מבית ישראל ו׳ וסי׳ איש איש מבית ישראל אשר ישחט׳ אשר יעלה עלה׳ אשר יאכל כל דם ׳ אשר יקריב את קרבנו׳ אשר יעלה את גלוליו ׳ ושלאחריו וינזר מאחרי דיחזקאל : קרבן ה׳ קמצין נמסר בויקרא : שפך ב׳ זקפין קמ׳ וסי׳ דם יחשב ׳ וגם דם הנקי אשר : ונכרת ה׳ וסי׳ איש אשר ירקח ׳ אשר אשר יעשה כמוהו׳ ואל פתח אהל מועד לא הביאו׳ והברו ואל פתח אהל מועד לא יביאנו׳ ונכרת המשא : מקרב עמו ג׳ וסי׳ דם יחשב לאיש ההוא ואני אתן את פני באיש ההוא׳ והנפש אשר תפנה אל האבת ואל : יביאו ט׳ נמסר בסדר שמיני : והביאום ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳ למען אשר יביאו בני ישראל ׳ ולקחום עמים והביאום׳ ובזום ולקחום קדמ׳ חס׳ : לריח י״ו נמסר בויקרא :

אשר יעלה עולה, לחייב על המקטיר אברים בחוץ כשוחט שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין: ונכרת, זרעו נכרת וימיו נכרתין: כל דם, לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשין תלמוד לומר כל דם: ונתתי פני, פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: כי נפש הבשר, של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם תבא נפש ותכפר על הנפש: כל נפש מכם, להזהיר גדולים על הקטנים: אשר יצוד, אין לי אלא ציד אוזין ותרנגולין מניין ת"ל ציד מכל מקום אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת: אשר יאכל, פרט לטמאים: דמו בנפשו הוא, דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו היא, הנפ' היא הדם, דם ובשר לשון זכר, נפש לשון נקב': אשר תאכל נבלה וטרפה, בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלע' בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה וטרפה האמור' כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת"ל טרפה מי שיש במינו טרפ' יצא עוף טמא שאין במינו טרפה: ונשא עונו, אם יאכל קדש או יכנ' למקד' חייב על טומא' זו ככל שאר טומאות: ובשרו לא ירחץ ונשא עונו, על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות: אני ה' אלהיכם, אני הוא שאמרתי בסיני אנכי ה' אלהיך וקבלתם עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלהיכם דעו מי גוזר עליכם דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר: כמעשה ארץ מצרים, מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלי' מכל האומו' ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל: אשר אני מביא אתכם שמה, מגיד שאותן עממין שכבשו ישר' מקולקלי' מכולם: ובחוקותיה' לא תלכו, מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נימוסות שלהן דברי' החקוקים להם כגון. טרטיאות ואצטדיאות רבי אומר אודרכי האמורי שמנו חכמים: את

זה הכל שייך מעבר לדף

ואליהם ב' חד חסר וחד מל' · גור קדמ' דואליה' תאמר ומן הגר אשר יגור בתוכם; תניין ותלית' דואיש תרוי' ומן הגר הגר בתוכם דעל כן אמרתי והגר הגר בתוככם: · הוא קדמ' ונכרת' היא זכ' תליע' הוא וסי' נקבה תסובב נבר · חמישי · דבר ל' בטע' פשט בספר וכל וידבר דכות' כמא דבר לגינת בשני גריסין

ונתתי פני ד' וסימ' ונתתי פני בנפש האכלת, ונגפתם לפני איביכם, ונתתי פני באיש ההוא, והשימותיהו לאות ולמשלים, והד נתתי פני ארצה ונאלמתי: מקרב עמה ג' וסימ' ונתתי פני בנפש האכלת את הדם, ונתתי את פני בנפש ההיא, את יי' הוא מגדף: ב' פסוקי' בהדין עניי' מטעין בהון וסימ' כי נפש הבשר בדם

ח ואלהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עלה או זבח: ט ואל פתח אהל מועד לא יביאנו לעשות אתו ליהוה ונכרת האיש ההוא מעמיו: י ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה: יא כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יכפר: יב על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם והגר הגר בתוככם לא יאכל דם: יג ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר: יד כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא כל אכליו יכרת: טו וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב וטהר: טז ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו: פ

יח

א וידבר יהוה אל משה לאמר: ב דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אני יהוה אלהיכם: ג כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקתיהם לא תלכו:

(מסורה בגליון: ג' בטעם בענין · ל' בטעם דין נאסר יכול · ל' חס' את · ג' · אמירה לבני ישראל ה' · ל' בטע' בענין · ל' בענין · ל' · ל' · כ"ג · ה' · ל' · סימן · נ' · ט' · ה' · ל' א' · ז"ג · ג' כפעלם · ל' חס' בליש')

ולהון תימר גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון ביניהון די יסק עלתא או נכסת קודשיא: ולתרע משכן זמנא לא ייתניה למעבד יתיה קדם יי' וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: וגבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון ביניכון די יכול כל דמא ואתן רוגזי באנשא דייכול ית דמא ואשתיצי יתיה מגו עמיה: ארי נפש בסרא בדמא היא ואנא יהבתיה לכון על מדבחא לכפרא על נפשתיכון ארי דמא הוא על נפשא מכפר: על כן אמרית לבני ישראל כל אנש מנכון לא ייכול דמא וגיוריא דיתגיירון ביניכון לא ייכול דם: וגבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא די יתגיירון ביניכון די יצוד צידא חיתא או עופא די מתאכל וישוד ית דמיה ויכסניה בעפרא: ארי נפש כל בסרא דמיה בנפשיה הוא ואמרית לבני ישראל דם כל בסרא לא תיכלון ארי נפש כל בסרא דמיה היא כל דיכלניה ישתיצי: וכל אנש די ייכול נבילא ותבירא ביציביא ובגיוריא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא וידכי: ואם לא יצבע ובסריה לא יסחי ויקביל חוביה: ומליל יי' עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון אנא יי' אלהכון: כעובדי עמא דארעא דמצרים די יתבתון בה לא תעבדון וכעובדי עמא דארעא דכנען די אנא מעיל יתכון לתמן לא תעבדון ובנימוסיהון לא תהכון:

יח

אבן עזרא

ובזו הפרשה לא הזכיר הגר כי המצוה על ישר' בזבחים ובעולות והזכיר הגר שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לעז' בארץ ישראל וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש כי הבשר בדם הו' והאמת כי הנפש שבה יחייה האדם היא בדם הלב: בנפש יכפר, בנפש שיש בו יכפר והטעם נפש תחת נפש וי"מ כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שאמ' לכפר על נפשותיכם: אשר יצוד ציד חיה, כאיל וצבי: או עוף אשר יאכל, גם מזה הכתוב נלמוד שלא נעזוב הגר שיאכל בארצנו חזיר או סוס או עוף דורס שהוא טמא ויתכן בעבור שזה שלא יאכל דם ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח השם צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא יחשוב הרואה בראותו והוא דם איל וצבי או עוף כי זבח מזבח לעז' ובפרשת ראה אנכי אפרש עוד זה הפסוק: דמו בנפשו, הוא דבק עם הנפש כי ידוע שהגידי' היוצאים מפאת שמאל הלב מחולקים בחצי לדם ולרוח כדמות שמן זית עם האור: ואמ' לבני ישראל, טעמו וכבר אמרתי והיא הפרשה הנזכרת ובעבור שהזכיר חיה שאיננה קרבה וכן עוף הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאיננה קרבה גם היא גם הזכירה בעבור הציד אם בזדון הוא עובר בלאו וילקה ואם בשגגה יביא חטאת ואם טמא טוען והלא הכתוב אמ' לגר אשר בשעריך תתננ' ואכלה התשובה כי זה גר תושב וכן כתוב והגר הגר בתוככם לא נעזבנו שיאכל נבלה רק הנכרי שיבא בשערינו נתן אותה לו ויאכל אותה לחוץ: ונשא עונו, תמיד והש' ישלח עונו בעונש שיביא השם עליו ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עושי' במצרים נסמכה זו הפרש' והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף, וטעם אני יי' אלהיכם על זה התנאי א אהיה אלהיכם: ובחקותיהם לא תלכו, שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חק: וכמעש' ארץ מצרי', על המשפטי' והראיה את משפטי תעשו הם הכתובי' על ספר הברית המשפ' בפרשת אלה המשפטים: אני

בעל הטורים

ושפך את דמו וכסהו בעפר · דם חיה ועוף טעונין כסוי שאין מקריבין ממנו על המזבח שלא תהא מדת הדין מקטרגת איך דם יאכל דם לכך צוה לכסותו · סמך לשפך דם ובחוקותיה' לא תלכו · רמז שאין שוחטין בתוך הגומא שלא יחקה את המינין בחולין:

ניזי

הוא, כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל: על כן אמרתי לבני ישראל, אמירה לבני ישראל ה' בתורה וסימ' נמסר בסדר שמות: וכל נפש ג' וסי' זאת תורת הבהמה והעוף, וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה, וכל נפש האבה מלאתי: ירחץ ה' ד' פתח וא' קמץ וסימ' נמסר בויקרא:

* אני יי' כ' סופי פסוקי' בספרא וסימ' ושמרתם את חקתי, אל כל שאר, ומזרעך, ולא תשבעו, לא תקלל חרש, לא תלך רכיל, לא תקם, וכתבת קעקע, את שבתתי תשמרו, מפני שיבה, ושמרת' את כל חקתי קדמ', וינזרו מקדשי, אמר אלהם לדרתיכם, נבלה וטרפה, ומן המקדש לא יצא, ביום ההוא יאכל, ושמרתם מצותי, המוציא אתכם, את שבתתי תשמרו, וזכרתי להם ברית ראשנים: מן ריש תורת כהנים עד לא תגנבו סופי פסוקי' אני יי' אלהיכם במ"ג אני יי' וסי' ושמרתם את כל חקתי, איש איש אל כל שאר בשרו, מזרעך לא תתן, ומן לא תגנבו עד וקראת' בעצם היום הזה אני יי' במ"ד אני יי' אלהיכם וסימ' בשנה החמשי' תאכלו, אל תפנו אל האלילים, כאזרח מכם, והתקדשתם והייתם קדושים, ומן וקראתם עד סופא דספרא דכו' במ"ב אני יי' וסי' את שבתתי תשמרו ומקדשי, וזכרתי להם ברית ראשנים:

אבן עזרא

אני יי׳ אלהיכם · אז אהיה אלהיכם · וטעם ושמרתם את חקותי ואת משפטי לבאר שהם חיים לעושיה׳ בשני עולמות כי המבין סודם חי העולם יחיינו ולא ימות לעולם על כן כתוב אני יי׳ אלהיכם כאשר פירשתיו: איש איש · כל איש ואיש ובעבור שלא הזכיר מבית ישראל לא כעזוב הגר שיעשה אחת מהתועבות הנזכרות בארצכו שלא יטמא את הארץ: אל כל שאר בשרו · שם כלל לכל העריות ואחר כן פרט · ורב אהרן הכהן אמ׳ שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה: לא תקרבו · כנוי לשכיבה וכן ואקרב אל הנביאה וקרוב ממלת אל תגשו אל אשה: ערוה · דבר מגונה כחשף כריך להתכסות · וטעם אני יי׳ שהשם אוהב הנבדל לעבדו ולשמוע ד דברו והר סיני לעד גם הראשון והוא סוד האדם ובעבור שיכר לב האדם כבהמות לא יתכן ל לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאו׳ עמו בכל עת ובפרט׳ כי תצא מחנה אגלה לך סוד ם סתום וחתום והנה כל המתגאל ירחק משם השם המקובל על כן הזכיר אני יי׳: ערות אביך · והחל מהאב שהוא קודם הבן ואמר שאסור הוא כל מי שהיא ערות אב ואם והנה היא האם ברגם ואחר כן ערות אשת אב ואיננה אם ואחר כך האחות ם שהיא בת אביו או בת אם: מולדת בית · שנולדה על משפט בית ישר׳ אחר אירוסין וקדושין: מולדת חוץ · חוץ מהמנהג ויש אומרים כי פירוש מולדת כמו יולדו על ברכי יוסף שגדלה עמך בבית או היא במקו׳ אחר ומדינה אחרת וגדלה בחוץ מבית האב עמך · ואחר כך הזכיר בת בנך: ערות בת אשת אביך · יש אומרי׳ שהוא האחות מאב ואם ואנחנו ידענו כי השוכב עמה עובר על שני לאוין ויש אומרים כי זה הפסוק לאחות והצדוקים אמרו שאיננה בת אם ויפרשו מולדת אביך שגדלה אביך והטעם שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנ׳ וכן יפרשו על תמר וראיית׳ כי לא ימנעני ממך רק לא היתה מולדת דוד ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותר׳ אין צורך להשיב על הבודאי׳ מלבם ויתכן להיות בת אשת אביך בת אנוס׳ ומלת שאר ובשר קרובים בטעם: דודתך היא · חסובה היא כדודתך וכן הנה אנמאל דודי והנה מה יעשו הסומכים במצות על התורה לבדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם ולא אם האב ולא אם האם על כן אנחנו צריכי׳ לקבלה ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה ב בפרשת קדושים גם הנזכרות שלא הזכירם הכתוב דבר על ההוה: ערות אשת אחיך · בפרשת כי ישבו אחים והאומ׳ למה לא הזכיר הכתוב הבת והיא מפורשת ערות אשה ובתה בתו או שאיננה בתו כי אחר ששכב עם האם כאסרה הבת: שארה הנה · הם שני שמות שאר עם שארה שארה היה הא״לף ראוי לנוח כאמ״ל שלמה לולי שהיא מהגרון: לצרור · מגזרת וכעסתה צרתה והנה לא הזכיר בפרשת קדושים עונש השוכב עם שתי אחיות כאשר לא הזכיר עונש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו וטעם המפרש כי רחל ולאה לא היו אחיות וראיתו כי את כל התועבת האלו זו איננה ראיה גמורה והשואל איך יענים השם על דבר שלא הזהיר יש משיבים כי בני נח נצטוו על העריות האלה ואחרים אמרו אף על פי שהכתוב אמר את כל התועבות האל כשם כלל אין הפירוש על כולם כי אם על רובם ודעתי תדענה בפרשת וילך משה · והשוכב עם הנדה חשוב מהעריות:

ואל

מסורה

את משפטי ג׳ וסי׳ את משפטי רׄפ׳ · ואם את משפטי תגעל נפשכם · ותמר את משפטי לרשעה: ואת חקתי ה׳ וסי׳ נמסר בסדר אם בחקתי: וערות ג׳ וסי׳ וערות אביהם לא ראו · ערות אביך וערות אמך · וערות אחות אמך ואחות אביך · וא׳ וערות מלכא לא אריך לנא: ואת בת ה׳ וסי׳ נמסר בסדר שמיני: בחייה חייה ויחייה

תורה

ד אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס

ו אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃ ס

ז עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס

ח עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא׃ ס

ט עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס

י עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס

יא עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס

יב עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא׃ ס

יג עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׃ ס

יד עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס

טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס

טז עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא׃ ס

יז עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃ יח וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃ יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃

(מסורה קטנה בגליון: ג׳ · ל׳ · כ״ב ס״פ בספ׳ · י׳ ר״פ בתורה · ז״ג ר״פ דמיין · ג׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ וכענין ש״ל · ל׳ כענין · ל׳ כענין · מכאן ועד סוף ענינא כלהון ערות · כ״ל סחופי בנרי · ל׳ · ל׳ וא׳ שארה כפותה וחד ובתו שארה · ג׳ מ״ל כלים)

תרגום אונקלוס

יַת דִּינַי תַּעְבְּדוּן וְיַת קְיָמַי תִּטְּרוּן לְהַלָּכָא בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יַת קְיָמַי וְיַת דִּינַי דִּי יַעְבֵּד יַתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יְיָ׃ גְּבַר גְּבַר לְכָל קָרִיב בִּשְׂרֵיהּ לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ׃ עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אִתַּת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ מִן אִתְּתָא אוּחֲרִי אוֹ מִן אִמָּךְ מִן גְּבַר אוּחֲרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֵן׃ עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ בַת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֵן אֲרֵי עֶרְיְתָךְ אִנִּין׃ עֶרְיַת בַּת אִתַּת אֲבוּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אָח אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב אִתַּת אָח אֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת כַּלָּתָךְ לָא תְגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אִתַּת אֲחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲחוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא תְגַלֵּי יַת בַּת בְּרַהּ וְיַת בַּת בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבָן אִנִּין עֵיצַת חֶטְאִין הִיא׃ וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ לָא תִסַּב לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיָּהָא׃ וּלְאִתְּתָא בְּרִיחוּק סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ׃

מסורה

ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ לצרר לגלות ערותה עליה בחייה · ויחייה ותגדל עמו ועם בנין דבת שבע׳ גמלתו טוב ולא רע כל ימי חייה, מציע׳ חס׳ · אנ״ך:

ששי

בעל הטורים

וחי בהם וסמיך ליה לא תקרבו לגלות ערוה לומר אף על פי שגליתי וחי בהם לא תקרבו לגלות ערו׳ כי בגילוי עריות יהרג ואל יעבר · אני יי׳ ערות אביך וערות אמך · כי שלשה שותפין יש באדם · ואל אשה בנדת טומאתה · ואל אשה ב׳ במסרה ואל אשה בנדת ט טומאתה · ואל אשה נדה לא יקרב · וכן בנדת ב׳ הכא ואידך בעזרא בנדת עמי הארץ שאם לא יקרב אל אשה נדה כתיב ביה צדיק הוא חיה יחיה · אבל אם יקרב ליה בנדת טומאתה הרי היא בנדת עמי הארצות: ע״כ:

רשי

את משפטי תעשו · אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאלו לא נאמרו היו כדאי לאמרן: ואת חוקותי תשמרו · דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני יי׳ גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר: ללכת בהם · אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אך נלמד חכמת האומות: ושמרתם את חוקותי · לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט הכתוב · דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקי׳ ושמיר׳ ועשייה למשפטים לפי שלא כתן אלא עשיי׳ למשפטי׳ ושמירה לחוקים: וחי בהם · לעולם הבא ואם תאמ׳ לעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני יי׳ · נאמן לשלם שכר: לא תקרבו · להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמ׳ לשון רבים: אני יי׳ · נאמן לשלם שכר: ערות אביך · זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמ׳ להלן ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו: וערות אמך · להביא אמו שאינ׳ אשת אביו: ערות אשת אביך · לרבות לאחר מיתה: בת אביך · אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ · בין שאומר לו לאביך קיים את אמה ובין שאומר לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה: ערות בת בנך וגומר · בבתו מאנוסתו הכתו׳ מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדי׳ מערות אשה ובתה שנאמר כאן לא תגלה בין שהיא ממנו בין שהיא מאיש אחר: ערות בת בנך · קל וחומ׳ לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין ל למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות: ערות בת אשת אביך · לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקידושין:

ערות אחי אביך לא תגלה · ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: אשת בנך היא · לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ונכרית: ערות אשה ובתה · לא אסר הכתוב אלא על ידי נשואי הראשונה לכך נאמ׳ לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר ליסא בתה: שארה הנה · קרובות זו לזו: זמה · עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא: אל אחותה · שתיהן כאחת: לצרור · לשון צרה לעשות את זו צרה לזו: בחייה · למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים: לומר

רש"י

למולך · עבודה זרה היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש : לא תתן · זו היא מסירתו לכומרים : להעביר למולך · זו העברת האש : תבל היא · לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם · דבר אחר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה : ולא תקיא הארץ אתכם · משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקן לשון ריקון מריקה עצמה מהם : הנפשות העושות · הזכר והנקבה במשמע : ושמרתם את משמרתי · להזהיר בית דין על כך : ולא תטמאו בהם אני יי' אלהיכם · הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבי' כלייה לכך נאמר אני יי' אלהיכם :

חסלת אחרי מות :

שביעי

לרבעה ל' ומפיק ה"א וא' לא מפיק ה"א והוא חד מן ח"א זוגין מן ב' ב' חד מפיק ה"א וחד לא מפיק ה"א

משכבי ב' וסימ' כי עלית משכבי אביך' ואת זכר לא תשכב משכבי אשה : ולא תעשו ג' וסימ' ושמרת' אתם את חקתי' וכי תשגו' ואם לא תשמעו : כי כל אשר יעשה ג' דסמי' בקרייא וסימ' כי כל אשר יעשה מכל התועבת' עמס' ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים : כל קריי' תועבת התועבות חס' ו"ו תניין במ"ט חסרי' ו"ו

כ ואל־אשת עמיתך לא־תתן שכבתך לזרע לטמאה־בה : ומזרעך לא־תתן להעביר למלך ולא תחלל את־שם אלהיך אני יהוה : את־זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה הוא : ובכל־בהמה לא־תתן שכבתך לטמאה־בה ואשה לא־תעמד לפני בהמה לרבעה תבל הוא : אל־תטמאו בכל־אלה כי בכל־אלה נטמאו הגוים אשר־אני משלח מפניכם : כה ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את־ישביה : ושמרתם אתם את־חקתי ואת־משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוככם : כי את־כל־התועבת האל עשו אנשי־הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ : ולא־תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את־הגוי אשר לפניכם : כי כל־אשר יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות ל העשת מקרב עמם : ושמרתם את־משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבת אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אני יהוה אלהיכם :

ובאתת חברך לא־תתן שכבתך לזרעא לאסתאבא־בה : ומבנך לא־תתן לאעברא למולך ולא תחיל ית־שמא דאלהך אנא יי : וית דכורא לא תשכוב משכבי אתתא תועבתא היא : ובכל־בעירא לא־תתן שכובתך לאסתאבא־בה ואתתא לא־תקום קדם בעירא למשלט־בה תבלא הוא : לא תסתאבון בכל־אלין ארי בכל־אלין אסתאבו עממיא די־אנא מגלי מן־קדמיכון : ואסתאבת ארעא ואסערית חובה עלה ורוקינת ארעא ית־יתבהא : ותטרון אתון ית־קימי וית־דיני ולא תעבדון מכל תועבתא האלין יציביא וגיוריא די־יתגיירון ביניכון : ארי ית־כל־תועבתא האלין עבדו אנשי־ארעא די קדמיכון ואסתאבת ארעא : ולא־תרוקן ארעא יתכון בסאוביכון יתה כמא די־רוקינת ית־עמא די קדמיכון : ארי כל־די יעבד מכל תועבתא האלין וישתיצון נפשתא דיעבדן מגו עמהין : ותטרון ית־מטרת מימרי בדיל דלא־למעבד מנימוסי תועבתא דאתעבידא קדמיכון ולא תסתאבון בהון אנא יי אלהכון :

ל' וא' ומזרעו · ל' וא' ואת · ב' · ב' מלעיל' סיין הארץ ונתית · ו' · ל' ואס' · ג' · י"ב · ה' בלשון חול · ה' ר"פ בסיפו' · ל' ומל' · ל' · ג' · ב' כתע' · ל' ואס' וה' חס' בליש' · ל' · ג' כתיב' · כ"כ ס"פ בספר'

פ' כי' כ"ל סימן : עד"ו סימן :

פרשה

פרשה

קדמא וסי' וילך בדרך מלכי ישראל דאחז' · וילך בדרכי דאחז דדה' · גם כל שרי הכהני' והעם' · אשר עשה מנשה' · ויסר יאשיהו את כל' · הנשוב להפר מצותיך' · ואשלח אליכם דירמיהו' · ויתר דברי יהויקים ותעבותיו' · כתעבותיהם לכנעני · וב' כתיבן תועבורת מלאי' דמל' וסי' הכה בכפך ורקע ברגלך' · כתועבורת הגוים דמנשה דד"ה' · ושארהון תועבת כתיב : האל ה' בלשון חול וסימ' נמסר בסדר תולדורת : העשת ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר שמיני :

אבן עזרא

ואל אשת עמיתך · להוכיח השבויה ויש אומרים כי כבר היתה אסורה ואסר גבריה תאות יכרס על דעת לכם תעו בפי' לזרע וידענו כי המשגל נחלק לג' חלקים האחד לפריה ורביה בלא תאוה והשני להקל מלאו' הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה ואחר שאמ' הכתו' לזרע שטעמו אפי' לזרע הנה היא אסורה אסור חמור ומזרעך לא תתן הבא אחריו לעד' · והוסיף לטמאה בה כי לא ינקה כל הנוגע בה והוא טמא לעולם ובפסוק הזה לא אסר הנכרית כלל ואין טענה מהשבויה כי היא מתייהדת : למולך · שם צלם ודרשו חז"ל שהוא שם כלל כל מי שימליכנו עליו ויתכן שהוא תועבת בני עמון' · ומלת להעביר כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו וי"א כי יעביר הבן על האש ויש מי שיחיה ויש מי שימות ואחרים פי' בעבור שאין בפסוק זכר אם להעביר מתורת השם לדת המולך : וחללת' · השם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קדם למולך והנאון אמר כי הנאוף על שמנה מעלות והקשה שבכלם הבהמה שהיא ממין אחר ואחריה הזכר שכל המין אסור ואחריה ערות אשת אב וחביריה שהן אסורות בכל עת ולא אאריך כי לא יועילו אלו הדברים כי הכתוב אמר על כלם ונכרתו הנפשות העושות : ואת זכר' · אחר שמצאנו הן שכבתי אמש את אבי הנה את אזהרה לשוכב ולנשכב ויאמר רב חננאל ז"ל כי יש מי שיחדש בגופו כצורת בשר אשה וזה לא יתכן בתולדת ויש אומרים אנדרוגינוס וכל הצער הזה בעבור היות משכבי אשה לשון רבים ובדרי יחיד שני משכבים והנכון בעיני כי המצוה כפשוטה גם אנשי התושיה חייבו מיתה עליה והכתוב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב ואחר שהזכר נברא לעשות והנקבה להעשות הזהיר הכתוב שלא תהפך דברי השם ויש משכב להוכיח הזרע על כן מלת משכבי ואין ראוי להאריך' · והזכיר תועבה היא כי הוא דבר נתעב לנפש קדוש' אפי' בתולדת' · ומלת שכבתך כבר פירשתיה ויתכן להיותו שכבתך משכיבה כי עם השכיבה יקל הקרי' וכמו שאמר באשת איש לטמאה בה כן אמר בבהמה : ובכל בהמה' · נקבה : ולפני בהמה' · זכר : לרבעה' · שב אל הבהמה כי האשה הוא הנרבעת ואות ה' המלה מנזרת ארבעה : תבל הוא' · אנשי הדקדוק אמרו שאות המלה מהכפל כמו תמס יהלוך והתי"ו נוסף ואמרו כי טעמה כמו השחתה ויש אומרים כי גם מבול ממנו וקרוב מגזרת בלל יי' שפת כל הארץ וזה הכלל אסר הכתוב כל מי שיוכל אדם להתייחד עמם אשת איש ונכריה ואסר לא יוליד כי מין לא יוליד כי אם ממינו וכמינו : אל תטמאו' · דגשות הט"ית להתבלע תי"ו התפעל ולא כ"ן בכין נפעל והעד דגשו' המ"ם כמשפט והנה הזכיר על כלם שהם מטמאים הנפש : משלח מפניכם' · טעמו מהארץ הטהורה מתים או מגורשים : ותקיא הארץ' · כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו ואליו לא ישוב : ושמרתם את חקותי' · אלה שאמרתי לכם אלה תהיינה אסורות : ואת משפטי' · שתעשו המשפט שאצוה על העובר על אחת מהן וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה שנית להכנים הגר כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר בעבור שהוא דר בארץ ישראל ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרים לא נטמאו בהם' · וטעם כי את כל התועבות האל שתדעו זה גם אתם גם בניכם שתשמרו אותם ותהיה הארץ טהורה ולא תקיא הארץ אתכם : האל' · עם האלה שוה כמו ההם ההמה ואין זאת דעת הגאון : כאשר קאה' · פועל עבר מגזרת שתו ושכרו וקיו כי אותיות אהו"י מתחלפים ויש ארץ לשון זכר כעתם ארץ ולא כשא אותם הארץ או חסר מלת היא כאילו הוא כאשר היא קאה כמו באה עם הצאן : ונכרתו הנפשות העושות' · בפרהסיא שתמיתום ואם בסתר אני אכריתם : ושמרתם את משמרתי' · זאת המשמרת והיא לבלתי עשות' · וטעם אשר נעשו לפניכם שלא יאמר אדם הואיל ועשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני' · וטעם אני יי' אלהיכם דבק עם משמרתי שלא ישאל חסר לב למה זאת המשמרת כי אני יי' אלהיכם עשו כל אשר אצוה אתכם : טעם

בעל הטורים

עליה בחייה בגימט' אף יבום · הנפשות העשות כתיב חסר · לומר שחייב אפילו בלא התראה : קדושים

אבן עזרא

טעם אל כל עדת בני ישראל להככים את הגרים בעבור שהם מזהרים על העריות כישראלים וטעם להזכיר זאת הפרשה אחרי העריות שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגורשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנזכרים כי הנה אזהר׳ על עבודה זרה אחר שאמר כי קדוש אני יי׳ כי הוא כנגד הדבור הראשון על דעת רבים: לא תשבעו בשמי׳ הוא דבור לא תשא: ואת שבתותי תשמורו׳ זכור את יום השבת׳ גם איש אמו ואביו תיראו הוא דבור כבד את אביך ואת אמך׳ גם לא תעמוד על דם רעך׳ דבור לא תרצח׳ ודבר השפחה הנחרפת אזהרת לא תנאף עם שהיא חפשית׳ גם לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תעשוק את רעך כנגד השלשה הנשארים וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטים שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה לכן יש כדמות סמך להדביק הפסוקים׳ והנה פי׳ קדושים תחלתו איש אמו ואביו תיראו והנה אמ׳ כי יאריכון ימי המכבד אם כן יקצרון ימי המקלה על כן אמר תיראו׳ וטעם להזכיר האם קודם האב כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו ואחר כן אביו ואחר כן שבת כי מצוה על הקטן לשמור את השבת ואין ככה שאר המועדים ואחר כן יכיר אלהיו שבת ביום השביעי ואחריו אל תפנו אל האלילים ומורא האבות ידוע מהקבלה׳ ואמר איש פעם אחת דרך קצרה׳ ואמר תיראו לשון רבים כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו וכן בשמירת שבת׳ וטעם אני יי׳ אלהיכ׳ שתעשו כמוני ששבתי מכל מלאכה: אל תפנו׳ ואפי׳ בלב להסתכל: האלילים׳ הם הפסילים ונקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל כלכם ויתכן להיותו מגזרת אל והטעם שאיננו יש: ואלהי מסכה׳ לקבל כח העליונים כי אין צורך לאלוה אחר עמי על כן כן כתוב אני יי׳ אלהיכם ובלשון רבים תפנו גם תעשו כי הרואה ולא יגלה הדבר הוא משתתף עמו: וכי תזבחו זבח שלמים׳ דבק עם הכתוב למעלה בעבור שלא יזבחו לשדים לא אלוה כי אם לשם לבדו׳ וטעם לשון רבים תזבחו כי על הרוב דבר הכתוב שיתחברו אנשים על זבח אחד׳ וטעם לרצונכם שיביאו הזבח ברצונם ולא בהכרח: ואוכליו׳ כל אחד מאוכליו וכן וצדיקים ככפיר יבטח: כי את קדש יי׳ חלל׳ אחר שהקריבו האמורים לגבוה הנה כל הבשר קדש׳ וחלל מגזרת חול שאין לו טעם כדמות חלל ובפרשה הזאת באר עונש העון ונכרתה הנפש ההיא׳ וטעם ובקוצרכם אחר זבח שלמים כאשר כתתם לשם האמורים כן תתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר׳ ודקדוק בקוצרכם זר והוא שם הפעל מן הקל: פאת שדך׳ שיעזוב פאה בשדה: ולקט׳ ידוע: תעולל׳ תכרית העוללות הם הקטנים כמו עולל גם יקראו יונקות וזאת המלה כמו ושרשך מארץ חיים שטעמו יכרית השרש וכן מסעף פורה יכרות הסעיף: ופרט׳ ידוע בדברי קבלה מגזרת הפורטים על פי הנבל: לעני׳ ישראל: ולגר׳ הגר אתכם: וטעם

בעל הטורים

קדושים

קדושים תהיו׳ לעיל כתיב ושמרתם את משמרתי וסמיך ליה קדושים תהיו שאם ישמר׳ עצמו מן החטא שוב אין חטא בא על ידו ומקדישין אותו מלמעלה׳ אני יי׳ אלהיכם וסמיך ליה דבר אל בני ישראל לומר שבני ישראל ייחדו השם ויאמרו יי׳ אחד׳ עדת בני ישראל וסמיך ליה קדושים׳ שדבר שבקדוש׳ צריך עשרה דהיינו עדה׳ וכן עשרה פעמים אני יי׳ אלהיכם בפרשה זו׳ אני יי׳ אלהיכם איש אמו ואביו תיראו׳ לומ׳ שהקיש כבוד אב ואם ומורא לכבוד השם ומוראו׳ וסמי׳ ליה את שבתותי תשמורו שאם אמר לו אביו לחלל שבת אל ישמע לו׳ וסמיך לשבת ע״ז שהמחלל שבת כעובד ע״ז׳ הם מנסך יין לע״ז ומחלל שבת כלאית בפ״ק דחולין׳ אלהיכם וסמיך ליה אל תפנו כלומר אל שעשיתם מדעתיכם אל תפנו לו׳ יי׳ אלהיכם׳ וכי תזבחו שצריך לזבוח לשם׳ תזבחהו חסר נ״ו׳ שלא יהו שנים זבח אחד׳ ובקצרכ׳ קרי ביה ובקצורכם׳ שצריך להניח אחד מארבעי׳ שהוא שיעור של פאה׳ ול׳ פעמים לשון קציר בפסוק למנוטי קרויהו ל׳ לסטין וכרמו גמלי שברתו הרוח אכלתו בהמה׳ פאת שדך בגימט׳ הפאה אחד מס׳ ונכרתה׳ וסמיך ליה ובקצרכם׳ מי שגוזל את העניים וקבע את קובעיהם נפש׳ לא תלקט׳ וסמי׳ ליה לא תגנובו׳ להזהיר לבעל הבית שלא יגנוב ממה שראוי לעניים׳ וכן להזהיר לעני שלא יגנו׳ משל בע״הבי׳ ית׳ מהראוי כדתנן שתי׳ לקט שלש אינו לקט: לא

תורה ותרגום

וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ [א] דבר אל־כל־עדת בני־ישראל ואמרת אלהם קדשים תהיו כי קדוש אני יהוה אלהיכם׃ איש אמו ואביו תיראו ואת־שבתתי תשמרו אני יהוה אלהיכם׃ אל־תפנו אל־האלילם ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני יהוה אלהיכם׃ [ה] וכי תזבחו זבח שלמים ליהוה לרצנכם תזבחהו׃ ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד־יום השלישי באש ישרף׃ ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא לא ירצה׃ ואכליו עונו ישא כי את־קדש יהוה חלל ונכרתה הנפש ההוא מעמיה׃ ובקצרכם את־קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך לא תלקט׃ [י] וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני יהוה אלהיכם׃

ומליל יי׳ עם־משה למימר׃ מליל עם־כל־כנשתא דבני־ישראל ותימר להון קדישין תהון ארי קדיש אנא יי׳ אלהכון׃ גבר מן־אמיה ומן־אבוהי תהון דחלין וית־יומי־שביא דילי תטרון אנא יי׳ אלהכון׃ לא־תתפנון בתר־טעון ודחלן דמתכא לא תעבדון לכון אנא יי׳ אלהכון׃ וארי־תכסון נכסת קודשין קדם־יי׳ לרעוא לכון תכסוניה׃ ביומא דיתנכס יתאכל ומיומא דבתרוהי ודישתאר עד־יומא תליתאה בנורא יתוקד׃ ואם אתאכלא יתאכל ביומא תליתאה מרחק הוא לא־יהי לרעוא׃ ודייכליניה חוביה יקביל ארי ית־קודשא דיי׳ אחיל וישתיצי אנשא ההוא מעמיה׃ ובמחצדכון ית־חצדא דארעכון לא תשיצי פאתא דחקלך למחצד ולקטא דחצדך לא תלקט׃ וכרמך לא תעלל ונתרא דכרמך לא תלקט לעניי ולגיורי תשבוק יתהון אנא יי׳ אלהכון׃ לא

מסורה

כל לגש׳ חס׳ במ״ג · י׳ ר״פ בתורה׳ ג׳ דקדים אמו לאביו · ב׳ חס׳ בליש׳ ו׳ תכיין · ד׳ וחס׳ · ל׳ · כ״ג · ג׳ · כל סיפרא ר״פ ואם כמ״ג חס · ב׳ כסיפ׳ · ל׳ · ל׳

אמו דקדים לאביו ג׳ וסימ׳ איש אמו ואביו תיראו׳ ויותר הוא לבדו לאמו׳ לאמו ולאביו ולבנו ולבתו׃ ואביו ט׳ נמסר בסדר וישלח׃ זבח שלמים ו׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בויקרא׃ לרצנכם ד׳ ותס׳ וסימ׳ תמים זכר׳ וכי תזבחו זבח שלמים׳ זבח תודה׳ ממחרת השבת׃ וממחרת ג׳ וסימ׳ ואם נדר או נדבה׳ ביום זבחכם׳ שב בודה גם היום ומחר׳ ונמסר גם בסדר צו׃ תעולל ב׳ וסימ׳ וכרמך לא תעולל׳ לא תעולל אחריך׃

רשי

דבר אל כל עדת בני ישראל׳ מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה׃ קדושים תהיו׳ הוו פרושין מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה׃ אשה זונה וחללה וגו׳ אני יי׳ מקדשכם׳ ולא יחלל זרעו אני יי׳ מקדשו׳ קדושים יהיו׳ שאשה זונה וחללה׃ איש אמו ואביו תיראו׳ כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו ומדרשו אין לי אלא איש אשה מניין כשהו׳ אומר תיראו הרי כאן שני׳ אם כן למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה׃ אמו ואביו תיראו׳ כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברי׳׃ ואת שבתותי תשמורו׳ סמך שבת למורא אב לומר אף על פי שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצות׃ אני יי׳ אלהיכם׳ אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי אי זהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו ואי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא׃ אל תפנו אל האלילי׳ לעבדם׳ אלילים לשון אל כלא הוא חשוב׃ ואלהי מסכה׳ תחילתן אלילים הם אם אתה פונה אחריה׳ סופך עושה אותם אלהו׳׃ לא תעשו לכם׳ לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם ואם תאמר לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים׃ וכי תזבחו ונומר׳ לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר אם נדר או נדבה זבח קרבנו ונומר׃ לרצונכם תזבחוהו׳ תחילת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני׃ לרצונכם׳ בוסט״רה ונוליינטא זהו לפי פשוטו ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשי׳ שפסול שצריך שיתכוין לשחוט׃ ביום זבחכם יאכל׳ כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר׃ ואם האכל יאכל וגו׳׳ אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ונומר תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו תלמוד לומר והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו׃ ואוכליו עונו ישא׳ בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו שכבר מעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה׃ פגול׳ מתועב כמו ומרק פגולים כליהם׃ לא תכלה פאת שדך׳ שיניח פאה בסוף שדה׃ ולקט קצירך׳ שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט׃ לא תעולל׳ לא תטול עוללות שבה והן ניכרות אי זהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף׃ ופרט כרמך׳ גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה׃ אני יי׳ אלהיכם׳ דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנאמר אל תגזול דל וגו׳ כי יי׳ יריב ריבם וגו׳׃ לא תגנובו

שבתותי ל׳ בספ׳ ונ׳ יחזקאל דכוו׳ בינב ובנים את שבתותי ויאמרו מי הבנים · זבח ו׳ בליש׳ באחור זבח תודה ס״ת סימן · תזבחהו ל׳ וחס׳ ונאמר תזבחו הו סימן

לא תנגבו חד מן לג׳ פסו׳ אית בהון לא ולא ולא מטעין ביה וסים׳ מצויי׳ במסרא רבתא : חרש ג׳ בטעם מלרע וסי׳ מי שם פה לאדם ׳ לא תקלל חרש ׳ כמו פתן חרש ׳ וחד וחרש כמלאכי : לא תעשו עול חד מן ו׳ ר״פ לא לא ולא וסי׳ לא תעשו עול במשפט ׳ לא תאכלו על הדם ׳ לא תטה משפט לא תכיר ׳ לא יתיצב איש ׳

לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ : וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה : לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא־תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד־בֹּקֶר : לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה : טו לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ : לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה : לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא : לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה : אֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא־תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ : כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ

לָא תִּגְנְבוּן וְלָא תְכַדְּבוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ : וְלָא תִשְׁתַּבְעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא וְתַחֵיל יַת־שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ : לָא תַעְשׁוֹק יַת־חַבְרָךְ וְלָא תֵינוֹס לָא תְבִית אַגְרָא דַאֲגִירָא לְוָתָךְ עַד־צַפְרָא : לָא תְלוּט דְּלָא שְׁמַע וְקֳדָם דְּלָא חָזֵי לָא תְשִׂים תַּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ : לָא תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין לָא תִסַּב אַפֵּי מִסְכֵּינָא וְלָא תְהַדַּר אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדִינֵיהּ לְחַבְרָךְ : לָא תֵיכוֹל קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא תְקוּם עַל־דְּמָא דְחַבְרָךְ אֲנָא יְיָ : לָא תִשְׂנֵי יַת־אֲחוּךְ בְּלִבָּךְ אוֹכָחָא תוֹכַח יַת־חַבְרָךְ וְלָא תְקַבֵּל עַל־דִּילֵיהּ חוֹבָא : לָא תִקּוֹם וְלָא תִטַּר־דְּבָבוּ לִבְנֵי עַמָּךְ וְתִרְחֲמֵיהּ לְחַבְרָךְ כְּוָתָךְ אֲנָא יְיָ : יַת־קְיָמַי תִּטְּרוּן בְּעִירָךְ לָא־תַרְכֵּיב עֵירוּבִין חַקְלָךְ לָא־תִזְרַע עֵירוּבִין וּלְבוּשׁ עֵירוּבִין שַׁעַטְנְזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ : וּגְבַר אֲרֵי־יִשְׁכּוּב יַת־אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְתָא אֲחִידָא לִגְבַר

לא תאמרון קשר לכל ׳ לא תעבור בה רגל אדם : בעמיך ה׳ מלאים וסי׳ לא תלך רכיל ׳ ונאספת אל עמיך נקם נקמת ׳ ומת בהר אשר אתה ׳ וקאם שאן בעמיך : הוכח ה׳ וסים׳ לא תשנא את אחיך ׳ מה נמרצו אמרי יושר ׳ הוכח בדבר לא יסכן ׳ הוכח יוכיח אתכם ׳ לא יאהב לץ הוכח לו ׳ וחד והוכח אל אל אחפץ : לא תרביע חד מן מ״ו פסו׳ אית בהון מן ג׳ ג׳ מלין לא לא לא וסים׳ נמסר במסרא רבתא :

לא תגנבו ׳ אזהרה לגונב ממון לא תגנוב שבעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין : לא תכחשו ׳ לפי שנאמר וכחש בה משלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין תלמוד לומר לא תכחשו : ולא תשקרו ׳ לפי שנאמר ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין תלמוד לומר ולא תשקרו : לא תגנבו לא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו ׳ אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר : לא תשבעו בשמי ׳ למה נאמר לפי שנאמר לא תשא את שם אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מנין לרבות כל הכנויין ת״ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי : לא תעשוק ׳ זה הכובש שכר שכיר : לא תלין ׳ לשון נקבה מוסב על הפעולה : עד בקר ׳ בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתשקע החמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות : לא תקלל חרש ׳ אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת״ל בעמך לא תאור אם כן למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים : ולפני עור לא תתן מכשול ׳ לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו : ויראת מאלהיך ׳ לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו נאמר בו ויראת מאלהיך ׳ לא תעשו עול במשפט ׳ מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנ׳ כי תועבת יי׳ כל עושה עול והתועבה קרויה שקץ וחרם שנ׳ ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו׳ : לא תשא פני דל ׳ שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות : ולא תהדר פני גדול ׳ שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול : בצדק תשפט עמיתך ׳ כמשמעו ׳ דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות : לא תלך רכיל ׳ אני אומ׳ על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכי׳ בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל רגילה אספיימנט בלע״ז וראייה לדברי שלא מצינו רכילו׳ שאין כתו׳ בלשון הליכה לא תלך רכיל הולכי רכיל נחשת וברזל ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה מלשני בסתר רעהו לשון רמיה לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ״ף נחלפת בגימ״ל שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד מתחלפות זו בזו בי״ת בפ״א וגימ״ל בכ״ף וקו״ף בכ״ף ונו״ן בלמ״ד וזי״ן בצד״י וכן וירגל בעבדך רגל בתרמה לאמר עלי רעה וכן לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשי׳ על שם שמחזר תמיד בעיירו׳ נקרא רוכל לשון רוגל ותרגום לא תיכול קרצין כמו ואכלו קרציהון דיהודאי אכל ביה קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריה׳ סוס הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימין ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים : לא תעמוד על דם רעך ׳ לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו : אני יי׳ ׳ נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע : ולא תשא עליו חטא ׳ לא תלבין את פניו ברבים : לא תקום ׳ אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמ׳ לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואי זו היא נטירה אמר לו השאילני קרדומך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם : ואהבת לרעך כמוך ׳ אמר רבי עקיבה זה כלל גדול בתורה : את חקותי תשמורו ׳ ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו׳ חקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר : ובגד כלאים ׳ למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר בגד מניין לרבות הלבדים תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המלל ושזור זה עם זה לחבירו מ״יטיר בלע״ז כמו חזיין לכתזי דלית בההון שאינו מפרשין לשון כמם פל״יסטרא ולשון שעטנז פירש מנחם מחוברת צמר ופשתים : נחרפת לאיש ׳ מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר :

והפדה

וטעם לא תגנובו אחר כך כי כן כנויתיך שתתן משלך אל העניים לכבוד השם אף שתקח מה שהוא לאחרים ׳ וטעם תגנובו כי הרואה ומחריש גם הוא גנב : תכחשו ׳ בפקדון מופקד אצלך והיודע ואיננו מעיד גם הוא מכחש : תשקרו ׳ שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו כלום ׳ וטעם ולא תשבעו בשמי אחר לא תגנובו כי האחשוד בגנבה ופקדון ישבע : וטעם תשבעו להכניס המשביע וטעם וחללת שהנשבע לשקר מ מכחש השם כאשר פירשתיו : לא תעשוק את רעך ׳ בסתר : ולא תגזול ׳ בגלוי בחזקה : פעלת ׳ כמו שכירו׳ וכן ופעולתו לפניו ויתכן היותו דרך קצרה והטעם שכר פעולתו ורבים פירשוהו על שכיר יום שיאמרו לו גם תעשה בבקר ובבקר אתן לך שכר שני ימים והמעתיקים אמרו כי הוא שכיר יום כי שכיר לילה לא תבא עליו השמש ׳ וכן לא תקלל חרש בעבור שים לך כח׳ וכן ולפני עור : ויראת מאלהיך ׳ שהוא יכול להעניסך לשמך חרש ועור : לא תעשו עול על הדיינים והעדים ידבר : פני גדול ׳ באמון כברזילי : רכיל ׳ כמו רכולתך מכל אבקת רוכל והטעם המלשין כי הרוכל יעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה : ולא תעמוד על דם רעך ׳ שלא יתחבר עם אנשי דמים וידוע כי כמה כרכתו והרגנו בעבור המלשינות ודואג האדומי לעד ׳ וטעם אני יי׳ רואה מה שאתה עושה בסתר : לא תשנא את אחיך ׳ הפך ואהבת לרעך והנה אלה המצות כולם כטוענות בלב ובהשמרם ישבו בארץ כי על שנאת חנם חרב בית שני : הוכח תוכח ׳ שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן וזה טעם ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו : לא תקום ולא תטור ׳ מפורש בדברי חז״ל : ואהבת לרעך ׳ על דעת רבים שהלמ״ד נוסף כלמ״ד לאבנר ועל דעתי ש שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו ׳ וטעם אני יי׳ כי אני אלוה אחד בראתי אתכם ׳ וטעם להזכיר אחר אלה המצות בהמתך לא תרביע כלאי׳ להזהיר אחר היותך קדוש שלא תעשה חמס לבן אדם כמוך גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם על כן כתוב את חוקותי תשמורו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין : כלאים ׳ שני מינים ועוד אפרש מלת כלאים ׳ וטעם השדה והבגד להיות לזכרון כי יש מצות רבות לזכר כמו המצות וסכות וציצית ושופר ומזוזה ותפלין נפה ארמוז לך סוד ׳ דע כי השלם שלם מאד על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי : שעטנז ׳ המעתיקים אמרו שהיא שלש מלות או מחוממת ופירושה מעורב והוא שם לבדו במקרא : והיא שפחה ׳ אמרו המכחישים כי איננה יהודית והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש את בתו לאמה והיא ישראלית והטעם שהוא יעדה שיקחנה אדוניה או בנו ואיננה מאורסה וזה טעם כי לא חופשה איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות ׳ ומלת נחרפת על דעת רבים יעודה ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברשות אחר ואיננו מאורסה :

והפדה

בעל הטורים

לא תגנובו וסימ׳ ליה לא תכחשו ׳ שהגונב כא לידי לא תכחשו ולידי לא תשקרו ולידי לא תשבעו ׳ לא תלין פעלת שכיר וסמיך ליה לא תקלל כי אף אם ילין שכרך אל תקללהו ׳ לא תתן מכשל ׳ כבד׳ ׳ לא תתן מכשל חסר וי״ו לומר אפי׳ איכו נותן מכשול מ ממש אלא אפי׳ ליעצו לפי דרכו ׳ ויראת מאלהיך וסמי׳ לא ת תעשו עול במשפט ׳ כי לא לאדם תשפוטו כי אם ליי׳ ׳ בצדק תשפט עמיתך ׳ רמז שכ״ל ישבוע בשני ובחמישי ׳ בצדק פי׳ כמזל צדק וצדק משמש ביום ב׳ בתחלתו וביום ה׳ בתחלתו ׳ בצדק תשפוט עמיתך וסמי׳ ליה לא תלך רכיל אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה ולא יאמר אפי מזל וחבירי מחייבין ׳ רכיל בעמיך מלא ב״וד שהרכיל עובר בי׳ הדברו׳ בירושלמי מנת׳ לומר לשון הרע על בעלי מריבה של לא תלך רכיל ׳ אבל לא תעמוד על דם ריעך וכן מצינו בכתב׳ הכביא ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך ׳ לא תשא עליו חטא וסמיך ליה לא תקום רמז לת״ח שאינו נושא חטא אם נוקם ונוטר ׳ ואהבת לרעך כמוך וסמי׳ ליה לא תרביע כלאים ׳ האוהב אשתו לא ישמש עמה ועיניו באשה אחרת׳ ולא יכופכה לתשמיש׳ לא תרביע כלאים וסמיך ליה ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה ב נחרפת דהיינו כמו כלאים שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין ׳ וסמך לשפחה חרופה ערלתו את פריו לומר שהבועל שפחה חרופה הפרי יהיה רשע ׳ ועוד לאמרי׳ כטיעה מקטע רגליהון דבועלי כדות כמו זה שלא היה יכול להמתין עד שנשתחררה :

והפדה

לא ב׳ פסוק אית בהון לא ולא ולא

שני

מאלהיך וכן כל התם דגש כי הכבדה דחוקה בין המתיבה בין הניגון המפסקת

שלישי

ואיש כל ר״פ דקדשי׳ ואיש ברביע כמ״ב נחרפת ׳ דוד ׳ אשר יקח את אחתו ׳

וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי לֹא חֻפָּשָׁה׃ וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל אָשָׁם׃ וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאָשָׁם לִפְנֵי יְהוָה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ פ

וְכִי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל׃ וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיהוָה׃ וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ׃ וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי יְהוָה׃ אַל תְּחַלֵּל אֶת בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה׃

וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרָקַת בְּכַסְפָּא אוֹ חֵירוּתָא לָא אִתְיְהֵבַת לַהּ בִּשְׁטָר בִּקּוֹרְתָא תְהֵי בַהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא אִתְחָרָרַת׃ וְיֵיתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּכְרָא לַאֲשָׁמָא׃ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב׃

וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִצְּבוּן כָּל אִילָן דְּמֵיכַל וּתְרַחֲקוּן רַחָקָא יָת אִבֵּיהּ תְּלָת שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לְאַבָּדָא לָא יִתְאֲכִיל׃ וּבְשַׁתָּא רְבִיעֲתָא יְהֵי כָּל אִבֵּיהּ קוֹדֶשׁ תּוּשְׁבְּחָן קֳדָם יְיָ׃ וּבְשַׁתָּא חֲמִשְׁתָּא תֵּיכְלוּן יָת אִבֵּיהּ לְאוֹסָפָא לְכוֹן עֲלַלְתֵּיהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לָא תֵיכְלוּן עַל דְּמָא לָא תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעָנְנוּן׃ לָא תַקְּפוּן פָּאתָא דְרֵישְׁכוֹן וְלָא תְחַבֵּל יָת פָּאתָא דְדִקְנָךְ׃ וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן בִּבְסַרְכוֹן וְרוּשְׁמִין חֲרִיתִין לָא תִתְּנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ׃ לָא תַחֵיל יָת בְּרַתָּךְ לְאַטְעָיוּתַהּ וְלָא תִטְעֵי אַרְעָא וְתִתְמְלֵי אַרְעָא עֵיצַת חִטְאִין׃

והפדה לא נפדתה חד מן ח׳ פסוקי׳ דאית בהון לא לא לא לא נמסר ביחזקאל סימ׳ ית גבי פסו׳ אל ההרי׳ לא אכל קדמ׳: נתן ונתן כ״א יו פתחין וד׳ קמצין וסימ׳ מצוין במסר׳ רבת׳: החמשית ה׳ חס׳ יוד קדמ׳ וסי׳ ובשנה החמשית תאכלו׳ בשנה החמשית ליהויקים׳ היא השנה החמשית לגלות׳ ויהי בשנה החמשירת למלך דהנעם׳ וחברו׳ עלה ששק׳ דאוריתא החמישת כתיב חס׳ יוד בתרא׳ דירמיה החמשית חס׳ יוד קדמא׳ ושארא החמישית כתיב מל׳ דמל׳:

אבן עזרא

והפדה׳ שם הפעל מהבנין שלא נקרא שם פועלו מהכבד הנוסף והטעם שלא פדאה אביה או אחד ממשפחתה קודם היותה בוגרת: או חפשה׳ הפורק מקום קינץ חטף כי האחד חופם והטעם שהיה המנהג לכתוב לה גט חופש אם מכרה האב עד זמן קבוץ והמעתיקים אמרו שחציה חפשית וחציה אמה והוא אמת: בקרת תהיה׳ יש אומרים שפירושו כמו פילגש ואומרו כי כן במת מלכים בקרותיך ולא פרשו נכון כי בקרותיך טעמו השפחות היקרות ונעלם הי״וד בעבור האות המשרת בחרק והיה בחרק בעבור התחברות שני שואין כעים האחד תחת האות המשרת והשנית תחת האות הראשון של השרש בלשון נקבות ואין כח בלשון להזכיר ככה וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלה ורבים מישבי אדמת עפר יקיצו על ק קריאת בן נפתלי׳ ויש אומרים בקורת מגזרת לא יבקר הכהן והטע׳ שיחפש הדבר והמעתיקי׳ אמרו כי יש עליו מלקות ברצועה של בקר וזה אמת מדברי קבלה והמלה כדמות אסמכתא׳ וטעם להזכיר זאת הפרשה כי הוא עוסק אדני השפחה על כן יביא איל אשם ועוד על דרך דרש שזאת השכיב׳ כמו כלאים חפשי עם שפחה: ונסלח לו׳ אפרשנו עוד: וטעם להזכיר ערלת הפרי בעבור שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהיא בארץ הזכיר גם הנטוע וידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת ויזיק לנפש החכמה בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאות והמשכיל יבין׳ וטעם וערלתם ערלתו שאותו הפרי הוא חשוב כערלת שהיא מזקת ולא תועיל כערלת שפה ואוזן וערלת בשר׳ וטעם וערלתם שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה גם יפה הוא מתורגם בארמית: יהיה לכם ערלים׳ פירוש וערלתם: קדש הלולים׳ להלל השם והכהן יאכלנו׳ וטעם להוסיף לכם תבואתו דבק עם קדש הלולים ואם הוא רחוק וכן שלם ישלם ואם אין לו דבוק עם חמשה בקר ישלם תחת השור וכבים כמו הם׳ וטעם אני יי׳ אלהיכם שאוסיף ברכה בתבואה: לא תאכלו על הדם׳ דבוק עם הכתוב למעלה כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכל מפריו עד השנה החמישית גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזרוק דמו על מזבח השם אם היה קרוב אל מקו׳ הקדש והעד הנאמן דברי שאול כי הארון היה עמו כי כן כתוב הנה אוכלים על הדם כאילו אוכלים זבחים לשעירים כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבוח בשם השדים כי אחר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם הנה הדבר ברור על כן דבק עמו לא תנחשו כי במצרים היו אוכלים על הדם וזונים אחרי השדים ובארץ כנען מנחשים ומעוננים כי כן כתוב גם זה כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען׳ ומלת מנחש מגזרה כמו נחשתי ויברכני יי׳ כי נחום בכורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ושעות: תעוננו׳ יש אומרים מלשון ענה שיחשוב בלבו דבר ויטה אזנו לשמוע מה יענה המדבר ולא אבה הדקדוק וי״א מעונה לשון ועונתה לא יגרע והנכון בעיני מגזרת ענן כי ידוע כי יש מי שיעונן שיסתכל בעננים ובדמותם ובתנועתם ויתכן להיות תעוננו מפעלי הכפל כמו תסובבו כי מבאנו ועוננים כפלשתים כי יתכן היותו מבנין הכפול והעד ומעונן ומנחש׳ וטעם להזכיר לא תקיפו פאת ראשכם כמעשה הגוים להיות מובדלים מהם ואחר שעער הראש והזקן לתפארת נברא אין ראוי להשחיתו וי״א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שישחית פאת ראשם גם פאת זקן בעבור המת: ושרט׳ גם הפאה בראש ובזקן ידועים עדברי קבלה׳ ומלת לנפש הגוף המת וכן מתורגם והוא האמת ולא כדברי הגאון להקל על הלשון: וכתובת קעקע׳ יש אומרים שהוא דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שירשום גופו בצורה הידועה באם על המת ויש עוד היום רושמים בנערותם בפניהם להיותם ניכרים׳ ומלת קעקע כפולה כמו רוקע הארץ ובאכאיה והוא מגזרת והוקע אותם ועל דעת המתרגם גם היא מלה זרה גם הוא הנכון׳ וטעם להזכיר אל תחלל את בתך בעבור שרט לנפש שלא תתגלה לעיני הכל כי קול שבאשה ערוה ואף כי שרט: ולא תזנה הארץ׳ הטעם זנות אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא לי: וטעם

רשי

והפדה לא נפדתה׳ פדויה ואינה פדויה וסתם פדיון בכסף: או חופשה׳ בשטר: בקרת תהיה׳ היא לוקה ולא הוא יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבותי׳ למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריאה שהדיינין המלקין קורין על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגו׳ והכה יי׳ את מכותך וגו׳: כי לא חפשה׳ לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קדושיה קדושין וחייב מיתה: ונסלח לו מחטאתו אשר חטא׳ לרבות את המזיד כשוגג: וערלתם ערלתו׳ ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתר מליהנות ממנו: שלש שנים יהיה לכם ערלי׳ מאימתי מונה לו משעת נטיעתו׳ יכול אם הכניעו לאחר ג׳ שנים יהא מותר ת״ל יהיה בהוויתו יהא: יהיה כל פריו קדש׳ כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו׳: קדש ליי׳׳ מה מעשר אינו נאכל חוץ לחומת ירושלם אלא בפדיון אף זה כן ודבר זה הלולים ליי׳ הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמי׳: להוסיף לכם תבואתו׳ המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו: אני יי׳׳ אני יי׳ המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי: לא תאכלו על הדם׳ להרבה פני׳ נדרש בסנהדרין שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפשה ועוד הרבה: לא תנחשו׳ כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך: לא תעוננו׳ לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת: לא תקיפו פאת ראשכם׳ זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא היקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עיקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה: פאת זקנך׳ סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: ושרט לנפש׳ כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתובת קעקע׳ כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם: קעקע׳ לשון והוקע אותם והוקענום תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצא מחוקין ותחובין בקרקע פורפויי״נט בלע״ז: אל תחלל את בתך להזנותה׳ במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין: ולא תזנה הארץ׳ אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגו׳: ומקדשי

בעל הטורים

והפדה לא נפדתה׳ בגימטר׳ יהיה בכסף ובשטר כסף׳ ונסלח לו מחטאתו אשר חטא וסמיך ליה וכי תבאו אל הארץ לומר כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון׳ כל עץ מאכל בגימט׳ זהו בפלפלין׳ סמיך לא תאכלו על הדם לערלה לומר שאסור לאכול בלא ברכה כערלה בלא חילול׳ לא תאכלו על הדם וסמי׳ ליה לא תנחשו שלא ינחשו באכילה כדרך שעושין הרנחים שאוכלין לאחר על ההרוג שלא יקמו גואלי ההרוג׳ לא תקיפו בגימ׳ אחד המקיף ואחד הניקף חייבין הם׳ ולא תשחית בגימט׳ זהו תער ולא מספרי׳ פאת זקנך וסמיך ליה ושרט לנפש לומר שחייב על הפאה כמו על הפאות כך חייב אם שרט ה׳ שריטו׳ כנגדם׳ קעקע בגימט׳ שם שכותב של טומאה׳ ומלאה הארץ זמה׳ וסמיך ליה את שבתותי׳ לומר שקבלה דשתא דיגלא׳ שאוכלים ושותים ושמחין בשבתות׳ והיינו דכתיב זנות יין ותירוש יקח לב: סמך

האבת ו' חס' בליש' וסים' בסדר אלה מסעי גבי פסו' ויחנו באברת: וכי יגור אתך ב' וסים' ועשה פסח לי"י, גר בארצכם, כאזרח ג' קמצין וסים' כאזרח מכם, כאזרח בבני ישראל, ומתערה כאזרח רענן: במשפט ח' דגשים וסים' לא תעשו עול במשפט, וחברו, לא תכירו פנים במשפט, ויגבה יי' צבאות, על כן לא יקומו רשעים, ודרך ענוים, שאת פני רשע לא טוב, שמח בחור בילדותך, וכל איוב דכו' בס"א על זה פקחת עיניך:

ל אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ ס וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ׃ כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לה לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה׃ מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ פ

ב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ מוֹת יוּמָת עַם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן׃ וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עַם הָאָרֶץ אֶת־עֵינֵיהֶם מִן־הָאִישׁ הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ לְבִלְתִּי הָמִית אֹתוֹ׃ ה וְשַׂמְתִּי אֲנִי אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ

יַת־יוֹמֵי שַׁבְּיָא דִּילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃ לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר בִּדִּין וּזְכוּרוּ לָא תִתְבְּעוּן לְאִסְתַּאָבָא בְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ מִן קֳדָם דְּסָבַר בְּאוֹרָיְתָא תְּקוּם וּתְהַדַּר אַפֵּי סָבָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא בְּאַרְעֲכוֹן לָא תוֹנוּן יָתֵיהּ׃ כְּיַצִּיבָא מִנְּכוֹן יְהֵי לְכוֹן גִּיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן וְתִרְחֵם לֵיהּ כְּוָתָךְ אֲרֵי דַּיָּרִין הֲוֵיתוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לָא תַעַבְדוּן שְׁקַר בְּדִין בְּמִשְׁחֲתָא בְּמַתְקְלָא וּבִמְכִלְתָּא׃ מֹאזְנָוָן דִּקְשׁוֹט מַתְקְלָן דִּקְשׁוֹט מְכִילָן דִּקְשׁוֹט וְהִינָן דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יִתֵּן מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל יִרְגְּמוּנֵיהּ בְּאַבְנָא׃ וַאֲנָא אֶתֵּן יָת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ אֲרֵי מִזַּרְעֵיהּ יְהַב לְמוֹלֶךְ בְּדִיל לְסַאָבָא יָת מַקְדְּשִׁי וּלְאַחֲלָא יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי׃ וְאִם מִכְבַּשׁ יִכְבְּשׁוּן עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן מִן גַּבְרָא הַהוּא בִּדְיְהַב מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ׃ וְאֲשַׁוֵּי אֲנָא יָת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וּבְסַעֲדוֹהִי וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ

בְּמדה ג' דגשים וסים' לא תעשו עול במשפט, אך רחוק יהיה, במדה הראשונה אמות עשרים, דדה, אנך, וסי' בלשון תרגום תעבדון רחיקין אריכין: במשקל ד' דגשים וסים' לא תעשו עול במשפט, והשבו לחמכם במשקל, לזהב במשקל מזקק, למזבח הנחשת: ואני אתן ב' וסים' ואני אתן את שכרך, ואני אתן את פני באיש ההוא: באיש ח' קמצין וסים' ויפצרו באיש בלוט, ויצו אבימלך, ואני אתן את פני, לא יאבה יי' סלח לו, ויחר אף דוד באיש מאד, והשמתיהו לאות ולמשלים, ושמתי אני את פני, מה לעשות לאיש: טמא ב' דגשים וסים' טמא יטמאנו, למען טמא את:

רשי: ומקדשי תיראו, לא יכנס לו במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואף על פי שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמרו אין בנין בית המקדש דוחה שבת: אל תפנו אל האובות, אזהרה לבעל אוב וידעוני, בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו: וידעוני, המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר: אל תבקשו, להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני יי' אלהיכם, דעו את מי אתם מחליפין במי: מפני שיבה תקום, יכול זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה: והדרת פני זקן, איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתיר את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמ' ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: לא תונו, אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד עבודה זרה ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה: כי גרים הייתם, מום שבך אל תאמר לחבירך: אני יי' אלהיכם, אלהיך ואלהיו אני: לא תעשו עול במשפט, אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט ומהו משפט השני כאן היא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברי' האמורי' בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה, זו מדת הארץ: במשקל, כמשמעו: ובמשורה, היא מדת הלח והיבש: אבני צדק, הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפה, היא מדת היבש: הין, זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכ', על מנת כן, דבר אחר אני הבחנתי במצרי' בין טפה של בכור לטפה שאינ' של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם: ואל בני ישראל תאמר, עונשין על האזהרות: מות יומת, בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן: עם הארץ, שבגינו נבראת הארץ עתידין לירש את הארץ על ידי מצות הללו: אתן את פני, פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: באיש, ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך, לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מנין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מנין תלמוד לומר בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי, את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי: אם העלם יעלימו, אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: ובמשפחתו, אמר רבי שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולן מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אותו, למה נאמר לפי שנאמר במשפחה יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין:

רביעי

חמישי

אבן עזרא: וטעם להזכיר את שבתותי תשמורו בעבור המת שאין אבל בשבת, וטעם ומקדשי תיראו על הכהן הגדול שלא יהיה כאשר האבלי' וכן אזהרה על כל אנשי המקדש וטעם אני יי' שאם לא ייראו ממקדשו ויתנו לו כבוד יענישם, וטעם להזכיר האובו' וידעונים בעבור המת וכן כתוב בישעיה בעד החיים אל המתים: האובות, מגזרת וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות: והידעוני', מגזרת דעת שיבקשו לדעת העתידות וריקי מוח אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרם הכתוב ואני אומר הפך דבריהם כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר והעד האלילים והפסילים ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות, וטעם אל תפנו ליודע האומנות, וטעם אל תבקשו לשאול כשואל, וטעם אני יי' אלהיכם שלא תבקשו כי אם השם לבדו והנה הזכיר לטמאה כי כשם הפונ' והמבקש טמאה היא כי איננה דבקה בשם, וטעם להזכיר מפני שיבה תקום בעבור המת כי הזקן קרוב למית' כי גופו כמת נחשב והנה טעמו כל זקן וכל איש שיבה, וטעם ויראת מאלהיך שיעניש בימי הזקנה: וכי יגור אתך גר, הזכירו אחר הזקן והטעם כאשר הזהרתיך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח כך אזהירך על הגר שכחך גדול מכחו או בעבור שאין לו כח שהוא בארצך ברשותך: ואהבת לו, מפורש, וטעם לא תעשו עול בעבור הגר כטעם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו וכן במדה שלא תעשה מרמה במדת האמות גם האמות משתנות ויתכן להיות פי' כמשפט הידוע בארץ: מאזני צדק אבני צדק, פירוש במשקל: איפת צדק, ביבש: והין צדק, בלח פי' במשורה, וטעם אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם בעבור שהזכיר כי גרים הייתם בארץ מצרים על כן אתם חייבין לשמור חקותי ומשפטי בלבבכם ועשיתם אותם, וטעם אני יי' שתרדפו אחרי החקות ששמתי בכם כי כלם צדק, וטעם וידבר יי' אל משה לאמר בעבור כי אלה המצות חיוב על כל ישראל ואין גר עמם על כן כתוב בתחלה אל כל עדת ישר' ועתה יחל להזכיר עונש הזנות על כל מי שהוא דר בארץ ישראל אזרח או גר תושב והחל מהקשה שבכלם והוא אשר יתן מזרעו למולך והטעם לשכב עם עובדת ע"ז וטעם עם הארץ ארץ שהוא דר בה אזרח או גר וזה בפרהסיא: ואני אתן את פני באיש ההוא, אם היה בסתר ונ"א כי טעמו להכרית זרעו: למען טמא את מקדשי, שהוא בתוך ארץ ישראל: ולחלל את שם קדשי, שישמעו הגוים והיה כראה לכן כי טעם באבן שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ודברי הקבלה נכונים והם אמת, ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי נ"ע כי פי' ובמשפחתו הדומה אליו ומי הביאנו בגזרה הזאת רק פי' כמשמעו כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו: וטעם

בעל הטורים

סמך שבתותי תשמרו לא תפנו אל האובות שהשואל אוב אינו מודה בשבת · אני יי' וסמיך ליה מפני שיבה תקום · אמר הקב"ה אני כבלתי זקנים שנאמר ונגד זקניו כבוד · זקן ויראת אזהרה לזקן שלא יטריח · מפני שיבה תקום וסמיך וכי יגור אתך גר · לומר אפי' מפני זקן ארמאי · אני יי' וסמיך ליה וכי יגור אתך גר לומר כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של הקב"ה · במדה ג' לא תעשו עול במשפט במל' · אך רחוק יהיה ביניכם וביני כאלפי' אמה במדה · במדה הראשונה באורך מה התם איירי במדת קרקע אף הכא איירי במדת קרקע · והין צדק יהיה לך וסמיך ליה ושמרתם את כל חקותי לומר שהמעוות המדות כאלו עובר על המצות כלם · ואני אתן ב' במסורה ואני אתן את פני באיש ההוא · ואני אתן את שכרך שאם חוזר בתשובה ואני אתן שכרך שעונותיו נחשבין לו כזכיות: אני

אני יי' מקדשכם ד' וסימ' נמסר בסדר כי תשא: ואת אמו ג' וסי' על כן יעזב איש' כי איש איש אשר יקלל' ואת אמו לא יברך: מות יומתו ג' וסימ' ואיש אשר ישכב את זכר' ואשה אשר תקרב אל כל בהמה' ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב' וסימ' דסמיך שניהם יומתו בשוא תחת המ"ם ושארא יומתו בפתח תחת המ"ם:

ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם: והנפש אשר תפנה אל האבת ואל הידענים לזנת אחריהם ונתתי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו: והתקדשתם והייתם קדשים כי אני יהוה אלהיכם: ושמרתם את חקתי ועשיתם אתם אני יהוה מקדשכם: כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו: ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנאף והנאפת: ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה מות יומתו שניהם דמיהם בם: ואיש אשר ישכב את כלתו מות יומתו שניהם תבל עשו דמיהם בם: ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם מות יומתו דמיהם בם: ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה הוא באש ישרפו אתו ואתהן ולא תהיה זמה בתוככם: טו ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה תהרגו: ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אתה והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו דמיהם בם: ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחתו גלה עונו ישא: ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את מקור דמיה ונכרתו שניהם מקרב עמם:

וית כל דטען בתרוהי למטעי בתר מולך מגו עמהון: ואנש די יתפני בתר בידין וזכורו למטעי בתריהון ואתן ית רוגזי באנשא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה: ותתקדשון ותהון קדישין ארי אנא יי אלהכון: ותטרון ית קימי ותעבדון יתהון אנא יי מקדשכון: ארי גבר גבר די ילוט ית אבוהי וית אמיה אתקטלא יתקטל אבוהי ואמיה לט קטלא חיב: וגבר די יגוף ית אתת גבר די יגוף ית אתת חבריה אתקטלא יתקטל גיפא וגיפתא: וגבר די ישכוב ית אתת אבוהי עריתא דאבוהי גלי אתקטלא יתקטלון תרויהון קטלא חיבין: וגבר די ישכוב ית כלתיה אתקטלא יתקטלון תרויהון תבלא עבדו קטלא חיבין: וגבר די ישכוב ית דכורא משכבי אתתא תועבתא עבדו תרויהון אתקטלא יתקטלון קטלא חיבין: וגבר די יסב ית אתתא וית אמה עיצת חטאין היא בנורא יוקדון יתיה ויתהן ולא תהי עיצת חטאין ביניכון: וגבר די יתן שכובתיה בבעירא אתקטלא יתקטל וית בעירא תקטלון: ואתתא די תקרב לות בעירא למשלט בה ותקטול ית אתתא וית בעירא אתקטלא יתקטלון קטלא חיבין: וגבר די יסב ית אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויחזי ית עריתה והיא תחזי ית עריתיה קלנא הוא וישתיצון לעיני בני עמהון ערית אחתיה גלי חוביה יקבל: וגבר די ישכוב עם אתתא מסאבא ויגלי ית עריתה ית קלנה גלי והיא תגלי ית סואבת דמהא וישתיצון תרויהון מגו עמהון:

וערות

משכבי ג' וסימ' כי עלית' ואיש אשר ישכב את זכר' ואת זכר לא תשכב משכבי אשה: ולא תהיה ח' וסימ' ולא תהיה זמה בתוככם' וכשלו איש באחיו' עדת יי' כצאן' והיית רק למעלה' ולא תהיה זאת לכם לפוקה' לא תקום ולא תהיה' ולא תהיה כראשנה ובאחרנה' ולא תהיה להם לאיש מוכיח: בתוככם כולהון מל' במ"ב וסימ' הסירו את אלהי הנכר' ונאחזו בתככם בארץ: בבהמה ד' רפין וסימ' נמסר בסדר נח וסדר צו: דוה ג' וסימ' ואיש אשר ישכב את אשה דוה' תזרם כמו דוה' נתנני שוממה' ודין הוא חד מן י"ו פסוקי' דאית בהו את את את וסימ' במס' רבת: מקורה ב' חד חס' וחד מל' וסימ' את מקורה הערה' והובשתי את מקורה' קדמ' חס' ותניי' מל': הערה ג' וסימן את מקורה הערה' כי את שארו הערה' תחת אשר הערה למות נפשו:

אבן עזרא

וטעם ואת כל הזונים אחריו שהם לא יומתו יזנו אחרים: והנפש אשר תפנה אל האובות, טעמו כאשר אכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ כן אכרית הזונה מאחרי לפנות אל האובות ומאחנו נפשים גם כל נפש ארבעה עשר וכן והכרתי אותו: והתקדשתם כי אני יי' אלהיכם, קדש ונתתי לכם חקות לשמרם כדי לקדשכם ו וכבר הזכיר זה הכתוב והטעם להכניס את הגרים התושבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה, והחל להזכיר עונש הכתובי' בתחלת הפרשה שהחל כאשר החל איש אמו ואביו ת תיראו, וטעם להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו ואיננו כמו איש אמו ואביו תיראו כי לא יומת אם לא היה בר מצוה: אשר יקלל את אביו, מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו, וטעם אביו ואמו קלל כאומ' תועבה גדולה עשה: דמיו בו, כמו דמו בראשו והנסקלים גם הנחנקים דמיהם בם וכלל אומר בכל המיתות כי צריכי' אנחנו למסורת אבותינו כי לא נוכל להוציאם לאמיתם מהכתוב גם כן לא נכתב בן כמה שנים יהיה בר מצוה ואחר כן הזכיר ואיש אשר ינאף את אשת איש כי אסורה היתה, וטעם אשר ינאף את אשת רעהו כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע: והנואפת, אם היתה אנוסה לא תקרא בשם הזה: ערות אביו גלה, דבר גדול עשה: כלתו, אשת בנו: תבל, פירשתיו: תועבה עשו, אם השוכב איננו אנוס, איש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא, כטעם זנות במחשבה: ואתהן, זאת או זאת אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן הפך הדבר: ואת הבהמה תהרוגו, שלא תחטיא אחר ויש אומרים להסתיר הקלון: לרבעה, שם הפעל ואם הוא בארק כמו בשברי לכם כי משקלי שמות הפועלים הם משתנים: ואיש אשר יקח את אחותו, במקום שאינם יודעים בו ואח"כ נודע הדבר, וטעם וראה את ערותה או ראה כמו אביו ואמו קלל וראה כמו גלה, וטעם והיא תראה את ערותו שהסכימו שניהם על זה: חסד הוא, מגזרת פן יחסדך שומע וטעמו תוספת בזנות: ערות אחותו גלה, באונס: עונו ישא, לבדו, וטעם להזכיר אלה הדברי' באחות בעבור שגדלו יחד והם נערים משחקים וכל עת יתייחד עמה ולא הזכיר הכתו' עונש בת הבן או בת הבת כי סמך על תורה שבעל פה גם יתכן שלא הזכירה בעבור חוסר תאות האב כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בוגרת ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות: דוה, היא חולה בעבור הדם, וטעם מקורה הערה שעשה תועבה גדולה, וטעם והיא גלתה ברצונה כי אם היא אנוסה לבדו יכרת: וערות

רשי

לזנות אחרי המולך, לרבות שאר ע"ז שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתה: והתקדשתם, זו פרישות ע"ז: אביו ואמו קלל, לרבות לאחר מיתה: דמיו בו, זו סקילה וכן כל מקום שנאמ' דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ופשוטו של מקרא כמו דמו בראשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: ואיש, פרט לקטן: אשר ינאף את אשת, פרט לאשת קטן ל למדנו שאין לקטן קדושין ועל אינו אשת איש חייבתי לך: אשר ינאף את אשת רעהו, פרט לאשת גוי למדנו שאין קדושין לגוי: מות יומת הנואף והנואפת, כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: תבל עשו, גנאי, לשון אחר מבלבלין זרע האב בזרע הבן: משכבי אשה, מכניס כמכחול בשפופרת: ישרפו אותו ואתהן, אי אתה יכול לומר א אשתו הראשו' ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא חמותו ואמה יש מרבותינו שאומרי' אין כאן אלא חמותו ואמה ואתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת: ואת הבהמה תהרוגו, אם אדם חטא בהמ' מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם תקלה לחברו לעבור עבירה כיוצא בדבר אתה אומ' אבד תאבדון את כל ה המקומו' הרי דברים קל וחומר ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת ת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המט' את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: חסד הוא, לשון ארמי חרפה ח חסודא ומדרשו אם תאמ' קין נשא אחותו חסד עשה המקום ל לבנו' עולמו ממנו ש' שנא' עולם חסד יבנה: הערה, גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו זעוה מגזרת לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת אח והערא' זו נחלקו בה רבותינו יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: וערוה

ששי

בעל הטורים

אני יי' מקדשכ' סמך אבל אביו ואמו כי ג' שותפין באדם: סמך איש אשר ינאף את אשת רעהו למקלל אביו ואמו לפי ש שהממזר אינו יודע מי אביו ומקללו. ואיש אשר יקח את אחותו סמך אחותו לבהמה. לפי שסביבי' מצויין עמו בבית. וסמיך לה כלה שגם היא מצויה עמו תמיד. והיא תראה את ע ערותו ונכרתו לעיני בני עמם. רמז למה שאמרו המסתכל ב באותו מקום הויין ליה בנים שאינן הגונים וזהו וראה את ערותה ש שמסתכל באותו מ מקום' ונכרתו לעיני בני שהבנים יכרתו עיניה'. דוה ג' את אשה דוה. תזרם כמו דוה. כל היום דוה שע"ז מטמ' כנדה. ובעון שעבדו ע"ז גרמו להיות כל היום דוה. מקור ב' את מקורה הערה. והובשתי את מקורה שבשביל שהערה מ מקורה ניבש מקורה כלומר ערירי יהיו ולא תוליד. הערה ב' את מקורה הערה. כי את שארו הערה. אשר הערה למות נפשו שבשביל שהערה שארו הערה למות נפשו שנתחייב מיתה בעדים והתראה. מקור דמיה. קרי ביה דמי ה' שה' דמים טמאים לאשה. בכלם לא נאמר יכאף אלא על אשת רעהו שהקב"ה מלא עליו אף שאסורה על ב בעלה: אשר

רש״י: וערות אחות אמך, שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: אשר ישכב את דודתו, המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי: ערירים, כתרגומו בלא ולד ודומה לו ואנכי הולך ערירי יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עבירה לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחיין ערירי׳ יהיו ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: נדה היא, השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה ורבותינו דרשו לאסור הערלה בה נדה שהערלה מפורשת בה את מקור׳ הערה: ואקוץ, לשון מאוס כמו קצתי בחיי שהוא קץ במזונו: והבדלתם בין הבהמה טהורה לטמאה, אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין ונכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא, לאסור: ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכד נצר וחביריו רבי אלעזר בן עזריה אומר מניין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת״ל ואבדיל אתכם מן העמי׳ להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים: כי יהיה בהם אוב וגו׳, כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שנ׳ בהם כרת:

אמור אל הכהנים, אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים: בני אהרן, יכול חללים תלמוד לומר הכהנים, בני אהרן, אף בעלי מומין במשמע, בני אהרן, ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו, בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה:

מסורה: ישאו ו׳ קמצין וסימ׳ וערות אחות אמך ואחות אביך׳ אשר ישכב את דדתו ערות דדו׳ כי עבדת הקדש עליהם׳ זהב ולבנה ישאו׳ המה מלכותם ישאו׳ הלא אלה כלם עליו: ולא תקיא ב׳ וסימ׳ ולא תקיא אתכם הארץ׳ הארץ אתכם בטמאכם אתה: ולא תלכו ב׳ וסימ׳ ולא תלכו בחקת הגוי׳ ולא תלכו רומה:

וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה כי את־שארו הערה עונם ישאו׃ ואיש אשר ישכב את־דדתו ערות דדו גלה חטאם ישאו ערירים ימתו׃ ואיש אשר יקח את־אשת אחיו נדה הוא ערות אחיו גלה ערירים יהיו׃ ושמרתם את־כל־חקתי ואת־כל־משפטי ועשיתם אתם ולא־תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה׃ ולא תלכו בחקת הגוי אשר־אני משלח מפניכם כי את־כל־אלה עשו ואקץ בם׃ ואמר לכם אתם תירשו את־אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אתה ארץ זבת חלב ודבש אני יהוה אלהיכם אשר־הבדלתי אתכם מן־העמים׃ (כה) והבדלתם בין־הבהמה הטהרה לטמאה ובין־העוף הטמא לטהר ולא־תשקצו את־נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר־הבדלתי לכם לטמא׃ והייתם לי קדשים כי קדוש אני יהוה ואבדל אתכם מן־העמים להיות לי׃ ואיש או־אשה כי־יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו באבן ירגמו אתם דמיהם בם׃

תרגום אונקלוס: ועריית אחת אמך ואחת אבוך לא תגלי ארי ית קריביה גלי חוביהון יקבלון׃ וגבר די ישכוב עם איתת אח אבוהי עריתא דאח אבוהי גלי חובהון יקבלון דלא ולד ימותון׃ וגבר די יסב ית איתת אחוהי מרחקא היא עריתא דאחוהי גלי דלא ולד יהון׃ ותטרון ית כל קימי וית כל דיני ותעבדון יתהון ולא תרוקן יתכון ארעא די אנא מעל יתכון תמן למתב בה׃ ולא תהכון בנימוסי עממיא די אנא מגלי מן קדמיכון ארי ית כל אלין עבדו ורחיק מימרי יתהון׃ ואמרית לכון אתון תירתון ית ארעהון ואנא אתננה לכון למירת יתה ארע עבדא חלב ודבש אנא יי אלהכון די אפרשית יתכון מן עממיא׃ ותפרשון בין בעירא דכיא למסאבא ובין עופא מסאבא לדכיא ולא תשקצון ית נפשתכון בבעירא ובעופא ובכל די תרחש ארעא די אפרשית לכון לסאבא׃ ותהון קדמי קדישין ארי קדיש אנא יי ואפרשית יתכון מן עממיא למהוי פלחין קדמי׃ וגבר או אתתא ארי יהי בהון בידין או זכורו אתקטלא יתקטלון באבנא ירגמון יתהון קטלא חיבין׃

סד׳ ונ״גה מ׳ וה״ב סימן

פרשה

(א) ויאמר יהוה אל־משה אמר אל־הכהנים בני אהרן ואמרת אלהם לנפש לא־יטמא בעמיו׃

פרשה

ואמר יי למשה אמר לכהניא בני אהרן ותימר להון על מית לא יסתאב בעמיה׃

מסורה: בחקת ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ולא תלכו בחקת הגוי׳ ואינם עשים בחקתם׳ ובחקתיהם לא תלכו׳ אם בחקתי תלכו׳ חקת שמים׳ וכל חקתיו דכו׳: בבהמה ו׳ דגשי׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח: ואבדל ב׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ואבדל אתכם מן העמים דסוף קדשים׳ כי עונותיכם היו מבדלים׳ והוא חד מן מלין מיחדין חס׳ יוד וסימ׳ ואת הבית יקצע מבית סביב׳ ואיש כי יקדש את ביתו קדש׳ הקרב את קרבנו קערת כסף אחת׳ תנו לי״י אלהים כבוד בטרם יחשך ובטרם׳ מאחזתו ינחל את בניו׳ יקשוב וישבע לאחור׳ לא תירא כי יעשר איש׳ מריח מים יפרח׳ שורו עבר ולא ינעל תפלט פרתו׳ והוא ישקט ומי ירשע׳ ב׳ בו׳ בבלי דעת מלין יבכר׳ כצפעני יפרש: ידעני ה׳ חס׳ וסי׳ כי יהיה בהם אוב או ידעני׳ וחבר חבר׳ אשר הכרית את האבת ואת׳ ועשה אוב וידעונים׳ דמלכים׳ וחברו דד״ה ועשה אוב וידעני:

אבן עזרא: וערות אחות אמך, טעמו כבר הזהרתי לא תגלה והנה המגלה את הערוה הערה שארו: עונם ישאו, אם הדבר ברצונם לא הזכיר עונש אחות האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות והמשכיל יבין גם דברי הקבלה אמת: את דודתו, היא אשת דודו: ערירים ימותו, אמרו הצדוקים שהוא כמו ערומים ופי׳ ימותו כמו יומתו ולא אמרו אמת והנכון שהוא כדברי המתרגם ארמית וכבר פירשתי כתבו את האיש הזה ערירי כי הוא כמו הולך ערירי, ואמ׳ על אשת אח נדה והטעם ראוי שירחק ממנה וכן אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם והנה אין בעריות זכר נדה כי אם באשת אח והנדה אסורה גם תבא עת להיות מותרת גם כן יתכן באשת האח כאשר אפרש בפרשת כי ישבו אחים יחדיו ואשר אמרו כאשר היא אחות האב אסורה כן אסור לאשה שתנשא לדודה לא זה הדרך כי העריו׳ הזכרים הם המכריחים ואין מי יכריחם ואם בדרך שקול דעתם החסרה יראו לנו למה לא נקבל עדות שתים נשים ואם על הערכים תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדים על כן אנחנו צריכים לקבלה: ושמרתם את כל חוקותי, שלא לעבור על אלה העריות: ואת כל משפטי, משפטי העונש, וטעם ולא תקיא הארץ אפרש בפרשת וילך: ואקוץ בם, דרך משל כמו ותקצר נפשו, וטעם ארץ זבת חלב שאין כמוה: אשר הבדלתי אתכם מן העמים, באלה החקים ועוד שתבדילו בין הבהמה, וטעם הטהורה העשרה הנזכרים וכל האחרים טמאים, וטעם העוף הטמא הנזכר וכל האחרים טהורים, וטעם לטמא שתדעו שהוא טמא במחשבה ובדבור וכן תפקדו מן העוף על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוכנו ואם תשמרו כל אשר צויתי אתכם או תהיו קדושים כי חייבים אתם ללכת אחרי כי קדוש אני, וטעם ואיש או אשה בעבור שאמר על האבו׳ לטמאה בהם אמר היו קדושים והמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני כי עד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרהסיא, וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנות ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה:

אמור אל הכהנים, אחר שהזהיר ישראל ובני אהרן בכללם להיותם קדושים הזכיר בני אהרן שהם חייבים להשמר מדברים אחרים בעבור שהם משרתי השם ויתכן להיות פי׳ אמור אל הכהנים כל הפרשה הנזכרת כי התורה בידם: ואמרת אליהם, טעמו המצות שהם חייבים לשמרם לבדם: לנפש, הוא המת, מלת יטמא מבנין התפעל ונבלעה התי״ו טעם בעמיו בכל ישראל שהם עמיו: כי

בעל הטורים: אשר הבדלתי אתכ׳ שבעי׳ מצות בפרשת קדושים כנגד שבעי׳ אומות שהבדלתי אתכם מהם׳ ואבדיל אתכם מן העמים וסמיך ליה איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני׳ כי אני הבדלתי אתכם מן העמים והשריתי שכינתי ביניכם ואיככם צריכי׳ לאוב וידעוני כשאר האומות שאין עמהם נביא ולא יודע עד מה׳ ולכך צריכי׳ לאוב וידעוני:

אמור

אמור אל הכהנים סי׳ אזהר׳ כהנים שלא יטמאו לאוב׳ שנה כאן בו אזהרה שלא לטמאה בו׳ אי נמי שלא יטמא הכהן למת כשירצה לשאול באוב שצריכין ליטמאות כ כששואלין בו׳ אי נמי להכי סמך אמור אל הכהנים לאוב וידעוני שאם תאמרו מתי נדע העתידות הרי לא נדרש באוב וידעוני׳ לכך סמך לו אמור אל הכהנים׳ הרי לך כהן שישאל לך באורים ותומים׳ והכי איתא בתנחומא ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני זה שאול שאשה בעלת אוב׳ וסמיך לו אמור אל הכהנים׳ אמר ר׳ לוי יפה היה לו לשאול באורי׳ ותומי׳ האמורים למטה ולא באוב האמו׳ למעלה׳ לעיל מיניה כתיב דמיהם בם׳ וסמיך ליה לא יטמא׳ שאם יטמא דמיו בו׳ והיינו דאמרינן כהן שטמא בטומא׳ אחיו הכהנים מפצעי׳ את מוחו׳ אל הכהנים׳ בגימ׳ זה לא חללים׳ בני אהרן׳ בגימ׳ זהו גם בעלי מומין׳ למה אמר בני אהרן ולא בנות אהרן׳ לפי שהם גרמו מיתה לדורות׳ אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת׳ ואמרת׳ בגימט׳ לדורות׳ ואמרת הם אותיות אמרות טהורות׳ אמור ואמרת אמירה ראשונה כדי שלא ליטמא במת׳ ואמיר׳ שניה לטמאת למת מצוה׳ לנפש לא בגי׳ בדם המת׳ לא

אבן עזרא

כי אם לשארו הקרוב אליו׳ היה נראה לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו שם כלל ואחר כן פרט לאמו ולאביו׳ וטעם בעל בעמיו שלא יטמא הבעל באשתו וכאשר ראינו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו ושמו לשארו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי במלת לעם נכרי ואמרו כי פי׳ בעל גדול שהעם ברשותו כמו בעלין אין עמו בטל הפי׳ הראשון׳ וטעם להזכיר אמו קודם האב כי הזכר חי יותר מהנקבה ברוב: הקרובה אליו׳ להיותה אחותו מאב ואם והנה לא יטמא בעל בעמיו בכהנים או בישראלים חוץ מהנזכרים: להחלו׳ לבנות הלמ״ד להתבלע את׳ והוא שם הפעל מבנין נפעל: לא יקרחה קרחה בראשם׳ על המת: ופאת זקנם׳ על המת כמנהג מקומות בארץ כשדי׳ ושנה שתברר פי׳ את פאת זקנך: וטעם שרטת אפילו אחת וככר נזהרו ישראל על אלה׳ וטעם הזכירם כי ראש מוקרח וזקן מגולח ובשר שרוט לא ישמש לפני השם: ולא יחללו שם אלהיהם׳ פי׳ כי את אשי יי׳: אשה זונה׳ לא מצאנו על דרך הפשט בכל המקרא זונה כי אם כמשמעה גם כן ויתנו את הילד בזונה כאשר פירשתיו: וחללה׳ שאינה מפורסמת כזונה ולפי הפשט היא כרא׳ מדברי יחזקאל כי אלמנות כהן מותרו׳ לכהנים לכן דבר הקבלה הוא הנכון: וקדשתו׳ במחשבת ובדבור: לחם אלהיך׳ מאכל שהוא קרב לשם: אני יי׳ מקדשכם׳ כלכם: כי תחל׳ לדעת רבים מגזרת תחלה ולפי דעתי מלשון חלול רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כמו לא יחל דברו ועל שני הפירושי׳ המלה היא מפעלי הכפל רק היא זרה ויתכן שתהיה זרה האל גם תחל שלא יתערבו עם טעם תחלה בעבור היות התי״ו קמוץ בקמץ קטן וכן לבלתי החל: ובת כהן׳ אם חללה עצמה בזנות בעבור שחללה כבוד אביה: באש תשרף׳ בעולה או ארוסה: את הבגדים׳ והם בגדי קדש: את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום׳ מזה הכתוב כלמוד מה שהעתיקו חז״ל במשפט האבלות: ועל כל נפשות מת לא יבא׳ נוף מת והגוף חסר כי מת שם התאר וכן ועשיר יענה עזו׳ ומאכלו בריאה תחסר שה׳ וטעם לא יבא באהל או בבית שמם המת׳ וטעם לאביו ולאמו שהיא מצוה עליו לכבדם בחייהם ובמותם ואף כי לאחיו ולבנו: ומן המקדש לא יצא׳ אמרו המעתיקים אחר המת והוא הנכון ויש אומרים בשבעת ימי המלואים וזה לא יתכן כי כבר באר ומלא את ידו גם יתכן שלא יצא מן המקדש כי אם לדבר מצוה: בבתוליה׳ יש שמות בלשון הקדש לא יפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים ועלומים ובתולים ויש שמות בלשון הקדש שלא יתחברו כטף וככס וזהב וברזל: אלמנה גרושה׳ כלל מכהן או מישראל: וחללה זונה׳ חסר וי״ו הדבק כמו שמש ירח עמד זבולה׳ וטעם להוסיף כי אם בתולה להזכיר עמיו כי הבתולה השבויה והמתייהדת אסורה לו:

ולא

רשי

כי אם לשארו׳ אין שארו אלא אשתו: הקרובה׳ לרבות את הארוסה: אשר לא היתה לאיש׳ למשכב: לה יטמא׳ מצוה: לא יטמא בעל בעמיו להחלו׳ לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעוד׳ עמו וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו: לא יקרחה קרחה׳ על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישראל מכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמ׳ כל מקו׳ שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת: ופאת זקנ׳ לא יגלחו׳ לפי שנאמ׳ בישראל לא תשחית יכול לקטו במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת׳ לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת תלמוד לומר לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתו׳ לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: קדושים יהיו׳ על כרחם יקדישום בי׳ דין בכך: זונה׳ שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר: חללה׳ שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרוש׳ מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה: וקדשתו׳ על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש: קדוש יהיה לך׳ נהוג בו קדש לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה: כי תחל לזנות׳ כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל וזנתה או מן הארוסין או מן הנשואין ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה: את אביה היא מחללת׳ חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל: לא יפרע׳ לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום: ועל כל נפשות מת׳ באהל המת: נפשות מת׳ להביא רביעית דם מן המת שמטמא באהל: לאביו ולאמו לא יטמא׳ לא בא אלא להתיר לו מת מצוה: ומן המקדש לא יצא׳ אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש׳ שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל: חללה׳ שנולדה מפסולי כהונה:

גלא

נפשת כל אורייתא חס׳

מסורה

להחלו ה׳ מלין בטעמ׳ פי׳ סוף פסו׳ לא ישרתוהו לעולם כי אם מרכו׳ ובה׳ מקומו׳ ישרתוהו מאיילה בתיבתו וסימ׳ להחלו׳ לדרתיכם דראשית עריסותיכם׳ ממועצותיהם דהושע׳ והאשתאלי בריש ד״ה׳ וקויתי לו׳ והמקף הוא מחברו בתיבה אחת ו״א בטעם לאתנחתא פי׳ האתנחת׳ לעולם לא ישרתנ׳ כי אם מונח בר מן

כִּ֣י אִם־לִשְׁאֵר֔וֹ הַקָּרֹ֖ב אֵלָ֑יו לְאִמּ֣וֹ וּלְאָבִ֔יו וְלִבְנ֥וֹ וּלְבִתּ֖וֹ וּלְאָחִֽיו׃ וְלַאֲחֹת֤וֹ הַבְּתוּלָה֙ הַקְּרוֹבָ֣ה אֵלָ֔יו אֲשֶׁ֥ר לֹא־הָיְתָ֖ה לְאִ֑ישׁ לָ֖הּ יִטַּמָּֽא׃ לֹ֥א יִטַּמָּ֖א בַּ֣עַל בְּעַמָּ֑יו לְהֵ֖חַלּֽוֹ׃ לֹא־יִקְרְח֤וּ קָרְחָה֙ בְּרֹאשָׁ֔ם וּפְאַ֥ת זְקָנָ֖ם לֹ֣א יְגַלֵּ֑חוּ וּבִ֨בְשָׂרָ֔ם לֹ֥א יִשְׂרְט֖וּ שָׂרָֽטֶת׃ קְדֹשִׁ֤ים יִהְיוּ֙ לֵאלֹ֣הֵיהֶ֔ם וְלֹ֣א יְחַלְּל֔וּ שֵׁ֖ם אֱלֹהֵיהֶ֑ם כִּי֩ אֶת־אִשֵּׁ֨י יְהוָ֜ה לֶ֧חֶם אֱלֹהֵיהֶ֛ם הֵ֥ם מַקְרִיבִ֖ם וְהָ֥יוּ קֹֽדֶשׁ׃ אִשָּׁ֨ה זֹנָ֤ה וַחֲלָלָה֙ לֹ֣א יִקָּ֔חוּ וְאִשָּׁ֛ה גְּרוּשָׁ֥ה מֵאִישָׁ֖הּ לֹ֣א יִקָּ֑חוּ כִּֽי־קָדֹ֥שׁ ה֖וּא לֵאלֹהָֽיו׃ וְקִדַּשְׁתּ֔וֹ כִּֽי־אֶת־לֶ֥חֶם אֱלֹהֶ֖יךָ ה֣וּא מַקְרִ֑יב קָדֹשׁ֙ יִֽהְיֶה־לָּ֔ךְ כִּ֣י קָד֔וֹשׁ אֲנִ֥י יְהוָ֖ה מְקַדִּשְׁכֶֽם׃ וּבַת֙ אִ֣ישׁ כֹּהֵ֔ן כִּ֥י תֵחֵ֖ל לִזְנ֑וֹת אֶת־אָבִ֙יהָ֙ הִ֣יא מְחַלֶּ֔לֶת בָּאֵ֖שׁ תִּשָּׂרֵֽף׃ ס וְהַכֹּהֵן֩ הַגָּד֨וֹל מֵאֶחָ֜יו אֲשֶׁר־יוּצַ֥ק עַל־רֹאשׁ֣וֹ ׀ שֶׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֗ה וּמִלֵּ֙א אֶת־יָד֔וֹ לִלְבֹּ֖שׁ אֶת־הַבְּגָדִ֑ים אֶת־רֹאשׁוֹ֙ לֹ֣א יִפְרָ֔ע וּבְגָדָ֖יו לֹ֥א יִפְרֹֽם׃ וְעַ֛ל כָּל־נַפְשֹׁ֥ת מֵ֖ת לֹ֣א יָבֹ֑א לְאָבִ֥יו וּלְאִמּ֖וֹ לֹ֥א יִטַּמָּֽא׃ וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ֙ לֹ֣א יֵצֵ֔א וְלֹ֣א יְחַלֵּ֔ל אֵ֖ת מִקְדַּ֣שׁ אֱלֹהָ֑יו כִּ֡י נֵ֠זֶר שֶׁ֣מֶן מִשְׁחַ֧ת אֱלֹהָ֛יו עָלָ֖יו אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ וְה֕וּא אִשָּׁ֥ה בִבְתוּלֶ֖יהָ יִקָּֽח׃ אַלְמָנָ֤ה וּגְרוּשָׁה֙ וַחֲלָלָ֣ה זֹנָ֔ה אֶת־אֵ֖לֶּה לֹ֣א יִקָּ֑ח כִּ֧י אִם־בְּתוּלָ֛ה מֵעַמָּ֖יו יִקַּ֥ח אִשָּֽׁה׃

אֱלָהֵן לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ לְאִמֵּיהּ וְלַאֲבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ וּלְאַחוּהִי׃ וְלַאֲחָתֵיהּ בְּתוּלְתָּא דְּקָרִיבָא לֵיהּ דִּי לָא הֲוָת לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב׃ לָא יִסְתָּאַב רַבָּא בְּעַמֵּיהּ לְאַחֲלוּתֵיהּ׃ לָא־יִמְרְטוּן מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן וּפָאתָא דְּדִקְנְהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּבְבִשְׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל׃ קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלְּלוּן שְׁמָא דֶאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי יָת־קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ קֻרְבַּן אֱלָהֲהוֹן אִנּוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן קַדִּישִׁין׃ אִתְּתָא מְטַעְיָא וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא דְּמִתָרְכָא מִבַּעְלַהּ לָא יִסְּבוּן אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם־אֱלָהֵיהּ׃ וּתְקַדְּשִׁנֵּיהּ אֲרֵי יָת־קֻרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵב קַדִּישׁ יְהֵא־לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ וּבַת גְּבַר כָּהֵן אֲרֵי תִתְחֵל לְמִטְעֵי מִקְּדוּשַׁת אֲבוּהָא הִיא מִתְחַלְּלָא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא מֵאֲחוֹהִי דִּי־יִתָרַק עַל־רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְדִיקָרֵב יָת־קֻרְבָּנֵיהּ לְמִלְבַּשׁ יָת־לְבוּשַׁיָּא יָת־רֵישֵׁיהּ לָא יְרַבֵּי פֵּירוּעַ וּלְבוּשׁוֹהִי לָא יְבַזַּע׃ וְעַל כָּל־נַפְשָׁת מִיתָא לָא יֵיעוֹל לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לָא יִסְתָּאַב׃ וּמִן־מַקְדְּשָׁא לָא יִפּוֹק וְלָא יַחֵיל יָת מַקְדְּשָׁא דֶאֱלָהֵיהּ אֲרֵי כְּלִיל מְשַׁח רְבוּת אֱלָהֵיהּ עֲלוֹהִי אֲנָא יְיָ׃ וְהוּא אִתְּתָא בִּבְתוּלַהָא יִסַּב׃ אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וַחֲלִילָא מְטַעְיָא יָת־אִלֵּין לָא יִסַּב אֱלָהֵן בְּתוּלְתָּא מֵעַמֵּיהּ יִסַּב אִתְּתָא׃

י״א מקומו׳ שישרתנה מאיילא על פי המסרה והיא דומה לטפחא שנוטה לצר ימין והסי׳ וימיני טפחה שמים וסימ׳ הי״א מקומו׳ נמסר בסדר פנחס׳ ועיין בשער הנגינות: יקרחה חד מן י״ד מלין כתיב ה׳ בסוף תיבותא וקרי׳ וי״ו נמסר במסרא רבתא: אשי ט׳ כתיב י׳ נמסר בסדר צו: זנה ג׳ חס׳ וסימ׳ אשה זנה וחללה׳ אלמנה וגרושה וחללה׳ את צעה זנה: יקחו י׳ בקרי׳ וקמצין וסימ׳ אשה זונה וחללה׳ ב׳ בו׳ ובליעל כקוץ מונד׳ אהליהם וצאנם יקחו׳ ונחלת עריצים משדי יקחו׳ קשר נביאיה בתוכה׳ והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו׳ ומבניך אשר יצאו דמלכים׳ וחברו דישעיה׳ בניך ובנותיך יקחו: קדש י״ג חס׳ נמסר בסדר תצוה: וקדשתו ב׳ א׳ ר״פ׳ וא׳ ס״פ וסימ׳ וקדשתו כי את לחם׳ הגבל את ההר וקדשתו: והכהן ג׳ ר״פ וסימ׳ המשיח׳ הגדול׳ המקריב׳ וא׳ הכהן המחטא אותה: והכהן הגדול ב׳ דסמי׳ וסימ׳ והכהן הגדול מאחיו׳ ויעל סופר המלך: הגדול ח׳ מלאים נמסר בסדר נח: יוצק ב׳ ומל׳ וסימ׳ והכהן הגדול מאחיו׳ נהר יוצק יסודם: ללבש ב׳ וחס׳ וסימ׳ ובגד ללבש׳ ומלא את ידו ללבש את הבגדים: יפרע חד מן א״ב מן חד חד זקף קמץ וסימ׳ נמסר בריש ויקרא: והוא לג״ ר״פ נמסר במסרא רבתא:

בעל הטורים

[illegible] ועשה משה היה מושך ככהר׳ וממנו היה מושחין על המלכים׳ ללבוש ב׳ ומלא את ידו ללבוש את הבגדים׳ ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש׳ כדדרשינן גדלהו משל אחיו׳ וזהו כיון שמלא ידו ללבוש הבגדים או נתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש׳ ועל כל נפשות מת וכו׳ כל הפסוק האותיות של סופי תיבותיו כפולות רמז לרביעית דם הבא משני מתים שמטמא׳ וקדשתו שלש קדושו׳ בפסוק׳ לפתוח ראשון ולברך ראשון וליתן לו מנה יפה ראשון׳ והוא אשה בבתוליה׳ והוא עולה י״ח רמז בן י״ח שנה לחופה׳ וכן והוא כחתן יוצא מחופתו׳ בבתוליה׳ ב״ית וי״וד יתירין למדי הוה למכתב בתולה׳ רמז עד י״ב שנים בתוליה ס פלגים: לחם

ולא יחלל זרעו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: לחם אלהיו. מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו עבד לחם רב: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך: חרום. שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע. שאחת מאיבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו ארוכה מחברתה: או גבן. שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק. שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"א כמו הנוטה כדוק: או תבלול. דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרוניל"א והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגום תבלול חילית לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב: גרב וילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר ובגרב ובחרס כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות: מרוח אשך. לפי התרגום מריס פחדין שפחדיו מרוססין שנכים שלו כתותין פחדין כמו גידי פחדיו ישורגו: כל איש אשר בו מום. לרבות שאר מומין: מום בו. בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר: לחם אלהיו. כל מאכל קרוי לחם: מקדשי הקדשים. אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשים יאכל. אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשים קלים כך מפורש בזבחים: אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות שעל הפרכת ואל המזבח החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בתורת כהנים: ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: וידבר משה. המצוה הזאת: אל אהרן וגו' ואל כל בני ישראל. להזהיר בית דין על הכהנים: וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מאחרי נזורו אחור יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן. דבר אחר וינזרו מקדשי בני ישר' אשר הם מקדישי' לי: ולא יחללו את שם קדשי. סרס המקרא ודרשהו. אשר הם מקדישים לי. לרבות קדשי כהנים עצמן: כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה ואי אפשר לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בתורת כהנים וכי יש נוגע חייב אם כן מה ת"ל יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבין עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו': וטומאתו עליו. וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר על כרחך ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתיישב במקום אחר ת"ל אני ה' בכל מקום אני: בכל

שרוע ב' ומל' וסימ' או חרם או שרוע. שור ושה שרוע: או גבן ג' פסוקים אית בהון ו' מלין דמין לא נסבין וי"ו וקדמ' ר"פ וסימ' נמסר בסדר משפטים: מקדשי הקדשים ו' בליש' וסי' לחם אלהיו מקדשי הקדשים. לשכות הצפון. לשכות הדרום. ב' בו. ולגשת על כל קדשי. ואל קדשי הקדשים:

טו וְלֹא־יְחַלֵּל זַרְעוֹ בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשׁוֹ: ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזַּרְעֲךָ לְדֹרֹתָם אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם לֹא יִקְרַב לְהַקְרִיב לֶחֶם אֱלֹהָיו: כִּי כָל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא יִקְרָב אִישׁ עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ אוֹ חָרֻם אוֹ שָׂרוּעַ: אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רָגֶל אוֹ שֶׁבֶר יָד: כ אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק אוֹ תְּבַלֻּל בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ מְרוֹחַ אָשֶׁךְ: כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם מִזֶּרַע אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה מוּם בּוֹ אֵת לֶחֶם אֱלֹהָיו לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב: לֶחֶם אֱלֹהָיו מִקָּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וּמִן־הַקֳּדָשִׁים יֹאכֵל: אַךְ אֶל־הַפָּרֹכֶת לֹא יָבֹא וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי־מוּם בּוֹ וְלֹא יְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשַׁי כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ

כב

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים לִי אֲנִי יְהוָה: אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם אֶל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי יְהוָה:

וְלָא־יַחֵל זַרְעֵיהּ בְּעַמֵּיהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדְּשֵׁיהּ:
וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר: מַלֵּיל עִם־אַהֲרֹן לְמֵימַר גְּבַר מִבְּנָךְ לְדָרֵיהוֹן דִּי יְהֵא־בֵיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ: אֲרֵי כָל־גְּבַר דִּי־בֵיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב גְּבַר עֲוִיר אוֹ חֲגִיר אוֹ חֲרִים אוֹ שְׂרִיעַ: אוֹ גְבַר דִּי־יְהֵי בֵיהּ תְּבַר רַגְלָא אוֹ תְּבַר יְדָא: אוֹ־גְבִין אוֹ־רוּקָא אוֹ חִילִיז בְּעֵינֵיהּ אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן אוֹ מְרִיס פַּחֲדִין: כָּל־גְּבַר דִּי־בֵיהּ מוּמָא מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן כַּהֲנָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא יַת־קֻרְבָּנַיָּא דַייָ מוּמָא בֵיהּ יַת קֻרְבַּן אֱלָהֵיהּ לָא יִקְרַב לְקָרָבָא: קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ מִקֹּדֶשׁ קֻדְשַׁיָּא וּמִן־קֻדְשַׁיָּא יֵיכוּל: בְּרַם לְפָרוּכְתָּא לָא יֵיעוּל וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרַב אֲרֵי־מוּמָא בֵיהּ וְלָא יַחֵיל יַת־מַקְדְּשַׁי אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁהוֹן: וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם־אַהֲרֹן וְעִם־בְּנוֹהִי וְעִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר: מַלֵּיל עִם־אַהֲרֹן וְעִם־בְּנוֹהִי וְיִפְרְשׁוּן מִקֻּדְשַׁיָּא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלָא יְחַלּוּן יַת־שְׁמָא דְקוּדְשִׁי דִּי אִנּוּן מַקְדִּישִׁין קֳדָמַי אֲנָא יְיָ: אֱמַר לְהוֹן לְדָרֵיכוֹן כָּל־גְּבַר דִּי־יִקְרַב מִכָּל־בְּנֵיכוֹן לְקוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל קֳדָם־יְיָ וְסוֹאֲבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִן־קֳדָמַי אֲנָא יְיָ:

נבר

אבן עזרא

ולא יחלל זרעו. פי' אלמנה וגרושה בסתר כי את כל אלה לא יקח בגלוי ואחר שהזכיר קדושת הכהנים החל להזכיר המומין: לחם אלהיו. והוא קרבן המזבח ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן: חרום. הפך שרוע והנה חרום מגזרת חרם: שרוע. מגזרת מהשתרע: או גבן. קרוב מגזרת הרים גבנונים והנון שרש והוא שם התאר וכן דק והוא כמשמעו להיות דק קצר קומה: תבלול בעינו. יש אומרים מגזרת תבל עשו השחתה ויש אומרים מגזרת בלולה בשמן והתי"ו על שני הפירושים נוסף גם גרב בעין על דעת רבי' כן: ילפת. כטעם דבק מגזרת וילפות שמשון ויש אומרים עוות מגזרת ויחרד האיש וילפת והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר: מרוח. שם התאר מגזרת רוח: אשך. הביצה ואחר שפרט אמר כלל כל איש אשר בו מום. וטעם מום בו כמו אביו ואמו קלל: לחם אלהיו. לחם הפני' והאשם והחטאת שהם קדשי הקדשים כנגד השלמים כי גם השלמים קדש: ומן הקדשים. המעשר והבכור: אך אל הפרכת לא יבא. להיותו כהן גדול גם אל המזבח לא יקרב. וטעם אל כל בני ישראל שלא יזבח להם שלמים בעלי מום לולי הקבלה ובעבור שהזכי' כי בעל מום יאכל קדש הזהיר שיהיה האוכל טהור: וינזרו. כמו והזרתם והוא מבנין נפעל והטעם ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר: ולא יחללו. מושכת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי ולא יחללו אשר הם מקדישים לי. וטעם אני יי'. קדוש. וטעם מלפני אני יי' כי אחר שיכרת מלפני השם לא יעמוד כאשר פירשתי בסוף השם: על

בעל הטורים

לחם אלהיו הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיי' בלמ"ד. רמז לששים מומין באדם. אך אל הפרכת לא יבא. אך מיעוטא הוא שלפעמי' יבא. כההיא דאמר אם אין כהנים כשרים נכנסים לוים. אם אין טהורין נכנסין טמאין. אם אין תמימין נכנסין בעלי מומין: תוספ

יאכל ג' בקרי' וסימ' לחם אלהיו מקדשי. מתרצנים. מיין ושכר יזיר. מתרת לאחד מהם. חמאה ודבש יאכל. והיה מרוב עשות תניינ' דפסוק. חציו שרף במו אש. לא יבנו ואחר ישב. אשר קצירו רעב יאכל. הנה נא בהמות אשר עשיתי. גם כל ימיו בחשך יאכל. מתוקה שנת העובד. אורעדה ואחר יאכל: מלפני יב וסימ' ואקברה מתי. לקבר את מתי. ונכרתה הנפש. לא יכרת לך איש דמלכים. ותגרו דד"ה. כי נכנע אחאב קדמ' דפסו'. ויהי כחול זרעך. כי רוח מלפני יעטף. כי עיני על דרכיהם. אם ימושו החקים. ולכהנים הלוים לא. ויצאו מלאכים מלפני:

עד אשר יטהר׳ ימי טהרתו׃ אשר יטמא לו׳ בשבילו כמו אמרי לי אחי הוא כל אלה המזכרים יטמאו עד הערב׃ ובא השמש וטהר׳ ידוע כי וטהר שב אל הטמא כמו וכפר עליה הכהן וטהרה כי אין בפסוק זכר יום רק חז״ל העתיקו אפילו שיבא השמש לא יאכל עד סוף האור ושמו זה הפסוק לאסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעת ככרי על כן אמרו טהר יומא׃ כי לחמו׳ מאכלו וכבר פירשתיו וריקי מוח יפרשו הפסוק שהוא בספר יחזקאל והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות וזה הבל כי הנה בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם שאם יאכל לא ישמם׃ ושמרו את משמרתי׳ רמז למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו׃ וכל זר׳ שאינו מזרע אהרן׃ הם יאכלו בלחמו׳ זכרי׳ ונקבו׳׃ בתרומת הקדשי׳ השוק והחזה׃ מלחם אביה תאכל׳ כמו בראשונה׃ וכל זר לא יאכל בו׳ על כן אם יש לה ובעבורו לא תאכל היא׃ ונתן לכהן את הקדש׳ טעמו עם הקדש או תהיה מלת ונתן לכהן מושכת עצמ׳ ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי שאין צורך בעבור מלת עליו׃ והשיאו אותם׳ פעל יוצא לשנים פעולי׳ והטעם שיזהירום ויורום על שלא ישגו ואחרי שהזכיר קדשי בני ישראל הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי המומין׃ וטעם ומן הגר כי משפט אחד לנודר ולמתנדב לישראל ולגר כי כן כתוב וחכמים הפרישו בין נדר ובין נדבה וכל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר׳ וכל קרבן שיעלה כלו על המזבח ראוי להיותו בלא מום׃

לפלא

בכל טמא נפש׳ במי שנטמא במת׃ בכל שרץ אשר יטמא לו׳ בשיעור הראוי לטמא בכעדשה׃ או באדם׳ במת אשר יטמא לו בשיעורו לטמא והו כזית׃ לכל טומאתו׳ לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת׃ נפש אשר תגע בו׳ באחד מן הטמאים הללו׃ ואחר יאכל מן הקדשי׳ כלדם ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש׃ מן הקדשים׳ ולא כל הקדשי׳׃ נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה׳ לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפ׳ יצא נבלת עוף טמא שאינו במינו טרפה׃ ושמרו את משמרתי׳ מלאכול תרומ׳ בטומאת הגוף׃ ומתו בו׳ למדנו שהיא מיתה בידי שמים׃ לא יאכל קדש׳ בתרומה הכתו׳ מדבר שכל הענין דבר בה׃ תושב כהן ושכיר׳ תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק ואיזהו תושב זה נרצע שהו׳ קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתו׳ ולמדך כאן שאי׳ גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו׃ וכהן כי יקנה נפש׳ עבד כנעני שקנוי לגופו׃ ויליד ביתו׳ אלו בני השפחו׳ ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגומ׳ בספרי׃ לאיש זר׳ ללוי וישראל׃ אלמנה וגרושה׳ מן האיש הזר׃ וזרע אין לה׳ ממנו׃ ושבה׳ הא אם יש לה זרע ממנו אסור׳ בתרומ׳ כל זמן שהזרע קיים׃ וכל זר לא יאכל בו׳ לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומ׳ זרות אמרתי לך ולא אנינו׃ כי יאכל קדש׳ תרומ׳׃ ונתן לכהן את הקד׳׳ דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה׃ ולא יחללו וגומ׳׳ להאכילם לזרים׃ והשיאו אותם׳ את

איש י׳ ר״פ בתור׳ וב׳ באיוב וסי׳ נמסר בריש איוב׃ טמא ד׳ וסי׳ והנגע בכל טמא נפש׳ כי איש טמא שפתי׳ ב׳ בו׳ אם יגע טמא נפש בכל׃ באדם ד׳ רפין נמסר בסדר תזריע׃ רחיצת בשרו ד׳ חס׳ את נמסר בסדר מצורע׃ ובא יז ר״פ נמסר בישעיה סימן נ״ט גבי פסוק ובא לציון גואל׃ בלחמו ג׳ וסימ׳ הם יאכלו בלחמו׳ קדמו נודד׳

איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר והנגע בכל טמא נפש או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע׃ או איש אשר יגע בכל שרץ אשר יטמא לו או באדם אשר יטמא לו לכל טמאתו׃ נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים׃ ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא׃ נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אני יהוה׃ ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללהו אני יהוה מקדשם׃ וכל זר לא יאכל קדש תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש׃ וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו׃ ובת כהן כי תהיה לאיש זר הוא בתרומת הקדשים לא תאכל׃ ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל וכל זר לא יאכל בו׃ ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן את הקדש׃ ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו ליהוה׃ והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם כי אני יהוה מקדשם׃

וידבר יהוה אל משה לאמר׃ דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אלהם איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו ליהוה לעלה׃ לרצנכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים׃ כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם׃ ואיש כי יקריב זבח שלמים ליהוה

גבר גבר מזרעא דאהרן והוא סגיר או דאיב בקודשיא לא ייכול עד די ידכי ודיקרב בכל טמא נפשא או גבר די תפוק מניה שכבת זרעא׃ או גבר די יקרב בכל ריחשא די יסתאב ליה או באנשא די יסתאב ליה לכל סאובתיה׃ אנש די יקרב ביה ויהי מסאב עד רמשא ולא ייכול מן קודשיא אלהן אסחי בשריה במיא׃ ובמעל שמשא וידכי ובתר כן ייכול מן קודשיא ארי לחמיה הוא׃ נבילא ותבירא לא ייכול לאסתאבא בה אנא יי׃ ויטרון ית מטרת מימרי ולא יקבלון עלוהי חובא וימותון ביה ארי יחלוניה אנא יי מקדשהון׃ וכל חלוני לא ייכול קודשא תותבא דכהנא ואגירא לא ייכול קודשא׃ וכהנא ארי יקני נפש קנין כספיה הוא ייכול ביה ויליד ביתיה אנון ייכלון בלחמיה׃ ובת כהנא ארי תהי לגבר חלוני היא באפרשות קודשיא לא תיכול׃ ובת כהנא ארי תהי ארמלא ומתרכא ובר לית לה ותתוב לבית אבוהא כרביותהא מלחמא דאבוהא תיכול וכל חלוני לא ייכול ביה׃ וגבר ארי ייכול קודשא בשלו ויוסף חומשיה עלוהי ויתן לכהנא ית קודשא׃ ולא יחלון ית קודשיא דבני ישראל ית די יפרשון קדם יי׃ ויקבלון עליהון עוין וחובין במיכלהון בסואבא ית קודשיהון ארי אנא יי מקדשהון׃

ומליל יי עם משה למימר׃ מלל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון גבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא בישראל די יקריב קורבניה לכל נדריהון ולכל נדבתהון די יקרבון קדם יי לעלתא׃ לרעוא לכון שלים דכורא בתורא באמריא ובעזיא׃ כל די ביה מומא לא תקרבון ארי לא לרעוא יהי לכון׃ וגבר ארי יקריב נכסת קודשיא קדם יי

בעל הטורים

תושב כהן ושכיר ב׳ בגימ׳ קנוי קנין עול׳ קנין שנים׳ וכהן ל׳ במסר׳ וכהן כי יקנה נפש קנין כספו׳ ויאלן כועס אפו מלך וכהן זהו שאמ׳ בפר׳ תקום שכהנו׳ ל׳ בוחות נוח עורך׳ שאו שערים ראשיכם ניכנס ישמעאל בן פיאבי וישמש בכהונ׳ גדולה שהיה צדיק׳ ורבים אוכלי שולחנו גלא כמבא בות׳ בימיו וזהו וכהן כי יקנה שהיה לו הרב׳ קניני כספות׳ ולכך הוא ראש פסוק שהיה צדיק׳ אבל ויאלן כועס אפו הוא יכאי המלך שהי׳ רשע לכן הוא סוף פסוק׳ ד״א לפי שהיו מהם כהני׳ רשעים לקנות כהני׳ מאשר לא להם על כן ויאלן כועס אפו מלך וכהן׳ בלחמו ב׳ במס׳ הכא ואידך בשחיתה עץ בלחמו׳ על כן בלחמו קדמו נודד שהלכו בגולה מפני חרב דרוכה וקשת כטוש׳ והשיאו ב׳ הכא ואידך והשיאו כל ישראל אל העיר בעני׳ אבשלום כעצל׳ שנתן לו חמיו שיעץ לו לרעתו׳ וזהו והשיאו אותם עון אשמה׳ באכלם שנים הכא ואידך באכלם מעבור הארץ דאוכל תרומה בטומא׳ הגוף׳ בכעוריה מלא וו׳ ל׳ לומר לך שאין בין נערות לבגרות אלא שסה חסדים בלבד׳ י״א פעמים הזכיר קדשי׳ בזאת הפרשה כנגד א׳ ע׳ דברים שבין תרומה לקדש׳ ובאר׳נכס

מסרה

נשחיתה עץ׃ חמשיתו ב׳ חס׳ יוד קדמ׳ וסימ׳ ויסף חמשיתו עליו׳ כי יגאל ממעשרו׳ ותור חמשתו וחמשתו יסף עליו׃ והשיאו ב׳ וסימ׳ והשיאו אות׳ עון אשמה׳ והשיאו כל ישראל׃ באכלם ב׳ וסימ׳ באכלם את קדשיהם׳ באכלם מעבור הארץ׃ אני יי׳ מקדשם ד׳ וסימ׳ אך אל הפרכת לא יבא׳ ושמרו ארת משמרתי׳ והשיאו אתם עון׳ וגם את שבתתי נתתי׃ לרצנכם ד׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בסדר קדשים׃ זבח שלמים ו׳ בתורה נמסר בויקרא׃

עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן ואונקלוס תרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן׃ והשיאו אותם׳ זה אחד מג׳ אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי׃ נדריהם׃ הרי עלי׃ נדבותם׳ הרי זו׃ לרצונכם׳ הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיימנט בלעז ואיזהו הראוי לרצון׳ תמים זכר׃ בבקר בכשבים ובעזים׳ אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר׃

לפלא

רשי

לפלא נדר, להפריש בדיבורו: עורת, שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורות: או שבור, לא יהיה: חרוץ, ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת, ורוא"ה בלע"ז: גרב, מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפות שמשון שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו, שלשה פעמי' להזהיר על הקדשן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן: ואשה לא תתנו, אזהרת הקטרתן: שרוע, אבר גדול מחבירו: קלוט, פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אותו, לבדק הבית: ולנדר, למזבח: לא ירצה, אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח:

ומעוך וכתות ונתוק וכרות, בביצים או בגיד: מעוך, ביציו מעוכין ביד: כתות, כתושי' יותר ממעוך: נתוק, תלושין ביד עד שנפסקו חוטי' שתלויי' בהן אבל נתונין הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות, כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך, תרגום ודמרים זהו לשונו בארמית לשון כתיש', וכתות תרגומו ודרסים כמו הבית הגדול רסיסים בקיעות דקו' וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו: דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף מוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: ומיד בן נכר, נכרי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואף על פי שלא נאסרו בעלי מומין לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמ' שבשדו' אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבוה אבל תמימה תקבלו מהם לכך נאמ' למעלה איש איש לרבות את

ולנדר ה' קמצין, בליש וסי' נדרא דארמלתא שלם עבדא ולא אתקבל:

תזבחו בלא תביר וכי תזבחו דקדשים בתביר:

רביעי

כב

מסורה

ושור ה' ג' מנהון ר"פ נמסר בריש סדר שמיני: ולנדר ה' קמצי' בליש' וסימ' ונדר אלמנה וגרושה, כי נדר נדר עבדך, ולנדר לא ירצה, ונדרו נדר ליי' ושלמו, כל נדר וכל שבועת, וסימ' בלשון ארמי' נדרא דארמלתא שלם עבדא ולא אתקבל: זבח ב' וסימ' וכי תזבחו זבח תודה, זבח שלמים: אני יי כ' ס"פ

מקרא

לְפַלֵּא־נֶ֨דֶר֙ א֣וֹ לִנְדָבָ֔ה בַּבָּקָ֖ר א֣וֹ בַצֹּ֑אן תָּמִ֤ים יִהְיֶה֙ לְרָצ֔וֹן כָּל־מ֖וּם לֹ֥א יִֽהְיֶה־בּֽוֹ׃ עַוֶּ֩רֶת֩ א֨וֹ שָׁב֜וּר אֽוֹ־חָר֣וּץ אֽוֹ־יַבֶּ֗לֶת א֤וֹ גָרָב֙ א֣וֹ יַלֶּ֔פֶת לֹא־תַקְרִ֥יבוּ אֵ֖לֶּה לַֽיהוָ֑ה וְאִשֶּׁ֗ה לֹא־תִתְּנ֥וּ מֵהֶ֛ם עַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ לַיהוָֽה׃ וְשׁ֥וֹר וָשֶׂ֖ה שָׂר֣וּעַ וְקָל֑וּט נְדָבָה֙ תַּעֲשֶׂ֣ה אֹת֔וֹ וּלְנֵ֖דֶר לֹ֥א יֵרָצֶֽה׃ וּמָע֤וּךְ וְכָתוּת֙ וְנָת֣וּק וְכָר֔וּת לֹ֥א תַקְרִ֖יבוּ לַיהוָ֑ה וּֽבְאַרְצְכֶ֖ם לֹ֥א תַעֲשֽׂוּ׃ (כה) וּמִיַּ֣ד בֶּן־נֵכָ֗ר לֹ֥א תַקְרִ֛יבוּ אֶת־לֶ֥חֶם אֱלֹהֵיכֶ֖ם מִכָּל־אֵ֑לֶּה כִּ֣י מָשְׁחָתָ֤ם בָּהֶם֙ מ֣וּם בָּ֔ם לֹ֥א יֵרָצ֖וּ לָכֶֽם׃ ס

וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ שׁ֤וֹר אוֹ־כֶ֙שֶׂב֙ אוֹ־עֵז֙ כִּ֣י יִוָּלֵ֔ד וְהָיָ֛ה שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים תַּ֣חַת אִמּ֑וֹ וּמִיּ֤וֹם הַשְּׁמִינִי֙ וָהָ֔לְאָה יֵרָצֶ֕ה לְקָרְבַּ֥ן אִשֶּׁ֖ה לַיהוָֽה׃ וְשׁ֖וֹר אוֹ־שֶׂ֑ה אֹת֣וֹ וְאֶת־בְּנ֔וֹ לֹ֥א תִשְׁחֲט֖וּ בְּי֥וֹם אֶחָֽד׃ וְכִֽי־תִזְבְּח֥וּ זֶֽבַח־תּוֹדָ֖ה לַֽיהוָ֑ה לִֽרְצֹנְכֶ֖ם (ל) תִּזְבָּֽחוּ׃ בַּיּ֤וֹם הַהוּא֙ יֵאָכֵ֔ל לֹֽא־תוֹתִ֥ירוּ מִמֶּ֖נּוּ עַד־בֹּ֑קֶר אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ וּשְׁמַרְתֶּם֙ מִצְוֺתַ֔י וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֹתָ֑ם אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ וְלֹ֤א תְחַלְּלוּ֙ אֶת־שֵׁ֣ם קָדְשִׁ֔י וְנִ֨קְדַּשְׁתִּ֔י בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אֲנִ֥י יְהוָ֖ה מְקַדִּשְׁכֶֽם׃ הַמּוֹצִ֤יא אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לִהְי֥וֹת לָכֶ֖ם לֵאלֹהִ֑ים אֲנִ֖י (א) יְהוָֽה׃ פ

וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ דַּבֵּ֞ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֔ם מוֹעֲדֵ֣י יְהוָ֔ה אֲשֶׁר־תִּקְרְא֥וּ אֹתָ֖ם מִקְרָאֵ֣י קֹ֑דֶשׁ אֵ֥לֶּה הֵ֖ם מוֹעֲדָֽי׃ שֵׁ֣שֶׁת יָמִים֮ תֵּעָשֶׂ֣ה מְלָאכָה֒ וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י שַׁבַּ֤ת שַׁבָּתוֹן֙ מִקְרָא־קֹ֔דֶשׁ כָּל־מְלָאכָ֖ה לֹ֣א תַעֲשׂ֑וּ שַׁבָּ֥ת הִוא֙ לַֽיהוָ֔ה

ל' · ל' ומ"ל · ל' ב' · ל' · ז"ן בתור' · ל' ג' מנהון ר"פ ה' ב' · ל' · ל' ר"פ · ב' כתרי לי"ש · ל' ויתסתם אב' · ה' ג' מנהון ר"פ · סיין ל' יחס' · כנ' ל' · ל' ס"פ · ח' ר"פ בספר · ל' · ב' ר"פ · ז"ג בסיפר' · כו"ל מ"ל כמ"כ חס' · ז'

תרגום

לְפָרָשָׁא־נִדְרָא אוֹ לִנְדַבְתָּא בְּתוֹרֵי אוֹ בְעָנָא שְׁלִים יְהֵי לְרַעֲוָא כָּל־מוּמָא לָא יְהֵי־בֵיהּ׃ עֲוִיר אוֹ תְבִיר אוֹ־פְסִיק אוֹ־יַבְּלָן אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן לָא־תְקָרְבוּן אִלֵּין קֳדָם־יְיָ וְקוּרְבָנָא לָא־תִתְּנוּן מִנְּהוֹן עַל־מַדְבְּחָא קֳדָם־יְיָ׃ וְתוֹר וְאִמַּר יַתִּיר וְחַסִּיר נִדְבְתָּא תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ וּלְנִדְרָא לָא יְהֵי־לְרַעֲוָא׃ וְדִי מְרִיס וְדִי רְסִיס וְדִי שְׁלִיף וְדִי גְזִיר לָא תְקָרְבוּן קֳדָם־יְיָ וּבְאַרְעֲכוֹן לָא תַעְבְּדוּן׃ וּמִן בַּר־עַמְמַיָא לָא תְקָרְבוּן יַת־קוּרְבַּן אֱלָהֲכוֹן מִכָּל־אִלֵּין אֲרֵי חִבּוּלְהוֹן בְּהוֹן מוּמָא בְהוֹן לָא לְרַעֲוָא יְהוֹן לְכוֹן׃

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ תּוֹר אוֹ־אִמַּר אוֹ־עִזָּא אֲרֵי יִתְיְלִיד וִיהֵי שִׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּיהּ וּמִיּוֹמָא תְמִינָאָה וּלְהָלָא יִתְרְעֵי לְקָרְבָא קָרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ׃ וְתוֹרְתָא אוֹ שֵׂיתָא לַהּ וְלִבְרַהּ לָא־תִכְּסוּן בְּיוֹמָא חָד׃ וַאֲרֵי־תִכְּסוּן נִכְסַת־תּוֹדְתָא קֳדָם־יְיָ לְרַעֲוָא־לְכוֹן תִּכְּסוּן׃ בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְאֲכֵל לָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד־צַפְרָא אֲנָא יְיָ׃ וְתִטְּרוּן פִּקּוּדַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ וְלָא תְחַלְּלוּן יַת־שְׁמָא דְקוּדְשִׁי וְאֶתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ׃

וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ דִּי־תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ אִלֵּין אִנּוּן מוֹעֲדָי׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבָּא שַׁבְּתָא מְעָרַע־קַדִּישׁ כָּל־עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן שַׁבְּתָא הִיא קֳדָם־יְיָ

אבן עזרא

לפלא, לפרש: עורת, שם התאר לעין וי"א כי שבור ביד וחרוץ ברגל וחרוץ מגזרת כן משפטך אתה חרצת כמו גזור: יבלת, כמו תבלול וכללו של דבר אכתנו כסמוך על הקבלה ולא נשען על דעתנו החסרה: לא תקריבו אלה ליי', לפלא נדר ולא יקח מאלה האמורים: שרוע, כראשון, וקלוט הפכו והוא מגזרת עיר מקלט: ומעוך, מגזרת מעכו שדיהן: וכתות, מגזרת ואכות אותו טחון ושניהם בביצים: ונתוק, מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת: ובארצכם לא תעשו, לשנות מעשה השם: ומיד בן נכר, שלא יחשוב בלבו הואיל והוא קרבן בן נכר לא אחוש להקריבו: משחתם, המ"ם נוסף והתי"ו שרש מגזרת השחתה ומ"ם להיות להם משחתם שרש והתי"ו נוסף: ירצו, מבנין נפעל ואחר שהזכיר לא ירצו הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא ירצה: שור או כשב או עז, נקראים על שם שופם כמו ובגדי ערומי' תפשיט יומת המת כי יפול המפל או הטעם זכר המין: וטעם ומיום השמיני כמו הנמול על המרובע: והלאה, אחריו והעד חץ יהונתן: ושור או שה, פירשתיו והמצוה על זכר ונקבה, וטעם וכי תזבחו זבח תודה שיאכל ביום אחד בעבור שהזכיר ושור או שה שלא ישחט ביום אחד והוסיף על הפרשה הכתוב בנו את אהרן מלת לרצונכם, וטעם אני יי' להיות התודה שלימה: ושמרתם מצותי, בלב: ועשיתם אותם אני יי' שאחקור מה שיש בלב ואראה כל העשוי, וטעם לא תחללו את שם קדשי עם בני אהרן ידבר כי הפרשה דבקה והם המצווים שלא ישחטו להם או לישראל אם וכן ביום אחד גם יתכן שמצות וכי תזבחו זבח תודה לכהנים והעד שהחל בפרשה אחרי כן דבר אל בני ישראל ועל שני ונקדשתי בתוך בני ישראל: המוציא אתכם, ובסוף אני יי' שהוא הדבור הראשון והוא עיקר כל המצות ואחר שהזכיר קדשי בני ישראל הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות והחל מהשבת, וטעם אלה הם מועדי בעבור היות שבתות רבות בשנה: בכל

בעל הטורים

ובארצכם לא תעשו וסמיך ליה ומיד בן נכר · לומר שאסור לסרס אפילו על יד גוי · שור או כשב או עז · סמך לבן נכר לומר שאין מקבלין קרבן חובה אלא מישראל · והיה שבעת ימים וגו' אמר הקב"ה אם ישחוט ביו' ראשון יהא כראה כשוחט לשם שמים וארץ שנבראו ביום א' ואם ביום ב' יהא נראה כאלו שוחט לרקיע שנעשה ביום ב' · וביום ג' לים וליבשה · וביום ד' לשם מאורות · וביום ה' לשם שרצים · וביום ו' לשם אדם · אלא ימתין עד ז' ימי' וידע שבראתי העולם בו' ימים ונחתי בז' וישחט לשמי · אותו ואת בנו כתוב הכא ואידך ועבדו אותו ואת בנו גבי נבוכד נצאר בשביל שנאמ' בו אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד · והוא לא עשה כן · אלא שחט בני צדקיהו לעיניו · ע"כ נאמר בו ועבדו אותו ואת בנו עד בא ארצו גם הוא ועבדו בו גוים רבים שנהרג בלשצר ונוטלה מיתנו המלכות · סמך אותו ואת בנו לשור או כשב לומר שנוהג במוקדשין · וכי תזבחו סמך לאותו ואת בנו · רמז ליה שאמרו ד' פרקי' בשנה צריך להודיעו אמו מכרתי היום לשחוט · והם הפרקים ברגלי' · לכך סמך אותו לרגלים · לא תותירו ממנו עד בקר וסמיך ליה אני יי' ושמרתם את מצותי לומר שאין מעבירין על המצות · כלומר לא תותירו המצות · ונקדשתי בתוך בני ישראל בגי' זהו אין אומרים קדושה בפחות מעשרה · בתוך בני ישראל · וסמיך ליה מועדי · שבמועדים מתקבצי' כדי להתפלל ולהלל להקב"ה שברוב עם הדרת מלך · מקדשכם וסמיך ליה מועדי יי' חייב אדם לטהר את עצמו ברגל · מועדי יי' מלא וי"ו · על ו' חדשי' שלוחים יוצאים · מקרא קדש בגימטריא משתה · מקרא קדש בגימ' במאכל בכסות נקיה:

קנירה

רשי

הגוים שנודרים נדרים ונדבות כישראל: משחתם, חבולהון: לא ירצה לכם, לכפר עליכם: כי יולד, פרט ליוצא דופן: אותו ואת בנו, נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן: אותו ואת בנו, אף בנו ואותו במשמע: לרצונכם תזבחו, תחלת זביחתכם הזהרו שתהיו לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון, דבר אח' לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשי' ואף על פי שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט בנאכלין ליום אח' שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמן: ביו' ההוא יאכל, לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתוב ובשר זבח תודת שלמיו וגו': אני יי', דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: ושמרתם, זו המשנה: ועשיתם, זה המעשה: ולא תחללו, לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה תלמוד לומר ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד תלמוד לומר בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור על מנת למות שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס שכך מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו': המוציא אתכם, על מנת כן: אני יי', נאמן לשלם שכר: דבר אל בני ישראל, מועדי יי', עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם שמעברין את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלם: ששת ימים, מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדו' מעלין עליו כאילו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאילו קיים את השבתות:

מסורה

בסיפרא וסימ' נמסר בסדר אחרי מות: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם י"ג בתורה נמסר בסדר ויקרא: תעשה ז' וסימ' נמסר בסדר תרומה:

אלה

אבן עזרא

בכל מושבותיכם, בארצכם וחוץ מארצכם בבית ובדרך' וטעם שבת היא ליי' פירשתיו' ואחר כן הזכיר המועדים ואמר בשבת אלה הם מועדי ובמועדים אמר במועדם והטע' באי זה עת שיהיה מהשבוע והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדי' כי בזמן שבית המקדש קיים היו המועדים נמסרים לבית דין הלא תראה כי אמר על פסח חזקיהו ויועץ המלך ואחר שקבע ראש חדש ניסן עבר השנה ובזה תפשוהו חכמי' ז"ל כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן ו והמעתיקים אמרו כי בית דין היה מסתכל בדברים רבים בקביעות השנה ואמרו על רבי עקיבא ש שקבע שתי שנים מעוברות שנה אחר שנה לפי צורך השעה ואין בכל המקרא ראיה איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים ומה שאמ' הגאון כי על חשבון העיבור היו נסמכי' איננו אמת כי במשנה גם בתלמוד ראיות שהיה פסח בבל"ו גם שני מעשיות שם ועבור השנים קרוב מתוספת שנת ה החמה על הלבנה ואיננו על דרך הקדמונים ותחלת החשבון וי"ד פי' שיש עם לבהר"ד לא תתע"ו יצא המולד וי"ד כי שנה נוספה להאמ' מחשבון בהר"ד בעבור חמש הימים שהיו קודם בריאת האדם ויום בשנה תשוב שנה וזה לא יתיך על כן לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה כי לא היתה והנה העבור אחר שנה וחצי שנה והעבור בנוי על המהלך התיכון על כן אמרו פעמים שבא בארוכה ובקצרה ואין הקביעות לעולם אחר ראית הלבנ' בירושלם או בקצה מזרח או במערב כלל והעד מקום המחברת התיכונה כי הנה היא על ירושלם ועוד שראינו פעמים רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני וכן היתה נראית בכל העולם וקביעות ה החדש היה ליל שלישי וכן א אירע לשלשה חדשים קודם ניסן וזה נתקן בשנת גטר"ד בעבור הדחיה גם פעמים היה הקביעות בתשרי יום חמישי ולא נראית הלבנה בליל שבת והיה האויר זך וזה יקרה בכל שנה שהמולד קרוב מחצי היום והיתה הלבנה בחצי גלגל הגבוה גם אין הקביעות בנוי על עת התחברות המאורות אפילו בהמלך האמצעי כי הנה בטור"ד גם בטר"ד יוכיחו ולולי שלא אאריך הייתי מפרש סוד העיבור וסוד ההלכה החמורה שהוא נולד קודם חצו' והכלל שחז"ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות וכן קבלנו מפי נביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו וזה שעשינו שני ימים בגלות והוא על דבר ספק והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור הדחיות כי בשנת גטר"ד אם אל המולד היה ראוי שיתענו בשמונה לקביעותינו וכי למה נעות אנחנו חשבון שנתנו בעבור שנה אחרת וכן יקרה להם עם הראיה: בין הערבים, פירשתיו: אשה ליי', בפרשת פנחס, וטעם להזכיר כי תבאו אל הארץ בעבור שישמרו כל השבתות במדבר ופסח בהר סיני כי זו הפרשה סמוכה להקמת המשכן, וטעם דבר אל בני ישראל שיתחברו ואחר כן ואמרת אליהם: ממחרת השבת, אמרו חז"ל ממחרת יום טוב והמכחשים אמרו שהוא כמשמעו והמאמינים הביאו ראיות משבת השמטה והיובל והצום הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון וכן שבתון נאמר בראשון של סוכות ובשמיני ואמרו כי שבע שבתות שבועות וכמוהו באי השבת עם יוצאי השבת והם שנים פירושים בפסוק אחד והנה שלשים עיירים וראיתם תמימות וחכם ברומי הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי ולא ידע כי בנפשו הוא כי הפסח ביום ארבעה עשר וממחרתו יום ויסעו מרעמסס בחדש הראשון ולאכול קלי אסור עד עבור תנופת העומר והגאון אמר ששני פסחים הם פסח יי' ופסח ישראל ופסח יי' בליל חמשה עשר ביהושע יום ששה עשר ויהיה פי' ממחרת הפסח הכתוב בתורה ממחרת זבח הפסח ולא אמר כלום כי לא נקרא החג פסח רק בעבור שפסח השם על לבקר יום חמשה עשר וכן כתוב כל היום וכל הלילה וכל יום המחרת ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי היה מהישן וזה איננו רחוק כי הכתוב אמר על תנופת העומר חרמש בקמה ואם תנופת העומר היה' יום חמש"ע עשר מתי קצרו ועשו מצות ועוד כי אין קציר כי הוא ראשית קציר שעורי' גם יש כדמות ראיה על פירושו ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש לה שנה שעברה, וטעם מעבור הארץ ארץ סיחון ועוג והעד שאמר אחר כן מתבואת ארץ כנען ועוד כי והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואין פסוק קלוי באם טענה כי הוא תאר המעשה כי אביב קלוי באש יקרא קלי ועוד יש להשיב מאין נדע כי הניף תנופת העומר כי הכתוב אמר אשר אני נותן לכם ועוד לא נתנה להם ולא בא הכתוב להזכיר מצות וקלוי רק בעבור ששבת המן וכן טעם כל שפסוק השבת כמשמעה מאי זה שבת נחל לספור ויושעה השיב כי שמנה עשר ימים הם שיש בהם קרבן וכקראו מועדים מלבד השבתות ואחר שים קרבן ביום ולעד כי התנופה באחד מימות מועד האביב והנה שנה קרבנות ראשי חדשים שלא נזכרו ועוד כי הכתוב אמר כאלה תעשו ליום שבעת ימים והיה ראוי העומר גם זאת איננה טענה עלינו כי אנחנו נסמוך במצות על הקבלה והנה ביום שבועות לא הזכיר בפרשת פנחס מלבד כבשי השלמים ולמעלה פר שנים ובפנחס פרים שנים ואיל אחד גם יוכל המאמין להשיב כי בדרך נבואה ידע היום שיהיה בו תנופת העומר שיום השבת יהיה הקביעות והעד מערך והזכיר הכתוב איך יחשבו בשנה הראשונה ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת ואחר כן הנזכרת בפנחס ואח' כן אמר בשבועותיכם שבעה שבועות ולא ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון וטעמה שבועים יוכיח והנה ארמוז לך סוד אחד שכל המועדי' תלוים ביום ידוע מהחדש ולא כאמר בחג השבועות מספר שהיא מצוה וחז"ל העתיקו כי בחג שבועות היה מתן תורה ועליו נאמר כי חג יי' לנו, יש אומרים כי כל לרצונכם פירושו להיות לכם לרצון בעבור והניף לרצונכם וטעמו שתניפו ברצונכם והטעם שתמנו כבש בן שנתו כדי שתהיו נרצים והמכחשים אמרו כי בן שנה איננו כבן שנתו כי בן שנתו עד אין לו שנה תמימה והנה לא קראו בחנוכת המזבח כבש אחד בן שנתו לעולה ובפרשה אחרונה כבשים בני שנה שנים עשר ; ולחם

מסורה

מושבתיכ' כלם כתי' כן במ"ג וסימ' נמסר בריש סדר ויקהל: בחדש ז' ר"פ נמסר בסדר וישמע יתרו: ובחמשה עשר יום נ' ר"פ דסמיכי בתורה וסימ' ובחמשה עשר דמצות, והברו, והגתם אתו חג: ועשיתם העומר בזקף ועשית' שעיר עזים בתביר וסי' בלשון ארמי עומרא סליק צפיר' נחית והוא חד מן י"ו זוגין מתחלפי' בטעמא

תורה

בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃

אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם׃ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה׃ וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְהֵנִיף אֶת־הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ וַעֲשִׂיתֶם בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה׃ וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה יַיִן רְבִיעִת הַהִין׃

תרגום אונקלוס

בכל מותבניכון׃

אלין מועדיא דיי מערעי קדיש די תערעון יתהון בזמניהון׃ בירחא קדמאה בארבעת עשרא לירחא בין שמשיא פסחא קדם יי׃ ובחמשת עשרא יומא לירחא הדין חגא דפטיריא קדם יי שבעא יומין פטירא תיכלון׃ ביומא קדמאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון׃ ותקרבון קרבנא קדם יי שבעא יומין ביומא שביעאה מערע קדיש כל עבידת פולחן לא תעבדון׃

ומליל יי עם משה למימר׃ מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארעא די אנא יהיב לכון ותחצדון ית חצדה ותיתון ית עומרא ריש חצדכון לות כהנא׃ ויריס ית עומרא קדם יי לרעוא לכון מבתר יומא טבא ירימניה כהנא׃ ותעבדון ביום ארמותכון ית עומרא אמר שלים בר שתיה לעלתא קדם יי׃ ומנחתיה תרין עשרונין סולתא דפילא במשח קרבנא קדם יי לאתקבלא ברעוא ונסכיה חמרא רבעות הינא׃

ולחם

מסורה

בחד ענינא חד זקף לרומא וחד נחית לתהומא וסימ' בלשו' ארמי שמואל עבד אורית' דוד מנהו' במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא, וביאור' וסימנם בסדר וארא: ריח ניחח ט' מיחדין בתורה וסי' נמסר בסדר צו:

ועשיתם ב' בענין ומתחלפין בטעמא חד בזקף וחד בתביר וסי' עומרא סליק צפירא נחית והוא חד מן י"ו זוגין מתחלפין בטעמא חד נחית לתהומא וחד סליק לרושא

רש"י

אלה מועדי יי', למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: בין הערבים, משש שעות ולמעלה: פסח ליי', הקרבת קרבן ששמו פסח: והקרבתם אשה וגו', הם המוספין האומרים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה ליי', מכל מקו' אם אין פרים הבא אילים אין פרים ואילים הבא כבשים: שבעת ימים, כל מקו' שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטי"נא בלע"ז וכן כל לשון שמונת שמת חמשת שלשת: מלאכת עבודה, אפי' מלאכו' החשובות לכם עבוד' וצורך שיש חסרון כיס בבטלה ש שלהן כגו' דבר האבד כך שנותי מתורת כ כהני' דקתני יכול אף חולו של מועד יהא א אסור במלאכת עבודה וכו': ראשית קצירכם, שתהא ראשונה ל לקציר: עומר, עשירית האיפה כך היתה שמה כמו וימדו בעומר: והניף, כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים: לרצונכם, אם תקריבו כמשפט זה יהי לרצון לכם: ממחרת השבת, ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת ב בראשי' אי אתה יודע איזהו: ועשיתם כבש, חובה לעומר הוא בא: ומנחתו, מנחת נסכיו: שני עשרונים, כפולה היתה: ונסכו יין רביעית ההין, אף על פי שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים:

קלי

בעל הטורים

קצירה שנים וקצרת את קצירה. בזכם קצירה. שלא תביאו העומר וקצרתם את קצירה. ואם לאו ביכם קצירה. על

קלי' קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל' הן קליות שקורין גרנייליש: בכל מושבותיכם' נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו: ממחרת השבת' ממחרת יום טוב: תמימות תהיינה מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: השבת השביעית' כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעית תספרו' ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה ליי' ביום חמשים תקריבוה ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה' היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש ואם תאמ' הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: ממושבותיכם' ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה' לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה: בכורים' ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה שעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: על הלחם' בגלל הלחם חובה ללחם: ומנחתם ונסכיהם כמשפט' מנח' ונסכי' המפורשי' בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרוני' לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנח' והנסכים חצי ההין לפר ושלישי' ההין לאיל ורביעית ההין לכבש: ועשיתם שעיר עזים' יכול שבעת כבשים ושעיר האמורי' כאן הם שבעת כבשים ושעיר האמורי' בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינן הן אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: והניף הכהן אותם תנופה' מלמד שטעוני' תנופה חיים יכול כולם תלמוד לומר על שני כבשים: קדש יהיו' לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדשי קדשי': ובקצרכם' חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין' אמר רבי אבדימי ב"ר יוסף מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכח' ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאילו בנה בית המקד' והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב' הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע אחד מהם: אני יי' אלהיכם' נאמן לשלם שכר: זכרון תרועה' זכרון פסוקי זכרון ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל: והקרבתם אשה' המוספין האמורים בחומש הפקודים: אך

ולחם ד' ר"פ וסימ' נמסר בסדר ויגש: עד עצם היום הזה ג' וסימ' ולחם וקלי וכרמל' וישימו אבנים גדלות' המה ואבותם פשעו בי: משבתיכ' ג' חס' וסי' נמסר בריש סדר ויקהל: כל קריי' לדרתיכ' בכל משבתיכ' במ"א בכל שמבתיכ' לדרתיכם וסימ' וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש: תביאו חד מן ד' אלפין דגשין בקריי'

וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הֲבִיאֲכֶם אֶת־קָרְבַּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ס
טו וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה׃ עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה׃ מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאוּ לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיהוָה׃ וְהִקְרַבְתֶּם עַל־הַלֶּחֶם שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם בְּנֵי שָׁנָה וּפַר בֶּן־בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם שְׁנָיִם יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים׃
כ וְהֵנִיף הַכֹּהֵן אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁנֵי כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה לַכֹּהֵן׃ וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

חמשי
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ׃ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃

וּלְחֵם וְקָלֵי וּפֵירוּכָן לָא תֵיכְלוּן עַד־בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַד אַיְתוֹאֵיכוֹן יָת־קוּרְבָּנָא דֶאֱלָהֲכוֹן קְיָם עֲלָם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ וְתִמְנוֹן לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא־טָבָא מִיּוֹם אַיְתוֹאֵיכוֹן יָת־עֻמְרָא דַּאֲרָמוּתָא שְׁבַע שָׁבוּעָן שַׁלְמָן יְהוְיָן׃ עַד מִבָּתַר שָׁבוּעֲתָא שְׁבִיעֲתָא תִּמְנוֹן חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחֲתָא חֲדַתָּא קֳדָם־יְיָ׃ מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן תַּיְתוֹן לְחֵם אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּן גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוֹלְתָּא יְהוְיָן חֲמִיעַ יִתְאַפְיָן בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ׃ וּתְקָרְבוּן עַל־לַחְמָא שִׁבְעָא אִמְּרִין שַׁלְמִין בְּנֵי שְׁנָא וְתוֹר בַּר־תּוֹרֵי חַד וְדִכְרִין תְּרֵין יְהוֹן עֲלָתָא קֳדָם־יְיָ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל־בְּרַעֲוָא קֳדָם־יְיָ׃ וְתַעְבְּדוּן צְפִיר־בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא וּתְרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ וִירִים כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל לְחֵם בִּכּוּרַיָּא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ עַל־תְּרֵין אִמְּרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן קֳדָם־יְיָ לְכַהֲנָא׃ וּתְעָרְעוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע־קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עֲלָם בְּכָל־מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן׃ וּבְמֶחְצַדְכוֹן יָת־חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ בְּחַצְדָךְ וּלְקָטָא דְחַצְדָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא יְהֵא לְכוֹן נְיָחָא דוּכְרַן יַבָּבָא מְעָרַע קַדִּישׁ׃ כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃
ומליל

אבן עזרא

ולחם' מחלם והעד כי הפסח יאכלנו על מצות ומרורים לולי הקבלה היה נראה כי ספירת הימים בשנ' היובל והמכחשים אמרו כי טעם תמימות שלא תעלה במספר השבת הראשונה שיחל ממחרתה: תספרו חמשי' יום' כי כן מספר התורה וכן וביום השמיני בכל מקום' מלת תביאו זרה בעבור דגשות הא"לף כי לא נדע לו טעם: ממושבותיכם' צריכי' אנו לקבלה מאיזה מקום יוקח ומתי יבוקש: לחם תנופה' לכהן עם כבשי השלמי' ויתכן שסנה הכתו' בשנ' הראשונה בעבור שהיא תחלת ההתחלה ויש אומרי' כי יקרב פר ואילים שני' או שני פרים ואיל אחד כרצון הכהן ועוד לא ראינו מנ' כזאת ובפנחס אפרש האמת ואחר שחיטת השלמים ביום חג שבוע' והוא יום מקרא קדש הנה מותר לשחוט בכל המועדים הפך דברי הצדוקים: וטעם להזכיר ובקוצרכ' את קציר ארצכם פעם שנית בעבור כי חג שבוע' בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם' וטעם להזכיר וידבר יי' עם יום התרוע' בעבור היותו מועד בפני עצמו כי חג שבועות תלוי מיום תנופת העומר וכן הזכיר עם הצום הגדול ועם חג הסכות: בחדש השביעי' כי תחלת החשבון מניסן כי בו יצאנו ממצרים ועוד כי אביב השעורים תחלה ואחר כן בכורי קציר חטים ואחר כך באספך את מעשיך ואלה המועדים תלוים להיותם בימים הנזכרים ואחר שאמר לתקוע בחצוצרות בכל חדש הנה זכרון תרועה גם יום תרועה מצוה לתקוע בשופר וכן ביום הכפורי' ואני הנה ארמוז לך סודו' ושים לבך אולי תבינם:
אמרו

בעל הטורים

על הלחם ב' במסור' והקרבתם על הלחם שבעת כבשים' כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם על כן והקרבתם על הלחם שבעה כבשים' כי אכילת מזבח מעין אכילת אדם כדאמרי' גבי נסכים' מה אכילת אדם אכילה מרובה בשתיה וכו'' שבתון זכרון תרועה' שבשבת אין תוקעין שאין תקיעת שופר דוחה שבת' ואין בו אלא זכרון תרועה' אבל במקדש תוקעין' תקעו שופר בציון ר"ת שבת' שבציון תוקעין אפי' בשבת' זכרון ג' במסו' זכרון תרועה' ואידך אין זכרון לראשונים' ואידך כי אין זכרון לחכם עם הכסיל' כנגד שלשה ספרים שנפתחים בר"ה' על כן בשנים כתיב אין זכרון' דקיימי צדיקי' ורשעים שאין צריכין להזכיר יותר אלא אלו נחתמין מיד לחיים ואלו למית והיינו אין זכרון לחכם' וגם בפסוק השני כתיב אין זכרון שהוא כנגד הרשעי'' אבל בפסוק שלישי כתיב זכרון שהוא כנגד הבינוניים שתלויין ועומדין' וצריך להזכירם עוד ביום הכפורים: אך

מסרה

וסי' ויביאו לו את המנחה' תביאו לחם תנופה' ושפו עצמותיו לא ראו' ויביאו לנו ביד אלהינו הטובה' דעזרא: תהיינה' כתובי' כן בתרין יודין והאבתר נ"ן וסי' וספרת' לכם ממחר' ממשבתיכ' תביאו' והקרית' לכם ערים' והערים אשר תתנו ללוים' את שלש הערים אשר' ולגר ולתושב' ונגרעה נחלתן מנחלת' ונוספה נחלתן על' לטוב בעיניה' ב' בפסו' וחד ותהיינה מחלה: על הלחם ב' וסימ' והקרבתם' כי לא על הלחם לבדו: ואלים ז' חס' יוד קדמא וד' מלאים דמל' וסי' נמסר בסדר תצוה: וקראתם ג' ר"פ וסימ' בעצם' היום הזה' וקראתם בשם אלהיכם' וקראת' אותי והלכתם והתפללתם: משבתיכ' חד מן ח' מלין בתרי טעמי פי' הטפח' לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בת' מקומו' וסימ' בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמר' ההרתיה' את כל ההרתיה בקע דסוף מלכים' מבליגיתי' ומכל גלוליכם' מעל תועבתיכם' כי למבראשונה' דד"ה' ונבו ביתך לאחרן הב' שהם הרהיבוני וסי' מה"ם תג"לש' ועיין בשער הנגינות: דבר ד' בטעם תביר ר"פ בספרא וסי' נמסר בסדר צו:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃ וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה׃ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן׃

ג׳ · ג׳ · ל׳ בתורה · ג׳ · ב׳ · יט ר״פ בסיפ׳ · ג׳ חס׳ בתורה · ד׳ · ל׳ ר״פ בטעם תביר בענין תרועה חג הסכות · כול חס׳ במב · סג׳ ב׳ חסרי׳ יהיה לכם · כל דסמיך להלע פתחין · ל׳ · ל׳ ב׳ מל׳ · יו בתורה · לה

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ בְּרַם בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא מְעָרַע־קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יַת־נַפְשָׁתֵיכוֹן וּתְקָרְבוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ וְכָל־עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ אֲרֵי כָל־אֱנָשׁ דִּי לָא־יִתְעַנֵּי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ וְכָל־אֱנָשׁ דִּי יַעְבֵּיד כָּל־עֲבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבֵיד יַת־אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ כָּל־עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עֲלָם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ שְׁבַת שַׁבָּתָא הוּא לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יַת־נַפְשָׁתְכוֹן בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא מֵרַמְשָׁא עַד־רַמְשָׁא תְּנוּחוּן נְיָחֲכוֹן׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בַּחֲמִשָּׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִמְטַלַּיָּא שַׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם־יְיָ׃ בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע־קַדִּישׁ כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ שַׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה מְעָרַע־קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ כְּנִישִׁין תְּהוֹן כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ דִּי־תְעַרְעוּן יַתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ עֲלָתָא וּמִנְחָתָא נִכְסַת־קוּדְשִׁין וְנִסּוּכִין פִּתְגַּם־יוֹם בְּיוֹמֵיהּ׃ בַּר מִשַּׁבַּיָּא דַיְיָ וּבַר מִמַּתְּנָתֵיכוֹן וּבַר מִכָּל־נִדְרֵיכוֹן וּבַר מִכָּל־נִדְבַתְכוֹן דִּי תִתְּנוּן קֳדָם־יְיָ׃ בְּרַם בַּחֲמִשָּׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּמִכְנַשְׁכוֹן יַת־עֲלַלְתָּא דְאַרְעָא תֵּחַגּוּן יַת־חַגָּא־דַיְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה נְיָחָא וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה נְיָחָא׃

אך ח׳ ר״פ בקריין וסימ׳ אך בשר בנפשו דמו ׳ אך בעשור לחדש ׳ אך כל חרם אשר יחרם׳ אך בכור אשר יבכר ׳ אך בחמשה עשר יום ׳ אך בכור שור או בכור כבש ׳ אך את מטה לוי׳ אך יד אחיקם בן שפן : כל מלאכה ג׳ נמסר בסדר אחרי מות : הסכת כלם חס׳ במ״ב וסי׳ על כן קרא שם המקום סכות ׳ בי בסכות

הושבתי: מתנותיכם ד׳ בקריא׳ ב׳ חס׳ וב׳ מלאים וסימ׳ מלבד שבתת יי׳ ומלבד ׳ מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי׳ ׳ ובשאת מתנתיכם בהעביר ׳ ואתם בית ישראל דיחזקאל ׳ קדמא ובתרא מלאים : חג יי׳ ד׳ בקריא׳ וסימ׳ בנערינו ובזקנינו נלך ׳ באספכם את תבואת הארץ ׳ ויאמרו הנה חג יי׳ בשילה׳ ומה תעשו ליום מועד ׳ ונמסר גם בסדר בא :

אבן עזרא

אמרו המעתיקים שיום ר״ה השנה יום הדין וטעם התרועה זכר למלכיות השם ואחר שהעיקר כל ר״ח היה ר״ח ניסן ככבד כי בו הוקם המשכן ובעתיד אמר יחזקאל בראשון באחד לחדש וכן תעשה בשבעה בעבור המרובע והנה חמשה עשר לנכח ויום שביעי גם מרובע ופסח שני יתחלפו הגדול והקטן על כן יום ראש השנה גדול מכולם אע״פ שהוא יום דין אסור להתענות בו ועזרא יוכיח ויום הכפורים הקטן במחברת והנה סכות כחג פסח רק שמיני ואין שביעי ומזה יתבר׳ לך הסוד וסוד השבת׳ וטעם אך בעשור בעבור שיום מקרא קדש יום ש שמחה וכן כתוב בספר עזרא לכו אכלו משמני׳ ושתו ממתקי׳ : ועניתם ׳ פירשתיו : לכפר עליכ׳ ׳ פירוש כי יום כפורים עליכם לבדכם : כי כל הנפש אשר לא תענה ׳ זה מהבנין שלא נקרא שם פועלו וזה אות כי מי שנדע שאינו שמור זו המצוה כאשר כשמרנו כבריאנו להתענות ׳ וטעם שלא יעשו מלאכה שלא תהיינה הנפשות מתעסקות חוץ מבקשת כפור העונו׳ : והאבדתי׳ יש הפרש בינו ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש׳ וטעם כל מלאכה לא תעשו פעם אחרת להוסיף חקת עולם לדורותיכם : תשבתו שבתכם ׳ זה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כי אם שבת יי׳ : שבעת ימים תקריבו אשה׳ ואם איננו שוה כאשה חג פסח : עצרת היא ׳ יש אומרים שטעמו קהלה כטעם עצרת ב בוגדים והטעם התחברות כל ישראל לשלש רגלים ולא דברו נכונ׳ כי הנה כתוב בפסח וביום השביעי עצרת וכתוב ופנית ב בבקר והלכת לאהליך והקרוב שהוא כמו נעצר לפני יי׳ שיהיה בטל מכל עסקי העולם ופירוש עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו וכן כתוב בעצרת מועד הפסח : אלה מועדי יי׳ ׳ שאתם חייבי׳ להקריב בהם אשה ופרש כי בכולם יש בהם עולה ומנחה וזבח ונסכים כי על עתה לא ה הזכיר רק אשה לבדו ויתכן להיותו עולה לבדה או מנחה ל לבדה : מתנותיכם ׳ בשלש רגלים ונדרי הצבור והיחיד נ ונדבותיהם ׳ וטעם אך בעבור שהזכיר בפרשה שהיא קודם זאת ענוי הנפש אסר להתענות בחג הסכו׳ כי בו כתוב ושמחת׳ והיית אך שמח : באספכם את תבואת הארץ ׳ שדות וכרמים : תחוגו ׳ מפעלי הכפל והטעם על הזבחים : ביום הראשון שבתון ׳ שם ויחסר יהיה לכם ואילו היה שם התאר היה הא תחת בי״ת : ולקחתם

בעל הטורים

אך בעשור לחדש ׳ אך מיעוטא הוא שמכפר לשבי׳ ואינו מכפר לשאינן שבי׳ ׳ וחמשה עינוים הן ׳ אכילה ׳ ושתיה ׳ ורחיצה ׳ וסיכה׳ ונעילת הסנדל ׳ ותשמיש המטה ׳ כנגד חמשה פעמים נפש דכתיבי בפרשה׳ וכנגד חמשה שמות שיש לנפש ׳ וחמשה טבילות לכהן גדול ׳ וחמשה תפלות :

פרי

רשי

אך ׳ כל אכין ורקין שבתורה מעוטין מכפר הוא לשבין ואינו מכפר על שאינם שבין : והאבדתי ׳ לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן : וכל מלאכה וגו׳ ׳ לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום : מקרא קדש ׳ קדשהו בכסו׳ נקייה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכ׳ ובמשת׳ ובכסו׳ נקיה ובתפלה : עצרת היא ׳ עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעוד׳ לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמ׳ בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פ פרישתכ׳ : כל מלאכת עבודה ׳ אפי׳ מלאכה שהיא עבודה לכם ש שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר : לא תעשו ׳ יכול אף חולו של מועד יהא א אסור במלאכת עבוד׳ תלמוד לומר היא : עולה ומנחה ׳ מנחת נסכים הקריבה עם העולה : דבר יום ביומו ׳ חק הקצוב בחומש הפקודים : דבר יום ביומו׳ הא אם עבר יומו בטל ק קרבנו : אך בחמשה עשר יום תחגו ׳ קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת ת״ל אך הואיל ויש לה ת תשלומין כל שבעה : באספכם את תבואת הארץ ׳ שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השני׳ שאם אין העבור פעמים שהג׳ באמצע הקיץ או החורף : תחגו׳ שלמי חגיגה : שבעת ימים׳ אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת״ל וחגותם אותו יום אחד במשמ׳ ולא יותר ולמה נאמ׳ שבע׳ לתשלומין :

פרי

יום ל׳ ומפטירין חד נביא אף לא נביא יא

הוא קדמאה היא תניין הוא ואפס ולא כל היא והוא

ששי

וביו׳ השמיני ב׳ מנעו׳ פסו׳

פרי עץ הדר׳ עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר׳ הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפת תמרים׳ חסר וי״ו לימד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבות׳ שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה: האזרח׳ זה אזרח: בישראל׳ לרבות הגרים: כי בסכות הושבתי׳ ענני כבוד: צו את בני ישראל׳ זו פרשה מצות הנרות ופרש׳ ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך: שמן זית זך׳ שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחו׳ ובתורת כהני׳: תמיד׳ מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינ׳ אלא מיום ליום: פרכת העדו׳ שלפני הארון שהוא קרוי עדות ורבותינו דרשו על נר מערבי שהו׳ עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחי׳ ובה היה מסיי׳: יערוך אותו אהרן מער׳ עד בקר׳ יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הליל׳ ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבע׳ להם: המנורה הטהורה׳ שהיא זהב טהור׳ דבר אחר על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר: שש המערכ׳׳ שש חלות המערכת האחת: השלחן הטהו׳ של זהב טהור׳ דבר אחר על טהרו של שלחן שלא יהו הסניפי׳ מגביהי׳ את הלח׳ מעל גבי השלחן: ונתת על המערכת׳ על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונ׳ מלא קומץ לכל אחד: והיתה׳ הלבונה הזאת ללחם לאזכר׳ שאין מן הלח׳ לגבוה כלו׳ אלא הלבונ׳ נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון: ללחם׳ שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה: והית׳ המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא: ואכלוהו׳ מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: ויצא בן אשה ישראלית׳ מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף: בן איש מצרי׳ הוא המצרי שהרגו משה: בתוך בני ישראל׳ מלמד שנתגייר: וינצו במחנה׳ על עסקי המחנה:

כפרת ב׳ חס׳ בתורה ועל שלחן הפנים

בסכת זא פסוקים ריסיהן וסופיהן חל

שביעי

כד

בן ל׳ בן המגנן קמץ במ״ו פתחין

ולקחתם לכם׳ אכחנו כאמין בדברי המעתיקים כי לא יכחישו הכתוב אף על פי שמצאנו ויקחו להם איש שה לבית אבות׳ גם הם העתיקו כי פרי עץ הדר הוא אתרוג ובאמת כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו בדרך אסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי והצדוקים אמרו כי מאלה תעשו סוכות והביאו ראיה מספר עזרא ואלה עורי לב הלא ידאו כי אין בספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ כלל רק עלי חמשה מינים ואין זכר לעלי הדס ועלי עץ עבות טענה על קדמונינו וכן מין הדס אין אילנו גבוה והנה הם שני מינים גבוה ונמוך והגולה מארץ קדר לארץ אדום אם יש לו עינים ידע סוד המצוה הזאת: כי בסכות׳ שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה יש להשיב כי ענף יי׳ היה על המחנה יומם והשמש לא יכם ומימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור: אל בני ישראל׳ ולא כל בני ישראל כי לא יוכל לדבר עם כלם וכן כתוב דבר אל בני ישראל ואין טענה מפסוק אל כל עדת בני ישראל כי כל ישראל לא יקרא עדה׳ וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך בעבור שהזכיר אשה כל מועד והוא צריך להזכיר הלחם והמנורה כנגד השלחן והוסיף בפרשה הזאת על המנורה הטהורה היא הידועה זהב כלה מעשה בצלאל ולא אחרת ואשר עשה מברזל בעת הצורך על פי הנביאים עשוה: ולקחת סלת׳ בגווי וכן ואפיתה אותה ובאה זו המלה מלרע והיא זרה: שתים מערכו׳׳ במספר השבטי׳ כסוד האפוד והחשן או שני עשרונים כמספר המערכות: על השלחן הטהור׳ כנגד שלחנות אחרים שיש שם והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב והלבונה שהיתה עם הלחם הוא אשה לשם והלחם לכהן ויתכן שהזכיר זאת הפרשה בעבור שיש חיוב על ישראל לתת עולות המועד ושמן ולחם תמיד: לאהרן ולבניו׳ כל בני ביתו: ויצא בן אשה ישראלית׳ מאהלו כמו יצאו נצבים פתח אהליהם: בן איש מצרי׳ מתיהד: ואיש

ולקחתם ו׳ נמסר בסדר ויגש: ויקחו ו׳ רפין נמסר בסדר בא: זך ב׳ קמצין וסימ׳ ואתה תצוה׳ צו את בני ישראל׳ להעלת ב׳ חס׳ בתורה וסימ׳ ואתה תצוה׳ צו את בני ישרא׳: הנרות ב׳ מל׳ בתורה וסימ׳ על המנרה הטהרה׳ יאירו שבעת הנרות׳ וכל נביאי׳ וכתובי׳ דכו׳ מלאים במ״א חס׳ וסימ׳ והפרח והנרת: חלות׳

מ ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ־עבת וערבי־נחל ושמחתם לפני יהוה אלהיכם שבעת ימים: וחגתם אתו חג ליהוה שבעת ימים בשנה חקת עולם לדרתיכם בחדש השביעי תחגו אתו: בסכת תשבו שבעת ימים כל־האזרח בישראל ישבו בסכת: למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את־בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם: וידבר משה את־מעדי יהוה אל־בני ישראל: פ

א וידבר יהוה אל־משה לאמר: צו את־בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד: מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד־בקר לפני יהוה תמיד חקת עולם לדרתיכם: על המנרה הטהרה יערך את־הנרות לפני יהוה תמיד: פ

ה ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות שני עשרנים יהיה החלה האחת: ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת על השלחן הטהר לפני יהוה: ונתת על־המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה ליהוה: ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני־ישראל ברית עולם: והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש כי קדש קדשים הוא לו מאשי יהוה חק־עולם: ס

י ויצא בן־אשה ישראלית והוא בן־איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית

ותסבון לכון ביומא קדמאה פירי אילנא אתרוגין ולולבין והדסין וערבין דנחל ותחדון קדם יי אלהכון שבעא יומין: ותחגון יתיה חגא קדם יי שבעא יומין בשתא קים עלם לדריכון בירחא שביעאה תחגון יתיה: במטליא תתבון שבעא יומין כל־יציבא בישראל יתבון במטליא: בדיל דידעון דריכון ארי במטלת ענגין אותבית ית־בני ישראל באפקותי יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון: ומלל משה ית־סדר מועדיא דיי ואליפנון לבני ישראל:

ומלל יי עם־משה למימר: פקד ית־בני ישראל ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא לאנהרא לאדלקא בוצינא תדירא: מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זמנא יסדר יתיה אהרן מרמשא עד־צפרא קדם יי תדירא קים עלם לדריכון: על מנרתא דכיתא יסדר ית־בוציניא קדם יי תדירא:

ותסב סולתא ותיפי יתה תרתא עשרי גריצן תרין עסרונין תהי גריצתא חדא: ותשוי יתהון תרתין סדרין שית סדרא על פתורא דכיא קדם יי: ותתן על־סדרא לבונתא דכיתא ותהי ללחם לאדכרתה קרבנא קדם־יי: ביומא דשבתא ביומא דשבתא יסדרניה קדם יי תדירא מן בני־ישראל קים עלם: ותהי לאהרן ולבנוהי וייכלוניה באתר קדיש ארי קודש קודשין הוא ליה מקרבניא דיי קים עלם:

ונפק בר־אתתא בת־ישראל והוא בר־גבר מצראי בגו בני ישראל ואתנציאו במשריתא בר אתתא בת־ישראל

ל׳ כו״ל חס׳ בת״כ · ל׳ וא׳ ערבי כקל · ב׳ כפסו׳ וחס׳ · ל׳ · זב׳ · ב׳ מ״ל · ע״ז מ״ל כתור׳ · ג׳ חס׳ כל״ס׳ · ו׳ רפין · ב׳ קמ׳ · ב׳ חס׳ בתורה · ל׳ ומטעם אל״כ · ב׳ מ״ל בתורה · ל׳ כטעם מלרע · ב׳ מ״ל · ט״ל מ״ל בתורה · ה׳ חס׳ כל״ס׳ · ג׳ · ל׳ דגשי׳ · ל׳ · ל׳ וחד יעריכנו · ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל · ו׳ · ל׳ דמטעי׳ · ט׳ · זא׳ כל״ס׳ · ב׳

ג׳ מלאי׳ בתורה וסימ׳ וכי תקריב קרבן מנחה מאפה׳ אם על תודה׳ ולקחת סלת׳ ונמסר גם בסדר ויקרא: ונתת כ״ט חס׳ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר תרומה: זכה ג׳ וסי׳ סמים ולבנה זכה׳ ונתת על המערכת לבנה׳ ותפלתי זכה: ללחם ד׳ דגשי׳ נמסר בסדר מקץ: ואכלהו ג׳ וחס׳ וסימ׳ ואכלהו במקום קדוש׳ ואכלהו איבכם׳ כי אכלו את יעקב׳ דירמיה: בן הישראלית כל בן המגנן בקמץ במ״ו פתחין וסימ׳ נמסר בסדר ויצא:

בעל הטורים

פרי עץ הדר כפות תמרים׳ פרי עץ הדר בגימ׳ אתרוגים׳ עבת חסר וי״ו׳ בשביל ששה דברים שפוסלין בו׳ ואלו הן יבש׳ גזול׳ אשרה׳ עיר הנדחת׳ נקטם ראשו׳ ושל ע״ז׳ כפות תמרים היינו לולב׳ לולב בגימט׳ חיים׳ לכך יבש פסול׳ עץ חיים היכו לולב שעולה כתכין חיים׳ וכן תודיעני אורח חיים׳ בסכות תשבו שבעת ימים׳ כנגד שבעה ענני כבוד׳ וכנגד שבעת הימים שישרא׳ יושבין בסכות זוכין לשבעה חופות ואלו הן׳ ענן׳ כונה׳ אש׳ להבה׳ ברוד שכינה׳ וסוכ׳ לויתן׳ וכוה לעשות סוכו׳ בתחלת החורף׳ שאם היו עושים אותם בקיץ לא היה ניכר׳ אלא היה נראה שעושין אותן לצל׳ למען ידעו כי בסכות ה הושבתי׳ תגין על כף דבסכות דעד כ׳ אמה יודע שיש׳ בכל׳ סוכה׳ ויקחו אליך שמן זית׳ סמך שמן זית לסוכה׳ לומר שגומרין הלל כל שמונה ימי חנוכה כדרך שגומרין אותו כל ח׳ ימי החג׳ להעלות נר ואחר כך כתיב נרות והיינו כה״ג׳ שבליל ראשון נר אחד ומוסיף והולך׳ מחוץ לפרכת העדות וכן בואתה תצוה׳ אשר על העדות׳ וזהו שאמרו׳ חז״ל שנר מערבי הוא עדות שהשכינ׳ בישרא׳׳ מחוץ לפרכת הפסו מתחיל במ״ם ומסיים במ״ם שההיכל היה ערכו מ׳ אמה׳ יערך אותו אהרן׳ וכואתה תצוה כתיב אהרן ובניו׳ לפי שאחר שמתו נדב ואביהוא בהכנסם להיכל לא הכיח אהרן לבניו ליכנס לבדם׳ אלא היה נכנס עמהם ומכל מקו׳ היה פורש בשעת הקטרה׳ ואפית אותה׳ בגימט׳ כמין תיבה פרוצה׳ וגימטריא ספינה רקדת׳ בלחם הפנים כ״ד עשרונים והם י״ב חלות כנגד י״ב מזלות שמוזרין קליליה בכל שעות שביום׳ והם שש שש מערכות כנגד ששה ימי בראשית שבהן נברא העולם שהכל מתקיים בזכות ישראל׳ ויצא בן אשה ישראלית׳ וסמך מקלל לביום השבת לומר שהמקלל ומקושש היו בזמן אחד׳ ולומר שהמחלל שבת ככופר בעיקר׳ ויכנו ב׳ ויכנו במחנה׳ ויכנו שכיהם בשדה׳ רמז למאן דאמר שיצא חייב מבית דינו של משה על שרצה ליטע אהלו במחנה דן וזהו ויכנו בשדה׳ על עסקי שדה׳ ויקב

ואיש הישראלי. כמו לאיש העשיר את יום השביעי ולא נדע למה נסמכה זאת הפרשה אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם והשמן והקרבנות: ויקב. יש אומרים שפירושו ויפרש כמו אשר פי יי' יקבנו אשר נקבו בשמות ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב והראשון קרוב לפי דעתי: במשמר. מקום ידוע במחנה: וסמכו כל השומעים. בעבור כי על פי עדותם יסקל: כל העדה. הם גדולי הארץ שהם גדולי ישראל ויש אומרי' כי יקלל אלהיו בסתר והנכון שאלת אלהים שם התאר והמלאכים יקראו אלהים וכן הדיינים ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל אך אם יפר' השם הנכבד שאינו שם התאר ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי ולמען כבוד השם לא נזכר. ואמר כגר כאזרח יומת ויתכן שהכו אלה הנצים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה וכבר הזכירה רק הוסיף כגר כאזרח יהיה והחל כי יכה כל נפש אדם בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח: ומכה בהמה ישלמנה. והנה נפש תחת נפש משמש לשני הפסוקים: כן יעשה לו. ואמ' שמעון כן עשיתי להם והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו כי הראשון בא בלא כוונה ואיך יתכן לעשות שבר כמוהו ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות וכן בעין ומי שאשר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל על כן דברי הקבלה אמת כי פי' אלה שיש עליו שבר להוציא עינו אם לא יפדנו ואם טענו עלינו אם היה החובל עני ותשובתינו כי על הרוב דבר הכתוב ושמא יעשיר העני גם זאת התשובה על הטוענים אם היה חובל העין עור: כן ינתן בו. יש ב"ת תחת על כמו אשר אני רוכב בה ורבי' כן או פירושו כן ינתן בו אם לא יפדה, וטעם ומכה בהמ' פעם אחרת להזכיר הגר כי כתיב' המום הוא בישראל כי כן כתוב בעמיתו רק מכה אדם ובהמה משפט אחד להם כגר כאזרח וככר הודעתיך כי בהתחבר שנים כב"ן היא דרך קצר' גם הכתו' אחז דרך קצרה שלא הזכיר עם מכה אדם ומת כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה ופי' אחר הזכי' בתחל' נפש והטע' שהכהו במקו' מסוכן ואחר כן אמר כלל מי שימית יומת בין שיכה במקום מסוכן או שאינו מסוכן על כן לא הזכיר נפש, וטעם אלהיכם אלהי האזרח ואלהי הגר: ובני ישראל עשו. מאותו היום כמשפט הזה בחובל:

חסלת אמור אל הכהנים

ויקב ב' בתרי לישני וסי' ויקב בן האשה'. ויקב חור'. ועיין בהאי רזא בספר הזוהר: ויקלל ד' וסימ' ויקב בן האשה הישראלית'. ויקלל הפלשתי את דוד'. ושמעי ירד בצלע'. ויקלל את יומו'. וא' הניחו לו ויקלל: וינחהו ז' חס' בליש' וסי' וינחהו בגן עדן'. ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר'. וינחהו במשמר'. הנחו לו ויקלל'.

ואיש הישראלי: ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל ויביאו אתו אל משה ושם אמו שלמית בת דברי למטה דן: ויניחהו במשמר לפרש להם על פי יהוה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וסמכו כל השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אתו כל העדה: טו ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו: ונקב שם יהוה מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח בנקבו שם יומת: ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת: ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש: ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו: כ שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת: משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה כי אני יהוה אלהיכם: וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה וירגמו אתו אבן ובני ישראל עשו כאשר צוה יהוה את משה:

קכ"ד אלע"וזי סימן:

פרשה

וגברא בר ישראל: ופריש ית אתתא בת ישראל ית שמא וארגיז ואיתיאו יתיה לות משה ושום אמיה שלמית בת דברי לשבטא דדן: ואסרוהי בבית מטרא עד דיתפרש להון על גזרת מימרא דיי:

ומליל יי עם משה למימר: אפיק ית דארגיז למברא למשריתא ויסמכון כל דשמעין ית ידיהון על רישיה וירגמון יתיה כל כנישתא: ועם בני ישראל תמלל למימר גבר גבר ארי ירגז קדם אלהיה ויקבל חוביה: ודיפרש שמא דיי אתקטלא יתקטל מרגם ירגמון ביה כל כנשתא כגיורא כיציבא בפרשותיה שמא יתקטל: וגבר ארי יקטול כל נפשא דאנשא אתקטלא יתקטל: ודיקטול נפש בעירא ישלמנה נפשא חלף נפשא: וגבר ארי יתן מומא בחבריה כמא דעבד כן יתעבד ליה: תברא חלף תברא עינא חלף עינא שנא חלף שנא כמא דיתן מומא באנשא כן יתיהב ביה: ודיקטול בעירא ישלמנה ודיקטול אנשא יתקטל: דינא חד יהא לכון כגיורא כיציבא יהא ארי אנא יי אלהכון: ומליל משה עם בני ישראל ואפיקו ית דארגיז למברא למשריתא ורגמו יתיה אבנא ובני ישראל עבדו כמא די פקד יי ית משה:

פרשה

אשר הנח שם משה'. וינחהו אל החמור'. ושמך עלינו נקרא: הוצא ה' וסימ' נמסר בסדר וירא: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' וסימ' נמסר בסדר כי תשא: יומת ד' קמצין'. וכל אס"ף דכוו' נמסר בסדר כי תשא: ומכה ד' קמצין ג' מנהון ר"פ נמסר בסדר משפטים: ישלמנה ג' וסי' ומכה בהמה ישלמנה'. ומכה נפש בהמה'. המעמך ישלמנה: ויוציאו י"ב ד' מנהון מלאים וסימ' ויוציאו את המקלל'. ויוציאו דבה הארץ'. ויוציאו אתו כל העדה'. ויבאו הנערים המרגלים'. ויוציאו אליו את חמשת'. כאשר בא יעקב מצרי'. ויוציאו את מצבות'. ויוציאו את אוריהו ממצרים'. וירא ארם כי נגפו'. דה"ה'. ויבאו הכהנים לפנימה'. ויעלו ויוציאו מרכבה'. ויוציאו את בן המלך'. דה"ה: רגימה אבן ה' בקריא' וסי' ויוציאו את המקלל'. עכן בן זרח'. את אדורם אשר על המס'. וחברו'. ויקשרו עליו וירגמהו אבן דזכריה'. ושארא רגימה באבנים או רגימה בלחוד:

ואיש הישראלי. זה שנכנגדו שמחה בו מטע אהלו: ויקב. כתרגומו ופריש שניקב שם המיוחד ונדף והוא שם המפורש ששמע מסיני: ושם אמו שלומית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלומית. דהוה פטפטה שלם עלך שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי. למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעי' היו שהמקושש במית' אבל לא פורש להם באי זו מית' לכך נאמ' כי לא פורש מה יעש' לו אבל במקלל הוא אומ' לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: השומעים. אלו העדי': כל. להביא את הדייני': את ידיה'. אומ' לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העד'. במעמ' כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו: ונשא חטאו. בכרת כשאין התרא': ונוקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכנוי: ונוקב. לשון קללה כמו מה אקב: ואיש כי יכה. לפי שנאמר ומכה איש וגו' אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מניין ת"ל כל נפש אדם: כן ינתן בו. פי' רבותינו שאינו נתינ' מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד: ומכה בהמה ישלמנ'. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמ' כאן נפש ובמכ' אביו ואמו דבר הכתו' ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמ' מחיים אף מכה אביו מחיים פרט למכה לאח' מית' לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה: אני יי' אלהיכם. אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים: ובני ישראל עשו. כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה:

חסלת אמור אל הכהנים

בעל הטורים

ויקב ב' במסר' מתרי לישני ויקב את השם· ויקב חור בדלתו· והיינו דאיתא בסנהדרין ואיתא בפרקי' מכרז· מלמד שפתים רעות עשה. ויקלל ד' במס' ויקב ויקלל· ושמעי הלך בצלע ההר הולך ויקלל· ויקלל הפלשתי את דוד· ויקלל את יומו באיוב· דאיתקש קללת נשיא לקללת השם כדכתיב אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור· על כן נהרג שמעי והפלשתי. אבל איוב שלא רצה לקלל בדברי' כאחת הנבלות תדברי ולא קלל רק את יומו על כן ויוסף יי' לאיוב למשנה· ויניחהו ב' במס' הכא ויניחהו במשמר· ויניחהו מחוץ לעיר גבי לוט· ויניחוהו מחוץ לעיר· למה ויניחהו במשמר כדי לשומרו· בנקבו שם וסמיך ליה איש כי יכה רמז למה שאמרו יכה יוסי את יוסי· דבר אחר בנקבו סמך שם ואיש כי יכה לומר כל הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה· סמך מקלל לפרשת בהר סיני לומר לך שהמקלל קלל השם ששמע בסיני· ועוד כאשר צוה יי' את משה· וסמיך ליה בהר סיני· לומ' כאשר צוה למשה בסיני· סקול יסקל וירה יירה כן עשה לו:

בהר

כה

א וידבר יהוה אל משה בהר סיני לאמר: ב דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליהוה: ג שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה: ד ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליהוה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: ה את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ: ו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך: ז ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל: ס

ח וספרת לך שבע שבתת שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתת השנים תשע וארבעים שנה: ט והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם: י וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם

ומליל יי עם משה בטורא דסיני למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארעא די אנא יהיב לכון ותשמט ארעא שמטתא קדם יי: שית שנין תזרע חקלך ושית שנין תכסח כרמך ותכנוש ית עללתה: ובשתא שביעתא ניח שמטתא יהי לארעא שמטתא קדם יי חקלך לא תזרע וכרמך לא תכסח: ית כתא דחצדך לא תחצד וית ענבי שבקך לא תקטוף שנת שמטתא יהי לארעא: ותהי שמטת ארעא לכון למיכל לך ולעבדך ולאמתך ולאגירך ולתותבך דדירין עמך: ולבעירך ולחיתא די בארעך תהא כל עללתה למיכל: ותמני לך שבע שמטן דשנין שבע שנין שבע זמנין ויהון לך יומי שבע שמטן דשנין ארבעין ותשע שנין: ותעבר שופר יבבא בירחא שביעאה בעשרא לירחא ביומא דכפוריא תעברון שופרא בכל ארעכון: ותקדשון ית שנת חמשין שנין ותקרון חירותא בארעא לכל יתבהא יובלא היא תהא לכון ותתובון

וידבר יי׳ אל משה י׳ חס׳ לאמר נמסר בסדר כי תשא: תזרע ב׳ קמצין וסימ׳ שדך לא תזרע וכרמך לא׳ פן תקדש המלאה והזרע אשר׳ והוא חד מן יב זוגין מן בב קמצין וסימ׳ בלשון ארמי תעליא צחו׳ ולקח זרעא׳ נהליא יבשין׳ יהושע מצלי׳ שמשא יתיב׳ ורגז יהושע׳ מסי פומיהון׳ ארניה ממללין׳ מבכיה דשמעין׳ שאלת דינא׳ ליעקב דיינא׳ מתקלא אפיק׳ שליטא דמלכא׳ למפלא גברא׳ בחקלא דכרמא׳ נבר זכאי׳ וסימ׳ בביאור בריש ספר במדבר סיני: תקצור ג׳ מלאי׳ בליש׳ וסימ׳ את ספית קצירך לא׳ אתה תזרע ולא תקצור׳ הקצור קצרה ידי: שבת ד׳ פתחין וסימ׳ והיתה שבת הארץ לכם׳ ואת שבת קדשך׳ עזרת שבת בשבתו׳ להכן שבת שבת׳ וכל שבת שבתון דכו׳: שופר ב׳ מלאי׳ בתורה וסי׳ והעברת שופר תרועה ב׳ בו׳ וכל נביאים וכתו׳ דמ׳ מלאים במב חס וסימ׳ אל חכך שפר׳ בדי שפר יאמר האח׳ ומן וישלח אבשלו׳ עד סוף סיפרא דכוו׳: השבעי ח׳ חס׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בא: החמשים ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח:

רשי

בהר סיני׳ מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בתורת כהנים׳ ונראה לי שכך פירושה לפי שלא מצינו שמטת קרקע שנשנית בערבו׳ מואב במשנה תור׳ למדנו שכללותיה ופרטותיה כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב: שבת ליי׳׳ לשם יי׳ כשם שנאמר בשבת בראשית: יהיה לארץ׳ לשדות ולכרמי׳: לא תזמור׳ שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו קוצי׳ כסוחים שרופה באש כסוחה: את ספיח׳ אפילו לא זרעתה והיא צמחה תורע מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח: לא תקצור׳ להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל: נזירך׳ שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצור׳ אותם אינך בוצר אלא מן המופקר: והיתה שבת הארץ וגו׳ אע״פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבי׳ אלא הכל יהיו שוים בה את׳ ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה׳ מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך ולעבדך ולאמתך׳ לפי שנאמר ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורים באכילה לעשירי׳ ת״ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדי׳ ושפחו׳ אמורים כאן: ולשכירך ולתושבך׳ אף הגוי׳: ולבהמתך ולחיה׳ אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה תלמוד לומר ולבהמתך הקש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית: שבתות שנים׳ שמטות שנים׳ יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם תלמוד לומר שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה: והיו לך ימי שבע וגו׳׳ מגיד לך שאף עפ״ש שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ״ט שנה ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ״ט: והעברת׳ לשון ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום הכפורים׳ ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש אם כן למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעת בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד: וקדשתם׳ בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה: וקראתם דרור׳ לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר אמר רבי יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו׳ שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשו׳ אחרים: יובל היא׳ שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר: ושבתם

אבן עזרא

בהר סיני׳ אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחרים כי הדבור בהר סיני ועתה כרת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ וכאשר אמר על העריות כי בעבור תקיא הארץ אותם כן אמ׳ בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והזכיר בתחלה פי׳ השבתות: ושבתה הארץ שבת ליי׳׳ מצוה על ישראלי שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותינו׳ וטעם שבת ליי׳ כיום השבת וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה: את תבואתה׳ שב אל הארץ הנזכרת בפסוק הראשון: שבת שבתון׳ פירשתיו: ספיח׳ ידוע שהוא מגזרת ספחני נא גם נזירך ידוע שהוא מגזרת נזיר: שנת שבתון׳ הטעם כי שנת שבתון היא לארץ והטעם שהארץ איננה ברשותך בשנה הזאת: והיתה שבת הארץ׳ הטעם כל מה שהוציאה מעצמה׳ וטעם לכם לכל העולם׳ וטעם לך שים רשות לבעל האדמה לאכול הספיחי׳: ולבהמתך׳ שהיא ברשותך: ולחיה׳ שאיננה ברשותך: והעברת שופר תרועה׳ יש מחלוקת אם נברא העולם בניסן או בתשרי ואין צורך להאריך כי מעתיקי הדת תקנו לנו בתפלות ראש השנה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליו׳ ראשון והנה ראינו תקיעת שופר בשנת היובל בתשרי בתחלת השנה ועוד בפרשת הקהל את העם לקרוא בתורה בחג הסוכות וכתוב למען ישמעו ולמען ילמדו ולא יתכן להיות אחר חצי השנה ועוד וחג האסיף בצאת השנה וכן תקופת השנה והעד הנאמן שנת השבת שכתוב לא תזרעו ובמרחשון יחלו בארץ ישראל לזרוע ואם היתה תחלת השנה מניסן הנה לא יקצרו אשר זרעו בשנה השישית ולא יזרעו כי הנה שנת השמטה היא ואחר שלא יקצרו זרע שנה שנית לא יזרעו פעמים והכתוב אמר לא תזרעו בשנה השביעית לבדה ויהודה הפרסי אמר כי ישראל היו מונים בחשבון השמש ואילו היה זה ככה הנה לא פירש משה מהלך שנה תמימ׳ כי חכמי המזלות לא יכלו עד הנה להוציאה לאור כי חכמי הודו מוסיפים על רביע היום חומש שעה ותלמי וחביריו אומרים כי יחסר חלק משלש מאו׳ ביום והוא קרוב ממהלך העבור והבאי׳ אחריו אמרו חלק ממאה ושש ואחרים מאה ועשר ואחרים מאה ושלשים גם מאה ושמונים כי יש מי שהיא שנתו להשלמת המזלות מנקודה כראשית ויש מנקודת הגלגל הנטוי לימין ולשמאל ואנחנו צריכים לקבלה ועוד כי פי׳ אדם יכחיש הפרסי והצדוקים אומרים שהדת על שנת הלבנה׳ דע כי אין ללבנה שנה כלל רק בקשו המחשבים מספר חדשים קרובים לשנת החמה ומצאום י״ב כאשר אין לחמה חדש והמחשבי׳ בקשו מספר לחדש שיהיה נחלק קרוב לחדש מימו׳ חדשי הלבנ׳ על כן חדשנו הם ללבנה ושנותינו ישובו בסוף לשנות החמה על כן העתיקו חז״ל כי לעולם היה בית דין עושה שבעה עבורים בכל מחזור הלכה למשה מסיני אע״פ שהיו קובעי׳ בכל חדש על פי ראיית הלבנה וסוד המחזור ידוע מחכמת המזלות׳ וטעם תעבירו שיתקעו שופר בכל המזלות: וקדשתם את שנת החמשים׳ בעבודת הארץ וכל יושביה: דרור׳ ידועה שהוא כמו חפשי וכדרור לעוף עוף קטן מנגן כשהוא ברשותו ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות: יובל׳ כמו שלוח וחז״ל אמרו שפירוש יובל כבש והראיה שופרות היובלים ונקראה השנה בשם השופר׳ וטעם תהיה לכם לישראלי׳ לבדם: ושבתם

בעל הטורים

בהר סיני

בהר סיני סמך ויקלל לבהר סיני לפי שבסיני שמעו לא תקלל׳ ונזדעזע כל העולם וזה שמע ולא נזהר׳ ועוד כדאית בקדושין שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרי׳ אותו לתלמידיה׳ פעם אחת בשבוע׳ לכך סמך לו שמטה׳ ענבי ב׳ במסורה ואת ענבי נזירך לא תבצור׳ שנבימו ענבי רוש׳ פלס תבצור בשביעי׳ יהיו ענבי רוש׳ שבעון שביעית גלו ישראל׳ בקדום השבעי׳ חס׳ יוד כלומ׳ ששבע בשבתות׳ תעבירו שופר בכל׳ ראשי תיבות שבת׳ לומר דוחה תקיעת יובל שהוא בבית דין דוחה שבת׳ דרור עולה כמנין ת״י׳ רמז כמנין דרור שני׳ היו דרורים בארץ שמשכנה הבית׳

אבן עזרא

ושבתם איש אל אחוזתו. כאשר יפרש כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה: ואיש אל משפחתו. העבד הנמכר לישראל: יובל היא. אחר שהיא שנת יובל לא תזרעו: קדש תהיה לכם. כי היא מפורשת בינות השנים: מן השדה תאכלו. מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמיטה: בשנת היובל הזאת. טעמו בתחלת השנה: או קנה. שם הפעל ויחסר מקו' קניתם קנה וכן זכור את יום השבת ורבים כמוהם: וטעם תמכרו לשון רבים על פי עדים וכן טעם אל תונו רק כ כמספר שנים: תרבה מקנתו. הפך תמעיט. וטעם אל תונו איש את עמיתו אזהרה למוכר כי הראשון לקונה: כי אני יי' אלהיכם. ואחר שאני אלהיכם אפרע משניהם מאשר יונה ע עמיתו ואם תעשו חקותי תתן הארץ פריה. וטעם להזכיר זה בעבור מספר התבואות אמרו הצדוקים כי תבואתינו ראיה כי תחלת השנה מניסן ואין זו ראיה כי יתכן להיות פי' תבואתינו מה שתוציא הארץ מעצמה ואם אמרו לא תקרא תבואה כי אם ספית הנה לנגדם מן השדה תאכלו את תבואתה ועוד יודיענו איך יעשו בשנת היובל כי לא יזרעו בששית ובשביעית ו ובשמינית רק יזרעו בתשיעית ויקצרו בעשירי' ולמה לא הזכיר הכתוב זה כי אמר לשלש השנים לבדם והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה שאתן ברכה בששית שיספיק ויוסיף עוד שנה ובשנת היובל יהיו שלש שנים בלא תוספת ומלת ועשת זרה כמו משרת את המלך כי בעבור התחברו' שנים תוי"ן חסרו האחד להקל על הלשון: ישן. שב אל מן וטעמו כעצם וכן מן הכפרת תעשו את הכרובים: לצמיתות. כמו כריתות והתי"ו שרש מגזרת יצמיתם יי' אלהינו: כי לי כל הארץ. זה טעם נכבד וכן אמר משה בתפלתו יי' מעון אתה היית לנו אתה כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא: ארץ

רש"י

ושבתם איש אל אחוזתו. שהשדות חוזרות לבעליהם: ואיש אל משפחתו תשובו. לרבות את הנרצע: יובל היא שנת החמשים שנה. מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כו' כדאי' בראש השנה ובתורת כהנים: את נזריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמטה ושנת החמשים יובל: קדש תהיה לכם. תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהויתה תהא: מן השדה תאכלו. על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנ' בשביעית כך נאמר ביובל: תשובו איש אל אחוזתו. והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה ש שחוזרת לאביו ביובל: וכי תמכרו וגו'. לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרש מניין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך תלמוד לומר וכי תמכרו ממכר ל לעמיתך מכור ומניין שאם באת לקנות ק קנה מישראל חברך תלמוד לומר או קנה מיד עמיתך: אל תונו. זו אונאת ממון: במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שני' יש עד היובל ולפי השנים ותבואת השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר' לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנ' מוכר לפי' צריך לקנותה לפי ה הזמן וזהו שנ' במספר שני תבוא' ימכור לך לפי מני' שני התבוא' שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותי' דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה. ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שנים: תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו. תמעיט בדמיה: ולא תונו איש את עמיתו. כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חברו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ ואם תאמר מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמטה ישראל גולים שנ' אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו: ונתנה הארץ וגו'. וישבתם לבטח עליה. שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלת' לשובע. אף בתוך המעים תהא בו ברכה: ולא נאסף. אל הבית: את תבואתינו. כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם: לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: עד השנה התשיעית. עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמיני לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבעה שנים בששית שלפני השמטה השביעית שהן בטלים מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן: והארץ לא תמכר. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלי' ביובל שלא יהא הלוקח כובשה: לצמיתות. לפסיקה למכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ. אל תרע עינך בה שאינ' שלך: ובכל

מסורה

נזריה ב' א' מלא וא' חסר וסימ' ולא תקצרו את ספיחיה. זכו נזיריה משלג צחו מחלב. מלא: ממכר ב' קמץ וסימ' וכי תמכרו ממכר לעמיתך או. ומכרי כל ממכר: קנה ג' וסימ' או קנה מיד עמיתך. לא כי קנה אקנה בכסף. קנו אקנה מאותך. בתרא כתיב וי"ו: יובל היובל ח' מלאים וסימ' יובל היא תהיה לכם. יובל היא שנת החמשי'. כי יובל היא קדש. בשנת היובל הזאת. במספר שנים אחר היובל. והיה ממכרו ביד הקנה. בשנת היובל ישוב השדה. והיה במשך בקרן היובל: לשבע ד' וסימ' בסדר בשלח: ברכתי ג' וסי' וצויתי את ברכתי. קח נא את ברכתי. הכי קרא שמו יעקב. והד וברכתי על צאצאיך: הששי' ב' וסי' וצויתי את ברכתי. וכפלת את היריעה הששית: והארץ ה' ר"פ וסימ' והארץ היתה תוהו. והארץ לא תמכר. והארץ תעזב מהם. והארץ אשר אתם. והארץ הנבלי. והארץ הנשמה תעבד. והארץ תענה. והארץ חנפה:

מקרא

וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ׃ יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ׃ כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ׃ וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ׃ לְפִי רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ׃ וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ לָבֶטַח׃ וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח עָלֶיהָ׃ וְכִי תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־תְּבוּאָתֵנוּ׃ וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים׃ וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃ וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי׃

תרגום אונקלוס

ותתובון גבר לאחסנתיה וגבר לזרעיתיה תתובון׃ יובלא היא שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון ית כתהא ולא תקטפון ית שבקהא׃ ארי יובלא היא קודשא תהי לכון מן חקלא תיכלון ית עללתה׃ בשתא דיובלא הדא תתובון גבר לאחסנתיה׃ וארי תזבנון זבינין לחברך או תזבין מיד חברך לא תונון גבר ית אחוהי׃ במנין שניא בתר יובלא תזבן מן חברך במנין שני עללתא יזבן לך׃ לפום סגיאות שניא תסגי זבינוהי ולפום זעירות שניא תזעיר זבינוהי ארי מנין עללתא הוא מזבן לך׃ ולא תונון גבר ית חבריה ותהי דחיל מאלהך ארי אנא יי אלהכון׃ ותעבדון ית קימי וית דיני תטרון ותעבדון יתהון ותיתבון על ארעא לרוחצן׃ ותתן ארעא אבה ותיכלון למשבע ותיתבון לרוחצן עלה׃ וארי תימרון מה ניכול בשתא שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית עללתנא׃ ואפקיד ית ברכתי לכון בשתא שתיתאה ותעבד ית עללתא לתלת שנין׃ ותזרעון ית שתא תמינאה ותיכלון מן עללתא עתיקא עד שתא תשיעיתא עד מיעל עללתה תיכלון עתיקא׃ וארעא לא תזדבן לחלוטין ארי דילי ארעא ארי דיירין ותותבין אתון קדמי׃

ובכל

בעל הטורים

ספיחיה ב' לא תקצרו את ספיחיה. תשטף ספיחיה עפר ארץ. והיינו דאית' בתוספת' בשביעי' פורץ אדם כרמו וסותר גדרו. והיינו דכתיב אבנים שחקו מים תשטף ספיחיה עפר ארץ. שאפי' אם יש לו גדר אבנים ישחקנו ואף אם בא על שדהו שטף מים לא יגדור אותה. נזיריה ב' במסו' לא תבצרו את נזיריה. ואידך זכו נזיריה משלג. רמז שחור שחור אומרים לנזירא לכרמא לא תקרב. זכו נזיריה שלא תבצרו את נ נזיריה. שבעים שמטו' ויובלות בטלו ישראל בארץ. וכנגדם גלו שבעים שנה וזה הוא וטמאה שלועים כנדתה. שבעים כתיב חסר וכתיב בתריה כנדת. על כן היו כנדה. דכתיב שכינו בריו היתה ירושלם לנדה ביניהם. כמנין נדה: ליום אחד של שנה האחרון חשוב שנה. איש אל אחוזתו. וסמי' ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך. לומר כנכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות. ועוד סמך ל תשובו איש לאחוזתו. לומר שגם הקרקע יש בו אונאה עד כדי דמיו. קנה ג' או קנה מיד עמיתך. ותרי גבי דוד לא כי קנה אקנה במחיר בשקנה הגורן מארונה דאף על גב דדרשינן או קנה מיד עמיתך שתקנה מיד ישראל ולא מיד גוי. אף על פי כן קנה דוד הגורן מארונה כיון שלא היה יכול לקנות מישראל. אל תונו איש את אחיו וסמיך ליה במספר לומ' לך דבר שבמדה ומשקל אין בו אונאה. איש את עמיתו ויראת. סופי תיבות שתות. לומר לך שאונאה עד שתות. אני יי' אלהיכם וסמיך ליה ועשיתם את חקותי. ועשה התבות לשם פועלם. וישבת' לבטח. בטח ב' את ב"ש ש"כם שהשכין ש"כם עמד הבית נשבו בטח. כי גרים ותושבים אתם עמדי. וסמיך ליה ובכל ארץ א אחוזתכם. לומר שבכל מקום שגלו שכינה עמהם:

מגלה

ובכל ארץ ה׳ וסי׳ ובכל ארץ מצרים היה לחם׳ ובכל ארץ אחזתכם׳ תשחת הארץ מפני הרעב׳ ארץ ממשלתו דמלכים׳ וחברו דד״ה: מצאה ג׳ וסימ׳ ולא מצאה היונה׳ ואם לא מצאה ידו׳ גם צפור מצאה בית: די ו׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תזריע: תם ה׳ וחס׳ וסי׳ עד תם שנת ממכרו׳ עד תם כל הדור׳ עד תם כל הגוי׳

כד וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ׃ ס

כה כִּי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ׃ וְחִשַּׁב אֶת־שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהֵשִׁיב אֶת־הָעֹדֵף לָאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר־לוֹ וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃ וְאִם־לֹא מָצְאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל וְיָצָא בַּיֹּבֵל וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃ ס

וְאִישׁ כִּי־יִמְכֹּר בֵּית־מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה וְהָיְתָה גְּאֻלָּתוֹ עַד־תֹּם שְׁנַת מִמְכָּרוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְאֻלָּתוֹ׃

ל וְאִם לֹא־יִגָּאֵל עַד־מְלֹאת לוֹ שָׁנָה תְמִימָה וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּעִיר אֲשֶׁר־לֹא חֹמָה לַצְּמִיתֻת לַקֹּנֶה אֹתוֹ לְדֹרֹתָיו לֹא יֵצֵא בַּיֹּבֵל׃ וּבָתֵּי הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם חֹמָה סָבִיב עַל־שְׂדֵה הָאָרֶץ יֵחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ וּבַיֹּבֵל יֵצֵא׃ וְעָרֵי הַלְוִיִּם בָּתֵּי עָרֵי אֲחֻזָּתָם גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לַלְוִיִּם׃ וַאֲשֶׁר יִגְאַל מִן־הַלְוִיִּם וְיָצָא מִמְכַּר־בַּיִת וְעִיר אֲחֻזָּתוֹ בַּיֹּבֵל כִּי בָתֵּי עָרֵי הַלְוִיִּם הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם׃ ס

לה וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ׃ אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ׃ אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא־תִתֵּן אָכְלֶךָ׃

וּבְכֹל אֲרַע אַחְסַנְתְּכוֹן פּוּרְקָנָא תִּתְּנוּן לְאַרְעָא׃ אֲרֵי־יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וְיִזַבֵּין מֵאַחְסַנְתֵּיהּ וְיֵיתֵי פָּרִיקֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ וְיִפְרוֹק יָת זְבִינֵי אֲחוּהִי׃ וּגְבַר אֲרֵי לָא יְהֵי לֵיהּ פָּרִיק וְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיִשְׁכַּח כְּמִסַּת פּוּרְקָנֵיהּ׃ וִיחַשֵּׁב יָת־שְׁנֵי זְבִינוֹהִי וְיָתֵיב יָת־מוֹתָרָא לִגְבַר דִּי זַבֵּין־לֵיהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וְאִם־לָא אַשְׁכַּחַת יְדֵיהּ כְּמִסַּת דְּיָתֵיב לֵיהּ וִיהוֹן זְבִינוֹהִי בְּיַד דְּיִזַבַּן יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וּגְבַר אֲרֵי־יְזַבֵּין בֵּית־מוֹתַב קַרְתָּא מַקְּפָא־שׁוּר וִיהֵי פּוּרְקָנֵיהּ עַד־מִשְׁלַם שַׁתָּא דִּזְבִינוֹהִי עִדָּן בְּעִדָּן יְהֵי פּוּרְקָנֵיהּ׃ וְאִם לָא־יִתְפְּרֵק עַד־מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא שְׁלֶמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִּי־בְקַרְתָּא דִּי־לֵיהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לִדְזַבְּנֵיהּ יָתֵיהּ לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא׃ וּבָתֵּי פַצִּיחַיָּא דִּי לֵית־לְהוֹן שׁוּר מַקַּף סְחוֹר־סְחוֹר עַל־חֲקַל אַרְעָא יִתְחַשְׁבוּן פּוּרְקָנָא יְהֵי לְהוֹן וּבְיוֹבֵלָא יִפְּקוּן׃ וְקִרְוֵי לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן פּוּרְקַן עָלַם תְּהֵא לְלֵיוָאֵי׃ וְדִי יִפְרוֹק מִן־לֵיוָאֵי וְיִפְּקוּן זְבִינֵי בֵיתָא וְקִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי בָתֵּי קִרְוֵי לֵיוָאֵי הִיא אַחְסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן אֲרֵי־אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן׃ וַאֲרֵי־יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וּתְמוּט יְדֵיהּ עִמָּךְ וְתַתְקֵיף בֵּיהּ דַּיָּר וְתוֹתָב וִיחֵי עִמָּךְ׃ לָא־תִסַּב מִנֵּיהּ חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ וִיחֵי אֲחוּךְ עִמָּךְ׃ יָת־כַּסְפָּךְ לָא־תִתֵּן לֵיהּ בְּחִבּוּלְיָא וּבְרִבִּיתָא לָא־תִתֵּן מֵיכְלָךְ׃

אבן עזרא ארץ אחזתכם׳ שירשתם בארץ כנען גם בארץ האמורי: ימוך׳ מהפעלי׳ השניים הנראים וכא נעלם בניינם וטעמו כמו דל ואביון: הקרוב אליו׳ ממשפחתו: וחשב׳ מהבנין הכבד הדגוש: ויצא הממכר׳ והנה שם תחת תאר השם ורבים כמוהו ואחר שהזכיר בית מושב ידענו כי נמכר מאחזתו שדה או כרם: עיר חומה׳ עיר מוקפת: ימים׳ שנה עד שוב הימים מקור וחום וקיץ וחורף כאשר היו כי שבתם שוב השמש למקומה והנה אנחנו צריכים לקבלה על שנה תמימה אם לחמה אם ללבנה ואם מעוברת: על שדה הארץ יחשב׳ כמו ויבואו האנשים על הנשים ופי׳ עם: גאלה תהיה לו׳ לכל בית ובית כמו בנות צעדה עלי שור וכמו על בניה כי איננו: גאלת עולם׳ כטעי ובעבור שאמ׳ גאלת עולם אמר ואשר יגאל והטעם כמו יקנה ויש אומרים אפילו אם היה הגואל לוי׳ וי״ו ויצא כפ״א רפה בלשון ישמעאל׳ בית או עיר המשפט אחד: ומטה ידו׳ מגזרת לא ימוט והמ״ם שרש וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי: אחיך׳ ישראל: עמך׳ שאתה חייב לכמכא עמך שאתה רואה: גר ותושב׳ ואם הוא מארצך או גר ותושב: וחי׳ כמו יחיה: והחזקת בו׳ הפך ומטה ידו שלא יפול: נשך ותרבית׳ מפורש בדברי הקבלה ת״ו תרבי׳ נוסף כמו תרמית והוא מגזרת רב רק הוא מהפעלים שהלמ״ד שלהם כא נעלם כמו תכלית שכלה ואחר כן פי׳ הנשך והתרבי׳ גם מ״ם מרבית נוסף כמו מ״ם ואבן משכית׳ וטעם

רשי ובכל ארץ אחזתכם׳ לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: כי ימוך אחיך ומכר׳ מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני: מאחוזתו׳ ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו׳ ואין הלוקח יכול לעכב: ואיש כי לא יהיה לו גואל׳ וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו: וחשב את שני ממכרו׳ כמה שני׳ היו עד היובל כך וכך וכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזיר ביובל כמכאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו׳ המוכר הזה שבא לגאלה: די השיב לו׳ מכאן שאינו גואל לחצאי׳: עד שנת היובל׳ שלא יכנס לתוך אותה שנה כלו שהיובל משמ׳ בתחילתו: בית מושב עיר חומה׳ בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון: והיתה גאולתו׳ לפי שנא׳ בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חילוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה: והיתה גאולתו׳ של בית: ימים׳ ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן תשב הנער׳ אתנו ימים: וקם הבית לצמיתות׳ יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה: לא יצא ביובל׳ אמ׳ רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: ובתי החצרים׳ כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע הערים וחצריהם בחצריהם ובטירותם: על שדה הארץ יחשב׳ הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו׳ מיד אם ירצה ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא׳ בחנם: וערי הלוים׳ ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאלת עולם׳ גואל מיד אפי׳ לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיה׳ הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: ואשר יגאל מן הלוים׳ ואם יקנה בית או עיר מהם: ויצא ביובל׳ אותו ממכר של בית או של עיר ויסוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל ונגאלה זו לשון מכירה׳ דבר אחר לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת״ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית׳ הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם׳ לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא יופקעו נחלתם מהם: ושדה מגרש עריהם לא ימכר׳ מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם: והחזקת בו׳ אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופש בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב׳ אף אם הוא גר או תושב ואי זהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע״ז ואוכל נבלות: ויראת מאלהיך׳ לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש ממנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התולה מעותיו בנכרי להלוותם לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך:

אסר

מסרה
תם ויושר יצרוני׳ עד תם פגריכ׳ וחד ותם דרכיך׳ וכל משלי דכוו׳ במ״א אנשי דמי׳ ישנאו איש: חמה ג׳ חס׳ וסי׳ בסדר בשלח: ואשר י״ב ר״פ וסי׳ ואשר לא שם לבו׳ ואשר לא צדה׳ ואשר יגאל מן הלוים׳ ואשר יבא את רעהו׳ ואשר עשה לדתן׳ ואשר עשה לכם במדבר׳ ואשר אכלו שאר עמי׳ ואשר ישמיעו׳ ואשר נתנו שארית׳ ואשר היה נעשה ליום׳ ואשר לא נתן׳ ואשר עשה לחיל: ושדה ב׳ א׳ כתי׳ ה״א וא׳ יו״ד וסימן ושדה מגרש׳ הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליהם ושדי׳

בעל הטורים
[illegible]

רביעי

חמישי

ששי

אבן עזרא

וטעם אני יי׳ אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים שהייתם גרים והנה נתתי לכם אחוזה והטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך גם עם כל הפרשה הנזכרת בעבור נחלת הארץ׳ והזכיר פרשת ומטה ידו עמך בעבור שיזכיר הישראלי שיהיה לו צורך רב עד שימכור עצמו שיצא ביובל והנה כל פרשת הסדר דבקה:

ונמכר לך׳ הוא מעצמו או גנב ממך ומכרוהו בבית דין: הוא ובניו עמו׳ זה שהעתיקו חכמים ועבדו לעולם׳ וטעם כי עבדי הם כי אני קניתים מבית עבדים: תרדה בו׳ כטעם ממשלה: בפרך׳ כדברי המתרגם ארמית: מאת הגוים אשר סביבותיכם׳ כעמון ומואב ואדום וארם: וגם מבני התושבים׳ הדרים בארץ כנען שהיא ארצכם והם מהגוים הנזכרים או מצרים וכל עם חוץ משבעת הגוים כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמה והנה אסור אפילו להאכילם ויתכן שחז״ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען ואיננו כנעני בייחוסו או הם ידעו להוציא זה הדבר לאמיתו כי דעתנו קלה כנגד דעתם: והתנחלתם׳ מבנין התפעל וכמוהו והתאויתם לכם: לעולם בהם תעבודו׳ מותרים רק כאשר מצאנו חז״ל שאמרו כי היא מצוה קבלנוה׳ וטעם ובאחיכם בני ישראל שתעשה הפרש בין אחיך ובין הנכרי: או לעקר׳ כמו שרש והטעם שסב לאת ישראל והוא ממשפחת גר ואין ריע לו רק הוא כמו מלת ושרשך הפך נכן ואת סוסיהם תעקר: או השיגה ידו׳ שמצא אבדה או ירש ממון מת ממשפחתו׳ והזכיר בתחלה האח והמשפחה כי הוא הדבר הנמצא ברוב: קונהו׳ בה״א ובלא ה״א שוה: המכרו׳ שם הפעל מבני׳ כפעל והשנים שיעמוד עמו כימי שכיר יהיה׳ וי״ו ואם עוד רבות בשנים כפ״א רפה בלשון ישמעאל והטעם בין היות השנים הנשארו׳ רבות או מעטות:

רשי

אשר הוצאתי וגו׳ והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של גוי הם׳ דבר אחר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפי׳ הם כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען׳ בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים׳ שכל הדר בארץ ישר׳ אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע״ז: עבודת׳ עבד׳ עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעיל לו מנעלו: כשכיר כתוש׳ עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירי׳ התנהג בו: עד שנת היובל׳ אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו: ובניו עמו׳ אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: אל אחוזת אבותיו׳ אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך: אחזת׳ חזקת: כי עבדי הם׳ שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד׳ בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: לא תרדה בו בפרך׳ מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד׳ שאבא שמא תאמר אין מכיר מדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמ׳ ויראת: ועבדך ואמתך אשר יהיו לך׳ אם תאמר אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל ב בעומות איני נוחל שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני: מאת הגוים׳ הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם׳ לא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: וגם מבני התושבים׳ שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד: מהם תקנו׳ אותם תקנו: והתנחלתם אותם לבניכם׳ החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם ולא יתכן לפרש הנחילו׳ לבניכם שאם כן היה לו לכתוב והנחלת׳ אותם לבניכם והתנחלת׳ כמו והתחזקתם: איש באחיו׳ להביא נשיא בעמו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: יד גר ותושב׳ גר והוא תושב כתרגום ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך׳ מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו: משפחת גר׳ זה הגוי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע״ז עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: גאולה תהיה לו׳ מיד אל תניחהו שיטמע על שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובגוי שתחת ידך הכתו׳ מדבר ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה הגוי עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשת מנים ויתן לו העבד חמשה עשר מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: כימי שכיר יהיה עמו׳ חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאילו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו: ואם עוד רבות בשנים׳ עד היובל:

מסורה

וכי ימוך חד מן ד׳ זוגין מן ג׳ ג׳ בענין קדמא לא נסיב וי״ו ותני׳ ותלית׳ נסיב וי״ו וסימ׳ במסרא רבתא: כשכיר ב׳ וסימ׳ כשכיר כתושב יהיה עמך׳ עד ירצה כשכיר יומו: וגם י״ג ר״פ וסימ׳ ללוט׳ וגם את הגוי׳ וגם אמנה אחתי׳ וגם את בן האמה׳ וגם ערב רב׳ וגם מקנינו׳ וגם הכהנים הנגשים׳ וגם מבני התושבים׳ וגם

מקרא

אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים: ס

וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד: כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היבל יעבד עמך: ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו ואל אחזת אבתיו ישוב: כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד: לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך: ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה: וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה: והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך: ס

וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר: אחרי נמכר גאלה תהיה לו אחד מאחיו יגאלנו: או דדו או בן דדו יגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו או השיגה ידו ונגאל: וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו: אם עוד רבות בשנים

תרגום אונקלוס

אנא יי׳ אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא: וארי יתמסכן אחוך עמך ויזדבן לך לא תפלח ביה פולחן עבדין: כאגירא כתותבא יהא עמך עד שתא דיובלא יפלח עמך: ויפוק מעמך הוא ובנוהי עמיה ויתוב לזרעיתה ולאחסנת אבהתוהי יתוב: ארי עבדי אנון די אפקית יתהון מארעא דמצרים לא יזדבנון זבון עבדין: לא תפלח ביה בקשיו ותדחל מאלהך: ועבדך ואמתך די יהון לך מן עממיא די בסחרניכון מנהון תקנון עבדין ואמהן: ואף מבני תותביא ערליא דדירין עמכון מנהון תקנון ומזרעיתהון דעמכון די אתילידו בארעכון ויהון לכון לאחסנא: ותחסנון יתהון לבניכון בתריכון לירותת אחסנא לעלם בהון תפלחון ובאחיכון בני ישראל גבר באחוהי לא תפלח ביה בקשיו: וארי תדביק יד ערל ותותב עמך ויתמסכן אחוך עמיה ויזדבן לערל תותב עמך או לארמאי מזרעית גיורא: בתר דיזדבן פרקנא תהא ליה חד מאחוהי יפרקניה: או אח אבוהי או בר אח אבוהי יפרקניה או מקריב בשריה מזרעיתיה יפרקניה או דתדבק ידיה ויתפרק: ויחשב עם זבניה משתא דאזדבן ליה עד שתא דיובלא ויהי כסף זבינוהי במנין שניא כיומי אגירא יהי עמיה: אם עוד סגיאות בשניא

מסורה

את אחיך׳ וגם הקמתי את בריתי׳ וחברו׳ וגם יד יי׳ היתה בם׳ וגם את הצרעה: הגרים ד׳ קמץ וסי׳ והיתה שבת׳ וגם מבני התשבים׳ והגרים עמהם מאפרים ומנשה דה״ה׳ ולהגרים הגרים בתככם׳ דיחזקאל: הולידו ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ וגם מבני התושבי׳ ולהגרי׳ הגרים בתככם׳ דיחזקאל׳ תניינא חס׳: ובאחיכם ו׳ מלין בטעמא אולא ומהפך וסי׳ ובאחיכם בני ישראל׳ כל העדה מדבר צן׳ וכל צורתיו וכל תורתיו׳ הקצותיהם על יאשיהו׳ גדבריא דתבריא׳ זמריא ותרעיא:

בעל הטורים

כשכיר שלים במסור׳ כשכיר כתושב יהיה עמך׳ ואידך עד ירצה כשכיר יומו׳ רמז למה שאמרו חכמים פועל חוזר אפילו בחצי היום פירוש כשכיר יהיה עמך עד שירצה ואפי׳ ביומו אם ירצה יחזור׳ הולידו שני׳ במסרה אשר הולידו בארצכם ואידך אשר הולידו בני׳ בתוכה׳ ביחזקאל בענין חלוקת הארץ שצוה ליתן לגרים חלק בארץ שאע״פי שבגלות הארץ לא נטלו גרים בארץ ל׳ לעתיד לבא יטלו חלק בארץ׳ והתנחלתם אותם לבניכם׳ והתנחלתם את הארץ זה הוא שאמרו חכמים דעבד אתקש לקרקעות ל׳ לקנות בכסף בשטר וחזקה׳ בן דדו חסר וי״ו אותיות בן דוד׳ אם עוד רבות בשני׳ רבות בגימטרי׳ יובלא בגרעון כסף: שני

לפיכן

לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ וְאִם־לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֺת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃

נ"ז הס"ל לאהו"ה ׳ סימן׃

פרשה

אם בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֺתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃

(Masoretic margin notes: ג׳ כל · ל׳ · ה׳ · נה · א · ב׳ כ״כ · ל׳ · מ״ז פסו׳ לא לא לא · כ״כ ס״פ · ל׳ · כ׳ סוף פסוק · ז׳ ר״פ בספ׳ חקת דקדי׳ למכות ו׳ · ל׳ כתיב׳ יבולה ל׳ בלים · ה׳ · ל׳ · ה · ד׳ וחס׳ · י״ג · כו״ל חס׳ ו״ו)

לְפוּמְהוֹן יָתֵיב פֻּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף זְבִינוֹהִי׃ וְאִם זְעֵיר אִשְׁתְּאַר בְּשְׁנַיָּא עַד־שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כְּפוּם שְׁנוֹהִי יָתֵיב יַת־פֻּרְקָנֵיהּ׃ כַּאֲגִיר שַׁתָּא בְּשַׁתָּא יְהֵי עִמֵּיהּ לָא־יִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ לְעֵינָךְ׃ וְאִם־לָא יִתְפְּרַק בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ אֲרֵי דִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עַבְדִּין עַבְדַי אִנּוּן דְּאַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לָא־תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלֵם וְקָמָא לָא־תְקִימוּן לְכוֹן וְאֶבֶן סִגְדָּא לָא תִתְּנוּן בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יַת־יוֹמֵי־שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃

פרשה

אם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיַת־פִּקּוּדַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יַתְהוֹן׃ וְאֶתֵּן מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן אַרְעָא עֲלַלְתַּהּ וְאִילָן חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ וִיעָרַע לְכוֹן דַּיָּשָׁא לְקִטָּפָא וְקִטָּפָא יְעָרַע לְאַפּוֹקֵי־בַר־זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמְכוֹן לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן בְּאַרְעֲכוֹן׃ וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד וַאֲבַטֵּל חַיְתָא בִישְׁתָּא מִן־אַרְעָא וְקָטְלִין בְּחַרְבָּא לָא־יְעִידוּן בְּאַרְעֲכוֹן׃ וְתִרְדְּפוּן יַת־בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא׃

וירדפון

לפיהן חד מן אלפא ביתא מן חד חד חד נ"ן וחד מ"ם בסוף תיבותא וסי׳ אתהן ׳ ורגמו עליהם אבן ׳ אתהם ׳ ואנשים צדיקי׳ ׳ בנעוריהן ׳ ותזנינה במצרי׳ ׳ בנעוריה׳ ׳ אשר בנינו כנטיעים ׳ והמיתן ׳ אם בן הוא ׳ והמתם ׳ ויצו אבשלום את נעריו ׳ ובמשפטיהן ׳ ודרך לפניהם ׳ ובמשפטיהם ׳ המלך יתאבל ׳ ידעתין ׳ עתה נבראו ׳ ידעתים ׳ שלשה המה נפלאו ממני ׳ לפיהן ׳ אם עוד רבות ׳ לפיהם ׳ שרים עצרו במלים ׳ מוצאיהן ׳ ודרך לפניהם ׳ מוצאיהם ׳ ויכתוב משה את ׳ מעזכן ׳ הלילו אניות תרשיש ׳ מעזכם ׳ ויאמר להם לכו אכלו ׳ פריהן ׳ כי על כן שלת על כל ׳ פריהם ׳ ושבתי את שבות ׳ שוממין ׳ דרכי ציון אבלות ׳ שוממים ׳ על אלה אני בכיה ׳ תאכלון ׳ לא יום אחד ׳ תאכלום ׳ כל הולך על גחון ׳ וכל חד וחד לית דכוו׳ : לא תעשו לכם אלילם חד מן נ׳ ר"פ אית בהון לא לא לא נמסר בסדר קדשי׳ : יבולה ח׳ וסי׳ ונתנה הארץ יבולה ׳ ועץ השדה ׳ ותם לריק כחכם ׳ והאדמה לא תתן את יבולה ׳ ארץ נתנה יבולה יברכנו ׳ גם יי׳ יתן הטוב ׳ וארצנו תתן יבולה ׳ והארץ תתן יבולה ׳ דיחזקאל ׳ כלאה יבולה ׳ והארץ תתן את יבולה ׳ דזכריה ׳ וחד ויבולה ותאכל ארץ ויבולה : לשבע ד׳ וחס׳ נמסר בסדר בשלח : והשבתי י"ג נמסר בהשוע סימן ב׳ גבי פרשת׳ והיה מספר בני ישראל :

רש"י

לפיהן ׳ הכל כמו שפירשתי : לא ירדנו בפרך לעיניך ׳ כלומר ואתה רואה : ואם לא יגאל באלה ׳ באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש : כי לי בני ישראל עבדי׳ ׳ שטרי קודם : אני יי׳ אלהיכם ׳ כל המשעבדן מלמטה כאילו משעבדן מלמעלה : לא תעשו לכם אלילים ׳ כנגד זה הנמכר לגוי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע"ז אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבי׳ כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לגוי : ואבן משכית ׳ לשון כסוי כמו ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים : להשתחוות עליה ׳ אפילו לשמים לפי שהשתחוואה בפשוט ידים ורגלי׳ היא ואסרה תורה לעשות כך חוץ מן המקדש : אני יי׳ ׳ נאמן לשלם שכר :

(margin: לפיהן ל׳ ומסמס אב׳ מן חד חד חד ו׳ וחד מ׳ בסוף תיבות · כי לי בהעלותך כי לי כל בכור במנחת ודין במקף ומהפך וסי׳ עבדיא דרידין נוכריא מתינין)

חסלת בהר סיני :

כו

אם בחקתי תלכו ׳ יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ועשיתם אותם הרי קיום המצו׳ אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה : ואת מצותי תשמרו ׳ הוו עמלי׳ בתורה על מנת לשמור ולקיי׳ כמו שנא׳ ולמדתם אותם ושמרת׳ לעשותם : בעתם ׳ בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי שבתות : ועץ השדה ׳ הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות : והשיג לכם דיש את בציר ׳ שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע : ואכלתם לשובע ׳ אוכל קימעא והוא מתברך במעיו : ונתתי שלום ׳ שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלו׳ בארץ מכאן שהשלו׳ שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל : וחרב לא תעבור בארצכם ׳ אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה : לפניכם לחרב ׳ איש בחרב רעהו : ורדפו

(margin: שני)

אבן עזרא

לפיהן ישיב גאלתו ׳ על כסף מקנתו כן יחשב לו : כשכיר שנה ׳ להוסיף לא ירדנו בפרך לעיניך לא כעזוב הגר לרדות בו בפרך : ואם לא יגאל באלה ׳ בשנים הנשארות ליובל וי"א על ידי אלה הנזכרים : כי לי בני ישראל ׳ טעם שתודיעו כן הגר הקונה העבד הישראל : לא תעשו לכם אלילים ׳ בעבור שנמכר לגוי הזהיר על ע"ז שלא ישמש אדניו בפסל ולא יעבוד אדניו בשבת ובזה יקנהו הנכרי : ומקדשי תיראו ׳ שיבא למקדש שלש רגלים ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים בעבור שאמר עבדי הם ואחר שהם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרי׳ ׳ ופסל ידוע ׳ ומצבה לפסל : משכית ׳ שם כמו מרבית וטעמו אבן מצויירת מגזר׳ עברו משכיות לבב שכיות החמדה : לא תתנו בארצכם ׳ זה משפט ע"ז במרקולים : כי אני יי׳ אלהיכם ׳ לי תשתחוו ובתרגום ירושלמי כן : את שבתותי תשמורו ׳ שנות השמיטה : ומקדשי תיראו ׳ שנת היובל כי כן כתוב קדש תהיה לכם ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי משעם ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני ולא בעבור שהזכיר להשתחוות עליה והטעם שתבאו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית רק מקדשי והנה הזכיר היום הנבחר כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר פירשתי וגם הזכי׳ המקו׳ הנבחר ׳ וטעם אני יי׳ ששבתי מכל מלאכה בשבת וכבודי דר במקדש על כן הזכיר מלת תיראו :

אם בחקותי ׳ תשמרו ועשיתם ׳ מגז׳ ללמוד וללמד ולעשות ׳ וי"ו ונתתי כוי"ו והארץ היתה תהו ובהו ולעולם כאשר המלה מלרע עם וי"ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר חוץ ממתי מעט : יבולה ׳ מן כי בול הרים ישאו לו ולא נדע אם היו"ד שרש או אינו שרש כמלת יקום : דיש את בציר ׳ והנה התבאר באספך את מעשיך מן השדה וכרם : לשובע ׳ שם הפועל : לבטח ׳ בלמ"ד ובחסרונו שוה וכן מלת לבדד והנה הזכיר בתחלה השובע שהוא עיקר ׳ וטעם וישבתם לבטח כי בימי הרעב יגלו בני אדם ממקומם כטעם לא תוסף תת כחה לך נע ונד : ונתתי שלום בארץ ׳ ביניכם : ואין מחריד ׳ לא מחיה רעה ולא מאויב רק אתם תרדפו האויב ויפול לפניכם והתמה כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מהאויבי׳ וכבר הודעתיך בספר מאזנים כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים סך חשבון ומנהג המרכה לומר אחד לעשר כמו כי עתה כמונו עשרה אלפי׳ ופה הוסיף כי המאה ירדפום חמשה והנה כפל מנהג המרבה וכל אחת מהמאה ירדוף מאה וי"א כי בעבור התחברות האחדים יוסיף המספר וכן איכה ירדוף אחד אלף ואין צורך : ונכפל

בעל הטורים

שניו שלשה כפי שניו ישיב את גאלתו ׳ ורב שיהיה ימי שניו מספר שניו ולא נדע ׳ פירוש כפי שניו כין אם הם רבים כדכתיב ורב שיהיו ימי שניו ׳ או מועטים כדכתיב מספר דהיינו מועטים כמו מתי מספר ׳ לעולם ישיב גאולתו ׳ ארבעה עשר פעמים כתיב יובל בפרשה כנגד ארבעה עשר יובלות שהיו בארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה ׳ ותשעה עשר פעמי׳ גאולה יגאלנו ונגאל כנגד תשעה עשר ברכות ׳ לכן צריך לסמוך גאולה לתפלה ׳ ופסל ׳ הפא עקומה ׳ לומר לך כל המודה בע"ז כאלו כופר בכל התורה כולה שכית׳ מגשיקו׳ פיהו של הקב"ה ׳ את שבתותי תשמורו סמך לע"ז שקול שבת כנגד ע"ז ׳ וסמך לו את מקדשי תיראו ׳ שאין בית המקדש דוחה שבת ׳ את שבתתי תשמורו הרי שכתב שמירה אחר השבת ׳ שמור את יום השב׳ הרי שמירה לפניו ׳ שצריך שמירה בין מלפניו בין מלאחריו תוספת מחול על הקדש :

בחקותי

אם בחקותי בגי׳ עמלים דברי תורה ׳ סמך אם בחקותי לשבת ולע"ז לומר ששקולים הם ככל המצות והחקי׳ ׳ ועוד סמך שבתות לונתתי גשמיכם ב בעתם ׳ דהיינו בלילי שבתות ׳ אם בחקותי תלכו ראשי תיבות אבת שתלכו בדרכי אבות ׳ בחקותי תלכו היא היראה ׳ וכתיב יראת יי׳ היא אוצרו ׳ אם תגלא אוצרותי אגלא ה אוצרותיכם ׳ יפתח יי׳ לך את אוצרו ׳ ועשיתם אותם ׳ אותיות אמת ׳ אי כוי שתתעסקו בתור׳ דכתיב ביה עשייה ׳ שכל טוב לכל ע עושיהם ׳ עשרה פסוקי׳ מאם בחקותי עד ואולך אתכם קוממיות ׳ וכנגד עשרה ברכות ש שנויתן לך ׳ וכנגד עשרת הדברות ׳ לשובע ארבע׳ במסור׳ הכא ואכלת לחמכם לשובע ׳ ואידך בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע ׳ ואידך בידה שלא להם לשובע ׳ בכולן מזכיר שובע על הלחם ׳ או על הפירות בשביל שהוא כתוב על מקו׳ יישוב אבל כשהיו במדבר אומ׳ בידה שלא להם לשובע ׳ שהוכרך ליתן כל בידתם ל לשובעה ׳ לשובע בגימט׳ אפילו אוכל קימעא ׳ שלום אותיות לשמו ששמו שלום ׳ והשבתי חיה רעה בגימט׳ אלו ד׳ מלכיות ׳ בבל ׳ מדי ׳ יון אדום : ורדפו

אבן עזרא

ונפלו אויביכם׳ פעם אחרת שיפלו פעם אחר פעם בלי תקומה: ופניתי אליכם׳ להרבות עושריכם ולהפרות ולהרבות אתכם בבנים ובנות והנכון בעיני להיות והפריתי הפך עוכל רחם: והקימותי את בריתי אתכם׳ להיותכם ככוכבי השמים לרוב וכעפר הארץ: ואכלתם ישן נושן׳ התימה שתהיו רבים ומרוב התבואה יאכל מי שירצה ישן גם נושן יותר מהישן והוא מבנין נפעל ויש מי שיאכל הישן מביתו מפני החדש כי אין לו מקום לשומו שם ומפרש אמ׳ כי טעם תוציאו אל השדה: ונתתי משכני׳ ולא תפחדו שתבואו לעולם לידי חסרון כי כבודי דר עמכם ואיננו כבן אדם שתגעל נפשו לשבת במקום אחד ועוד כי בלכתכם אל ארץ אויביכם והמקדש איננו עמכם יתהלך כבודי בתוככם והנה אני אהיה לכם לאלהים ואתם עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ מצרי׳: מטות עולכם׳ משל כפר החורש שיעבוד אדמת בעליו וישראל השתעבדו בבנין האדמה כי כן כתוב: קוממיות׳ בקומה זקופה ודיקי מוח אמ׳ כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת רק כאמרו הברכות כלל וכאשרו בקללות פרטים לירא ולהפחיד השומעי׳ והמסתכל היטב יתברר לו דברי: את כל המצות׳ אלה הכתובי׳: להפרכם׳ מלה זרה בדקדו׳ כי משקלי שמות הפעלים משתנים: והפקדתי עליכם׳ כאדם פקיד על אחר יעשה חפצו בו: בהלה את השחפ׳ ואת הקדחת׳ חליים ידועים׳ וטעם את עם׳ וטעם בהלה שתבהלו ולא תדעו מה תעשו וי״א כי בהלה כפתאום ורבי׳ אמרו כי השחפת והקדחת שנים חליים בורע כמו השדפון והירקון כי כן כתוב בעבור וזרעתם לריק ואין צורך כי פירושו שיבאו להם חליים ואם באו שוללים לכפרים יאכלו הזרע כי אין מי שיצא אליהם לגרשם׳ וטעם מכלות עינים שאלה החליים יחשכו עינים וידאבו הנפש והא״לף חסר ממלת ומדיבות נפש וכן ממלת שקר מזין וי״א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבות נפש ואין צורך: ונתתי פני׳ קצפי ואפי כמו ופניה לא היו לה והטעם כי הכשדי׳ שאין להם חליים אם יבאו אל האויבים ינגפו לפניהם ופעם ינוסו ואין רודף כטעם מחנה ארם: ואם

מסורה

רבבה ד׳ נמסר בסדר חיי שרה: והפריתי ב׳ מלאים בתורה וסימ׳ ולישמעאל שמעתיך הנה׳ ופניתי אליכם והפריתי: והקימתי ו׳ חס׳ ו׳ו וסימ׳ והקימתי את בריתי אתכם׳ ויבא שמואל אל שאול׳ והקימתי את זרעך דשמואל׳ והניתי כדור עליך׳ והקימתי אני את בריתי תניינ׳ דיחזקאל׳ והקימתי מלכותך׳ דד״ה׳ ושארא

תורה ותרגום

ח ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו איביכם לפניכם לחרב:
ט ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקמתי את בריתי אתכם:
י ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו:
יא ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם:
יב והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם:
יג אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות: פ
יד ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה:
טו ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי:
טז אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו איביכם:
יז ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם

וירדפון מנכון חמשא מאה ומאה מנכון לרבותא יערקון ויפלון בעלי דבביכון קדמיכון לחרבא:
ואתפני במימרי לאיטבא לכון ואפיש יתכון ואסגי יתכון ואקים ית קימי עמכון:
ותיכלון עתיקא דעתיק ועתיקא מן קדם חדתא תפנון:
ואתן משכני ביניכון ולא ירחק מימרי יתכון:
ואשרי שכנתי ביניכון ואהוי לכון לאלה ואתון תהון קדמי לעם:
אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים מלמהוי להון עבדין ותברית ניר עממיא מנכון ודברית יתכון בחירותא:
ואם לא תקבלון למימרי ולא תעבדון ית כל פקודיא האלין:
ואם בקימי תקוצון ואם ית דיני תרחק נפשכון בדיל דלא למעבד ית כל פקודי לאשניותכון ית קימי:
אף אנא אעביד דא לכון ואסער עליכון בהולא ית שחפתא וית קדחתא מחשכן עינין ומפחן נפש ותזרעון לריקנו זרעכון וייכלוניה בעלי דבביכון:
ואתן רוגזי בכון ותתברון קדם בעלי דבביכון וירדון בכון סנאיכון

הקמתי כתיב: ואולך ד׳ וסי׳ ואשבר מטות עלכם ואולך אתכם קוממיות׳ ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה׳ ואולך אותו בכל ארץ כנען: ואכלהו ג׳ חסרים נמסר בסדר אמר:

רש״י

ורדפו מכם׳ מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם: חמשה מאה ומאה רבבה׳ וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה: ונפלו איביכם וגו׳׳ שיהיו נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ: ופניתי אליכם׳ אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם משל למה הדבר דומה למלך שסכר פועלים וכו׳ כדאית׳ בתורת כהנים: והפריתי אתכ׳ בפריה ורביה: והרבתי אתכם׳ בקומה זקופה: והקימותי את בריתי אתכם׳ ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנ׳ וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגומר: ואכלתם ישן נושן׳ הפירות יהיו משתמרין וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד: וישן מפני חדש תוציאו׳ שיהו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן: ונתתי משכני׳ זה בית המקדש: ולא תגעל נפשי׳ אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור: והתהלכתי בתוככם׳ אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת״ל והייתי לכם לאלהים: אני יי׳ אלהיכם׳ כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מוטות׳ כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות קביליי״א בלע״ז: קוממיות׳ בקומה זקופה: ואם לא תשמעו לי׳ להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו׳ הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה ת״ל לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו וכן באנשי סדום רעים וחטאים לי״י מאד מכירים רבונם ומתכוונים למרוד בו וכן בנמרוד גבור ציד לפני יי׳ שמכירו ומתכוין למרוד בו: ולא תעשו׳ משלא תלמדו לא תעשו הרי שתים עבירות: אם בחוקותי תמאסו׳ מואס באחרי׳ העושי׳: משפטי תגעל נפשכם׳ שונא החכמי׳: לבלתי עשות׳ מונע את אחרי׳ מעשות: את כל מצותי׳ כופר שלא צויתי׳ לכך נאמ׳ את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי׳ כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושין שונא את חכמי׳ מונע את האחרי׳ כופר במצות כופר בעיקר: והפקדתי עליכם׳ וצויתי עליכם: שחפת׳ חולי שמשחף את הבשר אנפו״לים בלע״ז דומה לנפוח שהוקלה כפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת׳ חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי: מכלות עינים ומדיבות נפש׳ העיני׳ צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשו׳ של משפחה במותו כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכ׳ קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק׳ תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: ונתתי פני׳ פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שונאיכם׳ כמשמעו ישלטו בכם: אגדת ת״כ מפרשה זו אף אני אעשה זאת׳ איני מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם׳ שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה: בהלה׳ מכה המבהלת את הבריות ואי זו זו מכת מותן: את השחפת׳ יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת״ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת״ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת״ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת״ל ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם׳ זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ת״ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד׳ דבר אחר וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם וכן הוא אומר אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם: ונתתי פני בכם׳ כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה: ונגפתם לפני אויביכם׳ שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ: ורדו בכם שונאיכם׳ שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שאומות העולם עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגומר ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו׳: נסתם

בעל הטורים

ורדפו מכם חמשה בגימ׳ חלשים שבכם׳ רבבה ד׳ אחותינו את היי לאלפי רבבה׳ רבבה כצמח השדה׳ ושנים יניסו רבבה׳ מתפללו עליה ש שיהיו זרעה מאותם שנאמר בהם רבבה כצמח ורבבה ירדופו׳ ופניתי אליכם׳ פני ת׳ שת׳ שנים שעמד הבי׳ היו פני שם׳ כדכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים׳ אבל לאחר שגלה אנה פנה דודך׳ ונתתי משכני׳ מנין שנים של משכני עמד בית שני׳ וסמיך ליה ואכלתם ישן שבזכות בית המקדש בא ה השובע׳ והתהלכתי שנים והתהלכתי ב בתוככם׳ והתהלכתי באמתך בזכות והתהלכתי באמתך והתהלכתי בתוכל׳ מאם בחקותי על קוממיות כל האלפא ביתא חוץ מסמ״ך ופ״א׳ וכן בויתן לך חסר סמך ופ״א כי אין שטן ולא אף וקצף ונגף ואנף ב בברכות אוקוממיות ג׳ תגין על הקוף שעתידין להיות ק קומתן מאה אמה׳ ולמאן דאמר ר׳ אמה לכך יש בה שני תגין׳ ואכלוהו שלשה׳ ואכלוהו אויביכם׳ ואכלוהו בתקו׳ קדוש׳ ואכלוהו׳ ויכלוהו׳ פירוש אני אמרתי ואכלוהו בתקו׳ קדוש שתשמרו מצותי׳ ותשארו בארץ בתקו׳ קדוש׳ ואתם לא עשיתם כן על כן ואכלוהו ויכלוהו ואת נוהו השמו ואכלוהו אויביכם׳ ורדו שנים במסורת ורדו בכם שונאיכם׳ ואידך ורדו בנוגשיהם׳ עכשיו שלא זכיתם ורדו בכם שונאיכם: את

ונסתם ואין רדף אתכם׃ ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם׃ ושברתי את גאון עזכם ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה׃ כ ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו׃ ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם׃ והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרכיכם׃ ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי׃ והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם אני שבע על חטאתיכם׃ כה והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית ונאספתם אל עריכם ושלחתי דבר בתוככם ונתתם ביד אויב׃ בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו׃ ס ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי׃ והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם׃ ואכלתם בשר בניכם ובשר בנתיכם תאכלו׃ ל והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם

ותערקון ולית דרדיף יתכון׃ ואם עד אלין לא תקבלון למימרי ואוסיף למרדי יתכון שבע על חוביכון׃ ואתבר ית יקר תוקפכון ואתן ית שמיא דעליכון תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא וארעא דתחותיכון חסינא כנחשא מלמעבד פירין׃ ויסוף לריקנון חילכון ולא תתן ארעכון ית עללתה ואילן ארעא לא יתן אביה׃ ואם תהכון קדמי בקשיו ולא תיבון לקבלא למימרי ואוסיף לאיתאה עליכון מחא שבע כחוביכון׃ ואגרי בכון ית חית ברא ותתכיל יתכון ותשיצי ית בעירכון ותזעיר יתכון ויצדין אורחתכון׃ ואם באלין לא תתרדון למימרי ותהכון קדמי בקשיו׃ ואהך אף אנא עמכון בקשיו ואלקי יתכון אף אנא שבע על חוביכון׃ ואיתי עליכון דקטלין בחרבא ויתפרעון מנכון פורענותא על דעברתון על פתגמי אוריתא ותתכנשון לקרויכון ואגרי מותנא ביניכון ותתמסרון ביד סנאה׃ בדאתבר לכון סעיד מיכלא ויפין עשר נשין לחמכון בתנורא חד ויתיבן לחמכון במתקלא ותיכלון ולא תשבעון׃ ואם בדא לא תקבלון למימרי ותהכון קדמי בקשיו׃ ואהך עמכון בתקוף רגז וארדי יתכון אף אנא שבע על חוביכון׃ ותיכלון בשר בניכון ובשר בנתכון תיכלון׃ ואישיצי ית במתכון ואקצץ ית חניסנסיכון ואתן ית פגריכון על פגרי טעותכון׃

ונסתם ג׳ וסימ׳ ונסתם ואין רדף אתכם׳ ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא׳ ב׳ בו׳ וא׳ נסתם׳ כאשר נסתם מפני׃ לשמע כלם חס׳ במ״ד וסי׳ בני נכר׳ דשמואל׳ העם הזה הרע׳ שבו על עונות אבותם׳ לשמוע אל הרנה׳
ג׳ ל׳ בתול׳ · ל׳ · ג׳ בענין · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וא׳ ומכחכם · א׳ · ג׳ בענין · כו״ל חס׳ במ״ד · ג׳ · ל׳ וג׳ שכלה · ל׳ · ג׳ בענין · ג׳ בענין · ל׳ וחס׳ · ב׳ · ל׳ · י״ב בתול׳ · ל׳ · ל׳ וא׳ בתנור · ד׳ דגשי׳ · ל׳ וחד את בזאת · כ״ל אני דענין קמץ בזקף ושאר אני · ג׳ חס׳ וי״ו בליש׳ · ל׳
דד״ה׃ והשלחתי ג׳ וסי׳ והשלחתי בכם את חית השדה׳ והשלחתי רעב בארץ לא׳ ארץ כי תחטא לי׃ במשקל ד׳ דגשים נמסר בסדר קדשים׃

ונסתם׳ מפני אימה׃ ואין רודף אתכם׳ מבלי כח׃ ואם עד אלה׳ ואם בעוד אלה לא תשמעו׃ ויספתי׳ עוד יסורין אחרי׳׃ שבע על חטאתיכם׳ שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה׃ ושברתי את גאון עזכם׳ זה בית המקדש וכן הוא אומר הנני מחלל את מקדשי את גאון עזכם׃ ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכ׳ כנחושה׳ זו קשה משל משה ששם הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגומר שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזי׳ והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פ פירותיה׃ ותם לריק כחכם׳ הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח של׳ עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שניו של זה קהות׃ ולא תתן ארצכ׳ את יבולה׳ אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע׃ ועץ הארץ׳ אפי׳ מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשע׳ החנטה׃ לא יתן׳ משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי׃ לא יתן פריו׳ כשהוא מפרה משיר פירותיו הרי שתי ק קללות ויש כאן שבע פורעניות׃ ואם תלכו עמי קרי׳ רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מ מניעה וכן הוקר רגלך וכן יקר רוח וקרוב לשון זה לתרגומו של אנקלוס לשון קושי שמקשים לבם לימנע מהתקרב אלי׃ שבע כחטאתיכם׳ שבע פורעניות אחרים במספר שבע כחטאתיכם׃ והשלחתי׳ לשון גרוי׃ ושכלה אתכם׳ אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה מנין תלמוד לומר ושן בהמות אשלח בם הרי שתים ומניין שתהא ממיתה בנשיכתה תלמוד לומר עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית׃ ושכלה אתכם׳ אלו הקטנים׃ והכריתה את בהמתכם׳ מבחוץ׃ והמעיטה אתכם׳ מבפנים׃ ונשמו דרכיכם׳ שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה שן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו׃ לא תוסרו לי׳ לשוב אלי׃ נקם ברית׳ ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו׳ דבר אחר נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם׳ כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים׃ ונאספתם׳ מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור׃ ושלחתי דבר בתוככם׳ על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלם וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנין ביד אויב׃ מטה לחם׳ לשון משען כמו מטה עז׃ בשברי לכם מטה לחם׳ אשבור לכם כל משעד אוכל והם חבי רעב׃ ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד׳ מחוסר עצים׃ והשיבו לחמכם במשקל׳ שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם׃ ואכלתם ולא תשבעו׳ זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים ונתתם אינה מן המניין היא החרב׃ במותיכם׳ מגדלים ובירניות׃ חמניכם׳ מין ע״ז שמעמידין על הגגות ועל שם שמעמידין בחמה קרויין חמנים׃ ונתתי את פגריכם׳ תפוחי רעב היו ומוציאין יראתם מחיקם ומנשקים אותה וכרסו נבקעת ונופל עליה׃

ואם עד אלה׳ המכות׃ שבע׳ בעבור היותו חשבון שלם נאמר על לשון רבים וכן כי שבע יפול צדיק יקם עד עקרה ילדה שבעה ואין על חטאתיכם להוסיף שבעה רק ויספתי פעם אחרת כמו קול גדול ולא יסף׳ וטעם על חטאתיכם בעבור חטאתיכם ו״א שהחשבון כמשמעו והראשון ככון כי אם כתוב ושברתי אחד שמיכם כברזל שנים וארץ כנחושה ותם לריק ויבול הארץ ופרי העץ הנה שש ומכת חית השדה הנה שבע׃ גאון עזכם׳ השובע כטעם וישמן ישורון והנאה אם ישבר יפול ויטח׃ ותם לריק כחכם׳ שיגעתם בעבודת האדמה׃ קרי׳ אמרו רבים שפירושו גבורה וכוח כאיש שיחזק לבו ולא יפחד למען שלא יכוצח ואין ריע לו ו״א שהוא מגזרת כל הקורות והטעם שאמר בדברי הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא ועל שני הפירושים יחסר בי״ת כמו כי ששת ימים או יהי כן תלכו עמי הליכת קרי כאשר הראיתיך רבים כאלה והנה כתוב כחטאתיכם ולא יוסיף עליכם ועל חטאתיכם דבק עם ליסרה אתכם והטעם בעבור חטאתיכם׃ והשלחתי בכם׳ מגזר׳ הנני משליח בך׃ ושכלה אתכם׳ בהריגת קטנים׃ והמעיטה אתכם׳ בהריג׳ הגדולים׃ ונשמו דרכיכם׳ כי אין דרך בטוח מפחד החיות שאינם ברשות אדם כאשר פירשתי׃ תוסרו׳ עתיד מבנין נפעל׃ על חטאתיכם׳ דבק עם והכתי׃ נקם ברית׳ על כן אמרתי כי זאת הברית הכרותה בסיני הכתובה בפרשת אלה המשפטים יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר להם כל הפרשה הזאת׃ ונאספתם אל עריכם׳ מפני החרב ושם אשלח הדבר והרעב עד שתרצו להנתן ביד האויב וזה טעם ונתתם ביד אויב והיא מלה מבנין נפעל׃ בשברי׳ שם הפעל ובא שבור כמו בשכבה ובקומה וטעם השבר בעבור מטה לחם והוא דרך משל ובישעיה משען לחם כי הלחם לבב אנוש יסעד׃ עשר נשים׳ כי הוא סך חשבון כי מנהג ישראל היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע ומערכת השבת תוכיח׃ והשיבו לחמכם במשקל׳ בעבור שהיא מעט׃ ואכלתם ולא תשבעו׳ יש רעב וישבע האוכל ממעט ועתה מאוכל הרבה לא ישבע׃ ואם בזאת׳ המכה הזאת וכן ואם באלה באלה המכות הנזכרות׃ על חטאתיכם׳ דבק עם ויסרתי׃ ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכ׳ אין למעלה מן הרעב הזה ולא יהיה לכם מקום לצעוק ולהתפלל להושע מהרעב כי אשמיד במותיכם מקום הזבחים׃ חמניכם׳ מגזרת חמה בתים העשויים להשתחוות לשמש והנון נוסף כנון נשי׳ לחמניות׃ פגריכם׳ גופותיכם כמו פגר מובס׃ גלוליכם׳ שם נגאי לע״ז מגזרת כאשר יבער הגלל והטעם כי בהתחברכם לבתי ע״ז שם תהרגו ויפתחו אויביכם צורות גלוליכם ואני לא אושיעכם׃ ונעלה

בעל הטורים

ואם עד אלה׳ סופי תיבות מדה שאמדוד לכם מדה כנגד מדה׃ את גאון בגימט׳ זה המקדש׃ את גאון עזכם׳ בגימטרי׳ זה ירושלם׃ כחטאתיכ׳׃ בגימ׳ בין בשוגג בין במזיד׃ נקם שנים במס׳ נקם ברית׃ נקם אחת משתי עיניו גבי שמשון כדאיתא בסוטה׃ שעברו פלשתים על שבועת׳ וזה הוא נקם ברית דהיינו שבועה׃ דבשביל השבועה ש שעברו אנקמה נקם אחת׃ נאתכם

שבע קדמ׳ ות׳ ית׳ ורבע׳ שבע ע׳ חטאתיכם תביכא דתנה שבע כחטאתיכם סימן ויכו כף

גם אני כ״ל ענין אף אני במ״א גם אני וסי׳ מכה משנה

ונעלה נפשי אתכם, שתסור השכינה אז תחרבנה עריכם וכמו' המקדש' שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי: ולא אריח בריח, והטעם כי כבוד השם מלא שמים וארץ וכתוב על נח וירח יי' את ריח הניחוח והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם, ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם אמר את הארץ כל ארץ ישראל: ושממו עליה, כל כך תהיה שממה שגם האויבים הדרים ישומו עליה הפך משוש לכל הארץ: אזרה, מבנין הכבד הדגוש ולא די שתזרו עד אשר אריק אחריכם חרב, וטעם אריק מנדנה: והיתה ארצכם, דבק עם הפסוק הבא אחריו והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ וזאת המלה כמו תשלום וכן על ירצה כשכיר יומו כי נרצה עונה: שבתותיה, שמיטות ויובלים וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותיה ושם פירשתיו: השמה, שם ומשקלי השמות משתנים, וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם שתהיה שממה מכם אז תשבת ותמצא מנוחה למלאת שבתותיה, וטעם כל ימי השמה תשבו' מספר השנים שתשבות וביחזקאל מפורש: והנשארים בכם, בעבור שאמר והריקותי אחריכם חרב: מרך, מפעלי הכפל וכן במועל ידיהם מגזרת ורך הלבב ויפחדו על שירדפם קול עלה נדף והוא שם התאר מבנין כפעל וכ"ן הטרם מובלע: איש באחיו, שהוא אוהבו: תקומה, מבנין נוסף ככל מנחי עי"ן וי"ו בעבור התי"ו וכן תרומה: ואכלה אתכם, מנהג כל הגולים למקום אחר בהשתנות האויר עליהם והמים ימותו רובם: והנשארים, מהנשארים ימקו בעונם על משקל יסבו ושניהם מפעלי הכפל מגזרת המק בשרו מק יהיה: ואף בעונות אבותם אתם ימקו, כטעם אבותינו חטאו ובמגלת איכה פירשתיו: והתודו, מבנין התפעל: במעלם אשר מעלו בי, אבותם: ואף אשר הלכו עמי, אלה בניהם בקרי: אף אני, כן עשיתי עמהם ויסרתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל ועוד אפרשנו: והם

ונעלה נפשי אתכם, זה סילוק שכינה: ונתתי את עריכם חרבה, יכול מאדם כשהוא אומר והשימותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשימותי את מקדשיכם, יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשימותי את מקדשכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורענו' אכילת בשר בנים ונבות? השמדת במות הרי שתים כריתת חמנים' אין כאן פורענו' אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמנים שבראשי הגגו' ויכרתו: ונתתי את פגריכם וגו', הרי שלש סלוק שכינה ארבע חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודיו' ולא אריח קרבנות הרי שבע: והשימותי אני את הארץ, זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו אויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממ' מיושביה: ואתכם אזרה בגוים, זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמי' וישר' מזרן כבמזרה כאדם הזורה שעורי' בנפה ואין אחת מהם דבוק בחברתה: והריקותי, כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכ' אינ' חוזרת מהר כאדם שמריק את המי' ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה, שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאילו אי' כרמו וביתו חרבי' כך שנויה בתורת כהני': אז תרצה, תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה: והרצת, למלך את שבתותיה: את אשר לא שבתה, שבעי' שנה של גלות בבל הן היו כנגד שנות השמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישר' בארצם

והשמותי ג' וסימ' והשמותי את מקדשכם, והשמותי אני ארת, והשמותי עליך עמים רבים: ולא אריח ב' דסמיכי וסימ' ולא אריח בריח ניחחכם, ולא אריח בעצרתיכם: בריח ב' וסימ' ולא אריח בריח ניחחכם, בריח נידות ארצה אתכם: אזרה ג' וסימ' ואתכם אזרה בגוים: והשלישית לכל רוח אזרה, וכל אגפיו אזרה:

ונעלה נפשי אתכם: ונתתי את-עריכם חרבה והשמותי את-מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם: והשמתי אני את-הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה: ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה: אז תרצה הארץ את-שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את-שבתתיה: כל-ימי השמה תשבת את אשר לא-שבתה בשבתתיכם בשבתכם עליה: והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת-חרב ונפלו ואין רדף: וכשלו איש-באחיו כמפני-חרב ורדף אין ולא-תהיה לכם תקומה לפני איביכם: ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם: והנשארים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם ימקו: והתודו את-עונם ואת-עון אבתם במעלם אשר מעלו-בי ואף אשר-הלכו עמי בקרי: אף-אני אלך עמם בקרי

וירחק מימרי יתכון: ואתן ית-קרויכון חרבא ואצדי ית-מקדשיכון ולא אקבל ברעוא קרבן כנישתכון: ואצדי אנא ית-ארעא ויצדון עלה בעלי דבביכון דיתבין בה: ויתכון אבדר בני-עממיא ואגרי בתריכון דקטלין בחרבא ותהי ארעכון צדיא וקרויכון יהוין חרבא: בכן תרעי ארעא ית-שמטהא כל יומין דצדיאת ואתון בארע בעלי-דבביכון בכן תשמט ארעא ותרעי ית-שמטהא: כל-יומין דצדיאת תשמט ית די לא-שמיטת בשמטכון כד-הויתון יתבין עלה: ודישתארון בכון ואעיל תברא בלבהון בארעתא דסנאיהון וירדוף יתהון קל טרפא דשקיף ויערקון כמערוק מן-קדם דקטלין בחרבא ויפלון ולית דרדיף: ויתקלון גבר-באחוהי כמקדם-דקטלין בחרבא ורדיף לית ולא-תהי לכון סיעדא קדם בעלי דבביכון: ותיבדון בני-עממיא ותגמר יתכון ארע בעלי דבביכון: ודישתארון בכון יתמסון בחוביהון בארעתא בעלי דבביכון ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידין בידיהון יתמסון: ויודון ית-חוביהון וית-חובי אבהתהון בשקרהון דשקרו קדמי ואף די-הליכו קדמי בקשיו: אף-אנא איהך עמהון בקשיו ואעיל

והריקתי ב' וכתיב כן וסימ' והריקתי אחריכם חרב, והריקתי לכם ברכה עד: שבתתיה ד' ג' חס' וא' מלא וסי' אז תרצה הארץ, ב' בו, והארץ תעזב מהם, עד רצתה הארץ את שבתותיה' בתרא' מלא: סי' דהדין עניינ' קדמ' תלית' ורביעא שבע על חטאתיכם, תניינא שבע כחטאתיכם, קדמא תניינא וחמשא' קרי תליתאה רביעא שתיתאה שביעאה בקרי וכך דינן אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי: בארצת ב' חסרים ובענין וסימ' ימקו בעונם, והנשארים בכם והבאתי מרך: עלה ח' בטרפי ה' כתיב יוד וג' כתיב ה' וסימ' ויתפרו עלה תאנה, והנה עלה זית טרף, קול עלה נדף, צאו ההר והביאו עלי ה' בפסו': נדף ה' קמצין וסימ' קול עלה נדף, כקש נדף קשתו, העלה נדף תרעץ, הבל נדף, וכל מזרע יאור: מנסת ה' חס' בליש' וסי' ונסו מנסת חרב, וינסו משנאיך, ויהי בנסם מפני ישראל, נסך לפני צריך, מפני גערת חמשה תנסו, וכל וינסו דכוו' במ"ד מלאי': ורדף ג' וחס' וסי' וכשלו איש באחיו, שריך סוררים, אפרים רעה רוח: ואף אשר הלכו עמי בקרי חד מן י"ו זוגין חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וסימ' נמסר בסדר וארא:

בעל הטורים

ואתכם אזרה הז"ן עקומה. לומר לך שנתתי לכם ארץ ז' עממין לקיי' התורה' חכמה עמודיה שבעה ואתם שבע' תועבות בלבבכם. לכן אתכם אזרה. והריקותי שני' במסו' הכא והריקותי אחריכם חרב. ואידך והריקותי לכם ברכה עד בלי די. אני אמרתי והריקותי לכם ברכה עד בלי די אתם לא רציתם לקיים מצותי על כן והריקותי אחריכ' חרב: ורודף שלשה במסו' וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין ואידך כלו אוהב שוחד ורודף שלמוני. ואידך אפרים רועה רוח ורודף קדים. בשביל שהם רודף שלמונים ורודף קדים על כן וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין: ששה פעמים כתוב בפרשה עון ועונם. וכנגדם גלו ששה פעמים שלשה על ידי סנחרי' ושלשה על ידי נבוכד נצר. וזכרתי

לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו ארבעים שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלם הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית וגומר וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שם שנים על גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמור באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות שנה שנים וארבע לשלשים ושש שנה חיוב שמטות הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמטה המשלמת לשבעים ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה למלאת שבעים שנה: והבאתי מרך, פחד ורך לבב מ"ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ"ם של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב, כאילו רודפים הורגים אותם: עלה נדף, שהרוח רודפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף וכן תרגומו של חבור משקופי: וכשלו איש באחיו, כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב, כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם, ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה בזה: ואבדתם בגוים, כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם, אלו המתים בגולה: בעון אבותם אתם, כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: ימקו, לשון המסה כמו ימסו וכמוהו תמקנה בחוריהן כמקו חבורותי: והבאתי

והבאתי אותם · אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל ונגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה ונאמר חי אני אם לא ביד חזקה וגו': או אז יכנע · כמו או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע · לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו': ואז ירצו את עונם · יכפרו על עונם ביסוריהם: וזכרתי את בריתי יעקוב · בה' מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקוב · למה נמנו אחורנית כלומ' כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברה' שהוא כדאי ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: יען וביען · גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו: ואף גם זאת · ואף אפי' אני עושה עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא אמאסם לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: ברית ראשונים · של שבטי': והתורות · אחת בכתב ואחת על פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני: כי יפליא · יפריש בפיו: בערכך נפשות · ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: והיה ערכך וגו' · אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יקר בין שהוא זול: כפי שניו · הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך · כמו ערך וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא: ואם מבן חמש שנים · לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלו' אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי: ואם מבן ששים שנה וגו' · כשמגיע לימי הזקנה האשה קרוב' להחשב כאיש דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא: ואם

והם ירצו את עונם · ישלימו ויפרעו: וזכרתי את בריתי · מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא וזכרתי את בריתי את ברית יעקב כמו והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא ראשיכם שבטיכם שהוא ראשיכם ראשי שבטיכם ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב בעבור היות שנותיו כלם בברית: והארץ תעזב מהם · טעמו אזכור גם הארץ שפרעה את השבתות ונעזבה מהם וגם אזכור שהם הרצו את עונם: יען וביען · האחד כנגד משפטי מאסו והשני ובחוקתי געלה נפשם והבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה: ואף גם זאת · לשון נחות והאחד יספיק וכל המקר' כך וכן הרק אך במשה המבלי אין קברי': לא מאסתים לכלותם · רק ליסרם עד שיכנע לבם: געלתים · סרתי מהם או בחלה נפשי מהם: להפר בריתי · שנשבעתי להם ואף אם הם הפרו את בריתי כי כן כתוב אני לא אפר בריתי אתם כי אלהים אני: וזכרתי להם · לעולם: ברית ראשונים · זאת הברית הכרותה בסיני וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שיגלו בארץ אויביהם ויש אומרי' על אבות העולם · וטעם אשר הוצאתי אותם שנשבעתי לאבותם להוציא בניה' מעבדות והראשון נכון בעיני: אלה החקי' והמשפטי' · הם הכתובים בפרשת וישמע ואלה המשפטים ופרשת בהר סיני: אשר נתן יי' בינו ובין בני ישראל · רמז לברית הר סיני כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד לא עלה משה בהר סיני גם הזכיר הפרשה של הערכים בעבור שנאמרה בהר סיני כי כן כתוב באחרונה כי תחלת ספר וידבר יי' אל משה במדבר סיני באהל מועד בספר ויקרא: יפליא · יפריש ויבאר: בערכך נפשות · הטעם שידור נדר לאמר אם השם יעשה לי כך אפדה נפשי כדי ערכי או ערך בני או ערך בהמה וכ"ף בערכך על דעת כל המדקדקי' נוסף והטעם בערך ויש אומרים כי הכ"ף לנכח הכהן ויפרש כערכך הכהן כערכך אתה והה"א יקרא לו ה"א הקריאה ואמר על הערכך שהיא מלה זרה כמו בתוך האהלי ולפי דעתי שהוא האהל שלי וכן הערכך · וטעם נפשות כלל לאדם ולבהמה: מבן עשרים שנה · החל משהוא נכנס בפקודים: בן ששי' · זקן ודעת רבים כי זו גזרת מלך כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אחד נוסף על חדש יתן ה' שקלים ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות כי אמרו רבים שהם ארבע כחלקי השנים ואחר כן תשע עשרה שלמות ואחר כן תשע וחמשים לשוב אל המקום שהחל ממנו וחמשה עשר להשלמת חמש ושבעים כנגד הד' החלקים ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשנה חשוב שנה ולא נסמוך רק על דברי הקבלה כי מה צורך לחלוק מבן חדש עד חמש ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל ויש להשיב על דבר החדש והנה מי שהוא פחות מחדש ימים אין לו ערך ואחר ששים שב לאחור ועוד מה יעשה אחר הששים שנה אם יתן כך תמיד וכל אלה שבושי' והכלל כי הוא גזרת הכתוב כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה הנה אחר ששים יוסיף השלישית והנה מחמש עד עשרים יוסיף החצי ומחדש ועד חמש ומעשרים ועד ששים יוסיף על החצי עשיריתו:

ירצו ד' וסימ' או אז יכנע לבבם הערל · והארץ תעזב מהם · ואחריהם בפיהם ירצו סלה · אך משאתו יעצו להדיח: יעקוב ה' מלאים וסי' וזכרתי את בריתי יעקוב · הנני שב שבות אהלי יעקוב · גם זרע יעקוב ודוד עבדי · ושב יעקוב ושקט ושאנן · לא כאלה חלק יעקוב תניינא דספרא: ראשנים ה' וסימ'

וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם׃ וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃ וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם׃ וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

חמישי כז

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת לַיהוָה׃ וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ וְאִם־נְקֵבָה הִוא וְהָיָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל׃ ה וְאִם מִבֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים׃ וְאִם מִבֶּן־חֹדֶשׁ וְעַד בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים כָּסֶף׃ וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים׃

ג' בעינין · ל' ל · ה' מ"ל · ה' ר"פ · ל · ד' ל · ל' הטעו את עמי · ט' ר"פ · ג' בעינין · ל' ל · ט"ל · ה' · ה' ס"פ כספ' · כ"ל סיפר' בהר סיני בק"א · י"ג · ל' חס' כלי"ס' · כ' חס' · כ' בטעם בעינין קדמ' וקמיס' · ל' בעינן · וער כ"ל ועד דעני' בפשטא כת"א דהוא כפשטא קדמא' · כו"ל ר"פ ואם כמו אם · ואם כ"ל ואם מבן דעינא ואם בלא מקף · ל' תניג' עשרה דנקבה · ג' בעינין · והיה ז' דסמי' בעינין וסי' פלט תי"ן ז"ס · ל'

וְאָעֵיל יָתְהוֹן בְּאַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אוֹ־בְכֵן יִתְּבַר לִבְּהוֹן טַפְשָׁא וּבְכֵן יִרְעוּן יַת־חוֹבֵיהוֹן׃ וְדָכֵירְנָא יַת־קְיָמִי דְּעִם־יַעֲקוֹב וְאַף יַת־קְיָמִי דְעִם־יִצְחָק וְאַף יַת־קְיָמִי דְעִם־אַבְרָהָם אֲנָא דְכִיר וְאַרְעָא אֲנָא דְכִיר׃ וְאַרְעָא תִּתְרְטֵשׁ מִנְּהוֹן וְתִרְעֵי יַת־שְׁמִטָּהָא בִּדְצַדְיָאַת מִנְּהוֹן וְאִנּוּן יִרְעוּן יַת־חוֹבֵיהוֹן לְוָטִין חֲלַף־בִּרְכָן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן דְּבְדִינַי קָצוּ וְיַת־קְיָמַי רְחֵקַת נַפְשְׁהוֹן׃ וְאַף־בְּרַם בְּרָא בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּאַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן לָא־אֲרְטֵשִׁנּוּן וְלָא־אַרְחֵיקִנּוּן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן לְאַשְׁנָאָה קְיָמִי עִמְּהוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן׃ וְדָכֵרְנָא לְהוֹן קְיָם קַדְמָאֵי דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְעֵינֵי עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ׃ אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא וְאוֹרָיָתָא דִּי יְהַב יְיָ בֵּין מֵימְרֵיהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינַי בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אֲרֵי יַפְרֵישׁ נְדַר בְּפוּרְסַן נַפְשָׁתָא קֳדָם־יְיָ׃ וִיהֵי פֻּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וְעַד בַּר־שִׁתִּין שְׁנִין וִיהֵי פֻּרְסָנֵיהּ חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ וְאִם־נְקֻבְתָּא הִיא וִיהֵי פֻּרְסָנַהּ תְּלָתִין סִלְעִין׃ וְאִם מִבַּר־חֲמֵשׁ שְׁנִין וְעַד בַּר־עֶשְׂרִין שְׁנִין וִיהֵי פֻּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא עַסְרִין סִלְעִין וּלְנֻקְבְּתָא עֲסַר סִלְעִין׃ וְאִם מִבַּר־יַרְחָא וְעַד בַּר־חֲמֵשׁ שְׁנִין וִיהֵי פֻּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא חֲמֵשׁ סִלְעִין דִּכְסַף וּלְנֻקְבְּתָא פֻּרְסָנַהּ תְּלָת סִלְעִין דִּכְסַף׃ וְאִם מִבַּר־שִׁתִּין שְׁנִין וּלְעֵילָא אִם־דְּכוּרָא וִיהֵי פֻּרְסָנֵיהּ חֲמֵשׁ עַסְרֵי סִלְעִין וּלְנֻקְבְּתָא עֲשַׂר סִלְעִין׃ ואם

וזכרתי להם ברית ראשנים · כי שאל נא לימים ראשנים · אל תסג גבול עולם · ובנו ממך חרבות עולם · אל תזכור לנו עונות: יפלא ב' חסרים וסימ' איש כי יפלא נדר בערכך נפשות ליי' · איש כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר: נפשת ב' חס' וסימ' במכסת נפשת · בערכך נפשת ליי':

בעל הטורים

וזכרתי את בריתי יעקב · ביצחק לא כתיב ביה זכירה לפי שאפרו צבור ומונח לפני הקב"ה · האבות מכוונין למפרע · אומר הקב"ה אני זוכר מאין באתם · ומונה וממשמש היחס עד למעלה עד בן יעקב בן יצחק בן אברהם · בכלם כתיב אף חוץ מיעקב שהיה מטתו שלימה ולא יצא ממנו פסולת · וזכרתי בפסו' מתחיל בזכירה ומסיים בזכירה · שלעולם יזכור זכות אבות · אברהם נקרא עבדי כדכתי' זכור לעבדיך וסמיך ליה לאברהם · וכן ביעקב כתי' יעקב עבדי · מה שאין כן ביצחק · לפי שאברהם ויעקב קיימו המצות בין בארץ בין בחוצה לארץ מה שאין כן ביצחק · אברהם ויעקב הוזכרו ראש לאבות ויצחק לא הוזכר בשום מקום בראש לפי שרצה לומר לעשו הוי גביר לאחיך לעשותו ראש ליעקב · והארץ תעזב מהם זי"ן עקומה · ס"ו שנים נתקיים בארץ ישראל נכרית ומלך מתחל' התוכח' עד נגעלה נפשם · ס"ן תיבות · כנגד ס"ן שנים שנטלו עשרה שבטים ובכלם לא הוזכר בהם השם · לפי שאמרו אין להם חלק באלהי ישראל ולכך כתיב בדברי הימי' ושבועתו ליצחק ובתהלי' כתיב לישחק שנשבע הקב"ה כל זמן שלא חטאו בניו יותר מס"ן שנים שלא יגלם · בפרשת ערכים יש כ' שקלים ול' שקלים ונ' שקלים וט"ו שקלי' וי' שקלים בין זכר לנקב' שהוא סך הכל קמ"ג שקלים לכפר על מ"ה קללות שכת"כ · וצ"ח שבמשנה תורה שהם בין הכל קמ"ג ולכך סמך ערכין לקללות: יחרם

ואם מך הוא · שאין ידו משגת ליתן הערך הזה : על פי אשר תשיג · לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו : כל אשר יתן ממנו · אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר : טוב ברע · תם בבעל מום או רע בטוב וכל שכן טוב בטוב ורע ברע : כל בהמה טמאה · בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא אם כן הוממו : כערכך הכהן כן יהיה · לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש : ואם גאל יגאלנה · בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם : והיה ערכך לפי זרעו · לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן זוה בי' כור שעורים בחמשים שקלי' כך גזרת הכתו' והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבו' סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שנ' היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדו' המכורו' וכשהי' יוצאה מידו חוזרת לכהני' של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשו אפרשנו על סדר המקראות : אם משנת היובל יקדיש ונגמר' אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה : כערכך יקום · כערך הזה האמור יהיה : חמשים כסף יתן · ואם אחר היובל יקדיש וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהת ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל : וחשב לו הכהן את הכסף על פי השני' הנותרו' כפי חשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנה חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמנה פונדיונין הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיו' קלבון לפדוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל : ונגרע מערכך · מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון : ואם גאל יגאל · המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת : ואם לא יגאל את השדה · המקדיש : ואם מכר · הגזבר : את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד · לשוב ביד המקדיש : והיה השדה בצאתו ביובל · מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל : קדש ליי' · לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתן לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו : ואם את שדה מקנתו וגו' · חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה ששדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפי' אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה : ואם לא יגאל · וימכרנה גזבר לאחר או אם יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה וכן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחזת הארץ מירושת אבות וכל

וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש :

קרבן ה' קמצין נמסר בריש סדר ויקרא : ממנו ו' סבירי' ממנה נמסר בסדר צו : ימיר ד' וסימ' לא יחליפנו ולא ימיר ב' בפסו' · חלק עמי ימיר · נשבע להרע ולא ימר · בתרא חס' : רע י"א פתחין בליש' וסי' נמסר בתהלים סימן נ"ד · וכל אמיר' ועשיה · ויצר ועץ ולשון דכוו' במ"ט קמץ וסי' נמסר שם : בטוב ד' רפין וסי' לא יחליפנו ·

ואם־מך הוא מערכך והעמידו לפני הכהן והעריך אתו הכהן על־פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן : ס ואם־בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן ליהוה כל אשר יתן ממנו ליהוה יהיה־קדש : לא יחליפנו ולא־ימיר אתו טוב ברע או־רע בטוב ואם־המר ימיר בהמה בבהמה והיה־הוא ותמורתו יהיה־קדש : ואם כל־בהמה טמאה אשר לא־יקריבו ממנה קרבן ליהוה והעמיד את־הבהמה לפני הכהן : והעריך הכהן אתה בין טוב ובין רע כערכך הכהן כן יהיה : ואם־גאל יגאלנה ויסף חמישתו על־ערכך : ואיש כי־יקדש את־ביתו קדש ליהוה והעריכו הכהן בין טוב ובין רע כאשר יעריך אתו הכהן כן יקום : ואם־המקדיש יגאל את־ביתו ויסף חמישית כסף־ערכך עליו והיה לו : ואם משדה אחזתו יקדיש איש ליהוה והיה ערכך לפי זרעו זרע חמר שערים בחמשים שקל כסף : אם־משנת היבל יקדיש שדהו כערכך יקום : ואם־אחר היבל יקדיש שדהו וחשב־לו הכהן את־הכסף על־פי השנים הנותרת עד שנת היבל ונגרע מערכך : ואם־גאל יגאל את־השדה המקדיש אתו ויסף חמשית כסף־ערכך עליו וקם לו : ואם־לא יגאל את־השדה ואם־מכר את־השדה לאיש אחר לא־יגאל עוד : והיה השדה בצאתו ביבל קדש ליהוה כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו : ואם את־שדה מקנתו אשר לא

ואם־מסכן הוא מפורסניה ויקימניה קדם כהנא ויפרוס יתיה כהנא על־מימר די תדביק יד נדרא יפרסניה כהנא : ואם־בעירא די יקרבון מנה קרבנא קדם־יי כל די יתן מנה קדם־יי יהי־קודשא : לא יחליפניה ולא־יעבר יתיה טב בביש או־ביש בטב ואם־חלפא יחליף בעירא בבעירא ויהי־הוא וחלופיה יהי קודשא : ואם כל־בעירא מסאבא די לא־יקרבון מנה קורבנא קדם־יי ויקים ית־בעירא קדם כהנא : ויפרוס כהנא יתה בין טב ובין ביש כפרסן כהנא כן יהי : ואם־מפרק יפרקנה ויוסף חומשיה על־פורסניה : וגבר ארי־יקדיש ית־ביתיה קודשא קדם־יי ויפרסניה כהנא בין טב ובין ביש כמא דיפרוס יתיה כהנא כן יקום : ואם־דאקדיש יפרוק ית־ביתיה ויוסף חומש כסף־ פ פרסניה עלוהי ויהי ליה : ואם מחקל אחסנתיה יקדיש גבר קדם־יי ויהי פרסניה לפום זרעיה בית־זרע־כור סעורין בחמשין סלעין דכסף : אם־משתא דיובלא יקדיש חקליה כפורסניה יקום : ואם־בתר יובלא יקדיש חקליה ויחשב־ליה כהנא ית־כספא על־פום שניא דאשתארא עד שתא דיובלא ויתמנע מפרסניה : ואם־מפרק יפרוק ית־חקלא דאקדיש יתיה ויוסף חומש כסף־פרסניה עלוהי ויקום ליה : ואם־לא יפרוק ית־חקלא ואם־זבין ית־חקלא לגבר אוחרן לא יתפרק עוד : ויהי חקלא במפקיה ביובלא קודשא קדם יי כחקל חרמא לכהנא תהי אחסנתיה : ואם ית־חקל זבינוהי דלא מחקל

אבן עזרא

והעריך · שיושם הנערך במערכ' אחת עם כך וכך וכמוהו אין ערוך אליך ומלת העריך מהבנין הכבד הנוסף וכן יעריכנו הכהן להפרים בינו ובין יערכנו לפני יי': והעמידו הכהן כאילו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן כאשר פירשתי ויצק על כף הכהן השמאלית ויהיה דרך צחות או יהיה והעמידו שיעמיד הנודר נפשו : כן יקום · כמו יעמוד : ואם משדה אחוזתו · שירשו עם ישראל : חומר שעורים · וכתוב כי עשרת הבתים חומר ושם כתוב האיפה והבת והנה זרע איפת שעורים בחמשה שקלים או גזרת המלך בדמי הערך : ואם משנת היובל · בעצם השנה : ונגרע מערכך · מה שהלך אחר היובל · וי"ו ואם גאול יגאל כפ"א רפה בלשון ישמעאל והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה כי הערך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל : ואם מכר · טעמו או מכר ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודש ליי': בצאתו ביובל · הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא : כשדה החרם · שידור כלל להחרימו גם הוא לכהן והערך לכהן כי הוא מעריך ואין צורך להיותו כהן גדול : מכסת

מסרה

ביום טובה · אנסכה בשמחה · נפשו בטוב תלין : גאל ג' חס' וסי' ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו · ואם גאל יגאל את השדה · איש ממעשרו : חמישית ג' מלאי' וסי' והיה בתבואו' ונתתם · ואם המקדיש יגאל את ביתו · וישלח אלי סנבלט בדבר הזה פעם חמישית : שערים כלם חס' במ"ב מלאים וסי' מלאה שעורים דדה' · והוא נלחם : ואם לא יגאל את השדה ח' פסוקים אית בהון ואם ואם ריש ומצעות וסים' ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי · ואם בבהמה הטמאה · ואם לא יגאל את השדה · ואם להעלות עליו · ואם נביאי' הם · ואם יחבאו בראש · ואם אב אני איה · ואם תדרשנו ימצ' : את שדה ב' דסמיכי וסים' ואם את שדה מקנתו אשר · וירשו הנגב את הר עשו והשפלה ·

מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה׃ וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֶת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר קָנָהוּ מֵאִתּוֹ לַאֲשֶׁר־לוֹ אֲחֻזַּת הָאָרֶץ׃ וְכָל־עֶרְכְּךָ יִהְיֶה בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה יִהְיֶה הַשָּׁקֶל׃ אַךְ־בְּכוֹר אֲשֶׁר יְבֻכַּר לַיהוָה בִּבְהֵמָה לֹא־יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה לַיהוָה הוּא׃ וְאִם בַּבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה וּפָדָה בְעֶרְכֶּךָ וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְאִם־לֹא יִגָּאֵל וְנִמְכַּר בְּעֶרְכֶּךָ׃ אַךְ כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַיהוָה מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל־חֵרֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן־הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת׃ וְכָל־מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׃ וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לַיהוָה׃ לֹא יְבַקֵּר בֵּין־טוֹב לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל׃ אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי׃ חזק ונתחזק

סכום הפסוקים של ספר זה שמנה מאות ותמשים ותשעה׳ וסימן נט״ף וחציו והנוגע בבשר הזב ע״ת עו״א׃

אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדִּישׁ קֳדָם יְיָ׃ וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כַּהֲנָא יָת נְסִיב פֻּרְסָנֵיהּ עַד שַׁתָּא דְּיוֹבֵלָא וְיִתֵּן יָת פֻּורְסָנֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ בְּשַׁתָּא דְּיוֹבֵלָא יְתוּב חַקְלָא לִדְזַבְנֵיהּ מִנֵּיהּ לְדִי לֵיהּ אַחְסָנַת אַרְעָא׃ וְכָל פֻּרְסָנֵיהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עֶשְׂרִין מָעִין יְהֵא סִלְעָא׃ בְּרַם בּוּכְרָא דִּי יִתְבַּכַּר קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא לָא יַקְדִּישׁ גְּבַר יָתֵיהּ אִם תּוֹר אִם אִמַּר דַּייָ הוּא׃ וְאִם בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְאִם לָא יִתְפְּרִיק וְיִזְדַּבַּן בְּפֻרְסָנֵיהּ׃ בְּרַם כָּל חֶרְמָא דִּי יַחֲרִים גְּבַר קֳדָם יְיָ מִכָּל דִּי לֵיהּ מֵאֱנָשָׁא וּבְעִירָא וּמֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִזְדַּבַּן וְלָא יִתְפְּרֵק כָּל חֶרְמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃ כָּל חֶרְמָא דִּי יִתַּחֲרֵם מִן אֱנָשָׁא לָא יִתְפְּרֵק אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ וְכָל מַעֲשַׂר אַרְעָא מִזַּרְעָא דְּאַרְעָא מִפֵּירֵי אִילָנָא דַּייָ הוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִמַּעַשְׂרֵיהּ חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי׃ וְכָל מַעֲשַׂר תּוֹרִין וְעָאן כֹּל דִּי יֶעְבַּר תְּחוֹת חוּטְרָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לָא יְבַקַּר בֵּין טָב לְבִישׁ וְלָא יַחְלְפִנֵּיהּ וְאִם חַלָּפָא יַחְלְפִנֵּיהּ וִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפְּרֵק׃ אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְּסִינָי׃

חזק

סימן ב׳ וכפסוק · ה׳ מ״ל · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ רפין · ו׳ דגשי׳ · ל׳ חס׳ דחס׳ · ל׳ חס׳ · ו׳ · י״ט ר״פ בסיפ׳ · כ׳ א׳ קמ׳ וא׳ פתח׳ · ל׳ · ג׳ · נ׳ חס׳ ל׳ · ב׳ כ״כ · ד׳ · כ׳ לטער · ז׳ ג׳ קמצי׳ וד׳ פתחין · ב׳ וכפסוק ומ״ל ·

היובל ח׳ מלאי׳ נמס׳ בסדר בהר סיני : בבהם׳ ג׳ רפין וסים׳ נמסר בסדר נח : בבהמ׳ ו׳ דגשי׳ נמס׳ בסדר נח : קדש קדשי׳ הוא ו׳ נמסר סוף סדר תצוה : יחרם ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ נמסר בסדר משפטי׳ : וצאן ד׳ קמץ וסי׳ וכל מעשר בקר וצאן ׳ ויזבח בלק׳ ובני ישר׳ ויהוד׳ ׳ קניתי עבדי׳ : לרע ז׳ ג׳ קמצי׳ וד׳ פתחי׳ וסי׳ לא יבקר בין טוב לרע׳ הוי האמרים לרע טוב׳ כי רגליהם לרע׳ וחברו׳ אלין פתחי׳ ואילי׳ קמצין׳ כל היום דברי יעצבו׳ כי לא תהיה אחרית׳ משכיל צדיק׳ וכל למרע פתחין במ״ב קמצין וסים׳ ולא דבר אבשלום עם אמנון׳ ושניה׳ המלכי׳ לבבם למרע : ג׳ ר״פ לא ולא לא וסי׳ לא תעשק את רעך׳ לא יבקר בין טוב לרע׳ לא יסכו ליי׳ יין :

וכל ערכך יהיה בשקל הקדש׳ כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה׳ עשרים מעות כך היו מתחילה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע: לא יקדיש איש אותו׳ לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: ואם בבהמה הטמאה וגו׳ אין המקרא הזה מוסב אל הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב של מעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך׳ לפי מה שיעריכנה הכהן אם לא יגאל על ידי בעלים: ונמכר בערכך׳ לאחרים: אך כל חרם וגו׳ נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן: לא ימכר ולא יגאל׳ אלא יכתן לכהן לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמי׳ והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו לידי כהן ופרמי נבוה כפלים: כל חרם קדש קדשים הוא׳ האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהני׳ מפר׳ כל חרם קדש קדשי׳ הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכ׳ ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדב׳ נותן את טובתה: מאדם׳ כגון שהחרי׳ עבדיו ושפחותיו הכנענים: כל חרם אשר יחרם׳ היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום: מות יומת׳ הרי הולך למו׳ לפיכך לא יפד׳ אין לו לא דמי׳ ולא ערך: וכל מעשר הארץ׳ במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ׳ דגן: מפרי העץ׳ תירוש ויצהר: ליי׳ הוא׳ קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלו׳ ולאכל בירושלם כמו שנאמר ואכלת לפני יי׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו׳: ממעשרו׳ ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלם כמו שנאמר ונתת בכסף וגו׳: תחת השבט׳ כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבועה בסיקרא להיות ככר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים של כל שנה ושנה׳ יהיה קדש׳ ליקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא נתן לכהנים: לא יבקר וגו׳׳ לפי שנאמר כל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד: חסלת אם בחקות:

אבן עזרא

מכסת׳ כמו מכסת נפשות: לאשר קנהו מאתו׳ הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחזת הארץ: יבוכר ליי׳׳ נודע שהוא לשם וזאת המלה מהבנין שלא נקרא שם פועלו ופירושו האומר אתן הבכור לשם: ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך׳ הבכור עם התוספת חמישית בעבור שהקדישו גם יתן שה כי כן כתוב אם לא יקדישנו ונמכר: ופטר חמור׳ בערך גם השה יתן ורבים אומרים לא כן: מכל אשר לו׳ שהוא ברשותו: מאדם׳ כמו והחרמתי את עריה׳ יומת ומלת יחרם מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו יעמד חי: תחת השבט׳ שבט הרועה והנה הנבחר הוא הא׳ והעשירי שוה כמו זה רק העשירי ינאלנו ואין כן הבכור והנה יתן הבכור והעשירי בבהמה ובזרע הארץ שהיא התבוא׳ הבכורי׳ והמעש׳: יבקר׳ כמו יבדיל וככר פירשתי שהמלה מגזרת בקר: בהר סיני׳ פירשתיו בפרשה הזאת ומי שיש לו לב להבין סוד העולם אז ידע סוד הבכור והעשירי והנה אברהם נתן המעשר גם כן יעקב אבינו עליו השלום ועוד אגלה קצת הסוד בזכרי מעשר שני אם יעזרני אחד ואין לו שני:

בעל הטורים

יחרם ג׳· כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה · זובח לאלהים יחרם · יחרם כל רכושו · לומ׳ מה חייבי מיתות לא כשקול ממונא וכפטריה · אף חייבי ממון אין לנו לפוטרו עד שישלם · וזהו יחרם כל רכושו ל לאיירי בחייבי ממון · איתקש לזובח לאלהים יחרם דהיינו חייבי מיתו׳ דבסניה׳ אבי אומר לא יפדה · אלה המצות · מצות במילוי · עם כדי ו״ו ת״ו עולה תרי״ג · והוא כנית׳ תלמידי חכמים על שם חכם לב יקח מצות:

חסלת ספר ויקרא

ין וגין מן בב קמצין וסי׳ בחרבות׳ כשועלים בחרבות׳ בחרבות׳ ולא צמאו בחרבות׳ קח׳ ויאמר הכהן חרב גלית׳ קח׳ ויקח מזרע הארץ ויתנהו׳ מים׳ ישמע׳ ובדברי אתך אפתח את׳ צעקו׳ הן אראלם צעקו חוצה׳ צעקו׳ וי׳ שמע׳ לקח׳ ויאמר הקשית לשאול׳ לקח׳ מעצר וממשפט כרמך תגין דפסוק׳ שפך׳ ואל פתח אהל מועד לא הביאו׳ שפך׳ וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי׳ וסי׳ בלשון

ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום

יח מלין תיקון סופרים וסי׳ ואברהם עודנו עומד לפני ליי׳ ואל אראה ברעתי׳ ויאכל חצי עינו׳ ועמי המיר כבודו׳ ואהיה עלי למשא׳ כבודם בקלון אמיר׳

וידבר

שכל ויבינו במקרא · והמשכילים

יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים

איש לאהליו ישראל׳ והנם שולחים את הזמורה אל אפם׳ אלהי קדשי ולא נמות בתבנית שור׳ אלו יח דברים תיקון סופרים ודקדוקיהן משובחים:

והוה לאדם לבער ויקח׳ עמד׳ וידם השמש וירח עמד׳ אשרי האיש אשר לא׳ אחל׳ היום הזה אחל תת פחדך׳ אחל׳ ויאמר יי׳ אל יהושע חמשת שקלים׳ תקח׳ ומהם עוד תקח׳ עדרת׳ ומתכנשין אחשדרפניא׳ עדרת׳ עוד מילתא בפום מלכא קל׳ על׳ ישובו לא יהושע׳ מסי פומיהון׳ ארגיה ממללין׳ מבכיה דשמעין׳ שאלת דינא׳ ליעקב דיינא׳ מתקלא אפיק׳ שליטא דמלכא׳

ככוכבים לעולם ועד:

וידבר יי׳ אל משה י׳ חסרים לאמר וסי׳ נמסר בסדר כי תשא: למשפחת׳ כל אוריתא חס׳ במח וסי׳ ופקודי בני גרשון׳ ויהי גבול בני ראובן׳ ויתן משה לחצי׳ וחצי הגלעד ועשתרות׳ שמעון קדמאה׳ זבולן בתראה׳ יששכר אשר קדמ׳ וכל כתובי׳ דכו׳ מל׳: ואתכם ג׳ וסי׳ ואתכם יהיו איש׳ ואתכם בני אדניכם׳ ואתכ׳ הרכב

א יְהוָ֧ה אֶל־מֹשֶׁ֛ה בְּמִדְבַּ֥ר סִינַ֖י בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד בְּאֶחָד֩ לַחֹ֨דֶשׁ הַשֵּׁנִ֜י בַּשָּׁנָ֣ה הַשֵּׁנִ֗ית לְצֵאתָ֛ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם לֵאמֹֽר׃ שְׂא֗וּ אֶת־רֹאשׁ֙ כָּל־עֲדַ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמ֔וֹת כָּל־זָכָ֖ר לְגֻלְגְּלֹתָֽם׃ מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כָּל־יֹצֵ֥א צָבָ֖א בְּיִשְׂרָאֵ֑ל תִּפְקְד֥וּ אֹתָ֛ם לְצִבְאֹתָ֖ם אַתָּ֥ה וְאַהֲרֹֽן׃ וְאִתְּכֶ֣ם יִהְי֔וּ אִ֥ישׁ אִ֖ישׁ לַמַּטֶּ֑ה אִ֛ישׁ רֹ֥אשׁ לְבֵית־אֲבֹתָ֖יו הֽוּא׃ ה וְאֵ֙לֶּה֙ שְׁמ֣וֹת הָֽאֲנָשִׁ֔ים אֲשֶׁ֥ר יַֽעַמְד֖וּ אִתְּכֶ֑ם לִרְאוּבֵ֕ן אֱלִיצ֖וּר בֶּן־שְׁדֵיאֽוּר׃

(י׳ חס׳ לאמר · ג׳ · ז׳ כ׳ לפ · כל אוריתא חס׳ במח ט׳ מל׳ · ג׳ · ג׳ · ז׳ חס׳ בליש׳)

ומליל יְיָ עִם־מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא ד דְסִינַי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִנְיְתָא לְמִפְקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר׃ קַבִּילוּ יַת־חֻשְׁבַּן כָּל־כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְזַרְעִיַתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל־דְּכוּרָא לְגֻלְגְּלָתְהוֹן׃ מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל־נָפֵק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוּן יָתְהוֹן לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן׃ וְעִמְּכוֹן יְהוֹן גַּבְרָא גַּבְרָא לְשִׁבְטָא גְּבַר רֵישׁ לְבֵית־אֲבָהָתוֹהִי הוּא׃ וְאִלֵּין שְׁמָהָת גֻּבְרַיָּא דִּי יְקוּמוּן עִמְּכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר־שְׁדֵיאוּר׃

לשמעון

והסוסים ב׳ בפסו׳: אבתיו לאבתיו ז׳ חס׳ בתורה וסימ׳ ואתכם יהיו איש איש׳ אלה הפקדים אשר פקד׳ ויעשו בני ישראל ככל אשר׳ שלח לך אנשים׳ האנכי הריתי את׳ ויצא מעמך הוא׳ ולא תסב נחלה ממטה׳ כי אביאנו אל האדמה: ואלה שמות י׳ בתורה וסימ׳ בני ישמעאל׳ אלופי עשו׳ בני ישראל דוינש׳ והברו ריש ספרא׳ שמות האנשי׳ אשר יעמדו׳ בני לוי לתלדות׳ בני אהרן הבכר נדב׳ בני גרשון למשפחותם׳ שמות בנותיו׳ האנשי׳ למטה יהודה: שמות ט׳ מלא׳ בתור׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשי׳ גבי פסו׳ ויקרא האדם שמות:

רשי

במדבר א

סיני באחד לחדש׳ מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע המותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם: למשפחותם׳ לדע מנין כל שבט ושבט: לבית אבותם׳ מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יחוס על שבט אביו: לגלגלותם׳ על ידי שקלים בקע לגלגולת: כל יוצא בצבא׳ מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים: ואתכם יהיו׳ כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט: אלה

(כל זכר לגלגלותם ג׳ במספר שמות דכתיב לגלגלותם ראובן שמעון ראש סימן וסאר דעבדין בספר שמות מבן וסימן שמות דכתיב מבן רביע׳)

אבן עזרא

כשם אם׳ פקודי רוס ותחת חבר׳ אחל לפר׳ על הפשט ספ׳ וידבר:

במדבר סיני׳ להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד: באחד לחדש השני׳ לתקן הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו בעבור כי המקדש כי בעשרי׳ לחדש השני נסעו: שאו את ראש׳ כמו כי תשא ושם מפורש: לבית אבותם׳ כי משפחת האם איננה קרואה משפחה: לגולגלותם׳ פירשתיו: בישראל׳ להוציא ערב רב: איש ראש׳ דרך קצר׳ והראוי להיות איש איש: לראובן׳ החל מהבכור כטעם ולא להתיחס לבכורה: לבני

בעל הטורים

ספר במדבר

במדבר סיני לעיל סיני׳ כתיב אלה המצות · וסמיך ליה במדבר לומר אם אין אדם משים עצמו כמדבר אינו יכול לידע תורה ומצות׳ למעלה כתי׳ וכל מעשר בקר וצאן · וסמי׳ ליה שאו את ראש על שם מה שאמ׳ עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה · במספר שמות כתיב כאן ובפרשה לא כתי׳ באותו מנין במספר שמות אלא כתבו כאן להודיע שלא שינו שמותם במצרי׳ ולכך כתיב לבית אבותם · לומר לך שנקראו בשמות אבות׳ · אתה ואהרן ולמעלה בכי תשא לא סייע אהרן באותו מנין · לפי שעל ידו נעשה העגל · שבשבילו הוצרכו למנין · לכך לא נמנה עמו · הכשילו׳ מתחיל באליצור ומסיים בעינן על שם ויברכהו כאישון עינו · ועל ידי העינן׳ קריאו׳

אבן עזרא

לבני יוסף׳ אחר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה על בנימין כי הם מקום יוסף ואחר כן החל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה: קרואי עדה׳ הטעם שהעדה לא יעשו דבר על שיקראום: מטות אבותם׳ הטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבט: ראשי אלפי ישראל׳ כל אחד ראש על כל אלפי השבט כי יש שר לאלף: ויקח משה ואהרן׳ עמם: האנשים אשר נקבו׳ שהם מפורשי׳ כמו אשר פי יי׳ יקבנו: ויתילדו׳ בקשו מתי נולדו בעבור חשבון כ׳ שנה אז נכתבו תולדתם: ויפקדם׳ משה שהוא העיקר והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון הנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואחר כן דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים ואחר כך דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בחנוכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר שיצא לוי והיו ליוסף בנים שנים ורוחות העולם ארבע הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה חמשה בנים יחסר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחוני׳ עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני עצמה ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה׳ כדברי יעקב והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא ה הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשני׳ מנפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל שם זאת המעלה לבן שפחת לאה ׃ ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא אוכל לפרש על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה הנמשל לגור אריה וכשבט דן הנמשל כן בדברי משה על כן היו הם בראשונה ובאחרונה׳ והזכיר לגולגלותם בראובן גם בשמעון להורות על האחרים כי הכתוב אחז דרך קצרה: ופירוש

רש״י

אלה קריאי העדה׳ הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה: את האנשים האלה׳ את שני׳ עשר נשיאי׳ הללו: אשר נקבו׳ לו כאן בשמות: ויתילדו על משפחותם׳ הביאו ספרי יחוסיהם ועידי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתייחס על ה השבט: אך

לגלגלתם המלמד השכית דגלגלתם דשמעו׳ עשויה כמגירה וזקופה ואין לה כובע בראשה לפי שהורה נשיא בית אב לשמעוני זכות בישר כגלוי הראש ונקיותה וקופה

מסורה

אבותם ב׳ מלאים בתורה וסי׳ אלה קריאי העדה נשיאי מטות׳ ואת שם אהרן תכתוב׳ וכל נביאי׳ וכתו׳ דכוו׳ מלאים במ״ה חס׳ וסי׳ ואמרו על אשר עזבו דמלכים׳ דשלמה׳ ויעש יהודה הרע דרחבעם דמלכים׳ ויהיו הגוים האלה׳ ויעשו כן בני הגולה׳ ואלה העלים מתל מלח בתר׳: הם י״ב סופי פסוקי׳ וסי׳ בסדר וישמע

מקרא

ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ טו לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ אֵלֶּה קְרִיאֵי הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת׃ וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃ ס

שני ב וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים כה שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃

מסורה קטנה

כ״ל שמות לשבטים קד קריין ׃ ל׳ ושארא לבני יוסף לבני אפרים ׃ קריאי ק׳ ב׳ מ״ל ׃ י״ב ס״פ ׃ ל׳ ומ״ל ויחד הקהילו ׃ ט׳ מ״ל בתורה ׃ ל׳ ׃ כ״ל ספר במדב׳ כמ״ב בהר סיני ׃ כ׳ בטעם בענין רס סימן ׃ כ״ל אוריי׳ כ״כ ׃ כ״ל מ״ל כמ״ג חס ׃ ל׳ בענין לפי שחסר משבטו ל״ז אלפי׳ ונפלו במעשה זמרי ׃ כו״ל בטעם בענין ׃ כ׳ בטע׳ בענין גד דפקודים ודרגלים וסי׳ נ״ז גד זקף

תרגום אונקלוס

לשמעון שלמיאל בר צורי שדי: ליהודה נחשון בר עמינדב: לישש כר נתנאל בר צוער: לזבולן אליאב בר חילן: לבני יוסף לאפרים אלישמע בר עמיהוד למנשה גמליאל בר פדה צור: לבנימן אבידן בר גדעוני: לדן אחיעזר בר עמי שדי: לאשר פגעיאל בר עכרן: לגד אליסף בר דעואל: לנפתלי אחירע בר עינן: אלין מערעי כנשתא רברבי שבטי אבהתהון רישי אלפיא דישראל אנון: ונסיב משה ואהרן ית גבריא האלין די אתפרשו בשמהן: וית כל כנשתא כנשו בחד לירחא תנינא ואתיחסו על זרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא לגולגלתהון: כמא די פקיד יי ית משה ומנינון במדברא דסיני: והוו בני ראובן בוכרא דישראל תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דראובן ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: לבני שמעון תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון מנינוהי במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפק חילא: מניניהון לשבטא דשמעון חמשין ותשעה אלפין ותלת מאה: לבני גד תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דגד ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין: לבני

בעל הטורים

קריאי העדה ו׳ו קטועה וקרי קרואי׳ בשביל שלמיאל בן צורי שדי שהוא זמרי בן סלוא׳ ונכן בעדת קרח קריאי כתי׳ חסר׳ ולג״ב חס׳ הו״ו לגמרי לפי שהיו כלם רשעי׳׳ אבל ככאן היו האחרים צדיקים׳ במדבר סיני׳ שנים דסמיכי בסוף פסוק׳ ויפקדם במדבר סיני׳ ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם במדבר סיני׳ לפי שכשהיו נמנין היו מקריבים עליהם קרבנו׳ כדי שלא ישלוט בהם דבר׳ כדכתיב כי תשא את ראש בני ישר׳ לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו: לבני שמעון לגלגלתם׳ הלמ״ד עקומה למטה לפי שהלמ״ד שלו זמרי בן סלוא חטאו ונכפלו משבטו׳ והלמ״ד היא גבוהה מכל האותיות כך חסר משבטו שלא העמיד לא עלך ולא פופע׳ לבני

מסורה גדולה

יתרו׳ וכל ריש פסוקי׳ דכוו׳ במ״ט והם וסי׳ במס׳ במשלי סי׳א׳: ויפקד׳ ד׳ וסי׳ במדבר סיני׳ ויפקדם בבזק׳ ויפקד׳ בט״לאי׳ ויפקדם למבן עשרי׳ ד״ה: בכר ו׳ חסרים וסים׳ נמסר בסדר ויגש: סי׳ שבטים ראובן שמעון גד יהודה יששכר זבולן יוסף אפרי׳ מנשה דן אשר נפתלי וסים׳ ר״שג ה״יב ספ״ם דא״ת: מאת כלם מלאי׳ במ״ג חס׳ וסי׳ ויהיו ימי אדם׳ ויחי למך׳ וישקל אברהם לעפרן: חלוף השבטים ראובן קדמאה ששה וארבעים אלף וחמש מאות׳ ראובן תניינא שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים׳ יהודה קדמאה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות׳ תניינא ששה ושבעים אלף וחמש מאות׳ אפרים קדמא׳ ארבעים אלף וחמש מאות׳ תניינא שנים ושלשים אלף וחמש מאות׳ דן קדמאה שנים וששים אלף ושבע מאות׳ דן תניינא ארבעה וששים אלף וארבע מאות׳ שמעון קדמאה תשעה וחמשים אלף ושלש מאות׳ תנייגא שנים ועשרים אלף ומאתים:

יששכר קדמאה ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות׳ תניינא ארבעה וששים אלף ושלש מאות׳ זבולן קדמאה שבעה וחמשים אלף וארבע מאות׳ תניינא ששים אלף וחמש מאות׳ מנשה קדמאה שנים ושלשים אלף ומאתים׳ תניינא שנים וחמשים אלף ושבע מאות׳ אשר קדמאה אחד וארבעים אלף וחמש מאות׳ אשר תניינא שלשה וחמשים אלף וארבע מאות׳ גד קדמאה חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים׳

לבני יהודה תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה יהודה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות: פ

לבני יששכר תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה יששכר ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות: פ

לבני זבולן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה זבולן שבעה וחמשים אלף וארבע מאות: פ

לבני יוסף לבני אפרים תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה אפרים ארבעים אלף וחמש מאות: פ

לבני מנשה תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה מנשה שנים ושלשים אלף ומאתים: פ

לבני בנימן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה בנימן חמשה ושלשים אלף וארבע מאות: פ

לבני דן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה דן שנים וששים אלף ושבע מאות: פ

לבני אשר תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה אשר אחד וארבעים אלף וחמש מאות: פ

בני נפתלי תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה נפתלי שלשה וחמשים אלף וארבע מאות: פ

לבני יהודה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דיהודה שבעין וארבעא אלפין ושית מאה:

לבני יששכר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דיששכר חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה:

לבני זבולן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דזבולן חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה:

לבני יוסף לבני אפרים תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דאפרים ארבעין אלפין וחמש מאה:

לבני מנשה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דמנשה תלתין ותרין אלפין ומאתן:

לבני בנימן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דבנימן תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה:

לבני דן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפק חילא: מניניהון לשבטא דדן שתין ותרין אלפין ושבע מאה:

לבני אשר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דאשר ארבעין וחד אלפין וחמש מאה:

בני נפתלי תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מניניהון לשבטא דנפתלי חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה:

בעל הטורים

לבני יוסף לבני אפרים ולא אמ׳ לבני יוסף לאפרים· לפי שיוסף לא נשא במטת אביו משום כבוד מלכו׳· לא רצה למכותו בדגלי׳· ונקרא הדגל על שם בניו· לכך אמר לבני אפרים כדרך שאומר בכלן· בני נפתלי בכולן אומר לבני לבד מנפתלי שאומר בני· לפי שבשבט נפתלי היו בנות יותר מבני׳· ולכך רמז בברכת נפתלי אשה· אילה שלוחה הנותן· ראשי תיבו׳ אש״ה· ולפיכך בפקום כתיב בכולן בני· לפי שמתו האנשים ונתרבו הנשים ולכך לא אמר לבני· הפקד

תניינא ארבעים אלף וחמש מאות׳ בנימן קדמא׳ חמשה ושלשי׳ אלף וארבע מאות׳ תניינא חמשה וארבעים אלף ושש מאות׳ נפתלי קדמא׳ שלש׳ וחמשי׳ אלף וארבע מאות׳ נפתלי תניינא חמשה וארבעים אלף וארבע מאות: יצא כל אורייתא חס׳ במ״ג וסימ׳ הנה יוצא המימה׳ תניינא והעתרת׳ כחצות׳ ושש בנביאי׳ וסימ׳ ביהושע ריש סימן ו׳ וכל כתובים דכוו׳ מ״ל בס״א וסימ׳ והוא כחתן יצא:

אך את מטה לוי לא תפקוד׳ כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו׳ ד״א צפה הקב״ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנימנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל: ואתה הפקד את הלוי׳׳ כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים: יורידו אותו׳ כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקי׳ אותו מהקימתו ונושאין אותו עד מקו׳ אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימי׳ אותו: והזר הקרב׳ לעבודתם זו: יומת׳ בידי שמים: איש על דגלו׳ כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל: ולא יהיה קצף׳ אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרי׳ בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח כי יצא הקצף וגו׳: באותות׳ כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחושן ומתוך כך יכיר כל א׳ אחד את דגלו׳ דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום׳ יהוד׳ ויששכר וזבולון ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעו׳ וגד מן הדרום כו׳ כדאיתא בתנחומא בפרשה זו: מנגד׳ מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע אך רחוק יהי׳ ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת משה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו: קדמה׳ לפנים הקרוים קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור: לאשונה

התפקדו ד׳ וסימ׳ והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל׳ והלוים למטה אבותם׳ כי לא התפקדו בתוך בני ישראל׳ ובני ישראל התפקדו וכלכלו: מטה לוי ג׳ וסימ׳ וגם את אחיך מטה לוי׳ ואת שם אהרן תכתוב׳ אך את מטה לוי לא תפקד: הפקד ב׳ וסימ׳ ואתה הפקד את הלוים׳ הפקד עליו רשע: ראשם יד וסימ׳

מד אֵלֶּה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ׃ מה וַיִּהְיוּ כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מו וַיִּהְיוּ כָּל־הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ מז וְהַלְוִיִּם לְמַטֵּה אֲבֹתָם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם׃ פ

מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מט אַךְ אֶת־מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת־רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הֵמָּה יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ נא וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ נב וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ לְצִבְאֹתָם׃ נג וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף עַל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת׃ נד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ

שלישי

ב

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד יַחֲנוּ׃ ג וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ ד וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ה וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ז מַטֵּה זְבוּלֻן וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃

אִלֵּין מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא־חַד לְבֵית־אֲבָהָתוֹהִי הֲווֹ׃ וַהֲווֹ כָּל־מִנְיָנֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא כָּל־נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַהֲווֹ כָּל־מִנְיָנַיָּא שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ וְלֵיוָאֵי לְשִׁבְטָא דַּאֲבָהָתְהוֹן לָא אִתְמְנִיאוּ בֵּינֵיהוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ בְּרַם יָת־שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא תִמְנֵי וְיָת־חוּשְׁבָּנְהוֹן לָא תְקַבֵּיל בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתְּ מַנֵּי יָת־לֵיוָאֵי עַל־מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְעַל כָּל־מָנוֹהִי וְעַל כָּל־דִּי־לֵיהּ אִנּוּן יִטְּלוּן יָת־מַשְׁכְּנָא וְיָת־כָּל־מָנוֹהִי וְאִנּוּן יְשַׁמְּשֻׁנֵּיהּ וּסְחוֹר־סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן׃ וּבְמִטַּל מַשְׁכְּנָא יְפָרְקוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וּבְמִשְׁרֵי מַשְׁכְּנָא יְקִימוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃ וְיִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר עַל־מַשְׁרִיתֵיהּ וּגְבַר עַל־טִקְסֵיהּ לְחֵילֵיהוֹן׃ וְלֵיוָאֵי יִשְׁרוֹן סְחוֹר־סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְלָא־יְהֵי רֻגְזָא עַל־כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּרוּן לֵיוָאֵי יָת־מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה וְעִם־אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ גְּבַר עַל־טִקְסֵיהּ בְּאָתְוָן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּקָבֵיל סְחוֹר־סְחוֹר לְמַשְׁכַּן־זִמְנָא יִשְׁרוֹן׃ וְדִישְׁרוֹן קִדּוּמָא מַדִּינְחָא טֶקֶס מַשְׁרִית יְהוּדָה לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר־עַמִּינָדָב׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ וְדִישְׁרוֹן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר וְרַבָּא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר־צוּעָר׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְרַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר־חֵלוֹן׃ וחיליה

ופי׳ ויהיו כל פקודי בני ישראל שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכלל: התפקדו׳ משני בניינים כי הוא בנין התפעל ועם בנין שלא נקרא שם פועלו: אך את מטה לוי׳ פי׳ לא התפקדו כי השם צוה כן׳ ואת ראשם לא תשא׳ כללם כאשר פירשתי: ואתה הפקד את הלוים׳ באר למה לא התפקדו כי פקדת ה׳ המשכן עליהם על כן לא יצאו בצבא: משכן העדות׳ הוא אהל מועד והמשכן לארון ששם ה׳ העדות: ועל כל כליו׳ כמנורה והשלחן והמזבחות: ועל כל אשר לו׳ הם כלי הכלים: המה ישאו׳ הם הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותם וסביב המשכן יחנו: ובנסוע המשכן יורידו אותו׳ להסיר הבריחים והעמודים ובחנותו הם יקימוהו: והזר׳ מבני לוי ואם הוא ישראל יומת ובית דין ימיתוהו׳ וטעם יחנו בני ישראל כשיחנו בני ישראל: איש על מחנהו׳ הטעם כל שבטו׳ וטעם איש על דגלו שלא יתערב שבט דגל עם שבט דגל: והלוים יחנו סביב׳ פי׳ הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כעוזא שנגע בארון ושם כתוב ויחר אף יי׳ בעוזא׳ וטעם על עדת בני ישראל אחד מעדתם וכן ויקבר בערי גלעד עיר בן אתונו ורבי׳ כמו הם: ושמרו הלוי׳ מצוה עליהם לשמור המשכן: ויעשו בני ישראל׳ שלא נגעו במשכן לעולם׳ וטעם אל משה ואל אהרן בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקהתים בכתף: באותות׳ סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה ב׳ בדגל ראובן צורת אדם מכח דרם דודאי׳ ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שורו ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא: מנגד׳ רחוק: קדמה מזרחה׳ תחלת מזרח׳ ופקודיהם או ופקודיו אין הפרש ביניהם: והחונים עליו׳ כמו עמו והם אחריו וקודם השלישי: לאשונה

בעל הטורים

הפקד שנים במסול הפקד את הלוים׳ ואידך הפקד עליו רשע׳ וזה הוא שאמרו אין אדם נעשה שוטר מלמטה אלא אם כן נעשה רשע מלמעלה וזה הוא הפקד את הלוים שנעשו שוטרי׳ הפקד עליו רשע׳ איש על דגלו באותות שיעקב רמז להם מי יהיה ראש דגל׳ שכל מי שדבר עמו לנכח היה ראש דגל׳ כמו ראובן בכורי אתה׳ יהודה אתה יודוך׳ יוסף מאל אביך ויעזרך׳ דן לישועתך קויתי יי׳׳ מנגד סביב לאהל׳ בגימט׳ לאלפים אמה׳ סביב לאהל מועד יחנו׳ והחונים׳ לומר כש׳ שחנייתו למעלה ארבעה דגלים סביב לכסא הכבוד׳ כך היה למטה ארבעה דגלים סביב למשכן׳ וזהו היא אומה כדגלות׳ וזה ודגלו עלי אהבה שישראל ראו בשעת מתן תורה הדגלים של מעלה ונתאוו לאות הדגלים׳ וזה הוא וכשם שהיכו כדגל׳ מטה זבולון ולא אמ׳ ומטה כדרך שאמר באחרי׳ לפי שזבולון היה מפרנס יששכר׳ ראיתי בתנחומא הטעם שלא אמ׳ ומטה בזבולון כמו שאמר בכולן ללמדך שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר לפיכך לא רבה הכתוב לעשותו טפילה לו׳ לומר ששכרו גדול כמותו׳ וכן הוא אומר עץ חיים היא למחזיקי׳ בה ותומכי׳ מאושר׳ וכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף לכן חסר הכל במטה אחד וכאלו אמ׳ יששכר מטה זבולון: דגל

מסרה

ואת ראשם לא תשא׳ ופדויי יי׳ ישובון׳ וחברו׳ וחפו ראשם׳ וחברו חפו ראשם׳ ויכנע מדין לפני ישראל דגדעון׳ ויקרע יהושע שמלתיו׳ ויהי קול מעל לרקיע אשר׳ וממעל לרקיע אשר על׳ פארי פשתים יהיו על ראשם׳ העלו עפר על ראשם קדמ׳ דפסו׳ שרקו ויניעו ראשם׳ שמע אלהינו כי היינו בוזה׳ יראני יניעון ראשם׳ וחד הורידו לארץ ראשן: על כל ועל כל ו׳ בספר וסי׳ ואתה הפקד את הלוים ב׳ בו׳ והעבירו תער על כל בשרם׳ וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל׳ האיש אחד יחטא ועל כל העד׳ תקצף׳ והיה על האהל ועל׳: יורידו ב׳ א׳ מלא וא׳ חס׳ וסימ׳ ובנסע המשכן מלא׳ עבדי ירידו מן: הקרב ז׳ נמסר בסדר קרח נבי כל הקרב הקרב אל משכן יי׳: העדות ח׳ מלאים נמסר בסדר אחרי מות: לאהל מועד ה׳ נמסר בסדר אחרי מות: מטה זבולן ונשיא חד מן יד זוגין מן בב ראשי פסוקי׳ לא נסבין ו״ו ברייש תיבותא וכל קריאה נסבי׳ ו״ו וסי׳ במסרא רבתא;

ראשונה י׳ וסימ׳ במלכי׳ א׳ סימן יח: והחונם ב׳ כתיב כן מלאים ויו וחס׳ יוד וסי׳ והחונם עליו מטה שמעון׳ והחונם בגדרו׳: כל הפקדי׳ ג׳ בטעמא וסימ׳ יר״א יהודה ראובן אפרים: ושנים ל׳ וחד שנים והוא חד מן ו׳ זוגין חד ש׳ וחד וש׳ וסימ׳ במסרא רבתי: המחנת ג׳ חס׳ וסימ׳ ונסע אהל מועד מחנה׳ כל פקדי המחנת׳ מאסף לכל המחנת: ועליו ז׳ וסי׳ מטה מנשה׳ ועליו חגור חרב מצמדת׳ ועליו כמבנה עיר׳ תשתחוו ועליו

וצבאו ופקדיו שבעה וחמשים אלף וארבע מאות: כל־הפקדים למחנה יהודה מאת אלף ושמנים אלף וששת־אלפים וארבע־מאות לצבאתם ראשנה יסעו: ס

דגל מחנה ראובן תימנה לצבאתם ונשיא לבני ראובן אליצור בן־שדיאור: וצבאו ופקדיו ששה וארבעים אלף וחמש מאות: והחונם עליו מטה שמעון ונשיא לבני שמעון שלמיאל בן־צורי שדי: וצבאו ופקדיהם תשעה וחמשים אלף ושלש מאות: ומטה גד ונשיא לבני גד אליסף בן־רעואל: וצבאו ופקדיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים: כל־הפקדים למחנה ראובן מאת אלף ואחד וחמשים אלף וארבע־מאות וחמשים לצבאתם ושנים יסעו: ס

ונסע אהל־מועד מחנה הלוים בתוך המחנת כאשר יחנו כן יסעו איש על־ידו לדגליהם: ס

דגל מחנה אפרים לצבאתם ימה ונשיא לבני אפרים אלישמע בן־עמיהוד: וצבאו ופקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות: ועליו מטה מנשה ונשיא לבני מנשה גמליאל בן־פדהצור: וצבאו ופקדיהם שנים ושלשים אלף ומאתים: ומטה בנימן ונשיא לבני בנימן אבידן בן־גדעני: וצבאו ופקדיהם חמשה ושלשים אלף וארבע מאות: כל־הפקדים למחנה אפרים מאת אלף ושמנת־אלפים ומאה לצבאתם ושלשים יסעו: ס

דגל מחנה דן צפנה לצבאתם ונשיא לבני דן אחיעזר בן־עמי שדי: וצבאו ופקדיהם שנים וששים אלף ושבע מאות: והחנים עליו מטה אשר ונשיא לבני אשר פגעיאל בן־עכרן: וצבאו ופקדיהם אחד וארבעים אלף וחמש מאות: ומטה נפתלי ונשיא לבני נפתלי אחירע בן־עינן:

וחיליה ומנינוהי חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה: כל־מנינא למשרית יהודה מאה ותמנן ושתא אלפין וארבע־מאה לחיליהון בקדמיתא נטלין:

טקס משרית ראובן דרומא לחיליהון ורבא לבני ראובן אליצור בר־שדיאור: וחיליה ומנינוהי ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: ודי־שרן סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורבא לבני שמעון שלמיאל בר־צורי שדי: וחיליה ומניניהון חמשין ותשע אלפין ותלת מאה: ושבטא דגד ורבא לבני גד אליסף בר־רעואל: וחיליה ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין: כל־מנינא למשרית ראובן מאה וחמשין וחד אלפין וארבע־מאה וחמשין לחיליהון בתניתא נטלין:

ונטל משכן־זמנא משרית ליואי בגו משריתא כמא די־שרן כן נטלין גבר על־אתריה לטקסיהון:

טקס משרית אפרים לחיליהון מערבא ורבא לבני אפרים אלישמע בר־עמיהוד: וחיליה ומניניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: ודסמיכין עלוהי שבטא דמנשה ורבא לבני מנשה גמליאל בר־פדהצור: וחיליה ומניניהון תלתין ותרין אלפין ומאתן: ושבטא דבנימין ורבא לבני בנימן אבידן בר־גדעוני: וחיליה ומניניהון תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה: כל־מנינא למשרית אפרים מאה ותמני אלפין ומאה לחיליהון ותליתיתא נטלין:

טקס משרית דן צפונא לחיליהון ורבא לבני דן אחיעזר בר־עמי שדי: וחיליה ומניניהון שתין ותרין אלפין ושבע מאה: ודי שרן סמיכין עלוהי שבטא דאשר ורבא לבני אשר פגעיאל בר־עכרן: וחיליה ומניניהון ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: ושבטא דנפתלי ורבא לבני נפתלי אחירע בר־עינן:

וצבאו

רשי

ראשונ׳ יסעו׳ כשרוא׳ העגן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכים כדרך חנייתן הלוי׳ והעגלו׳ באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרו׳ ושל אפרי׳ במערב ושל דן בצפון: ונסע אהל מועד׳ לאחר ב׳ דגלי׳ הללו: כאשר יחנו כן יסעו׳ כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבוע לו: על ידו׳ על מקומו ואין לשון יד זו ממשמע רוח של כדו קרוי על ידו הסמוך לו לכל הוסט׳ ידו אייסון אישא ב בלעז: ועליו׳ כתרגו׳ ודסמיכין עלוהי:

אבן עזרא

ראשונ׳ יסעו׳ הם יסעו בתחלה: תימנה׳ מגזרת ימין: ושנים׳ תאר השם: ונסע אהל מועד בתוך המחנות׳ הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעי׳ ועמהם אהרן ובניו בין דגל ראובן ובין דגל אפרים: כאשר יחנו כן יסעו׳ שב אל המחנות שהם ישראל לא אל מחנה הלוים כי יחנה דגל יהוד׳ למזרח כי הגרשוני שהוא למערב המקדש ומררי בצפון יחדיו יסעו: על ידו׳ פאה ומקו׳ וכן יד הירדן ויד תהיה לך:

בעל הטורים

דגל מחנה אפרים׳ הפסוק מתחיל בדל״ת ומסיים בדל״ת לפי שיעקב הקדים בארבע מקומות אפרים לפני מנשה׳ וכנגדו קדם בד׳ מקומות אפרים למנשה׳ בדגלים׳ ובנשיאים׳ ובקרבנות׳ ובשפטים:

תקטירו׳ עדינא בן שיזא ראש לראובני׳ ויראו צדיקי׳ ויראו׳ ועליו יציץ נזרו: ושלשים ב׳ וסימ׳ תחתים שנים ושלשים׳ ושלשים יסעו: צפנה וצפנה ח׳ בתורה וחס׳ וסי׳ בריש סדר ויצא:

ואלה תולדות אהרן ומשה׳ ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו: ביום דבר יי׳ אל משה׳ נעשו אלו תולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה: ושרתו אותו׳ ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי שמירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנא׳ אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות: ושמרו את משמרתו׳ כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקר׳ ובלשון משנה כמו שאמור בגבתן ותרם והלא אין מ משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרו׳ כהונ׳ ולויה: ואת משמרת בני ישראל׳ שכלן היו זקוקי׳ לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנאמר כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם: נתונים המה לו׳ לעזרה: מאת בני ישראל׳ כמו מתוך בני ישראל כלומר מ משאר כל העד׳ נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים נתוני׳ ונו׳: ואת אהרן ואת בניו תפקוד׳ לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהונתם׳ קבלת דמי׳ וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: ואני

אלה פקודי בני ישראל׳ וכן נסעו׳ כאשר היו ביום שהתפקדו והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא: והלוים לא התפקדו׳ לבאר שלא נחשב אחד מהם עם הפקודים בנסעם: ויעשו כן בני ישראל׳ כל ימי המדבר: ואלה תולדות אהרן ומשה׳ הטעם שלא הולידו בניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשר׳ חדשים כאשר דבר יי׳ עם משה בהר סיני בעלותו להתפל׳ על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי גם פרשת ואני הנה לקחתי וכאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר סיני והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני רק חסרו שני בני אהרן על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כפר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים ויש אומרים כי לא פקד׳ משה טרם עשות המשכן רק ידע פקודיהם בדרך נבוא׳ והכתוב יכחישם והוא כי תשא: המשוחים׳ בשמן המשחה׳ שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים על כן חסר ממספר הלוי׳ כי הגדולים יתכן שילידו: על פני׳ פירשתי: לפני אהרן הכהן׳ שהוא נגיד השבט׳ ופירוש והעמדת הוא ושרתו וכן חי יי׳ אשר עמדתי לפניו: ואת משמרת כל העדה׳ בקרבנות: ואת משמרת בני ישראל׳ שישמרו שלא יגע ישראלי אל המשכן: נתונים׳ לעולם או הם ובניהם העומדים תחתם: לאהרן ולבניו׳ הכמנאים ועומדים תחתיהם: מאת בני ישראל׳ להיותם מובדלים: ואת אהרן ואת בניו׳ ובכלל בניו בני בניו תפקדם לתת פקוד׳ לכל אחד והם ישמרו את כהנתם שלא יבואו לידי פסלות: והזר הקרב׳ לכהן להיות עם כהנתם ישראלי או לוי יומת ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה כי יש בתורה פרשיות דבקות בטעם ואם הם מפורשות כמו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמ׳ וכן ויהי ביום דבר יי׳ אל משה: לקחתי

בעל הטורים

לאחרונה שנים במסו׳ לאחרונה יסעו׳ לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה׳ שעגלת היה משרש שבט דן בעון פסל ומיכה שעמהם׳ יהיה להם זכרון סופי תיבות המן׳ שגם הוא בקש לאבד זכרם׳ לא התפקדו בתוך בני ישראל יש תגין על ה״א׳ לומר שבחמשה מקומות שמנו ישראל לא התפקדו בתוכם׳ אהרן הבכור נדב פסק בין הבכור לנדב׳ לומר שאינו חוזר על נדב׳ כי נדב מת בלא בנים׳ ואין כפקותא בבכורה שלו אלא חוזר על אהרן שהוא הבכור למשה: נהיונים

לאחרנה ב׳ וסי׳ לאחרנה יסעו׳ עם שיהיו לאחרנה: התפקדו ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סידרא: למשפחתיו ד׳ וסי׳ איש למשפחתיו על בית אבתיו׳ את העם בכה למשפחתיו׳ ויקרב את שבט בנימן׳ ואחיו למשפחתיו: על בירת ועל בירת י״ג וסים׳ אשר על בירת יוסף׳ איש למשפחתיו על בירת׳ קמתם על בית אבי׳ ויספרו

וצבאו ופקדיהם שלשה וחמשים אלף וארבע מאות: כל־הפקדים למחנה דן מאת אלף ושבעה וחמשים אלף ושש מאות לאחרנה יסעו לדגליהם: פ

אלה פקודי בני־ישראל לבית אבתם כל־פקודי המחנת לצבאתם שש־מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל כאשר צוה יהוה את־משה: ויעשו בני ישראל ככל אשר־צוה יהוה את־משה כן־חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחתיו על־בית אבתיו: פ

ג ואלה תולדת אהרן ומשה ביום דבר יהוה את־משה בהר סיני: ואלה שמות בני־אהרן הבכר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים אשר־מלא ידם לכהן: וימת נדב ואביהוא לפני יהוה בהקרבם אש זרה לפני יהוה במדבר סיני ובנים לא־היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על־פני אהרן אביהם: פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר: הקרב את־מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו: ושמרו את־משמרתו ואת־משמרת כל־העדה לפני אהל מועד לעבד את־עבדת המשכן: ושמרו את־כל־כלי אהל מועד ואת־משמרת בני ישראל לעבד את־עבדת המשכן: ונתתה את־הלוים לאהרן ולבניו נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל: ואת־אהרן ואת־בניו תפקד ושמרו את־כהנתם והזר הקרב יומת: פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר:

וחליה ומניניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: כל־מניניא למשרית דן מאה וחמשין ושבעא אלפין ושית מאה בבתריתא נטלין לטקסיהון:

אלין מניני בני־ישראל לבית אבהתהון כל־מניני משריתא לחיליהון שית־מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: וליואי לא אתמניאו בגו בני ישראל כמא די־פקיד יי ית־משה: ועבדו בני ישראל ככל די־פקיד יי ית־משה כן־שרן לטקסיהון וכן נטלין גבר לזרעיתהון על־בית אבהתוהי:

ואלין תולדת אהרן ומשה ביומא דמלל יי עם־משה בטורא דסיני: ואלין שמהת בני־אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: אלין שמהת בני אהרן כהניא דאתרביאו די־אתקרב קורבנהון לשמשא: ומית נדב ואביהוא קדם יי בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי במדברא דסיני ובנין לא־הוו להון ושמש אלעזר ואיתמר על־אפי אהרן אבוהון:

ומלל יי עם־משה למימר: קריב ית־שבטא דלוי ותקים יתיה קדם אהרן כהנא וישמשון יתיה: ויטרון ית־מטרתיה וית־מטרת כל־כנשתא קדם משכן זמנא למפלח ית־פולחן משכנא: ויטרון ית־כל־מני משכן זמנא וית־מטרת בני ישראל למפלח ית־פולחן משכנא: ותתן ית־ליואי לאהרן ולבנוהי מסירין יהיבין אנון ליה מן בני ישראל: וית־אהרן וית־בנוהי תמני ויטרון ית־כהונתהון וחילוני דיקרב יתקטל:

ומלל יי עם־משה למימר: ואנא

ויבכו ויצומו׳ ויבאו אנשי יהודה׳ ויהי מספר הימים׳ ותאמר האשה התקועית לא עליתם בפרצות׳ ולא אסתיר עוד פני׳ ותקטן עוד זארת בעיניך דו״ה׳ ויהי עזיהו המלך דו״ה וישם יהוידע פקדות׳ ותשם אסתר ארת מרדכי׳ וכל מלכים וישעיה וירמיה ותרי עשר דכוו׳ במ״א אל בית ואל בירת: בהקרבם ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסים׳ וימת נדב ואביהוא׳ ד״ין חסר׳ וחברו מלא׳ ו׳ חס׳ בלישניהון וסים׳ נמסר בסדר ויקרא: ואת משמרת ג׳ וסים׳ ושמרו ארת משמרתו׳ ושמרו ארת כל כלי׳ וחברו ושמרו את משמרת דו״ה: הקרב ד׳ וסים׳ נמסר בסדר תצוה: נתונם ב׳ חס׳ יוד וסים׳ נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל ב׳ בו׳ וא׳ מלא דמלא וסים׳ ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת דו״ה׳ ושארא נתנים כתי׳: הקרב ז׳ נמסר בסדר קרח:

לקחתי · מעלה גדולה ללוים · בכור דבק אל פטר : והיו לי הלוים · מקודשים לי : כי לי כל בכור · והטעם כי גם הבכורים לי הם ביום הכותי טעמו זמן וכן רבים : לי יהיו · טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור מאדם יפדה וכן כל בכור הבהמה הטמאה : מבן חדש ומעלה · על טוב המחברת או על קרוב מהמקום הראשון זה אל זה והמשכיל יבין : גרשון כי הוא הבכור ובדברי הימים כמשא עם מ"ם תחת נ"ון : לגרשון משפחת הלבני · פירושו אלה שתי המשפחות מספרם כך : אחרי המשכן כמו אחורי וכן אחור וקדם : ימה · בעבור שהוא הים הגדול הספרדי בארץ ישראל לפאת מערב : המשכן · הם עשר יריעות : והאהל · עשתי עשרה יריעות : מכסהו ומכסה · מכסהו בכלל : אשר על המשכן · שהוא בפנים החצר : ועל המזבח · שהוא חוץ למשכן · וטעם סביב שאין שם מקום חצר כארץ שאין שם מסך : לכל עבודתו · עוד אפרשנו : משמרת הקדש · הוא הארון ונקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי : על ירך המשכן תימנה · ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקדש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתי מגד דגל ראובן על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם ועוד למשכן קרח דתן ואבירם ועוד אפרשנו : והמזבחות

ואני הנה לקחתי · ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרין אותן לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתן לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"ז נבחרו תחתיהם : מבן חדש ומעלה · משיצא מכלל נפלים הוא נמנה לקרות שומר משמרת הקדש אמר רבי יהודה בר' שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים שם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין : על פי יי' · אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם אמ' לו הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הולך משה ועומד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומר' כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי יי' : לגרשון משפחת הלבני · כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך : המשכן · יריעות התחתונות : והאהל · יריעות עזים העשויות לגג : מכסהו · עורות אלים ותחשים : ומסך פתח · הוא הוילון : את מיתריו · של משכן והאהל ולא של חצר : משפחות בני קהת יחנו תימנה · וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם : והמשכן

ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל והיו לי הלוים : כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה לי יהיו אני יהוה : פ

וידבר יהוה אל משה במדבר סיני לאמר : פקד את בני לוי לבית אבתם למשפחתם כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם : ויפקד אתם משה על פי יהוה כאשר צוה : ויהיו אלה בני לוי בשמתם גרשון וקהת ומררי : ואלה שמות בני גרשון למשפחתם לבני ושמעי : ובני קהת למשפחתם עמרם ויצהר חברון ועזיאל : ובני מררי למשפחתם מחלי ומושי אלה הם משפחת הלוי לבית אבתם : לגרשון משפחת הלבני ומשפחת השמעי אלה הם משפחת הגרשני : פקדיהם במספר כל זכר מבן חדש ומעלה פקדיהם שבעת אלפים וחמש מאות : משפחת הגרשני אחרי המשכן יחנו ימה : ונשיא בית אב לגרשני אליסף בן לאל : ומשמרת בני גרשון באהל מועד המשכן והאהל מכסהו ומסך פתח אהל מועד : וקלעי החצר ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב ואת מיתריו לכל עבדתו : ולקהת משפחת העמרמי ומשפחת היצהרי ומשפחת החברני ומשפחת העזיאלי אלה הם משפחת הקהתי : במספר כל זכר מבן חדש ומעלה שמנת אלפים ושש מאות שמרי משמרת הקדש : משפחת בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה : ונשיא בית אב למשפחת הקהתי אליצפן בן עזיאל : ומשמרתם הארן והשלחן והמנרה

ואנא הא קרבית ית ליואי מגו בני ישראל חלף כל בוכרא פתח ולדא מבני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי : ארי דילי כל בכרא ביומא דקטלית כל בכרא בארעא דמצרים אקדשית קדמי כל בכרא בישראל מאנשא עד בעירא דילי יהון אנא יי : ומליל יי עם משה במדברא דסיני למימר : מני ית בני לוי לבית אבהתהון לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמנינון : ומנא יתהון משה על מימרא דיי כמא די אתפקד : והוו אלין בני לוי בשמהתהון גרשון וקהת ומררי : ואלין שמהת בני גרשון לזרעיתהון לבני ושמעי : ובני קהת לזרעיתהון עמרם ויצהר חברון ועזיאל : ובני מררי לזרעיתהון מחלי ומושי אלין אנון זרעית לואי לבית אבהתהון : לגרשון זרעית לבני וזרעית שמעי אלין אנון זרעית גרשון : מניניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא מניניהון שבעא אלפין וחמש מאה : זרעית גרשון אחורי משכנא ישרון מערבא : ורב בית אבא לבית גרשון אליסף בר לאל : ומטרת בני גרשון במשכן זמנא משכנא ופרסא חופאיה ופרסא דתרע משכן זמנא : וסרדי דרתא וית פרסא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטונוהי לכל פולחניה : ולקהת זרעית עמרם וזרעית יצהר וזרעית חברון וזרעית עזיאל אלין אנון זרעית קהת : במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמניא אלפין ושית מאה נטרי מטרתא דקודשא : זרעית בני קהת ישרון על צידא דמשכנא דרומא : ורב בית אבא לזרעית קהת אליצפן בר עזיאל : ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא ומרבחא

הקדשתי ו' וסי' כי לי כל בכור · וחברו כי לי כל בכור · הקדשתי את הכסף · הקדשתי את הבי' הזה · וחברו · ואת הבית אשר הקדשתי לשמי · וחברו · ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דדה' · וחד בחרתי והקדשתי · דדה' : מאדם עד בהמה ד' וסים' וימח את כל היקום אשר · אמחה את האדם · כי לי כל בכור · שהכה בכורי מצרי' :

מסרה
משפחת י"א בליש' וסי' ואח' נפצו ל' מל' בתורה · זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא · הגרשני דאחרי המשכן · ונשיא בית אב דקהתי · וחברו דמררי · אל תכריתו את שבט · ותקרבנה בנות צלפחד · והעולה על רוחכם · והיה אשר לא יעלה · הבו ליי' משפחת עמים · הבו ליי' דתהלות · וכל כל אלה וכל אלה בני ובני דכוו' משפחות במ"ב למשפחת וסי' ויקרבו ראשי האבות למשפחת · וילך אבימלך בן ירבעל · וכל סדרא תליתאה דדברי הימים מן ואהרן ובניו עד בני אולם דכוו' משפחת במ"ב משפחו' וסים' ממשפחו' בני קהת · ואחיהם לכל משפחו' יששכר · וכל תורת כהנים ויהושע דכוו' משפחו' במ"ד משפחת וסים' וכי תשיג יד גר · ויקרב את משפחת יהודה ג' בפסו' : לאל י"א וסים' באיוב סים' י"ג :

וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃ וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִזְרָחָה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ פ

ששי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר שְׁמֹתָם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה תַּחַת כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם׃ פ

ומדבחא ומני קודשא די ישמשון בהון ופרסא וכל פולחניה׃ ואמרכלא דממנא על רברבי ליואי אלעזר בר אהרן כהנא דמתחות ידוהי ממנן נטרי מטרת קודשא׃ למררי זרעית מחלי וזרעית מושי אלין אנון זרעית מררי׃ ומניניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא שתא אלפין ומאתן׃ ורב בית אבא לזרעית מררי צוריאל בר אביחיל על שדא דמשכנא ישרון צפונא׃ ודמסיר למטר בני מררי דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי וכל מנוהי וכל פולחניה׃ ועמודי דדרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון׃ ודישרן קדם משכנא קדומא קדם משכן זמנא מדינחא משה ואהרן ובנוהי נטרין מטרת מקדשא למטרת בני ישראל וחילוני דיקרב יתקטל׃ כל מנייני ליואי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעילא עשרין ותרין אלפין׃ ואמר יי למשה מני כל בכרא דכורא לבני ישראל מבר ירחא ולעילא וקביל ית מנין שמהתהון׃ ותקריב ית ליואי קדמי אנא יי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא דליואי חלף כל בוכרא בבעירא דבני ישראל׃ ומנא משה כמא די פקיד יי יתיה ית כל בוכרא בבני ישראל׃ והוו כל בוכרא דכורא במנין שמהן מבר ירחא ולעילא למניניהון עשרין ותרין אלפין מאתן ושבעין ותלתא׃

ומליל

רשי

והמסך, היא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך: ונשיא נשיאי הלוי, ממונה על כלם, ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת על ידו היא פקודת כלם: משה ואהרן ובניו, וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולון טוב לשכנו לפי שהיו שכנים של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה וגו' מאתים ראשי סנהדראות ומזבולון מושכי בשבט סופר: אשר פקד משה ואהרן, נקוד על אהרן לומר שלא היה במנין הלוים: שנים ועשרי' אלף, ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרי' בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות בני קהת שמונת אלפי' ושש מאות בני מררי ששת אלפים ומאתים ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקי' השלשה ושבעים ומאתי' בכורו' העודפי' על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת בכורות אותן שלש מאות לוים בכורו' היו ודיים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: פקד כל בכור זכר מבן חדש ומעלה, משיצא מכלל ספק נפלים:

אבן עזרא

והמזבחות, שניהם: וכלי הקדש אשר ישרתו בהם, הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים השתבשו בפי' והמסך וכל עבודתו והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד וכל עבודתו מיתריו: ונשיא נשיאי הלוי, שהם שלשה גם מלת נשיאי הלוי מושכת עצמה ואחרת עמה כמו לא רבי' יחכמו וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש והטעם כי אלא שלש' פקידי' על השומרי' שהם הלוים ויתכן היות צפונה מגזרת צפנת לירואיך וצפון לצדיק כי אין בנגב שום דבר: קדמה מזרחה, הוא מזרחה שמש במקום התחברו' העגלות והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם: והזר הקרב, אל מקום הקדש והנה כל הלוים סביבות המשכן לשמור אותו שני' ועשרי' אלף בכלל וכשאתה מחבר ה הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות וי"א כי הכתוב אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור מ מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת לדברי ה הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פי' הפסוק כל פקודי הלוי חוץ מהבכורים ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלשה ושבעים מהלוים וכשאתה לוקח במספר הזה מפקודי ישרא' ואחר כן תקח כמספר פקודי הלוים הבאים לצבא כנגד פקודי הלוי מבן חדש יהיו קרובים ולא אמר כלום כי ישר' נפקדו מבן עשרים שנה ואין קצב אחרת והלוים נפקדו מבן שלשי' ועד בן חמשים ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמוך על דברי הקבלה: פקוד כל בכור זכר, הנה זכר שם התאר: ואת בהמת הלוים, שלא יפסידו הלוים ובכור כל בהמה גם הוא לשם: קח

בעל הטורים

והחונים לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן. יש פסק בין משה לאהרן לומר משה במקום אחד לבד ואהרן ובניו במקום אחד לבד. ושא ג' ושא את מספר שמותם. ושא עיניך ימה וצפנה. ואידך ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי. שהיה דוד מתפלל על שנשא מספר בני ישראל וזהו ושא את מספר שמותם. והמתפלל צריך שיתן עיניו למטה וזהו ושא עיניך ימה שיתן עיניו למטה ולא ירים עיניו למעלה:

בארוך

היה, ויאיר בן מנשה הלך, יי' אלהיך הוא עבר לפניך, ונמסר גם בסדר צו: ואהרן י' נקודות בתור' וסימן ובינ"ך, ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, ובקומה, ותשקן את אביהן קדמא, אליו, איה שרה אשתך, וישקהו, וירץ עשו לקראתו, את וילכו אחיו לרעות, ואהרן, כל פקודי הלוים, רחקה או בדרך רחקה לכם, אשר, ונירם אבד חשבון, ועשרון, עשרון לכבש דחנא, לנו ולבנינו עד, הנסתרות ליי' בר מן ד', וד' בנביאים, וסימ' יצא, ויאמר אל המלך אל יחשב, ההיכל, מהארץ עד מעל הפתח, המה, יצרי פסל כלם תהו, מהקצעות, בארבע מקצעות החצ', וחד בכתובי' לולא האמנתי לראות בטוב הוי"ו נקודה מלרע: ויאמר יי' ט' בטעמא בספרא וסי' פקד כל בכר זכר, אספה לי שבעים איש, פתאם, ירק ירק בפניה, השב את מטה אהרן, בארצם לא תנחל, והוקע אותם, עשה לך, קח לך: בכר ג' חס' וסים' נמסר בסדר ויגש:

למררי משפחת המחלי חד מן י"א פסוקין בתורה רישיהו' וסופיהון חד וסימ' ואברהם בן תשעי' שנה ותשע', כל רמש אשר הוא חי, והלוחות מעשה אלהים המה, והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל, בסכת תשבו שבעת ימים, למררי משפחת המחלי, והלוים יסמכו את ידיהם, ונפש אדם ששה עשר אלף, ומקנה רב

רשי

ואת בהמת הלוים וגו׳ לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: ואת פדויי השלשה וגו׳ ואת הבכורות הצריכין להפדות בכם אלו שלשה ושבעים ומאתי׳ העודפים בהם יתרי׳ על הלוים מהם תקח חמשת שקלי׳ לגלגלת כך היא מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: העודפים על פדויי הלויים׳ על אותן שפדו הלוים בגופן: חמשה וששים ושלש מאות ואלף׳ כך שכום החשבון: חמשת שקלים לגלגלת׳ למאתים בכורות אלף שקל לשבעי׳ בכורות שלש מאות וחמשים שקל לשלש בכורות חמשה עשר שקל אמר כיצד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעי׳ ושלשה פתקין כתב עליהן חמשת שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם באו וטלו פתקיכם לפי הגורל: נשא את ראש׳ מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשי׳ שנה והפחו׳ משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: קדש הקדשים׳ המקודש שבכולן הארו׳ והשלחן והמנורה והמזבחות ו והפרכת וכלי שרת: ובא אהרן ובניו וגו׳ יכניסו כל כלי וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא י יכטרכו הלוי׳ בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה׳ כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: קערות וכפות וקשות ומנקיות׳ כבר פירשתי׳ במלאכת המשכן: הנסך׳ הכסוי לשון מסך אשר יוסך בהם: מלקחיה׳ כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתותיה׳ כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סגלגלים ואין לה מחיצה לפניה אלא מצדיה וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה׳ לוצ״ים בלע״ז שנותנים בהן השמן והפתילו׳: אל

קח יב ראשי פסוקי׳ וסימ׳ קח נא את ברכתי אשר הובאת׳ קח את אהרן׳ קח את הלוים תחת כל בכור׳ קח מאתם והיו לעבד׳ קח את הלוים מתוך בני ישראל׳ קח את המטה׳ קח את אלעזר׳ קח את האזור בידך׳ קח בידך אבנים גדלות׳ קח לך מגלת ספר׳ קח נא מפיו תורה׳ קח בגדו כי ערב זר׳ בתרא דשמלי׳:

וידבר יהוה אל משה לאמר: מה קח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל ואת בהמת הלוים תחת בהמתם והיו לי הלוים אני יהוה: ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על הלוים מבכור בני ישראל: ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח עשרים גרה השקל: ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העדפים בהם: ויקח משה את כסף הפדיום מאת העדפים על פדויי הלוים: נ מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף חמשה וששים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש: ויתן משה את כסף הפדים לאהרן ולבניו על פי יהוה כאשר צוה יהוה את משה: פ

א וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי למשפחתם לבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד: זאת עבדת בני קהת באהל מועד קדש הקדשים: ה ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארן העדת: ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה ושמו בדיו: ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית ואת קשות הנסך ולחם התמיד עליו יהיה: ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את בדיו: ולקחו בגד תכלת וכסו את מנרת המאור ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם:

זב ר״פ׳ כו״ל מ״ל כמ״ו חס׳ · ג׳ וכענין׳ ל׳ · ג׳ ב׳ ומ״ל · ב׳ קמץ ואינון י״ו זוגין מן כ״ב קמץ · ל׳ ומ״ל · הפדויס׳ ק׳ · זב · כו״ל לית׳ חס׳ במ״א׳ כו״ל כן במ״ב לבית אבתם למשפחתם · ל׳ · ב׳ וחס׳ וחד זקני העיר׳ ג׳ חס׳ · ג׳ · ג׳ · סיין׳ ב׳ סיין׳ ט׳ · כו״ל חס׳ ל׳ וחס׳ כו״ל חס׳ במ״א דירמיה מלא הספים׳ ב׳ · ל׳ ב׳ · ז״ח פסו׳ את וד׳ ואת ל׳

תרגום

ומלל יי עם משה למימר: קרב ית ליואי חלף כל בכרא בבני ישראל וית בעירא דליואי חלף בעירהון ויהון משמשין קדמי ליואי אנא יי: וית פורקן מאתן שבעין ותלתא דיתירין על ליואי מבכריא דבני ישראל: ותסב חמש חמש סלעין לגולגלתא בסלעי קודשא תסב עשרין מעין סלעא: ותתן כספא לאהרן ולבנוהי פורקן דיתירין בהון: ונסיב משה ית כסף פרקנהון מן דיתירין על פריקי ליואי: מן בכריא דבני ישראל נסיב ית כספא אלף ותלת מאה ושתין וחמש סלעין בסלעי קודשא: ויהב משה ית כסף פריקיא לאהרן ולבנוהי על מימרא דיי כמא די פקיד יי ית משה:

ומלל יי עם משה ולאהרן למימר: קבילו ית חשבן בני קהת מגו בני לוי לזרעיתהון לבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא למעבד עבידתא במשכן זמנא: דין פלחן בני קהת במשכן זמנא קודש קודשיא: ויעול אהרן ובנוהי במטל משריתא ויפרקון ית פרכתא דפרסא ויכסון בה ית ארונא דסהדותא: ויתנון עלוהי חופאה דמשך ססגונא ויפרסון לבוש גמיר תכלא מ מלעילא וישוון אריחוהי: ועל פתורא דלחם אפיא יפרסון לבוש תכלא ויתנון עלוהי ית מגיסיא וית בזכיא וית מכילתא וית קסוות נסוכא ולחם תדירא עלוהי יהי: ויפרסון עליהון לבוש צבע זהורי ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: ויסבון לבוש תכלא ויכסון ית מנרתא דאנהורי וית בוצינהא וית צבתהא וית מחתיתהא וית כל מני שמושא די ישמשון לה בהון:

אבן עזרא

קח את הלוים׳ פעם אחרת כאילו אמ׳ כאשר תקח את הלוים יהיו העודפים פדויים ונסמכה מלת פדויי אל המספר וכמוהו רבים יש מכחשים אמרו יוזה נלמוד כי פדיון כל בכור חמשת שקלי׳ ואיכה ראיה כי זאת מצוה בפני עצמה והאמת דברי קבלה: פדיום׳ במ״ם תחת נו״ן כמו גרשון: נשוא את ראש בני קהת׳ בתחלה בעבור משה ואהרן: מבן שלשי׳ שנה׳ קרוב מארבעה שבוע׳ בן חמשים שבעה שבוע׳ כי אז יחסר כח הגוף: מלאכה באהל מועד׳ מלאכת המשא: קדש הקדשים׳ הוא הארון: פרכת המסך׳ שתסוך על הארון: ונתנו עליו׳ על המסך וי״א כי ישוב עליו אל מלת את שהוא את פרכת וכמוהו ותצפנו: ופרשו בגד כליל תכלת׳ כלו תכלת: מלמעלה׳ י״א על כסוי עור תחש והנכון בעיני שפירושו וכבר פירשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך ואם לדרך כבוד יתכן גם הראשון ועור תחש מפני הגשם והאבק: ושמו בדיו׳ הנה ישירים עד שיכסו הארון וי״א שמו בדיו על כתפות הנושאים ועל שולחן הפנים להורות כי שם שולחנו׳ אחרו׳ לצורך הבשר ולחם הפני׳ שים בו לא יוסר: בגד תולעת שני׳ והנה על השולחן שני בגדים והמכסה וכן על הארון מסך ובגד תכלת ומכסה ועל המנורה בגד ומכסה:

ונתנו

מסרה

תקח ב׳ זקפי׳ קמצי׳ וסימ׳ ולקחת חמשת׳ ומהם עוד תקח׳ ואינון חד מן י״ו זוגין מן כ״ב קמצי׳ וסימ׳ נמסר בריש ספר במדבר סיני: העדפים ג׳ וחס׳ ו״ו וסימ׳ ואת פדויי השלשה׳ ונתת הכסף לאהרן׳ ושלאחריו ויקח משה את כסף הפדיום: ואלף ב׳ וסימ׳ ושלש מאות ואלף בשקל הקדש׳ זהב דרכמונים שש מאות ואלף: וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן יב נמסר בריש סדר חקת התורה: קדש הקדשי׳ ו׳ בליש׳ וסימ׳ בקדש הקדשים תאכלנו׳ ונתת את הפרכת׳ ואת עבדת בני קהת׳ וזאת עשו קחו לכם׳ בקדש הקדשים ס״פ׳ וזה יהיה לך מקדש הקדשים: והורדו ב׳ כתיב כן וסימ׳ ובא אהרן ובניו׳ והורדו זקני העיר ההיא: ארן ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה: יפרשו כל ליש׳ כתיב שי״ן במ״ב כתיב סמ״ך וסימ׳ הלא פרוס לרעב לחמך׳ ולא יפרסו להם על אבל: ועל שלחן ב׳ וסי׳ ועל שלחן הפנים׳ ועל שלחן אחד יאכלו וכזב: תולעת שני ב׳ וסימ׳ ופרשו עליהם בגד׳ ויעשו את האפוד זהב: ולקחו בגד תכלת חד מן י״ח פסוקין אית בהון את ואת ואת ואת וסימ׳ במס׳ רבת׳;

אל מכסה עור תחש · כמין מרצוף: את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש · בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת שמשרתי' בהן במזבח הפנימי: ודשנו את המזבח · מזבח הנחשת: דשנו · יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו · בגד ארגמן ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינו סורפן שהיו כופין עליה פסכתר של נחשת: מחתות · שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן עשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפניה שואבת את הגחלים: מזלגות · צנוריות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים · הם מגרפות ובלע״ז וו״ליל והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: לכסות את הקדש · הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש · המנורה וכלי שרת: ומתו · שאם יגעו חייבי' מיתה בידי שמים: ופקדת אלעזר · שהוא ממונה עליהם לשאת אותם · שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת חנייתן: פקודת כל המשכן · ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל הסדורין למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינ' מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתו' בפרשת נשא: אל תכריתו · אל תגרמו להם שימותו: ולא יבאו לראות כבלע את הקדש · לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסוין:

ופרשו · כ״ל ל״ס כתוב כשי״ן כל״כ בשמך

ופקדת · י״ב פסוקי' דאיין מן ב' בפסו' קדמ' ר״פ נסיב ו״ו תניין מצעו' פסו' לא נסיב ו״ו

וחיו · ב' את כניהם ושמם

ופרשו · קדמ' ועל שלחן הפנים ופרשו בורקא ופרשו ועל מזבח הזהב יפרשו בפסוק ופרשו סיין מגביהין על השלחן

חסלת במדבר סיני:

וכלהו ז' וסימ' נמסר בסדר אחרי מות: לשאת כ״ד וסימ' נמסר בדברי הימים א' ריש סימן ט״ו: ופקדת אלעזר פקדת י״ב פסוקי' דאית בהון ב' מלין קדמ' ריש פסוק נסיב ו' ותניינא מצע פסוק ולא נסיב ו' וסימ' ואשר לא צדה · והמלאכה היתה דים לכל המלאכ' · ופקדת אלעזר פקדת · ואיש את קדשיו · וכן יעשה שנה בשנה ·

יא וְעַל׀ מִזְבַּח הַזָּהָב יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ יב וְלָקְחוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם בַּקֹּדֶשׁ וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אוֹתָם בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יג וְדִשְּׁנוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן׃ יד וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־כָּל־כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתֹּת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת כֹּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׂמוּ בַדָּיו׃ טו וְכִלָּה אַהֲרֹן־וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְנֵי־קְהָת לָשֵׂאת וְלֹא־יִגְּעוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ אֵלֶּה מַשָּׂא בְנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ טז וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר׀ בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן שֶׁמֶן הַמָּאוֹר וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים וּמִנְחַת הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה פְּקֻדַּת כָּל־הַמִּשְׁכָּן וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ בְּקֹדֶשׁ וּבְכֵלָיו׃ פ

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ יח אַל־תַּכְרִיתוּ אֶת־שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם׃ יט וְזֹאת׀ עֲשׂוּ לָהֶם וְחָיוּ וְלֹא יָמֻתוּ בְּגִשְׁתָּם אֶת־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אַהֲרֹן וּבָנָיו יָבֹאוּ וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְאֶל־מַשָּׂאוֹ׃ כ וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃

(ו' דסמי' · ב' · ב' · ג' · ב' · ב' · ב' כתורה וחס' נירס · ב' כל אורי' חס' · ג' · סימן · ו' · ל' וחס' · כ״ל · ה' · ל' · ג' רפין · י״כ · י״א בל״ס · י״ז ר״פ · ל' דמטעי' · ט״ל מ״ל כתור' · ל' · ל' וא' ככלע לטע ומסמס א״כ)

ויתנון יתה וית כל מנהא לחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחא: ועל מדבחא דדהבא יפרשון לבוש תכלא ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחיא: ויספון ית קטמא דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגון: ויתנון עלוהי ית כל מנוהי די ישמשון עלוהי בהון ית מחתיתא וית צנוריתא וית מגרפיתא וית מזרקיא כל מני מדבחא ויפרסון עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוהי: וישיצי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא במטל משריתא ובתר כן יעלון בני קהת למטל ולא יקרבון לקודשא ולא ימותון אלין מטול בני קהת במשכן זמנא: ודמסיר לאלעזר בר אהרן כהנא משחא דאנהרותא וקטורת בסמיא ומנחתא תדירא ומשחא דרבותא מטרת כל משכנא וכל די ביה בקודשא ובמנוהי:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: לא תשיצון ית שבטא זרעית קהת מגו ליואי: ודא עבידו להון וייחון ולא ימותון במקרבהון לקודש קודשיא אהרן ובנוהי יעלון וימנון יתהון גבר גבר על פלחניה ולמטוליה: ולא יעלון למחזי כד מכסן ית מני קודשא ולא ימותון:

ונתנו על המוט · כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו במוט: ועל מזבח הזהב · בגד אחר ומכסה לכסו' את הקדש שהוא הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו סכינים וכפות וקערות: ודשנו · הסרת הדשן מעל המזבח: משא בני קהת באהל מועד · כי האהל והמשכן הם לא ישאוהו: ופקודת · מגזרת פקיד: שמן המאור · וא׳ כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליה לתת שמן המאור והטעם הכלי וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטורת לבני הקהתים · וטעם ופקודת כל המשכן כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן הקטרת והמנחה לבדו · וטעם אל משה ואל אהרן כי מנוה על אהרן וכניו להשמר שלא יבאו הקהתי' לידי כרת · ומלת אל תכריתו למשה אהרן ובניו: וחיו · יוסיפו חיים: ולא ימותו · בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו: ושמו אותם · הארון והשולחן והמנורה והמזבחות: על עבודתו · בכלי הקדש: ואל משאו · לשאת בכתף: ולא יבאו · הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בניו יוסר מסך הפרכת ונגלה הארון וי״א כי כבלע כמו ככסו' והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתים אזהרות שלא יגעו בקדש כי אם בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש:

נשא גם הפעל כמו זכור את יום השבת וטעם כשא גם: גם הם · בעבור שנשא את ראש הקהתים: לעבוד

בעל הטורים

באהרן ובמזבח הנחשת כתי' בדיו ובשלחן ובמזבח הזהב כתיב בתים לבדים כתיב את לרבות הבתי' · וחיו ב' וחיו ולא תמותו · וחיו את הכיים וסכו כתרי עשר בעניין הגאולה מלמד שמלאך המות בטל לעתיד לבא · וזהו וחיו את הכיים וסכו וחיו ולא ימותו: פרשת

קנ״ט חלקיהו סימן

פרשה

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כא נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃

(כ״ו ל״ס כמ״א כשוא יכשאוני · ב' פקד את בני לוי ·)

נשא את ראש בני גרשון גם הם · כמו שצויתיך על בני קהת לראו' כמה יש שהגיעו לכלל עבודה: את

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: קביל ית חשבן בני גרשון אף אנון לבית אבהתהון לזרעיתהון: מבר

ואולם הכסא · והרצפה אל כתף השערים · ואני יי' אהיה להם · ומשא יי' לא תזכרו · והערים המבדלות לבני אפרים · והערבה עד ים כנרות מזרחה · ודין רשע מלארת: וזאת י״ז ר״פ וסימ' נמסר בריש סדר תרומה: כבלע א״ב מן חד וחד חד כ' וחד ב' וסימ' במסרה רבת': ומתו ח' וסימ' נמסר בסדר וישלח: נשא כלם חסרי' במ״א וסימ' נשוא ינשאוני:

לעבוד׳ להקים המשכן ולעשות הלחם ולשחוט ולטהור: ולמשא׳ שם הפועל וכמוהו ולמסע את המחנות כי משקלי שמות הפעלים משתנים: ומכסה התחש אשר עליו׳ אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אלים ויש אומרים ששני המכסים היו דבקים: ואת כל כלי עבודתם׳ כשולחנות ויתידות ומיתרות: ואת כל אשר יעשה להם׳ לכלי העבודה או למשכן ולמזבח: בני מררי׳ לא הזכיר לשאת שמותם כי הפרשה דבקה: עבודת

את יריעות המשכן׳ עשר תחתונות: ואת אהל מועד׳ יריעות עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו׳ עורות אילים מאודמי׳: מסך פתח׳ וילון המזרחי: אשר על המשכן׳ כלומר הקלעים והמסך של חצר הסובבי׳ ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב: ואת כל אשר יעשה להם׳ כתרגו׳ ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: על פי אהרן ובניו׳ ואיזה מהבני׳ ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: יתדותם ומיתריהם׳ של עמודים שהרי יתידות ומיתרי הקלעי׳ במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעי׳ מלמטה שלא תגביהם הרוח׳ יתדות ומיתרים היו לעמודי׳ סביב לתלות בהם הקלעי׳ לשפתם העליונה בכלונסות וקונטיסין כמו ששנויה במלאכת המשכן: עבודת

מבן שלשי׳ שנה ומעלה ב׳ בטע׳ תלישא קטנה בעני׳ וסימ׳ מבן שלשי׳ קדמא דבני גרשו׳ ותברו דבני מררי׳ בני קהת כל בא לצבא לעשות מלאכה׳ בני גרשון כל הבא לצבא צבא לעבד׳ ושארא כל הבא לצבא לעבדה: משפחת ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר במדבר סיני: ואת אהל מועד ה׳ נמסר בסדר אחרי מות: ועל המזבח ב׳

מבן שלשים שנה ומעלה עד בן־חמשים שנה תפקד אותם כל־הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד: זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא: ונשאו את־יריעת המשכן ואת־אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר־עליו מלמעלה ואת־מסך פתח אהל מועד: ואת קלעי החצר ואת־מסך פתח שער החצר אשר על־המשכן ועל־המזבח סביב ואת מיתריהם ואת־כל־כלי עבדתם ואת כל־אשר יעשה להם ועבדו: על־פי אהרן ובניו תהיה כל־עבדת בני הגרשני לכל־משאם ולכל עבדתם ופקדתם עלהם במשמרת את כל־משאם: זאת עבדת משפחת בני הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר בן־אהרן הכהן: ס בני מררי למשפחתם לבית־אבתם תפקד אתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן־חמשים שנה תפקדם כל־הבא לצבא לעבד את־עבדת אהל מועד: וזאת משמרת משאם לכל־עבדתם באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו: ועמודי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם לכל־כליהם ולכל עבדתם ובשמת תפקדו את־כלי משמרת משאם: זאת עבדת משפחת בני מררי לכל־עבדתם באהל מועד ביד איתמר בן־אהרן הכהן: ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את־בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן־חמשים שנה כל־הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים: אלה פקודי משפחת הקהתי כל־העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על־פי יהוה ביד־משה: ס ופקודי בני גרשון למשפחותם ולבית

מבר תלתין שנין ולעילא עד בר־חמשין שנין תמני יתהון כל־דאתי לחילא חילא למפלח פולחנא במשכן זמנא: דין פלחן זרעית גרשון למפלח ולמטל: ויטלון ית־יריעת משכנא וית־משכן זמנא חופאיה וחופאה דססגונא די־עלוהי מלעילא וית־פרסא דתרע משכן זמנא: וית סרדי דרתא וית־פרסא׳ דמעלנא׳ דתרע דרתא די על־משכנא ועל־מדבחא סחור־סחור וית אטוניהון וית־כל־מני פלחנהון וית כל־דיתמסר להון ויפלחון: על־מימר אהרן ובנוהי יהי כל־פלחן בני גרשון לכל־מטולהון ולכל־פלחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל־מטולהון: דין פולחן זרעית בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא דאיתמר בר־אהרן כהנא: בני מררי לזרעיתהון לבית־אבהתהון תמני יתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר־חמשין שנין תתמנון כל־דאתי לחילא למפלח ית־פלחן משכן זמנא: ודא מטרת מטולהון לכל־פלחנהון במשכן זמנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי: ועמודי דדרתא סחור־סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון לכל־מניהון ולכל פלחנהון ובשמהן תמנון ית־מני מטרת מטולהון: דין פלחן זרעית בני מררי לכל־פלחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר־אהרן כהנא: ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית־בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר־חמשין שנין כל־דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: והוו מניניהון לזרעיתהון תרין־אלפין שבע מאה וחמשין: אלין מניני זרעית קהת כל־דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על־מימרא דיי בידא־דמשה: ומניני בני גרשון לזרעיתהון ולבית אבהתהון

מסרה

וסימ׳ ואת קלעי החצר ואת׳ וקלעי החצר ואת מסך: עלהם י״ג חס׳ נמסר בסדר ויגש: משאם ד׳ בתורה וסימ׳ על פי אהרן ובניו תהיה ב׳ בן׳ וזאת משמרת משאם׳ את כלי משמרת משאם: ועמודיו ד׳ מלאים נמסר בסדר ויקהל: על פי יי׳ ביד משה ו׳ וסימ׳ מ משפחת הקהתי׳ משפחת בני מררי׳ ויסעו בראשונה׳ את משמרת יי׳ שמרו׳ אשר נאחז בה׳ על פי יי׳ נתנו לו את: למשפחותם ח׳ מלאים וסימ׳ נמסר בסדר במדבר סיני: ולבית י׳ וסי׳ ויפקד משה ואהרן׳ ופקודי בני גרשון׳ כל הפקדים אשר פקד׳ ולבית שאול עבד׳ ויעש המלך את עצי האלמגים׳ ותברו׳ ולבית מלך יהודה׳ ולבית הרכבים׳ והיה לאב ליושב ירושלם׳ קרא בגרון אל תחשך: למשפחת ולבית אבתם ג׳ וסימ׳ הקהתי׳ גרשון׳ הלוים׳ ושארא לבית:

על פי יי׳ פקד אותם ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסי׳ ואל אדם אל נא אשא פני איש׳ ועל אדם והוא ישקיט ומי׳ ואל המקדש ושלשים יום ושלשת׳ ועל המקדש ויביאו פרים שבעה׳ ואל איתמר וידבר משה אל אהרן׳ ועל איתמר וארת שעיר החטארת דרש דרש׳ ואל משאו וזארת עשו להם וחיו׳ ועל משאו על פי יי׳ פקד אתם׳ ואל שדה ויהי מקצרת שבע שנים׳ ועל שדה ויהי הוא מספר׳ ואל ישבידה אך

אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם לבית אבתם אלפים ושש מאות ושלשים: אלה פקודי משפחת בני גרשון כל העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על פי יהוה: ופקודי משפחת בני מררי למשפחתם לבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם שלשת אלפים ומאתים: אלה פקודי משפחת בני מררי אשר פקד משה ואהרן על פי יהוה ביד משה: כל הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל את הלוים למשפחתם ולבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משא באהל מועד: ויהיו פקדיהם שמנת אלפים וחמש מאות ושמנים: על פי יהוה פקד אתם ביד משה איש איש על עבדתו ועל משאו ופקדיו אשר צוה יהוה את משה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש: מזכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה תשלחום ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שכן בתוכם: ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ למחנה כאשר דבר יהוה אל משה כן עשו בני ישראל: פ

אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: והוו מניניהון לזרעיתהון לבית אבהתהון תרין אלפין ושית מאה ותלתין: אלין מניני זרעית בני גרשון כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי: ומניני זרעית בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: והוו מניניהון לזרעיתהון תלתא אלפין ומאתן: אלין מניני זרעית בני מררי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: כל מניניא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל ית ליואי לזרעיתהון ולבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי למפלח פלחן פלחנא ופלחן מטול במשכן זמנא: והוו מניניהון תמניא אלפין וחמש מאה ותמנן: על מימרא דיי מנא יתהון בידא דמשה גבר גבר על פלחניה ועל מטוליה ומנינוהי די פקיד יי ית משה: ומלל יי עם משה למימר: פקיד ית בני ישראל וישלחון מן משריתא כל דסגיר וכל דדאב וכל דמסאב לטמי נפשא דאנשא: מדכר עד נוקבא תשלחון למברא למשריתא תשלחונון ולא יסאבון ית משריתהון די שכנתי שריא ביניהון: ועבדו כן בני ישראל ושלחו יתהון למברא למשריתא כמא די מלל יי עם משה כן עבדו בני ישראל: ומלל

כ״ל חס׳ כמ״א · כ״ל אוריית׳ חס׳ ו״ו · סימן · ל׳ וא׳ ואל משאו ה׳ דמטעי׳ דסבירין כאשר · ל׳ ט׳ פסוקי׳ כל וכל וכל · ל׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ את מקום כסאי · ט׳ מ״ל כתוב · ל׳

ירע תדעו כי אם׳ ועל ישבידה הנני שלח ולקחתי׳ ואל אלהידה ותאמר הנה שבה יבמתך׳ ועל אלהידה הנני פקד על אמון מנו׳ ואל ההרים אנשי רכיל היו בך׳ ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ׳ ואל עמים כה אמר יי׳ הנני אשא׳ ועל עמים ונשפטתי אתו בדבר: כל צרוע וכל זב ט׳ פסוקי׳ אית בהון כל וכל וכל וסימ׳ כל צרוע וכל׳ ויקם העם כל היום׳ כל ערי המישור׳ ויתקבצו אליו כל איש מצוק׳ ויסקל באבנים ארת דוד׳ ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו׳ ויצוה המלך אחז׳ לכן כל אכליך יאכלו׳ ויענו את ירמיהו כל האנשים:

ופקודי קדמ׳ ופקודי בני גרשון ופקודי תניי׳ ופקודי משפחת ופקודי זוקף קטן ומשפחת דס · פקודי קדמ׳ אלה פקודי משפחת פקודי כמשפט׳ תניין ברביע׳ תליתא זוקף פרז סימן · פקדיהם קדמ׳ ויהיו פקדיהם למשפחתם פקדיהם בטפחא׳ תניי׳ זוקף׳ תלית׳ בקדמא׳ רביע׳ באתנחתא

רשי

עבודת עבודה׳ הוא השיר במצלתי׳ וכנורו׳ שהיא עבודה לעבודה אחרת: ועבדת משא׳ כמשמעו: ופקודיו אשר צוה יי׳ את משה׳ ואותן הפקודים היו במצוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים: צו את בני ישראל וגו׳׳ פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמנה פרשיו׳ נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הניזקין: וישלחו מן המחנה׳ שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה ומשם ועד סוף מחנה הדגלי׳ לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל הצרוע נשתלח חוץ לכולם הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתי׳ וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: טמא לנפש׳ לטמי נפשא דאנשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בבראשית רבה אדריאנוס שחיק טמיא שחיק עצמות:

למעול

בעל הטורים

פרשת נשא

ולא יטמאו ב׳· ולא יטמאו את מחניהם ולא יטמאו את שם קדשי שאם יטמאו את מחניהם מטמאין את שם קדשי כדכתיב למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי· מכל חטאת האדם· סמך לשילוח הטמאי׳ שע״י חטא׳ הא׳ שחט׳ אדם הראשון שאכל מן העץ והנחש הטעה האש׳ והוכיחה שם רע באדם והוכו הג׳ הנחש בצרע׳ ואשה בזיבה ואדם במות וכסדר קללתן מונה אותן כאן· צרוע דהיינו נחש· וזב דהיינו האשה· וטמא לנפש דהיינו האדם שנענש במות תמות· מזכר עד נקבה תשלחו· כשם שנתגרשו אדם וחוה ונחש מגן עדן· וסמך פרשת סוטה לפי שהנחש בא על חוה· וכפלו ירכין דכתיב על גחונך תלך· וסמך פרשת נזיר על שם הפרי שאכל אדם הראשון שענבים ענבי רוש:

למעול

אבן עזרא

עבודת עבודה׳ כאשר פרשתי והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה: איש איש׳ על גרשון קהת ומררי: על עבודתו ועל משאו׳ על כן ופקודיו ונסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות בנסעם ובחנותם׳ כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש: אלה הם מטומאות שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יצא בעל קרי מחוץ למחנה ואין יד במחנה לצאת חוץ רק כל אחד חופר באהלו כמנהג כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם׳ ופרשת כי תצא מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם אשה והארון ביניהם ואין סובבים כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו: נקבה׳ זבה או נדה או מצורעת או טמאת מת: ויעשו כן׳ מיד קודם שנסעו והטמאים בנסעם יסעו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא כי לא פורש׳ ונסמכה פרשת איש או אשה כי צרעת והזוב יבואו בעבור מעל: וטעם

רש"י

למעול מעל' הרי חזר וכתב כאן פרשת גזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומעלה מעל ביי' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתן לכהנים: את אשמו בראשו' הוא הקרן שנשבע עליו: לאשר אשם לו' למי שנתחייב לו: ואם אין לאיש גואל' שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו' כשנמלך זה להתודו' על עונו' ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או אח או בן או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב' זה הקרן והחומש: ליי' לכהן' קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכפורים' האמור בויקרא שהוא צריך להביא: וכל תרומה וגו' אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה תלמוד לומר אשר יקריבו לכהן אלו הביכורים שנא' בהם תביא בית יי' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם תלמוד לומר לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנים לכהן: ואיש את קדשיו לו יהיו' לפי שנאמרו מתנו' כהונה ולויה יכול יבואו ויטלו' בזוע תלמוד לומר ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרב' דרשו בו בספרי ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרות ואינו נותנן לו יהיו המעשרו' סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשו': ואיש אשר יתן לכהן' מתנות הראויות לו: לו יהיה' ממון הרב': איש איש כי תשטה אשתו' מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שצריך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: איש איש' ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה שלמעלה ואישה מלמטה: כי תשטה אשתו' שנו רבותינו אין המנאפים נואפי' עד שתכנס בהם רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתוב בו נואף אשה חסר לב' ופשוטו של מקרא כי תשטה' תט מדרכי צניעות ונחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור אל ישט אל דרכיה לבך: ומעלה בו' ומהו המעל ושכב איש אותה' איש פרט לקטן ומי שאינו איש: איש אותה שכב זרע' שכינתה פוסלת אותה ואין שכבת אחרת פוסלת אותה כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה' פרט לסומא הא אם היה רואה ומעמעם אין המים בודקין אותה: ונסתרה' שיעור שתראה לטומאת ביאה: ועד אין בה' הא אם יש בה אפי' עד אחד שאמ' נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה' בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפסה' נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה: ועבר עליו' קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא' פרשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגו' כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו: קמח' שלא יהא מסלת: שעורים' ולא חטים היא עשתה מעשה בהמי' וקרבנה מאכל בהמה: לא יצוק עליו שמן' שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה' שהאמהות נקראו לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה והיא פרשה מדרכיהן: כי מנחת קנאות הוא' הקמח הזה קמח לשון זכר: מנחת קנאות' מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל: מים

מסורה

חטאת ו' חסרים וסימ' איש או אשה כי יעשו' חטארת ירבעם' אך לא סרו מחטארת ירבעם דיהושפט' בחטאת מנשה דמלכים' יבקש את עון ישראל' והנה הוליד בן: את חטאתם אשר עשו חד מן ח' פסוקים דמיין אית בהון חטייה ועשייה וסימ' והתודו את חטאת' אשר עשו' ואת חטאתכ' אשר עשיתם' על חטאתו

תרגום

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל גבר או אתתא ארי יעבדון מכל חובי אנשא לשקרא שקר קדם יי ויחוב אנשא ההוא: ויודון ית חוביהון די עבדו ויתיב ית חובתיה ברישיה וחומשיה יוסף עלוהי ויתן לדחב ליה: ואם לית לגבר פריק לאתבא חובתא ליה חובתא דאתותב קדם יי לכהנא בר מדכר כפוריא די יכפר ביה עלוהי: וכל אפרשותא לכל קודשיא דבני ישראל די יקרבון לכהנא דיליה יהי: וגבר ית מעשר קודשוהי דיליה יהון גבר די יתן לכהנא דיליה יהי: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר גבר ארי תסטי אתתיה ותשקר ביה שקר: וישכוב גבר יתה שכבת זרעא ויהי מכסא מעיני בעלה ומסתאבא והיא מסאבא וסהיד לית בה והיא לא אתאחדת: ויעבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה והיא אסתאבת או עבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה והיא לא מסאבא: וייתי גברא ית אתתיה לות כהנא וייתי ית קרבנה עלה חד מן עסרא בתלת סאין קמחא דסערין לא יריק עלוהי משחא ולא יתן עלוהי לבונתא ארי מנחת קנאתא הוא מנחת דכרנא מדכרת חובין: ויקריב יתה כהנא ויקימנה קדם יי:

מקרא

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל ביהוה ואשמה הנפש ההוא: והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו ונתן לאשר אשם לו: ואם אין לאיש גאל להשיב האשם אליו האשם המושב ליהוה לכהן מלבד איל הכפרים אשר יכפר בו עליו: וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה: ואיש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהיה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל: ושכב איש אתה שכבת זרע ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה והוא לא נתפשה: ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה: והביא האיש את אשתו אל הכהן והביא את קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים לא יצק עליו שמן ולא יתן עליו לבנה כי מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מזכרת עון: והקריב אתה הכהן והעמדה לפני יהוה:

מסורה

אשר חטא דזמרי' וילך בכל חטארת אביו אשר דאביה' וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם' והוליד בן פריץ' כי על אף יי' והרשע כי ישוב מכל חטאתו: והתודו ב' וסי' והתודו ארת עונם' והתודו את חטאתם אשר עשו: אשם ב' קמצין וסימ' אשם אשם ליי' לאשר אשם לו: המושב ב' חד קמץ וחד פתח וסימ' בפי אמתחתיכם' האשם המושב' בתרא קמץ: קדשיו ג' וסימ' ואיש ארת קדשיו לו יהיו' ויקח יואש דמלכים' ויבא את קדשיו דד"ה: תשטה ב' וסי' כי תשטה אשתו' זאת תורת הקנאות: והיא י"א כתי' יוד בתו' וסימ' גמסר בסדר וישב: ולא יתן ג' נמסר בסדר בא: והעמידה לפני יי' חד מן ז' זוגין מיחדין חד מיעוט וחד ריבוי וסימ' והעמדה לפני יי'' והעמדה על נחלידה' ושברה כשבר נבל' רפה שבריה כי מטדה' הנני מפתח פתוחה' ועתה פתוחיה יחד' וכבד עליה פשעה' כי יי' הוגה על רב פשעיה' תסוב על צירה' כי נהפכו עליה צירידה' ויגידה על מדה אבודה' ויגידה ויערכה לבו' וגדרתי את גדרה' למה פרצת גדרידה:

אבן עזרא

וטעם להזכיר זאת הפרשה פעם אחרת להזכיר ואם אין לאיש גואל: והתודו' אי זה מהם שיהיה איש או אשה: בראשו' כאשר הוא לא פחות ממנו: וחמישיתו יוסף עליו' אם הוא מתודה מעצמו ואם יש עדי' עליו יוסיף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש החומש ודעתם רחבה מדעתנו: המושב ליי' בעבור יראת השם השיבו: ואיש את קדשיו לו יהיו' טעמו ברשות המקדיש הם שיתנם לאי זה כהן שירצה והזכיר זה בעבור מתנות כהונה' וטעם הסוטה בעבור ומעלה בו מעל: תשטה' תסור מהדרך הישרה וכן שטה מעליו ועבור' שכבת זרע' השכיבה הידועה כי עקרה לזרע: ונסתרה' שלא נגלתה היא הדבר ואפילו על אחד אין בה שתהיה חשוד' בעבורו: והיא לא נתפשה' בעדים אנשי' או על ידי נשים על שתהיה חפולה: ועבר עליו' לשון זכר וכן רוח גדולה וחזק מאד' וטעם עבר שעלה במחשבתו: והביא' בעל כרחה: עליה' עמה או בעבודה: קמח שעורי' אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה ומנחת הנדבה היא סולת חטים לזכרון לטוב וזאת המנחה מזכרת עון אם היה שם על כן היא נרועה להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה: והקריב אותה' המנחה: והעמיד לפני יי' לפני המזבח: מים

בעל הטורים

למעול ביי'· לומר שכל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של מעלה· הנפש ההיא והתודו· רמז שכל המומתי' מתודי' בעת יציאת הנפש· תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה· מוקי לה בספרי בביכורים· יקריבו בגימט' הבכורים: ואיש את קדשיו לו יהיו וסמי' ליה פרש' סוטה· לומר למי שמשהה קיני הנשים ואינו מקריבם כדרך שעשו בני עלי הוי כאלו שכבום: בקרקע

מים קדושים שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו: בכלי חרס, היא השקת את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקידה בזויה של חרס: והעמיד הכהן וגו', והלא כבר נאמר והעמידה לפני יי' אלא מטלטלין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע, סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להם: לפני יי', בשער ניקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה, ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים, על שם סופן שהם מרים לה: המאררים, המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אנקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיא מראות קללה בגופה של זו: והשביע אותה וגו', ומה היא השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: ואת כי שטית, כי משמש לשון אם: בשבועת האלה, שבועה של קללה: יתן יי' אותך לאלה וגו', שיהיו הכל מקללין בך יבואך כדרך שבא לפלונית, ולשבועה, שיהיו הכל נשבעין בך לא יארע לי כדרך שאירע לפלוני' וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגו' כך יברך ישראל לאמר: את ירכך, בקללה הקדים ירך לבטן לפי שהתחילה בעבירה תחילה: צבה, כתרגומו נפוחה: לצבות בטן, כמו להצבו' בטן זהו שמוש פתח שהלמ"ד נקודה בו וכן לנחותם הדרך לראותכם את הדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך להפיל ירך שהמים מצבי' את הבטן ומפילים את הירך: לצבות בטן ולנפיל ירך, בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן, קבלת שבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן על האלה אמן על השבועה: והשקה את האשה, אין זה סדר המעשה שהרי בתחילה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבואו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מניין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה תלמוד לומר בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה לפיכך התחיל מהם הפורענות: למרים, להיות לה רעים ומרים: והניף, מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן: והקריב אותה, זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות: אזכרתה, הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: והשקה את המים, לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני: וצבתה בטנה וגו', אף על פי שבקללה ירך תחילה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיתה האשה לאלה, כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה: בקרב עמה, הפרש בין אדם המתגנוול במקום שנכר לאדם המתגנוול במקום שאינו נכר:

בקרקע ב' וסימ' בקרקע המשכן, בקרקע הים: לאשה ה' נמסר בסדר בראשית: עמך ה' וסי' והשביע הכהן את האשה, בפרסו' סוסיו ירמוס את כל חוצותיך, הנה עמך נשים בקרבך, שמעי בת וראי והטי, עמך עמי' וחד ועמך כולם: ולנפל ו' חסרים בליש' וסימ' ולנפל ירך, רק הפלה ליש' בנחלה, והיה תפלו אתה בנחלה, ויפלו גורלות, באש יפלם במהמרות, והפל פור הוא הגורל: ומחה ד' וסימ' ומחה אל מי המרים, ומחה אל כתף ים כנרת, ומחה יי' את שמו, ומחה יי' אלהים דמעה, וא' מחה והפך על פניה: והשקה ג' ורפין וא' מפיק וסימ' נמסר בסדר בראשית: אל המזבח ט' וסימ' נמסר בסדר ויקרא:

וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי־חָרֶשׂ וּמִן־הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־הַמָּיִם: וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים: וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה: כ וְאַתְּ כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ: וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה: וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן אָמֵן: וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים: וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים: כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ: וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם: וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ:

וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיּוֹר בְּמָן דַּחֲסַף וּמִן־עַפְרָא דִּי יְהֵי בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַּב כַּהֲנָא וְיִתֵּן לְמַיָּא: וִיקִים כַּהֲנָא יָת־אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְרַע יָת־רֵישָׁא דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל־יְדַהָא יָת־מִנְחַת דָּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאֲתָא הִיא וּבִידָא דְכַהֲנָא יְהוֹן מֵי מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא: וְיוֹמֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר לְאִתְּתָא אִם־לָא שְׁכֵב גְּבַר יָתִיךְ וְאִם־לָא סְטֵית לְאִסְתַּאֲבָא בַּר־מִבַּעְלִיךְ הֲוַי־זַכָּאָה מִמַּיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין: וְאַתְּ אֲרֵי סְטֵית בַּר־מִבַּעְלִיךְ וַאֲרֵי אִסְתְּאֵבְתְּ וִיהַב גְּבַר בִּיךְ יָת־שְׁכוּבְתֵּיהּ בַּר מִבַּעְלִיךְ: וְיוֹמֵי כַּהֲנָא יָת־אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא דִלְוָטָא וְיֵימַר כַּהֲנָא לְאִתְּתָא יִתֵּן יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ עַמִּיךְ בְּדִיִתֵּן יְיָ יָת־יַרְכֵּיךְ מַסְיָא וְיָת־מְעַיְכִי נְפִיחִין: וְיֵעֲלוּן מַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין בִּמְעַיְכִי לְאַפָּחָא מְעִין וּלְאַמְסָאָה יַרְכִּין וְתֵימַר אִתְּתָא אָמֵן אָמֵן: וְיִכְתּוֹב יָת־לְוָטַיָּא הָאִלֵּין כַּהֲנָא בְּסִפְרָא וְיִמְחוֹק לְמַיָּא מְרִירַיָּא: וְיַשְׁקֵי יָת־אִתְּתָא יָת־מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא וְיֵיעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרָר: וְיִסַּב כַּהֲנָא מִידָא דְאִתְּתָא יָת מִנְחַת קִנְאֲתָא וִירִים יָת־מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב יָתַהּ לְמַדְבְּחָא: וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִן־מִנְחָתָא יָת־אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן יַשְׁקֵי יָת־אִתְּתָא יָת־מַיָּא: וְיַשְׁקִנַּהּ יָת־מַיָּא וּתְהֵי אִם־אִסְתְּאֵבַת וְשַׁקַּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרָר וְיִפְּחוּן מְעַהָא וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי אִתְּתָא לִלְוָטָא בְּגוֹ עַמַּהּ:

אבן עזרא

מים קדושים, מהכיור כי כבר נקדשו: בקרקע, ידוע תחת הקרקע: ופרע את ראש האשה, יגלה ולפי דעתי יוכיח פרע ראשה שהיה מכוסה: מי המרים, לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם אם כן סודו ידוע גם יתכן שנקראו על שם סופה כמו ובגדי ערומים תפשיט והעד ובאו בה המים המאררי' למרים להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים, ומלת המאררים מהבנין הכבד כמו אשר ארדה יי', וטעם והשביע שתענה האשה אמן אמן: ואם לא שכב איש אותך הטעם איש אחר בחזקה: ואם לא שטית, בדרכך ודקדוק שטית שטית טומאה כמו לא תבנה אתהן גזית: הנקי, תהיו נקייה כמו ונוות בהר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש: ירך ובטן, שכנים: צבה, כמו נפוחה ואין ריע לו חוץ מהפרשה הזאת: ולנפיל, כפתח הלמ"ד להורות על חסרון ה"א הבנין וכן לשמיד: אמן, פעמים חזוק, וטעם בספר שהיה להם ספר ידוע באלות: אזכרת', מה שיהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה: ותמעל מעל, כאשר פירשתי דבר מכוסה: ונודעה

בעל הטורים

העפר אשר יהיה בקרקע המשכן, בירושלמי למה מים ועפר, מים ממקום שבאת, עפר למקום שהולכת, וכתב שהיא עתידת ליתן דין וחשבון, בקרקע שני במסו' ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן, ואידך ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים, פי' ואם יסתר מנגד עיני שמסתרה ונעלם מעיני אישה, בקרקע הים יבדוק אותה על ידי קרקע וים דהיינו מים ועפר, המאררים עולה שני פעמים רמ"ח, לומר שבודקין רמ"ח איברים של איש ושל אשה לכך כתיב מנחת קנאות הוא וקרינן היא, בקרקע המשכן, עין מיד לי, מפני כי עין נואף שומרה נשף לאמר לא תשורני עין, אמן אמן פסק בין שני אמנים, לומר אמן מאיש זה אמן מאיש אחר, ומחה ג' ומחה אל מי המרים, ומחה אל כתף ים כנרת, ומחה יי' אלהי' דמעה מעל כל פנים, ומחה את שמו, ומחה את מי המרים היינו מים חיים של מקדש לעין, ומחה כתף ים כנרת, מה התם מים חיים דכתי' מקדש לעין, אף הכא מים חיים, אם נטמאת ומחה יי' את שמו, ואם נמצאת טהורה ימחה יי' אלהים דמעה, ואם היתה עקרה נפקדת, ואם היתה יולדת בצער יולדת בריוח: והשקה שלשה במסו' והשקה את האשה, והשקה את כל השטים, ואיד יעלה מן הארץ והשקה, והשקה הכהן נותן עפר במים ומשקה אותה וזהו ואיד יעלה מן הארץ והשקה למה בשביל שעשת מעשה שטים שזנתה וזהו והשקה את כל השטים: ונודעה

נאם

אבן עזרא

ונזרעה זרע, שיתן לה השם זרע בשכר הקלון שהרע לה: תשא את עונה, אם כטמאה, וטעם ונקה האיש מעון כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון יש אומרים שטעם השיך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האשה שהיא הפך המועלת כי רובי העבירות סבתם היין ואשה שלא תתקן שער ראשה איננה מבקשת להבעל: יפליא, יפרים או יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכי' אחר תאותם: נדר נזיר, פי' נדר להיות נזיר כי נזיר הוא תאר השם ויתנדו מנזרתו שירחק מהתאוות ועשה זה לעבודת השם כי היין משחית הדעת ועבודת השם ובפרשת כי תצא מחנה ארמוז לך סוד, וטעם מיין ושכר אם נדר להיותו נזיר וקדום מיין ושכר יזיר על דעת המעתיקים שכר גדול מהתירוש ואחרים אמרו שכר ממש כל דבר שישתכר האדם ממנו, וטעם חומץ יין והמשרה והענבי' לשום גדר שירחק מן היין כלל ובאשת מנוח פי' כל טומאה כי כל אשר יצא מגפן היין: ומשרת, אין לו חבר והתי"ו לסמיכת לשון נקבה וטעמו כל דבר שימש עם ענבים, ויש אומרים משקה מבושל: מחרצנים, אין לו ריע וכן זג והמפרשי' אמרו חרצנים חיצונים וזג פנימים ואחרים הפכו הפי' ויהיה פי' מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה כל מה שיעשה מאלה שניהם: גדל פרע, שם הפעל מהכבד והטעם גדל יגדל: הזירו, שם הפעל מהכבד: על נפש מת, תאר לנפש או יחסר גוף, לאביו ולאמו, ואף כי לאשתו ולבנו ולאחרים ויש אומרים כי מלת נזיר מנגזרת נזר והעד כי נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאוות: בפתע פתאום, שניהם קרובים בטעם וכן אדמת עפר: וטמא, המת יטמאנו: ביום טהרתו, במי נדה כי הוא טמא מת: אחד לחטאת ואחד לעולה, והסוד הוא שאחז"ל ושכר עבירה עבירה: על הנפש, הוא על נפש מת כמו ושרט לנפש ואילו היה שחטא על נפשו לא היה השם מזוה אותו שיחזור לחטאתו: והזי' ליי' את ימי נזרו, כל הימים שנדר להיות נזיר ועתה יחל לספור אותם: כי טמא נזרו, כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמים זה אחר זה ולא יכרית שום דבר ניפסיק ביניהם: מלאת

בעל הטורים

ונזרעה. וסמיך זאת תורת הקנאות לומר שאם טהורה היא והיו לה בנים צדיקי בעלי תורה. תשא את עונה שני' במסו' ואידך בנדרים ונשא את עונה. דאיתא בסוטה שלא ידאג הבעל לומר גרמתי לה מיתה. אלא היא תשא את עונה ודוקא הכא. אבל בנדרים שהיה יכול להפ' ולא הפר לה בעלה הוא ישא את עונה. ונקה האיש מעון. ונקה. שלשה תגין על הא לומ' לך שנקה מחמש' עונות ואלו הן. עון אשת איש. עון פנויה. עון שלא בא עליה. עון נכוי. עון נכותיו. יפלא שנים במסר' חסרים. הכא כי יפלא נדר נזיר ואיד' בערכי' דילפי' נדרים מערכין. מה התם בערך הכהן כן יהיה. אף בנדרים הכל תלוי כחכם אם נראה לו יתיר ואם לאו לא יתיר. על נפש מת לא יבא. לומר לך שאם תסרח עליו ש שכינה מיממת נזרו שלא יאמרו שהוא ד דורש אל המתים. שלשים פעמים כתיב נדר ונזירות בפרשה דסתם נזירות שלשי' יום. וכן נ"כ יהיה עולה שלשים: זאת

ונקה ג' וסימ' בסדר משפטים: והאשה ה' וסימ' ונקה האיש מעון, השכב עם האשה, והאשה טובת שכל, והאשה טובת מראה, אני והאשה הזארת: יפלא ד' חסרי' בליש' וסימ' איש כי יפלא, איש או אשה כי יפלא, ומפלא לעשות, הפלא עצה: קדש י"ג חסרי' וסימ' ובשלת ארת, והנותרת ממנה יאכלו,

ואם־לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה ונזרעה זרע: זאת תורת הקנאת אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה: או איש אשר תעבר עליו רוח קנאה וקנא את־אשתו והעמיד את־האשה לפני יהוה ועשה לה הכהן את כל־התורה הזאת: ונקה האיש מעון והאשה ההוא תשא את־עונה: פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם איש או־אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר ליהוה: מיין ושכר יזיר חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וכל־משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל: כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד־זג לא יאכל: כל־ימי נדר נזרו תער לא־יעבר על־ראשו עד־מלאת הימם אשר־יזיר ליהוה קדש יהיה גדל פרע שער ראשו: כל־ימי הזירו ליהוה על־נפש מת לא יבא: לאביו ולאמו לאחיו ולאחתו לא־יטמא להם במתם כי נזר אלהיו על־ראשו: כל ימי נזרו קדש הוא ליהוה: וכי־ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו: וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני יונה אל־הכהן אל־פתח אהל מועד: ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעלה וכפר עליו מאשר חטא על־הנפש וקדש את־ראשו ביום ההוא: והזיר ליהוה את־ימי נזרו והביא כבש בן־שנתו לאשם והימים הראשנים יפלו כי טמא נזרו: וזאת תורת הנזיר

ואם־לא אסתאבת אתתא ודכיא היא ותפוק זכאה ותעדי עדוי: דא אוריתא דקנאתא די תסטי אתתא בר מבעלה ותסתאב: או גבר די־תעבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית־אתתיה ויקים ית־אתתא קדם יי ויעביד לה כהנא ית כל־אוריתא הדא: ויהי־זכאה גברא מחובין ואתתא ההיא תקבל ית־חובה: ומלל יי עם־משה למימר: מלל עם־בני ישראל ותימר להון גבר או־אתתא ארי יפריש למדר נדר נזירא למזר קדם יי: מחמר חדת ועתיק יזר חל דחמר־חדת וחל דחמר־עתיק לא ישתי וכל־מתרות ענבין לא ישתי וענבין רטיבין ויבישין לא ייכול: כל יומי נזריה מכל דיתעביד מגפנא דחמרא מפרצנין ועד־עצורין לא ייכול: כל־יומי נדר נזריה מספר לא־יעבר על־רישיה עד־משלם יומיא דיזר קדם־יי קדיש יהי מרבי פרוע שער רישיה: כל־יומין דינזר קדם יי על־נפשא דמיתא לא יעול: לאבוהי ולאמיה לאחוהי ולאחתיה לא־יסתאב להון במותהון ארי נזרא דאלהיה על־רישיה: כל יומי נזריה קדיש הוא קדם־יי: וארי־ימות מיתא עלוהי בתכיף שלו ויסאב ריש נזריה ויגלח רישיה ביומא דדכותיה ביומא שביעאה יגלחנה: וביומא תמינאה ייתי תרתין שפנינין או תרין בני יונה לות־כהנא לתרע משכן זמנא: ויעביד כהנא חד לחטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוהי מדחב על־מיתא ויקדיש ית־רישיה ביומא ההוא: ויזיר קדם־יי ית־יומי נזריה וייתי אמר בר־שתיה לאשמא ויומיא קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזריה: ודא אוריתא דנזירא

ביום

הכהן המחטא, כל אשר יגע בבשרה, וקדשתו כי קדמ' דפסו' אשה זנה, והיתה לאהרן, כל ימי נדר נזרו, כל ימי נזרו קדש, ולתתך עליון, לשכות הצפון, לשכות הדרום, ויאמר נחמיה, והלוים מחשים, ונמסר גם בסדר צו: וכי ימות ב' וסימ' וכי ימות מת עליו, וכי ימות מן הבהמה: וזאת י"ז ראשי פסוקים וסימ' נמסר בריש סדר תרומה:

רשי

ואם לא נטמאה האשה, בסתירה זו: וטהורה היא, ממקום אחר: ונקתה, מימים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים: או איש, כמו או נודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: ונקה האיש מעון, אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש, דבר אחר משהשקה תהא אצלו בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה: כי יפליא, יפריש, למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומ' לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף: נדר נזיר, אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר לייי', להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: מיין ושכר, כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת, לשון שריה במי' וכל משק' ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו וסמני' מיר שסרה פתו ביין: חרצני', הם הגרעיני': זג, הם קלפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג: קדוש יהיה, השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו: פרע, נקוד פתח קטן לפי שהו' דבוק לשער ראשו פרע של שער, ופירוש של פרע גדול של שער וכן את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות משלשים יום: כל ימי נזרו קדוש הוא, זו קדושת הגוף מליטמ' למתים: פתע, זה אונס: פתאום, זה שוגג ויש אומרים פתע פתאום, דבר אחד הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו, באהל שהוא בו: ביום טהרתו, ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי תלמוד לומר ביום השביעי אי שביעי יכול אפילו לא הזה תלמוד לומר ביום טהרתו: וביום השמיני יביא שתי תורים, להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבן וקבע זמן למקריבן מה קרבן הכשיר שמיני ומשמיני ואילך אף מקריבין שמיני ומשמיני והלאה: מאשר חטא על הנפש, שלא נזהר מטומאת המת רבי אלעזר הקפר אומר שציער עצמו מן היין: וקדש את ראשו, לחזור להתחיל מנין נזירותו: והזיר לייי' את ימי נזרו, יחזור וימנה נזירותו בתחילה: והימים הראשונים יפלו, לא יעלו מן המנין: יביא

יביא אותו · את עצמו וזה אחד משלש' אתים שהיה ר' ישמעאל דורש כן כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמ' את עצמם כיוצ' בו ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו : ומנחתם ונסכיהם · של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שיטעינו לחם החזירן לכללן שיטענו נסכים כדין עולה ושלמים : חלות מצות ורקיקי מצות · עשר מכל מין : זבח שלמים לי' על סל המצות · ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם : את מנחתו ואת נסכו · של איל : וגלח הנזיר פתח אהל מועד · יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא יגלח הנזיר לאחרי שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד : אשר תחת זבח השלמים · תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי שלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל : הזרוע בשלה · לאחר שנתבשלה : קדש הוא לכהן · החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן : על חזה התנופה · מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמי' מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק : מלבד אשר תשיג ידו · שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור : כן יעשה · מוסף על תורת נזרו · על תורת הנזיר מוסיף ולא יחסר שאם אמ' הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על שלשה בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה : אמור להם · כמו זכור שמור בלעז דישנט : אמור להם · שיהו כלם שומעים · אמור · מלא לא תברכם בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם : יברכך · שיתברכו נכסיך : וישמרך · שלא יבאו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה דרשים דרשו בו בספרי : יאר יי' פניו אליך · יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות : ויחנך · יתן לך חן : ישא יי' פניו אליך · יכבוש כעסו : ושמו את שמי · יברכום בשם המפורש · ואני אברכם · לישראל ואסכים עם הכהני' · דבר אחר ואני אברכם לכהנים :

אתו · נזיר למעלה ונזיר · ויתאר ליותא

קרש · פיתן דענין כל דסמיך לכהן קדש כטעל דסמיך ליי' קדוש וסי' יי' יאולהקדוש

יברכך · ד' יתירלין וכל תהלות דכו'

יביא ה' מנהון חס' וסימ' בסדר צו (ועי"ש שם) : ואת האיל ה' וסי' נמסר בסדר תצוה : זבח שלמי' ו' בליש' וסי' ואם זבח שלמים קרבנו · ואם מן הצאן קרבנו · וכי תזבחו זבח שלמי' · ואיש כי יקריב · ועשיתם שעיר עזים · וארת האיל יעשה זבח שלמים · ונמסר גם בסדר ויקרא : שער ד' וסי' גדל פרע שער · ולקח את שער ראש ·

ביום מלאת ימי נזרו יביא אתו אל־פתח אהל מועד : והקריב את־קרבנו ליהוה כבש בן־שנתו תמים אחד לעלה וכבשה אחת בת־שנתה תמימה לחטאת ואיל־אחד תמים לשלמים : [טו] וסל מצות סלת חלת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם : והקריב הכהן לפני יהוה ועשה את־חטאתו ואת־עלתו : ואת־האיל יעשה זבח שלמים ליהוה על סל המצות ועשה הכהן את־מנחתו ואת־נסכו : וגלח הנזיר פתח אהל מועד את־ראש נזרו ולקח את־שער ראש נזרו ונתן על־האש אשר־תחת זבח השלמים : ולקח הכהן את־הזרע בשלה מן־האיל וחלת מצה אחת מן־הסל ורקיק מצה אחד ונתן על־כפי הנזיר אחר התגלחו את־נזרו : [כ] והניף אותם הכהן · תנופה לפני יהוה קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה ואחר ישתה הנזיר יין :

זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו ליהוה על־נזרו מלבד אשר־תשיג ידו כפי נדרו אשר ידר כן יעשה על תורת נזרו : פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר : דבר אל־אהרן ואל־בניו לאמר כה תברכו את־בני ישראל אמור להם : ס יברכך יהוה וישמרך : ס יאר יהוה · פניו אליך ויחנך : ס ישא יהוה · פניו אליך וישם לך שלום : [כה] ס ושמו את־שמי על־בני ישראל ואני אברכם : ס

ביום משלם יומי נזריה ייתי יתיה לתרע משכן זמנא : ויקריב ית־קרבניה קדם יי אמר בר־שתיה שלים חד לעלתא ואמרתא חדא בת־שתא שלמתא לחטאתא ודכר־חד שלים לנכסת קודשיא : וסל פטיר סולתא גריצן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח ומנחתהון ונסכיהון : ויקריב כהנא קדם יי ויעביד ית־חטאתיה וית־עלתיה : וית־דכרא יעביד נכסת קודשיא קדם־יי על סלא דפטיריא ויעביד כהנא ית־מנחתיה וית־נסכיה : ויגלח נזירא בתרע משכן זמנא ית־ריש נזריה ויסב ית־שער ריש נזריה ויתן על־אשתא די־תחות דודא דנכסת־קודשיא : ויסב כהנא ית־דרעא בשילא מן־דכרא וגריצתא פטירתא חדא מן־סלא ואספוג פטיר חד ויתן על־ידי נזירא בתר דיגלח ית־נזריה : וירים יתהון כהנא · ארמא קדם יי קודשא הוא לכהנא על חדיא דארמותא ועל שקא דאפרשותא ובתר־כן ישתי נזירא חמרא : דא אוריתא דנזירא די ידר קרבניה קדם־יי על־נזריה בר מדתדביק ידיה כ כפום נדריה די ידר כן יעביד על אוריתא דנזריה :

ומליל יי עם־משה למימר : מליל עם־אהרן ועם־בנוהי למימר כדין תברכון ית־בני ישראל כד־יימרון להון : יברכנך יי ויטרנך : ינהר יי שכנתיה עלך וירחם יתך : יסב יי אפיה לותך וישוי לך שלם : וישוון ית־ברכת שמי על־בני ישראל ואנא אברכנון : והוה

יג ה' מנהון חס · ל' · ל' · ל' · ל' · כול' מ"ל במ"א חס' דשביעי · ה' · ו' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ט"ל מ"ל כתור · כ"ל ל"ס חס' במ"א ת"ל מסתדור ולא תשלם · ר' ג' חס' וג' מ"ל · ל' · כ' · פסק כן דיכו · ל' · פסק · ו' רפין · כ' כה לחי ז' · ל'

וגלח הנזיר פתח אהל · וגלחו שער ראשו : אמור ו' ג' מלאים וג' חסרים וסי' כה תברכו את בני ישראל · לכן נאם יי' אלהי ישראל דעלי · אמרי' אמור למנאצי · ואם אמר יאמר העבד · אמר אמרתי כי שנאתני · אם אמר אמר לנער · ג' בתראי חס' ונמסר גם בסדר משפטים : יברכך יי' ד' וסי' יברכך יי' וישמרך · אפס כי לא יהיה בך אביון · יברכך יי' נוה צדק · ויאמרו לו יברכך יי' · וכל תהלות דכוו' ושארא יברכך יי' אלהיך : יאר ב' וסי' יאר יי' פניו אליך · אלהים יחננו ויברכנו יאר : וישמו' רפין וסימ' וישם לך שלום · ויט ידו על צפון · וישם לדרך פעמיו · וישם לאל מלתי · וישם פניו לבא · וישם פניו לאיים · בתרא וישב כתיב וישם קרי : על בני ישראל ז' וסי' ושמו את שמי · והיתה זאת לכם לחקרת · והיתה לו ולזרעו · ואתנה את הלוים · ושמרתם את משמרת הקדש · לכן יתנם עד עת יולדה · תהי נא אזנך קשבת :

מלאת · שם הפועל מבעלי האל"ף על מנהג בעלי הה"א באחרונה וכמוהו לבלתי קראת לנו : יביא אותו יביא נפשו כמו וידעו הרועים אותם או יביא הכהן אותו בגוי בעל כרחו להקריב את קרבנו : כבש · זכר כמשפט כל עולה : וכבשה · נקבה כמשפט כל חטאת : ואיל לשלמים · שמחה שהשלים מה שנדר : את חטאתו · בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג הלשון : שער · על שני משקלים : בשלה · פי' והיא בשלה : התגלחו את נזרו · הנה אות כי יקדם הוא שב אל הזרוע כי הוא עיקר או ישוב הוא על המונף כלו · וטעם מלבד אשר תשיג ידו חיוב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי הנדר אם רבים אם מעטים ונסמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר כאשר השלים תורת הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהנים שהם קדושים והמכחשי' אמרו כי זאת הברכה היה הכהן מברך לכל מביא מנחה ונסמכ' בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר והאמת כמו שהעתיקו חז"ל והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני ונכתבה זאת הפרשה שהשם צוה בהקימות המשכן שיברך אהרן את העם וגם כתוב נשיאות כפים כי הכפים כידים רק ידים כללים : יברכך · תוספת חיים ועושר · וטעם וישמרך שישמור התוספת שלא ינזול אחר מה שהוסיף : יאר יי' פניו אליך · כטעם באור פני מלך חיים והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובשעה שתדרשנו יאר פניו והטעם יקבל אותך וירצה למלאת שאלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם חנוני אתם אשר חנן אלהים מגזרת חנן : ישא יי' פניו אליך · הפך אעלים עיני מכם והטעם כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיו פניו כנושאת אליך : וישם לך שלום · כטעם לא ינע בך רע לא מאבן ולא מחיה רעה ולא מאויב : ושמו את שמי · כטעם לשום שמו שם שיהיו מקודשים בשם או טעמו כאשר יזכירו שמי עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא : ואני אברכם · ויתכן היות מ"ם אברכם סימן הכהנים המברכים והטעם הם יברכו ישראל ואני אברך המברכים או יהיה סימן לישראל והטעם אם הם יברכום אני אברכם והטעם שאקיים ברכתם לפי דעתי שמ"ם אברכם סימן לכלם כהנים וישראלי' · וטעם

בעל הטורים

זאת תורת הנזיר · וסמיך ליה על תורת נזרו · לומר מי ששתה יין אל יורה · וסמך ברכת כהנים לפרשת נזיר · לומר ששתוי יין פסול לברכ' כהני' שנקראת עבודה · כה תברכו · להזכיר זכות ואני והנער נלכה עד כה · וכה יהיה זרעך וזהו אשר עד כה ברכני יי' · וכ"ה אותיות בפסוק שמע ישראל · וכ"ה פעמים לשון ברכה בחומש · וכ"ה פעמי' שלום בחומש · ולכך מתחיל ברכת כהני' בברכה ומסיים בשלום · וזהו יי' יברך את עמו בשלום · אמור להם מלא כנגד ג' ברכו' · יברכך וישמרך · יאר · ויחנך · ישא · וישם שלום · כנגד ו' תורת יי' עדות יי' פקודי יי' מצות יי' יראת יי' משפטי יי' · יברכך יי' וישמרך · התחלת התיבות עולה כו' · כנגד השם של ארבע אותיו' · וסוף התיבות דהך · עולה מ"ה כנגד השם של מ"ה תיבות · וזהו יי' ישמר צאתך ובואך · וג' תיבות בפסוק כדי להזכיר זכות ג' אבות · וכהם ט"ו אותיות על שם האבות שראו זה את זה ט"ו שנים · וזכות השבטים עם האבות הם ט"ו שנים · יברך בזכות אברה' דכתיב ביה ויי' ברך את אברהם בכל · ושלשה תיבות בפסוק כנגד ג' ברכות שנאמרו בו · ואברכך · והיה ברכה · ואברכה מברכך · יברכך יי' בניע' בנכסים ובגוף · יאר כנגד יצחק שראה בעקידה ומת והאיר הקב"ה את עיניו והחייהו כדאי' בפרקי רבי אליעזר · יאר לשון ראי שהיה עולה ראיה · ויש בו ה' תיבות · וכ' אותיו' ביצחק שהיה אחד לדורות ושמר חמשה חומשי תורה · ישא כנגד יעקב רגליו וכתיב ביה ושבתי ב בשלום · ויש בו ז' תיבות כנגד השבטי' אשר נולדו בז' שנים · וכ"ה אותיות כנגד כה תאמר לבית יעקב · ויסם יש בו ז' תנין · שז' דרכים ישם לך שלום על שם בשבעה דרכים ינוסו לפניך · שלום בנימ' עשו · הוי מקדי' שלום לכל אדם ואפילו בשלום גוי · ואני אברכם בנימט' אשכינה על ידיכם : ויהי

ויהי ביום כלות משה׳ כלת כתיב יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה׳ בצלאל וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנאמר זכור יי׳ לדוד את כל ענותו אשר נשבע ליי׳ ונומר לפיכך נקרא על שמו שנאמר ראה ביתך דוד: כלות משה להקים׳ ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: הם נשיאי המטות׳ שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר ויכו שוטרי ישראל הם העומדים על הפקודים שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכם יהיו וגו׳: שש עגלות צב׳ אין צב אלא מחופין וכן בצבים ובפרדים עגלות מכוסין קרויים צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן׳ שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום׳ אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה עלינו לעשות הביאו אבני השהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: כפי עבודתם׳ שהיה משא בני גרשון קל ממשא מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: כי עבודת הקדש עליהם׳ משא דבר הקדושה הארון והשולחן ונומ׳ לפיכך בכתף ישאו: ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח׳ לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאם לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח׳ כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח׳ ועדיין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב״ה יקריבו למסעות איש יומו: ביום הראשון׳ אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשי בראשית ראשון לנשיאים וכו׳ כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה׳ יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא תלמוד לומר זה קרבן נחשון משלו הביא: שניהם מלאים סלת׳ למנחת נדבה: עשרה זהב׳ כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת׳ לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה:

המטת ג׳ חסרי׳ בתורה וסי׳ הם נשיאי המטת העמדים׳ וינח משה׳ ויוצא משה: עגלת ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ שש עגלת צב׳ ויקח משה את העגלת׳ ואת ארבע העגלת׳ ופלוגתא עליה: הנשיאים ד׳ כתיב כן וסימ׳ ולישמעאל שמעתיך׳ אלה הם בני ישמעאל ואלה שמותם׳ ויקריבו הנשיאים תניינא דפסו׳ ותעמדנה

א ויהי ביום כלות משה להקים את־המשכן וימשח אתו ויקדש אתו ואת־כל־כליו ואת־המזבח ואת־כל־כליו וימשחם ויקדש אתם: ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על־הפקדים: ויביאו את־קרבנם לפני יהוה שש־עגלת צב ושני עשר בקר עגלה על־שני הנשאים ושור לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן: ויאמר יהוה אל־משה לאמר: ה קח מאתם והיו לעבד את־עבדת אהל מועד ונתתה אותם אל־הלוים איש כפי עבדתו: ויקח משה את־העגלת ואת־הבקר ויתן אותם אל־הלוים: את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם: ואת ארבע העגלת ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי עבדתם ביד איתמר בן־אהרן הכהן: ולבני קהת לא נתן כי־עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו: י ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח ביום המשח אתו ויקריבו הנשיאם את־קרבנם לפני המזבח: ויאמר יהוה אל־משה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריבו את־קרבנם לחנכת המזבח: ס ויהי המקריב ביום הראשון את־קרבנו נחשון בן־עמינדב למטה יהודה: וקרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת:

והוה ביומא דשיצי משה לאקמא ית־משכנא ורבי יתיה וקדיש יתיה וית־כל־מנוהי וית־מדבחא וית־כל־מנוהי ורבנון וקדיש יתהון: וקריבו רברבי ישראל רישי בית אבהתהון אנון רברבי שבטיא אנון דקימין על־מנינא: ואיתיאו ית־קרבניהון קדם יי שית־עגלן כיד־מחפין ותרי־עשר תורין עגלתא על־תרין רברביא ותור לחד וקריבו יתהון לקדם משכנא: ואמר יי למשה למימר: סב מנהון ויהון למפלח ית־פלחן משכן זמנא ותתן יתהון לליואי גבר כמסת פלחניה: ונסיב משה ית־עגלתא וית־תורי ויהב יתהון לליואי: ית תרתין עגלן וית ארבעא תורי יהב לבני גרשון כמיסת פלחנהון: וית ארבע עגלן וית תמניא תורין יהב לבני מררי כמסת פלחנהון בידא דאיתמר בר־אהרן כהנא: ולבני קהת לא יהב ארי־פולחן קודשא עליהון בכתפא נטלין: וקריבו רברביא ית חנוכת מדבחא ביומא דרביו יתיה וקריבו רברביא ית־קרבנהון לקדם מדבחא: ואמר יי למשה רבא חד ליומא רבא חד ליומא יקרבון ית־קרבנהון לחנכת מדבחא: והוה דמקריב ביומא קדמאה ית־קרבניה נחשון בר־עמינדב לשבטא דיהודה: וקרבניה מנסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוי מתקלה מזרקא חד כספא מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן ס סלתא דפילא במשח למנחתא: בזיכא חדא מתקל עשר־סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמיא:

לפני משה׳ ונמסר גם בסדר לך לך בסוף: ליום ב׳ דגשים וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ל׳ פסו׳ ב׳:

אבן עזרא

וטעם ויהי ביום כלות משה אחר ברכת כהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם החלה חנוכת המזבח ופסוק ויהי ביום כלות משה להקי׳ את המשכן לעד על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל ז׳ ימי המילואים להרגילם כי טעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המלואים: ואת המזבח ואת כל כליו׳ דבק עם ביום כלות משה להקי׳ את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו: ואת כל כליו וימשחם׳ בשמן המשחה: ויקדש אותם׳ בדם והזכיר המזבח בעבור החנכה: ויקריבו נשיאי ישראל׳ שם כלל והטעם שעשו קרבן ליי׳ אל פתח אהל מועד: צב׳ כמו בצבים ובפרדים מין ממיני השורים המושכים את העגלות ויש אומרים שהוא כטעם מלאות יות׳ מלאי מגזר׳ ואת בטנך צבה בדרך רחוקה׳ כבר באר׳תי בספר מאזנים שמ״ש שנים עשר דבק ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לקצר כמו שלש עשרה וכן שלש אלה ובאה מלת שני עשר בחסרון מ״ם דרך קצרה: על שני הנשיאים׳ כמו לשני אמר הכתוב וקרבנו כי כבר הזכיר המקריב והוא״ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שארכו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ולא הזכיר ביתר הנשיאי׳ הקריב כי אחז דרך קצר׳ וכן לנולגלותם במספר ראובן ושמעון לבדם וכן רבים:

ביום

בעל הטורים

ויהי ביום כלת׳ סמך חנוכת המזבח לברכת כהנים רמז לחשמונים שיעשו חנוכה כלי של׳ תשלום עין הרע בולאת׳ לכך ברכם תחלה׳ וסמך למשכן שבזכות המשכן יהיה שלום וכן דוד סמך יי׳ יברך את עמו בשלום וסמיך ליה מזמור שיר חנכת הבית׳ ושמו את שמי ואני אברכם וסמי׳ ליה ויהי ביום כלת וזהו בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך׳ הם נשיאי המטו׳ הם׳ סופי תיבות להפך מתים׳ וכן הפקודי׳ ויביאו את קרבנ׳ סופי תיבות מותם על שם ותבער בם אש יי׳ ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבהם׳ שש עגלות כנגד שש מזלות אשר עולים בגלגל׳ ששה יורדי׳ וכנגד ששה עתים קור וחום וקיץ וחורף וזרע וקציר׳ ושנים עשר בקר כנגד י״ב שבטים ושנים עשר מזלות׳ וקרבנו וי״ו יתירה על שם ששה בני שיצאו ממנו כלם בו׳ ברכו׳ ששה בנים יצאו מנחשון בעלי שש ברכות ואלו הן׳ דוד משיח דניאל חנני׳ מישאל ועזריה׳ דוד דכתיב ביה יודע נגן וגבו׳ חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר ויי׳ עמו׳ יודע נגן שיודע לשאול׳ וגבור חיל יודע להשיב׳ איש מלחמה יודע לישא וליתן במלחמתה של תורה׳ ונבון דבר מבין דבר מתוך דבר׳ ואיש תואר שמראה פנים בהלכה׳ ויי׳ עמו שהלכה כמותו בכל מקום׳ משיח דכתי׳ ביה ונחה עליו רוח יי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי׳׳ דניאל חנניה מישאל ועזריה׳ דכתיב בהו ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילי׳ בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך׳ ד״א למה וקרבנו עם וי״ו יתירה כנגד ששה דברים שנתחדשו באותו היום בעולם׳ ראשון לשכינ׳ שתשרה בישראל׳ ראשון לנשיאים׳ ראשון לברכת כהנים׳ ראשון ליתיב׳ מחנה שכינ׳ ראשון לאיסור במה׳ ראשון לירידת האש

פר אחד׳ מיוחד שבעדרו: שעיר עזים אחד לחטאת׳ לכפר על קבר התהום טומאת ספק: הקריב נתנאל בן צוער׳ הקריב את קרבנו׳ מה תלמוד לומר הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר אחרי שקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקריב את קרבנו והוא חסר יוד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמים שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו וביסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: קערת כסף׳ מנין אותיותיו בגימטריא תתק״ל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה׳ על שם שכשהעמיד תולדות לקיום העולם בן מאה ושלשים היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד שת וגו׳: מזרק אחד כסף׳ בגימטריא חמש מאות ועשרים על שם נח שהעמיד תולדו׳ בן חמש מאות שנה ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזירת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אצל והיו ימיו מאה ועשרים שנה לפיכך נאמ׳ מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל׳ כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: כף אחת׳ כנגד התורה שנתנה מידו של הקב״ה: עשרה זהב׳ כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת׳ גימטריא של קטרת שש מאו׳ ושלש עשרה מצות ובלבד שתחליף קו״ף בדל״ת על ידי א״ת ב״ש ג״ר ד״ק: פר אחד׳ כנגד אברהם שנאמר בו ויקח בן בקר: איל אחד׳ כנגד יצחק ויקח את האיל וגו׳: כבש אחד׳ כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב: שעיר עזים׳ לכפר על מכירת יוסף שנאמר וישחטו שעיר עזים: ולזבח השלמי׳ בקר שני׳ כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילים כבשי׳ ועתודי׳ שלשה מינים כנגד כהנים ולוים וישראל וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמש הדברו׳ הכתובין על לוח אחד וחמש הכתובים על השני ע״כ מיסודו של רבי משה הדרשן: ביום השלישי נשיא וגו׳ ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולון וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני: ביום

אילם כל אוריית׳ אילם האילם חס׳ יוד בתר׳ בר מן ד׳ האילים מל׳ דמל׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה: עתודי׳ ב׳ מלאי׳ בתורה וסימ׳ עתודים חמשה דנחשון׳ חמאת בקר וחלב צאן׳ ושארא עתדים כתיב: נשיא ו׳ רפין וכל יחזקאל דכוו׳ במ״ר נמסר בסד׳ חיי שרה: הקרב י׳ חס׳ בליש׳ נמסר בסדר ויקר׳: למנח׳ כלהון רפין במ״ב

טו פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־ אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן נחשון בן־עמינדב: פ

ביום השני הקריב נתנאל בן־צוער נשיא יששכר: הקרב את־קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כ כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־ אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן נתנאל בן־צוער: פ

ביום השלישי נשיא לבני זבולן כה אליאב בן־חלן: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־ אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אליאב בן־חלן: פ

ל ביום הרביעי נשיא לבני ראובן אליצור בן־שדיאור: קרבנו קערת־ כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת:

תור חד בר־תורי דכר חד אמר־ חד בר־שתיה לעלתא: צפיר־ בר־עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני־שנה חמשא דין קורבנא דנחשון בר־עמינדב: ביומא תנינא קריב נתנאל בר־ צוער רבא שבטא דישׂשכר: קריב ית־קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלאן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן נתנאל בר־צוער: ביומא תליתאה רבא לבני זבולן אליאב בר־חילון: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוא מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלאן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אליאב בר־חילון: ביומא רביעאה רבא לבני ראובן אליצור בר־שדיאור: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא:

ב׳ מ״ל בתורה · ל׳ ר״פ · ו׳ רפין · ל׳ ר״פ · וחס׳ ו׳ חס׳ כליש׳ · כלם רפין במ״ב דגשים · כ״ב פסוקי׳ לית בהון לא אריך ולא זעיר · י״ב ר״פ · כ״ל מ״ל במ״ב חס׳ · כ״ב פסוקי׳ לית בהון לא אריך ולא זעיר · י״ב ר״פ · כ״ל חס׳ במ״ב · ל׳ ר״פ · כ״ב פסוקי׳ לית בהון לא אריך ולא זעיר

אלם מלא כל במל׳ אלאים דאלים נח׳ חס׳ דחס׳

בעל הטורים

יבא בן נחשון בשם מלות ויבנה יחוד בית המקדש · ולכך נקרא שמו נחשון על שירד תחלה לנחשול שבים · ככלן כתיב נשיא חוץ מיהודה שלמד הוא אותו השבט להקטין את עצמו · ישב נא עבדך תחת הנער · וכך גדול הוא אומר הוא הקטן · בכל אחד יש ששה פסוקים כנגד ששת ימי המעשה · ובכל אחד הוכפלו שמו הרי כ״ד · כנגד כ״ד שעות שביום ובלילה · שלשים ומאה משקלה כנגד שנות אדם עד שנולד שת · שבעים שקל · כנגד שבעי׳ שהכיא לבניו ולהבילן משבעים אומות · שבעים שקל בגימט׳ שבעים נפש · בשביל שבעים שירדו למצרים · כף אחת · כנגד התורה שניתנה מכף ידו של הקב״ה · עשרה זהב כנגד עשרת הדברות · מלאה קטרת · תחליף הק׳ בד׳ בא״ת ב״ש יעלה למנין תרי״ג · פר אחד כנגד אברהם · ואל הבקר רץ אברהם · איל כנגד יצחק · כבש כנגד יעקב · והכשבים הפריד יעקב · פר איל כבש בגימ׳ אברהם ויצחק ויעקב · ולזבח השלמים בקר שנים · כנגד משה ואהרן שעשו שלום בין ישראל ובין אביהם שבשמים · אלים כבשים עתודים שלשה מינים כנגד כהנים לוים וישראלים · וכנגד תורה נביאים וכתובים · וכן עתודים מלא ו״ו שדוד שעמד תחנו כתברך בשם ברכות · ואין עתודים אלא לשון עתידה כמה דאת אמ׳ אשר התעתדו לגלים · ואומר ועתדה בשדה לך · פי׳ יבוא בן נחשון בשם מלות ויבנה ייחוד בית המקדש · לא וקרבנו למה מלא ו״ו יתירה כנגד ששה דברים שניטלו מאדם הראשון ועתידין לחזור כשיבא בן נחשון הוא המשיח · ואלו הן הששה דברים שניטלו מאדם הראשון · זיוו דכתיב משנה פניו ותשלחהו · חייו דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב · קומתו · דכתיב ויתחבא האדם · מלמד שנגרעה קומתו ונעשית של מאה אמה · פירות (וכו׳ מעבר לדף)

מסורה

דגשים וסי׳ זאת התורה לעלה למנחה׳ ויאמר ארנן אל דוד: כף אחת כ״ב פסוקי׳ לית בהון לא אריך ולא זעיר פי׳ לא יוד ולא ויו וסי׳ בלשן ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון המיסר בתריסר ותלת מלכין בארעא דכנענא׳ וסי׳ לא תרצח לא תנאף דואלה שמות׳ לאמר לך אתן את ארץ כנען׳ וחבירו דד״ה׳ כף אחת דשנים עשר נשיאים׳ תתן להם מגנת לב׳ מלך דבר אחד וגו׳ מלך חרמה וגו׳׳ מלך לבנה אחד מלך עדלם׳ שם ארפכשד למך׳ גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב׳ לבלגה חמשה עשר: כל ראשון מל׳ בליש׳ במ״ב חס׳ וסימ׳ מיום הראשן עד יום השבעי׳ בראשן בארבעה עשר׳ וכל שני חס׳ וכל שלישי מל׳ במ״ג חס׳ וסי׳ והיו נכני׳ תנינא דפסו׳׳ והשלשי שמה׳ והשלשי אבשלום׳ וכל ד״ה דכוו׳ במ״ו וסי׳ ואחרח׳ יחזיאל לחרם׳ יחזיאל׳ ולמשלמיהו׳ שר הצבא ב׳ בו׳ וכל רביעי מלא במ״ג חס׳ וסימ׳ לשעדים הרבעי׳ חלקיהו השני תבליהו׳ ביום הרבעי נקהלו לעמק׳

ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אליצור בן־שדיאור : פ

ביום החמישי נשיא לבני שמעון שלמיאל בן צורישדי : קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה : שעיר־עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן שלמיאל בן־צורישדי : פ

ביום הששי נשיא לבני גד אליסף בן־דעואל : קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה : שעיר־עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אליסף בן־דעואל : פ

ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן־עמיהוד : קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה : שעיר־עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אלישמע בן־עמיהוד : פ

ביום השמיני נשיא לבני מנשה גמליאל בן־פדהצור : קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה :

ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנא חמשא דין קרבן אליצור בר־שדיאור :

ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר־צורישדי : קורבניה מניסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אמר־חד בר שתיה לעלתא : צפיר־בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן שלמיאל בר־צורישדי :

ביומא שתיתאה רבא לבני גד אליסף בר־דעואל : קורבניה מניסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא בשמח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אמר־חד בר־שתיה לעלתא : צפיר־בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני־שנה חמשא דין קרבן אליסף בר־דעואל :

ביומא שביעאה רבא לבני אפרים אלישמע בר־עמיהוד : קורבניה מניסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר־תורי דכר חד אמר־חד בר־שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורי תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרי בני־שנה חמשא דין קרבן אלישמע בר עמיהוד :

ביומא תמינאה רבא לבני מנשה גמליאל בר־פדהצור : קורבניה מניסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא :

אבן עזרא

ביום השביעי · יש אומרים כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח והמכחשים אמרו כי לא היה תחלת החנוכ׳ יום ראשון לשבוע וזה לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום · והנכון בעיני כי הוא כפי׳ השני בעבור זבח השלמים וכן ביום השביעי בהקפת יריחו וכן ז׳ הימים בחנכת הבית בעבור יום ענוי נפש : פר אחד בן בקר׳ קטן כמו בן יונה : בקר שנים · גם הם פרים זכרים וטעמו מין הבקר והעד וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרי׳ :

ביום

בעל הטורים

פירות הארץ האילן · דכתי׳ ארורה האדמה בעבורך כענבון ת תאכלנה · מאורות· דכתי׳ וחפרה הלבנה ובושה החמה· ומנין שנגנז שנאמר וימנע מרשעי׳ אורם · ומנין שעתידין לחזור בימי המשיח שנא׳ והיה אור הלבנה כאור החמה ... וכו׳ ... כימי העץ ימי עמי ת״ק שנה ... קומתו דכתיב ואולך אתכ׳ קוממיות · כקומה זקופה · פירות הארץ והאילן ד דכתיב הגפן תתן פריה · והארץ תתן יבולה · מאורות דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים · ביום השני הקריב בנמיט׳ כתן להם ענה : מנין

מסרה

וכל חמישי מלא במ״ג חס׳ וסי׳ ובאו אנשים · הנזיר כאשר עשיתי · ירמיה החמשי · כל ששי חס׳ ודגש׳ · וכל שביעי מלא במ״ח חס׳ וסי׳ נמסר בסדר בא : וכל שמיני מל׳ וכל תשיעי מלא במ״ג חס׳ וסימ׳ ויהי בשנה התשעית ליהויקים · בשנת ארבע לדריוש · לישוע התשעי : שלשי׳ ומאה כל שלשי׳ חסר וי״ו בר מן ד׳ וסי׳ וירדו שלשה מהשלושי׳ · מן השלושי׳ דריש פסוק · ויחלא אסא בשנת שלושים דה״ה · ואני לא נקראתי : כל אורית׳ עלה לעלה חס׳ במ״א מלא עולה דבכורים : יהושע כלהון חס׳ במ״ג מלאים · ונאמר נעשה נא · והיה כי יאמרו אלינו · לבנות לנו מזבח · וא׳ מלא בשפטים וסימ׳ והעלית עולה · וג׳ מלאים בשמואל וסי׳ טלה חלב · ויהי שאול מעלה העולה · ויכל מהעלות העולה · וכל מלכים חס׳ · וב׳ מלאים בישעיה וסי׳ אין די בער · שנא גזל בעולה · וא׳ חס׳ בירמיה וסי׳ כי יצמו · וכל תהלות ואיוב מלאים · וכל יחזקאל מלא במ״ו נמס׳ שם · וכל דה״ה חס׳ במ״ט מלאים נמסר שם : בשמן כלם דגשים בר מן ו׳ רפין וסי׳ נמסר בסדר תצוה : ביום השמיני ג׳ ר״פ וסימ׳ ביו׳ השמיני נשיא לבני מנשה · ביום השמיני עצרת · ביום השמיני שלח את העם · וכל אמצעו׳ פסו׳ דכו׳ ביום השמיני במ״ב וביו׳ השמיני וסימ׳ אך בחמשה עשר יום · ויקרא כספר תורת אלהים :

העשירי כלהון מלא׳ במ״ר חס׳ וסי׳ בשנה התשיעית לצדקיהו׳ לשבניהו העשרי׳ בשנה העשרי׳ בעשרי דפרעה׳ בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט׳ וכל רבוי מניין מלא׳ במ״א חס׳ וסי׳ והמה כשלשי׳ איש: ביום עשתי ב׳ רפין ר״פ ובענין וסימ׳ ביום עשתי עשר יום׳ ביום שנים עשר יום נשיא: זהב ד׳ וסימ׳

כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן גמליאל בן־פדה־צור: פ

ביום התשיעי נשיא לבני בנימן אבידן בן־גדעני: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אבידן בן־גדעני: פ

ביום העשירי נשיא לבני דן אחיעזר בן־עמישדי: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אחיעזר בן־עמישדי: פ

ביום עשתי־עשר יום נשיא לבני אשר פגעיאל בן־עכרן: קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן פגעיאל בן־עכרן: פ

בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר־שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן גמליאל בר־פדה צור:

ביומא חמישאה רבא לבני בנימן אבידן בר־גדעוני: קורבניה מניסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן אבידן בר־גדעוני:

ביומא עשיראה רבא לבני דן אחיעזר בר־עמי שדי: קורבניה מניסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר־חד בר שתיה לעלתא: צפיר־בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן אחיעזר בר־עמי שדי:

ביומא חד־עשר יומין רבא לבני אשר פגעיאל בר־עכרן: קורבניה מניסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חד מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר־שתיה לעלתא: צפיר־בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן פגעיאל בר־עכרן:

אבן עזרא

ביום עשתי עשר יום׳ כבר באלרתי בספר מאזנים למה ה הסתכהו זה המספ׳ וטעם עשתי כמו עשתנותיו מה שיולידו מ מחשבותיו כאילו העשר הוליד והוא סוד גדול ויאמר רבי יונה הספרדי כי פירושו על שתי עשר והטעם החשבון שהוא קודם ממנו והנה טעה שתי טעיות גדולות האחד כי חשבון שנים עשר הוא על אחד עשר הפך לבורו והעד הנאמן מבן עשרים שנה ומעלה והטעות השנית כי אילו היה על שתי היה ראוי ש שיאמ׳ עשני עשר ולא עשתי עשר כי עשתי לשון נקבה רק עשתי מלה אחת׳ טעם

נמסר בסדר פקודי: לעלה ה׳ מלעיל וסימ׳ זאת התודה לעלה למנחה לחטאת ולאשם׳ כל הבקר לעלה שנים עשר פרים׳ וארבעה שלחנות לעלה׳ וגם עלה לרוב בחלבי השלמים׳ ויאמר ארונה אל המלך:

ביום המשח אתו · בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום ימשחו אותו למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומר ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב: קערות כסף שתי עשרה · הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול: שלשים ומאה הקערה האחת וגו' · מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באי זו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו' · למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקל כלן כאחד לא רבה ולא מעט: כפות זהב שתים עשרה · למה נאמר לפי שנאמ' כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשר שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף תלמוד לומר כפו' זהב של זהב היו: ובבא משה · ב' כתובי' המכחישי' זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כתוב אחד אומר וידבר יי' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפר' מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יוצא לאהל מועד: מדבר · כמו מתדב' כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו · למעט את אהרן מן הדברות: ישמע את הקול · יכול קול נמוך תלמוד לומר את הקול הו' הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל:

חסלת נשא

בהעלותך · על שם שהלהב עולה כתיב בהדלקתן לשון עלייה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ועוד דרשו רבותי' מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנור' · נר האמצעי שאינו בקני' אלא בגוף של מנור': יאירו שבע הנרות · ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיי' פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן ג' המערבי' ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאור' הוא צריך: ויעש

ח

ובבא ד' חס' וב' מלאי' וסימ' נמסר בסוף סדר כי תשא: מדבר ח' וסימ' נמסר בסוף סדר ויצא: ארן ג' חס' נמסר בסדר תצוה: ארן העדות י"ב וסימ' ונועדתי לך · ונתת את הכפרת · ונתת את הפרכת · ונתת אתו ·

ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אחירע בן עינן: פ

זאת חנכת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שתים עשרה מזרקי כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה: שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש: כפות זהב שתים עשרה מלאת קטרת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל זהב הכפות עשרים ומאה: כל הבקר לעלה שנים עשר פרים אילם שנים עשר כבשים בני שנה שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים שנים עשר לחטאת: וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים אילם ששים עתדים ששים כבשים בני שנה ששים זאת חנכת המזבח אחרי המשח אתו: ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו:

קעו' · עמוס' · סימן · עמינ"דב

ב' ר"פ בענין · לב פסוקי' לית בהון לא אלף ולא זעיר · זכ ר"פ · כל אורייתא חס' במ"ב מ"ל · כל ר"פ דספ' זאת כמ"ן · כל אורייתא מ"ל כלים במ"ב חס' · ל' · ל' וחד ווזהב ומשמש אב"ה · כל אורייתא חס' במ"ב · ד' ב' חס' וב' מ"ל · ל' וחד ומדבר המלך · ג' חס' בתורה · ג' מ"ל בתורה ב' מ"ל כתו'

ביומא תרי עשר יומן רבא לבני נפתלי אחירע בר עינן: קורבניה מנסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא משקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחירע בר עינן:

דא חנכת מדבחא ביומא דרביאו יתיה מן רברבי ישראל מניסי כספא תרתא עסרי מזרקי כספא תרין עשר בזיכי דדהבא תרתא עשרי: מאה ותלתין סלעין הוו מתקלא דמנסתא חדא דכספא ושבעין דמזרקא חד כל כסף מניא תרין אלפין וארבע מאה בסלעי קודשא: בזיכי דדהבא תרתא עשרי מלין קטורת בסמיא מתקל עסר סלעין הוי מתקלא דבזיכא בסלעי קודשא כל דהב בזיכיא מאה ועשרין: כל תורי לעלתא תרי עשר תורין דכרין תרי עשר אמרין בני שנא תרי עשר ומנחתהון וצפירי בר עזי תרי עשר לחטאתא: וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעה תורין דכרין שתין גדין שתין אמרין בני שנא שתין דא חנוכת מדבחא בתר דרביאו יתיה: וכד עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית קלא דמתמלל עמיה מעלוי כפורתא די על ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא ומתמלל עמיה:

אבן עזרא

טעם ובבא משה יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקר' אל משה היה כאשר כשלמה החנוכה וכל המדקדקים אמרו כי מדבר אלין מבנין התפעל והתי"ו מבולע ולפי דעתי שהוא שם הפועל כמו הנה ולא ידעתי דבר והמ"ם תחת מן למשפטו הלשון · וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמענו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת גם זה נכון כי השם הוסיף בהרנשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע וכן ויגל יי' את עיני בלעם: וידבר אליו · כן היה משפט הדבור תמיד:

חסלת נשא

דבר אל אהרן · כי הוא חייב במנו' הדלק' הנר: אל מול פני המנורה · פי' נהאיר אל עבר פניה והנה מלת האיר יוצאה כמו תאיר כרי ואין כן יאירו והארן האיר' · ונסמכ' זאת הפרשה להורות כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם והיה הנר דלוק ולא יכבה: וזה

בעל הטורים

מבין שני הכרובים · ראשי תיבות משה לומר לך שהוא חשוב ככרוב של מעלה:

פרשה בהעלותך

בהעלותך סמך נרות לחנוכה לפרסומי ניסא כנרו' · בהעלותך בגימט' עשה בה מעלות · אל מול פני המנורה יאירו · כי אכי איני צריך לאורה · פני המנורה יאירו בגימ' וכי אני אורך צריך · שבעת הנרות כנגד ז' המזלות המכל' ש"כם · כתיב בהעלותך את הנרות · וכתיב להעלות נר תמיד · לבית הלל נר ואחר כך נרות · שמוסיפין והולכין והיינו להעלות נר שמעלין בקדש · ולב"ש תחלה נרות ואחר כך נר · שמורידין והולכין: להעלות נר תמיד סופי תיבות ירד: וזה

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות:

פרשה

ומליל יי עם משה למימא: מלל עם אהרן ותימר ליה באדלקותך ית בוציניא לקביל אפי מנרתא יהון מנהרין שבעא בוציניא:

ומשחת בו את אהל מועד · את ארן העדות ואת ר"פ ושמת שם את ארון · ונתת את מזבח · ויבא את הארון · ובא אהרון ובניו · ובבא משה אל אהל מועד לדבר · צוה את הכהנים נשיא דיהושע · ונמסר גם בסדר פקודי:

ויעש כן אהרן׳ להגיד שבחו של אהרן שלא שינה: וזה מעשה המנורה, שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה: מקשה׳ בטדי"ץ בלע"ז לשון דא לדא נקשן עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקנן ולא נעשית איברים איברים על ידי חיבור: עד ירכה עד פרחה׳ ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה׳ כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה׳ שהוא אבר גדול: ועד פרחה׳ שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך על לשמש בלשון זה כמו מגדים ועד קיוה ועד כרם זית: כמראה אשר הראה וגו׳ כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר וראה ועשה כתבניתם וגו׳: כן עשה את המנורה׳ מי שעשאה ומדרש אגד׳ על ידי הקב"ה נעשית מאליה: קח את הלוי׳ קחם בדברים אשריכם שתזכו להיו׳ שמשים למקום: הזה עליהם מי חטאת׳ של אפר הפר׳ מפני טמאי מתים שבה׳: והעבירו תער׳ מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על ה הבכורות שעבדו ע"ז והיא קרוי׳ זבחי מתים והמצורע קרוי מת ה הזקיקם תגלחת כ כמצורעים: ולקחו פר בן בקר׳ והוא עולה כמו שכתו׳ ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע"ז: ופר שני׳ מה תלמוד לומר שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת ובזו יש סמך לדברי' בתורת כהנים ואומר אני שהוראת שעה היתה שעיר היה להם ל להביא לחטאת ע"ז עם פר העולה: והקהלת את כל עדת׳ לפי שהלוים נתנים קרבן כפרה תחתיהם יבאו ויעמדו על קרבנם ו ויסמכו ידיה׳ עליהם: והניף אהרן את הלוי׳ תנופה׳ כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי שלש תנופו׳ נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר שם והיו לעבוד את ע עבודת יי׳ לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגומ׳ השנייה לבני גרשון לכך נאמר בה תנופה ליי׳ שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעות וקרסים הנראות בבי׳ קדש הקדשים׳ והשליש׳ לבני מררי: נתוני׳ נתוני׳׳ נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת׳ פתיחת: כי לי כל בכור׳ שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרי׳: ולקחתי אותם לי׳ עד שטעו בעגל ועכשו ואקח את הלוי׳: ואתנה וגו׳ חמש׳ פעמים נאמרו בני ישראל במ קרא זה להודיע חבתן שכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה וכך ראיתי בבראשית רבה:

המנורה ג׳ מלאי׳ וסימ׳ מקשה תיעשה המנורה׳ ויעש כן אהרן׳ בהעלתך את הנרת׳ ונמסר גם בסדר כי תשא: כמראה ה׳ דגשין וסי׳ אשר הראה יי׳ את משה׳ אשר ראיתי בבאי ב׳ בפסו׳ והנה שם כבוד אלהי ישר׳׳ ופני הקדש המראה כמראה: קח י"ב ר"פ וסי׳ נמסר בסדר מדבר סיני: וכה תעשה להם ב׳ ר"פ וסי׳ וכה תעשה להם לטהרם׳ וכה אמר שמעי בלכתו: לטהרם ב׳ וסי׳ הזה עליהם מי חטאת׳ ויכפר עליהם אהרן: על כל ועל כל ו׳ וסי׳ נמסר בסדר מדבר סיני: לפני אהל מועד ז׳ וסי׳ בסדר תצוה: עבדת יי׳ ג׳ והניף את הלוים׳ כי עד הוא בינינו וביניכם׳ ותכן כל מלאכת עבדת יי׳: ואת האחד ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר מצורע: והעמדת כל העמדת כתי׳ כן במ"א העמדתה להררי עוז: נתנים כל אוריית׳ חס׳ ו"ו במ"ג וסי׳ נמסר בסדר במדבר סיני: המה לי חד מן ז׳ זוגין מתחלפין קדמאה ו"ו תניין יו"ד וסי׳ מחייאל וילד לחנוך׳ ומחויאל ב׳ בו׳ נתונים המה לו נתנים המה לי׳ מנחת קנאות הוא׳ מנחת קנאות היא׳ כי אתה תבוא׳ כי אתה תביא׳ אם לא תגידו את דברינו׳ ואם תגידי את דברינו׳ באש קנאתו׳ באש קנאתי׳ אל ילוזו מעיניך׳ אל יליזו מעיניך: הקדשתי ו׳ וסימ׳ בסדר מדבר סיני:

ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרתיה כאשר צוה יהוה את משה: וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה יהוה את משה כן עשה את המנרה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם: וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו: ולקחו פר בן בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופר שני בן בקר תקח לחטאת: והקרבת את הלוים לפני אהל מועד והקהלת את כל עדת בני ישראל: והקרבת את הלוים לפני יהוה וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים: והניף אהרן את הלוים תנופה לפני יהוה מאת בני ישראל והיו לעבד את עבדת יהוה: והלוים יסמכו את ידיהם על ראש הפרים ועשה את האחד חטאת ואת האחד עלה ליהוה לכפר על הלוים: והעמדת את הלוים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תנופה ליהוה: והבדלת את הלוים מתוך בני ישראל והיו לי הלוים: ואחרי כן יבאו הלוים לעבד את אהל מועד וטהרת אתם והנפת אתם תנופה: כי נתנים נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אתם לי: כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי:

ועבד כן אהרן לקביל אפי מנרתא אדלק בוצינהא כמא די פקיד יי ית משה: ודין עובד מנרתא נגידא דהב עד שדה עד שושנה נגידא היא כחיזו די אחזי יי ית משה כן עבד ית מנרתא:

ומליל יי עם משה למימר: קריב ית ליואי מגו בני ישראל ותדכי יתהון: וכדין תעביד להון לדכיותהון אדי עליהון מיא דחטאתא ויעברון מספר על כל בשרהון ויחורון לבושיהון וידכון: ויסבון תור בר תורי ומנחתיה סולתא דפילא במשח ותור תנין בר תורי תסב לחטאתא: ותקריב ית ליואי לקדם משכן זמנא ותכנוש ית כל כנשתא דבני ישראל: ותקריב ית ליואי קדם יי ויסמכון בני ישראל ית ידיהון על ליואי: וירים אהרן ית ליואי ארמא קדם יי מן בני ישראל ויהון למפלח ית פלחנא דיי: וליואי יסמכון ית ידיהון על ריש תוריא ועביד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם יי לכפרא על ליואי: ותקים ית ליואי קדם אהרן וקדם בנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: ותפריש ית ליואי מגו בני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: ובתר כן יעלון ליואי למפלח ית משכן זמנא ותדכי יתהון ותרים יתהון ארמא: ארי אפרשא מפרשין אנון לי מגו בני ישראל חלף פתח כל ולדא בוכרא כולא מבני ישראל קריבית יתהון קדמי: ארי דילי כל בכרא בבני ישראל באנשא ובבעירא ביומא דקטלית כל בכרא בארעא דמצרים אקדשית יתהון קדמי:

אבן עזרא

וזה מעשה המנור׳׳ הזכיר שלא כראה כמוהו: מקשה׳ פירשתיו: ירכה׳ הוא על הקנה שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה: פרחה׳ ידוע ולא היה כח בחרש חכם לעשותה כן לולי שהשם הראה אותה למשה במראה הנבואה: כן עשה׳ שב אל משה והטעם בצווי וכן ועשית מ מנורת זהב׳ וטעם הסמך פרשת הלוים להודות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובשאר העבודות יעזרוהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצוס: קח את הלוים מתוך בני ישראל׳ כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני: מי חטאת׳ כמו תתחטאני או טעמו כחטאת הקרבן: הזה עליהם׳ אמר ר׳ משה שפ"א הפועל נו"ן כמו הכה תכה וככון הוא: והעבירו תער על כל בשרם׳ וככר העבירו תער אמרו המעתיקי׳ אפילו הזקן ולא הפאה: וכבסו בגדיהם׳ ואחר כן יהיו טהורים בטהרם במי ח חטא׳: והטהרו׳ מבנין התפעל והתי"ו מבולע וכן המתקדשים והמטהרים: פר בן בקר׳ קטן: סולת׳ שלשה עשרונים כמשפט: תקח לחטאת׳ בצווי כי הם יקחו והטעם יתנו כמו ויקחו לי תרומה או יקחו עמס כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות: לפני יי׳׳ והטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני הלוים את ידם על ראש כל אחד מהפרים ורבים כן: ועשה׳ בצווי כי אהרן היה המקריב והעד הנאמן שאמר כי החטאת גם העולה הם לכפר על הלוים וכתוב ויכפר עליהם אהרן׳ וטעם והעמדת את הלוי׳ אחר שיכפר אהרן עליהם תעמידם לפניו ויניפם: והנפת׳ בצווי כמו יעשה להם: והיו לי הלוים׳ זו מעלה גדולה: ואחרי כן יבואו הלוים׳ אחרי שתטהר אותם: והנפתם׳ בצווי: כי נתונים נתוני׳׳ הם ובניהם ישרא׳ נתנום לי ואני לקחתי אותם לי והטעם קבלתים ולא נתנום בעבור פדיון פטרת כל רחם ופטרת ופטר שתי לשונות כמו צדקה וצדק או על משקל אחר: ביום הכותי׳ זמן כמו אתה עובר היום׳ וטעם

בעל הטורים

וזה מעשה המנורה׳ וזה עולה י"ח שגובהה של מנורה י"ח טפחי׳׳ במרא׳ בגי׳ כגבריאל׳ מלמד שגבריאל הראה לו דמות המנורה כן עשה׳ כן כרות עשה שלמה בי׳ המנורות׳ עשה בגימט׳ שלמה׳ ארבע׳ פעמים הזכיר מנורה שהיא כשרה מל׳ מיכן כדאיתא במנחות׳ ורמז לד׳ מנורות בשמחת בית השואבה׳ נתנים נתנים המה לי בגימ׳ שאלה לא עשו עגל של זהב: נאתנה

אבן עזרא

וטעם ואקח את הלוים וכבר אמר לקחתי אותם לי כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכאשר לקחתי לי הלוים נתתים אני לאהרן ולבניו: ולכפר, להיותם כפר נפשם כאשר פירשתי: ויעש משה ואהרן, משה בצווי ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם, וטעם ויתחטאו כי גם הם עשו: ויכפר עליהם, וכבר כפר עליהם ויש אומרים כי בתחלה התחטאו ואחר כן סמכו ידיהם על הפרים ואיננו רחוק ואם כן יהיה פירוש והעמדת את הלוים וכבר העמדתם בתחלה: כן עשו, להם תמיד בני אהרן לבניהם: זאת אשר ללוים, והטעם זאת הקבלה ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסוק כי מבן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל, וטעם לבוא להמנות עם צבא העובדים: במשמרותם, על הזקנים ונדבקה פרשת הפסח כי החנוכה היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים ובאה זאת הפרשה בעבור שהוא כתוב בפסח והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך יי' זה שהם חייבים גם במדבר: ויהי אנשים לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם מתים בכל יום: למה

רש"י

ולא יהיה בבני ישראל נגף, שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף: ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו', משה העמידן ואהרן הניף וישראל סמכו את ידיהם: כאשר צוה יי' כן עשו, להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהן לא עכב: מבן חמש ועשרים, ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן עשרי' וחמש בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה: ולא יעבוד עוד, עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: לשמור משמרת, לחנות סביב לאהל ולהקי' ולהוריד בשעת המסעות: בחדש הראשון, פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד: במועדו, אף בשבת אף בטומאה: ככל חקתיו, אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו, אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ, וידבר משה וגו', מה תלמוד לומר והלא כבר נאמר וידבר משה את מועדי יי' אלא כששמע פרשת מועדות מסיני אמר להם וחזר והזהיר' בשעת מעשה: לפני משה ולפני אהרן, כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומ' זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מניין לו: למה

מסרה

ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה מלעיל בר מן חד מלרע ויאמר הפלשתי אל דוד, וכל שאר נביאים ואורית' דכוו' מלרע בר מן א' מלעיל וסי' ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו, וכל כתובי' דכוו' מלעיל בר מן חד מלרע, שאל ממני ואתנה גוים נחלתך: ולכפר ג' וסימ' ואתנה את הלוים, ואהרן ובניו

תרגום אונקלוס

וְקָרֵיבִית יַת-לֵיוָאֵי חֲלַף כָּל-בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וִיהָבִית יַת-לֵיוָאֵי מְסִירִין לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יַת-פָּלְחַן בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכַפָּרָא עַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מוֹתָא בְּמִקְרַב בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לְקֻדְשָׁא: וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל-כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי-יִשְׂרָאֵל לְלֵיוָאֵי כְּכֹל דִּי-פַקֵּיד יְיָ יַת-מֹשֶׁה לְלֵיוָאֵי כֵּן-עֲבַדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאִדַּכִּיאוּ לֵיוָאֵי וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יַתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אַהֲרֹן לְדַכָּיוּתְהוֹן: וּבָתַר-כֵּן עַלּוּ לֵיוָאֵי לְמִפְלַח יַת-פּוּלְחַנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי כְּמָא דִי-פַקֵּיד יְיָ יַת-מֹשֶׁה עַל-לֵיוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן:

וּמַלֵּיל יְיָ עִם-מֹשֶׁה לְמֵימַר: דָּא דִּי לְלֵיוָאֵי מִבַּר חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יֵיתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא בְּפוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא: וּמִבַּר חַמְשִׁין שְׁנִין יְתוּב מֵחֵיל פֻּלְחָנָא וְלָא יִפְלַח עוֹד: וִישַׁמֵּשׁ עִם-אֲחוֹהִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִטַּר מַטְּרָא וּפוּלְחָנָא לָא יִפְלַח כְּדֵין תַּעְבֵּיד לְלֵיוָאֵי בְּמַטְּרַתְהוֹן:

וּמַלֵּיל יְיָ עִם-מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא-דְסִינַי בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא קַדְמָאָה לְמֵימַר: וְיַעְבְּדוּן בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל יַת-פִּסְחָא בִּזְמְנֵיהּ: בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא בְּיַרְחָא הָדֵין בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תַּעְבְּדוּן יָתֵיהּ בִּזְמְנֵיהּ כְּכָל-גְּזֵרָתֵיהּ וּכְכָל-דְּחָזֵי-לֵיהּ תַּעְבְּדוּן יָתֵיהּ: וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד פִּסְחָא: וַעֲבַדוּ יַת-פִּסְחָא בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יַת-מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַהֲווֹ גֻּבְרַיָּא דִּי הֲווֹ מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וְלָא-יְכִילוּ לְמֶעְבַּד-פִּסְחָא בְּיוֹמָא הַהוּא וּקְרִיבוּ קֳדָם מֹשֶׁה וּקֳדָם אַהֲרֹן בְּיוֹמָא הַהוּא:

מקרא

וָאֶקַּח אֶת-הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל-בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וָאֶתְּנָה אֶת-הַלְוִיִּם נְתֻנִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת-עֲבֹדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגֶשֶׁת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶל-הַקֹּדֶשׁ: וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל-עֲדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם כְּכֹל אֲשֶׁר-צִוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה לַלְוִיִּם כֵּן-עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיְכַבְּסוּ בִּגְדֵיהֶם וַיָּנֶף אַהֲרֹן אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וַיְכַפֵּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן לְטַהֲרָם: וְאַחֲרֵי-כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת-עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה עַל-הַלְוִיִּם כֵּן עָשׂוּ לָהֶם: ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵּאמֹר: זֹאת אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יָבוֹא לִצְבֹא צָבָא בַּעֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד: וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְּבָא הָעֲבֹדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד: וְשֵׁרֵת אֶת-אֶחָיו בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִשְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת וַעֲבֹדָה לֹא יַעֲבֹד כָּכָה תַּעֲשֶׂה לַלְוִיִּם בְּמִשְׁמְרֹתָם: פ

ט

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה בְמִדְבַּר-סִינַי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר: וְיַעֲשׂוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַפָּסַח בְּמוֹעֲדוֹ: בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר-יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ כְּכָל-חֻקֹּתָיו וּכְכָל-מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת הַפָּסַח: וַיַּעֲשׂוּ אֶת-הַפֶּסַח בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא-יָכְלוּ לַעֲשֹׂת-הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא:

מסרה

מקטירי', שבועים שבעי' נחתך: על בני ישראל ז' וסי' נמסר בסדר נשא: וכל עדת ג' וסימ' ויעש משה ואהרן, והמלך שלמה וכל דמלכים והברו דה"ה: יבא כל אורית' יבא חס' במ"ו מלאים וסי' נמסר בסדר אחרי מות, וב' מלאי' ביהושע ושפטים וסימ' אוצר יי' יבוא, יבוא נא אלינו ויורנו, וכל שאר נביאי' כוו' במ"ו חס' וסי' וזה לך האות אשר יבא, יבא בך עוד ערל וטמא', לא יראה כי יבא חום, פתאום יבא השודד, ואידה נביאכם, ואיש לא יבא בו, כי בא יבא ולא יאחר, וכל מלכים חס' וכל תהלות ומשלי ואיוב דכוו' חס' במ"ה מל' וסי' לכל יבוא גבורתך, ולא תירא משוד כי יבוא, כי לא לפניו חנף יבוא, המיראתך יוכיחך, בכפל רסנך מי יבוא, וכל שיר השירים דכוו' מל' במ"א חס' וסי' יבא דודי לגנו, וכל קהלת כוו' חס' במ"א שיבא אחרי המלך, וכל כתובי' דכוו' מלאים במ"ג חס' כי יבא צר ואויב, לעתים מזמני', אל היכל יי', ואית דאמרי פתאום יבא אידו ל' מלא במשלי: ושרת ב' וסי' את אחיו, בשם יי': וככלה' וסי' ככל חקתיו וככל משפטו, וככל החזון הזה דה"ה, כי התעיתם בנפשתיכם, וככל החזון הזה, וככל כחי הכינותי לבית אלהי: לעשת י"ג חס' נמסר בריש סדר ויקהל:

בעל הטורים

ואתנה את הלוים. ה"פ בני ישרא' בפסוק כנגד כהנים לוים ישראלים גרי' ועבדי' משוחררים. וזהו קדש ישרא' ליי' ראשי' תבואתה. תבואת ה'. ולכפר שלשה. ולכפר על בני ישראל ואהרן ובניו מקטירים וכו' ולכפר על בני ישראל בדברי הימים. ושבועים שבעים נחתך על עמך ולהתם חטאת ולכפר עון בענין הקץ של דניאל מלמדשגלות מכפרת כמו קרבן. ומבן ב' ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. ומבן אדם סביר יכתן. שכיון שהגיע לכלל חמשים שנה אין בו כח לעבוד עבודה ונכביר יכתן. וידבר יי' אל משה. סמך פרשת פסח לעקרת לוים. רמז שהלוים מפשיטים. במועדו מלא וי"ו לאחר משה שעות זמן שחיטה. במועדו בא"ת ב"ש סיפזקף. במועדו סיפזקף. בגימטרי' בשבת. לעשות הפסח. לעשות חסר וי"ו. לומר לך שלא עשו במדבר של אותו פסח בלבד. אנשים אשר היו טמאי' לנפש אדם. בגימטרי' אלו נושאי ארונו של יוסף. אשר היו טמאים. בגימ' זה לעת מכוה: או

למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורי' ויאכל הבשר לטמ' א"ל אמ' להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה וראויה היתה פרשה זו ליאמר ע"י משה כשאר התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן ש שמגלגלין זכות על ידי זכאי: או בדרך רחוקה. נקוד עליו לומ' לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטת פסח שני מנה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ אלא עמו באכילתו: וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל חקה אחת וגומ' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשו' פסח עם חבריו כחקה וכמשפט יעשה: המשכן לאהל העדו'. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן. כמו הוה על המשכן וכן כל לשון הפרשה: העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן ש שאין זה לשון הלוך אלא צמוח ועליה כמו עב קטנה ככף איש עולה מים: על פי יי' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו. ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה יי' זו בספרי: ונסע דגל מחנה יהודה. ועל פי יי' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה יי' רבבות אלפי ישראל הוי אומ' על פי יי' וביד משה: ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים:

או

ההמה יב וסימ' האנשים ההמה אליו. הוא הסיר את הבמות. כי תרבו ופריתם בארץ. ילכו בית יהודה. וגם בימים ההמה. ובעת ההיא. על הנביאים. וגם על העבדי'. כי הנה בימים ההמה. וכן תהיה מגפת הסוס. דרכים נתוצות בשבת'. אשר יחזיקו: במעדו ד' חסרים בליש' וסימ' תעשו אתו במעדו. והאיש אשר

ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את־קרבן יהוה במעדו בתוך בני ישראל: ויאמר אלהם משה עמדו ואשמעה מה־יצוה יהוה לכם: פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר: (י) דבר אל־בני ישראל לאמר איש איש כי־יהיה טמא לנפש או בדרך רחקה לכם או לדרתיכם ועשה פסח ליהוה: בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו על־מצות ומררים יאכלהו: לא־ישאירו ממנו עד־בקר ועצם לא ישברו־בו ככל־חקת הפסח יעשו אתו: והאיש אשר־הוא טהור ובדרך לא־היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה כי קרבן יהוה לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא: וכי־יגור אתכם גר ועשה פסח ליהוה כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ: ס

(טו) וביום הקים את־המשכן כסה הענן את־המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על־המשכן כמראה־אש עד־בקר: כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה־אש לילה: ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי־כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן־שם הענן שם יחנו בני ישראל: על־פי יהוה יסעו בני ישראל ועל־פי יהוה יחנו כל־ימי אשר ישכן הענן על־המשכן יחנו: ובהאריך הענן על־המשכן ימים רבים ושמרו בני־ישראל את־משמרת יהוה ולא יסעו: (כ) ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על־המשכן על־פי יהוה יחנו ועל־פי יהוה יסעו: ויש אשר יהיה הענן מערב עד־בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו

ואמרו גבריא האנון ליה אנחנא מסאבין לטמי נפשא דאנשא למה נתמנע בדיל דלא לקרבא ית־קרבנא דיי בזמניה בגו בני ישראל: ואמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה־דאתפקד מן־קדם יי על דלכון:

ומליל יי עם־משה למימר: מליל עם־בני ישראל למימר גבר גבר ארי־יהי מסאב לטמי־נפשא דאנשא או באורח רחיקא לכון או לדריכון ויעביד פסחא קדם יי: בירחא תנינא בארבעת עסרא יומא בין שמשיא יעבדון יתיה על־פטיר ומררין ייכלוניה: לא־ישארון מניה עד־צפרא וגרמא לא יתברון ביה ככל־גזירת פסחא יעבדון יתיה: וגברא דהוא דכי ובאורח לא־הוה ויתמנע למעבד פסחא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ארי קרבנא דיי לא קריב בזמניה חוביה יקבל גברא ההוא: וארי־יתגיר עמכון גיורא ויעביד פסחא קדם יי כגזירת פסחא וכדחזי־ליה כן יעביד קימא חד יהא לכון ולגיורא ולציבא דארעא:

וביומא דאתקם ית־משכנא חפא עננא ית־משכנא למשכנא דסהדותא וברמשא הוי על־משכנא כחיזו אשתא עד־צפרא: כן הוי תדירא עננא חפי ליה וחזו אשתא בליליא: ולפום אסתלקות עננא מעלוי משכנא ובתר כן נטלין בני ישראל ובאתרא דשרי תמן עננא תמן שרן בני ישראל: על־מימרא דיי נטלין בני ישראל ועל־מימרא דיי שרן כל־יומין דשרי עננא על־משכנא שרן: ובאורכות עננא על־משכנא יומין סגיאין ויטרון בני־ישראל ית־מטרת מימרא־דיי ולא נטלין: ואית דהוי עננא יומין דמנין על־משכנא על־מימרא דיי שרן ועל־מימרא דיי נטלין: ואית דהוי עננא מרמשא ועד־צפרא ומסתלק עננא בצפרא ונטלין

או

למה נגרע. מבנין נפעל: עמדו. פתח אהל מועד: או בדרך רחוקה. אין לחפש כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה: לכם לטמא נפש. או לדורותיכם בטמא נפש ודרך רחוקה: ובדרך לא היה. או בדרך וכן ומכה אביו ואמו: חטאו ישא. הוא בעצמו: וכי יגור אתכם גר. גם הוא יעשה פסח שני כמשפטו ויש אומרים כי הטעם על פסח ראשון: וביום הקים את המשכן. החל לספור מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שהנה על המשכן כי בחנותו יחנו ובנסעם יסעו: לאהל העדות. על אהל ורבים כן: על פי יי' יסעו. הטעם ידוע כי הענן השם יניחנו ויסענו: ובהאריך. ואם היה מאריך והנה דרך כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי יי':

או

מסרה

הוא טהור ובדרך. במעד שנת השמטה. למה נגרע לבלתי. יאכלהו ד' ותס' וסימ' נמסר בסדר בא: ובדרך ד' וסימ' והאיש אשר הוא טהור. ובדרך לא היה. וילך בדרך אביו ובדר' דאחזיהו בן אחאב ב' בו. ובדרך חטאים לא עמד: חקה ב' בתורה וסימ' חקה אחת יהיה לכם. הקהל חקה אחת: לאהל ה' וסימ' נמסר בסדר תרומ': העלו' ב' וסי' ולפי העלות הענן. העלו' הגולה מבבל: ובערב ד' וסימ' יהיה על המשכן כמראה אש. בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב. חתרתי לי בקיר ומקטירים ליי' עולות. ומראה ז' קמצין נמס' בסוף סדר משפטי': ויש ו' ר"פ וסי' ויש אשר יהי' הענן ימים. ויש אשר יהיה הענן מערב. ויש תקוה לאחריתך. ויש אשר אמרים בנינו. ויש אשר אמרי' שדותינו. ויש אשר אמרים לוינו כסף:

בעל הטורים

טמא לנפש. יש פסק בין טמא לנפש לומר לך שיש חילוק בין הטמאי' אם נדחה ואין ציבור נדחה: או בדרך רחוקה. רחוקה בגימט' זהו מאסקופה. שעל ה"א נקוד כאילו לא נכת'. ועשה פסח ליי' בחדש השני. לפי שמעברי' השנה. או אייר במקום ניסן. ולפי שבחמשה עשר בו ירד המן. לכך עושים בו פסח יום אחד: ובדרך ארבעה במסו' הכא והאיש אשר הוא טהו' ובדרך לא היה. ואידך וילך בדרך אביו ובדרך אמו. ובדרך ירבעם בן נבט. ואידך ובדרך חטאים לא עמד. וזה הוא ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח. שעושה כדרך שעשה ירבעם שהלך בדרך חטאים שבטל הקרבנו' והחטיא את ישרא'. גם זה שאינו בדר' ומבטל מלעשות הפסח. וחדל ב' במסו' הכא וחדל לעשות הפסח. ואידך וחדל לעולם. דפסח בכל' וזה הוא וחדל לעולם. לעולמו של יובל דהיינו חמשים שכל כדין חייבי כריתו' דלא מפקי חמשי'. ונכרתה הנפש ה ההיא. סופי תיבות אשה לומר לך אחד האיש ואחד האשה בכלל עונשין. וביום הקים את המשכן ז' פעמי' כתיב בפרשה כנגד ז' משכנות. ובערב ד' במס' ובערב יהיה על המשכן כ כמראה אש עד בקר ובערב תאמ' מי יתן בקר. מקטירים ליי' בבקר ובערב. ובערב חתרתי לי בקיר ב ביחזקאל. שהיה מתנבא על הגלות. וזהו ובערב חתרתי לי בקיר כשיצאו ב בגולה תאמר מי יתן בקר כההיא ערב של בו מקטירי' ליי' בבקר ובערב. וכמראה אש עד בקר. העלות ב' העלות הענן. עד העלות הגולה. וזהו שאמר ראויין היו שיעשו להם נס כימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי משה אלא שגר' החטא. ובמקום שנים במסו' ובמקום אשר ישכן שם הענן. ובמקום גדולים אל תעמוד שלא היו כ כשכין לא לפניה' ולא לצדדיהם אלא ל לאחוריהם. וזהו במקום אשר ישכן שם הענן דהייכו ל לפניה' או לצדדיהם. אל תעמוד לעשו' שם גדולים:

כיד

או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו: או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו: על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו את משמרת יהוה שמרו על פי יהוה ביד משה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: עשה לך שתי חצוצרת כסף מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות: ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל: ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה: ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה תרועה יתקעו למסעיהם: ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו: ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות והיו לכם לחקת עולם לדרתיכם: וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני יהוה אלהיכם ונושעתם מאיביכם: וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יהוה אלהיכם: פ

ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת: ויסעו בני ישראל

או יממם ולילי ומסתלק עננא ונטלין: או תרין יומין או ירחא או עדן בעדן באורכות עננא על משכנא למשרי עלוהי שרן בני ישראל ולא נטלין ובאסתלקותיה נטלין: על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטרין על מימרא דיי בידא דמשה: ומלל יי עם משה למימר: עביד לך תרתין חצוצרן דכסף נגיד תעביד יתהין ויהוין לך לארעא כנשתא ולאטלא ית משריתא: ויתקעון בהין ויזדמנון לותך כל כנשתא לתרע משכן זמנא: ואם בחדא יתקעון ויזדמנון לותך רברביא רישי אלפיא דישראל: ותתקעון יבבתא ויטלון משריתא דשרן קדומא: ותתקעון יבבתא תנינות ויטלון משריתא דשרן דרומא יבבא יתקעון למטלניהון: ובמכנש ית קהלא תתקעון ולא תיבבון: ובני אהרן כהניא יתקעון בחצוצרתא ויהוין לכון לקים עלם לדריכון: וארי תעלון לאגחא קרבא בארעכון על מעיקי דמעיקין לכון ותיבבון בחצוצרתא ויעול דכרניכון לטבא קדם יי אלהכון ותתפרקון מסנאיכון: וביום חדותכון ובמועדיכון וברישי ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהוין לכון לדכרנא קדם אלהכון אנא יי אלהכון: והוה בשתא תניתא בירחא תנינא בעסרין לירחא אסתלק עננא מעלוי משכנא דסהדותא: ונטלו בני ישראל ומטלניהון

אבן עזרא

או יומם ולילה, הנה פעמים יסעו בלילה ויש אומרי' כי פירושו יומם ולילה כשמעו והוא הנכון בעיני והעד או יומם: או ימים, שנה תמימה: על פי יי' יחנו, באחרונ' כל ימי שבתם במדבר: חצצרות, שם הפועל בחסרון הנל"י בקריאה ואם הוא כתוב: למקרא, שם הפועל וכן ולמסע או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשון נכון בעיני: ותקעו בהם, התוקעים כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי והנה הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאים והעדה: ואם באחת יתקעו, פי' בחצוצרת אחת יבואו הנשיאים לבדם ואם היתה תרועה יסע דגל מחנה יהודה אע"פ שהענן על המשכן ולפי דעת רבים שענן אחר הוא הנוסע לפניהם: ונסעו המחנ', כי הם שלש: תרועה שנית, שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד כי הקהתים ועמם הכהנים ה התוקעים נוסעים קודם דגל אפרי': תרועה יתקעו, הכהנים למסעיהם כי אחר דגל ראובן נוסעים: והיו לכם לחקת עולם, כי המחנות נוסעי' להלחם הלא תראה דברי משה בנסוע הארון והנה פי' זאת החוקה שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרות בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יבא אויב בארצכם ותבואו למלחמ' עמו: ונזכרתם, כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשות לצעוק לשם: וביום שמחתכם ובמועדיכם, ששבתם מארץ אויב או נצחתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה שמחה רק המעתיקים פ פירשו וביום שמחתכם שבת ו והתקיעה שישמעו ישרא' וידעו כי העולות יקריבו ויכונו לבם לשם: בעשרים בחדש, זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו בסיני קרוב משנה: למסעיהם

בעל הטורים

ביד משה וסמי' עשה לך שתי חצוצרות כסף שלא היו אלא בידו שבחייו נגנזו: לך שתי אותיות שלך שתשלן עשאם· שתי חצוצרו' כנגד אבריהם ויעקב שעשו מלחמה באומות ונצחו'· כסף ולא זהב שלא להזכיר קול העם ברעה· לדורותיכ' וכי תבאו מלחמ' רמז למלחמת גוג העתידה שתבוא לימות המשיח· תבאו מלחמה בגימטריא מלחמת גוג· תבאו אותיו' אבות· שזכות האבו' עומד במלחמה· והריעותם בחצצר' על שם רוע התרועה הארץ· תרועם בשבט ברזל· שמחתכ' בגימ' גם ביום השבת· ובמועדיכם מלא וי"ו כנגד· פסח· עצרת· ראש השנה· יום הכפורי· סכות· שמיני עצרת: ויסע

בא חנוכה

רשי

או ימים, שנה כמו ימים תהיה גאולתו: למקרא העדה, כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם להאסף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות, בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי חצוצרות: מקשה, מן העשת מעשה מן הקשה ה הקורנס: ותקעו בהן, בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמר ונועדו אליך פתח אהל מועד: ואם באחת יתקעו, הוא סימן למקר' הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן י יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי: ותקעתם תרועה, סימן מסע המחנות תקיעה ת תרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים: ובהקהיל את הקהל וגו', לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקר' העדה תוקע בשני כהנים ובשתיהן שנאמר ותקעו בהן וגו' אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מ מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מ מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חלוק בין מקרא העדה למסע את ה המחנות תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגו' לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהן תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: ובני אהרן, תקעו במקראות ובמסעות הללו: על עולותיכם, בקרבן צבור הכתוב מדבר: אני יי' אלהיכם, מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר ותקעתם לזכרון אני יי' אלהיכם זו מלכות וכו': בחדש השני, נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר עשרה ימים עשו בחורב שהרי בר"ח סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה: למסעיהם

מסרה

יומים ה' ג' מלאים וב' חס' וסי' לחם יומים· אך אם יום או יומים· לא יום אחד תאכלו ולא· או ימים או חדש· יחינו מימים ב' בתראי חס': שמרו ה' קמצין וסימ' את משמרת יי' שמרו· על מאסם את תורת יי'· ואת תורתי לא שמרו· ועדותיו לא שמרו· ראיתי בוגדים ואתקוטטה· וא' אכל בערים ושמרו: עשה לך ז' וסי' תבת עצי

גפר· חצוצרות כסף· שרף· חרבות צורים· כלי גולה· אשר תמצא ידך: חצוצרת ג' חסרים דהס' וסי' וכי תבאו· ודבתריה· תקעו שופר· עשה לך חצוצרת כתיב חס' ו' בתרא· ושארא חצצרות כתיב חס' וי"ו קדמא: הצר ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' וכי תבאו מלחמה· אחרי שרוף המלך וליוצא ולבא אין שלום· כי אין הצר שוה· אנ"ך· קדמא פתח: חלופי דספר במדבר· כי נתונם נתונם המה לו· בהעלתך כי נתני' נתני' המה לי· וסי' וי"ו לוי"ו ויו"ד ליו"ד· דגל ראובן תימנה לצבאותם· אפרים לצבאותם ימה· דן צפנה לצבאותם· וצבאו ופקדיו· יששכר זבולן ראובן· הגרשני יחנו ימה· הקהתים יחנו תימנה· מררי יחנו צפנה· ונתנו עליו ר"פ· ושמו בדיו ופרשו· ועל מזבח הזהב· ושמו את בדיו· בני קהת כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד· בני מררי כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד· בני גרשון כל הבא לצבוא צבא לעבד באהל מועד· מבן שלשים בתר' ר"פ כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משא באהל מועד· ושארא כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד· ויפקד משה בני הקהתי אלפים שבע מאות וחמשים· בני גרשון אלפים ושש מאות ושלשים· בני מררי שלשת אלפים ומאתים· ויפקד· ופקודי בני גרשון· כל הפקודים· ולבית אבותם· והעמיד הכהן את האשה· את מנחת הזכרון· ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאו'· קדמא מנחת קנאו' הוא· תניי' מנחת קנאו' היא· וסי' הלוא הוא אמ' לי אחתי היא· ויביאו את קרבנ' לפני המשכ'· ויקריבו הנשיא' לפני המזבח· וסי' אשר על המשכן ועל המזבח· והעמדת את אהרן תנופה ליי'· ושאר' תנופה לפני יי'· ועדת בני ישר' ללוים ותניינא דפס' ללוים· ואחרי כן באו הלוים· לעבד· על הלוים· וידבר· את הפסח בראשון בארבעה עשר· ויעשו את הפסח בארבע עשר· ונסע אהל מועד דגל מחנה ראובן· ושארא דגל מחנה בני פלוני· אספה לי שבעי' איש מזקני ישר'· ויאסף שבעים איש מזקני העם· ויהי כנוח עליה' הרוח ויתנבאו ולא יספו· ותנח עליהם הרוח ויתנבאו במחנה· ואביה ירק ירק בפניה· ואחר תאסף· נקם נקמת בני· אחר תאסף אל עמך:

דבר טוב על ב' וסי' על ישראל' על המלך: לעינים אב' מן חד חד מלרע למ"ד בריש תיבותא וסי' במס' רבת':

למסעיהם ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן: ויסעו בראשנה על־פי יהוה ביד־משה: ויסע דגל מחנה בני־יהודה בראשנה לצבאתם ועל־צבאו נחשון בן־עמינדב: ועל־צבא מטה בני יששכר נתנאל בן־צוער: ועל צבא מטה בני זבולן אליאב בן־חלן: והורד המשכן ונסעו בני־גרשון ובני מררי נשאי המשכן: ונסע דגל מחנה ראובן לצבאתם ועל־צבאו אליצור בן־שדיאור: ועל־צבא מטה בני שמעון שלמיאל בן־צורי שדי: ועל־צבא מטה בני־גד אליסף בן־דעואל: ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את־המשכן עד־באם: ונסע דגל מחנה בני־אפרים לצבאתם ועל־צבאו אלישמע בן־עמיהוד: ועל־צבא מטה בני מנשה גמליאל בן־פדהצור: ועל־צבא מטה בני בנימן אבידן בן־גדעוני: ונסע דגל מחנה בני־דן מאסף לכל־המחנת לצבאתם ועל־צבאו אחיעזר בן־עמישדי: ועל־צבא מטה בני אשר פגעיאל בן־עכרן: ועל־צבא מטה בני נפתלי אחירע בן־עינן: אלה מסעי בני־ישראל לצבאתם ויסעו: ס ויאמר משה לחבב בן־רעואל המדיני חתן משה נסעים אנחנו אל־המקום אשר אמר יהוה אתו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי־יהוה דבר־טוב על־ישראל: ויאמר אליו לא אלך כי אם־אל־ארצי ואל־מולדתי אלך: ויאמר אל־נא תעזב אתנו כי על־כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים:

למטלניהון ממדברא דסיני ושרא עננא במדברא דפארן: ונטלו בקדמיתא על־מימרא דיי בידא דמשה: ונטל טקס משרית בני־יהודה בקדמיתא לחיליהון ועל־חיליה נחשון בר־עמינדב: ועל־חילא שבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער: ועל־חילא שבטא דבני זבולן אליאב בר־חילון: ומתפרק משכנא ונטלין בני־גרשון ובני מררי נטלי משכנא: ונטל טקס משרית ראובן לחיליהון ועל־חיליה אליצור בר־שדיאור: ועל־חילא שבטא דבני שמעון שלמיאל בר־צורי שדי: ועל־חילא שבטא דבני־גד אליסף בר־דעואל: ונטלין בני קהת נטלי מקדשא ומקימין ית־משכנא עד־מיתיהון: ונטל טקס משרית בני־אפרים לחיליהון ועל־חיליה אלישמע בר־עמיהוד: ועל־חילא שבטא דבני מנשה גמליאל בר־פדה־צור: ועל־חילא שבטא דבני בנימן אבידן בר־גדעוני: ונטל טקס משרית בני־דן מכניש לכל־משריתא לחיליהון ועל־חיליה אחיעזר בר־עמישדי: ועל־חילא שבטא דבני אשר פגעיאל בר־עכרן: ועל־חילא שבטא דבני נפתלי אחירע בר־עינן: אלין מטלני בני־ישראל לחיליהון ונטלו: ואמר משה לחובב בר־רעואל מדינאה חמוהי דמשה נטלין אנחנא לאתרא די אמר יי יתיה אתן לכון אתא עמנא ונוטיב לך ארי־יי מלל־לאיתאה־טבא על־ישראל: ואמר ליה לא איזיל אלהן לארעי ולילדותי איזיל: ואמר לא כען תשבוק יתנא ארי על־כן ידעת כד־הוינא־שרן במדברא וגבורן דאתעבידא לנא חזיתא בעינך:

ב' ה' ל' חס' · כ"ב · ה' · ב' גאין אסור · ט"ו · ל' ושאר דגל מחנה בכי · ז"ח כתור' · ל' כטע' ג"ט סימן גד טפחא · קדמ' כשאי המשכן · תניין כשאי המקדש · ז"ח כתור' · ל' ומל' · ל' · ג' חס' · ב' חד ר"פ וחד ספ וחד ויסעו · ב' כספ' · ב' וחס' · ב' על המלך · ל' ושאר כי אל ארצי · ל' וחס' ל'

רשי

למסעיהם' כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן' קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה: והורד המשכן' כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנ' ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענים אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתי': נושאי המקדש' נושאי דברים המקודשים: והקימו את המשכן' בני גרשון ובני מררי שהיו קודמי' להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאי' אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמע המקרא: והקימו' מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת: מאסף לכל המחנות' תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונ' וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו אתיא כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו אלא דאמרי כקורה היו מהלכים ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות: אלה מסעי' זה סדר מסעיהם: ויסעו' ביום ההוא נסעו: חובב' הוא יתרו שנאמר מבני חובב חתן משה ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן מלמד שהתינוקו' קורין לאבי אביהן אבא ושמות הרבה היו לו יתרו על שם שייתר פרשה אחת בתורה חובב על שחבב את התורה כו': נוסעי' אנחנו אל המקום' מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהן עדין לא נגזרה גזרה עליו ונסבור שהוא נכנס: אל ארצי ואל מולדתי' אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי: אל נא תעזוב' אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנותנו במדבר' כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת' כמו על אשר ידעת כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני כי על כן באו כי על כן ראיתי פניך: והיית לנו לעינים' לשון עבר כתרגומו' דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו' דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר:

והיה

אבן עזרא

למסעיה' כאשר שיסעו: וישכן הענן במדבר פארן' עוד אפרשנו וכן ויסעו בראשונ': והורד' הלוים ירידוהו: נושאי המקדש' הוא הארון: והקימו' הגרשונים והמררים את המשכן עד בא הקהתים ויכניסו הכהנים מיד הארון אל מקומו: מאסף' לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה: אלה מסעי בני ישראל' הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר' מכאן שצפורה היא בת רעואל כי כן כתוב ויתן את צפורה בתו ועוד להשקות צאן אביהן אל רעואל אביהן והנה חובב הוא בן רעואל והנה הוא אחי צפורה ולפי שקול הדעת שהוא יתרו בעבור חנותנו במדבר ואמ' על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חונה שם ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר נתברר שחובב אחי צפורה וקראו חותן משה ואם אמר אין חותן משה דבק עם חובב רק עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה ורבים אמרו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתוב בתו כאשר אמר על בלשצר שהוא בן נבוכד נצר והוא בן בנו וחכמינו אמרו שבעה שמות היו לו ליתרו ושבע' פנים לתורה: אל ארצי' שאדור שם היום ושם נולדתי: אל נא' כמו עתה וכן כל נא שבמקרא והוא הפוך בלשון ישמעאל: כי על כן ידעת' כמו כי על כן לא נתתיה לשלה והטעם הואיל וידעת חנותינו שידעת המקום שחנינו שם: לכה אתנו' והיית לנו לעינים' להראות הדרך ורבים אומרים כי והיית לשון עבר רמז על העצה שנתן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים' וטעם ויאמר אל נא וכבר אמר לו כך לאו הועיל לפי דעתי שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וזה היה שלשת ימים בלבד וזה טעם דרך שלשת ימים וכמוהו וילכו שלשת ימים במדבר איתם אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך שלשה ימים ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעים שנסעו בצאתם ממצרים והארון היה רחוק מהם דרך שלשת ימים וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יסור מהארון והעד ויהי בנסוע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר והנכון בעיני אשר אמרתי' וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות ורתמה ומסעים רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן ועוד אפרשנו' וטעם על פי יי' בהריע בחצוצרות:

קומה

בעל הטורים

ויסע דגל מחנה יהודה · בכלם כתיב ונסע · וביהודה כתו' ויסע חסר מ' שכל מ' שהיו במדבר היו עבמותיו בארון כאו לא נסע · מאסף ד' במסרה מאסף לכל המחנות · ואין איש מאסף אותם הביתה כפלגש בגבעה ואיל וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף · שבט דן על שהיה עמהם פסל על כן אין איש מאסף שהענן היה פולט אותם · ועמלק הרג בהם וכפלו כעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף · ויסעו שנים במסור' ויסעו ויהי חתת אלהים · לבבאותם ויסעו · לומר מה שם היה חתת אלהים על כל סביבותיהם אף כאן · ל"א ויסעו דהתם ראש פסוק ויסעו ד דהכא סוף פסוק · דהתם לפי שיעקב ביער עז מתוכם לפיכ' נסעו ביד רמה · ושכינה לפניהם אבל בני דן שהיה ביניהם ע"ז נסעו לאחור ולא לפנים שהיה הענן פולט אותם ועמלק היה הורג בהם · והיה הטוב ההוא · ה' פעמים טובה כתיב כאן כנגד חמש מאו' אמה דושב' של ידיחו שנתנו לבניו · והטבנו טוב הטוב יטיב והטבנו בגימט' ביריחו:

פנוסעם

קומה יי׳׳ כדרך בני אדם לעמוד להלחם׳ וטעם ויפוצו כאשר יראו שקמת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך׳ מלת משנאיך מהבנין הכבד הנוסף והנון קל להקל על הלשון: ויפוצו וינוסו׳ כדרך כל הנבואות לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת בלעם: ובנחה׳ בנוח הארון ונכתב בה״א כמו ה״א אהלה כי אותיות אהו״י מתחלפים: שובה יי׳ אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יצא בבנין הקל רק אם היה טעמו בשלום והשקט כמו בשוב׳ ונחת תושעון וכן שובה יי׳ רבבות אלפי ישראל שיניחם ולא ירגזו מאויב׳ ודע כי רבבה מגזרת רב והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי ומשה התפלל שיניח וישקוט השם כל ישראל ואם הם רבים: ויהי העם׳ נסמכה זו הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה ספר מה שארע שם: כמתאוננים׳ מגזרת און וכן יתחשבו׳ אונך׳ וטעם וישמע יי׳ שדברו דברי און: ותאכל׳ מלעיל כמו ויאמר ובמוכרת מלרע הפך הלשון רק כן מצאנו: ויצעק העם אל משה׳ בפיום: ותשקע האש׳ כטעם ותכבה ואין לו אחר: תבערה׳ עוד אפרשנו: והאספסוף׳ שנאספו אל ישראל ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו סחרחר חמרמרו: וישבו ויבכו׳ אחר התאוה: גם בני ישראל׳ עמם: הדגה׳ שם המין: חנם׳ בזול כאילו היא חנם: הקשואים׳ באל״ף תחת ה״א מקשה כמו ועמי תלואים ורבים כן: האבטיחי׳׳ ידוע מלשון קדר ואין לו ריע במקרא: חציר׳ הירקות שהם עשב השדה וכן המצמיח הרים חציר והנה הוא שם כלל והמתרגם ארמית אמר שהוא שם פרט גם הוא נכון: והבצלים והשומים׳ ידועים והם קרובים בלשון קדר: נפשנו יבשה׳ היא הנפש המתאוה הנטועה בכבד: אין כל׳ חסרנו כל דבר: עינינו׳ כי מן השמים ירד: והמן׳ ספר הכתו׳ חסרון דעת המתאוי׳ כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט והיה נראה כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדכותו ולבשלו בפרור ויש לו טעם ככבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום: כזרע גד׳ סמוך כמו נטע שעשועיו׳ גד יש אומרי׳ כסברת׳ ויש אומרי׳ חרדל מגזרת גדין ואנכי לא ידעתי:

שטו

וארן ברית יי׳ ב׳ וסי׳ נסע לפניהם׳ לא משו מקרב: ט׳ פסוקי׳ אית בהון הדין סימן נ״ון הפוכה וסימ׳ ויהי בנסע הארן׳ ויהי העם כמתאננים׳ יורדי הים באניות׳ המה ראו מעשי יי׳׳ ויאמר ויעמד רוח׳ יעלו שמים ירדו׳ יחגו וינעו כשכור׳ ויצעקו אל יי׳ בצר׳׳ שופך בוז על נדיבים׳ ומקרין אכין ורקין שבתורה: קומה ב׳

והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יהוה עמנו והטבנו לך: ויסעו מהר יהוה דרך שלשת ימים וארון ברית יהוה נסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וענן יהוה עליהם יומם בנסעם מן המחנה: ס ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יהוה ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: ובנחה יאמר שובה יהוה רבבות אלפי ישראל: פ

יא ויהי העם כמתאננים רע באזני יהוה וישמע יהוה ויחר אפו ותבער בם אש יהוה ותאכל בקצה המחנה: ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל יהוה ותשקע האש: ויקרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה בם אש יהוה: והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים: ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו: והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח:

ויהי ארי תיזל עמנא ויהי טבא ההוא די יוטיב יי עמנא ונוטיב לך: ונטלו מטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי מהלך תלתא יומין וארון קימא דיי נטל קדמיהון מהלך תלתא יומין לאתקנא להון אתר בית משרי: וענן יקרא דיי עליהון ביממא במטלהון מן משריתא: והוה במטל ארונא ואמר משה אתגלי יי ויתבדרון סנאך ויערקון בעלי דבבך מן קדמך: ובמשרוהי אמר תוב יי שרי ביקרך בגו רבבת אלפיא דישראל: והוה עמא כד מסתקפין ביש קדם יי ושמיע קדם יי ותקיף רוגזיה ודליקת בהון אשתא מן קדם יי ושיציאת בסיפי משריתא: וצוח עמא על משה וצלי משה קדם יי ואשתקעת אשתא: וקרא שמא דאתרא ההוא דליקתא ארי דליקת בהון אשתא מן קדם יי: וערברבין די ביניהון שאילו שאלתא ותבו ובכו אף בני ישראל ואמרו מן יוכלננא בשרא: דכירין אנחנא ית נוניא דהוינא אכלין במצרים מגן ית בוציניא וית אבטיחיא וית כרתי וית בוצלי ותומי: וכען נפשנא תאיבא לית כל מדעם אלהן למנא עיננא: ומנא כבר זרע גידא הוא וחזויה כחיזו בדולחא:

שייטין

לז׳ ד׳ דסמיכ׳ · לא׳ ענן יי׳ · ב׳ לבעל החוריות · ב׳ בטע׳ מלרע · ב׳ בטע׳ מלרע · ל׳ חס · ל׳ וכת׳ ה׳ · חד מן ה׳ · ל׳ בטע׳ מלרע · ל׳ ומלא · ל׳ וחס ב׳ פתחי׳ · ד׳ · ל׳ וחס׳ תשקע · ל׳ וכת׳ ה׳ · ל׳ · ל׳ וחס · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וכת׳ ד׳ · ל׳ בטע׳ מלרע · ל׳ פתחי׳ · וחס

בטעם מלרע וסי׳ קומה יי׳ ויפוצו׳ קומה יי׳ אלהים למנוחתיך׳ וכל תהילו דכוו במא מלעיל וסי׳ החזק מגן וצנה: שובה ה׳ בטעמ׳ מלרע וסימ׳ ובנחה יאמר שובה׳ מחיתי כעב פשעיך׳ שובה יי׳ חלצה נפשי׳ והנחם על עבדיך׳ כאפיקים בנגב: ואתה ועתה יח בטע׳ תברין וסימ׳ ואתה תבוא אל אבתיך בשלום׳ ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן׳ ועתה נפשנו יבשה אין כל׳ אם רע בעיניך אשובה לי׳ צודה את נפשי׳ ברח מן הארץ מעל אבשלום׳ ארוני המלך׳ יושב ירושלם׳ תבקש לך גדלות׳ את נבלותה׳ יאכלם חדש את חלקיהם׳ נאספו עליה עמים׳ ועתה חלו נא׳ ועתה מה נאמר אלהינו דעזרא׳ ועתה יש מקוה לישראל׳ בחליים רבים׳ ואתה תעלה אותם ירושלם׳ קח נא ברכה:

ויהי בנסע ל׳ דסימני הפוכ׳ מנהון · והאספסף ל׳ ותא׳ חד מן ב׳ פס׳ מלין כתבין א׳ בלאגע תיבות ולא קריין · כזרע ל׳ וחד גזרע אנסף

רש״י

והיה הטוב ההוא׳ מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב: דרך שלשת ימים׳ מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב״ה חפץ להכניס׳ לארץ מיד: וארון ברית יי׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים׳ זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדי׳ לפניהם דרך שלשת ימי׳ לתקן להם חנייה: וענן יי׳ עליהם יומם׳ שבעה ענגים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם ממיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבי׳: ויהי בנסוע הארון׳ עשה לו סימניות מלפניו ומאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו׳ כדאית׳ בכל כתבי הקדש: קומה יי׳׳ לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר תנחומא בויקהל: ויפוצו אויביך׳ המכונסין: וינוסו משנאיך׳ אלו הרודפי׳: משנאיך׳ אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישרא׳ שונא את מי שאמר והיה העולם שנא׳ ומשנאיך נשאו ראש ומי הם על עמך יערימו סוד: שובה יי׳׳ מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעון: רבבות אלפי ישראל׳ מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משני אלפים ושתי רבבות: ויהי העם כמתאוננים׳ אין העם אלא רשעים וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה ואומר העם הרע הזה וכשהן כשרים קרואים עמי שנ׳ שלח עמי עמי מה עשיתי לך: כמתאוננים׳ אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש: רע באזני יי׳׳ תואנה שהיא רעה באזני יי׳ שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט אמרו אוי לנו כמה ליבטנו בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מעינוי הדרך: ויחר אפו׳ אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה׳ במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהן ובגדולים: ויצעק העם אל משה׳ משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא: ותשקע האש׳ שקעה במקומה שאילו חזרה לאחת הרוחו׳ היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: והאספסף׳ אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים: וישובו׳ גם בני ישראל ויבכו עמהם: מי יאכילנו בשר׳ וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר ונומר ואם תאמר אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו׳ אלא שמבקשים עלילה: אשר נאכל במצרים חנם׳ אם תאמר שמצרים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן להם אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות: את הקשואים׳ אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו׳ כדאיתא בספרי: הקשואים׳ הם קוקומברו״ש בלע״ז: אבטיחים׳ בודיק״ש: החציר׳ כרישין פורלי״ש ית׳ בוציניא וכו׳: אל המן עינינו׳ מן בשחר מן בערב: והמן כזרע גד׳ מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב״ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו׳ כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד׳ עגול כגידא זרע קולייאנדר״ו: בדולח׳ שם אבן טובה קריסט״ל:

שטו

בעל הטורים

בנוסעם ג׳ במסורת בנוסעם יון במחנה בנוסע מקדש מה להלן מרדו אף כאן כמו מרדו · עשה נונין הפוכין · שרצה להעביר שבטים שאותיותיהן חמשים את הירדן שהוא רחב חמשים אלא שחטא גרם · טעם אחר לנונין הפוכים כדאי׳ בשבת פרק כל כתבי שאין זה מקומה ונכתבה כאן להפסיק בין פורענו׳ ראשונה לפורענו׳ שניה ועשה נונין הפוכין לומר שמקומה לפני ב׳ פרשיות לפניה: ועוד לא היו הנוני׳ הפוכין לא הייתי יודע אם לאחר ב׳ פרשיות לפניה או לפני ב׳ לאחריה · לכך עשאם הפוכים לומר לפני ב׳ לפניה · והוא אחר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בפרשת במדבר סיני שמשם עד הנא ב׳ פרשיות · ויהי בנסוע ווי היה לאומות בנסוע · ויהי עולה לא שבלע׳ עם לא מלכים · בנסוע מלמד שהיה מתנענע ולא היה נוסע ממקומו עד שמשה היה אומר קומה יי׳ · בנסוע הארון · בשנוסע הארון מסיע עמו המרכב׳ וחיות הקדש׳ בנסוע בא כח חשמל · בנסוע בא״ת ב״ש שט״ז שהוא בגימט׳ בכבוד המרכבה · בנסע בגימט׳ יעקב שדמות יעקב אשר הוא חקוק בכסא הכבוד נוסע עמהם: ובנחה כתוב בה״א · כנגד ארבעה דגלים ומחנה לויה · בפסוק ויהי בנסע שנים עשר תיבו׳ כמו שיש בפסוק ולכל היד החזקה שהוא סוף התורה ובפסוק ובנחה יש בו שבעה תיבות · כמו שיש בפסוק בראשית שהוא תחלת התורה לומר שהוא חשוב ספר תור׳ בפני עצמו · ומתחיל בו״ו ומסיי׳ בלמ״ד על שם הליכות עולם׳ לו · בל׳ פרש׳ שיש בה כדי ללקט פ״ה אותיו׳ כמו ויהי בנסוע מצילין אותו מפני הדליקה לכך סמוך לו ותבער בם אש יי׳ לומר לך שמצילין הפרש׳ שיש בה פ״ה אותיות מן האש · ועל כן המילה שעולה פ״ה מצלת מדינה של גיהנם · בקצה המחנה בגימ׳ הקצינים · מי יאכילנו בשר אף על פי שהיה להם בשר הרבה הם היו סבורין לעבור הירדן מהרה ואמרו אנו צריכין להלחם בכנעני ולא נוכל ל׳ להעביר מקננו עמנו ולכ׳ אמרו מי יאכילנו בשר:

טעמו

פייט אלא לשון טייל איטבנויי"ר בלע"ז: וטחנו ברחים וגו׳, לא ירד בריחים ולא בקדרה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין: קדרה: לשד השמן, לחלוח של שמן כך פרשו דונש ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ והלמ"ד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותי פי׳ לשון שדים אך אין

שטו העם, מגזרת משוט בארץ ווה יורה כי לא היה נופל זה עם זה רק מפוזר ומפורד: ברחים, של היד ולא יתכן להפריד זה... במלוכה, ענין או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו ע... ועשו עוגות: לשד, יש אומרים כי הלמ"ד נוסף כל...

בכה ובכהו׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות: למשפחותיו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר במדבר סיני: ובעיני י׳ וסי׳ ובעיני שכם בן, בעיני פרעה ובעיני, והקול נשמע בית, יראו יי׳ עליכם, גם האיש משה, ובעיני משה רע, ובעיני הסרני׳, וידבר גם אבנר, וישר הדבר בעיני דמלכי׳ ותברו דהה: עבדך לעבדך ז׳ קמצי׳ וסי׳ למה

שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן: וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל־הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו: וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי: הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו: מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה: לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי: וְאִם־כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה בְּרָעָתִי: פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ: וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ: וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם:

שָׁיְטִין עַמָּא וְלָקְטִין דְּצָבֵי טָחֵין בְּרֵיחַיָּא אוֹ דְצָבֵי דָאִיךְ בִּמְדוֹכְתָּא וּמְבַשְּׁלִין לֵיהּ בְּקִדְרָא וְעָבְדִין יָתֵיהּ גְּרִיצָן וַהֲוָה מַעֲמֵיהּ כִּטְעַם דְּלִישׁ בְּמִשְׁחָא: וְכַד נָחֵית טַלָּא עַל מַשְׁרִיתָא לֵילְיָא נָחֵית מַנָּא עֲלוֹהִי: וּשְׁמַע מֹשֶׁה יָת עַמָּא בָּכָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ לַחֲדָא וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה בִּישׁ: וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמָא אַבְאֵישְׁתָּא לְעַבְדָּךְ וּלְמָה לָא אַשְׁכְּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ לְשַׁוָּאָה יָת מָטוֹל כָּל עַמָּא הָדֵין עֲלָי: הַאַב אֲנָא לְכָל עַמָּא הָדֵין וְאִם בְּנֵי אִנּוּן דַּאֲמַרְתְּ לִי סוֹבַרְהִי בְּתֻקְפָךְ כְּמָא דִמְסוֹבַר תּוּרְבְּיָנָא יָת יַנְקָא עַל אַרְעָא דְּקַיֵּמְתָּא לַאֲבָהָתוֹהִי: מְנָן לִי בִּשְׂרָא לְמִתַּן לְכָל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי בָכַן עֲלַי לְמֵימַר הַב לָנָא בִשְׂרָא וְנֵיכוֹל: לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדַי לְסוֹבָרָא יָת כָּל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי יַקִּיר מִנִּי: וְאִם כְּדֵין אַתְּ עָבֵד לִי קְטֻלְנִי כְעַן קְטוֹל אִם אַשְׁכְּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְלָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתִי:

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ קֳדָמַי שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְדַעְתְּ אֲרֵי אִנּוּן סָבֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וְתִדְבַּר יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְעַתְּדוּן תַּמָּן עִמָּךְ: וְאֶתְגְּלֵי וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ תַּמָּן וַאֲרַבֵּי מִן רוּחָא דִּי עֲלָךְ וְאֲשַׁוֵּי עֲלֵיהוֹן וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ בְּמָטוֹל עַמָּא וְלָא תְסוֹבַר אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ: וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדַּמְּנוּ לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּסְרָא אֲרֵי בְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מַאן יוֹכְלִנָנָא בִּסְרָא אֲרֵי טָב לָנָא בְּמִצְרָיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּסְרָא וְתֵיכְלוּן:

הרעת לעבדך׳ היסגרוני בעלי קעילה׳ ועשית חסד על עבדך׳ ולי אני עבדך ולצדוק׳ ויאמר המלך שלום דאבשלום׳ כי אתה הבדלתם לך׳ גם מודים חשוך עבדך׳ וכל אתנחתא וסוף פסוקים דכו׳ במ״א טוב עשית עם עבדך: האנכי ב׳ וסי׳ הריתי׳ לאדם שתי: לשאת כ״ד נמסר בד״ה א׳ ריש סי׳ ט״ו: את ג׳ בליש׳ זכר וסי׳ ואת תדבר אלינו׳ ואם ככה את עשה לי׳ ממשת הסוכך: הרג ג׳ ותס׳ וסי׳ ואם ככה את עשה לי׳ כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו׳ והנה ששון ושמחה הרג׳ והר והרג בשנאיה׳: ואל אראה ברעתי חד מן י״ח מלין תיקון סופרי׳ וסי׳ נמסר בריש סיפרא דמדבר סיני: ויאמ׳ יי׳ אל משה ט׳ בטעמ׳ נמסר בסדר במדב׳ סיני: ולא תשא ג׳ וסי׳ ולא תשא למקו׳ בעבורם׳ ולא תשא עליו חטא׳ ולא תשא אתה לבדך׳ ונמסר גם בסדר וארא:

...שהנו קלות ראש כנוסף פתו ומדבר בפני המלך ... ולא רצה הקב״ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן ... שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו ... קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך, כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכ... ...כור מפי הקב״ה: וירדתי, זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך, ולא עמהם: ואצלתי, כתרגו׳ וארבי ...

רשי: עד חדש ימים׳ זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה וברשעי׳ הוא אומר הבשר עודנו בין שיניהם כך היה שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים עודנו בין שיניהם: עד אשר יצא מאפכם׳ כתרגומו דתקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא׳ שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא: את ה׳ אשר בקרבכם׳ אם לא שנטעתי שכינתי ביניכ׳ לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: שש מאות אלף רגלי׳ לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים רבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: הצאן ובקר ישחט׳ זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים: הצאן ובקר׳ הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו ואיזו קשה זו או שמעו נא המורים אלא לפי שלא אמ׳ ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגומר ואת׳ אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו: הצאן ובקר ישחט להם׳ כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומר לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב״ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה׳ תקצר בעיניך׳ יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפילו שעה אחת: עתה תראה היקרך דברי׳ רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומ׳ אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצרה ידי אמר לו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן אמר להם היד ה׳ תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגומר הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאת שאלתינו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויקח שבעים איש וגו׳: ולא יספו׳ לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגמו ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם: וישארו שני אנשים׳ מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו: והמה בכתובים׳ במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כולם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לשנים עשר שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע״ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובררן מכל שבט ושבט ששה והיו ע״ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק אמר לו לא המקום חפץ בך: וירץ הנער׳ יש אומרים גרשום בן משה היה: כלאם׳ הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם׳ דבר אחר תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ: המקנא

מסורה: לא יום אחד תאכלו׳ חד מן ג׳ פסו׳ דמיין אית בהון לא ולא ולא ולא וסי׳ לא יום אחד תאכלון ולא׳ לא תאבה לו ולא תשמע אליו׳ והיה כי תרבו ופריתם: ויאמר משה ב׳ בטע׳ זרקא וסי׳ שש מאות אלף רגלי׳ בזאת תדעון כי ה׳ שלחני: להם ה׳ דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסים׳ בשר אתן להם׳ ומדתם מחוץ

מקרא:

לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום: עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את יהוה אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים: ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים: הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם: פ

ויאמר יהוה אל משה היד יהוה תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא: ויצא משה וידבר אל העם את דברי יהוה ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל: וירד יהוה בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו: וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה: וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה: ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם:

תרגום אונקלוס:

לא יומא חד תיכלון ולא תרין יומין ולא חמשא יומין ולא עסרא יומין ולא עסרין יומין: עד ירח יומין עד די תקוצון ביה ויהי לכון לתקלא חלף דקצתון ית מימרא דיי דשכנתיה שריא ביניכון ובכיתון קדמוהי למימר למה דנן נפקנא ממצרים: ואמר משה שית מאה אלפין גברא רגלאה עמא די אנא ביניהון ואת אמרת בסרא אתן להון וייכלון ירח יומין: העאן ותורין יתנכסון להון היספקון להון אם ית כל נוני ימא יתכנשון להון היספקון להון: ואמר יי למשה המימרא דיי יתעכב כען תחזי היערענך פתגמי אם לא: ונפק משה ומלל עם עמא ית פתגמיא דיי וכנש שבעין גברא מסבי עמא ואקים יתהון סחרנות משכנא: ואתגלי יי בעננא ומלל עמיה ורבי מן רוחא די עלוהי ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוח נבואה ומתנבאין ולא פסקין: ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוח נבואה ואנון בכתיביא ולא נפקו למשכנא ומתנבאין במשריתא: ורהט עולימא וחוי למשה ואמר אלדד ומידד מתנבאין במשריתא: ואתיב יהושע בר נון משומשניה דמשה מעולמוהי ואמר רבוני משה אסרנון:

מסורה: לעיר׳ יניח יי׳ לאחיכם דאורית׳ וחברו דיהושע׳ ועתה הניח יי׳: היד ב׳ וסים׳ היד יי׳ תקצר׳ היד יואב היה: דברי י״ג וסים׳ היד יי׳ תקצר׳ ומדוע הקילתני׳ ויען איש ישראל את איש׳ הבית הזה אשר אתה בונה׳ ויאמר אליהו התשבי׳ כן יהיה דברי אשר יצא מפי׳ ואת אלה ידי עשתה׳ ויאמר יי׳ אלי היטבת׳ אלה כה דברי כאש נאם יי׳ הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר׳ ושל אחריו בפסוק שני׳ כי כה אמר יי׳ לפי מלאת לבבל׳ ויתפלל אל יי׳ ויאמר אנא יי׳ דיונה׳ אחרי דברי לא ישנו: אם לא ז׳ ס״פ וסים׳ נמסר בסדר חיי שרה: כנוח ב׳ וסים׳ כנוח עליהם הרוח כפות רגלי הכהנים׳ עליהם י״ג חס׳ נמסר בסדר ויגש: האהלה ח׳ וסים׳ נמסר בשפטי׳ סימן ד׳ גבי יעל וסיסרא:

אבן עזרא: ולא יומים׳ כפל: חמשה ימים׳ כנגד אצבעות היד האוכלים: עשרה׳ כפל באצבעות ידיו גם עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו: חדש ימים׳ פירשתיו שיסוב ערך הלבנה באורה כאשר היתה וכן שנתים ימים׳ וטעם מאפכם כי הריח באף ויצא הריח ממנו ולא ימצא: לזרא׳ באלף תחת הה״א כמו קראן לי מרא כי אותיות אהו״י מתחלפין וטעם לזרא הוא דבר זר כתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו: שש מאות אלף רגלי׳ ואין צורך להזכיר הפחותים׳ ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים יש אומרים כי משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר והתשובה שיאמר להם אין לכם צורך לשאול: היד ה׳ תקצר׳ ולא אדע למה הזרה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק נביאו כאשר אפרש: ומצא להם׳ כדברי המתרגם ארמית ומה נכבד דרש קדמונינו במלת ישחט על הבהמה ויאסף על הדג: היקרך׳ כמו ויקר מקרה: ויצא משה׳ מאהל מועד: ויאצל׳ על דעתי מהבנין הכבד הנוסף׳ וי״ו ויתנבאו כא״ה רפה בלשון ישמעאל: ולא יספו׳ פעם שנית וכן קול גדול ולא יסף ולא יסף עוד לדעתה ואין מדקדוק הלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז״ל שלקח משה מכל שבט ששה ואם שנים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השנים וזה נכון: והמה בכתובים׳ בתחלה: ולא יצאו׳ ממחנה ישר׳ אל אהל מועד: וירץ הנער׳ בה״א הוא הנודע לשרת משה חוץ מיהושע כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער: מבחוריו׳ יש אומרים שפירושו מבחרותו והטעם שלא אמר כדברי זקן ויש מדביקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעשה היה בשנה השנית והנכון בעיני שהוא מבחוריו הוא מהמובחרים לשרת משה כי אחרים יש עמו ודע כי מלת בחור בלשון רבים פעם תשתנה ופעם לא תשתנה וכן מלת שרים אולי הם שני משקלים: כלאם׳ כפתח תלמיד בעבור אות הגרון הבא אחריו׳ ונפתחה

בעל הטורים

כתיב ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש׳ אבל אלדד ומידד שלא היו מכלל השבעים נאמר בהם ותנח עליהם הרוח׳ פירו׳ הרוח מאת השם ולא משל משה: וכשאמר לו יהושע כלאם׳ אמר מי יתן כל עם יי׳ נביאים כאלו השנים בתת יי׳ את רוחו עליהם׳ ולא כשבעי׳ הזקני׳ שאצל מרוחי ונתן עליהם׳ לזרא׳ באלף שנאמר כי כל מיני טעמים חוץ מאחד והוא טעמו של מן׳ לזרא בגימ׳ לחולי מעים׳ אם את כל דגי הים יאסף להם׳ פי׳ ימית להם לשון ויגוע וימת ויאסף׳ וזה הוא באסיפה שבלעה שני להוי׳ כנוח ב׳ במסו׳ ויהי כנוח עליה׳ הרוח׳ ואידך כנוח כפות רגלי הכהנים׳ לומ׳ לך שנחה עליהם השכינה כמו על ה הארון׳ ותנח שנים במסו׳ כפרשת כח׳ מתנבאים׳ שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס ישראל לארץ׳ מתנבאים נוטריקון משה תנוח יהושע מכניס: ויען

המקנא אתה לי: הקנאתי את מקנא: לי׳ כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אכפרנמט בלע״ז אוחז בעובי המשא: ויאסף משה׳ מפתח אהל מועד: אל המחנה׳ נכנסו איש לאהלו: ויאסף׳ לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך ואב לכלם יכנוס ולא ידע מי אוספם

שלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקי׳ איש לאהלו: ויגז׳ ויפרית׳ וכן כי גז חיש וכן נגוז ועבר: ויטוש׳ ויפשט כמו והנם נטושים על פני כל הארץ ונטשתיך המדברה: וכאמתי׳ פורח׳ בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות: הממעי׳ מי שאוסף פחו׳ מכלם העצלים והחגרי׳ אסף עשרה חמרים: וישטחו׳ עשו אותן משטיחין משטיחין: טרם יכרת׳ כתרגומו עד לא פסק׳ דבר אח׳ אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה: ותדבר׳ אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות אין אמיר׳ בכל מקום אלא לשון תחנוני׳ וכן הוא אומר ויאמ׳ אל נא אחי תרעו ויאמר שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן׳ היא פתחה בדבר תחלה לפיכך הקדים׳ הכתוב תחלה ומניין שהיתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרי׳ היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו: האשה הכושית׳ מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודי׳ בשחרותו של כושי: כושית׳ בגימטריא יפת מראה: על אודות האשה׳ על אודות גירושיה: כי אשה כושית לקח׳ מה תלמוד לומר אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואין נאה במעשיה ולא ביופיה אבל זאת נאה בכל: האשה הכושית׳ על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כושית לקח׳ ועתה גרשה: הרק׳ אך עמו לבדו דבר יי׳: הלא גם בנו דבר׳ ולא פירשנו מדרך ארץ: ענו׳ שפל וסבלן: פתאם׳ נגלה עליהם פתאם והן טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבועה לדבור: צאו שלשתכם׳ מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שאי אפשר לפה לומ׳ ולאזן לשמוע: בעמוד ענן׳ יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב״ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר יי׳ איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: ויקרא אהרן ומרים׳ שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור: ויצאו

ונפתחה ה״א המקנא והיה ראוי להיותו בשוא ובפתח ובעבור היותו תחת המ״ם שוא כע ושני׳ שואים נעים לא יתחברו לעולם׳ ומלת מי יתן כשואל חפץ בדבר כאומר מי יתן לי זאת השאלה והחפץ: ויאסף משה׳ הלך כלוי עם הזקנים לחלוק להם כבוד: ורוח נסע׳ יוס שני: ויגז׳ כרת כמו גזי נזרך ומנזירתו גז כאנך׳ וטעם ויגז שהיו בשפת ים רבים כחול והנה גזז מהם ומלת ויגז מפעלי הכפל כמו ויחס בשר הילד: ויטוש׳ כמו ויפרוש והטעם כדבר נטוש אין כח בו לסור וכן והנם נטושים על פני כל הארץ: סביבות המחנה׳ בלבד גם הטעם שהיה כאמתי׳ בכל מקום גבוה או שפל: וישטחו׳ כמו ויפרשו וכן שטחתי אליך כפי ואם הם שני בנינים: מכה רבה׳ דבר היה: ויקרא׳ הקורא או משה: קברו׳ הקוברים כמו ויאמר ליוסף: נסעו העם חצרות׳ אל חצרות דרך קצרה׳ וטעם ויהיו בחצרו׳ דבק עם ותדבר מרי׳ כי בעבורה ישבו שם כי כן כתוב: ותדבר מרים׳ היא דברה גם אהרן הסכי׳ או האחרים על כן נענש׳ וטעם ותדבר עם בי״ת דרך גנאי כמו וידבר העם באלהים גם ימצא לשבח גם בדרך נבואה יש אומרים כי משה מלך על כוש ולקח כושית והמתרגם אמר שפירתא וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת הלבן גם אנחנו נקרא העור שני נהור והנה לא יתכן שנקרא שם שהוא לשבח להפכו לגנאי ויש אומרים כי כוש בן ימיני הוא שאול וכן הלא כבני כושיים וכבר פירשתיו והישר בעיני שזו הכושית היא צפורה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל וצפורה היתה שחורה ודומה לכושית׳ וטעם כי אשה כושית לקח זה הדבור שדברה מרים ומה נכבד דברי קדמוננו שאמרו על הזקנים אשריהם ואוי לנשיהם והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה רק בעבור שאיננה יפה: ויאמרו הרק אך במשה׳ הביאה ראיה כי לא עשה זה לקדושת השם כי הם היו נביאים ואין המשכב אסור להם: הרק אך׳ והאחד יספיק רק הוא דרך צחות כמו המבלי אין קברים: וישמע יי׳ ואם דברו בסתר: ענו מאד׳ במשקל שלו והטעם שלא בקש גדולה על אחיו: פתאום׳ המ״ם נוסף כמ״ם שלשום והוא מגזרת פתי דבר שלא עלה על לב: צאו שלשתכם ויצאו שלשתם׳ כל אחד מאהלו והמה דרך כלל ואחר כן פרט וירד יי׳ בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים ומשה שומע: שמעו

נביא׳ ג׳ מלאי׳ וסי׳ המקנא אתה לי׳ בהכרית איזבל׳ וגם נביאי׳ העמדת דעזרא: ויאסף ב׳ מלרע וסי׳ ויאסף משה אל המחנ׳ ויאסף כל איש ישראל: ויגז ב׳ בתרי לישני וסי׳ ויגז שלוי׳ מן הים ויטש על׳ ויגז את ראשו: על פני הארץ ה׳ חס׳ כל וסי׳ וכאמתי׳ אנכי עשיתי את השמים׳ ואנשי תמיד יבדילו׳ הבונה בשמים׳ עשה

ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל־עם יהוה נביאים כי־יתן יהוה את־רוחו עליהם: ויאסף משה אל־המחנה הוא וזקני ישראל: ורוח נסע מאת יהוה ויגז שלוים מן־הים ויטש על־המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה וכאמתים על־פני הארץ: ויקם העם כל־היום ההוא וכל־הלילה וכל יום המחרת ויאספו את־השלו הממעיט אסף עשרה חמרים וישטחו להם שטוח סביבות המחנה: הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יהוה חרה בעם ויך יהוה בעם מכה רבה מאד: ויקרא את־שם־המקום ההוא קברות התאוה כי־שם קברו את־העם המתאוים: מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות: פ

ותדבר מרים ואהרן במשה על־אדות האשה הכשית אשר לקח כי־אשה כשית לקח: ויאמרו הרק אך־במשה דבר יהוה הלא גם־בנו דבר וישמע יהוה: והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על־פני האדמה: ס ויאמר יהוה פתאם אל־משה ואל־אהרן ואל־מרים צאו שלשתכם אל־אהל מועד ויצאו שלשתם: וירד יהוה בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים

ואמר ליה משה הקנאתי את מקני לי רעינא פון דיהון כל־עמא דיי נביאין ארי יתן יי ית־רוח נבואתיה עליהון: ואתכניש משה למשריתא הוא וסבי ישראל: ורוחא נטלי מן־קדם יי ואפרח שליו מן־ימא ורמא על־משריתא כמהלך יומא לכא וכמהלך יומא לכא סחור־סחור למשריתא וכרום־תרתין אמין על אפי ארעא: וקם עמא כל־יומא ההוא וכל־ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית־שליו דאזער כנש עשרא דגורין ושטחו להון משטיחין סחור־סחור למשריתא: בסרא עד־כען בין שניהון עד לא פסק ורגזא דיי תקיף בעמא וקטל יי בעמא קטול סגי לחדא: וקרא ית־שמא דאתרא ההוא קברי דמשאלי ארי־תמן קברו ית־עמא דשאילו: מקברי דמשאלי נטלו עמא לחצרות והוו בחצרות: ומלילת מרים ואהרן במשה על־עסק אתתא שפירתא דנסיב ארי־אתתא שפירתא דנסיב רחיק: ואמרו הלחוד ברם־עם־משה מליל יי הלא אף עמנא מליל ושמיע קדם־יי: וגברא משה ענותן לחדא מכל אנשא דעל־אפי ארעא: ואמר יי בתכיף למשה ולאהרן ולמרים פוקו תלתיכון למשכן זמנא ונפקו תלתיהון: ואתגלי יי בעמודא דעננא וקם בתרע משכנא וקרא אהרן ומרים

עש כסיל׳ ושארא על פני כל הארץ: ויאספו י׳ פתחי׳ וסימ׳ בלשון ארמי סביא סלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון חמרא וכספא ופירושא דילהון בלשון הקדש בסדר שמות: חמרים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ ויצברו אתם חמרי׳ חמרי׳ ב׳ בו וחס׳ הממעיט אסף עשרה חמרי׳ מל׳: סביבו ב׳ מלאי׳ בתור וסימ׳ ורוח נסע מאת יי׳׳ ויקם העם כל היום׳ ושארא סביבות כתיב וכל נביאי׳ וכתובי׳ מלאי׳ במ״א חסר וסימ׳ ורכב אש סביבת אלישע: ואף יי׳ ל׳ והוא חד מן מ׳ מלין מן א׳ א׳ קדמ׳ נסיב וי״ו ותגינ׳ יי׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: רבה מאד ה׳ וסימ׳ הבש׳ עודנו בין שיניה׳׳ והיה כל נפש חיה׳ תהיה דגת׳ כדגת הים הגדול׳ נחשת רבה מאד ד״ה׳ ויהי מקנהו שבעת דאיוב: ויקרא את שם המקום ד׳ בליש׳ וסימ׳ לוז שם העיר׳ אשר דבר אתו שם׳ המקום ההוא קברות התאוה׳ עמק ברכה כי שם ברכו את יי׳׳ דד״ה:

בעל הטורים

ויגז ב׳ במסרה ויגז שלוים׳ ואידך ויגז ראשו באיוב׳ גזה הוא שיש במדר׳ יותר ממה שהרג בהם׳ ה השלו על ידי אכילה הרג בהם על ידי ירידה ונפילה שנפל על ראשם׳ כשם שנ׳ באיוב ויגז ראשו ג ויהיה מתאבל על בניו שנפל עליהם הבית׳ כך בכאן היו מ מתאבלים על אותם שמתו מנפילת השלו׳ כתיב שלוים וקרי שלוים שלוי׳ לצדיקים ושלוים לרשעי׳ שהיה להם כקוצים׳ המתאוים ב׳ כי שם קברו את העם ה המתאוים׳ הוי׳ המתאוים למה כי שם קברו את העם המתאוים׳ הכשית׳ בגימ׳ יפת מראה׳ וישמע יי׳ וסמיך ליה והאיש משה שדברו לו כינו לכינם׳ ולא שמע אותם אל אחר׳ עניו ענו כתי׳ שהיה חשכון ענו ימי׳ בהר׳ ויכסהו הענן ששת ימים ואחר כך שלשה פעמים מ׳ ענו׳ בגימ׳ בעדן׳ שנאמ׳ גן עדן: במראה

שמעו נא׳ כמו עתה: נביאכם׳ מי שיהיה מכם נביא יי׳: במראה׳ פירושו אם יהיה נביאכם שהוא נביא יי׳ כמו והנבואה עודד הנביא האלה שרה אמו כנאך אלהים עולם: במראה׳ במראות הלילה: בחלום אדבר בו׳ כפול כדרך הנבואות: בכל ביתי נאמן הוא׳ טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם יצטרך יעבר דרכיו ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול: פה אל פה אדבר בו׳ הטעם בלא אמצעי: במראה ולא בחידות׳ הטעם שמראה לו הדבור כאשר הוא כצורת ה המשכן: ולא בחידות׳ כמו השער הגדול: ותמונת יי׳ יביט׳ כטעם הראני נא את כבודך או שהוא בהקיץ: וילך׳ הכבוד והעד והענן סר: מעל האהל׳ מעל פתח האהל: והנה מצורעת׳ תחסר מלת היא כמו כאשר קרא: בי אדני׳ פרשתיו: אל נא׳ אל עתה: נואלנו׳ מבנין נפעל ואין לו ריע כי אם מאלו שרי צען ויש אומרי׳ שהוא הפוך מאולת קמוץ׳ וטעמו ידוע: אל נא תהי כמת׳ אל עתה תהיה אחותנו כנפל המת כאשר יצא מבטן אמו נאכל חצי בשרו וכן בשר המצורע ואין צורך לתיקון סופרים: ויצעק משה׳ זה יורה שהיה בצער על אחותו: אל׳ אתה שיש הגבורה בידך עתה רפא עתה לה על כן השיב השם ואביה ואילו אביה כעס עליה וירק בפניה הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים: תסגר׳ כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים: ואחר תאסף׳ תשוב מהיסגר וכן ואספתו מצרעתו ואחר שבאה אל המחנה נסעו העם מחצרות: ויחנו במדבר פארן׳ על דעת רבים שהענן היה שם בעבור שמצאו וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו ולפי דעתי אין זה הפי׳ נכון:

שלח לך׳ כתו׳ שהשם אמר לישראל עלה רש והם אמרו נשלחה אנשי׳ אז אמר השם שלח לך אנשים׳ וטעם אנשים שהם ידועים גבורים וכן כלם אנשים וחזקת נהיית לאיש כי איש היה: ויתורו׳ ויחפשו וכן ולא תתורו: כל נשיא בהם׳ כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת אחד מוספת עצמה ואחרת עמה וכן ושנים אנשים שרי גדודים היו בן שאול ורבים כן׳ וטעם

ויצאו שניהם׳ ומפני מה משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים ובפניו נאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני׳ דבר אחר שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: שמעו נא דברי׳ אין נא אלא לשון בקשה: אם יהיה נביאכם׳ אם יהיו לכם נביאים:

יראתם ג׳ וסימ׳ ומדוע לא יראתם׳ אנכי עמד בין יי׳׳ חרב יראתם׳ וסי׳ בלשון ארמי חרבא דמשה אישתא׳ וא׳ יראתם׳ יראתם את יי׳ דיהושע: וילך ז׳ פתחין וסי׳ נמסר בסוף חיי שרה: ירק ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ נמסר בסדר מצורע: אבתיו לאבתיו ז׳ חס׳ בסיפרא וסי׳ נמסר בסדר במדבר:

ויצאו שניהם: ו ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם יהוה במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו: ז לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא: ח פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת יהוה יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה: ט ויחר אף יהוה בם וילך: י והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשלג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת: יא ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו: יב אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו: יג ויצעק משה אל יהוה לאמר אל נא רפא נא לה: פ יד ויאמר יהוה אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף: טו ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד האסף מרים: טז ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן:

קלו׳ מהללאל׳ סימן:

ונפקו תרויהון: ואמר שמעו כען פתגמי אם יהון לכון נביאין אנא יי בחזון אנא מתגלי ליה בחלמין אנא ממלל עמהון: לא כן עבדי משה בכל בית עמי מהימן הוא: ממלל עם ממלל ממללנא עמיה בחזו ולא בחידן ודמות יקרא דיי מסתכל ומא דין לא דחלתון למללא בעבדי במשה: ותקיף רגזא דיי בהון ואסתלק: ועננא אסתלק מעלוי משכנא והא מרים חורא כתלגא ואתפני אהרן למרים והא סגירא: ואמר אהרן למשה בבעו רבוני לא כען תשוי עלנא חובא דאטפשנא ודסרחנא: לא כען תתרחק דא מבינגא ארי אחתנא היא צלי כען על בשרא מיתא הדין דבה ויתסי: וצלי משה קדם יי למימר אלהא בבעו אסי כען יתה: ואמר יי למשה ואלו אבוהא מנזף נזף בה הלא תתכלם שבעא יומין תתסגר שבעא יומין מברא למשריתא ובתר כן תתכנש: ואסתגרת מרים מברא למשריתא שבעא יומין ועמא לא נטל עד דאתכנשת מרים: ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא דפארן:

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: ב שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם:

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: שלח לך גברין ויאללון ית ארעא דכנען די אנא יהב לבני ישראל גברא חד גברא חד לשבטא דאבהתוהי תשלחון כל רבא דבהון:

בעל הטורים

במראה שני׳ במראה אליו אתודע׳ במראה כהפכו בידי עלי׳ לומר שאפילו במראה שאני בראה לנביאים נתהפך צירם עליהם׳ אבל משה יושב כתלמיד לפני רבו׳ ומראה תגין על הה״א לומר שמגיעו בה׳ נוגה שנאמר ביחזקאל וכנ׳ אור שנאמ׳ בבראשית׳ והענן סר שלא יראה במפלת׳ זהו שאמרו חז״ל אל תסתכל ל לראותו בשעת קלקלתו׳ רפא ב׳ במסר׳ רפא נא לה׳ רפא שבריה כי מטה׳ שמשה שהתפלל לאל שירפא שבריה כי מטה׳ שאם לא כן אין מי שיטהרנ׳ רפא תגין בג׳ דברים אמר הכרת עטרת ראשה׳ רפא שבריה כי מטה׳ והעם לא נסע בפסו׳ ותתצב אחותו יש ז׳ תיבו׳ לכך המתינה לה שכינה שבע׳ ימי׳:

יי׳ במראה אני אתודע׳ שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא ה המאירה אלא בחלום וחזיון: פה אל פה׳ אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני לך אמו׳ להם שובו לכם לאהליכם ואת׳ פה עמוד עמדי: ומראה ולא בחידות׳ ומראה זה מראה ד דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגומר׳ יכול מראה שכינה תלמוד לומ׳ לא תוכל לראות את פני: ותמונת יי׳ יביט׳ זה מראה אחורים כענין שנאמר וראית את ת אחורי: בעבדי במשה׳ אינו אומ׳ בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אעפ״י שאי׳ משה במשה אפי׳ אינו עבדי כדאי הייתם ליראה מפניו וכל שכן שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין ה המלך אוהבו חנם ו ואם תאמרו איני מכי׳ במעשיו זו קשה מן הראשונה: ויחר אף יי׳ בם וילך׳ מאחר שהודיע סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיענו סרחונו: והענן סר׳ ואחר כך מרי׳ מצורעת כשלג משל למלך שאמר לפידגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מ מאצלך שרחמי עליו: נואלנו׳ כתרגומו לשון אויל: אל נא תהי׳ אחותנו זו: כמת׳ שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא ב

יג

בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו׳ אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב אשר מאחר שיצאת מרחם אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנ׳ כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא כראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת׳ אשר בצאתו׳ מאחר שיצאה זו מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרה הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא׳ דבר אחר אל נא תהי כמת׳ אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה או מי מטהרה אני אי אפשר לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעול׳ וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: אל נא רפא נא לה׳ בא הכתו׳ ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנוני׳ ואחר כך יבקש שאלותיו: לאמר׳ מה תלמוד לומר אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו׳ ר׳ אלעזר בן עזריה אומ׳ בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקב״ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו כיוצא בו וידבר משה לפני ה׳ לאמר הן בני ישרא׳ וגו׳ מה ת״ל לאמור השיבני אם נואלים אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו׳ כיוצא בו ויאמ׳ משה לפני יי׳ לאמ׳ יפקוד יי׳ אלהי הרוחו׳ לכל בשר כיוצא בו ואתחנן אל יי׳ בעת ההיא לאמ׳ השיבו רב לך: רפא נא לה׳ מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהו ישר׳ אומרי׳ אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה: ואבי׳ ירק ירק בפני׳ ואם אביה הראה לה פנים זועפו׳ הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינ׳ ארבע׳ עשר יום אלא דיו לבא מן הדין להיו׳ כנדון לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף׳ אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: והעם לא נסע׳ זה כבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו׳׳

חסלת בהעלותך

שלח לך אנשים׳ למה נסמכה פרשת מרגלי׳ לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעי׳ הללו ראו ולא לקחו מוסר: שלח לך׳ לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגו׳ ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים וגו׳ חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען לא יירשוה:

על

על פי יי' ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים · כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו: ויקרא משה להושע וגו' · התפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלי': עלו זה בנגב · הוא היה הפסולת של ארץ ישראל שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחילה ואחר כך מראים את השבח: את הארץ מה היא · יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשי' יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין: החזק הוא הרפה · סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקין הם שסומכין על גבורתם ואם בערי' בצורות הם יושבין חלשים הם: הבמחני' · תרגו' הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה: הטובה היא · במעיינות ותהומו' טובים ובריאים: היש בה עץ · אם יש בהם אדם כשר שיגן עליהם בזכותו: בכורי ענבים · ימים שהענבים מתבשלים בבכור: ממדבר צין עד רחוב לבא חמת · הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומי' ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי: ויבא עד חברון · כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחביריו להיו' בעצתם וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב ויתנו לכלב את חברון: שבע שנים נבנתה · אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קוד' שיבנ' את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהית' מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישרא' יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנ' כגן יי' כארץ מצרים · וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכי' שנאמר כי היו בצוען שריו · והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים: זמורה

שמותם ב' חלא' בתור' ונסח' אהרן · הושע ב' מלאים כתיב · רפוא יב כתי' אלף בסוף תיבות ולא קרין · נחבי ל' וחס' אלף · רחב כל סוס קריא חס' בתנ"ך מל'

אפרי' ד' קמצי' וסימ' למטה אפרי' הושע בן נון · ויהי איש אחד מהר אפרים · חבור עצבים אפרים הנח לו · צרור עון אפרי' צפונה חטאתו · וסי' בלשון תרגו' חוטרא דגברא צריר ומתקן: רפוא חד מן יב מלין כתיב אלף בסוף ולא קרינ' וסימ' רפוא' · למטה בנימן פלטי בן · ההלכוא · ויהי בהוציאם את המלכים · הקליא ·

וישלח אתם משה ממדבר פארן על־פי יהוה כלם אנשים ראשי בני־ישראל המה: ואלה שמותם למטה ראובן שמוע בן־זכור: למטה שמעון שפט בן־חורי: למטה יהודה כלב בן־יפנה: למטה יששכר יגאל בן־יוסף: למטה אפרים הושע בן־נון: למטה בנימן פלטי בן־רפוא: ‏י למטה זבולן גדיאל בן־סודי: למטה יוסף למטה מנשה גדי בן־סוסי: למטה דן עמיאל בן־גמלי: למטה אשר סתור בן־מיכאל: ‏טו למטה נפתלי נחבי בן־ופסי: למטה גד גאואל בן־מכי: אלה שמות האנשים אשר־שלח משה לתור את־הארץ ויקרא משה להושע בן־נון יהושע: וישלח אתם משה לתור את־ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב ועליתם את־ההר: וראיתם את־הארץ מה־הוא ואת־העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם־רב: ומה הארץ אשר־הוא ישב בה הטובה הוא אם־רעה ומה הערים אשר־הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים: ‏כ ומה הארץ השמנה הוא אם־רזה היש בה עץ אם־אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בכורי ענבים: ויעלו ויתרו את־הארץ ממדבר־צן עד־רחב לבא חמת: ויעלו בנגב ויבא עד־חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים: ויבאו עד־נחל אשכל ויכרתו משם

יו ל"פ כתול · ב' וסוכב בכי דוד דסימול · ל' קמצין וכל אסף דכו' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ה' ל"פ · ג' כל"ס · כו"ל מ"ל · ל' · ז"כ · ל' ל' ל' · ל' רפי · יו מ"ל כתו' · ג' · ל' · ל' · ב' · ה' · ל' · ל' · ו' · ל' · כל כן חס' כל סין מ"ל · ח' סבירין לשון רבים וקרינ לשון קד · ה' חס'

ושלח יתהון משה ממדברא דפארן על־מימרא דיי כלהון גברין רישי בני־ישראל אנון: ואלין שמהתהון לשבטא דראובן שמוע בר־זכור: לשבטא דשמעון שפט בר־חורי: לשבטא דיהודה כלב בר־יפנה: לשבטא דיששכר יגאל בר־יוסף: לשבטא דאפרים הושע בר־נון: לשבטא דבנימין פלטי בר־רפוא: לשבטא דזבולן גדיאל בר־סודי: לשבטא דיוסף לשבטא דמנשה גדי בר־סוסי: לשבטא דדן עמיאל בר־גמלי: לשבטא דאשר סתור בר־מיכאל: לשבטא דנפתלי נחבי בר־ופסי: לשבטא דגד גאואל בר־מכי: אלין שמהת גבריא די־שלח משה לאללא ית־ארעא וקרא משה להושע בר־נון יהושע: ושלח יתהון משה לאללא ית־ארעא דכנען ואמר להון סקו דא בדרומא ותסקון לטורא: ותחזון ית־ארעא מה היא וית־עמא דיתיב עלה התקיף הוא אם־חלש הזעיר הוא אם־סגי: ומה ארעא די־הוא יתיב בה הטבא היא אם־בישא ומה קרויא די־הוא יתיב בהן הבפצחין אם־בכרכין: ומה ארעא העתירא היא אם־מסכינא האית בה אילנין אם־לא ותתקפון ותסבון מאבא דארעא ויומיא יומי בכורי ענבין: וסליקו ואלילו ית־ארעא ממדברא דצין עד־רחוב למטי חמת: וסליקו בדרומא ואתא עד־חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני גבריא וחברון שבע שנין אתבניאת קדם טנס דמצרים: ואתו עד־נחלא דאתכלא וקצו מתמן עוברתא

אבן עזרא

וטעם אלה שמות האנשים אחר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היה שמותם לעולם ולא השתנו כמו הושע: עלו זה בנגב · עלו זה הדרך בנגב וידוע כי מצרים הוא נגב ארץ ישרא' כאשר פירשתי בספר דניאל והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים והנה פי' בנגב איננו נגב המחנה רק פירושו כנגב של ארץ כנען והעד בחברון שהוא ליהודה והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו מנגב: וראיתם את הארץ מה היא · ומה העם: החזק · למלחמה ואחר כן פירש מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמי' שלה טובי': הבמחני' · כמו הקדריי' שחונים באהלים: השמנה היא · לתת חטה אמרו חז"ל כי טעם ויבא על כלב בן יפונה כי כל אחד הלך לבד אחד: צען מצרים · שם מדינה סמוכה אל מצרים וכן מבית לחם יהודה ויש אומרי' שפירושו מגזרת אהל בל יצען בדרך רחוקה · וטעם להזכיר חברון להודיע שהיא קדמונית: עד נחל אשכול · דברי משה ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן להיות שם אחר: קרא

בעל הטורים

וישלח אותם משה ס"ת חמה · שאמר להם הכנסו חמה לעיר שליאלם יכנס אדם בכי טוב ויבא בכי טוב · ראשי בני ישר' המה היתה עיל' ב' מליגד שהיו שרי כנן · סודי ב' גדיאל בן סודי · תעבוני כל' מתי סודי · המרגלים שהיו מתי סודי ששלחו אותם לתור הארץ ולגלות על סודותיה · תעבוני שהוציאו דבה וגרמו שנקבע לי בכיה לדורות · אלה שמות האנשים בגימ' שמותיהם מכוערים · את ההר בגימ' תורה · שתעיוד להם זכות התורה · השמנה ב' השמנה היא אם רזה · את השמנה ואת החזקה אשמיד ביחזקאל בפרשת הכני על הרועים · אלו לא הוציאו דבה היו זוכים לכלומה שאמור בענין במרעה טוב ארעה אותם ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל ועכשיו שהוציאו דבה גרמו למה שנאמר ובניכם יהיו רועים במדבר מ' שנה וגו' · חמת ויעלו בנגב ויבא ס"ת בהפך אבות שנשתטח על קברי אבות: למקום

ויאמר ישי לדוד בנו · אבוא · זאת המנוחה · רצוא · והחיות רצוא ושוב · ואתיקהא · ומדד ארך הבנין · נקיא · ולא תתן עלינו דיונה · נקיא · מצרי' לשמה תהיה · נגוא · ומני שים טעם די כל · ושיציא · בית דנא עד יום · יפוא · ויתנו כסף לחצבים · ארעא · ובתרך תקום מלכו: מה היא ד' וסי' נמסר בסדר חיי שרה: ואת העם יב וסי' וישב את כל הרכוש · ואת העם העביר · וראיתם את הארץ · ואת העם צו לאמר · ואת העם צוה יהושע · ואבימלך נלחם בעיר · לבשר בית עצביהם ואת העם · וחברו דד"ה · ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו · ואת העם אשר בה · וחברו דד"ה · ויתן אל חי אל לבי: בהנה ג' וסימ' לחטא · אשר הוא יושב · אשר אתה בוטח: השמנה ב' וסימ' ומה הארץ השמנה היא אם · האבדת אבקש · וא' והשמנה וסימ' והם במלכותם: אם אין ד' וסי' נמס' בסד' בשלח: ויבא ח' סבירי' לשון רבי' וסי' ויעלו בנגב ויבא · ויבא אנשי' · ויבא אלה כבא אל' · ויבא אל הגוים אשר · והנה עבדי דוד ויואב בא · יבוא וברותי מכם המורדי' · אך ביי' לי אמר · יבוא וירגנו על בבל: שאכל כל ליש' מלאים במה חס' וסימ' בלעדי רק אשר אכלו הנערים · ויבא הפליט ויגד לאברם העברי · ויבאו עד נחל אשכל · ויפנו ויעלו ההרה · אשכל הכופר דודי לי ·

זמורה׳ שוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה ומשמע שנאמר במוט איני יודע שהוא בשנים מה תלמוד לומר בשנים בשני מוטות הא כיצד שמנה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמן להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן אחד מן הירדן על שכמו והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחד ארבעים סאה וגמירי טוענא דמידלי איניש על כתפיה איננו אלא שליש משאוי במשאוי שמסייעין אותו להרים׃ וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום׳ והלא ד׳ מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני י׳ פרסאות ליום הרי מהלך מ׳ יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב״ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניה׳ את הדרך׃ וילכו ויבאו׳ מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה׃ וישיבו אותם דבר׳ את משה ואת אהרן׃ זבת חלב ודבש היא׳ כל דבר שקר שאין אומרין בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו׃ בצורות׳ לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול׃ עמלק יושב וגו׳ לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלי׳ כדי ליראם׃ על יד הירדן׳ יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור׃ ויהס כלב׳ השתיק את כלם׃ אל משה׳ לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמ׳ וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמ׳ והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו׃ עלה נעלה׳ אפילו בשמים והוא אומ׳ עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו׃ ויהס׳ לשון שתיקה׃ וכן הס כל בשר הס כי לא להזכיר כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר שיט׃ חזק הוא ממנו׳ כביכול כלפי מעלה אמרו׃ אוכלת יושביה׳ בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב״ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו׃ אנשי מדות׳ גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת וכן איש מדון איש מדה׃ הנפילים׳ ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמ׳ בימי דור אנוש׃ וכן היינו בעיניהם׳ שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים׃ ענק׳ שמעניקים חמה בקומתן׃ לו מתנו׳ הלואי ומתנו׃

וישאהו ד׳ וסימ׳ במוט בשנים׳ מבית אבינדב אשר בגבעה׳ וחברו׳ וישאהו על הסוסים דד״ה דאמציה׃ וישיבו ז׳ חס׳ וג׳ מלאים וסימ׳ וישיבו אתם דבר׳ וירא כל ישראל כי לא שמע׳ הנה אוסיפך אל ד״ה׳ הלין קדמאי מלאים׳ ויקחו בידם מפרי׳ וישב פינחס בן אלעזר׳ ויקחו את דגן וישיבו׳ וישלח מלאכי׳ אחרי׳ כי לא שמע המלך דד״ה׳ הנני אוסיפך אל דמלכים׳ וישיבו את העבדים׃ יושב י״ז מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר ויחי׃ עלה ג׳ וכתיב ה׳ וסימ׳ אעלך גם עלה׳ עלה נעלה וירשנו׳ עלה ובכה׳ ונמסר גם בויגש׃ יכול ה׳ מלאים בליש׳ וסימ׳ ויהס כלב׳ ועיניו קמה ולא יכול לראות דעלי׳ אתה ידעת את דוד אבי׳ היכול יכלו גויי הארצות דד״ה׳ ושל אחריו אשר יכול להציל את עמו מידי׃ והאנשים ח׳ ר״פ וסימ׳ בסדר ויגש׃ ויציאו י״ב וסימ׳ נמס׳ בסוף סדר אמ׳׃ ושם ה׳ ר״פ נמס׳ בריש סדר מקץ׃ הנפלי׳ ג״א מלא וב׳ חס׳ וסימ׳ הנפלי׳ היו בארץ׳ ושם ראינו את הנפלי׳ ב׳ בו׳ קדמ׳ מלא דמלא׳ וגם נמס׳ בבראשי׳׃ לו י״ט וסי׳ בלשו׳ ארמי ישמעאל מיתא לבן שטימא יסופן בארעא ובמדברא בלעם הכימא יהושע קטליה אתתידה בזונה אתקלי אבשלום בזכותי׳ לא שלטא ביה חיתא בישתא גברא דשמע לא מתכעסא נפשיה וביאורם בלשו׳ קדש נמסר במסר רבת׳׳ וג׳ ולו וסי׳ וירב העם עם משה ויאמרו ולו׳ ויאמר יהושע אהה יי׳׳ ויאמ׳ האיש אל יואב בתרא ולא׃

זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ בַמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים׃ לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּשֻׁבוּ מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם׃ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־כָּל־הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ׃ וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ׃ אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק רָאִינוּ שָׁם׃ עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן׃ וַיַּהַס כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ׃ וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל־הָעָם כִּי־חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ׃ וַיֹּצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ בְתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת׃ וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם׃

יד וַתִּשָּׂא כָּל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא׃ וַיִּלֹּנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה לוּ־מַתְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוּ־מָתְנוּ׃

עוברתא ואתכל ענבין חד ונטלוהי באריחא בתרין ומן רמוניא ומן תאיניא׃ לאתרא ההוא קרא נחלא דאתכלא על עסק אתכלא די קצו מתמן בני ישראל׃ ותבו מלאלא ית ארעא מסוף ארבעין יומין׃ ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא דבני ישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו יתהון פתגמא וית כל כנשתא ואחזיאונון ית אבא דארעא׃ ואשתעיאו ליה ואמרו אתינא לארעא די שלחתנא ואף עבדא חלב ודבש היא ודין אבה׃ להוד ארי תקיף עמא דיתיב בארעא וקרויא כריכן רברבן לחדא ואף בני גבריא חזינא תמן׃ עמלקאה יתיב בארע דרומא וחתאה ויבוסאה ואמוראה יתיב בטורא וכנענאה יתיב על ימא ועל כיף ירדנא׃ ואצית כלב ית עמא למשה ואמר מסק נסק ונירות יתה ארי מכל נכול לה׃ וגבריא די סליקו עמיה אמרו לא נכול למסק לות עמא ארי תקיף הוא מננא׃ ואפיקו שום ביש על ארעא די אלילו יתה לות בני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה ארעא מקטלא יתבהא היא וכל עמא די חזינא בגוה אנשין דמשחן׃ ותמן חזינא ית גבריא בני ענק מן גבריא והוינא בעיני נפשנא כקמצין וכן הוינא בעיניהון׃ וארימת כל כנשתא ויהבו ית קלהון ובכו עמא בליליא ההוא׃ ואתרעמו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ואמרו להון כל כנשתא לוי דמיתנא בארעא דמצרים או במדברא הדין לוי דמיתנא׃

אבן עזרא

קדשה׳ הקודש כמו אשר ילדה אותה ללוי׳ יש מקץ שהוא תחלה ויש מקץ שהוא מסוף ויתכן להיות ראש הארבעים׃ וילכו׳ להודיע שלא באו לאהליהם אל המחנה רק מיד הלכו׃ וישיבו אותם דבר׳ אל משה ואהרן׃ ויספרו לו׳ למשה שהוא העיקר׃ ויהס כלב׳ אמר ר׳ יונה המדקדק שטעמו שאמר הסו׃ ויוציאו דבת הארץ׳ דבר שלא היה ואין כן ויבא יוסף כי יבא הפך ויוציאו׃ דבה׳ מפעלי הכפל מגזרת דובב שפתי ישנים ובמקומו פ פירשתיו׃ אוכלת יושביה׳ שהאויר שלה רע׃ אנשי מדות׳ כל איש הוא איש מדה רק טעמו מדות גדולות יותר מהכל וכן אנשי לבב ורבים כמו הם׃ הנפילים׳ פרשתיו׃ מן הנפילי׳ טעמו וגם אחרי כן אשר יבואו ושם מפורש׃ את קולם׳ פעול למלת ותשא גם ויתנו׃ וילונו׳ מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים לנפעל שלם׃ סוב

בעל הטורים

למקום ההוא קרא נחל אשכול׳ הפסוק מתחיל בל׳ ומסיים בל׳ דסתם נזירות ל׳ יום ויין אם זכה לשתותו כראוי או תמרא דרחבי פקחין וזוכ ללמוד וללמד׃ והאמורי יושב מלא וי״ו שסקול הוא כששה עממים שנאמר כו כגובה ארזים גובהו׃ עלה נעלה כה״א לומר שאפילו אם יאמ׳ לנו עשו סולמות ועלו לרקיע שהוא מהלך ת״ק שנה נעלה׳ כי חזק הוא ממנו׳ איתא בגמר׳ אל תקרי ממנו אלא ממנו שאפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם׳ יש מפרשים אלא ממנו לשון מכה פי׳ כלו׳ וי״מ לפי שכל אותיות של ממנו כפולים׳ כמו מ״ם נ״ון וי״ו לכך כולל ב׳ דברים פשטו והדרש שלו׳ ונהי ב׳ במס׳ הכא ונהי בעינינו כחגבים׳ ונהי כטמא כלנו׳ וכן היינו בעיניה׳ כנימ׳ זהו נמלים קוצין׳ וכן גם כן נוטריק וכמו נמלים׳ ובזה יתיישב מה שפרש״י שמענו אומרי׳ נמלים בכרם כי מאן דכר שמם של נמלים׳ והלא הפסוק אומר ונהי בעינינו כחגבים וכן ה״כ׳ ומשמע כחגבים ולא בנמלים׳ אלא כמו שאמר כראה שמדקדק רש״י ע״כ׳ ונהי כטמא כלנו׳ לפי שאז נגזר עליהם שורי טמא׳ כחגבים ב׳ במס׳ הכא ואידך יושביה כחגבים כדאית׳ במדרש שענק א׳ אכל רמון וזרק הקליפה וכל י״ב מרגלי׳ נכנסו לישב בתוכה מפני הכל וזהו ויושביה כחגבים שישבו בה כחגבים׃

לנפול

נתנה ראש׳ כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע״ז: אל תמרודו׳ ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם׳ נאכלם כלחם: סר צלם׳ מגינם וחוקם כשרי שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם׳ דבר אחר צלו של המקום סר מעליהם: לרגום אותם׳ את יהושע וכלב: וכבוד יי׳׳ הענן ירד שם: עד אנה ינאצוני׳ ירגיזוני: בכל האותות׳ בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: ואורישנו׳ כתרגומו תרוכין ואם תאמר מה אעשה לשבועת אבו׳ ואעשה אותך לגוי גדול שאת׳ מזרעם: ושמעו מצרי׳, ושמעו את אשר תהרגם: כי העלית׳ כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאת הורג׳ לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלח׳ אבל כנגד יושבי האר׳ לא יכולת להלחם ומו היא ואמרו אל יושבי הארץ הזאת כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין: מבלתי יכולת יי׳, בשביל ששמעו כי את׳ יי׳ שוכן בקרב׳ ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה: והמתה את העם הזה כאיש אחד׳ פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו שמעך וגו׳, מבלתי יכולת וגו׳, לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם: יכולת׳ שם דבר הוא: כאשר דברת לאמר: ומהו הדבור יי׳ ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו מ משה להקדוש ברוך הוא שהיה יושב וכות׳ יי׳ ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקדוש ברוך הוא אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלי׳ נתפלל משה לפניו ב בארך אפים אמר לו הקדוש ברוך הוא והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: יגדל נא כח יי׳׳ לעשות דיבורך: ונקה׳ לשבים: לא ינקה׳ לשאינן שבים: כלבלך

ולמה ח׳ ר״פ ג׳ רפין וה׳ דגשי׳ וסי׳ ולמה יי׳ מביא אותנו׳ הבאתם׳ העליתנו ממצרים׳ אילין קדמאי רפין׳ תניין ולמה תניאון׳ ולמה תכבדו את לבבכם׳ ולמה לא שמעתם בקול יי׳׳ ולמה מרחם הוצאתני׳ ולמה תשנה בני בזרה: לנפל ד׳ וחס׳ וסי׳ לנפל בחרב׳ גם בבל לנפל חללי ישראל׳ דחה דחיתני לנפל׳ אשר החילות

ולמה יהוה מביא אתנו אל־הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה: ויאמרו איש אל־אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה: ויפל משה ואהרן על־פניהם לפני כל־קהל עדת בני ישראל: ויהושע בן־נון וכלב בן־יפנה מן־התרים את־הארץ קרעו בגדיהם: ויאמרו אל־כל־עדת בני־ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה טובה הארץ מאד מאד: אם־חפץ בנו יהוה והביא אתנו אל־הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר־הוא זבת חלב ודבש: אך ביהוה אל־תמרדו ואתם אל־תיראו את־עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם ויהוה אתנו אל־תיראם: ויאמרו כל־העדה לרגום אתם באבנים וכבוד יהוה נראה באהל מועד אל־כל־בני ישראל:

ח ויאמר יהוה אל־משה עד־אנה ינאצני העם הזה ועד־אנה לא־יאמינו בי בכל האתות אשר עשיתי בקרבו: אכנו בדבר ואורשנו ואעשה אתך לגוי־גדול ועצום ממנו: ויאמר משה אל־יהוה ושמעו מצרים כי־העלית בכחך את־העם הזה מקרבו: ואמרו אל־יושב הארץ הזאת שמעו כי־אתה יהוה בקרב העם הזה אשר־עין בעין נראה אתה יהוה ועננך עמד עלהם ובעמד ענן אתה הלך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה: והמתה את־העם הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אשר־שמעו את־שמעך לאמר: מבלתי יכלת יהוה להביא את־העם הזה אל־הארץ אשר־נשבע להם וישחטם במדבר: ועתה יגדל־נא כח אדני כאשר דברת לאמר: יהוה ארך אפים ורב־חסד נשא עון ופשע ונקה לא ינקה פקד עון אבות על־בנים על־שלשים ועל־רבעים:

ולמה יי מעל יתנא לארעא הדא למפל בחרבא נשנא וטפלנא יהון לבזא הלא טב לנא דנתוב למצרים: ואמרו גבר לאחוהי נמני רישא ונתוב למצרים: ונפל משה ואהרן על אפיהון קדם כל־קהל כנשתא דבני ישראל: ויהושע בר־נון וכלב בר־יפנה מן־מאללי ית־ארעא בזעו לבושיהון: ואמרו לכל־כנשתא דבני־ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה טבא ארעא לחדא לחדא: אם־רעוא בנא קדם־יי ויעל יתנא לארעא הדא ויתנה לנא ארעא די היא עבדא חלב ודבש: ברם במימרא־דיי לא־תמרדון ואתון לא־תדחלון מן־ית־עמא דארעא ארי בידנא מסירין אנון עדא תוקפהון מנהון ומימרא־דיי בסעדנא לא־תדחלון מנהון: ואמרו כל־כנשתא למרגם יתהון באבניא ויקרא דיי אתגלי במשכן זמנא לכל־בני ישראל: ואמר יי למשה עד־אימתי יהון־מרגזין קדמי עמא הדין ועד־אימתי לא־יהימנון במימרי בכל אתיא די עבדית ביניהון: אמחנון במותא ואשיצנון ואעבד יתך לעם־רב ותקיף מנהון: ואמר משה קדם־יי וישמעון מצראי ארי־אסקתא בחילך ית־עמא הדין מביניהון: ויימרון ליתיב ארעא הדא דשמעו ארי־את יי דשכנתך שריא בגו־עמא הדין די־בעיניהון חזן שכינת יקרא דיי ועננך מטיל עליהון ובעמודא דעננא את מדבר קדמיהון בימאמא ובעמודא דאשתא בליליא: ותקטל ית־עמא הדין כגברא חד ויימרון עממיא די־שמעו ית־שמע־גבורתך למימר: מדלית יוכלא קדם־יי לאעלא ית־עמא הדין לארעא דקיים להון וקטלנון במדברא: וכען סגי־כען חילא מן־קדם־יי כמא די־מללתא למימר: יי מרחיק רגז ומסגי למעבד־טבון וקשוט שביק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין לאוריתיה ודלא־תיבין לא מזכי מסער חובי אבהן על־בנין מרדין על־דר תליתאי ועל־דר רביעאי:

טוב מצרים׳ שם הפועל כמו לא אוכל קום ומלך אלקום עמו: ויפל משה׳ ברצונו: ויהושע בן נון׳ הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו: כי לחמנו הם׳ כאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו לחם: סר צלם׳ כי הנבור אם אין לו מגן שיגן עליו ויהיה צל לו לבו ירא: לרגום אותם׳ יהושע וכלב: ינאצוני׳ כמו ינעסוני ורבים חבירין׳ וטעם בקרבו לשון יחיד שהיו בתחלה לב אחד לטוב: ושמעו מצרים כי העלית׳ טעמו ואשר העלית ואחר שאמר ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזאת היא ארץ כנען פירש מה שמעו על כן פעם אחרת שמעו כי אתה יי׳ שוכן בקרב העם הזה: אשר עין בעין׳ על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד יי׳ לעיני בני ישראל והוא הנכון: נראה׳ פעל עבר וטעמו נראית אתה יי׳ וכן ונשאל אני וכן כי אומלל אני בעבור היות האלף בפתח גדול: עומד עליהם׳ בשבתם: ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך׳ מצרים גם כנענים גם אחרים: יכולת׳ שם כמו עד יבושת המים ואיננו לשון עבר כדרך הדרים: וישחטם במדבר׳ הטעם ויהרגם ואמר וישחטם בעבור המדבר כי שם ירעו ה הצאן: יגדל נא׳ קרוב מאריכו׳ אפים כי כל מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לשבור כעסו והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים ואלה המדות פירשתי בפרשת כי תשא: סלח

בעל הטורים

לנפול ד׳ במס׳ לנפול בחרב׳ דחה דחיתני לנפול׳ אשר החלות לנפול לפניו׳ גם בבל לנפול אל חללי ישראל׳ שבעין זאת הנפילה דחוני שגרמו לי עתה נפילה׳ דכתיב ופגריכם אתם יפלו במדבר׳ ודחיתני לנפול ג לדורו׳ שגרמו שחרב הבית ונפלו ביד בבל והיינו גם בבל לנפול אל חללי ישראל׳ וכן [illegible] המן שכתב שטנה על גבי הבית ולא הניחו לבנותו׳ נתנה ראש זהו ע״ז׳ יען כעגל אשר ילכו לפניכו׳ אשר׳ אותיות ראש׳ וזה היתה אחר מ׳ יום אף כאן אחר מ׳ יום׳ איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה ר״ת כגימ׳ ע״ז׳ לחמנו ד׳ במס׳ כי לחמנו הם׳ לחמנו נאכל׳ זה לחמנו חם הצטיידנו בנפשנו נביא לחמנו׳ אם ביי׳ אל תמרודו׳ לחמנו חם וכאכלם כלחם׳ אבל לאחר שעברו את פי יי׳ ו יכום ויכתום׳ וזהו בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר׳ ורב להם הדרך מאד שהלכו מ׳ שנה במדבר׳ העלית ג׳ בפרש׳ כי תשא׳ עין בעין׳ ג׳ במס׳ אשר עין בעין נראית יי׳׳ כי עין בעין יראו בשוב יי׳ ציון׳ ואידך עין בעין שן בשן׳ בעולם הזה אי אפשר לראות כ בשכינה כדכתיב כי לא יראני האדם וחי׳ גזה הוא שכתו׳ כאן כי עין בעין נראה׳ וסמיך ליה והמתה׳ אבל לעתיד לבא יראו ועתידין לומר זה יי׳ קוינו לו׳ וכן רמז למה שדרשו עין בעין ממון כדכתיב הכא עין בעין וסמיך ליה והמתה פי׳ אם יהיה עין בעין מתם פי׳ שמ׳ ימות׳ על כן פירושו ממון׳ מבלתי ב׳ במ׳ מבלתי יכולת יי׳׳ ו ואידך ותזכי גם אל בכי אסור מבלתי שבעתך׳ בענין תועבות ירושלם כך יכול שעונות ישראל עושין ליד חוק׳ שאין כח יכולת׳ וישחטם במדבר הק״ת שבורה לומר שעברו על ה התורה שכרת עליה שמנה כריתות בכלל׳ ונ׳ כריתות בפרט׳ על כן נתן רשות למלאכי חבלה לפרוע על חטאתם׳ ועתה יגדל נא כח׳ יגדל יוד גדולה אמר אם נסוך י׳ פעמי׳ בעשרה נסיונות׳ וזכור להם בזקת אביהם בנסית אותו בי׳ נסיונות:

מסרה

לנפל לפניו: הלוא י״ג מלאים בתור׳ וסי׳ הלוא אם תטיב שאת׳ הלוא נכריות נחשבנו׳ אחיך רעים בשכם׳ מקניהם וקנינם׳ אמרתי אליכם׳ הלוא זה אשר ישתה׳ הלוא ידעתם כי נחש׳ חלוא טוב לנו שוב׳ הלוא לאלהים פתרונים׳ הלוא בלכתך עמנו׳ הלוא אנכי אתנך אשר׳ הלוא הוא אביך קנך׳ וחד פלונתא עלה הלוא הוא כמוס עמדי׳ וכל יהושע דכוו׳ מלאים במ״א חסר הלא היא כתובה על׳ וכל שפטים דכוו׳ חס׳ שמואל כולהון מלאים: ונשובה ז׳ נמסר בירמיה סים׳ מ״ו גבי הפטרת בא: אם ה׳ ר״פ בספר׳ וסי׳ אם חפץ בנו יי׳׳ אם כמות כל האדם׳ אם אתם תבאו אל הארץ׳ אם יראו את הארץ׳ אם יתן לי בלק: לחמנו ד׳ וסי׳ כי לחמנו הם׳ זה לחמנו חם הצטיידנו׳ לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש׳ בנפשינו נביא לחמינו: העלית ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר כי תשא: עין בעין ג׳ וסי׳ לא תחוס עינך׳ אשר עין בעין נראה׳ כי עין בעין יראו: כאיש כ׳ וסי׳ במסרא רבתא:

כדברך׳ בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת יי׳: ואולם׳ כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני׳ לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו׳: אם יראו את הארץ׳ הרי זה מקרא מסורס׳ חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת יי׳ להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: וינסו׳ כמשמעו: זה עשר פעמים׳ שנים בים ושנים במן ושנים בשלו כו׳ כדאיתא במסכת ערכין: אם יראו׳ לא יראו: רוח אחרת׳ שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ולבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמ׳ ויהס כלב שהיו סבורי׳ שיאמר כמותם וזהו שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא׳ את לבו אחרי׳ וזה מקרא קצר: אשר בא שמה׳ חברון תנתן לו: יורישנה׳ כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקי׳ ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: והעמלקי וגו׳׳ אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם: מחר פנו׳ לאחוריכם וסעו לכם וגו׳׳ לעדה הרע׳ וגו׳׳ אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מליכים׳ את ישראל עלי: את תלונ׳ בני ישראל אשר המה מליכים׳ המרגלים מליני׳ אות׳ עלי שמעתי: חי אני׳ לשון שבועה׳ אם לא כן אעשה כביכול איני חי: כאשר דברתם׳ שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו: וכל פקודיכם לכל מספרכם׳ כל הנמנה לכל מספ׳ שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלי׳ כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן מבן עשרי׳ שנה ונומר להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרי׳: ופגריכ׳ אתם׳ כתרגו׳ לפי שדבר על הבנים להכניס לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם: ארבעי׳ שנה׳ לא מת אחד מהם פחות מבן ס׳ לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אות׳ של בני עשרי׳ מגיעין לכלל ס׳ ושנה ראשונה היתה בכלל ואעפ״י שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתי׳ להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם זו ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותם של בני עשרים: ונשאו את זנותיכם׳ כתרגומו ויקבלון את חטאתכם: את תנואתי

ואולם ה׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר וארא: וימלא ט׳ דגשים וסי׳ ויעש יעקב כן׳ וימלא אותו רוח׳ ויקרב את המנחה את יד אחד מבניו׳ ועבדי כלב עקב׳ וימלא מיכה את יד הלוי׳ וימלא את ירושלם דם נקי׳ וימלא מקומם עצמות׳ וימלא טרף חוריו׳ וא׳ וימלא קדים בטנו: וזרעו ז׳ וסי׳ נמסר בוירא בלק: וידבר יי׳ אל

סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה׃ ויאמר יהוה סלחתי כדברך׃ ואולם חי אני וימלא כבוד יהוה את כל הארץ׃ כי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי׃ אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל מנאצי לא יראוה׃ ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה׃ והעמלקי והכנעני יושב בעמק מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף׃ פ

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר׃ עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את תלנות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי׃ אמר אלהם חי אני נאם יהוה אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם׃ במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינתם עלי׃ אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון׃ וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה׃ ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה׃ ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם עד תם פגריכם במדבר׃ במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם ארבעים שנה וידעתם

שבוק כען לחובי עמא הדין כסגיאות טבותך וכמא די שבקת לעמא הדין ממצרים ועד כען׃ ואמר יי שבקית כפתגמך׃ וברם קים אנא ומליא יקרא דיי ית כל ארעא׃ ארי כל גובריא דחזו ית יקרי וית אתותי די עבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנן עסר זמנין ולא קבילו למימרי׃ אם יחזון ית ארעא די קימית לאבהתהון וכל דארגיזו קדמי לא יחזונה׃ ועבדי כלב חלף דהות רוח אוחרי עמיה ואשלים בתר דחלתי ואעלניה לארעא די על לתמן ובנוהי יתרכונה׃ ועמלקאה וכנענאה יתיב במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא אורח ימא דסוף׃

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר׃ עד אמתי לכנשתא בישתא הדא די אנון מתרעמין עלי ית תורעמת בני ישראל די אנון מתרעמין עלי שמיע קדמי׃ אמר להון קים אנא אמר יי אם לא כמא די מללתון קדמי כן אעביד לכון׃ במדברא הדין יפלון פגריכון וכל מנייניכון לכל חשבנכון מבר עשרים שנין ולעלא די אתרעמתון עלי׃ אם אתון תעלון לארעא די קימית במימרי לאשראה יתכון בה אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון׃ וטפלכון די אמרתון לבזא יהי ואעיל יתהון וידעון ית ארעא די קצתון בה׃ ופגריכון דילכון יפלון במדברא הדין׃ ובניכון יהון מאחרין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד דיסופון פגריכון במדברא׃ במנין יומיא די אלילתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותדעון

משה ואל אהרן י״ב דסמי׳ וסי׳ נמסר בריש סדר חקת התורה: באזני ח׳ קמצין וסי׳ מצוין במסרה רבתא: אם לא ח׳ בתורה ז׳ מנהון ס״פ וסימ׳ בסדר חיי שרה וגם במסרה רבתא ודין מצעות פסו׳׳ אם לא כאשר דברתם באזני: וטפכם אשר אמרתם והביאתי כתיב׳ והבאתיו אל הארץ והביאתיו כתיב ושארא והבאתי כתיב: תם ד׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בסדר בהר סיני:

אבן עזרא

סלח נא׳ אחר שמשאנו שאמר אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה: כגודל חסדך׳ בעבור חסדך הגדול: וכאשר נשאת׳ כטעם נושא עון: ועד הנה׳ עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי יש הנה שם המקום כמו באו הנה הלילה גם סימן זמן כמו ולא ראיתיו עד הנה וכבר פירשתיו: חי אני׳ טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים: וימלא׳ וכאשר מלא כבודי את כל האר׳ והקרוב שהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם: זה עשר פעמים׳ הטעם רבים והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים ורא׳ העשרות שהם במחברת השנית: וכל מנאצי׳ מבניהם: ועבדי כלב׳ הזכירו לבדו בעבור ויהם והלוים והכהנים אינם בכלל השבועה כי לא הלך מהם נשיא מרגל ועוד לכל פקודיכם לכל מספרכם אף על פי שלא היו הכהנים גם הלוים הם רבים: רוח אחר׳ כנגד התרים: וימלא אחרי׳ רדף אחרי דברי ומלא אותו שהארץ טובה מאד ואין דבה: והעמלקי והכנעני׳ הוא האמורי כי כל אמורי הוא כנעני ולא חשש הכתוב להפרישו בעבור העמלקי שהוא מבני שם וכנען שהוא אבי האמורי מבני חם וכן וירד העמלקי והכנעני והעד ויצא האמורי ולא הזכיר העמלקי כי האמורי הוא העקר: יושב בעמק׳ לארוב לכם ויש אומ׳ אף על פי שהעמלקי והכנעני יושבים בעמק פנו דרך ים סוף ולא תפחדו והנה ישראל לא עשו תשובה על כן דבר השם: פגריכם׳ הגופות: הלינותם׳ מגזרת וילונו על משה: נשאתי את ידי׳ כלשון בני אדם כי השמים למעלה׳ הקדים כלב כי הוא הקדים ויהם: ופגריכם׳ שהם אתם: יהיו רועים׳ כי מנהג הרועה שלא יעמוד וינוח במקום והעד כאהל רעי: זנותיכם׳ שזנו מאחרי ואמרו נתנ׳ ראש: אשר תרתם׳ בגוי׳: את

בעל הטורים

כגדל ב׳ במס׳ כגודל חסדך כגודל זרועך הותר בני תמותה׳ זהו שאמרו שני פרנסי׳ טובים עמדו לישראל משה ודוד שידעו להתפלל עליהם׳ יורישנה ב׳ וזרעו יורישנה הנה יי׳ יורישנה׳ שלא היה יכול להורישם אלמלא שיי׳ הורישם מפניו׳ והביאתי ג׳ ויתירה שאביא אותם אל הארץ שנתקדשה בי׳ קדושו׳ ופגריכם אתם פי׳ כאשר אתם בבריאותכם כן תשכבו עצמכם ותאוותו:

לה את-תנואתי: אני יהוה דברתי אם-לא זאת אעשה לכל-העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו: והאנשים אשר-שלח משה לתור את-הארץ וישבו וילונו עליו את-כל-העדה להוציא דבה על-הארץ: וימתו האנשים מוצאי דבת-הארץ רעה במגפה לפני יהוה: ויהושע בן-נון וכלב בן-יפנה חיו מן-האנשים ההם ההלכים לתור את-הארץ: וידבר משה את-הדברים האלה אל-כל-בני ישראל ויתאבלו העם מאד: וישכמו בבקר ויעלו אל-ראש-ההר לאמר הננו ועלינו אל-המקום אשר-אמר יהוה כי חטאנו: ויאמר משה למה זה אתם עברים את-פי יהוה והוא לא תצלח: אל-תעלו כי אין יהוה בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם: כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב כי-על-כן שבתם מאחרי יהוה ולא-יהיה יהוה עמכם: ויעפלו לעלות אל-ראש ההר וארון ברית-יהוה ומשה לא-משו מקרב מה המחנה: וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום ויכתום עד-החרמה: פ

א וידבר יהוה אל-משה לאמר: דבר אל-בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל-ארץ מושבתיכם אשר אני נתן לכם: ועשיתם אשה ליהוה עלה או-זבח לפלא-נדר או בנדבה או במעדיכם לעשות ריח ניחח ליהוה מן-הבקר או מן-הצאן: והקריב המקריב קרבנו ליהוה מנחה סלת עשרון בלול ברבעית ההין שמן: ה ויין לנסך רביעית ההין תעשה על-העלה או לזבח לכבש האחד: או לאיל תעשה מנחה סלת שני עשרנים בלולה בשמן

ית דאתרעמתון עלי: אנא יי גזרית במימרי אם לא דא אעבד לכל כנשתא בישתא הדא דאזדמנו עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון: וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנשתא לאפקא שום ביש על ארעא: ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי: ויהושע בר נון וכלב בר יפנה אתקימו מן גבריא האנון דאזלו לאללא ית ארעא: ומליל משה ית פתגמיא האלין לכל בני ישראל ואתאבלו עמא לחדא: ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא למימר הא אנחנא סלקין לאתרא די אמר יי ארי חבנא: ואמר משה למה דנן אתון עברין על גזירת מימרא דיי והיא לא תצלח: לא תסקון ארי לית שכנתא דיי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון: ארי עמלקאה וכנענאה תמן קדמיכון ותפלון בחרבא ארי על כן תבתון מבתר פלחנא דיי ולא יהי מימרא דיי בסעדכון: וארשעו למסק לריש טורא וארון קימא דיי ומשה לא עדו מגו משריתא: ונחת עמלקאה וכנענאה דיתיב בטורא ההוא ומחונון וטרדונון עד חרמה:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארע מותבניכון די אנא יהיב לכון: ותעבדון קרבנא קדם יי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא או בנדבתא או במועדיכון למעבד לאתקבלא ברעוא קדם יי מן תורי או מן ענא: ויקריב דמקריב קרבניה קדם יי מנחתא סלתא עשרונא דפילא ברבעות הינא משחא: וחמרא לנסכא רבעות הינא תעביד על עלתא או לנכסת קודשיא לאמרא חד: או לדכרא תעביד מנחתא סלתא תרין עשרונין דפילא במשח

תלתות

והאנשים ח׳ ראשי פסוקי׳ וסי׳ נמסר בויגש: מוצאי ל׳ חס׳ אלין מיחדי׳ חס׳ יוד בלשו׳ יציאה מוצאי דבת הארץ׳ והוצא עליה שם רע׳ בידם יצאו׳ ותעלה ותצא מרכבה דמלכים׳ ויצאו דמצבות׳ הוצא דלקרוא דרור׳ להוצאהו אל הבית דירמיה׳ ואוצא אש מתוכך דיחזקאל׳ ותעלומה יוצא אור׳ ומלבם יוצאו מלין׳

ל׳ ומ״ל׳ כ׳ ר״פ · כו״ל מ״ל ב״מא לכן אתה · ויליפו ק׳ · כ׳ כספר ואס לא תורישו׳ ל׳ וחס׳ יוד ני׳ חס׳ כליס׳ · ל׳ · כו״ל מ״ל · ל׳ · ב׳ חס · ג׳ דגשי׳ · ב׳ ונגליכו · ל׳ · כו״ל חס׳ וי״ו · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ז״ק · ל׳ · ל׳ · ז״ב · כ׳ · ל׳ וסי׳ כדיב לכ׳ ק׳ עיחלין · ל׳ · ל׳ חס׳ יו״ד קדמ׳ · ה׳ ר״פ: ל׳ מ״ל בתורה · כ׳ מלעיל׳

את תנואתי׳ שהניאותם את לבבכם מאחרי: תנואה׳ לשון הסרה כמו כי הניא אביה אותה: וישובו וילינו עליו׳ וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו כל העדה בהוצאת דבה אותן האנשים וימותו כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיחין לשונם לאדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים ויטנה לטובה ויטנה לרעה לכך נאמר כאן מוציאי דבת ה הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה׳ דבה פרלר״ש בלע״ז: במגפ׳ לפני יי׳, באות׳ מית׳ ההגונ׳ להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונ׳ עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טיבורם לכך כ נאמר במגפה ולא ב במגפה: לפני יי׳, באותה הראויה להם על פי מדותיו של הקב״ה שהוא מודד מדה כ כנגד מדה: ויהושע וכלב חיו׳ מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד ש שנטלו חלקם של מ מרגלים בארץ ונקנו תחתיהם לחיים: אל ראש ההר׳ הי׳ הדרך העולה לארץ ישראל: והיא לא תצלח׳ זו שאתם עושי׳ לא תצלח: כי על כן שבתם׳ כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו׳: ויעפלו׳ לשון חוזק וכן הנה עפלה אינגרי״ש בלע״ז לשון עזות וכן עופל בת צ ציון עופל ובחן׳ ומדרש תנחומ׳ מפרשו לשון אופל הלכו ח חשכים שלא ברשות: ויכתום׳ כמו ואכות אותו טחון מכה אחר מכה: עד החרמה׳ שם המקום נקרא על שם המאורע: ועשית׳ אשה׳ אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכ׳ לעשות אשה ליי׳: לריח ניחח׳ נחת רוח לפני: לפלא נדר׳ או נדבה׳ או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי א אתכם לעשות במועד: והקריב המקריב׳ תקריבו נסכי׳ ומנחה לכל בהמה המנחה כליל והשמן נבלל ב בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה: לכבש האחד׳ על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: או לאיל׳ ואם איל הוא ורבותינו דרשו לרבות את הפלגס ל לנסכי איל: אשה

והאנשים יוצאין מלשונם וכאן קדמאה׳ והאנשי׳ אשר שלח עמו׳ תני׳ והאנשי׳ אשר שלח משה ותניינ׳ בטעמא וסי׳ עלו כנשה · והוש׳ בן נון ז״א זונין מתחלפין בטע׳ קדמאה רביע תנין וזקף · אשה ל׳ דסמיך למדבר נקודות

טו

את תנואתי׳ אביא דברי או מי יביאני והטעם שיסבור את שבועתי כמו ואם הניא המועדים עלי׳ שאמרו לרגום באבנים עבדי השם׳ בעבור שאמרו כבוד השם: במדבר הזה׳ יתום קץ כל אחד שהם קץ כל אחד: ושם ימותו׳ כלם קרוב מהקץ: וילינו עליו׳ פועל יוצא לשנים פעולים: וימותו׳ כמו מתו במגפ׳ כלם יחד: ויהושע בן נון׳ דברי משה קודם כלב: והיא׳ העליה אל ראש ההר לא תצלח או העברת פי השם אין בה הצלחה: כי על כן שבתם׳ הואיל ושבתם כמו כי על כן לא נתתיה: ויעפילו׳ מגזרת עפל ובחן והטעם שעלו אל העפל: ויכתום׳ אמר רבי משה הכהן הספרדי ז״ל כי היה ראוי להיותו ויכיתום וכן וידבקו גם המה והנכון בעיני שהוא מפעלי הכפל והיא מלה זרה: עד החרמה׳ שם מקו׳ ויש או׳ עד שהחרימום: כי תבאו אל ארץ מושבותיכם׳ נסמכה זאת הפרשה בעבור שנחלשו ויתאבלו לנחם הבנים להודיעם כי יבאו אל הארץ והנכון בעבור שנשאו קול כל העד׳ וחטאו ונסלח להם בעבור תפלת משה אמ׳ וכי תשגו והעד׳ ונסלח להם והוצרך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח ובסוף והנפש אשר תעשה ביד רמה רמז למעשיהם׳ והזכיר דבר המקושש כי עשה ביד רמה ומרוב חמלת השם על ישראל שם הציצית לזכר שלא יעשה האדם ביד רמה או שלא ישכח: לפלא

בעל הטורים

חיו ב׳ את ל״ס סמ״ך שהוא בגימ׳ בחלקם שהיו בחלקם · ועלינו ב׳ הננו ועלינו · ואם כה יאמרו לנו עלו ועלינו · זה שאומר כי אין ליי׳ מעצור להושיע ברב או במעט · אלו היו ס׳ רבוא וכפלו ויהונתן לא היו אלא הוא ונערו ונצחו · ויעפילו בגימ׳ בלפתד · דאיכא למאן דאמר מן המעפילי׳ היה · ועשיתם אשה ליי׳ סמך פרש׳ נסכים למלחמה וכן בפנחס אשר יצא לפניהם · סמך מיד פרשת קרבנות: קלה

מסרה

ומוצא דבה הוא כסיל׳ ויהושע בן נון חד מן י״א זוגין מתחלפין בטע׳ קדמ׳ רביע תניין זקף וסימ׳ נמסר בסדר צו: וישכמו ג׳ חסרים וסימ׳ וישכמו בבקר ויעלו׳ בעלות יהושע׳ וחברו: הננו ג׳ דגשי׳ וסימ׳ הננו עבדים׳ לך לעבדים׳ הננו ועלינו׳ ונמסר גם בסדר מקץ: וארו׳ ברית יי׳ ב׳ וסי׳ נסע לפניה׳ וארון ברית יי׳ ומשה לא משו: ויכום י״א וסימ׳ וירד העמלקי והכנעני׳ ויכו מהם אנשי העי׳ ואת מלכה ואת כל׳ ויתנם יי׳ ביד ישראל ויכום ב׳ בו׳ בתרא דפסו׳ חס׳׳ ויעל יהודה ויתן יי׳ את׳ ואבימלך והראשים אשר׳ ויתן יי׳ אלהי ישראל את סיחן׳ ואיש ישראל שבו אל בני בנימן׳ ויצאו אנשי ישראל מן העיר׳ ויהי ככלתו לעשות העלה; בלול ד׳ וסים׳ בסדר תצוה;

אבן עזרא

לפלא' לפרש וכן והפלה יי' ואם הוא בה"א כי אותיות אהו"י מתחלפו': מנחה סלת' עשרון לאחד מן הכאן: שה כשבים' או עזים וכן פירש בסוף לכבש האחד או אם הקריב איל תהא מנחתו כפלי' כי הכבש הוא קטן' ולא הזכיר עם בן הבקר נדבה והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחלה ומשפט הכל אחד' וטעם כמספרם על המנחה והשמן והיין: או אשר בתוככם' היום: הקהל' יש או' כי זה הה"א הוא לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש והעד הארבעה והאחד מהם משה משה רק זה הה"א הוא ה"א הדעת וסימן ה הקריאה איננו: ככם כגר' כבר ביארתי משפט הכפ"ין בהתחברם' וטעם תורה אחת לבד מהעולות כי העולות הם בחיוב חקה ועוד אמר השם כאשר תביאו מנחה על העולה מהסלת כן תתנו גם מעריסותיכ' ואין צורך להזכיר מה שקבלו קדמונינו ז"ל כי הם שתים חלה ותרומ' ושיעורן לפי שכל דבריה' אמת וזולתם הבל הנה שעיר נוסף בין שעשו בשגגה מה שצוו שלא לעשו' ובין שלא עשו בשגגה מה שצוו לעשות: נחטאתם

רשי

אשה ריח' איני מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש: או לשה' בין שהוא בכבשי' בין שהוא בעזי' כבש ושה קרויים בתוך שנתם: איל' בן שלשה עשר חדש ויום אחד: כמספר אשר תעשו' כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם: כמספרם' של בהמו' מספרם של נסכי': ככם כגר' כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן יי' כארץ מצרי' כן ארץ מצרי' כמוני כמוך כעמי כעמך: בבואכם אל הארץ' משונה ביאה זו מכל ביאות שבתור' שבכולן נאמ' כי תבא כי תבאו לפי' כלן למתן' זו מזו וכיון שפרט לך באחד מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיב' אף כולן כן אבל זו נאמר בה בבואכ' משנכנסו בה ואכלו מלחמ' נתחייבו בחלה: ראשי' עריסותיכ'' כשתלושו כדי עיסתכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא וימדו בעומר עומר לגולגלת תרימו מראשית' כלומ' קודם שתאכלו ממנה ראשית חלקו חלה אח' תרימו תרומ' לשם יי': חלה' טורטיל בלע"ז: כתרומ' גורן' שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמ' בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מכ"ד ולנחתו' אחד ממ"ח: מראשית עריסותיכ'' למה נאמ' לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסו' תלמו' לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו ליי' תרומה' לפי שלא שמענו שיעור חלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה: וכי תשגו ולא תעשו' עבוד' זרה הית' בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתו' מוציא' כאן מכללה לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת: וכי תשגו וגו'' בע"ז הכתוב מדב' או אינו אלא באח' מכל המצות תלמוד לומר את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצו' מה העוב' על כל המצו' פורק עול ומפר ברית ומגלה פני' אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואי זו זו זו ע"ז: אשר דבר יי' אל משה' אנכי ולא יהיה לך מפי הגבור' שמענום אחת דבר אלהים שתי' זו שמענו: את כל אשר צוה וגו'' מגיד שכל המודה בע"ז ככופר בכל התור' כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנ' למן היום אשר צוה יי' והלאה: אם מעיני העדה נעשת' לשגגה' אם מעיני העדה נעשת' עבירה זו על ידי שוגג ששגגו והורו על א' מן העבודו' שהיא מותרת לעבוד ע"ז בכך: לחטת' חסר א'לף שאינו כשאר חטאו' שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאו' קודמו' לעולות שנ' ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמ' לחטאת:

שלשי' כל אורית' כתי' כן חס' יוד קדמאה בר מן ב' דכתי' שלישת וסי' ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר' כי תכלה לעשר' וש' מלאי' וסי' והיציע התחתונה' ויהי מימים רבי' ויהי בשנה השלישי' וזה לך האות אכול דמלכי' וחברו דישעיה' והשלישי' לכל רוח אורה' ושמן שלישית לרס את הסלת' ושם השלישית קרן הפוך'

שלשית ההין: ויין לנסך שלשית
ההין תקריב ריח ניחח ליהוה: וכי
תעשה בן בקר עלה או זבח לפלא
נדר או שלמים ליהוה: והקריב על
בן הבקר מנחה סלת שלשה עשרנים
בלול בשמן חצי ההין: ויין תקריב
לנסך חצי ההין אשה ריח ניחח
ליהוה: ככה יעשה לשור האחד או
לאיל האחד או לשה בכבשים או
בעזים: כמספר אשר תעשו ככה
תעשו לאחד כמספרם: כל האזרח
יעשה ככה את אלה להקריב אשה
ריח ניחח ליהוה: וכי יגור אתכם
גר או אשר בתוככם לדרתיכם
ועשה אשה ריח ניחח ליהוה כאשר
תעשו כן יעשה: הקהל חקה אחת
לכם ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם
ככם כגר יהיה לפני יהוה: תורה
אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר
הגר אתכם: פ
וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר
אל בני ישראל ואמרת אלהם ב
בבאכם אל הארץ אשר אני מביא
אתכם שמה: והיה באכלכם מלחם
הארץ תרימו תרומה ליהוה: ראשית
ערסתכם חלה תרימו תרומה
כתרומת גרן כן תרימו אתה:
מראשית ערסתיכם תתנו ליהוה
תרומה לדרתיכם: ס
וכי תשגו ולא
תעשו את כל המצות האלה
אשר דבר יהוה אל משה: את כל
אשר צוה יהוה אליכם ביד משה מן
היום אשר צוה יהוה והלאה ל
לדרתיכם: והיה אם מעיני העדה
נעשתה לשגגה ועשו כל העדה פר
בן בקר אחד לעלה לריח ניחח ליהוה
ומנחתו ונסכו כמשפט ושעיר עזים
אחד לחטת: וכפר הכהן על כל עדת
בני ישראל ונסלח להם כי שגגה הוא

תלתות הינא: וחמרא לנסכא
תלתות הינא תקרב לאתקבלא
ברעוא קדם יי: וארי תעביד בר
תורי עלתא או נכסת קדשיא
לאפרשא נדרא או נכסת ק
קדשיא קדם יי: ויקרב על בר
תורי מנחתא סלתא תלתא
עסרונין דפיל במשח פלגות הינא:
וחמרא תקרב לנסכא פלגות
הינא קרבן דמתקבל ברעוא
קדם יי: כדין יתעבד לתורא
חד או לדכרא חד או לאמר
באמריא או בעזיא: כמנין די
תעבדון כדין תעבדון לחד כ
כמנינהון: כל יציבא יעבד כדין
ית אלין לקרבא קרבן דמתקבל
ברעוא קדם יי: וארי יתגיר
עמכון גיורא או די ביניכון ל
לדריכון ויעבד קורבן דמתקבל
ברעוא קדם יי כמא די תעבדון
כן יעביד: קהלא קימא חד לכון
ולגיוריא דיתגירון קים עלם
לדריכון כותכון כגיורא יהי קדם
יי: אוריתא חדא ודינא חדא יהי
לכון ולגיוריא דיתגירון עמכון:
ומליל יי עם משה
למימר: מליל עם בני ישראל
ותימר להון במעלכון לארעא
די אנא מעיל יתכון לתמן: ויהי
במיכלכון מלחמא דארעא תפרשון
אפרשותא קדם יי: ריש אצותכון
חלתא תפרשון אפרשותא כמא
דמפרשין מן אדרא כן תפרשון
יתה: מריש אצותכון תתנון קדם יי
אפרשותא לדריכון: וארי תשתלון
ולא תעבדון ית כל פקודיא
האלין די מליל יי עם משה:
ית כל די פקיד יי לותכון בידא
דמשה מן יומא די פקיד יי ולהלא
לדריכון: ויהי אם מעיני כנשתא
אתעבידת לשלו ויעבדון כל
כנשתא תור בר תורי חד לעלתא
לאתקבלא ברעוא קדם יי
ומנחתיה ונסכידה כדחזי וצפיר
בר עזי חד לחטאתא: ויכפר
כהנא על כל כנשתא דבני ישראל
וישתבק להון ארי שלותא היא

מסרה

והעמדנו עלינו מצות' וג' כתיבן שלישת חס' יוד תני' וסי' ונסכיה' חצי ההין' ויסף יי' קרא שמואל' ותכפל חרב שלישתה' וב' כתיבן שלשת חס' דחס'' והשלשת ביד אתי' שלשתך בדבר: ריח ניחח ח' מיחדי' בתורה וסי' נמסר בסד' צו: ויין ה' ר"פ וסי' ויין לנסך רביעית' ויין לנסך שלשית' ויין תקריב לנסך' ויין לא ישתו כל כהן' ויין ישמח לבב: כמספר א"ב מן חד חד כ"ף בריש תיבותא וסי' נמסר במסרא רבתא: לאחד ב' וסי' שני העמר לאחד' ככה תעשו לאחד: בבאכם ג' וחסרים וסי' יין ושכר אל תשת' בבאכם אל הארץ דהלה' כן תתך חמתי עליכ': מראשי' ה' וסי' ערסתיכ' מרשית השנה כן כתו' חס' אל"ף' מראשית כל פרי האדמה' מגיד מראשית אחרית' להבריאכם מראשית' וא' ומראשית כל תבואתך: ערסתכם ל' חס' דחס'' מראשית ערסתיכם חס' ומל'' וראשית עריסותיכם דיחזקאל מל' דמל': לחטת ל' חסר אל"ף' והוא חד מן נ"ח מלין חסרי' אל"ף וסי' במסרא רבתא:

בעל הטורים

חלה תגין על ה"א ה' דברי' חייבין בחלה' חמשה רבעים קמח חייבין' מראשית עריסותיכם הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם' לומ' לך שעין ושה אחד מארבעים:

והם הביאו את קרבנם אשה ליהוה וחטאתם לפני יהוה על שגגתם: ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה: ס ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת שנתה לחטאת: וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני יהוה לכפר עליו ונסלח לו: האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה: והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יהוה הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה: כי דבר יהוה בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה: פ

ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקשש עצים ביום השבת: ויקריבו אתו המצאים אתו מקשש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה: ויניחו אתו במשמר כי לא פרש מה יעשה לו: ס ויאמר יהוה אל משה מות יומת האיש רגם אתו באבנים כל העדה מחוץ למחנה: ויציאו אתו כל העדה אל מחוץ למחנה וירגמו אתו באבנים וימת כאשר צוה יהוה את משה: פ

ויאמר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יהוה ועשיתם אתם

ואנון איתיו ית קורבנהון קרבנא קדם יי וחובתהון קדם יי על שלותהון: וישתבק לכל כנישתא דבני ישראל ולגיוריא דיתגירון ביניהון ארי לכל עמא בשלותא: ואם אנש חד יחוב בשלו ויקריב עזא בת שתה לחטאתא: ויכפר כהנא על אנש דאשתלי במחביה בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתבק ליה: יציבא בבני ישראל ולגיוריא דיתגירון ביניהון אוריתא חדא תהי לכון לדיעבד בשלו: ואנש דיעבד בריש גלי מן יציביא ומן גיוריא קדם יי הוא מרגיז וישתיצי אנשא ההוא מגו עמיה: ארי פתגמא דיי בסר וית פקודוהי אשני אשתיצאה ישתיצי אנשא ההוא חוביה ביה: והוו בני ישראל במדברא ואשכחו גברא כד מנבב אעין ביומא דשבתא: וקריבו יתיה דאשכחו יתיה כד מנבב אעין לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא: ואסרו יתיה בבית מטרא ארי לא אתפרש להון מה דיעבדון ליה: ואמר יהוה למשה אתקטלא יתקטל גברא רגומו יתיה באבניא כל כנשתא מברא למשריתא: ואפיקו יתיה כל כנשתא למברא למשריתא ורגמו יתיה באבניא ומית כמא דפקיד יי ית משה: ואמר יי למשה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון כרוספדין על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא דכנפא חוטא דתכלתא: ויהון לכון לכרוספדין ותחזון יתיה ותדכרון ית כל פקודיא דיי ותעבדון יתהון

ולא

לכפר עליו ה׳ וסי׳ ושחט את בן הבקר׳ ויקח משה מן הדם׳ ואם דל הוא ואין׳ והנותר מן השמן׳ והשעיר אשר עלה׳ וכפר אהרן על קרנותיו: ביד רמה ג׳ וסי׳ ובני ישראל יוצאים ביד רמה׳ והנפש אשר תעשה׳ יצאו בני ישראל ביד רמה׳ ונמסר גם בסדר בשלח: בזה ח׳ וסי׳ כי דבר יי׳ בזה ואת מצותו הפר׳ בזה לך לענה לך דמלכים׳ וחברו דישעיה׳ אשר בזה את אלתי׳ אם לא אלתו אשר בזה׳ כי לא בזה ולא שקץ ענות עני׳ ואת אסיריו לא בזה׳ את תפלתם: ויציאו יב וסי׳ וידבר משה אל בני ישראל׳ ויציאו אתו כל העדה׳ ויבאו הנערים המרגלים׳ ויעשו כן ויציאו אליו׳ כאשר בא יעקב מצרים׳ ויצאו את מצבות׳ וירא ארם כי נגפו׳ דה״ה׳ ויבאו הכהני׳ לפנימה׳ ויעלו ויצאו מרכבה ממצרי׳׳ ויצאו את בן המלך דה״ה׳ המקלל׳ אוריהו׳ וכתיביא ויוציאו כתיב׳ מצבות ויצאו כתיב׳ ושארא ויציאו כתיב׳ ונמסר גם בסוף אמור: ציצת ד׳ וכתיב כן חסר יוד תניין וסי׳ ועשו להם ציצת׳ ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת׳ והיו לכם לציצת׳ ויקחני בציצת ראשי: את כל מצות יי׳ ג׳ וסי׳ והיה לכם לציצת׳ ויעבו את כל מצות יי׳׳ ולשמור ולעשו׳

רשי

הביאו את קרבנם לפני יי׳, זו האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה ליי׳: וחטאתם, זה השעיר: תחטא בשגגה, בע״ז: עז בת שנתה, שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וכאן קבע לה שעירה: ביד רמה, במזיד: מגדף, מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה אשר גדפו נערי מלך אשור ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת: דבר יי׳, אזהרת עבו״ז מפי הגבורה והשאר מפי משה: עונה בה, בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: ויהיו במדבר וימצאו, בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה: המוצאי׳ אותו מקושש, שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף מ[illegible] משמצאוהו והתרו בו: כי לא פורש מה יעשה לו, באי זו מיתה ימות אבל יודעי׳ היו שהמחלל שבת במיתה: ויוציאו אותו, מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מבית דין: רגום, פשט״ו בלע״ז וכן הלוך אלג״ש וכן זכור ושמור: ועשו להם ציצית, על שם הפתילים התלויים בה כמו ויקחני בציצית ראשי, דבר אחר ציצית על שם וראיתם אותו כמו מציץ מן החרכים: תכלת, צבע ירוק של חלזון: וזכרתם את כל מצות יי׳, שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי״ג:

ולא

אבן עזרא

וחטאתם, הוא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והעתיד הפך: עד בת שנתה, פירוש שעירת עזים וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוה לעשות והוא שוגג והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות: תורה אחת, כזאת תורת החטאת: ביד רמה, להראות הכל שאיננו ירא מהשם: מגדף, כדרך לשון בני אדם: כי דבר יי׳ בזה, זה הוא ביד רמה: ואת מצותו הפר, שצוהו שלא לעשות ביד רמה ויש אומרים או אם יפר מצותו בסתר: הנפש ההיא, איננה המשכלת כדברי תועה רוח רק הוא חבור נפש עם הגוף: עונה בה, כמו דמו בראשו: במדבר, לפי דעתי שהוא מדבר סיני וכבר הזכרתי למה נסמכה הפרשה גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה והזהירוהו ולא הועיל, ויקריבו אותו ליל ראשון: במשמר, בפתחות הבי״ת מקום היה ידוע: מה יעשה לו, אי זו מיתה ימות: כאשר צוה יי׳, מיתת הרגימה: ועשו להם ציצית, יתכן על שני פירושי׳ האחד שיעשו ציצית כמו בציצית ראשי והם החוטים היוצאים שאינם ארוגים: על כנפי בגדיהם, על כל בגד חלוק או מכנסי׳ כי אם תחלקוה הנה הוא כדמות כנף: פתיל תכלת, על הציצית, וטעם תכלת בעבור שהוא כעין השמים: והיה לכם לציצית, והנה ישוב הפתיל להיותו בקצה כמו הציצית, והפירוש השני כאשר העתיקו חז״ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והציצית הם הגדילים ועוד אפרשנו והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירנו מעליו למען יזכרו והמתפללים בטלית בשעת התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם לציצית ועשו להם ציצית רק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה: וראיתם אותו, מצוה להיותו כראה:

אחרי

בעל הטורים

הכרת תכרת בגימט׳ שדברה תורה לשון בני אדם׳ סמך מקושש למגדף לומר לך שכוונן אחד היו כדאיתא בחולין פ״ק׳ ומפני ששבת חמור כע״ז סמך להם פרש׳ ציצית שסקולה נ״כ ככל המצות דכתיב וזכרתם את כל מצות יי׳׳ ועשו להם ציצית׳ אמר הקב״ה אני רוצה שתהיו מעוטפים כמלאכי׳ לבוש הבדי׳ וכאשר ראית אותי מעוטף׳ לכן בוה בתכלת שדומה לרקיע ולכסא הכבוד׳ ציצית ב״את כ״ם בגימ׳ עולה כסאי׳ ציצית בגימט׳ בלקות ובגימ׳ נשרים׳ לומר מי שהוא זהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה׳ דכתיב אני בצדק אחזה פ פניך׳ וזוכה למה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים׳ וראיתם בגימ׳ ציצית ביום׳ וזכרתם את כתיב זכירה בציצית׳ לכן צוה לעשות ל ציצית בארבע׳ כנפות בגדיו שבכל מקום ש שיפנה יזכור׳ ובכל אחד ה׳ קשרים כדי שיזכור לחמש חומשי תורה׳ ויש בכל אחד שמנה חוטין שימנע מלעשות עבירה ב בשתנה איברים ה המרגילי׳ את האדם לעבירה ואלו הן׳ אזני׳ עינים׳ פה׳ חוטם׳ ידים׳ רגלים׳ הערוה׳ והלב׳ ואם שמר עצמו מעבירה זוכה לעלות למעלה מח׳ רקיעים דכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ואם עבר כהן עבירה נידון בשמונה דינין בחבוט הקבר׳ ובשבעה מדורות של גיהנם ציצית׳ עולה תר׳ ׳ וח׳ חוטין וה׳ קשרים תרי״ג׳ לומר לך שסקולה מצות ציצית ככל התורה כולה׳ בכל עת יהיו בגדיך לבנים בגימט׳ זה ציצית לבגדיכם׳ כל מצות יי׳ עולה תרי״ג׳ ולא יהיה לך שפי הגבור׳ שמעכוש׳

ויקח

אחרי לבבכם · המתאוה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו : אשר אתם זונים · כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה · מאחת עבודת אלהיו · וטעם למען תזכרו וכבר אמר וזכרתם את כל מצות יי׳ שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלב המטנפת הרוח המשכלת : אני יי׳ אלהיכם · אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני יי׳ אלהיכם :

ולא תתורו אחרי לבבכם · כמו מתור הארץ הלב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה : אני יי׳ · נאמן לשלם שכר : אלהיכם · נאמן ליפרע : אשר הוצאתי אתכם · על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזירותי : אני יי׳ אלהיכם · עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמ׳ המקום לא שנעשה ונטול שכר לא עושין ולא נוטלין שכר על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם · דבר אחר למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרי׳ בין טפה של בכור לשאינ׳ של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא · ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע״ז לומר שהמחלל את השבת כעובד ע״ז שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תור׳ ומצו׳ ואת שבת קדשך הודעת להם · ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנא׳ ועשיתם את כל מצותי : על כנפי בגדיהם · כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרי׳ על ארבע כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש כנגד ארבעה לשונות של גאולה שנא׳ במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי : פתיל תכלת · על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטין שבה כנגד שמנה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים : שלח לך חסלת

אני יי׳ ב׳ בטעמ׳ ר״פ וסי׳ ואולך אתכם קוממיו׳ · אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים : ודתן ואבירם ג׳ וסי׳ ויקח קרח בן יצהר בן קהת · ויעלו מעל משכן קרח תניינא דפסו׳ · ובני אליאב קדמ׳ דפסו׳ : ויקומו כלם חס׳ במ״ט וסי׳ ויאכלו וישתו · ויקומו שרי מואב קדמ׳ · וינוסו בנשף · ויקומו בני ישראל בבקר · ויקומו וילכו זיפה׳ ·

וְלֹֽא־תָת֜וּרוּ אַחֲרֵ֤י לְבַבְכֶם֙ וְאַחֲרֵ֣י עֵֽינֵיכֶ֔ם אֲשֶׁר־אַתֶּ֥ם זֹנִ֖ים אַחֲרֵיהֶֽם׃ לְמַ֣עַן תִּזְכְּר֔וּ וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָ֑י וִהְיִיתֶ֥ם קְדֹשִׁ֖ים לֵאלֹהֵיכֶֽם׃ אֲנִ֞י יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֗ם אֲשֶׁ֨ר הוֹצֵ֤אתִי אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לִהְי֥וֹת לָכֶ֖ם לֵאלֹהִ֑ים אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

ל׳ ומ״ל · כ׳ ר״פ בטע׳ בתור׳ · כ״כ ס״פ

וְלָא־תִטְעוֹן בָּתַר־הַרְהוּר לִבְּכוֹן וּבָתַר־חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דִּי־אַתּוּן טָעַן בַּתְרֵיהוֹן׃ בְּדִיל דְּתִדְכְּרוּן וְתַעַבְדוּן יָת־כָּל־פִּקּוּדָי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין קֳדָם אֱלָהֲכוֹן׃ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

קי״ט פל״ט סימן ·

פרשה ויקח

וַיִּקַּ֣ח קֹ֔רַח בֶּן־יִצְהָ֥ר בֶּן־קְהָ֖ת בֶּן־לֵוִ֑י וְדָתָ֨ן וַאֲבִירָ֜ם בְּנֵ֧י אֱלִיאָ֛ב וְא֥וֹן בֶּן־פֶּ֖לֶת בְּנֵ֥י רְאוּבֵֽן׃ וַיָּקֻ֙מוּ֙ לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה וַאֲנָשִׁ֥ים מִבְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל חֲמִשִּׁ֣ים וּמָאתָ֑יִם נְשִׂיאֵ֥י עֵדָ֛ה קְרִאֵ֥י מוֹעֵ֖ד אַנְשֵׁי־שֵֽׁם׃ וַיִּקָּהֲל֞וּ עַל־מֹשֶׁ֣ה וְעַֽל־אַהֲרֹ֗ן וַיֹּאמְר֣וּ אֲלֵהֶם֮ רַב־לָכֶם֒ כִּ֤י כָל־הָֽעֵדָה֙ כֻּלָּ֣ם קְדֹשִׁ֔ים וּבְתוֹכָ֖ם יְהוָ֑ה וּמַדּ֥וּעַ תִּֽתְנַשְּׂא֖וּ עַל־קְהַ֥ל יְהוָֽה׃ וַיִּשְׁמַ֣ע מֹשֶׁ֔ה וַיִּפֹּ֖ל עַל־פָּנָֽיו׃ וַיְדַבֵּ֨ר אֶל־קֹ֜רַח וְאֶֽל־כָּל־עֲדָתוֹ֮ לֵאמֹר֒ בֹּ֠קֶר וְיֹדַ֨ע יְהוָ֧ה אֶת־אֲשֶׁר־ל֛וֹ

ג׳ וכני יונתן פלת · י׳ בקרי׳ · ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ דין חס׳ · י׳ · ל׳ · ל׳ וחד וידע בתס

פרשה ואתפליג

קֹרַח בַּר־יִצְהָר בַּר־קְהָת בַּר־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר־פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן׃ וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מָאתַן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃ וְאִתְכְּנַשׁוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי־לְכוֹן אֲרֵי כָל־כְּנִשְׁתָּא כֻּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִנְתָּא דַיְיָ וּמָא־דֵין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל־קְהָלָא דַיְיָ׃ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל־אַפּוֹהִי׃ וּמַלֵּיל עִם־קֹרַח וְעִם־כָּל־כְּנִשְׁתֵּיהּ לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יַת־דְּכָשַׁר־לֵיהּ

ויקומו כל איש חיל · וחברו דדה וישאו גופת · ויקומו ראשי האבות · ויקומו על עמדם : ומדוע י׳ וסימן ומדוע לא יראתם לדבר · ומדוע תתנאשו על קהל יי׳ · ומדוע נעבדנו אנתנו · ומדוע באתם אלי עתה · ומדוע לא הצלתם · ומדוע לא הכיתו שם · ומדוע יסתיר אבי ממני · ומדוע חקילתני · ומדוע מלך אדוניהו · ומדוע לא שמרת את שבועת יי׳ · ושארא מדוע · וא׳ חס׳ מדע · לא נשא האב :

בעל הטורים

ויקח קרח

ויקח קרח סמך מחלוקת קרח לפרשת ציצית שעל ענין ציצית חלק על משה · ויקח קרח בגימ׳ זה בממון רע · עושר שמור לבעליו לרעתו בגימט׳ לעשרו של קרח לרעתו היה · ויקומו בגימ׳ לחלק · חמשים ומאתים · כד רשעים ידעך · קריאי · חסר יו״ד שעברו על י׳ הדברות · אנשי שם בחכמה ובעושר ונתחייבו כדור המבול אשר מעולם אנשי השם · וישמע משה בגימטריא מכאן שחשדוהו באשת ובקשתם

ויקח קרח · זה הדבר היה במדב׳ סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוי׳ כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים חשדו עליו בעבור היותם נתוני׳ לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי חשדוהו בעבור יהושע משרתו גם קרח בכור היה כי כן כתוב ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו בכורים והם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחתות והראיה על זה הפירוש מופת המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורים על כן כתו׳ ותכל תלונתם כי התלונה על זה היתה גם אמר משה כי לא מלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא יי׳ שלחני בשליחות הזה כי כבר האמינו בו כל ישראל ועוד ראיה גמורה כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי כל בכור והם היו הכהנים הנגשים אל יי׳ והם עיקר כל העדה : ויקח קרח · אנשים · דרך קצרה כמו חמור לחם ורבים ככה ויאמר ר׳ יונה כי פירוש לקח לקום על משה : לפני משה · שלא קמו בסתר ויש הפרש בין לפני ובין מפני : קריאי מועד · שהיו נקראים אל אהל מועד : אנשי שם · קודם צאתם ממצרים ומדקדק אמר כי נשיא עדה הם הנשיאים העומדים על הפקידים והם פעולים למלת לקח כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מעט רחוק : רב לכם · כמו די לכם והטעם שתפשתם החלק הרב : כי כל העדה כלם קדושים · כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים : ובתוכם יי׳ · כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל : תתנשאו · להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו : ויפול על פניו · ברצונו ויש אומרים כדרך הנבואות : את אשר לו · השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים : נאת

ויקח

קרח · פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא : ויקח קרח · לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפליג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם · ד״א ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר קח את אהרן קחו עמכם דברים : בן יצהר בן קהת בן לוי · ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר ובקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמ׳ בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל : ודתן ואבירם · בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמנהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבר אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר ובני קהת וגו׳ עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השנייה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס מאתים וחמשים ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכיניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להם חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה : בני ראובן · דתן ואבירם ואון בן פלת : רב לכם · הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה : כלם קדושים · כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה : ומדוע תתנשאו · אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי יי׳ אלהיך כל העדה שמעו : ויפל על פניו · מפני המחלוק׳ שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה במתאוננים ויתפלל משה במרגלים ויאמר ושמעו מצרים במחלקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני : בקר ויודע וגו׳ עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוין לדחות שמא יחזרו בהן : בקר ויודע יי׳ את אשר לו · לעבודת לויה : נאת

ואת הקדוש׳ לכהונה: והקריב׳ אותם אין תנחומ׳ והתרגו׳ מוכיח ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושיה׳ ומדר׳ בקר אמ׳ לו משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו׳: זאת עשו קחו לכם מחתות׳ מה ראה לומר להם כך אמ׳ להם בדרכי הגוי׳ יש נימוסים הרבה וכומרי׳ הרבה וכולם מתקבצי׳ בבית אחד אנו אין לנו אלא יי׳ אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם חמשים ומאתים איש מבקשי׳ כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביב׳ מכל הקרבנו׳ וסם המות נתן בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכ׳ התרה בהם והיה האיש אשר יבחר הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעי׳ שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדין: רב לכם בני לוי׳ דבר גדול אמרתי לכם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנ׳ את מחתות החטאים האלה בנפשותם וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט ועשרי׳ וארבע משמרו׳ עומדו׳ לבני בניו כלם מתנבאי׳ ברוח הקדש שנאמר כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט: אשר יבחר הוא הקדוש׳ טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה תנחומא: מחתות׳ כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: רב לכם׳ דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה: ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי׳ התחיל לדבר עמו דברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לרצות בהם שמעו נא בני לוי: ולעמוד לפני העדה׳ לשיר על הדוכן: ויקרב אותך׳ לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: לכן׳ בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדי׳ אתך על יי׳ כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה: וישלח משה וגו׳ מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה׳ פיהם הכשילם אין להם אלא ירידה: ותתן לנו׳ הדבר מוסב על לשון הראשון למעלה כלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם ואמרת לנו אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה ונגמר משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם: העיני האנשים ההם תנקר וגו׳ אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם׳ כאדם התולה קללתו בחבירו: אל תפן אל מנחתם׳ לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו: לא חמור אחד מהם נשאתי׳ לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי שחרית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחור:

והם׳ עדתך:

הקדוש ד׳ מלאים וסימ׳ וידבר אל קורח ואל כל׳ ותנו בהן אש ושימו׳ ויאמרו אנשי בירת שמש דשמואל׳ ויגבה יי׳ צבאות: מחתות ג׳ מלאי׳ וסימ׳ קחו לכם מחתות׳ את מחתות החטאי׳׳ ויקח אלעזר הכהן: בהן י"ח ט"ו קמצין וג׳ פתחין וסית׳ נמסר בסדר והיה כי תבא: ולעמד ג׳ וחס׳ וסימ׳ המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם׳ ולעמד בבקר בבקר׳ להקהל ולעמד על נפשם: ובקשתם ג׳ וסי׳ גם כהנה׳ את יי׳׳ אתי ומצאתם בי׳ וא׳ בקשתם וסימ׳ הנחלות לא חזקתם: על יי׳ לא׳ וסי׳ במסר רבת׳: אל תפן ג׳ וסימ׳ אל תפן אל קשי העם׳ אל תפן אל מנחתם׳ אל תפן אל און:

ואת-הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר-בו יקריב אליו: זאת עשו קחו-לכם מחתות קרח וכל-עדתו: ותנו בהן ׀ אש ׀ ושימו עליהן קטרת לפני יהוה מחר והיה האיש אשר-יבחר יהוה הוא הקדוש רב-לכם בני לוי: ויאמר משה אל קרח שמעו-נא בני לוי: המעט מכם כי-הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את-עבדת משכן יהוה ולעמד לפני העדה לשרתם: ויקרב אתך ואת-כל-אחיך בני-לוי אתך ובקשתם גם-כהנה: לכן אתה וכל עדתך הנעדים על-יהוה ואהרן מה-הוא כי תלונו עליו: וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה: המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי-תשתרר עלינו גם-השתרר: אף לא אל-ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן-לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה: ויחר למשה מאד ויאמר אל-יהוה אל-תפן אל-מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את-אחד מהם: ויאמר משה אל-קרח אתה וכל-עדתך היו לפני יהוה אתה והם ואהרן מחר:

וית דקדיש ויקרב לקדמוהי וית די יתרעי ביה יקריב לשמושיה: דא עבידו סבו לכון מחתין קרח וכל כנשתיה: והבו בהון אשתא ושוו עליהון קטרת בסמין קדם יי מחר ויהי גברא דיתרעי יי הוא קדיש סגי לכון בני לוי: ואמר משה לקרח שמעו כען בני לוי: הזעיר לכון ארי אפריש אלהא דישראל יתכון מכנשתא דישראל לקרבא יתכון לקדמוהי למפלח ית פולחן משכנא דיי ולמקם קדם כנשתא לשמשותהון: וקריב יתך וית כל אחך בני לוי עמך ובען אתון בען אף כהונתא רבתא: בכן את וכל כנשתך דאזדמנתון על יי ואהרן מה הוא ארי אתרעמתון עלוהי: ושלח משה למקרי לדתן ולאבירם בני אליאב ואמרו לא נסק: הזעיר ארי אסקתנא מארעא עבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארי אתרברבת עלנא אף אתרברבא: ברם לא לארעא עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבתא לנא אחסנת חקלין וכרמין העיני גבריא האנון תשלח לעורא לא נסק: ותקיף למשה לחדא ואמר קדם יי לא תקבל ברעוא קרבנהון לא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאישית ית חד מנהון: ואמר משה לקרח את וכל כנשתך הוו זמינין לקדם יי את ואנון ואהרן מחר:

ואת הקדוש׳ שבטו להיותו כהן גדול: זאת׳ הבחינה: רב לכם בני לוי׳ וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלוים: המעט׳ הדבר מעט הוא אצלכם: לפני העדה לשרתם׳ בהביאם את עולותיהם ואת זבחיהם: ויקרב אותך׳ וכאשר הקריב אותך ואחיך בקשתם גם כהונה: לכן׳ על כן קשרתם אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם והטעם כמו ורוזנים נוסדו יחד על יי׳ ועל משיחו שעשו וועד להריב עם השם וכן ב בהכותם על יי׳ ויש אומרים כי ה"א הנועדים נוסף: ואהרן מה הוא׳ מה פשעו מה הוא עושה: לא נעלה׳ יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה על כן מלת העלו משכיב או מי ש שילך לעבודת השם או אל המקו׳ הנבחר יקרא עולה: המעט׳ הדבר קל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש כי מצרים בנגב ארץ ישר׳ והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה: כי תשתרר עלינו׳ העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו: גם השתרר׳ גם שררות רבות אתה ואחיך: אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש׳ והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כ כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש שררה היינו סובלי׳ רק שהסירותנו ממקום טוב משדותינו וכרמנו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ולמה תבקש שררה: העיני האנשים ההם׳ טעמו תרצה לנקר עיני האנשים ההם׳ רמז ליוצאים ממצרים כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראינה כי זה שעשית לנו נראה הוא לעינים ודרך משל לומר סגורות הן עיני פלוני על כן לא יראה על כן לא נעלה ויש אומרי׳ התרצה להחשיך העינים שלא תראינה כלומ׳ אחיזת עינים אתה עושה לנו לא נעלה ויש אומרים אילו היית מנקר עינינו לא נעלה ואמר האנשים ההם על דרך בני אדם חסרי דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בגנאי והנכון בעיני שמלת האנשי׳ ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב וילכו אחריו זקני ישרא׳: ויחר׳ זה הדבו׳ כבר פירשתיו כי העולה והמנח׳ מארכת האף על הרשעי׳ ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה וזה טעם אל תפן אל מנחתם ופנה אלי כי לא נשאתי חמור אחד מהם ופי׳ נשאתי שמתי משא עליו: ולא הרעותי׳ בשום דבר: ויאמר משה אל קרח׳ וכבר אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני יי׳ לקחו איש מחתתו: מחר׳ והוא היום שקרא משה לדתן ואבירם ויתכן שקראם קודם והוא הנכון בעבור מלת בקר:

ומשה

והקרבתם

בעל הטורים

ובקשתם ג׳ ובקשתם גם כהונה׳ ובקשת׳ משם את יי׳ אלהיך׳ ובקשתם אותי מפני׳ בירייה על הגלות כשתבקשו אותי ב בגלות כתשובה׳ ו ותגאלו׳ או ובקשת׳ גם כהונה שהיא בטלה מכם כל זמן שאת׳ בגלות׳ תלינו עליו׳ תלונו כתיב וי להם שהרהרו על׳ לבם׳ העיני ב׳ במסו׳ העיני האנשים ההם׳ ואידך העיני בשר לך׳ מלמד שדתן ואבירם שטוחו דברי׳ כלפי מעלה אלא שסנה הכתוב עליה׳ ולפי הפשט העיני האנשים ההם תנקר׳ שאתה רוצה לעשות אותנו עורים ועניים לנו שכב׳ אמר להביא אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש׳ ועתה אתה אומר להמיתנו במדבר׳ ג׳ תפן שלשה במסור אל תפן אל מנחתם׳ אל תפן אל קשי העם הזה׳ אל תפן אל און׳ פי׳ הם קשי עם ודבריה׳ דבר און לפיכך אל תפן אל מנחתם׳ אחד מהם ארבע׳ ולא הריעותי את אחד מהם׳ ואידך כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם׳ יהי דברך כדבר אחד מהם לטובה׳ אם לא כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מאליהו׳ פי׳ שמשה פייסו לקרח שידבר טובה ויחזור בו׳ וכיון שלא רצה רמז לו שימות כעת מחר:

ויקהל

אבן עזרא

ומשה ואהרן׳ עמם: הבדלו׳ כי היו עמם פתח אהל מועד: ויפלו על פניהם׳ להתפלל׳ וטעם אל מורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות והטעם פי׳ אל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם: האיש אחד יחטא׳ הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה ויש אומרים כי טעם אלהי הרוחות כי בידו כח לחפש הרוחות כי הוא אלהיהם והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם אם החטיא אחרים והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואם יבאו ואכלתם וכלתם כרגע: למשכן קרח׳ הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם כי לא יחנו סביב המשכן כי אם הלוי׳ לבדם ומזה הכתו׳ ללמוד כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים: זקני ישראל׳ הנכון בעיני שהם השבעים הזקנים הנבחרים: ואל תגעו בכל אשר להם׳ שאם באו להציל ממונם ירדו חיים שאול כמו הם: בכל חטאתם׳ בעבור רב חטאתם: ובניהם׳ הגדולים: וטפם׳ קטני׳ וקטנות: לעשו׳ את כל המעשי׳׳ להחליף הבכורים בלוים ודע כי דבר גדול היה ומכעים לאשר איננו מאמין להסיר הבכורי׳ מכהונתם ולהשיב המעלה למשפחת משה לבדו וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולות ויגשו שלמי׳ הבכורי׳ העלום כי הם היו לבדם הכהנים ובני לוי הרגו עובדי העגל ויש בכאן שאלה ותשובתה בפרשת וילך משה: בריאה׳ יש אומרי׳ שהיא תורה על המכה מה שלא היה וכבר פירשתי שאין המלה רק מגזרת וברא אותהן וכבר נבקעו מדינו׳ רבות וירדו הדרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה: ופצתה האדמה את פיה׳ כמו ופתחה וכן יפצה פיהו וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם ה העליונה תיכונה תדבר על ה הנבואים ממנה כדרך ארמונה שהוא הגוף וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעים: ואת בתיהם׳ שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם: ואת כל הרכוש׳ שהיה לכלם: וירדו הם׳ הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא גלאו: ונקם

וישימו כלהון מלאים במ״ד חס׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ: אל ב׳ בטעם׳ זקף גדול וסי׳ ויפלו על פניהם ויאמרו׳ אל נא רפא נא לה: הרוחת ב׳ כתיב כן חס׳ וי״ו בתר׳ וסי׳ ויפלו על פניהם׳ יפקד יי׳ אלהי הרוחות: תספו ב׳ וסי׳ פן תספו בכל חטאתם׳ גם אתם גם מלככם: חטאתם ג׳ וסי׳ וידבר אל העדה לאמר׳ קרא בגרון אל

תורה

וּקְחוּ׀ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם֮ קְטֹרֶת֒ וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה֙ אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם֙ אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח֙ אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃ וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה תִּקְצֹף׃ ס וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ וַיֵּעָלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ אִם־כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל־הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה שְׁלָחָנִי׃ וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה׃ וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃ וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ׃ וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה

תרגום אונקלוס

וְסַבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וְתִתְּנוּן עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ מָאתַן וְחַמְשִׁין מַחְתְּיָן וְאַתְּ וְאַהֲרֹן גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ׃ וּנְסִיבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ עֲלֵיהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וְאַכְנֵשׁ עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ אִתְפָּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה׃ וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֵל אֱלָהּ רוּחַיָּא לְכָל בִּסְרָא גַּבְרָא חַד יְחוּב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רֻגְזָא׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימָר אִסְתַּלַּקוּ מִסְּחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ וְקָם מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוָת דָּתָן וַאֲבִירָם וַאֲזַלוּ בַּתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמַלִּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימָר זוּרוּ כְעַן מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גֻבְרַיָּא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן בְּכָל דִּי לְהוֹן דִּלְמָא תִלְקוּן בְּכָל חוֹבֵיהוֹן׃ וְאִסְתַּלַּקוּ מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסְּחוֹר סְחוֹר וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפַקוּ קָיְמִין בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְלְהוֹן׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי לְמֶעְבַּד יָת כָּל עוֹבָדַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי לָא מֵרְעוּתִי׃ אִם כְּמוֹתָא דְכָל אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵּין וּסְעָרָא דְכָל אֱנָשָׁא יִסְתְּעַר עֲלֵיהוֹן לָא יְיָ שַׁלְחַנִי׃ וְאִם בְּרִיָּה יִבְרֵי יְיָ וְתִפְתַּח אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וְתִבְלַע יָתְהוֹן וְיָת כָּל דִּי לְהוֹן וְיֵחֲתוּן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וְתִדְּעוּן אֲרֵי אַרְגִּיזוּ גֻבְרַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְבְּזַעַת אַרְעָא דִּי תְחוֹתֵיהוֹן׃ וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יָתְהוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת כָּל אֱנָשָׁא דִּי לְקֹרַח וְיָת כָּל קִנְיָנָא׃ וּנְחַתוּ אִנּוּן וְכָל דִּי לְהוֹן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל

רש״י

והקרבתם איש מחתתו׳ החמשי׳ ומאתי׳ איש שבכם: ויקהל עליהם קרח׳ בדברי ליצנו׳ כל הלילה ההוא הלך אצל השבטי׳ ופתה אותן סבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם: וירא כבוד יי׳׳ בא בעמוד ענן: אל אלהי הרוחות׳ יודע מחשבו׳ אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בשר ודם שסרחה עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכלם אבל אתה לפניך גלויות כל מחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד׳ הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף׳ אמר הקב״ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא: העלו׳ הסתלקו מסביבות משכן קרח: ויקם משה׳ סבור שישאו לו פנים ולא עשו: יצאו נצבים׳ בקומה זקופה לחרף ולגדף כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית: ונשיהם ובניהם וטפם׳ בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה אין עונשין עד שיביא שתי שערות ובית דין של מעלה עד עשרים שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים: לעשות את כל המעשים האלה׳ שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: לא יי׳ שלחני׳ אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: ואם בריאה חדשה יברא יי׳׳ להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם השם ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא יי׳: נשו

בעל הטורים

ויקהל עליהם קרח׳ כמו שכעשה לאהרן בשכמשח ואת כל העדה הקהל׳ כרגע ב׳ במסו׳ כהאי פרשה ואידך איך היו לשמה כרגע׳ רמז למאן דאמר עדת קרח אין להם חלק לעול׳ הבא׳ והיינו דכתיב היו לשמה כרגע ספו תמו׳ ספו בעולם הזה׳ תמו בעולם הבא׳ תספו ב׳ במ׳ פן תספו בכל חטאתם׳ ואם הרעו תרעו גם אתם גם מלככם תספו שאמר להם שאם לא יחזרו בהם שימותו הם וקרח גדולם׳ ימותון׳ ב׳ כמות כל האדם ימותון׳ והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון׳ פי׳ אם שתבלה ויושביה ימותון שיבלעו הם תחתם׳ ופקדת ג׳ במסרה ופקודת כל האדם׳ ופקודת משמרת׳ ופקודת אלעזר בן אהרן׳ בשביל שרצה ליכנס בפקיד׳ אלעזר שבקשו כהונה על כן ופקודת כל האדם וגו׳׳ ופקודת כל האדם יפקד׳ אמר משה אם הקב״ה יעשה לנו כמו שעוש׳ לכל אדם שהוא פוקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים אלא שיענישם מיד׳ בריאה ב׳ במסו׳ מתרי לישני ואם בריאה׳ ומאכלו בריאה׳ שהאכיל קרח לעדתו עד שהתשיכם אחריו׳ כדאיתא בפרק ד׳ מיתות בית דין׳: כי נאצו האנשים האלה׳ ראשי תיבות הכהן׳ על שבקשו כהונה׳ האדם אשר לקרח׳ סופי תיבות חרם׳ מלמד שנעשו חרם על שנתחברו לקרח׳ ותבקע ארבע׳ ב במסו׳ ותבקע האדמה ואידך ותבקע הארץ בקולם׳ ותבקע העיר דירמי׳ ודמלכי׳ על ירושלם׳ ותבקע הארץ בקולם והיינו דכתי׳ וכל ישרא׳ אשר סביבותיהם נסו לקולם ורמז להא דאיתא בעירובין ש שפתחה של גיהנם בירושלם׳ ותבקע העיר פירו׳ בירושלם שם ותבקע האדמה וירדו שאולה׳ את

תחשך׳ ישוב ירחמנו יכבש עונותינו׳ וכל זכר יפקד וכל פרש׳ אחרי מות דכוו׳ חטאתם: תדעון ד׳ וסי׳ ויאמר משה בזאת תדעון׳ ולכל בני ישראל לא יחרץ׳ ויאמר יהושע בזאת׳ גורו לכם מפני חרב: כמות ג׳ ומלאי׳ וסי׳ אם כמות כל האדם׳ כמות זה כן מות זה׳ נהיה כמות אחאב: בריאה׳ ב׳ ומב׳ לישני וסי׳ ואם בריאה יברא יי׳ דין מלא׳ וא׳ חס׳ ומאכלו בראה: וירדו ז׳ וסי׳ כל עבדיך אלה אלי׳ ואם בריאה יברא יי׳ ופצתה האדמה׳ וירדו ראמים עמם׳ וירדו מעל כסאותם׳ וירדו מאניותיהם׳ ויאמר אלי המים האלה׳ והפכתי כסא ממלכות: ותבקע ד׳ וסי׳ ותבקע האדמה אשר תחתיהם׳ ותבקע הארץ בקלם׳ ותבקע העיר דמלכים׳ והבקע העיר דירמיה; שאלה ט׳ חס׳ וסים׳ נמסר בסדר וישב :

נסו לקולם ׳ בשביל קול היוצא על בליעתן : ואת האש ׳ שבתוך המחתות : זרה הלאה ׳ לארץ מעל המחתות : כי קדשו ׳ המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת : החטאים האלה בנפשותם ׳ שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב״ה : רקועי ׳ רדודים : פחים ׳ טסין מרודדין טינב״ש בלע״ז : צפוי למזבח ׳ למזבח הנחשת : ויהיו לאות ׳ לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו : וירקעום ׳ אינכטיבירש הוא בלע״ז : ולא יהיה כקרח ׳ כדי שלא יהיה כקרח : כאשר דבר יי׳ ביד משה לו ׳ כמו עליו על אהרן דב׳ למשה שיהיו הו׳ ובניו כהני׳ לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן ונומ׳ וכן כל לי ולו ולהם הסמוכי׳ אצל דבור פתרונם כמו על ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנ׳ ויוציאה והנה מצורעת כשלג ועל כן לקה עוזיה בצרעת : וכפר עליהם ׳ רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר המגפ׳ כדאיתא במסכ׳ שבת : ויעמוד

ותכס עליהם ׳ הארץ בעצמה : ויאבדו ׳ בעבור מות בניהם העומדים תחתם : לקולם ׳ בעבור קולם הא׳ החמשי׳ מושכ׳ עצמה ואחרת עמה יא׳ כי קרח מהנבלעי׳ היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח ויש אומרים כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העד׳ באכול האש וחז״ל אמרו כי נשרף ונבלע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקו׳ דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרת ופי׳ הפסוק ואת קרח אינכ׳ דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה ואם יטען טוען ויאמר למה לא הזכי׳ קרח עם השרופים התשובה כי אחר שהזכי׳ הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל וחומ׳ יודע הדב׳ וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע כי כן כתוב ונער פרעה וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא יהיה כקרח וכעדתו : זרה הלאה ׳ מהמזבח : כי קדשו ׳ כי אחר שהקריבום לשם הנם קדושים : את מחתות החטאים ׳ פי׳ המחתות : ועשו אותם ׳ האומני׳ : רקועי פחי׳ ׳ כמו וירקעו את פחי הזהב ׳ ופי׳ כי קדשו כי הקריבום לפני יי׳ : ויהיו לאות ׳ לזכר ולסימן : וירקעום ׳ המרקעים : כאשר דבר יי׳ ביד משה לו ׳ לאהרן ויש אומרים כי לו שב אל קרח והוא רחוק בעיני : ממחרת ׳ זה היום כי לעולם הוא סמוך : אתם המיתם ׳ הטעם מה ראיה היתה זאת שבטו לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמ׳ שידעתם שרפתם המקריבים : בהקהל העדה ׳ כל קהלה ואחריה על היא למריבה : ויבא משה ואהרן ׳ בעבור שראו שנראה הכבוד : הרומו ׳ שישבו במקום המרומם במחנה הלוי׳ והוא האהל כאשר פירשתי במלת העלו : ויפלו על פניהם ׳ להתפלל : את המחתה ׳ הידועה : ושים קטורת ׳ ולא אמר הקטורת והמשכיל יבין : והולך ׳ לשון צווי כמו הוסב את אביך ושרשו כמו הוליכי וטעמו הוביל כמו ילך עימך ׳ וטעם

לקלם ג׳ חס׳ וסי׳ וכל ישר׳ אשר סביבותיהם נסו ׳ ויפצרו בו עבדיו ׳ ואתה תמנה לך חיל : החמשי׳ ח׳ וסי׳ וקדשתם את שנת ׳ יובל היא שנת החמשים ׳ ואש יצאה מאת יי׳ ׳ וממחצית בני ישראל ׳ ויקח משה ממחצית ׳ ויענה אליהו וידבר ׳ ויעל ויבא שר חמשים תניינא דפסו׳ ׳ את שני שרי החמשים : וירם ב׳ וסימ׳ את המחתת

ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל : וכל־ישראל אשר סביבתיהם נסו לקלם כי אמרו פן־ תבלענו הארץ : לה ואש יצאה מאת יהוה ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת : ס

א וידבר יהוה אל משה לאמר : אמר אל־אלעזר בן־אהרן הכהן וירם את־המחתת מבין השרפה ואת האש זרה־הלאה כי קדשו : את מחתות החטאים האלה בנפשתם ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח כי־הקריבם לפני־יהוה ויקדשו ויהיו לאות לבני ישראל : ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים וירקעום צפוי למזבח : ה זכרון לבני ישראל למען אשר לא־יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יהוה ולא־יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר יהוה ביד־משה לו : פ

וילנו כל־עדת בני־ישראל ממחרת על־משה ועל־אהרן לאמר אתם המתם את־עם יהוה : ויהי בהקהל העדה על־משה ועל־אהרן ויפנו אל־אהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד יהוה : ויבא משה ואהרן אל־פני אהל מועד : ס

י וידבר יהוה אל־משה לאמר : הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע ויפלו על־פניהם : ויאמר משה אל־אהרן קח את־המחתה ותן־עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל־העדה וכפר עליהם כי־יצא הקצף מלפני יהוה החל הנגף : ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל־תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את־הקטרת ויכפר על־העם :

וחפרת עליהון ארעא ואבדו מגו קהלא : וכל ישראל די בסחרניהון ערקו לקלהון ארי אמרו דלמא תבלעננא ארעא : ואשתא נפקת מן קדם יי ואכלת ית מאתן וחמשין גברא מקרבי קטורת בסמיא : ומליל יי עם משה למימר : אמר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפריש ית מחתיתא מבין יקידיא וית אשתא ירחיק להלא ארי אתקדשא : ית מחתית חיביא האלין דאתחיבו בנפשתהון ויעבדון יתהין רדידין טסין חופאה למדבחא ארי קריבונון קדם יי ואתקדשא ויהוין לאת לבני ישראל : ונסב אלעזר כהנא ית מחתית נחשא די קריבו יקידיא ורדידונון חופאה למדבחא : דכרנא לבני ישראל בדיל דלא יקרב גבר חלוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטורת בוסמין קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתיה כמא די מליל יי בידא דמשה ליה :

ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל מיומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי : והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי ענגא ואתגלי יקרא דיי : ועל משה ואהרן לקדם משכן זמנא : ומליל יי עם משה למימר : אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי יתהון כשעא ונפלו על אפיהון : ואמר משה לאהרן סב ית מחתיתא והב עלה אשתא מעלוי מדבחא ושו קטורת בסמיא ואוביל בפריע לכנשתא וכפר עליהון ארי נפק רוגזא מן קדם יי שרי מותנא : ונסב אהרן כמא דמליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי מותנא בעמא ויהב ית קטורת בסמיא וכפר על עמא : וקם

בעל הטורים

ויאבדו ב׳ במסר׳ הכא ואידך ויאבדו כלי מלחמה ׳ כיון שנאבדו נאבד כלי מלחמה ׳ את מחתות החטאי׳ האלה בנפשותם ׳ שנתחייבו על עסקי נפשותם כדרים לקי׳ דאמ׳ ריש לקיש מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שינמו בשביל חנופה שהחניפם קרח על עסקי לגימה חרק עליהם שר של גיהנם שינמו ׳ חרק אותיות קרח ׳ החטאים האלה שנים במסו׳ החטאים האלה בנפשותם ׳ החטאים את עמלק ׳ לומר לך כמו שאלו חטאו בנפשותם כך חטא עמלק בנפשו שראה כל הנסים שנעשו לישראל ונזדווג להם כדאית׳ במדרש ׳ משל לאמי שראה אמבטי רותחת וקפץ בתוכה ׳ ויפלו על פניהם ולא התפללו כמו למעלה שלא היתה תפלה סגורה בפיהם ׳ ועל כן אמ׳ כי יצא הקצף כדאמר רבי חנינא בן דוסא כשהיה מתפלל על החולים אם אין תפלתי סגורה בפי אני יודע שהוא מ׳ מטורף : וירץ באת כ״ש אותיות מגפה שרץ להעצר המגפה : יפרה

אבן עזרא

וטעם וישב אהרן דבק עם הפרש' הבאה ואם נפסקה וכבר הראיתיך רבות כהנה וכהנה וכאשר שב אהרן ונעצרה המגפה דבר השם: מטה · יש אומרים כי מטה לוי איננו מטה האלהים כי כבר היה ניכר ומה צורך לכתוב עליו שם אהרן ויש אומרים כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם וזה הישר בעיני · וטעם לבית אב שבטי ישראל כמו ראובן ושמעון · וטעם כי מטה אחד בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים: אשר אועד לכם · תמיד: והשכותי · משעלי הכפל כמו והתמותי מגזרת וחמת המלך שכב' וטע' והשכותי כלך בני אדם למצוא מנוח' ומטה לוי בתוך השנים עשר והנה יוסף במטה אחד: לבית לוי · מטה משרת עצמו ואחר עשו מטה אהרן מטה לבית לוי: ויגמול · מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבים אמרו בעבור שקדים כי המטה היה ממין האילן ואינה ראיה ודרך דרש כי שקדים כמו כי שוקד אני: ויראו · מכתב יד כל אחד: ויאמרו בני ישראל · די לנו שגוענו ואבדנו והנה עוד כל הקרב אל משכן יי' ימות כמות השרופים ומי יתן ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הגדיל על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישראל · וטעם לאהרן על יד משה או כאשר הוא כינס אהרן נכיא היה נס זאת הפרשה לאות כי במדב' סיני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוים ג ונפסלו הבכורים ·

את

רשי

ויעמד בין המתים וגו' · אחז את המלאך והעמידו על כרחו אמר לו הנח לי לעשות שליחותי אמר לו משה צוני לעכב על ידך אמר לו אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה אמר לו אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל והו שנאמר וישב אהרן אל משה · דבר אחר למה בקטר' לפי שהיו ישרא' מליזים ומרננים אחר הקטרת לומ' סם המו' הוא על ידו מתו נדב ואביהו על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו ש שעוצר מגפ' הו' והחט' הוא הממית: כי מטה אחד · אע"פ שחלקתים לשתי משפחו' משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: והשכותי · כמו וישכו המים · וחמת המלך שככה: בתוך מטותם · הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד ש שכינה פרח: ויוצא פרח · כמשמעו: ציץ · הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים · כשהוכר הפרי הוכ' שהן שקדי' לשו' ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוס' גומל יהיה נצה ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעור' על הכהונ' פורענותו ממהר' לבא כמו שמצינו בעוזיה והצרע' זרחה במצחו תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: ותכל תלונותם · כמו ותכלה תלונתם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמורי"ש בלע"ז ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונתם תלונה אחת תלונות' שם רב' בלשון יחיד ואפי' הם תלונות הרבה: למשמרת לאות · לזכרון שבחרתי באהרן הכה' ולא ילונו עוד על הכהונה:

כל

וקח יג וסי' לך נא אל הצאן וקח לי משם · קום לך פדנה ארם ביתה בתואל · עם אשר תמצא את אלהיך · ויאמר יי' אל משה עבר · דבר אל בני ישראל וקח מאתם · ויאמר אליו האיש קטר · וקח אתו אלי כי בן מות · ויאמ' לו אבנר נטה לך · ויאמר לגחזי חגור מתניך · ואלישע הנביא קרא · ויהי מקץ ימים רבים · קחו עמכם

מקרא

ויעמד בין-המתים ובין החיים ותעצר המגפה: ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתים על-דבר-קרח: וישב אהרן אל-משה אל-פתח אהל מועד והמגפה נעצרה: טו

פ וידבר יהוה אל-משה לאמר: דבר אל-בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב מאת כל-נשיאהם לבית אבתם שנים עשר מטות איש את-שמו תכתב על-מטהו: ואת שם אהרן תכתב על-מטה לוי כי מטה אחד לראש בית אבותם: והנחתם באהל מועד לפני העדות אשר אועד לכם שמה: והיה האיש אשר אבחר-בו מטהו יפרח והשכתי מעלי את-תלנות בני ישראל אשר הם מלינם עליכם: כ וידבר משה אל-בני ישראל ויתנו אליו כל-נשיאיהם מטה לנשיא אחד מטה לנשיא אחד לבית אבתם שנים עשר מטות ומטה אהרן בתוך מטותם: וינח משה את-המטת לפני יהוה באהל העדת: ויהי ממחרת ויבא משה אל-אהל העדות והנה פרח מטה-אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים: ויצא משה את-כל-המטת מלפני יהוה אל-כל-בני ישראל ויראו ויקחו איש מטהו:

ויאמר יהוה אל-משה השב את-מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני-מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימתו: כה ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו כן עשה:

פ ויאמרו בני ישראל אל-משה לאמר הן גוענו אבדנו כלנו אבדנו:

תרגום

וקם בין-מתיא ובין חייא ואתכליאת מותנא: והוו דמיתו במותנא ארבעת-עשר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על-פלגתא דקרח: ותב אהרן למשה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכלי: ומליל יי עם-משה למימר: מליל עם-בני ישראל וסב מנהון חטרא חטרא לבית אבא מן כל-רברבניהון לבית אבהתהון תרי עסר חטרין גבר ית-שמיה תכתוב על-חטריה: וית שמא דאהרן תכתוב על-חטרא דלוי ארי-חטרא חד לריש בית אבהתהון: ותצנענון במשכן זמנא קדם סהדותא דאזמן מימרי לכון תמן: ויהי גברא די אתרעי-ביה חטריה ינעי ואניח מן-קדמי ית-תורעמת בני ישראל די אנון מתרעמין עליכון: ומליל משה עם-בני ישראל ויהבו ליה כל-רברבניהון חטרא לרבא חד חטרא לרבא חד לבית אבהתהון תרי עסר חטרין וחטרא דאהרן בגו חטריהון: ואצנע משה ית-חטריא קדם יי במשכנא דסהדותא: והוה ביומא דבתרוהי ועל משה למשכנא דסהדותא והא נעא חטרא-דאהרן לבית לוי ואפיק לבלבין ואניץ נץ וכפית שיגדין: ואפיק משה ית-כל-חטריא מן-קדם יי לות-כל-בני ישראל ואשתמודעו ונסיבו גבר חטריה: ואמר יי למשה אתיב ית-חטרא דאהרן לקדם סהדותא למטרא לאת לעמא סרבנא ויסופן תורעמתהון מן-קדמי ולא ימותון: ועבד משה כמא די-פקיד יי יתיה כן עבד: ואמרו בני ישראל למשה למימר הא-מננא קטלת-חרבא הא-מננא-בלעת ארעא והא-מננא מיתו-במותנא:

בעל הטורים

יפרח ל' כמס' והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח · ואידך צדיק כתמר יפרח · יפרח כשושנה יפרח בימיו צדיק · מטהו יפרח זהו צדיק כתמר יפרח שכיון שמטהו יפרח יצא צדיק כדינו · וזהו יפרח כשושנה ויהי כזית הודו וזהו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן · וכן יפרח בימיו צדיק שנאמר על המלך המשיח שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן · פרח ציץ שקדים · כנגד שלשה שערערו על הכהונה קרח ויורבעם ועוזיהו · שקדים בגימטריא חשמונים · רמז לחשמונים שהם מזרע אהרן ונתקיי' הכהונה בידם · ויצא משה כל המטות חסר ו' שהיו יבשים כמו שהכניסם · לבני מרי מכאן ליתן משה שקראם ממרים:

נגלו

מסרה

דברים' שמע בני וקח אמרי · ונמסר גם במשלי סימן ד': נשיאה' ב' ובעינא קדמ' חס' יוד תנינ' תנינ' כל' דמל': ואת שם ד' וסימ' ואת שם השני קרא · ואת שם אהרן תכתב · ואת שם קדשי לא תחללו עוד · ואת שם קדשי אודיע: העדות ח' מל' וסי' נמסר בסדר אחרי מות: יפרח ד' וסי' והיה האיש אשר אבחר בו · יפרח כשושנה · יפרח בימיו צדיק · צדיק כתמר יפרח: מטותם ב' מל' וסי' ויבלע מטה אהרן את מטותם · ומטה אהרן בתוך: וינח ז' דגש וסי' משה את המטת · וינח יי' את הגוים · ויכתב בספר וינח · וינח שלמה את כל הכלים · וינח את נבלתו · וינח את נערו שם · ויעש שלחנות: ויצא יג חס' וסי' ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל מועד · ויצא משה את כל המטת · ולא אבו האנשים דפלגש בגבעה · וישלח הדר עזר דשמואל · ועליה כתנת פסים · ויצא למרחב אתי · ויצא מנחם את הכסף · ויצא את האשרה · ויאמר לאשר על המלתחה · ויהי ממחרת ויצא פשחור · אויל מרדך ויהי בשלשים ושבע · ויצא אסא כסף דדברי הימים · מגלה עמקות מני חשך · וחד וירמיהו בא ויצא: המטת ג' חס' וסי' נמסר בסדר נשא: מרי ד' וסי' השב את מטה אהרן לפני העדות · כי חטאת קסם מרי · אל תהי מרי בבית המרי · ואמרת אל מרי אל בית ישראל:

כל הקרב הקרב וגו׳, אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחביריו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע, שמא הופקרנו למיתה: ויאמר יי׳ אל אהרן, למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך, הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש, עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך, הכהנים תשאו את עון כהונתכם שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: וגם את אחיך, בני גרשון ובני מררי: וילוו, ויתחברו עליכם להזהיר גם את ה הזרי׳ מליקרב אליהם: וישרתוך, בשמירת השערים ולמנות מהם גזברים ואמרכלין: זר לא יקרב אליכם, אתכם אני מזהיר על כך: ולא יהיה עוד קצף, כמו שהיה כבר שנאמר כי יצא הקצף: לכם מתנה נתונים, יכול לעבודתכם של הדיוט תלמוד לומ׳ ליי׳ כמו שמפורש למעלה: לשמור משמרת, גזברין ואמרכלין: עבודת מתנה, במתנה נתתיה לכם: ואני הנה נתתי לך, בשמחה לשון שמחה הוא זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו, משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער עליו ועל השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערע׳ כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו עשרים וארבע מתנות כהונה בברי׳ מלח עולם ולכך נסמכה פרש׳ זו לכאן: משמרת תרומותי, שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה, לגדולה: מן האש, לאחר הקטרת האישים: לכל קרבנם, כגון זבחי שלמי צבור: מנחת׳ חטאת׳ ואשמם כמשמעו: אשר ישיבו לי, זה גזל הגר: בקדש הקדשי׳ תאכלנו וגו׳, למד על קדשי קדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: תרומת מתנם, המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל נזיר: לכל תנופת, שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור, ולא טמאים, דא׳ כל טהור לרבות אשתו:

ראשיתם:

הקרב ז׳ וסי׳ כל הקרב הקרב ב׳ בו׳ ובנסוע המשכן יורידו׳ ואת אהר׳ ואת בניו תפקד׳ והחני׳ לפני המשכן׳ אתן את כהנתכם׳ וכלכלו הנצבים האלה: האם ב׳ וסי׳ האם תמנו לגוע׳ האם אין עזרתי בי: ואתה ובניך אתך ג׳ דסמיכי וסי׳ תשמרו את כהנתכם׳ תשאו את עון כהנתכם׳ לפני אהל העדות: ונלוו ד׳ וסי׳ עליך

יח

כל הקרב הקרב אל משכן יהוה ימות האם תמנו לגוע׃ ס

א ויאמר יהוה אל אהרן אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם׃ וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת׃ ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם הם גם אתם׃ ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וזר לא יקרב אליכם׃ ה ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל׃ ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים מתוך בני ישראל לכם מתנה נתנים ליהוה לעבד את עבדת אהל מועד׃ ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבדת מתנה אתן את כהנתכם והזר הקרב יומת׃ פ

וידבר יהוה אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה ולבניך לחק עולם׃ זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר ישיבו לי קדש קדשים לך הוא ולבניך׃ בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל אתו קדש יהיה לך׃ וזה לך תרומת מתנם לכל תנופת בני ישראל לך נתתים ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם כל טהור בביתך יאכל אתו׃

כל דקריב מקרב למשכנא דיי ימות האנחנא ספין למימת׃ ואמר יי לאהרן את ובנך ובית אבוך עמך תקבלון על חובי מקדשא ואת ובנך עמך תקבלון על חובי כהנתכון׃ ואף ית אחך שבטא דלוי שבטא דאבוך קריב לותך ויתוספון עלך וישמשנך ואת ובנך עמך קדם משכנא דסהדותא׃ ויטרון מטרתך ומטרת כל משכנא ברם למני קודשא ולמדבחא לא יקרבון ולא ימותון אף אנון אף אתון׃ ויתוספון עלך ויטרון ית מטרת משכן זמנא לכל פולחן משכנא וחילוני לא יקרב לותכון׃ ויטרון ית מטרת קודשא וית מטרת מדבחא ולא יהי עוד רוגזא על בני ישראל׃ ואנא הא קרבית ית אחיכון ליואי מגו בני ישראל לכון מתנן יהיבין קדם יי למפלח ית פולחן משכן זמנא׃ ואת ובנך עמך תטרון ית כהונתכון לכל פתגם מדבחא ולמגו לפרוכתא ותפלחון פולחן מתנא אתן ית כהונתכון וחילוני דיקרב יתקטיל׃

ומליל יי לאהרן ואנא הא יהבית לך ית מטרת אפרשותי לכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתינון לרבו ולבנך לקים עלם׃ דין יהי לך מקודש קודשיא מותר מן אשתא כל קרבנהון לכל מנחתהון ולכל חטואתהון ולכל אשמהון די יתיבון קדמי קודש קודשין דילך הוא ולבנך׃ בקודש קודשין תיכלוניה כל דכורא ייכול יתיה קודשא יהי לך׃ ודין לך אפרשות מתנתהון לכל ארמות בני ישראל לך יהבתנון ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם כל דדכי בביתך ייכול יתיה׃

ושמרו את משמרת׳ באו ונלוו אל יי׳׳ ונלוו גוים רבים׳ ונלוו עליהם רבים בחלקלקות: לך יד זקפין וסי׳ נמסר בסדר בראשית: וידבר יי׳ אל אהרן ב׳ בטעמ׳ זרקא וסי׳ וידבר יי׳ דעל יין ושכר אל תשת אתה׳ ודעלם ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי: לך נתתים ג׳ וסי׳ למשחה׳ וזה לך תרומת מתנם׳ כל חלב יצהר כל חלב: סימ׳ קדמ׳ כל זכר יאכל אתו׳ תניין כל טהור בביתך יאכל אתו׳ תלית׳ כל טהור בביתך יאכלנו: בקדש ג׳ רפין וסי׳ ונתת את הכפרת על׳ ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן׳ בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר:

אבן עזרא

את עון המקדש, שהיא מבית לפרכת והטע׳ אם לא תשמרוהו העון עליכם, וטעם ובית אביך כי הם נושאי המקדש: את עון כהונתכם, אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם: שבט אביך, הוא לוי וחז״ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה ש שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך: נילוו, כמו ונספחו וכן ילוה אישי והכ׳ הלוים כלוים בשמם: ואתה ובניך אתך, תשבו לפני אהל מועד, לברכם ולא הלוים: גם הם גם אתם, דרך המקרא כן כמו משל בגם גם אתה גם בנך והטעם כי זה כמו זה, וטעם ונלוו עליך שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל: עבודת מתנה, והזר מהכהנים אפילו לוי ועולת שמואל שהוא לוי איננה טענה כי היא הית׳ הוראת שעה כמעשה גדעון: למשחה, פירשתיו: מקדש הקדשים, כי יש קדשים קלים: מן האש, כל מה שיקדישו ממנו כי אשה כמו אש וההא נוסף: לכל מנחתם, אחר אשר יקדים האזכרה ממנה ואמורי החטאת והאשם: אשר ישיבו לי, פי׳ כי תמעול מעל והנה המנחה ו והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים: בקדש הקדשים תאכלנה, אפי׳ בקדש הקדשים שהוא אהל מועד ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן: מתנם, בחסרון תי״ו כמו הולך בשוק אצל פנה שהוא פנתה או הם שני משקלים:

חלב

בעל הטורים

האם ב׳ במס׳ האם תמנו לגוע׳ ואידך באיוב האם אין עזרתי בי׳ שמי שאין לו אשה כדכתיב אעשה לו עזר כנגדו׳ וכן מי שאינו לומד תורה כדכתיב ותושיה נדחה ממני׳ חשוב כמת כדכתיב האם תמנו לגוע׳ ונלוו ארבעה במסו׳ ונלוו עליך וישרתוך׳ ואידך ונלוו עליהם רבים בחלקלקות׳ ונלוו גוים רבים אל יי׳ ביום ההוא והיו לי לעם׳ כיון ישאלו דרך פניהם ונלוו וגו׳ פירוש ונלוו עליהם רבי׳ בחלקלקות להכר לישראל כדכתיב ומן המשכילים יכשלו עד עת קץ׳ אבל כשיבא הקץ ונלוו גוים אל יי׳ וגו׳ ויהיו ונלוו עליך וישרתוך כדכתיב והיו בני נכר אכריכם וכורמיכם׳ ואני הנה נתתי׳ כדרך שנותנין בשטר מתנה בדעת שלימה ובנפש חפצה׳ מקדש הקדשים מן׳ סופי תיבות שמן׳ כמו שדרשו ר״זל לרבות לוג שמן של מצורע׳ וזה לך תרומת מתנם וכן למעלה זה יהיה לך׳ שני פעמים זה עולה כ״ד׳ רמז לכ״ד מתנות כהונה׳ פרה׳

חלב יצהר, הנכבד והמוטב שהוא הקצף כי יצהר מענין נהור ושרשו צהר והוא חלב שמן זית: בכורי כל אשר בארצם, בכורי כל פרי האדמה, וטעם כל טהור בביתך יאכלנו להזהיר על אלה החלבים כי כל טהור בביתך יאכל אותו על חזה התנופה ועל שוק התרומה ומה שיאחרים הישראלי שלא יאכלנו כי הוא לשם ואתה תאכלנו: אך פדה תפדה, פי' תקח פדיונו וכן בכור הבהמה הטמאה תפדה: ופדויו, שב אל בכור האדם לבדו: לא תפדה כי קדש הם, לא תקח פדיונם ורבים פירשו שפדה לישראל והפך זה כל הבכור שאמר ת תאכלנו והשימן לכהן מי שהוא חייב לאכלו: ברית מלח, ברית כרותה מגזרת ארץ פרי למלחה ומקום המלח כמו נכרת שלא יעלה בו צמח כלל וכן גפרית ומלח: חלף, כמו תמורה: ולא יקרבו עוד, בעבור עדת קרח: ועבד הלוי הוא, בעצמו ויש אומרים כי הוא פעול ואיננו נכון כי את עבודת אהל מועד הוא הפעול: והם ישאו את עונם, אם לא ישמרו והנה המעשר נחלתם על כן אמרתי: וידבר יי' אל משה, ולא אל אהרן בעבור תתם מעשר מן המעשר לאהרן: וכמלאה

ראשיתם, היא תרומה גדולה: כחזה התנופה וכשוק הימין, של שלמי' שנאכלין לכהני' ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה, בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הוויה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה: כל תרומת הקדשים, מחיבתה של פרשה זו כללה בתחילה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם, כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים, ברית מלח כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: וחלק לא יהיה לך בתוכם, אף בביזה: והם, הלוים ישאו עונם של ישר' שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: אשר ירימו ליי' תרומה, הכתוב קראו תרומה עד שיפריש ממנו תרומות מעשר: וכחשב

תירוש ג' מלאים וסי' כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן, ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך, אל ארץ דגן ותירוש: יביאו ט' וסי' נמסר בסדר שמיני: לכל בשר ז' וסי' אל אלהי הרוחות, כל פטר רחם, יפקד יי', והיו דראון, נותן לחם, אין שלום לכל בשר, בא שאון עד קצה: כשב ד' בתורה וסי' בסדר ויקרא: לריח

כֹּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ לַיהוָה לְךָ נְתַתִּים׃ בִּכּוּרֵי כָּל־אֲשֶׁר בְּאַרְצָם אֲשֶׁר־יָבִיאוּ לַיהוָה לְךָ יִהְיֶה כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ׃ כָּל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְךָ יִהְיֶה׃ טו כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר־הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃ וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא׃ אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ־בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ כֹּל תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִוא לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם לֹא תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס

וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם עֹבְדִים אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃ וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֺנָם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ כִּי אֶת־מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לַלְוִיִּם לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ פ

כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־

כל טוב משח וכל טוב חמר ועבור ראשיתהון די יתנון קדם יי לך יהבתינון׃ בכורי כל די בארעהון די ייתון קדם יי די לך יהי כל דדכי בביתך ייכלניה׃ כל חרמא בישראל דילך יהי׃ כל פתח ולדא לכל בסרא די יקרבון קדם יי באנשא ובבעירא יהי לך ברם מפרק תפרוק ית בוכרא דאנשא וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק׃ ופרקניה מבר ירחא תפרוק בפרסניה כסף חמשא סלעין בסלעי קודשא עשרין מעין הוא׃ ברם בוכרא דתורא או בוכרא דאמרא או בוכרא דעזא לא תפרוק קודשא אנון ית דמהון תזרוק על מדבחא וית תרביהון תסיק קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃ ובשרהון יהי לך כחדיא דארמותא וכשקא דימינא דילך יהי׃ כל אפרשות קודשיא די יפרשון בני ישראל קדם יי יהבית לך ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם קים מלח עלם היא קדם יי לך ולבנך עמך׃ ואמר יי לאהרן בארעהון לא תחסין וחולק לא יהי לך ביניהון מתנן די יהבית לך אנון חולקך ואחסנתך בגו בני ישראל׃ ולבני לוי הא יהבית כל מעשרא בישראל לאחסנא חלף פולחנהון די אנון פלחין ית פולחן משכן זמנא׃ ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא למימת׃ ויפלחון ליואי אנון ית פולחן משכן זמנא ואנון יקבלון חוביהון קים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא׃ ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי אפרשותא יהבית לליואי לאחסנא על כן אמרית להון בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא׃ ומליל יי עם משה למימר׃ ולליואי תמליל ותימר להון ארי תסבון מן בני ישראל ית

מסרה

יו וסי' נמסר בסדר ויקרא: תרומת ג' ב' מלאי' וא' חס' וסי' כל תרומת הקדשים, הרי בגלבע אל', מלך במשפט יעמיד קדמ' חס' וחד לאוצרות לתרומת: אתך ט"ו בתורה וסי' נמסר בסדר שמיני: ויאמר יי' אל אהרן ג' בטעמא וסי' דעלם לך לקראת משה המדברה, ודעלם אתה ובניך ובית אביך אתך, ודעלם בארצם לא תנחל, ונמסר גם בסדר שמות: מעשר ג' רפין וסי' ויתן לו מעשר מכל, מעשר מן המעשר, ולבני לוי הנה נתתי, וכל המעשר דכוו': לנחלה ט"ו וסי' ולבני לוי הנה נתתי כל מעש' בישראל לנחלה, אשר ירימו בני ישראל, ונקח את ארצם ונתנה לנחל', וישבע משה ביו' ההוא, על כן היתה חברו' לכלב, ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב, ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישר', ויקח יהושע את כל הארץ, כי תורם את הדרך הטובה דמלכים, וחברו דה"ה כי תורם אל הדרך הטבה, כי אתה הבדלתם לך, והולכתי עליכם אדם, והיתה להם לנחלה, אשרי הגוי שיי' אלהיו, ונתן ארצם לנחלה:

בעל הטורים

פדה, ב' במסרה, אך פדה תפדה ואידך אם לא פדה יפדה, הייכו דאמר ר' יהושע רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים שניהם לכהן, אין האח' פוטר את חבירו והיינו אם לא פדה יפדה, תרומות ב' כל תרומות הקדשים, הרי בגלבוע אל טל ואל מטר ושדה תרומות, ואיש תרומות יהרסנה, זהו שדרשו רז"ל אם דומה הדיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד ארץ, והייכו ושדה תרומות שנאמר בני שאול, ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות, והייכו כל תרומות הקדשי' יהרסנה: והרמותם

אשה ב' בטעמא ואת הכבש השני

ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן · תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאים וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית: כדגן מן הגורן ונמלאה מן היקב · תרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה · לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב · הוא הבור שלפני הגת שהיין לתוכו וכל לשון יקב חפירות קרקע הוא וכן יקבי המלך הוא ים אוקיינוס חפירה שחפר מלכו של עולם: כן תרימו גם אתם · כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם: מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת יי · בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את כהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומ׳ גדולה מן הכרי צריך להפרים הלוי מן המעשר תחילה אחד מחמשי׳ לתרומה גדולה ויחזור ויפרים תרומת מעשר: בהרימכם את חלבו ממנו · לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב · המותר ללוי׳ חולין גמורין: כתבואת גרן · לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו ליי׳ תרומה יכול יהא כולו אסור תלמוד לומר ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: בכל מקום · אפי׳ בבית הקברות: ולא תשאו עליו חטא וגו׳ · הא אם לא תרימו תשאו חטא: ולא תמותו · הא אם תחללו תמותו:

חסלת ויקח קרח

זאת חקת התור׳ · לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישרא׳ לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזיר׳ היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך · לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר: אדומה תמימה · שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: אלעזר · מצותה בסגן: אל מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות · ושחט אותה לפניו · זר שוחט ואלעזר רואה: אל נכח פני אהל מועד · עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם: אל המחנה · למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא

מתנתיכ׳ ד׳ חס׳ וב׳ מלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר אמור: קדמא תרום׳ יי׳ תנינא את תרומת יי׳ תליתא את כל תרומת יי׳: מקדשו ל׳ ומשמש א״ב מן א״א כתובין וי״ו בסוף תיבותא · וסי׳ במסרא רבתא: ו׳ פסוקים ולא לא ולא וסי׳ ולא תשאו עליו חטא דסוף סדר קרח · והיה כעץ שתול על מים · ולא תסורו כי אחרי התהו · ולא אמרו

המעשר אשר נתתי לכם מאתם בנחלתכם והרמתם ממנו תרומת יהוה מעשר מן המעשר: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב: כן תרימו גם אתם תרומת יהוה מכל מעשרתיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את תרומת יהוה לאהרן הכהן: מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יהוה מכל חלבו את מקדשו ממנו: ואמרת אלהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב: ואכלתם אתו בכל מקום אתם וביתכם כי שכר הוא לכם חלף עבדתכם באהל מועד: ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו:

צ״ה · דניאל · ותיבות אלף תס״ב

מעסרא די יהבית לכון מנהון באחסנתכון ותפרשון מניה אפרשותא קדם יי מעשרא מן מעשרא: ותתחשיב לכון אפרשותכון כעבורא מן אדרא וכמלאתא מן מעצרתא: כן תפרשון אף אתון אפרשותא קדם יי מכל מעסרתיכון די תסבון מן בני ישראל ותתנון מניה ית אפרשותא קדם יי לאהרן כהנא: מכל מתנתיכון תפרשון ית כל אפרשותא דיי מכל שופריה ית מקדשיה מניה: ותימר להון באפרשותכון ית שופריה מניה ויתחשב לליואי כעללת אדרא וכעללת מעצרתא: ותיכלון יתיה בכל אתר אתון ואנש בתיכון ארי אגרא הוא לכון חלף פולחנכון במשכן זמנא: ולא תקבלון עלוהי חובא באפרשותכון ית שופריה מניה וית קודשיא דבני ישראל לא תחללון ולא תמותון:

פרשה

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר צוה יהוה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על: ונתתם אתה אל אלעזר הכהן והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו: ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל נכח פני אהל מועד מדמה שבע פעמים: ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף: ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה: וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל המחנה

פרשה

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: דא גזירת אוריתא די פקיד יי למימר מליל עם בני ישראל ויסבון לך תורתא סמקתא שלמתא די לית בה מומא די לא סליק עלה נירא: ותתנון יתה לאלעזר כהנא ויפיק יתה למברא למשריתא ויכוס יתה קדמוהי: ויסב אלעזר כהנא מדמה באצבעיה וידי לקבל אפי משכן זמנא מדמה שבע זמנין: ויוקיד ית תורתא לעינוהי ית משכה וית בסרה וית דמה על אוכלה יוקיד: ויסב כהנא אעא דארזא ואיזובא וצבע זהורי וירמי לגו יקידת תורתא: ויצבע לבושוהי כהנא ויסחי בסריה במיא ובתר כן יעול למשריתא ויהי

איה יי׳ · ולא יהיו כאבותם דור · ואיש שכב ולא יקום: תמותו ז׳ מלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ: וידבר יי אל משה ואל אהרן י״ב וסי׳ ויצום אל בני ישראל · דברו אל כל דשרצים · אדם כי יהיה בעור · כי תבאו אל ארץ · איש איש כי יהיה זב · איש על דגלו באתת · נשא את ראש דקהת · אל תכריתו את · עד מתי לעדה הרעה · הבדלו מתוך העדה · זאת חקת התורה: דבר אל בני ישראל ו׳ חס׳ לאמר וסי׳ נמסר בסדר בשלח: מדמה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: לעיניו ה׳ וסי׳ ושרף את הפרה לעיניו · ותלך תמר בית אמנון · ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים · וישחט מלך בבל דירמיה וחברו:

אבן עזרא

ונמלאה · פירשתיו: מכל חלבו · מהטוב שבו וכן ואכלו את חלב הארץ: את מקדשו · כי המעשר הוא הקדש · וטעם בהרימכם את חלבו וכבר הזכיר הכתוב זה לדבק אחריו ואכלתם אותו והטעם שהוא אסור לכם לאכול ממנו עד שתרימו חלבו ממנו ואח׳ שיחשב לכם אז תאכלוהו בכל מקום טהור: ולא תשאו עליו חטא · טעמו כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא ובתתכם מקדשו ממנו יהיו קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישראל בעבור שאכלתם אתם מקדשו:

חסלת ויקח קרח

זאת חקת · גם זאת הפרשה במדבר סיני נאמרה כאשר נוה השם וישלחו מן המחנה ובפסח היו טמאי׳ מת ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן: פרה אדומה תמימה · שלא תהיה קטנה · אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה ואין צורך: והוציא אותה · המוציא או בנוי וכן ושחט כי הוא לא ישחטנ׳ והעד לפניו: ושרף את הפרה · השורף והעד לעיניו: עץ ארז · כמו למצורע ושם רמזתי סוד: וכבס בגדיו · הכהן השורף: טמא

בעל הטורים

והרמותם ממנו · קרי ביה ממינו · אין תורמין ממין על שאינו מינו · ולא מחדש על הישן:

פרשת זאת חקת

זאת חקת התורה · סמך חקת התורה להרימכם את חלבו ממנו · רמז לא ניתנה אלא לאוכלי המן · שניה לה לאוכלי תרומה · ועוד רמז המחזיקים בתור׳ יי׳ יש להם מנת שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ · לא תחללו וסמיך ליה חקת התורה שתלמיד חכם שחוטא הוא חילול השם · ולא תמותו וסמיך ליה חקת התורה דכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה · פרה אדומה בגימטריא זה על עון עגל · לא עלה עליה עול · על כתיב חסר · שאפי׳ לא מם כ׳ ביטול לא עלה עליה לכך פסולה · ושרף את הפרה לעיניו · הפסוק מתחיל ומסיים בשריפה לומר שצריכים עינים בשריפתה:
ואסף

וטמא הכהן עד הערב. סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: והניח מחוץ למחנה. לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרו' אחרו' מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה. למי הזייה כמו וידו אבן בי לידות את קרנות הגויי' לשון זריקה: חטאת היא. לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: הוא יתחטא בו. באפר הזה: במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה. ד"א בנפש זו רביעית דם: את משכן יי' טמא. אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו. אף על פי שטבל: כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו: וכל כלי פתוח. בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור. פתיל לשון מחובר בלשון עברי וכן נפתולי אלהי' נפתלתי נתחברתי עם אחותי: על פני השד'. רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה: וחטאו ביום השביעי. הוא גמר טהרתו: ואיש אשר יטמא וגו'. אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' כדאיתא בשבועות: ומזה מי הנדה. רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה: והנוגע יטמא. ואי' טעון כבוס בגדי': וכל

כ"א בענש קטן

ורחץ בשרו ד' חס' את בליש' וסי' נמסר בסדר מצורע: ואסף ג' וסי' ואסף איש טהור' ואסף דמצרע' ואסף נדחי ישראל: באהל ח' חטפי' וסי' ויבא לבן באהל ב' בו' אדם כי ימות באהל' ואהיה מתהלך באהל' והוכן בחסד כסא' וימאס באהל יוסף' אם אבא באהל ביתי' באהל בת ציון: באהל ו' קמצין וסי' ויאמרו אליו

וטמא הכהן עד הערב: והשרף אתה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב: ואסף איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת היא: וכבס האסף את אפר הפרה את בגדיו וטמא עד הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם: הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים: הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר: כל הנגע במת בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא את משכן יהוה טמא ונכרתה הנפש ההוא מישראל כי מי נדה לא זרק עליו טמא יהיה עוד טמאתו בו: זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים:
טו וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא: וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים: ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל כלי: ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם ועל הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר: והזה הטהר על הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב:
כ ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל כי את מקדש יהוה טמא מי נדה לא זרק עליו טמא הוא: והיתה להם לחקת עולם ומזה מי הנדה יכבס בגדיו והנגע במי הנדה יטמא עד הערב:

ויהי מסאב כהנא עד רמשא: ודמוקיד יתה יצבע לבושוהי במיא ויסחי בסריה במיא ויהי מסאב עד רמשא: ויכנוש גבר דכי ית קטמא דתורתא ויצנע מברא למשריתא באתר דכי ותהי לכנישתא דבני ישראל למטרא למי אדיותא חטאתא היא: ויצבע דכניש ית קטמא דתורתא ית לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ותהי לבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון לקים עלם: דיקרב במיתא לכל נפשא דאנשא ויהי מסאב שבעא יומין: הוא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה ידכי ואם לא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה לא ידכי: כל דיקרב במיתא בנפשא דאנשא די ימות ולא ידי עלוהי ית משכנא דיי סאיב וישתיצי אנשא ההוא מישראל ארי מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב יהי עוד סאובתיה ביה: דא אוריתא אנש ארי ימות במשכנא כל דעלל למשכנא וכל די במשכנא יהי מסאב שבעא יומין: וכל מן דחסף פתיח דלית מגופת שיע מקף עלוהי מסאב הוא: וכל די יקרב על אפי חקלא בקטיל חרבא או במיתא או בגרמא דאנשא או בקברא יהי מסאב שבעא יומין: ויסבון לדמסאב מעפר יקידת חטאתא ויתן עלוהי מי מבוע למן: ויסב אזובא ויטבול במיא גבר דכי וידי על משכנא ועל כל מניא ועל נפשתא די הוו תמן ועל דיקרב בגרמא או בקטילא או במיתא או בקברא: וידי דכיא על מסאבא ביומא תליתאה וביומא שביעאה וידכיניה ביומא שביעאה ויצבע לבושוהי ויסחי במיא וידכי ברמשא: וגבר די יסתאב ולא ידי עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מגו קהלא ארי ית מקדשא דיי סאיב מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב הוא: ותהי להון לקים עלם ודידי מי אדיותא יצבע לבושוהי ודיקרב במי אדיותא יהי מסאב עד רמשא:
וכל

אבן עזרא

וטמא הכהן. וכבר ישב טמא ויש אומ' שיהיה טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים: איש טהור. איננו הכהן השורף: למי נדה. פירושו ריחוק כמו מנדיכם: וטמא עד הערב. ואחר שאמר שיכבס את בגדיו אין צורך להזכיר שירחץ במי': ולגר הגר בתוכם. בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם: לכל נפש אדם. יהודי או גוי: אדם. ולא בהמה: וטמא. יהיה טמא והוא פועל עתיד כי הוי"ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל עבר: יתחטא בו. יסור חטאו בו או כמו תחטאני באזוב ואטהר וידוע כי בסוד החשבון השלישי כמו השביעי: כי מי נדה. יש מפרשים כמו אך במי נדה יתחטא: לא זורק עליו. על המים: עוד. תמיד כמו עוד כל ימי הארץ: באהל. והבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל באהלים וכן אשר ישחט שור או כשב ועז במחנה: וכל אשר באהל. מבגד: צמיד פתיל. שניהם פתילים: או בקבר. של אדם: ולקחו לטמא. הנה פירוש איך יתחטא: איש טהור. והקרוב להיותו כהן: ואיש אשר יטמא. וכבר הזכיר כל הנוגע במת בנפש ובכלל' ועתה הזהיר על העצם ועל הקבר: יטמא עד הערב. ולא יטהר עד אשר ירחץ:
וכל

מסרה

איה שרה אשתך' כל הבא אל האהל וכל אשר באהל' וירא יי' באהל בעמוד ענן' תבורך מנשי' יעל' ויעלו את ארון יי' ויעלו את הארון דד"ה: פתוח ד' וסי' וכל כלי פתוח אשר אי' צמיד פתיל' שרשי פתוח אלי מים' אשפתו כקבר פתוח' קבר פתוח גרונם' וסי' בלשו' ארמי מתי' בקבריהון משתעין: אזוב ג' מל' בתורה וסי' ולקח הכהן עץ ארז ואזוב' ולקח אזוב וטבל במי' איש טהו' ולקחתם אגדת אזוב' ונמסר גם בסדר בא: אל כלי ב' וסים' מים חיים' לא הורק: בקבר ג' דגשי' וסי' ולקח אזוב וטבל במי' בקבר אשר איש האלהי' היסופ' בקבר הסדך' קדמ' קמץ: הטהר ה' חס' בתורה וסים' נמסר בסוף שמיני: וכבס ט' וסי' נמסר בסדר תזריע: מקדש יי' ג' וסי' מ מקדש יי' טמא' והיה מקדש יי' בתוכו' ועתה תנו לבבכם' זב' במקדש וסי' במקדש יי' כהן ונביא' אשר במקדש יי': במי ה' וסי' והנגע במי הנדה' כל דבר אשר יבא באש' במי מריבת קדש' נטבלו במי הירדן' אם התרחצתי במו שלג' במו כתיב:

בעל הטורים

ואסף ג' הכא ואידך ואסף המצורע ואסף נדחי ישראל המצורע איתקש למת וכשם שאפר הפרה מטהר' כך תפלת הצדיקים גם כן מטהרת' ואסף נדחי ישראל לעתיד או ואסף ה המצורע דכתיב אז ידלג כאיל פסח וכן לא יעטרכו לאפר פרה דכתיב בלע ה המות לנצח' פתוח ד' במסו' וכל כלי פ פתוח' שרשי פתוח אלי מים' קבר פ פתוח גרונם' אשפתו כקבר פתוח היינו דאמרינן ארבע מדות בכלי חרס ניק' כונס משקה כפסל מלקדש בו מי חטאת והיינו כלי פתוח האמו' כאן אבל מי חטאת שאינו פסול כלי ועדין כלי הוא לענין זרעים ניקב כשורש קטן קליף פי' הוא מאכל עכבים דהיינו מין קטנית טהור הוא לענין זרעי' שאם היו זרעים זרועי' בענין ניקוב אינו מקבל ט טומאה והיינו שרשי פתוח אלי מים ועדין כלי הוא לענין זתים · ניקב כמוציא זית טהור משתם כלי חרס העומד לזתים והיינו פתוח גרונם דסתם אכילה בכזית ועדין כלי הוא ל לרמונים · ניקב כמוציא רמון טהור מכלום · והיינו אשפתו כקבר פתוח' כלות' כשניקב כרמון ופתוח כמוציא רמון זורקין אותו באשפה ואין שם כלי עליו עוד: אל כלי ב' במס' ונתן עליו מים חיים אל כלי · ואידך ולא הורק מכלי אל כלי · שצריך שתהא חיותן בכלי ולא שיריקים מכלי אל כלי · במי ה' במ' במי הנדה · אך במי הנדה יתחטא · במי מריבת קדש · במי הירדן · אם התרחצתי במי שלג · זהו מה שדרשו ויאמר אלעזר ע' אנשי הצבא שכיון שבא מ משה לכלל כעס בא לכלל טעות ששכח להורות להם הלכות גיעול · זהו במי מריבה · כיון שבא בכלל מריבה · טעה במי נדה · במי הירדן לומר שמי הירדן כמי נדה וצריכים ארבעי' סאה · והיינו כשמואל דאמר כשרות לטבול בנהרות שמא ירבו הנוטפים על הזוחלין ואין מטהרין דרך זחילה' במי שלג · לומר שיכולין לעשות מקוה משלג כדאיתא בפ' ז' דמסכת מקואות העידו אנשי מידבא על ר' ישמעאל שהיה אומ' להם באו והביאו שלג ועשו מקוה כ בתחלה · בקדש

העדה ו׳ מלין בטע׳ אולא ומהפך וסי׳ נמסר בסוף סדר בהר סיני: ותקבר ג׳ וסי׳ אלון בכות׳ ותקבר בדרך אפרתה׳ ותמת שם מרים ותקבר שם: ולמה ג׳ ר״פ רפין וסימ׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ ולמה העליתנו ממצרים׳ ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת: הבאתם ג׳ וסי׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ חסר משנעים

וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ

וְכֹל דִּי־יִקְרַב־בֵּיהּ מְסָאֲבָא יְהֵי מְסָאַב וַאֲנַשׁ דְּיִקְרַב בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃

כ א וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ ב וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ ג וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ד וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ׃ ה וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת׃ ו וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ פ

ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ח קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ ט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ י וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים

וַאֲתוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא־דְצִן בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתִיב עַמָּא בְּרְקַם וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם וְאִתְקְבַרַת תַּמָּן׃ וְלָא־הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ וּנְצָא עַמָּא עִם־מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ לְמֵימַר וְלוּ דְמִיתְנָא בְּמוֹתָנָא דַאֲחָנָא קֳדָם יְיָ׃ וּלְמָא אַעֵלְתּוּן יָת־קְהָלָא דַיְיָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמַת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירָנָא׃ וּלְמָא אַסֶּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לְאַיְתָאָה יָתַנָא לְאַתְרָא בִּישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית־זְרַע וְאַף לָא־תְאֵינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית לְמִשְׁתֵּי׃ וַעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן־קֳדָם קְהָלָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל־אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא־דַיְיָ לְהוֹן׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ טוֹל יָת־חוּטְרָא וּכְנוֹשׁ יָת־כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם־כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מוֹהִי וְתַפֵּיק לְהוֹן מַיָּא מִן־כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יָת־כְּנִשְׁתָּא וְיָת־בְּעִירְהוֹן׃ וּנְסִיב מֹשֶׁה יָת־חוּטְרָא מִן־קֳדָם יְיָ כְּמָא־דִי פַקְדֵיהּ׃ וּכְנַשׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת־קְהָלָא לִקְדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ־כְעַן סָרְבָנַיָּא

אנכי׳ ומחמדי הטובים: קח י״ב ר״פ וסי׳ נמסר בסדר במדבר סיני: לעיניה׳ כ״ד וסי׳ במסרא רבתא: אל פני ט׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים: המרים ד׳ וסי׳ שמעו נא המרים׳ וימצאו המורים דשמואל׳ וחברו דדה״׳ יורו המורים אל עבדיך המוראים כתיב׳ ודאוריתא המרים חס׳ ושארא המורים מלא:

רשי

וכל אשר יגע בו׳ הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנוגעת בו׳ בטמא מת: תטמא עד הערב׳ כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם זהו פירושה לפי משמעה והלכותיה ומדרש אגדה העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך׳ משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה׳ משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדומה׳ על שם אם יאדימו כתולע שהחטא קרוי אדום: תמימה׳ על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה עול׳ כשם שפרקו מעליהן עול שמים: אל אלעזר׳ כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: ושרף את הפרה׳ כשם שנשרף העגל: עץ ארז ואזוב ושני תולעת׳ שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפים איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: למשמרת׳ כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמ׳ וביום פקדי ופקדתי וגו׳ וכשם שהעגל טמא כל העוסקין בו כך פרה תטמא כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו שנאמ׳ ויזר על פני המים וגו׳ כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו׳: כל העדה׳ עדה השלימה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים׳ למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף מיתת צדיקי׳ מכפרת: ותמת שם מרי׳ אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמ׳ בה על פי יי׳ שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר על פי יי׳ באלה מסעי: ולא היה מים לעדה׳ מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים: ולו גוענו׳ הלואי גוענו: בגוע אחינו׳ במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה׳ בגוע׳ שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בגווע׳ ואת בעירם׳ מכאן שחס הקב״ה על ממונם של ישרא׳: ויקהילו וגו׳ זה אחד מן המקומות שהאציק מועט את המרובה:

אבן עזרא

וכל אשר יגע בו הטמא יטמא׳ שהו׳ טמא מת או עצם או קבר: תטמא עד הערב׳ ותרחץ: בחדש הראשון׳ בשנת הארבעים והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה בשנת הארבעים׳ וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען: וישב העם בקדש׳ בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב: ולא היה מים לעדה׳ ספר הכתוב שנים מאורעי׳ האחד מות מרים והשני מות אהרן ומשה ולא יכנסו לארץ והחל לספר השנה: וירב׳ מבנין הפעיל: בגוע אחינו׳ שם הפעל כמו כשכב אדני המלך: אחינו׳ הם דור המדבר שמתו והם עבדי השם: ולמה הבאתם׳ ידבר למשה ולאהרן כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן׳ וטעם וירב העם עם משה שהמריבה היתה עם משה חזקה: העליתונו׳ מלה זרה: ויבא משה ואהרן מפני הקהל׳ כדמות בורחים: ויפלו על פניהם׳ להתפלל ויש אומרים לדרוש את השם בנבואה: קח את המטה׳ יש בכאן פירושים רבים יש בדברי יחיד בעבור שאמר לישראל שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם וכמוהו ותדבר את כל זרע הממלכה ואין זה נכון כי המלה מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתנו והנה פי׳ ותדבר כמו ותאבד וכן בספר השני והנה פי׳ ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפי׳ למה נענש משה גם השיבו בעבור שהכה פעמים אם כן למה נענש אהרן ויאמר רבי משה הכהן ז״ל הספרדי יש אותות נעשו׳ בדבור ויש בפועל ודבור כמו מלא אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הדבור והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור ובעבור שהכעיסו ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים והיתה דעתו כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם והנה לא פירש דבורו היטב וחשבו אנשים בלבם כי דבור שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע וזה טעם אשר לא קדשתם אותי והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו והנה החטא היה בבטואו לא במכה גם זה איננו נכון כי משה אמר זה ולמה נענש אהרן ועוד כי אין במעשה זכר דבור והראיה שהביא איננה ראיה כי אין פי׳ כי המרו את רוחו כי אם ל׳ השם וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה והטעם שהקציפו השם וכן כתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל על יי״ וירע למשה בעבורם כי המרו את רוח השם ויגזור על משה שלא יכנס לארץ ואחרים אמרו כי הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם במכה ואם כן למה נענש משה ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה כמו עלי באר ענו לה וזה טעם אשר לא קדשתם והאחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה משה על כן נענשו שניהם וכאשר להם מעלתם מריתם לא האמנתם לא קדשתם ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר דבור השם ואם הוא המיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה כי אילו היה מחליף ביצוה יוד היה נענש כי הנה נענש על דבר שאיננו מצוה לעולם ולא תורה לישראל ולא נעשה בזדון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו ישראל וכן אמר גם בי התאנף יי׳ בגללכם ואחרים אמרו כי ישראל אמרו שיוציא מסלע אחר וראייתם המן הסלע הזה ומשה פחד להחליף דבור השם ובעבור שלא האמין להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש וזה טעם לא האמנתם בי גם זה הפירוש איננו נכון כי הכתוב אמר מריתם את פי והנה לא מרו והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות דע כי כאשר ידע החלק את הכל ידבק בכל ויחדש בכל אותות ומופתי׳ ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת העם עם משה והנה החלק חלק והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה כי על כן נענש כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחות השם גם יהיה דרש קדמונינו ז״ל כי החטא היה בעבור שאמר שמעו נא המורים ורמזו זה הסוד: אל הסלע׳ שהודעתיך או הנמצא סמוך למחנה: ונתן מימיו׳ בעבור מימיו טעו רבים ואמרו כי זה הסלע הוא הצור ואלה עורי לב כי הצור הוא בחורב וזה הסלע היה בקדש ארץ אדום כי בקדש היה גם יתכן לפרש מימיו המים שאתן בו: את המטה מלפני יי׳׳ הוא מטה האלהים והוא המונח לפני העדות:

בעל הטורים

בחדש הראשון סמך זה לפרשת פרה שבראשון נשרפה הפרה׳ וגם כמו שדרשו חז״ל שמיתת צדיקים מכפרת כמו פרה׳ פרה אדומה בגימ׳ מכפר: ותמת שם מרים ותקבר שם׳ שם בגימטריא מכפר׳ שם בגימטריא לסוף בהלכה הוא׳ וירב ב׳ במסורת וירב העם ואידך וירב בכחל לומר שעשו מריבה על עסקי כחל שפסק מהם דהיינו הבאר שהיה מושך ככחל׳ העליתנו חסר וי״ו שעיקר התרעומות היה על משה׳ ותאנה וגפן ורמון ולהלן הקדים גפן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון אלא בכל מקו׳ מקדים גפן כדכתיב איש תחת גפנו ותחת תאנתו וכאן הקדים תאנה משום דסליק ומפרש׳ רמז למה שאמרו כברו משם ענבי תאנה׳ הקהל את העדה׳ אלו הסנהדרים הגדולים שבעדה והוא לא עשה כן׳ אלא ויקהילו משה ואהרן את הקהל׳ גדולים וקטנים׳ פני הסלע׳ פני בגימט׳ כפולה׳ מלמד שהיו כל ישראל פני הסלע פנים אל פנים והיה המועט מחזיק את המרובה:

המן הסלע הזה נוציא, לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרין מה לכם מאי זה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם: המורים, סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם: המן הסלע הזה, שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים: פעמים, לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והם דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו: יען לא האמנתם בי, גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם בעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן והלא הכאן ובקר' ישחט יקשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתו' וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתו' מפני קדוש השם: להקדישני, שאו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבור של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו, בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפלה כל כך: המה מי מריבה, הם הנזכרים במקום אחר את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: ויקדש בם, שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא ירוא ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא אומר בקרובי אקדש: אחיך ישראל, מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלא', לפיכך פירש אביהם מעל אביו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: וירעו לנו, סבלנו צרות רבות: ולאבותינו, מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל: וישמע קולינו, בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב שאנו צועקי' ונענים: מלאך, זה משה מכאן שהנביאי' קרואין מלאכים ואומר ויהיו מלעיבי' במלאכי אלהים: נעברה נא בארצך, אי' לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר, מי בורות היה צריך לומר אלא כך אמר משה אף על פי שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי ליהנות את אושפיזו: דרך המלך נלך, אנו חוסמים את בהמתנו ולא ירעו לכאן ולכאן לאכול: פן בחרב אצא לקראתך, אתם מתגאי' בקול שהורישכם אביכם ואומרים ונצעק וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי על חרבך תחיה: רק אין דבר, אין שום דבר מזיקך: וביד חזקה, בהבטחת זקננו והידי' ידי עשו: כל העדה, כלם שלמים ועומדי' ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותן שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום:

המן ג' וסי' המן העץ' המן הסלע הזה' המן הגרן או מן היקב: וירם ח' וסי' ויעש כן משה ואהרן' וירם משה את ידו ויך את הסלע' וירם הטבח את השוק' וירבעם בן נבט אפרתי' וירם את אדרת אליהו' וירם קרן לעמו תהלה' וירם ימינו ושמאלו' וירם יאשיהו' ונמסר גם בתהלים סי' קמ"ח: המה יט ראשי פסו' וסי' נמסר

הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם׃ וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם׃ הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה וַיִּקָּדֵשׁ בָּם׃ ס

וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ׃ וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ׃ וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְקָדֵשׁ עִיר קְצֵה גְבוּלֶךָ׃ נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶּן־בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי וְנָתַתִּי מִכְרָם רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה׃ וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה׃ וַיְמָאֵן אֱדוֹם נְתֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו׃ פ

וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר הָהָר׃

הֲמִן כֵּיפָא הָדֵין נַפֵּיק לְכוֹן מַיָּא׃ וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ וּמְחָא יָת כֵּיפָא בְּחוּטְרֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין וּנְפַקוּ מַיָּא סַגִּיאֵי וּשְׁתִיאַת כְּנִשְׁתָּא וּבְעִירְהוֹן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן חֲלַף דְּלָא הֵימַנְתּוּן בְּמֵימְרִי לְקַדָּשׁוּתִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לָא תַעֲלוּן יָת קְהָלָא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי יְהָבִית לְהוֹן׃ אִנּוּן מֵי מַצּוּתָא דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן׃ וּשְׁלַח מֹשֶׁה אִזְגַּדִּין מֵרְקָם לְוָת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם כִּדְנַן אֲמַר אֲחוּךְ יִשְׂרָאֵל אַתְּ יְדַעְתְּ יָת כָּל עָקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתָּנָא׃ וּנְחַתוּ אֲבָהָתָנָא לְמִצְרַיִם וִיתֵיבְנָא בְּמִצְרַיִם יוֹמִין סַגִּיאִין וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְלַאֲבָהָתָנָא׃ וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתָנָא וּשְׁלַח מַלְאֲכָא וְאַפְּקָנָא מִמִּצְרַיִם וְהָא אֲנַחְנָא בִּרְקָם קַרְתָּא דִּבְסְטַר תְּחוּמָךְ׃ נִעְבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ לָא נִעְבַּר בַּחֲקַל וּבִכְרַם וְלָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב אוֹרַח מַלְכָּא נֵיזֵיל לָא נִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִסְמָאלָא עַד דְּנִעְבַּר תְּחוּמָךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֱדוֹמָאָה לָא תִעְבַּר בִּתְחוּמִי דִּלְמָא בִּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא אִפּוֹק לִקְדָמוּתָךְ׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרַח כְּבִישָׁא נִסַּק וְאִם מַיָּךְ נִשְׁתֵּי אֲנָא וּבְעִירַי וְאֶתֵּן דְּמֵיהוֹן לְחוֹד לֵית פִּתְגָם דְּבִישׁ בְּרַגְלַי אֶעְבַּר׃ וַאֲמַר לָא תִעְבַּר וּנְפַק אֱדוֹמָאָה לִקְדָמוּתֵיהּ בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא׃ וְסָרֵיב אֱדוֹמָאָה שְׁבַק יָת יִשְׂרָאֵל לְמִעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּסְטָא יִשְׂרָאֵל מִלְּוָתֵיהּ׃

וּנְטַלוּ מֵרְקָם וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְהוֹר טוּרָא׃

בתהלים סימן מ"ח: התלאה ג' נמסר בסדר וישמע יתרו: קולנו בקולנו ד' ג' מלאי' וא' חס' וסי' ונצעק אל יי' וישמע קלנו' בננו זה סורר' וירא את עניינו' דברנו אליו ולא שמע בקולנו דשמואל' קדמ' חס': ויצאנו ג' ומשניין בכתבהון וסי' וישלח מלאך ויצאנו חס' דחס' ואמרת לבנך עבדים ויציאנו כתיב חסר וי"ו' ארמי אבד אבי ויוצאני כתיב מל' וי"ו וחס' יוד: בשדה ה' רפין וסימ' נעברה נא בארצך' אעברה בארצך' הוי מגיעי בית בבית' ותאמר נעמי אל רות' ויאמר בועז אל רות: לקראתך ד' וסי' וגם הנה הוא יוצא לקראתך' פן בחרב אצא לקראתך' באשר הפך איש' על כן יצאתי' ונמסר גם בסדר שמות: מימיך ג' מלאי' וסי' ועבדת את יי' אלהיכ' וברך את לחמך ואת מימיך' ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה' טפכם נשיכם וגרך אשר בשעריך' וחד ומימיך' בן אדם לחמך ברעש' ונמסר גם בסדר משפטי': מכרם ג' וסי' ונתתי מכרם' על מכרם בכסף צדיק' ביום מכרם ציד' אנ"ד:

אבן עזרא

המן הסלע הזה, יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו: יען לא האמנתם בי, הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם: ויקדש בם, במש' ואהרן כטעם בקרובי אקדש: מקדש, שם מקום עיר ואיננו קדש ברנע כי אותו הוא מדבר וכן הכתוב אומר יחיל יי' מדבר קדש: התלאה, פרשתיו: לנו מצרים ולאבותינו, שמתו והטע' שארך זמן רעתם: וישלח מלאך, כמשמעו וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם ורבים פירשוהו על משה בי מצאו ויאמר חגי מלאך יי' ואין זאת דעתי: בשד' וכרם, שלא ישחיתו ואפילו מי הבארות שלכם לא נשתה: דרך המלך נלך, אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שיצוה המלך שהוא מלך אדום נלך: במסלה נעלה, מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הוצרכנו למים תמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיהם, וטעם בני ישראל כל העדה בעבור שיצא אדום להלחם בם הגיד הכתוב שלא נפקד איש מבני ישראל בבואם מעיר אדום אל הר ההר:

יאסף

בעל הטורים

המן ג' במס' המן הסלע המן העץ' כמו שלשה הפר הגווי גם כאן כמי הפר הגווי נאידך המן הגורן או מן היקב כמו שהיה שם רעב גם כאן ארץ ציה בלא מים וסמך לאתן דאמר עץ שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה' זהו המן העץ המן הגורן ולמ"ד אשכול היה דכתיב או מן היקב' ויך הסלע הוא הכה לסלע אחר ונבקעו כל הבורים שבמדבר שנ' יבקע צורי במדבר' לכן בני' מדה כמדה' ויבאנו חסר יוד על ידי י' מכות הוציאנו משם' נעברה נא בארצך ובסיחון אמר אעברה נא' אלא אמר זכור מה שאמר עשו נסעה ונלכה' ולכך אמר אחיך ישראל' פן בחרב אצא לקראתך' והיינו דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה' מכרם שלשה ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם' ואעיד ביום מכרם ציד' על מכרם בכסף צדיק' בשביל שמכרו בכסף צדיק ובזו את אביהם ביום מכרם בפיהם ואמרו לו חיה רעה אכלתהו על כן ונתתי מכרם והוצרכנו לשתות מימיהם בכסף: ויסעו

הר ההר׳ הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואף על פי שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: על גבול ארץ אדום׳ מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט בהתחברך לרשע פרץ יי׳ את מעשיך: קח את אהרן׳ בדברים של ניחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך: את בגדיו׳ את בגדי כהונה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאויתה לה: ויעש משה׳ אף על פי שהדבר קשה לו לא עכב: ויראו כל העדה׳ כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמי׳ והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו: כל בית ישראל׳ האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע׳ אומ׳ אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אלא אם כן מתרגם וירא ואתחזיאו שלא אמרו רבותנו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמ׳ ר׳ אבהו דאמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשו׳ דהא לפי שהיא כתיב׳ טעם למה שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנשת׳ אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמכינו אם משמש בלשון אשר כמו אם יודע לא תקבר רוחי והרבה מפורשי׳ מזה אם חרובי׳ ימיו: וישמ׳ הכנעני׳ שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו׳ כדאיתא בראש השנה ועמלק מעולם רצועת מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב׳ זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקדוש ברוך הוא לתת כנענים בידם והם אינם כנעני׳ ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקי׳ ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים׳ דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר ויעלו בנגב׳ דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וישב ממנו שבי׳ אינה אלא שפחה אחת: והחרמתי׳ אקדיש שללם לגבוה: ויחרם אתהם׳ בהריגה: ואת עריהם׳ חרמי גבוה: דרך ים סוף׳ כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם לדרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנאמר וסעו המדברה דרך ים סוף וכאן חזרו לאחוריהם שבע מסעות שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם וצא ובדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבוב את ארץ אדום׳ שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך׳ בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו לח׳ שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך ובלשון לעז אנקריוטלוד ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיות׳ בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שתמצא קצור נפש במקר׳ מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחב׳ לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער בדבר המטריח נופ׳ לשון גודל שגדול הו׳ וכבד על האדם כגון ונם נפש׳ בחלה בי נלאה עלי ויגאה כשחל תגודני כללו של פי׳ כל לשון קיצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדעת סובלתו:

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ו׳ בטעם דרגא תביר וסימ׳ בסדר וארא: על גבול ה׳ וסימ׳ ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן׳ וישמע בלק כי בא בלעם׳ ושב משריד קרמה׳ בחרב תפלו על גבול ישראל׳ והנותר לנשיא תנינא דפסוק: והעל ב׳ וסימ׳ ויאמר יי׳ אל משה דצפרדעים׳ והעל אתם הר ההר: יאסף ט׳ וסימ׳ שלח העז את מקנך׳ הצאן ובקר ישחט׳ יאסף אהרן אל עמיו׳ ואהרן יאסף ומת שם׳ האסף יאסף׳ ואם אל עיר יאסף׳ וישראל לא יאסף׳ לא יבא עוד שמשך׳ עשיר ישכב ולא: בית ישראל כ׳ וסימ׳ ויקראו׳ כי ענן יי׳ על׳ יבכו את השרפה׳ ויבכו את אהרן׳ לא נפל דבר מכל׳ ויהי מיום שבת ארון׳ ויאמר שמואל אל כל׳ משחקים׳ מעלים את הארון׳ ויספדו ויבכו׳ ואתנה לך׳ ויבא ירבעם דמלכים׳ נשימה נא שקים׳ כי כרם יי׳׳ העמסים׳ ולקחום עמים׳ יי׳ זכרנו׳ בית ישראל ברכו׳ יתן יי׳ את האשה׳ וכל ירמיה ויחזקאל דכוו׳ במ׳ ובני ישר׳ וסי׳ שם: וידר ג׳ וסי׳ יעקב׳ ישר׳׳ יפתח: אתה ה׳ וסי׳ נמסר בסרר ויצא: ותקצר ד׳ וסי׳ נפש העם׳ ותקצר נפשו בעמל ישראל׳ ויהי כי הציקה לו ותחלצהו׳ וגם נפשם בחלה:

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן בהר ההר על גבול ארץ אדום לאמר: יאסף אהרן אל עמיו כי לא יבא אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר מריתם את פי למי מריבה: קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אתם הר ההר: והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם: ויעש משה כאשר צוה יהוה ויעלו אל הר ההר לעיני כל העדה: ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אתם את אלעזר בנו וימת אהרן שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן ההר: ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל: ס

כא וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי: וידר ישראל נדר ליהוה ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם: וישמע יהוה בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה: פ ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך:

ואמר יי׳ למשה ולאהרן בהור טורא על תחום ארעא דאדום למימר: יתכנש אהרן לעמיה ארי לא יעול לארעא די יהבית לבני ישראל על די סרבתון על מימרי למי מצותא: דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסיק יתהון להור טורא: ואשלח ית אהרן ית לבושוהי ותלבישנון ית אלעזר בריה ואהרן יתכנש וימות תמן: ועבד משה כמא די פקד יי׳ וסליקו להור טורא לעיני כל כנשתא: ואשלח משה ית אהרן ית לבושוהי ואלביש יתהון ית אלעזר בריה ומית אהרן תמן בריש טורא ונחת משה ואלעזר מן טורא: וחזו כל כנשתא ארי מית אהרן ובכו ית אהרן תלתין יומין כל בית ישראל:

ושמע כנענאה מלכא דערד יתב דרומא ארי אתא ישראל אורח מאללייא ואגיח קרבא בישראל ושבא מניה שביא: וקים ישראל קים קדם יי׳ ואמר אם ממסר תמסר ית עמא הדין בידי ואגמר ית קרויהון: וקביל יי׳ צלותיה דישראל ומסר ית כנענאה וגמר יתהון וית קרויהון וקרא שמא דאתרא חרמה: ונטלו מהור טורא אורח ימא דסוף לאקפא ית ארעא דאדום ועקת נפשא דעמא בארחא: ואתרעם

אבן עזרא

יאסף אהרן׳ כמו ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר: מריתם׳ פירשתיו: למי מריבה׳ כמו במי מריבה שם המקום או בעבור מי מריבה: והפשט׳ והלבשתם׳ יוצאים לשנים פעולים׳ וטעם ואהרן יאסף כי בעת שתפשוט בגדיו מיד ימות: ויאסף אהרן אל עמיו׳ פירשתיו: ויראו כל העדה׳ כאשר ראו זה המאורע שארע בכו שלשים יום׳ מלת גויעה פירשתיו: וישמע הכנעני מלך ערד׳ אמרו הקדמונים שהוא סיחון ונקרא הכנעני כי כל אמורי כנעני ורבים אמרו כי זאת הפרשה יהושע כתבה והראיה מלך ערד אחד ומצאו שבני יהודה קראו שם המקום חרמה ולא אמרו כלום כי אותו המקום יקרא בתחלה צפת וזה מלך ערד והאמת שני מקומות ורבים במקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה ונסמכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב ספר מה שארע בהר ההר קודם נסעם משם והעד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר ההר ואם תבקש מה שמע הנה מפורש: כי בא ישראל דרך האתרים׳ האתרים יש אומ׳ כי האל״ף נוסף והטעם התרים את הארץ וכן אל״ף אזרועך: לסבוב את ארץ אדום׳ כלמוכה ופונן כי כן כתוב: הקלוקל

בעל הטורים

והעל ב׳ במסו׳ הכא ובפרשת וארא׳ והלבשת ב׳ במסורת והלבשת אותם את אלעזר׳ והלבשת אותם כתנות דאיכא מאן דאמ׳ כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה׳ כשם דוהלבשת אותם כתנות דהתם היתה במשיח׳ אף והלבשת דהכא היה במשיחה׳ וימת שם אהרן בגי׳ מלמ׳ כי מת בנשיקה׳ ויראו בגי׳ בעננים׳ ותקצר נפש העם׳ ילמד שראו כל ה הכרי׳ שיבואו עליהם בגלות אדום׳ ואיך ימשך גלות אדום׳ ותקצר ארבע׳ ותקצר נפש העם ותקצר נפשו בעמל ישראל ותקצר נפשו למות ותקצר נפשי בהם׳ כיון שבאו לגבול אדום ותקצר נפש העם וידברו ביי׳ וכמשה וקצרה נפשו בעמל ישראל שחטאו ותקצר נפשו למות שמת אהרן בגבול אדום וכן ותקצר נפשו בהם דרישיה דקרא ואכחיד ג׳ הרועים בירח אחד שדרשו אותו על אהרן ומרים ומשה שמתו שלשתן בחדש אחד: קלקל

ה וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל׃ וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי׃ י וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת׃ וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד׃ מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ עַל־כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְהוָה אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת־הַנְּחָלִים אַרְנוֹן׃ טו וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב׃ וּמִשָּׁם בְּאֵרָה הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת־הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם׃ ס

וְאִתְרַעַם עַמָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְעִם־מֹשֶׁה נְצוֹ לְמָה אַסֵּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי לֵית לַחְמָא וְלֵית מַיָּא וְנַפְשָׁנָא עֲקַת בְּמַנָּא הָדֵין דְּמֵיכְלֵיהּ קְלִיל׃ וְגָרֵי יְיָ בְּעַמָּא יָת חִוָּן קָלָן וְנַכִּיתוּ יָת־עַמָּא וּמִית עַם־סַגִּי מִיִּשְׂרָאֵל׃ וַאֲתָא עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַרוּ חַבְנָא אֲרֵי־אִתְרַעַמְנָא קֳדָם־יְיָ וְעִמָּךְ נְצֵינָא צַלִּי קֳדָם־יְיָ וְיַעְדֵּי מִנָּנָא יָת־חִוְיָא וְצַלִּי מֹשֶׁה עַל־עַמָּא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבֵיד לָךְ קָלְיָא וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל־אָת וִיהֵי כָּל־דְּיִתְנְכֵית וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ וְיִתְקַיָּם׃ וַעֲבַד מֹשֶׁה חִוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוְיֵהּ עַל־אָת וַהֲוֵי כַּד־נָכֵית חִוְיָא יָת־גַּבְרָא וּמִסְתַּכַּל לְחִוְיָא דִנְחָשָׁא וּמִתְקַיָּם׃ וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּאֹבוֹת׃ וּנְטַלוּ מֵאֹבוֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עֲבָרָאֵי בְּמַדְבְּרָא דִּי־עַל־אַפֵּי מוֹאָב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא׃ מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ בְּנַחְלָא דְזָרֶד׃ מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ מֵעִבְרָא דְאַרְנוֹן דִּי בְמַדְבְּרָא דְּנָפֵיק מִתְּחוּם אֱמוֹרָאָה אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין אֱמוֹרָאָה׃ עַל־כֵּן יִתְאֲמַר בְּסִפַר קְרָבִין דַּעֲבַד יְיָ עַל־יַמָּא דְסוּף וּגְבוּרָן דַּעֲל־נַחֲלֵי אַרְנוֹן׃ וְשִׁפּוּךְ נַחֲלַיָּא דְּמִדַּבְּרִין לְקָבֵל לְחַיַּת וּמִסְתְּמִיךְ לִתְחוּם מוֹאָב׃ וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא בֵּירָא דִּי אֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ יָת־עַמָּא וְאֶתֵּן לְהוֹן מַיָּא׃

אבן עזרא

הקלוקל׳ כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם: וישלח השרפים׳ שם תאר הנחשים ודרך דרש אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו לשונם לנשוך כן שולח בהם: עשה לך׳ כדמות נחש שרף מנחשת כי כן כתוב על נס שיהיה גבוה ויראו אותו הכל ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה לקבל כח עליונים וחלילה חלילה כי הדבר נעשה במצות השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש ואם לא כן יראנו היש עץ שימתיק המים המרים אפילו הדבש לא ימתיקם ומה טעם לשום דבלת תאנים על השחין ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון: ויסעו בני ישראל׳ מארץ אדום כי כן כתו׳ לסבוב ואחרית גבולה פינון ומפינון נסעו אל אובות כי כן כתוב ויחנו בנח׳ זרד במקום אחר יקרא דיבון גד כי ארנון גבול מואב היה בתחלה: בספר מלחמות יי׳׳ ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות יי׳ בעבור יראיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו: את והב בסופה׳ מלחמות היו בימים הקדמונים במקומו׳ הנזכרי׳ ושם והב איננו לשון הקדש וכן ופסי ושתי ויתאה גם ושני או פי׳ ושני הוי״ו לחבור וכל זה למה שלא נמצא ויו שרש בראש המלה רק מלת ווי העמודים רק תמצא תחת יו״ד כמו ולד ופירוש המתרגם ארמי ידוע: ואשד הנחלים׳ יש אומרים שהוא בלשון ארמית וסוף דבר כל אלה שמות מקומות: אשר נטה׳ הטעם על ישראל כי על ער עברו: ונשען לגבול מואב׳ זהו והוא יושב ממולי ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי הא׳ בארה תחת אל כה״א מצרימה וזאת הבאר גם היא היתה פלא ואיננה הבאר הנקראת באר מרים לפי דעתי רק היא המקו׳ שבוה משה וחפרוהו שרי ישראל במשענות׳ ומיד נבקעו מי׳: עלי

רש״י

באלהים ובמשה׳ השוו עבד לקונו: למה העליתונו׳ שניהם שוים: ונפשנו קצה׳ אף זה לשון קצור נפש ומאוס: בלחם הקלוקל׳ לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא: את הנחשים השרפים׳ ששורפים את האדם בארס שיניהם: וינשכו את העם׳ יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמי׳: ויתפלל משה׳ מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול: על נס׳ על כלונס שקורין פרקא וכן כנס על הגבעה ארי׳ כנסי שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קורהו נס: כל הנשוך׳ אפי׳ כלב או חמור נושכו היה נזיק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמ׳ כאן וראה אותו ראייה בעלמ׳ ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש אל איש והביט וגו׳׳ שלא היה ממהר להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותי׳ וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאי׳ ואם לאו היו נמוקים: נחש נחשת׳ לא נאמ׳ לו לעשותו של נחשת אלא אמ׳ משה הקב״ה קורהו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון: בעיי העברים׳ לא ידעתי למה נקר׳ שמם עיים ועי לשון חורב הוא דבר הטאטא במטאטא והעי״ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים ויעה ברד: העברים׳ דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמוריים:

על פני מואב ממזרח השמש׳ במזרחה של ארץ מואב: גבול האמורי׳ תחום סוף מצר שלהם וכן גבול מואב לשון קצה וסוף: מעבר ארנון׳ הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני וארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי׳ רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב כמו שאמר יפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: על כן יאמר׳ על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות יי׳ כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו: את והב׳ כמו את יהב כמו שיאמ׳ מן יעד ועד כך יאמר מן יהב והב והוי״ו יסוד הוא כלו׳ את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון׳ כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים: ואשד הנחלים׳ תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר הזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצי׳ ואבני בלסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב וההר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: ומשם בארה׳ משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב״ה מי מודיע לבני הנסים הללו המשל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלת משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: עלי

בעל הטורים

קלקל בגימ׳ זה לחם שנבלע ברמ״ח איברי׳: הנחשים לפי שעשו מעשה נחש שהוציאו לשון הרע על המן׳ את הנחשים לרבות כלבים וחיות רעות׳ וישימהו על הנס׳ כדרך המייסר את בנו שמניח השוט שמכהו בו במקום גבוה כדי שירא׳ אותו בכל פעם ויזכור׳ משה נסעו ולא אמר ויסעו מנחל זרד׳ כדרך הכתוב בכל המסעות׳ לפי שעל נחל זרד היו מקומות רבים׳ דיבון וגד ועלמון דבלתימה ונסעו הכל על הנחל ממקום למקום׳ את והב בסופה׳ כמו יהב וכן הוי נגיד כמו גדול פירוש אשר ניתן לנו בסופה׳ כלומר במהירות כמו כענן׳ סופה שבמהרה לקחנו הון רב׳ וזהו שכתוב במלחמות יי׳ דכתיב רק הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו׳ בסופה ב׳ ואת והב בסופה׳ ובסופה ובשערה דרכו׳ זהו שתרג׳ אנקלו׳ בסופה בשיזכירו נסים של ים סוף דכתיב יי׳ בסופה וגו׳ נסיפיה דקרא גוער בים סוף ויחרבהו׳ הנא כמי אמרי ביבושת ים סוף׳ ואשד הנחלים׳ ואשד הנחלים ס״ת דם שהדם היה יורד מן ההרוגים שנהרגו בנחל׳ לשבת ב׳ במ׳ לשבת ער׳ לשבת אברם׳ שבזכו׳ אברהם זכה לזה׳ דלא הייכו דאמרי איבעי בשא אשה ששהה עמה עשר שני׳ ולא ילדה שהוא יכול להוציאה׳ וילפינן ליה מדכתיב מקץ עשר שני׳ לשבת אברם בארץ כנען שלקח הגר והייכו לשב׳ עם שישב ערירי יכול לישא אחר׳ וכמה מקץ עשר שנים׳ ונשען ב׳ במס׳ ונשען לגבול מואב׳ ונשען על קדוש ישראל באמת׳ כיון שבאו לגבול ...

ואת הנחלים ארנון: מגבל ט׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ היצא מגבל האמרי׳ מהר ההר תתאו לבא חמת׳ וירד הגבל משפם ב׳ בו׳ ויצא הגבל זפרנה וקדמא דולראובני ולגדי׳ והערבה והירדן וגבל׳ ובעמק בית הרם׳ נשמדנו מהתיצב בכל גבל: יאמר ג׳ וסימ׳ כנמרד גבור ציד לפני יי׳׳ על כן יאמר בספר מלחמות יי׳׳ ולציון יאמר איש ואיש׳ וחד ויאמר למלך יריחו לאמר׳ ונמסר גם בסדר נח: לשבת ב׳ אברם בארץ׳ ודין: ומשם ט׳ וסימ׳ ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים׳ ומשם הפיצם יי׳׳ ומשם בארה היא הבאר׳ ומשם יקחך׳ ומשם עבר את בני עמון׳ ומשם עבר קדמה מזרחה׳ ומשם שב שמרון׳ ומשם לא תאכל׳ וחברו: בארה ג׳ מלעיל וסימ׳ ויסע ישראל בארה שבע׳ ומשם בארה הוא הבאר׳ וינס אתם וילך בארדה׳ וב׳ מלרע בארה בנו אשר הגלה׳ ויתרן ובארא בתרא כתיב אל״ף׳ ונמסר גם בסדר ויגש:

בלחם ו׳ דגשי׳ וסימ׳ קנה אותנו ואת׳ וינהלם בלחם׳ ונפשינו קצה בלחם׳ על דבר אשר לא קדמו׳ שבעים בלחם נשכרו׳ כי לא קדמו את בני: וישלח כ״ב נמסר בסדר נח: ויסר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר וארא: ארנון ג׳ מלאים ובעניינא וסימ׳ מעבר ארנון׳ כי ארנון גבול מואב בין מואב׳

רשי

עלי באר, מתוך הבאר והעלי מה שאת מעלה ומנין שהבאר הודיעה להם שנאמר ומשם בארה וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: במשענותם, במטו: וממדבר מתנה, להם: וממתנה נחליאל, כתרגו': ומבמות הגיא אשר בשדה מואב, כי שם מת משה ושם בטלה הבאר, דבר אחר כרוה נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק, על פי משה שנקר' מחוקק שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה משל למלך שהיו מזמינין אותו לסעודה אמ' אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה, כתרגומו ריש רמתא: פסגה, לשון גובה וכן פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה: ונשקפה, אותה הפסגה על פני מקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם, דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר כך דרש רבי תנחומא: וישלח ישר' מלאכים, ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנ' ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכן וישלח משה מלאכים אל מלך אדום ובפתח הוא אומר וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: אעברה בארצך, אע"פ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו שלום: ולא נתן סיחון, לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל נעברה נא בארץ אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך: ויבא לקראת ישראל, אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אילו היה בחשבון אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמ' לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל העירים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: כי עז, ומהו חוזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם אל תצורם וגו': בנותיה, כפרים הסמוכים לה: והוא נלחם, למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר אל תצר את מואב וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו, מרשותו: על כן, על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המושלים, בלעם שנ' בו וישא משלו המושל' בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו': תבנה ותכונן, חשבון בשם סיחון להיות עירו: כי אש יצאה מחשבון, משנכבשה סיחון: אכלה ער מואב, שם אותה המדינ' קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי: ער מואב, ער של מואב: אוי לך מואב, שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש, שם אלהי מואב: נתן, הנותן את בניו של מואב: פליטי, נסים ופלטי' מחרב ואת בנותיו בשבית וגו':

ונירם

מסורה

ולא נתן ד' וסי' סיחון את ישראל עבר בגבלו, ולא נתן יי' לכם לב לדעת, ולא נתן למוט רגלינו, ולא נתן תפלה לאלהים: בגבלוה' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר חיי שרה: סיחון ד' מלאים בתורה וסימ' על כן יאמרו המשלים, אוי לך מואב אבדת, ממדבר קדמות, ועשה יי' להם כאשר עשה,

מקרא

אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃ בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה׃ וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת׃ כ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ פ

וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ כה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ׃ כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד־אַרְנֹן׃ עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר סִיחוֹן׃ כִּי־אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן אָכְלָה עָר מוֹאָב בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן׃ אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַדְתָּ עַם־כְּמוֹשׁ נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִם וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי סִיחוֹן׃

(בגליון: ב' משה ובני ישראל. כ"ל מ"ל · ו' · ב' ל"י בתורה · ל' · ל' וחס · ל' וחס' · ב' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ומלעי' · כ"ל סיפ' ל"כ · סימן · ה' רפי' · זע זוגי · ד' · ה' חס · י"כ · ל' · כ"ל אורייתא חס · ב' עם מלך בני עמון · כ"ל חס' בנ"א · ל' · ל' ומל' · ל' מל' בתורה · ל' וכ"כ · ל' · ל"ט · ד מ"ל בתורה)

תרגום

בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יָת תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקִי בֵירָא שַׁבַּחוּ לַהּ׃ בֵּירָא דְּחַפְרוּהָ רַבְרְבַיָּא כְּרוֹהָ רֵישֵׁי עַמָּא סָפְרַיָּא בְּחֻטְרֵיהוֹן וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן׃ וּמִדְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן נַחְתָּא עִמְּהוֹן לְנַחֲלַיָּא וּמִנַּחֲלַיָּא סָלְקָא עִמְּהוֹן לְרָמָתָא׃ וּמֵרָמָתָא לְחֵילַיָּא דִּי בְּחַקְלֵי מוֹאָב רֵישׁ רָמָתָא וּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹן׃ וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה לְמֵימָר׃ אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ לָא נִסְטֵי בַּחֲקַל וּבִכְרַם לָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאוֹרַח מַלְכָּא נֵיזִיל עַד דִּי נֶעְבַּר תְּחוּמָךְ׃ וְלָא שְׁבַק סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּיהּ וּנְפַק לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְיָהַץ וְאַגִּיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וּמְחָהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וִירִית יָת אַרְעֵיהּ מֵאַרְנוֹנָא עַד יוּבְקָא עַד בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי תַקִּיף תְּחוּם דִּבְנֵי עַמּוֹן׃ וּכְבַשׁ יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קִרְוֵי אֱמוֹרָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל כַּפְרָנָהָא׃ אֲרֵי חֶשְׁבּוֹן קַרְתָּא דְּסִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה הִיא וְהוּא אַגַּח קְרָבָא בְּמַלְכָּא דְמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסֵיב יָת כָּל אַרְעֵיהּ מִידֵיהּ עַד אַרְנוֹן׃ עַל כֵּן יֵימְרוּן מְתַלַיָּא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל קַרְתָּא דְּסִיחוֹן׃ אֲרֵי קְדוֹם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק מֵחֶשְׁבּוֹן עָבְדֵי קְרָבָא בְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִקַּרְתָּא דְּסִיחוֹן קְטִילוּ עַמָּא דִּשְׁרוֹ בִּלְחַיַּת מוֹאָב כּוּמְרַיָּא דְּפָלְחִין בֵּית דַּחְלָא רָמָתָא דְּאַרְנוֹן׃ וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דְּפָלְחִין לִכְמוֹשׁ מְסַר בְּנוֹהִי צֵירִין וּבְנָתֵיהּ בְּשִׁבְיָא לְמַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה סִיחוֹן׃

ומלכו

אבן עזרא

עלי באר, תחלת השירה ולא נכתבה כלה: ענו לה, לשון צווי והנה פי' איך עלתה: כרוה נדיבי העם, כפול במשפט: במחוקק, על ידי מחוקקים כמו לבי לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהיישוב ומזה המדבר נסעו על מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אשד הנחלים והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל כולם מקומות ויש להם שם כלל והוא עלמון דבלתימה כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי או אלה שמות מקומו' עברו עליהם במסע אחר והרי העברים לפני נבו הוא הבמות והגיא אשר בשדה מואב והעד שאמ' הכתוב כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב מעבר לירדן ירחו וכתו' כי מהר העברים נסעו אל ערבות מואב על ירדן ירחו ועוד וכתב בגיא מול בית פעור עת שהתחנכתי ובמקו' אחר עלה אל הר העברי' הר נבו נס ויקבור אותו בגיא ושם כתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו והנה הגיא הוא ראש הפסגה ושם מת משה ואין צורך להוליכו אחר מותו: ונשקפה, לשון נקבה על הגיא: הישימון, מקום שממה והעד ובתהו יליל ישימון וכן תעו במדבר בישימון דרך: יהצה, אל יהץ: מארנון, שלקח ממואב: ועד בני עמון, כי כתוב כי חצי ארץ בני עמון היתה לישראל כי לקחוהו מיד האמורי שלקחו בתחלה מיד בני עמון והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת ההיא על כן הוצרך הכתוב לאמר דברי המושלים בעבור חשבון שישבו שם ישראל כי כן כתוב וישב ישראל בכל ערי האמורי בחשבון: ובכל בנותיה, חשבון כאם והכפרים כבנות: כי חשבון עיר סיחון, שנה כי הוא נלחם במלך מואב הראשון והוא דבר ידוע: המושלי', הבודאים משלים מלבם, וטעם בואו חשבון לאמורים יאמרו: ותבנה, יותר ממה שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון: כי אש יצאה מחשבון, רמז לאנשים שקשרו בחשבון על מלכה: להבה, הטעם כפול כמשפט: מקרית סיחון, מקרית שהוא היום לסיחון: ער מואב, שם מקום סמוך כמו מבית לחם יהודה: במות, מקומות גבוהים: כמוש, שם צלם אלהי מואב: פליטים, פליטי חרב בורחים:

נגיה

בעל הטורים

עלי באר ענו לה, כשחזרו ינן ה' המלחמ' קנו על הבא' ואמרו שירה במקום טהרה דכתיב כין משאכים שם יתנו צדקות יי'. ענו שנים כמס עלי באר ענו לה ענו ליי' בתודה שעל הבאר ענו ליי' בתודה ז[מ]רו שיר' ומבמות הגיא. קרי בא מות בגיא דכתיב ויקבור אותו בגיא. אעברה בארצך ולא אמר נא כדרך שאמר באדום. שלא רצה לפייסו כל כך. ולא שלח לו אלא כדי לפתוח לו בשלום. ועל כן לא השיב לו תשובה כמו שעשה מלך אדום אלא מיד יצא לקראתו למלחמ'. על כן יאמרו המושלים בגימט' אלה המה המושלי' בישר'.

אפר

אשר עד מידבא חד מן י' נקודו' בתורה וסי' נמסר בסדר מדבר סיני: בנתיה ה' חס' ו"ו וסי' כל אורית' ׳ תענך' עקרון דיהשע' יבלעם דשפטים' באש תצתנה' וכל כתובים דכוו' במ"ו מלאים וסי' מגדו' דאר' ביתאל' שוכו' תמנה: ואת ארצו ה' וסי' ויאמר יי' אל משה אל תירא' ויאתר יי' אלי אל' קומי וסעו ועברו'

וַנִּירָם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד־נֹפַח אֲשֶׁר עַד־מֵידְבָא׃ ל וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ וַיִּירֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם׃ וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ לה וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ׃ א וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

פ"ו' למידבא סימן' ימואל סימן' עזי סימן' ותיבות אלף תנ"ד:

ומַלְכוּ פְּסַקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עֲדָא שׁוּלְטָן מִדִּיבוֹן וְצַדִּיאוּ עַד־נוֹפַח דִּסְמִיךְ עַד־מֵידְבָא׃ וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּאֲרַע אֱמוֹרָאָה׃ וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת־יַעְזֵר וְכַבְּשׁוּ כַּפְרָנָהָא וְתָרֵיךְ יָת־אֱמוֹרָאָה דִּי־תַמָּן׃ וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְאוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא־דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתְהוֹן הוּא וְכָל־עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא־תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת־כָּל־עַמֵּיהּ וְיָת־אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דִי־עֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ וּמְחוֹ יָתֵיהּ וְיָת־בְּנוֹהִי וְיָת־כָּל־עַמֵּיהּ עַד־דְּלָא אִשְׁתְּאַר־לֵיהּ מְשֵׁיזֵב וִירִיתוּ יָת־אַרְעֵיהּ׃ וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירִיחוֹ׃

ס ס ס ס ס ס

פרשת בלק

וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃ ה וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃

וַחֲזָא בָלָק בַּר־צִפּוֹר יָת כָּל־דִּי־עֲבַד יִשְׂרָאֵל לֶאֱמוֹרָאֵי׃ וּדְחֵיל מוֹאֲבָאָה מִן־קֳדָם עַמָּא לַחֲדָא אֲרֵי־סַגִּי הוּא וַעֲקַת לְמוֹאֲבָאֵי מִן־קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר מוֹאָב לְסָבֵי מִדְיָן כְּעַן יְשֵׁיצוּן קְהָלָא יָת־כָּל־סַחְרָנָנָא כְּמָא דִמְלַחֵיךְ תּוֹרָא יָת יְרוֹקָא דְחַקְלָא וּבָלָק בַּר־צִפּוֹר מַלְכָּא לְמוֹאָב בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת־בִּלְעָם בַּר־בְּעוֹר לִפְתוֹר אֲרָם דְּעַל־פְּרָת אֲרַע בְּנֵי־עַמֵּיהּ לְמִקְרֵי־לֵיהּ ל לְמֵימַר הָא עַמָּא נְפַק מִמִּצְרַיִם הָא חֲפָא יָת־עֵין־שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְהוּא שָׁרֵי מִלְּקִבְלִי׃ וכען

ויאמר יי' אלי ראה' ויאמר יי' אל יהושע: וינר ב' בליש' דחילה וסי' מואב' וינר מפניו ס"פ: הנה ד' סבירין והנה וסי' נמסר בסדר כי תשא:

רשי

נירם אבדי מלכות שלהם: אבד חשבון עד דיבון' מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת אים כמו למען היות ניר לדוד עבדי: ונשים' ש"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נפח' השימונם עד נפח: וישלח משה לרגל את יעזר' המרגלים לכדוה אמרו לא כעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: אל תירא אותו' שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדר לעומר ואביריו בעשתרות קרנים שנאמר רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: ויכו אותו' משה הרגו כדאית' בברכות בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו'

חסלת זאת חקת

וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי' אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחי' עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב לשון יראה כמו גורו לכם: ויקץ מואב' קצו בחייהם: אל זקני מדין' והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניה' ' מה ראו מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחי' שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור' כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההיא' לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליה' לצורך שעה: פתורה' כשלחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצים לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום: ארץ בני עמו' של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומ' לו עתיד אתה למלוך ואם תאמ' מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומ' אילו היו לנו נביאי' חזרנו למוטב העמיד להם נביאי' והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורי' בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא לו' הקריאה שלו היתה ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים' ואם תאמר מה מזיקך: הנה כסה את עין הארץ' סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי' חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו כי אמילם: נכה

אבן עזרא

ונירם' לדברי משה והשם סימן מלך אמורי וגדוליו ולו שני פירושי' האחד מגזרת ניר ותהיה מלת ונירם מושכת עצמ' ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה מלת ונירם כמו בתוך האהלי הערכך וכן היא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון והפירוש השני שתהיה מלת ונירם מגזרת ירה ויור אשר יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון: ונשים' מפעלי הכפל והחרק תחת קמץ קטן כמו ויסב אלהים את העם ויאמר ר' משה הכהן כי הדגשות לחסרון האל"ף כא"לף מלפנו מ מבהמות ארץ מגזרת תאשם שומרון ויש אומרים כי חשבון היתה עיר סיחון לעולם וטעם בואו חשבון לדברי המושלים למואבים הבאים בשבי אל ח חשבון כי אם יצאה מחשבון אש למחנות סיחון וכאשר ירינום לדברי המושלים על לשון המואבי' חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממ' כל הארץ עד נופח או הם לדברי משה: ויפנו' פירשתיו: אדרעי' אל אדרעי לדך קדרה: השאיר לו' אחד מישראל:

לאמורי בקמצות האלף והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא היה במלכי כנען גדולים כאלה והעד אשר כגובה ארזים גבהו: ויגר מואב' כמו ויירא וכן גורו לכם: ויקץ' כמו הפוך וכמוהו נעלה ביהודה ונקיצנה: אל זקני מדין' יתכן שהיו החמשה מלכים ז זקנים: ילחכו כלחוך' שנים בניינים: פתורה' כמו מצרימה אל פתור: ארץ בני עמו' והם ארמים וכן מפתור ארם נהרים ובדרש שבלעם הוא בלע כי זה ארמי ואם בעבור בעור אביו הנה בן אחשורוש קודש א אחשורוש רק הם שנים: אשר על הנהר' פי' ארם נהרים: עין הארץ' פירשתיו: ארה

בעל הטורים

אשר עד מידבא ר"ש נקודה וכאשר אם כי שרפ באש וכיון' ראש שלה' ויירש כתיב ויירש שלא הוכרכו להורישם אלא ברחו מעצמם:

פרשת בלק

וירא בלק' בא ללוק דמן של ישראל' בן צפור' שעף עליהם כצפור לקללם וזהו כצפור נודדת מן קנה כן קללת חנם לא תבא' וירא שראה שעמדה לו חמה למשה' וירא שנתקדרה חמה' מכינו ראייה לשון הבנה כמו כי שומע יוסף וכן לשון שמיעה כמו וכל העם רואי' ויגר שנים במסרה וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו' אף כאן בשביל שראה שישראל מצליחים ומשכילים בכל ירא מפניהם' ויגר מואב' והיינו דכתיב אלי מואב יאחזמו רעד' ילחכו ב' במס' ילחכו הקהל' ילחכו עפר כנחש בתרי עשר בפרשת רעה עמך בשבטך שמדבר מענין ה' הגאולה והיינו דכתי' כשמע למצרים יחילו לשמע צור לומר כ כאשר נפל פחדם על כל האומות כן יהיה לעתיד' אל בלעם בן בעור פתור' ב בגימטרי' זהו פותר חלומות' הנה עם יצא' הנה עולה ס' לומ' ס' רבואות יצא' יושב ממלי שיושב כנגדי ורואה אותי ואני איני יכול לראותו מפני הענני' שמקיפים אותו' לכה

נכה בו' אני ועמי נכה בהם' דבר אחר לשון משנה הוא מנכה לנו מן הדמים לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו' על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: וקסמים בידם' כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי' דבר אחר קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנ' וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם: לינו פה הלילה' אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם שנאמר ויאמר יי' אל לבן הארמי בחלום הלילה כאדם ההולך אצל פילגשו בהחבא: כאשר ידבר יי' אלי' אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים: ויסבו' לשון עכבה: מי האנשים האלה עמך' להטעותו בא אמ' פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: בלק בן צפור' אף על פי שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים: קבה לי' זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש: ונרשתיו' מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק: לא תלך עמהם' אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה לא מדבשיך ולא מעוקציך: להלוך עמכם' אלא עם שרי' גדולי' מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכ' ויוסף עוד בלק: כי כבד אכבדך מאד' יותר ממה שהיית נוטל לשעבר אני נותן לך: מלא ביתו כסף וזהב' למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילו' רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבור' על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: נס

לכה ד' מלאי' בעני' וסימ' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה' כי כבד אכבדך מאד' מן ארם ינחני בלק מלך מואב ב' בו' לכה נא אקחך' לכה נא איעצך: ממניי' בתורה וסימ' ויאמר אליו אל תשלח ידך אל הנער' וידבר אל עפרון' ויאמר צדקה ממני' איננו גדול בבית הזה ממני ב' בפסו' ויקרא פרעה למשה' לא אוכל

וְעַתָּה לְכָה נָּא אָרָה לִּי אֶת הָעָם הַזֶּה כִּי עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר: וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם דָּבָר כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי מוֹאָב עִם בִּלְעָם: וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ: וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן צִפֹּר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי: הִנֵּה הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת עֵין הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָבָה לִּי אֹתוֹ אוּלַי אוּכַל לְהִלָּחֶם בּוֹ וְגֵרַשְׁתִּיו: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא: וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל שָׂרֵי בָלָק לְכוּ אֶל אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן יְהוָה לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם: וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל בָּלָק וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ: וַיֹּסֶף עוֹד בָּלָק שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה: וַיָּבֹאוּ אֶל בִּלְעָם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בָּלָק בֶּן צִפּוֹר אַל נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ אֵלָי: כִּי כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה וּלְכָה נָּא קָבָה לִּי אֵת הָעָם הַזֶּה: וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל עַבְדֵי בָלָק אִם יִתֶּן לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת פִּי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה:

וכען אתא כען לוט לי ית עמא הדין ארי תקיף הוא מני מאים אכול לאגחא ביה קרב ואתרכניה מן ארעא ארי ידענא ית די תברך מברך ודי תלוט ליט: ואזלו סבי מואב וסבי מדין וקסמיא בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמיה פתגמי בלק: ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא כמא די מלל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם: ואתא מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר מן גבריא האלין דעמך: ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שלח לותי: הא עמא דנפק ממצרים וחפא ית עין שמשא דארעא כען אתא לוט לי יתיה מאים אכול לאגחא ביה קרב ואתרכניה: ואמר יי לבלעם לא תיזל עמהון לא תלוט ית עמא ארי בריך הוא: וקם בלעם בצפרא ואמר לרברבי בלק איזילו לארעכון ארי לית רעוא קדם יי למשבקי למיזל עמכון: וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק ואמרו סריב בלעם למיתי עמנא: ואוסיף עוד בלק למשלח רברבין סגיאין ויקירין מאלין: ואתו לות בלעם ואמרו ליה כדנן אמר בלק בר צפור לא כען תתמנע מלמיתי לותי: ארי יקרא איקרנך לחדא וכל די תימר לי אעביד ואתא כען לוט לי ית עמא הדין: ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דיי אלהי למעבד זעירתא או רבתא:

וכען

אנכי לבדי' ועתה לכה נא ארה לי' הרף ממני ואשמידם' כי תאמר בלבבך רבים: מברך ג' וחס' וסימ' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה' יהי שם יי' מברך מעתה ועד עולם' ערום יצתי מבטן אמי: תאר ג' וחס' וסי' כי ידעתי את אשר תברך מברך' לא תאר את העם' ונשיא בעמך לא תאר' ונמסר גם בסדר משפטים: להלך ד' חס' וסימ' נמסר בסדר שמות: ויקומו ט' מלאים וסימ' נמסר בריש קרח: אלהי ה' קמצין וסימ' ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק' ככל אשר שאלת מעם יי' אלהיך בחורב' לא אכלתי באני ממנו' ועתה יי' אלהי אתה המלכת' ויקרא אל יי' ויאמר יי' אלהי הנם' ויתמודד על הילד שלש פעמי' הנה אני בנה בית לשם' שפטני כצדקך יי' אלהי' וכל אספ דכוו' בס"ב פתחי' וסימ' בחרתי הסתופף' שמרה נפשי כי: גדולה ד' מלאים בתורה וסימ' לעשות קטנה או גדולה' את אשו הגדולה' לא יהיה לך בכיסך' בביתך:

אבן עזרא

ארה לי' לשון צווי מפעלי הכפל בחסרון אות הכפל וכן קבה לי והנה סוב על משקל שמור וקבה לי בחסרון הה"א על דרך משקל סבב רכב גלא: נכה בו' שם הפועל ואין טענה בעבור היותו בה"א כי הנה כמוהו לכלה הפשע: יואר' הוי"ו הנח הנעלם תחת הדגש שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יסב ולא היה כמוהו מאותו בנין בעבור אות הגרון כמשפט: זקני מואב' וחכמי': וקסמים בידם' אמר ר' שמואל הנגיד הספרדי ז"ל שטעמו ודמי הקסמים וראיתו מבידם ולא אמ' כלום רק הוא כמשמעו וספר הכתוב שמלא אל קוסם קוסמים כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אמצא יום נבחר ושעה נבחרת ללכת ולקוב כי הם אנשי אומנותו והעד ספירושו כאשר הוא שאמר הכתוב בימינו היה הקסם: והשיבותי אתכם דבר' אחר שתלינו: ויבא אלהים' לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרים כי בעבור קללת בלעם באה המגפה: מי האנשים האלה' פתחון ותחלת דבור כמו אי הבל אחיך והנה הוא כחם והשם אמר לו קול דמי אחיך: כי ברוך הוא' הטעם כי לא תוכל לקלל אותו כי אני ברכתיו: שרי בלק' ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אליו אמ' ר' משה הכהן הספרדי ז"ל כי אע"פ שסימן הפעול ביו"ד לא יתכן להיותו כי אם בנ"ון כמו הלהרגני לא יאמר הלהרני והנה שנא לתתי להלוך עמכם לא אבה יבמי ור' יונה המדקדק אמר כי היו"ד נוסף ואיננו כנון' וטעם הלוך עמנו ממקומו: רבים' כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כי כן תקרא קרית חנה דוד: כי כבד אכבדך' בממון: וכל אשר תאמר' שים צורך כדי שתקללם והעד כי כבד אכבדך כן שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב: מלא ביתו' ביתו מלא וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים טעו שחשבו כי כבוד השם הוא מלא העולם כטעם ליי' הארץ ומלואה: קטנה או גדולה' תאר השם ויחסר מקום השם וכן ועשיר יענה עזות ומאכלו בריאה:

בזה

בעל הטורים

לכה נא בה"א כי ה' דגלים הם וערב רב יוצא אחריהם וכנ' ארה לי' פי' הכשילו שלכשוף קלל אותו' מבורך ג' אשר תברך מבורך' יהי שם יי' מבורך ואידך באיוב מלמד שהיה יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס כה' ויהיה מקלל ומבורך כיי' וזהו יהי שם יי' מבורך' תאור ג' ואשר תאר' לא תאור את העם' ונשיא בעמך לא תאור' ודרשינן מיני' בסנהדרין הוא הדין לכל אדם ע"כ' לא תאור שאסור לקלל כל אדם: ואשר תאר יואר בגימטר' שקללת את מואב' מאן ג' מאן יי' לתתי' מאן בלעם הלוך עמנו' אשר מאן לתתי לך בכסף' מלמד שכוונתו להרבות לו שכרו' וזהו מאן' כדי לתתו בכסף פדיום להרבות שכרו' לא תאור את העם' בלעם אמר קבה לי והקב"ה השיבו לא תאור אפילו חסרון כל דהוא: ואף

וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בָזֶה גַּם־אַתֶּם הַלָּיְלָה וְאֵדְעָה מַה־יֹּסֵף יְהוָה דַּבֵּר עִמִּי׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃ וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב׃ וַיִּחַר־אַף אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל־אֲתֹנוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ׃ וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן מִן־הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ בִּלְעָם אֶת־הָאָתוֹן לְהַטֹּתָהּ הַדָּרֶךְ׃ וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְהוָה בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה׃ וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּלָּחֵץ אֶל־הַקִּיר וַתִּלְחַץ אֶת־רֶגֶל בִּלְעָם אֶל־הַקִּיר וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ׃ וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־יְהוָה עֲבוֹר וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאול׃ וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם וַיִּחַר־אַף בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת־הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל׃ וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת־פִּי הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר לְבִלְעָם מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ כִּי הִכִּיתַנִי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים׃ וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לָאָתוֹן כִּי הִתְעַלַּלְתְּ בִּי לוּ יֶשׁ־חֶרֶב בְּיָדִי כִּי עַתָּה הֲרַגְתִּיךְ׃ וַתֹּאמֶר הָאָתוֹן אֶל־בִּלְעָם הֲלוֹא אָנֹכִי אֲתֹנְךָ אֲשֶׁר־רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הַהַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא׃ וַיְגַל יְהוָה אֶת־עֵינֵי בִלְעָם וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ

וכען אוריכו כען הכא אף אתון בליליא ואדע מה יוסף יי למללא עמי: ואתא מימר מן קדם יי לבלעם בליליא ואמר ליה אם למקרי לך אתו גבריא קום איזיל עמהון וברם ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תעבד: וקם בלעם בצפרא וזריז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב: ותקיף רוגזא דיי ארי אזיל הוא ואתעתד מלאכא דיי בארחא לסטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין עולימוהי עמיה: וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד בארחא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא מן ארחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה לארחא: וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדירא מכא וגדירא מכא: וחזת אתנא ית מלאכא דיי ודחיקת לכתלא ודחיקת ית רגלא דבלעם לכתלא ואוסף למחהא: ואוסיף מלאכא דיי למעבר וקם באתר עק די לית אורח למסטי לימינא ולסמלא: וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות בלעם ותקיף רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחטרא: ופתח יי ית פומא דאתנא ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארי מחיתני דנן תלת זמנין: ואמר בלעם לאתנא ארי חיכת בי אילו פון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך: ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך דרכבת עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אליפנא למעבד לך כדין ואמר לא: וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא דיי מעתד בארחא

ואדעה ו' וסימ' נמסר בסדר מקץ: יסף ה' חס' בליש' תוספת וסימ' בסדר שמות: ואך ג' וסימ' ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש' ואך אם טמאה ארץ אחזתכם' ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו' ב' קדמ' ריש פסו'' ונמסר גם בסדר נח: הולך ט' מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר תולדות: דבלע' נעריו עמו דאברהם נעריו אתו וסימ' אותו אתיהן: ויוסף ז' מלאים וסימ' ויוסף מלאך יי' עבור' ויוסף עוד יפתח' ויוסף יהונתן להשביע' רד קעילה' ויוסף אחאב' דבר אלי אחז קדמא דיוסף יי' דבר' ויוסף למעול ביי'' ויוסף שאול לירא ויאסף כתיב ושארא ויסף כתיב: עבור י' מלאים בליש' וסי' ויוסף מלאך יי' עבור' וגם עבור תעבורי' לא אוסיף עוד עבור לו' וחברו' כי תעבור במים' כעבור סופה ואין' סכותה בענן לך מעבור' וגם לא תעבורי מזה' בדתי מדי ופרס ולא יעבור וד' לעבור וסי' עד אשר תמו כל הגוי' ותניג' ויהי כאשר תמו כל הגוי' ויהי כאשר תם כל העם' לעבור בך בליעל כלו נכרת' וג' אעבור וסי' ותאמרי לא אעבור' יחד אנכי עד אעבור' ולא אעבור: הלוא י"ג מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר שלח לך:

רשי

גם אתם, פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים: מה יוסף, לא ישנה דברו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן כתבה שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: אם לקרא לך, אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר: קום לך אתם ואך, על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן וילך בלעם אמר שמא אפתנו וירצה: ויחבוש את אתונו, מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו, אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנא' וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו: עם שרי מואב, לבו כלבם שוה: כי הולך הוא, ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו, מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו, מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: ותרא האתון, והוא לא ראה שהקב"ה נתן רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו, אמר רשע זה הניח כלי אומנתו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו וכן היה סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: במשעול, כתרגומו בשביל, וכן אם ישפוק עפר שומרון לשועלים עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן מי מדד בשעלו מים ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה, סתם גדר של אבנים הוא: ותלחץ, היא עצמה: ותלחץ, את אחרים את רגל בלעם: ויוסף מלאך יי' עבור, לעבור עוד לפניו להלן להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלש' מקומות סימני אבות הראהו: זה שלש רגלים, רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: התעללת, כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי, גנות גדולה היא לו דבר זה בעיני השרים, זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זין: ההסכן הסכנתי, כתרגומו כי נכן הלאל יסכן גבר ורבותינו דרשו מקרא זה בתלמוד אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא שדאי ליה כו' כדאיתא במסכת ע"ז:

אבן עזרא

בזה, במקום הזה אמר הגאון ז"ל אם יטעון טוען ויאמר אחר שאמ' השם לא תלך עמהם איך אמר קום לך אתם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם האנשים הראשונים על שיבואו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך רק טעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים לפנינו אז שאל משה את השם ואמר לו שלח לך אנשים ואחר שאמר השם לבלעם לא תאור את העם מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף יי' דבר רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך עם האנשי' רק השמר לך שלא תדבר רק מה שאומר לך והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא: לשטן לו, כבר פירשתיו בספר איוב כי השטן היה המלאך ודברי הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא מורידין: ויחבוש, בזוי: מן הדרך, הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך: להטותה הדרך, דרך קצרה והטעם אל הדרך: במשעול הכרמים, פירושו כפי מקומו כדברי המתרגם ארמית כי אין ריע לו: ותלחץ אל הקיר, היא לחצה עצמה: אל הקיר, הוא הגדר: ויוסף להכותה, כי כבר הכה אותה בנטותה אל השדה: ויפתח יי', אמרו חז"ל שעשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה שהם חוץ לתולדת ויאמר הגאון כי לא דברה האתון ורב שמואל בן חפני תפסו ור' שמואל הספרדי בעל השירי' חשב להכיל הכתפם ודע כי אנשי שקול הדעת הוצרכו להוציא הדברים ממשמעם כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו ולא אמרו אמת כי הנה חנניה מישאל ועזריה נעשה להם אות ולא היו נביאים ויש מהם אומרים כי בלעם נביא היה והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל כי קוסם היה וכן קראו הכתוב ויש אומרים כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למטה בצורות וזה טעם ואשר תאור יואר והנכון בעיני כי היה יודע מזלו' ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו ובבא הרעה אל המקולל יחשבו הרואי' והשומעים הנמצאים כי בעבור קללתו באה הרעה והעד שדבר במרמה עם שרי בלק וזה טעם לא אוכל לעבו' את פי יי' אלהי כי אין יכולת בנוצר לשנו' מעשה היוצ' או גזרתו והסוד כי החלק לא ישנה החלק רק גזיר' הכל תשנה גזיר' החלק ולא אוכל לגלו' זה הסוד כי עמוק הוא והישר כי האתון דברה ואם תבין סוד מלאכי אברה' גם יעקב אז תבין האמת' וטעם במקל כי בתחלה ובשנית הכה אותה בענף קטן או בעור: רגלי', פירשתיו: התעללת, פירשתיו: מעודך, הטעם מיום שרכבת: ההסכן הסכנתי, ההרגל הרגלתי והטעם הכך היה חקי הסכן כא עמו ושלם: ויגל יי', כנער אלישע שהוסיף במאור עיניו או הכהו תחלה בסנורים:

בעל הטורים

ואך את הדבר. יכול אם ירצה לקלל ה האומו' יקלל ישראל עמהם או אם ירצה לברך ישראל יברך האומות. ת"ל אך חלק: בדרך לשטן. מכאן שכל הדרכים בחזקת סכנה: ותט ב' במס' כאלי עכנייא תרי וחד ותט אשורכו מכי ארחך: למה ותט האתון כשביל ותט אשורך שבלעם נטה מכי ארחך שהיה חפץ לקללם והקב"ה רצה לברכם: ויך את האתון. ולא קלל אות' לפי שהיה דעתו לקלל את ישר' ואין ב' קללות ביום א' דכתיב לא אוסיף לקלל: אי נמי מפני שלא הגיע הרגע של הזעם: הלא אנכי אתונך מלא וי"ו ששה דברים אמרה לו ל לטעינה בעלמא א אקראי בעלמ' כדאית' בפ"ק דע"ז: רכבת עלי בגימט' רכעתני:

כי ירט הדרך לנגדי׳ רבותינו חכמי משנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקר׳ קצר הוא כמו ותכל דוד׳ לא ירט לשון רצון וכן על ידי רשעים ירטני מפיים ומנחם אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטי׳: אולי נטתה׳ כמו לולי פעמי׳ שאולי משמש בלשון לולא: גם אותכ׳ הרגתי׳ הרי זה מקר׳ מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומ׳ לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם ההריג׳: ואותה החייתי׳ ועתה מפני שדבר׳ והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא הרגתיה שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן והרגת את האשה וכן ואת הבהמה ואת הבהמה תהרוגו: כי לא ידעתי׳ גם זה גנותו ועל כרחו הודה הוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי׳ להתרים כנגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא ואשר בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם קח נא את בנך וגומ׳ ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: לך עם האנשים׳ בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו: ואפס׳ על כרחך את הדבר אשר אדבר וגומ׳: ואמר לך עם האנשים׳ כי חלקך עמהם וסופך לאבד מן העולם: עם שרי בלק׳ שמח לקללם כמותן: וישמע בלק׳ שלח שלוחים לבשרו: האמנ׳ לא אוכל כבדך׳ נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון: אל עיר מואב׳ אל מטרופולין שלו׳ עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור: קרית חוצות׳ עיר מלאה שוקי׳ אנשי׳ וטף בחוצותיה לומר ראה וריחם שלא יעקרו אלו: בקר וצאן׳ דבר מועט: במות בעל׳ כתרגו׳ לרמת דחלתי׳ שם ע״ז: אולי

ויתפתחו לאפיו׳ פירשתיו: כי ירט׳ הטעם עוות וכן על ידי רשעים ירטני שהוא מן רעה שאילו היה מן ירט היה ראוי להיות כמו יעטני ואם הם שני שרשים וכמוהו מעיל צדקה יעטני שהוא על משקל אשר יעבני כמו עוטה אור: ותראני האתון׳ בקמץ גדול תחת קטן שהיה ראוי להיות ותראני ורבים כן אולי יתחלק לטעמים רבים ופה הוא כמו לולי ומלת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה: ואותה החייתי׳ דרך קצר׳ וכן הטעם כאשר הרגתיה הרגתיך או הרגתיך לבדך ואותה החייתי׳ וטעם ואותה החייתי כי בן אדם בראותו המלאך ימות והעד ותנצל נפשי ודבר מנוח לעד ואף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם רוח המלאך כבן אדם: עם האנשים׳ האלה: ואפס׳ כמו רק וכן אפס כי לא יהיה בך אביון אפס כי עז העם: למה לא הלכת׳ כמו באת בעבור מלת אלי וכן מלת ויסר כאשר פירשתיו: קרית חוצות׳ שם מדינה: במות בעל׳ הוא בעלי במות ארנון: וירא משם קצה העם׳ כי הם חונים לארבע רוחות השמים: שבעה מזבחות׳ יש סודות עמוקים לא יבינום כי אם מתי מספר ושביעי בימים ובחדשים ובשנים ושבעה כבשי העולה ושבע הזאות גם אמר השם לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ובתת שלש לשלש אז תתחדש רוח בינה והמשכיל יבין: פר ואיל במזבח׳ בכל מזבח ומזבח והיא דרך קצרה כאילו אמר במזבח האחד מכל המזבחות: יקרה

שלפה ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסימ׳ ותרא האתון׳ נטויה על ירושלם׳ מפני חרב שלופה: שלוש ה׳ מלאים בתורה וסימ׳ על מה הכית את אתנך׳ שלוש ערים תבדיל לך קדמ׳ דמשנה תורה׳ שלוש פעמים בשנה דראה׳ והצלעות צלע אל צלע׳ המזבח עץ שלוש אמות׳ וכל כתובי׳ דכוו׳ מלאים: ותט ג׳ וסי׳ האתון

וחרבו שלפה בידו ויקד וישתחו לאפיו: ויאמר אליו מלאך יהוה על־מה הכית את־אתנך זה שלוש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי־ירט הדרך לנגדי: ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי נטתה מפני כי עתה גם־אתכה הרגתי ואותה החייתי: ויאמר בלעם אל־מלאך יהוה חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם־רע בעיניך אשובה לי: ויאמר מלאך יהוה אל־בלעם לך עם־האנשים ואפס את־הדבר אשר־אדבר אליך אתו תדבר וילך בלעם עם־שרי בלק: וישמע בלק כי בא בלעם ויצא לקראתו אל־עיר מואב אשר על־גבול ארנן אשר בקצה הגבול: ויאמר בלק אל־בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא־לך למה לא־הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך: ויאמר בלעם אל־בלק הנה־באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר: וילך בלעם עם־בלק ויבאו קרית חצות: ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו: ויהי בבקר ויקח בלק את־בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם: ויאמר בלעם אל־בלק בנה־לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים: ויעש בלק כאשר דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח: ויאמר בלעם לבלק התיצב על־עלתך ואלכה

וחרביה שליפא בידיה וכרע וסגיד לאפוהי: ואמר ליה מלאכא דיי על־מה מחיתא ית־אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למסטן ארי־גלי־קדמי דאת רעי למיזל בארחא לקבלי: וחזתני אתנא וסטת מן־קדמי דנן תלת זמנין אילופון לא־סטת מן־קדמי ארי כען אף־יתך קטלית ויתה קימית: ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארי לא־ידעית דאת מעתד לקדמותי באורחא וכען אם־ביש בעינך אתוב לי: ואמר מלאכא דיי לבלעם איזיל עם־גבריא ולחוד ית־פתגמא די־אמלל עמך יתיה תמלל ואזל בלעם עם־רברבי בלק: ושמע בלק ארי־אתא בלעם ונפק לקדמותיה לקרתא דמואב די על־תחום ארנון די בסטר תחומא: ואמר בלק לבלעם הלא משלח שלחית לותך למקרי־לך למה לא־אתיתא לותי הבקושטא הויתא־אמר לית־אנא־יכיל ליקרותך: ואמר בלעם לבלק הא־אתיתי לותך כען המיכל יכילנא למללא מדעם פתגמא דישוי יי בפומי יתיה אמלל: ואזל בלעם עם־בלק ואתו לקרית מחוזוהי: ונכיס בלק תורין ועאן ושלח לבלעם ולרברביא די עמיה: והוה בצפרא ודבר בלק ית־בלעם ואסקיה לרמת דחלתיה וחזא מתמן קצת מן־עמא: ואמר בלעם לבלק בנה־לי הכא שבעא מדבחין ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: ועבד בלק כמא די־מלל בלעם ואסיק בלק ובלעם תור ודכר על־כל־מדבחא: ואמר בלעם לבלק אתעתד על־עלתך ואיהך

מאים

מן הדרך׳ ותראני האתון׳ אשורנו מני ארחק: ואותה יב מלאים בלי׳ וסי׳ ואותה החייתי׳ ביום שמע אישה יניא אותה׳ ויטבל אותה ביערת׳ ויוצא אותה משרתו׳ נשים באות מאירות׳ יוצר אותה להכינה׳ הלא שמעת למרחוק׳ צרר רוח אותה׳ אחת שאלתי מאת יי׳ למן היום אשר בנו אותה׳ אשר יראה הרואה׳ הארצה אותה מידכם׳ וכל יהושע ושופטים ויחזקאל דכוו׳ במג חס׳ וסימ׳ להרג את כל ישבי העי׳ והתחלקו אתה׳ למורטה ולתפש בכף: ועתה ואתה יח בטעם תברין וסימ׳ נמסר בסדר בהעלותך: האמנם ד׳ וחס׳ לא אוכל כבדך׳ ישב אלהים את׳ וחברו דדה׳ האמנם אלם צדק׳ וא׳ אמנם האף אמנם: חצות ב׳ כתו׳ כן חס׳ ויו קדמ׳ וסימ׳ ויבאו קרית חצות׳ וחצות תשים לך בדמשק׳ וכל ירמיה דכוו׳ חצות׳ וא׳ בחוצת כתיב חסר ויו תניין וסימ׳ ואל תבשרו בחוצת׳ ושארהון חוצות מלאים דמלאים:
וישלח כב וסימ׳ נמסר בסדר נח:

בעל הטורים

אתכה כתיב בה״א כה׳ דברים חטאתה׳ ואותה החייתי מלא וי״ו שהשיבה אותו ו׳ דברים ונבראת ביום ו׳ בין השמשות׳ הנה אנכי יצאתי ב׳ לשטן׳ יצאתי ממדתי מידת רחמי׳ שמלאך רחמים היה׳ מלאך יי׳ בדרך בגי׳ גבריאל המלאך׳ ז׳ פרים וז׳ אלים׳ וכן עשה איוב כי כן מכהן בכי כח להקריב ז׳ ז׳ כנגד ז׳ מצות שלהם׳ על עלתך חסר וי״ו כי לא חפץ בה הקב״ה שאמר לי טוב פת חרבה ושלוה בה׳ מבי׳ מלא זבחי ריב׳ ר״ת מתור׳ פירוש מז׳ פרים׳ וז׳ אלים שהקריבו מואבים שבאו ממעורות׳

בעל הטורים

* כל זה שייך מעבר לדף׳

ירא׳כי ב׳ ואילך אלהים ירא׳כי בשוררי מלמד שהיה בלעם שונא אותם וחפץ לקללם יותר מבלק וה׳ מתפלל עליה׳ שאי ירא׳כי בשוררי׳ וילך שפי בגימ׳ חגר ברגל׳ ד״א מלשון שף מדופתיה משום שנאמר ותלחץ רגל בלעם אל הקיר׳ שפי פ״א כפולה שמשפש ואפש באיזה שעה טוב לקללות ישראל׳ ערכתי ב׳ הכא ואידך הנה נא ערכתי משפט כלומר שערך המזבחו׳ כדי לערוך משפט עם ישראל׳ בפי בגימט׳ מלאך׳ בפי בגי׳ הומם שמלאך כתן ושם לתוך פיו להחזירו אל בלק׳ משא משלו שהריה קולו משיתועהו כל ע׳ אומו׳ כדי שיקבלו בישראל וזהו מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו׳ מן ארם בלגת׳ היאך אבו בלים עליה׳ מארם לקללם׳ ומארם יצא אברהם אביהם שעון בברכו׳ שנא׳ לך לך מארצך וכתיב ואברכך וגו׳׳ וכן יעקב הלך לארם שעון כל אות׳ הברכו׳ שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו׳׳ ד״א מן ארם שאילולי הם לא הייתי בעולם שאנו מארם׳ וכשבעק׳ יצחק בפקל׳ גם מלכה מנחור שנ׳ הנה ילדה מלכה גם היא׳ ואתה נ״ב כפוי טובה שאלולי אברהם לא באת לעולם שבזכותו נוצל לוט מסדום ואני נ״כ כפוי טובה שאלו לא בא יעקב אל לבן לא היו לו בנים׳ ואנו באים מארם לקללם׳ מן ארם בגימ׳ אשל׳ פירוש באים בזכות אברהם שנטע אשל׳ ינחני ב׳ בים ינחני בלק׳ ינחני במעגלי צדק׳ אותו רשע לקללנו הנחנו במעגלי צדק שלא כעס׳ ינחני בגימט׳ לגיהנם׳ מהררי קדם מהר שהעמידו קדמונים זה גל וזה גל וכרתו עליו ברית כדכתיב אם אני אעבו׳ הגל הזה וגו׳׳ והוא שלא אלי לעבור הברית לקללם׳ ד״א מהררי קדם אני רואה שלא לקללם כי ההרים נהגו בהם כבוד דכתיב ההרים רקדו כאלים לכבודם ואני אקללם׳ מהררי קדם בגימט׳ מאבות העולם׳ ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל הזכיר בשני שמותיהם׳ אמר בלי זה שם אקללם׳ הקדום ברוך הוא ברכו בשניה שמו יעקב׳ ושוב ברכו בשם ישראל׳ אם כן באי זה

אבן עזרא

יקרה׳ מגזרת לקראתי: ודבר׳ סמוך אל מה: וילך שפי׳ דברי המתרגם ארמית ידועים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי אח ואחרים אמרו כי הוא כמו נכאה לב מגזרת ושופו עצמותיו והנכון בעיני שהוא מגזרת קול על שפיים וימצא ביו״ד גם בא״לף כמלת פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא ירושלם וכן נסעו העם חצרות נרבים כן והנה הוא מכחש בלכתו כי כן כתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים והנה גם פה רמזתי לך סוד חתום: ואעל פר ואיל במזבח׳ בכווי: וישא משלו ויאמ׳ ואמשל הוא כי מארם נוריס ארצנו: ומהררי קדם׳ מזרח: לכה ארה לי יעקב׳ תחסר מלת ואמר ובשיר השירי׳ כמוהו רבים והיא דרך קצרה: זועמה ישראל׳ הטעם כפול כמשפט שהוא דרך לדבר טעם אחד במלות משונות ויסכוהו לחנוך והיתה ראויה מלת זועמה להיותה על משקל זכרה לי אלהי רק כאשר נפתח העין בעבור היותו מן הגרון היה בינו ובין הזין חולם תחת קמץ חטף: מה אקוב לא קבה אל׳ כטעם קללה וההא תחת וי״ו כה״א אהלה וכן ה״א כי פרעה אהרן והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבנו כמו סבבו ואם היא מלה זרה: ומה אזעום לא זעם יי׳ מגזרת זעם והטעם כפול: כי מראש צורים ארצנו׳ כי על הספי היה והוא גבוה והעד על הספי שהוא כפירושי ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל ספי גם יתכן להיות מראש צורי׳ משל לגזרו׳ היורדות מהעליונים כי ראה בחכמתו ש שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת מתגברת עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות: ובגוים לא יתחשב׳ אפרשנו בפסוק יצב גבולות ע עמים: מי מנה׳ והתימה שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כחול שיתכן שלא יתחשב המעט : עפר יעקב׳ הטעם שהוא רב כעפר הארץ: ומספר את רובע ישראל׳ דגל אחד כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה׳ ויפה פירש המתרגם ארמית מלת ישרים והטעם לפי דעתי שהתאוה למות ותהיה אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא חלק כוכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שמלת ותהי אחריתי כפולה בטעם והוא היה מתאוה שימות מות ישרים כמו הישרים של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מי מנה הוא השם והטעם אתה שתוכל למנות עפר יעקב תמות נפשי מות ישרי׳ אם כן מה טעם ומספר את רובע ישרא׳ ולפי דעת רבים שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהוא כענין רבבי ויפרשו עפר יעקב על עת נסעו משפטו הלשון להקדים שם הפועל בלשון עבר ועתיד ובנוי הדבר הפוך ויש מלות זרות כמו ברכת ברך ובא בא: אפס קצהו׳ רק קצהו: וקבנו׳ מלה זרה ולפי הדקדוק כי הבנוי כעתיד ואין ביניהם רק הסימן ירדפהו ירדפנו ירדפוהו אויב ירדפו ובאה זו המלה מורכבת עם נו״ן ובחולם ולפי דעת רבי יהוד׳ המדקדק הראשון שהוא מן שורש קבן אם כן לא יתכן להיותה בנוי כי לא ימצ׳ כן מהבנין הקל אולי תהי שם הפועל על משקל ומשמרו את השבוע׳:

ויאמ

מסורה

ערכתי ג׳ וסימ׳ את שבעת המזבחת ערכתי׳ ערכתי נר למשיחי׳ הנה נא ערכתי משפט: הן ה׳ פתחין וסימ׳ הן עם לבדד ישכן׳ הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא׳ הן הוא משוש דרכו׳ הן זאת לא צדקת אענך׳ הן תוי שדי׳ וכל כל אלה אל דכוו׳: לבדד ג׳ וסימ׳ כי מראש צורים אראנו׳ ראה עמך בשבטך צאן׳ בשלום

תרגום אונקלוס

מָאִים יְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְקַדָּמוּתִי וּפִתְגָּמָא דְיַחְזֵינַנִי וַאֲחַוֵּי לָךְ וַאֲזַל יְחִידִי׃ וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַר לֵיהּ יָת שַׁבְעָא מַדְבְּחִין סַדְּרִית וְאַסֵּקִית תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ וְשַׁוִּי יְיָ פִּתְגָּמָא בְּפוּמָא דְבִלְעָם וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק וּכְדֵין תְּמַלֵּל׃ וְתָב לְוָתֵיהּ וְהָא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ הוּא וְכָל רַבְרְבֵי מוֹאָב׃ וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר מִן אֲרָם דַּבְּרַנִי בָלָק מַלְכָּא דְמוֹאָב מִטּוּרֵי מַדִּינְחָא אֱתָא לוּט לִי יַעֲקֹב וְאֶתָא תָּרֵיךְ לִי יִשְׂרָאֵל׃ מָה אֲלוּטֵיהּ דְּלָא לַטְיֵהּ אֵל וּמָה אֲתָרְכֵיהּ דְּלָא תָרְכֵיהּ יְיָ׃ אֲרֵי מֵרֵישׁ טוּרַיָּא חֲזִיתֵיהּ וּמֵרָמָתָא סְכִיתֵיהּ הָא עַמָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן עֲתִידִין דְּיַחְסְנוּן עָלְמָא וּבְעַמְמַיָּא לָא יִתְדָּנוּן גְּמִירָא׃ מַן יִכּוֹל לְמִמְנֵי דַעְדְּקַיָּא דְבֵית יַעֲקֹב דְּאִתְּאֲמַר עֲלֵיהוֹן יִסְגּוֹן כְּעַפְרָא דְאַרְעָא אוֹ חֲדָא מֵאַרְבַּע מַשְׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל תְּמוּת נַפְשִׁי מוֹתָא דְקַשִּׁיטוּהִי וּתְהֵי סוֹפִי כְּוָתְהוֹן׃ וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם מָה עֲבַדְתְּ לִי לְמִלַּט סַנְאַי דְּבַרְתָּךְ וְהָא בָרָכָא מְבָרְכַתְּ לְהוֹן׃ וַאֲתֵיב וַאֲמַר הֲלָא יָת דִּי שַׁוִּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֶטַּר לְמַלָּלָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק אֱתָא כְעַן עִמִּי לַאֲתַר אוֹחֲרָן דְּתֶחֱזִנֵּיהּ מִתַּמָּן לְחוֹד קְצָתֵיהּ תֶּחֱזֵי וְכוּלֵּיהּ לָא תֶחֱזֵי וְתָלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן׃ וְדַבְרֵיהּ לַחֲקַל סָכוּתָא לְרֵישׁ רָמָתָא וּבְנָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ וַאֲמַר לְבָלָק אִתְעַתַּד הָכָא עַל עֲלָתָךְ וַאֲנָא

מקרא

ג אוּלַי יִקָּרֵה יְהוָה לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי׃ ד וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי וָאַעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ ו וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־שָׂרֵי מוֹאָב׃ ז וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־קֶדֶם לְכָה אָרָה־לִּי יַעֲקֹב וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל׃ ח מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְהוָה׃ ט כִּי־מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ הֶן־עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב׃ י מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב וּמִסְפָּר אֶת־רֹבַע יִשְׂרָאֵל תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ׃ יא וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם מֶה עָשִׂיתָ לִי לָקֹב אֹיְבַי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ׃ יב וַיַּעַן וַיֹּאמַר הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יָשִׂים יְהוָה בְּפִי אֹתוֹ אֶשְׁמֹר לְדַבֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלָק לְךָ־נָּא אִתִּי אֶל־מָקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אֶפֶס קָצֵהוּ תִרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה וְקָבְנוֹ־לִי מִשָּׁם׃ יד וַיִּקָּחֵהוּ שְׂדֵה צֹפִים אֶל־רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וַיִּבֶן שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וַיַּעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ טו וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הִתְיַצֵּב כֹּה עַל־עֹלָתֶךָ

מסורה קטנה: ל׳ כתי׳ ה״א · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · כל סיל׳ קמץ בענין · ל׳ · כ״א · ב׳ · ב׳ בפסו׳ ישובב ג׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וכ״כ · ל׳ חס׳ · ב׳ מל׳ והעם חסר · יד · ל׳ · ב׳ · ה׳ · ג׳ · ל׳ ול׳ · ג׳ חס׳ וחד ותמת בנמא יד רפין · כל ל״ש חס׳ במא מ״ל · כ״א וכל ויען ויוסף דאיוב דכוו׳ · ג׳ כב כל״ש הליכה · ב׳ מחמדים · ב׳ יחידאין · ב׳ אחאב לאכול

יחדו אשכבה ואישן׳ תנ״ך: ומספר ה׳ ד׳ פתחין וא׳ קמץ וסים׳ מי מנה עפר יעקב ומספר׳ ומספר חצות ירושלם׳ ומספר חדשיו חצצו׳ ימיך רבים׳ ומספר שנים נצפנו לעריץ׳ קדם׳ קמץ: תמת ג׳ חס׳ וסים׳ תמת נפשי מות ישרים׳ תמת נפשי עם פלשתים׳ תמת בנער נפשם׳ וא׳ ותמת בצמא: לך ג׳ חס׳ בליש׳ הליכה וסים׳ לך נא אתי אל מקום אחר׳ ויאמר לנערו לך ונקרבה׳ לך נתראה פנים דדברי הימים: וכלו ב׳ וסים׳ אפס קצהו תראה וכלו לא תראה׳ חכו ממתקים:

רש״י

אולי יקרה יי׳ לקראתי׳ אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה: ויקר׳ לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובבזיון היה נגלה עליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחות׳ שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן אברהם בנה ארבעה ויבן שם מזבח ליי׳ הנראה אין ויעתק משם ההרה ונומר ויאהל אברהם וגו׳ ואחד בהר המורי׳ ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו׳ ויכרו שם עבדי יצחק באר׳ ויעקב בנה שתי׳ אחד בשכם ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבח׳ ואברהם לא העלה אלא איל אחד: ארה לי יעקב ולכה זועמה ישר׳ בשני שבטיהם אמר לו לקלל שמא אחד מהם מובהק: מה אקב לא קבה אל כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנ׳ ארור אפם כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי ל להתקלל מה נאמר שם גם ברוך יהיה׳ במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם במקללים לא נאמר אלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר ע עליהם שם קללה׳ לא זעם יי׳ אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב״ה כועס בה והוא לא כעס כל הימי׳ הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר עמי זכור נא מה יעץ וגומר ומה ענה אותו בלעם וגו׳ למען דעת צדקות יי׳: כי מראש צורים אראנו׳ אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדי׳ וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבו׳ ואמהות: הן עם׳ הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוי׳ לא יתחשב׳ כתרגו׳ לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנ׳ כי אעשה כלה בכל הגוי׳ וגומר אינן נמנין עם השאר׳ דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר יי׳ בדד ינחנו וכשהאומו׳ בטוב׳ הן אוכלי׳ עם כל אחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב: מי מנה עפר יעקב׳ כתרגו׳ מארבע משרייתא ארבע דגלים׳ דבר אחר עפר יעקב אין חשבון במצות שהן מקיימין בעפר לא תחרוש בשור ובחמור לא תזרע כלאים אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רובע ישראל׳ רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמות נפשי מות ישרים שבהם: וקבנו לי׳ לשון צווי קללהו לי: שדה צופים׳ מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה׳ בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם שמת משה כשבור שמם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה:

אקרה

בעל הטורים

* עיין בעמוד שלפני זה

רשי

אקרה כה׳ מאת הקב״ה׳ אקרה׳ לשון אתפעל: וישם יי׳ דבר בפיו׳ מה היא השימה הזאת מה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו כרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב״ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה אמר לו על כרחך תשוב אל בלק: ושרי מואב אתו׳ ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר יי׳׳ לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך: קום בלק׳ כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור׳ לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער וחיתו ארץ למעינו מים: לא איש וגו׳ כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו׳ בלשון תימה ותרגום תיבין ומתמלכין חוזרין ונמלכין לחזור בהם: הנה ברך לקחתי׳ אתה שואלני מה דבר יי׳ קבלתי ממנו לברך אותם: וברך ולא אשיבנה׳ הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך׳ כמו וברך וכן היא נזרת ר״ש אויב חרף כמו חרף וכן ובוצע ברך המהלל ומברך את הגזל ואומר אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב״ה ואין לומ׳ ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: לא הביט און ביעקב וגו׳ כתרגומו׳ דבר אחר אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה: לא הביט׳ הקב״ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברין על דתו: עמל׳ לשון עביר׳ כמו הרה עמל כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: יי׳ אלהיו עמו׳ אפילו מכעיסין וממרין לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו׳ לשון חבה ורעות כמו רעה דוד אוהב דוד ויתנה למרעהו וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון: אל מוציאם ממצרים׳ אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפות ראם לו׳ כתוקף רום וגובה שלו וכן וכסף תועפות לשון מעות הוא ואומר אני שהוא לשון עוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה: ותועפות ראם׳ עפיפת גובה׳ דבר אחר תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים: כי לא נחש ביעקב׳ כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו׳ עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך׳ דבר אחר יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הווה אינן צריכין למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב״ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן: הן עם כלביא יקום וגו׳ כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפלין: לא ישכב בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגיס להזיקם הקב״ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללי׳׳ דבר אחר הן עם כלביא יקום וגו׳ כתרגומו: ודם חללים ישתה׳ נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם שנ׳ ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישר׳ בחרב על חלליהם: גם קב לא תקבנו׳ גם ראשון מוסף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה וכן גם בחור גם בתולה:

ויקר יי׳ קדמ׳ ויקר אלהי׳ תניין ויקר יי׳ ואינון חד מן ב׳ זוגין מתחלפין קדמ׳ אלהי׳ תניין יי׳

קב על ליש׳ הם כאלו ואקוב גוהו פתאום

אעשה תניין אתו לדבר סימן עשה דבתו

פסוקים

כ וְאָנֹכִי אֶקָּרֶה כֹּה׃ וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מַה־דִּבֶּר יְהוָה׃ וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשֲׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר׃ לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה׃ כה הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה׃ לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ׃ אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ׃ כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל׃ ו הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃ וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ׃ ל וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה׃ וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים

תרגום

ואנא אתמטי עד־כא׃ וערע מימר־מן־קדם־יי לבלעם ושוי פתגמא בפומיה ואמר תוב לות־בלק וכדין תמלל׃ ואתא לותיה והוא מעתד על־עלתיה ורברבי מואב עמיה ואמר ליה בלק מה־מלל יי׃ ונטל מתליה ואמר קום בלק ושמע אצית למימרי בר־צפור׃ לא כמלי בני־אנשא מימר אלהא בני־אנשא אמרין ומכדבין ואף־לא־כעובדי בני־בשרא דאנון גזרין למעבד ותיבין ומתמלכין דהוא אמר ועביד וכל־מימריה מתקיים׃ הא ברכן קבלית ואברכניה לישראל ולא־אתיב ברכתי מניה׃ אסתכלית לית־פלחי גלולין בדבית יעקב ואף־לא־עבדי ליאות שקר בישראל מימרא־דיי אלההון בסעדהון ושכינת מלכהון ביניהון׃ אלהא דאפקנון ממצרים תוקפא ורומא דיליה׃ ארי לא־נחשיא צבן דייטב לדבית יעקב ואף־לא־קסמיא רען ברבות בית־ישראל כעדן יתאמר ליעקב ולישראל מה עבד אלהא׃ הא־עמא כליתא שרי וכאריא יתנטל לא ישרי בארעיה עד־דיקטול קטול ונכסי עממיא ירת׃ ואמר בלק לבלעם אף־מילט לא תלוטנון אף־ברכא לא תברכנון׃ ואתיב בלעם ואמר לבלק הלא מלילית עמך למימר כל־די־מלל יי יתיה אעבד׃ ואמר בלק לבלעם איתא־כען אדברנך לאתר אוחרן אם יהי־רעוא מן־קדם יי ותלוטיה

מסורה

ויקר יי׳ ה׳ זוגין מן ב״ב בענינא חד אלהים וחד יי׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר שמות: והנו ל׳ וב׳ הנו וסימ׳ מן השלשי׳ הנו נכבד דד״ה׳ ויאמר יי׳ אל השטן הנו בידך: ושמע ה׳ קמצין וסימ׳ קום בלק ושמע קרב אתה ושמע׳ הטה יי׳ אזנך פקח׳ וחברו דישעיה׳ הטה אלהי אזנך דדניאל: ובן אדם ה׳ וסימ׳ לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם׳

אשרי אנוש יעשה זאת׳ אף כי אנוש רמה׳ כי תזכרנו׳ ויוכח לגבר עם אלוה: אלהיו עמו ה׳ וסימ׳ ולא ראה עמל בישר׳ יי׳ אלהיו עמו׳ ויתחזק שלמה באלהיו׳ בראותם כי יי׳ אלהיו עמו׳ מי בכם מכל עמו׳ וחברו: ולישראל ז׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וישמע יתרו: מה פעל ב׳ וסי׳ לישראל׳ צדיק מה פעל: הן ה׳ פתחין נמסר לעיל בהאי סידרא: לכה ד׳ מלאים בסידרא נמסר בריש סידרא: יישר ג׳ מלאים וסי׳ אולי יישר בעיני האלהים׳ ויישר הדבר דאבשלום׳ ויישר הדבר בעיני כל דהוקיהו:

אבן עזרא

וישא משלו׳ הוא כתועפות ראם כלביא יקום: האזינה עדי׳ מגזרת עד וכן לא שבתם עדי והטעם כפול׳ ויו בנו בעור כנסף כמו למעינו מים׳ וטעם לא איש אל בעבור שאמר יקבנו לי ושם וכבר אמר לא יקבה אל: אמר ולא יעשה׳ אמרו ודבר׳ דברו: הנה ברך לקחתי׳ שם הפועל כמו שם: וברך׳ פועל עבר והטעם והשם ברך ברכה ולא אשיבנה: לא הביט און׳ לפי דעתי כי מלאת המלה למד בלק לשלות כשי מואב במחנה ישראל והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנה אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דברינו הם על תנאי רק במקום שבועה וכן הנביא אומר רגע אדבר וזה טעם בדבר בלעם: ולא ראה עמל׳ הטעם כפול והוא אחי האון והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף און והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו: ותרועת מלך בו׳ במחנה ישראל וזה ותקעתם תרועה: אל מוציאם ממצרים׳ וזה השם שהוא עמו הוא תקיף והראה אותות במצרים: כתועפות׳ כמו קרני ראם ופירוש תועפות תוקף וכן ותועפות הרים לו גם יתכן היות פירושו וקרני הרי׳ וכסף תועפות לך פירושו וכסף תועפות הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטעם שזה האל שם תוקף לישראל וכל זה בעבור שהוא דבק בשם ולא יבקש כי אם מאתו כי אין להם צורך למנחש וקוסם: כעת יאמר ליעקב׳ כעת הזאת והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת נחוש: מה פעל אל׳ מה יפעל אל ומלת עבר בעבור היות כל דבר כגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה וזה יאמר לישראל בדרך נבואה שהוא האמת: ליעקב ולישראל׳ דבר כפול בנבואות וכן מראש שניר וחרמון: הן עם כלביא יקום׳ רמז כי ינצח מלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרו׳ כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים וגפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושנים אלף: ודם חללים׳ המלקוח ואת כל חילם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף וכן כתוב אחר תאסף אל עמיך: נקמתו

בעל הטורים

לא הביט און ביעקב׳ שאין אותיות חטופות כשמותיהן של שבטים׳ הן עם הפסוק מתחיל בה״א ומסיים בה״א׳ שלא ימו׳ משה עד שיהרוג לה׳ מלכי מדין׳ כ״ה

אבן עזרא

וקבותו לי׳ מפעלי הכפל כמו וסבותי אני: ראש הפעור׳ ולא הלך לקראת נחשים׳ על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב: וישת אל המדבר פניו׳ ששם ישראל בערבות מואב: שוכן לשבטיו׳ ראה כל הדגלים יש אומרים כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע וברעת עינו היה עושה רעות וככה הודעתיך לעתי: וישא משלו׳ הטעם שנשא קול במשלו והמשל כנחלים נטיו: נאום׳ דבור כמו וינאמו נאום יש אומרים כי טעם שומע גם יחזה דבר הנחום והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע: שתום העין׳ אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום ויש אומרים כי עין אחד היתה לבלעם וזה דרך דרש: נופל׳ כמו תרדמה נפלה על אברם: וגלוי עינים׳ אע״פי שהוא ישן הוא רואה בעיניו כטעם ולבי ער: מה טובו׳ פעל עבר כמו כי אורו עיני: נטיו׳ דגשות הטי״ת להתבלע נו״ן נטה כי יש נחלים שיטנו כה וכה ועליהם אילנים: כאהלים׳ כמו מר ואהלות והנה דמה האהלים כנחלים נטיו: כארזים׳ כופל בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה: יזל מים׳ הנה מים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק עליו: מדליו׳ כמו מדליותיו: וזרעו במים רבים׳ כזרע שרוה במים והטעם שכל יום יצמח ויגדל: וירום מאגג מלכו׳ נבואה על שאול שהוא המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטי׳ ולא מלכים: אל מוציאם׳ והטעם כי האל המוציאו ממצרים שם כח לו כתועפות ראם ואל יטעון טוען בעבור מ״ם אל מוציאם ויחשוב כי מלת לו סימן לשם כי כן משפט הלשון כמו תכו לרגליך ישא מ מדברותיך עד אנה ינאצוני העם הזה ורבים כן: יאכל גוים צריו׳ מלכי כנען: ועצמותיהם יגרם׳ ישבר הגרם שהוא העצם וכן מלת עצמו וככה מסעף פארה לא תפאר: וחציו ימחץ׳ כל חץ מחציו ימחץ וכן ונדיקים ככפיר יבטח בנות צעדה וכן מברכך ברוך כל אחד ממברכיך יהיה ברוך וכן אורריך: כרע שכב׳ הטעם שיירש ישראל ארץ כנען ואחר כך תשקוט הארץ: יקימנו׳ פירשתיו: ויספק

מקרא ותרגום

לברך ט׳ וסי׳ ויהי כאש׳ כלה יצחק לברך את יעקב׳ וירא בלע׳ כי טוב בעיני יי׳׳ ואלה יעמדו לברך את העם׳ וכל ישראל וזקניו׳ וישב דוד לברך את ביתו׳ ועתה הואלת לברך ד״ה׳ ולאביגיל אשת נבל הגיד׳ וגם באו עבדי המלך לברך׳ וילכו כל העם איש לביתו ד״ה: ולא הלך ג׳ וסי׳ וירא בלע׳ כי טוב בעיני יי׳׳ יהושפט

וְקַבֹתוֹ לִי מִשָּׁם: וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן: וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים: וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ:

א וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו: וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים: וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן: נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם:

ה מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם: יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ: אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם וְחִצָּיו יִמְחָץ: כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרֲכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר:

י וַיִּחַר־אַף בָּלָק אֶל־בִּלְעָם

ותלוטיה לי מתמן: ודבר בלק ית־בלעם ריש רמתא דמסתכיא על־אפי בית־ישימון: ואמר בלעם לבלק בני־לי הכא שבעא מדבחין ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: ועבד בלק כמא די־אמר בלעם ואסיק תור ודכר על־כל־מדבח:

וחזא בלעם ארי תקין קדם יי לברכא ית־ישראל ולא־הליך כזמן בזמן אלהין לקדמות נחשיא ושוי־לקביל־עגלא דעבדו ישראל־במדברא אפוהי: וזקף בלעם ית־עינוהי וחזא ית־ישראל שרן לשבטוהי ושרת־עלוהי רוח־נבואה מן־קדם־יי: ונטל מתליה ואמר אמר בלעם בריה בעור ואמר גברא דשפיר חזי: אמר דשמע מימר מן־קדם־אל וחזו מן־קדם־שדי חזי שכיב ומתגלי־ליה: מה־טבא ארעך יעקב בית מישרך ישראל: כנחלין דמדברין כגינת שקיא דעל פרת כבסמיא דנציב יי כארזין דנציבין על־מיא: יסגי מלכא דיתרבא מבנוהי וישלוט בעממין סגיאין ויתקוף מאגג מלכיה ותתנטל מלכותיה: אלהא דאפיקנון ממצרים תוקפא ורומא די־ליה ייכלון בני ישראל נכסי עממיא סנאיהון ובבזת מלכיהון יתפנקון וארעהון יחסנון: ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא דלית מלכו דיזדעזעניה בריכך יהון בריכין וליטך יהון ליטין: ותקיף־רגזא דבלק לבלעם ושקפונין

עשה אניות׳ ויעזב את יי׳ דאמון: וישת ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא: רוח אלהים ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל׳ משכנתך ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ מה טובו אהליך׳ ומשכנתיו מלחה׳ קרבם בתימו לעולם: משכנותיך ג׳ וסי׳ מה טובו אהליך יעקב׳ מה ידידות משכנותיך׳ שלח אורך ואמתך: וזרעו ז׳ וסימ׳ וזרעו יהיה מלא הגוים׳ וזרעו כמים רבים׳ ועבדי כלב היתה רוח אחרת עמו׳ העצב נבזה נפוץ׳ כל היום חונן ומלוה׳ נפשו בטוב תלין׳ נער הייתי: במים ז׳ וסי׳ נמסר בסדר מצורע: מלכתו ג׳ חס׳ וסי׳ וירם מאגג מלכו׳ ותכן מלכותו מאד דשלמה׳ בשנת מלכתו דירמיה: כארי ב׳ וסי׳ כרע שכב כארי׳ כארי ידי ורגלי כארו כתיב: קדמא לקראתיך תניין קראתיך׳ קדמ׳ אשר מחזה׳ תניין מחזה שדי יחזה:

רש״י

וקבותו לי׳ אין זה לשון ציווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם מלדי״רש בלע״ז: ראש הפעור׳ קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעין מה רואים: וירא בלעם כי טוב וגו׳׳ אמ׳ אינו צריך לבדוק בהקב״ה כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם׳ כאשר עשה שני פעמים: לקראת נחשים׳ לנחש׳ אולי יקרה יי׳ לקראתי׳ כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיה׳ תחול: וישת אל המדבר פניו׳ כתרגומו: וישא את עיניו׳ בקש להכני׳ בהם עין רעה והרי יש לך שלש מדותיו עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה האמורי׳ למעלה: שוכן לשבטיו׳ ראה כל שבט ושב׳ שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים׳ עלה בלבו שלא יקללם: בנו בעור׳ כמו למעינו מים ומדרש אגדה שניהם גדולים מאבותיהם בלק בנו צפור׳ אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה: שתום העין׳ עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נרא׳ פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב״ה יושב ומונ׳ רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברי׳ הללו ועל דבר זה נסמת עינו של בלעם ויש מ מפרשים שתו׳ העין פתוח העין כמו שתרג׳ אונקלוס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: נופל וגלוי עינים׳ פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונפל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: מה טובו אהליך׳ על שראה פתחיהם שאינן מכוונים זה מול זה: משכנותך׳ חניותיך כתרגומו׳ דבר אחר מה טובו אהליך מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהם קרבנות לכפר עליהם: משכנותיך׳ אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליכם וחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה יי׳ את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון: כנחלים נטיו׳ שנארכו ונמשכו לנטו׳ למרחוק אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדין מה היה בלבו לקלל כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותן קללו׳ שבקש לומר כו׳ כדאיתא בחלק: כאהלים׳ כתרגומו לשון מור ואהלות כנטע יי׳ בגן עדן׳ לשון אח׳ כאהלי׳ נטע יי׳ כשמים המתוחין כאהל: נטע יי׳ נטיעה מ[illegible] שנאמר ויטע אהלי אפדנו: מדליו׳ מבארותיו ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים׳ לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על פני מים: וירם מאגג מלכו׳ מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכותו׳ של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה: אל מוציאם ממצרים׳ מי גורם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם׳ של צרים: יגרם׳ מנחם פתר בו לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר וכן את חרשיה תגרמי ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו: וחציו ימחץ׳ אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעל חצים פלגותא: ימחץ׳ לשון ומחצה וחלפה רקתו שיחצו את ארצם ויש לפתור לשון חצי׳ ממש חציו של הקב״ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע: כרע שכב כארי׳ כתרגומו יתישבו בארצם בכח ובגבורה: ויספ

בעל הטורים

נאם הגבר׳ כמה דאת אמ׳ קאם גבר שדומה כבלעם ל כתרגומו׳ כמו שהתרגום הוא נוטף מכל כן בלעם רבע אתונו׳ וכמו שהתרגום יודע ה העתים כן בלעם ידע לכוין השעה שהקב״ה כועס׳ וכמו שהתרגום דרכו ל לעמוד על רגל אחד כן בלעם חגר באחת מרגליו׳ נופל כשכיל הערלה שהיא מאוסה לפני הקב״ה׳ יחזה נופל וגלוי עינים׳ ס״ת מילה׳ מה טובו אהליך׳ לפי שיעקב הוא כאהל של מטה׳ וכאהל של מעלה ב בכסא הכבוד׳ ששה תיבות בפסוק כנגד ששה אהלים׳ נוב ונבעון גלגל שילה ובית העולמי׳ שנים׳ כאהלים נטע יי׳׳ עין של נטע עקומה׳ כי בזה העולם אין לישראל נטיעה ק קיימת רק לעתיד לבוא׳ יזל מים בגימ׳ יגדל מלך׳ שאין מושחין המלכי׳ אלא על הנהר׳ אל מוציאו ממצרים׳ אמר זה ב׳ פעמים׳ לומר כשם שהוציאם ממצרים כן יוציאם לעתיד לבא מכין האומו׳ ע עצמותיהם עין תלויה לומר לך כי יעקוב שכבה עממי׳ ולעתיד לבא ש״נ אומות׳ וזה הוא הכל ש״נ יחדיו באלפו׳ כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו׳ ולמעלה אומר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא למעלה הקדים לביא כי כן דרך מתחלה יתגבר מעט כלביא ואחר כך יתנשא הולך כמו הארי ש שהוא יתגבר והולך וכאן הקדים ארי ל ללביא שרמז גם כן שכב כארי׳ בימי משה׳ וכלביא בימי יהושע׳ שפני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה׳ מברכך ברוך ואורריך ארור בלעם שהיה בלבו לקללם׳ לכך שיים הקללה ובחתם שיים בברכותיו של ויתן לך בבריך מ מברכיך ברוך ואורריך ארור על כן לא אמר לו בלק לקללם יותר אלא אמר לו ברח לך: מגעך

רשי

ויספק׳ מכה זו על זו: לעבור את פי יי׳ כאן לא נאמר אלהי כמו שאמ׳ בראשונה לפי שידע שנבאש בהקב״ה ונטרד: הולך לעמי׳ מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב״ה מעליו: לכה איעצך׳ מה לך לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו׳ כדאי׳ בחלק תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי באמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך׳ מקרא קצר הוא זה איעצך להכשילם ואו׳ לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימים: ומחץ פאתי מואב׳ התרגו׳ מפרש מקרא העברי ויקטול וכו׳: ויודע דעת עליון׳ לכוין שעה שכועס בה: אראנו׳ רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב׳ כתרגומו לשון דרך קשתו שהכוכב עובר כחץ ובלע״ז ליסטי״כם׳ כלומר יקום מזל: וקם שבט׳ מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב׳ זה דוד שנאמ׳ בו השכב אותם ארצה וימד שני חבלי׳ להמית וגו׳: וקרקר׳ לשון קורה כמו אני קרתי ושתיתי מקבת בור נוקרתם יקרוה עורבי נחל פורייר בלע״ז: כל בני שת׳ כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון: והיה ירשה שעיר׳ לאויביו ישראל: וירד מיעקב׳ ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר׳ על מלך המשיח אומר כן שנאמר בו וירד מים עד ים: וירא את עמלק׳ נסתכל בפורענות של עמלק: ראשית גוים׳ הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרג׳ אנקלו׳ ואחריתו ליאבד בידם שנאמר תמחה את זכר עמלק: וירא את הקיני׳ לפי שהיה קני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו׳ הזכירו אחר עמלק נסתכל בגדולת׳ של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים: איתן מושבך׳ תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היי׳ בעצת הבה נתחכמה לו ועתה נתישב׳ באיתן ומעוז של ישראל: כי אם יהיה לבער קין וגו׳ אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטי׳ ותהיה לבער ממקו׳ שנתישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך׳ עד היכן מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות: ניסא

מסורה

ויספק ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ויספק את כפיו׳ אם ישפק עפר שמרון׳ יספק עלימו כפימו׳ אם יוסיף על חטאתו פשע בינינו וישפק׳ וכל ליש׳ כתיב סמך במ״ג כתיב ש״ן וסימ׳ אם ישפק עפר שמרן׳ ובילדי נכרי׳ ישפיקו׳ בינינו ישפק׳ וכל איו׳ דכו׳ בש״ן במ״ב בסמך וסי׳ פן יסיתך בספק׳ תחת רשעי׳ ספקם: מנעך ב׳ וסימ׳

מקרא (במדבר כד, י–כב)

י וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לָקֹב אֹיְבַי קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה מְנָעֲךָ יְהוָה מִכָּבוֹד׃ וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר׃ אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיעָצְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ טו וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ אֶרְאֶנּוּ וְלֹא עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת׃ וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל׃ וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר׃ כ וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד׃ וַיַּרְא אֶת־הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ׃ כִּי אִם־יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן עַד־מָה אַשּׁוּר תִּשְׁבֶּךָּ׃

תרגום אונקלוס

ל וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּבָלָק בְּבִלְעָם וְשַׁקְפִנּוּן לִידוֹהִי וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמֵילַט סָנְאַי קְרֵיתָךְ וְהָא בָּרָכָא מְבָרְכַתְּ לְהוֹן דְּנָן תְּלָת זִמְנִין׃ וּכְעַן אֱזֵיל לָךְ לְאַתְרָךְ אֲמָרִית יַקָּרָא אֲיַקְּרִנָּךְ וְהָא מַנְעָךְ יְיָ מִן יְקָר׃ וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הֲלָא אַף לְאִזְגַּדָּךְ דִּי־שְׁלַחְתְּ לְוָתִי מַלֵּלִית לְמֵימַר׃ אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית־לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל־גְּזֵירַת־מֵימְרָא דַּיְיָ לְמֶעְבַּד טָבְתָא אוֹ בִישְׁתָא מֵרְעוּתִי דִּי־יְמַלֵּל יְיָ יָתֵיהּ אֲמַלֵּל׃ וּכְעַן הָא־אֲנָא אָזֵל לְעַמִּי אֱתָא אֲמַלְכִנָּךְ מָה־דְּתַעְבֵּיד וַאֲחַוֵּי־לָךְ מָה־דְּיַעְבֵּיד עַמָּא הָדֵין לְעַמָּךְ בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֲמַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וַאֲמַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי׃ אֲמַר דְּשָׁמַע מֵימַר מִן־קֳדָם־אֵל וְיָדַע מַדַּע מִן־קֳדָם־עִלָּאָה חֵיזוּ מִן־קֳדָם־שַׁדַּי חָזֵי שָׁכֵיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ׃ חֲזֵיתֵיהּ וְלָא כְעַן סְכֵיתֵיהּ וְלָא אִיתוֹהִי־קָרִיב כַּד־יְקוּם מַלְכָּא מִיַּעֲקֹב וְיִתְרַבָּא מְשִׁיחָא מִיִּשְׂרָאֵל וְיִקְטוֹל רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיִשְׁלוֹט בְּכָל־בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ וִיהֵי אֱדוֹם יְרֻתָּא וִיהֵי יְרֻתָּא שֵׂעִיר לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי וְיִשְׂרָאֵל יִצְלַח בְּנִכְסִין׃ וְיֵיחוֹת חַד מִדְּבֵית יַעֲקֹב וְיוֹבֵד מְשֵׁיזֵיב מִקִּרְיַת עַמְמַיָּא׃ וַחֲזָא יָת־עֲמַלְקָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר רֵישׁ־קְרָבַיָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָה עֲמָלֵק וְסוֹפֵיהּ לְעָלְמָא יֵיבַד׃ וַחֲזָא יָת־שַׁלְמָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר תַּקִּיף בֵּית מוֹתְבָךְ וְשַׁוִּי בִּכְרַךְ־תַּקִּיף מְדוֹרָךְ׃ אֲרֵי אִם־יְהֵי לְשֵׁיצָאָה שַׁלְמָאָה עַד־מָה אַתּוּרָאָה יִשְׁבְּנָךְ׃ ונטל

מסורה

מכבוד׳ מבא בדמי׳: איעצך ג׳ וסי׳ איעצך ויהי אלהי׳ עמך׳ ועתה הנני הולך לעמי׳ וכי איעצך לא תשמע אלי׳ וגם נמסר בוישמע יתרו: וידע ג׳ חס׳ וסי׳ וידע דעת עליון׳ טוב יי׳ למעוז ביום צרה׳ ועתה שלח לי איש חכם וידע נגן: אשורנו ב׳ וסי׳ אשורנו ולא קרוב׳ ומגבעות אשורנו: איתן ג׳ וסי׳ איתן מושבך׳ אל נחל איתן׳ ורוב עצמיו אתן כן כתיב חס׳: מושבך ג׳ וסי׳ משמני הארץ יהיה מושבך׳ איתן מושבך׳ כי יפקד מושבך: עד מה ד׳ וסי׳ אשור תשבך׳ יי׳ תאנף לנצח׳ יי׳ תסתר פניך׳ ולא אתנו יודע עד מה:

אבן עזרא

ויספוק את כפיו׳ כמו ספקו עליך כפים: לכה איעצך׳ יש אומרי׳ הטעם על בנות מואב וזה דבר רחוק בעבור שאמר באחרית הימים והנכון בעיני שהוא כמשמעו אתן לך עצה שתדע מה תעש׳ כי זה העם כן יעשה לעמך: ויודע דעת עליון׳ בדרך נבואה לא בקסם: אראנו ולא עתה׳ הקרוב אלי כי זאת הנבואה על דוד ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה: אשורנו ולא קרוב׳ הטעם כפול והמשל הוא כוכב ושבט: דרך כוכב׳ יש דמות כוכבים דורכי׳ ברקיע שלא היו בתולדת ולא נודעו: וקם שבט׳ מלכות והנכון בעיני כי מלת דרך שיראה בדרכו כטעם הכוכבים ממסילותם ורבים פירשוהו על המשיח והקדמוני׳ אמרו שנחריב בלבל הגוים והנה מואב ועמלק ואשור ועוד למה השלים וגם עבר ריק היה ראוי להיות דרך כוכב בסוף משלו וחסידי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח חלילה חלילה כי המשיח מבואר הטב בנבואת דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום קול החשמונים ועמידת בית שני ושני המצור והגלות והישועה זה אחר זה ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב יי׳ אלהיך את שבותך: ומחץ פאתי מואב׳ כן עשה דוד: וקרקר׳ כמו מקרקר קיר והטעם הורס הקיר כמו מסעף: בני שת׳ כמו בני אדם כי הוא העיקר כי נח מבני בניו היה ויאמר היצחקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול גם אמר שהוא מגזרת וחשופי שת רמז לבנות לוט והוא רחוק בעיני כי חשת הוא האחור שהוא כמו היסוד כמו כי השתות יהרסון ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי השתות והטעם כי יהרס המליכות ואיכנו רחוק: והיה אדום ירשה׳ מגזרת ואם לא תורישו והוא שם במשקל קח לך לבנה והוא תחת תאר השם כמו והיתה הארץ שממה וידוע כי גברה יד דוד על אדום והר שעיר: וירד מיעקב׳ יקום רודה מיעקב: והאביד שריד מעיר׳ מכל עיר והטעם מאדום וזה היה יואב כי כן כתוב עד הכרית כל זכר באדום: וירא את עמלק׳ בדרך נבואה והמשל ראשית גוים ופירושו כי הוא הגוי הנלחם עם ישראל בראשונה ואחריתו עד שיהיה אובד וכן היה בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק זקן ורבים פירשו ראשית גוים כי הם יחשבו בראש הגוים ולא היה כן: וירא את הקיני׳ משפחת יתרו וכתוב המה הקינים וחבר הקיני והמשל ושים בסלע קנך והטעם כפול כי אילו היה מושבך גבוה כקן העוף לא יצילך: לבער קין׳ כמו ושבה והיתה לבער וכן כאשר יבער הגלל ובערת הרע וקין הוא הקיני׳ וטעם עד מה אשור תשבך כאומר עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם היתה לבער ואשור לשון נקבה והטעם מחנה וכן ותפול שבא ותקחם ותערוך ישראל:

ויסא

בעל הטורים

מנעך ב׳ במסו׳ והנה מנעך יי׳ מכבוד׳ אשר מנעך היום מבוא בדמים בשביל שמנעך יבוא לדמי׳ שלא לקלל על כן מנעך מכבוד׳ כבר׳ כבר כתי׳ חס׳ וי״ו כי כבער מדעת שמאז לא דברה עמו שכינה׳ ויודע דעת עליון אמר כאן ג׳ ויודע דעת עליון לפי שרצה לגלות ימות המשיח׳ ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת׳ קרקר בא״ת ב״ש דג דג כג׳ דוד ו׳ וירד מיעקב ב׳ במס׳ ואידך וירד מים עד ים דהיינו מלך המשי׳ שנתגלה על מלך ה׳ המשיח׳ וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי׳ אובד׳ ראשית גוים בגי׳ שנלחם בישראל׳ מושבך ג׳ במס׳ איתן מושב׳ ומשמני הארץ מושבך׳ ונפקדת כי יפקד מושבך׳ אע״פ שאיתן ומשמני ארץ מושבך יפקד מושבך׳ כי יבא אשור וישבך׳ עד מה ארבעה במ׳ עד מה יי׳ תשכחני נצח׳ עד מה יי׳ תסתיר פניך׳ ולא אתנו יודע עד מה על גלות אשור׳ עד מה יי׳ תשכחני נצח ותסתיר את פניך ממני׳ כי אין אתנו יודע עד מה שיאמר לי מה ישובו גלות אשור׳ כי אף כשחזרו גלות יהודה ובנימין לא חזרו עשרת השבטים׳

ויסב

וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל: וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אבד: ויקם בלעם וילך וישב למקמו וגם בלק הלך לדרכו: פ

וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב: ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן: ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף יהוה בישראל: ויאמר יהוה אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם ליהוה נגד השמש וישב חרון אף יהוה מישראל: ויאמר משה אל שפטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור: והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בכים פתח אהל מועד: וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו: ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קבתה ותעצר המגפה מעל בני ישראל: ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף:

רק׳ מנ״וח סימן ותיבות אלף תנ״:

ונטל מתליה ואמר ווי לחיביא דיחון כד יעביד אלהא ית אלין: וסיען יצטרחן מכתאי ויענון לאתור וישתעבדון לעבר פרת ואף אנון לעלמא ייבדון: וקם בלעם ואזל ותב לאתריה ואף בלק אזל לאורחיה: ויתיב ישראל בשטין ושרי עמא למטעי בתר בנת מואב: וקראה לעמא לדבחי טעותהון ואכל עמא וסגידו לטעותהון: ואתחבר ישראל לבעלא פעור ותקיף רוגזא דיי בישראל: ואמר יי למשה דבר ית כל רישי עמא ודון וקטול דחיב קטול קדם יי לקביל שמשא ויתוב תקוף רוגזא דיי מישראל: ואמר משה לדיני ישראל קטולו גבר גברוהי דאתחברו לבעלא פעור: והא גברא מבני ישראל אתא וקריב לות אחוהי ית מדיניתא לעיני משה ולעיני כל כנישתא דבני ישראל ואנון בכן בתרע משכן זמנא: וחזא פנחס בר אלעזר בר אהרן כהנא וקם מגו כנישתא ונסיב רומחא בידיה: ועל בתר גברא בר ישראל לקבתא ובזע ית תרויהון ית גברא בר ישראל וית איתתא למעהא ואתכליאת מותנא מעל בני ישראל: והוו דמיתו במותנא עסרין וארבעא אלפין:

פרשה

פינחס

וידבר יהוה אל משה לאמר: פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי:

ומליל יי עם משה למימר: פנחס בר אלעזר בר אהרן כהנא אתיב ית חמתי מעל בני ישראל בדקניה ית קנאתי ביניהון ולא שיציתי ית בני ישראל בקנאתי:

ונמסר גם בסדר כי תשא: ויושב ט״ו רפין וסי׳ והוקע אותם ליי׳ נגד השמש׳ ודברו השטרים אל העם׳ ומי האיש אשר נטע כרם׳ אשר ארש אשה׳ ויספו השטרים לדבר׳ שלחו ארת ארון׳ ויקצפו עליו שרי פלשתים׳ וישלח אליו אלישע מלאך׳ יעזב רשע דרכו׳ עתה עם לבבי לכרות ברית׳ עתה אל תקשו ערפכם׳ וילכו הרצי׳ באגרות׳ וישב העפר על הארץ׳ יתגרה ובניו יתגרו ואספו׳ וישב ארצו ברכוש גדול: ויקרב י״א וסי׳

רש"י: את בריתי שלום · שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו: והיתה לו · בריתי זאת ברית כהונת עולם שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו · בשביל אלהיו כמו המקנא אתה לי · וקנאתי לציון בשביל ציון: ושם איש ישראל וגו' · במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעוני · לאחד מחמשה בתי אבות שהיו לשבט שמעון · לא להודיע שבחו של פינחס שאע"פ שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתו' מי הוא המוכה: ושם האשה המוכה וגו' · להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל: ראש אומות · אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו' · והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב · חמשת בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: צרור · כמו זכור שמור לשון הווה עליכם לאייב אותם: כי צוררים הם לכם · על דבר פעו' שהפקירו בנותיהן לזנות כדי להטעותכם אח' פעור ואת מואב לא צוה ל להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרי' בבבא קמא: ויהי אחרי המגפה וגו' · משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין המותרות · דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין: לבית אבותם · על שבט האב יתיחסו ולא אחר האם: וידבר משה ואלעזר הכהן אתם · דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם צריכין אתם לימנות: מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו' · שיהא מניינכם מבן עשרים שנה ומעלה שנ' כל העובר על הפקדי' וגו': משפחת החנכי · לפי שהיו האומות מבזין אותם ומה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיה' אם בגופם היו מושלי' קל וחומר בנשותיהם לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהן בני אבותיהם וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל השם הזה העיד עליה' לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנוכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף:

אבן עזרא: את בריתי שלום · טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים ורבים כן והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וככה כי הכהנים הגדולים היו מבני פנחס ויתכן שהיו בנים אחרים לאלעזר · ומלת אחריו לאות שמת ואינו אליהו כלל וכבר פירשתיו כי נגיד היה עליהם וגם שהיה בימי פילגש בגבעה: אשר קנא לאלהיו · מאהבתו את השם גם עשה טובה לישראל ודרך דרש האב כפר ובניו יכפרו: אשר הכה את המדינית · עם ורבים כן: נשיא בית אב · אחד מחמשה אבות בני שמעון · וראש לבית אבותיו גדול ממנו: צור · אחד ממלכי מדין והכה גם מלכי מדין חמשה אבות: צרור · שם הפועל כמו זכור את יום השבת: כי צוררים הם לכם · כי הצרו לכם: בנכליהם · במחשבתם הרעה מגזרת ויתנכלו אותו: ועל דבר כזבי · ועוד כי יחשבו לעשות לכם נע בעבור כזבי אחותם: ויהי אחרי המגפה · אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן ויצו משה וזקני ישראל אז ישיר משה ובני ישראל · וטעם אחרי המגפה בעבור שאמר השם לאלה תחלק הארץ: וידבר משה ואלעזר הכהן · במקום אביו ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן: אתם · כמו דברו לשלו': מבן עשרים שנה · והטעם שנשאו את חשבונם כאשר צוה יי' את משה · וטעם ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיותם חסים והאל מראובן בספורים הראשונים במדבר סיני: אשר

מסורה: ושם י"ג ר"פ וסי' נמסר בסדר בראשית: הכה ג' ב' חס וא' מלא וסי' אשר הכה את המדינית · הכה אפרי' שרשם יבש · הוכה כעשב וייבש דין מלא וא' והוכה ומת: המכה ב' קמצי' ובטעם תביר ובענינא וסי' ושם האשה המכה · כי צררים הם לכם: שאו י"ב ריש פסו' וסי' שאו את ראש כל עדת בני ישראל · וחברו שאו את ראש

לָכֵ֖ן אֱמֹ֑ר הִנְנִ֨י נֹתֵ֥ן ל֛וֹ אֶת־בְּרִיתִ֖י שָׁלֽוֹם׃ וְהָ֤יְתָה לּוֹ֙ וּלְזַרְע֣וֹ אַחֲרָ֔יו בְּרִ֖ית כְּהֻנַּ֣ת עוֹלָ֑ם תַּ֗חַת אֲשֶׁ֤ר קִנֵּא֙ לֵֽאלֹהָ֔יו וַיְכַפֵּ֖ר עַל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וְשֵׁ֨ם אִ֜ישׁ יִשְׂרָאֵ֣ל הַמֻּכֶּ֗ה אֲשֶׁ֤ר הֻכָּה֙ אֶת־הַמִּדְיָנִ֔ית זִמְרִ֖י בֶּן־סָל֑וּא נְשִׂ֥יא בֵית־אָ֖ב לַשִּׁמְעֹנִֽי׃ (טו) וְשֵׁ֨ם הָאִשָּׁ֧ה הַמֻּכָּ֛ה הַמִּדְיָנִ֖ית כָּזְבִּ֣י בַת־צ֑וּר רֹ֣אשׁ אֻמּ֥וֹת בֵּֽית־אָ֛ב בְּמִדְיָ֖ן הֽוּא׃ פ

וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ צָר֖וֹר אֶת־הַמִּדְיָנִ֑ים וְהִכִּיתֶ֖ם אוֹתָֽם׃ כִּ֣י צֹרְרִ֥ים הֵם֙ לָכֶ֔ם בְּנִכְלֵיהֶ֛ם אֲשֶׁר־נִכְּל֥וּ לָכֶ֖ם עַל־דְּבַר־פְּע֑וֹר וְעַל־דְּבַ֞ר כָּזְבִּ֨י בַת־נְשִׂ֤יא מִדְיָן֙ אֲחֹתָ֔ם הַמֻּכָּ֥ה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָ֖ה עַל־דְּבַר־פְּעֽוֹר׃ וַיְהִ֖י אַחֲרֵ֣י הַמַּגֵּפָ֑ה פ

כו

(א) וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה וְאֶ֧ל אֶלְעָזָ֛ר בֶּן־אַהֲרֹ֥ן הַכֹּהֵ֖ן לֵאמֹֽר׃ שְׂא֞וּ אֶת־רֹ֣אשׁ ׀ כָּל־עֲדַ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֗ל מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֛ה וָמַ֖עְלָה לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם כָּל־יֹצֵ֥א צָבָ֖א בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ וַיְדַבֵּ֨ר מֹשֶׁ֜ה וְאֶלְעָזָ֧ר הַכֹּהֵ֛ן אֹתָ֖ם בְּעַרְבֹ֣ת מוֹאָ֑ב עַל־יַרְדֵּ֥ן יְרֵח֖וֹ לֵאמֹֽר׃ מִבֶּ֛ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֖ה וָמָ֑עְלָה כַּאֲשֶׁ֨ר צִוָּ֤ה יְהוָה֙ אֶת־מֹשֶׁ֣ה וּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הַיֹּצְאִ֖ים מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ (ה) רְאוּבֵ֖ן בְּכ֣וֹר יִשְׂרָאֵ֑ל בְּנֵ֣י רְאוּבֵ֗ן חֲנוֹךְ֙ מִשְׁפַּ֣חַת הַחֲנֹכִ֔י לְפַלּ֕וּא מִשְׁפַּ֖חַת הַפַּלֻּאִֽי׃ לְחֶצְרֹ֕ן מִשְׁפַּ֖חַת הַחֶצְרוֹנִ֑י לְכַרְמִ֕י מִשְׁפַּ֖חַת הַכַּרְמִֽי׃ אֵ֖לֶּה מִשְׁפְּחֹ֣ת הָרֻאוּבֵנִ֑י וַיִּהְי֣וּ פְקֻדֵיהֶ֗ם שְׁלֹשָׁ֤ה וְאַרְבָּעִים֙ אֶ֔לֶף וּשְׁבַ֥ע מֵא֖וֹת וּשְׁלֹשִֽׁים׃

תרגום: בְּכֵן אֱמַר הָא אֲנָא גָזַר לֵיהּ יָת קְיָמִי שְׁלָם׃ וּתְהֵי לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בָּתְרוֹהִי קְיָם כְּהֻנַּת עָלַם חֲלָף דִּי קַנִּי קֳדָם אֱלָהֵיהּ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְשׁוּם גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל קְטִילָא דִּי אִתְקְטִיל עִם מִדְיָנֵיתָא זִמְרִי בַּר סָלוּא רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן׃ וְשׁוּם אִתְּתָא דְּאִתְקְטִילַת מִדְיָנֵיתָא כָּזְבִּי בַת צוּר רֵישׁ אֻמֵּי בֵּית אַבָּא בְּמִדְיָן הוּא׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ אָעִיק יָת מִדְיָנָאֵי וְתִקְטֵיל יָתְהוֹן׃ אֲרֵי מְעִיקִין אִנּוּן לְכוֹן בְּנִכְלֵיהוֹן דִּי נְכִילוּ לְכוֹן עַל עֵסַק פְּעוֹר וְעַל עֵסַק כָּזְבִּי בַת רַבָּא דְמִדְיָן אֲחָתְהוֹן דְּאִתְקְטִילַת בְּיוֹמָא דְמוֹתָנָא עַל עֵסַק פְּעוֹר׃ וַהֲוָה בָּתַר מוֹתָנָא

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְמֵימָר׃ קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן כָּל נָפֵק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וּמַלֵּיל מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וַאֲמַרוּ לְמִמְנֵי יָתְהוֹן בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ לְמֵימָר׃ מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי נְפַקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ זַרְעִית חֲנוֹךְ לְפַלּוּא זַרְעִית פַּלּוּא׃ לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְכַרְמִי זַרְעִית כַּרְמִי׃ אִלֵּין זַרְעֲיָת רְאוּבֵן וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וּתְלָתָא אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין׃

מסורה (שוליים): ו' זעירא והיא חד מאלף מאותיות קטנות · ז' — י"ג ר"פ · ל' · ג' ב' חס וא' מ"ל — ב' קמצין ובטע' תביר בענין — ל' · ט"ל מ"ל כתור' · ל' — ל' — ב' ובענין — י"ב ר"פ — ל' — ט"ו — ל' וחס — ל' וחס — אלה משפחו' ג' ר"פ בטע' בענין הראובני השמעוני מנשה וחד ואלה בני שותלח

כל עדת · שאו מרום עיניכם · שאו לשמים עיניכם · שאו עיניכם וראו והתמהו · שאו נס ציונה · הבאים מצפון · שאו שערים ראשיכם · וחברו שאו שערים ראשיכם · שאו זמרה ותנו תף · שאו ידיכם קדש וברכו את יי' · שאו נס בארץ: כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם דגש במ"ט אותו אותך אותם רפי' וסי' נמסר בסדר וירא: ובני ישראל ט"ו מצעות פסו' וסי' ויחזק יי' את לב פרעה · אז ישיר משה ובני ישראל · כי בא סוס פרעה · מבן עשרים שנה ומעלה תניינא דפנחס · ויוציאו את המקלל · בעבר הירדן בגיא · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · ויהי ככלות יהושע · משה עבד יי' ובני ישראל הכום · ויאמרו בני ישראל נגפים הם · ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון · ויקרא המלך לגבעונים · ונקבצו בני יהודה ובני ישראל · ויגע החדש השביעי · וכל ר"פ דכוו': אלה ד' בטעם טפחא בעניין וסי' משפחות הראובני · אלה משפחות השמעוני · אלה משפחת מנשה · ואלה בני שותלח לעדן משפחת:

בעל הטורים

לכן בגי' מדה כמדה · את בריתי שלום · שלום כתי' והיא וי"ו קטיעא · כפרק ג' דקידושין כשהוא שלם · לא מתנה שלימה אני נותן לו · עשרה מתנו' כהונה במקדש עשרה במדינה · ד"א וי"ו קטיעא כי פנחס הוא אליהו · וכן אליה כתי' חסר וי"ו ויעקב מל' וי"ו שנטל וי"ו מאלי' למשכון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו וזהו יגל יעקב ישמח ישראל · ישמח אותיות משיח שישמח לימות המשיח ויחזיר הוי"ו ויהא אליהו שלם · שלום בגימט' זהו משיח · שלומיאל בגי' זה זמרי בן סלוא · ויכפר לכפר לא כתי' אלא ויכפר שעומד ומכפר על ישראל עד סוף כל הדורות · הוכה ג' במסר' אשר הוכה את המדינית · הוכה כעשב וייבש לבי · הוכה אפרים על ידי המדינית · ושלשה שהיתה בהם המגפה וסיפו' דקרא כי שכחתי מאכל לחמי · שעל ידי אכילת לחמי טעיתי ונצמדתי לבעל פעור כדאיתא במדרש שהושיבו להם פונדקאות שהיו מוכרין להם תיכי מאכל ומשקה · וכן הוכה אפרים על ידי פעור כדאית' בתחלת הפרש' · ואידך הוכה באו בעל פעו' וינזרו לבשת וכו' · צרור את המדינים לשון יחיד: והכיתם לשון רבים · צרור כי על ידך היה שאמר לה אביה אל תבעלי אלא לגדול שבהם וזהו משה · והכיתם לשון רבים ולא משה כי נתגדל במדין · ויהי אחרי המגפה · פרשה זו פתוח' · שעשה הפסק בין המגפה למנין שלא תשלוט המגפה בפקוד אותם · לבית אבותם ולא אמר למשפחותם כמו למעלה · לפי שאומר בכל אחת משפחת החנוכי משפחת הפלואי וכן בכלם · לכרמי שנים לכרמי משפחת הכרמי · ואידך ומה לעשות עוד לכרמי · מי הוא כרמי זה שנאמר בו לכרמי משפחת הכרמי כדכתיב כי כרם יי' צבאות בית ישראל: הצפוני

אשר הצו׳ את ישראל על משה: בהצותם׳ את העם אל יי׳: הצו׳ השיאו את ישראל לריב על משה לשון הפעילו: ויהיו לנס׳ לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק על הכהונה: ובני קרח לא מתו׳ הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגהינם וישבו שם: לזרח׳ הוא צוחר לשון זוהר אבל משפחת אחד בטלה וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בתלמוד ירושלמי שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמנה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמנה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ור׳ תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל עשרים וארבעה אלף נפלו משבטו של שמעון: לאזני׳ אומר אני שזו משפח׳ אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: לישוב׳ הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחו׳ נקראו על שם יורדי מצרים והנולדין משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כולם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהוד׳ וחבר ומלכיאל שהיו בני בני׳ של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בני׳ הרבה ומשני הללו ארד ונעמן יצאו מכל אחד משפח׳ רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחו׳ אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינות ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן: ואלה

ובני פלוא אליאב חד מן יד פסוקי׳ מן ג׳ ג׳ מלין וסי׳ נמס׳ בסדר תצוה: בני פלו׳ ז׳ בטעמ׳ זרקא וסי׳ בני שמעו׳ למשפחתם׳ בני גד למשפחתם׳ ויהיו בני יהודה׳ בני זבולן למשפחת׳ אפרים למשפחת׳ בנימן׳ אשר׳ וסי׳ זאב ישא״ג זר״וק: הצפוני ב׳ בתרי לישני מלאים וסי׳ לצפון משפחת הצפוני׳ ואת הצפוני ארחיק: בני

ובני פלוא אליאב: ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא־דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו על־משה ועל־אהרן בעדת־קרח בהצתם על־יהוה: ותפתח הארץ את־פיה ותבלע אתם ואת־קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס: ובני־קרח לא־מתו: ס

בני שמעון למשפחתם לנמואל משפחת הנמואלי לימין משפחת הימיני ליכין משפחת היכיני: לזרח משפחת הזרחי לשאול משפחת השאולי: אלה משפחת השמעני שנים ועשרים אלף ומאתים: ס

טו בני גד למשפחתם לצפון משפחת הצפוני לחגי משפחת החגי לשוני משפחת השוני: לאזני משפחת האזני לערי משפחת הערי: לארוד משפחת הארודי לאראלי משפחת האראלי: אלה משפחת בני־גד לפקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות: ס

בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען: כ ויהיו בני־יהודה למשפחתם לשלה משפחת השלני לפרץ משפחת הפרצי לזרח משפחת הזרחי: ויהיו בני־פרץ לחצרן משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי: אלה משפחת יהודה לפקדיהם ששה ושבעים אלף וחמש מאות: ס

בני יששכר למשפחתם תולע משפחת התולעי לפוה משפחת הפוני: לישוב משפחת הישבי לשמרן משפחת השמרני: כה אלה משפחת יששכר לפקדיהם ארבעה וששים אלף ושלש מאות: ס

בני זבולן למשפחתם לסרד משפחת הסרדי לאלון משפחת האלני ליחלאל משפחת היחלאלי:

ובני פלוא אליאב: ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא־דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על־משה ועל־אהרן בכנשתא דקרח באתכנושיהון על־יי: ופתחת ארעא ית־פומה ובלעת יתהון וית־קרח במותא דכנשתא כד־אכלת אשתא ית־מאתן וחמשין גברא והוו לאת: ובני־קרח לא מיתו: בני שמעון לזרעיתהון לנמואל זרעית נמואל לימין זרעית ימין ליכין זרעית יכין: לזרח זרעית זרח לשאול זרעית שאול: אלין זרעית שמעון עסרין ותרין אלפין ומאתן: בני־גד לזרעיתהון לצפון זרעית צפון לחגי זרעית חגי לשוני זרעית שוני: לאזני זרעית אזני לערי זרעית ערי: לארוד זרעית ארודי לאראלי זרעית אראלי: אלין זרעית בני־גד למנינהון ארבעין אלפין וחמש מאה: בני יהודה ער ואונן ומית ער ואונן בארעא דכנען: והוו בני־יהודה לזרעיתהון לשלה זרעית שלה לפרץ זרעית פרץ לזרח זרעית זרח: והוו בני־פרץ לחצרון זרעית חצרון לחמול זרעית חמול: אלין זרעית יהודה למנינהון שבעין ושתא אלפין וחמש מאה: בני יששכר לזרעיתהון תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני: לישוב זרעית ישוב לשמרון זרעית שמרון: אלין זרעית יששכר למנינהון שתין וארבען אלפין ותלת מאה: בני זבולון לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאלי:

אבן עזרא

אשר הצו׳ כטעם כי ינצו אנשים׳ ואת קרח׳ פירשתיו: ויהיו לנס׳ כמו ויהיו לאות לבני ישראל: ובני קרח לא מתו׳ והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים ה הקרחים לבני קרח מזמור גם בתורה כתוב משפחת הקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח: הימיני׳ אל תבקש דקדוק בשמות וכן מן פוה פוני ומן לשופם השופמי לימנה משפחת הימנה ואיננו הימיני כמו מן בריעה בריעי וחגי ושוני חסר יוד היחס או זה יוד היחס ונפל השם׳ חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד החוני׳ עליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרים יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלש מאות ובערבו׳ מואב יוסיפו בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף ומאתים ואין זכר למשפחות ח חמשה בנים לבנימן והם בכר וגרא ונעמן וראש וארד׳ אחרים

בעל הטורים

ויהיו לנס שמחתותם היו לאות ולזכרון׳ לנס ג׳ במ׳ ויהיו לנס׳ כי שורש ישי אשר עומד לנס עמים׳ שם כדקמה היו מפרסך להאות לך לנס׳ זהו שאמרו מקום נתכנר להם כשנפתחה הארץ כ כאשר תקום באמבע כמו הנס שהי׳ בראש התורן׳ כך נשאר מקום תורן׳ ומכאן רמז למאן דאמר שהיא אבידה ה המתבקשת שיעמדו לתחיית המתי׳ לימות המשיח והיינו שורש ישי אשר עומד לנס׳ הצפוני ב׳ במ׳ לצפון משפחת הצפוני׳ ואידך ואת הצפוני ארחיק מעליכם זהו ובני גד שכדברי הימים מייחס אותו עם בני גד או ו והצפוני ארחיק מ מעליכם שיתבטל יצר הרע׳ לצפון הוא צפיון וכתי׳ צפיון על שם שמשה שקבל עשרת הדברות צפון נחלקו׳ לפוה משפחת הפוני׳ היה לו לומר הפוה וכתיב פוני לומ׳ שכל ישראל פונים אליו ללמוד ותורתו׳ ישוב הוא יוב וקור׳ אותו ישוב בשביל שבעלי ישיבה היו׳ מנשה נתרבה בזה המנין עשרים אלפים וחמש מאות וזהו שאמרו בני י יוסף עד כה ברכני יי׳ אלה

מסרה

יהודה ג׳ בטעמ׳ וסימ׳ ראוב׳ בכור ישראל׳ ובני יהודה למשפחתם׳ בני יוסף למשפחתם: אלה ו׳ ר״פ בטעם תביר בענין וסי׳ גד יהודה יששכר זבולן אשר נפתלי׳ וחד מצוות פסו׳ אלה משפחת דן׳ וסי׳ כל הכא דאיכא בעניין אלה משפחת פלוני משפח׳ בני פלוני דסמיך לפקודיה׳ או למשפחתם אלה בתביר והם ו׳ וסימ׳ ישג״ אזנ״י ואפרים יצא מן הכלל: ג׳ בטעם שופר ופשט בענינא וסי׳ יששכר דן נפתלי׳ שד״ן סי׳: ו׳ פסוקים דכל תיבותיהון אית בהון שי״ן וסי׳ לישוב משפח׳ הישובי׳ לשמרון משפחת השמרני׳ ואשריאל משפחת האשריאלי׳ ושכם משפחת השכמי׳ שם ארפכשד שלח׳ שיר השירים אשר לשלמה:

רשי

ואלה בני שותלח וגומר׳ שאר בני שותלח נקראו תולדותיהן על שם שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות כא׳ וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמנה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר כי אתם המעט וגומר ה״א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים אף זו ה הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך ה הזכרתי לפחות ו ולהוסיף בדבריו: לאחירם׳ הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: שפופם׳ הוא מופים על שם שהיה יוסף שפוף בין האומות: לחופם׳ הוא חופים: ושם

אבן עזרא

אחירם הוא אחי שפופם הוא מופים חופם הוא חופים ואלה ארד ונעמן הם בני בלע ויש אומרים כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן בנימין: שוחם׳ הוא חושים: אלה משפחות דן למשפחותם׳ כי חושים נחלק למשפחות רבות: ונחלק

ואפרים ה׳ וסי׳ ואפרי׳ לא הוריש את ישבי׳ בבני יבאו ובתחנוני׳ כאשר ראיתי לצור תניינא דפסוק׳ עגלה מלומדה׳ וענה גאון ישראל׳ וכל מנשה ואפרי׳ דכוו׳: ו׳ פסוקין דאית בהון מלין דדמיין בשמהן ומתחלפין באתיהון וסי׳ וצלפחד דפנחס מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה׳ מוחמו וסי׳ וכן צלפחד דיהושע׳

אלה משפחת הזבולני לפקדיהם ששים אלף וחמש מאות: ס
בני יוסף למשפחתם מנשה ואפרים: בני מנשה למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את־גלעד לגלעד משפחת הגלעדי: ל אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי לחלק משפחת החלקי: ואשריאל משפחת האשראלי ושכם משפחת השכמי: ושמידע משפחת השמידעי וחפר משפחת החפרי: וצלפחד בן־חפר לא־היו לו בנים כי אם־בנות ושם בנות צלפחד מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה: אלה משפחת מנשה ופקדיהם שנים וחמשים אלף ושבע מאות: ס
לה אלה בני־אפרים למשפחתם לשותלח משפחת השתלחי לבכר משפחת הבכרי ל לתחן משפחת התחני: ואלה בני שותלח לערן משפחת הערני: אלה משפחת בני־אפרים לפקדיהם שנים ושלשים אלף וחמש מאות אלה בני־יוסף למשפחתם: ס
בני בנימן למשפחתם לבלע משפחת הבלעי לאשבל מ משפחת האשבלי לאחירם משפחת האחירמי: לשפופם משפחת השופמי לחופם משפחת החופמי: מ ויהיו בני־בלע ארד ונעמן משפחת הארדי לנעמן משפחת הנעמי: אלה בני־בנימן למשפחתם ופקדיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות: ס
אלה בני־דן למשפחתם לשוחם משפחת ה השוחמי אלה משפחת דן ל למשפחתם: כל־משפחת השוחמי לפקדיהם ארבעה וששים אלף וארבע מאות: ס
בני אשר למשפחתם לימנה משפחת הימנה לישוי משפחת הישוי לבריעה משפחת הבריעי:

אלין זרעית זבולן למניניהון שתין אלפין וחמש מאה:
בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים: בני מנשה למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית־גלעד לגלעד זרעית גלעד: אלין בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק: ואשריאל זרעית אשריאלי ושכם זרעית שכם: ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר: וצלפחד בר־חפר לא־הוו ליה בנין אלהן בנן ושום בנת צלפחד מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה: אלין זרעית מנשה ומניניהון חמשין ותרין אלפין ושבע מאה:
אלין בני־אפרים לזרעיתהון לשותלח זרעית שותלח לבכר זרעית בכר לתחן זרעית תחן: ואלין בני שותלח לערן זרעית ערן: אלין זרעית בני־אפרים למניניהון תלתין ותרין אלפין וחמש מאה אלין בני־יוסף לזרעיתהון:
בני בנימן לזרעיתהון לבלע זרעית בלע לאשבל זרעית אשבל לאחירם זרעית אחירם: לשפופם זרעית שפופם לחופם זרעית ח חופם: והוו בני־בלע ארד ונעמן זרעית הארדי לנעמן זרעית נעמן: אלין בני־בנימן לזרעיתהון ו ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה:
אלין בני־דן לזרעיתהון לשוחם זרעית שוחם אלין זרעית דן לזרעיתהון: כל־זרעית שוחם למניניהון שתין וארבע אלפין וארבע מאה:
בני אשר לזרעיתהון לימנה זרעית ימנה לישוי זרעית ישוי לבריעה זרעית בריעה:

ז׳ כטע׳ כענין ר״פ · ב׳ כטע׳ ר״פ בענין יהודה יוסף: ה׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ ומ״ל · ל׳ ומ״ל · ל׳ ומ״ל · מוחמו סימן · ג׳ ר״פ כטע׳ בענין וחד ואלה בני שותלח · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · כו״ל חס׳ במ״א ראשי האבות לפקודיהם · ל׳ שוס גבר · ל׳ ומ״ל · ל׳ ומ״ל · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ שוס גבר · כל אורייתא ונביאי׳ חס׳ במ״ה

האשריאלי ל׳ וכ״כ ודין פסו׳ הוא חד מן ו׳ פסו׳ דכל׳ תיבותהון פין ·
אפרים ז׳ בטעם כענין זאכ״ יש״אב זרוק סימן ·
בנימן ז׳ כטע׳ כענין זאכ׳ יש״אב זרוק סימן ·
אלה בני כל ראשי פסיקת׳ דענין בני פלוני כמ״ב אלה בני אפרים דן אל״ סימן ·

בעל הטורים

אלה בני אפרים · בבני אפרים כתיב אלה על שם אלה אלהיך ישראל · שיצא ממנו ירבעם שעשה שני עגלים · ולכן כתיב נ״כ אלה בבני דן על שם ויתן את האחד בדן · לשפופם משפחת השופמי היה לו לומר השפופמי רמז שמת בנימין בעטיו של נחש שנאמר בו הוא ישופך ראש · ויש פ״א בכל תיבה ותיבה לומר שהיה לו פה נלא גלה על אחיו במכירת יוסף : פוח

ותקרבנה בנות צלפחד מג״וו סי׳ מחלה נעה וחגלה ומלכ׳ ותרצ׳ · ותהיינה בנות צלפחד מ״תוו סי׳ מחלה תרצה׳ וכן הוא דפנחס ודיהושע מות״מו סי׳ · ודותקרבנה מג״וו סימן · דותהיינה מ״תוו סי׳ : אלה בני אפרי׳ ד׳ סימן גלעד אפרים בנימן דן אלה בני ריש׳ פסוקי׳ ושארא בני : לשותלח ל׳ : השותלחי ל׳ :

ושם בת אשר סרח׳ לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן: לאלה תחלק הארץ׳ ולא לפחותים מבן עשרים ואע״פ שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו ולא נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: לרב תרבה נחלתו׳ לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואף על פי שלא היו החלקים שוים שהכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא׳ אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים כתובים בשנים עשר פתקין ושנים עשר גבולים בשנים עשר פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שנים פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומ׳ אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית סאה רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמי׳: לשמות מטות אבותם׳ אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתור׳ שכל הנחלות החיי׳ יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיי׳ כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בני׳ בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה זהו שנאמ׳ לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקיה לפי ה האבו׳ שיצאו ממצרים ואלו מתחלק חלקיה למנין יוצאי מצרי׳ לא היו נוטלין אלו הד׳ אלא ב׳ חלקים עכשו נטלו ד׳ חלקים: על פי הגורל׳ הגורל היה מדבר מגיד שנתחלק׳ ברוח הקדש וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון על פי ה׳ לכך נאמר על פי ה׳: אך בגורל יצאו יהושע וכלב ואומר על פי ה׳ נתנו לו את העיר אשר שאל: מטות אבותם׳ יצאו גרים ועבדים: אלה משפחות הלוי׳ חסר כאן משפחת ה השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי: אשר ילדה אותה ללוי׳ אשתו ילדתה במצרים ואין הורתה במצרים שנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעי׳ שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע: כי לא התפקדו בתוך בני ישראל׳ להיות נמנין בני עשרים שנה מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו:

ובאלה

שבע מאות ראובן ונגע מאות ושלשים׳ נפתלי שבע מאות ושלשים סימן שמן קודמו׳

אבן עזרא

יחלק את הארץ׳ הטעם כי בגורל יחלק הארץ למטות על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט לפקודים: לגרשון׳ החל מהבכור והזכיר בנו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בנים או היו לו ומתו בלא בנים׳ ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא ה הזכיר עזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ואיחר אותם בעבור שיבאר מה שארע לבני בן עמרם: הקרחי׳ הם בני קרח׳ והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה ולא הזכיר שם י ילדתה דרך קצרה וכן אשריאל אשר ילדה: ויהיו פקודיהם פקודי הלוים במספר הזה נוספו שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישראל שמתו מי שהיה מבן עשרי׳ שנה ומעלה היה מספרם בטעם האחרונ׳ קרוב מהמספר הראשון כי הלוים לא נכנסו עם פקודי ישראל והעד אלעזר הכהן:

ובאלה

ושם ג׳ ריש׳ פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשית: לאלה ה׳ קמצין וסי׳ ויען לבן ויאמ׳ אל יעקב הבנו׳ בנתי והבני׳ בני׳ לאלה תחלק הארץ בנחלה למספר שמות׳ ויאמר ראיתי את כל ישראל׳ וחברו ויאמר ראיתי את כל ישראל׳ אל תטיפו יטיפון מיכה: יתן ז׳ וסי׳ וכי יתן מים על זרע׳ לרב תרבה נחלתו ולמעט׳ ויאמרו

לבני בריעה לחבר משפחת החברי מה
למלכיאל משפחת המלכיאלי:
ושם בת־אשר שרח: אלה משפחת
בני־אשר לפקדיהם שלשה ו
וחמשים אלף וארבע מאות:
ס בני נפתלי למשפחתם
ליחצאל משפחת היחצאלי לגוני
משפחת הגוני: ליצר משפחת
היצרי לשלם משפחת השלמי:
אלה משפחת נפתלי למשפחתם נ
ופקדיהם חמשה וארבעים אלף
וארבע מאות: אלה פקודי בני
ישראל שש־מאות אלף ואלף שבע
מאות ושלשים: פ
וידבר יהוה אל־משה לאמר: לאלה
תחלק הארץ בנחלה במספר שמות:
לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט
נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו:
אך־בגורל יחלק את־הארץ לשמות נה
מטות־אבתם ינחלו: על־פי הגורל
תחלק נחלתו בין רב למעט:
ס ואלה פקודי הלוי
למשפחתם לגרשון משפחת ה
הגרשני לקהת משפחת הקהתי
למררי משפחת המררי: אלה
משפחת לוי משפחת הלבני מ
משפחת החברני משפחת המחלי
משפחת המושי משפחת הקרחי
וקהת הולד את־עמרם: ושם אשת
עמרם יוכבד בת־לוי אשר ילדה
אתה ללוי במצרים ותלד לעמרם
את־אהרן ואת־משה ואת מרים
אחתם: ויולד לאהרן את־נדב ואת־ ס
אביהוא את־אלעזר ואת־איתמר:
וימת נדב ואביהוא בהקריבם
אש־זרה לפני יהוה: ויהיו
פקדיהם שלשה ועשרים אלף כל־זכר מבן־חדש ומעלה כי לא ה
התפקדו בתוך בני ישראל כי לא־נתן להם נחלה בתוך בני ישראל:

לבני בריעה לחבר זרעית חבר
למלכיאל זרעית מלכיאל: ושום
בת־אשר סרח: אלין זרעית בני־
אשר למניניהון חמשין ותלתא
אלפין וארבע מאה:
בני נפתלי לזרעיתהון
ליחצאל זרעית יחצאל לגוני זרעית
גוני: ליצר זרעית יצר לשלם
זרעית שלם: אלין זרעית נפתלי
לזרעיתהון ומניניהון ארבעין ו
וחמשא אלפין וארבע מאה:
אלין מניני בני ישראל שית־מאה
וחד אלפין שבע מאה ותלתין:
ומליל יי עם־משה
למימר: לאלין תתפלג ארעא
באחסנא במנין שמהן: לסגיאי
תסגון אחסנתהון ולזעירי תזערון
אחסנתהון גבר לפום־מנינוהי ת
תתיהב אחסנתיה: ברם־בעדבא
תתפלג ית־ארעא לשמהן שבטי־
אבהתהון יחסנון: על־פום עדבא
תתפלג אחסנתהון בין־סגיאי
לזעירי: ואלין מניני ליואי
לזרעיתהון לגרשון זרעית גרשון
לקהת זרעית קהת למררי זרעית
מררי: אלין זרעית לוי זרעית לבני
זרעית חברון זרעית מחלי זרעית
מושי זרעית קרח וקהת אוליד ית־
עמרם: ושום אתת עמרם
יוכבד בת־לוי דילידת יתה ללוי
במצרים וילידת לעמרם ית־אהרן
וית־משה וית מרים אחתהון:
ואתיליד לאהרן ית־נדב וית־ א
אביהוא ית־אלעזר וית־איתמר:
ומית נדב ואביהוא בקרוביהון
אשתא־נכריתא קדם יי: והוו
מניניהון עסרין ותלתא אלפין כל־
דכורא מבר־ירחא ולעילא ארי לא
אתמניאו בגו בני ישראל ארי לא־
אתיהבת להון אחסנא בגו
בני ישראל:

סיין כל אל נזקף קטן ושאר נזקף גדול כמא לנעמן

נ׳ בטע׳ בענין

ל׳ ל׳ ל׳

ל׳

ל׳ ל׳ ל׳

ב׳ ויהי שורו חמשה ואלף

ט״אל בתורה

ג׳ י׳ ז׳

ג׳

ז״ו ר״פ

ל׳

כל ליש׳ מ״ל כמא חס׳ חס׳ יו״ד וי״כ חס ו״ו

ל׳

ג׳

ל׳ מ״ל וחד חס׳

מסרה

אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת׳ יותן לנו שבעה אנשים ל׳ כתיב כן׳ ויאמר יתן את אבישג׳ ויאמר נעמן ולא׳ לא יתן סגור תחתיה׳ ונמסר גם בסדר שמיני: וקהת הולד את עמרם ל׳ חס׳ יוד וי״א חס׳ ו״ו וסי׳ עתי הליד את נתן׳ ועובד הליד את יהוא ב׳ בו׳ ועזריה הליד את חלץ ב׳ בו׳ ואלעשה הליד את סממי ב׳ בו׳ ויקמיה הליד את אלישמע׳ והרן הליד את גזז׳ וראיה בן שובל ב׳ בו׳ פנחס הליד את אבישוע׳ ושארא הוליד כתיב: ללוי ג׳ וסי׳ אשר ילדה אתה ללוי׳ על כן לא היה ללוי׳ ללוי חשביה בן קמואל׳ וחד וללוי אמר תמיך: ויולד ג׳ ר״פ וסי׳ לחנוך׳ ליוסף׳ לאהרן: נתן ונתן כ״א ד׳ מנהון קמצין וסי׳ במסרא רבתא:

אלה פקדי משה ואלעזר הכהן אשר פקדו את־בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו: ובאלה לא־היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את־בני ישראל במדבר סיני: כי־אמר יהוה להם מות ימתו במדבר ולא־נותר מהם איש כי אם־כלב בן־יפנה ויהושע בן־נון: ס

כז ותקרבנה בנות צלפחד בן־חפר בן־גלעד בן־מכיר בן־מנשה למשפחת מנשה בן־יוסף ואלה שמות בנתיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה: ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאם וכל־העדה פתח אהל־מועד לאמר: אבינו מת במדבר והוא לא־היה בתוך העדה הנועדים על־יהוה בעדת־קרח כי־בחטאו מת ובנים לא־היו לו: למה יגרע שם־אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה־לנו אחזה בתוך אחי אבינו: ויקרב משה את־משפטן לפני יהוה: פ ויאמר יהוה אל־משה לאמר: כן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את־נחלת אביהן להן: ואל־בני ישראל תדבר לאמר איש כי־ימות ובן אין לו והעברתם את־נחלתו לבתו: ואם־אין לו בת ונתתם את־נחלתו לאחיו: ואם־אין לו אחים ונתתם את־נחלתו לאחי אביו: ואם־אין אחים לאביו ונתתם את־נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו וירש אתה והיתה לבני ישראל לחקת משפט כאשר צוה יהוה את־משה: פ ויאמר יהוה אל־משה עלה אל־הר העברים הזה וראה את־הארץ אשר נתתי לבני ישראל:

אלין מניני משה ואלעזר כהנא די מנו ית־בני ישראל במשריא דמואב על ירדנא דיריחו: ובאלין לא־הוה גבר ממניני משה ואהרן כהנא די מנו ית־בני ישראל במדברא דסיני: ארי־אמר יי להון ממת ימותון במדברא ולא־אשתאר מנהון אנש אלהין כלב בר־יפנה ויהושע בר־נון: וקריבא בנת צלפחד בר־חפר בר־גלעד בר־מכיר בר־מנשה לזרעית מנשה בר־יוסף ואלין שמהת בנתיה מחלה נועה וחגלה ומלכה ותרצה: וקמא קדם משה וקדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל־כנשתא בתרע משכן־זמנא למימר: אבונא מית במדברא והוא לא־הוה בגו כנשתא דאזדמנו על־יי בכנשתא דקרח ארי־בחוביה מית ובנין לא־הוו ליה: למא יתמנע שמא־דאבונא מגו זרעיתיה ארי לית ליה בר הב־לנא אחסנא בגו אחי אבונא: וקריב משה ית־דיניהן קדם יי: ואמר יי עם־משה למימר: יאות בנת צלפחד ממללן מתן תתן להון אחידת אחסנא בגו אחי אבוהן ותעבר ית־אחסנת אבוהן להן: ועם־בני ישראל תמלל למימר גבר ארי־ימות ובר לית ליה ותעברון ית־אחסנתיה לברתיה: ואם־לית ליה ברתא ותתנון ית־אחסנתיה לאחוהי: ואם־לית ליה אחין ותתנון ית־אחסנתיה לאחי אבוהי: ואם־לית אחין לאבוהי ותתנון ית־אחסנתיה לקריביה דקריב ליה מזרעיתיה וירת יתה ותהי לבני ישראל לגזירת דין כמא די־פקיד יי ית־משה: ואמר יי למשה סק לטורא דעבראי הדין וחזי ית־ארעא די יהבית לבני ישראל:

תגין כתביר כל אורית חס כמא מ"ל · סימן · ל' · י' · ט' בל"ס · מבוו סימן · כו"ל כ"כ · ד' כ"כ בתורה · לג' · ל' גין אריד · ג' בנקבות · ז' · ז"ד · ז' פת באתנח' בסיפרא · כולה' פתחין · ל' בטע' בתורה וכל קריאה דכותהון במ"ג בספי גרישין · י"ו וכל הכרמ' דכותהון

ובאלה לא היה איש, אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרים והנשים אומרות תנה לנו נחלה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן: למשפחות מנשה בן יוסף, למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגו' ובנותיו חבבו את הארץ שנא' תנה לנו אחוזה ו וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומי' ופרט לך הכתו' באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק אם יחסו לגנאי כגון בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה ונעה וגו', ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה ותרצה מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: לפני משה ולפני אלעזר, מגיד שלא עמדו לפניה' אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה, ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ו ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום ר' אלעזר אומר בבית המדרש היו יושבין ועמדו לפני כולם: והוא לא היה, לפי שהיו באות לומר ב בחטאו מת נזקקו לומ' לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו רבי עקיבה אומר מקושש עצים היה ור"ש או' מן המעפילים היה: למה יגרע שם אבינו, אנו במקום בן עומדו' ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ל ליבם: כי אין לו בן, הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו: ויקרב משה את משפטן, נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם ת תקריבון אלי, דבר אחר ראויה היתה פ פרש' זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: כן בנות צלפחד דוברות, כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברות, יפה תבעו אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו: נתן תתן, שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת, לשון העברה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו דבר אחר על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תשוב נחלה לא נכתוה אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו, בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומ' והעברתם: לשארו הקרוב אליו ממשפחתו, ואין משפחה קרויה אלא מצד האב: עלה אל הר העברים, למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הנזירה ואכנס לארץ אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומדת, דבר אחר כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור ליכנס:

ובאלה לא היה איש: זה הפסוק שב אל פקודי ישראל: כי אם כלב בן יפונה, קידם יהושע כאשר אמר השם: והוא לא היה, חשבו הבנות כי לא יירשו בני המועדים על יי': כי בחטאו מת, אמר ר' יהודה הלוי הספרדי כי פי' כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך ואיננו רחוק: כי אין לו בן, בעבור שאין לו בן: כן, אמת או הדבר כן: והעברת, מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן: ובן אין לו, הנה אות כי הבן יירש את אביו: לאחיו, מאב או מאם: לשארו הקרוב אליו, מכל המשפח': ויירש אותה, הנחלה וכבר פירשתי דרך אז"ל בפסוק לעם נכרי, ולדעת הנחלות אם יירש האב או האם את הבן ומה שתירש אשתו צריכים אנחנו ל לקבלה, אמ' אז"ל כי נסמכה פרשת עלה אל הר העברי' לדבר הנחלות כי בקש משה לדעת מי ינחל מעלתו: להקדישני

ולא נותר ה' וסי' כל ירק בעץ ובכל עשב השדה, ולא נותר מהם איש, ולא נותר מהם אחד, ולא נותר בו ובכל האנשים, ולא נותר בה פרץ: למשפחת י"א בליש' וסי' נמסר בסדר במדבר סיני: נתן ה' ג' מלאי' וב' חסרים וסי' וידר ישראל נדר ליי', נתון תתן לו ולא ירע, ויאמרו נתון תתן, וידר יפתח נדר, כן בנות צלפחד

בעל הטורים

מות ימותו כתיב חסר קרי ביה יומתו ש מיתות הרבה מתלוננים ועדת קרח · דוברות ב' במסו' כן בנות צלפחד דוברות · ואבי אשימם דוברות בים שהיו מלאות רוח אלהים וחכמות כים שהוא מלא כמו שדרשו חכמות היו · דרשניות היו · נחלתו לשארו · אותיות נחלת שארו לו · ואין שארו אלא אשתו · והיינו מה שאמרו חז"ל נורעין ומוסיפין דורשין · פי' נורעין הו"ן מנחלתו ומוסיפין אותה על הלמ"ד של לשארו ונשאר לו · הרי נחלת שארו לו · ודורשין נחלת שארו שהיא אשתו לו · והיינו מה שאמרו חכמים ז"ל שהבעל יורש את אשתו: וראיתה

מסרה

דברות, ישר' צלפחד חס': אביה' ג' בליש' נקב' וסי' כן בנות צלפחד דברו' קדמ' דפסו', לטוב בעיניה' תהיינה לנשי', ויתן להם אביה' דאיוב, וחד ויצל אלהים את מקנה אביכם: אביהן ז' וסי' נמס' בסדר וירא: להן י"ד וסי' הנה נא לי שתי בנות, וישב יצחק ויחפר ב' בו, ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן, ויקרא מלך מצרים למילדת, כן בנות צלפחד תניינא דפסוק, המה באו בקצה העיר והמה, והוא הפיל להן גורל וידו, ויאמר אלי בן אדם התשפט, והקמתי עליהם רעה אחד, כי משלשות הנה ואין, ויאמר ראיתי את ישראל דדברי הימים, אך לא בעי ישלח יד, יתן יי' לכם ומצאן מנוחה, ונמס' גם ברות גבי פסו' ומצאן מנוח': אל הר י"ז וסי' נמסר בישעיה סימ' נ"ז גבי פסו' והביאותים אל הר קדשי ושמחתים:

כאשר

כאשר נאסף אהרן אחיך׳ מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן׳ דבר אחר אין אתה טוב ממנו: על אשר לא קדשתם׳ הא אם קדשתם עדין לא הגיע זמנכם להפטר בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סרחונו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו׳ אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד: הם מי מריבת קדש׳ הם לבדם אין בהם עון אחר׳ דבר אחר הם שהמרו במרה הם הין שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין: וידבר משה אל יי׳ וגו׳ להודיע שבחן של צדיקים כ כשנפטרי׳ מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור: לאמר׳ אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פ פרנס או לאו: יפקוד יי׳׳ כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיעה שעה ש שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הב״ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה נוצר תאנ׳ יאכל פריה: אלהי הרוחות׳ למה נאמר אמ׳ לפניו רבונו של עולם גלוי ל לפניך דעתו של כל א׳ ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליה׳ מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: אשר יצא לפניהם׳ לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ו משלחי׳ את חיילותיה׳ למלחמה אלא כמו ש שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו׳ וכן בדוד הוא אומ׳ כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציאם׳ בזכיותיו: ואשר יביאם׳ בזכיותיו׳ דבר אחר שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניס לארץ: קח לך׳ קחנו בדברי׳ אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך׳ את שבדוק לך את זה אתה מכיר: אשר רוח בו׳ כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד ר רוחו של כל אחד ואח׳: וסמכת את ידך עליו׳ תן לו תורגמ׳ שידרוש בחיי׳ שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה: וצויתה אותו על ישראל׳ דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: ונתתה מהודך עליו׳ זה קירון עור פנים׳ מהודך ולא כל הודך ומכינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל׳ שיהו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך: ולפני אלעזר הכהן יעמד׳ הרי שאלתך שאלת שאין הכבוד הזה מוטל מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו׳ כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו׳ של אלעזר: וכל העדה׳ סנהדרין: ויקח את יהושע׳ לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא: ויסמוך את ידיו׳ בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה שהקב״ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר יי׳׳ אף לענין ההוד נתן מהודו עליו: צו את בני ישראל׳ מה אמור למעלה יפקוד יי׳ אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי׳ משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיה מפקדת לבעלה על בניה כו׳ כדאית׳ בספרי: קרבני׳ זה הדם: לחמי׳ אלו אמורין וכן הוא אומ׳ והקטיר׳ הכהן המזבחה לחם אשה: לאשי׳ הנתנין לאשי מזבחי: תשמרו׳ שיהיו כהני׳ ולוים וישראל עומדין על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות: במועדו׳ בכל יום מועד התמידי׳: ואמרת להם׳ אזהרה לב״ד: שנים ליום׳ כפשוטו ועיקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבי׳ במזרחן של טבעות:

את הכבש

אבן עזרא

להקדישני׳ דבק עם מריתם והטעם כי מריתם להקדישני וזה הוא על אשר לא קדשתם כ כאשר פיר׳: אל אלהי הרוחות׳ שהוא יודע הרוחות אי זה רוח ראוי׳ וטעם יפקוד מגזר׳ פקיד: אשר יצא לפניהם׳ במלחמה: ואשר יוציאם׳ על ידי אחר: אשר רוח בו׳ וכל איש חי יש רוח רק הטע׳ כמו וחזקת והיית לאיש: וסמכת את ידך׳ להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך: ונתת מהודך׳ להלוך לו כבוד לפני ישראל למען ישמעו כי הם כבר האמינו בך וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו כי ילכו אחרי מעשיך: על פיו יצאו׳ על פי אלעזר במשפט האורי׳ וי״א על פי משפט האורים והראשון ישר בעיני: הוא וכל בני ישראל׳ בדבר שהיה כלל לכל: וכל העד׳ בדבר שהיה פרט לעדה הם הנועדים באהל מועד׳ וטע׳ הדבק פרשת הקרבנות שהשם צוה אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבים לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמהם והחל להזכיר עולת תמיד ואם הזכירה בתחלה יתכן ש שהנזכרת היא על הר סיני או שתהיה מערכת הקרבנו׳ סדור׳: לחמי׳ פירשתיו: לאישי׳ פירש׳ והטע׳ לחם לאישי לריח ניחוחי: במועדו׳ שלא יקדימו קוד׳ הבקר ושלא יאחר אחר הערב: את

בעל הטורים

וראיתה כתיב בה״א מלמד שהראהו כל הארץ המערות והמחילות והוכרות כסף וזהב שבה׳ כאסף אהרן אחיך׳ בגימ׳ זהו בנשיקה׳ וידבר משה אל יי׳ לאמר אין פסוק אחר כזה בתורה׳ אמ׳ לו לא תזכו׳ כמה וידבר שדברת אלי׳ יפקוד יי׳ אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה׳ אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביא׳ ולא תהיה עדת יי׳ כצאן אשר אין להם רועה׳ באלו השני פסוקים יש עשרים ושמנה תיבות׳ ולכך פרנס יהושע את ישראל כ״ח ש שנים׳ זה הוא שנא׳ וזכרת את יי׳ אלהיך כי הוא הנותן לך כ״ח לעשות חיל׳ ואשר יבוא שנים במסורת הכא ואשר יבוא ל לפניהם׳ ואידך ואשר יבא אל רעהו ביער לחטוב עצים׳ לומר לך בין בישוב בין ביער בכל פעם צריך לבא לפניהם׳ וצויתה כתיב בה״א לומר לך שלמדו ה׳ חומשי תור׳ מהודך׳ בגימ׳ הסוד׳ לומר לך שמסר לו סוד המרכבה ומעשה ב בראשית׳ ויצוהו כאשר דבר יי׳ ביד משה׳ צוהו שלא ל לבטל תורה ותמיד מפני המלחמה׳ ולכך סמך כאן פרש׳ תמידין׳ משה לאמר צו את׳ סופי תיבות תורה לומר שהעוסק בתור׳ כאלו הקריב קרבן׳ זה האשה׳ שלשה תגין על ה״א אחרונה של האשה׳ לומר לך חמשה מיני קרבנות כתובי לכם והעולה חביב׳ מכלם׳ ועסקו בחמשה חומשי תורה ומעלה אני עליכם כאלו ה הקרבתם חמש׳ מיני קרבנות׳ תמימם שנים ליום׳ ראשי תיבות תשל׳ לומר לך שחשבון תש״ל ת תמידין קרבין לשנה׳ ליום עולה תמיד קרי ביה עולה׳ לומר לך ששוחטין אותו כ במקום שהיום עולה:

עמיך ה׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר קדשים: ולא תהיה ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר קדשי׳: ולפני ו׳ יחידא׳ וסי׳ ולפני הכפרת יזה׳ והזה אתו על הכפר׳ ולפני עור לא תתן מכשול׳ לפני אלעזר הכהן ולפני׳ ולפני הדביר עשרים אמה׳ ולפני יום ולא שמעתם׳ ולפני ירח דור דורים׳ ולפני כבוד ענוה׳ תפלה לעני כי

וראיתה אתה ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך:
ותחזי יתה ותתכנש לעמך אף את כמא דאתכניש אהרן אחוך:

כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי מריבת קדש מדבר צן: ס
כמא דסרבתון על מימרי במדברא דצין במצות כנשתא לקדשותי במיא לעיניהון אנון מי מצות רקם מדברא דצין:

טו וידבר משה אל יהוה לאמר:
ומליל משה קדם יי למימר:

יפקד יהוה אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה:
ימני יי אלה רוחיא לכל בסרא גברא על כנשתא:

אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת יהוה כצאן אשר אין להם רעה:
די יפוק קדמיהון ודי יעול קדמיהון ודי יפקנון ודי יעלנון ולא תהי כנשתא דיי כענא די לית להון רעי:

ויאמר יהוה אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו:
ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר די רוח נבואה ביה ותסמוך ית ידך עלוהי:

והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתה אתו לעיניהם:
ותקים יתיה קדם אלעזר כהנא ולקדם כל כנשתא ותפקד יתיה לעיניהון:

כ ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל:
ותתן מזיוך עלוהי בדיל די יקבלון מניה כל כנשתא דבני ישראל:

ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני יהוה על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה:
ולקדם אלעזר כהנא יקום וישאל ליה בדין אוריא קדם יי על מימריה יהון נפקין ועל מימריה יהון עלין הוא וכל בני ישראל עמיה וכל כנשתא:

ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה:
ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה ודבר ית יהושע ואקימיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא:

ויסמך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר יהוה ביד משה: פ
וסמך ית ידוהי עלוהי ופקדיה כמא די מליל יי בידא דמשה:

כח

א וידבר יהוה אל משה לאמר:
ומליל יי עם משה למימר:

צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו:
פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית קרבני לחם סדור לקרבני לאתקבלא ברעוא תטרון לקרבא קדמי בזמניה:

ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליהוה כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד:
ותימר להון דין קרבנא די תקרבון קדם יי אמרין בני שנא שלמין תרין ליומא עלתא תדירא:

ית

יעטוף׳ ולפני התגלע הריב נטוש׳ ולפני גדולי׳ ינחנו׳ ולפני כל חציר יבש׳ ולפני הלשכות מהלך עשר׳ הראשון אדם תולד׳ אשר נתתי לפניכם ולפני׳ ולפני מזה׳ וכל לפני ולפני דכוו׳: וצויתה ד׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ וצויתה אותו לעיניהם׳ את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו׳ אתה צויתה פקודיך׳ אשר צויתה לא יבאו׳ וא׳ ואתה צויתה: וצויתה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ וצויתה אתו לעיניהם׳ אתם אל ארניהם׳ קדמ׳ מל׳: יצאו י״ד וסי׳ במסרה רבתא: וכל בני ו׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא:

רש״י

את הכבש אחד׳ אף על פי שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו׳ היא היתה אזהרה לימי המלואי׳ וכאן צוה לדורות: סלת למנחה׳ מנחת נסכים: העשויה בהר סיני׳ כאותן שנעשו בימי המלואים׳ דבר אחר העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכתו׳ בה ויעש בחננו׳ מלמד שטעונה כלי: ונסכו׳ יין: בקדש הסך׳ על המזבח יתנסכו: נסך שכר׳ יין המשכר פרט ליין מגתו: ריח ניחוח׳ נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: עולת שבת בשבתו׳ ולא עולת שבת בשבת אחר׳ הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתי׳ לשבת הבאה תלמוד לומר בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד׳ אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמי׳ ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין וכן בכל מוספין נאמ׳ על עולת התמיד לתלמוד זה: ושלשה עשרונים׳ כמשפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרשת נסכים: זאת עולת חדש בחדשו׳ שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: ושעיר עזים וגו׳׳ כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקד׳ וקדשיו הכל כמו שמפורש במס׳ שבועו׳ ונשתנה שעיר ראש חדש שנאמר בו ליי׳ תלמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקדוש ב״ה בלבד ושאר השעירים למדין ממנו ומדרשו באגדה אמר הקדוש ברו׳ הוא הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח: על עולת התמיד׳ יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו׳ אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: כל מלאכת עבודה׳ אפי׳ מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר באלו של מועד אסור ביום טוב: פרים׳ כנגד אברהם׳ אילים׳ כנגד יצחק: כבשים׳ כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב ביסודו של רבי משה ראיתי זאת: כלה

עשרון ל׳ כתי׳ דפ״ע שאין יהדם זרבעי׳ · ונסכיהם ג׳ נטע׳ כענין רל״ד והשמיני עצרת · נסך כל נסכו דעני׳ כתיב כא״ה דרח · שלשה עשרנים פסח וסכות של״ג עשרנים נטע׳ קדמאה אולא ושאר של״ג עשרנים ביה״כ ופגש ותניא נ׳ נכור תרופה כפור בתכ קיטן

את הכבש אחד ל׳ וחד את הכבש האחד ואלה שמות: עולת תמיד ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה: לריח י״ו וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: ואת הכבש ד׳ וסי׳ ואת הכבש האחד תעשה ב׳ בפסוק׳ את הכבש האחד תעשה בבקר׳ ואת הכבש השני תעש׳ בין הערבי׳: שבת ד׳ פתחי׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ בהר סיני: ובראשי ב׳ וסי׳ וביום שמחתכ׳

את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליהוה: ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליהוה: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה: ס וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: פ ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו: ס ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליהוה: ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם אשה עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל תעשו:

ל׳ · ל׳ מ״ל כתול · ו׳ רפין · ל׳ · ל׳ חס׳ וא׳ מ״ל · ב׳ כספ׳ יין · ל׳ · ב׳ כטע׳ כספ׳ · ג׳ כטע׳ וכענין · ל׳ פתחין · ב׳ · ב׳ פענין · ב׳ וכענין ושא׳ סני · ל׳ כטע׳ מוכח ורביע · ב׳ חס · כל אוריית׳ חס׳ במ״ג · ל׳ כ״כ · ב׳ · ב׳ · ל׳ כטעמ׳ בענין · ל״ו · ס״ג · ל׳ · ס״ג · ל׳ כענין · ג׳

ית אמרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא: וחד מן עסרא בתלת סאין סולתא למנחתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא: עלתא תדירא דאתעבידא בטורא דסיני לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: ונסכיה רבעות הינא לאמרא חד בקדשא יתנסך נסוך דחמר עתיק קדם יי: וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי: וביומא דשבתא תרין אמרין בני שנא שלמין ותרין עשרונין סולתא דמנחתא דפילא במשח ונסכיה: עלת שבתא דתתעביד בשבתא על עלתא תדירא ונסכה: ובדישי ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לדיכרא חד: ועסרונא עסרונא סולתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדכרא ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש ירחא באתחדתותיה כן לכל רישי ירחי שתא: וצפיר בר עזי חד לחטאתא קדם יי על עלתא תדירא יתעבד ונסכיה: ובירחא קדמאה בארבעת עסרא יומא לירחא פסחא קדם יי: ובחמישת עסרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטיר יתאכל: ביומא קדמאה מערע קדיש כל עבידת פולחן לא תעבדון: ותקרבון קרבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד ושבעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא ותרין עשרונין לדכרא תעבדון:

עשרונא

אבן עזרא

את הכבש אחד׳ אמר רבי משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קצרה והטעם את הכבש כבש אחד ועל דעתי שאות הא׳ מוסף עכמו ואחר עמו וכבר הראיתיך רבים כן: העשויה בהר סיני׳ הטעם כאשר עשיתם בהר סיני גם זה אות שלא העלו עולות במדבר אחר כטעם מסיני כאשר פירשתי בראיות גמורו׳: הסך נסך שכר׳ כון הטורש מובלע בסמ״ך ומן הפי׳ נסמוך על דברי הקדמונים ז״ל: בשבתו׳ שב אל יום השבת אף ע״פ שנמצא כל שומר שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום ביומו: על עולת התמיד׳ הטעם אחרי התמיד שישים עליה עולת שבת: ובראשי חדשיכם׳ אמר רבי משה הכהן הספרדי כ״ע שפירושו חדש ניסן כי כן כתוב ראשון הוא לכם ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו שיעשו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנ׳ ופירושו ככון הוא ואע״פ שיש לטעון על יוד ובראשי חדשיכם רק בעבור שמצאנו הנה חדש מחר ישר לדורו: בחדשו׳ כמו שבת בשבתו ולא יתכן בו על דרך הפשט פי׳ אחר כי אין בפסוק זכר לירח ועוד כי לא מצאנו זאת המלה כי אם מהבנין הכב׳ הדגוש והנה הדלת רפה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליי׳׳ כמו אשר עלה עליו הגורל ליי׳ ועשהו חטאת ודע כי חטאת עם למ״ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם בחטא אלא תראה וחטאתי לאבי והנה זה הפך הדלת רק יש לו סוד: בארבעה עשר יום לחדש׳ ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק למעתיקי׳ אע״פ שאין להם צורך: ושעיר

בעל הטורים

כל עולת הכתוב במועדות כלם חסרי׳ חוץ מעולת העצרת שהוא מלא׳ רמז שבששה בסיון ניתנה בה תורה׳ בכל המועדות נאמר חג חוץ משבועות׳ כי פעמי׳ נדחה אם הוא בשבת׳ לבית שמאי יום טבוח לאחר אבל בפסח וסכות יביא בחולו של מועד׳ אבל שבועות תשלומין שלו איכו בחג׳ בכולם נאמר לחטאת חוץ מעצרת בשביל שנתנה בו תור׳ שמכפר׳ על לומדיה׳ בראש השנה כתיב ועשיתם עולה לריח ניחוח ליי׳ וכו׳׳ לומר יעשו תשובה ואני מעלה עליכם כאלו הקרבתם כל הקרבנו׳ ונפסיקתא דורש כאלו נעשו בריה חדשה: ביום הכפורים כתיב שעיר עזים אחד חטאת ולא כתי׳ לכפר לפי שיום הכפורי׳ מכפר׳

מסורה

ובמעדיכם׳ ובראשי חדשיכם: שבת בשבתו ב׳ וסי׳ עולת שבת והיה מדי חדש: ושני עשרנים ג׳ וסי׳ החדש׳ פסח׳ הבכורים׳ ושארא שני עשרנים: ועשרון עשרון ב׳ סלת מנחה׳ לכבש האחד: ועשרון ה׳ ג׳ חס׳ וב׳ מלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר תצוה: ושלישת ההין ד׳ כתיב כן חס׳ יוד תניי׳ וסי׳ ושלישת ההין לאיל׳ כי תכלה לעשר השלישת׳ ויסף יי׳ קרא שמואל בשלישת׳ ותכפל חרב שלישתה וט׳ מלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר שלח: חדש בחדשו ב׳ וסי׳ זאת עולת חדש בחדשו׳ והיה מדי חדש: ובחדש ה׳ ר״פ וסימ׳ יבשה הארץ׳ ובחדש הראשון דפסח דסדר פנחס׳ ובחדש החמישי דסוף מלכים׳ ודסוף ירמיה׳ ובחדש השביעי מקרא:

ושעיר חטאת. כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה והנה לא הזכיר עולת בשבעת ימי הפסח כאשר לא הזכיר עולת התנופה ואנו צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת התמיד: בהקריבכם מנחה חדשה. לחם התנופה הוא העיקר ועמו שבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים והעולה הנזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום והעד על דבריהם כי לא באר בשבת ובמועד דבר כלל רק הזכיר בחג המצות וסכות ויום העצור והקרבת׳ אשה ליי׳ ולא אמר כמה המספר וכן ביום תרועה ולא הזכיר עולת חדש ועולת התמיד ומנחתה היא העולה הראשונ׳: יום תרועה. מצוה להריע כי אילו היה זה הדבור על עולת היום למה לא הזכיר באחר המועדים ועוד כי על העולות צוה לתקוע ולא להריע:

פר בן בקר אחד. של צבור וכן איל אחד ואינם פר כהן גדול והאיל שלו ולפי דעתי כי האיל הנזכר בפרשת אחרי מות שלקח מן העם איננו זה כי על אילו ואיל העם כתו׳ ועשה את עולתו ואת עולת העם והעד שים תוספת שבעת כבשים גם זה שעיר עזים אחד לחטאת איננו משעיר הגורלות על כן כתוב מלבד חטאת הכפורי׳ הנכתבת בפרשת אחרי מות: עצרת

בשבעתיכ׳ י״א מלין בטעמא פי׳ האתנחת׳ לא ישרתנ׳ כי אם מונח במ״א מקומו׳ שישרתנה מאיילא וסי׳ ויצא נח. בשבעתיכם דפנחס דוביום הבכורים. ובאת שמה. קפדה בא. אם ארץ מאפליה. ובאו שמה. ותאמרנה לה. וישבו בה ויבנו לה מקדש. ומזון לכלא בה. וחברו. לא פנים להם קרא הגלגל: החדש

עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃ כָּאֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ס וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה׃ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתוֹ תַּעֲשׂוּ תְּמִימִם יִהְיוּ־לָכֶם וְנִסְכֵּיהֶם׃ פ

וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם׃ וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃ וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ׃

עשרונא עשרונא תעביד לאמרא חד לשבעא אמרין׃ וצפירא דחטאתא חד לכפרא עליכון׃ בר מעלת צפרא דהיא עלת תדירא תעבדון ית אלין׃ כאלין תעבדון ליומא שבעא יומין לחם קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי על עלתא תדירא יתעביד ונסכיה׃ וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון׃ וביומא דבכוריא בקרוביכון מנחתא חדתא קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון׃ ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא׃ ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא חד תרין עסרונין לדכרא חד׃ עסרונא עסרונא לאמרא חד לשבעא אמרין׃ צפיר בר עזין חד לכפרא עליכון׃ בר מעלת תדירא ומנחתיה תעבדון שלמין יהון לכון ונסכיהון׃ ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהא לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון יום יבבא יהא לכון׃ ותעבדון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין׃ ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא תרין עסרונין לדכרא׃ ועסרונא חד לאמרא חד לשבעא אמרין׃ וצפיר בר עזי חד חטאתא לכפרא עליכון׃ בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון כדחזי להון לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי׃ ובעסרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עבידתא לא תעבדון׃

ותקרבון

ל׳ כטע׳ מהפך ופסטא פסק פסט פ״ס סימן · ג׳ דגשים · ג׳ מל׳ בלש׳ ג׳ בטענין · ל׳ מל׳ כתי׳ וחד חס׳ · ל׳ מל׳ כתי׳ · ג׳ כטע׳ מהפך ופסטא ולוכן ככור תרועה כפור · ל׳ כטע׳ סכי גרשין בענין כפור וככור ונסלר בפסטא ומטעין כהן · כ׳ בקר דענין בתמיד · ל׳ כטע׳ בענין תרועה כפור ג׳ בטעמ׳ בענין

רש״י

כאלה תעשו. שלא יהו פוחתין והולכין כפרי החג: וביום הבכורי׳. חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשוני׳ למנחת חטים הבאה מן החדש: תמימים יהיו לכם ונסכיה׳. אף הנסכים כה יהיו תמימים למדו רבותינו מכאן שהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים: מלבד עולת החדש. מוספי ראש השנה: מלבד

בשבעתיכם ב״א מקוות ישרת מאילא לאתנחתא ודין הוא חד מנהון

ומנחתם סלת כל ומנחתם סלת דענין בטעמא דלא כר עתרועה וכפור וכו׳.

עשרון ג׳ בטעם פשטא וזקף ואינון בכור כפור סכות בכ״ם סימן וסמיך להון לכבש וסימ׳ כבש כריך הפסקה

כל מלאכה ונאמר כל מלאכת עבוד׳ לאו כל מלאכה אסורה אפילו אוכל נפש דהותר בשאר יו׳

לחטאת ליי׳ ושארא חטאת. בכורי׳ וכפורי׳ שעיר וכלם ושעיר. הפסח ושעיר חטא׳ אחד. בכורי׳ שעיר עזים אחד. תרועה וכפורי׳ שעיר עזים אחד חטאת. תרועה וכפורי׳ ומנחתה ונסכיה׳. פסח ובכורי׳ ותרועה לכפר וכלם מלבד: עולה ל׳ מלא בתורה והוא דין דבכורי׳. יהושע כלם חס׳ וסים׳ נמסר בסדר נשא ושם נמסר כל המלאי׳ דעולו׳ דכל קריי׳ ב״מ יחזקאל וד״ה: פסח מלבד עלת הבקר. תרועה מלבד עולת החדש. כפרי׳ מלבד חטא׳ הכפרי׳. וכלם מלבד עלת התמיד. החדש והפסח ואיל אחד ושני עשרני׳ וכלם איל אחד שני עשרני׳. החדש ובכורי׳ ויום טוב הראשון של חג לפר האחד לאיל האחד. פסח לפר לאיל תעשו. כפורים לפר לאיל האחד. תרועה לפר לאיל. תרועה ועשיתם עלה וכלם והקרבת׳ עלה. פסח אשה עלה ליי׳:

מלבד חטאת הכפורים׳ שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת : ועולת התמיד׳ ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו : ונסכיהם׳ מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון צווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג שכל נסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון צווי שהרי נסכיהם של מוספים כתובין לעצמן בכל יום ויום : ומנחתם ונסכיהם לפרים׳ פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות ומתמעטים והולכים סימן כלייה להם ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין : ולכבשים׳ כנגד ישראל שנקראו שה פזורה והם קבועי׳ ומניינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעי׳ ושמונה קללות שבמשנה תורה בשני כאו׳ ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לידרש כמו שאמרו רז״ל בשני ונסכיה׳ בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ״ם יו״ד מ״ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג :

עכרת

חטאת ז׳ פתחין וסי׳ נמסר בסוף סדר תצוה׳ וכל תרי עשר דכוו׳ פתחין בס״א קמץ רתם המרכבה לרכש : ובחמשה עשר יום ג׳ ר״פ חג המצות׳ והברו׳ וחגתם אתו : בכורים ותרועה עלה לריח ניחח ליי׳ ׳ בפרים עלה ליי׳ ריח ניחח׳ יום טוב ראשו׳ של חג עלה אשה ריח ניחח ליי׳ ׳ החדש ופסח ובכורי׳ פרי׳ בני בקר שני׳ ׳

וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ (י) עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד חַטַּאת הַכִּפֻּרִים וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס

וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים׃ וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ׃ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם׃ (טו) וְעִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר כְּבָשִׂים׃ וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס

וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס

(כ) וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס

וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃

ל׳ כטע׳ · ב׳ כטע׳ כענין · ג׳ כטע׳ כענין · ג׳ כטע׳ כענין · ב׳ כטע׳ שני גריסין כענין וסאר כפסט׳ ומטעין כהון ג׳ ר״פ · כבשים בני שנה ב׳ לעניג׳ כתביר אם בסמוך בא אחריו שנעה או ארבעה במ״א כבשים בני שנה שבעה דכפור שהוא בפסוק · ג׳ כטע׳ כענין · חד מן י׳ נקודות בתורה · כן דינו רביע · כל אוריי׳ כ״כ במ״ל · ל׳ כענין · ל׳ רמז לנסוך המים וסי׳ כ״ו מ״ס · כו״ל מ״ל כענין במ״א דסכיעי · כו״ל מ״ל במ״ג · ב׳ ר״פ כענין

וְתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא תּוֹר בַּר־תּוֹרֵי חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן׃ וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶסְרוֹנִין לְדִכְרָא חַד׃ עֶסְרוֹנָא עֶסְרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד כֵּן לְשַׁבְעָא אִמְּרִין׃ צְפִיר־בַּר־עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵחַטַּאת דְּכִפּוּרַיָּא וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃

וּבַחֲמִשַּׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל־עֲבִידַת פֻּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן וְתֵחַגּוּן חַגָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין׃ וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי־תוֹרֵי תְּלָת עֲסַר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲסַר שַׁלְמִין יְהוֹן׃ וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין לְתוֹרָא חַד לִתְלָתָא עֲסַר תּוֹרִין תְּרֵין עֶסְרוֹנִין לְדִכְרָא חַד לִתְרֵין דִּכְרִין׃ וְעֶסְרוֹנָא עֶסְרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד לְאַרְבְּעָה עֲסַר אִמְּרִין׃ וּצְפִיר־בַּר־עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃

וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא תּוֹרִין בְּנֵי־תוֹרֵי תְּרֵי עֲסַר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ וּצְפִיר־בַּר־עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃

וּבְיוֹמָא תְלִיתָאָה תּוֹרִין חַד־עֲסַר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃

וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה תּוֹרִין עַסְרָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃ מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ וצפיר

מסרה

תרועה וכפורי׳ פר בן בקר אחד ׳ יום טוב הראשון של חג פרים בני בקר שלשה עשר ׳ ויום טוב האחרון של חג פר אחד ׳ פסח ובכורים ושבעה כבשים ׳ ולא דק ׳ וכלם כבשים שבעה ׳ פסח וכפורי׳ תמימם יהיו לכם ׳ יום טוב הראשון של חג תמימם יהיו ס״פ ׳ תרועה ויום טוב של חג האחרון תמימם ׳ בכורים בני שנה ׳ החדש ותרועה ׳ ויום טוב הראשון של חג ועשרון וכלם עשרון ׳ תרועה ועשרון אחד וכלם משני׳ פסח עשרון עשרון תעשה ׳ יום טוב הראשון של חג לארבעה עשר וכלם לשבעת ׳ ראשון רביעי ששי שביעי מנחתה וסי׳ אד״ו מנחתה ׳ רביעי שמיני מנחתם וסי׳ ד״ח מנחתם ׳ ראשון שני רביעי ושעיר עזים וסי׳ אב״ד עזים ׳ שני ונסכיה׳ ׳ ששי ונסכיה ׳ שביעי כמשפטם וסי׳ ב״ו מ״ס : מכאן סמכו חכמי׳ במסכ׳ תענית רמז לניסוך המים מן התורה :

עצרת תהיה לכם · עצורים בעשיית מלאכה · דבר אחר עצרת עצרו מללכת מלמד שטעון לינה ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם : פר אחד איל אחד · אלו כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרי׳ מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל למלך שעשה סעוד׳ כו׳ כדאיתא במסכת סוטה ובמדרש ר׳ תנחום למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומו׳ למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטנית למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג : אלה תעשו לי״י במועדיכם · דבר הקצוב לחובה: לבד מנדריכם · אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלם ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר : ויאמר משה אל בני ישראל · להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרי׳ מתחלת בדבורו של משה ה הוצרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמרה לפרשה זו ל לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו:

חסלת פנחס בן אלעזר

ב׳ פסו׳ בתורה כל סוף מליהון מ״ם וסי׳ עזים מאתי׳ ותישי׳ עשרים · ומנחתם ונסכיהם של וביום השביעי : כל הדין עני׳ וביום ריש פסוק בר מן שמיני לפי שהו׳ רגל בפני עצמו : במועדיכ׳ ג׳ בליש׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ועשיתם עלה אשה עלה לי״י · לפלא נדר דין חס׳ · אלה תעשו לי״י במועדיכ׳ · וחד וביום שמחתכם ומועדיכם:

כה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ל וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ׃ ס וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס לה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם׃ א וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃

קס״ה׳ לחלק׳ סימן ואליפלהו

וּצְפִיר בַּר־עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ וּבְיוֹמָא חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין תִּשְׁעָה דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָה אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ וּבְיוֹמָא שְׁתִיתָאָה תּוֹרִין תְּמָנְיָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲסַר שַׁלְמִין׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שִׁבְעָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲסַר שַׁלְמִין׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה כְּנִישִׁין תְּהוֹן לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי־שְׁנָה שִׁבְעָא שַׁלְמִין׃ מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרָא לְדִכְרָא וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ אִלֵּין תַּעְבְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן בַּר מִנִּדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן לַעֲלָוָתְכוֹן וּלְמִנְחָתְכוֹן וּלְנִסְכֵּיכוֹן וּלְנִכְסַת קֻדְשֵׁיכוֹן׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃

פרשה

וידבר

מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃

ומליל

מֹשֶׁה עִם־רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ׃

אבן עזרא

עצרת · פירשתיו : למנחותיכם ולנסכיכם · לכל עולה ועולה כמשפטה :

חסלת פנחס בן אלעזר

ראשי

המטות · לפי דעתי שזאת הפרש׳ היתה אחר מלחמת מדין על כן היא אחריה כמו ותדבר מרי׳ ואהרן במשה אחר ויהיו בחצרות כאשר פירשתי והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי העדה ודברו דבריהם ואחרי כן כתו׳ ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן ו והיוצא מפיכם תעשו על כן כתוב וידבר משה אל ראשי המטות ושם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה : לבני ישראל · שיאמרו כן לבני ישראל : לי״י

בעל הטורים

מטות

ראשי המטות סמך ראשי המטות לנדרי׳ ונדבות דכתיב לעיל לבד מנדריכם ו ונדבותיכם · לומר לך שראשי המטות כופין להביא הנדרי׳ והנדבות כדאמרינן אזהרה לבית דין ש שיעשוך · וכן דגלים על פי ראשי המטות נקבעים · ועוד כשישראל בצרה ר ראשיהן נודרין כמו ביפתח · וכן שרי האלפים · ונקרב את קרבן י״י · נדרי בנים׳ רוצה שהנודר חשוב כרוצה אם איכו מ משלם דבעון נדרים הבנים מתים :

והקרים

ראשי

המטות · חלק כבוד לנשיאי׳ ללמדם תחלה ואחר כך לכל בני ישר׳ ומנין שאף שאר ה הדברות כן תלמוד לומר וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ומה ראה לאומרה כאן למד ש שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות או יכול שלא אמ׳ משה פרשה זו אלא לנשיאי׳ בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמ׳ בשחוטי חוץ זה הדבר מה להלן נאמר׳ לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנא׳ דבר אל אהרן ונומר אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר · משה נתנבא בכה אמר י״י כחצות הלילה והנביאים נ נתנבאו בכה אמר י״י מוסף עליהם משה ש שנתנבא בלשון זה הדבר · דבר אחר זה הדבר מעוט הוא שהחכם בלשון התרה נדר וכעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר :

נדר׳ האומ׳ הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפי׳ נשבע שיאכל נבלו׳ אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה תלמוד לומר לאסר אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו׳ כמו לא יחלל דברו לא יעשה דברו חולין: בבית אביה׳ ברשות אביה ואפי׳ אינה בביתו: בנעוריה׳ ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר, בת שתים עשרה שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: ואם הניא אביה אותה׳ אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומ׳ ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי׳ אומר הנאה זו הפרה ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן למה תניאון וכן שמן ראש אל יניא ראשי וכן וידעתם את תנואתי את אשר סרתם מעלי: וי״י יסלח לה׳ במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע״פ שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה קל וחומר לשאינן מופרי׳: ואם היו תהיה לאיש׳ זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם: ונדריה עליה׳ שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: ושמע אישה וגו׳ הרי לך שם קיים הבעל שהוא קיים: ואם הפר יפר אותם׳ יכול אפילו לא הפר האב ת״ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשו׳ אביה הוא: כל אסר אסרה על נפשה יקום עליה׳ לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל: והאלמנה מן הנשואי׳ הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה רשות לאב: ואם בית אישה נדרה׳ בנשואה הכתוב מדבר: כל נדר וכל שבועת אסר וגו׳ לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת״ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשי׳ במסכת נדרים: מיום אל יום׳ שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: אחרי שמעו׳ אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום: ונשא את עונה׳ הוא מוכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין:

יחל ה׳ ג׳ פתחין וב׳ קמצין וסי׳ לא יחל את דברו׳ יחל ישראל אל יי׳ וחברו׳ מי האיש אשר יחל׳ והוא יחל להושיע ב׳ בתראי קמצין : בבית י״א מיהדין וסי׳ ואסרה אסר בבית׳ בבית שאן׳ ויאמרו בני יוסף׳ בבית שאול׳ ויהי בהיות המלך׳ בבית ירבעם׳ וספדו לו כל׳ בבית ישראל ראיתי שערוריה׳ בבית הארזים

אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃ וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃ וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ׃ וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃ וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ׃ וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה׃ וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ כָּל־נֵדֶר וְכָל־שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ׃ וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־אֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ׃ וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֺנָהּ׃ אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ׃ פ

גבר ארי ידר נדר קדם יי או יקים קים למיסר אסר על נפשיה לא יבטיל פתגמיה ככל דיפוק מפומיה יעבד: ואתתא ארי תדר נדר קדם יי ותיסר אסר בבית אבוהא ברביותהא: וישמע אבוהא ית נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשהא וישתוק לה אבוהא ויקומון כל נדרהא וכל אסרי די אסרת על נפשהא יקומון: ואם אעדי אבוהא יתהון ביומא דשמע כל נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשהא לא יקומון ומן קדם יי ישתבק לה ארי אעדי אבוהא יתהון: ואם מהוה תהוי לגבר ונדרהא עלהא או פירוש ספותהא די אסרת על נפשהא: וישמע בעלה ביומא דשמע וישתוק לה ויקומון נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשהא יקומון: ואם ביומא די שמע בעלה אעדי יתהון ויבטל ית נדרהא די עלהא וית פירוש ספותהא די אסרת על נפשהא ומן קדם יי ישתבק לה: ונדר ארמלא ומתרכא כל די אסרת על נפשהא יקום עלהא: ואם בית בעלהא נדרת או אסרת אסר על נפשהא בקיום: וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתהון ויקומון כל נדרהא וכל אסר די אסרת על נפשהא יקום: ואם בטלא יבטל יתהון בעלה ביומא דשמע כל אפקות ספותהא לנדרהא ולאסר נפשהא לא יקומון בעלה בטלנון ומן קדם יי ישתבק לה: כל נדר וכל קיומת אסר לסגפא נפש בעלה יקימנון ובעלה יבטלנון: ואם משתק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקים ית כל נדרהא או ית כל אסרהא די עלהא קים יתהון ארי ישתוק לה ביומא דשמע: ואם בטלא יבטל יתהון בתר דשמע ויקבל ית חובהא: אלין קימיא די פקיד יי ית משה בין גברא לאתתיה בין אבא לברתיה ברביותהא בית אבוהא:

ומליל

אבן עזרא

לי״י׳ שהזכיר השם והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או אתענה: השבע׳ שם הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים: לא יחל דברו׳ כמו לא יחלל ואיננו לשון מחילה והנה אנחנו צריכין לקבלה כי הכתוב אמר איש ואשה ולא פי׳ מתי יהיה איש או מתי תהיה אשה: ואסרה אסר׳ או אסרה אסר׳ ואסרה ממשקל אחר ואיננו כמו אסר: הניא׳ כמו שבר והפר כמו את תנואתי: ביום שמעו׳ לא ביום אחר: ונדריה עליה׳ בבית אביה ולא הניא אותה אביה בעלה יניא אותה: ביום שמועי׳ הדבר מפיה: מבטא שפתיה׳ השבועה: ואם בית אישה נדרה׳ האלמנה בימים הקדמוני׳ והניא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם געת הזמן׳ מלת סליחה מפורשת: לענות נפש׳ אפילו לענות נפש שהוא הצום כאשר פירשתי: והקים׳ כבר הקים ואחר כן פירש איך הקים אותם בעבור שהחרים ביום שמעו: ונשא את עונה׳ כי היא ברשותו: בין איש לאשתו׳ והיא בוגרת: בין אב לבתו׳ אם איננה בוגרת על כן נאמר בנעוריה:

החלנו

בעל הטורים

והחריש לה ב׳ במסו׳ והחריש לה אביה ו והחריש לה וקמו כל נדריה ואידך בפרשה עצמה ושמע אישה ביום שמעו ו והחריש לה וקמו כל נדריה הייכו דליתא בנדרים׳ ושמע אישה פרט אם חרש שהוא מדבר ואיכו שומע׳ שאיכו מכיר וילפינן אב מבעל׳ לענות ב׳ בים׳ לענות נפש׳ ע״ב מחלת לענות והוא ענין כלי שיר לומר שאם נדר׳ שלא לשמוע כלי שיר שבעלה מפר לפי שחשו׳ כנדר ענוי נפש׳ כדאית׳ במועד קטן שאף הזקנות נהנות מכלי שיר׳ בת שתין כבת שית לקל טבלא ריהטא׳ כך הוא הלשון לשם׳ בנעוריה׳ אותיות נערה י״ב׳ לומר לך בת י״ב שני׳ ויום אחד נדריה נבדקין:

פקם

מסורה

דו״ה׳ ויעש בבית קדש׳ בבית יער׳ ושלש מאות מ מגנים דו״ה׳ בבית מלך יהודה׳ בבית גנזיא׳ עומד בבית המן׳ בבית אלהא׳ ואף מאני בית: יקמו ז׳ חס׳ וסי׳ ושמע אישה ביום שמעו׳ ויאמר יואב יקמו הנערים׳ רפאים בל יקמו׳ בל יקמו וירשו ארץ׳ לא יקמו אשרים והחמנים׳ לא יקמו רשעים במשפט׳ יקמו ויספרו לבניהם: שמע י״א ד׳ מנהון מ״ל וסי׳ נמסר בסדר שפטים ושטרי׳: נדר ה׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר אמור׳ וסימ׳ בלשון ארמי נדרא דארמלתא שלים עבדא ולא א אתקבל: שבעת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש׳ שבעת יי׳ תהיה בין שניהם׳ ויחמל המלך על מ מפיבשת׳ מדוע לא שמרת את שבעת יי׳׳ ועל דברת שבועת אלהים׳ בתר׳ מ״ל וחד ושבועת שקר אל תאהבו׳ ונמסר גם בסדר משפטים: חרישה ז׳ חס׳ בלישן וסי׳ נמסר בסדר וישלח: ואישה ד׳ וסי׳ אישה יקימנו ואישה׳ וכלתו אשת פנחס הרה׳ ויקרא לנער אי כבוד׳ אבל בן אין לה ואישה זקן:

מאת המדינים ׳ ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם ׳ דבר אחר מפני שתי פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית : וידבר משה וגו׳ ׳ אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר : החלצו ׳ כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים : אנשים ׳ צדיקים וכן בחר לנו אנשים וכן אנשים חכמים וידועים : נקמת יי׳ ׳ שהעומד כנגד ישראל כאילו עומד כנגד הקב״ה : לכל מטות ישראל ׳ לרבות שבט לוי : וימסרו ׳ להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן : אותם ואת פנחס ׳ מגיד שהיה פנחס שקול כנגד כולם ומפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר אמר הקב״ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור ׳ דבר אחר שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו ומניין שהיתה אמו של פנחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לע״ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו ׳ דבר אחר שהיה משוח מלחמה : וכלי הקדש ׳ זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ ששם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב על חלליה׳ בספר יהושע : בידו ׳ ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו : חמשת מלכי מדין ׳ וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה והשוו כלם בפורענות בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם ועכשיו בשנים עשר אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו : בחרב ׳ הוא בא על ישראל והחליף אומנתו באומנות׳ שאין נושעי׳ אלא בפיהם ועל ידי תפילה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקללם בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה : טירותם ׳ מקום פלטרים שלהם שהם לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם ׳ דבר אחר לשון מושב שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי : ויקחו את כל השלל ׳ מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגו׳ ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגו׳ אף אנשי המלחמה שביך כלם צדיקים : שלל ׳ הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין : בז ׳ הוא בזת מטלטלין שאינן תכשיט : מלקוח ׳ אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה : ויצאו משה ואלעזר הכהן ׳ לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה : ויקצף משה על פקודי החיל ׳ ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות :

עמיך ה׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר קדשי׳ : ויהיו י״א מלרע וסי׳ נמסר בסדר תרומה : וישבו ט׳ וסימ׳ את נשי מדין ׳ וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ׳ וישבו את הנשים אשר בה דצקלג ׳ וישבו מקניהם גמליהם דד״ה ׳ וישבו צאן לרוב ׳ וישבו בני ישראל מאחיהם ׳ את כל הרכוש לבית המלך ׳ ועוד ארומים באו ויכו כל זכר

לא

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ : וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה בְּמִדְיָן : אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא : ה וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא : וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ : וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר : וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב : ט וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ : י וְאֵת כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־טִירֹתָם שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ : וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה : וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־עַרְבֹת מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ : ס וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה : וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה : טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה :

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר : אִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵשׁ לְעַמָּךְ : וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם־עַמָּא לְמֵימַר זָרִיזוּ מִנְּכוֹן גַּבְרִין לְחֵילָא וִיהוֹן עַל־מִדְיָן לְמִתַּן פּוּרְעֲנוּת־דִּין־עַמָּא־דַיְיָ בְּמִדְיָן : אַלְפָא לְשִׁבְטָא אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּן לְחֵילָא : וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָא לְשִׁבְטָא תְּרֵי־עֲסַר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא : וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יָתְהוֹן וְיָת־פִּינְחָס בַּר־אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָנֵי קוּדְשָׁא וַחֲצוֹצְרָת יַבַּבְתָּא בִּידֵיהּ : וְאִתְחַיָּלוּ עַל־מִדְיָן כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה וּקְטַלוּ כָּל־דְּכוּרָא : וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קְטַלוּ עַל־קְטִילֵיהוֹן יָת־אֱוִי וְיָת־רֶקֶם וְיָת־צוּר וְיָת־חוּר וְיָת־רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר־בְּעוֹר קְטַלוּ בְּחַרְבָּא : וּשְׁבוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת־טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל־בְּעִירֵיהוֹן וְיָת־כָּל־גֵּיתֵיהוֹן וְיָת־כָּל־נִכְסֵיהוֹן בָּזוּ : וְיָת כָּל־קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן וְיָת כָּל־בֵּית סִגְדַּתְהוֹן אוֹקִידוּ בְּנוּרָא : וּשְׁבוֹ יָת־כָּל־עֲדָאָה וְיָת כָּל־דִּבַרְתָּא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא : וְאַיְתִיו לְוָת־מֹשֶׁה וּלְוָת־אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוָת־כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־שִׁבְיָא וְיָת־דִּבַרְתָּא וְיָת־עֲדָאָה לְמַשְׁרִיתָא לְמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב דִּי עַל־יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ : וּנְפַקוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְכָל־רַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא : וּרְגֵיז מֹשֶׁה עַל דִּמְמַנַּן עַל־חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא דְּאָתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא : וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה הֲקַיֶּמְתּוּן כָּל־נֻקְבָא :

ביהודה׳ וישבו ממנו שביה גדולה : ואת בלעם ב׳ וסי׳ בן בעור הרגו ׳ הקוסם : מקנה׳ ד׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח : המלקוח ד׳ ומלאי׳ וסי׳ ויקחו את כל השלל׳ ׳ את כל השבי : והצית את המלקוח ׳ ויהי המלקוח :

אבן עזרא

החלצו ׳ חברו חלוציהם : נקמת יי׳ ׳ היא נקמת בני ישראל בעבור ע״ז : וימסרו ׳ כמו וינתנו וקרוב ממנו למסור מעל ביי׳ : וכלי הקדש ׳ הארון : ויהרגו כל זכר ׳ גדול בשנים : ואת צור ׳ אבי כזבי : ובלעם בן בעור ׳ יש אומרים אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישר׳ בעצתו שב לקחת ממון מזקני מדין : חילם ׳ שם כלל והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים : ואת כל עריהם במושבותם ׳ כלל ופרט : טירות׳ ׳ ארמוני המלכים : ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח ׳ שם כלל לאדם ולבהמה : השבי ׳ פרט לאדם : השלל ׳ הם הבגדים : על פקודי החיל ׳ מגזרת יפקוד יי׳ כמו פקידי החיל וכן מלת קרואי כמו קריאי : שרי האלפים ושרי המאו׳ ׳ הם מאה ושלשים ושני׳ : החייתם כל נקבה ׳ הטעם אפי׳ אחת וכן אין כל ויתכן להיות כמשמעת כי כל נקבה החיו ורבים כן : טף

בעל הטורים

נקם נקמת בני ישרא׳ ׳ סמך זה לפרשת נדרי׳ לומ׳ לך שנודרין בעת צרה ומלחמה ׳ ועוד אמרו המחרים לכתו ולאשתו ולא הפר להן הוא נכנס תחתיהן ׳ מדינים שהחטיאו את ישראל לא כל שכן שיענשו׳ אחר תאסף לפני ש שראה מעשה מדינית ולא קנא לכם לכך נתלו חיו בנקמת מדינים ׳ אל עמיך ׳ מלא יוד ׳ לומר לך שבי׳ מקומות הוזכרה מיתתו בתורה ׳ אלף למטה אלף למטה ׳ לכל מטה שנים א אלפים הרי עשרים וארבעה אלפים הלכו עליהם למלחמה ׳ כנגד עשרי׳ וארבעה אלפי׳ שהפילו מישרא׳ ׳ הפסו׳ מתחיל באלף ומסיים באלף לומר לך שכולם היה להם לב אחד לאביה׳ שבשמים ׳ וימסרו מאלפי ישראל שמסרו עצמם על קדושת השם ל להצלת ישראל : וישלח אותם משה אלף למטה לצבא ואת פנחס ׳ והנשיאים לא שלח עמהם כדי שלא י יתקיים שבט שמעון שהרג נשיא משבטו׳ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב ׳ ביהושע אומר ואת בלעם בן בעור הקוסם ׳ מלמד שהביאוהו לפני משה ודנוהו בדין מכשפה לא תחיה ׳ יש דרך ישר לפני איש ו ואחריתה דרכי מות׳ יש דרך ישר ׳ ר״ת עולה כ״ד ׳ וס״ת שכר ׳ כ״ד אלף שהפיל מ מישראל בעצתו : יודעת

בדבר בלעם, אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונות שבעולם אין אתם יכולין להם שמא מרובים אתם מן המצריים שהיו שש מאות רכב בחור באו ואפילוכם עליה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאי' בחלק ובספרי: הן הנה, מגיד שהיו מכירין אותן זו היא שנכשל פלו' בה: וכל אשה יודעת איש, ראויה ליבעל אע"פ שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות: הרגו, למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים וגו' איני יודע אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרגו: מחוץ למחנה, שלא יכנסו לעזרה: כל הורג נפש, רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורו אף הורג על ידי חבורו: תתחטאו, במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומר קברי גוי' אין מטמאין באהל שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרויים אד' מודה הוא שהגוים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהל' שנאמר אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם, לא שהגוי' מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: וכל מעשה עזים, להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות: ויאמר אלעזר הכהן וגו', לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי גוים וכן אתה מוצא בשמיני למלואי' שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע על ידי הכעס טעה: אשר צוה יי' וגו', תלה ההוראה ברבו: אך את הזהב וגו', אעפי שלא הזהי' לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומ' ממועטין אתם מלהשתמש בכלי' אפי' לאח' טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: כל דבר אשר יבא באש, לבשל בו כלום: תעבירו באש, כדרך תשמישו הגעלתו, מי שתשמישו על ידי חמין יגעילנו בחמין ומי שתשמישו על ידי כלי כגון השפוד והאסכלה ילבננו באור: אך במי נדה יתחטא, לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת אמר להם צריכין הכלים גיעול לטהרן מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויין לטבול בהם נדה וכמה הם ארבעים סאה: וכל אשר לא יבא באש, כל דבר שאין תשמישו על ידי האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים, מטבילן ודיו, ודוקא כלי מתכות: אל המחנה, למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: שא את ראש, קח את החשבון: וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגו', חצי לאלו וחצי לאלו:

וכל אשה ג' וסי' נמסר בסדר ויקהל: ידעת ג' וחס' וסי' וכל אשה ידעת איש, וזה הדב' אשר תעשוי נפשי ידעת מאד: חנו ב' וסי' ואתם חנו מחוץ למחנ', חנו עליה סביב: וכל מעשה ג' וסי' וכל מעשה עזים, וישתמר חקות עמרי, וכל מעש' תקפו: את הזהב ו' וסי' בסדר תצוה: ואת הכסף ד' וסי' נמסר בסדר מקץ: העפרת ד' חס בליש'

הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל ביהוה על דבר פעור ותהי המגפה בעדת יהוה: ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו: וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם: ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביכם: וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו: ס

ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה יהוה את משה: אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת: כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים: וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה: ס

ויאמר יהוה אל משה לאמר: שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה: וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה: והרמת מכס ליהוה מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות מן האדם ומן הבקר ומן החמרים ומן הצאן: ממחציתם תקחו ונתתה לאלעזר הכהן תרומת יהוה: וממחצת בני ישראל תקח אחד אחז מן החמשים מן האדם מן הבקר מן החמרים ומן הצאן

הא אנין הואה לבני ישראל בעצת בלעם לשקרא שקר קדם יי על עסק פעור והות מותנא בכנשתא דיי: וכען קטולו כל דכורא בטפלא וכל אתתא דידעת גבר למשכב דכורא קטולו: וכל טפלא בנשיא די לא ידעו משכבי דכורא קימו לכון: ואתון שרו מברא למשריתא שבעא יומין כל דיקטל נפשא וכל די יקרב בקטילא תדון עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה אתון ושביכון: וכל לבוש וכל מאן דמשך וכל עובד מעזי וכל מאן דאע תדון עלוהי: ואמר אלעזר כהנא לגברי חילא דאתו לקרבא דא גזירת אוריתא די פקיד יי ית משה: ברם ית דהבא וית כספא ית נחשא ית ברזלא ית אבצא וית אברא: כל מדעם דמתעל בנורא תעברוניה בנורא וידכי ברם במי אדיותא יתדי וכל די לא מתעל בנורא תעברוניה במיא: ותחורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדכון ובתר כן תעלון למשריתא: ואמר יי עם משה למימר: קביל ית חושבן דברת שביא באנשא ובבעירא את ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנשתא: ותפלג ית דברתא בין גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנשתא: ותפרש נסיבא קדם יי מן גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא חד נפשא מחמש מאה מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא: מפלגותהון תסבון ותתן לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי: ומפלגות בני ישראל תסב חד דאתחד מן חמשין מן אנשא מן תורי מן חמרי ומן ענא

אבן עזרא

טף, שם כלל לקטן זכר או נקבה: אתם ושביכם, בעבור הכבוד השוכן בתוכם: וכל מעשה עזים, כאשר פירשתי והנה הבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא הטעם ועמכם כל בגד עד שתתחטאו או תהיה מלת תתחטאו יוצאה וכן והתאויתם לכם כי הגבול הוא הפעול: ויאמר אלעזר הכהן, כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמר להם תתחטאו דרך כלל ואלעזר פירש להם: הבדיל, ידוע: אך במי נדה יתחטא, היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו מי נדה לא זורק עליו וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה ודעתם רחבה מדעתינו: שא את ראש, פירשתיו: מלקוח, הבהמה: השבי, האדם ותחסר מלת וי"ו כמו שמש ירח: וראשי אבות העדה, הם הנשיאים: וחצית את המלקוח, שם כלל: אחד נפש, כמו נפש אחד: אחד אחוז, כמו והאחוז אחוז ושניהם דבקים כאשר פירשתי: ומכל

בעל הטורים

מסורה

וסימ' צללו כעופרת במים, אך את הזהב ואת, נחר מפוח מאשתם עפרת, בעט ברזל ועפרת: במי ד' וסימ' נמסר בסדר חקת התורה: ויאמר יי' אל משה לאמר ו' ר"פ וסי' אך את שבתתי תשמרו, מי שם פה לאדם, קח מאתם והיו לעבד, ועשו להם ציצת, כן בנות צלפחד, שא את ראש מלקוח: וממחצת ב' חס' וסי' תקח אחד, ויקח משה: החמשים ח' וסי' נמסר בסדר קרח:

מכל הבהמה · כמו בגוים והנה לא לקח אלעזר מהם חלק אולי היו מעטים ועל כן לא נזכר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלוי': יותר הבז · חוץ מאשר אכלו על כן אמר יותר והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא שמענו שלל כמוהו גם כן הזכיר המכס כי גם הוא רב ונולת מכס ממעלו הכפל על משקל וממר ליולדתו הוא מגזרת תכסו על השה והטעם חלק · ואמר מן האדם ומן הבהמה שם כלל: הפקודים · פירשתיו : אשר בידינו · בעבור היותם ברשותם וכן ולקחת בידך עשרה אנשי': ונקרב · במחשבה או בפה: אצעדה · היא על הזרוע כי כן כתוב: וצמיד · ליד: טבעת · באצבע: עגיל · באזנים כי כן כתוב אולי נקרא כן בעבור היותו עגול : וכומז · כחבילין: כל

ויהי המלקוח יתר הבז · לפי שלא נצטוו לתרי' מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כת' את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה ממספר הכאן וגו': וממחצית בני ישראל אשר חצה משה · לעדה והוציאה להם מן האנשי' הצובאי': ותהי מחצת העדה · כך וכך: ויקח משה וגו' · הפקידים · הממונים: לא נפקד · לא נחסר · ותרגום לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא ממניינא וכן כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד נחסר מקומו ואין יושב שם : עגיל · נזמי אזן : וכומז · דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין :

עטרת

בצבא ד' דגשים וסימ' ותהי המחצה חלק היצאים בצבא · אשה חדשה לא יצא בצבא · והתיחשם בצבא · ויהיו שרים בצבא : ויהי כא רפ בטעם תברין וסי' במס' רבתא : ונפש אדם ששה עשר אלף י' פסוקי' באוריתא דרישהו' וסופיהו' הד וסימ' נמס' בסדר צו ובסדר במדבר סיני: שלשי' כלם חס' בר מן ד' וסי' וירדו שלשה מן

מכל-הבהמה ונתתה אתם ללוים שמרי משמרת משכן יהוה : ויעש משה ואלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את-משה : ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש-מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים : ובקר שנים ושבעים אלף : וחמרים אחד וששים אלף : ונפש אדם מן-הנשים אשר לא-ידעו משכב זכר כל-נפש שנים ושלשים אלף : ותהי המחצה חלק היצאים בצבא מספר הצאן שלש-מאות אלף ושלשים אלף ושבעת אלפים וחמש מאות : ויהי המכס ליהוה מן-הצאן שש מאות חמש ושבעים : והבקר ששה ושלשים אלף ומכסם ליהוה שנים ושבעים : וחמרים שלשים אלף וחמש מאות ומכסם ליהוה אחד וששים : ס ונפש אדם ששה עשר אלף ומכסם ליהוה שנים ושלשים נפש : ויתן משה את-מכס תרומת יהוה לאלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את-משה : וממחצית בני ישראל אשר חצה משה מן-האנשים הצבאים : ותהי מחצת העדה מן-הצאן שלש-מאות אלף ושלשים אלף שבעת אלפים וחמש מאות : ובקר ששה ושלשים אלף : וחמרים שלשים אלף וחמש מאות : ונפש אדם ששה עשר אלף : ויקח משה ממחצת בני-ישראל את-האחז אחד מן-החמשים מן-האדם ומן-הבהמה ויתן אתם ללוים שמרי משמרת משכן יהוה כאשר צוה יהוה את-משה : ויקרבו אל-משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות : ויאמרו אל-משה עבדיך נשאו את-ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא-נפקד ממנו איש : ונקרב את-קרבן יהוה איש אשר מצא כלי-זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז לכפר על-נפשתינו לפני יהוה :

מכל-בעירא ותתן יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי : ועבד משה ואלעזר כהנא כמא די-פקד יי ית-משה : והות דברתא שאר בזא די בזו עמא די-נפקו לחילא ענא שית מאה ושבעין וחמשא אלפין : ותורי שבעין ותרין אלפין : וחמרי שתין וחד אלפין : ונפשא דאנשא מן-נשיא די לא-ידעא משכבי דכורא כל-נפשא תלתין ותרין אלפין : והות פלגותא חולק גבריא די-נפקו לחילא מנין ענא תלת-מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה : והות נסיבא קדם-יי מן-ענא שית מאה שבעין וחמש : ותורי תלתין ושתא אלפין ונסיבהון קדם-יי שבעין ותרין : וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבהון קדם-יי שתין וחד : ונפשא דאנשא שתא עסר אלפין ונסיבהון קדם-יי תלתין ותרין נפשן : ויהב משה ית-נסיב אפרשותא קדם-יי לאלעזר כהנא כמא די-פקיד יי ית-משה : ומפלגות בני ישראל די פלג משה מן-גבריא די-נפקו לחילא : והות פלגות כנשתא מן-ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה : ותורי תלתין ושתא אלפין : וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה : ונפשא דאנשא שתא עסר אלפין : ונסיב משה מפלגות בני-ישראל ית-דאתחד חד מן-חמשין מן-אנשא ומן-בעירא ויהב יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי כמא די-פקיד יי ית-משה : וקריבו לות-משה די-ממנן על אלפי חילא רבני אלפין ורבני מאותא : ואמרו למשה עבדך קבילו ית-חושבן גברי מגיחי קרבא די עמנא ולא-שגא מננא אנש : וקריבנא ית-קרבנא קדם-יי גבר די אשכח מאן-דדהב שירין ושבבין עזקן קדשין ומחוך לכפרא על-נפשתנא קדם יי :

ד' ומ"ל · ל' · ד' לגש · כא רפ בטע' תברין · ס · מם · כ' חס' ובענין · ל' פסו' מן מן ומן · י' · ג · ל'

סימן דבקר וחמרים ומכסם ליי' בטעא מלרע · תליתא דנפש אדם ומכסם ליי' בטעא לעיל מן תיבות וסי' רוח בני אדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ

יג וא ואצעדה · ג

מסרה

השלושים · ויחלא אסא בשנת שלושים דה"ה · מן השלושים הנו נכבד · ואני לא נקראתי לבא אל המלך · ונמסר גם בסדר נשא: הצבאים ג' וחס' וסי' ממחצית בני ישראל · הצבאים על אריאל · הצבאים על הר ציון : ויקח משה ממחצית בני ישראל ד' פסוקים מן מן ומן וסי' ויעש יי' כדבר משה · אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' · ויקח משה ממחצית בני ישראל · ואחרי כן נאם יי' · ונמסר גם בסדר וארא: סימן אך את הזהב את ואת את את ואת ואפס ויהי כשמע כל המלכים דיהושע וסי' בלשו' ארמי דהבא למלכיא סי' : וסי' והרמו' מכס מן ומן ומן ומן : וממחצית בני ישראל מן מן מן ומן · ויקח משה ממחצית בני ישראל מן מן ומן : אחז ד' חס' ואח' מל' וסי' תקח אחד אחז מן החמשים · את האחז אחד מן החמשים · ויכתבם שמעיה בן נתנאל ב' בו דה"ה · אחוז בחבלי בוץ וארגמן · בתר' מלא וא' ואחז אח' לאיתמ': נשאו י' בקריאה וסימ' ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש א אנשי · אשר נשאו את ידם · קול צופיך נשאו קול · הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו · נשאו נהרות יי' ב' בו · ערום הלכו מבלי לבוש · נשאו את רדידי · נשאו מבנותיהם · נשאו נשים נכריות : כלי זהב ג' דסמי' וסימ' חח ונזם וטבעת וכומז · איש אשר מצא כלי זהב · אך לא תעשה בית יי' ספות :

אבן עזרא

כל כלי מעשה׳ הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור: אנשי הצבא בזזו איש לו׳ הזכיר הכתוב זה להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל אחד: לבני ראובן׳ כיהוא בן הגבירה: מקום מקנה׳ כי שם מרעה טוב: ויבאו בני גד׳ הם היו בעלי העצה בתחלה על כן הקדימם הכתוב: ויאמרו יותן׳ אמר ויאמרו פעם אחרת בעבור שארכו הדברים יש אומרים כי את הוא פעול יותן ואלה אדעלמה זה כי הנה כתוב נעתם ארץ יחלק הארץ ולא נשא אותם הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו: תניאון׳ כמו תסברון: כי העולים׳ מכשון הלכו לנגב: לא מלאו׳ קל הלמד והוא מהבנין הכבד מלא קרנך לא השלימו מה שהתחילו: כלב בן יפונה׳ בתחלה כאשר דבר השם ומלת מלאו כמו בקשו נפשי שלחו באש מקדשך: ניניעס

כלי וכלי יח בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: מעשה׳ י׳ פתחין וסי׳ ויקח משה ואלעזר׳ והיה תחת בשם׳ ולא יהיה למצרים׳ הפככם אם כחמר׳ ויקברהו בקברתיו דאסא דה״ה׳ להסיר אדם מעשה׳ את כל זה ראיתי ונתון׳ כל אשר תמצא ידך׳ ובכל מעשה אשר החל׳ כי את כל מעשה האלהים: ומקנהו ג׳ פתחין

רש״י

עטרות ודיבון וגו׳ ארץ סיחון ועוג היו: האחיכם׳ לשון תמיהה הוא: ולמה תניאון׳ תסירו ותמניעו לבם מעבור שיהיו סבורין שאתם יראים לעבור מפני המלחמ׳ וחוזק הערים והעם: מקדש ברנע׳ כך שמה ושתי קדש היו: הקנזי׳ חורגו של קנז היה וילד׳ לו אמו של כלב את עתניאל: ניניעס

ויקח משה ואלעזר הכהן את־הזהב מאתם כל כלי מעשה: ויהי כל־זהב התרומה אשר הרימו ליהוה ששה עשר אלף שבע־מאות וחמשים שקל מאת שרי האלפים ומאת שרי המאות: אנשי הצבא בזזו איש לו: ויקח משה ואלעזר הכהן את־הזהב מאת שרי האלפים והמאות ויבאו אתו אל־אהל מועד זכרון לבני־ישראל לפני יהוה: פ

לב

ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני־גד עצום מאד ויראו את־ארץ יעזר ואת־ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה: ויבאו בני־גד ובני ראובן ויאמרו אל־משה ואל־אלעזר הכהן ואל־נשיאי העדה לאמר: עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובען: הארץ אשר הכה יהוה לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה: ס

ויאמרו אם־מצאנו חן בעיניך יתן את־הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל־תעברנו את־הירדן: ויאמר משה לבני־גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה: ולמה תנואון את־לב בני ישראל מעבר אל־הארץ אשר־נתן להם יהוה: כה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את־הארץ: ויעלו עד־נחל אשכול ויראו את־הארץ ויניאו את־לב בני ישראל לבלתי־בא אל־הארץ אשר־נתן להם יהוה: ויחר־אף יהוה ביום ההוא וישבע לאמר: אם־יראו האנשים העלים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא־מלאו אחרי: בלתי כלב בן־יפנה הקנזי ויהושע בן־נון כי מלאו אחרי יהוה:

ונסיב משה ואלעזר כהנא ית־דהבא מנהון כל מאן דעובדא: והוה כל־דהב אפרשותא די אפרישו קדם־יי שתת עסר אלפין שבע־מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא: גברי דחילא בזו גבר לנפשיה: ונסיב משה ואלעזר כהנא ית־דהבא מן רבני אלפין ומאותן ואיתיאו יתיה למשכן זמנא דכרנא לבני־ישראל קדם־יי:

ובעיר סגי הוה לבני ראובן ולבני־גד תקיף לחדא וחזו ית־ארע יעזר וית־ארע גלעד והא אתרא אתר כשר־לבית־בעיר: ואתו בני־גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי כנשתא למימר: מכללתא ומלבשתא וכומרין דבית־נמרין ובית־חשבני ובעל־דבבון וסימא וקבורתא־דמשה ובעון: ארעא די מחא יי קדם כנשתא דישראל ארע כשרא־לבית־בעיר היא ולעבדך אית בעיר: ואמרו אם־אשכחנא רחמין בעינך תתיהיב ית־ארעא הדא לעבדך לאחסנא לא תעברננא ית־ירדנא: ואמר משה לבני־גד ולבני ראובן האחיכון יעלון לאגחא־קרבא ואתון תתבון הכא: ולמה תונון ית־לבא דבני ישראל מלמעבר לארעא די־יהב להון יי: כדין עבדו אבהתכון כד־שלחית יתהון מרקם גיאה למחזי ית־ארעא: וסליקו עד־נחלא דאתכלא וחזו ית־ארעא ואוניאו ית־לבא דבני ישראל בדיל דלא־למיעל לארעא דיהב להון יי: ותקיף רגזא־דיי ביומא ההוא וקים למימר: אם־יחזון גבריא דסליקו ממצרים מבר עסרין שנין ולעילא ית ארעא די־קימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא־אשלימו בתר דחלתי: אלהין כלב בר־יפנה קניזאה ויהושע בר־נון ארי־אשלימו בתר דחלתא דיי:

בעל הטורים

ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד׳ הקדים ראובן ויאמרו בני גד ובני ראובן הקדים גד׳ אלא תחלה הקדים ראובן שהיה הגדול ואחר כך הקדים גד שהיו גבורים והרגניהם ניכרים דכתיב וטרף זרוע אף קדקד ח׳ פעמים הוזכרו בני גד ובני ראובן בפרש׳ זו׳ וזהו נחלה מבוחלת בראשונ׳ ואחרית׳ לא תבורך׳ מבוחלת כתי׳ בח״ית בשביל ח׳ פעמי׳ שהוזכרו על נחלתן ליקח בראשונה אחריתה לא תבורך שגלו ח׳ שנים קודם לשאר השבטים: חוסים

מסורה

וג׳ קמצי׳ וסי׳ נמס׳ בסדר בראשי׳: עטרות ל׳ מלא בתורה: עדת ישר׳ י״א וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: ולעבדיך ג׳ וסימ׳ התפאר עלי למתי׳ ולעבדיך מקנה׳ מה חטאתי לך ולעבדיך׳ ונמסר גם בסדר וארא: יתן ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס: ולמה ה׳ ר״פ דגשים וסים׳ ולמה תניאון את לב בני ישראל׳ ולמה תכבדו את לבבכם׳ ולמה לא שמעת בקול יי׳ ולמה מרחם הוצאתני׳ ולמה תשנה בני בורה: אם ז׳ ר״פ בסי׳ וסים׳ אם חפץ בנו יי׳ והביא אתנו׳ אם יראו את הארץ׳ אם אתם תבאו אל הארץ׳ אם כמות כל האדם׳ אם יתן לי בלק׳ אם יראו האנשים׳ אם יראה איש באנשים האלה:

אבן עזרא

ויכעס · מגזרת נע וכל בעבור שלא כחו : תרבות · מגזרת אשר טפחתי ורביתי והוא קרוב מגזרה על כל רב ביתו והטעם גדול הספים : לספות · כמו להוסיף רק הוא משרש אחר וכמוהו ספו על זבחיכם כי לא מצאנו בבעלי היוד מזה השרש בבנין הקל חסר יוד : ועריס · בתחלה לטפנו : חושים · על משקל מולים היו כמו מהירים מגזרת מהרה חושה אל תעמוד : והלאה · כמלא על מקום ועל זמן והטע' ולמעלה : עד הורישו · הפס : לפני יי' · כי שם הארון לפני יי' כאשר פירשתי כי לעולם הוא לשבח · אלף לצנאכם נוסף כמו והאזניחו נהרות : כל חלוץ צבא · כמו הארון הברית והטעם כל חלוץ חלוץ צבא : ונתתם

רשי

ויכעס · ויטלטלם מן נע ונד : לספות · כמו ספו שנה על שנה עולותיכם ספו וגו' לשון תוספת : נבנה למקננו פה · חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחילה עריס לטפכם ואחר כן גדרות לצאנכם · ואנחנו נחלץ חושים · מזויין מהירי' כמו מהר שלל חש בז ימהר יחישה : לפני בני ישראל · בראשי גייסות מתוך שגבורי' היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואצו אתכם בעת ההי' וגו' חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל וביריחו כתיב והחלוץ עובר לפניה' זה ראובן וגד שקיימו תנאם : וישב טפנו · בעודנו אצל אחינו : בערי המבצר · שנבנה עכשיו : מעבר הירדן והלאה · בעבר המערבי : כי באה נחלתנו · כבר קבלנוה בעבר המזרחי : לצנאכם · תיבה זו מגזרת צונה ואלפים כלם שאין בו אלף מ מפסיק בין נון לצדי ואלף שבא כאן אחר הנון במקום הא של צנה הוא מיסודו של רבי משה הדרשן ל למודתי כן : והיוצא מפיכם תעשו · לגבוה שקבלתם עליכם לעבר למלחמה עד כבוש ו וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואח' תשובו והם קבלו עליה' עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו : ויאמר בני גד · כלם כאיש אחד : ויצו להם · כמו עליהם ועל תנאם מנה אלעזר ויהושע כמו יי' ילחם לכם : ואתנו

מסרה

ויגעם ג' חס' בליש' וסי' ויגעם במדבר · והנעתי בכל הגוים · שרקו ויניעו ראשם : אל ישראל ז' וסי' נמסר בסדר ויחי : תשובן ג' בג' כת' וסי' כי תשובן מאחריו חס' ו' בתרא · ואם שוב תשובון חס' ו' קדמא · אם תשובון אתם מלא דמל' : נבנה ז' וסי' הבה נבנה לנו עיר · ויאמרו גדרת צאן נבנה · ונד' נבנה · ויאמ' ליהודה ולירושלם ·

ויחר־אף יהוה בישראל ויגעם במדבר ארבעים שנה עד־תם כל־הדור העשה הרע בעיני יהוה : והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף־יהוה אל־ישראל : כי תשובן מאחריו ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל־העם הזה : ס ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו : ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם־הביאנם אל־מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישבי הארץ : לא נשוב אל־בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו : כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה : פ ויאמר אליהם משה אם־תעשון את־הדבר הזה אם־תחלצו לפני יהוה למלחמה : ועבר לכם כל־חלוץ את־הירדן לפני יהוה עד הורישו את־איביו מפניו : ונכבשה הארץ לפני יהוה ואחר תשבו והייתם נקים מיהוה ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני יהוה : ואם־לא תעשון כן הנה חטאתם ליהוה ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם : בנו־לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם תעשו : ויאמר בני־גד ובני ראובן אל־משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה : טפנו נשינו מקננו וכל־בהמתנו יהיו־שם בערי הגלעד : ועבדיך יעברו כל־חלוץ צבא לפני יהוה למלחמה כאשר אדני דבר : ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן־נון ואת ־ראשי אבות המטות לבני ישראל :

ותקיף־רגזא דיי בישראל ואחרנון במדברא ארבעין שנין עד־דסף כל־דרא דעביד דביש קדם־יי : והא קמתון בתר אבהתכון תלמידי גבריא חיביא לאוספא עוד על תקוף רגזא־דיי לישראל : ארי תתובון מבתר דחלתי ויוסף עוד לאוחרותהון במדברא ותחבלון לכל־עמא הדין : וקריבו לותיה ואמרו חטרין דען נבני לבעירנא הכא וקרוין לטפלנא : ואנחנא נזדרז מבעין קדם בני ישראל עד די נעלנון לאתרהון ויתבון טפלנא בקרוין כריכן מן־קדם יתבי ארעא : לא נתוב לבתנא עד־דיחסנון בני ישראל גבר אחסנתיה : ארי לא נחסין עמהון מעברא לירדנא ולהלא ארי קבילנא אחסנתנא לנא מעברא לירדנא מדנחא : ואמר להון משה אם־תעבדון ית־פתגמא הדין אם־תזרזון קדם עמא־דיי לקרבא : ויעבר לכון כל־דמזרז ית־ירדנא קדם־עמא־דיי עד דיתריך ית־בעלי דבבוהי מן־קדמוהי : ותתכביש ארעא קדם עמא־דיי ובתר־כן תתובון ותהון זכאין קדם־יי ומישראל ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי : ואם־לא תעבדון כן הא חבתון קדם־יי ודעו חובתכון די תשכח יתכון : בנו לכון קרוין לטפלכון וחטרין לענכון ודיפוק מפומכון תעבדון : ואמר שבטא־דבני־גד ובני ראובן למשה למימר עבדך יעבדון כמא די־רבוני מפקד : טפלנא נשנא גיתנא וכל־בעירנא יהון תמן בקרוי גלעד : ועבדך יעברון כל־מזרז חילא קדם־עמא דיי לקרבא כמא די־רבוני ממלל : ופקיד להון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר־נון וית ־רישי אבהת שבטיא לבני ישראל : ואמר

בעל הטורים

חושים שני במסור' מתרי לישני ואנחנו נחלץ חושים ואידך וכני דן חושים · והיינו דאיתא בפרק מי שמת · ודילמא כחשים של קנה · פי' הרבה קנים יוצאים מושרש אחד ולמעלה נפרדים זה מזה · כך פירוש נחלץ כמו כחשים של קנה שנאחזו' זה כזה · כך נחלץ למלחמה כי כן דרך הנלחמים להתקרב זה אל זה כדי שלא יפרידום ה האויבים · חלוץ שני במסו' ועבר לכם כל חלוץ · חלוץ הכעל · והיינו דאמרי' כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתו' כותב לאשתו שלא תזקק ליבם ולא תצטרך לחלוץ על יבמה · ושמעינן מכאן שגם משה עשה כן ומונו למד דוד · וזהו ועבר לכם כל חלוץ · חלוץ הנעל · לפני יי' בפרשה ז' פעמי' כנגד ז' שנים של כבוש · ויאמר בני גד · היה לו לומר ויאמרו אלא הגדול שבהם דבר ב בשביל כלם : בחנו

מסרה

אם חומה היא · כי אנחנו עמכם יחד נבנה לי' · כי ככם נדרש לאלהיכם דעזרא · וא' ונבנה את החומה : לא ז' ר"פ בספ' וסי' לא ישאירו ממנו עד בקר · לא יום אחד תאכלו · לא אוכל אני לבדי · לא כן עבדי משה · לא איש אל ויכזב · לא הביט און ביעקב · לא נשוב אל בתינו עד התנחל : תעשון יד וי"א ט"ו וסי' ודברת אלי ושמת את הדברים · ולא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב · ויאמר אליהם משה אם תעשון · ואם לא תעשון כן הנה חטאתם · לא תעשון כן לי' אלהיכ' · ואצוה אתכם בעת ההיא · לא תעשון ככל אשר אנחנו · ושמרתם את דברי הברית · ויאמר אלהם ממני תראו תניג' דפס' וי"א ב' בו · ויאמר להם שמשון · ויאמר להם למה תעשון כדברים · ויצום לאמר זה הדב' דמלכים · וכל ר"ב אשר יבא ד"ה · ויצו עליהם לאמר ד"ה : הנה ד' סבירי' והנה וסימ' נמסר בסדר כי תשא : וגדרת ב' וחס' וסי' גדרת לצנאכם · וגדרת בית דגן : ויאמר י"ב דסבירין ויאמרו וסימ' ויאמר מצרים אנוסה · ויאמר בני גד ובני ראובן קדמ' · ויאמר זקני סכות · ויאמר כה אמר יפתח · ויאמר הנה בנויות ברמה · כי לא מצאתם בידי מאומה · שלום בואך · כה אמר בן הדד · ויהוא יצא אל עבדי אדניו · ויאמר אפרי' אך עשרתי · והאמצים יצאו ויבקשו · (סי"כ לוק ותזכח) ונמסר גם בשפטים סימן י"א : ואת ז' בטע' טפחא וסימ' ויצו להם משה את אלעזר הכהן · ויהפכו נערי דוד · את רב שקה · תחזקנה ידיכם · המגלה הזאת · פצה פיך · ויחר לי מאד :

רשי

ואתנו אחזת נחלתנו׳ כלומר בידינו וברשותינו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה: ערי מבצר וגדרות צאן׳ זה סוף פסוק מוסב על תחילת המלה ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן: ואת נבו ואת בעל מעון מוסבו׳ שם׳ שמות ע״ז הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם עבודה זרה שלהם ובני ראובן הסבו שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר ואת שבמה׳ בנו שבמ׳ והיא שבם האמורה למעלה: ויורש׳ כתרגומו ותריך שתיבת ירש משמשת שתי מחלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: חותיהם׳ כפרניהון: ויקרא אתהן חוות יאיר׳ לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: ויקרא לה נבח׳ לה אינו מפיק ה״א וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בועז לבנות לה בית:

חסלת ראשי המטות

ונכבשה הארץ ג׳ וסימ׳ לפני יי׳ ואחר תשבו׳ ונכבשה הארץ לפניכם׳ הלא יי׳ אלהיכם עמכם׳ וא׳ והארץ נכבשה: חלוצים כל ליש׳ מל׳ במ״א חלצי צבא: נחנו ג׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ וסימ׳ בני איש אחד נחנו׳ נעבר חלוצים׳ נחנו פשענו ומרינו׳ ונמסר גם בסדר מקץ: נחנו חד מן י״א פסו׳ רישהון נ״ן וסופיהון נ״ן

ויאמר משה אלהם אם־יעברו בני־גד ובני־ראובן אתכם את־הירדן כל־חלוץ למלחמה לפני יהוה ונכבשה הארץ לפניכם ונתתם להם את־ארץ הגלעד לאחזה: ל ואם־לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען: ויענו בני־גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יהוה אל־עבדיך כן נעשה: נחנו נעבר חלוצים לפני יהוה ארץ כנען ואתנו אחזת נחלתנו מעבר לירדן: ויתן להם משה לבני־גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן־יוסף את־ממלכת סיחן מלך האמרי ואת־ממלכת עוג מלך הבשן הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב: ויבנו בני־גד את־דיבן ואת־עטרת ואת ערער: לה ואת־עטרת שופן ואת־יעזר ויגבהה: ואת בית נמרה ואת־בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן: ובני ראובן בנו את־חשבון ואת־אלעלא ואת קריתים: ואת־נבו ואת־בעל מעון מוסבת שם ואת־שבמה ויקראו בשמת את־שמות הערים אשר בנו: וילכו בני מכיר בן־מנשה גלעדה וילכדה ויורש את־האמרי אשר־בה: מ ויתן משה את־הגלעד למכיר בן־מנשה וישב בה: ויאיר בן־מנשה הלך וילכד את־חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר: ונבח הלך וילכד את־קנת ואת־בנתיה ויקרא לה נבח בשמו:

ק״ב נק״י יק״ב ע״בל סימן׳

פרשה

ואמר משה להון אם־יעברון בני־גד ובני־ראובן עמכון ית־ירדנא כל־דמזרז לקרבא קדם עמא דיי ותתכביש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית־ארעא דגלעד לאחסנא: ואם־לא יעברון מזרזין עמכון ויחסנון ביניכון בארעא דכנען: ואתיבו בני־גד ובני ראובן למימר ית די מליל יי לעבדך כן נעביד: נחנא נעבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען ועמנא אחידת אחסנתנא מעברא לירדנא: ויהב להון משה לבני־גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר־יוסף ית־מלכות סיחון מלכא דאימוראה וית־מלכות עוג מלכא דמתנן ארעא לקרוהא בתחומין קרוי ארעא סחור סחור: ובנו בני־גד ית־דיבן וית־עטרות וית ערוער: וית־עטרות שופן וית־יעזר ויגבהה: וית־בית נמרה וית־בית הרן קרוין כריכן וחוטרין דען: ובני ראובן בנו ית־חשבון וית־אלעלא וית קריתים: וית־נבו וית־בעל מעון מקפן שמהן וית־שבמה וקרוא בשמהן ית־שמהת קרויא די־בנו: ואזלו בני מכיר בר־מנשה לגלעד וכבשוה ותריך ית־אימוראה די־בה: ויהב משה ית־גלעד למכיר בר־מנשה ויתיב בה: ויאיר בר־מנשה אזל וכבש ית־כפרניהון וקרא יתהין כפרני יאיר: ונבח אזל וכבש ית־קנת וית־כפרנהא וקרא לה נבח בשמיה:

ג׳ · ג׳ חס׳ בתורה · ז״א פסוקים רישי׳ וסופי׳ נ״ן · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ דחס · ג׳ חס׳ בליש׳ · ג׳ · ל׳ סוס קרית׳ וכל׳ סוס כרכס דכו׳ כמ״ב חכן · ל׳ כתיב אלף · ב׳ כל · ג׳ בליש׳ · ל׳ ג׳ מל׳ וב׳ חס · י״א פסוקי׳ ריש׳ וסופי׳ חד

ב״ד מקומות ישרתו דרגא עם ב׳ מרכות לטעפחא:

פרשה

אבן עזרא

ונתתם׳ תתנו להם והו״ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל כי כן משפט הלשון: ונאחזו בתוככם׳ חלק להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכו׳ עמכם בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ובאת זו המלה כמשפט בעלי הי״וד כי אותיות אה״וי מתחלפים: ויענו בני גד׳ שבית חזוק: נחנו׳ יהוא העיקר וא״לף אנחנו נוסף ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה. בעבור היותו חצי השבט: ואת נבו׳ יתכן שהוא הר נבו ששם נקבר משה כאשר אפרש: מוסבות׳ אלה הערים הוסבו שמותם וכן שבמה: ויורש׳ יש אומרים כי מכיר חי היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה אל הנזכר שהיה במשפחה׳ וטעם למכיר בן מנשה לבני מכיר כמו ויאמר יהוד׳ לשמעון אחיו: ויאיר בן מנשה׳ הוא ממשפחת יהודה כי כן כתו׳ כי חצרון לקח בת מכיר בן מנש׳ והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזלי הגלעדי כי כן כתוב ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אח׳ כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה התקיף מכל שבעה גוים: חוותיהם׳ פירושו לפי מקומו כמו קריות:

בעל הטורים

נחנו נעבור חלוצי׳ הפסוק מתחיל ומסיים בנון כלומר נעבור הירדן שהוא רחב נ׳ אמה׳ ויש בו י״ב תיבות לומר י״ב שבטי׳ יעברו נחנו ג׳ נחנו נעבור· בני איש אחד נחנו· נחנו פשענו ומרינו· נחנו נעבור·למה כי כלנו בני איש אחד נחנו· ואם לא נחנו פשענו כדכתיב ודעו חטאתיכם אשר תמצא אתכם· ויקרא לה נובח לה נ׳ לא מפיק ה״א ויקרא לה נובח בשמו שלא נתקיים לה זה השם· ויאמר לבנות לה בית בארץ שנער שבקש לבנות ולא בנה· ויאמר לה בועז שלא דבר עמה הוא בעצמו אלא על ידי שליח׳ לה כמו לא: פרשת

וסי׳ נמסר בסדר תוריע: את ממלכ׳ י״א פסוקי׳ מן ב׳ בחד פסוק דמין קדמא את ותנינ׳ ואת וסימ׳ נמס׳ בסדר ויקהל: לעריה בגבלת ערי הארץ׳ יצב גבלת עמים חס׳ דחס׳ אתה הצבת כל גבולות מלא דמל׳, וב׳ גבלות כתי׳ חסר וי״ו קדמא וסי׳ ואסיר גבלות עמי׳ גבלות ישיגו עדר׳ ושאר׳ גבולת כתיב חסר וי״ו תניין: עטרת ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ויבנו בני גד את דיבון׳ ואת עטרת שופן׳ והעטרת תהיה לחלם דזכריה: מוסבת ב׳ כ״כ וסימ׳ משבצת זהב׳ שם: וילכדה ה׳ ג׳ מלאים וב׳ חסרים וסימ׳ וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה׳ והאורב קם מהרה ממקומו׳ ויעבר יהושע וכל יש׳ עמו מלכיש׳ ויעל יהושע וכל יש׳ עמו מעגלונה חברונה׳ וילכדה מקצה שלש שנים׳ קדמ׳ ובתר׳ חס׳: כל חותיה׳ חס׳ וכל הוות מל׳ במ״ג חס׳ וסי׳ הות לאביו בן כסיל׳ שקר מזין׳ אם חכי לא יבין הות׳ בתר׳ פליג׳: ויקרא לה נבח י״ד פסו׳ בטעמ׳ תרין חוטרין׳ פי׳ הטפחא כך דינה לעולם לא ישרתנה כי אם מרכא אך ב״יד מקומות ישרתנה דרגא עם ב׳ מרכות הנקראו׳ תרין חוטרין וסי׳ ויבא לו יין וישת׳ למה תעשה כה׳ אשר לא צוה אותם׳ ויקרא לה נבח׳ הלא טוב לנו שוב מצרימה׳ נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים׳ וחברו דד״ה׳ ויחנו אלה נכח אלה׳ נעניתי לו בה׳ וינח לו אלהיו מסביב׳ הלא זה אוד מוצל מאש׳ ודי לא ידע תהודעו׳ ויהי לב לעם לעשות׳ ויהי ריב ומדון ישא: להג׳ דלא מפקי ה״א וסי׳ ונבח הלך וילכד את קנת׳ ויאמר אלי לבנות לה בית׳ ויאמר לה בעז:

אבן עזרא

אלה מסעי׳ כאשר חנו בני ישראל בערבו׳ מואב וישבו שם חדשים עד שבכו העלים המוכרים ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים: את מוצאיהם׳ איך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעיהם: על פי יי׳ ידבק עם למסעיהם: ממחרת הפסח׳ פירשתיו וכן ביד רמה: ובאלהיהם עשה יי׳ שפטי׳ כמו ראם דנגן כי כן אמר השם למשה: ויסב׳ רמז לעכן או לישראל: פני החירות׳ ופי החירות מקום אחד הוא והפה בפנים: דרך שלשת ימים׳ פירשתיו: קברות התאוה׳ הוא בקדש ברנע כאשר פירשתי: ויסעו

רשי

אלה מסעי: למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאעפ״י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות: צא מהן י״ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלי׳ שנאמ׳ ואחר נסעו העם מחצרות וגו׳ שלח לך אנשים וגו׳ וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם שמונה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שלשים ושמונה שנה לא נסעו אלא עשרים מסעו׳ זה מיסודו של רבי משה ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרים התחיל אביו מונה כל המסעו׳ אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וגו׳: ומצרים מקברים׳ טרודים באבלם: ויחנו ברתמה׳ על שם לשון הרע של מרגלים שנא׳ מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים: על

מסורה

ביד רמה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח ושלח לך: מקברים ב׳ וסי׳ ומצרים מקברים את אשר הכה׳ מקברי׳ את העוברי׳: באתם כל ליש׳ חס׳ בר מן חד ואל ימשלו בי אז איתם: צפון ל׳ מלא בתור׳: מפני החירת ג׳ סבירי׳ פי מפי וקרי׳ פני מפני וסי׳ ויסעו מפני החיר׳ ׳ותפרש את המסך על פני הבאר כאשר ינוס איש מפני הארי:

תרגום אונקלוס

אלין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים לחיליהון בידא דמשה ואהרן: וכתב משה ית מפקנהון למטלניהון על מימרא דיי ואלין מטלניהון למפקניהון: ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עסרא יומא לירחא קדמאה מבתר פסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני כל מצרים: ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי דינין: ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכת: ונטלו מסכות ושרו באיתם די בסטר מדברא: ונטלו מאיתם ותב על פום חירתא די קדם בעל צפון ושרו קדם מגדול: ונטלו מן פום חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין במדברא דאיתם ושרו במרה: ונטלו ממרה ואתו לאילים ובאילים תרי עסר מבועין דמין ושבעין דקלין ושרו תמן: ונטלו מאילים ושרו על ימא דסוף: ונטלו מימא דסוף ושרו במדברא דסין: ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה: ונטלו מדפקה ושרו באלוש: ונטלו מאלוש ושרו ברפידם ולא הוו תמן מיא לעמא למשתי: ונטלו מרפידם ושרו במדברא דסיני: ונטלו ממדברא דסיני ושרו בקברי דמשאלי: ונטלו מקברי דמשאלי ושרו בחצרות: ונטלו מחצרות ושרו ברתמה: ונטלו מרתמה ושרו ברמון פרץ: ונטלו מרמון פרץ ושרו בלבנה: ונטלו מלבנה ושרו ברסה: ונטלו מרסה ושרו בקהלתא: ונטלו מקהלתא ושרו בהר שפר: ונטלו מהר שפר ושרו בחרדה: ונטלו מחרדה ושרו במקהלות: ונטלו ממקהלות ושרו בתחת: ונטלו מתחת ושרו בתרח: ונטלו מתרח ושרו במתקה: ונטלו ממתקה

תורה

לג **אלה** מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן: ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים: ומצרים מקברים את אשר הכה יהוה בהם כל בכור ובאלהיהם עשה יהוה שפטים: ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכת: ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ויסעו מאתם וישב על פי החירת אשר על פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל: ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה: ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם: ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף: ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין: ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה: ויסעו מדפקה ויחנו באלוש: ויסעו מאלוש ויחנו ברפידם ולא היה שם מים לעם לשתות: ויסעו מרפידם ויחנו במדבר סיני: ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברת התאוה: ויסעו מקברת התאוה ויחנו בחצרת: ויסעו מחצרת ויחנו ברתמה: ויסעו מרתמה ויחנו ברמן פרץ: ויסעו מרמן פרץ ויחנו בלבנה: ויסעו מלבנה ויחנו ברסה: ויסעו מרסה ויחנו בקהלתה: ויסעו מקהלתה ויחנו בהר שפר: ויסעו מהר שפר ויחנו בחרדה: ויסעו מחרדה ויחנו במקהלת: ויסעו ממקהלת ויחנו בתחת: ויסעו מתחת ויחנו בתרח: ויסעו מתרח ויחנו במתקה: ויסעו ממתקה

בעל הטורים

פרשת ואלה מסעי

ואלה מסעי למוצאיהם׳ ובתר הכי הפך וכתב ואלה מסעיהם למוצאיהם׳ לומר שהכל היה על פי יי׳ בין מסע בין מוצא׳ ויסעו מרעמסס נכתר הכי כתי׳ ויסעו בני ישראל מרעמסס׳ מתחלה נסעו בערבוביא׳ ערב רב ביניהם׳ ואחר כשמספר המסעות כלם הזכיר בני ישראל כי הפרידו ערב רב ביניהם׳ יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים לומר שגם ערב רב שהם מצרים יצאו ביד רמה לעיני שאר מצרי׳ ומצרים ב׳ ראשי פסוקי׳ ומצרים מקברים ומצרים ילד את לודים׳ לומר שאפי׳ אותם שנכר מתו רגנם ניחטט׳ מקברים ב׳ ומצרים מקברים׳ מקברים את העוברים בפרשת גוג והיינו דכתיב כאשר יחילו למצרים יחילו לשמע צור׳ סכותה׳ שם שנתוככו בענני כבוד׳ וישב על פי החירות׳ ולהכי אומר וישובו מלמד שכלם היה להם לב אחד לעשות כן על פי בוויי של משה׳ על פי החירות ובפר׳ ויהי בשלח אומר לפני פי החירות מלמד שאמר להם משה על פי יי׳ אני אומר לכם שתהיו בני חורים׳ ויסעו מפני החירות היה לו לומר מפי החירות אלא ויסעו ביד רמה מפני שהבטיחן שיהיו בני חורין׳ ויבאו אלימה׳ ולא אמר ויחנו באלים מלמד שלא היה דעתם לחנות שם׳ עד שנעשה להם נס שמצאו י״ב עינות מים׳ ואז חנו שם׳ מדבר סין מתחלה נקר׳ מדבר סין ולבסוף נקרא סיני שנתוסף לו יוד כנגד י׳ דברות׳ סין ימים היה משה בהר׳ בדפקה שם דפק לבם שלא היה להם לחם׳ באלוש נתן להם המן בזכות לושי ועשי עוגות׳ ברתמה על שם המרגלים שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים׳ והיינו ברסה שנתרוססו שם׳ בקהלתה׳ ע״ש ויקהל עליהם קרח את כל העדה׳ במקהלות ע״ש ויקהלו על משה ועל אהרן׳ במקהלות ב׳ ויסעו מחרדה ויחנו במקהלות׳ במקהלות ברכו אלהים דרשינן מיניה שאפילו עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים׳ וזהו ויסעו מחרדה פי׳ מחרדת מצרים שהיה נוסע אחריהם׳ ויחנו במקהלות׳ מלמד שנעשו קהלות קהלות לומר שירה: ואבדתם

מסרה

אילם׳ ב׳ כתי׳ כן ביוד בתר אלף וסי׳ ויבאו אילמה ׳ ויסעו ממרה: המדברה י״ג וסי׳ נמסר בסד׳ אחרי מות: חצרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ מן הבתים מן החצר׳ ומן השדת׳ ויחנו בחצרת ׳ ויסעו מחצרת ׳ ולבן וחצרת ודי זהב: ברמן ט׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסד׳ תצוה: במקהלו׳ ב׳ ובתרי ליש׳ וסי׳ ויסעו מחרדה ויחנו במקהלות׳ במקהלות ברכו אלהים:

על פי ה׳ · מלמד שמת בנשיקה : וישמע הכנעני · כאן למדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה : בעיי העברים · לשון חרבות וגלים כמו לעי השדה שמו את ירושלם לעיים : מבית הישימות עד אבל השטים · כאן למדך שעור מחנה ישראל שנים עשר מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא כו׳ : אבל השטים · מישור של שטים אבל שמו : כי אתם עוברים את הירדן וגו׳ והורשתם וגו׳ · והלא כמה פעמי׳ הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברי׳ בירדן ביבשה על מנת כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן : והורשתם · וגרשתם : משכיותם · כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבני׳ של שיש להשתחוות עליהם בפישוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה : מסכותם · כתרגומו מתכתהון : והורשתם את הארץ · והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיי׳ בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה :

ויסעו מקדש · שם עיר׳ וטעם וישמע הכנעני כי נלחם עם ישראל בהיותם בהר ההר : צלמונה ופונן · פירשתים : ועלמון דבלתימה · שם כלל למסעים רבי׳ כאשר פירשתי בפרשת זאת חקת התורה : מבית הישימות · הוא הניא הנשקף על פני הישימון אז צוה השם להזהיר ישראל כי הם קרובים לעבוד : משכיותם · כמו אבן משכית : במותם · מקומות גבוהים כמו במותי ארץ : והתנחלתם

הארבעים ג׳ וסימ׳ לא אעשה בעבור הארבעים׳ ויעל אהרן הכהן׳ בשנת הארבעים למלכות דוד׳ ונמסר גם בסדר וירא : לצאת ג׳ וסימ׳ בחדש׳ ויעל אהרן הכהן׳ ויהי בשמנים שנה׳ ונמסר גם בסדר וישמע יתרו : במתו ג׳ חס׳ וסימ׳ ואהרן בן שלש ועשרים׳ ומשה בן מאה ועשרים׳ מצורע עד יום מתו דמלכים :

ל ויחנו בחשמנה : ויסעו מחשמנה ויחנו במסרות : ויסעו ממסרות ויחנו בבני יעקן : ויסעו מבני יעקן ויחנו בחר הגדגד : ויסעו מחר הגדגד ויחנו ביטבתה : ויסעו לה מיטבתה ויחנו בעברנה : ויסעו מעברנה ויחנו בעצין גבר : ויסעו מעצין גבר ויחנו במדבר־צן הוא קדש : ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר בקצה ארץ אדום : ויעל אהרן הכהן אל־הר ההר על־פי יהוה וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני־ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש : ואהרן בן־שלש ועשרים ומאת שנה במתו בהר ההר : ס

מ וישמע הכנעני מלך ערד והוא־ישב בנגב בארץ כנען בבא בני ישראל : ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמנה : ויסעו מצלמנה ויחנו בפונן : ויסעו מפונן ויחנו באבת : ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים מה בגבול מואב : ויסעו מעיים ויחנו בדיבן גד : ויסעו מדיבן גד ויחנו בעלמן דבלתימה : ויסעו מעלמן דבלתימה ויחנו בהרי העברים לפני נבו : ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבת מואב על ירדן ירחו : ויחנו על־הירדן מבית הישמת עד אבל השטים בערבת מואב : ס

נ וידבר יהוה אל־משה בערבת מואב על־ירדן ירחו לאמר : דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את־הירדן אל־ארץ כנען : והורשתם את־כל־ישבי הארץ מפניכם ואבדתם את כל־משכיתם ואת כל־צלמי מסכתם תאבדו ואת כל־במותם תשמידו : והורשתם את־הארץ וישבתם־בה כי לכם נתתי את־הארץ לרשת אתה :

ל׳ וחס׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · חס׳ · חס׳ · כל כן חס׳ וכל סין מ״ל · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ב׳ חס׳ בתורה משה ואהרן וחד מתו · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · ו׳ חס׳ בליש׳ · כל אוריי׳ כ״כ · כל אוריית חס׳ כמ״א · ד׳ וחס׳ · ל׳ בטע׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ בכ חס׳ וי״ו

ושרו בחשמונה : ונטלו מחשמונה ושרו במוסרות : ונטלו ממוסרות ושרו בבני יעקן : ונטלו מבני יעקן ושרו בהור הגדגד : ונטלו מהר הגדגד ושרו ביטבתה : ונטלו מיטבתה ושרו בעברונה : ונטלו מעברונה ושרו בעציון גבר : ונטלו מעציון גבר ושרו במדברא דצן היא רקם : ונטלו מרקם ושרו בהור טורא בסיפי ארעא דאדום : וסליק אהרן כהנא להור טורא על־מימרא דיי ומית תמן בשנת ארבעין למפק בני־ישראל מארעא דמצרים בירחא חמישאה בחד לירחא : ואהרן בר־מאה ועסרין ותלת שנין כד־מית בהור טורא :

ושמע כנענאה מלכא דערד והוא־יתיב בדרומא בארעא דכנען במיתי בני ישראל : ונטלו מהור טורא ושרו בצלמונה : ונטלו מצלמונה ושרו בפונון : ונטלו מפונון ושרו באבות : ונטלו מאבות ושרו במגיזת עבראי בתחום מואב : ונטלו ממגיזתא ושרו בדיבון גד : ונטלו מדיבון גד ושרו בעלמון דבלתימה : ונטלו מעלמון דבלתימה ושרו בטורי דעבראי דקדם נבו : ונטלו מטורי דעבראי ושרו במישריא דמואב על ירדנא דיריחו : ושרו על־ירדנא מבית ישימות עד מישר שטין במישריא דמואב :

ומלל יי עם־משה במישריא דמואב על־ירדנא דיריחו למימר : מלל עם־בני ישראל ותימר להון ארי־אתון עברין ית־ירדנא לארעא דכנען : ותתרכון ית־כל־יתבי ארעא מן־קדמיכון ותאבדון ית כל־בית סגדתהון וית כל־צלמי מתכתהון תאבדון וית כל־במתהון תשיצון : ותתרכון ית־יתבי־ארעא ותתבון בה ארי לכון יהבית ית־ארעא למירת יתה :

בעל הטורים

ואבדתם ב׳ ואבדתם את משכיות׳ ואבדתם את שמם · משכיותם היינו בית עז׳ שלהם · שיאבד עז׳ צריך לשרש אחריה · דכתיב ואבדתם את שמם : והתנחלתם

אבת מאבת ו׳ חס׳ וסימ׳ אל תפנו אל האבת׳ והנפש אשר תפנה אל האבת׳ ויחנו ויסעו דזא׳ חקת׳ ויחנו ויסעו דאלה מסעי : בעלמן ל׳ · מעלמן ל׳ : בערב׳ כל אורית׳ חס׳ בר מן חד דעלם וירא בלק : הישמת ג׳ חלוקי׳ אורית׳ הישמת ד׳ כתיב כן יהוש׳ הישמות כתיב׳ יחזקאל הישימות כתיב : וידבר יי׳ ו׳ בטעמ׳ תביר וסימ׳ אני יי׳ דבר אל פרעה׳ זאת החיה אשר תאכלו׳ וידבר יי׳ אליכם מתוך האש׳ צו את בני ישראל כי אתם עברים׳ אל מנשה ואל עמו׳ ביד עבדיו הנביאי׳ ונמסר גם בסדר וארא : והורשתם ב׳ ומלאים וסי׳ את כל יושבי הארץ׳ את הארץ וישבתם בה :

רשי

אל אשר יצא לו שמה, מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם, לפי חשבון יוצאי מצרים, דבר אחר בשנים עשר גבולין כמנין השבטים: והיה אשר תותירו מהם, יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם, ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכיא: ולצנינים, פותרים בו הפותרי' לשון מסוכת קוצי' הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכם, כתרגו': זאת הארץ אשר תפל לכם וגו', לפי שהרבה מצות נוהגו' בארץ ואין נוהגו' בחוצה לארץ הוצרך לכתו' מצרני גבולי רוחותיה סביב לומ' לך מן הגבולי' ולפנים המצות נוהגו': תפל לכם, על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה ומדרש אגדה אומ' על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבעים אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: והיה לכם פאת נגב, רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צין, אשר אצל אדו' מתחיל מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדו' כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנא' בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרי' לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילום לצד צפון ובאין לארץ ישר' ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצם ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה ובשבאו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיה בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים, כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר: ועבר צנה, אל צין כמו מצריימה: והיו תוצאותיו, קצותיו בדרומה של קדש ברנע: ויצא חצר אדר, מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל כמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: והיו תוצאותיו הימה, אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: וגבול ים, ומצר מערבי מהו: והיה לכם הים הגדול, למצר וגבול הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין אי"ולש: גבול צפון, מצר צפון: מן הים הגדול תתאו לכם להר ההר, שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו: תתאו, תשפעו לכם לנטות ממצר' לצפון אל הר ההר, תתאו, לשון סיבה כמו אל תא הרצי' ותאי השער היציע שקורין אפנדי"ץ שהוא מוסב ומשופע: מהר ההר, תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבאת חמת זו אנטוכיא: תוצאות הגבול, סופי הגבול כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קראו תוצאות ששם כלה אותה מדה: והיו תוצאותיו חצר עינן, הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי:

והתאויתם

אבן עזרא

והתנחלתם, כמו והתאויתם והפעול הארץ, וטעם להזכיר לרב תרבו לדבק אחריו ואם לא תורישו: לשכים, קוצי' חדים מגזרת השך משוכתו הכני סך את דרכך בסירים: ולצנינים, פירושו לפי מקומו כמו ולשוטט בצדכם שהם מכות בשוט או קוצים חדים כמו צנים פחים והנה עוד פי' להם גבול נחלתם שהם חייבים להוריש משם יושב הארץ: אל הארץ כנען, כמו ואצבעות עודד הנביא הנבואה נבואת עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען: על ידי אדום, מקום כמו על יד הירדן: נחלה מצרים, אל נחל מצרים ואיננו היאור: הים הגדול, הספרדי הטעם גבול מערב נחלתכם והיה הים הגדול והוא הגבול בעצמו: ונ"ל

מסרה

והתנחלתם ב' וסי' אותם לבניכם, את הארץ בגורל: אל אשר ה' וסימ' ועתה לך נחה את העם, והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכ', ואיש אל עבר פניו קדמ', בבאם הכהני', ותאמר רות אל תפגעי בי, ונמסר גם בסדר כי תשא: את ישבי ב' בתורה וסימ' וגרשתמו, ואם לא תורישו: אבתיכם כל אוריתא כתיב כן במ"ב ואמרתי להם אלהי אבותיכם כתיב מל' דמל', יי' אלהי אבותכם יוסף עליכם כן כתיב ושארא אבתיכם כתיב: תפל כלם חס' בקרי' במ"ת מל' וסימ' במסר' רבת': לגבלתיה ד' וסי' זאת הארץ אשר תפל, זירד הגבול הירדנה, והירדן יגבל אתו, ויכלו לנחל את הארץ, אוריתא לגבלתיה כתיב חס' ו"ו קדמא ותניי', יהוש' לגבולתיה חס' ו"ו דבתר למ"ד: ו' כתיב והיה וקרינן והיו וסימ' עקרבים דוידבר, נחל מצרים דיהודה, דועבר עצמונה, בית און, בית חורון, בית חגלה: ותצאתיו כל אוריתא תוצאתיו כתיב, אל גבול היפלט תצאתו כתי', אל כתף בי' חגלה תצאותיו כתיב, ושארא תצאתיו כתיב ולעניין תוצאות כתיב תצאות: תוצא ג' כתיב כן וסימ' מהר ההר תתאו, ואלה תוצאת העיר, וירד הגבול, תוצאות חיים ל' מל' דמל', ושארא כלהון תצאות כתיב: הגבול ט' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר חקת התורה:

בעל הטורים

והתנחלתם, שנים והתנחלת' את הארץ ואידך גבי עבד דעבד איתקש לקרקעות, והתנחלתם ד' פעמי' כחלה כפסוק שכל אחד היה לו בארבע מקומות, בהר, ובמישור, ובשפלה, ובחוף הים, והעסיק מתחיל ומסיי' בנחלה לומר שבמקום שיצא הגורל אפי' רחוק זה מזה אין לשנו': ולצנינים לשון צנה, שיבאו עליהם מגן וצנה: אלה

תורה

וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ בְּגוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם לָרַב תַּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה הַגּוֹרָל לוֹ יִהְיֶה לְמַטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנֶחָלוּ׃ וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ׃ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ פ

לד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־אַתֶּם בָּאִים אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ׃ וְהָיָה לָכֶם פְּאַת־נֶגֶב מִמִּדְבַּר־צִן עַל־יְדֵי אֱדוֹם וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם־הַמֶּלַח קֵדְמָה׃ וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְהָיָה תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה׃ וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ וּגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם׃ וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר׃ מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה׃ וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן׃

תרגום

וְתַחְסְנוּן יָת־אַרְעָא בְּעַדְבָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוֹן יָת־אַחְסַנְתְּהוֹן וְלִזְעֵירֵי תַּזְעֵרוּן יָת־אַחְסַנְתֵּיהּ לִדְיִפּוֹק לֵיהּ תַּמָּן עַדְבָא דִּילֵיהּ יְהֵי לְשִׁבְטֵי אֲבָהָתְכוֹן תַּחְסְנוּן׃ וְאִם־לָא תְתָרְכוּן יָת־יָתְבֵי אַרְעָא מִן־קֳדָמֵיכוֹן וִיהֵי דִּתְשָׁאֲרוּן מִנְּהוֹן לְסִיעָן נָטְלָן זַיְן לְקִבְלֵיכוֹן וּלְמַשְׁרְיָן מַקְּפָן לְכוֹן וְיָעִיקוּן לְכוֹן עַל־אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ׃ וִיהֵי כְּמָא דִּי חֲשֵׁבִית לְמֶעְבַּד לְהוֹן אַעְבֵּיד לְכוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ פַּקֵּיד יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי־אַתּוּן עָלִין לְאַרְעָא דִּכְנָעַן דָּא אַרְעָא דִּי־תִתְפְּלַג לְכוֹן בְּאַחְסָנָא אַרְעָא דִּכְנַעַן לִתְחוּמָהָא׃ וִיהֵי לְכוֹן רוּחַ־דָּרוֹמָא מִמַּדְבְּרָא דְצִן עַל־תְּחוּמֵי אֱדוֹם וִיהֵי לְכוֹן תְּחוּם דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי יַמָּא דְמִלְחָא קִדּוּמָא׃ וְיַסְחַר לְכוֹן תְּחוּמָא מִדָּרוֹמָא לְמַסְּקָנָא דְעַקְרַבִּים וְיֶעְבַּר לְצִין וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא לְרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק לַחֲצַר־אַדָּר וְיֶעְבַּר לְעַצְמוֹן׃ וְיַסְחַר תְּחוּמָא מֵעַצְמוֹן לְנַחְלָא דְמִצְרָיִם וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי לְמַעְרְבָא׃ וּתְחוּם מַעְרְבָא וִיהֵי לְכוֹן יַמָּא רַבָּא וּתְחוּמָא דֵּין־יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם מַעַרְבָא׃ וְדֵין יְהֵי־לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא מִן־יַמָּא רַבָּא תְּכַוְּנוּן לְכוֹן הוֹר טוּרָא׃ מֵהוֹר טוּרָא תְּכַוְּנוּן לְמֵיעַל חֲמָת וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי דִּתְחוּמָא לִצְדָד׃ וְיִפּוֹק תְּחוּמָא לְזִפְרוֹן וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי לַחֲצַר עֵינָן דֵּין־יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא׃

ותכוונון

והתאויתם׳ לשון סיבה ונטיה כמו תתאו: שפמה׳ במדבר המזרחי ומשם הרבלה: מקדם לעין׳ שם מקום והמדבר הולך במזרחו כנגד העין לפנים מן המדבר ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול׳ כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה׳ שיהיה ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: קדמה מזרחה׳ אל פני העולם שהם במזרח פרוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: אשר ינחלו לכם׳ בשבילכם כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושי׳ יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקר׳ שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו יי׳ ילחם לכם: לנחל את הארץ׳ שיהא נוחל וחולק אותה במקומכם: לנחל את בני ישראל׳ שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה: ומגרש׳ ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: ולכל

ומחה ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא: על כתף ה׳ וסי׳ וירד הגבל משפם׳ ויתן את המכונות ב׳ בו׳ משא בהמות נגב׳ ויביאני במבוא אשר על צפונה: הירדנה ד׳ וסי׳ וירד הגבול׳ ויבא גדעון׳ ויאמר אליהו אל אלישע׳ וילך אתם ויבאו הירדנה: כי לקחו ה׳ ר״פ בטעמא מונח לפני גריש בתו׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים:

והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה: וירד הגבל משפם הרבלה מקדם לעין וירד הגבל ומחה על כתף ים כנרת קדמה: וירד הגבול הירדנה והיו תוצאתיו ים המלח זאת תהיה לכם הארץ לגבלתיה סביב: ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל אשר צוה יהוה לתת לתשעת המטות וחצי המטה: כי לקחו מטה בני הראובני לבית אבתם ומטה בני הגדי לבית אבתם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם: טו שני המטות וחצי המטה לקחו נחלתם מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה: פ וידבר יהוה אל משה לאמר: אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון: ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את הארץ: ואלה שמות האנשים למטה יהודה כלב כ בן יפנה: ולמטה בני שמעון שמואל בן עמיהוד: למטה בנימן אלידד בן כסלון: ולמטה בני דן נשיא בקי בן יגלי: לבני יוסף למטה בני מנשה נשיא חניאל בן אפד: ולמטה בני אפרים נשיא קמואל כה בן שפטן: ולמטה בני זבולן נשיא אליצפן בן פרנך: ולמטה בני יששכר נשיא פלטיאל בן עזן: ולמטה בני אשר נשיא אחיהוד בן שלמי: ולמטה בני נפתלי נשיא פדהאל בן עמיהוד: אלה אשר צוה יהוה לנחל את בני ישראל בארץ כנען: פ

לה

א וידבר יהוה אל משה בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר: צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבתיהם תתנו ללוים: והיו הערים להם לשבת ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם

ותכונון לכון לתחום קידומא מחצר עינן לשפם: ויחות תחומא משפם לריבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על כיף ים גינסר קידומא: ויחות תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי לימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא סחור סחור: ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא די תחסנון יתה בעדבא די פקיד יי למתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא: ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון: תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא דיריחו קידומא מדנחא: ומליל יי עם משה למימר: אלין שמהת גבריא די יחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: ורבא חד רבא חד משבטא תסבון לאחסנא ית ארעא: ואלין שמהת גבריא לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: ולשבטא דבני שמעון שמואל בר עמיהוד: לשבטא דבנימן אלידד בר כסלון: ולשבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: לבני יוסף לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפוד: ולשבטא דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: ולשבטא דבני זבולן רבא אליצפן בר פרנך: ולשבטא דבני יששכר רבא פלטיאל בר עזן: ולשבטא דבני אשר רבא אחיהוד בר שלומי: ולשבטא דבני נפתלי רבא פדהאל בר עמיהוד: אלין די פקיד יי לאחסנא ית בני ישראל בארעא דכנען: ומליל יי עם משה במשריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: פקיד ית בני ישראל ויתנון לליואי מאחסנת אחודתהון קרוין למתב ורוח לקרויא סחרנהון תתנון לליואי: ויהון קרויא להון למתב ורוחיהון יהון לבעירהון ולקנינהון ולכל

לבית אבתם כל אורית׳ אבתם חס׳ במ״ב מ׳ל וסימ׳ אלה קריאי העדה׳ ואת שם אהרן תכתב על מטה׳ וכל נביאים וכתובים דכוו׳ מ׳ל במ״ה חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר במדבר: אלה שמות ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בריש סדר שמות בריש סיפרא: כל ענינא ולמטה במ״ג למטה וסימ׳ יהוד׳ בנימן מנשה יב״ם סימן: למטה יהודה ב׳ בעני׳ בטעמ׳ יהודה׳ בנימן: כל ענינא ולמטה בני במ״ב חס׳ בני וסימ׳ יב יהודה׳ בנימן: וידבר יי׳ אל משה ט׳ דלא נסיב לאמר וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא:

ל׳ · ט׳ חס׳ בל״ש · ב׳ · ל׳ · כל אוריית׳ כ״כ · ג׳ מ״ל בסנטיס · ה׳ מאריכין בריש תיבותא · ג׳ מ״ל בסנטיס · ה׳ ר״פ · ל׳ · ב׳ וחס׳ ׳ כתורה · ל׳ כתורה · ל׳ סוס נגד · ל׳

אבן עזרא

וא״לף והתאוית׳ תחת וי״ו והתוית תיו ואם הם שני בניינים: והתאוית׳ כמו עד תאות גבעות עולם: ומחה׳ כאשר אמרו קדמונינו תבירתא מגוז׳ ימחאו כף: שני המטות׳ פעם שנית לבאר מקום נחלתם: ינחלו׳ פעל יוצא לשנים פעולים וכן ונחלתנו על דעת המדקדקים: אלעזר׳ ראשונה כי על פיו יצא יהושע גם הוא בן אהרן׳ ולא הזכיר נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי האל מיהוד׳ כאשר יצא הגורל בתחילה רק יש טענה גדולה עליה׳ אף על פי שהפירוש ככון יהיה כראה לפי דעתינו: פדהאל׳ אם נעלם הה״א הם שתי מלות שוות בטעם כי הה״א איננה מהאותיות המשך: ומגרש׳ ידוע: ארכה

בעל הטורים

אלה שמות האנשים · ולמטה פעם אחרת ואלה שמות האנשים· לומר שנאים בשמותם ונאים במעשיהם · אלידד בן כסלון הוא אלדד והוסיף לו יו״ד על שם הנבואה שנקראת בי׳ לשונות · בפרש׳ מגרש כתיב ה׳ פעמי׳ למקלט· שיקלט ולא יהרג הנפש שיש לו חמשה שמות: ועדותם

לטטה
כל ענינא ולמטה במ״ב למטה יהוד׳ בנימן מנשה

בנימן
ג׳ זקפין בענין ׳בני סימן׳ יהוד בנימן יוסף וחד ולמט׳ בני שמעון׳

נשיא
כל ענינא נשיא במ״ג חסרים יהודה שמעון בנימן׳

ולמטה בני
כל ענינא למטה בני ולמטה בני במ״ב חסרים בני יהודה בנימן׳

צו את
קמצא בו את בני ישראל ואמרת בו בשני גרישין ודין בזרקא׳ וסי׳ עתנה בזריקה׳

ומגרשיהם
כל אורייתא כתו׳ כן במ״א מגרשיהן כל הערים אשר תתנו׳ וכל יהושע דכותהון במ״א ומגרשיהם בני יוסף שני מעות׳

לכל חייתם, לכל צרכיהם: אלף אמה סביב, ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים: והקריתם, אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה יי' אלהיך לפני: מגואל, מפני גואל הדם קרוב לנרצח: שש ערי מקלט, מגיד שאף על פי שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שבארץ כנען: את שלש הערים וגו', אף על פי שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד כשיבי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם: ואם בכלי ברזל הכהו, אין זה מדבר בהורג בשוגג אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקדוש ב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפי' לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו ולא' בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו' למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: באבן יד, שיש בה מלא יד: אשר ימות בה, שיש בה שיעור להמית כתרגומו לפי שנאמר והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: או בכלי עץ יד, לפי שנאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהו לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: בפגעו בו, אפילו בתוך ערי מקלט: בגדיה

ומדתם יו' פסוק' בטעם פזר גדול וגלגל וסי' במס' רבתא: ומדת' ב' חס' בליש' וסי' ומדת' מחוץ לעיר, ומדתי את פעלתם: בתוך ה' וסי' נמסר בסדר לך לך: ערי המקלט ד' וסי' ואת הערים אשר תתנו ללוים, דבר אל בני ישראל דיהושע, ויתנו להם את ערי המקלט דד"ה, ולבני אהרן נתנו את ערי דד"ה, ושאר אוריתא ערי

ולכל חיתם: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב: ומדתם מחוץ לעיר את־פאת־קדמה אלפים באמה ואת־פאת־נגב אלפים באמה ואת־פאת־ים אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך זה יהיה להם מגרשי הערים: ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש־ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר: כל־הערים אשר תתנו ללוים ארבעים ושמנה עיר אתהן ואת־מגרשיהן: והערים אשר תתנו מאחזת בני־ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים: פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את־הירדן ארצה כנען: והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה־נפש בשגגה: והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח עד־עמדו לפני העדה למשפט: והערים אשר תתנו שש־ערי מקלט תהיינה לכם: את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה: לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש־הערים האלה למקלט לנוס שמה כל־מכה־נפש בשגגה: ואם־בכלי ברזל הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: ואם באבן יד אשר־ימות בה הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: או בכלי עץ־יד אשר־ימות בו הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: גאל הדם הוא ימית את־הרצח בפגעו־בו הוא ימתנו: ואם־בשנאה יהדפנו או־השליך עליו

ולכל חיותהון: ורוחי קרויא די תתנון לליואי מכותל קרתא ולברא אלף אמין סחור סחור: ותמשחון מברא לקרתא ית רוח קדומא תרין אלפין אמין וית רוח דרומא תרין אלפין אמין וית רוח מערבא תרין אלפין אמין וית רוח צפונא תרין אלפין אמין וקרתא במציעא דין יהי להון רוחי קרויא: וית קרויא די תתנון לליואי ית שית קרוי שיזבותא די תתנון למערק תמן קטולא ועליהון תתנון ארבעין ותרתין קרוין: כל קרויא די תתנון לליואי ארבעין ותמני קרוין יתהן וית רוחיהן: וקרויא די תתנון מאחסנת בני ישראל מן סגיאי תסגון ומן זעירי תזערון גבר כפום אחסנתיה די יחסנון יתן מקרווהי לליואי: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: ותזמנון לכון קרוין קרוי שיזבותא יהוין לכון ויערוק תמן קטולא דיקטול נפשא בשלו: ויהון לכון קרויא לשיזבא מגאל דמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנשתא לדינא: וקרויא די תתנון שית קרוי שיזבותא יהוין לכון: ית תלת קרויא תתנון מעברא לירדנא וית תלת קרויא תתנון בארעא דכנען קרוי שיזבותא יהוין: לבני ישראל ולגיורא ולתותביא ביניכון יהוין שית קרויא האלין לשיזבא למערוק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו: ואם במנא דפרזלא מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: ואם באבנא דמתנסבא בידא דהיא כמסת די ימות בה מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: או במאן דאע דמתנסב בידא דהיא כמסת די ימות בו מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: גאל דמא הוא יקטול ית קטולא כד אתחיב ליה מן דינא הוא יקטלניה: ואם בדבבו דחהי או רמא עלוהי

אבן עזרא

ארצה כנען: ידוע גם זאת הפרשה דבקה: והקריתם, מגזרת קריה: לבני ישראל, איננו דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי אלה הערים תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אחר כן באר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם תהיינה שש הערים האלה מקלט: בפגעו בו, בעבר הפ"ה כמו בעברי לכם כי שמות הפועלים ישתנו: יהדפנו, ממקום גבוה: או השליך עליו, כמו קיר נטוי או כלי שימות בו: בגדיה

בעל הטורים

ומדותם מחוץ לעיר אלפי' באמה. שאלפים אמה יהיו חוץ מע' אמה ושיריים. וזהו ומדות' מחוץ לעיר. יכחלו ג' במ' כפי נחלתם אשר יכחלו. לשמו' מטו' יכחלו. כבוד חכמים יכחלו. אשר יכחלו לשמות מטות יכחלו. לכל יוכאי מכרים כתחלקה הארץ. וכן לשמות מטות אבותם יכחלו חכמים. דבה דברים הלב זוכה לבכו וקתכי בחכמה. באבן ג' ואם באבן יד אשר ימות בה. והכה איש את רעהו באבן. באבן המלך. והכה איש את רעהו אם הוא באבן יד צריך אומר שיהא בו כדי להמית שנ' אשר ימות בה אבל אם הוא גדול כאבן המלך אין צריך אומד שעילא יש בו כדי להמית:

הדפו

מסרה

מקלט, ושאר יהושע עיר מקלט: עמדו ד' וסי' עד עמדו לפני העד למשפט, וישב בעיר ההיא, ערי המועדה, ויעמד המלך על עמדו: ארצה כנען ח' וסי' במסרה רבתא: למשפט ט"ו דגשי' וסי' במס' רבת': תהיינה ז' כתובין כן בתו' וסי' נמסר בסדר אמור: באבן ג' וסי' באבן או באגרוף, ואם באבן יד אשר ימות בה, ובגלהו את ראשון, וחד ובאבן וסי' ולאלוה מעוים על כנו: ימתנו ה' וסי' במס' רבתא:

בצדיה׳ כתרגו׳ בכמנא במארב : בפתע ׳ באונס ותרגו׳ בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו : או בכל אבן אשר ימות בה ׳ הכהו בלא ראות שלא ראהו : ויפל עליו ׳ מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה : עד מות הכהן הגדול ׳ שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול ׳ דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל : אשר משח אותו בשמן הקדש ׳ לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו אלא אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראיית דבר ללמוד שאם עד שלא נגמר דינו מת כ״ג ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמ׳ אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו : אין לו דם ׳ הרי הוא כהורג את המת שאי׳ לו דם : בכל מושבתיכם ׳ למד שתהא סנהדרי׳ נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל : כל מכה נפש ׳ הבא להרגו על שהכה את הנפש : לפי עדים ירצח ׳ שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו : ולא תקחו כפר ׳ לא יפטר בממון : ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו ׳ למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן : לנוס ׳ כמו לנס כמו שובי מלחמה נני ממועד ששבו מן המלחמה כי מוליס היו כאשר תאמר שוב על ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס וקוראו נס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב : לא תחניפו ׳ ולא תרשיעו לא תחייבון כתרגומו : אשר אני שוכן בתוכה ׳ שלא תשכינו אותי בטומאתה : כי אני שוכן בתוך בני ישראל ׳ אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם :

ונוסף

הדפו ב׳ וסי׳ ואם בפתע בלא איבה הדפו ׳ לא עמד כי יי׳ הדפו : ויפל ג׳ וסי׳ ויפל יי׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן ׳ ויפל עליו וימת והוא לא ׳ ויפל בקרב מחנהו ׳ וסי׳ בלשו׳ תרגו׳ אדם מית במשריתיה : בשמן ו׳ רפין וסים׳ נמסר בסדר תצוה : יצוא ז׳ ד׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסימ׳ וישלח את הערב מל׳ ׳ ויהי כאשר כלה יצחק לברך את

בִּצְדִיָּ֖ה וַיָּמֹֽת׃ אֹ֣ו בְאֵיבָ֞ה הִכָּ֤הוּ בְיָדֹו֙ וַיָּמֹ֔ת מֹות־יוּמַ֥ת הַמַּכֶּ֖ה רֹצֵ֣חַ ה֑וּא גֹּאֵ֣ל הַדָּ֗ם יָמִ֛ית אֶת־הָרֹצֵ֖חַ בְּפִגְעֹו־בֹֽו׃ וְאִם־בְּפֶ֥תַע בְּלֹא־אֵיבָ֖ה הֲדָפֹ֑ו אֹו־הִשְׁלִ֥יךְ עָלָ֛יו כָּל־כְּלִ֖י בְּלֹ֥א צְדִיָּֽה׃ אֹ֣ו בְכָל־אֶ֜בֶן אֲשֶׁר־יָמ֥וּת בָּהּ֙ בְּלֹ֣א רְאֹ֔ות וַיַּפֵּ֥ל עָלָ֖יו וַיָּמֹ֑ת וְהוּא֙ לֹא־אֹויֵ֣ב לֹ֔ו וְלֹ֥א מְבַקֵּ֖שׁ רָעָתֹֽו׃ וְשָֽׁפְטוּ֙ הָֽעֵדָ֔ה בֵּ֚ין הַמַּכֶּ֔ה וּבֵ֖ין גֹּאֵ֣ל הַדָּ֑ם עַ֥ל הַמִּשְׁפָּטִ֖ים הָאֵֽלֶּה׃ וְהִצִּ֨ילוּ הָעֵדָ֜ה אֶת־הָרֹצֵ֗חַ מִיַּד֮ גֹּאֵ֣ל הַדָּם֒ וְהֵשִׁ֤יבוּ אֹתֹו֙ הָֽעֵדָ֔ה אֶל־עִ֥יר מִקְלָטֹ֖ו אֲשֶׁר־נָ֣ס שָׁ֑מָּה וְיָ֣שַׁב בָּ֗הּ עַד־מֹות֙ הַכֹּהֵ֣ן הַגָּדֹ֔ל אֲשֶׁר־מָשַׁ֥ח אֹתֹ֖ו בְּשֶׁ֥מֶן הַקֹּֽדֶשׁ׃ כא וְאִם־יָצֹ֥א יֵצֵ֖א הָרֹצֵ֑חַ אֶת־גְּבוּל֙ עִ֣יר מִקְלָטֹ֔ו אֲשֶׁ֖ר יָנ֥וּס שָֽׁמָּה׃ וּמָצָ֤א אֹתֹו֙ גֹּאֵ֣ל הַדָּ֔ם מִח֕וּץ לִגְב֖וּל עִ֣יר מִקְלָטֹ֑ו וְרָצַ֞ח גֹּאֵ֤ל הַדָּם֙ אֶת־הָ֣רֹצֵ֔חַ אֵ֥ין לֹ֖ו דָּֽם׃ כִּ֣י בְעִ֤יר מִקְלָטֹו֙ יֵשֵׁ֔ב עַד־מֹ֖ות הַכֹּהֵ֣ן הַגָּדֹ֑ל וְאַחֲרֵ֨י מֹ֜ות הַכֹּהֵ֣ן הַגָּדֹ֗ל יָשׁוּב֙ הָֽרֹצֵ֔חַ אֶל־אֶ֖רֶץ אֲחֻזָּתֹֽו׃ וְהָי֨וּ אֵ֧לֶּה לָכֶ֛ם לְחֻקַּ֥ת מִשְׁפָּ֖ט לְדֹרֹתֵיכֶ֑ם בְּכֹ֖ל מֹושְׁבֹתֵיכֶֽם׃ ל כָּל־מַכֵּה־נֶ֕פֶשׁ לְפִ֣י עֵדִ֔ים יִרְצַ֖ח אֶת־הָרֹצֵ֑חַ וְעֵ֣ד אֶחָ֔ד לֹא־יַעֲנֶ֥ה בְנֶ֖פֶשׁ לָמֽוּת׃ וְלֹא־תִקְח֥וּ כֹ֙פֶר֙ לְנֶ֣פֶשׁ רֹצֵ֔חַ אֲשֶׁר־ה֥וּא רָשָׁ֖ע לָמ֑וּת כִּי־מֹ֖ות יוּמָֽת׃ וְלֹא־תִקְח֣וּ כֹ֔פֶר לָנ֖וּס אֶל־עִ֣יר מִקְלָטֹ֑ו לָשׁוּב֙ לָשֶׁ֣בֶת בָּאָ֔רֶץ עַד־מֹ֖ות הַכֹּהֵֽן׃ וְלֹא־תַחֲנִ֣יפוּ אֶת־הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֤ר אַתֶּם֙ בָּ֔הּ כִּ֣י הַדָּ֔ם ה֥וּא יַחֲנִ֖יף אֶת־הָאָ֑רֶץ וְלָאָ֣רֶץ לֹֽא־יְכֻפַּ֗ר לַדָּם֙ אֲשֶׁ֣ר שֻׁפַּךְ־בָּ֔הּ כִּי־אִ֖ם בְּדַ֥ם שֹׁפְכֹֽו׃ וְלֹ֧א תְטַמֵּ֣א אֶת־הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֤ר אַתֶּם֙ יֹשְׁבִ֣ים בָּ֔הּ אֲשֶׁ֥ר אֲנִ֖י שֹׁכֵ֣ן בְּתֹוכָ֑הּ כִּ֚י אֲנִ֣י יְהוָ֔ה שֹׁכֵ֖ן בְּתֹ֥וךְ בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ פ

א וַֽיִּקְרְב֞וּ רָאשֵׁ֣י הָֽאָבֹ֗ות לְמִשְׁפַּ֤חַת בְּנֵֽי־גִלְעָד֙ בֶּן־מָכִ֣יר בֶּן־מְנַשֶּׁ֔ה מִֽמִּשְׁפְּחֹ֖ת בְּנֵ֣י יֹוסֵ֑ף וַֽיְדַבְּר֞וּ לִפְנֵ֤י מֹשֶׁה֙ וְלִפְנֵ֣י הַנְּשִׂאִ֔ים רָאשֵׁ֥י אָבֹ֖ות לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

בְּכַמְנָא וְקַטְלֵיהּ׃ אוֹ בִדְבָבוּ מְחָהִי בִידֵיהּ וְקַטְלֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל מְחָיָא קָטוֹלָא הוּא גָּאֵל דְּמָא יִקְטוֹל יָת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּב לֵיהּ מִן דִּינָא׃ וְאִם בִּתְכֵּף בְּלָא דְבָבוּ דְּחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי כָּל מָאן בְּלָא כְמַן לֵיהּ׃ אוֹ בְכָל אַבְנָא דְּהִיא כְמִסַּת דִּי מוּת בַּהּ בְּלָא חֲזֵי וּרְמָא עֲלוֹהִי וְקַטְלֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ וְלָא תָבַע בִּישְׁתֵּיהּ׃ וִידוּנוּן כְּנִשְׁתָּא בֵּין מְחָיָא וּבֵין גָּאֵל דְּמָא עַל דִּינַיָּא הָאִלֵּין׃ וִישֵׁיזְבוּן כְּנִשְׁתָּא יָת קָטוֹלָא מִיַּד גָּאֵל דְּמָא וִיתִיבוּן יָתֵיהּ כְּנִשְׁתָּא לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן וְיִתֵּיב בַּהּ עַד דִּי מוּת כַּהֲנָא רַבָּא דִּי רַבִּי יָתֵיהּ בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא׃ וְאִם מִפַּק יִפּוֹק קָטוֹלָא יָת תְּחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן׃ וְיַשְׁכַּח יָתֵיהּ גָּאֵל דְּמָא מִבָּרָא לִתְחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ וְיִקְטוֹל גָּאֵל דְּמָא יָת קָטוֹלָא לֵית לֵיהּ דָּם׃ אֲרֵי בְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ יִתֵּיב עַד דִּי מוּת כַּהֲנָא רַבָּא וּבָתַר דִּי מוּת כַּהֲנָא רַבָּא יְתוּב קָטוֹלָא לַאֲרַע אַחְסַנְתֵּיהּ׃ וִיהוֹן אִלֵּין לְכוֹן לִגְזֵירַת דִּין לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ כָּל דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא לְפוּם סָהֲדִין יִקְטוֹל יָת קָטוֹלָא וְסָהִיד חַד לָא יַסְהֵיד בֶּאֱנָשָׁא לְמִקְטַל׃ וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן עַל אֱנָשׁ קָטוֹל דִּי הוּא חַיָּב לְמִקְטַל אֲרֵי אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן לְמֵעְרוֹק לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ לְמֵתוּב לְמִתַּב בְּאַרְעָא עַד דִּי מוּת כַּהֲנָא׃ וְלָא תְחַיְּבוּן יָת אַרְעָא דִּי אַתּוּן בַּהּ אֲרֵי דְמָא הוּא מְחַיֵּב יָת אַרְעָא וּלְאַרְעָא לָא מִתְכַּפַּר עַל דַּם זַכַּאי דְּאִתְּשַׁד בַּהּ אֱלָהֵן בְּדַם אַשְׁדֵיהּ׃ וְלָא תְסָאֲבוּן יָת אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ דִּי שְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בְגַוַּהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ שְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּקְרִיבוּ רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לְזַרְעִית בְּנֵי גִלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה מִזַּרְעִית בְּנֵי יוֹסֵף וּמַלִּילוּ קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

אבן עזרא

בצדיה ׳ פירשתיו : בפתע ׳ כמו פתאום : בלא ראות ׳ שם הפועל : ולא אויב לו ׳ ולא מתכוין לבקש רעתו : עד מות ׳ יש אומ׳ עד מות על חפוש וכמוהו תמות חכמה ולא אמרו כלום כי עמכם תמות חכמה הוא כמשמעו וגם כן עד מות הכהן הגדול כי הוא יכפר בעד ישראל וזה המאורע אירע בימיו : את גבול ׳ מן גבול כמו כצאתי את העיר : דם ׳ פירשתיו : יחניף ׳ עשות רע בסתר : שופטו ׳ פועל כמו ובא גואלו : ולא תטמא ׳ החנופה את הארץ או הוא גוי בעבור כי אני שוכן בתוכה ולא לכבוד הארץ רק לכבוד בני ישראל על כן אמר שוכן בתוך בני ישראל : ויקרבו ׳ גם זאת הפרשה דבקה עם כאשר צוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללוי׳ : ראשי אבות ׳ הם הנשיאי׳ :

ואם

בעל הטורים

הדפו ב׳ במסור׳ בלא איבה הדפו ׳ כי יי׳ הדפו והיינו דאמרי׳ והאלהים אנה לידו ׳ משל לשני בני אדם א׳ הרג שוגג וא׳ הרג מזיד ׳ הקב״ה מזמנן לפונדק זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג מזיד ׳ ונמצא הורגו בשוגג ונתחייב גלות וזהו בלא איבה הדפו ורוצה להתחזק ולעמוד ולא יוכל כי יי׳ הדפו ׳ ויפל ג׳ ויפל עליו וימת ויפל בקרב מחנהו ׳ ויפל יי׳ אלהים תרדמה כדאית׳ במדרש יותר ממה שהרג בהם שלו ע״י אכילה הרג בהם ע״י ירידה שירד ונפל על ראשם וזהו ויפל עליו וימת ׳ ויפל יי׳ אלהים תרדמה כדאיתא בדיקים אוכלים ומתים מיד ׳ רשעים יורדים למטותן ומתכמכמים והולכים עד ל׳ יום וזהו ויפל יי׳ אלהים תרדמה שתרדמה נפלה עליהם וישנו שנת עולם ׳ עד מות הכהן הגדול ׳ ג״פ כהן גדול בפרשת׳ לומר א׳ כהן גדול שנמשח וא׳ מרובה בגדים ואחד כהן גדול שעבר כלם משיבים הרוצח במיתתן ׳ יכופר ד׳ הכא ואידך אם יכופר העון ׳ לכן יכופר עון יעקב בחסד ואמת יכופר עון שתשובה וי״ה תולין ומיתה ממרקת שנ׳ אם יכופר עד תמותון לכן יכופ׳ עון יעקב במה בחסד שנ׳ בחסד ואמת יכופ׳ עון כדאמ׳ רבה דעסיק בגמילות חסדים חיי שתין שנין :

ונוסף

מסורה

יעקב ׳ ואם יצא יצא הרצח ׳ ובא המלך דוד עד מל׳ ׳ ויאמר המלך אל העם ׳ ויקצף נעמן וילך מל׳ ׳ ויאמר ירמיהו אל צדקיהו ׳ דעורב ושמעי ונעמן מל׳ ׳ ואפס והבית ימלא עשן ׳ ונמס׳ גם בסד׳ נח : אש׳ ינוס שמה כל סופי פסוקי׳ דקר׳ שם ב״מ י״ח שמה וסי׳ במס׳ רבת׳ : יכפר ד׳ וסי׳ ולארץ לא יכפר ׳ אם יכפר העון הזה ׳ בזאת יכפר עון יעקב׳ בחסד ואמת יכפר עון : כי אם כל קריא׳ כי אם הטעם תחת כי ואם במקף במ״ג אשר המקף בכי והטעם באם וסי׳ כי אם אשר יצא ממעיך ׳ כי אם בדם שפכו ׳ אין זה כי אם רע לבב ׳ וסי׳ בלשון תרגום נפק דמא בישא ;

לו

אבן עזרא

ואם יהיה היובל: ואפילו שיהיה היובל לא נקוה לשוב הנחלה אלינו רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה: כן מטה בני יוסף, כי ראשי האבות דברו בעבור כל המטה, וטעם תסוב שפעם תסוב מפה ומפה בין הם בין אחרים, וטעם ולא תסוב נחלה מהיום קודם נחלת הארץ: וכל בת יורשת נחלה, אחר נחול הארץ על כן אמר הכתוב ולא תסוב נחלה פעם שנית: מחלה תרצה, הזכירם הכתוב בתחלה כאשר נולדו ועתה הזכירם כאשר נשאו לאנשים בתחלה: ממשפחות, לאות כי בני דודיה' לא היו כולם אחים: אלה המצות, של הנחלה והנדר וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן יריחו מזרחה:

חסלת אלה מסעי

רשי

ונוסף על נחלת המטה, שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו: ואם יהיה היובל, מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל, כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם: וכל בת יורשת נחלה, שלא היה בן לאביה: מחלה תרצה, כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו:

חסלת אלה מסעי

מסורה

שבטי בני יש' חד מן י"ח דסלקי ונחתי פי' חד מן י"ח מאיילי' מאריכי' בין אולא לוקרא וסי' נמס' בסד' ויצא: ומגרל ד' חס' בליש' ופתחין וסי' ומגרל נחלתינו, בגרל נחלתם דיהושע בשבט לוי, ועל גרל מטה בנימן, על גרל הצדיקי' וד' חס' בליש' נמס' בסדר אחרי מות: נחלת' ד' וסי' והיו לאות מבני' ואם יהיה היובל ב' בו' ממשפחת

תורה

ויאמרו את אדני צוה יהוה לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה ביהוה לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו: והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע: ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן: ויצו משה את בני ישראל על פי יהוה לאמר כן מטה בני יוסף דברים: זה הדבר אשר צוה יהוה לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל: וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו: ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל: כאשר צוה יהוה את משה כן עשו בנות צלפחד: ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים: ממשפחת בני מנשה בן יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן: אלה המצות והמשפטים אשר צוה יהוה ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו: חזק

קל"ב, מחלה, חולה, סימן

תרגום

ואמרו ית רבוני פקד יי למתן ית ארעא באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא דיי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: ויהוין לחד מבני שבטיא בני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהין מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת שבטיא די יהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע: ואם יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהין על אחסנת שבטא די תהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהן: ופקד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין: דין פתגמא די פקיד יי לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהן תהוין לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהן תהוין לנשין: ולא תסחר אחסנא לבני ישראל משבטא לשבטא ארי גבר באחסנת שבטא דאבהתוהי ידבקון בני ישראל: וכל ברתא ירתת אחסנא משבטיא דבני ישראל לחד מזרעית שבטא דאבוהא תהי לאנתו בדיל דירתון בני ישראל גבר אחסנת אבהתוהי: ולא תסחר אחסנא משבטא לשבטא אוחרנא ארי גבר באחסנתיה ידבקון שבטיא דבני ישראל: כמא די פקיד יי ית משה כן עבדו בנת צלפחד: והואה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונועה בנת צלפחד לבני אחי אבוהן לנשין: מזרעית בני מנשה בר יוסף הואה לנשין והות אחסנתהן על שבטא זרעית אבוהן: אלין פקודיא ודיניא די פקד יי בידא דמשה לות בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דיריחו:

בעל הטורים

ונוסף ג' במסור' וזה הדבר בגימט' בדור הזה שלא נוהג אלא באותו הדור. תסוב נחלה בגימט' זו היא בהסבת הבן לומר שהבן יורש את אביו. ולא תסוב נחלה בגימט' זו היא הסבת בעל. לבני דדיהן בגי' להגין אליהם:

חסלת ספר במדבר

ולא תסוב

ב' דמטעי' קדמאה ולא תסב נחלה לבני ישראל תסב בטעם מהפך נחלה בפשטא. תני' ולא תסב נחלה ממטה תסב נחלה בטע' דרגא תביר סי' בספרי לכם עצה לקם.

מסרה

בני מנשה: לטוב ב' דגשים וסימן זה הדב' אשר צוה יי' לבנות צלפח' לאמר, הכל כאשר לכל, וחד ולטוב, הוי האמרים לרע טוב: בעיניהם י' וסי' במסרא רבתא: לנשים י"ד וסי' נמסר בסוף שפטים: אביהם ג' בנקבות וסי' כן בנות צלפחד קדמ' דפסו', לטו' בעיניהם, ויתן להם אביהם דאיוב, ונמסר גם בסדר פנחס: ו' פסוקים אית בהון ה' מלין דמיין ומשניין בתיבתן וסי' וצלפחד דפנחס לא היו לו ולצלפחד דיהושע מחלה ונעה חגלה מלכ' ותרצה, מוחמ"ו סימן, ותקרבנה בנות צלפחד מחלה נעה וחגלה ומלכ' ותרצה מנ"וו סי', ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכ' ונעה מ"תוו סימן, ונמסר גם בסדר פנחס: אביהם ז' וסי' נמסר בסדר וירא: ערבת כל אוריתא חס' במ"א דעלוי וירא בלק בן צפור:

סכום פסוקי דספר במדבר סיני אלף ומאתים ושמנים ושמנה וסימן אר"פה וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח, וסדריו ל"ב, ס"א וסדריו כ"ח, ופרשיותיו עשרה:

הר מן ז״ח פסוק׳ חד ריש פסוק וחד סוף פסוק וסימ׳ ויסעו ויהי חתת אלהים על׳ ויסעו אלה מסעי בני ישר׳ לצבאתם׳ וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא׳ וקדשתו ויאמר
ליי׳ עלות בבקר בבקר׳ ומקטירי׳ בני עתדה אל תשלו׳ ולרבקה אח ושמו לבן׳ ולרבקה ותהיי׳ מרת רוח׳ נדמה שמרון מלכ׳ בקצף׳ ונדמה למי תדמיוני ותשוו׳

זכרו תורת משה

י׳ מלין דקריין ולא כתבן וסי׳ בני ועתה תנו את האנשי׳ תניג׳ דפסוק׳ פרת ויך דוד את הדרעזר דשמואל׳ איש

עבדי אשר צויתי

אלה

אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים:

רשי

בפס לוכר צלק ומגיד מיסרים

אלה הדברים׳ לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל׳ אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרי׳ אתם הייתם שומעי׳ מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אלו היינו שם היינו משיבי׳ אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכ׳ כאן כל מי שיש לו תשובה ישיבו: במדבר׳ לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגו׳: בערבה׳ בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים׳ בערבות מואב: מול סוף׳ על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנ׳ וימרו על הים בים סוף כדאית׳ בערכין: בין פארן ובין תפל ולבן׳ אמ׳ ר׳ יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקו׳ ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברי׳ שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו בלחם הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: וחצרות׳ במחלוקתו של קרח׳ דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרי׳ בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקו׳: ודי זהב׳ הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנ׳ וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: אחד עשר יום מחורב׳ אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף מהלך אחד עשר יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרי׳ באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרי׳ בחדש וגו׳ ובעשרי׳ ותשע בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים שעשו שלשים יום בקברו׳ התאות שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרו׳ להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשביל למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקילקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעים שנה:

אלה הדברים ה׳ דסמיכי וסי׳ אלה הדברי׳ אשר צוה יי׳ אלה הדברי׳ אשר תדבר׳ אלה הדברים ריש סיפרא׳ אלה הדברים עשיתי׳ ולא עזבתים׳ אלה הדברים אשר תעשו׳ וחד ואלה הדברים אשר דבר׳ ונמסר גם

ל׳ וחד ואלה הדברים | א **אֵלֶּה** הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר
ב׳ מ״ל וא׳ חס | בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב׃
ל׳ וחס׳ ג׳ ד׳ חס בליש׳ | ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃

אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח־יָתְהוֹן עַל־דְּחָבוּ בְּמַדְבְּרָא וְעַל־דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם־סוּף בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ עַל־מַנָּא וּבַחֲצֵרוֹת דְּאַרְגִּיזוּ עַל־בִּסְרָא וְעַל־דַּעֲבָדוּ עֵגֶל דִּדְהַב׃ מַהֲלַךְ חַד־עֲסַר יוֹמִין מֵחוֹרֵב אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּיאָה׃

ברוש ויקהל: מול ב׳ בתרי ליש׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ מול סוף׳ מל׳ את בני ישר׳ שנית: ולבן ג׳ וסי׳ בסדר ויצא: וחצרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר מסעי: אחד עשר ב׳ בתורה וסי׳ ילדיו׳ יום מחרב:

אבן עזרא

אפרש ספר אלה הדברים

יש אומרים כי טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי׳ ויהי בארבעים שנה ואלה טעו כי עד קדש ברנע באו בשנה השנית רק ויהי בארבעי׳ שנה דבק עם דבר משה והישר בעיני שפירושו אלה הדברי׳ שהם דברי המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ושופטים וכי תצא והיה כי תבא כבר אמר אות׳ כאשר היו במדבר ויהיה דבר משה מוסך עצמו ואח׳ עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנסעו מסיני: בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב׳ מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שניר יש לו ב׳ שמות ורבים כן: אחד עשר יום׳ הטעם שדבר אלה הדברים באותם י״א יום: מחורב׳ שהלכו מחורב עד קדש ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו בארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים כי כן מצאנו והעד שאמר באר את התור׳ הזאת הנה באר התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי׳ ככל אשר צוה יי׳ אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם תבין סוד השנים עשר גם ויכתוב משה והכנעני אז בארץ׳ בהר יי׳ יראה גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת׳ יש אומרים כי באחד באחד מת משה ואמ׳ כי התאבלו שלשים יום ויששבו שם שתי שבתו׳ והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחד קרא

ויהי

ויהי בארבעי' שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש, מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו: אחרי הכותו, אמר משה אם אני מוכיחן קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו לא בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר כך הוכיחן: סיחון אשר יושב בחשבון, אילולא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרות, המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות, הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרני' ועוג נמלט מהם והוא שנ' ויבא הפליט ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי', שם תמלכות: הואיל, התחיל כמו הנה נא הואלתי: באר את התורה, בשבעים לשון פירשה להם: רב לכם שבת, כפשוטו ויש מדרשי אגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפי' ושרי מאות: פנו וסעו לכם, זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי, כמשמעו: ואל

בעשתי עשר ג' וסי' ויהי בארבעים שנה', ויהי בעשתי עשרה דצדקיה', בעשתי עשרה שנה דצור דיחזקאל: אחרי הכתו את סיחן יא בטעמ' לאחור פי' אחר יתיב לא יבא פשטא לעולם רק ב"א מקומו' וסי' נמסר בסדר ויקרא: הואיל ג' ומל' וסי' הואיל משה באר', כי הואיל יי' לעשות', כי הואיל הלך אחרי צו: והלבנון ה' מל'

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה יהוה אתו אלהם: אחרי הכתו את סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרת באדרעי: בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר: יהוה אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה: פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת: ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם: ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם: יהוה אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב: יהוה אלהי אבותכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם: איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם: הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם:

והוה בארבעין שנין בחד עסר ירחין בחד לירחא מליל משה עם בני ישראל ככל די פקיד יי' יתיה להון: בתר דמחא ית סיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון וית עוג מלכא דמתנן דיתיב בעשתרות באדרעי: בעברא דירדנא בארעא דמואב שרי משה פריש ית אולפן אוריתא הדא למימר: יי' אלהנא מליל עמנא בחורב למימר סגי לכון דיתבתון בטורא הדין: אתפנו וטולו לכון ועולו לטורא דאמוראה ולכל מגירוהי במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא ובספר ימא ארע כנענאה ולבנן עד נהרא רבא נהרא פרת: חזו דיהבית קדמיכון ית ארעא עולו ואחסינו ית ארעא די קיים יי' לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון: ואמרית לכון בעדנא ההיא למימר לית אנא יכיל בלחודי לסוברא יתכון: יי' אלהכון אסגי יתכון והא איתיכון יומא דין ככוכבי שמיא לסגי: יי' אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמא די מליל לכון: איכדין אסובר בלחודי טורחכון ועסקיכון ודינכון: הבו לכון גברין חכימין וסוכלתנין ומדעין לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון:

אבן עזרא

זה הספר אל כל ישראל וכן מת ואת איננה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על השירה והנה כתו' אתה עובר היום את הירדן: בעשתי' פירשתיו בפרש' נשא: הואיל משה באר' שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו וכך חמק עבר והנה משה החל לפרש לבני' שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמ' להם כל המצות גם עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם ישמעום גם הם מפי איר כאמן: בחורב' הוא סיני כאשר אמרתי: פנו' עזבו זה המקום: וסעו לכם' דרך הלשון כמו לך לך: לא אוכל לבדי' כטעם לא תוכל עשוהו לבדך: הרבה אתכם' במצרים ונתקיימה הברכה שברך אביכם' וטעם ככוכבי השמים דרך משל פעמים עם אלף וכן מאה הפך לשון קדר: טרחכם' מגזרת היו עלי לטורח ופירוש טרחכם להבין אנשים פתאים המצות: ומשאכם' שבקשו לחם ומים ובשר כמו ולשום את משא כל העם הזה: וריבכם' זה עם זה: הבו' מלה זרה והיה הה"א ראוי להתנועע בשוא ופתח: וידועים' שהם היו ידועים שיכירום הכל:

סדר

מסרה

וא' מנהון חס' וסי' ארץ הכנעני והלבנון' אעברה נא ואראה', כל המקום אשר תדרך כף רגליכם דמשנה תורה' מהמדבר והלבנון' והלבנון באדיר יפל' תנינא חס': לאבתיכם חס' וסי' בפס' רבתא: יסף יא בלשון אוספי ג' מלאים וח' חס' נמסר בסדר ויצא:

בעל הטורים

ראה נתתי לפניכם הקב"ה אמ' כך למשה לאמר לישראל אי כתי' ראה חוזר על כל א' וא' ואשימם בראשיכם' ואשמם כתיב חס' יוד' לומר לך כי עשרה פעמים הוזהרו על הדינין בתורה' לא ואשמם חסר לומ' לך כי ראש' הוא בראשים בשביל שיש בידם לאחות ואיכם מוחין: בארבעים ב' במסרה ויהי בארבעים' בארבעים אף כישרא': לומר אם יהיה ת"ח אחד בין מ' אלף אין בריכין לא רומח ולא מגן כי ת"ח מגן עליהם' מאויביהם דאיירי התם בת"ח שנאמר לבי לחוקקי ישראל' והכא כתי' כתיב בתריה ענין התורה שנאמ' הואיל משה באר את התורה: הואיל ג' במס' הכא ואידך כי הואיל יי' לעשות הואיל הלך אחרי צו' היינו דאמר בין כך ובין כך קרויין בניו של מקו' בין עוסקין רבונו של מקום שמקיימין את התורה דהיינו הואיל משה ובין עובדי ע"ז דהיינו הלך אחרי צו הואיל יי' לעשו' אתכם לו לעם' את התורה הזאת לאמר וסמיך ליה יי' אלהינו כלומר הזהירם על יחוד השם' בחרב לאמר כתיב חסר שאם לא תקיימו את התורה והבאתי עליכם חרב' פנו פ"א כפולה' יש לכם לפנות מכל מעשים רעי' אי נמי בכל מקום שאתם פ' פוני' הענבים עתכם' והנכם שנים הכא ואידך הנכם הולכי' אחרי שרירות לבכ' אף על פי שהלכתם אחרי שרירות לבכם הנכם היום ככוכבי השמים לרב: ויברך ב' במס' הכא ואידך ויברך כל בשר שם קדשו כיון שיברך אתכם יברך כל בשר שם קדשו' ואמרי ברוך שקיי' הבטחתו:

כל שכניו' עמון ומואב והר שעיר: בערבה' זה מישור של יער: בהר' זה הר המלך: ובשפלה' זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים' אשקלון ועזה וקסרי' וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול' מפני שנזכר עם ארץ ישראל קורהו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן: ראה נתתי' בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו' אין מערער בדבר ואיככם צריכי' למלחמה אילו לא שלחו מרגלי' לא היו צריכי' לכלי זין: לאבותיכם' למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדי לעצמו יצחק כדי לעצמו יעקב כדי לעצמו: ואומר אליכם בעת ההיא לאמר' מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי וגו'' אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם יי' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר וקבע את קובעיהם נפש: והנכם היום ככוכבי השמים' וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' ריבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימי' לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: יוסף יי' עליכם ככם אלף פעמים' מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו' אמ' להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: איכה אשא לבדי' אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם' מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם' מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות: וריבכם' מלמד שהיו רוגני': הבו לכם' הזמינו עצמכם לדבר: אנשים' וכי תעלה על דעתך נשים מה תלמוד לומר אנשים: צדיקים' חכמים כסופים: נבונים' מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסף מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשלחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין יושב ותוהא: נבון' דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם' שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאי זה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירים בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם' ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגים בהם כבוד ויראה: ואשמם' חסר יוד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה:

ותענו

ותענו אותי וגו' חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב רבינו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים : לעשות, אם הייתי מתעצל אתם אומרי' עשה מהרה : ואקח את ראשי שבטיכם, משכתי' בדברי' אשריכם על מי באתם להתמנו' על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעי' חלק ונחלה וכל לשון חבה : אנשים חכמים וידועים, אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמ' יתרו למשה ולא מצא אלא שלש אנשים צדיקים חכמים וידועים : ראשים עליכם, שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשי' בממכר ראשים במשא ומתן נכנס אחרון יוצא ראשון : שרי אלפים, אחד ממונה על אלף : שרי מאות, אחד ממונה על מאה : ושוטרים, מניתי עליכם לשבטיכם אלו המופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין : ואצוה את שופטיכם, אמרתי להם הוו מתונים בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים : בעת ההיא, משמניתי' אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדי' לציבור : שמוע, לשון הווה אודנ"ט בלע"ז כמו זכור ושמור : ובין גרו, זה בעל דינו שאוגר עליו דברים, דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחי' אפי' בין תנור לכירים : לא תכירו פנים במשפט, זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאלו הכיר פנים בדין : כקטן כגדול תשמעון, שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון, דבר אחר כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות, דבר אחר שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו : לא תגורו מפני איש, לא תיראו, דבר אחר לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון אוגר בקיץ : כי המשפט לאלהי' הוא, מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט : תקריבון אלי, על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול אנכי הרואה אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד יי' משיחו אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו : את כל הדברים אשר תעשון, אלו עשרת דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות : המדבר הגדול והנורא, שהיו בו נחשים כקורות עקרבים כקשתות : ותקרבון אלי כלכם, בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים : וישיבו אותנו דבר, באי זה לשון הם מדברים : את הדרך אשר נעלה בה, אין דרך שאין בה עקמימות : ואת הערים אשר נבא אליהן, תחלה נכבוש : וייטב בעיני הדבר, בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחת משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים ובגבעות אמ' לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמ' הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם : ואקח מכם, מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם : שנים עשר אנשים, איש אחד לשבט מגיד שלא היה שבט לוי עמהם : עד נחל אשכל, מגיד שנקרא על שם סופו : וירגלו אותה מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב : ויורידו אלינו, מגיד שארץ ישר' גבוהה מכל הארצות

ויאמרו

שמעו' חס' וסי' נמס' בסד' משפטי' : במשפט ח' דנשי' וסי' נמס' בסד' קדשי' : כגדל ג' חסרי' בליש' וסי' לא תכירו פנים, ובמרא גדל ובאתות ובמופתים, כי גדל מעל שמים : תקרבון י' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר ויקרא : את כל הדברים י"ג חס' האלה וסי' במס' רבתא : נבא ונבא ג' חסרים וסי' נמסר בסדר וישב : אלכם ו' חס' בתורה

ותענו אתי ותאמרו טוב־הדבר אשר־דברת לעשות : (טו) ואקח את־ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושטרים לשבטיכם : ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין־אחיכם ושפטתם צדק בין־איש ובין־אחיו ובין גרו : (יז) לא־תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני־איש כי המשפט לאלהים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו : ואצוה אתכם בעת ההיא את כל־הדברים אשר תעשון : ונסע מחרב ונלך את כל־המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם דרך הר האמרי כאשר צוה יהוה אלהינו אתנו ונבא עד קדש ברנע : (כ) ואמר אלכם באתם עד־הר האמרי אשר־יהוה אלהינו נתן לנו : ראה נתן יהוה אלהיך לפניך את־הארץ עלה רש כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך אל־תירא ואל־תחת : ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו־לנו את־הארץ וישבו אתנו דבר את־הדרך אשר נעלה־בה ואת הערים אשר נבא אליהן : וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט : ויפנו ויעלו ההרה ויבאו עד־נחל אשכל וירגלו אתה : (כה) ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו וישבו אתנו דבר

ט"ל ועל בתורה · קדמאה קריה כלא וי"ו · ו' חס' · יז · ג' · ג' חסר · ג' י' חס' בליש' · י"ג חס' האלה · ח' מ"ל בתורה · ג' חס' בליש' · ג' כ' חס' וא' מ"ל · ג' דגשי' · י"ג · ה' חס' · כ' חס' יו"ד סימן

ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא די־מללתא למעבד : ודברית ית־רישי שבטיכון גברין חכימין ומדעין ומניתי יתהון רישין עליכון רבני אלפין ורבני מאותא ורבני חמשין ורבני עסריתא וסרכין לשבטיכון : ופקדית ית־דיניכון בעדנא ההיא למימר שמעו בין־אחיכון ותדונון קשטא בין־גברא ובין־אחוהי ובין גיוריה : לא־תשתמודעון אפין בדינא מלי־זעירא כרבא תשמעון לא תדחלון מן־קדם גברא ארי דינא די־יי הוא ופתגמא די יקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעיניה : ופקדית יתכון בעדנא ההיא ית כל־פתגמיא די־תעבדון : ונטלנא מחורב והלכנא ית כל־מדברא רבא ודחילא ההוא די חזיתון אורח טורא דאמוראה כמא די־פקד יי אלהנא יתנא ואתינא עד רקם גיאה : ואמרית לכון אתיתון עד־טורא דאמוראה די־יי אלהנא יהיב לנא : חזי דיהב יי אלהך קדמך ית־ארעא סק אחסין כמא די־מליל יי אלהא דאבהתך לך לא תדחל ולא־תתבר : וקרבתון לותי כלכון ואמרתון נשלח גברין קדמנא ויאללון לנא ית־ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית־אורחא די נסק בה וית קרויא די נעול לותהן : ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תרין עסר גוברין גברא חד לשבטא : ואתפניאו וסליקו לטורא ואתו עד־נחלא דאתכלא ואלילו יתה : ונסיבו בידיהון מאבא דארעא ואחיתו לנא ואתיבו יתנא פתגמא

אבן עזרא

שרי אלפים, פירשתיו : שמוע' שם הפועל כמו זכור את יום השבת והוא שמוע שמעו או שמעו שמוע : גרו, כבר פירשתיו : תכירו, להכריח הדין למי שיכיר : אשר תעשון, הם החוקים והמשפטי' שהורם, את כל המדבר' זהו אחד עשר יום, וטעם הר האמורי כי כן כתוב : בשעיר עד חרמה, והטעם שבא להר האמורי : רש, כמשקל שב מגזרת ירושה : תחת, כמו ילל כבוד יעקב משעלי הכפל : ויחפרו, כמו לחפור את כל הארץ כי החופר יחפש מה שיש בסתר : אשר נבוא אליהן, בתחלה : וייטב בעיני הדבר, בעבור שכלכם הסכמתם על זה : ויורידו, בעבור גובה העץ והאמת בעבור היותם בנגב : ותרגנו

מסרה

וסי' נמס' בסד' מקץ : רש ג' ב' חס' וא' מלא וסי' עלה רש כאשר דבר יי', קום רש את כרם נבות, ראש מלין אמר, בתר' מל' וכל לשון מסנכא דכוו' : וישיבו ג' רפין חד חס' וב' מל' וסי' תקרבון אלי כלכ', וארא ואין ראש מאלה, כי בקשו אכל למו, קדמ' חס', וסי' בלשון ארמי נבריא שאילו למיכל : אליהן ה' ד' מלאים וא' חס' וסים' נמסר בסדר שמות : לשבט ג' קמצי' וסי' ואקח מכם שנים עשר אנשים, ועתה קחו לכם, הבו לכם שלשה אנשים לשבט : אשכל ה' חס' וסי' נמסר בסדר לך לך : וישיבו י"ז חס' וג' מל' וסים' נמסר בסדר לך לך :

בעל הטורים

ואתן אותם ראשים אותם מלא וי"ו לומר לך שהיה בהם שש מדות שמונה בפרק הכחנקין · אי זה הוא בן העולם הבא כל מי שהוא שפל ברך ענותן שייף ועייל שייף ונפיק גריס באורייתא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה · שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת · ארבע פעמים שרי כנגד ד' דגלים · ושוטרים לשבטיכם ואצוה · רמז למקל ורצועה שצוה אותם שיסבלו מן השוטרי' שירדו אותם במקל ורצועה · ואצוה את שופטיכם בעת ההיא · כל דיין ודיין בדורו כמשה בדורו · וזה הוא ואצוה את שופטיכם בעת ההיא שיהיה בו ואצוה את שופטיכם בעת · ראשי תיבות ואשב לומ' לך שצריך שישב הדיין : תשמעון ב' במסורת כקטן כגדו' תשמעון · כביא אקים לך וכו' אליו תשמעון לומ' שאני מנוה כקטן כגדול תשמעון אם בא לפניך דין של נביא ות"ח אליו תשמעון תחלה · ואומר אלכם חסר יוד כי עשר' פעמים הוכיח וי' פעמי' כתיב עיתת משה בתורה · והדבר שלש במסו' הכא והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו · ואידך והדבר הזה לא אוכל לעשות · והדבר אשר דברנו אני ואתה · בשביל שאמר והדבר אשר יקשה מכם בא לידי כן · שלא ידע מה שידעו בנות צלפחד · וזה הוא והדבר הזה לא אוכל לעשות · שלא יכול לעשותו · ומי עשאו והדבר אשר דברנו אני ואתה · וסמיך ליה יי' יהיה ביני וביניך וגו' · כדכתיב ויקרב משה את משפטן לפני יי' · ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר · סופי תיבות בגימט' תענין בכל דיניך שברי' שיהיו מתונים בדין · לא תכירו פנים במשפט תגין על פ"א לומר פתח פיך לאלם · כקטן כגדול תשמעון פירו' כקטן יהא בעיניך כשעה שעומדין לפני' יהיו בעיניך שניהם כרשעי' · וכשנפטרין מלפניך יהיו בעיניך שניהם כגדולים פי' כצדיקים · כי המשפט תגין על הפ"ה · כאלו גיה"נ פתוח מתחתיו · כי המשפט לאלהים הוא וסמיך ליה והדבר אשר יקשה מכם · לומר כל המקשה ערפו כנגד הדיין כאלו מקשה כנגד השכינה · ושמעתיו ואצו' אתכם אזהרה לצבור שתהא אימת הדיין עליהם · המדבר הגדול מלא ו"ו · נחש שרף עקרב במאון ניה צלמות · ונבא חסר ו"ו לומר חסרתם ו' אלף רגלי · ואומר אלכם חס' יוד כחסרתם על ידי מרגלים ·

ויאמרו טובה הארץ, מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב: ותמרו, לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: ותרגנו, לשון הרע וכן דברי נרגן אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אותנו, והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: הוציאנו מארץ מצרים, הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: ערים גדולות ובצורות בשמים, דברו הכתובים לשון הבאי: לא תערצון, לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ נחלים לשכון לשבור נחלים: ילחם לכם, בשבילכם: ובמדבר אשר ראית, מוסב על מקרא שלמעלה הימנו: ככל אשר עשה אתכם במצרים, ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו, כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו' משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': ובדבר הזה, שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: לראותכם, כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך וכן לשמיע בקול תודה וכן ללכת לגיד ביזרעאל: אשר דרך בה, חברון שנאמר ויבא עד חברון: התאנף, נתמלא רוגז: פנו לכם, אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ, קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם, לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: ותהינו, לשון הננו ועלינו אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הין כלומר נזדמנתם:

אנה ב' מלרע וסי' אנה אנחנו עלי', אנה אלך מרוחך: לבבנו ד' וחס' וסי' אחינו המסו את לבבנו, ונשמע וימס לבבנו, להטות לבבנו אליו, נשא לבבנו אל כפים: בדבר הזה ב' וסי' בדבר הזה אינכם מאמיני', תאריכו ימים על: אם יראה ד' אם ראשי פסו' בספרא וסים' אם יראה איש באנשים האלה, אם לא תשמר לעשות,

ויאמרו טובה הארץ אשר יהוה אלהינו נתן לנו: ולא אביתם לעלת ותמרו את פי יהוה אלהיכם: ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת יהוה אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו: אנה אנחנו עלים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצורת בשמים וגם בני ענקים ראינו שם: ואמר אלכם לא תערצון ולא תיראון מהם: יהוה אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם: ובמדבר אשר ראית אשר נשאך יהוה אלהיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה: ובדבר הזה אינכם מאמינם ביהוה אלהיכם: ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם: וישמע יהוה את קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר: אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם: זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען אשר מלא אחרי יהוה: גם בי התאנף יהוה בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם: יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי הוא ינחלנה את ישראל: וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה ולהם אתננה והם יירשוה: ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף: ותענו ותאמרו אלי חטאנו ליהוה אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו יהוה אלהינו ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה:

ואמרו טבא ארעא דיי אלהנא יהב לנא: ולא אביתון למסק וסרבתון על מימרא דיי אלהכון: ואתרעמתון במשכניכון ואמרתון בדסני יי יתנא אפקנא מארעא דמצרים למימסר יתנא בידא דאמוראה לשיצאותנא: לאן אנחנא סלקין אחנא תברו ית לבנא למימר עם רב ותקיף מננא קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא ואף בני גבריא חזינא תמן: ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון: יי אלהכון דמדבר קדמיכון מימריה יגיח לכון ככל די עבד עמכון במצרים לעיניכון: ובמדברא די חזיתא די סוברך יי אלהך כמא די מסובר גברא ית בריה בכל אורחא די הלכתון עד מיתיכון עד אתרא הדין: ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון: דמדבר קדמיכון באורחא לאתקנאה לכון אתר בית מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא בליליא לאחזיותכון בארחא די תהכון בה ובעמודא דעננא ביממא: ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגז וקיים למימר: אם יחזי גבר בגבריא האלין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא די קיימית למתן לאבהתכון: אלהן כלב בר יפנה הוא יחזינה וליה אתן ית ארעא די דרך בה ולבנוהי חלף די אשלים בתר דחלתא דיי: אף עלי הוה רגז מן קדם יי בדילכון למימר אף את לא תיעול תמן: יהושע בר נון דקאים קדמך הוא יעול תמן יתיה תקף ארי הוא יחסננה לישראל: וטפלכון די אמרתון לבזא יהי ובניכון די לא ידעו יומא דין טב וביש אנון יעלון לתמן ולהון אתננה ואנון ירתונה: ואתון אתפנו לכון וטולו למדברא אורח ימא דסוף: ואתבתון ואמרתון לי חבנא קדם יי אנחנא נסק ונגיח קרב ככל דפקדנא יי אלהנא וזרזתון גבר ית מני קרביה ושריתון למסק לטורא:

אבן עזרא

ותרגנו, כמו נרגנים ילמדו לקח והוא מבנין נפעל כמו אל תעצבו: לא תערצון, כמו לא תפחדון והוא מגזרת והוא מעריצכם והטעם שבר הלב בפחד: ילחם לכם, בשבילכם: לחנותכם, איננו פעל יוצא כי לא מצאנו מזה הבנין כן: לראותכם, כפתח הלמד ללמד על האות שהוא ה"א הדעת הנעדרת: זולתי, היו"ד נוסף כי נמצא בלא יו"ד: ולו אתן את הארץ אשר דרך בה, היא חברון, כבר ביארתי כי אפו הנו"ן מובלע בפ"א והיא בלשון ארמית נראת גם הוא מגזרת כי אנפת בי גם בי התאנף י"י, הזכיר כלב בתחלה כאשר פירשתי ואחר כן יהושע: העומד לפניך, הוא משרתו: אשר לא ידעו היום, כאותו היום: טוב ורע, על דרכם דבר הכתוב: ותהינו, ותאמרו הן ואל תתמה איך יבא פעל נגזר ממלה מדבקת כי כן מלת על נס פן שימצאנו אפונה כאשר פירשתיו ויש אומרים שהוא מגזרת הין והטעם מזה והוא רחוק: ויצא

בעל הטורים

המסו ויהושע אומ' המסיו על ידי מרגלים · לבבנו ד' המסו את לבבנו · ונשמע וימס לבבנו · להטות לבבנו · נשא לבבנו אל כפים אחרים נמס לבבם מפניכם כדכתיב ונשמע וימס לבבנו ע"כ היה לכם להטות לבבכם אליו ולא עשיתם כן · אלא אמרתם המסו את לבבנו ע"כ נשא לבבנו אל כפים וסמי' ליה סכות כאף ותרדפנו כדכתיב וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים · ובמדבר אשר ראית לשון יחיד · בכל הדרך אשר הלכתם לשון רבים · שלא היה הדרך בכלם בשוה אלא לכל אחד לפי מה שהיה צריך היה הענן נושא אותו יש בגבוה יש בנמוך · אינכם מאמינים חסר יו"ד שי' פעמי' נסיתם אותו · איש באנשים האלה ב"ת עשה סנס הוא בכלל השבעה: באנשים ד' אם יראה איש באנשים · ויחלו באנשים הזקנים · זקן בא באנשי' מלמד שהיתה הגזירה אף על משה ואהרן כתי' באנשים הזקני' וכתיב זקן בא בימים היינו משה ואהרן שהיו באים באוכלוסא ויוצאין באוכלוסא · יהושע העמד לפניך שגדול שמושה יותר מלמודה · ירשוה ב' במסורת והם ירשוה · עד עולם ירשוה שניתנה להם הארץ ירושת עולם ולעולם לא היו גולי' מתנה אם לא ש חטאו: כימים

מסורה

אם יהיה נדחך בקצה, אם שנתי ברק חרבי: באנשים ג' ב' קמצין וא' פתח וסימ' אם יראה איש באנשים האלה, ויחלו באנשי' הזקנים, זקן בא באנשי' בתרא פתח: יען ג' בטעמא זקף וסימ' זולתי כלב בן יפונה, יען אשר גבהת בקומה דיחזקאל' יען אשר לא שמעתם דירמיה: גם בי, כל ריש פסוקי' דאורי' ויהושע ושפטים וגם במ"ה גם וסימ' גם מעוף השמים, גם צאנכם גם בקרכ', גם בי התאנף י"י וגם כל חלי וכל, גם אני לא אוסיף להוריש: חזק ד' וסימ' אתו חזק כי הוא, לבלתי חזק את בדק' צפה דרך חזק מתנים, ועתה חזק את ידי: ולהם ח' וסימ' נמסר בסדר נח: צונו ה' וסימ' ותענו ותאמרו אלי, וצדקה תהי' לנו' ונשמע בקול יהונדב, ונשמע ונעש, ויאמר להם זרובבל: ההרה י"ג וסימ' במס' רבת':

רש״י

לא תעלו׳ לא עלייה תהא לכם אלא ירידה: כאשר תעשינה הדבורים׳ מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: ולא שמע יי׳ בקולכם׳ כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: ותשבו בקדש ימים רבים׳ תשע עשרה שנה שנאמר כימי׳ אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו שלשי׳ ושמונה שנה תשע עשרה מהם עשו בקדש ותשע עשרה שנה הולכים ומטורפי׳ וחזרו לקדש כמו שנאמר ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם: ונסע המדברה׳ אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר׳ כל דרומו עד ארץ מואב: לכם צפונה׳ סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכי׳ את רוח מזרחית וזהו שנאמר ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב: ונשמרתם מאד׳ ומהו השמירה אל תתגרו בם: עד מדרך כף רגל׳ אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות ומדרש אגד׳ עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזתים שנאמר ועמדו רגליו וגו׳: ירוש׳ לעשו׳ מאברהם עשר עממים נתתי לו שבעה לכם קיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהן לעשו והשתי׳ לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרי׳ על אשתו אחותי היא עשאו כבנו: תכרו׳ לשון מקח וכן אשר כריתי לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: כי יי׳ אלהיך ברכך׳ לפיכך לא תכפו את טובתי להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: ונפן ונעבור׳ לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית: ואל תתגר בם׳ לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעו׳ אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער׳ שם המדינה: האמים לפנים וגו׳׳ אתה סבור שזו רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: רפאים יחשבו וגו׳׳ רפאי׳ היו נחשבין אותם אימי׳ כענקי׳ הנקראי׳ רפאי׳ על שם שכל הרואה אותם ידיו מתרפות: אימים׳ על שם שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים ונתתי׳ לבני עשו: יירשום

מסורה

כימים ד׳ וסימ׳ ותשבו בקדש ימים רבים׳ ואנכי עמדתי בהר׳ לא כימי׳ הראשנים׳ כימי׳ אשר נחו בהם: סב ו׳ חס׳ וסי׳ רב לכם סב׳ ויאמ׳ המלך לדויג׳ סב התיצב כה׳ וילך רכב הסוס לקראתו׳ מה לך לשלו׳׳ סב דמה לך דודי: צפנה וצפנה ח׳ בתור׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בריש סדר ויצא: ואת העם יב׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שלח לך:

מקרא

ויאמר יהוה אלי אמר להם לא תעלו ולא־תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם: וארבר אליכם ולא שמעתם ותמרו את־פי יהוה ותזדו ותעלו ההרה: ויצא האמרי הישב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים ויכתו אתכם בשעיר עד־חרמה: ותשבו ותבכו לפני יהוה ולא־שמע יהוה בקלכם ולא האזין אליכם: ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם:

ב ונפן ונסע המדברה דרך ים־סוף כאשר דבר יהוה אלי ונסב את־הר־שעיר ימים רבים: פ

ויאמר יהוה אלי לאמר: רב־לכם סב את־ההר הזה פנו לכם צפנה: ואת־העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני־עשו הישבים בשעיר וייראו מכם ונשמרתם מאד: אל־תתגרו בם כי לא־אתן לכם מארצם עד מדרך כף־רגל כי־ירשה לעשו נתתי את־הר שעיר: אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם־מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם: כי יהוה אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את־המדבר הגדל הזה זה ארבעים שנה יהוה אלהיך עמך לא חסרת דבר: ונעבר מאת אחינו בני־עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר ס ונפן ונעבר דרך מדבר מואב: ויאמר יהוה אלי אל־תצר את־מואב ואל־תתגר בם מלחמה כי לא־אתן לך מארצו ירשה כי לבני־לוט נתתי את־ער ירשה: האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים: רפאים יחשבו אף־הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים:

תרגום

וַאֲמַר יְיָ לִי אֱמַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן וְלָא־תְגִיחוּן קְרָב אֲרֵי לֵית־שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: וּמַלֵּילִית עִמְּכוֹן וְלָא קַבֶּלְתּוּן וְסָרֵבְתּוּן עַל־מֵימְרָא דַיְיָ וְאַרְשַׁעְתּוּן וּסְלֵקְתּוּן לְטוּרָא: וּנְפַק אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵב בְּטוּרָא הַהוּא לְקַדָּמוּתְכוֹן וּרְדַפוּ יָתְכוֹן כְּמָא דְנָתְזָן דַּבְרַיָּתָא וּטְרַדוּ יָתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה: וְתַבְתּוּן וּבְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ וְלָא־קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן וְלָא אֲצֵית לְמִלֵּיכוֹן: וִיתֵבְתּוּן בִּרְקַם יוֹמִין סַגִּיאִין כְּיוֹמַיָּא דִּי יְתֵבְתּוּן: וְאִתְפְּנֵינָא וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא־דְסוּף כְּמָא דִּי־מַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאַקֵּיפְנָא יָת־טוּרָא־דְשֵׂעִיר יוֹמִין סַגִּיאִין: וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימָר: סַגִּי־לְכוֹן דְּאַקֵּיפְתּוּן יָת־טוּרָא הָדֵין אִתְפְּנוּ לְכוֹן צִפּוּנָא: וְיָת־עַמָּא פַּקֵּיד לְמֵימַר אַתּוּן עָבְרִין בִּתְחוּם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי־עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וְיִדְחֲלוּן מִנְּכוֹן וְתִשְׁתַּמְּרוּן לַחֲדָא: לָא־תִתְגָּרוּן בְּהוֹן אֲרֵי לָא־אֶתֵּן לְכוֹן מֵאַרְעֲהוֹן עַד מִדְרַךְ פַּרְסַת־רַגְלָא אֲרֵי־יְרוּתָּא לְעֵשָׂו יְהַבִית יָת־טוּרָא דְשֵׂעִיר: עֲבוּרָא תִזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתֵיכְלוּן וְאַף־מַיָּא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתִשְׁתּוֹן: אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ סַפֵּיק לָךְ־צָרְכָךְ בְּמֵהָכָךְ בְּמַדְבְּרָא רַבָּא הָדֵין דְּנַן׳ אַרְבְּעִין שְׁנִין מֵימְרָא־דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּסַעְדָּךְ לָא חֲסַרְתְּ מִדְּעַם: וַעֲבַרְנָא מִלְּוָת אֲחוּנָא בְנֵי־עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר מֵאוֹרַח מֵישְׁרָא מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיוֹן גָּבֶר וְאִתְפְּנֵינָא וַעֲבַרְנָא אוֹרַח מַדְבְּרָא דְמוֹאָב: וַאֲמַר יְיָ לִי לָא־תְצוּר לְמוֹאֲבָאֵי וְלָא־תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד־עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא־אֶתֵּן לָךְ מֵאַרְעֵיהּ יְרוּתָּא אֲרֵי לִבְנֵי־לוֹט יְהַבִית יָת־לְחַיַּת יְרוּתָּא: אֵימְתָנֵי מִלְּקַדְמִין יְתִיבוּ בַהּ עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא: גִּבָּרִין מִתְחַשְׁבִין אַף־אִנּוּן כְּגִבָּרַיָּא וּמוֹאֲבָאֵי קָרַן לְהוֹן אֵימְתָנֵי: וּבְשֵׂעִיר

אבן עזרא

ויצא האמורי׳ הוא הכנעני כאשר פירשתי: כאשר תעשינה הדבורים׳ כי מי שינע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וינשכוהו: ויכתו׳ פירשתיו מגזרת וכתותי: עד חרמה׳ מקום או שם הפעל: ותשבו בקדש׳ ברנע ימים רבים: כימים אשר ישבתם׳ ברגול הארץ ואם טען טוען והמרגלי׳ ישבו לבדם הנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ: אל תתגרו בם׳ כמו יגרה מדון כענין תנוע׳ ושבום: אוכל תשברו מאתם׳ אם ירצו למכור ויש אומרים כי המלה בתימ׳ והטעם כי אין לכם צורך למאכל ולמשתה אלה השנים שעברו והעד על כן כי יי׳ אלהיך ברכך: נתתי את ער׳ מואב ויתכן שלקחה סיחון וחזרה למואב באחרונה: האמים׳ פירשתיו ספר הכתוב כי מואב לקח ער מיד האמים: רפאים׳ פירשתיו: החורים

בעל הטורים

כימים ל׳ כימים אשר ישבתם כימים הראשוני׳ אשר עמדתי כימי׳ אשר נחו בהם היהודי׳ ועתה כי לא כימים הראשונים בזכריה בנבואת בית שני׳ זהו שפרש״י שישבו בקדש י״ט שנה׳ כמו שישבו בשאר המסעות׳ כמו אתם כימים הראשונים שהיו ימים אחרונים כראשונים׳ גם כאן היו ימים אלו כימים האחרים והיתם כי לא כימים הראשונים דכתיב בהו ליוצא ולבא אין שלום אלא כימים אשר נחו׳ דכתיב כי זרע השלום הגפן תתן פריו וכו׳ עד והייתם ברכה אל תראו׳ רב לכם סב תנין על הסמך׳ לפי שכבד את אביו שהיה בן ס׳ כלדתו אותם ולכך עתיד להחריב הבית שהוא ס׳ אמו׳׳ וייראו מכם׳ כתוב בשני יודי״ן בשביל י׳ ברכו׳ שנתברך יעקב׳ עד מדרך כף רגל׳ עד דרך כוכב מיעקב׳ עד שיבא זמן שנאמ׳ פורה דרכתי לבדי׳׳ כף רגל׳ לעת תמוט רגלם׳ עד שיגיע תרמסנה רגל רגלי עני וגו׳׳ ירשה לעשו בגימטריא בשביל מצות כבוד

ראה

מסרה

וייראו ה׳ רפין ד׳ מלאי׳ וא׳ חסר וסי׳ ואת העם צו לאמר׳ וייראו ממערב את שמואל׳ ילחכו עפר כנחש חס׳׳ יברכנו אלהים וייראו אתו כל אפסי ארץ׳ וייראו גוים את שם יי׳: ירשה כלם חס׳ ודגשים: האמים ב׳ דין חס׳ וא׳ מלא ואת האימי׳ בשוה קריתים: רפאים ל׳ ראש פסו׳: והמאבים ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ והמאבי׳ יקראו להם אמים׳ מאדם וממאב דשמואל׳ וישאו להם נשים מאביות׳ וגם את רות המאבידה׳ ככלות אלה נגשו:

אבן עזרא

החורים · הם בני שעיר החורי: להמם · מפעלי הכפל מבנין הקל: ויהי כאשר תמו · דבק עם וידבר יי׳ אלי כמו ויהי ככלות משה לכתוב גם ויהי ביום דבר יי׳ ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר השם שתעבור את גבול ער: וקרבת מול בני עמון · פירוש ובקרבך אליהם: אל תצורם · מפעלי הכפל: ואל תתגר בם · מבנין התפעל מנחי הלמ״ד ה״א: זמזמים · מלה מתוקנת על משפט לשון הקדש כמו ה האחשדרפנים: וישמידם יי׳ · ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן להם הארץ לירושה כהר שעיר לעשו · וטעם עד עזה כי היא היתה לפלשתים וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכתוב ספר כי העוים לקחו עזה: החל רש · מירושה: ממדבר קדמות · לפי דעתי הוא הנקרא מדבר מתנה: בדרך · הידוע: אכל בכסף תשבירני ואכלתי · אם הוצרכתי: כאשר

רשי

יירשום · לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: היתה בם · למהר ולהומם בתוך ארבעים שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר ויהי כאשר תמו וגו׳: וידבר יי׳ אלי וגו׳ · אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל נזופים לא נתיחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים ויישוב ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישר׳: אנשי המלחמה · מבן עשרים שנה היוצאים בצבא: אתה עובר היום את גבול מואב אל מול בני ע עמון · מכאן שארץ עמון לצד צפון: ארץ רפאים תחשב · ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי ל לאברהם: והעוים היושבים בחצרי׳ וגו׳ · עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנאמר חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי ו והאשקלוני והגתי ו והעקרוני והעוי ומפני השבועה שנשבע א אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם · והבאתי עליהם כ כפתורים והשמידום וישבו תחתם · ועכשו אתם מותרי׳ לקחתה מידם: תחת כל השמי׳ · למד שעמדה חמה למשה ביום מ מלחמת עוג ונודע הדבר תחת כל השמי׳: ממדבר קדמות · אע״פ שלא צוני המקו׳ לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב״ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעא ונלוי לפניו שלא י יקבלוה ואע״פ כן פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון ב בדברי שלום · ד״א ממדבר קדמו׳ ממך למדתי שקדמת׳ לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד לשרוף את ה המצרי׳ אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: כאשר

כאשר

עתה כל ראשי פסו׳ דקריא׳ ועתה במכ״ה עתה וסים׳ במס׳ רבת׳: תם ה׳ ותם׳ וסים׳ נמסר בסדר בהר סיני: אתה ד׳ ר״פ בתורה וסי׳ אתה תהיה על ביתי · אתה תדבר ל כל · אתה עבר היום · אתה הראת לדעת: ואת ארצו ה׳ וסים׳ נמסר בסדר זאת חקת התורה: החל ד׳ ג׳ קמ׳ וא׳ פתח וסים׳ החל רש לרשת · החל רש והתגר בו · החל

תרגום

ובשעיר יתיבו חוראי מלקדמין ובני עשו תרכונון ושיציאונון מן קדמיהון ויתיבו באתריהון כמא די עבד ישראל לארע ירותתיה די יהב יי להון: כען קומו ועברו לכון ית נחלא דזרד ועברנא ית נחלא דזרד: ויומיא די הלכנא מרקם גיאה עד די עברנא ית נחלא דזרד תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא כמא די קים יי להון: ואף מחא מן קדם יי הות בהון לשיצאותהון מגו משריתא עד דשלימו: והוה כד שלימו כל גברי מגיחי קרבא לממת מגו עמא: ומליל יי עמי למימר: את עבר יומא דין ית תחום מואב ית לחית: ותתקריב לקביל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן מארע בני עמון לך ירותא ארי לבני לוט יהבתה ירתא: ארעא גבריא מתחשבא אף היא גברין יתיבו בה מלקדמין ועמונאי קרן להון חשבני: עם רב וסגי ותקיף כגבריא ושיצינון יי קדמיהון ותריכונון ויתיבו באתריהון: כמא דעבד לבני עשו דיתבין בשעיר די שיצי ית חוראי מן קדמיהון ותריכון ויתיבו באתריהון עד יומא הדין: ועואי דיתבין ברפיח עד עזה קפוטקאי דנפקו מקפוטקיא שיציאונון ויתיבו באתריהון: קומו טולו ועברו ית נחלא דארנון חזי דמסרית בידך ית סיחון מלכא דחשבון אמוראה וית ארעיה שרי לתרכותיה ואתגרי למעבד עמהון קרב: יומא הדין אשרי למתן זועתך ודחלתך על אפי עממיא די תחות כל שמיא די ישמעון שמעך ויזועון ויתברון מן קדמך: ושלחית אזגדין ממדבר קדמות לות סיחון מלכא דחשבון פתגמי שלמא למימר: אעבר בארעך בארחא בארחא איזיל לא אסטי לימינא ולסמאלא: עבורא בכספא תזבין לי ואיכול ומיא בכספא תתן לי ואשתי לחוד אעבר ברגלי:

כמא

מקרא

ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר נתן יהוה להם: עתה קמו ועברו לכם את נחל זרד ונעבר את נחל זרד: והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע יהוה להם: וגם יד יהוה היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם: ס וידבר יהוה אלי לאמר: אתה עבר היום את גבול מואב את ער: וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירשה כי לבני לוט נתתיה ירשה: ארץ רפאים תחשב אף הוא רפאים ישבו בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים: עם גדול ורב ורם כענקים וישמידם יהוה מפניהם ויירשם וישבו תחתם: כאשר עשה לבני עשו הישבים בשעיר אשר השמיד את החרי מפניהם ויירשם וישבו תחתם עד היום הזה: והעוים הישבים בחצרים עד עזה כפתרים היצאים מכפתור השמידם וישבו תחתם: קומו סעו ועברו את נחל ארנן ראה נתתי בידך את סיחן מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה: היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך: ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר: אעברה בארצך בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול: אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי:

מסורה (שוליים)

ל׳ וחס׳ · ל״ה · ל׳ חס׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ ולאכדס · ל׳ · ל׳ ר״פ באורית׳ · ל׳ וחס׳ · י״ג ר״פ · כו״ל חס׳ בליש׳ במ״ב · ל׳ וכ״כ · כו״ל חס׳ כמ״ו מ״ל · ב׳ חס׳ · ב׳ כ״כ · ב׳ חס׳ וא׳ · ל׳ · ל׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח · ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח · ל׳ · כו״ל מ״ל במא׳ חס׳ · ל׳ מ״ל כתול · ל׳ וכ״ב

טו · כ · כה

מארץ קדמ׳ דשעיר כי לא אתן לכם מארצו׳ תניין דשלב׳ כי לא אתן לך מארצו׳ תליית׳ דשמן כי לא אתן מארץ ותפתגי׳ כטעם׳

ושמאל שמאול ושמאול כל׳ קריאה מ״ל במ״ל חסלוכ׳ ברא׳ית דמ׳ חס׳

בעל הטורים

ראה נתתי בידך את סיחון · מלמד שהראהו שרו של סיחון וידו כפותה · החל ד׳ תרי בהאי ענייגא החל ונלה · ונלות החל הזה · החל רש · החל ונלה · שהיו משכנה עממין שנאמר בהם · לא תאיה כל נשמה · ונלות החל · מלמד שרמז למשה הגלג׳ · אי כמי כי היכי דכתי׳ הכא החל רש · אף התם כמי כתיב ירשו את ערי הנגב · וכדאיתא בתנחומא כל הנסים שעשה הקדוש ברוך הוא במדבר עתידין להעשות לישראל בציון · היום הזה רמז שיעמוד לו שמש שהשמש נקרא יום · הזה אחל בגימטריא בחמה · אחל ג׳ אחל גדלך · אחל תת פחדך · ולא אחל את שם קדשי זהו שדרשו שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע · ומנא לן דאיירי בעמידת חמה דכתי׳ ואת שם קדשי אודיע · ולא אחל שם קדשי עוד · ובעמידת החמה נודע שם קדשו בכל הארץ ·

רק

מסרה

וכלה׳ · ונלות החל הזה בתרא פתח: אחל ג׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ תת פחדך · אחל גדלך · ולא אחל את שם קדשי · בתרא פתח: ישמעון ה׳ וסימ׳ והיה אם לא יאמינו · היום הזה אחל תת פחדך · ושמרתם ועשיתם כי · ועבדתם שם אלהים מעשה׳ · כי ישמעון את שמעך דמלכים: סיחון ד׳ מ״ל בתורה וסימ׳ על כן יאמרו המשלים באו חשבון · אוי לך מואב אבדת עם כמוש · ואשלח מלאכים ממדבר · ועשה יי׳ להם · ונמסר גם בסדר חקת:

באשר עשו לי בני עשו׳ לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים: עד אשר אעבור את הירדן׳ מוסב על אעברה בארצך: החילותי תת לפניך׳ כפה שר של אמוריים של מעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: ויצא סיחון׳ לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: ואת בניו׳ בנו כתי׳ שהיה לו בן גבור כמותו: מתים׳ אנשי׳: בזזנו לנו׳ לשון בזה שהיתה חביבה עליהם ובוזז׳ אים לו וכשבאו לבית עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים לכך נאמ׳ כי אם כסף וזהב בזזנו לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים: כל יד נחל יבוק׳ כל אצל נחל יבוק: וכל אשר צוה יי׳ אלהינו׳ שלא לכבוש הניחנו: ונפן ונעל׳ כל צד צפון הו׳ עלייה: אל תירא אותו׳ ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנ׳ ויבא הפליט והוא עוג: חבל ארגוב׳ מתרגמין בית פלך טרכונא וראיתי תרגו׳ ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים אצל היכל מלך הרגו פקח למנחם למדתי שכך נקראת שם ההפרכיא: ערי הפרזי׳ פרזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלם: החרם׳ לשון הווה הלוך וכלות: מיד

כאשר עשו לי בני עשו׳ יש מפרשי׳ כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני אם כן הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים והכתוב אמר על דבר אשר לא קדמו אתכם והוצרכו לפרוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך נלך כאש׳ עשו לי בני עשו שסבבו הר שעיר בדרך בדרך וכן כתו׳ אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתו כי משם היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו על ער כי כן כתוב ורבים אמרו הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם: החלותי׳ בפתחות הא׳ הבנין בעבור אות הגרון וכן העירותיהו בצדק: ונך׳ חסר נון השרש: מתים׳ בני אדם: שגבה׳ מגזרת ונשגב יי׳ לבדו: אל ארץ בני עמון׳ שהיא היום בידם כאשר פירשתי: לא קרבת כל יד׳ מקום כמו יד הירדן: השאיר לו׳ כל אחד מישראל והוא פעל עבר: חבל ארגוב׳ דברי המתרגם ארמית ידועים ויש אומרי׳ שהו׳ שם אל׳ היה בחלקו מירושת אביו זה החבל ויש אומרים כי הא״לף נוסף והוא מ מגזרת ורגבים ידובקו בדרך רחוקה: באמת

ולא אבה סיחון כל משנה תורה ראשי פסו׳ לא במ״ו ולא וסים׳ במס׳ רבת׳: החלתי ב׳ וסים׳ ראה החלתי תת לפניך את סיחון׳ היום החלותי לשל: החל ד׳ ג׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסי׳ נמסר לעיל בהאי סידרא: בנו ד׳ כתי׳ בנו וקרי׳ בניו וסי׳ ונך אתו ואת בנו׳ ואת בנו לא ידע׳ איש על בנו ועל בנתיו׳ ובנו יתגרו ואספו: מתם כל ליש׳

כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים לה וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃ רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכָדְנוּ׃ מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק ו וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה א אֱלֹהֵינוּ׃ וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃ וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת ה עוֹג בַּבָּשָׁן׃ כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃ וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים וְהַטָּף׃

כְּמָא דַעֲבַדוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו דְיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וּמוֹאֲבָאֵי דְיָתְבִין בִּלְחָיַת עַד דְאֶעְבַּר יַת־יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא׃ וְלָא אֲבָה סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן לְמִשְׁבְּקָנָא לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ אֲרֵי־אַקְשֵׁי יְיָ אֱלָהָךְ יַת־רוּחֵיהּ וְאַתְקֵיף יַת־לִבֵּיהּ בְּדִיל לְמִמְסְרֵיהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וַאֲמַר יְיָ לִי חֲזֵי דְשָׁרֵיתִי לְמִמְסַר קֳדָמָךְ יַת־סִיחֹן וְיַת־אַרְעֵיהּ שָׁרֵי לְתָרָכוּתֵיהּ לְמֵירַת יַת־אַרְעֵיהּ׃ וּנְפַק סִיחוֹן לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל־עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְיָהַץ׃ וּמַסְרֵיהּ יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמָנָא וּמְחֵינָא יָתֵיהּ וְיַת־בְּנוֹהִי וְיַת־כָּל־עַמֵּיהּ׃ וּכְבַשְׁנָא יַת־כָּל־קִרְוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא וְגַמַּרְנָא יַת־כָּל־קִרְוֵי גַבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא לָא אַשְׁאַרְנָא מְשֵׁיזֵיב׃ לְחוֹד בְּעִירָא בַּזְנָא לָנָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא דִי כְבַשְׁנָא׃ מֵעֲרֹעֵר דִי עַל כֵּיף־נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִי בְנַחֲלָא וְעַד־גִּלְעָד לָא הֲוָת קַרְתָּא דִי תְקִיפַת מִנָּנָא יַת־כּוֹלָּא מְסַר יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמָנָא׃ לְחוֹד לְאַרְעָא בְּנֵי־עַמּוֹן לָא קְרֵבְתָּא כָּל־כֵּיף נַחַל יוּבְקָא וְקִרְוֵי טוּרָא וְכֹל דִי־פַקֵּיד יְיָ אֱלָהָנָא׃ וְאִתְפְּנֵינָא וּסְלֵיקְנָא אוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל־עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃ וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיַת־כָּל־עַמֵּיהּ וְיַת־אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דַעֲבַדְתָּא לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ וּמְסַר יְיָ אֱלָהָנָא בִּידָנָא אַף יַת־עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן וְיַת־כָּל־עַמֵּיהּ וּמְחֵינָהִי עַד־דְּלָא אִשְׁתָּאַר־לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב׃ וּכְבַשְׁנָא יַת־כָּל־קִרְוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא הֲוָת קַרְתָּא דִי לָא נְסֵבְנָא מִנְּהוֹן שִׁתִּין קִרְוִין כָּל־בֵּית־פְּלַךְ טְרָכוֹנָא מַלְכוּתָא דְעוֹג בְּמַתְנָן׃ כָּל־אִלֵּין קִרְוִין כְּרִיכָן סַקִּפָן שׁוּר דִי־לְהֵין דָשִׁין וְעַבְּרִין בַּר מִקִּרְוֵי פַצְחַיָּא דְסַגִּיאָן לַחֲדָא׃ וְגַמַּרְנָא יָתְהוֹן כְּמָא דַעֲבַדְנָא לְסִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן גַּמַּרְנָא יַת־כָּל־קִרְוַיָּא גַבְרַיָּא נְשַׁיָּא וְטַפְלָא׃

בעל הטורים

רק הבהמה רק מיעוטא הוא׳ רק הכחושים׳ אבל השמנים ראשית החרם תקריבנו ליי׳ ׳ דרך הבשן על שם שן שנגלה לו כדאיתא בהרואה׳ גבהה דלתים ובריח׳ סופי תיבות חתה׳ דכתיב ערים בצורות בשמים׳ בזזנו

מסרה

חס׳ במ״ר וסים׳ ממתים ידך יי׳ ב׳ בו׳ בדיך מתים יהרשו׳ מעיר מתים ינאקו: ואת ארצו ה׳ וסים׳ ויאמר יי׳ אל משה אל תירא אתו׳ ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו׳ קומו סעו ועברו את נחל ארנן׳ ויאמר יי׳ אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו׳ ויאמר יי׳ אל יהושע׳ ונמסר גם בסדר חקה: ונפן ג׳ וסים׳ ונפן ונסע המדברה׳ ונפן ונעבר׳ ונפן ונעל דרך הבשן: עוג בבשן ד׳ וסים׳ ונלכד את כל עריו בעת ההיא׳ כל ערי המישור׳ כל ממלכת עוג בבשן׳ חצי הגלעד: בצרת ו׳ ומשנין וסים׳ במסר׳ רבתא:

אבן עזרא

באמת איש׳ באמת כל אדם והנה הוא כפל ולא יתכן להיות באמתו כי מה בא הכתוב ללמד ועוד שלא יהיה בגלם אדם כלל: יאיר בן מנשה׳ פירשתיו שהוא מבני יהודה: הגשורי והמעכתי׳ שני גוים: ולמכיר׳ מפורש: תוך הנחל וגבול׳ שלו וכן והירדן וגבול: ואצו אתכם׳ עם בני ראובן וגד ידבר בעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אותם והפך זה ויצו משה את הלוים לקוח את ספר התורה כי אנכי ידעתי את מריך איננו מדבר עם הלוים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם:

רשי

מיד׳ מרשות: צידונים יקראו לחרמון וגו׳ ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוזכרו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר׳ הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: מיתר הרפאים׳ שהרגו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנ׳ ויבא הפליט והוא עוג: באמת איש׳ באמת עוג: ההוא יקרא ארץ רפאים׳ היא אותה שנתתי לאברהם: ואת הארץ הזאת׳ האמור׳ למעלה מנחל ארנון ועל הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון׳ אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: תוך הנחל וגבול׳ כל הנחל ועוד מעבר לספתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: כנרת׳ מעבר הירדן המערבי היא ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: ואצו אתכם׳ לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם׳ הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורי׳ ואויבים נופלי׳ לפניהם שנאמ׳ וטרף זרוע אף קדקד:

חסלת ואלה הדברים

מסורה

מנחל ד׳ וסימ׳ ונקח בעת ההיא את הארץ׳ ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל׳ ולא הוסיף עוד מלך מצרי׳ מנחל בדרך ישתה: כל ערי המישור ט׳ פסוקי׳ כל וכל וכל וסימ׳ נמסר בסדר נשא: המישר כלם חס׳ במ״ מל׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: סלכה ג׳ וסימ׳ כל ערי המישור וכל הגלעד׳ והגלעד וגבול הגשורי׳ ובני גד

וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו: ונקח בעת ההוא את הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד הר חרמון: צידנים יקראו לחרמון שרין והאמרי יקראו לו שניר: כל ערי המישר וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן: כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש: ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר על נחל ארנן וחצי הר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי: ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים: יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגב עד גבול הגשורי והמעכתי ויקרא אתם על שמו את הבשן חות יאיר עד היום הזה: ולמכיר נתתי את הגלעד: ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנן תוך הנחל וגבל ועד יבק הנחל גבול בני עמון: והערבה והירדן וגבל מכנרת ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדת הפסגה מזרחה: ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יהוה אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל: רק נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם: עד אשר יניח יהוה לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם בעבר הירדן ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם: ואת יהושוע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הראת

תרגום

וכל בעירא ועדי קרויא בזנא לנא: ונסבנא בעדנא ההיא ית ארעא מיד תרין מלכי אמוראה די בעברא דירדנא מנחלא דארנון עד טורא דחרמון: צידונאי קרן לחרמון שריון ואמוראי קרן ליה טור תלגא: כלי קרוי מישרא וכל גלעד וכל מתנן עד סלכה ואדרעי קרוי מלכותיה דעוג במתנן: ארי לחוד עוג מלכא דמתנן אשתאר משאר גבריא הא ערסיה ערסא דפרזלא הלא היא ברבת בני עמון תשע אמין אורכה וארבע אמין פותיה באמת מלך: וית ארעא הדא ירתנא בעדנא ההיא מערער די על נחלא דארנון ופלגות טורא דגלעד וקרוהי יהבית לשבט ראובן ולשיבט גד: ושאר גלעד וכל מתנן מלכותא דעוג יהבית לפלגות שבטא דמנשה כל בית פלך טרכונא וכל מתנן ההוא יתקרי ארע גבריא: יאיר בר מנשה נסיב ית כל בית פלך טרכונא עד תחום גשוראה ואפקירוס וקרא יתהן על שמיה ית מתנן כפרני יאיר עד יומא הדין: ולמכיר יהבית ית גלעד: ולשבט ראובן ולשבט גד יהבית מן גלעד ועד נחלא דארנון גו נחלא ותחומא ועד יובקא דנחלא תחומא דבני עמון: ומישרא וירדנא ותחומיה מגינוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות משפך מרמתא מדנחא: ופקדית יתכון בעדנא ההיא למימר יי אלהכון יהיב לכון ית ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני ישראל כל מזרזי חילא: לחוד נשיכון וטפלכון ובעירכון ידענא ארי בעיר סגי לכון יתבון בקרויכון די יהבית לכון: עד די יניח יי לאחיכון כותכון וירתון אף אנון ית ארעא די יי אלהכון יהיב להון בעברא דירדנא ותתובון גבר לירותתיה די יהבית לכון: וית יהושע פקדית בעדנא ההיא למימר עינך חזאן

בעל הטורים

בזונו לנו׳ תחלה אמר בזונו לנו׳ מתחלה היתה הביזה חביבה בעיניהם׳ ולבסוף היתה כל כך עד שהיתה בזויה בעיניהם׳ וזהו בזונו לנו הלה הוא כהא דתיב יבוא מי שמלך הלה שנים והוא דוד חמישי שלמון בועז עובד ישי דוד׳ ויקח הערים הללה׳ לא משה שהיה הא הא אמה ודלג י׳ אמה׳ וכלי מלחמתו י׳ אמה והכהו בקרסולו שהוא י׳ אמה׳ פרשת

מסרה

לנגדם ישבו: הנה ד׳ סבי׳ והנה וסי׳ נמסר בסדר כי תשא: הלה היא ג׳ וסי׳ כי רק עוג׳ כתובה על ספר הישר׳ הדעת אתי נאם יי׳: ואת הארץ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח: שבט המנשה ב׳ וסי׳ ממלכת עוג נתתי לחצי׳ שבט המנשה וכל יהושע דכוו׳ במ״ג וסימ׳ ויתן משה׳ וישלחו בני ישראל׳ ויבאו אל בני ראובן ואל: ועד נחל ארנון יד פסו׳ אית בהון ועד ועד וסימ׳ במס׳ רבת׳: וגבל ט׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסד׳ הקה: ועד ים ד׳ יחידאין וסי׳ נמס׳ בסדר משפטי׳: אשר יי׳ אלהיכם ד׳ בטע׳ בספר בליש׳ וסי׳ עד אשר יניח יי׳׳ ושמרת את חקיו ואת׳ שפטי׳ ושטרים׳ ושמת בטנא: יהושע ב׳ מלאי׳ וסימ׳ ואת יהושע צויתי׳ אשר האריכו ימים: צויתי ה׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר צו:

ואתחנן

אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם · אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן · דבר אחר זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאית' בספרי: בעת ההיא · לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר: לאמר · זה אחד משלשה מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: יי' אלהים · רחום בדין: אתה החלות להראות את עבדך · פתח להיות עומד ומתפלל אף על פי שנגזרה גזרה אמ' לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי לעשו' עכשיו: את גדלך · זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח יי': ואת ידך · זו ימינך שהיא פשוט' לכל באי עולם: החזק' · שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה: אשר מי אל וגו' · אינך דומ' למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החלותי תת לפניך הראני מלחמת שלשים ואחד מלכי': אעברה נא · אין נא אלא לשון בקשה: ההר הטוב הזה · זו ירושלם: והלבנון · זה בית המקדש: ויתעבר יי' · נתמלא חימה: למענכם · אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: רב לך · שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן מפציר · דבר אחר רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: וראה בעיניך · בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנאמר ויראהו יי' את כל הארץ: וצו את יהושע · על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו · בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור · אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו' וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין: ונשב בגיא וגו' · ונצמדתם לע"ז ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי: לא תוסיפו · כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו: ושמרתם

תיראום ב' דין מל' וא' חס' ויי' אתנו אל תיראם: הנלחם ג' וסים' לא תיראום דמשנה תורה · אתם ראיתם · אחד מכם ירדף אלף: אדני יי' כל אורית' וכתיביא יי' אלהים בר מן ח' אדני יי' וסי' במסר' רבת': להראות ג' ומלאי' וסים' אתה החלות · להראו' העמים והשרים · להראות את אסתר: וכגבורתיך ל' כתי' כן וג' בליש' וסי' אשר

אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה׃ לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃

יַת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ לְכָל־מַלְכְוָתָא דִּי־אַתְּ עָבַר לְתַמָּן׃ לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָכוֹן מֵימְרֵיהּ יְגִיחַ לְכוֹן׃

קה מלכיה סימן

ס ס ס

וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר׃ אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃ עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר׃ פ

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃

ס ס ס

וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהוּא לְמֵימָר׃ יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרֵיתָא לְאַחֲזָאָה יַת־עַבְדָּךְ יַת־רְבוּתָךְ וְיַת־יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דִּי־אַתְּ הוּא־אֱלָהָא דִּשְׁכִנְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא וְלֵית־דְּיַעֲבֵיד כְּעוֹבָדָךְ וּכְגִבְרָתָךְ׃ אֶעְבַּר כְּעַן וְאֶחְזֵי יַת־אַרְעָא טָבְתָא דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא הָדֵין וּבֵית מַקְדְּשָׁא׃ וַהֲוָה־רְגַז מִן־קֳדָם־יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן וְלָא קַבֵּיל מִנִּי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי־לָךְ לָא־תוֹסֵיף לְמַלָּלָא קֳדָמַי עוֹד בְּפִתְגָמָא הָדֵין׃ סַק לְרֵישׁ רָמָתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעַרְבָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּנְחָא וַחֲזֵי בְּעֵינָךְ אֲרֵי לָא־תֶעְבַּר יַת־יַרְדְּנָא הָדֵין׃ וּפַקֵּיד יַת־יְהוֹשֻׁעַ וְתַקְּפֵהִי וְאַלְּמֵהִי אֲרֵי־הוּא יֶעְבַּר קֳדָם עַמָּא הָדֵין וְהוּא יַחְסֵין יָתְהוֹן יַת־אַרְעָא דִּי־תֶחֱזֵי׃ וִיתֵיבְנָא בְּחֵילְתָּא לְקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר׃

וּכְעַן יִשְׂרָאֵל שְׁמַע לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא דִּי אֲנָא מַלֵּיף יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוֹן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת־אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן יָהֵיב לְכוֹן׃ לָא תוֹסְפוּן עַל־פִּתְגָמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ לְמִטַּר יַת־פִּקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן׃

יעש' כמעשיך וכגבורתך · ואיה קנאתך וגבורתיך · וגבורתיך יגידו · ב' קדמאי גבורתך כת': ואראה ח' וסי' נמס' בשמות: והלבנון ה' ד' מלאי' ודין חס' נמס' בסדר ואלה הדברי': תוסף ב' מלאי' בליש' וסים' ל' תוסף דבר אלי · את כל הדבר אשר: בדבר הזה ח' וסים' במסר' רבת': וצפונה ה' ג' מלאי' וב' חס' וסים' והיה זרעך כעפר חס' · עלה ראש הפסגה · וצפנה פנה אל הגלגל חס' · נגבה לאפרים וצפונה · ראיתי את האיל מנגח:

ואתחנן

הטעם וכבר התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו בעבור כי אנכי עובר עמכם כי התחננתי לשם לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר וחלשים לבקרים רבה אמונתך · אמר חכם מהחכמים אתה החלות להראו' גדלך בשמים ובארץ במעשים שנוהג העולם בם: ואת ידך החזקה · באותות שנעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמי' שהם המלאכים והצבא ובארץ שהם החיות ובני אדם: כמעשיך · שהם כולם בחכמ': וכגבורותיך · ביכולת וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה: עלה ראש הפסגה · הוא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: ונשב בגיא · טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבות מואב והגיא הוא בהר העברים כי כן מפורש ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בעו: מלמד אתכם לעשות · כי עקר הלמוד לעשות המצות: למען תחיון · כי עובדי פעור נשמדו: וירשתם · בעבור שנח ונעלם היו"ד בשבר הוי"ו נשבר עי"ן הפעל ואפס על משקלו: לא תוסיפו · מדעתכם ותחשבו כי היא עבודה לשם גם כן לא תגרעו ואשר אמרתי למען תחיו אין צורך לעדים כי עיניכם הרואות:

בבעל

בעל הטורים

ואתחנן

לעיל כתי' לא תיראום · חזקתי את ישראל · אולי ירחם עלי · ואתחנן בגימטריא ש(ירה) · שירה · שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפלתו · שמך יי' אלהי' לואתחנן לומ' שויתי יי' לנגדי תמיד · החלות שני' במסורת · אתה החלות · אשר החלות לנפול לפניו · אתה החלות להראו' · כמה שכבשת לפני סיחון ועוג · וזהו החלות לנפול לפניו כמה שהתחלת לנפול · תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות · רמזו משה · ומתחיל הפסוק באלף ומסיים באלף לפי שלא זכה ליכנס בארץ שהיא ארבע אמות פרסה על ארב' אמו' פרסה · להראו' תג על הרי"ש הראיתני אף מה שלא בקשתיך · להבאות שלשה כמ' להראות את עבדך · ואידך להראות העמים והשרים את יפיה · אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר · זהו שדרשו שהראה לו הקב"ה למשה כל מה שאירע לישראל · היאך ישבו כשלוה וכל המציקין שעתיד להציק להן · וזה הוא להראות העמים והשרים את יפיה היאך הם ב ביופין ובשלותן · להשמידם נתן להם להראות שהראהו המציקין להם · את עבדך שאמרת לא כן עבדי משה · הפסוק מתחיל באלף ומסיים בכף · ויש בו כ"א תיבות כנגד אך טוב לישראל ו וכנגד אהיה · אעברה נא · הירדן ב' אמה לא אעבור אלא אמה אחת ·

הלבנון חסר וי"ו על שם שש דברים שנאמרו בתורה לעולה למנחה לחטאת לאשם למלואים ולזבח השלמי' · מן ואתחנן עד והלבנון מ' תיבות · לומר זכור לי מ' יום שעמדתי לפניך בהר · לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל · מנא לן ממשה · את גדלך זה האל הגדול · ואת ידך החזקה זה אתה גבור · אשר מי אל בשמים כנגד אתה קדוש · אעברה נא · ש"מ ישאל אדם צרכיו בשלשה ראשונות · רב לך · פירוש אתה התחלת לספר בשבחי · רב הוא אלך וגדול ממך מלקפר בו · דבר אחר הרב שלך וגדול ממך והוא אדם הראשון על ידו נקנסה מיתה לכל · ואי איפשר לך ליכנס ממנה · דבר אחר רב לך הרבה פעמי' עשית כנגדי אמרת שלח נא ביד תשלח · ולמה הרעות · הכאן ונקר · והסלע · אי אפשר לי לסבול לך יותר · דבר אחר אפילו בדבר המועט שאתה שלא כהוגן הוא רב לך לפי חכמתך · ד"א בזה יודע שרב לך כי אני רבך כי כמה פעמי' כבחתני ועתה לא תוכל לכבחני · ד"א רב לך אתה יש לך רב · אבל אני אין לי רב שיתיר שבועתי לכן לא תביאו · ד"א הגיע השעה שיש לך רב כי כבר הגיע זמנו של יהושע · ואין רבנותו ניכר בעודך חי · ד"א אל תירא ממלאך המות כי הרב שלך יעסוק לך · ד"א רב לך · הרבה טובות מתוקנים לך מה רב טובך אשר צפנת ליריאך · מלמד אתכם לעשות · שהתלמוד מביא לידי מעשה · וחזקהו ב' וצו את יהושע וחזקהו · החזק מלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו כיואב · כמו שיואב היה שר הצבא · כך היה יהושע שר צבא אף בחיי משה · כדי להחזיק כיון שמפורש במלחמת עמלק · ולא תגרעו ממנו לשמור את ט"ת תרי"ג · אשר אנכי מצוה אתכם וסמיך ליה עיניכם הרואות שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות ·

בבעל פעור׳ בעבור בעל פעור ורבים כן ומי שלא עבד בעל פעור הנו חי׳ וטעם למדתי אתכם אחר שאמר אמר אנכי מלמד אתכם לאוסיף כאשר צוני יי׳ כי המצות הם מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת במצותיו על כל הגוים והטעם כי עיקר כל המצות יבינם המשכיל וידע למה כתבו׳ : כי מי גוי גדול׳ שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל׳ וטעם גוי גדול בעבור חכמי לב יראי השם: רק השמר לך׳ הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני: אשר ראו עיניך׳ זהו וכל העם רואים את הקולות׳ וטעם כל הימים אשר הם חיי׳ על האדמה כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות ה המושלים בהם: לב השמים׳ באמצע כנגד הרואים וכן בלב ים: זולתי קול׳ ששמעתם כי הקול איננו כראה בעין וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות׳ וטעם ואותי צוה יי׳ כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרת ובשנת הארבעים ואחר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם והטעם האמת או לרכיכם : פסל

הראות ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסימ׳ ואת יהושע צויתי׳ כי עיניכם הראת׳ ועיניכם הראות׳ וחשכו הראות׳ ב׳ קדמאי חס׳ דחס׳ וב׳ בתראי הראות כתי׳ : ישמעו׳ ה׳ וסי׳ והיה אם לא יאמינו גם׳ היום הזה אחל תת פחדך זיראתך׳ ושמרתם ועשיתם׳ ועבדתם שם אלהים׳ כי ישמעון את שמך דמלכ׳ ונמסר גם בסדר

עיניכם הראות את אשר עשה יהוה בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו יהוה אלהיך מקרבך : ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום : ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה : ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה : כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיהוה אלהינו בכל קראנו אליו : ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום : רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך : יום אשר עמדת לפני יהוה אלהיך בחרב באמר יהוה אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון : ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל : וידבר יהוה אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול : ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לחות אבנים : ואתי צוה יהוה בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה : ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יהוה אליכם בחרב מתוך האש : פן תשחתון ועשיתם לכם

עיניכון חזאן ית די עבד יי בפלחי בעלא פעור ארי כל גברא דהליך בתר בעלא פעור שיציה יי אלהך מבינך : ואתון דאדבקתון בדחלתא דיי אלהכון קימין כולכון יומא דין : חזי דאלפית יתכון קימין ודינין כמא די פקדני יי אלהי למעבד כן בגו ארעא די אתון עלין לתמן למירתה : ותטרון ותעבדון ארי היא חוכמתכון וסוכלתנותכון לעיני עממיא די ישמעון ית כל קימיא האלין ויימרון לחוד עם חכים וסוכלתן עמא רבא הדין : ארי מן עם רב די ליה אלהא קריב ליה לקבלא צלותיה בעדן עקתיה כיי אלהנא בכל עדן דאנחנא מצלן קדמוהי : ומן עם רב דליה קימין ודינין קשיטין בכל אוריתא הדא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין : לחוד אסתמר לך וטר נפשך לחדא דלמא תתנשי ית פתגמיא די חזאן עינך ודלמא יעדון מלבך כל יומי חייך ותהודענון לבנך ולבני בנך : יומא די קמתא קדם יי אלהך בחורב כד אמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמענון ית פיתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אנון קימין על ארעא וית בניהון יאלפון : וקרבתון וקמתון בשפולי טורא וטורא בער באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא : ומלל יי עמכון מגו אישתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתכון חזן אלהן קלא : וחוי לכון ית קימיה די פקיד יתכון למעבד עסרא פתגמין וכתבנון על תרין לוחי אבניא : ויתי פקיד יי בעדנא ההיא לאלפא יתכון קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא דאתון עברין תמן למירתה : ותסתמרון לחדא לנפשתיכון ארי לא חזיתון כל דמות ביומא די מלל יי עמכון בחורב מגו אשתא : דלמא תתחבלון ותעבדון לכון צילמא

בעל הטורים

ואתם הדבקי׳ תגין על הקוף׳ רמז לק׳ ברכות שצריך לברך בכל יום׳ כלכם היום וסמיך ליה למדתי אתכם׳ דשמעתא בעיא צלותא כשמש׳ וזהו היום למדתי׳ ועוד כלכם היום׳ שזכות הרבים היא מסייעת למדתי אתכם בחכם ט״ו פעמים למידות במסכת תורה׳ רמז בן ט״ו למשנה׳ באים שמה לרשתה׳ ושמרתם כדכתיב ויתן להם ארצו׳ גוים בעבור ישמרו חקיו׳ האלה ואמרו רק עם ס״ת מקוה ר״ת ערוה למה ערות אחות אסורה׳ וערות בת אחיו מותרת׳ ולמה מקוה מ׳ סאה מטהר ואם חסר קרטוב אינו מטהר׳ רק מיעוטא הוא׳ שאינם יודעים טעם כלאים׳ ופרה וכיוצא בהם׳ ושמור נפשך׳ כי אלהים נשמת אדם׳ כיון בידי ונכרי בידך׳ אם תשמור כרי אשמור כרך׳ והודעתם לבניך ולבני בניך ג׳ נוכין הפוכין׳ לומר שכל מי שבנו ובן בנו ת״ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו׳ ויגאל

מסורה

דברים: הגדול ח׳ מלאי׳ בתורה וסי׳ במס׳ רבת׳ : כיי׳ אלהינו ד׳ וסי׳ ויאמר למחר למען תדע׳ כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו׳ אין קדוש כיי׳ כי אין בלתך׳ מי כיי׳ אלהינו המגביה לשבת׳ ונמסר גם בסדר וארא : קראנו ב׳ וסימ׳ כי מי גוי גדול׳ יעננו ביום קראנו : יסורו ב׳ מלאי׳ וסימ׳ רק השמר לך ושמר׳ יתנדדו יסורו : ופן ה׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳ : באמר ג׳ וחס׳ וסימ׳ יום אשר עמדת׳ ומארצו יצאו׳ באמר אלי כל היום איה׳ אנ״ך : וחד ויהי כאמר יהושע : אשר הם חיים ג׳ וסימ׳ יום אשר עמדת׳ למען ייראוך׳ וחברו דד״ה׳ אנ״ך: ואת בניהם ד׳ וסי׳ יום אשר עמדת׳ ואת בניהם הקים׳ כלו בבית׳ ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר דד״ה : וההר ג׳ וסימ׳ ותקרבון ותעמדון תחת ההר׳ ויהי כשמעכם את הקול׳ ואפן וארד מן ההר : בער באש ב׳ הסנה׳ וההר בער באש : לחות ב׳ כתי׳ כן בתורה חס׳ וי״ו קדמא וסימ׳ במסר׳ רבת׳ : ונשמרתם ה׳ וסי׳ ונשמרתם מאד לנפשתיכם׳ וחברו דיהושע׳ וייראו מכם׳ ונשמרת׳ ברוחכ׳ וחברו תרויהון במלאכי : תשחתון ז׳ חסרי׳ בליש׳ השחתה וסי׳ במסר׳ רבת׳ :

רשי

ושמרתם׳ זו משנה: ועשיתם׳ כמשמעו : כי היא חכמתכם ובינתכם וגו׳׳ בזאת תחשבו חכמי׳ ונבונים לעיני העמים : חקים ומשפטים׳ צדיקים הגונים ומקובלים : רק השמר לך פן תשכח את הדברים׳ אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטי׳ : יום אשר עמדת׳ מוסב על מקרא של מעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראית׳ את הקולות ואת הלפידים : ילמדון׳ ילמון לעצמם : ואותי צוה יי׳ ללמד אתכם׳ תורה שבעל פה : שמל

פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה: תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים: תבנית כל רמש באדמה תבנית כל דגה אשר במים מתחת לארץ: ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יהוה אלהיך אתם לכל העמים תחת כל השמים: ואתכם לקח יהוה ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה: ויהוה התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטובה אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה: כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את הירדן ואתם עברים וירשתם את הארץ הטובה הזאת: השמרו לכם פן תשכחו את ברית יהוה אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך יהוה אלהיך: כי יהוה אלהיך אש אכלה הוא אל קנא: פ

כה כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יהוה אלהיך להכעיסו: העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה לא תאריכן ימים עליה כי השמד תשמדון: והפיץ יהוה אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג יהוה אתכם שמה: ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן:

צלמא דמות כל צורא דמות דכר או נוקבא: דמות כל בעירא די בארעא דמות כל צפר גדפא די פרח באויר רקיע שמיא: דמות כל ריחשא די בארעא דמות כל נוני די במיא מלרע לארעא: ודלמא תזקוף עינך לשמיא ותחזי ית שמשא וית סיהרא וית כוכביא כל חילי שמיא ותטעי ותסגוד להון ותפלחנון די זמין יי אלהך יתהון לכל עממיא די תחות כל שמיא: ויתכון קריב יי לדחלתיה ואפיק יתכון מכורא דפרזלא ממצרים למהוי ליה לעם אחסנא כיומא הדין: ומן קדם יי הוה רגז עלי על פתגמיכון וקיים בדיל דלא למעבר ית ירדנא ובדיל דלא למיעל לארעא טבתא די יי אלהך יהיב לך אחסנא: ארי אנא מאית בארעא הדא לית אנא עבר ית ירדנא ואתון עברין ותירתון ית ארעא טבתא הדא: אסתמרו לכון דלמא תתנשון ית קימא דיי אלהכון די גזר עמכון ותעבדון לכון צלם דמות כולא די פקדך יי אלהך: ארי יי אלהך מימריה אשא אכלא הוא אל קנא: ארי תלדון בנין ובני בנין ותתעתקון בארעא ותחבלון ותעבדון צלם דמות כולא ותעבדון דביש קדם יי אלהך לארגזא קדמוהי: אסהידית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא ארי מיבד תיבדון בפריע מעל ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה לא תורכון יומין עלה ארי אשתיצאה תשתיצון: ויבדר יי יתכון בני עממיא ותשתארון עם דמנין בעממיא די ידבר יי יתכון לתמן: ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא עובד ידי אנשא אעא ואבנא דלא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין:

השמים׳ י״א וסימ׳ במסר רבת׳: ועבדת׳ ד׳ קמצי׳ וסי׳ ופן תשא עיניך׳ והיה אם שכח תשכח׳ ואם יפנה לבבך׳ וידברו אליו דמלכי׳ גבי רחבעם: ויוצא ד׳ וחס׳ יוד וסימ׳ ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם׳ ויוצא את בן המלך דמלכים׳ ויוצא נוזלים מסלע׳ ויוצא עמו בששון׳ וסימ׳ בלשון תרגום נוסב ברא דמלכא אבנא

כחדוא: אנכי מת ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי: אכלה ה׳ וסימ׳ כי יי׳ אלהיך אש אכלה הוא׳ יי׳ אלהיך הוא העבר לפניך׳ ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך׳ על כל שפאים במדבר׳ בקול מרכבות׳ וחד ואכלה מציד: בנים ובני בנים ג׳ פסוקים אית בהון תרין מלין בתרי טעמי וסימ׳ כי תוליד בנים ובני בנים׳ עורי עורי דברה׳ כפרי זהב שלשים: את השמים ואת הארץ י״ג וסי׳ במסרה רבתא: תאבדון ד׳ וסי׳ העדתי בכם׳ וחברו׳ בגוים אשר אני מאביד׳ הגדתי לכם היום:

ובני בנים ג׳ פסוקי׳ אית בהון תרין מלין בתרי טעמי

רשי

סמל׳ צורה: ופן תשא עיניך׳ להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק להם׳ להאיר להם׳ דבר אחר לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: כור׳ הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: התאנף׳ נתמלא רוגז: על דבריכם׳ על אודותיכם על עסקיכם: כי אנכי מת וגו׳ אנכי עובר׳ מאחר שמת מהיכן יעבר אלא אף עצמותי אינם עוברים: תמונת כל׳ תמונת כל דבר: אשר צוך יי׳ אשר צוך שלא לעשות: אל קנא׳ מקנא לנקום אנפרדמ״נט בלע״ז מתחזק על רוגזו להפרע מעובדי ע״ז: ונושנתם׳ רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה מאות וחמשים ושתים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשי׳ והקדים שתי שני׳ לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנ׳ וישקוד יי׳ על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק יי׳ אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: העידותי בכם׳ הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: ועבדתם שם אלהים׳ כתרגומו משאתם עבדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם: לא

אבן עזרא

פסל׳ דבר נקבב כמו ויפסלו: זכר או נקבה׳ אומי׳ ידועים׳ שם יש גוים סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו ויש אומרים להוריד כח עליונים בצורת עקרב לנסוך והצורות הארבעים ושבעה הנשארות: השמש והירח׳ שהם המאורים הגדולים ואחר שאמר ואת הככבים באר בשם כלל כל צבא השמים ככבי לכת שהם ככבי אור וכל המזלות והצורות: ונדחת׳ כאדם שידחה ויפול: אשר חלק׳ דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב להם והנה ישראל נחלת השם׳ וטעם ויי׳ התאנף כי בעבור שאמר ויוציא אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו רק אני לא אראה בטובה הזאת: על דבריכם׳ אתם סבבתם שלא אכנס לארץ כאשר פירשתי: השמרו לכם ועשיתם פסל׳ וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אש אוכלה על כן אנכי מצוך: תמונת כל׳ כל דבר: אשר צוך׳ כאשר צוך או מלת צוך שלא לעשות כמו ועל העבים אצוה ויש אומר׳ על צורת הככבים וזה רחוק בעיני: אש אוכלה הוא׳ בלי כ״ף הדמות והטעם כאש אוכלה הוא: אל קנא׳ לע״ז ויקנאהו תאכל כאש שלא תעזוב שורש וענף: כי תוליד בנים׳ אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרה להם אם יעשו פסל: ועשיתם הרע׳ בשאר המצות כמו לרצוח ולנאוף: העידותי בכם היום׳ יש אומרים כי טעם עדות שמים וארץ המלאכים ובני אדם ואחרים אמרו על הנפש כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה והנכון בעיני להיותם עדים שאלוש תמיד הם ובניהם כי הם עומדים כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב יי׳ וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה ושמא יטעון טוען כי שמים כעשן נמלחו וחביריו ה הטוען ער ולבו ישן: תאבדון׳ כמו תלמדון בעבור שאיננו סמוך: מתי מספר׳ פירשתיו: ירחון וישמעון׳ הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר ה החמישית כי היא עבה מכולם ועוד כי היא שורש חיי הנוף ואל תתמה על מלת ובקשתם ומצאת כי ידבר לרבים ולנגד אחד או לאדם אחד: בכל

בעל הטורים

ויוצא ד׳ בת׳ ויוצא אתכם מכור הברזל׳ ויוצא עמו בששון׳ ויוצא נוזלים מסלע׳ ויוצא את בן המלך׳ ויוצא אתכם מכור הברזל ויוצא עמו בששון שיצאו בכיי ישראל יוצאים ביד רמה׳ והוציא להם נוזלים מסלע והעמידו מלך ש״ל וייהי כישורון מלך׳ כי יי׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא כי תוליד׳ רמז לאחר כ׳ שנה אחרי מותו יעבדו ע״ז פסל מיכה׳ העידותי מלא יו״ד׳ אייתי כיה י׳ לפרסומי למילתא׳ בעמים בגימטריא בין הבבליים׳ בגוים בגימ׳ ובמדי׳ יכהב בגימטריא ביון׳ שמה בגי׳ מרומיים׳ הרי רמוזים כאן ד׳ גליות׳ ועבדתם שם אלהים ואיכו אומר אלהים אחרים כמו בכל מקום׳ רמז ישראל שבחוצה לארץ עובדי ע״ז בטהרה הם׳ או

בכל לבבך, עוד אפרשנו: ירפך, הפך יתיקך: כי שאל נא לימים, שאל עתה: למן היום, הלמ"ד נוסף וכן רבים או היא דרך צחות: ולמקצה השמים, רמז לאויר כאשר פירשתי שיש לו קצוות: הנהיה, בימין: או הנשמע כמוהו, ומה הוא שמע עם: או הנסה אלהים, יש אומרי' שהוא לשון חול ואלילה חלילה רק לשון

לא ירפך, מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעול הוא לא יתן לך רפיון לא יפרים אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו שלא כנקד ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה תן לה רפיון הרף ממני התרפה ממני: לימים ראשונים, על ימים ראשונים:

ובקשתם ג' וסימניהון ובקשתם גם כהנה, ובקשתם משם את יי' אלהיך ומצאת, ובקשתם אתי ומצאתם, ונמסר גם בסדר קרח: עד יי' ה' וסימניהון בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה, ונגף יי' את מצרים, שובה ישראל עד יי' אלהיך, נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה, ושבת עד יי': ראשנים ה' וסי' נמסר בסדר

ובקשתם משם את־יהוה אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל־לבבך ובכל־נפשך: בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד־יהוה אלהיך ושמעת בקלו: כי אל רחום יהוה אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את־ברית אבתיך אשר נשבע להם: כי שאל־נא לימים ראשנים אשר־היו לפניך למן־היום אשר ברא אלהים אדם על־הארץ ולמקצה השמים ועד־קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו: השמע עם קול אלהים מדבר מתוך־האש כאשר־שמעת אתה ויחי: או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר־עשה לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך: אתה הראת לדעת כי יהוה הוא האלהים אין עוד מלבדו: מן־השמים השמיעך את־קלו ליסרך ועל־הארץ הראך את־אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש: ותחת כי אהב את־אבתיך ויבחר בזרעו אחריו ויוצאך בפניו בכחו הגדל ממצרים: להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך להביאך לתת־לך את־ארצם נחלה כיום הזה: וידעת היום והשבת אל־לבבך כי יהוה הוא האלהים בשמים ממעל ועל־הארץ מתחת אין עוד: ושמרת את־חקיו ואת־מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על־האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך כל־הימים: פ

ותתבעון מתמן ית דחלתא דיי אלהך ותשכח ארי תתבעניה מן קדמוהי בכל־לבך ובכל־נפשך: כד־יעוק לך וישכחונך כל פתגמיא האלין בסוף יומיא ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקבל למימריה: ארי אלהא רחמנא יי אלהך לא ישבקנך ולא יחבלנך ולא ינשי ית־קימא דאבהתך די קיים להון: ארי שאל־כען ליומיא קדמאי די־הוו קדמך למן־יומא די ברא יי אדם על־ארעא ולמסיפי שמיא ועד־סיפי שמיא ההוה כפתגמא רבא הדין או ה אשתמע דכותיה: השמע עמא קל־מימרא דיי ממלל מגו־אשתא כמא־די־שמעת את ואתקים: או נסין עבד־יי לאתגלאה למפרק ליה עם מגו עם בנסין באתין ובמופתין ובקרבא וביד תקיפא ובדרע מרממא ובחזונין רברבין ככל די־עבד לכון יי אלהכון במצרים לעיניכון: את אתחזיתא למדע ארי יי הוא אלהים לית עוד בר־מניה: מן־שמיא אשמעך ית־קל־מימריה לאלפותך ועל־ארעא אחזיך ית־אשתיה רבתא ופתגמוהי שמעת מגו אשתא: וחלף ארי רחים ית־אבהתך ואתרעי בבניהון בתריהון ואפקך במימריה בחיליה רבא ממצרים: לתרכא עממין רברבין ותקיפין מנך מן־קדמך לאעלותך למתן־לך ית־ארעהון אחסנא כיומא הדין: ותדע יומא־דין ותתוב ללבך ארי יי הוא אלהים דשכנתיה בשמיא מלעילא ושליט על־ארעא מלרע לית עוד בר מניה: ותטר ית־קימוהי וית־פקודוהי די אנא מפקיד־לך יומא־דין דייטב לך ולבנך בתרך ובדיל דתוריך יומין על־ארעא די יי אלהך יהיב לך כל־יומיא:

בכן

קדושה: הנסה, כדרך בן אדם כדי שיבינו השומעים: במסות, שם כלל או טעמו במסות שהיו באותות כמו וינסם האותות לעיני העם: ובמופתי', עשר מכות וכתיב ומשה ואהרן עשו: ובמלחמה, יתכן על הריגת הבכורים ושפטים ב באלהי מצרים: וביד חזקה, שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש ו וענן: ובמוראים גדולים, טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל: במצרי', באנשי מצרים: הראית, מבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך האלהים על אשר תדע כי הוא האלהים לבדו, וטעם אין עוד כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם על כן מלת אין עוד ומלת אלהים פירשתיה בפרשת וישמע יתרו כהן וידבר אלהים והאלהים יעננו בקול בא האלהים אשר שם האלהים כי המדבר הוא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קבלה והוא סוד עמוק: ליסרך, על כן השמיעך את קולו שתירא ממנו כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות והנה פחדת בעבור העינים והאזנים ועוד לדבר אחר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבותיך הם השלשה: ויבחר בזרעו, רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם י יכנסו עמנו שמנה גוים: ויוציאך בפניו, כטעם שכעס על מצרים ויש אומרים כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכי' בקרב: כיום הזה, קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר נחלו ארץ שני מלכי האמורי כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה י ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו ואיננו דבר עתיד כאשר פירשוהו ר רבים והעד למכה מלכים גדולים במזמור הודו ליי' כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג ואמר נחלה לישראל עבדו ואחר שאמר כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו אמר טעם נכבד כי הראשון הראיה ממלאת העין ובשקול הדעת ובחכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי' והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ואחר שראית הנוראות והשבות אל לבבך אתה חיי' לשמור מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אחריך: אז

בעל הטורים

או הנסה בזה ה' הפסוק יש אלפא ביתא שרצה הקב"ה ליתן להם התורה במצרים אלא שאמר מדת הדין נסה אותם תחלה. לכך הנסה ב' במ' הכא ואידך הנסה דבר אליך תלאה שאמר מדת הדין נסה אותם קודם שתשמיעם ד' דבריך. והפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכף אך טוב לישראל. והוא עולה כשם אהיה אשר כ' נגלה בו ליגאלם להוציאם ממצרי' וכו' מכה לאומות. ואך. ז' דברים מוזכרי' כאן במסות באותות במופתים במלחמה ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים כנגד ז' ימים ששמשה כל מכה ומכה וכנגד ז' ימי של פסח. במצרים לעיניך וסמיך ליה אתה הראית כשעשית ש שפטים במצרים ובאלהיהם ידעתם כי אני יי' הראית ב' אתה הראית לדעת. כאשר הראית בהר שהראה להם שמים ושמי השמים וראו שאין אלא רשות אחד. הראך את אשו הגדולה וסמיך ליה ותחת כי אהב את אבותיך לומר כלומר שהראה למשה הראהו כסא הכבוד. ותח ב' ותחת כי אהב את אבותיך. ותחת רגליו. וזהו שאמר האבות הן הן המרכבה וזהו נ"כ מתוך האש. ותחת כי אהב. לומר שהם תוך האש של שכינה: אין עוד. ולעיל כתוב ואין עוד וי"ו יתירה. וכן ו' פעמים כתיב ואין עוד בקרייה. ששה פעמים אין כל ה' הארץ. כנגד ו' קצוות מעלה ומטה וד' הרוחות. ביום ושמרת את חקיו ואת מצותיו אז יבדיל. לומר שתורה ומצות קולטות. רוצח

ולמקצה השמים, וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהית' מן הארץ עד השמי' והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה, ומהו כדבר הגדול השמע עם וגו': הנסה אלהי', הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו' כל הה"ין הללו תמיהות הן לכך נקודו' הן בחטף פתח הנהיה הנשמע ה הנסה השמע: במסת, על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגו' התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באותות, בסימנין להאמין ש שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך: מופתים, הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: במלחמה, בים שנא' כי יי' נלחם להם: הראת, כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם ש שבעה רקיעים וכשם שקרע את העליוני' כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראית לדעת: ותחת כי אהב, וכל זה תחת אשר א אהב: ויוציאך בפניו, כאדם המנהיג בנו ל לפניו שנ' ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם, דבר אחר ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה ש שנא' נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו א אחריו: ממך מפניך, סרסהו ודרשהו ל להוריש מפניך גוים גדולי' ועצומים ממך: כיום הזה, כאשר אתה רואה היום: אז

בחקתי: למן היום ז' וסי' במס' רבת': ועד קצה ה' וסי' כי שאל נא לימי', והפיצך יי' בכל העמי', מאלהי העמי', על כל שפא' במדבר, והיו חללי יי' ביום ההוא: הנסה ב' וסי' או הנסה אלהי', הנסה דבר אליך תלאה: גדלה הגדלה כל אורי' חס' במה מל' וסי' במס' רב': ודבריו ה' וסי' ודבריו שמע' מתו' האש, ודבריו הראשני' והאחרוני' דיאשיהו, ויתר דברי אביה דרה', איוב לא בדעת ידבר, חכמת המסכ' בזויה: ויוצאך ב' חד כתי' כן חס' יוד וא' חס' דחס' וסימ' ותחת כי אהב, ויצאך יי' אלהיך משם, בתר' חס' דחס': ולמען ט' מיחדין וסימ' במסר' רבתא:

אז יבדיל׳ נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה: בעבר הירדן מזרחה שמש׳ באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש׳ לפי שהוא דבוק נקודה ל״ם בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש: זאת התורה׳ זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: אלה העדות אשר דבר׳ הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים דבר להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהיא במזרח שהעבר השני היה במערב חוץ ושנא׳ להם: לא את אבותינו בלבד כרת יי׳ וגו׳ כי אתנו פנים בפני׳ אמר רבי ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: לאמר׳ מוסב על דבר יי׳ עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי עומד בין יי׳ וביניכם: על פני׳ בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם׳ דבר אחר כל זמן שאני קיים׳ עשרת הדברות כבר פירשתים:

שמור

אז יבדיל משה׳ הטעם ביום שבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית: בעבר הירדן בגיא׳ הוא הר העברים קודם שבאו אל ערבות מואב אע״פ שהר העברים הוא בארץ מואב: ויקרא משה אל כל ישראל׳ כאשר פירשתי להשמיע דברי הברית את הבנים: בחורב׳ הוא סיני: לא את אבותינו׳ לבדם: כי אתנו׳ אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים יש במחנה ששמעו הברית מפי השם על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יוסף זה ה הפירוש שאמר עמכם וביניכם: פנים בפנים׳ בלא אמצעי והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו: אנכי עומד בין יי׳ וביניכם׳ פירשתיו: כי יראתם מפני האש׳ ואם לא עליתם בהר׳ ומלת לאמר דבקה עם דבר יי׳ עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין יי׳ אחר מעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים ומאותו היום הייתי אני עומד בין יי׳ וביניכם כי יראתם כאשר יפרש: ולא עליתם׳ בהר כאשר עליתי אני ומשה נגש אל הערפל ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק ה הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשית לב אל המלות כי הם כגופות והטעמי׳ כרוחות והכותב בשני כליס זה כמו זה במעשה מעשה אחד הוא: על כן

רוצח ד׳ מל׳ וסי׳ לנוס שמה רוצח דאז יבדיל׳ לנס שמה דתנו לכם ערים דיהושע׳ אז ישוב׳ לאור יקום רוצח: המישר כלם חס׳ במ״ מלאים בליש׳ וסימ׳ נמסר בסרד אלה הדברים: ראמת ג׳ כתיב כן וסי׳ את בצר במדבר בארץ המישר׳ וחברו דיהושע׳ אדם סחרתך׳ וו׳ כתיב רמות ונמסרו במשלי גבי עיני׳ רמות לשון

אז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃ לָנֻס שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃ אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי׃ וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ ׀ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח שָׁמֶשׁ׃ מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה׃ פ

ה א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב׃ לֹא אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים׃ פָּנִים ׀ בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ ה אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין־יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר׃ פ

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ ׀ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ׃

בְּכֵן אַפְרֵישׁ מֹשֶׁה תְּלָת קִרְוִין בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ לְמֶעְרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא דִּי יִקְטוֹל יָת־חַבְרֵיהּ בְּלָא־מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא־סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי ו וְיֵעְרוֹק לַחֲדָא מִן־קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיַּם׃ יָת־בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא בְּאַרַע מֵישְׁרָא לְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וְיָת־רָאמוֹת בְּגִלְעָד לְשִׁבְטָא גָד וְיָת־גּוֹלָן בְּמַתְנָן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ וְדָא אוֹרַיְתָא דִּי־סַדַּר מֹשֶׁה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אִלֵּין סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר בְּאַרַע סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן דִּי מְחָא מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ וִירִיתוּ יָת־אַרְעֵיהּ וְיָת־אֲרַע ׀ עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ מֵעֲרוֹעֵר דִּי עַל־כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְעַד־טוּרָא דְשִׂיאוֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ וְכָל־מֵישְׁרָא עִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּנְחָא וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא׃

וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יָת־קְיָמַיָּא וְיָת־דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא־דֵין וְתֵילְפוּן יָתְהוֹן וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ יְיָ אֱלָהַנָא גְּזַר עִמָּנָא קְיָם בְּחוֹרֵב׃ לָא עִם־אֲבָהָתָנָא גְּזַר יְיָ יָת־קְיָמָא הָדֵין אֱלָהֵן עִמָּנָא אֲנַחְנָא אִלֵּין הָכָא יוֹמָא־דֵין כּוּלָּנָא קַיָּמִין׃ מַמְלַל עִם־מַמְלַל מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִשָּׁתָא׃ אֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵם בֵּין־מֵימְרָא־דַיְיָ וּבֵינֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְחַוָּאָה לְכוֹן יָת־פִּתְגָּמָא דַיְיָ אֲרֵי דְחֵילְתּוּן מִן־קֳדָם אִשָּׁתָא וְלָא־סְלֵיקְתּוּן בְּטוּרָא לְמֵימָר׃

אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ לָא־יְהֵי לָךְ אֱלָהּ אוֹחֳרָן בַּר־מִנִּי׃ לָא־תַעְבֵּיד לָךְ צְלַם כָּל־דְּמוּת דִּי בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְדִי בְּאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃

לא

בעל הטורים

רוצח מלא ו׳ שרצח האדם שנברא בששי׳ ועבר על לא תרצח שהוא דבור ששי׳ ואת גולן בבשן ו וסמיך ליה וזאת התור רמז הני ג גולה למקו׳ תורה׳ גולן חסר וי״ו ששנה אינן גולין׳ כגון אב המכה לבנו׳ והרב לתלמיד כדאיתא ב במסכת מכות׳ אלה העדו׳ בגימטריא תלמוד׳ פנים בפנים פ״א כפולה לומר ב בפנים מאירו׳ בפני׳ מסבירות׳ פסל כל תמונה׳ וכדברות הראשונות כתיב ו וכל תמונה וי״ו יתירה כנגד ו׳ דברי׳ תבנית זכר או נקבה׳ תבנית כל בהמה׳ תבנית כל צפור׳ ת תבנית כל רמש׳ תבנית כל דגה׳

סיג

מסרה

שקר: ואת ראמת ג׳ וסי׳ את בצר במדבר ר״פ׳ ומעבר לירדן׳ ואת ראמת ואת מגרשיה: ובני ישראל ט״ו מצוות פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס: ועד ים ד׳ יתידאין וסימ׳ נמסר בסדר משפטים: לעשותם ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסימ׳ ולמדתם אתם ושמרת׳ לעשת׳׳ והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו חס׳׳ ושמרת את המצוה ואת החקים׳ לשמרי בריתי ולזכרי פקדיו ב׳ בתראי מל׳: פנים בפנים ב׳ וסי׳ דבר יי׳ עמכם׳ נראת אתה: דבר יי׳ עמכם דבור בלשון עם ז׳ בתורה וסימ׳ בעבור ישמע העם בדברי עמך׳ דבר אתה עמנו ונשמעה ב׳ בו׳ מן השמים דברתי עמכם׳ ודבר עם משה׳ וירדתי ודברתי עמך שם׳ פנים בפנים דבר יי׳ עמכם: יראתם ג׳ וסימ׳ חרבא דמשה אשתא סימן׳ וסי׳ חרב יראתם וחרב׳ לא יראתם לדבר בעבדי במשה׳ כי יראתם מפני האש׳ ובסדר בהעלתך גם נמסר: אנכי יי׳ יב וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: הוצאתיך ג׳ מלאים וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו:

שמור ג׳ מלאים בתור׳ וסי׳ שמור את יום דמשנה תורה׳ שמור תשמרו ר״פ מצות׳ שמור את חדש האביב׳ וב׳ חס׳ וסים׳ כי אם שמר תשמרון את׳ ויצו משה וזקני׳: ט׳ פסוקים לא ולא ולא ולא וסי׳ במסרה רבתא: ולא יסף ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב: כשמעכם ג׳ וסי׳ כשמעכ׳ את הקול׳ והיה במשך בקרן היובל׳ וישלח

לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשנאי: ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותו: ס
לא תשא את שם יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר ישא את שמו לשוא: ס
שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך יהוה אלהיך: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך יהוה אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צוך יהוה אלהיך לעשות את יום השבת: ס
כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך יהוה אלהיך למען יאריכן ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך: ס
לא תרצח: ס
ולא תנאף: ס
ולא תגנב: ס
ולא תענה ברעך עד שוא: ס
ולא תחמד אשת רעך ס ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו וכל אשר לרעך: ס
את הדברים האלה דבר יהוה אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף ויכתבם על שני לחת אבנים ויתנם אלי: ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם: ותאמרו הן הראנו יהוה אלהינו את כבדו ואת גדלו

לא תסגוד להון ולא תפלחנון ארי אנא יי אלהך אל קנא מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתי ועל דר רביעי לשנאי: כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון: ועבד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פקודי: לא תימי בשמא דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית די ימי בשמיה לשקרא: טר ית יומא דשבתא לקדשותיה כמא די פקדך יי אלהך: שתא יומין תפלח ותעביד כל עבידתך: ויומא שביעאה שבתא קדם יי אלהך לא תעביד כל עבידא את וברך וברתך ועבדך ואמתך ותורך וחמרך וכל בעירך וגיורך די בקרויך בדיל דינוח עבדך ואמתך כותך: ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ואפקך יי אלהך מתמן בידא תקיפא ובדרעא מרממא על כן פקדך יי אלהך למעבד ית יומא דשבתא: יקר ית אבוך וית אמך כמא דפקדך יי אלהך בדיל דיורכון יומך ובדיל דייטב לך על ארעא דיי אלהך יהיב לך: לא תקטול נפש: ולא תגוף: ולא תגנוב: ולא תסהיד בחברך סהדותא דשקרא: ולא תחמיד אתת חברך ולא תרוג בית חברך חקליה ועבדיה ואמתיה תוריה וחמריה וכל די לחברך: ית פתגמיא האלין מלל יי עם כל קהלכון בטורא מגו אשתא עננא ואמיטתא קל רב ולא פסק וכתבנון על תרין לוחי אבניא ויהבנון לי: והוה כד שמעתון ית קלא מגו חשוכא וטורא בער באשתא וקרבתון לותי כל רישי שבטיכון וסביכון: ואמרתון הא אחזינא יי אלהנא ית יקריה וית רבותיה וית

רשי

שמור׳ ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדיבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו: אשר צוך׳ קודם מתן תורה במרה: וזכרת כי עבד היית וגו׳ ׳ על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו: כאשר צוך׳ אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט: לא תנאף׳ אין לשון ניאוף אלא באשת איש: לא תתאוה׳ לא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי: ולא יסף׳ מתרגמינן ולא פסק כי קולו חזק וקיים לעולם׳ דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות בפומבי: ואת

מסרה
אבשלום מרגלים: כבדו ג׳ חס׳ וסי׳ ותאמר הן הראנו יי׳ אלהינו את כבדו ואת גדלו׳ ותחת כבדו יקד יקוד׳ והארץ האירה מכבדו:

ולמען ייטב
קדמ׳ דושמרת אשר ייטב לך׳ תנינ׳ דכבד למען ייטב לך׳ תלית׳ דושמעת אשר ייטב לך׳ רביעא׳ דועשית למען ייטב לך׳ סימן דסמיך אשר ייטב לך בשוא תחת הלמ״ד׳ ובכולהו׳ מתחלפי׳ בטעמ׳

אבן עזרא

על כן שוא ושקר כי הם אחים וכל שקר שוא וכבר פירשתי זכור שהו׳ כמו שמור׳ והוסיף כאשר צוך יי׳ אלהיך והטעם במעמד הר סיני: ושורך וחמורך וכל בהמתך׳ פרט ואחר כך כלל ובתחלה כלל זה וזה שוה: למען ינוח׳ הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והניח עבדך על כן צוך יי׳ אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למנוחת העבד ויש אומרי׳ כי העבד לא ינוח והנה השם הוציאך מעבדו׳ וצוך שתנוח למען תזכור כי היית עבד ובנוי כבד כאשר צוך כאשר פירשתי: ולמען ייטב לך׳ יש אומרים רמז לעולם הבא וסוד העולם הבא ארמזנו בפסוק אני אמית ואחיה: ימיך׳ באר שיהיו טובי׳ ׳ דע כי לדעת כל הקדמוני׳ כי הדבו׳ הראשון הוא אנכי ואם יש לשאול למה הפסיק המפסי׳ לא יהיה לך וכב׳ פיר׳ עשרת הדברים כי סמכתי על דעתם רק הישר בעיני שמלת אנכי איננה מהעשרה כי דבור אנכי הוא המצוה ועיקר המצות כאשר פירשתי כבר׳ ומלת חמד בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים האחד גזל ועושק וקחת של אחרים בחזקה ובאונס וכך ולא יחמוד איש את ארצך כי אם אין פירושו כן הנה תהיה הארץ רעה ולא בא הכתוב אלא לשבח והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תבא לפועל והנה לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך הדבור העשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך כדבקים זה עם זה או בית רעך כלל והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תחת לא תחמוד אמ׳ לא תתאוה ורבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב עליהן ולא אצריך רק אראה להם לב חורש מחשבות און הטיבות כי היה עם לבבך וליסרים בלבותם ומשה אמר בסוף בפיך ובלבבך לעשותו ועיקר כל המצות ליישר הלב ורובם זכר והמזיד והשוגג יוכיחו: את הדברים האלה׳ הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים: קול גדול׳ שלא שמעו כמוהו: ולא יסף׳ כי זה היה פעם אחת והנה ביאר למה לא יסף והוא ויהי כשמעכם: את כבודו׳ מראה האש: ואת גדלו׳ קולות וברקים וקול שופר: ואת

בעל הטורים

סמך אל קנא ללא תשא שכל הנשבע לשקר כאלו יעובד ע״ז ׳ ולשונאי ומצותו ללא תשא שאפי׳ בשמירת מצוה יש משום לא תשא׳ שהשבועה מצוה שלא לשם שמים׳ כאלו נושא שם שמים לבטלה׳ אי נמי שמוזי׳ שלא לעבו׳ על לא תשא כעבי׳ שמיר מצוה׳ שהרי נשבעי׳ לקיים המצוה׳ סמך שבת ללא תשא שנשנית באמר חלול׳ לא תשבעו בשמי לשקר וחללת׳ מחלליה מות יומת׳ שמור את יום השבת׳ ראשי תיבות שאיה׳ וסופי תיבות רתם׳ לומר לך הכדונין בשאיה ונחלי רתם מוחין בשבת׳ סמך כבד את אביך לשבת׳ שנם בשבת כתיב וכבדתו׳ וצריך לכבדו במאכל ובכסות׳ ולמען ייטב לך תגין על הטי״ת שעברתו אמו תשעה חדשים׳ ואביו ואמו כוזרו מתשעה מדות האמורות בנדרים׳ וזה סימנם אסנ״ת משגע״ח׳ נוטריקון בני אנוסה בני שנואה בני נדה בני תמורה בני שכרו׳ בני גרושת הלב בני ערבוביא׳ בני חצופה׳ פירוש בני אנוסה׳ אין צריך לומר שאם אנס אשה והוליד ממנה בן׳ אלא אפילו היא אשתו לתשמיש׳ וכן שנינו במסכת כלה מפני מה הויין ליה לאדם בני בעלי מומי׳ מפני שתובעה ואשתו איכה כתבינת לו׳ פירו׳ איכה מתרצה לו׳ ור׳ יהודה אומר מפני שאומרת לו בשעת תשמיש אנוסה אני׳ ואיכה בינייהו רוצה ואיכה רוצה׳ וכן אתא בעירובין כל הכופה אשתו לדבר מצוה נקרא חוטא שנאמר גם בלא דעת נפש לא טוב׳ נתנה כי האונס אסור אף באשתו׳ אלא אם הוא צריך לאותו מעשה יפייס ואחר כך יבעול׳ בני שנואה׳ כמשמעה׳ והיא ששנואה בשעת תשמיש אע״פי שהיא שניה׳ בני כדוי בני נדה אע״פ שאינו ממזר מן התורה׳ ויש מפרשי׳ שהיא אז בנדוי שאסורין בתשמיש המטה׳ והוא הדין כמי אם אחד מהם אבל׳ בני תמורה שהיה מכוין לערוה ונזדמנה לו אשתו ויש מפרשים אפילו שתי נשיו ושתכוון לזו ונזדמנה לו האחרת׳ בני יורדת דאמרה ליה לא בעינא לך ואף על פי כן הוא משמש עמה׳ והרי היא אבלו כזונה׳ ואפילו אם הוא מדינתה׳ ולבוסת אחריכא בני מריבה שהם מתקוטטי׳ ביחד בכל פעם דהויא כיאה זו כמו זנות כיון שאינו מתוך אהבה׳ בני שכורה שהוא או היא שכורים׳ בני גרושת הלב שבלבו לגרשה׳ אפילו אין בלבו שנאה כגון שנשא אשה לשם מנין׳ מתוך נגר בלבו לגרשה ואחר כך בא עליה׳ בני ערבוביא שמשמש עם אשתו ונתן דעתו על אחרת אפילו ששתיהן היו נשיו׳ בני חצופה שתובעתו בפה והרי היא כזונה׳ ואסור לקיימה אבל מי שאשתו מרבה אותו בדברים של רצוי ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה על זו אמרו רז״ל שיוצאים מימנה בנים חכמים ונבונים כלאה שיצא ממנה יששכר׳ וכל אלו התשעה מדות אפי׳ לפריה ורביה כגון שאינה מעוברת אפילו הכי בכל אלו המדות פוגם הולד ונקרא פושע׳ וצריך לכבדם בתשעה דברים׳ מאכיל ומלביש׳ וכו׳ כדאיתא בפרק קמא דקדושין׳ ז״ן תיבות יתירות דברות אחרונות על הראשונות כמנין טוב וזהו שכתוב כאן למען ייטב לך שאינו בראשונות׳ כאשר צוך יי׳ אלהיך׳ בגימ׳ ס״ת מרה׳ על האדמה אשר יי׳ אלהיך נותן לך׳ וסמיך ליה לא תרצח׳ משום דכתיב ולארץ לא יכופר לדם׳ וסמך לא תנאף לרציחה כדכתיב רצוח ונאוף׳ וכן המוציא שכבת זרע לבטלה כאלו שופך דמים וכאן כתב ולא תנאף וא״ו יתירה כנגד ו׳ פעמים מאררים׳ ששה פיגמים יורים דכתיבי בפרשת סוטה׳ וסמך לו ולא תגנוב משום מים גנובים ימתקו׳ וכתב בו עוד וא״ו יתירה כנגד ו׳ דברים דכתיבי בריש משלי׳ נארבה לדם נצפנה לנקי חנם׳ וסמך לו ולא תענה ברעך שהגונב מעיד עדות שקר בעניו שגורם לו לישבע כעבד׳ והוסיף בו וא״ו שבעדותו לוקה העולם שנברא בו׳ ימים׳ וסמך לו לא תחמוד שלא יחמוד אשת חבירו ויעיד בו עדות שקר לומר שמת כדי שישאנה׳ ושדהו הוסיף כאן שכבר הגיעו קרוב לארץ׳ ויהיה להם שדות׳ ואת

ואת קולו׳ עשרת הדברות ויש בדברי יחיד שלבור אנכי לבדו אמר השם : קול אלהים חיים׳ לשון רבים כאשר פירשתי׳ וטעם חיים על דעתי להפריש בין אלהים ובין הנבא כי לא יתנועע הוא מעצמו : ואת תדבר אלינו׳ כמו אם ככה את עושה לי ושם מפורש : היטיבו׳ פעל עבר והשכיים הנראים : מי יתן׳ אין הכתוב אומר מי יתן לי רק מי יתן להם על כן נכתב להם אחר והיה לבבם זה ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם הפרשי׳ למטה וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקי׳ יקבלו מהכללים כפי תולדתם ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדת וזה טעם ויחזק יי׳ את לב פרעה ובמקום אחר ויכבד לבו הוא ועבדיו והכל אמת על כן אומר ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו ואומר למה תתענו יי׳ מדרכך ומשה אמר ובחרת בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן : לך אמור להם׳ הטעם שילך : ואתה פה עמוד עמדי׳ הטעם שישב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים והנה רוב התורה מסיני כאמרה למשה רק משה אמר׳ במדבר סיני ובאותם אחד עשר יום שנסעו מסיני כפי דעתי : ושמרתם לעשות׳ להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל : בכל הדרך׳ פי׳ ימין ושמאל וזו המצוה והחקים והמשפטים ע עיקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עקר כל המצות אמונת הלב וכאשר תירא השם זה כל האדם ובעבור זה נברא האדם כדברי קהלת ועוד י יאריכון ימים עם הכל על האדמה ועם היחיד בעולם הבא : ושמרת לעשות׳ והנה אנוך שתשמור אשר ייטב לך :

ארץ

ומתנו ה׳ וסימ׳ אם יספי׳ אנחנו׳ ואכלנהו ומתנו׳ אם אמרנו נבא העיר והרעב ג׳ בפסו׳ : ואת ג׳ בליש׳ זכר וסי׳ ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר יי׳ אלהינו׳ ואם ככה את עשה לי׳ את כרוב ממשח׳ ונמסר גם בסדר בהעלתך: שובו ג׳ מל׳ בתורה וסימ׳ וקומו שובו אל האיש׳ עברו ושובו משער לשער במחנה׳ שובו

ואת־קלו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי־ידבר אלהים את־האדם וחי : כה ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת אם־יספים ׀ אנחנו לשמע את־קול יהוה אלהינו עוד ומתנו : כי מי כל־בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך־האש כמנו ויחי : קרב אתה ושמע את כל־אשר יאמר יהוה אלהינו ואת ׀ תדבר אלינו את כל־אשר ידבר יהוה אלהינו אליך ושמענו ועשינו : וישמע יהוה את־קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר יהוה אלי שמעתי את־קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל־אשר דברו : מי־יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את־כל־מצותי כל־הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם : ל לך אמר להם שובו לכם לאהליכם : ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל־המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ אשר אנכי נתן להם לרשתה : ושמרתם לעשות כאשר צוה יהוה אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל : בכל־הדרך אשר צוה יהוה אלהיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון :

ו א וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהיכם ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה : למען תירא את־יהוה אלהיך לשמר את־כל־חקתיו ומצותיו אשר אנכי מצוך אתה ובנך ובן־בנך כל ימי חייך ולמען יארכן ימיך : ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך

וית־קל־מימריה שמענא מגו אשתא יומא הדין חזינא ארי־ימלל יי׳ עם־אנשא ומתקיים : וכען למה נמות ארי תיכלננא אשתא רבתא הדא אם־מוספין ׀ אנחנא למשמע ית־קל־מימרא דיי׳ אלהנא עוד מיתין אנחנא : ארי מן כל־בסרא די־שמע קל מימרא דיי־קימא דממלל מגו־אשתא כותנא ואתקים : קרב את ושמע ית כל־די יימר יי׳ אלהנא ואת ׀ תמלל עמנא ית כל־די ימלל יי׳ אלהנא עמך ונקבל ונעביד : ושמיע קדם־יי׳ ית־קל פתגמיכון במללותכון עמי ואמר יי׳ לי שמיע קדמי ית־קל פתגמי עמא הדין די מלילו עמך אתקינו כל־די מלילו : לווי די־יהי לבא הדין להון למדחל קדמי ולמטר ית־כל־פקודי כל־יומיא בדיל דייטב להון ולבניהון לעלם : איזיל ותימר להון תובו לכון למשכניכון : ואת הכא קאם קדמי ואמלל עמך ית כל־תפקידתא וקימיא ודיניא די תלפנון ויעבדון בארעא די אנא יהיב להון למירתה : ותטרון למעבד כמא דפקיד יי׳ אלהכון יתכון לא תסטון לימינא ולשמאלא : בכל־ארחא די פקיד יי׳ אלהכון יתכון תהכון בדיל דתיחון וייטב לכון ותורכון יומין בארעא דתירתון :

ודא תפקידתא קימיא ודיניא די פקיד יי׳ אלהכון לאלפא יתכון למעבד בארעא די־אתון עברין תמן למירתה : בדיל דתדחל קדם יי׳ אלהך למטר ית־כל־קימוהי ופקודוהי די אנא מפקד־לך את וברך ובר־ברך כל יומי חייך ובדיל דיורכון יומך : ותקבל ישראל ותטר למעבד די ייטב לך

ודו

רשי

ואת תדבר אלינו׳ התשתם את כחי כנקבה שנתמעטתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני׳ יי׳ :

בעל הטורים

ואת תדבר בקול כמוך כאשה בענין שנוכל לסבול׳ ואת תדבר בגימטריא שמנה ד דברות׳ ואתה פה תגין על פ״א ירמוז לה שיעמוד בפרישות וכטהרה׳ ד״א ואתה בן פ׳ שנים ותחיה כמני׳ עמוד שנים עמדי ו״ד כפופה ש שתעמוד באימה לפני כפוף׳ ד״א בשבילך ירדתי׳ ירידות וכתבתי לך עשר דברות :

לכם לאהליכם׳ וכל נביאים וכתובים דכוותהון מלאים בר מן ה׳ חסרים וסימניהון אם תבעיון בעיו שבו אתיו׳ ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים דאריך׳ וגם עתה נאם יי׳ שבו עדי׳ ויעד יי׳ בישראל וביהודה׳ ושבי עוד צדקי בה כתי׳ : תחיון ב׳ וסי׳ כל המצוה׳ למען תחיון וטוב לכם : וטוב י״ז וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן. י״ו גבי והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי ;

ארץ זבת חלב׳ דבק עם לרשתה והנה הוא רחוק ממנו או יהיה חסר בי״ת כמו הנמצא בית יי׳ : ומה שהעתיקו קדמונינו ז״ל על קרית שמע הוא האמת ואין צורך לחפש׳ דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם ושם מקר׳ שאיננו כן ואם הוא נקרא מעצם האדמה וכן זה והעד השם שהוא סמוך אל צבאות או העקר הוא אלהינו וככפל כמו כן לומר אחד והטעם לבדו וראיות עד אין חקר יש כי השם אחד והפסוק שאמר ביו׳ ההוא יהיה יי׳ אחד על מחשבו׳ בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך כי כן כתוב והיה יי׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי׳ מלך אחד ושמו אחד כטעם כי או אהפוך אל עמים שפה ברורה והנה כל העולם ידברו שפה אחת על כן יהיה שם יי׳ אחד : ואהבת׳ ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר : בכל לבבך ובכל נפשך׳ הלב הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי היא המרכבה הראשונה וכן חכם לב קונה לב : נפשך׳ היא הרוח שבגוף והיא המתאוה וכחה נראה בכבד : מאדך׳ מטעם מאד מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכ׳ ותהיה אהבה גמור׳ בלב : והיו הדברים האלה׳ אמרו המכחשים על עשרת הדברות ועליהם נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך והאמת כל המצות : ושננתם׳ מגזרת חץ שנון וידוע איך ישונן החץ הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכיר פעליו והמעתיקי׳ העתיקו שעת קריאת שמע ובלכתו כסמוך עליהם : בשבתך׳ דבק עם ודברת בם : ובשכבך׳ לישן כי אין מצוה על הישן והנה ודברת בם בפה ובלב : וקשרתם לאות על ידיך׳ מפורש : לטוטפות׳ אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחשים אמרו שהוא מגזרת והטף אל דרום וזה לא יתכן כי שרש הטף נטף וזה חסר נו״ן וכפול הט״ת : וכתבתם׳ גם אמרו שהוא כמו קשרם ואחר שקבלו אבותינו האמת כעזוב אלה הבוזאים מלבם : כל טוב׳ בשורק תחת חולם כי יתחלפו כי איננו סמוך׳ וטעם מבית עבדים שלא היו לך ערים ובתים מלאים : תירא׳ שלא תעשו מצות לא תעשה : תעבוד׳ במצות עשה : ובשמו תשבע׳ לא בשם אלהים אחרים להקים דבר ולכרות ברית וכן תשבע כל לשון רק באמת והטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים ולא תנסו : במסה׳ שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום מסה ונפתח הב״ית כמו זבח ובלמונע בקרקר ויפקדם בטלאים ושם פירשתיו והטעם שאמרו היש השם בקרבנו ואם הוא כעבדנו רק אין לך צורך לכל שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיניו יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל אויביך׳ ה״א

בעל הטורים

[partial, cut off at page edge:] ...פעמים כתיב זבת חלב ודבש בתורה כנגד לידי חולי חלב ודבש דכל׳ ישראל והיו י״ו פרשיות׳ כאשר דבר יי׳ אלהי אבותיך׳ וסמיך ליה שמע ישראל׳ שהזכיר אלו השמו׳ כנגד האבות׳ כנגד אברהם דכתיב ביה אנכי יי׳ אלהיך׳ אלהינו׳ כנגד יצחק דכתיב ביה אנכי אלהי אברהם אביך׳ יי׳ אחד׳ כנגד יעקב שנאמר בו אני יי׳ עי״ן דשמע גדולה׳ ע׳ שמות יש לישראל׳ נתן להם תורה ש יש לה ע׳ שמות נדרשת בע׳ פנים הבדיל בין ע׳ אומות׳ ויש פסק בין יי׳ אלהינו׳ לומר אף על פי שראיתם כמה מיוכות׳ ואף על פי שאמי כא עם זה מדת הדין ועם זה מדת רחמים אף על פי כן הכל אחד׳ אחד דל״ית גדולה לומר לך שתמליכהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות׳ ה עולם׳ וגם שלא תטעה ברי״ש׳ וכן ...יש דלא תשתחוה אל אחר׳ הרי״ש גדולה שלא תטעה דל״ית׳ ד״א עי״ן דל״ית גדולה׳ הרי עד וזהו ואתם עדי נאם יי׳ וגם הקב״ה הוא עד לישראל כדכתיב והייתי עד ממהר׳ שמע בני׳ ...לי שת״י שכה עייד ...ת ראשון׳ הפסוק מתחיל בשי״ן ומסיים בדל״ית הרי שד׳ השדים בורחים מהקורא שמע כהוגן׳ ואהבת אותיות אבות׳ בכל לבבך כאברהם שנאמר בו ומצאת את לבבו׳ בכל נפשך כיצחק׳ שמסר נפשו להבה׳ בכל מאדך כיעקב׳ דכתיב ביה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך׳ ובקומך תנין על הקיף׳ לומר כ ...שיעמוד ככקר׳ ...תפלל ק׳ ברכות׳ ...וכל מאה קללות׳ ...עוד שתים עם כל ...חלי וכל מכה׳ ...טוטפת ט׳ תנין כנגד ...

וטברת ד׳ חס׳ דחס׳ בליש׳ וסימ׳ ויראו בני האלהים את בנות האדם׳ שבע פרות הטבת שבע שנים הנה ב׳ בו׳ ערים גדלת וטבת׳ אל תאמן בם כי ידברו אליך׳ יבקשו למלך טובות בת׳ מל׳ דמל׳ ושארא טבות כת׳ ׳ ונמסר גם בסדר מקץ : וברות ה׳ בליש׳ וסימ׳ ושנוייהון כתיבתהון נמסר בסדר וישב: ארת יי׳ אלהיך תיר׳

וְאָשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ פ
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה׀ אֶחָד׃ וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃ וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ ס
וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃ וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם׃ כִּי אֵל קַנָּא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס
לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה׃ שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ׃

וְדִי תִסְגּוּן לַחֲדָא כְּמָא דִי־מַלִּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָנָא יְיָ חַד׃ וְתִרְחֵם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל־לִבָּךְ וּבְכָל־נַפְשָׁךְ וּבְכָל־נִכְסָךְ׃ וִיהוֹן פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּד־לָךְ יוֹמָא דֵין עַל־לִבָּךְ׃ וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּל בְּהוֹן בְּמִתְבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֵהָכָךְ בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבְמִקִּימָךְ׃ וְתִקְטְרִנּוּן לְאָת עַל־יְדָךְ וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ׃ וְתִכְתְּבִנּוּן עַל־מְזוּזִין וְתִקְבְּעִנּוּן בְּסִפֵּי־בֵיתָךְ וּבְתַרְעָךְ׃
וִיהֵי אֲרֵי־יַעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וְטָבָן דִּי לָא־בְנֵיתָא׃ וּבָתִּין מְלַן כָּל־טוּב דִּי לָא־מַלֵּיתָא וְגוּבִּין פְּסִילָן דִּי־לָא פְסַלְתָּא כַּרְמִין וְזֵיתִין דִּי־לָא נְצַבְתָּא וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע׃ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא־תִתְנְשֵׁי יַת־דַּחַלְתָּא דַיְיָ דִּי אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ יַת־יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִפְלַח וּבִשְׁמֵיהּ תְּקַיֵּים׃ לָא תְהָכוּן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחְרָנֵיכוֹן׃ אֲרֵי אֵל קַנָּא יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינָךְ דִּלְמָא־יִתְקַף רוּגְזָא דַיְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ וִישֵׁיצִנָּךְ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ לָא תְנַסּוּן יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא דִי־נַסִּיתוּן בְּנִסֵּיתָא׃ מִטַּר תִּטְּרוּן יַת־פִּקּוּדַיָּא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְסָהֲדְוָתֵיהּ וּקְיָמוֹהִי דִּי פַקְדָךְ׃ וְתַעְבֵּיד דְּכָשַׁר וּדְתַקִּין קֳדָם יְיָ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתֵיעוּל וְתֵירַת יַת־אַרְעָא טָבְתָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ׃

ל׳ ל׳ עי״ן רבתי ל׳ דל״ת רבתי ל׳ ל׳ ב׳ ל׳ ל׳ ב׳ ל׳ וחס׳ ל׳ חס׳ דחס׳ ל׳ יט כלוס׳ ל׳ חס׳ דחס׳ כו״ל מלעיל כמ״א השמר והשקט ל׳ ל׳ ל׳ מ״ל בתורה ב׳ ג׳ מ״ל בתורה ל׳ ל׳

חד מן ד׳ זוגין מן ב״ב בספרא קדמאה נסיב אורת וחס׳ מלה ותניין חסר אורת ונסיב יתיר מלה וסימ׳ במסר רבת׳ : ועדותיו ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ שמור תשמרון ארת מצורת יי׳ אלהיכם׳ כל ארחרת יי׳ חסד׳ וינסו וימרו׳ אשרי נצרי עדתיו׳ בעמוד ענן ידבר: והטוב ד׳ וסימ׳ ועשירת הישר והטוב בעיני יי׳׳ מפי עליון לא תצא׳ אנא יי׳ זכר נא את אשר׳ וחברו אנא יי׳ זכר נא :

יי׳ אלהינו יי׳ אחד׳ שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות הוא עתיד להיות יי׳ אחד שנ׳ כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם יי׳ ונאמר ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד : ואהבת׳ עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו : בכל לבבך׳ בשני יצריך׳ דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום : ובכל נפשך׳ אפי׳ הוא נוטל את נפשך : ובכל מאדך׳ בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאודך׳ ד״א בכל מאודך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו׳ צרה ויגון אמצא וגו׳ : והיו הדברים׳ מהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב״ה ומדבק בדרכיו : אשר אנכי מצוך היום׳ לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב : ושננתם׳ לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד : לבניך׳ אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם ליי׳ אלהיכם ואומר בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר ועתה בני אל תשלו וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם ליי׳ אלהיכם כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב ישראל ונו׳ : ודברת בם׳ שלא יהא עקר דבורך אלא בם עשם עקר ואל תעשם טפל : ובשכבך׳ יכול אפי׳ שכב בחצי היום ת״ל לומ׳ ובקומך׳ יכול אפי׳ בחצי הלילה תלמוד לומר ובלכתך בדרך׳ דרך ארץ דברה תור׳ זמן שכיבה וזמן קימה : וקשרתם לאות על ידך׳ אלו תפילין שבזרוע : והיו לטוטפות בין עיניך׳ אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים : מזוזות ביתיך׳ מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת : ובשעריך׳ לרבו׳ שערי חצרו׳ ושערי מדינות ושערי עיירות : חצובים׳ לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה : מבית עבדים׳ כתרגומו מבית עבודתא ממקום שהייתם שם עבדים : ובשמו תשבע׳ אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע : מאלהי העמים אשר סביבותיכם׳ הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר : במסה׳ כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנאמר היש יי׳ בקרבנו : הישר והטוב׳ זו פשרה לפנים משורת הדין : כאשר

מזוזת סיון אלה מזוזות כתי׳ חס׳ וי״ו כתר׳ מזוזת ישר׳ ויתכן כתי׳ חס׳ ויו קדמ׳ לבנון ירדנו ותכבוס ואלגוס מזוזות כתי׳ מ״ל

תירא ל׳ וזוגין ב׳ ב בספ׳ קדמ׳ נסיב אות וחס׳ מלה ותניין חס׳ אות ונסיב יתיר מלה

במסה ב׳ א׳ כתי׳ פת׳ וא׳ כתי׳ קמ׳ ואחרן משמשין אב׳ ואחרן תרין לים׳

ובאת ונשב׳ פלש׳ ג׳ חס׳

רש"י

כאשר דבר, והיכן דבר והמותי את כל העם וגו': כי ישאלך בנך מחר, יש מחר שהוא אחר זמן: ונשל, לשון השלכה והתזה וכן ונשל הברזל: לא תחנם, לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה כותי זה. דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ: כי יסיר את בנך, בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הכותי קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הכותית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו': מזבחותיהם, של בנין: מצבותיהם, אבן אחת: ואשריהם, אילנות שעובדין אותן: ופסיליהם, פסילים צלמים: לא מרובכם, כפשוטו ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט, הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה לא כנבוכדנצר שאמ' אדמ' לעליון וסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות וחירם אמר אני מושב אלהים ישבתי: כי אתם המעט, הרי כי משמש בלשון דהא: כי מאהבת יי', הרי כי משמש בלשון אלא: לא מרובכם חשק יי' בכם, אלא מאהבת יי' אתכם: ומשמרו

מסורה

ויצאנו ג' ומשניי באתיהו וסי' וישלח מלאך ויצאנו ממצרי' חס' דחס', ואמרת לבנך עבדי' היינו ויציאנו כתי' חסר ומל', ובמורא גדול ויוציאנו כתי' מל' דמל', ונמסר גם בסדר חקה: אותנו ואותנו ג' מל' וסימ' ואותנו הוציא משם קדמ' דפסו', אולי יעשה יי' אותנו, כי כולם מיראי' אותנו: כהיום ד' וסימ' נמסר בסדר וישב:

מקרא

להדף את כל איביך מפניך כאשר דבר יהוה: ס

כ כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהינו אתכם: ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יהוה ממצרים ביד חזקה: ויתן יהוה אותת ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבתינו: ויצונו יהוה לעשות את כל החקים האלה ליראה את יהוה אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה: כה וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני יהוה אלהינו כאשר צונו: פ

ז א כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך: ונתנם יהוה אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם: ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך: כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף יהוה בכם והשמידך מהר: ה כי אם כה תעשו להם מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש: כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך בך בחר יהוה אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה: לא מרבכם מכל העמים חשק יהוה בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים: כי מאהבת יהוה אתכם

תרגום אונקלוס

למתבר ית כל בעלי דבבך מן קדמך כמא דמליל:

ארי ישאלנך ברך מחר למימר מה סהידותא וקימיא ודיניא די פקיד יי אלהנא יתכון: ותימר לברך עבדין הוינא לפרעה במצרים ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא: ויהב יי אתין ומופתין רברבין ובישין במצרים בפרעה ובכל אנש ביתיה לעיננא: ויתנא אפיק מתמן בדיל לאעלא יתנא למתן לנא ית ארעא די קיים לאבהתנא: ופקדנא יי למעבד ית כל קימיא האלין למדחל קדם יי אלהנא דייטב לנא כל יומיא לקימותנא כיומא הדין: וזכותא תהי לנא ארי נטר למעבד ית כל תפקידתא הדא קדם יי אלהנא כמא די פקדנא:

ארי יעלנך יי אלהך לארעא די את עלל לתמן למירתה ויתרך עממין סגיאין מן קדמך חתאי וגרגשאי ואמוראי וכנענאי ופריזאי וחואי ויבוסאי שבעא עממין סגיאין ותקיפין מנך: וימסרנון יי אלהך קדמך ותמחנון גמירא תגמר יתהון לא תגזר להון קים ולא תרחם עליהון: ולא תתחתן בהון ברתך לא תתן לבריה וברתיה לא תסב לברך: ארי יטעין ית ברך מבתר פולחני ויפלחון לטעות עממיא ויתקף רוגזא דיי בכון וישיצנך בפריע: ארי אם כדין תעבדון להון אגוריהון תתרעון וקמתהון תתברון ואשיריהון תקוצצון וצלמיהון תוקדון בנורא: ארי עם קדיש את קדם יי אלהך בך אתרעי יי אלהך למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: לא מדסגיאין אתון מכל עממיא צבי יי בכון ואתרעי בכון ארי אתון זעירין מכל עממיא: ארי מדרחם יי יתכון

אבן עזרא

הא להדוף שורש והעד הדפו: מה העדות, הטעם למה זה העול עלינו ביות בני אדם ואומרת כי השם פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם: וצדקה תהיה לנו, יש אומרים מכאן רמז לשכר המצות לעולם הבא ולפי הפשט כי מדרך הצדקה חייבים אנחנו לשמור את רבונו כי הוא אדננו והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן כתוב: ונשל, הנו"ן שורש והוא מגזרת כי ישל זיתיך: כי יסיר את בנך, שב אל בנו הנזכר והוא שלא תתן בתך לבנו או לא תקח הבת הנזכרת: כי אם, רק כה עשו להם כטעם כי עם קדוש אתה ולא תתגאל בדברי הכותיות המגוירות במצבות ואשרים: סגולה, פירשתיו והוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו. וכן וסגולת מלכים: חשק בכם ויבחר בכם, ולא באחרים: ומשמרו

בעל הטורים

להדף חסר וי"ו כי הגרגשי עמד ופנה: ונשל ג' ונשל גוים רבים. ונשל הגוים מפניך. ונשל הברזל מן העץ. אלמלא שחטאו ישראל לא היו צריכין לכלי זין וזהו ונשל גוים ונשל הברזל. תירא בגימטריא ת"ח. המצוה הזאת לפני יי' אלהינו. מלמד שהמצות באות ומעידות לפני יי'. ופ"א דלפני כפולה לומר שנכנסות לפני ולפנים. כאשר צונו כי יביאך בשכר המצות. לא מרבכם. כתיב חסר לומר מרבכות שבכם שאתם ממעיטים עצמכם. כי אתם המעט ה' מעט. כ"ז משפחות בפרשת פנחס וח' בלוים הרי ס"ה ובשתצרף עמהם ה' בנות צלפחד יהיו שבעים.

מסורה

צונו ה' וסימ' נמסר בסדר דברים: ונשל ג' וסימ' ונשל יי' אלהיך את הגוים האל מפניך, ונשל הברזל מן העץ, ונשל גוים רבים מפניך את החתי: ועצומים כל אוריתא עצמי' חס' במ"א שבעה גוים רבים ועצומים, וכל נביאים וכתובים דכוו' מל' במ"ג חס' וסימ' כי ידעתי רבים פשעכם, והוכיח לגוים עצמים, כי רבים חללים הפילה: מזבחתיהם ג' ב' מלאי' וא' חס' וסי' לא תכרתו ברית לישבי', כי אם כה תעשו להם, וידעתם כי אני יי' בהיות, קדמ' חס' וא' מזבחותיהם, חטאת יהודה כתובה: ואשירהם ג' מל' בלישן וסימ' ואשירהם תגדעון, ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא, ונתשתי אשיריך,

ושמרו שם הפעל: הוא האלהים, הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח למלאות שבועתו ויש בעל כח שאיננו נאמן: שומר הברית והחסד לאוהביו, אין למעלה מהם: ושומרי מצותיו, אחריהם או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל: לאלף דור, טעה האומר כי בשלשים אלף ושש אלפים ישוב גלגל המזלות כי הנה כמלאה המעלה בשבעים שנה וטעם אלף עד אין קץ: ומשלם לשונאיו, לכל אחד משונאיו כמו וצדיקים ככפיר יבטח: אל פניו, הטעם לעצמו ויש אומרים כמו בפניו בכעסו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור שנאו האמת: להאבידו ולא יאחר לשונאיו, יש אומרים כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב שעשה בעולם הזה ולא יאחר לתת לו בעולם הבא והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם עומדי' לאלף דור ושונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר שיחשוב ה שיעמוד בנו או בן בנו כטעם על שלשים ועל רבעים: ושמרת, הטעם כאשר השם שומר הברית שמור אתה מצותיו:

עקב כמו לעולם עקב שכר באחרונ' וטעם הפסוק הראשון שומר הברית שמר ברית אברהם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית ואם היית מאוהביו ואהבך וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד: פרי בטנך, הבנים ובטן רמז: ופרי אדמתך, הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עקר: שגר, פירשתיו: אלפיך, כמו אלופנו מסובלים: ועשתרות, כמו עדרים ומפרש גדול היה בספרד והוציא טעם למה קראו העברי' הבקר בשם אלף והצאן בעשתרו' וכן היה מפרש הבעלים ועשתרות בעל המזל הצומח והעשירי ועוד לא די שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע להיות כמנהג העולם וכל מדוי שהיו חוץ המנהג: ואכלת, מצוה הוא לכלותם כאוכל לחם והעד לא תחוס עינך: כי מוקש הוא לך, כל אחד מאלהיהם: הכרעה

בעל הטורים

והיה עקב

לעיל מיניה כתיב היום לעשות' וסמיך ליה עקב, כלומר היום לעשותם, אבל שכרם בעקב, פירוש בסוף, עקב תיבות יש בעשרה דברות וזהו בשמרם עקב רב, אם תשמר עקב תובה ליה רב טובך אשר צפנת, עקב עשה תורתך קבע, עקב ענוה למוד מן העקב הזה שהולך אחר הרגל דרדעבוה ולפיכ' איכו בינף כמו אבבעות הרגלים: המשפטים פ"א כפולה שיש ל לפשפש ולחקור א אחרי עומק הדין, תשמעון ושמרתם ועשיתם ג' כנגד מקרא משנה תלמוד, ושמר יי' אלהיך לך אם עקב תשמעון ישמור לך הברית שנא' באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור, ושמר בגימט' לעתיד לבא, ואהבך בזכו' אברהם שנאמר בו זרע אברהם אוהבי, וברכך בזכות יצחק שנאמר בו ויברך אלהים את יצחק, והרבך בזכות יעקב שנאמ' בו פרה ורבה, וברך ג' הבא חד יתרי בפר' משפטים, הפסוק מתחיל בוי"ו ומסיים בכף, וכן ויתן לך האלהים מטל השמים, הברכות שבירך יצחק ליעקב מתחילין בוי"ו ומסיימי' בכף שיהיו לך כל אותן הברכות, ברוך תהיה מכל העמים, הפסוק מתחיל בבית ומסיים בכף לומר בזכות התורה שיש בה כ"ב אותיות, לא יהיה בך עקר ועקרה ב בגימטריא בדברי התורה, כל חלי, עולה נ"ח, שיסיר ממך נ"ח קללות.

מצותו ג' חס' יוד וסימ' האל הנאמן, כי תשמר מצותו, ועשית את מצותו: לאלף דור ג' וסים' שמר הברית והחסד לאהביו, זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור, זכרו לעולם בריתו: ומשלם ג' וסים' לשנאיו אל פניו להאבידו, עון אבות אל חיק, על יתר, אנ"ד: אל פניו ו' וסים' במסר' רבת': לעשותם ד' ב' מלאי' וב' חס'

ומדנטר ית קימא די קים לאבהתכון אפיק יי יתכון בידא תקיפא ופרקך מבית עבדותא מידא דפרעה מלכא דמצרים: ותדע ארי יי אלהך הוא אלהים אלהא מהימנא נטר קימא וחסדא לרחמוהי ולנטרי פקודוהי לאלפי דרין: ומשלם לסנאוהי טבון דאנון עבדין קדמוהי בחיהון לאובדיהון לא מאחר עובד טב לסנאוהי טבון דאנון עבדין קדמוהי בחיהון משלם להון: ותטר ית תפקידתא וית קימיא וית דיניא די אנא מפקד לך יומא דין למעבדהון:

ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יהוה אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים: וידעת כי יהוה אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור: ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו: ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשתם:

ק"ח עוז"אל סימן, ותיבות אלף תת"ע

פרשה

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר יהוה אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתיך: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרת צאנך על האדמה אשר נשבע לאבתיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יהוה ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך: ואכלת את כל העמים אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תחוס עינך עליהם ולא תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך: ס כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם: לא תירא מהם

פרשה

ויהי חלף די תקבלון ית דיניא האלין ותטרון ותעבדון יתהון ויטר יי אלהך לך ית קימא וית חסדא די קים לאבהתך: וירחמנך ויברכנך ויסגנך ויברך ולדא דמעך ואבא דארעך עבורך חמרך ומשחך בקרי תורך ועדרי ענך על ארעא די קים לאבהתך למתן לך: בריך תהי מכל עממיא לא יהי בך עקר ועקרא ובבעירך: ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשי מצראי בישיא די ידעת לא ישוינון בך ויתנינון בכל סנאך: ותגמר ית כל עממיא די יי אלהך יהיב לך לא תחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעותהון ארי לתקלא יהון לך: ארי תימר בלבך סגיאין עממיא האלין מני אכדין אכול לתרכותהון: לא תדחל מנהון

אדכרא

ושמרו את השבועה, מחמת שמרו את השבועה: לאלף דור, ולהלן הוא אומר לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו הוא אומר לאלפים: אוהביו, אלו העושין מאהבה: שומרי מצותיו, העושין מיראה: ומשלם לשונאיו אל פניו, בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: היום לעשותם, ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם:

חסלת ואתחנן

והיה עקב תשמעון, אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר יי' וגו', ישמור לך הבטחתו: שגר אלפיך, ולדי בקרך שהנקבה משגרת מ ממעיה, מנחם פירש אבירי בשן מגחד הצאן כמו עשתרות קרנים לשון חוזק ואנקלוס תרגם ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן: עקר, שאינו מוליד: כי תאמר בלבבך, על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבי' לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו כאחת משאר לשונות של כי שיפול עליו שוב לא תירא מהם: המסות

ושמר חד מן מ' מלין יחידאין דנסבין וי"ו בריש תיבותא ואינון קריבין לשם

וסי' נמסר לעיל בהאי סידרא: תשמעון ו' וסים' במסר' רבת': ושמר יי' חד מן מ' מלין יחידאין דנסבין וי"ו בריש תיבותא ואינון קריבין לשם ולית להון זוגא וסי' נמסר במסר' רבת': וברך ג' וסים' וברך את לחמך ואת מימיך, ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך, וברך עלי את אלקנ': ועקרה ב' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה בבהמתך, ברוך תהיה מכל העמי': מדוי ב' א' כתי' הא וא' כתיב יוד והוא חד מן ה' זוגין מן ב' ב' חד הא וחד יוד וקמצין וסי' במסר' רבת': נתן לך ג' וסים' ואכלת את כל העמים, אשימה עלי מלך, ושמת בטנא, וסים' בלשון ארמי אכל מלכא בסלא: לא תירא ח' וסים' במסר' רבת':

זכר ב׳ חס׳ וסימ׳ זכר תזכר את אשר עשה יי׳ אלהיך׳ הבן יקיר לי אפרי׳ וכל זכר דכוו׳ חס׳ בס״א מל׳ זכור יי׳ לדוד את כל ענתו: הצרעה ג׳ וסימ׳ ושלחתי את הצרעה לפניך׳ וגם את הצרעה ישלח׳ ואשלח לפניכ׳ את הצרעה ותגרש: תערץ כל לשון עריצה חס׳ בס״ג מלאי׳ וסימ׳ העלה נדף תערוץ׳ כי אערוץ המון רבה׳

זכר תזכר את אשר עשה יהוה אלהיך לפרעה ולכל מצרים: המסת הגדלת אשר ראו עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאך יהוה אלהיך כן יעשה יהוה אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם: וגם את הצרעה ישלח יהוה אלהיך בם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך: לא תערץ מפניהם כי יהוה אלהיך בקרבך אל גדול ונורא: ונשל יהוה אלהיך את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה: ונתנם יהוה אלהיך לפניך והמם מהומה גדלה עד השמדם: ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים לא יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם: פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי תועבת יהוה אלהיך הוא: ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא: פ

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם: וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יהוה אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו אם לא: ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יהוה יחיה האדם: שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה: וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יהוה אלהיך מיסרך:

מדכר תדכר ית די עבד יי אלהך לפרעה ולכל מצרים: נסין רברבין די חזאה עינך ואתיא ומופתיא וידא תקיפא ודרעא מרממא דאפקך יי אלהך כן יעביד יי אלהך לכל עממיא די את דחל מן קדמיהון: ואף ית ערעיתא יגרי יי אלהך בהון עד דיבדון דאשתארו ודאטמרו מן קדמך: לא תתבר מן קדמיהון ארי יי אלהך שכנתיה בינך אלהא רבא ודחילא: ויתרך יי אלהך ית עממיא האלין מן קדמך זעיר זעיר לא תכול לשיציותהון בפריע דלמא תסגי עלך חית ברא: וימסרנון יי אלהך קדמך וישגשנון שגוש רב עד דישתיצון: וימסר מלכיהון בידך ותוביד ית שמהן מתחות שמיא לא יתעתד אנש קדמך עד דתשיצי יתהון: צלמי טעוותהון תוקדון בנורא לא תחמיד כספא ודהבא עליהון ותסב לך דלמא תתקל ביה ארי מרחק קדם יי אלהך הוא: ולא תעיל דמרחק לביתך ותהי חרמא כותיה שקצא תשקצניה ורחקא תרחקניה ארי חרמא הוא:

כל תפקידתא די אנא מפקד לך יומא דין תטרון למעבד בדיל דתיחון ותסגון ותיעלון ותירתון ית ארעא די קים יי לאבהתכון: ותדכר ית כל אורחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין שנין במדברא בדיל לעניותך לנסיותך למדע ית די בלבך התטר פקודוהי אם לא: ועניך ואכפנך ואוכלך ית מנא די לא ידעתא ולא ידעו אבהתך בדיל להודעותך ארי לא על לחמא בלחודוהי מתקים אנשא ארי על כל אפקות מימרא מן קדם יי יחי אנשא: כסותך לא בליאת מנך ומסנך לא יחיפו דנן ארבעין שנין: ותידע עם לבך ארי כמא די מליף גברא לבריה יי אלהך מליף לך:

אולי תערוצי: ונורא ז׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: ונשל ג׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסידרא אחריתי: השמדך ה׳ חס׳ בליש׳ השמדה וסים׳ במסר׳ רבת׳: ו׳ תעב כל ליש׳ פתח בר מן ה׳ קמצין וסים׳ למתעב גוי׳ ודבר תמי׳ יתעבו׳ איש דמים ומרמה יתעב יי׳׳ ויתעב את נחלתו׳ כל אכל תתעב נפשם׳ וא׳ מתאב אנכי:

רשי

המסות, נסיונות: האותות, כגון ויהי לנחש והיו לדם ביבשת: המופתים, המכות המופלאות: היד החזקה, זה הדבר: והזרוע הנטויה, זו החרב של מכת בכורות: הצרעה, מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם: פן תרבה עליך חית השדה, והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטא: והמם, נקוד קמץ כולו לפי שאין מם אחרונ׳ מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכ׳ חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות: כל המצוה, כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם הגומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישר׳ ממצרי׳ קברו בשכם והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישר׳ נקראת על שמם: התשמ׳ מצותיו, שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: שמלתך לא בלתה, ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצין ואף קטניהם כמו שהיו גדלי׳ היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה, לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחו׳:

אבן עזרא

הצרעה, אולי בגוף מגזרת צרעת: לא תערוץ מפניהם, רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא, אמר הגאון כי פן תרבה עליך סימן לזמן שינצחו׳ ואין צורך וכבר פירשתיו: השמידך, שם הפעל ואם הוא בחרק ויתכן היות כמוהו השאיר לו שריד והעד אותם שהוא הפעל כסף וזהב שעליהם או ממון תקח לעובם: תוקש, הוי״ו תחת יוד יקושתי לך: כל המצוה, הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך: למען ענותך לנסותך לדעת, פירשתיו: ויענך, בדרך: וירעיבך, קודם בוא המן או במן בעצמו בעבור שהיה קל על לבם וזה לא יתכן ויתכן מתאוות אחרות: ידעון, כנ״ן וכן זקן לחם נס ויחכון בעבור ארכון: הודיעך, שם הפעל: הלחם, שאדם תדיר בו: מוצא פי יי׳, כמו מה שנגזר כמו הדבר יצא מפי המלך והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם רק הכח או עם הכח הבא מהעליוני׳ במצו׳ הש׳ וזה פי׳ מוצא פי יי׳ והעד שלא אכלתם לחם וחייתם: שמלתך, יש אומרי׳ דרך אות ואחרי׳ אומרים כי הוציאו מלבושי׳ רבים ממצרים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה: לא בצקה, מגזרת ויאפו את הבצק כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שינפחו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם אט: וידעת עם לבבך, שידע באמונת לבו שהוא העיקר ובעבור שתשמע אל האלוה המיסר אותך ואם הרעיבך ליסרך ויענך בדרך בעמה שכרך שיביאך אל הארץ הטובה:

בעל הטורים

זכר תזכור׳ חסר וי״ו לומר שתזכור מה שעשה לשם אלות רכב בחור׳ המסות הגדולות כל האלפא ביתא כזה הפסוק חוץ מבי״ת רמז כי עוד יעשה פעם שנית נפלאו׳ כימי צאתך מארץ מצרים׳ את הצרעה׳ בגימטריא שתים היו׳ על אכל חסר וי״ו׳ ועולה שבעה שיאכל שבעה אומו׳׳ מפניך פ״א כפולה לומר מפניך ומפני שלוחך׳ אל גדול ונורא׳ ולא אמר גבור׳ אלא הזכיר גדול כנגד אברהם דכתיב ביה האדם הגדול׳ ונורא כנגד יעקב דכתיב ביה מה נורא המקום הזה׳ והזכיר אלו שמיכו שנלחמו אברהם עם המלכי׳׳ ויעקב כנגד לבן ועשו׳ אבל לא מיכו ביצחק שנלחם׳ והמם שנים במ׳ והמם מהומה גדולה׳ והמם גלגל עגלתו ונומר מלמד שעשה להם כמו למצרי׳ דכתי׳ ביה ויסר את אופן מרכבותיו׳ פסילי אלהיהם תשרפון באש וסמי׳ כי חרם הוא׳ ולכן דן יהושע את עכן שעבר על החרם בשרפה׳ כי חרם הוא וסמיך ליה כל המצוה לומר שהעובר על החרם כעובר על כל המצו׳ וחרם אותיות רמ״ח׳ שנפרעין מרמ״ח איבריו׳ ואם יחזיר בתשובה יהיה רחם׳ וזהו ברוגז רחם תזכור׳ לאבותיכם וסמיך ליה וזכרת את כל הדרך לומר שתזכור דרך שהלכו בו אבותיך ותלך בו גם אתה׳ ויאכילך את המן׳ למען הודיעך׳ מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה׳ וכן בעזרא הוא אומר׳ ומנך נתת להם להשכילם וזהו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן׳ על הלחם ב׳ לא על הלחם לבדו יחיה האדם׳ והקרבתם על הלחם׳ שבזכות הקרבנות העולם ניזון׳ יחיה האדם וסמיך ליה שמלתך לא בלתה רמז למה שאמרו שעומדין בלבושיהן קו׳ מחטה׳ וזהו כשיחיה האדם שמלתך לא בלתה׳ ארבעי׳ שנה וסמיך ליה וידעת עם לבבך׳ רמז על ארבעים שנה׳ לא קם אינש אדעתאּ דרביה׳ וכן בן ארבעים לבינה׳ ולבבו יבין לבבו עולה ארבעים׳ וכן גם כן הלב באמצע הגוף׳ כמו מ״ם שהיא באמצע׳ מיסרך תגין על מ״ם׳ לומר שהכשמה נוצרה במ׳ יום׳ והתורה נתנה למ׳ יום ואם לא תשמור התורה שנתנה במ׳ יום׳ מיסרך ונוטל ממך נשמתך שנוצרה במ׳ יום׳

ללכת

מים ב׳ זקפ׳ קמצין וסימ׳ נחלי מים׳ יבשו אפיקי מים וסימ׳ בלשון ארמי נחליא יבשין׳ וכל אתנחתא וס״פ דכוו׳ בכ״ג פתחין וסימ׳ ישם מדבר לאגם מים׳ ארץ לא שבעה מים׳ באנו באש ובמים׳ וסימ׳ בלשון ארמי מדברא ונורא גיזהג׳: ארץ י״ג ריש פסוק וסימ׳ במסר׳ רבת׳: תחסר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ לא תחסר כל בה׳ וצפחת השמן לא תחסר דמלכי׳ ׳ ובטן רשעים תחסר׳ קדמא פתח: טבים הטבים ה׳ חס׳ וסימ׳ לך נא אל

ושמרת את מצות יהוה אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אתו: כי יהוה אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר: ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש: ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת: ואכלת ושבעת וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך: השמר לך פן תשכח את יהוה אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום: פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת: ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה: ורם לבבך ושכחת את יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: המוליכך במדבר הגדל ט והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש: המאכלך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה: וזכרת את יהוה אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה: פ

והיה אם שכח תשכח את יהוה אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחוית להם העדתי בכם היום כי אבד תאבדון: כ כגוים אשר יהוה מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול יהוה אלהיכם: פ

ט שמע ישראל אתה עבר היום את א הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך ערים גדלת ובצרת בשמים: עם גדול ורם בני ענקים

ותטר ית פקודיא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמדחל יתיה: ארי יי אלהך מעלך לארעא טבתא ארעא נגדא נחלין דמיין מבועי עינון ותהומין נפקין בבקען ובטורין: ארעא חטין וסערין וגופנין ותאינין ורמונין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש: ארעא די לא במסכינו תיכול בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא די אבנהא ברזלא ומטורהא תפסול נחשא: ותיכול ותסבע ותברך ית יי אלהך על ארעא טבתא די יהיב לך: אסתמר לך דלמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למטר פקודוהי ודינוהי וקימוהי די אנא מפקד לך יומא דין: דלמא תיכול ותסבע ובתין שפירין תבני ותתיב: ותורך ועאנך יסגון לך וכספא ודהבא יסגי לך וכל די לך יסגי: וירים לבך ותתנשי ית דחלתא דיי אלהך די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: דדברך במדברא רבא ודחילא אתר דחיון קלן ועקרבין ובית צחונא אתר דלית מיא דאפיק לך מיא מטינרא תקיפא: דאוכלך מנא במדברא דלא ידעו אבהתך בדיל לענירתך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: ותימר בלבך חילי ותקוף ידי כנש לי ית נכסיא האלין: ותדכר ית יי אלהך ארי הוא יהיב לך חילא למקני נכסין בדיל לקימא ית קימיה די קיים לאבהתך כיומא הדין: ויהי אם אתנשאה תתנשי ית דחלתא דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא ותפלחנון ותסגוד להון אסהדית בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון: כעממיא די יי מוביד מן קדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבלתון במימרא דיי אלהכון: שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למיעל למירת עממין רברבין ותקיפין מנך קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא: עם רב ותקיף בני גבריא

רשי

זית שמן׳ זתים העושים שמן: גדולים ועצומים ממך׳ אתה עצום והם עצומים ממך:

אל

אבן עזרא

ארץ חטה׳ הזכיר המולידים אלם: ודבש׳ פירסתיו: במסכנות׳ בדלות ועניות וכן הלד מסכן וחכם: ירבין׳ היו״ד תחת ה״א ואין זה דעת ר׳ משה הכהן הספרדי: ורם לבבך׳ תשכח כי עבד היית בשפלות לב ותשכח העני והרעב והצמא שהיה לך במדבר ואף על פי כן השם כלכל אותך: במדבר׳ מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא במדבר הגדול שהו׳ ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר טרף: החלמיש׳ הצור התקיף: החיל הזה׳ הממון וכן ועזבו לאחרים חילם והטעם יגיעם וכחם: וזכרת׳ הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועוצם ידי זכור הנותן לך כח: עקב׳ שכר באחרית לטוב או לרע: אתה עובר היום׳ בזמן הזה או טעמו חשוב כי אתה עובר היום: אם

בעל הטורים

ללכת בדרכיו בגימטריא ללמוד תורה׳ וליראה אותו למה כי יי׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה ולא תהיה כפוי טובה׳ ארץ חטה ושעורה י׳ תיבות בפסוק׳ לכך צריך ליתן י׳ לאכעות בפת בשעת ברכה׳ ועוד כנגד י׳ מצות שנעשו בפת׳ לא תחרוש׳ לא תזרע כלאים׳ לקט שכחה פאה לא תחסום׳ תרומה׳ ומעשר ראשון׳ ושני׳ חלה׳ ואכלת וברכת היינו ברכת מזון׳ וכן כמו כריך לברך לפניו׳ פירוש ואכלת ושבעת וברכת כבר׳ שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה שנאמר ליי׳ הארץ ומלואה׳ אבל לאחר שבירך היא משלו שנאמר והארץ נתן לבני אדם וזהו אמרת ליי׳ יי׳ אתה טובתי בל עליך׳ שכיון שהודיתי ליי׳ אין הטובה משלך׳ ואכלת בגימטר׳ זהו בכוית׳ תחסר ג׳ לא תחסר כל בה׳ וצפחת השמן לא תחסר׳ ובטן רשעים תחסר׳ אע״פי שזה כאמר בארץ הצדיקי׳ בכל מקום לא תחסר לחם׳ שהרי אליהו הלך לצרפית וגם אמר לה לא תחסר׳ אבל הרשעים בכל מקום תחסר להם׳ ובתים ארבעה במסו׳ ובתים טובים תבנה ובתים מלאים כל טוב׳ ונתמדו שדות ובזלו ובתים ונשאו׳ ובתים מאין אדם׳ אם תשמור מצותיו תזכה בתים מלאים כל טוב׳ ובתים טובים תבנה׳ אבל אם רם לבבך ותגזול שדות ובתים׳ או ובתי׳ מאין אדם׳ לא תחסר תני׳ על ריש׳ לומר שהיא ארץ עפרות זהב׳ ואכלת ושבעת וסמיך ליה לא תשכח׳ שצריך להזכיר יום המיתה בברכת המזון ולכן תקנו הטוב והמטיב על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה׳ ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב׳ סמך כסף וזהב לבאן׳ לומר לך הרוצה שיעשיר יעסוק בבהמה דקה׳ ובכל מקום כתיב ירבין חסר ו׳ לומר שאם מרעה בשדות אחרות בכסיו מתמעטין׳ כחם סרף עקרב וצמאון׳ בגימטריא בכשדים בפרס במקדון ובשעיר: כגוים ב׳ כגוים אשר יי׳ מאביד אם לא כהיה כגוים׳ ויקטירו שם כגוים מדה כנגד מדה בשביל ויקטירו שם כגוים ואמרו אם לא נהיה כגוים על כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם כן תאבדון׳ הביאנו

הצאן׳ ובת׳ טבים תבנה וישבת׳ אשר פגע בשני׳ והאנשי׳ טבים לנו׳ אשר כספי וזהבי לקחת׳ ומחמדי׳ ונמס׳ נם בתולדת׳ נחש שרף ו׳ מלין בטעם שני שמות נטף ושחלת׳ נחש שרף׳ אריות בקר׳ תימר תדתה׳ ענן יומם׳ תורין דכרין׳ להיטבך ט׳ חס׳ בליש׳ הטבה וסימ׳ במסר׳ רבת׳: ועבדתם ד׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר לעיל בסדר אחריות׳ העדתי ה׳ וסי׳ העדתי בכם היום׳ והיה אם שכח תשכח׳ אל תבאו מצרים׳ ידע תדעו כי העדתי בכם׳ העד העדתי באבתיכם׳ תשמעון ו׳ וסי׳ נמסר בריש האי סידרא׳ לבא ט׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי׳

אכלה ה׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסידרא אחריתי ׃ מלפניך י׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר משפטי׳ ׃ הביאני ד׳ וסי׳ בצדקתי הביאני יי׳ ׳במראות אלהים הביאני׳ הביאני אל בית היין׳ הביאני המלך חדריו ׃ ההרה י״ג וסימ׳ נמסר בסדר אלה הדברים וגם בספר שופטים סוף סימן א׳ ׃ לוחת האבנים ד׳ וסימ׳ בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים׳ ויתן יי׳ אלי את שני לוחת האבנים׳ ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה׳ אין בארון רק׃

אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃ זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ בַּעֲלֹתִי הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל׃ וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־

די את ידעת ואת שמעת מן יכול למיקם קדם בני גבריא׃ ותדע יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אשא אכלא הוא ישיצנון והוא יתברנון קדמך ותתריכנון ותובדנון בפריע כמא די מליל יי לך׃ לא תימר בלבך בדיתבר יי אלהך יתהון מן קדמך למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האלין יי מתריכהון מן קדמך׃ לא בזכותך ובקשיטות לבך את עלל למירת ית ארעהון ארי בחובי עממיא האלין יי אלהך מתריכהון מן קדמך ובדיל לקימא ית פתגמא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב׃ ותידע ארי לא בזכותך יי אלהך יהיב לך ית ארעא טבתא הדא למירתה ארי עם קשי קדל את׃ הוי דכיר לא תנשי ית דארגזתא קדם יי אלהך במדברא למן יומא די נפקתא מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הויתון קדם יי׃ ובחורב ארגזתון קדם יי ותקיף רוגזא דיי בכון לשיצאה יתכון׃ במסקי לטורא למסב לוחי אבניא לוחי קימא דגזר יי עמכון ויתיבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי׃ ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא דיי ועליהון ככל פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא׃ והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי קימא׃ ואמר יי לי קום חות בפריע מכא ארי חביל עמך די אפקתא ממצרים סטו בפריע מן ארחא דפקדתנון עבדו להון מתכא׃ ואמר יי לי למימר גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשה קדל הוא׃ אנח בעותך מן קדמי ואשיצנון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעביד יתך לעם־

רשי

אל תאמר בלבבך׳ צדקתי ורשעת הגוים גרמו׃ לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים׳ הרי כי משמש בלשון אלא׃ ואשב בהר׳ אין ישיבה אלא לשון עכבה׃ לוחת׳ לוחת כתיב שתיהן שוות׃ ואתנפל

אבן עזרא

אש אוכלה׳ במהירות על כן אמ׳ מהר׳ למ״ד למן היום כנוסף וכן רבים׃ במדבר׳ אחר שנסעו מחורב׃ באצבע׳ מפורש׃ מקץ׳ סוף או תחלת הארבעים והנה הראה כי ביום שנכתבו הלוחות למשה נעשה העגל׃ ואתנפל

בעל הטורים

הביאני ד׳ במס׳ בצדקתי הביאני יי׳ במראו׳ אלהים׳ הביאני אל ארץ ישראל׳ הביאני אל בית היין׳ הביאני המלך חדריו וזהו שדרשו חז״ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל׳ וזהו במראות אלהים הביאני׳ שכולם היו נביאים וזכו למראה׳ וכן במתן תורה הביאני אל בית היין פי׳ לפני הר סיני׳ ונתן לי התורה שנדרשת בשבעים פנים׳ הביאני חדריו והראני השמים ושמי השמי׳ את אשר הקצפת פ״א כפולה׳ לומ׳ קצף אחר קצף׳ ואשב בהר בגי׳ לתלמודו׳ ועליהם ככל הדברים בגימ׳ זה תלמוד׳ העלית ממצרים פירוש מהעיר צוען׳ ובכל מקום אומר מארץ מצרים פירוש מכל הארץ׳ ואתנפל

לחות ב׳ כתיב כן וסימ׳ ויהי מקץ ארבעים יום תנינא דפסו׳ ׳ויכתבם על שני לחות האבנים ׃ סימן לוחת ה׳ כתיב כן וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן וכל נביאים וכתו׳ לחות כתיב חס׳ וי״ו קדמ׳ במ״א חס׳ דחס׳ ויפתח על הלחת ידותיה ׃ ואשב ה׳ וסימ׳ בעלתי ההרה׳ ויקם יי׳ את דברו׳ וחברו דדה׳ ואבא אל הגולה תל ב׳ בפסוק׳ קדמ׳ דפסו׳ כתיב ואשר׃ הרף ו׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳׃

אבן עזרא

ואתנפל · זהו שאמר ועתה אעלה אל יי' · וטעם ואתנפל על פניו ארצה: גם בפעם ההיא · כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים והעד מה תצעק אלי ועוד ויצעק אל יי' ויורהו יי' עץ: ואת חטאתכם · כקרא העגל חטאת על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל: ואכת לעפר · דק כעפר הארץ: ובתבערה · יתכן להיותו שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירו' באלה מסעי והוא אחד משלשים מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי · וטעם לחבר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים' כמו ינסו' לשם והזכיר תבערה קודם מסה כי במסה לא אירע להם כלום ויש אומרים כי בא עמלק בעבור שנסו השם ועל כן הזכיר בעירת אש השם בהם וזנוב בעמלק ומכת המתאוים הזכיר בתחלה הקשה ויש אומרים כי תבערה היא מסה כמו מרא שניר וחרמון והנכון מה שפירשתי: לא האמנתם · בלב ולא שמעתם במעשה ושב לבאר התפלה שהתפלל: עמך

רשי

ואתנפל כראשונה ארבעים יום · שנאמר ועתה אעלה אל יי' אולי אכפרה באותה עלייה נתבקשו ארבעים כמאלו כלים בעשרים ותשעה באב שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה פסל לך שני לוחות עשה עוד ארבעים יום כמאלו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמ' לו למשה סלחתי כדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליח' ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס: ובאהרן התאנף יי' · לפי ששמע לכם: להשמידו · זה כלוי בנים וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל: ואתפלל גם בעד אהרן · והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו ה השנים: טחון · לשון הווה כמו הלוך וכלות מולאכ"ש בלעז: ואתנפל וגו' · אלו הן עצמן האמורי' למעלה וכפלן כאן לפי שכתו' כאן סדר תפלתו שנא' יי' אלהים אל תשחת עמך וגו': בעת

מסורה

ורב ה' קמצין וסימ' במסר' רבת': ידי וידי כ"ב וסימ' מצויין במס' רבת': יגרתי ד' וחס' וסימ' כי יגרתי מפני האף והחמה · העבר חרפתי אשר יגרתי · ואשר יגרתי יבא לי · יגרתי כל עצבתי: האף ג' קמץ וסימן כי יגרתי מפני האף · כי גאל האף והחמה, מה חרי האף הגדול: לעפר ג' וסימן עד אשר דק לעפר · וישרף

מקרא

עצום ורב ממנו: ואפן וארד מן ההר והר בער באש ושני לוחת הברית על שתי ידי: וארא והנה חטאתם ליהוה אלהיכם עשיתם לכם עגל מסכה סרתם מהר מן הדרך אשר צוה יהוה אתכם: ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם: ואתנפל לפני יהוה כראשנה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יהוה עליכם להשמיד אתכם וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא: ובאהרן התאנף יהוה מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא: ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אתו באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר ואשלך את עפרו אל הנחל הירד מן ההר: ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה מקצפים הייתם את יהוה: ובשלח יהוה אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי יהוה אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו: ממרים הייתם עם יהוה מיום דעתי אתכם: ואתנפל לפני יהוה את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר יהוה להשמיד אתכם: ואתפלל אל יהוה ואמר אדני יהוה אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה: זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו: פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יכלת יהוה להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר:

מקצפים ל' וכ"כ סימן קדמ ותלית דפרש' ממרי' הייתם עם יי' מגיעת מקצפים ·

כה את ארבעים ל' והוא חד מן י"א זוגין מן ב' בפסו' חד את וחד ואת·

תרגום

תקיף וסגי מנהון: ואתפניתי ונחתית מן טורא וטורא בער באשתא ותרין לוחי קימא על תרין ידי: וחזית והא חבתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עגל מתכא סטיתון בפריע מן אורחא די פקיד יי יתכון: ואחדית בתרין לוחיא ורמיתנון מעל תרתין ידי ותברתנון לעיניכון: ואשתטחית קדם יי כבקדמיתא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא שתיתי על כל חובתכון די חבתון למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: ארי דחילית מן קדם רגזא וחימתא די רגז יי עליכון לשיצאה יתכון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההיא: ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי לחדא לשיצאותיה וצליתי אף על אהרן בעדנא ההוא: וית חובתכון די עבדתון ית עגלא נסיבית ואוקידת יתיה בנורא ושפית יתיה בשופינא אות עד די הוה דקיק לעפרא ורמית ית עפריה לנחלא דנחית מן טורא: ובדליקתא ובנסיתא ובקברי דמשאלי מרגזין הויתון קדם יי: וכד שלח יי יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית ארעא די יהבית לכון וסרבתון על גזירת מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבלתון למימריה: מסרבין הויתון קדם יי מיומא דידעית יתכון: ואשתטחית קדם יי ית ארבעין יממין וית ארבעין לילון די אשתטחית ארי אמר יי לשיצאה יתכון: וצליתי קדם יי ואמרית יי אלהים לא תחבל עמך ואחסנתך די פרקתא בתוקפך די אפקתא ממצרים בידא תקיפא: אדכר לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב לא תתפני לקשיות עמא הדין לחוביהון ולחטאיהון: דלמא יימרון דירי ארעא די אפקתנא מתמן מדלית יוכלא קדם יי לאעלותהון לארעא די מלל להון ומדסני יתהון אפקינון לקטלותהון במדברא:

בעל הטורים

ואשלכם חסר יו"ד שפריחו' הדברו' מהם · יגורתי · ל' כי יגורתי מפני האף והחמה · העבר חרפתי אשר יגורתי · ואשר יגורתי יבא לי · יגורתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני · יגורתי מפני האף והחמה והתפללתי שתעביר חרפתי פן יאמרו הארץ וכו' ואשר יגורתי יבוא לי פי' לי לבדי · כי אעפ"י ששמעת תפלתי על ישראל לא תנקני ותמיתני במדבר ולא אבוא לארץ · לעפר ג' במסורת אשר דק לעפר וידק לעפר · הדק לעפר ביאשיהו כשביער הע"ז והיינו דאמרי' בע"ז מפרר וזורה לרוח · ממרים הייתם הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם נ"כ לומ' לך שכל מ' שנה שהייתם במדבר הייתם ממרים · אדני יהוה אל תשחת · מאדני עד ובזרועך הנטויה שהוא סוף התפלה מ"ח תיבו' שמכא חן לפניו ושמע תפלתו · וזהו כורא ניב שפתים נוב כתיב ·

ועמך

מסרה

את הבמות · ויצא האשרה מבית יי' וא' ולעפר מות תשפתני: מברי' מ"ם קדמ' קטנה והיא אחת מאלפא ביתא דאותיות קטנות וסימ' נמסר בריש ספר ויקרא: את ארבעים וגומר חד מן י"א זוגין מן ב' בפסוק חד את וחד ואת וסימ' נמסר בסדר ויקהל: אדני יי' ח' כתובין כן וסימ' נמסר לעיל בריש סידרא אחרית:

רש"י

בעת ההיא, לסוף ארבעים יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא ארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי בירידתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח' כך ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמ' ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונשבו עליו ונשב':

ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה, מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארו' בני יעקן נסעו למוסר' והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנאמ' ויסעו ממוסרות וגו' ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמנה מסעות ממוסרו' להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעי' שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכ' בדרך חזרתכם ומשם חזרתם סגדגד' הוא חור הגדגד: ומן הגדגד וגו', ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמ' לכם זאת ונדמ' לכם כאילו מת שם וסמך משה תוכחה זו לשבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקם לו מה שנתנו ראש לפרוש ממנו כיו' שטעו בו את העגל: בעת ההיא הבדיל יי' וגו', מוסב לענין הראשון: בעת ההיא, בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא תעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם: ואנכי עמדתי בהר, לקבל לוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעלייה אחרונה זוחזר והתחיל בה: לשאת ארון, הלוים: לעמוד לשרתו ולברך בשמו, הכהנים והוא נשיאות כפים: על כן לא היה ללוי חלק, לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: יי' הוא נחלתו, נוטל פרס מזומן מבית המלך: כימים הראשונים, של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: ויאמר יי' אלי וגו', אף על פי שסרתם מאחריו ותעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם וגו':

אבן עזרא

עמך ונחלתך, בעבו' אבותם, וטעם הם עמך ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך הגדול שהראית בעולם: בעת ההיא, בארבעים היום הנזכרי': ארון עץ, אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה והעד ואשם ארון ואחר כך אמר ואפסול ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה מדעתנו כי היה כר' לנו כי וישכון כבוד יי' דבק עם הכבוד שראו הזקנים ולא נדע מתי. עלה משה כי היה נראה בדרך הפשט כי משה לא נתענה כי אם שמונים יום כי פירוש אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שני והטעם כאשר עמדתי בהר אותם הארבעים יום שמע יי' אלי ואמר לך למסע וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ בנוי והוא הארון שעשה בצלאל: ואעש ארון, בצוי ויהיה פי' ויקהל משה וכבר הקהיל משה וכבר הראיתיך רבים כן וכל זה בעבור שאמ' ויהי שם כאשר צוני יי' וזהו ונתת אל הארון את העדו' גם יתכן להיו' פירושו על ועשית לך ארון עץ והקבלה תכנה: ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה, נכנס זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעים והעד שכן פירושו שאמ' בעת ההיא הבדיל יי' את שבט לוי וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור ומה נעשה במלת שם מת אהרן ויקבר שם ורב יצחק אכן ניאת ז"ל הספרדי פי' שם כמו אז וכמוהו משם רועה ואין צורך רק לפי דעתי כי מבארו' בני יעקן איננו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות רק קדם יקרא בארות בני יעקן ושם מדבר הר ההר מוסרה ורבים כן הלא תראה הכתוב אמר מדבר שור ובפסוק אחר מדבר איתם משם נסעו הגדגדה איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל צלמונה גם פונן ואובו' ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתוב ומשם בארה וזה טעם ארץ נחלי מים כי במשענותם כרו הנדיבים ויצאו המים וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך כי ישראל לא הקריבו זבחים אחר נסעם מהר סיני ויתכן שהקריבום בבואם אל צלמונה ופונן והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה ושמם במקום הנקרא באר ביום הכפורים והנה הפי' כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו אל מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי השם הבדיל בעת עבוד' העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם: לשרתו, בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו, כי אלעזר היה נושא את כפיו: יי' הוא נחלתו, כטעם יי' מנת חלקי וכוסי וזו היא עבודת השם בלמוד דרכיו: ואנכי עמדתי בהר, פירשתיו: למסע, שם הפועל: ויבחר

בעל הטורים

ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות. לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות. וגם תלמיד חכם שמת הכל נעשין קרוביו. וצריכין לקרוע עליו כמו על ספר תורה שנשרף. ועוד סמך ואשים הלוחות בארון אצל מיתת אהרן לומר ספר תורה שבלה קוברין אותו אצל תלמיד חכם. ועוד לומר קיים זה מה שכתוב בזה. ויקבר ויכהן מיתת צדיקים מכפרת כבגדי כהונה. משם נסעו הגדגדה. הפסוק מתחיל ומקיים במ"ם. לומר שכל ארבעי' שנה הבאר עמהם. בעת ההיא הבדיל יי' את שבט לוי. סמך כאן לומ' שלוים חזרו את ישראל. סמך מים לשאת את ארון ולברך. לומר שטעון ליטול ידיו כדי לישא כפיו. לא אבה ג' לא אבה יי' השחיתך. לא אבה לי. לא אבה יבמי. קרי ביה לא אבה אלא יבמי. כדכתיב כי לא אלמן ישראל מאלהיו. קום לך למסע. שלשה תגין על קוף שאזכור להם זכות אברהם שאמרתי לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: אשר

תורה

י

וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה: פ

א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ: וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן: וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי: וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי: ה וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו: מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם: בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ ו וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: עַל־כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ: י וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם

תרגום

ואנון עמך ואחסנתך די אפקתא בחילך רבא ובדרעך מרממא: בעדנא ההוא אמר יי לי פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי וסק לקדמי לטורא ותעביד לך ארונא דאעא: ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי די תברתא ותשוינון בארונא: ועבדית ארונא דאעי שטין ופסלית תרין לוחי אבניא כקדמאי וסליקית לטורא ותרין לוחיא בידי: וכתב על לוחיא ככתבא קדמאה ית עשרא פתגמין די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא ויהבנון יי לי: ואתפניתי ונחתית מן טורא ושויתי ית לוחיא בארונא די עבדית והוו תמן כמא דפקדני יי: ובני ישראל נטלו מבארות בני יעקן למוסרה תמן מית אהרן ואתקבר תמן ושמש אלעזר בריה תחותוהי: מתמן נטלו לגודגוד ומן גודגוד ליטבת ארעא נגדא נחלין דמיין: בעדנא ההוא אפריש יי ית שבטא דלוי למטל ית ארון קימא דיי למקם קדם יי לשמשותיה ולברכא בשמיה עד יומא הדין: על כן לא הוא ללוי חלק ואחסנא עם אחוהי מתנן די יהב ליה יי אנון אחסנתיה כמא די מליל יי אלהך ליה: ואנא הויתי קאים בטורא כיומיא קדמאי ארבעין יממין וארבעין לילון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההיא לא אבא יי לחבלותך: ואמר יי לי קום איזיל למטול קדם עמא

מסורה

והם ט' ר"פ נמסר בריש משלי גבי פסו' והם לדמם יארבו: ובזרעך ה' חס' וסימ' והם עמך ונחלתך, ונדעתי את זרעך, כי ישמעון את שמעך דמלכים, ואמרה אהה אדני יי' הנה, וזרעך חשופה: כראשנים ד' וסי' וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על, ויפסל שני לחת אבנים כראשני', בעת ההיא אמר יי', ואעש ארון, ונמסר גם בסדר כי תשא: שברת כל ליש' פתח: ושמתם ב' וסימ' ושמתם שרי מקנה על אשר לי, בארון: ואשם ה' חס' וסימ' ואשם ואנזם על אפה והצמדים, ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי, ואשם שם מקום לארון דמלכים, ואשם השק על מתני, ואשם דברי בפיך, ונמסר גם בסדר חיי: ולברך ד' וסי' בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי, ונגשו הכהנים בני לוי, יפתח יי' לך את אוצרו הטוב, ובני עמרם אהרן ומשה: ואנכי ט' ר"פ וסימ' במסר' רבת': כימים ד' דנשים וסי' נמסר בסדר דברים: לא אבה ג' וסימ' לא אבה יי' השחיתך, לא אבה יבמי, וישראל לא אבה לי:

מסורה קטנה: ט' ר"פ · ה' חס' כל"ס · ל' · ז"ג · ל' ותס' · ב' וכנלאריית סרי מקנה · ד' ז"ג · כל' אוריית מ"ל כמי · ה' חס' · ב' וכפסוק · כל' · ל' · ג' · ט' ר"פ · ד' דנשי' · ג' · ז'

עתה

ויבחר בזרעם, והם אתם זה טעם ככם: ומלתם את ערלת לבבכם, להתרחק מהתאוות העבות והכבדו' כערלה גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין האמת: וערפכם, פירשתיו ועוד בעבור שאמר כי עם קשה עורף אתה: אלהי האלהים, פירשתיו: ואדוני האדונים, כי מעלות גבוהות הם כטעם וגבוהים עליהם ומי שיכיר אלה המדות הוא מול לב: עושה משפט, אף על פי שהוא כשגב הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים וכן הגר ויכלכלהו בהשענו עליו ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו: את יי' אלהיך תירא, שלא תעברון על מצות לא תעשה: ואותו תעבוד, במצות עשה: ובו תדבק, בלב: ובשמו תשבע, כפה כאשר הוא מפורש: הוא תהלתך, הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות: בשבעים נפש, פירשתיו ואחר שהוא הרבה אתכם חייבי' אתם לאהוב אותו והוסיף כל הימים: כי לא את בניכם, התשובה היא כי עיניכם הרואות והטעם כי אלה הנוראות אינם לעתיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם: את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה, להוציא אתכם ממצרי', והאותות והמופתים לפרעה שהוא עקר: אשר הציף, מגזרת צפו מים על ראשי: ויאבדם, הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם: ואשר עשה לכם במדבר, דבר המן: ואת

ועתה ישראל, אף על פי שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם: כי אם ליראה וגו', רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: לשמור את מצות יי', ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר: הן ליי' אלהיך, הכל ואף על פי כן רק באבותיך חשק יי' מן הכל: ככם, כמו שאתם חשוקים מכל העמים היום הזה: ערלת לבבכם, אוטם לבבכם וכסויו: ואדוני האדונים, לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים, אם תפרקו עולו: ולא יקח שוחד, לפייסו בממון: עושה משפט יתום ואלמנה, הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו: ואוהב גר, לתת לחם ושמלה ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: כי גרים הייתם, מום שבך אל תאמר לחברך: את יי' אלהיך תירא, ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדו' הללו אז בשמו תשבע: וידעתם היום, תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם, אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה: בקרב

ויבאו ז' רפין וסימ' במסר' רבת': השמים ושמי השמים ג' וסימ' הן ליי' אלהיך השמים ושמי השמים, הנה השמים דמלכים, ומי יעצר דה': וערפכם ג' וסימ' לא תקשו עוד, ומלתם את ערלת לבבכם, וחברו: עשה כל עשה דאמ' דתקע כולם קמצים בם כב פתחין וסרמ' במלכים ב' סימ' ז' גבי פרשת' וארבע':

ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם לתת להם: פ

ועתה ישראל מה יהוה אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יהוה אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך: לשמר את מצות יהוה ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך: הן ליהוה אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה: רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד: כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה: ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים: את יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע: הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך: בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי השמים לרב:

יא ואהבת את יהוה אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים: וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יהוה אלהיכם את גדלו את ידו החזקה וזרעו הנטויה: ואת אתתיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים לפרעה מלך מצרים ולכל ארצו: ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם ויאבדם יהוה עד היום הזה: ואשר עשה לכם במדבר עד באכם עד המקום הזה:

ויעלון ויירתון ית ארעא די קיימית לאבהתהון למתן להון: וכען ישראל מה יי אלהך תבע מנך אלהין למדחל קדם יי אלהך למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמרחם יתיה ולמפלח קדם יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך: למטר ית פקודיא דיי וית קימוהי דאנא מפקד לך יומא דין דיטב לך: הא דיי אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל די בה: לחוד באבהתך צבי יי למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין: ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון עוד: ארי יי אלהכון הוא אלהא דיינין ומרי מלכין אלהא רבא גיברא ודחילא דלית קדמוהי למסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא: עבד דין יתם וארמלא ורחים גיורא למתן ליה מזון וכסו: ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ולדחלתיה תתקרב ובשמיה תקיים: הוא תשבחתך והוא אלהך די עבד עמך ית רברבתא וית חסינתא האלין די חזאה עינך: בשבעין נפשן נחתו אבהתך למצרים וכען שויך יי אלהך ככוכבי שמיא למסגי: ותרחם ית יי אלהך ותטר מטרת מימריה וקימוהי ודינוהי ופקודוהי כל יומיא: ותדעון יומא דין ארי לא ית בניכון די לא ידעו ודי לא חזו ית אולפנא דיי אלהכון ית רבותיה ית ידיה תקיפתא ודרעיה מרממא: וית אתותיה וית עובדוהי די עבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעיה: ודי עבד למשרית מצראי לסוסותהון ולרתיכיהון די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואובדנון יי עד יומא הדין: ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא הדין:

בעל הטורים

אשר נשבעתי לאבת' לתת להם וסמיך ליה ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה לומר לך שהאבות היו ירא' יי'. מה יי' אלהיך שואל מעמך. מה באת"ב יץ שואל ממך ק' ברכות בכל יום ויש בפסוק ק' אותיות. וכן ממך עולה ק'. ועתה ישראל ב' דסמיכי הכא ואידך ועתה ישראל שמע אל החקים. כנגד ב' תורו' תורה שבכתב ותורה שבעל פה. הן ליי' אלהיך. הפסוק מתחיל ומסיים בה"א לומר שבה"א נברא העולם. וכנגד ה' חומשי תורה. ו' תיבות בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מעשרה. הארץ וכל אשר בה. וסמיך ליה רק באבותיך לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראת אלא בזכות האבו'. רק באבותיך מיעוט הוא שגם עליהם יש דין. אברהם במה אדע. יצחק אהב את עשו. יעקב אמר נסתרה דרכי מיי'. סמך לרק באבותיך ומלתם לומר שתמולו ערלת הלב כמו שעשו האבות. ואוהב ב' ואוהב גר. ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו. אוהב את הגר אבל האוהב חמס שנאה נפשו. את יי' אלהיך תירא' בגימ' תורה. בשבעי' נפש הפסוק מתחיל ומסיים בכ"ף לומר שיעקב הזהירם שידבקו איש בביתו ולא יתערבו במצרים ולכך נקראו בית יעקב. ויאבדם ב' ויאבדם יי' עד היום. מסגיא לגוים ויאבדם. זה שיש במדרש שכדמה לפרעה לסוסיא נקבה כדי למשכו בים לאבדו זהו מסגיא לגוי' ויאבדם: מרשית

מסורה

אנשים היו מצורעים: ושמלה כל אוריתא כתיב כן בסר שלמה וסימ' על כל דבר פשע על שור על חמור, ואם חבל תחבל שלמת רעך' השב תשיב לו את העבוט כבא, ואולך אתכם ארבעים שנה, וכל שאר קריא' דכוו' בר מן ו' שמלה וסימ' ויקרא יהושע ויפרשו את השמלה, הנה היא לוטה בשמלה, וירחץ ויסך, מי עלה שמים וירד, ורחצת וסכת דישעיהו, וסימ' כל למ"ד דקדי' למ"ם טל מ"ם דקדי' ללמד חס' במג דאינון למ"ד דקדים למ"ם וחס' וסימ' ואולך אתכם ארבעים, וריח שלמתיך שלמתיהם לא בלו דעזרא:

הוא תהלתך והוא יב פסוקים דמיין מן ב' מלין דמיין מסורת' מכא ומסורת' מכא קדמא לא נסיב ו"ו ותניין נסיב ו"ו וחד מלה בינהו וסימ' במסר' רבתא:

הוא
יב פסו' דמיין מן ב' מלין דמיין מסורת' מכא ומסורת' מכא קדמא לא נסיב ו"ו ותניין נסיב ו"ו וחד מלה בינהון

אחריכם
ב"ע אחריכם ליה

בקרב כל ישראל, כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה אמר לו רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה ולא ביתיה את לו ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם, זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: כי עיניכם הרואות, מוסב על מקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו' כי אם עיניכם אשר עיניכם הרואות וגו': לא כארץ מצרים היא, אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כ... כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה וגו' אדם אחד בכאן ואם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך בונה את הכעור שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום ה... המחובר קודם הוא. לומר שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר כגן יי' כארץ מצרים וצוען שבח מצרים היא שהיא מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתי' ואעפ"כ היא יפה מצוען ובכתובו' דרשו בענין אח' אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואחר כך לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם, אפי' ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגו' אף היא אינ' כארץ ישר': והשקית ברגלך, ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך

ואשר עשה ה' וסימ' במסר' רבת': ולמען ב' ראשי פסוקים וסי' ולמען תספר באזני בנך, ולמען תאריכו ימים על האדמה: כארץ ה' וסימ' נמסר בסדר לך לך: כגן ז' וסימ' במסר' רבת': מטר ד' וסי' ונתתי מטר ארצכם, יתן יי' מטר ארצך, ולתת מטר ארצך בעתו, מטר זרעך:

ואשר עשה לדתן ולאבירם בני אליאב בן ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל: כי עיניכם הראת את כל מעשה יהוה הגדל אשר עשה: ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש: ס

כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק: והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים: ארץ אשר יהוה אלהיך דרש אתה תמיד עיני יהוה אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה: פ

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם

ודי עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן די פתחת ארעא ית פומהא ובלעתנון וית אנש בתיהון וית משכניהון וית כל יקומא די עמהון בגו כל ישראל: ארי עיניכון חזאן ית כל עובדא דיי רבא די עבד: ותטרון ית כל תפקדתא די אנא מפקד לך יומא דין בדיל דתתקפון ותעלון ותירתון ית ארעא די אתון עברין תמן למירתה: ובדיל דתורכון יומין על ארעא די קים יי לאבהתכון למתן להון ולבניהון ארעא עבדא חלב ודבש:

ארי ארעא די את עליל לתמן למירתה לא כארעא דמצרים היא די נפקתון מתמן די תזרע ית זרעך ומשקת ליה ברגלך כגינת ירקא: וארעא די אתון עברין תמן למירתה ארע טורין ובקען למטר שמיא שתיא מיא: ארעא דיי אלהך תבע יתה תדירא עיני יי אלהך בה מרישא דשתא ועד סופא דשתא:

ויהי אם קבלא תקבלון לפקודי די אנא מפקד יתכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמפלח קדמוהי בכל לבבכון ובכל נפשכון: ואתן מטר ארעכון בעדניה בכיר ולקיש ותכנוש עבורך וחמרך ומשחך: ואתן עסבא בחקלך לבעירך ותיכול ותשבע: אסתמרו לכון דלמא יטעי לבכון

אבן עזרא

ואת בתיהם, הם נשיהם ובניהם: ואת כל היקום, שם כלל: אשר ברגליהם, בעבורם או כמשמעם ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו שתשמרו מצות השם: וירשתם, שבור הרי"ם בעבור שבר הוי"ו כי הארץ הנה טעם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ איננה כארץ מצרים רק יש לה צורך כל השנה לשום השם עינו עליה והטעם כדרך משל כאשר שירא' כל מה שהיא צריכה ויתן הכל בעתו: מרשית, בלא אל"ף ורבים כן על כן כתוב והיה אם שמע תשמע ונתתי מטר ארצכם וזהו עיני יי' אלהיך בה: יורה, גשם שיורה על שנה טובה והוא ב בתחלת השנה: ומלקוש, ידוע: ואכלת ושבעת, שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך: יבולה

בעל הטורים

מרשית השנה אותיות מתשרי סמך עיני יי' אלהיך בה לוהיה לומר אם שמוע תשמעו עיני יי' אלהיך בה· כי כמים הפנים לפנים· על אחרית השנה והיה אם שמוע לומר אם תשמעו עד אחרית השנה יתן הגשמים בזמנם· ובמקום שצריך להם ואם היו צדיקי' בתחלת השנה והקב"ה גזר עליהם גשמי' וסרחו מורידן במדברות וכימי'· בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר· לומר שאי' נענין על המטר אלא אם כן יכוונו להתפלל בכל לב· בעתו בגימ' בלילות· לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם ז' מתיג בס"ת· וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי ז' יולין בס"ת לומר כל המודה בע"ז ככופר בי' הדברות שנתנו למ' יום וכן ז' מתין כי ז' מומין כתיבי בע"ז פה להם ולא ידברו וכו': ונתתם

ונבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק, שאין די לו בגשמים ומשקים אותו ברגל ובכתף: ארץ הרים ובקעות, משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע משפועיו ואחד בראשו: ובקעות, הן מישור: אשר יי' אלהיך דורש אותה, והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני יי' אלהיך בה, לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירות עתים לטובה עתים לרעה כו' כדאיתא בראש השנה: מראשית השנה, מראש השנה נידון מה יהא בסופה: והיה אם שמוע, והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמע תשמעו, אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן אם שכוח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה כתיב במגלה אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום, שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום: לאהבה את יי', שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבוא: ולעבדו בכל לבבכם, עבודה שהיא בלב וזו היא תפילה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגו' וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם, והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לציבור: ונתתי מטר ארצכם, עשיתם מה שעליכם אני אעשה מה שעלי: בעתו, בלילות שלא יטריחו אתכם, דבר אחר בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם: יורה, היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש, רביעה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והיה העטופים ללבן לקישיא, ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין: ואספת דגנך, אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנ' אם אתן דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנ' והיה אם זרע ישראל וגו': ונתתי עשב בשדך, שלא תצטרך להוליכה למדברות, דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת, הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים ואכלת ושבעת: השמרו לכם, כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אד' מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנ' פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון, מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת:

וסרתם, לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"ז וכן דוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' לאמר לך עבוד וגו' ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתור' הריני קרוב לעבד אלהים אחרים: אלהים אחרים, שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי: את יבולה, אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה, עלכל שאר הייסורי' אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטוא משל למלך ששולח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיב' נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחרי פלטרין: מהר', איני נותן לכם ארכ' ואם תאמרו והלא נתנ' ארכה לדור המבול שנאמ' והיו ימיו מאה ועשרים דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: ושמתם את דברי, אף לאחר שתגלו היו מצויינ' במצות הניחו תפלין עשו מזוזו' כדי שלא יהו לכם חדשי' כשתחזרו וכן הוא אומ' הציבי לך ציוני': לדבר בם, משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו מש' שיהא זה למוד דברו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תור' ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנאמ' ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו': למען ירבו ימיכם וימי בניכם, אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם, אין כתוב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדי' תחיית המתים מן התור': שמור תשמרון, אזהרת שמירות הרב' להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו, הוא רחום ואתה תהא רחו' הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו, אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמי' ומעל' אני עליך כאילו נדבקת בו: והוריש יי', עשיתם מה שעליכם אף אני אעש' מה שעלי: ועצומים מכם, אתם גבורים והם גבורי' מכם שאם לא שישראל גבורי' מה השבח ההוא שמשבח את האמוריי' לומר ועצומי' מכם אלא אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם: לא יתיצב איש וגו', אין לי אלא איש אומה ומשפח' ואשה בכשפיה מניין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפי' כעוג מלך הבשן: פחדכם ומוראכם, והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד, לשון בעיתת פתאום, מורא לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם, והיכן דיבר את אימתי אשלח לפניך וגו':

ראה אנכי, ברכה וקללה, האמורות בהר גריזים ובהר עיבל: את הברכה, על מנת אשר תשמעו:

והאדמה ג' וסימ' והאדמה לא תשם' והאדמה לא תתן את יבולה' והאדמה תשאה שממה: הטבה ג' חס וסימ' ואבדתם מהרה' וברכת את יי' אלהיך' ועשית הישר והטוב: כימי השמים ל' וחד כימי שמים' ואינון ז' זוגין דשמים והדא מלה חד לא נסיב ה"א וחד נסיב ה"א ולית דכוו' וסימ' במסר' רבת': מצוה אתכם

וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף יהוה בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על הארץ: ס

כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשתה לאהבה את יהוה אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו: והוריש יהוה את כל הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם: כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם: לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן יהוה אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם:

ק"א א"ך יע"לא סימן ותיבות אלף תשמ"ו

ותסטון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון: ויתקוף רוגזא דיי בכון ויחוד ית שמיא ולא יהי מטרא וארעא לא תתן ית עללתה ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיי יהיב לכון: ותשוון ית פתגמי אלין על לבכון ועל נפשכון ותקטרון יתהון לאת על ידכון ויהון לתפלין בין עיניכון: ותלפון יתהון ית בניכון למללא בהון במיתבך בביתך ובמהכך באורחא ובמשכבך ובמקימך: ותכתבנון על מזוזין ותקבענון בסיפי ביתך ובתרעך: בדיל דיסגון יומיכון ויומי בניכון על ארעא די קים יי לאבהתכון למתן להון כיומי שמיא על ארעא:

ארי אם מטר תטרון ית כל תפקידתא הדא די אנא מפקד יתכון למעבדה למרחם ית יי אלהכון למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולאתקרבא לדחלתיה: ויתריך יי ית כל עממיא האלין מן קדמיכון ותירתון עממין רברבין ותקיפין מנכון: כל אתרא די תדרוך פרסת רגליכון ביה די לכון יהי מן מדברא ולבנן מן נהרא נהרא פרת ועד ימא בתראה יהי תחומיכון: לא יתעתד אנש קדמיכון דחלתכון ואימתכון יתן יי אלהכון על אפי כל ארעא די תדרכון בה כמא די מליל לכון:

פרשה ראה

ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה: את הברכה אשר תשמעו אל מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום:

חזו די אנא יהב קדמיכון יומא דין ברכן ולוטין: ית ברכן אם תקבלון לפקודיא דיי אלהכון די אנא מפקד יתכון יומא דין: ולוטין

י"א וסימ' במסר' רבת': מלפניכם ג' וסימ' והוריש יי' את כל הגוים האלה' ויי' אלהיכם הוא הדפם' ידע תדעו כי לא יוסיף יי' מפניכם תניינא דפסו': תדרך ה' וחס' וסי' כל המקו' אשר תדרך' ואתה על במותימו תדרך' כל מקום אשר תדרך' אתה תדרך זית' על שחל ופתן תדרך: פחדכם ג' וסי' לא יתיצב איש בפניכם' גם אני באדכם' בבא כשאה פחדכם: אנכי נתן ז' וסימ' במסר' רבת': מצות יי' אלהיכם ה' וסימ' נמס' בסד' פקודי:

אבן עזרא

יבולה, פירשתיו: ואבדתם מהרה, שיגלו ממנה כאובדים ברעב אחר שהית' הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם: לטוטפו', מפורש, ואם תשימון על לב לא תעבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים על הארץ: כי אם שמור תשמרו, הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדון מהר' מעל הארץ הטוב' לעו כי לא תכנסו שם בתחלה ולא תנכחו אם לא תשמרו מצות יי': לאהבה, בלב: ללכת בכל דרכיו, שלא ישנה ולא יהפוך: ולדבקה בו, בסוף והוא סוד גדול:

ראה לכל אחד ידבר: את הברכ' אשר תשמעו, כי בשמעכם הנה אתם מבורכים והברכה תוספת טובה והקללה מגרעת והוא מגזרת קלה:

בעל הטורים

וכתבתם על מזוזו' ביתך, וסמיך ליה למען ירבו, שעל ידי המזוזה לא יבא המשחית אל בתיכם וסמיך ליה אם שמור תשמרון על שם יי' שומרך יי' צלך על יד ימינך: על הארץ ט' פעמי' על הארץ בזה הספר, כנגד ט' שבטים שנטלו חלק מעבר לירדן: כי אם שמר בגימ' תורה: כל המקום אשר תדרוך, ונטיהושע כל מקום חסר הא' שהא' שבטים לא הוריש יהושע: ומוראכם ב' פחדכם ומוראכם יתן יי' אלהיכם: ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ: מלמד כשנכנסו ישראל היה מוראם אף על חית הארץ כדכתיב והשבתי חיה רעה מן הארץ כענין של לימות המשיח ונער קטן נהג בם:

ראה אנכי

אמר לשון יחיד ופי' ראה אמר לכל אחד ואח' וי"מ ליהושע אמר ראה אנכי והזהירו לברך את ישראל כשיעברו את הירדן ויש מפרשים לפי שקללות וברכות שבמשנה תורה כלם באמרן בלשון יחיד: ד"א ראה אנכי: ראה עשרת הדברות שפתח באנכי ותקיים אותם כי כל המצות כלולות בהם: ד"א ראה אנכי פי' ממני תראו וכן תעשו: ד"א ראה לשון יחיד: לפניכם לשון רבים: והיינו דאמרינן פ"בל סדר המשנה: משה שונה לאהרן פרקו: ואח"כ נכנסו בניו וכו': כדאית' בעירובין: ד"א לעיל כתיב לכם: וסמיך ליה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה: כלומר לכם אני אומר שתבחרו ברכ': ד"א ראה כי המפיל גורל עם חבירו מכסה הגורלות והחלקי' שלא יברור חבירו חלק היפה: אבל אתה ראה הגורלות וראה החלקים ובחרת בחיים: וזהו אתה תומיך גורלי שאתה תומך בידי ליתנה על גורל טוב ולברור אותו: את הברכה: בברכות אמר את לשון רבים: כי לא כפל דבר אחד מכל דבריו הטוב: ובקללה לא אמר את: אלא והקללה: ד"א את הברכה: מאל"ף ועד ת"ו: מאם בחקותי עד קוממיות: ובקללה מו"ו ועד ה"א: מואם לא תשמעו עד ביד משה: בקללה אמר אם לא תשמעו: ובברכה אמר אשר תשמעון ולא אמר אם בלשון ספק ואמ' אשר מלשון אשרי של אשרי אדם שומע לי: את הברכה אשר תשמעו ס"ת תורה שבזכות התור' יבואו הברכו':

הלא

מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו׳, הא למדת כל העובד ע״ז הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע״ז ככופר בכל התורה כולה: ונתת את הברכה, כתרגו׳ ית מברכיא את המברכים: על הר גריזים, כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו׳ כל הארורין שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: הלא המה, נתן בהן סימן: אחרי, אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבא השמש, להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנכתבו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במשפל והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך רפה: מול הגלגל, רחוק מן הגלגל: אלוני מורה, שכם הוא שנ׳ עד מקום שכם עד אלון מורה: כי אתם עוברים את הירדן וגו׳, נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את הארץ: אבד תאבדון, אבד ואחר כך תאבדון מכאן לעוקר ע״ז שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו׳ ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרי׳: מזבח, של אבני׳ הרבה: מצבה, של אבן אחת והיא בימוס שמכינו במשנה אבן שהצב׳ מתחלתה לבימוס: אשרה, אילן הנעבד: ואבדתם את שמם, לכנות להם שם לגנאי בית גלייא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ: לא תעשון כן, להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר, דבר אחר ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם: לא תעשון כן, אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמ׳ ר׳ ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיה׳ ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיתחרב: לשכנו תדרשו, זה משכן שילה: וזבחיכם, שלמים של חובה: מעשרותיכם, מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפני׳ מן החומ׳: תרומות ידכם, אלו הבכורים שנאמ׳ בהם ולקח הכהן הטנא מידך: ובכורות בקרכם, לתתם לכהן ויקריבום שם: אשר ברכך יי׳, לפי הברכה הבא: לא

ל׳ הארץ ״ת פסוקי׳ ל׳ על על וסי׳ נמסר בסדר פקודי: מרה ה׳ חס׳ וסי׳ מול הגלגל אצל׳, בננו זה סורר ומרה׳ ראה יי׳ את עני ישראל מרה מאד׳ קורץ בעיניו מולל׳ דור סורר ומרה: תעשון יד וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן ז׳ גבי כדים רקים דגדעון: שמו שם ו׳ פסו׳ שם שמה וסימ׳ כי אם אל המקום אשר׳ והיה המקום אשר

והקללה אם לא תשמעו אל מצות יהוה אלהיכם וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם: ס

ולוטין אם לא תקבלון לפקודיא דיי אלהכון ותסטון מן ארחא די אנא מפקד יתכון יומא דין למהך בתר טעות עממיא די לא ידעתון:

והיה כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל: הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה: כי אתם עברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן לכם וירשתם אתה וישבתם בה: ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום:

ויהי ארי יעלנך יי אלהך לארעא די את עלל תמן למירתה ותתן ית מברכיא על טורא דגריזין וית מלטטיא על טורא דעיבל: הלא אנון בעברא דירדנא אחורי אורח מעלני שמשא בארע כנענאה דיתב במישרא לקבל גלגלא בסטר משרי מורה: ארי אתון עברין ית ירדנא למיעל למירת ית ארעא די יי אלהכון יהב לכון ותירתון יתה ותיתבון בה: ותטרון למעבד ית כל קימיא וית דיניא די אנא יהב קדמיכון יומא דין:

יב א אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן יהוה אלהי אבתיך לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים על האדמה: אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן: ונתצתם את מזבחתם ושברתם את מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את שמם מן המקום ההוא: לא תעשון כן ליהוה אלהיכם: כי אם אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה: והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבתיכם ובכרת בקרכם וצאנכם: ואכלתם שם לפני יהוה אלהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך יהוה אלהיך:

אלין קימיא ודיניא די תטרון למעבד בארעא די יהב יי אלהא דאבהתך לך למירתה כל יומיא די אתון קימין על ארעא: אבדא תאבדון ית כל אתריא די פלחו תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף: ותתרעון ית אגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשיריהון תוקדון בנורא וצלמי טעותהון תקצצון ותובדון ית שומהון מן אתרא ההוא: לא תעבדון כדין קדם יי אלהכון: אלהן לאתרא דיתרעי יי אלהכון מכל שבטיכון לאשראה שכנתיה תמן לבית שכנתיה תתבעון ותיתון לתמן: ותיתון לתמן עלותכון ונכסת קודשיכון וית מעשרתיכון וית אפרשות ידכון ונדריכון ונדבתיכון ובכורי תוריכון ועניכון: ותיכלון תמן קדם יי אלהכון ותחדון בכל אושטות ידכון אתון ואנש בתיכון די ברכך יי אלהך: לא

יבחר יי׳ אלהיכם׳ ויהי היום ויעבר אלישע׳ נעשה נא עליית קיר קטנה׳ ועל הארץ אשר אתם מנשאים׳ על אשר יהיה שם הרוח: והבאתם י׳ ר״פ מלה חדא ותנינא שמה וסימ׳ נמסך בסדר ויצא:

אבן עזרא

ונתת את הברכה, בפה כמו ונתן אותם על ראש השעיר: בעבר הירדן, כנגד המדבר: אחרי דרך מבא השמש, והטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאו׳, בארץ הכנעני היושב בערבה׳ כי יש כנעני יושב בהר: מול הגלגל, וההרים ארוכים והנה כזה באי זה מקום מההרי׳, מול הגלגל כמו וירדוף עד דן או דרך נבואה או שני שמות: מול, כמו נכח: אלוני מורה, הוא הנזכר בימי אברהם, והברכה והקללה עוד יפרשם: כי אתם עוברים, הטעם כן תחלו לעשו׳ ותהיה הארץ לעולם לנחלה לכם: אבד תאבדון את כל המקומות, אמר רבי יונה המדקדק כי את אלהיהם חסר וי״ו והטעם ואת אלהיהם ולא אמר כלום רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם: רענן ושאנן לעולם בשני נו״ן והטעם כמו רטוב: ואשיריהם, הם עצים: ואבדתם את שמם, שלא יזכרו: לא תעשון כן, הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים רק אל המקום שישים שמו: לשום את שמו, כמו אזכיר שמי: לשכנו תדרשו, והוא הארון והטעם מקום משכן כבודו: ואכלתם שם, הכהנים והלוים ואתם

בעל הטורים

הלא המה בעבר הירדן ס״ת אהרן׳ לפי שעד עתה היו ענניס על ידו שהיו מראים להם הדרך ועתה פסקו העננים׳ לכך צריך ליתן להם סימן לידע הדרך׳ הפסוק מתחיל ומסיים בה״א שצוה להם לעשות ה׳ דברי׳ ונתצתם ושברתם תשרפון תגדעון ואבדתם׳ וכן אמר להם ה׳ דברים לסימן׳ מבא השמש בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מורה׳ תשרפון ג׳ במ׳ בהאי עניינא׳ והיינו דתנן ג׳ אשרות הן נזהו ואשיריה׳ תשרפון ג׳ ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק השם׳ לא תעשון כן בגימ׳ אזהרה על כל מחק שם׳ אל המקום׳ באות בש תד כילפי בני׳ זה ירושלם׳ מקום בגימ׳ לציון׳ ובאת שמה ג׳ במס׳ לשכנו תדרשו ובאת שמה׳ ובאת שמה וראה שם יהוא בענין אלישע שצוה למשוח יהוא למלך׳ מה מלך במשיחה אף כל ענין הקרבנו׳ במשיחה׳ הכלי׳ אינן מתקדשי׳ אלא במשיחה וכהן גדול במשיחה׳ עולותיכם וזבחיכם׳ ח׳ דברים מוזכרים כאן כנגד ח׳ פעמים פני יי׳ דכתיבי ברגל׳ אכזכו

אבן עזרא

ואתם לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שילכה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור כאשר ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתי רק טעמו שלא היו כולם יראי השם ובעבור שאמר אנחנו הנה שם מצות רבות בעולות תלויות בארץ כי כן כתו' אל המנוחה שלא יסעו הם ובניהם וזה טעם נחלה והאמת שפירוש מנוחה והניח לכם והנחלה וישבתם בטח: מבחר נדריכם, מגו' הנדר מן המובחר והנה עוד תוספת ושמחתם ו והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך, וטעם לומר פעם שנית בכל מ מקום אשר תראה להוציא בשר תאוה בעבור שהשלמי' הם קדש ויש כרת על טמא שאכל בשר קודש אמ' על בשר תאוה הטמא והטהור: כצבי וכאיל, שאינו קרב על המזבח וחלב הצבי גם חלב האיל מותר והנה חזוק לדברי רק סמכנו על קבלת א אבותינו: לאכול בשעריך מעשר דגנך, עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבים ובכורות בקרך וצאנך עם ה הכהנים ידבר כי הלוים גם ה הכהנים הם בכלל ישראל כמ' ואנו אתכם שידבר עם שני ש שבטים וחצי וכן אך פדה תפדה עם ישראל ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדו' וכן לאכול בשעריך לפני יי' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמכחשים אמרו כי הם שנים בכורי' האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר ואין צורך להשיב על הבליהם גם אחרים אמרו כי הבכור והמעשר יאכלם הישראל ואם היה במקום הנבחר וזה הפך הכתו' ואמ' כי תאוה לאכל בשר פי' אם תאוה כנפשך לאכול בשר וכבר הזכי' זה להוסיף כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתו' על מקום שאינו מארץ כנען ומשפטו כמשפט שעריך: כי

בעל הטורים

אנחנו עושי' פה היום ס"ת בגימ' הלוים כי עתה הלוים נושאים וכשתעברו הירדן לא ישאו אותו · לשכן שמו שם שמה · רמז לשני מחיצות אחת לקדשי הקדשים ו ואחת לקדשי' קלים · עלתיך בכל מקום אשר תראה ס"ת ה' הכרמל · בכל בגימ' אליהו · רמז לאליהו שיעלה עולות בהר הכרמל · שבטיך בגימ' שבט יהודה · שם תעלה עולותיך ר"ת תשע · ט' דברים אתה עולה על ה' המזבח עולה חטאת אשם שלמים מנחה שמן לבונה יין מים · כברכת ב' תזבח ואכלת בשר כברכת יי' · כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך · בבי עולת ראייה · והיינו דתנן מי שיש לו אוכלין מרובין מביא עולות מרובין וזהו תזבח ואכלת בשר · תזבח דהיינו עולות ואכלת בשר דהיינו שלמים הכל תרבה לפי ברכת יי' אלהיך אשר נתן לך · תרומת ידיך · וסמיך ליה לפני יי' · כתרומת ידיך היינו בכורים · פן

עד עתה ד' וסי' ואחר עד עתה, כי לא באתם עד עתה, ועתה קום צא ודבר על לב, ויחן יי' אות' וירחמ', וכל שאר קריאה ועד עתה: אל הנחלה כל לשון נחלה על במ"ג אל וסימ' כי לא באתם עד עתה, וישבו אל נחלתם, למנצח אל הנחלות: נדריכם ד' וסימ' מלבד שבתת יי', והיה המקום אשר יבחר, הקם

מקרא

יד לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל הישר בעיניו: ט כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר יהוה אלהיך נתן לך: י ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר יהוה אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בטח: והיה המקום אשר יבחר יהוה אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליהוה: ושמחתם לפני יהוה אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם: השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה: כי אם במקום אשר יבחר יהוה באחד שבטיך שם תעלה עלתיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך: טו רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת יהוה אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל: רק הדם לא תאכלו על הארץ תשפכנו כמים: לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך: כי אם לפני יהוה אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו אתה ובנך ובתך ועבדך

ל' ומל · ו' פסוקי' שם שמה · ל' וחס' · ג' פסו' מטע' בענין · כל ל'יש' חסר במ"א בני נכר ישתו תירושך

תרגום

לא תעבדון ככל די אנחנא עבדין הכא יומא דין גבר כל דכשר בעינוהי: ארי לא אתיתון עד כען לבית נייחא ולאחסנא דיי אלהך יהב לך: ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא דיי אלהכון מחסין יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבביכון מסחור סחור ותיתבון לרוחצן: ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון ביה לאשראה שכנתיה תמן לתמן תיתון ית כל די אנא מפקד יתכון עלותכון ונכסת קודשיכון מעשריכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם יי: ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואה די בקרויכון ארי לית ליה חולק ואחסנא עמכון: אסתמר לך דלמא תסיק עלותך בכל אתרא די תחזי: אלהין באתרא די יתרעי יי בחד משבטך תמן תסיק עלותך ותמן תעביד כל די אנא מפקד לך: להוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול בשרא כברכתא דיי אלהך דיהיב לך בכל קרוך מסאבא ודכיא ייכלניה כבשר טביא ואילא: לחוד דמא לא תיכלון על ארעא תשדניה כמיא: לית לך רשו למיכל בקרוך מעשר עבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועאנך וכל נדרך די תדר ונדבתך ואפרשות ידך: אלהין קדם יי אלהך תיכלניה באתרא די יתרעי יי אלהך ביה את וברך וברתך ועבדך

מסרה

תקימנה ב' בו: ושמחתם לפני יי' אלהיכם ב' פסוקי' מתחלפין בעניינא דין ואכלת' שם לפני יי' אלהיכ' וסימ' דאכיל יתיב דחדי מרקד: סימן והיה המקום, והביאותים אל הר קדשי, עולתיכ' כתיב ושארא עולותיכ' כתי' מל דמל': בכל מקו' ד' וסימ' ואכלתם אתו, השמר לך פן תעלה, רב הפגר בכל מקום, בכל מקום עיני יי' צופות: במקום במקום כלם חס' במ"א וארת איל המלואי' תקח: מצוך ג' ב' דגשים וא' רפה וסימ' למען תירא את יי' אלהיך, כי אם במקום, שמור ושמעת את כל הדברים האלה: כברכת ב' וסי' רק בכל אות נפשך, איש כמתנת ידו: משנה תורה כל מקו' אשר תדרך לכם נתתיו, רק בכל אות נפשך, הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל, הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל, אך כאשר יאכל, הטמא והטהור יחדו יאכלנו סוף פסו', כי אם כל המקום אשר, לשום את שמו לשכנו תדרשו, כי ירחק, לשום שמו שם: מן ריש ספרא עד עשר תעשר דגנך ותירשך, ומן עשר תעשר עד סוף ספרא דגנך תירשך, וכל ליש' חס' וי"ו במ"א אם ישתו בני נכר תירושך: סימן רק הדם לא תאכלו יתיר וי"ו וחס' ארת, רק את דמו לא תאכל יתיר את וחסר וי"ו: כל שינוי דא"ל הא"רץ ודע"ל הא"רץ מ"כל כ"ד ספ"רי תש"כח במסרה רבתא דאס"דרנא בסוף הא' חיב"ורא באור"ח קש"וט:

רשי

לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים וגו', מוסב למעלה על כי אתם עוברי' את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה כל יד שנה של כיבוש וחילוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבי' פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבו' שאתם מתנדבי' על ידי שישר בעיניכם להביא' ולא על ידי חובה אותם תקריבו בבמה: כי לא באת' כל אותן יד שנה: עד עתה, כמו עדיין: אל המנוח', זו שילה: נחלה, זו ירושלם: ועברת' את הירדן וישבתם בארץ, שתחלקוה ויהא כל א אחד מכיר את חלקו ואת שבטו: והניח לכם, לאחר כבוש וחלוק ומנוח' מן הגוים אשר הניח יי' לנסו' בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד אז והיה המקום וגו' בנו לכם בית הבחיר' בירושלם וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך ב בביתו ויי' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזי' וארון יי' יושב בתוך היריעה: שמה תביאו וגו', למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלם ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו מ משחרבה שילה וכאו לנוב וחרבה נוב וכאו לגבעון היו הבמות מ מותרות עד שבאו ל לירושלם: מבחר נדריכם, מלמד שיביא מן המובחר: השמר לך, ליתן לא תעש' על הדבר: בכל מקום אשר תראה, אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר ה הכרמל: באחד שבטיך, בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מ מכל השבטים ומכל מקו' הגורן בחלקו של בנימין היה: רק בכל אות נפשך, במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים הרי אמור במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשי' שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת"ל רק: תזבח ואכלת, אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה: הטמא והטהו', לפי שבאו מכח קדשי' שנ' בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלין בקערה אחת: כצבי וכאיל, שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל, לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה: רק הדם לא תאכלו, אע"פ שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים, לומר לך שאין צריך כסוי, דבר אחר הרי הוא כמים להכשיר את הזרעי': לא תוכל, בא הכתו' ליתן לא תעשה על הדבר: לא תוכל, ר' יהושע בן קרחה אומ' יכול אתה אבל איני רשאי כיוצא בו ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסי' היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר ששמה יבוס כך מפורש בפרקי דר' אליעזר והוא שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים צלמים שכתבו עליהם את השבועה: ובכורות בקרך, אזהרה לכהנים: ותרומת ידך, אלו הבכורים: לפני יי', לפנים מן החומה: והלוי

ואל הנחלה כל לשון נחלה על במג"אל וסי' דין ויש' להם נשי' לממפרס' לתננם אל הנשיאי' · ושמחתם לפני סימן אלין בטעם דעניינ' קדמ' ואכלת' שם לפני ואכלתם בפסוק פס' ברכיע לפני

והלוי אשר בשעריך, אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמניהו על שלמיך: השמר לך, ליתן לא תעשה על הדבר: על אדמתך, אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: כי ירחיב וגו', למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר: בכל אות נפשך וגו', אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים: כי ירחק ממך המקום, ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתך, למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: אך כאשר יאכל את הצבי וגו', אינך מוזהר לאכלן בטהר' אי שה צבי ואיל חלבן מותר אף חולי' חלבן מותר תלמו' לומר אך: רק חזק לבלתי אכול הדם, ממה שנ' חזק אתה למד שהיו שטופין בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה ר' שמעון בן עזאי אומ' לא בא הכתו' אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאו' לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצו': ולא תאכל הנפש עם הבשר, אזהרה לאבר מן החי: לא תאכלנו, אזהרה לדם התמצית: לא תאכלנו, אזהרה לדם האיברים: למען ייטב לך וגו', צא ולמד מתן שכרן של מצו' אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו קל וחומר לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאו' להם: רק קדשיך, אע"פ שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: ועשית עולותי', אם עולות הם תן הבש' והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחילה ואחר כך והבשר תאכל עוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשי' שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשי' שיקריבו: שמור, זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכ' כענין שנ' כי נעים כי תשמר' בבטנך ואם שניתה אפשר שתשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה: את כל הדברי', שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה: הטוב, בעיני השמים: והישר, בעיני אדם: פן תנקש, אנקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן וארכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירים ומתנקשים אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך, אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו, לפי שלא ענש על עבודה זרה אלא זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתו' בלתי ליי' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודה זרה לעובדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפי' שלא כדרכה חייב: כי גם את בניהם, גם לרבות את אבותם ואמותיהם אמר רבי עקיבה אני ראיתי גוי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו:

את כל

ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני יהוה אלהיך בכל משלח ידיך: השמר לך פן תעזב את הלוי כל ימיך על אדמתך: ס

כי ירחיב יהוה אלהיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר: כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן יהוה לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך: אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו הטמא והטהור יחדו יאכלנו: רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר: לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים: לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני יהוה: רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יהוה: ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח יהוה אלהיך ודם זבחיך ישפך על מזבח יהוה אלהיך והבשר תאכל: שמר ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוך למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני יהוה אלהיך: ס

כי יכרית יהוה אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך וירשת אתם וישבת בארצם: השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני: לא תעשה כן ליהוה אלהיך כי כל תועבת יהוה אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנתיהם ישרפו באש לאלהיהם:

ואמתך וליואה די בקרוך ותחדי קדם יי אלהך בכל אושטות ידך: אסתמר לך דלמא תשבוק ית ליואה כל יומך על ארעך: ארי יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די מליל לך ותימר איכול בשרא ארי תתרעי נפשך למיכל בשרא בכל רעות נפשך תיכול בסרא: ארי יתרחק מנך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן ותכוס מתורך ומענך די יהב יי לך כמא דפקדתך ותיכול בקרוך בכל רעות נפשך: ברם כמא דמתאכיל בסר טביא ואילא כן תיכלניה מסאבא ודכיא כחדא יכלניה: לחוד תקף בדיל דלא למיכל דמא ארי דמא הוא נפשא ולא תיכול נפשא עם בשרא: לא תיכלניה על ארעא תשדניה כמיא: לא תיכלניה בדיל דייטב לך ולבנך בתרך ארי תעבד דכשר קדם יי: לחוד מעשר קודשך דיהון לך ונדרך תטול ותיתי לאתרא די יתרעי יי: ותעבד עלותך בשרא ודמא על מדבחא דיי אלהך ודם נכסת קודשך ישתפך על מדבחא דיי אלהך ובשרא תיכול: טר ותקביל ית כל פתגמיא האלין די אנא מפקיד לך בדיל דייטב לך ולבנך בתרך עד עלמא ארי תעבד דתקן ודכשר קדם יי אלהך: ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די את עליל לתמן למירת יתהון מן קדמך ותירת יתהון ותתיב בארעהון: אסתמר לך דלמא תתקל בתריהון בתר דישתיצון מן קדמך ודלמא תתבע לטעותהון למימר איכדין פלחין עממיא האלין ית טעותהון ואעביד כן אף אנא: לא תעביד כן קדם יי אלהך ארי כל דמרחק קדם יי דסני עבדין לטעותהון ארי אף ית בניהון וית בנתהון מוקדין בנורא לטעותהון:

ית

אבן עזרא

כי הדם הוא הנפש, פירשתיו: למען ייטב לך, שלא יאכל נפש בהמה שתשכן נפשו גם הנפש והגוויה בדמות האב על כן לבניך אחריך: רק קדשיך, עולות ושלמים ונדרים: תשא, והטעם תביאם אל המקום הנבחר: והבשר תאכל, עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה ואם שלמים יאכל רבם הישראלי, וטעם שמור ושמעת על הדם שישפך על גבי המזבח: כי יכרית, גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא יכרת ואת הגוים לא ירחיב גבולו, מלת ופן דרך קריאה שתעשה כמעשיהם: ואעשה כן גם אני, לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם:

את

מסרה

אכלה ה' וסי' נמסר בסדר ואתחנן: הטוב והישר ד' וסימ' כי תעשה הטוב והישר, וראיתם הטוב והישר מבני אדניכ', ויעש אסא, ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהוד' דה"ה: ופן ה' וסי' נמסר בסדר ואתחנן: איכה י"ז וסי' נמסר בריש מגל' איכה: בנתיה ה' חס' ו"ו וסי' כי גם את בניהם, ויהיו דוד ואנשיו, ובנו במות התפת, והאכלתים את בשר, והעם אשר המה, וכל עזרא דכוו':

בעל הטורים

פן תעזוב הלוי· וסמיך ליה וכי ירחיב לומ' יתן אדם ירחיב לו· תאכל בשר וסמיך ליה כי ירחק לומר שיתרחק האדם לאכול בשר כדאית' בפר' כסוי הדם· כי ירחק הפסוק מתחיל ומסיים בכ"ף לומר אף על פי ששחט צריך להכנים בו כף ידו ולבדוק הריאה· כאשר צויתך בגימט' זה רוב האחד בעוף ורוב שנים בבהמה· כאשר צויתיך רובו של אחד ככולו· אך כאשר יאכל הצבי והאיל אך מיעוטא הוא שאינו חייב במתנות· עם הבשר בגי' כבשר מן החי· תשפכנו בגימ' פטור מלכסותו· ונדריך ב' במס' ונדריך תשא ובאת· ונדריך תשלם והיינו דתנן לנדרים אם מתו או נגנבו חייב באחריותן וזהו ונדריך תשלם היאך ונדריך תשא· ואתה חייב באחריותן עד שתביאם כדאמרינן כיון דאמ' עלי כמאן דטעין ליה אכתפיה דמיא· והבשר תאכל וסמיך ליה שמור ושמעת לומר עם הארץ אסור לאכול בשר כדאיתא בפסחים שמור ושמעת אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד· כי תעשה הטוב והישר בעיני יי' וסמיך ליה כי יכרית· לומר שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים שעושים הטוב והישר· לרשת אותם ולא לונס· אותם· ולא שאר אומות·

כי

תורה

את כל־הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא־תסף עליו ולא תגרע ממנו: פ
כי־יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת: ובא האות והמופת אשר־דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא־ידעתם ונעבדם: לא תשמע אל־דברי הנביא ההוא או אל־חולם החלום ההוא כי מנסה יהוה אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את־יהוה אלהיכם בכל־לבבכם ובכל־נפשכם: אחרי יהוה אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת־מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון: והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת כי דבר־סרה על־יהוה אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים והפדך מבית עבדים להדיחך מן־הדרך אשר צוך יהוה אלהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך: ס
כי יסיתך אחיך בן־אמך או־בנך או־בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך: מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים ממך מקצה הארץ ועד־קצה הארץ: לא־תאבה לו ולא תשמע אליו ולא־תחוס עינך עליו ולא־תחמל ולא־תכסה עליו: כי הרג תהרגנו ידך תהיה־בו בראשונה להמיתו ויד כל־העם באחרנה: וסקלתו באבנים ומת כי בקש להדיחך מעל יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: וכל־ישראל ישמעו ויראון ולא־יוספו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך: ס

תרגום

ית כל־פתגמא די אנא מפקד יתכון יתיה תטרון למעבד לא־תוספון עלוהי ולא תמנעון מניה:
ארי־יקום בינך נביא או חלם חלמא ויתן לך את או מופתא: וייתי אתא ומופתא די־מליל עמך למימר נהך בתר טעות עממיא די לא־ידעתנון ונפלחנון: לא תקבל לפתגמי נביא ההוא או לחלם חלמא ההוא ארי מנסי יי אלהכון יתכון למדע האיתיכון רחמין ית־יי אלהכון בכל־לבכון ובכל־נפשכון: בתר פלחנא־דיי אלהכון תהכון ויתיה תדחלון וית־פקודוהי תטרון ולמימריה תקבלון וקדמוהי תפלחון ובדחלתיה תקרבון: ונביא ההוא או חלם חלמא ההוא יתקטל ארי מליל־סטיא על־יי אלהכון די־אפיק יתכון מארעא דמצרים ודפרקך מבית עבדותא לאטעיותך מן־ארחא די פקדך יי אלהך למהך בה ותפלי עבד־דביש מבינך:
ארי ימלכנך אחוך בר־אמך או ברך או־ברתך או אתת קימך או חברך די כנפשך בסתרא למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעת את ואבהתך: מטעות עממיא די בסחרניכון דקריבין לך או דרחיקין מנך מסיפי ארעא ועד־סיפי ארעא: לא־תיבי ליה ולא תקבל למימריה ולא־תחוס עינך עלוהי ולא־תרחים ולא־תכסי עלוהי: ארי מקטל תקטלניה ידך תהי־ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל־עמא בבתריתא: ותרגמניה באבניא וימות ארי בעא לאטעיותך מדחלתא־דיי אלהך דאפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: וכל־ישראל ישמעו וידחלון ולא־יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין בינך:

ארי

מסורה

מצוה אתכם י"א וסי' נמסר בסדר והיה עקב: ונתן אליך נתינה אליך ה' וסי' ונתת אל הארן׳ ואל הארן תתן׳ ונתן אליך אות׳ פצה פיך ואכול׳ בטנך תאכל ומעיך תמלא: והנביא ג' ר"פ וסי' והנביא ההוא או חולם׳ והנביא והכהן והעם׳ והנביא כי יפתה: יומת ד' קמץ וסי' נמסר בסדר כי תשא: מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג' וסי' מאלהי העמי' והפיצך יי' בכל העמים׳ והיו חללי יי' ביום ההוא: ולא תשמע ד' דסמיכי וסי' לא תאבה לו ולא׳ הנני מביא עליכ' גוי׳ עד אנה יי' שועתי׳ ואם יפנה לבבך: יוספו ד' כ"כ וסי' במסר' רבתא:

אבן עזרא

את הדבר אשר צויתי אתכם אותו תשמורו: כי יקום בקרבך נביא, טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל ואחר הפרשה דבקה בעבור ע"ז כי שרפת הבנים ע"ז׳ נביא שיאמר כי בהקיץ דבר השם או שלוחו עמו או בחלום ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא ממנבאי דבר השם ופי' שאמר נביא האמת שיהיה אות כך להצדיקו ושמע השומע והגידו להיות אות לנפשו ויש אומרים כי אפי' בא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדעת ולפי דעתי שיש אות גם מופת כמו סימן והעד דברי ישעיה שאמ' הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי' לאותו' ולמופת ואות הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ואותות בנין שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם והם ע עמנואל מהר שלל חש בז ושאר ישוב ובמכו' והיו לך לאות ולמופת וכן רבים׳ וטעם כי מנסה בעבור שעזבו ולא המיתו ונסיון השם להראות צדקת המנוסה: אחרי יי' אלהיכם תלכו׳ שתעשו על פי יכלתכם במעשיו ותרדפו אחרי נתיבותיו: ואותו תיראו׳ מלשאול למה זה: ואת מצותיו תשמורו׳ שהם העיקר: ובקולו תשמעו׳ מה שהם זכר לעיקר: ואותו תעבודו׳ במעשה: ובו תדבקון׳ בלב בראש ובסוף: כי דבר סרה׳ תחסר מלת דבר כמו וברוב יועצים תקום וטעם סרה שהשם צוה לסור מע"ז או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הר"ם ראוי להדגש׳ המוציא אתכם והפודך כפול בטעם ל לחזק: ובערת׳ פירשתיו: כי יסיתך אחיך׳ הטעם אפי' אחיך׳ וטעם בן אמך שהייתם בבטן אחת והאם כגוף והאב כצורה והצורה לא יבינוה כי אם מתי מעט: לא תאבה לו׳ באמונת הלב: לא תשמע אליו׳ במעשה: ולא תחום עינך׳ להרגו: ולא תכסה׳ שתניחנו רק תגלה הדבר עד שישמעון העדים מפיו כי כן כתוב ואז תהרגנו: ידך תהיה בו׳ היה נראה כי הוא משנים עדים לולי הקבלה: וסקלתו׳ פירש מה תהיה מיתתו: ולדעת

בעל הטורים

כי יקום בקרבך · בקרבך בגימ' זו האשה · ובערת הרע מקרבך וסמיך לי' כי יסיתך · שאין טוענין למסית · והפדך פ"א כפולה פדיה אחר פדיה · כי יסיתך אחיך בן אמך וגו' · כי יסיתך ר"ת בגימ' ביחוד · רמז ליחוד מן התורה · כנפשך ב' במסור' · אשר כנפשך · כנפשך שבעך · היינו דאיתא בחולין אין הסתה בדברים והא כתיב כי יסיתך הוא כגון באכילה ושתיה והיינו כנפשך כמו כנפשך שבעך · דהיינו אכילה · אשר לא ידעת אתה ואבותיך · כתי' במסי' · לפי שרעך כנפשך · דהיינו אביו מסית אותו לומר לא תלמד לעשות מאביך שהוא אבי אביך ולא תלמד מאביך · ולא תחוס עינך עליו · בגי' אין טוענין למסית · ולא תכסה ב' · ולא תכסה עליו ולא תכסה על הרוגיה · וזהו שדרשו במסית שאם יצא מבית דין חייב אין מחזירין אותו לזכות · וזהו לא תכסה על הרוגיה · פי' על מי שיצא ליהרג ·
ודרשת

רשי

את כל הדבר׳ קלה כחמורה: תשמרו לעשות׳ ליתן לא תעשה על עשה האמור' בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תוסף עליו׳ חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים: ונתן אליך אות׳ בשמים כענין שנאמר בגדעון ועשית עמדי אות ואומר יהי נא חורב על הגיזה וגו': אות או מופת׳ בארץ אעפ"כ לא תשמע לו ואם תאמר מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות׳ כי מנסה יי' אלהיכם אתכם: ואת מצותיו תשמורו׳ תורת משה: ובקולו תשמעו׳ בקול הנביאים: ואותו תעבודו׳ במקדשו: ובו תדבקון׳ הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקור חולים כמו שעשה הקב"ה: סרה׳ דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן דישטורנ"א בלע"ז: והפודך מבית עבדים׳ אפי' אין לו עליך אלא שפדאך דיו: כי יסיתך׳ אין הסתה אלא גרוי שנ' כי אם יי' הסיתך בי אמיטרי"א בלע"ז שמשיאו לעשו' כן: אחיך׳ מאב או בן אמך מאם: חיקך׳ השוכבת בחיקך ומחקה בך אפקיי"א בלע"ז וכן מחיק הארץ מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך׳ זה אביך פירש לך הכתוב את החביבין לך קל וחומר לאחרי': בסתר׳ דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך׳ דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: הקרובים אליך או הרחוקים׳ למה פרט קרובים ורחוקי' אלא כך אמר הכתו' מטבן של קרובים אתה למד טבן של רחוקי' כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקי': מקצה הארץ׳ זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכים מסוף העולם ועד סופו: לא תאבה לו׳ לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב ולא תשמע אליו בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב: ולא תחום עינך עליו׳ לפי שנ' לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחום: ולא תחמול׳ לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו׳ אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: כי הרוג תהרגנו׳ יצא מבית דין חייב אל תחזירהו לזכות: ידך תהיה בו בראשונה׳ מצוה ביד הניסת להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו'; לשבת שם׳ פרט לירושלים שלא ניתנה לדירה: כי

כי תשמע לאמר, אומר כן יצאו וגו': בני בליעל, בלי עול שפרקו עולו של מקום: אנשים, ולא נשים: יושבי עירם, ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: ודרשת וחקרת ושאלת היטב, מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש שלש דרישה וחקירה והיטב ושאלת איכו מן המנין וממנו למדו בדיקות ובמקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב ולמדו היטב היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה: הכה תכה, אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת: ליי' אלהיך, לשמו ובשבילו: למען ישוב יי' מחרון אפו, שכל זמן שעז בעולם חרון אף בעולם: לא תתגודדו, לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריי' עושין לפי שאתם בניו של מקו' ואתם ראויין להיו' נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם, אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומ' ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים: כי עם קדוש אתה, קדושת עצמך מאבותיך, ועוד ובך בחר יי': כל תועבה, כל שתעבתי לך, כגון צרם אזן בכור כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך: כל מום לא יהיה בו, בא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום בשל בשר בחלב הרי לדבר שתעבתי לך הזהיר כאן על אכילתו: זאת הבהמה, איל וצבי ויחמור, למדנו שהחיה בכלל בהמה ולמדנו שהבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקו' פורט את המועט: אקו, מתורגם יעלא יעלי סלע הוא אשטנ"בוק: ותאו, תורבלא תור היער בלאא יער בלשון ארמי: מפרסת, סדוקה כתרגומו: פרסה, פלנ"טה: ושוסעת, חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה: בבהמה, משמע מה שנמצא בבהמה אכול, מכאן אמרו שהשליל מותר בשחיטת אמו: השסועה, בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופו' מפני הראה שלא נאמרו בתורת כהני': ובנבלתם לא תגעו, רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד לומר אמור אל הכהנים ונומר, ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן: כל

נעשתה ט' וסי' במסר' רבתא: כל משנה תורה רישי פסו' לא במ"ז ולאו סי' במסר' רבתא: ובך בחר יי' ב' זוגין מתחלפי' קדמ' יתיר אות וחס' מלה תנינ' חסר אות ויתיר מלה וסי' בך בחר יי' אלהי' כי עם קדוש את' דואתחנ' ובך בחר יי' כי עם קדוש אתה דראה: שה ושה ד' קמצון וסי' זאת הבהמה אשר תאכלו ב' בו' לא הבאת לי

כי תשמע באחת עריך אשר יהוה אלהיך נתן לך לשבת שם לאמר: יצאו אנשים בני-בליעל מקרבך וידיחו את-ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא-ידעתם: ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך: הכה תכה את-ישבי העיר ההוא לפי-חרב החרם אתה ואת-כל-אשר-בה ואת-בהמתה לפי-חרב: ואת-כל-שללה תקבץ אל-תוך רחבה ושרפת באש את-העיר ואת-כל-שללה כליל ליהוה אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד: ולא-ידבק בידך מאומה מן-החרם למען ישוב יהוה מחרון אפו ונתן-לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבתיך: כי תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר את-כל-מצותיו אשר אנכי מצוך היום לעשות הישר בעיני יהוה אלהיך: ס

יד בנים אתם ליהוה אלהיכם לא תתגדדו ולא-תשימו קרחה בין עיניכם למת: כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך ובך בחר יהוה להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על-פני האדמה: ס

לא תאכל כל-תועבה: זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים: איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר: וכל-בהמה מפרסת פרסה ושסעת שסע שתי פרסות מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו: אך את-זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסועה את-הגמל ואת-הארנבת ואת-השפן כי-מעלה גרה המה ופרסה לא הפריסו טמאים הם לכם: ואת-החזיר כי-מפריס פרסה הוא ולא גרה טמא הוא לכם מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו: ס

ארי תשמע בחדא מקרוך דיי אלהך יהב לך למתב תמן למימר: נפקו גברין בני-רשעא מבינך ואטעיו ית-יתבי קרתהון למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעתון: ותתבע ותבדוק ותשאל יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בינך: ממחא תמחי ית-יתבי קרתא ההיא לפתגם דחרב גמר יתה וית-כל-די-בה וית-בעירה לפתגם דחרב: וית-כל-עדאה תכנוש לגו פתאה ותוקיד בנורא ית-קרתא וית-כל-עדאה גמיר קדם יי אלהך ותהי תל חריב-לעלם לא תתבני עוד: ולא-ידבק בידך מדעם מן-חרמא בדיל דיתוב יי מתקוף רוגזיה ויתן לך רחמין וירחם-עלך ויסגנך כמא-די קים לאבהתך: ארי תקבל למימרא דיי אלהך למטר ית-כל-פקודוהי די אנא מפקד לך יומא דין למעבד דכשר קדם יי אלהך: בנין אתון קדם-יי אלהכון לא תתהממון ולא-תשוון מרט בין עיניכון על-מית: ארי עם קדיש את קדם-יי אלהך ובך אתרעי יי למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על-אפי ארעא: לא תיכול כל-דמרחק: דין בעירא דתיכלון תורין אמרין דרחלין וגדין דעזין: אילא וטביא ויחמורא ויעלא ורימא ותורבלא ודיצא: וכל-בעירא דסדיקא פרסתא ומטלפא טלפין תרתין פרסתא מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון: ברם ית-דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא מטלפי טלפיא ית-גמלא וית-ארנבא וית-טפזא ארי-מסקי פשרא אנון ופרסתהון לא סדיקא מסאבין אנון לכון: וית-חזירא ארי-סדיק פרסתא הוא ולא פשר מסאב הוא לכון מבסריהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון:

שה עלתיך' ואמר לה אלה מאניא שא אול אחת המו בתרא כתיב אלף: וצבי ג' סי' איל וצבי' לבד מאיל וצבי' וצבי עדיו לגאון: ודישן ד' וסי' ואצר ואהליבמה' אלוף' ואקו' וכלהון חס' בתורה במ"א מלא ודישן ואצר' וכל דברי הימים דכוו' מל' בר מן חד ואלוף אצר ואלוף דישן ועיין בסוף סדר וישלח: מעלי ג' כתיב יוד וסי' דמשנה תורה' דתורת כהני' ועד מעלי שמשא: מעלה כלם קמצי' בר מן ח' פתחין וסי' במסר' רבתא:

אבן עזרא

ודרשת וחקרת ושאלת, אלה המלות היטב מפורשות בדברי רז"ל: כליל, כלה ליי' אלהיך בעבור כבוד השם תשרפנה כלם: תל, מגזרת הר גבוה ותלול: למען ישוב יי' מחרון אפו, ולא ישחיתך בעון העיר, וטעם כי תשמע כן תעשה אם בקשת לעשות הישר בעיניו, ונסמכה פרשת בנים אתם ליי' בעבור המשיתים אח או בן או אב או אשה עיר הנדחת ואסור להתאבל עליה' אף כי להתגודד כי הנה אסר הוא על כל מת: תתגודדו, כטעם שרט לנפש מגזרה על כל ידים גדודות: ולא תשימו קרחה, כמשפט הגוים עד היום הזה, וטעם בנים אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לכן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואיך כאחד כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם, וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה כי אתה עם קדוש בלב ובפה ותהיו מובדלים מן העמים וכל רואיכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש: כל תועבה, כלל דבר שהוא כתעב לנפש הטהורה כמו שרץ הארץ: שור שה כשבים, חסר ו"ו שה מן כבש או עז: איל וצבי, ידועים והחמשה האחרים צריכים לקבלה: ולא גרה, תחסר מלת יגר דרך קצרה או מלת לו: סנפיר

בעל הטורים

דרשת וחקרת היטב. לפי שאמר כי תשמע באחת עריך. בשמיעה בעלמא. לכך ינהור אותך שתדרוש ותחקור היטב. ורחמך והרבך. שלא תדאג לומר חרבתי עיר ויושביה. לכך מבשרך לומר שלא תדאג' ויפרך וירבך. לעשו' הישר בעיני יי' וסמיך ליה בנים אתם דבזמן שעושין רצונו של מקום קרויין בנים. ונתן לך רחמים ורחמך. וסמיך ליה בנים אתם לומר לך שכל מי שיש בו רחמים ומרחם על הבריות הקב"ה מרחם עליו כאב על הבן. סמך מת לעיר הנדחת. לומר לך שעז חשובה כמת. וגם שהיו מתגודדים לפני עז כמו על מת. בנים אתם בפסו' הזה יש שנים עשר תיבות כנגד שנים עשר שבטי' שנקראו בנים ליי'. מכל העמי' אשר על פני האדמה. וסמיך ליה לא תאכל כל תועבה. לומר לך שלא יתערבו עם הכותים. והכותים נמשלו לבהמות. בבהמות התיר שבעה בהמות וג' חיות כנגד עשרת הדברות. עזים. וסמיך ליה איל. רמז להא דאיתא בחולי' עיזא דברכוז מין חיה הוא. טמאי' הם לכם וסמיך ליה ואת החזיר לומר לך שאסור לגדל חזירים. סמך מבשרם לא תאכלו לאת זה תאכלו מכל אשר במים כלומר אע"פ שאסרתי לאכול מבשרם אשר מהם במים תאכלו דאמר דימא שרי. דבר אחר לא תאכלו את זה תאכלו. לומר שקרבי דגים אין לוקחין אלא מן המומחה דקרי ביה לא תאכלו אלא אם כן יאמר זה הוא שלקחתי מפלוני ביד וכשר הוא. ובנבלתם לא תגעו וסמיך ליה את זה תאכלו. לומר שיש נבלה שתאכל ממנה כגון נבלה מוסרחת שאינה ראויה לגר. לא תגעו בגימטריא חייב ליטהר ברגל. תאכלו וסמיך וכל אשר אין לו. להתיר דג טהור שנמצא בתוך דג טמא. מעל

וכל אשר אין לו דר מן ו׳ זוגין מתחלפי׳ חד בדרגא וחד במאריך וסי׳ נמס׳ בסדר שמיני: טהרה ה׳ ב׳ מנהון מל וסים׳ נמסר בסדר נח: וזה כ״נ ר״פ וסי׳ במס׳ רבתא: ובכל אשר ה׳ וסי׳ ובכל אשר תרמש האדמה׳ ובכל אשר אמרתי אליכם׳ ובכל אשר תשאלך נפשך׳ ובכל אשר עגבה׳ ובכל אשר יפנה ירשיע׳

אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ׃ וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃ וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ׃ וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ טו וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף׃ וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃ כ כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ לֹא־תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כה וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ׃ ס

ג׳ ר״פ בסיפ׳ · ו׳ זוגין מתחלפין חד במאריך וחד בדרגא׃ · כ״נ ר״פ · ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ב׳ · ז״ל · ל׳ ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ וא׳ לנכרי · ג׳ · ב׳ וכתו׳ · כל אורי׳ חס׳ ל׳ · ל׳ ב׳ ראשית דגנך · ב׳ · ב׳ · ל׳ · ה׳ · כו״ל כב

ונמסר גם בסדר משפטים׃

יַת־דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי־בְמַיָּא כֹּל דִּי־לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין תֵּיכְלוּן׃ וְכֹל דִּי לֵית־לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין לָא תֵיכְלוּן מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ כָּל־צִפַּר דְּכֵי תֵּיכְלוּן׃ וְדֵין דִּי לָא־תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן נִשְׁרָא וְעָר וְעַזְיָא׃ וּבַת־כַּנְפָא וְטַרְפִיתָא וְדַיְּתָא לִזְנַהּ׃ וְיַת כָּל־עֻרְבָא לִזְנֵיהּ׃ וְיַת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא וְנָצָא לִזְנוֹהִי׃ וְקַדְיָא וְקִפּוֹפָא וּבוּתָא׃ וְקָתָא וְיַרְקְרִיקָא וְשָׁלֵינוּנָא׃ וְחַוָּרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא׃ וְכֹל רִחֲשָׁא דְעוֹפָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן לָא יִתְאַכְלוּן׃ כָּל־עוֹפָא דְכֵי תֵּיכְלוּן׃ לָא־תֵיכְלוּן כָּל־נְבִילָא לְתוֹתַב־עָרֵל דִּבְקִרְוָךְ תִּתְּנִנַּהּ וְיֵיכְלִנַּהּ אוֹ תִזְבְּנִנַּהּ לְבַר־עַמְמִין אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא־תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ עַשָּׂרָא תְעַשַּׂר יָת כָּל־עֲלָלַת זַרְעָךְ דְּיִפּוֹק חַקְלָא שְׁנָא שְׁנָא׃ וְתֵיכוּל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי־יִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן מַעְשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבוּכְרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ בְּדִיל דְּתֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל־יוֹמַיָּא׃ וַאֲרֵי־יִסְגֵּי מִנָּךְ אָרְחָא אֲרֵי לָא־תֵיכוּל לְמִטְלֵיהּ אֲרֵי־יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ וְתִתֵּן בְּכַסְפָּא וְתָצוּר כַּסְפָּא בִּידָךְ וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ׃ וְתִתֵּן כַּסְפָּא בְּכֹל דְּיִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא וּבַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וּבְכֹל דִּי תִשְׁאֲלִנָּךְ נַפְשָׁךְ וְתֵיכוּל תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתֶחְדֵּי אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ׃ וְלֵיוָאָה דִּי־בְקִרְוָךְ לָא תִשְׁבְּקִנֵּיהּ אֲרֵי לֵית־לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ׃ מסוף

אבן עזרא

סנפיר וקשקשת׳ פירשתיו: כל צפור טהורה תאכלו׳ הנה צפור שם כלל ותוד ונגזל על השני מיכין שהם תחת צפור וכן דיה ואיה תחת ראה כי עתה הוסיף לבאר: כל עוף טהור׳ כארבה: לא תאכלו כל נבלה׳ מהעוף ומהבהמה: לגר אשר בשעריך׳ ואיננו מתיהד כאשר פירשתי או מכור לנכרי שאיננו גר בארצך׳ וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר פירשתיו: עשר תעשר׳ ונסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמאה ונבלה והנה בבשר ובלבן אסור לאכול ה ההקדש כי אם במקום הנבחר: היוצא השדה שנה שנה׳ אמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ״ע כי הוא דבק עם זרעך והטעם ה הזרע שהוצאת אל השדה ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הראיה לו העיר היוצאת אלף והעד תשאיר מאה וחז״ל אמרו שהוא מעשר שני ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש ואם ממטה הנה העשירי וזה סוד הבכור והמעשר ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשיריי כי הוא כנגד האחד כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה וכל שרש בחשבון סמוך אליו מ מפניו ומאחריו ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה ושש הם הנקראים עגולים על כן אותיות הנח הם אלה הארבעה ומהם אותיות השם הנכבד והנורא: ובכורות בקרך׳ יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם כאשר פ פירשתי: למען תלמד׳ הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך וטעם שנית להיות למען תלמד כטעם ענלה מ מלומדה והטעם רגילות והוא היטב בעיני: ונתת בכסף׳ שב אל המעשר: בידך׳ שהוא מופקד בידך: ובשכר׳ העשוי מדבש ומתמרים מחטה ושעורי׳: אשר תשאלך׳ פירות: אתה וביתך׳ אתה ובניך חייב וביתך רשות כי מצות שלש פ פעמים על הזכרים והאשה ההולכת למקום הנבחר כנשי אלקנה יש להן שכר: והלוי אשר בשעריך׳ והטעם על בית הלוי שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו רק תתן לו כפי מתנת ידך והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תחשוב כי תצא ידי חובה במעשר השני לבדו׳ וטעם אשר בשעריך כי לאשר הוא בשערו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר או כבר נתתיו:

מקנה

רשי

כל צפור טהור׳ תאכלו׳ להתיר משולחת שבמצורע: וזה אשר לא תאכלו׳ לאסור את השחוטה: הראה והאיה׳ היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דאה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב: ובעופות׳ פרט לך הטמאים ללמד ש שהעופות טהורים מרובים על הטמאים לפיכ׳ פרט את המועט: התנשמת׳ קלבא שורי״ץ: שלך׳ השולה דגים מן הים: דוכיפת׳ הוא תרנגול הבר ובלע״ז הרופ״א וכרבלתו כפולה: שרץ העוף׳ הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבי׳ טמאים הם קרוים שרץ: כל עוף טהור תאכלו׳ ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא ת תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא ב בהמ׳ טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה ל לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: לגר אשר בשעריך׳ גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע״ז ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה׳׳ קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם: לא תבשל גדי׳ שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה ט טמאה׳ לא תבשל גדי׳ עשר תעשר׳ מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב״ה ל לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיי של תבואה עד שהן במעי א אמותיהן שאם אין אתם מעשרין מעשרו׳ כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא מ משדפתן שנא׳ ושדפה לפני קמה וכן לענין בכורים: שנה שנה׳ מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן: ואכלת וגו׳׳ זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר אחד ללוים שנ׳ כי תקחו מאת בני י ישראל וגו׳ ונתן להם רשות לאכלו בכל מ מקום שנא׳ ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: כי יברכך׳ שתהא התבואה מרובה לשאת: בכל אשר תאוה נפשך׳ כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר׳ פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך׳ חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו׳: והלוי׳ לא תעזבנו׳ מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך׳ יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואין חייבין במעשר:

מקנה

סנה׳ לי״ח שיר ותבור לא תעזבנו · ומי׳ ס׳ ר״פ בכ״ל והוא חד מן ט״ס מן י״ד חד חשבון בני ולית דכו׳

בעל הטורים

טמא הוא לכם וסמיך ליה כל צפור לרבות צפור משולחת של מצורע· הבשר התחיל בבשר מפני שהוא מלך בעופות שנאמר אם על פיך יגביה נשר· אם על פיך פ״א מלך· יענה שמענה בכיה ואיכה מרחמת עליהם· וכן העורב אכזרי על בניו לכך סמכו לה· לא תבשל גדי· בגי׳ איסור אכילה ובשול והנאה· עשר תעש׳· סמך היוצא השדה שנה שנה לבשר ב בחלב לומר כשם ש שתערוב׳ בשר וחלב אסור כן נ״כ אסור התערובת של כלאי׳ בשדה· ואם תשמור מן התערובת או א אבשל פירותיך ב בזמנן תתעשר· וסמך בחלב אמו ל לשנה שנה· לומר שמינקת חבירו לא תנשא תוך ב׳ שנים ויהיה הולד בחלב אמו ב׳ שנים· וצרת ב׳ במס׳ וצרת הכסף בידך· וצרת אותם בכנפיך· והיינו דתנן המפקיד מעות אצל חבירו וצררן ו והפשילן לאחור ח חייב· ומפר׳ טעמא אמר קרא וצרת הכסף בידך אף על פי שצרורין יהיו בידך וזהו אף על פי שצרת אותם ב בכנפיך יהיו בידך· וכרכך

מקצה שלש שנים, בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושנייה לשניה שיבערם מן הבית בשלישית: ובא הלוי, ויטול מעשר ראשון: והגר ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו: ולא תאכלנו, אתה בירושלם כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו, תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו׳ ואתה הולך לירושלם במעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשהית ומתודה בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש בכי תכלה לעשר: מקץ שבע שנים, יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת״ל קרבה שנת השבע ואם אתה אומר שבע שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קריבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטים: שמוט כל בעל משה ידו, שמוט את ידו של כל בעל משה: אפס כי לא יהיה בך אביון, ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקו׳ אביוני׳ באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביוני׳ בכם: אביון, לשון עני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: רק אם שמוע תשמע, אזלא יהיה בך אביון: שמוע תשמע, שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: כאשר דבר לך, והיכן דבר ברוך אתה בעיר: והעבטת, כל לשון הלוואה כשמפל על המלוה מפל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומ׳ ועבטת היה נופל על הלווה כמו ולוית: והעבטת גוים, יכול שאתה לוה מזה ומלוה לזה ת״ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים, יכול גוים אחרים מושלים עליך תלמוד לומר ובך לא ימשולו: כי יהיה בך אביון, התאב תאב קודם: מאחד אחיך, אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: שעריך, עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ, יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ: מאחיך האביון, אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתוח תפתח, אפילו כמה פעמים: כי פתוח תפתח, הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו, אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו, ואי אתה מצוה לעשרו: אשר יחסר לו, אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו, זו אשה וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו: וקרא עליך, יכול מצוה תלמוד לומר ולא יקרא: והיה בך חטא, מכל מקום אפי׳ לא יקרא אם כן למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: נתון תתן לו, אפילו מאה פעמים: לו, בינו ובינך: כי בגלל

ובא י״ז ר״פ וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן נ״ט נבי פסו׳ ובא לציון גואל: ישה ב׳ אשר ישה ברעהו׳ ודע כי ישה לך אלוה: יברכך יי׳ ד׳ יתידאין וסי׳ וישמרך׳ אפס כי לא יהיה בך אביון׳ יברכך יי׳ נוה צדק׳ ויאמרו לו יברכך יי׳, וכל תהלות דכוו׳ ונמסר גם בסדר נשא: פתח ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ כי פתח תפתח את ידך לו׳ כי לא

מקצה שלש שנים תוציא את־כל־מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך: ובא הלוי כי אין־לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך יהוה אלהיך בכל־מעשה ידך אשר תעשה: ס

מקץ שבע־שנים תעשה שמטה: וזה דבר השמטה שמוט כל־בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא־יגש את־רעהו ואת־אחיו כי־קרא שמטה ליהוה: את־הנכרי תגש ואשר יהיה לך את־אחיך תשמט ידך: אפס כי לא־יהיה בך אביון כי־ברך יברכך יהוה בארץ אשר יהוה אלהיך נתן־לך נחלה לרשתה: רק אם־שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את־כל־המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום: כי־יהוה אלהיך ברכך כאשר דבר־לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: ס

כי־יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר־יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את־לבבך ולא תקפץ את־ידך מאחיך האביון: כי־פתח תפתח את־ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: השמר לך פן־יהיה דבר עם־לבבך בליעל לאמר קרבה שנת־השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל־יהוה והיה בך חטא: נתון תתן לו ולא־ירע לבבך בתתך לו

מסוף תלת שנין תפיק ית־כל־מעשר עללתך בשתא ההיא ותצנע בקרוך: וייתי ליואה ארי לית־ליה חולק ואחסנא עמך וגיורא ויתמא וארמלתא די בקרוך וייכלון וישבעון בדיל די־יברכנך יי אלהך בכל־עובדי ידך די תעביד: מסוף שבע־שנין תעבד שמטתא: ודין פתגם שמטתא דישמט כל־גבר מרי רשו די ירשי בחבריה לא־יתבע מן־חבריה ומן־אחוהי ארי־קרא שמטתא קדם־יי: מן־בר־עממין תתבע ודי יהי־לך את־אחוך תשמט ידך: לחוד ארי לא־יהי בך מסכינא ארי ברכא יברכנך יי בארעא דיי אלהך יהב־לך אחסנא למירתה: לחוד אם־קבלא תקבל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית־כל־תפקידתא הדא די־אנא מפקד־לך יומא־דין: ארי־יי אלהך ברכך כמא די־מלל לך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזיף ותשלוט בעממין סגיאין ובך לא ישלטון:

ארי־יהי בך מסכנא מחד מאחך בחדא מקרוך בארעך דיי אלהך יהב לך לא־תתקיף ית־לבך ולא תקפוץ ית־ידך מאחוך מסכנא: ארי־מפתח תפתח ית־ידך ליה ואוזפא תוזפניה כמסת חסרונה דיחסיר ליה: אסתמר לך דלמא־יהי פתגמא עם־לבך ברשע למימר קריבת שתא שביעתא שתא דשמטתא ותבאש עינך באחוך מסכנא ולא תתן ליה ויקרי עלך קדם־יי ויהי בך חובא: מתן תתן ליה ולא־יבאש לבך במתנך ליה ארי

יחדל אביון מקרב הארץ׳ פתוח נפתחו שערי ארצך׳ בתר׳ מל׳: די ה׳ וסי׳ נמסר בסדר תזריע: ורעה ט׳ ו׳ בישין וג׳ טבין וסי׳ במסרה רבתא: נתון ה׳ ב׳ מנהון חס׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס:

מקצה שלש שנים׳ זה מעשר שלישי ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני ויש אומרי׳ כי יוציא שלשתם והמכחישים אמרו כי מצות עשר תעשר הוא המעשר הראשון׳ וטעם וצרת הכסף בידך עם הלוי ידבר וכן ובכורות בקרך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים: מקצה׳ תחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו נסמוך על קבלת אבותינו׳ וטעם מקץ שבע שני׳ תעשה שמטה בתחלת השנה כאשר פירשתי והעד הקהל את העם ונלבקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמנ׳ אמר וכן דבר השמיטה והטעם כמו שמטוה והכיחוה ותפול: משה׳ במשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל ובעל כמו והחכמה תחיה בעליה את נפש בעליו יקח והטעם מי שהדבר ברשותו: ישה׳ פועל יוצא והלוקח יקרא נושה בו: יגוש׳ ילחץ כמו וכל עצביכם תנגושו והנה כראה הנ״ון בפעלי העתיד מבעלי הנ״ון: שמטה ליי׳׳ לכבוד השם שנתן לו הממון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא ליי׳: את הנכרי תגוש׳ רשות: אפס׳ הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה אותו רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהוא מסכון בעבור ממון שתתן לו שהוא צריך אליו לסחור בו: ומשלת׳ ובהיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים רק המצוה כי יהיה בך אביון על כן אמר כי לא יחדל אביון כי יודע כי יבא דור שלא יהיה רובו זכאי: ולא תאמץ את לבבך׳ לדבר על לבו דברים טובים: תקפוץ׳ תסגור וכן קפצה פיה קפץ בואף יקפצו מלכים פיהם והוא פעל קל: האביון יש אומרים שהוא מגזרת ולא אבה כי הוא במשקל עליון וחביון והגיון שהשרש עלה חבה הגה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו: פתח תפתח׳ שם הפעל וכל מקום שאיננו כתוב הוא דרך קצרה גם הדרש יפה: את ידך לו׳ לאשר אין לו כלום: והעבט תעביטנו׳ תתן לו משכן על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו: בליעל׳ שם ויש אומרים שהיא מלה מורכבת כגון תפלה שלא יעל ולא יגדל ולא יחיה: ורעה עינך׳ כמו ושבה אל בית אביה והמלה מהשניים הנראי׳: בגלל

בעל הטורים

יברכך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידך ׳ וסמיך ליה וזה דבר השמטה שמוט׳ שצריך לומר לו משמט אני׳ ישה ב׳׳ אשר ישה ברעהו׳ כי ישה לך אלוה מעונך׳ שאם תשמט ישה לך מעונך׳ תשמט ידך אפס פי׳ מיעוטא הוא שאם יש משכון בידך איננו משמט׳ אביון כי ברך יברכך והיינו דכתיב כי יעמיד לימין אביון׳ פתח פ״א כפולה לומ׳ פתח לו ידך וגם פיך לשדלו בדברים׳ דבר אחר הראוי לפת תן לו פת׳ הראוי למעדנים תן לו מעדנים׳ ותפק לו בכל מיני מתיקה׳ ד״א פתח תפתח׳ אם הוא מתבייש הביאו לו לפתחו׳ ד״א פתח תפתח כפול הדבר וכן נתן תתן לו׳ ה העניק תעניק לומר שאין שיעור להענקה אלא תתן ותחזיר ותתן׳ פתח חסר וי״ו מכוה כיום ו׳ ליתן פת לעניים תקנת עזרא׳ פתח ג׳ במ׳ ב׳ בהאי ענינא ואידך פתוח נפתחו לו ש שערי שמי׳ לומ׳ שאם תפתח לו ידך יפתח לך שערי שמים כדי שיקבלו תפלתך ואם לאו לא יפתחו לך שנאמר אוטם אזנו מזעקת דל וגומ׳׳ די מחסורו אשר יחסר ר״ת דמאי׳ שמאכילין העניים דמאי׳ כתיב מלא וי״ו שנוטה לו׳ ברכות כדאית׳ בפ״ק דבבא בתרא׳ כתתך לו ב׳ ואידך כתתך לו לחם וחרב נבי דוד לומ׳ שצריך ליתן לכל א׳ לפי מה שהוא צריך כמו ש שנתן לדוד לחם וגם חרב: העניק

בגלל. כמו שנה לבעבור סבב כי הכל הוא בחלקי׳ בחלקי הכל שהוא הגוף: נתן תתן. הטעם כי אם תתן לו יוסיף השם על ממונך: כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. כאשר פרשתי: לאחיך. הקרוב אליך בתחלה: ולעניך. לעניי משפחתך ואביון ארצך קוד׳ לאביון מקו׳ אחר. וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור העניק תעניק לו: אחיך העברי. פירשתיו: או העבריה. והוא כי ימכור איש את בתו לאמה: ריקם. פירשתיו: העניק תעניק לו. הטעם עשה לו תפארת מגזרת וענקי׳ לגרגרותיך או יהיה פירוש המלה כפי המקום בלא את: באזנו ובדלת. פירשתיו וטעם להזכיר זה כי אתה חייב לתת לו בצאתו חפשי רק אם לא ירצה לצאת תרצע אזנו: ואף לאמתך תעשה כן. דבק עם העניק תעניק לו ואם הוא רחוק כמו שלם ישלם אם אין לו ואם שלש אלה ורבים כן כי אין אשה נרצעת: לא יקשה בעיניך. מצאנו כתוב שלש שנים כימי שכיר וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים ע״כ לשוכר אותו הנותן שכרו וזה טעם משנה כמו כפל וכן והיה משנה הוא משנה למלך שם משנה למלך תאר השם גם הוא מגזרת שני׳ כאשר פירשתי והנה זה הכתוב יפרש כי ובשביעית יצא לחפשי חנם בתחלת השנה גם יש ראיה משנת השמטה גם מיום השבת: וברכך. פועל עתיד ולא עבר כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום: כל הבכור. הזכירו בעבור לא תעבוד בבכור שורך: תאכלנו. מי שהוא ראוי לאכלו כאשר פירשתי והזכיר זה פעם שנית לבאר משפט בעל מום: אתה וביתך. בית הכהן: כל מום רע. הנזכרים: בשעריך תאכלנו. יאכלנו הכהן חוץ למקדש יש אומרים אחר שיש בו מום הוא לישראל וזה רחוק בעיני: הטמא והטהור. שב אל תאכלנו והטעם כמו קריאה אתה הטמא או הטהור והטע׳ בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא בכרת ובעבור שהזכיר שנה בשנה הזכיר שלש פעמי׳ ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש וכן הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו: את חדש

בארץ מצרי׳ ד׳ פסוקי׳ מטע׳ ומתחלפי׳ מן בארץ מצרים במצרים וסימ׳ וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים דכל הבכור׳ וזכרת דעלם חג הסכת במצרים׳ וזכרת דעלם כי תקצר במצרים׳ וזכרת דעלם כי יהיה ריב בארץ מצרי׳: בעינך ו׳ חס׳ בליש יוד בתר׳ וסימ׳ לא יקשה בעינך׳ ולא תחס עינך נפש בנפש׳ וקצותה

כי בגלל הדבר הזה יברכך יהוה אלהיך בכל־מעשך ובכל משלח ידך: כי לא־יחדל אביון מקרב הארץ על־כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את־ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך: ס

כי־ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעת תשלחנו חפשי מעמך: וכי־תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם: העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך יהוה אלהיך תתן־לו: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך יהוה אלהיך על־כן אנכי מצוך את־הדבר הזה היום: והיה כי־יאמר אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת־ביתך כי־טוב לו עמך: ולקחת את־המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם ואף לאמתך תעשה־כן: לא־יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים וברכך יהוה אלהיך בכל אשר תעשה: פ

כל־הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ליהוה אלהיך לא תעבד בבכר שורך ולא תגז בכור צאנך: לפני יהוה אלהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר־יבחר יהוה אתה וביתך: וכי־יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו ליהוה אלהיך: בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל:

ארי בדיל פתגמא הדין יברכנך יי אלהך בכל־עובדך ובכל אושטות ידך: ארי לא־יפסוק מסכנא מגו ארעא על־כן אנא מפקדך למימר מפתח תפתח ית־ידך לאחוך לענך ולמסכנך בארעך: ארי־יזדבן לך אחוך בר־ישראל או בת־ישראל ויפלחנך שית שנין ובשתא שביעיתא תפטרניה בר־חורין מעמך: וארי־תפטרניה בר־חורין מעמך לא תפטרניה ריקן: אפרשא תפריש ליה מענך ומאדרך וממעצרתך די ברכך יי אלהך תתן־ליה: ותדכר ארי־עבדא הויתא בארעא דמצרים ופרקך יי אלהך על־כן אנא מפקד־לך ית־פתגמא הדין יומא־דין: ויהי ארי־יימר לך לא אפוק מעמך ארי רחימך וית־אנש ביתך ארי־טב ליה עמך: ותסב ית־מרצעא ותתן באדניה ובדשא ויהי לך עבד פלח־לעלם ואף לאמתך תעביד כן: לא־יקשי בעינך במפטרך יתיה בר־חורין מעמך ארי על־חד־תרין כאגר אגירא פלחך שית שנין ויברכנך יי אלהך בכל די תעביד:

כל־בכרא די יתיליד בתורך ובענך דכרין תקדיש קדם־יי אלהך לא תפלח בבוכרא דתורך ולא תגוז בכרא דענך: קדם יי אלהך תיכלניה שנא בשנא באתרא די־יתרעי יי את ואנש ביתך: וארי־יהי ביה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכסניה קדם־יי אלהך: בקרוך תיכלניה מסאבא ודכיא כחדא כבשר־טביא ואילא:

את כפה לא תחוס עינך׳ להיות עינך פתוחות קדמ׳ דמלכים׳ הטה יי׳ דישעיה׳ אף על זה פקחת עינך: הבכור ד׳ מלאים בתורה וסימ׳ כי מנשה הבכור׳ את שם הבכור מנשה׳ כל הבכור אשר יולד בבקרך׳ והיה הבכור אשר תלד׳ ונמסר גם בסדר מקץ: וכי יהיה ד׳ ר״פ וסימ׳ וכי יהיה בקרחת או בגבחת׳ וכי יהיה בו מום פסח׳ וכי יהיה איש שנא לרעהו׳ וכי יהיה באיש חטא משפט מות:

כי בגלל הדבר׳ אפי׳ אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: על כן׳ מפני כן: לאמר׳ עצה לטובתך אני משיאך: לאחיך לעניך׳ לאי זה אח לעני: לעניך׳ ביו״ד אחד לשון עני אחד הוא אבל עניים בשני יודין שני עניים: כי ימכר לך׳ על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי ובמכרוהו ב״ד הכתו׳ מדבר אלא מפני ב׳ דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה ב״ד שאין האשה נמכרת בגנבתה שנ׳ בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שני׳ קודם שתביא סימנין תצא ועוד חדש כאן העניק תעניק: העניק תעניק׳ לשון עדי בגובה ובמראית העין דבר שיה׳ ניכר שהטיבו לו ויש מפרשים לשון הטענה על צוארו: מצאנך מגרנך ומיקבך׳ יכול אין לי אלא אלו בלבד ת״ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו במסכת קדושין בגזר׳ שוה כמה נותן לו מכל מין ומין: וזכרת כי עבד היית׳ והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים וביזת הים אף אתה הענק ושנה לו: עבד עולם׳ יכול כמשמעו ת״ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל: ואף לאמתך תעשה כן׳ הענק לה יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה תלמוד לומר אם אמור יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת: כי משנה שכר שכיר׳ מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלי׳ שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדו׳ לאדון: כל הבכור תקדיש׳ ובמקום אחר הוא אומ׳ אל תקדיש שנ׳ אך בכור אשר יבוכר ליי׳ וגו׳ הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומ׳ הרי אתה קדוש לבכורה׳ ד״א א״א לומ׳ הקדש שכבר נאמ׳ אל תקדיש וא״א לומ׳ אל תקדיש שהרי כבר נאמ׳ תקדיש הא כיצד מקדיש אתה הקדשו עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו: לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו׳׳ אף החילוף אמרו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה: לפני יי׳ אלהיך תאכלנו׳ לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנ׳ ובשרם יהיה לך וגו׳: שנה בשנה׳ מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנ׳ ואכלת לפני יי׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה׳ אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד: מום׳ כלל: פסח ועור׳ פרט: כל מום רע׳ חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר:

בעל הטורים

העניק מלא יו״ד כי בי׳ מכות העניקתיך ג׳ דברים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לכן העניקהו מג׳ דברי׳ מצאנך מגרנך ומיקבך והיינו דכתי׳ וזכרת כי עבד היית׳ תשלחנו וכי תשלחנו לא תשלחנו ג׳ פעמים ליוצא בתוך שש ובסוף שש ויוצא ביובל׳ היום היום וסמיך ליה והיה כי יאמר אליך לומר שרציעה ביום ולא בלילה׳ סמך כל הבכור לפרשת עבד׳ לומר כשם שאני אוסר לך לעבוד בבכור כך לא תעבוד בעבד עבודת עבד׳ וכשם שהמום פוסל בבכור כך המום פוסל ברציעה:

וזבחת

רק

כג רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ פ

טז א שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃ ב וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ ג לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ ד וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ ה לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ו כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ ז וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃ ח שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס

ט שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃ י וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ יב וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ

תרגום אונקלוס

לחוד ית דמיה לא תיכול על ארעא תשדיניה כמיא׃ טר ית ירחא דאביבא ותעביד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד לך נסין בליליא׃ ותכוס פסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תורי באתרא די יתרעי יי לאשראה שכנתיה תמן׃ לא תיכול עלוהי חמיע שבעא יומין תיכול עלוהי פטיר לחים עני ארי בבהילו נפקתא מארעא דמצרים בדיל דתדכר ית יום מפקך מארעא דמצרים כל יומי חייך׃ ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך שבעא יומין ולא יבית מן בסרא די תכוס ברמשא ביומא קדמאה לצפרא׃ לית לך רשו למכס ית פסחא בחדא מקרוך די יי אלהך יהיב לך׃ אלהן לאתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן תכוס ית פסחא ברמשא כמעל שמשא זמן מפקך ממצרים׃ ותבשל ותיכול באתרא די יתרעי יי אלהך ביה ותתפני בצפרא ותהך לקרוך׃ שתא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה כניש קדם יי אלהך לא תעביד עבידא׃ שבעא שבועין תמני לך משריות מגלא בחצד עומרא דארמותא תשרי למימני שבעא שבועין׃ ותעביד חגא דשבועיא קדם יי אלהך מסת נדבת ידך די תתן כמא די יברכנך יי אלהך׃ ותחדי קדם יי אלהך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרוך וגיורא ויתמא וארמלתא די ביניכון באתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן׃ ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ותטר ותעביד ית קימיא האלין׃

מסורה

תאכל יז וסימ' במסר' רבת': שמור ג' מלאי' וסי' נמס' בסדר ואתחנן: בחפזו' ג' ומל' וסים' נמס' בסד' בא: יראה ג' וסים' נמסר בסדר בא: ולא יראה חד מן יד פסוקי' דאית בהון ולא ולא וסי' במסר' רבת': שבעת כולהון כתיב כן במ"ג שבעות וסים' הה"ל לספר שבעה שבעות' ועשית חג שבעות לי"י אלהיך' בחג המצות ובחג השבעות' כולהו בחד ענינא: סימן איש' שבעה' לא תטה' כי עבד היית במצרים' ושארא בארץ מצרי':

רשי

רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון וכאכל יכול יהא אף הדם מותר ת"ל רק את דמו לא תאכל: שמור את חדש האביב. מיקוד בואו שמו' שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרי' לילה. והלא ביום יצאו שנ' ממחר' הפסח יצאו בני ישראל וגו' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו': וזבחת פסח לי"י אלהיך צאן. שנ' מן הכבשים ומן העזים תקחו: ובקר. תזבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאי' עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: לחם עוני. לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרי': כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון והחפזון לא שלך היה אלא של מצריים שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו': למען תזכור. על ידי אכילת הפסח והמצה: יום צאתך ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא ארבעה עשר בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכ' ולפי שנסתלק הכתו' מענינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים מצות תאכלו ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש בזו זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומ' שלמי' הנשחטין כל שבעה בכל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון. דבר אחר בחגיגת יד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעו של מקרא בשר חגיגה אש' תזבח בערב לא ילין ביום טוב הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא ב"ד ובט"ו וכך היא שנויה במסכת פסחים: בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים. הרי שלשה זמנים חלוקי' בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה: ובשלת. זהו צלייה שאף הוא קרוי בשול: ופנית בבקר. לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יום טוב: ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימי' שבעה מן הישן וששה מן החדש. ד"א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה מכאן אתה למד לששת ימי' שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מצות: עצרת לי"י אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה. דבר אחר כנופיא של מאכל ומשתה לשון נעצרה נא אותך: מהחל חרמש בקמה. משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר: מסת נדבת ידך. די נדבת ידך הכל לפי הברכה הביא שלמי שמחה וקרא קרואים לאכול: לוי גר יתום ואלמנה. ד' שלי כנגד ד' שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך: וזכרת כי עבד היית וגו'. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה: באספך

אבן עזרא

את חדש האביב. נקרא כן בעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים והמכחישים אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על הבליהם גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב ודע כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות כי ניסן סיון גם כסליו גם טבת גם אדר שהם נזכרים במקרא הם לשון כשדים על כן אמר הוא חדש ניסן רק מצאנו זיו ואיתני' ובול וטעם ראשון כאשר ימצא האביב הנו חדש הראשון כי משם יחל לספור החדשים אם היתה שנה שעברה שנים עשר חדש או שלשה עשר לא כתוב על זה וזה טעם ראשון רק קדמונינו ז"ל העתיקו עם האביב דברים אחרי' וכל דבריהם אמת: לילה. הוציאך מתחת רשות פרעה והקרוב עוד אפרשנו: צאן. לחיוב הפסח: ובקר. לשלמי' והעד ובקר. שלשת שפים אחר שאמ' הכל לפסחים על כשבים ובני עזים וכן כתוב לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות והנה זכר הפסח קודם הבקר וכן אתה ובניתך וי"א כי במצרי' אמר כבש או עז ועת' בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון: לא תאכל עליו חמץ. שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח: לחם עוני. לזכרון: כל ימי חייך. בכל שנה: אשר תזבח בערב. שהוא בשר הפסח: בערב כבא השמש. פירשתיו: מועד צאתך ממצרים. שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרי' ואיננו דבק עם כבא השמש: ובשלת. פירשתיו באש וכן ויבשלו את הפסח באש והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי: ופנית בבקר' אמרו המכחישים כי ילך ביום קדש אל ביתו ואדרבו ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצות כי אם על מעתיקי התורה והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתוב אחר וביום עשרים ושלש' לחדש השביעי שלח את העם יש אומרים כי הפירוש לאהליהם כאשר הוא וביום החול לארצם והלכת להאליך סביב לירושלם וממש ילך אל ארצו בחול: ששת ימים. אמרו הקדמונים מהחל חרמש ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזהיר לא תעשה מלאכה ולא אמר כל מלאכה והטעם כל מלאכת עבודה ובמקום שאמר כל מלאכה שם כתוב אך וכאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבא אל מקום הכבוד הזכיר החג השני גם השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום העשור כי אין הכבוד מתחבר במקדש: מסת. דנסות הסמך להתבלע הנון והמלה מגזרת גם כטעם הרמת יד: נדבת ידך. לעולה ולשלמים: וזכרת כי עבד היית. דבק עם עבד' ואמתך: באספ'

בעל הטורים

וזבחת פסח. וסמיך ליה לא תאכל עליו חמץ לומר לך שאין שוחטין הפסח על החמץ. שבעה שבועות תספר לך. שתי ספירות בפסוק. לומר לך דמצוה למנוי יומי ומצוה למנוי שבועי. מהחל. ב' מהחל חרמש ואידך מהחל התרומה. דהיינו העומר שהיא ראשי' למנחות כתרומה שהיא ראשית. בקמה תחל לספור. קרי ביה בקומה שצריך לברך העומר מעומד. ושמחת. לא נאמר שמחה בפסח שהתבואה עדין בשדה. ובעצרת שהתבואה כבר נקצרת ועדין היין בגפנים נאמר שמחה אחת. ובסכות שהכל בבית נאמר בו ג' שמחות. החקים האלה כתי' בעצר' לפי שניתנה בו תורה. הסכות

בעל הטורים

הסכות תעשה לך באספך מגרנך · רמז לגויי סוכה עטרה בסכולי · כל זבורך בני גדולים וקטנים · את פני פא כפולה · לומר פנים בפנים · וכשם שבא לראות כך בא לראות·

בעל הטורים באספך מגרנך ומיקבך · על כן נקר׳ חג האסיף : תחוג · תזבח הזבח והטעם על הבכור או טעם תחוג ליחיד לעשו׳ עולות ושלמי׳ והעד כי יברכך והטעם תעשה זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואת׳ לבאר על ברכת התבואה שהוציאה הארץ : מעשה ידיך : בסחורה ואומנות : והיית אך שמח · מצוה לשמוח בחג הסוכות ויש אומרים כי יברכך לעתיד ותהיה לעולם שמח · וטעם אך כי לא תהיה כי אם כן : ולא יראה · זהו מסת נדבת ידך : את פני יי׳ · פרשתיו :

באספך · בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ · דבר אחר באספך מגרנך ומיקבך למד שהמסככין את הסכה בפסולת גורן ויקב : והיית אך שמח · לפי פשוטו אין זה לשון ציווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה : ולא יראה את פני יי׳ ריקם · אלא הבא עולת ראייה ושלמי חגיגה : איש כמתנת ידו · מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמי׳ מרובים :

חג הסכת כל אוריתא סכת כתיב במ״ב על כן קרא שם המקום סכות׳ בי בסכות הושבתי · וכל הסכות דאוריתא דכוו׳ מל׳ במ״א חס׳ חג הסכת תעשה לך שבעת ימים: ידיך י״א מל׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן י״ד סוף מענה אמנם כי אתם עם: לא תכיר פנים ג׳ סבירין ולא ומטעי׳ בהון וסימ׳ לא ישמע על פיך · לא

חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ : וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ : שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל־תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ : שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם : אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ :

חַגָּא דִמְטַלַּיָא תַּעְבֵּיד לָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ מֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעְצַרְתָּךְ : וְתֶחְדֵּי בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִרְוָךְ : שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי־יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל־עֲלַלְתָּךְ וּבְכָל־עוֹבָדֵי יְדָךְ וּתְהֵי בְּרַם חָדֵי : תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל־דְּכוּרָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין : גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְּתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּיהַב־לָךְ :

קכ״ו · פלאיה · סימן

פרשה

שופטים

ס ס ס

שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק : לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם : צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ : ס

לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ : וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ : ס

לֹא תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא : ס

דַּיָּנִין וּפוּרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל־קִרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יַת־עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט : לָא־תַצְלֵי דִין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא־תְקַבֵּל שׁוֹחֲדָא אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין : קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא הֱוֵי רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יַת־אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ : לָא־תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כָּל־אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי־תַעְבֵּיד־לָךְ : וְלָא־תְקִים לָךְ קָמָא דִּי רָחֵיק יְיָ אֱלָהָךְ : לָא־תִכּוֹס קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ הוּא :

שפטים

סמך שפטים ושטרים לרגלי׳ לומ׳ שהרגלי׳ על פי השופטים· ועוד כי הם נעשים להביא הנדרים ב ברגלים · כדאמר אזהרה לב״ד שיעשוך · ועוד כי השופטים מזהירים העם שלא לאחור ברגלי׳ כדאמ׳ שקבא דשתא ריגלא · כברכת יי׳ אלהיך אשר נתן לך שפטים · שהשופטים היו מצווין לתת לעני ש שהיה עני · לא אשר נתן לך שפטים · כלומר ליתן לשפטי׳ בענין שכאמר לתת מנת למחזיקים ב בתורת השם · איש במתנת ידו שפטים רמז שמשמככין על הצדקה · שלש פעמים ושמיך ש שופטי׳ שכנ׳ מקומות סנהדרין יושבין ב בהר הבית ובעזרה ובלשכת הגזית · וכן ג׳ שורות של ת תלמידים יושבין לפני סנהדרין · יראה כל זכורך ו וסמיך ליה שופטים שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל · שפטי׳ בגימטריא ע׳ שבסנהדרין · שפטים בגימ׳ תכסף · שמעמידין מכסף ב בעלי כספים ש שיודעים לבטל ת הכספים · שופטים תנין למעלה ולמטה יראה הדיין כאלו חרב מלמעלה · וגיהנם פתוחה מ מלמטה · תתן לך ולא לגוים · מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל · חקיו ומשפטיו בגימ׳ דיוקי משפטין · בכל שעריך · בכל מה שאתה משער ממון חבירך הן ל למסים הן להטיל צדקה · לשבטיך ושפטו · לומ׳ שמנוה לשבט לשפוט שבטו · ושפטו אותיו׳ ושפוט · יהי חביב עליך דין של פשוט לדקדק בו כדין של ק׳ מנה· שפטים ושפטו משפט הרי ג׳ שדיני ממונות בג׳ · אשירה בגי׳ דיין שאינו הגון · שכל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח · אשרה כל עץ אצל מזבח בגימ׳ רשע אצל צדיק · אשר שנא יי׳ אלהיך וסמיך לא תזבח · לרבות רובע ונרבע מוקצה ונעבד · כל דבר רע כי תועבת לומר לך כל המנבל את פיו בקרא תועבה ושנוי · כל דבר רע וכתי׳ בתריה איש או אשה אשר יעשו הרע · וילך

אע״פ שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש כדמות דרש להדבק הפרשיות · וטעם שופטי׳ אף על פי שאתה חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים זה לא יספיק לך עד שיהיו לך ש שופטים בכל שעריך ושוטרים הם המושלי׳ מגזרת שוטר ומושל וכן משטרו בארץ והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח המעוות : בכל שעריך · וכן מצאנו שעשה יהושפט : לשבטיך · בכל שער שבט ושבט : ושפטו את העם · שב אל השופטים : לא תטה משפט · עם כל אחד מהשופטים ידבר : תכיר · פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים במשפט: צדק צדק · עם בעלי הריב ידבר וטעם שני פעמים לדבר צדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם כל ימי היותך או לחזוק : למען תחיה · עם הבאים אל הארץ ידבר : וירשתה · עם בניהם ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה והדבר שיתחיל השופט לדקדק הוא על עבודה זרה המפורסמת בתחלה כמו לא תטע לך אשרה כי כן משפט עבודה זרה אחר אחת בתוך : ולא תקים לך מצבה · לע״ז והעד אשר שנא רק מצבה שלא לע״ז איננה אסורה והעד הכאמן בפרשת וישלח יעקב : לא תזבח ליי׳ אלהיך · הנה כאשר הזכיר האשרה והמצבה הזכיר כי גם הוא אסור לזבוח לשם כל בעל מום : כל דבר רע · פירוש מום : כי תועבת · כטעם הקריבהו נא לפחתך ויש עונש לזובחו ואין עונש לאשר איננו זובח כלל חוץ מהחיוב :

כי ימצא

טו שופטים ושוטרים · שופטים דיינין הפוסקים את הדין : ושוטרים · הרודין אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט : בכל שעריך · בכל עיר ועיר : לשבטיך · מוסב על תתן לך שופטים ושוטרי׳ תתן לך לשבטיך בכל ש שעריך אשר יי׳ אלהיך נותן לך : לשבטיך · מלמד שמושיבין ד דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר : ושפטו את העם וגו׳ · מנה דיינין מומחי׳ וצדיקים לשפוט צדק : לא תטה משפט · כמשמעו : ולא תכיר פנים · אף בשעת הטענו׳ אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חברו מ מסתתמין לטענותיו : ולא תקח שחד · אפי׳ לשפוט צדק : כי השחד יעור · משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו א אצלו להפך בזכותו : דברי צדיקים · דברים המצודקים משפטי אמת : צדק צדק תרדוף · הלך אחר בית דין יפה : למען תחיה וירשת · כדי הוא מנוי הדיינין ה הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן : לא תטע לך אשרה · לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח יי׳ אלהיך · אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית : ולא תקים לך מצבה · מצבה אבן אחת להקריב עליה אפי׳ לשמים : אשר שנא · מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואע״פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע״ז : לא תזבח כל דבר רע · אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע : ועוד נדרשו בו שאר דרישות בשחיטת קדשים : לעבור

הסכות כל הסכות דאורית׳ מל׳ כמ״א חס

חסלת ראה אנכי

ושטרים כל לישנ׳ חס׳ במ״א ויעשיהו השוטר דד״ה

צדיקים כלם כן במ״א ויסלף דברי צדיקים דמשפטים

לך ז׳ דפסו׳ את כהון לך לך

יז

תשימון עליו נשך · לא תכיר פנים : ונמסר גם בסדר משפטים : צדיקים כלם כתיב כן במ״א ויסלף קדמ׳ : שנא ה׳ וסימ׳ כי כל תועבת יי׳ אשר · ולא תקים לך מצבה · כי שנא אבשלום את אמנון · כי שנא שלח׳ שש הנה שנא יי׳ : ושה ה׳ קמץ וסימ׳ כל פטר רחם · ושור ושה שרוע · לא תזבח ליי׳ אלהיך שור ושה · ויחרימו את כל אשר בעיר · ואת נוב עיר הכהנים :

רשי

לעבור בריתו׳ אשר כרת אתכם שלא לעבוד ע״ז: אשר לא צויתי׳ לעבוד: נכון׳ מכוון העדות: והוצאת אל שעריך את האיש ההוא וגו׳ המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שכינו אל שעריך זה שער שעבר בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבר בה אף שעריך האמור למטה שער שעבר בה ותרגומו לקרויך: שני׳ או שלש׳ אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שני׳ עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשים זוממין עד שיזומו כולם: כי יפלא׳ כל הפלאה לשון הבדלה ופרושי׳ שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם׳ בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין׳ בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע׳ בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות׳ שיהו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית׳ מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות: הכהנים הלוים׳ הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם׳ ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: ימין ושמאל׳ אפי׳ אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: וכל העם ישמעו׳ מכאן שממתינין לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל: לא

יעשה את הרע עשיה את הרע ז׳ בליש׳ וסי׳ במסר׳ רבתא: ומתו ח׳ וסי׳ במסרה רבתא: למשפט ט״ו דגשים וסי׳ נמסר בסדר מסעי: הכהנים הלוים י״ג וסי׳ במסרה רבתא: שמוע י״א ז׳ חס׳ וד׳ מלאים וסים׳ במס׳ רבתא: ויראו ו׳ רפין וסי׳ במסרה רבתא: נתן לך ג׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב׳ ובלשון ארמי אכל מלכא בסלא: ככל

כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר יהוה אלהיך נתן לך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יהוה אלהיך לעבר בריתו: וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי: והגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בישראל: והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריך את האיש או את האשה וסקלתם באבנים ומתו: על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד: יד העדים תהיה בו בראשנה להמיתו ויד כל העם באחרנה ובערת הרע מקרבך: פ

כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו: ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט: ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר יהוה ושמרת לעשות ככל אשר יורוך: על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל: והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את יהוה אלהיך או אל השפט ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל: וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד: ס

כי תבא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי:

ארי ישתכח בינך בחדא מן קרויך די יי אלהך יהב לך גבר או אתתא די יעבד ית דביש קדם יי אלהך למעבר על קימיה: ואזל ופלח למעות עממיא וסגיד להון ולשמשא או לסיהרא או לכל חילי שמיא די לא פקדית: ויתחוי לך ותשמע ותתבע יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בישראל: ותפיק ית גברא ההוא או ית אתתא ההיא די עבדו ית פתגמא בישא הדין לתרע בית דינך ית גברא או ית אתתא ותרגמנון באבניא וימותון: על מימר תרין סהדין או תלתא סהדין יתקטיל דחיב קטול לא יתקטיל על מימר סהיד חד: ידא דסהדיא תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא ותפלי עביד דביש מבינך:

ארי יתפרש מנך פתגמא לדינא בין דם לדם בין דין לדין ובין מכתש סגירו למכתש סגירו פ פתגמי פלוגת דינא בקרוך ותקום ותסק לאתרא די יתרעי יי אלהך ביה: ותיתי לות כהניא ליואי ולות דינא די יהי ביומיא האנון ותתבע ויחוון לך ית פ פתגמא דדינא: ותעביד על מימר פתגמא די יחוון לך מן אתרא ההוא די יתרעי יי ותטר למעבד ככל די ילפונך: על מימר אוריתא די ילפונך ועל דינא די יימרון לך תעביד לא תסטי מן פתגמא די יחוון לך ימינא ושמאלא: וגברא די יעביד ברשע בדיל דלא לקבלא מן כהנא דקאם לשמשא תמן קדם יי אלהך או לות דינא ויתקטל גברא ההוא ותפלי עביד דביש מישראל: וכל עמא ישמעון וידחלון ולא ירשעון עוד:

ארי תעול לארעא די יי אלהך יהיב לך ותירתה ותתב בה ותימר אמני עלי מלכא ככל עממיא די בסחרני: מנאר״ה

אבן עזרא

כי ימצא בקרבך׳ ואחר שהזכיר האשרה אצל המזבח שהיא בפרהסיא לכל שב להזהיר היחיד על עבודה זרה: לעבור בריתו׳ הפך להעמידו׳ לדקדק ויפתחו בספר היסוד: אלהים אחרים׳ פסילים מעשה בני אדם: ולשמש ולירח ולצבא השמים׳ שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי׳ לעבדם ואם הם מעשי: ודרשת היטב׳ מאד מאד וכן היטב חרה לי והוא מעט רחוק מגזרת טוב: וסקלתם באבנים׳ זה או זאת כמו באש ישרפו אותו ואתהן ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים: או שלשה עדים׳ מקבלים עדות שנים על דעת הגאון והנה לא פורש בתורה אם תקובל עדות האחר והאשה ועדות אויב המת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחשי׳ שנים עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה ויש אומרים שנים עדים מהחכמים ושלשה מהאחרים וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי הקבלה: יד העדים׳ יד כל אחד מהעדים וכן וימס לבב העם ורבים כן: ובערת׳ פירשתיו: כי יפלא ממך דבר׳ עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמית המת וזה פי׳ בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב׳ ומלת יפלא כמו היפלא מיי׳ דבר ושם מפורש: בין דין לדין׳ בממון: בין נגע לנגע׳ כמו פצע וחבורה והכלל דברי ריבו׳: וקמת ועלית׳ פירשתיו: הכהנים הלוים׳ כאשר פירשתי כי יש כהני׳ שאינם מייחוס לוי: ואל השופט׳ הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים: ואל השופט׳ במקום שיהיה: על פי התורה אשר יורוך׳ בדבר המופלא: ומת האיש ההוא׳ בית דין ימיתוהו והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו וכאשר הזכיר השופט באר ה המשפטים שהוא חיי׳ לשמרם:

שום

בעל הטורים

וילך ויעבוד אלהים אחרי׳ לומר שהדיבור והמחשבה בע״ז מצטרפין למעשה· על פי שנים עדים פ״א כפולה· לומר דוקא מפיהם ולא מפי כתבם· יומת המת הרשעים בחייהם נקראים מתים· כי יפלא פ״א כפולה עקומה לומר במופלא שבבית דין ואינו חייב כי אם בהוראה שבעל פה· ב׳ פעמים השופט בפרשה שהם כנגד שבעי׳ סנהדרין שצריך שימרה על בית דין ה הגדול· וכל העם ישמעו ויראו וסמיך ליה אשימה עלי מלך· שכן כתיב במלך וכל איש אשר ימרה את פיך· ולא יזידון עוד וסמיך ליה אשימה עלי מלך· שכן אמר דוד להכרית מעיר יי׳ כל פעלי און· כי תבוא בגימ׳ בימי שמואל· וישבתה מלא ה״א לאחר ה׳ דורות שאלו מלך· ככל הגוים אשר סביבותי· ולכך שאלו מלך בימי שמואל כי עד עתה לא היו לפלשתים מלך אלא סרנים· ואחר פרשת ע״ז ואשרה כתיב פרשת מלך לומר שהמלך מצוה להסיר האשירות ולבער ע״ז·

מקרב

ובערת הרע ב׳ דסמי׳ סימן האיש אשר יעשה בזדון כי ימצא איש שכב תרויהון ובערת הרע מישראל ובערת הרע מקרבך׳

הגוים ד׳ וסי׳ אשימה עלי מלך׳ מלך לשפטנו ככל הגוים׳ והיינו גם אנחנו ככל הגוים׳ יען אמר מואב ושעיר הנה: סביבתי ב׳ חס׳ וסי׳ אשימה עלי מלך׳ סביבתי נערי:

שום תשים׳ רשות אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל׳ מלדך האמות לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל ולא אדומי אף על פי שכתוב כי אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחטיא העם לשוב אל מצרים וזה דבר ברור כי השם נאלם משם וכשובם יחללו השם והוריה הנביא בסכנת הנפש בריא לשם גם ירמיהו בעל כרחו הלך שם: לא תוסיפון׳ מצוה היתה ולא נכתבה ויש אומרים טעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם וזאת דרך אחרת: ולא יסור לבבו׳ כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו׳ שלא יעניים את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף כאבנים בירושלם מרוב אהבתו לממון התרעמו עליו ישראל ואמרו אביך הכביד את עולינו ויש אומרים בעבור הבנייניס התרעמו ואין זה אמת כי הגרים בנו הבית כי כן כתוב והנה אדונירם שהיה על המס דנמוהו במותו: והיה כשבתו׳ בתחלת מלכותו: משנה׳ נסחה שנית: והיתה עמו׳ התורה: וקרא בו׳ בספר: ליראה׳ הוא בעצמו: לשמור את כל דברי׳ כי הוא יתקן המעוותים בכחו: לבלתי רום לבבו׳ אם היה חפשי מהמצו׳: ולבלתי סור׳ כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה ושכרו למען יאריך ימים: לא יהיה לכהנים הלוים׳ כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא ה השופט הזכיר גם משפט ה הכהנים שהם מורי התור׳ ואחר שאמר שאין להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון ביניהם מהראש והקיב׳ מהקרב ולכך דרש כי הכהן הוא שוחט השלמים הזרוע שכר זרועו בשחיטה והלחיים שכר הברכה והקיבה שכר הבדיקה ועל דרך הפשט כי אלה טובים משאר הבשר גם הזכיר דבר לוי כי גם הם יורו התורה בשערים והעד דברי הימים:

לכל

ואת החקים ד׳ וסי׳ ושמרת את המצוה׳ והיתה עמו וקרא בו׳ ואת החקים ואת המשפטים והתורה והמצוה דמלכים׳ חבל חבלנו לך: וראשית ו׳ וסי׳ ראובן בכרי אתה׳ וראשית גז צאנך׳ וראשית כל בכורי כל ב׳ בפסו׳ השתים במזרקי יין׳ ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית׳ ונמסר גם ביחזקאל סימן מ״ד:

שום תשים עליך מלך אשר יבחר יהוה אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא־אחיך הוא׃ רק לא־ירבה־לו סוסים ולא־ישיב את־העם מצרימה למען הרבות סוס ויהוה אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד׃ ולא ירבה־לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה־לו מאד׃ והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את־משנה התורה הזאת על־ספר מלפני הכהנים הלוים׃ והיתה עמו וקרא בו כל־ימי חייו למען ילמד ליראה את־יהוה אלהיו לשמר את־כל־דברי התורה הזאת ואת־החקים האלה לעשתם׃ לבלתי רום־לבבו מאחיו ולבלתי סור מן־המצוה ימין ושמאול למען יאריך ימים על־ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל׃ ס

לא־יהיה לכהנים הלוים כל־שבט לוי חלק ונחלה עם־ישראל אשי יהוה ונחלתו יאכלון׃ ונחלה לא־יהיה־לו בקרב אחיו יהוה הוא נחלתו כאשר דבר־לו׃ ס

וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם־שור אם־שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה׃ ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן־לו׃ כי בו בחר יהוה אלהיך מכל־שבטיך לעמד לשרת בשם־יהוה הוא ובניו כל־הימים׃ ס

וכי־יבא הלוי מאחד שעריך מכל־ישראל אשר־הוא

מנאה תמני עלך מלכא די־יתרעי יי אלהך ביה מגו אחך תמני עלך מלכא לית־לך רשו למנאה עלך גבר נכראה די לא־אחוך הוא׃ לחוד לא יסגי־ליה סוסון ולא־יתיב ית־עמא למצרים בדיל לאסגאה סוסון ויי אמר לכון לא תוספון למתוב בארחא הדין עוד׃ ולא יסגי־ליה נשין ולא יטעי לביה וכספא ודהבא לא יסגי־ליה לחדא׃ ויהי כמתביה על כורסיה מלכותיה ויכתב ליה ית־פתשגן אוריתא הדא על־ספרא מן־קדם כהניא ליואי׃ ותהי עמיה ויהי־קרי ביה כל־יומי חיוהי בדיל דיליף למדחל קדם־יי אלהיה למטר ית־כל־פתגמי אוריתא הדא וית־קימיא האלין למעבדהון׃ בדיל דלא־ירים ליביה מאחוהי ובדיל דלא יסטי מן־תפקידתא ימינא ושמאלא בדיל דיוריך יומין על־מלכותיה הוא ובנוהי בגו ישראל׃

לא־יהי לכהניא ליואי כל־שבטא דלוי חולק ואחסנא עם־ישראל קורבניא דיי ואחסנתיה ייכלון׃ ואחסנא לא־יהי־ליה בגו אחוהי מתנן־די־הב־ליה יי אנון אחסנתיה כמא די־מליל ליה׃

ודין יהא דחזי לכהניא מן־עמא מן נכסי נכסתא אם־תור אם־אמר ויתן לכהנא דרעא ולועא וקבתא׃ ריש עבורך חמרך ומשחך וריש גזת ענך תפריש־ליה׃ ארי ביה אתרעי יי אלהך מכל־שבטך למקם לשמשא בשמא־דיי הוא ובנוהי כל־יומיא׃

ואריי־יתי ליואה מחדא מקרוך מכל־ישראל די הוא

דר

בעל הטורים

מקרב אחיך בגימט׳ משבט יהודה׃ שום תשים עליך בגימ׳ שלשי׳ מעלות׃ לומר שהמלכו׳ נקנית בל׳ מעלות׃ לבלתי רום לבבו מאחיו הפסוק מתחיל ומסיי׳ בלמ״ד ירמז שיהא מלכות מיהודה שמנו עולה ל׳׳ ול׳ מעלות כ במלכות׃ ודוד בן ל׳ שנה במלכו׃ ולכך אמר שירה שמתחלת בל׳ והיא למנצח ל לעבד יי׳ לדוד׃ למען יאריך ימים מלך שמלך בן ל׳ יאריך ימים ולא ש שאול׃ ולכך סמך לא יהיה לכהנים ו ואחריו פרשת אוב לומר שאול מעשה דנוב עיר הכהנים ומשום ששאל באוב נטרד ממלכותו׃ לא יהיה לכהנים סמך לפרשת מלך כי על פי כהן גדול המלך הוא כ נמשח׃ והקדי׳ מלך שגדול הוא ממנו׃ ועוד רמז שעל ה הכשיא יהיה העולה והמנחה והנסך׃ ועוד עם כהן ולוי בוטלין מעשר כך ה המלך וכאכל יעשיר׃ אשי יי׳ ונחלתו ו וכתיב בתריה וזה יהיה משפט הכהנים דכהני׳ משלחן גבוה קא זכו׃ הלוים בגימט׳ השם כאלדי בהנה וזהו יי׳ הוא בחלתו׃ ראשי׳ דגנך בגימ׳ משתדרש׃ בז ב׳ כמס׳ גז צאנך׃ כמטר על גז׃ והיינו דאמרי׳ שצריך ליתנו לו כשהוא מלובן ו וזהו כמטר על גז שיהא מלובן ולא כ צואי׃ אז ראשית גז צאנך תתן לו׃ וכי יבא הלוי בגימטריא וזהו הכהן׃

בחלק

לא ירבה לו סוסים׳ אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנ׳ בשלמה ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה: ולא ירבה לו נשים׳ אלא שמנה עשרה שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד׳ אלא כדי ליתן לאכסניא: והיה כשבתו׳ אם עשה כן כדי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה׳ שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאה עמו ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: דברי התורה׳ כמשמעו: לבלתי סור מן המצוה׳ אפי׳ מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים׳ מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולה וכתוב ויוחל שבעת ימים ולא שמר ה הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק ל להעלו׳ עולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת כאשר לא שמעת וגו׳ ועתה ממלכתך לא תקום הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו׳ מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא ק קודם לכל אדם: כל שבט לוי׳ בין תמימין בין בעלי מומין: חלק׳ בביזה: ונחלה׳ בארץ: אשי יי׳ קדשי המקדש: ונחלתו׳ אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: בקרב אחיו׳ זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממים ושל סיחון ועוג שני עממים אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוינו׳ להזהיר על קני וקניזי וקדמוני שוב כמצא בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי: ונחלה לא יהיה לו׳ אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו׳ אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו׳ בארצם לא תנחל אני חלקך: מאת העם׳ ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה׳ פרט לחיה: הזרוע׳ מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפלדו״ן: הלחיים׳ עם הלשון דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו: לחיים׳ תחת תפלה שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל: והקיבה׳ תחת האשה אל קבתה: ראשית דגנך׳ זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנ׳ ושישתם את האיפה ששית האיפה מחומר החטים חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי אחת מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך׳ כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש שיעור ורבותינו נתנו בה שעור אחד מששים וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות ר׳ עקיבא אומר ראשית הגז שתים גז צאנך ארבעה תתן לו הרי חמשה: לעמוד לשרת׳ מכאן שאין שירות אלא מעומד: וכי יבא הלוי׳ יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות:

וכא

ובא בכל אות נפשו ושרת, לימד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו, ד"א עוד למד על הכהנים הבאי' לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: חלק כחלק יאכלו, מלמד שחולקין בעורות ובשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות תלמוד לומר לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שניקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: לא תלמד לעשות, אבל אתה למד להבין ולהורות כלומ' להבין מעשיהן כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הגוים: מעביר בנו ובתו באש, היא עבודת המולך עושה מדורת אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם, אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו: מעונן, רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכמים אומרים אלו אוחזי העינים: מנחש, פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו: וחובר חבר, שמצרף נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושואל אוב, זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני, מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדברה העצם על ידי מכשפו: ודורש אל המתים, כגון מעלה בזכורו והנשאל בגלגלת: כל עושה אלה, עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן: תמים תהיה עם יי' אלהיך, התהלך עמו בתמימות' ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: לא כן נתן לך, הקב"ה לשמוע אל מעוננ' ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: מקרבך מאחיך כמוני, כמו שאני מקרבך מאחיך יקי' לך תחתי וכן מנביא לנביא: אשר לא צויתיו לדבר אבל צויתי לחבירו ואשר ידבר בשם אלהי' אחרים, אפי' כיון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת, בחנק שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחברו והמתנבא בשם ע"ז אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרש מעמו: וכי תאמר בלבבך, עתידים אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית יי' מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו: אשר ידבר הנביא, ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' והרוג אותו ואם תאמר זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו תשמעון: לא

גר שם ד' וסימ' נמסר בסדר וישלח: ודרש ג' חס' וסימ' ודרש אל המתים, שפט ודרש משפט, שחר טוב יבקש רצון: י"א פסו' רישיהון נ"ן וסופיהון נ"ן וסימ' נמסר בסדר תזריע: מעם יי' ט' וסימ' במס' רבת': אסף ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ככל אשר שאלת מעם יי', ורעב אסף, לא אוסף אהבתם בתרא מלא:

וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי ... גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה: וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה: חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת: ס

כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם: לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף: וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים: כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ: תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן: כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ: נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ: וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ: אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא: וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה: אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא

דר תמן וייתי בכל רעות נפשיה לאתרא די יתרעי יי: וישמש בשמא דיי אלהיה ככל אחוהי ליואי דמשמשין תמן קדם יי: חולק כחולק ייכלון בר ממטרתא דייתי בשבתא דכן אתקינו אבהתא: ארי את עלל לארעא דיי אלהך יהיב לך לא תילף למעבד כתועבת עממיא האנון: לא ישתכח בך מעבר בריה וברתיה בנורא קוסם קסמין מעונן ומנחש וחרש: ורטין רטן ושאיל בבידין וזכורו ותבע מן מתיא: ארי מרחקא דיי כל דעבד אלין ובדילי תועבתא האלין יי אלהך מתרך יתהון מן קדמך: שלים תהי ברחלתיה דיי אלהך: ארי עממיא האלין די את ירית יתהון מן מעננייא ומן קסמיא שמעין ואת לא כן יהיב לך יי אלהך: נביא מבינך מאחך כותי יקים לך יי אלהך מניה תקבלון: ככל די שאלתא מן קדם יי אלהך בחורב ביומא דקהלא למימר לא אוסיף למשמע ית קל מימרא דיי אלהי וית אשתא רבתא הדא לא אחזי עוד ולא אמות: ואמר יי לי אתקינו די מלילו: נביא אקים להון מגו אחיהון כותך ואתן פתגמי נבואתי בפומיה וימלל עמהון ית כל די אפקדניה: ויהי גברא די לא יקבל לפתגמי די ימלל בשמי מימרי יתבע מניה: ברם נביא די ירשע למללא פתגמא בשמי ית די לא פקדתיה למללא ודי ימלל בשום טעות עממיא ויתקטל נביא ההוא: וארי תימר בלבך אכדין נדע ית פתגמא די לא מלליה יי: די ימלל נביא בשמא דיי ולא יהי פתגמא ולא יתקיים הוא פתגמא די לא מלליה יי ברשע מלליה נביא

אבן עזרא

לבד ממכריו, יש אומרים שהוא כמו אשת מכריה' בדרך רחוקה מעט ולא אבה הדקדוק רק הוא מגזרת וכי תמכרו ממכר והטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו כאשר כתו' ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל. עוד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר השלים להזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא: ומעביר בנו, עבודה זרה היתה כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי האש: קוסם קסמים, יתכן היותו שם כלל ופירושו חותכי משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן נוזרין וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך והפרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט להוברי שמים וטעם קסמים שים במשפטי הככבים הנקראים באחוכים ושניים: מעונן ומנחש, פירשתים, ומכשף כן: וחבר חבר, אלה האומרים שיחברו השדים: אוב וידעוני, פירשתיו: ודורש אל המתים, כהולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ושגעונו תראה לו דמות צורות בחלום גם בהקיץ וכל אלה תועבות השם כי האמת להיות לב האדם תמיד תמי' עם בוראו וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה לבו אשר כי יהוא משובש והרוצה לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך זה יהושע והעד שאמ' אליו תשמעון וכתו' וישמעו אליו בני ישראל ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה: כמוני, שהוא נביא השם לא מנחש: אנכי אדרוש מעמו, והנה מיתתו בידי שמים והעד האיש אשר לא שמע אל דברי הנביא שאמר הנני נא וגם כתוב בדבר יי' וכבר היה הנביא נודע: אשר ידבר הנביא גם כן דברי ירמיהו בבא דבר הנביא בזמן שיאמר ואחר שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והיא דרך עבודה זרה הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם לא תהיה טמאה בדם נקי:

תכן

בעל הטורים

כחלק ב' במס' חלק כחלק יאכלו כחלק היושב על הכלים דאמרינן כהן בעל מום חולק בקדשים אעפ"י שפסול בעבודה ויהיו לפי שיושב על הכלים. כי אתה בא סמך כאן שואל אוב לומר שהמלך שואל באורים ולא באוב. קוסם קסמים מעונן ומנחש קסם בגימט' אוחז במקלו. מעונן בגי' אוחזי העינים. מנחש נוטריקון מפי נפלה חתיכה שלו ל"א מקלו נחש חלדה שועל. תמים תי"ו גדולה שאם תלך בתמימות אלו קיימת מאלף ועד תי"ו. נביא מקרבך. הפסוק מתחיל ומסיים בנו"ן לומר שידע נ' שערי בינה. ויש נוני' תיבו' לומ' שתשמע לו כמו לעשרת הדברות. כמוני בגימ' ענו. תשמעון ב' במס' אליו תשמעון. כקטן כגדול תשמעון. לומ' אחד קטן ואחד גדול שמע אליו. ככל אשר שאלת. ככל עולה ע' לומר ששמעתי לשאלתך ושמתי עליהם ע' זקנים. וגם אני כאשר שאלו ישראל ואתן להם נביאים. נביא אקים להם בגימ' זה ירמיהו. זה הוכיחן וזה הוכיחן וכו' כדאיתא בפסיקתא. ושלשת

שלוש ה׳ מל׳ בתורה ובנביאי׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק : ושלש׳ ב׳ וסי׳ את גבול ארצך ׳ ושלשת תרד מאד ובאת: שנא ד׳ חס׳ בקריא׳ וסי׳ וכי ירדף גאל הדם דיהושע׳ שנא גזל בעולה ׳ ושנא תקעים נוטח׳ שנאי בצע יאריך ימים כתיב ׳ וכל אוריית׳ דכוו׳ חס׳ : ואשר יב׳ רפ׳ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני : את רעהו ביער חד מן

לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ : ס

יט

א כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם : שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ : תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ : וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם : ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי : פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם : עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ : וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ : כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה : י וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים : פ

וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל : וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת : לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ : ס

לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ : ס

לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ ׃

אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ יָת אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִנּוּן וְתֵיתֵב בְּקִרְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן ׃ תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ בְּגוֹ אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ ׃ תַּתְקֵין לָךְ אוֹרְחָא וּתְתַלֵּת יָת תְּחוּם אַרְעָךְ דִּי יַחְסְנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ וִיהֵי לְמֶעְרוֹק תַּמָּן כָּל קָטוֹלָא ׃ וְדֵין פִּתְגָם קָטוֹלָא דִּי יֶעְרוֹק לְתַמָּן וְיִתְקַיַּם דִּי יִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְּמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי ׃ וְדִי יֵעוֹל עִם חַבְרֵיהּ בְּחוּרְשָׁא לְמִקַּץ אָעִין וְתִתְמְרֵיג יְדֵיהּ בְּבַרְזְלָא לְמִקַּץ אָעִין וְיִשְׁתְּלֵיף בַּרְזְלָא מִן אָעָא וְיַשְׁכַּח יָת חַבְרֵיהּ וִימוּת הוּא יֶעְרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיַּם ׃ דִּלְמָא יִרְדּוֹף גָּאֵיל דְּמָא בָּתַר קָטוֹלָא אֲרֵי יֵחַם לִבֵּיהּ וְיַדְבְּקִנֵּיהּ אֲרֵי תִסְגֵּי אוֹרְחָא וְיִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ וְלֵיהּ לֵית חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי לָא סָנֵי הוּא לֵיהּ מֵאִתְּמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי ׃ עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֵימַר תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ ׃ וְאִם יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ וְיִתֵּן לָךְ יָת כָּל אַרְעָא דִּי מַלֵּיל לְמִתַּן לַאֲבָהָתָךְ ׃ אֲרֵי תִטַּר יָת כָּל תַּפְקֵדְתָּא הָדָא לְמֶעְבְּדַהּ דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ וְלִמְהָךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא וְתוֹסֵיף לָךְ עוֹד תְּלָת קִרְוִין עַל תְּלָת אִלֵּין ׃ וְלָא יִשְׁתְּפֵיךְ דַּם זַכַּאי בְּגוֹ אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וִיהֵי עֲלָךְ חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל ׃

וַאֲרֵי יְהֵי גְּבַר סָנֵי לְחַבְרֵיהּ וְיִכְמַן לֵיהּ וִיקוּם עֲלוֹהִי וְיִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ וִימוּת וְיֶעְרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין ׃ וְיִשְׁלְחוּן סָבֵי קַרְתֵּיהּ וְיִדְבְּרוּן יָתֵיהּ מִתַּמָּן וְיִמְסְרוּן יָתֵיהּ בְּיַד גָּאֵיל דְּמָא וִימוּת ׃ לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וּתְפַלֵּי אָשְׁדֵי דַם זַכַּאי מִיִּשְׂרָאֵל וְיֵיטַב לָךְ ׃

לָא תַשְׁנֵי תְּחוּמָא דְחַבְרָךְ דִּי תַחִימוּ קַדְמָאֵי בְּאַחְסַנְתָּךְ דִּי תַחְסֵין בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ ׃ לא

תכין לך הדרך ׳ להיות הערים במקום שיהא דרכו מוכנת ומיושבת : ושלשת ׳ תחלק הארץ לשלש או תשים בשלישית הארץ : את רעהו ׳ עם וכן רבים ; ונדחה ׳ מבנין נפעל והקל כדחי ישראל יכנס : בגרזן ׳ ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת נגזרתי : ונשל הברזל ׳ כמו ונשע מגזרת כי ישל זיתיך רק זה נשל פעל עומד ונשל גוים רבים יוצא וכן קול גדול ולא יסף עם יסף יי׳ יגון על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם יוצאים : והכהו נפש ׳ דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו : ואם ירחיב יי׳ אלהיך ׳ אם ישמרו כל התורה על כן כתוב כי ת תשמור את כל המצוה הזאת והיא שלש ערי׳ : וללכת בדרכיו כל הימים ׳ בלי הפסק ביניהם : לא תסיג גבול רעך ׳ תסיג ידוע וכן אל תסג גבול עולם והוא קרוב מהשחית : ראשונים ׳ שחלקו הארץ ונסמכה פרשה זו כי הסגת גבול מביא לידי ריב ומכו׳ ורציחה על כן כתיב אחרי זאת נפש בנפש עין בעין שן בשן והטוען כי חברו הסיג גבולו יביא עדים : על

לא תגור ממנו ׳ לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו : תכין לך הדרך ׳ מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים : ושלשת את גבול ארצך ׳ שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השנייה וכן משנייה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל : ונדחה ידו ׳ כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ונתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ כי שמטו הבקר תרגם יונתן ארי מ מרגוהי תוריא : ונשל הברזל מן העץ ׳ יש מרבותינו אומרים כ נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרי׳ שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא כתזה והרגה : פן ירדף גואל הדם ׳ לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים : ואם ירחיב ׳ כאשר נשבע לתת לך ארץ קני וקניזי וקדמוני : ויספת לך עוד שלש ׳ הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא : וכי יהיה איש שונא לרעהו ׳ על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמור׳ לפי שעבר על לא ת תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו׳ שהיה לו לכתוב וכי יקו׳ איש וארב לרעהו והכהו נפש : לא תחוס עינך ׳ שלא תאמר הראשון כבר נהרג מה אנו הורגי׳ את זה ונמצאו שני ישראל ה הרוגים : לא תסיג גבול ׳ לשון נסוגו אחור כשמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתו׳ שדה חברו למען שרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בשני לאוין יכול אף בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגו׳ בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול : עד

מסרה

ית דסלקי׳ ונחתי׳ בטעם׳ באורית׳ פי׳ ית שאיילין מאריכי׳ בין אולא לזרקא באורית׳ וסים׳ במס׳ רבת׳ ; כתמל מתמל ז׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בסדר ויצא ; שלשום ב׳ מלאים בתור׳ וכל נביאי׳ וכתובי׳ דכוו׳ מלאי׳ במ״ד וסי׳ נמסר בסדר ויצא : האל ח׳ בליש׳ חול וסים׳ נמסר בסדר תולדת : דם הנקי ג׳ וסי׳ לא תחס עינך עליו ׳ וגם דם הנקי שפך ׳ ועל דם הנקי אשר שפך : לא תסיג ד׳ כתיב סמ״ך בלשון השנה וסי׳ לא תשיג גבל רעך ׳ היו שרי יהוד׳ כמסיגי גבל ׳ ארור מסיג גבל ׳ לא יסג כל מות ׳ וכל נסיגה דכוו׳ בסמ״ך במ״א כתיב שי״ן ולא נשוג אחור לבנו :

בעל הטורים

ושלשת ב׳ במס׳ ׳ ושלשת את גבול ארצך ׳ ושלש׳ תרד מאד ׳ רמז למה שאמרו דרך ירידה גולה ׳ דרך עליה אינו גולה ׳ וזהו תרד שהרגו דרך ירידה או ושלשת שילך אל ערי מקלט ׳ הערים לומר שחזקות הן ׳ וערי מבצר שלא יבא עליהם גואל הדם בחיל ׳ סמך לא תסיג גבול רעך לרוצח שלא תאמר הואיל ומותר להרוג הרוצח אסיג גבולו שלא יהא ממונו חמור עליו מגופו ׳ מישראל וטוב לך לא תסיג דכעין מסיג גבול כחרב הבית היו מגיע בית בבית ׳ לא תסיג גבול אזהרה לבית דין שלא יחליפו אחת מערי מקלט בעיר אחרת ׳ לרשתה וסמיך ליה לא יקום עד אחד באיש שאינו יכול להעיד על באן גבול תחומך והיינו ממון ׳

לבל

עד אחד · זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד : לכל עון ולכל חטאת · להיות חבירו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבוע' · אמר לחברו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב להשבע לו : על פי שני עדים · ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמיד תורגמן בין העדים ובין הדיינים : לענות בו סרה · דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני : ועמדו שני האנשים · בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד · אשר להם הריב · אלו בעלי הדין : לפני יי' · יהי דומה להם כאילו עומדים לפני המקום שנאמר בקרב אלהים ישפוט : אשר יהיו בימי' ההם · יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד : והנה עד שקר · כל מקום שנ' עד בשנים הכתוב מדבר : ודרשו השופטים היטב · על פי המזימים אותם ובודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה : כאשר זמם · ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין : לעשו' לאחיו · מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפ' אלא במיתת הבועל שהיא בחנק שנאמר באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמ' כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתת' שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן הזמה במיתת הבועל : ישמעו ויראו · מכאן שצריכי' הכרזה איש פלו' ופלו' נהרגין על שהוזמו בב"ד : עין בעין · ממון וכן שן בשן וגו' : כי תצא למלחמה · סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר דבר יוצא למלחמה · דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח כן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי : על אויביך · יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך : סוס ורכב · בעיני כלם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה : עם רב ממך · בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב : כקרבכם אל המלחמה · סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם : ונגש הכהן · המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה : ודבר אל העם · בלשון הקדש : שמע ישראל · אפילו אין בכם זכות אלא קרית שמע בלבד כדי אתם שיושיע אתכם : על אויביכם · אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיה' הלבישום מן השלל וילבישום וינעילו' ויאכילו' וישקום ויסוכו' וינהלום בחמורי' לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרי' אצל אחיה' וישובו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה : אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו · ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בטריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדן וינוסו ורומסין בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול : אל ירך לבבכם · מצהלת סוסי' : אל תיראו · מהגפת תריסין : ואל תחפזו · מקול הקרנו' : ואל תערצו · מקול הצווחה : כי יי' אלהיכם וגו' הם באי' בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתי' באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו : ההולך עמכם · זה מחנה הארון : ולא חנכו · לא דר בו חנוך לשון התחלה : ואיש אחר יחנכנו · ודבר של עגמת נפש הוא זה : ולא חללו · לא פדאו בשנ' הרביעית שהפירו' טעונין לאכלן בירושלם או לחללן בדמי' ולאכול הדמי' בירושלם :

על פי שני עדי' חד מן ד' זוגי' מן ב' ב' מתחלפי' קדמ' יתר אות וחסר מלה ותני' חסר אות ויתר מלה וסי' נמסר בסדר ואתחנ' : שני האנשי' ד' וסי' ועמדו שני האנשי' אשר להם הריב · ותקח האשה את שני האנשי' · וישבו שני האנשי' וירדו מההר · ויעדהו אנשי הבליעל : השפטי' ד' וסי' ודרשו השפטי' היטב · כי לא נעשה בפסח ·

טו לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר : כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה : ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יהוה לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם : ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו : ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ובערת הרע מקרבך : כ והנשארים ישמעו ויראו ולא יספו לעשות עוד כדבר הרע הזה בקרבך : ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל :

ס

כ א כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי יהוה אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים : והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם : ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם : כי יהוה אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם : ה ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו : ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו :

לא יקום סהיד חד בגברא לכל עוין ולכל חובין בכל חט די יחטי על מימר תרין סהדין או על מימר תלתא סהדין יתקים פתגמא : ארי יקום סהד שקר בגבר לאסהדא ביה סטיא : ויקומון תרין גברין די להון דינא קדם יי קדם כהניא ודיניא די יהון ביומיא האנון : ויתבעון דיניא יאות והא סהד שקרא וסהדא שקרא אסהיד באחוהי : ותעבדון ליה כמא די חשיב למעבד לאחוהי ותפלי עביד דביש מבינך : ודישתארון ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד עוד כפתגמא בישא הדין בינך : ולא תחוס עינך נפשא חלף נפשא עינא חלף עינא שנא חלף שנא ידא חלף ידא רגלא חלף רגלא : ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך ותחזי סוסון ורתיכין עם סגי מנך לא תדחל מנהון ארי יי אלהך מימריה בסעדך דאסקך מארעא דמצרים : ויהי כמקרבכון לאגחא קרבא ויתקרב כהנא וימלל עם עמא : ויימר להון שמע ישראל אתון מתקרבין יומא דין לאגחא קרבא על בעלי דבביכון לא יזוע לבכון לא תדחלון ולא תתבהתון ולא תתברון מן קדמיהון : ארי יי אלהכון דמדבר קדמיכון לאגחא לכון קרב עם בעלי דבביכון למפרק יתכון : וימללון סרכיא קדם עמא למימר מן גברא די בנא ביתא חדתא ולא חנכיה יהך ויתוב לביתיה דלמא יתקטל בקרבא וגבר אוחרן יחנכניה : ומן גברא די נצב כרמא ולא אחליה יהך ויתוב לביתיה דלמא יתקטל בקרבא וגבר אוחרן יחלליניה :

אבן עזרא

על כן לא יקום עד אחד בין לרוצח בין למכה בין למסית בין לכל דבר רק על פי שני עדים דרך קצרה כי במקו' אחר על פי שנים עדים : לענות בו סרה · כמו עו"ן : ענה · כמו העיד גם כן במכות ובעונש והטעם לא תחוס עינך על עד שקר : כי תצא למלחמה · דבקה עם לא תחוס עינך עם מי שהוא חייב רק צאת למלחמה יש לך לחוס על מארס ובונה ונוטע ורך הלבב : ונגש הכהן · משוח מלחמה : אל תיראו · בלב : אל תחפזו · לנוס : אל תערצו · במעשה : חנכו · כמו חנכת המזבח וכן חנוך לנער ומזה למדו רבותינו ז"ל מחנכין את הנערי' והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינוס ויניס אחרים : חללו · מגזרת חלילים כי מנהגם היה לחול בכרמים :

אדם

בעל הטורים

לכל עון · היינו כפשות · לכל חטאת היינו קרבן · למעלה כתיב על פי שנים עדים דהכא איירי בממון · ואין מאיימין עליהם כל כך כמו בנפשות · הריב ב' · אשר להם הריב · לפני התגלע הריב נטוש · זהו שאמ' משנה לפניך הדין ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לבצוע דמשעמדו האנשים אשר להם הריב · ודרשו השופטי' וכו' שישפטו ביניהם אבל לפני התגלע הריב נטוש ·

מסרה

ויאמר אל השפטים דיהושע · וידי בימי שפט השפטים : עין בעין ג' וסי' נמס' בסד' שלח לך : קרבי' ג' בליש' וסימ' אתם קרבים היום' הקרבים ליי' · הקרבי' אלי : ירך ג' וסימ' אל ירך לבבכם · ולבבך אל ירך · ופן ירך לבבכם : וישב ט"ו וסי' נמס' בסו' סדר בלק :

ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה: ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו: והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם: ס

כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום: והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך: ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה: ונתנה יהוה אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי חרב: רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבז לך ואכלת את שלל איביך אשר נתן יהוה אלהיך לך: כן תעשה לכל הערים הרחקת ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה: רק מערי העמים האלה אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה: כי החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך יהוה אלהיך: למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליהוה אלהיכם: ס

כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור: רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה: פ

כא כי ימצא חלל באדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו:

ומן גברא די ארש אתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתיה דלמא יתקטיל בקרבא וגבר אוחרן יסבנה: ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא דדחיל ותביר לבא יהך ויתוב לביתיה ולא יתבר ית לבא דאחוהי כלביה: ויהי כד ישצון סרכיא למללא עם עמא וימנון רבני חילא בריש עמא:

ארי תקרב לקרתא לאגחא קרבא עלה ותקרי לה מלין דשלם: ויהי אם שלם תענינך ותפתח לך ויהי כל עמא דישתכח בה יהון לך למסקי מסין ויפלחנך: ואם לא תשלים עמך ותעביד עמך קרב ותצור עלה: וימסרנה יי אלהך בידך ותמחי ית כל דכורה לפתגם דחרב: לחוד נשיא וטפלא ובעירא וכל די יהי בקרתא כל עדאה תבוז לך ותיכול ית עדאה דסנאך די יהב יי אלהך לך: כן תעביד לכל קרויא דרחיקין מנך לחדא די לא מקרוי עממיא האלין אנון: לחוד מקרוי עממיא האלין די יי אלהך יהיב לך אחסנא לא תקים כל נשמא: ארי גמרא תגמרנון חתאי ואמוראי כנענאי ופריזאי חואי ויבוסאי כמא די פקדך יי אלהך: בדיל דלא ילפון יתכון למעבד ככל תועבתהון די עבדו לטעותהון ותחובון קדם יי אלהכון:

ארי תצור לקרתא יומין סגיאין לאגחא עלה למכבשה לא תחבל ית אילנה לארמא עלוהי ברזלא ארי מניה תיכול ויתיה לא תקוץ ארי לא כאנשא אילן חקלא למעל מן קדמך בצירא: לחוד אילן דתדע ארי לא אילן דמיכל הוא יתיה תחבל ותקוץ ותבני ברכומין על קרתא דהיא עבדא עמך קרב עד דתכבשה:

ארי ישתכח קטילא בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה רמי בחקלא לא ידיע מן קטליה:

עמך יב בתו' וסי' כמ' רבת': והכית ה' בטע' מלרע וסי' והכית את כל זכור' עתה לך והכית את עמלק' והכית את אדם באפק' והכית את מדין כאיש' והכית את בית אחאב אדניך: כל שללה' כך דינו ומטעי' ביה דאמרי וכל שללה כי אינו מנוי עם י' פסו' וכל וכל: תחיה ג' וסי' כל נשמה' מכשפה' והחכמה תחיה בעליה' ונמסר גם בסדר משפטים: על העיר יז וסי' נמסר בירמיה סי' לב: עשהו' וסי' רקעץ אשר' אש וברד שלג וקיטר' ולשמחה מה זה עשה' אין אסתר מגדת' קול רנה וישועה' ימין יי' רוממה ימין יי' עשה חיל:

רשי

ויספו השוטרים. למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה: פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדי הוא שימות: שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחילת נפילה ניסה: כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו': כל העם הנמצא בה. אפי' אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד: ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתו' מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנ' ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: ונתנה יי' אלהיך בידך. אם עשית כל האמו' בענין סוף שהשם נותנה בידיך: והטף. אף טף של זכרי' ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים: כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: למען לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: ימים. שנים: רבים. שלשה. מכאן אמרו אין צרין על עיירות של גוים פחות משלש' ימים קודם לשבת ולמד שפותח שלום שנים או שלשה ימים וכן הוא אומר וישב דוד בציקלג ימים שני' ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר: כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דילמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו: עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך:

ויצאו

אבן עזרא

ארש אשה ולא לקחה. בנשואין והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בבא יומו רק המת במלחמה מת בלא יומו על כן אמר דוד או במלחמ' ירד ונספה: הירא. להכות אחר: רך הלבב. לסבול מכת אחר: את לבב. הנה את ירלא נוסף רק טעמו כאשר פירשתיו שהוא כענס הדבר: ופקדו. מגזרת פקיד: וקראת. קרא אליה מגוה ויתכן שהוא רשות: תשלים. תעשה שלום: הרחוקות ממך. שאינם משבעה גוים: לא תחיה. אסור שיאכילם או ישקם והכלל חייב להמיתם אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם: כי האדם עץ השדה. כבר בירלתי בספר היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה כמו חמור לאם רק מלת לא לא יתכן להיותה חסרת כי הטעם יהיה להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה"א וכן הוא הכי האדם עץ השדה וזה הטעם איננו נכון בעיני כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו כי נפש הוא חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרות דבק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור והעד על זה הפי' שהוא נכון שאמר וכרת ובנית מצור: עד רדתה. כי לולי שהיתה נשגבה לא אמ' הכתו' ימים רבי': כי ימצא חלל. כאשר הזכיר המלחמה על האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחד ונמצא חלל בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו: זקניך

בעל הטורים

הירא ב' במסו' הירא ורך הלבב · הירא את דבר יי' · זהו שאמר הירא מעבירות שבידו כדכתיב הירא את דבר יי' יד ביד רגל ברגל · וסמיך ליה כי תצא למלחמה · לומר מחוסרי אבר אין יוצאין למלחמה · מלחמה עד רדתה · בגימט' אף זהו שבת · כי ימצא חלל · סמך לפרשת מלחמה · שבשעת מלחמה דרך למצוא חללים · באדמה בגימט' בגלוי · וגדלו ב' וגדלו את העריס · וגדלו את תכלית · שגודלין שערותיו שהוא עיקר תכוני האדם · אסר אותיו' רא"ש שגודלין ערלתו ·

אשר

ויצאו ז׳ רפין וסי׳ בסדר ויהי בשלח: ולברך ד׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב: ידינו ו׳ מלאי׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ בראשי׳, ראשה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא: ירח ימים ב׳ וסי׳ ובכתה את אביה׳ וימלך ירח ימים בשמרון:

וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל׃ וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־הֶחָלָל וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֻבַּד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל׃ וְהוֹרִדוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־הָעֶגְלָה בַּנָּחַל׃ וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע׃ וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל׃ וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃ כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם׃ וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃

וְיִפְּקוּן סָבָךְ וְדַיָּנָךְ וְיִמְשְׁחוּן לְקִרְוַיָּא דִּי בְּסַחְרָנוּת קְטִילָא׃ וּתְהֵי קַרְתָּא דִּקְרִיבָא לִקְטִילָא וְיִסְּבוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא עֶגְלַת תּוֹרִין דִּי לָא־אִתְפְּלַח בַּהּ דִּי לָא־נְגִידַת בְּנִיר׃ וְיַחֲתוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת־עֶגְלְתָא לְנַחַל בַּיָּר דִּי לָא־יִתְפְּלַח בֵּיהּ וְלָא יִזְדְּרַע וְיִנְקְפוּן תַּמָּן יָת־עֶגְלְתָא בְּנַחְלָא׃ וְיִתְקָרְבוּן כָּהֲנַיָּא בְּנֵי לֵיוָאֵי אֲרֵי בְהוֹן אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמָא דַּייָ וְעַל־מֵימְרֵיהוֹן יְהֵי כָּל־דִּין וְכָל־מַכְתַּשׁ־סְגִירוּ׃ וְכֹל סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא דִּקְרִיבִין לִקְטִילָא יַסְחוּן יָת־יְדֵיהוֹן עַל־עֶגְלְתָא דִּנְקִיפָא בְּנַחְלָא׃ וִיתִיבוּן וְיֵימְרוּן יְדָנָא לָא אֲשַׁדָא יָת־דְּמָא הָדֵין וְעֵינָנָא לָא חֲזָאָה׃ כָּהֲנַיָּא יֵימְרוּן כַּפַּר לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי־פְרַקְתָּא יְיָ וְלָא־תִתֵּן חוֹבַת דַּם־זַכַּאי בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל־דְּמָא׃ וְאַתְּ תְּפַלֵּי חוֹבַת־דַּם זַכַּאי מִבֵּינָךְ אֲרֵי־תַעְבֵּיד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃

צ״ו׳ סלוא׳ סימן:

ס ס ס

כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃ וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃ וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃ וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף

ס ס ס

אֲרֵי־תִפּוֹק לְאַגָּחָא־קְרָבָא עַל־בַּעֲלֵי־דְבָבָךְ וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן׃ וְתֶחֱזֵי בְּשִׁבְיָה אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ לָךְ לְאִנְתּוּ׃ וְתַעֲלִנַּהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וּתְגַלַּח יָת־רֵישַׁהּ וּתְרַבֵּי יָת־טוּפְרַהָא׃ וְתַעְדֵּי יָת־כְּסוּת שִׁבְיַהּ מִנַּהּ וְתֵיתֵב בְּבֵיתָךְ וְתִבְכֵּי יָת־אֲבוּהָא וְיָת־אִמַּהּ יְרַח יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תֵּעוֹל לְוָתַהּ וְתִבְעֲלִנַּהּ וּתְהֵי לָךְ לְאִנְתּוּ׃ וִיהֵי אִם־לָא תִתְרְעֵי בַהּ וְתִפְטְרִנַּהּ לְנַפְשַׁהּ וְזַבָּנָא לָא־תְזַבְּנִנַּהּ בְּכַסְפָּא לא

לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס

טו כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה׃ וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר׃ כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה׃ ס

כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ כ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס

וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

א לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס

לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס

לָא תִתַּגַּר בַּהּ חֲלַף דְּעַנִּיתַהּ׃ אֲרֵי־תְהוֹיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין נְשִׁין חֲדָא רְחִימְתָּא וַחֲדָא שְׂנִיאֲתָא וִילִידָן־לֵיהּ בְּנִין רְחִימְתָּא וּשְׂנִיאֲתָא וִיהֵי בְרָא בוּכְרָא לִשְׂנִיאֲתָא׃ וִיהֵי בְּיוֹמָא דְיַחְסֵין לִבְנוֹהִי יָת דִּי־יְהֵי לֵיהּ לֵית־לֵיהּ רְשׁוּ לְבַכָּרָא יָת־בַּר רְחִימְתָּא עַל־אַפֵּי בַר־שְׂנִיאֲתָא בוּכְרָא׃ אֲרֵי יָת־בּוּכְרָא בַר־שְׂנִיאֲתָא יַפְרֵישׁ לְמִתַּן לֵיהּ תְּרֵין חוּלָקִין בְּכֹל דִּי־יִשְׁתְּכַח לֵיהּ אֲרֵי־הוּא רֵישׁ תּוּקְפֵיהּ לֵיהּ חֲזֵיָא בְכֵרוּתָא׃ אֲרֵי־יְהֵי לִגְבַר בַּר סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּיל לְמֵימַר אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּיהּ וּמַלְפִין יָתֵיהּ וְלָא מְקַבֵּל מִנְּהוֹן׃ וְיֶחְדוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיַפְּקוּן יָתֵיהּ לִקְדָם סָבֵי קַרְתֵּיהּ וְלִתְרַע בֵּית־דִּין אַתְרֵיהּ׃ וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּיהּ בְּרַנָא דֵין סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימְרָנָא זָלֵיל בְּסַר וְסָבֵי חֲמַר׃ וְיִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל־אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ בְּאַבְנַיָא וִימוּת וּתְפַלֵּי עָבֵיד־דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן׃ וַאֲרֵי־יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת־דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטֵל וְתִצְלוֹב יָתֵיהּ עַל־צְלִיבָא׃ לָא־תְבֵית נְבִלְתֵּיהּ עַל־צְלִיבָא אֲרֵי־מִקְבַּר תִּקְבְּרִנֵּיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי־עַל־דְּחָב קֳדָם־יְיָ אִצְטְלֵיב וְלָא תְסָאֵיב יָת־אַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃ לָא־תֶחֱזֵי יָת־תּוֹרָא דַאֲחוּךְ אוֹ יָת־אִמְּרֵיהּ דְּטָעַן וְתִתְכְּבֵשׁ מִנְּהוֹן אֲתָבָא תְּתֵיבִנּוּן לַאֲחוּךְ׃ וְאִם־לָא קָרֵיב אֲחוּךְ לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתֵּיהּ וְתִכְנְשִׁנֵּיהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וִיהֵי עִמָּךְ עַד־דְּיִתְבַּע אֲחוּךְ יָתֵיהּ וְתָתֵיבִנֵּיהּ לֵיהּ׃ וְכֵן תַּעְבֵּיד לַחֲמָרֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּיד לִכְסוּתֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּיד לְכָל־אֲבֵדְתָא דַאֲחוּךְ דִּי־תֵיבַד מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְכַסָּיוּתַהּ׃ לָא־תֶחֱזֵי יָת־חֲמָרָא דַאֲחוּךְ אוֹ תוֹרֵיהּ רְמַן בְּאוֹרְחָא וְתִתְכְּבֵשׁ מִנְּהוֹן אֲקָמָא תְּקִים עִמֵּיהּ׃ לא

והיה ביום ה' וסי' והיה ביום הנחילו · והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב · והיה ביום הניח יי' לך מעצבך · והיה ביום צאתך ועברת את נחל דשמעי · והיה ביום זבח יי' ופקדתי על השרים דצפניה: את בניו ד' וסים' נמסר בסדר ויחי: אנו ג' חס' וסי' כי הוא ראשית אנו · יהי רעב אנו · בני לך חדיד ואנו דנחמי': קללת ג' וסי' כי קללת אלהים תלוי · קללת יותם בן ירבעל · וכן קללת חנם לא תבא · תנ"ך: תלוי ג' וסי' כי קללת אלהי' · את אבשלום תלוי באלה · אל הסנן תלוי עליו · תנ"ך: עסך י"ב בתורה וסים' נמסר בסדרא דלעיל:

רשי

לא תתעמר בה · לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושמוש עימראה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: פי שנים · כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו · מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: סורר · סר מן הדרך: ומורה · ממרה בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו · מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו: בן סורר ומורה · אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב: וכל ישראל ישמעו ויראו · מכאן שצריך הכרזה בבית דין פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: וכי יהיה באיש חטא משפט מות · סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בבית דין: ותלית אותו על עץ · רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי והמברך יי' בסקילה: כי קללת אלהים תלוי · זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומי' שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרוא' אותו אומר המלך תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת: והתעלמת · כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת · לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו': עד דרוש אחיך · וכי תעלה בלבך שיתנהו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי: והשבותו לו · שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: לא תוכל להתעלם · לכבוש עינך כאילו אינך רואה אותו: הקם תקים · זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו: עמו · עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: לא

כב

אבן עזרא

לא תתעמר בה · כמו והתעמר בו ומכרו ואין להם שלישי ופירושו לפי מקומו בטעם רמאות: אהובה · בעיניו ולא לשם: לשניאה · תאר השם ונסמכה זו הפרשה בעבור וחשקת בה ולא חפצת בה: ביום הנחילו את בניו · בבריאו' גופו או ביום מותו והוא שכיב מרע או ב"ד ינחילו: לבכר · בדיבור ובמעלה · וטעם לא יוכל כחבריו: יכיר · יעשה לו הכרה או שיודה לפני אחרים מי שהוא בכור אם היה במקו' שלא ידעו או הוא חייב מבתחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו אם היו תאומים: לתת לו פי שנים · שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבע' ויקח שני חלקי' ואם שני בנים יחשבו שלשה וכן הכל ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כאשר פירשתי במקומו: כי הוא ראשית אונו · הנודע עם היושר ידבר וכל ישראל בחזקת ישרים: סורר ומורה · כנגד השם וכנגד האבות אם היו יראי השם: סורר · כמו כפרה סוררה שלא ישמור מצות עשה: ומורה · במצו' לא תעשה: ויסרו אותו · בפני עדי' מכוה שהם יתפשוהו ויוציאוהו ודברי הקבלה אמת: זולל · מפורש והוא זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסובא · מרבה לשתו' והוא המשתכר והכ' זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה · ונסמכה זו הפרשה בעבו' אשת יפת תאר והעד ושם אמו והרמז שרמזתי בבני אהרן: ותלית אותו · כבר קבלנו מחז"ל ענין הנתלים: כי קללת אלהים תלוי · בעבור שברך השם ועל דרך הפשט כי אלהים פועל והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דבק בנפש על כן ולא תטמא את אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה כי בתחלה כי תצא והנה גבעון יוכיח כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי זה משפט הערלים והישראלי' איננו שוה: לא תראה את שור · אפילו אתה יוצא למלחמה וזה לדרך דרש: ואספתו · אם היית שב או בגויי שתפקדנו ביד נאמן: והתעלמת · דבק עם לא תראה והזכיר שור ושה וככר הזכיר החמור וכן משפט כל בהמה: לא תוכל · כחביריו: נופלי' · כמו רובץ · ומלת נופלים כלל: הקם תקים עמו · ולא לבדך כמו עזוב תעזוב עמו: לא

בעל הטורים

אשר עניתה כי תהיין · לומר לך שלא יענה אותה בהויות של ביאה · שתי נשים האחת אהוב' והאחת שנואה · מרבה נשי' מרבה כשפים · לומר לך כיון שיש לו שתי נשים האחת עושה בכשפיה כדי שישנא השניה · והיה הבן הבכו' לשניאה והיינו כי השנואה שהוא מבני עשר מדות שמנה בנדרים · ולכך סמך לו בן סורר ומורה שיהיה הבן סורר ומורה · לשניאה אותיות השניאה לשון שנואה בנשואי' שהם בפסולין · במדרש דורש לאיש · זה הקב"ה · אהובה אלו האומו' שמראה להם פנים · שנואה אלו ישראל שמסתיר מהם פנים · ביום הנחילו לעתיד לבא · לא יבכר כי אם בני בכורי ישראל · ביום הנחילו את בניו ס"ת מותו · רמז למאן דאמר רב יהודה שלשה שנכנסו לבקר החולה ביום כותבין · בלילה כותבין ואין עושין דין וזה מה שמניה בשעת מיתה אם הוא ביום יש לו תורת דין · את אשר יהיה לו · בגי' מלמד שהבכור נוטל בראוי כבמוחזק · את אשר יהיה לו ס"ת תורה · שלא יחיל לעבור על דברי תורה · אם נתן לאחר בלשון ירושה לא אמ' כלום מפני שהתנה על מה שכתו' בתורה · וכל המתנה על מה שכתוב בתורה אין בדבריו כלום · לתת לו פי שנים בשביל שהוא נוטל פי שנים · יש באותיות של בכור ענין כפילות · הבי"ת כפולה על האות שלפניה · וכן הכ"ף על היו"ד שלפניה וכן הרי"ש והו"ו נכתבת כפולה שכותבין אותה שני ווי"ן · יכיר בגימ' לאחר · כדדרשינן יכירנו לאחרים · בכל אשר ימצא לו כי ס"ת ראוי · ולמ"ד דבכל ואלף דאשר הוא לא · והיינו לא ראוי · שאין הבכור נוטל פי שני בראוי · ראשית אונו כל ראשית הוא מובחר · ראשית דגנך קדש ישראל ליי' ראשית תבואתה · לו משפט הבכורה · כי יהיה לאיש לומר משפט בכורה לאיש ואין משפט בכורה לאשה · סורר בגימ' זה אבשלו' בן דוד · בננו חסר יו"ד · כאלו עבר על עשרת הדברות · ומרה חסר וי"ו כי מרה יהיה לו באחרונה · ובערת הרע מקרבך וכל ישראל וסמיך ליה וכי יהיה באיש חטא לומר לך שכל ישראל ערבים זה לזה לבער ולהוכיח החוטאים · לעיל כתיב ורגמוהו וסמיך לו פרשת כי תלין · לומר שכל הנסקלין נתלין · על העץ וסמיך ליה כי קבור תקברנו לומר שגם העץ נקבר עמו · ועוד לקבור בארון · לא תראה את שור אחיך · סמך השבת אבדה לקבורה שאם היה כהן והוא בבית הקברו' על זה נאמר והתעלמת · נותן לך נסמיך ליה והתעלמת לומר כל שבשלו מחזיר אף בשל חבירו מחזי' · ואספתו ב' במסורת · ואספתו מצרעתו · זהו

ה לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ
ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃ שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס
כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס
י לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו׃ ס
גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס
כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃ וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים׃
טו וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָ וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָ אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשָּׁעְרָה׃ וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָ אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃ וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה

לָא־יְהֵי תִקּוּן זֵין דִּגְבַר עַל־אִתְּתָא וְלָא־יְתַקַּן גְּבַר בְּתִקּוּנֵי אִתְּתָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ כָּל־עָבֵיד אִלֵּין׃ אֲרֵי תְעָרַע קִנָּא־דְצִפְּרָא ׀ קֳדָמָךְ בְּאָרְחָא בְּכָל־אִילָן ׀ אוֹ עַל־אַרְעָא אֶפְרוֹחִין אוֹ בֵיעִין וְאִמָּא רְבִיעָא עַל־אֶפְרוֹחִין אוֹ עַל־בֵּיעִין לָא־תִסַּב אִמָּא עַל־בְּנַיָּא׃ שַׁלָּחָא תְשַׁלַּח יָת־אִמָּא וְיָת־בְּנַיָּא תִּסַּב־לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ יוֹמִין׃ אֲרֵי תִבְנֵי בֵיתָא חַדְתָּא וְתַעְבֵּיד תִּיקָא לְאִגָּרָךְ וְלָא־תְשַׁוֵּי חוֹבַת דִּין־דִּקְטוֹל בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּל דְּנָפֵיל מִנֵּיהּ׃ לָא־תִזְרַע כַּרְמָךְ עֵרוּבִין דִּלְמָא־תִסְתָּאַב דִּמְעָרַת זַרְעָא דִּי תִזְרַע וַעֲלָלַת כַּרְמָא׃ לָא־תִרְדֵּי בְּתוֹרָא־וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא׃ לָא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵיזָא עֲמַר וְכִתָּן מְחַבַּר־כַּחֲדָא׃ כְּרוּסְפְּדִין תַּעְבֵּיד־לָךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפֵי כְסוּתָךְ דְּתִתְכַּסֵּי־בַהּ׃ אֲרֵי־יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיֵעוֹל לְוָתַהּ וְיִסְנְנַהּ׃ וִישַׁוֵּי לַהּ תַּסְקוֹפֵי מִלִּין וְיַפֵּיק עֲלַהּ שׁוּם בִּישׁ וְיֵימַר יָת־אִתְּתָא הָדָא נְסֵבִית וְעַלֵּית לְוָתַהּ וְלָא־אַשְׁכַּחִית לַהּ בְּתוּלִין׃ וְיִסַּב אֲבוּהָא דְעוּלֵמְתָּא וְאִמַּהּ וְיַפְּקוּן יָת־בְּתוּלֵי עוּלֵמְתָּא לִקְדָם־סָבֵי קַרְתָּא וְלִתְרַע בֵּית־דִּין אַתְרַהּ׃ וְיֵימַר אֲבוּהָא דְעוּלֵמְתָּא לְסָבַיָּא יָת־בְּרַתִּי יְהָבִית לְגַבְרָא הָדֵין לְאִנְתּוּ וּסְנַהּ׃ וְהָא הוּא שַׁוִּי תַסְקוֹפֵי מִלִּין לְמֵימַר לָא אַשְׁכַּחִית לִבְרַתָּךְ בְּתוּלִין וְאִלֵּין בְּתוּלֵי בְרַתִּי וְיִפְרְסוּן שׁוֹשִׁיפָא קֳדָם סָבֵי קַרְתָּא׃ וְיִדְבְּרוּן סָבֵי קַרְתָּא־הַהִיא יָת־גַּבְרָא וְיַלְקוּן יָתֵיהּ׃ וְיִגְבּוֹן מִנֵּיהּ מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְיִתְּנוּן לַאֲבוּהָא דְעוּלֵמְתָּא אֲרֵי אַפֵּיק שׁוּם בִּישׁ עַל בְּתוּלְתָּא בַּת־יִשְׂרָאֵל וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ

יקרא כ״א בקריאה וסימ׳ במסרה רבתא: תשלח ה׳ וסי׳ חרונך יאכלמו׳ שלח תשלח את האם׳ ויאמר הזאל מדוע אדני ככה׳ תשלח קציריה עד ים׳ רוחך יבראון׳ וחד ותשלח פארות: לא תחרש ב׳ וסי׳ בשור ובחמור׳ על רעך רעה: צמר ופשתים ב׳ וסי׳ לא תלבש׳ דרשה צמר ופשתים: גדלים ב׳ חס׳ יוד קדמ׳

וסי׳ תעשה לך׳ מעשה שבכה: ושנאה ב׳ א׳ ראש פסוק וא׳ סוף פסוק וסי׳ ושנאה האיש האחרון׳ כי יקח איש אשה ושנאה: עלילת ד׳ ב׳ כתיב עלילת וב׳ כתי׳ עלילו׳ וסי׳ ושם לה עלילת׳ והנה שם לה עלילת כתי׳׳ להתעולל עללות׳ ולא נתכנו עללות כתיב: והוצא ו׳ חסרים יוד בליש׳ וסי׳ מוצאי דבת הארץ׳ והוצאך מבית עבדים דשותט׳ והוצא עליה שם רע׳ ואוצא אש מתוכך׳ התוצא מזרות׳ ותעלומה יוצא אור: ולא מצאתי ה׳ וסי׳ בתולים׳ ואבקש מהם איש גזר׳ ולמנחמים ולא מצאתי׳ אשר עוד בקשה נפשי׳ ויאמרו שרי פלשתים: השערה ג׳ וסי׳ ולקח אבי הנערה׳ ועלתה יבמתו׳ והפרשים שת שתו השערה:

רשי

לא יהיה כלי גבר על אשה, שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה, לילך ולישב בין הנשים. דבר אחר שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת, לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: כי יקרא, פרט למזומן: לא תקח האם, בעודה על בניה: למען ייטב לך וגו׳, אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמר׳ תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכר של מצות חמורות: כי תבנה בית חדש, אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה, גדר סביב לגג. ואונקלוס תרגם תייקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל, ראוי זה ליפול ואעפ״כ לא תתגלגל מיתתו על ידיך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: כלאים, חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש, כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון אסור נופל בו לשון קדוש כמו אל תגע בי כי קדשתיך: לא תחרוש בשור וחמור, הוא הדין לכל שני מינין שבעולם הוא הדין להנהיג יחד קשורי׳ זוגין בהולכת שום משא: שעטנז, לשון ערוב. ורבותינו דרשו שוע טווי ונוז: גדלים תעשה לך, אף מן הכלאים לכך סמכן הכתו׳: ובא אליה ושנאה, סופו ושם לה עלילות דברים עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת, מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין: אבי הנערה ואמה, מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה: ואמר אבי הנערה, מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש: ופרשו השמלה, הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה: ויסרו אותו, מלקות: ואם

אבן עזרא

לא יהיה כלי גבר, נסמכה בעבור צאת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא כתמלא זקנו יתערב עם הנשים וינאף הוא והן ואיננו ידוע וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן ברובי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם ויש אומרים על חוץ לדרך ואין צורך רק השם יתעב מי שישנה מעשה השם: כי יקרא, נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך, יקרא כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה וקרוב מפגע, אל״ף אפרוחי׳ נוסף כמו אל״ף ואזרועך והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בני׳ רוטש וכן שור או שה: ייטב לך, שהשם יחמול עליך וייטיב לך: והארכת ימים, כאשר לא תכרת כל הקן שעזבת העיקר: כי תבנה בית חדש, נדבקה זאת הפרש׳ אחר שנלחמו והם בארץ החל במצות הבית: מעקה, טעמו ידוע מהקום ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזרת עקת רשע והביא עניע בעקה: הנופל, נקרא על שם סופו וכן יומת המת וכן ובגדי ערומים תפשיט ויתרוצצו הבנים ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם ולא נדע אם כן דרך הלשון או הוא לדברי נבואה כמו וירדוף עד דן על נחל אשכול על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ואחר מצות הבית מצות הזרע והנטע כי אחר שהוא בארץ ובנה בית וזרע: לא תזרע כלאים, פי׳ פן תקדש כבר פירשו מנחם בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת קדש בעבור שיתערב זה עם זה: לא תחרוש בשור ובחמור, דבק עם הזריעה והשם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמור ככח השור ובעבור הזריעה אמר שעטנז וכבר הזכירו על דרך כלל ובכאן פרט שהוא הצמר והפשתים לא אחרים: גדילים תעשה לך, אמרו המכחשים שהוא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום על כן כתוב תכסה והמעתיקים העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום ופי׳ גדילים כמו בבנייכה גדיל׳ מעשה שרשרו׳ והמכחשי׳ הוציאוהו מגזרת גדולה ואנחנו מאמינים בדברי קדמונינו לבדם והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות ונסמך לשעטנז בעבור הציצית שהוא מותר: כי יקח איש אשה, נסמכה הפרשה לדעת המכחישים בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמכ׳ בעבור הבית ואחר כן הבגד ואחר כן בעלת הבית: עלילות, כמו סבות דברים, הן אמת או שקר: בתולי׳, לשון רבים ולא יתפרדו וכן בחורות וזקונים ועלומים: אבי הנערה ואמה, אם הם בחיים או ממונה בית דין: וטעם

בעל הטורים

כלי גבר על אשה בגימ׳ כלי תורה. רמז שלא ילמד אדם לבתו תור׳. על אשה ב׳ כלי גבר על אשה. אם נפתה לבי על אשה וזהו שאמר שמיירי באשה שלובש׳ כלי גבר כדי להתנכר ולזנות כדכתיב אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי. כי תועבת ה׳ כי יקרא קן צפור לומר שלא יסתכל בעוף ובעופפת כשנזקקין זה לזה. יקרא קן בגימ׳ פרט למזומן. אפרוחים או ביצים בגימטרי׳ בבריכים לאמן. על הבני׳ ב׳ הכא ואידך כה אמר ה׳ על הבני׳ והבנות הילודי׳ במקום הזה ממותי תחלואים ימותו. אם תקיים המצוה יאריכו ימיך. ואם לאו כה אמ׳ ה׳ ממותי תחלואים ימותו. והארכת ימי׳ בגימ׳ בעולם שכלו ארוך. והארכת ימי׳ וסמיך ליה כי תבנה בית חדש לומר אם בנית בית חדש עשה לו מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו. ועוד עיקר אריכות ימים הוא בשביל בני׳ בית חדש שהוא בית המקדש. ועל כן בכבוד אב ואם הקדי׳ והארכת ימים. למען ייטב לך כדי להסמי׳ והארכ׳ ימים לתבנה בית חדש. לעיל כתיב למען ייטב לך וסמיך כאן כי יפול הנופל ממנו רמז למה שדרשו הרי שעלה באילן כדי לשלח את האם ונפל ומת. היכן אריכות ימים של זה. כי יפול הנופל וסמיך ליה לא תזרע. רמז לדר׳ יאשיהו דאמ׳ עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. המלאה ב׳ במס׳ כמו פן תקדש המלאה כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר. וזהו שאמ׳ שצריך להרחיק הכלאים כמלא כמד בקר. ושניה רפויין שצריך למדוד כל אמות שוחקות. ואחד יש דגוש כענמי׳ בבטן המלאה. לא תחרוש בשור ובחמור טמא וטהור. רמז שלא ישתתף צדיק עם רשע. תחרוש ב׳ לא תחרוש בשור ובחמור. ואידך אל תחרוש על רעך רעה. וזהו שמפרש טעם שלא לחרוש בשור ובחמור לפי שהשור מעלה גרה. והחמור אינו מעלה גרה וכשרואה השור מעלה גרה יהיה סבור שהוא אוכל ומצטער וזהו לא תחרוש על רעך רעה שגורם לחמור שחורש על רעהו רעה. לא תחרוש בגימ׳ אסור ליהנות שאפילו בגד ארוך וכו כלאים מצד אחד. אסור להתכסות בה מצד השני. גדילי׳ ב׳ גדילים תעשה לך גדילי׳ מעשה שרשרות. וזהו שאומר ב״ה גדיל׳ שנים דתרי גדילי׳ כתי׳ ופתילהו מתוכן כדכתיב מעשה שרשרו׳ כדרך שעושי׳ שרשרות. אשר תכסה בגימ׳ לצבוא כסות סומא שהוא חייב. אשר תכסה בה. כי יקח רמז להא דאיתא בנדרים רבי אליעזר מגלה טפח ומכסה טפח בעת ביאה. לא רמז אשר תכסה כי יקח רמז לתלמיד ח[?]

[?] לא רמז כי יקח אשר תכסה מלמד שמכסי׳ לו על עונותיו. ובא אליה ב׳ ובא אליה ושכבה. ובא אליה מלך גדול ודרשו אותו על יצר הרע. גם בכאן בשביל שהלך אחרי יצרו הרע סופו לשנאתה והוציא עליה שם רע חסר יוד. שאלו עבר על עשרת הדברות. וכן לא נחתם גזר דין על אבותינו עד שהוציאו י׳ המרגלי׳ דבה. אבי הנער כתיב חסר ה״א שהלכה כנער. לכך הוציא עליה שם רע. את בתי נתתי. בגי׳ הפה שאסר הוא הפה שהתיר:

אבן עזרא

וטעם כל ימיו כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו: וסקלוה׳ שיתכן שאחר שארסה שכב איש אותה כי המארש לא ארש אותה רק היא אומרת שהיא בתולה ומעתיקי הדת באר הדבר באר היטב ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קצוב וכפי תולדת הנערות ובעבור וסקלוה נסמכה פרשת הבעולה והמאורסה גם פירושו זה כמו זה והנה פירש זה עוד:

כי יהיה׳ כאשר יודע זה הדבר: שער׳ מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו ולא נוכל לדעת ה האריסות כי אם בדברי קבלה כי יתכן שלא הסכימה היא ולא ידעה עד שבא ואנס׳ על כן משל הרוצח: צעקה׳ יתכן שצעקה: אשר לא אורשה׳ זאת אנוסה לא מפותה: לא יקח איש את אשת אביו׳ האנוסה על כן נסמכה זאת הפרשה: פצוע דכא׳ ביצים בלא אבר ואמרו המדקדקים כי הטעם בשרש שהוא דכא וזה רחוק: שפכה׳ זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע: בקהל יי׳׳ הטעם שלא יחשב כאחד מקהל יי׳ שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד הנאמן רות והכתוב שאמר לא תבאו בהם על נשי שבעת הגוים גם הכתוב בעזרא ויבדילו כל ערב הם הנכרים ושם פירשתיו:

ממזר׳ אחז״ל הבא מן העריות והשנים ממ״ן נוספין כממ״ן נהרסו ממגורות ואחרים אמרו כי הוא שם גוי ויושב ממזר ב באשדוד כי רחוק הוא שיקרא שם ישראל ואף כי בעת הישועה בשם נכאי והמתרגם תפש דרך קבלה ודרש: ויהפוך

רשי

ואם אמת היה הדבר׳ בעדים והתראה שזינתה לאחר אירוסין: אל פתח בית אביה׳ ראו גדולים שגדלתם: לזנות בית אביה׳ כמו בבית אביה: כל אנשי עירה׳ במעמד כל אנשי עירה: ומצאה איש בעיר׳ לפי׳ ששכב עמה פרוצה קוראה לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה: ומתו גם שניהם׳ להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם: גם׳ לרבו׳ הבאי׳ מאחריהם ׳ דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: כי כאשר יקום וגו׳ לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזק׳ עמד עליה כאדם ה העומד על חברו ל להרגו׳ ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו׳: לא יקח׳ אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין בה: ולא יגלה כנף אביו׳ שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משו׳ ערות אחי אביך אלא לעבור על זו בשני לאוין ו ולסמוך לה: לא יבא ממזר׳ ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וקל וחומר מחייבי מיתת בית דין שאין בעריות מיתת בית דין שאין בה כ כרת: פצוע דכא׳ שנפצעו או נדכאו בצי׳ שלו: וכרות שפכה׳ שנכרתת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד: לא יבא ממזר בקהל יי׳׳ לא ישא ישראלית: לא יבא עמוני׳ לא ישא ישראלית: על

מסורה

לשלחה חד מן י״ד זוגי׳ קדמא נסיב ל׳ ותניינ׳ לא נסיב ל׳ ולית דכוו׳ דסמיכי וסי׳ במס׳ רבתא: דכא ג׳ וסי׳ לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה׳ ואת דכא ושפל רוח׳ תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם׳ אנ״ך׳ ממזר ב׳ וסי׳ לא יבא ממזר בקהל יי׳׳ וישב ממזר באשדוד: עמוני ה׳ מלאים בליש׳ וסי׳ לא יבא עמונ׳׳ ויעל נחש העמוני׳ ויאמר להם נחש׳ צלק העמוני דד״ה׳ וטוביה העבד העמוני דוילענו לנו דעזרא:

מקרא

לא־יוכל לשלחה כל־ימיו׃ ס

ואם־אמת היה הדבר הזה לא־נמצאו בתולים לנער׃ והוציאו את־הנער אל־פתח בית־אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה כי־עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה ובערת הרע מקרבך׃ ס

כי־ימצא איש שכב עם־אשה בעלת־בעל ומתו גם־שניהם האיש השכב עם־האשה והאשה ובערת הרע מישראל׃ ס

כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה׃ והוצאתם את־שניהם אל־שער ׀ העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו את־הנער על־דבר אשר לא־צעקה בעיר ואת־האיש על־דבר אשר־ענה את־אשת רעהו ובערת הרע מקרבך׃ ס

ואם־בשדה ימצא האיש את־הנער המארשה והחזיק־בה האיש ושכב עמה ומת האיש אשר־שכב עמה לבדו׃ ולנער לא־תעשה דבר אין לנער חטא מות כי כאשר יקום איש על־רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה׃ כי בשדה מצאה צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה׃ ס

כי־ימצא איש נער בתולה אשר לא־ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו׃ ונתן האיש השכב עמה לאבי הנער חמשים כסף ולו־תהיה לאשה תחת אשר ענה לא־יוכל שלחה כל־ימיו׃ ס

לא־יקח איש את־אשת אביו ולא יגלה כנף אביו׃ ס

כג

לא־יבא פצוע־דכא וכרות שפכה בקהל יהוה׃ ס

לא־יבא ממזר בקהל יהוה גם דור עשירי לא־יבא לו בקהל יהוה׃ ס

לא־יבא עמוני ומואבי בקהל יהוה גם דור עשירי לא־יבא להם בקהל יהוה עד־עולם׃ על

אונקלוס

לית־ליה רשו למפטרה כל־יומוהי׃ ואם־קושטא הוה פתגמא הדין לא־אשתכחו בתולין לעולמתא׃ ויפקון ית־עולמתא לתרע בית־אבוהא ויגמונה אנשי קרתה באבניא ותמות ארי־עבדת קלנא בישראל לזנאה בית אבוהא ותפלי עביד־דביש מבינך׃ ארי־ישתכח גבר שכיב עם־אתתא אתת־גבר ויתקטלון אף־תרויהון גברא דשכב עם־אתתא ואתתא ותפלי עביד־דביש מישראל׃ ארי תהי עולמתא בתולתא דמארסה לגבר וישכחנה גברא בקרתא וישכוב עמה׃ ותפקון ית־תרויהון לתרע ׳ קרתא ההיא ותרגמון יתהון באבניא וימותון ית־עולמתא על־עסק דלא־צוחת בקרתא וית־גברא על־עסק די־ענִי ית־אתת חבריה ותפלי עביד־דביש מבינך׃ ואם־בחקלא ישכח גבר ית־עולמתא דמארסא ויתקף־בה גברא וישכוב עמה ויתקטל גברא דשכיב עמה בלחודוהי׃ ולעולמתא לא־תעבד מדעם לית לעולמתא חובת דין דקטול ארי כמא די־יקום גבר על־חבריה ויקטלניה נפש כן פתגמא הדין׃ ארי בחקלא אשכחה צוחא עולמתא דמארסה ולית דפריק ליה׃ ארי־ישכח גבר עולמתא בתולתא די־לא־מארסא ויחדנה וישכוב עמה וישתכחון׃ ויתן גברא דשכב עמה לאבוהא דעולמתא חמשין סלעין דכסף וליה־תהי לאנתו חלף די ענה לית־ליה רשו למפטרה כל־יומוהי׃ לא־יסב גבר ית־אתת אבוהי ולא יגלי כנפא דאבוהי׃ לא־ידכי דפסיק־ודמחבל למעל בקהלא דיי׃ לא־ידכי ממזרא למעל בקהלא־דיי אף דרא עשיראה לא־ידכי ליה למעל־בקהלא דיי׃ לא־ידכון עמונאי ומואבאי למעל־בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא־ידכי להון למעל־בקהלא דיי עד־עלמא׃

בעל הטורים

אל פתח בית אביה וסקלוה בגימ׳ זהו ראו אלו הגדולין שגדלת׳ · כי עשתה נבלה בישראל׳ וסמיך ליה כי ימצא איש שוכב רמז לאיש שהטיח באשתו וסקלוהו· אשר לא נעקה ואף אם ירצה ממנו יכולה לומ׳ מחמת נער בתולי׳ נעקה· ממזר ב׳ במסר׳ לא יבא ממזר· ואידך וישב ממזר באשדוד· זה הוא שאמרו חז״ל עתידין ממזרים ליטהר ויתיישבו בארץ· לא יבא ממזר בקהל יי׳ סמך ממזר לפצוע דכא· שממזר אינו מוליד כפצוע דכא· וסמך עמוני ומואבי לממזר שבנות לוט נבעלו ל לאביהן וילדו ממזרים והנקבות מותרות לפי שהם נתכוונו לדבר מצוה: אשר

על דבר · על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם : בדרך · כשהייתם בטירוף : לא תדרוש שלומם · מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת״ל לא תדרוש שלומם : לא תתעב אדומי · לגמרי · ואף על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך : לא תתעב מצרי · מכל וכל אע״פ שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו׳ ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצריים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו : כי תצא מחנה וגו׳ ונשמרת · שהשטן מקטרג בשעת הסכנ׳ : מקרה לילה · דבר הכתוב בהווה : ויצא אל מחוץ למחנה · זו מצות עשה : ולא יבא אל תוך המחנה · זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנ׳ שכינה : והיה לפנות ערב · סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש : ויד תהיה לך · כתרגומו כמו איש על ידו : מחוץ למחנה · חוץ לענן : על אזנך · לבד משאר כלי תשמישך : אזנך · כמו כלי זין : ולא יראה בך · הקב״ה ערות דבר : לא תסגיר עבד · כתרגומו · דבר אחר אפי׳ עבד כנעני של ישר׳ שברח מחוצה לארץ : לא תהיה קדשה · מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות : ולא יהיה קדש · מזומן למשכב זכור ואנקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבד שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו לחמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור ולא יסב גבר מבני ישרא׳ איתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה : אתנן זונה · נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה :

לקללך · ז׳ ותיו ח׳ מקלל כי׳ בנון כשוא׳

לעולם · ג׳ בל׳ כתיב׳ וחד וכן קו׳ וחד אין וכל כתיבים וכת׳ דכו׳ בל׳ נמי חס׳

ויהפוך · שהיה בלב בלעם לקלל ולא עזבו השם : כי תצא מחנה · זהו המחנה שיצא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן ואיננו מחנה הגדול כי שם מחיכות עשויות ובצאתם אל המלחמה הם קרובים סביבות הארון וברור כי שמא מקרה מצויה ונסמכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי בוררים הם בעבור אחותם והארון היה עם המחנה שיצא על מדין :

קדמו ה׳ וסי׳ על דבר אשר לא קדמו אתכם · בלחמו קדמו נודד · קדמו עיני אשמורות · קדמו שרים אחר נוגנים · כי לא קדמו בני ישראל את : בלחם ו׳ דגשים וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה : ירחץ ה׳ וסימ׳ וקרבו וכרעיו ירחץ במים · והקרב והכרעים ירחץ במים · ואם לא יכבס · והיה לפנות ערב ישמח צדיק כי חזה׳

עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ׃ וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃ ס

לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ בָּנִים אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס

כִּי־תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע׃ כִּי־יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ׃ כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס

לֹא־תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעִם אֲדֹנָיו׃ עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס

לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לֹא־תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה

עַל־עֵסַק דִּי לָא־עֲרַעוּ יָתְכוֹן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְדִי אֲגַר עֲלָךְ יָת־בִּלְעָם בַּר־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרָם דִּי־עַל־פְּרָת לְלַטָּטוּתָךְ׃ וְלָא־אֲבֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא מִן־בִּלְעָם וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת־לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרֵי רַחֲמָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ לָא־תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן וְטָבַתְהוֹן כָּל־יוֹמָךְ לְעָלָם׃ לָא־תְרַחֵיק אֲדוֹמָאָה אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא לָא־תְרַחֵיק מִצְרָאָה אֲרֵי־דַיָּר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵיהּ׃ בְּנִין דְּיִתְיַלְדוּן לְהוֹן דָּרָא תְלִיתָאָה יִדְכּוּן לְהוֹן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ׃ אֲרֵי־תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא עַל־בַּעֲלֵי־דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר מִכֹּל מִדַּעַם בִּישׁ׃ אֲרֵי־יְהֵי בָךְ גְּבַר דִּי לָא־יְהֵי דְכֵי מִקְּרֵי לֵילְיָא וְיִפּוֹק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא יֵעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ וִיהֵי לְמִפְנֵי־רַמְשָׁא יַסְחֵי בְמַיָּא וּכְמֵעַל שִׁמְשָׁא יֵעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ וַאֲתַר מְתַקַּן יְהֵי־לָךְ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְתִפּוֹק תַּמָּן לְבָרָא׃ וְסִכְתָּא תְּהֵי לָךְ עַל זֵינָךְ וִיהֵי בְּמִיתְבָךְ לְבָרָא וְתַחְפַּר בַּהּ וְתְתוּב וּתְכַסֵּי יָת־מַפָּקְתָךְ׃ אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵיהּ מְהַלְּכָא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ לְשֵׁיזָבוּתָךְ וּלְמִמְסַר סָנְאָךְ קֳדָמָךְ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָךְ קַדִּישָׁא וְלָא־יִתַּחְזֵי בָךְ עֲבֵירַת פִּתְגָם וִיתוּב מֵימְרֵיהּ מִלְּאֵיטָבָא לָךְ׃ לָא־תִמְסַר עֲבַד־עַמְמִין לְיַד־רִבּוֹנֵיהּ דְּיִשְׁתֵּיזַב לְוָתָךְ מִן־קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ׃ עִמָּךְ יְתֵּיב בֵּינָךְ בְּאַתְרָא דִי־יִתְרְעֵי בַּחֲדָא מִן־קִרְוָךְ בְּדְיֵיטַב לֵיהּ לָא תוֹנְנֵיהּ׃ לָא־תְהֵי אִתְּתָא מִבְּנָת־יִשְׂרָאֵל לִגְבַר עֲבַד וְלָא־יִסַּב־גַּבְרָא מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתָּא אָמָא׃ לָא־תָעֵיל אֲגַר זַנִּיתָא

וחולפן

מכל דבר רע · לנפש ולגוף כמו הקרי : מקרה · הה״ס משרת ומשקלו משלה אחותו : לפנות ערב · כטעם כי פנה היום גם חזוק הוא זה לדברי חז״ל והמכחשים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום ו״א כי טעמו כאשר יחל הערב לפנות והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש הנה קודם הערב וכן לפנות בקר קודם זרוח השמש : ויד · מקום כמו יד הירדן גם זו ראיה כי ממחנה ישראל לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת צורך ואף כי התינוקות והעד שאמ׳ הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא ולא טמא יום · א״לף אזניך כוסף מגזרת והזונות רחצו : וכסית · כי כל דבר כראה לעינים והוא מגונה יוליד למות נכאי בנפש : ערות דבר · במעשה או דבור : ושב מאחריך · הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב : לא תסגיר עבד · בלכתם למלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראלי : מעם אדניו · גם הוא איננו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישר׳ ואם העבד ישגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן לא תוננו · ונסמכה פרשת קדשה בעבור העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש הוא ה הנשכב והעד מבני ישראל ואמר אליהו ואיתם בקדשים כי נפשם כנגד חיתם והנה קדשים כנגד נועד וכתוב וגם קדש היה בארץ בתי הקדשים ושם כתוב אשר הנשי׳ אורגות שם ואני לא אבין טעם קדשה וכאשר נחפשה היטב טעם המלה אז היא ידועה שהיא מזומנת לכל עובר ושב והעד איה הקדשה אם כן יהיה קדש כמעשה המצרים והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכ׳ פרשת אתנן זונה · אתנן כמו מתן והא״לף נוסף והנו״ן כפול כפ״א כאפופיה וכל״ים סגריר והטעם מה שלוקחה הזונה שנתנו הזונים אחריה כי הוא אסור :

ומחיר

בעל הטורים

אשר לא קדמו בגימ׳ את הזכרים · אשר לא קדמו את · ר״ת בגימ׳ בלק שהוא פ כיה לעשות כן · לשמוע אל בלעם · וסמיך ליה לא ת תדרוש שלומם כ כלאיתא בהנזקין · וסמך לא תתעב א אדומי לומר אע״פ דכתיב וישטום עשו את יעקב · לא תתעב אדומי · כי עמונים לא קדמו אותך בלח׳ ובמים והוא קדמך סכ׳ כאשר עשו לי בני עשו · ונשמרת בגימטריא מן שיכב׳ דמים ובגימטריא מן קללת השם · ובגימ׳ אין להסתכל באשה בלל · מכל דבר רע · זהו נבול פה · ויתד תהיה לך על אזניך רמז שאם שמע נבול פה שיכוף אצבעו לתוך אזנו וזהו ו ויצאת חוץ שלא לשמוע נבול הפה · בא חוץ מן הבית או תכוף אצבעך לתוך אזנך ובמדרש ויתד תהיה לך על זכות האבות שהוא כיתד תקוע לישרא׳ · ויתד בגימ׳ והאבות · ויתד תהיה לך ב בגימ׳ מקתי · תהיה על אזניך · כלומ׳ יג מדות יהיו בלי זייך שלך : וחפרת ב׳ במסל׳ וחפרת בה ושבת וכסית את כ באתך · וחפרת לבטח תשכב · זהו מה שאמ׳ לעולם יבדוק אדם עצמו לצרכיו קודם שיישן ותפרת וכסית באתך ואז ו וחפרת לבטח תשכב · ערות דבר וסמיך ליה לא הסגיר עבדי · רמז בואה כנריה בעששית אסור ל לקרות קרית שמע כנגדה · סמך לא תהיה קדשה לא תסגיר עבד לאמר׳ בבת ישר׳ הנשואה לעבד · ועוד סמך עבד לבנו׳ ישרא׳ לומ׳ בגרה בתך שחרר עבדך ותניה לו ·

ומקיר

ונמסר גם בסדר ויקרא : וכבא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ וכבא השמש יבא אל תוך המחנה · וכבא השמש צוה יהושע · וכבוא נשאי הראון · בתרא מלא : ויד ג׳ קמ׳ וסי׳ אל תשלחו בו · ויד תהיה לך · ויד בדא בראש דרך · וגם נמסר בוישב : מחניך ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ כי יי׳ אלהיך מתהלך · טפכם נשיכם · והיה מחניך קדוש · קדמ׳ חס׳ : בטוב ט׳ דגשים וסי׳ בישעיה סי׳ ז׳ : אתנן ה׳ פתחין בליש׳ וסי׳ לא תביא אתנן זונה׳ כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ב׳ בפסו׳ · ויהי בך הפך מן הנשים תנינא דפסוק · ושרפו בתיך באש :

ומחיר

אבן עזרא

ומחיר כלב, כי הוא דרך בזיון על כן אמ' כי תועבת יי': לא תשיך לאחיך, בעבור שהזכיר העבד הנכרי אע"פ שכתוב בו לא תוננו יש לך רשות שתשיכנו: לא תשיך לאחיך, יש הפרש בין תשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך מרבית גם הוא עובר על מצות רבית והנה המלה יוצאה לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך אין הפרש ביניהם וכמו כן פעולים רבים במקרא: כי תדור נדר, בעבור שהזכיר באתנן זונה לכל נדר: כי דרוש ידרשנו, משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת: והיה בך חטא, עונש: מוצא שפתיך, בכל דבר שיש בו זכר לשם: נדבה, כי כל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וזה הדבר ברור: אשר דברת בפיך, אחר שיצא הדבור לא תוכל להשיבו: כי תבא בכרם רעך, לבצור מותר שתאכל ונסמכה זאת הפרשה כי משלך אתה חייב לתת בנדר ושל אחרים לא תקח לך: כליך, כמו עליך: בקמת רעך, לקצור: מלילות, ידועות מהמקום: וקטפת, כמו הקוטפים מלוח: חרמש, מלה מרובעת ובעבור תנוף אמרו המכחישים כי כן לעוברי דרכים: כי יקח איש אשה, גם היא תשובה כשרה: חן בעיניו, שהיא הפך תולדתו: מצא בה, ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים והטעם או מצא בה כמו ומכה אביו ואמו: ויצאה, שלא תשוב שם ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו: והיתה, בעולה לאיש: אחר גם אחרון, שמות התאר: כריתות, שמכריתם בעילתם לעולם: הוטמאה, כנגד בעל ראשון והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר ודגשות הטי"ת בחסרון תי"ו התפעל וכן הכבס את הנגע: ולא תחטיא, כנוי לישראל: אשה חדשה, יש אומרי' בתולה ולדעת רבי' חדשה כנגדו כי יוכל להשיב אשה גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה: נקי יהיה לביתו, שלא יהיה עליו עול מלכות נקי כמו אי נקי, למ"ד לכל דבר נוסף כמו והשליטי לאבשלום: לא

רשי

ומחיר כלב, החליף שה בכלב: גם שניהם, לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת: לא תשיך, אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואחר כך אזהרה למלוה את כספך לא תתן לו בנשך: לנכרי תשיך, ולא לאחיך לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה: לא תאחר לשלמו, שלשה רגלים ולמדוהו רבותי' מן המקר': מוצא שפתיך תשמור, ליתן עשה על לא תעשה: כי תבא בכרם רעך, בפועל הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן, מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל שכרו אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך, כמה שתרצה: שבעך, ולא אכילה גסה: כי תבא בקמת רעך, אף זו בפועל הכתוב מדבר: כי מצא בה ערות דבר, מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו: לאיש אחר, אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה: ושנאה האיש האחרון, הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנ' או כי ימות: אחרי אשר הוטמאה, לרבות סוטה שנסתרה: אשה חדשה, שהיא חדשה לו ואפילו אלמנ' פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו, דבר הצבא: לכל דבר, שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל ה החוזרים מעורכי ה המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים: יהיה לביתו, אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה: לביתו, זה ביתו: יהיה, לרבות את כרמו: ושמח, ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח: רחים

מוצא. תיקון סופ' ... (הערת שוליים בגליון)

טעמי המסורה (בין העמודות)

ישך ב' דבר אשר ישך, והוא כנחש ישך: על הארץ כל בראשית על הארץ בכ"ד אל הארץ וכל ויקרא דכוו' על הארץ במ"ג אל הארץ, וכל שאר אוריתא יהושע ושפטים ושמואל דכוו' אל ב"מ י"ב על וסי' דכולהו כמ"ס רבתא בער"ך ע' דאסדר"נא בסו"ף הא' חיבו"רא באו"רך קשוט: תאחר ד' וסי' נמס' בסד' משפטי': תבא י"ז

הכתוב

(כג:יט) ומחיר כלב בית יהוה אלהיך לכל־נדר כי תועבת יהוה אלהיך גם־שניהם: ס

(כג:כ) לא־תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל־דבר אשר ישך:

(כג:כא) לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך למען יברכך יהוה אלהיך בכל משלח ידך על־הארץ אשר־אתה בא־שמה לרשתה: ס

(כג:כב) כי־תדר נדר ליהוה אלהיך לא תאחר לשלמו כי־דרש ידרשנו יהוה אלהיך מעמך והיה בך חטא:

(כג:כג) וכי תחדל לנדר לא־יהיה בך חטא:

(כג:כד) מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת ליהוה אלהיך נדבה אשר דברת בפיך: ס

(כג:כה) כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל־כליך לא תתן: ס

(כג:כו) כי תבא בקמת רעך וקטפת מלילת בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך: ס

(כד:א) כי־יקח איש אשה ובעלה והיה אם־לא תמצא־חן בעיניו כי־מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו:

(כד:ב) ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש־אחר:

(כד:ג) ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו או כי ימות האיש האחרון אשר־לקחה לו לאשה:

(כד:ד) לא־יוכל בעלה הראשון אשר־שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה כי־תועבה הוא לפני יהוה ולא תחטיא את־הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה: ס

(כד:ה) כי־יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא־יעבר עליו לכל־דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את־אשתו אשר־לקח:

תרגום אונקלוס

והלפן כלבא לבית מקדשא דיי אלהך לכל־נדרא ארי מרחק קדם־יי אלהך אף־תרויהון:

לא־תרבי לאחוך רבית כסף רבית עבור רבית כל־מדעם דמתרבי:

לבר־עממין תרבי ולאחוך לא תרבי בדיל די־יברכנך יי אלהך בכל אושטות ידך על־ארעא די־את עליל לתמן למירתה:

ארי־תדור נדר קדם־יי אלהך לא תאחר לשלמותיה ארי־מתבע יתבעניה יי אלהך מנך ויהי בך חובא:

וארי תתמנע מלמדר לא־יהי בך חובא:

אפקות ספותך תטר ותעביד כמא די־נדרתא קדם־יי אלהך נדבתא די מללתא בפומך:

ארי תתגר בכרמא דחברך ותיכול ענבין כנפשך שבעך ולמנך לא תתן:

ארי תתגר בקמתא דחברך ותקטוף מלילן בידך ומגלא לא תרים על קמתא דחברך:

ארי־יסב גבר אתתא ויבעלנה ויהי אם־לא תשכח רחמין בעינוהי ארי־אשכח בה עבירת פתגם ויכתוב לה גט פטורין ויתן בידה ויפטרנה מביתיה:

ותפוק מביתיה ותהך ותהי לגבר־אוחרן:

וישנאנה גברא בתראה ויכתוב לה גט פטורין ויתן בידה ויפטרנה מביתיה או ארי־ימות גברא בתראה דנסבה ליה לאנתו:

לית־ליה רשו לבעלה קדמאה די־פטרה למתב למסבה למהוי ליה לאנתו בתר די אסתאבת ארי־מרחקא היא קדם יי ולא תחיב ית־ארעא דיי אלהך יהב לך אחסנא:

ארי־יסב גבר אתתא חדתא לא יפוק בחילא ולא־יעבר עלוהי לכל־פתגם פני יהי לביתיה שתא חדא ויחדי ית־אתתיה די־נסיב:

ולאנסיב

הערות המסורה בגליון

ב' לנכרי · ט' כסיפל · ד' ל"פ כסי' · י"ז חס' · י"ז חס' · ל' · ל' וא' חרמש · כלא נעי' · ג' ב' חס' וא' מל' · ב' א' מל' · ס"ג כקריא' · ל' וחס' · ל' ומל' · ל' לנסין · ל' זקף קמץ

בעל הטורים

ומחיר ב' כמס' ומחיר כלב · ומחיר שדה עתודי' · זהו שאמרו כתן לה חטין ועשאן סלת והיינו ומחיר שדה עתודים כמי' דהיינו החליף טלה בכלב · כי תועבת יי' אלהיך גם שניהם · וסמיך ליה לא תשיך לומר אחד המלוה והלוה והערב כ כתעבים · ישך ב' כל דבר אשר ישך · כנחש ישך שהרבית דומה למי שנשכו נחש ש שעולה מעט מעט ו ואינו מרגיש בו עד שעולה לממון כמו נשיכת הנחש · סמך לכל נדר לא תשיך שלא תאמ' אליה כ ברבית כדי לשלם כ נדרי · סמך כי תבא בכרם רעך לנדר · רמז שאור סחור ל לכרמא לא תקרב ש שאם נדר בנזיר לא ישכיר עצמו למלאכת הכרם ולכך הקדים כרם לשדה · מה שאין כן דרך להקדימו · לא תתן וסמיך ליה כי תבא בקמת רעך רמז שפעמי' לא תתן אפי' לתוך פיך כגון עוסק במין זה שאינו אוכל ממין אחר · לא תאחר ד' לא תאחר מלאתך ודמעך לא תאחר כ כאשר תדור נדר אל תאחר לשלמו וישועתי לא תאחר שאם תשלי' נדריך ישועתי לא ת תאחר אבל הנודר ואינו משלם הוא מ מרחיק ישועה · בקמת רעך וסמיך ליה כי יקח איש אשה לומר מה שדה נקנה בכסף ושטר אף קדושין · כי יקח בגימטריא לא שיקח · בה ערות דבר ר"ת בעד שאין דבר שבעריה אלא שבעדי' · דבר וכתב שצריך דבור עם ה הכתב · וכתב לה לשמה · ספר כריתו' ג' תרי בהאי עניינא ואידך ספר כריתות · אמכם זהו שאמרו ספר כורתה ואין ד דבר אחר כורתה · וכתב תגין זמני ז' ספר כריתות · אע"פ שאשה נקנית בג' ד דרכי' אין דבר אחר כורתה אלא ספר · מביתו ויצאה · לומר היא יוצאה משכונתו כשהיא גרושה ולא הוא · או כי ימות ה האיש האחרון ולא אמ' השני לומר שהוא א אחרון שאם כשאת לשנים ומתו לא ת תנשא עוד · דבתרי זמני הוי חזקה אף אשה בתלת זימני הוי חזקה · ולא תחטיא וסמיך ליה כי יקח איש אשה שהיא מבלת את האדם מן החטא · כאלה וסמיך כי יקח לומר בית והון נחלת אבות וגו' אבל כי יקח איש אשה מיי' היא אשה משכלת ועוד אמר שכתובת אשה ש מתקרקעי' · ועוד לומר שהוקשה לכלה ליקנות בשלשה דרכים · לכל דבר נקי · לומר שיהיה נקי בדבור כההיא דאמרינן הכל יודעין כלה למה היא נכנסת לחופה וכו' · דבר אמר לכל דבר יהיה לביתו שהכונס אשה מוחלין לו על כל עונותיו · נקי יהיה לביתו שנה · סופי תיבות שם של ארבע אותיות לומר שהשם מעיד עליהם ומגיד שיתתן היתירה · ושמח מכין ימים של ושמח חייב בתשמיש המטה בשנה שהן כל ימות השנה חוץ מיום הכפורים · הפרשה מתחלת בכי יקח ומסיימת בקיחה לומר כשא אשה כ בבחרותו ישא אשה בזקנותו · אשתו אשר לקח וסמיך ליה לא יחבול לומר לא יחבול אשתו בתשמיש המטה · ד"א על שם שהאשה היא משכונו של האדם דבעון נדרים אשתו של אדם מתה ·

מסורה

ז"ס וסי' נמסר באיוב סי' א': כריתת ג' ב' חסרי' ו"ו וא' מלא דמל' וסי' כי יקח איש אשה ובעלה, ושנאה האיש האחרון, אי זה ספר כריתות אמכם, בתרא מל' דמל': בצבא ד' דגשים וסי' ותהי המחצ' חלק היצאי' בצבא, כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא, והתיחשים בצבא, ויהי שרים בצבא, ונמסר גם בסדר מטות:

הכהנים הלוים יֹג וסימ׳ נמס׳ לעיל בסידרא אחריתי: בשלמתו לֹ וד׳ בליש׳ באורית׳ וכל שאר קריאה דכוו׳ במֹו שמלה וסימ׳ נמסר בסדר והיה עקב׳ גם עיין בסדר משפטים: ידך יֹא מלאים וסימ׳ נמס׳ באיוב סימן יֹד סוף מענה אמנם כי אתם עם:

לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל: ס

כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: ס

הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת: זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדָּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: ס

כִּי־תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־תָבֹא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ: בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הַעֲבוֹט הַחוּצָה: וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ: הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת־הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ס

לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ: בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא: ס

לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ: ס

לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: ס

כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ: ס

כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ

לָא־יִסַּב מַשְׁכּוֹנָא רֵיחַיָּא וְרִכְבָּא אֲרֵי־בְהוֹן מִתְעֲבֵד־מָזוֹן לְכָל־נְפָשׁ: אֲרֵי־יִשְׁתְּכַח גְּבַר גָּנֵב נַפְשָׁא מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְגַּר בֵּהּ וִיזַבְּנִנֵּהּ וְיִתְקְטֵל גַּנָּבָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: אִסְתַּמַּר בְּמַכְתַּשׁ־סְגִירוּ לְמִטַּר לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי־יַלְּפוּן יָתְכוֹן כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כְּמָא דִי־פַקֵּדְתִּינוּן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד: הֲוֵי־דְכִיר יָת דִּי־עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם: אֲרֵי־תַרְשֵׁי בְחַבְרָךְ רְשׁוּת מִדַּעַם לָא־תֵעוֹל לְבֵיתֵהּ לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנֵהּ: בְּבָרָא תְּקוּם וְגַבְרָא דִּי אַתְּ רָשֵׁי בֵהּ יַפֵּק לָךְ יָת־מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא: וְאִם־גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוּב בְּמַשְׁכּוֹנֵהּ: אֲתָבָא תָתֵיב לֵיהּ יָת־מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵיהּ וִיבָרְכִנָּךְ וְלָךְ תְּהֵי זָכוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: לָא־תַעְשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּינָא מֵאֲחָךְ אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ דִּי בְאַרְעָךְ בְּקִרְוָךְ: בְּיוֹמֵיהּ תִּתֵּן אַגְרֵיהּ וְלָא־תֵעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי עַנְיָא הוּא וְלֵיהּ הוּא מָסַר יָת־נַפְשֵׁיהּ וְלָא־יִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם־יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא: לָא־יוּמְתוּן אֲבָהָן עַל־פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא־יְמוּתוּן עַל־פּוּם אֲבָהָן אֱנָשׁ בְּחוֹבֵיהּ יְמוּתוּן: לָא תַצְלֵי דִּין גִּיּוֹר יָתַם וְלָא־תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא לְבוּשׁ אַרְמְלָא: וְתִדְכַּר אֲרֵי־עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרַיִם וּפַרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן עַל־כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד־לָךְ לְמֶעְבַּד יָת־פִּתְגָּמָא הָדֵין: אֲרֵי־תַחְצוֹד חַצְדָךְ בְּחַקְלָךְ וְתִתְנְשֵׁי עוּמְרָא בְּחַקְלָא לָא תְתוּב לְמִסְבֵיהּ לְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ: אֲרֵי תַחְבּוֹט זֵיתָךְ לא

רשי

רחים׳ היא התחתונה: רכב׳ היא העליונה: לא יחבל׳ אם בא למשכנו על חובו בב״ד לא ימשכננו בדברים העושים בהן אוכל נפש: כי ימצא׳ בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה: והתעמר בו׳ אינו חייב עד שישתמש בו: השמר בנגע הצרעת׳ שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם׳ אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: זכור את אשר עשה למרי׳ אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע זכור העשוי למרי׳ שדברה באחיה ולקתה בנגעים: כי תשה ברעך׳ תחוב בחבירך: משאת מאומה׳ חוב של כלום: לא תשכב בעבוטו׳ לא תשכב ועבוטו אצלך: כבא השמש׳ אם כסות לילה הוא ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתב באלה המשפטים עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו וכבא השמש תקחנו: וברכך׳ ואם אינו מכירך מכל מקום ולך תהיה צדקה: לא תעשק שכיר׳ והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר לא תעשוק את רעך: אביון׳ התאב לכל דבר: מגרך׳ זה גר צדק: בשעריך׳ זה גר תושב האוכל נבלו׳: אשר בארצך׳ לרבות שכר בהמה וכלים: ואליו הוא נושא את נפשו׳ אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא׳ מכל מקום אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא: לא יומתו אבות על בנים׳ בעדות בני׳ ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו׳ איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמי׳: לא תטה משפט גר יתום׳ ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שקל להטו׳ משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבל׳ שלא בשעת הלואה: וזכרת׳ על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפי׳ יש חסרון כיס בדבר: ושכחת עומר׳ ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה׳ לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו׳ מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך׳ ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין קל וחומר לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה: לא

אבן עזרא

לא יחבול רחים ורכב׳ אמרו המכחישים כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו כי רמז למשכב כי אסור שימנע מן המשכב וזה הבל וריק והביאו ראיה תטחן לאחר אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מלת חובל כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי ורבים כן כי טעמם ויאמר לו האומר ילדה לו היולדת: רחים׳ שם שנים ולא יתכן להיותם כפרדים: ורכב׳ הוא ההוה במים ויש אומרים העץ שהוא על הרחים וי״א כי ריחים התחתונ׳ ורכב העליונה: כי נפש הוא חובל׳ כי בו מחית נפשות והסומכים על הסמך הפרשיות איננה טענה כי כל מכוה עומדת בפני עצמה והסמיכות כלדך דרש וזאת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא ינזול ענבי׳ לתת אל כליו וחרמש בקמה ולקחת אשה והיתה לו גם לאחר ויצא מרשותו והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עשוק שיצא בצבא וחבילת הריחים עושק וגם גונב נפש וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטיה תזיק הקרובים וכן לא תעשוק העני בעבוטו והשכיר והבנים הקטני׳ שלא ימותו בעון אביהם והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן כן יוסף וכקלה וחתימת השור עשק כי ינע ולא יאכל והממאן ליבם כדמות עשק והמחזקת במבושי׳ עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עשק ממש גם עמלק עשק ליִשר׳: מאחיו׳ והוסיף מבני ישראל כי אדום נקרא אח: והתעמר׳ כחברו: הכהנים הלוים׳ שהם מבני לוי: למרים׳ הנה ראיה על דרש אל תקרא מצורע אלא מוציא שם רע: תשה׳ מגזרת נשה׳ הא׳ מאומה נוסף כה״א לילה: לעבוט׳ לקחת משכונו: תהיה צדקה׳ פי׳ שתשקיל אביך במאזני צדק עמך שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקי׳ כי יש הפרש במקומו׳ בין צדק לצדקה וטעם העבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטי׳ וגם פירשתיו בשמלתו: ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש׳ מגזרת לא תעשה לחזוק: ואליו׳ אל שכרו: הוא נושא את נפשו׳ להתפרנס ממנו על כן השכיר את עצמו ותועי רוח שאלו איך אמ׳ הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על בנים מבוה על ישראל ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד וכבר פירשתיו במקומו: וזכרת כי עבד היית׳ בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו ויש מאלה המשפטים שכבר הזכיר לאבות גם יזכירם שנית לבנים: למען יברכך׳ כי כתת משלך במחשבה והשם יתן לך משלו באמת: כי תחבוט׳ כמו חובט חטים והוא פעל יחבט קבא בבין כפעל וכן כל אותיות אחע״הר כאשר יבנה מהם בבין כפעל ואלה הם לא יאבר ולא יחסן ולא יהרג יעבד בו ירואה כל זכורך כי כן המשפט: לא

בעל הטורים

כי נפש הוא חובל׳ כי ימצא איש גונב לומר שהגונב כחובל נפשו של אותו שגונב ממנו כעניין שנאמר וקבע את קובעיהם נפש׳ כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל ר״ת בנימ׳ זהו יוסף׳ כי תשה ברעך סמך לצרעת לומר שעל ידי זה בא הצרעת שאומר לו חבירו השאילני כלי שלך והוא אומר אין לי׳ ולמחר כאים נגעים על ביתו׳ וצוה הכהן ופנו את הבית והכל רואין שיש לו׳ לא תעשוק שכיר סמך לכי תשה לומר אפי׳ אם הוא חייב אל תאמר אעכבנו בחובי אלא פרע לו שכרו מיד ואחר כך גבה חובך׳ יי׳ אלהיך וסמיך ליה לא תעשוק׳ לומר אם עשק העני כאלו עשק לשם דכתיב מלוה יי׳ חונן דל׳ ולא תבא ג׳ ולא תבא עליו השמש ולא תבא דמעתך׳ ולא תבוא עלינו רעה׳ ולא תבוא עליו השמש כדי שלא תבוא דמעתך פי׳ שלא יבכה עליך שאין לו מה לאכול׳ ולא תבוא עלינו רעה שאם לא כן יקרא עליך אל יי׳ ויבוא עליך רעה׳ והיה בך חטא וסמיך ליה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות׳ לומר שפעמים בחטאך ימותו בניך׳ בחטאו יומתו׳ לא תטה לומ׳ כל המטה דין חייב מיתה׳ גר יתום ולא אמר גר ויתום לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי׳ ולא תחבול בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים׳ הזכיר זה על לא תחבול לומר שתזכור שהיית עבד ונתתי לך חן בעיני מצרים ושאלו לך כלי כסף וכלי זהב ושמלות׳ על כן אני מצוך לא תחבול׳ סמך כי תקצור קצירך בשדך ללא תטה משפט׳ לומר לך שצריך שתדע משפט הקציר׳ כההיא דתנן שתים לקט שלש אינן לקט׳ כי יברכך וסמיך ליה כי תחבוט זיתך לא

כי תחבט זיתך לא תפאר אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה : כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה : וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה : ס

כה

א כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע : והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר : ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך : לא תחסם שור בדישו : ס

ה כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה : והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל : ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי : וקראו לו זקני עירו ודברו אליו ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה : ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו : ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל : ס

כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה מיד מכהו ושלחה ידה

ב׳ · ב׳ · ב״ו · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ ומל׳ ומל׳ כתיב · ב׳ ר״פ · י״ד כ״כ · ב׳ ככוד מואב · ל׳ ומל׳ · ב׳ · כ״ה · ז״ו ל׳ · ל׳ · ד׳ מל׳ כתיב · ל׳ וחס׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ד׳ · ג׳ · ב׳ כתרי לים׳ בכא · ל׳ וא׳ קרבה סכת הסכע

לא תפלי בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי : ארי תקטוף כרמך לא תעלל בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי : ותהי דכיר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים על כן אנא מפקד לך למעבד ית פתגמא הדין : ארי יהי דין בין גבריא ויתקרבון לדינא וידונון ויזכון ית זכאה ויחיבון ית חיבא : ויהי אם בר חיב לאלקאה חיבא וירמניה דינא וילקניה קדמוהי כמסת חובתיה במנין : ארבעין ילקניה לא יוסיף דלמא יוסיף לאלקיותיה על אלין מחא רבא ויקל אחוך לעינך : לא תחיד פום תורא בדישיה : ארי יתבון אחין כחדא וימות חד מנהון ובר לית ליה לא תהי אתת מיתא לברא לגבר אוחרן יבמה יעול עלה ויסבה ליה לאנתו ויבמנה : ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מיתא ולא יתמחי שמיה מישראל : ואם לא יצבי גברא למסב ית יבמתיה ותסק יבמתיה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר סריב יבמי לאקמא לאחוהי שמא בישראל לא אבי ליבמותי : ויקרון ליה סבי קרתיה וימללון עמיה ויקום ויימר לא רעיתי למסבה : ותתקריב יבמתיה לותיה לקדם סביא ותשרי סיניה מעל רגליה ותרוק באנפוהי ותתיב ותימר כדין יתעבד לגברא די לא יבני ית ביתא דאחוהי : ויתקרי שמיה בישראל בית שרי סינא : ארי יצון גברין כחדא גבר ואחוהי ותתקרב אתת חד לשיזבא ית בעלה מיד מחוהי ותושיט ידה

ותתקף

אבן עזרא

לא תפאר׳ לא תחפש הפארות והם הסעיפי׳ וכן ותעש בדים ותשלח פארות גם הוא כתוב בא״לף ואם נקרא בוי״ו וכן כולות יין : ונכרת׳ דבק עם לגר : ושפטום׳ השופטים כמו לא יחבול ריחים : בן הכות׳ בחרק כמו בן נון יקה והטעם כמו בן בליעל וכן שבן לילה היה והוא חייב להכותו לפי דעתי שהכה חבירו : והפילו השופט׳ בגוי וכן והכהו והעד לפניו : כדי רשעתו במספר׳ המכות היה כאלה לכן שים עון שיוכה עליו עשר גם עשרי׳ ופחו׳ ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי ה הקבלה והוא לבדו האמת ויש אומרים כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות וכלם במספר ארבעים׳ וטעם ונקלה אחיך שהוא לדבר ידוע וגזירה מהשם להיות ארבעים לסבול הסובל כדין שמים ולא בחפץ השופט : ב״ת בדישו אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך : כי ישבו אחים יחדו׳ גם הם אמרו כי אינם אחים ממש כי אם קרובים והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד או שהיו אוהבים זה את זה ואמר כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה כי אם בשם כמו שבה יבמתך והנה נואלו ונסכלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויבם אותה והוא יבמה גם יבמתך בעבור היותן לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו למשה שהם מצות לא תעשה לא היו א אסורות קודם לכן ואילו היה אדם מונע עצמו מהן קודם משה לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי שכתב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא מצאנו כתיב שהזהירם והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע בעיני יי׳ על כן אנחנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש : ובן אין לו׳ כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה׳ ופירוש יחדיו כדברי המעתיקים : לאיש זר׳ פירוש החוצה אם ירצה היבם : הבכור אשר תלד יקרא בשם אחיו ולא ימחה שמו׳ על הנחלה ידבר וכבר פירשתי אשר תלד בפסוק לעם נכרי : יבמי׳ האמת כי הי״ד סימן הפעול : ועמד ואמר׳ על שישמעוהו הזקנים : וחלצה׳ כמו חלצו של והטעם תסיר : בפניו׳ מפורש בדברי הקבלה שהוא כמו לפניו ודרך הפשט לפני הנעל כמו והיא כתובה פנים ואחור : כי ינצו׳ הפך כי ישבו אחים יחדו ואלה האנשים זרים או אחים :

במבושיו

בעל הטורים

לא תפאר אחריך׳ לומר לך שהאוהרה סימן ברכה׳ וסמך זית לשדה׳ לומר לך כשם שמניחין פ פיאה בשדה כך כ צריך להניח פיאה באילן׳ גבי כרם כתיב וזכרת על שם זכרו כיין לבנון׳ כי יהיה ריב׳ סמך ריב ללקט שעל ידי לקט שכחה ופיאה מריבים העניים זה עם זה׳ המשפט ושפטום השופט לגמ׳ שמכות בשלשה׳ והיה אם בן הכות הרשע׳ בן הוא לשון בינה׳ לומר לך שצריך בינה בענין האומד שאומדין א אותו כמה יכול ראוי לקבל ושיכו אותו מכות הראויות ל להשתלש׳ וכן דברי אגור בן יקה שאגר הבינה והקיאה׳ וכן יהושע בן נון שהיה מלא חכמה ובינה׳ והפילו השופט׳ והפילו בגימט׳ כפולא׳ שצריך שתהיה הרצועה כפולה׳ כדי ב׳ במס׳ הכא כדי רשעתו במספר׳ ואידך והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו ש שנגאל ונפטר׳ ונקלה ב׳ במס׳ הכא ונקלה אחיך לעיניך ואידך ונקלה כבוד מואב׳ כיון שנקלה ככוד שלא לכוונתו יותר׳ אחיך בגימט׳ זכל׳ שאם נתקלקל ברעי פטור׳ ונקלה אחיך לעיניך וסמך ליה לא תחסום׳ רמז שצריך ליתן לפי ה השמש מכל מין ומין׳ סמך לא תחסום למלקות שרצועה ש שמלקין בה היא של עגל משום ידע שור קונהו וזה לא ידע קונו לפיכך יפרע ברצועה של עגל׳ כי ישבו אחים יחדו סמך ללא תחסום׳ לומר לך יבמה שנפלה לפני מוכה שחין אין ח חוסמין אותה׳ וכן אין לו סופי תיבות אונן עם אלף דאין׳ כלומר לא יעשה כ כאונן שהיה דש מ מבפנים וזורה מבחוץ ולכך סמך לו בדישו׳ לאשה ויבמה׳ בגימ׳ ויבמה בעל כרחה׳ אל הזקנים׳ ה׳ זקנים׳ לומר לך שמצות יבום בחמשה׳ וירקה בפניו לפי שהרוק דומה לשכבת זרע כלומר שאינו חפץ להקים זרע׳ כי ינצו אנשים׳ סמך כי ינצו לחלוץ הנעל שעל ידי חליצה מ מריבה באה׳ כדאמרינן כיון ש שנכנס לנכיך שלום על ישראל דאפטרא מחליצה ויבום׳

והחזיקה

רשי

לא תפאר׳ לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פיאה באילן : אחריך׳ זו שכחה : לא תעולל׳ מצאת בו עוללות לא תקחנה ואיזו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית וראיתי בתלמוד ירושלמי אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות : כי יהיה ריב׳ סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה : והרשיעו את הרשע׳ יכול כל המתחייבין בדין ל לוקין תלמוד לומ׳ והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למוד מן הענין : לא תחסום שור בדישו׳ לאו שלא נתק לעשה : והפילו השופט׳ מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה : לפניו כדי רשעתו׳ ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מ מלאחריו ושליש מ מלפניו : במספר׳ ואינו נקוד במספר למד ש שהוא דבוק לומ׳ במספ׳ ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעי׳ והן ארבעים חסר א אחת : לא יוסיף׳ מכאן אזהרה למכה את ח חבירו : ונקלה אחיך׳ כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך : לא תחסום שור׳ דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף ולכל מלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם : בדישו׳ יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא כ נגמר׳ מלאכתו וגדולו מן הארץ אף כל כ כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ ש שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמר׳ מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר : כי ישבו אחים יחדו׳ שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו : יחדיו׳ המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם : ובן אין לו׳ עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבת : והיה הבכור׳ גדול האחים הוא ייבם אותה : אשר תלד׳ פרט לאילונית שאינה יולדת : יקום על שם אחיו׳ זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו : ולא ימחה שמו׳ פרט לאשת סריס ששמו מחוי : השערה׳ כתרגומו לתרע בית דינא : ועמד׳ בעמידה : ואמר׳ בלשון הקדש ואף היא דבריה בלשון הקדש : וירקה בפניו׳ על גבי קרקע : אשר לא יבנה׳ מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה : ונקרא שמו וגו׳ מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל : כי ינצו אנשים׳ סופן לבא לידי מכות כמו שנאמר ויד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות :

ונקצותה

תעולל ב׳ וסי׳ וכרמך לא תעולל ופרט׳ כי תבצר כרמך לא תעולל : אל המשפט ט״ו זוגין מן ג׳ ג׳ חד אל וחד על וחד ועל וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ : בן ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳ : ארבעי׳ ב׳ ר״פ וסי׳ ארבעי׳ יכנו׳ ארבעי׳ שנה אקוט : יסיף י״ד כתיב כן וסי׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סוף סי׳ ג׳ גבי פרשת׳ דקינת דוד על אבנר : ונקלה ב׳ וסי׳ ונקלה אחיך׳ ונקלה כבוד מואב : הבכור ד׳ מלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ : השערה ג׳ נמס׳ לעיל בריש האי סידרא : ככה יעשה ד׳ וסי׳ ככה יעשה לשור האחד׳ ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה׳ והל בישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו׳ ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש : חלוץ ב׳ בב׳ ליש׳ וסי׳ ועבר לכם כל חלוץ׳ בית חלוץ הנעל :

כו

וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו׃ וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃ ס

לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ

טו אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל׃ פ

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃

וְתַתְקֵיף בְּבֵית בַּהֲתְתֵיהּ׃ וּתְקוּץ יַת־יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ׃

לָא־יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ מַתְקַל וּמַתְקַל רַב וּזְעֵיר׃ לָא־יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֵרְתָא׃ מַתְקְלִין שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ כָּל־עָבֵיד אִלֵּין כֹּל עָבֵיד שְׁקַר׃

הֲוֵי־דְכִיר יָת דִּי־עֲבַד לָךְ עֲמָלֵק בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ דְּעָרְעָךְ בְּאוֹרְחָא וְקַטֵּיל בָּךְ כָּל־דַּהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בַּתְרָךְ וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי וְלָא דָחֵיל מִן־קֳדָם יְיָ׃ וִיהֵי כַּד־יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל־בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְחוֹר־סְחוֹר בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יַת־דָּכְרָנָא דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא תִּתְנְשֵׁי׃

ק׳ עלי סימן

פרשה

א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃ וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

פרשה

וִיהֵי אֲרֵי־תֵיעוּל לְאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וְתֵירְתַהּ וְתֵיתֵב בַּהּ׃ וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל־אִיבָּא דְאַרְעָא דִּי תָעֵיל מֵאַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְּסַלָּא וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן׃ וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתֵימַר לֵיהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא־דֵין קֳדָם־יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי־עַלִּית לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָנָא לְמִתַּן לָנָא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא סַלָּא מִן־יְדָךְ וְיַצְנְעִנֵּיהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ׃

ותתיב

והחזיקה ב׳ והחזיקה במבשיו׳ והחזיקה בו ונשקה לו: עינך ו׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר ראה: גדולה ד׳ מלאים בתורה וסים׳ נמסר בסדר בלק: וצדק ד׳ וסים׳ אבן שלמה וצדק יהיה לך ב׳ בו׳ אם עשק רש וגזל משפט וצדק׳ עשיתי משפט וצדק: יאריכן ל׳ בתורה׳ קרך ל׳ ויזנב ל׳ הנחשלים ל׳: מראשית ה׳ וסים׳ ושינוי אתיהון נמסר בסדר שלח לך: נתן לך ג׳ בספרא וסים׳ אכל מלכא בסלא סימן ואמרת אשימה עלי מלך׳ ואכלת את כל העמים אשר יי׳ אלהיך נתן לך׳ ושמת בטנא׳ ונמסר גם בסדר עקב: ובאת ז׳ בטעמא מלרע וסים׳ נמסר בסדר נח:

רשי

וקצותה את כפה׳ ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון: גדולה וקטנה׳ גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: לא יהיה לך׳ אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן׳ משקלות: אבן שלמה וצדק יהיה לך׳ אם עשית כן יהיה לך הרבה: זכור את אשר עשה לך׳ אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה׳ וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון: אשר קרך בדרך׳ לשון מקרה׳ דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור׳ דבר אחר לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אף על פי שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך׳ חותך זכר חותך מילות וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך׳ חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע׳ עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע׳ בדרך: ולא ירא׳ עמלק אלהים מלהרע לך: תמחה את זכר עמלק׳ מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפי׳ על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

חסלת כי תצא

והיה כי תבא וירשתה וישבת בה׳ מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה: מראשית׳ ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעור׳ וגו׳ מה להלן משבעת המיני׳ שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל שהן שבעת המינין: זית שמן׳ זית אגורי ששמנו אגור בתוכו: ודבש׳ הוא דבש תמרים: מראשית׳ אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו ביכורים: אשר יהיה בימים ההם׳ אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו׳ שאינך כפוי טובה: הגדתי היום׳ פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים: ולקח הכהן הטנא מידך׳ להניף אותו כהן מניח ידו תחת יד הבעלי׳ ומניף: וענית

אבן עזרא

במבושיו׳ בציו מגזרת בושה והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה גם הוא מקום מסוכן: וקצותה את כפה׳ כמו עין תחת עין אם לא תפדה כפה תקון: לא תחוס עינך׳ אם היתה ענייה: בכיסך׳ מקום למחזכים או יוציא מן הכיס בדרך רמאות והראשון הוא נכון והעד כיס אחד יהיה לכלנו משקל אחד ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא משורש אחר ורבים פירשו כמו חריט ואין צורך: שלימה׳ שלא יהיה מקום חסר׳ ואיפת צדק להיותה כמדת השוק: למען יאריכון ימיך׳ כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר: כל עושה אלה׳ איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עושה עול בפה ובמעשה בסתר או בגלוי: אשר קרך׳ מגזרת כל הקורות אותם: ויזנב בך׳ כדרך זנב והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים וכן כבש כשב: ואתה עיף׳ כי ברפידים בא והעם צמא למים כי כן כתו׳: ויגע׳ מן הדרך: ולא ירא׳ שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו כי כבד ממך כי זקן יצחק כאשר אהב: בהניח יי׳ אלהיך׳ הטעם כתיב כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק׳ זהו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הנביא פרט: לא תשכח: אחר זכור לחזוק וכן משפט מצות רבות בתורה:

והיה כי תבא׳ בעבור שכתוב בהניח יי׳ אמר השם כי יש מצות הן קודם בהניח יי׳ רק כאשר תבא והם הבכורים והמעשר וכתיבת התורה על האבנים ובנות מזבח והברכה והקללה על שני ההרים: בטנא׳ כדמות סל וחברו טנאך ואת המצוה על הקרובים אל מקום המקדש׳ וטעם בימים ההם שזה חיוב כל זמן שיש כהן גדול: הגדתי׳ הטעם כדי שישמעו הקטנים או היה כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו והעד הפרי: וענית

בעל הטורים

והחזיקה ב׳ במסור׳ והחזיקה במבושיו ואידך והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה לומר אם החזיקה כמזיד כדכתי׳ העזה פניה ותאמר לו׳ אבל אם שגגה פטור׳ כפה ב׳ וקצותה את כפה לא תחוס עינך ואידך כפה פרשה לעני׳ מה להלן ממון אף כאן ממון׳ עינך לא יהיה לך בכיסך׳ לומר לך שלא יסתכל בכיס שבכוסיו ובערותו׳ דבר אחר עינך לא יהיה לך׳ למכות מה שכו׳ כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין׳ וקצותה את כפה וסמיך ליה לא יהיה לך בכיסך לגו׳ לקנותה את כפה הוא ממון דבר ה המוטל בכיס׳ אשר קרך בדרך׳ קרך בג׳ פרס׳ ויזנבך בגימ׳ זה מילה׳ כל הנחשלים אחריך ב בגימ׳ זה היה שבטו של דן׳

כי תבא

לעיל מיניה תמחה את זכר עמלק׳ וסמיך ליה והיה כי תבוא אל הארץ׳ שנצטוו למחות זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ׳ ועל זה רמזה לעכב ביאתן לארץ׳ שהוא הגיד למלך מצרים כי ברח העם׳ וכן הגיד ללבן כי ברח יעקב׳ ועל כן סמך לו פרשת בכורים שמזכיר בה ארמי אובד אבי׳ כי תבא אל הארץ׳ כי עולה למנין ל׳ תבוא אותיות אבות וזהו שדורש בגיד הנשה׳ שאין פחות מג׳ פ פסוקים שכתובים כאבות׳ ולקחת בגימט׳ כשבעה ה המינין׳ מראשית ולא כל ראשית׳ לשם ראשית דנכך קדש ישראל ליי׳ ראשית תבואתה׳ ראשית יריעו חרש ליי׳ קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה׳ טנא בגימט׳ ששים רמז לבכורים אחד מששים ולכך נעלם אות בפרשת בכורים׳ ניבלנו

ועניתָ, לשון הרמת קול: ארמי אובד אבי, מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שאומות העולם חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה: וירד מצרימה, ועוד אחרים באו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט, בשבעים נפש: אל המקום הזה, זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ, כמשמעו: והנחתו, מגיד שנוטלו אחר הנפת הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף: ושמחת בכל הטוב, מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי, אף הלוי חייב בבכורי' אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך, מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו: כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית, כשתגמור להפרי' מעשר של שנה שלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעי' שנ' מקצה שלש שנים תוציא וגו' נאמ' כאן מקץ ונאמ' להלן מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר מעשרו' של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו והו פסח שהרבה אילנו' יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרו' של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתו' לבערו מן הבית: שנ' המעשר, שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה ששנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעש' ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנאמ' ואכלת לפני יי' אלהיך מעשר דגנך הרי שתי מעשרו' וכא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואי זה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעש' ראשון: לגר ליתו' ולאלמנ', זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו, תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגרן פחות מחצי קב חטים וכו': ואמרת לפני יי' אלהיך, התודה שנתת מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית, זה מעשר שני ונטע רבעי ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלם שצריך להעלותן עכשו: וגם נתתיו ללוי, מעשר ראשון וגם לרבו' תרומו' ובכורים: לגר ליתום ולאלמנה, זה מעשר עני: ככל מצותך, נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומ' ולא שני לראשון שהתרומה קרוי' ראשית שהיא ראשי' שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך, לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן: ולא שכחתי, מלברכך על הפרשת מעשרות: לא אכלתי באוני ממנו, מכאן שאסור לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא, בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך זו אכילת טומאה כמה שנאמר בפסולי המוקדשין בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול לכך אכילת שעריך שאמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת, לעשות לו ארון ותכריכין: שמעתי בקול יי' אלהי, הביאותיו לבית הבחירה: עשיתי ככל אשר צויתני, שמחתי ושמחתי בו: השקיפה ממעון קדשך, עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם:

וירד מצרימה כל ירידה מצרימה במ"ד מצרי' וסי' ויקמו וירדו מצרי', ויעקב ובניו ירדו מצרי', ההלכי' לרדת מצרים, הוי הירדים מצרי' לעזרה: ורב ה' קמצין וסי' הרף ממני ואשמידם, ועניתָ ואמרת לפני יי' אלהיך, ויהי עד דבר שאול אל', וישלח אבשלו' את', והיה לאות ולעד ליי', ונמס' גם בסדר עקב: קלנו בקלנוד'

וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב׃ וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה׃ וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃ וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃ וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃ ס

כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי׃ לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה

ותתיב ותימר קדם יי אלהך לבן ארמאה בעא לאובדא ית אבא ונחת למצרים ודר תמן בעם זעיר והוה תמן לעם רב ותקיף וסגי: ואבאישו לנא מצראי וענינונא ויהבו עלנא פולחנא קשיא: וצלינא קדם יי אלהא דאבהתנא וקביל יי צלותנא וגלי קדמוהי עמלנא וליאותנא ודוחקנא: ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונין רברבין ובאתין ובמופתין: ואיתנא לאתרא הדין ויהב לנא ית ארעא הדא ארע עבדא חלב ודבש: וכען הא איתיתי ית ריש איבא דארעא די יהבת לי יי ותחתניה קדם יי אלהך ותסגוד קדם יי אלהך: ותחדי בכל טבתא די יהב לך יי אלהך ולאנש ביתך את וליואה וגיורא די בינך:

ארי תשיצי לעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתאה שתא דמעשרא ותתן לליואה לגיורא ליתמא ולארמלתא וייכלון בקרוך וישבעון: ותימר קדם יי אלהך פליתי מעשר קודשא מן ביתא ואף יהבתיה לליואה ולגיורא ליתמא ולארמלתא ככל פקודך די פקדתני לא עברית מפקודך ולא אתנשיתי: לא אכלית באבלי מניה ולא חליפית מניה במסאב ולא יהבית מניה למית קבלית למימרא דיי אלהי עבדית ככל די פקדתני: אסתכי ממדור קודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא

ג' חס' וא' מלא וסי' נמסר בסדר חקת התורה: גדל ג' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר דברים: ובאתת ג' כתיב כן בליש' וסי' בסד' שמות, וא' כתיב אותת ויתן יי' אותת ומפתי', ושאר אורית' אתת כתיב ובמס' אחריתי מונה גם זה שלא אותת ומפתים וא' אתת ותתן אתת ומפתים: כי תכלה לעשר ז' בטעם' מונח לפני גרש בתורה וסי' במס' רבת': השלישת ד' כתיב כן וסים' ושלישת ההין לאיל, כי תכלה לעשר, ויוסף יי' קרא שמואל, ותכפל חרב שלישתה, ונמסר גם בסדר שלח לך: אלהי ח' זקפין קמצין וסים' במס' רבת':

אבן עזרא

ועניתָ, יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן ועניתָ או כדמות תחלה וכן ויען איוב הראשון: אובד אבי, מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים ואילו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימ' ולבן לא סבב לרדת אל מצרימה והקרוב שארמי הוא יעקב כאילו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד והטעם עני באין ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח רישו והנה הוא ארמי אובד היה אבי והטע' כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואת' יי' הוצאתנו מעבדו' ונתתן לנו ארץ טובה ואל יטעון טוען איך יקרא יעקב ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי כי כן כתוב: במתי, סמוך כי לא נמצא לשון יחיד ומתים לשון רבים ור' יונה לדקדק אותה כולה באר היטב בערך מתה: ענינו, בחסרון עושר: עמלינו, בבנין: לחצינו, כטעם אנים לאמר כלו מעשיכם, וטעם אתה והלוי והגר שאתה חייב לשמוח בפרי אדמתך: לעשר, מהבנין הכבד הנוסף ואין דיע לו: שנת המעשר, זה מעשר עני: ללוי לגר ליתום ולאלמנה, לאשר תרצה מהם: בערתי הקדש, שהוא המעשר: וגם, שלא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו: לא עברתי, בזדון: ולא שכחתי, שלא הוצאתי המעשר או פירושו על שני המעשרים: לא אכלתי באוני, כמו בן אוני ולחם אונים והטעם רמזתי על לשון הקדש וטעם אוני כמו אבלי כי אם הייתי אבל לא אכלתי קודש המעשר: ולא בערתי ממנו, הטע' השחתי מהקדש: בטמא, בדבר טמא: למת, לצרכי מת ויש אומרי' לעבודה זרה והטעם כאלה הדברים כי אסור הוא שיוציא מהדגן לשום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר הוא דרך בזיון ואף כי אם נתן בטמא וכאשר כשמרתי אני ושמרתי הדגן בעבור להוציא הקד' כן ישמור אלהינו ארצנו וזה טעם ואת האדמה, וטעם ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך וד מלברכך על הפרשת מעשרות: לא אכ על כך לא תוכל לאכול בשעריך זו אכילה במקום אחר: ולא נתתי ממנו לתת, לע ממעון קדשך, עשינו

בעל הטורים

ויבאנו אל המקום הזה ויבאנו חסר יו"ד שנכנסו אותו עשר כשיונות הביאנו לארץ. ושמחת בכל הטוב וסמיך ליה כי תכלה לעשר שבשביל המעשר תשמח בכל הטוב כמו שדרשו עשר בשביל שתתעשר. הטוב עולה כ"כ בשביל התור' שנתנה בכ"ב אותיות. תכלה לעשר את כל מעשר. ר"ת כנימט' החג של פסח. לא עברתי ממצותיך בגימ' לא מן התלושים על המחוברים. ולא כתתי ב' ולא נתתי ממנו למת ולא נתתי לחטיא חכי. זה הוא שדרשו בספרי לא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ומלברכך פי' כבכורי לא חטאתי כו'. למת ב' לא נתתי ממנו למת אל תבכו למת ואל תנודו לו. כלומר לא נתתי ממנו לצורך מת לא למכות ולא לקוקכות. השקיפה עולה כני' תק כלומ' השקיפה ממהלך ת"ק שנה שמשמי' לארץ ותנין עלהקי"פ לומר בזכות אברהם שהוליד למאה שנה. וברך ב' וברך את עמך את ישראל. וברך את כלאתך. הואל וברך את בית עבדך. זהו שדורש בספרי ברך את עמך את ישראל בבנים ובבנות והיינו הואל וברך את בית עבדך. ואת האדמה בטל ומטר והיינו וברך את כלאתך זבת חלב ודבש. ופשי'

אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו · לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש:
היום הזה יי' אלהיך · בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם:
ושמרת ועשית אותם · בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה:
האמרת והאמירך · אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון המשכה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת יתאמרו כל פועלי און: כאשר דבר לך' והייתם לי סגולה: ולהיותך עם קדוש' כאשר דבר והייתם לי קדושים: שמור את כל המצוה' לשון הווה גרדנט בלע"ז: והקמות לך' בירדן ואחר כך תוציאו משם אחרות ותבנו מהן מזבח בהר עיבל כשתמצא אתה אומר שלשה מיני אבני' היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה: באר היטב' בשבעים לשון: הסכת' כתרגומו: היום הזה נהיית לעם' בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית: לבבך

על כל הגוים י' בקריא' וסי' במסר' רבתא: ולשם ד' וסי' נמסר בסדר נח: גדלות כל אורית' גדלת הגדלת כתיב חס' דחס' במ"א וסי' במסרה רבתא: מצוה אתכם י"א בספרא וסי' נמסר בסדר והיה עקב: והעלית ג' וסי' עליו עולת: ובנית שם מזבח' את ירמיהו הנביא: והכהנים הלוים ג' וסי' וידבר משה והכהנים הלוים' ויצו את העם לאמר' והכהנים הלוים בני צדוק: הסכת ל':

אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבתינו ארץ זבת חלב ודבש: ס

היום הזה יהוה אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך: את יהוה האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו: ויהוה האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמר כל מצותיו: ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיתך עם קדש ליהוה אלהיך כאשר דבר: פ

כז ויצו משה וזקני ישראל את העם לאמר שמר את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום: והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות ושדת אתם בשיד: וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך: והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ושדת אותם בשיד: ובנית שם מזבח ליהוה אלהיך מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל: אבנים שלמות תבנה את מזבח יהוה אלהיך והעלית עליו עולת ליהוה אלהיך: וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני יהוה אלהיך: וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב: ס

וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם ליהוה אלהיך: ושמעת בקול יהוה אלהיך

די יהבת לנא כמא די קיימתא לאבהתנא ארע עבדא חלב ודבש: יומא הדין יי אלהך מפקדך למעבד ית קימיא האלין וית דיניא ותטר ותעביד יתהון בכל לבך ובכל נפשך: ית יי חטבת יומא דין למהוי לך לאלה ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמטר קימוהי ופקודוהי ודינוהי ולקבלא למימריה: ויי חטבך יומא דין למהוי ליה לעם חביב כמא די מליל לך ולמטר כל פקודוהי: ולמתנך עלאה על כל עממיא די עבד לתושבחא ולשום ולרבו ולמהוך עם קדיש קדם יי אלהך כמא די מליל:

ופקד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טרו ית כל תפקדתא די אנא מפקד יתכון יומא דין: ויהי ביומא די תעברון ית ירדנא לארעא דיי אלהך יהיב לך ותקים לך אבנין רברבין ותסוד יתהון בסידא: ותכתוב עליהון ית כל פתגמי אוריתא הדא במעברך בדיל די תעול לארעא דיי אלהך יהב לך ארע עבדא חלב ודבש כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך: ויהי במעברכון ית ירדנא תקימון ית אבניא האלין די אנא מפקד יתכון יומא דין בטורא דעיבל ותסוד יתהון בסידא: ותבני תמן מדבחא קדם יי אלהך מדבח אבנין לא תרים עליהון ברזלא: אבנין שלמין תבני ית מדבחא דיי אלהך ותסיק עלוהי עלון קדם יי אלהך: ותכוס נכסת קודשין ותיכול תמן ותחדי קדם יי אלהך: ותכתוב על אבניא ית כל פתגמי אוריתא הדא פריש יאות:

ומליל משה וכהניא ליואי לכל ישראל למימר אצית ושמע ישראל יומא הדין הויתא לעם קדם יי אלהך: ותקבל למימרא דיי אלהך ותעביד

וטעם ארץ זבת חלב ודבש להיותה כן תמיד: היום הזה' אלה דברי משה: ושמרת אותם' בלבך: ועשית אותם' בארץ: האמרת' מלשון גדולה וקרוב מגזרת בראש אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי המלה מגזרת ויאמר והטעם כי עשית הישר עד שיאמ' שהוא היה אלהיך גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולי': ולתתך עליון' זה הוא שכר האמירה: ויצו משה' בצווי השם: וזקני ישראל' אמר כן להקל וכן רבים וכבר הזכרתים: שמור את כל המצוה' ומה היא והקמות לך אבנים גדולות להכיל התורה ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר' וטעם בשיד שיעמדו: למען' כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו וזאת המצוה הראשונ' לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ: באר היטב' הכתיבה: וידבר משה והכהנים הלוים' כאשר כתוב וזקני ישראל והעקר משה: הסכת' פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו: היום הזה נהיית לעם' שכרות עמך ברית: ושמעת' היום בקולו: ועשית

בעל הטורים

וסמי' ליה היום הזה יי' אלהיך מצוך לעשו' רמז למה שנאמר ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו · בכל לבבך ובכל נפשך וסמיך ליה את יי' האמרת · דבכל לבבך ובכל נפשך היינו ק"ש דכתיב ביה בכל לבבך ובכל נפשך והיינו דאמרי' אתם עשיתוני חטיבה אחת בארץ היינו ק"ש · את יי' האמרת היום בגי' זו בקרית שמע · את יי' האמרת · כאן רמז ו' סדרים · להיות לך לאלהים זה סדר זרעי' שמתחיל בק"ש · ועוד שים בו תרומו' ומעשרות שהם יראת השם דכתי' שביניכו לבין השם · ללכת בדרכיו זה סדר מועד דכתיב אם תשיב משבת רגליך · ולשמור חקיו · זה סדר נשים שמדבר בעריות שנאמר בהם ושמרתם את חקתי · ומצותיו זה סדר קדשים שמדבר בקרבנות דכתיב בהו אלה המצות · ומשפטיו זה סדר נזיקין · ולשמוע בקולו · זה סדר טהרות · דכתיב בהו אמרו' יי' אמרות טהורות · וכנגדם אמר ו' דברים · להיות לו לעם סגולה · ולתתך עליון · לתהלה ולשם ולתפארת · ולהיותך עם קדוש · ולתתך עליון · רמז לטוטפת דהקב"ה דכתי' ביה אשריך ישראל · לתהלה ולשם ולתפארת · כלומ' מה שישראל משבחים ומהללים לשם הוא לו לתפארת · והיינו דאמרינן עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק · שאותה עטרה שמעטרי' להקב"ה בתפלתם מחזירה להם · אבל מי ששח שיחת חולין בבית הכנסת מקיפים לו כל גופו בקוצים · לכך שיר השירים לית · וכנגדו בקול הסירים · אשר עשה בגימ' שבעים אומות · ולהיותך חסר וי"ו שאין הוית קדושתן נכרת כל כך בעולם הזה · קדש חסר וי"ו לומ' קדש עצמך למטה ויקדשו אותך למעלה · וכן ו' פעמים קדוש ישראל בקרייה · ולהיותך עם קדוש וסמיך ליה ויצו משה אזהרה לבית דין שיעשוך לקדש עצמך · והקמות לך ב' במסו' והקמו' לך אבני' גדולות והקמו' את המשכן לומ' ששקול להם הקמת אלו האבני' כהקמת המשכן · תקימו ב' במס' תקימו את האבני' ופסל ומצבה לא תקימו כנגד מה שצויתי אתכם לא תקימו אבי מצוה אתכם תקימו את האבנים · התורה הזאת באר היטב בגימ' שבעים לשונות · בפרשה זו נעלם ס' לומר אע"פ שכתוב ביום אשר תעברו את הירדן נתרחקו ס' מילין קודם שהקימו האבני' כדאית' בסוטה · גריזי'

אבן עזרא

ושית את מצותיו · לעתיד · וטעם והכהנים הלוים כי הם האומרי' ארור האיש · על הברכה בכי הנבירו' ועל הקללה בכי הספחו' ואם יחסרו שני' ובני לאה רבי' ונלקחו הגדול והקטן : וענו · כמו ועכית ואמרת וחז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך ה...ט הברכ' היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה והעד בספר יהושע · וטעם להזכיר אלה יא עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד שם בסתר כי אם יעשם בגלוי יומת וכן מכה רעהו בסתר והאל מהעקר שהוא בינו ובין בוראו ואחר כן בינו ובין אבותיו כי מי ידע אם יקלה אותם : ומקלה · לשון קלון פועל יוצא : מסיג גבול רעהו · כי הוא דבר נסתר · ומשגה עור גם כן לא יוכל ל לפרסם מי שהשגהו : ומטה משפט גר יתום · כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח ושוכב עם אשת אב ואחות ו ואחותו ואיכו נחשד להתייחד עמה על כן הוא דבר נסתר ואין כן שאר העבירו' : עם כל בהמ' · זכר או נקבה כי אין לה פה ש שתצעק ותערער כמו הזכור על כן לא הזכירו : לוקח שוחד · לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר : אשר לא יקים · יש אומ' על כל התור' ויש אומרי' על אלה הנזכרים ולא אמרו כלום בעבור שכתו' לעשות אותם והנכון בעיני כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות אותם : עליון על כל גויי הארץ · זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם כמוכם · וטעם ובאו שיבואו מעצמם : והשיגוך · ואם לא תבקשם והטעם שלא תיגע : בעיר · ברכה שיהיה תוספת כל מיני סחורה : בשדה · בזריעה ובנטיעה : פרי

מסרה

לברך ט' וסי' נמס' בסד' בלק : בעברכם ג' וסי' אלה יעמדו לברך את העם' והיה בעברכם את הירדן תקימו' בעברכם את הברית דיהושע : ארור ח' בטעמא זקף גדול וסי' במסר' רבתא : משגה ב' וסי' משגה עור בדרך' משגה ישרי' בדרך רע' וא' אולי משגה הוא : ארור ה' בטעמ' רביע וסי' מטה משפט גר יתום ואלמנה' ארור

דברים כז–כח

וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתָו וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס

וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס

ארוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

כח

וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃

Marginal Masorah notes: מצותיו ק' · ט' · ג' · ז' יו"ר לפ כתו' · ד' · ה' · ד' · ה' כטע' זקף גדול · ה' כטעמ' · ב' · ה' כטע' רביע וסי' דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותה · ה' כטע' זקף · ה' כטע' רביע · ל' וחס' · ה' כטע' · ל' · ל' כטע' פסטא וסי' ארור פוסט ידו לשוחד · ט' מל' כתו' · ל' לראש · ג' כ' מל' וא' חס

תרגום

וְתַעְבֵּיד יַת־פִּקּוֹדוֹהִי וְיַת־קְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא־דֵין׃

וּפַקֵּד מֹשֶׁה יַת־עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימָר׃ אִלֵּין יְקוּמוּן לְבָרָכָא יַת־עַמָּא עַל טוּרָא דִגְרִיזִים בְּמֶעְבַּרְכוֹן יַת־יַרְדְּנָא שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ וְאִלֵּין יְקוּמוּן עַל־לְוָטַיָּא בְּטוּרָא דְעֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ וִיתִיבוּן לֵיוָאֵי וְיֵימְרוּן לְכָל־אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קָל רָם׃

לִיט גַּבְרָא דִּי יַעְבֵּיד צְלֵם וּמַתְּכָא מְרַחֲקָא קֳדָם־יְיָ עוֹבַד יְדֵי־אוּמָּנָא וִישַׁוֵּי בְּסִתְרָא וְיָתִיבוּן כָּל־עַמָּא וְיֵימְרוּן אָמֵן׃

לִיט דְּיַקְלֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיַשְׁנֵי תְּחוּמָא דְחַבְרֵיהּ וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיַטְעֵי עַוִּירָא בְּאוֹרְחָא וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיַצְלֵי דִּין גִּיּוֹרָא יְתַם וְאַרְמְלָא וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲבוּהִי אֲרֵי גַלֵּי כַּנְפָא דַאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם־כָּל־בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם־אֲחָתֵיהּ בַּת־אֲבוּהִי אוֹ בַת־אִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דִּי־יִשְׁכּוּב עִם חֲמוֹתֵיהּ וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיִמְחֵי לְחַבְרֵיהּ בְּסִתְרָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דִּיקַבֵּל שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַּם זַכַּאי וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דִּי לָא־יְקִים יַת־פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא־הָדָא לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

וִיהֵי אִם־קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יַת־כָּל־פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד־לָךְ יוֹמָא־דֵין וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלָּאָה עַל כָּל־עַמְמֵי אַרְעָא׃ וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל־בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיַדְבְּקוּנָּךְ אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ׃ בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא׃

רשי

לברך את העם · כדאי' במסכת סוטה ששה שבטים עלו לראש הר גריזי' וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לויים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' · ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים : מקלה אביו · מזלזל לשון ונקלה אחיך : מסיג גבול · מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע ל לשון והוסג אחור : משגה עור · הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה : מכה רעהו בסתר · על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן אחד עשר ארורים יש כאן כנגד יא שבטים וכנגד ש שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כ כשברך שאר השבטי' לכך לא רצה לקללו : אשר לא יקים · כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה : שגר

כח

לשמר כל הפרשה לשמר לעשות במ"א לשמר ולעשות ונתן יי' לראש ולא לזנב

בעל הטורים

גריזי' בגי' הברכה והיה בו · קול רם בגי' ... וסמיך ליה ארור האיש אשר יעשה פסל · לומ' שבקולו של רם היינו בקול הקבה שמעו דבור אנכי יי' ולא יהיה לך · בסתר ה' ושם בסתר · מכה רעהו בסתר · כי את עשית בסתר בדוד כענין בת ש שבע · כי תאכלם בחוסר כל בסתר לומ' אם תעשה בסתר תאכלם בחוסר כל בסתר · התחיל בע"ז שהיא שקולה כנגד כל התור' כלה · וסמך לע"ז מקלה א אביו ואמו · דג' שותפין יש באדם · וסמך למקלה אביו מסיג גבול רעהו ל לומר שבא על אשת איש שהוא מסיג ג גבול רעהו גורם לבן שמקלה אביו שאינו מכיר אביו · וסמך לו משגה עור לומ' לא תיעץ לו לפי דרכך כדי להסיג גבולו · משגה ב' משגה עור · משגה ישרים בדרך רע · זהו שדרשו משגה עור שמיעצו לחטוא · זהו משגה ישרים בדרך רע שהוא יסר ונותן לו עצה לעקם דרכיו · וסמך לו מטה משפט שהיודע הדין ומטהו ב ברמאותיו או טוען שקר הוא משגה עור · סמך שוכב עם ב בהמה לאשת אביו לפי שהוא עמו בבית וצריך אחריו כ כבהמה · גבן אחותו וחותנתו שהם ת תדירים עמו וסמך לו מכה רעהו בסתר שהוא בשיבעה כמו זנות חותנתו , ואחותו שהוא ב בשיבעה בביתו · בסתר בגי' בלשון הרע · בסתר בגי' מסר ממון חבירו · וסמך לוקח שוחד להכות נפש לומר הולך רכיל למען ש שפוך דם · וסמך אשר לא יקים להכו' נפש לומר השופך דם כעובר על כל התורה · שמע תשמע בגי' לדברי תורה ולדברי חכמים · אמן בגי' יהוד אדני · ולכן גדול העונה אמן יותר מן המברך שעולה שני שמות · ופוסו

מסרה

שכב עם אשת אביו כי גלה' שכב עם אחתו' ארור אשר לא לא יקים' מלאכת יי' רמיה' וסי' בלשון תרגום דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותא : בסתר ד' וסי' במסרה רבתא : לוקח ח' וסי' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד : וברוך ז' וסי' נמסר בסדר לך לך :

רשי

שגר אלפיך׳ ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: ועשתרות צאנך׳ רבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזיקות אותן כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: ברוך טנאך׳ פירותיך: דבר אחר טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתך׳ דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך׳ שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם: ובשבעה דרכים ינוסו לפניך׳ כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרין לכל צד: המארה׳ חסרון כמו צרעת ממארת: מהומה׳ שמום קול בהלות: שחפת׳ שבשרו נשחף ונפוח: קדחת׳ לשון כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים מלוי״ בלע״ז שהיא חמה מאד: ודלקת׳ חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחור׳ חולי המחממו תוך הגוף ומאה תמיד למים ובלע״ז אייסטרלי״מנט לשון ועצמי חרה מני חרב כחר מפוח מאש: ובחרב׳ יביא עליך גייסות: שדפון וירקון׳ מכת תבואה שבשדה: שדפון׳ רוח קדים אשלידא״ה בלע״ז: ירקון׳ יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ״א בלע״ז: עד אבדך׳ תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: והיה

אבן עזרא

פרי בטנך׳ בבנים והבטן כנוי: שגר ועשתרות׳ פירשתים: טנאך׳ מקום הלחם והוא מוקדם ומאוחר עם משארותיך או מקום שיושם שם הקמח: בבאך׳ לחוב ולסחור ולשלול או בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח והשנך כתוב ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים אמר כי אם יקשרו אויביך על כן אמר הקמי׳ עליך: ובשבע׳ לשון רבי׳ בעבור שוב ימי השבוע כי הוא תלוי בעליונים: באסמיך׳ באוצרותיך מטעם המקום: לעם קדוש׳ והקדושה לשמור המצות׳ וטעם יקימך יעמידך: תשמור׳ בלב: והלכת׳ במעשה׳ וטעם והותירך אם תהיה רעה בארץ ורעב ומארה אתה תותר לטובה: אוצרו׳ שהוא בכחו לצאת וכן אוצרות שלג על כן אחר הותירך׳ אמר דבר הגשם כי העוצר סבת הרעב: והלוית גוי׳ רבים כי ירעבו ולא יבא זמן שתלוה אתה והכלל שתהיה לעולם לראש: כי תשמע׳ בלב לשמור ולעשו׳ והכלל שלא תסור מאחרי השם לעבוד ע״ז כי היא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור ולעשו׳ כי עיקר השמירה המעשה: המארה׳ המגערת׳ המהומה׳ שלא יוכל להשלים המעשה׳ המגערת שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחר יגיעתו: בשחפת

יצאו י״ד וסי׳ במסרה רבתא: והותרך ל׳ כתיב כן אלין חס׳ יוד בליש׳ וסי׳ ויותרו אנשי׳ ממנו׳ ויאכלו ויותרו כדבר יי׳ על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים׳ והותרך יי׳ לטובה׳ את אשר הותרה משבעה: מטר ד׳ וסי׳ ונתתי מטר ארצכ׳ בעתו׳ ופתח יי׳ לך את אוצרו הטוב׳ יתן יי׳ מטר ארצך׳ ונתן מטר זרעך אשר תזרע׳ ונמסר גם בסדר

ברוך פרי־בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: ה ברוך טנאך ומשארתך: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: יתן יהוה את־איביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך: יצו יהוה אתך את־הברכה באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר־יהוה אלהיך נתן לך: יקימך יהוה לו לעם קדוש כאשר נשבע־לך כי תשמר את־מצות יהוה אלהיך והלכת בדרכיו: י וראו כל־עמי הארץ כי שם יהוה נקרא עליך ויראו ממך: והותרך יהוה לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לתת לך: יפתח יהוה לך את־אוצרו הטוב את־השמים לתת מטר־ארצך בעתו ולברך את כל־מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: ונתנך יהוה לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי־תשמע אל־מצות יהוה אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמר ולעשות: ולא תסור מכל־הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאול ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם: פ

טו והיה אם־לא תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את־כל־מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל־הקללות האלה והשיגוך: ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה: ארור טנאך ומשארתך: ארור פרי־בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך ועשתרת צאנך: ארור אתה בבאך וארור אתה בצאתך: כ ישלח יהוה בך את־המארה את־המהומה ואת־המגערת בכל־משלח ידך אשר תעשה עד השמדך ועד־אבדך מהר מפני רע מעלליך אשר עזבתני:

בריך ולדא־דמעך ואבא דארעך וולדא דבעירך בקרי תורך ועדרי ענך: בריך סלך ואצותך: בריך את במיעלך ובריך את במפקך: יתן יי ית־בעלי־דבבך דקימין עלך תבירין קדמך באורחא חדא יפקון לותך ובשבע אורחן יערקון מן־קדמך: יפקד יי עמך ית־ברכתא באוצרך ובכל אושטות ידך ויברכנך בארעא דיי אלהך יהב לך: יקימנך יי ליה לעם קדיש כמא די־קים־לך ארי תטר ית־פקודיא דיי אלהך ותהך באורחן דתקנן קדמוהי: ויחזון כל־עממי ארעא ארי שמא דיי אתקרי עלך וידחלון מנך: ויותרנך יי לטבא בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאבא דארעך על ארעא די קים יי לאבהתך למתן־לך: יפתח יי לך ית־אוצריה טבא ית־שמיא למתן מטר־ארעך בעדניה ולברכא ית כל־עובדי ידך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תוזיף: ויתננך יי לתקיף ולא לחלש ותהי ברם לעילא ולא תהי לתחתא ארי תקבל לפקודיא דיי אלהך די אנא מפקד־לך יומא דין למטר ולמעבד: ולא תסטון מכל־פתגמיא די אנא מפקד יתכון יומא־דין ימינא וסמאלא למהך בתר טעות עממיא למפלחהון: ויהי אם־לא תקבל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית־כל־פקודוהי וקימוהי די אנא מפקד־לך יומא־דין וייתון עלך כל־לוטיא האלין וידבקונך: ליט את בקרתא וליט את בחקלא: ליט סלך ואצותך: ליט ולדא־דמעך ואבא דארעך בקרי תורך ועדרי ענך: ליט את במיעלך וליט את במפקך: יגרי יי בך ית־מארתא וית־שגושיא וית־מזופיתא בכל־אושטות ידך די תעביד עד דתשתיצי ועד־דתיבד בפריע מן־קדם בישות עובדך דשבקתא דחלתי: ידביק

בעל הטורים

ינוסו לפניך וסמיך ליה יצו יי׳ אתך את הברכה באסמיך׳ שתמצא בתים מלאים כל טוב׳ באסמיך בגימט׳ זהו סיוני שאינך הברכ׳ מצוי׳ אלא בדבר הסמוי מן העין. שם יי׳ נקרא ר״ת ש״ן פי׳ שין של תפילין׳ ויראו ממך וסמיך ליה והותירך יי׳ לומר בזכות התפילי׳ יותיר ימי׳ דכתי׳ יי׳ עליהם יחיו׃ נבכה

עקב: ולברך ד׳ וסי׳ בסדר עקב: את המארה חד מן י״ב פסוקים דאית בהון את את ואת ומלה חדא ביניהון וסי׳ נמסר בריש סדר משפטים; עד השמדך ועד אבדך י״ז פסוקים מן עד ועד וסימ׳ במסרה רבתא;

ידבק יהוה בך את הדבר עד כלתו אתך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה: יככה יהוה בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון ורדפוך עד אבדך: והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל: יתן יהוה את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך עד השמדך: כה יתנך יהוה נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ: והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד: יככה יהוה בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא: יככה יהוה בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה ולא תצליח את דרכיך והיית אך עשוק וגזול כל הימים ואין מושיע: ל אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו: שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע: בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ידך: פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת והיית רק עשוק ורצוץ כל הימים: והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה: לה יככה יהוה בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך: יולך יהוה אתך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבתיך ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן: והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך יהוה שמה: זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף

ידביק יי בך ית מותנא עד די ישיצי יתך מעל ארעא די את עליל לתמן למירתה: ימחנך יי בשחפתא ובקדחתא ובדלקתא ובחרחורא ובחרבא ובשדפונא ובירקונא וירדפונך עד דתיבד: ויהון שמיא די עלוי רישך חסינין כנחשא מלאחתא מטרא וארעא די תחותך תקיפא כברזלא מלמעבד פירין: יתן יי ית מטר ארעך אבקא ועפרא מן שמיא יחות עלך עד דתשתיצי: יתננך יי תביר קדם סנאך באורחא חדא תפוק לותיה ובשבע אורחן תערוק מן קדמוהי ותהי לזיע לכל מלכות ארעא: ותהא נבלתך משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד: ימחנך יי בשחנא מצראי ובטחורין ובגרבא ובחרס יבש די לא תיכול לאתסאה: ימחנך יי בטפשותא ובסמיותא ובשעממות לבא: ותהי ממשש בסיהרא כמא די ימשש עוירא בקבלא ולא תצלח ית אורחך ותהי ברם עשיק ואניס כל יומיא ולית דפרק: איתתא תירוס וגבר אוחרן ישכבנה ביתא תבני ולא תתיב ביה כרמא תצוב ולא תחלניה: תורך יהי נכיס לעינך ולא תיכול מניה חמרך יהי אניס מן קדמך ולא יתוב לך ענך מסירין לבעלי דבבך ולית לך פריק: בנך ובנתך מסירין לעמא אוחרן ועינך חזין ויסופן בגלליהון כל יומא ולית חילא בידך: אבא דארעך וכל ליאותך ייכול עם דלא ידעת ותהי לחוד עשיק ורעיע כל יומיא: ותהי משתטי מחיזו עינך דתהי חזי: ימחנך יי בשיחנא בישא על רכובין ועל שוקין די לא תיכול לאתסאה מפרסת רגלך ועד מוחך: יגלי יי יתך וית מלכך די תקים עלך לעם די לא ידעת את ואבהתך ותפלח תמן לעממיא פלחי טעותא אעא ואבנא: ותהי לצדו למתל ולשועי בכל עממיא די ידברנך יי לתמן: בר זרע סגי תפיק חקלא וזעיר תכנוש

בצהרים יב׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח גבי פסו׳ ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו בפרשת׳ דנביאי הבעל: עשוק ד׳ ג׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ עשוק וגזול כל הימים׳ עשוק ורצוץ כל הימים׳ עשוק אפרים רצוץ׳ אדם עשק בדם נפש׳ בתרא חסר: מלפניך י׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים: ולא ישוב ו׳ וסי׳ בלשון ארמי תורא

אבן עזרא

בשחפת׳ יש אומרים שהם מיני חלאים: בקדחת׳ בכל יום מגזרת כי אש קדחה באפי ומהוא׳ ומנער ושחפת וקדחת ודלקת שם התולד׳ וטעם ובדלקת שלישית או רביעי׳: ובחרחור׳ מגזרת וחרה נחושתה: ובחרב׳ מגזרת חורב: ובשדפון׳ כפיחות וכן שדופות קדים וי״א הפך והטע׳ דקיק: ובירקון׳ כמשמעו בלשון קדר ויש אומרים כי אלה חליים בזרע ובשדפון כמו שדופות קדים ושעד הכיתי אתכם בשדפון ובירקון על כן אחריו והיו שמיך וכן בפרשת אם בחקותי: נחשת׳ כנחשת וכן ברזל: אבק ועפר׳ ברוב החורב וכח הרוחו׳: עד השמדך׳ מלה זרה כמו ביום הבראך: לזעוה׳ הפוך כמו כבש וכשב: ואין מחריד׳ לעוף ולבהמה: והנשארים׳ יוכו בשחין מצרים: ובטחורים׳ הם היוצאי׳ במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויבא אל העופל: ובגרב׳ כן בלשון ישמעאל: ובחרס׳ יש אומרי׳ שיצטרך אל חרס כאיוב ואם הוא בסמ״ך ויש אומרים במכת השמש והנכון שהוא שם חולי כנזכרים ואין לו חבר והשגעון והעורון והתמהון שלשתן בלב: והיית ממשש׳ פי׳ בעורון: תצליח׳ פעל יוצא: עשוק וגזול׳ מאויב ואין מושיע והחל לפרש איך יהיה עשוק: ישגלנה׳ כנוי לשכיבה וכן שגל המוכנת למטה: תחללנו׳ מגזרת חלילה: וכלות׳ כמו נכספה וגם כלתה וכן ותכל דוד ואינו חסר נפש כאשר פירש חסר הדעת כי ותכל פועל יוצא ולא נזכר הפועל כמו אשר ילדה אותה: ורצוץ׳ בחזקה ופי׳ בשגעון שיראה גופו מלא שחין: על הברכים ועל השוקים׳ כי בהיות השחין שם קשה לסור: אשר לא תוכל להרפא׳ בעבור היותם מחוץ לגוף: ועבדת שם׳ ולא יועיל לך רק תהיה לשמה כל רואיך ישומו: למשל׳ באוזן: ולשנינה׳ בפה מגזרת ושננתם: ינהגך יי׳ בעונך וקודם זה יבא עליך שנת רעב ואתה עודך בארצך:

יחסלנו

בעל הטורים

וככה יי׳ ל׳ פעמים כתי׳ בתוכחו׳ יככה יי׳ כנגד ל׳ גליות׳ ויש בזה הפסוק ז׳ ענינים׳ בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחור ובחרב ובשדפון ובירקון׳ כנגד ז׳ תועבות שבלבו׳: נגף ג׳ כא׳ יתנך יי׳ נגף ואידך אך נגוף נגף הוא לפנינו ונרא אתם כי נגף לפני ישר׳ אם שמוע תשמעו ינוסו לפניך כדכתי׳ ונרא אתם וגומר׳ ואם לא תשמעו יתנך יי׳ נגף׳ בשגעון ב׳ יככה יי׳ בשגעון׳ והוא בשגעון ינהג כלו׳ לא די שיכבה אלא שכל מנהג יהיה בשגעון׳ קדקד יוליך יי׳ אותך ואת מלכך׳ רמז לקדקד יהויקים שלא ניתן לקבורה: זתים

מסרה

אישתבע ונפל אריה בשרא וחייך׳ ופי׳ שורך טבוח לעיניך׳ בי׳ נשבעתי יצא מפי׳ היפלו ולא יקומו׳ ליש גבור בבהמה׳ ויזכור כי בשר המה׳ ישחק לפחד ולא יחת: ועיניך ז׳ וסי׳ במסר רבתא: משגע ג׳ וסי׳ והיית משגע ממראה עיניך׳ איש משגע ומתנבא׳ משגע איש הרוח׳ וא׳ המשגע מדוע בא: ועד קדקדך י״א בטעמא מאריך ס״פ וסי׳ במסרא רבתא: ולשנינה ד׳ וסי׳ והיית לשמה למשל׳ והכרתי את ישר׳ דמלכי׳ ונתשתי מעל האדמה דדה׳ ונתתים לזועה לרעה דירמיה: תאסף ב׳ וסי׳ ומעט תאסף׳ אל תאסף עם חטאים:

רשי

והיו שמיך אשר על ראשך נחשת׳ קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבהר סיני מפי הקב״ה אמרן כמשמען וכן כאמ׳ ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי קרי וכאן הוא אומר לקול יי׳ אלהיך: ידבק יי׳ בך׳ יככה יי׳ הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבראשונו׳ אומר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שלא יהיו השמי׳ מזיעין כדרך שאין הברזל מזי׳ ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחש׳ מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אף על פי שלא יריקו מטר מכל מקום לא יהיה חורב של אבדו׳ בעול׳ והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירו׳ מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירו׳ וכן השמי׳ לא יריקו מטר: מטר ארצך אבק ועפר׳ זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרביץ את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכס׳ את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבן: לזעוה׳ לאימה ולזיע שיזוע כל שומעי מכותיך מהן ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: בשחין מצרים׳ רע היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כלאמ׳ בבכורו׳: גרב׳ שחין לח: חרס׳ שחין יבש כחרס: בתמהון לבב׳ אוטם הלב אסטורדי״סון בלע״ז: עשוק׳ בכל מעשך יהי ערער: ישגלנה׳ לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה תיקון סופרים הוא זה: תחללנו׳ בשנה הרביעית לאכול פריו: וכלות אליהם׳ מצפות אליהם שישובו ואינם שבי׳ כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: לשמה׳ אשו״ם אסטורדי״סון כל הרואה אותך ישום עליך: למשל׳ כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה׳ לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואישתעי׳:

יחסלנו

יחסלנו · יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל · ישיר פירותיו לשון ונשל הברזל: יירש הצלצל · יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש · יעני: צלצל · מין ארבה ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יוריש: מרוב כל · בעוד היה לך כל טוב: כאשר ידאה הנשר · פתאום ודרך מגלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו · לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו וכן כי שומע יוסף אינטינדרי: עד רדת חומותיך · לשון רדוי וכבוש: ואכלת בשר בניך במצור · מחמת שיהיו צרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: הרך בך · הרחמני ורך לבב על בניו: תרע עינו · בהם להעלי' עינו מהם מתת לאחד מהם מבשר אחיהם אשר יאכל: וביתר בניו אשר יותיר · מן השחוטי' ששחט לאוכלן תהא עינו רעה וכר' בהם מליתן להם מבשר הנשחטי': תרע

יחסלנו · יכריתנו והוא מן חסיל מין ממיני הארבה: תטע · תיגע בנטיעה ובעבודה: ולא תשתה · בשעת הבציר: ולא תאגור · תקבץ והוא פעל כמו אגרה בקציר: לא תסוך · כמשפט וסוך לא סכתי וזה הפך ושמן על ראשך: כי ישל · מבנין נפעל: יירש · מהכבד הדגוש והטעם כמו להוריש גוים: צלצל · מלה מרובעת אין לו ריע ופירושו כפי מקומו: מעלה מעלה · פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה הטעם מאד מאד: הוא יהיה לראש · כטעם ועבד לוה לאיש מלוה: לאות · מהשם שתזכור כי מרדת בו ולא בך לבדך כי גם בזרעך כטע' אבותינו חטאו ואינם וכבר פירשתיו: מרב כל · אם תתאוה או כל טובך: ידאה · יעוף וכן וידא על כנפי רוח: ואכלת פרי בטנך · במצור: יציק לך · כל אחד מאויביך או הוא כן בעבור היותו בסוף: אשר יותיר · האויב או יותירם בהאכלה וכל זה בעבור המצור: בכל שעריך · בכל מקום:

גבולך ג' מלאי' בתור' וסי' צפרדעי' · והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך · זתי' יהיו לך בכל גבולך: ולא יהיו ג' וסי' בנים ובנית תוליד · לא תקח לך אשה · ולא יהיו כאבתם · וכל יחזקאל דכוו' במ"א לא יהיו · והיתה ידי: והשינוך ג' ב' מלאי' וא' חס' וסי' ובאו עליך כל הברכו' האלה והשיגוך · והיה אם לא תשמע · ורדפוך והשיגוך ·

כי יחסלנו הארבה: כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת: מ זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך: בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי: כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה: הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב: מה ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי לא שמעת בקול יהוה אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו אשר צוך: והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם: תחת אשר לא עבדת את יהוה אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל: ועבדת את איביך אשר ישלחנו יהוה בך ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל ונתן על ברזל על צוארך עד השמידו אתך: ישא יהוה עליך נ גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר גוי אשר לא תשמע לשנו: גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן: ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך עד השמדך אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר שגר אלפיך ועשתרת צאנך עד האבידו אתך: והצר לך בכל שעריך עד רדת חמתיך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בהן בכל ארצך והצר לך בכל שעריך בכל ארצך אשר נתן יהוה אלהיך לך: ואכלת פרי בטנך בשר בניך ובנתיך אשר נתן לך יהוה אלהיך במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך: האיש הרך בך והענג מאד תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר נה בניו אשר יותיר: מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כל במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בכל שעריך: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך

איבך
סימן דענין דסמיך שעריך בכל שעריך איבך ושאר איבך ·

ארי יחסלניה גובא: כרמין תצוב ותפלח וחמרא לא תשתי ולא תכנוש ארי תיכלניה תולעתא: זיתין יהון לך בכל תחומך ומשחא לא תסוך ארי יתרון זיתך: בנין ובנן תוליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא: כל אילנך ואבא דארעך יחסניניה סקאה: תותב ערל די בינך יהי סליק עיל מנך לעילא לעילא ואת תהי נחית לתחתא לתחתא: הוא יוזפנך ואת לא תוזפניה הוא יהי תקיף ואת תהי חלש: וייתון עלך כל לוטיא האלין וירדפונך וידבקונך עד דתשתיצי ארי לא קבלתא למימרא דיי אלהך למטר פקודוהי וקימוהי דפקדך: ויהון בך לאת ולמופתין ובבנך עד עלמא: חלף די לא פלחתא קדם יי אלהך בחדוא ובשפירות לבא מסגי כולא: ותפלח ית בעלי דבבך די יגרינון יי בך בכפנא ובצחותא ובערטליותא ובחסירות כולא ויתן ניר דברזלא על צוארך עד דישיצי יתך: ייתי יי עלך עם מרחיק מסיפי ארעא כמא דמשתדי נשרא עמא די לא תשמע לישניה: עם תקיף אפין די לא נסיב אפין לסבא ועל ינקא לא מרחים: וייכול ולדא דבעירך ואבא דארעך עד דתשתיצי די לא ישאר לך עבורא חמרא ומשחא בקרי תורך ועדרי ענך עד דיוביד יתך: ויעוק לך בכל קרוך עד דיכבוש שורך רמיא וכריכיא די את רחיץ לאשתיזבא בהון בכל ארעך ויעוק לך בכל קרוך בכל ארעך דיהב יי אלהך לך: ותיכול ולדא דמעך בשר בנך ובנתך דיהב לך יי אלהך בצירא ובעקתא דיעיק לך סנאך: גברא דרכיך בך ודמפנק לחדא תבאש עיניה באחוהי ובאתת קימיה ובשאר בנוהי די ישאר: מלמתן לחד מנהון מבשר בנוהי די ייכול מדלא אשתאר ליה כולא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בכל קרוך: דרכיכא בך ודמפנקא די לא נסיארת פרסת רגלה לאחתא על ארעא מאתפנקא ומרכיכו

בעל הטורים

זיתים יהיו לך בכל גבולך · זה הפסוק מתחיל ומסיים בזית · לומר שאין הזית מתקבל באילן אחר וזהו בניך כשתילי זתים שלא יתערבו באחרים לכך סמך לו בנים ובנות תוליד · יירש הצלצל וסמיך ליה הגר אשר בקרבך · רמז כי ימוך אחיך ונמכר לגר · מטה מטה בגימט' גיהנם · ידאה הנשר בגימט' עשרה כדאיתא בסוכה דהיכו אלכסנדרוס שפיער לבא בעשרה ימי' ובא ביום אחד ·
פל

מסרה

קדמא חס' ויו: ג' פסוקי' מטעין כי את כל הארץ אשר אתה ראה' ולזרעך עד עולם · והיו בך לאות' ולמופ' ובזרעך עד עול' · וזרע' נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם: ברעב ד' רפין וסי' ברעב ובצמא ובעירם · ברעב פדך ממות · העטופים ברעב · הלא חזקיהו מסית אתכם: בהן ית ט"ו קמץ וג' פתחין וסי' במ' רבתא: לאחד ולאחד ז' פתחין וסי' במס' רבתא:

אבן עזרא

ובשליתה, הוא מקום הולד כשכתו בבטן אמו : מבין רגליה, כנוי כמו ולא עשה את רגליו : מכותך, לשון יחיד עם רבים מורכבת וכן ועדותי זו אלמדם, טעם והפלא להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו : ונאמנים, שלא יסורו : יעלם ה׳, מגזרת העלה נאם הוא חטוף ויש אומרים כמו יביאם לשון ארמי, וטעם כאם׳ שם שלא תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל כטעם אם צדקת מה תתן לו : ונסחתם, מבנין כפעל והוא חסר נו״ן מגזרת יסח ה׳ : תלואים, באל״ף תחת ה״א השורש : והתמכרתם, אמנם כמו ונמכרתם רק פירושו אתם תבקשו למכור עצמכם אנשים ונשים ואין קונה והנה זאת הברית במכות השם בערבות מואב : נשלם

ניקרא

מסורה

היוצאת ל׳ כתיב כן וה׳ מל׳ ויו בליש׳ וסי׳ והיוצאת מאה תשא, ואת האלה היוצאת, מה היוצאת הזאת, אין פרץ ואין יוצאת, ובשליתה היוצת חס׳ אלף ומלא ויו ושארא יצאת היצאת: בסתר ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סידרא: מעט ז׳ זקפין קמץ וסי׳ במסרה רבתא : שש ה׳ וסי׳ והיה כאשר שש, שש על אבתיך, פגעת

תרגום

תַּבְאַשׁ עֵינַהּ בְּגֻבַר קְיָמַהּ וּבִבְרַהּ וּבִבְרַתַּהּ : וּבִזְעֵיר בְּנַהָא דְּיִפְּקוּן מִנַּהּ וּבִבְנַהָא דִּי תְלֵיד אֲרֵי תֵיכְלִנּוּן בַּחֲסִירוּת כּוֹלָא בְּסִתְרָא בִּצְיָרָא וּבַעֲקַתָא דִּי יְעִיק לָךְ סָנְאָךְ בְּקִרְוָךְ : אִם לָא תִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין לְמִדְחַל יָת שְׁמָא יַקִּירָא וּדְחִילָא הָדֵין יָת יְיָ אֱלָהָךְ : וְיַפְרֵישׁ יְיָ יָת מָחָתָךְ וְיָת מָחַת בְּנָךְ מָחָן רַבְרְבָן וּמְהֵימְנָן וּמַכְתְּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין : וְיָתֵיב בָּךְ יָת כָּל מַכְתְּשֵׁי מִצְרַיִם דִּי דְחֶלְתָּא מִן קֳדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן בָּךְ : אַף כָּל מְרַע וְכָל מָחָא דִּי לָא כְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרַיְתָא הָדָא יַיְתֵנּוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי : וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵיר חֲלַף דִּי הֲוֵיתוּן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לִסְגֵי אֲרֵי לָא קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ : וִיהֵי כְּמָא דַּחֲדִי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹטָבָא לְכוֹן וּלְאַסְגָּאָה יָתְכוֹן כֵּן יֶחְדֵּי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹבָדָא יָתְכוֹן וּלְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְתִטַּלְטְלוּן מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ : וִיבַדְּרִנָּךְ יְיָ בְּכָל עַמְמַיָּא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא דְּלָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ אָעָא וְאַבְנָא : וּבְעַמְמַיָּא הָאִנּוּן לָא תְנוּחַ וְלָא יְהֵי מְנָח לְפַרְסַת רַגְלָךְ וְיִתֵּן יְיָ לָךְ תַּמָּן לֵב דָּחִיל וַחֲשָׁכוּת עַיְנִין וּמַפְּחַת נְפַשׁ : וִיהוֹן חַיָּיךְ תְּלַן לָךְ מִקֳּבֵיל וּתְהֵי פָּחִיד בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְלָא תְהֵימִין בְּחַיָּיךְ : בְּצַפְרָא תֵימַר מַן יִתֵּן רַמְשָׁא וּבְרַמְשָׁא תֵימַר מַן יִתֵּן צַפְרָא מִתְּוָהוּת לִבָּךְ דִּי תְהֵי תָוַהּ וּמֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִּי תְהֵי חָזֵי : וִיתִיבִנָּךְ יְיָ לְמִצְרַיִם בִּסְפִינָן בְּאוֹרְחָא דִּי אֲמָרִית לָךְ לָא תוֹסִיף עוֹד לְמֶחֱזַהּ וְתִזְדַּבְּנוּן תַּמָּן לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ לְעַבְדִּין וּלְאַמְהָן וְלֵית דְּקָנֵי : אִלֵּין פִּתְגָמֵי קְיָמָא דִּי פַקֵּד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְמִגְזַר עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְּמוֹאָב בַּר מִן קְיָמָא דִּי גְזַר עִמְּהוֹן בְּחוֹרֵב :

ספר דברים כח

תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ : וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ : אִם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ : וְהִפְלָא יְהוָה אֶת מַכֹּתְךָ וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים : וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ : גַּם כָּל חֳלִי וְכָל מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ : וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ : וְהָיָה כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה בָא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ : וֶהֱפִיצְךָ יְהוָה בְּכָל הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן : וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ : וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ : בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה : וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָה מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה : ס

אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב : פ

בעל הטורים

בכל חלי ועולה כ״ח כנגד כ״ח קללות · תלואי׳ ב׳ במס׳ והיו חייך תלואים ועמי תלואים למשובתי · והיינו דאמרי׳ בינונים תלויים ועומדין בין ראש השנה ויום הכפורי׳ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה · וזהו ועמי תלואים שתלויים ועומדים על שיעשו תשובה · ובערב ד׳ במס׳ ובערב יהיה על המשכן · ובערב תאמר מי יתן בקר · ואידך ובערב חתרתי לי בקיר · מקטירים עליו עולות בבקר ובערב · חתרתי כשיצאו לגולה · תאמר מי יתן בקר · שנאמר בו מקטירים בו בבקר ובערב ובאותו שנאמר ובערב יהיה על המשכן שהיה כבוד שכינה עמנו · והשיבך ה׳ בני׳ זה יהיה בימי ירמיהו · כ״ו שמות בתוכחה כנגד כ״ו שמות בתפלת שמנה עשרה חוץ מברכ׳ המיני׳ · להגן מכ״ו שמות שבתוכחה · נ״א

מסרה

את שש, שש אנכי על אמרתך, וכצמר יאכלם סס, בתרא כתיב סמך, וחד ושש לבכם : ישיש ד׳ וסי׳ כן ישיש ה׳ עליכם, ומשוש חתן על כלה, ישיש עליך בשמחה, ישיש כגבור לרוץ ארח, וא׳ וישיש, וישיש בכח יצא לקראת נשק : ולהשמיד ד׳ וסי׳ והיה כאשר שש ה׳ עליכ׳, ויענו את יהושע, ויעמדו בני עמון ומואב ויהי כדבר הזה לחטאת : ובגוים ד׳ וסי׳ לא יתחשב, ההם לא תרגיע, ובגוים הרבים לא היה מלך, ובגוי׳ זריתנו : לילה ויומם ג׳ וסי׳ ופחדת לילה, לילה ויומם אל תדמינה, לילה ויומם לא תכבה : באניות ד׳ וסי׳ והשיבך ה׳ מצרים באניות, אז אמר אחזיהו, וכשדי׳ באניות רנתם, יורדי הים באניות, וחד ובאניות רבות ובא בארצות :

רשי

תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה, הגדולים : ובשליתה, בניה הקטני׳ בכלן תהא עינה צרה כשתאכל את האחד מליתן לאשר אצלה מן הבשר : והפלא ה׳ את מכותך, מופלאות ומובדלות משאר מכות : ונאמנות, ליסרך לקיים שליחותן : אשר יגרת מפניהם, מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבאו גם עליהם תדע שכן כתוב אם שמוע תשמע וגו׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך, אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו : יעלם, לשון עלייה : ונשארתם במתי מעט תחת וגו׳, מועטין חלוף מרובין : כן ישיש ה׳ את אויביכם עליכם להאביד וגו׳ : ונסחתם, לשון עקירה וכן בית גאים יסח ה׳ : ועבדת שם אלהים אחרים, כתרגומו לא עבודת אלוהות ממש אלא מעלי׳ מס וגולגלי׳ לכומרי ע״ז : לא תרגיע, לא תנוח כמו ואת המרגעה : לב רגז, לב חרד כתרגומו דחיל כמו שאול מתחת רגזה לך שמעו עמים ירגזון : וכליון עינים, מצפה לישועה ולא תבא : חייך תלואים לך, על הספק כל ספק בחרב הבאה עלינו ורבותינו דרשוה הלוקח תבואה מן השוק : ולא תאמין בחייך, זה הסומך על הפלטר : בבקר תאמר מי יתן, ויהיה הערב של אמש : ובערב תאמר מי יתן בקר, של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה : באניות, בספינות בשביה : והתמכרתם שם לאויביך, אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדי׳ : ואין קונה, כי יגזרו עליך הרג וכליון : והתמכרתם, בלע״ז איפורוונדרי״ץ ווס ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה : לכרות את בני ישראל, שיקבלו עליהם תורה באלה ובשבועה : מלבד הברית, קללו׳ שבתורת כהני׳ שנאמרו בסיני : נ״א

ולא נתן י״י לכם לב לדעת, להכיר את חסדי הקב״ה ולידבק בו: עד היום הזה, שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו׳: היום הזה, הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום ותבאו אל המקום הזה, עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת, דבר אחר ולא נתן י״י לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו׳:

חסלת והיה כי תבא

אתם נצבי׳, מלמד שכינסם משה לפני הקב״ה ביו׳ מותו להכניסם בברית: ראשיכם שבטיכם, ראשיכם ושבטיכם: זקניכם ושוטריכם, החשוב חשוב קודם ואח״כ כל איש ישר׳: מחוטב עציך, מלמד שבאו כנעניי׳ להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים: לעברך, להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם: לעברך בברית, דרך העבר׳ כך היו כורתי׳ בריתות עושי׳ מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: למען הקי׳ אותך היום לו לעם, כל כך הוא נכנס לטורח למען קיי׳ אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים, לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם עכ״ פירשתי לפי פשוטה של פרשה, ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתי׳ חוץ מארבעים ותשע שבתורת כהני׳ הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימים לפניו: היום, כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו ואף הפרשה של מעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי, דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול:

ואת

לעיניכם ח׳ וסי׳ במסרה רבתא: ועינים ג׳ וסי׳ ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת, הוציא עם עור, ועינים רמות תשפיל, אנ״ך: ואולך ד׳ וסי׳ נמסר בסדר בחקתי: בלו ד׳ וסי׳ לא בלו שלמתיכם מעליכם, בלו מרב הדרך מאד, שלמתיהם לא בלו דעזרא, בלו עצמי בשאגתי כל היום: לנחלה ט״ו וסי׳ נמסר בסדר קרח: המנשי

ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה יהוה לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו: המסות הגדלת אשר ראו עיניך האתת והמפתים הגדלים ההם: ולא נתן יהוה לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה: ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך: לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעו כי אני יהוה אלהיכם: ותבאו אל המקום הזה ויצא סיחן מלך חשבון ועוג מלך הבשן לקראתנו למלחמה ונכם: ונקח את ארצם ונתנה לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי: ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו את כל אשר תעשון:

וקרא משה לכל ישראל ואמר להון אתון חזיתון ית כל די עבד יי לעיניכון בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעיה: נסין רברבין די חזאה עינך אתיא ומופתיא רברביא האנון: ולא יהב יי לכון לבא למדע ועינין למחזי ואודנין למשמע עד יומא הדין: ודברית יתכון ארבעין שנין במדברא לא בליאת כסותכון מנכון ומסנך לא עדו מעל רגלך: לחמא לא אכלתון וחמר חדת ועתיק לא שתיתון בדיל דתדעון ארי אנא יי אלהכון: ואתיתון לאתרא הדין ונפק סיחון מלכא דחשבון ועוג מלכא דמתנן לקדמותנא לאגחא קרבא ומחיננון: ונסיבנא ית ארעהון ויהבנה לאחסנא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: ותטרון ית פתגמי קימא הדין ותעבדון יתהון בדיל דתצלחון ית כל די תעבדון:

קכ״ב לעבדיו, סימן

פרשה

אתם נצבים היום כלכם לפני יהוה אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל: טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימיך: לעברך בברית יהוה אלהיך ובאלתו אשר יהוה אלהיך כרת עמך היום: למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב: ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת:

פרשה

אתון קימין יומא דין כולכון קדם יי אלהכון רישיכון שבטיכון סביכון וסרכיכון כל אנש ישראל: טפלכון נשיכון וגיורך די בגו משריתך מלקט אעך עד מלי מימך: לאעלותך בקימא דיי אלהך ובמומתיה די יי אלהך גזר עמך יומא דין: בדיל לאקמא יתך יומא דין קדמוהי לעמא והוא יהי לך לאלהא כמא די מליל לך וכמא די קיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ולא עמכון בלחודיכון אנא גזר ית קימא הדין וית מומתא הדא:

ד׳ בליש׳ וסי׳ את בצר במדבר, ונקח אש ארצ׳ ונתנה לנחלה לראובני, ונקח את ארצם מן הירדן מזרח השמש דמלכים, ויפקידם דויד המלך על הראובני: אתם ד׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר שמות: ראשיכם ו׳ וסי׳ נמסר בסד׳ שמיני: מימיך ג׳ וסי׳ ועבדתם את יי׳ אלהיכם, ויאמרו אליו בני ישר׳, טפכם נשיכם וגרך אשר, וא׳ ומימיך בן אדם לחמך, ונמסר גם בסדר משפטים: בברית ג׳ רפין וסי׳ לעברך בברית יי׳ אלהיך, כי בברית יי׳ הבאת את, ואשבע לך ואבוא בברית אתך:

אבן עזרא

ויקרא משה אל כל ישראל, לכרות הברית על כן אחריו אתם נצבים היום, וטעם אתם ראיתם ואחר כן ואולך אתכם ואחר כן ויצא עוג כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים והם והבאי׳ אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ואלה הבנים ראו כי השם עזרם והכו שני המלכים, וטעם לב לדעת בעבור שנסו השם עשר פעמים ולא הזכירו האותו׳ שראו, וטעם נתן כי אתו ה העלילה הראשונה ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין, וטעם לא בלו פירשתיו, ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב על כן אתם חייבים לשמור הברית: למען תשכילו, כמו תצליחו והוא פעל יוצא לב׳ פעולים והעד תעשון כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל:

אתם נצבים לפני יי׳ אלהיכם, סביבו׳ הארון: ראשיכם, כמו האהלה שרה אמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו וכירם והטעם כי הנשיאים סמוכים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל הזכרים ואחריהם הטף בזכרים ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים: לעברך, שם הפועל כטעם ויעברו בין בתריו והנה מלת עבר בחסרון בי״ת להפך: ולא אתכם לבדכ׳, רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם,

כ״ן

בעל הטורים

ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת · וסמיך ליה ואולך אתכ׳ ארבעי׳ שנה רמז שעד ארבעי׳ שנה אין אדם עומד על דעת רבו ·

פרשת אתם נצבים

כדרך שנאמר בסיני ויתיצבו בתחתית ההר · כן בלשון אמר כאן אתם נצבים · לפני יי׳ אלהיכם ראשיכם · הקיש ראשיכם לאלהיכם לומר מורא רבך כמורא שמים · כל איש ישראל וסמיך ליה טפכם · לומר שיהו ישראל בעיני הראשים לנהלם ולהדריכם כטפם · נשיכם וסמיך ליה וגרך רמז שלא הוזהרו כשרות ליכשא לפסולין ·

פרה

גשנו ד׳ וסי׳ כי את אשר ישנו פה׳ כי אם ישנו ביהונתן׳ והיה אם ישנו בארץ׳ ישנו עם אחד מפוזר: פנה ז׳ ותס׳ וסי׳ אשר לבבו פנה היום׳ וצפנה פנה אל הגלגל׳ אשר פנה דרך הקדים: מעם יי׳ ט׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שפטים: בלבבו ה׳ וסי׳ והתברך בלבבו׳ וישם דוד צת הדברי׳ לנסתו לדעת כל אשר בלבבו׳ כי להשמר

טו כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני יהוה אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום: כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם: ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יהוה אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה: והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה: כ לא יאבה יהוה סלח לו כי אז יעשן אף יהוה וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה יהוה את שמו מתחת השמים: והבדילו יהוה לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה: ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה אשר חלה יהוה בה: גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצביים אשר הפך יהוה באפו ובחמתו: ואמרו כל הגוים על מה עשה יהוה ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה: כה ואמרו על אשר עזבו את ברית יהוה אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים: וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום

ארי ית מן דאיתוהי הכא עמנא קאים יומא דין קדם יי אלהנא וית מן דליתוהי הכא עמנא יומא דין: ארי אתון ידעתון ית די יתיבנא בארעא דמצרים וית די עברנא בגו עממיא די עברתון: וחזיתון ית שקוציהון וית טעותהון אעא ואבנא כספא ודהבא די עמהון: דלמא אית בכון גבר או אתתא או זרעית או שבטא די לביה פני יומא דין מדחלתא דיי אלהנא למהך למפלח ית טעות עממיא האנון דלמא אית בכון גבר מהרהר חטאין או זדון: ויהי במשמעיה ית פתגמי מומתא הדא ויחשב בלביה למימר שלמא יהי לי ארי בהרהור לבי אנא אזיל בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא: לא ייבי יי למשבק ליה ארי בכן יתקף רוגזא דיי וחמתיה בגברא ההוא וידבקון ביה כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי ית שמיה מתחות שמיא: ויפרשניה יי לבישא מכל שבטיא דישראל ככל לוטי קימא דכתיבין בספר אוריתא הדין: ויימר דרא בתראה בניכון דייקומון מבתריכון ובר עממין דייתי מארע רחיקא ויחזון ית מחתא דארעא ההיא וית מרעהא די אמרע יי בה: גופריתא ומלחא יקדא כל ארעה לא תזדרע ולא תצמח ולא יסק בה כל עסבא כמהפכתא דסדום ועמרה אדמה וצבויים די הפך יי ברוגזיה ובחמתיה: ויימרון כל עממיא על מה עבד יי כדין לארעא הדא מה תקוף רוגזא רבא הדין: ויימרון על דשבקו ית קימא דיי אלהא דאבהתהון די גזר עמהון באפקותיה יתהון מארעא דמצרים: ואזלו ופלחו לטעות עממיא וסגידו להון דחלן דלא ידעונון

בלבבו׳ ודובר אמת בלבבו׳ וחד ובלבבו יגדיל: יעשן ב׳ וסי׳ כי אז יעשן אף יי׳ וקנאתו׳ יעשן אפך בצאן: באיש ח׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר קדשים: ומחה ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא: האף ג׳ וסי׳ כי יגרתי מפני האף והחמה׳ האף הגדול הזה׳ כי גדול האף והחמה׳ ונמס׳ גם בסדר עקב: הגדול ח׳ ומלאי׳ בתורה וסי׳ נמסר בסדר נח: אלהי אבותם ד׳ וסי׳ למען יאמינו כי נראה׳ ואמרו על אשר עזבו׳ ויעזבו את יי׳׳ בעזבם את יי׳:

אבן עזרא

בין ישנו נוסף: ואת אשר איננו׳ עם אשר איננו רק יבא אחרינו ואינו כטעם האומרים כי רוחות הבאים היו שם: כי אתם ידעתם׳ יש מכם שראה תועבת מצרים והטעם אלהיהם וככם ראיתם תועבות הגוים: אשר עברתם׳ אליהם באדום ועמון ומואב ומדין׳ וטעם פורה ראש ולענה כי הראש מזיק השלמי׳ והוא מהאליים המצביקים׳ וטעם את האלה הזאת אדור האיש אשר יעשה פסל ומסכה:

והתברך בלבבו׳ אמר ר׳ יהודה הלוי ז״ל כי והתברך הוא כ כמשמעו כאשר ישמע הקללה יתברך בלבבו והוא אומר שלום יהיה לי כאומר בשמעו החרם אוץ ממני: למען ספות׳ אמר רבי יהודה הלוי נ״ע לשון כריתה כמו האף תספה כלומר שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כנוי במלת רוה עם דבר הצמאה והנה כנה הצדיק ברוה כמו כעץ שתול על מים והרשע בצמא כמו כערער בערב׳ ויחשו׳ כי גם ברכתו בלבו תפסיק ה הקללה ויפה פירש לולי שמלת רוה תאר השם והיה ראוי להיות רוני את הצמא ויאמר רבי יונה המדקדק כי טעמו בעבו׳ שירצה שיכלה התם עם הרשע על כן יחשוב בלבו רע ואין זה ככון בעבור שלום יהיה לי ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת והטעם שלום יהיה לי אע״פ שאלך בשרירות לבי כי בצדקת הצדיקים אחיה כי הם רבים ואני יחיד חוטא על כן כתו׳ אחריו לא יאבה יי׳ סלוח לו כי אז והטעם מיד יכרת גם זה הפסוק לעד על פירושי במלת ונסלח לו והנה ספות כי הרוה תוסיף על הצמאה ומשל הצדיק ברוה כטעם כעץ שתול על פלגי מים והרשע בצמאה כטעם כערער בערבה והעד שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה והוא במקום צמא: יעשן אף׳ ישרפנו אם האף על שירצה העשן והנה אם הוא יחיד ימות מיד ואם היא משפחה ורבצה בו כל האלה והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימחה שמה ואם הוא שבט והבדילו יי׳ לרעה וכמוהו והיה ליי׳ והעליתיהו עולה כאשר פירשתיו: ואמר הדור האחרון׳ שהם בניכם גם הנכרי׳ הרואים את מכת הארץ: גפרית׳ תפלה לשם שתהיה כל ארצה שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים ויש מפר׳ אומרים כי ואמרו כל הגוי׳ שני בעבור שארכו הדברי׳ כמשפט הלשון ואמרו הקדמוני׳ וטעם אלהי אבותם שעזבו שידעו הם ואבותם ועבדו אשר לא ידעו: נלא

בעל הטורים

פרה חסר וא״ו קרי ביה פדה׳ רמז כפרה סוררה סרר ישראל׳ והבדילו יי׳ לרעה בגימ׳ הנה זה ירבעם׳ אשר יקומו מאחריכם ר״ת אחאב ירבעם מנשה׳ שהם הרשיעו בע״ז יותר מכל׳ חלה ב׳ במ׳ מתרי עניני׳ אשר חלה יי׳ בה׳ ונהפך לו חלה את פני יי׳ מעתר לו׳ ודרשינן ויחתר לו מלמד ש שחתר הקב״ה תחת כסא הכבוד וקבלו בתשובה והיינו מה חלה להכא לשון ש שבירה כארץ׳ אף חלה לגבי מנשה ל לשו׳ חתירה שנעשה לו חתירה ברקיע׳ וישתחו חסר וא״ו׳ ר״ה שאר עבודה שהיא כעין פנים׳ באף

רשי

ואת אשר איננו פה׳ ואף עם דורות העתידים להיות: כי אתם ידעתם וגו׳ ותראו את שקוציהם׳ לפי שראיתם האומות עובדי ע״ז ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: פן יש בכם וגו׳ לפיכך אני צריך להשביעכם: ותראו את שקוציהם׳ על שם שהם מאוסים כשקצים: גלוליהם׳ מוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן׳ אותן של עצים ושל אבני׳ ראיתם בגלוי לפי שאין הגוי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיתם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: פן יש בכם׳ שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום׳ מלקבל עליו הברית: שרש פורה ראש ולענה׳ שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: והתברך בלבבו׳ לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך׳ בנדירא״ה בלע״ז כמו והתגלח והתפלל: בשרירות לבי אלך׳ במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב כלומ׳ מה שלבי רואה לעשות: למען ספות הרוה׳ למען שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם ונורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן תרגם אנקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שאוסיף לו אני השגגו׳ על הזדונו׳ רוה׳ שוגג שהוא עושה כאדם שכור שלא מדעת: צמאה׳ שהוא עושה מדעת ובתאוה: יעשן אף יי׳׳ על ידי כעס האף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן עלה עשן באפו ואף על פי שאין זו לפני המקום הכתו׳ משמיע את האזן כדרך ש שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך ה הארץ: וקנאתו׳ לשון חמה אנפרימינט אחיזת לבישת נקימה ואינו מעביר על המדה: הכתוב׳ בספר התורה הזה׳ ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה ונומ׳ הזאת לשון נקבה מוסב על התורה

הזה לשון זכר מוסב על הספר ועל ידי פיסוק הטעמים הן נחלקי׳ לפתי לשונות בפרשת קללות הטפחה כתובה תחת בספ׳ והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחה כתובה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר: נלא

וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ ס

א וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ ה וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס

כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ

ולא אטיבא להון: ותקיף רוגזא דיי בארעא ההיא לאיתאה עלה ית כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין: וטלטלנון יי מעל ארעהון ברגז ובחמא ובתקוף רב ואגלנון לארע אוחרי כיומא הדין: דמטמרן קדם יי אלהנא ודגלין לנא ולבננא עד עלמא למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: ויהי ארי ייתון עלך כל פתגמיא האלין ברכן ולוטין דיהבית קדמך ותתיב ללבך בכל עממיא די אגלך יי אלהך לתמן: ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקביל למימריה ככל דאנא מפקד לך יומא דין את ובנך בכל לבך ובכל נפשך: ויתיב יי אלהך ית שבי גלותך וירחם עלך ויתוב ויכנשנך מכל עממיא די בדרך יי אלהך לתמן: אם יהא גלותך בסיפי שמיא מתמן יכנשנך יי אלהך ומתמן יקרבנך: ויעלנך יי אלהך לארעא דירתו אבהתך ותירתה ויוטיב לך ויסגנך מאבהתך: ויעדי יי אלהך ית טפשות לבך וית טפשות לבא דבנך למרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך בדיל חיך: ויתן יי אלהך ית כל לוטיא האלין על בעלי דבבך ועל סנאך דרדפוך: ואת תתוב ותקביל למימרא דיי ותעביד ית כל פקודוהי די אנא מפקד לך יומא דין: ויותרנך יי אלהך בכל עובדי ידך בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאבא דארעך לטבא ארי יתוב יי למחדי עלך לטב כמא די חדי על אבהתך: ארי תקביל למימרא דיי אלהך למטר פקודוהי וקימוהי דכתיבין בספר אוריתא הדין ארי תתוב לדחלתא דיי אלהך בכל לבך ובכל נפשך:

ארי תפקדתא הדא די אנא מפקד לך יומא דין לא מפרשא היא מנך ולא רחיקא היא: לא בשמיא היא למימר מן יסק לנא

ליי׳ אלהינו ט׳ וסי׳ בסדר שמות: לנ״ו ולבנ״נו עד ט״ו נקודות בקריאה וסי׳ נמס׳ בסד׳ במדבר סיני: והיטבך ט׳ דקדימי יוד לט״ית וסי׳ במסרה רבתא: האלות ג׳ ב׳ מלאים וסי׳ וכתב את׳ האלת׳ ונתן יי׳ אלהיך את כל האלות׳ את כל האלות הכתובות על הספר אשר דד״ה׳ קדמ׳הם: לטבה ב׳ חס׳ בתורה וסי׳ אלהים חשבה לטבה׳ כי

רשי

ולא חלק להם, לא נתנם לחלקם: לא ידעום, לא ידעו גבורת אלהות, ואנקלוס תרגם לא אוטבא להון לא הטיבו להם שום טובה ולשון חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק: ויתשם יי׳, כתרגומו וטלטלינון וכן הנכי נותשם מעל אדמתם: הנסתרות ליי׳ אלהינו, ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבי׳ על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו׳ ואחר כך וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן ליי׳ אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבי׳ נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה: ושב יי׳ אלהיך את שבותך היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל ואף בגליות שאר האומות מצינו כן ושבתי את שבות בני עמון: לא נפלאת היא ממך, לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר כי יפלא ותרד פלאים ותרד במטמוניות מכוסה מכוסה בטמון: לא בשמים היא, שאילו היתה בשמים הייתי צריך לעלות אחריה וללמדה: כי

אבן עזרא

ולא חלק להם, פירשתיו: ויתשם, בחסרון נ״ון לנתוש רק הוא מבולע כמשפטו, וטעם כיום הזה דברי המשיבים: הנסתרות, הטעם מי שיעבוד ע״ז בסתר ליי׳ אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי חיוב לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה ויש אומרים כי הנסתרות והנגלות הם ליי׳ ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי׳ בלא ראש ורגל ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל יי׳ אע״פ שאתה חוצה לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת ר׳ יהודה המדקדק הראשון כי הוא יכיח והטעם ישכח מנוחה לנשבים ויתן להם רחמים ואחר כך ישוב ויקבץ: בקצה השמים, כנגד ארץ ישראל: ומל יי׳ אלהיך, כי לו נתכנו העלילות הראשונות ואחר שאמר תשוב לשמוע בקולו הוא יעזרך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול אותו, וטעם והותירך בעבור שיתן הקללות על השונאים: כאשר שש על אבותיך, שנחלו הארץ כי עם הגלוים ממנה ידבר: הכתובה בספר התורה הזה, כי עקר כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב: נפלאת, נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשותו: לא בשמים היא, פי׳ נפלאת:

מעבר

בעל הטורים

באף ובחמה ובקצף בגימ׳ שבעים כנגד שבעים שנה של גלות בבל· וישלכם לא״ד גדולה ומסורת׳ לומ׳ שאין השלכה כזאת לי׳ השבטי׳· נקוד על עין שבעד· כדאית׳ בפ׳ נגמר הדין· שע׳ יום היו מאחד בשבט שהתחיל לבאר התורה עד י׳ בניסן שעברו הירדן שאין לנו ולבנינו ליענש· ד״א רמז לע׳ שנה של גלות בבל· את לבבך ואת לבב· ר״ת אלול לכן נהגו להשכים להתפלל סליחות מר״ח אלול ואילך וכן לולא האמנתי לראות בטוב יי׳· לולא אותיות אלול· שמאלול ואילך חרדתי נגד יי׳· את לבבך ואת· בגימ׳ זה לימות המשיח· וסמיך ליה והותירך שאם תשוב בתשובה שלימה מיד תהא נגאל· תשמע בקול בגי׳ זה בקול תה׳· כי תשוב אל יי׳ אלהיך וסמיך ליה כי המצוה הזאת· לומר שקולה היא התשובה כנגד כל המצות כלן· מי יעלה לנו השמימה ר״ת מילה וס״ת יהוה לומ׳ מי יכול לעלות אצל הש׳ אם לא שיהא נימול וכן התהלך לפני והיה תמים של׳ על המילה·

כפיך

ישוב יי׳ לשוש: שש ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר תבא:

כי קרוב אליך · התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: את החיים ואת הטוב · זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך: אשר אנכי מצוך היום לאהבה · הרי הטוב ובו תלוי: וחיית ורבית · הרי החיים: ואם יפנה לבבך · הרי הרע: כי אבוד תאבדון · הרי המות: העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ · שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת · דבר אחר העידותי בכם את השמים אמר להם הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענו' על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים · אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמ' יי' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך:

חסלת אתם נצבים:

השמימה יא וסי' נמסר בסדר ואתחנן: לעשותו ה' חס' וסי' נמסר בסדר שקץ: וחיית ו' פסוקי' מן ג' ג' תיבות מתחלפו' וסי' השמר פן תשכח מצותיו משפטיו וחקתיו צפ"ק סי' · את יי' האמרת קצ"ף · למען תשכיל דריש מלכים קצ"ף · וחיית · להטות לבבנו צק"ף · ואהבת את יי' אלהיך קפ"ץ סימן: ועבדתם ד' קמץ וסימ' נמסר

אבן עזרא

מעבר לים · פי' רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס ברחבו מפני חשכת המים: בפיך ובלבבך · שכל המצות עקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה: החיים · אורך ימים: הטוב · בעושר ובריאות הגוף וכבוד · והמות והרע הפך: לאהבה · העקר: ללכת בדרכיו · שלא תשנה מדרכי מעשיו ומצותיו שצוך ואם לא תדע למה נתנו החוקים והמשפטים · והנה וחיית פי' החיים: ורבית · פי' הטוב כי הוא רבוי הגוף בבנים ובעושר: ואם יפנה לבבך · כי הלב הוא העקר: ונדחת · פירשתיו: כי אבוד תאבדון · פי' המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והונם: לא תאריכון ימים · הפך וברכך יי' אלהיך בארץ: את השמים ואת הארץ · בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה בנו לעדה וכן שמעו הרים את ריב יי': החיים והמות · הם הברכה והקללה והנה יש לך לבחור בחיים: למען תחיה · בגוף או בזכר ופירש כי החיי' הם לאהבה: כי הוא חייך · על דעת המפרשי' שהוא שב אל קול השם ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר יי' ישעי ואלהי חסדי ומנני ואחרבי:

וילך · הלך אל כל שבט ושבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו וחזק לבם בדברי יהושע על כן כתו' אחריו ואתה תנחילנ' אותם ולפי דעתי כי אז ברך השבטים ואם ברכותיהם מאוחרות במכתב: לצאת ולבא · במלחמה והטעם כי אילו לא הייתי מת עתה אין בי יכולת להלחם ואין לכם צורך למי שיעזור אתכם כי השם ישמיד הגוים גם יהושע והעד מה שראיתם בעיניכם במלחמת סיחון ועוג: ועשיתם

בעל הטורים

בפיך ובלבבך לעשותו · בפיך כי חיים הם למוצאיהם · ובלבבך אגרא דשמעתא סברא · את החיי' ואת הטוב בגימט' תוצאות · כי ממנו תוצאו' חיים · וברכך ב' במסר' וחיית ורבית וברכך בארץ · ואידך עבד עברי לא יקשה בעיניך ונו' וברכך יי' אלהיך וזהו שאמז"ל שאין עבד עברי נוהג בחוצה לארץ כהנא דכתיב וברכך בארץ · אשר אתה בא שמה והתם כמי דוקא בארץ · ובחרת בחיים · בחיי' עולה שבעים לומר שבשבעי' פנים התורה נדרשת בהם וכן סוד יי' ליריאיו וחיי האדם ע' שנה ·

נ"ג המלך פ"ת וילך

פירוש נ"ג המלך כשאל ר ראש השנה יום ב' או ג' או ה' כנגד וילך כפרדים · וילך משה לעיל מיניה כתיב לאברהם ליצחק וליעקב וסמיך ליה וילך משה שהלך אליהם להגיד להם כי קיים הקדוש ברוך הוא את שבועתו ושכנים ישראל לארץ · ואיתא במדרש מכאן שמתים מספרי' זה עם זה · ולבוא מלא ויו שלא אוכל עוד לבא בשנה קדרי מ משנה · יי' אלהיך הוא עובר לפניך · הפסוק מתחיל ומסיים ביי' · לומר שהקב"ה הולך לפני ישראל ולאחריה' וכן כתיב כי הולך לפניכם יי' ומאספכם אלהי ישראל · בכוא

בשמיא ויסבה לנא וישמעננא יתה ונעבדנה: ולא מעברא לימא היא למימר מן יעבר לנא לעבר ימא ויסבה לנא וישמעננא יתה ונעבדנה: ארי קריב לותך פתגמא לחדא בפמך ובלבך למעבדיה: חזי די חבית קדמך יומא דין ית חיי וית טבתא וית מותא וית בישתא: די אנא מפקד לך יומא דין למרחם ית יי' אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי ותחי ותסגי ויברכנך יי' אלהך בארעא די את עלל תמן למירתה: ואם יתפני לבך ולא תקבל ותטעי ותסגוד לטעות עממיא ותפלחנון: חויתי לכון יומא דין ארי מיבד תיבדון לא תורכון יומין על ארעא די את עבר ית ירדנא למעל לתמן למירתה: אסהדית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא חיי ומותא יהבית קדמך ברכן ולוטין ותתרעי בחיי בדיל דתחי את ובנך: למרחם ית יי' אלהך לקבלא במימריה ולקרבא לדחלתיה ארי הוא חיך ואורכות יומך למתב על ארעא די קים יי' לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון:

השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה: ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה: כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו: ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע: אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יהוה אלהיך ללכת בדרכיו ולשמר מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ורבית וברכך יהוה אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה: ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם: הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא תאריכן ימים על האדמה אשר אתה עבר את הירדן לבוא שמה לרשתה: העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך: לאהבה את יהוה אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם:

יא' ג' רפין ב' וחס · יו לפ בסיפ · ג' רפין · ב' · ג' · ל' · ל' את המות הזה · בקו"ף סיין · ב' לא יקשה ושאר יברכך · ל' · ל' · ל' · ב' וחס וי"ו · ב' · י"ג דסמי' · ב' · ב' לא כנדקתך

מ"לבבו · סימן ·

פרשה ואזל

ואזל משה ומליל ית פתגמיא האלין עם כל ישראל: ואמר להון בר מאה ועשרין שנין אנא יומא דין לית אנא יכיל עוד למפק ולמעל ויי' אמר לי לא תעבר ית ירדנא הדין: יי' אלהך הוא עבר קדמך הוא ישיצי ית עממיא האלין מן קדמך ותירתנון יהושע הוא עבר קדמך כמא די מליל יי':

פרשה וילך

וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל: ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא ויהוה אמר אלי לא תעבר את הירדן הזה: יהוה אלהיך הוא עבר לפניך הוא ישמיד את הגוים האלה מלפניך וירשתם יהושע הוא עבר לפניך כאשר דבר יהוה:

ד' דסמי' · ג' · ל' וא' ולצאת ולבא כב כתיב · ג' פסו' רישי' וסופי' אזכרה

לא אוכל עוד לצאת ולבא · יכול שתשש כחו תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא נס לחה אלא מהו לא אוכל איני רשאי שנטלה ממני הרשו' וניתנה ליהושע: ויי' אמר אלי · זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שיי' אמר אלי: אנכי היום · היום מלאו ימי ושנותי ביו' זה נולדתי וביום זה אמות · דבר אחר לצאת ולבא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורו' ומעיינות החכמה:

לא

בסדר ואתחנן: את השמים ואת הארץ י"ג דסמיכין וסי' נמס' בסדר ואתחנן גם בישעיה סי' ל"ז גבי פרשת' דויתפלל חזקיהו: לא אוכל ג' גבי משה וסי' לא אוכל אנכי · לא אוכל לבדי שאת · לא אוכל עוד לצאת ולבוא: ולבוא ד' מלאים וסי' ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה · עודני היום חזק · לא אוכל לשוב אתך ולבוא · ואחרי כן בנה חומה חיצונה דה"ה: את הירדן הזה ו' וסי' כי במקלי עברתי · כי לא תעבור · ויי' אמר אלי · משה עבדי מת · עברו בקרב המחנה · והודעתם את בניכם: הוא עבר לפניך ג' פסוקי' רישא וסיפא אזכרה וסי' יי' אלהיך הוא עבר לפניך · ויי ישיב לאיש · יי' להושיעני ונגנותי ננגן:

רשי

לא ירדן׳ לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו : כי אתה תבוא את העם הזה׳ ארי את תיעול עם עמא הדין משה אמר לו ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב״ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור : ויכתב משה ויתנה׳ כשנגמר׳ כלה נתנה לבני שבטו : מקץ שבע שנים׳ בשנה ראשונה של שמטה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמיטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית : תקרא את התורה הזאת׳ המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים׳ כדאי׳ במסכת סוטה על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: האנשים׳ ללמוד : והנשים׳ לשמוע׳ והטף׳ למה באו לתת שכר למביאיהם : ואמנו׳ ואזרזנו : ככך

אבן עזרא

ועשיתם להם׳ לשבור מצבותם : חזקו ואמצו׳ אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם : חזק ואמץ׳ גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם כי אתה תבוא את העם הזה ענין את כמו עם : ויתנה אל הכהנים בני לוי׳ שהם מורי התורה: ואל כל זקני ישראל׳ הסנהדרין או טעמו כמו ויצו משה וזקני ישראל : מקץ שבע שנים׳ תחלת השנה : למען ילמדו׳ כל השנה גם כן השבת : ונרך׳ אולי יתיהד וכאשר ישמעו ישאלו וילמדו מי שאינו חכם והבנים שהם קטנים : קרבו ימיך למות׳ כי לכל אחד יש לו עתים קצובות וכבר פירשתי זה: וילך משה׳ ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה : וירא יי׳ באהל׳ הידוע הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד׳ ודבור ואמנו זהו ויצו את יהושע בן נון במצות השם ית׳ על כן אמר אשר נשבעתי להם ואחר כן פרשת הנך שוכב עם אבותיך ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות משה לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת: וקם העם הזה׳ לא יתכן היותו דבק עם אשר לפניו כי מה טעם העם הזה וזנה׳ וטעם וזנה לבאת במחשבתו מתחת רשותו :

אחרי

תורה ותרגום

חזקו ואמצו ג׳ וסי׳ אל תיראו ואל תערצו מפניהם ׳ויאמר אלהם יהושע׳ אל תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור : כי אתה תבא את העם כל אורייתא ואיוב כי עתה במ״ט כי אתה וסי׳ במסרה רבתא : ויתיצבו ה׳ וסי׳ ויתיצבו בתחתית ההר׳ ויתיצבו באהל מועד ׳ ויתיצבו לפני האלהים ׳ לפנות כל העם ׳ בתוך החלקה

ועשה יהוה להם כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמרי ולארצם אשר השמיד אתם : ונתנם יהוה לפניכם ועשיתם להם ככל המצוה אשר צויתי אתכם : חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי יהוה אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך : ס

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע יהוה לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה אותם : ויהוה הוא ההלך לפניך הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזבך לא תירא ולא תחת :

ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית יהוה ואל כל זקני ישראל : ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסכות : בבוא כל ישראל לראות את פני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם : הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יהוה אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת : ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את יהוה אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה : פ

ויאמר יהוה אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד : וירא יהוה באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן על פתח האהל : ויאמר יהוה אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה׳ א

ויעביד יי להון כמא דעבד לסיחון ולעוג מלכי אמוראה ולארעהון די שצי יתהון : וימסרנון יי קדמיכון ותעבדון להון ככל תפקידתא די פקדית יתכון : תקיפו ואלימו לא תדחלון ולא תתברון מן קדמיהון ארי יי אלהך מימריה מדבר קדמך לא ישבקנך ולא ירחיקנך :

וקרא משה ליהושע ואמר ליה לעיני כל ישראל תקף ועלם ארי את תעול עם עמא הדין לארעא די קיים יי לאבהתהון למתן להון ואת תחסננה יתהון : ויי הוא מדבר קדמך מימריה יהי בסעדך לא ישבקנך ולא ירחיקנך לא תדחל ולא תתבר :

וכתב משה ית אוריתא הדא ויהבה לכהניא בני לוי דנטלין ית ארון קימא דיי ולכל סבי ישראל : ופקיד משה יתהון למימר מסוף שבע שנין בזמן שתא דשמיטתא בחגא דמטליא : במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך באתרא די יתרעי תקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל ותשמענון : כנוש ית עמא גבריא ונשיא וטפלא וגיורך די בקרוך בדיל דישמעון ובדיל דילפון וידחלון קדם יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא : ובניהון די לא ידעין ישמעון וילפון למדחל קדם יי אלהכון כל יומיא די אתון קימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה :

ואמר יי למשה הא קריבו יומך לממת קרי ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדניה ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא : ואתגלי יי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא : ואמר יי למשה הא את שכיב עם אבהתך ויקום עמא הדין ויטעי

בעל הטורים

כבוא כל ישראל׳ מלא וו׳ כי שמה היו באים׳ כהנים זקנים אנשים נשים וטף ונרך׳ העם האנשים בנימ׳ וזה שהם באים ללמוד׳ הן קרבו ימיך למות אמר מרע״ה רבונו ש״ע בזה הלשון שבחתיך שאמרתי הן לי״י אלהיך השמי׳ ובדרך זה אתה מבשרני למו׳ אמר לו הקב״ה וכי לא אמרת הן לא יאמינו לי׳ וכן כתיב יען לא האמנתם בי׳ וקם העם תגין על הקוף לומר שימאסו בק׳ ברכות ובבנין של שלמה שהיה היכל ק׳ אמה׳ העם הזה וזנה אחרי בגימטריא זהו מנשה׳

והסתרתי

מסורה

ד״ה ׳ וחד ויתיצבו כמו לבוש ׳ ונמסר גם בסדר וישמע יתרו : וירא כ׳ וסי׳ במסרה רבתא : וקם העם הזה וזנה חד מן ה׳ פסוקי׳ בתורה דאית בכל חד וחד מלה חדא דלית לה הכרע אי מהאי גיסא או מהאי גיסא וסי׳ בלשון תרגו׳ אוטיבו שבטיא ליהושע בנהורא דמשה ופי׳ הלא אם תטיב שאת ׳ ובני יעקב באו מן השדה בשמעם ׳ ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשי׳ ׳ ובמנרה ארבעה גביעי׳ משוקדים ׳ ויאמר יי׳ אל משה הנך שוכב עם אבתיך וקם :

וקם
...ין להם הכרע אי ... או מהאי גיסא ... שבטיא ליהושע ... [illegible] דמשה

אחרי אלהי נכר הארץ, ידענו כי השם אחד והשנוי יבוא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ על כן אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריו שהם שאר והמשכיל יבין, וטעם בקרבו שב אל נכר כאילו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי ימצא לשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ נעתם הארץ: ועזבתים, כלם: והיה, כל אחד לאכול לאויב, וטעם הסתר אסתיר שאם יקראו אלי לא אענם והמשל כאדם שלא יראה ולא ידע מה יעשה וכן מנהג לשון לדב׳ בכפל ובעלי הדקדוק יבינו זה: כי פנה, היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי שאין ל למעלה ממנה: כתבו לכם, מגיד שיכתוב אותה משה גם כל מבין לכתוב: ולמדה, הטעמים הקשים שיבאר להם: שימה בפיהם, שידעוה בגרסא ונולא ולמדה גם שימה זאת כי המשפט להיות ה״א ולמדה קמוץ ותחת הדלת פתח קטן: לעד בבני ישראל, דבק בטעם עם כי אביאנו גם יתכן להיותו מ מובדל בעבור וענתה כטעם לא תענה ברעך כאילו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאתנו כל זאת: לפניו, כמו נגדו והטעם שלא יזוז העד ממנו רק עמו יהיה תמיד: כי ידעתי את יצרו, כי אילו לא הייתי יודע את העתידות כבר ידעתי מה ש עשו עד היום הזה: ביום ההוא, שלא איחר הדבר ויתכן שהיה יום מותו אחר מכת׳ דברי התורה כי השירה כתב משה עמה: עד תומם, דבק עם דברי: ויצו משה את הלוים, דרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים כי אינם נוגעים בארון, וטעם נושאי ארון ברית יי׳ בנוי וכן רבים: והיה שם בך לעד, עם כל ישראל ידבר והכהנים בכללם כאשר דבר ל לישראל וטעמו הראובני והגדי לבדם כאשר פירשתי: ואף

אל האדמה ו׳ וסי׳ במסרה רבתא: ושבע ב׳ וסי׳ ואכל ושבע ודשן, ודוד זקן ושבע: עשה ח׳ קמצין וסי׳ נמס׳ בסדר בשלח, וכל אמ״ת דתה״ע דכוו׳ ב״מ כ״ב פתחין, וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ז׳ גבי וארבע׳ אנשי׳ היו מצורעי׳: קשה הקשה ה׳ פתחין וסי׳ ושפטו את העם, ואת ערפך הקשה, מדעתי כי קשה אתה, והאיש קשה ורע

אחרי אלהי נכר־הארץ אשר הוא בא־שמה בקרבו ועזבני והפר את־בריתי אשר כרתי אתו: וחרה אפי בו ביום־ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי־אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה: ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל־הרעה אשר עשה כי פנה אל־אלהים אחרים: ועתה כתבו לכם את־השירה הזאת ולמדה את־בני־ישראל שימה בפיהם למען תהיה־לי השירה הזאת לעד בבני ישראל: כי אביאנו אל־האדמה אשר־נשבעתי לאבתיו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל־אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר את־בריתי: והיה כי־תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את־יצרו אשר הוא עשה היום בטרם אביאנו אל־הארץ אשר נשבעתי: ויכתב משה את־השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את־בני ישראל: ויצו את־יהושע בן־נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את־בני ישראל אל־הארץ אשר־נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך: ויהי ככלות משה לכתב את־דברי התורה־הזאת על־ספר עד תמם: ויצו משה את־הלוים נשאי ארון ברית־יהוה לאמר: לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית־יהוה אלהיכם והיה־שם בך לעד: כי אנכי ידעתי את־מריך ואת־ערפך הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם־יהוה ואף כי־אחרי מותי: הקהילו אלי את־כל־זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את־השמים ואת־הארץ:

בתר טעות עממי־ארעא די הוא עליל־לתמן ביניהון וישבקון דחלתי וישנון ית־קימי דגזרית עמהון: ויתקוף רוגזי־בהון ביומא־ההוא וארחיקנון ואסלק שכנתי מנהון ויהון למיכל ויערען יתהון בישן סגיאן ועקן ויימר ביומא ההוא הלא מדלית שכינת אלהי ביני ערעוני בישיא האלין: ואנא סלקא אסלק שכנתי מנהון ביומא ההוא על כל בישתא די עבדו ארי אתפניאו בתר־טעות עממיא: וכען כתובו לכון ית־תושבחתא הדא ואלפה לבני־ישראל שויה בפומהון בדיל דתהי לי תושבחתא הדא לסהיד בבני ישראל: ארי אעלנון לארעא די־קימית לאבהתהון עבדא חלב ודבש וייכלון וישבעון ויתפנקון ויתפנון בתר־טעות עממיא ויפלחון להון וירגזון קדמי וישנון ית־קימי: ויהי ארי־יערען יתהון בישן סגיאן ועקן ותתיב תושבחתא הדא קדמוהי לסהיד ארי לא תתנשי מפום בניהון ארי גלי־קדמי יצרהון די אנון עבדין יומא דין עד־לא אעלנון לארעא די־קימית: וכתב משה ית־תשבחתא הדא ביומא ההוא ואלפה לבני ישראל: ופקד ית־יהושע בר־נון ואמר תקיף ואלים ארי את תעל ית־בני ישראל לארעא די־קימית להון ומימריה יהי בסעדך: והוה כד־שיצי משה למכתב ית־פתגמי אוריתא־הדא על־ספרא עד דשלימו: ופקד משה ית־ליואי נטלי ארון קימא־דיי למימר: סובו ית ספרא דאוריתא הדין ותשוון יתיה מסטר ארון קימא־דיי אלהכון ויהי תמן בך לסהיד: ארי אנא ידענא ית־סרבנותך וית־קדלך קשיא הא־עד אנא קים עמכון יומא־דין מסרבין הויתון קדם־יי ואף ארי־בתר דאמות: אכנשו לותי ית־כל־סבי שבטיכון וסרכיכון ואמלל קדמיהון ית פתגמיא האלין ואסהד בהון ית־שמיא וית־ארעא: ארי

בכר הארץ, גויי הארץ: ונאצוני, והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס: והסתרתי פני, כמו שאיני רואה בצרתם: את השירה הזאת, האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו: וענתה השירה הזאת לפניו לעד, שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו, הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מ מזרעם לגמרי: ויצו את יהושע בן נון, מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: לקוח, כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית יי׳, נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח ויש אומ׳ מצד הלוחות היה מ מונח בתוך הארון: הקהילו אלי, ולא תקעו אותו היום ב בחצוצרו׳ להקהיל את הקהל לפי שנאמ׳ עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו לקיים מה שנאמ׳ אין שלטון ביום המות: ואעידה בם את השמי׳ ואת הארץ, ואם תאמר הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגו׳ התם לישראל אמ׳ אבל לשמי׳ ולארץ לא אמ׳ ועכשו בא לומר האזינו השמים וגומר: אחרי

בעל הטורים

והסתרתי פני מהם והיה לאכול ס״ת כ בגימ׳ המן. וזהו שדרשו בחולין ו ואנכי הסתר אסתיר רמז לאסתר. ומצאהו חסר ו׳ לומ׳ ששה פעמים גלו ג׳ על ידי סנחריב וג׳ על ידי נבוזראדן. הרעות האלה בגימ׳ גליות. ולמדה את בני ישראל בגימטר׳ הן תורה בכתב. שימה בפיהם בגימ׳ זה תלמוד. ואף כי אחרי מותי. כ״ו שנים אחרי מותי. יהושע פרנס את י ישראל כ״ח שנה. וכ׳ שנים האריכו הזקנים. הרעה

מסרה

מעללים, וסכרתי את מצרים ביד אדני׳ קשה: באזניה׳ ח׳ ומלאי׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ כי תשא: ואעידה ה׳ וסי׳ בם את השמי׳ ואת הארץ׳ ואעידה לי עדי׳ נאמני׳, על מי אדבר׳ ואעיד׳ שמעה עמי ואדברה׳ שמע עמי ואעידה בך:

אחרי מותי כי השחת תשחיתון' והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו העם את יי' כל ימי יהושע מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי: חסלת וילך

ואף כי אחרי מותי' גם כי ידעתי אחרי מותי כי כן אמר לי השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם אבותיך וזהו אחרי מותי' וטעם וקראת כמו וחטאת עמך וסם מפורש:

האזינו ח' ומלאים וסי' במס' רבת': ואדברה ד' וסי' אל נא יחר לאדני ואדברה אולי' האזינו השמים' רבות עשית אתה יי' אלהי נפלאותיך' שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה' וחד אדברה' גם אנכי ככם אדברה לו: לקחי ג' וסי' יערף כמטר' ותאמר זך לקחי' לקחי לי פת לחם' וא' ולקחי

כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃

אֲרֵי יְדַעִית בָּתַר דְּאֵמוּת אֲרֵי־חַבָּלָא תְחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן־אוֹרְחָא דִּי פַקֵּדִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא אֲרֵי־תַעְבְּדוּן יָת־דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן׃ וּמַלֵּל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל־קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יָת־פִּתְגָּמֵי תֻשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃

ע' אדניה סימן

פרשה האזינו

א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי׃ יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃ כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ **ה** שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ הַלְיְהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם

פרשה אציתו

אֲצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פוּמִי׃ יִבְסַם כְּמִטְרָא אוּלְפָנִי יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְּנָשְׁבִין עַל־דִּתְאָה וְכִרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְּעַל־עִשְׂבָּא׃ אֲרֵי בִּשְׁמָא דַייָ אֲנָא־מְצַלֵּי הֲבוּ רְבוּתָא קֳדָם־אֱלָהַנָא׃ תַּקִּיפָא דִּשְׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל־אָרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן־קֳדָמוֹהִי עָוְלָה לָא־נָפֵיק מִן־קֳדָם דְּזַכָּאי וְקַשִּׁיט הוּא׃ חַבִּילוּ לְהוֹן לָא־לֵיהּ בְּנַיָּא דִּי־פְלַחוּ לְטַעֲוָתָא דָּרָא דְּאַשְׁנִי־עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיאוּ׃ הָא־קֳדָם־יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא־עַמָּא דְּקַבִּילוּ־אוֹרַיְתָא וְלָא חַכִּימוּ

ואטעם' אנ"ך: לז לא ז' וסי' ויאמרו לו לא נכחור' עמך ישב בקרבך' ויקרא יצחק אל יעקב' והיה פי ראשו בתוכו' והיה ביום הנחילו' שחת לו לא בניו מומם' ויעמדו על עזיהו דוד"ה:

רשי

האזינו השמים' שאני מתרה בהם בישר' ותהיו עדי' בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדי' וכן ותשמע הארץ ולמה העיד בהם שמים וארץ אמ' משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישרא' לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמי' וארץ עדים שהן קיימי' לעולם ועוד שאם יזכו יבאו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמי' יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואחר כך ואבדתם מהרה על ידי האומו': יערף כמטר לקחי' זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיי' לעולם כמטר הזה שהוא חיי' לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערוף' לשון יטיף יערף לשון נטיפה וכן יערפו לשן יערפו טל: תזל כטל' שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין: כשעירים' לשון רוח סער' כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזקין את העשבי' ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים' טיפי מטר ונראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמא דאת אמר רובה קשת: דשא' ארברי"ן עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב' קלא אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: כי שם יי' אקרא' הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם יי' אתם הבו גדל לאלהינו וברכו שמו מכאן שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש: הצור תמים פעלו' אף על פי שהוא חזק כשיביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה' לשלם לצדיקי' צדקתם לעולם הבא ואף על פי שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול' אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה: צדיק וישר הוא' הכל מצדיקים עליהם את דינו וכן ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו: שחת לו וגו' כתרגומו חבילו להון ולא ליה: בניו מומם' בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם: בניו מומם' מומם של בניו היה ולא מומו: דור עקש' עקום ומעוקל כמו ואת הישרה יעקשו ובלשון משנה חולדה שסיכיה עקומות ועקושות: ופתלתול' אנטורטיי"ליים כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל: פתלתול' התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל: הלי' תגמלו זאת' לשון תימה וכי לפניו אתם מעציבין שיש בידו ליפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובו': עם נבל' ששכחו את העשוי להם: ולא חכם' להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע: הלא

אבן עזרא

האזינו כבר פירשתי בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמ' הטו אזן' וכבר הודעתיך שהגאון אמר כי טעם השמי' המלאכי' וטעם הארץ אנשי הארץ או עדו' הגשם היורד מן השמים והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור היות עומדי' לעולם וכן שמעו הרים גם אבן יהושע וגם כתו' כי היא שמעה וכבר רמזתי לך על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהי' לשפלים והיא תדמ' הכל על צורת היכלה ואף כי להבין גם היושבת בהיכל על כן תנביה השפלים ותשפיל הגבוהים: יערף' מגזרת יערף מזבחותם כטעם ירד: לקחי' מה שיקח אחד ממנו כטעם למוד וכן כי לקח טוב: כשעירים' הנכון בעיני שהם דקים: וכרביבים' מגזרת רב ושניהם שמות התאר והעד כי עשב חזק מדשא ויש א אומרים כי שעירי' מגזרת שער ואחרים אמרו מגזרת סערת יי' ואם הוא בשי"ן וכן וישתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאי' לו אח במקרא והנה הטע' כפול כדרך כל הנבואות לחזוק ועקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן כתוב והטע' שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה: הבו גודל' שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמי' מספרי' כבוד אל כאשר פירשתיו וכן יהללוהו שמים וארץ' והאל הצור תמים פעלו להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה' וטעם הצור שהוא עומד תמיד כצור ואל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו כי הכל מעשיו וכן צור לבבי כמו משען ותוקף ועמידה ויש אומרים מלשון צורה וכן וצורם לבלות שאול ועקרם שאין לו עצם מקבל רק הוא צור קדמון והראשון נכון בעיני: תמים פעלו' כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד מפעל השם הנכבד והכל שנים חוץ מיוצר הכל: כי כל דרכיו משפט' שלא ישתנו רק הם על משפט אחד וזו היא התהלה וכל הנבראים ישתנו מעשיה' כפי צרכיהם ומעשי השם לכבודו בגבורה כפי החכמ' ואין לטעון מעמיד השמ' כי סודו צרו' במלת וירח בעמק אילון כאש' פירשתי במקומו: אל אמונה ואין עול' הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר והטע' אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיות ואין עול בדרכיו או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה: צדי' וישר הוא' בעבור שאמר שחת לו אמר כי צדקתו שחתו עם נפתל והנה הוא לבדו ישר ויושר היושר לתקן המעוות על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה: לא בניו' אלא שאמרו שאינם בניו וכן בנים לא אמן בם והטעם שלא יודו שהוא בראם ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו מהשם ולמ"ד לו משרת עצמו ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומ' שהוא דור עקש ופתלתל' ופתלת' מתחזק ומתנכח בעקשותו וכן נפתולי אלהי' ' יש אומרי' כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפש' ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כי כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור והנכון בעיני שהוא כן שחת לשם והטעם השחתת דרכי השם הנטועים והחקים שבנה כאילו אמר שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם והעד כי כן פירושו הבא אחריו והוא הלי' תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם הה"א בספר מאזנים: נבל' במעשיו' ולא חכם בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה: אביך

בעל הטורים

הרעה באחרית הימים' ר"ת בגלה בגימטרי' גוג' וקראת ל' וקראת אתכם ה הרעה וקראת שמו ישמעאל' וקראת שמו עמנואל' וקראת ישועה חומותיך כ כשתקרא אתכם ה הרעה וקראת י ישמעו שתתפלל לא שישמע אליך ושיהיה עמכו' ותשוב אליו כתשובה או וקראת ישועה חומותיך'

האזינו לעיל וידבר משה את השירה הזאת עד תומם' וסמיך ליה האזינו כמו שהאזנתם ג ושמעתם לדברי ת תורה כן האזינו ל לדברי השירה הזאת' כפי הפשט האזינו השמים' פירוש יושבי ערי' הגדולות ובצורות בשמים' ותשמע הארץ יושבי הארץ' פי' יושבי כפרים ועירים ה הקטנים' השמים ואדברה' עולה תרי"ג' בלומ' האזינו לתרי"ג מצות' הפסוק מתחיל בה"א ומסיי' ביו"ד' שכלל השם בראש השירה' ויש בו ז' תיבות ויהיו חכבה עמודיה שבעה' כנגד ז' רקיעים ושבעה א ארצות וז' ימי ה המעשה' ותשמע ב' כמ' ותשמע הארץ אמרי פי' ותשמע ותוסיף שאם ת תשמעו אמרי פי ת תהיו נושעים וזה הוא ותשמע ותוסיע' יערוף ב' כמ' יערוף כמטר לקחי' יערוף מזבחותם ישודד מ מצבותם זכה ולמד תורה כמו משה כ כעשית לו שם חיים' והיכו יערוף כמטר ותרגם אכך יערוף יבסם' לא זכה שלמד שלא לשמה כעשית לו סם המות והיכו יערוף מ מזבחות שהו' לשון עריפה כמו וערפו שם את העגלה' לקחי ב' במסורת יערוף כמטר לקחי' לקחי לי פת לחם הכא מסתעי' כתוב שאין לקח אלא תורה' שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וזהו ש שאמר אם אין קמח אין תורה' יערוף כמטר לקחי' מתי לקחי קמח אם יש קמח יש תורה' לקחי בגימט' קמח' כטל ב' במסרה תזל כטל אהיה כטל ל לישר' לומר שהתור' היא כטל לישראל לוקח' אבל לאומות בהפך כדכתיב ראה ויתר גוים שמשיבי התיר מזומן כמטר כטל כשעירים כ כרביבים' ד' מדות כנגד ארבע מדות בלומדים' וכן ביד כל א' וא' מישראל ד' פעמים כדאיתא ב בעירובין גבי כיצד סדר משנה' כרביבי' עלי עשב' כי שם יי' אקר' מכאן שמתפללי' על עבירת גשמי'' דא עלי עשב כי שם יי' אקרא מכאן ש שמברכי' על כל מין ומין כדאית' בברכו' כי שם יי' אקרא הצור תמים' לומר שמברכין ברוך דיין האמת' צדיק וישר הוא שחת לו לומר יפה דנתני' הלי' הא גדולה' לומר וכי ליי' תגמלו זאת שנתן לכם ה' חומשי תורה: הוא

הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ׃ בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ׃ יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃ כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃ יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃ יַרְכִּבֵהוּ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר׃ חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן

הֲלָא־הוּא אֲבוּךְ וְאַתְּ דִּילֵיהּ הוּא עֲבָדָךְ וְאַתְקְנָךְ׃ אִדְכַּר יוֹמִין דְּמִן עָלְמָא אִסְתַּכַּל בִּשְׁנֵי דָר וְדָר שְׁאַל אֲבוּךְ וִיחַוֵּי לָךְ סָבָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ׃ בְּאַחְסָנָא עִלָּאָה עַמְמַיָּא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא קַיֵּים תְּחוּמֵי עַמְמַיָּא לְמִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי חוּלָקָא דַּייָ עַמֵּיהּ יַעֲקֹב עֲדַב אַחֲסַנְתֵּיהּ׃ סַפֵּק צָרְכֵיהוֹן בַּאֲרַע מַדְבְּרָא וּבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דְּלֵית מַיָּא אַשְׁרֵנוּן סְחוֹר סְחוֹר לִשְׁכִנְתֵּיהּ אַלְּפִנּוּן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא נַטְרִנּוּן כְּבָבַת עֵינֵיהוֹן׃ כְּנִשְׁרָא דִּמְחִישׁ לְקִנֵּיהּ עַל־בְּנוֹהִי מִתְחוֹפַף מְפָרֵשׁ גַּדְפּוֹהִי מְקַבֵּלְהוֹן מְנַטֵּלְהוֹן עַל־תְּקוֹף אֶבְרוֹהִי׃ יְיָ בִּלְחוֹדֵיהוֹן עָתִיד לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן בְּעָלְמָא דְּהוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא וְלָא יִתְקַיַּם קֳדָמוֹהִי פּוּלְחַן טַעֲוָן׃ אַשְׁרִנּוּן עַל־תָּקְפֵי אַרְעָא וְאוֹכֵלִנּוּן בִּזַּת סַנְאֵיהוֹן וִיהַב לְהוֹן בִּזַּת שַׁלִּיטֵי קִרְוִין וְנִכְסֵי יָתְבִין כְּרַכִּין תַּקִּיפִין׃ יְהַב לְהוֹן בִּזַּת מַלְכֵיהוֹן וְשַׁלִּיטֵיהוֹן

בני אדם ט׳ וסי׳ במסרה רבתא: כנשר ד׳ רפין וסי׳ כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף׳ כנשר חש לאכל׳ כנשר יטוש עלי אכל׳ כנשר יעיף השמים: יעיר ח׳ וסי׳ במסרה רבתא: ינחנו ב׳ וסי׳ יי׳ בדד׳ ולפני גדלים ינחנו:

אבן עזרא

אביך׳ בעבור שאמר שאינם בנים: קנך׳ כטעם יי׳ קנני: הוא עשך׳ תקנך: ויכוננך׳ לקבל התיקון: ימות׳ עם ימי שתי לשונות וכן שנות עם שני: עולם׳ זמן שעבר: שאל אביך׳ בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם: ויגדך׳ כמו ויגד לך וכן כי ארץ הנגב נתתני בני יכאוני: זקניך׳ הטעם כפול כי כן דרך צחות: בהנחל עליון גוים׳ אמרו המפרשים על דור הפלגה שנפצה כל הארץ כי אז גזר השם להיות ארץ ז׳ גוים לישראל והיא שתספיק למספרם על כן למספר בני ישר׳: יצב׳ יש אומרים שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר ויש אומרים שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר כמו יעשו עגל בחורב והנכון בעיני כי שאל אביך רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק יי׳ אלהיך כי לכל חלק חלק למטה חלק למעלה׳ וטעם למספר בני ישראל כאשר אחז״ל כי גורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק יי׳ עמו וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הליי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו באולתו וזה טעם אביך קנך כי קנה לכבודו וילמדהו כאשר יפרש כמעשה האב עם הבן: חבל׳ כמו גורל כמו חבלים כי בחבל ימודו הארץ: ימצאהו בארץ מדבר׳ פירו׳ אביך קנך׳ וטעם ימצאהו כי במדבר נגלה הכבוד עמם ועוד כי היו במדבר כאיש תועה במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב ובמדבר תוהו: ילל׳ מקום יללת חיות כתנים ובנו׳ יענה שישום השומ׳ מקולם: יסובבנהו׳ על העננים: יבוננהו׳ התורה: יצרנהו׳ מן האויבי׳: כאישון עינו׳ כבר פירשתי אישון וטעם עינו כלשון בני אדם והטעם שישמרם מכל אויב וארב: כנשר יעיר קנו׳ פועל יוצא והטעם שיוליכם ממקום אל מקום: גוזליו׳ הם הקטנים וכן ותור וגוזל ומלת גוזל שם כלל עם שם כנוי האפרוחים כמו כפור: ירחף׳ בנשעם מגזרת מרחפת וכן הענן עליהם בנסעם: יפרש כנפיו יקחהו׳ יקח כל גוזל וגוזל על שישאהו על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירושו רק פירוש על כנפי נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי והטעם שיצאו ביד רמה ובאו במהרה אל הר סיני כטעם מי אלה כעב תעופנה: בדד ינחנו׳ השם לבדו כטעם על פי יי׳ יחנו ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון: ואין עמו אל נכר׳ עם ישראל והעד על זה הפירוש יקניאוהו בזרים: ירכיבהו על במותי ארץ׳ ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון צחות: במותי׳ בוי״ו לא ישתנה מגזרת על במותימו תדרוך ואין כמוהו ואת רשעים במותיו: תנובות׳ כמו פרי מגזרת חיל כי ינוב: שדי׳ תאר השם על משקל חכם והיו״ד תחת הה״א כוי״ו שלו הייתי והעד יעלת שדי שהוא לשון יחיד: ויניקהו דבש מסלע׳ דרך משל כמו יטפו ההרי׳ עסים והטעם רוב הדבש והשמן כי מארץ כנען יובלו כי כן כתוב: מחלמיש צור׳ רפה הלמ״ד כי הוא דבק והנה הוא השך מגזר החלמיש וכן חרבות צורים עם צור חרבו: חמאת בקר׳ רוב הבשר: וחלב צאן׳ לולי הקבלה היה זה הכתוב חזוק לדבר החלב שהזכרתי במקומו או טעם חלב כרים החלב השמן והטוב כמו כל חלב יצהר: כי

רשי

הלא הוא אביך קניך׳ שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתיקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך׳ אומה באומות: ויכוננך׳ אחרי כן בכל מיני בסים וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: זכור ימות עולם׳ מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור׳ דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם׳ דבר אחר לא נתתם לבבכם על שעבר: בינו שנות דור ודור׳ להכיר להבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך׳ אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנ׳ באליהו אבי אבי רכב ישראל: זקניך׳ אלו החכמי׳: ויאמרו לך׳ הראשוני׳: בהנחל עליון גוים׳ כשהנחיל הקב״ה למכעיסיו את חלק נחלתן הציפן ושטפם: בהפרידו בני אדם׳ כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל׳ בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר ש׳ שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרי׳ הציב גבולות עמים׳ שבעי׳ לשון: כי חלק יי׳ עמו׳ למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניה׳ ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו ומי הוא עמו יעקב חבל נחלתו והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי שלשה כחבל הזה שהוא עשוי בשלשה גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: ימצאהו בארץ מדבר׳ אותם מצא לו נאמנים בארץ במדבר שקבלו עליה׳ תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמ׳ וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתהו ילל ישימון׳ ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כעניין שנאמר לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו׳ שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית: יבוננהו׳ שם בתורה ובינה: יצרנהו׳ מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו׳ הוא השחור שבעין שהמאור יוצא הימנו ואנקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם לא ימצא לנו ההר: יסובבנהו׳ אשרינון סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד׳ רוחו׳: כנשר יעיר קנו׳ נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו: יעיר קנו׳ יעורר בניו: על גוזליו ירחף׳ אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב״ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר יי׳ מסיני בא וזרח משעיר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו׳ כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב״ה ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו מזרקים בהם חצים ואבני בלסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו׳ ויבא בין מחנה מצרים וגו׳: יי׳ בדד׳ יי׳ בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר׳ לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תירגם אנקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל העניין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: ירכיבהו על במותי ארץ׳ כל המקרא כתרגומו: ירכיבהו׳ על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי׳ אלו פירו׳ ארץ ישראל שקלי׳ לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצו׳: ויניקהו דבש מסלע׳ מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה: ושמן מחלמיש צור׳ אלו זתים של גוש חלב: חמאת בקר וחלב צ״אן׳ זה היה בימי שלמה שנ׳ עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב

בעל הטורים

הוא עשך ויכוננך׳ וסמיך ליה זכור בלוט׳ זכור היאך עשה אותך ויכוננך כבטן מטפה סרוחה׳ שאל אביך ויגדך זקניך׳ הרי ג׳ דורות וסמיך ליה בהנחל לומר כל שהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמי׳ הרי הוא לו כנחלה שאין לו הפסק׳ גבלת חסר וי״ו לומר י״ב מזלות יצב למספר בני י ישראל׳ יבוננהו מלא וי״ו שבו״ו בסיון נתן להם י׳ דברים ואלו הן תורה עדות פקודי מצוה יראה משפט׳ ינחנו ב׳ במ׳ בדד ינחנו׳ מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולי׳ ינחנו לומר מי שנותן צדקה הקב״ה בדד ינחנו׳ על במותי ארץ מלא וי״ו על שהם עשתי׳ ויניקהו חסר יו״ד מיו״ד דברו׳ ענקו׳ כל ה התור׳: תמי

עִם־חֶלֶב כָּרִים וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן
וְעַתּוּדִים עִם־ חֵלֶב
כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־ עֵנָב
טו תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃ וַיִּשְׁמַן
יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ
עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ
עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃
יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת
יַכְעִיסֻהוּ׃ יִזְבְּחוּ
לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים
לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב
בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃
צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח
אֵל מְחֹלְלֶךָ׃ וַיַּרְא
יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס
כ בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃ וַיֹּאמֶר
אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה
אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר
תַהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן
בָּם׃ הֵם
קִנְאוּנִי בְלֹא־ אֵל
כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי
אַקְנִיאֵם בְּלֹא־ עָם בְּגוֹי
נָבָל אַכְעִיסֵם׃ כִּי־אֵשׁ
קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד
עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל
אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי
הָרִים׃ אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת

עִם־עוֹתַר רַבְרְבָנֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן
עַמָּא דְאַרְעֲהוֹן וְאַחְסַנְתְּהוֹן
עִם־בִּזַּת חֵילֵיהוֹן וּמַשִּׁרְיָתְהוֹן
וְדַם־גִּבָּרֵיהוֹן אִתְּשַׁד כְּמַיָּא׃
וַעֲתַר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט
אַצְלַח תְּקוֹף קְנָא נִכְסִין
וְשַׁבַק פּוּלְחַן אֱלָהָא דַעֲבָדֵיהּ
וְאַרְגֵּיז קֳדָם תַּקִּיפָא דְפָרְקֵיהּ׃
אַקְנִיאוּ קֳדָמוֹהִי בְּפוּלְחַן טַעֲוָן
בְּתוֹעֵיבָתָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי׃
דַּבַּחוּ לְשֵׁדִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ
דַּחֲלָן דְּלָא יְדַעוּנוּן
חַדְתָּן דְּמִקָּרִיב אִתְעֲבִידָא
לָא־אִתְעַסַּקוּ בְּהוֹן אֲבָהָתְכוֹן׃
דַּחֲלַת־תַּקִּיפָא דִּי־בְרָאָךְ אִתְנְשֵׁיתָא
שְׁבַקְתָּא פוּלְחַן־אֱלָהָא דַעֲבָדָךְ׃
וּגְלֵי קֳדָם־יְיָ וּתְקֵיף־רוּגְזֵיהּ
מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי בְּנִין וּבְנָן׃
וַאֲמַר אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן
גְּלֵי קֳדָמַי מָה יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן
אֲרֵי דָרָא דְאַשְׁנִיוּ אִנּוּן
בְּנַיָּא דְּלֵית־בְּהוֹן הֵימָנוּ׃
אִנּוּן אַקְנִיאוּ קֳדָמַי בְּלָא־דַחֲלָא
אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי בְּטַעֲוָתְהוֹן
וַאֲנָא אַקְנֵינוּן בְּלָא־עַם
בְּעַמָּא טַפְשָׁא אַרְגְּזִנּוּן׃
אֲרֵי־קְדוֹם־תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק־
מִן־קֳדָמַי בִּרְגַז שֵׁיצֵי עַד־שְׁאוֹל
אַרְעִיתָא אֲסֵיף אַרְעָא וַעֲלַלְתַּהּ
וְשֵׁיצֵי עַד־סְיָפֵי טוּרַיָּא׃
אֲסֵיף עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן מכתשי

ל׳ מל׳ בתורה · ב׳ מל׳ בחסון · ב׳ מל׳ בתור׳ ל׳ וחס׳ · ל׳ · ב׳ כס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ בתו׳ · ל׳ · ו׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ חכרו׳ דתהלות · ב׳ ומ׳ וילכו ויעבדו · ב׳ · ל׳ ומ׳ · ל׳ · ל׳ יו״ד זעיר׳ · ל׳ וחס׳ וי״ו · ל׳ ומ׳ · ל׳ חס׳ דחס׳ · ל׳ וחס׳ ו׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ ומ׳ · ל׳ ומ׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳

ישעתו ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וינבל צור ישעתו, מי יתן מציון ישעת ישראל תניינא, ולכה לישעתה לנו, אמר לנפשי ישעתך אני, וכעב עברה ישעתי, ותהי התשעה ביום ההוא לאבל: וירא יי׳ ד׳ בתור׳ וסי׳ כי רבה רעת האדם, כי שנואה לאה, כי סר לראות, וינאץ מכעס, ונמסר גם בבראשית: אמן ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ במסר׳ רבתא: בהבליהם ג׳ וסי׳ הם קנאוני בלא אל, אל כל חטאת בעשא, וילך בכל דרך ירבעם בן נבט:

רשי

עם חלב כרים, זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר אוכלים כרים מצאן: חלב כליות חטה, זה היה בימי שלמה שנאמר ויהי לחם שלמה וגו׳: ודם ענב תשתה חמר, בימי עשרת השבטים השותים במזרקי יין: במותי ארץ, לשון גובה: שדי, לשון שדה: חלמיש צור, תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה של אחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש: חמאת בקר, הוא שומן הנקלט על גבי החלב: וחלב צאן, חלב של צאן וכשהוא דבוק נקוד חלב כמו בחלב אמו: כרי׳, כבשי׳: ואילי׳, כמשמעו: בני בשן, שמנים היו: כליות חטה, חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא: ודם ענב, היה שותה טוב וטעם יין חשוב: חמר, יין בלשון ארמי: חמרי׳ אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ויינוש בלעז ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגומו של אונקלוס אשריכון על תקפי ארעא וגו׳: עבית, לשון עובי: כשית, כמו כסית לשון כי כסה פניו בחלבו כאדם ששמן מבפנים ונסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל: כשית, יש לשון קל בלשון כסוי כמו וכוסה קלון ערום ואם כתב כסית דגש היה נשמע כסית את אחרים כמו כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו, נגהו וביזהו שנ׳ אחוריהם אל היכל יי׳ וגומ׳ אין נבול גדול מזה: יקניאוהו, הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבות, במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפי׳ שנ׳ בהם תועבה: לא אלוה, כתרגו׳ לית בהון צרוך אילו היה בהם צרוך לא היתה קנאה כפולה כמות עכשו: חדשים מקרוב באו, אפי׳ האומות לא היו רגילים בהם גוי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי: לא שערום אבותיכם, לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערו׳ האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם: שעירי׳ הם שדי׳ לא עשו אבותיכם שעירי׳ הללו: תשי, תשכח ורבותינו דרשו ששכח להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם: אל מחוללך, מוציאך מרחם לשון יחולל אילו׳ חיל כיולדה: מה אחרית׳, מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפוכות המה, מהפכין רצוני לכעס: לא אמון בם, אין גדולי נכרי׳ בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמון, לשון ויהי אומן נודרטורה בלעז, ד״א אמון לשון אמונ׳ כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: קנאוני, הבעירו חמתי: בלא אל, בדבר שאינו אלוה: בלא עם, באומה שאין לה שם כמו שנ׳ בישעיה הן ארץ כשדים זה העם לא היה: בגוי נבל אכעיסם, אלו הכותיים וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים: קדחה, בערה: ותיקד, בכם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה, ארצכם ויבולה: ותלהט, ירושלם המיוסדת על ההרים שנאמר ירושלם הרים סביב לה: אספה עלימו רעות, אחביר רעה אלה רע לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה עולתיכם ספו על זבחיכם, ד״א אספה אכלה כמו פן תספה: חצי

אבן עזרא

בני בשן, שגדל בהר הבשן: חלב כליות חטה, דרך משל כי החלב על הכליות גם בגרגיר החטה דומה לאחת הכליות: ודם ענב, היין והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי וזהו תנובות שדי ויש אומרים כי דבש דבש תמרים: חמר, כמו יין וכן כרם חמר ותי״ו תשתה לנכח והטעם כמדבר לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת ויש אומרי׳ כי ענב לשון נקבה ואיננו כלום כי היה ראוי להיות התי״ו פתח על שיכא לאחרי׳ וי״א על לשון קהלה כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה וזה קרוב מעט: וישמן ישורון, ישראל ויתכן להיות מגזרת ישר והטעם שמן זה שהיה ישר ויש אומרים שהוא מגזרת אשורנו והראשון הוא היישר בעיני והעד שהוא לשון יחיד: ויבעט, כמו למה תבעטו לפי טעם המקום: שמנת, ולא חשבו לאמר לנפשו: עבית, כמו קטני עבה: כשית, יש אומרים שהוא כמו כסה פניו בחלבו כי ימצא מהבנין הקל ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה אובד וזה ימצא באחד מ מהפעלי׳ והנכון בעיני שאין למלה הזאת אח וטעמה כמו בעטת: ויטוש, מצות אלהיו: וינבל, במחשבה ובפה והנכון שחלל השם שלא הושיעו הוא סבב על כן כתוב צור ישועתו גם זה הפסוק על פירוש הצור תמים פעלו: יקניאהו, במחשבתם כמו לא יבצר מהם: בזרים, באלהים זרים: בתועבות, הם אלילים: לשדים, כמו לשעירים אשר הם זונים על כן פירש רבי יצחק בן שאול נ״ע לא שערום אבותיכם מגזרת לשעירים, למ״ד לשדי׳ מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא לשדים ולא אלוה ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם אמים משוד הדעת: אלהים לא ידעום, ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה וזאת מלת ידעום ולא בהעתקה וזהו לא שערום אבותיכם: חדשים מקרוב באו, מימים מעטים אינם קדמוני׳ אפי׳ אבותיכם לא ידעום: שערום, פי׳ לא שערו מהם מגזרת וישתער עליו כטעם תסמר שערת בשרי ויקרוב הוא מגזרת שערה ואם הוא בסמ״ך וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני חזקתני ותוכל חזקת ממני והנה טעמו ולא פחדו מהם: צור ילדך תשי, דבר הנביא ותמה איך שכחת אשר ילדך ועבדת חדשי׳ גם זה צור ילדך כמו הביטו אל צור חוצבת׳ כאילו ממנו היה כי הכל בגבורת השם כמו רוקע הארץ מאתי והתמה מתועי לב בעבור אני היום ילדתיך ושכחו זה הכתוב תשי כמו לא תנשה והנה הנעלם אחר התי״ו תחת הדגש שהוא אל״ף הבלוע והיו״ד תחת הה״א וכן אל תמחי ובאו שניהם מלעיל להפריש בין זכר לנקבה בפעלים שהאות האחרון ה״א נח והנכון בעיני כי היו״ד נוסף והוא על משפט אל תט: מחוללך, כמו ילדך והנה אל שהוא גבור ותקיף כמו צור ויתכן היות נגזרת מחוללך מחיל כמו הרה תקריב ללדת תחיל גם כן כתוב ויאלץ השקל או הוא פועל עומד: בניו ובנותיו, אנשים ונשים כי גם קטרו לע״ז: ויאמר, השם אל לבו או אל המלאכים: אסתירה, כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר: אראה מה אחריתם, י״א כי אני אסתיר פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונ׳ והנכון שהוא כמשמעו על שאראה מה יעשו בצר להם: כי דור תהפוכות, דבק עם אסתירה פני: תהפוכות, שנהפכו לעבוד אלהים זולתי והם היו בני כי אני ילדתים והנה אין אמונה בהם והוא שם או תאר כי אין בהם איש אמונים כי מצאנו כי פסו אמונים כנגד חסיד גם שומר אמונים: קנאוני, קל הע״ין להקל על הלשון: בלא אל, הטעם שאין לו כח להציל: בהבליהם, ולא בדבר אמת: אקניאם, מהבנין הכבד הנוסף והוא יצא לשני פעולים: בלא עם, שלא הם עמי והנה פי׳ איך יכניסם שיביא עליהם לבדם צרות משונות ויותר מהכל גוי נבל שהכסיל והנבל איננו יודע ועל כן יהרוג ולא יחמול: קדחה, הקנאה או זאת שיעשו כי עשו זאת המלה יוצאת כמו כי אש קדחתם באפי ויתכן להיות קדחה כמו נקדחת כמו כל אלה חברו כחברו וכל זה כנוי לחרון האף: עד שאול תחתית, כטעם גפרית ומלח שרפה כל ארצה: ותאכל ארץ, ישר׳: ותלהט, מגזרת להט החרב: הרי׳, הרי ישר׳: אספה, י״א כמו אוסיף והנכון כמו אכלה מגזר׳ האף תספה ואם הוא מבנין את׳ והטע׳ שלא תשא׳ רעה שלא תבוא׳ ודימה הרעו׳ לחצי׳ הקבוצ׳ פתאו׳ ואין יכולת להשמר מהם: מזי

בעל הטורים

תשי יו״ד קטנה כתוב כנגד עשרה דברים ונסיתו אותו בעשרה נסיונות. ולכך יו״ד דיגדל נא גדולה לומר לך זכור לאברהם שנסיתו בעשר׳. לא עם בגוי׳ אלו בבליים. מזי

מזי רעב׳ כמו שרופי רעב מגזרת למזה לאתוכה: ולחומי רשף׳ אכולי עוף כמו ובני רשף יגביהו עוף והנכון בעיני שהזכיר הארבעה המשפטים הרעים והם רעב וזהו מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר׳ ושן בהמות אשלח בם חיה׳ וחרב מחוץ תשכל חרב והנה יהיה פירוש רשף כמו לשפיה רשפי אש והטעם שיתחמם האויר׳ וקטב כמו הכרתה: מרירי׳ מרירות באויר כמו כמרירי יום וכן כתו׳ מקטב ישוד צהרים כמו הדבר׳ ולחומי רשף כמו אכולי וכן רבים: עם חמת זוחלי עפר׳ לנשוך והחמה כנוי לנשיכה׳ וטעם עפר כמו השרפים ומלת זוחלי מיראה כי כל רואם ייראם כטעם האימים כי יש תואר השם וחבירו באליהו בן ברכאל: גם בחור׳ דבק עם תשכל חרב וטעם גם כמשפט הלשון כאשר פירשתי והנה חבר הכל בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: אפאיהם׳ יש אומרים שהם שלש מלות והנכון שאין לו ריע וטעמו כמו אשחיתם בעבור שים אחריו אשביתה מאנו׳ זכרם והנה כולם ימותו ואילו היה כדעת המדקדקים שהטעם אפיכם ב בכל פאה לא ידבק הטעם ויש אומרים אחרי גם אפי והנה טעמו אכריתם כמו אשביתם ויבא הטעם כפול וזה נכון לולי א״לף אפיהם שהיה ראוי להיות אכפיהם והטעם אאנף גם והראשון נכון וטעם אמרתי כלשון בני אדם אמרתי בלבי: אגור׳ אפחד מגזרת ויגר מואב והמתרגם אמר מגזרת אגרה בקציר והנכון שהוא מלשון תגרה והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו׳ הפך יכירו כמו ויתנכר אליהם: פעל כל זאת׳ על השבטים: כי גוי אובד עצות׳ הנכון שזה הגוי הם צרי ישראל ומלת אובד שם התאר והיא סמוכה על כן נפתח הבי״ת וידוע כי מלת אבד מ מהפעלים העומדים רק פירוש עצות שב אל אובד כמו נובלת עליה וכן ותאבדו דרך שהוא סמוך אל דרך והנה השכיל המתרגם שאמר מאבדי עצה: לו חכמו׳ אילו היו חכמים שישכילו כי השם פעל כל זאת לישראל בעבור עונם או יבינו לאחריתם כי כן יעשה השם בעבור עונם: איכה ירדוף׳ הטעם לו חכמו ישראל שישכילו איך ירדוף אחד מהצרים אלף מישראל אין זה כי אם בעבור שעזבם צורם ו״א איך היו ישראל בתחלה תרדף אחד מהם אלף ועתה כחלשו: כי צורם מכרם׳ כמו נתנם וכן ימכר יי׳ את סיסרא והטעם כאילו נתנם בשכר מעשהם והנה היא מכירה ממש: הסגירם׳ כטעם יסגור על איש אין כמו ולכו הסגירו: כי לא כצורנו צורם׳ דברי משה פירוש כי גוי אובד עצות והטעם כי צורנו מכרנו ואין להם צור כצורנו ולא הם טובים ממנו וכן הוא אומר ולא אויבינו פלילים כמו ולא למדתי חכמה וגו׳ ויש אומרים שהוא כן ואויבינו ידו כן לכן איננו דבק עם מגפן סדום: ומשדמות׳ כפול וכן אשכלות מרורות: חמת׳ והנה היין כסם חמת התנינים בחמה: וראש פתנים׳ כמו על חור פתן ואם הוא בא״לף הוא כחבריו בוי״ו: אכזר׳ תקיף והא״לף נוסף כא״לף אצבע ואזרוע: הלא הוא כמוס עמדי׳ דברי השם י״א על הגזרות והקרוב אלי שהוא יינם שהוא ראש פתנים הוא שמור עד שישתוהו ומלת כמוס מטעם המקום ידועה כי אין לה משפחה: חתום

רשף ג׳ וסי׳ ולחמי רשף׳ ובני רשף יגביהו עוף׳ ויצא רשף לרגליו: אשלח ט׳ וסי׳ נמסר בסדר בא: רמה ג׳ בטעמא מלעיל וסי׳ פן יאמרו ידינו רמה׳ רמה קרני ביי׳ רמה ידך בל יחזיון: איכה י״ז וסי׳ נמסר בריש מגלת איכה: צורם ג׳ ומלאים וסי׳ כי לא כצורינו צורם׳ אם לא כי צורם מכרם׳ ויזכרו כי אלהים צורם׳

חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ מְזֵי רָעָב
וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב
מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם
עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃
כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים
אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה
יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃
אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה
מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ לוּלֵי כַּעַס
אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־ יְנַכְּרוּ
צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה
וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃
כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין
בָּהֶם תְּבוּנָה׃ לוּ חָכְמוּ
יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ
לְאַחֲרִיתָם׃ ל אֵיכָה
יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם
יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־
צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה הִסְגִּירָם׃
כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם
וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים׃ כִּי מִגֶּפֶן
סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת
עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי רוֹשׁ
אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ׃
חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם
וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר׃
הֲלֹא־הוּא כָּמֻס עִמָּדִי

מכתשי אגרי בהון
נפיחי כפן ואכילי עוף
וכתישי רוחין בישין
ושן חיות ברא אגרי בהון
עם חמת תניניא דזחלין בעפרא:
מברא תתכיל חרבא
ומתוניא חרגת מותא
אף עולמיהון אף עולמתהון
ינקיהון עם סביהון:
אמרית יחול רוגזי עליהון
ואשיצנון אבטל מן בני
אנשא דכרניהון:
אלולפון רגזא דסנאה כניש
דלמא יתרברב בעל דבבא
דלמא יימרון ידנא תקיפת לנא
ולא מן קדם יי הות כל דא:
ארי עם מאבדי עיצה אנון
ולית בהון סכלתנו:
אלו חכימו אסתכלו בדא
סברו מה יהי בסופהון:
אכדין ירדף חד לאלפא
ותרין יערקון לרבותא
אלהין ארי תקיפיהון מסרנון
ויי אשלמנון:
ארי לא כתקפנא תקפהון
ובעלי דבבנא הוו דיננא:
ארי כפורענות עמא דסדום
פורענותהון ולקותהון כעם עמורא
מחתהון בישין ברישי חוין
ותשלמת עובדיהון כמררותהון:
הא כמרת תניניא כס פורענותהון
וכרישי פתני חוין אכזראין:
הלא כל עובדיהון גלן קדמי

וא׳ וצורם לבלות שאול:

חצי אכלה בם׳ כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: מזי רעב׳ אונקלוס תרגם נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולושא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי׳ לשון ארמי שער מזיא דהוה מהפך במזיא: ולחומי רשף׳ השדים נלחמו בהם שנאמר ובני רשף יגביהו עוף והם שדים: וקטב מרירי׳ וכריתות שד ששמו מרירי׳ קטב כרית׳ כמו אהי קטבך שאול: ושן בהמות׳ מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין: חמת זוחלי עפר׳ ארס נחשים המהלכים בגחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ זחילה לשון מרוצת המי׳ על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על הארץ והולך: מחוץ תשכל חרב׳ מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה׳ כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפי׳ עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה׳ דבר אחר ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות בחלונינו וכן תרגם אונקלוס׳ דבר אחר מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמ׳ ומספר חוצות ירושלם שמתם מזבחו׳ לבשת: ומחדרים אימה׳ על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושי׳ איש בחדרי משכיתו: אמרתי אפאיהם׳ אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה להפק׳ וכן חברו מנחם ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפאיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך אאמיצכם במו פי והא״לף התיבונה איכה ראויה בו כלל ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי החולקת תיבה זו לשלש תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: לולי כעס אויב אגור׳ אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית׳ ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלוהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתי בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידינו רמה וגו׳׳ כי אותו גוי אובד עצות המה: ואין בהם תבונה׳ שאלו היו חכמים ישכילו זאת: איכה ירדוף וגו׳׳ יבינו לאחריתם׳ יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל: איכה ירדוף אחד ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם ויי׳ הסגירם׳ מכרם ומסרם בידינו לאיבדר בלע״ז: כי לא כצורנו צורם׳ כל זה היה לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יוכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו׳ כי לא כסלענו סלעם׳ כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים׳ ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם: כי מגפן סדום גפנם׳ מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמות׳ שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אכל בשדמות קדרון: ענבי רוש׳ עשב מר: אשכלות מרורות למו׳ משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמררותהון: חמת תנינים יינם׳ כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים׳ כוסם שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: הלא הוא כמוס עמדי׳ כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא׳ פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי:

בעל הטורים

מזי רעב הזכיר ה׳ דברים ולחומי רשף וקטב מרירי ושן בהמו׳ עם חמת זוחלי עפר׳ כנגד מה שעברו על ה׳ חומשי תור׳ וחמשה כאופי׳ בהושע וחמשה תועבו׳ ראה יחזקאל׳ וכנגד חמשה המקטירים לבעל ולשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים׳ אשביתה מאנוש זכרם׳ סופי תיבות למפרע משה׳ לולי משה בחירו עמד בפרץ׳ ואין בהם תבונה סופי תיבות המן שלא היה בהם תבונה שנהנו מסעודת אחשורוש׳ תבונה חסר יוד׳ לפי שעברו על עשרה דברים שבלא תלמוד לעשות ועברו על עשר דברות׳ אולת

לי נקם

רשי

לי נקם ושלם, עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם, כשתתום זכות אבותם שהן סמוכין עלין: כי קרוב יום אידם, משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו, ומהר יבואו העתידו' להם: וחש, כמו ימהר יחישה עד כאן העיד עליהם משה לדברי ת תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענו' וידעו שאני הודעתים מראש מכאן ואילך העיד ע עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה וגו' ושב יי' אלהיך את שבותך וגו': כי ידין יי' עמו, כשישפט' אותן ביסורי' הללו האמורות ע עליהם כמו כי בם ידין עמים כי זה אינו משמש בלשון ד דהא לתת טעם ל לדברים של מעלה אלא לשו' תחילת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם מ משפטי' הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנח' לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד', כשיראה כי אזלת יד האויב הולכת וחוזק עליה' ואפס בהם עצור ועזוב: עצור, נושע על ידי עוצר ומושל ש שיעצור בהם: עזוב, על ידי עוזב: עוצר, הוא המושל העוצר ב בעם שלא ילכו מ מפוזרי' בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז מיינטינ"ט: עצור, הוא הנושע במעצור המושל: עזוב, מחוזק כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה איך לא עזבה עיר תהילת ואמר הקב"ה עליהם אי אלהימו ע"ז שעבדו: צור חסיו בו, הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: אשר חלב זבחימו, היו אותן אלוהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותים יין נסיכם: יהי עליכם סתרה, אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: ראו עתה, הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא, אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי, עומד כנגדי למחות: עמדי' דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל, הפושעים בי כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה ואמרתי חי אנכי, לשון שבוע' הוא אני נשבע חי אנכי: אם שנותי ברק חרבי, אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק פלנדו"ר: ותאחז במשפט ידי, להניח מדת רחמי' באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, ד"א ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקו' נקם: אשיב נקם וגו', למדו רבותינו בהגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חצין ויש בידו להשיבה כאילו אוחזן בידו שהרי ברק הו' חצו שנאמ' כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלעז יוסטיציא: אשכיר חצי מדם, האויב: וחרבי תאכל, בשרם: מדם חלל ושביה, ואת תהיה להם מעון דם חללי ישראל ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב, משפע תחלת פרעות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל: הרנינו גוים עמו, לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום, שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם

באצרתי ג' חס' וסי' הלא הוא כמוס, כל אשר באצרתי ראו דמלכים, וחברו דישעיה: איה' וסי' נמסר בסדר בראשית; יין י' בלישניהון וסי' במסרא רבתא: ואין אלהים עמדי י"ג פסו' ואין ואין וסי' במסרא רבתא: מראש יד וסי' במסר' רבתא:

לה חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי׃ לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ עֲתִדֹת לָמוֹ׃ כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב׃ וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ׃ אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃ כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃ אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו

גְּנִיזִין לְיוֹם־דִּינָא בְּאוֹצְרָי׃ קֳדָמַי פוּרְעָנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּם בְּעִדָּן דְּיִגְלוֹן מֵאַרְעֲהוֹן אֲרֵי קָרִיב יוֹם תְּבָרְהוֹן וּמְבַע דַּעֲתִיד לְהוֹן׃ אֲרֵי־יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּיהּ וּפוּרְעָנוּת־עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע אֲרֵי־גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִדָּן־דְּתִתְקֵף עֲלֵיהוֹן מַחַת־סַנְאָה יְהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃ וְיֵימַר אָן דַּחַלְתְּהוֹן תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ־רְחִיצִין בֵּיהּ׃ דִּי תְרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן מָגֵן׃ חֲזוֹ כְּעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהָא בַּר־מִנִּי אֲנָא מְמִית וּמְחֵי מָחֵינָא וְאַף־מַסֵּינָא וְלֵית מִן־יְדִי מְשֵׁיזֵיב׃ אֲרֵי־אַתְקֵינִית בִּשְׁמַיָּא בֵּית־שְׁכִנְתִּי וַאֲמַרִית קַיָּם אֲנָא לְעָלְמִין׃ אִם־עַל־חַד־תְּרֵין כְּחֵיזוּ בַרְקָא מִסּוֹף־שְׁמַיָּא וְעַד־סוֹף־שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי־חַרְבִּי וְתִתְקֵף בְּדִינָא יְדִי אָתֵיב פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאַי וּלְבַעֲלֵי־דְבָבַי אֲשַׁלֵּם׃ אַרְוֵי גִירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי תְּקַטֵּיל בְּעַמְמַיָּא מִדַּם קְטִילִין וְשִׁבְיָן לְאַעֲדָאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ סָנְאָה וּבְעֵיל־דְּבָבָא׃ שַׁבַּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּיהּ אֲרֵי־פוּרְעָנוּת־עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע

אבן עזרא

חתום באוצרותי, שלא תגע בו יד רק הוא שמו' להם להנקם מהם: לי נקם ושלם, שם כמו הלא את הקטר והטעם לי הנקם ולי השלם לשלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם, והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם לעת כמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול: כי קרוב, ואל יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם: וחש עתידות למו, וחש כל אחד מהם מהעתידות כמו בנות צעדה או חש יום עתידות והראשון נ נכון ומלת חש מהשניים וטעם עתידות הרעות העתידות לבא עליהם: כי ידין יי' עמו, יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה ריבי: יתנחם, פירשתיו: אזלת יד', אזלת יד ישראל והטעם הכח והתי"ו תחת הה"א כי גם שתיהן סימני הנקבה וכן נשבת לנשיא: ואפס עצור ועזוב, כאשר יהיו השבים רבים ילקחו מהם ויעזבו מהם ועתה כמעט יאבד הכל: ואמר, האויב: צור חסיו בו, כאשר פירשתי: יאכלו, כדברי האויבי שחשבו כי העולות מאכל לשם וכן בלשון רבים כדבריהם על כן כתו' אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי: יין נסיכם, כמו ונסכו יין ויהיו שני שמות יש אומרי' יין מלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין ה העולה והראשון קרוב אלי: ויעזרכם, כמו ברכנוכם ואם תאמרו שהוא אחד יסתירכם מהצרות הבאות: אני אני, פעמי' כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אשנה והוא הנכון כי אין עמו פועל אני הוא שהמתי את ישראל ואני אחיה אותם והנה הם לא נכלו ואין מציל א אתכם מידי גם אתם מידי על עשותי את המשפט בכם ורבים אמרו כי מזה הכתוב כלמוד חיי העולם הבא והעד שאמר בתחלה אמית ואחר כך אחיה וכן יי' ממית ומחיה והעד יי' מוריד שאול ויעל ואחרי' אמרו מפסוק ואך את דמכם ל לנפשותיכם גם וצדקה תהיה לנו כי היא חייך בעולם הבא ואורך ימיך בעולם הזה למען ייטב לך ור' האיי ז"ל אמר כי לא הוזכר הכתו' לפרש דבר העולם הבא כי היה ידוע בהעתקה ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העולם הבא לא יבינו אחד מני אלף כי עמוק הוא ושכר העול' הבא תלוי בדבר הנשמה והנה הוא חלף עבודת הלב ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כח לנכח הכרובים והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה וכן אחר כבוד תקחנו והנה עם שניהם לקיחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין: כי אשא אל שמים ידי, שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמים ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי, כאשר אני חי כן אעשה זה: אם שנותי, מפעלי הכפל כמו וחנותי לבני בטני מגזרת חץ שנון: ותאחז במשפט ידי, החרב משפט גבור מלחמה, אשיב נקם, טעם אשיב כאשר עשו לישראל וכן אשלם: מדם חלל, פי' אשכיר וטעם ושביה השבועים: מראש, פי' תאכל בשר וטעם מראש להתית הראש: פרעות, כמו בפרוע פרעות גם קדמונינו אמרו הכפלע: הרנינו גוי' עמו, אז ישבחוהו כאשר יקום השם דמם ויש אומ' מגז' ותעבור הרנה והטעם הכרזו והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו: וכפר

בעל הטורים

אזלת יד בגימטריא זו גלות · כי יראה כי אזלת יד בגימט' אין בם תורה · כי אני אני הוא אני א אמית ג' פעמים אני כנגד ג' גליות · ואני כנגד גלות רביעי · דכתיב ואני בתוך הגולה לומר שבכל הגליות הקב"ה עמנו להצילנו · ואין מידי מציל מידי בגימ' דין שאין ניכול מיום הדין · ואמרתי חי אנכי לעולם · לעלם כתיב חסר וי"ו לאחר ששה אלפים שנה שלא יהיה השגב לבדו שנתחסר וי"ו ששה ימי' כדונין הרשעים · וחרבי אותיות חרב ו'· לומר לך שחרבו של הקדוש ברוך הוא יש לה ו' פנים כ כדאיתא במדרש ש שוחר טוב · נקם ברית לנקום על כל מנוה ומנו' שנכרתו עליה ו' בריתות · ולכך ו' פעמי' חרב בפרשת יורדי בור · ד' פעמים נקם ב בפרשה וכנגדם אמ' דוד ד' פעמים על אכה ול' פעמים שנה אלי · כ"ב פסוקים בהאזינו ולפי ש שעברו עליהם לכך לא עבר איש ביהודה כ"ב שנה · כי

רק ב׳ וסימ׳ והבור רק אין בו מים׳ כי לא דבר רק הוא מכם׳ וא׳ בכה יהיה נעור ורק: ובדבר הזה ב׳ וסי׳ אינכם מאמינים׳ תאריכו ימים על האדמה: תאריכו ג׳ ומלאים וסי׳ למען תאריכו ימים׳ ובדבר הזה תאריכו׳ על מי תרחיבו פה תאדיכו לשון: ויאסף ז׳ ה׳ מלעיל וסימ׳ נמסר בסוף סדר חיי׳ וב׳ מלרע וסימ׳

וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן: וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר: עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה: וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו: עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

(מסורה: ל״ב · ל׳ כתול׳ ולאיכון ג׳ · ל׳ כתול׳ · ל׳ כתול׳ וחס׳ · ג׳ כתול׳ · ב׳ איככם מאמיכים ג׳ · י׳ חס׳ לאמר · ט״ו וכל׳ הכרמל דכו · ל׳ · ה׳ מ״ל · ה׳ ג׳ מלעיל וב׳ מלרע · ה׳ · לא״ מ״ל ול׳ מ״ל בתורה)

וּפוּרְעָנוּתָא יָתֵיב לְסָנְאוֹהִי וִיכַפַּר עַל־אַרְעֵיהּ וְעַל־עַמֵּיהּ: וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת־כָּל־פִּתְגָּמֵי תֻשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר־נוּן: וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת־כָּל־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וַאֲמַר לְהוֹן שַׁוּוֹ לִבְּכוֹן לְכָל־פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהִיד בְּכוֹן יוֹמָא דֵין דִּי תְפַקְּדִנּוּן יָת־בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת־כָּל־פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא: אֲרֵי לָא־פִתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל־אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת־יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ:

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימַר: סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּי בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דִּי עַל־אַפֵּי יְרֵיחוֹ וַחֲזִי יָת־אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא: וּמוּת בְּטוּרָא דִּי אַתְּ סָלֵיק לְתַמָּן וְאִתְכְּנֵשׁ לְעַמָּךְ כְּמָא דִּי־מִית אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנֵשׁ לְעַמֵּיהּ: עַל דִּי שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא־דְצִן עַל דִּי לָא־קַדֵּשְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

ויאסף משה אל המחנה׳ ויאסף כל איש ישראל:

אבן עזרא

וכפר אדמתו עמו׳ יא שהוא חסר ויו והטעם וכפר אדמתו ועמו וכדרש כי הארץ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק איננו מטע׳ המקום ועוד כי האדמ׳ לשון נקבה והה״א העד הנאמן ותחתיו הת״ו והנה איננו וכפרה ולפי דעתי שפי׳ שהעם יכפר על האדמה כי כן מצאנו אבני׳ שחקו מים גם נמצא כפור בלא מלת על כמו וחטא אותו וכפרתהו והטעם כי ישראל יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישר׳ בעבו׳ הדם שסופך בה כמו ולארץ לא יכופר והוא דבר ב בטעם המקום או פי׳ וכפר כמו וטהר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות וטהרו את הארץ והנה ישראל יטהרוה: ויבא משה׳ להורות כי אחר שהלך אל כל שבט ושבט וגם בבואו אל אהל מועד וגם נקהלו אליו כל בני ישראל אז דבר השירה הזאת: הוא והושע בן נון׳ כמו אז ישיר משה ובני ישראל גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישר׳ יודעין אותו כי מי ידע שכנה שמו משה יהושע כי אם קריאי מועד לבדם ולכך הדרש ידוע׳: כי הוא חייכם׳ כטעם יראת יי׳ תוסיף ימים ועוד שתהיו בארץ טובה ולא בגלות: בעצם היום הזה׳ היום שאמר השירה: ומות׳ לתקן עצמו כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש וככר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור במלת ויאסף: אשר

בעל הטורים

כי לא דבר רק הוא׳ תגין על הקוף לומר שאפילו על התגין של תורה תילי תילים של הלכו׳׳ רק שנים במס׳ והבור רק כי לא דבר רק הוא׳ לומר כמו שהבור רק ואינו מתמלא מ מחולייתו כן התורה לא יוכל אדם ל להתמלאת ממנה׳ וידבר יי׳ אל משה בעצ׳ עשרה דסמיכי בלא לאמר׳ כנגד י׳ דורות׳ כאשר מת אהרן בגימטריא הן בנשיקה מת אהרן׳ הכרכה

רשי

ונקם ישיב לצריו׳ על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה ואומר מחמס אחיך יעקב וגו׳: וכפר אדמתו עמו׳ ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר׳ לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו אכחיכיה לרגזיה: וכפר אדמתו׳ ומה היא אדמתו׳ עמו׳ כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית יי׳ ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב׳ בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא יי׳ פעל כל זאת כי גוי אובד עצה המה אבדו תורתי שהיא להם עצה ככול׳ ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדף אחד מן האומו׳ אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צור׳ הכל כמו שפירשתי עד תכלית ורבי נחמיה דורשה כלפי האומות כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבנו פלילים: כי מגפן סדום גפנם׳ של אומות: ומשדמות עמור׳ וגו׳׳ ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי: ענבימו ענבי ראש׳ הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמירם לפיכך אשכלו׳ מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני: חמת תנינים יינם׳ מוכן להשקותם על מה שעושין להם: כמוס עמדי׳ אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד יי׳ וגו׳: לעת תמוט רגלם׳ כענין שנאמר תרמסנ׳ רגל: כי ידין יי׳ עמו׳ בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון ייסורין אלא כמו פי יריב את ריבם מיד עושקיהם: כי יראה כי אזלת יד וגו׳׳ ואמר אי אלהימו והאויב יאמ׳ אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את ה הפרוכת כענין שנאמ׳ ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו יי׳ אלהיך: ראו עתה כי אני וגו׳׳ אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין מידי מציל׳ שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: כי אשא אל שמים ידי׳ כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו אלא למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה ואלא מלמטה: ידי׳ מקום שכינתי כמו איש על ידו והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים׳ מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותן: אם שנותי ברק חרבי׳ הרבה אם יש שאיכם תלויין כשאשנן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו׳ כמו שפירשתי למעלה: הוא והושע בן נון׳ שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה ונתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהיה דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להריס ראש ולמה קוראו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע״פ שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו: שימו לבבכם׳ צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך והרי דברים קל וחומר ומה תבנית הבית שהוא׳ נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין דברי תורה שהן כהררין תלויין בשערה על אחת כמה וכמה: כי לא דבר רק הוא מכם׳ לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם׳ דבר אחר אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגו׳ לפי שאמרה איני כדי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו: וידבר יי׳ אל משה בעצם היום הזה׳ בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא יי׳ לפי שהיו מצריים אומרים מכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב״ה הריני מוציאן בחצי היום וכל שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השלו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום וכו׳: כאשר מת אהרן אחיך׳ באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בכבודו אמר לו משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: על אשר מעלתם בי׳ גרמתם לי שלא אתקדש אותי׳ נרמתם לי שלא אתקדם אמרתי לכם ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן:

כי

כי מנגד · מרחוק תרא' וגו' כי אם לא תראנ' עכשו לא תראנ' עוד בחייך : ושמה לא תבא · וידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומ' לך עלה וראה:

וזאת הברכה · לפני מותו · סמוך למיתו שאם לא עכשיו אימתי: ויאמר יי' מסיני בא · פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא · יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנ' לקראת האלהים למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו · שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע להם מהר פארן · שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה לישרא': מרבבות קדש · ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רוב' ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו : אשדת · שהית' כתובה מאז לפניו באש שחורה על גבי אש לבנ' נתן להם בלוחו' כתב יד ימינו · ד"א אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש : אף חובב עמי' · גם חבה יתירה חבב את השבטי' כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקב"ה ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך: כל קדושיו בידיך · נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנ' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיי' את יי' אלהיך: והם תוכו לרגליך · והם ראויים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגליך בסיני : תוכו · לשון פעלו הותוכו לתוך מרגלותיך : ישא מדברותיך · נשאו עליהם עול תורתך : מדברותיך · המ"ם בו קרוב ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואשמע קול מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמ' להם טישפור"פלידורש בלע"ז ואנקלום תרגם שהיו נסעים על פי דבריך והמ"ם בו שימוש משמשת לשון מן · ד"א אף חובב עמים אף בשעת חבתן של אומות העולם שהראיתה לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם : כל קדושיו בידך · כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תוכו לרגליך · והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך : ישא מדברותיך · מקבלין גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם תורה אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: ויהי · הקב"ה בישורון מלך תמיד עול מלכותו עליהם בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי · כמו כי תשא את ראש ראויין אלו שאברכם · דבר אח' בהתאסף בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניה' הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם : יחי ראובן · בעולם הזה: ואל ימות · לעולם הבא שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר · נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כמנין שנ' וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שני' עשר שלא יצא מן המנין : וזאת ליהודה · סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנאמר אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם וגו' ולא עבר זר בתוכם ועוד פירשו רבותינו שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלי' בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו' : שמע

ואת הברכה · אשר לא קדשת' פירשתיו: אל הארץ · פירושו ושמה : הברכ' כברכ' יעקב: איש האלהי' להודיע כי בנבוא' ברך את: לפני מותו · סמוך למותו והטע' ביום מותו · ויאמ' הגאון ז"ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני ואמ' סיני כי מסיני כמו בסיני וכן משעיר: מרבבות קדש · הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה : אש דת למו · התורה שנתנ' באש וברק ואמר כי טעם יי' מסיני בא דרך תפלה כאומ' אתה שבאת בסיני והנחלת תורה יחי ראובן וזה רחוק כי היה ראוי להיות החיה ואל תמית וחסירי אמונה אמרו כי טעם משעיר על דת אדום ופארן על דת ישמעאל ואלה תועים הלא ראו כי לא החל בתחלה כי אם לברך ישר' לבדם וכן כתוב אשר ברך משה איש האלהים את בני ישרא' ואמר וזרח משעיר למו שפירושו להם כמו ואין למו מכשול והנכון בעיני שהפרשה היא ברכה כלל לכל ישראל ואחר כך פרט לכל שבט ושבט ואחר כן כללם במקום אין כאל ישורון והנה מצאנו שאמר' דבורה יי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום והנה אין שדה אדום הר כאשר אמר הגאון כי שלשה הרים הם כמוכים או לנכח ובספר תהלות אלהי' בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה ואחרין כתוב ארץ רעשה ובצעד השכינה בישימון לא היה יום מתן תור' כי אחר מדבר פארן בא בישימון ואמר חבקוק אלוה מתימן יבא שהוא מבני אדום תימן אומר כטעם משדה אדום והנה הכל במלחמות ידבר והעד יקום אלהים יפוצו אויביו וכאשר יושיע השם את עבדיו ידמה הכתיב רדת עזר מהשם והארץ תמוג וההרים ימסו והשמים ירעשו והעד בשירת דוד ותגעש ותרעש הארץ וטעם זה סיני פירשתיו במקומו וכן הוא הפירוש השם בא והטעם הכבוד שנכנס בישראל ותחלת הכנסו מסיני וזרח משעיר והטעם כל השנים שהיו ישראל במדבר לא הראה השם גבורה בעמי' עד בא ישראל אל שדה אדום וכן כתוב בהררם שעיר רד איל פארן והנה הם קרובים שעיר ופארן והטע' מפורש כי ממקום שעיר כאשר באו לשעיר אז זרח הכבוד לישראל והופיע מהר פארן והטעם כפול כי פה הראה יפעתו : ואתא מרבבות קדש · על דעתי שהוא דבק עם מימינו והטעם שבא אם מרבבות קדש מימין השם לשבב ישראל כטעם סוסי אש ורכב אש סביבות אלישע וטעם דת שעומדת תמיד: אף חובב · מגזרת ארמית מלשון והייתם לי סגולה ועמי' הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך עמים הר יקראו: וכל קדושיו · בני לוי: בידך' שהם סביבות הארון : והם תכו לרגלך · ילכו על דרכך וטעם בידך שתשמר': ישא מדברותיך · כי הם ילמדו התורה והם המעתיקי' על תורה שבעל פה · ישא כל אחד ואם הם רבים · וטעם מדברותיך כי אשר דברת ישאו כי הם נושאי התורה כי גם הם ישאו את הארון וטעם ישא כמו לא תשא שמע שוא: תכו · בלא אח וים אומרים מלשון מתוך כאילו הולכים בתוך רגלך ואחרי' אומרי' כי התי"ו במקום הא' כתי"ו תרגלתי לאפרי' כטעם אפילו שיתכו בשבילך לא יעזבו דבריך וזה רחוק והנכון שהוא כמו כמשכו והטעם שילכו אל המקו' ששם הארון שהוא הדום רגלי השם וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת אש סביב ישראל והיה סגולתו והלוים יורו התורה תמיד: תורה צוה לנו משה · זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירום' בידינו ויהיה למ"ד לנו יוסף עציו ואחר עיוו וכן הוא מורשה לקהילת יעקב כמו והנבוא' עולד הנביא ויהי מורש' מורשה קהלת יעקב: מלך · הוא משה ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו והטעם כי הוא היה כמלך והתאספו אליו ראשי השבטים ויחזיק זה הפירוש שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים שהם לפי דעתי כל קדושיו בידיך ואל כל זקני ישראל זהו בהתאסף ראשי עם גם שם כתוב הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם · ויאמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי המלך רמז לתורה וכן היה מפרש אין מלך בישראל : יחי ראובן · הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם לעד גם נשיאם נהרג או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממנו ולא היה בשבט שמעון גדול כמותו ואם יטעון טוען למה בירך ראובן התשובה כי יעקב ברכו והברכה היא אל תותר שיהיה כאחד מאחיו ואחר ראובן הזכיר יהוד' שהוא בעל דגל והוא עולה בתחלה למלחמה ואחר כן לוי ואחריו בנימין בעבור היות הלויים דרים בירושלם שהיתה בין יהודה ובין בנימין כן כתיב ואחר כן שבט יוסף שלא יאחרנו וכבר הקדים אחיו הקטן ואחר כן זבולון בעבור שהוא כלאם ואחר כן יששכר וכאשר תמו בני הגבירות החל מגד שהוא עם דגל בני הגבירות ואחר כן דן שהוא בעל דגל ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר: יחי ראובן · תפלה ואל ימות שיתכן שיהיה כבן אדם לחיות שנים קצובות וימות: ויהי מתיו מספר · ואל יהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ובית באל שדי אשר פירשתי רבים כי יתכן שיחיה לעולם ויהיו מעטים וכל דבר שיספר הוא מעט · וכן ואני מתי מספר וזאת ליהודה וכן אמר ליהודה · שיחיה ולא ימות והוסיף עוד שמע יי' קול יהודה בבאו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה : ואל

וזאת יו רפ וסימ' נמסר בריש סדר תרומה : ברך יב וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן ז' גבי ברך יי' את בית עובד : לפני מותו ד' וסימ' נמסר בסדר תולדות : הופיע ג' ומלאים וסימ' הופיע מהר פארן · מציון מכלל יופי · אל נקמות יי' :

נ כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

נ אֲרֵי מִלְּקֳבֵל תֶּחֱזֵי יָת־אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵעוֹל לְאַרְעָא דִּי־אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

פרשה

פרשה

לג

א **וְזֹאת** הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשְׁדָּת לָמוֹ׃ אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃ תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃ ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ ס וְזֹאת לִיהוּדָה

וְדָא בִּרְכְתָא דִּי בָרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ מִסִּינַי אִתְגְּלִי וְזִיהוֹר יְקָרֵיהּ מִשֵּׂעִיר אִתְחֲזֵי־לָנָא אִתְגְּלִי בִגְבוּרְתֵיהּ עַל־טוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּיהּ רִבְבַת קַדִּישִׁין כְּתַב־יְמִינֵיהּ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא אוֹרָיְתָא־יְהַב לָנָא׃ אַף חַבִּבִנּוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל־קַדִּישׁוֹהִי בֵית־יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּקִנּוּן מִמִּצְרָיִם וְאִנּוּן דְּמִדַּבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ נָטְלִין עַל־מֵימְרָךְ׃ אוֹרָיְתָא יְהַב־לָנָא מֹשֶׁה מְסָרַהּ יְרוּתָא לִכְנִשַׁת יַעֲקֹב׃ וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ יְחִי־רְאוּבֵן בְּחַיֵּי־עָלְמָא וּמוֹתָא־תִנְיָנָא לָא־יְמוּת וִיקַבְּלוּן־בְּנוֹהִי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן׃ וְדָא לִיהוּדָה ואמר

בעל הטורים

הברכה

לעיל מיניה כתי' אשר אני נותן לבני ישראל וסמיך ליה וזאת הברכה לומר אני מסכים על ברכתם· וזאת הברכה בגימ' זו היא התורה· נוכו' התול ברכם· משה איש האלהים· ל"ת מלה וס"ת משה· וזהו יי' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים שאמר תנו לו מאה ברכות בכל יום ובכל ברכה וברכה י' זהובי' הרי אלף· לכך אמר יוסף השם עליכ' ככם אלף פעמים משלי· ויברך אתכם משלו· הפסיק מתחיל ומסיים בנו"ן לומ' שבירך י"ב שבטי'· וזרח משעיר ג' וזרח כחסך וזרח השמש וזרח משעיר שגגלה לעשו לקבל התורה ולא רצו· על כן וזרח כחסך שנעשבו ונהפך להם לחשך ולאפלה· אבל ישראל שקבלוה וזרח כחשך שנאמר נגות יי' נגה מאירת עינים· הופיע ג' הופיע מהר פארן· בציון מכלל יופי אלהי' הופיע· אל נקמות הופיע· אל נקמות יי' אבל ישראל שקבלוה זכו מה שנ' מציון מכלל יופי אלהים הופיע· מרבבות ב' ואתה מרבבות קדש· לא אירא מרבבות עם· למה כי יי' אתה מרבבות קדש לעזרני· אף חובב עמים· בגימ' בגרי' · שאף גרים העתידין להתגייר עמדו בסיני· וכן את אשר ישנו פה ס"ת תורה· שכלם היו שם בעת מתן תורה ואמר בלשון אף ימשים דאיירי בכעלי יסורים שמתייסרים על דברי תורה· קדשיו ב' כל קדשיו בידיך· יראו את יי' קדושיו· למה יראו את יי' קדשיו כי כל קדושיו בידיך· תכו ב' כמס' והם תכו לרגליך· על מה תכוי· מה התם לשון הכאה· אף הכא לשון הכאה· לומר שהם מוכים ולהכנס ללכת אחריך· תוכו לרגליך ישא מדברותיך· ר"ת תלים שעל כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות· מורשה ב' במסור מורשה קהלת יעקב ונתתי אותה לכם מורשה והיינו וייתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצורו· ל"א זהו שאמרו חז"ל התורה אינה ירושה לך כמו התם ונתתי אותה לכם מורשה אני יי' מורישם ולא יורשים· אף הכא כמו קהלת יעקב· משו' דכתיב ביעקב איש תם יושב אהלים מה טובו אהליך יעקב· אימתי התורה מתקיימ' כשמתאספי' קהלת יעקב: שמע

ראיתי ב׳ וסימ׳ ויצא האחד מאתי׳ האמ׳ לאביו ולאמו׳ וחד וראיתיו מגיע אצל האיל: יקומון ז׳ וסימ׳ ומשנאיו מן יקומון׳ ואכלם ואמחצם׳ יחיו מתיך׳ יקומון עדי חמס׳ נהר דינור נגיד ונפיק׳ ד׳ מלכין יקומון׳ עשר מלכין׳ וחד כושל יקימון מליך: תבואת ז׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויגש: שכני ד׳ וסימ׳ ורצון שכני

וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ ס

וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה׃ הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃

לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס

וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃ וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה׃ ס

וְלִזְבוּלֻן אָמַר

וַאֲמַר קַבֵּל יְיָ צְלוֹתֵיהּ דִּיהוּדָה בְּמִפְּקֵיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא וּלְעַמֵּיהּ תְּתֵיבִנֵּיהּ בִּשְׁלָם יְדוֹהִי יַעְבְּדָן לֵיהּ פּוּרְעָנוּתָא בְּסָנְאוֹהִי וְסָעִיד מִבְּעִיל דְּבָבוֹהִי הֲוֵי לֵיהּ׃ וּלְלֵוִי אֲמַר תֻּמַּיָּא וְאוּרַיָּא אַלְבֵּשְׁתָּא לְגַבְרָא דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִיד קֳדָמָךְ דִּי דְנַסִּיתוֹהִי בְּנִסֵּתָא וַהֲוָה שְׁלִים בְּחַנְתּוֹהִי עַל־מֵי מַצּוּתָא וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימָן׃ דְּעַל אֲבוּהִי וְעַל־אִמֵּיהּ לָא רַחֵם כַּד־חָבוּ מִן־דִּינָא וְאַפֵּי אֲחוֹהִי וּבְנוֹהִי לָא נְסַב אֲרֵי נְטַרוּ מַטְּרַת־מֵימְרָךְ וּקְיָמָךְ לָא אַשְׁנִיו׃ כַּשְׁרִין אִלֵּין דְּיַלְּפוּן דִּינָךְ לְיַעֲקֹב וְאוֹרַיְתָךְ לְיִשְׂרָאֵל יְשַׁוּוֹן קְטוֹרֶת־בּוּסְמִין קֳדָמָךְ וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל־מַדְבְּחָךְ׃ בָּרֵיךְ יְיָ נִכְסוֹהִי וְקוּרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְּסָנְאוֹהִי וּדְבַעֲלֵי־דְבָבוֹהִי דְּלָא יְקוּמוּן׃ לְבִנְיָמִן אֲמַר רְחִימָא דַּיְיָ יִשְׁרֵי לְרוֹחְצָן עֲלוֹהִי יְהֵי־מָגֵן עֲלוֹהִי כָּל־יוֹמַיָּא וּבְאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא׃ וּלְיוֹסֵף אֲמַר מְבָרְכָא מִן־קֳדָם־יְיָ אַרְעֵיהּ עָבְדָא מַגְדְּנִין מִטַּלָּא דִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וּמִמַּבּוּעֵי־עֵינָוָן וּתְהוֹמִין דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע׃ וְעָבְדָא מַגְדְּנִין וַעֲלָלָן מִיבּוּל שִׁמְשָׁא וְעָבְדָא מַגְדְּנִין מֵרֵישׁ־יְרַח בִּירַח׃ וּמֵרֵישׁ טוּרַיָּא בְּכִירַיָּא וּמִטּוּב רָמָן דְּלָא פָסְקָן׃ וּמִטּוּב אַרְעָא וּמְלָאָהּ וְרַעֲוָא לֵיהּ דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא וְעַל־מֹשֶׁה אִתְגְּלִי בְּאַסְנָא יֵיתְיָן כָּל־אִלֵּין לְרֵישָׁא דְּיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַּאֲחוֹהִי׃ רַבָּא דִּבְנוֹהִי זִיוָא לֵיהּ וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לֵיהּ מִן־קֳדָם־תּוּקְפָא וְרוּמָא דִּילֵיהּ בִּגְבוּרְתֵּיהּ עַמְמַיָּא יְקַטֵּל כַּחֲדָא עַד־סְיָפֵי אַרְעָא וְאִנּוּן רִבְוָתָא דְּבֵית־אֶפְרַיִם וְאִנּוּן אַלְפַיָּא דְּבֵית־מְנַשֶּׁה׃ וְלִזְבוּלֻן אֲמַר חֲדִי

סנה׳ שכני בחגוי הסלע תפשי דירמיה׳ וחברו בחגוי סלע מרום שבתו דתרי עשר׳ שכני לבדד יער׃

אבן עזרא

ואל עמו תביאנו׳ אל המחנה אשר בגלגל או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב: רב לו׳ יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו כי אם עזרת השם לבדו ויש אומרים מלשון מריבה והטעם ידיו יריבו בעדו ואחרים אמרו כמו ובׇרקי׳ רב מגזרת ורבו: וללוי אמר׳ בעבור לוי אמר לשם כמו אמרי לי אחי הוא: לאיש שהוא חסידך׳ לאיש שהוא חסידך: אשר נסיתו במסה׳ שם כמו בנסיון והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ מדבר מריבה שבכל העכשתו עליו גם זה יחזיק פירושי בדבר העגל כי לכבוד השם עשהו׳ וטעם תומיך ואוריך שיהיו תמיד לו ולזרעו: האומר׳ על השבט ידבר כמו שמואל שבא כאשר נגמל אל בית יי׳ להרגילו: ואת בניו לא ידע׳ יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם: כי שמרו אמרתך׳ כמו שמרו עלותיו וחק כתן למו על שירים לישראל ויש אומרים על דבר מי ליי׳ אלי: ישימו קטורה׳ הכהנים מהם: וכליל׳ היא העולה: ברך יי׳ חילו׳ הבכורים והמעשר: ופעל ידיו׳ הקרבנו׳: מחץ מתנים׳ הטעם מחץ קמיו: מן יקומון׳ מן אשר יקומון עליהם כמו ליש מכסים: לבנימן אמר׳ בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון בנימין לבטח על השם והשם שוכן בין כתיפיו: חופף עליו׳ על הכבוד שהיה דר בירושלם בחלק בנימין כי כן כתוב׳ וטעם בין כתפיו באמצע נחלתו או שהיה נראה גם להיו׳ דבק עם חופף: ממגד׳ שיתנו השמים: תבואות שמש׳ כי תבואות הזרע והכרם תלויה בשמש: גרש׳ מגזרת ויגרשו מימיו והוא שיעשה באויר בלאותו כי אין חומו ככח השמש׳ ואמר ירחים בעבור שיתחדשו והם רבי׳ בשנה אחת: ומראש׳ הטעם וממגד ראש הררי קדם: גבעות עולם׳ כפול: וממגד ארץ׳ כפול ארץ המישור: ומלואה׳ מאשר היא מלאה: ורצון שכני סנה׳ הוא השמים: תבואתה׳ הברכ׳ הזאת והתחברו שנים סימנין התי״ו וההא כמו עזרתה ישועתה בברתה ובעבור שהזכי׳ התבואה דמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא ראשית אונו: הדר לו׳ נוף גדול והטעם ימספר רב: וקרני ראם׳ בכח: רבבות אפרים׳ כדברי יעקב: שמח

בעל הטורים

שמע יי׳ קול׳ ל״ת בגימ׳ יהושפט ס שהתפלל על יהושפט במלחמ׳ רמות גלעד׳ ידיו רב לו ס״ת בגימ׳ דוד׳ ואת בניו חסר יו״ד שלא היה בו׳ כשיכנס׳ יורו משפטיך ליעקב שיפוצו בכל ישראל ללמוד תורה וכן א׳ אמר יעקב ואפיצם בישראל׳ ישימו קטורה בגימ׳ כמו מעשיר׳ וכליל ב׳ וכליל על מזבחך׳ או תחפוץ זבחי צדק עולה ו וכליל׳ לעמ׳ שזר מקרב כבמה איכו זבחי צדק אלא מה שקרב בפנים על יד כהן וזהו וכליל על מזבחך או תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל׳ ופועל ידיו תרצה׳ בגימ׳ שירות׳ ישכן לבטח׳ לאחר שיטרוף האומות׳ ישכן לבטח כזאב׳ וכן ברכו יעקב׳ ולערב יחלק שלל במנוחה׳ ובין כתפיו בגי׳ ו בירושלם׳ בין כתפיו שכן וליוסף רמז כי בתחלה יהיה ב בחלקו של יוסף שעכן שילה׳ שמח

רשי

שמע יי׳ קול יהודה׳ תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושי׳ ויהושפט מפני העמוני׳ וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו׳ לשלום מפני המלחמה: ידיו רב לו׳ ירי׳בו ריבו ינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה׳ על יהושפט נתפלל על מלחמת רמות גלעד ויזעק יהושפט ויי׳ עזרו׳ ד״א שמע יי׳ קול יהודה כאן רמז ברכה לשמעון מתו׳ ברכותיו של יהוד׳ ואף כשחלקו ארץ ישר׳ נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנ׳ מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון: וללוי אמר׳ ועל לוי אמר: תומיך ואוריך׳ כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה׳ שלא נתלוננו עם שאר המלינים: תריבהו וגו׳׳ כתרגו׳׳ ד״א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורי׳ אהרן ומרים מה עשו: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו׳ כשחטאו בעגל ואמרתי מי ליי׳ אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו ואי אפשר לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנ׳ כל בני לוי: כי שמרו אמרתך׳ לא יהיה לך אלהים אחרי׳: ובריתך ינצורו׳ ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם: יורו משפטיך׳ ראויין אלו לכך: וכליל׳ עולה: מחץ מתני׳ קמיו׳ מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמ׳ ומתניהם תמיד המעד ועל המעוררין על הכהונה אמר כן׳ ד״א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היוני׳ ונתפלל עליה׳ לפי שהיו מועטין שני׳ עשר בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמ׳ רבבו׳ לכך נאמר ברך יי׳ חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון׳ מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: לבנימין אמר׳ לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגו׳ ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו׳ מכסה אותו ומגין עליו: כל היום׳ לעולם ומשנבחרה ירושלם לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן׳ בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאית׳ בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: מבורכת יי׳ ארצו׳ שלא היה׳ בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממגד׳ לשון עדני׳ ומתק: ומתהום׳ שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטי׳ ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב׳ ד״א וממגד תבואות שמש שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים׳ יש פירו׳ שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין: גרש ירחים׳ שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: ומראש הררי קדם׳ ומבורכת מראשית בישול הפירו׳ שהררים מקדימין לבכר בישול פירותיה׳ דבר אחר מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרי׳: גבעו׳ עולם׳ גבעו׳ העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: ורצון שוכני סנה׳ ותהא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוחו של הקב״ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון׳ נחת ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה׳ ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו׳ שהופרש מאחיו במכירתו: בכור שורו׳ יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנ׳ אף אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל: בכור׳ מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו׳ שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר׳ נתון לו שנאמר ונתת מהודך עליו: וקרני ראם קרניו׳ שור קשה ואין קרניו נאות ראם קרניו נאות ואין כוחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ׳ שלשים ואחד מלכים אפשר שכלם מארץ ישראל היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בארץ ישראל שחשובה לכלם היא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים: והם רבבות אפרים׳ אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה׳ הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וגו׳: ולזבולן אמר׳ אלו חמשה שבטים שברך באחרונה זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח

רשי

שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך · זבולן ויששכר עשו שותפות זבולן יושב לחוף ימים ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה : שמח זבולן בצאתך · הצלח בצאתך לסחורה : ויששכר · באהליך · הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיה מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקין בכך ועל פי קביעו' עתיה' ועבוריה': עמים · של שבטי ישר' : הר יקראו · להר המוריה יאספו כל אסיפה על ידי קריאה היא ושם יזבחו ברגלי' זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו · יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה : ושפוני טמוני חול · כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולן היה כמו שאמו' במסכ' מגילה זבולן עם חרף נפשו למות · משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרע' זבולן על חלקו לאחי נתת שדות וכרמים וכו' : ושפוני · לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית וספון בארז ותרגומו ומטלל בכיורי ארזא · ד"א עמים הר יקראו על ידי פרקמטיא של זבולן תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והן אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהגוים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והן אומרין אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו · זבולן ויששכר היה נותן להם ממון בשפע : ברוך מרחיב גד · מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח : כלביא שכן · לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל באריות שכל סמוכים לספר צריכים להיות גבורים : וטרף זרוע אף קדקד · הרוגיהן היו ניכרין חותכין הראש עם הזרוע במכה אחת : וירא ראשית לו · ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ : כי שם חלקת · כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה : ספון · אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו : ויתא · גד: ראשי עם · הם היו הולכין לפני החלוץ בכיבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגו' : צדקת יי' עשה · שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו · דבר אחר ויתא משה ראשי עם : צדקת יי' עשה · על משה אמור : דן גור אריה · אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו באריות: יזנק מן הבשן · כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן · דבר אחר מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומו' תחלה נטלו בצפונית מערבי' עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפוני' מזרחי' שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של ארץ ישראל ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של ארץ ישראל כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויבואו וילחמו עם לשם וגו' יצא גבולם מכל אותה הרוח שהתחילו לנחול בה: שבע רצון · שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה : ים ודרום ירשה · ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות : ירשה · לשון צווי כמו עלה רש והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל : ברוך מבנים אשר · ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד : יהי רצוי אחיו · שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה · דבר אחר יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנ' בדברי הימים הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחי' בשמן זית : וטובל בשמן רגלו · שהיה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד כו' כדאיתא במנחות : ברזל ונחשת מנעליך · עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלין אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת · דבר אחר ברזל ונחשת מנעליך ארצכם נעולה בהרים שחוצבים בהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל : וכימיך דבאך · וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטים · דבר אחר וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים שאתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות דובאות כסף לארץ ישראל שתהא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקולנט הכסף והזהב כלה מהם שהן מזובות אותו לארצכם : אין כאל ישורון · דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם : רוכב שמים · הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים :

מענה

אבן עזרא

שמח זבולן בצאתך · למלחמה וכן זבולן עם חרף נפשו למות : באהליך · כמו וירא מנוחה כי טוב : עמים הר יקראו · בעבור שזבולן דר לחוף אניות יהיה עשרו רב וזהו כי שפע ימים יינקו והוא מגזרת שפעת גמלי' : ושפוני טמוני חול · אין לו אח וטעמו כמו טמוני וכן אדמת עפר והטעם שיהא להם עושר רב עד שיטמנהו בחול ובעבור עשרם יבואו רובם אל הר השם לזבוח זבחי תודה לשם : מרחיב גד · דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואי' מי יכל לו : וירא ראשית לו · הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל : כי שם חלקת · כמו חלק ומחוקק הוא הגדול והשליט כמו לבי לחוקקי ישראל וספון כמו וספון בארז בתוכם ספונים שטעמו שהם ספונים וכן קירות הספון והטעם כי ראה ארמונים ספוני' שהיו חלק גדולי האמורי: ויתא · חסר אל"ף והטעם שבאו ראשי גד עם ישראל אלופי צבא ומשה ראה זה בנבואה: צדקת יי' עשה · שמלא בידו את אשר דבר בפיו שנדרו בני גד שיבאו עם ישראל להלחם עם א' אויביהם ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם ולא תמצא כן בבני ראובן : יזנק · אין לו חבר במקרא והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן: שבע רצון · שם התאר וכן הוא יהיה שבע רצון: ים ודרום · שנחלתו יהיה מערבית דרומית : רצוי · כמו אהוב: וטובל בשמן רגלו · מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אמר יעקב שמנה לחמו: ברזל ונחשת מנעליך · כי בחלקו יהיו הרי ברזל ונחשת : וכימיך דבאך · אין לו ריע וטעם המתרגם ידוע כי תוקף יהיה לך כל ימיך ויש אומרים שהאל"ף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו והטע' מגזרת דובב שפתי ישנים וזה הטעם בלי טעם : אין כאל ישורון · שב לברך הכלל: רוכב שמים · פירוש שהוא תקיף והעד שהוא רוכב שמים ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם עומדים :

מענה

מסורה

שמח ב' וסימ' ולזבולן אמר שמח זבולן · שמח בחור בילדותך · וחד ושמח · יהי מכירך ברוך : זרוע ג' מלאים בתור' וסימ' לכן אמור לבני ישרא' אני יי' · או הנסה אלהי' · וטרף זרוע אף קדקד : צדקת ה' וסי' צדקת יי' עשה · צדקת הצדיק לא תצילנו · וחברו' · צדקת ישרים תצילם · צדקת תמים תיישר · וחד וצדקת מצדיקי רשע ;

תורה

ב שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך : עמים הר־יקראו שם יזבחו זבחי־צדק כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול : ס

כ ולגד אמר ברוך מרחיב גד כלביא שכן וטרף זרוע אף־קדקד : וירא ראשית לו כי־שם חלקת מחקק ספון ויתא ראשי עם צדקת יהוה עשה ומשפטיו עם־ישראל : ס

ולדן אמר דן גור אריה יזנק מן־הבשן : ס

ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יהוה ים ודרום ירשה : ס

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו : כה ברזל ונחשת מנעלך וכימיך דבאך : אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים :

תרגום

חדי זבולן במפקך לאגחא קרבא על בעלי דבבך ויששכר במהכך למעבר זמני מועדיא בירושלם : שבטיא דישראל לטור בית מקדשא יתכנשון תמן יכסון נכסת קודשין לרעוא ארי נכסי עממיא ייכלון וסימן דמטמרן בחלא מתגלין להון : ולגד אמר בריך דאפתי לגד בליתא שרי ויקטול שלטונין עם מלכין : ואתקבל בקדמיתא דיליה ארי תמן באחסנתיה משה ספרא רבא דישראל קביר הוא נפק ועל בריש עמא זכון קדם יי' עבד ודינוהי עם ישראל : ולדן אמר דן תקיף כגור אריון ארעיה שתיא מן נחליא דנגדין מן מתנן : ולנפתלי אמר נפתלי שבע רעוא ומלי ברכן מן קדם יי' מערב ים ג גינוסר ודרומא ייחסן : ולאשר אמר בריך מברכת בניא אשר יהי רעוא לאחוהי ויתרבי בתפנוקי מלכין : תקיף כפרזלא ונחשא וביומי עולמותך תקפך : לית אלהא כאלהא דישראל דשכנתיה בשמיא בסעדך ותוקפיה בשמי שמיא :

מדור

בעל הטורים

שמח ב' במס' שמח זבולן שמח בחור על שם שהיו יוצאים בדרכים לפרקמטיא היו בחורים וגבורי' · באהליך ב' ויששכר באהליך: אל תשכן באהליך עולה · תשכן נוטריקו' תורה שטר כתובים נביאים · כמו שדרשו זה המשהה בביתו ספר שאינו מוגה · ובני יששכר היו יושבי אהלים ועוסקים בתורה ע"כ מזהיר אותם אל תשכן באהליך עולה · ולגד אמר בברכתו של גד תמצא כל אלפא ביתא לפי שמשה רבינו ע"ה קבור בחלקו שקיים כל התור' כולה מאל"ף ועד תי"ו · וכן בברכת יוסף לפי שארונו היה מהלך אצל הארון · לומר קיים זה מה שכתוב בזה · וטרף ב' וטרף זרוע אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל · לומ' כל מה שטורף אין מציל מידו · נפתלי שבע רצון · ר"ת נשר שהיה קל כנשר לעשו' רצון אביו שבשמי' · ברוך מבני' אשר לכך ברכו משה בדברים הללו לפי שכשמכרו השבטים את יוסף החרימו שלא יגלו אותו · וסרח בת אשר ידעה מכירתו בנבואה · ואמרו השבטי' מהיכן ידעה אם לא מאביה דשותא דינוקא או מאבא או מאמא · ועמדו ונדוהו ובא מרעה להתירו כי אמר לו מנודה אסור בתשמיש המטה · אמר ברוך מבנים היו בנין היינו · אמר יהי רצוי אחיו · היה אסור בסיכה · אמר וטובל בשמן רגלו שיהא מותר לסוך בשמן · היה אסור בנעילת הסנדל אמר ברזל ונחשת מנעליך · מבני' אשר יהי רצוי ר"ת מאיר · על שם השמן שהוא מאיר פניו ומאיר למנורה · שחקי' אית' במדרש ששם בשמים יש רקיע ששמו שחקי' ששם שוחקי' מן לצדיקי' · ועוזו בגימ' המן · ועל שם כן שהוא לבן ועז כשלג · אפריך

מענה ל׳ דלא מפיק ה״א וחד מפיק וסי׳ ולא יכרת מעונה׳ והוא חד מן שטה מן י״א חד מפיק וחד לא מפיק׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבת׳ דאסדרנא בסוף הא״י חיבורא : אלהי ג׳ בטע׳ מלעיל וסי׳ ברוך יי׳ אלהי שם׳ מענה אלהי קדם׳ לא תעשון אתי אלהי כסף׳ וסי׳ בלשון ארמי שמא דכסף מלקדמין ; בדד ח׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ תזריע ;

מְעֹנָה֙ אֱלֹ֣הֵי קֶ֔דֶם וּמִתַּ֖חַת זְרֹעֹ֣ת עוֹלָ֑ם וַיְגָ֧רֶשׁ מִפָּנֶ֛יךָ אוֹיֵ֖ב וַיֹּ֥אמֶר הַשְׁמֵֽד׃ וַיִּשְׁכֹּן֩ יִשְׂרָאֵ֨ל בֶּ֤טַח בָּדָד֙ עֵ֣ין יַעֲקֹ֔ב אֶל־אֶ֖רֶץ דָּגָ֣ן וְתִיר֑וֹשׁ אַף־שָׁמָ֖יו יַ֥עַרְפוּ טָֽל׃ אַשְׁרֶ֨יךָ יִשְׂרָאֵ֜ל מִ֣י כָמ֗וֹךָ עַ֚ם נוֹשַׁ֣ע בַּֽיהוָ֔ה מָגֵ֣ן עֶזְרֶ֔ךָ וַאֲשֶׁר־חֶ֖רֶב גַּאֲוָתֶ֑ךָ וְיִכָּחֲשׁ֤וּ אֹיְבֶ֙יךָ֙ לָ֔ךְ וְאַתָּ֖ה עַל־בָּמוֹתֵ֥ימוֹ תִדְרֹֽךְ׃ ס

א וַיַּ֨עַל מֹשֶׁ֜ה מֵֽעַרְבֹ֤ת מוֹאָב֙ אֶל־הַ֣ר נְב֔וֹ רֹ֚אשׁ הַפִּסְגָּ֔ה אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֣י יְרֵח֑וֹ וַיַּרְאֵ֨הוּ יְהוָ֧ה אֶת־כָּל־הָאָ֛רֶץ אֶת־הַגִּלְעָ֖ד עַד־דָּֽן׃ וְאֵת֙ כָּל־נַפְתָּלִ֔י וְאֶת־אֶ֥רֶץ אֶפְרַ֖יִם וּמְנַשֶּׁ֑ה וְאֵת֙ כָּל־אֶ֣רֶץ יְהוּדָ֔ה עַ֖ד הַיָּ֥ם הָאַחֲרֽוֹן׃ וְאֶת־הַנֶּ֗גֶב וְאֶת־הַכִּכָּ֞ר בִּקְעַ֧ת יְרֵח֛וֹ עִ֥יר הַתְּמָרִ֖ים עַד־צֹֽעַר׃ וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֵלָ֗יו זֹ֤את הָאָ֙רֶץ֙ אֲשֶׁ֣ר נִשְׁבַּ֡עְתִּי לְאַבְרָהָם֩ לְיִצְחָ֨ק וּֽלְיַעֲקֹ֜ב לֵאמֹ֗ר לְזַרְעֲךָ֖ אֶתְּנֶ֑נָּה הֶרְאִיתִ֣יךָ בְעֵינֶ֔יךָ וְשָׁ֖מָּה לֹ֥א תַעֲבֹֽר׃ ה וַיָּ֨מָת שָׁ֜ם מֹשֶׁ֧ה עֶֽבֶד־יְהוָ֛ה בְּאֶ֥רֶץ מוֹאָ֖ב עַל־פִּ֥י יְהוָֽה׃ וַיִּקְבֹּ֨ר אֹת֤וֹ בַגַּי֙ בְּאֶ֣רֶץ מוֹאָ֔ב מ֖וּל בֵּ֣ית פְּע֑וֹר וְלֹֽא־יָדַ֥ע אִישׁ֙ אֶת־קְבֻ֣רָת֔וֹ עַ֖ד הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ וּמֹשֶׁ֗ה בֶּן־מֵאָ֧ה וְעֶשְׂרִ֛ים שָׁנָ֖ה בְּמֹת֑וֹ לֹא־כָהֲתָ֥ה עֵינ֖וֹ וְלֹא־נָ֥ס לֵחֹֽה׃

מְדוֹר אֱלָהָא דְמִלְקַדְמִין וּבְמֵימְרֵיהּ אִתְעֲבִיד עָלְמָא וְתָרֵיךְ מִן־קֳדָמָךְ סָנְאָה וַאֲמַר שֵׁיצִי׃ וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל לְרוֹחְצָן בִּלְחוֹדֵיהוֹן כְּעֵין בִּרְכְּתָא דְּבָרֵיכִנּוּן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא עָבְדָא עֲבוּר וַחֲמַר אַף שְׁמַיָּא דְעִלָּוֵיהוֹן יְשַׁמְשׁוּן בְּטַלָּא׃ טוּבָךְ יִשְׂרָאֵל לֵית דִּכְוָתָךְ עַמָּא דְּפוּרְקָנֵיהּ מִן־קֳדָם־יְיָ תְּקוֹף ב בְּסַעֲדָךְ וּמִן קֳדָמוֹהִי נִצְחָן גְּבַרְוָתָךְ וְיִתְכַּדְּבוּן סָנְאָךְ לָךְ וְאַתְּ עַל־פְּרִיקֵי צַוְּארֵי־מַלְכֵיהוֹן תִּדְרוֹךְ׃ וּסְלֵיק מֹשֶׁה מִמֵּישְׁרַיָּא דְמוֹאָב לְטוּרָא דִנְבוֹ רֵישׁ רָמָתָא דִּי עַל־אַפֵּי יְרֵחוֹ וְאַחְזְיֵיהּ יְיָ יָת־כָּל־אַרְעָא יָת־גִּלְעָד עַד־דָּן׃ וְיָת כָּל־נַפְתָּלִי וְיָת־אַרְעָא דְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְיָת כָּל־אַרְעָא דִיהוּדָה עַד יַמָּא בַתְרָאָה׃ וְיָת־דָּרוֹמָא וְיָת־מֵישְׁרָא בִּקְעֲתָא דִירֵיחוֹ קַרְתָּא דְדִקְלַיָּא עַד־צוֹעַר׃ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ דָּא אַרְעָא דְּקַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ אַחְזֵיתָךְ בְּעֵינָךְ וּלְתַמָּן לָא תֶעְבַּר׃ וּמִית תַּמָּן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ בְּאַרְעָא דְמוֹאָב עַל־מֵימְרָא דַיְיָ׃ וּקְבַר יָתֵיהּ בְּחֵילְתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר וְלָא־יְדַע אֱנָשׁ יָת־קְבוּרְתֵּיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּמֹשֶׁה בַּר־מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין כַּד־מִית לָא־כְהַת עֵינֵיהּ וְלָא־שְׁנָא זִיו־יְקָרָא דְאַפּוֹהִי׃ ובכו

תדרך ח׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב : את כל הארץ י״ד וסי׳ אשר אתה ראה לך אתננה׳ ואולם חי אני׳ ואם ירחיב יי׳ אלהיך׳ ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו׳ וישלח מלך ירחו׳ כי נתן יי׳ בידינו את׳ ויענו את יהושע תניין׳ ויכה יהושע את כל הארץ׳ ויקח יהושע את כל הארץ׳ וחברו ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר צוה יי׳׳ ויתן יי׳ לישראל׳ כי תאמר אליו כה׳ הנני אליך הר המשחית׳ וימלא כבודו את כל הארץ : ויקבר אתו ב׳ וסי׳ בגיא בארץ מואב׳ בגן עזא דאמון : בגי ג׳ חסרים אלף וסי׳ ויקבר אתו בגי׳ והגי בינו ובין העי׳ והגרתי לגי אבניה : ולא ידע י״א וסי׳ נמסר בויקרא : ומשה ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר שמות : במתו ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר מסעי : עינו ט׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים ;

אבן עזרא

מעונה אלהי קדם׳ דע כי מעון כמו סוכה והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך מעון אתה היית לנו ולעולם המעון למעלה על החוסה בו והמקום למטה : ומתחת זרועות׳ שיתמכו אותך׳ וטעם עולם שכן יהיו ככח ולא תחלשנה והמעון שלך לא יסור כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשית ואחרית וטעם ראשית ואחרית כנגד הנבראים והגאון אמר כי ומתחת פירוש ומתחת השם ולא פירש כלום : עין יעקב׳ כל מי שיצא ממעין יעקב וכן וממימי יהודה יצאו : אל ארץ׳ כמו הארץ וכן והתפללו אל המקום הזה : אף שמיו׳ שמי הארץ או ישראל והטעם כי תולדו׳ הארץ להוציא דגן ותירוש אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך להשקות : כי כמוך׳ בגוים : מגן עזרך׳ שלא יגע בך רע : ואשר חרב׳ ואשר הוא החרב שתתגאה בך על כל אויביך : תדרוך׳ כמו מדרך כף רגל כדברי גדעון : ויעל משה׳ לפי דעתי כי מזה הפסוק כתב יהושע כי אחר שעלה משה לא כתב ובדרך נבואה כתבו והעד ויראהו יי׳ גם ויאמר יי׳ אליו גם ויקבור : וימת שם משה עבד יי׳׳ שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד : על פי יי׳׳ כי הוא אמר לו עלה ומות וכן ככתב על אהרן על פי יי׳ וכן על פי יי׳ יחנו : ויקבור אותו׳ הוא קבר עצמו שנכנס במערה בגיא וכן וירעו הרועים אותם ויראו שוטרי בני ישראל אותם ודע כי הר העברי׳ שהוא הר נבו שהוא גבוה ככה הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסגה שהוא מול בית פעור והעד שאמר הכתוב כי נסע ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה וכתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ושם מת ושם קבורתו וכתוב ונשב בגיא מול בית פעור והנה אחר שישב ישראל בגיא אמר הכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי העברים לפני נבו ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב והנה דבר ברור כי במקום שמת משה שם קבורתו : עד היום הזה׳ לדברי יהושע׳ ויתכן שכתב זה באחרית ימיו : לחה׳ הה״א תחת וי״ו כמו בתוך אהלה מ מגזרת לח כי היבשות תתגבר על הזקן׳ וטעם נס הפך מתח :

בני

בעל הטורים

אשריך ב׳ במסרה אשריך ישראל אשריך וטוב לך · הראיתיך מלא יוד כי י׳ פ פסוקים בתורה ס שכתוב בם אשר כ נשבע להם להבי׳ לארץ · והראהו י׳ קדושות שבארץ י ישראל · ויקבור אותו בגי · בגי חסר אלף שלא ידע איש את ק קבורתו · ואפילו משה רבינו ע״ה לא ידע אלא יחידו של עולם ברוך הוא ו וברוך שמו וברוך זכרו ·

רשי

מעונה אלהי קדם · למעון השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים וברר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים : זרועות עולם · סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפיכ׳ על כרחם יחרדו ויזועו נכחם חלם מפכין לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך : ויגרש מפניך אויב · ואמר לך השמד אותם : מעונה · כל תיב׳ שצריכ׳ למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה : בטח בדד · כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרי׳ ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני ה האויב : עין יעקב · כמו ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעק׳ לא כבדד שאמר ירמיה בדד ישבתי אלא כעין ה הבטחה שהבטיחם יעק׳ והיה אלהי׳ עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם : יערפו · יטפו : אף שמיו יערפו טל · אף ברכתו של יצחק נוספת על ב ברכתו של יעקב ויתן לך האלהי׳ מטל השמים וגו׳ : אשריך ישראל · לאחר שפרט להם ברכות אמר להם מה לי לפרוט להם כלל דבר הכל שלכם : אשריך ומי כמוך · תשועתך ביי׳ אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך : ויכחשו אויביך לך · כגון הגבעונים שאמרו מ מארץ רחוקה באו עבדיך וגו׳ : ואתה על במותימו תדרוך · כענין שנאמ׳ שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה :

לד

מערבות מואב אל הר נבו · כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת : את כל הארץ · הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה ו והמציקין העתידין ל להיות מציקין לה : עד דן · הראהו בני דן עובדי ע״ז שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע : ואת כל נפתלי · הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו : ואת ארץ אפרים ומנשה · הראהו ארצם בחורבנה ובשלותה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרי׳ וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק : ואת כל ארץ יהוד׳ · בחורבנה ובשלותה והראהו מלכו׳ בית דוד ונצחונ׳ : עד הים האחרון · ארץ המערב בחורבנ׳ ובשלותה׳ דבר אחר אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב״ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים : ואת הנגב · ארץ הדרום · דבר אחר מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון : ואת הככר · הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה : לאמ׳ לזרעך אתננה הראיתיך · כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב״ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני שמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם : וימת שם · אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע רבי מאיר אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה אלא הקב״ה אומר ומשה כותב בדמע : על פי יי׳ · בנשיקה : ויקבור אותו · הקב״ה בכבודו רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזה הוא אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמ׳ וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם : מול בית פעור · קברו מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשות בערב שבת : לא כהתה עינו · אף משמת : ולא נס לחה · לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו :

בני

בני ישראל׳ הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל זכרים ונקבות: אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים׳ שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמר ועתה אעלה אל יי׳ עמדו ואשמעה מה יצוה יי׳ לכם: ולכל היד החזקה׳ שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול׳ נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא: לעיני כל ישראל׳ שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנ׳ ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב״ה לדעתו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת:

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמיא:

ולא קם ב׳ וסימ׳ נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי׳׳ ולא קם ולא זע ממנו: פנים אל פנים ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישלח: והמופתים ב׳ מל׳ וסימ׳ או הנסה אלהים׳ לכל האתת והמופתים: שלחו ג׳ וסימ׳ לכל האתת והמופתים׳ אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף׳ ותברו הטה יי׳ וגומ׳ את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף ותרויהון בחד ענינא: ולכל ד׳ ר״פ וסי׳ חית הארץ׳ לא יחרץ כלב׳ היד החזקה׳ ולכל העלות עלורת: הגדול ח׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר נח:

וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃ וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ו וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

חזק

ב׳ ולא זע׳ ל׳ · ל׳ ה׳ דסמי׳ · ב׳ מל׳ · נ׳ · ל׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ · ק׳ מל׳ כתור׳ ו׳ בקרי׳

מ״א גא״ל סימן׳ אלי סימן:

וּבְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת־מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ יוֹמֵי בְכִיתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה׃ וִיהוֹשֻׁעַ בַּר־נוּן אִתְמְלִי רוּחַ חָכְמְתָא אֲרֵי־סְמַךְ מֹשֶׁה יַת־יְדוֹהִי עֲלוֹהִי ו וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַעֲבַדוּ כְּמָא דִי־פַקֵּיד יְיָ יַת־מֹשֶׁה׃ וְלָא־קָם נְבִיָּא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה דִי אִתְגְּלֵי לֵיהּ יְיָ אַפִּין בְּאַפִּין׃ לְכָל־אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא דִי שַׁלְחֵיהּ יְיָ לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עַבְדוֹהִי וּלְכָל־אַרְעֵיהּ׃ וּלְכֹל יְדָא תַקִּיפְתָּא וּלְכֹל חֶזְוָנַיָּא רַבְּרְבַיָּא דִי עֲבַד מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

חזק

בני ישראל׳ ובאהרן כל בית ישראל בעבור כבוד משה: ויתמו׳ וכאשר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע: ויעשו כאשר צוה יי׳ את משה׳ שישמעו אל יהושע: מלא רוח חכמה׳ היא רוח יי׳ והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא ימצא כמותו בישראל שישען עליו: פנים אל פנים׳ פירשתיו: היד החזקה׳ בליעות הים: המורא הגדול׳ מעמד הר סיני:

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמיא:

סכום פסוקי דספר אלה הדברים תשע מאות וחמשים וחמשה וסימן ה״נץ וחציו ועשית על פי הדבר ופרשיותיו עשר וסדריו כ״ז: סכום פסוקי של חומשי תורה חמשת אלפים ומאתי׳ וארבעים וחמשה:

בהנ״א

הפטרות כמנהג קק
אשכנזים וספרדים ולועזים

יצ״ו עם פירוש הרב רבי דוד קמחי זצ״ל מחבר
תבליס המחוכם בפרטים במענה לשון הפשט׳ לכבוד ה׳
ולכבוד הספר והבריות כלפסו שיהיה כפלים לתושיה׳ לכורכם
אחר חומשי תורה וה׳ מגילות׳ כדי שבכל שבת ושבת יהיה
בו נקראות׳ אף שהם בכ״ל נמצאות׳ עכ״ז לא חס הנדיב
במלאכת ה׳ על ממונו שתהי׳ המלאכה מלאכת הקדש מלאה
בברכת ה׳ על כל גלותיה׳ ומה רב טוב הצפון
בלוקחיה׳ ושלום בכתיבותיה׳ מגינים מחלם
כהלכתיה כיד ה׳ הטובה
עלינו:

פה באז״ליאה במצות הארון
לו״דוויג קוי״נג יצ״ו
ובביתו,

בשנת
לישע עמך לישע את משיחך

ברכות שאומרים קודם ההפטרה ולאחריה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ובספרו ההפטרה יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אַתָּה בָּאֵי הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ לַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא תִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִין אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפֶה כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לשלש רגלים

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִין אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפֶה כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

וְעַל יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה

וְעַל יוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה

וְעַל יוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה

וְעַל יוֹם שְׁמִינִי חַג עֲצֶרֶת הַזֶּה

לראש השנה:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִין אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפֶה כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

ליום הכפורים:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִין אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפֶה כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפּוּרִים:

כה אמר האל יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה: אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך: אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים: הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם: שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם: ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו: ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו: יהוה כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יתגבר: החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד: אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש: והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים: נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו: החרשים שמעו והעורים הביטו לראות: מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה: ראית רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע: יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: והוא עם בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משסה ואין אמר השב: מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור: מי נתן למשסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יהוה זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו: וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב: ועתה כה אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה: כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך: כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך: אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: אמר

כה אמר האל ה', האל שהוא בורא שמים, הענין הזה אמרו הנביא כמה פעמים לפי שהיו בדורו בעלי אמונה רעה שהיו מאמינים כי העולם לא נברא אלא כך היה קדמון, ומפני האמונות הרעות ההם היה שונה תמיד הענין הזה כי ה' יתעלה הוא בורא העולם ומחדשו והוא מוציאו מאין ליש: ונוטיהם, פירוש אותם כאהל על הארץ: וצאצאיה, פירו' ברא צאצאיה עליה כי אחר שאמר ותראה היבשה אמר תדשא הארץ ואחר כן נתן נשמה לעם עליה ורוח ל להולכים בה: אני ה', אומר לישראל אני ה' שעשיתי כל זה יכול להוציאך מהגלות ואני הוא שקראתיך בצדק כשהגיע זמנך לצאת משם ולא תירא ב בצאתך כי אני אחזיק בידך: ואצרך, אשמרך מן הגוים שלא ירעו לך: לברית עם, לקיום כל עם ועם כי בעבורך מתקיים כל העולם, וכן תהיה גם כן לאור גוים, כמו שאמר והלכו גוים לאורך, והאור היא התורה שתצא להם מציון: לפקח, אני ה' קראתיך לפקוח עינים עורות כלומר עיניכם שהם עורות בגלות מרוב הצרות, וכן להוציא ממסגר אסיר, אתה שאתה אסיר בגלות ובבית כלא ויושב בחשך: אני ה' הוא שמי, הוא שמי המיוחד לי כי אני הוא אדון על הכל ועוד לא אתן כבודי לאחר כמו שעשיתי עד הנה שלא עשיתי משפט ברשעים על כן לא הכירוני ונטו אחרי האלילים ואחרי הוציאי ישראל מהגלות ואעשה עמהם נפלאות גדולות יכירוני כל העמים כי אין בלעדי אחרי עשותי משפ' ברשעים, כמו שאומר והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וגו': ותהלתי לפסילים, ולא תהלתי ולא שזכר עומד במקום שני' וכן תקות עגוי' תאבד ורבי' כמוהם: הראשונות הנה באו, אמר הנביא הנבואות הראשונו' שנבאתי על סנחריב הנה באו: וחדשות אני מגיד, ועתה אני מגיד לכם נבואו' חדשות שלא שמעתם ואשמיע אותן אתכ' בטרם תצמחנה, ואומ' תצמחנה על דרך משל כי הדבר החדש הוא כמו הצמח שיתחדש ויתגלה על פני הארץ אחרי הסתרו כן תהי' תשועת ישר': שירו לה', בעת גאולת ישר': יורדי הים באניות כלומ' בים וביבשה ישירו לה', ואמר ומלואו, על דגי הים שהם מלוא הים: ישאו, קול: מדבר ועריו, על דרך משל כאילו ישאו קול בשורה המדבר והערים: חצרים תשב קדר, וכן ישאו קול החצרים שתשב קדר בהם כי בני קדר שוכנים במדבר באהלים שהם כמו החצרי' שהם הכפרי', כמו ובתי החצרים: ירונו יושבי סלע, וכן יושבי סלע ר"ל המגדלים הבנוים על הסלעים ועל ההרים ירונו ויצוחו ושניהם ענין צעקה: ישימו, יתנו לו בפיהם הכבוד והתהלה: ה' כגבור יצא, לתשועת ישראל: יעיר קנאה, קנאת ישראל שהעבידו' בגלות כמה שנים: יריע אף יצריח, הכל דרך משל למנצחים במלחמה שהם מריעים ומצריחים להתגבר על אשר כנגדם, וצריח כמו יריע: החשיתי, אמר האל יתברך מזמן רב החשיתי ושתקתי בצער ישראל בגלות והתאפקתי בסבל לאכם: כיולדה אפעה, עתה אצעק כמו היולדה שצועקת בחבליה כן אזעק על אויבי ישראל שהם אויבי: אשום ואשאף יחד, אשימם ואבלעם יחד כל אויבי ענין בליעה והשחתה: אחריב הרים וגבעו', משל על מלכי האומו' וכן עשבם, וכן נהרים ואגמים משל על האומות שהם מלאים כל טוב כמו הנהרות והאגמים עתה יחסרו כל הטוב ההוא ויהיו כמו הנהרות והאגמים שיבשו ושבו איים שהם מקומות לשבת: והולכתי, אבל ישראל שהם כעורי' בגלות אוליך אותם בדרך לא ידעו שאוליכם לארצם: החרשים, אתם ישראל שאתם חרשים לשמוע דבר ה' ועורים לראותו, ולא עוד אלא שאתם אומרים לנביאי: מי עור, אתם תאמרו על נביא ה' שהוא עבדי שהוא עור: כמלאכי, נביאי שאשלח לכם תאמרו מי עור וחרש כמוהו: כמשלם, עבדי הנביא שהוא שלם תאמרו עליו מי עור כמוהו: ראות, ואתם תראו צרות ר רבות: ולא תשמור, בעין לבבכם למה באו אלינו הצרות האלו והנה עיניכם רואות ועורות כי מה תועיל הראיה לרואה אם לא ישמור את דרכו: ה' חפץ למען צדקו, יעשה לא למענכם ש שיגדיל תורתו עדין בימי הגאולה ויאדיר אותה כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה': והוא עם, ישראל הוא עם בזוז שבוזזים אותם אויביהם ושוסים אותם תמיד: הפח בחורים כלם, כמו על חור פתן ואומ' כי בחורי' אש' התחבאו שם יפיחו אותם אויביהם כלומ' ילכדו אותם בפח שלה', ובאמרו חורים ר"ל מ מערות: ובבתי כלאים החבאו, אמ' כשילכדום אויביהם יחביאו' בבתי כלאי' ובכל הרע הזה לא ישובו אל לבם בעונינו הוא זה: השב בפתח השין, ור"ל אין אומ' לאויב השב הבזה: מי בכם יאזין זאת, זאת התוכחה מי בכם ש שיאזינה וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים זהו לאחור ו ויתודה ויאמר מי נתן למשסה: זו חטאנו, זו אשר חטאנו, וימ זו במקום אשר וכן ברשת זו טמנו: ועזוז, שם שלם והוא כמו עז: ותלהטהו, המלחמה אמרו ותלהטהו מסבי' על ביאת סנחרי' על ערי יהודה ויתפשם: ותבער בו, כאשר בא חילו לירושלם: ועתה כה אמ' ה', הענין הזה דבק במה שלמעלה ממנו ותלהטהו מסביב כמו שפירשנו ועת הבטיח יושבי ירושלם מסנחריב, ויש לפרש ג"כ זאת הפרש' עתידה: בוראך יעקב, שתכיר כי אני בוראך ובורא העולם: אל תירא כי גאלתיך, מחרב סנחריב כי לא ילכוד ירושלם, ואם היא עתיד פי' גאלתיך מן הגלות: כי תעבור במים, לפי שהמשיל חיל סנחריב למי הנהר כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגומר אמר ליושבי ירושלם כי לא ישטפו' נהרו' מלך אשור ולא תבער בהם אש כי המשילם גם כן לאש כמו ותלהטהו מסביב, ואם היא עתידה יאמר כי בצאתך מהגלות ותעבור בין האומות שהם כנהרות או כמו אש לא יזיקוך כי אני ה' קדוש ישראל, אני קדוש ישראל אביכם ואני מושיע אותך: נתתי כפרך מצרי' כוש וסבא תחתיך, כאשר בא חיל סנחרי' ושם פניו לירושלם שמע אל תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש וסבא ומצרים ושב לו עם השבי ההוא להלחם בירושלם ושם נגף האל מחנהו ועתה אומר כי כוש וסבא ומצרי' נתנם האל כופר לישראל ונתנו ביד מלך אשו' תחת ישר', ואם היא עתידה יהיה הענין מה שנאמר בנבואות דניאל כי בא מלך הצפון ברכב ובפרשים וגומר וארץ מצרים לא תהיה לפליטה: מאשר יקרת, כפל הענין עוד ואמר מאשר יקר' ונכב' ישראל בעיני אתן אדם תחתיך: אל תירא, זה לא יתכן פירוש' אלא עתיד' ולמ' שפירשנו מה שלפני זה על סנחריב יאמר אל תירא כי כמו שעשיתי עמך באשר עבר כן אעשה עמך בעתיד ואקבץ גלותך מארבע כנפו' העולם, ומ"ש זרעך ר"ל אפילו הקטני' אקהלם לאטם, ומ"ש אקבצך ירמוז על תחיית המתים שיחיו אותם שהיו בדור ההוא וגלו:

אומר, והנה זכר ארבעה רוחות כי תימן הוא דרום, ואם לרוחות הוא על דרך משל כאלו הרוחות ישאום ממקומם ויביאום אל ארץ ישראל: כל הנקרא בשמי, כי ישראל נקרא עם ה': ולכבודי בראתיו, כמו שאמר בראך יעקב ויוצרך ישראל שהם מכירים ויודעים כי האל בראם וברא העולם והם מודים בזה יותר משאר האומות והנה הם כבראים לכבוד האל כי הם מודים בו ומודיעים שהשם ברא יצירת האדם מאין ליש לא מאין ממש שהרי נברא מן העפר אלא כיון שלא נברא מכמותו שהוא בשר כאלו נברא מאין, היצירה תקון אבריו, העשיה תקון מזגותיו וצרכי גופו: הוציא, מקור כלומר אמרתי להוציא עם עור שהם בגלות כעורים ונחרשים: כל הגוים נקבצו, עבר במקום עתיד יאספו הם וחכמים כולם: מי בהם, שיגיד זאת העתידה: וראשונות ישמיעונו, הראשונות הם ענין סנחריב, ישמיעונו אותם טרם היותם כמו שהשמעתים אני מחיתם על ידי: יתנו עדיהם, שאמרום טרם היותם: ויצדקו באמר עליהם כי צדיקים הם: וישמעו ויאמרו אמת, ואם לא יודיעו ישמעו מה שאמר הנביא ויאמרו כי אמת הוא ויודו על האמת: אתם עדי, אמ' לישר': ועבדי אשר בחרתי הוא הנביא, אמר אתם עדי כי מה שאמרתי לכם בדבר סנחריב על הרעה שעש' לכם ועל מפלתו הכל אמרתי לכם על ידי הנביא קודם שיהיה, וכן הנביא עד שאמר לכם בשמי וכאשר אמר כן היה: למען תדעו, מן הראשונות תדעו האחרונות כי יתקיימו:

לצפון תני ולתימן אל־תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף־עשיתיו: הוציא עם־עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו: כל־הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת: אתם עדי נאם־יהוה ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי־אני הוא לפני לא־נוצר אל ואחרי לא יהיה:

הפטרת נח וגם הפטרת כי תצא בישעיה בסימן נ״ד

רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא־חלה כי־רבים בני־שוממה מבני בעולה אמר יהוה: הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל־תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי: כי־ימין ושמאל תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו: אל־תיראי כי־לא תבושי ואל־תכלמי כי־לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי־עוד: כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל־הארץ יקרא: כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך:

חסלת הפטרת בראשית

רני עקרה, כתרגומו שבחי ירושלים דהות כאיתתא עקרה דלא ילידת: לא חלה, כי ההרה תחיל קרוב ללדתה: בני שוממה, אע״פ שהיתה ירושלם ימים רבים שוממה רבים יהיו בניה: מבני בעולה, הם אומות העולם שהם כבעולות כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה והפכה האלמנה והשכולה שהיא שוממה, והיא ירושלם שהיא כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיים: הרחיבי, מרוב בנים שיבואו לך: מקום אהלך, הוא ירושלם: משכנותיך, שאר ערי ישראל: יטו, המטים היריעות ימשכו אותם למרחוק: ימין ושמאל תפרוצי, כנגד ופרצת ימה וקדמה וזכר דרום וצפון, וזרעך גוים ירש כולל מזרח ומערב: וערים נשמות, ישראל יושיבו אותם: אל תיראי, אל תפחדי שיהיה כאתך גלות זה כאתכם משאר גליות שמאחוך צרות רבות: לא תבושי, לעולם אחר שתצאי מזה הגלות: בושת עלומיך, הצרו' שהיו לך כבר בארצך קרא' עלומים: וחרפת אלמנותיך, הצרות שהיו לך בגליות שהית' כאלמנה ומרוב טובה תשכחם: לא תחפירי, הוא כמו תבושי: כי בועליך, מי שהיה אדוניך הוא עושך והוא יהיה בועליך ובגלות בעלוך אדונים זולתו: ה' צבאות, אדון צבאות מעלה ומטה והיכולת בידו: אלהי כל הארץ יקרא, כי כל העמים יודו בו: כי כאשה, אין את כמו האשה שמת בעלה, אלא כאשה שקצף עמה בעלה ועזבה והוא חי וקיים: כי כאשה עזובה, קראך ה' ולא אשה אלמנה, וא״ת שיעזבך לעולם כי מאס בך, והלא אשת נעורים את כי לא תמאס לעולם:

ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה: כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה: עד כאן הפטרת כי תצא

ברגע, אותם הימים שעזבתיך לא יהיו נחשבי' רק כרגע קטן, כנגד ימי הטובה שיהיו רבים: בשצף קצף, במעט קצף, או בחרי קצף: כי מי נח, פירו' זאת הגלות והשביה היא לך כמו מי נח כמו שהם לא יהיו עוד שהרי כבר נשבעתי כי לא לאו שבוע', כן נשבעתי אחרי צאתך מהגלות מקצוף עליך ומגער בך: ההרים ימושו, הם לדברים הקיימים יותר אשר בארץ, ואף על פי כן פעמים ימושו ברעש הארץ אבל ברית שלומי לא תמוט כי הוא יותר קיים:

כאן מתחילים הפטרת ראה בישעיה סימן נ״ד

עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל־גבולך לאבני־חפץ: וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום בניך: בצדקה תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי לא־תקרב אליך: הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך יפול: הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל: כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם־יהוה: הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב:

עניה סוערה, מסוערת הגלות: לא נוחמה, עד עתה: מרביץ, מושיב או משכיב כלומר שיהיו אבני היסוד אבני פוך שהם כעין חול: והם מרגליות ועליהם ארביץ אבני הקיר, וזה אומר לירושלם: כדכד, היא מרגלית שחורה: שמשותיך, החלונות שתכנס בהם השמש: אקדח, אבן מזהירה כאש, מן קודחי אש: אבני חפץ, כלומר האבנים שהיו בכל גבולך תהלה אשים אותם לאבנים טובות ומרגליות: למודי ה', כי כולם ידעו את ה' למקטנם ועד גדולם: ורב, ר״ל וירבה: בצדקה, שמעשי תהיי נכונה בגדולה, ותהיי רחוקה מעושק: כי לא תראי, אפילו פחד ויראה לא יהיה לך, ותהיה רחוק ממחיתה שלא תקרב אליך: הן גור, הנה יאספו אליך עמים: אפס מאותי, לא במצותי, והם גוג ומגוג אין האסיפה ההיא מאתי, ואע״פ שנאמר בנבואת יחזקאל והביאותיך אל הרי ישראל, אמר אפס מאותי לא יעלו מאתי להרע לך וכמחשבותיהם רק להביאך לטובתך לשלול שלל: מי גר אתך וגו', כענין שנאמר על הרי ישראל יפול: הן אנכי, אע״פ שיבא גוג ומגוג והגוים אשר עמו בכלי מלחמה מעשה ידי אדם הם: ואני עשיתיו, וכיון שאני עשיתי העושה וכידי לחבל העושה, כל שכן המעשה כי אני בראתי משחית לחבל הם וכליהם: באש פחם, כי בפחם יפעלו חרשי ברזל: ומוציא כלי, למה שהוא רוצה לעשות למעשהו: יוצר, לשון חרבות צורים: כלומר כל כלי זיין אשר יחדדוהו בשבילך להלחם בך: לא יצלח, לבעליו ולא יזיק לך: וכל לשון, אם יהיה לך משפט עם גוי אחד, תרשיע אותו במשפט ויצא הוא חייב, כלומר לא יזיק לך לא במעשה ולא בדברים, וזאת היא נחלת עבדי ה': הוי כל צמא, לשון קריאה וזמון, ר״ל כמו שהצמא מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמה שנמשלו למים, שאי אפשר לעולם בלעדם, כענין שנאמר לא רעב ללחם וגו' ואשר אין לו כסף, לא יחוש כי בחנם יתנו לו: יין וחלב, לקח טוב מיין וחלב: שברו, קנו:

למה תשקלו כסף׳ למה תיגעו עצמכם בחכמות נכריות בלא לחם כי הם לא נקראו לחם׳ ויגיעכם בלא לשבעה: כי לא יועילו לגוף ולנפש: ואכלו טוב׳ זה התורה שנאמר כי לקח טוב וגו׳: ותתענג בדשן׳ כמו שהדבר השמן הוא תענוג הגוף׳ כן התורה היא תענוג הגוף והנשמה וחייה: חסדי דוד׳ שהגמול לדוד חסדיו: עד לאומים׳ שר וגדול עליהם מוכיח ומעיד דרכם על פניהם: נגיד ומצוה׳ כמו שהאדון מצוה עבדיו: הן גוי לא תדע׳ שהוא רחוק מאד תקרא ויבא לשמעך׳ בשמעם הנפלאו׳ ירוצו לעבודתך למען ה׳ אלקיך ולקדוש ישראל׳ ולמען קדוש ישראל כי פארך הוא כי הוא נתן לך תפארת זו: סליק פירוש הפטרת נח׳ ראה׳ וכי תצא:

לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

הפטרת לך לך בישעיה בסימן מ׳

למה תאמר יעקב׳ עם יעקב שאם בגלו׳ למה תאמר נסתרה דרכך וכולי באורך הגלו׳ לא ישגיח על הצרות שאתה סובל: משפטי יעבור׳ משפטי ודיני שהיה לו לריב עם הגוים העובדים בי׳ אותו המשפט יעבור ממנו׳ ולמה תאמ׳ זה הלא ידעת מדרך השכל׳ אם לא שמעת ממלמד ומורה׳ כי אלהי עולם ה׳ כמו על האלדים ר״ל שופט העלם כלו כי הוא בראו ובאמ׳ הוא משגיח על מעשי ידיו ואחר שהוא שופט העולם יקח נקמתך מהם׳ וא״ת כי לא יוכל בכל עת לשפוט כי ייגע לפעמים׳ לפיכך אמר לא ייעף ולא ייגע כי הוא בורא קצות העולם שברא הארץ עגולה באמצע הגלגלי׳ כנקודה׳ והוא מעמיד׳ בכחו ומסבב הגלגלים בכח שאין לו הפסק אכ״ אינו מגד לאות כאשר אינו עושה משפט במעבידי ישראל׳ וא״ת מאחר שאין לכחו הפסק למה לאה בצרת ישראל בגלות זה הארוך ולא יושיעם׳ התשובה אין חקר לתבונתו לא נוכל לחקור עליה ולהשיג חכמתו׳ אבל הוא יודע מה יעשה: נותן ליעף כח׳ וכשירצה יתן לישראל היעפים בגלות כח ולאין אונים עצמה ירבה: וייעפו נערים׳ גבורת אויביכם המנוערים מן המצות תיעף: ובחורים׳ אותם שהן עכשיו גבורים כבימי הבחרות יכשלו ואתם קווי ה׳ תחליפו כח חדש וחזק׳ ותעלו אבר פירש כנף כנשרים כי הנשר ישוב לימי עלומיו כל עשר שנים עד שנת המאה: החרישו אלי׳ שתקו והאזינו כי המדבר לא יאזין: איים׳ אומות׳ או שוכני איים: יחליפו כח׳ יתאמצו בטענות אם יוכלו להשיבני: יגשו׳ אחר שישמעו דברי אז ידברו אם יש להם מענה: למשפט נקרבה׳ אני והם: מי העיר ממזרח׳ מי העיר את אברהם להביאו מארם שהוא במזרח מבית עובדי פסילים: צדק יקראהו לרגלו׳ כל מקום שהיתה רגלו באה קורא׳ צדק כענין שנאמר ויקרא שם אברם בשם ה׳ לעזוב עבודת האלילים ולקרוא בשם ה׳ ולהוכיחם על עבודתם ולא פחד מהם וממלכיהם מי העיר לבו לעשות כן הלא אנכי ה׳׳ ומי הוא שנתן לפניו גוים ומלכים ירד ר״ל שהשליטו בארבעת המלכים במעט עם: ירד׳ ענין ממשלה: יתן כעפר׳ כתן את חרבו מפיל חללים כעפר׳ נאת קשתו מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף׳ או ישוב על חרב וקשת כל אחד מהמלכים: ירדפם יעבור שלום׳ רדף אותם ועבר בשלום כי לא נכשל ברודפו אותם: אורח ברגליו לא יבא׳ וזהו התימה כי הלך בדרך אשר לא היה רגיל לבא בה ברגלו ועכ״ז יעבור שלום: מי פעל ועשה לו את זאת׳ מי שהוא קורא הדורות מראש לאדם הראשון עשה גם זאת לאברה׳: אני ה׳ ראשון׳ להפליא פלא ולעזור׳ ואת אחרונים אני הוא׳ אף עמכם בנים אחרונים אהיה ואעזור אתכם: ראו איים׳ יושבי האיי׳ הגבורות שאעשה ויראו קצו׳ הארץ יחרדו כששמעו זה הדבר מפי המגידים: קרבו ויאתיון׳ לפני אברהם אבינו כמלך סדום שיצא לקראתו ואעפ״כ איש את רעהו יעזרהו לעמו׳ הפסילים ולא נתנו אל לבם הפלא הזה שנעשה ע״י אברהם בעבור אמונתו הנבדלת מאמונ׳ הגוים והאל אשר דבק בו הוא עזרהו על המלכי׳ האלה ולא די שלא אמרו זה אלא שהחזיקו יותר בפסילים: חרש׳ חרש עצים עושה תחלה הפסל מעץ ומחזק בדבריו צורף הכסף והזהב לעשות הצפוי מהרה׳ והצורף מה יעשה ממהר מלאכתו ומחליק פטים להכות טסי הכסף או הזהב: מחליק׳ מענין ואנכי איש חלק: הולם פעם׳ פירוש מחליק פטיש להכות בו הטסין על הסדן׳ את הולם ואלו אמר להולם הולם מכה מן והלמ׳: פעם׳ הסדן שמכין עליו: אומר לדבק טוב׳ כשמדבק הטסין על פסל העץ יפה שטוח והומ׳ טוב הו׳ ואח״כ יחזקהו במסמרי׳ כדי שלא ימוט טס הכסף היום או מחר מעליו: ואתה ישראל׳ איך כנויי הארצות כי עבדי אתה הקנוי לי משני אבות: זרע אברהם׳ שלא הכירני מתוך תוכחה אלא מתוך אהבה: מקצו׳ הארץ ומאציליה׳ מגדולי הארץ וממלכי׳ קראתיך ולקחתיך לחלקי: ולא מאסתיך׳ כעשו שנאמ׳ ואת עשו שנאתי: אל תשתע׳ אל ישים לבך להיות כשעוה: הנחרים בך׳ כמו בני אמי נחרו בי׳ יבושו ויכלמו כיון שלא תעלה מחשבת׳ שהיו חושבים שלא יצאו מרשותם לעולם: תבקשם׳ כ״כ יאבדו שיהיו כאפס ואין שלא תמצא׳: מצותך׳ כמו הן לריב ולמצה: תולעת יעקב׳ משפחת יעקב החלושה כתולע׳ שאין לה גבורה אלא בפיה: מתי׳ מספר אנשי ישראל: למורג חרוץ׳ כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים כעין כלי כפתים של ברזל שקורין לימא וגוררין על הקשין של שבלים ומתכן עד שנעשו תבן דק: חדש׳ כשהו׳ חדש הוא חותך הרבה עד שלא הוחלקו פיותיו: בעל פפיו׳ הם חדודי החריצין: תדוש הרי׳ מלכי׳ ושרי׳: תזרם׳ תזרה אותם כבמזר׳ לרוח והרוח תפיץ המוץ והם יהיו כמו המוץ ורוח תשא׳ לגיהנם: חסלת הפטרת לך לך:

לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃ נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃ וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃ הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃ יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃ מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃ רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃ וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃ וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃ אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ אַל־תִּירָא כִּי עִמְּךָ־אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃ הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אוֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃

הפטרת וירא אליו במלכים ב׳ סימן ד׳

וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃

הפטרת וירא אליו

ואשה אחת׳ אשת עובדיה היתה: והנושה׳ הוא יהורם בן אחאב שהיה מלוהו ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו׳ לך נאמר ויך את יהורם בין זרועיו שפשט ליטול רבית: אסוף

אסוך שמן, לנין שים בו כלי סיכת שמן: וסגרת הדלת, כבוד הנס הוא לבא בהצנע: והמלא תסיעי, מלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו ובלוחית השמן אל תזוזי ממקומו לפי שהקב"ה עושהו כמעיין ואין דרך מעיין לזוז ממקומו: הם מגישים אליה, הכלים: ויהי כמלאת הכלים, באגדה והיה

ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא: קרא, לה כי כבר הלכה מלפניו: ויאמר למועד הזה, אפשר שאמר לו באותה העת בנבואה, או אמר בלבו ובטח באל יתברך שיקיים דברו ע"ד ותגזור אומר ויקם לך ועשה הקב"ה רצונו של נביא והרתה וילדה: כעת חיה, כמו שאת קיימת היום ולשלום כן תהיי קיימת למועד הזה

ויאמר אליה אלישע מה אעשה־לך הגידי לי מה־יש־לכי בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם־אסוך שמן: ויאמר לכי שאלי־לך כלים מן־החוץ מאת כל־שכנכי כלים רקים אל־תמעיטי: ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך ויצקת על כל־הכלים האלה והמלא תסיעי: ותלך מאתו ותסגר הדלת בעדה ובעד בניה הם מגישים אליה והיא מיצקת: ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל־בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן: ותבא ותגד לאיש האלהים ויאמר לכי מכרי את־השמן ושלמי את־נשיכי ואת בניכי תחיי בנותר: ויהי היום ויעבר אלישע אל־שונם ושם אשה גדולה ותחזק־בו לאכל־לחם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל־לחם: ותאמר אל־אישה הנה־נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד: נעשה־נא עלית־קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה: ויהי היום ויבא שמה ויסר אל־העליה וישכב־שמה: ויאמר אל־גיחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא־לה ותעמד לפניו: ויאמר לו אמר־נא אליה הנה חרדת אלינו את־כל־החרדה הזאת מה לעשות לך היש לדבר־לך אל־המלך או אל־שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת: ויאמר ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אבל בן אין־לה ואישה זקן: ויאמר קרא־לה ויקרא־לה ותעמד בפתח: ויאמר למועד הזה כעת חיה אתי חבקת בן ותאמר אל־אדני איש האלהים אל־תכזב בשפחתך: ותהר האשה ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר־דבר אליה אלישע: ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל־אביו אל־הקצרים: ויאמר אל־אביו ראשי ראשי ויאמר אל־הנער שאהו אל־אמו: וישאהו ויביאהו אל־אמו וישב על־ברכיה עד־הצהרים וימת: ותעל ותשכבהו על־מטת איש האלהים ותסגר בעדו ותצא: ותקרא אל־אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן־הנערים ואחת האתנות וארוצה עד־איש האלהים ואשובה: ויאמר מדוע אתי הלכתי אליו היום לא־חדש ולא שבת ותאמר שלום:

כאן מסיימין ההפטרה קצת קהלות

ותחבש האתון ותאמר אל־נערה נהג ולך אל־תעצר־לי לרכב כי אם־אמרתי לך: ותלך ותבוא אל־איש האלהים אל־הר הכרמל ויהי כראות איש־האלהים אתה מנגד ויאמר אל־גיחזי נערו הנה השונמית הלז: עתה רוץ־נא לקראתה ואמר־לה השלום לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום: ותבא אל־איש האלהים אל־ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה־לה כי־נפשה מרה־לה ויהוה העלים ממני ולא הגיד לי: ותאמר השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה אתי: ויאמר לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי־תמצא איש לא תברכנו וכי־יברכך איש לא תעננו ושמת משענתי על־פני הנער: ותאמר אם הנער חי־יהוה וחי־נפשך אם־אעזבך ויקם וילך אחריה: וגחזי עבר לפניהם וישם את־המשענת על־פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד־לו לאמר לא הקיץ הנער: ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על־מטתו:

לעשות, כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גחזי אבל בן אין לה ואישה זקן איננה צריכה כי אם לדבר זה בלבד: ואישה זקן, פי' אמר אם תאמר אם אין לה עתה יהיה לה בן לזמן תלד כי אישה זקן ולא

כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה: לא הקיץ הנער, לאמת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר

וישם פיו על פיו' הכל לכוין לשון התפילה על מי שמתפלל עליו כמו שאמר ביצחק לנוכח אשתו' ואפשר גם כן להכנים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ולמעיניו כי רוב הכני' נעשים עם מעט תחבולה כדרך העולם: ויגהר' התכפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה: ויזורר' כתעטש: השלמת הפטר' וירא אליו:

ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל־יהוה: ויעל וישכב על־הילד וישם פיו על־פיו ועיניו על־עיניו וכפיו על־כפו ויגהר עליו ויחם בשר הילד: וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד־שבע פעמים ויפקח הנער את־עיניו: ויקרא אל־גיחזי ויאמר קרא אל־השנמית הזאת ויקראה ותבא אליו ויאמר שאי בנך: ותבא ותפל על־רגליו ותשתחו ארצה ותשא את־בנה ותצא:

הפטרת חיי שרה במלכים א' בסימן א'

והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו: ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי־לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את־אבישג השונמית ויבאו אתה למלך: והנערה יפה עד־מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה: ואדניה בן־חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו: ולא־עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם־הוא טוב־תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום: ויהיו דבריו עם יואב בן־צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדניה: וצדוק הכהן ובניהו בן־יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם־אדניהו: ויזבח אדניהו צאן ובקר ומריא עם אבן הזחלת אשר־אצל עין רגל ויקרא את־כל־אחיו בני המלך ולכל־אנשי יהודה עבדי המלך: ואת־נתן הנביא ובניהו ואת־הגבורים ואת־שלמה אחיו לא

הפטרת חיי שרה

והמלך דוד זקן' בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך וא"כ מפני ה המלחמות שנלחם תשש כחו וקפצ' עליו הזקנה' והזקן כל שהוא מזקין חומו הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים' ובדרש כל המבזה את הבגדי' אינו נהנה מהם לבסוף ולפי שכרת את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדי' ועוד אמרו ז"ל כיון שראה דוד המלאך עומד בירושלם וחרבו שלופ' בידו נצטנן מיראתו: בתול' בתולי' מחממין את בשרה: סוכנת' מחממת וכן בוקע עצים יסכן בם' וי"מ סוכנת מועלת מפני הנאה וכן הוכח בדבר לא יסכן: לא ידעה' שהבתולה יפה לחמם מן הבעולה' ורז"ל אמרו משום לא ירבה לו נשי' וכבר היו לו שמנה עשר: מתנשא' מתפאר ו ומתגאה משום דלא עצבו אביו אמ' בלבו שאביו היה אוהב אותו מכל בניו וגם הוא טוב תואר: איש רצים' כטולי טחול וחקוקי כפות הרגלי' כמנהג המלכי' שהולכים לפניה' רגלים בכלי זיין: ולא עצבו' ולא הכלימו' לפיכך יצא לתרבות רעה: וגם הוא טוב תואר' כאבשלום שנאמר ו וכאבשלו' לא היה איש יפה והיה נדמה להם שנתנאו: ילדה' חגית אם אדוניהו אחרי ש שילדה מעכה את אבשלום ובדרש גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום: ויהיו דבריו עם יואב ונות' דבריו ועצתו' לפי שהיה יודע שבלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ויאהבנו: ועם אביתר הכהן' שנסתלק מן הכהונה ושם תחתיו צדוק כשהיה בורח מפני אבשלום לכך ויעזרו אחרי אדוניה: ומריא' כתרגומו ופטימין הצאן והבקר היו מהמרעה והמריא הוא צאן ובקר שהם מפוטמין בבית על האבוס:

עם אבן הזוחלת הזוחלת' סמוך לה: הזוחלת' אבן גדולה שהיו הבחורים מנסים בה את כחם לזיזה ולגררה לשון מים זוחלין וזוחלי עפר: עין רוגל' תי' עין קצרא' הוא כובס ונקרא הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא מכבס ומשפשף הבגדים ברגליו: לא קרא' לא קרא לאלה לפי שידם עם שלמה: ומלטי

קרא: ויאמר נתן אל־בת־שבע אם־שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן־חגית ואדנינו דוד לא ידע: ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את־נפשך ואת־נפש בנך שלמה: לכי ובאי אל־המלך דוד ואמרת אליו הלא־אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי ומדוע מלך אדניהו: הנה עודך מדברת שם עם־המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את־דבריך: ותבא בת־שבע אל־המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את־המלך: ותקד בת־שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה־לך: ותאמר לו אדני אתה נשבעת ביהוה אלהיך לאמתך כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי: ועתה הנה אדניה מלך ואתה אדני המלך לא ידעת: ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולאביתר הכהן וליאב שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא: ואתה אדני המלך עיני כל־ישראל עליך להגיד להם מי ישב על־כסא אדני־המלך אחריו: והיה כשכב אדני־המלך עם־אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים: והנה עודנה מדברת עם־המלך ונתן הנביא בא: ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על־אפיו ארצה: ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי: כי ירד היום ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: ולי אני־עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן־יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא: אם מאת אדני המלך נהיה הדבר

את נפשך' מן המחלוקת לאחר מות המלך שירצ' בנך למלוך כמו ש שהבטיחו הקב"ה ויתכן לפרש ומלטי את נפשך מבזיון שלא תהיו עבדי' לאדוניה: נשבעת לאמתך' יודע היה נתן שנשבע לה שמע זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמר' בת שבע הילד מת מפני העון אפילו יהיה לי ממך בן של קיימא יבוזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מ מתחלה ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונה ימלוך אחריו ואמר לה כי על פי הנבואה נאמר לו זה: משרת את המלך' אמר הספור הזה לפי שנכנס' בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בבגעה ב במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס שם בלא רשות אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה החדרה בלי רשות: מה לך' לפי שלא היתה רגילה לבא אצלו ידע כי על ד דבר נחוץ באה: ולשלמה עבדך לא קרא' כיון שלא קראהו ב בסעודה זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכה עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו: חטאי' חסרים ומגורעי' מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא' וי"מ אם לא יהיה בני מלך מלך גלוי עון יהיה לנו כי יאמרו מפני עון שנמצא בו וכן שנולד ממני לא היתה לו מלוכה' וי"מ כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלו' אתה תהיה חוטא בזה כי אתה נשבעת לי בה': ונתן הנביא בא ויגידו וגו' בא בחצר או ב בבתים החיצונים עד שיאמרו למלך ויכנס ברשותו: אתה אמרת' שימלוך בתמיהה' כי ירד היום אל עין רוגל לזבוח: קראו לבת שבע' נראה מזה כי בת שבע יצאה מן החדר' בבא נתן הנביא' כדי שלא יכיר המלך כי זה הדבר היה מוסכם ביניהם: על הפרדה הוא סימן לו שימלוך ותחלת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: אל גיחון' הוא מעין השלוח מכאן שאין מושחין את המלכים אלא על המעין סימן שתמשך מלכותו:

חסלת הפטרת חיי שרה

הזה ולא הודעת את-עבדך מי ישב על-כסא אדני-המלך אחריו: ויען המלך דוד ויאמר קראו-לי לבת-שבע ותבא לפני המלך ותעמד לפני המלך: וישבע המלך ויאמר חי-יהוה אשר-פדה את-נפשי מכל-צרה: כי כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי ישראל לאמר כי-שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על-כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה: ותקד בת-שבע אפים ארץ ותשתחו למלך ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם:

הפטרת תולדות בתרי עשר במלאכי בסימן א'

משא

דבר-יהוה אל-ישראל ביד מלאכי: אהבתי אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא-אח עשו ליעקב נאם-יהוה ואהב את-יעקב: ואת-עשו שנאתי ואשים את-הריו שממה ואת-נחלתו לתנות מדבר: כי-תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יהוה צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר-זעם יהוה עד-עולם: ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל יהוה מעל לגבול ישראל: בן יכבד אב ועבד אדניו ואם-אב אני איה כבודי ואם-אדונים אני איה מוראי אמר יהוה צבאות לכם הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את-שמך: מגישים על-מזבחי לחם מגאל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יהוה נבזה הוא: וכי-תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר יהוה צבאות: ועתה חלו-נא פני-אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יהוה צבאות: מי גם-בכם ויסגר דלתים ולא-תאירו מזבחי חנם אין-לי חפץ בכם אמר יהוה צבאות ומנחה לא-ארצה מידכם: כי ממזרח-שמש ועד-מבואו גדול שמי בגוים ובכל-מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כי-גדול שמי בגוים אמר יהוה צבאות: ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן אדני מגאל הוא וניבו נבזה אכלו: ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו אמר יהוה צבאות והבאתם גזול ואת-הפסח ואת-החולה והבאתם את-המנחה הארצה אותה מידכם אמר יהוה: וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני כי מלך גדול אני אמר יהוה צבאות ושמי נורא בגוים: ועתה אליכם המצוה הזאת הכהנים: אם-לא תשמעו ואם-לא תשימו על-לב לתת כבוד לשמי אמר יהוה צבאות ושלחתי בכם את-המארה וארותי את-ברכותיכם וגם ארותיה כי אינכם שמים על-לב: הנני גער לכם את-הזרע וזריתי פרש על-פניכם פרש חגיכם ונשא אתכם אליו: וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריתי את-לוי אמר יהוה צבאות: בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם-לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא: תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא-נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון: כי-שפתי כהן ישמרו-דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך-יהוה-צבאות הוא:

משא דבר ה', דבר הנאמ' למלאכי לשאת אותו אל בני ישראל: ביד מלאכי, כבר היה מסור בידו זה ימים רבים מכאן שכל הנביאים עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות: אל ישראל, להוכיחם על מעשיהם: ואוהב את יעקב, לתת לו את ארץ חמדה: ואת עשו שנאתי, להודפו אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו וכנוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה: הריו, לפי שנקראת ארצו הר שעיר אמר הריו, ואף על פי שארצכם היתה שממה גם כן את שבת' אליה והנכם יושבי' בה אבל הם לא ישובו לארצ' לעולם הנה תראו כי אהבתי זרע יעקב ושנאתי זרע עשו: לתנו' מדבר, שישכנו בארצם תנים ובנות יענה כמו במדבר: כי תאמר אדו' רששנו, ואם אמ' אדום מתחלתנו רשים היינו אבל עתה שהעשרנו מביזת ירושלם נשוב ונבנה חרבו' שלנו: כה אמר ה', אם יבנו אני אהרוס: גבול רשעה, כלומר כרשעת יושביה ארצה חרבה לעולם כי גדלה רשעת' לפני השם שבגדו באחיהם בני יעקב והאל ית' צוה לישרא' לא תתע' אדומי והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחורבנ' ובגלותם: יגדל ה' מעל לגבול ישראל, יראה גדולתו מעל לגבולנו להודיע כי אנחנו עמו: בן יכבד אב, בן יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואת' קרויין בני ועבדי ועתה אם אב אני לכם איה כבודי: הכהנים בוזי שמי, הפך כבוד הבן לאב, הוכיח תחלה לכהנים שהיה להם להוכיח ולהורות ולא די שאין אתם מוכיחים אות' אלא שאת' סומכים ידי הרעים, ואמרתם במה בזינו כלומר ידעתי שתאמרו לי במה בזינו, הרי הבזיון מגישים על מזבח וגומר: לחם,

קרבן: מגואל, מתועב ומטונף: במה גאלנוך, ואם תאמרו במה גאלנוך גאלנו לך את לחם מזבחך אני משיב לכם כי בזאת גאלתם אותי באמרכם שולחן ה' הוא והמזבח נבזה הוא שמקריבים שם הדם והחלבי' שהם דברי נבזים ואינ' משימים לבם למה נוה האל יתבר' להקריב דם וחלבים: וכי תגישון, כשמביאין לכם שה עור לזבוח ולהקריבו את' אומרי' אין זה רע וטוב הוא להקריבו והי' עליכ' הכהנים לומר למביאים אותו זה רע הוא ל להקריבו כמו שכתוב בתורה עורת או שבור וגומר: הקריבהו נא, הישא פניך בעבור את' המנח' אם תבקש ממנו דבר אבל ישנאך ויכעס עליך: פחתך, הוא המושל והשלטון: ועתה חלו נא פני אל, ועתה אתם הכהנים העושים הרעה הזאת איך יעלה בלבבכם להיות שלוחי ישראל לבקש עליהם רחמים הרי מידכם היתה זאת הרעה: ויחננו, הנבי' כלל עצמו בכלל ישרא' כמו שאמר מרעה וסלחת לעונינו ונו', ומהש"י ית' למד דבר זה שאמר לו עד אנה מאנתם ונו': הישא מכם פני, לשמוע תפל' מפיכ' ולחון את שלוחיכם: מי גם בכם ויסגור דלתים, הלואי ויקום איש טוב בכ' שיסגור דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן התועבה הזה: ולא תאירו מזבחי חנם, ובחנ' תבערו אש על המזב' כי הקרב' שתקריבו עליו לא לרצו' יהיה לכם ולא למביאים אותו ואין לי חפץ לא במנחתכם ולא בכם: כי ממזרח שמש, כל היישוב הוא ממזרח ל למערב ואינכו כן מצפון לדרום כי אינכו מיושב כולו: גדול שמי בגוים, אף על פי שעובדי' לצבא השמים מודים כי שאני הסבה הראשונה אלא שעובדי' אותם לפי דעת' שיהיו אמצעיים ביני וביניכם, ואר"ז"ל דקרו ליה אלהא דאלהיא: ובכל מקום, אף האומות מתנדבים לשמי: וניבו נבזה אכלו, ניבו של

של מזבח השגור בשפתותיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתשאומרים עליו: הנה מתלאה, בהמה כחושה כי אנו עניים ואין יכולת להשיג למבחר נדרים: והפחתם אותו, זו היא אחת מי"ח תיבות של תיקון סופרים הפחתם אותו אותי כתיב אלא שכינה הכתוב וכתבו אותו והפחתם והאדבתם לשון מפח נפש אותי ואת שלחני: נוכל, מתנכל חושב מחשבה במרמה בדברי שקר לפני לאמור אין לי טובה מזו: ויש בעדרו זכר, איל ההגון לעולה והוא נודר וזובח משחת בעל מום כמו משחת' בם: אליכם, הכהנים, אני מצוה המצוה הזאת שלא תקריבו אלא על מזבחי: וארותי, וקללתי את ברכותיכם מה שצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר: וגם ארותיה, כלומר עד עת' ארותי הברכה שנתתי לכם מעת שהחלותם לבזותי בהבאת הקרבנות ועת' אוסיף עוד במארה אם לא תשמעו: הנני גוער' עניין השחתה: וזריתי פרש, זבל הבהמות כמו ואת פרשה: חגיכם, ר"ל קרבנותיכם כי הקרבן נקרא חג, כמו חלב חגי לפי שרוב הקרבנות קרבים בחג, ור"ל בזה העניין כמו שאתם מבזים אותי בקרבנות כן אבזה אתכם בהם כי הדבר הנבזה בבהמות הוא הפרש ואותו אזרה על פניכם, ור"ל לא תקבלו שכר מאתי כ"א לרעה ולבושת ואגעור לכם את זרע השדה: ונשא אתכ' אליו, העון ישא אתכ' על הבזיון הזה מדה כנגד מדה אתם בזית' אותי ונתתי נבזים: וידעתם, להיו' בריתי את לוי לפיכ' אני מצוה אתכם כל כך לפי שארצ' שתהיה בריתי עם שבט לוי שקיימתי: בריתי היתה אתו, עם ראש השבט לכהונה והוא אהרן קדוש ה' ופנחס אשר קנא לאלהיו ובפנחס נאמר הנני נותן לו את בריתי שלום, והחיי' נתן לו כי מצאנו לו חיי' יותר משלש מאות שנה אפילו למי שאמר כי פנחס אינו אליהו שהרי מצאנו אותו שהיה בפלגש בגבעה כמו שכתוב ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן עומד לפניו בימים ההם והיו לו משנותיו על הזמן ההוא יותר משלש מאות שנה: ואתנם לו, נתתים לו בעבור מורא שיראני: ומפני שמי נחת הוא, לשון חתת ביראה: תורת אמת היתה בפיהו, כמו שהיתה תורת ה' בפיו כן היתה בלבו, וזהו תורת אמת, וזהו ועולה לא נמצא בשפתיו: בשלום ובמישור הלך אתי, אהרן ואלעזר ופנחס, וכן במעשה העגל הסיבו כל שבטיהם מעון שנ' ויאספו אליו כל בני לוי: כי שפתי כהן, עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שנא' יורו משפטיך ליעק': כי מלאך, שלוחו של הקב"ה כמלאכי השרת לשרת לפניו וליכנס לפנים במחיצתו:

חסלת הפטרת תולדות:

הפטרת ויצא

ועמי תלואים למשובתי, שהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי: ואל על יקראוהו, יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון ית': יחד לא ירוממו, וכלם כאחד אין בהם שישוב לאל ית' וירוממו אותו ויגדלהו בלבו ובפיו: איך אתנך אפרי', אף על פי שחטאת מאד לפני אני מרחם ואומר איך אתנך אפרי' ביד אויב: אמגנך, אמסרך ביד אויב כמו אשר מגן צריך בידיך: כאדמה, כי כן היה חייב להפוך ארצך כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויי' לפי חטאי' הרבי' אך שנהפך עלי לבי שלא להשחית ולהשאיר לך פליטה: יחד נכמרו נחומי, נתגלגלו נחומי שאני ניחם על הרע' אשר חשבתי לך לעשות ולא אעשה: לא אשוב' מדברי הטוב אשר אמרתי לא מאסתים ולא געלתים להיות משחית את אפרים: כי אל אנכי, המקיים דבר טובתי ואין מדתי להנחם על הטובה כמו לא איש אל ויכזב וגומר: בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר, אחרת כבר הבטחתי להשרו' שכינתי בקרבך ולא אבוא בעיר אחר: אחרי ה' ילכו, אף על פי שאסלק בעוד שכינתי מקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם: כארי' ישאג, כמו האריה שישאג שיתאספו החיו' אליו כי הוא מלך החיות כן יאספו בני ישראל לקול שאגת האל ית': ויחרדו בנים מים, ויתכנסו גלותא מן מערבא: יחרדו כצפור ממצרים, אותם שהם במצרים יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור החרדה לשוב אל קנה ואותם שהם בארץ אשור יחרדו לצאת ממנה לשוב אל ארצם כמו היונה החרדה לשוב אל שובכה, ונזכר מצרים ואשור והוא הדין לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחשבו להעזר בהם ונכשלו בהם וגלו אליהם: סבבוני בכחש אפרים, אבל עתה סבבוני אותי בכחש ובמרמה שעושים, אמר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרים ובית ישראל שאר שבטי ישראל שהיה עמו אבל יהודה עודנו רד עם אל מושל עוד בירא' אלקים: רד, כמו וירד מיעקב: ועם קדושים נאמן, קדושים במקום אל כמו אלקים קדושי' הוא אמר כי נאמן עוד יהודה עם האל יתברך: רועה רוח, לשון ריע מתחבר לדברי רוח לשוא: ורודף קדים, כמו ורודף רוח קדים ונזכר קדים כי הוא הקשה שברוחות ומזקת לבני אדם כי עבודת העגלים הזיקה להם: כל היום כזב ושוד ירבה, אינו חוזר בו מרשעו לשוב לעבודת האלקים אלא כרתו ברית עם אשור לעזרם וכן עם מצרים: ושמן, שלהם למצרים מובילים לתת שוחד למצרים לעזור אותם: וריב לה' עם יהודה, אלהים הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לו אחיהם בית ישראל ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו: בבטן עקב את אחיו, כל זה עשיתי לו אחז בעקבו סימן שהוא יהיה לו גביר: ובאונו שרה את אלקים, נתתי בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו: בכה, המלאך: ויתחנן לו, כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני והמלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו שופו של הקדוש ברוך הוא לינלות עליך בבית אל ושם ידבר עמנו והוא ואני נסכים לך על הברכות שבירכך יצחק: וה' אלקי הצבאות ה' זכרו, כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם הייתם הולכים עמי בתמימות כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו:

הפטרת ויצא יעקב בהושע סימן י"א

ועמי תלואים למשובתי ואל־על יקראהו יחד לא ירומם׃ איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי׃ לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא־איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר׃ אחרי יהוה ילכו כאריה ישאג כי־הוא ישאג ויחרדו בנים מים׃ יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על־בתיהם נאם־יהוה׃ סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם־אל ועם־קדושים נאמן׃ אפרים רעה רוח ורדף קדים כל־היום כזב ושד ירבה וברית עם־אשור יכרתו ושמן למצרים יובל׃ וריב ליהוה עם־יהודה ולפקד על־יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו׃ בבטן עקב את־אחיו ובאונו שרה את־אלהים׃ וישר אל־מלאך ויכל בכה ויתחנן־לו בית־אל ימצאנו ושם ידבר עמנו׃ ויהוה אלהי הצבאות יהוה זכרו׃ ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט שמר וקוה אל־אלהיך תמיד׃ כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב׃ ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי כל־יגיעי לא ימצאו־לי עון אשר־חטא׃ ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים עד אושיבך באהלים כימי מועד׃ ודברתי על־הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה׃ אם־גלעד און אך־שוא היו בגלגל שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי׃

ואתה באלקיך תשוב, בהבטחתו ובמשענתו שהוא מבטיחך אתה יכול לשוב ותשוב אליו רק חסד ומשפט שמור ומובטח אתה לקוות לישעו תמיד: כנען בידו מאזני מרמה, אתם סומכים על בצעכ' שאתם סוחרים ורמאים ועל עושרכם אתם אומרים אך עשרתי ולמה אעבוד את הקדוש ברוך הוא: און, כמו הון, אנ פירושו כמו כח כמו ולאין אונים עצמה ירבה: כל יגיעי לא ימצאו לי עון, עוד רעה אחרת אומר כי הוא עושק ואומר כי בכל מה שיגע ואסף לא ימצאו לו ממון של עון וחטא: ואנכי ה' אלקיך מארץ מצרים, כמו שעשיתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים וכלכלתי אתכם במדבר והושבתי אתכם באהלים, כן אני עתיד עוד כשאוציאכ' מארצו' העמים להושיב אתכם באהלים: ודברתי על הנביאים, כמו עם הנבאי', להוכיח אתכ' ולהחזיר אתכם למוטב: וביד הנביאים אדמה, כראיתי להם בכמה דמיונות לא אדמה להם דברי ע"י משלים כדי לישבם על שומעיהם: אם גלעד און, אם בא להם שבר ואונס הם גרמו לעצמ' כי אך שוא היו ובגלגל שורי' זבחו לע"א: גם מזבחותם, רבים כגלים שעל תלמי שדי תלמי שדי היא מענית המחרישה שקורייה תלם:

השלמת הפטרת ויצא

בכאן מתחילים האשכנזים הפטרת וישלח

ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר׃ ובנביא העלה יהוה את־ישראל ממצרים ובנביא נשמר׃ הכעיס אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו׃ כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימת׃ ועתה יוספו לחטא ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אמרים זבחי אדם עגלים ישקון׃ לכן יהיו כענן־בקר וכטל משכים הלך כמץ יסער מגרן וכעשן מארבה׃ ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי׃ אני ידעתיך במדבר בארץ תלאבות׃ כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על־כן שכחוני׃

בכאן מתחילים האשכנזי' הפטר' וישלח'

ויברח יעקב וגו' כאלו' שאומר כחוזר על הראשונות שדברנו למעלה וישר אל המלאך ועוד זאת עשיתי לך הוצרך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו: ובאשה שמר, את הצאן: ובנביא העלה, ועוד עשיתי חסד עם בניו שירדו למצרים ונשתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרים ברכוש רב והוא משה: ובנביא נשמר, ארבעים שנה שהיו במדבר נשמרו על ידי נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר: הכעיס אפרים, לבוראו לבזות את נביאיו ולבגוד בו: תמרורי', הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו ישראל לעבודת אלילים: עליו יטוש, עליו יטילם הקדוש ברוך הוא: וחרפתו, שחרף את האל יתברך בעשותו העגלים הכל ישיב לו גמולו בראשו: אדוניו, הוא הקדוש ברוך הוא: כדבר אפרים רתת, מתחילה קודם שחטא אפרים היה מוראו על העמים כי בדברו היה אוחז רתת ורעדת השומע אותו: נשא הוא בישראל, כלומר היה רם וגדול ונשא בשבטי ישראל וכיון שאשם בבעל מת: וימת, נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב: זבחי אדם עגלים ישקון, כהני עבודת אלילים אומרים לישראל מי שזובח בנו לעבודת אלילים כדי הוא להיות נושק עגל שהרי דורון חביב הקריב לו: וכטל משכים הולך, וכטלא דמותי פסיק: כמוץ יסוער מגרן, כמוצא דכשבא רוחא מאידרא: וכעשן מארובה, כעשן היוצא מן החלון: ואלקים זולתי לא תדע, לא היה לך לדעת: בארץ תלאובות, בארץ צמאה והיא המדבר: כמרעיתם וישבעו וגומר, כאשר באו למקום מרעיתם והוא ארץ כנען היה להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני, כמו שאמר פן תאכל ושבעת וגומר ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך, ואמר וישמן ישורון ויבעט וגומר: ואני

ואהי להם׳ כיון שהם שכחוני גם אני זנחתי׳ ונתתים ביד העמים והייתי להם כמו שחל או כמו נמר הטורפים: אשור׳ כל אשור שבמקרא לנגד וזה לפי שאינו שם מקו׳ אלא אחרוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב וכן ת׳ כנימר׳ כמין על שבילא: כדוב שכול׳ כמו שוכל כלומר המוכן לשכל ואם ימצא אדם או בהמה יבקע׳ מהרה: ואקרע סגור לבם׳ לבם שהוא סגור ולא יבין אקרענו כדרך הדוב אותו בצפורניו בחזה נקורע עד הלב: שחתך ישראל׳ חבלת עצמך ישראל כי בי פשע ומרדת בעזרך ות׳ שחתך ישראל וגו׳׳ כד מחבלין אתון בית ישראל ע עובדיכון שלטין בכון עממיא כי בי בעזרך כד תייבין אתון ל לאורייתא ממרי הוה בסעדכון: אהי אני אהי׳ קיים לעולם אבל מלכך איפה שמאסת במלכותו ונאלת מלך שיושיעך ואיה הוא שיושיעך: בכל עריך׳ שבאים עליהם האויבים: ושפטיך׳ שמש׳ עליך מלעתך הרי אתה רואה כי לא יועילוך: אתן לך מלך׳ נתתי לך מלך באפי כי בדברכני שאלתם מלך׳ וכן לקחתי אותו ב בעברתי שמת במלחמת פלשתים: צרור עון אפרי׳ כמו הדבר השמור בתוך הצרור וצפון הוא אתי כי עת צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים: חבלי יולדה׳ צירי׳ כציר יולדה יבאו לו בצרות

וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃ אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃ שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ צָרוּר עֲוֹן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה׃ תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ׃

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃

שתבוא עליו: והוא בן לא חכם׳ אמר כי הנולדים אינם חכמים כלומר הדורו׳ הבאים שראו אבותיהם בצרה בעונותיה׳ לא התבוננו ולא שבו ממעלי אבותיהם ועשו רע כמוהם: במשבר בנים׳ שהיולדות יושבות עליו לילד אם היה חכם לא היה עומד עת אחת במשבר פי׳ בצרה כי מיד שהיו שבים אל השם ית׳ היו נצלים מהצרה: מיד שאול אפדם׳ הייתי פודה אותם מיד שאול אם היו חכמי׳ אבל עתה אהי דבריך מות אשים עצמי לדבר עליך לדברי מות: אהי קטבך שאול׳ ואני אהיה גורם כריתתך לשאול׳ קטבך ענין כריתה וכן ומקטב ישוד צהרים: נחם יסתר מעיני׳ הנוחם שהייתי מנחם על רעתם עתה יסתר מעיני כל כך הרבו לפשוע: כי הוא׳ כי אפרים היה מפריא בין אחי׳ עד שלא עשה העגלים היה הולך וגדל ופור׳ בין אחיו כמו שאמר ועקב עליו ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו׳ ועתה שחטא יבא קדים רוח ה׳ הוא מלך אשור כי ארץ אשור מזרחית לארץ ישראל ועוד אמר קדים לפי שהוא רוח קשה׳ וכן ת׳ מלך תקיף כרוח קידומא: רוח ה׳׳ אמר רוח ה׳ לפי שהאל ית׳ העיר את רוחו לבא על ישראל ממדבר עולה׳ כי הרוח הוא תמיד במדב׳: ויבוש מקורו׳ מפני אותו הרוח שהוא מלך אשור יבוש מקור אפרים שהוא היה מתחלה כמו עץ פורה על מים: יבוש׳ שרשו יבוש: ויחרב׳ כמו יבש מן חרבו המים: הוא ישסה׳ אותו המלך ישסה אוצרות כל כלי חמדתו: תאשם׳ הוא ענין שממה: וזכר שמרון כי היא ראש ממלכת אפרים וכן אמר וראש אפרים שמרון: מרתה׳ מרדה כמו ממרים הייתם: ירטשו׳ דרך אכזריות להפיל הקטני׳ בקרקע או ש׳ הקירות לבקעם: והריותו׳ נשי׳ מעוברות שבתוכה:

שובה ישראל שבארץ יהודה פן יקרה אתכם כשומרון: כי כשלת בעונך׳ כי אתה רואה שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה׳ יתברך כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו ובאמרו עד כמו אל וכן ושבת עד ה׳ אלהיך׳ ואמרו רז״ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר עד ה׳ אלהיך: קחו עמכם דברי׳ איכו שואל מכם אלא דברים טובים שתתודו בהם עונותיכם: ושובו אל ה׳׳ בכל לבבכם ולא בשפתים בלבד: ואמרו אליו׳ כלומר אמרו לפניו כדברי׳ האלה וכיוצא בהן: כל תשא עון׳ כל עון תשא והוא הפוך׳ פירש כל עונותינו סלח: וקח טוב׳ וקח דבר טוב או לב טוב: ונשלמה פרי׳ שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו:

אשור לא יושיענו׳ והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לה׳ התשועה: על סוס לא נרכב׳ שהיינו שולחים רוכבי סוסים ש׳ אשור להושיענו לא נעשה עוד זה: ולא נאמר עוד׳ למעשה ידינו שהם אליהנו: אשר בך׳ לבדך תהי תקותנו המרח׳ יתומי׳: ארפא משובתם׳ אמר הנביא כך אמר לי רוח הקדש מאחר ש שיאמרו לפני כן׳ ארפא משובת׳ ואוהבם בנדבת רוחי אע״פ שאינן ראויין לאהבה אתנדב לאהבם כי שב אפי ממנו: אהיה כטל לישראל׳ אמר טל לפי שאינו נפסק כן טוב האל ית׳ לא יהיה פסק מהם: יפרח כשושנה׳ אמר כשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה: ויך שרשיו כלבנון׳ כמו עצי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם רבים כן יהיו נטועים באדמתם׳ ומה שאמר ויך על דרך ומחה על כתף ים כנרת כלומר יכו השרשי׳ הנה והנה באורך וברוחב: ילכו יונקותיו׳ כלומ׳ יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק: ויהי כזית הודו׳ שיהא כח לחותו קיים כמו הזית שעליו לחים כל השנה כלומר שלא יפסק טובו כל הימים: וריח לו כלבנון׳ כי הלבנון יש בו מינים רבים מעצים ומעשבים ויש בהם נותני ריח טוב רוצה לומר שילך שמם הטוב למרחוק: ישובו׳ לארצם ויהיו יושבי׳ בצל

אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

הפטרת וישלח בתרי עשר בעובדיה בסימן א׳

חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃ הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר

האל יתברך: יחיו דגן׳ יחיו עצמם בכל עת במצות האל יתברך שיקיימו כמו הדגן המחיה את האדם: זכרו כיין לבנון׳ ריחו כמו אזכרתה לה׳׳ אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב: אפרים׳ יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים׳ ואמר הקב״ה כשיאמר אפרים זה׳ אני עניתי ואשורנו׳ כלומר אני אענהו מצרתו ואביט אליו בעת רצון: אני כברוש רענן׳ אני אהיה לך כמו הברוש רענן שנופפין ראשו אבל שרשיו כן אני מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח׳ כלומר אהיה מגני לך ואם תאמר הברוש אינו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן: מי חכם ויבן אלה׳ כשהשלי׳ הושע נבואתו אמר מי בכם חכם ויבין אלה התוכחות שדברתי עד הנה: ופושעים יכשלו בם׳ בשבילם על שלא הלכו בהם כן ת׳:

חזון עובדיה׳ מה שנבא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת׳ אמרו חכמי׳ עובדיה גר אדומי היה אמר הקב״ה מהם ובהם אביא עליהם יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם׳ הייכו דאמרי איכשי כפא דחק נגרא בגויה כשרוף חרדלא בו בעל העריך האומן שחק הכף אותו הכף עצמו שורף פיו בחרדל חזק והנה כל נבואתו היתה על אדום ואמר כי עם חרבן אדום תהיה תשועת ישראל: כה אמר ה׳ אלהים לאדום׳ בעבור אדום כמו אמרי לי אחי הוא: שמועה שמענו מאת ה׳׳ שיאמרו הגוים על אדום שמועה שמענו מאת ה׳ וכאלו ציר בגוים שולח ומה היא השמועה שיאמרו גוי לגוי קומו ונקומה עליה למלחמה׳ עליה על ארץ אדום: הנה קטן בגוי׳ אתה מאד׳ כלומר שלא יחושו לך שאר הגוים אם תאבד: נתתיך׳ כמו אתנך כי בנבואות עבר במקום עתיד רבים: זדון לבך השיאך׳ להגדיל פה ולהרחיב אף לאחיך יעקב: שכני בחגוי סלע׳ כשהיית שוכן בהר שעיר חשבת שאתה נשגב בו ואין מי שיורידך ממנו: מרום שבתו׳ מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר שעיר: שכני׳ כמו שוכן והיוד נוספת בחגוי׳ כמו חוג הארץ חג וחוג ענין אחד כלומר סביב הסלע ר״ל ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו: אם תגביה

אם תגביה כנשר · אם תגבי' שבתך כמו הנשר שעוף גבוה מכל העופות : שים · כמו תשים : אם גנבי' · אמר דרך תימה שיתמהו הרואי' בעת החרבן של אדום ויאמרו מה זה היה לך אם גנבים שודדך בלילה שהיית ישן ולא הרגשת בהם למענם ולקום כנגדם : הלא יגנבו דיים · כי דרך הגנבים לגנוב דיים כלומר די יכלו שאת ויניחו השאר : אם בוצרי' באו לך' כלומר אם באו לך שודדים ביום כבוצרים שיבצרו הכרם וישובו פעם אחר פעם לבצור כמו שאמר השב ידך כבוצר על סלסילו' אעפכ אי אפשר שלא ישאירו עולל' שאינ' כראו' להם מקטנותן והן נסתרות תחת עלי הגפן אבל אתה איך נחפשת שלא השאירו השודדים לך כלום אפילו מטמוני מסתרים : איך נדמית' נכרת' · נדמו עמי מבלי הדעת · ולשי פירש · איך נדמי' · למה נרדמת דומם עד שנגנבו כל רכוש : איך נחפשו עשו · פירוש מטמוני עשו : נבעו · תרגום ויבקש ובעא · וכן אם תבעיון בעיו : עד הגבול · אנשי בריתך ואוכלי לחמך שהיית בוטח בהם הם הגלוך ושלחוך עד גבול אויבך השודדי' אותך · לחמך פירוש אוכלי לחמך : מזור · פי' חולי ומכה · וכן וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו : תחתיך · בסתר שהסתירו עצתם ממך : אין תבונה בו · בעשו שלא הבין מה שהיו עושים לו אנשי בריתו : הלא · בארום היו חכמי' ובנא שכרם אבדה חכמתם · וכן היו בהם גבורים והיא מברכת יצחק ועל חרבך תחיה וביו' שברם וחתו גבוריך תימן : וחתו גבוריך תימן · הוא מבני אליפז בן עשו : למען יכרת איש מהר עשו מקטל · האל ית' יתן חתת בהם למען יכרת איש מהר עשו · מקטל · מרוב הרג שיהרגו בהם יכרת כל איש מהם : מחמס · בשביל חמס שעשי' ליעקב כי בחרבן בית שני הרעו אדומי' לישראל : ביום עמדך מנגד · כשצר טיטוס על ירושלם היו בני אדום שמחים לאידם ומריעים להם בארצם כאשר יוכלו להסגיר הפלטי' מהם לבני כתים עומדי' מנגד ושמחו על חרבנם והיה ראוי להם לעוזרם כי אחיהם היו והאל ית' מנע את ישראל בעברם במדבר שלא להרע להם בעבור האחוה : ביום שבות זרי' חילו · פי' ביום ששבו זרים והם הכתיי' נכסיו וקניניו : ידו גורל · השליכו גורל על שבי ירושלם בחלקם אותו שרי חיל האויבי' : גם אתה כאחד מהם · מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאי' עליהם : ואל תרא ביום אחיך · לא היה לך לראו' ביו' צרת אחיך ואחר כך פירש ביום אחיך זהו ביום נכרו · פירש נכרו שנתנכר מארצו והיה כנכרי · וי״מ אותו ביום המסרו ביד אויביו ענין נכר אותו אלהי' בידי שפירושו מסר : ואל תגדל פיך' בשחוק או בדברים אחרים : אל תרא גם אתה · כמו האחרים שהיו נכרי' ואתה אח : ואל תשלחנה · פירוש ואל תשלחנה ידיך בנכסיו : ואל תעמוד על הפרק' · הוא אם הדרך מקום שמתפרקי' הדרכי' אחת הנה ואחת הנה והאדומי' היו עומדים על הפרק שלא יוכל לנוס אחד מישראל שלא יתפשוהו והיו שומרים עליהם הדרכים : כי קרוב · אעפי שהיה רחוק מיום הנבואה כי ביום גאולת ישראל יהיה אותו היום הרי הוא כמו קרוב כיון שהאל אמר שיהיה ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב : כי כאשר שתיתם · עשיתם משתה ושמחה על חרבן הר קדשי כן תשתו כוס התרעלה אתה וכל הגוים : ושתו ולעו · יבלעו כמו ילע קדש : והיו כלא היו · ויהיו כלים עד שלא יכירו מקומם כאלו לא היו : ובהר ציון תהיה פלטה · אעפי שגלו רבים מישראל בגלות פלטה גדולה תהיה להם עוד בהר ציון שנגלו ממנו : והיה קדש · ישראל יהיה קדש לה' : את מורשיהם · נכסי עממיא דהא מחסנין להון : והיה · כמו אש אוכלה קש כן יאכלום ויכלום · ורז״ל דרשו כי זכר יוסף לפי שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף : וירשו הנגב את הר עשו · מהר עשו ירשו את הנגב והוא ארץ המישור : והשפלה את פלשתים · והשפלה ירשו מארץ פלשתים כי לא יצטרכו להרים להשגב בהם ולא לזרוע בהם אם לא ירשו כי השפלה והנגב יספיק להם : וירשו את שדה אפרים · שמתחלה היו יושבים בהר אפרים ובהר שמרון ואז לא יצטרכו להרי' לא לשבת ולא לזרוע אלא השדות שהם המישור : ובנימן את הגלעד · וכן בנימן שהיה גבולו בירדן יירש משם והלאה את המישו' בארץ הגלעד : וגלות החל הזה · החל חסר יוד והוא כמו החיל פירו' גלות החל הזה לבני ישראל כלומר שהם בני ישראל שהם מפוזרים בגלות : אשר כנענים · כלומר אשר גלו והם עם כנעני' עד צרפת : ועלו מושיעים · המלך המשיח וחביריו : לשפוט את הר עשו · לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם : והיתה לה' המלוכה · ואז תהיה המלוכה לה' לבדו כי כל הגוים יודו במלכותו :

וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָיו וְעַל־יְרוּשָׁלַםִ יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם׃ וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה׃ אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃ כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃ וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

סלק הפטרת וישלח

הפטרת וישב בתרי עשר בעמוס בסימן ב'

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃ הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת

הפטרת וישב

כה אמר ה' · על מכרם בכסף צדיק · פי' מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם זהו בעבור נעלי' לשון נעילה · דבר אחר מחייבין את הזכאי כדי שיצטרך העני למכור שלהן בקניין גמור שהוא בנעל שנאמר שלף איש נעלו : השואפי' על עפר ארץ בראש דלים · השופטי' הם השואפים ומביטי' ומכוונים שיהיה עפר ארץ בראש דלים שמשימים שוטרים תחתיהם אם לא יתנו העניים על פיהם יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש דלים : ודרך ענוים יטו · שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שנותנים בעלי דינם העשירים : ואיש ואביו ילכו אל הנערה · ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושים תהיו : ועל בגדים חבלים יטו · שהם חובלים הבגדי' מאשר לא יתנו על פיהם ויאכלו וישתו עליהם בבתי ע״א ופירות יטו יטו עצמם להסב אצל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה וההסיבה נקראת הטייה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב וכן במשנה יטו ויקראו והטיתי לקרות : ענושים · שהם עונשים אותם כסף וזהב וישתו בו בית אלהיהם ואנכי השמדתי את האמרי מפני חקותם הרעים שהיו להם השמדתי אותם מפניכם ואתם עזבתם את חקותי הטובים ולקחתם חקות האמורי וזכר האמורי כי הוא החזק שבשבע האמות כמו שאמר אשר כגובה ארזים גבהו : וחסון · תקיף כמו והיה החסון לנעורת : אלונים · תרגום בלוטין קסט״ייר בלע״ז : ואקים · עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם שהשריתי רוח נבואה בכם · וטעם מבניכם אפילו הנערים כשמואל וירמיה כ״ש הזקנים שיש בהם חכמה : ומבחוריכם

ומבחוריכם לנזירי' · אפילו הבחורי' שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בם רוח טהרה שינזרו מן היין ויהיו קדושי' לי: האף אין זאת · בתמיה כלומר כלום אתם יכולים להכחיש את זאת: ותשקו את הנזירי' יין · כלומר פתיתם אותם בדברי' עד ששמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושתם: לא תנבאו · לעמוס צוה כן אמציה כהן בית אל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה: הנה אנכי מעיק תחתיכ' · במקומכ' אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל · מעיק' ענין צוקה וצרה · ואמ' כאשר תעיק העגלה עליו כי העגלה אינה בעלת חיים שתעיק ותציק · ואמר עמיר ולא אמר משא אחר כי משני הכפש הוא מיכל יותר נושא העמיר מ מנושא משא אחר: ואבד מנוס · לא יאמץ כחו · לא יהיה בו יכולת להאמץ כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו: ותפש הקשת לא יעמוד · כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו: ואמיץ לבו בגבורים · כי הגבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערום וטעם ערו' שיפשטו בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהר: שמעו · המשפח' · הגוי כולו נקרא מ משפחה וכן אם משפח' מצרים לא תעלה: רק אתכם · לפי שידעתי אתכ' ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכ' את כל עונותיכם שאת' ראיתם וידעתם את כל כל אותותי ומופתי שעשיתי לכם והטבתי לכם: הילכו שנים · כלומ' אחר שפשעתם: בי ראו מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לצא' מן העיר מפחד האויב ולא אפילו שני' אם לא נועדו יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד כנגד האויב אם יפגע בהם: הישאג · פירושו דרך משל כמו הארי' שלא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף כי כשמוע החיו' קולו יעמדו במקומ' מפחדם לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב כבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא ישבה מכם: התפול · הנ' מבואר כי לא ישוב האויב מעליכם ריקם: אם יתקע' כתרגומו אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמניה כלומר כי פעמי' רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כגון לשמחה ולשירים או להקהיל פעם על תקנת דברי העיר לפיכך תרגם בלא זמניה שאין בעיר את מאלה ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם בשמעם כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם: אם תהיה רעה בעיר · פי' ואיך תחשבו שתפול רעה בעירכ' שלא עשה אותה הש

ישתבח אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה: כי לא · ונכון שגלה סודו אל עבדיו הנביאי' להזהירכם ותראו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה' באה לכם הרעה ולמה לא תשובו מדרכיכ' הרעי' ותנצלו מהרעה: אריה שאג · מי לא ינבא · ואיך תצוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שומעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולו ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו:

את ארץ האמרי: ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים האף אין זאת בני ישראל נאם יהוה: ותשקו את הנזרים יין ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו: הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר: ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו: ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו: ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא נאם יהוה: שמעו את הדבר הזה אשר דבר יהוה עליכם בני ישראל על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים לאמר: רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עונתיכם: הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו: הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם לכד: התפל צפור על פח הארץ ומוקש אין לה היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכוד: אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה: כי לא יעשה אדני יהוה דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים: אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא:

הפטרת מקץ במלכים א' בסימן ג'

ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלם ויעמד לפני ארון ברית אדני ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו: אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו: ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית: וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו: ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת בנה המת השכיבה בחיקי: ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי: ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי ותדברנה לפני המלך: ויאמר המלך זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי: ויאמר המלך קחו לי חרב ויבאו החרב לפני המלך: ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת: ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נכמרו רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גזרו: ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתהו היא אמו: וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל:

הפטרת ויהי מקץ: ויקץ והנה חלום · כשידע ה החלום · כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלם והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית ה' ועש' משתה לכל עבדיו · ובדרש והנה חלו' והנה הבין שחלומו אמת שומע עוף מצפצף ו ומבין לשונו כלב נובח ומבין לשונו: אז תבאנ' · כמו באו ופירש או כאש' שב מגבעון ובא לו ל לירושלם בא לו זה הדין לידו ונראתה בו המתנה הטובה שנתן לו הקב"ה חכמ' ובינה: אשר שכב' עליו · כי מפני שכב' עליו מת כי אילו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מבקרו' אותו שאר נשי' בחוליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה: ואתבונן · הסתכלתי בבקר ב בצורתו: ותדברנה · אלה הטענו' שנו ושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד שונה בטענותיו לחזק ולהטיב ולהבי' למשפט: ויאמר המלך זאת אומרת · אמרו רז"ל מכאן שצריך הדיין לשנו' טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיה' ועליהם ישפטם: גם לי גם לך לא יהיה · ואמרה כנגד אוחזי החרב ג גזורו · ומה שלא לקח' אותו אחר שהאחרת אמר' תנו לה כי ידעה כי מרחמ' עליו אמרה וחשבה כי המלך לא יתנהו לה: היא אמו · כיון שמרחמת עליו' ובדרז"ל יצאה בת קול ואמרה היא אמו: לעשו' משפט · לפי' יראו מפניו לעשות דבר רע ואפי' בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאו' משפט כמו שנעש' בזה המשפ':

הפטרת ויגש ביחזקאל בסימן ל"ז

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו: וקרב אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך: וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא תגיד לנו מה אלה לך: דבר אליהם כה אמר אדני יהוה הנה אני לקח את עץ יוסף אשר

הפטרת ויגש

ויהי ולבני ישראל אל חברו · שבט בנימי' שהיה עם שבט יהוד' לעולם גם לאחר שנחלק' המלכו': ליוסף עץ אפרי' · לפי שבעת שנחלק' המלכו' היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטים על שם אפרים: וקרב · צווי כמו כתר לי זעיר: לך לעץ אחד · אחר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אחד שם כפי ענינו סי' למלכות ישר' שנחלקת אחר כך תקרב אותם אחד אל שהוא אחד והיו בידך שניהם יחד כאילו הם עץ אחד: והיו לאחדים בידך · שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת:

ונתתי

ונתתי אותם עליו · אתן שבטי ישראל עם שבט אפרים את עץ יהודה · עליו פירושו עמו: את עץ · פי' עם עץ: ועבדי דוד · המלך המשיח יקרא שמו דוד לפי שיהיה מזרע דוד · או רמז לתחיית המתים: וישבו · לעבדי ליעקב · כענין שנתתיה ליעקב בלא מצרים: יהיה · אותם פירושו עמם: ונתתים · פי' ונתתים בארצי או בברכתי:

ביד אפרים ושבטי ישראל חברו ייו ק'
ונתתי אותם עליו את־עץ יהודה
ועשיתים לעץ אחד והיו אחד בידי:
והיו העצים אשר תכתב עליהם בידך
לעיניהם: ודבר אליהם כה־אמר
אדני יהוה הנה אני לקח את־בני
ישראל מבין־הגוים אשר הלכו־שם
וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם
אל־אדמתם: ועשיתי אתם לגוי אחד
בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה
לכלם למלך ולא יהיה־עוד לשני גוים יהיו ק'
ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד:
ולא יטמאו עוד בגלוליהם
ובשקוציהם ובכל פשעיהם והושעתי
אתם מכל מושבתיהם אשר חטאו
בהם וטהרתי אתם והיו־לי לעם ואני
אהיה להם לאלהים: ועבדי דוד
מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם
ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו
אותם: וישבו על־הארץ אשר נתתי
לעבדי ליעקב אשר ישבו־בה
אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם
ובני בניהם עד־עולם ודוד עבדי נשיא
להם לעולם: וכרתי להם ברית שלום
ברית עולם יהיה אותם ונתתים
והרביתי אותם ונתתי את־מקדשי
בתוכם לעולם: והיה משכני עליהם
והייתי להם לאלהים והמה יהיו־לי
לעם: וידעו הגוים כי אני יהוה
מקדש את־ישראל בהיות מקדשי
בתוכם לעולם:

הפטרת ויחי יעקב במלכים א' בסימן ב'

ויקרבו ימי־דוד למות ויצו את־שלמה בנו
לאמר: אנכי הלך בדרך כל־הארץ
וחזקת והיית לאיש: ושמרת את־
משמרת יהוה אלהיך ללכת בדרכיו
לשמר חקתיו ומצותיו ומשפטיו
ועדותיו ככתוב בתורת משה למען
תשכיל את כל־אשר תעשה ואת כל
־אשר תפנה שם: למען יקים יהוה
את־דברו אשר דבר עלי לאמר אם
ישמרו בניך את־דרכם ללכת לפני
באמת בכל־לבבם ובכל־נפשם
לאמר לא־יכרת לך איש מעל כסא
ישראל: וגם אתה ידעת את אשר־עשה
לי יואב בן־צרויה אשר עשה לשני
שרי צבאות ישראל לאבנר בן־נר
ולעמשא בן־יתר ויהרגם וישם דמי־
מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה
בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר
ברגליו: ועשית כחכמתך ולא־
תורד שיבתו בשלם שאל: ולבני
ברזלי הגלעדי תעשה־חסד והיו
באכלי שלחנך כי־כן קרבו אלי ב
בברחי מפני אבשלום אחיך:
והנה עמך שמעי בן־גרא
בן־הימיני מבחרים והוא קללני
קללה נמרצת ביום לכתי מחנים
והוא־ירד לקראתי הירדן ואשבע לו
ביהוה לאמר אם־אמיתך בחרב:
ועתה אל־תנקהו כי איש חכם אתה
וידעת את אשר תעשה־לו והורדת
את־שיבתו בדם שאול: וישכב
דוד עם־אבתיו ויקבר בעיר דוד:
והימים אשר מלך דוד על־ישראל
ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים
ובירושלם מלך שלשים ושלש שנים
: ושלמה ישב על־כסא דוד אביו
ותכן מלכתו מאד:

הפטרת שמות כמנהג האשכנזים בישעיה סימן כז'

הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל
ומלאו פני־תבל תנובה:
הכמכת מכהו הכהו אם־כהרג
הרגיו הרג: בסאסאה בשלחה
תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום
קדים: לכן בזאת יכפר עון־
יעקב וזה כל־פרי הסר חטאתו
בשומו כל־אבני מזבח כאבני־גר
מנפצות לא־יקמו אשרים וחמנים:
כי עיר בצורה בדד נוה משלח
ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם

הפטרת ויחי:

ויקרבו · והיית לאיש · זריז ומושל בנפשך וכובש את יצרך · ורש"י פי' והיית לאיש שלא תהיינה פעולותיך פ פעולות בעיר שני' ונער אבל תהיינה פעולות איש גדול וזה אמר' יהיה עם ההתישבות בעצה: ללכת בדרכיו · תיקון המדו' מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום: לשמור חקותיו · המצות שלא נגלה טעמם: מצותיו · אשר נאמר בהם מצות כגון שלוח טמאים ו והפרת נדרים וכיוצא בהן: ומשפטיו · הדינין: ועדותיו · אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדים וכיוצ' בהם שהם לזכר: תשכיל · תצליח: את כל אשר תעשה · כמו בכל אשר תעשה: וגם אתה · וגם לרבות על מצות ה' אשר צוהו ללכת בדרכי ה' אמר וגם זאת היא מדרכי ה' לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגומ': אשר עשה לי · פירושו אשר עשה לשני שרי צ צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם כי א אבנר אני הבטחתיו קבלתיו באהבתי ועמשא גם כן היה ב בשליחותי ומשב אנשי יהוד' שי' וזה אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפי' הזה יהיה אשר עשה לשני שרי אשר וי"ו ה השמוש ואשר עשה' · ובדרש אשר עשה לי שהראה הספ' שאלה לו דוד ביד אוריה: לשני שרי צבאות ישרא' · כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלום שר צבא: ויהרגם · בשלום · טעמו עם ויהרגם · כלומ' ויהרגם בשלום וגם אותם דמים כאלו היו דמי מלחמה ונתן הדמי' ההם שעשה אותם דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו כמו שנאמ' ועליו חגור חרב מצומדת לו על מתניו: ובנעלו אשר ברגליו · שנפלו מתים לרגליו · ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמה ושאל לו בדמות היולך חולכת והיה שוחה ומראה לו כי בשיכיה היא חולכת אז הכהו וגם לדבר אתו בשל לשון של נעלך והנה אמר ובנעלו אשר ברגליו: ועשית כחכמתך · כלומר שלא תהרגנו עד שתמצא עליו עילה אעפי שהוא חייב מיתה כי מלחמות ה' כלחם וטובות נמצאו בו אלא שהרג לאלה שני השרים אנס לפיכ' תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עילה וסיבה שיתחייב הריגה: ולא תורד שיבתו בשלום שאול שלא תניחנו למות מיתת עצמו אלא יהרג כמו שהרג: כי כן קרבו אלי · בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה: והנה עמך · כלומ' אעפי שהוא משבט בנימין עמך ובקרבתך הוא להביאו לידי מיתה · או פי' והנה עמך בירושלם כדי שתוכל למצוא לו עילה וסיבה להמיתו · ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך: קללני · בזה אותי בדברים ובמעשה: נמרצת · חזקה כמו מה נמרצו אמרי יושר: ירד לקראתי · שאמחול לו ונשבעתי לו שלא א אמיתנו ואף על פי שנשבעתי לו חייב מית' הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עילה ועוד כי איש חכם אתה ותדע למצ' לו עילה: בעיר דוד · היא ציון:

חסלת הפטרת ויחי:

הבאים ישרש יעקב · אלא ידעתם מה עשיתי בראשונ' הבאים למצרי' אשר השרים יעקב שם ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנובה: הכמכת · מכהו הכהו · הראיתם בגבורתי שמכת אש המכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני ט טבעתים במים · יש תמיהו' שהם מתקיימות כגון זו וכגון הנגלה נגליתי אל בית אביך: אם כהרג · ישראל שהיו הרוגין של פרעה: הורג · את פרעה ועמו: בסאסאה · עניינו שאה פירש כאותה מדה: בשלחה תריבנה · כששילחה מצרים את ישראל תריבנה המדה כסאה שלה: הגה ברוחו הקש' · הגה דיבר בדיבורו הקשה: ביום קדים · ביום ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה: לכן · גם עת' בזאת היה מתכפר עון יעק' לזכות להגאל כמאז: וזה כל פרי · הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות ומאחר שיעקרו עבודת אליל' כל שכן שישובו מאחר העונות כי עבודת אלילים היא עיקר כל העונות · וגיר הוא סיד ובארמית על גירא די על כותל היכלא · ורש"י פירש מין צבע הוא: כי עיר בצורה בדד · כי בעשותם זאת · עיר בצורה של עשו תהיה בדד והנוה יהיה משלח מיושביו ונעזב כמדבר: שם ירעה עגל · אפרים יירשנו שקרוי עגל שנה כעגל לא לומד:

וכלה סעיפיה׳ ענפיה: ביבש קצירה׳ קציר הוא ענף העץ כלומר כשתכלה זכות מעט מעט שביד עמו שביכל את אבין אז תשברנה סעיפיה: נשים באות מאירות׳ עם אלם כנשים ידליקום כי כיון שיבש הענף אינו ראוי כי אם לשרפה: והיה ביום ההוא׳ בזמן הישועה: יחבוט׳ כמו שהוא חובט חטים מן הקש ונתים מן האילן כן יחבט האל יתברך את ישראל מן האומות ויתחיל לאספם יחד: משבולת הנהר׳ הם האובדים בארץ אשור: ועד נחל מצרי׳ הם הנדחים בארץ מצרים ואמר עד נחל מצרים כי עד מצרים יבאו שם יתקבצו עם אחיהם בני הגלות הזה ויעלו לירושלם׳ תלקטו׳ מן הגליות: יתקע בשופר׳ כך יתקבצו כאלו היה נתקע בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם: האובדים בארץ אשור׳ לפי שנפוצו בארץ רחוקה לפני׳ מן הנהר סמבטיון קראם אובדים: הוי עטרת גאות׳ אמר הנביא הוי ואוי עטרת גאו׳ על דרך משל כי מן הגאוה היו עושי׳ עטרות להם והיו מתפארים בעשרם ובתענגם: שכורי אפרים׳ שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמרו רבותינו ז״ל המרה לפרוגיתא ומיא לדורמסקית קפחו עשרת השבטים׳ ואמר אפרים כי הוא ראש מלכות של ישראל: וציץ נבל׳ למה חמדתם והתפארותם כציץ העשב או האילן שהוא יפה בצאתו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ כן יהי׳ צבי תפארת אפרי׳ ועטרת גאותם: על ראש גיא שמנים׳ פירש עטרת הגאות שהוא על ראש גיא השכורי׳ הלא שהם הלומי יין כלומר מוכי היין שהיין מכה אותם לארץ שנופלי׳ שכורים מתגוללי׳ בקיאם ובצואתם: הנה חזק׳ הנה יום חזק להם שיבא עליהם כזרם ברד שמפיל האילנות ומשברם: שער קטב׳ כמו וכשער כף כזרם עומדות במקום שניס: הניח לארץ׳ כמו יניח יניח עטרת גאותם לארץ ביד כלו׳ בחזקה ברגלים תרמסנה׳ ולא די שיניח עטרת גאונם לארץ אלא שירמסנה ברגלי׳ לאחר שתפול לארץ וזהו כלו משל לרוב שפלותם: כבכור׳ בטרם קיץ׳ כלו׳ שהתאנה הבכורה בטרם שיבאו פירו׳ הקיץ בני אדם קופצי׳ עליה לקחתה והרואה אותה בתחילה לוקח אותה׳ ובעודה בכפו יבלענה מרוב חמדתו אותה׳ כן יהיה עושר אפרים וטובה יבלעם האויב במהרה: ביום ההוא שיגלו י׳ שבטים יהיה ה׳ צבאו׳ לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו והם יהוד׳ ובנימין שנשארו ומלך עליהם חזקיהו שעשה הישר בעיני ה׳: ולצפירת׳ עטרה וצפירה אחת׳ וצבי ותפאר׳ אחד׳ וכפל׳ ולכתר דתוספתא: ולרוח משפט׳ ויהיה הא׳ לרוח משפ׳ למי שיהיה יושב על המשפט והוא חזקיהו׳ ואמ׳ רוח כמ״ש ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמ׳ ובינה: ולגבור׳ יהיה לאותן שהם משיבי מלחמ׳ מלחמתה של תורה׳ פ״א ולגבורה עו׳ שיהיה להם האל לגבורה כשנלחמו באויביהם והשיבו מלחמה להם עד שער

ירבץ וכלה סעפיה: ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה כי לא עם־בינות הוא על־כן לא־ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו: והיה ביום ההוא יחבט יהוה משבלת הנהר עד־נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל:

והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקדש בירושלם:

הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו אשר על־ראש גיא־שמנים הלומי יין: הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם מים כבירים שטפים הניח לארץ ביד: ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים: והיתה ציצת נבל צבי תפארתו אשר על־ראש גיא שמנים כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה: ביום ההוא יהיה יהוה צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו: ולרוח משפט ליושב על־המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה: וגם־אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן־היין תעו מן־השכר שגו בראה פקו פליליה: כי כל־שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום: את־מי יורה דעה ואת־מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים: כי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זער שם זער שם: כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל־העם הזה: אשר אמר אליהם זאת המנוחה הניחו לעיף וזאת המרגעה ולא אבוא שמוע: והיה להם דבר־יהוה צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זער שם זער שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו: לכן כה־אמר יהוה אל־בית יעקב אשר פדה את־אברהם לא־עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו: כי בראתו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את־קדוש יעקב ואת־אלהי ישראל יעריצו:

עליהם הבכורות: וגם אלה׳ יושבי משפט ומשיבי מלחמ׳ שבדור הזה: כהן ונביא׳ הכהן והנביא שהיה להם להורות התור׳ הם שגו כמוהם התור׳ הם שגו כמוהם במשת׳ ובתענוג העולם: נבלעו׳ נשחתו מרוב שתיית היין: שגו בראה׳ הלעיגו בדברי הנביאים׳ פ״א אפי׳ בדבר הנראה לעין הם שגו בו: פקו פליליה׳ הכשילו המשפט׳ פקו לשון פיק ברכי׳ שפירושו מכשול׳ פליליה מן ונתן בפלילי׳: כל שולחנות׳ שלהם של זבחי מתי׳ שהם כקיא צואה: בלי מקום׳ עד שאין מקו׳ נקי כמשתיה׳ שא הכל מלא קיא וצוא׳: את מי יור׳ דעה׳ שמא לתינוקות שאין יודעי להבין כי הגדולים פנו לדרך רעה: גמולי מחלב עתיקי משדים׳ הם הנערי׳ הקטני׳ אחר שנשלמו יניקתא כמו ויגדל הילד ויגמל: עתיקי לשון ויעת׳ משם׳ ד״א גדולי מן התורה שנקראת חלב׳ ועתיקי משדים מוסרים: כי צו לצו׳ נביא מצוה להם אחת הב״ה והם יש להם צו של ע״א כנגד צו זה ואומר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרי׳ יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך: קו לקו׳ יש לנו קו משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק: זער שם׳ הנביא אומר להם עוד מעט תבא עליכם רעה והם אומרים זער שם ימהר יחיש מעשהו׳ או רצה באמרו צו׳ מצוה קטנה׳ אמר כי הם כמו הנערי׳ כי יצוה אותם מעט כדי שילמדו׳ וכן פי׳ קו לקו׳ שיטה אותו הבנאי מעט מעט עד שישלים הקיר׳ כן ילמד הנביא לעם הזה זעיר שם זעיר שם ומעט בדבר זה ומעט בדבר זה ואעפ״כ אינם מקבלי׳: לעגי שפה׳ וכן כל לשון לעגים וכן עלגים שכיהם לשון דבור הפוך שאינו מיושר להשמע: ידבר אל העם הזה׳ כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג ולשון אחרת שאין יכולים להבין בו: אשר אמר אליהם׳ הנביא זאת המנוחה לה׳ ותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה: והיה להם דבר יי׳ וגו׳ כמותם ימדוד להם יגזור בדברו עליה׳ צו של אומות המשעבדי׳ בם על צו פקוד׳ על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה אחר תקוה יקוו לאור והנה חשך: זער שם זער שם׳ כימים מועטים תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביהם: למען ילכו וכשלו אחור׳ כלו׳ כשיחשבו ללכת לפנים יכשלו לאחו׳: לא עתה יבוש יעקב׳ מאביו: ולא עתה פניו יחורו׳ מאבי אביו שאין כמנא פסול במטתו ומטתו שלימה: כי בראותו ילדיו׳ כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידיו יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו:

הפטרת שמות כמנהג הספרדים
בירמיה סימן א׳

דברי ירמיהו בן־חלקיהו מן־הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן: אשר היה דבר־יהוה אליו בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה בשלש־עשרה שנה למלכו: ויהי בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה עד־תם עשתי־עשרה שנה לצדקיהו בן־יאשיהו מלך יהודה עד־גלות ירושלם בחדש החמישי: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בטרם אצורך (אצרך ק׳) בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך: ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי: ויאמר יהוה אלי אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך

אשלמת הפטרת שמות׳

דברי ירמיהו: מן הכהני׳ ליתי בר מקלקלתא דתקנן עובדוהי ירמיה בא מרחב הזונה ולוכא בר מתקנתא דמקלקלן עובדוהי של ישרא׳ שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר: בענתות׳ היא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע: ויהי בימי יהויקים׳ לדבר ה׳ שהיה אליו היה גם כן בימי יהויקים בן יאשיהו וכך בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י״א שנה ובשנת אחת עשרה שנה נפל ביד מלך בבל ונגלתה ירושלם בחדש החמישי: אצרך׳ לשון צורה: ידעתיך׳ קוניוסטו בלעז כמו לא נודעתי להם: הקדשתיך׳ זמנתיך לכך: נביא לגוים׳ כמו על הגוים: ואומר אהה׳ לשון קריאה על הצער והדאגה ומה שאמר לא ידעתי דבר רוצה לומר דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחרי׳ ואין תימה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו: כי על כל אשר אשלחך תלך׳ על במקום אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: על כל אשר אשלחך אל האומות: ואת כל אשר אצוך׳ לישראל תדבר:

ויפלא

ויפלח י״י את ידו · כל שליחות שהוא אבל יד לשון הושטה : ראה הפקדתיך · שמתיך פקיד וממונה עליהם לטוב ולרע כי כאשר תתנבא עליהם כן יבא עליהם · וכפל הלשונות הכתיבה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומות והטוב היה מעט באומות : מקל שקד אני רואה · נראה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר בו שהוא עץ שקד לפיכך אמר לו הטבת לראות שלא ראה אותו בעלים ובפרחים וזה היתה הטבת הראייה כי המקל הוא להכאה · הראה לו הא״ל מקל להיות משל על הפורענות העתידה לבא על ישראל שתבא להם במהרה כמו שעץ השקד ממהר לפרוח יותר משאר העצים לפיכך נקרא שקד כי השקידה ענין המהירות וההשתדלות וכן אמר כי שוקד אני על דברי לעשותו : הטבת לראות · השקד הזה הוא ממהר לאוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי · ומדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר בישולו כ״א יום כמנין ימים שבין י״ז בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית : ויהי דבר י״י אלי שנית · מה שאמר שנית לפי ששתי המראות היו בענין אחד לא כדברי בעל הדרש שאמר שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו : סיר נפוח · כפוח תאר ופירושו רותח : ופניו מפני צפונה : הצד מן הסיר שיוצק ממנה · יקרא פנים : מפני צפונה · היה לו לומר אל פני צפונה אלא כאמרו במ״ם באר בו שני ענייני׳ כי פני צפונה מורה כי פני הסיר היו פונים פני צפונה ואמ׳ אותה במ״ם להורות כי המרתיחין אותה היו מארץ צפון והיא בכלל שהיא מזרחי׳ צפונית לא״י : תפתח · ענין התרה כמו ויפתח הגמלים כאלו היתה קשורה עד הנה ועתה תהיה מותרת לבא על ישראל : כי הנני קורא · כאלו אני קורא להם כלומר אשים בלבם שיבאו : משפחות ממלכות צפונה · המשפחו׳ אמר על העם וממלכות אמר על המלכים ראשי הממלכות : ונתנו איש כסאו · רוצה לומר שיצורו על ירושלם : ודברתי · דבור האל עמהם הוא הביא המלכים עליהם : ואתה תאזור מתניך · ללכת בזריזות כמו שאמר באליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב : פן אחתך לפניהם · אם לא תירא מהם ותבטח בי אצילך מידם ואם תירא מהם אחתך ואפילך לפניהם : על כל הארץ · ואחר כך פירוש למלכי יהודה · אמר תהיה כנגדם כעיר מבצר שלא יוכלו לך כמו שלא יוכל אדם לכבוש עיר מבצר · כל שכן אם יהיו חומות נחשת · ומה שאמר לעמוד ברזל שלא יוכל אדם להטותו ולשברו : ונלחמו אליך · כמו שתרגם יונתן ויהון דינין ומגיחין לקבלך למסתר פתגמי נבואתך : באזני ירושלם · רוצה לומר עם ירושלם ומדבר כנגד העיר כמדבר כנגד העם : זכרתי לך חסד נעוריך · אעפ״י שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעים לא אעשה אתכם כלה וגם אענים המריעים לך כי

ואת כל־אשר אצוך תדבר׃ אל־תירא מפניהם כי־אתך אני להצלך נאם יהוה׃ וישלח יהוה את־ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך׃ ראה הפקדתיך היום הזה על־הגוים ועל־הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע׃ ויהי דבר־יהוה אלי לאמר מה־אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה׃ ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי־שקד אני על־דברי לעשתו׃ ויהי דבר־יהוה אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני צפונה׃ ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל־ישבי הארץ׃ כי הנני קרא לכל־משפחות ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם ועל כל־חומתיה סביב ועל כל־ערי יהודה׃ ודברתי משפטי אותם על כל־רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם׃ ואתה תאזור מתניך וקמת ודברת אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם פן־אחתך לפניהם׃ ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ׃ ונלחמו אליך ולא־יוכלו לך כי־אתך אני נאם־יהוה להצילך׃ ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ הלך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה׃

קדש ישראל ליהוה ראשית תבואתה כל־אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם־יהוה׃

הפטרת וארא ביחזקאל בסימן כ״ח׳

כה אמר אדני יהוה בקבצי את־בית ישראל מן־העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על־אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב׃ וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אותם מסביבתם וידעו כי אני יהוה אלהיהם׃ בשנה העשירית בעשרי בשנים עשר לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר׃ בן־אדם שים פניך על־פרעה מלך מצרים והנבא עליו ועל־מצרים כלה׃ דבר ואמרת כה־אמר אדני יהוה הנני עליך פרעה מלך־מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני׃ ונתתי חחיים [חחים ק׳] בלחייך והדבקתי דגת־יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך ואת כל־דגת יאריך בקשקשתיך תדבק׃ ונטשתיך המדברה אותך ואת כל־דגת יאריך על־פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה׃ וידעו כל־ישבי מצרים כי אני יהוה יען היותם משענת קנה לבית ישראל׃ בתפשם בך בכפך [בכף ק׳] תרוץ ובקעת להם כל־כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל־מתנים׃ לכן כה אמר אדני

זכרתי לך חסד נעוריך וקרא הימים הקדמונים ימי נעורים בדרך שהלה כמו שהנערים קודמים לבחורים ולזקנים · ופי׳ כלולתיך שם מן כלה כי כנסת ישרא׳ כדמות לכלה ביום מתן תורה והקב״ה כדמה לחתן : קדש ישראל · כתב כמו קדש שלא יאכלנו זר : ראשית תבואתה · כראשית קציר לפני העומר שאסור באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו כן תרגם יונתן :

חסלת הפטרת שמות

הפטרת וארא

כה אמרי׳ מבוארת היא זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם משכניהם המריעים להם ולא יתברך יעשה בהם שפטי׳ שלא יוכלו להרע עוד : בשנה העשירית · עשירית למלכו צדקיהו : בן אדם · ועל מצרים כלה · אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרי׳ וזכר התני׳ הגדול במ״ם במקום נון ומפני שטוב מצרי׳ הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכי׳ למטר ועל כן מתגאים בו המשיל מצרים ליאור ופרעה המלך לתנים הגדול ב בתוכו והתני׳ הוא הדג הגדול כמו שאמ׳ ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמו שאמ׳ דגת יאוריך : הרובץ בתוך יאוריו · שאין מחריד אותו : לי יאורי · המשקה אותי וארצי השובע כמצא בה ברוב השני׳ ואינני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרות בעבו׳ תבואה : ואני עשיתני · אני עשיתי ותקנתי לי היאו׳ או פירושו עשיתני עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמהו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו הגדילו׳ : חחים · כמין טבעות ברזל ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל חחים שתופשים בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו וכן אמר ובחח תקוב לחיו : והדבקתי · שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור והוא משל על עם מצרים שרים ופרשים וגבורים ודלת העם כלם יסופו : ונטשתיך המדברה · אמר המדברה לענין משל כי הדגי׳ לא יחיו במדבר כן המצרים ימותו בחרב על פני השדה בצאתם להלחם : משענת קנה · כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחריב ובימי נבוכד נצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו : בתפשם בך בכפך · בכף קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו : תרוץ · תירצץ מן קנה רצוץ : ובקעת להם כל כתף · כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות ננכנסות לו בכתיפיו : והעמדת להם כל מתנים · יש מפרשים והעמדת בהפוך האותיות והמעדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמוד מלהכפף : לכן · לחרבות חורב שממה · לאיזה חרבות אתכנה שתהיה חרב שממה :

ארבעים שנה׳ יש דרש למה ארבעים שנה כי מ״ב שני רעבון נגזרו למצרי׳ בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי שני פעמים י״ל שהם כ״ח ויוסף אמר שבע פרות הדקות והרעות ושבע השבלי׳ הרקות הנה י״ד וכ״ח הנה מ״ב והיו להם שתי שנים רעב כמו שכתוב כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשארו ארבעים שנה ונגזר עליה להיות חרבה אותם מ׳ שנה: מכורתם׳ כמו מגורת׳ הארץ אשר גרו בה: רדות׳ מקור מן לא תרדה בו בפרך: למבטח מזכיר עון׳ שסלק בטחונם ממני ובטחו עליהם ורש״י פי׳ מזכיר עון שאמר להם הקב״ה לא תוסיפו ל לראותם עוד: ויהי בעשרים ושבע שנה׳ למלכות נבוכד נצר וכן כתוב בסדר עולם בכ״ז לנבוכ׳ נצר נתנה מצרי׳ בידו: אל צור כמו על צור: כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה׳ כי צרו על צור ימים רבים והיו כל בני החיל טרודים וטורחים במצור כדרך בני אדם הצרי׳ על עיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם: מקרח׳ שנשר שער הראש מרוב העבודה: מרוטה׳ שנמרט עור הכתף מן המשא בכתף ימים רבים: ושכר לא היה לו׳ כי כשכבש נבוכד נצר צור ושלל שללה בא הים על העיר ושטף כל השלל כי כנגזר עליה לשטף הים כל אנשיה וחילה והנה חיל נבוכד נצר טרחו ויגעו לשוא והקב״ה שלם להם שלל מצרי׳ חלף עבודתם אשר עבדו בצור: פעלתו אשר עבד בה׳ שכר פעולה אשר עבד במצותי בצור אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי׳ מצרים רעה במשענתם שהבטיחו את עמי בעזרתם הבל: ביום ההוא׳ מוסב על פרשה של מעלה מקץ ארבעי׳ שנה אקבץ את מצרי׳ ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשצר ומצינו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס להתחזק ומלכות פרס היא צמיחת קרן ישראל שכ׳ בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומניין הארבעי׳ שנה של מצרי׳ כלו באותו הפרק מצרי׳ נתנה ביד נבוכדנצ׳ בכ״ז לנבוכד נצר הוסף מ׳ שנה הרי ס״ז בא מהם מ״ה לנבוכדנצר וכ״ג לאויל מרודך בדאמרינן במסכ׳ מגילה ושנה אחת מהם עלתה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות הין: ולך אתן פתחון פה בתוכם׳ ולך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת:

יהוה הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה: והיתה ארץ מצרים לשממה וחרבה וידעו כי-אני יהוה יען אמר יאר לי ואני עשיתי: לכן הנני אליך ואל-יאריך ונתתי את-ארץ מצרים לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד-גבול כוש: לא תעבר-בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר-בה ולא תשב ארבעים שנה: ונתתי את-ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את-מצרים בגוים וזריתים בארצות: כי כה אמר אדני יהוה מקץ ארבעים שנה אקבץ את-מצרים מן-העמים אשר-נפצו שמה: ושבתי את-שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על-ארץ מכורתם והיו שם ממלכה שפלה: מן-הממלכות תהיה שפלה ולא-תתנשא עוד על-הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים: ולא-יהיה-עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם וידעו כי אני אדני יהוה: ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש היה דבר-יהוה אלי לאמר: בן-אדם נבוכדראצר מלך-בבל העביד את-חילו עבדה גדלה אל-צר כל-ראש מקרח וכל-כתף מרוטה ושכר לא-היה לו ולחילו מצר על-העבדה אשר-עבד עליה: לכן כה אמר אדני יהוה הנני נתן לנבוכדראצר מלך-בבל את-ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו: פעלתו אשר-עבד בה נתתי לו את-ארץ מצרים אשר עשו לי נאם אדני יהוה: ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון-פה בתוכם וידעו כי-אני יהוה:

השלמת הפטרת וארא:

הפטרת בא אל פרעה בירמיה בסימן מ״ו

הדבר אשר-דבר יהוה אל-ירמיהו הנביא לבוא נבוכדראצר מלך בבל להכות את-ארץ מצרים: הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי-אכלה חרב סביביך: מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יהוה הדפו: הרבה כושל גם-נפל איש אל-רעהו ויאמרו קומה ונשבה אל-עמנו ואל-ארץ מולדתנו מפני חרב היונה: קראו שם פרעה מלך-מצרים שאון העביר המועד: חי-אני נאם-המלך יהוה צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא: כלי גולה עשי לך יושבת בת-מצרים כי-נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב: עגלה יפה-פיה מצרים קרץ מצפון בא בא: גם-שכריה בקרבה כעגלי מרבק כי-גם-המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום אידם בא עליהם עת פקדתם: קולה כנחש ילך כי-בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים: כרתו יערה נאם-יהוה כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר: הבישה בת-מצרים נתנה

המלחמה: והכן׳ ואתקין: מדוע נסחף אביריך לא עמד׳ והתשובה כי ה׳ הדפו׳ נסחף מן מטר סוחף כשתחפה שלהי׳ בלשון משנ׳ כששטפו והחליקו גבוריך: הרבה כושל׳ ה׳ שזכר הרבה בהם כושלים: גם נפל איש אל רעהו׳ כמו על רעהו כיון שאמר נבור בגבור כשלו: ויאמרו קומה ונשוב׳ ש עמנו׳ הנרים במצרי׳ מארצות אחרות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרי׳ כי ברוב השנים יש שבע במצרים יותר משאר ארצות וכשיבא חיל נבוכד נצר יאמרו איש לחברו קומה ונשובה: היונה׳ האונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה וכן והאכלתי את מוניך א אונסיך׳ וי״ת מעכין יין שתרגם מן קדם חרב שנא׳ היא כחמר מרויא: קראו׳ אמרו שם במצרי׳ דרך קריאה על פרעה מלך מצרי׳ שהיה מלך שאון והמון רב: העביר המועד׳ המועד שנתן למלך בבל לבא להלח׳ עמו העביר אותו לו מפחדו אליו ומלך עומד במקום שנים מלך מצרים ומלך שאון: כי כתבור בהרים׳ כמו שהר תבור הוא מועד לצוד שם ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ו ורשת פרושה על תבור כן יבואו אותם: וככרמל בים יבא׳ כמו עצי הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בשביה׳ ורש״י פי׳ כי כאשר דבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא ה הדבר הזה על מצרים: כלי גולה׳ אדם יוצא לדרך מתקן לו חמת ומקלה של חרס לשתות בה: ונצתה׳ לשון ציה: עגלה יפה פיה׳ יפה פיה שתי מלות ועניני מלה אחת וכן פקחקוח והבוז לגאיונים וכן יפה פיה וככפלו בם הענין והלמ״ד לרב היופי ודמה מצרים לעגלה יפה פיה לרב יפיה ודשנה וכן כנה הכתוב הנשים היפות והדשנות פרות הבשן: קרץ מצפון׳ ענין קריצה ונזרה כמו מחומר קורצתי גם אני: מצפון׳ מבבל שהיא צפונית ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין: גם שכיריה׳ גייסות ששכרו לעזרם הם בקרבה כעגלי מרבק׳ כמו העגלים שעומדים בבית לפטום כן הם יושבים ואוכלים ושותי׳ ולא יכלו להלחם׳ ויונתן תרג׳ שכיריה רברבהא כמו בתער השכירה שפיר׳ גדולה׳ מרבק ענין פטום וכן עגל מרבק וכן בדברי רז״ל הכניסם לרבקה: הפנו׳ פנו עורף לבקש לנוס: קולה כנחש ילך׳ הרי הנחש בא ללמד על מצרים וכמצא למד למדנו מכאן שכשאמר הקדוש ברוך הוא לנחש על גחונך תלך קיצע את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנויה בשלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: כי בחיל ילכו׳ אליה: כרתו יערה׳ מגולוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו צווי כמו חרבו מאד כשו מדבר כנגד החיל ויש קוראי׳ כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו וזאת היא הקריא׳ הנכונה ואמר כרתו לשון עבר אע״פי שעניכו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כל דבר נבואה העתי׳ הוא קיים כאלו בא׳ יערה ר״ל עצי יערה והוא משל על עם מצרי׳ או על גדוליה: כי לא יחקר׳ חיל נבוכד נצר הבא עליהם לא יחקר מרוב: הובישה׳ פעל עומד וכן הובישו אפרים נזולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בשת יהיה לה לבת מצרים כשתנתן ביד עם צפון שהם הכשדים; אמר׳

הדבר לבא נבוכד נצר׳ זו מכה שנייה שהחריב נבוכד נצר את מצרים בשנת כ״ז למלכו כמו שמנינו בסדר עולם: התיצב והכן לך לנגד

אמר׳ אלהי ישרא׳ ׳ זכר אלהי לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לענש שהרע לישראל שישק מלך מצרים וכן פרעה נכה שהמית יאשיהו: אל אמון מנא ׳ כמו על אמון הוא מלך העיר הנקרא נא והיא ממלכות מצרים: ונתתים ׳ ואחרי כן תשכן ׳ כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגו׳ ומה שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה במעלתה ש שהיתה מימי קד׳ שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה את פירו׳ שתשכן בארצם כימי קדם: ואתה אל תירא ׳ צדיקים שבתוך מצרים שגלו שם על כרחם: למשפט׳ בדין חסוך מעט מעט: ונקה ׳ לשון מיעוט והשמד וכן ת תירגמו יונתן לשון כלייה:

חסלת הפטרת בא אל פרעה:

בְּיַד עַם־צָפוֹן׃ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ׃ וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה׃ וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃ אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ׃

הפטרת ויהי בשלח בשופטים בסימן ד׳ ׳

הפטרת ויהי בשלח ׳

וּדְבוֹרָה

וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא׃ וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט׃ וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן׃ וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ׃ וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד־אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה׃ וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה׃ וְחֶבֶר הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בצענים אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ׃ (בצעננים ק) וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבוֹר׃ וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן׃ וַתֹּאמֶר

לפידות׳ אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובי׳ בענין ׳ ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פתילות למקד׳: תמר׳ ׳ כמו תומר ויש לפרש שהיה לה בית תחת תומר אחד ומה שאמר דבורה הוא יתרון ה ההודעה כי כבר זכרה ואמר והיא ידענו כי עליה נאמר וכן חבר אחד בן דבור׳ לרוב ההודעה כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח: ותשלח׳ ׳ אם היתה אשתו היתה פרושה מעת התנבאותה ו ויושבה לה תחת התומר ועתה שלחה לקרוא לו: הלא צוה׳ ביד משה כי החרם תחרימם: ומשכת ׳ תמשוך ישרא׳ ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור: ומשכתי׳ אמרו כי ראו אצטגניני סיסרא שלא יצא באותה מלחמה כי מנוצח יהיה אם יצא והקדוש ברוך הוא משך לבו לצאת וזה שאמר ומשכתי: כי ביד אשה׳ אם אלך לא תהיה ת תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור ה׳ את סיסרא ולא תהיה התשוע׳ הזאת נקראת על שמך: ימכור׳ ר״ל

ימסור: ויעל ברגליו׳ ׳ העלה: אלון בצענים׳ ׳ כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין אחד והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם: בשמיכה׳ ׳ תרגם יונתן בגונכא ופירש רבינו האי גונכא גלופקרין שקורין קוטא׳ ׳ ובויקרא רבה ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסודרא רבנן דהכ׳ אמרי במשיכלא אמר ר״ש לקיש חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכ׳ אלא מה היא שמיכה בשין ימין כתיב שמיכה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסרא: המקבת׳ ׳ ארזפתא מרטי״ל בלע״ז: ותצנח בארץ׳ ׳ היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ: ברקתו׳ ׳ בצדעיה נ״לה טימפיי״א בלע״ז: בפרוע פרעות׳ ׳ בנקום נקמות תרגום נקום נקמת איתפרע פורענו׳: בהתנדב עם׳ כשישראל מתנדבים ומתגברים לבאת ל למלחמה כלומ׳ על הרע ועל הטוב ברכו ה׳: שמעו מלכים׳ ׳ מלכי הארץ׳ ׳ ויש מפרשים כנגד ישרא׳ אמר כענין שאמרו כל ישראל בני מלכים הם: ה׳ בצאתך משעיר׳ ׳ רוב מפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פירוש זה סיני כמו זה סיני שחרד כמו שנאמ׳ ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרים כמו הר שעיר והר פארן:

בימי

דְּבוֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת־סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו׃ וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו׃ וּבָרָק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד׃ וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי׃ וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם כִּי צָמֵתִי וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־אִישׁ יָבוֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן׃ וַתִּקַּח יָעֵל אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת׃ וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃ וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן׃

וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃

בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל

בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃

שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים

אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה

אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר

בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ

רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ

גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃

הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה

סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

בימי שמגר בן ענת הוא היה משופטי ישראל ואע"פי שהושיע את ישרא' לא היתה התשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות ' וטעם להזכיר יעל כלו' אע"פי שעל ידה באה קצת התשוע' הזאת ודומה כי היא היתה אשה חשוב' ואוהבת ה' שהביא על ידה התכונה הזאת אע"פי כן לא היתה היא תחלת התשועה עד שקמתי אני דבורה שקמתי והייתי כאם לישראל: חדלו ארחו' ' היו יראים ישרא' לצאת לדרכם מפני ה האויבי' והיו הולכי' דרך עקלתון בהחבא: חדלו פרזון ' ערי הפרזי שאי' לה חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו ל ערי המבצר: עד שקמתי ' כמו שקמתי ' וכן שאת' מדבר עמי: יבחר ' כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה לחם המלחמה בשערים ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם באויביה' ואע"פי שהיו ישרא' רבי' ארבעים אלף ויותר והוא סך חשבון אע"פי כן היו נסים מפני אויביהם ונסגרי' בעריה' ואויביה' רודפים אותם עד ע השערים ' ומלת לחם היא משונה בנקודה כי היא נקוד' בשגול האחת והיא שם כמו מלחמה: לבי לחוקקי ישר' ' גדולי ישרא' ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמ' לבי ורצוני שיה' ואומרת אליהם ברכו ה' שהכניע אויביכם לפניכם ונקראו הגדולי' חוקקי' שמשימין החקי' בעם: צחורות ' לבנות כמו וצמר צחר רוצה לומר הסוחרים רוכבי האתונות הטובו' וטובו' שלא היו יכולין ללכת מפני האויב עתה שיחו וזמרו לשי"ת וכן יושבי על מדין והוא שם מקום הנזכר בספ' יהושע מדין ושככה או הוא שם לדרך ידוע אשר היו יראים ללכת באותו הדרך מפני האויב ועתה שתלכו בבטחה שיחו וזמרו לשם י"ת: מקול מחצצים ' מקול יורה החצי' לא היו יכולין לשאוב מים ועתה יתנו שם צדקו' ה' וטעם צדקות פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה וטעם מקול כי הפרשים ויורי החצים נותנים קול ומריעי' להפחיד העם כמ"ש מקול פרש ורומי קשת ' ופי' יתנו: לשון למוד ושנון תרגום ושננתם לבניך ותתנינון לבניך ורש"י פי' מחצצי' פתר מנחם עורכי מלחמ' ושודדי קרב וחברו עם מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו לשון גדודים ' ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבנים חלוקי הנחל שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם אויביכם ' מחצצי' לשון אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ שני: עורי עורי דבור' ' לשון צווי כפשוטו התגברי בשירתך ' ורז"ל אמרו מפני שנתהללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלקה הימנה רוח הקדש: עורי עורי ' שנים הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל: אז ירד שריד לאדירי' ' ירד ירידה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישר' רדו באבירי שונאיה: מני אפרים ' כמו מן אפרי' והיו"ד נוסף וכן מני מכיר: שרשם בעמלק ' שרשם היה נלחם בעמלק והוא יהושע בן נון שהיה שרש אפרים ואחרי יהושע נלחם בנימין עם עמלק והוא שאול שהיה משבט בנימין וכ"ף אחריך כנגד אפרים וכ"ף בעממיך כנגד בנימין ואמרה זה בדרך נבוא' והזכירה המתעוררים והמתחזקים אל מלחמות ה' ועתה שירדו למלחמה ' מן מכיר הגדולים והחכמים וכן מזבולן ירדו אפילו הסופרים והחכמים אין צריך לומר שאר העם: ושרי ' כמו ויקרע לו אלופי כמו אלופי' וכן שבט יששכ' יצא כלו וכן ברק יצא עם דבורה: בעמק שלח ברגליו ' שלא שאל בהמה לרכוב מרוב חשקו

בימי שמגר בן־ענת בימי
יעל חדלו ארחות והלכי
נתיבות ילכו ארחות
עקלקלות: חדלו פרזון
בישראל חדלו עד שקמתי
דבורה שקמתי אם
בישראל: יבחר אלהים חדשים
אז לחם שערים מגן
אם־יראה ורמח בארבעים אלף
בישראל: לבי לחוקקי
ישראל המתנדבים בעם
ברכו יהוה: רכבי אתנות
צחרות ישבי על־מדין והלכי
על־דרך שיחו:
מקול מחצצים בין משאבים
שם יתנו צדקות יהוה
צדקת פרזונו בישראל אז ירדו
לשערים עם־יהוה:
עורי עורי דבורה עורי
עורי דברי־שיר קום ברק
ושבה שביך בן־אבינעם:
אז ירד שריד לאדירים עם
יהוה ירד־לי בגבורים:
מני אפרים שרשם בעמלק
אחריך בנימין בעממיך מני
מכיר ירדו מחקקים
ומזבולן משכים בשבט ספר:
ושרי ביששכר עם־דברה
ויששכר כן ברק בעמק
שלח ברגליו בפלגות
ראובן גדלים חקקי־לב:

למה ישבת בין
המשפתים לשמע שריקות
עדרים לפלגות
ראובן גדולים חקרי־
לב: גלעד בעבר
הירדן שכן ודן למה
יגור אניות אשר ישב
לחוף ימים ועל מפרציו
ישכון: זבלן עם חרף
נפשו למות ונפתלי על
מרומי שדה: באו מלכים
נלחמו אז נלחמו מלכי
כנען בתענך על־מי
מגדו בצע כסף לא
לקחו: מן־שמים נלחמו
הכוכבים ממסלותם
נלחמו עם־סיסרא:
נחל קישון גרפם נחל
קדומים נחל קישון תדרכי
נפשי עז: אז הלמו
עקבי־סוס מדהרות דהרות
אביריו: אורו מרוז אמר
מלאך יהוה ארו ארור
ישביה כי לא־באו
לעזרת יהוה לעזרת
יהוה בגבורים: תברך
מנשים יעל אשת חבר
הקיני מנשים באהל תברך:
מים שאל חלב נתנה בספל
אדירים הקריבה
חמאה: ידה ליתד תשלחנה

למלחמה אבל בפלגות ראובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא באו למלחמה גדולים הם חקקי וחקרי לבי עליו ואומ' לו למה ישבת בין המשפתים והם מערכו' וגדרו' הכאן לשמוע שריקו' עדרי כלו' יושב ובוטח ולא חששת למלחמ' ישרא' ' וכן גלעד ששכן בעב' הירדן ולא בא למלחמ' יש לתמו' והלא מכיר אומ' שבא למלחמ' ומכיר אבי גלעד וארץ הגלע' לבית מכיר כמ"ש ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה ' ויש לפרש כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאי' בן מנש' אמר שגם הוא היה חלקו בארץ הגלעד כמ"ש ויאיר בן מנש' הלך וילכוד את חוותיהם ' ויש לפרש עוד כי מ"ש גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומ' לראובן למה ישבת בני' ולא באת למלחמ' גלעד לא עשה כן כמו שעשית אתה וישב ושכן בעבר הירדן הלא חרד ובא לעזור למלחמת ישראל ואתה למה עשית כן ואע"פי שאתה מעבר לירדן הלא גם הוא מעבר לירדן: ודן למה יגור אניות ' ר"ל שעבר הירדן וברח מפחד ה האויב: ועל מפרציו ' לשמור פרצות ארצו: זבולן עם חרף נפשו למות ' בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמ' עם ברק ' וכן נפתלי על מרומי שדה על הר ת תבור: בתענך על מי מגידו ' תענך ומגידו שני מקומות הם בחלק מנשה ומן הנראה כי רחוקים היו זה מזה כמ"ש ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגידו ובנותיה אם כן מהו שאמר בתענך על מי מגידו ויתכן לפר' כי באו מלכי כנען להלחם והוא סיסרא וחסר באו עמו להלחם בתענך והיו חילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגידו: בצע כסף לא לקחו ' לא היו לוקחין שום ממון מבני ישרא' שהיו נופלים בידיהם שלא היו הורגים אותם ' ורש"י פי' ' בצע כסף לא לקחו אנשים באו לעזרת סיסר' לא בקשו ממנו שכר: מן שמי' נלחמו ' כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישראל חיל סיסר' כאלו מן השמים נלחמו עם סיסר': ממסלות' ' ראש הכוכב בשמים וסופו בארץ' מכאן אמרו עוביו של רקיע כאויר שבין שמי' לארץ שהכוכב תקוע ברקיע כמין נגר בדלת מלת ארכו כעביו של רקיע ומן המקרא שמעיד ממסילות' נלחמו אנו שומעין שעוביו של רקיע כגובה שמים על הארץ' ודרך הדרש כי הכוכבי' חממו אותם והיו לובשים שריוני' ומרוב חמימו' היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושטפ' הנחל: גרפם ' טאטם מן העולם כמגרפ' זו שגורפת את האפ' מן הכירה: נחל קדומים ' נחל שהיה שם מוקדם כאלו נברא שם מוקדם להנקם באויבי ה': תדרכי נפשי ' ברגלי' את עוז גבורי כנען: הלמו עקבי סוס ' נשתלפו טלפי סוסיהם שהיה חום הכוכ' מרתיח את הטיט והצפורן נשמטת כמו שמולגין את הרגלים ברותחין והטלפים נשמטים ומתוך שנשתלפו נהלמו הרגלים: מדהרות דהרות אביריו ' שהיו מרקידין את סוסיהם במלחמה לשון סוס דוהר: אורו מרוז ' שם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה' ורש"י פירש אורו מרוז ' אמרי לה כוכבא הוה ואמרי לה גברא חשיבא הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא: אמר מלאך ה' ' אמר ברק בשליחותו של הקב"ה: יושביה ' היושבים בארבע אמות שלו בארבע מאה שפוריה שמתיה ברק למירוז: לעזרת ה' ' כביכול העוזר את ישראל כעוזר את השכינה: מנשים באהל ' שרה שנ' בה הנה באהל' רבקה שנ' ויביאה יצחק האהלה' רחל ולאה שנאמר בהן ויצא מאהל לאה וגו': מנשים באהל תברך ' יעל' למה הן ילדו וגידלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך היא בבראשית רבה ל"א אף יעל היתה יושבת אוהלים לפיכך הזכיר אותה בברכת אהלי': מים שאל וגו' ' להכבידו כדי שירדם במהר' עם העייפות שהיה לו: בספל אדירי' ' בספל גדול שנותנין בו גדולי' ואדירי' ' בספל אדירים בספל שנותנין בו מים שהמים נקראו אדירי' שנ' במים אדירים; ידה ליתד תשלחנה כמו תשלח והנו"ן נוספת כנו"ן ה"א משלרונה פרשדונה:

פרשדונה: להלמות עמלים, הלמות שם כלי שמכין בו האכשים העמלים בעלי המלאכ': מחקה ראשו, הסיר' ראשו מלשון מחק בדברי רז"ל אין מוחקין במקום שגודשין והמחק הוא הכלי שמעבירין על המד' שמעביר כל מה שעליה: ומחצה, מן ומחץ מכתו: וחלפה, העבירה היתד ברקתו, או יהיה וחלפה מן יחלוף מסגיר שהוא לשון כריתה: בין רגליה כרע נפל, כן מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם, והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה, ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום ומה שכתבנו למעלה במלת שמיכה מכחים זה ה הדרש: ותיבב, לשון דבור כמו ניב שפתים ורבותינו פירשוהו לשון גניחה כתרועה דמתרגמינן יבבא, ואני אומר לשון ראייה כמו בבת עינו, וכן חברו מנחם: האשנב, כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי: תענינה, כל אחת מן החכמות תענה אותה: אף היא, אם סיסרא: תשיב אמריה לה, היא בעצמה משיב' ואומרת כי בענו' זה אחרו פעמי מרכבותיו: רחם רחמתי', נערה או שתי נערות: לראש גבר, לכל גבר וגבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל: שלל צבעים, בגדים עשויים במיני צבעונים: רקמתים, שעשו בו מעשה הרקמ' משני הפנים בשוה: לצוארי שלל, כמו לראש השלל כלומר כתוכים הבגדים בראש השלל לתתם לשר הצבא: כן יאבדו, דבורה אומרת תנחומין של הכל הן לה: ואוהביו, ואוהבי ה': כצאת השמ' בגבורתו, כצאת השמש בבוקר שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי יתברך הולכים וחזקים:

וְיָמִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ: בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד: בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו: חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ: הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל: כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה:

הפטרת וישמע יתרו בישעיה
סימן ו'

בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל: שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן: וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי: וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ: וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר: וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי: וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ: הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ: וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה: וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ:

חסלת הפטרת בשלח הפטרת וישמע יתרו

בשנת מות המלך עזיהו, תרגם יונתן בשתא דאתנגע בה מלכא עזיהו והוא כשהכנים להקטי' קטרת בהיכל והצרעת זרחה במצחו, ויש לפרש מיתה ממש, ולפירוש זה לא יהיה זה תחלת נבואתו: ואראה את ה', ראה במראה הנבואה כבוד ה', ורבותינו הקשו הפסוקים ואמרו כתיב כי לא יראני האדם וחי וכתיב ואראה את ה', לא קשיא כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה: ושוליו, כמו שולי המעיל תחתיתו ראיתיו יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עזיהו שבא ליטול כתר כהונה: שרפים ממעל לו, סמוך לו כמו ועליו מטה מנשה: בשתים יכסה פניו, שלא יביט לצד השכינה: ובשתים יכסה רגליו, לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו, ובתנחומא, כסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישרא' עון העגל: ובשתים יעופף, ובתרין משמש ויקראם שרפים לפי שראם במראה הנבואה בדמות אש שורף וזה לגלות עון הדור שהיו חייבים כלייה: וקרא זה אל זה, כוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא אם כן פתחו כלם כאחד, וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כלם כאחד עונים כו' וזכר קדוש קדוש קדוש ג' פעמים כנגד ג' עולמות: מלא כל הארץ כבודו, כי הוא ברא הכל: וינועו אמות הסיפים, הסיפים הם מזוזות השער ואמות הם האלים אשר על הסיפים מבית ומחוץ שהם עשוי' כמין כפה: מקול הקור', הקול שהיו קוראים זה לזה היה גדול עד שנעו ונעו אמות הסיפי' ממנו: והבית ימלא עשן, זה היה משל על חרון האף על ישראל כמו אז יעשן אף ה': כי נדמיתי, הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני ה השכינה, ופי' נדמיתי נכרתי כמו נדמה מלך ישראל, ויש מפרשים נשתתקתי: טמא שפתי', דמגעל בחובין: ויעף, ענין עופפות אמר אחר שנבהלתי מהמראה ומהקול ו והשבתי שאמות עף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה והיא גחלת אש ואני ראיתי שהו' לקחה מעל המזבח במלקחים להגיע אל פי: ויגע על פי, הגיע הרצפ' על פי להסיר העון במכות אש היא ומכאן ואילך יהי' לי רשות לדבר, ובמדר' העון הוא שחרף ישראל ואמר ובתוך עם טמא שפתים: מי ילך לנו בעבורנו ואמר לנו לשון רבים כאלו היה מדבר עם השרפים ונמלך עמהם בזה הדבר וכן הבה נרדה: שמעו שמוע, אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותני' לב להבין: וראו, נסים שעשיתי לכם ואיככם נותנים לב לדעת אותי ואין אתם משגיחים אלי ואתם משמיני' בכונה לבבכם ומכבידים אזניכם ו ומשיעי' עיניכם: השע, כענין שכ' כי טח מראו' עיניהם ותרגום וטח את הבית ויפיע ית ביתא כלו טחו על העין כדי שלא יראו: פן יראה בעיניו, כתבו לכם שלא ישמעו לדברי נביא שהם יראים שמא ייטבו בעיני ה' וישובו אליו והיא רפואתם: ולבבו יבין כמו ובלבבו, ואומר עד מתי, יכבידו את לבם ולא ישמעו ויאמר ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה, לשון גלמוד מאין יושב: ורחק ה', שמא תאמר יגלו למקום קרוב וישובו לארצם לא כן אלא ירחק אותם בקצות הארץ והעזובה שתעזב הארץ מהם, רבה תהיה כלומר זמן רב, ומה שאמר האדם איננו אומר על המין כלו כמו אמחה את האדם, אלא על ישראל: ועוד בה עשיריה, ענינו כי עוד ימלכו בארץ עשרה מלכים מעת נבואה זו ונבואה זו היתה בשנת מות המלך עזיהו ועשרה מלכי' הם, יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיהו יואחז יהויכין יהויקים צדקיהו, ואחרי כן נשבה האדמה והיתה לבער, שיגלה הכל שיגלם כולם וחרבה ירושלם: לבער, ענין כליון כמו ובערת הרע: כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם, ובעורם יהיה כבעור האלה ואלון שישירו עליהם בימי החורף ויראה שהם יבשים, וזהו פירוש בשלכת פירוש בהשליך עליהם ואף על פי כן מצבת בם פירוש אף על פי שנראין יבשים עמדה לחותם בם כי בימי ניסן ישובו ויפרחו העלים כן זרע קדש מצבתה כי אף על פי שיגלו כלם לא תחשבו כי יכלו בגולה ולא ישובו לארצם כי עוד יפרחו ויצמחו וישובו לארצם: ויש מפרשים בשלכת שם שער שהיה בבית המקדש:

ויהי בימי אחז ׳ מה ראה הכתוב ליחסו אלא מפני שסוף הכתוב לומר ולא יכול להלחם עליה ולימדך שזכות אבות עמדה לו כי שכיה׳ היו צדיקים ואף על פי שהוא היה רשע: ולא יכול׳ רצין כי הוא היה עקר המלחמה והוא הביא עמו פקח: ויגד לבית דוד׳ לפי שרשע היה לא הזכיר שמו: נחה ארם על אפרים׳ כמו ויבאו האכשים על הנשים ׳

חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת היה בימיו ׳ למי יקרא שם זה למלך המרבה המשר׳ של הקב״ה על עצמו לירא מפניו משרה לשון שררה ׳ ולשלום הניתן לו אין קץ: מעתה ועד עולם ׳ עולמו של חזקיהו כל ימיו: קנאת ה׳ צבאות׳ שקנא בציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח תעשה זאת ולא אחז ראוי לכך:

מחנה ארם עם מחנה אפרים ואמר נחה לשון נקבה על המחנה: וינע לבבו׳ פחדו מאד כי כבר נכשל לפניהם׳ ואמר עצי יער׳ שכלם נעים מפני הרוח ואחד מניע חבירו׳ ויש דרש קול אילני סריק נשמע יותר מקול אילני פירות לפיכך אמר עצי יער: אתה ושאר ישוב בנך׳ שני בנים היו לו לישעיהו האחד שמו שאר ישוב והבן האחר קרא שמו מהר שלל חש בז׳ ואת׳ ושאר לא חטן ודתבו מחטאת תלמידך: אל קצה תעלת׳ שם תמצאהו׳ תעלה היא אמת המים הנמשכת מן הבריכה והברכ׳ היא עשויה כבנין אבני שמי המטר מכונסין בה׳ ואמר העליונה כי שתי ברכו׳ היו שם וזו היתה העליונה: שדה כובס׳ שדה שהכובסי׳ שוטחים שם הבגדים לנגבם כך ת״י: השמר׳ לשון שמרי׳ שב בשלום כיין על שמריו: והשקט׳ לכך : מפני זנבות האודים׳ האוד הוא עץ שמגדדין בו האש׳ וכמו שזנב האוד אין בו כח להבעי׳ דבר אלא שהוא עשן ומבער בני הבית מעט על שיכלה העשן כן אלו המלכי׳ באו בחרון אפם אבל אין בהם כח ל להבעיר ובמעט זמן יכלה עשנם: נעלה ביהוד׳ כמי שהוא ראש יהוד׳: ונקיצנה׳ נעשה לה מצור על שיקוצו מפניו ויפתחו לנו: ונבקיענה אלינו׳ או נבקיענה כלומר נבקיע חומותיה ונכנס בה ׳ ותהי׳ ברשותינו ונמליך מלך בתוכה׳ ומי יהיה זה את בן טבאל׳ והוא היה אים מבני אפרים שהיו חושבים להמליכו בירושלם: כי ילד ילד לנו׳ זה אמר על חזקיהו ׳ אף על פי שאחז רשע הוא בנו הנולד לו להיות לנו למלך צדיק יהיה ותהיה משרת הקב״ה ועולו על שכמו שיהא עוסק בתורה ובמצות ויקר׳ שמו הקב״ה שהוא מפליא עצה ואל גבור נאבי עד ויקרא שמו של

כאן מסיימין הספרדים

ויהי בימי אחז בן־יותם בן־עזיהו מלך יהודה עלה רצין מלך־ארם ופקח בן־רמליהו מלך־ישראל ירושלם למלחמה עליה ולא יכל להלחם עליה: ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על־אפרים וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי־יער מפני־רוח:

ויאמר יהוה אל־ישעיהו צא נא לקראת אחז אתה ושאר ישוב בנך אל־קצה תעלת הברכה העליונה אל־מסלת שדה כובס: ואמרת אליו השמר והשקט אל־תירא ולבבך אל־ירך משני זנבות האודים העשנים האלה בחרי־אף רצין וארם ובן־רמליהו: יען כי־יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן־רמליהו לאמר: נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונמליך מלך בתוכה את בן־טבאל: כי־ילד ילד־לנו בן נתן־לנו ותהי המשרה על־שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי־עד שר־שלום:

למרבה המשרה ולשלום אין־קץ על־כסא דוד ועל־ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד־עולם קנאת יהוה צבאות תעשה־זאת:

הפטרת משפטים בירמיה בסימן ל״ד׳

הדבר אשר־היה אל־ירמיהו מאת יהוה אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את־כל־העם אשר בירושלם לקרא להם דרור: לשלח איש את־עבדו ואיש את־שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד־בם ביהודי אחיהו איש: וישמעו כל־השרים וכל־העם אשר־באו בברית לשלח איש את־עבדו ואיש את־שפחתו חפשים לבלתי עבד־בם עוד וישמעו וישלחו: וישובו אחרי־כן וישבו את־העבדים ואת־השפחות אשר שלחו חפשים ויכבשום לעבדים ולשפחות:

ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר: כה־אמר יהוה אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את־אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר: מקץ שבע שנים תשלחו איש את־אחיו העברי אשר־ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את־אזנם: ותשבו אתם היום ותעשו את־הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני בבית אשר־נקרא שמי עליו:

ותשבו ותחללו את־שמי ותשבו איש את־עבדו ואיש את־שפחתו אשר־שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות: לכן כה־אמר יהוה אתם לא־שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם־יהוה אל־החרב אל־הדבר ואל־הרעב ונתתי אתכם לזועה (לזעוה ק׳) לכל ממלכות הארץ: ונתתי את־האנשים העברים את־בריתי אשר לא־הקימו את־דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו:

שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים בין בתרי העגל: ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: ואת־צדקיהו מלך־יהודה ואת־שריו אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך בבל העלים מעליכם: הנני מצוה נאם־יהוה והשבתים אל־העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש ואת־ערי יהודה אתן שממה מאין ישב:

כה אמר יהוה אם־לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא־שמתי: גם־זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס מקחת מזרעו משלים אל־זרע אברהם ישחק ויעקב כי־אשוב (אשיב ק׳) את־שבותם ורחמתים:

השלמת הפטרת וישמע יתרו:

הפטרת משפטים׳

הדבר אחרי כרות המלך צדקיהו׳ שגו להם מזה הענין׳ וכרתו להם ברית לקיי׳ הדרור לקרא להם דרור: לעבדי׳ ולשפחות׳ כמ״ש לשלח איש את עבדו וגו׳ ובא הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומי׳ לו: לבלתי עבד בם׳ בעברי ובעבריה ואח״כ הוסיף באור ואמ׳ ביהודי אחיהו איש והוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודי אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקד׳ מאוחר: הנני קורא לכם דרור׳ מאחר שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפק׳ ל החרב ול הרעב: לזעוה׳ לזועה כתי׳ וקרי׳ לזעוה׳ והעני׳ אחד ענין תנוע׳ ותנודה של שהאותיות הפוכות כענין כבש וכשב ו והדומים להם: העגל אשר כרתו לשנים׳ כן היא דרך כריתת הברי׳ וכן ברית אברה׳ אבינו בין הבתרי׳: שרי יהוד׳ ושרי ירושל׳׳ שרי יהוד׳ הם השרים אשר מן הערים חוץ לירושלם ואמר אח״כ והסריסים והם שרי בית המלך: העולים מעליכם׳ כמו שכתו׳ בזה הספר למע׳ וחיל פרעה יצא ממצרי׳ וגו׳ וישמעו הכשדי׳ ויעלו מעל ירושלם: כה אמר ה׳ אם לא בריתי׳ כלומ׳ אם לא תהיה בריתי יומ׳ ולילה ולא שמתי חקים שמים וארץ להיות חוק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאס אבל כל זמן שתהיה קיימת בריתי עם שמי׳ וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב להיו׳ גוי ועם זרע דוד להיות מושל: ישחק׳ הוא אחד מד׳ הכתובים בש״ין כינוי ליצחק:

השלמת הפטרת משפטים:

ויהוה נתן חכמה לשלמה וגו׳ ויהי שלום וגו׳ ׳ מגיד שרוב חכמת שלמה היתה סבה אל שהיה שלום בין חירם ובין שלמה כי מפני חכמתו אהב אותו : ויהי שלום ׳ שלום קיים וחזק והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה : ויעל המלך שלמה מס ׳ כמשפט המלוכה כמו שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים : ויהי המס שלשים אלף איש ׳ והנה מנאכו ומבני ישראל לא נתן שלמ׳ עבד כי הגרי׳ היו החוצבים והסבלי׳ ׳ אלא נאמר כי כריתת העצי׳ בלבנון לא היתה עבוד׳ קשה כמו חציבת האבנים בהר אלא א אומנות לכרות אותם ומשם היו מביאים בעגלות עד הים : חליפות ׳ כמו שמשיים ואמר חדש יהיו בלבנון וגו׳ שנים חדשי׳ בביתו ׳ כמו ושנים חדשים : על המס ׳ לגבותו : נושא סבל ׳ פיר׳ נושא משא : משרי הנצבים ׳ נוגשים ונצבים על עושי המלאכ׳ : הרודים בעם העושים במלאכה ׳ הנוגשי׳ את העם עושי המלאכה : ויסעו ׳ פתרגומו ועקרו : יקרות ׳ כבידות כי הן טובות ליסוד מן הקלות : אבני גזית ׳ חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ׳ ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לאשר הבנין מלמעלה : ויפסלו ׳ בהרים : והגבלי׳ אומנים ידועים לפיסול האבנים ׳ במדה הצריכ׳ לקיר והו׳ מענין גבול שנותני׳ גבול לאבן בפסלם אותם : בחדש זיו ׳ הוא חדש אייר ונקרא זיו כמו שפירשו רבותינו ז״ל לאות ביה זיוא לאילני פירוש זוהר הפרחים והנצנים : למלך שלמה ׳ מוסב על השנה הרביעית רביעי׳ למלכות שלמה : ויבן הבית ׳ החל לבנותו : והאולם ׳ נקרא בלשון המקרא אולם מה ש שנקרא בלשון התלמוד בית שער : ארכו על פני רחב הבית ׳ השטח הגדול במדה יקרא אורך ׳ והקטן רחב והנה אורך האולם לרחב הבית : על פני הבית ׳ לפני הבית לצד מזרח : שקופים אטומים ׳ רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתיחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים קצרים מבפנים שלא כדרך חלונות אחרות העשויות למאו׳ להראות שאינו צריך לאורה : יציע סביב ׳ הוא הנקר׳ צלע ונקרא תא ועשה סביב כל הבית סביב ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאים וקרא אותם צלעות כי בשלשה שמות אלו נקראו ואחרי כן אמר איך בנה אותם עם קירות הבית סביב ואמר כי מגרעות נתן לבית סביב ועליהם היו נתונות קורות התאי׳ כדי שלא יאחזו קורות התאים בקירות הבית באחורי׳ שיעשו בקירו׳ כי לא יכלו לעשות חורים בקיר : והבית בהבנותו ׳ זהו טעם למה שהקדים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להכנית הקורות כמו שעושים בשאר בניינים של חול כי כל כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו : אבן שלמה מסע נבנ׳ ׳ כמו שהסיעוה מן ההר על ידי השמיר כמות שהיא באה משם נתונה בחומת הבנין ולא שתתוה בכלי ברזל : פתח הצלע התיכונה ׳ ונתן תירגם תיכונה זו כמו תחתונה : אל כתף הבית הימנית ׳ איננו אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן בין התיכונה לעליונה : ובלולים יעלו ׳ לול הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב שקורין שק״לה אלומ״קה בלעז ׳ ובלשון אשכנז וינדלש טי״ן : אל השלישים ׳ אל היציע השלישית שהיא העליונה ואומר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעי׳ סביב כל הבית מחוץ משלש רוחו׳ דרום מער׳ וצפון : ויבן את הבית ויכלהו ׳ תחלה ואח׳ כך ספן אותו כלומר כל קירותיו בנה תחלה ואחר כך הניח הקורות שהוא הספון : גבים ׳ שתי תקרות קרה הבי׳ התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחרת מארזים ופירוש גבים כמו עשה הכתל גבי׳ שהוא חפירו׳ והקורות ההם היו מ מצויירות בחתוכים בדמו׳ גבים : ושדרות ׳ פי׳ כי הארזים היו מ מונחים שדרים שדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעלה ממנה של ארזים : ויבן את היציע ׳ כל יציע ויציע : על כל הבית ׳ כמו עם כל הבית כי היציעי׳ לא היו על הבית אלא סביב סביב : ויאחז את הבית ׳ היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות הארזי׳ שהיו סמוכות על קיר הבית : ויהי דבר יי׳ אל שלמה ׳ בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם יי׳ ואמר לו זה ׳ והנביא הוא אחיה השלוני :

הפטרת ויקחו לי תרומה במלכים א׳ בסימן ה׳

ויהוה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר־לו ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם: ויעל המלך שלמה מס מכל־ישראל ויהי המס שלשים אלף איש: וישלחם לבנונה עשרת אלפים בחדש חליפות חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו ואדנירם על־המס: ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף חצב בהר: לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על־המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות הרדים בעם העשים במלאכה: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית: ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית:

ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני־ישראל מארץ־מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה על־ישראל ויבן הבית ליהוה: והבית אשר בנה המלך שלמה ליהוה ששים־אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו: והאולם על־פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על־פני רחב הבית עשר באמה רחבו על־פני הבית: ויעש לבית חלוני שקפים אטמים: (תיו ק׳) ויבן על־קיר הבית יצוע (יציע ק׳) סביב את־קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב: היצוע (היציע ק׳) התחתנה חמש באמה רחבה והתיכנה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות הבית: והבית בהבנתו אבן־שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל־כלי ברזל לא־נשמע בבית בהבנתו: פתח הצלע התיכנה אל־כתף הבית הימנית ובלולים יעלו על־התיכנה ומן־התיכנה אל־השלשים: ויבן את־הבית ויכלהו ויספן את־הבית גבים ושדרת בארזים: ויבן את־היציע על־כל־הבית חמש אמות קומתו ויאחז את־הבית בעצי ארזים:

ויהי דבר־יהוה אל־שלמה לאמר: הבית הזה אשר־אתה בנה אם־תלך בחקתי ואת־משפטי תעשה ושמרת את־כל־מצותי ללכת בהם והקמתי את־דברי אתך אשר דברתי אל־דוד אביך: ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזב את־עמי ישראל:

חסלת הפטרת תרומה:

הפטרת תצוה ביחזקאל סימן מ״ג׳

אתה בן־אדם הגד את־בית־ישראל את־הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את־תכנית: ואם־נכלמו מכל אשר־עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל־צורתו (צורתיו ק׳) ואת כל־חקתיו וכל־צורתו (צורתיו ק׳) וכל־תורתו (תורתיו ק׳) הודע אותם וכתב לעיניהם וישמרו את־כל־צורתו ואת־כל־חקתיו ועשו אותם:

הפטרת תצוה

אתה בן אדם ׳ הגד את בית ישר׳ את הבית ׳ הבית העתיד שלא יחרב לעולם : ויכלמו מעונותיה׳ ׳ שבעבורם חרב בית זה : ומדדו את תכנית ׳ תכנית צורת הבית שתראה להם ימדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבוא הגואל: ואם נכלמו ׳ אם יהיו נכלמים מכל אשר עשו הודע אותם תכונת הבית וצורתו וכתוב לעיניהם והם יראו בנין הבית לעתיד ואם לאו לאו : וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותו ׳ ישמרו אותם בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבניינים והצורות והתורות לעתיד ואם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקדוש ברוך הוא ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתחיית המתים יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבית שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה בניני׳ יש בבנין זה שלא היה כן בבית שני וע״כ בנין זה עתיד ואמר כאן ועשו אותם ראיה גדולה לתחיית המתי׳ : צורת הבי׳ מה שלפני׳ מחומת הר הבית בכלל : ותכונתו ׳ תכונת בנינו בלשכו׳ ובתאי׳ : ומוצאיו ומובאיו ׳ בשערים הנזכרי׳ : ואת כל חקותיו ׳ מה שראוי להשתמש בבתי׳ ובשלחנות ובלשכות : וכל תורותיו ׳ חלק העזרות לכהנים ולישראל ולנשים :

ואת

זאת תורת הבית · זאת הנזכרת למעלה: על ראש ההר · הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר: כל גבלו סביב סביב · כל גבול ההר סביב הוא קדש הקדשים כנגד ירושלים כי ירושלם כלה קדש אבל ההר הוא קדש קדשים וכו מקום מקדש מזבח והדביר הוא קדש הקדשי' · הנה זאת תורת הבית הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל:

באמות אמה אמה וטופח · באמ' בת ששה שהיא אמה וטופח באמ' בת חמשה: וחיק האמ' ז' · זה היסוד ואמ' לרוחב זה הסובב: וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד · או הקרנו': וזה גב המזבח · ובאמה זו היה כמדל גב מזבח הזהב שהוא מקום ה המערכה שהיה גבוה מעל המזבח אמה לפיכ' קראו גב: וההראל · הוא גבוה גב המזב' מן הסובב ולמעלה: ומהאראיל · אמרו רבותינו ז"ל כי נקרא המזב' אריאל לפי שהאש הקדושה היורדת מן השמי' היתה רבוצה בו כארי: אל ארבעת רבעיו · שמאמצעיתו הוא מודד שתים עשרה לכל רוח הרי כ"ד על כ"ד: הגבול · תרגם יוכתן גבלפ': ומעלותהו פנות קדים · המעלות שהיו עולים בהם למזבח היו פונים לצד מזרח: ביום העשותו · ביום שתשלם מלאכתו: אשר הם מזרע צדוק · לפי שהיה כ"ג שמש ראשון ב במקדש בימי שלמה

זאת תורת הבית על ראש ההר כל גבלו סביב סביב קדש קדשים הנה זאת תורת הבית: ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח וחיק האמה ואמה רחב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד וזה גב המזבח: ומחיק הארץ עד העזרה התחתונה שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה: וההראל ארבע אמות ומהאראיל ולמעלה הקרנות ארבע: והאראיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו: והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים: ויאמר אלי בן אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם: ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן בקר לחטאת: ולקחת מדמו ונתתה על ארבע קרנותיו ואל ארבע פנות העזרה ואל הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו: ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: וביום השני תקריב שעיר עזים תמים לחטאת וחטאו את המזבח כאשר חטאו בפר: בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים ואיל מן הצאן תמים: והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה ליהוה: שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום ופר בן בקר ואיל מן הצאן תמימים יעשו: שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אתו ומלאו ידיו: ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם ורצאתי אתכם נאם אדני יהוה:

נקראו על שמו: וחטאת אותו וכפרתהו · כתרגומו ותדכי יתיה ותכפר עלוהי: במפקד הבית · מקום שהבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש: וכפרו · וכפרו כתיב וקרי יכפרו: ומלאו ידו · הכנוי למזבח ופירושו כתרגומו ויקרבון קרבניהון: ויכלו את הימים · הכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר: ורצאתי · לשון רצון:

חסלת הפטרת תצוה

הפטרת כי תשא

הפטר' כי תשא במלכי' א' בסי' יח'

ויהי ימים רבים ודבר יהוה היה אל אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה: וילך אליהו להראות אל אחאב והרעב חזק בשמרון: ויקרא אחאב אל עבדיהו אשר על הבית ועבדיהו היה ירא את יהוה מאד: ויהי בהכרית איזבל את נביאי יהוה ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים: ויאמר אחאב אל עבדיהו לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולוא נכרית מן הבהמה: ויחלקו להם את הארץ לעבר בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך אחד לבדו: ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו ויכרהו ויפל על פניו ויאמר האתה זה אדני אליהו: ויאמר לו אני לך אמר לאדניך הנה אליהו: ויאמר מה חטאתי כי אתה נתן את עבדך ביד אחאב להמיתני: חי יהוה אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאכה: ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו: והיה אני אלך מאתך ורוח יהוה ישאך על אשר לא אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני ועבדך ירא את יהוה מנערי: הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא מנביאי יהוה מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים: ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני: ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו: וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד לו וילך אחאב לקראת אליהו: ויהי כראות אחאב את אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל: ויאמר לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בעזבכם את מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים: ועתה שלח קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל:

ויהי · בשנה ה השלישי' · לעצירת הגשמים: ואתנה מטר על פני האדמה · כי מפני רעב שבו רבים בתשוב' והטיבו דרכיה': ירא את ה' מאד · ועתה אומר היאך היה ירא את יי' מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי יי' ולהחיותם: לחם ומים · כי המים היו יקרי' בשני הרעב: חציר · עשב לאכיל הבהמות: ולא נכרית מן בהמה · לא תכר' כל בהמתנו ממנו: להמיתני · כמו שמפרש ואומר: אם יש גוי וממלכה · סביב ארץ ישראל לא נדברי ה האומר שמלך בכפה · או הסוחרים הבאי' מכל גוי וממלכה לא' היה משביע אותם אם ראו אותו בארצם: ורוח ה' ישאך · היו חושבים כשלא היו מוצאים אותו כי רוח יי' נשאו על אחד ההרי': ועבדך ירא את ה' · לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה:

הפטרת כי תשא

וישלח ויקבץ את הנביאים. ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים נקבצו בהכרח אחאב: פסחים. פוסח בשתי רגליו פעם יטה על רגל אחד ופעם על השני כן היו ישראל נוטים על שתי המחשבו׳ פעם יאמינו כי יי׳ לבדו הוא האלהים ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים. ופי׳ סעיפים מחשבות: ולא ענו העם אותו דבר. שלא היו יודעים להבחין אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: אשר נתן להם. בדברי אגד שהיה הפר נמשך מהם שלא יקרב לע״א וברח לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשביל׳ ויתקדש המקום: ויפסחו. כמו ויפסעו: ויהתל בהם. אמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול: כי שיח לו וכי שיג לו. שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו ב במלחמ׳ או דרך לו לבית הכסא: אולי ישן הוא ויקץ. שמא ישן הוא ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול: ויתגודדו. לשון שריטה וכך היה מנהגם: ויתנבאו. דבת דברי התולים ותרגומו אשתטיאו: וירפא. דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנ׳ הריסת הבנין: ההרוס. אמר כי מזבח היה שם מקדם ושבנה לשם יי׳: אשר היה דבר יי׳ אליו ישר׳ יהיה שמך. למה נאמר כאן לפי שביום שנגלה שכינ׳ על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמ׳ לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידים בניך להקהל כאחד ה הגוים ולבנות מזבח ולהקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואפי׳ מתרצה בדבר נב״ר: ויעש תעלה. עשה חפירה סביב למזבח שילכו בה המים ורחב התעלה כשיעור מקום זריעת סאתים: מלאו ארבע׳ כדים. אמר זה להגדיל הנס שאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים וצוה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמר להם שנו ושלשו ושלשה פעמים ארבעה הם י״ב כדי מים כנגד שני׳ עשר אבני׳ למספר שבטי בני ישרא׳. ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שני׳ עשר כדים אלא בג׳ פעמי׳ כנגד האבות שהם שלשה שהתפלל לאל ואמר אלהי אברהם יצחק וישראל: ויצקו. בדרש שאלישע יצק מים ע״י אליהו ונעשה נס ונעשו עשר׳ אצבעותיו כמעיינות ונתמלאת התעלה מים שנ׳ ויצקו וה״ד אשר יצק מים ע״י אליהו: ובדברך עשיתי. שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות: ענני ה׳ ענני. ענני באש ענני במטר כך ת״י. ורז״ל אמרו ענני באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם. ועו׳ בדרש ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי: וידעו העם הזה כי אתה יי׳. וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו כי אם היום תענני: ואתה הסבות את לבם. נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך: לחכה. יבשה אותה על שלא נשאר בתעלה שום לחות: יי׳ הוא האלהים. הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו יי׳ הוא האלהים:

חסלת הפטרת כי תשא:

הפטרת תשא כמנהג הספרדי׳ במלכי׳ א׳ סי׳ יח׳

וישלח אחאב בכל־בני ישראל ויקבץ את־הנביאים אל־הר הכרמל׃ ויגש אליהו אל־כל־העם ויאמר עד־מתי אתם פסחים על־שתי הסעפים אם־יהוה האלהים לכו אחריו ואם־הבעל לכו אחריו ולא־ענו העם אתו דבר׃ ויאמר אליהו אל־העם אני נותרתי נביא ליהוה לבדי ונביאי הבעל ארבע־מאות וחמשים איש׃ ויתנו־לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו וישימו על־העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את־הפר האחד ונתתי על־העצים ואש לא אשים׃ וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם־יהוה והיה האלהים אשר־יענה באש הוא האלהים ויען כל־העם ויאמרו טוב הדבר׃ ויאמר אליהו לנביאי הבעל בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם הרבים וקראו בשם אלהיכם ואש לא תשימו׃ ויקחו את־הפר אשר־נתן להם ויעשו ויקראו בשם־הבעל מהבקר ועד־הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו על־המזבח אשר עשה׃ ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול־גדול כי־אלהים הוא כי־שיח וכי־שיג לו וכי־דרך לו אולי ישן הוא ויקץ׃ ויקראו בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד־שפך־דם עליהם׃ ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין־קול ואין־ענה ואין קשב׃ ויאמר אליהו לכל־העם גשו אלי ויגשו כל־העם אליו וירפא את־מזבח יהוה ההרוס׃ ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני־יעקב אשר היה דבר־יהוה אליו לאמר ישראל יהיה שמך׃ ויבנה את־האבנים מזבח בשם יהוה ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח׃ ויערך את־העצים וינתח את־הפר וישם על־העצים׃ ויאמר מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על־העלה ועל־העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו׃ וילכו המים סביב למזבח וגם את־התעלה מלא־מים׃ ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי־אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך (ובדבריך ק׳) עשיתי את כל־הדברים האלה׃ ענני יהוה ענני וידעו העם הזה כי־אתה יהוה האלהים ואתה הסבת את־לבם אחרנית׃ ותפל אש־יהוה ותאכל את־העלה ואת־העצים ואת־האבנים ואת־העפר ואת־המים אשר־בתעלה לחכה׃ וירא כל־העם ויפלו על־פניהם ויאמרו יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים׃

הפטרת ויקהל במלכים א׳ בסי׳ ז׳ כמנהג הספרדי׳

וישלח המלך שלמה ויקח את־חירם מצר׃ בן־אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש־צרי חרש נחשת וימלא את־החכמה ואת־התבונה ואת־הדעת לעשות כל־מלאכה בנחשת ויבוא אל־המלך שלמה ויעש את־כל־מלאכתו׃ ויצר את־שני העמודים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט שתים־עשרה אמה יסב את־העמוד השני׃ ושתי כתרת עשה לתת על־ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הכתרת האחת וחמש אמות קומת הכתרת השנית׃ שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לכתרת אשר על־ראש העמודים שבעה לכתרת האחת ושבעה לכתרת השנית׃ ויעש את־העמודים ושני טורים סביב על־השבכה האחת לכסות את־הכתרת אשר על־ראש הרמנים וכן עשה לכתרת השנית׃ וכתרת אשר על־ראש העמודים מעשה שושן באולם

הפטרת ויקהל כמנהג הספרדים.

וישלח ואביו איש צרי. שהיה גר בצור: חרש נחשת. הוא או אביו היה ג״כ חרש נחשת. חרש אומן. ורז״ל שמכו מזה כי חייב אדם ל להתעסק באומנו׳ אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם הוא היה אומן ובנו למד אומנתו: ויצר. אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכם בו: את שני העמודים. שהעמיד באולם יכין ובועז: ושתי כותרות. פי׳ עטרות: מוצק נחשת. הכותרות היו נחשת מותך: שבכי׳ מעשה שבכה. השבכו׳ שהיו להן דומות כמין כיפה שקורין קופי״א מעשה שבכה מוקפות היו גדולות של לולבי דיקל׳ וגדילים היו להם כמעשה שרשראות: וכן עשה לכותרת השנית. שני טורים רמונים על השבכה לצורך הכותרות ל לכסותה כמו שעשה באחרות: מעשה שושן באולם. על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד האולם שהיא הכיפה והיו ארבע אמות מצויירות כמין פרחי שושנים:

מלעומת

מלעומת הבטן · כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות: מאתים טו' רים סביב על הכותרת השנית · והוא הדין לראשונ' כי ארבע מאות רמונים היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה · ומה שאמר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמוני' היו מאתים לשבכה האחת והיו שני טורי' סביב בכל טור מאה:

לאולם היכל · כמו באולם וכמוהו כי איש הרגתי לפצעי במצעי ואחרי' זולתו: יכין · מה שקרא שם לעמודי' לסימ' טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לאחד יכין לשון הכנה שיכון הבית לעולם כמו שאמר כיהח יכון עולם ובועז לשון עוז והיא מלה מורכב' בו עז כלומר שיתן האל בו עוז וקיום כמו שנאמר יי' עוז לעמו יתן: ויעש את הים מוצק · כלומ' מותך בצורתו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקיפו בקורכס כמו שעשו הכלים: עשר באמה · שהיה רחבו עשר אמו' והקיפו שלשים אמה יסוב אותו וכל שיש בהקיפו שלשה טפחי' יש בו רוחב טפח: וחמש באמה קומתו · עומקו ובדברי הימים הוא אומר שעשאו לרחיצת הכהנים לטבול בתוכו: ופקעים · תרג' יונתן וכורת ביעין ובדברי הימים ודמות בקרי' אם כן נופס היה ענגל כדמו' בקי' ופניהם היה דמות פני בקרים: יצוקים ביצוקתו · הבקרים היו יצוקים ביציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך: עומד על שני עשר בקר · הים עומד עליהם: וכל אחוריהם ביתה · אל תחת הים היו אחוריהם של בקרים פונים שנים שבצפון לקראת שבדרו' ושל מזרח כנג' של מערב: ועוביו טפח · שוליו ודופנותיו אלא שעל פיו היה דק ומרוקע ומרודד כמעשה שפת כוס ששותין בו ומצוייר פרח ושושן: אלפים בת · מדת שני' סאים שהבת בת שלש סאין:

השלמת הפטרת ויקהל כמנהג ספרדים ·

אַרְבַּע אַמּוֹת׃ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר שְׂבָכָה (השבכה ק') וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָוֹה (וקו ק') שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ׃ עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים צָפוֹנָה וּשְׁלֹשָׁה פֹנִים יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשָׁן אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל׃

הפטרת ויקהל במלכים א' בסי' ז' כמנהג האשכנזי' והיא הפטרת פקודי כפי הספרדים

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֹהֶל (האלה ק') אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃ עד כאן

וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃

הפטרת פקודי במלכים א' סימן ז' כמנהג האשכנזים ·

וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃ וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ

השלמת הפטרת ויקהל כמנהג ספרדים ·

הפטרת ויקהל כמנהג האשכנזים

ויעש חירום · סירות של נחשת לדשן את המזב': יעים · מגרפות של נחשת לחתות בהן לדשן לתת בתוך הסירות: ואת כל הכלים האהל · כן כתיב וקרי האלה · והקרי מבואר · והכתוב רוצה לומר כעין אותם הכלים שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה כבית המקדש וכן ת' נחשת ממורט · זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג: בככר הירדן · כתרגומו במישרי ירדנא: במעבה האדמה · תרגומו בעובי גרניתא והגרניתא היא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורי' לצקת בהם ובככר הירדן היה שם מקו' לצקת בו: וינח שלמה · הניח מלשקלם: מרב מאד מאד · לא נחקר משקלם: ואת השלחן · שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנו' עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים: חמש מימין וחמש משמאל · אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמ' משמאל הפתח אם כן מכינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש מימינה וחמש משמאלה: והפרח · של מנורה: והנרו' · בזיכין שנותנים בהן השמן והפתילות: והמלקחים · שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן: והספות · כלי של מיני זמר וכן מזמרו': והמזרקות · לקבל דם: והכפות · לבזיכי לבונה: מחתות · לחתות בהן תרומת הדשן וגחלים: והפותות · מפתחות שמעתי שמפתין בהם את המנעול: לדלתות הבית · שהוא קדש קדשים לדלתות הבית שהוא להיכל כל פותותיהן היו זהב:

השלמת הפטרת ויקהל

ותשלם · את קדשי דוד אביו · מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו · ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי דוד אביו דבר במלאכת בה"מ לפי שידע שלמה שסופו ליחרב שלא יהיו אומרי' אומות העולם מפני ש שהיה בנין הבי' מחמס ומגזלות שגזל דוד לפיכ' חרב · וא"א כך אמ' שלמה רעב היה בימי אבא ג' שלש שנים שנה אחרי שנה והיה לו לבזבז ה ההקדשות האלה להחיות בהם עניי ישראל והיו שמורין לעת הצורך: מעיר דוד · שנתנו שם דוד כשהביאו מבי' עובד אדום: בירח האיתנים · שבו אוספים הפירות והתבואות והאיתני' לשון חוזק שהתבואו' והפירו' חיי האדם ומרגותינו ומהם שאמרו שהוא זל שאמרו חדש שנולדו בו אבות שהם איתנו של עולם · חוזק המצות שיש בזה החדש חגים ומצות: אשר באהל · אשר נטה דוד לארון:

בגפי

כנפי הכרובים, אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון: ויאריכו הבדים, האריכו אותם לחוץ כלומר שמשכו אות' כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדים נתונים בארון במדה שהיו עודפים אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשי' היו נושאין אותו לכל צד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחריו וכיון ששכינוהו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עוד עתיד לנשוא בכתף האריכו הבדים ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהי' נכנס שם כהן גדול ביום הכפורים להקטיר בין הבדי' ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכך האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצה לפני הדביר: ויהיו שם עד היום הזה, שלא הסירו אותם עוד מהארון: אשר כרת יי', כמו שתי לי עילויהן כתיבן עשרה פתגמי קיימא דגזר יי' עם בני ישראל: בצאת הכהני', שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד יי' בענן: אז אמר שלמה, כשראה הענן אמר עתה רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל, והיכן אמר, כי בענן אראה וגו': לשבתך עולמים, כי גלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים, ומשנבחר לא הותרו הבמות ולא שרתה שכינה במקום אחר: ויברך, ואחר שברכם נתן הודאה לאל ואמר ברוך וגומר אשר דבר בפיו, כלומר מה שדבר בפיו אל דוד אבי שיתן לו בן שיבנה בית כן קיים: ובידו מלא, קיים את דברו בידו הטובה: ואבחר בדוד, למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומר ואבחר בירושל', אלא פירוש כי לא הודעתי בחירתי בירושלם עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישר' והראיתי לו המקו' הנבחר בירושל' כשנעתרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים:

ולא ימנו מרב: ויביאו הכהנים את ארון ברית יהוה אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים: כי הכרבים פרשים כנפים אל מקום הארון ויסבו הכרבים על הארון ועל בדיו מלמעלה: ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה: אין בארון רק שני לחות האבנים אשר הנח שם משה בחרב אשר כרת יהוה עם בני ישראל בצאתם מארץ מצרים: ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יהוה: ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יהוה את בית יהוה: אז אמר שלמה יהוה אמר לשכן בערפל: בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים: ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עמד: ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר: מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל: ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל: ויאמר יהוה אל דוד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך: רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי: ויקם יהוה את דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב על כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל: ואשם שם מקום לארון אשר שם ברית יהוה אשר כרת עם אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים:

הפטרת ויקרא בישעיה בסימן מ"ג

עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו: ולא אתי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל: לא הבאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה: לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני אך העבדתני בחטאותיך הוגעתני בעונתיך: אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק: אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי: ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים: ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו: כה אמר יהוה עשך ויצרך מבטן יעזרך אל תירא עבדי יעקב וישרון בחרתי בו: כי אצק מים על צמא ונזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך: וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים: זה יאמר ליהוה אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליהוה ובשם ישראל יכנה:

מארץ מרחק, ורש' פירש, לא העבדתיך, עבודה רבה במנחה קומץ מעט עולה לגבוה וגם היא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה: לא קנית לי בכסף קנה, לקטורת לא הוצרכת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצויה בארצם הרבה אמר רבי אבא קינמניתא היתה גדילה בא"י והיו אוכלין אותם עזים וצביים במדרש איכה: הרויתני, ענ' משל: אך העבדתני, אני לא העבדתיך ואתה העבדתני וכן אמר היו עלי לטורח נלאיתי נשוא כי החטאים והעונות היו עלי למשא כבד וזה ענ' משל: אנכי אנכי, הכפל לחזק ר"ל אנכי הוא שסלחתי פשעם לדור המדבר ואנכי הוא הסולח ומוחה פשעיכם בכל דור ודור: למעני, שלא יחולל שמי בכם אם אכלה אתכם: הזכירני, כל הגמול שים לך ולאבותיך עלי: נשפטה יחד, נבא למשפט: ספר אתה למען תצדק, ספר אתה תחלה טענותיך למען תצדק בדין כמו שאמר צדיק הראשון בריבו ר"ל שאפי' תספר אתה אם תספר האמ' לא תצדק: אביך הראשון חטא, ואיך תאמר לא חטאנו אתה והנה אביך הראשון חטא הוא אד' הראשון כי האדם מוטבע בחטא כי יצר לב האדם רע מנעוריו: ומליציך פשעו בי, פי' שריך ונגידיך וכן במליצי שרי בבל אמר השרים שהם היו ראוי' להוכיח העם ולהשיב אותם לדרך הטובה והם פשעו בי: ואחלל, הוי"ו פתוחה כי אין הענין עבר אלא פירושו בכל דור ודור אני מחלל שרי קדש ואני נותן לחרם יעקב וישראל לגדופים בעונותיהם וזכר שרי קדש לפי שאמר ומליציך פשעו בי אמר כי שרי קדשים בישראל הם מחוללים ביד האויב ונספים בעון השרים הפושעים והעם כי הטובים הם נספים בעון הרעי' כמאמ' רבי' וכן אמר פן תספה בעון העיר, ופי' לחר' לפרע כמו ואת כל הכסף החרי': לגדופי', שהם לחרפה וגדופה בין האומו': ועתה שמע, אף על פי שאני מחלל אתכ' ומכה אתכם בעונותיכם עוד אטיב לכם טובה גדול: כה אמ' ה' עושך כמו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו אשר הגדילם ולמדם, או יהיה פירוש עושך כמו בוראך: יוצרך מבטן, טעם מבטן כי בעת צאת הבן מן הבטן יכניסהו בברית האל וימול אותו לשמונת ימים: יעזרך, שיעזרך והו' אומ' לך אל תירא: וישרון, ידוע שהוא ישראל ונקרא כן לפי שהו' ישר בין העמי': כי אצק, כמו שאני יוצק מים על מקום צמא כן אצק רוחי על זרעך: וצמחו בבין חציר בי"ת בבין המשמש הוא לתוספ' ביאור כי משפי' היה אם אמר בין חציר וכמוהו בי"ת בתוך אמ' יצמחו ישראל בטובה כאלו היו נזרעי' בין החציר והחציר הוא צומח במהר' ולזה המשיל' לחציר לרוב מהירו' צמיחת' לא לעמיד' כי החציר לא יעמוד כמו שאמר כי כחציר מהרה ימלו לפיכך אמר אחר כך כערבים על יבלי מים שעומדי' בלחות' כל הימי': זה יאמר, כי הנשארי' בישרא' כולם יהיו קדושים וכולם יקראו שהם לה' ושהם מזרע יעקב כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושל' קדוש יאמר לו וגומר: יכתוב ידו לה', יאמר בפיו ויכתוב בידו לה' שנה לומר כי הנא לה' ובאמרו זה וזה לפי שיבא אחד ומזה אחד כמו שכתוב ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישרא': יכנה, יכנה עצמו שם ישראל כי לא יזכיר שם עצמו אלא יאמר ישראל אני:

חסלת הפטרת פקודי: הפטרת ויקרא

עם זו יצרתי לי, יצרתיו להיות לי לעם והם יספרו תהלתי על הנסים שאעשה להם בהוציאי אותם מהגלות, ועתה החל להוכיח את ישרא' שבאותו הדור אמר כי כל הטוב שאני עתיד להטיב לבניכם אחריכם שיהיו בגלו' לא במעשיכ' הטובי' ולא למענכם אעשה ואמר ולא אותי קראת, בהיותך אחרי ע"א: כי יגעת בי, כלאת מהר בעבודתי: לא הבאת לי, כי אם לע"א: זבחיך, כמו ובזבחיך חסר בי"ת השימוש: לא העבדתיך, כי אם עבדתני ויגעת בעבורי אני הייתי המעביד והמיגע וכיון שלא יגעת ולא עבד' אינני מעביד ומיגע: בלבונה, כי לבונה זכה היתה בקטורת והם לא הקטירו: לא קנית קנה, קנה הוא קנה בשם שהיה בקטורת, ואמר בקנה לא קנית לפי שלא היה הקנה בארץ ישראל כי אם על ידי קנין כי מארץ רחוקה היה בא להם כמו שכתוב וקנה הטוב

ומי כמוני · ומי שהוא אלהים כמוני יקרא העוברות והעתידות ויגידה ויערכה לי מה שהיה משומי עם עולם כלומר מבריאת העולם והנה יאמר משומי כלומר כי אני שמתי הנבראים בעת שבראתים כל אחד ואחד בגבולו העליונים למעלה והתחתונים למטה וכן יאמר לי האותיו׳ אשר תבאנה ואינו כפל לשון אלא פירוש האותיות העתידות לבא בזמן קרו׳ ואשר עתידו׳ לבא בזמן רחוק: ולמו · תרגם יונתן כמו לנו: אל תפחדו · אמר לישר׳ אל תפחדו מאלקים אחרים ואל תיראו מהם וכן אמר ירמיהו אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם: ואל תרהו · פירושו לפי מקומו כמו אל תפחדו ת״י לא תדחלון ולא תתברון כמו לא תירא ולא תחת: הלא מאז השמעתיך · מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי · שפתחתי לכם שבעה רקיעי׳ והראיתי אתכם שאין אחר: ואין צור בל ידעתי · כי אין למעלה ממני ידוע כי כל הידועים כולם אצלי · ת״י ולית דתקיף אילהן דמן קדמי מתיהיב ליה תקוף · בל ידעתי לשון ואדעך בשם אני ידעתיך במדבר ידע לכתך: יוצרי פסל · האומנים שעושים וניוצרים הפסל כולם תהו כי מעשיהם תהו והפסילים שהם חמודיהם שהם חומדים ואוהבים אותם והם לא יועילו להם למה חומדים אות׳: ועדיהם המה ·וא׳ תאמרו אין אנו יודעי׳ שלא יועילו עדיה המה הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו ושון שאינם רואים ואינם שומעים ויודעים היאך יועילו לאחרים: למען יבושו · יזכרו זה למען יבושו מעבודתם אותם: מי יצר אל · מי יעשה מעשה תהו כזה שיטרח לתהו וישים כספו להבל הים שגעון כזה: נסך · כסהו או לשון יציקה: הן כל חבריו · המתחברים אלין לעשותו או לעבדו: וחרשים המה מאדם · אינם מלכים ושרפים העושים זה האל אלא אומנים מבני אדם שעושים שאר מלאכות ועושי׳ אותו אל · זה דבר תימה: יתקבצו כולם · פירוש כל עובדי הפסל יתקבצו ויבאו ויתנו במעשיהם ויסתכלו בו אם יעשו זה יש להם שיפחדו מהאל על מה שעשו ויכשו מעצמם ממעשיה׳ שהוא תהו שיתבוננו בו: חרש · סמוך לברזל כי הרי״ש פתוחה · ספר עתה במעשה הפסל איך טורחים להבל מי שהוא אומן ברזל יעשה מעצד ויעשה המקבות כי כל אומן צריך לכלי ברזל יעשו הפסל מעץ או מארץ או מברזל או בדיל או בכסף או שאר מתכות בכלי ברזל יעשו אותם: מעצד · כלי ברזל שחותך בו חרש עצים: ופעל בפחם ובמקבות · אותו החרש פעל בפחם שנופח בו לחמם הברזל שיעשה ממנו הכלי ופעל במקבות שיעשה אותם שיצור בהם הפסל והו שאמר יצרהו ופעל במקבות שיצרהו בהם · ורש״י פירש בפחם · קרבון בלע״ז · ובמקבות · מרטי״ל בלע״ז: ויפעלהו בזרוע כחו · בכל כחו הוא פועל בו כי יקוה בפעולתו שכר טוב ועניינו בזרוע בכחו · וב׳ית בזרוע משמשת במקום שנים · או פי׳ כמו הפוך בכח זרועו וכן מקום שם קבר: גם רעב ואין כח · על שמרוב חשקו במלאכה כשיגיע עת האכילה לא ירצה לקום מהמלאכה והוא רעב ופועל עד שלא ישאר בו כח וכן צמא ולא יקום אפילו לשתות: חרש עצים · ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו: נטה קו · המדה: יתארהו · יגבלהו כלומר ישים גבול בעץ בשרד והוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרוצה לכרות מן העץ וכן ותאר הגבול · והצבע ההוא יקרא שרד והקו שאמר הוא החוט שצובע אותו בשרד: יעשהו במקצעות · ואחר שסמן אותו יתקנהו במקצעות ומקצעות הם שני כלים דומין במלאכתם לאחד קורין לו פלאנ״א ולאחר סימ״נו שמקלף בהם הנגר פני העץ ומחליקן ותרגום ואת הבית יקציע יקלף: ובמחוגה יתארהו · מחוגה קומפ״אס בלע״ז ובו יעשו הצורות ותאר הדברים המצויירים: כתפארת אדם · כי צורתו נאה ומפוארת משאר בעלי חיים ורש״י פירש כ כתפארת אדם · היא האשה שהיא תפארת בעלה: לכרות לו ארזים · עד הנה ספר מעשה הפסל מעץ ה הטוב עתה אומר כי עוד יטרח עושה הפסל שהולך אל היער לכרות ארזים לעשות מהם פסל · ועוד טורח יותר שנוטע נטיעה ויגדל אותה עד שתהיה ר ראויה לכרות ממנה עצים לעשות פסל: תרזה · אילן מאילני סרק ופירשו בו שהוא שקורין לו בערבי ס סנאבר: אלון · הוא ערמון: ויאמץ לו בעצי יער · לבקש מהם הטוב: נטע ארן · שם אילן גם כן טוב למלאכה · ובדברי רבותינו ז״ל עצי ארזים ארני׳ וברושים: וגשם יגדל · יש מפרשי׳ גשם גוף רוצה לומר גוף עץ וכן בארמי׳ בגשמי יצטבע · והנכון לפרשו כמשמעו וכן תרגם יונתן ומטרא ירבי והוצרך לומר ו וגשם יגדל · כי ידוע הוא כי כל צומח יגדל אותו הגשם אלא אמר שאף על פי שהוא נוטע העץ לשם עבודת אליל׳ הגשם יגדל אותו והרי הגשם בשליחות האל יתברך בא ואף על פי כן עולם כמנהגו נוהג כמו שאמרו רבותינו ז״ל בזה הענין הרי שגזל סאה של חטין וזרעה · דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין: והיה לאדם לבער · והיה אותו עץ מקצתו לצורכי אדם לבער: ויקח · מן העצים ויחם גופו לנגדם: ישיק · כמו יבעיר כלומר ישיק בהם את התנור: ואפה לחם · כמו וטחני קמח: למו · כמו לו: חציו · רוצה לומר מקצתו אמר כי בחציו שמבער יהנה בשני פנים שיצלה בו צלי ויאכל עד שישבע ועוד שיחם בשרו באש: ויאמר האח · שמחה וכן האח האח ראתה עינינו: חמותי · מלרע: ושאריתו לאל · פי׳ לפסלו זהו האל שלו: ויתרו · הנותר ממנו: לבול עץ · לענף עץ וכן כי בול הרים ישאו לו: רועה אפר · אמר זה העושה הפסל לעבדו רועה אפר הוא כלומר מתעסק בדבר שלא יועיל לו והוא על דרך אפרים רועה רוח: לב הותל הטהו · אמר יצר הרע שמהתל בו הטהו לדרך רעה והוא לא יבין ולא יציל את נפשו טרם אבדה ולא יאמר הלא שלא שקר בימיני מה שפעלתי ועשיתי בימיני שקר הוא: זכור אלה יעקב · אם העמים עובדי פסילים לא יבינו אתה זכור הדברים האלה ולא תפותה לעובדי הפסילים: כי עבדי אתה · מאז עבדי אתה ולא עבד הפסילים: לא תנשני · לא תנשה ממני: מחיתי כעב פשעיך · כמו העב שנמחה במים כן מחיתי פשעיך: רנו שמים · על דרך משל כאלו כל העולם ישמח בצאת ישראל מהגלות: כי עשה ה׳ טובה עם עמו ונאלם: תחתיו׳ ארץ · היא הנקודה האמצעי׳ אשר בארץ: פצחו · לשון פתחון פה: יתפאר · כי תפארת האל יהיה בהוציא עמו מהגלות והעמים יפארוהו בזה:

כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים: וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ: אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי: יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ: מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל: הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד: חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף: חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת: לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל: וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ: חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר: וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגּוֹד־לוֹ (יסגד ק) וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה: לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם: וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד: רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא שֶׁקֶר בִּימִינִי: זְכָר־אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי: מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר:

הפטרת צו את אהרן בירמיה בסימן ז׳

השלמת הפטרת ויקרא: הפטרת צו׳

כה אמר ה' צבאות ׳ זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהם השלמים שמהם יאכלו הבעלים בשר ולא זכר חטאת ואשם כי לא היו מתודים מחטאתם ולא שבים ועוד כי במזיד היו חוטאים ואין על המזיד קרבן אלא היו מביאים עולות להראות עצמם שהם עובדים את ה' בבראה והשלמים היו מביאין לאכול בשר עם הראות במעשיהם עבודת האל ואמר מה לכם להביא זבחיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות ותחשבו כי יהיו לרצון לי כמו שכתוב בהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכ' רצוין לפני גם עולו' וזבחים לא יהיו רצוין : ספו׳ ענין תוספת והכוונה בזה אינו למצוה דבוכית א אלא כאומר לחברו עשה מה שתעשה כי לא יועילך : ביום הוציאי אותם ׳ תחלת תנאו לא היתה אלא אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה : במועצות ׳ פירש בעצה שלהם לא בעצתי : בשרירות לבם ׳ במראה לבם לשון אשורנו : ויהיו לאחור ׳ ומה היה ענשם שהיו לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה : השכם ושלוח׳ בכל בקר ובקר כי רוב ההזהרה תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו : הרעו מ מאבותם ׳ בכל דור ודור רובם הרעו מ מאבותם כמו מנשה ואמון שהיו אחרונים הרבו אשמה מן ה הראשונים : ודברת ׳ ולא ישמעו׳ ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפילו לא יענוכה כשתקרא להם אף על פי כן ה הזהירם ׳ יענוכה בה״א וכן יברכוכה : ואמרת ׳ מפיה׳ ׳ אפילו מפיהם : אבדה ונכרתה ׳ שלא יאמרו אמת בפיהם ׳ כל שכן בלבבם : גזי נזרך ׳ גדול השער נקרא נזר לפי שהנזיר היה מגדל שערו וענין גזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תענוגיך : ויטוש׳ ויעזוב : את דור עברתו ׳ הדור הזה שספך עליהם עברתו וחמתו ׳ במות התופת ׳ הוא המולך שהיה של נחשת ומסיקים אותו מתחתיו וידיו פשוטות ונוסקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו ׳ תופת על שם התוף׳ הנם ׳ על שם נהמת הבן : לא צויתי ׳ במצוה שיקריבו בנים לקרבן ׳ ולא דברתי לאחד מן הנביאים וכשדברתי לאברהם לשחוט את בנו לא עלתה על לבי שישחוט אלא להודיע צדקו ורז״ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח ׳ ולא עלתה על לבי ׳ זה מישע מלך מואב שנאמר ויקח את בנו הבכור ויעלהו לעולה : לכן ׳ וקברו בתופת מאין מקום כי לא היה לפני זה מקום לקבורה : והיתה ׳ אותם שלא יוכלו לקבור מאין מקום או שילאו הקוברים מרוב הרוגים : ואין מחריד ׳ את העופות מעל הפגרים : לדומן ׳ לזבל יהיו כלומר כי לעולם יהיו על פני האדמה כי לא יקברו ולרוב עמידתם על פני האדמה ירקבו וישובו עפר וזבל : ונבחר מות מחיים ׳ אף על פי שהם רואים את ה המתים נתונים בבזיון דרת החיים גדולה ה הימנה יבחרו את המות : בכל המקומות הנשארים ׳ בכל מקום שיהיו הנשארים כמו הפוך הנשארים בכל המקומו׳ אשר הדחתים שם כמו ותשם בפוך עיניה׳ וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף : כה אמר ה׳ ׳ אם יש בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם כי לא תועילם וכן אם יש בכם גבורים אל יתהללו בגבורתם כי לא ה תועילם להצילם מן המות או מן השבי וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעושרו כי לא יפדהו מן החרב וזכר אלו התכונות השלש כי החכם ינצל פעמי׳ רבות בתחבולותיו ובערמתו וכן הגבור ינצל ב בגבורתו ובכחו וכן העשיר יפדה נפשו מיד האויב בעשרו כן מנהג העול׳ ברוב ואמר להם הנביא כי לא ינצלו באלה השלש אלא במה ינצלו אות׳ שיבלו השכל וידוע אותי פירוש ב בהשכל אותי ובידוע אותי והשכל האל הוא שישכיל כי הוא אחד קדמון ואינו גוף והוא בורא הכל ומשגיח על הכל ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ו ותחתונים וידיעת האל היא ללכת בדרכיו ל לעשות חסד משפט וצדקה כי כן עושה אותם הוא : בארץ : כלומר עם בני העולם : באלה חפצתי ׳ שיעשה אותם האדם ואיבהם ׳ ומה שאמ׳ בארץ וחסדו וצדקתו גם כן בשמים כמו שאמר ה׳ בהשמים חסדך אמר בארץ לפי שחסדו וצדקתו בארץ נגליה לבני אדם כלם ומה שבשמי׳ אינו נגלוי כי אם לחכמי׳ :

כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עלותיכם ספו על־זבחיכם ואכלו בשר׃ כי לא־דברתי את־אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על־דברי עולה וזבח׃ כי אם־את־הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו־לי לעם והלכתם בכל־הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם׃ ולא שמעו ולא־הטו את־אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים׃ למן־היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנביאים יום השכם ושלח׃ ולוא שמעו אלי ולא הטו את־אזנם ויקשו את־ערפם הרעו מאבותם׃ ודברת אליהם את־כל־הדברים האלה ולא ישמעו אליך וקראת אליהם ולא יענוכה׃ ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא־שמעו בקול יהוה אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה האמונה ונכרתה מפיהם׃ גזי נזרך והשליכי ושאי על־שפים קינה כי מאס יהוה ויטש את־דור עברתו׃ כי־עשו בני־יהודה הרע בעיני נאם־יהוה שמו שקוציהם בבית אשר־נקרא־שמי־עליו לטמאו׃ ובנו במות התפת אשר בגיא בן־הנם לשרף את־בניהם ואת־בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על־לבי׃ לכן הנה־ימים באים נאם־יהוה ולא־יאמר עוד התפת וגיא בן־הנם כי אם־גיא ההרגה וקברו בתפת מאין מקום׃ והיתה נבלת העם הזה למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד׃

הוציאי ק׳ ויציאו ק׳

והשבתי ׀ מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ׃ בעת ההיא נאם־יהוה ויוציאו את־עצמות מלכי־יהודה ואת־עצמות שריו ואת־עצמות הכהנים ואת ׀ עצמות הנביאים ואת עצמות יושבי־ירושלם מקבריהם׃ ושטחום לשמש ולירח ולכל ׀ צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם לא יאספו ולא יקברו לדמן על־פני האדמה יהיו׃ ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן־המשפחה הרעה הזאת בכל־המקמות הנשארים אשר הדחתים שם נאם יהוה צבאות׃

כה ׀ אמר יהוה אל־יתהלל חכם בחכמתו ואל־יתהלל הגבור בגבורתו אל־יתהלל עשיר בעשרו׃ כי אם־בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי־באלה חפצתי נאם־יהוה׃

הפטרת ביום השמיני בשמואל ב׳ בסימן ו׳

ויסף עוד דוד את־כל־בחור בישראל שלשים אלף׃ ויקם ׀ וילך דוד וכל־העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים אשר־נקרא שם שם יהוה צבאות ישב הכרבים עליו׃ וירכבו את־ארון האלהים אל־עגלה חדשה וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה ועזא ואחיו בני אבינדב נהגים את־העגלה חדשה׃ וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלהים ואחיו הלך לפני הארון׃ ודוד ׀ וכל־בית ישראל משחקים לפני יהוה בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים

חסלת הפטרת צו הפטרת שמיני

ויוסף עוד ׳ לפי שאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה : ויקם וילך דוד ׳מבעלי יהודה׳ שנאספו שם להעלו׳ משם את הארון : אשר נקרא שם ׳ ואחר כך פירש שם ה׳ צבאות יושב הכרובים עליו ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב״ה עליו בהיותו בשדה פלשתים : אל עגלה חדשה ׳ כמו על : נוהגי׳ את העגלה חדשה ׳ פירוש היו נוהגים את הבקר שהיו מושכי׳ את העגלה : עם ארון האלקי׳ ׳ דבק הוא עם עגלה חדשה כאילו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון האלהי׳ ובאמרו פעם אחרת וישאהו לפי שאמ׳ ועזא ואחיו נוהגים פירש היאך היו נוהגי׳ אותו כשנשאוהו מבית אבינדב כי אחיו היה הולך לפני הארון ועזא עם הארון : בכל עצי ברושים ׳ שמתקנין מהם כלי זמר :

ובמנענעים׳ הוא כלי כינור יניע אדם גופו בנגנו בו או הוא אשר בו יתדות ינועו בעת הנגון: ובצלצלים׳ כמו בצלצלי שמע והם שני כלי נחשת שמקישין אותן זה בזה ומשמיעים קול: גרן נכון׳ ובדברי הימים גרן כידון ושני שמות היו לו ואפשר כי שמו גורן נכון וקראוהו גרן כידון על שמת שם עזא מן ירואו עיכו כידו׳ ורז״ל אמרו בתחל׳ כידון ולבסוף נכון כלומ׳ עתה כשנשאו הארון בעגלה ופרץ ה׳ בעזה נקרא כידון ולבסוף כ׳ כשהעלהו דוד מבית עובד אדום נקרא נכון: וישלח עזה׳ פירוש וישלח ידו: כי שמטו הבקר׳ שמטו פועל עומד כאילו כשמטו הבקר כלומר כתפרקו איבריהם מקדושת ה׳ הארון שלא היה ראוי שיהיה נשא בעגלה שימשכוהו הבקר אלא בכתפי הלוים היה ראוי להיות נשא: על השל׳ על השגגה׳ ורז״ל דרשו בו כי חטא עזא באמרו בו לפי שחשב שיפול הארון לארץ כי שמטו הבקר והכה מיע׳ לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לעמוד בעצמו בלא נושא ואמר הקב״ה נושאיו נושא עצמו לא כל שכן: על עיר דוד׳ כמו אל עיר ועיר דוד היא ציון: ששה צעדים׳ נראה כי בשיעור הזה הלך עוזא בשאת בארון והכהו ה׳ וכיון שראו אלה נושאי הארון כי הלכו ששה צעדים ולא היה להם פגע רע שמחו והורידו הארון וזבחו זבחים: מכרכר בכל עוז׳ מרקד בכל כחו׳ אפוד בד׳ נראה כי זה המלבוש לכבוד היו לובשים אותו ולפיכך היה מותר כל אדם ללובשו ואף על פי שאינו כהן: מפזז ומכרכר׳ מפזזים כן כמו מרקד והכפל לרוב הרקוד: ותבז לו בלבה׳ בזתה אותו בלבה כי חשבה כי אין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט: ואשפר אחד׳ חלק אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הצאן לחלקים ידועי׳ ונתן לכל אחד חלת לחם וחלק בשר ואשישה אחת מלאה יין וכן פי׳ רז״ל אשישה נרבא דחמרא אבל אשפר פירשו מלה מורכבת משמות שלשה

ובמנענעים ובצלצלים׃ ויבאו עד־גרן נכון וישלח עזא אל־ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר׃ ויחר־אף יהוה בעזה ויכהו שם האלהים על־השל וימת שם עם ארון האלהים׃ ויחר לדוד על אשר פרץ יהוה פרץ בעזה ויקרא למקום ההוא פרץ עזה עד היום הזה׃ ויירא דוד את־יהוה ביום ההוא ויאמר איך יבוא אלי ארון יהוה׃ ולא־אבה דוד להסיר אליו את־ארון יהוה על־עיר דוד ויטהו דוד בית עבד־אדם הגתי׃ וישב ארון יהוה בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים ויברך יהוה את־עבד אדם ואת־כל־ביתו׃ ויגד למלך דוד לאמר ברך יהוה את־בית עבד אדם ואת־כל־אשר־לו בעבור ארון האלהים וילך דוד ויעל את־ארון האלהים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה׃ ויהי כי צעדו נשאי ארון־יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא׃ ודוד מכרכר בכל־עז לפני יהוה ודוד חגור אפוד בד׃ ודוד וכל־בית ישראל מעלים את־ארון יהוה בתרועה ובקול שופר׃ והיה ארון יהוה בא עיר דוד ומיכל בת־שאול נשקפה בעד החלון ותרא את־המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יהוה ותבז לו בלבה׃ ויבאו את־ארון יהוה ויצגו אתו במקומו בתוך האהל אשר נטה־לו דוד ויעל דוד עלות לפני יהוה ושלמים׃ ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את־העם בשם יהוה צבאות׃ ויחלק לכל־העם לכל־המון ישראל למאיש ועד־אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וילך כל־העם איש לביתו׃ וישב דוד לברך את־ביתו ותצא מיכל בת־שאול לקראת דוד ותאמר מה־נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות

ואמרו אחד משנה כלומ׳ כי ששה חלקים היו עושים בפר ולכל אחד היו נותן הששית: מה נכבד היום׳ נפעל עבר כי הוא פתוח ודרך לעג אמרה לו מה נכבד כלומר כי לא נכבד כלומר כי לא נכבד היום הזה שאתה נגלית בו משחק כאחד הרקים וההדיוטים: לעיני אמהות עבדיו׳ אין צריך לומר לפני נשי עבדיך אלא אפילו לעיני אמהות עבדיך כתבזית היום: כהגלות נגלות׳ הכפל לרוב התגלותו בשחוק: לפני ה׳׳ מה שרקדתי וכרכרתי לפני ה׳ עשיתי לפי שכבדני ובחר בי מאביך: ושחקתי׳ מלרע לפי שהוא עתיד כלומר עוד יותר ממה שעשיתי א׳ אעשה ואשחק לפניו וזהו שאמר ונקלותי עוד מזאת: והייתי שפל בעיני׳ לפניו לכל דבר ואין זה קלון אלא כבוד: עמם אכבדה׳ בעיניהן אני נכבד במ׳ שעשיתי: לא היה לה ולד׳ פי׳ רז״ל מהיום ההוא ואילך לא היה לה אבל לפני היום הזה היה לה כמו שאמר יתרעם לעגלה אשת דוד ואמרו עגלה זו מיכל: עד יום מותה׳ כמו עד אשר אם עשיתי את א׳ אשר דברתי לך׳ וכדרש אבל ביו׳ המיתה היה לה ואמרו כי ג׳ נשים מתו חיות׳ רחל׳ וכלתו של עלי׳ ומיכל בת שאול: כי ישב המלך בביתו׳ שלא היה צריך לצאת למלחמה כמו שאמר וה׳ הניח לו אז חשב לבנו׳ בית המקדש כי מצו׳ היה על ישר׳ לבנו׳ בית המקדש אחר שינוחו מן המלחמות שנאמר והניח לכם מכל אויביכם וגו׳ והיה המקו׳ אשר יבחר וגו׳ לשכנו תדרשו לפיכך ויאמר המלך אל נתן הנביא׳ כלו׳ שישאל את פי ה׳ על בנין הבית: בבית ארזי׳ בבית מקורה בעצי ארזי׳: כל אשר בלבבך לך עשה׳ מדעתו אמ׳ זה נתן כי ראה כי ה׳ עמו והיה מלך הגון וכשר חשב כי הוא יבנ׳ הבית וזה כי הנבי׳ אינו יודע על אד׳ אחד אלא מה שנא׳ לו ברוח ה׳ הנבוא׳ כי נס שמואל הנביא שהיה גדול ממנו לא ידע בבני ישי מי יהי׳ המלך: ויהי בלילה ה׳ ההוא׳ אולי נבואתו היתה בחלו׳ חזיון לילה ובדר׳ למה בלילה ההוא אר״ סימון אמ׳ הב״ה ל

אחר הרקים׃ ויאמר דוד אל־מיכל לפני יהוה אשר בחר־בי מאביך ומכל־ביתו לצות אתי נגיד על־עם יהוה על־ישראל ושחקתי לפני יהוה׃ ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם־האמהות אשר אמרת עמם אכבדה׃ ולמיכל בת־שאול לא־היה לה ילד עד יום מותה׃

ויהי כי־ישב המלך בביתו ויהוה הניח־לו מסביב מכל־איביו׃ ויאמר המלך אל־נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה׃ ויאמר נתן אל־המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יהוה עמך׃ ויהי בלילה ההוא ׃

ויהי דבר־יהוה אל־נתן לאמר׃ לך ואמרת אל־עבדי אל־דוד כה אמר יהוה האתה תבנה־לי בית לשבתי׃ כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את־בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן׃ בכל אשר־התהלכתי בכל־בני ישראל הדבר דברתי את־אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את־עמי את־ישראל לאמר למה לא־בניתם לי בית ארזים׃ ועתה כה־תאמר לעבדי לדוד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן־הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על־עמי על־ישראל׃ ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את־כל־איביך מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ׃ ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא־יסיפו בני־עולה לענותו כאשר בראשונה׃ ולמן־היום אשר צויתי שפטים על־עמי ישראל והניחתי לך מכל־איביך והגיד לך יהוה כי־בית יעשה־לך יהוה׃

לנתן אתה הוא הזה נלרן הוא כענין שנ׳ אשר נשבע לה׳ נדר לאבי׳ יעק׳ וגו׳ שמא יאמר איני אוכל ואיני שות׳ עד שאבנה בית ה׳ מהר אמור לו לא אתה תבנ׳ הבית: את אחד שבטי ישראל׳ שופטי ישר׳ ומלכ׳ כמו לא יסור שבט מיהוד׳: מן הנוה׳ נלרו׳ באן נקר׳ נוה כמו שנ׳ נוות נרות רועים: כשם הגדולי׳ המלכי׳ גדולי׳׳ כמו שנ׳ ויצא שם דוד בכל הארצות׳ ורז״ל דרשו זה שאומרי׳ מגן דוד כמו שאומרי׳ מגן אברה׳: ונטעתיו׳ כלומ׳ מה ששבתי אות׳ בארץ יהיו כנטוע בה שלא ינלו ממנ׳ כמו שהנטע קיי׳ בארץ במקומו וכן פירש אחריו ושכן תחתיו כלו׳ במקומו כמו שנו אים תחתיו: ולא ירגז עוד׳ שלא ינלה ממקומו כי הרגז הפך המנוח׳ כמו ולא נחתי ויבא רוגז: כאשר בראשונה׳ טרם שהקימותי להם שופטי׳ ואף מן היום אשר צויתי עליה׳ שופטי׳ היו מעני׳ אותם בני עולה אבל מעתה שקבלת המלוכה לא יוסיפו בני עולה לענותו: והגיד לך ה׳׳ היום ע׳ כי בית יעשה לך להושיב בנך על כסאך:

כי

כי ימלאו׳ בשרו שימות זקן מלא ימים והם חיי האדם הארוכים ברוב שהם שבעים שנה כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד חיה שבעי׳ שנה כי בן שלשי׳ שנה היה במלכו וארבעי׳ שנה מלך, וכדרש כי ימלאו ימיך ימי׳ שלמי׳ אני מונה לך ולא ימי׳ חסרים: בשבט אנשים ובנגעי בני אדם, כמו שמיסרין בני אדם בניה׳ בשבט ויגעו אותם בשבט מוסר לא להמיתם לפיכך אמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ואוכיחנו בהעותו כמו שמיסר האב את בנו ולא שאסור חסדי ממנו כמו שעשיתי לשאול שלקחתי ממנו המלכו׳, ורז״ל דרשוהו על שלמה ואמרו ב בשבט אנשי׳ זה הדד ורזון בן אלידע שנא׳ ויקם ה׳ שטן לשלמה וגו׳ ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו מ ממלכותו כמו שאמרו בא אשמדאי וטרדו ממלכותו ופירוש בני אדם כי אמרו כי השדי׳ נולדו מאדם הראשון באותן ק״ל שנה שפיר׳ מאשתו: ונאמן ביתך׳ נפעל עבר כמו ויתקיים מן ותקעתיו יתד במקו׳ נאמן: לפניך׳ כמו ש שהוא לפניך היום כמלך נכון כן יהיה עד עולם:

השלמת הפטר׳ שמיני:

כי ימלאו ימיך ושכבת את־אבתיך והקימתי את־זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את־ממלכתו: הוא יבנה־בית לשמי וכננתי את־כסא ממלכתו עד־עולם: אני אהיה־לו לאב והוא יהיה־לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם: וחסדי לא־יסור ממנו כאשר הסרתי מעם שאול אשר הסרתי מלפניך: ונאמן ביתך וממלכתך עד־עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד־עולם: ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל־דוד:

הפטרת אשה כי תזריע׳

הפטרת כי תזריע במלכים ב׳ בסימן ד׳

ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים־לחם שערים וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ויאכלו: ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו כי כה אמר יהוה אכול והותר: ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר יהוה:

ונעמן שר־צבא מלך־ארם היה איש גדול לפני אדניו ונשא פנים כי־בו נתן־יהוה תשועה לארם והאיש היה גבור חיל מצרע: וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן: ותאמר אל־גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו: ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל: ויאמר מלך־ארם לך־בא ואשלחה ספר אל־מלך ישראל וילך ויקח בידו עשר ככרי־כסף וששת אלפים זהב ועשר חליפות בגדים: ויבא הספר אל־מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את־נעמן עבדי ואספתו מצרעתו: ויהי כקרא מלך־ישראל את־הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות כי־זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך־דעו־נא וראו כי־מתאנה הוא לי: ויהי כשמע אלישע איש־האלהים כי־קרע מלך־ישראל את־בגדיו וישלח אל־המלך לאמר למה קרעת בגדיך יבא־נא אלי וידע כי יש נביא בישראל: ויבא נעמן בסוסו וברכבו ויעמד פתח־הבית לאלישע: וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע־פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר: ויקצף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם־יהוה אלהיו והניף ידו אל־המקום ואסף המצורע: הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא־ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי־אמר אליך רחץ וטהר: וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר: וישב אל־איש האלהים הוא וכל־מחנהו ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה־נא ידעתי כי אין אלהים בכל־הארץ כי אם־בישראל ועתה קח־נא ברכה מאת עבדך: ויאמר חי־יהוה אשר עמדתי לפניו אם־אקח ויפצר־בו לקחת וימאן: ויאמר נעמן ולא יתן־נא לעבדך משא צמד־פרדים אדמה כי לא־יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם־ליהוה: לדבר הזה יסלח יהוה לעבדך בבוא אדני בית־רמון להשתחות שמה והוא נשען על־ידי והשתחויתי בית רמן בהשתחויתי בית רמן יסלח־נא־יהוה לעבדך בדבר הזה: ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו כברת־ארץ:

ואיש מבעל שלשה׳ שם מקום הנזכר בספר שמואל: לחם בכורים, מן השעורי׳ הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורים היה: וכרמל בצקלונו׳ בקליפתו כ כתרגומו ופירוכן ב בלבושיה: לעם, לתלמידים שהיה זן: מה אתן זה, כל לחם ולחם: כי בו, כתרגומו ארי על ידיה עבד ה׳ נצחנ׳ לארם ארס׳ ובדר׳ היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב: נערה קטנה׳ אמר קטנ׳ כי יש נערה גדולה, ובדברי רז״ל קרי לה נער׳ וקרי לה קטנ׳ אלא קטנה הית׳ והיתה מ ממקום ששמו נערן: ותהי לפני׳ היתה משמשת לפני: אחלי׳ אחלי אדוני׳ כלומר התחנני׳ אדוני בקשתי יהיה

לפני הנביא אשר בשמרון: יאסף אותו מצרעתו נקרא׳ לפוא׳ הצרעת אסיפ׳ מפני שהמצורע ישב בדד וכשהרפאו יאסף בין בני אדם: ויבא ויגד׳ נעמן הגיד למלך ארם אדוניו דברי הנערה: וששת אלפי׳ זהב, זהובי׳: מתאנה הוא לי׳ מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי: בסוסו׳ כן כתי׳ וקרי בסוסיו ל לשון רבי׳ הכתוב אומר על עצמו והקרי הוא על הבאי׳ עמו: והניף ידו אל המקו׳ ת״י וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי סגירותא ופיר׳ ואסף המצור׳ בשר ה המצורע כלומר מקום הצרעת: הלא ארחץ בהם וטהרתי׳ אם ב בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטהר, ז״מ הלא בכל יום אני רוחץ וטהר׳ בתמי׳, וטהרתי ת״י ואתסי כי רפואתו היא׳ טהרתו: אבי׳ כמו א אדוני וכן אבי ראה גם ראה: דב׳ גדול הנביא דב׳ אליך אם דבר גדול דב׳ אליך הנביא לעשות כדי שתרפא׳ הלא תעש׳ כל שכן שדבר קטן דבר אליך שים לך לעשותו: ואף כי׳ כן שאמר לך דבר קל רחץ וטהר: ברכ׳, מנח׳ וכן קח נא את ברכתי: אשר ע עמדתי לפניו, שאני ר רגיל לעמו׳ ולהתפלל לפניו, ויש מפרשי׳ אם עמדתי לפניו על אליהו חי ה׳ וחי אליהו אשר עמדתי לפניו: ולא יתן׳ שאלה וכן ולא ילך אתנו אמנון אחי: אדמה׳ לעשות מזבח בארצו וכי לא היה יכול הוא לקחת בלא רשות אלא אמר שלא יעשה המזבח להם בגזלה אם לא מרצו׳ הנביא והמלך: בית רמון, שם עבודת א אלילים: והשתחויתי, על כרחי כששוחה א אדוני והוא נשען על ידי: כברת ארץ, הוא שיעור מיל:

השלמת הפטר׳ תזריע:

הפטרת מצורע במלכים ב׳ סימן ז׳

וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל־רעהו מה אנחנו ישבים פה עד־מתנו: אם־אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם־ישבנו

הפטרת מצרעי׳

וארבעה אנשים׳ גחזי ובניו: פתח השער׳ כמו ש שדרך המצורעים להיות חוץ לעיר: עד מ מתנו׳ עד אשר נמות:

השמיע את מחנה ארם נראה להם כאלו שומעין: וינסו אל נפשם' להציל נפשם: לא כן' לא טוב כתרגומו לא כשר מה דלהכנא עבדין: מחשים' שותקים מלבשר: ומצאנו עון' מתחייבים אנו למלכות: אל שוער העיר ויגידו להם' קראו אל שוער אחד מן השוערים וקמו כולם והגידו להם זה הדבר: הסוס אסור והחמור אסור' דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ו פירושו שהיו אסורים על אבוסיה': כאשר המה' כמו שהיו מלאים מתחלתם לא הוציאו מ מה שבתוכם: הנם ככל המון ישראל' פירוש הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישר' שנשארו בשמרון שהם כחושי' מהרעב ואם תאמר ה היאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשמרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסי' ורש"י פירש הנם ככל המון ישר' אם יאמרו מסוכנים הם שלא י יהרגום ארם הרי הנם בעיר הזאת בסכנת ה הרעב כשאר כל המון ישר' אשר נשאר בה ואם ימותו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב: ויקחו שני רכב סוסים' מן החמשה ש שאמרו בחרו השנים הטובים שבהם: ב בחפזם' במהר' לנוס: השליש אשר נשען על ידו' פירוש השליט אשר המלך נשען על ידו: ויהי כדבר' לפי שאמר כאשר דבר איש ה האלהים ספר היאך היו הדברי' אף על פי שכבר כתב למעלה ה השיב עוד הדברים הנה על המעשה: חסלת הפטרת מצורע:

הפטרת אחרי מות:

ויהי ואתה בן אדם התשפוט התשפוט' הכפל לחזק הענין: עיר הדמי' ירושלם: והודעתה' מפיק ה הא והודעת אותה: עיר שופכת דם' עיר שאנשיה שופכים דם וכן דרך הלשון לזכור העיר במקום אנשיה כמו שעיר היוצאת א אלף: בתוכה' אמר בתוכה לשני טעמים ה האחד כי שפיכות ד דמים לעיני כל היתה רעה גדולה יותר השפיכות דמים כדרכים ובמסתרים' והשני אמר בתוכה כלומר כי תוכה מלא דם מרוב שפיכות דמים: לבא עתה' שפיכות דמים גרם לה לבא עת חרבנה: ועשת' גלולים עליה' אמר עליה לפי שהגלולים היו על ההרים ועל הגבעו': ותקריבי ימיך' הקריבי ימי גלותך וחרבנך: ותבא עד שנותיך' שנות הגלות והחרבן והוא כפל הענין במלות ש שונות: קלסה' לעג וכן הוא במלכים י יתקלסו: טמאת השם' שים לך שם טומאה בגוים כי מלבד שאת טמאה בגופך את ט טמאה בשמך: רבת המהומה' שמהומותיך רבות' רעב' וחרב' ודבר: הנה נשיאי ישראל' המלכים ו והשרי': איש לזרועו היו בך' כלומר כל איש ואיש לפי חוקו היו להרע ולשפוך דם והו' שאמר לזרועו לפי זרועו והתגברותו מפני עשרו או ק קרוביו וכן איש זרוע לו הארץ: אב ואם הקלו בך' ספר להם מן העבירות ה החמורות שהיו בהם ושראוי לכל אדם ל להרחיקם ואפילו לא הזהירה עליהם התור': לגר עשו בעשק בתוכך' כל מה שהיו עושים ו ומתעסקים עם הגר היה בעשק לפי שאין לו ק קרובים ועוזרים: ק קדשי בזית' כמו שאמר והבאתם גזול את הפס' ואת החולה: ואל ה ההרים אכלו בך' ת' ובטוריא פלחו ביך ל לטעוותא: זמה עשו' עצת של רשעה: טמאת ה הנד' זכר בבעילתה הענוי שאמר ענו בך כי יש לה ענוי אם י יבעלוה בנדתה כמו ש שיש לבתולה: ואיש את אחותו' אמר ענה בך כי ברוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עודנה ב בתולה: ותבצעי רעיך בעושק' כלומר ההכית רעיך ונתת להם בצע כסף מן העושק שעשקת בני עמך החלושים: והנה הכיתי כפי' דרך משל כאדם המצטער כמו שאמר וגם אני אכה כפי אל כפי: אל בצעך' כמו על: היעמוד לבך' היוכל לעמוד לבך לרוב הצרו' שאני מביא עליך זהו לימים אשר א אני עושה אותך רוצה לומ' ימי הצרות: דברתי ועשיתי' כמו שדברתי כן אקיים:

והשמותי

פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל־ מחנה ארם אם־יחינו נחיה ואם־ ימיתנו ומתנו: ויקמו בנשף לבוא אל־מחנה ארם ויבאו עד־קצה מחנה ארם והנה אין־שם איש: ואדני השמיע את־מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול ויאמרו איש אל־אחיו הנה שכר־עלינו מלך ישראל את־מלכי החתים ואת־ מלכי מצרים לבוא עלינו: ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את־אהליהם ואת־סוסיהם ואת־חמריהם המחנה כאשר היא וינסו אל־נפשם: ויבאו המצרעים האלה עד־קצה המחנה ויבאו אל־אהל אחד ויאכלו וישתו וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמנו וישבו ויבאו אל־אהל אחר וישאו משם וילכו ויטמנו: ויאמרו איש אל־רעהו לא־כן אנחנו עשים היום הזה יום־בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד־אור הבקר ומצאנו עון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך: ויבאו ויקראו אל־שער העיר ויגידו להם לאמר באנו אל־מחנה ארם והנה אין־שם איש וקול אדם כי־אם־הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה: ויקרא השערים ויגידו בית המלך פנימה: ויקם המלך לילה ויאמר אל־עבדיו אגידה־נא לכם את אשר־עשו לנו ארם ידעו כי־רעבים אנחנו ויצאו מן־המחנה להחבה בהשדה לאמר כי־יצאו מן־העיר ונתפשם חיים ואל־העיר נבא: [בשדה ק] ויען אחד מעבדיו ויאמר ויקחו־נא חמשה מן־הסוסים הנשארים אשר נשארו־בה הנם ככל־ההמון ישראל אשר נשארו־בה הנם ככל־ המון ישראל אשר־תמו ונשלחה ונראה: [המון ק] ויקחו שני רכב סוסים וישלח המלך אחרי מחנה־ארם לאמר לכו וראו: וילכו אחריהם עד־הירדן והנה כל־הדרך מלאה בגדים וכלים אשר־השליכו ארם בהחפזם וישבו המלאכים ויגדו למלך: [בחפזם ק] ויצא העם ויבזו את מחנה ארם ויהי סאה־סלת בשקל וסאתים שערים בשקל כדבר יהוה: והמלך הפקיד את־השליש אשר־נשען על־ ידו על־השער וירמסהו העם בשער וימת כאשר דבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו: ויהי כדבר איש האלהים אל־ המלך לאמר סאתים שערים בשקל וסאה־סלת בשקל יהיה כעת מחר בשער שמרון: ויען השליש את־ איש האלהים ויאמר והנה יהוה עשה ארבות בשמים היהיה כדבר הזה ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל: ויהי־לו כן וירמסו אתו העם בשער וימת:

הפטרת אחרי מות ביחזקאל בסימן כ"ב

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ואתה בן־אדם התשפט התשפט את־עיר הדמים והודעתה את כל־תועבותיה: ואמרת כה אמר אדני יהוה עיר שפכת דם בתוכה לבוא עתה ועשתה גלולים עליה לטמאה: בדמך אשר־שפכת אשמת ובגלוליך אשר־עשית טמאת ותקריבי ימיך ותבוא עד־שנותיך על־כן נתתיך חרפה לגוים וקלסה לכל־הארצות: הקרבות והרחקות ממך יתקלסו־בך טמאת השם רבת המהומה: הנה נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך למען שפך־דם: אב ואם הקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך: קדשי בזית ואת־שבתתי חללת: אנשי רכיל היו בך למען שפך־דם ואל־ההרים אכלו בך זמה עשו בתוכך: ערות־אב גלה־ בך טמאת הנדה ענו־בך: ואיש את־אשת רעהו עשה תועבה ואיש את־כלתו טמא בזמה ואיש את־ אחתו בת־אביו ענה־בך: שחד לקחו־בך למען שפך־דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק ואותי שכחת נאם אדני יהוה: והנה הכיתי כפי אל־בצעך אשר עשית ועל־דמך אשר היו בתוכך: היעמד לבך אם־תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך אני יהוה דברתי ועשיתי: והפיצותי אותך

והסימותי׳ וכליתי: ונחלת בך׳ תהי כנחלת בעצמך כי עד עתה היית נחלתי ומעתה אין את נחלתי׳ ויש מפרשים ונחלת ענין חלול: לעיני גוים׳ שהם יראו כי אין את נחשבת נחלתי בהיותך בגלות ביניהם: וידעת כי אני ה׳ אז תדעי ותכירי כי אני ה׳ אומר ועושה גוזר ומקים:

בגוים וזריתיך בארצות והתמתי טמאתך ממך: ונחלת בך לעיני גוים וידעת כי־אני יהוה:

חסלת הפטרת אחרי מות:

הפטרת קלושים כמנהג האשכנזים:

הפטרת קדוש׳ בעמוס סימן ט׳ כמנהג האשכנזים

הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם־יהוה הלוא את־ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתיים מכפתור וארם מקיר: הנה עיני אדני יהוה בממלכה החטאה והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את־בית יעקב נאם־יהוה: כי־הנה אנכי מצוה והנעותי בכל־הגוים את־בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא־יפול צרור ארץ: בחרב ימותו כל חטאי עמי האמרים לא־תגיש ותקדים בעדינו הרעה: ביום ההוא אקים את־סכת דויד הנפלת וגדרתי את־פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם: למען יירשו את־שארית אדום וכל־הגוים אשר־נקרא שמי עליהם נאם־יהוה עשה זאת: הנה ימים באים נאם־יהוה ונגש חורש בקצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל־הגבעות תתמוגגנה: ושבתי את־שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את־יינם ועשו גנות ואכלו את־פריהם: ונטעתים על־אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר־נתתי להם אמר יהוה אלהיך:

הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל׳ כבני כושיים שהם ע עבדים והם השחורים מבני כוש בן חם שהם נמכרים לעבדים כן ה היה ראוי שתהיו אתם עבדים לי כי מבית ע עבדים קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרים: ופלשתיים מכפתור וארם מקיר׳ זה נפרש בענין תימה וכי העליתי פלשתים מ מגלותם כמו שהעליתי אתכם מארץ מצרים׳ והחכם ראב״ע פירש כי נשי הכושיים הם הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם ואיככם כמו פ פלשתים מכפתור וארם מקי׳ שנתערבו זה בזה׳ ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה ד דבר ידוע כי אני אביכם וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך: הנה עיני ה׳ בממלכה החטאה׳ הוא מלכו׳ אפרים כי כל המלכים היו רעים ו וחטאים מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה: והשמדתי אותה׳ פירוש המלכו׳ אשמיד שלא י יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד: כי הנה אנכי מצוה׳ זה אני גוזר עליהם ש שאניע אותם בכל הגוי׳ כאשר ינוע בכברה כמו שינוע גרגיר החטה ב בכבר׳ כשכוברים אותה ויפול לארץ העפר ו והגרגרי׳ הטובים שהם גסים ישארו למעלה ו וכן הצרורו׳ שגם שהם גסים והם מתנועעים בכברה אילך ואילך כן ישראל יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים ולא יכלו יפלו לארץ אלא חטאי׳

שבהם: לא תגיש ותקדי׳ בעדינו הרע׳ שהיו מתיאשים מן הפורענו׳ והיו אומרי׳ לא תקרב ותמהר בעדינו הרע׳ ונעשה כתאות לבנו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעולם כמו שאמר בתורה והלכתם עמי בקרי: ביום ההוא׳ ביום הגאולה: אקים את סוכת דוד הנופלת׳ לפי שאמר מלכות אפרים תבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל כי היא סוככת על העם: וגדרתי את פרציהן׳ פרצי ישר׳: למען ירשו׳ הפסוק כמו הפוך׳ למען ירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארי׳ אדום ר״ל אותם שנקרא שמי עליה׳ את אדו׳: עוש׳ זאת׳ זאת הגזר׳: הנה ימים באי׳ חורש בקוצר כל כך תהי׳ התבואה רבה עד שיתעסקו בקצירת התבוא׳ עד עת החרים׳ ויפגשו זה בזה החורש בקוצר על דרך שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר אבל זה הוא יותר׳ ודורך ענבים ב במושך הזרע׳ כמו שאמ׳ בתורה ובציר ישיג את זרע כמו מושך הזרע נושא הזרע אל השדה לזורעו ומה שאמ׳ מושך הוא בלשון שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמ׳ והזרע יקר לזורעו: והטיפו ההרים עסים׳ על דרך משל מרוב היין והפירות׳ ועסים הוא שם כלל לכל משקה ש שיוצא מן הענבים ו ומשאר פירות ונקרא עסים לפי שיוצ׳ המשקה מהם על ידי סחיטה ו וכתישה מן ועסותם ר רשעים: תתמוגגנה׳ על דרך משל כאילו ה הגבעות נמוגות ו ומתמוססו׳ מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן׳ וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסיס ו והגבעות תלכנה חלב: ושבתי׳ מבואר הוא: ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו את פריהם׳ רוצה לומר שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו א אדמתם ויאכלו אויבי׳ השכנים להם: ונטעתי׳ כענין הנטוע שלא ינוע ממקומו:

חסלת הפטרת קדושים

הפטרת קדוש׳ כמנהג הספרדים׳

הפטרת קדושים ביחזקאל סימן כ׳ כמנהג הספרדים

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם דבר את־זקני ישראל ואמרת אלהם כה אמר אדני יהוה הלדרש אתי אתם באים חי־אני אם־אדרש לכם נאם אדני יהוה: התשפט אתם התשפוט בן־אדם את־תועבת אבותם הודיעם: ואמרת אליהם כה־אמר אדני יהוה ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני יהוה אלהיכם: ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל־ארץ אשר־תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל־הארצות: ואמר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל־תטמאו אני יהוה אלהיכם: וימרו־בי ולא אבו לשמע אלי איש את־שקוצי עיניהם לא השליכו ואת־גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים: ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר־המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים: ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל־המדבר: ואתן להם את־חקותי ואת־משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: וגם את־שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה מקדשם: וימרו־בי בית־ישראל במדבר בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי מאסו אשר יעשה אתם האדם וחי בהם ואת־שבתתי חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם: ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם: וגם־אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אותם אל־הארץ אשר־נתתי זבת חלב ודבש צבי היא לכל־הארצות: יען במשפטי מאסו ואת־חקותי לא־הלכו בהם ואת־שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך: ותחס עיני עליהם משחתם ולא־

ויהי את זקני ישראל׳ כמו עם או אל: התשפוט׳ תי׳ התוכח יתהון כלומר תרבה לשפוט אותם ברשעת׳ הוכח אותם על מעשיהם הרעים והודיעם ג״כ את תועבות אבותם כי מקדם הכעיסוני במעשי ידיהם: ביום בחרי בישראל׳ החל התוכחה מעת שהיו העם בגלות מצרים ויום שבחר בהם הוא יום ששלח להם תחלת נביאיו משה אהרן ומרים וזה הענין והתוכחה שהוכיחם במצרים לא ראינו אלא מדברי יחזקאל במדרש הרי שכלה זו היתה כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה השנאה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה: ואשא ידי׳ כמו שנאמר אשר נשאתי את ידי לתת אותה וגומר: ואודע להם׳ נודעתי להם על ידי נביאים ששלחתי להם׳ ואשא ידי להם: כמו שאמר אני ה׳ אני ה׳ שבועה: צבי היא לכל הארצו׳ תפארת וחמדה לכל הארצות היא: איש שקוצי עיניו השליכו׳ כי העיני׳ מביאו׳ האדם לחטא כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגומר ואמרו רבותינו ז״ל עינא וליבא סרסורי דחטאי נינהו: לבלתי החל׳ ענין חלול: אשר נודעתי׳ על ידי הנביאים: לעיניהם׳ כי המצריים היו שומעים בדבר אליהם הנביאים: להיות לאות׳ אות גדול הוא להם שנתתי את יום מנוחתי להם למנוחה: חללו מאד׳ כי שבת ראשונה חללו שיצאו ללקוט המן לפיכך אמר מאד: וגם אני נשאתי ידי להם׳ בדבר מרגלים שאמר ואולם חי אני: ואומר׳ כל הענין הוא מבואר:

חסלת הפטרת קדושים:

הפטרת אמור:

והכהנים הלוים, אשר משבט לוי: בני צדוק, לפי שהיה כהן גדול ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו: אל שלחני לשרתני, כמו שת׳ לפתורי לחים אפיא: אל שערי החצר הפנימית, לפני ולפני׳ ביום הכפורים:

שכתוב בתורה לא זכר הכל: במשפטי ישפטהו, ישפטו הריב כמו שכתובים משפטי הריב בתורה: ואת חקתי בכל מועדי, בדברי הקרבנו׳ וכל את שבתותי יקדשו: ואל מת אדם, זהו בכהן הדיוט: ואחרי טהרתו, אפשר שיהיה זה לעתיד לתוספת קדושה שאמר שיטהר לסוף שבע עוד יספרו לו שבעה ימים

עָשִׂיתִי אוֹתָם כָּלָה בַּמִּדְבָּר׃ וָאֹמַר אֶל־בְּנֵיהֶם בַּמִּדְבָּר בְּחוּקֵּי אֲבוֹתֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפְּטֵיהֶם אַל־תִּשְׁמֹרוּ וּבְגִלּוּלֵיהֶם אַל־תִּטַּמָּאוּ׃ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ אוֹתָם׃ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי קַדֵּשׁוּ וְהָיוּ לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

הפטרת אמור ביחזקאל בסימן מ״ד

וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי׃ וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה׃ פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ וּבְצֵאתָם אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃ וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם׃ וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ׃ וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִיעֻם׃ וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לִשְׁפֹּט בְּמִשְׁפָּטַי יִשְׁפְּטֻהוּ ו למשפט ק

וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ׃ וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ׃ וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ׃ וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם׃ הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה׃ וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃ כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׃

הפטרת בהר סיני בירמיה בסימן ל״ב

וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הִנֵּה חֲנַמְאֵל בֶּן־שַׁלֻּם דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה לִקְנוֹת׃ וַיָּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי כִּדְבַר יְהוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי־לְךָ מִשְׁפַּט הַיְרֻשָּׁה וּלְךָ הַגְּאֻלָּה קְנֵה־לָךְ וָאֵדַע כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ וָאֶקְנֶה אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת וָאֶשְׁקֲלָה־לּוֹ אֶת־הַכֶּסֶף שִׁבְעָה שְׁקָלִים וַעֲשָׂרָה הַכָּסֶף׃ וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם וָאָעֵד עֵדִים וָאֶשְׁקֹל הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנָיִם׃ וָאֶקַּח אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת־הֶחָתוּם הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְאֶת־הַגָּלוּי׃ וָאֶתֵּן אֶת־הַסֵּפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה לְעֵינֵי חֲנַמְאֵל דֹּדִי וּלְעֵינֵי הָעֵדִים הַכֹּתְבִים בְּסֵפֶר הַמִּקְנָה

ולא יעלה עליהם צמר, תכלת שהיה במעיל ובאבנט לא ילבשנו ביום הכפורי׳ בעבודת פנים: וביתה, ולפני׳ ולפני׳: פארי פשתים, נקראו כן המגבעו׳ לפי שהיו על הראש לפאר וכן אמר ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת: לא יחגרו ביזע, פירשו רבותינו ז״ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידים: אל החצר החיצונה, לפי שהיה מדבר בהיכל לפני ולפנים וקראה חצר הפנימית ואעפ״י שלו יש לו לקרות עזרת ישראל חצר החיצונה לכך הוצרך לכפול שתי פעמים לומר שעל עזרת נשים הוא אומר מקום שכל ישראל נכנסין: והניחו אותם בלשכות הקדש, כמו שאמר ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניחם שם: ולא יקדשו את העם, ת׳ ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון, כלומר לא יגעו את העם בבגדיה׳ הקדושים שאין בגדי חול טהורים אצל בגדי הקדש: וראשם לא יגלחו, לא יגלחו כל שער הראש: ופרע לא ישלחו, לא יגדלו השער משלשים יום ואילך: כסום יכסמו את ראשיהם, ישוו את הגלוח לא יגלחו מכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחד לשלשים יום, ורז״ל פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה בצד עקרו של זה: ויין לא ישתו, כמו שכתוב בתורה ומה שאמר לו משפטי הכהנים אף על פי שכתוב בתורה לפי שחידש דברים שאינם מפורשים בתורה שכתב גם אמר שחידש דברים שהם לעתיד לתוספת קדושה: כי אם בתולות, הכהנים הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין וזהו מכהן יקחו יש מן הכהנים שמותרין באלמנה, והנה הניח זונה וחללה כיון

אחרים אלא שרז״ל פירשוהו אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת: וביום באו, תחלה אל הקדש להתחנך לעבוד׳ יקריב מנחתו זו עשירית האיפה שלו כך שנויה במועד קטן: והיתה להם לנחלה, הכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל: וראשית כל בכורי כל, בכורי כל פרי: מכל תרומותיכם, ראשית מכל תרומותיכ׳ והיא תרומה גדולה: כל נבלה וטרפה, כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמא׳ בה אף על פי שישראל גם כן מוזהרין עליה הכהנים מוזהרין יותר מפני הטומאה לפי שהם תמיד במקדש ורז״ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפ׳ הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטרפות:

חסלת הפטרת אמור

הפטרת בהר׳

ויאמר ירמיהו׳ חנמאל בן שלם דודך, שלם היה דוד ירמיה אחי אביו: משפט הגאולה, אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלהו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידי: כדבר ה׳, כמו שאמר ה׳ שיבא אלי כן עשה: כי דבר ה׳ הו׳, ידעתי כי מה שם הוא שאקנהו כי אם לא היה מאתו למה אמר אלי שיבא חנמאל אלי למכור שדהו: את הכסף, הכסף שהתנתי עמו, השקלים הם מנים והכסף הוא סלעים: ואכתו׳ בספר ואחתום׳, כתבתי דברי המקנה בספר ואחר כך התמתי הספר בחותם: ואעד עדי׳, במקנה שקניתי העדתי עדי׳: ואקח׳ את החתום, רוצה לומר ספר המקנה החתום: המצוה והחקים, רוצה לומר ספר המצוה והחקים וספר שנכר עומד במקום שנים וספר זה הוא תנאי המכירה כמו מספר שני תבואות שהיא מצוה בתורה, והחקים, מנהגים שהיו נוהגין בזמן ההוא בענין המכירה: ואת הגלוי רוצה לומר ספר הגלוי כי שני ספרים כתב במקנה, האחד שהיה חותם ואחד שהיה גלוי כשירצו לראותו ולקרותו כדי שלא יפתחו החתום: לעיני חנמאל דודי, רוצה לומ׳ בן דודי וכן ואת לוט אחיו: הכתובים בספר המקנה, רוצה לומ׳ שחתמו בשמם לעדות:

לקוח׳ מקור במקו׳ צווי וכן זכור את יום השבת: ואת החתו׳ ספר המצוה והחקי׳ וגם הג׳ היה חתו׳ למען יעמדו ימי׳ רבי׳ ׳ על טוב הגולה שאז תתקיי׳ נבואת עוד יקנו בתים ולהיו׳ לאות לשיבת הגלו׳ כזה האל לקנו׳ השדה לנחמה ליסר׳ שלא יחשבו שאבד׳ תקות׳ אם יגלו: לא יפלא׳ לא יפקד ויודע אתה שסופנו לגלות ולמה אמרת לי לקנות שדה: אל חיק בניה׳ אחריה׳ כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיה׳ כמו שכתוב בתורה ל לשונאי: הגדול ה הגבור׳ אמרו רז״ל למה לא אמר ירמיה והנורא אמר כשדים מרקדין בהיכלו ואיה נוראותיו: גדול העצה׳ שעצותיו גדולו׳ ומעשיו רבי׳ מ מהשינם: העליליה׳ המעשה: עד היום הזה׳ פירוש עד היו׳ הזה הם ידועים בבני אדם: ובישראל ובאדם׳ ובישר׳ עשית אותות ו ומופתי׳ ובשאר בני אדם בעבור ישראל: ותעשה לך שם׳ אתה נודע באותות ובמופתי׳ ובהם ידעוך בני אדם על כרחם: ובאזרוע׳ באל״ף נוספת: ותקרא׳ הקרית אותם לשון מקרה: הסוללות׳ הם העפר׳ שמשליכים בהם האבנים בחומו׳ העיר להכותן: הממני יפלא׳ באמת לא יפלא וידעת׳ שהעיר תנתן ביד ה הכשדים ואף על פי כן אמרתי לך לקנות ה השדה להיות להם כ נחמה שישובו מהגלות:

לעיני כל היהודים הישבים בחצר המטרה: ואצוה את ברוך לעיניהם לאמר: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת: ואתפלל אל יהוה אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה לאמר: אהה אדני יהוה הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרועך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר: עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם האל הגדול הגבור יהוה צבאות שמו: גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים עד היום הזה ובישראל ובאדם ותעשה לך שם כיום הזה: ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא גדול: ותתן להם את הארץ הזאת אשר נשבעת לאבותם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש: ויבאו וירשו אתה ולא שמעו בקולך ובתרותך (ובתורתך ק׳) לא הלכו את כל אשר צוית להם לעשות לא עשו ותקרא אתם את כל הרעה הזאת: הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת היה והנך ראה: ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה לך השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים: ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמר: הנה אני יהוה אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר:

חסלת הפטרת בהר:

הפטרת אם בחקתי בירמיה בסימן יו

יהוה עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבאו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל: היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים: לכן הנני מודיעם בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי יהוה: חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם: כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם על עץ רענן על גבעות הגבהות: הררי בשדה חילך כל אוצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת בכל גבוליך: ושמטתה ובך מנחלתך אשר נתתי לך והעבדתיך את איביך בארץ אשר לא ידעת כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד: כה אמר יהוה ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן יהוה יסור לבו: והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב: ברוך הגבר אשר יבטח ביהוה והיה יהוה מבטחו: והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא (יראה ק׳) כי יבא חם והיה

הפטרת בחקותי

יהוה עזי ומעזי ומנוסי׳ אמר הנביא דרך קריא׳ אתה ה׳ שאתה עזי מ מאלו הנלחמים עמי ו ומנוס אליך ביום צרותי אלה שאני מוכיחם על ע״א אינם רוצים לשוב מדרכ׳ הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפילו הגוים עע״א הרחוקי׳ ישובו ויבאו אליך מ מאפסי ארץ יבאו אליך במקו׳ הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל וזה יהיה בימות המשיח ובאמרו נחלו שעבדו ע״א דור אחר דור כנחלה לבנים מאבות: ואין בם מועיל׳ פי׳ באלהי׳ אחרי׳: והמה לא אלהי׳ ׳ לא יעשו משפט אלהים שיענום בקראם אליהם זה יאמרו הגוים כשיבאו אליך ויתודו על עונם ויתמהו איך היתה עולה על דעתם זאת התמוהה: לכן הנני מודיעם׳ לאלה שאינם רוצים לשוב: וידעו כי שמי ה׳ כמו כי אני ה׳ כי הוא שמו ושמו הוא: חטאת יהודה׳ ידמה כי חטאתם היא כתוה וחרותה על לוח לבם שלא תוכל להמחה מלבם כאלו היא כתובה וחרותה בעט ברזל׳ כי הדבר שכתוב אדם בו וחוקק באבן הוא דבר קיים לעולם ופירוש צפורן כמו בעט וכן הוא אומר במדרש כעט צפורן של ברזל וחקק בו: שמיר׳

פירושו הברזל החזק כמו שקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור ׳ ותרגם ירושלמי מצור החלמיש שמיר טינרא ׳ ופירוש חרושה כמו חרותה מן חרו׳ על הלחו׳: על לוח לבם׳ שאינם שוכחין ע״א שלהם: ולקרנות מזבחותיכם׳ אמר וכן חטאתיכם חרותה בקרנות מזבחותיכם כי הם התטאות ולמ״ד ולקרנות במקום בי״ת כלמ״ד ל לפניכם לחרב׳ הרגנתי לפצעי׳ ישבת לכסא: כזכור׳ אמר זכירת מזבחותם ואשריהם ו והספור עליה׳ הוא ערב עליהם כזכור בניהם שהם חרידי׳ עליה׳ וזוכרי׳ אותם תמיד לאהבתם אותם: על עץ רענן׳ טעמו דבק עם מזבחות׳ לא עם אשריהם כי עץ רענן היא האשרה ו ופירוש על סמוך כמו ועליו מטה מנשה כי היו בונין מזבחותם סמוך לאותו אילן וכן היו בונין מזבחות על ההרים ה הרמים ועל הגבעות הגבוהות: על גבעות׳ חסר וי״ו השמוש כמו ש שמש ירח: הררי בשדה׳ לפי שהיו עובדים על ההרים קרא ישראל הררי אמר דרך קריאה אתה הררי ומלת בשדה היא דבוקה עם חילך אמר אתה הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך: לבז אתן׳ כלומר שיוציאו השוללי׳ הבזה בשדה לחלוק שם השלל׳ חילך׳ ממונך׳ כל אוצרותיך׳ חסר וי״ו השמוש: במתיך בחטאת׳ כמו הפוך כאילו אמר בחטאת במותיך שהם בכל ג גבולך כלומר בעבור חטאת במותיך: ושמטתה ובך׳ פירו׳ ושמטתה והשמטה ת תהיה בך שתשמט מנחלתך לפי שלא שמט׳ אותה בהיותך בה: קדחתם׳ הבערתם: כה אמר ה׳׳ לפי שהיו ישראל בוטחי׳ במצרים ובאשור אמר זה: זרועו׳ כמו עזרו: ומן ה׳ יסור לבו׳ כי אם לא יסור לבו מה׳ איכו יודע אם יבטח באדם שיעזרהו ותהיה כונתו כי בעזרת האל יוכל האדם לעזרו לא זולתו: והיה כערער׳ ת״י כעכוביתא במשרא ו ופירש רב האיי ז״ל עכבית הוא קוץ מבחוץ ומבפנים פרי כאכל וכיקר׳ ערער׳ ול״פ פירש כערער כעץ יחידי לשון ערירי: בערבה׳ לשון מישור: ולא יראה׳ על דרך המשל: כי יבא טוב הוא המטר: ושכן חררים במדבר׳ שהעץ הוא ישכון במקו׳ שהוא חררים וזהו במדבר במקום שלא יפול שם מטר מרוב החום: וחררים ענין שרפה ודלקה מרוב חמימו׳ מן ועצמי חרה מני חרב: ארץ מלחה ולא תשב׳ מלחה תואר לארץ שלא תצמיח ונגזרה מן הישוב וכן ברית מלח ברית כנזר וכן ארץ פרי למלחה: והיה ה׳ מבטחו׳ אם יבטח בו הוא יהיה מבטחו: על מים׳ שלא יצמח לעולם: ועל יובל׳ ועל פלגי מים ישלח שרשיו: ולא יראה׳ כלומר אפילו כשיהיה חום בעולם לא יחום ממנו כי על מים הוא שתול:

עלהו רענן ובשנת בצרת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי: עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו: אני יהוה חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו (כדרכיו ק׳) כפרי מעלליו: קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימו (ימיו ק׳) יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל: כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: מקוה ישראל יהוה כל־עזביך יבשו יסורי (וסורי ק׳) בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים־חיים את־יהוה: רפאני יהוה וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה:

הפטרת במדבר סיני בתרי עשר בהושע בסימן א׳

והיה מספר בני־ישראל כחול הים אשר לא־ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא־עמי אתם יאמר להם בני אל־חי: ונקבצו בני־יהודה ובני־ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן־הארץ כי גדול יום יזרעאל: אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה: ריבו באמכם ריבו כי־היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה: פן־אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה ושמתיה כמדבר ושתה כארץ ציה והמתיה בצמא: ואת־בניה לא ארחם כי־בני זנונים המה: כי זנתה אמם הובישה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי: לכן הנני־שך את־דרכך בסירים וגדרתי את־גדרה ונתיבותיה לא תמצא: ורדפה את־מאהביה ולא־תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא ואמרה אלכה ואשובה אל־אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה: והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופשתי לכסות את־ערותה: ועתה אגלה את־נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא־יצילנה מידי: והשבתי כל־משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה: והשמתי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו־לי מאהבי ושמתים ליער ואכלתם חית השדה: ופקדתי עליה את־ימי הבעלים אשר תקטיר להם ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי

רענן׳ שלא יפול כאשר העצים שמובלין בימות הגשמים ואפילו יהיה שנת בצורת שימנעו גשמים לא ידאג כי הוא על מים׳ ואמר ידאג על דרך המשלה: עקוב הלב׳ לפי שדבר על הבטחון באדם שהוא רע וזה תלוי בכונת הלב לפיכך אמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה ומי ידע זה בלתי האל לפיכך אמר מי ידענו: ואנוש הוא׳ ענין כאב ושבר כמו אנוש כאבי אנושה מכתי: בוחן כליות׳ זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר: קורא דגר׳ לפי שאמר לתת לאיש כדרכיו אמר אל תתמה על הרשע שהוא מצליח כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו והמשילו לקורא והו׳ עוף שקורין בלעז פרדי״ז והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם ומביאם הם לכשיבקעו ויצאו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו וילכו אחרי מי שהוא להם אם כן גם הרשע שעושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו וכן ת׳ הפסוק הא כקוראה די מכנש ביעין דלא דיליה: יהיה נבל׳ מתקרי רשיעא: כסא כבוד׳ פירש הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאילו אמר יהיה נבל מכסא הכבוד כלומר מושלך׳ ורבותינו פירשוהו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בה״מ שנאמ׳ כסא כבוד מרום מראשון׳ מראשון על שלא נברא העולם: מקוה ישראל׳ ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישראל כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבושו ממבטחם בבשר ודם: וסורי בארץ יכתבו׳ והסורי ממך כמו שאמר ומן ה׳ יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק בך׳ כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק בך: כי עזבו מקור מים חיים את ה׳׳ וזהו מלה כנגד מלה׳ שהם עזבוך שאתה מקור מים חיים שלא יפסקו כן הדבקים בך לא תפסק טובתם לא בזה ולא בבא והם שעזבוך ושמו בטחונם בבשר ודם שהוא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמים: מקוה׳ ענין תקוה וכן ת׳ סבור ישראל׳ ויש מפרשים כמו מקוה מים כלומר שאתה מקוה טהרה לישראל: וסורי׳ הכנוי לנביא כלומר סורי ממני שהם סרים מה׳ כי אני דבק בה׳ והם סרים ממני ועוזבים את ה׳׳ ועל הדרך הזה אמר ככל אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו שב אל משה: רפאני ה׳׳ הוא בקש רפואה מן המכה והכאב כמו שאמר למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה: כי תהלתי אתה׳ מתהלל בך שתצילני מידם: חסלת הפטרת בחוקותי:

הפטרת במדבר:

והיה מספר בני ישראל׳ אף על פי שעתה קוראים לא עמי עוד יבא זמן שיהיה מספר בני ישראל כחול אשר לא ימד ולא יספר: לא ימד׳ כ״ש שלא יספר וכן אין אמת ואין חסד: והיה במקום אשר יאמר להם׳ בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיהם הרעים: יאמר להם׳ בזמן ההוא: בני אל חי׳ כי ישובו אל ה׳ והוא ישיב שבות׳ וירחמם׳ וטעם בני אל חי׳ כי בזמן הזה עושים עצמם בני׳ לאלקים אחרים שאינם חיים ואפי׳ החיים שבהם שהם המזלות אינם חיים אלא בעילת המחיה אותם אבל הוא ית׳ חי מבלי סבה ועילה: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו׳ וזה יהיה בקבוץ גליות בימי המשיח: ושמו להם ראש אחד׳ זהו מלך המשיח: ועלו מן הארץ׳ מארץ גלותם יעלו לארצם: כי גדול יום יזרעאל׳ זמן ארוך וגדול היו זרועי׳ בגוים׳ קרא שם ישראל יזרעאל׳ שהאל זרעם בגוים: אמרו לאחיכם עמי׳ כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנשתכון ארחם: ריבו באמכם׳ עתה שב לדברי תוכחה שאמר בתחלה ואמר ריבו באמכם׳ בכנסיית שלכם׳ הענין שירינו אים בדעהו להשיבם לדרך טובה: כי היא לא אשתי׳ כיון שזנתה תחתי ותסר זנוניה מפניה׳ כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי זנות כי דרך הזונה לקשט פניה במיני צבעונים: ונאפופיה מבין שדיה׳ היא מעיל׳ השדי׳ כי גם זה מדרכי הזונות: פן אפשיטנה ערומה׳ ואניחנה ערומה: כיום הולדה׳ כיום שמצאתי׳ במצרי׳: ושמתיה כמדבר׳ שהוא הפקר לכל: ושתי׳ כארץ ציה׳ הענין כפול במלו׳ שונות׳ וכן והמתיה בצמא׳ כי המדבר הוא במקום אשר אין בו מי׳: אמם׳ כנסיית שלהם: הובישה הורתם׳ ת׳ בהיתו מלפיהון חכמי׳ המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרי׳ להם לא תנהגו והם נובכים לא תלוו ברבית לאחיכם והם מלוים: אחרי מאהבי׳ השמש והירח והכוכבים שהיו עובדי׳ להם וכונתם היתה כי הם היו נותנים מזונם וספוקם כמו שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמי׳ וגו׳ חסרנו כל וגו׳: ושקויי׳ היין ושאר משקי׳: הנני שך׳ לשון כגדרה כמו הסר משוכתו: את דרכך׳ דרכים ושבילים שהיתה הולכת בהם וכאלו גדורה בגזית שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם: ורדפה׳ אם לאשור ולמצרים תרדוף שלומם וטובתם ולא יתנו לה׳ ואם למזלות תרדוף אחר נביאי השקר ואחרי המתעסקים במזלות לשאול להם במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה: והיא לא ידעה׳ כי היו מתעי׳ אותה ראשיה׳ ונביאי השקר: וכסף הרביתי לה וזהב׳ והם עשאוהו לבעל: לכן אשוב׳ כדי שתדע כי מידי היה לה הטוב: בעתו׳ בעת גמר בשול הפירו׳: והצלתי׳ ממנ׳ צמרי ופשתי׳ שנתתי לה לכסות ערותה׳ וענין והצלתי כענין אשר הציל אלקים מאבינו ענין ההסרה והשלילה: ועתה אגלה את נבלותה׳ כיעורה ומעשיה הרעים יהיו מגולים כשאסתיר פני ממנה: לעיני מאהביה׳ שלא יצילוה או לעיני השמש ואיש לא יצילנה מידי׳ איש מכל מאהביה׳ ובדרש אף תמה זכות אבות: והשבתי׳ כי עם הצרה אין חדש ואין שבת וכן חגים ומועדים שהיו ימי מנוחה ושמחה לא יהיה להם בהם שמחה מרוב הצרות: חגה׳ שלש רגלים: וכל מועדה׳ ר״ה וי״כ ושמיני עצרת: והשמותי׳ לשון שממה: אשר אמרה אתנה המה לי׳ בעבור שאמרה כי מיד מאהביה הדגן והתירוש וכל הטוב אני אשים אותה לשממה ותדע אם היה לה הטוב ההוא מאתי או מאתם: אתנה׳ לפי שהמשילה לזונה קרא הטוב ההוא אתנה כמו אתנן זונה: ושמתים ליער׳ שיבואו בו חיות השדה׳ או המשיל האויבים לחיות השדה: ימי הבעלים אשר תקטיר׳ תמיד להם ולשון הווה הוא: ותעד נזמה וחליתה׳ לשון עדי כנוכ׳ המתקשטת לקראת נואפים׳ וחלייתה לשון עברי הוא קשוט: לכן

לכן הנה אנכי מפתיה׳ אתן בלב לשוב בתשובה בעודה בגלות וזה כענין פתוי כי המפת׳ חבירו מעבירו מדעתו שהיה בו לדעת אחרת׳ כן הקב״ה מעביר ישר׳ מרעתם לרדוף אחרי האלו׳ ויכר הרע ויתן בלב׳ לעזוב הרע ולקחת הטוב: והולכתיה המדבר׳ זהו שאמר יחזקאל הנבי׳ והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים: ודברתי על לבה׳ אנחם אותה מצרת הגלות שסבלה: ונתתי לה את כרמיה משם: מהמדבר אתן לה כל ארצה כלומ׳ איעד אותה שם במדב׳ להשי׳ לה בארצה׳ ומה שזכר כרמיה לפי שזכר ב בפורענות והשמותי גפנ׳ אמר בנחמ׳ כרמי׳: ואת עמק עכור׳ עומק הגלו׳ שהם עכורים שם אתן לה לפתח תקוה: וענתה שמה׳ מן ותען להם מרי׳: כימי נעורי׳׳ בימי שירה שנאמר ותשר דבורה וכן בדוד ע״ה וידבר דוד להם את דברי השירה הזאת: וכיום עלותה מארץ מ מצרים׳ שירת משה על ים סוף: תקראי אישי׳ רוצה לומר תקראי לי איש כי בעל האשה יקר׳ איש׳ ובעל הוא שם משותף כי היו קוראים לע״א בעל לפיכך אמר ולא תקראי לי עוד בעלי להסיר שם הבעלים מפיה׳ ורבותי׳ ז״ל פי׳ ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבי׳ אביה: מפי׳׳ מפי ישראל: ולא יזכרו׳ הבעלים עוד׳ בשמם: וכרתי׳ לדך כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך: ועם עוף השמים׳ כמו ארב׳ וזולתו שלא יאכלו פ פירותיהם ותבואתם: ורמש האדמה׳ כמו נחשי׳ ועקרבי׳: וקשת וחרב׳ כמו שאמ׳ וכתתו חרבותם לאתים: ומלחמה׳ כתרגומו ועבדי קרבא: וארשתיך כנגד מה שאמר אשת זנוני׳: בצדק ובמשפט׳ שתתנהגו בהם: ובחסד וברחמים׳ שיבא לך מאתי על ידיהם: באמונה׳ בשכר האמונ׳ שהאמנת בגולה ל להבטחו׳ שעל ידי נביאי׳ או באמונה ענינו בקיום שלא ימוט לעולם כמו אמונת אומן במקום כאמן: וידעת את ה׳׳ כמו שאמ׳ כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם:

השלמת הפטרת במדבר׳

הפטרת נשא:

שִׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה׃ לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃ וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃

הפטרת נשא בשופטים בסימן י״ג

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃ וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃ וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃ כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃ וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד׃

וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃ וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט־הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ׃ וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים׃ וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרְךָ וְכִבַּדְנוּךָ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־פֶלִאי׃ וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים׃ וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה׃ וְלֹא־יָסַף עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתֵנוּ לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת׃ וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ וַתָּחֶל רוּחַ יְהוָה לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל׃

עקרה ולא ילדה׳ תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד: יין ושכר׳ חמר חדת ועתיק: ואל תאכלי כל טמא׳ דברים האסורי׳ לנזיר: ומורה׳ הוא התער: לנער היולד׳ כשיהיה יולד: אשר בא ביום אלי׳ בזה היום וכן ת׳ ביומא דיכי: משפט הנער ומעשהו׳ דחזי לרביא ומה נעביד ליה: נעצרה נא׳ נאסוף אותך אל הבי׳: בלחמך׳ במאכלך כי לחם כולל כל המאכל: ואם תעשה עולה׳ כלו׳ גדי עזים שאתה אומר אם תרצה אתה לעשות ממנו עולה לה׳ תעשנ׳: כי יבא דברך׳ אם יבא לנו שליחות דבר׳ מאתך שנדע ונכיר את שמך ונכבדנך ו ונעשה מה שתשלח לצוות לנו: והוא פלאי׳ מכוסה ונעלם שלא ת תוכל לדעתו: ויעל על הצור׳ מבנין הפעיל׳ ומה שהעלה מנוח עולה על הצור ליי׳ בשעת איסור במות אמרו רז״ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעלה עולה ליי׳ תעלנה: ומפליא לעשו׳׳ המלאך היה מפליא לעשות בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה וכשהאש גדל והעלה להב עלה מלאך ה׳ כלו׳ נסתלק מעליהם בלהב: אז ידע מנוח׳ דבק עם ויעל מלאך יי׳ בלהב ולא עם ולא יסף: וכעת לא השמיענו כזאת׳ לא היה משמיענו בשורה זו אם ראוים אנו למות: ותחל רוח יי׳ לפעמו׳ ת׳ ושריאת רוח גבורה מן קדם יי׳ לתקפותיה׳ כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן החל לו בין צרעה ובין אשתאול שם החל לו הכח מאת יי׳ ויהיה פירוש לפעמו לחזקו׳ ובדברי רז״ל כי פירוש לפעמו מענין פעמון שהיתה רוח נבואה מקשקשת לפניו כזוג ופי׳ רוח יי׳ נבואתו של יעקב אבינו החלה אז אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך:

השלמת הפטרת נשא:

הפטרת בהעלותך:

רני ושמחי, יתכן לפרש נבואה זו על ממשלת קדשו עתידה לימות המשיח בעבור שאמר ונלוו גוים רבים: הס כל בשר, ולא ראינו זה בבית שני אלא שאחר כל הפרש' ענינה בבית שני שמדבר על יהושע ועל זרובבל: ונלוו, ונתחברו: ונחל יי' את יהוד', לנחלתו ולחלקו, וזכר יהודה לפי שהוא ראש ממלכות ישראל: הס, שתוק: כי נעור ממעון קדשו, הוא השמים, ואמ' נעור ע"ד משל כאיש אשר יעור משנתו: והשטן, ת' וחטאה קאי' על ימיני' לאסטנא' ליה: ויאמר ה', הוא המלאך ונקרא בשם רבו, וכן בדבר גדעון ובמקומות אחרים: יגער יי' בך השטן, ואחר וגוער בך הוא הבוחר בירושלם שלא תוכל לפניו לקטרג הצדיק הזה אלא ראוי הוא וזכה לכך שנוצל מאש השריפה: הלא זה אוד מוצל מאש, מפורש בהגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחביריו לאור: לבוש בגדי' צואים, כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא והיה נענש הו' על שלא מיחה בידם: ויען, המלאך אמר אל המלאכים האחרים ה העומדים לפניו, ות' למשמשין קדמוהי: הסירו' רמז שיבדילו מן הנשי' הנכריות: עונך, פי' כי הבגדים הצואים הם משל לעון: מחלצו', הם חליפות בגדי' נקיים וזה משל על הזכיות כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות: ואומ', אני זכריה אמרתי אל המלאך ישימו צניף טהו' על ראשו אחר שצוית להסיר הבגדים הצוא' מעליו והלבש אותו מ מחלצות צוה גם כן שישימו צניף טהור על ראשו לחנכו להיותו כ"ג שהית' מצנפת על ראשו: וילבישהו בגדים, וכבר הלבישוהו בגדי' וכן ויר' תולעים ויבאש, וכבר באש: ומלאך ה' עומד, כן ראה במרא' הנבוא' כי על שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה' שלא הלך מעליו: ויעד, לשון התראה כמו העד העיד בנו האיש: אתה תדין את ביתי, תשפוט ותהי' פקיד על בית מקדשי: ונתתי, אתן לך, מהלכי' בין העומדי' האלה הם המלאכים שהם עומדי' וקיימי' לעולם רוצה לו' תלך ביניהם וזה רמז לנשמתו בהפרדה מהגוף: ורעיך, שאר הכהנים: כי אנשי מופת המה, ראוים הם להעשו' להם מופת על ידם, ורז"ל דרשו מאן ניהו אנשי מופת אנשי' שנעשה להם מופת זהו חנניה מישאל ועזריה: הנני מביא את עבדי צמח, זה זרובבל, ושע' מבי' וכבר בא רוצה לומר להגדיל עוד מעלתו ותצמח גדולתו כצמח האדמ' שהולך וגדל ות"י ית עבדי משיחא ודרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנח' בגימט' צמח: כי הנה האבן, הוא אבן הבדיל שמיישרי' בו הבנין, או פי' האבן שישימו תחלה ישימנ' זרובבל יהושע כמו שאמר למטה והוצי' האבן הראש': על אבן אחת שבע' עיני', על כל אבן ואבן יהיו שבעה עינים רוצה לו' שמירות רבו' מאת האל ית'

שבני

מפני הצרים החושבי' להשבית מלאכתם, ושבעה הוא כך חשבון על הרבה אינו שבע' דוקא וכן שבע כחטאתיכ', שבע יפול צדיק וקם והדומי' להם: הנני מפתח פתוחה, מתיר קישורים מפיל עצת האויבים אשר כתבו שטנ' לבטל המלאכה: ומשתי, והסירותי: ביו' ההוא תקראו, מרוב שלום שיהיה לכם: וישב ויעירני, באחר המראות אמר ואשא עיני כי ראה מעצמו אבל זאת המרא' המלאך העירני לראותה: וגולה על ראשה, כמו גולת עליות לשון מעין כמין ספל גדול עגול: ושבע' נרותיה, כמין בזיכין שנותנים השמן והפתילה לתוכן: שבעה ושבעה מוצקות, לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקו' לכל נר ונר: ושנים זתי' עליה, ועוד ראיתי אצלה שני אילנות שהזתים גדלי' בהם: על שמאלה, כמו משמאלה: מה אלה אדוני, מה זה שהזתים נמסקי' מאליה' והשמן בא אל הנרות מאליו וכן כל מעשה המנור' נעשה מאליו: ויען, לא בחיל ולא בכח, כמו שראית שהזתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו וכל מעשה המנור' נעש' מאליו בלא אד' עורך את הנרות ומציק בהם את השמן כן יעשה בנין הבי' בלא כח אדם אלא ברוח האל ית' וברצונו: מי את' הר הגדול, אמר כנגד סנבלט וחבריו השוטני' אם תהיה כהר הגדול תהי' לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמ' לפניו להשבי' המלאכה: והוצי' את האבן הראש', כמו שהוציא את האבן הראשה כשהחל הבנין ביום כ"ד לחדש התשיעי כן ישלים המלאכה: תשואות חן חן לאי' כאש' שם זרובבל האבן ה הראש' בבנין שם אותה בתשואת והמון רב ואמרו כל הע' חן חן לה לאבן הזאת מאת האל ית', והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק:

חסלת הפטר' בהעלותך

הפטרת שלח לך

הפטרת בהעלותך בתרי עשר בזכריה בסימן ב'

רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם־יהוה: ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ואמר ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע־נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־עבדי צמח: כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש אל־רעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו: ויאמר (ואומר ק') אלי מה אתה ראה ואמר ראיתי והנה־מנורת זהב כלה וגלה על־ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־ראשה: ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על־שמאלה: ואען ואמר אל־המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני: ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה־המה אלה ואמר לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר יהוה אל־זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות: מי־אתה הר־הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את־האבן הראשה תשאות חן חן לה:

הפטרת שלח לך ביהושע בסימן ב'

וישלח יהושע בן־נון מן־השטים שנים־אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו את־הארץ ואת־יריחו וילכו ויבאו בית־אשה זונה ושמה רחב וישכבו־שמה: ויאמר למלך יריחו לאמר הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר את־הארץ: וישלח מלך יריחו אל־רחב לאמר הוציאי האנשים הבאים אליך אשר־באו לביתך כי לחפר את־כל־הארץ באו: ותקח האשה את־שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה: ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי תשיגום: והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה

וישלח שנים אנשים, פי' אנשי' טובי' ולא כאותן שהלכו בשליחו' משה: חרש לאמר, אמר להם יהושע עשו עצמכ' כחרשי' ועמדו על רזיה', ובדרש חרש כמו חרש הטעינ' קדרו' כדי שיהו נראין כקדרים ולא ירגישו בהם: הארץ, בכלל, ואת יריחו בפרט לפי שהיתה עיר גדולה וקשה כנג' כולם: אשה זונה, ת' פונדקיתא, מוכרת מיני מזונות: לחפר', כמו לתור כי התר' מחפש דבר: ותקח, כבר לקחה כשהרגי' שנוגע הדבר למלך: ותצפנו, כל אחד לבדו כדי שלא יכירו מקומ' אם יעלו לגג' ובדרש אלו שני המרגלים היו כלב ופינחס ועמד לפניהם פינחס ולא הכירו ולא ראוהו לפי שהיה מלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו: ויהי השער לסגור, עומד לסגור שחשך היום: והיא העלת' הגגה ותטמנ', כבר אמר למעלה ותצפנו ועתה אמרה איך טמנה אותם: בפשתי העץ, רוצה לומ' שהיו עדין הפשתים כנבעליהם והעלתם הגגה ליבשת והטמינה אותם בתוכה:

ואנשים

והאנשים רדפו אחריהם׳ לפי מחשבתם: על המעברות׳ כמו עד וכן וירכבהו על בידון׳ המעברות׳ מקום מעבר המי׳: סגרו׳ אנשי הבית: אחרי כאשר׳ אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן והם לא אחרו לסגור השער מפחדה להם׳ ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף כאשר יצאו מן השער סגרו ואם היו עושי׳ כן היו מרגישים הרודפים המרגלים כי נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מהשער עד שלא ירגישו בסגירת השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר: טרם ישכבון׳ טרם ישנו: עלת׳ עליהם׳ כמו אליהם כמו וילך אלקנ׳ הרמת׳ על ביתו כמו אל ביתו: ולא קמה עוד רוח׳ כי האדם המפחד כאילו נפלה רוחו׳ ואת ולא קמה ולא נתאזרת: אות אמת׳ אות׳ שתתנו לי שתקיימו אותו ואל תכזבו בי: נפשנו תחתיכם למות׳ אנו נמסור עצמנו תחתיכם למות למי שירצה להמית אתכם: אם לא תגידו׳ דבר האות שהיו להם עמה שלא תגיד ויעשו גם כן האחרים שהיה להם בית בחומה להכבל והם יעשו כדבר זה: ותוריד׳ בחבל׳ כדי שלא ירגישו השכנים אם יצאו דרך שער ביתה אם תפתח בעוד לילה אחרי אשר סגרו אותו: שלשת ימי׳ אז״ל מגיד שצפתה ברוח הקדש על רחב שישובו לסוף שלשת ימים׳ ועל דרך הפשט כי משכרה אמרה זה: נקיי׳ אנחנו׳ פי׳ בתנאי זה: הנה אנחנו באים׳ כלומ׳ הרי אנו תולין הדבר כך לעשות האות הזה: את תקות חוט השני׳ פי׳ שזור ועשוי מחוט שני: דמו בראשו׳ הוא נתחייב בדמו שלא שמר עצמו: ותשלחם׳ בדבור כלומר אמרה להם לכו לשלום: ותקשור׳ לא קשרה אות׳ עתה אחר שילכו אלא ספר הכתוב כי כן עשתה כמו שצוו אותה שקשרה התקוה בחלון בעת כבוש העיר: וישובו׳ שבו אל הדרך כי כבר היו נחבאי׳ בהר מפני הרודפי׳ ובסוף ג׳ ימים יצאו להם מן המחבוא ושבו להם אל הדרך ללכת לדרכם: ויאמרו אל יהושע כי נתן יי׳׳ זהו סוף דבריה׳ ממה שספרו לו כי מלת כי הוא טעם אל הקודם:

על הגג: והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרודפים אחריהם: והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על הגג: ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יהוה לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם: כי שמענו את אשר הוביש יהוה את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם: ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: ועתה השבעו נא לי ביהוה כי עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת: והחיתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחותי (אחיותי) ואת כל אשר להם והצלתם את נפשתינו ממות: ויאמרו לה האנשים נפשנו תחתיכם למות אם לא תגידו את דברנו זה והיה בתת יהוה לנו את הארץ ועשינו עמך חסד ואמת: ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת: ותאמר להם ההרה לכו פן יפגעו בכם הרדפים ונחבתם שמה שלשת ימים עד שוב הרדפים ואחר תלכו לדרככם: ויאמרו אליה האנשים נקים אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו: הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה: והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקיים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם יד תהיה בו: ואם תגידי את דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר השבעתנו: ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו ותקשר את תקות השני בחלון: וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרדפים ויבקשו הרדפים בכל הדרך ולא מצאו: וישבו שני האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המצאות אותם: ויאמרו אל יהושע כי נתן יהוה בידנו את כל הארץ וגם נמגו כל ישבי הארץ מפנינו:

חסלת הפטרת שלח לך:

הפטרת ויקח קרח בשמואל א׳ בסימן י״א

ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה: וילכו כל העם הגלגל וימלכו שם את שאול לפני יהוה בגלגל ויזבחו שם זבחים שלמים לפני יהוה וישמח שם שאול וכל אנשי ישראל עד מאד: ויאמר שמואל אל כל ישראל הנה שמעתי בקולכם לכל אשר אמרתם לי ואמליך עליכם מלך: ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני התהלכתי לפניכם מנערי עד היום הזה: הנני ענו בי נגד יהוה ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם: ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה: ויאמר אליהם עד יהוה בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד: ויאמר שמואל אל העם יהוה אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבתיכם מארץ מצרים: ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יהוה את כל צדקות יהוה אשר עשה אתכם ואת אבותיכם: כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבותיכם אל יהוה וישלח יהוה את משה ואת אהרן ויוציאו את אבותיכם ממצרים

הפטרת ויקח קרח:

ויאמר שמואל׳ ונחדש שם המלוכה׳ לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר ואמרו מה יושיענו זה ועתה נתרצו כלם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש: זקנתי ושבתי׳ השיבה יותר מהזקנה ואמרו רבותינו ז״ל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן נ״ב שנה כשמת ולמען לא ידברו עליו העם שמת בקוצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא בחר מיתתו כדי שלא ימות שאול בחייו: ובני הנם אתכם׳ לאשר תצטרכו להם בדברי התורות והדינין שקבלו ממני: לקחתי׳ כלומר למלאכתי: ואת מי עשקתי׳ בממון: את מי רצותי׳ בגופו וכן עשוק ורצוץ ורבותינו זכרונם לברכה דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון כלומר כי אפילו ברצונו לא לקח ממנו: כופר׳ להטות הדין: ואעלים עיני בו׳ כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם׳ כל מה שתאמרו׳ ויש מפרשים ואעלים עיני בו׳ אם יבוש לומר בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב: ויאמר עד׳ כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר לשון יחיד׳ ורבותינו זכרונם לברכה אמרו בת קול יצאה ואמר׳ עד אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם מעידים עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסת׳ וזה א׳ מג׳ מקומות שהופיע רוח הקדש בבית דין שלמטה: אשר עשה את משה ואת אהרן׳ אשר הגדילם ולמדם וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן׳ ויונתן תרגם די עבד גבורן על ידי משה ואהרן׳ וטעם הפסוק הזה על אשר הקדים עד יי׳ כלומ׳ אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכם מארץ מצרים הוא יהיה עד ביני וביניכם: ואשפטה אתכם׳ אתווכח עמכם: כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו׳ דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה לזעוק אלא כאשר בא יעקב מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו שם ויקם מלך חדש וגזר על ישראל גזירות וצעקו אל יי׳:

וישבום במקום הזה: וישכחו את־יהוה אלהיהם וימכר אתם ביד סיסרא שר־צבא חצור וביד־פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם: ויזעקו אל־יהוה ויאמר חטאנו כי עזבנו את־יהוה ונעבד את־הבעלים ואת־העשתרות ועתה הצילנו מיד איבינו ונעבדך: וישלח יהוה את־ירבעל ואת־בדן ואת־יפתח ואת־שמואל ויצל אתכם מיד איביכם מסביב ותשבו בטח: ותראו כי נחש מלך בני־עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי־מלך ימלך עלינו ויהוה אלהיכם מלככם: ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם והנה נתן יהוה עליכם מלך: אם־תיראו את־יהוה ועבדתם אתו ושמעתם בקולו ולא תמרו את־פי יהוה והיתם גם־אתם וגם־המלך אשר־מלך עליכם אחר יהוה אלהיכם: ואם־לא תשמעו בקול יהוה ומריתם את־פי יהוה והיתה יד־יהוה בכם ובאבתיכם: גם־עתה התיצבו וראו את־הדבר הגדול הזה אשר יהוה עשה לעיניכם: הלא קציר־חטים היום אקרא אל־יהוה ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי־רעתכם רבה אשר־עשיתם בעיני יהוה לשאול לכם מלך:

ויקרא שמואל אל־יהוה ויתן יהוה קלת ומטר ביום ההוא ויירא כל־העם מאד את־יהוה ואת־שמואל:

ויאמרו כל־העם אל־שמואל התפלל בעד־עבדיך אל־יהוה אלהיך ואל־נמות כי־יספנו על־כל־חטאתינו רעה לשאול לנו מלך:

ויאמר שמואל אל־העם אל־תיראו אתם עשיתם את כל־הרעה הזאת אך אל־תסורו מאחרי יהוה ועבדתם את־יהוה בכל־לבבכם: ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא־יועילו ולא יצילו כי־תהו המה: כי לא־יטש יהוה את־עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יהוה לעשות אתכם לו לעם:

הפטרת חקת בשפטים בסימן יא

ויושיבום במקום הזה, שהוכיחו אותם ולמדום ללכת בדרך יי' ולפיכך נכנסו לארץ והרי הם כאילו הושיבו' במקום הזה: ירובעל, הוא גדעון: ואת בדן, הוא שמשון שמשבט דן בא הרי ג' קלי עולם עם ג' חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו: ואת שמואל, ואותי היה לו לומר אלא כי כן מנהג הלשון כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל ה', ובדרש אף שמואל דבר של נביאי' מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא שנא' וישלח יי' וגו' ואת שמואל ואותי לא אמר אלא ושמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא: והייתם גם אתם, ותתקיימו לאור' ימים גם אתם גם המלך: ובאבותיכ', כמו ובמלככם כי האבו' לעם כמו האב לבן וכן וישימני לאב לפרעה, ות"י כמה דהות באבהתכון, ורבותינו אמרו בכם ובאבותיכם חטוטי שכבו והיא מכת בזיון על המתים: הדבר הגדול הזה, כי בארץ ישרא' לא היה יורד מטר כל ימי קציר ולפי שהיה המטר בקציר היום גדול אכנס פחדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות, ובדברי רז"ל יצא סימן וירדו גשמים סימן קללה שנאמר הלא קציר חטים היום וגומר ועשה כל זה שמואל להודיעם כי רע בעיני יי' היה מה ששאלו מלך: אתם עשיתם את כל הרעה הזאת, לשאול לכם מלך אבל אל תיראו אם לא תסורו מאחרי יי', ולא תסורו כי אחרי התהו, פי' ולא תסורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תוהו המה: בעבור שמו הגדול, אשר יצא שמו עליכם שהוא מושיעכם ולמען לא יתחלל שם גדלו: הואיל יי', נשבע כמו ויואל שאול את העם:

תשלם הפטרת קרח:

הפטרת זאת חקת התורה'

ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן־אשה זונה ויולד גלעד את־יפתח: ותלד אשת־גלעד לו בנים ויגדלו בני־האשה ויגרשו את־יפתח ויאמרו לו לא־תנחל בבית־אבינו כי בן־אשה אחרת אתה: ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויתלקטו אל־יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו: ויהי מימים וילחמו בני־עמון עם־ישראל: ויהי כאשר־נלחמו בני־עמון עם־ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את־יפתח מארץ טוב: ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון: ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם: ויאמרו זקני גלעד אל־יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד: ויאמר יפתח אל־זקני גלעד אם־משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש: ויאמרו זקני־גלעד אל־יפתח יהוה יהיה שמע בינותינו אם־לא כדברך כן נעשה: וילך יפתח עם־זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין וידבר יפתח את־כל־דבריו לפני יהוה במצפה: וישלח יפתח מלאכים אל־מלך בני־עמון לאמר מה־לי ולך כי־באת אלי להלחם בארצי: ויאמר מלך בני־עמון אל־מלאכי יפתח כי־לקח ישראל את־ארצי בעלותו ממצרים מארנון ועד־היבק ועד־הירדן ועתה השיבה אתהן בשלום: ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכים אל־מלך בני עמון: ויאמר לו כה אמר יפתח לא־לקח ישראל את־ארץ מואב ואת־ארץ בני עמון: כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד־ים־סוף ויבא קדשה: וישלח ישראל מלאכים אל־מלך אדום לאמר

ויפתח בן אשה זונה, בן פלגש גלעד היה ונקרא זונה לפי שאינה עם בעלה בכתובה וקדושים והיא כמו הזונה ואף על פי שהיא מיוחדת לו, ות"י פונדקיתא: לא תנחל בבית אבינו, לפי שהיה בן פלגש והיו אומרים בן אשה אחר' שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן הפלגש יורש כמו שאמרו רבותינו ז"ל מי שיש לו בן מ"מ בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו בן מן השפחה ומן הנכרית ואמרו לכל דבר למאי הלכתא לירשו וליטמא לו וכן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומר עשיתם עמדי שלא כדין: בארץ טוב, אדון הארץ היה שמו טוב: לפני יי' במצפה, במקום שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומה שאמר לפני יי' כמו שאמר יי' יהיה שומע בינותינו או לפי שהשכינה שורה בישראל במקום שיתקבצו: במדבר עד ים סוף, מה שאמר עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר דע כי ישראל לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה נכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו:

הוריש'

הורים׳ ענין נרוסין כתר׳ שומו דתריך: הרב רב׳ ענין מריב׳: שלש מאות שנה׳ שהיכבו את הארץ בימי יהושע עד יפתח ומדוע לא כלחמתם עליה עד היום ולא הבלתם אותה: ותהי על יפתח רוח יי׳ ׳ ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם יי׳: עבר בני עמון׳ פירוש אל ארץ בני עמון: והעליתיהו עולה׳ פי׳ והעליתיהו הו״ו במקו׳ או ופי׳ והיה לה׳ ׳

אעברה־נא בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל־מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש: וילך במדבר ויסב את־ארץ אדום ואת־ארץ מואב ויבא ממזרח־שמש לארץ מואב ויחנון בעבר ארנון ולא־באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב: וישלח ישראל מלאכים אל־סיחון מלך־האמרי מלך חשבון ויאמר לו ישראל נעברה־נא בארצך עד־מקומי: ולא־האמין סיחון את־ישראל עבר בגבלו ויאסף סיחון את־כל־עמו ויחנו ביהצה וילחם עם־ישראל: ויתן יהוה אלהי־ישראל את־סיחון ואת־כל־עמו ביד ישראל ויכום ויירש ישראל את כל־ארץ האמרי יושב הארץ ההיא: ויירשו את כל־גבול האמרי מארנון ועד־היבק ומן־המדבר ועד־הירדן: ועתה יהוה אלהי ישראל הוריש את־האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו: הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל־אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אתו נירש: ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן־צפור מלך מואב הרוב רב עם־ישראל אם־נלחם נלחם בם: בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל־הערים אשר על־ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא־הצלתם בעת ההיא: ואנכי לא־חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי ישפט יהוה השפט היום בין בני ישראל ובין בני עמון: ולא שמע מלך בני עמון אל־דברי יפתח אשר שלח אליו: ותהי על־יפתח רוח יהוה ויעבר את־הגלעד ואת־מנשה ויעבר את־מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון: וידר יפתח נדר ליהוה ויאמר אם־נתון תתן את־בני עמון בידי: והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה ליהוה והעליתיהו עולה: ויעבר יפתח אל־בני עמון להלחם בם ויתנם יהוה בידו: ויכם מערוער ועד־בואך מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל:

הקדש אם אינו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכן מכה אביו ואמו או אמו וכן נראה מהפסו׳ כי לא המיתה שלא אמרה ותבכ׳ על בתולי׳ לאות כי לא המיתה אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר גם כן ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה ליי׳: אבל כרמים׳ מישר כרמים:

השלמת הפטרת זאת חקת התורה:

הפטרת וירא בלק:

והיה שארית׳ אותם שישארו אותם שיצרפו כמו שאמר וצרפתים כצרוף הכסף ונו׳: בקרב עמים רבים׳ שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג ויהיו ישראל ביניהם: כטל מאת יי׳ שאין בא לעולם ע״י אדם ולא יבקשו פני אדם ע׳ עליו כך לא יקוה ישראל לעזר איש כי אם ביי׳: יקוה לאיש ייחל לבני אד׳ ׳ כפל הענין במלו׳ שונו׳: כאריה בבהמות יער׳ האריה הוא הגדול ויש לו כח וגבור׳ בחיות היער החזקים כמו ה הכפיר הזה והוא יטרוף מהם כרצונו ואין מ מציל׳ והכפיר הוא ה הקטן במין האריות אבל הוא גדול מגור ואין לו כח כחיו׳ היער לטרוף אבל יש לו כח בעדרי צאן ויטרוף מהם ואין מציל כן יהיו ישראל בקרב העמים ההם ה הנקבצים על ירושלם שישמידום ויהרגום: ורמס וטרף׳ רמס הוא דרים׳ האריה כשהו׳ רבע ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא הטרף ל למעונותיו בשביל ג גורותיו ולבאותיו: והכרתי סוסיך׳ כלומר שלא תצטרך לסוסים ולמרכבו׳ כי שלום יהיה לך לעולם אחר מלחמת גוג ומגוג׳ וית׳ ואשצי סוסות עממי׳ מביניך ואוביד ית רתיכיהון: והכרתי ערי ארצך׳ שלא תצטרך לערי מבצר כי שלום יהיה לא ואמר הכרתי כלומ׳ כמה שאצרכה אתכם ואתן לכם שלום כאלו אני אכרות את חומת עריכ׳ עד שלא יקראו ערי׳ אלא פרזות׳ וכן אמר פרזות תשב ירושלם ונומר׳ ׳

הפטרת בלק בתרי עשר במיכה בסימן ה׳

והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יהוה כרביבים עלי־עשב אשר לא־יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם: והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי־צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל: תרם ידך על־צריך וכל־איביך יכרתו: והיה ביום־ההוא נאם־יהוה והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבתיך: והכרתי ערי ארצך והרסתי כל־מבצריך: והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו־לך: והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך ולא־תשתחוה עוד למעשה ידיך: ונתשתי אשיריך מקרבך והשמדתי עריך: ועשיתי באף ובחמה נקם את־הגוים אשר לא שמעו: שמעו־נא את אשר־יהוה אמר קום ריב את־ההרים ותשמענה הגבעות קולך: שמעו הרים את־ריב יהוה והאתנים מוסדי ארץ כי ריב ליהוה עם־עמו ועם־ישראל יתוכח: עמי מה־עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי: כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך ואשלח לפניך את־משה אהרן ומרים: עמי זכר־נא מה־יעץ בלק מלך מואב ומה־ענה אתו בלעם בן־בעור מן־השטים עד־הגלגל למען דעת צדקות יהוה: במה אקדם יהוה אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה: הירצה יהוה

וכן פירוש והרסתי כל מבצריך: והכרתי כ כשפים מידיך׳ כמו מרשותך כמו ויקח את כל ארצו מידו׳ רוצה לומר שלא יהיה בכל ארצך מכשפי׳ מעוננים כמו שהם היום׳ וטעם והכרתי שיסיר לב האבן מבשרכם: והשמדתי עריך׳ אויבי׳ כמו ויהי עריך וכן תר׳ ואשצי בעלי דבבך: אשר לא שמעו׳ תר׳ דלא קבילו אולפן אוריתא: שמעו׳ אמר הנביא כנגד ישר׳ שמעו מה שאמ׳ לי האל ית׳ ומה שאמר קום ריב את ההרים כמו אל ההרים וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן׳ רוצה לומר הראה ריבך א אליה׳ וכן אמר לגבעות שתשמענה וטעם ה ההרים והגבעות על דרך האזינו השמים ו ותשמע הארץ׳ והריב הו׳ עם ישראל שיתוכח עמהם האל יתברך על הטובות שעשה להם והם גמלו לו רעה׳ וית׳ ההרים אבהתא ו והגבעות אמהתא כלו׳ שישמעו האבות ו והאמהות מה שגמלו בניהם לאל יתברך: מה עשיתי לך, מה רעה עשיתי לך: ומה ה הלאיתיך׳ פירוש מה מצות צויתי לך שתלאה לעשותה: ענה בי׳ העד בי אם עשיתי: כי העליתיך׳ אבל עשיתי לך טובות שהעליתים מאר׳ מצרים׳ את משה אהרן ומרים׳ תרגום יונתן משה לאלפא ית מסורת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרי׳ לאוראה לנשיא: ומה ענה אותו׳ אחר ש שהזהירו שלא יקלל אתכם: מן השטים ו ועד הגלגל׳ זכר גם כן מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבים כ כליה וכפר לכם במקו׳ האוטאים שהמית ב במגפה: עד הגלגל׳ וזכר גם כן מה עשה לכם האל ית׳ שהעביר׳ את הירדן ביבשה: למען דעת צדקות ה׳ הכל זכור למען שתדע צדקות ה׳ שעשה עמך ותטיב מעשיך: במה אקדם ה׳׳ אם יאמר א׳ מכם באיזו מנחה אקדם את ה׳ שירצה בה ובמה אכף׳ פירוש אהיה כפוף: האקדמנו בעולות ובעגלים׳ פירוש ויהיו העולות עגלים בני שנה טובים ונבחרים: הירצה׳ זכר הנבחרים במין הבשר לאכול ואמר עוד או שמא ירצה ברב המנחה והוא מה שאמר

באלפי אילים ברבבות נחלי־שמן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי׃ הגיד לך אדם מה־טוב ומה־יהוה דורש ממך כי אם־עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם־אלהיך׃

הפטרת פנחס במלכים א׳ בסימן י״ט ונ״ו פסוקים׳

ויד יהוה היתה אל־אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד־באכה יזרעאלה׃ ויגד אחאב לאיזבל את כל־אשר עשה אליהו ואת כל־אשר הרג את־כל־הנביאים בחרב׃ ותשלח איזבל מלאך אל־אליהו לאמר כה־יעשון אלהים וכה יוסיפון כי־כעת מחר אשים את־נפשך כנפש אחד מהם׃ וירא ויקם וילך אל־נפשו ויבא באר שבע אשר ליהודה וינח את־נערו שם׃ והוא־הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רתם אחת (אחד ק׳) וישאל את־נפשו למות ויאמר רב עתה יהוה קח נפשי כי לא־טוב אנכי מאבתי׃ וישכב ויישן תחת רתם אחד והנה־זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול׃ ויבט והנה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישת וישב וישכב׃ וישב מלאך יהוה שנית ויגע־בו ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך׃ ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חרב׃ ויבא־שם אל־המערה וילן שם והנה דבר־יהוה אליו ויאמר לו מה־לך פה אליהו׃ ויאמר קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות כי־עזבו בריתך בני ישראל את־מזבחתיך הרסו ואת־נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את־נפשי לקחתה׃ ויאמר צא ועמדת בהר לפני יהוה והנה יהוה עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יהוה לא ברוח יהוה ואחר הרוח רעש לא ברעש יהוה׃ ואחר הרעש אש לא באש יהוה ואחר האש קול דממה דקה׃ ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה והנה אליו קול ויאמר מה־לך פה אליהו׃ ויאמר קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות כי־עזבו בריתך בני ישראל את־מזבחתיך הרסו ואת־נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את־נפשי לקחתה׃ ויאמר יהוה אליו לך שוב לדרכך מדברה דמשק ובאת ומשחת את־חזאל למלך על־ארם׃ ואת יהוא בן־נמשי תמשח למלך על־ישראל ואת־אלישע בן־שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך׃ והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע׃ והשארתי בישראל שבעת אלפים כל־הברכים אשר לא־כרעו לבעל וכל־הפה אשר לא־נשק לו׃ וילך משם וימצא את־אלישע בן־שפט והוא חרש שנים־עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו׃ ויעזב את־הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה־נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך ויאמר לו לך שוב כי מה־עשיתי לך׃ וישב מאחריו ויקח את־צמד הבקר ויזבחהו ובכלי הבקר בשלם הבשר ויתן לעם ויאכלו ויקם וילך אחרי אליהו וישרתהו׃

באלפי אלים ברבבו׳ נחלי שמן וזה על דרך הפלג׳: האתן בכורי פשעי׳ אני שמח ירצה במי שהביב עלי מבני והוא בכורי שאתננו לו למנחה לכפר על פשעי ונפל הענין במלות שונו׳ ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלו׳ אם אתן פרי בטני בעבור חטאת נפשי: הגיד׳ האל ית׳: לך אדם מה טוב לך לעשות׳ וזהו מענה על השאלה אמר אין חפצי בעולות כי אם בעשות הטוב: עשו׳ משפט׳ יכלול כל המצו׳ שבין אדם לחברו גם העריו׳ בכלל: ואהב׳ חסד׳ הו׳ גמילות חסדים שיעשה יותר מן הראוי לו: והצנע לכת עם אלהיך׳ הוא יחוד האל ית׳ ואהבתו בכל לבבו ובכל נפשו׳ ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעות׳ ורבותינו ז״ל פי׳ כי עשות משפט אלו הדינין א אהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זה הוצאת המת והכנסת כלה׳ הרי ד דברים קו׳ ומה דברים שאין דרכן לעשותן ב בצנעה אמרה תורה ו והצנע לכת דברים ש שדרכן לעשותן בצנעה עאכו״׳ דבר אחר והצנע לכת לא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בו אדם מבייש את חבירו ובא לפייסו ואומ׳ לו איני מתרצה לך עד שיבאו פלוני ו ופלוני שבזיתני לפניהם אבל הקב״ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו:

חסלת הפטרת וירא בלק:

הפטרת פנחס׳

ויד ה׳ היתה אל אליהו׳ כ כתרגומו ורוח גבורה מן קדם יי׳ הות עם א אליהו: וישנס׳ ויחגור נלמדו רבותינו ז״ל מזה ואמרו לעולם תהא אימ׳ מלכות עליך שהרי א אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב: כה יעשון אלקי׳ וכה יוסיפון׳ דרך שבועה כמו כה יעשה אלהים וכה יוסיף: וירא ויקם׳ ראה עצמו ב בסכנה והלך ונמלט אל נפשו: רותם׳ ייניברא בלעז: ויאמר רב׳ תי׳ סגי לי ארכא עד אימתי אנא מיטרף כדין: כי לא טוב אנכי מאבותי׳ נראה כי ארכו ימיו יותר מימי אבותיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו: והנה זה מלאך׳ כלומר תכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול: עוגת רצפים׳ עוגת אפויה בגחלים: בכח האכילה׳ כלומר שנשתה המאכל באצטומכא ולא בשלה אותו הפה המבטלת ולא משכה אותו כח המוסף וניזון הגוף באותו מאכל מ׳ יום ומ׳ לילה: אל המערה׳ היא נקרת צור שעמד בה משה: מה לך פה אליהו׳ טעם השאלה תחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה: קנא קנאתי ליי׳׳ הקנאה שקנאתי לשם יי׳ ו והרגתי נביאי הבעל המתעים את ישראל עד שעזבו בריתך שכר׳ עם בני ישראל בהר סיני אותה הקנאה גרמה לי לברוח מפני איזבל ולבא פה: ואותר אני לבדי׳ והלא נותרו ה המאה שהחביא עובדי׳ אלא לפי שלא היו נודע׳ הרי הם כאלו אינם: והנה יי׳ עבר׳ פירוש כבוד יי׳ עבר לפניו ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק מפרק הרים ו ומשבר סלעים דרך ה הפלגה ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבו׳ לא היה עובר עדיין וכן הרעש וכן האש ואחר האש עבר הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבו׳ כששמעו קול דממ׳ דקה׳ ופירו׳ קול דממ׳ דקה קול נמוך כאלו הוא מ מורכ׳ מהקול והשתיקה: וילט פניו׳ כסה פניו כמו לוטה בשמלה׳ פני הלוט הלוט: שוב לדרכך׳ אחר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגו אותו: תמשח לנביא תחתיך׳ כיון שאתה רוצה להסתלק מן ה העולם שאמרת רב ע עתה יי׳ קח את נפשי צריך שתניח נביא ת תחתיך׳ ובדר׳ אי אפשי בנביאותך מאחר שאת׳ מלמד קטיגוריא על ב בני: ימית יהוא׳ שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו עובדים ע עבודת אלילים: ימית אלישע׳ לא מצינו ש שהמית אלא מ׳ ושנים ילדים על ידי הדובים ביריחו: והוא חורש׳ מכאן שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשי׳ עם הבקר וי״ב צמדים היו לפניו חורשי׳ וצמדי׳ ר״ל בקר לפי שהשורי׳ נצמדים יחד בעת ה החרישה נקראים צמד וצמדים: והו׳ בשני העש׳ מן הי״ב צמדי׳ הוא היה חורש בא׳ מהם ויש אומרי׳ עבדיו היו כל א׳ ואחד עם צמדו׳ והסיפור הזה להורות כי מכאו ב״ב והיה אות כי יהיה ממונ׳ על י״ב שבטי ישר׳ לנביא ולמזהיר: וישלך אדרתו אליו׳ כמו עליו ולא שעזבה אצלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו עשה לו סימן שילך אחריו ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לכסותו אם היה אומר בלב שלם: וישב מאחריו׳ לנשק לאביו ולאמו ולקחת רשות מהם אף על פי שלא ספר הכתוב ואח׳ כך שמט הבקר ועשה סעודה באותו השדה לחורשים ולעם אשר בא אחריו ללותו: בשלם הבקר׳ בשל להם הבשר כלומ׳ לעם אשר אתו ומרב מהירותו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצים לבשל ובקע כלי הבקר והוא כלי שמחרישה ובשל להם הבשר׳ ונתן בשלם במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני לי:

חסלת הפטרת פנחס:

שמעו מה מצאו אבותיכם · הדורות הראשונים משהכנסו לארץ שעבדו עבוד׳ אליל׳: איה יי׳ · כלו׳ איה המוליכנו אותנו אחרי גוינו ולא פנינו אלין: ערבה ושוחה · כתרגומו מישר וחרוב: ציה · דישיקא טה בלע׳: צלמות · לשון חשך הוא: אל ארץ הכרמל · ארץ ישראל קרא ארץ הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדות ובכרמים ואילנות טובים נקראת כרמל: לתועבה · כתרגומו לפלחן טעותא שהם תועבת יי׳: והכהנים · שהם לפני יי׳ כל היום ומקריבים קרבנות לפניו היה להם לומר לעם איה יי׳ שתעבדו לזולתו: ותופשי התור׳ · הם החכמים לומדי התורה לא ידעוני שלא למדו התורה לשמה לקיים מה שכתוב בה · ות׳ ואלפי אוריתא לא אליפו למדע דחלתי: והרועים · הם המלכים שהם רועי העם: והנביאים · הם נביאי השקר: נבאו בבעל · בשם הבעל: עוד אריב · טרם אביא עליכם רעה אתווכח עמכם עוד על ידי נביאי אף על פי שרבתי עמכם כבר ימים רבי׳: ואת בני בניכם · כי גם הם ירעו כמכם: איי כתיים · כמו לאיי כתיים · איי איסולס בלע׳ ופירשו רבותינו ז״ל כי לפיכך זכר אלו האמות כי הקדרים עובדים לאש והכתיים עובדים למים ואף על פי שיודעים עובדי האש כי המים מכבים האש אף על פי כן אינם ממירים אלהותם: וקדר שלחו · ולקדר שלחו לראות מה מנהגם: והתבוננו · מאד׳ ושימו לב להסתכל בדבר יפה: הן היתה כזאת · בדרך שאלה אם המיר גוי מהם את אלהיו ואף על פי שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו היה נכבד בלא יועיל · בע״א שאין בה תועלת: שומו · כלו׳ ראוי העולם שיהיה חרב על זאת הרעה שומו ענין שממה: שערו ענין סערה: חרבו · ענין חרבן: שתים רעות · אם המירו יראתם בכיוצא בה יש כאן רעה ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים חיים ללכת אחרי עבודת אלילים שהיא כבורות של מים מכונסין ונשברין ונסדקין ומימיהם נבלעים בסדקיהם והמשיל טוב הא״ל למיחלין לו למקור מים חיים שלא יבאו לו המים ממקום אחר אלא ממקומו הם נובעין ועוד שאין להם הפסק כן טוב הא״ל למיחלין לו יבא להם מאתו והוא לא יקבלנו מאח׳ וטובו גם כן אין לו הפסק: יכילו · יחזיקו כמו אלפים בת יכיל: העבד · הה״א פתוחה כי היא לתמיה כלו׳ אם עבד הוא יליד בית בן האמה והלא נקרא בני בכורי בנים את ליי׳ אלהיכם ומדוע היה לבז ומדוע ישאגו עליו כפירו׳ הם מלכי האומו׳ נדמו לכפירי אריות הבהילוהו בקולם ובזוהו ביד׳ והשאלה הזאת כאלו ישרא׳ שואלים מדוע היה להם זה והנביא משיב׳ הלא זאת תעשה לך עזבך את יי׳ אלהיך: נבתה · נבתו באש ות׳ צדיין: גם בני נף · אמר הנביא והשיב להם כן הוא כמו שאת׳ אומרי׳ ועוד כי אפילו בני נף ותחפנחס

הפטרת ראשי המטות בירמיה א׳ דברי ירמיהו בן חלקיהו: והיא כתובה בפרשת ואלה שמות בדף ז׳ בעמוד ב׳ כמנהג הספרדים: וכשהם מחוברים ראשי המטות עם אלה מסעי אז קורין דברי ירמיהו בפרשת פנחס וקורין שמעו דבר יי׳ במטות ומסעי:

הפטרת ואלה מסעי בירמיה בסימן ב׳

שמעו דבר־יהוה בית יעקב וכל־משפחות בית ישראל: כה אמר יהוה מה־מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו: ולא אמרו איה יהוה המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא־עבר בה איש ולא־ישב אדם שם: ואביא אתכם אל־ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה ותבאו ותטמאו את־ארצי ונחלתי שמתם לתועבה: הכהנים לא אמרו איה יהוה ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא־יועלו הלכו: לכן עד אריב אתכם נאם־יהוה ואת־בני בניכם אריב: כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הן היתה כזאת: ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל: שמו שמים על־זאת ושערו חרבו מאד נאם־יהוה: כי־שתים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארות נשברים אשר לא־יכלו המים: העבד ישראל אם־יליד בית הוא מדוע היה לבז: עליו ישאגו כפרים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה עריו נצתה (נצתו ק׳) מבלי ישב: גם בני־נף ותחפנחס ירעוך קדקד: הלוא־זאת תעשה־לך עזבך את־יהוה אלהיך בעת מוליכך בדרך: ועתה מה־לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה־לך לדרך אשור לשתות מי נהר: תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי־רע ומר עזבך את־יהוה אלהיך ולא פחדתי אליך נאם־אדני יהוה צבאות: כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבור (אעבוד ק׳) כי על־כל־גבעה גבהה ותחת כל־עץ רענן את צעה זנה: ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה: כי אם־תכבסי בנתר ותרבי־לך ברית נכתם עונך לפני נאם אדני יהוה: איך תאמרי לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך בגיא דעי מה עשית בכרה קלה משרכת דרכיה: פרה למד מדבר באות נפשו (נפשה ק׳) שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה כל־מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה: מנעי רגלך מיחף וגורנך (וגרונך ק׳) מצמאה ותאמרי נואש לוא כי־אהבתי זרים ואחריהם אלך:

הם מצרים שאתם בוטחי׳ עליהם לעזרה ירעוך קדקד ירצצו גלגלתכ׳ ירעוך לשון רציצה כדמתרגמינן ורצוץ ורעוע: הלא זאת תעשה לך · הרעה והפורענות הזאת תגרום לך עזבך את יי׳ אלהיך: בעת מוליכך בדרך · שהיה מלמד אותך דרך הטוב׳ והישרה: ועתה מה לך · למה תלכי לבקש עזר ממצרי׳ ומאשור כאלו התאוית לשתות מי שיחור הוא נילוס או מי נהר מלך אשו׳: תיסרך · רעתך ומשובותיך יהיו לך מוסר ותוכח׳ ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שהרי נסית כי יבא לך רעה בעבורה זהו ודעי וראי וגומ׳: ולא פחדתי · פחד שלי לא היה בלבך לירא אותי: כי מעולם · מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוי׳ מעליך: ותאמרי · כשהייתי מציל אותך אמרת לא אעבור עוד על דבריך · והכתוב אעבוד לא אעבוד עוד ע״א: כי על כל גבע׳ · אך את׳ לא שמר׳ הבטחתך אך את הולכת מגבעה לגבעה ומעץ רענן לעץ רענן לעבוד ע״א כמו הזונה שתדבק מעט זמן בזונ׳ אחד ואחר כך בזונ׳ אחר ותלך אחריו: צועה · הולכת ונוסעת ממקו׳ למקום וכן מהר צועה להפתח וכן צועה ברב כחו: נטעתיך שורק · שורק הו׳ זמור׳ גפן טוב כלו׳ בני אבות כשרי׳ ונאמני׳ · ומדרשו הוספתי לך על שבע מנו׳ בני נח תרי״ו מניין שורק: סורי הגפן · הם הבדי׳ שמסירי׳ אות׳ מן הגפן שאין בהם צורך אמר נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכרי׳ שפירותיה באושים לא ענבי׳: כי אם תכבסי · כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורי׳ להעביר ממנו הכתם כן תכבסי עצמך ותנקי כלומר שתשובי בתשוב׳ אע״פ כן אעניש על עונך כל כך הו׳ רב ועבו׳ · בתר מין אדמ׳ שחפין ושפין בה את הבגדי׳ · בורי׳ ו״מ הו׳ שקורי׳ לו בלע״ז סבו״ן וי״מ שהוא עשב שמכבסין בו · נכת׳ לשון כתם: איך תאמרי · ר״ל כל כך עונך מגולה שאם רצית להכחישו לאמו׳ לא נטמאתי ואחרי הבעלי לא הלכתי לא תוכלי לכחש: ראי דרכך בגיא · מה עשי׳ מול בית פעור ועוד עתה את מחזקת באותו הדרך כבכר׳ קלה המשרכת דרכי׳ פעם תרוץ הנה ופע׳ הנה כן את פעם את עובדת עבודה פלוני׳ ופעם עבודה פלונית ובכרה היא הגמלה הקטנה עולת ימים והיא רצה יותר מהזכר: משרכת · מענין שרוך שקושרין אותו סביב הנעל כמה פעמים פרה · בה״א כמו בא״לף אמר והנה את כמו הפרא הוא חמור הבר שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והיא ארץ מישור לרוץ בה מאד: באות נפשה שאפה רוח · שהיא רצה למקום שתאוה לא יכול אדם שהשיבה ממקו׳ תאות׳ וענין שאפה רוח היא הרחה ומשיכ׳ האויר אל האף והשאיפה היא במרוצ׳: תאנת׳ · מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבובו כלומר כאשר מאנה עצמה ללכת אל מקום תאותה מי יוכל להשיבה ונכר הפר׳ בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה: כל מבקשיה לא ייעפו · כי על חנם ייעפו שלא יוכל להשיבה: בחדשה ימצאונה · החדש שתפל׳ הריונ׳ אז היא מלאה וכבד׳ ואז יוכלו להשיגה ולמצאה כן את׳ מי יוכל להשיבכם מדרכיכם הרעה אך חדש אחד הוכן לכם כבר מימות המרגלי׳ שקבעו אבותיכם בכייה חנם בו תלכדו: מנעי רגלך מיחף · כשהנביאי׳ אומרי׳ לך מנעי רגלך מיחף שלא תלך יחף וגרונך מנעי גם כן מצמאה כלו׳ שלא תלכי בדרכי׳ רחוקים להעזר מן האומות ובדרכי׳ יקרה לאדם צמא והלך יחף כי יבלו מנעליו וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרבי לא תצטרכי לזה כי במקומך יהי׳ לך עזר מהא״ל אם תלכי אחריו ואתה אמרת להם נואש כלומר נואש לבי מלכת אחרי יי׳ לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים כי אהבתי אותם בתחלה כשהוא כמצא גנב והוא היה מותזק נאמן כן ת׳ כי הגנב המפורסם אין לו בשת:

כן הובישו ׳ פירוש היה להם להופים כי יצאו מחזקתם שהיו מוחזקים בעם יי׳ עושים מצותיו ודבקים בו ושבו לעבוד אלהי׳ אחרים : וכהניהם ׳ כהני הבעל: ונביאיהם נביאי השקר : ילדתנו ׳ כמו ילדתנו : כי פנו אלי עורף ׳ רוצה לומר אינם פונים לעבודתי כלל אלא לע״א : ובעת רעתם ׳ כשתבא עליהם הרעה ונראים כי אין אלהיהם מושיע אותם יאמרו אלי קומה והושיענו : מספר עריך היו אלהיך ׳ בכל עיר ועיר יש לך אלוה אחד:

השלמת הפטרת ואלה מסעי :

בְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם : אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ : וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה :

ילדתנו ק׳

כאן מסיימין ההפטרה כל הקהלות : אבל האשכנזים מדלגים ואומרים זה הפסוק :

הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאתִי לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה :

והספרדים מדלגים ואומרים אלו הפסוקים :

אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד : וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ :

הפטרת אלה הדברים בישעיה בסימן א׳ :

הפטרת אלה הדברים :

חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה : שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי : יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן :

הוֹי גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר : עַל מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי : מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן : אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים : וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה : לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ : שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה : לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי : כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי : לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה : חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא : וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ : רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ :

חזון ישעיהו בן אמוץ ׳ לא ידענו יחסו מאיז׳ שבט היה אלא שרבותינו ז״ל קבלו כי אמוץ ואמצי׳ אחים היו : חזון ׳ הוא השם מעמרה לשונות שנקראה נבואה כמו שאמר בב״ר וראיה ל לדבר חזות קשה הוגד לי : בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי ׳ יהודה ׳ ל׳ מלכים הללו קפח בימין : שמעו ש שמים ׳ התחיל ספרו בדברי תוכחה כי בני דורו היו רעי׳ ואף על פי שכתוב בעזיהו ויעש ה הישר בעיני ה׳ וכן י יותם הרי נאמר בעזיהו ובחזקתו גבה לבו על להשחית ׳ ובימי שניהם היו העם מזבחים ו ומקטרים בבמות ׳ ואמר בפתחו לדברי ת תוכחה שמעו שמים וגו׳ כי הם עדים בין ה׳ ובין ישראל לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכים ׳ או לפי שאם יעברו על הברית ה השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את י יבולה : כי ה׳ דבר׳ מה שאני אומר הם דברי ה׳ אשר שלאכי שהוא צועק על בניו ׳ ואומ׳ בנים גדלתי בתורתי ורוממתים בשכינתי והם פשעו בי ׳ מרדו בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני : ידע שור ׳ זכר הבהמות שהן נגלות עם האדם לעבודתו ואף על פי שאינן בני דעת בכח ההכר׳ שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלים ושבים לביתם ולמקו׳ מאכלם כשבאים ממלאכתם ׳ ופירוש קוניהו ׳ המגדלו ועושה לו צרכיו תמיד וכן אביך קנך ׳ופירוש אבוס׳ מקום מאכל הבהמה: לא ידע ׳ לא אבו לידע ועמי לא נתן לב להתבונן : הוי גוי חוטא ׳ הוי לשון קריא׳ וצעקה הן לאבל הן להשמיע השומע ׳ וי״ת זה לשון אבל כמו אוי שתרגם ווי על עם דאתקריאו עם קדיש וחטו : זרע מרעים ׳ איננו אומר על האבות אלא עליהם אומר שהם זרע המרעים לעצמ׳ במעשיה׳ הרעי׳ הפך זרע ברוכי ה׳ ׳ וכן הם בנים משחיתים דרכיהם : נאצו ׳ הכעיסו את קדוש ישראל : נזרו ׳ מענין ניזרו מקדשי בני ישר׳ כלו׳ נבדלו מהאל והלכו להם אחורני׳ מעבודתו : על מה תכו ׳ לא תעלו על לבבכ׳ על מה אתם מכים ׳ כי עוד תוסיפו סרה ׳ ולא תחשבו כי החלי הוא המכ׳ אתכ׳ על עונותיכ׳ הלא כבר כל ראש לחלי וגו׳ ולמה לא תבינו : מכף ׳ כמו שכתו׳ בתוכחו׳ יככה ה׳ בשחי׳ רע וגו׳ מכף רגלך ועד קדקדך : לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן ׳ כי לא תועיל בה רפוא׳ כמו שאמר בתוכחות אשר לא תוכל להרפא׳ ורפואת המכ׳ לזור אותה ולחבשה ולרכך אותה בשמנים׳ ופירוש מתום ר״ל שלימות כלו׳ אין בבשרכ׳ דבר שלם ובריא כי כלו נגוע׳ ו ופירוש פצע ׳ מכה המוציאת דם או ליחה שנפצע הבשר : חבור׳ ׳ מכה שנצרר הדם או הליחה ופירוש טריה לחה כלו׳ מכתכם טריה היא שלא תתנגב לעולם וזה סי׳ למכה שאין לה רפואה : עריכ׳ שרפות אש׳ כאלו הם שרפו׳ אש כל כך הם חרבות׳ ו ופירוש אדמתכם שדות הזריעה ואילנותיהם׳ : לנגדכם זרים אוכלים אותה ׳ לעיניכ׳ יאכלום אויביכם : ושממה כ כמהפכת זרים ׳ והנה נותרת הארץ שממה כמהפכת סדום ועמורה שהיו זרים מירשת האל׳ : ונותרה בת ציון׳ רקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סכת ה הכרם שעשה נוצר ו ובעת יבצר הכרם מניח סכתו והולך : כמלונה במקשה׳ כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומסתלקין מניחה והולך זו שבכרם קרויה סכה לפי שהוא נר שם יומם ולילה ב ביום שומרה מן העופו׳ ובלילה מן הגנבים אבל קישואין קטן הם ואין לירא מן העופות ואין צריך לשומרה אלא ב בלילה לפיכך נקראת מלונה : כעיר נצורה׳ כעיר שצרין עליה ו ועושין סוכות סביב לה להסתתר שם החילות וכשמסתלקין מעליה מ מניחין אותה והולכין כל זה ת׳ : לולי הותיר לנו שריד ׳ מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו : כמעט כסדום היינו ׳ כלנו כלים ונכלל הנביא את עצמו עם הפושעים לכבוד ישראל : קציני סדום ׳ שרים שמעשיהם כסדום ועם שמעשיו כעמורה בהטותם המשפטים ובעשק׳ העניים ׳ דבר ה׳ ותורת אלהינו היא זאת התוכחה שאמר להם למה לי רוב זבחיכם וכל הפרשה : למה לי רוב זבחיכם ׳ אע״פ שהיו מזבחים ומקטרות בבמות היו מביאי׳ גם כן קרבנו׳ בית המקדש בחדשי׳ ובמועדים והואיל ואתם עוזבי׳ את תורתי למה לי רוב זבחיכם : שבעתי עולות ׳ אני קץ בהם ומואסת כאד׳ השבע מן הדבר שהוא קץ בו ומואסו : מריאים ׳ בהמת צאן פטומות : לא חפצתי ׳ אחר שאת׳ עוברי׳ על תורתי זבח רשעים תועבה : כי תבאו ׳ בשלש רגלי׳ זאת הראיי׳ מי בקש׳ מידכ׳ אחרי שאין לבם עמי איני חושב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שרמסו חצרי ואמ׳ חצרי כי בחצרו׳ בית השם היו עומדי׳ ישר׳ ולא היה נכנס להיכל כי אם הכהני׳ : לא תוסיפו ׳ להביא עוד לפני מנחה ואין לבבכם אלי כי היא מנחת שוא והעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא נחת רוח וכשתקראו מקרא קדש ותאספו ואתם נעצרי׳ בביתי לקדש חדש או מועד שהוא יום שבתון ובלבבכ׳ און ושוא לא אוכל אני לראו׳ זה און ועצרה ליאסף לפני ׳ וכפל עוד ואמר חדשיכם וגו׳ : לטורח ׳ למשא כבד היו עלי עד שנלאתי לסבול אותם ׳ וי״ת אסגיתי למשבק כלומ׳ הרבה נשאתי וסלחתי לכם עונותיכם ולא אוכל עוד לסלוח : ובפרישכם׳ פרישת כפים היא לתפלה כמו ואפרוש כפי אל ה׳ : אעלי׳ עיני מכם׳ ולא אקבל תפלתכם לפי שידכם דמים מלאו׳ דמים ׳ רציחה ורז״ל דרשו הפסוק בנשיאות כפי׳ אמרו כל כהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו שנ׳ ובפרישכם כפיכם ידיכם דמים מלאו : רחצו הזכו׳ רחיצת הלב וזכותו : חדלו הרע׳ חדלו לכם מלהרע אים לאחיו׳ הרע׳ כמו להרע :

למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה: לכו נא ונוכחה יאמר יהוה אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו: אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו: ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי יהוה דבר: איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים: כספך היה לסיגים סבאך מהול במים: שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם: לכן נאם האדון יהוה צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי: ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סיגיך ואסירה כל בדיליך: ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה: ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה:

למדו היטב, תלמדו להטיב איש לחבירו: דרשו משפ' בין עושק לעשוק: אשרו' כמו יסרו: חמוץ, הוא הגזול כמו מכף מעול וחומץ שפירושו גזל, ורבותינו פירשו לשון חמץ ואמרו אשרי הדיין שמחמץ את דינו: שפטו יתו' ריבו אלמנה שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה, כי הם העשוקים ברב ואיככם משימים אזניכם לצעקתם: לכו נא, לכו אינו ענין ה' הליכה ממש אל ענין זרוז: ונוכח', ענין ספור הטענות בעל דין עם בעל דינו יאמר האל היתוכח עמכם ויספר הוא הטובות שעשה ל' לכם והרעות שעשיתם אתם לפניו, ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כ' כנגדו דבר תתחרטו על מעשיכ' הרעים ואז אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, ר"ל אם יהיו כשנים שאינו אדום אלא כשלג ילבינו' אכפ' על עונותיכם ואם יהיו אדומים אלא כתולע אז יהיו כצמר שאינו לבן אלא כמו השלג: אם תאבו, טוב הארץ, מה שאוכלים זרים לעיניכם תאכלו אתם: ואם ת' תמאנו ומריתם, לא תהיו אוכלים אבל א' אכולים לחרב חרב כמו בחר' חסר בית השימו': כי פי ה' דבר, והיכן דבר והבאתי עליכם חרב, וכיון שדבר הוא יקים את דברו: לזונה, הזונה איכה כאשת ל' לבעלה ומזנה תחתיו וכן ירושלם שהיתה נאמנת לאל ואחר כך שבה להיות תועה מעל אלהיה: מלאתי משפט, היוד נוספת, או' כי ירושלם היתה מלאה משפט בתחלה ועתה אין בה משפט כמו שאמ' בסמוך כלו אהב שחד וגו': צדק ילין בה, ילין אינו לשון לינה ממש אלא לשון שקידה והתמדה, אומר כי ירושלם היה הצדק תמידי בה ועתה מרצחים: כספך היה לסיגים, שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותם בכסף להונות ולהטעו' בהם בני אדם, וכן סבאך הו' היין הנמכר בחנו' מעורב במים והקונים יחשבו שהם קוני' יין חי: מהול, מעורב: שריך, השרים שהיה להם לתקן המעוות הם סוררים ומעוותים היושר והם חברי גנבי' כי הגנבים חולקים עמהם לפיכך לא ייסרו אות' לא ימנעום מלגנוב: כלו, דרך כלל על השרים כי כלם בדרך אחד לפיכך אמר כלו בלשון יחיד: ורודף שלמונים, תשלומין ת' אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדינאי ואשלם לך בדינך: יתום לא ישפוטו, מן העושקים אותו: וריב אלמנה לא יבא אליהם, האלמנה באה לצעוק ואיתנ' יצא וזו פוגעת בו ושואלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופ' והוא או' כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופי לא הועלתי וזו חוזרת לאחורים ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כל שכן הוי יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל: כאם האדון, שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים: אביר, תוקפו של ישרא': הוי לשון הזמנה והכרזה, ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיה': ואשיבה ידי עליך, מכה אחר מכה עד שאצרוף אותך ותשארי נקיה, הסיגים והבדילים הם הרשעים: כבורי' כבורית שפ"ן בלע"ז כמו שהבורית מוציא כל כתם כך מוציא אני סיגיך וכדיליך, ואמר בדיליך לשון רבים להביא כל התערובות המעורבים בו: ואשיבה שופטיך כבראשונה' כמו שאמר מלאתי משפט' וזה יהיה בימות המשיח שיכלו הרשעים כלם ושארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב: ציון' במשפט שיעשו ישראל, תפדה כלומר יפדו הם וישובו לה ובצדקה שיעשו ישובו לה הגולים ממנה זהו ושביה בצדקה:

חסלת הפטרת אלה הדברים:

הפטרת ואתחנן:

הפטרת ואתחנן בישעיה בסימן מ'

נחמו

נחמו עמי יאמר אלהיכם: דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יהוה כפלים בכל חטאתיה: קול קורא במדבר פנו דרך יהוה ישרו בערבה מסלה לאלהינו: כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה: ונגלה כבוד יהוה וראו כל בשר יחדו כי פי יהוה דבר: קול אמר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה: יבש חציר נבל ציץ כי רוח יהוה נשבה בו אכן חציר העם: יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם: על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם הרימי אל תיראי אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם: הנה אדני יהוה בחזק יבוא וזרעו משלה לו הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו: כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים: מי תכן את רוח

נחמו, נחמו כל אלה הנחמות עתידות לימות המשיח והכפל לחזק: צבאה, זמנה: וכן הלא צבא לאנוש עלי ארץ פירוש השלימה זמן שהיה לה להיות בגלות: כי נרצה עונה, כשלם ענשה כמו אז ת' תרצה הארץ את ש' שבתותיה, וכן עונה ענשה כמו כי לא שלם עון האמרי: כפלי' בכל חטאתיה, רוצה לומר שתים והוא אומר על שתי גליות שגלו ישראל גלות בבל וזה הגלות ולמה היה זה בעבור כל חטאתיה: קול קורא, רוח הקדש קורא במדב' דרך ירושלם פנו דרך ה' לשוב גליותיה לתוכה וטעם לאלקינו כי הוא מנהיג זה העם היוצא מהגלות: כל גיא' כל זה דרך משל כי העלייה ב' בהרים והירידה תיגע הולכי דרכי' והם לא ייגעו ולא ייעפו: העקוב, הוא הדרך המעוו': והרכסים, גבשושית הדרכים כי הוא ענין גבאו' וכן מרוכסי איש: ונגלה' אז כשיצאו מהגלו' ביד רמה וימצאו אפילו במדבר מים וכל צרכם אז יגלה כבוד ה' לעיני כל העמי': וראו כל בשר, ידעו כל בני אדם: כי פי ה' דבר, כלומר ידעו אז כי הנחמו' האלה שדברו הנביאים על פי ה' דברו מה שדברו כשיראו שיתקיימו הנבואות, וראו ענין ידיעה והבנה רוצה לומ' ראיית הלב כמו ולבי ראה הרב': קול אומר קרא, קול נבואה קורא לנביא קרא, ואמר הנביא מה אקרא ואומר לו הקול קרא ואמור כי כל הבשר חציר רוצה לומר על הגוים שיבואו עם גוג ומגוג שימותו רוב' ומה שאמר וכל חסדו אפילו עשו חסדים הרבה לא יזכרו להם כי עונותיהם רבים והמשילם לחציר ולציץ השדה שהם יבשים במהרה: יבש, עבר במקום עתיד: יבש, כפל עוד לחזק הענין: ודבר אלהינו, שדבר על ידי נביאיו: על הר גבוה, דרך משל כי מי שרוצה להשמיע קולו עולה במקום גבוה ולפי שירושלם וציון עיקר ארץ ישראל לפיכך שם אותם בדברי הנבואה כאלו הן מבשרות שאר הערים, ופירוש מבשרת ציון את ציון המבשרת וכן מבשרת ירושלם: אל תיראי, אל תפחדי מלבשר ולאמר לערי יהודה הנה אלהיכם ומה שזכר יהודה בעבור ירושל' ועוד כי המלכו' ליהודה: הנה ה' בחזק יבא, ביד חזק' כי לא יצטרך ליד אחרת אלא ידו החזקה: וזרועו משלה לו רוצה לומ' לעצמו היא תעמוד לו למשול בעמים' ותיאר היד בחזק שהוא לשון זכר כי ימצא לשון זכר כמו והנה בו מגלת ספר:

שכרו שיתן לבוטחים בו בגלות: ופעלתו, שכר פעלה לפועלי אמת והנה היא פעלתו ופעלתם וכן נסכתי מלכי מקדש בבית תפלתי שמעתי את תפלתך והדומים להם וחסרון שכר מפעלתו כמו לא תלין פעלת שכיר רוצה לומר שכר פעלת שכיר: כרעה עדרו, כמו רועה טוב שירעה עדרו שיקבץ הטלאים הקטנים שלא יוכלו עדין ללכת וישאם בחיקו והעלות שהן אמותיהן ינהל לאטם ולא ידפקם כך הקדוש ברוך הוא ינהל את ישראל מהגלות לאטם, וקראו האמות עלות על שם בניהם שהם קטנים כמו עול ימים: מי מדד, אמר לא יתמהו העמים אם מוציא ישראל מעבודתם שעמדו ברשותם כמה שני' כי מי שברא העולם מאין יכול לעשות זה לפיכך אמר מי מדד בשעלו מים ופירוש שעלו אגרופו, ופירוש מדד לפי שהמים במקום מקוה כאדם שמודד מים ונותן בתוך כלי שידע מדתן, כן שם האל המים במקום וידע מדתן, והשמים לפי שהם שטוחים אמר בם מדת הזרת כי דבר השטוח ימדדו אותו בזרת ובקנה, ואמר תכן מפני השטח שצריך תקון כמו שכתוב וימתחם כאהל לשבת: וכל, פירוש ומדד, תרגום וימדו בעמר וכלו בעומרא: בשליש, מדה גדולה וכן בדמעו' שליש ורש"י פירש וכל בשליש ומדד בשלישית שליש מדבר שליש ישוב שליש ימי' ונהרו': בפלס, הוא מטה הברזל שהוא מסומן בנקודות לדעת בהם המשקל: מאזנים, ידוע, ואמר וכן עפר הארץ הוא כאילו הוא מדוד אצלו וכן ההרים והגבעו' כאילו הן שקולין אצלו וכולם ברא בשיעור טוב ומלאה נכונה ומי שעשה כל זה בלי עוזר יוכל להוציא ישראל מיד חזקים מהם:

מי תכן את רוח ה׳ · כשעשה כל זה מי תכן את רוחו כמו ונפשו אותה ויעש · אין מלאך וכל שכן אד׳ שיתקן את רוחו ושיודיעהו עצתו שעשה העולם ואמר לו כן תעשה ומי שזכר עומד במקום שנים כאלו אמר ומי איש עצתו יודיענו׳ וכפל הענין עוד ואמר : את מי נועץ ויבינהו׳ בארח משפטו׳ פירוש בדרך תכונת העולם מי למדהו וכן וארמון על משפטו ישב פירוש על תכונתו וכן כמשפט הראשון והדומים להם: הן גוים כמר מדלי · כולם הם לפניו כמו ה הטיפה מדלי שהוא דב׳ מועט כנגד מי הדלי ו וזכר הדלי לפי שהטיפה נופלת מהדלי כ כששואבין : וכשחק מ מאזנים · שהוא דבר מועט כי בנפיחה מ מעוטה יצא העפר הדק ההוא אשר במאזנים : הן איים כדק יטול · ה כשירצה כל האיים י ישאם ויטלם ויהפכם כמו הדבר הדק : ולבנון · לעמים שחושבי׳ עלי ואומרים שאין לי יכולת להוציא ישראל מידם לא יכופר להם בשום עולה שיקריבו לפני כל עצי הלבנון ל להדליק אש וכל חית הלבנון לשרפה לעולה לפני לא יספיקו להם׳ ומה שאמר לבנון דבר על ההוה לפי שהוא יער בארץ ישראל : מאפס׳ פחות מאפס על דרך המה מהבל יחד : ואל מי׳ אתם חושבים כי כמו שהאלוהות שלכם אין בהם כח להציל כך הוא האל חלילה שתדמו או תערכו אותם לו כי הפסל שאתם עושים אלוה מעשה ידי אדם הוא : הפסל נסך׳ ענין כסוי כלומר שעושה הפסל מאבן או מעץ ואחר כך מכסהו בזהב או בכסף · או פירוש נסך ענין התכה וענינו על הכסף ועל הזהב : ירקענו · כמו וירקעו את פחי הזהב : ורתוקות כסף · שלשלאות כסף כמו עשה הרתוק : צורף · הצורף נותן בו שלשלאות של כסף : המסכן תרומה · מסכן כמו ילד מסכן כי זכר למעלה זהב וכסף והם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יבחר לו עץ טוב שלא ירקב וממנו יעשה פסלו : הלא תדעו · אמר כנגד עובדי הפסל איך תוכלו לטעות בזה ולעבוד הפסל וכי הוא אדון העולם הלא תדעו מדעתכם מי הוא אדון העולם ואם לא תדעו זה מדעתכם הלא תשמעו ממה שקוראים בספרים ואם לא זה וזה הלא הגד מראש לכם והיא הקבלה לא שמעתם דרך קבלה שהיא מראש מימים קדמונים כי באלה השלש ידע האדם או יבין מעצמו או ילמד ממי שילמדהו או ישמע מן המגידים דרך קבלה : הלא הבינותם מוסדות הארץ כלומר׳ אם יש בכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדי הארץ כי בורא יש לעולם שמנהיגו ובראו בסדר מסודר לא נפל כך במקרה ומוסדות הארץ הם ארבע יסודות האש והרוח והמים והעפר וכל הנבראים כמו בארץ הם מארבע יסודות אלה מונים ובין היסודות האלה מחלוקת וטבעם משנה זה מזה והנה האש חם ויבש והמים בהפך קרים ולחים ושניהם כדורים זה על זה והאויר שביניהם לא ימנע האש ולא המים מלעבור בתוכו אם כן שם גבול לאש שלא ירד ממקומו ולמים שלא יעלו ממקומם על שיפגשו זה בזה ונמצא מחלוקת ביניהם ויכנח הנובר׳ ומי יאמר שהיה כל זה אלא במסדר חכם שם כל אחד מהם בסדר שיוכל לעמוד וכל אחד יעמוד בסדרו ולא ישתנה לעולם ודבר שהוא במקרה לא יהיה על סדר אחד קיים אלא פעם יהיה כך ופעם יהיה כך : היושב · כאלו אמר על השמים כי הם חוג הארץ כמו שיעשה אדם במחוגה העגולה כי למחוגה יש שתי אצבעות האחת יעמיד ובשניה יקיף העגולה והנה הנקודה בתוך העגולה והארץ כמו הנקודה כי היא התחתון שבעגולה והשמים סביב הארץ כמו העגולה · ואמר היושב דרך משל כי אין לו מקום יתעלה מכל דמיון אלא כאדם היושב על מקום גבוה מאד ומביט במקום השפל ידמה לו הדבר הגדול קטן לפיכך אמר ויושביה כחגבים וכן היים בעיניה׳ ואלה השמים שהם חוג הארץ הוא נוטה אותם וכפל הענין במלות שונות כי וימתחם כמו הנוטה וכאהל כמו הדוק כי פירוש דוק יריעה שיעשה אדם ממנה אהל · ופירוש לשבת׳ תחתיהם כי לא ישב אדם בבית אם אין עליו תקרה׳ וענין וימתחם הנטיה והפרישה וכן בדברי רבותינו ז״ל מקן שנמתח עמו : הנותן רוזנים׳ שמתגאים ב בגדולתם ובוטחים ב בכחם ובחילם׳ רוזנים׳ כמו ורוזנים נוסדו יחד כענין שרים וגדולים : אף בל נטעו · כל כך יתכנס לאין עד שיאמרו עליהם לא נטעו ולא זורעו ולא נשרש בארץ גזעם על דרך שאמר ו ולא נודע מקומו איש : גזעם · שורש האילן מש שנראה ממנו על הארץ יקרא גזע והטמון תחת הארץ יקרא שורש כמו שאמרו רבותינו ז״ל ה העולה מן הגזע שלו מן הפרשים של בעל הבית : וגם נשף · וגם עקירתם היא במהרה כנשיבת הרוח׳ נשף כמו נשפת ברוחך : וסערה׳ כמו ורוח סערה : ואל מי תדמיוני ואשוה׳ אל מי תוכל לדמות אותי ש שאהיה אני כדמה ל לאותו הדבר ואשוה לו : שאו מרום עיניכם׳ אמר הסתכלו בככבים שהם נבראי׳ עצומים וראו בדעתכם מי ברא אלה כי ברואים הם ואינם בוראים כי יש לאדם להבין בדרכי החכמה כי העולם מחודש וכיון שיתברר לו שהעולם מחודש ידוע לו מחדש כי אין הדבר מחדש עצמו והמחדש לא יתכן שיהיה אלא אחד כמו שיתברר במופת בדרכי החכמה אם כן הככבים שהם רבים ברואים הם ולא בוראים : וראו׳ גם כן בדעתכם המוציא במספר צבאם מה שאין כן יכולת באד׳ לספור אותם · ומה שאמרו חכמי התכונה והסכימו כי יש מספר לככבים והם אלף וכ״ב זהו לככבים הגדולים המאירים על הארץ אבל יש ככבים רבים אין מספר להם אצל בני אדם אבל מי שבראם יודע מספרם׳ ופירוש לכולם בשם יקרא׳ רוצה לומר כי לכל אחד מהם קרא שם הנאות לו לפי הדבר הנברא בעבורו כי כל כוכב וכוכב יש לו כח וממשלה על נבראי מטה כל אחד על מין ידוע שנותן בו כח לעשות מלאכתו ותולדתו · וכן אמרו רבותינו ז״ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל · וזהו שאמר הנה גם כן מרוב אוני׳ השמות שקורא להם מרוב כחות שיש לכל אחד מהם על יצורי מטה ולפי הכח שיש לכוכב נקרא שמו לפי אותו ענין ושכל אחד מהם הוא אמיץ כח כי לא יפסיד כחו ולא ישתנה כמו שהוא בנבראי מטה שהם נפסדים באישיה׳ אף על פי שעומד מיניהם אבל נבראי מעלה איש מהם לא נעדר וכמו שהיה ביום הבראו כן יהיה כל ימי עולם :

יהוה ואיש עצתו יודיענו: את־מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו: הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כדק יטול: ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה: כל־הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו־לו: ואל־מי תדמיון אל ומה־דמות תערכו־לו: הפסל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו ורתקות כסף צורף: המסכן תרומה עץ לא־ירקב יבחר חרש חכם יבקש־לו להכין פסל לא ימוט: הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם הלוא ה הבינותם מוסדות הארץ: הישב על־חוג הארץ וישביה כחגבים הנוטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת: הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה: אף בל־נטעו אף בל־זרעו אף בל־שרש בארץ גזעם וגם נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם: ואל־מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש: שאו־מרום עיניכם וראו מי־ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר:

חסלת הפטרת ואתחנן :

הפרת עקב בישעיה בסימן מ״ט

ותאמר

ציון עזבני יהוה ואדני שכחני: התשכח אשה עולה מרחם בן־בטנה גם־אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: הן על־כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד: מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו: שאי־סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו־לך חי־אני נאם־יהוה כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה: כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך: עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר־לי המקום גשה־לי ואשבה: ואמרת

הפטרת עקב :

ותאמר ציון · זכר ציון לפי שהיא ראש ממלכת ישראל וכאילו העיר מתאוננת על בניה שגלו ממנה : עזבני · שכחני · אמרה זה לארוך הגלות שידמה שעזבה האל ושכחה : התשכח אשה עולה · בנה הקטן כי היא מרחמת עליו יותר בעבור שאין לו כח לבקש פרנסתו כמו הגדול׳ וכפל הענין ואמר מרחם בן בטנה אמר התשכח אשה עולה זה לא יהיה : גם אלה תשכחנה׳ פעמים שגם אלה הנשים תשכחנה בניהן כשיש בהן מדת אכזריות כי ימצא בהן אבל הן מעט׳ אבל אני רחום ולא אשכחך לעולם : הן על כפים׳ כאילו את חקוקה על כפי לראותך ולזוכרך תמיד : חומותיך · ההרוסות : מהרו׳ עבר במקום עתיד כמו ימהרו : מהרסיך ומחריביך · והם הפושעים יצאו ממך שיכלו שלא יהיה בך עוד רשע ופושע כי הם היו סבת ההריסה והחרבן : שאי סביב עיניך׳ כי יכל פאה יבאו כל בניך : כעדי תלבשי · בהקבץ כל ישראל אליך יהיו לך כמו העדי והקשורים לכלה : כי חרבותיך ושממותיך · שאת דואגת עליהם לא תדאגי עוד : כי עתה תצרי מיושב · כל החרבות והשוממות יהיו מיושבות עד שתצרי מרוב יושבים · תצרי׳ תדחקי : ורחקו מבלעיך · משחיתיך ירחקו שלא יבא עוד בגבולך משחית : עוד שכליך · שאת שכולה מהם יהיו רבים בתוכך עד שיאמר כל אחד לחברו צר לי המקו׳ גשה לי ואשב׳ · כלומר גם הלאה בעבורי שאוכל לשבת כל כך יהיו רבי׳ היושבי׳ בלמודה ·

ונלמודה׳ יחידה: גולה וסורה׳ מצד בניה שגלו וסרו ממנה וכן כאלה מוכלת עליס: איפה הם׳ מאיפה כלומר מאיזה מקום באו׳ או פירוש איפה היו: ידי׳ כסי סימן להביא גליות: נסי׳ פירש טקא בלעז והוא סימן קיבוץ ומתכין כראשה כנגד: בחצן׳ זרוע או כנף הבגד וכן חצני נערתי: אמניך׳ מגדליך כמו כאשר ישא האומן: וידעת׳ או תדעי כי אני ה׳ ובידי הכל להשפיל ולהרים: היקח׳ אלה הם דברי האומות איך יוקח מ מגבור מלקוח שלקח׳ ועוד כי הוא שבי צדיק כי בצדק ובמשפט לקחו איך ימלט מידו משני פנים האחד שהוא גבור והאחד שהוא צדיק כ בשבי כן ישראל איך יצאו מתחת רשותינו: כי כה׳ ענה הקב״ה גם שבי גבור יוקח כי אני גבור מכם שאקחנו מ מידכם׳ ומה שאמרו צדיק אינו כי אם עריץ כי בכח ובעריצות ל לקחתם אותו לא בצדק ובמשפט: ואת יריבך׳ ועם מריבך אני אריב: והאכלתי את מוניך׳ אונסיך כמו ולא יונו עוד נשיאי עמי׳ ורש״י פירש מוניך לשון אל תונו א אונאת דברי המקנטרי׳ אותך בגידופיהם: את בשרם׳ על דרך איש בשר זרועו יאכלו: ו וכעסים׳ יין ענבים או רמונים נקרא כן לפי שיוצא על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעים׳ וכן מעסים רמונים׳ יטפו ההרים עסים: דמם׳ מדמם: כה אמר ה׳ אי זה ספר כריתות אמכם׳ הנה אמר ירמיהו שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה׳ פירשו המפרשים כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתות שלא יהיה מהם עוד מלך כי בקבוץ גליות נאמר ועבדי דוד נשיא להם אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוציא אשתו מביתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות לפי שעתיד להחזירה אליו כן יהודה עתיד להחזיר המלכות לו׳ ונוכל לפרש גם כן לפי שעשרת השבטים לא שבו בשוב הגלות מבבל וארך להם הגלות מאד הרי הם כאלו נתן להם ספר כריתות ובני יהודה שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ארבע מאות ועשרים שנה ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כאשר שבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם ספר כריתות ובשובכם ישובו גם כן שאר השבטים׳ והאם היא הכנסת׳ והנה לא נמכרתם ואיבכם צריכים לכסף בפדותכם אל עונותיכם היו דמי המכירה והתשובה תהיה כסף הפדות: מדוע׳ אתם מעכבים הגאולה כי אני מזומן לקבל אתכם בתשובה אם תשובו׳ ולמה היה זה כי באתי ואין איש עונה אלי: קראתי׳ שובו אלי ואשובה אליכם: ואין עונה׳ מכם: הקצור קצרה ידי מפדות׳ וכי חשבתם לאורך גלותכם כי לקוצר ידי הוא זה שלא פדיתי אתכם עד עתה אין זה אלא בשבילכם שלא שבתם אלי: הן בגערתי׳ איך תחשבו כי מקוצר ידי הוא זה שלא גאלתם עד עתה והנה אחריב ים בגערתי כמו שעשיתי בים סוף בגערה לבד׳ וכן כתיב ויגער בים סוף ויחרב: אשים נהרות מדבר׳ כשארבה אוכים הנהרות כמו שעשיתי בירדן שהובשתי אותו׳

בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם: כה אמר אדני יהוה הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה: והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני יהוה אשר לא יבשו קוי: היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט: כי כה אמר יהוה גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע: והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: כה אמר יהוה אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם: מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם: אדני יהוה נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים: אדני יהוה פתח לי אזן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי: גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק: ואדני יהוה יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש: קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד מי בעל משפטי יגש אלי: הן אדני יהוה יעזר לי מי הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש יאכלם: מי בכם ירא יהוה שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יהוה וישען באלהיו: הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה זאת לכם למעצבה תשכבון: שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יהוה הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם: הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם

והנה מתה הדגה שהיתה בנהר כשתמו המים ובאשה׳ ומה שאמר על הירדן כהדגות והוא אחד מפני כהרות אחרים הנשפכים לתוכו: אלביש׳ וכן עשיתי במצרים בהפסד האויר להם שהלבשתי להם השמים קדרות שהיה להם השמים קדרות שהיה להם חשך שלשת ימים: ושק אשים כסותם׳ כאילו שק היה כסותם שלא ראו אור׳ והשק הוא שחור׳ ואם כל זה עשיתי כן אוכל לעשות להוציאכם מהגלות: ה׳ אלהים׳ אלה דברי הנביא אמר על עצמו׳ אמר נתן לי לשון למודים לשון א חכמים מורגלים בלשון כמו למוד מדבר שתקן לשוני לדבר נחות מ מהרה כאדם הרגיל בדבר׳ לדעת דברי ה׳ ולעות בו את מי שהוא עיף רוצה לומר צמא לשמוע את דבר ה׳ כמו לשתות היעף במדבר רוצה לומר הצמא ו ופירוש לעות לאמר ד דבר בעתו: יעיר בבקר בבקר׳ אולי היו כ כבואותיו במראות ה הלילה והיה כאלו האל מעירו בבקר או פירוש בבקר יום אחר יום: יעיר לי אזן׳ הנה תקן פי לדבר ואזני לשמוע בלמודים כמו שאמר ה׳ אלהים נתן לי לשון למודים: ה׳ אלהים׳ אמר שני פעמים ה׳ אלהים לפי שהיה מדבר על הגבואה והנבואה ת תבא לנביא באמצעות המלאכים הנקראים א אלהים: לא מריתי׳ ללכת בשליחותו ולא נסוגותי אחור שלא אלך אלא אמרתי הנני שלחני: גוי׳ ואף על פי שאתבזה בעבור השליחות לא נמנעתי בעבור זה אלא ברצון הלכתי ומה שאמר גוי נתתי למכים אפשר שהיה זה אבל לא מצאנו זה בכתוב׳ ואפשר שיהיה פירוש הפסוק כן אפילו היו מכים ומורטים אותי אני אקבל ברצון לאהבת האל: למורטים׳ מורטים שער לחייו וזקנו: וה׳ אלהים יעזור לי׳ אם הכו אותי ואמר יעזור לי שלא יתנני בידם להמיתני׳ ואם לא הכוהו פירוש יעזור לי בהקים דברי נבואתי׳ על כן לא נכלמתי באמרי בפרהסיא דברי נבואתי כי ידעתי כי לא אבוש כי יתקיימו דברי: כחלמיש׳ פירוש האבן החזק: קרוב מצדיקי׳ בקרוב לצדק דברי ויפיס אותם אמת: מי יריב אתי׳ שלא יהיה כמו שנבאתי: מי הוא ירשיעני׳ בדברי׳ ופירוש ירשיעני כמו והרשיעו את הרשע׳ אשר ירשיעון אלהים: כלם׳ כל העומדים כנגדי לסתור את דברי: עש׳ תולעת הבגדים: מי בכם׳ מי שהוא בכם׳ ירא את ה׳ ישמע אלי וגם מאשר הלכו בחשך עד עתה ישוב מדרכו הרעה ויבטח בשם ה׳ וטוב לו: הן כלכם קדחי אש׳ באף האל כמו כי אש קדחה באפי: מאזרי זיקות׳ כפל הענין במלות שונות ומוציאי אש מן העצים ומן האבנים יקראו מאזרי זיקות הם ניצוצי האש לשון זיקוקין דנור: לכו באור אשכם׳ אשר בערתם ואותו האש תאכלכם כי העון יכלה אתכם: מידי היתה זאת הרעה לכם שתשכבון למעצבה והשכיבה הזאת שאמר כמו שכיבת החולי או המות כלומר שלא יהיה בכם כח לקום לפני אויביכם: הביטו אל צור חצבתם׳ פירוש חצבתם ממנו זה אברהם: ואל מקבת בור נקרתם׳ נקרתם בו זהו שרה׳ דימה רחם האשה לבור ופירוש מקבת נקיבת הבור כאילו אמר אל בור נקובה שנקרתם בה ממנה׳ והחכם ראב״ע פירוש בור זו שרה כי היא הנפעלה׳ והמקבת אברהם כי הוא הכלי הפועל בבור נקרתם מן העיני האנשים ההם תנקר: הביטו עתה׳ פירש המשל: תחוללכם׳ תחולל אתכם עתיד במקום עבר כאילו אמר חוללה אתכם ועניננו מן חיל כיולדה אמר הביטו אליהם ולכו בדרכיהם וראו מה עשיתי להם:

כי אחד קראתיו' ואמרתי לו לך לך מארצך וממולדתך' אחת היה ואח' כן ברכתיו והרביתיו ' ומה שסמך זה לענין נחמת ציון בעבור כי בזמן שנואשו שניהם מהיו' להם בן לעת זקנתם אז פקדתי ונתתי להם בן ' כן ישראל אחר שיארך גלותם מאד עד שיהיו נואשים מן הגאולה אז יפקדם האל ויוציאם מן הגלות : וערבתה' כמו מדברה ' וכן כ במדבר בערב' ואמר נחם וישם עבר במקום עתיד כמנהג בנבואות ברוך :

כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו: כי נחם יהוה ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

הפטרת ראה עניה סוערה והיא בהפטרת נח :

הפטרת שופטים בישעיה בסימן נ"א

אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן: ותשכח יהוה עשך נוטה שמים ויסד ארץ ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק אשר כונן להשחית ואיה חמת המציק: מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו: ואנכי יהוה אלהיך רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה: התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר שתית מיד יהוה את כוס חמתו את קבעת כוס התרעלה שתית מצית: אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה: שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך: בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חמת יהוה גערת אלהיך: לכן שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין: כה אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד: ושמתיה ביד מוגיך אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים: עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת ציון: [התפתחי ק׳] כי כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו: כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו: ועתה מה לי פה נאם יהוה כי לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם יהוה ותמיד כל היום שמי מנאץ: לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני: מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר

אנכי אנכי הוא מנחמכם ' אמר מנחמכם לשון רבים ואמר מי את ותיראי לשון נקבה ואח' כן אמר ותשכח ו ונתחל לשון זכר כי כן מנהג המקרא כשמדבר כנגד כנסת ישראל ' כשמדבר בלשון רבים מדבר כנגד הפרטים ' וכשמדבר בלשון יחיד מדבר כנגד הכלל ' ו וכשמדבר בלשון נקבה מדבר כנגד הכנסה: מי את ' בת צדיקים כ כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות : חציר ' פירוש כחציר וכן גור אריה יהודה : ותשכח את ה' עושך ' ולא בטח' עליו : המציק ' מושלי אומות העולם ה המשעבדים בכם : אשר כונן ' נזדמן : ואיה חמת המציק ' אחר בא ואיננו : מהר צועה ' לא תזיקך חמת המציק כי עתה ימהר הגולה להפתח מבית גלות והו' ישראל שהוא גולה בין העמי' ' ולשון צועה הוא ענין טלטול ונוע ממקום למקום : ולא ימות לשח' ' לא ימות בגלות שהוא לו כמו קבר ' ועל הכלל מדבר כי אם ימותון בגלות יחידים יעלו בתחיית המתים : ולא יחסר לחמו בעודו בגלות האל מזמין להם בין הגוים טרפם וצרכם ' או פירוש ולא יחסר לחמו בצאתו מהגלות בדרך כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו ' ובדרש מפרש הפסוק כן איך תפחד מבן אדם שימות והנה בעודו בחיים הוא דבר חלש מאד אפילו נקבין נקבין עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעים כדי שלא ימות לשחת ' וכיון שמהר להפתח צריך למזונות שאם חסר לחמו ימות ' צועה לשון דבר העומד להיות נירוק כמו ושלחתי לו צועים וצעוהו וכליו יריקו : ואנכי ה' ' שיש בידי כח להוציאך מהגלות : רוגע ' כמו בוקע וכן עורי רגע ויאמם : ויהמו גליו במקום הבקיע' : ואשים ' הנה שמתי דברי בפיך להיות לי לעם וכן ודברי אשר שמתי בפיך : ובצל ידי כסיתיך ' שלא יוכלו העמים לכלותך : לנטוע שמים ' וכל זה אכסה עליך בגלות עד שיבא עת לנטוע שמים וליסוד ארץ וזהו קבוץ גליות שיהיו ישראל בעולם חדש וכן אמר הנני בורא השמים החדשי' והארץ החדשה : קבעת ' שמרי הכוס : התרעלה ' הרעלה ' או פירושו סם המות אמר די לך בגלות כבר שתית כוס התרעלה עם השמרים גם מצית אותה עד שלא ישאר בכוס אפילו טפה כלומר כל הרעות הכתובות הגיעו עליך ודי לך מהגלות ' ורש"י פירש התרעלה ' הוא משקה המטמטם ומתיש כח האדם כאסור וקשור ומעוטף כמו הכרושים הרעלו והשרות והרעלות שהוא לשון עיטוף ובמסכת שבת מדיות רעולות ' מן שרגל כאה להתעטף בו : אין מנהל לה ' בעודה בגלות לא היה כח בידם לנהל האחד חברו ולהחזיק בידו ולסמכו מהרעה כי כולם היו שוים בה' : שתים הנה ' הרעות הקרואות אותך שתים רעות הן השוד והשבר והם הרעב והחרב כי השוד הוא החרב והשבר הוא הרעב : מי אנחמך אותו עם שלקה כמותך שאוכל לנחמך בו : בניך עלפו ' מענין על ראש יונה ויתעלף ענין עיפות ורפון האברים עד שלא יוכל לעמוד על עצמו : כתוא מכמר ' כתוא שהוא שוכב במכמר שלכדו אותו בו ותוא היא החיה הנזכרת בתורה ותאו תמר בהפוך האותיות כמו כבש וכשב והוא שור הבר' ומכמר הוא רשת : ושכרת ולא מיין' פירוש ושכורת הצרות ולא מיין : כה אמר אדניך ' הוא יהיה אדניך ולא מלכי ה האמות והוא אלהיך שיקח משפטך מן ה העמים : יריב עמו' יקח ריב עמו ומשפטו מן הגוים : ושמתיה ביד מוגיך' מן כי ה' הוגה : לנפשך ' אמר נפשך ואמר גוך כי הנפש מעונה בעוני הגוף : וכחוץ ' פירוש כמו ה השוק שהכל עוברים עליו וכל זה סבלת לאהבתי לפיכך אמר ותשימי : לבשי עזך ' שהיית מופשטת מ ממנו עד עתה לבשי אותו : התנערי מעפר ' דמה ישיבת' בגלות כמי שהתפלש בעפר ואומר התנער מעפר וקום : שבי ' תיקומי תיבי על כורסי יקרך התפתחי מוסרי צוארך ' הסר מס השעבוד ממוסרי צ צוארך שהרי הי' צ בגלות כאלו של מוסרים בצואר : שביה ' כמו שבויה : חנם ' בלא כסף אלא בעונות : ולא בכסף ' אלא בתשובה : מצרים ירד עמי בראשונה ' זכר שתי גליות גלות מצרים וגלות בבל כי מלך אשור הוא מלך בבל ' ואמר מצרים שירד שם בראשונה לגור שם ואשור כמו כן באפס עשקו כל אחד מהם כי מצרים לא היה לו דין להעבידו בפרך כי לגור בא שם תחילה' וכן אשור לא היה לו דין בהם ולא היו בני מלחמתו והוא באפס עשקו בלא משפט ' ואף על פי שהיתה גזרה מהאל הם המצריים העבידום וענו אותם יותר מדאי וכן אשור כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה : ועתה ' בזה הגלות שהוא גלות שלישי : מה לי פה ' מה לי כל כך בזה הגלות שהארכתי אותם זמן רב בגלות כן יאמר האל בהגיע זמן הגאולה : כי לקח עמי חנם ' אינם מתעכבים בגלו' בשביל כסף שהם חייבים לשוביהם אלא בעונותם גלו וכבר לקחו עונשם : משליו יהלילו ' השובים המושלים בהם יהילילו אותם בעבודתם הקשה ובזה צעקתם אלי ' ועוד כי כל היום שמי מנואץ בגלות' שהשובי' ינאצוהו שהם הורגים ושוללים אותם על יחוד שמי : יהילילו ' מענין יללה : מנואץ ' מתנאץ דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו : לכן ידע עמי שמי ' שאינו נודע בגלו' אבל הוא מנואץ בעת הגאולה ידעו עמי שמי וידעו כי הנבואה לא דברה לשוא וההבטחה שהבטחתים ע"י הנביאים אז ידעו שהי' אמת וידעו כי אני הוא המדבר לא שדברו הנביאים מעצמם אל הם נבאו בשמי ' ובראותם שיתקיימו ההבטחות ידעו כי אני הוא שדברתי והנני כמו שהייתי לא שניתי ולא אשנה אל שהם לא ידעוני כמו שידעוני אז בעת הגאולה : מה נאוו ' ענין יופי וכן נאוו לחייך בתורים מה יהיו נאים ויפים רגלי המבשר שיעלה על ההרים להשמיע לבשר שלום וטוב וישוע' לאמר לציון מלך אלהיך כי עד הזמן ההוא לא יראה שהוא מלך אבל אז יאמרו הכל שהוא מלך כמו שאמר והיתה לה' המלוכה :

מפך'

צופיך' צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר: נשאו קול' כלומר שישאו קול בשמחה ' וירננו יחדו' כי יראו עין בעין בשוב ה' ציון כלומר יראו במראה הנבואה כי שב הכבוד לציון והוא רוח הנבואה שפסקה משמתו חגי זכריה ומלאכי ובעת הישועה תשוב רוח הנבואה לקדמותה: פצחו' ענין הרמת קול: חשף' גלה וכן וזרועך חשופה גלויה: משם' ממקום הגלות: מתוכה' מתוך כל עיר ועיר שאתם בה: הברו' הטהרו מכל טומאה ומכל עון: נשאי כלי ה'' כלי זיין שלכם יהיו כלי ה' ולא חרב ולא חנית אלא חסדי האל ורחמיו הם יהיו כליכם בצאתכם מהגלות: כי לא בחפזון' כלומר ביד רמה תצאו לא תפחדו מאדם: כי הולך לפניכם' לפיכך תצאו בנחת כי לא תיראו מאדם אבל ממצרים יצאו בחפזון לפי שהמצריים היו ממהרי' אותם לצאת אבל משיצאו מן העיר הלכו בנחת ביד רמה: ומאספכם' ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחשלים ואת הנכשלים כמו מאסף לכל המחנות:

לציון מלך אלהיך: קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יהוה ציון: פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי נחם יהוה עמו גאל ירושלם: חשף יהוה את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו: סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי יהוה: כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הלך לפניכם יהוה ומאספכם אלהי ישראל:

הפטרת כי תצא בישעיה רני עקרה והיא כתובה בפרשת אלה תולדות נח בדף א' בעמוד ב' עד אמר מרחמך יהוה'

תשלם הפטרת שופטים:

הפטרת תבוא:

הפטרת כי תבא בישעי' בסימן ס'

קומי אורי כי בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח: כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה: והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה: אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך: שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יהוה יבשרו: כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר: מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם: כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך: ובנו בני נכר חמתיך ומלכיהם ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך: ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים: כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו: כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך וקראו לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל: תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור: וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה: לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה:

קומי אורי' אמר כנגד ירושלם ' ואורי צווי והאורה משל על השמחה ועל הטובה: כי בא אורך ' הגיע זמן ישועתך : כי הנה החשך ' חשך וערפל משל על הצרות: והלכו גוים ' כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו זהו שילכו הגוים לאור ישר' הם ומלכיהם ושריהם: כולם' פירוש בניך ובנותיך ובא הידיעה אחר הכנוי כמו וישנו את טעמו: תאמנה' מענין כאשר ישא האומן ואף על פי שאמר ובנותיך ר"ל כל אחת ואחת ופירוש על צד תאמנה על צד המלכות והשרות כמו שכתוב ושרותיהם מניקותיך : אז תראי' פירוש תראי בניך שיבאו מכל צד ויאהבו פניך זהו ונהרת שהוא ענין אורה : ופחד ורחב לבבך' ופחד כאדם הנבהל בבא אליו טובה רבה פתאום ורחב לרוב הטובה ולרוב העם שיבאו בך כי כמו שיצר הלב בעבור הרעה והצרה והאבל כן ירחב לטובה ולשמחה: כי יהפך עליך המון ים' כי היית חרבה ושממה ועתה תהיי בהפך כי יבאו עליך עמים רבים כהמון ים: שפעת גמלים' ענין רבוי וכן ושפעת מים תכסך כי שפע ימים יינקו : בכרי ' הם גמלים הקטנים עולי ימים וכן בכרה קלה : ועיפה' גם הם מבני מדין עיפה ועפר: כל צאן קדר' קדר ונביות מגדלי צאן לרוב כי הם יושבי אהלים ונוסעים ממקום למקום ומבקשים מקום המרעה : אילי נביות ישרתונך ' חסר בי"ת השמוש ופירוש באילי נביות ישרתונך הגוים שיביאו לך מנחה מהם : יעלו על רצון מזבחי' כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון וכן מקו' שם קבר ופירושו יביאו מנחה מהם וכן יעלו מהם על מזבחי שיקריבו מהם קרבן לה' : תפאר' שיביאו שם הגוים מנחה וקרבנות: מי אלה' אמר תעופינה לשון נקבות על קהלות ישראל העולות מהגולה מזה ומזה ותבאנה קל מהרה כמו העב ' והמשיל מרוצת הקלות לעופפות כי היא התנועה הקלה שבתנועות : וכיונים אל ארבותיה' ' כי יותר יעופו מהרה בשובם אל קניהם ממה שיעופו בצאתם מהם מפני שממהרות לשוב אל גוזליהם שהניחו להאכילם מאשר בפיהם ' ארבותיהם הם חלונות השובך: כי לי איים יקוו ' פירוש שוכני האיים יקוו לי כי ידעו כי אני המטיב ומריע לפיכך יביאו בניך במקומם: ואניות תרשים בראשונה ' בחסרון כ"ף הדמיון כבראשונה בימי שלמה כענין שנאמר כי אני תרשים למלך בים ונומר : כספם וזהבם אתם ' אפשר כספם וזהבם של ישראל כלומר עם כל ממונם יבואו לא יניחו ממונם דבר בארצות הגולה ' או אפשר כספם וזהבם של האומות כמו שנאמר בעולי בבל ' ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב ונומר: כי פארך ' נתן לך פאר: ובנו בני נכר ' מלבד' שיעבדוך במנחות שיביאו לך יעבדוך בארצך שיבנו חומותי' ויעשו מלאכתך: כי בקצפי' אז תכירי כי כל ענינך בין הטוב בין הרע הוא מאתי ואינו מקרה כלל : ופתחו' יהיו נפתחי' תמיד יומם ולילה להביא אליך חיל גוים : ומלכיהם נהוגים ' יהיו נהוגים אליך שיבאו לפני מלך המשיח כעבדים לפני אדוניהם ומה שאמר נהוגים כי מנהג המלכים כשילכו בדרך ילכו רוכבים או רגלים ינהגו אותם שרים לדרך כבוד : חרוב יחרבו' ענין חרבן : כבוד הלבנון ' העצים הטובים שבו כמו שהיה משלח מלך צור למלך שלמה: ברוש תדהר ותאשור' מיני עצי יער לבנון : לפאר מקום מקדשי' שיבנו בהם בית המקדש : ומקום רגלי אכבד' כי בית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד ואם כסא הכבוד מושבו בית המקדש הדום רגליו: שחוח ' מן תחתיו שחחו : בני מעניך ' אות' שהיו מעניך בגלות ומתו כבר בזמן הישועה בניהם ילכו אליך שוחחים ומתנפלים לפניך: על כפות רגליך ' רוצה לומר על מדרך הכפות כי הכף מתחת: ציון קדוש ישראל' סמוך ציון של קדוש ישראל: ואין עובר ' בחרבנה: משוש דור ודור ' לכל דורות העולם תהיה משוש כמו שנקראת יפה נוף משוש כל הארץ : וינקת חלב גוים ' דרך משל כלומ' שתאכלי טוב ארץ הגוים : ושוד מלכים בחולם כמו בפתח חלבו שד רוצה לומר טובם: תחת הנחשת' שלקחו הגוים ממך אביא זהב : ושמתי פקודתך' שלום ' תחת פקודתך שהיו השובים נותנים פקידים על ישראל לגבות מהם מס אשים לך שלום וצדקה ולא יהיו עוד עליך פקידים ונוגשים : לא ישמע עוד חמס' שיעשו לך השובים לא ישמע עוד: וקראת' אז תקראי ישועה חומותיך כי לא תצטרכי עוד לעלות על החומות ולסגור השערים מפני האויב לפיכך תקראי להם ישועה הפך המלחמה שהיתה מקדם בשערים ' וכן בשערים לא יספרו בהם אלא תהלות ה':

לא יהיה לך עוד. כבר פירשנו כי ימשיל הישועה והטובה לאורה. אמר כל כך יהיה אורך גדול שהוא אור ה' והוא הטובה הגדולה עד שלא יהיה נחשב אור השמש ואור הירח לכלום: לתפארתך. שתתפאר בכבודו וטובו שיגדיל עמך: לא יבא. גם זה משל כתרגומו לא תבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי: ועמך כולם צדיקים. שיצרף אות' האל והנשארים יהיו כולם צדיקי': לעולם ירשו ארץ. שלא יגלו עוד ממנה לעולם כי יהיו נצר מטעי שירצו במעשיהם כי אני נטעתים לא כבראשונה שאמר עליהם מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ולא היה כרצון שהיה מטע ה' אלא זמורת זר: להתפאר. שמתפאר בהם בקראו להם עם ה': הקטן. רוצה לומ' השבט והמשפח' הקטן מהם יהיה לאלף פעמים ממה שהוא עתה: אני ה' בעתה אחישנה. ואת הטובה שאני מבטיחם אני ה' אעשנה שהיכולת בידי ואמר בעתה ואמ' אחישנה אמרו רבותינו ז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה ויש לפרש כשיגיע עתה אחישנה לגמרה מהרה כי לא יארך זמן מעת התחלת הישועה עד כלותה:

השלמת הפטרת והיה כי תבא:

לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃ לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ׃ וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעוֹ (מטעי ק׳) מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃ הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃

הפטרת נצבים בישעיה בסימן ס״א

הפטרת אתם נצבים

שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃ כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן אֲדֹנָי יְהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם׃ לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃ וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנוֹף (וצניף ק׳) מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃ עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם׃ וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלִַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃

עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃

מִי־זֶה בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃ מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃ פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה׃

שוש אשיש. אלה הם דברי ירושלם. או הם דברי ישראל בשוב' מהגלות: בגדי ישע מעיל צדקה. דרך משל: יכהן פאר. יגדיל פארו בלבושים נאים כי הכהן הוא ראש העם וגדולם לפיכך כאמרה הגדולה בלשון כהונה. וכן ובני דוד כהנים היו: כליה. כלי תכשיטין וקשוריה: כי כארץ. ועוד המשיל ישועת ישראל לארץ שתוציא צמחה כי היה הגרגיר בארץ נפסד ונשחת ואחר כך יצמח ויתחדש כן ישראל היו ימי' רבים בגלות וכמעט אבדה תקות' וישמחו בהגיע עת הגאולה: למען ציון. אלה הם דברי ה' בהיות ישר' בגלות: כלפיד יבער. כלפיד הבוער שיראו אותו מרחוק כן צדקך וישועתך יראו אותה הגוי' הרחוקים: וראו גוים צדקך. הצדק שיעשה האל עמך: שם חדש. כמו שאמר חפצי בה: יקבנו. יפרשנו כמו אשר נקבו בשמות: והיית. הענין כפול במלות שונות. וטעם ביד ה' לומר כי הוא יחזקם שלא יפלו לעולם כי תמיד יהיה ידו עמם לסמכם: בעולה. על דרך משל כי הארץ המיושבת דומ' לאשה שיש לה בעל וכשהיא שוממה היא כאלמנה וכן אמר העיר רבתי עם היתה כאלמנה: כי יבעל. כי כמו שיבעל בחור בתולה שהוא דבר נאה ומתקבל יותר משיבעל זקן בתולה או בחור בעולה כן ארץ ישראל כל זמן שלא היו בניה בתוכה אף על פי שהיו יושבי' בה אומות לעולם לא היתה נקראת בעולה כי לא היו מתקבלי' בה: על חומותיך. דרך הדרש בזה ידוע שהשומרי' הם מלאכי' והם מתפללים לאל על ירושלם שישיבנה ליושבה. ויש לפרש הפסוק כן אמר האל לירושלם אחר שיבנו חומותיך אל תפחדי שיפלו עוד לעולם כי אני הפקדתי עליהם שומרי': לא יחשו. כי שאר שומרי חומו' אם הם ערי' בלילה ביום הם ישני' אבל שומרי חומות ירושלם יהיו ערים ביום ובלילה תמיד. והשומרים הם ל"מ כלומ' השגחת ה': המזכירים את ה'. אמ' כנגד בני הגלות אתם שעליכ' להזכיר ה': אל דמי לכם. לא יהיה לכם דמי ושתיקה והתפללו לפניו תמיד עד יכונן ירושלם בחומותיה ובבנינה וישימה תהלה בארץ הפך ממה שהיא עתה כל ימי הגלות חרפה לשכנים ודברים אלה הם דברי האל מראש הפסוק על דרך שובו בני' שובבי' שמורה אות' על התשוב' ואם תחלה הפקדתי ואח' כך אמ' המזכירים את ה'. ואמר אל תתנו דמי לו כן דרך הכתו' כמו ואל משה אמ' עלה אל ה': ואל תתנו דמי לו. כפל ענין לחזק ואמר דמי לו כי כמו שהמדב' לחברו מתעסק בדברו ומן התמיד דברו מזקיק את חברו להיו' מאזין לו שיתן את לבו לכל דבריו בלא דמי ובלא הפסק והנה כשיפסוק מלדבר תהי' השתיקה וההפסק לשומע כמו למדב': נשבע ה'. אמר בימינו ובזרוע עזו. ר"ל כי הכח והיכולת בידו לקיי' השבוע' ולא ישלטו עוד בהם אויבי'. ובימינו ובזרוע עזו הו' כפל ענין במלו' שונות כי הימין הוא הזרוע העז באדם וכן מדבר האל על ד"מ: והללו את ה'. רמז למעשר שני ונטע רבעי וזהו כי מאספיו יאכלוהו שהיו כאוכלי' לבעלי' ונטע רבעי הוא הלולי' להם וכן במעשר שני היה מתוד' ומהלל לאל וזהו שאמ' בחצרות קדשי כי מעשר שני ונטע רבעי לא היו נאכלין אלא בירושלם לפנים מן החומה: עברו עברו בשערים. על דרך עברו משער לשער במחנה: פנו דרך העם. עם ישרא': סלו סלו המסלה. כבשו הדרך בטי"ט לוקמ"ין בלע"ז: סקלו מאבן. סקלו המסלה והשליכו אבני מכשול לצדדין. מאבן. מהיות שם אבן: הרימו נס על העמים. שיגמרו אותם בכל מקום שהם בגלות: הנה שכרו אתו. שכר טוב שישלם לישראל על הגלות שסבלו בעבור שמו הגדול: ופעלתו לפניו. ושכר פעלתו. ושכר עומד במקום שנים. ופירוש ופעלתו הפעלה הטובה שעשו הם לאל בהחזיקם בגלות בתורתו ובמצותיו עם הצרות הגדולות: לפניו. רוצה לומר עמו כי מה שעמו הוא לפניו ומה שלפניו הוא עמו: מי זה בא מאדום. המשיל האל יתברך המחריבה לגבור עושה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג וכאלו אדם שואל מי הוא זה והוא עונה אני מדבר בצדקה. כלומר מה שדברתי אני בצדקתי לישראל עשיתי כי אני רב להושיע כלומר רב כח להושיע ישראל: חמוץ. אדום. לפי ענין הפסוק: מבצר'. בצרה היתה עיר גדולה להם לפיכך כנה אותם בשם בצרה: הדור בלבושו. שלבש בגדי נקם: צעה ברב כחו. כאזר ברוב כחו: מדוע אדום ללבושך. הלמ"ד כלמ"ד הרגנו לאבנר: פורה. והכ' האל כעונה לשואלין אמר פורה דרכתי לבדי. הגת נקראת פורה לפי שמפררין ומרצצין בתוכה הענבים. והמשיל הגוים כאלו הם ענבים בגת והאל דורכם. ומה שאמר לבדי ר"ל שאין זכות לישראל והוא היה כעוזר לאל אם היה להם זכות: ומעמים אין איש אתי. מתיצב לפני להלחם: נצחם. דמם יזה על בגדי ונקרא הדם נצח לפי שהוא חיי האדם ונצחו: אגאלתי. כמו הגאלתי ענין טנוף ולכלוך וכן לחם מגואל: ואביט ואין עוזר. לישראל:

וחמתי היא׳ חמתי שים לי על האומות היא סמכתני חזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם: ואבוס׳ רמיסה ודריכה כמו בטיט חצות: ואשכרם בחמתי׳ אשקם כוס חמתי עד שישכרו: נצחם׳ חזקם ותקפם: חסדי ה׳ אזכיר׳ הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי ה׳: ורב טוב׳ אזכיר אשר גמל לבית ישראל ברחמיו: ויאמ׳׳ כאשר לקחם לו לעם כשהוציא׳ ממצרים אמר אך עמי המה ולא ישקרו בי לעולם: ויהי להם למושיע׳ כיון שהיה להם למושיע שהושיעם ממצרים אמר שלא ישקרו בו לעולם׳ ומלת אך היא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה: בכל צרתם לו צר׳ כתוב באל״ף וקרי בוי״ו ופירוש הכתוב לא הרבה להם הצרה כי הושיעם ממנה ופירו׳ הקרי לו צר בצרתם על דרך ותקצר נפשו בעמל ישראל והכל דרך משל: וינטלם וינשאם׳ כפל ענין במלות שונו׳:

שוס מלאכה׳ וזכר ענין השבת בפרט לפי שהוא מדבר לבני הגלות שיטיבו דרכיה׳ ויצאו מהגלות והטוב׳ שבהם היא שמיר׳ השבת ובעון שבת גלו מארצם׳ ואמרו רז״ל לא חרבה ירושלם אלא בשביל שחללו בה את השב׳ ואמרו אם משמרים ישראל שתי שבתות מיד נגאלים׳ ואמר מחללו לשון זכר אף על פי ששבת לשון נקבה רוצה לומר יום השבת:

וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי: וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם:

חַסְדֵי יְהוָה אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו: וַיֹּאמֶר אַךְ עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ: בְּכָל צָרָתָם לֹא צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל יְמֵי עוֹלָם:

השלמת הפטרת אתם נצבים:

הפטרת וילך כישעיה בסימן נה׳ כמנהג האשכנזי׳

דרשו

דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה: כִּי גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם: כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם הִרְוָה אֶת הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל: כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם עָשָׂה אֶת אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו: כִּי בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ כָף: תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ תַּחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת: כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת: אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹּאת וּבֶן אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל רָע: וְאַל יֹאמַר בֶּן הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה

הפטרת וילך כמנהג האשכנזים׳

דרשו

ה׳׳ דרשוהו בענין שימצא לכם: בהיותו קרוב׳ בענין שיהיה קרוב׳ וזו היא דרישה בכל לב כמו שכתו׳ קרוב ה׳ לכל קוראיו וגו׳׳ ורבותינו ז״ל פירשו בהמצאו קוד׳ גמר דין: כי לא׳ כי אם חטא אדם לחברו ינקם ממנו ולא ימחול לו והקב״ה אני מרבה לסלוח לא כבם: כי גבהו שמים׳ כלומר כי יש הבדל וחילוק מ מעלו׳ ושבח בדרכי יות׳ מדרכיהם ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמי׳ על הארץ: כי כאשר ירד הגשם והשלג׳ ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם כן ד דברי אשר יצא מפי להודיעכם ע׳ הנביאים לא ישוב ריק׳ אך ייטיב לכם אם תשמעו להם׳ ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגו׳ אין דיני כדיני בשר ודם אדם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם: והצליח׳ הענין שלא ימצאהו פגע ש שיתבטל קצת ממנו אלא הכל יעשה כמו שאמרתי: כי בשמח׳ תצאו׳ מהגלות: ובשלום תובלון׳ לארצכ׳: ההרים והגבעות׳ דרך משל ר״ל שישמח כל העולם: ימחאו כף׳ יכו כף לשמחה כמו ויכו כף אל כף ויאמרו יחי המלך תרגום ויך ומחא: תחת הנעצוץ׳ מין ממיני הקוצי׳ וכן סרפד: אשרי אנוש יעשה זאת׳ שמירת שבת: מחללו׳ שלא יעשה בו

מֵעַל עַמּוֹ וְאַל יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ: כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי: וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת: וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי: וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל הָעַמִּים: נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו:

הפטרת וילך כמנהג הספרדים בהושע סימן יד׳

שובה

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ: קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל יְהוָה וְאִמְרוּ אֵלָיו כָּל תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ: אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן: יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן: יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן: אֶפְרַיִם מַה לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא: מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם: מִי אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא: יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאתָם: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם:

ואל יאמר׳ מה שזכר בן הנכר והסרים מישראל בן הנכר שאין לו ירושה בארץ והסרים שאין לו בן שירשנו אל יאמרו בעבור זה שהם מובדלי׳ מארץ ישרא׳ אני מבטיח אותם טובות אחרות: עץ יבש׳ שלא יוציא פרי וענף: בביתי ובחומותי׳ כתרגומו בבי׳ מקדשי ובארע בית שכינתי: יד׳ מקום כמו ויד תהיה לך: ושם׳ שאשים שמי לדורות הבאים ואמר לו רוצה לומר לכל אחד מן ה הסריסים: על ה׳׳ כמו אל ה׳: לכל העמים׳ ולא לישרא׳ לבדם כי אף לגרים: עוד אקבץ עליו׳ מן האומות שיתגיירו ונלוו עליהם: לנקבציו׳ נוספי׳ על קבוצי ישרא׳:

השלמת הפטרת וילך כמנהג האשכנזים:

הפטרת וילך כמנהג הספרדים׳

שובה

ישראל וגו׳ עד ופושעים יכשלו בם׳ (פירושה תמצא לעיל בהפטרת ויצא דף ז׳:) מי אל כמוך׳ דברי הנבי׳ כנגד הק״ב ית׳: לשארי׳ נחלתו׳ לאותם שישארו בבוא הגואל: לא החזיק לעד אפו׳ העו״פ שהיו חייבי׳ שלא יצאו מהגלות לרוע מעשיה׳ שעשו לא יפנה לעל כ מעשיה׳: כי חפץ חסד הוא׳ כמו שכתוב בתורה ורב חסד וחסדו יגביר על חטאיהם כ כשיגיע זמן הגאולה: ישוב׳ אמ׳ ישוב ירחמנו ואמר ותשליך כן דרך המקרא במקומו׳ רבים לנכח ושלא לנכח בפסו׳ אחד וכן אמר עונותינו ואמ׳ חטאתם: יכבוש׳ כאלו שכובש דבר תחת רגליו שלא יראה וזה ותשליך במצולות ים: כושא׳ כאדם שמסלק דבר ממקומו: תתן אמת ליעקב׳ החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו בניו הם בני יעקב׳ והאמת הוא ליעקב כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו האמת הוא לקיים המתנה לבניו כי הוא אהי׳ האמת ולא ישוב דברו הטוב אחור: אשר נשבעת לאבותינו׳ כלל שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב כי לשלשתם נשבע:

הפטרת האזינו שובה ישראל בהושע עד ופושעים יכשלו בם והיא כמנהג האשכנזי' ואחר כך אומרי' אלו הפסוקים מיואל בסימן ב'

תקעו שופר בציון קדשו־צום קראו עצרה: אספו־עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה: בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יהוה ויאמרו חוסה יהוה על־עמך ואל־תתן נחלתך לחרפה למשל־בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם: ויקנא יהוה לארצו ויחמול על־עמו: ויען יהוה ויאמר לעמו הנני שלח לכם את־הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא־אתן אתכם עוד חרפה בגוים: ואת־הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל־ארץ ציה ושממה את־פניו אל־הים הקדמני וסופו אל־הים האחרון ועלה באשו ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות: אל־תיראי אדמה גילי ושמחי כי־הגדיל יהוה לעשות: אל־תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי־עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם: ובני ציון גילו ושמחו ביהוה אלהיכם כי־נתן לכם את־המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר: ושלמתי לכם את־השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם חילי הגדול אשר שלחתי בכם: ואכלתם אכול ושבוע והללתם את־שם יהוה אלהיכם אשר־עשה עמכם להפליא ולא־יבשו עמי לעולם:

(ויתנעש ק'; ויהם ק')

הפטרת האזינו בשמואל ב' סי' כ"ב כמנהג הספרדי'

רדק — **תקעו** שופר' אספו עוללים ויונקי שדים' שיתענו גם הקטנים' וכן יונקי שדים יתענו שלא יניקו: יצא חתן מחדרו' אפילו החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו יצא מחדרו' וכן הכלה תצא מבית חופתה וכלם יהיו באסיפה אחת ויבכו וכל אלה הדברים שוברים לבו של אדם וה' ירחם: בין האולם ולמזבח' כי שם היו עומדים לעבוד עבודתם ובהתבטל ה העבודה כמו הכרת מנחה ונסך שם במקום עבודתם יבכו ויתפללו ויאמרו חוסה ה' על עמך: ויקנא ה' לארצו' התנבא הנביא כי אחר שיעשו תשובה יקבל הא' יתב' תפלתם ואז יקנא לארצו שלא תהיה שממ' ' וטעם הקנאה מפני שהיו חרפה בגוים: לארצו' בעבו' ארצו וכן המקנא אתה לי' ויען ענה לזועקי' ע' נביאיו: ושבעתם אותו' ממנו וכן פן תשבענו ' והקאותו תשבע ממנו: ואת הצפוני' הארבה קרא צפוני שבא להם מפאת צפון: והדחתיו אל ארץ ציה ושממה' ושם ימות שלא ימצ' מה יאכל לפיכ' ועלה באשו: את פניו אל הים הקדמוני' פי' המזרחי והוא ים כנרת או ים המלח שהם למזר' ארץ ישראל: וסופו אל הים האחרון' ים המערבי: פניו ל"ל ראשו כל כך היה רב חיל הארבה שהיה מחזיק מים לים: ותעל צחנתו' כפל הענין במה שאמר כי צחנתו כמו באשו' וטע' העליה שיעלה ריחם הרע לאפי העוברים: כי הגדיל לעשות' הארבה הגדיל לעשות רע בארץ' ורז"ל פירשו זה הפסוק לימו' המשיח ואמרו ואת ה הצפוני זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם' והדחתיו אל ארץ ציה ושממה למקו' שאין בני אד' מצויין להתגרו' בהן' את פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש הראשון ו והחריבו' וסופו א הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג ת"ח שבו' ועלה באשו ותעל צחנתו' שמניח או"ה ומתגרה בשונאי ישרא': כי הגדיל לעשות' אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכולם: אל תיראי אדמה' ארץ ישראל אל ייראו יושביה: כי הגדיל ה' לעשות' פירוש לעשו' טובות כנגד הארבה שהגדיל לעשות רעות: בהמות שדי' כמו שדה: חילם' כחם והוא הפרי: כי נתן לכם את המורה לצדקה' כמו יורה' ואמר כי נתן לכם לצדקה שעשה עמכם בעברו על פשעכם ופקד אתכם במטר' וזכר המור' תחלה שהוא במרחשון אח"כ פי' עוד ואמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון' או פירושו הגשם הנקרא מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד לכם גם כן מלקוש בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן: והשיקו' כמו והציפו כלומר שיהיו היקבי' מלאי' עד שיצופו היין או השמן על פניהם: אשר עשה עמכ' להפליא' פלא היה כי בשנ' אחת שלם להם תבואת ארבע שנים: ולא יבושו' לפי שהיה להם בזה השנים חרפת רעב בגוים:

סליק הפטרת האזינו:

וידבר דוד ליהוה את־דברי השירה הזאת ביום הציל יהוה אתו מכף כל־איביו ומכף שאול: ויאמר יהוה סלעי ומצדתי ומפלטי־לי: אלהי צורי אחסה־בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי משעי מחמס תשעני: מהלל אקרא יהוה ומאיבי אושע: כי אפפני משברי־מות נחלי בליעל יבעתני: חבלי שאול סבני קדמני מקשי־מות: בצר־לי אקרא יהוה ואל־אלהי אקרא וישמע מהיכלו קולי ושועתי באזניו: ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי־חרה לו: עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו: ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו: וירכב על־כרוב ויעף וירא על־כנפי רוח: וישת חשך סביבתיו סכות חשרת־מים עבי שחקים: מנגה נגדו בערו גחלי־אש: ירעם מן־שמים יהוה ועליון יתן קולו: וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם: ויראו אפקי ים יגלו מוסדות תבל בגערת יהוה מנשמת רוח אפו: ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים: יצילני מאיבי עז משנאי כי אמצו ממני: יקדמני ביום אידי ויהי יהוה משען לי: ויצא למרחב אתי יחלצני כי־חפץ בי: יגמלני יהוה

רדק — **וידבר** דוד' שירה זאת חברה דוד בסוף ימיו כשהניח ה' לו מכל אויביו' ואמר ומכף שאול כי הוא היה שקול כנגד כל אויביו: סלעי ומצודתי' שהייתי נשגב בו מאויבי: ומפלטי לי' מה שאמר לי אחר יוד הכנוי הוא תוספת ביאור כי די באחד מהם או תהיה יוד של ומפלטי נוספת ואיננה לכינוי כיוד המגביהי לשבת היושבי בשמים: צורי' לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות: וקרן ישעי' דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו: ומנוסי' שהייתי נס שם לעזרה: מחמס' מאנשי חמס: מהלל אקרא ה'' כשאני מתפלל ואקרא' המהולל שאהללנו בתהלותי אז מן אויבי אושע: אפפוני' הקיפוני: משברי מות' הם הצרות החזקו' שהי' בהם קרוב למות ופירש משברי כי הצרו' שוברו' לב האדם באנחותיו ודאגותיו' או פירוש משברי על"ם כאו אמ'גלי מות כי הגלים החזקים נקראו' משברי' כמ"ש כל משבריך וגליך עלי עברו ונקר' הגל כן לפי שהוא נשבר בתנועתו החזק' ' ויונתן פי' שהיה בצרה כאשה יושבת על משבר והיא מסוכנת למות: נחלי בליעל יבעתוני' על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצר' הגדול' ובליעל אמר על כל רשע ורש' מאויביו' וי"ת סיעת חייבין: חבלי שאול' ענין כאב מן חבלי יולד' וי"ת משריית רשיעי' כמו חבל נביאים: מהיכלו' מן השמים: ושועתי באזניו' באה באזניו: ותגעש ותרעש' לא על ניסים שאירעוהו נאמר אלא על ניסים שנעשו לישראל וראש המקרא מחוב' על סופו: כי חרה לו' כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו ו וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעש' הארץ ומוסדות השמים רגזו ונרעשו: על' עשן באפו' כן דרך הכועס יוצ' עשן מנחיריו: ואש מפיו תאכל' מגזרת דבר פיו תאכל אש ברשעי': ויט שמים' להנקם מאויביו ממגרי' ומפרעה: וירא' ובתהלי' וידא כדל"ת מן כאשר ידאה הנשר והענין קרוב': וישת חשך' כענין שנ' ויהי הענן והחשך וגו': חשרת מים עבי שחקי'' מאין היה החשך עבי שחקי' הין שהן חושרין מים על הארץ' חשרת לשון כבר' הוא שהוא נופל על הארץ דק דק' ויש לפתור חשרת לשון קשר שמתקשרין השמים בעבים ע' המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונ': מנוגה נגדו' מנוגה שהוא נגדו א' ואהביו בערו גחלי אש לאויביו כלו' אשו מאיר לאוהביו ובוער בשונאיו: אפיקי ים' המים הנגרי' בכח נקראו' אפיקי': יגלו מוסדות תבל' שנבקע התהום כשנבקע ים סוף נבקעו כל מימות שבעולם: מנשמ'' מכח נשיבת רוח אפו: ימשני' ל"מ שהצילני מצרות רבות והוא מגזרת כי מן המי' משיתיהו ענין המשכה והוצאה: כי אמצו' כאשר אמצו: יקדמוני ביום אידי' תרגם יונתן יקדמוני ביום טלטולי כלומ' ביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימים אותי ברעותיהם כמו שעשו הזיפים: ולא

ולא רשעתי מאלהי׳ שלא יצאתי מדרכי אלהי ודרכי שזכר עומד במקום שנים: לא אסור ממנה׳ מכל מצוה וחוקה: עם חסיד׳ בדרכיו אתה מראה לו גם כן שאתה חסיד בהטיבך עמו: עם גבור׳ כמו איש שתרגומו גבר וכן הוא בתהלים גבר: תתפל׳ לשון נפתל ועקש: ועיניך על רמים תשפיל׳ עיניך תתן על רמים עד שתשפילם: כי את׳ נרי ה׳ הנר היא החשכה והתשועה ממנה היא האורה והכונה וזהו שאמר יגיה חשכי: כי בכה׳ בעזרתך אשבר גדוד אויבי וארוץ אשבר רגלי׳ או פירוש ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם׳ וכן אדלג שור׳ אדלג חומת ערי אויבי לכבשם: האל תמים דרכו׳ שמשלם לכל איש כמעשהו ו והטיב לי כצדקתי ולאויבי כרשעתם: ואמרתו צרופה׳ שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל ברור ונקי: האל מעוזי חיל׳ בחיל כלומר בכח או פירושו כ כשהייתי בחיל ובצבא היה הוא מעוזי׳ ופי׳ ויתר שהתיר ופתח ד דרכו במלחמה ושמהו תמים ושלום: משוה רגלי׳ משים כמו שויתי ה׳ לנגדי תמיד׳ אמר אם הוצרכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגוני אויבי: ועל במותי יעמידני׳ ואח״כ במקו׳ שהייתי נמלט שם במותי יעמידני שם בטוח: ונחת קשת נחושה זרועותי׳ ונדרכה קשת נחושה על זרועותי שיש בי כח לדרכה: וענותך תרבני׳ הגדלת לי [illegible] ענותנותך: תרחיב צעדי׳ כשאדם מרחיק רגליו זו מזו הוא נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדיך: קרסלי׳ כרעי׳ ותרגו׳ אסתר לו כרעים דיליה קרסולין׳ ורש״י פירש קרסולי׳ עקבי: ותזרני משפטו ותאזרני׳ ופי׳ חיל כח כתרגומו חילא: תתה׳ כמו נתת חסר פא הפעל: ישעו׳ רוצה לומר יביטו כמו ולא ישעו אל קדוש ישראל ופירוש יביטו אל ה׳ ולא יושיעם: אדיקם׳ כמו ויידק לעפר: ארקעם׳ מענין וירקעו את פחי הזהב׳ ורש״י פיר׳ ארמסם כמו ורקע ברגלך: מריבי עמי׳ מדואג ואחיתופל ושאול והזיפים: תשמרני לראש גוי׳ שמרתני ונתת עיניך בי לטובה עד שהייתי לראש גוים: יתכחשו לי׳ מיראת׳ אותי יכזבו לי יאמרו לא חטאנו לך: לשמע אזן ישמעו לי׳ אפי׳ שלא בפני יגורו מפני למשמע אזניה׳ לסור למשמעתי: בני נכר יבולו׳ לשון עלה נבל: ויחגרו׳ לשון פסחים: ממסגרותם׳ ויסורי יסודי מסגר שאני מיסרן בהם: חי ה׳׳ הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלו ה׳ צורי ואלהי ישעי הוא חי וברוך ורם: מגדול׳ מגדיל בתי׳ פ״ואו וקרי ביו״ד

בצדקתי כבור ידי ישיב לי:
כי שמרתי דרכי יהוה
ולא רשעתי מאלהי:
כי כל־משפטו לנגדי וחקתיו (משפטיו ק׳)
לא־אסור ממנה: ואהיה
תמים לו ואשתמרה
מעוני: וישב יהוה לי
כצדקתי כברי לנגד עיניו: עם
־חסיד תתחסד עם־גבור תמים
תתמם: עם־ נבר תתבר
ועם־עקש תתפל:
ואת־עם עני תושיע ועיניך
על־רמים תשפיל:
כי־אתה נירי יהוה ויהוה
יגיה חשכי: כי בכה ארוץ
גדוד באלהי אדלג־שור:
האל תמים דרכו אמרת יהוה
צרופה מגן הוא לכל החסים בו:
כי מי־אל מבלעדי יהוה
ומי־צור מבלעדי אלהינו:
האל מעוזי חיל ויתר תמים
דרכו: משוה רגליו (דרכי ק׳ רגלי ק׳)
כאילות ועל־ במתי יעמדני:
מלמד ידי למלחמה ונחת
קשת־נחושה זרעתי:
ותתן־לי מגן ישעך וענתך
תרבני: תרחיב צעדי
תחתני ולא מעדו קרסלי:
ארדפה איבי ואשמידם ולא
אשוב עד־ כלותם:
ואכלם ואמחצם ולא יקומון
ויפלו תחת רגלי:
ותזרני חיל למלחמה
תכריע קמי תחתני:
ואיבי תתה לי ערף משנאי
ואצמיתם: ישעו ואין
מושיע אל־יהוה ולא ענם:
ואשחקם כעפר־ ארץ כטיט־
חוצות אדיקם ארקעם:
ותפלטני מריבי עמי תשמרני
לראש גוים עם לא־
ידעתי יעבדני: בני נכר

יתכחשו־לי לשמע אזן
ישמעו לי: בני נכר
יבלו ויחגרו ממסגרותם:
חי־יהוה וברוך צורי וירם (משפטיו ק׳)
אלהי צור ישעי: האל הנתן
נקמות לי ומוריד עמים
תחתני: ומוציאי מאיבי
ומקמי תרוממני מאיש חמסים
תצילני: על־כן אודך
יהוה בגוים ולשמך אזמר:
מגדיל ישועות מלכו ועשה־ (מגדול ק׳)
חסד למשיחו לדוד ולזרעו
עד־עולם:

ויש מפטירין כה אמר ה׳ ולקחתי אני מצמרת הארז והיא כתובה אחר המועדים והיא ביחזקאל בסימ׳ י״ז:

כשחל ראש חדש באחד בשבת אומר זה

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: (דרכי ק׳ רגלו ק׳) ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על־הלחם לאכול: (אל ק׳) וישב המלך על־מושבו כפעם בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור:

ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול

והענין אחד: מלכו ומשיחו׳ על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן יעשה לי ולזרעי עד עולם:

ויאמר מחר חדש׳ ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השולחן: ונפקדת׳ ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב: יפקד׳ ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש: ושלשת׳ שלשה ימים ואז תרד מאד כלומר ל לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום שאמר ו ותתחבא הרבה כי יחשוב אבי שברחת אם לא תהיה בשלחנו שלש׳ ימים סמוכים: ובאת אל המקום׳ הסתר הזה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תרג׳ יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמו שנאמ׳ ויסתר דוד בשדה מיד ויהי השלם מחר׳ ונראה שהיה מנהגם שלא לעשות מלאכה בראש חדש כמו שהוא מנהג הנשים היום: האבן האזל׳ אבן שהיה אות להולכי ד דרכים: צדה אורה׳ ההא רפה ומשפטה במפיק הא ופירושו לצד האבן אורה החיצים להיות לי האבן למטרה לשלוח שם לי הנער ל ללקט החיצים והדבר שאומר לנער יהיה לך סימן אם הנה אם ה הלאה: קחנו׳ קח זה הסימן ובואה׳ ורש״י פירש בא אתה בעצמך ממקום מחבואך וקחנו קח את החץ ובוא אלי: ואין דבר חי ה׳׳ ואין דבר רע׳ ונשבע לו חי יי׳ להבטיחו שלא י יגיע לו לבא אם לא ידע באמת כי אין בדעת אבי לעשות עמו רעה: כי שלחך יי׳׳ הקדוש ברוך הוא אומר לך ל לברוח ולהמלט: והדבר אשר דברנו׳ ברית שכרתנו יחד הנה יי׳ ביני ובינך עד על א אותו דבר: עד עולם׳ לקיים הברית עד עולם: על הלחם׳ כתיב על וקרי אל ושניה׳ שכונים בענין: אל מושב הקיר׳ בראש המט׳ אצל הקיר שדרכו היה לאכול מסובין על המטות: ויקם יהונתן׳ פירוש אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקציף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו: והנה נפקד מקום דוד׳ שלא היה בו יושב: מקרה הוא׳ קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו: כי לא טהור׳ זו היא כתיבת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא כי אין מדרך מוסר לבא טמא לשלחן המלך: ממחרת החדש השני׳ רוצה לומר ממחרת ראש חדש שהוא שני לחדש:

שאול כשאל דוד מעמדי · כלומר ממני לקח רשות בלכתו לבית לחם ולא הלך בלא רשות: זבח משפחה · בני המשפחה היו מתכנסים לעשות זבחי שלמים יום בשנה: והוא צוה לי אחי · גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה נא · אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי: בן נעות המרדות · בן שמוך לבנות וכנות אמר על אמו שרפו עוה כלומר מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברבוני וכמו כן אתה מורד במה שאני רוכב ואוהב מה שאני שונא · ויונתן תרגם בר סרבנותא למרדותא: לבשתך ולבשת ערות אמך · עתה יאמרו השומעים שאתה אוהב אדם שאני שונ' כי איכך כמי ויהיה זה בשתך ובושת ערות אמך ש יאמרו שזיכתה: כי כלה · כלו' נגמר הדבר בלב אביו להמית את דוד: אל דוד · בשביל דוד: כי נעצ' כי הכלימו · כלומר על שני דברים לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד וכי הכלימו אביו בדבור ובמעשה: למועד דוד · למוע' אשר קבע עם דוד והוא יום ב' להסתרו בשדה: להעבירו · ירה החצי בכח להעבירו המטרה והיה האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומ' החצי ממך והלאה כי שמא יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד וישמע דוד הסי' וכאשר ראה כי לא בא אד' שם אמר לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחב' עם דוד ולדבר עמו פני' בפני': את כליו · קשתו וחציו: מאצל הנגב · מצד אבן האזל לקביל דרומא: עד דוד הגדיל · הרבה לבכות יותר מיהונתן: לך לשלום · והשבועה אשר נשבענו יי' יהיה עד עליה עד עולם · וככל נשבענו שנינו אנחנו לחזק הענין:

גם היום אל הלחם: ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה לי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי על כן לא בא אל שלחן המלך: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן מות הוא: ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמד וילקט נער יהונתן את החצי ויבא אל אדניו: והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

השלמת הפטרת מחר חדש:

לפרשת שקלים במלכי' ב' סי' י"א כמנהג הספרדי'.

הפטורה לפרשת שקלי'

ויכרות בין יי' ובין המלך · מתחלה כרת ברית בין יי' והמלך והעם שיהיו כלם לעבודת יי' ולהסיר הבעלי' ואח"כ כרת ברי' בין המלך והעם: ואת מתן · כהן הבעל היה שמו מתן: פקדות · ממונים לשמור במקום משמרתם כהלכתן כי עתליה בטלה את סדר משמרות הבית: הכרי · כמו הכרים וכמוהו הרודד עמי תחתי עמים ות' ואת הכרי וית גבריא: בית המלך · כמו אל בית המלך: כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן · כלומר כל זמן שיהוידע היה חי אלא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני יי' שכתוב בד"ה: כסף עובר איש כסף נפשו ערכו · שני כספים יש כאן כסף עובר היא כסף השקלי' שבכל שנה האיש בו כל העובר על הפקודים · איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכו עלי: כל כסף אשר יעלה וגו' · הוא המתנדב לבדק הבית: יקחו להם הכהני' · מעט מעט כמו שבא לידם ויהיה עליהם לחזק את בדק הבית: מאת מכרו · מכיר הרגיל אצלו: יחזקו את בדק הבית · עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חזוק · ופירש בדק הבית מקום השבר וההריסה ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך: מדוע אינכם · נראה שהיו הכהנים שומרים עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך חשד אותם שהיו לוקחים הכסף לעצמם לפיכך אמר להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו ל לבדק הבית: ויאתו הכהנים · בזה ויסר בעיניהם שלא יקחוהו כלל כדי שלא יהיו כ כחשדים וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל ע עליהם לחזק את הבית וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם: ארון אחד · ארון איש אחד: בימין · כתיב מימין קרי והוא אחד בענין: מימין בבוא איש · מימין ביאת האנשים: שומרי הסף · שומרי כלי הבית וסף הוא שם כלל לכלי ה השרת: ויהי כראותם · מיום אל יום בראותם כי רב הכסף:

ויכרות יהוידע את הברית בין יהוה ובין המלך ובין העם להיות לעם ליהוה ובין המלך ובין העם: ויבאו כל עם הארץ בית הבעל ויתצהו את מזבחתו ואת צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות וישם הכהן פקדת על בית יהוה: ויקח את שרי המאות ואת הכרי ואת הרצים ואת כל עם הארץ וירידו את המלך מבית יהוה ויבאו דרך שער הרצים בית המלך וישב על כסא המלכים: וישמח כל עם הארץ והעיר שקטה ואת עתליהו המיתו בחרב בית מלך: בן שבע שנים יהואש במלכו: בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע: ויעש יהואש הישר בעיני יהוה כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן: רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: ויאמר יהואש אל הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית יהוה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו כל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית יהוה: יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק: ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא חזקו הכהנים את בדק הבית: ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את בדק הבית ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק הבית תתנהו: ויאתו הכהנים לבלתי קחת כסף מאת העם ולבלתי חזק את בדק הבית: ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח בימין בבוא איש בית יהוה ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית יהוה: ויהי כראותם כי רב הכסף בארון ויעל ספר המלך והכהן הגדול

ויצרו

שצרו וימנו · היו מונין תחילה ואח״כ היו משימין אותו בצרורו׳ הכסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותני׳ הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנים אותו ע׳ עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע ופי׳ המתוכן מתוקן כצורה שהיה כשלם בצורתו ותבניתו ויש לפרש ויצרו מענין צור׳ כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטב׳: הפקדי׳ · כן כתיב וקרי המופקדי׳ פי׳ הממוני׳: לחרשי העץ · הם כורתי עצים בלבנון: ולבונים · שבונים העצים בבית: ולגודרי׳ · הבוני׳ קירות האבני׳: ולחוצבי האבן · מן ההר: ולקנות עצי׳ ואבני מחצב · היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין ג״כ מאחרים שהיו להם עצים כרותי׳ ואבני מחצב כלומר אבנים חצובות: ספות כסף · מזמרות והם כלי שיר: ולא יחשבו את האנשים · מכאן אמרו רז״ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי כשממני׳ אנשים על הצדקה אנשים נאותין ממנין ואין מחשבין עמהם שאין חושדין בכשרים: כי באמונה הם עושים · ידועים היו כי אנשים נאמני׳ היו: כסף אשם · פירשו רז״ל השפרים מעות לחטאתו או לאשמו ולקח הבהמה לחטאת או לאשם וה׳ תי׳ מן המעות המותר לא יובא בית יי׳ לבדק הבית אלא לכהני׳ יהיה והם לוקחין מהם עולת קיץ למזבח הבשר לעולה והעורות שלהם:

חסלת הפטרת פרשת שקלים:

וַיְצָרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה: וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַפְּקֻדִים בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה: וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה: אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כָסֶף מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה: כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה: וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים: כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ:

הפטרת פרשת זכור בשמואל א׳ בסימן ט״ו

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה:

בכאן מתחילים האשכנזים·

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם: עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר: וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה: וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק: וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם: וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב: וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ: וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר: נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה: וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל: וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ דַּבֵּר: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם: וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי: וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים: כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה

הפטרת פרשת זכור·

ויאמר · ועתה שמע · כלומר כיון שנמשחת למלך על ישרא׳ צריך שתעשה מה שמצוה עליך לעשו׳ והוא מלחמת עמלק: פקדתי · עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה ישרא׳ שם לו מארבים וחיילות בדרך ואתכמן ליה באורחא: ועד חמור · כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק · ויש שהיו שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמם ודומין לבהמ׳: וישמע · השמיע אותם על ידי כרוז: ויפקדם בטלאים · אמר לכל אחד שיקח טלה משלו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור

למנות את ישראל שנאמר כם אשר לא ימד ולא יספר: וירב בנחל · וילחם בנחל ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תור׳ ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלו לא כל שכן יצאת בת קול ואמרה לו מאול אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך: פן אוסיפך · עניינו לשון כליון: ואתה עשית חסד · בעצה שנתן יתרו למש׳ נחשב לזרעו אחרין כאו הם עשו החסד: והמשני׳ · תרגום יונתן כמו השוק והשמנים שתרגם שמינא ותרג׳ הכרים פטימיא ורוצה לומר השמנים מאליהם על ידי מרעיתם ו והמפוטמים על ידי אדם: וכל המלאכה · פירוש המקנה וכן ל לרגל המלאכה אשר לפני: נמבזה ונמס · כמו נבזה: מציב לו יד · מכין לו שם מקום לחנו׳ החיל ולחלוק הבזה וכן תרגם יונתן מתקין ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא: למען זבוח · לא חמלו עליהם להנאתם אלא למען זבוח ליי׳ ואמר אלהיך לכבוד שמואל: הרף · כתרגומו אוריך המתן: הלא קטן את׳ · לפי שאמ׳ לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למנעם אמר לו שמואל אף על פי שאתה קטן בעיניך ולא רצית ל להתגדל על העם ולמנעם הלא ראש ם שבטי ישראל אתה ולפיכך משחך יי׳ למלך עליהם להנהיגם בדרך הישרה ואיך הנחת אותם לעבור על דברי יי׳ לא עשו הם אלא א אתה שהיה בידך למחות ולא מחית כראה כי רצונך וחפצך היה בדבר וחמדת ה השלל ותעט אליו: עד כלותם אותם · עד כלות ישראל אותם: ותעט · כמו ותעף לשון עיט: ואביא את אגג · כלומר אם לא המיתיו עם האחרים לא שלחתיו לנפשו ו ויומת: ראשית החרם · פירוש מיטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו: הנה שמוע · בקולו מזבח ט ב: כי חטאת קסם מרי · חסר כף הדמיון ופירושו כמו שחטא קסם הוא חטא׳ גדולה כן הוא חטאת מרי והוא מי שמורה פי האל ועובר על מצותו והרי הוא כעובד עבודת אלילים ותרפים גם כן שהוא חטאה גדולה כן הוא חטאה גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו:

וימאסך ממלך' מהיות מלך: ואת דבריך' שאמרת לי במצות יי': ויחזק בכנף מעילו' שאול החזיק בכנף מעיל שמואל כדי שישוב עמו ובמדרש חולקין בו י״א כי שמואל קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו וי״א כי שמואל קרע מעילו של עצמו שכן לדכן של צדיקי' להיות קורעין בשעה שאין כשיעתן משובחת: וגם נצח ישראל לא ישקר' אע״פי שממלכתך לא תקום נצח ישראל לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הקב״ה אבל ' יעמידהו: ולא ינחם' על הטוב' שדבר עליה': אגג מעדנות' כתרגומו מפנקא כלומר הלך אין כמהלך המלכי' בתענוג כלומ' אע״פי שהיה קרוב למיתה הלך אין בגאוה או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמח' כי בחר מותו מחיין וי״מ מעדנות קשורים מן התקשר מעדנות כימה כלומר בקשורים ובשלשלאות של ברזל שהי' כהן הלך אין: אכן סר מר המות ' באמת ידעתי כי סר ונקרב עלי מרירות המות: כאשר שכלה נשי' חרבך ' להושיבם אלמנות מבעליהם שהייתם מוכנות בחורי ישראל: וישסף' כמו ויבקע כתרגומו פשח ויפשחני וכן בדברי רז״ל הוה מפשח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע:

תשלם הפטרת פרשת זכור:

הפטרת שבת פרשת פרה'

ויהי כטמאת הנדה' המשילה הכתוב לנדה שבעלה מצפה מתי תטהר ותשוב לשוב אית׳ וינח' לשון יחיד לדרך כלל על בית ישראל: ונזרו ע״ד בכל נדתם לו כר: ויחללו את שם קדשי' מהו החילול האמור אויביהם עליה' עם יי' אה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו: וזרקתי' דרך משל כמו שהטמ' נטהר במים שטובל בהם ו בהזאת מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה: לב חדש ורוח חדשה' החדוש הוא שיהיה להם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל ית' באהבה: לב בשר' לב רך ונכון לקב' הטוב: ואת רוחי' וית רוחי קדשי: וקראתי' כלא אני קורא אין שירבו במטירי עליו ושמרי

וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי־עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

הפטרת פרשת פרה ביחזקאל בסימן ל״ו

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיכֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

הפטרת פרשת החדש ביחזקאל בסי׳ מה׳

כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֶּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃

אותו מן השדפון והירקון ושאר הפגעים: תקחו עוד חרפת רעב בגוי' כשאדם יוצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה' ונקטתם בפניכם' תהיו נכלמים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכם תאמרו בדין הכריתנו הא־ל ית' והגלנו מארצינו: והארץ הנשמה תעבד' הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת: היתה כגן עדן' עכשיו נהפכ' להיות כגן עדן: והערי' החרבות' זה ימים רבי' עכשיו בצורות ישבו: אשר ישארו סביבותיכ' וראוה בחורבנה ו ויראוה בישובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהא־ל ית': אני יי' דברתי ועשיתי' דברתי זה ע״י הנביא וכן עשיתי כמו שדברתי: עוד זאת אדרש' עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שאברכה אותם: כצאן אדם' אדם הם ישראל שהם נקראים אדם יהיו רבים כצאן: כצאן קדשים' ופירש אחר כן כצאן ירושלם במועדיה והם הקדשים שהיו מביאין ישראל לירושלם שלש פעמי' בשנה שהיו רבי':

תשלם הפטרת פרשת פרה:

הפטרת שבת פרשת החדש:

כל העם הארץ' בחסרון ה הסמיכות כמו הארון הברית האל בית אל והדומים להם: יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישרא' בעבור הנשיא שבישרא' יעשו כל ישרא' זאת התרומה והנשיא לא יצטרך לעשו' בעד עצמו כל ישר' יעשו בעד עצמ' ובעבורו וכן הנשי' יעשה בעבור ישראל בחגים ובמועדים כמו שאמר:

תקח

ויקרא קהלות מתחילים כאן׳

כה־ אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר־בן־בקר תמים וחטאת את־המקדש׃ ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל־מזוזת הבית ואל־ארבע פנות העזרה למזבח ועל־מזוזת שער החצר הפנימית׃ וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את־הבית׃ בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל׃ ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל־עם הארץ פר חטאת׃ ושבעת ימי־החג יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימים ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום׃ ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה׃ בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן׃ כה־אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח׃ ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על־מזוזת השער ועשו הכהנים את־עולתו ואת־שלמיו והשתחוה על־מפתן השער ויצא והשער לא־יסגר עד־הערב׃ והשתחוו עם־הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יהוה׃ והעלה אשר־יקריב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימים ואיל תמים׃ ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה׃ וביום החדש פר־בן־בקר תמימים וששת כבשים ואיל תמימים יהיו׃ ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה׃ ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא׃ ובבוא עם־הארץ לפני יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך־שער נגב והבא דרך־שער נגב

יצא דרך־שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר־בא בו כי נכחו יצאו׃ והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו׃ ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה׃ וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את־השער הפנה קדים ועשה את־עולתו ואת־שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את־השער אחרי צאתו׃ וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו׃ ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד׃ ועשו את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן בבקר בבקר עולת תמיד׃ ויש מוסיפין

כה־אמר אדני יהוה כי־יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה׃ וכי־יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד־שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה׃ ולא־יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחיל את־בניו למען אשר לא־יפצו עמי איש מאחזתו׃

הפטרת שבת וראש חדש בישעיה בסי׳ סו׳

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי ואי־זה מקום מנוחתי׃ ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־זה אביט אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי׃ שוחט השור מכה־איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבונה מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה׃ גם־אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא

תקח פר בן בקר תמים׳ הוא פר המלואי׳ האמו׳ בראש הענין ולימד כאן שיהיו המלואים באח׳ בניסן׃ וחטאת׳ וטהרת׳ וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגג ומפתי וכפרתם את הבית׳ זה יהיה חדוש לעתיד לחטוא על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש וזה שאמר שמחה על חנוכ׳ המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקו׳ שאין לו רשו׳ להכנס או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסו׳ להכנס ונכנס׳ זה יעשו כפר׳ נ״כ בז׳ לחדש׃ והיה לכם הפסח׳ שחיטת פסח׃ שבועות ימי׳׳ על שם שמתחילין ממנו לספור ז׳ שבועות׃ ועשה הנשיא וגו׳׳ רז״ל אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין ד״ת ברם זכור לטוב חנני׳ בן חזקיה בן גורון שישב בעליה ודרשו ובעוונינו נעלם ממנו מה שדר׳ בקרבנו׳ הלא פר ב״י בניסן למ׳ בשביעי׳ והו תשרי שהו׳ שביעי לחדשים ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סכות כמו שבעת ימי המצו׳ גם זה יהי׳ חדוש לעתי׳ כי חג הסכו׳ חלוק בקרבנותיו ולא זכר קרבן יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה׃ שער החצר הפנימית׳ זהו עזרת הכהנים ואמר כי שער עזר׳ זאת המזרחי שהוא פתוח לעזר׳ ישרא׳ יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין בא׳ העם לבית המקד׳ ולא הנשי׳ אלא בשבתו׳ ובחדשי׳ ולא יהיה פתוח וגם זה יהי׳ חדוש לעתיד ואמר כ בשבתות ובחדשים וכ״ש במועדי׳׃ והשתחוה על מפתן השער ויצא׳ על מפתן שער ההיכל׃ והשער לא יסגר עד הערב׳ שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשי׳ אעפ״י שיצא הנשיא ממנו אחר שהשתחוה לא יסגר עד הערב כי עם הארץ לא יבאו כלם כא׳ וכשיבאו כל א׳ וא׳ או חבורות חבורות ישתחוו פתח השע׳ ההוא שהוא מכוון כנג׳ שער ההיכל׃ מתת ידו׳ לכבשי׳ יעשה מנח׳ כפי השגת ידו וכרא׳ כי מנחת האיל תהיה איפ׳ עכ״פ אבל לכבשים כפי מתת ידו׃ דרך אולם השע׳ יבא ובדרכו יצא׳ כאותו שער עצמו יצא

ואינו מצווה לעשו׳ העזרה קפנדריא אבל במועדי׳ שכ׳ בהם יראה כל זכורך זקוק הוא לעשות קפנדריא כשאר העם׃ כי נכחו יצאו׳ מצוה עליהם שיתראו בתוך העזרה יפה יפה׃ והנשיא בתוכם׳ לפי שכל ישרא׳ שם שעלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבא עמהם משום שנ׳ ברב עם הדרת מלך׃ ובצאתם יצאו׳ לשון רבי׳ יצאו יחד הוא והעם׃ ויצא וסגר׳ ויצא הנשיא וסג׳ הסוגר את השער אחר צאת הנשיא׃ וכבש בן שנתו תמי׳ וגו׳׳ וקרבן הערב לא זכר נראה שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר׃ לרוס את הסלת׳ לבלול את הסל׳ בשמן ולשון לרוס ענין זלוף כמו רסיסי לילה׃ כי יתן הנשיא׳ אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם׃ וכי יתן׳ אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימ׳ אלא עד שנת הדרור והיא שנת היוב׳׃ ושבת לנשיא׳ כמו ושב׳ והתי״ו במקו׳ ה״א כמו כי אזלת יד והדומי׳ להם׃ אך נחלתו בניו להם תהיה׳ כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לצמיתות לאחר׃ להונותם׳ כתרגומו למיכסהון והוא ענין אונס׃ תשלת הפטרת פרשת החדש׃

הפטרת שבת ור״ח׳

כה אמר ה׳׳ הוכיחם של דברי הזבחי׳ עם מעשי׳ רעים כמו שהוכיחם בתחילת הספ׳ נ״כ למה לי רוב זבחיכם וגו׳׃ השמים כסאי׳ איני צריך לבית המקדש שלכם׃ איזה בית אשר הוא כדי לשכינתי׃ ואת כל אלה׳ ולא תחשבו לפי שאמרתי השמים כסאי והארץ הדום רגלי כי הם קדומי׳ כמוני לא כן אלא אני הקדמון לבדי וחדשתי ועשיתי את כל אלה השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה׃ ויהיו כל אלה׳ אני עשיתי׳ והיו כמו שצויתי ועם כל זה שאני רם על רמים אני מביט אל השפלי׳ והעני׳ והחרדי׳ אל דברי לקיים מצותי אעפ״י שאין מקריבין קרבן כי מי שאינו חוט׳ אין צריך לקרבן אבל המקריבין קרבן ומעשיהם רעים אין קרבנם לרצון אבל הם לעון ועל זה אומר׃ שוחט השור׳ אמר מי ששוחט השור להקריבו לפני והוא ברשעו הרי אני חושב אותו כשחטו השור כאלו מכה איש ומת׳ וכן זובח השה להקריבו כאו עורף כלב להקריבו לפני׳ וכן מעלה מנחה לפני כאלו מעלה דם חזיר׳ וכן מזכיר לבונה כאו מברך און ודבר שוא לפני כלו׳ בגזל שהיא און ושוא׃ מזכיר׳ מקטיר כמו אזכרתה ליי׳׃ מברך׳ מביא מנחה כמו קח נא את ברכתי׳ וזכר כלב וחזי׳ לפי שהכלב מפרים פרסה אעפ״י שאינו שוסע שסע והחזיר מפריס פרס׳ ושוסע שסע׳ והנה שניהם יש בהם צד סימני טהרה והם טמאי׳׳ כך הם מראי׳ בעצמם צד מעש׳ טוב בהקריב הקרבן והם טמאי׳ במעשיה׳ הרעי׳׳ ואמר גם המה׳ פי׳ הם ששוחטי׳ השור וזובחי׳ השה גם המה הם כמו עורף כלב ומעלה דם חזיר למה לפי שבחרו בדרכיה׳ הרעים׳ ורמ׳ פי׳ גם המה׳ הם חפיצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליהם וכן דרך לשון עברית לומר ב׳ במין זה אבל זה כמו גם בחור גם בתולה גם לי גם לך׃ בתעלוליהם׳ בהשחתת מעשיהם וכן ובעלילותם הנשחתות והדומים להם ענינם מעשה הרע והשחתה׃ ומגורתם׳ מה שהם יראים ממנו והוא החרב׃ יען

לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי
וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר
לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ: שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה
הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם
שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד
יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ:
קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה
מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו: בְּטֶרֶם תָּחִיל
יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה
זָכָר: מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה
הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי
פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת
־בָּנֶיהָ: הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד
יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי
אָמַר אֱלֹהָיִךְ: שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם
וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ
מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ: לְמַעַן
תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן
תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ:

כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה
הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם
וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־
צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ:
כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי
אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ: וּרְאִיתֶם
וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא
תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו
וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו:

כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ
יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב
בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ:
כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־
כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה:

הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים
אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי
בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו
יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה:
וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה
לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת
וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי: וְשַׂמְתִּי
בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים
אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי
קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים
אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־
רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי
בַּגּוֹיִם: וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־
אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיהוָה
בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים
וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל־הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם
אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה:
וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח
לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה:
כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים
וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה
עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד
זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם:
וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת
בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת
לְפָנַי אָמַר יְהוָה:
וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים
הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת
וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־
בָּשָׂר:

יען קראתי׳ שמעו שמוע ושובו אלי: החרדים אל דברו אמרו אחיכם׳ פושעי ישראל
הנזכרים למעלה: מנדיכם׳ מרחיקי׳ אתכם בעבור שאתם חרדים לדבר ה׳ והם
אומרי׳ למען שמי יכבד ה׳׳ כלומ׳ כבד הוא עליכו במצותיו אשר זכו כמו ולא ככבל
עליך׳ הם אמרו זה בעבור ה׳ אבל הוא האל יהיה נראה ונגלה בשמחתכם
שתשמחו בישועתו והם
יבשו׳ ומתי יהיה זה
כאשר יהיה: קול שאון
מעיר׳ אז לימו׳ המשיח
יצא קול שאון מעיר י׳
ירושלם על גוג ומגוג:
בטרם׳ ר״ל כי פתאום
תבוא הישועה לישרא׳׳
והמשיל ירושלם לאם
וישראל לבנים כלומר
יתקבצו בניה לתוכה
אשר היתה שוממ׳ מהם
והרי הוא כאלו ילדתן
עכשיו׳ ואמ׳ זכר כי הוא
טוב וחזק מן הנקב׳ ובנ
ישמחו יולדין יותר מן
הנקבה׳ והנה אמר
בטרם תחיל ילדה׳ ואמ׳
אחר כן היוחל׳ ואמ׳ כי
חלה׳ הטעם כי הישוע׳
תבא להם פתאום כמו
אם תלד הנקבה בטרם
יבא חבלה אבל קודם
שתשלם הישועה תהיה
להם מעט זמן כמו חבלי
יולדה כלם אבי׳ כמעט
רגע על יעבור זעם:
והמליטה׳ הלידה
כאמרה בזה הלשון וכן
שמה קננה קפו׳ ואגמון
ותמלט: האני אשביר׳
אחר שהמשיל ציון לאם׳
יולדת אמר האני אשבי׳
ולא אוליד כלו׳ אם אבי׳
האשה על המשבר ולא
אולי׳ אותה זה לא יתכן
׳ כן אם אביא ציון על
המשבר במלחמת גוג
ומגוג באמת אולי׳ אותה
והליד׳ הוא הישוע׳: אם
אני המוליד ועצרתי׳
אני הוא המוליד ארצות
האנ׳ על הזמן ההוא ואז
אעצור אותם מלדת כי
הגדולה והכבוד יהיו
לישראל לבדם: שמחו׳
כל אוהביה׳ בגלות על
דרך כי רצו עבדיך את אבניה ואז בקבוץ גליות תשמחו בה ותשישו בתוכה:
למען׳ התאבלתם עליה למען שתראו בשמחתה ותינקו ושבעתם משוד תנחומי׳
כי ידעתם כי זה יהיה גמולכם: משוד׳ כמו ושוד מלכים תינקי והוא כמו של
בפתח והוא על דרך משל רוצה לומר תענוג: תמצו׳ ענין מציצה: מזיז׳ עניננ
לפי מקומו כמו זיו ויונתן תרגם מחמר יקריה: כנהר שלום׳ שלום הגוי׳ שיבאו
מכל פאה לשאול שלומם ומביאים להם מנחה׳ ומה שאמר כנחל שוטף לא שיגיע
כמו הנחל שוטף אלא כמו שהנחל השוטף יבא במרוצה כן יבא להם כבודם
במרוצה: וינקתם׳ על דרך משל כמו שיונק התינוק החלב מאין עמל כן תאכלו
כבוד הגויי׳ שלא יגעתם בו׳ ואחר שהמשיל אותם לתינוק ביניקה המשיל אותם
ג״כ לינוק כמו שנושאת אותו האומנת על זרועיה והיא משעשעת אותו על ברכיה
כן תהיו אתם מנושאים בגוים ומכובדים בכל מיני כבוד וגדולה: תשעשעו׳
תהיו משועשעים כדרך שמשעשעין את התינוק: כאיש אשר אמו תנחמנו׳ מה
שזכר האם ולא האב לפי שהאשה משתדלת בדברים יותר מן האיש: כדשא
תפרחנה׳ הפך ורוח נכאה תיבש גרם כי כמו שהדאגה והיגון יבשו עצמותיכם
בגלות כן השמחה והששון יפריחו עצמותיכם: ונודעה יד ה׳׳ בעשותו נקמותיו
נוראות ידעו עבדיו את כח גבורת ידו: את עבדיו׳ עם עבדיו: מרכבותיו׳
גזרותיו היורדות מן השמים: להשיב בחמה אפו׳ שלא היה עדין גדול על
כל גוים עתה ישיבנו בחימה׳ וחימה גדולה מאף כי חימה לשון חמום כי
כשיתחמם בעל הכעס יהיה כעסו גדול ויש מפרשים להשיב׳ להבעיר מן
שביב אש: כי באש ה׳ נשפט׳ לשון ויכוח הוא: המתקדשים׳ מראים
עצמם כקדושים: וכן המטהרים והם הישמעאלים שהם מטהרים נופשם
ורוחצים עצמם תמיד והם טמאים במעשיהם הרעים: אל הגנות׳ בברכות
המים אשר בגנות: אחר אחד בתוך׳ אחר אחת האשרות בתוך הגן:
ואנכי מעשיהם׳
אנכי אהיה עם מעשיה׳
ומחשבותיהם של אלה
הגוים המתקדשים כ
כלומר אני אסבב
שיבאו כל הגוים עם גוג
ומגוג כדי שיראו את
כבודי שאכבד בהם
כמו שאמר ביחזקאל
ונתתי חחים בלחייך
וגומר: ושמתי בהם
אות׳ זהו שאמר
בזכריה ועיניו תמקנה
בחוריהן׳ ואלה שלא
בגוים יהיו עדות על
המעשה הגדול שעשה
ה׳ במחנה גוג ומגוג:
ושלחתי מהם פליטים׳
כי האל יתירם להגיד
כבודו בגוים שלא באו
לירושלם: והביאו׳
ישראל שהיו נשארים
באיים הרחוקים שלא
עלו עם אחיהם אותם
הגוים אשר הם בתוכם
כשישמעו זה הפלא
הגדול שעשה ה׳ ב
במחנה גוג ומגוג
יביאו ישראל בסוסים
וברכב מנחה לה׳ ו
ויביאו אותם מלובשים
בגדי תפארת ורוכבים
בסוסים כמו שמביאים
ישראל את המנחה ב
בכלי טהור כן יביאו
את ישראל בבגדים
טהורים ונאים׳
ופירוש בצבים׳ כמו
שש עגלות צב שתרגומו
כד׳ מחפיין: ובכרכרו׳׳
הם הגמלים או שאר
בהמה שהם קלים
בהליכתם על שמרוב
מרוצתם ידמה שהם
מרקדים לפיכך נקראו
כרכרות כמו ודוד מ
מכרכר: על הר קדשי׳
כמו אל: וגם מהם׳ אפילו מאותם שהיו משוקעים בגוים באיים הרחוקים
ולא עלו עם אחיהם מן הגולה ואפשר ששכנו קצת מן הדת אף על פי כן מהם
אקח לכהנים ללוים אותם שהיו כבר ממשפחות כהונה ולויה: כי כאשר
השמים החדשים׳ קראם חדשים כי הם עומדים בחדושם ולא יבלו וכן הארץ
עומדת בחדושה לא תבלה׳ ופירוש לפני׳ כי אני סבת קיומם ועמידתם׳
ופירוש אשר אני עושה שאני מעמידם בחדושם: והיה מדי חדש בחדשו׳
כמו מחדש לחדש׳ ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק׳ וזכר שני
זמנים הקרובים לקרובים והרחוקים לרחוקים לפי רחוק הארצות וקרבתם
לירושלם: כל בשר׳ רוצה לומר כל בני אדם ואפילו שאר העמים:
ויצאו וראו׳ אותם הגוים שיבאו להשתחוות מחדש לחדש או משבת לשבת
יצאו חוץ מירושלם לעמק יהושפט לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג: והיו
דראון לכל בשר׳ לאותם שבאים להשתחוות לה׳ כמו שאמר יבא כל בשר
להשתחוות לפני׳ וכשיבאו ויראו בהם משפט הנגזר להם ויראו פגריהם מלאים
תולעים אוכלים אותם והאש הבוער בהם יעלה באשם באפם ויהיה מאוס להם׳
ומלת דראון ענין מאוס וכן לדראון עולם והרי הוא כמו די ראון שכל הרואה דבר
כמאס קץ לראותו ואומר די׳ ועיקר מלת דראון היא תולעת מלשון רבותינו ז״ל
הדרא והככה שבתבואה כנ״ך מפני שאין להם לחה:

השלמת הפטרת ׳ בש וראש ידש:

הפטרה ליום ראשון של פסח׳ ויאמר

ויאמר יהושע׳ התקדשו תהיו מזומנים לעבור: מחר׳ בעברכם את הירדן: כי כאשר הייתי עם משה׳ כי כמו שבקעתי הים לפני משה כן אבקע הירדן לפניך ובזה ידעו כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה:

הפטרה ליום ראשון של פסח ביהושע בסי׳ נ׳ וה׳:

ויאמר יהושע אל־העם התקדשו כי מחר יעשה יהוה בקרבכם נפלאות: ויאמר יהושע אל־הכהנים לאמר שאו את־ארון הברית ועברו לפני העם וישאו את־ארון הברית וילכו לפני העם: ויאמר יהוה אל־יהושע היום הזה אחל גדלך בעיני כל־ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם־משה אהיה עמך:

בעת ההיא אמר יהוה אל־יהושע עשה לך חרבות צרים ושוב מל את־בני־ישראל שנית: ויעש־לו יהושע חרבות צרים וימל את־בני־ישראל אל־גבעת הערלות: וזה הדבר אשר־מל יהושע כל־העם היצא ממצרים הזכרים כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים: כי־מלים היו כל־העם היצאים וכל־העם הילדים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא־מלו: כי ארבעים שנה הלכו בני־ישראל במדבר עד־תם כל־הגוי אנשי המלחמה היצאים ממצרים אשר לא־שמעו בקול יהוה אשר נשבע יהוה להם לבלתי הראותם את־הארץ אשר נשבע יהוה לאבותם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש: ואת־בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע כי־ערלים היו כי לא־מלו אותם בדרך: ויהי כאשר־תמו כל־הגוי להמול וישבו תחתם במחנה עד־חיותם: ויאמר יהוה אל־יהושע היום גלותי את־חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם־המקום ההוא גלגל עד היום הזה: ויחנו בני־ישראל בגלגל ויעשו את־הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בערבות יריחו: ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה: וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא־היה עוד לבני ישראל מן ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא: ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה־איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם־לצרינו: ויאמר לא כי אני שר־צבא יהוה עתה באתי ויפול יהושע אל־פניו ארצה וישתחו ויאמר לו מה אדני מדבר אל־עבדו: ויאמר שר־צבא יהוה אל־יהושע של־נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא ויעש יהושע כן: ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא: ויהי יהוה את־יהושע ויהי שמעו בכל־הארץ:

הפטרה ליום שני של פסח במלכים ב׳ בסימן כ״ג:

וישלח המלך ויאספו אליו כל־זקני יהודה וירושלם: ויעל המלך בית־יהוה וכל־איש יהודה וכל־ישבי ירושלים אתו והכהנים והנביאים וכל־העם למקטן ועד־גדול ויקרא באזניהם את־כל־דברי ספר הברית הנמצא בבית יהוה: ויעמד המלך על־העמוד ויכרת את־הברית לפני יהוה ללכת אחר יהוה ולשמר מצותיו ואת־עדותיו ואת־חקתיו בכל־לב ובכל־נפש להקים את־דברי הברית הזאת הכתבים על־הספר הזה ויעמד כל־העם בברית: ויצו המלך את־חלקיהו הכהן הגדול ואת־כהני המשנה ואת־שמרי הסף להוציא מהיכל

בעת ההיא׳ בעוד שהיה בגלגל: חרבות צורי׳ כתרגומו אזמלין חריפין איזמלים חדים: שנית׳ חזור פעם אחר פעם במחנה למול ׳ ולנותם למולי׳ ובאמרו ושוב מול אינו אומ׳ פעם ושתים לבד אלא כמה פעמי׳ עד שיגמר הדבר וכן כשיל שונה באולתו אינו פעם ושתי׳ לבד אלא כמה פעמים׳ ויש מרבותינו ז״ל שאמרו כי אמר שנית על הפריעה כי לא נתנה פריעת מ מילה לאברהם אבינו ונראה לדברים אלו ואמרו כי שנית רוצה לומר על ציון המעכבין את המילה שיחזור עליהם שנית: אל גבעת הערלות ׳ כמו בגבעת׳ ונקראת גבעת הערלות על שם המאורע שנעשה כיון גבעה: וזה הדבר אשר מל יהושע׳ וזה הדבר שבעבירו מל יהושע כי כל העם הילודי׳ במדבר לא מלו אותם לפיכך נצטוה יהושע למולם׳ ורש״י פי׳ וזה הדבר׳ על ידי דיבו׳ מל אותם אמר להם שבורי׳ אתם לירש את הארץ ערלי׳ לא כך נאמר לאברהם ואתה את בריתי תשמר וגו׳ ונתתי לך ולזרע׳ אחריך את ארץ מגוריך: כל אנשי המלחמ׳׳ ר״ל מבן עשרים שנה ומעלה ואותם שמתו היו מולים וזהו שאמר כי מולים היו והטעם להודיע כי זה שלא מלו לא בעבור שנשתכחה מהם מצות מילה במצרים או ה התרשלו עליה כי מולים היו כל העם היוצאים׳ והנה אותם שהיו מבן עשרי׳ שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרים שנה ומטה נשארו מולי׳ ולא הוצרך יהושע למול אלא הילודים במדבר שלא היו יכולין למול בדרך׳ ופי׳ לא מלו׳ לא מלו אותם כי הוא פעל יוצא: הקים׳ אשר הקים וכן לעם עליה׳ בענו זה עם ה׳ לי: תחתם׳ במקומ׳ כמו שבו איש תחתיו: חיותם׳ הרפאם כמו ויחיו על השחין ויחי: גלותי׳ הסירותי כמו גל מעלי חרפה׳ ויגל את האבן: חרפת מצרים׳ לפי שיצאו האבות ממצרים והיו הבנים ערלים כמו המצריים והערלה חרפה כמו שנ׳ חרפה היא לנו: ויאכלו מעבור הארץ׳ מהישן אכלו כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר בששה עשר בניסן ואפי׳ למצות מצה אסור מן החדש שאין מצות עשה דוחה את לא תעשה שאף אכ׳ היתה כתובה בלה׳ ומלת מעבור מוכיח שהוא מן הישן כי נקרא עבור הדגן שהוא משנה שעברה ושנה הבאה נקרא תבואה: ממחרת הפסח׳ הוא ליל ט״ו בניסן ויומו כי הפסח קרב בי״ד ומחרתו הוא יום ט״ו: וישבת המן ממחרת׳ מאותו מחרת שזכר מאותו היום פסק המן כי לא היו צריכים שהרי אכלו מעבור הארץ בט״ו בניסן ולמחרת שהוא י״ו בניסן אחר שהקריבו בו ה העומר והותרו בחדש מצאו הרבה מן החדש לאכל וזהו שאמר ויאכלו מתבואת וגו׳: ולא היה עוד לבני ישראל מן׳ לפיכך ויאכלו מעבור הארץ אם היה להם מן לא היו אוכלין מן ה התבואה שהמן היה נוח להם׳ משל אומר לתינוק מפני מה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חטין לכך נאמר לא היה עוד וגו׳: בהיות יהושע ביריחו׳ בגבול יריחו ומכאן שמכו רבותינו ז״ל ש שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר ואמר בהיות יהושע ביריחו: וחרבו שלופה בידו׳ כדמו׳ גבור מכנה והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו וגו׳: ויאמר לא׳ כלומר איני כמו שאתה סבור איש בא להלחם אבל אני מלאך ה׳: עתה באתי׳ בעת שראיתני מה שאין כן בכם׳ ודש וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא׳ ויש כודרש כי בא להפקיד על בטול תורה ועל שבטלו היום שעבר תמיד של בין ה הערבים אמר לו יהושע על איזה מהם באת אמ׳ לו עתה באתי כלומ׳ על בטול תורה שאתם בטלים עתה מיד וילן יהושע בתוך העמק שלן בעומקה של הלכה: אל פניו׳ כמו על וכן אל ההרי׳ לא אכל: סוגרת ומסוגרת׳ סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העי׳ ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה ופירושו בסופו אין יוצא ואין בא או כפל סוגרת ומסוגרת לרב השגירם וכן תרגו׳ יונתן אחידא בדשין דפרזלא ומתקפ׳ בעברין דנחש:

הפטרה ליום שני של פסח׳

וישלח המלך׳ ויעמוד המלך על העמוד׳ ידמה שבנו שם עמוד והיה בו המלך בעת קראו את התור׳ כמו שכתו׳ בפרש׳ הקהל: עדותיו׳ בהכעת הוי״ו: ויעמד כל העם בברית׳ עמדו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית וכן היעמוד לבך אם תחזקנה ידיך׳ ותי׳ וקבילו כל עמא עליהון קיימא: ואת כהני המשנה׳ שהיו שניים לכהן גדול וכת״י וית סגן כהניא: שומרי הסף׳ אמרכלים הממונים על כל צרכי הבית ומפתחות העזרה בידם:

בשלמות

בשדמות קדרון · במישור קדרון : ונשא את עפרם בית אל · כי שם היה עיקר העז שהיה שם העגל וטמא אותו המקום ונשא עפר שריפת הבעל והאשירה שם : הכמרים · האנשים העובדים לפני הבעל והם היו לובשים שחורים לפיכ׳ נקראו כמרים מענין עורנו כתנור נכמרו ואומ׳ כי הכמרי׳ האלה נתנו אותם מלכי יהודה לזו העבודה ויאשיהו בטל העז : ויקטר בבמו׳ · ואותן שקטרו בבמות בערי יהודה · ויקטר כל א׳ וא׳ מהם : ומסבי · כמו ובמסיבי : על קבר בני העם · העם שהיו עובדים להם בחייהם השליך עפר השריפ׳ על קבריהם לבזיונם כלומ׳ ראו מה שהייתם עובדי׳ בחייכם כדי שיוסרו החיי׳ : את בתי הקדשי׳ · ת׳ ית בתי הקלים טעוותא : בתי׳ לאשרה · יריעות היו אורגו׳ שם והיריעות היו בתים ל לאשרה כמו בתי׳ לבדי׳ : ויבא את כל הכהנים · אלה הכהנים היו מזרע אהרן והביא אותם לירושלם והחזירם ב בתשובה : ויטמא · שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק הע״ז מלב העם : אש׳ על שמא׳ איש בשער העיר · כלומ׳ איש הבא בשער העיר היתה זאת הבהמה לשמאו : לא יעלו הכהני׳ · הכהני׳ שקטרו בבמו׳ לע״ז לא יעלו עוד לשרת ע מזבח ה׳ : כי אם אכלו מצות · כלומר כי אם בדבר זה לא יצאו מ מ׳ אנשים המותרין לאכול בקדשי׳ הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלי׳ אבל לא מקריבי׳ : אכלו מצות · מנחות שהיו נאפות מצות והוא הדין לכל הקדשים : תרפי׳ · צלמים שמדברי׳ ע׳ כשפים : אשר שב אל ה׳ · שחרד לדברי תורה ועשה ככל הכתוב בה ויש מחלוקת בדברי רז״ל מהם אמרו כי יאשיהו חטא אלא שעשה תשוב׳ ומהם אמרו שלא חטא שא מה אני מקיים אשר שב אל ה׳ שכל דין שדן מבן שמנה ועד י״ח ה החזירו להם שמא תאמ׳ כשל מנה ונתן לזה ת״ל ובכל מאודו שהחזיר להם משלו :

יְהוָה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים הָעֲשׂוּיִם לַבַּעַל וְלָאֲשֵׁרָה וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם וַיִּשְׂרְפֵם מִחוּץ לִירוּשָׁלַםִ בְּשַׁדְמוֹת קִדְרוֹן וְנָשָׂא אֶת־עֲפָרָם בֵּית־אֵל׃ וְהִשְׁבִּית אֶת־הַכְּמָרִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי יְהוּדָה וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה וּמְסִבֵּי יְרוּשָׁלָםִ וְאֶת־הַמְקַטְּרִים לַבַּעַל לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וְלַמַּזָּלוֹת וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם׃ וַיֹּצֵא אֶת־הָאֲשֵׁרָה מִבֵּית יְהוָה מִחוּץ לִירוּשָׁלַםִ אֶל־נַחַל קִדְרוֹן וַיִּשְׂרֹף אֹתָהּ בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיָּדֶק לְעָפָר וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־עֲפָרָהּ עַל־קֶבֶר בְּנֵי הָעָם׃ וַיִּתֹּץ אֶת־בָּתֵּי הַקְּדֵשִׁים אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר הַנָּשִׁים אֹרְגוֹת שָׁם בָּתִּים לָאֲשֵׁרָה׃ וַיָּבֵא אֶת־כָּל־הַכֹּהֲנִים מֵעָרֵי יְהוּדָה וַיְטַמֵּא אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר קִטְּרוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים מִגֶּבַע עַד־בְּאֵר שָׁבַע וְנָתַץ אֶת־בָּמוֹת הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר־פֶּתַח שַׁעַר יְהוֹשֻׁעַ שַׂר־הָעִיר אֲשֶׁר־עַל־שְׂמֹאול אִישׁ בְּשַׁעַר הָעִיר׃ אַךְ לֹא יַעֲלוּ כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֶל־מִזְבַּח יְהוָה בִּירוּשָׁלָםִ כִּי אִם־אָכְלוּ מַצּוֹת בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר עֲשׂוּ פֶסַח לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּכָּתוּב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה׃ כִּי לֹא נַעֲשָׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִימֵי הַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר שָׁפְטוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְכֹל יְמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כִּי אִם־בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה לַיהוָה בִּירוּשָׁלָםִ׃ וְגַם אֶת־הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִים וְאֶת־הַתְּרָפִים וְאֶת־הַגִּלֻּלִים וְאֵת כָּל־הַשִּׁקֻּצִים אֲשֶׁר נִרְאוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַםִ בִּעֵר יֹאשִׁיָּהוּ לְמַעַן הָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַכְּתֻבִים עַל־הַסֵּפֶר אֲשֶׁר מָצָא חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן בֵּית יְהוָה׃ וְכָמֹהוּ לֹא־הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁב אֶל־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ וּבְכָל־נַפְשׁוֹ וּבְכָל־מְאֹדוֹ כְּכֹל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא־קָם כָּמֹהוּ׃

חסלת הפטרת יום שני של פסח :

לשבת בחול המועד של פסח ביחזקאל בסימן ל״ז :

הפטורת לשבת וחול המועד של פסח ·

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיּוֹצִאֵנִי בְרוּחַ יְהוָה וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת׃ וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם סָבִיב סָבִיב וְהִנֵּה רַבּוֹת מְאֹד עַל־פְּנֵי הַבִּקְעָה וְהִנֵּה יְבֵשׁוֹת מְאֹד׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה יָדָעְתָּ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא עַל־הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם׃ וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּדִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וְנִבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי וַיְהִי־קוֹל כְּהִנָּבְאִי וְהִנֵּה־רַעַשׁ וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל־עַצְמוֹ׃ וְרָאִיתִי וְהִנֵּה־עֲלֵיהֶם גִּדִים וּבָשָׂר עָלָה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר מִלְמָעְלָה וְרוּחַ אֵין בָּהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא אֶל־הָרוּחַ הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֶל־הָרוּחַ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ׃ וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי וַתָּבוֹא בָהֶם הָרוּחַ וַיִּחְיוּ וַיַּעַמְדוּ עַל־רַגְלֵיהֶם חַיִל גָּדוֹל מְאֹד מְאֹד׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה הִנֵּה אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ׃ לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֲנִי

כה עוד זאת אדרש · עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם : כצאן אדם · אדם הם ישראל שהם נקראו׳ אדם יהיו רבי׳ כצאן · כצאן קדשים · ופי׳ אחר כן כצאן ירושלם במועדי׳ ואלה הם הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלם שלש פעמים בשנה שהיו רבי׳ : היתה עלי יד ה׳ · כל יד ה׳ שנכבוא׳ לשון כפיה הוא שהיתה הרוח כופה אותו לילך כמשתנע ע מקו׳ שהרוח חפץ : ויניחני · כתרגומו ואשריני ענין מנוחה : והיא מלאה עצמות · ת׳ גרמי אנשא וזה נבין הזה הרא׳ לו הקב״ה למשל כי בני ישרא׳ יצאו מהגלות שהם בו והם בו כעצמות היבשות על דרך משל או הראה לו זה להראות לו שעתיד להחיות מתי ישרא׳ בעת ישועה כדי שיראו גם הם בישוע׳ : והעבירני · כל זה במראה הנבואה : עליהם סביב סביב · כדי שיראה אותם כלם · ורש״פ כי לא הכניסו לתוך הבקע׳ לפי שהיה כהן : התחיינה · הנראה בעיניך שיוכלו להחיות : מביא בכם רוח · אחר הבשר והעו׳ והגידים כמו שאמר הפסו׳ האחר על הסדר : ונתתי עליכם גידים · ובספר איוב הוא אומר עור ובשר תלבישני תחלה ואח׳ כך ובעצמו׳ וגידים תסוככני אלא למה היו אלו דומים ל לאדם שפושט וחוזר ולובש שמה שפשט א אחרון לובש ראשו׳ אבל בתחלת בריית הוולד עור ובשר תחלה ואחר כך עצמות וגידים : וקרמתי · לשון קרום : ויהי קול · והנה רעש העצמות שהיו טופחין זה לזה : ותקרבו · העצמות שכבר נפרדו איש מעל אחיו לאורך הזמן היו קופצין ו ומתקרבין כל אחד וא׳ למקום חבורו ואמר ותקרבו לשון נקבה בסימן אחד לבד כי על הרוב יאמ׳ בשני סימנין ותקרבנה וכמהו ו ואלמנותיך עלי תבטחו : עצם אל עצמו · רוצה לומר עצם אל עצם ה הראוי להדבק בו כפי היצירה : ובשר עלה · פירוש עלה על הגידים כי הגידים הם בתוך הבשר : מארבע רוחות · כל מקו׳ שהלכו בשמותיהם לשוט ל לארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבאו : ופחי · שרשו נפח מענין ויפח באפיו נשמת חיי׳ : בהרוגים האלה · אינו אומר הרוגי הרב אלא רוצה לומר במתים : העצמות האלה בני ישראל המה · אמר זה שהראתי בעצמות האלה כן יחיו כל בית ישרא׳ שמתו בזמן הגלו׳ שאלך זה כמה והרי הם כאלו הם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו ולא נראה בישועת ישראל אשר תהיה בזמן הישועה ואך כאיה אלף שנים או יותר נגזרנו לנו לעצמינו : לכן הנבא · מחלוקת יש בדברי רז״ל מהם אמרו כי בא״ל יעלו המתים מקברותיהם ומהם אמרו מקברותיהם יעלו לא״י בגלגול ודרך מחילו׳ והפסוק הזה מוכיח כי בא״ל יחיו כמו מתי א״י שהרי אמר פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם ואחר כך והבאתי אתכם אל אדמת ישראל :

ונתתי רוחי בכם ׳ זהו רוח השכל כי כיון שאמר והעלותי אתכ׳ הרי רוח חיים כי לא יתנועע האדם בלא רוח חיים א״כ מה שאמר אח״כ ונתתי רוחי בכם על רוח השכל אמר והבטיחם שיתן בהם דעה ובינה והשכל : וחייתם ׳ הבטיחם שיחיו ימים רבים : והנחתי אתכם על אדמתכם ׳ הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד : ולבני ישראל חברו ׳ שבט בנימין שהיה עם שבט יהודה לעולם גם לאחר שנחלקה המלכות : ליוסף עץ אפרים ׳ לפי שבעת שנחלקה המלכו׳ היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטים על שם אפרים : והיו לאחדים ׳ אני אחברם לשני העצי׳ שיהא עץ אחד בידך סימן למלכות ישראל שנחלק׳ שתהיה אחת :

פֹּתֵחַ אֶת־קִבְרוֹתֵיכֶם וְהַעֲלֵיתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּפִתְחִי אֶת־קִבְרוֹתֵיכֶם וּבְהַעֲלוֹתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי׃ וְנָתַתִּי רוּחִי בָכֶם וִחְיִיתֶם וְהִנַּחְתִּי אֶתְכֶם עַל־אַדְמַתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי נְאֻם־יְהוָה׃

ויום מוסיפין

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵירָו (חביריו ק׳) וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵירָו (חביריו ק׳)׃ וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ׃

הפטרת יום ז׳ של פסח וידבר דוד ליי׳ בשמואל ב׳ בסימן כ״ב : ותמצאנה בהפטרת האזינו בדף כ״ה :

ליום שמיני של פסח בישעיה י׳

הפטרת יום שמיני של פסח :

עוד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בַּית־צִיּוֹן (כת׳ ק׳) גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם׃ הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃ וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה׃ וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃ וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃ וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם׃ וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן׃ וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר פָּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ הָדָה׃ לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׃

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת־שְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם׃ וְנָשָׂא נֵס לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא־יְקַנֵּא אֶת־יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא־יָצֹר אֶת־אֶפְרָיִם׃ וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו יָבֹזּוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם׃ וְהֶחֱרִים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יַם־מִצְרַיִם וְהֵנִיף יָדוֹ עַל־הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים׃ וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי׃ הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי־עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃ וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ׃ זַמְּרוּ יְהוָה כִּי־גֵאוּת עָשָׂה מְיֻדַּעַת (מודעת ק׳) זֹאת בְּכָל־

עוד היום בנוב לעמוד ׳ דרך הדרש כי בזו׳ אחד הלך כל המסעות ה׳ הנזכרים ודחק עצמו שיהי׳ באותו היום בנוב כי משם יראה ירושלם וכיון שרא׳ אותה משם ינופף ידו על ירושלם כאדם המבזה הדבר אמר אין זו נחשבת בעיני כי כמה עיירות בצורות ממנה כבשתי : הר בת ציון ׳ להר בת ציון : מסעף ׳ פי׳ כורת את הפארות : במערצ׳ פירו׳ ביד חזקה יערצם וישברם : ורמי הקומה ׳ כלו׳ העצים רמי הקומה יהיו גדועים והוא משל על השרים הגדולי׳ שהיו עמו : ונקף ׳ הוא ענין כריתה : סבכי ׳ משל על השרים הגדולים שבאו בעצה אחת עם סנחרי׳ והסתבכו זה עם זה ב בעצה אחת כמו ענפי העצים המסתבכים זה עם זה : והלבנון ׳ שוכי יערו הן מרכבות חיילותיו : באדיר יפול ׳ על ידי מלאך יפלו : ויצא חטר ׳ סיף פרשה זו שהיא עתידה לימות המשיח להבטחה ש שהיתה בימי חזקיהו

אמר אל תתמהו על פלא גדול כזה שיעשה בימי חזקיהו במפלת סנח׳ אשור ברגע אחד כי עוד יעשה לישראל פלא גדול מזה בימות המשיח : חוטר ׳ שבט מלוכה : ונצר ׳ לשון יונק אילן : מגזע ׳ אמר הנצר׳ כי משרשי ישי ומגזעו יצא עוד חטר נצר ויהיה עוד מלך על ישראל כבתחילה ויותר ממה שהיה : ונחה עליו רוח ה׳ ׳ כי מה׳ יהי׳ כל זה ׳ אמ׳ בתחלה רוח ואחר כך פיר׳ רוח חכמ׳ וגו׳ : והריחו ביראת ה׳ ׳ לפי שהריח היא הרגש׳ קלה אמ׳ והריחו וגו׳ כלומר במעט הרגשה ירגיש בני אדם הטובים והרעי׳ : לא למראה עיניו ישפו׳ ׳ כי בחכמת הב״ה בקרבו ידע ויבין מי ז זכאי ומי חייב : ושפט בצדק דלים ׳ אמר דלי׳ וענוי ארץ אעפי שהוא ישפוט כל אדם בצדק דלים ועשירי׳ לפי שדרך העול להדר פני הגדולי׳ והעשירים אומר כי הוא לא יעשה כן אלא בצדק יקח משפט הדלים מן העשירי׳ ויוכיח החזקים במישור בעבו׳ ענוי ארץ שלא ינזלום ולא יעשקו׳ בעבור שהם רפים וחלשים : והכה ארץ בשבט פיו ׳ ר״ל רשעי ארץ ׳ ופירו׳ בשבט פיו וברוח שפתיו כי יקללם וימותו כמו שכתו׳ ב בצדיקים ותגזר אומר ויקם לך : והיה צדק ׳ הצדק והאמונה שיחזיק בהם יהיו לו חוזק שלא ימעדו מתניו ׳ והפסוק כפול במלות שונו׳ : וגר זאב ׳ הבטיח את ישרא׳ כי החיות הרעו׳ לא יזיקו בכל א״י זהו שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי והטע׳ כי מלא׳ הארץ דעה את ה׳ וביון שהם טובי׳ ושמרו דרך ה׳ לא תשלוט בהם חיה רעה ולא בבהמתם כמו שהבטיח על ידי מרע״ה והשבתי חיה רעה מן הארץ ואפי׳ אם יעברו בא״י לא יזיקו : ומריא ׳ שור פטם : ואריה כבקר יאכל תבן ׳ כשו יאכל תבן כמו הבקר שלא יטריף בשר הבהמ׳ בא״י אם לא ימצאנה נבלה : ושעשע ׳ ושיחק : על חר פתן ׳ על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו ׳ פתן נחש ׳ : מאור׳ ׳ כמו אור ונקר׳ כן לפי שממנו נכנס האורה למקו׳ שהנחש בו והפסו׳ כפול במלות שונו׳ : גמול ׳ תינוק הגמול משדי אמו : הדה ׳ כמו ידה ׳ ר״ל שלח ידו וזכר פתן וצפעוני לפי שאם הרעי׳ שבמיני נחש ואעפ״כ לא יזיקו כ״ש שאר הנחשים : דעה את יי׳ ׳ לדעת את יי׳ : כמים לים מכסים ׳ מקום המים נקרא ים המים ממלאי׳ אותו המקום עד שמכסי׳ אותו שלא יראה קרקע הים : והיה שרש ישי ׳ פי׳ היוצא משרש ישי וכן ת׳ בר בריה דישי : אשר עומד ׳ פי׳ אשר יהיה עומד ביום ההוא שהוא יום קבוץ גליות ויהיה הוא לכל העמים כמו הנס בחיל שילכו אחר נושא הנס כל החיל ׳ כן ידרשו כל הגוי׳ אל המשיח וילכו אחריו לעשות מה שיצוה לפי׳ יהיה במנוח׳ ובכבוד כי כל הגוי׳ יכבדוהו ויעבדוהו : שנית ׳ כמו שקבלם ממצרי׳ שהיתה גאולתם ברור׳ מאין שעבוד אבל גאולת בית שני אינה מן המנין שהרי משועבדי׳ היו לכורש : שאר עמו אשר ישאר ׳ לפי שרבי׳ מאם מלו בגלו׳ לפי׳ אמר שאר עמו וגו׳ : ונשא נס לגוי׳ כשו הב״ה ידים כם לגוי׳ שיחרדו לבוא אל מקום הנס כן ישלחו ביום ההו׳ כל הגוים את ישרא׳ אשר בארצ׳ שילכו להם בכבו׳ : וסרה ׳ כשיקבצו בני ישרא׳ בארצם תסור הקנאה שהיתה ביניהם בגלות׳ מארצם שהיתה בהם חלוק מלכיו׳ מקנאתם במלכות בית דוד : וצוררי יהודה יכרתו ׳ כי מקדם היו ביהוד׳ צוררים לאפרים ואם יכרתו ר״ל שלא יהיו : ואפרים ׳ ר״ל כל ישרא׳ לבד מיהוד׳ ׳ והפסוק כפול במלות שונות : ועפו ׳ ענין עופפות ׳ ואמר בלשון עופפו׳ למהירות תנועתם אל מקום פלשתים להכותם ולבזוז אותם : משלוח ידם ׳ שישלחו בהם ישרא׳ ידיהם לכל אשר ירצו : משמעתם ׳ שיהיו נשמעים לכל אשר יצוו אותם : והחרים ׳ ענין כריתה וגזרה : את לשון ים מצרי׳ ׳ הוא נהר מצרים הנקרא שיחור ׳ ויובא ברצון הא׳ שיעור דרך שיעברו בו גאולי׳ : על הנהר ׳ הוא נהר פרת וכן ת׳ : בעים רוחו ׳ בחוזק רוחו שיוליך על הנהר וייבשהו ׳ ומלת עים תתפרש לפי הענין ואין לה חבר במקר׳ : והכהו ׳ ברוח עזה לשבעה נחלי׳ ויהיה דרך בין נחל לנחל לעבור בו שבע גלוי׳ האמורו׳ למעלה מאשור וממצרים וגו׳ : ומאיי הים ׳ איכו מאותו נד : והדריך ׳ הא׳ ידריך העוברים באותם הדרכים בנעלים שתהיה הדרך חרבה כשו לא היה שם מים ויעברו בהם בנעליהם ברגליהם : והיתה מסילה ׳ בתוך הימים לשאר עמו ואם לשאר פירשנוהו ׳ ואם מאשור לפי שהיא דרך ישרה לעבור בנהר פרת אל א׳ : כי אנפת בי ׳ פי׳

פי' לפי שאנפת בי והגליתני ועתה שב אפך ונחמתני׳ לפיכ' צריך אני להודות לך שסב אפך ממני ולא הכחתני בגלות כמו שהייתי חייב לפי עונותי: ושאבתם מים בששון׳ דרך משל כמו השואב מים מן המעיין שלא יפסקו מימיו כי הוא מקור תמידי כן לא תפסוק מהם הברכה והישוע' ויהיו בששון כל ימיהם: ואמרתם׳ זה אל זה דרך זרוז: קראו בשמו׳ כשתתפללו לו׳ וכן ואני אקרא בשם אהי׳ וכתי' צלו בשמיה: עלילותיו׳ מעלליו: גאו' עשה׳ כמ"ש על ים סוף כי גאה גאה׳ וזאת הגאות תהיה מודעת בכל הארץ שיוציא עם ל מבין עמים הרבים והעצומים׳ ומגפת גוג ומגוג ג"כ תהיה מודעת בכל הארץ: צהלי׳ הרימי קולך בשירה ובשבח הש"י כי קדו' ישר' גדול בקרבך כלומ' גדול שמו בקרבך בנפלאות שעשה:

הפטר' ליום ראשון של שבועות׳

ויהי ברביעי׳ הוא חדש תמוז: ואני בתוך הגולה׳ בא הכתוב טרם הידיעה כי אח"כ אמר אל יחזקאל בן בוזי וכן ותראהו את הילד׳ נראה לו במראה הנבואה שהיה עם בני הגול' על נהר כבר הוא שם הנהר כלומר שהיו עומדים על שפת הנהר והוא בתוכה ובאר לו הנבואה וראה אלה המראו' שמספר והולך: מראו' אלהי'׳ ר"ל מראו' גדולות ונפלאו' כי דרך הכתוב כשרוצה להגדיל הדבר סומ' אותו לש"י כמו כהררי אל ארזי אל: ש יחזקאל בן בוזי׳ היה לו לומר אלי וכן ותהי עליו עלי שא שכן דרך המקר' לפעמי' כמו נשי למך וש משה אמר עלה אל י"י׳ ובתרגו' ירושלמי יחזקא' נביא בר ירמיה ונקרא ירמיהו בוזי על שהיו מבזין אותו: ואש מתלקחת׳ פי' מתלקח' בתוך הענן: כעין החשמל׳ מלאך ששמו כך ראיתי מתוך אותה האש: דמו' אדם להנה׳ אף דמות שור ואריה ונשר להנה ונראה לפי שזה אב לכלם קלם ה הנביא את המרכבה בו והוא דמות פרצופו של יעקב אבינו: רגל ישר'׳ רגלין כיונן זה כנגד זה: ונוצצים׳ מעכין כנוץ מתוך זהוריתם דומות כשן יוצאות מהם כנוצות: קלל׳ ממורט

הָאָֽרֶץ׃ צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּֽי־
גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵֽל׃

הפטרה ליום ראשון של שבועות ביחזקאל בסי' א'

וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בָּרְבִיעִי
בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ וַאֲנִי
בְתוֹךְ־הַגּוֹלָה עַל־נְהַר כְּבָר נִפְתְּחוּ
הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִֽים׃
בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית
לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִֽין׃ הָיֹה הָיָה
דְבַר־יְהוָה אֶל־יְחֶזְקֵאל בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן
בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל־נְהַר־כְּבָר וַתְּהִי
עָלָיו שָׁם יַד־יְהוָֽה׃ וָאֵרֶא וְהִנֵּה
רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן־הַצָּפוֹן עָנָן גָּדוֹל
וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ
כְּעֵין הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵֽשׁ׃ וּמִתּוֹכָהּ
דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מַרְאֵיהֶן דְּמוּת
אָדָם לָהֵֽנָּה׃ וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת
וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאַחַת לָהֶֽם׃
וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה וְכַף רַגְלֵיהֶם
כְּכַף רֶגֶל עֵגֶל וְנֹצְצִים כְּעֵין נְחֹשֶׁת
קָלָֽל׃ וִידו אָדָם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם עַל (וידי ק')
אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם
לְאַרְבַּעְתָּֽם׃ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־
אֲחוֹתָהּ כַּנְפֵיהֶם לֹא־יִסַּבּוּ בְלֶכְתָּן
אִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵֽכוּ׃ וּדְמוּת
פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל־הַיָּמִין
לְאַרְבַּעְתָּם וּפְנֵי־שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאול
לְאַרְבַּעְתָּן וּפְנֵי־נֶשֶׁר לְאַרְבַּעְתָּֽן׃
וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם פְּרֻדוֹת מִלְמָעְלָה
לְאִישׁ שְׁתַּיִם חֹבְרוֹת אִישׁ וּשְׁתַּיִם
מְכַסּוֹת אֵת גְּוִיֹתֵיהֶֽנָה׃
וְאִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ אֶל אֲשֶׁר
יִהְיֶה־שָּׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ לֹא
יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּֽן׃ וּדְמוּת הַחַיּוֹת
מַרְאֵיהֶם כְּגַחֲלֵי־אֵשׁ בֹּעֲרוֹת כְּמַרְאֵה
הַלַּפִּדִים הִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת
וְנֹגַהּ לָאֵשׁ וּמִן־הָאֵשׁ יוֹצֵא בָרָֽק׃
וְהַחַיּוֹת רָצוֹא וָשׁוֹב כְּמַרְאֵה הַבָּזָֽק׃
וָאֵרֶא הַחַיּוֹת וְהִנֵּה אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ
אֵצֶל הַחַיּוֹת לְאַרְבַּעַת פָּנָֽיו׃ מַרְאֵה
הָאוֹפַנִּים וּמַעֲשֵׂיהֶם כְּעֵין תַּרְשִׁישׁ
וּדְמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּן וּמַרְאֵיהֶם
וּמַעֲשֵׂיהֶם כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ
הָאוֹפָֽן׃ עַל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶן בְּלֶכְתָּם
יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּֽן׃ וְגַבֵּיהֶן
וְגֹבַהּ לָהֶם וְיִרְאָה לָהֶם וְגַבֹּתָם מְלֵאֹת
עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּֽן׃ וּבְלֶכֶת
הַחַיּוֹת יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבְהִנָּשֵׂא
הַחַיּוֹת מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּֽים׃
עַל אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם הָרוּחַ
לָלֶכֶת יֵלֵכוּ שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת
וְהָאוֹפַנִּים יִנָּשְׂאוּ לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ
הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּֽים׃ בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ
וּבְעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְהִנָּשְׂאָם מֵעַל הָאָרֶץ
יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ
הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּֽים׃ וּדְמוּת עַל־
רָאשֵׁי הַחַיָּה רָקִיעַ כְּעֵין הַקֶּרַח הַנּוֹרָא
נָטוּי עַל־רָאשֵׁיהֶם מִלְמָֽעְלָה׃
וְתַחַת הָרָקִיעַ כַּנְפֵיהֶם יְשָׁרוֹת אִשָּׁה
אֶל־אֲחוֹתָהּ לְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת
לָהֵנָּה וּלְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה
אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶֽם׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל
כַּנְפֵיהֶם כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל־שַׁדַּי
בְּלֶכְתָּם קוֹל הֲמֻלָּה כְּקוֹל מַחֲנֶה
בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶֽן׃
וַיְהִי־קוֹל מֵעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־
רֹאשָׁם בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶֽן׃
וּמִמַּעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם
כְּמַרְאֵה אֶבֶן־סַפִּיר דְּמוּת כִּסֵּא וְעַל
דְּמוּת הַכִּסֵּא דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם
עָלָיו מִלְמָֽעְלָה׃ וָאֵרֶא כְּעֵין
חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה־אֵשׁ בֵּית־לָהּ סָבִיב
מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה וּמִמַּרְאֵה
מָתְנָיו וּלְמַטָּה רָאִיתִי כְּמַרְאֵה־אֵשׁ
וְנֹגַהּ לוֹ סָבִֽיב׃ כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת
אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מ
מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת
כְּבוֹד־יְהוָה וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי
וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּֽר׃ וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ
וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ
כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמֽוֹ׃

הפטרה ליום שני של שבועות בחבקוק בסימן ג'

וַיהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס
מִפָּנָיו כָּל־הָאָֽרֶץ׃

והאשכנזים מתחילין כאן׳

תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא עַל
שִׁגְיֹנֽוֹת׃ יְהוָה שָׁמַעְתִּי
שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים
חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם

אף: על ארבע רבעיהם׳ לארבעה רוחות העולם שהרי יש להם פנים וכנפים לכל רוח: חוברות אשה אל אחותה כנפיה׳ כנפה של זו פרוש' לצד כנפה של זו: לא יסבו בלכתן׳ אם רוצות ללכת לאיזה רוח שירצו אין צריכו' להסב פניה' שהרי יש להם פנים לכל צד לפיכ' איש אל עבר פניו ילכו׳ לצד פניו של אותה הרוח שהם רוצים ללכ' ילכו: היא מתהלכ' בין החיו' המראה הוא מתהלכת בכל החיות: ונוגה לאש׳ יותר מאש שלנו: רצוא ושוב׳ ענין מרוצה ובזק כמו ברק וכתי' כברק: אופן אחד בארץ׳ ברצפת הרקי': לארבעת פניו׳ של כל חיה אז האופן יש לו ארבעה פנים: כעין תרשי׳ כגון אבן טובה ששמה תרשיש: כאשר יהיה׳ אופן קבוע בתוך האופן שתי וערב לפי שהן הולכות לכל עבר פניהם לארבע רוחות צריך שיהא האופן מ מגלגל לארבע רוחותיו: וגביהן׳ וגב יש להם: וגובה להם ויראה להם׳ מאוימים הם לרואה אותם ויש פותרין יראה להם כמור' עומדי': מעל הארץ׳ מעל רצפת הרקיע: שמה הרוח ללכת׳ רוחו של הקב"ה בחיו' ורוח החי' באופני': בלכתם׳ החיות: ילכו׳ האופנים: הנורא׳ פי' נורא בלבנונו וזהרו: לאיש׳ לכל אחד ואחד: כקול שדי׳ חזק ותקיף: קול המולה׳ פי' כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה כשמעת המדברי' רבים כקול מחנה: ותשאני רוח׳ נראה לי במראה הנבואה שנשאתני רוח ושמעתי קול אחרי שהי' אומר ברוך כבוד י"י ממקומו:

הפטרה ליום שני של שבועות׳

ויהוה בהיכל קדשו׳ אעפי שי' בהיכל קדשו והוא השמי': הס מפניו כל הארץ׳ ויראו מפניו כל יושבי ארץ׳ כי הוא המשגיח בהם ורוא' כל מעשיהם׳ כמו שאמר משמים הביט י"י ראה את כל בני האדם: תפלה לחבקוק׳ זאת התפלה נעשתה על דר' שיר משירי תהילים על כן אומר שגיונות׳ כמו שגיון לדוד׳ ויונתן תרגם שגיונות ענין שגגה׳ התפלל שיהיו עונות ישראל כשבים לפניו כשגגה: י"י שמעתי שמעך יראתי׳ שמעתי קול הנבואה אומר שהגלות הארוך שיהיה לישראל לעתיד ויראתי איך יוכל לעמוד כמה שני' בקרב אויביו לפניך ואו' פעלך בקרב שני' חייהו׳ ישראל שהם פעלך כמו שאמר על בני ועל פועל ידי תצוני׳ חייהו׳ חיה אותו בתוך השנים הארוכים האלה שיהיה בגלות שלא יכלה בקרב אויביו: בקרב שני' תודיע׳ בקרב אלה השני' תודיע לבריך שיעלת להם אף גם זאת בהיותם וגו': ברוגז רחם תזכור׳ בזמן הרוגז זכור להם רחמיך׳ והדרש רחם בגימט' אברהם כלומר זכור להם ברית אברהם:

אלוה

תִּזְכּוֹר׃ אֱלוֹהַ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ׃ וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזֹּה׃ לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו׃ עָמַד וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ׃ תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן׃ הֲבִנְהָרִים חָרָה יְהוָֹה אִם בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם־בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה׃ עֶרְיָה תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר סֶלָה נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ׃ רָאוּךָ יָחִילוּ הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יָדֵיהוּ נָשָׂא׃ שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ׃ בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף תָּדוּשׁ גּוֹיִם׃ יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה׃

נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יִסְעֲרוּ לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר׃ דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים׃ שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ׃ כִּי־תְאֵנָה לֹא־תִפְרָח וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים כִּחֵשׁ מַעֲשֵׂה־זַיִת וּשְׁדֵמוֹת לֹא־עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר בָּרְפָתִים׃ וַאֲנִי בַּיהוָֹה אֶעְלוֹזָה אָגִילָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי׃ יְהוִֹה אֲדֹנָי חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל־בָּמוֹתַי יַדְרִכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹתָי׃

הפטרה לתשעה באב בירמיה בסימן ח׳

אָסֹף אֲסִיפֵם נְאֻם־יְהוָֹה אֵין עֲנָבִים בַּגֶּפֶן וְאֵין תְּאֵנִים בַּתְּאֵנָה וְהֶעָלֶה נָבֵל וָאֶתֵּן לָהֶם יַעַבְרוּם׃ עַל־מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים הֵאָסְפוּ וְנָבוֹא אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר וְנִדְּמָה־

אלוה מתימן יבא, עתה ספר הגדולות והנוראות שהראה האל לישראל במדבר תחלה כשנתן להם התורה, וזה אלוה מתימן יבא, כמו שאמר בתורה וזרח משעיר למו כי תימן הוא שעיר, וכן מהר פארן כמו שנאמר הופיע מהר פארן: כסה שמים הודו, זהו הלפידים שראו ביום מתן תורה שהיו מזהירים השמים והארץ, והודו, פירוש הודו והדרו: ותהלתו, זהרו מן כאלו נרו עלי ראשי: ונוגה כאור תהיה, זהו מה שאמר בתורה ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר: קרנים מידו לו, זהו כי קרן עור פני משה, כלומר הזיו ההוא היה מיד האל לו למשה: ושם חביון עזו, כתרגומו שם נגלה עוז שהיה חבוי למפרע בסתר עליון: לפניו ילך דבר, במדרש אגדה בשעה שנתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל טורדו למלאך המות להפליגו לדברים אחרים שלא יעמוד לקטרג ולומר אומה שעתידה לכפור בך לסוף מ׳ יום ואתה נותן להם את התורה: ויצא רשף לרגליו, מלאכי רשף באו עמו לסיני: עמד וימודד ארץ, עמד הארון בגלגל יד׳ שנה על שכבשו הארץ וחלקוה במדה וחבל: ראה ויתר גוים, משם ראה והביט לנתר הגוים מן הארץ, ויתר, פירש ויקפץ, כמו לנתר בהם על הארץ: ויתפוצצו, ענין שבירה עם הפיזור כמו וכפטיש יפוצץ סלע: הררי עד, הרי האומות וכן גבעות עולם: שחו, מפעלי הכפל והוא חסר הכפל מן תחתיו שחחו: הליכות עולם לו, מהלכי עולם כלם לאל יתברך, לפיכך יעשה בהם כרצונו להגביה זה ולהשפיל זה לגרש זה ולהנחיל זה: תחת און, הזכיר עתה גבורות שעשה לנו במלחמת כושן רשעתים על ידי עתניאל בן קנז ובמלחמת גדעון עם מדין, ואמר במקום און ראיתי אותם אהלים תקועים כלומר במקום שלא היה להם העמדה וקיום: ירגזון יריעות, רוצה לומר אהלי יריעות מדין כי האהל היה פריש׳ היריעות, ויש מפרשים תחת און שעשיתי ראיתי אהלי כושן רשעתים עלו בארצי וכאשר עשיתי תשובה ריחם האל יתברך עלי ורגזו יריעות ארץ מדין מפני על ידי גדעון: הבנהרים חרה יי׳, זכר בקיעת הירדן וים סוף, אמר כראה שחרה אף יי׳ בנהרים שהרי נבקע הירדן, וזהו דרך משל ומליצה להזכיר נסים שעשה הקדוש ברוך הוא, וכן אם בים עברתך על קריעת ים סוף: כי תרכב על סוסיך, כנגד סוס פרעה ורוכבו רמה בים: מרכבותיך ישועה, מרכבותיך היו לנו ישועה: עריה תעור קשתך, כמו שדמה אותו לרוכב הסוס בידו ותשועתו לישראל כן דמה אותו לתופש קשת, אמר נגלה נגלית בגבורתך וקשתך עליהם, ופירוש עריה ענין גלוי: שבועות מטות, שבועות שנשבעת למטות ישראל: אומר סלה, מאמר המקוים לעולם: נהרות תבקע ארץ, בקעת להם הארץ היבשה לתת להם מים רבים כמי הנהרות כמו שכתוב ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים ועל הדרך הזה תי׳: ראוך יחילו הרים, הרי נחלי ארנון שנדבקו זה עם זה: זרם מים עבר, זרם מים העוברים בירדן תמו נכרתו ועבר קילוח שטף המים לשפולו של נהר והבאים מלמעלה קמו ועמדו: נתן תהום קולו, שבחוהו יושבי הארץ: רום ידיהו נשא, נכא השמים הודו לו: שמש ירח, במלחמת יהושע עם המלכים שעמד להם השמש וכן הירח עד יקום גוי אויביו: זבולה, בשמים שהם זבול ומעון להם, זבולה הה״א נוספת כה״א לילה כי המלה מלעיל: לאור חציך, הברקים הם חצי השם יתברך וחניתו, והאויבים נגפו בהם וישראל הלכו לאורם: בזעם תצעד ארץ, צעדת בזעמך על ז׳ אומות לגרש אותם: באף תדוש גוים, כפל הענין במלות שונות: יצאת לישע עמך, כמו שיצאת לישע עמך בהכנסם לארץ ז׳ אומות כן תצא לעתיד לישע עמך על ידי משיחך, הוא משיח בן דוד להוציאם מהגלות ושובם לארצם: מחצת ראש, אז תמחץ ראש מבית הרשע גוג: ערות יסוד, כלומר תמחץ לראשם והוא מלך מגוג, וכן תגלה יסודם עד צוארם והם שרי החיל והמלכים אשר אתו, ערות ענין גלוי, וכן ערו ערו עד היסוד בה, והצואר הוא קרוב לראש ויסוד הוא עיקר הבנין וקיומו לפיכך הוא משל על גדולי המחנה, וזה שאמר מחצת נקבת עבר במקום עתיד, כדברי הנבואה יבא זה ברוב כי הנבואה אף על פי שהיא עתידה הרי היא כאלו נתקיימה לפיכך יזכרו בה בלשון עבר: נקבת במטיו ראש פרזיו, כלומר במטות גוג עצמו תנקב ראש פרזיו כלומר חיילותיו ונקרא׳ פרזיו לפי שיבאו לרב והם יושבים סביבות ירושלם כפרזי׳ שהקב״ה ישלח מהומה בהם שינקבו וימחצו איש במטה שבידו את ראש רעהו: יסערו להפיצני, כלומר אותם שיבאו ברוח סערה עלי להפיץ אותי בגוים: עליצותם כמו לאכול עני במסתר, עליצות׳ ושמחת׳ תהיה להפיצנו כמו שהיתה בים שחשבו לאכול עני וזהו ישראל כשיצאו ממצרים ורדף אחריו פרעה וחילו וחשבו לאכלו במסתר, כלומר כי חשב כי אין ה׳ רואה ואין כחו בים וחשבו לאכלו בשמחה כמו שאמר אמר אויב ארדוף אשיג וגו׳ עד שדרכת אתה בים סוסיך והעברת את ישראל בו והשלכת את מצרים בתהומות וטבעתן: חומר מים רבים, כמו שאמר נצבו כמו נד נוזלים, חומר כד וכנור מן חמרים חמרים: שמעתי, אמר הנביא שמעתי בנבואה הצרה שיהיו בה ישרא׳ בעת ההיא ביום בא גוג: ותרגז בטני לאותה שמועה׳ ובטני רמז ללב כמו המו מעי לו כי ללב יכון לשון הרגז והומיה והשמחה והשקט לא לבטן ולמעים אלא לפי שהלב בכללם יפילו לשון אלב עליהם: לקול צללו שפתי, לקול השמועה צללו שפתי וצלילת השפתים היא השקת השפתים זו בזו מרב פחד ורעדה: יבא רקב בעצמי, אפילו עצמו שהם הדבר הקשה שבגוף ירקבו לזאת השמועה: ותחתי ארגז, במקומי ארגז: אשר אנוח ליום צרה, אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחר ששבתי מהגלות לארצי והנה נהפכה מנוחתי ליום צרה לעלות לעם יגודנו, ויום צרה הוא היום שחשב גוג לעלות לעם ירושלם וישראל ושיגודנו כלומר שיביא עליו גדודי העמים: כי תאנה לא תפרח, הפסוק הזה כאומר דרך משל על העמים האוספים על ירושלם עם גוג ומגוג אמר כי לא יצליחו אלא יכלו שם: יבול, כמו פרי: ושדמות, שדה זרע: מכלה, דיר הצאן: ברפתים, כמו רפת בקר בדברי רבותינו ז״ל והוא בית הבקר: ואני בה׳ אעלוזה, אמר הנביא בלשון ישראל כשיכלה מחנה גוג אני אעלוז בישוע׳ ישראל וכפל הענין במה שכתב אגילה באלהי ישעי ותר׳ על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך ונומר: וישם רגלי כאילות, קלות כאילות לרדוף אויבי: ועל במותי ידריכני, עזרני שאדרוך על גבם וארמסם בארצי וזהו במותי לפי שירושלם גבוהה מכל הארצות ואשורר על הנס שיעשה לי ואמר למנצח בנגינותי, הוא לשון נעימות קול להרים ולהשפיל אורגנ״ידורש בלע״ז:

תשלם הפטרת יום שני של שבועות:

הפטרת תשעה באב:

אסף אסיפם, לשון כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה: אין ענבים בגפן, הכל יכלה עד שלא ימצאו ענבים בגפן ולא תאנים בתאנה וזכר אלה שני המינים כי הם עיקר הפירות כמו שאמר בברכה איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואמר בקללה יאכל גפנך ותאנתך: והעלה נבל, אפילו העלה יבול: ואתן להם יעברום, כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקי׳ ועברו עליהם: על מה אנחנו יושבים, בכפרים ובערי המישור כבטוחי׳: ונדמה, ענין שתיקה:

שם כי יהוה אלהינו הדמנו וישקנו מי־ראש כי חטאנו ליהוה: קוה לשלום ואין טוב לעת מרפה והנה בעתה: מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל־הארץ ויבאו ויאכלו ארץ ומלאה עיר וישבי בה: כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין־להם לחש ונשכו אתכם נאם־יהוה: מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי: הנה־קול שועת בת־עמי מארץ מרחקים היהוה אין בציון אם־מלכה אין בה מדוע הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר: עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו: על־שבר בת־עמי השברתי קדרתי שמה החזיקתני: הצרי אין בגלעד אם־רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארוכת בת־עמי: מי־יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת־עמי: מי־יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את־עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בגדים: וידרכו את־לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ כי מרעה אל־רעה יצאו ואתי לא־ידעו נאם־יהוה: ואיש מרעהו השמרו ועל־כל־אח אל־תבטחו כי כל־אח עקוב יעקב וכל־רע רכיל יהלך: ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר־שקר העוה נלאו: שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת־אותי נאם־יהוה: לכן כה אמר יהוה צבאות הנני צורפם ובחנתים כי־איך אעשה מפני בת־עמי: חץ־שוחט לשונם מרמה דבר בפיו שלום את־רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו: העל־אלה לא־אפקד־בם נאם־יהוה אם בגוי אשר־כזה לא תתנקם נפשי: על־ההרים אשא בכי ונהי ועל־נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי־איש עבר ולא שמעו קול מקנה מעוף השמים ועד־בהמה נדדו הלכו: ונתתי את־ירושלם לגלים מעון תנים ואת־ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב: מי־האיש החכם ויבן את־זאת ואשר דבר פי־יהוה אליו ויגדה על־מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עבר: ויאמר יהוה על־עזבם את־תורתי אשר נתתי לפניהם ולא־שמעו בקולי ולא־הלכו בה: וילכו אחרי שרירות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם: לכן כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את־העם הזה לענה והשקיתים מי־ראש: והפצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם ושלחתי אחריהם את־החרב עד־כלותי אותם: כה אמר יהוה צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה ואל־החכמות שלחו ותבואנה: ותמהרנה ותשנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו־מים: כי קול נהי נשמע מציון איך שדדנו בשנו מאד כי־עזבנו ארץ כי השליכו משכנותינו:

הדימנו׳ כלומר השתיקנו שאין לנו רשות להתלונן כי חטאנו לו ואיך נעיז פנינו לנגדו׳ או יהי׳ ענין כריתה כמו ידמו לשאול: מי ראש׳ כם לענ׳ בים כרישי היין ראש פתני׳ הוא ארס שבשיניו: קוה לשלו׳ מקור כלומ׳ ואם נקוה לשלום מהאויב ואין טוב ואיננו השלום שהוא טוב: מדן נשמע׳ לפי שהיה קצה ארץ ישראל זכלו׳ ויונתן תרגם על דפלחו לעגלא די בדן: נחרת סוסיו׳ עטישת סוסיו ונקראת העטישה כן על שם הנחירי׳ שהם נקבי האף: מצהלות אביריו׳ צהלת מסחק סוסיו׳ ונקראו סוסים נקראים אבירי׳ מדהרות דהרות אביריהם לשון סוס דוהר: נחשים צפעונים׳ לסוף הצפעים שנה נעשה צפע ולחשם אזנו שלא ישמע לקול חב׳ המלחשו שנאמ׳ כמו פתן חרש יאטם אזנו: מבליגיתי׳ ענין התחזקות כמו ואבליגה מעט כלומ׳ אם אמרתי אבליגה ואתאפק ואר׳ להתחזק על יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי: הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים׳ צועקי׳ מפחד האויב הבא מאר׳ מרחקים ואומרים הה׳ אין בציון אם מלכה אין בה אם כן איך יבא ע עלינו אלא ה׳ שכינתו בציון ואיך ישלוט בה האויב והאל משיבם: מדוע הכעיסוני׳ איך יחשבו להנצל בהיותי בציון והם הכעיסוני ב בפסיליה׳: בהבלי נכר׳ רוצה לומר בהבלי אל נכר: עבר קציר׳ קציר הוא זמן שיושע אדם בו מפני הבצורת ואדם שמח בבא הקציר כמו שכתוב כשמחה בקציר׳ וכן זמן הקיץ אדם שמח בכליות הקיץ ואומר זה דרך משל כלומר עברו הזמנים שחשבנו להושע בהם ולא נושענו: על שבר׳ הוא מאמר ה הנביא: קדרתי׳ לשון שחרות ואופל: שמה׳ תמהון: החזיקתני׳ אחזתני: הצרי אין ב בגלעד׳ אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי ממכתו וגלעד היה מקום הצרי כמו שאמר עלי גלעד וקחי צרי והיא רפואה לאלאים קשים כמו נשיכת הנחש וזולתו כלומר וכי אין חסיד ביניהם שיכפר האל בעדו: ארוכת׳ רפואת: מי יתן ראשי מים׳ מי יתן שיהיה ראשי כלו מים ויזוב דרך עיני בבכי וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסק: את חללי בת עמי׳ מי שבוכים עליו נעשה כפעול לבכי ואם לא ישיגנו כן דרך לשון העברי וכן ויבך אותו אביו׳ וכן ולבכות׳ לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאילו מקבל הפעולה: מלון אורחים׳ מלון לעוברי אורח שילינו שם בלילה ואמר הנביא שיתאוה להיות שוכן באותו המלון שלא יראה עוד את ישראל כי לא יוכל לראות רעתם: עצרת בוגדים׳ שהם נעצרים יחד לדבר בגד ושקר וכן תרגם יונתן סיעת שקרין: וידרכו׳ לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות חץ וברגלים דורכין אותה לכך קורא אותה דריכה׳

והנביא הממשיל לשונם לקשת וחציהם דבר שקר ודבר מר: ולא לאמונה גברו בארץ׳ מה שהם מתגברים ומתחזקים על החלשים לא לאמונה שישפטו משפט אמת ושימכנו העושקים: מרעה אל רעה׳ מעבירה אל עבירה וים לפרשו על העונש מרעת אויב זה יוצאים לרעת אויב אחר ועם כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרע׳ ולדעת את ה׳: עקוב יעקב׳ ענין התרמית והערמה כמו ויעקבני זה פעמים׳ ויעקב העין בשוא לבדו וכל שאר יעקב שוא כי כי העין בשוא ופתח: העוה נלאו׳ יגעו וטרחו לעות את דרכם׳ העוה כמו הכבד את לבו ל להעוות: שבתך׳ אמר ה׳ יתברך מה יועיל ש שבתך בתוך מרמה כלו׳ בתוך עם מרמה שלא תוכל להשיב אליך׳ ורש״י פירש שבתך בתוך מ מרמה׳ כשהן יושבין חושבין מחשבות מרמה ובמרמה החניפו ירחתי ומאנו דעת אותי: הנני צורפם׳ בצרות שאביא עליה׳ אראה אם ישארו סיגים או אם ישובו כסף כבחר: כי איך אעשה מפני בת עמי׳ כי איך אעשה שלא אצרפם מפני שהיא בת עמי לא אוכל לעשות שלא אצרפ׳ כי איך אניחם ברעת׳ והם נקראים עמי: חץ שוחט׳ כן כתיב וקריין שחוט והכתוב ר״ל כמו שוחט שהוא הורג כן הורגים הם בני אדם בלשונם הרע שהם ה הולכי רכיל והקרי שחוט רוצ׳ לומר שהוא נמשך על המשחזת לחדדו׳ ובדברי רבותינו ז״ל תנא דבירבי ישמעאל ושחט אין ושחט אלא ומשך וכן הוא או׳ זהב שחו׳ ואומר חץ שחוט לשונ׳: מרמה דבר כל אחד מהם ידב׳ מרמ׳ לחברו: על ההרים׳ ההרים מקום מרעה הצאן והעזים ברוב או זכר הרים להשמיע ק קולו למרחוק: ועל נאות מדבר׳ רוצה לומר אהלי המדבר מה רועים ש שבמדברות נאות׳ לשון נוה וכן לביתך נאוה קדש׳ ואמר הנביא בראותו חרבן הארץ שישא בכי ונהי לקינה על מקומות המרעה כי נחרבו מבלי איש עובר אין צריך לומר שאין האלים תקועים לרועים אלא אפילו איש אין עובר שם לרעות מקנה׳ ובאמרו מעוף השמי׳ הוא דרך גוזמ׳ להפליג הדבר או כאמר זה כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות: נצתו׳ ענין חרבן וכן נצתו כמדבר׳ ובדברי רבותינו ז״ל רבי יהודה אומר חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו׳ בהמה בגימטריא נ״ב הוו: לגלים׳ גלי אבנים מהבתים והחומות שנהרסו: מעון תנים׳ משכן התנים ומעונם: מי האיש החכם ויבן את זאת׳ יבין מדעתו והנביא יגיד התשובה והשאלה כמו שנאמרה לו מפי ה׳: הנני מאכילם׳ בא הכנוי קודם הידיעה שהוא את העם הזה כמו ותראהו את הילד׳ והמשיל הצרות ללענה ורוש והם סמי המות ובאמרו מי רוש לפי שהוא מי סחיטת העשב שקורין רוש גם יש שהוא מראש הפתן ואמרו כי לפיכך נקרא ראש כי ברוב עושין אותו מראש הפתן: עד כלותי אותם׳ רובם: התבוננו׳ בפורענות הקרוב לבא ומעתה קראו למקוננות׳ בפתח הלמ״ד ר״ל המקוננות הידועות: ואל החכמות׳ שהן חכמות בדברי הספד וקינה: עלינו׳ מאמ׳ הנביא בכלל ישראל׳: ועפעפינו׳ הם אישוני העינים: כי השליכו משכנותינו׳ כאילו משכנותינו השליכו אותנו חוצה׳ ויש עוד לומר כי השליכו האויבים את משכנותינו לארץ:

כי

כי שמענה נשים, כי המספד והנהי בנשים ברוב כי הם רכות הלב יותר מן האנשים: עולל מחוץ, כי דרך העוללים לשחוק בשוק והבחורים ברחובות: דבר כה נאם ה', אמר ה' לנביא דבר ואמור כה נאם ה' כמו כה אמר ה': וכעמיר מאחרי הקוצר, שמשכחו הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריהם כנשכחים על פני השדה ואין קובר אותם: כה אמר ה' אל יתהלל, זכר אלו ה' התכונות השלש כי החכם יתהלל פעמים רבות בתחבולותיו ובערמותיו וכן הגבור יתהלל בגבורתו ובכחו, וכן העשיר יפלה נפשו מיד האויב בעשרו כן מנהג העולם ברוב ואמר להם הנביא כי לא יתהללו באלה השלש אלא במה יתהללו בהשכל וידוע אותי והשכל הזה והוא שישכיל כי הוא אחד קדמון ואינו גוף והוא בורא הכל ומשגיח על הכל ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ותחתונים וידיעת ה' היא ללכת בדרכיו לעשות חסד משפט וצדקה כי כן עושה אותם הוא: בארץ, כלומר עם בני העולם: חסלת הפטרת תשעה באב:

כִּי־שְׁמַעְנָה נָשִׁים דְּבַר־יְהוָה וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר־פִּיו וְלַמֵּדְנָה בְנֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה׃ כִּי־עָלָה מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ בָּא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ לְהַכְרִית עוֹלָל מִחוּץ בַּחוּרִים מֵרְחֹבוֹת׃ דַּבֵּר כֹּה נְאֻם־יְהוָה וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וּכְעָמִיר מֵאַחֲרֵי הַקֹּצֵר וְאֵין מְאַסֵּף׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

הפטרה ליום ראשון של ר"ה בשמואל א' בסימן א'

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִן־הָרָמָתַיִם צוֹפִים מֵהַר אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ אֶלְקָנָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־אֱלִיהוּא בֶּן־תֹּחוּ בֶן־צוּף אֶפְרָתִי׃ וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם אַחַת חַנָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פְּנִנָּה וַיְהִי לִפְנִנָּה יְלָדִים וּלְחַנָּה אֵין יְלָדִים׃ וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים יָמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת וְלִזְבֹּחַ לַיהוָה צְבָאוֹת בְּשִׁלֹה וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי חָפְנִי וּפִנְחָס כֹּהֲנִים לַיהוָה׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וְנָתַן לִפְנִנָּה אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מָנוֹת׃ וּלְחַנָּה יִתֵּן מָנָה אַחַת אַפָּיִם כִּי אֶת־חַנָּה אָהֵב וַיהוָה סָגַר רַחְמָהּ׃ וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ גַּם־כַּעַס בַּעֲבוּר הַרְּעִמָהּ כִּי־סָגַר יְהוָה בְּעַד רַחְמָהּ׃ וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָהּ בְּבֵית יְהוָה כֵּן תַּכְעִסֶנָּה וַתִּבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל׃ וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ חַנָּה לָמֶה תִבְכִּי וְלָמֶה לֹא תֹאכְלִי וְלָמֶה יֵרַע לְבָבֵךְ הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים׃ וַתָּקָם חַנָּה אַחֲרֵי אָכְלָה בְשִׁלֹה וְאַחֲרֵי שָׁתֹה וְעֵלִי הַכֹּהֵן יֹשֵׁב עַל־הַכִּסֵּא עַל־מְזוּזַת הֵיכַל יְהוָה׃ וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל־יְהוָה וּבָכֹה תִבְכֶּה׃ וַתִּדֹּר נֶדֶר וַתֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־רָאֹה תִרְאֶה בָּעֳנִי אֲמָתֶךָ וּזְכַרְתַּנִי וְלֹא־תִשְׁכַּח אֶת־אֲמָתֶךָ וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים וּנְתַתִּיו לַיהוָה כָּל־יְמֵי חַיָּיו וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ׃ וְהָיָה כִּי הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְהוָה וְעֵלִי שֹׁמֵר אֶת־פִּיהָ׃ וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָּעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכֹּרָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ׃ וַתַּעַן חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנִי אִשָּׁה קְשַׁת־רוּחַ אָנֹכִי וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שָׁתִיתִי וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי יְהוָה׃ אַל־תִּתֵּן אֶת־אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת־בְּלִיָּעַל כִּי־מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי דִּבַּרְתִּי עַד־הֵנָּה׃ וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שֵׁלָתֵךְ אֲשֶׁר שָׁאַלְתְּ מֵעִמּוֹ׃ וַתֹּאמֶר תִּמְצָא שִׁפְחָתְךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתֵּלֶךְ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וַתֹּאכַל וּפָנֶיהָ לֹא־הָיוּ־לָהּ עוֹד׃ וַיַּשְׁכִּמוּ

הפטרה ליום ראשון של ראש השנה:

ויהי איש אחד מן הרמתים, כתבו רבותינו ז"ל שתי רמות הם שצופות זו את זו ואם כן יהיה פירוש מן הרמתים מאחת משתי רמות כמו ויקבר בערי גלעד, בשתים מהן והדומים להם, וטעם צופים על הרמתים כמו שפירשנו, ויש לפרש צופים נביאים ומן שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר מן צופים כלומר ממשפחת צופים וכן תרגם יונתן מתלמידי נביאיא כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך וזהו פירושו הנכון: מהר אפרים, לוי היה והיה גר בארץ אפרים: אפרתי, נאמר על שני פנים האחד מיוחס על השבט על מי שהוא משבט אפרים או על מי שהוא גר בארץ אפרים וזה הוא מיוחס אל הר אפרים כמו שאמר מהר אפרים ולכך קראו אפרתי כי לא נוכל לפרש שהיה משבט אפרים כי לוי היה, ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים למה אמר אפרתי אחרי כן ואפשר שאמר כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמר אפרתי לא על אלקנה כי על אלקנה כבר פירש מהר אפרים, ומדרש אגדה אפרתי, בן פלטין אבגינוס אלא חשוב כמו אפרין כמטייה לרבי שמעון לשון חן: ועלה, לשון הוה כן היה עושה בכל שנה ושנה שהיה עולה: מימים ימימה, משנה לשנה: להשתחות ולזבוח, להתפלל לפני ה' ולזבוח שם זבח המועד ובדרש רבי אלעא בשם ר' יצחק שקולה תפילה כנגד הקרבנות שנים להשתחות ולזבוח ורבנן אמרי חביבה תפילה יותר מכל הקרבנות דכתיב להשתחות ואחר כך לזבוח: ונתן לפנינה, מן השלמים שהיה זובח: ולחנה יתן, כמו נתן כמו אז יבנה יהושע: מנה אחת אפים, מנה אחת נכבדת להשיב אפה וכעסה וכן ארך אפים, ויונתן תרגם חולק חד בחיר רוצה לומר מנה הראויה ל להתקבל בסבר פנים יפות: צרתה, פנינה שהיתה צרה לה וכן כל שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שהן אויבות זו לזו ברוב וכן במשנה פוטרות צ צרותיהן: גם כעס, כעס אחר כעס, ובדרש מכעסת וחוזרת ו ומכעסת מה היתה א אומרת לה זבנת לבריך רבה סודר או לתניינא חלוק: בעבור הרעימה, מן רעמו פנים ענין זעף ויונתן תרגם הרעימה לאקניותה כלומר שתה' לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה לדברים של גידולי בנים כדי ש שתהא לה קנאה ויכאב לבה, ורבותינו אמרו בעבור הרעימה ש שתתפלל ולשם שמים נתכוונה: בעד רחמה, על רחמה כמו בעדו, ורש"י פירש בעד רחמה כנגד רחמה: וכן י יעשה, אלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית ה' ופנינה גם כן היתה מכעיסה חנה בכל פעם מדי ע עלותה בית ה': הלא אנכי, כתרגומו הלא רעותי טבא לך כלומר רצוני אליך ואהבתי א אותך טוב לך מעשרה בנים, ויש מפרשים מ מעשרה בנים שיש לי מפנינה כלומר יותר אני אוהב אותך ממה שאני אוהב את בני: אכלה, מקור בתוספת ה"א ואין הה"א לנקבה כי אינה' מפיק וכן שתה מקור ופירושו אחרי שאכלו ושתו: על מזוזת, סמוך למזוזת: ותתפלל על ה', כמו אל ה': ה' צבאות, למה נתיחד שם זה כאן אמרה לפני רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים אהיה פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים אני לא אמות ורבותינו דרשו אמרה לפני רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד: אם ראה תראה, רבותינו ז"ל דרשו אם ראה מוטב ואם לאו תראה אני מקנאת לאלקנה בעלי ואני יולדת דכתיב ואם לא נטמאה וטהורה היא ונזרעה: זרע אנשים, זכרים ובדרש זרע אנשים שלא יהו פניהם דומים לא לקוף ולא לשרים: ונתתיו לה', שיהיה נזיר קדש לה': ומורה, תער: שומר את פיה: מצפה שתפסוק, שומר לשון המתנה כמו שמר את הדבר: מדברת על לבה, כלומר שהיתה מכוונת את לבה בתפלתה: ויחשבה עלי לשכורה, שלא היו רגילים להתפלל בלחש: לא אדני, אינני שכורה כמו שתחשוב אלא אשה קשת רוח אנכי רוחי קשה עלי מרוב צרתי: לפני בת בליעל, לפני ה' כבת בליעל כלומר אל תחשוב שאעמוד שכורה לפני השם יתברך כבת רשע: כי מרוב שיחי וכעסי, כלומר מרוב שיש לי לשוח לפני ה' על הקנאות שמקנאה אותי צרתי ומכעיסה אותי דברתי לפני ה' עד הנה: את שלתך, חסר אל"ף אמר לה הבן הזה שאת עתידה להעמיד, הרבה שלל עתיד הוא לשלול מן התורה: לדרכה, בדרש מהו לדרכה שפירש' כדק כמו כי לדך נשים לי: ופניה, פניה הרעים לא היו לה עוד: ויבאו אל ביתם, וידע אלקנה, מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה:

לתקופות הימים · ימי העבור כתרגומו לזמן משלם יומיא · ואמרו רבותינו זכרונם לברכה לתקופות הימים · מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים לששה חדשים ושני ימים מכאן היולד' לשבעה יולדת למקוטעים · ופירוש ותהר חנה שהרתה כבר כמו הן אתה קצפת ונחטא: כי מה' שאלתיו · חסר מלת אמרה כי אמרה מה' שאלתיו: את זבח הימים · כתרגומו ית דבח מועדיא: ואת נדרו · כי נדר קרבן לה' על כן: וישב שם עד עולם · כל ימי חייו · ורבותינו ז"ל דרשו על עולם הלוים שהיו משרתים עד חמשים שנה כמו שכתו' ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבוד' ואמרו כל שנותיו של שמואל לא היו אלא נ"ב שנה כי כבר אמרה חנה ונתתיו לה' כל ימי חייו ואמרה וישב שם עד עול' והוא עולם של לויי' שהם חמשים שנה ושמואל לבית ה' עד יום מותו חמשים שנה ושתי שנים מינק כמו שאמרה עד יגמל הנער ודרך הנער לינק כ"ד חדשים הרי נ"ב שנה: אך יקם ה' את דברו · את שאלת ממנו זרע אנשים ועלי בישרה ברוח הקדש ואלהי ישראל יתן את שאלתך יקם ה' את דברו זהו לפי פשוטו · ובדרש אך יקם ה' את דברו · בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומר' עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציא' שמו שמוא' כיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמר יקם ה' את דברו: בפרים ג' · מהם לאכול ומהם לזבוח לה' לפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים לא הפר שהקריבו לה': והנער נער · כלומ' עודנו נער קטן ורך: ויביאו · אל עלי · להיות יושב ולומד לפניו · ורז"ל דרשו שהורה הלכה לפניו שאינו צריך כהן לשחיט' כדאיתא בברכות: בי אדני · ענין תחנה ובקשה: חי נפשך: שתתן עיניך אל הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל ה': עמכה · כלומר לפניך ובמעמדך · וה"א עמכה כה"א והיו לאות על ידכה והדומים להם: אל הנער · בעבור הנער: השאלתיהו · החזרתי לו השאלה שנתן לי: אשר היה · כמו אשר יהיה: הוא שאול · כמו נתון כלומר הוא שיהיה שאול הנה הוא נתון לה' ויש בו דרש נבואה בה רוח הקדש ואמרה כל זמן ששמואל קיים שאול קיים וזהו שאמר שאול לה': וישתחו שם · שמוא' ויש אומרים אלקנה:

בבקר וישתחוו לפני יהוה וישבו ויבאו אל ביתם הרמתה וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה יהוה׃ ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי מיהוה שאלתיו׃ ויעל האיש אלקנה וכל ביתו לזבח ליהוה את זבח הימים ואת נדרו׃ וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והבאתיו ונראה את פני יהוה וישב שם עד עולם׃ ויאמר לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך שבי עד גמלך אתו אך יקם יהוה את דברו ותשב האשה ותינק את בנה עד גמלה אתו׃ ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה ואיפה אחת קמח ונבל יין ותבאהו בית יהוה שלו והנער נער׃ וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי׃ ותאמר בי אדני חי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה להתפלל אל יהוה׃ אל הנער הזה התפללתי ויתן יהוה לי את שאלתי אשר שאלתי מעמו׃ וגם אנכי השאלתהו ליהוה כל הימים אשר היה הוא שאול ליהוה וישתחו שם ליהוה׃

ב ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי ביהוה רמה קרני ביהוה רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך׃ אין קדוש כיהוה כי אין בלתך ואין צור כאלהינו׃ אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם כי אל דעות יהוה ולא נתכנו עלילות׃ קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל׃ שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה׃ יהוה ממית ומחיה מוריד שאול ויעל׃ יהוה מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם׃ מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחלם כי ליהוה מצקי ארץ וישת עליהם תבל׃ רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך ידמו כי לא בכח יגבר איש׃ יהוה יחתו מריבו עלו בשמים ירעם יהוה ידין אפסי ארץ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו׃

עלץ לבי בה' · לבי שהיה עצב עתה עלץ ושמח וקרני שהיתה שפלה שלא היה לי להרים ראש לפני צרתי עתה רמה: רמה קרני · התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרנים תוקף החיה כמו שאמר בהם עמים ינגח והוא באדם דרך משל וכאילו אמר רם ראשי כמו שאמ' ועתה ירום ראשי על אויבי: על אויבי · על פנינה: בישועתך · שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן: כי אין בלתך · ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו ועל כן עלי לומר כי אין קדוש כה': ואין צור כאלהינו · אין חזק כאלהינו שהופך הטבעים ברצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת · ורבותינו זכרונם לברכה דרשו אין צייר כאלהינו הצר צורה בתוך צורה: אל תרבו · אל תרבו שתדברו גבוהות אמרה כנגד פנינה וכנגד המכעיסי' אותה: יצא · אל יצא ואל שוכר עומד במקום שנים: עתק · דבר חזק · דבר אחר עתק לשון סרה כמו ויעתק משם ההרה יצא דב' סרה מפיכם: כי אל דעות ה' · יודע מה בלבבכם: ולא נתכנו עלילות · כתוב באל"ף וקרי בוי"ו ופירוש הכתוב כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ ה' ופירוש הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאשר ירצה וכן אדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה · ופיר' עלילות מעשים ופי' נתכנו · לשון מכוין כמו ותוכן לבנים תתנו: ולו נתכנו עלילות · כל מעשה האדם מכוין לפניו: קשת גבורים חתים · טעם חתים על גבורים לא על קשת כי היה לו לומר חתה ופירוש חתים הם וקשתם כמו קול נגידים נחבאו: אזרו חיל · החיל והכח הוא אזורם: שבעים בלחם נשכרו · אותם שהיו שבעי' מתחילה שבו להיות נשכרים בעד לחם ואותם שהיו רעבים מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלטרוח על טרפם כי היו שבעים ברצון הבורא יתברך וכן נמשכה החזרה חלילה כל כך בהדומה לזה על כי מי שהיתה עקרה כמוני ילדה שבעה ומי שהיתה רבת בנים כצרתי פנינה עתה אומללה כצרתה כלומר שמתו בניה · ומה שאמר שבעה אינו דוקא אבל הוא שם חשבון כמו שבע יפול צדיק וקם · ובדרש עד עקרה ילדה שבעה · שמואל בגימטריא במספר שבעה: אף מרומם · הרבוי לפי שהעלייה יותר כח וגבורה מהירידה: מצוקי ארץ · עמודי ארץ וכן ויציקום לפני ה' ויעמידום · ומצוקי ארץ הם הצדיקים כי בזכותם מתקיים התבל וכן אומר וצדיק יסוד עולם: ישמור · שלא ינגפו: ידמו · יכרתו ופירוש בחשך כאדם שהולך בחשך שיפול: כי לא בכח · אלא ברצון ה': ה' יחתו מריביו · מריבי הצדיקים הם מריביו: עליו בשמים ירעם · עליו על כל אחד ממריביו · וב"ית בשמים במקום מן כמו שנאמר ירעם מן שמים ה' והרעם הוא משל על הגזירות היורדות מן השמים כמו שאמר וישלח חצים ויפיצם ברק ויהם: ידין אפסי ארץ · על דרך כי הוא לקצות ארץ יביט אם יסתר איש במסתרי': ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו · כפל דב' כי המלך הוא המשיח ואמרה חנה זה על דרך נבואה:

השלמת הפטרת יום א' של ר"ה:

הפטרה ליום שני של ראש השנה בירמי' בסימן לא

כה אמר יהוה מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל׃ מרחוק יהוה נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד׃ עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול

הפטרה ליום שני של ראש השנה:

כה אמר ה' מצא חן במדבר · ענין זה דבק לענין הגאולה שאמר למעלה אמר זה העם כבר מצא חן בעיני פעם אחרת כשהוצאתיו מגלות מצרים והיו עם שרידי חרב שהיו המצריים מתנכלים עליהם להמיתם ולכלותם ואני הוצאתים מתוכם ומצא חן בעיני במדבר: הלוך להרגיעו · הלוך מקור במקום עבר כלומ' ה' הלך לפניה' במדבר להמציא לו מרגוע כמו שאמר לתור להם מנוחה · ואמר ישראל אחר להרגיעו לתוספת ביאור כי כבר זכר עם וידוע הוא כי אותו עם שמצא חן במדבר הוא ישראל: מרחוק ה' נראה לי · הפסוק חלוק במענה ותשובה אומרת כנסת ישראל בגלות למה שאמר ה' מצא חן במדבר אמרה אמת הוא זה כי מזמן רחוק ה' נראה לי אך עתה הסתיר פניו ממני בגלות · ענה אותה ה' ואהבת עולם אהבתיך: על כן משכתיך חסד · רוצה לומר על כן משכתי לך חסדי ונראתי לך בכבודי על הר סיני להיות אהבתי לך לעולם לא לזמן ואף על פי שעזבתיך בגלות זה שנים עוד אבנך ונבנית ונומר: עוד אבנך · כי העדה המפוזרה כמו הבנין ההרוס: בתולת ישראל · כי עוד תהיי כבתולה שלא נבעלה ולא יבעלוך אדונים זולתי: עוד תעדי תפיך · כלומר מרוב הטוב תצאי ותשמחי בתפי' ובמחולות והתפי' יהיו כעדיך:

עוד

עוד תטעי כרמים׳ כטעו כטעים נחללו׳ כטעו עבר במקום עתיד דרך העולם לנטוע הכרמים בהרים כי יהיה משם היין משובח ובהיותם פוחדים באויביהם היו ירחים לבאת לכרמים כל שכן לטעת ועתה הבטיחם שיהיה להם שלוה גדולה ויטעו כרמים ויחללו בשנה הרביעית כמשפט פדיון פירות הכרמים חכר החילול לפי שהיה בשמחה ובשירים כמו שאמר קדש הלולי׳ ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולים: כי יש יום׳ יש יום שעתיד לבא שיקראו נצרים והם הצופים ש שהיו עומדים שם לקרא לאנשי הכפרים לעלות לציון להודות לה׳ על רוב הטובה: כי כה אמר ה׳ רנו ליעקב שמחה׳ זה יאמר על תחלת הגאולה בבא קול הבשורה והוא פקדם כאלו אמר כה אמר ה׳ ליעקב רנו ש שמחה פירוש בשמחה ובמיוחה המוקדם מאוחר מקום שם קבר כמו מקום קבר שם כל רבים עמים כמו כל עמים ר רנים: וצהלו בראש הגוים׳ כתרגומו ודוכו ברים גלי לעיני עממיא: השמיעו׳ הבשורה והללו את ה׳: מארץ צפון׳ כי רוב הגלות בצפון: בם עור ופסח׳ כל כך יבאו בנחת שאפילו העור ו והפסח שיהיו בם ו והרה והיולדת ילכו לאטם׳ ויש מפרשים כל כך אובילם דרך ישר עד שיוכלו לכת עמהם עור ופסח והרה ויולדת ולא יכשלו בהליכתם: בבכי יבאו׳ יש בכי של שמחה כמו וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך׳ וכך על בואריו עוד כן הוא זה מתב שמחה שיבאו לארצם יבכו: ובתחנונים אובילם׳

משחקים: עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו: כי יש יום קראו נצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל יהוה אלהינו: כי כה אמר יהוה רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע יהוה את עמך את שארית ישראל: הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול ישובו הנה: בבכי יבאו ובתחנונים אובילם אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכרי הוא: שמעו דבר יהוה גוים והגידו באיים ממרחק ואמרו מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו: כי פדה יהוה את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יהוה על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד: אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם: ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו נאם יהוה:

ענין חמלה ורחמים: אל נחלי מים׳ כמו על נחלי מים: ואפרים בכורי הוא׳ זכר אפרים כי רוב ישראל והם עשרת השבטים היו במלכות אפרים תחלה כשנחלקה המלכות ואחר כך נקראו בשם אפרים ואמר בכמה מקומות יהודה ואפרים ומה שאמר בכורי הוא לפי שנתנה הבכורה ליוסף או פירושו חביב הוא עלי כבן הבכור לאביו וכן אמר בני בכורי ישראל לענין חבה ואהבה: מזרה ישראל יקבצנו׳ מי שזרה אותו והגלהו בין האומות הוא יקבצנו: ונהרו׳ ענין מרוצה וכן ונהרו אליו כל הגוים: לדאבה׳ להעצב ולדאג: ורויתי׳ זכר הכהנים לומר שתשוב עבודת בית המקדש במקומה וישבעו דשן הקרבנות: כה אמר ה׳ קול ברמה נשמע׳ אמר על דרך משל על עשרת השבטים שראשם אפרים וזכר האם שהיא רחל כאילו בוכה על בניה: כי איננו׳ פירוש העם וזכר אלו ואמר איננו לפי שלא שבו עוד משגלו כמו ששבו יהודה ובנימין מגלות ראשון ועשרת השבטים לא שבו עוד ולא נודע מקומם איש לפיכך אמר כי איננו ופירוש ברמה בגבעה רמה להשמיע הקול למרחוק׳ ויש דרש למה רחל לפי שהאבות ואמהות לפייס את הקדוש ברוך הוא על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובין והלא אני הכנסתי צרתי לביתי שכל העבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו אחותי ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בני צרתך לביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא על בניך יש שכר לפעלתך לצדקתך שמסרת סימניך לאחותך: בכי תמרורים׳ שבוכה במרירות לב: רחל מבכה׳ יבא הפעל מפעל הדגוש לרוב הבכי: לפעלתך׳ בכיך שסבלו הגלות כמה שנים ולא שכחו את שמי: לאחריתך׳ לאחרית בכיך: מתנודד׳ בוכה ונודד ואומר: יסרתני׳ ביסורין אתה הקדוש ברוך הוא: כעגל לא למד׳ שלא למדו אותו למשוך בעול ולא למד עד שמכין אותו על שילמודו׳ כך אני סבלתי יסוריך ולמדתי לשוב אליך והכני שב אלי: השיבני׳ כלומר קבלני לתשובה: כי אחרי שובי נחמתי׳ אחרי ששבתי אליך נחמתי ממעשי הרעים כי בעל תשובה אין תשובתו תשובה שלמה אם לא יהיה תואה ונחם על הראשונות: הודעי׳ שהתבוננתי בעצמי שמעלתי: ספקתי על ירך׳ כמצטער ומתאבל ובשתי בעצמי למעשי שעשיתי: וגם נכלמתי׳ הכלימה יותר מהבושה לפי׳ אמר וגם וכן בשו וגם נכלמו: כי נשאתי חרפת נעורי׳ כשזכרתי כי מה שנשאתי וסבלתי חרפת נעורי היה כלומר מהמעשים הרעים שעשיתי בימי הנעורים שהיו לי לחרפה ולקלס ופירוש נעורי בימים הקדמונים ונקראו הימים הקדמונים נעורים בדרך השאלה כמו שימי הנעורים קודמים לימי הבחרות וימי הזקונים וכן חסד נעוריך: הבן יקיר לי הן לדברי הסניכה מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאילו הוא בן יקיר לי שלא חטא לי מעולם: אם ילד שעשועים׳ כאדם שמשתעשע עם בנו החביב לו: מדי דברי בו׳ בכל עת שאדבר בו כזכרנו עוד באהבתי הקדומה לו׳ על כן שאזכרנו באהבה הקדומ׳ המו מעי לו בראותי אותו בגלו׳: רחם ארחמנו׳ ואוציאנו מהגלות:

כה אמר יהוה קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו: כה אמר יהוה מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך נאם יהוה ושבו מארץ אויב: ויש תקוה לאחריתך נאם יהוה ושבו בנים לגבולם: שמוע שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ואוסר כעגל לא למד השבני ואשובה כי אתה יהוה אלהי: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשעים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם יהוה:

חסלת הפטרת יום שני של ראש השנה:

הפטרה ליום הכפורים בשחרית בישעיה בסי׳ נ״ז

הפטרת יום הכיפורים:

ואמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי: כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים: כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי:

ואמר סלו סלו׳ כה יאמר הנביא בשמי לעמי כבשו כבשו מסילה סלולה פנו יבר הרע מדרכיכם: הרימו מכשול׳ סקלו האבנים שאתם נכשלים בהם הם הרהורי רשע: שוכן עד׳ שוכן לעולם: מרום וקדוש אשכון׳ ואת דכא ושפל רוח׳ ואף על פי שאשכון עם מרומים וקדושים והם הגלגלים והמלאכים כן אשכון עם התחתונים עם מי שהוא בהם דכא ושפל רוח להחיות רוחם ולבם אף על פי שהם בצרה פעמים לא תחשבו שאיני משגיח עליהם וכן ישראל שעתידין להיות זמן ארוך בגלות והם שפלים ונדכאים אני עתיד להחיות׳: כי לא לעולם אריב׳ מיום היותם לי לעם הייתי במריבה עמהם הם חוטאים ואני קוצף עליהם ולא תהיה זאת המריבה והקצף לעולם כי אסיר לב האבן מהם: כי רוח מלפני יעטוף׳ הרוח מלפני הוא והוא יעטוף וילבש הגוף ויכנוס אותו ללכת בדרך טובה וכפל הענין ואמר׳ ונשמות אני עשיתי כמו שאמר מלפני כי אין בנשמה מטבע הארץ כמו הגוף שהוא מטבע הארץ לפיכ׳ הוא חוטא והולך אחר תאות הבהמות וימשוך הרוח אחריו ולא תהיה כן לעולם ומלאו דעה את ה׳:

בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וְאַכֵּהוּ הַסְתֵּר
וְאֶקְצֹף וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ׃
דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ
וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים לוֹ וְלַאֲבֵלָיו׃
בּוֹרֵא נוּב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם
לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהוָה וּרְפָאתִיו׃
וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגְרָשׁ כִּי הַשְׁקֵט
לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט׃
אֵין שָׁלוֹם אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים׃
קְרָא בְגָרוֹן אַל־תַּחְשֹׂךְ כַּשּׁוֹפָר
הָרֵם קוֹלֶךָ וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם
וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם׃ וְאוֹתִי יוֹם
יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי יֶחְפָּצוּן כְּגוֹי
אֲשֶׁר־צְדָקָה עָשָׂה וּמִשְׁפַּט אֱלֹהָיו
לֹא עָזָב יִשְׁאָלוּנִי מִשְׁפְּטֵי־צֶדֶק
קִרְבַת אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן׃ לָמָּה צַּמְנוּ
וְלֹא רָאִיתָ עִנִּינוּ נַפְשֵׁנוּ וְלֹא תֵדָע
הֵן בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ־חֵפֶץ וְכָל־
עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ׃ הֵן לְרִיב וּמַצָּה
תָּצוּמוּ וּלְהַכּוֹת בְּאֶגְרֹף רֶשַׁע לֹא־
תָצוּמוּ כַיּוֹם לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם׃
הֲכָזֶה יִהְיֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ יוֹם עַנּוֹת
אָדָם נַפְשׁוֹ הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ וְשַׂק
וָאֵפֶר יַצִּיעַ הֲלָזֶה תִּקְרָא־צוֹם וְיוֹם
רָצוֹן לַיהוָה׃ הֲלוֹא זֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ
פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע הַתֵּר אֲגֻדּוֹת

בעון בצעו׳ גזלתו: הסתר׳ פי׳ הסתר פנים כמו שאמר ואנכי הסתר אסתיר פני מהם: וילך שובב׳ מרד שמרד בי ופנה אחרי אלהי אחרים כמו שהתעה לבו: דרכיו ראיתי׳ כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה: וארפאהו ואנחהו׳ אוליכהו בדרך מרפא או ואנחהו לשון הנחה ומרגוע ואשלם נחומים לו ולאבליו׳ על הצרות ועל הרעה שסבל בגלות אשלם נ נחומים כלומר טובות שינחם בהם ויותר ל לאבליו לאות׳ שהתאבלו בגלות על חרבן ירושלם כמו שאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה ורש״י פירוש לו ולאבליו׳ למצטערים ע עליו: בורא׳ ואהיה מ מחדש דבר שפתים שיאמר בפי הכל שלום שלום ולא יזכר שם מ מלחמה בעולם וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג׳ ופירוש לרחוק מירושלם ולקרוב לה: ורפאתיו׳ שב לישראל כמו שפירשנו וארפאהו ורבותינו ז״ל למדו מזה שאמרו גדולים בעלי ת תשובה מצדיקים נ גמורים שנאמר לרחוק ולקרוב בראשה רחוק מי שהיה רחוק ונתקרב ו ואחר קרוב מי שהיה קרוב כבר: והרשעים׳ ואבל הרשעים שהם כים נגרש אין שלום להם אלא יוספו כולם ופירוש כים נגרש כמו הים שהוא נגרש אל השפה כל רגע ורגע כי השקט לא יוכל אלא יבא גל אחר גל לעולם לא ינוח ובבאו אלא ה השפה יגרשו מימיו ר רפש וטיט אל היבשה ודומה מעשי הרשעים לרפש וטיט כן לעולם לא ינוחו הרשעים מלהרגיז העולם על שימותו כמו שאמר שם רשעים חדלו רגז: קרא בגרון׳ אמר ה׳ לנביא שיקר׳ בקול לבני דורו ויוכיחם על מעשיהם וירים קולו אליה׳ כמו השופר שישמע קולו למרחוק: אל תחשוך׳ אלא תמיד קרא להם: והגד לעמי פשעם׳ אלו תלמידי חכמים שכל שגגתם פשע ששגגת תלמוד עולה זדון: ולבית יעקב חטאתם׳ אילו עמי הארץ שאף זדונ׳ שגגה: ודעת דרכי יחפצון׳ חפצים לשאול הוראו׳ לחכמים כאילו רוצים לקיימם: כגוי אשר צדקה עשה׳ כך שואלים אותי תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיים וכשהן צמים ואין נענין אומרי׳ למה צמנו ולא ראית תעניתנו ולא קבלת תפלתינו: ולא תדע׳ כאלו לא תדע כלומר אין אתה משגיח בנו׳ והתשובה הן ביום צומכם׳ ואיך ארצה צומכם ואיננו כי אם למריבה׳ כי ביום התענית יאספו העם ויראה אדם בעל חובו וישאל ממנו חפצו כלומר חובו ואם לא יתן יכנוס אותו וילחצנו על שיתן וגם יכנו באגרוף רשע אם יענה לו שלא כרצונו: עצביכם׳ ממונכ׳ כמו ועצביך בבית נכרי כי הממון יגיע האדם ועצבונו: תנגשו׳ מן לא ינוש את רעהו: לא תצומו כיום׳ כמשפט היום לשבור לבבכם כדי שישמע במרום קולכם: הכזה׳ אין הצום הנרצה התענית מלאכול ומלשתו׳ וכפיפת הראש כמו האגמון והוא הנומא שכופף ראשו ולא הצעת השק והאפר כי אין המעשים האלה נבחרים׳ ורש״י פירש כאגמון׳ הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים: חרצבות רשע׳ קשורי רשע וכן כי אין חרצבות למותם כי מעש׳ הרשע כשיתחזק ידמה לקשר אמיץ שלא יוכל אדם לפתחו ולהתירו כי אם בטורח גדול׳ וכפל הענין במלות שונות ואמר: התר אגדות מוטה׳ כי מוטה כמו רשע

מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים וְכָל־
מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ׃ הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב
לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא
בָיִת כִּי־תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ
וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם׃ אָז יִבָּקַע
כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח
וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה
יַאַסְפֶךָ׃ אָז תִּקְרָא וַיהוָה יַעֲנֶה
תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי אִם־תָּסִיר מִתּוֹכְךָ
מוֹטָה שְׁלַח אֶצְבַּע וְדַבֶּר־אָוֶן׃
וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה
תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ
כַּצָּהֳרָיִם׃ וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד
וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ
יַחֲלִיץ וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם
אֲשֶׁר לֹא־יְכַזְּבוּ מֵימָיו׃ וּבָנוּ מִמְּךָ
חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר־וָדוֹר
תְּקוֹמֵם וְקֹרָא לְךָ גֹּדֵר פֶּרֶץ מְשֹׁבֵב
נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת׃ אִם־תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת
רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי
וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ יְהוָה
מְכֻבָּד וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ
מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר׃
אָז תִּתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל־
בָּמֳתֵי אָרֶץ וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב
אָבִיךָ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

שממטים העניים מן ימותו עלי און׳ או יהיה המוטה שם העול כמו ויקח חנניה את המוטה׳ דמה לחקש העניים וכנגש אותם כאלו ישימו עול ומוטה על צוארם׳ ורש״י פירש מוטה׳ הטיית משפט: ושלח רצוצים חפשים׳ הם העבדים שהם רצוצים ושבורים ביד אדוניהם עוברים על לא תרדה בו בפרך ולא ישלחום מקץ שבע שנים: מוטה׳ פירשנוהו: הלא פרוס׳ הפריסה היא הבציעה ידוע בדברי רבותינו ז״ל מברך ואחר כך בוצע: ועניים מרודים׳ כ כאנחים וכאנקים על צרתם כגון עניי ומרודי׳ אריד בשיחי: ומבשרך׳ ומקרובך: יבקע כשחר׳ כעמוד השחר הבוקע בעבים: אורך׳ רוצה לומר ה הצלחתך: וארוכתך׳ רפואתך: והלך לפניך צדקך׳ כשתמות כבוד ה׳ יאספך אל מקום הכבוד אשר נפשות הצדיקים צרורות שם בצרור החיים: שלח אצבע׳ מקור׳ אמר אם תסיר אותו המעשה הרע ואפילו שלח אצבעך תסיר כדרך בני אדם המריבים שישלח אצבעו האחד אל פני חברו לא שיכנו וכן תסיר דבר און שלא תריב עם רעך אפילו בדברים: ותפק לרעב נפשך׳ כלומר כשתפרוס לו לחמך ב ברוח נדיבה תעשה ובהסברת פנים שיכיר כי ברצון ובלב טוב אתה נותן לו: ותפק׳ כמו ותוצא׳ וכן ויפק רצון מה׳: ואפלתך כצהרי׳ אם היה לך אפלה וצרה תשוב כמו הצהרים שהוא חוזק אור היום: ונחך ה׳׳ כדרך ה׳ נחני בצדקתך כלומר תמיד ישגיח עליך: בצחצחות׳ ענין יובש כמו צחה צמא בעת שהיה צמא וחסרון טוב בעולם הוא ישביע נפשך: ועצמותיך יחליץ׳ ידשן על דרך ושמועה טובה תדשן עצם: כגן רוה׳ שיש בו מעינות ישקוהו והוא רוה ושבע תמיד: וכמוצא מים׳ הוא המקור: אשר לא יכזבו מימיו׳ כי אפילו בעת היובש הוא נובע׳ וכלות הדב׳ הוא כזב כאלו מכזב בו שלא היה שם מעולם על דרך כחש מעשה זית׳ ותירוש יכחש בה: ובנו ממך׳ כי כמו שהמעשים הרעים מחריבים הארץ כן המעשי׳ הטובים מיישבים אותה׳ ופירוש ממך המעשים הטובים יוצאים ממך יבנו חרבות העולם החרבות שהיו זמן רב: מוסדי דור ודור׳ המוסדות שנפלו זה דור ודור׳ אתה במעשיך הטובים תקומם אותם: וקורא לך גודר פרץ׳ בני העולם יקראו לך כי בזכותך ובמעשיך הטובים יגדרו הפרצות: משובב נתיבות לשבת׳ כי בארץ הארץ הנתיבות שוממות אין עובר בהם ויאמרו עליך כי אתה המשובב הנתיבות לעבור בהם לשבת כי מפני ישיבת הערים ישובו גם כן הדרכים: אם תשיב משבת׳ מלכת בשבת חוץ לתחום ואמר אם תשיב כלומר אם היית הולך בדרך ונזכרה שהוא שבת והשיבות רגלך אחור מלכת עוד לכבוד שבת כל שכן עשות חפציך שהוא כולל המלאכות שחייבין עליהם מיתה׳ ופיר׳ עשות חפציך מעשות ומ״ם משבת עומדת במקום שנים: רגלך׳ והפכך׳ חסרים יו״ד הרבים׳ ורבותינו ז״ל פירשו רגלך דרך המקרא לשון רבים שאמרו רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום יכנס שנאמר אם תשיב משבת רגלך׳ רגליך קרינן: וקראת לשבת עונג׳ לענג הגוף במאכלים ערבים וטובים׳ ופירוש קראת כמו מקרא קדש: לקדוש ה׳ מכובד׳ כפל ענין במלות שונות׳ ורבותינו ז״ל פירשו מאי דכתיב לקדוש ה׳ מכובד זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה: וכבדתו מעשות דרכיך׳ זהו הכבוד שתמנע מעשות כל מלאכה׳ כי פירוש דרכיך חפציך ומעשיך כמו לדרכי שפרתי: ממצוא חפציך׳ כפל ענין במלות שונות כי הוא כמו מעשות דרכיך: ודבר דבר׳ שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול כלומר שידבר בשבת בנחת וימעט בדברים: אז תתענג על ה׳׳ כלומר ישפיע לך טובות על שתתענג עליו ותודה בו ובטיבו כי מאתו הכל ובידו׳ והתענג על ה׳ הוא תענוג הנפש: והרכבתיך על במותי ארץ׳ היא ארץ ישרא׳ שהיא גבוה מכל הארצות: נחלת יעקב׳ כי בניו הם מיוחדים לנחלה לא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בן יצחק׳ ורבותינו ז״ל דרשו נחלת יעקב׳ נחלה בלא מצרים כמו שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגומר: כי פי ה׳ דבר׳ וכיון שהוא דבר יקיים דברו:

הפטרת צום כפור למנחה: נבואת יונה

ויהי דבר ה' · אל יונה בן אמתי · נביא זה היה משבט זבולון מן הנראה כי גת החפר היה שם עירו ובחלק זבולון היה · ויש לשאול למה שנכתב' נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה שהיתה מאומות העולם ואין בו זכר לישראל ואין בכל נביאי' זולתה כמוה · ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישראל שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה ובפעם הראשונה שהוכיחם ה הנביא שבו בתשובה שלמה וישראל מוכיחים אותם הנביאים השכם והערב ואינם שבים מ מרשעם · ועוד להודיע הפלא הגדול שעשה ה השם יתברך עם הנביא שהיה במעי הדג ג' ימים וג' לילות וחי · ועוד ש שהקיאו הדג · ועוד ללמד שהשם יתברך חומל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהיו ומוחל להם: וקרא עליה · לא כתב מה יקרא עליה אלא ממה שקר' עליה בסוף ונינוה נהפכת ל למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה: לברוח תרשישה מלפני ה' ואיך היה יכול לברוח ודוד אמר אנה מפניך אברח אלא אין מלפני כמו מפני כי הנביא היה מלא חכמה ודעת ואיך היה חושב לברוח מפני ה' אלא פירוש מלפני מדבר שהוא לפני ה' והוא רוח הנבואה כי חשב שאם יצא מארץ ישראל לחוצה לארץ לא תשרה עליו רוח נבואה והיה ממאן ללכת בזה השליחות כי אמר ינבא הגוים קרובים לתשובה הם ואם אלך ישובו מדרכיהם הרעים ו ויחייבו ישראל בזה שאני ונביאים אחרים הולכי' אליהם תמיד בשליחות השם יתברך ואינם ש שבים מדרכם הרעה: וירד יפו · שהי' על שפת הים והוא חוף אניות · והנכנס בים יקרא יורד כמו שנאמר יורדי הים באניות כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה: באה תרשיש · באה טעמו מלרע · רוצה לומר שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשישה: ויתן שכרה · שכר הראוי לו לתת לה · ובדרש נתן שכר כל הספינה בעבור שתאה ללכת ולא תמתין לסוחרים ולסחורות · וסמכו מזה שאין הנבואה שורה אלא על אדם עשיר: והאניה חשבה להשבר · רוצה לומר אנשי האניה חשבו שתשבר האניה ורש' פירש חשבה להשבר · נדמית כאילו היא נשברת: המלחים · הם תופשי המשוטים: איש אל אלהיו · מן שבעים אומות היו שם: אל ירכתי הספינה · אל אחת מן הירכתים וכן ויקבר בערי גלעד: רב החובל · הגדול שבשפנים כי השפנים נקראים חובלים לפי שמושכין ומתירין חבלי התורן: יתעשת · יתרצה וכן אבדו עשתנותיו משתבו' רצונו · וכן בארמית ומלכא עשית · ר"ל מחשב: לכו ונפילה גורלות · ראוים היו שאר ספינו' הולכות בים בשלום ושלהם מ משתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא: בשלמי במעשיו של מי ממנו: באשר למי · למי חטא אשר בשביל כן הרעה הזאת לנו: ויחתרו · אחזיקו במשוטות ל להוציא הספינה אל היבשה כי תופשי המשו' ומוליכו בים הוא כחותר בים: וימן ה' · ענין זמון כמו אשר מנה מ מאכלכם: דג גדול · זכר היה והיה עומד בריוח ולא נתן לב ל להתפלל רמז הקב"ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהית' מלאה עוברי' והיה שם בדוחק והתפלל שם שנא' ממעי הדגה: ויענני · כיון שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי הדג בשלו': מבטן שאול · מבטן הדג שהו' כשאול לי: כל משבריך וגליך · השבר גלי הים בעת הזעף יקראו מ משברים: ואני אמרתי · כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנג' עיניך: אך · ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף להביט אל היכל קדשך: אפפוני מים עד נפש · שבבוני מים עד שכמעט יצאה ממני נפשי: סוף חבוש לראשי · הסוף הוא ה הנומא ויש ממנו גדל על שפת היאור או הים לפיכך נקרא ים סוף · ויש ממנו שגדל בקרקע הים והוא נכרך בראשי הדגים וזהו שאמר סוף חבוש לראשי ופי' לראשי לראש הדג שבלעני כי הוא היה כמו ראשו כל זמן שהיה במעי הדג: לקצבי הרים ירדתי · לסוף ההרים ירדתי · לסוף ההרים אשר בים כלומר לעיקריה' שהוא קרקע הים · וקצב וקץ אחד הוא: הארץ בריחיה בעדי לעולם · מתחילה חשבתי שהארץ שהיא היבשה היו בריחיה בעדי כלומר שהיתה בורחת בעדי שלא אצא אליה לעולם שיהיה הים קברי ואחרי שאני חי במעי הדג ידעתי שהעלית משחת חיי והשחת הוא הקבר: בהתעטף עלי נפשי · זה הלשון נאמר על רוב הצרה שמתקצר נפש האדם בו אמר כשהיתה בצרה נפשי שבלעני הדג את ה' זכרתי והתפללתי אליו: משמרים הבלי שוא · אנשי הספינה שהיו עובדים אלילים ידעתי שאחר שנמלטו מן הצרה יעזבו חסדם שיראו את ה' וזעקו אליו ונדרו נדרים לא יקיימו מה שנדרו וישובו לעבודת אליהם · אבל אני לא כן כי בקול תודה אזבחה לך · וי"מ חסדם יעזבו · מן חסד הוא כלו' יעזבו אליליהם שהם חסד ונבלה · וכן הוא בפרקי רבי אליעזר כיון שראו המלחים כשהגיעו אל נינוה את כל הנסים שעשה הקב"ה עם יונה עמדו והשליכו איש אלהיו בים שנאמר משמרים הבלי שוא ונומר: ישועתה לה' · פירוש ואומר כי הישועה לה' לבדו שהושיעני בפלא גדול שעשה לי: ויאמר ה' לדג · העיר את רצונו שיקיאנו: עיר גדולה לאלהים · כל דבר שרוצ' להגדילו סומך אותו לאל דרך הגדלה כמו כהררי אל · וארזי אל · שלהבת יה · מאפל יה:

הפטרת צום כפור למנחה בתרי עשר ביונה
סימן א'

ויהי דבר־יהוה אל־יונה בן־אמתי לאמר: קום לך אל־נינוה העיר הגדולה וקרא עליה כי־עלתה רעתם לפני: ויקם יונה לברח תרשישה מלפני יהוה וירד יפו וימצא אניה באה תרשיש ויתן שכרה וירד בה לבוא עמהם תרשישה מלפני יהוה: ויהוה הטיל רוח־גדולה אל־הים ויהי סער־גדול בים והאניה חשבה להשבר: וייראו המלחים ויזעקו איש אל־אלהיו ויטלו את־הכלים אשר באניה אל־הים להקל מעליהם ויונה ירד אל־ירכתי הספינה וישכב וירדם: ויקרב אליו רב החבל ויאמר לו מה־לך נרדם קום קרא אל־אלהיך אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד: ויאמרו איש אל־רעהו לכו ונפילה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו ויפלו גורלות ויפל הגורל על־יונה: ויאמרו אליו הגידה־נא לנו באשר למי־הרעה הזאת לנו מה־מלאכתך ומאין תבוא מה ארצך ואי־מזה עם אתה: ויאמר אליהם עברי אנכי ואת־יהוה אלהי השמים אני ירא אשר־עשה את־הים ואת־היבשה: וייראו האנשים יראה גדולה ויאמרו אליו מה־זאת עשית כי־ידעו האנשים כי־מלפני יהוה הוא ברח כי הגיד להם: ויאמרו אליו מה־נעשה לך וישתק הים מעלינו כי הים הולך וסער: ויאמר אליהם שאוני והטילני אל־הים וישתק הים מעליכם כי יודע אני כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם: ויחתרו האנשים להשיב אל־היבשה ולא יכלו כי הים הולך וסער ע

עליהם: ויקראו אל־יהוה ויאמרו אנה יהוה אל־נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל־תתן עלינו דם נקיא כי־אתה יהוה כאשר חפצת עשית: וישאו את־יונה ויטלהו אל־הים ויעמד הים מזעפו: וייראו האנשים יראה גדולה את־יהוה ויזבחו־זבח ליהוה וידרו נדרים: וימן יהוה דג גדול לבלע את־יונה ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות: ויתפלל יונה אל־יהוה אלהיו ממעי הדגה: ויאמר קראתי מצרה לי אל־יהוה ויענני מבטן שאול שועתי שמעת קולי: ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל־משבריך וגליך עלי עברו: ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל־היכל קדשך: אפפוני מים עד־נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי: לקצבי הרים ירדתי הארץ ברחיה בעדי לעולם ותעל משחת חיי יהוה אלהי: בהתעטף עלי נפשי את־יהוה זכרתי ותבוא אליך תפלתי אל־היכל קדשך: משמרים הבלי־שוא חסדם יעזבו: ואני בקול תודה אזבחה־לך אשר נדרתי אשלמה ישועתה ליהוה: ויאמר יהוה לדג ויקא את־יונה אל־היבשה:

ויהי דבר־יהוה אל־יונה שנית לאמר: קום לך אל־נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את־הקריאה אשר אנכי דבר אליך: ויקם יונה וילך אל־נינוה כדבר יהוה ונינוה היתה עיר־גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים: ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת: ויאמינו אנשי

ויקרא

נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם: וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ נִינְוֵה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ מֵעָלָיו וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר: וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וּגְדֹלָיו לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן אַל־יִטְעֲמוּ מְאוּמָה אַל־יִרְעוּ וּמַיִם אַל־יִשְׁתּוּ: וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־אֱלֹהִים בְּחָזְקָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמִן־הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם: מִי־יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד: וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת־לָהֶם וְלֹא עָשָׂה: וַיֵּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לוֹ: וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה הֲלוֹא־זֶה דְבָרִי עַד־הֱיוֹתִי עַל־אַדְמָתִי עַל־כֵּן קִדַּמְתִּי לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה: וְעַתָּה יְהוָה קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי: וַיֹּאמֶר יְהוָה הַהֵיטֵב חָרָה לָךְ: וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב מִקֶּדֶם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שָׁם סֻכָּה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בַּצֵּל עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה מַה־יִּהְיֶה בָּעִיר: וַיְמַן יְהוָה־אֱלֹהִים קִיקָיוֹן וַיַּעַל מֵעַל לְיוֹנָה לִהְיוֹת צֵל עַל־רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מֵרָעָתוֹ וַיִּשְׂמַח יוֹנָה עַל־הַקִּיקָיוֹן שִׂמְחָה גְדוֹלָה: וַיְמַן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר לַמָּחֳרָת וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן וַיִּיבָשׁ: וַיְהִי כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ וַיְמַן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתַּךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל־רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלָּף וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יוֹנָה הַהֵיטֵב חָרָה־לְךָ עַל־הַקִּיקָיוֹן וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה־לִי עַד־מָוֶת: וַיֹּאמֶר יְהוָה אַתָּה חַסְתָּ עַל־הַקִּיקָיוֹן אֲשֶׁר לֹא־עָמַלְתָּ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה וּבִן־לַיְלָה אָבָד: וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה:

ויקראו צום׳ קודם אזהרת המלך עשו תשוב׳ מעצמם: אדרתו׳ לבוש יקריה: ויזעק׳ העביר כרוז בעיר על התשובה ואף על פי שהעם היו נזהרים מאליהם הוסיף עוד ענוי הבהמ׳ והשבת הגזל: מטע׳ המלך׳ ר״ל מעצתו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו בזה וכן וטעם זקנים יקח׳ בשנותו את טעמו: בחזקה׳ בכל לב: ומן החמס׳ הוא כגזל כלם: מי יודע׳ אולי ישוב וניחם האלהים בשובנו ממעשינו ה הרעים׳ או פירושו מי שיודע דרכי התשובה ישוב והשם יתברך י ינחם׳ ורש״י פירש׳ מי יודע׳ עבירות שבידו ישוב: ויחר לו׳ כמו שפירשנו בעבור ישראל שלא שבו מדרכ׳ הרעה: ויתפלל יונה׳ התפלל קח נא את נפשי ואמר בתחלת תפלתו אנה ה׳: הלא זה דברי׳ מה ש שהייתי חושב ומדבר עם לבי כי הייתי מפחד שישובו ותהיה תשובתם גורמת רעה לישראל: עד היותי׳ בעוד היותי: קח נא את נפשי׳ שלא אראה ברעת ישראל: ההיטב חרה לך׳ אם חרה לך מאד ולא אמר לו עוד׳ אלא רוצה ל לומר עוד ארחך אותו שאינו מן הדין שיחרה לך על סליחתי לשבים׳ וההיטב ענינו חוזק ה הענין׳ וכן ואכות אותו טחון היטב׳ שברו היטב׳ וי״מ אם הטוב שאני עושה להם חרה לך׳ ויונתן תרגם כמו מאד׳ האלהא: וימן׳ לשון הזמנה׳ הצמיחו לפי שעה׳ ואף על פי שעשה לו סוכה לצל א אולי יבשו עלי הסוכה כי ישב שמה עד מלאת לו ארבעים יום: קיקיון הוא עשב שתארכנה פארותיו ותגבהנה ו ועושה צל ובמשנה ולא בשמן קיק׳ ואמרו ב בגמרא מאי קיק קיקיו׳ דיונה׳ אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולאלולא דמי ואבי פשקי רבי׳ פירוש בין בצעי המים הוא גדל׳ ועל פון הכמן מלכן יתיה׳ פירוש על פתחי החנויות מדלין אותו לצל ומפרצנוהי עבדין משחא׳ פירש מגרעיניו עושין שמן: מרעתו׳ מחום השמש שהכהו: ותך׳ ר״ל שחתכו למטה ואחר שנפסק ממנו לחו׳ הארץ ונחתך יבשו עליו שהיו לו לצל: חרישית׳ חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בנשיבתה׳ ורוח קדים היא חמה: ותך השמש׳ הרוח והשמש: ויתעלף׳ יגעה נפשו ונבהלה מאד עד שלא יכול לעמוד על עצמו מרוב החום׳ וכן בדברי רז״ל שמא יתעלפה: אשר לא עמלת בו׳ הדבר שיעמול בו האד׳ הוא עשב ית׳ באבדו ואע״פ שה׳ ית׳ לא עמל ביצירת הנבראים דברה תור׳ כלשון בני אד׳ להבין השומעים: שבן לילה היה ובן לילה אבד׳ בן כמו בן׳ וכן בן כון ובין לילה כמו בן לילה׳ כמו בן חדש בן עשרים׳ ופיל בן לילה כי בלילה אחת צמח ובלילה האחרת אבד כשו הלילה כי בעלו׳ השח הוכה וייבש: הרבה מיב רבוא׳ רבוא הוא עשרת אלפים׳ אשר לא ידע שהם קטנים ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם חטא ואף להם עונם אלא בעבור האבו׳ וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונם׳ וכן בהמה רבה׳ שים בעיר והבהמה אין לה עונם זכות ועל כל אלה ראוי לחום ולחמול: השלמת הפטרת יום כפור במנחה:

הפטרה ליום ראשון של סכות בזכריה בסימן יד

הִנֵּה יוֹם־בָּא לַיהוָה וְחֻלַּק שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ: וְאָסַפְתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם אֶל־יְרוּשָׁלִַם לַמִּלְחָמָה וְנִלְכְּדָה הָעִיר וְנָשַׁסּוּ הַבָּתִּים וְהַנָּשִׁים תִּשָּׁגַלְנָה (תשכבנה ק׳) וְיָצָא חֲצִי הָעִיר בַּגּוֹלָה וְיֶתֶר הָעָם לֹא יִכָּרֵת מִן־הָעִיר: וְיָצָא יְהוָה וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ בְּיוֹם קְרָב: וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם־הַהוּא עַל־הַר הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלִַם מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים מֵחֶצְיוֹ מִזְרָחָה וָיָמָּה גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד וּמָשׁ חֲצִי הָהָר צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ־נֶגְבָּה: וְנַסְתֶּם גֵּיא־הָרַי כִּי־יַגִּיעַ גֵּי־הָרִים אֶל־אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבָא יְהוָה אֱלֹהַי כָּל־קְדֹשִׁים עִמָּךְ: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת יְקִפָּאוֹן (וקפאון ק׳):

הפטרה ליום ראשון של סוכות:

הנה יום בא לה׳ לה׳ יהיה אותו היום שכבודו וגבורתו באותו הזמן יראה והוא זמן שיבא גוג ומגוג על אדמת ישראל: וחלק שללך בקרבך׳ שלל שתפללי מאויבים יחלקו יושבך בקרבך: ונלכדה העיר׳ זאת הצרה תהיה לנכף השלישית שיותר נה ועליה נאמר אבי כמעט רגע: ונשסו הבתים׳ כמו מי נתן למשסה יעקב׳ ענין בזה ושלל: ויצא חצי העיר בגולה׳ רוצה לומר שיגלום מן העיר כשבויים אל א אהליהם שהם חוץ לעיר׳ עד כאן ינחם ה׳ יתברך ביד אויביהם לצרף אות׳: ויתר העם לא יכרת מן העיר׳ כי לא יתנם השם יתברך עוד ביד אויביהם ו ויתגברו ישראל על האויבים זהו שאמר ויצא ה׳: ביום קרב׳ ביום מלחמת ופירושו כתרגומו כיום אגחותי׳ קרב על ימא דסוף: ועמדו רגליו׳ על דרך משל שיראה אות ומופת בהר הזתים שיבקע: מחציו מזרחה וימה׳ ממזרח למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון וחציו לדרום ויהיה ביניהם גיא גדול מאד: ומש׳ יסור׳ כלומר שיסור ויעתק חצי ההר ממקומו לצד צפון וחציו לצד דרום והגיא ביניהם׳ ומשל האות הזה שיבקעו הגוים הבאים על ירושלם ויפלו הנה והנה: ונסתם גיא הרי׳ כשיבקע ההר ינוסו מפני קול הרעש וינוסו אל גיא הרי: כי יגיע גיא הרים אל אצל׳ כי הגיא שיעשה בבקעה ההיא יאריך ויגיע אל אצל והוא שם מקום כלומר חוץ להרים תהיה הבקיעה ההיא עד אצל וינוסו שם׳ שיחשבו להנצל חוץ להרים וימצאו שם גיא כמו כן: הרי׳ כמו הרים וכן אצילי ידי כמו ידים׳ ויקרא לו חלוני כמו חלונים: מפני הרעש׳ אמרו כי מה שאמר בישעיה וינועו אמות הספים אז היה הרעש: ובא ה׳ אלהי׳ אז יבא ה׳ כמו שאמר ויצא ה׳: כל קדושים עמך׳ כמו וכל קדושים וכן שמש ירח׳ ראובן שמעון׳ ורוצה לומר קדושים מלאכים: והיה ביום ההוא׳ ביום שזכר שיהיה בו האות יהיה זה הענין שלא יהיה אור יקרות וקפאון׳ ופירושו על דרך משל שלא יהיה אור היום ההוא בהיר והוא אור יקרות כמו וירח יקר הולך ולא אור קפאון והוא קפוא ועבה שהוא כמו חשך׳ ופירושו שלא יהיה היום ההוא כלו לא כאור ולא כחשך כלומר לא ברוחה ולא בצרה כי שת השם תהיינה בו׳ וכן אמר אחריו לא יום ולא לילה:

והיה

והיה יום אחד ׳ אותו היו׳ יהיה יום מיוחד לה׳ שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום: לא יום ולא לילה ׳ לא יהיה כלו יום ולא כלו לילה כלומר לא יהיה כלו צרה ולא כלו רוחה: והיה לעת ערב יהיה אור ׳ לעת הכלה הגדולה שיצא העיר בגולה אז ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם: מים חיים ׳ הוא שנאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה׳ יצא ונומר: הקדמוני ׳ המזרחי׳ האחרון ׳ המערבי: בקיץ ובחורף יהיה׳ שלא ייבשו אלה הנחלים ולא יכזבו מימיהם: ביום ההוא יהיה ה׳ אחד׳ שיכירו כי ה׳ אחד ואין אלוה מבלעדו ׳ וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו לבדו יזכרו: יסוב כל הארץ כערבה׳ כל הארץ סביב ירושלם שהיא עתה הרים כמו שאמר ירושלם הרים סביב לה תהיה אז מישור כערבה והיא תרום ותגביה על כל הארץ׳ אף על פי שעתה גם כן היא גבוהה מכל ארץ ישראל מפני ההרי׳ שהם סביב לה היום לא תראה גבהותה כל כך אבל באותו הזמן שתהיה כל הארץ סביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה: מגבע לרמון ׳ משם יהא המישור: נגב ירושלם׳ לדרו׳ ירושלם: וראמה׳ בתנועת האל״ף והוא במקום וי״ו עי״ן הפעל׳ ופירוש וראמה כמו שכתבנו שתהיה רמה וגבוהה על כל הארץ: וישבה תחתיה׳ במקומה תהיה אלא שתארך ותרחב: יקבי המלך ׳ מן גורן ויקב וידועים היו אצלם שהיו חוץ לעיר: וישבו בה׳ פירוש וישבו בה לעולם: וחרם לא יהיה עוד׳ שלא תהיה לחרם ולחרבן לעולם: המק בשרו ׳ זה כפול ה האכרים: והוא עומד על רגליו׳ בעוד שהוא עומד על רגליו ימסור בשרו ואבריו: בחוריהן׳ כשתמקנה העינים יהיה מקומם חור: ועלתה ידו על יד רעהו ׳ תפסק ידו כשיחזיק ביד רעהו כמו שאמר המק בשרו וכן כעלות גדים בעתו: וגם יהודה ׳ פירוש גם יהודה שבאו עם הגוים ונלחמו עמהם בירושלם כשיראו המגפה שישלח ה׳ בהם ואספו חילם זהב וכסף ובגדים ומה שאמר ואסף רוצה לומר יאסוף על ידם תחלה ואחר כך יבאו יושבי ירושלם ויבזו גם הם: והיה כל הנותר׳ המותרים הם שהשיבו אל לבם במלחמה ההיא ושבו אל ה׳ בכל לבם: את חג הסכות׳ לפי שבאותו זמן תהיה המלחמה ויראו נפלאות הבורא יתברך ויבאו מדי שנה בשנה לזכרון אותו היום: ולא עליהם ׳ והם לא ירד עליהם מטר כל השנים ולא יצטרכו למטר אם כן מה יהיה עונשם ׳ תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה׳ את כל הגוים שבאו על ירושלם כמו שאמר המק בשרו ׳ אשר לא יעלו לחוג ׳ בעבור שלא יעלו בני מצרים לחוג את חג הסוכות יהיה להם זה חג הסוכות יהיה להם זה העונש: זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים׳ חטאת מצרים המגפה וחטאת כל הגוים המטר שלא ירד עליהם׳ חטאת פירוש עונש כלומר עונש החטאת כמו כי לא שלם עון האמרי רוצה לומר עונש העון: יהיה על מצלות הסוס קדש לה׳ ׳ מצלות הם שתולים בנוארי הסוסים והם מקשקשים אות׳ המצלות יהיו קדש להם שיעשו מהם ס סירות לבשל בהם בבית המקדש ׳ ופירוש על מצלות כאלו כתוב ו ומפותח עליהם קדש לה׳ כן יהיו נודעים כי הם קדש׳ ובדברי רבותינו ז״ל מאי על מצלות הסוס׳ אמר ריב״ל ע עתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על ארץ ישראל עד שעה שהסוס רץ ונצל׳ פירוש עד חצי היום שעושה הסוס צל לעצמו מתחתיו ׳ ורבי אליעזר אמר מצלות שתולין לסוס בין עיניו יהיו קדש לה׳: והיה הסירות בבית ה׳ כ כמזרקים׳ פירוש רבים כמזרקים כמו שהם רבים המזרקים בבית ה׳ לזרוק בהם הדם כי הזובחים יהיו רבים כי כל הבאים לחוג יביאו זבחים ׳ ורש״י פירש הסירות שהם יהיו לשון אף הם יהיו של זהב ושל כסף כמזרקי׳ אשר לפני המזבח: והיה ׳ עוד ירבו הסירות לרוב הזובחים כי לא יספיקו להם אותם שיהיו בבית המקדש אלא כל סיר בירושלם וביהודה יהיו קדש לה׳ לבשל בהם זבחי שלמים: ולא יהיה כנעני עוד׳ תרגם יונתן ולא יהא עביד תגרא עוד׳ כמו כנעניה כ ככבדי ארץ שפירושו סוחריה ׳ כלומר לא יצטרך בית ה׳ עוד ל לסוחר שימכור שם סירות או נחשת לעשות מהם סירות כי רבים יהיו המתנדבים ה המקדישים׳ ויש מפרשי׳ כי על הגבעונים אמר׳ שהיו חוטבי עצים ושואבי מים בבית המקדש לא יהיו שם עוד כי מגדולי הגוים יהיו עובדי הכהנים: תשלם הפטרת יום ראשון של סוכות:

וְהָיָה יוֹם־אֶחָד הוּא יִוָּדַע לַיהוָה לֹא־יוֹם וְלֹא־לָיְלָה וְהָיָה לְעֵת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם־חַיִּים מִירוּשָׁלַם חֶצְיָם אֶל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי וְחֶצְיָם אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן בַּקַּיִץ וּבָחֹרֶף יִהְיֶה׃ וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד׃ יִסּוֹב כָּל־הָאָרֶץ כָּעֲרָבָה מִגֶּבַע לְרִמּוֹן נֶגֶב יְרוּשָׁלַם וְרָאֲמָה וְיָשְׁבָה תַחְתֶּיהָ לְמִשַּׁעַר בִּנְיָמִן עַד־מְקוֹם שַׁעַר הָרִאשׁוֹן עַד־שַׁעַר הַפִּנִּים וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְיָשְׁבוּ בָהּ וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלַם לָבֶטַח׃ וְזֹאת תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל־יְרוּשָׁלַם הָמֵק בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל־רַגְלָיו וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה בְחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמַת־יְהוָה רַבָּה בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד רֵעֵהוּ וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ׃ וְגַם־יְהוּדָה תִּלָּחֵם בִּירוּשָׁלַם וְאֻסַּף חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב וָכֶסֶף וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד׃ וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת׃ וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלַם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלַם לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם׃ וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרָיִם וְחַטַּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהָיָה כָּל־סִיר בִּירוּשָׁלַם וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ לַיהוָה צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ מֵהֶם וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא׃

הפטרה ליום שני של סוכות ותשלם כל מלאכ׳ והיא בהפטרת פקודי בדף יד

לשבת בחול המועד של סוכות ביחזקאל סי׳ לח

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם בּוֹא גוֹג עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה תַּעֲלֶה חֲמָתִי בְּאַפִּי׃ וּבְקִנְאָתִי בְאֵשׁ־עֶבְרָתִי דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ וְרָעֲשׁוּ מִפָּנַי דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחַיַּת הַשָּׂדֶה וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה וְכֹל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְנֶהֶרְסוּ הֶהָרִים וְנָפְלוּ הַמַּדְרֵגוֹת וְכָל־חוֹמָה לָאָרֶץ תִּפּוֹל׃ וְקָרָאתִי עָלָיו לְכָל־הָרַי חֶרֶב נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה חֶרֶב אִישׁ בְּאָחִיו תִּהְיֶה׃ וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדֶבֶר וּבְדָם וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ אֵשׁ וְגָפְרִית

הפטרת חולו של מועד של סוכות:

והיה מבואר הוא: רעש גדול כששמעו שתרעש ארץ ישראל וכן נאמר ונבקע הר הזתים: ונפלו המדרגות ׳ תרגם יונתן ויתמסלון מגדליא׳ ורש״י ז״ל כתב שמעתי שהם סלעים זקופים תלוים ונראים כנופלים: וקראתי עליו׳ על גוג: לכל הרי׳ כמו בכל הרי או כמו על כל הרי כמו שאמר על הרי ישראל תפול׳ ותרגם יונתן ואזמניה למיפל בחרבא על טורי עמי: חרב איש באחיו תהיה׳ כי הם יהרגו איש את אחיו במהומת ה׳ שתהיה בהם: ואבני אלגביש׳ הוא מין ממיני הברד׳ ויש מפרשים שהם שתי מלות רוצה לומר אבני ברד דומות אל גבים מן האמות וגבים שהיא אבן לבנה מהאבנים היקרות׳ ורבותינו אמרו אל גב אים אבני ברד שהתחילו לירד על מצרים ועמדו באויר על גב הים מעה שהתפלל שלא ירדו כענין שנאמר לא נתך ארצה לא הגיע לארץ: ושובבתיך׳

ומסבבתיך · אסבבך מן כי סובבים יהיה ענל סומרון וכן כדברי רבותינו ז"ל צבריס שמסבבים לבו של אדם : וששאתיך · פירשו בו שהוא מלשון ששה כלומר שלא ישאר בהם כי אם ששית המחנה · ויש מפרשים אותו לפי ענינו אכריתך או אחריבך · ויש מפרשים אשפטך בששה שפטים כמו שאמר בדבר ובדם

יאמרו לעוברים בדרך עליהם שיעזרו אותם לקבור הנותרים בארץ שלא יהרגנו בנגי כי שם נהרגנו רובם : יחקרו · ישלימו החקיר' : ועברו העוברי' בארץ · ההולכי דרכים שיראו עצם אדם ובנו אצלו ציון שיש כאן עצם של מת כדי שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושי טהרות : אל גיא · כמו בגיא : וגם שם עיר המונה · כמו שהגיא יקרא המון גוג כן העיר הסמוכה לגיא או עיר ירושלם תקרא המונה על שם המון גוג הנהרגים סמוך לה :

אמטיר עליו ועל אגפיו ועל־עמים רבים אשר אתו : והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי־אני יהוה :

ואתה בן־אדם הנבא על־גוג ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל : ושבבתיך וששאתיך והעליתיך מירכתי צפון והבאותיך על־הרי ישראל : והכיתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל : על־הרי ישראל תפול אתה וכל־אגפיך ועמים אשר אתך לעיט צפור כל־כנף וחית השדה נתתיך לאכלה : על־פני השדה תפול כי אני דברתי נאם אדני יהוה : ושלחתי־אש במגוג ובישבי האיים לבטח וידעו כי־אני יהוה : ואת־שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא־אחל את־שם־קדשי עוד וידעו הגוים כי־אני יהוה קדוש בישראל : הנה באה ונהיתה נאם אדני יהוה הוא היום אשר דברתי : ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש שבע שנים : ולא־ישאו עצים מן־השדה ולא יחטבו מן־היערים כי בנשק יבערו־אש ושללו את־שלליהם ובזזו את־בזזיהם נאם אדני יהוה :

והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום־שם קבר בישראל גיא העברים קדמת הים וחסמת היא את־העברים וקברו שם את־גוג ואת־כל־המונה וקראו גיא המון גוג : וקברום בית ישראל למען טהר את־הארץ שבעה חדשים : וקברו כל־עם הארץ והיה להם לשם יום הכבדי נאם אדני יהוה : ואנשי תמיד יבדילו עברים בארץ מקברים את־העברים את־הנותרים על־פני הארץ לטהרה מקצה שבעה־חדשים יחקרו : ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עד קברו אותו המקברים אל־גיא המון גוג : וגם שם־עיר המונה וטהרו הארץ :

הפטורה ליום שמיני עצרת במלכים א'
בסימן ט'

ויהי ככלות שלמה להתפלל אל־יהוה את כל־התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח יהוה מכרע על־ברכיו וכפיו פרשות השמים : ויעמד ויברך את כל־קהל ישראל קול גדול לאמר : ברוך יהוה אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר לא־נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו : יהי יהוה אלהינו עמנו כאשר היה עם־אבתינו אל־יעזבנו ואל יטשנו : להטות לבבנו אליו ללכת בכל־דרכיו ולשמר מצותיו וחקיו ומשפטיו אשר צוה את־אבתינו : ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יהוה קרבים אל־יהוה אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר־יום ביומו : למען דעת כל־עמי הארץ כי יהוה הוא האלהים אין עוד : והיה לבבכם שלם עם יהוה אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו כיום הזה : והמלך וכל־ישראל עמו זבחים זבח ליהוה : ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח ליהוה בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את־בית יהוה המלך וכל־בני ישראל : ביום ההוא קדש המלך את־תוך החצר אשר לפני בית־יהוה כי־עשה שם את־העלה ואת־המנחה ואת חלבי השלמים כי־מזבח הנחשת אשר לפני יהוה קטן מהכיל את־העולה ואת־המנחה ואת חלבי השלמים : ויעש שלמה בעת־ההוא את־החג וכל־ישראל עמו קהל גדול מלבוא־חמת עד־נחל מצרים לפני יהוה אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום : ביום השמיני

ונשם שוטף ואבני א אלגבים אש וגפרית והם ששה : והכיתי קשתך · אכה בו על שאשפילנו מיד שמאלך · כי הקשת יאחזנו האדם ביד שמאלו ונותן עליו החצים ביד ימינו : כל כנף · פירוש כל ב בעלי כנף : ולא אחל את שם קדשי · שגלותם של ישראל חלול שמו הוא באמור להם עם ה' אלה ולא יכול להצילם : הנה ב באה ונהייתה · באה עת הישועה : והסיקו · כמו תנור שהסיקוה בלשון משנה : ולא ישאו · לא יצטרכו כי יספיקו בכלי הזין : מקום שם קבר · כמו הפוך מקום קבר שם · ובדרש לפי שכסו שם ניפת ערות אביהם זכה שם לציצית בטלית וזכה יפת לקבורה בארץ י ישראל : גי העוברים · באותו הגי שעוברים דרך עליו : קדמת הים · במזרח ים כינוסר : וחסמת היא את ה העוברים · חסמת פועל יוצא לשלישי רוצה לומר כי באשת ההרוגים ת תעשה לעוברים דרך שם שיחסמו ויסגרו א אפיהם מריח הרע ולשי פירש וחוסמת היא את העוברים · וסוגרת היא את ה העוברים כמו לא תחסו' שרוב פגרים שיאלו שם יחדלו את העוברים מ מעבור לפיכך יעברו עליהם ויקברו אותם : שבעה חדשים : שבעה חדשים יתעסקו עם הארץ בקבורתם : והיה להם לשם · כל האומות יספרו את שמם לשבח ולחסד אין לך כאומה זו רחמנים יש לך אדם שקובר את אויבו שעמד עליו ל להורגנו : ואנשי תמיד יבדילו · ישראל יבדילו אנשים שיעברו תמיד בארץ לחקור על החללי' כדי לקברם : את העוברים · כמו עם העוברים אמר כי ה האנשים המותמדים

חסלת הפטרת שבת של חולו של מועד של סכות :

הפטרת ליום שמיני עצרת :

ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי' · למדנו מזה שהמלך כרע על ברכיו מהתחלת תפלתו עד כלותו אותה ומכאן אמרו רבותינו ז"ל שהמלך כיון שכורע שוב אינו זוקף עד כלותו תפלתו : ככל אשר דבר : והיכן דבר והניח לכם מכל אויביכם : להטות לבבינו אליו · טעמו דבק עם יהי יי' אלהינו עמנו : משפט עבדו ומשפט עמו · משפט במקום הזה כמו כמשפט הבנות יעשה לה כלומ' לתת לנו דבר יום ביומו מה שאנו צריכים להשפיע לנו הטובה ולשמרנו מרעה ובזה ידעו כל עמי הארץ כי יי' הוא האלהים כי הדבקים בו שבעי טובה ונשמרים מרעה : קדש המלך את תוך החצר · רוצה לומר כי מרוב הקרבנות שהקריבו ביום ההוא הוצרך ש שלמה לקדש החצר ר רוצה לומר חצר הכהני' באופן שיקריבו שם הקרבנות על הרצפה כי מזבח הנחשת ש שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב העולה ו והשלמים : את החג' · חנוכת המקדש קרא גם כן חג : שבעת ימים' של חינוך : ושבעת ימים' חג הסוכות נמצא ש שאכלו ושתו ביום הכיפורים וי"א כי ה הקריבו השלמים ביום הכיפורים אבל לא א אכלום באותו היום עד הלילה ומחרתו : ארבעה עשר יום · להודיע כי סמוכים היו לא היה הפרש ביניה' : ביום השמיני · הוא שמיני עצרת ואמרו רבותינו ז"ל ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג וביום כג' לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם וכן הוא אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם :

לדוד

לדוד עבדו ולישראל עמו׳ פירוש לדוד עבדו שקיי׳ לו מה שהבטיחו כי היוצא מחלציו יבנה הבית ויהיה שלום ושקט בימיו לישראל:

הפטרת שמחת תורה׳

שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה יהוה לדוד עבדו ולישראל עמו:
ויהי ככלות שלמה לבנות את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל חשק שלמה אשר חפץ לעשות:

הפטרת שמחת תורה ביהושע בסימן א׳

ויהי אחרי מות משה עבד יהוה ויאמר יהוה אל יהושע בן נון משרת משה לאמר: משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן הזה אתה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל: כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו כאשר דברתי אל משה: מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם: לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך: חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם: רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאול למען תשכיל בכל אשר תלך: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל: הלוא צויתיך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת כי עמך יהוה אלהיך בכל אשר תלך: ויצו יהושע את שטרי העם לאמר: עברו בקרב המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן הזה לבוא לרשת את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן לכם לרשתה: ולראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה אמר יהושע לאמר: זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד יהוה לאמר יהוה אלהיכם מניח לכם ונתן לכם את הארץ הזאת: נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בעבר הירדן ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל ועזרתם אותם: עד אשר יניח יהוה לאחיכם ככם וירשו גם המה את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם ושבתם לארץ ירשתכם וירשתם אותה אשר נתן לכם משה עבד יהוה בעבר הירדן מזרח השמש: ויענו את יהושע לאמר כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך: ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך רק יהיה יהוה אלהיך עמך כאשר היה עם משה: כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת רק חזק ואמץ:

ויהי אחרי מות משה׳ מחובר על סדר התורה המסויימת בפטירת משה וזה מחובר לה: עבד יי׳׳ מי ששם כל כחו וכוונתו בשם יתברך ואף בהתעסקו בעניני העולם מתכוין לעבודת האל יתברך הוא יקרא עבד יי׳: לאמר׳ לישראל שהוא הקדוש ברוך הוא לעבור את הירדן: קום עבור׳ קום ענין זרוז וכן קום שאהו׳ קומו ועברו: תשכיל׳ פירוש תצליח וכן תרגם יונתן בדיל דתצלח: לא ימוש׳ והגית׳ הוא כפל לדבר לחזק׳ ואמר שיהגה בו יומם ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו: הלא צויתיך׳ מלת זרוז וכן הלא שמע כתי הלא שלחתיך והדומים להם: כי עמך יי׳ אלהיך׳ כמו ואל משה אמר עלה אל יי׳: הכינו לכם צדה׳ פירוש מיני מאכלים זולתי הלחם כי עדיין היה יורד להם המן בכל מקו׳ שהיו נוסעי׳ עד ממחרת הפסח: בעוד שלשת ימים׳ כתרגומו בסוף תלתא יומין: נשיכם טפכם׳ חסר וי״ו השימוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: חמושים׳ כמו חלוצים: רק יהיה יי׳ אלהיך עמך׳ כלומר שתלך בדרך משה שיהיה יי׳ עמך כאשר היה עם משה: רק חזק ואמץ׳ דרשו רבותינו ז״ל יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומר רק אכין ורקין מיעוטין הן:

השלמת הפטרת שמחת תורה:

הפטרת שבת הגדול בתרי עשר במלאכי בסימן ג׳

וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות: וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות: כי אני יהוה לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם: למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב: היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה: במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו: הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די:

הפטרת שבת הגדול:

וערבה זכר יהודה וירושלם כי שם בית המקדש:

וקרבתי׳ בלותו היו׳ שזכר: אליכם׳ אותו שיהיה ביום ההוא׳ והדורות שעברו אם לא קבלו דינם בעולם הזה יקבלו בעולם הבא: עד׳ כי אני יודע הנסתרות ואעיד בהם במה שעשו: ממהר׳ לשלם גמולם׳ ומטי גר׳ משפט הגר: כי אני ה׳ לא שניתי׳ מה שאמרתי אפילו לזמן ארוך כן יהיה כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו וכל העתידות לכם על ידי נביאי כן יהיו:
ואתם בני יעקב לא כליתם׳ כמו שכלו שאר האומ׳ שלא נשאר להם זכר בשמם וכלו מהיות גוי אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגוים להיות גוי אחד בארץ: למימי אבותיכם׳ אמר זמן רב עבר שלא שמרתם חקי אתם ואבותיכם לפיכך הרעותי להם ולכם׳ אבל מעתה שובו אלי ואשובה אליכם: ואמרתם במה נשוב׳ ואם תאמרו במה נשוב׳ התשובה׳ היקבע׳ אמר היקבע אדם אלהים׳ כי אתם קובעי׳ אותי: ואמרתם׳ ואם תאמרו במה קבענוך׳ התשובה המעשר והתרומה׳ היקבע׳ קובעים קבענוך ענין גזלה ולקיחת הדבר בהכרח׳ וכן וקבע את קובעיהם נפש:
במארה אתם נארים׳ מפני שאר העבירות שזכר למעלה ועוד אתם מוסיפים עון על עון ואתם קובעים אותי שלא תתנו תרומות ומעשרות ממה שתאספו: הגוי כלו׳ ירצה כי שאר העבירות הנזכרות לא היו שוים בהם כלם אבל בדבר המעשר והתרומה היו שוים כלם לפיכך אמר הגוי כלו: ויהי טרף בביתי׳ יהי מזון מצוי ללוים ולכהנים העובדי׳ לפני: והריקתי׳ אמטיר עליכם ואריק לכם ברכה: עד בלי די׳ שלא יספיקו לכם כלים ואוצרות׳ ויונתן תרגם עד בלי די עד דתימרון מסת:

באוכל׳

וגערתי לכם באכל ולא ישחית לכם
את פרי האדמה ולא תשכל לכם
הגפן בשדה אמר יהוה צבאות:
ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו
אתם ארץ חפץ אמר יהוה צבאות:
חזקו עלי דבריכם
אמר יהוה ואמרתם מה נדברנו
עליך: אמרתם שוא עבד אלהים
ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי
הלכנו קדרנית מפני יהוה צבאות:
ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו
עשה רשעה גם בחנו אלהים וימלטו:
אז נדברו יראי יהוה איש אל רעהו
ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר
זכרון לפניו ליראי יהוה ולחשבי
שמו: והיו לי אמר יהוה צבאות
ליום אשר אני עשה סגלה וחמלתי
עליהם כאשר יחמול איש על בנו
העבד אתו: ושבתם וראיתם בין
צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר
לא עבדו:
כי הנה היום בא בער כתנור והיו
כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט
אתם היום הבא אמר יהוה צבאות
אשר לא יעזב להם שרש וענף:
וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה
ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם
כעגלי מרבק: ועסותם רשעים כי
יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום
אשר אני עשה אמר יהוה צבאות:
זכרו תורת משה עבדי
אשר צויתי אתו בחרב על כל
ישראל חקים ומשפטים: הנה
אנכי שלח לכם את אליה הנביא
לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא:
והשיב לב אבות על בנים ולב בנים
על אבותם פן אבוא והכיתי את
הארץ חרם:

הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא
יום יהוה הגדול והנורא:

באוכל׳ בארבה שאוכל לכם את התבואה: ולא תשכל לכם הגפן׳ הגפן לא
תשכל פריה: ואשרו׳ יאמרו אשריכם תמורה שאתם חרפה בגוים מפני הרעב:
ארץ חפץ׳ ארץ שחפצי בה: חזקו׳ שב להוכיחם על מה שהיו אומרים כי לית
דין ולית דיין: קדורנית׳ בשפל רוח: ועתה אנחנו מאשרים זדים׳ שאנו רואים
הרשעים מצליחים עד
כי אנחנו מאשרים אות
על מעשה רשעם: גם
בחנו אלהים׳ לומר כ
כראה מה יוכל לעשות
לנו וימלטו מן הרעה ו
ולא נכשלו: אז נדברו
יראי ה׳ כי המאמ׳ ההוא
הוא מאמר אנשים
שלא יבינו דרכי ה׳
ומשפטיו וכשישמעו י
יראי ה׳ הדברים
מהאנשים האלה ה
הכופרי׳ בהשגחת האל
בתחתונים נדברו הם
איש אל רעהו ומרבים
בדברים האלה ונושאים
ונותני׳ בהם עד שימצאו
בשכלם כי כל דרכיו
משפט אל אמונה ואין
עול: ויקשב ה׳׳ האל
יתברך הקשיב לבריאם
ויתן להם שכרם בזה:
ויכתב ספר זכרון ל
לפניו׳ דרך משל כלשון
בני אדם שכותבים ה
המלכים ספר הזכרונו׳
כי אין שכחה לפניו
יתברך׳ ופירש חושבי
שמו שחושבים תמיד בדרכי ה׳ ובידיעת אלהותו: ליום אשר אני עושה׳ ליום
המשפט שאני עושה דין ברשעים הם יהיו לי סגלה וחמלתי עליהם שלא תשיגם
הרעה המכלה הרשעים: העובד אותו׳ האב חומל על כל בניו כמו שאמר
כרחם אב על בנים אבל יותר חומל על העובד אותו: ושבתם׳ אז יבחן בין צדיק
לרשע ולא יאמרו עוד שוא עבוד אלהים: כי הנה׳ יום המשפט המשיל אותו לאש
בוערת׳ ולשי פירש יום זה לפני׳ שמש הוא שכך אמרו חכמים אין גיהנם לעתיד
לבא אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה ורשעים נדונים בה וצדיקים
מתרפאין בה וזהו שנאמר וזרחה לכם יראי ונגומר: קש כמו קש יבש יהיו שיכלו
מהרה: ולהט׳ כמו
ותלהט מוקדי הרים:
שרש וענף׳ כתרגומו
בר ובר בר כי הבן
הראשון כמו שרש והבן
הנולד ממנו כמו ענף
בכנפיה׳ כי השמש
יפרוש אורו על הארץ
וכמו כנפים פרושות
זריחתו: ויצאתם ופשתם
בכל אשר תצאו תפרו
ותרבו כעגלי מרבק ש
שגדלים בשומן ובשרי
ופשתם׳ ענין רבוי:
מרבק׳ הוא מקום ש
שמכניסין שם העגלים
לפטמם: ועסותם׳
ענין הדריסה והכתיש׳
ומזה נקרא עסים ה
המשקה היוצא על ידי
כתישה וסחיטה: אמר
בזמן ההוא הרשעים ש
מושלים בכם אבל בזמן
ההוא תרמסו אותם
תחת כפות רגליכם:
ביום אשר אני עושה׳
ביום המשפט שאני ש
שופטם לכליון׳ ואמר
אפר׳ דרך משל לפי
שהיום הבא ישרוף אותם: זכרו תורת משה עבדי׳ אמר עד שלא יבא יום
המשפט זכרו בכל דור ודור תורת משה עבדי לעשות ככל הכתוב בה: לפני בוא
יום יי׳׳ לפני יום המשפט והוא יזהיר האבות והבני׳ יחדיו לשוב בכל לב אל השם
והשבי׳ יכבלו מיום המשפט וזהו שאמר׳ והשיב לב אבות על בנים כמו עם בניםי
וכן לב בנים על אבותם כמו עם אבותם כלומר האבות והבנים יחדיו׳ פן אבא
והכתי׳ לפיכך יזהירם הוא כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הבא כדי שלא יכה הארץ כלה ותהיה חרם אשר לא יזהרו בהזהרתו יכלו ויסופו׳
והמזהרים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקים הרבי׳ ככוכבים לעולם ועד:
השלמת הפטרת שבת הגדול:

תם ונשלם׳ תהלה לאל בורא עולם׳

הלא את הדברים אשר קרא ה' ביד

הנביאים הראשונים

ודברתי על הנביאים ואנכי

חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה :

כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים :

סדר

הנביאים ראשונים

עם פי' רש"י וקמחי ורלב"ג ופי' רבינו ישעיה על שופטים ושמואל : מנוקדים ונמסרי' על פי דרכי הסופרי' קדמונינו החונים אשר האירו עינינו במחשך גלותינו הם הקדושים אנשי כנסת הגדולה ועל משעולם ונתיבותם דרכנו בנין אותיות תלויות וקטנות וגדולות ועקומות ונקוד שרבה על הכתב והכתב שרבה על הנקוד וסתומות ופתוחות ונכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיות מנוזרות

כל אלו מוגים עם עיון רב ונבדקו עד מקום שיד האדם מגעת כיד ה' הטובה עלינו ונדפסו בפעם ראשונה במצות האדון המהולל לודוויג קיניג ובביתו

פה

באזיליאה

כי לא יעשה אדני יי דבר

בשנת

ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו

בשלום

ראשית חכמה יראת יי׳ שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד

רדק

אמר דוד המלך עליו השלום מי שהכין את לבבו להתעסק בחכמה תחלה יתעסק ביראת יי׳ ויעשה ממנה שרש ועיקר וכל דרכיו יתנהג בחכמה שילמד על הדרך שאמרו רבותי׳ זכרונם לברכ׳ שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת ויראת יי׳ היא התורה והמצוה ודברי הנביאים וקבלת החכמים בתורה שבעל פה והחכמה היא חכמת הפילוסופיא ואם ילמד אדם חכמת הפילוסופיא תחלה יבהל ברוחו ויעת מצחו להכחיש האותות והמופתים הגדולים הנמצאים בכתב הקדש כי הם דברים לא תכילם החכמה ההיא אמנם כאשר יקדים לימוד התורה שהיא יראת יי׳ וישים בלבו להאמין כל הכתוב בה ובכל כתבי הקדש וכאשר יתבונן בהם ימצא בהם דרכי החכמה כמו שכתוב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי אין צריך לומר התורה והמצוה שהם בנויות על דרך השכל כי גם החוקים אשר נאמר עליהם כי אין להם טעם כן הוא שאין להם טעם נראה לרוב בני אדם אבל החכם המתבונן בהם ימצא טעמים ברור ומבואר ואחרי התבונן החכם המבין בדרכי התורה וישימה יסוד לחכמה וישתדל בלבו לקרב את הדברים הרחוקים אל הדעת וילמד חכמת הפילוסופיא אחרי כן לא תשתבש דעתו בלמדו החכמה בתורה אשר למד תחלה כי כבר תקעה יתד במקום נאמן ויקרב לדרכי החכמה אליה בכל כחו ויכולתו ותהא שלמה משכורתו׳ ואמר שכל טוב לכל עושיהם פירוש שכל טוב עיון טוב והשגחה טובה יש לכל המשתדל בשניהם ביראת יי׳ ובחכמה כי גם ביראת יי׳ לא יהיה שלם אם לא יתעסק בחכמה או יהיה פי׳ שכל טוב הצלחה טובה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל כלו׳ שיצליח המתעסק בשתיהן בעולם הזה ובעולם הבא ואמרו רבותי׳ ז״ל לומדיהם לא נאמר אלא עושיהם מלמד שהמעשה גדול ואף על פי שאמרו הם נ״כ התלמוד גדול התלמוד מביא לידי מעשה לא הגדילו התלמוד אלא מפני שהוא מביא לידי מעשה ולא יכשר המעשה מבלי הלמוד כמו שאמרו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד אלא בודאי שמעשה גדול כמו שאמר הכתוב ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם למדו בעבור שתעשו ואמרו ר״ל כל מי שישנו בעשייה ישנו בלמיד׳ וכל מי שאינו בעשייה אינו בלמידה ואמרו עוד כל האו׳ אין לי אלא תורה אין לו תורה פי׳ שאו׳ אין לי עסק בעשיית המצות אלא בקריאת התורה בלבד אין לו אפי׳ שכר קריאת התורה שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם כל שישנו בעשייה ישנו בלמיד׳ וכל שאינו בעשייה אינו בלמידה ואמרו כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר ללא אלהי אמת וללא תורה פי׳ שהלמוד מאין מעשה אינו דבר מועיל אבל הוא מריע ומזיק לעצמו ולזולתו׳ ודמו חכמינו ז״ל התלמוד מבלי מעשה למי שבונה ביתו ואינו מציב לו דלתות כי בודאי יהיה אותו הבית משולח ונעזב כמדבר ומקנתם דמו אותו למי שאין לו בית ובונה דלתות לבית כי טורח הדלתות ללא תועלת הוא ואמרו חכמינו ז״ל החכמה מבלי מעש׳ היא טעו׳ הבו׳ על ברואיו ואמרו מי שאין דבריו דומין למעשהו הוא מביים את עצמו ואחר שביארנו כי המעשה הוא העיקר נאמר כי המעשה הוא על שני פנים וכל אחד מהם הוא עמוד גדול לשכר האדם בזה ובבא האחד הוא מעשה המצות ושמירתם ודרכי המוסר ימצא בהם שכל טוב בעיני אלהים ואדם והמעשה האחר הוא כתיבת החכמות וביאור התורה והמצות לחקקם על ספר למען יעמדו ימים רבים כי אם לא היו כותבים החכמים הקדמונים דבריהם על ספר כבר אבדו החכמות וספו המזמות ובטלו התורה והמצות אבל החכמים ובעלי התורה בכתיבת דבריהם וביאוריהם על ספר ישאירו ברכה אחריהם ובודאי לא מתו החכמים ההם ואמרו רבותינו ז״ל הצדיקים אפי׳ במיתתן קרואין חיים ואמרו משה רבינו ע״ה לא מת ואמר יתברך שמו בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם ועל כן חתם דוד עליו השלום הפסוק שהקדמנו תהלתו עומדת לעד ויתפרש על המעשה הראשון שהקדמנו כי עושה מעשה היושר ושומר התורה והמצות והמתעסק בחכמה תהיה תהלתו בפי האנשים לכמה דורות ונפשו גם כן עומדת לעד לעולם הבא עד העולם ויתפרש על המעשה השני כי כותב הספרי׳ תהלתו עומדת לעד לרואי הספרי׳ ההם וללומדיהם ועל כן נקראו החכמים בעלי אסופות לפי שאוספין דבריהם ודברי זולתם על ספר להיותם לעד למשמרת ולעולם למזכרת ויש להם שכר טוב בעולם וצדקתם עומדת לעד׳ ועל כן ראיתי אנכי הצעיר דוד ב״ר יוסף קמחי ז״ל לכתוב על ספר ביאור לדברי המקרא כאשר למדתי וקבלתי וכאשר תשיג יד מחשבתי כאשר יי׳ אתי אשר לו נאוו תהלות אשאל העזר להחל ולכלות כי הוא העוזר והסומך יתברך שמו ואכתוב הפסוקים אשר צריך לפרשם והמלים אשר צריך לדקדקם גם אכתוב טעם כתוב וקרי וכתוב ולא קרי וקרי ולא כתוב כאשר אוכל לתת טעם לשניהם כל אחד ואחד במקומו ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי התורה מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השינה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים וכן כתבו בדרך אחד מבפנים ובדרך אחר מבחוץ ואכתוב בקצת המקומו׳ תרגום יונתן בן עוזיאל שיש בו פירושי׳ טובים ואביא גם אביא דברי רבותינו זכרונם לברכה במקומות שאנו צריכים לפירושם ולקבלתם על כל פנים גם כן אביא קצת הדרשות לאוהבי הדרש׳ ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת :

רלבג

אמר לוי בן גרשום אחר התהלה לאל והשאלה ממנו להיישיר לפנינו דרכו ראינו לבאר דברי הנביאים כולם ולספר התועלות המגיעות מהם עם בשיון אם במלות אם בביאור קצת המצות התוריות כי קצתם נתבאר ענינם בדברי הנביאים כמו שנבאר בנ״ה בהגיענו למקום מקום מהמקומות ההם ובמקומות שיראו בהם דברים סותרים אם מצד העיון או מצד שאר דברי הנביאים נעיר עליהם ונשתדל בהתרת הספקות ההם כיד שכלנו כמו שהיה מנהגנו בביאורנו לדברי התורה ונתחיל מספר יהושע כי סדרנו אחר דברי התורה :

סדר הנביא' האשמורת התיכונה שלום התורה במעמד התורה

אחד ואחד דבר אמת בפיו ובעניניו:

ויהי

ומורים מהם הורה משיבי נפשות

צירי אמונה עמדים במגדל מעל לעם כחקת התורה וכל

רשי

ויהי אחרי מות משה' מחובר על סדר התור' המסויימת בפטירת משה וזה מחובר לה:

ויהי אחרי מות משה עבד יהוה ויאמר יהוה אל יהושע בן נון ל' דסמי'

והוה בתר דמית משה עבדא דיי ואמר יי ליהושע בר נון

ויהי אחרי מות ד' דסמי' בקריאה וסימ' ויהי אחרי מות אברהם ויברך' ויהי אחרי מות משה עבד יי'' ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל' ויהי אחרי מות שאול' וסימ' בלשון תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא' ונמסר גם בסדר חיי:

רדק

ויהי אחרי מות משה עבד יי' מנהג הלשון לכתוב ב במקומו' וי"ו שלא להוסיף ולחבר דבר אל דבר כמו ויהי ביום ה השלישי וישא אברהם את עיניו ואשה בני כנען ואיש ועכה ותשב תמר כלדם ורכב וסום והדומים להם וכבר כתבנו בספר מכלל אשר חברנו כי יש לפרשם לתוספת עם חסרון מעט לפי ענין כל אחד מהם לפי דרך המקרא ומלת ויהי תמצא בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כמו זה וכן ויהי אחרי מות יהושע' ויהי איש מן הרמתים' ויהי בשלשים שנה' ויהי בימי שפוט השופטים' ויהי בימי אחשורוש' וכן וי"ו אחרים בראשי הספרים ואם נאמר כי הטעם להדביק ספר אל ספר וענין זה אל הקודם לא יספיק הטעם בכלן ואמרו המפרשים כי הוי"ו הזאת היא כה"א רפה בלשון ישמעאל ודקדוק מלת ויהי פירשתיה בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו כי בהיות המלה בהפסק תמצא יהי תהי בסגול האות המוספת ובחירק הה"א וכן יחי תחי והוא בהפך התנועות מן יהי ... אחרי' לשון רבים בשקל אחרי אלה מלת אחרי רבים לעולם לא ימצא יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא יחיד אחר הדברים האלה ... כמו שהוא אחד וכאשר ימצא בלשון רבים לפי שהוא אחד ... עבד יי' מי שהם כל כחו וכונתו וכל השגחותיו בשם ית' ואף בהתעסקו בענייני העולם מתכוין לעבודת האל ית' הוא יקרא עבד יי' כמו אברהם עבדי דוד עבדי עבדי הנביאים שהם כמו העבד לאדון: בן נון' בחירק כמו בסגול ואמר בכל מקום בן נון בחירק ולא יאמר בחלף מהם בסגול כמו שהוא מנהג ברוב לפי שהן נלבקות שתי המלות לעולם מפני שהם מלות זעירות ונלבקות ובהלבקם תקל הקריאה בחירק ולא כן בסגול:

רלבג

ויהי אחרי מות משה' ראוי שנקדים כי הנעת הנבואה לנביא כמה שתייסר בו העם אם שטוב כפשיו אם אל טוב גופיי הוא לתועלת העם ההוא ומצד ההשגחה אל העם ההוא תגיע לנביא זאת הנבואה ואולם הנבואה שתגיע לנביא לעניניו בעצמו הנה הוא מצד ההשגחה עליו וזה כלו מבואר למי שעיין בזה בטבעיות ובדברינו בשני מספר מלחמות יי' ובביאורינו לספר איוב ...

משרת משה לאמר: משה עבדי מת ועתה קום עבר את־הירדן הזה אתה וכל־העם הזה אל־הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל: כל־מקום אשר תדרך כף־רגלכם בו לכם נתתיו כאשר דברתי אל־משה: מהמדבר והלבנון הזה ועד־הנהר הגדול נהר־פרת כל ארץ החתים ועד־הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם: לא־יתיצב איש לפניך כל ימי חייך כאשר הייתי עם־משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך: חזק ואמץ כי אתה תנחיל את־העם הזה את־הארץ אשר־נשבעתי לאבותם לתת להם: רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל־התורה אשר צוך משה עבדי אל־תסור ממנו ימין ושמאול למען תשכיל בכל אשר תלך: לא־ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל־הכתוב בו כי־אז תצליח את־דרכך ואז תשכיל:

ב׳ דסמי׳ מבחוריו׳ ג׳ דסמי׳ · ו׳ דסמי׳ · ט׳ ר״פ אורייתא כל המקום · ג׳ · ה׳ ל׳ מ״ל נא׳ חס׳ · ל׳ · ט׳ ר״פ בסיפ׳ · אורית׳ בפס יד · ב׳ פתח ניאמר דוד · ג׳ מת · זכרו · ט׳ ר״פ בסיפ׳ · ג׳ חס׳ · ד׳

משמשניה דמשה למימר: משה עבדי מית וכען קום עבר ית ירדנא הדין את וכל עמא הדין לארעא דאנא יהיב להון לבני ישראל: כל אתרא דתדרוך פרסת רגלכון ביה לכון יהבתה כמא דמללית עם משה: ממדברא ולבנונא הדין ועד נהרא רבא נהרא דפרת כל ארע חתאי ועד ימא רבא מעלני שמשא יהא תחומכון: לא יתעתד אנש קדמך כל יומי חייך כמא דהוא מימרי בסעדיה דמשה כן אהוי עמך לא אשבקנך ולא ארחקנך: תקיף ועלם ארי את תחסין ית עמא הדין ית ארעא דקימית לאבהתהון למתן להון: לחוד תקיף ועלם לחדא למטר למעבד ככל אוריתא דפקדך משה עבדי לא תמטי מניה לימינא ולשמאלא בדיל דתצלח בכל אתר דתהך: לא יעדי ספרא דאוריתא הדין מפומך ותהי הגי ביה יממם ולילא בדיל דתטר למעבד ככל דכתיב ביה ארי בכן תצלח ית דרכך ובכן תכשט:

משה ג׳ ר״פ בקריאה וסי׳ משה עבדי מת ועתה קום עבור׳ משה עבד יי׳ ובני ישראל הכום׳ משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו: תדרך ה׳ וחס׳ וסי׳ כל המקום אשר תדרך דמשנה תורה׳ וחברו כל מקום דיהושע׳ ואתה על במותימו תדרך׳ אתה תדרך זית ולא׳ על שחל ופתן תדרך׳ ונמסר גם בסדר עקב:

והלבנון ה׳ ד׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ נמסר בסדר אלה הדברים: ממנו ו׳ סבירין ממנה וסי׳ נמסר בסדר צו: דרכך ג׳ חס׳ בקריאה וסי׳ הודיעני נא את דרכך ואודעך למען׳ כי אז תצליח את דרכך׳ העבר עיני מראות שוא בדרכך׳ ונמסר גם בסדר כי תשא: ואז ד׳ וסי׳ ואז יקרב לעשתו׳ ואז ירצו את עונם׳ ואז חיל מלך בבל צרים׳ ואז תשכיל׳ ונמסר גם בסדר בא:

רדק

משרת משה׳ והוא היה במקום משה לצאת ולבוא לפני ישראל ואחר שמת משה צוהו הקדוש ב״ה לעבור הירדן עם ישראל: לאמר׳ לפי שנסתתמו במלת אמור עם הלמ״ד יותר משאר אותיות השמוש הסתירו האל״ף עם הלמ״ד מה שלא עשו כן עם השאר שאמרו באמור להם עם יי׳ וגו׳ ויהי באמור יהושע בהכנעת האל״ף ופי׳ לאמר לאמר לישראל שהקדוש ב״ה צוהו לעבור את הירדן כי הבטיחם בכל מקו׳ אשר תדרוך כף רגליכם בו וגו׳: קום עבור׳ קום ענין זירוז וכן קום משחהו׳ קומו ועברו קום התהלך: להם לבני ישראל׳ כמו יביאו את תרומת יי׳׳ ותראהו את הילד: כל מקום אשר תדרוך וגו׳׳ כיון שתעברו את הירדן כל מקו׳ אשר תדרוך בו לכם יהיה כלומ׳ אני אתן לכם כח כדי שתכבשו הכל וא״ה זכר קצת הגבולים׳ ובדרש כל מקום אשר תדרוך וגו׳ לרבות חוצה לארץ: מהמדבר׳ הו׳ מדבר סין שהוא גבול נגב: והלבנון הזה׳ הוא מקום ידוע בארץ ישראל ואמר הזה אף על פי שהוא מעבר ה הירדן לפי שהיה נראה משם להם וכן אמר משה ההר הטוב הזה והלבנון או אמר הזה על הידיעה כמו זה סיני׳ זה עני׳ לויתן זה: כל ארץ החתים׳ כי בארץ הפאה היה יושב החתי: מבוא השמש הים הגדול׳ הוא מערב ארץ ישרא׳ כמו שאומר בתורה עד הים ה האחרון ומה שאמ׳ הגדול כנגד שאר הימים שבארץ ישראל שהם קטנים כמו ים המלח ים כנרת: אל תסור ממנו׳ שב אל משה ופירושו מדרכו הטוב׳ או פירושו ממנו מספר התורה ואף על פי שלא זכר הספר הנה זכר ה התורה ובמסורה סבירין ממנה: תשכיל׳ פירוש תצליח וכן ת״י בדיל דתצלח וכן תרגם אנקלוס למען תשכיל בדיל דתצלח: לא ימוש׳ נחלקו רבותינו ז״ל בזה הפסוק י״א שהוא מצוה לכל ימי האדם ואפילו ידע כל התורה כלה ויש אומרים שהוא ברכה והנראה כי היתה מצוה ליהושע וכן לכל אדם עד שידע התורה ואחר כך ילמוד החכמות:

ופי׳ והגית בו יומם ולילה אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק או פירוש והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך יי׳ ופי׳ יומם ולילה לפירוש הראשון נראה שיהגה בו ביום ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו: תצליח את דרכך׳ חסר יו״ד הרבים מן המכתב והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר תצליח שהוא פועל יוצא ואף על פי שאין ההצלחה ביד האדם לפי שבשמרו מצות יי׳ ובשכרם תבוא לו ההצלחה הרי הוא כאילו מצליח דרכו או יהיה תצליח פועל עומד ויהיה את דרכיך כמו בדרכיך: ואז תשכיל׳ זה תרגם יונתן תכשט לפי שהוא קרוב לתצליח שלא לכפול את הלשון והוא קרוב לענין ההצלחה:

רשי

משה עבדי מת׳ ואילו היה קיים בו הייתי חפץ ורבותינו דרשוהו על שלשת שפים הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה באיהושע ושאל אמר לו הקב״ה משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת לומר לך אי אפשר בה וטורדן במלחמה: כל מקום אשר תדרך׳ תדרך כיוצא בו כאמר למשה ושנינו בספרי אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי הוא אומר מן המדבר והלבנון אם כן למה נאמר אשר תדרך אף חוצה לארץ משתכבשו את הארץ כל מה שתכבשו חוצה לארץ יהיה קודש ויהיה שלכם: מהמדבר והלבנון׳ הוא מדבר קדש מדבר צין שעל ידי אדום שהיה במקצוע דרומית מזרחית ודרך שם נכנסו לארץ שנאמר והנה אנחנו בקדש וגומ׳ ומכיון שהיה בדרומית מזרחי׳ שנא׳ והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום וגו׳: ועד הנהר הגדול נהר פרת׳ זה רחבה מדרום לצפון כל ארץ החתים בכלל הזה ורחבה מדרום לצפון: כל ארץ החתי׳ ועד הים הגדול מבוא השמש׳ לארכה מן המזרח למערב: חזק ואמץ׳ בדרך ארץ כמה שהוא אומר כי אתה תנחיל: רק חזק ואמץ מאד׳ בתורה כמה שהוא או׳ לשמור ולעשות בכל התורה: ספר התורה הזה׳ ספר משנה תורה היה לפניו: תשכיל׳ תצליח: הלא

רלבג

משה עבדי מת׳ ראוי שיובן מזה כי עבור ישראל את הירדן הזה לא הסכים השם ית׳ שיהיה בחיי משה כי הוא ית׳ גזר עליו שלא יעבור את הירדן לסבה התבארה בתורה ולזה נתאחר זה עד מות משה כי אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא ואולי נתחברה לזה סבה אחרת וזה כי כבר נתבאר בספר שופטים כי עזב יהושע מהגוים ההם אומות למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי׳ ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא והנה אפשר כי ישראל לא היו ראויים שתגיע להם זאת ההצלחה על ידי משה כמו שכיון משה מתחלת הענין בצאתם מארץ מצרים וזה שאם היו אלו המלחמות נעשות על ידי משה היה משיג אל אלו האומות בכללן כליון חרוץ לעוצם מעלתו ותוקף הנפלאות הנעשות על ידו ולזה תמצא בסיחון ועוג שנלחם בהם משה שלא נשאר בהם שריד ופליט ולהיות ישראל בלתי ראויים לכמו זאת ההצלחה כמו שהתפרסם מדבר המרגלים לא זכו ש שתהיה זאת המלחמה על ידי משה והיתה על יד יהושע ולא היה כחו כל כך גדול ולזה נתעצל באלו המלחמות כמו שהתבאר במה שיבוא עד שהפריד המות בינו ובין השלמת המלחמות ההם וממה שיעיד על שזה העונש הגיע משה בעון ישראל מה שאמר במשנה תורה גם בי התאנף יי׳ בגללכם והנה הזהירו השם יתברך לבלתי נטות מדרכי התורה ימין ושמאל ר״ל שלא יוסיף לדבריה ולא יגרע מהן והנה נראה כי הנטיה לימין הוא כשיוסיף על דבריה והנטיה לשמאל כשיגרע מדבריה והזהירו גם כן שלא יתרשל מהעיון בה כי התלמיד מביא לידי מעשה בחלק המעשיי ממנה ולזה אין ראוי שיקצר האדם מלעיין בדברים המעשיים ממנה ויחשב כי די לו שיעשה המצות המעשיות ההם כי העיון בדברי תורה בזה יתיישר בשלמות אל המעשה עם שזה יעמידהו על סוד זאת המצוה והתכלית המכוון בה ואולם העיון בחלק העיוני מהתורה שלא ייסיר למעשה היא ממה שאין ספק בו שאין ראוי שיקצר האדם בו כי הוא בשלם שבסבות להיישיר המעיין בו אל השלימות האנושי כמו שביארנו בביאורנו לדברי תורה׳ כי ההולך

רשי

הלא צויתיך חזק ואמץ · במלחמה כדאמ׳ אל תערץ ואל תחת והיכן ציוהו בימי משה כמו שנאמר ויצו את יהושע בן נון וגו׳ : ויצו את יהושע · ביום שתמו ימי בכי משה : בעוד שלשת ימים · בסוף שלשת ימים בעוד שתהא כאן שלשת ימים ואחר תעבורו : הכינו לכם צידה · כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן שאם אתה אומר במאכל ומשתה הרי היו מסתפקין במן שבכליהם עד אחד בניסן וכן הוא אומר וישבות המן ממחרת וגו׳ : כל גבורי החיל · שבכם יעברו חלוצים : בעבר הירדן מזרח השמש · עבר מזרחי של ירדן : ימרה · יקנט את דבריך : וישלח יהושע · על כרחי צריך אני לומר שבתוך אבל משה שלחם שהרי לסוף שלשה ימים שתמו ימי אבל משה עברו את הירדן שמשם אנו למדים שמת משה בשבעה באדר כשאתה מונה שלשים ושלש ולמפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ועל כרחי׳ משכשתלחו המרגלי׳ לא עברו את הירדן עד יום חמישי שנאמר וישבו שלשת ימים עד שבו הרודפי׳ בו בלילה ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים הרי יום רביעי וילינו שם טרם יעבורו נמצא שלא עברו עד יום חמישי : חרש

חמשים ד׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים : ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי · חמשים תעברו לפני · וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים · ונמסר גם בסדר בשלח : כל איש אשר ימרה כל ט׳ ראשי פסוקי׳ בספרא וסימ׳ כל מקום אשר תדרך כף רגלכם׳ כל איש אשר ימרה את

הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃ וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר׃ עִבְרוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ וְלָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת׃ נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם׃ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ׃ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶׁה׃ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ׃

ב וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים

הֲלָא פַּקֵּדְתָּךְ תְּקֵף וְעֳלַם לָא תִרְחַל וְלָא תִתְּבַר אֲרֵי בְּסַעְדָּךְ מֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ בְּכָל אֲתַר דִּתְהָךְ׃ וּפַקֵּד יְהוֹשֻׁעַ יַת סָרְכֵי עַמָּא לְמֵימָר׃ עֲבַרוּ בְּגוֹ מַשְׁרִיתָא וּפַקִּידוּ יַת עַמָּא לְמֵימָר אַתְקִינוּ לְכוֹן זְוָדִין אֲרֵי בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין אַתּוּן עָבְרִין יַת יַרְדְּנָא הָדֵין לְמֵעַל לְמֵירַת יַת אַרְעָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵב לְכוֹן לְמֵירְתַהּ׃ וּלְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא גָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימָר׃ הֱווֹ דְכִירִין יַת פִּתְגָמָא דְפַקֵּד יַתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ לְמֵימָר יְיָ אֱלָהֲכוֹן מְנִיחַ לְכוֹן וְיָהֵב לְכוֹן יַת אַרְעָא הָדָא׃ נְשֵׁיכוֹן טַפְלֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן יִתְבוּן בְּאַרְעָא דִיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וְאַתּוּן תְּעִבְרוּן מְזָרְזִין קֳדָם אֲחוּכוֹן כֹּל גִּבָּרֵי חֵילָא וְתִסְעֲדוּן יַתְכוֹן׃ עַד דִּינִיחַ יְיָ לַאֲחוּכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵירְתוּן אַף אִנּוּן יַת אַרְעָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב לְכוֹן וּתְתוּבוּן לַאֲרַע יְרוּתַתְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ דִּיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ וַאֲתִיבוּ יַת יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימָר כָּל דְּפַקֵּדְתָּנָא נַעֲבֵד וּלְכָל אֲתַר דְּתִשְׁלְחִנָּנָא נְהָךְ׃ כְּכָל דְּקַבֵּלְנָא מִן מֹשֶׁה כֵּן נְקַבֵּל מִנָּךְ לְחוֹד יְהֵי מֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ בְּסַעְדָּךְ כְּמָא דַהֲוָא בְּסַעְדֵּיהּ דְּמֹשֶׁה׃ כָּל־גְּבַר דִּיסָרֵב עַל מֵימְרָךְ וְלָא יְקַבֵּל יַת־פִּתְגָמָךְ לְכֹל דְּתִפַקְדִנֵּיהּ יִתְקְטֵל לְחוֹד תְּקֵף וְעֳלַם׃ וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מִן שִׁטִּין ת

פיך׳ כל יושבי ההר מן הלבנון׳ כל ממלכת עוג׳ כל ערי בני אהרן הכהנים׳ כל ערים עשר ומגרשיהן כל ערי הלוים בתוך׳ כל ערי הגרשני׳ כל הערים לבני מררי : ולא ישמע ד׳ וסי׳ נמסר בסדר וארא :

רדק

הלא צויתיך · מלת זרוז וכן הלא שמעת בתי הלא שלחתיך והדומים להם : כי עמך יי׳ אלהיך · כמו ואל משה אמר עלה אל יי׳ ואת יפתח ואת שמואל : הכינו לכם צדה · פירוש מיני מאכלי׳ זולתי הלחם כי עדיין היה יורד להם המן בכל מקום שהיו נוסעים עד ממחרת הפסח ולפי מה שאמרו חז״ל בו ביום שמת משה פסק המן אמרו הם נס כן כי בז׳ באדר שמת משה לקטו מן שהספיקו בו עד י״ו בניסן : בעוד שלשת ימים · כתרגומו בסוף תלת יומין : זכור · מקור : כשיכ׳ טפכם · חסר וי״ו השימוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : חמושים · כמו חלוצים : רק יהיה יי׳ אלהיך עמך · כלומ׳ שתלך בדרך משה שיהיה יי׳ עמך כאשר היה עם משה : רק חזק ואמץ · דרשו רבותינו ז״ל יומת יכול אפי׳ לדבר עבירה תלמוד לו׳ רק אכין ורקין מיעוטין הן : שנים

רלבג

כי ההולך בדרכי ה׳ התורה ומעיין בה לפי מה שאפשר הוא מ מושגח מאתו ית׳ ויתילו דרכיו בכל עת · וכוהו שלא יירא מהלחם ב בגוים ההם ואם היו חזקים מאד אבל יהיה לבו בטוח ביי׳ אשר יעדו שכבר יכרת אות׳ : ויצו יהושע את שוטרי וגו׳ · אחשוב שזה הענין היה אחר ששלח יהושע המרגלים והעד על זה שכבר נתאחרו המרגלים שלשה ימים וכאו לפי פשטי ה הכתובים כי ביום הד׳ ולמחרת היום הרביעי השכי׳ יהושע וכל ישר׳ ובאו עד הירדן ולנו שם טרם יעבורו

ויתכן עוד כי ביום ההוא בעינו שצוה יהושע שוטרי העם ה הזה שלח המרגלים והנה לא היה היום ההוא ממנין שלשת ימים שזכר כי הוא א אמר בעוד שלשת ימי׳ ר״ל אחר היום ההוא

והנה בתחלת היום החמישי ליום ההוא כשלמו אלו השלשת ימים והנה בעצם היום ההוא באו המרגלים לבית רחב ולנו שם הלילה ומה שאמרה ונחבתם שמה שלשת ימים רוצה לומר עד היום השלישי לנסיעתן וכן מאמר ויבואו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים רוצה לומר עד היום השלישי ויהיה חסר מלת עד וכמוהו ימצאו רבים כמו שבארנו בביאורנו לדברי תורה באמרו ארבעים יכנו שהרצון בו עד ארבעים וכן מה שאמר ומושב בני ישראל וגו׳ שהרצון בו עד ארבע מאות ושלשים שנה וכן מה שאמר תספרו חמשים הרצון בו עד חמשי׳ יום : בעוד שלשת ימים וגו׳ · הרצון בו זולת היום שהוא בו ואחר שיעברו אחריו שלשה ימים שלמים יהיה להם כן ולזה אמר אחר זה ויהי מקצה שלשת ימים וגו׳ להורות כי הרצון בזה אחר עבור שלשה ימים והנה נתאחר הענין עד הבקר כדי שיתפרסם לישראל עוצם המופת הזה ויראו זה בעיניהם והנה צוה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה שיקיימו התנאי שהתנה להם משה בתתו להם הארץ אשר מעבר הירדן לפאת מזרח וזכר שכבר הסכימו לשמוע אל דבריו באופן שהיו שומעין לדברי משה ושמי שיעבור על מצותו יומת כי כן יעדה התורה העובר על דברי נביא וכל שכן יהושע שהיה מלך ונביא : והתרו לו רק חזק ואמץ רוצה לומר שיתחזק להתנהג ככל דברי התורה כי אם יגוש לעבור על דבריה לא ישמעו אליו אלא אם היה זה לפי שעה וזה כי הוא והם מחוייבים לחזוק התורה · או ירצה באמרו חזק ואמץ מאד שיתחזק ויתאמץ על הנהגת העם בחריצות ולא יעזוב הנהגתם כי העם לא יתכן שיהיו זולת רועה כמו שאמר משה ולא תהיה עדת יי׳ כצאן אשר אין להם רועה · ונראה

רדק

שנים אנשים. פי' אנשים טובים ולא כאותן שהלכו בשליחות משה: חרש לאמר. הזהירם שילכו בשתיקה הולכים כחרשים שלא ירגישו בהם. כמו ויתחרשו כל הלילה ות"י ברז למימר ר"ל בסתר שלחם כי לא רצה שידעו כל ישראל כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא שלחם אלא לפי שידע שיאמרו בשליחות' וירחיבו לב ישראל בבשורות טובות. ובדרש חרש כמו חרש הטעינם קדרות כדי שיראו קדרים ולא ירגישו בהם מהם אמרו כלי נגרות היה בידם כלא' מעט' חרש אבן ומהם פי' כמשמעו. ופשוטו אמר להם יהושע עשו עצמכם כחרשים ועמדו על דעתם: את הארץ וגו'. הארץ בכלל ואת יריחו בפרט לפי שהיתה עיר גדולה: זונה. כמשמעה או מוכרת מזון כמו שת"י פונדקיתא והוא בשקל טובה והאמת דעת יונתן זונה מ' ממש כי כן דרכו במקומו' לתרג' זונה פונדקית וכן שתים נשים זונות פונדקן ואף על פי שתרגם מקדשתן נפקת ברא ודעתו לפי שהזונה כפונדקיתא שמפקרת עצמה לכל: וישכבו שמה. להודיע כי לא היו שם אלא לילה אחד ובאותו לילה יצאו משם: ויאמר. בפתח המ"ם כמו תשבר ותשכב ותעצ' המגפה והדומים להם: לחפור. כמו לתור כי התר מחפש דבר: ותקח האשה. כבר לקחה אותם וצפנת' טרם הכנס שלוחי המלך לביתה כשהרגיש' שנודע הדבר למלך: ותצפנו. כל אחד לבדו כדי שלא יכירו מקומם אם יעלו לגג. ובדרש אלו שני המרגלים היו כלב ופינחס ועמד לפניהם פינחס ולא הכירוהו ולא ראוהו לפי שהיה מלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו: ויהי השע' לסגור. עומד לסגור שחשך היום: והיא העלתם הגגה ותטמנם. כבר אמר למעלה ותצפנו ועתה אמר ותטמנ' להודיע איך טמנה אות': בפשתי העץ ר"ל שהיו עדין הפשתים בגבעוליהם והעלתם הגגה ליבשם והטמינה אותם בתוכם ופשתי העץ כמו עשי פשתים וכן שני תולעת תולעת שני: הערוכות. הפשתים לשון נקבות האחת פשתה והרבים פשתים כמו מן חטה חטים והיו ערוכות לה על הגג ליבשן: והאנשים רדפו אחריהם. לפי מחשבתם: על. כמו עד וכן וירכבו על נידון וכן ינהגנו עלמות כמו עד מות כי הוא שתי מלות: המעברות. בשוא הבי"ת מגזר' מעבר בצרי ואם לא כמשא המעברות נתפשו בקמץ הבי"ת מגזרת מעבר בקמץ: סגרו. המרגלי' או אנשי הבית והוא הנכון כי הם לא ירדו מהגג מפחדם להם ומה שכבו להם: אחרי וגו'. איכו תוספת ביאור אלא אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן והם לא אחרו לסגור השער מפחדם להם ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף באותם מן השער סגרו ואם היו עושין כן היו מרגישים הרודפים כי המרגלים נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מהשער על שלא ירגישו בסגירת השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר: והמה טרם ישכבון. טרם שישנו: עלתה

רשי

חרש. ברז כך תירגם יונתן אמר להם עשו עצמכם כחרשים שלא ישתיק דבריהם מפניכם. ד"א הטעינו עצמכם קדרות כדי שיהו נראים כקדרין: וראו את הארץ ואת יריחו. והלא יריחו בכלל ולמה יצאת שהיתה קשה כנגד כולם לפי שהיתה יושבת על הספר כיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה קשה כנגד כולן כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיה מחבבה כנגד כולנה וכלפי חטא שהחטיאתו יותר מכולן כך שנויה בספרי: אשה זונה. תירגם יונתן פונדקיתא מוכרת מיני מזונות: לחפור. לרגל כמו משם חפר אוכל: ותצפנו. יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד לפי שמיהרה בהטמנתם ובמקו' צר כאילו יחיד ומדרש אגדת תנחומא יש פנחס וכלב היו ופנחס עומד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך. ד"א ותצפנו כל אחד ואחד בפני עצמו ודוגמתו מצינו שמן וקטרת ישמח לב ולא אמר ישמחו לב: בפשתי העץ. פשתים בגבעוליהן: על המעברות. מקום מעבר המים. שהיו סבורים שחזרו לאחוריהם אל ערבות מואב והירדן מפסיק ביניהם: והשע' סגרו. והשוערים: ולא

לחפר ג' וחס' וסימ' הנה אנשים באו הנה הלילה. כי לחפר את כל הארץ באו. לחפר פרות ולעטלפים: שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר שופטים: יצאו ח' קמצין בקריאה וסימ' ויהי השער לסגור בחשך. ויאמר שאול אל יי'. ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ב' בפסוק. שמעו זאת בית יעקב הנקראים.

שְׁנַיִם־אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית־אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה׃ וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ׃ וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ׃ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה׃ וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם׃ וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל־הַגָּג׃ וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם׃ וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן

תרין גוברין מאללין ברז למימר אזילו חזו ית ארעא וית יריחו ואזלו ועלו לבית אתתא פונדקיתא ושמה רחב ושכיבו תמן׃ ואתאמר למלכא דיריחו למימר הא גובריא אתו הכא בליליא מבני ישראל לאללא ית ארעא׃ ושלח מלכא דיריחו לות רחב למימר אפיקי גובריא דאתו לותיך דעלו לביתיך ארי לאללא ית כל ארעא אתו׃ ודברת אתתא ית תרין גבריא ואטמרתנון ואמרת בקושטא אתו לותי גבריא ולא ידעית אי מנן אנון׃ והוה עדן למיחד תרעא בקבלא וגבריא נפקו לא ידעית לאן אזלו גבריא רדפו בפריע בתריהון ארי תדבקונון׃ והיא אסקתנון לאגרא ואטמרתנון בטעוני כתנא דסדירין לה על אגרא׃ וגבריא רדפו בתריהון אורח ירדנא עד מגזתא ותרעא אחדו בתר דנפקו רדפיא בתריהון׃ ואנון עד לא שכיבו

וידרכו את לשונם קשתם שקר. מהאש יצאו והאש תאכלם. באמר להם עם יי' אלה ומארצו: והאנשים ח' ר"פ וסי' בלשון ארמי רעיא דסליקו למשלה לרדופיא טבין לנחשא מיתיא בהימנותא ופירושם נמסר בסדר ויגש:

רלבג

וראוי שנעיין בהתר ספק מה יקרה בענין הצואה שצוה יהושע שוטרי העם ושלוח המרגלי' מה ענין שו המרגלי' והנה איך שתהיה תשובתם בבאם לא ימנעו מלבוא בארץ לרשת אות' כי כבר יעד להם יהושע כי בעוד שלשת ימים יעברו הירדן לבא לרשת את הארץ ואם אמרנו שכבר שלח המרגלים קודם זה הנה יקשה גם כן למה לא סמך יהושע על דברי הש"י שהבטיחו שלא יתיצב איש בפניו כל ימי חייו ולמה הסכים לשלוח מרגלים עם מה שהתפרסם לו מה שהגיע מהתאחר במדבר ליש' על דבר המרגלים אשר שלח משה. ואנחנו אומרי' בהתר זה הספק ששלוח המרגלים הוא על התר שני דרכים. הדרך הא' לחקור אם יתכן שיתגדל להלחם בעם אשר הם שלוחים לרגל אותם אם לא יתכן זה כאילו תאמר שיחקרו מהעם היושב בה המעט הוא אם רב החזק הוא הרפה ומה הערי' הבמחני' אם במבצרים והנה פרי זה הרגיל הוא אם בהימשך אל המלחמה או התרחק ממנה לפי מה שיספרו המרגלים. ואולם הדרך הב' הוא לחזק לב העם הנלחמים לבד כמו שנתפרסם מענין גדעון בן יואש כי היה סומך בדברי הש"י אחר שעשה לו אות שהו' ימכור עמו והנה הגיע ידיעתו בכחו בש"י עד שכבר שלא החיל הבא אלין מישרא' להלחם עם מדין ולא השאיר מהם כי אם שלש מאות איש בדבר הש"י ועכ"ז לחזק לבו על דבר המלחמה צוהו הש"י שירד אל המחנה הוא ופורה נערו וישמע מה ידברו ואחר תחזקנה ידיו והנה שמע שם מה שחזק לבו לבוא בקשרי המלחמה. וכן היה בשלוח המרגלים בזה המקום כמו שנבאר ר"ל שלא היה שלחם רק לחזק לב יהושע והעם כשישמעו שנפלה אימת ישר' עליהם וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם. ואחר שהתיישב לנו זה הנה נבאר דברי זאת הפרשה לפי מנהגנו ונאמר כי מלת חרש תאמר בשנים רבים המכוון ממנה לפי מה שאראה הוא מענין אל תחרוש על רעך חורש' און שהוא מענין מחשבה הרצון בזה שכבר שלח יהושע שנים אנשי' מרגלי' מחשבת אנשי הארץ ר"ל שיחקרו אם נפלה אימת ישר' עליהם ואם נמוגו מפניהם כי בזה יתחזק ימ"ל לב אנשי המלחמה ולזה תמצא שהם לא רגלו הארי' ואת יריחו כי אם בזה האופן לפי שכבר באו שם בלילה ובלילה בעצמה יצאו משם אחר שנתפרס' להם על פי רחב מחשבת הארץ ושכבר נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם וזאת היתה ג"כ תשובתם ליהושע אמרו כי נתן השם בידינו את כל הארץ וגו' ולו היתה כונת יהושע שירגלו הארי' באופן הראשון היה ראוי שיאמרו ליהושע שלא יכלו לרגל את הארץ כי בלילה באו ובלילה ההוא הוכרחו לצאת משם ולזה הוא מבואר שהכוונה ברגולם היתה לרגל מחשבות לבל כדי שיתחזק בזה לב אנשי המלחמה ואולם יתחזק בזה לב אנשי המלחמה כי זה המורך לב הוא הודעה מה יתבאר ממנה שזה מסודר להיות כן כמו שביארנו בשני מספר מלחמות יי' ובביאורינו לספר איוב ולזה תמצא בהרבה מן האנשים שסביב העת אשר יקבלו עברות להם שיתנס פחדם מה והנה אמר להם יהושע שירגלו מחשבת אנשי הארץ בכללות וביחוד מחשבת אנשי יריחו וזהו מה שהזהירם לראות את הארץ ואת יריחו רוצה לומ' שיראו מחשבותם באי זה אופן שיתכן להם זהבו והנה ספר שסופר זה למלך יריחו והסתירה אותם רחב בחכמתה למלט את נפשה ונפש בית אביה. והנה כספר אחר זה בזכרנו תועלותיה מה היה מאופן החכמה בדבריה: ותצפנו. ר"ל שצפנה כל אחד מהם במקו' מיוחד שאם ימצא האח' יבצל השני והיה לה התגלגל' בזה לפי שכבר נגלה שהיה חסך בעת שיצאו ולזה איפש' שיצא האחד ונשאר השני והיה לא ידעה: והיה

ולא קמה עוד רוח באיש · אפי׳ לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה ובת עשר שנים היתה כשיצאו ישר׳ ממצרי׳ וזנתה כל ארבעים שנה: אות אמת· שתעשו כשתבאו ותכבשו את העיר שתכירו האות ותחיוני: ותוריד׳ בחבל בעד החלון · באותו חבל ואלון היו המנאפים עולין אליה אמרה רבונו של עולם באלו חטאתי באלו תמחול לי: עד שוב הרודפי׳ · ראתה ברוח הקדש שישובו לסוף שלשת ימים: נקיים אנחנו· הרי אנו תולין הדבר בך לעשות ה האות הזה: את תקות · לשון קו וחבל: דמו׳

רלבג

והיא עלתה עליה׳ · ר״ל אצלם כמו ועליו מטה מנשה ויבואו האנשים על הנשים: כי יי׳ אלהיכם הוא אלהים · ולזה הוא שליט על כל כל אשר יחפוץ וינצח מי שהיה במערכתו שלא ינוצח בהלחמו עם ישרא׳ או שינצחם: אם לא תגידו · הנה התנו בזה לפי שכבר שאלה מהם שיתנו לה אות אמת להחיות כל בית אביה והשביעה אותם על זה ביי׳ והנה אם היתה מגלת ד דבריה זה היה אפשר שיתערבו עם בית אביה רבי׳ מבני יריחו ותכריחם שבועת׳ שלא להמית אים מהם כי לא יתברר להם אי זה מהם הוא מבית אביה עד שכבר היה אפשר שימלטו בזה האופן כל יושבי יריחו או י יתערבו עם כל יושבי הארץ וימלטו כלם ב בשבת זה: ויאמרו אליה האנשים נקיים אנחנו משבועתך · ר״ל אנחנו רוצים להיות נקיים מזאת השבועה שלא תהיה לנו למכשול ולזה אנחנו צריכין ל לסדר הענין באופן מכל להשמר בו מ מהכשל בה והנה א אנחנו נותנים לך אות אמת יוכר בו הבי׳ הזה מזולתו והוא שתקשר בחלון את תקות וגו׳ · והנה אין שבועתינו ש שנמלט ממות בי׳ אביך אם ימצא אי זה שיהיה מהם חוץ מהבית הזה שאם נקשר בזה האופן הנה יחוייב שנמלט כל יושבי יריחו או כל יושבי הארץ אחר שלא יתברר לנו מי הם מיושפחתך וזה דבר לא נוכל להסכי׳ עליו כי הוא סות׳ למה שצותה התורה עליו שלא תחיה כל נשמה מאלו הגוים מהמקומות הקרובים ולא מהרחוקים אשר לא ישכימו להיות לנו למס ולזה אנחנו מבארים שאין אנחנו נקשרים להחיות כי אם הנמצאים בזה הבית: ואם

לסוחן ל׳ חס וכל׳ אוריית דכו׳

עשן פגשי׳ ועזינו עשן קסר

הוא אלהים ד׳ וסי׳ ונשמע וימס לבבינו · ויי׳ אלהים אמת · דעו כי יי׳ הוא אלהים · ויאמר יי׳ אלהי אבותינו: והחיתם ג׳ חסרי׳ יוד בליש׳ חיות וסי׳ ויאמרו החיתנו נמצא חן · והחיתם את אבי ואת אמי · לוהחיתם אתם · ונמסר גם בסדר ויגש: אחיותי ה׳ חס׳ יוד בליש׳ בקריאה וסים׳ והחיתם את אבי ואת אמי · בצדקתך אחותך׳

והיא עלתה עליהם על־הגג: ותאמר אל־האנשים ידעתי כי־נתן יהוה לכם את־הארץ וכי־נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל־ישבי הארץ מפניכם:

כי שמענו את אשר־הוביש יהוה את־מי ים־סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם: ונשמע וימס לבבנו ולא־קמה עוד רוח באיש מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל־הארץ מתחת: ועתה השבעו־נא לי ביהוה כי־עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם־אתם עם־בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת: והחיתם את־אבי ואת־אמי ואת־אחי ואת־אחותי ואת כל־אשר להם והצלתם את־נפשתינו ממות: ויאמרו לה האנשים נפשנו תחתיכם למות אם לא תגידו את־דברנו זה והיה בתת־יהוה לנו את־הארץ ועשינו עמך חסד ואמת: ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת: ותאמר להם ההרה לכו פן־יפגעו בכם הרדפים ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים ואחר תלכו לדרככם: ויאמרו אליה האנשים נקים אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו: הנה אנחנו באים בארץ את־תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת־אביך ואת־אמך ואת־אחיך ואת כל־בית אביך תאספי אליך הביתה:

והיא סליקת לותהון לאגרא: ואמרת לגבריא ידענא ארי יהב יי׳ לכון ית ארעא וארי נפלת אמתכון עלנא וארי אתברו כל יתבי ארעא מן קדמיכון: ארי שמענא ית דיבש יי׳ ית מי ימא דסוף מן קדמיכון במפקכון ממצרים ודי עבדתון לתרין מלכי אמוראה די בעברא דירדנא לסיחון ולעוג די גמרתון יתהון: ושמענא ואתמסי לבנא ולא אשתארת עוד רוחא באנש מן קדמיכון ארי יי׳ אלהכון הוא אלהא דשכנתיה בשמיא מלעלא ושליט על ארעא מלרע: וכען קיימו כען לי במימרא דיי׳ ארי עבדית עמכון טיבו ותעבדון אף אתון עם בית אבא טיבו ותתנון לי את דקשוט: ותיחון ית אבא וית אמא וית אחי וית אחתי וית כל דילהון ותשזבון ית נפשתנא ממותא: ואמרו לה גבריא נפשנא מסירא חלף נפשתיכון לממת אם לא תחוון ית פתגמנא דין ויהי כד יתן יי׳ לנא ית ארעא ונעבד עמך טיבו וקשוט: ושלשלתנון באטונא מן חרכא ארי ביתה בכותל שורא ובשורא היא יתבה: ואמרת להון לטורא אזילו דלמא יערעון בכון רדפיא ותטמרון תמן תלתא יומין עד דיתובון רדפיא ובתר כן תהכון לארחתכון: ואמרו לה גבריא זכאין אנחנא ממומתך הדא דקימת עלנא: הא אנחנא עלין בארעא ית תורא דחוט זהוריתא הדין תקטרי בחרכא דשלשלתנא ביה וית אבוך וית אמך וית אחך וית כל בית אבוך תכנשין לותיך לביתא:

ל׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ ומ׳ל · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ דחס׳ · ל׳ דסמי׳ · ג׳ · ל׳ וג׳ חס׳ בליש׳ · אחיותי ק׳ · וה׳ בליש׳ · תכייב׳ תגידי וסי׳ דודי · ל׳ וחד תורדם לבאר · ב׳ כתוך עמי · ז׳ג · ג׳ · ל׳ וחס׳ א׳ · ב׳ חס׳ אשוב אליך · ג׳ חס׳ בליש׳ ב׳ וחס׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ה׳ · ל׳ · ז׳ק

ואחותיהם צרויה ואביגיל · וקראו לשלשת אחותיהם · ויבאו אליו כל אחיו וכל אחותיו: ההרה י״ג וסי׳ נמסר בסדר דברים ובספר שופטי׳ סוף סי׳ א׳: שמה ו׳ בספרא וסי׳ ושמה רחב וישכבו שמה · ונחבתם שמה שלשת ימים · אל תיגע שמה את כל העם · ויעלו מן העם שמה · לנוס שמה רוצח אשר · וחברו לנוס שמה אל עיר:

עלתה עליהם · כמו איהם כמו וילך אקנה הרימתה על ביתו · כמו אל ביתו · ודברית על הנביאים כמו אל הנביאים ודברים כהם כמו שכתבנו בספר מכלל: ונשמע וימס לבבנו ולא קמה · כי האדם המפחד כאילו נפלה רוחו כדרך אל יפול לב אדם עליו וינכתן תרגם ולא קימה ולא השתארת: כי עשיתי עימכם חסד · החסד היא הטובה שיעשה אדם עם אחר מאין לו גמול עליו והיא עשתה עימהם חסד בהחביאה אותם כי הם לא גמלוה טובה עד הנה לפיכך א אמרה להם ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ולא אמרה עמי כי בהחיותם אותה הוא אמת וחובה עליהם כי היא החייתה אותם ובהחיותם בית אביה היא חסד לפי׳ אמרו לה הם גם כן ועשינו עמך חסד ואמת להחיותה וחסד להחיות בית אביה: אות אמת · האות שתתנו לי שתקיימו אותו ואל תכזבו בי: נפשנו תחתיכם למות · אנו נמסו׳ עצמינו תחתיכ׳ למות למי שירצ׳ להמית אתכם: תגידו · הראשון בוי״ו כנגדה וכנגד בי׳ אביה כי אי איפש׳ שלא היה שם עמה מבית אביה כי לא הית׳ יושב׳ יחיד׳ או איפש׳ שאמרו כנגד בית אביה ואע״פ שלא היו שם כמו שאמרו גם כן נפשנו תחתיכ׳ למות והשני תגידי ביו״ד כנגד׳ והסימ׳ דודי ומה היה דבר זה שאמרו לה שלא תגיד לא אמרו על דבר היותם שם בביתה שלא חשדו אותה שתגלה אותם בבאתם מביתה שהרי כסתה ע עליהם לשלוחי המלך אבל לאחר זמן כשבאו ישראל על ה העיר אי אפשר שלא נגלה הדבר כיון שאספה בית אביה לביתה אלא מה אמרו לה שלא תגיד ד דבר האות שהיה להם עמה שאם תגיד יעשו גם כן האחרים שהיה להם בית בתומ׳ להבדל והם יטעו בדבר זה: ותורדם בחבל · כדי שלא ירגישו השכנים אם יבאו דרך שער ביתה אם תפתח אות׳ בעוד לילה אחרי אשר סגרו אותו ולפיכך הורידה אותם בחבל דרך החלון וזה היה כשכלתה לדבר עמהם או אחר שישנו מעט: ובחומה היא יושבת · אף על פי שהיה לה בית בחומה היה איפשר שהיה עיקר ישיבתה בתוך העיר לפיכך אמר ובחומה היא יושבת: ונחבתם שמה · חסר הא״לף נחבא או שרשו חבה בה״א כי נמצאו בשורש הזה בה״א: שלשת ימים · אחז״ל מגיד ששרתה רוח הקדש על רחב ש שישובו לסוף שלשת ימים שאלו לא שרתה עליה רוח הקדש מאין היא יודעת שעתידין לחזור לסוף שלשת ימים ועל דרך הפשט כי מדרך הסברה אמרה זה כי מ מיריחו עד הירדן יום אחד או יותר מעט וחשבה כי בין הליכתן ושובם וחפירתם וחפושם בכל הדרך יהיו שלשת ימים: שוב · בחולם: נקיים אנחנו · פי׳ בתנאי זה: הנה אנחנו באים · כלו׳ הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה ונקים אנחנו חסר יו״ד הרבים מהמכתב והיו״ד הכתו׳ למ״ד הפעל וכדגם׳ כמו יו״ד עניים והם בשקל נחתי׳ שעפים: משבועתך הזה · פי׳ מדבר שבועתך זה ואף על פי שלא ספר הכתוב שנשבעו לה כיון שאמרה להם השבעו נא לי נראה שנשבעו לה כשאמרו לה נפשנו תחתיכם למות או השבעו נא לי בי׳ היא השבועה שהשביעה אותם והם קבלו השבועה כי אמרו לה נפשנו תחתיכם למות והדבר ההוא היא קבלת שבועה: השבעתנו · בקמץ הת״ו ומשפטו בחירק ויש אומרים כי מפני ההפסק נתחלפה התנועה ואחר שירדו אמרו לה זה ושנו התנאי ונתנו לה אות: את תקות חוט השני · פי׳ קו שזור ועשוי מחוטי שני וי״ת תורא דחוט זהוריתא ותרגום שפה לפיו סביב תורא יהא מקף לפומיה אם כן לפי דעתו פי׳ תקות חוט השני שפת בגד אדום ואמרו הזה שראו אותו בבית טרם שירדו ומה שאמרו תקשרי בחלון בעת כבוש העיר ויש פותרין תקות כמו ויכלו באפס תקוה לשון קו וחבל: הורדתנו · בא הת״ו בבדי מקו׳ חירק כי יבאו זה במקו׳ זה כמו יפעיל ויפעל:

וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ בְרֹאשֵׁנוּ אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ׃ כ וְאִם־תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ וַתֹּאמֶר כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם וַיֵּלֵכוּ וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן׃ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־הַדֶּרֶךְ וְלֹא מָצָאוּ׃ וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ׃

ג

א וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּסְעוּ מֵהַשִּׁטִּים וַיָּבֹאוּ עַד־הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּלִנוּ שָׁם טֶרֶם יַעֲבֹרוּ׃ וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיַּעַבְרוּ הַשֹּׁטְרִים בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה׃ וַיְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר כִּרְאֹתְכֶם אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאִים אֹתוֹ וְאַתֶּם תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וַהֲלַכְתֶּם אַחֲרָיו׃ אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָו

וִיהֵי כָּל דְּיִפּוֹק בַּר מִדָּשֵׁי בֵיתִיךְ לְבָרָא חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וַאֲנַחְנָא זַכָּאִין וְכֹל דִּי יְהֵי עִמָּךְ בְּבֵיתָא חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישָׁנָא אִם יַד אֱנָשׁ תְּהֵי בֵיהּ׃ וְאִם תְּחַוִּין יַת פִּתְגָּמָנָא דֵין וּנְהֵי זַכָּאִין מִמּוֹמָתִיךְ דְּקַיֵּמְתְּ עֲלָנָא׃ וַאֲמַרַת כְּפִתְגָּמֵיכוֹן כֵּן הוּא וְשַׁלְּחַתְנוּן וַאֲזַלוּ וּקְטַרַת יַת תּוֹרָא דִזְהוֹרִיתָא בְּחַרְכָּא׃ וַאֲזַלוּ וְעָלוּ לְטוּרָא וִיתִיבוּ תַמָּן תְּלָתָא יוֹמִין עַד דְּתָבוּ רָדְפַיָּא וּבְעוֹ רָדְפַיָּא בְּכָל אָרְחָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ׃ וְתָבוּ תְּרֵין גֻּבְרִין וּנְחִיתוּ מִן טוּרָא וַעֲבַרוּ וַאֲתוֹ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְאִשְׁתְּעִיאוּ לֵיהּ יַת כָּל דְּעַרְעָא יַתְהוֹן׃ וַאֲמַרוּ לִיהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מְסַר יְיָ בִּידָנָא יַת כָּל אַרְעָא וְאַף אִתְּבַרוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמָנָא׃

וְאַקְדֵּים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וּנְטַלוּ מִשִּׁטִּין וַאֲתוֹ עַד יַרְדְּנָא הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבָתוּ תַמָּן קֳדָם דִּי יַעְבְּרוּן׃ וַהֲוָה מִסּוֹף תְּלָתָא יוֹמִין וַעֲבַרוּ סַרְכַיָּא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ וּפַקִּידוּ יַת עַמָּא לְמֵימַר בְּמֶחֱזֵיכוֹן יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וְכָהֲנַיָּא וְלֵוָאֵי נָטְלִין יָתֵיהּ וְאַתּוּן תִּטְלוּן מֵאַתְרֵיכוֹן וּתְהָכוּן בַּתְרוֹהִי׃ בְּרַם רַחִיק יְהֵי בֵּינֵיכוֹן וּבֵינוֹהִי

רשי

דמו בראשו' עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא יגרום מיתתו: דמו בראשנו' עון הריגתו תהא בראשנו: ויעברו' את הירדן: והלכתם אחריו' נשתנה מסע זה מכל המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך' והארון נוסע אחר שני דגלים עכשיו הארון נוסע תחלה: והכהנים הלוים' לפי שיצאו כלם מלוי אבי עמרם נקראו לוים כמו שפיר' רבותינו בבראשי' רבה ב"ה מקומות נקראו כהנים לוים וזה טעמו של דבר מ"ר: אך רחוק יהיה' כבודו של מקום הוא: וביניו כמו ובינו ודומה לו ישמח ישראל בעושיו ד"א שתי ארונות היו של שכינה ושל יוסף מהלכין יחד: כאלפים

רדק

דמו בראשו' הוא כתחייב בדמו שלא שמר עצמו: ותשלחם' בדבור כלומר אמרה להם לכו לשלום: ותקשר' לא קשרה אותו עתה אחר שיצאו אלא ספר הכתוב כי כן עשתה כמו שצוו אותה שקשרה התקוה בחלון בעת כבוש העיר: וישובו' שבו אל הדרך כי כבר היו נחבאים בהר מפני הרודפי' ובסוף ג' ימים יצאו מן המחבוא ושבו להם אל הדרך ללכת ל לדרכ': ויאמרו אל יהושע כי נתן יי' ' זהו סוף דבריה' ממה שספרו לו כי מלת כי הוא טעם של הקודם: מקצה שלשת ימים' הנה ראינו בתורה כי בשנת הארבעים ב בחדש שבט הוכיח משה רבינו ע"ה את ישראל ובו בחדש מת או בתחלת אדר שהרי בניסן עברו ישר' את הירדן עם יהושע וכבר מת משה ועברו ימי אבלו טרם נסעו מהשטי' ' ואמרו רז"ל כי בשבעה באדר מת משה וראו זה מן הפסוקים אחר הקבלה כיצד חשוב אחרי ז' ימים באדר שלשים יום ימי אבל משה תמצא שכשלמו השלשים יום בשבעה בניסן ושלשה ימים שהזהירם טרם עברם את הירדן להכין צידה נמצא סוף אותן שלש' ימים הוא עשרה בניסן ובו ביום עלו מן הירדן כמו שכתוב והעם עלו מן הירדן בעשו' לחדש הראשון ולא נוכל לאמר כי לא שלמו ימי האבל עד עבר' את הירדן שהרי בעודם בשטים בערבות מואב שלמו ימי האבל כמו שכתוב בערבות מואב שלשים יום אבל לולי הקבלה יוכל לומר האומ' כי בשבט מת משה או באדר קודם שבעה בו וכן מצינו בדברי רז"ל כי יש מהם שאמרו כו' בשבט מת משה אף על פי שסוגית התלמוד היא כי ב בשבעה באדר מת משה וכו' כי הקבלה נכונה כן היא כי לא יתכן לפרש שהיו שם ימים בטלי' אחרי מות משה אלא היו ימי אבלו ואחר עבור ימי אבלו צוה הקב"ה את יהוש' לעבו' את הירדן והנה יהיה פי' ויהי אחרי מות משה אחר עבו' ימי אבלו והוא שלשים יום כי אין רוח הקדש שורה על אבל ועל עצב כמו שאמר אלישע ועתה קחו לי מנגן וגו' ואמר ביעקב אביהם ותחי רוח יעקב ותרגם אונקלוס ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון כי כל ימי התאבלו על יוסף לא שרתה עליו רוח ה הקדש והנה ביום שלשים שהוא ז' בניסן אמר הקב"ה ליהושע קום עבור ובו ביום צוה יהושע לעבור בקרב המחנה ולומר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברי' את הירדן והוא עשר' בניסן שעברו את הירדן כמו שכתוב ויהיה פי' מקצה שלשת ימים ביום שעברו שהוא סוף ג' ימים למה שצוה הכינו לכם צידה אבל המרגלי' שלחם יהושע תוך ימי אבל ושבו אל יהושע בשמנה בניסן והשכים יהושע בבקר ונסעו מהשטי' בתשע' בניסן וילינו שם על שפת הירדן ובו ביום אמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר ר"ל בעשרה בניסן יעשה יי' עמכ' נפלאו': תוספת כתב הרב רבי יהודה ז"ל בענין לדקדק שאומרין בשבת במנחה יש אומרי' לכך אנו אומרים שלשה פסוקים של צדוק הדין לפי שנפטר משה רבי' עליו השלום במנחה בשבת ואינו כך ויש להוכיח מפרקא קמא דקדושין מכח חשבון ע' אבלו של משה שהיו שלשים יום ובעבור לחדש אחר כי נסעו ללכת על יריחו ויריחו נלכדה בשבת וכאשר נשלך החשבון למפרע נמצא שלא מת בשב': ויצוו את העם לאמ' כראותכ' וגו' ואתם תסעו ממקומכם וגו' והלכת' אחריו אמרו רז"ל ת"ר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ויום היה ארון נוסע אחר שני דגלים ואותו היום נסע תחלה שנ' הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן ופרש"י ז"ל נשתנה המסע הזה מאחר המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך שנאמ' ההולך לפניכ' בדרך לתור לכם מקום וגו' ' ובענן יומם והארון אחר שני דגלים שנאמר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות וגו' ועכשו הארון נוסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית וגו' עובר לפניכם בירדן כלומר מקדים לפניכם ליכנס בתוך הירדן ומה שאמר ויסעו מהר יי' דרך שלשת ימים וארון ברית יי' נוסע לפניהם ' ארונו של משה היה שהיו בו שברי לוחות ולשון עובר מלשון ויעבור את הכושי ליסכה דאקדומי הוא ע"כ: והכהנים הלוים' עד עתה הלוים היו נושאים הארון ועתה נשאוהו הכהני' להקדישו יותר מפני הנס שנעשה לפניו עתה ואמרו רז"ל בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וזה היה כשהיה דוד בורח מפני אבשלום שנ' ויאמר צדוק ואביתר הכהן את ארון האלהים ירושלם וכל זה להגדלת קדושתו ועוד מכינו במקו' אחר בבנין הבית שהעלוהו הכהנים מעיר דוד והביאוהו לבית קדשי הקדשים ואפשר כי לפני שנתנוהו במקומו היה שם לעולם לא מנו אלא שלש מקומות ובכלל שהחזירוהו למקומו הוא ועד עתה היה הארון נוסע אחר שני דגלים ועתה נסע תחלה: ובינו' ובינו כתיב וביניו קרי והכל אחד כי ימצא בלשון יחיד ובלשון רבים ויש בו דרש כי שני ארונות היו של יוסף ושל שכינ' והיו מהלכין יחד: כאלפים

רלבג

ואם תגידי את דברינו זה' כאופן שיודעו אלא יושבי העיר בזה הבית כשתודיעי להם שכבר נשבענו להחיות הנמצאים בו לא ת תקשרנו שבועתינו ל להחיותם' והנה שבו שני התרגים ביום הג' לשלוחם שהוא היום השני מהשלשה ימים שזכר יהושע בזה ש שאמר בעוד שלשת י ימים אתם עוברי' את הירדן והנה ביום ה השלישי מאלו השלשה ימים השכים יהושע בבקר להזדרז על זאת המלאכה כי המלאכה ליי' ובאו עד הירדן הו' וכל ישר' ולנו שם טרם יעברו את הירדן והנה לא עברו את הירדן בלילה ההוא אחר פ עבור השלשה ימים שזכר יהושע לסבות הא' כי הש' רצה שיתפרסם זה המופת לישראל כדי שתהיה אמונת בנ"י ית' וביהושע נביאו יותר חזקה ולזה חויב להמתין עבור ה הירדן על בקר יום הד' ' והשני הוא שהש' רצה שיהיה המופת הזה כלי להפיל אימה ופחד על כל מלכי האמורי והכנעני ולזה היה ראוי שיהיה בעת שיראו האנשים זה המופת וזה ביום ' והשלישי הוא שרצה הש' שיתקדש העם כדי שיהיו ראויים יותר אל שיעשה זה המופת בעבורם עם שזה הביאם לדקדק יותר בענין אלו הנפלאות כי זה ממה שיעירם להשיג מה שהיה בהם מהפלא והזרות ולזה הוכרח לומר שלנו שם טרם יעבורו כי יחשב לפי שיעד יהושע להם שכאשר ישלמו ג' ימים יעברו את הירדן ויבא זה לחשב שיעברו

והיה י"ג בטעם' פזר בקריאה וסימ' והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה' והיה בהניח יי' אלהיך לך' והיה בשמעו את דברי האלה' והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך' והיה כנות כפות רגלי הכהנים' ונקרבתם בבקר לשבטיכם' ויאמר יי' אל גדעון עוד ואני הצעיר המאסף נראה לי שזה אינו מן המנין כי הוא בזקף כי

לא נמנה אלא י"ג במסורת בטעם פזר ואח"כ ברוב ספרים ישנים בדקתי נ"כ והוא בפזר ויש נמנום ובמס' אחרת לא נמנה זה מן מנין הפזורים' והיה כאשר יחלם הרעב' והיה כי תרבו ופריתם' והיה אם למוד ילמדו' ויאמר אלהם ירמיהו' וחמשה ועשרים אלף' והיה כאשר הייתם קללה בגוים' וחד וליהונתן בן שאול: שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים: נמגו ד' וחס' וסימ' נמסר בסדר בשלח: וכל בניו' וסימ' נמסר בסדר כי תשא:

כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה אַל־תִּקְרְבוּ אֵלָיו לְמַעַן אֲשֶׁר־תֵּדְעוּ אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם בַּדֶּרֶךְ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃
ה וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם הִתְקַדָּשׁוּ כִּי מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם נִפְלָאוֹת׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְעִבְרוּ לִפְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וַיֵּלְכוּ לִפְנֵי הָעָם׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל גַּדֶּלְךָ בְּעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּן כִּי כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־הַבְּרִית לֵאמֹר כְּבֹאֲכֶם עַד־קְצֵה מֵי הַיַּרְדֵּן בַּיַּרְדֵּן תַּעֲמֹדוּ׃
וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גֹּשׁוּ הֵנָּה וְשִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם וְהוֹרֵשׁ יוֹרִישׁ מִפְּנֵיכֶם אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַיְבוּסִי׃ הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם בַּיַּרְדֵּן׃ וְעַתָּה קְחוּ לָכֶם שְׁנֵי עָשָׂר אִישׁ מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ וְהָיָה כְּנוֹחַ כַּפּוֹת רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יְהוָה אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ בְּמֵי הַיַּרְדֵּן מֵי הַיַּרְדֵּן יִכָּרֵתוּן הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמָעְלָה

בִּתְרֵין אַלְפִין אַמִּין בִּמְשַׁחְתָּא לָא תִתְקָרְבוּן לְוָתֵיהּ בְּדִיל דְּתֵידְעוּן יַת אָרְחָא דִּי תְהָכוּן בַּהּ אֲרֵי לָא עֲבַרְתּוּן בְּאָרְחָא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא אִזְדַּמַּנוּ אֲרֵי מְחַר יַעְבֵּיד יְיָ בֵּינֵיכוֹן פְּרִישָׁן׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכַהֲנַיָּא לְמֵימַר טוּלוּ יַת אֲרוֹן קְיָמָא וַעֲבַרוּ קֳדָם עַמָּא וּנְטַלוּ יַת אֲרוֹנָא דִּקְיָמָא וַאֲזַלוּ קֳדָם עַמָּא׃
וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא הָדֵין אֲשָׁרֵי לְרַבָּיוּתָךְ בְּעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל דְּיֵדְעוּן אֲרֵי כְּמָא דַּהֲוָה מֵימְרִי בְּסַעֲדֵיהּ דְּמֹשֶׁה כֵּן יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ׃
וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יַת כַּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִּקְיָמָא לְמֵימַר בְּמִמְטֵיכוֹן עַד קְצַת מֵי יַרְדְּנָא בְּיַרְדְּנָא תְּקוּמוּן׃
וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְקָרְבוּ הָלְכָא וּשְׁמַעוּ יַת פִּתְגָּמַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ בְּדָא תִּדְעוּן אֲרֵי אֱלָהּ קַיָּם אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינֵיכוֹן וְתָרָכָא יְתָרֵךְ מִן קֳדָמֵיכוֹן יַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת חִתָּאֵי וְיַת חִוָּאֵי וְיַת פְּרִיזָאֵי וְיַת גִּרְגְּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וִיבוּסָאֵי׃ הָא אֲרוֹן קְיָמָא דְּרִבּוֹן כָּל אַרְעָא עָבַר קֳדָמֵיכוֹן בְּיַרְדְּנָא׃ וּכְעַן דַּבַּרוּ לְכוֹן תְּרֵי עֲסַר גֻּבְרִין מִשִּׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא׃ וִיהֵי כְּמִנַּח פַּרְסָת רַגְלֵי כַהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דַּיְיָ רִבּוֹן כָּל־אַרְעָא בְּמֵי יַרְדְּנָא מֵי יַרְדְּנָא יִפְסְקוּן מַיָּא דְּנָחֲתִין מִלְּעֵילָא

התקדשו ג׳ קמצין וסימ׳ ויאמר יהושע אל העם התקדשו ׳ כי כל הכהנים הנמצאים ׳ כי רבת בקהל אשר לו התקדשו: אחל ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בסדר דברים: ידעון ד׳ וסימ׳ ויאמר יי׳ אל יהושע היום הזה אחל ׳ כל תפלה כל תחנה דמלכים ודבתריה ׳ שפתי צדיק ידעון רצון: ואתה תצוה ב׳ ראשי פסו׳

את בני ישראל ׳ את הכהנים נשאי: גשו ג׳ וחס׳ וסימ׳ ואמר יהושע אל בני ישראל גשו ׳ ויאמר שאול גשו ׳ ויען יחזקיהו ויאמר:

רשי

כאלפים אמה׳ שתהיו יכולין לילך ולהתפלל בשבת לפניו כך מפרש במדרש תנחומ׳ לפי שידע שיהיו לפני ירחו נריס בשב׳ : למען אשר תדעו ׳ מוסב על והלכתם אחריו ׳ כי לא עברת׳ בדרך ולא הלכת׳ בעניין הזה עד הנה: ויאמר יהושע׳ ביום הג׳ ויום שלשים של אבל היה ראשון לשלשת הימים : התקדשו ׳ הזדמנו : כי מחר ׳ נעבירכם את הירדן ונו׳ : נפלאות ׳ ת׳ פרישן : ויאמ׳ יהושע אל הכהנים ׳ ביום המחר: שאו את ארון הברית ׳ עד עכשיו נשאו לויים והיום כהנים : כבאכם עד קצה הירדן ׳ כ כשתכנסו לפני׳ משפתו: בירדן תעמודו׳ עד אש׳ יעברו כל העם אל עבר השני: גשו הנה׳ כמכס את כולם בין שני בדי ארון וזה אחד מן ה המקומות שמחזיק ה המועט את המרובה: בזאת תדעון ׳ במה שאתם רואין שכלכם מצומצמין כאן : הברי׳ ארון כל הארץ ׳ ברית של הקב״ה שהוא ארון כל הארץ ואל תתמה על ה״א של הברית ש שהרבה מקראות מ מדברים כך כמו ה המסגרו׳ המכונו׳ העמק הפגרי׳ : עובר לפניכם׳ מקדים לפניכם ליכנס לתוך הירדן : קחו לכם שני עשר איש ׳ הכינו אותם להיות נכונים למה שאצוה אתכם כ כשתעבורו את הירדן: המים הירודי׳ מלמעלה למט׳ כדרך כל הנהרות המושכים : ויעמדו

רדק

כאלפים אמה במדה׳ הכף כף השיעור כמו כף כשם מאות איש כעשרים איש כאיפה שעורים ויתכן שהוא כף האמתות לפי שאמר במדה וכמו זה הכף כף הדמיון כהיו׳ תמכאון אותו השבע׳ לי כיום ורוחב המים היה אז שני׳ עשר מיל כנגד מחנה ישראל כמו שפירשו רז״ל ואמר להם יהושע שמשעה שיכנסו לירדן יתרחקו מן הארון אלפים אמה והטעם שכוס שילכו רחוקים מן הארון הכתוב אומ׳ הטעם למען תדעו את הדרך ויש בזה דרש כי מה שכוה להם רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה על חנותם לפני יריחו כוה להם ואמר להם יהושע עתידין אתם לעשות שם ביריחו את השבת ל תרחיקו מן הארון יות׳ מאלפי׳ אמה לכל רוח ולמה כדי שיהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת ומ״ש במדה בפתח הב״ית שמור׳ על ה הידיע׳ כ״ל במדה הידוע אצלם במלאכת המשכן: תדעו את הדר׳ ׳ כדי שלא תכנסו בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו דרך ישרה כלכם אחרי הארון: כי לא עברת׳ בדרך׳ בדרך הזה כלו׳ שיבקעו ל לפניכם המים : התקדשו ׳ תהיו מזומנים לעבור והכינו כליכ׳ וכל דבריכ׳ : מחר׳ בעברכ׳ את הירדן׳ יעשה יי׳ בקרבכם נפלאות ׳ ו והנפלאו׳ בקיעת מי הירדן ועמוד המים נד אחד והיאך ידע יהושע זה ועדיין לא אמ׳ לו השם ית׳ היום הזה אחל גדלך עד למחר ביום עבר׳ אלא כשאמ׳ לו ביום שלשים של אבל משה קום עבור אמ׳ לו כי עד שלשה ימים תעברו את הירדן ואמר לו הנפלאו׳ שיעשה עמהם בעברם וזהו שאמ׳ להם יהושע כי בעוד שלשת ימים אתם עוברי׳ ואף על פי שלא זכר זה הכתוב כשאמ׳ לו קום עבור והירדן היה מלא על כל גדותיו אז הבין יהושע כי לא יתכן עברם את הירדן אלא ב בנפלאות שיעשה עמהם : ויאמר יהושע אל הכהנים׳ ביום שעברו והוא בעשו׳ לחדש: כי כאש׳ הייתי עם משה׳ כי כמו שבקעתי הים לפני משה כן אבקע הירדן לפניך ובזה ידעו כי כאש׳ הייתי עם משה כן אהיה עמך: עד קצה מי הירד׳ ׳ עד קצה העב השני שיצאו ממנו ושם עמדו נושאי הארו׳ עד שעברו כל העם ומהמקום ההוא סביבות מצב רגלי הכהני׳ לקחו שתים ע עשר אבני׳ והעבירום עמם ושתי׳ עשרה אבנים אחרות הקים יהושע במקום מצב רגלי הכהנים וכל זה קודם שעברו נושאי הארון מתוך הירדן: גשו הנה ׳ הקריבם והקהילם לפני הארון במקום שהי׳ שם יהושע ו והשמיעם את דברי יי׳ : בזאת תדעון ׳ טעמו לפניו שהארו׳ יעבור לפניהם ו ויכרתו מי הירדן ובאות הגדול הזה ידעון כי האל ית׳ בקרבם ויוריש הגוים מלפניה׳ ובדרש כי טעמו למ״ש גשו הנה הכנים׳ כלם בין שני בדי הארון וזה א׳ מן המקומו׳ שהחזיק המעט את המרובה ׳ ואמ׳ להם בזאת תדעון בזאת הפליאה שאתם רואי׳ שכולכם מצומצמין בין בדי הארון וזה הדרש רחוק כי אילו היה זה הפלא היה נזכר ככתוב : הנה ארון הברית אדון כל הארץ ׳ חסר וארון שזכר עומד במקום שנים ופירושו ארון אדון כל הארץ או חסר ברית שהרי זכר הברית ופירוש ברית אדון כל הארץ ויש מי שפירש כי על הארון הוא אומר אדון כל הארץ לפי ששכן שם הכבוד וכן נקרא שם כי שם יי׳ צבאות עליו וכן קראו שם הארון יי׳ כשהיו אומרין בנסעו קומה יי׳ ושובה יי׳ בנחו וכן אמר עלה אלהים בתרועה אמר על הארון ואמר אדון כל הארץ כי על ידי הארון הראה האל ית׳ שהוא אדון כל הארץ והפך הטבעים כרצונו כי המים טבען להיות נגרים ועמדו נד אחד: ועתה קחו לכם׳ ולא אמר להם מה יעשו אלא הכין אותם טרם שעברו ואחר שעברו העם אמר להם שירימו איש אבנו : ויעמדו

רלבג

את הירדן בתחלת ה הלילה שאחריה׳ ומפני זה הוכרח לבאר שלא עברו את הירדן כי אם ביום כדי שיתבא׳ יותר לדורו׳ הבא׳ אמתת זה הספור ולזאת הסבה בעיני׳ צוה יהושע לשני׳ העם׳ איש שירימו להם אבן אחת לאיש על ש שכמו למען יהיו האבני׳ האלה לזכרון לבני ישרא׳ על דבר זה המופת ׳ והנה צוו השוטרי׳ את העם במצות יהושע שילכו אחר ארון ברית יי׳ שישאוהו הכהני׳ הלוים והנה הוצרכו לזאת הצואה כי בימי משה היה חנותם ונסעם על פי יי׳ מצד תנועת עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לנחותם הדרך ואולם עתה לא תהיה הליכתם בדרך בזה האופן אבל יהיו המנהינים עתה הכהנים הלוים נושאי ארון ברית יי׳ על פי הנביא וכדי שיראו כלם היה ראוי שירחקו ממנו ולזה צוו אותם שירחקו ממנו אלפי׳ אמה: והנה זכר אחר זה שכבר צוה יהושע אל העם שיתקדש בעבור אלו הנפלאות שיעשה בקרבם אחר הלילה ההוא ולכהנים צוה שישאו ארון הברית ויעברו לפני העם׳ וזכר שכבר אמר השם ית׳ ליהושע כי יחל לגדל אותו בעיני כל ישרא׳ עד שהתבאר להם כי כאשר היה עם משה כן יהיה עמו וזה אמנם יהיה בזה האופן שהישירו השי׳ איך יעשה זה ה המופת׳ והוא שכבר הודיע להם יהושע זה המופת טרם בואו וייעד להם זמן והוא שכאשר ינוחו כפות רגלי הכהנם נושאי הארון במי הירדן ברגע ההוא יכרתון מי הירדן וזה אמנם יהיה בשיכרתון המי׳ היורדים מלמעלה ויעמדו נד אחד ולא ירדו ולזה היה מחוייב שישוב מה שאחר המקום ההוא מהירדן חרבה כי המים אשר בו ירדו ולא ינר להם דבר מן המי׳ היורדי׳ מלמעל׳ ולזה צוה שיעמדו רגלי הכהני׳ בירדן עד עבו׳ כל העם והודיע׳ שתכף שיסירו הכהני׳ רגליה׳ משם ישובו מי הירדן למקומן גלפי

ויעמדו נד אחד: ויהי בנסע העם מאהליהם לעבר את הירדן והכהנים נשאי הארון הברית לפני העם: וכבוא נשאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נשאי הארון נטבלו בקצה המים והירדן מלא על כל גדותיו כל ימי קציר: ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאד באדם העיר אשר מצד צרתן והירדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו והעם עברו נגד יריחו: ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית יהוה בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עברים בחרבה עד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן: ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן ס ויאמר יהוה אל יהושע לאמר: קחו לכם מן העם שנים עשר אנשים איש אחד איש אחד משבט: וצוו אותם לאמר שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה: ויקרא יהושע אל שנים העשר איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט: ויאמר להם יהושע עברו לפני ארון יהוה אלהיכם אל תוך הירדן והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל: למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם: ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יהוה

ויקומון רוקבא חד: והוה כד נטלו עמא מקרויהון למעבר ית ירדנא וכהניא נטלי ארונא דקימא קדם עמא: וכממטי נטלי ארונא עד ירדנא ורגלי כהניא נטלי ארונא טבילא בקצת מיא וירדנא מלי על כל כפוהי כל יומי חצדא: וקמו מיא דנחתין מלעלא קמו רוקבא חד רחיקין לחדא מאדם קרתא דבסטר צרתן ודנחתין לימא דמישרא לימא דמלחא שלימו פסקו ועמא עברו לקביל יריחו: וקמו כהניא נטלי ארון קימא דיי ביבשתא בגו ירדנא מתקניא וכל ישראל עברין ביבשתא עד דשלימו כל עמא למעבר ית ירדנא: והוה כד שלימו כל עמא למעבר ית ירדנא ואמר יי ליהושע למימר: דברו לכון מן עמא תרי עשר גברין גברא חד גברא חד משבטא: ופקידו יתהון למימר טולו לכון מכא מגו ירדנא מאתר מיקם רגלי כהניא מתקניא תרתי עסרי אבניא ותעברנון יתהון עמכון ותחתון יתהון בבית מבתא דתביתון ביה בליליא: וקרא יהושע לתרי עשר גברא דאתקין מבני ישראל גברא חד גברא חד משבטא: ואמר להון יהושע עברו קדם ארונא דיי אלהכון לגו ירדנא וארימו לכון גבר אבנא חדא על כתפיה למנין שבטיא דבני ישראל: בדיל דתהי דא את ביניכון ארי ישאלון בניכון מחר למימר מה אבניא האלין לכון: ותימרון להון די פסקו מי ירדנא מן קדם ארון קימא דיי

רשי

ויעמדו נד אחד · כשירדו המים עד מקום שנכרתו שם ואיכם יורדים משם ולמטה אלא הם מתקבצים ונגדשין ועולין למעלה כיפין על גבי כיפין: נד · כמו כונס כנד כל קציר לשון גובה וכן חברם מנחם: גדותיו · לשון שפה גבוהה: כל ימי קציר · בימי ניסן ימי קציר הם: רחוק מאד · ממקום שעמדו שם נפסקו: מאדם העיר · שמה: והיורדים · אותם שהיו יורדי' משם ולמטה תחלה תמו נכרתו עברו כדרך הליכתן ככל הנחלים ההולכים אל הים עד אשר תמו: ויעמדו הכהנים · אצל שפת הירדן בתוך הירדן וכל זמן שעמדו לא ירדו המים העליונים למטה ובתוך כך כל העם עוברים בחרבה: הכן · מכוונים ונכונים זה כנגד זה: שני' עשר אבני' · הם שנזכרים למעלה להיות נכונים: עברו לפני ארון וגו' · הכנסו עתה בירדן ועברו עד לפני הכהני': והעברתם אותם עמכ' · כמצות משה לבנות מהם מזבח בהר עיבל ולכתוב עליה' את דברי התורה וכן ביום בא אל הר עיבל ובנו בהם את המזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו וקפלו אותם ובאו ולנו בגלגל והיו האבנים האלה בגלגל לזכרון זה ושתים עשרה אבנים אחרות הקים יהושע בתוך הירדן: עד

רדק

ויעמדו נד אחד · פי' שלא יתפשטו הנה והנה בהכרתם ולא ישטפו אותם המקומות אבל יעמדו נד אחד כמו שירדו המים כן יעמדו אלה על אלה ולא יתפשטו ולא יצאו מגדות הירדן: הארון הברית · הברי' חסר ופי' הארון ארון הברית: על כל גדותיו · על כל שפתיו מפה ומפה כל ימי קציר כלומר אף על פי שהיו ימי קציר היה מלא על כל גדותיו ובניסן עברו בעשור לחדש שהם ימי קציר או פירושו כי כן מנהגו להיות מלא ימי הקציר ואמר והירדן היה מלא כמשפטו להיות מלא כל ימי קציר כי בהחל ימי החום יתפשט השלג אשר בהרי' וימלאו הנהרות וכן בדברי הימים כשעברו בני גד לדוד לעזרו הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשו' והוא מלא על כל גדותיו: הרחק מאד מאדם העיר · העיר הקרובה שם במקום שעברו היה שמה אדם ומה שאמר הרחק מאד להודיע כי לא נתפשטו המי' היורדים אלא קמו זה על זה כל אחד רחוקים מן העיר כמו שהיו מתחילה: והיורדים · פי' והמים היורדים אשר מתחת מקום הכריתה ירדו אל הים כמנהג הנחלים וקודם שעברו תמו אותם המים התחתונים כי הלכו כולם לים והעם עברו ביבשה בריות כי לא היו מי' אלא למעלה מהם שקמו נד אחד ומה שכתוב באדם וקרי מאדם הכתוב אומר כי לולי שקמו המים נד אחד והיו מתפשטין היו נכנסים באדם העיר ושוטפין העיר אף על פי שהיתה רחוקה כל כך היו המים רבים אבל עתה שקמו נד אחד רחקו מאד' העיר מאד כמו שהיה הירדן רחוק מהעיר: בתוך הירדן הכן · מקור ר"ל מוכנים ומתוקנים כתרגומו מתקניא וכן ממצב רגלי הכהנים הכין ממקום שיהיו מוכנים ומתוקנים בו: ויאמר יי אל יהושע · וכבר אמר קודם ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וכן ויקרא יהושע דבק עם ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן לאמר שיאמר יהושע לבני ישראל קחו לכם וצוו אותם: עברו לפני ארון יי' · נראה כי יהושע עבר באחרונה את הירדן והעבי' כל העם לפניו כדי שיהיו בטוחי' יותר כשנשאר אחריהם שהמים יעמדו נד אחד עד שיעבור הוא וכיון שעברו כל הקהל לאותם שנים עשר איש שהכין שהיו עמו ואמר להם שיעברו לפני הארון שהיה בתוך הירדן כי העבר האח' אשר יבאו ממנו ואמ' להם שירימו איש אבן על שכמו ויעבירום עמם:

בעברו

רלבג

ולפי שזה הזמ' הו' בלתי מוגבל כי אפש' שיהיה זמן עבור העם הירדן ארוך אם יעברו במתון או קצר אם יעברו במהירות וכן הענין בזמן הגע' רגלי הכהנים בירדן הנה היה זה מגדיל ענין הפלא הזה ומסיר הספק בו מהרואים אותו כי אם אמר אחד שיהושע היה יודע זמן הכר' הירדן וכמה מן הזמן עמד ואיך הנה אולי יביא זה ספק מעט בענין זה המופת אבל בעבור שהוא לא נתן בזה זמן מוגבל כמו שזכרנו הנה אי אפשר לספק על זה המופת בזה האופן עם שהוא מבואר ממה שזכר מעמד המים היורדים כל אחד שזה בלתי אפשר בזולת מופת כמו שבאר כשנאמר איך היה ענין זה המופת בזולת המופת · והנה ספר שכן היה הענין ר"ל שבבוא נושאי הארון על הירדן ורגלי הכהנים נטבלו בקצה המים תכף עמדו המים היורדים מלמעלה כמו נד אחד הרחק מאד מן העיר ששמה אדם אשר מצד צרתן והיורדים על ים הערבה תמו נכרתו בהפסק ירידת המים מלמעלה והעם עמדו נגד יריחו · ולפרסם זה המופת צוה לי"ב איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט שירימו להם איש אבן אחת על שכמו למען יהיה זה אות בקרבם להזכירם ענין זה המופת ·

וזכר

וכבוא ג' ב' חס' וא' מלא והוא דין וסים' נמסר בסדר תצא: והיורדים על ים כל לשון ירידה אל במ יד על וסים' במסר רבת': לעבור ד' מלאים בקריאה וסים' עד אשר תמו כל הגוי · ותנינא כל הגוי · ויהי כאשר תמו כל העם · לעבור בך בליעל: שבטי בני ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסים' והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים · איש אבן אחת על שכמו למספר · ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע: סימן קדמ' כי ישאלון בניכם · תנינא אשר ישאלון בניכם · קדמ' מחר לאמור · תניינא מחר את אבותם לאמר · קדמ' מה האבנים האלה לכם · תנינא מה האבני' האלה · קדמא שני' עשר איש לשבט · תנינא שני' עשר אנשי':

עד תום כל הדבר · כמו שסכינו במסכ׳ סוטה : עולם בירדן · אמר להם יהושע דעו למה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את כל יושבי הארץ כו׳ : ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון וגו׳ · לא כלדך שעברו האחרי׳ אלא כמו שמפו׳ למטה בעניין נתקו כפות רגלי הכהנים לאחוריהם אל החרבה על השפה שנכנסו בה שהיו ע עומדין אצלה וחזרו המים לאחוריה׳ ללך כתמול שלשם כמצא ארון ונושאיו מצד זה וכל ישראל מצד זה נשא ארון את נושאיו ועבר : לפני העם · לעיני העם : צוה את הכהנים · כאן פירש הכתוב את האמור ל למעלה היאך עבר א ארון יי׳ הכהנים לפני העם וגו׳ · ויעלו מן הירדן · ויעברו אין כתיב כאן אלא ויעלו למדנו שעל השפה ש שהיו עומדין אצלה עלו ואי אפשר לומר שהיו עומדין אצל שפת הירדן שבמערב שהרי נאמר למעלה כטבלו רגלי הכהנים בקצה המים ושם ויעמדו ה הכהנים וכל ישראל עוברים : נתקו כפות רגלי הכהני׳ · מן המי׳ אל החרבה שאצלם :

וישובו

בעברו בירדן · במקצת ספרים הע״ן בגעיא כקרא בקמץ רחב והוא מן החלופים : הקים יהושע · אף על פי שלא ראינו שצוהו האל על אלה האבנים אחר שעשה ידענו כי במצות האל ית׳ עשה : תחת מצב · מקו׳ מצב לא תחת רגליהם שהרי לא זזו משם עד שנעשה כל מה שהיה להם לעשות כמו שכתו׳ עד תם כל הדבר : עד תם כל הדברי׳ הקמת האבנים בירדן והעברת האבנים האחרות אל המלון : אשר צוה יי׳ את יהושע · כמו שכתוב למעלה : בכל אשר צוה משה את יהושע · כמו שכתוב בתור׳ והיה ביום אשר תעברו את הירדן : וימהרו · הקמת האבני׳ והעברתם ואחר כן עברו : ויהי כאש׳ תם כל העם וגו׳ · לפני העם · פי׳ הארון והכהנים שהיו לפני העם קודם שתמו לעבור עברו אחרי עבור העם · או פי׳ כאשר תם כל העם לעבור המתינו על שפת הירדן עד שעבר הארון והלך לפני העם והלכו אחריו · או יהיה פי׳ לפני העם לעיני העם · ורז״ל פירשו בענין אחר כל זה הענין ופירשו על קצה מי הירדן בירדן תעמדו בקצ׳ אשר נכנסו מימנו ושם עמדו הכהנים והארון עד שעבר העם ופרשו נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרב׳ אל החרב׳ אשר בצדם והיא׳ השפ׳ אשר נכנסו מימנה וחזרו לאחוריהם אל החרב׳ וזה שאמר ויעלו מן הירדן שעלו מן הירדן אל השפה כדי שיחזרו המים למקומם קודם שיעבור הארון כדי להראות להם נס אחר כשנשא ארון וכהני׳ מצד אחד וישר׳ מצד אחר והירדן מלא ביניהם נשא ארון את נושאיו ועבר שנ׳ ויעבור ארון יי׳ לפני העם ואני תמה מזה הדרש מה הצריכם לזה לאלה הפסוקים כי כבר פירשנו אותם כלם לדעתנו ואפילו יהיה כדבריהם פי׳ קצה מי הירדן ב בשפה אשר נכנסו ממנה כאשר תם כל העם לעבור עבר הארון אחריהם ביבשה וכאשר נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה מצד השני שבו המים למקומם ואנה ראו שארון מצד זה וישראל מצד זה ומה צריך לשאת ארון את נושאיו ולעבור ואם היה נס כזה לא היה הכתוב מפרש שהארון נשא את נושאיו למעלה מן המים ואפילו למי שמפרש דבריהם כ כמשמעו שמפרש על קצה מי ה הירדן הקצה שיצאו ממנו כמו שאנו מפרשים ומפרש ארון מצד זה וישראל מצד זה כי כלם היו מהשפה אשר יצאו ממנה אלא פי׳ מצד זה שהארו׳ היה על שפת הירדן וישראל היו לפניו רחוקים ונהו כמצד אחר אם כן הארון שהיה אחרי העם איך אמר ויעבור לפני העם אלא נשא ארון את נושאיו ועבר לפני העם אף על פי כן מי הצריכ׳ לזה הנס וכי קשה הוא לפרש שהמתינו אותו ישראל עד שעבר לפניהם כמו שפירשנו או פירוש לפני העם לעיני העם כמו שפירשנו והם שאמרו ידעו מה שאמרו כי דעתם רחבה מדעתנו : כארבעים אלף · הכ״ף כ״ף השיעור : גדל יי׳ · שבקע הירדן לפניו כמו שבקע הים לפני משה : ויאמר יי׳ אל יהושע וגו׳ צוה את הכהנים · וכבר אמר כי כבר אמר למעלה ויעבר ארון יי׳ ועתה ספר היאך עבר כי הקב״ה אמר ליהושע קודם זה שיצוה את הכהנים שיעלו מן הירדן : ויהי בעלות הכהנים · בב״ית כתיב וקרי בכ״ף והענין אחד :

וישבו

לזכרון ח׳ חס׳ ב׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סימן ו׳ : ויעברום ח׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ויקחם ויעברם · ויעברום עמם אל המלון · מעברים עם יי׳ · ויקרא ישי אל אבינדב ויעברהו · והוא ירדה החצי להעברו : ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח · וכל עם יהודה ויעברו את המלך כתיב · ויעברו את המלך ואת ביתו · וכל גבינ״ן דכוו׳

בְּעָבְרוֹ בַּיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ מֵי הַיַּרְדֵּן וְהָיוּ הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לְזִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׂאוּ שְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה אֲבָנִים מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לְמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבִרוּם עִמָּם אֶל־הַמָּלוֹן וַיַּנִּחוּם שָׁם׃ וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים הֵקִים יְהוֹשֻׁעַ בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן תַּחַת מַצַּב רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן הַבְּרִית וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

י וְהַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן עֹמְדִים בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן עַד תֹּם כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לְדַבֵּר אֶל־הָעָם כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה מֹשֶׁה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיְמַהֲרוּ הָעָם וַיַּעֲבֹרוּ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּם כָּל־הָעָם לַעֲבוֹר וַיַּעֲבֹר אֲרוֹן־יְהוָה וְהַכֹּהֲנִים לִפְנֵי הָעָם׃ וַיַּעַבְרוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה חֲמֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה׃ כְּאַרְבָּעִים אֶלֶף חֲלוּצֵי הַצָּבָא עָבְרוּ לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה אֶל עַרְבוֹת יְרִיחוֹ׃ בַּיּוֹם הַהוּא גִּדַּל יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בְּעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר יָרְאוּ אֶת־מֹשֶׁה כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃

טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ צַוֵּה אֶת־הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן הָעֵדוּת וְיַעֲלוּ מִן־הַיַּרְדֵּן׃ וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר עֲלוּ מִן־הַיַּרְדֵּן׃ וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן נִתְּקוּ כַּפּוֹת רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים אֶל הֶחָרָבָה

בְּמֶעְבְּרֵיהּ בְּיַרְדְּנָא פְּסַקוּ מֵי יַרְדְּנָא וִיהֶוְיָן אַבְנַיָּא הָאִלֵּין לְדָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד עָלְמָא׃ וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַקֵּיד יְהוֹשֻׁעַ וּנְטַלוּ תַּרְתָּא עַשְׂרֵי אַבְנַיָּא מִגּוֹ יַרְדְּנָא כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם יְהוֹשֻׁעַ לְמִנְיַן שִׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַעְבְּרוּנוּן עִמְּהוֹן לְבֵית מְבָתָא וְאַצְנְעוּנוּן תַּמָּן׃ וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי אַבְנַיָּא אֲקֵים יְהוֹשֻׁעַ בְּגוֹ יַרְדְּנָא בַּאֲתַר מְקָם רִגְלֵי כָּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא וַהֲווֹ תַמָּן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וְכָהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא קָיְמִין בְּגוֹ יַרְדְּנָא עַד דִשְׁלִים כָּל פִּתְגָמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת יְהוֹשֻׁעַ לְמַלָּלָא עִם עַמָּא כְּכֹל דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת יְהוֹשֻׁעַ וְאוֹחִיאוּ עַמָּא וַעֲבַרוּ׃ וַהֲוָה כַּד שְׁלִים כָּל עַמָּא לְמֶעְבַּר וַעֲבַר אֲרוֹנָא דַייָ וְכָהֲנַיָּא קֳדָם עַמָּא׃ וַעֲבַרוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה מְזָרְזִין קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְמַלֵּיל עִמְּהוֹן מֹשֶׁה׃ כְּאַרְבְּעִין אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא עֲבַרוּ קֳדָם עַמָּא דַייָ לִקְרָבָא לְמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ׃ בְּיוֹמָא הַהוּא רַבֵּי יְיָ יָת יְהוֹשֻׁעַ בְּעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל וּדְחִילוּ מִנֵּיהּ כְּמָא דַהֲווֹ דָחֲלִין מִן מֹשֶׁה כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר׃ פַּקֵּיד יָת כָּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְיִסְּקוּן מִן יַרְדְּנָא׃ וּפַקֵּיד יְהוֹשֻׁעַ יָת כָּהֲנַיָּא לְמֵימַר סַקוּ מִן יַרְדְּנָא׃ וַהֲוָה כַּד בְּעוֹ לְמִסַּק כָּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ מִגּוֹ יַרְדְּנָא אִתְנְגִידָא פַּרְסַת רִגְלֵי כָּהֲנַיָּא וּנְחָא עַל יַבֶּשְׁתָּא

במ״ג מל׳ וסי׳ ותעבירני עליהם סביב · ויאמר המלך לעבדיו העבירוני · אשר יעבירוני עד אשר אבא אל יהודה : ויעברו ב׳ ותס׳ וסימ׳ וימהרו העם ויעברו · עלה הפרץ לפניהם וא׳ ינעשו עם ויעברו : חמשים ד׳ ותס׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא בסימ׳ א׳ ובסדר בשלח : צוה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ צוה את הכהנים נשאי ארון · צוה ויכרתו לי ארזים מלבנון · צוה ישועות יעקב : ארון העדות י״ב דסמיכי בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא : ויעלו ג׳ רפין בקריא׳ וסי׳ צוה את הכהנים נשאי · יעורי ויעלו הגוים אל עמק יהושפט · והשמיעו עליה בקולם :

רלב״ג

וזכר עוד שעתי׳ עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהני׳ ויתפרסם להם שאצל מקומם עמדו מי הירדן כל אחד · והנה זכר שכבר מהרו העם ל לעבור יותר מהחוק הנהוג וידמה שכבר עשו זה כדי שיתבאר להם מדרגת יהושע בענין זה המופת כי אלו היה מוגבל זמן עמידת מי הירדן על הזמן שהיה ראוי ש שיעברו בו העם לפי החק הנהוג היה ראוי כשמהרו לעבו׳ שישארו מי הירדן כך זמן מה אחר עברם והנה ספר שתכף עבור העם עבר ארון יי׳ לפני העם ו ותכף שבו מי הירדן למקומם וזה נס כן היה במצות הש״י כדי שיתפרסם לישראל עוצם זה המופת ר״ל שכבר צוה הש״י את י יהושע שיצוה הכהנים נושאי הארון שיעלו מ מהירדן תכף עבור העם : והנה

רדק

וישבו מי הירדן כתמול שלשום על כל גדותיו · בא להודיע כי בשוב המים למקומם גם כן לא באו כאחד כי היו שוטפים בירידתם ויציאתם חוץ מגדות הירדן אלא ירדו מתחתונים עם קצת העליונים וכן מעט מעט עד אשר שבו כתמול שלשום ללכת על כל גדותיו: ויחנו בגלגל · והוא המלון אשר צוה יי' להניח שם האבנים ושם הקימם יהושע ובו ביום ם שעברו באו הגלגל שנאמ' במלון אשר תלינו בו הלילה ואמרו ר"ל כי יותר מששים מיל הוא הדרך שהלכו באותו היום מן הירדן ועד הגלגל וע"י נס הלכו הדרך ההוא אנשים ונשים וטף יותר מששים מיל באותו היום: אשר ישאלון בניכם · הנולדים הקטנים ואשר יולדו: אשר הוביש יי' את מי הירדן מפניכם · דברי יהושע לבני ישראל ליוצאים ממצרים גלולים במדבר אשר הוביש מפנינו אכתנו שיצאנו מ ממצרים: יראתם · לגזרת פעל כי יראתם לגזר' פעל והוא עבר במקום עתיד כמו תראו ורבים כמוהו: עד עברנו · עד עברם קרי והם לדברי הכתוב: בעת

רשי

ויסובו המים למקומם · כמצאת ארון מצד זה וישראל מצד זה נשא ארון את נושאיו ועבר ועל דבר זה נענש עוזא כשאחז בארון נושאיו נשא עצמו לא כל שכן: הקים יהושע בגלגל · הוא המלון אשר לנו בו הלילה: אשר בעבר הירדן ימה · לבד שעברו בני ישראל הוא צד של מערבי ועל עכשיו היו בעבר מזרחי: חרבות

גדותיו ד' וסימ' וילכו כתמל שלשום על כל גדותיו · והירדן מלא · ועלה על כל אפיקיו · והלך על כל גדותיו: אלה הם אשר עברו את: הוביש ד' מ"ל וסי' כי שמענו את אשר הוביש · אשר הוביש ר"פ · ויהי כשמוע כל מלכי · כל הובאיש על עם כן כתיב: למען ו' פסו' אית בהון למען למען וסימני' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ·

וְתָבוּ מֵי יַרְדְּנָא לְאַתְרֵיהוֹן וַאֲזַלוּ כְּמֵאתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי עַל־כָּל־כֵּפּוֹהִי ׃ וְעַמָּא סְלִיקוּ מִן יַרְדְּנָא בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא קַדְמָאָה וּשְׁרוֹ בְּגִלְגָּלָא בִּסְיָפֵי מַדְנַח יְרִיחוֹ ׃ וְיַת תַּרְתָּא עַשְׂרֵי אַבְנַיָּא הָאִלֵּין דִּנְסִיבוּ מִן יַרְדְּנָא אֲקֵים יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגְּלָא ׃ וַאֲמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דְּיִשְׁאֲלוּן בְּנֵיכוֹן מְחַר יַת אֲבָהָתְהוֹן לְמֵימַר מָה אַבְנַיָּא הָאִלֵּין ׃ וּתְהוֹדְעוּן יַת בְּנֵיכוֹן לְמֵימַר בְּיַבֶּשְׁתָּא עֲבַר יִשְׂרָאֵל יַת יַרְדְּנָא הָדֵין ׃ דְּיַבֵּשׁ יְיָ אֱלָהָכוֹן יַת מֵי יַרְדְּנָא מִן קֳדָמֵיכוֹן עַד דַּעֲבַרְתּוּן כְּמָא דַעֲבַד יְיָ אֱלָהָכוֹן לְיַמָּא דְסוּף דִּי יַבֵּשׁ מִן קֳדָמָנָא עַד דַּעֲבַרְנָא ׃ בְּדִיל דְּיֵידְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא יַת גְּבוּרְתָּא דַייָ אֲרֵי תַקִּיפָא הִיא בְּדִיל דְּתִדְחֲלוּן יַת יְיָ אֱלָהָכוֹן כָּל יוֹמַיָּא ׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַעוּ כָּל מַלְכֵי אֱמוֹרָאֵי דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַעַרְבָא וְכָל־מַלְכֵי כְנַעֲנָאָה דִּי־עַל־יַמָּא יַת דְּיַבֵּשׁ יְיָ יַת־מֵי־יַרְדְּנָא מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דַּעֲבַרוּ וְאִתְמְסִי לִבְּהוֹן וְלָא אִשְׁתְּאָרַת בְּהוֹן עוֹד רוּחַ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ׃

וַיָּשֻׁבוּ מֵי־הַיַּרְדֵּן לִמְקוֹמָם וַיֵּלְכוּ כִתְמוֹל־שִׁלְשׁוֹם עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו ׃ וְהָעָם עָלוּ מִן־הַיַּרְדֵּן בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיַּחֲנוּ בַּגִּלְגָּל בִּקְצֵה מִזְרַח יְרִיחוֹ ׃ וְאֵת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לָקְחוּ מִן־הַיַּרְדֵּן הֵקִים יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל ׃ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁר יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר אֶת־אֲבוֹתָם לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה ׃ וְהוֹדַעְתֶּם אֶת־בְּנֵיכֶם לֵאמֹר בַּיַּבָּשָׁה עָבַר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה ׃ אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵיכֶם עַד־עָבְרְכֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְיַם־סוּף אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ מִפָּנֵינוּ עַד־עָבְרֵנוּ ׃ לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־יַד יְהוָה כִּי חֲזָקָה הִיא לְמַעַן יְרָאתֶם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים ׃

ה

וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְכָל־מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר עַל־הַיָּם אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עַד־עָבְרָנוּ וַיִּמַּס לְבָבָם וְלֹא־הָיָה בָם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ׃

(בגליון: ג' כספ' ג' כספ' ל' · ס"ג · כ · ג' דסמי' · ג' · ל' מ"ל · ג' פסו' למען למען · ג' דסמי' · עברם כ"ה ק')

כי מאת יי היתה לחזק · למען דעת כל עמי הארץ · ואטמא אתם במתנותם · למען תינקו ושבעתם · למען טבח טבח · ונמסר גם בסדר וירא: וכל מלכי ו' וסימ' ויהי כשמוע כל מלכי האמרי · ויראו גוים את שם יי' · ולא נעשה פסח כמהו · וכל מלכי הארץ מבקשים דד"ה · לבד מאנשי התרים דמלכים · וחברו דד"ה:

רלבג

והנה זכר שהעם עלו מהירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל ושכבר הקים יהושע שם י"ב האבנים אשר הרימו השבטים עשר ם שהכין מבני ישראל ל למען יהיה זה לזכרון לבני ישראל עד עולם וזה ממה שיורה כי במקום המקדש שמו אותו כמו הענין כ בצנצנת המן ובמטה אהרן שנתבאר בתור' שהושמו לפני משכן יי' למשמרת והנה נקבע המשכן בגלגל זמן מה כמו שיבא ם שכבר עשו בני ישראל שם הפסח בארבעה עשר יום לחדש ולא היה אפשר שיעשוהו שם שלא היה שם ה המשכן · והנה יראה שלא הנחו האבנים האלה לפני העדות כמו הענין בצנצנת המן ומטה אהרן לשתי ם סבות האחת שלא נזכר בזה המקום זה אבל זכר שכבר ה הקימם יהושע בגלגל והשנית שהוא ראוי שיהיה הבדל עצום בין מופתי משה ומופת זולתו כמו שנזכ' בסוף התורה ולזה אין ראוי שישתתפו אלו הדברי' שהיו לזכרון לאלו ה המופתי' במקום אחד עם שאלו האבנים י יצטרך להם מקום גדול ולא יכילם המקום ההוא ועוד שכבר היה הבדל עצום בין צנצנת המן ומטה אהרן ובין האבנים האלה וזה כי צנצנת המן היה בו המופת מתמיד על מה שהיה נמס בחום השמש ישאר ויתקיים זה הזמן הארוך וכן היה הענין במטה אהרן עם השקדים שגמל ואלו הענינים גם כן מה שעושה בו המופת בעצמו ואולם האבנים לא היה בהם בעצמותם מן הזרות והפלא ולא היה מה שנעשה בו המופת אבל היו שבה באופן מה לזכר ענין זה המופת כמו שנזכר בזה המקום ולזה היה די שיהיו במקום שיהיה בו המשכן כי שם יבואו ישראל בכללם שלש פעמים בשנה ויזכירום אלו האבנים ענין זה המופת עד עולם ולזה לא אמר בזה המקום שהקים יהושע אלו האבנים לפני השם אבל אמר שהקימם בגלגל כי די להזכיר זה המופת בזה האופן ומזה המקום יראה שאלו האבנים היו תמיד במקום משותף לכל ישראל כדי שיהיו זכרון מתמיד לכולם כמו שנזכר פה והנה למדו רבותינו ז"ל ממה שנזכר פה שבשבעה באדר מת משה וידמה שהספדו אותו אדר היה משלשים יום כי אז היו מקדשין החדש על פי הראיה ובו ביום שמת משה התחיל מספר השלשים יום שבכו אותו והנה היום השני מכיסן היה היו' השלשים ולפי שמקצת היום ככלו הנה שלח אז יהושע המרגלים ביום ההוא ובו ביום אמר לשוטרי ישראל כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן והנה בסוף היום התשיעי לניסן לנו אצל הירדן וביום העשירי עברו את הירדן ויחנו בגלגל ואולם אם היה בשנה ההיא אדר מעשרים ותשעה יום הנה יתחייב שנאמר שבששה באדר מת משה ולפי שכבר אמר משה ביום מותו בן מאה ועשרי' שנה אנכי היום למדנו שבכמו היום שמת נולד והנה זכר אחר זה שזה המופת הוסיף מורך לב לכל מלכי האמורי והכנעני וכבר נתפרסם זה המופת לכולם מצד מה שראו שנכרתו מי הירדן שהיו אגלם עת מה כי כבר נכרתו מימי הירדן ממקום רגלי הכהנים עד היום וכאשר חקרו בזה מצאו שהסבה היתה שהש' הוביש מימי הירדן מפני בני ישראל עד עברם והנה נזכר בזה המקום שמה שעשה יהושע מאלו הדברים לפרסם זה המופת היה לפי מה שצוה משה את יהושע ולזה ידמה שמשה צוהו בביאור איך יעשה זה כשיכרתו מי הירדן על ידו כדי שיגיע מזה לכל ישראל זה התועלת האפשרי שיגיע ממנו: והנה ראוי שנחקור בכאן בהיתר ספק מה אינו מעט יקרה בזה המופת אשר נזכר פה וזה שכבר השרישו ז"ל כי לא יתחדש במופתים דבר חדש ולזה הוקשה לרבא מה שאמר ואם בריאה יברא יי' מפני מה שכתוב אין כל חדש תחת השמש ויתיר הספק הזה כשאמר שזה המופת היה למהר זמן פתיחת הארץ פיה וביאור זה כי זה יקרה לארץ באורך הזמנים כשיעצר בבטנה איד מה עפשי כמו שנתבאר בספר האותות והמופת היה לעשות בזולת זמן מורגש מה שיעשוהו הטבע בזמן ארוך וכן הענין בהתהפך המטה נחש אבל לא יחדש הש' דבר חדש אבל הנמצאות כולם ולזה לא יתכן שיעשה מהמטה נחש ויהיה מטה ונחש יחד וכן לא יתואר בעשיית דבר מה שיהיה מציאותו סותר עצמו כאילו תאמר עשיית מרובע הקטר שוה לצלעו או עשיית משולש מקיים ישרים שיהיו זויותיו פחות או יותר משתי זויות נצבות או עשיית אם קר ומה שדומה לזה ממה שמציאותו סותר נפשו ובהיות הענין כן והיה מטבע המים כשהיו מים בפועל שיהו מבקשים המקום השפל הנה ידמה שיהיה המופת כדברים אשר לא ייוחס לשי' לעשות זה המופת

המופת בכמו זה האופן ואם אמר אומר שכבר נתבאר בענין כבשן האש שבאו בן חנניה מישאל ועזריה ולא ניזוקו שכבר היה בלתי חם והו' אם אמרנו לו שהמופת לא היה שהוסר החום מהאש והוא אם הלא תראה שהאנשי' שהשליכום שם מתו מחוזק החום אבל זה המופת היה אם בשהסיר הש"י במופ' הטבע האשיי מהמקום שבאו בו חנניה וחבריו כמו שירא' מקצת דברי רבותי' ז"ל אם בשהקנה להם טבע שלא יוזקו בו מהאש כי כבר זכרו חכמי הרפואה שיש שם קצת דברים כשימשח אדם אחד אבר מאיבריו בהם לא יזיקהו האש והמופת היה לעשות זה בזולת שבותיו כמו הענין בפתיחת הארץ ובהיות הענין כן הנה איך היה הענין בזה מי יתן ונדע' ונאמר שכבר ידמה שנאמר שאין הנחת מים בלתי נגרים דבר חדש כי כבר יקרה בזה למים כשיהיה להם דבר מונע מהתנועה ואיפשר שחדש הש"י במופת באויר בסמוך למים ההם גשם ספירי עב מונע המים מהירידה או היה זה בשחדש רוח חזק שם במופת ידחה המים למקו' ההוא ולא יניחם לרדת כמו הענין בקריעת ים סוף כמו שבארנו בביאורינו לדברי תורה כי הש"י הרבה אל מה שיחבר אל המלאת המופתים שבות מה ימעטו הזרות אשר בענין המופתים ההם ולזה תמצא שנוה ישעיהו שימרחו דבלת תאנים על שחין חזקיה כי יש לו מבוא בזה מבוא מה ואע"פ שאי איפשר בו שירפא השחין בכמו זה הזמן המעט וכן תמצא במה שנוה אלישע לנעמן שירחץ שבע פעמים בירדן כי הרחיצה במים הקרים יש לה מבוא מה בזה כמו שהוא מפורסם אלא שלא תשלם בה הרפואה בזה האופן מזולת שיחובר לזה מופת והנה הענין הזה בטבע כמו הענין במצות התוריות כי הכל מסודר מהשם ית' ולזה כשיצטרך לשם ית' לשנות הטבע מצד מה שזהו יותר טוב בעת ההיא ממה שיסודר מהטבע הנה יתרחק ממנו המעט שאיפשר כי השם יתב' אינינו שונה הסדור הטבעי כי הוא ברא' וכן הענין בתורה ר"ל שכאשר יהיה יותר בעת ההיא הנטיה מדבריה הנה יהיה רשות לנביא או לב"ד לנטות מקצת לדבריה או כמו מעשה אליהו בהר הכרמל וכשיהיה זה כן הנה ראוי שיטו או מדברי התורה היותר מעט שאיפש' ולזה תמצא במי שאחזו בולמוס שמאכילין אותו הקל תחלה' ובכאן הותר זה הספק:

ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם י"ב:

התועלת הראשון הוא בעיון והו' שכבר תהיה הנבואה לנביא להשגחה על העם אשר הוא שלוח להם ולזה יחוייב מזה שאם לא יצטרך העם שתגיע להם זאת ההודעה על יד איש אחר ראוי לנבואה מפני הגעתה להם על יד נביא יותר שלם ממנו שלא תגיע נבואה לאיש ההוא הראוי לנבואה בעיני העם ולזה ספר שלא נתנבא יהושע אלא אחר מות משה כי לא נצטרך ליש' ההודעה לזה על יד יהושע בשכבר נשלם להם זה באופן יותר שלם על יד משה:

השני הוא במדות והוא שראוי לתלמיד המבקש למוד השלמות האנושי מהמלמד הנאו לזה שיעמוד לפניו תמיד וישרתהו כי אז יתכן לו ללמד ממנו בכללות כל הדברים שירצה הן מהפילוסופיא העיונית או המדינית או מהעניני' התוריים ולזה תמצ' שתאר יהושע בהגעת הנבואה לו בשהות משרת משה כאילו יאמר שמזה הצד הגיע לו מהשלמות מה שבעבורו היה ראוי לנבואה:

השלישי הוא להודיע שסבת בלתי עבור משה את הירדן היה חטא העם וזה למדנו בעבור ב' דברים מזה הספור האחד הוא שבזה המקום שהתבאר בו שלא הסכים הש"י שיעבור משה את הירדן ולזה נתן סבה במה שנוה יהושע שיעבור את הירדן אחר היות משה מת תמצא שקרא אותו הש"י עבדו וזה ממה שיורה כי לא היה זה לו בחטאו ולזה אמר במשנה תורה גם בי התאנף יי' בגללכם וגו' ואם יקשה בעיניך מה שביארה התורה שזה היה על אשר מרו את פי יי' לבלתי הקדישו בענין מי מריבה נאמר לך שזה לא יסתור מ"ש גם בי התאנף יי' בגללכם וזה כי אולי היה נמשך לישראל מזאת ההקדשה מהתועלת באמונה בשם ית' מה שיהיו ראויים בו אל שתגיע להם ירושת הארץ נשלם שבפני' על יד משה והשנית שכבר התבאר במה שיבא שכבר נתעצל יהושע בירושת הארץ ושזה היה בסבה מאת השם למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי' והוא מבואר שאם היה זה עושה על ידי משה היה משתדל בזה בחריצות יותר הלא תראה מה עשה לסיחון ולעוג שלא השאיר להם שריד במעט מהזמן:

הרביעי הוא במדות והוא שהוא ראוי למי שהוא ביום טובה שישתדל בהצלחה בזריזו' ולא יתעצל בזה ר"ל כי לא ידע אם הימים הבאי' יהיו טובים כאלה או יפרידהו המות ולזה תמצא שאחר שייעד השם ליהושע וכבר היה עמו כאש' היה עם משה על שלא יתיצב איש בפניו הזהירו שיעש' זה בזריזות כדי שתשלם על ידו ירושת הארץ לישראל כי הש"י לא יקבר מלתת הטובות ביותר שלם שבפנים ואף על פי שכבר היה יהושע ידוע אצל חכמתו האלהית שכבר יתעצל יהושע בזה הנה עם כל זה הזהירו שישתדל בזה בחריצות כי הבחירה האנושית היא מושלת על זה כמו שביארנו בששי מספר מלחמות יי' ולזה אמר לו חזק ואמץ כי אתה תנחיל וגו':

החמישי הוא להודיע כי ההתמדה בעיון בתורה התמימה והמשך אחריה שבה אל שיגליחו לדרכי האדם ושישלם בעין שהוא סבה להצלחת דרכי האדם ולזה אמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה וגו' כי אז תצליח ואז תשכיל כאילו התחכם הש"י להטיב את ישראל בענין זאת הירושה באופן שיהיו ראויים אל שתגיע להם באופן שלם והנה פירשנו אמרו ואז תשכיל מענין השכל וידוע אותי שאם היה מענין ההצלחה יהיה אמרו ואז תשכיל מותר אין צורך בו:

הששי הוא במדות והוא שמי שיצטרך לעשות פועל אחד לתועלת מה והוא איפשר שיגיעו מהפועל ההוא תועלות אחרים כשיעשו אותו באופן מה הנה ראוי שלא יקצר מהגיע הפועל ההוא כל התועלו' האפשריו' וזה יהיה בשיעשהו באופן אשר יגיע ממנו שאר התועלות וכ"ש שראוי לו זה כשתהיה כמשך משאר התועלות השמר התועלת המכוון בזה הפועל באופן היותר שלם שאפשר ולזה תמצא כי יהושע כאשר הצטרך להכרית את מי הירדן למען יעברו העם בו בקלות ובזולת סכנה לחבר לזה מה שימשכו ממנו תועלות רבות ולזה הודיעם תחלה שבעוד שלשת ימים יהיה זה הפועל למען יכינו להם באלו הג' ימים צידה לדרך אשר הם הולכים בה והוא ההלוך לבוא לרשת את הארץ שהוא מלאכה לא ליום אחד ולא לשנים אבל לזמן ארוך עם שזה יוסיף לישראל האמנה ביהושע כשיראו הגעת מה שירא' להם בעת שהגביל אותו והודיעם כי בנוח כפות רגלי הכהני' בירדן יכרתו מימיו ושאחר עבור העם תכף יעלו הכהני' נושאי הארון מהירדן וישובו מי הירדן למקומם כי זה ממה שהישייר העם להתקרב לעבודת הש"י אשר הוא שליט בכמו אלו הנפלאות העצומות ולשמוע למצות יהושע נביאו כי זה כלו ממה שיישיר העם אל שתבוא להם ירושת הארץ באופן שלם ולפרסם זה המופת הנפלא הקים יהושע האבנים תחת כפות רגלי הכהנים כדי שיראום כל ישראל כמו שזכרנו ונוה לשנים העשר איש אשר הכין להכין שתים עשר' האבנים להזכיר זה המופת בישראל עד עולם למען יראו תמיד אותם ויהיה זה סבה אל שיאריכו ימיהם על הארץ הטובה שהש"י נותן להם אשר הגיעם לירושתה עם שזה יהיה סבה להגיע להם ירושת הארץ באופן שלם כמו שביארנו ונכה עם זה שיהיה זה המופת ביום למען יתפרסם זה המופת לכל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה ולכל מלכי הכנעני אשר על הים וימס לבבם מפני בני יש' כי זה כלו ממה שיעזור על כבוש והגעת ירושת הארץ על יש' בשלמות ולזאת הסבה שלח יהושע מרגלים לחזק לב יש' כשידעו שנפלה אימת' על כל הגוי' ההם שהם בא' להלחם עמם כמו שביארנו במה שקדם והנה זכר בזה הספור שיהושע עשה זה כאשר צוהו משה ע"ה כי משה היישירו אל שיעשה זה הענין בזה האופן השלם כמו שזכרנו במה שקדם:

השביעי והוא במדות הוא שהוא ראוי למי שירצה להציל איש מה מיד אחד שירצה עמו בדבריו כאילו הוא חושב שיפול האיש ההוא ביד רודפו כי בזה ימצא לו המכוון בהצלתו וזה שכבר יסמך הרודף על דבריו ויתכן לו בתחבולות למלט הנרדף ולזה תמצא כי כששלח המלך יריחו אל רחב הפונדקית שתוציא האנשים אליו מבני ישראל אמרה אחר שהצפינה אותם שאמת הוא זה אך לא חטאת בזה כי אילו ידעה היותם מבני ישראל היתה מגלה זה למלכות ולעם כדי לתפשם וספרה שכבר יצאו אחר שהגיע חשך הלילה ולא ידעה אנה הלכו ונתנה עצה שירדפו מהר אחריהם כי ישיגום וזה ממה שהראתם שהיא חושקת שיפלו בידם ולזה האמינו יותר לדבריה ונשלמה בזה ההצלה למרגלים אשר כונה אליה:

השמיני והוא במדות הוא שראוי למי שירצה להציל איש מה בזה האופן הנזכר שישמר שלא יכזב בתחבולות דבריו במה שיתכן שתשיגהו התפישה ולזה תמצא שרחב לא אמרה שלא באו אליה האנשים מבני ישראל כי זה ממה שישיגהו בו התפישה בקלות ויהיה זה סבה אל שלא יגיע התכלית שכונה וכאשר אמרה שכבר יצאו משם זכרה לזה מאמר יהיה לה התנצלות בו אם ימצא מאמרה זה כוזב בכל או בקצת והוא שכבר אמרה שזה היה בעת שהיה השער לסגור בחשך ויתכן מפני החשך שנדמה לה שיצאו שניה' ולא יצא כי אם אחד או כשארו שניהם כי זה אפשר שיקרה מפני החשך:

התשיעי והוא במדו' הוא שכשיביא הכרח שתהיה סכנה מה לאנשים אשר ירצה האדם בהצלתם ראוי שיסדר היותם במקומות מתחלפין כדי שאם ימצא האחד אולי ינצל השני ולזה תמצא עם שדבריה יסבלו כי אולי לא יצא כי אם האחד ונדמה לה בחשך שיצאו שניהם והנה כשאר אחד מהם אצל הפתח והיא לא הרגישה ולזה יעזרוה דבריה להציל את השני ולזה תמצא ברחב שצפנה לכל אחד מאלו האנשים במקו' מיוחד שאם ימצא האחד אולי ינצל השני:

העשירי והוא במדות הוא שהוא שראוי שלא יקצר האדם על מה שאפשר לו הצלתו כשלא יהיה כל מה שיהיה בהצלתו אבל ראוי שישתדל להציל מה שאפשר להצילו אם רב אם מעט ולזה תמצא כי כשראתה רחב שאי אפשר לה הצלת עמה בכללם בפנים מהפנים השתדלה להציל בית אביה ואמנם ראתה שאי איפשר לה הצלת עמה בשום צד לפי שזה היה ממנה אם בתפישת המרגלים אם כשתשאל מהם זה ותשלחם בשלום ואולם בתפישת המרגלים לא ישלם לה זה כי כבר יוכלו יש' להלחם עמה' בזולת רגול הארץ לפי מה שנתפרס' לה מעוצם יכלת אלהי ישראל שישנה מנהג הטבע בעבור ישראל ואם תשאל מהם הצלת כל עמה הנה הוא מבואר שזה לא יאות להם בשום פנים עם שיהיה עם גדול כזה בזולת הארץ ולזה השתדלה בהצלת המרגלים לפי מה שאפשר לה להחיות אותה ובית אביה והשביעה אותם בשם אלהי ישראל על זה טרם הפרדם ממנה:

האחד עשר והוא במדות הוא שהוא ראוי לאדם שיעשה כל דבריו בחכמה גם בעת הפחד יתישב במה שיעשהו שלא תשיגהו החרטה עליו ולזה תמצא במרגלי' איך דקדקו באלו התנאים עם רחב באופ' שלא ישיגם בזה מה שתשיגהו עליו החרטה אחר זה כמו שביארנו:

השנים עשר הוא במדות והוא שאין ראוי להטיל קנאה בין האנשי' לתת יתרון לאיש א' על האחר במה שהם ראויים בו על אופן אחד ולזה תמצא שבחר יהושע איש אחד למטה באופן שיהיו י"ב למספר שבטי בני יש' להכין האבנים שהיו מוגבלים להיות לזכרון לבני ישראל:

תם

בְּעֵת הַהִיא אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים וְשׁוּב מֹל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שֵׁנִית: וַיַּעַשׂ־לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צֻרִים וַיָּמָל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּבְעַת הָעֲרָלוֹת: וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־מָל יְהוֹשֻׁעַ כָּל־הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם הַזְּכָרִים כֹּל ׀ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מֵתוּ בַמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם: כִּי־מֻלִים הָיוּ כָּל־הָעָם הַיֹּצְאִים וְכָל־הָעָם הַיִּלֹּדִים בַּמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם לֹא־מָלוּ: כִּי ׀ אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־תֹּם כָּל־הַגּוֹי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים מִמִּצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם לְבִלְתִּי הַרְאוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבוֹתָם לָתֶת לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ עֲבֵד לָךְ אִזְמְלָוָן חֲרִיפִין וְתוּב גְּזַר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּנְיָנוּת: וַעֲבַד לֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ אִזְמְלָוָן חֲרִיפִין וּגְזַר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִבְעֲתָא וּקְרָא לֵיהּ גִּבְעַת עָרְלָתָא: וְדֵין פִּתְגָּמָא דִּי גְזַר יְהוֹשֻׁעַ כָּל עַמָּא דִּנְפַק מִמִּצְרַיִם דִּכְרַיָּא כָּל גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא מִיתוּ בְמַדְבְּרָא בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם: אֲרֵי גְזִירִין הֲווֹ כָּל עַמָּא דִּי נְפַקוּ וְכָל עַמָּא דְּאִתְיְלִידוּ בְמַדְבְּרָא בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם לָא גְזָרוּ: אֲרֵי אַרְבְּעִין שְׁנִין הֲלִיכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עַד דְּסָף כָּל עַמָּא גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ מִמִּצְרַיִם דְּלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרָא דַּייָ דְּקַיֵּים יְיָ לְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאַחֲזָיוּתְהוֹן יַת אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לָנָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ:

וזה הדבר ד' ר"פ וסי' אשר תעשה להם לקדש · אשר מל יהושע · וזה הדבר אשר הרים יד: הילודים ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם · במקום הזה · בירושלם דדה"י בתראה מלא:

רדק

בעת ההיא · בעוד שהיו בגלגל צוה לו הש"י למול כדי שיעשו פסח כי בי' לחדש עברו ובג' ימים היה להם להיות נכונים לעשות הפסח ולהזות ולטבול כי טמאי מתי' היו בהם ושיהיו כמולי' כלם כדי שיקריבו הפסח בי"ד ואחז"ל כי בי' לחדש ביום בואם הזו כלם הזאה ראשונ' שהיה הזאת ג' ובערב הפסח עשו הזאה שנייה שהיה הזאת ז' שהרי צריך בין הזאה להזאה ד' ימים ומלו באלו ד' ימים וטבלו ועשו פסחיהם בטהרה ומפני מה לא מלו הילודים במדבר א ארז"ל כי מ' שנים שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צ צפונית כי היכי דלא ליבדרו ע ענני כבוד לפי' לא מלו כי רוח צפונית רפואה למכת דם וזולתה סכנה ואמ' ביומא דעיבא וביומא דשות' לא מהלינן ולא מסוכרינ' פי' אין מלין ואין מקיזין שותא היא רוח קדים כי היא סכנה ל למוציא דם ואם יאמר אדם וכי כל יום ויום כשהזכר נמול אדם שומר לו רוח צפונית יש לומר הטעם כי בכל יום נושבת כמו שארז"ל ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כל אח' מהן וברוב הימים היא לבדה גוברת על שאר הרוחות לפי' מלין בכל יום על הרוב ורוח צפונית היא המפזרת העננים כמו שכתוב רוח עברה ותטהרם ועל רוח צפונית הוא אומר כי אין יום בהיר וטהור אלא עם רוח צפונית וכן הוא אומר מצפון זהב יאתה ועם שאר הרוחות ימצאו העננ' לרוב שאינן מתפזרות מפניהם ואף על פי שרוח צפונית עמהם כמו שאמרנו היא טפילה להם אבל בהיות' גוברת היא מפזרת העננ' ולפי שבמדב' לא נשבה בטלו המילה ורז"ל לא אמרו טעם למה אין נשמרים עתה מלימול ביומא דשות' אבל אמרו כיון שהרגילו אינו מזיק וכן אמרו והאידנא דדשו בה רבי' שומר פתאי' יי' ואם יאמר אדם יכול היה הקב"ה להשיב רוח צפונית ולא יתבדרו ענני כבוד ולא תבטל מצות מילה אמת הוא כי לא יבצר ממנו מזמה יתברך ויתע' והוא יתע' המצוה על המילה לשמנ' ימים הוא האחרים מהם ולא הזהירם למול הילודי' כל אותן שני' לפי שהמצוה אינה בטלה כי אם לא היתה בזמנה יכולה להיות אחר זמן ובעבור האריך זמן המצוה לא ישנה הקב"ה מנהג העולם כי אע"פ שמשנה מנהג העולם בקצת הנסי' בקריע' ים סוף והירדן ועמידת השמש לא יעשה כן ברוב הנסים כי אפי' בנצוח המלחמו' ועזרו לאוהביו היה עושה ע"י סבה כמנהג העולם במלחמו' כמו שצוה מלחמ' יריחו הקפת העיר בשופרות כמו שעושין הצרי' על עיר להפחידם ולהבהילם וכמו שצוה במלחמ' העי שים לך אורב לעיר מאחריה כמו שהוא מנהג העולם וכן במלחמו' אחרו' ולא נוכל לומ' כי שלא ברצון הש"י נמנעו מלימול הילודי' במדבר כי לא ראינו שהוכיחם נביא על זה שלא מלו כל אותן שנים שהיו במדבר ומפני זה לא עשו גם כן פסח כי אם בשנה השנית שיצאו ממצרים לפי שהיו ערלים ומילת הזכרים אפי' מקצת' מעכבת מעשות הפסח שנ' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו ויש דרש כי שבט לוי מלו במדב' וסמכו זה לפסוק ובריתך ינצורו ויש לפרש ג"כ כי לפי' לא מלו כל אותן השנים לפי שנ' על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו ולא היו יודעים יום נסעם ואם היו מלים הילודים והיו נוסעים יום המילה היו הנמולים בסכנה מפני הדרך וזה הוא שאמר כי לא מלו אותם בדרך כי הנה ראינו מרע"ה איחר זמן מילת בנו בעבור הדרך וזהו שאמ' כי לא מלו אותם בדרך וא"ת הנה ראינו שנענש משה על עכוב המילה ההיא כמו שכתוב ויבקש המיתו לא נענש אלא לפי שלא נתעכב במדין עד מול בנו ועד חיותו כי ביום נסעו לא נסע על פי הגבורה כי אע"פ שאמר לו הקב"ה לך שוב מצרים לא אמ' לו שיסע בו ביום והיה לו למול את בנו ולהתעכב עד חיותו ואח"כ ללכת מצרי' במצו' הגבורה ועל כן הוכיחו בדרך על יד החולי ושמר לו עד שהיה במלון שיוכל למול שם ולהתעכב שם ומפני זה עשו פסח במדבר בשנ' השנית כי מלו כלם לפי שלא היו בדרך כי לא נסעו כל אותה שנה כי עשו המשכן שם במדבר סיני ולא אמר כי לא מלו אלא הילודים בדרך וכל זמן שהיו במדבר סיני לא היו בדרך וזהו טעם הנכון בעיני עשה לך תקן והכן כמו וימהר לעשות אותו ופי' לך לעצמך שיהיה הוא המל ואחרים עמו כי לא יתכן שיהושע לבדו מל כל הערלים שהרי אמר לו חרבות צורים ואילו היה הוא המל לבדו די היה לו בחרב אחד ועוד בארבעה ימים היאך היה יכול יהושע לבדו למול כל הילודים במדבר זה לא יתכן או יתכן שלא מל הוא אחד מהם אבל צוה אותם למול ואמר לך כי עליו מוטל כי הוא היה מנהיגם ומה שאמ' וימל כמו ויבן שלמה את הבית והדומי' להם: חרבות צורים · כתרגומו אזמלון חריפין אזמלים חדים וכן אף תשיב צור חרבו ונסמך המתואר אל התואר כמו מי המרים בני שלשי' או יהיה צורים שם זולתי תאר ויהיה פי' חרבות שיהיו להם חדודים: ושוב מול את בני ישר' שנית · חזור פעם אח' פעם במחנה למול ולבדות למול' ובאמרו ושוב מול אינו אומר פעם ושתים לבד אלא כמה פעמים עד שיגמר הדבר וכן ושבתי בבית יי' שאחזור שם תמיד כל ימי חיי וכן באמרו שנית אינו דוקא פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם עד שיגמר הדבר וכן כסיל שונה באולתו אינו פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם כמה פעמי' וכן ועם שונים אל תתערב שחוזרין פעם אחר פעם לרשעותם כמה פעמים ויש מרז"ל שאמרו כי אמר שנית על הפריעה כי לא נתנה פריעת מילה לאברה' אבינו ונדחו דברי' אלו ואמרו כי שנית ר"ל על ציצין המעכבין את המילה שיחזור עליהם שנית וירצה כי נמולו היטב אבל פריעת המילה נתנה לאברהם אבינו וכן הוא אומר בבראשית רבה אברהם אבינו פרע את מילתו: אל גבעת הערלות · כמו בגבעת וכן נפל אל המים כמו במים ואחרים רבים כמוהו ונקראת גבעת הערלות בעבור הערלות שנכרתו שם ומלת הערלות הוא משקל אחד כי מן ערלה יאמר ערלות כמו מן חכמה יאמר חכמות: וזה הדבר אשר מל יהושע · וזה הדב' שבעבורו מל יהושע כי כל העם הילודי' במדבר לא מלו אותם לפי' כשצווה יהושע למולם: כל אנשי המלחמ' ר"ל מבן עשרים שנה ומעלה כי אותם הם הפקודים ואותם מתו שהיו מולים היו והטע' להודיע כי זה שלא מלו לא בעבור שנשתכחה מהם מצו' מילה במצרי' או התרשלו עליה כי מולים היו כל העם היוצאים ואפי' לדברי בעל הדרש שאומ' שהתרשלו במילה במצרי' וסמך לפסוק גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו וכן

רשי

חרבות צורים · כתרגומו אזמלון חריפין וכן אף תשיב צור חרבו כשהחריפות נהפך לבדדין ואינו חותך יפה וכן כל כלי יוצר עליך: שנית · שמלו כבר בליל יציאתם ממצרים קהל גדול יחד וזו פעם שנייה שכל ארבעים שנה שהיו במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ולא היה להם יום נוח למול כמו ששנינו ביבמו' ורבותינו אמרו שנית זו פריעת מילה שלא נתנה ל לאברהם אבינו: גבעת הערלות · על שם המאורע נקרא ש שנעשו כמין גבעה: וזה הדב' · על ידי דיבו' מל אותם אמר להם סבורי' אתם לירש את הארץ ערלים לא כך נאמר לאברהם ואתה את בריתי תשמר וגו' ונתתי לך ולזרעך א אחריך את ארץ מ מגוריך: כל העם היוצא · לא היה אחד מהם כאן שכולם מתו והם היו מולים שנאמ' כי מולים היו: לא מלו · כמו שפירשתי לא נשבה רוח צפונית והם הם שמלו עכשיו: ואת

רלבג

בעת ההיא אמר יי' אל יהושע · כמו אז יבנה יהושע: חרבות צורים · הרצון בו חרבו' החדי' והם הנעשי' מהנחשת אצייר בלעז · ואמנם צוהו כדי שישים יהושע בזה המעט מהצער שאפשר בו כי יתכן בכמו אלו החרבות שיהיו בתכלית מהחדות ולזה תרגם יונתן אזמלון חריפין: ושוב מול את בני ישראל שנית · שב אל כלל העם וזה שכבר נמולו בצאת' ממצרים לתכלית שינחלו אז את הארץ וכאשר הטו עונותיהם ונגזר עליהם המות ואיחור עד ארבעים שנה מירושת הארץ הוצרכו עתה שנית לכמו זה הפועל ואולם שזאת המצוה מבוא בירושת הארץ הוא מבואר ממה שנאמר בתורה בפרשת לך לך כשנצטווה אברהם בזאת המצוה עם שכבר היה ראוי שיקיימו ישראל דרכי התורה בכללם לפי מה שאיפשר ואז יתכן יותר שיעשה להם הש"י זאת ההטבה והחניכה ר"ל שירשו ארץ ז' גוים הנזכרים בתורה: גבעת הערלות · נקראת הגבעה בזה השם מפני הפועל שנעשה שם ר"ל מפני מילת כל העם הילודים במדבר והנה היו כלם ערלים לפי שלא היו יודעים העת אשר יצטרכו בו ליסע כי על פי יי' היו חונים כמו שהתבאר בתורה ואולי יצטרכו ליסע ביום הג' למילה והיא הסכנה לתינוק ולזה לא מל אחד מהילודים במדבר ולזאת הסבה לא עשו ישראל פסח במדבר כי אם אותו שנזכר בתורה לפי שכבר נולדו לרובם בנים אחר שתי שני' לצאתם ממצרים ומילת בניהם היתה מעכבת אותם מעשיית הפסח כמו שהתבאר בפרשת בא והנה ספר שאחר שמלו ישבו במקומם עד שחיתה המכה וזה כלו ממה שיורה שאין ראוי למול שיעתק ממקומו עד חיות המכה: היום

רשי

ואת בניהם הקים תחתם · ואת בניהם שהקים תחתיהם הם הילודי' במדבר אותם מל יהושע: וישבו תחתם· באתריהון לא צרו על עיר: עד חיותם · עד המכה: גלותי' · הסירותי את חרפת מצרי' שהיו אומרי' ראו כי רעה נגד פניכם כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן של דם רואין אנו אותו עליכם במדבר והוא שאמר משה במדבר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם והם אינם יודעים שהו' דם מילה וכשמלו בימי יהושע ובא אותו הדם הוסרה אותה החרפה שעדיין ערב רב שעלה עמהם היו חוכים להם כך דרש ר' משה הדרשן: גלותי' · הסירותי כמו גל מעלי חרפה' ויגל את האבן: ממחרת הפסח · יום הנפת העומ' שהקריבו עומר תחלה ומשבעה באדר שמת מש' שפסק המן היו מסתפקין על עכשיו ממן שבכליהם שלקטו בשבעה באדר שנאמר את המן אכלו ארבעים שנה והלא ארבעים שנה חסר שלשי' יום שהרי תחלת ירידת המן בחמשה עשר באייר אמור מעת' בחררה שהוציאו ישראל ממצרים טעמו טעם מן: ולא היה עוד לבני ישראל מן · לפיכך ויאכלו מעבור הארץ אם היה להם מן לא היו אוכלין מן התבואה שהמן היה נוח להם משל אומר לתינוק מפני מה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חטין לכך נאמ' לא היה עוד וגו': בהיות יהושע ביריחו · מכאן לעיבורה של עיר שהיא מן העיר שאי אפשר לומר בתוך יריחו: הלנו אתה · הלמסעדנא אתיתא: עתה

ואת בניהם ד' דסמיכי בקריאה וסי' יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב · ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע · ויעשו האנשים · ואת בני המכים לא המית · וננמסר גם בסדר ואתחנן: אתם ו' חס' בספרא וסי' אתם מל יהושע כי ערלים · עמק עכור · וישרפו אתם · ויסקלו אתם · ויצו אתם לאמר ראו אתם הדבים ·

וְאֶת־בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם אֹתָם מָל יְהוֹשֻׁעַ כִּי־עֲרֵלִים הָיוּ כִּי לֹא־מָלוּ אוֹתָם בַּדָּרֶךְ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־הַגּוֹי לְהִמּוֹל וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם בַּמַּחֲנֶה עַד־חֲיוֹתָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת־חֶרְפַּת מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא גִּלְגָּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּגִּלְגָּל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב בְּעַרְבוֹת יְרִיחוֹ׃ וַיֹּאכְלוּ מֵעֲבוּר הָאָרֶץ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח מַצּוֹת וְקָלוּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת בְּאָכְלָם מֵעֲבוּר הָאָרֶץ וְלֹא־הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מָן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא׃ וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם־לְצָרֵינוּ׃

ד' · ג' חס' · ל' כתע' ר"פ · ז"א כתע' מאריך ס"פ · ל' ומ"ל · ה' דסמי' · דאוריית' בראשון · ג' וכענין · ג' · ל' · ב' ביום השביעי · ג' · כ"ה · ה' חס' את · ל'

וְיָת בְּנֵיהוֹן דְּקָמוּ בַּתְרֵיהוֹן יַתְהוֹן גְּזַר יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי עַרְלִין הֲווֹ אֲרֵי לָא גְזַרוּ יַתְהוֹן בְּאָרְחָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָל עַמָּא לְמִגְזַר וִיתִיבוּ בְאַתְרֵיהוֹן בְּמַשְׁרִיתָא עַד דְּאִתַּסִּיאוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא דֵין אַעֲדִירִית יָת חִסּוּדֵי מִצְרָאֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא גִּלְגָּלָא עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּשְׁרוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגְּלָא וַעֲבַדוּ יָת פִּסְחָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא בְּמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ׃ וַאֲכַלוּ מֵעִבּוּרָא דְאַרְעָא מִבָּתַר פִּסְחָא פַּטִּיר וּקְלִי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין׃ וּפְסַק מַנָּא מִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי בְּמֵיכַלְהוֹן מֵעִבּוּרָא דְאַרְעָא וְלָא הֲוָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מַנָּא וַאֲכַלוּ מֵעַלָּלַת אַרְעָא דִכְנַעַן בְּשַׁתָּא הַהִיא׃ וַהֲוָה כַּד הֲוָה יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַבְרָא קָאֵם לְקִבְלֵיהּ וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וַאֲזַל יְהוֹשֻׁעַ לְוָתֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הַלְמִסְעֲדָנָא אֲתֵיתָא אִם לְבַעֲלֵי דְבָבָנָא׃

והוריש יי' מלפניכם: עד חיותם י"א בטעם מאריך וסימ' נמסר בסדר תבא: לחדש בערב ד' וסימ' נמסר כסדר בא: וישא ה' חס' את וסימ' נמסר בריש סדר וירא:

רדק

וכן מה שאמר בדמיך חיי פעמים ר"ל שתי דמי דם פסח ודם מילה אע"פ באותם מלו כלם קודם שעשו הפסח וזהו שאמר כי מולים היו כל העם היוצאים והנה אותם שהיו מבן עשרים שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרי' שנה ומטה כשארצו מולים ולא הוצרך יהושע למול אלא הילודי' במדבר שלא היו יכולי' למול בדרך כמו שפירשנו ופירו' לא מלו לא מלו אותם כי הוא פעל יוצא: הקים · אשר הקים וכן לעם עליה בעבור זה עשה יי' לי והדומים להם שיחסרו ש"ן או מלת אשר ונטע' הקים כי הקב"ה הקים אותם תחת אבותם לירש הארץ כמו שאמר להם אתכנה והם יירשוה: תחתם · במקומם כמו שבו איש תחתיו: חיותם · הרפאם כמו וימרחו על השחין ויחי: חרפת מצרים · לפי שיצאו האבות ממצרים והיו הבנים ערלים כמו המצריים והערלה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו: גלגל · נכפלה בו הפ"א כי מן גלותי יאמרו גלל וכן דרך לשון הקדש בשמות הלקוחים מן הפעל להוסיף בו אות או לגרוע ממנו כמו נח מן ינחמנו שמואל כי מיי' שאלתיו וגם להפך סדר האותיות כמו יעבץ מן עצב: ויאכלו מעבור הארץ · מהישן אכלו מצות וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר בששה עשר בניסן ואפילו למצות מצה אסור מן החדש שאין מצות עשה דוחה את לא תעשה אלא אם כן היתה כתובה בצדה ומאין היה להם ישן ממה שהיו תגרי גוים מוכרי' להם ומלת מעבור מוכיח שהוא מן הישן כי אמרו כי נקר' עבור הדגן שהוא משנ' שעברה ושנה הבאה נקרא תבואה: ממחרת הפסח · הוא ליל חמשה עשר בניסן ויומו כי הפסח קרב בארבעה עשר ומחרתו הוא יום חמשה עשר וכן בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל: וישבת המן ממחרת' מאותו מחרת שזכר מאותו היום פסק המן כי לא היו צריכים שהרי אכלו מעבור הארץ מצות וקלוי בחמשה עשר בניסן ולדברי רז"ל שאמרו כי עד י"ו בניסן אכלו המן יהיה פי' ממחרת ט"ו והו' י"ו כי אע"פ שאכלו בט"ו מצות וקלוי לא היה מספיק להם מה שמצאו מעבור הארץ ואותו היום אכלו גם מהמן ולמחרת שהוא י"ו בניסן אחר שהקריבו בו העומר והותרו בחדש מצאו הרבה מן החדש לאכול וזהו שאמר ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא: ויהי בהיות יהושע ביריחו · בגבול יריחו ומכאן סמכו ז"ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר ואמר בהיות יהושע ביריחו כי נסעו מהגלגל אחר שנמולו שם הערלי' ועשו

רלבג

היום גלותי' · הסירותי מעליכם חרפת מצרים ירצה לפי מה שאחשוב בחרפת מצרים אמונותיהם הנפסדות כי ענין הפסח היה מביא ישר' להעתיק מהאמונות ההם כמו שביארנו בפרשת בא ואמנם אמר זה כי עד עתה סרה זאת המצוה מהם לסבה שזכרנו ולזה סמך לזה שכבר עשו שם את הפסח בי"ד יום לחדש ואפשר שיהיה הרצון בזה ההמשך לתאות המשגל כי המצרים היו פרוצי' בעריות כמו שאמר בתורה בפרשת העריות כמעשה ארץ מצרים וגו' ולפי שהמילה מכוונת להחלים כח זה האבר הוא מבואר שבענין המילה תסור מעליהם חרפת מצרים ויהיו יותר גדורים בענין המשגל ואפשר שנאמר עוד שהרצון בזה שכבר הסיר מהם חרפת מצרים שהיו אומרים כי ברעה הוציאם להרוג אותם ולכלותם לא להנחילם הארץ והנה בהיותם מתאחרים במדבר ארבעים שנה היתה להם זאת החרפה ובאולי עתה יעיר אותם שכבר ירשו את הארץ אחר שכבר קיימו זאת המצוה ותסור מעליהם זאת החרפה והביאור הראשון הוא הנראה יותר ואם לא מצאנוהו לאחד מן הקודמים אשר הגיעו אלינו דבריהם: ויאכלו מעבור הארץ · הנה אמר זה לפי שלא הותר להם החדש עד מחרת הפסח ובזה לראיה שמה שאמר בתורה ממחרת השבת הרצון בו ממחרת הפסח והוא י"ו בניסן לא ממחרת שבת בראשית כמו שהיו אומרים הצדוקים שאם היה הענין כן הנה לא ימלט הענין מחלוקת אם שנאמר שכבר קרה אז שהיה פסח ביום השבת או בזולת יום השבת ואם היה בזולת יום השבת הנה יצטרך לומר כי טעו יהושע וישראל בזה וזה דבר בלתי אפשר ואם היה בשבת הנה לא היה לראוי שייחסהו אל מה שהוא במקרה אבל ראוי שייחסהו אל מה שהוא בעצם ויאמר ממחרת השבת כי הם לא עשו זה לפי זה הדע' מפני היות היום ההוא מחרת הפסח אבל מפני היותו ממחרת השבת ולזה הוא מבואר שמה שאמ' בתורה ממחרת השבת אין הרצון בו שבת בראשית אבל הרצון בו ממחרת הפסח כי הפסח תקרא שבת כל היום חמשה עשר: וישבת המן ממחרת · הנה מצאנו בזה דעת לרבו' ז"ל קצתם אמרו שלא ירד המן אחר שמת משה אלא שכבר לקטו ממנו מה שהספיק להם עד זה הזמן ועשו ממנו חלות וקצת אמרו שכבר ירד המן עד היום ההוא ואחשוב שאשר הביא האומ' שלא ירד המן אח' שמת משה ע"ז זה המאמ' הוא היותו מרחיק היות מסוד מהנביא מופת אחר מותו ולפי שזה המופת הנפלא אי אפשר שיהיה על יד נביא זולת משה חוייב ממנו שלא ירד המן אחר מותו לא הסכי' שהיה נעשה את זה על יד יהושע ואשר כר' לנו לפי מה שהסכמנו מענין המופתים בסוף המאמר הששי מספר מלחמות יי' הוא שזה המופת שנעשה על יד משה בענין המן נשאר עד היום הזה שאכלו מן החדש אלא תראה כי יופת שמן המשחה היה נשאר תמיד כמו שביארנו במקומו וממה שיורה על זה הוא אמרו וישבת המן ולא אמר ויכלה המן וזה ממה שיורה שכבר היה יורד עד היום הזה ועוד כי בתורה כשנזכרת ירידת המן זכר המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת וזה ממה שיורה שכל זה הענין נעשה על יד משה וכבר ביארנו בספר מלחמו' יי' איך יתכן זה: ויהי בהיות יהושע ביריחו · ראוי שתדע שזה הענין היה במראה הנבואה ויורה על זה מה שאמר תכף ויאמר יי' אל יהושע כי הוא רחוק הראות המלאך בהקיץ ובהשתמש השומים על מנהיגיהם והנה הרצון באמרו ויהי בהיות יהושע ביריחו מחשבתו משוטטת שם איך יעשה להחרים העם היושב בה ומפני זה נדמה לו דבר מעניני המלחמה ונראה המלאך כאילו חרבו שלופה בידו ולזאת הסבה נ"כ שאל לו במראה הנבואה הלנו אתה אם לצרינו כמנהג הנלחמים ועגהו כי אין הענין כמו שחשב אבל הוא שר צבא יי' והנה הוא ממונה להשגיח בישר' הוא אשר באמצעותו יביא השם ית' הנבוא' לנביא מאת הש"י ואמ' לו שיחלוץ נעלו מעל רגלו כדי שירגיש בענין המקו' שהוא בו כי הוא קדש

ועניין

רדק

הפסח ובאו להם ליריחו לכבשה וחנו את פני העיר והקב"ה שלח מלאכו להראות ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו ונראה לו כדמות איש וחרבו שלופה בידו מורה על הגבורה ועל הנצחון כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו כמו שאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו שלופה בידו כדמות גבור מנצח והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה: ויאמר לא, כלומר איננו כמו שאתה סבור איש בא להלחם אבל אני מלאך יי' והו שאמר שר צבא יי' שר צבאות מעלה ומטה כמו שנ' על מיכאל השר הגדול ולפי גדלתו וקדושתו נקדש ה המקום שנראה בו ליהושע לפי' אמר קדש הוא: עתה באתי, בעת שראיתני מה שאי' כן בשם' גדם וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא ויש בו דרש כי בא להפחיד על בטול תורה ועל שבטלו היום שעבר תמיד של בין הערבי' אמר לו יהושע על איזה מהם באת אמר לו עתה באתי כלומר על בטול תורה שאתם בטלים עתה מיד וילן יהושע בתו' העמק שלן בעמיקה של הלכה וזה הדרש רחוק כי אין שעת המלחמ' שעת תלמוד תורה ועוד כי פסוק וילן יהושע הוא רחוק מזה הפרשה כי הוא במלחמת העי ועוד כי כותב הדרש הזה טעה בפסוק וילן כי שני פסוקים הם וילן יהושע סופו בתוך העם והפסוק האחר וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ויש בו דרש אחר עתה באתי עתה באתי שני פעמים אני הוא שבאתי בימי משה רבך שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וראה אותי ולא רצה שילך עמו שאמר להקב"ה איני אלא בך מיד ויפל יהושע אל פניו ארצה: אל פניו, כמו על וכן אל ההרים לא אכל: ויריחו סוגרת ומסוגרת, סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה ופירושו בסופו אין יוצא ואין בא או כפל סוגרת ומסוגרת לרב הסגירה כמו ש שאמר התרגום אחידא בדשין וכו': ויאמר יי' אל יהושע, ע"י המלאך הנראה לו והוא נקר' בשם יי' השולח אותו וכן מצאנו במלאך שנראה לגדעון ויאמר יי' כי אהיה עמך ואמרו רז"ל כי שמי בקרבו אר"ש מעון בן לקיש אמר שהקב"ה משתף שמו על כל מלאך ומלאך: גבורי החיל, פי' אנשי יריחו ומלכם ואע"פ שהם גבורי החיל נתתים בידך: הקיף את העיר, נכתב ביו"ד כמו אם היה בחירק ואף על פי שהוא בצרי וכן ותגד לבני ישראל יגיד דבר: כה תעשה ששת ימים, אין לשאול טעם לסבות הבורא למה היתה ההקפה הזאת וטעם שבעה כהנים ושבעה שופרות ושבע הקפות ושבעה ימים וטעם ההקפה בתרועה להבהיל העם אשר בתוך העיר ונפול החומה תחתי' למען ידעו כל עמי הארץ כי יי' נלחם לישרא' לא בחרב ובחנית ומספר השבעה ידוע סודו אבל מביני מדע וכן שבעה מזבחות וז' פרים וז' אלים והשביעי הוא הנבחר בימים ובחדשי' ובשני': היובלי', האילי' ובדברי רז"ל אר"ע כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין לדכרא יובלא: במשך, בהאריך התקיעה: בשמעכם את קול השופר, כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד: ונפלה חומת העיר תחתיה, יש לשאול בית רחב שהיה בחומה אם נאמר כי נפל ונצלה היא ובית אביה זה לא יתכן כי אם היה כן כזה היה מספר אותו הכתוב ועוד שאמר באו ביתה האשה הזונה והוציאו משם את האשה כל' כי הבית היה קיים ולא נפל אבל הנר' בעיני כי לא נפלה כל חומות העיר אלא מה שהיה מן החומה את פני העיר כנגד מחנה ישראל נפל ועלו העם איש נגדו ובית רחב היה בחומה מצד אחר שלא נפל ומה שאמ' תחתיה ר"ל שנבלעה במקומה תחת הארץ ונר' ממנה מעט על פני הארץ לזכרון הנס: ויאמרו אל העם, כתיב בוי"ו ופי' יהושע והכהנים וקרי בלא וי"ו ופי' יהושע: ויהי כאמר, בכ"ף:

רגלך ה' חס' בליש' בקריא' וסי' של נעלך מעל רגלך דיהושע' והם תכו לרגליך ישא מדברותיך' ונעלך תחלץ מעל רגלך' אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך' יטבעו בבוץ רגלך' וכל כתובי' דכוו' חסרי' במ"א מלא' עד אשית אויביך הדום: יוצא ט' מלאים בקריא' וסי' במס' רבתא: שופרות היובלים חד מן י' חגין

ואמר לא ארי אנא מלאך שליח מן קדם יי כען אתיתי ונפל יהושע על אפוהי על ארעא וסגיד ואמר ליה מה רבוני ממלל עם עבדיה: ואמר מלאכא דשליח מן קדם יי ליהושע שרי סינך מעל רגלך ארי אתרא די את קאם עלוהי קדישא הוא ועבד יהושע כן: ויריחו אחידא הות בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש מן קדם בני ישראל לית דנפק מנה למעבר קרבא ולית דעליל בגוה למשאל בשלמא: ואמר יי ליהושע חזי דמסרית בידך ית יריחו וית מלכה גברי חילא: ותסחרון ית קרתא כל גברי עבדי קרבא אקיף ית קרתא זמנא חדא כדין תעבד שתא יומין: ושבעא כהניא יסבון שבעא שופריא דקרן דכריא קדם ארונא וביומא שביעאה תסחרון ית קרתא שבע זמנין וכהניא יתקעון בשופריא: ויהי במנגד בקרן דכריא במשמעכון ית קל שופרא ייבבון כל עמא יבבא רבא ויפול שורא דקרתא ויתבלע תחותהא ויסקון עמא גבר לקבליה: וקרא יהושע בר נון לכהניא ואמר להון טולו ית ארון קימא דיי ושבעא כהניא יטלון שבעא שופריא דקרן דכריא קדם ארונא דיי: ואמר לעמא עברו ואקיפו ית קרתא ומזרזי חילא יעברון קדם ארונא דיי: והוה כד אמר יהושע לעמא ושבעא כהניא נסבין שבעא שופריא דקרן דכריא קדם ארונא דיי עברין ותקעין בשופריא וארון קימא דיי אזיל בתריהון:

ויאמר לא כי אני שר־צבא יהוה עתה באתי ויפל יהושע אל־פניו ארצה וישתחו ויאמר לו מה אדני מדבר אל־עבדו: ויאמר שר־צבא יהוה אל־יהושע של־נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא ויעש יהושע כן:

ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא: ויאמר יהוה אל־יהושע ראה נתתי בידך את־יריחו ואת־מלכה גבורי החיל: וסבתם את־העיר כל אנשי המלחמה הקיף את־העיר פעם אחת כה תעשה ששת ימים: ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים לפני הארון וביום השביעי תסבו את־העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות: והיה במשך בקרן היובל בשמעכם את־קול השופר יריעו כל־העם תרועה גדולה ונפלה חומת העיר תחתיה ועלו העם איש נגדו: ויקרא יהושע בן־נון אל־הכהנים ויאמר אלהם שאו את־ארון הברית ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות יובלים לפני ארון יהוה: ויאמרו אל־העם עברו וסבו את־העיר והחלוץ יעבר לפני ארון יהוה: ויהי כאמר יהושע אל־העם ושבעה הכהנים נשאים שבעה שופרות היובלים לפני יהוה עברו ותקעו בשופרות וארון ברית יהוה הלך אחריהם:

מן ד' תנינא משניא וסי' נמסר במסרה רבתא דאסדרנא בר"יש הא' חיבורא בער"ך שין: בשמעכם י"א מלין כתיב ב' וקרי כ' וסי' במסרה רבתא:

רשי

עתה באתי, לעזרתך אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי שנאמ' אם אין פניך הולכי' וגו': שר צבא יי', ישראל שהו' צבא ליי' ומיכא' היה שר ומיכאל שרכם: סוגרת ומסוגר' כתרגומו, אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש: היובלים, אילים: במשוך, בתקיעה אחרונה בהאריך התוקע את הקול: תחתיה, במקומה: והחלוץ

רלבג

וענין כבואיי אלהי לא פועל דמיוני ולזה הרני' יהוש' בשאלת השאלה היא השנ' כבואיי' וזכר הנבוא' שהגיע לו בזה המקום וקוד' שיתחיל בזכרון הנבואה הה' ספר שיריחו היתה ס סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל באופן שלא יוכל א' לצא' משם ולא ליכנס שם ונזכר זה לפי שמזא' הסבה נשמרנו בהארמ' לזה המופת שהיש' אותו שין השם יתעלה בזאת הנבוא', והנה השכים הש"י ל לעשו' כל שו המופתים עם ארון יי' להיישיר ישראל לשמור ולעשות ככל הכתוב בו והיו שו המופתים בזה האופן מהזרות כדי להפיל אימה על הגוים ב בשמעם אלו הנפלאות העצומות אשר עשה הש"י לישראל והיה זה המספר לשביעיות ר"ל שהקיפו העיר ז' ימים והיו שם ז' כהנים ז' שופרו' היובלי' וביו' הז' הקיפו ז' פעמי' שזכרנו כמספר הז' שזכרנו בתורה כמו השמטה ז' שמטו' ז' שבתו' שני' ז' ימים ז' פעמים ז' ימי הפסח וז' ימי סוכה והנה השכים הש"י ש שיעשה זה המופת ב באמצעו' זאת התרועה הגדולה כדי שיתעוררו ישראל ויקיצו משנת תרדמתם ויתנו אל לבם ענין שו הנפלאות העצומו' למען יראו את יי' עם שים לתרועה ה הגדולה רושם מעט בענין זה המופת כי הקול החזק יניע ה האויר תנועה חזק' שא שלא יתכן שיגיע מזאת התנוע' כמו זה הפועל הנפלא שתפול החומ' החזקה תחתיה אם לא יחובר לזה המופת והנה צוה אותם יהושע שלא יריעו ולא ישמיעו את קולם עד היום הז' כדי שלא ירגישו בני העיר וישליכו אבנים מעל החומה ואף על פי שהיה אפשר לש"י לשמרם מזה על דרך המופ' הנה אין מדרך הש"י שיעש' המופתי' לבטלה ובמקומו' שאפשר בזולת מופת

רשי

והחלוץ. בני ראובן ובני גד היו עוברים לפניהם לפי שהיו בני גד גבורים ומכים בזרוע חזקה כמה שנאמר וטרף זרוע אף קדקד: והמאסף. שבט דן הנוסע אחרון והוא מאסף את כל המתעכבים האחרונים: ביום השביעי. שבת היה: והית חרם. הקדש כי היום שבת קדש וראוי להיות קדש שלל הנשלל בו: ועכרתם לשון מים עכורים: ויבאו

רדק

והחלוץ. פירשו בו שהם בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצים לפני אחיהם: תוקעו. כן כתי' בו"ו ופירושו אשר תקעו והקרי הוא תוקעי ומבואר הוא: והמאסף. אמ' בו התרגום שבט דן לפי שהוא היה אחרון בדגלים כמו שנאמר עליו מאסף לכל המחנות: הלוך ותקוע. אינו אומר על המאסף שהיו תוקעים אלא כמו שאמר המתרגם וכהניא אזלין ותקעי' בשופריא: עד יום אמרי אליכם. יש מפרשים כמו עת כמו יום צעקתי בלילה ואין צריך רק פירושו כמשמעו הוא יום השביעי: ויסב ארון יי' את העיר. פירו' יהושע הסב הארון את העיר: הקף. ארון יי' את העיר פעם אחת וזה היה ביום הראשון וראשון לימי השבוע כך קבלו רז"ל כי ביום ז' שנלכדה יריחו יום שבת היה ואף על פי שהרגו ושרפו בשבת מי שצוה על השב' צוה לחלל שבת בכבוש' יריחו וכן בשאר עיירות שהיו ישר' צרים עליהן ואמרו בקבלה עד רדתה ואפילו בשבת וכמו שצוה גם כן להעלות עולות בשב': הולך ותקוע. כתיב הולך ר"ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהנים תוקעים וקרי הלוך שהוא מקור והפירו' אחד: וישכימו בעלות השחר. כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף: כמשפט הזה שבע פעמים. כמשפט הזה שעשו בששת הימים והיו שבע פעמים עם ההקפה הראשונה הזאת של יום השביעי רק ביום ההוא עשו יותר הקפו' כי הקיפו העיר שבע פעמים: והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה היא שלא תבנה עוד וכל אשר בה שלא יהנה אדם מכל אשר בה ונראה כי הקב"ה אמר לו כן כי יהושע לא אמר דבר כזה מלבו ואף על פי שלא זכר זה הכתוב ימצאו כמוהו רבים ורז"ל אמרו כי יהושע אמר דבר זה מדעתו ולא אמר לו הקב"ה אמר יהושע יריחו כבושה תחלה לארץ ישראל כניאתה תרומה כאשה הזאת שמפרשת חלתה מתחלת עיסתה ועוד אמר יהושע בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש שנאמר כי קדש היא לכ' כל מה שכבשנו בה יהיה קדש שנאמר קדש ליי' אוצר יי' יבא ואף ע"פ כן הקב"ה הסכים על ידו ומניין שהקב"ה הסכים על ידו שנאמ' חטא ישראל וגם עברו את בריתי והיה זה אחד מג' שגזרו בית דין שלמטה והסכים הקב"ה עמהם: כי החבאתה. בשני סימני נקבה כמו ישועתה עזרתה וכל כפל לחזק הענין כמו שפירש' בספר מכלל והכפ' הנה לפי שהחביאה אותם יפה: שמרו מן החרם. שמרו עצמכם ושמרו איש את אחיו ומפני זה אמ' חטא ישראל מפני שלא נתנו עיניה' שלא יקח אדם משלל העיר לכך: פן תחרימו. פירושו ולקחתם מן החרם: אוצר יי' יבא. באהל מועד שהיה שם הקדש משלל מדין הזהב שנתנו שרי האלפים והמאות: ויבאו

אחת ו' זקפין פתחין בקריא' וסי' קח צנצנת אחת ותן שמה מלא'. ויסבו את העיר ביום השני'. ויאמר אבישי אל דוד'. ויחלק לכל העם לכל המון'. ויאמר המלך גזרו את הילד הזה לשנים'. והנה ככר עפרת דזכריה'. וסי' בלשון תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי'. וכל חקה מדה שנה תורה דכוו' חמש"ת

י והחלוץ הלך לפני הכהנים תקעו השופרות והמאסף הלך אחרי הארון הלוך ותקוע בשופרות: ואת־העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא־תשמיעו את־קולכם ולא־יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם: ויסב ארון־יהוה את־העיר הקף פעם אחת ויבאו המחנה וילינו במחנה: וישכם יהושע בבקר וישאו הכהנים את־ארון יהוה: ושבעה הכהנים נשאים שבעה שופרות היבלים לפני ארון יהוה הלכים הלוך ותקעו בשופרות והחלוץ הלך לפניהם והמאסף הלך אחרי ארון יהוה הולך ותקוע בשופרות: ויסבו את־העיר ביום השני פעם אחת וישבו המחנה טו כה עשו ששת ימים: ויהי ביום השביעי וישכמו בעלות השחר ויסבו את־העיר כמשפט הזה שבע פעמים רק ביום ההוא סבבו את־העיר שבע פעמים: ויהי בפעם השביעית תקעו הכהנים בשופרות ויאמר יהושע אל־העם הריעו כי־נתן יהוה לכם את־העיר: והיתה העיר חרם היא וכל־אשר־בה ליהוה רק רחב הזונה תחיה היא וכל־אשר אתה בבית כי החבאתה את־המלאכים אשר שלחנו: ורק־אתם שמרו מן־החרם פן־תחרימו ולקחתם מן־החרם ושמתם את־מחנה ישראל לחרם ועכרתם אותו: וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא כ ליהוה אוצר יהוה יבוא: וירע העם ויתקעו בשופרות ויהי כשמע העם את־קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה ותפל החומה תחתיה ויעל העם העירה איש נגדו וילכדו את־העיר: ויחרימו את־כל־אשר בעיר מאיש ועד־אשה מנער ועד־זקן ועד שור ושה

ומזרזי חילא אזלין קדם כהניא תקעי שופריא ושבטא דבית דן אזל בתר ארונא וכהניא אזלין ותקעין בשופריא: וית עמא פקיד יהושע למימר לא תיבבון ולא תשמעון ית קלכון ולא יפוק מפומכון פתגמא עד יומא דאימר לכון יביבו ותיבבון: ואסחר ארונא דיי ית קרתא אקיף זמנא חדא ועלו במשריתא ובתו במשריתא: ואקדים יהושע בצפרא ונטלו כהניא ית ארונא דיי: ושבעא כהניא נסיבו שבעא שופריא דקרן דכריא קדם ארונא דיי אזלין מיזל ותקעין בשופריא ומזרזי חילא אזלין קדמיהון ושבטא דבית דן אזיל בתר ארונא דיי וכהניא אזלין ותקעין בשופריא: ואסחרו ית קרתא ביומא תנינא זמנא חדא ותבו למשריתא כדין עבדו שתא יומין: והוה ביומא שביעאה ואקדימו כמסק צפרא ואסחרו ית קרתא כהלכתא הדין שבע זמנין לחוד ביומא ההוא אקיפו ית קרתא שבע זמנין: והוה בזמנא שביעיתא תקעו כהניא בשופריא ואמר יהושע לעמא יביבו ארי יהב יי לכון ית קרתא: ותהי קרתא חרמא היא וכל דבה קדם יי לחוד רחב פונדקיתא תהי היא וכל דעמה בביתא ארי אטמרת ית אזגדיא די שלחנא: ולחוד אתון אסתמרו מן חרמא דלמא תחרמון ותסבון מן חרמא ותשוון ית משריתא דישראל לחרמא ותעכרון יתיה: וכל כספא ודהבא ומני נחשא ובהזלא קודשא אנון קדם יי לאוצר בית מקדשא דיי יתעלון: ויביבו עמא ותקעו בשופריא והוה כד שמע עמא ית קל שופרא ויביבו עמא יבבא רבא ונפל שורא דקרתא ואתבלע תחותוהי וסליק עמא לקרתא גבר לקבליה וכבשו ית קרתא: וגמרו ית כל דבקרתא מגבר ועד אתתא מעולימא ועד סבא ועד תור ואמר

רלבג

והנה צוה שיחרימו כל אשר בעיר ולא יהנו ממנו בדבר כדי שלא יטעו ישראל במה שיגיע להם מההצלח' אחר זה וייחסוה אל מה שקנו משלל העיר ההיא ואולי יהיה זה סבה שיחשבו שאמונתם הית' טובה על שגם מקניהם ונכסיהם מביאים הצלחה למי שיקנם ואולת הסבה בעינה קלל מי שיבנה יריחו עד שיגיע הנזק בבניו בהיות כל בניו חיים ולא ישאר לו בהשלמתו כי אם צעיר בניו וידמ' שפעולות יושבי יריחו ואמונתם היו יותר מגונות מפעולות שאר יושבי הארץ ואמונתם ולזה צוה שלא ישאר מהם רושם ולא מן העיר או היה זה לתת מורך לשאר הגוים עם שזאת הקללה לא היתה לפי הנבואה ולזה תמצא שכבר נתקיימה בימי אחאב אמר בימיו בנה חיאל בית האלי וצוה אותם שיצילו רחב הזונ' וכל אשר אתה בבי' כאשר נשבעו לה המרגלים. וספר

סי' במ"א נקי יהיה לביתו שנה' ונמסר גם בסדר בשלח: ולקחתם ו' וסי' נמסר בסדר ויגש: העירה ט' בליש' וסי' ויקרעו שמלותם ויעמס'. וירע העם ויתקעו בשופרות'. וגם אל אחת'. ויהונתן ואחימעץ'. ואת קומי לכי'. וישלח מלאכים אל אחאב'. ויבא את המים'. ובני עמון ראו דדה'. העירה והקיצה:

רדק

ויבאו הנערים · כל משרת יקרא נער ואפילו יהיה זקן כמו יהושע בן נון נער ואלו האנשי׳ מרגלי׳ היו נערי יהושע או נערי אחד מגדולי ישר׳: מחוץ למחנה ישר׳ · הניחום מבחוץ למחנה עד שיתגיירו וישובו לדת ישראל ואחר שנתגיירו ישבו בתוך ישראל כמו שאמר ותשב בקרב ישראל עד היום הזה: החיה יהושע · שכוה לשמור לה השבוע׳ שנשבעו לה המלאכי׳ כמו שאמר רק רחב הזונה וגו׳ · ויש לפרש עוד החיה שנתן להם מחיה ממון או נחלה במה שיחיו וזהו שאמ׳ ותשב בקרב ישראל וזהו הפי׳ שנכון ויש בו דרש כי יהוש׳ לקח רחב לאשה וזהו החיה כי כיון שראו שיהושע לקח רחב לאש׳ נדבקו בבית אביה מגדולי ישראל ואף על פי שכתוב בשבעה אומות לא תתחתן בם אמרו כי רחב ובית אביה נכרים היו ב בארץ ולא היו משבעה גוים · ויש מי שאומר כי כשנכנסו מרגלים ששלח יהושע ביריחו נתגיירה ועדיין לא נכנסו ישראל לארץ וכל זה למי שאמר כי כתי׳ לא תתחתן בם בנייתן כתיב: את העיר הזאת את יריחו · תוספת ביאור ורז״ל פירשו שלא יבנו אותה ויקראו אותה בשם עיר אחרת ושלא יבנו עיר אחרת ויקראו שמה יריחו ומה שהחרים יהושע שלא תבנה עוד העיר כבר כתבנו הטעם בפסוק והיתה העיר חרם · והחכם הגדול רבינו משה בר מיימון ז״ל פיר׳ הטעם להיות המופת קיים שנפלה חומת עיר יריחו תחתיה כי כל מי שיראה החומה שוקע׳ בארץ יתבאר לו שאין זה תכונת בנין נהרס כך אבל נשתקע ב במופת: ובצעירו · שימותו כל בניו מהבכור ועד הצעיר תוך הזמן הזה מהוסד היסוד עד ה הצבת דלתיה: שמעו · והכפרד שומע בשקל אורח: עם בית

רשי

ויבאו הנערים המרגלים · כאן היו צריכין זירות ונעשו כנערים זריזים ובלילה הראשון היו כמלאכים שאמרו עליהן ילן העבירה עם רחב הזונה לכך ניקראו שם מלאכים ולכך נקראו אנשים מלאכים נערים: בבכורו ייסדנה ובצעירו · בתחלת יסוד שיבנה בה ימות בנו הבכור ויקברנו וילך עד שימות הצעיר בגמר המלאכה היא הצבת הדלתות: עם בית

והוציאו ו׳ בקריא׳ וסי׳ והוציאו את בתולי הנער אל זקני׳ והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער׳ והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה׳ והוציאו את רחב הזונה׳ והוציאו אלי את חמשת׳ והוציאו את הנדה מן הקדש: ויוציאו יב בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר אמור: ותשב יב וסימ׳ נמסר בסדר וישב: וישבע ד׳ וסי׳ נמסר בסוף

וחמור לפי־חרב: ולשנים האנשים המרגלים את־הארץ אמר יהושע באו בית־האשה הזונה והוציאו משם את־האשה ואת־כל־אשר לה כאשר נשבעתם לה: ויבאו הנערים המרגלים ויוציאו את־רחב ואת־אביה ואת־אמה ואת־אחיה ואת־כל־אשר־לה ואת כל־משפחותיה הוציאו ויניחום מחוץ למחנה ישראל: והעיר שרפו באש וכל־אשר־בה רק׳ הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל נתנו אוצר בית־יהוה: ואת־רחב הזונה ואת־בית כה אביה ואת־כל־אשר־לה החיה יהושע ותשב בקרב ישראל עד היום הזה כי החביאה את־המלאכים אשר־שלח יהושע לרגל את־יריחו: וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני יהוה אשר יקום ובנה את־העיר הזאת את־יריחו בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה: ויהי יהוה את־יהושע ויהי שמעו בכל־הארץ: א וימעלו בני־ישראל מעל בחרם ויקח עכן בן־כרמי בן־זבדי בן־זרח למטה יהודה מן־החרם ויחר־אף יהוה בבני ישראל:

וחמר לפתגם דחרב: ולתרין גבריא דאלילו ית ארעא אמר יהושע עלו לבית אתתא פ פונדקיתא ואפיקו מתמן ית אתתא וית כל די לה כמא דקיימתון לה: ועלו עולמיא מאללייא ואפיקו ית רחב וית אבוהא וית אמה וית אחוהא וית כל די לה וית כל זרעיתהא אפיקו ואשרונון מברא למשריתא דישראל: וקרתא אוקידו בנורא וכל די בה לחוד כספא ודהבא ומאני נחשא וברזלא יהבו באוצר בית מקדשא דיי: וית רחב פונדקיתא וית בית אבוהא וית כל די לה קיים יהושע ויתיבת בגו ישראל עד יומא הדין ארי אטמרת ית אזגדיא דשלח יהושע לאללא ית ארעא: ואומי יהושע בעדנא ההיא למימר ליט גברא קדם יי דיקום ויבני ית קרתא הדא ית יריחו בבכוריה ישכללנה ובזעיר בנוהי יקים ד דשהא: והוה מימרא דיי בסעדיה דיהושע והוה שמעיה סגי בכל ארעא: ושקרו בני ישראל שקר בחרמא ונסיב עכן בר כרמי בר זבדי בר זרח לשבטא דיהודה מן חרמא ותקיף רוגזא דיי בבני ישראל:

רלבג

וספר שכבר מעלו בני ישראל מעל בחרם וביאר שזה המעל ה היה שכבר לקח עכן מן החר׳ מזה החטא חרון אף על בני ישראל עם שמתו מהם שלשי׳ וששה איש לפני יושבי העיר וכבר יספק מספק ויאמ׳ איך יתכן בזה בחק המשפט האלהי לענוש על חטא עכן בני ישראל וכבר צותה התורה שלא י יומתו האנשים כי אם איש על חטאו יומת וזה הספק בעינו יפול במה שזכרה התורה פוקד עון אבות על ב בני׳ ועוד שכבר זכרו ירמיה ויחזקאל שכבר יגיע עת שלא יאמ׳ עוד אבו׳ יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה וזה סותר למה שזכרה ה התורה מזה בחק ה השם יתבר׳ ולא יתכן שנאמר שעד העת ה ההיא יהיה נוהג השם יתב׳ לענוש הבנים על חטא אבותם ואח׳ כך ישנה מנהגו כי זה מ מבואר הביטול ובהיו׳ הענין כן יהיה העיון בזה מי יתן ונדע ונאמר שכבר יותר זה הספק בשנאמר ש שהשם בלתי פוקד ע עון אבות על בנים ב בעצם כי זה יהיה עול אבל אפשר מזולת עול שימשך במקרה עונש מה לבנים בחטא האבות כי כמו זה לא יהיה בו עול כלל והמשל אם חטא אדם למלכות וענשהו בדין לאבד ממונו הנה יגיע מזה עונש לבניו שיהיו עניים ולא יירשו דבר מנכסי אביהם שהיו עתידין לירשם ובכמו זה אמר הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה שלולי חטאם היינו שרויים על אדמתינו אחרי הנקותינו מחטא ימשך ממנו שנגלה מעל אדמתינו אילו היינו שם ובזה האופן יקרה שהשם ית׳ פוקד עון אבות על בנים לא בעצמות וכבר יקרה באופן אחר שישיג עונש מה לבנים על חטא אבותם וזה שמנם יהיה כשחטאו האבות והיו הבנים אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזה שאם היו הם המתחילים בזאת התכונה הפחותה היה מספיק במוסרם עונש יותר קטן ממה שיצטרך במוסרם כשהיו אבותיהם בזאת התכונה הפחותה כי אז שבה אליהן קנין חזק ולא יוסרו אלא בשיענש עונש גדול על זה ולזה יקרה שנענש יותר גדול מפני חטא האבות ולזאת הסבה תמצא גם כן שיעדה התורה כאשר יעברו ישראל על המצות ייסרם השם ית׳ שבע על חטאתיהם וצותה עם זה לשופטי׳ שלא יכו הרשע כי אם כדי רשעתו במספר אלא בענין בן סורר ומורה שישפטו אותו למיתה בעבור כי שערם באחריתו יהיה נבל ויהיה סבת זה כי השם ית׳ לא יביא אלו הייסורין על צד העונש שאם היה הענין כן היה זה העונש עול בחק הש״י ר״ל שיענש החוטא יותר מן הראוי לפי מריו אבל יביא אותם על צד התוכחה וההשגחה ואין זה עול אבל הוא חנינה והטבה והמשל שאם רצה אדם לפרש בים עם שיירה מה והיה סוף השיירה ההיא לטבוע בים הנה אם יביא עליו הש״י ייסורים ימנעוהו מלכת בשיירה ההיא לא יהיה זה עונש אבל הטבה וחנינה וכן אם נסתבך אדם בעבירות סבוך מה והיה מפני זה מוכן להמשך אחריהן אם ישלח לו הש״י ייסורין יוסר בהם בהמשך אחר הרע שנשקע בו הנה הוא מבואר כי יהיה לו הטבה וחנינה ובכאן הותר זה הספק שיקרה במה שאמ׳ התורה שבע על חטאתיכם ומה שאמר השם יתברך פוקד עון אבות על בנים · ואמנם מה שנשאר מן הספק הוא מה שנזכר מענין עכן שחטא ונענשו על חטאו רבים זולתו והוא שחטא לא השיגהו עונש מהשם ית׳ בענין ההוא וכבר באו בתורה ספורים דומים לזה ונאמר בהיתר זה הספק שהחיל והקבוץ המתאחד יתכן שיקרה בו זה בזולת עול וזה שכאשר היה החיל בכללו באופן שיהיה מושגח מהשם ית׳ השגחה שלימה לא יתכן שתאונה אליו רעה וכאשר חטא אחד מבני החיל חשוב כחיל באופן שתסור ההשגחה האלהית ממנו מצד שהוא כלו מתאחד ולזה יהיה משולח ונעזב למקרים ולזאת הסבה קרה שמתו אלו השלשי׳ וששה איש עם היותם בלתי חוטאים בזה ולא מת עכן כי לא יקרא רע מצד העדר ההשגחה האלהית תכף למי שהוא ראוי שיבואהו רע ולפי שעכן לא שם עצמו במקום הסכנה לא מת מפני העדר ההשגחה ממנו ואותם האנשים שמו עצמם במקום סכנה מתו מהם הראויים למות לפי מערכתם אולם שיזיק הקבוץ המתאחד בחטא האיש האחד הוא מבואר וזה כי הקבוץ ההוא הוא כמו איש אחד והאיש

סדר ויהי: שמעו ט׳ ה׳ בפרשת נדרי׳ וד׳ וסי׳ ויהי יי׳ את יהושע׳ מארץ רחוקה מאד באו עבדיך׳ שמענו את שמעו רפו׳ כי גדול מרדכי בבית:

עם בית און, אצל בית און: מקדם לבית אל, ממזרח לבית אל: עד השברים, עד דתברינון: ולו הואלנו, הלואי כמלכנו לשבת בעבר הירדן מזרחה בארץ סיחון ועוג שנכבשה כבר: ומה תעשה לשמך, המשותף בשמנו וזהו מדרשו ופשוטו ומה תעשה לשם גבורתך שיצא כבר ועתה יאמרו תשש כחו: קום לך, קם לך כתיב עמד לך מה שהתפללת לפני והזכרת, דבר אחר עמדת לך במחנה ולא יצאת עמהם ואני אמרתי אשר יוציאם ואשר יביאם כי אתה תביא את בני ישראל ואנכי אהיה עמך כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם אם תלך אתה לפניהם יצליחו ואם לאו לא יצליחו, דבר אחר קום לך בשבילך זאת להם לא אמרתי לך להקדים שלל העיר: לכתים

עם בית און, סמוך לבית און וכן עם באר לחי ראי סמוך: מקדם, ממזרח לביתאל ובזכרו סימנין אלה נראה כי עיר אחרת היתה ששמה עי אבל זאת היתה גדולה מהאחרת וידועה לפיכך נזכרת בכל מקום עם ה"א הידיעה ובערי בני עמון היתה עיר ששמה עי כמו שאומר בירמיה שודדה עי: כשלשים וששה איש, אמרו ז"ל זכות אברהם אבינו עמדה להם שם שהרי היו חייבין על החרם ולא הכו מהם אנשי העי כי אם שלשים וששה איש אלא זכר להם הקב"ה זכות אברהם שבנה שם מזבח שנאמר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ליי' וכ"ף כשלשים כ"ף השיעור, ויש מרז"ל שאמרו שהיא כ"ף הדמיון כי לא היו שלשים וששה אלא יאיר בן מנשה הנו ששקול כשלשי' וששה איש והוא רובה של סנהדרין ויש דרש כי הקב"ה אמר ליהושע אתה תנחיל כשתהיה עמהם אבל כאן שלא היה עמהם נכשלו ואחר שהכתוב אומר הטעם כי בעבור העון של החרם נכשלו אין לנו לבקש טעם אחר: לפני השער עד השברים, חסר מ"ם השמוש ומשפטו מלפני השער כלומר מלפני השער שבאו שם בני ישראל להלחם מאותו מקום רדפום עד השברים ושם הכו השלשים וששה ונקרא המקום כן לפי שנשברו שם ויונתן תרג' עד דתברינון: ויכום במורד, מקו' היה לפני העי שהיה משופע ויורד ובאותו מקו' הכום בנוסם: למה העברת, הה"א נקוד' בצרי והעי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי המנהג הה"א בסגול והעי"ן בשוא או בסגול ובא כמוהו כלה בחנה העלה: ומה תעשה, בצרי השי"ן שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל, ופירוש ומה תעשה לשמך הגדול שיאמרו הגוים מבלתי יכולת יי' והרי שמך כאילו נתמעט אצלם: למה זה אתה נופל על פניך, על דרך מה תצעק אלי כלומר אינך צריך בקשה ותחינה ישמידו החרם ואסלח להם: חטא ישראל, ולא תאמר חטא בשגגה אלא וגם עברו בריתי כי ברית כרת' בסיני וכנס בהר סיני לעשותם כ כל אשר צויתים ואמרו וכן הוא ויקח ספר הברית ויקרא ב באזני העם והם אמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע וכן משה רבינו מפי הגבור' נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך יי' אלהיך אליו תשמעון והנה יהושע צוה אותם ואמ' להם שלא יקחו משלל העיר דבר והנה עברו הברית ש שלקחו משלל העיר: וגם לקחו מן החרם, כל גם בא לרבות ופי' הנה בעבור החרם כאלו צוה הנביא והוא יהושע מצוה בלא חרם ואם עברו המצוה עברו ה הברית כ"ש כי בידם החרם: וגם גנבו, כי אלו לקחו בפרהסיא לא היה כל כך רע אבל כשגנבו כאילו חשבו להסתיר מהבורא: וגם כחשו, או אולי הרגים אדם בדבר וכיחש עכן או בעבור שסופו לכחש שהרי כחש עד שבקש ממנו יהושע ואמר לו בני שים נא כבוד ליי': וגם שמו בכליה', וכל זה להכחיש יותר כמו שאמר והנה טמונים, ובדרש מה הם חמשה גמים מלמד שעבר על ה' חומשי תורה:

שמלתיו ו' וסי' נמסר בסדר עקב: וכל יושבי ח' דסמיכי בקריא' וסי' וישמעו הכנעני וכל ישבי, זקנינו וכל ישבי ארצנו, ויעל המלך בית יי' דמלכים, ואמרת אלהם שמעו דבר יי' מלכי יהודה, ואתה פשחור, כי חמס לבנון, כי אתה שלות גוים, הרים רעשו ממנו דנחום: יוכלו י"א בקריאה וסי' ולא יוכלו בני ישראל לקום, אמחצם ולא יוכלו קום, ויהונתן ואחימעץ עמדים, צפיו עורים כלם, ונלחמו אליך ולא יוכלו לך, ונתתיך לעם הזה, על מי אדברה ואעידה, לכן כה אמר יי' הנני מביא רעה, זנח עגלך שמרון, נעו עורים בחוצות נגאלו בדם, מים רבים לא יוכלו לכבות:

וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל ויאמר אליהם לאמר עלו ורגלו את הארץ ויעלו האנשים וירגלו את העי: וישבו אל יהושע ויאמרו אליו אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את העי אל תיגע שמה את כל העם כי מעט המה: ויעלו מן העם שמה כשלשת אלפים איש וינסו לפני אנשי העי: ה ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש וירדפום לפני השער עד השברים ויכום במורד וימס לבב העם ויהי למים: ויקרע יהושע שמלתיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון יהוה עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם: ויאמר יהושע אהה אדני יהוה למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן: בי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול: ויאמר יהוה אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך: חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אתם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם כי היו לחרם לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם:

ושלח יהושע גברין מיריחו לעי דעם בית און ממדנח לבית אל ואמר להון למימר סקו ואלילו ית ארעא וסליקו גבריא ואלילו ית עי: ותבו לות יהושע ואמרו ליה לא יסק כל עמא כתרין אלפין גברא או כתלתא אלפין גברא יסקון וימחון ית עי לא תרגיש לתמן ית כל עמא ארי זעירין אנון: וסליקו מן עמא לתמן כתלתא אלפין גברא ואפכו קדם אנשי עי: וקטלו מנהון אנשי עי כתלתין ושתא גברא ורדפונון קדם תרעא עד דתברונון ומחונון במחתנא ואתמסי לבא דעמא והוה למיא: ובזע יהושע לבושוהי ונפל על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי עד רמשא הוא וסבי ישראל ואסיקו עפרא על רישיהון: ואמר יהושע קביל בעותי יי אלהים למה אעברתא אעברא ית עמא הדין ית ירדנא לממסר יתנא בידא דאמוראה לאובדותנא ולוי פון דשרינא ויתבנא בעברא דירדנא: בבעו אדני מה אימר בתר דאחזרו ישראל קדלהון למהפך קדם בעלי דבביהון: וישמעון כנענאי וכל יתבי ארעא ויסתחרון עלנא וישיצון ית שמנא מן ארעא ומה תתעבד בדיל שמך רבא: ואמר יי ליהושע קום לך למה דנן את רמי על אפך: חטא ישראל ואף עברו על קימי דפקדית יתהון ואף נסיבו מן חרמא ואף גנבו ואף כדיבו ואף שויאו במניהון: ולא יכלון בני ישראל למקם קדם בעלי דבביהון קדלהון יחזרון למפך קדם בעלי דבביהון ארי הוו לחרמא לא אוסיף למהוי מימרי בסעדכון אם לא תשיצון חרמא מביניכון:

רלבג

והאיש ממנו הוא כמו אבר מאיברי האיש ההוא וכמו שבשיחלה אבר מה מאברי האד' יזוק בו האדם ההוא בכללו כן כשיחטא איש אחד מהקבוץ ה ההוא יזוק בו כלל ה הקבוץ ובכאן הותרו כל הספקות ולזה תמצא שכאשר צוה השם יתברך ליהושע שיביא העונש הראוי על החטא לא הסכים שיענש על יד יהושע זולת החוטא וכבר יחזק מה שאמרנו ש שלא השיגם על זה מהעונש כי אם סור ההשגחה האלהית מה שאמר ולא אוסיף ל להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מ מקרבכ' ויחס החטא לכל ישר' באמרו חטא ישראל מפני שזה ה הקבוץ היה מתאחד והנה צוה השם יתבר' שיחקרו מי היה ה החוטא בגורל ויחס משפט הגורל לשם יתברך באמרו בחיק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו, וידמה שהיתה הטלת זה ה הגורל לפני יי' כמו ה הענין בהטלת הגורל על חלוקת הארץ כמו שנזכר בזה הספר, והנה הסכמנו שיהיה זה הענין על פי הגורל לפי שהוא דעת רז"ל ויראה שהוא האמת בעצמו שאם היה זה על פי נביא או שהיו נשאלי' באורים ותמי' לא היו צריכין לזה אבל יתבאר להם האיש בעצמו שעם זה, והנה יפול ספק מה בענין הגורל איך יתכן שנאמר בו כי מיי' כל משפטו והנה ענין משפטו הוא בקרי אלא שהיתר זה הספק לא יקשה עם מה שהשרשנו וביארנו בספר מ"ה כי בענינים אשר בקרי סדור והגבלה ואולם בזה המקו' לא יהיה זה הספק רושם כי כבר היתה הטלתו על יד נביא לפני יי' כמו שזכרנו ועם כל זה הנה ראוי שנסתפל בהיתרו מכל שאר הגורלות,

קדש התקדשו׳ ענין זימון: אשר ילכדנו יי׳ אמרו כי העמיד לפני הארון והנלכד הוא שהיה הארון קולטו שלא היה יכול לזוז משם ועוד אמרו כי העמיד כל השבטים לפני האורים והתומים ואבני החושן היו כתובים בו שמות השבטים ומי שאבנו כהה הוא הנלכד וכהה אבנו של יהודה ולדעת המשפחות והגברים עשו בקלפי על פי הגורל: יקרב למשפחות׳ פי׳ לגברים ראשי משפחות: תקרב לבתי׳ לראשי בתי המשפחה: יקרב לגברים׳ לאנשי הבית: ישרף באש אותו ואת כל אשר לו׳ לפי שעבר בחרם יחרם כל רכושו ובניו ובנותיו הקטנים שהם בכלל ממונו אבל העונש ואם בניהם היו גדולים הם בני עונש לפי שראו ושתקו ועברו בחרם ואשה לא היתה לו ואם היתה לו לא ידעה דבר כי העלים ממנה שהרי הטמין אות׳ תחת הקרקע ומה שאמר ישרף באש כמו שנשרפה העיר שהיתה חרם כן ישרף העוב׳ על החרם וכל אשר לו שהוא חרם: ויקרב את משפחת יהודה׳ הקריב שבט יהודה לראשי משפחות ונכר משפחה במקום שבט ונקבר ל למשפחו׳ והכל לקבר כי כן דרך המקרא: וילכד את משפחת הזרחי׳ זה לבדו וילכד מן הקל בענין זה ושאר וילכד מן כפעל ופי׳ וילכד הארון לבדו: לגברי׳ לאנשים ראשי בתי המשפחה: וילכד זבדי׳ שהיה ראש בית אב ויקרב אנשי הבית וילכד עכן: בני שים נא כבוד ליי׳׳ בקש ממנו שיתודה על עונו לפני ד דברים האחד לכפרת עונו שתהא מיתתו כפרתו בהודאת עונו ומכאן למדו שכל המומתין מתודין ולמדו כי כפר עונו מדכתי׳ יעכרך יי׳ ביום הזה ביום הזה נעכר ולא לעולם הבא והשני כדי שידעו בני ישראל בגורל או בקליט׳ הארון ויאמרו כי אמת הוא וכן אמרו רז״ל שאמר עכן ליהושע יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אם אני מפיל גורל עליכם על אחד מכם הוא נופל אמר לו יהושע לעכן בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות כי עתידה ארץ ישראל ליחלק בגורל: וכזאת וכזאת עשיתי׳ פירושו לפניו ואראה בשלל ורז״ל דרשו כי מעל עכן בשלשה חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנא׳ כזאת וכזאת עשיתי והתודה עתה על שלשתן ויש אומ׳ בארבעה שלשה בימי משה חרמו של כנעני מלך ערד וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של מדין׳ בכנעני שכתוב בו והחרמתי את עריהם׳ ובמדין שכתוב הזהב קדש ליי׳׳ בסיחון ועוג אף על פי שכתוב בו בזונו לנו אי אפשר שלא הקדישו מן השלל ליי׳ ואמרו מפני מה לא נענש בימי משה על שעבר בימי משה מהם אמרו שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן פירוש לא ענש בגלוי שנאמר הנסתרות ליי׳ אלהינו ומהם אמרו כי לא ענש על הנסתרות לעולם שנאמר עד עולם ועכשיו שנענש על הנסתרות בגלוי לפי שלא היו נסתרות שהרי היו יודעים בו בניו ובנותיו: אדרת שנער׳ בגד חשוב שנעשה בבבל הנקרא שנער ובבראשית רבה אדרת שנער רבי חנינא בר רבי יצחק אומר פרפרא בבלאה ועוד בדברי רבותינו ז״ל רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמ׳ אמר שרבלא דכריפאה: האהלי

קס ט׳ ראשי פסו׳ בקריא׳ וסי׳ קום התהלך בארץ לארכה׳ קום לך פדנה ארם׳ קם קדש את העם׳ קום רד לקראת אחאב׳ קום לך צרפתה׳ קום וירדת בית היוצר׳ קום לך אל נינוה׳ וחברו׳ קום כי עליך הדבר׳ קם קדש חס׳: למחר ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר וארא: ולשון ה׳ בקריאה וסי׳ ולשון זהב אחד חמשים שקלים׳

קם קדש את־העם ואמרת התקדשו למחר כי כה אמר יהוה אלהי ישראל חרם בקרבך ישראל לא תוכל לקום לפני איביך עד־הסירכם החרם מקרבכם: ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר־ילכדנו יהוה יקרב למשפחות והמשפחה אשר־ילכדנה יהוה תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יהוה יקרב לגברים: והיה הנלכד בחרם ישרף באש אתו ואת־כל־אשר־לו כי עבר את־ברית יהוה וכי־עשה נבלה בישראל: וישכם יהושע בבקר ויקרב את־ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה: ויקרב את־משפחת יהודה וילכד את משפחת הזרחי ויקרב את־משפחת הזרחי לגברים וילכד זבדי: ויקרב את־ביתו לגברים וילכד עכן בן־כרמי בן־זבדי בן־זרח למטה יהודה: ויאמר יהושע אל־עכן בני שים־נא כבוד ליהוה אלהי ישראל ותן־לו תודה והגד־נא לי מה עשית אל־תכחד ממני: ויען עכן את־יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי ליהוה אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי: ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים

קום זמין ית עמא ותימר אזדמנו למחר ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל חרמא בינך ישראל לא תכול למיקם קדם בעלי דבבך עד דתעדון חרמא מביניכון: ותתקרבון בצפרא לשבטיכון ויהי שבטא דיתאחד מן קדם יי יקרב לזרעין וזרעיתא דיתאחד מן קדם יי תקרב לבתין וביתא דיתאחד מן קדם יי יתקרב לגבריא: ויהי דיתאחד בחרמא יתוקד בנורא יתיה וכל דליה ארי עבר על קימא דיי וארי עבד דלא כשר בישראל: ואקדים יהושע בצפרא וקריב ית ישראל לשבטוהי ואתאחד שבטא דבית יהודה: וקריב ית זרעית יהודה ואחד ית זרעית זרח וקריב ית זרעית זרח לגבריא ואתאחד זבדי: וקריב ית ביתיה לגבריא ואתאחד עכן בר כרמי בר זבדי בר זרח לשבטא דיהודה: ואמר יהושע לעכן ברי שוי כען יקרא קדם יי אלהא דישראל והב קדמוהי הודאה וחוי כען לי מה עבדתא לא תכסי מני: ואתיב עכן ית יהושע ואמר בקושטא אנא חבית קדם יי אלהא דישראל וכדין וכדין עבדית: וחזית בבזתא אצטלי בבלי חד שפיר ומאתן סלעין דכסף ולישנא דדהבא חד חמשין סלעין

ולשון עלגים תמהר לדבר צחות׳ ולשון תהפוכות׳ ולשון חכמים מרפא׳ וללמדם ספר ולשון כשדים:

לבתים׳ יש במשפחה אחת הרבה בתי אבות: לגברים לראשי גולגלות כל אנשי הבית יבאו לגורל: תוס׳ ישרף באש׳ האהל והמטלטלין: אותו ואת כל אשר לו׳ כדין המפורש למטה אותו והבהמה בסקילה והזקף שהוא על באש מוכיח שהוא נפרד מאותו שכן מצינו מקראות שהטעם אחלקן כמו אחרי דרך מבוא השמש שאחרי מופלג מדרך על ידי הטעם וכן פתרונו הנלכד בחרם ישרף באש הראוי לישרף כמו שמפורש למטה: אותו ואת כל אשר לו׳ כדין האמור למטה וזה מקר׳ קצר ודומה לו כל מכה יבוסי ויגע בצנור לא פירש מה יהיה לו ובדברי הימים פירש יהיה לראש אף כאן לא פי׳ מה יהיה באותו וכל אשר לו ולמטה פי׳: ויקרב את ישראל׳ לפני החשן מקום שהשבטים כתובים ומסר לו הקב״ה סימן שהשבט שחטא אבנו כהה וכהתה אבנו של יהודה: ויקרב את משפחת יהודה׳ לגורל אח׳ קרב ראשי המשפחות אדם אחד מכל המשפחה והטילו גורל על מי יפול ואחר כך על כל בתי אבות של אותה משפחה ובא אדם אחד מכל בית אב לגורל ואחר כך באו כל אנשי א אותה הבית: שים נא כבוד׳ התחיל להוציא לעז על הגורל אמר לו בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן גדולי הדור אתם ה הטל גורל על שניכם ויפול על האחד אמר לו שים נא כבוד ב בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות שבו עתידה הארץ ליחלק: ויען עכן׳ ראה בני יהודה כאספי׳ למלחמ׳ אמר מוטב שאמות אני לבדי ואל יהרגו כמה אלפים מישראל:

כזאת וכזאת עשיתי׳ גם בחרמים אחרים בימי משה שנ׳ והחרמתי את עריהם: ואראה בשלל׳ התבוננתי במה שכתוב בתורה ואכלת את שלל אויבך: אדרת שנער׳ איצטלא דמילת׳ בבלי תרגום שכל מלך שלא קנה לו פלטירין בארץ ישראל לא נתקררה דעתו במלכותו שנאמ׳ ואתן לך את ארץ חמדה צבי צבאות גוים והיה למלך בבל פלטרין ביריחו וכשהיה בא לכאן לובש אותה: וירוצו

רלבג

והנה היתה מצות השם ית׳ שהנלכד בחרם ישרף באש כי הוא ברור אצל השם ית׳ שלא יפול הגורל כי אם על החוטא ועם כל זה מצאנו שהתחכם יהושע אל שיודה עכן זה קודם שפטו אותו בזה המשפט ואי אפשר שנאמר שכבר עשה זה יהושע כדי שיוכל לשפטו בדין ומפני שלא היו שם עדים רצה שתהיה שם הודאת פיו וזה לשתי סבות הא׳ שמה שהגיע ידיעתו בזה האופן מהשם ית׳ הוא ממה שלא אפשר שיפול בענינו ספק ולא מחלוקת והשנית כי אין להודאת פיו מבא בזה המשפט כלל כמו שהוסרם בפרשת משפטים ולזה ידמה שכבר היה זה הענין באופן שזכרוהו רבותינו ז״ל רוצה לומר שכבר היה עכן ומשפחתו מוציאין לעז על הגורל כשהיו אומרים שאם יפילו הגורל על שני אנשים צדיקים הנה יפול בלי ספק על אחד מהם עם היותו בלתי חוטא בזה ולסלק זה התרעומת והמחלוקת שהיה אפשר שיתחדש מזה התחכם יהושע להשתדל שיספר עכן זה וכאשר הודה זה הענין ספר שכבר שלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה ויורה מה שזכר שכבר שלחם שם במרוצה כי יהושע היה ירא שימהרו אנשי משפחתו להוציא משם זה לכסות קלון עכן: ויציקום

רשי

ויריבו האהלה, שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם להכחישם את הגורל: ויציקום, ואתיכונון ורבותינו אמרו בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבונו של עולם על אלו יפלו רובה של סנהדרין: ואת בניו, וכל ישראל, לראות ברדייו ויוסרו מלעשות כמוהו: ואת שורו ואת חמורו, לאבדם כמה שנאמר והיה כל הנלכד ישרף אותו וכל אשר לו: וירגמו אותו אבן, שחלל את השבת: וישרפו אותם, האהל והמטלטלין: ויסקלו אותם, השור והבהמ': תבזו לכם, ואל תחרימו השלל עוד: עד התיקנו אותם, לשון תיק שנוציאם מתוך העיר דישפולי"ר בלע"ז ויש לפותרו לשון נתיקה כמו התיקם כצאן לטבחה: והורשתם, ותתרכון: מים

רדק

האהלי, בשתי ידיעות כמו והאכין הערכן והדומים לו: תחתיה, תחת האדרת: וירוצו האהלה, טעם וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים ורבי' שלמה כתב טעם וירוצו שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם כדי להכחיש הגורל: טמונה, האדרת: לשון הזהב, ר"ל שבט זהב שדומה ללשון: ויציקום לפני יי', ויעמידום לפני יי' כדי שיראו אותם כל ישראל וידעו כח החרם ויזהרו מן המעלה ומן החרם ורז"ל אמרו ויציקום בא יהושע וחבטן בקרקע לפני המקום אמר רבונו של עולם על אלו תפל רובה של סנהדרי': את עכן בן זרח, סמך אותו לאבי אביו לקבר כי זרח היה ראש משפח': ויעלו אותם עמק עכור, היה לו לומ' ויורידו אבל נראה כי היה הר בין המחנה ובין העמק ואמר יעלו כנגד ההר ועל דרך הזה וירד הסלע: וירגמו, ואחר כך אמר וישרפו ואחר ויסקלו וכתב אדני אבי ז"ל כי דינם היה בשריפה כמו שכתוב ישרף באש אותו ואת כל אשר לו ופי' וירגמו אותו כשהיו מוליכין אותו לשרפה היו רוגמין ומשליכין עליו אבנים מרוב כעסם עליו וכשהיו בעמק עכור שרפו אותו ואת כל אשר לו ואח' כן ויסקלו אותו באבנים כסום באבנים והם שרופים ואחר כן הקימו עליו גל אבני' גדול להיות לאות, ורז"ל פירשו וירגמו אותו אכן הוא לבדו וישרפו אותם באש בממונו הכתו' מדבר שכך נאמר לו מפי הגבורה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו אם כן מה תלמוד לומר וירגמו אותו לפי שבשבת גנב והוציא מיריחו והטמין באהלו ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם ומנין שבשבת נלכדה יריחו שנאמר ויהי ביום השביעי וקבלו רז"ל שביעי לימי השבוע כמו שכתבנו: כאשר עשית ליריחו ולמלכה, כי הכל הרגו לפי חרב: תבזו לכם, כלומר זאת לא תהיה חרם כמו יריחו אבל תבזו אותה לכם לכל צרכיכם שלא יבא ממנה אוצר יי': התיקנו, פרשו נתק ר"ל עד שננתק אותם מן העיר ברדפם אחרינו: ואתם תקומו מהאורב, שם כמו מהמארב וכמוהו שם בזה המשקל מלרע ואת היותר החרמנו, ויטעהו שורק: והורשתם את העיר, את יושבי העיר תגרשום ותכלום: כתפשכם

האהלה ח' וסי' נמסר בספר שפטים סי' ד': ביום הזה ו' דסמיכי בקריא' וסי' נמס' בסד' נח: ואת עמו ז' דסמיכי בקרי' וסי' נמסר בסדר בשלח: ואת ארצו ה' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בסוף סדר חקת התורה: וכל עם ז' דסמיכי בקריא' וסי' ויקם יהושע, ויעל יהושע, ויבא יהושע וכל עם המלחמה, ויאמר המלך הגלגלה, ותרא והנה

משקלו ואחמדם ואקחם והנם טמנים בארץ בתוך האהלי והכסף תחתיה: וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה והנה טמונה באהלו והכסף תחתיה: ויקחום מתוך האהל ויבאום אל יהושע ואל כל בני ישראל ויצקם לפני יהוה: ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנתיו ואת שורו ואת חמרו ואת צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו וכל ישראל עמו ויעלו אתם עמק עכור: כה ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך יהוה ביום הזה וירגמו אתו כל ישראל אבן וישרפו אתם באש ויסקלו אתם באבנים: ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה וישב יהוה מחרון אפו על כן קרא שם המקום ההוא עמק עכור עד היום הזה:

ח

א ויאמר יהוה אל יהושע אל תירא ואל תחת קח עמך את כל עם המלחמה וקום עלה העי ראה נתתי בידך את מלך העי ואת עמו ואת עירו ואת ארצו: ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבזו לכם שים לך ארב לעיר מאחריה: ויקם יהושע וכל עם המלחמה לעלות העי ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי החיל וישלחם לילה: ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר אל תרחיקו מן העיר מאד והייתם כלכם נכנים: ה ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם: ויצאו אחרינו עד התיקנו אותם מן העיר כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם: ואתם תקמו מהאורב והורשתם את העיר ונתנה יהוה אלהיכם בידכם:

מתקליה ורגגתנון ונסבתנון והא אנון טמירין בארעא בגו משכני וכספא תחותיה: ושלח יהושע אזגדין ורהטו למשכנא והא טמירין במשכניה וכספא תחותיה: ונסיבונון מגו משכנא ואיתיאונון לות יהושע ולות כל בני ישראל ואתיכונון קדם יי: ודבר יהושע ית עכן בר זרח וית כספא וית אצטלא וית לישנא דדהבא ודבר ית בנוהי וית בנתיה וית תוריה וית חמריה וית עניה וית משכניה וית כל דליה וכל ישראל עמיה ואסיקו יתהון למישר עכור: ואמר יהושע מה עכרתנא יעכרנך יי ביומא הדין ורגמו יתיה כל ישראל באבניא ואוקידו יתהון בנורא בתר דרגימו יתהון באבניא: ואקימו עלוהי דגור אבנין רב עד יומא הדין ותב יי מתקוף רוגזיה על כן קרא שמא דאתרא ההוא מישר עכור עד יומא הדין:

ואמר יי ליהושע לא תדחל ולא תתבר דבר עמך ית כל עמא עבדי קרבא וקום סק לעי חזי דמסרית בידך ית מלכא דעי וית עמיה וית קרתיה וית ארעיה: ותעביד לעי ולמלכה כמא דעבדת ליריחו ולמלכה לחוד עדאה ובעירה תבזון לכון אתקן לך כמנא לקרתא מאחורהא: וקם יהושע וכל עמא עבדי קרבא למסק לעי ובחר יהושע תלתין אלפין גברא גברי חילא ושלחנון בליליא: ופקיד יתהון למימר חזו דאתון כמנין לקרתא מאחורי קרתא לא תרחיקון מן קרתא לחדא ותהון כלכון מתקניא: ואנא וכל עמא דעמי נתקרב לקרתא ויהי ארי יפקון לקדמותנא כדבקדמיתא ונפוך קדמיהון: ויפקון בתרנא עד דנגוד יתהון מן קרתא ארי יימרון תבירין קדמנא כדבקדמיתא ונפוך קדמיהון: ואתון תקומון מכמנא ותתרכון ית קרתא וימסרנה יי אלהכון בידכון:

רלבג

ויציקום לפני יי', פירשו בו ועמידום מענין מצוקי ארץ ואפשר עוד שיהיה מענין יציקה והרצון בזה שלשון הזהב היה טמון תוך האדרת והכסף היה תחתיה והיו בו מאתי' שקלים וכשהביאו זה אל יהוש' וישראל הנה פשט אותם שם כדי שיראה לעין שהיו שם אלה הדברי' שהודה עכן: ויקח את עכן, הנה יספק מספק למה נענשו בניו ובנותיו והם לא חטאו בזה וידמה אם כשנאמר שכבר היו קטנים והיו בזה כמכסת קניינו שמזה השם שיאבדו או שנאמ' שלא הוצאו שם בניו ובנותיו להמיתם אבל לראות המשפט כדי שיוסרו שכמו זה הפועל המגונ' לא יעשו וממה שיורה על זה שכבר אמר אחר זה וירגמו אותו בני ישראל אבן ויקימו עליו גל אבנים גדול להורו' שלא מת שם אדם זולתו ומ"ש וישרפו אותם באש ויסקלו אותם באבנים שב אל הבעלי חיים שהם שורו וחמורו וצאנו וספר ששרפום באש אחר שסקלו אותם באבני' ולא כלל יחד סקילת הבעלי חיים עם סקילת עכן שהוא מבואר שלא יוכללו יחד בזה הענין האדם והבעלי חיים והנה זכר שאחר זה שבה ההשגחה האלהית על ישראל וצוה השם יתב' שיעשו מלחמה בתחבולות עם אנשי העיר לפי שכבר היה אפש' להחרימ' בזה האופן בזולת עשיית מופת אחר כי הם יסכימו לצאת מהעיר לרדוף אחרי בני ישראל לפי שבפעם הראשונה נסו והנה הש"י לא יעשה מופת ללא צורך:

וכל עם ז' וסי' יהושע סלק לגלגלא וסריס מלכ' וחמא גברא

מסרה

המלך עמד על העמוד כמשפט דמלכי', והברו דה"ה' שרי יהודה ושרי ירושלם, וסי' בלשון ארמי יהוש' סלק לגלגלא וסריס מלכא וחמא גברא: תקמו ב' וחס' וסי' ואתם תקמו מהאורב והורשתם, ונפלו ולא תקמו:

רדק

בתפשכם׳ מקור בכ״ף: כדבר יי׳ תעשו׳ שהרי אמר לו כאשר עשית ליריחו וידיחו שרפה באש: ראו צויתי אתכם׳ כלומר שתהיו זריזים: וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם׳ באמצע המחנה לן בלילה ההוא כדי לזרזם כלם להשכים בבקר ולערוך המלחמה: ויפקד׳ השגיח בהם ונתן עינו עליהם איך הם מוכנ׳ למלחמה: וכל העם המלחמה׳ חסר הכסיף ומשפטו העם עם ה המלחמה כמו הארון הברית: ויקח כחמשת אלפים איש׳ שיהיו גם כן אורב אולי שם אות׳ סמוך לעי יותר מן הראשונים: וישימו׳ האורב והמחנה שמו עצמם וקרבו לעיר יותר ממה שהיו וכן אומ׳ במלחמת בן הדד על שומרון ויאמר שימו וישימו על העיר: ואת עקבו׳ כתרגומו וית כמניה כלומר מארבו מן ויעקבני כי המארב היא ערמה: וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק׳ כלומר הלך הוא ואחרים עמו בתוך העמק שהמחנה שם לראות שומרי המחנה אם הם ערים או ישני׳ פן יצאו אנשי העי בפתאום עליהם והכום: למועד׳ כתרגומו לזמנא דמתקן ליה כלומ׳ שהכין המלך ואמ׳ בשעת פלונית נהיה מוכני׳ כלנו לצאת למלחמה: לפני הערבה׳ לפני המישור אשר היה את פני ה העיר: וינגעו׳ הראו עצמם נגועים ונסים לפניהם וגם הם נגועים כי אי אפשר שהיו נסים לפניהם שלא היו נגועים בהם ואלו לא היו נגועים אלא מראים עצמם נגועים לכך היה אומר ויתנגעו מבנין התפעל כי כן המשפט: דרך המדבר׳ מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר בין סמוך לעיר בין רחוק מן העיר לפי׳ אמר ורעו כבשים כעדר בתו׳ הדברו והוא מתרג׳ וינהגו ודבר לפי שהרועה נוהג שם המקנה: ויזעקו׳ נתקבצו לרדוף אחריהם ולפי שהקבוץ ואסיפת העם הוא על ידי זעקה לפי׳ כאמר בזה הלשון: אשר בעיר׳ כן כתיב וקרי בעי והכתוב מורה שנזעקו כל ה האנשי׳ בעיר לרדוף אחריהם והקרי מורה אשר בעי ונבולה וכן כתיב ולא נשאר איש בעי ובבית אל: בכידון׳ כתרגומו ברומחא: ידים

רשי

מים לעי׳ שהעי מוקדם לבית אל וביתאל מים לעי: וילן יהושע בתוך העם׳ להיות ככון בהשכמת הבקר: ויעל הוא׳ כמו שאמ׳ לו המקו׳ אם הוא עובר לפניהם עוברין ואם לאו אין עוברין: ויקח כחמשת אלפים איש׳ אורב אחר אורב אחד קרוב לעיר מחברו: וישימו העם׳ שימה זו לשון הזמנה סמוך לחומה להלחם כמו שנ׳ בבן הדד במלכים שימו על העיר וישימו: ואת עקבו׳ ואת ארבו כמו ויעקבני: וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק׳ אמרו רבותינו שלן בעומקה של הלכה: למועד׳ לזמן היו׳ שנועדו יחד מאתמול באותה שעה כבא שהיו מנחשים ומעוננים: וינגעו׳ לשון נגע ואתברו הראו עצמן כאילו הם נגפים לפניהם: נטה בכידון׳ הוא היה סימן לאורב לצאת מן המארב בראותו ה הכידון נטוי על העיר כידון שפידו בלע״ז: ידים

וישלחם ד׳ וסי׳ וישלחם יהושע וילכו׳ ויקם יהושע וכל עם׳ וישלחם לבנונה׳ ויקח אסא את כל: סימן קדמ׳ וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העם׳ תנינא וילך יהושע בלילה הוא בתוך העמק ואפ״ס אל עם עמקי: הוא וכל עמו ד׳ וסי׳ ויפנו ויעלו׳ ויצא סיחון לקראתנו׳ ונפן ונעל דרך הבשן׳ כראות מלך העי: ולא

והיה כתפשכם את־העיר תציתו את־העיר באש כדבר יהוה תעשו ראו צויתי אתכם: וישלחם יהושע וילכו אל־המארב וישבו בין בית־אל ובין העי מים לעי וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם:

וישכם יהושע בבקר ויפקד את־העם ויעל הוא וזקני ישראל לפני העם העי: וכל־העם המלחמה אשר אתו עלו ויגשו ויבאו נגד העיר ויחנו מצפון לעי והגי בינו ובין העי: ויקח כחמשת אלפים איש וישם אותם ארב בין בית־אל ובין העי מים לעיר: וישימו העם את־כל־המחנה אשר מצפון לעיר ואת־עקבו מים לעיר וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק:

ויהי כראות מלך־העי וימהרו וישכימו ויצאו אנשי־העיר לקראת־ישראל למלחמה הוא וכל־עמו למועד לפני הערבה והוא לא ידע כי־ארב לו מאחרי העיר: וינגעו יהושע וכל־ישראל לפניהם וינסו דרך המדבר: ויזעקו כל־העם אשר בעיר לרדף אחריהם וירדפו אחרי יהושע וינתקו מן־העיר: ולא־נשאר איש בעי ובית אל אשר לא־יצאו אחרי ישראל ויעזבו את־העיר פתוחה וירדפו אחרי ישראל:

ויאמר יהוה אל־יהושע נטה בכידון אשר־בידך אל־העי כי בידך אתננה ויט יהושע בכידון אשר־בידו אל־העיר: והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה וימהרו ויציתו את־העיר באש:

ויהי במיחדכון ית קרתא תדלקון ית קרתא בנורא כפתגמא דיי תעבדון חזו דפקדית יתכון: ושלחנון יהושע ואזלו לכמנא ויתיבו בין בית אל ובין עי מערב לעי ובת יהושע בליליא ההוא בגו עמא:

ואקדים יהושע בצפרא ומנא ית עמא וסליק הוא וסבי ישראל קדם עמא לעי: וכל עמא עבדי קרבא דעמיה סליקו ואתקרבו ואתו לקבל קרתא ושרא מצפונא לעי וחילתא בינוהי ובין עי: ודבר כחמשא אלפין גברא ושוי יתהון כמנא בין בית אל ובין עי ממערב לעי: ושויאו עמא ית כל משריתא דמצפונא לקרתא וית כמניה מערב לקרתא ואזל יהושע בליליא ההיא בגו מישרא: והוה כד חזא מלכא דעי ואוחיאו ואקדימו ונפקו אנשי קרתא לקדמות ישראל לאגחא קרבא הוא וכל עמיה לזמנא דמתקן ליה לקדם מישרא ואנון לא ידעין ארי כמנא להון מאחורי קרתא: ואתברו יהושע וכל ישראל קדמיהון ואפכו לאורח מדברא: ואתכנישו כל עמא די בקרתא בעי למרדף בתריהון ורדפו בתר יהושע ואתנגידו מן קרתא: ולא אשתאר אנש בעי ובית אל דלא נפקו בתר ישראל ושבקו ית קרתא כד פתיחא ורדפו בתר ישראל:

ואמר יי ליהושע ארים ברמחא די בידך על עי ארי בידך אמסרנה וארים יהושע ברומחא דבידיה על קרתא: וכמנא קם בפריע מאתריה ורהטו כדארים ידיה ועלו לקרתא וכבשוהא ואוחיאו ואדליקו ית קרתא בנורא:

בית אל למדנחאי כתי׳ וקרי למערבאי אל כתי׳ בית אל קרי

רלבג

וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק׳ אחשוב זה שמחשבתו והשתדלותו לא היתה בלילה ההוא כי אם בהישרת העם בדבר המלחמה הזאת וכדי שיבטח לבם יותר ולא ירך לבבם על מה ש שהיו נגפים בראשונה עלה יהושע וזקני ישר׳ לפני העם ולזה היה יהושע והזקני׳ במקום היותר מסוכן וזכר עם זה לזאת הסבה בעיני׳ לפי מה שאחשוב שכבר לן יהוש׳ בלילה ההוא בתוך העמק כי העמק הוא המקום היות׳ שפל והוא היותר מסוכן שבמקומות ב בדבר המלחמה והנה לקח יהושע מהשלשי׳ אלף שבחר ה׳ אלפים איש היו אורב בין י ישראל ובין העי מים לעיר והנה הם היו במקום קרוב למקום יהושע על שיתכן בהם שיראו כשיטה יהושע את ידו בכידון והוא הרומח אשר בו הנס והיו הנשארי׳ קרובים

נשאר ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ולא נשאר איש בעי ובית אל׳ וישלח יהוא בכל ישראל׳ ויעלו ביהודה ויבקעוה דד״ה׳ ואני נשארתי לבדי: והאורב ג׳ מלאים בליש׳ וסי׳ והאורב קם מהרה׳ ואתם תקומו מהאורב׳ ויצילנו מכף אויב דעזרא: וילכדוה ה׳ בקריא׳ וסי׳ וילכדו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה׳ והאורב קם מהרה ממקומו׳ ויעבר יהושע מלכיש עגלונה׳ ויעל יהושע מעגלונה׳ וילכדה מקצה שלש׳ ב׳ מנהון חס׳ קדמא׳ ובתראה׳ ונמסר גם בסדר מטות:

להם באופן שנתקבצו כולם בעת ההיא ויבואו אל העיר וילכדוה והנה זכר וכבר יצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה למועד לפני הערבה אמר למועד להורות שבכמו העת שהיום שיצאו לקראתם בפעם הראשונה יצאו עתה כי זה ממה שיחזק לב אנשי יושבי העי ויחשבו שכמו שנצחו אז ינצחו עתה ואמר לפני הערבה כי במקום ההוא לפי מה שאחשוב היו מנצחים בפעם הראשונה או אמר לפני הערבה כי מהמקום ההוא יתכן שלא היו יכולין לראות האורב אשר מאחרי העיר ובזאת התחבולה הנכונה נצחום בקלות כי בראותם עשן העיר עולה השמימה אשר שם טפם ונשיהם לא נשאר להם כח ולא רצון העומד והשיעור להלחם עם ישראל באופן ראוי וזה מבואר מאד׳

והנה

והנה נתלה מלך העי ולא הליכו נבלתו על העץ כמו שהזהירה התורה גם בהרוגי בית דין שלא לעפש האויר והקימו עליו גל של אבנים בפתח שער העיר כדי שיתפרסם זה לאחר מלכי הגוים ויראו מהלחם עם ישראל: **ואולם** התועלות הנמשכות מזה הספור הם יד: **התועלת הראשון** הוא במדות והוא מה שזכר מענין המילה ומזה המקו' למדנו שמי שאיחר עשיית מצוה מה ראוי שיקיימנה תכף שימצא מקום שיוכל לקיימה ולזה המצא תכף שמצאו ישראל מקום אפשר שיחנו בה עד שתחיה מכתם נזו בעשיית המילה ואולם אחר עבור אבל משה נתברר להם כי תוך שלשה ימים יסעו לעבר הירדן כמו שנזכ' במה שקדם ומזה המקום יתברר שמי שלא מל בשמיני לאי זה סבה שתהיה הנה אין ראוי לו ש שימתין עליה אחרי שמצא מקו' לעשייתה: **הב'** הוא במדות והוא שראוי כשיבואנו הענין לעשו' פעולה מגערת הנה ראוי שיעשה אותה ב באופן אשר יגיע בו לו צער יותר מעט מצער ולזה באה המצוה ליהושע שיעשה חרבו' צורים ימול בהם בני ישראל: **הג'** הוא במצות והוא כשימשך מעשיית המילה סכנה לתינוק ראוי שתמנע ממנו ולזה ספר שכב' נמנעו מלימול במדבר בסבת לכתם במדבר ארבעים שנה ועל פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו ולזה לא היו יודעים מתי יבא להם הצווי ליסע כי בהעלו' הענן יצטרכו ללכת כי על פי יי' יסעו ולזה יתכן שאם היו מלים אולי יבא להם הצווי ליסע קודם חיות מכת ה המילה ותהיה בזה ס סכנה לתינוק ולמולי' ולזאת הסבה זכר גם בזה המקום שכבר ישבו בני ישרא' תחתם עד חיותם: **הד'** והוא בענין תועלת המצוה הוא ל ללמדנו שים למצות המילה רושם בהתמד' ההשגחה בישראל עד שהיו נכנעים לירושת הארץ ולזה זכר שהקדים מצו' המילה קודם שיתחלו בענין המלחמה ולזה גם כן אמר היום גלותי את חרפת מצרים לפי ה

השמימה יֹא בקריא' וסי' נמסר בסדר ואתחנן: בתוך ה' וסי' נמסר בסדר לך לך: ויקריבו י' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר ויקרא: ואת מלך ד' וסי' ואת מלך העי תפשו חי' ואת מלך העי תלה' ואת מלך מעכה:

כ וַיִּפְנוּ אַנְשֵׁי הָעַי אַחֲרֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה עָלָה עֲשַׁן הָעִיר הַשָּׁמַיְמָה וְלֹא הָיָה בָהֶם יָדַיִם לָנוּס הֵנָּה וָהֵנָּה וְהָעָם הַנָּס הַמִּדְבָּר נֶהְפַּךְ אֶל הָרוֹדֵף: וִיהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל רָאוּ כִּי לָכַד הָאֹרֵב אֶת הָעִיר וְכִי עָלָה עֲשַׁן הָעִיר וַיָּשֻׁבוּ וַיַּכּוּ אֶת אַנְשֵׁי הָעָי: וְאֵלֶּה יָצְאוּ מִן הָעִיר לִקְרָאתָם וַיִּהְיוּ לְיִשְׂרָאֵל בַּתָּוֶךְ אֵלֶּה מִזֶּה וְאֵלֶּה מִזֶּה וַיַּכּוּ אוֹתָם עַד בִּלְתִּי הִשְׁאִיר לָהֶם שָׂרִיד וּפָלִיט: וְאֶת מֶלֶךְ הָעַי תָּפְשׂוּ חָי וַיַּקְרִבוּ אֹתוֹ אֶל יְהוֹשֻׁעַ:

וַיְהִי כְּכַלּוֹת יִשְׂרָאֵל לַהֲרֹג אֶת כָּל יֹשְׁבֵי הָעַי בַּשָּׂדֶה בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר רְדָפוּם בּוֹ וַיִּפְּלוּ כֻלָּם לְפִי חֶרֶב עַד תֻּמָּם ס וַיָּשֻׁבוּ כָל יִשְׂרָאֵל הָעַי וַיַּכּוּ כה אֹתָהּ לְפִי חָרֶב: וַיְהִי כָל הַנֹּפְלִים בַּיּוֹם הַהוּא מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף כֹּל אַנְשֵׁי הָעָי: וִיהוֹשֻׁעַ לֹא הֵשִׁיב יָדוֹ אֲשֶׁר נָטָה בַּכִּידוֹן עַד אֲשֶׁר הֶחֱרִים אֵת כָּל יֹשְׁבֵי הָעָי: רַק הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הָעִיר הַהִיא בָּזְזוּ לָהֶם יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר צִוָּה אֶת יְהוֹשֻׁעַ: וַיִּשְׂרֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָי וַיְשִׂימֶהָ תֵּל עוֹלָם שְׁמָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה: וְאֶת מֶלֶךְ הָעַי תָּלָה עַל הָעֵץ עַד עֵת הָעָרֶב וּכְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּרִידוּ אֶת נִבְלָתוֹ מִן הָעֵץ וַיַּשְׁלִיכוּ אוֹתָהּ אֶל פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל אֲבָנִים גָּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

ז"א · כ"ה · ג' · ב' מ"ל · ל"ה כמכעו' · ל' · ה' פסו' דמיין · ה' · ב' חס' בכי אהרן · ל' · פיסק' במצעו' פסו' · ב' חס' בספ' · ל' · ב' שממה חס' · ל' · ג' · ל' מ"ל וכל כתו' דכו' כמ"א חס'

וְאִתְפְּנִיאוּ אֱנָשֵׁי עַי לַאֲחוֹרֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא סְלִיק תְּנָנָא דְקַרְתָּא לְצֵית שְׁמַיָּא וְלָא הֲוָה בְהוֹן חֵילָא לְמֶעְרַק לְכָא וּלְכָא וְעַמָּא דְאַפִּיךְ לְמַדְבְּרָא אִתְהֲדַר עַל רָדְפָא: וִיהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ אֲרֵי כְבַשׁ כְּמָנָא יַת קַרְתָּא וַאֲרֵי סְלֵיק תְּנָנָא דְקַרְתָּא וְתָבוּ וּמְחוֹ יַת אֱנָשֵׁי עָי: וְאִלֵּין נְפַקוּ מִן קַרְתָּא לִקְדָמוּתְהוֹן וַהֲווֹ לְיִשְׂרָאֵל בִּמְצִיעָא אִלֵּין מִכָּא וְאִלֵּין מִכָּא וּמְחוֹ יַתְהוֹן עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לְהוֹן שְׁאָר וּמְשֵׁיזִיב: וְיַת מַלְכָּא דְעַי אֲחַדוּ כַּד חַי וְקָרִיבוּ יָתֵיהּ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ: וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יִשְׂרָאֵל לְקַטָּלָא יַת כָּל יָתְבֵי עַי בְּחַקְלָא בְּמַדְבְּרָא דִּי רְדַפוּנוּן בֵּיהּ וְאִתְקְטַלוּ כוּלְהוֹן לְפִתְגָּם דְּחָרֶב עַד דִּשְׁלִימוּ וְתָבוּ כָל יִשְׂרָאֵל לְעַי וּמְחוֹ יָתַהּ לְפִתְגָּם דְּחָרֶב: וַהֲווֹ כָל דְּאִתְקְטַלוּ בְּיוֹמָא הַהוּא מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין כֹּל אֱנָשֵׁי עָי: וִיהוֹשֻׁעַ לָא אֲתֵיב יְדֵיהּ דַּאֲרִים בְּרוּמְחָא עַד דְּגַמַר יַת כָּל יָתְבֵי עָי: לְחוֹד בְּעִירָא וַעֲדִי קַרְתָּא הַהִיא בְּזוֹ לְהוֹן יִשְׂרָאֵל כְּפִתְגָּמָא דַיְיָ דְּפַקֵּיד יַת יְהוֹשֻׁעַ: וְאוֹקִיד יְהוֹשֻׁעַ יַת עָי וְשַׁוְּיַהּ תֵּל חֲרִיב לַעֲלַם לְצָדוּ עַד יוֹמָא הָדֵין: וְיַת מַלְכָּא דְעַי צְלַב עַל צְלִיבָא עַד עִדַּן רַמְשָׁא וּכְמֵעַל שִׁמְשָׁא פַּקֵּיד יְהוֹשֻׁעַ וַאֲחִיתוּ יַת נִבְלְתֵיהּ מִן צְלִיבָא וּרְמוֹ יָתֵיהּ בְּמַעֲלָנָא תְּרַע קַרְתָּא וַאֲקִימוּ עֲלוֹהִי דְּגוּר אַבְנִין רַב עַד יוֹמָא הָדֵין:

וחברו: וכבוא ג' בקריא' וסי' והיה לפנות ערב ירחץ במים' וכבוא נשאי הארון' וכבא השמש צוה יהושע' מציעתא מלא' ונמסר גם בסדר תצא:

רדק

ידים' מקום' כמו רועו' על ידיהם או כח כתרגומו חילא: אל הרודף' ישראל שהיו נסים אל המדבר נהפך אל אנשי העי שהיו ר רודפים אותם: בשדה במדבר' השדה כולל מקום זרע העבוד ומקו' מרעה הבהמו' גם כן לפיכך פי' במדבר אשר רדפום בו: וכבא השמש' כמו שכתוב לא תלין נבלתו על העץ ועל כל הנתלה בארץ ישראל מ מצות הכתוב: אז

רשי

ידים' כח: והעם הנס המדבר' ישראל שנסו אל המדבר כמו שאמור למעלה נהפך להלחם אל הרודף: ואלה יצאו מן העיר' האורב שהכית את העיר: את

הביאור האחרון שזכרנו בו וכבר אמרנו האמ' איך יגיע זה התועלת מזאת המצוה בביאורנו לדברי התורה: **הה'** והוא במצות הוא להוסיף ביאור על מה שנאמר בתורה בהנפת העומר שהוא ממחרת השבת שלא רצה בו שבת בראשית כמו שהיו אומ' הצדוקים: **הו'** והוא בעיון הוא שהשם ית' לא יעשה מופת ללא צורך ולזה אמ' שתכף שיוכלו לאכול מעבור הארץ שבת המן: **הז'** והוא בעיון הוא שהנביא ראוי שיכון עצמו לנבואה שיצטרך אליה הוא בשיש' מחשבתו שם ולזה זכר שכבר היה יהושע ביריחו כשהגיע לו הנבואה ההיא ל"ל שכבר שוטטה מחשבתו שם כי הוא לא היה עדין ביריחו: **הח'** והוא בעיון להודיע כי בהתערב ענין ההשגות הדמיונות יקרה במקצת לדברים המגיעים במראה הנבואה שיהיו לפי הדמיונות אשר שוטטה מחשבתו בהם וזה מביא גדול לעמוד על הרבה מהדברים בא הספור בהם בעניני הנבואות ולזה זכר בזה המקום כי יהושע היה מדמה תחלה בזה האיש שיהיה מאנשי המלחמה אשר לו או אשר כנגדו: **הט'** הוא להיישיר ישראל בשיאמינו בשם ית' ויראו ממנו כי זה כלו מניע אותם אל הצלחתם הנפשיית עם שבזה יתיישרו בזאת ההצלחה אשר השתדלותם בה עתה: **הי'** והוא במדות הוא שאין ראוי שיקפח שכר כל בריה אך ראוי שישולם גמול על כל מעשה טוב ולזה תמצא שצוה יהושע להחיות רחב וכל אשר אתה בבית ונתן הסבה בזה כי החבאתה את המלאכים אשר שלח יהושע ולא נתן הסבה בזה שבועת המרגלים לה כי לא נקשרו ישראל בזה מפני שבועתם לה כי לא היה להם רשות על זה מיסר' ולא היו רואי העם שיקשרו העם בשבועתם וכן סיפר בסו' הענין כי רחב וכל אשר אתה בבית החיה יהושע ותשב בקרב ישרא' כי החביאה המלאכים אשר שלח ואחר שכבר היתה הסכמתו להחיות רחב וכל אשר אתה בבית בעבור הטוב שגמלה למרגלים הנה הסכים יהושע שיעשה זה על ידי המרגלים כדי שיקיימו שבועתם לה: **הי"א** והוא במדות הוא שהוא ראוי לכל כלל מתאחד למנוע קצת האנשים לקצת מחטוא לשם ית' כי כבר יזיקו הכלל בחטא היחיד הלא תראה כי עכן מעל בחרם ועל כל העדה היה קצף ולזאת הסבה צותה התורה הוכח תוכיח את עמיתך: **הי"ב** והוא במדות והוא שאין ראוי למושל שיעשה בכחו מה שאיפשר שתפול בו טענה שלא יעשה כבלק ואע"פ שצוה בזה מפני הגבורה אך ראוי שיתחכם להסיר הטענה ההיא באופן שלא תתחדש בזה מריבה וקטטה כי אולי יגיע מזה הפסד רב ובזה יקיים מה שבאתהו המצוה עליו מאת השם ולזה תמצא שכבר התחכם יהושע שיודה עכן חטאו לסלק מעליו הטענה

רדק

אז יבנה ׳ אז כשעברו ישראל את הירדן ואין מוקדם ומאוחר בתורה כי כן כתוב בספר תורת משה והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו׳ והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו׳ ואז הותרו הבמות כל זמן שהיו בגלגל וכן אמרו רבותינו ז״ל בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל והביאו את האבני׳ ושדום בשיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה ובנו מזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו וקפלו את האבנים ולנו ואמרו אין הבמה נתרת אלא על ידי נביא שנאמר אז יבנה יהושע ומלת יבנה עתיד במקום עבר ויבא זה עם קשר מלת אז בהרבה מקומות כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה אז תבא׳ אז יקהל שלמה:

בספר תורת משה ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ כאשר צוה משה עבד יי׳ דיהושע ׳ והזקתם מאד לשמר ולעשות את ׳ ואת בני המכים לא המית דמלכים: עליהן ז׳ בקריאה וסימ׳ ותנו בהן אש ושימו עליהן ׳ וכתבת עליהן כל דברי׳ כאשר צוה משה עבד יי׳ דיהושע׳ ורגמו עליהן אבן׳ המתנבאות מלבהן׳ אשר קוניהן יהרגון ׳ ותלכנה שתיהן עד באנה בית לחם ׳ וכל ואת שתי הכליות וכל תכלית דכו׳: משנה ד׳ קמצין וסימ׳ והיה כשבתו על כסא ׳ ויכתב שם על האבנים את ׳ ויהרג זכרי גבור ד״ה ׳ ושלמתי ראשנה משנה עונם דירמיה: הכהנים הלוים י״ג וסימ׳ נמסר בסדר שפטים: לברך ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר בלק:

אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל: כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא־הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַיהוָה וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים: וַיִּכְתָּב־שָׁם עַל־הָאֲבָנִים אֵת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְכָל־יִשְׂרָאֵל וּזְקֵנָיו וְשֹׁטְרִים ׀ וְשֹׁפְטָיו עֹמְדִים מִזֶּה ׀ וּמִזֶּה ׀ לָאָרוֹן נֶגֶד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי ׀ אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה כַּגֵּר כָּאֶזְרָח חֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־גְּרִזִים וְהַחֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה: וְאַחֲרֵי־כֵן קָרָא אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה כְּכָל־הַכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה:

בכין בנא יהושע מדבחא קדם יי אלהא דישראל בטורא דעיבל: כמא דפקיד משה עבדא דיי ית בני ישראל כמא דכתיב בספר אוריתא דמשה מדבח אבנין שלמין דלא אתרם עליהון ברזלא ואסיקו עלוהי עלון קדם יי ונכיסו נכסת קודשין: וכתב תמן על אבניא ית פתשגן אוריתא דמשה דכתב קדם בני ישראל: וכל ישראל וסבוהי וסרכוהי ודינוהי קימין מכא ומכא לארונא קדם כהניא ליואי נטלי ארונא דקימא דיי כגיורא כיציבא פלגיהון לקבל טורא דגריזין ופלגיהון לקבל טורא דעיבל כמא דפקיד משה עבדא דיי לברכא ית עמא ישראל בקדמיתא: ובתר כן קרא ית כל פתגמי אוריתא ברכן ולוטין בכל דכתיב בספרא דאוריתא:

את משנה תורת משה ׳ מן שנכנס לכניך אף על פי שאינו משרשו ופירושו שנון התורה ופירושה על דרך כלל וכתב רבינו סעדיה ז״ל כי כתבו בהם מספר המצות כמו שהן כתובות בהלכות ובאזהרו׳ ויפה אמר כי לא יתכן שכתבו בהן כל התורה רק המוכך דרך כלל ונחלקו רבותינו ז״ל מהם אמרו על גבי האבנים כתבוה ואחר כך שדו אות׳ בשיד ומהם אמרו מתחלה שדו את האבנים וכתבו התורה על גבי השיד ואמרו כי בשבעים לשון כתבו אותם דברי התורה כמו שנאמר בתורה באר היטב כדי שיבינו אותם כל עם ולשון שירצו אותם: חציו ׳ ו׳ שבטים עלו להר גריזים שמעון ולוי ו ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן וששה להר עיבל ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי והכהני׳ והלוי׳ והארון עומדים למטה הכהנים מקיפים את הארון והלוים מ מקיפים את הכהנים וישראל מזה ומזה הפכו הלוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה שנאמר לברך את העם ישראל בראשונה וכך הוא מפורש בתור׳ את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל והיה אם שמוע תחלה ואחר כן והיה אם לא תשמע ופתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעש׳ פסל ומסכה וגו׳ ואלו ואלו עונין אמן הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל וגו׳ ואלו ואלו עונין אמן על שגומרין כסדר הזה ברכות וקללות כך סדרו רבותינו זכרם לברכ׳ והקשו ואמרו איך אנו אומרים כי הלוים היו למטה והלא לוי למעלה שהרי היה הוא אחד מן הששה שבטים שהיו בהר גריזים ופירושו כי זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה ומהם אמרו כל הראוי לשירות למטה והשאר למעלה: והחציו ׳ כמו האהלי הערכך והדומים להם שבאו בשתי ידיעות ורבותינו ז״ל דרשו בו כי בא הה״א למעט כי מעוטי׳ היו במספר החצי של הר׳ עיבל מהחצי של הר גריזים ואף על פי שלוי למטה מפני שהיה יוסף עמהם שנאמר בהם ואנכי עם רב וגו׳ ומה שאמר אל מול הר גריזים אל מול הר עיבל שלא עמדו על ההר אלא בשיפוע ההר ובהר גריזים ובהר עיבל יש מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל הלא המה בעבר הירדן ואילך דברי רבי יהודה אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת אצל אלוני מורה וכאמ׳ להלן ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם על אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם וזהו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים ר׳ אליעזר אומ׳ לא זה הוא הר גריזי׳ והר עיבל שבין הכותיים הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני והלא איכה אלא ארץ חוי היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל ובירוש׳ לדברי ר׳ אליעזר מהו הר גריזי׳ והר עיבל ב׳ גבשושיות עשו לאחד קראו הר גריזי׳ ולאחד קראו הר עיבל: ואחרי כן ׳ הברכה הקללה ׳ הוא שאמרו ברוך האיש ארור האיש או פי׳ והיה אם שמוע תשמע והיה אם לא תשמע:

לא

רשי

אז יבנה וגו׳ ׳ פרשה זו כתובה מוקדם ומאוחר שמיו׳ שעברו את הירדן עשה כן: ויכתו׳ שם על האבני׳ ׳ הן הן האבנים האמורי׳ למעלה לאח׳ מעשה זה קיפולו הסיד מעליה׳ והביא׳ הגלגל: לברך את העם בראשונה ׳ להקדים ברכו׳ לקללו׳ ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה:

ויעשו

רלבג

והמחלוקת ואף על פי שכבר היה אפשר לו להשלים מצות השם ית׳ בזולת הודאת פיו כי לא היה יכולת לאח׳ מבני ישראל למרו׳ את פי הנביא כמו שאמרו שיו כל איש אשר ימרה את פיך וגו׳ ולזאת הסבה צוה יהושע גם כן למלאכיו שירוצו ל לאהל עכן כדי ש שימצאו מה שהודה ולא יתפרסם זה לישראל ולזאת הסבה הציקום ופיזרום לפני יי׳ כדי שיתפרסם לכלם שכבר היה מבואר במה שהביאו מלאכי יהושע אותם הדברים שהודה עכן:

הי״ג והוא במדות והוא שראוי לכל משתדל בעשיית פועל מה שלא יקצר מהמצאת הסבו׳ המביאות התכלית אשר יכוין ומלהשבית כל הסבות המונעות התכלית ההוא ולזאת הסבה תמצא שסודר ענין יהושע במלחמה עם יושבי העי בכל אלו התחבולות הנפלאות וזה שכבר היו ישראל הנראים למלך העי בעמק ולזה יבטחו יושבי העי לצאת עליהם במלחמה כי הם היו בחולשה בתכלית לפי המקו׳ ההוא שהיו בו ר״ל מפני היותם בעמק עם שכבר חזק לבם עוד מפני היות זה בכמו המועד והמקום שהיו ישראל נגפים לפני יושבי העי בפעם הראשונה וחזק לבם גם כן לרדוף כלם אחריהם באופן שהניחו העיר פתוחה כי הם ראו אות׳ כלם נסים לדרך המדבר ואם לא ידעו שיהיה קצת החיל מאחריהם ובזה נשלם להם בקלות שנכנס האורב בעיר והצית העיר באש והוא הקל מאד בענין החרמתם כי בראותם עשן העיר נבהלו מפני מות טפם ונשיהם ואבוד קניניהם ונגר זה להם דלתי ההשתדלות בענין מלחמת׳ שיתנהגו בה באופן ראוי ולזה מתו כלם בקלות ולזאת הסבה בעינה תלו מלך העי והקימו עליו גל אבנים גדול לירא הנשארים:

הי״ד והוא בדעות הוא שהשם ית׳ לא ישנה טבע המציאו׳ ומנהגו לעשו׳ מופת אם לא יביאו לזה הכרח מה ולזה תמצא כי מפני שהיה אפשר החרמת יושבי העי בקלות בכמו אלו התחבולות מצד מה שקרה במלחמה הראשונה שהיו ישראל נגפים לפניהם הנה לא הסכים השם ית׳ שיעשה זה בדרך מופת: אז יבנה יהושע מזבח ליי׳ ׳ עד והארץ שקטה ממלחמ׳ ׳ זכר שכבר בנה יהושע מזבח ליי׳ אלהי ישר׳ בהר עיבל: כאשר צוה משה וגו׳ ׳ אבנים שלמות אשר לא הניף עליהן ברזל ׳ כמו שצותה התורה וזה ממה שיורה שמה שאמר בתורה ואם מזבח אבנים תעשה לי היא מצוה לא רשות עם שכבר באה המצוה בבניית המזבח בהר עיבל וזכר שכתב שם על אבני המזבח פתשגן תורת משה אשר כתבה לפני בני ישראל והנה כבר נתבאר בתורה שכבר שדו אותם בשיד כדי שיכתבו שם כתב מבואר ואחשוב שמה שכתב שם הוא זאת הברכה והקללה אשר קראו בזה המקום ככתו׳ בתור׳ משה וזהו מ״ם שכבר קרא שם את כל דברי התורה הברכה והקללה וזה לאות שמה שכתב שם לא היה בו זולת זה ואם אי אפשר אלא שנודה שכתב שם כל התורה הנה אין זה זר מאד כל שכן אם היה המזבח גדול וגבוה ובכלל הנה אם היה בגודל מזבח בית שני לפי מה שספרו ממנו רבותינו ז״ל היה מכיל זה בכתיבה בינונית ׳ והנה זה הוא הנראה בעיני ר״ל שמה שנכתב שם כלל התורה ואי אפשר שנאמר שיהיה משנה תורת משה רמז לעשר הדברות עד שנאמר שלא כתב שם כי אם עשרת הדברים וזה שהוא זכר שכבר כתבם משה לפני בני ישראל ומה שכתב שם משה לפני בני ישראל היה כלל התורה לא עשר הדברים לבד וקצת המפרשים אמרו שכבר כתב שם רמזים קצרים מתרי״ג מצות כמו הענין באזהרות אשר נהגנו לקראם בחג השבועות שים בהם רמזים קצרי׳ מתרי״ג מצות וזה רחוק בעיני שכבר נזכר בתורה וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב וזה מורה שמה שנכתב בתורה היה מבואר באופן שלם ׳ והנה זכר טעמו שם כמו שצוה משה מענין הברכה והקללה לא כפל דבר ממה שנזכר מזה בפרשת כי תבא׳ עוד זכר

לה לֹא־הָיָה דָבָר מִכֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה מֹשֶׁה אֲשֶׁר לֹא־קָרָא יְהוֹשֻׁעַ נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַגֵּר הַהֹלֵךְ בְּקִרְבָּם׃

ט

א וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבְכֹל חוֹף הַיָּם הַגָּדוֹל אֶל־מוּל הַלְּבָנוֹן הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי הַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ וַיִּתְקַבְּצוּ יַחְדָּו לְהִלָּחֵם עִם־יְהוֹשֻׁעַ וְעִם־יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד׃ וְיֹשְׁבֵי גִבְעוֹן שָׁמְעוּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וְלָעָי׃ וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵמָּה בְעָרְמָה וַיֵּלְכוּ וַיִּצְטַיָּרוּ וַיִּקְחוּ שַׂקִּים בָּלִים לַחֲמוֹרֵיהֶם וְנֹאדוֹת יַיִן בָּלִים וּמְבֻקָּעִים וּמְצֹרָרִים׃ ה וּנְעָלוֹת בָּלוֹת וּמְטֻלָּאוֹת בְּרַגְלֵיהֶם וּשְׂלָמוֹת בָּלוֹת עֲלֵיהֶם וְכֹל לֶחֶם צֵידָם יָבֵשׁ הָיָה נִקֻּדִים׃ וַיֵּלְכוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו וְאֶל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאנוּ וְעַתָּה כִּרְתוּ־לָנוּ בְרִית׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַחִוִּי אוּלַי בְּקִרְבִּי אַתָּה יוֹשֵׁב וְאֵיךְ אֶכְרָות־לְךָ בְרִית׃

ט ר״פ בסיפרא · כ׳ לזהרגו׳ · ל׳ · ג׳ מ״ל בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ בליש׳ · ל׳ · ויאמר ק׳ · ל׳ מ״ל בספרי׳ · כ׳ יתרין ו״ו

לָא הֲוָה פִּתְגָמָא מִכֹּל דִּי פַקֵּיד מֹשֶׁה דְּלָא קְרָא יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא וְגִיּוֹרַיָּא דְּאָזְלִין בֵּינֵיהוֹן׃

וַהֲוָה כַּד שְׁמַעוּ כָּל מַלְכַיָּא דִּי בְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּטוּרָא וּבִשְׁפֶלְתָּא וּבְכָל סְפַר יַמָּא רַבָּא דִּי לָקֳבֵל לִבְנָן חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְּנַעֲנָאֵי פְּרִיזָּאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ וְאִתְכְּנַשׁוּ כַּחֲדָא לַאֲגָחָא קְרָבָא עִם יְהוֹשֻׁעַ וְעִם יִשְׂרָאֵל סִיעָא חֲדָא׃ וְיָתְבֵי גִבְעוֹן שְׁמַעוּ יַת דִּי עֲבַד יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וְלָעָי׃ וַעֲבַדוּ אַף אִנּוּן בְּחָכְמָא וְאִזְדָּוַדוּ וּנְסִיבוּ שַׂקִּין בָּלָן לַחֲמָרֵיהוֹן וְזִיקִין דַּחֲמָר בָּלָן וּמְבַזְעִין וּמְצָרְרִין׃ וּמְסָנָן בָּלָן וּמְרַקְעִין בְּרַגְלֵיהוֹן וּכְסוּתָא בָלְיָא עֲלֵיהוֹן וְכָל לְחֵם זְוָדֵיהוֹן יָבֵשׁ הֲוָה כִּסְנִין׃ וַאֲזַלוּ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגָּלָא וַאֲמַרוּ לֵיהּ וְלֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא רְחִיקָא אֲתֵינָא וּכְעַן גְּזַרוּ לָנָא קְיָם׃ וַאֲמַרוּ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְחִוָּאָה דִּלְמָא בֵּינָנָא אַתּוּן יָתְבִין וְאֵיכְדֵין נִגְזַר לְכוֹן קְיָם׃

לחמוריהם ג׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ ויקחו שקים בלים׳ וגם תבן וגם מספא׳ ואת חמוריהם יקח׃ ושלמות ד׳ מ״ל וסי׳ ושלמות בלות׳ ובשלמות הרבה מאד׳ והמה מביאים איש מנחתו׳ וחברו דד״ה׃ בקרבי י״א בקריא׳ וסימ׳ וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים׳ אולי בקרבי אתה יושב׳ אף רוחי בקרבי אשחרך׳ לנביאים נשבר לבי בקרבי׳ חם לבי בקרבי בהגיגי׳ ורוח נכון חדש בקרבי׳ ברב שרעפי בקרבי׳ לבי יחל בקרבי׳ ולבי חלל בקרבי׳ נהפך לבי בקרבי כי מרה מריתי׳ סלה כל אבירי אדני בקרבי׃

רשי

ויעשו גם המה בערמה׳ כמו שעשו בני יעקב במרמה בחמור אבי שכם שהיה חוי ויושבי גבעון מן החוי היו כמו שאמור בענין׃ ויצטירו׳ עשו עצמן כהולכי׳ בשליחות לשון וציר בגוים שולח וכל תיבה שתחלת יסודה צד״י כשהיא מתפעלת בלשון מתפעל או נתפעל באה טי״ת בתוכה וחולקת את אותיות שרשי התיבה כמו מה נצטדק מגזרת צדק שאומ׳ נצטדק וכן נחמיה יצטבע מגזר׳ צבע׃ שקים בלים׳ שיהו נראים כבאים מארץ רחוקה׃ ומצוררים׳ לשון מבוקעים לשון ארמי צירא לחיטי דמצרי זיקי׃ נקודי׳ ארש״ץ בלע״ז לשון מוקד׳ וכן תרגמו יונתן כסנין׃ אולי בקרבי אתה יושב׳ שמא מיושבי הארץ הנשוידנו

רדק

לא היה דבר׳ כראה מהפסו׳ כי אחר שקראו הלוים הברכה והקללה פתח יהושע וקרא באזניהם כל היוצות מצות עשה ומצות לא תעשה׃ והגר ההולך בקרבם׳ כמו שכתו׳ בתורה בפרשת הקהל וגרך אשר בשעריך׃ ואמ׳ ההולך שהיו מתגיירין מן האומות בכל מסעיהם מפני הנפלאות אשר היו שומעים ורואים׃ פה אחד׳ בהסכמה אחת ועצה אחת ועל הדבר הזה ת״י סיעא חדא ולא פירש הקבוץ הזה עד שספר מעשה יושבי גבעון כי בעבורם התקבצו כמו שמספר למטה׃ גם המה׳ דרשו בו לרבות על בני יעקב שבאו להם במרמה כמו שאומ׳ במרמה וידברו והם היו החוי ויש לפרש גם לרבות על בני יריחו ועי כי הם עשו עם בני ישראל להשמר מהם כמו שאמר ויריחו סוגרת ומסוגר׳ או להלחם עמהם כמו עי והם עשו גם הם כן אבל בערמה באו אליהם ל להשלים עמהם׳ ויש לפרש עוד גם לרבות על ערמת ישראל לפי מחשבת החוי כי הם חשב כי בערמה הכו ישראל יריחו ועי ששלחו להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם ואחר כך הכום והם באו להם בערמה אף על פי שהם בעצמם ידעו כי סופם ל לגלו׳ להם ערמתם חשבו אחרי שיכרתו לנו ברית לא יעברו על בריתם אף על פי שיתגלה להם הערמה אחר כן׃ ויצטירו׳ עשו עצמם צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה ומן התימה שתירגם אותו יונתן כמו בדל״ת איזודו מן צדה שתרגמו זוודי׳׃ נקודי׳ ת״י כסנין ודברי רבותינו ז״ל פת הבאה בכסנין והוא פת עשוי׳ אותו כעכנין יבשין וכוססין אותו בבית המשת׳ ועוד מפרשי׳ אותו מענין נקוד וטלוא כלומר מעופש היה והלחם המעופש הוא נקודי׳ כי יש בלחם המעופש אדום וירוק ושחור נקודי׳ נקודי׳׃ ויאמרו׳ כן כתיב וקרי ויאמר והכתיב על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמר איש ישראל׃ אל החוי׳ מבני חוי היו גבעון והערים הסמוכות להם שהיו בזאת העצה׳ ובדרש מה הוא החוי וכי חוים היו אלא שעשו מעשה חויא פי׳ נחש כלומר שרמו את ישראל כמו הנחש שרמה את חוה׃ אולי בקרבי אתה יושב׳ שאם היו יודעין שהם מארץ כנען היו אסורי׳ לכרות להם ברית שנאמר לא תכרת להם ברית ולא תחנם והברית הוא שיהיו בשלום עמם ולא יהיו עבדים להם ומקבלים מצותם וזה אסרה התורה ואף על פי שכולם אם היו משלימים היו מקבלים אותם כמו שכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון וגו׳ מכלל שאם השלימו היו מקבלים אותם כן הוא אבל בתנאי שיכריתו ע״ז מארצם ושיקבלו עליהם שבע מצות שהוזהר בהם אדם הראשון כמו שאמר הכתוב פן יחטיאו אותך לי משמע כל זמן שהם בחטא ואינם מקיימים שבע מצות שחייבים בהם בני נח אסור להניחם לשבת בארץ אבל מצוה להחרימם ושלא לחיות מהם כשמה ואם היו משלימים ועוקרי׳ ע״ז ומקבלים שבע מצות צריך עוד שיהיו למס ויהיו עובדים לישראל ונכבשים תחת ידיהם כמו שהוא אומר יהיו לך למס ועבדוך וכן אמר בשלמה מלך ישראל כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה אם כן מה בין שאר אומות לשבעה עממים יש ביניהם זה הדבר כי שאר האומות אם היו עושין מלחמה ולא רצו להשלים היו הורגים כל זכר בהם והנשים והטף היו בוזזים להם ומחיים אותם לעבדים אבל בשבע אומות אם לא רצו להשלים היה מצוה שלא לחיות מהם כל נשמה שנ׳ רק מהעמים לא תחיה כל נשמה ולכל האומות קוראים להם שלום תחלה שנ׳ וקראת אליה לשלום ואפי׳ שבע אומות בכלל חוץ מעמון ומואב שנ׳ לא תדרוש שלומם וטובתם א״כ אחר שהשלימו יושבי גבעון למה היו הורגי׳ אותם בני ישר׳ לולי השבועה לפי שהטעו אותם וכרתו להם ברית בטעות והיה בדין להרגם אם לא היה בדבר חלול השם מפני השבועה כי אע״פ שהיתה השבועה בטעו׳ אם לא יקיימוה היה בדבר חלול השם

רלבג

עוד זכר כי כאשר שמעו כל המלכי׳ אשר בעבר הירדן מה שעשה יהושע וישראל ליריחו ולעי התחכמו ולקחו עצה בזה להתחבר יחד כדי שיעזרו קצתם לקצתם ולא ימצאו אחד אחד כמו שהגיע הנצוח ליריחו ולעי מפני היותם יחידים והנה זאת היתה העצה שלקחו בזה אלו המלכי׳ והתחכמו בה׳ וזכר עם זה שיושבי גבעון עשו גם המה בערמה לקחת עצה שלא יניעם נזק מפני בני ישראל וזה אמרו גם הם כי הראשונים עשו מה שעשו לקחת על זה עצה שלא יחרימום ישראל ואילו לקחו עצה אחרת והערימו בזה האופן שזכר׃ ויצטירו׳ הוא מענין ציר נאמן לשולחיו והטעם שהם הראו עצמם כאילו הם שלוחים באים ממרחק׃ נקודים׳ הוא הפת היבש שמתפרר מצד יבשו לפירורין דקים׃ מארץ רחוקה באנו׳ יתכן שנתפרסם להם מה שצותה התורה לישראל שלא יחיו כל נשמה מהערי׳ הקרובות אליהם אם לא יסכימו להשלים עמהם וכבר שלח אליה׳ יהושע בכללות ר״ל לאלו המקומות הקרובים וקרא להם לשלום ולא השלימו ולזה היה מחוייב שלא יחיה מהם כל נשמה כמו שנזכר בפרשת שופטים ואמנם אמר לו שכבר שלח יהושע לקרוא לשלום לכל מקומות הגוים האלה כי היה מחוייב להם לקרוא לשלום אל כל עיר ועיר קודם שיבא להלחם כמו שנזכר בפרשה וכבר זכר במקומות שכבר עשה יהושע ככל אשר צוה יי׳ את משה ולזה יחוייב שנודה שכבר שלח זה יהושע לאלו המקומות קודם שיסכים להלחם עמהם כמו שכתבו רבותינו ז״ל ולזה הערימו כשאמרו שהם באו מארץ רחוקה ועשו עצמם עבדים לישראל והיה מחוייב לפי משפטי התורה שיקבלום בברית ויהיו להם למס ועבדום ויעש להם יהושע שלום ויכרות להם ברית לחיותם ונשבעו להם לחיותם ונשבעו להם נשיאי העדה והנה היתה סבת טעות ישראל ונפלם בזה הענין כי לא שאלו את פי יי׳ עם היות אבלם יהושע שהיה

רדק

הסס כי רבים ישמעו בטעות ובעת השבועה לא הזכירו תנאי בשבועה ולפי שהטעו אותם הקשו בעבודתם ולא הניחום שיהיו למס עובד בלבד אלא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה׳ ויש מרבותינו ז״ל שאמרו כי כדר או שבועה שנעשה ברבים אין לו היתר ולמדו זה הדבר מדבר הגבעונים שלאהכוס בעבור שנשבעו להם והחולקים עליהם אמרו כי בדבר הגבעוני׳ לא חלה השבועה עליהם כלל שהרי מוטעים היו ומה שלא הרגו׳ מפני קלוס השם שיאמרו העולם כמה חמורה עליהם שבועת יי׳ כי אפי׳ נעשית בטעות לא יעברו עליה והפסוקים מוכיחים כדברי מי שאמר כי מפני שנעשית השבוע׳ ברבי׳ אין לה היתר שהרי אמר הנשיאים ולא יהיה עלינו קצף על השבוע׳ ואם לא היה בדבר אלא מפני קלוס השם מה קצף היה בזה ואמרו רבותי׳ ז״ל כי שלש׳ כתבים שלח יהושע בכניסתן לארץ ש שלא להם מי שרוצה להשלים יבא וישלים וחזר ושלח להם מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה מ מלחמה וחזר ושלח להם מי שרוצ׳ לפנות יפנה מי שהאמין בהקב״ה וחרד לדבריו הלך לו לאפריקי ואמ׳ בדרש כי הכנעני הוא שפנ׳ מפני זה זכה להקרא לארץ ישראל ארץ כנען על שמו וזכה לארץ טובה שהיא אפריקי

ויש אומרים כי הפריזי פנה לפניהם והלך לו אם כן למה הוצרכו יושבי גבעון להערים יקבלו השלום לפי שיהושע שלא בכלל לכלם ויושבי גבעון חשבו הלא גם כן שלח ליריחו ולעי ל להשלים והנה הכה אותם אולי לא יקים הבטחתו ליושבי הארץ הזאת ובמרמה הוא שולח להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם לפיכך עשו גם המה בערמה ואמרו כי מארץ רחוק׳ הם כדי שיכרתו להם ברית:

ויאמרו אל יהושע וגו׳ מארץ רחוקה מאד׳ כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים ואת כל אשר עש׳ לשני מלכי האמורי וגו׳ זכרו מצרי׳ וסיחון ועוג ולא זכרו הירדן לפי שהיה דבר מ מצרי׳ וסיחון ועוג מימי׳ קדמונים ודבר הירדן היה מזמן קרוב כ כלומר קרוא ליהושע שלא שמעו דבר הירדן כל כך היא רחוקה ארצם: זקיננו׳ ככתב ביו״ד המשך בין הקו״ף והנו״ן שלא כ כמנהג ובדרש א״ר יוחנן זקינינו כתי׳ זקני אשמאי היו: הצטידנו אותו׳ לשון ספוק מזון מן צדה לדרך ופי׳ לקחנו אותו מבתינו להצטיד בו הדרך: ויקחו׳ יש מפרשי׳ אותו כמו למדו מן לקח טוב כלומר למדו והבינו מצידם שהיה יבש כי אמת אמרו: ויש לפרש ויקחו כמשמעו שלקחו מ מצידם ואכלו ממנו בברית כדי שיבטחו בהם ויונתן תרגם וקבילו גבריא לפי פתגמיהון:

החיה אותם׳ מקור: יחיו

רלבג

שהיה כבוד ואלעזר הכהן שהיו אצלו אורים ותומים כמו שאמרה התורה ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים והנה זאת השבועה אף ע״פ שהיתה בטעות לא הסכימו לעבור עליה כי יהיה בזה חלול השם אצל הגוים ויחשבו שאין יראת יי׳ בישראל והנה הנשיאים החיום באופן הראוי אילו היו משלימין עמהם תחלה כי התורה אמ׳ והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ו ועבדוך אלא שכבר הכבידו ענין עבודת הזה וזה שכבר היה אפשר לפי משפטי ה התורה אלו היו החוי׳ שיעשו מס מה לישראל ויפטרו מעבודות אחר אלא שיעמדו ביניהם שפלים כעבדים אבל אם העמיסו עליהם ש שיעבדום בגופם באלו העבודות הנכבדות ר״ל שיהיו חוטבי עצים ו ושואבי מים לכל העד׳ וזה היה אפשר עם קיום תנאיהם כי הם עשו עצמם עבדים ל לישראל ועם כל זה רצו להראות להם לכבוד השם שלא עשו מהם זה חקם הראוי להם מפני בואם עמהם בברית כי כבר רמו זה אותם באמרם שהיו מאר׳ רחוק והם מפני זה בלתי משועבדים להם לעשו׳ חסד להם אחר זולתי מה ש שיוכרתו בו מצד ש שבועתם להם׳ ולפי שהשבוע׳ והברית היה לחיותם ושיהיו הם ע עבדים לישראל הנה כבר קיימו תנאם ע עמהם בזה האופן׳

והנה הוסיף יהושע על עבודתם שהסכימו עליו הנשיאים שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי׳ ולזה היו חוטבי עצים ושואבי מי׳ לכל העדה ולמזבח יי׳ : אדוני

ומאין ה׳ בקריא׳ וסי׳ ויאמר אליהם יהושע׳ ויבא ישעיה הנביא דמלכים׳ וחברו דישעיה׳ ויאמרו אליו הגידה נא לנו דיונה׳ וישא את עיניו וירא את האיש הארח: שמעו ט׳ קמצין ה׳ מנהון בפרשת נדרים וד׳ סי׳ נמסר לעיל בסיפרא בסי׳ ו׳: זה ג׳ ראשי פסוקי׳ בטעם׳ מונח לפני לגרמיה וסי׳ זה יתנו כל העבר על הפקדים׳ זה

ויאמרו אל יהושע עבדיך אנחנו ויאמר אליהם יהושע מי אתם ומאין תבאו: ויאמרו אליו מארץ רחוקה מאד באו עבדיך לשם יהוה אלהיך כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים: ואת כל אשר עשה לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחון מלך חשבון ולעוג מלך הבשן אשר בעשתרות: ויאמרו אלינו זקינינו וכל ישבי ארצנו לאמר קחו בידכם צידה לדרך ולכו לקראתם ואמרתם אליהם עבדיכם אנחנו ועתה כרתו לנו ברית: זה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה יבש והיה נקדים: ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך מאד: ויקחו האנשים מצידם ואת פי יהוה לא שאלו: ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם וישבעו להם נשיאי העדה: ויהי מקצה שלשת ימים אחרי אשר כרתו להם ברית וישמעו כי קרבים הם אליו ובקרבו הם ישבים: ויסעו בני ישראל ויבאו אל עריהם ביום השלישי ועריהם גבעון והכפירה ובארות וקרית יערים: ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה ביהוה אלהי ישראל וילנו כל העדה על הנשיאים: ויאמרו כל הנשיאים אל כל העדה אנחנו נשבענו להם ביהוה אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם: זאת נעשה להם והחיה אותם ולא יהיה עלינו קצף על השבועה אשר נשבענו להם: ויאמרו אליהם הנשיאים

ה׳ — ט׳ ה׳ מנהון בפרש׳ נדרי — מ״ל ה׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ ל׳ — ג׳ קמץ — ל׳ וחד ולחיותם ה׳ — ג׳ — ל׳ — ל׳ — ג״ל חס״א מ״ל — ל׳ — ג׳

ואמרו ליהושע עבדך אנחנא ואמר להון יהושע מן אתון ומנן אתיתון: ואמרו ליה מארע רחיקא לחדא אתו עבדך לשמא דיי אלהך ארי שמענא ית שמע גבורתיה וית כל דעבד במצרים: וית כל דעבד לתרין מלכי אמוראי די בעברא דירדנא לסיחון מלכא דחשבון ולעוג מלכא דמתנן דבעשתרות: ואמרו לנא סבנא וכל יתבי ארענא למימר סבו בידכון זודין לאורחא ואזילו לקדמותהון ותימרון להון עבדיכון אנחנא וכען גזורו לנא קים: דין לחמנא כד חמים אזדודנא יתיה מבתנא ביום מפקנא למיתי לותכון וכען הא יבש והוה כסנין: ואלין זיקין דחמר די מלינא כד חדתין והא אתבזעו ואלין תותבנא ומסננא בליאו מסגי ארחא לחדא: וקבילו גבריא לפתגמיהון ואולפן מן קדם יי לא תבעו: ועבד להון יהושע שלם וגזר להון קים לקימותהון וקיימו להון רברבי כנשתא: והוה מסוף תלתא יומין בתר דגזרו להון קים ושמעו ארי קריבין אנון ליה וביניהון אנון יתבין: ונטלו בני ישראל ואתו לקרויהון ביומא תליתאה וקרויהון גבעון וכפירה ובארות וקרית יערים: ולא מחונון בני ישראל ארי קיימו להון רברבי כנשתא במימרא דיי אלהא דישראל ואתרעמו כל כנשתא על רברביא: ואמרו כל רברביא לכל כנשתא אנחנא קיימנא להון במימרא דיי אלהא דישראל וכען לא נכול לאנזקה בהון: דא נעביד להון ונקים יתהון ולא יהא עלנא רוגזא על קימא די קיימנא להון: ואמרו להון רברביא

רשי

הצטיידנו׳ לשון צידה כשהוצאנוהו לצדה ל לדרך: ויקחו האנשי׳ מצידם׳ קבלו דברי׳ שבדוס בפיהם לשון ואשר לא צדה: אז

לחמנו חם הצטידנו אתו׳ זה רע בכל אשר נעשה׳ אנ״ך׳ ונמסר גם בריש סדר כי תשא: שאלו ג׳ קמצין וסי׳ ויקחו האנשים מצידם׳ ההולכים לרדת מצרים׳ נדרשתי ללא שאלו: ובקרבו ג׳ בקריא׳ וסים׳ ובקרבו הם ישבים׳ ובקרבו ישים ארבו׳ ובקרבו ישית מרמה: לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ נמסר בסדר וירא:

אדני צדק מלך ירושלם · מצאנו שמו בתורה מלכי צדק וידמה שכל מלכי ירושלם היה שמם מלכי צדק או אדני צדק כי הכל ענין אחד כמו שהיה שם מלכי מצרים פרעה והנה זכר כי ה׳ מלכי האמורי הם וכל מחניהם חנו על גבעון וילחמו עליה וכבר שלחו אנשי גבעון ליהושע שיעזרם כי ראוי לאדון שיציל עבדיו מיד הנלחמים עליהם וידמה שאל יהושע את פי יי׳ על זה ועלה מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל וכבר אמר השם יתברך אל יהושע קודם זה בשאלו את פיו על דבר זאת המלחמה שלא יירא מהמלכים האלה ומחניהם כי בידו יתנם והוא מיהר לבא עליהם כל הלילה ויהומם יי׳ לפני ישראל ויכם ישר׳ מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורון וגו׳ ויהי בנוסם מפני בני ישראל נלחם יי׳ בם מן השמים והמית מהם באבני הברד יותר ממאשר הרגו בני ישראל בחרב : אז

יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה · זה מקרא קצר כי הנשיאים אמרו יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים והמקרא אחז דרך קצרה ואמר ויהיו בפתח הו״ו לשון עבר ויהיו כאשר דברו להם הנשיאי׳ וזה מעיד כי כן אמרו להם הנשיאי׳ ומה שאמרו הם לכל העדה ויהושע אמר להם לבית אלהי הא כיצד כל זמן שהיו העדה במחנה על שלא נחלקה הארץ היו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה אבל לאחר שנחלקה הארץ והיו ישראל בעירו ובנחלתו נשארו הם חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהים בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון ובית עולמי׳ כמו שאמר אל המקום אשר יבחר ואמרו רבותי׳ ז״ל כי כיון שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים גזר עליהם שלא יבאו בקהל כלומר שלא יתחתנו ישראל בהם ותלה אסורן בזמן שבי׳ המקדש קיים שהרי אמ׳ לבית אלהי משמע כל זמן שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהי והוא כל זמן שבית המקדש קיים בא דוד וגזר עליהם לעולם וכן כתוב בספר עזרא ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים : ונעשה את הדבר הזה · בדרי שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים להם בספר מכלל : ועתה הננו בידך קל ובשוא הנו״ן הראשונ׳ : אדני צדק · כל מלכי ירושלם היו נקראים בזמן ההוא מלכי צדק או אדני צדק כמו שאמר ומלכי צדק מלך שלם הוא י ירושלם כמו שכתוב ויהי בשלם סכו ונקראו כן בעבור ירושלם שהוא מקום צדק : אז

יחיו ז׳ וסימ׳ ויאמרו אלהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו רפאים · יחיו מתיך נבלתי · יי׳ עליהם יחיו · וגם אני נתתי להם · אבותיכם איה הם · מדוע רשעים יחיו : רחוקים ז׳ מלאים בקריאה וסימ׳ רחוקים אנחנו מכם מאד · ורחוקים המה מצידונים · שמעו רחוקים אשר עשיתי · אבירי לב הרחוקים מצדקה · ורחוקים

כא יחיו ויהיו חטבי עצים ושאבי מים לכל העדה כאשר דברו להם הנשיאים : ויקרא להם יהושע וידבר אליהם לאמר למה רמיתם אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישבים : ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים לבית אלהי : ויענו את יהושע ויאמרו כי הגד הגד לעבדיך את אשר צוה יהוה אלהיך את משה עבדו לתת לכם את כל הארץ ולהשמיד את כל ישבי הארץ מפניכם ונירא מאד לנפשתינו מפניכם ונעשה את הדבר הזה :

כה ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה : ויעש להם כן ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום : ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי עצים ושאבי מים לעדה ולמזבח יהוה עד היום הזה אל המקום אשר יבחר :

א ויהי כשמע אדני צדק מלך ירושלם כי לכד יהושע את העי ויחרימה כאשר עשה ליריחו ולמלכה כן עשה לעי ולמלכה וכי השלימו ישבי גבעון את ישראל ויהיו בקרבם : וייראו מאד כי עיר גדולה גבעון כאחת ערי הממלכה וכי היא גדולה מן העי וכל אנשיה גברים : וישלח אדני צדק מלך ירושלם אל הוהם מלך חברון ואל פראם מלך ירמות ואל יפיע מלך לכיש ואל דביר מלך עגלון לאמר : עלו אלי ועזרני ונכה את גבעון כי השלימה את יהושע ואת בני ישראל :

ה ויאספו ויעלו חמשת מלכי האמרי מלך ירושלם מלך חברון מלך ירמות מלך לכיש מלך עגלון הם וכל מחניהם ויחנו על גבעון וילחמו עליה : וישלחו אנשי גבעון אל יהושע אל המחנה הגלגלה

יהון ויהון מלקטי אעין ומלן מיא לכל כנשתא כמא דמלילו להון רברביא : וקרא להון יהושע ומליל עמהון למימר למא שקרתון בנא למימר רחיקין אנחנא מנכון לחדא ואתון בינגא יתבין : וכען ליטין אתון ולא יפסקון מנכון עבדין ומלקטי אעין ומלן מיא לבית מקדשא דאלהי : ואתיבו ית יהושע ואמרו ארי חואה אתחואה לעבדך ית דפקיד יי אלהך ית משה עבדיה למתן לכון ית כל ארעא ולשיצאה ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ודחילנא לחדא לנפשתנא מן קדמיכון ועבדנא ית פתגמא הדין : וכען הא אנחנא מסירין בידך כמא דתקין וכמא דכשר בעינך למעבד לנא עבד : ועבד להון כן ושיזיב יתהון מיד בני ישראל ולא קטלונון : ומנגון יהושע ביומא ההוא לקטי אעין ומלן מיא לכנשתא ולמדבחא דיי עד יומא הדין לאתרא די יתרעי :

והוה כד שמע ארוני צדק מלכא דירושלם ארי כבש יהושע ית עי וגמרה כמא דעבד ליריחו ולמלכה כן עבד לעי ולמלכה וארי אשלימו יתבי גבעון עם ישראל והוו ביניהון : ודחילו לחדא ארי קרתא רבתא גבעון כחדא מקרוי מלכותא וארי היא רבא מן עי וכל גברהא גברין : ושלח ארוני צדק מלכא דירושלם לות הוהם מלכא דחברון ולות פראם מלכא דירמות ולות יפיע מלכא דלכיש ולות דביר מלכא דעגלון למימר : סקו לותי וסעדוני ונמחי ית יתבי גבעון ארי אשלימת עם יהושע ועם בני ישראל : ואתכנישו וסליקו חמשא מלכי אמוראה מלכא דירושלם מלכא דחברון מלכא דירמות מלכא דלכיש מלכא דעגלון אנון וכל משריתהון ושרו על גבעון ואגיחו קרבא עלה : ושלחו אנשי גבעון לות יהושע למשריתא לגלגלא

מסרה

יבא ובנו בהיכל · הקרובים והרחוקים דמגלה · רחוקי׳ איש מאחיו דעזרא · ארורים ג׳ בקרי׳ וסימ׳ ועתה ארורים אתם ולא יכרת · ואם בני אדם ארורים הם כי גרשונו · נער׳ זדי׳ ארורים : ולהשמיד ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תבא : את כל יושבי הארץ ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ והורשת׳ את יושבי הארץ דיהושע · ולהשמיד את כל יושבי הארץ · הנני ממלא את כל יושבי הארץ · כי כלה אך נבהלה יעשה דצפני׳ : ולמזבח ב׳ וסי׳ ויתנם יהושע ביום ההו׳ חטבי׳ · ולמזבח הקטרת : יבחר ה׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך · בבוא כל ישראל לראות את פני · ולמזבח יי׳ עד היום דיהושע · המסכן תרומה עץ לא ירקב · מי זה האיש ירא · וסימ׳ שבזה״ם : גברים ז׳ חס׳ וסימ׳ וכל אנשיה גברים · קשת גברים חתים · איך נפלו גברים · אתה ידעת את אביך והיו כגברי׳ בוסים · עיר גברים עלה חכם · ששים גברים סביב : ויאספו י״ב בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא :

רדק

אז ידבר יהושע · ת״י בכן שבח יהושע : ויתכן כי אחר התפלה היתה השירה והשירה לא הזכיר או השירה היא וידום השמש והתפלה היא ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וכן נזכר אתה בדרש זו השירה במנין עשר שירות ולשון ידבר מורה על שירה לא על תפלה כמו וידבר דוד ליי׳ את דברי השירה · ויאמר בתפלתו לעיני ישר׳ שמש בגבעון דום · כלומר הפלא הזה יראה היום לעיני ישראל או לעיני ישראל דבק עם ויאמר כלומר התפלה הזאת א אמרה בקול לפני ישראל ופי׳ דום המתן כמו דמו עד הגיענו אליכם כלומ׳ שיעמוד גלגל השמש במקומו ולא ירוץ כמשפטו :

וירח בעמק אילון · ולירח אמר גם כן שיעמוד בעמק אילון ואף על פי שגבעון היה בגבול בנימן ואילון בגבול דן ידמה כי רדפו אותם והכום מגבעון עד אילון ובגבעון היה חצי היו׳ כשהתפלל שיעמוד השמש והאל שמע בקולו כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים ועמד על שיעור שבין עמידתו ומרוצתו היה כיום תמי׳ והוא היום הארוך שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכשבא השמש היו בעמק אילון והאיר הירח והיה הירח אז מן הדומ׳ בתחלת החדש או בשלישיתו והתפלל ע עליו שיעמוד הירח להאיר להם עד שתכלה נקמתם באויביהם וכן היה כמו שאמר וירח עמד עד יקום גוי אויביו וזאת הפליאה כתובה על ספר הישר והוא ספר תורת משה והוא מה שאמר הקב״ה ית׳ נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו׳ כמו שפירש א״א ז״ל כי שתי אותות אמר לו ב בפסוק ההוא קרינת פני משה והוא מה שאמר כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ועמידת השמש ליהושע והוא מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלאו׳ וכתן לו אות קרוב להאמי׳ באות רחוק ובדרש שלשים ושש שעות עמדו השמש והירח כיצד המלחמה היתה בערב שבת ונתיירא יהוש׳ שלא יחללו ישראל את השבת ופשט ידיו למע׳ שיעמוד השמש ביום הששי כשיעור יום שבת והירח כשיעור ליל שבת ומוצאי שבת והם שלשים ושש שעות :

עד

רשי

אז ידבר · אמר שירה תחת השמש לפי שאמ׳ לשמש דום דום מלומר שירה וכל זמן שהוא דומם עומד ואינו מהלך שבכל עת הילוכו הוא אומר שירה ופשוטו של מקרא דום לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו וכן דום ליי׳ : וירח בעמק אילון · אותה שעה היה הירח עומד כנגד עמק אילון והוא רחוק מגבעון שהרי גבעון בגבול בנימין ואילון בגבול דן: הלא

לֵאמֹר אַל־תֶּרֶף יָדֶיךָ מֵעֲבָדֶיךָ עֲלֵה אֵלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹשִׁיעָה לָּנוּ וְעָזְרֵנוּ כִּי נִקְבְּצוּ אֵלֵינוּ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי יֹשְׁבֵי הָהָר׃ וַיַּעַל יְהוֹשֻׁעַ מִן־הַגִּלְגָּל הוּא וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה עִמּוֹ וְכֹל גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא מֵהֶם כִּי בְיָדְךָ נְתַתִּים לֹא־יַעֲמֹד אִישׁ מֵהֶם בְּפָנֶיךָ׃ וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ פִּתְאֹם כָּל־הַלַּיְלָה עָלָה מִן־הַגִּלְגָּל׃ וַיְהֻמֵּם יְהוָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם מַכָּה־גְדוֹלָה בְּגִבְעוֹן וַיִּרְדְּפֵם דֶּרֶךְ מַעֲלֵה בֵית־חוֹרֹן וַיַּכֵּם עַד־עֲזֵקָה וְעַד־מַקֵּדָה׃ וַיְהִי בְּנֻסָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרַד בֵּית־חוֹרֹן וַיהוָה הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן־הַשָּׁמַיִם עַד־עֲזֵקָה וַיָּמֻתוּ רַבִּים אֲשֶׁר־מֵתוּ בְּאַבְנֵי הַבָּרָד מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּחָרֶב׃

אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ לַיהוָה בְּיוֹם תֵּת יְהוָה אֶת־הָאֱמֹרִי לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן׃

(Margin: ו׳ ז״א מ״ל · ב׳ לכן אמתך · ז׳ · יתיר יו״ד · ג׳ · י״ל פסו׳ עד ועד · ב״א מ״ל · ב׳ וא׳ · קס · וי״ו תניין · ל׳ · ט׳)

לְמֵימַר לָא תְרַשֵׁל יְדָךְ מֵעַבְדָךְ סַק לְוָתַנָא בִּפְרִיעַ וּפְרוֹק לָנָא וְסַעֲדָנָא אֲרֵי אִתְכְּנַשׁוּ עֲלָנָא כָּל מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה יָתְבֵי טוּרָא ׃ וּסְלֵיק יְהוֹשֻׁעַ מִן גִּלְגְּלָא הוּא וְכָל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא עִמֵּיהּ וְכָל גִּבָּרֵי חֵילָא ׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי בִידָךְ מְסַרְתִּנּוּן לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ מִנְּהוֹן קֳדָמָךְ ׃ וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ בִּתְכֵיף כָּל לֵילְיָא סְלִיק מִן גִּלְגְּלָא ׃ וְתַבְּרִנּוּן יְיָ קֳדָם יִשְׂרָאֵל וּמְחָנוּן מָחָתָא רַבָּא בְּגִבְעוֹן וּרְדַפְנוּן בְּאוֹרַח מַסְּקָנָא דְבֵית חוֹרוֹן וּמְחָנוּן עַד עֲזֵקָה וְעַד מַקֵּדָה ׃ וַהֲוָה בְּמִפְּכֵהוֹן מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אִנּוּן בְּמַחֲתָנָא דְבֵית חוֹרוֹן וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְרְמִיאָה עֲלֵיהוֹן אַבְנִין רַבְרְבָן מִן שְׁמַיָא עַד דַּאֲתוֹ לַעֲזֵקָה וּמִיתוּ סַגִּיאִין דְּמִיתוּ בְּאַבְנֵי בַרְדָּא מִדְּקַטִּילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחַרְבָּא ׃

בְּכֵן שַׁבַּח יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דִּמְסַר יְיָ יַת אֱמוֹרָאָה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְשָׁא בְּגִבְעוֹן אוֹרִיךְ וְסִיהֲרָא בְּמֵישַׁר אַיָּלוֹן ׃

רלבג

אז ידבר יהושע ליי׳ · בזאת הפר׳ יש ספקות רבות ראוי לעיין בהם האחד הוא שאם היה שהשמש עמד ובטל מהתנועה הנראית לו הנה היה זה המופת יותר נפלא מאין שיעו׳ מהמופתים שנעשו ע״י משה וזה כי המופתי׳ ההם היו בשנוי טבע הנמצאות או הפעלות והוא יותר נפלא מאין שיעור מה שישתמש בו אלו הנמצאות ה הנכבדות לשנות את תפקידה משלוט על הנמצא׳ השפלות אלו לשנות ענין שדורש כי בהם בעצמם מחסרון הסדר והיוצר מה ש שלא יעלם ובכלל הנה זה ממה שאין צ צריך ביאור למי שעיין באלו העמוקות וכבר ביארנו זה באופן שלם בו׳ מספר מלחמות יי׳ ואם היה הענין כן הנה זה סותר מה שאמ׳ התורה שלא קם נביא עוד בישר׳ כמשה לכל האותו׳ והמופתי׳ אשר עשה משה לעיני כל ישר׳ ואם אמרנו שכבר נעשה כמו זה המופת ע׳ משה ואם לא נזכר בתור׳ כמו שאמרו קצת רז״ל הנה נשאר זה הספק בעינו כי כבר היה שוה לו יהוש׳ בגדול שבמופתים הנעשים על יד משה רבינו ע״ה עם שאם היה הענין כן היה ראוי שלא תשתוק התור׳ מלספר זה המופת הנפלא כי אנחנו נראה מכוונת התורה לפרסם ענין המופתי׳ והנפלאות כי זה ממה שיביא להאמין בשם ית׳ כמו שנזכר בתורה בענין המופתים שנעשו לפרעה אמר ולמען תספר באזני בנך וגו׳ וידעתם כי אני יי׳ ועוד כי כבר יראה מספרי אלו הדברים שלא נתבטל השמש מהתנועה ולא הירח וזה יתבאר מפנים מהם מה שאמ׳ ולא אץ לבוא ר״ל שלא מהר לבוא וזה לא ישלול ממנו התנועה אבל ישלול ממנו מהירו׳ התנועה והמאמר שזה דרכו יחייב לו התנועה בכמו אלו המאמרים השלמים אשר ידובר בהם בדברים מדרך מה הוא ומהם מה שאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון ולא אמר שמש דום וירח אבל לקח להם מקום רחב היו נראים אז אל המקום ההוא והוא מבואר שמי שישלול התנועה מהמקום הרחב לא ישלול התנועה במוחלט כי כבר אפשר שיתנועע במקום רחב ההוא וכבר יחייב זה המאמ׳ בכמו המאמרי׳ השלמים לשמש ולירח התנועה והמשל שמי שיאמר שפלוני עמד בארצנו כך וכך ימים הנה לא יתחייב מזה אלא שלא יצא מארצנו אבל שכבר יתנועע בארצנו או לא יהיה זה המאמר מדרך מה הוא כי יחוייב למי שישלול ממנו התנועה שיאמר שלא יתנועע לא שלא יצא מארצנו וזה מבואר למי שעיין בסדרים ההגיוניים אשר למלאכת המופתית ומהם מה שאמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע יי׳ בקול איש כי יי׳ נלחם לישר׳ הורה בזה כי זה המופת הוא בענין המלחמה בעצמותה ואם היה זה המופת בעמידה מהתנוע׳ לא היה לו רושם בענין המלחמ׳ כלל ומהם כי יתבאר מדבריו כי הש׳ לא יעשה מופתי׳ כי אם לצורך או לקנות דעות אמיתיות ולא נזכר בכאן רושם בזה המופת באחד מאלו הצדדים ומהם שכבר התבאר בספר מלחמות יי׳ כי המופת לא יהיה על יד נביא באלו הנמצאות העליונים ר״ל הגרמים השמימיים ולזה הוא מבואר שלא היה זה המופת בזה הענין אשר יחשב בתחלת המחשבה שהיה בו המופת בזה הספור ואם יספק עלינו מספק על מה שהסרשנו בזה ויאמ׳ שכבר נראה שיעשה המופת ע׳ נביא בשנוי סדר תנועת הסדר והוא מה שאמר ישעיה לחזקיה כשאמר מה אות כי ירפא יי׳ לי ועליתי ביום השלישי בית יי׳ ויענהו הלך הצל י׳ מעלו׳ אם ישוב הצל אחורנית י׳ מעלות והוא מבואר שתנועת הצל לא תהיה כי אם בתנועת השמש ולזה יחוייב מזה שנוי סדר תנועת השמש כאמ׳ לו כי כשיעיין היטב במאמרי׳ שבאו בזה המקום יתחייב שלא היה זה המופת בשהשתנה סדר תנועת השמש הנה איך יתכן שכאמ׳ שזה יהיה נקל הנה איך שישתנה זה הסדור הוא ענין נפלא מאד ולזה ראוי שנבאר הדברי׳ ההם ויתבאר מזה מה היה ענין המופת ההוא ונאמר כי ידמה לפי הנראה לנו שכבר שם ישעיה הבחיר׳ בזה המופת לחזקיה ואמר שזה האות יהיה באחד מב׳ דרכים האחד בשילך הצל י׳ מעלו׳ יותר על מה שהלך בזולת זמן או שישוב הצל אחורנית י׳ מעלות והוא מבואר שאם היה זה המופת היה בענין המלחמה כמו שזכרנו ולזה הוא מבואר שזה המופת היה בזולת שנוי סדר תנועת השמש וזה יהיה לפי מה שאומ׳ והוא שכבר יתבאר בחוש שכאשר יהיו עננים תחת השמש באופן שירדם בהם ניכוחות וירונו הנה הם יראו שיהיה השמש בזולת מקום שהוא עם שכבר יראה אז כטיית צל השמש שיעור רב במעט זמן למזרח או למערב לצפון או לדרום לפי מצב העננים ההם וכד תנועתם וזה ממה שאין בו ספק כי תמיד יראה זה מן החוש בזה האופן ולפי שכבר ראה חזקיה אז מהעננים ומצד תנועתם שיכול לבא לכטות עשר מעלות יותר על מה שהלך שאל שיהיה הענין בהפך מה שהיה נראה שהיה נכון אז מצד תנועת העננים ההם ולזה שאל שישוב אחורנית הצל עשר מעלות והנה בספר ישעיה עמ׳ ותשב השמש עשר מעלו׳ במעלות אשר ירדה ר״ל לפי החוש ענין מופתי היה בצל כמו שנזכר שם אמ׳ הנני משיב את צל המעלו׳ ובכאן הותר זה הספק ואם ירצה אחד על כל פנים שיהיו אלו המופתים בשנוי סדר תנועת השמש לא אקפיד עליו בזה ומי יתן וכל הטועים לא יטעו יותר מזה הטעור כי זה מגדיל לפי יחשבתו עוצם השם יתבר׳ ויכלתו · ואחר שכתישב זה הנה כשוב לבאר דברי זאת הפרשה ונאמר שמאמר יהושע היה שטרם שיסור השמש מהיות על גבעון והירח מהיות על עמק אילון תשלם נקמת גוי אויביו אבל קצר הכתוב בזה ויורה על זה מה שאמ׳ אחריו וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו והרצון בזה שכבר דמם השמש בגבעון וירח בעמק אילון עד שנשלמה זאת המלאכה מהנקמה וזה היה ענין נפלא כי לא די שיעד שינקמו ישראל מהקמים עליהם אבל יעד עם זה שזאת הנקמה תשלם בזמן קצר כזה ולזה אמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע יי׳ בקול איש כי יי׳ נלחם בישראל ולזה היו יכולים להשלים הנקמה בזה הזמן הקצר כי יד השם יתברך לא תקצר ואמר לשמוע יי׳ וגו׳ לפי שלא יעדו השם יתברך שתברך שתשלם זו הנקמה בזה הזמן קצר אבל השם יתברך שמע לקולו על דרך מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים ; והנה

(Margin: ג׳ל · ויהם · דום · ב׳ מ״ל ולקו׳ · ויתקומו׳)

רשי

הלא היא כתובה׳ דבר זה נכתב בתורה שאמר לו יעקב ליוסף זרעו של אפרים יהיה מלא הגוים אימתי ביום שעמדה חמה ליהושע כתמלא כל העולם שמעו של יהושע ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים: גלו׳ גלגלו אבנים אל פי המערה: ולא חרץ לבני ישראל׳ הרי זה מקרא קצר לא חרץ החורץ לאיש מבני ישראל את לשונו חרץ לשון ליבור ה הלשון וכן לא יחרץ כלב לשונו וכן אז תחרץ דרור תקרא ת תבעיק קול תשואות ה המלחמ׳: והאשדות

רדק

עד יקום גוי אויביו׳ כמו מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר: ולא היה כיום ההוא׳ ואף על פי שהיה שוב השמש אחורנית לחזקיה האות ההוא היה לאות ולמופת וכתנו השם בעבור שיאמי׳ חזקיהו שיחיה מחליו והוא כאחד מן המופתים שנעשו על ידי משה אבל לדך תפילה שיתפלל אדם על שנוי הטבע ונעתר הבורא לאותה תפלה אם לא יהיה לתת בו אות ומופת לא היה ולא יהיה וזהו שאמר לשמוע בקול איש כי יי׳ נלחם לישר׳: נחבאים׳ בשוא הבי״ת: במערה במקדה׳ במערה שהיתה בגבול מקדה: וזנבתם׳ תבריתו זנבם והוא סוף המחנה: ויבאו׳ וי״ו ויבואו כפ״א רפה בלשון ישמעאל וענין הפסוק כן והשרידי׳ אשר שרדו מהם באו אל ערי המבצר: מקדה בשלום׳ למעלה אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה תחלה אחרי כלות המלחמה שבו הגלגלה ו וכאשר אמר ליהושע כי המלכי׳ נחבאים במערה במקדה בא לו למקדה עד קצה המחנה וכוה מה שאומר שבוה ואחר שנגבו אותם שבו מקדה וכוה להמית את המלכים: לאיש את לשונו׳ ת׳ לא הוה ניזקא לבני ישראל למדחק גבר ית נפשיה וכן תרג׳ אנקלוס לא יחרץ כלב לשונו לא יזיק כלבא בלישניה אבל י״ת לשונו נפשיה׳ והמפרשי׳ פירשו כי למ״ד לאיש נוספ׳ ופירשו איש מהם לא חרץ לבני ישראל את לשונו ולמ״ד זו כלמ״ד הרגנו ל לאבנר׳ והשליטי לאבשלום והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואפשר לפרש למ״ד לאיש משמש׳ ופי׳ לאיש מבני ישראל כלומ׳ אין צריך לומר לבני ישראל לרבים מהם שלא חרץ איש מהגוים ה האלה את לשונו כי אפילו לאיש אחד מבני ישראל לא חרץ איש מהגוים את לשונו: ההלכוא׳ באל״ף נח נוסף עם הוי״ו וכן ולא אבוא שמוע וכן כל הוא שבמקר׳ וה״א ההלכוא במקום אשר כמו ה״א ההקדים שמואל והדומים לו כי לא תבא ה״א הידיעה על העוברים: ויהי

כיום י״א וסי׳ במסר׳ רבתא: כיום ההוא לפניו ולאחריו ד׳ פסוקי׳ אית בהון לפניו ולאחריו וסי׳ נמסר בסדר בא: הגלגלה ד׳ בקריא׳ וסי׳ וישלחו אנשי גבעון׳ וישב יהושע קדמאה ובתראה דיהודה׳ וישב המלך ויבא עד

וידם השמש וירח עמד עד־יקם גוי איביו הלא־היא כתובה על־ספר הישר ויעמד השמש בחצי השמים ולא־אץ לבוא כיום תמים: ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע יהוה בקול איש כי יהוה נלחם לישראל:

טו וישב יהושע וכל־ישראל עמו אל־המחנה הגלגלה: וינסו חמשת המלכים האלה ויחבאו במערה במקדה: ויגד ליהושע לאמר נמצאו חמשת המלכים נחבאים במערה במקדה: ויאמר יהושע גלו אבנים גדלות אל־פי המערה והפקידו עליה אנשים לשמרם: ואתם אל־תעמדו רדפו אחרי איביכם וזנבתם אותם אל־תתנום לבוא אל־עריהם כי נתנם יהוה אלהיכם בידכם:

כ ויהי ככלות יהושע ובני ישראל להכתם מכה גדלה־מאד עד־תמם והשרידים שרדו מהם ויבאו אל־ערי המבצר: וישבו כל העם אל־המחנה אל־יהושע מקדה בשלום לא־חרץ לבני ישראל לאיש את־לשנו: ויאמר יהושע פתחו את־פי המערה והוציאו אלי את־חמשת המלכים האלה מן־המערה: ויעשו כן ויוצאו אליו את־חמשת המלכים האלה מן־המערה את מלך ירושלם את־מלך חברון את־מלך ירמות את־מלך לכיש את־מלך עגלון: ויהי כהוציאם את־המלכים האלה אל־יהושע ויקרא יהושע אל־כל־איש ישראל ויאמר אל־קציני אנשי המלחמה ההלכוא אתו קרבו שימו את־רגליכם על־צוארי המלכים האלה ויקרבו וישימו את־רגליהם על־צואריהם:

ואוריך שמשא וסיהרא קם עד דאתפרע עמא ישראל מבעלי דבביהון הלא היא כתיבא על ספרא דאוריתא וקם שמשא בפלגות שמיא ולא דחק למעל כיום שלים: ולא הוה כיומא ההוא קדמוהי ובתרוהי דאתקבלת קדם יי צלות אנש ארי במימריה יי מגיח קרבא לישראל: ותב יהושע וכל ישראל עמיה למשריתא לגלגלא: ואפכו חמשא מלכיא האלין ואטמרו במערתא במקדה: ואתחוא ליהושע למימר אשתכחו חמשא מלכיא טמירין במערתא במקדה: ואמר יהושע קריבו אבנין רברבין קדם פומא דמערתא ומנו עלה גברין למטרהון: ואתון לא תקומון רדפו בתר בעלי דבביכון ותדבקון יתהון לא תשבקונון למעל לקרויהון ארי מסרנון יי אלהכון בידיכון: והוה כד שיצי יהושע ובני ישראל לממחיהון מחתא רבתא לחדא עד דשלימו ומשיזביא אשתזיבו מנהון ועלו לקרוין כריכן: ותבו כל עמא למשריתא לות יהושע למקדה בשלם לא הוה נזקא לבני ישראל למדחק גבר ית נפשיה: ואמר יהושע פתחו ית פומא דמערתא ואפיקו לותי ית חמשא מלכיא האלין מן מערתא: ועבדו כן ואפיקו לותיה ית חמשא מלכיא האלין מן מערתא ית מלכא דירושלם ית מלכא דחברון ית מלכא דירמות ית מלכא דלכיש ית מלכא דעגלון: והוה כד אפיקו ית מלכיא האלין לות יהושע וקרא יהושע לכל אנש ישראל ואמר לשלטוני גברי מגיחי קרבא דאזלו עמיה קרבו שוו ית רגליכון על צוארי מלכיא האלין וקריבו ושויאו ית רגליהון על צואריהון:

רלבג

והנה ספר הישר אחשוב שהיה נקרא כך ואבד עם הגלות וכבר רבו בו הפירושי׳ לרבותינו ז״ל וראוי שתדע כי השמ׳ יחלש היום ולזה כאמר שהיום ירד מאד כ כשקרב השמש לערב כי אז יחלש אור השמ׳ ומה שיהיה בו אור ה השמש יותר חזק מאד בעת היותו בחצי ה השמים הנה זה מ מבואר בנפשו מן ה החוש וזה יתבאר גם כן ממה שאמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום ר״ל שאורו יוסף עד נכון היום כן ארח צדיקים מתיסר תמיד אל תוספת השלמות והוא מבואר שבעת היות השמש בחצי ה השמים לא תוכר בו ירידה כי אם בעת א ארוך וזה מבואר מאד למי שעיין בחכמת ה התכונה עיון מעט וזה יתבאר גם כן מצד כלי המבט כמו האצטורלביו ורביע העיגול כי אז לא תוכר לשמש ירידה באלו ה הכלי׳ בכמו חצי שעה ולזה אמר שכבר עמד השמ׳ אז בחצי השמי׳ כי כן היה מחוייב כי הם היו אצל גבעו׳ והיו רואי׳ השמש על גבעון ולא מהר השמש לרדת כמו שדרך היום ה התמים שלא ימהר השמש לרדת בו ואחשב שאורך עיר גבעון היה מזרח למערב ואת התנועה לא תוכר מאד לשמש אצל חצי היום למיעוט שיעור ירידתו הנה זכר שמצד הנטייה הנראית לו מצד הירידה לא יבא שלא יראה כנגד גבעון אף על פי שהיתה רחבה כך כי לא מיהר לבוא כמשפט ענין השמש אצל סמיכות היום׳ ובכאן נשלם ביאור לדברי זאת הפרשה והותרו הספקות הנופלות בה׳ וזכר אחר זה חריצות יהושע בענין זאת המלחמה למהר להחרים אלו הגוים ושכבר הגיע לישראל מעוצם ההצלחה שכלם שבו בשלום לא הוכה אחד מהם ולא השתדלו האויבים להכות אחד מהם כי נפל פחדם עליהם וזהו אמר על צד המשל לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו׳ וצוה יהושע לקציני אנשי המלחמה שהלכו אתו שישימו רגליה׳ על צוארי מלכים האלה למען ייראו הנשארים מלהלחם בישראל ולזא׳ הסבה תלם על חמשה עצים והושיבום במערה ושמו אבנים גדולות על פי המערה עם שזה היה מזכיר לישראל ענין המופת שנעשה בזאת המלחמה׳

הירדן׳ ויעבר המלך הגלגלה וכמהן׳ ואלישע שב: גלו ב׳ וסי׳ ויאמר יהושע גלו אבנים גדלת׳ גלו אל היום אבן גדולה: ויציאו י״ב ד׳ מנהון מלאים וסי׳ נמסר בסוף סדר אמור ולעיל בסיפרא סימן ו׳:

עוד זכר

בוא ג' מל' וסי' נמסר בישעיה סים' ב': וישמו ד' חס' בקריא' וסי' וישמו אבני' גדולו' על פי המערה ' את ארון יי' על העגלה ' אל האבן הגדלה ' וישמו לה ידים דמלכים ' ונמסר גם בסדר מקץ: עד עצם היום הזה ג' וסים' ולחם וקלי וכרמל ' ויהי לעת בא השמש דיהושע ' המה ואבתם פשעו בי דיחזקאל: ויכה ג' וסים' ואת מקדה לכד יהושע ' ויתן יי' גם אתה ' ויתן יי' את לכיש: וילכדוה ה' וסי' נמסר

ויאמר אליהם יהושע אל־תיראו ואל־תחתו חזקו ואמצו כי ככה יעשה יהוה לכל־איביכם אשר אתם נלחמים אותם: ויכם יהושע אחרי־כן וימיתם ויתלם על חמשה עצים ויהיו תלוים על־העצים עד־הערב: ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע וירידום מעל העצים וישלכם אל־המערה אשר נחבאו־שם וישמו אבנים גדלות על־פי המערה עד־עצם היום הזה:

ואת־מקדה לכד יהושע ביום ההוא ויכה לפי־חרב ואת־מלכה החרם אותם ואת־כל־הנפש אשר־בה לא השאיר שריד ויעש למלך מקדה כאשר עשה למלך יריחו:

ויעבר יהושע וכל־ישראל עמו ממקדה לבנה וילחם עם־לבנה: ויתן יהוה גם־אותה ביד ישראל ואת־מלכה ויכה לפי־חרב ואת־כל־הנפש אשר־בה לא־השאיר בה שריד ויעש למלכה כאשר עשה למלך יריחו:

ויעבר יהושע וכל־ישראל עמו מלבנה לכישה ויחן עליה וילחם בה: ויתן יהוה את־לכיש ביד ישראל וילכדה ביום השני ויכה לפי־חרב ואת־כל־הנפש אשר־בה ככל אשר־עשה ללבנה:

אז עלה הרם מלך גזר לעזר את־לכיש ויכהו יהושע ואת־עמו עד־בלתי השאיר־לו שריד:

ויעבר יהושע וכל־ישראל עמו מלכיש עגלנה ויחנו עליה וילחמו עליה: וילכדוה ביום ההוא ויכוה לפי־חרב ואת כל־הנפש אשר־בה ביום ההוא החרים ככל אשר־עשה ללכיש:

ויעל יהושע וכל־ישראל עמו מעגלונה חברונה וילחמו עליה: וילכדוה ויכוה לפי־חרב ואת־מלכה ואת־כל־עריה ואת־כל־הנפש אשר־בה לא־השאיר שריד ככל אשר־עשה לעגלון ויחרם אותה ואת־כל־הנפש אשר־בה:

וישב יהושע וכל־ישראל עמו דברה וילחם עליה: וילכדה ואת־מלכה

ואמר להון יהושע לא תדחלון ולא תתברון תקיפו ועלימו ארי כדין יעבד יי לכל בעלי דבביכון דאתון מגיחין קרבא בהון: ומחנון יהושע בתר כן וקטלנון וצלבנון על חמשה צליבין והוו צליבין על צליביא עד רמשא: והוה לעדן מעל שמשא פקיד יהושע ואחיתונון מעל צליביא ורמונון למערתא דאטמרו תמן ושויאו אבנין רברבן על פומא דמערתא עד כרן יומא הדין:

וית מקדה כבש יהושע ביומא ההוא ומחהא לפתגם דחרב וית מלכא גמר יתהון וית כל נפשתא די בה לא אשאר משיזיב ועבד למלכא דמקדא כמא דעבד למלכא דיריחו:

ועבר יהושע וכל ישראל עמיה ממקדה ללבנה ואגיח קרבא עם לבנה: ומסר יי אף יתה בידא דישראל וית מלכה ומחה לפתגם דחרב וית כל נפשתא די בה לא אשאר בה משיזיב ועבד למלכה כמא דעבד למלכא דיריחו:

ועבר יהושע וכל ישראל עמיה מלבנה ללכיש ושרא עלה ואגיח קרבא בה: ומסר יי ית לכיש בידא דישראל וכבשה ביומא תנינא ומחה לפתגם דחרב וית כל נפשתא דבה ככל דעבד ללבנה:

בכן סליק הורם מלכא דגזר למסעד ית לכיש ומחהי יהושע וית עמיה עד דלא אשתאר ליה משיזיב:

ועבר יהושע וכל ישראל עמיה מלכיש לעגלון ושרו עלה ואגיחו קרבא עלה: וכבשוה ביומא ההוא ומחוהא לפתגם דחרב וית כל נפשתא דבה ביומא ההוא גמר ככל דעבד ללכיש:

וסליק יהושע וכל ישראל עמיה מעגלון לחברון ואגיחו קרבא עלה: וכבשוהא ומחוהא לפתגם דחרב וית מלכה וית כל קרוהא וית כל נפשתא דבה לא אשאר משיזיב ככל דעבד לעגלון וגמר יתה וית כל נפשתא דבה:

ותב יהושע וכל ישראל עמיה לדביר ואגיח קרבא עלה: וכבשה וית מלכה

ויהי לעת בא השמש ' מפני טומאת הארץ היו הכתלי' נקברי' אף על פי שאינם מבני ישראל כמו שאומר ולא תטמא את א אדמתך כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ לפיכך צוה כן יהושע לעשות למלך העי ולחמשת המלכים האלה וכן לעתיד בגוג מגוג אמר וקברום בית ישר' למען טהר את הארץ: כאשר עש' למלך יריחו ' להודיע כי לא תפשוהו חי ותלוהו אח' כן כמו שעשו למלך העי ולחמשת המלכים אלא הרגוהו בכלל ההרוגי' כמו שאמ' ויכהו לפי חרב ואת מלכה: ביום השני ' ביום השני לחניית' עליה: ואת מלכה והנה היה מלך חברון מחמשת המלכים שתלו אלא ידמה ש שהמליכו אחר כן מלך בחברון: ואת כל עריה ' ואת כל הערים ונכנסי הערים אשר על גבולה הקרואו' על שמה: וישב יהושע ' כראה כי כשעלה מעגלו' לחברון עבר על דביר ולא נלחם עליה כי ראה להלחם עליה בחברון ואחר שלכד חברון שב לדביר ונלחם עליה: והנגב

לעיל בסיפרא בסי' ח': חברונה ט' ח' מלאים ואחד חס' וסימן ויעל יהושע דמעגלונה ' ויאמ' דוד אנה אעלה ' ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד ' ושל אחריו ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה קדמא דפסו' דמלכים ' ויאמר לו המלך לך בשלום ' ויקבצו כל ישראל אל דוד חברונה דד"ה ' ושל אחריו ויבאו כל זקני ישר' אל המלך חברונה קדמא דפסו' ' כל אלה אנשי המלחמה דד"ה ' ואלה מספרי ראשי החלוץ ל לצבא באודה"ה: דברה ג' וחס' וסי' וישב יהושע וכל ישראל ' ושל אחריו וילכדה ' ועלה הגבל דברה:

עוד זכר שכבר לכד יהושע מקדה ולבנה ולכיש ועגלון וחברון ודביר באופן שהכה יהושע מקדש ברנע עד עזה ואת כל ארץ גשן עד גבעון בזמן קצר מדובק באין ה הפסק וזהו אמרו ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהוש' פעם אחת ואחר שב יהושע וכל ישראל אל המחנה הגלגל כי שם היה המשכן כמו שזכרנו / עוד

רשי

והאשדות׳ מקום שמי הנבעות שופכים: מקדש ברנע ועד עזה׳ מגד לדרומית של ארץ ישראל הוא מן המזרח למערב ולא הספיק לכבוש כל המיצר ונשאר מעזה עד הים הוא שאמ׳ למטה זאת הארץ הנשארת העזתי והאשדודי וגו׳: נגב כנרות׳ דרום גינוסר: ובנפות דור׳ פלכי דור קונטדוס בלעז: מים׳ מערבא: משרפות מים׳ חריצי ימא תרג׳ יונתן חריצין שעושין ומי הים יובאין לתוכן ונשרפי׳ מחום השמש ונעשי׳ מלח: העומדת

רדק

והנגב׳ כתרגו׳ ודרומא: והאשדות׳ כמו אשדות הפסגה כתרגו׳ משפך מרמתא והוא מדרון ההר או הפסגה נקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר נשפכים מן ההר לדרך מדרון: ארץ גושן׳ אין זה של מצרים: פעם אחת׳ כלומ׳ שלא הוצרך לצור על עיר ולא האריכו ימי המלחמה אלא בפעם אחת לכדם כולם זאת אחרי זאת בלא הפסק: אשר מצפון׳ בשוא ועיקרו בקמץ כי איננו סמוך ויתכן לפרשו סמוך לבי״ת בהר ובערבה כאילו אמר מצפון ההר כי כן דרך הלשון לסמוך על אות השמוש כמו השוכני בשמים ובעניין כמו שכתבנו בספר מכלל: נגב כנרת׳ לדרו׳ כנרת וכנרות קבוץ כנרת וזה תרגו׳ גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורבותינו ז״ל הפליגו בספור שבח פירותיהם והקבוץ ר״ל שהיו מקומות נחלקים וכלם היו שמני׳: ובנפות דור׳ האחד ממנו נפה והסמוך לנפת דור ועניינם מחוז מחוזים וכתר׳ פלכי: והחוי תחת חרמון׳ פירו׳ החוי שהיה יושב תחת חרמון ואמר תחת כי חרמון היה הר כמו שכתוב עד הר חרמון ופי׳ בארץ המצפה כי חרמון זה בארץ המצפ׳ או פירושו כי כל המלכים נועדו בארץ המצפה להלחם עם יהושע ואפשר שזה המקום הוא המצפה שהיו מתקבצים שם ישראל תמיד ולפי שהיתה שם תשועה גדולה היו נועדים שם כי במלחמה האחרת שעשה יהושע עם חמשת המלכים אף על פי שהיתה תשועה גדולה לא היו אלא חמשת מלכים ואלו היו מלכי׳ רבים ואפשר כי בנה שם יהושע מזבח מפני התשועה הגדולה שהיתה שם ומפני זה היו ישראל נקבצים שם בעת שהיו צריכים למלחמה או לדבר גדול וכן מצאנו ביפתח לפני יי׳ במצפ׳ וכן בדבר פלגש בגבעה אל יי׳ המצפה וכן אמר שמואל במלחמת פלשתים קבצו אלי כל ישראל המצפתה וכן כשהמליך שאול ויצעק שמואל את העם אל יי׳ המצפה נראה מכל אלה הפסוקי׳ כי מזבח היה שם ובית מקודש לתפלה ולקבוץ ישראל באותן הימים: צידון רבה׳ רבת עם ידמה שהיתה צידון אחרת קטנה ממנה: משרפות מים׳ ת״י חריצי ימא והם המלחות שעושין חריצין ומושכין עליהם מים מלוחים ונשרפים לשמש ונעשים מלח: את

ואת ארצם ג׳ בקריאה וסי׳ ואת כל המלכים האלה ואת ארצם׳ אמנם יי׳ החריבו דמלכים׳ והברו דישעיה: ויועדו ג׳ וסי׳ כל המלכים׳ לעבור אל בני עמון׳ לנגד לו ולנחמו: אל מי ג׳ בקריא׳ וסי׳ ומחה אל מי המרים׳

ואת־כל־עריה ויכום לפי־חרב ויחרימו את־כל־נפש אשר־בה לא השאיר שריד כאשר עשה לחברון כן־עשה לדברה ולמלכה וכאשר עשה ללבנה ולמלכה׃ מ ויכה יהושע את־כל־הארץ ההר והנגב והשפלה והאשדות ואת כל־מלכיהם לא השאיר שריד ואת כל־הנשמה החרים כאשר צוה יהוה אלהי ישראל׃ ויכם יהושע מקדש ברנע ועד־עזה ואת כל־ארץ גשן ועד־גבעון׃ ואת כל־המלכים האלה ואת־ארצם לכד יהושע פעם אחת כי יהוה אלהי ישראל נלחם לישראל׃ וישב יהושע וכל־ישראל עמו אל־המחנה הגלגלה׃

א ויהי כשמע יבין מלך־חצור וישלח אל־יובב מלך מדון ואל־מלך שמרון ואל־מלך אכשף׃ ואל־המלכים אשר מצפון בהר ובערבה נגב כנרות ובשפלה ובנפות דור מים׃ הכנעני ממזרח ומים והאמרי והחתי והפרזי והיבוסי בהר והחוי תחת חרמון בארץ המצפה׃ ויצאו הם וכל־מחניהם עמם עם־רב כחול אשר על־שפת־הים לרב וסוס ורכב רב־מאד׃ ה ויועדו כל המלכים האלה ויבאו ויחנו יחדו אל־מי מרום להלחם עם־ישראל׃ ויאמר יהוה אל־יהושע אל־תירא מפניהם כי־מחר כעת הזאת אנכי נתן את־כלם חללים לפני ישראל את־סוסיהם תעקר ואת־מרכבתיהם תשרף באש׃ ויבא יהושע וכל־עם המלחמה עמו עליהם על־מי מרום פתאם ויפלו בהם׃ ויתנם יהוה ביד־ישראל ויכום וירדפום עד־צידון רבה ועד משרפות מים ועד־בקעת מצפה מזרחה ויכם עד־בלתי השאיר־להם שריד׃ ויעש להם יהושע כאשר אמר־לו יהוה

[Masorah in margin: ז״ח · ו׳· ז״ג · ב׳ · ג׳ · ל״ה כמנעו׳ פסו׳ · ו׳ · ג׳ · ל׳· ל׳ ר״פ · סי׳ כמתפסו׳ · ל״ג קמץ · ג׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ וכל קרי׳ חלוף · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ז״ח · ח״ו]

וית כל קרוהא ומחונון לפתגם דחרב וגמירו ית כל נפשתא די בה לא אשאר משיזב כמא דעבד לחברון כן עבד לדביר ולמלכה וכמא דעבד ללבנה ולמלכה׃ ומחא יהושע ית כל ארעא טורא ודרומא ושפלתא ומשפך מרמתא וית כל מלכיהון לא אשאר משיזב וית כל נשמא גמר כמא דפקד יי אלהא דישראל׃ ומחנון יהושע מרקם גיאה ועד עזה וית כל ארע גושן ועד גבעון׃ וית כל מלכיא האלין וית ארעהון כבש יהושע בזמנא חדא ארי יי אלהא דישראל במימריה אגיח קרבא לישראל׃ ותב יהושע וכל ישראל עמיה למשריתא לגלגלא׃

והוה כד שמע יבין מלכא דחצור ושלח לות יובב מלכא דמדון ולות מלכא דשמרון ולות מלכא דאכשף׃ ולות מלכיא דמצפונא בטורא ובמישרא דרום גינוסר ובשפלתא ובפלכי דור מערבא׃ כנענאה ממדנחא וממערבא ואמוראה וחתאה ופריזאה ויבוסאה בטורא וחואה בשפולי חרמון בארע מצפיא׃ ונפקו אנון וכל משריתהון עמהון עם סגי כחלא דעל כיף ימא לסגי וסוסן ורתיכין סגיאין לחדא׃ ואזדמנו כל מלכיא האלין ואתו ושרו כחדא על מי מרום לאגחא קרבא עם ישראל׃ ואמר יי ליהושע לא תדחל מן קדמיהון ארי מחר בעדנא הדין אנא מסר ית כולהון קטילין קדם ישראל ית סוסותהון תעקר וית רתיכיהון תוקיד בנורא׃ ואתא יהושע וכל עמא עבדי קרבא עימיה עליהון ואינון שרן על מי מרום בתכיף ונפלו בהון׃ ומסרינון יי בידא דישראל ומחונון ורדפונון עד צידון רבתא ועד חרצי ימא ועד בקעת מצפיא מדינחא ומחונון עד דלא אישתאר להון משיזב׃ ועבד להון יהושע כמא דאמר ליה יי

רלבג

עוד זכר שכאשר שמע זה יבין מלך חצור שלח אל יובב מלך מדי׳ ואל מלך שומרון ולמלכים רבים זולתם להתקבץ יחד ולהלחם עם ישראל כדי שלא יפלו בידם אחד אחד כמו שעשו שאר המלכים ובאו עם רב כחול אשר על שפת הים להלחם עם ישראל ויעד הש״י ליהוש׳ שלא יירא מהם ומהמונ׳ כי כעת מחר יתנם הש״י חללי׳ לפני ישרא׳ וצוה לעקור סוסיהם ולשרף מרכבותיהם שלא יקחום ישראל ויבטחו בם בענין המלחמות ושלא יאמרו שכחם ועוצם ידם עשה להם את החיל אבל יהיה מבטחם בש״י ויתבאר להם כי הוא מכנת הגוים האלה ולא הם׳ ונכר

[Margin notes: בא׳ ... · המצפה ל׳ כספ׳ וכל קרי׳ דכו׳ במ״כ אריה ניהודה · עד צידון ל׳ וחד וירכתו על׳ צידון]

ויבאו ויחנו יחדו אל מי מרום׳ אל מי עין שמש: תשרף באש ג׳ דסמיכי וסי׳ ואת בשר הפר׳ ואת מרכבותיהם תשרף באש׳ ואת העיר הזאת תשרף׳ ונמסר גם בסדר תצוה:

רדק

את סוסיהם עקר · להודיע כי מה שאמר לו השם את סוסיהם תעקר דרך מצוה אמר לו · ויש לשאול מה טעם אמר לו מצוה זאת במלחמה זו מה שלא צוה לו במלחמה אחרת ויש לפרש כי במלחמות האחרות לא היו בהם סוס ורכב כי אם בלכידת העיירות היו המלחמות גם חמשת המלכים על גבעון באו ללכדה ולא היו צריכין לסוס ורכב אבל זו ה המלחמה היתה מערכה שערכו מלחמה עם רב להלחם עם ישר׳ והיו צריכים לסוסים ולרכב והיו עמהם לרוב כמה שכתוב וראית סוס ורכב עם רב ממך ולא ת תמצא שאמר כן במלחמות א אחרות וצוה הקב״ה לאבד הסוסי׳ והרכב שהיו הגוים בוטחי׳ בהם ובטחו ברכבם כי רב ולא ידעו כי שקר הסוס לתשועה וישראל בלא רכב וסוס נצחום והפילום חללים כי ליי׳ התשועה לפיכך לא רצה האל ית׳ שיבוזו ישראל להם הסוסים והמרכבות כדי שלא יבטחו בהם גם הם ויחשבו בלבם כי עם הסוסים יעשו ה המלחמות לפיכך צוה יהושע לעקר הסוסי׳ ולשרוף המרכבות ולא צוה להמית הסוסים כי לא היה דבר שאסור בהנאה ושאר הבהמות שהיה בהם כמו רכב חמור רכב גמל לא צוה לעקור אלא שיקחום לברכם אבל הסוסים שאינם אלא למלחמה אותם צוה לעקור כדי שלא יקחום ויבטחו בהם ולא אמר להרגם דרך השחתה כי אסור להשחית ה הנבראי׳ אם לא לצורך או לאסו׳ בהנאה והעיקור הוא לכרת פרסות הבהמה מן הארכובה ולמטה ולא תמות הבהמה בזה הדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצא מרעה במקומה תחיה: על תלם · ת׳ תקפיהון כלומר שהיו עומדות בחזקתם שלא ה הפילו חומותיהם בלכדם אותם ולא שרפ׳ זולתי חצור לפי שהית׳ ראש הממלכו׳ ויפחדו הנשארי׳ ובדרש כי משה מסר לו שישרוף חצור ועל פיו עשה יהושע ששרף חצור וכן אמרו ר׳ אלעזר אומר במסרה שרפה הקדוש ב״ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע ועוד אמרו בקשו לרדוף ולא הניחם הקב״ה והיכן נתכנסו בחצור לפיכך שרפה וזה אחד משלשה מקומו׳ שנתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניחם הקב״ה: ארץ הגשן · אין זה גושן של מצרים ובדרש אומ׳ כי היה גשן של ארץ מצרים והיא נבלעת בתוך ערי ישראל כמו שאומר ויעל לקראת אביו ג גושנה מלמד שהיא בעלייה כ כלפי ארץ ישראל ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו להורות לפניו זכה שיהיה לחלקו ארץ גשן שהיא טובה: ואת הר ישראל ושפלתה · הא׳ במקום וי״ו כה״א אהלה ופירושו הר יעקב אביו ששכן שם והיא נקרא על שמו: מן ההר החלק · ת׳ טורא פליגא כלומר שהיה נחלק חציו הנה וחציו הנה וי״מ כמו אנכי איש חלק כלומר שלא היו בה אילנות: בעל גד · כתרגומו מישר גד: ימים רבים · ולמעלה אמר לכד יהושע פעם אחת ר״ל כי כל המלכים ההם שזכר לכד בפעם אחת בלי הפסק קודם שסבו אל המחנה הגלגלה ואח״כ עשה מלחמה ימים רבים עם שאר מלכי הארץ עד שלקח הכל ויש בו דרש שנענש יהושע על שנתעצל במלחמת המלכים כמו שנ׳ ימים רבים שהרי אמר לו הקב״ה כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ולמה חסרו משנותיו עשר שנים אלא אמר יהושע אם אני מנחיל הארץ במהרה לישראל ועושה להם המלחמות מיד אמות אמר הקב״ה לא כך עשה משה דבר כשאמרתי לו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך מיד וידבר משה אל העם החלצו ואתה עלה בלבך כך הנני מחסר משנותיך אמר דוד עליו השלום רבות מחשבות בלב איש ועצת יי׳ היא תקום:

רשי

העומדת על תלם · שלא נהרסה חומתם כמות יריחו שנפלה חומתה וכן העי שנאמר בה וישימה תל עולם שממה זולתי חצור לבדה במסורת שרפה משה צוה לו ומסר כן בבראשית רבה בויצא יעקב: תום׳ ימים רבים עשה יהושע · בגמתו ספר הכתוב שהיה מתכוין לראות את כבוש הארץ כדי להאריך ימיו לפי שנאמר ואתה תנחילנה אותם במדרש תנחומא: בעל גד · מישר גד: ההר החלק · טורא שעיע מחליק עד בעל גד במישר המזרחי ולא הספיק לכבוש כ בחייו את כל המישר עד הצפון: אשר הכו בני ישרא׳ · בימי משה: ועד

וכל שלל ג׳ פסוקי׳ אית כהון וכל כל כל ב׳ במצע׳ פסו׳ וא׳ ר״פ וסי׳ וכל שלל הערים האלה · והפכתי חגיכם לאבל ושיריכם · ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם: השמדם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב:

את־סוסיהם עקר ואת־מרכבתיהם שרף באש: וישב יהושע בעת ההיא וילכד את־חצור ואת־מלכה הכה בחרב כי־חצור לפנים היא ראש כל־הממלכות האלה: ויכו את־כל־הנפש אשר־בה לפי־חרב החרם לא נותר כל־נשמה ואת־חצור שרף באש: ואת־כל־ערי המלכים־האלה ואת־כל־מלכיהם לכד יהושע ויכם לפי־חרב החרים אותם כאשר צוה משה עבד יהוה: רק כל־הערים העמדות על־תלם לא־שרפם ישראל זולתי את־חצור לבדה שרף יהושע: וכל שלל הערים האלה והבהמה בזזו להם בני ישראל רק את־כל־האדם הכו לפי־חרב עד־השמדם אותם לא השאירו כל־נשמה: כאשר צוה יהוה את־משה עבדו כן־צוה משה את־יהושע וכן עשה יהושע לא־הסיר דבר מכל אשר־צוה יהוה את־משה: ויקח יהושע את־כל־הארץ הזאת ההר ואת־כל־הנגב ואת כל־ארץ הגשן ואת־השפלה ואת־הערבה ואת־הר ישראל ושפלתה: מן־ההר החלק העולה שעיר ועד־בעל גד בבקעת הלבנון תחת הר־חרמון ואת כל־מלכיהם לכד ויכם וימיתם: ימים רבים עשה יהושע את־כל־המלכים האלה מלחמה: לא־היתה עיר אשר השלימה אל־בני ישראל בלתי החוי ישבי גבעון את־הכל לקחו במלחמה:

יַת סוּסָוָתְהוֹן עַקַר וְיַת רְתִיכֵיהוֹן אוֹקִיד בְּנוּרָא: וְתָב יְהוֹשֻׁעַ בְּעִדָּנָא הַהִיא וּכְבַשׁ יַת חָצוֹר וְיַת מַלְכָּהּ קְטַל בְּחַרְבָּא אֲרֵי חָצוֹר מִלְקַדְמִין הִיא רֵישׁ כָּל מַלְכְוָתָא הָאִלֵּין: וּמְחוֹ יַת כָּל נַפְשָׁתָא דִּי בָהּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב גְּמִירָא לָא אִשְׁתְּאַר כָּל נִשְׁמָא וְיַת חָצוֹר אוֹקִיד בְּנוּרָא: וְיַת כָּל קִרְוֵי מַלְכַיָּא הָאִלֵּין וְיַת כָּל מַלְכֵּיהוֹן כְּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ וּמְחָנוּן לְפִתְגָּם דְּחָרֶב גַּמַּר יַתְהוֹן כְּמָא דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַּיְיָ: לְחוֹד כָּל קִרְוַיָּא דְּקַיְמִין עַל תּוּקְפֵיהוֹן לָא אוֹקְדִנּוּן יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵן יַת חָצוֹר בִּלְחוֹדָהּ אוֹקֵיד יְהוֹשֻׁעַ: וְכָל עֲדֵי קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וּבְעִירָא בְּזוֹ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוֹד יַת כָּל אֱנָשָׁא מְחוֹ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב עַד דִּי שֵׁיצִיאוּ יַתְהוֹן לָא אַשְׁאַרוּ כָּל נִשְׁמָא: כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ כֵּן פַּקֵּיד מֹשֶׁה יַת יְהוֹשֻׁעַ וְכֵן עֲבַד יְהוֹשֻׁעַ לָא בַטֵּיל פִּתְגָּמָא מִכֹּל דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: וְאַחְסִין יְהוֹשֻׁעַ יַת כָּל אַרְעָא הָדָא טוּרָא וְיַת כָּל דָּרוֹמָא וְיַת כָּל אַרְעָא דְּגֹשֶׁן וְיַת שְׁפֶלְתָּא וְיַת מֵישְׁרָא וְיַת טוּרָא דְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁפֶלְתֵּיהּ: מִן טוּרָא פְּלִיגָא דְּסָלֵיק לְשֵׂעִיר וְעַד מֵישַׁר גָּד בְּבִקְעַת לִבְנָן שְׁפּוֹלֵי טוּרָא דְּחֶרְמוֹן וְיַת כָּל מַלְכֵּיהוֹן כְּבַשׁ וּמְחָנוּן וְקַטְלִנּוּן: יוֹמִין סַגִּיאִין עֲבַד יְהוֹשֻׁעַ יַת כָּל מַלְכַיָּא הָאִלֵּין קְרָבָא: לָא הֲוַת קַרְתָּא דְּאַשְׁלְמַת עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵן חִוָּאָה יָתְבֵי גִבְעוֹן יַת כּוֹלָּא נְסִיבוּ בִּקְרָבָא:

רלבג

וזכר אחר זה שכבר לכד יהושע את חצור ושרפ׳ כי ממלך חצור היתה התחלת זאת ה המלחמ׳ והכה כל העם אשר בה לא השאיר כל נשמה ואת כל ערי המלכים האלה ואת כל מלכיהם כלם לכד יהושע ויכה האנ׳ אשר בהם לפי חרב עד השמידם אותם לא השאירו כל נשמה · וזכר כי ימים רבי׳ עשה יהושע מלחמה את כל המלכים האלה והנה לאו׳ שכב׳ נתעצל יהושע ב בענין זאת המלחמה ובראשונ׳ היה משתדל בזריזו׳ ולזה אמרו רז״ל שכבר עשה זה כדי להאריך חייו כי כבר ייעדו השם כי הוא ינחיל ליש׳ את הארץ וזכר שלא היתה עיר אשר השלימה את בני ישרא׳ בלתי החוי יושבי גבעו׳ שהשלימו עמהם בערמ׳ כמו שזכר וזה מורה כי אפילו שבעה עממי׳ אם השלימו עם ישר׳ היה מחוייב להם שלא יהרגו׳ אבל יקבלו על עצמם להיות להם למס ועבדום ולזה הוא מבואר כי מ״ש בפרש׳ שופטים כי תקרב אל עיר להלחם עליה ל לתפשה הוא כלל לכל עיר היה או שתהיה משבעה עממין או מ מזולת׳ ואולם ההבדל בזה בין שבעה עממין ובין זולתם הוא שאם לא ישלימו והיו משבע עממין יחוייב להם ש שלא יחיו כל נשמ׳ ואם יהיו מזולתם יחיו להם הנשים והטף · עוד

העלה ג׳ בקריאה וסי׳ מן ההר החלק העלה שעירה · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · הראיתם את האיש העלה הזה וגלית הפלשתי · מצעית׳ סל׳ וסי׳ מלכים מלאים:

לחזק

לחזק את לבם. זה היה לפתי סבות הלחת שהיה זה העונש עונש כמו בפרעה ויחזק יי׳ את לב פרעה והסבית כמו שאומר הטעם כי למען השמידם כאשר צוה יי׳ את משה כמו שכתוב כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ וגו׳. ואמר פן יחטיאו אותך לי: להם תחנה. כמו חנינה ורחמנות: ויכרת את הענקים. ולמעלה הוא אומר כי כלב הורישם כלב עשה במצות יהושע שנתן לו את ההר ועוד יראה בספר שפטים כי אחרי מות יהושע הורישום בני יהודה והאמת כי בחיי יהושע הורישו ישר׳ חברון והענקי׳ אשר בהר חברון הכל הכריתו ומה שאמר כי כלב הורישם לפי שנתן לו יהושע חברון על פי יי׳ נקראת המלחמה על שמו ועל שם שבטו שהוא שבט יהודה והם השתדלו יותר במלחמה ההיא ופי׳ וילך יהודה אל ה הכנעני היושב בחברון שנאמר בספר שפטים וכבר הלך אבל ספר אותו שם עם מה שכבשו אחרי מות יהושע וכן וילחמו בני יהוד׳ בירושלם פירושו וכבר נלחמו כי מלך ירושלם הוא ב בחשבון ל״א מלכי׳ שהכה יהושע ובני ישראל: הר יהודה. נקרא כן על שם סופו כי קודם שלקחו אותו לא היה נקרא כן: הר ישראל. כמו שפירשנו ל למעלה: רק בעזה. ומה שאמר בספר שפטים וילכד יהושע עזה ואת גבולה וגו׳ אחרי מות יהושע היה זה אבל בחיי יהושע הם ה הכריתו הענקים מן חברון ומן אלה המקומות שזכר ונשארו בעזה ובשאר ערי פלשתים עד שלכדם אחר כן יהודה: והארץ שקטה ממלחמ׳ שלא התעוררו עוד הכנענים להאסף ולהלחם עם ישראל כי ראו כי נפלו ל לפניהם בכל המלחמו׳ וגם ישראל עמדו באותה הארץ שכבשו ולא התעוררו לכבוש עוד וכשזקן י יהושע אמר לו האל ית׳ שיזרז ישראל לכבוש הארץ הנשארת ואמר ליהושע שיחלק אות׳ בחייו והתחיל בשני השבטים שהם י יהודה ויוסף כי כאמר לו ברוח הקדש שאלו ינחלו תחלה כי הם ראשי ישראל ואלה יעמדו על ג גבולי ארץ ישראל יהודה מדרום ויוסף מצפון והשבעה שבטים ביניהם וכיון שעלה גורל לאלו השבטים השנים וכבשו הגבולי׳ חשבו כי כל הארץ נכבשת כי המערב הים הגדול גבולו ו והמזרח הירדן וים כנרת לפיכך נתעצלו לכבוש שבעה שבטים עד שבאו לשילה כי לא היו ח חוששין כיון שהיו הגבולי׳ בידם והכנענים הנשארים היו ביניהם וכל ישראל היו להם ערי׳ הרבה לשבת בארץ הנכבשת וכאשר באו לשילה אחר יד׳ שנה משבאו לגלגל אמר להם יהושע שיכתבו הערים שבין יהודה ויוסף ויעשו מהם שבעה חלקים ואחר כך יטילו גורל ביניהן על פי הקלפי ועל פי יי׳ לשבעה השבטים.

מלך

רש״י

ועד יבק. הנחל שהם גבול ארץ בני עמון סוף מכר ארץ בני עמון ומשם והלאה היו בני עמון מושלים וחצי הגלעד גבול סיחון שם היה מכר ממשלת סיחון כ כשאמרנו למעלה ש שחצי הגלעד היה שלו וזה חצי השני של עוג:

לנפת

רלב״ג

עוד זכר שכבר הכרית יהושע הענקים כו׳ והנה זכ׳ במה שיבא כי כלב בן יפונ׳ הכרי׳ הענקי׳ מחברון ועתניא׳ בן קנז לכד דביר וזה בלתי סותר למה שכתב כי הכל היה מיוחס ליהושע כי הוא היה הראש המנהיג אותם בזה והנה זכר אחר זה כי כבר נשאר הרבה עדין מן הארץ לרשתה אלא שעכ׳ כבר חלקה להם יהושע בנחלה לישראל לשבטיהם כמו ש שזכר אחר זה. וזכר עם זה שהארץ שקטה ממלחמה כי לא היו נלחמים עם ישראל ולא ישרא׳ עמהם ואף על פי שכבר נשאר הרב׳ מן הארץ לרשתה:

למען ו׳ פסו׳ למען למען וסי׳ נמסר בסדר וירא גם לעיל בסיפרא סי׳ ד׳: לנחלה ט״ו בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח: וירשו ד׳ חס׳ וסי׳ ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל. ויצא גבול בני דן. ויבאו מלך אשור מבבל. ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה: ועד ים ד׳ יתידאין וסי׳ נמסר בסדר משפטים:

כ כִּֽי־מֵאֵ֣ת יְהוָ֣ה ׀ הָיְתָ֡ה לְחַזֵּ֣ק אֶת־לִבָּם֩ לִקְרַ֨את הַמִּלְחָמָ֤ה אֶת־יִשְׂרָאֵל֙ לְמַ֣עַן הַחֲרִימָ֔ם לְבִלְתִּ֥י הֱיֽוֹת־לָהֶ֖ם תְּחִנָּ֑ה כִּ֚י לְמַ֣עַן הַשְׁמִידָ֔ם כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ וַיָּבֹ֨א יְהוֹשֻׁ֜עַ בָּעֵ֣ת הַהִ֗יא וַיַּכְרֵ֤ת אֶת־הָֽעֲנָקִים֙ מִן־הָהָ֤ר מִן־חֶבְרוֹן֙ מִן־דְּבִ֣ר מִן־עֲנָ֔ב וּמִכֹּל֙ הַ֣ר יְהוּדָ֔ה וּמִכֹּ֖ל הַ֣ר יִשְׂרָאֵ֑ל עִם־עָרֵיהֶ֖ם הֶחֱרִימָ֥ם יְהוֹשֻֽׁעַ׃ לֹֽא־נוֹתַ֣ר עֲנָקִ֔ים בְּאֶ֖רֶץ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל רַ֗ק בְּעַזָּ֛ה בְּגַ֥ת וּבְאַשְׁדּ֖וֹד נִשְׁאָֽרוּ׃ וַיִּקַּ֨ח יְהוֹשֻׁ֜עַ אֶת־כָּל־הָאָ֗רֶץ כְּכֹל֮ אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּ֣ר יְהוָה֮ אֶל־מֹשֶׁה֒ וַיִּתְּנָ֨הּ יְהוֹשֻׁ֧עַ לְנַחֲלָ֛ה לְיִשְׂרָאֵ֖ל כְּמַחְלְקֹתָ֣ם לְשִׁבְטֵיהֶ֑ם וְהָאָ֥רֶץ שָׁקְטָ֖ה מִמִּלְחָמָֽה׃

יב א וְאֵ֣לֶּה ׀ מַלְכֵ֣י הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֨ר הִכּ֤וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ וַיִּֽרְשׁ֣וּ אֶת־אַרְצָ֔ם בְּעֵ֥בֶר הַיַּרְדֵּ֖ן מִזְרְחָ֣ה הַשָּׁ֑מֶשׁ מִנַּ֤חַל אַרְנוֹן֙ עַד־הַ֣ר חֶרְמ֔וֹן וְכָל־הָעֲרָבָ֖ה מִזְרָֽחָה׃ סִיחוֹן֙ מֶ֣לֶךְ הָאֱמֹרִ֔י הַיּוֹשֵׁ֖ב בְּחֶשְׁבּ֑וֹן מֹשֵׁ֡ל מֵעֲרוֹעֵ֡ר אֲשֶׁר֩ עַל־שְׂפַת־נַ֨חַל אַרְנ֜וֹן וְת֤וֹךְ הַנַּ֙חַל֙ וַחֲצִ֣י הַגִּלְעָ֔ד וְעַד֙ יַבֹּ֣ק הַנַּ֔חַל גְּב֖וּל בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃ וְהָעֲרָבָ֞ה עַד־יָ֣ם כִּנְר֣וֹת מִזְרָ֗חָה וְעַד֩ יָ֨ם הָעֲרָבָ֜ה יָם־הַמֶּ֙לַח֙ מִזְרָ֔חָה

אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת לְתַקָּפָא יָת לִבְּהוֹן לְסַדָּרָא קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בְּדִיל לְגַמָּרוּתְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן רַחֲמִין אֲרֵי בְדִיל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן כְּמָא דְפַקֵּד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ וַאֲתָא יְהוֹשֻׁעַ בְּעִדָּנָא הַהִיא וְשֵׁיצֵי יָת גִּבָּרַיָּא מִן טוּרָא מִן חֶבְרוֹן מִן דְּבִיר מִן עֲנָב וּמִכֹּל טוּרָא דִיהוּדָה וּמִכֹּל טוּרָא דְיִשְׂרָאֵל עִם קִרְוֵיהוֹן גַּמְרִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ לָא אִשְׁתְּאַר גִּבָּרַיָּא בַּאֲרַע בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוֹד בְּעַזָּה בְּגַת וּבְאַשְׁדּוֹד אִשְׁתְּאַרוּ׃ וּנְסִיב יְהוֹשֻׁעַ יָת אַרְעָא כְּכָל דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וִיהַבַהּ יְהוֹשֻׁעַ לְאַחְסָנָא לְיִשְׂרָאֵל כְּפַלְגּוּתֵיהוֹן לְשִׁבְטֵיהוֹן וְאַרְעָא שְׁדוֹכַת מִלְּמֶעְבַּד קְרָבָא׃

וְאִלֵּין מַלְכֵי אַרְעָא דִמְחוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ יָת אַרְעֲהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא מִנַּחְלָא דְאַרְנוֹן עַד טוּרָא דְחֶרְמוֹן וְכָל מֵישְׁרָא מַדִּנְחָא׃ סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן שַׁלִּיט מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל כֵּיף נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וְגוֹ נַחֲלָא וּפַלְגּוּת אֲרַע גִּלְעָד וְעַד יוּבְקָא דְנַחֲלָא תְּחוּמָא דִבְנֵי עַמּוֹן׃ וּמֵישְׁרָא עַד יַם גִּינּוֹסַר מַדִּנְחָא וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא יַמָּא דְמִלְחָא מַדִּנְחָא

ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם אלו:

התועלת הראשון

במצות והוא מה שזכר מענין המזבח והר עיבל ומה שנלוה בזה ממה שנצטוו לעשות שם כמו שנזכר בפרשת כי תבא והנה התועלת בזו המצוה הוא להוסיף אזהרה לישראל בענין שמירת התורה ולזה נכתבה שם ובאה שם הברכה למול הר גריזים למי שיקימה והקללה למול הר עיבל למי שיסור ממנה כי בזה היישרה אל שתדבק בשלמות ההשגחה האלהית בישראל ויהיו מפני זה יותר ראוים לירושת הארץ: **השני** והוא במדות והוא שראוי לאדם להתישב בדברים שיעשה אותם שלא ימהר בעשייתם בזולת עצה ואף על פי שכבר יראה בתחלת המחשבה שהענין ההוא ראוי שיעשה הלא תראה מה שקרה לישראל עם יושבי גבעון מפני שמהרו לכרות להם ברית טרם ששאלו את פי יי׳ כי כבר השיגה להם החרטה אח׳ זה כי זה ממה שהביאם לעבור באופן מה ממה שצוה בתורה שלא לחיות כל נשמה מהערים הקרובות אם לא מהערים הרחוקות אשר לא מערי הגוים האלה ר״ל מז׳ עממין: **השלישי** והוא במצות והוא כי השבועה אשר לפי הדין אינה שבועה כגון זאת לפי שהיתה שבועה בטעו׳ עם שכבר היתה באופן מה לעבור על דברי ראוי שתקוי׳ עם מי שאינו מאנשי אמונתינו כדי שלא יהיה שם חלול השם ואולם הכבידו ענין עבודתם כמו שזכרנו לתת להם גמול מה על מרמתם: **הרביעי** והוא במדות והוא שראוי לאדון להשגיח על עבדיו ולהצילם מיד הקמי׳ עליהם הלא תראה איך התנהג יהושע עם אנשי גבעון ואף על פי שכב׳ רמו אותו לעזור להם כנגד ה׳ המלכים הקמים עליהם: **החמישי** הוא לפרסם ענין הנפלאות שעשה אז השם לישראל בזאת המלחמה עד שכבר המית מהם באבני הברד יותר ממה שהרגו ישראל בחרב ושתוך הזמן הקצר שהגביל יהושע נשלמה נקמת גוי אויביו להורות כי יי׳ נלחם לישראל ולפרסם זה המופת והשארות זכרו בזה שישבו ה׳ המלכים תוך המערה ולשום אבנים גדולות על פי המערה להעיד כי לנחץ ענין המלחמה הזאת לא רצו להמתין שיוציאו המלכים האלה משם אבל שמו אז על פי המערה אבנים גדולות ונשארו שם אנשים לשמרם בדרך שלא יאחרו ענין המלחמה הזאת וימהרו לרדוף אחר הנשארים קודם שיבאו אל עריהם בדרך שתשלם הנקמה תוך העת שהגביל יהושע: **הששי** והוא במדות שראוי לאדם בהיותו ביום טובה שישמח בו ר״ל שכאשר יראה היותו מצליח במה שעשה ראוי שימהר ויחיש מעשיו ולא ימתין לעשות מה שיוכל לעשות ביום אחד למחרת היום ההוא כי לא ידע מה ילד יום ולזה תמצא שספר איך אלה הענין ליהושע בהשתדלותו בזריזות בענין המלחמה על שכבר זכר שבפעם אחת נכה יהושע מלכים רבים ואת ארצם והם עשרים מלכים שנזכרו בענין הלא׳ קודם מלך חצור ואחר זה כשהתרשל בזה לא נכה בימים רבים כי אם י״א מלכים שתמצא ממלך חצור עד סוף זכר המלכים ההם ולו השתדל בזה יהושע בזריזות אולי היה מכלה כל הגוים האלה אשר הוא בסוף הענין לישראל לפח ולמוקש: תם: ואלה מלכי הארץ. עד סוף הספר זכר תחלה מה שנעשה ע״י משה מזאת המלחמה ואמר בזה תחלה אשר הכו בני ישראל והנה ראוי שייחס זה למשה עמהם כי על ידו נעשה ולזה זכר בסוף כי משה עבד יי׳ ובני ישראל עשו זה והנה לא הזכיר בזה תחלה שם משה להורות כי משה אע״פ שגדלה מעלתו מאד הנה היה נכוחו אלה המלכי׳ בזכות ישר׳ מצד ברית השם יתעלה כרות עם אבותיהם כמו שנזכר בתורה. ואחר

דרך בית הישמות ומתימן תחת אשדות הפסגה: וגבול עוג מלך הבשן מיתר הרפאים היושב בעשתרות ובאדרעי: ומשל בהר חרמון ובסלכה ובכל־הבשן עד־גבול הגשורי והמעכתי וחצי הגלעד גבול סיחון מלך־חשבון: משה עבד־יהוה ובני ישראל הכום ויתנה משה עבד־יהוה ירשה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה:

ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה מבעל גד בבקעת הלבנון ועד־ההר החלק העלה שעירה ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירשה כמחלקתם: בהר ובשפלה ובערבה ובאשדות ובמדבר ובנגב החתי האמרי והכנעני הפרזי החוי והיבוסי:

מלך יריחו אחד
מלך העי אשר־מצד בית־אל אחד:
מלך ירושלם אחד
מלך חברון אחד:
מלך ירמות אחד
מלך לכיש אחד:
מלך עגלון אחד
מלך גזר אחד:
מלך דבר אחד
מלך גדר אחד:
מלך חרמה אחד
מלך ערד אחד:
מלך לבנה אחד
מלך עדלם אחד:
מלך מקדה אחד
מלך בית־אל אחד:
מלך תפוח אחד
מלך חפר אחד
מלך אפק אחד
מלך לשרון אחד:
מלך מרון אחד
מלך חצור אחד:
מלך שמרון מראון אחד
מלך אכשף אחד:
מלך תענך אחד
מלך מגדו אחד:
מלך קדש אחד
מלך־יקנעם לכרמל אחד:
מלך דור לנפת דור אחד
מלך־גוים לגלגל אחד:
מלך תרצה אחד
כל־מלכים שלשים ואחד:

חצי הספר

(marginal notes: ל׳ כ׳ · ל׳ רפ׳ · ג׳ רפ׳ · יד׳ כסיפ׳ עו׳ מלעות ססו׳ · ג׳ · ל׳ · תמלפוס · מלכי כנען וכבי המן אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה · בנ׳ל חס׳ כמ״א · כ״כ ספו׳ לית בהון לא אריך ולא זעיר · פוזל״ל כמ״א · ל׳ לא קרי א׳ · ל׳ כפ׳ · ל׳ · ל׳ · י · ב · ה · ט״ו · פ)

אורח בית ישימות ומדרומא תחות משפך מרמתא: ותחום עוג מלכא דמתנן משאר גבריא דיתיב בעשתרות ובאדרעי: ושליט בטורא דחרמון ובסלכא ובכל מתנן עד תחום גשוראה ואפקירוס ופלגות ארע דגלעד תחום סיחון מלכא דחשבון: משה עבדא דיי ובני ישראל מחונון ויהבה משה עבדא דיי ירותא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה:

ואלין מלכי ארעא די מחא יהושע ובני ישראל בעברא דירדנא מערבא ממישר גד בבקעת לבנן ועד טורא פלינא דסליק לשעיר ויהבה יהושע לשבטי ישראל ירותא בפלגותהון: בטורא ובשפלתא ובמישרא ובמשפך מרמתא ובמדברא ובדרומא חתאי ואמוראי וכנענאי ופריזאי וחואי ויבוסאי:

מלכא דיריחו חד
מלכא דעי דבסטר בית אל חד:
מלכא דירושלם חד
מלכא דחברון חד:
מלכא דירמות חד
מלכא דלכיש חד:
מלכא דעגלון חד
מלכא דגזר חד:
מלכא דדביר חד
מלכא דגדר חד:
מלכא דחרמה חד
מלכא דערד חד:
מלכא דלבנא חד
מלכא דעדלם חד:
מלכא דמקדה חד
מלכא דביתאל חד:
מלכא דתפוח חד
מלכא דחפר חד:
מלכא דאפק חד
מלכא דלשרון חד:
מלכא דמדון חד
מלכא דחצור חד:
מלכא דשמרון מראן חד
מלכא דאכשף חד:
מלכא דתענך חד
מלכא דמגידו חד:
מלכא דקדש חד
מלכא דיקנעם לכרמלא חד:
מלכא דדור לפלכי דור חד
מלכא דעממין לגלגלא חד:
מלכא דתרצה חד
כל מלכיא תלתין וחד:

רדק

מלך יריחו אחד׳ כל אלה שלשים ואחד מלכים שזכר לא היה מלך על עיר אחת לבדה אלא כל עיר ועיר שזכר היתה ראש ממלכתו והיה מושל על עיירות וכפרים אחרים:

גלילות

מסרה

הישמות ג׳ חלוקים באתיהון וסי׳ נמסר בסדר מסעי: משה ג׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בריש האי סיפר: ובני ישראל ט׳ מצעו׳ פסו׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ פנחס: העולה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ נמסר לעיל בסימ׳ י״א: שעירה ג׳ בקריאה וסי׳ וישב ביום ההוא עשו׳ יעבר נא אדני לפני עבדו׳ ועד ההר החלק העולה שעירה׳ ונמסר גם בסדר וישלח: ובמדבר ג׳ בקריאה וסי׳ ובמדבר אשר ראית אשר׳ אשר עשיתי במצרים ובמדבר׳ בהר ובשפלה ובערבה: החוי והיבוסי ו׳ דסמיכי וסימ׳ ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי׳ כי החרם תחרימם החתי׳ ויהי כשמע כל מלכי האמרי׳ בהר ובשפלה דיהושע׳ ותעברו את הירדן דסוף יהושע׳ כל העם הנותר דמלכים׳ ושארא והחוי והיבוסי׳ ונמסר גם בסדר כי תשא:

רלבג

ואחר זה זכר מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה ושכבר נתנה יהושע לשבטי ישראל ירושה כמחלקות׳ לפי האופן הנזכר בתורה:

(margin: כמחלקותם · נ״ל קרי כנוסח׳ כמחלקותם · וישמר כנוסח דוד לבני׳)

והנה

רשי

לנפות דור׳ לפלכי דור: והארץ

והארץ נשאר' הרב' מאד׳ ממה שאמרתי לאברה' נשארה לרשתה שלא נכבשה : גלילות׳ מרקח"ם בלע"ז : מן השיחור׳ הוא נילוס הוא נחל מצרים הוא סמוך לתחום מקצוע דרומי מערבי של ארץ ישראל כמו שאמר באלה מסעי ולמדנו כאן שלא כיבש יהושע בחייו כל מצר הדרומי אלא ממדבר צין היא ההר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה : עד גבול עקרון צפונ׳ העקרוני יושב על הים ומתפשט לצד הצפון יות׳ מן האחרי׳ : לכנעני תחשב׳ מארץ הכנעני שנתתי לאברהם היא : חמשת סרני פלשתים וגו׳ הוא סוף גמר המצר על הים הגדול שבמערב : העזתי והאשקלוני ששה סרנים היה מונה ומתחלה קראן חמשה אמר רבי יוחנן אידונכריקי שלהם חמש׳ החשובים חמשה היו שהעוים אינו מונה מן הסרנים החשובים ועוד יש לפרש חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני הם חמשה ועוד נשאר לכבוש ארץ העוים שאינם מן הפלשתים: מתימ׳ כל ארץ הכנעני פסוק ראשון מנה מצר הדרומי מן המזרח למערב וזה מונה את רוחב אותו המקצוע הנותר ליכבש כמה הוא מן הדרום לצפון מתימ׳ כל ארץ הכנעני מתימ׳ זו מעזה לצידוני׳ עד אפיק עד האמורי: והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש ובמצר מזרחי נשאר לכבוש במקצוע הצפון כל הלבנון מבעל גד עד סוף המצר וברוחב מן המזרח למערב עד לבא חמת זהו כל מצר הצפוני שלבא חמת במקצוע צפונית מערבית באלה מסעי: אנכי אורישם׳ אחרי מותך: הפלה ליסר׳ בנחלה׳ ויכבוש לאחר זמן כל שבט ושבט מה שנפל בגורלו : עמו הראובני והגדי׳ עם חצי הראשון של מנש׳ והראובני והגדי לקחו נחלתם׳ מערוער אשר על שפת וגו׳ מונה והולך כל ארץ עבר הירדן ואח׳ כך מפרש גבול כל שבט ושבט ויתן משה למטה פלו׳ ופלוני: מיתר הרפאי׳ ׳ שהרג כדר לעומר והמלכים אשר אתו כמה שנאמר ויכו את רפאי׳ בעשתרות קרני׳: בהר

ועד גבול ד׳ בקריאה וסי׳ מן השיחור אשר על פני מצרים׳ ושלמה היה מושל׳ ויהי מושל בכל הממלכות׳ ממגדל סונה ועד גבל כוש: והארץ ח׳ ראשי פסו׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בראשית: הפלה ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא: אשי ט׳ כתיב יוד וסי׳ נמסר בסדר צו :

יג

א וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו אַתָּה זָקַנְתָּה בָּאתָ בַיָּמִים וְהָאָרֶץ נִשְׁאֲרָה הַרְבֵּה־מְאֹד לְרִשְׁתָּהּ: זֹאת הָאָרֶץ הַנִּשְׁאָרֶת כָּל־גְּלִילוֹת הַפְּלִשְׁתִּים וְכָל־הַגְּשׁוּרִי: מִן־הַשִּׁיחוֹר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם וְעַד גְּבוּל עֶקְרוֹן צָפוֹנָה לַכְּנַעֲנִי תֵּחָשֵׁב חֲמֵשֶׁת סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים הָעַזָּתִי וְהָאַשְׁדּוֹדִי הָאֶשְׁקְלוֹנִי הַגִּתִּי וְהָעֶקְרוֹנִי וְהָעַוִּים: מִתֵּימָן כָּל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וּמְעָרָה אֲשֶׁר לַצִּידֹנִים עַד־אֲפֵקָה עַד גְּבוּל הָאֱמֹרִי:
ה וְהָאָרֶץ הַגִּבְלִי וְכָל־הַלְּבָנוֹן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ מִבַּעַל גָּד תַּחַת הַר־חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמָת: כָּל־יֹשְׁבֵי הָהָר מִן־הַלְּבָנוֹן עַד־מִשְׂרְפֹת מַיִם כָּל־צִידֹנִים אָנֹכִי אוֹרִישֵׁם מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק הַפִּלֶהָ לְיִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ: וְעַתָּה חַלֵּק אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת בְּנַחֲלָה לְתִשְׁעַת הַשְּׁבָטִים וַחֲצִי הַשֵּׁבֶט הַמְנַשֶּׁה: עִמּוֹ הָרְאוּבֵנִי וְהַגָּדִי לָקְחוּ נַחֲלָתָם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה כַּאֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה: מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנוֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל וְכָל־הַמִּישֹׁר מֵידְבָא עַד־דִּיבוֹן:
י וְכֹל עָרֵי סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן עַד־גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן: וְהַגִּלְעָד וּגְבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וְכֹל הַר חֶרְמוֹן וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה: כָּל־מַמְלְכוּת עוֹג בַּבָּשָׁן אֲשֶׁר־מָלַךְ בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי הוּא נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים וַיַּכֵּם מֹשֶׁה וַיֹּרִשֵׁם: וְלֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַגְּשׁוּרִי וְאֶת־הַמַּעֲכָתִי וַיֵּשֶׁב גְּשׁוּר וּמַעֲכָת בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה: רַק לְשֵׁבֶט הַלֵּוִי לֹא נָתַן נַחֲלָה אִשֵּׁי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתוֹ
טו כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ: וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמַטֵּה בְנֵי־רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחוֹתָם:

וִיהוֹשֻׁעַ סִיב עַל בְּיוֹמִין וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ אַתְּ סַבְתָּא עַלְתָּא בְּיוֹמִין וְאַרְעָא אִשְׁתְּאָרַת סַגִּיאָה לַחֲדָא לְמֵירְתַהּ: דָּא אַרְעָא דְּאִשְׁתְּאָרַת כָּל תְּחוּמֵי פְּלִשְׁתָּאֵי וְכָל גְּשׁוּרָאֵי: מִן שִׁיחוֹר דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם וְעַד תְּחוּם עֶקְרוֹן צִפּוּנָא עַל אַרְעָא כְּנַעֲנָא תִּתְמְנֵי חַמְשָׁא טוּרְנֵי פְּלִשְׁתָּאֵי עַזָּתָאֵי וְאַשְׁדּוֹדָאֵי אַשְׁקְלוֹנָאֵי גִּתָּאֵי וְעֶקְרוֹנָאֵי וְעַוָּאֵי: מִדָּרוֹמָא כָּל אַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי וּמְעַרְתָּא דִּי לְצִידוֹנָאֵה עַד אֲפֵק עַד תְּחוּם אֱמוֹרָאָה: וְאַרְעָא גִּבְלִי וְכָל לִבְנָן מַדְנַח שִׁמְשָׁא מִמֵּישַׁר גָּד שִׁפּוּלֵי טוּרָא דְחֶרְמוֹן עַד מַעֲלָנָא דַחֲמָת: כָּל יָתְבֵי טוּרָא מִן לִבְנָן עַד חַרְצֵי מַיָּא כָּל צִידוֹנָאֵי בְּמֵימְרִי אֲתָרְכִנּוּן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוֹד פַּלֵּיגְהָא לְיִשְׂרָאֵל בְּאַחְסָנָא כְּמָא דְפַקֵּידְתָּךְ: וּכְעַן פַּלֵּיג יַת אַרְעָא הָדָא בְּאַחְסָנָא לְתִשְׁעָא שִׁבְטִין וּפַלְגּוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה: עִמֵּיהּ שִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וְשִׁבְטָא דְגָד קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּנְחָא כְּמָא דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ: מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל כֵּיף נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִי בְגוֹ נַחֲלָא וְכָל מֵישַׁר מֵידְבָא עַד דִּיבוֹן: וְכָל קִרְוֵי סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִי מְלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן עַד תְּחוּם בְּנֵי עַמּוֹן: וְאַרְעָא גִלְעָד וּתְחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּיקִירוֹס וְכָל טוּרָא דְחֶרְמוֹן וְכָל מַתְנָן עַד סַלְכָה: כָּל מַלְכוּת עוֹג בְּמַתְנָן דִּי מְלַךְ בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי וְהוּא אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאַר גִּבָּרַיָּא וּמְחָנוּן מֹשֶׁה וְתָרְכִנּוּן: וְלָא תָרִיכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת גְּשׁוּרָאָה וְיַת אַפִּיקִירוֹס וִיתֵיב גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּיקִירוֹס בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל עַד יוֹמָא הָדֵין: לְחוֹד שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא יְהַב אַחְסָנָא קֻרְבְּנַיָּא דַּייָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דְמַלֵּיל לֵיהּ: וִיהַב מֹשֶׁה לְשִׁבְטָא דִבְנֵי רְאוּבֵן לְזַרְעֲיָתְהוֹן:

רדק

גלילות׳ כמו גבול או כמו מחוז וכן גליל הגוים: מן השיחור׳ הוא נילוס נחל מצרים והוא למקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל שלא כבש יהושע כל מצר הדרומית אלא ממדבר צין היא הר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה: חמשת סרני פלשתים׳ הוא גמר המצר על הים הגדול שבמערב והרבים עניכם שרים: חמשת סרני׳ והעוים שזוכר בסוף הפסוק אינו ממנינם׳ ובדברי רבותינו ז"ל ששה סרנים הוא מונה ומתחלה קראם חמשה אמר רבי יוחנן אידונכריקי שלהם חמשה פי׳ אידונכריקי החשובים שבהם היו חמשה והעוים אינו מן הסרני׳ החשובים ועוד בדבריה׳ עוים מתימן באו וסמכו עניינו לפסוק הבא אחריו מתימן ולפי פשט הפסו׳ מתימן פי׳ מדרום כלומר מצד דרום נשארה כל ארץ הכנעני: והארץ הגבלי׳ חסר הכנסיך ומשפטו הארץ ארץ הגבלי וכן הארון הברית : עמו הראובני והגדי׳ עם חצי שבט מנשה האחד ואמר עמו ואף על פי שלא זכרו לפי שזכר החצי האחר אמר עמו כאילו זכרו: בהר

רלבג

והנה זכר כי יהושע היה זקן בא בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשת׳ ולא יתכן לו מצד זקנותו להשלי׳ המלחמה עם מלכים הנשארים וצוה מאת הש"י שיפילה לישראל בנחלה כאילו כבשוה כלה ר"ל לט׳ השבטים וחצי שבט מנשה כי הב׳ שבטים וחצי לקחו חלקם מעבר לירדן ואולם לשבט הלוי לא נתן נחלה כמו שנאמר בתורה ואולם נתנו ללוים בארץ ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם וקניינם כמו שצוה הש"י את משה בתורה׳ והנה

וכל ערי יא פסו׳ ריש ומצע׳ וכל וכל וסי׳ נמסר בסדר צו: ואת בלעם ג׳ דסמיכי וסימ׳ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב׳ ואת בלעם בן בעור הקוסם׳ ואת בלעם ואת מגרשה דד״ה׳ ונמסר גם בסדר מטות: שבט מנשה ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ויתן משה לחצי שבט מנשה׳ וישלחו בני ישראל׳ ויבאו אל בני ראובן׳ וחד השבט המנשה׳ ועתה חלק את הארץ׳ וב׳ באורית׳ שבט המנשה׳ וסימ׳ ממלכת עוג נתתי לראובני׳ שבט המנשה גלעדה: עוג בבשן ד׳ בקריאה וסימ׳ נמ׳ בסדר דברים:

ויהי להם הגבול מערוער אשר על־שפת־נחל ארנון והעיר אשר בתוך־הנחל וכל־המישר על־מידבא: חשבון וכל־עריה אשר במישור דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון: ויהצה וקדמת ומפעת: וקריתים ושבמה וצרת השחר בהר העמק: ובית פעור ואשדות הפסגה ובית הישמות: וכל ערי המישר וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אתו ואת־נשיאי מדין את־אוי ואת־רקם ואת־צור ואת־חור ואת־רבע נסיכי סיחון ישבי הארץ: ואת־בלעם בן־בעור הקוסם הרגו בני־ישראל בחרב אל־חלליהם: ויהי גבול בני ראובן הירדן וגבול זאת נחלת בני־ראובן למשפחתם הערים וחצריהן: ויתן משה למטה־גד לבני־גד למשפחתם: ויהי להם הגבול יעזר וכל־ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד־ערוער אשר על־פני רבה: ומחשבון עד־רמת המצפה ובטנים וממחנים עד־גבול לדבר: ובעמק בית הרם ובית נמרה וסכות וצפון יתר ממלכות סיחון מלך חשבון הירדן וגבל עד־קצה ים־כנרת עבר הירדן מזרחה: זאת נחלת בני־גד למשפחתם הערים וחצריהם: ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי מטה בני־מנשה למשפחותם: ויהי גבולם ממחנים כל־הבשן כל־ממלכות עוג מלך־הבשן וכל־חות יאיר אשר בבשן ששים עיר: וחצי הגלעד ועשתרות ואדרעי ערי ממלכות עוג בבשן לבני מכיר בן־מנשה לחצי בני־מכיר למשפחותם: אלה אשר־נחל משה בערבות מואב מעבר לירדן יריחו מזרחה: ולשבט הלוי לא־נתן משה נחלה יהוה אלהי ישראל הוא נחלתם כאשר דבר להם:

והוה להון תחומא מערוער די על כיף נחלא דארנון וקרתא די בגו נחלא וכל מישרא עד מידבא: חשבון וכל קרוהא די במישרא דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון: ויהצה וקדמות ומיפעת: וקריתים ושיבמה וצרת השחר בטורא דמישרא: ובית פעור ומשפך מרמתא ובית ישימות: וכל קרוי מישרא וכל מלכות סיחון מלכא דאמוראא דמלך בחשבון דמחא משה יתיה וית רברבי מדין ית אוי וית רקם וית צור וית חור וית רבע רברבי סיחון יתבי ארעא: וית בלעם בר בעור קסמא קטלו בני ישראל בחרבא על קטיליהון: והוה תחום בני ראובן ירדנא ותחומיה דא אחסנת בני ראובן לזרעיתהון קרויא ופצחיהן: ויהב משה לשבטא דגד לבני גד לזרעיתהון: והוה להון תחומא יעזר וכל קרוי גלעד ופלגות ארעא בני עמון עד ערוער די על אפי רבה: ומחשבון עד רמת מצפיא ובטונים וממחנים עד תחום לדביר: ובמישרא בית הרם ובית נמרה וסוכות וצפונא שאר מלכות סיחון מלכא חשבון ירדנא ותחומיה עד סיפי ים גינוסר עברא דירדנא מדנחא: דא אחסנת בני גד לזרעיתהון קרויא ופצחיהן: ויהב משה לפלגות שבטא דמנשה והוה לפלגות שבטיא דבני מנשה לזרעיתהון: והוה תחומיהון ממחנים כל מתנן כל מלכותיה דעוג מלכא דמתנן וכל כפרני יאיר דבמתנן שתין קרוין: ופלגות ארעא דגלעד ועשתרות ואדרעי קרויא מלכותיה דעוג במתנן לבני מכיר בר מנשה לפלגות בני מכיר לזרעיתהון: אלין די אחסין משה במישריא דמואב מעברא לירדנא דיריחו מדנחא: ולשבטא דלוי לא יהב משה אחסנא מתנן דיהב להון יי אלהא דישראל אנון אחסנתהון כמא דמליל להון:

רדק

בהר העמק׳ כתרגומו בטורא דמישרא: נסיכי סיחון יושבי הארץ׳ אלה חמשת מלכי מדין היו נסיכי סיחון בעוד שהיה סיחון והאמרי יושבי הארץ קודם שלכדום ישראל היו אלה כשיאי הארץ נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין בימים ההם: הקוסם׳ להודיע כי לא נביא היה אלא קוסם ונבואתו היתה לשעה או לכבוד ישראל בא אליו מלאך יי׳ לדבר הנבואו׳ ההם׳ ויש לשאול איך מצאו בלעם שם והלא כתוב וילך וישב למקומו אלא שחזר שם לבקש שכרו על העצ׳ שנתן להם למואב ולמדין להוציא בנותיהם היפות ויזנו ישראל עמהם ויהיה קצף יי׳ בהם וזהו שאמר לכה איעצך כמו שכתוב בדברי בלעם וכשראה שנתקיימה עצתו הלך למואב ולמדי׳ לבקש שכרו מהם: אל חלליהם׳ עם חלליהם וכמוהו רבים ובתורה כתיב על חלליהם והוא גם כן כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ואחרים זולתו׳ ויש בו דרש שהיו מלכי מדין עושים כשפים עם בלעם ובורחים מפני חרב ישראל ופורחין באויר כיון שהראה להם פנחס את הציץ נפלו על חלליהם ועוד אמרו על חלליהם שעשו לו ארבע מיתות בית דין ועוד אמרו כי פנחס הרגו: הירדן וגבול׳ כתרגומו ירדנא ותחומיה כלומר הערים הסמוכות אליו: לחצי בני מכיר׳ כי החצי האחר והם בני גלעד שהם בתי אבות לקחו נחלתם בארץ כנען:

רש״י

בהר העמק׳ בטורא דמישרא: וחצי ארץ בני עמון: חצי מה שכבשו מאר׳ בני עמון ומסיחון: הירדן וגבול׳ ירדנ׳ ותחומיה הערים שעל שפתו: הערים וחצריהם׳ הערים המוקפות חומה: וחצריהם׳ ערי הפרזי בלא חומה:

ממלכות כל סיפ׳ ממלכות וכל קריא׳ ממלכת עס״ד שמלכות

ויהי גבולם נכספ׳ ישן מבאתי ויהי כל גבולם ממחנים כל הבשן וכל ממלכו׳ עוג מלך הבשן וכל חות יאיר י ומונה מבחוץ כך:

רשי אשר נחלו אותם׳ אשר הנחילו אותם כי היו בני יוסף שני מטות תחת שבט לוי: כאשר עם לבבי׳ ולא כאשר עם פי שהמרגלים היו בעצה אחת וירא כלב לומר להם שלא יאמר כמותם וכשבא הכתיבם ונהו שנאמר שם עקב היתה רוח אחרת שהיה אומר להם אחד בפה ואחד בלב: זה ארבעים וחמש שנה׳ למדנו שמהו בכיבוש הארץ שבע שנים שהרי בשנה ה השנית שלח משה ה המרגלי׳ כשאמרו שלשי׳ ושמונ׳ שהלכו במדבר ושבע שכבשו הרי ארבעים וחמש: האלם

רדק כי היו בני יוסף׳ אם תאמר לשבט לוי לא נתן נחלה היאך היו תשעת המטו׳ וחצי המטה ושני מטות וחצי מעב׳ הירדן הנה י״ב ואם לוי אינו נמנה היאך היו י״ב לפי׳ אמר כי היו בני יוסף שני מטות והנה הם שנים עשר מטות: למקניהם ולקנייכם׳ כתרגומו לבעיריהון ולניתיהון ר״ל הבהמו׳ הגסו׳ והבהמו׳ דקות: כאש׳ עם לבבי׳ כר׳ כי כאש׳ היה עמהם עד שבאו אל המחנ׳ היה משבי׳ עמהם בדבריו כדי שלא יהרגוהו וכאשר בא אל המחנה השיב דבר אמת כאשר עם לבבו וזהו שאמר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי ובדרך הדרש לפי שהתחיל לדבר ב בדבריהם כשאמר ויהס כלב התחיל ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמר׳ והם חשבו כי מסייע היה להם ושתקו: המסיו׳ כתב ביו״ד שהוא במקום למ״ד הפועל והיה משפטו המסיו ב בשורק הוי״ו על דרך נטיו רגלי והדומי׳ לו ובאה היו״ד נחה והוי״ו נעה שלא כמנהג וי״ו הרבים ב בלשון הקדש אבל בלשון ארמי יבא כמו כן אשתיו חמרא ורבי אחי רבי משה ז״ל כתבו בשקל הפעיל והוי״ו מקום למ״ד הפעל אמר כי כל אחד מאחי אשר עלו עמי המסה את לב העם: אשר דרכה רגלך בה׳ זו היא חברון שנאמר ויבא עד חברון ולא אמר ויבאו לפי שהמרגלים האחרי׳ היו יראים לבא שם מפני הענקים כמו שאמר ושם אחימן וגו׳ כלו׳ אף על פי שהיו שם אלה הענקים הגדולים בא שם כלב לפי׳ אמר לו משה שתהיה לו חברון לנחלה ואם לא נזכר זה בספר התורה ידוע כי אמת היה אחר שאמ׳ כלב ויהושע הודה לו וכן כתוב בשופטים ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה: החיה יי׳ אותי כאשר דבר׳ והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה: זה ארבעים וחמש׳ כי דבר המרגלי׳ היה בשנה השני׳ לצאת׳ ממצרים והנה כשאלו להם במדבר שלשי׳ ושמנה שנה ושבע שכבשו הנה ארבעים וחמש ומזה ראו רז״ל כי בז׳ שנים כבשו הארץ וז׳ שחלקו ראו מפסוק בי״ד שנה אחר אשר הכתה העיר כי ישראל לא מנו ליובלות ושמטי׳ אלא אחר שחלקו והפסוק אומר כי ארבע עשרה שנה אחר החרבן היה תחלת יובל כמו שאומר בראש השנה ב בעשור לחדש ואינו היא שנה ש שראש השנה שלא בעשור לחדש הוי אומר זו שנת יובל בא וחשוב משנכנסו ישראל לארץ אי אתה מוצא ארבע עשר׳ שנה אח׳ חרבן תחלת יובל אם לא תוציא י״ד שנה משנכנסו עד שמנו והם שבע ש שכבשו ושבע׳ שחלקו: מאז דבר יי׳׳ כי במצות האל אמר משה לכלב שתהיה לו חברון לנחלה: אשר הלך ישראל במדבר׳ טעמו לזה מ׳ וחמש שנה שזכר כלומר זה הזמן הארוך מן הדבר אשר דבר יי׳ עד היום לפי שהלך ישראל במדבר ל״ח שנה בעון המרגלים וי״ת דאזל עם ישראל במדברא פי׳ טעם אשר הלך עם משה: וכתי

נחלו ד׳ קמצין וסימ׳ ואלה אשר נחלו בני ישראל׳ כי בנות מנשה׳ אך שקר נחלו אבותינו׳ נחלו פתאים אולת׳ וחד ונחלו לעולם: בגורל ה׳ רפין וסימ׳ בגורל נחלתם ר״פ דיהושע׳ ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ׳ אלה הנחלות׳ זה הדבר אשר נעשה׳ לא יהיה לך משליך חבל בגורל דמיכה: כל

יד

א ואלה אשר־נחלו בני־ישראל בארץ כנען אשר נחלו אותם אלעזר הכהן ויהושע בן־נון וראשי אבות המטות לבני ישראל: ב בגורל נחלתם כאשר צוה יהוה ביד־משה לתשעת המטות וחצי המטה: ג כי־נתן משה נחלת שני המטות וחצי המטה מעבר לירדן וללוים לא־נתן נחלה בתוכם: ד כי־היו בני־יוסף שני מטות מנשה ואפרים ולא־נתנו חלק ללוים בארץ כי אם־ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם ולקנינם: ה כאשר צוה יהוה את־משה כן עשו בני ישראל ויחלקו את־הארץ: ו ויגשו בני־יהודה אל־יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן־יפנה הקנזי אתה ידעת את־הדבר אשר־דבר יהוה אל־משה איש־האלהים על אדותי ועל אדותיך בקדש ברנע: ז בן־ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד־יהוה אתי מקדש ברנע לרגל את־הארץ ואשב אתו דבר כאשר עם־לבבי: ח ואחי אשר עלו עמי המסיו את־לב העם ואנכי מלאתי אחרי יהוה אלהי: ט וישבע משה ביום ההוא לאמר אם־לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולבניך עד־עולם כי מלאת אחרי יהוה אלהי: י ועתה הנה החיה יהוה אותי כאשר דבר זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יהוה את־הדבר הזה אל־משה אשר־הלך ישראל במדבר ועתה הנה אנכי היום בן־חמש ושמונים שנה:

ואלין דאחסינו בני ישראל בארעא דכנען דאחסינו יתהון אלעזר כהנא ויהושע בר נון ורישי אבהת שבטיא לבני ישראל: בעדבא אתפלגת להון אחסנתהון כמא דפקד יי׳ בידא דמשה לתשעת שבטין ופלגות שבטא: ארי יהב משה אחסנת תרין שבטין ופלגות שבטא מעברא לירדנא וללואי לא יהב אחסנא ביניהון: ארי הוו בני יוסף תרין שבטין מנשה ואפרים ולא יהבו חולק ללואי בארעא אלהן קרוין למתב ורוחיהון לבעיריהון ולניתיהון: כמא דפקד יי׳ ית משה כן עבדו בני ישראל ופליגו ית ארעא: וקריבו בני יהודה לות יהושע בגלגלא ואמר ליה כלב בר יפנה קניזאה את ידעתא ית פתגמא דמליל יי׳ עם משה נביא דיי׳ על עסק דילי ועל עסק דילך ברקם גיאה: בר ארבעין שנין אנא כד שלח משה עבדא דיי׳ יתי מרקם גיאה לאללא ית ארעא ואתיבית יתיה פתגמא כמא דהוה עם לבי: ואחי דסליקו עמי תברו ית לבא דעמא ואנא אשלמית בתר דחלתא דיי׳ אלהי: וקיים משה ביומא ההוא למימר אם לא ארעא די דרכת פרסת רגלך בה דילך תהי לאחסנא ולבנך עד עלמא ארי אשלמתא בתר דחלתא דיי׳ אלהי: וכען הא קיים יי׳ יתי כמא די מליל דנן ארבעין וחמש שנין מעדן דמליל יי׳ ית פתגמא הדין עם משה דאזל ישראל במדברא וכען הא אנא יומא דין בר תמנן וחמש שנין:

ל׳ ל׳ · ל׳ · ז״ח · ל׳ פתחין · ל׳ וכל לכהנים וללוים דכו׳ כמ״א · כל סיפ׳ מגרשיהן כ״מ יקרין · ל׳ · ל׳ דסמי׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ בסיפ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ובענין · כ · ט״ו · ב׳ כענין · ל׳ וכל אסף דכו׳

סיפר׳ מגרשיהן במ״א מגרשיהם וסימ׳ כי היו בני יוסף שני מטות׳ וכל קריאה דכוו׳ במ״א מגרשיהן וסימ׳ כל הערים אשר׳ משה איש האלהים ו׳ בליש׳ וסימ׳ וזאת הברכה אשר ברך משה׳ ויגשו בני יהודה אל יהושע׳ ומשה איש האלהים בניו יקראו׳ ויקרא המלך יהואש׳ ויעמדו על עמדם׳ ויקם ישוע בן יוצדק דעזרא׳ תפלה למשה איש האלהים: ושמונים ו׳ מלאים וסימ׳ נמסר בסדר בראשית:

רלבג

והנה זכר שכבר נגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל כי היה המשכן שם אז ולזה היה שם יהושע והנה באו לשם עם כלב לכבודו כי כ נשיא היה עליה׳ ויורה על זה כי הוא לבדו ד דבר עם יהושע ולמדנו ממאמרו זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יי׳ את הדבר הזה א׳ משה כי שבעה שנים היה זמן כבוש׳ הארץ כמו שזכרו רבותי׳ ז״ל וזה כי בשנה השנית לצאת בני ישר׳ מארץ מצרים נמנו ישר׳ כמו שנזכר בפרש׳ במדבר סיני ואחר מכינס שלא משה המרגלים ולפי שיעשת היות משה לפני פרעה עד יום מותו היו ארבעים שנה כי הוא היה בן פ׳ בעמדו לפני פרע׳ הנה כשאדו מעת בא המרגלים עד יום מותו לח״ ויותר על זה מה שנשאר מהשנה השנית ולזה ראוי ש שיובן שמה שאמר ב בתור׳ שיעמדו מ׳ שנה על חטא המרגלי׳ יחסר מלא עד והוא לט״ שנה ולזה הו׳ מבוא׳ שמעת מיתת משה רבינו ע״ה עד שאמר כלב זה היותו׳ היו׳ ה׳ שני׳ וחלק מהשנה השביעית ולפי שלא נשלם זה הכבוש עד אח׳ זה וזה כי אחר שכבש כלב את חברון זכר שהארץ שקטה ממלחמה הנה זה מ מבואר שכבר יתכן שהיו ימי הכבוש שבע שנים וכבר זכרו רבותינו ז״ל שימי החלוקה היו נ״כ שבע שנים ולא ידעתי לזה סמך שלם ויראה שכבר קבלו זה בקבלה: ונעלה

האדם הגדול בענקים הוא׳ אביהם של אחימן ששי ותלמי ארבע היה שמו׳ ד״א על שם האב ושלשת הבנים שכן קורא ילידי הענק׃ והארץ שקטה ממלחמה׳ מוסב לעניין הראשון לאחר שבע שכיבשו שביבותיהם כבשו האמוריים ולא נאספו עוד למלחמה עליהם לכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ ומדרש אגדה האדם הגדול בענקים הוא אברה אבינו הוא שגרם להם שהארץ שקטה ממלחמה ארבעי׳ שנה שנתעכבו במדבר בשכר שכבדו את הזקן בקריית ארבע שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו׃ אל גבול אדום׳ סמוך למיצר אדום׃ נגבה׳ בתחום מצר דרום מצר דרומי של ארץ ישראל׃ מקצה תימן׳ בסוף כל המיצר׃ ויהי להם גבול׳ מיצר דרומי של יהודה מקצה ים המלח הוא מקצוע דרומי מזרחית של ארץ ישראל באלה מסעי׃ מן הלשון׳ של ים׃ ויצא אל מנגב למעלה עקרבים׳ אינו אומר ויצא ונסב ותאר אלא במקום שחוט של גבול בולט אל החוץ או כונס לצד פנים שאינו הולך מכוון ו וכאן הוא בולט אל החוץ ובא מנגב ל למעלה עקרבי׳ בדרום של מעלה עקרבים נמצא שמעלה עקרבי׳ לפנים מן החוט ועבר ובא לו אל המערב׃ נגבה׳ לכן וכל תיבה שצריך למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה׃ ועלה׳ כל מה שהוא עולה מן המזרח לצד ירושלם הוא עולה ומירושלם והלאה ה הוא יורד כאן למדנו שירושלם גבוהה מכל ארץ ישראל וירושלם אינה נזכרת במיצר זה שבמיצר צפונית של יהודה היתה כמו שאמור בענין׃ ועלה מנגב לקדש ברנע׳ החוט הולך לדרומה של קדש ברנע נמצאת קדש לפנים מן החוט׃ ועבר חצרון׳ לצד המערב הוא מונה והולך עד והיו ת תוצאותיו הימה׃ תוצאו׳ סופו של מיצר אל הים הגדול שהוא מיצר מערבי לכל ארץ ישראל נמצא גבול יהודה מחזיק כל א ארכה של ארץ ישראל מן המזרח למערב ועומד בדרומה של ארץ ישראל׃ וגבול קדמה׳ חוט המתוח למיצר מזרחי של י יהודה׃ ים המלח׳ שהוא מקצוע דרומי מזרחי לארץ באלה מסעי׃ עד קצה הירדן׳ רחבו של גבול יהוד׳ אינו אלא כנגד ים המלח עד מקום ש שהירדן נופל בים המלח שהירדן אף הוא במיצר מזרח של ארץ כנען כמו שנאמר באלה מסעי במיצר מזרחי וירד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח שהוא במקצוע וגבול לפאת צפונה חוט מיצר המתוח למיצר צפון מן המזרח למערב מלשון ים המלח ממקום שהירדן נופל בו שאמרנו שמשם כלה רוחב גבול המיצר המזרחי ועלה לצד המערב בית חגלה ועבר החוט מצפון לבית הערבה בדרומה של ארץ ישראל בית הערבה נמצאת בית הערבה בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט׃ ועלה הגבול אבן בהן׳ כל מה שהולך עד ירושלם הוא עולה׃ ועלה הגבול דבירה מעמק עכור׳ שהיה עמק עכור בין אבן בהן לדביר׃ וצפונה פונה אל הגלגל׳ וכשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המיצר לצד הצפון אל הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומי׳ אשר המעלה בדרום הנחל נמצא הנחל חוץ מן החוט שלא בגבול יהודה׃ מנגב לנחל׳ עמק ומדרון היה בלא מים׃ אל עין

ושם ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית׃ והיה תוצאת הגבול ז׳ כתיבין והידה וקרינן והיו וסימ׳ למעלה עקרבים דווידבר׳ נחל מצרים דיהודה׳ בית און׳ בית חורון׳ בית חגלה דבנימן׳ צאן אבדות היו עמי׳ ולא יהיה עוד לשני גוים׳ ונמסר גם בסדר מסעי׃ לפאת צפונה ג׳ בקריאה וסימ׳ וגבול קדמה׳ ויהי להם

עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא׃ ועתה תנה־לי את־ההר הזה אשר־דבר יהוה ביום ההוא כי־אתה שמעת ביום ההוא כי־ענקים שם וערים גדלות בצרות אולי יהוה אותי והורשתים כאשר דבר יהוה׃

ויברכהו יהושע ויתן את־חברון לכלב בן־יפנה לנחלה׃ על־כן היתה־חברון לכלב בן־יפנה הקנזי לנחלה עד היום הזה יען אשר מלא אחרי יהוה אלהי ישראל׃ ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא והארץ שקטה ממלחמה׃

טו

ויהי הגורל למטה בני יהודה למשפחתם אל־גבול אדום מדבר־צן נגבה מקצה תימן׃ ויהי להם גבול נגב מקצה ים המלח מן־הלשן הפנה נגבה׃ ויצא אל־מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה ועלה מנגב לקדש ברנע ועבר חצרון ועלה אדרה ונסב הקרקעה׃ ועבר עצמונה ויצא נחל מצרים והידה תצאות הגבול ימה זה־יהיה לכם גבול נגב׃ וגבול קדמה ים המלח עד־קצה הירדן וגבול לפאת צפונה מלשון הים מקצה הירדן׃ ועלה הגבול בית חגלה ועבר מצפון לבית הערבה ועלה הגבול אבן בהן בן־ראובן׃ ועלה הגבול דברה מעמק עכור וצפונה פנה אל־הגלגל אשר־נכח למעלה אדמים אשר מנגב לנחל ועבר הגבול אל־מי עין־שמש והיו תצאתיו

עד כאן אנא יומא דין תקיף כדביומא דשלח יתי משה כחילי כבכן וכן חילי דכען לאגחא קרבא ולמפק ולמעל׃ וכען הב לי ית טורא הדין דמלל יי ביומא ההוא ארי את שמעתא ביומא ההוא ארי גברין תמן וקרוין רברבן כריכן מאים יהא מימרא דיי בסעדי ואירתנון כמא די מלל יי׃ וברכיה יהושע ויהב ית חברון לכלב בר יפנה לאחסנא׃ על כן הות חברון לכלב בר יפנה קניזאה לאחסנא עד יומא הדין חלף דאשלים בתר דחלתא דיי אלהא דישראל׃ ושום חברון מלקדמין קרית ארבע אנש רב בגבריא הוא וארעא שדוכת מלמעבד קרבא׃ והוה עדבא לשבטא דבני יהודה לזרעיתהון על תחום ארום מדברא דצן דרומא מסיפי דרומא׃ והוה להון תחום דרומא מסיפי ימא דמלחא מן כיפא דמתפני לדרומא׃ ונפק למדרומא למסקנא דעקרבין ועבר לצן וסליק מדרומא לרקם גיאה ועבר לחצרון וסליק לאדר ומסתחר לקרקעה׃ ועבר לעצמון ונפק לנחלא דמצרים והוו מפקנוהי דתחומא למערבא דין יהא לכון תחום דרומא׃ ותחום קדומא ימא דמלחא עד סיפי ירדנא ותחומא לרוח צפונא מכיף ימא מסיפי ירדנא׃ וסליק תחומא לבית חגלה ועבר מצפונא לבית משרא וסליק תחומא לאבן בוהן בר ראובן׃ וסליק תחומא לדביר ממישר עכור וצפונא מתפני לגלגלא די לקבל מסקנא דאדומים דמדרום לנחלא ועבר תחומא למי עין שמש והוון מפקנוהי

הגבול׳ וזה גבול הארץ דיחזקאל׃ וצפונה ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר ואתחנן׃ פנה ג׳ וחס׳ וסימן אשר לבבו פנה היום׳ וצפנה פנה אל הגלגל׳ אשר פנה דרך הקדים׳ ונמסר גם בריש סדר נצבים׃

רדק

וככחי עתה׳ באו שני כפי״ן הדמיון זה אחר זה כמו כעם ככהן כעבד כאדניו כאילו אמר העם ככהן והכהן כעם וכן ככחי עתה ככחי אז וכחי אז ככחי עתה הכל בשוה׃ יי׳ אותי׳ כמו עמי וכן ודברה אתך והדומים להם׃ ויתן את חברון לכלב׳ פי׳ שדה העיר וחצריה כי העיר עצמה היתה מקלט כמו שאמר בספר ערי המקלט כי חברון ומגרשיה היו לכהנים׃ קרית ארבע׳ ארב׳ הוא שם הענק והוא האדם הגדול בענקי׳׃ שקטה ממלחמה׳ כי התעכלו בני ישראל להוריש הנשארים׃ נגבה׳ בקצה תימן מדבר צין היה לצד דרום ולא כל דרום הגבול אלא מקצה דרומו׃ מן הלשון׳ לשון הים ו״ת כיפא דמיתפני לדרומא ר״ל לשון סלע׃ אל מנגב׳ אל המקום שהיה מנגב למעלה עקרבים׃ זה יהיה לכם גבול נגב׳ היה לו לומר להם שהרי כל הפרשה ספור דברים הוא ויתכן פירושו כי כן יהיה הגבול להם כמו שכ׳ בתור׳ הזה יהיה לכם גבול נגב׃ אבן בוהן בן ראובן׳ אדוני המקו׳ היה שמו בוהן בן ראובן וכן תרגם יונתן בר ראובן ושם המקום אבן אולי היתה שם אבן גדולה לסימן לגבול המקום׃ אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים׳ נקרא המקום גלגל ונקרא ג גלילות לעניין ידוע אצלם ואדומי׳ גם כן שם מקום נקרא כך לעניין ידוע אצלם׳ וכתי׳ במסקנא דאדמים׃ אל

אל עין רוגל' מעיין הכובסים תירגם יונתן עין קצרא וקורא את הכובס רוגל על שם שבועטו את בגדי הצמר ברגליו כולן בלע״ז : אל כתף היבוסי מנגב' כמאלת ירושלם חוץ מן החומה ואינה בגבול יהודה אלא בגבול בנימן שהוא בצפונו של יהודה: ועלה גי בן הנם' עודנו עולה מעט עד עין עיטם ומשם והלאה הוא יורד וזהו שאמרו רבותינו בשחיטת קדשי' סבור למיבנייה בעין עיטם שהוא גבוה מירושלם מעט: ותאר' לשון ונסב בעוגל כמו ובמחוגה יתארהו ויונתן תירג' את כולם ויסחר: ויצא אל ערי הר עפרון' החוט יוצא לצד הצפון והגבול מרחיב על ערי הר עפרון: ותאר הגבול בעלה' אין זה לצד המערב אלא בליטה לצד צפון: ונסב הגבול מבעלה ימה' עכשו חוזר למנייננו הראשון מן המזרח למערב: אל כתף הר יערים מצפונ' שהיה חוט בצפונו של הר יערים נמצא הר יערי' בתוך גבול יהודה ל לפנים מן החוט: והיו תוצאות הגבול' סוף המיצר ימה אל ים הגדול שהוא מיצר מערבי: אל פי יי' ליהושע' כמה שאמר הקב״ה ליהושע: ויורש משם כלב' לאחר מיתת יהושע כי עדיין בימי יהושע לא נלכדה ח חברון כמה שנאמר בספר שפטים ולא נ נכתבה כאן אלא מפני החלוקה: קרית ספר' רבותינו אמרו אלו הלכו' שנשתכחו בימי אבלו של משה ש שהחזיר עתניאל בן קנז מפילפולו: אחי כלב' מאמו: ותצנח' ואיתרכינת השטה עצמה ליפול לרגליו: תנה לי ברכה' פרנסה: ארץ הנגב' חרבה כמו חרבו פני האדמ' ומתרג' נגובו שייקא בלע״ז בית מנוגב מכל טוב אדם שאין בו את תורה: נתתני' נתת לי' כמו דברו לשלום דבר אליו בני יאכוני יאכו ממני בשלם בשל להם: גלת' מעיינות: ויהיו

מעין ד' פתחין וסי' מעין מי נפתוח' וחברו' וכל מעין מים יסתמו' מעין גנים באר: שלושה ר' מלאים בנביאים וסימ' ויורש משם כלב את שלושה בני הענק' ויולדו לאבשלום' שערי שלושה' ותאו שלושה מפו דיחזקאל' וכל מגלת אסתר דכוו' מלאים: ותצנח ג' וסימ' ויהי בבאה ותסיתהו לשאול'

אל־עין רגל: ועלה הגבול גי בן־הנם אל־כתף היבוסי מנגב היא ירושלם ועלה הגבול אל־ראש ההר אשר על־פני גי־הנם ימה אשר בקצה עמק־רפאים צפונה: ותאר הגבול מראש ההר אל־מעין מי נפתוח ויצא אל־ערי הר־עפרון ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים: ונסב הגבול מבעלה ימה אל־הר שעיר ועבר אל־כתף הר־יערים מצפונה היא כסלון וירד בית־שמש ועבר תמנה: ויצא הגבול אל־כתף עקרון צפונה ותאר הגבול שכרונה ועבר הר־הבעלה ויצא יבנאל והיו תצאות הגבול ימה: וגבול ים הימה הגדול וגבול זה גבול בני־יהודה סביב למשפחתם: ולכלב בן־יפנה נתן חלק בתוך בני־יהודה אל־פי יהוה ליהושע את־קרית ארבע אבי הענק היא חברון: וירש משם כלב את־שלושה בני הענק את־ששי ואת־אחימן ואת־תלמי ילידי הענק: ויעל משם אל־ישבי דבר ושם־דבר לפנים קרית־ספר: ויאמר כלב אשר־יכה את־קרית־ספר ולכדה ונתתי לו את־עכסה בתי לאשה: וילכדה עתניאל בן־קנז אחי כלב ויתן־לו את־עכסה בתו לאשה: ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת־אביה שדה ותצנח מעל החמור ויאמר־לה כלב מה־לך: ותאמר תנה־לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן־לה את גלת עליות ואת גלת תחתיות:

לעין קצרא: וסליק תחומא לחילת בר הנם דלעבר יבוס מדרומא היא ירושלם וסליק תחומא לריש טורא דעל אפי חילת הנום מערבא דבסיפי מישר גבריא צפונא: ויסחר תחומא מריש טורא למבוע מי נפתוח ונפיק לקרוי טורא דעפרון ויסחר תחומא לבעלה היא קרית יערים: ומסתחר תחומא מבעלה לימא לטורא דשעיר ועבר לעבר טור יערים מצפונא היא כסלון ונחית לבית שמש ועבר לתמנא: ונפיק תחומא לעבר עקרון לצפונא ויסחר תחומא לשכרון ועבר לטור בעלה ונפיק ליבנאל והוון מפקנוהי דתחומא לימא: ותחום מערבא ימא רבא ותחומא דין תחום בני יהודה סחור סחור לזרעיתהון: ולכלב בר יפנה יהב חולקא בנו בני יהודה על מימרא דיי ליהושע ית קרית ארבע אבוהון דגבריא היא חברון: ותריך מתמן כלב ית תלתא בני גבריא ית ששי וית אחימן וית תלמי בני גבריא: וסליק מתמן לות יתבי דביר ושום דביר מלקדמין קרית ארכי: ואמר כלב דמחי ית קרית ארכי ויכבשנה ואתן ליה ית עכסה ברתי לאתו: וכבשה עתניאל בר קנז אחוהי דכלב ויהב ליה ית עכסה ברתיה לאתו: והוה במעלה ואמלכתיה למשאל מן אבוהא אחסנתא ואתרכינת מעל חמרא ואמר לה כלב מה ליך: ואמרת הב לי אחסנתא ארי לארע דרומא יהבתני ותתן לי אתר בית שקיא דמיא ויהב לה ית בית שקיא עלאה וית בית שקיא תחתאה:

וחברו דשפטים' ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל: גלת ז' חס' בקריאה וסימ' ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ג' בפסוק' וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג' בו: עמדים שנים דמלכים קדמ' דפסוק חס' ו״ו: תחתיורת ז' בקריאה וסימ' ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע' שתני בבור תחתיורת' והורדתיך את יורדי בור' רנו שמים כי עשה יי'' בן אדם נהה על המון מצרים' שם עילם וכל המונה' קראתי שמך יי' מבור:

אל עין רוגל' ת״י לעין קצרא וקצרא בדברי רז״ל היא כובס הבגדים ות״י שדה כובס חקל משטח קצריא ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדים ברגליו בעת שמכבסם: גי בן הנם' ת״י חילת בר הינם והיה הגיא הזה סמוך לירושלם והוא המקום אשר טמא יאשיהו מפני הגלולים שהיו בו ושם אדוני המקום מקדש בן הנום והנום' ומזה שנאמר ועלה הגבול והמקו' היה גי אינו אומר ועלה כנגד הגיא אלא אל המקום שהיה בו הגיא בכל אלה הגבולים הוא אומ' ועלה כי ירושלם גבוה מכל הארצות: עמק רפאים' ת״י מישר גבריא והוא שנאמר עליו כמלקט שבלי' בעמק רפאים' והיה המקום ההוא מאז מקום הגבורי' הענקי': ותאר הגבול' כל ותאר ת״י יסחר כמו ובמחוגה יתארהו שהוא ענין סבוב: מעין מי נפתוח' הוא הנקרא בדברי רז״ל עין עיטם: הימה הגדול וגבול' וגבול יהודה למערב היה הים הגדול: וגבול הים' כלומר הים הגדול וגבולו היה גבול יה ד' לצד מערב וכת״י ותחומיה: ושם דביר לפנים קרית ספר' אז״ל כי בלשון פרסי קוראין דביר לספר: עתניאל בן קנז אחי כלב' אמרו רז״ל כי אחיו מאמו היה כי כלב בן יפונה היה ועתניאל בן קנז' ומה שאמר על כלב הקנזי ייחס אותו לבעל אמו ויתכן לפרש כי אחיו מאביו ו ומאמו היה והיה שם אביו כלב בן יפונה וקנז כי הרבה נמצאים שתי שמות לאדם אחד והנכון אצלי עוד כי קנז היה שם ראש המשפחה והתיחסו בני המשפח' אליו ובאמרו הקנזי או בן קנז הכל אחד כי רחוק הוא ליחס האדם לבעל אמו כי אפילו ל למשפח' האם לא מצאנו שיתיחס האדם כי אם לבית אבותיו ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמ' כן: ויהי בבוא'' באות ב״ית השמוש ופי' כבואה לבית בעלה: ותסיתהו' הסיתה בעלה לשאול מאת אביה שדה ולא רצה הוא לשאול וכשראתה כן ותצנח מעל החמור כלומר הפילה עצמה מעל החמור ש שהיתה רוכבת עליו' ות״י ואתרכינת וכן תרגו' ותפל מעל הגמל: ברכה' ת״י אחסנתא ויתכן לפרש ברכה ממש שהיא תוספת טובה כלומר שיוסיף לנו על מה שנתן לה כי ידמה שנתן לה ארץ צמאה ויבשה וזהו ש שאמרה ארץ הנגב נתתני ת תרגום חרבו המים נגבו מיא ושאלה שיתן לה עוד השדה שהיו בו גלות המים להשקו' ארץ הנגב שנתן לה ופי' נתתני נתת לי ויש לפרש עוד ברכה כמו ברכה בצרי ות״ת ארץ הנגב ארי לארע דרומה יהבתני' ופי' גלות מים מעיינות כמו גל נעול או פי' בריכות מים המכונסין ות״י בית שקיא: ויהיו

רלבג

ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם' ידמה מזה המקום שירושלם לא נתחלקה לשבטים ואולם מה שאמר אחר זה ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם יורה שירושלם היתה מנחלת בני יהודה כי לא אמ' לא יכלו בני ישראל להורישם אך אמר לא יכלו בני יהודה להורישם' וממה שאמר בנחלת בנימין במנין עריהם אשר נפלו להם בנחלה [illegible] החלף והיבוסי היא ירושלם ידמה כי ירושלם היתה מנחלת בני בנימן ולזה נפלה המחלקת אם נתחלקה ירושלם לשבטי' אם לא'

רדק

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה׳ פי׳ כמו הסוף ויהי מקצה הערי׳ למטה בני יהודה אל גבול אדום בנגבה ולפיכך נקדו בצר״י לפי שהוא סמוך ובאמרו מקצה הוא שאמרו רז״ל לא מנה יהושע אלא הערים העומדות על הגבולים : כל ערים עשרים ותשע׳ ובפרטם תמצא לח׳ והתשע היתר׳ היו לבני שמעון וספרם בנחלת בני יהודה בפרט לפי שהיו ב בנחלת בני יהודה כמו שאמר ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה וכן כתיב אלה הערים היתרות לשמעון באר שבע ושבע מולדה וחצר שועל בלה והיא בעלה שכתוב הנה ועצם ואל תולד ובתול זהו וכסיל שכתו׳ הנה וחרמה וצקלג ועין רמון והנה הם עשר בזה המנין והם מנויות בנחלת בני שמעון ואין לנו נותרות אלא תשע אלא נאמר כי בלה אינו בעלה ובתול אינו כסיל אף על פי שהוא נראה כן ועוד יש ערים ספורות למטה שמעון בנחלת יהודה והם גם כן ספורות בנחלת בני ש שמעון והם עתר ועשן כמו ש שכתוב וצקלג שזכר הנה לבני יהודה תזכר אותה גם כן לבני שמעון ואנו רואי׳ כי מיום שישב בה דוד היתה למלכי יהודה באמר כי לקחוה בני ישראל בעת כבוש הארץ ונפלה לחלק שמעון ואחר כך לקחה מלך גת מהם עד שישב דוד בה על כן היתה למלכי יהוד׳ מהיום ההוא והלאה : שכה ועזקה׳ ועוד זוכר למטה שוכה וכן אשנה זוכר אותה בב׳ מקומות נקראו׳ בשם אחד והיה לאחד מהם שם לווי להבדיל ביניהם ולא נזכר בכתוב : ערים ארבע עשרה׳ ובפרטן תמצא חמש עשרה ואפשר כי הגדרה וגדרתים עיר אחת : והים הגדול וגבול׳ כתיב הגבול כלומר כי הים היה גבולם וקרי הגדול : לא

רשי

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה׳ בגבול מטה יהודה הוא שאמרו רבותינו לא מנה יהושע אלא עיירות העומדות על הגבולי׳ כל ערים עשרים ותשע ובפרטן אתה מוצא שלשים ושמנה אלא אלה היתרות כשלו בני שמעון מחבל בני יהודה ונזכרות הם בנחלת שמעון באר שבע ומולדה חצר שועל ועצם ואל תולד וחרמה וצקלג ועין ורמון הרי תשע היתרות המנויות כאן ערים ארבע עשרה ובפרטן חמש עשרה אומ׳ אני תפוח והעינם אח׳ וזה פירושו תפוח והעין שלו הוא עין תפוח האמור בנחלת מנשה אל יושבי עין תפוח : והים הגדול וגבול׳ כשין שבים שקורין אישל״ש בלע״ז : לא

מסורה

אשתאול ג׳ מלאים וסימ׳ בשפלה אשתאול וצרעה׳ וירדו אחיו וכל בית׳ ותחל רוח יי׳ לפעמו : ומגדל ז׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמרו הבדה נבנה לנו עיר׳ צנן וחדשה ומגדל גד׳ ויראון ומגדל אל חרם׳ ומגדל עז היה בתוך העיר׳ יסוב כל הארץ בערבה מגבע לרמון׳ ומעל לשער אפרים ועל שער ב׳ בו דעזרא :

מקרא

כ זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם : וַיִּהְיוּ הֶעָרִים מִקְצֵה לְמַטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה אֶל־גְּבוּל אֱדוֹם בַּנֶּגְבָּה קַבְצְאֵל וְעֵדֶר וְיָגוּר : וְקִינָה וְדִימוֹנָה וְעַדְעָדָה : וְקֶדֶשׁ וְחָצוֹר וְיִתְנָן : זִיף וָטֶלֶם וּבְעָלוֹת : כה וְחָצוֹר חֲדַתָּה וּקְרִיּוֹת חֶצְרוֹן הִיא חָצוֹר : אֲמָם וּשְׁמַע וּמוֹלָדָה : וַחֲצַר גַּדָּה וְחֶשְׁמוֹן וּבֵית פָּלֶט : וַחֲצַר שׁוּעָל וּבְאֵר שֶׁבַע וּבִזְיוֹתְיָה : בַּעֲלָה וְעִיִּים וָעָצֶם : ל וְאֶלְתּוֹלַד וּכְסִיל וְחָרְמָה : וְצִקְלַג וּמַדְמַנָּה וְסַנְסַנָּה : וּלְבָאוֹת וְשִׁלְחִים וְעַיִן וְרִמּוֹן כָּל־עָרִים עֶשְׂרִים וָתֵשַׁע וְחַצְרֵיהֶן : בַּשְּׁפֵלָה אֶשְׁתָּאוֹל וְצָרְעָה וְאַשְׁנָה : וְזָנוֹחַ וְעֵין גַּנִּים תַּפּוּחַ וְהָעֵינָם : לה יַרְמוּת וַעֲדֻלָּם שׂוֹכֹה וַעֲזֵקָה : וְשַׁעֲרַיִם וַעֲדִיתַיִם וְהַגְּדֵרָה וּגְדֵרֹתָיִם עָרִים אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן : צְנָן וַחֲדָשָׁה וּמִגְדַּל־גָּד : וְדִלְעָן וְהַמִּצְפֶּה וְיָקְתְאֵל : לָכִישׁ וּבָצְקַת וְעֶגְלוֹן : מ וְכַבּוֹן וְלַחְמָס וְכִתְלִישׁ : וּגְדֵרוֹת בֵּית־דָּגוֹן וְנַעֲמָה וּמַקֵּדָה עָרִים שֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן : לִבְנָה וָעֶתֶר וְעָשָׁן : וְיִפְתָּח וְאַשְׁנָה וּנְצִיב : וּקְעִילָה וְאַכְזִיב וּמָרֵאשָׁה עָרִים תֵּשַׁע וְחַצְרֵיהֶן : מה עֶקְרוֹן וּבְנֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ : מֵעֶקְרוֹן וָיָמָּה כֹּל אֲשֶׁר־עַל־יַד אַשְׁדּוֹד וְחַצְרֵיהֶן : אַשְׁדּוֹד בְּנוֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ עַזָּה בְּנוֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְהַיָּם הַגְּבוּל וּגְבוּל : וּבָהָר שָׁמִיר וְיַתִּיר וְשׂוֹכֹה : וְדַנָּה וְקִרְיַת־סַנָּה הִיא דְבִר : נ וַעֲנָב וְאֶשְׁתְּמֹה וְעָנִים : וְגֹשֶׁן וְחֹלֹן וְגִלֹה עָרִים אַחַת־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן : אֲרַב וְרוּמָה וְאֶשְׁעָן : וְיָנוּם וּבֵית־תַּפּוּחַ וַאֲפֵקָה : וְחֻמְטָה וְקִרְיַת־אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן וְצִיעֹר עָרִים תֵּשַׁע וְחַצְרֵיהֶן : מָעוֹן ׀ כַּרְמֶל וָזִיף וְיוּטָּה : וְיִזְרְעֶאל וְיָקְדְעָם וְזָנוֹחַ : נח

תרגום

דָּא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי יְהוּדָה לְזַרְעֲיָתְהוֹן : וַהֲוָה קִרְוַיָּא מִסְיָפֵי לְשִׁבְטָא דִבְנֵי יְהוּדָה עַל תְּחוּם אֱדוֹם בְּדָרוֹמָא קַבְצְאֵל וְעֶדֶר וְיָגוּר : וְקִינָה וְדִימוֹנָה וְעַדְעָדָה : וְקֶדֶשׁ וְחָצוֹר וְיִתְנָן : זִיף וָטֶלֶם וּבְעָלוֹת : וְחָצוֹר חֲדַתָּה וּקְרִיּוֹת חֶצְרוֹן הִיא חָצוֹר : אֲמָם וּשְׁמַע וּמוֹלָדָה : וַחֲצַר גַּדָּה וְחֶשְׁמוֹן וּבֵית פָּלֶט : וַחֲצַר שׁוּעָל וּבְאֵר שֶׁבַע וּבִזְיוֹתְיָה : בַּעֲלָה וְעִיִּים וָעָצֶם : וְאֶלְתּוֹלַד וּכְסִיל וְחָרְמָה : וְצִקְלַג וּמַדְמַנָּה וְסַנְסַנָּה : וּלְבָאוֹת וְשִׁלְחִים וְעַיִן וְרִמּוֹן כָּל קִרְוַיָּא עֶשְׂרִין וּתְשַׁע וּפַצְחֵיהֶן : בַּשְּׁפֶלְתָּא אֶשְׁתָּאוֹל וְצָרְעָה וְאַשְׁנָה : וְזָנוֹחַ וְעֵין גַּנִּים תַּפּוּחַ וְהָעֵינָם : יַרְמוּת וַעֲדֻלָּם שׂוֹכֹה וַעֲזֵקָה : וְשַׁעֲרַיִם וַעֲדִיתַיִם וְהַגְּדֵרָה וּגְדֵרוֹתַיִם קִרְוִין אַרְבַּע עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן : צְנַן וַחֲדָשָׁה וּמִגְדַּל גָּד : וְדִלְעָן וְהַמִּצְפֶּה וְיָקְתְאֵל : לָכִישׁ וּבָצְקַת וְעֶגְלוֹן : וְכַבּוֹן וְלַחְמָס וְכִתְלִישׁ : וּגְדֵרוֹת בֵּית דָּגוֹן וְנַעֲמָה וּמַקֵּדָה קִרְוִין שִׁית עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן : לִבְנָה וָעֶתֶר וְעָשָׁן : וְיִפְתַּח וְאַשְׁנָה וּנְצִיב : וּקְעִילָה וְאַכְזִיב וּמָרֵאשָׁה קִרְוִין תְּשַׁע וּפַצְחֵיהֶן : עֶקְרוֹן וְכַפְרָנָהָא וּפַצְחָהָא : מֵעֶקְרוֹן וּמַעַרְבָא כָּל קִרְוַיָּא דְעַל תְּחוּם אַשְׁדּוֹד וּפַצְחֵיהֶן : אַשְׁדּוֹד כַּפְרָנָהָא וּפַצְחָהָא עַזָּה כַּפְרָנָהָא וּפַצְחָהָא עַד נַחֲלָא דְמִצְרַיִם וְיַמָּא רַבָּא וּתְחוּמֵיהּ : וּבְטוּרָא שָׁמִיר וְיַתִּיר וְשׂוֹכֹה : וְדַנָּה וְקִרְיַת סַנָּה הִיא דְבִיר : וַעֲנָב וְאֶשְׁתְּמֹה וְעָנִים : וְגוֹשֶׁן וְחוֹלוֹן וְגִילֹה קִרְוִין חֲדָא עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן : אֲרַב וְדוּמָה וְאֶשְׁעָן : וְיָנוּם וּבֵית תַּפּוּחַ וַאֲפֵקָה : וְחוּמְטָא וְקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן וְצִיעוֹר קִרְוִין תְּשַׁע וּפַצְחֵיהֶן : מָעוֹן כַּרְמֶל וָזִיף וְיוּטָּה : וְיִזְרְעֶאל וְיָקְדְעָם וְזָנוֹחַ :

מסורה

ויפתח ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח חד סוף קרת׳ וחד סוף גברא וחד לישן פתיחה׳

ובהר ב׳ חד ר״פ וחד ס״פ ויבאים בבקעה׳

ויפתח ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ ויפתח ואשנה׳ ויפתח הגלעדי׳ ויפתח שפתיו עמך׳ חד שום קרתא חד שום גברא חד לישן פתיחה׳ וימה ג׳ וסימ׳ בסדר לך לך : ובהר ב׳ וסי׳ יוצאים בבקעה ובהר׳ ובהר שמיר ויתיר׳ בתרא ר״פ וקדמא ס״פ :

רש"י

לא יכלו בני יהודה להורישם · שנינו בספרי ר' יהושע בן קרחה אומר יכולים היו אלא שלא היו רשאין מחמת השבועה שנשבע אברה' לאבימלך · ויבוסי זה לא על שם האומה הוא אלא מגדל דוד שהיה בירושלם ושמו יבוס ובני אותו מחוז מפלשתי' היו וכשכבשו בני יהודה את ירושלם לא הורישו את בני אותו מחוז: ויצא הגורל לבני יוסף · במוכר בפוני של גמר כיבושו של יהושע נפל להם הגורל כמו שאמור למטן ובני י' יוסף יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן ה הארץ היה בין בני יהודה ובין בני יוסף: מירדן יריחו' למי יריחו שנטלו אחר השבטים אחריהם כמו שמכינו בשבט בנימן ויהי ה הגבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף מירדן יריחו למי ירחו התחיל הגבול למזרח: המדב' עולה מיריחו' אל המדב' עולה הגבול מיריחו ובא לו לצד מערב לבית אל: מזרחה עטרות אדר' למזרח מתחיל בעטרות אדר ומשם רוחב תחומו עד בית חורון הרי רחבו: ויצא הגבול' משם ארכו הימה לצד מערב אל המכמתת מצפון של המכמתת הולך החוט: ונסב הגבול' מתפשט רוחב התחום לצד צפון והחוט יוצא בבליטתו במזרחה של תאנת שילה: ועבר אותו · ועב' הגבול את תאנת שילה ועבר החוט ממזרח של ינוחה כל זה בליטת הרוחב עד ויצא הירדן ושם עיר ושמה תפוח ומשם יסוב החוט למדת ארך הגבול ימה לנחל קנה: והערים ה המבדלות' וגם זה עוד מנחלת אפרים ע ערים היו להם מובדלו' מתחומו ומובלעות ב בתוך נחלת בני מנש': למכיר בכור מנשה' לפיכך נטל תחלה בימי משה בעבר הירדן ויהי לו הגלעד והבשן: ויפלו

רד"ק

לא יוכלו בני יהודה להורישם · כתי' יוכלו כי אף בזמן העתיד לא יוכלו עד שבא דוד וקרי יכלו כי לא יכלו אז להורישם בעת כבוש הארץ ואמרו רז"ל יכולין היו אלא שלא היו רשאים מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיבוסי הזה לא היה היבוסי משבעה גוים אלא אדם אחד שהיה שמו יבוס והיה מפלשתים מזרע אבימלך ונקרא המקום על שמו יבוס ואנשי המשפחה האיך יושבי ירושלם היה שמם יבוסי מתיחסים אל יבוס וכן ארונה היבוסי שהיה מלך המקו' ההוא ומכבר המקום הזה הוא ציון שהיא בירושלם ועד דוד לא היה נכבש המקום הזה ולדעת רז"ל לא כבשוהו מפני השבועה ודוד הסיר העורים והפסחים שהיו צלמי נחשת והיה כתו' בהם דבר השבועה ואחר כך כבש המגדל ההוא ואחר כך קנה דוד את עיר היבוסי לישראל בממכר זהב בכתב לאחוזת עולם שנאמ' ויתן דוד לארונה במקום וגו' · ועוד אמרו כי השבוע' היתה לי ולניני ולנכדי וכשכבשו בני יהודה את ירושלם היה נכד אבימלך חי עדיין ולא יכלו לכבוש המצודה עדיין מפני השבועה ובימי דוד לא היה עדיין הנכד חי ועוד נכתב כזה עוד בספר שמואל ולפי הפשט היה המבצר חזק ולא היה כח לבני יהוד' להורישם אולי היתה סבה מאת יי' שלא תלכד המצודה ההיא עד מלוך דוד מלך ישראל כדי שתקרא על שמו לפי שהיה ראש ממלכת ישראל ומה שאמר עד היום הזה יהושע כת' כן כי הוא כתב ספרו לפי הקבלה ובימיו לא הורישם מירושלם ואף בימי דוד מצאנו שהיו שם: מבית אל לוזה · זה מקום היה שמו בית אל ואינו המקום שקרא יעקב אבינו בית אל כי אותו שמו לוז והנה הוא אומר שיצא הגבול מבית אל ללוז ומגבול בנימין היה לוז כמו שאומ' בנחלת בנימן ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה הוא בית אל: המבדלות · בחירק המ"ם והוא תואר או החירק מקום שורק והוא פעול מבניין הפעיל ופי' הערי' המובדלות לפי שאמר זאת נחלת מטה בני אפרי' אמר ועוד היו להם ערים בתוך נחלת מטה בני מנשה מבדלות ונכרות וידועות להם כמו שכתב ומפרש אותם בספור נחלת בני מנשה: כי הוא בכור יוסף · כלומר לפי שהיה הוא בכור יוסף ומכיר היה בכורו והיה איש מלחמה זה גרם לו שבאה לו הנחלה בארץ הגלעד כי בני גד ובני ראובן שאלו אותה הארץ מפני שהיה להם מקנה רב והיא היתה ארץ מקנה אבל חצי שבט מנשה לא היה לו אלא מפני גבורתו של מכיר שלכד הארץ וזו הברכה היתה לו מפני שהיה אביו בכור יוסף והוא היה בכור גם כן ובעבורו רמז משה בברכתו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו: ויפלו

תרגום

הקין גבעה ותמנה קרוין עסר ופצחיהן: חלחול בית צור וגדור: ומערת ובית ענות ואלתקון קרוין שית ופצחיהן: קרית בעל היא קרית יערים והרבה קרוין תרתין ופצחיהן: במדברא בית מישרא מדין וסככה: ונבשן וקרית מלך ועין גדי קרוין שית ופצחיהן: וית יבוסאי יתבי ירושלם לא יכילו בני יהודה לתרכותהון ויתיבו יבוסאי עם בני יהודה בירושלם עד יומא הדין:

ונפק עדבא לבני יוסף מירדנא דיריחו למיא יריחו מדנחא למדברא דסליק מיריחו בטורא לביתאל: ונפיק מבית אל ללוז ועבר לתחום ארכי לעטרות: ונחית לימא לתחום יפליט עד תחום בית חורון ארעאה ועד גזר והוון מפקנוהי לימא: ואחסינו בני יוסף מנשה ואפרים: והוה תחום בני אפרים לזרעיתהון והוה תחום אחסנתהון מדינחא עטרות אדר עד בית חורון עלאה: ונפיק תחומא לימא למכמתת מצפונא ומסתחר תחומא ממדנחא לתאנת שילה ועבר ליה ממדנח לינוח: ונחית מינוח לעטרות ולנערתה ומערע ביריחו ונפיק לירדנא: מתפוח אזיל תחומא לימא לנחלא דקנה והוון מפקנוהי לימא דא אחסנת שבטא דבני אפרים לזרעיתהון: וקרויא דמפרשן לבני אפרים בגו אחסנת בני מנשה כל קרויא ופצחיהן: ולא תריכו ית כנענאי דיתיב בגזר ויתיבו כנענאי בגו בית אפרים עד יומא הדין והוו למסקי מסין פלחין:

והוה עדבא לשבטא דמנשה ארי הוא בוכרא דיוסף למכיר בוכרא דמנשה אבוהי דגלעד ארי הוא הוה גבר

מקרא

לווה ד' בקריאה וסימ' ויבא יעקב לווה אשר · ויצא מביתאל לווה · ועבר משם הגבול לווה ב' בפסוק:

הקין גבעה ותמנה ערים עשר וחצריהן: חלחול בית־צור וגדור: ומערת ובית־ענות ואלתקן ערים שש וחצריהן: ס קרית־בעל היא קרית יערים והרבה ערים שתים וחצריהן: במדבר בית הערבה מדין וסככה: והנבשן ועיר־המלח ועין גדי ערים שש וחצריהן: ואת־היבוסי יושבי ירושלם לא־יוכלו בני־יהודה להורישם וישב היבוסי את־בני יהודה בירושלם עד היום הזה:

טז

א ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו למי יריחו מזרחה המדבר עלה מיריחו בהר בית־אל: ויצא מבית־אל לוזה ועבר אל־גבול הארכי עטרות: וירד ימה אל־גבול היפלטי עד־גבול בית־חרון תחתון ועד־גזר והיו תצאתו ימה: ויכחלו בני־ ה יוסף מנשה ואפרים: ויהי גבול בני־אפרים למשפחתם ויהי גבול נחלתם מזרחה עטרות אדר עד־בית חרון עליון: ויצא הגבול הימה המכמתת מצפון ונסב הגבול מזרחה תאנת שלה ועבר אותו ממזרח ינוחה: וירד מינוחה עטרות ונערתה ופגע ביריחו ויצא הירדן: מתפוח ילך הגבול ימה נחל קנה והיו תצאתיו הימה זאת נחלת מטה בני־אפרים למשפחתם: והערים המבדלות לבני אפרים בתוך נחלת בני־מנשה כל־הערים וחצריהן: י ולא הורישו את־הכנעני היושב בגזר וישב הכנעני בקרב אפרים עד־היום הזה ויהי למס־עבד:

יז

א ויהי הגורל למטה מנשה כי־הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש

רלב"ג

כבר יפול ספק במה שנזכר בכאן מנחלת בני יהודה שאחר כך נתנו קצת מעריהם למטה שמעון וזכר הסבה בזה כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם איך יתכן והנה היתה זאת החלוקה כלה בגורל על פי יי' ואם כעלם ממנו דבר עד שיתן בתחלה לשבט יהודה יותר מהראוי ואחר כך כשראה שלא הספיק הוכרח לתת לשבט שמעון מנחלת בני יהודה הנה זה לא יתכן שידומה בזה האופן ואנחנו נאמר בהיתר זה הספק כי תוך גבולות נחלת בני יהודה שהיו מכוונים מאת הש"י היו מן הערים יותר מן הראוי להם ולא נפלו כל הערים ההם לבני יהודה אך נתנו מפני היותם כלם בתוך גבולותיהם ואחר זה ביאר מה שהיה מאלו הערים לשבט שמעון ובזה נתקיים מה שאמר בתורה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כמו שביארנו שם · והנה

רדק

ויפלו חבלי מנשה עשרה׳ בפתח החי״ת׳ ומה שספר החבלים שנפלו למנשה להודיע חלקי בנות צלפחד כי חצי שבט מנשה הנותרים היו ששה בתי אבות אביעזר וחלק ואשריאל ושכם וחפר ושמידע ונטלו ששה חלקים ובנות צלפחד נטלו ד׳ חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לדעת רבותי׳ ז״ל ואף על פי שיש ביניהם מחלוקת בדבר הרוב השוו בזה כי ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ והנה בנות צלפחד נטלו חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים ונחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה גם הוא מיוצאי מצרים וחלק בכורה שהיה צלפחד בכור וחלק אחי אביה׳ אחד שהיה מיוצאי מצרים ומת במדבר בלא בנים וזכה צלפחד בירושתו עם אחיו׃ מאשר המכמתת׳ הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהו׳ שם מקו׳ והוא היה על פני שכם׃ וידברו

רשי

ויפלו חבלי מנשה עשרה׳ ששה לששה בתי אבות המנויים למעלה וארבע לבנות צלפחד לא שתהא כל אחת בית אב לעצמה אלא שנטלו ארבעה חלקים חלק של אביהם שהיה מיוצאי מצרים ולפי מניין היוצאין ממצרים נתחלקה הארץ וחלקו עם אחיו בנכסי חפר אביו שהי׳ גם הוא מיוצאי מצרים ושהיה בכור ונטל שני חלקי׳ ועוד היה להם חלק אחי אביהם שמת במדבר בלא בנים ונטלו נחלה בחלקו כך אמרו רבותינו בבבא בתרא ולא הוזקק הכתוב להשמיענו מניין חלקי׳ הבנות אלא ללמד שנטלו חלק בכורה ולהודיע שארץ ישראל חלק ירושה להם מוחזקת מאבותיהם שאלולי כן אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק וארץ הגלעד שבעבר הירדן היתה לבני מנשה הנותרים׃ ארץ תפוח׳ הכפרים והחצרי׳ ותפוח עצמה העיר היתה לבני אפרי׳׃ אל גבול מנשה׳ על מיצר מנשה לסוף גבולו הערים האלה מתפוח עד נחל קנה לאפרי׳ היו בתוך ערי מנשה׳ נגבה לאפרים׳ אפרי׳ נטל חלקו מדרו׳ לצד הארץ שבין בני יהודה לבני יוסף וצפונ׳ לבני מנשה מנשה נטל לצד צפון׃ שלשת הנפת׳ תלתא פלכין ושלשת הנפות הנזכרו׳ כאן של דור ושל עין דור היו כמו שאמו׳ למעלה בספר זה מלך דור לנפות דור ובפסוק אחד אומר לנפות דאר ימים וכאן כך הוא אומר ואת יושבי דור ובנותיה שלשת נפות שהיו לה׃ ויואל׳ ויאבה׃ וידברו

ד׳ פסוקי׳ אית בהון בנות צלפחד ומשניין באתיהון וסי׳ נמסר בסדר פנחס ובסוף מסעי׃ אל פי ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ גלו אבנים גדולות אל פי המערה׳ ולכלב בן יפנה נתנו חלק׳ ותקרבנה לפני אלעזר׳ ויתנו בני ישראל ללוים׳ לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי׃ נחלו ד׳ קמצין וסי׳ נמסר לעיל בהאי

מִלְחָמָה וַיְהִי־לוֹ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן׃ וַיְהִי לִבְנֵי מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנֵי אֲבִיעֶזֶר וְלִבְנֵי־חֵלֶק וְלִבְנֵי אַשְׂרִיאֵל וְלִבְנֵי־שֶׁכֶם וְלִבְנֵי־חֵפֶר וְלִבְנֵי שְׁמִידָע אֵלֶּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה בֶּן־יוֹסֵף הַזְּכָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ וְלִצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ וַתִּקְרַבְנָה לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִים לֵאמֹר יְהוָה צִוָּה אֶת־מֹשֶׁה לָתֶת־לָנוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵינוּ וַיִּתֵּן לָהֶם אֶל־פִּי יְהוָה נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶן׃ וַיִּפְּלוּ חַבְלֵי־מְנַשֶּׁה עֲשָׂרָה לְבַד מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃ כִּי בְּנוֹת מְנַשֶּׁה נָחֲלוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ בָּנָיו וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד הָיְתָה לִבְנֵי־מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים׃ וַיְהִי גְבוּל־מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר הַמִּכְמְתָת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי שְׁכֶם וְהָלַךְ הַגְּבוּל אֶל־הַיָּמִין אֶל־יֹשְׁבֵי עֵין תַּפּוּחַ׃ לִמְנַשֶּׁה הָיְתָה אֶרֶץ תַּפּוּחַ וְתַפּוּחַ אֶל־גְּבוּל מְנַשֶּׁה לִבְנֵי אֶפְרָיִם׃ וְיָרַד הַגְּבוּל נַחַל קָנָה נֶגְבָּה לַנַּחַל עָרִים הָאֵלֶּה לְאֶפְרַיִם בְּתוֹךְ עָרֵי מְנַשֶּׁה וּגְבוּל מְנַשֶּׁה מִצְּפוֹן לַנַּחַל וַיְהִי תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ נֶגְבָּה לְאֶפְרַיִם וְצָפוֹנָה לִמְנַשֶּׁה וַיְהִי הַיָּם גְּבוּלוֹ וּבְאָשֵׁר יִפְגְּעוּן מִצָּפוֹן וּבְיִשָּׂשכָר מִמִּזְרָח׃ וַיְהִי לִמְנַשֶּׁה בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְיִבְלְעָם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשְׁבֵי דֹאר וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי עֵין־דֹּר וּבְנֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי תַעְנַךְ וּבְנֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וּבְנוֹתֶיהָ שְׁלֹשֶׁת הַנָּפֶת׃ וְלֹא יָכְלוּ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְהוֹרִישׁ אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ וַיְהִי כִּי חָזְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵשׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ׃

עבדי קרבין והוה ליה ארעא גלעד ומתנן׃ והוה לבני מנשה דאשתארו לזרעיתהון לבני אביעזר ולבני חלק ולבני אשריאל ולבני שכם ולבני חפר ולבני שמידע אלין בני מנשה בר יוסף דכריא לזרעיתהון׃ ולצלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לא הוו ליה בנין אלהן בנן ואלין שמהת בנתיה מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה׃ וקריבא לקדם אלעזר כהנא ולקדם יהושע בר נון ולקדם רברביא למימר יי פקיד ית משה למתן לנא אחסנא בגו אחנא ויהב להון על מימרא דיי אחסנא בגו אחי אבוהן׃ ונפלו עדבי מנשה עסרא בר מארעא דגלעד ומתנן דמעברא לירדנא׃ ארי בנת מנשה אחסינו אחסנא בגו בנוהי וארעא גלעד הות לבני מנשה דאשתארו׃ והוה תחום מנשה מאשר למכמתת די על אפי שכם ואזל תחומא לימינא ליתבי עין תפוח׃ למנשה הות ארע תפוח ותפוח על תחום מנשה לבני אפרים׃ ונחית תחומא לנחלא דקנה לדרומא לנחלא קרויא האלין לאפרים בגו קרוי מנשה ותחום מנשה מצפונא לנחלא והון מפקנוהי לימא׃ דרומא לאפרים וצפונא למנשה והוה ימא תחומיה ובאשר מערעין מצפונא וביששכר ממדנחא׃ והוה למנשה ביששכר ובאשר בית שאן וכפרנהא ויבלעם וכפרנהא וית יתבי דאר וכפרנהא ויתבי עין דאר וכפרנהא ויתבי תענך וכפרנהא ויתבי מגידו וכפרנהא תלתא פלכין׃ ולא יכילו בני מנשה לתרכא ית קרויא האלין ושרי כנענאה למתב בארעא הדא׃ והוה כד תקיפו בני ישראל ומניאו ית כנענאי למסקי מסין ותרכא לא תרכונון׃

סיפרא סימן יד׃ אשר על פני שכם יד פסוקים על אל וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׃ ותפוח ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסימ׳ למנשה היתה ארץ תפוח׳ ותפח והעינם׳ רמן גם תמר ותפוח׃ דאר ד׳ כתיב א׳ וסי׳ ויהי למנש׳ בישׂשכר קדמא דפסו׳ וממטה נפתלי את עיר מקלט׳ בן אבינדב׳ נשמדו בעין דאר׃ ויואל ז׳ בטעמא מלעיל ה׳ מל׳ וב׳ חסרים וסי׳ נמסר בסדר שמות׃

רשי

וידברו בני יוסף · שבט מושה : עד אשר כה ברכני יי׳ · אשר ראית שנתרבה מניני ממנין ראשון למניין שני עשרים אלף וחמש מאות כמנין כ״ה בגימטריא למניין ראשון אתה מוצא בימנשה בספר וידבר שנים ושלשים אלף ומאתים ובפנחס שנים וחמשים אלף ושבע מאות · ד״א עד אשר כה ברכה שנאמרה לאברהם כה יהיה זרעך יתקיים בי ולפי פשוטו ועד אשר כה עד אשר כך כאשר אתה רואה : אם עם רב אתה · יש בך כח לכרו׳ יערות ולפנותם כעין סקורי׳ אישל״טיר בלע״ז ושם תבנה עריס : ובראת · לשון כריתה כמו וברא אתהן בחרבותם אישרט״רלאם בלע״ז : אץ · דחוק לא ימצא לנו ההר כי אץ הוא לנו כאשר אמרת : לא ימצא · לא יסופק : ורכב וברזל · ומה שאתה אומר לעלות היערה ולכבוש בארץ הפרזי והרפאים עם חזק הוא אותו כנעני ורכב ברזל לו ואל תתמה אם קראו לפרזי ורפאים כנעני כי כולם בני כנען היו : כי הר יהיה לך · אותו שאמרתי לך עלה לך היערה : כי יער הוא ובראתו · כי יער הוא ואינו ראוי אלא לעם רב ויבראוהו ויפנוהו : ובראתו · אתה שאתה עם רב : והיה לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני · על ידי שאתה עם רב : כי רכב ברזל לו · ואין אחד משאר השבטים כדי להלחם בו כי חזק הוא ואתה יש בך היכולת ותורישנו ורבותינו פיר׳ עלה לך היערה החביאו עצמיכם ביערות שלא תשלוט בכם עין הרע : וישכינו

אין ד׳ וסימ׳ ולא אץ לבא כיום תמים · כי אץ לך הר אפרים · וכל אץ אך למחסור · חזית איש אץ בדבריו · וב׳ ואץ וסימ׳ ואץ ברגלים חוטא · ואץ להעשיר לא ינקה :

וַיְדַבְּרוּ בְּנֵי יוֹסֵף אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר מַדּוּעַ נָתַתָּה לִּי נַחֲלָה גּוֹרָל אֶחָד וְחֶבֶל אֶחָד וַאֲנִי עַם־רָב עַד אֲשֶׁר־עַד־כֹּה בֵּרְכַנִי יְהוָה׃ טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ אִם־עַם־רַב אַתָּה עֲלֵה לְךָ הַיַּעְרָה וּבֵרֵאתָ לְךָ שָׁם בְּאֶרֶץ הַפְּרִזִּי וְהָרְפָאִים כִּי־אָץ לְךָ הַר־אֶפְרָיִם׃ וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יוֹסֵף לֹא־יִמָּצֵא לָנוּ הָהָר וְרֶכֶב בַּרְזֶל בְּכָל־הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ־הָעֵמֶק לַאֲשֶׁר בְּבֵית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְלַאֲשֶׁר בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בֵּית יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם וְלִמְנַשֶּׁה לֵאמֹר עַם־רַב אַתָּה וְכֹחַ גָּדוֹל לָךְ לֹא־יִהְיֶה לְךָ גּוֹרָל אֶחָד׃ כִּי הַר יִהְיֶה־לָּךְ כִּי־יַעַר הוּא וּבֵרֵאתוֹ וְהָיָה לְךָ תֹּצְאֹתָיו כִּי־תוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי כִּי רֶכֶב בַּרְזֶל לוֹ כִּי חָזָק הוּא׃

יח א וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה

ל׳ קמץ · לג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ולעיל · ל׳ חס׳ בספר · ל׳ · ל׳

ומלילו בני יוסף עם יהושע למימר מא דין יהבת לי אחסנא עדבא חד וחולק חד ואנא עם סגי עד לסגי ברכני יי׃ ואמר להון יהושע אם עם סגי אתון סקו לכון להורשא ותתקין לך תמן אתר בארע פריזאי וגבריא ארי עק לכון טורא דהר אפרים׃ ואמרו בני יוסף לא יספיק לנא טורא ורתיכין דברזלא בכל כנענאי דיתבין בארע מישרא לדיבבירת שאן ובכפרנהא ולדבמישר יזרעאל׃ ואמר יהושע לבית יוסף לאפרים ולמנשה למימר עם סגי אתון וחיל סגי לכון לא יהי לכון עדבא חד׃ ארי טורא יהי לך ארי חורשא הוא ותתקנניה ויהי לך מפקנוהי ארי תתרכון ית כנענאי ארי רתיכין דברזלא ליה ארי תקיפין אנון׃ ואתכנשו כל כנשתא דבני ישראל לשילה

רדק

וידברו בני יוסף · שבט בני מנשה אבל בני אפרים לא היה להם לצעוק כי יותר היו בצאתם ממצרים ממה שהיו בבואם לארץ אבל בני מנשה היה יותר מספרם כשנכנסו לארץ ממספרם כשיצאו ממצרים עשרים אלף וחמש מאות לפיכך צעקו לפי שאבותיהם שהיו יוצאי מצרים היו מעטים והיו הם עם רב ולא נטלו חלקם אלא כנגד אבותיהם שהיו יוצאי מצרים שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו · ומה שאמר לאלה תחלק הארץ איש לפי פקודיו להוציא את הטפלי׳ שהיו אז פחותים מבני עשרים שלא נטלו חלק בארץ אלא לבני עשרי׳ שנה כתחלקה ולחשבון יוצאי מצרים ולפחותים מבני עשרים לא נתחלקה אף על פי שהגיעו לכלל עשרי׳ בשעת חילוק הארץ ומה שאומ׳ גורל אחד וחבל אחד לפי שארץ ישר׳ נתחלקה לשבטי׳ ועשו שנים עשר חלקים שוים מי שהיה עם רב בשבטו לא היה לו אלא כמו השבט האחר שהיו מעטים ומפני זה צעקו בני יוסף לפי שלא נתנו למנשה אלא כמו שבט אחר שהיה מעט ממנו ואף על פי שהיו עם רב ונראה עוד כי בני מנשה היו הצועקים ולא בני אפרים תשובתם ליהושע לא ימצא לנו ההר וגו׳ לאשר בבית שאן ובנותיה והוא היה למנש׳ ומה שנתחלקה הארץ על פי יי׳ ועל פי הגורל מפני החלק היפה והחלק הרע כי מי שבא לחלקו חלק היפה על פי הגורל היה לו ומי שבא לחלקו חלק רע על פי הגורל היה לו ואף על פי כן היו מעלין בכספי׳ ומי שהיה לו חלק היפה היה מעלה בכספי׳ למי שהיה לו חלק רע · ועל זה הסדר היתה חלוקת הארץ אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישר׳ עומדים לפניו וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחים לפניו והיו מכוין ברוח הקדש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו והיה מכוין ברוח הקדש עוד ואמר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר וכן בכל שבט ושבט והשבט היה מחלק חלקות לבתי אבות לפי יוצאי מצרים וזהו שאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט ומי שהיו רבים בתי אבות בצאתם ממצרים נטלו חלקים רבים ואע״פ שהיו עתה מעטים ומי שהיו מעטים בצאתם ממצרים נטלו חלקים מעטים ואף על פי שהיו עתה מרובים כמו בני יוסף ואע״פ שצעקו בני יוסף לא הועילה להם צעקתם כי לא היה יכול יהושע להוסיף להם נחלתם אלא כמו שנתנה להם על פי יי׳ על פי הגורל אבל יהושע נתן להם עצה שיכרתו היער שהיה סמוך לחלקם והוא היה ההר שהיה לאפרים ועמק ההר ההוא היה למנשה ואמר להם שהם יתפשטו בחלק אפרים ובארץ הפריזי והרפאים וזהו שאמר כי אץ לך הר אפרים כלומר אם דחוק לך הר אפרים תוסיף לך עוד אחר שתכרות יער ההר תוסיף לך עוד בארץ הפריזי והרפאי׳ הסמוכים : ובראת והיה לך · פי׳ תכרות יער הפריזי והרפאים ויהיו לך ההר ההוא ליסוב ותרחיב בו נחלתך ברצון בני אפרים כי הם יתרצו בזה כי טוב להם שיהיה יישוב משיהיה יער ועוד כדי שיורישו הפריזי והוא הכנעני שזכר כי כל שבעה אומות נקראים כנענים כי כלם היו בני כנען לפיכך אמר להם ולא יהיה לך גורל אחד כלומר שתוסיף גורלך בנחלת בני אפרים והם אמרו לא ימצא לנו ההר אף על פי שנכרת היער ועוד אם תאמר שנוסיף בערי הפריזי והרפאים רכב ברזל לכנעני היושב בעמק ההר ההוא ואנחנו יראים ממנו אמר להם יהושע לאפרים ולמנשה לאפרים אמר שיעזרו לבני מנשה ויתרצו בכרתם היער לטובתם ולמנשה אמר אחר שאתה עם רב כח גדול לך ויכול אתה להוריש את הכנעני יושב העמק ואם לא תורישנו יזיק לך כי רכב ברזל לו לפיכ׳ צריך שתתחזק עד שתורישנו : ובראת · ענין כריתה · וכן וברא אתהן בחרבותן וי״ת ותתקין לך תמן אתר ויש מפרשים ענין בחירה מענין ברו לכם איש : ויקהלו כל עדת בני ישר׳ שילה וישכינו שם את אהל מועד · זה היה אחר י״ד שנה משבאו לארץ שבע שכבשו ושבע שחלקו וי״ד שנה אלה היה אהל מועד בגלגל ואחר כך השכינוהו בשילה ואז נאסרו הבמות כל זמן שהיה בשילה ואמרו רז״ל כי עשו בית של אבני׳ מלמטה והיריעו׳ מלמעלה כמו שאמר דוד׳ וארון אלהים יושב בתוך היריעה כלומר שעדין לא היה אלא בתוך היריעה ועוד ראו זה מן הכתו׳ שאמר ותביאהו בית יי׳ שילה אלמ׳ בית הוה וכתיב ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם אלמ׳ אהל היה הא כיצד מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיה שם בשילה שס״ט שנה עד שהגלו פלשתי׳ את הארו׳ ועליו נאמר ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם : שבעה

רלבג

והנה זכר שנחלת בני יוסף באה יחד על שכבר נכללה בגבולות אחרי׳ כמו שנזכר פה · וזכר אחר זה שכבר נתרעמו מזה ליהושע ואמרו לו מדוע נתת לנו נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני יי׳ ולכן יתכן שיתוסף זרעם מאד בזה האופן עד שלא תכילם הארץ שנפלה להם בנחלה והנה יתבאר אופן רבויים מהמספר הנזכרים בפרשות פינחס שכבר היו יותר ממטה ראובן ושמעון ובזה נתקיים מה שאמר יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כמו שביארנו במקומו · או ירצו בגורל אחד גורל מוגבל שלא יתכן להם להרחיבו במה שעתיד והשיב להם יהושע מה שראוי שיתפייסו בו והוא שבתוך נחלתם בעצמה יתכן להם להרחיב גבולם וזה שההר ההוא היה יער גדול ואם כרתו העצים אשר בו יתכן להם לשבת בו ועוד אמ׳ להם שיפנו בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים להם וילחמו עמהם ויירשו ארצם אם לא יספיק להם הר אפרים עם יערו וענו בני יוסף לא יספיק לנו ההר עם יערו ומה שאמרת לנו להלחם עם הפריזי והרפאים הנה לא נוכל כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל והשיב להם יהושע הנה באמת עם רב אתה וכח גדול לך מצד הרבוי אשר אתה מתרבה תמיד ולזה הוא מבואר שמה שנתתי לך איננו גורל אחד מוגבל שלא יתכן הרחבתו וזה כי הר יהיה לך תוכל להרחיב את גבולך בו כי יער הוא ובראתו וזה ממה שיתכן לך בקלות מצד היותך עם רב והיה לך עוד תוצאות ההר ההוא ותרחיב גבולך מהצד ההוא כי תוריש את הכנעני מצד כחך הגדול והמלחמה עמו לא יתכן לזולתך משאר השבטים לפי שרכב ברזל לו וחזק הוא אך אתה תנצחהו כי עם גדול אתה וכח גדול · והנה זכר אחר זה שכבר נקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד ולקחוהו מהגלגל והנה זכר שהארץ אשר נכבשה היתה לפניהם והיו רואין אותה וחלקו אותה לשבטים הנזכרי׳ שיצאה נחלתם בכללה תוך המקו׳ הנכבש ואולם השבטים הנשארים לא נתבררה נחלתם עדין בכללות ואף על פי שנתברר מה שיגיע לנחלתם מהארץ הנכבשת ולזה אמר שכבר נותרו בבני ישר׳ אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים וכו׳ · ולזה

וישכינו שם את אהל מועד׳ שעשו במדבר ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן כך שכינו בשחיטת קדשים: והארץ נכבשה לפניהם׳ משניקבע המשכן היתה הארץ נוחה ליכבש לפניהם: שבעה שבטים: שכבר קבלו נחלתם ראובן וגד וחצי שבט מנשה בימי משה בעבר הירדן והארץ כנען כבר נפל גורל ליהודה ולאפרים ולחצי מנשה הרי חמשה שבטים: מתרפים׳ מתרשלין: לשבט׳ לכל שבט מן השבעה: לפי נחלתם׳ לשבעה חלקים׳ ולא בשוה אלא לפי השבטים הראויין לחלקה לרב לפי רובו ולמעט לפי מיעוטו כמה שנאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו וגו׳: והתחלקו אותה לשבעה חלקים׳ אותה שנכבשה כבר והעתידה ליכבש: יהודה יעמד על גבולו מנגב׳ ארץ ישר שם נפל לו גורל כל המצר הדרומי ובית יוסף מצפון צפוני לאיה שנכבש כבר ועוד יש הרבה לכבוש כד המיצר מבעל גד עד לבא חמת שהוא אצל ההר במיצר צפוני והשבעה שבטי׳ יחלקו אות׳ שבין יהוד׳ ליוסף ואותה העומד׳ ליכבש: ויריתי׳ והשלכתי כמו ירה בים: ויהי להם הגבול לפאת צפונה׳ ויהי מצר גבול הצפוני שלהם מן הירדן שבמזרח מתחיל המיצר ועלה אל כתף יריחו מצפון ועלה משם אל המערב אל עבר יריחו ומושך החוט בצפו׳ של יריחו כמצא׳ יריחו לפנים מן החוט בחלק בנימן: מדברה בית און׳ למדבר של בית און: ועבר

ויבא ז׳ רפין בקריאה וסי׳ ואתה הרם את מטך ונטה את ידך׳ ואני הנני מחזק את לב מצרים׳ קום לך למסע׳ הבו לכם שלשה אנשים׳ על הר נשפה׳ בימים ההמה ילכו׳ ויבאו אליך במבוא עם׳ בתרא מלא׳ ונמסר גם בסדר עקב׳ ובישעיה ריש סי׳ יג: ואתם ד׳ בטעם שני גרישין וסים׳ ואתם תכתבו את הארץ׳ ואתם

וַיַּשְׁכִּינוּ שָׁם אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְהָאָרֶץ נִכְבְּשָׁה לִפְנֵיהֶם׃ וַיִּוָּתְרוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־חָלְקוּ אֶת־נַחֲלָתָם שִׁבְעָה שְׁבָטִים׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־אָנָה אַתֶּם מִתְרַפִּים לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם׃ הָבוּ לָכֶם שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים לַשָּׁבֶט וְאֶשְׁלָחֵם וְיָקֻמוּ וְיִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וְיִכְתְּבוּ אוֹתָהּ לְפִי נַחֲלָתָם וְיָבֹאוּ אֵלָי׃ וְהִתְחַלְּקוּ אֹתָהּ לְשִׁבְעָה חֲלָקִים יְהוּדָה יַעֲמֹד עַל־גְּבוּלוֹ מִנֶּגֶב וּבֵית יוֹסֵף יַעַמְדוּ עַל־גְּבוּלָם מִצָּפוֹן׃ וְאַתֶּם תִּכְתְּבוּ אֶת־הָאָרֶץ שִׁבְעָה חֲלָקִים וַהֲבֵאתֶם אֵלַי הֵנָּה וְיָרִיתִי לָכֶם גּוֹרָל פֹּה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כִּי אֵין־חֵלֶק לַלְוִיִּם בְּקִרְבְּכֶם כִּי־כְהֻנַּת יְהוָה נַחֲלָתוֹ וְגָד וּרְאוּבֵן וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה׃ וַיָּקֻמוּ הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַהֹלְכִים לִכְתֹּב אֶת־הָאָרֶץ לֵאמֹר לְכוּ וְהִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וְכִתְבוּ אוֹתָהּ וְשׁוּבוּ אֵלַי וּפֹה אַשְׁלִיךְ לָכֶם גּוֹרָל לִפְנֵי יְהוָה בְּשִׁלֹה׃ וַיֵּלְכוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּעַבְרוּ בָאָרֶץ וַיִּכְתְּבוּהָ לֶעָרִים לְשִׁבְעָה חֲלָקִים עַל־סֵפֶר וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה׃ וַיַּשְׁלֵךְ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ גּוֹרָל בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְהוָה וַיְחַלֶּק־שָׁם יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָאָרֶץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמַחְלְקֹתָם׃ וַיַּעַל גּוֹרַל מַטֵּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיֵּצֵא גְּבוּל גּוֹרָלָם בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף׃ וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיַּרְדֵּן וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף יְרִיחוֹ מִצָּפוֹן וְעָלָה בָהָר יָמָּה וְהָיָה תֹּצְאֹתָיו מִדְבַּרָה בֵּית אָוֶן׃

וְאַשְׁרִיאוּ תַּמָּן יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַרְעָא אִתְכְּבִישַׁת קֳדָמֵיהוֹן׃ וְאִשְׁתָּאֲרוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּלָא פַלִּיגוּ יָת אַחֲסַנְתְּהוֹן שִׁבְעָא שִׁבְטִין׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֵימָתַי אַתּוּן מִתְרַשְּׁלִין לְמֵעַל לְמֵירַת יָת אַרְעָא דִּיהַב לְכוֹן יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן׃ הַבוּ לְכוֹן תְּלָתָא גֻּבְרִין לְשִׁבְטָא וְאֶשְׁלְחִנּוּן וִיקוּמוּן וִיהַלְּכוּן בְּאַרְעָא וְיִכְתְּבוּן יָתַהּ לְפוּם אַחֲסַנְתְּהוֹן וְיֵיתוּן לְוָתִי׃ וִיפַלְּגוּן יָתַהּ לְשַׁבְעָא חוּלָקִין דְּבֵית יְהוּדָה יְקוּמוּן עַל תְּחוּמֵיהוֹן מִדָּרוֹמָא וּדְבֵית יוֹסֵף יְקוּמוּן עַל תְּחוּמֵיהוֹן מִצִּפּוּנָא׃ וְאַתּוּן תִּכְתְּבוּן יָת אַרְעָא לְשַׁבְעָא חוּלָקִין וְתַיְתוּן לְוָתִי הַלְכָא וְאֶרְמֵי לְכוֹן עַדְבָא הַלְכָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ אֲרֵי לֵית חוּלָק לְלֵוָאֵי בֵּינֵיכוֹן אֲלָהֵן מַתְּנָן דִּיהַב לְהוֹן יְיָ אִנּוּן אַחֲסַנְתְּהוֹן וְגָד וּרְאוּבֵן וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִּמְנַשֶּׁה קַבִּילוּ אַחֲסַנְתְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא מַדִּנְחָא דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַּיְיָ׃ וְקָמוּ גֻּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ וּפַקֵּד יְהוֹשֻׁעַ יָת דַּאֲזַלוּ לְמִכְתַּב יָת אַרְעָא לְמֵימַר אֱזִילוּ וְהַלִּיכוּ בְּאַרְעָא וּכְתוּבוּ יָתַהּ וְתוּבוּ לְוָתִי וְהָכָא אֶרְמֵי לְכוֹן עַדְבִין קֳדָם יְיָ בְּשִׁילֹה׃ וַאֲזַלוּ גֻּבְרַיָּא וַעֲבַרוּ בְּאַרְעָא וְכַתְבוּהָא לְקִרְוַיָּא לְשַׁבְעָא חוּלָקִין עַל סִפְרָא וַאֲתוֹ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ לְמַשְׁרִיתָא לְשִׁילֹה׃ וּרְמָא לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ עַדְבָא בְּשִׁילֹה קֳדָם יְיָ וּפַלֵּג תַּמָּן יְהוֹשֻׁעַ יָת אַרְעָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּפִלּוּגַתְהוֹן׃

וּסְלִיק עַדְבָא שִׁבְטָא דִּבְנֵי בִנְיָמִין לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּנְפַק תְּחוּם עַדְבֵיהוֹן בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף׃ וַהֲוָה לְהוֹן תְּחוּמָא לְרוּחַ צִפּוּנָא מִן יַרְדְּנָא וְסָלִיק תְּחוּמָא לְעֵבַר יְרִיחוֹ מִצִּפּוּנָא וְסָלִיק בְּטוּרָא לְיַמָּא וַהֲוָן מַפְּקָנוֹהִי לְמַדְבַּר בֵּית אָוֶן׃

קמתם על בית אבי׳ ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו׳ ואתם מוספים חרון על ישראל לחלל את השבת׳ וסי׳ בלשון ארמי קמון בטוריא וכתבן בשבתא׳ גורל ד׳ פתחין בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ומגורל נחלתנו יגרע׳ נחלתם דשבט הלוי׳ ויעל גורל מטה בנימן׳ על גורל הצדיקים׳ ונמסר גם בסדר מסעי׳ והיה ד׳ כתיב והיה וקרינן והיו וסי׳ נמסר בסדר מסעי ולעיל בהאי סיפרא סימן טו׳

רדק

שבעה שבטים׳ כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן ובארץ כנען כבר נפל הגורל ליהוד׳ ולאפרי׳ ולחצי שבט מנשה כמו שפירש׳ למעלה ל״מה קדמו הם בפסוק והארץ שקטה ממלחמת הראשון: והתחלקו אתה׳ פירוש והתחלקו בה פירוש בשבעה חלקי׳ שיכתבו יהיו מתחלקים אותם שבעה שבטים באותה הארץ: יהודה יעמוד על גבולו׳ כמו שנפל גורלו לדרו׳ ארץ ישראל וכן בית יוסף יעמד על גבולם כמו שנפל גורלם לארץ צפון של ארץ ישראל וביניהם יקחו נחלתם שבעה שבטים הנותרי׳ בארץ הנכבשת ואשר עתיד׳ להכבש: ואתם׳ אמ׳ כנגד השלוחים לכתוב הארץ: ויריתי׳ והשלכתי: כי כהונת יי׳ נחלתו׳ כמו שאמ׳ בכתוב אשה יי׳ ונחלתו יאכלון והם כהונת יי׳: ויקומו׳ וכאשר קמו האנשי׳ ללכת הזהירם ואמ׳ להם כך וכך תעשו: מדברה בית און׳ סמוך לבית און לפיכך הבי״ת פתוחה ר״ל למדבר בית און: ונלע

רלבג

לזה צוה יהושע שישלחו שלשה אנשים לשבט ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם ויבאו אליו כדי להשלים להם הארץ בכלה וזה לאות שאחר שנחלק׳ הארץ אשר כבשו יהושע ובני ישראל הוציאו אוהל מועד מהגלגל ולזה אמרו רז״ל שכבר עמד שם י״ד שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו והנה יספק מספק איך צוה להם לכתוב את הארץ שבע׳ חלקי׳ והנה לא היו השבטים שוים והתורה צותה להרבות לרב נחלתו ולהמעיטה למעט ואם אמרנו שהם היו יודעי׳ מספר כל שבט ושבט אשר להם תחלק הארץ ולפי היחס הה׳ היו כותבי׳ החלקי׳ הנה לא יהיה רושם לירית הגורל אחר זה כי לא יתכן שיגיע לשבט ההוא כי אם החלק אשר כתבו לו לפי היחס והנכון בעיני שבשבעת החלקים היו שוים וירה הגורל אחר זה יהושע לפני יי׳ בשילה ושם לקח כל אחד מהשבטים ההם חלקו לפי הראוי לו אם מעט הוסיפו לו החלק הראוי לו ואם היה יותר רב מהראוי לו פחתו לו׳ ואחר

ועבר משם, לצד המערב לוזה: אל כתף לוזה נגבה היא ביתאל, שקראה יעקב ולא זו היא ביתאל שאצל העי שהרי אמרנו בגבול יוסף ויצא מביתאל לוזה שמכים היו ולוא לא בחלק בנימין היתה שהרי חוט המצר מלוז ולפנים הוא כמו שהוא אומר אל מכתף לוזה: מנגב, החוט הולך בדרומה של לוז כמוצאת לוז מן החוט ולחוץ בנחלת בני יוסף וביתאל היתה בחלק בנימין כמו שכתוב למטה בענין: ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה בעטרות אדר, כלה אורך הצפוני מן המזרח למערב ומשם נסב החוט לגבול המער' של בנימין לילך נגבה מן הצפון לדרום חוט המערבי מן ההר אשר על פני בית חורון נגבה מן ההר אשר בדרומה של בית חורון משם היה מתחיל מקצוע מערבית צפונית של בנימין ובא לו החוט מצפון לדרום: והיו תוצאותיו, מקצוע מערבי דרומית שלו אל קרית יערים של יהודה כמצא רוחב גבול בנימין מוטל כל רוחב הארץ שבין יהודה לאפרים גבול דרומי שלו עם גבול צפוני של יהודה ושם היתה ירוש' כמו שאמור למטה בענין לפיכך היו לשני השבטי' חלקה בה וגבול צפוני של בנימין ודרומי של אפרים נוגעין זה בזה ושם היתה שילה בחלק אפרים כמה שנאמר ויטש משכן שילה וגו' וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ואף לבנימין היה בו חלק וכן שכינו בשחיטת קדשים בשלשה מקומו' שרתה להם שכינה לישראל בשילה ונוב ובית העולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלקו של בנימין: זאת פאת ים, רוח מערבית מעטרות אדר עד קרית יערים ופאת נגבה ומיצר דרומי לבנימין והוא צפונו של יהודה וכל התחומין המנויי' כאן נמנו בצפונו של יהודה וכל מקום שכתו' כאן וירד כתוב ביהוד' ועלה לפי שכאן הוא מונה מן המערב למזרח ושם מונ' מן המזרח למערב: ויצא הגבול ימה, אל ים אחד ולא ידעתי אי זה ים הוא: אל לשון ים המלח צפונה, בצפונו של לשון נמצא כל הלשון בחלקו של יהוד': אל קצה הירדן, מקום שהירדן נופל בים המלח והוא נמנה מקצוע מזרחית צפונית ליהודה וכאן הוא מונה מקצוע דרומית מזרחי' לבנימין: והירדן יגבול אותו לפאת קדמ', הירדן הווה לו לבנימין מיצר מזרחי שהירדן הולך על פני רוחב כל גבולו למזרח: וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם, כל אחת עיר לעצמה וכן גבעת קרית חשם עדים בפסוק זה: ניצא

לווה ד' וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימ' יו: על ההר ד' וסימ' נמסר בסדר שמות: מעין ד' פתחין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן טו: אל קצה ו' דסמיכי בקריאה וסי' ובני ישראל אכל את המן ארבעים, וירד הגבול אל קצה ההר, ועבר הגבול אל כתף בית הגלה, וירדא הוא ופורה נערו, צא נא לקראת אחז

יג וְעָבַר מִשָּׁם הַגְּבוּל לוּזָה אֶל־כֶּתֶף לוּזָה נֶגְבָּה הִיא בֵּית־אֵל וְיָרַד הַגְּבוּל עַטְרוֹת אַדָּר עַל־הָהָר אֲשֶׁר מִנֶּגֶב לְבֵית־חֹרוֹן תַּחְתּוֹן׃ יד וְתָאַר הַגְּבוּל וְנָסַב לִפְאַת־יָם נֶגְבָּה מִן־הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בֵית־חֹרוֹן נֶגְבָּה וְהָיָה תֹצְאֹתָיו אֶל־קִרְיַת־בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים עִיר בְּנֵי יְהוּדָה זֹאת פְּאַת־יָם׃ טו וּפְאַת־נֶגְבָּה מִקְצֵה קִרְיַת יְעָרִים וְיָצָא הַגְּבוּל יָמָּה וְיָצָא אֶל־מַעְיַן מֵי נֶפְתּוֹחַ׃ טז וְיָרַד הַגְּבוּל אֶל־קְצֵה הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי גֵּי בֶן־הִנֹּם אֲשֶׁר בְּעֵמֶק רְפָאִים צָפוֹנָה וְיָרַד גֵּי הִנֹּם אֶל־כֶּתֶף הַיְבוּסִי נֶגְבָּה וְיָרַד עֵין רֹגֵל׃ יז וְתָאַר מִצָּפוֹן וְיָצָא עֵין שֶׁמֶשׁ וְיָצָא אֶל־גְּלִילוֹת אֲשֶׁר־נֹכַח מַעֲלֵה אֲדֻמִּים וְיָרַד אֶבֶן בֹּהַן בֶּן־רְאוּבֵן׃ יח וְעָבַר אֶל־כֶּתֶף מוּל־הָעֲרָבָה צָפוֹנָה וְיָרַד הָעֲרָבָתָה׃ יט וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף בֵּית־חָגְלָה צָפוֹנָה וְהָיָה תוֹצְאוֹתָיו הַגְּבוּל אֶל־לְשׁוֹן יָם־הַמֶּלַח צָפוֹנָה אֶל־קְצֵה הַיַּרְדֵּן נֶגְבָּה זֶה גְּבוּל נֶגֶב׃ כ וְהַיַּרְדֵּן יִגְבֹּל־אֹתוֹ לִפְאַת־קֵדְמָה זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי בִנְיָמִן לִגְבוּלֹתֶיהָ סָבִיב לְמִשְׁפְּחֹתָם׃

כא וְהָיוּ הֶעָרִים לְמַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם יְרִיחוֹ וּבֵית־חָגְלָה וְעֵמֶק קְצִיץ׃ כב וּבֵית הָעֲרָבָה וּצְמָרַיִם וּבֵית־אֵל׃ כג וְהָעַוִּים וְהַפָּרָה וְעָפְרָה׃ כד וּכְפַר הָעַמֹּנִי וְהָעָפְנִי וָגָבַע עָרִים שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ כה גִּבְעוֹן וְהָרָמָה וּבְאֵרוֹת׃ כו וְהַמִּצְפֶּה וְהַכְּפִירָה וְהַמֹּצָה׃ כז וְרֶקֶם וְיִרְפְּאֵל וְתַרְאֲלָה׃ כח וְצֵלַע הָאֶלֶף וְהַיְבוּסִי הִיא יְרוּשָׁלַ͏ִם גִּבְעַת קִרְיַת עָרִים אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃

ועבר מתמן תחומא ללוז דלעבר דלוז דרומא היא ביתאל ונחית תחומא עטרות אדר על טורא דמדרום לבית חורון ארעאה: ותאר תחומא ומסתחר לרוח מערבא לדרומא מן טורא די על אפי בירת חורון דרומא והון מפקנוהי על קרית בעל היא קרית יערים קרתא דבני יהודה דא רוח מערבא: ורוח דרומא מסיפי קרית יערים ונפיק תחומא ליבא ונפיק למבועי מי נפתוח: ונחית תחומא לסטר טורא די על אפי חילת בר הנם די במישר גבריא צפונא ונחית לחילת בר הנם לעבר יבוס דרומא ונחית לעין קצרא: ותאר מצפון ונפיק לעין שמש ונפיק לגלילא די לקבל מסקנא דאדומים ונחית לאבן בוהן בר ראובן: ועבר לעברא דלקבל מישרא צפונא ונחית לערבתא: ועבר תחומא לעבר בית חגלה לצפונא והון מפקנוהי דתחומא לכיף ימא דמלחא צפונא לסיפי ירדנא דרומא דין תחום דרומא: וירדנא תחומא ליה לרוח קדומא דא אחסנת בני בנימין לתחומהא סחור סחור לזרעיתהון:

והוה קרויא לשבטא דבני בנימין לזרעיתהון יריחו ובירת חגלה ומישר קציץ: ובית מישרא וצמרים וביתאל: והעוים והפרה ועפרה: וכפר העמונה והעפני וגבע קרוין תרתא עסרי ופצחיהן: גבעון ורמתא ובארות: ומצפיא וכפירא והמוצה: ורקם וירפאל ותראלה: וצלע אלף ויבוסאי היא ירושלם גבעת קרית קרוין ארבע עסרי ופצחיהן דא אחסנת בני בנימין לזרעיתהון:

ד' ב' כפסו' · ל' · ויהיו ק' · ל' פתחין · ל' · כל סיפר' חס' א' · ל' · יהודה ועלה אבן בהן · ויהיו ק' תוצאות ק' · יתיר ו' · ד' ב' חס' וב' מ"ל · ב' חד חס' · ל' · העמונה ק' ל' · ל' חס' · ל' · ל' · ל' · ג' · כו"ל חס' כמ"ש

חורון ג' בנ' ימי' · קרית אדר' · אדר הגבול · ובני' והראש · אחד יפנה · כל לה חורון כתיב וכן בדה"א נדר זמן נתיב'

רדק

וצלע האלף, הם שתי ערים וכן הוא אומר בארץ בנימין בצלע וכתיב וצלע אלף וכן גבעת קרית הם שתי ערים: והיבוסי היא ירושלם, ובגורל בני יהודה אמר ג"כ כי היבוסי היא ירושלם בחלק יהודה והנה אומ' כי היא לבנימין כן הוא כי לכל אח' מהם היה לו חלק בה ואמרו רז"ל כי רצועה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבלעה שנ' חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן ויש אומרים המזבח היה בחלקו של בנימין שנ' ובין כתפיו שכן וי"א כי בין שניהם היה המזבח והנה חלק יהודה היה עולה גי בן הנם כתף היבוסי והיה עולה אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנם ימה אש' בקצה עמק רפאי' ומראש ההר אל מעין מי נפתוח ואמרו כי הו' עין עיטם הנזכ' בדברי רז"ל וחלק בנימין היה כנגדו חלק יהודה היה עולה אל ההר וחלק בנימין היה יורד אל קצה ההר אשר בני בן הנם אשר בעמק רפאים והיה יורד אל כתף היבוסי היא ירושלם נמצא שבין שניהם היה הגבול הזה זה עולה וזה יורד: בא"ל

אתה ושאר, הנה יי' השמיע אל קצה הארץ, ונמסר גם בסדר בשלח: ו' פסוקין אל על אל בקריאה וסימ' ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה, וירד הגבול אל קצה ההר, ויאמר האיש אל יואב, ויאמר אוריה אל דוד, פתח הצלע התיכונה אל כתף, וינוסו הנותרים אפקה, ויאמר אלי המים האלה, ונמסר גם בסדר נח: ג' בגי ט' חס' א' בקריאה וסימ' על גי הצבעים, הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכים, וטמא את התפת, כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה, גי העברים קדמת הים, והוססת היא את העוברים קדמ' דפסו', כי יגיע גי הרים אל אצל, והוא העביר את בני, לד ואונו גי החרשים, וכל יהושע דכוו' חסרים אלף: האלף ג' וסימ' נמסר בסדר פקודי:

ועתר ב׳ קמצין וכסיפרא וסי׳ לבנה ועתר ועשן ׳ עין רמון ועתר ועשן : ועשן ה׳ שום קרתא וסי׳ לבנה ועתר ועשן ׳ עין רמון ועתר ׳ ולאשר בכור עשן ׳ ותכן ועשן ׳ ואת עשן ואת מגרשיה : על גבול ה׳ וסי׳ נמסר בסדר חקה : ומשם ט׳ וסי׳ נמסר בסדר חקה : למשפחותם ח׳ מלאים בספר יהושע וסי׳ קדמ׳ ובתרא דראובן ׳ ובתרא דמנשה ׳ קדמ׳ דשמעון ובתרא דזבולן ׳ קדמ׳ ובתרא דיששכר ׳ למטה בני אשר למשפחותם ׳ וכל

א ויצא הגורל השני לשמעון למטה בני־שמעון למשפחותם ויהי נחלתם בתוך נחלת בני־יהודה : ויהי להם בנחלתם באר־שבע ושבע ומולדה : וחצר שועל ובלה ועצם : ואלתולד ובתול וחרמה : וצקלג ובית־המרכבת וחצר סוסה : ה ובית לבאות ושרוחן ערים שלש־עשרה וחצריהן : עין רמון ועתר ועשן ערים ארבע וחצריהן : וכל־החצרים אשר סביבות הערים האלה עד־בעלת באר רמת נגב זאת נחלת מטה בני־שמעון למשפחתם : מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי־היה חלק בני־יהודה רב מהם וינחלו בני־שמעון בתוך נחלתם :

י ויעל הגורל השלישי לבני זבולן למשפחתם ויהי גבול נחלתם עד־שריד : ועלה גבולם ׀ לימה ומרעלה ופגע בדבשת ופגע אל־הנחל אשר על־פני יקנעם : ושב משריד קדמה מזרח השמש על־גבול כסלת תבר ויצא אל־הדברת ועלה יפיע : ומשם עבר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קצין ויצא רמון המתאר הנעה : ונסב אתו הגבול מצפון חנתן והיו תצאתיו גי יפתח־אל : טו וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם ערים שתים־עשרה וחצריהן : זאת נחלת בני־זבולן למשפחותם הערים האלה וחצריהן :

ליששכר יצא הגורל הרביעי לבני יששכר למשפחותם : ויהי גבולם יזרעאלה והכסלות ושונם : וחפרים ושיאון ואנחרת : כ והרבית וקשיון ואבץ : ורמת ועין־גנים ועין חדה ובית פצץ : ופגע הגבול בתבור ושחצומה ובית שמש והיו תצאות גבולם הירדן ערים שש־עשרה וחצריהן : זאת נחלת מטה בני־יששכר למשפחותם הערים וחצריהן :

ויצא הגורל החמישי למטה בני־אשר למשפחותם : כה ויהי גבולם חלקת וחלי ובטן ואכשף :

ונפק עדבא תנינא לשמעון לשבטא דבני שמעון לזרעיתהון והוא אחסנתהון בגו אחסנת בני יהודה : והוה להון באחסנתהון באר שבע ושבע ומולדה : וחצר שועל ובלה ועצם : ואלתולד ובתול וחרמה : וצקלג ובית המרכבות וחצר סוסה : ובית לבאות ושרוחן קרוין תלת עסרי ופצחיהן : עין רמון ועתר ועשן קרוין ארבע ופצחיהן : וכל פצחיא די בסחרנות קרויא האלין עד בעלת באר רמת דרומא דא אחסנת שבטא דבני שמעון לזרעיתהון : מערב בני יהודה אחסנת בני שמעון ארי הוה חולק בני יהודה סגי מנהון ואחסינו בני שמעון בגו אחסנתהון :

וסליק עדבא תליתאה לבני זבולן לזרעיתהון והוה תחום אחסנתהון עד שריד : וסליק תחומהון לימא ומרעלה ומערע בדבשת ומערע בנחלא די על אפי יקנעם : ותב משריד לקדומא מדנח שמשא על תחום כסלות תבור ונפיק לדברת וסליק ליפיע : ומתמן עבר לקדומא מדנחא גתא חפר לעתה קצין ונפק לרמון דמתאר ומתמן מסתחר לניעה : ומסתחר לידה תחומא מצפונא לחנתון והוון מפקנוהי לחילת יפתח אל : וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם קרוין תרתא עסרי ופצחיהן : דא אחסנת בני זבולן לזרעיתהון קרויא האלין ופצחיהן :

ליששכר נפק עדבא רביעאה לבני יששכר לזרעיתהון : והוה תחומיהון יזרעאל וכסלות ושונם : וחפרים ושיאון ואנחרת : והרבית וקשיון ואבץ : ורמת ועין גנים ועין חדה ובית פצץ : ומערע תחומא בתבור ושחצימה ובית שמש והוון מפקנוהי דתחומהון לירדנא קרוין שית עסרה ופצחיהן : דא אחסנת שבטא דבני יששכר לזרעיתהון קרויא ופצחיהן :

ונפק עדבא חמישאה לשבטא דבני אשר לזרעיתהון : והוה תחומהון חלקת וחלי ובטן ואכשף :

רשי

ויצא הגורל השני ׳ שני לבנימין שגורל בנימין היה ראשון לשבעת השבטי׳ שאמ׳ יהוש׳ לשלוחיו ויתחלקו אותה לשבעה חלקים שכבר כטלו יהוד׳ ויוסף כמו שנאמר שם יהוד׳ יעמד על גבולו מנגב וגו׳ מכאן ואילך מונה והולך שבעה גורלות : רב מהם ׳ מן הראוי להם : כסלות תבור ׳ אומר אני שהוא לשון כסלים פלגים בלע״ז לא בגובהו ולא בשיפוליו אלא בשיפועו וסמוך לאמצעו קרוב לכל אחורי׳ ומלכד כרין כלרך שהכסלים עומדים בבהמ׳ וכמקו׳ שהוא אומר אזנו תבור סמוך לראשו הוא במקום האזני׳ : קדמה מזרחה גתה חפר ׳ ממזרח לגת החפ׳ שם עירו של יונ׳ בן אמיתי : עתה קצין ׳ שם העיר עת קצין : המתואר הנעה ׳ המוסב אל נעה כלומר משם תאר הגבול לנעה וכן תירג׳ יונתן ונפיק לרמון ומתמן מסתחר לנעה :

ואלתולד ל׳ ובספרי׳ אחרי׳ אלתולד ב׳ מלא

רדק

באר שבע ושבע ׳ עיר אחת : רב מהם ׳ היה חלקם יותר ממה שראוי להם כי כבשו הרבה מהארץ ובני שמעון עלו עמם להלחם כמו שכתוב בספר שפטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו׳ : גתה חפר ׳ הוא גת החפר אשר משם היה יונה בן אמתי הנביא כמו שנאמר עליו אשר מגת החפר : המתואר ׳ כתרגומו דמסתחר : ובית לחם ׳ אינו בית לחם אשר ליהודה כי תמצא ערים נקראים בשם אחד בשני מקומות כמו שכתבנו וכן מצאנו בית לחם אשר ליהודה מבית לחם יהודה כראה כי אחד היה : עיר

מסרה

כתובים דכוו׳ מל׳ : ועין ח׳ בקריא׳ וסי׳ חנות ועין גנים תפוח׳ והנבשן ועיר המלח ועין גדי׳ ועין גנים והנבשן וקדש ואדרעי׳ ועין חדה ׳ וקדש ואדרעי ועין חצור׳ ועין ימינו כהה ׳ ועין נואף שמרה נשף׳ ועין אלהיהם הות על שבי יהודיא ׳ ה׳ קדמאי שום קרתא : חדה ה׳ בקריאה וסי׳ ועין גנים ועין חדה ׳ וישם פי כחרב חדה ׳ קח לך חרב חדה ׳ ולשונם חרב חדה ׳ חדה טחרב פיות קדמא׳ שום קרתא :

מבצר צר׳ קירין כריכן קירוי תוקפא׳ צר לשון צור: מחבל אכזיבה׳ מעדב אכזיבה מגורל כזיב ועדי מבצר היו לנפתלי הצדים צר: צרעה ואשתאול׳ משל יהודה היה ונפל גורל לבני דן סמוך להם: ויצא גבול בני דן מהם׳ כאן נטלו קנת ועוד נפל להם גורל במקום אחר רחוק מגבולם ושאר שבטים מפסיקין בנתים: וילחמו עם לשם׳ לאחר זמן בימי עתניאל בן קנז ובימי פסל מיכה כמה שכת׳ בספר שפטים: לשם היא ליים האמורה ב בספר שפטים: אשר

וירשו ז׳ חס׳ יוד בליש׳ וסי׳ וירש זרעך את׳ וירשוה וישבו בה׳ וילחמו עם לשם׳ ואלה מלכי הארץ׳ ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה׳ וירשו את שמרון׳ וירשו את ערי הנגב: כשם ד׳ בקריא׳ וסי׳ כשם בנו חנוך׳

ואלמלך ועמעד ומשאל ופגע בכרמל הימה ובשיחור לבנת: ושב מזרח השמש בית דגן ופגע בזבולן ובגי יפתח־אל צפונה בית העמק ונעיאל ויצא אל־כבול משמאל: ועברן ורחב וחמון וקנה עד צידון רבה: ושב הגבול הרמה ועד־עיר מבצר־צר ושב הגבול חסה ויהיו תצאתיו הימה מחבל אכזיבה: ועמה ואפק ורחב ערים עשרים ושתים וחצריהן: זאת נחלת מטה בני־אשר למשפחתם הערים האלה וחצריהן:

לבני נפתלי יצא הגורל הששי לבני נפתלי למשפחתם: ויהי גבולם מחלף מאלון בצעננים ואדמי הנקב ויבנאל עד־לקום ויהי תצאתיו הירדן: ושב הגבול ימה אזנות תבור ויצא משם חקקה ופגע בזבולן מנגב ובאשר פגע מים וביהודה הירדן מזרח השמש: (לה) ועדי מבצר הצדים צר וחמת רקת וכנרת: ואדמה והרמה וחצור: וקדש ואדרעי ועין חצור: ויראון ומגדל־אל חרם ובית־ענת ובית שמש ערים תשע־עשרה וחצריהן: זאת נחלת מטה בני־נפתלי למשפחתם הערים וחצריהן:

(מ) למטה בני־דן למשפחתם יצא הגורל השביעי: ויהי גבול נחלתם צרעה ואשתאול ועיר שמש: ושעלבין ואילון ויתלה: ואילון ותמנתה ועקרון: (מה) ואלתקה וגבתון ובעלת: ויהד ובני־ברק וגת־רמון: ומי הירקון והרקון עם־הגבול מול יפו: ויצא גבול־בני־דן מהם ויעלו בני־דן וילחמו עם־לשם וילכדו אתה ויכו אתה לפי־חרב וירשו אותה וישבו בה ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם: זאת נחלת מטה בני־דן למשפחתם הערים האלה וחצריהן:

חקקה פלו״ג על הקיף אם דגש או רפי

ואדמה לחוד פוס קריתא

ותמנתה ל׳ כספ׳ וכל׳ קרי׳ דכו׳ בקא׳

ואלמלך ועמעד ומשאל ומערע בכרמלא לימא ובשיחור לבנת: ותאב ממדנח שמשא בית דגון ומערע בזבולן ובחילת יפתח אל לצפונא בית מישרא ונעיאל ונפיק לכבול מסמלא: ועברון ורחב וחמון וקנה עד צידון רבדה: ותב תחומא לרמתא ועד קרוין כריכן קרוי תוקפא ותב תחומא לחוסה ויהון מפקנוהי לימא מעדב אכזיב: ועומה ואפק ורחוב קרוין תרתין ועשרין ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני אשר לזרעיתהון קרויא האלין ופצחיהן:

לבני נפתלי נפק עדבא שתיתאה לבני נפתלי לזרעיתהון: והוה תחומיהון מחלף מאלון בצעננים ואדמי הנקב ויבנאל עד לקום והוון מפקנוהי לירדנא: ותאב תחומא לימא לאזנות תבור ונפק מתמן לחקקה ומערע בזבולן מדרומא ובאשר יערע ממערבא וביהודה ירדנא מדנח שמשא: וקרוין כריכן הצדים צר וחמת רקת וכנרת: ואדמה והרמה וחצור: וקדש ואדרעי ועין חצור: ויראון ומגדל אל חרם ובית ענת ובית שמש קרוין תשע עשרה ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני נפתלי לזרעיתהון קרויא ופצחיהן:

לשבטא דבני דן לזרעיתהון נפקא עדבא שביעאה: והוה תחום אחסנתהון צרעה ואשתאול וקרית שמשא: ושעלבין ואילון ויתלה: ואילון ותמנתא ועקרון: ואלתקה וגבתון ובעלת: ויהוד ובני ברק וגת רמון: ומי הירקון ורקון עם תחומא די לקבל יפו: ונפק תחום בני דן מנהון וסליקו בני דן ואגיחו קרבא עם לשם וכבשו יתה ומחו יתה לפתגם דחרב ויריתו יתה ויתיבו בה וקרו ללשם דן כשום דן אבוהון: דא אחסנת שבטא דבני דן לזרעיתהון קרויא האלין ופצחיהן:

עיר מבצר צר׳ מבצר שהיה בצור נבויה: אזנות תבור׳ ולמעלה בחלק זבלון אומר כסלות תבור ושני שמות היו לו לענין ידוע אכלס: ונבתון ובעלת׳ אינו בעלה הנזכר למעלה בנחלת בני יהודה כי אותו שמו בעלה בה״א וזה בעלת בת״ו ורז״ל אמרו כי שניהם אחד והקשו הפסוקים ותרצו בתים של יהודה ושדות של דן: ויצא גבול בני דן מהם׳ פחות מהם שלא הספיק׳ להם הארץ הנכבשת לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכר בספר שפטים ולכבוש אותה ומגורלם היתה לשם אלא שלא היתה נכבשת עם שאר השבטים והם כבשוה לאחר זמן בימי פסל מיכה ויש לפרש כי לשם לא היתה מהארץ הנחלקת לשבעה חלקים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם אלא שהם היו רבים ולא היה חלקם מספיק לבתי אבות שהיו בשבטים ויצאו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה והיתה הארץ טובה והלכו להם שם ולכדוה והיא היתה סוף תחום ארץ ישראל שהיה להם בימים ההם כמו שאמר מדן ועד באר שבע ובדברי רז״ל אמר רבי יצחק לשם זו פמיים ותניא ירדן יוצא ממערת פמיים אמר׳ אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה ירדן שיורד מדן: ורבותי

כשם דן אביהם דיהושע׳ והגרו דשפטים׳ כשם הגדולים אשר בארץ׳ ונמסר גם בסדר בראשית:

ויכלו ג' וסימ' ויכלו מחלק את הארץ' לנחל את הארץ' ויכלו בכל אנשים: שאל ג' קמצין בקריא' וסי' את העיר אשר שאל' ויהי משקל נזמי הזהב' ויקרא יעבץ: ערי המקלט ד' דסמיכי וסי' נמסר בסדר מסעי: רוצח ד' מלאים בקריא' וסי' לנוס שמה רוצח דאו יבדיל משה' לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה דיהושע' אז ישוב הרוצח' לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון' ונמסר גם בסדר ואתחנן: עמדו ד' בקריאה וסי' והיו

ויכלו לנחל את הארץ לגבלתיה ויתנו בני ישראל נחלה ליהושע בן נון בתוכם: על פי יהוה נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח בהר אפרים ויבנה את העיר וישב בה: אלה הנחלת אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל בגורל בשלה לפני יהוה פתח אהל מועד ויכלו מחלק את הארץ:

וידבר יהוה אל יהושע לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי אליכם ביד משה: לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה בבלי דעת והיו לכם למקלט מגאל הדם: ונס אל אחת מהערים האלה ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו ואספו אתו העירה אליהם ונתנו לו מקום וישב עמם: וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יסגרו את הרצח בידו כי בבלי דעת הכה את רעהו ולא שנא הוא לו מתמול שלשום: וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול אשר יהיה בימים ההם אז ישוב הרוצח ובא אל עירו ואל ביתו אל העיר אשר נס משם: ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה: ומעבר לירדן יריחו מזרחה נתנו את בצר במדבר במישר ממטה ראובן ואת ראמות בגלעד ממטה גד ואת גלון בבשן ממטה מנשה: אלה היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה ולא ימות ביד גאל הדם עד עמדו לפני העדה:

ושיציאו לאחסנא ית ארעא לתחומהא ויהבו בני ישראל אחסנא ליהושע בר נון ביניהון: על מימרא דיי יהבו ליה ית קרתא די שאל ית תמנת סרח בטורא דאפרים ובנא ית קרתא ויתיב בה: אלין אחסנתא די אחסין אלעזר כהנא ויהושע בר נון ורישי אבהתא לשבטיא דבני ישראל בעדבא בשלה קדם יי בתרע משכן זמנא ושיציאו מלפלגא ית ארעא:

ומליל יי עם יהושע למימר: מליל עם בני ישראל למימר הבו לכון ית קרוי שיזבותא דמלילית עמכון בידא דמשה: למערוק לתמן קטולא דיקטול נפשא בשלו בלא מדעיה ויהוין לכון לשיזבא מגאל דמא: ויערוק לחדא מקרויא האלין ויקום במעלנא דתרע קרתא וימלל קדם סבי קרתא ההיא ית פתגמוהי ויכנשון יתיה לקרתא לותהון ויתנון ליה אתר ויתיב עמהון: וארי ירדוף גאל דמא בתרוהי ולא ימסרון ית קטולא בידיה ארי בלא מדעיה קטל ית חבריה ולא סני הוא ליה מאתמלי ומדקמוהי: ויתיב בקרתא ההיא עד דיקום קדם כנשתא לדינא עד דימות כהנא רבא די יהא ביומיא האנון בכן יתוב קטולא ויעול לקרתיה ולביתיה לקרתא די ערק מתמן: וזמינו ית קדש בגלילא בטורא דבית נפתלי וית שכם בטורא דבית אפרים וית קרית ארבע היא חברון בטורא דבית יהודה: ומעברא לירדנא דיריחו מדינחא יהבו ית בצר במדברא במישרא משבטא דראובן וית רמות בגלעד משבטא דגד וית גולן במתנן משבטא דמנשה: אלין הואה קרויא דמזמנן לכל בני ישראל ולגיורא די יתגיירון ביניהון למערק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו ולא ימות בידא דגאל דמא עד דיקום קדם כנשתא:

לכם הערים למקלט' וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני' אלה היו ערי המועדה לכל בני ישר' ולגר הגר' ויעמד המלך על עמדו' ונמסר גם בסדר מסעי: ויקדשו ג' חס' י' בליש' בקריא' וסי' ואיש כי יקדש ביתו קדש' ויקדשו את קדש בגליל בהר אפרים' והקדשם ליום הרגה' וכל מקדשים דכו' חס': ואת ראמות ג' וסי' את בצר במדבר' ומעבר לירדן יריחו מזרח' דיהושע' ואת ראמות וארת:

רדק

וראשי האבות למטות' כמו אבות המטו' כלומר ראשי בתי אבות כל שבט ושבט ורז"ל סמכו בזה הפסוק להפקר בית דין הפקר ואמרו וכי מה ענין ראשים אצל אבות אלא לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילין את העם כל מה שירצו: תנו לכם את ערי' אחר שאמר ויכלו מחלק את הארץ צוה על ערי המקלט שלא כתבו בה על ידי משה גם כן אלא אחר ירוש' וישיב' שנאמר כי יכרית יי' אלהיך וגו': ונתנו לו מקום' פירשו רז"ל שלא יהא שוכר בית כל ימי שבתו שם שנאמר ונתנו לו מקום: עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול' הרוצח היה נס אל אחת הערים ובית דין שולחין אחריו ומביאין אותו ועומד למשפ' אם נתחייב מית' הורגין אותו אם נתחייב גלות משיבין אותו שם שנאמר וישב שם עד מות הכהן הגדול והמקרא קצר וטע' עד מות הכהן הגדול פירשוהו רז"ל רבי מאיר אומר רוצח מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ואינו דין שיהא המקצ' לפני המאריך ר' אומ' הרוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדול מטהר וגורם לשכינה שתשרה על אדם בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה: ערי המועדה' שהיו נועדים שם כל מכה נפש בשגגה והוא שם בשקל מוסדה מן מוסדות הגבעות: לבני

רשי

אשר נחלו' הנחילו: עד עמדו למשפט אם יפטר מגלות יפטר ואם יתחייב גלות יחזו' לעיר מקלטו וישב שם עד מות הכהן הגדול: ומעבר לירדן יריחו מזרחה' כתבו בימי משה שנאמר את בצר במדבר וגו': המועדה' ההזמנה היעודה לכך: לבני

רלבג

ואחר זה זכר שכבר נתנו ליהושע בן נון העיר אשר שאל והיה זה ע"פ יי' להעיר שלא היה משוא פנים בענין ירושת הארץ' ואחר

אל פי ה' בקריא' וסי' נמס' לעיל בהאי סיפרא בסימ' יז: למשפחת ג' חס' בנביאים וסי' ויצא הגרל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן' לבני קהת הנותרים' ולבני גרשון' וכל אוריתא דכוו' חס' במ"א מל' וסי' ואחר נפצו משפחות הכנעני: בגרל ד' דגשים וסי' וממטה בנימין בגרל' ולבני קהת הנותרים' ולבני גרשון ממשפחת' ויתנו בני ישראל ללוים' וכלהון מלאים ו"ו: צווי ביד משה י' דסמיכי בקריאה וסימניהון נמסר בסוף

כא

א ויגשו ראשי אבות הלוים אל־אלעזר הכהן ואל־יהושע בן־נון ואל־ראשי אבות המטות לבני ישראל: ויְדברו אליהם בשלה בארץ כנען לאמר יהוה צוה ביד־משה לתת־לנו ערים לשבת ומגרשיהן לבהמתנו: ויתנו בני־ישראל ללוים מנחלתם אל־פי יהוה את־הערים האלה ואת־מגרשיהן: ויצא הגורל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן הכהן מן־הלוים ממטה יהודה וממטה השמעני וממטה בנימן בגורל ערים שלש עשרה:

ה ולבני קהת הנותרים ממשפחת מטה־אפרים וממטה־דן ומחצי מטה מנשה בגורל ערים עשר: ולבני גרשון ממשפחת מטה־יששכר וממטה־אשר וממטה נפתלי ומחצי מטה מנשה בבשן בגורל ערים שלש עשרה: לבני מררי למשפחתם ממטה ראובן וממטה־גד וממטה זבולן ערים שתים עשרה: ויתנו בני־ישראל ללוים את־הערים האלה ואת־מגרשיהן כאשר צוה יהוה ביד־משה בגורל: ויתנו ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים האלה אשר־יקרא

י אתהן בשם: ויהי לבני אהרן ממשפחת הקהתי מבני לוי כי להם היה הגורל ראישנה: ויתנו להם את־קרית ארבע אבי הענוק היא חברון בהר יהודה ואת־מגרשה סביבתיה: ואת־שדה העיר ואת־חצריה נתנו לכלב בן־יפנה באחזתו: ולבני אהרן הכהן נתנו את־עיר מקלט הרצח את־חברון ואת־מגרשיה ואת־לבנה ואת־מגרשיה: ואת־יתר ואת־מגרשה ואת־אשתמע ואת־

טו מגרשה: ואת־חלן ואת־מגרשה ואת־דבר ואת־מגרשה: ואת־עין ואת־מגרשה ואת־יטה ואת־מגרשה את־בית שמש ואת־מגרשה ערים תשע מאת שני השבטים האלה: וממטה בנימן את־גבעון ואת־מגרשה את־גבע ואת־מגרשה: את־ענתות ואת־מגרשה

(הערות המסורה בגליון: ה' כלים' · כו"ל לכ כמ"א · ה' דסמי' · ג' חס' ככני' · ד' דגשי' · ג' כטע' כענין · ד' דגשי' · ג' חס' ככני' · ד' דגשי' · ג' כטע' כענין · כווי כיד משה י' דסמי' · דל"ה יקראו אתהם · ראשנה ק' ל' ומ"ל · ג' · ג' מ"ל · ב' חס' · יו מ"ל)

וקריבו רישי אבהת ליואי לות אלעזר כהנא ולות יהושע בר נון ולות רישי אבהת שבטיא לבני ישראל: ומלילו עמהון בשילו בארעא דכנען למימר יי פקיד ביד משה למתן לנא קרוין למתב ורוחיהן לבעירנא: ויהבו בני ישראל לליואי מאחסנתהון על מימרא דיי ית קרויא האלין וית רוחיהן: ונפק עדבא לזרעית קהת והוה לבני אהרן כהנא מן ליואי משבטא דיהודה ומשבטא דשמעון ומשבטא דבנימין בעדבא קרויא תלת עשרי: ולבני קהת דאשתארו מזרעית שבטא דאפרים ומשבטא דדן ומפלגות שבטא דמנשה בעדבא קרוין עשר: ולבני גרשון מזרעית שבטא דיששכר ומשבטא דאשר ומשבטא דנפתלי ומפלגות שבטא דמנשה במתנן בעדבא קרוין תלת עשרי: לבני מררי לזרעיתהון משבטא דראובן ומשבטא דגד ומשבטא דזבולן קרוין תרתא עשרי: ויהבו בני ישראל לליואי ית קרויא האלין וית רוחיהן כמא דפקיד יי בידא דמשה בעדבא: ויהבו משבטא דבני יהודה ומשבטא דבני שמעון ית קרויא האלין דאתפרשא בשמהן: והוה לבני אהרן מזרעית קהת מבני לואי ארי להון הוה עדבא בקדמיתא: ויהבו להון ית קרית ארבע אבוהון דגבריא היא חברון בטורא דיהודה וית רוחהא סחרנהא: וית חקל קרתא וית רוחהא יהבו לכלב בר יפנה באחסנתיה: ולבני אהרן כהנא יהבו ית קרית שזבות קטולא ית חברון וית רוחהא וית לבנה וית רוחהא: וית יתיר וית רוחהא וית אשתמע וית רוחהא: וית חולון וית רוחהא וית דביר וית רוחהא: וית עין וית רוחהא וית יטה וית רוחהא ית בית שמש וית רוחהא קרוין תשע מן תרין שבטיא האלין: ומשבטא דבנימין ית גבעון וית רוחהא ית גבע וית רוחהא: ית ענתות וית רוחהא

רשי

ולבני קהת הנותרים, הם בני משה ובני קהת וחברון ועוזיאל מ ממשפחת מטה בני אפרי' מנחלת שבט בני אפרים נפלו להם אלה הערים שבכל שבט ושבט נטלו כמה שכ' מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים: ואת

רלבג

ואחר זכר שכבר נתנו ערי מקלט מעבר ל לירדן כמו שבאה ה המצוה בזה בתורה ולא נצטרכנו לפר' בזה המקו' דבר זו המצוה לפי שכבר פירשנו זה בבאורינו לדברי תורה ונתנו גם כן ללוים ערי' לשבת ומגרשיהם לבהמתם כמו שנזכר בתורה וזה גם כן היה על פי השם יתב' ובזה נשלם ללוים מה שאמ' אחלקם ביעקב וגו' כי היו מפוזרים בכל השבטי' · ואחר

(בגליון: מורשה ... [illegible])

לבני מררי, בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולון ולמטה בספור הערים לא כתב אלא שמנה ערים ממטה זבולון ארבע וממטה גד ד' וממטה ראובן לא כתב ויש ספרי' מונה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשיה את יהצה ואת מגרשיה את קדמות ואת מגרשיה ואת מיפעת ואת מ מגרשיה ערים ארבע ולא ראיתי שני פסוקים אלו בשום ספר ישן מדוייק אלא מונה במקרתם וראיתי כי שאל רבינו האיי ז"ל בזאת השאלה והשיב אף על פי דהכ' לא חשיב להו בדברי הימי' חשיב להו נראה מתשובתו כי אינן כתובים בספריהם: אשר יקר' אתהם, מתחלה ספר מנין הערים ואח"כ ספר שמם ומכיי' כמו שהיו קוראים אותם באותו הזמן ופי' אשר יקרא אשר יקרא הקורא כמו ויגד ליעקב והדומי' לו: כי להם היה הגורל ראשנ', ככתב באלף וביוד האלף שרש והיוד למסף וכן הראשון אדם תולד באלף וביוד: אבי הענק, שם כלל לענקים ופי' אבי גדול הענקים כמו שאמר עליו האדם הגדול בענקים ואבי שם גדולה כמו אבי קרית יערים אבי דבר גדול דבר אליך הנביא והדומים להם: ואת

מסרה

סדר צו: אתהן יש בקצת ספרים נמסר אתהם ה' וטעות כי הוא אתהם בשמות דד"ה וכן בכל ס ספרי המסר' המדויקים: בנימין י"ג מלאים בקריא' וסי' ואביו קרא לו בנימין' ואת בנימין אחי יוסף' ואל שדי יתן לכם רחמים' וירא יוסף אתם את בנימין' וישא עיניו וירא את בנימין אחיו' והנה עיניכם רואות ועיני' בנימין זאב יטרף' וממטה בנימין דיהושע' אחריך בנימין בעממיך' ויעברו בני עמון את הירדן' ויהי איש מבן ימין כתיב' ויבחר לו שאול' וידבר גם אבנר קדמאה דפסו' אמר אל רחבעם דמלכים' ויבא אלי חנמאל בן דודי' תקעו שופר בגבעה' ומן הלוים מחלקות' ונמסר גם בסדר וישלח: סימן מן ויתנו בני ישראל ללוים מ מנחלתם עד ויתן יי' לישראל בין ר"פ בין מצע' פסו' ואת פלוני ב"מ כ"ח את פלו' וסי' את קרית ארבע' את חברון' את בית שמש' את גבעון' גבע' ענתות' שכם' אל תקא' גבתון' אילון' גת רמון קדמא' תענך' גלון' קשיון' דברת' ירמות' עין גנים' משאל' עברון' חלקת' קדש' יקנעם' קרתה' דמנה' נהלל' רמות בגלעד' חשבון' יעזר:

כל ט׳ ר״פ בספרא וסי׳ כל מקום אשר תדרך כף רגלכם ׳ כל איש אשר ימרה את פיך׳ כל יושבי ההר מן הלבנון ׳ כל ממלכת עוג׳ כל ערי בני אהרן הכהנים ׳ כל ערים עשר ומגרשיהם ׳ כל ערי הגרשני ׳ כל ערי הלוים בתוך ׳ כל הערים לבני מררי ׳ ונמסר גם לעיל בריש סיפרא בסוף סימן א׳ :

וְאֶת־עַלְמוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע : כָּל־עָרֵי בְנֵי־אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עָרִים וּמִגְרְשֵׁיהֶן :

כ וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־קְהָת הַלְוִיִּם הַנּוֹתָרִים מִבְּנֵי קְהָת וַיְהִי עָרֵי גוֹרָלָם מִמַּטֵּה אֶפְרָיִם : וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־גֶּזֶר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ : וְאֶת־קִבְצַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־בֵּית חוֹרֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע :

וּמִמַּטֵּה־דָן אֶת־אֶלְתְּקֵא וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גִּבְּתוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ : אֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גַּת־רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע :

כה וּמִמַּחֲצִית מַטֵּה מְנַשֶּׁה אֶת־תַּעְנַךְ וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־גַּת־רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם : כָּל־עָרִים עֶשֶׂר וּמִגְרְשֵׁיהֶן לְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־קְהָת הַנּוֹתָרִים :

וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִמִּשְׁפְּחֹת הַלְוִיִּם מֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־גֹּלָן בַּבָּשָׁן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־בְּעֶשְׁתְּרָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם :

וּמִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר אֶת־קִשְׁיוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־דָּבְרַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ : אֶת־יַרְמוּת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עֵין גַּנִּים וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע :

ל וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר אֶת־מִשְׁאָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עַבְדּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ : אֶת־חֶלְקָת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־רְחֹב וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע :

וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־חַמֹּת דֹּאר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־קַרְתָּן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שָׁלֹשׁ : כָּל־עָרֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עִיר וּמִגְרְשֵׁיהֶן :

וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־מְרָרִי הַלְוִיִּם הַנּוֹתָרִים מֵאֵת מַטֵּה זְבוּלֻן אֶת־יָקְנְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־קַרְתָּה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ : אֶת־דִּמְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־נַהֲלָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע :

לה וּמִמַּטֵּה־גָד אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־רָמֹת בַּגִּלְעָד וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־מַחֲנַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ :

ט׳ ר״פ בספר ׳ ל׳ ר״פ ויהי ערי גבולם ׳ כ״ח בענין וסלר נלת ׳ ל׳ כתיב א׳ וחד כתיב ה׳ ׳ כ״ח ׳ כ״ח בענין ׳ כו״ל מ״ל ב׳ מב ׳ ג׳ חס ככני׳ ׳ גולן ק׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ג׳ בטע׳ קדמא ואזלא בענין ׳ ג׳ ב׳ כ יתירא׳ ׳ ט׳ ר״פ בספר ׳ כ״ח בענין ׳ ל׳

וְיַת עַלְמוֹן וְיַת רְוָחְהָא קִרְוִין אַרְבַּע : כָּל קִרְוֵי בְנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא תְּלָת עַשְׂרֵי קִרְוִין וּרְוָחֵיהֶן :

וּלְזַרְעֲיָת בְּנֵי קְהָת לֵיוָאֵי דְּאִישְׁתְּאָרוּ מִבְּנֵי קְהָת וַהֲוָאָה קִרְוֵי עַדְבְהוֹן מִשִּׁבְטָא דִּבְנֵי אֶפְרָיִם : וִיהַבוּ לְהוֹן יַת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קְטוֹלָא יַת שְׁכֶם וְיַת רְוָחְהָא בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וְיַת גֶּזֶר וְיַת רְוָחְהָא : וְיַת קִבְצַיִם וְיַת רְוָחְהָא וְיַת בֵּית חוֹרוֹן וְיַת רְוָחְהָא קִרְוִין אַרְבַּע :

וּמִשִּׁבְטָא דְדָן יַת אֶלְתְּקֵא וְיַת רְוָחְהָא יַת גִּבְּתוֹן וְיַת רְוָחְהָא : יַת אַיָּלוֹן וְיַת רְוָחְהָא יַת גַּת רִמּוֹן וְיַת רְוָחְהָא קִרְוִין אַרְבַּע :

וּמִפַּלְגּוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה יַת תַּעְנָךְ וְיַת רְוָחְהָא וְיַת גַּת רִימּוֹן וְיַת רְוָחְהָא קִרְוִין תַּרְתֵּין : כָּל קִרְוִין עֲשַׂר וּרְוָחֵיהוֹן לְזַרְעֲיַת בְּנֵי קְהָת דְּאִשְׁתְּאָרוּ :

וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִזַּרְעֲיַת לֵוָאֵי מִפַּלְגּוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה יַת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קְטוֹלָא יַת גּוֹלָן בְּמַתְנָן וְיַת רְוָחְהָא וְיַת בְּעֶשְׁתְּרָה וְיַת רְוָחְהָא קִרְוִין תַּרְתֵּין :

וּמִשִּׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר יַת קִשְׁיוֹן וְיַת רְוָחְהָא יַת דָּבְרַת וְיַת רְוָחְהָא : יַת יַרְמוּת וְיַת רְוָחְהָא יַת עֵין גַּנִּים וְיַת רְוָחְהָא קִרְוִין אַרְבַּע :

וּמִשִּׁבְטָא דְאָשֵׁר יַת מִשְׁאָל וְיַת רְוָחְהָא יַת עַבְדּוֹן וְיַת רְוָחְהָא : יַת חֶלְקַת וְיַת רְוָחְהָא וְיַת רְחוֹב וְיַת רְוָחְהָא קִרְוִין אַרְבַּע :

וּמִשִּׁבְטָא דְנַפְתָּלִי יַת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קְטוֹלָא יַת קֶדֶשׁ בְּגָלִיל וְיַת רְוָחְהָא וְיַת חַמּוֹת דּוֹר וְיַת רְוָחְהָא וְיַת קַרְתָּן וְיַת רְוָחְהָא קִרְוִין תְּלָת : כָּל קִרְוֵי בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָת עַסְרֵי קִרְוִין וּרְוָחֵיהֶן :

וּלְזַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי לֵוָאֵי דִּי אִשְׁתְּאָרוּ מִן שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן יַת יָקְנְעָם וְיַת רְוָחְהָא וְיַת קַרְתָּה וְיַת רְוָחְהָא : יַת דִּמְנָה וְיַת רְוָחְהָא יַת נַהֲלָל וְיַת רְוָחְהָא קִרְוִין אַרְבַּע :

וּמִשִּׁבְטָא דְגָד יַת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קְטוֹלָא יַת רָמוֹת בְּגִלְעָד וְיַת רְוָחְהָא וְיַת מַחֲנַיִם וְיַת רְוָחְהָא :

רדק

ואת עלמון ׳ הוא עלמת הנזכר בספר דברי הימי׳ והוא בחורים הנזכר בספר שמואל והכל לשון אחד : ואת גת רמון ׳ וכן נזכר במחצית שבט מנשה דן ומחצי׳ מטה מנשה כל אחד מהם היה לו עיר שמה גת רמון : ואחצי

רשי

ואת עלמון ׳ ודברי הימים ואת עלמת היא בחורים שיונתן מתרגם אותה עלמת : ואשר יקרא אתהן בשם ׳ לפי שלא הזכי׳ למעלה את שמות הערים שנתנו להם ולמטה הוא מפרש את שמותם לכך אמר אשר יקר׳ אתהן בשם : ומגרשיה

כל ערי בני אהרן שלש וכל ערי הגרשני עשרה סימן א׳ ספר

גלון ס״כ מלין כתיב מוקדם ומאוחר ׳

משאל ל׳ וחד את משל יהוא חד מן ל׳ זוגין קדמ׳ מפיק אל״ף תניין לא מפיק אלף ׳

נא ספרי׳ מונה פ״ס וממטה ראובן את בצר וגו׳ ובכל הספ׳ המדוייקי׳ הישנים לא נמצא׳ ועיין בפי׳ הקמחי וגם במסר׳ עיין כי בסמוכה כ״ח את לא נמצא אלו בכללן וזו ראיה גדולה ׳

וירשוה ז׳ חס׳ י׳ בלישני׳ בקריאה וסי׳ וירש זרעך את שער אויביו ׳ וירשוה וישבו בה׳ ירשו את ערי הנגב׳ אשר הכו בני ישראל ׳וירשו את שמרון׳ וילחמו עם לשם׳ ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה׳ ונמסר גם לעיל סי׳ יט: וינח ז׳ רפין בקריאה וסי׳ ויעל הארבה על כל ארץ׳ וינח ביום השביעי׳ וחברו דמשנה תורה׳ וינח יי׳ להם מסביב׳ ויאמר ליהודה נבנה׳ וישמחו כל יהודה׳ ותשקט מלכות יהושפט׳

אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־יַעְזֵר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ כָּל־עָרִים אַרְבַּע׃ כָּל־הֶעָרִים לִבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הַנּוֹתָרִים מִמִּשְׁפְּחוֹת הַלְוִיִּם וַיְהִי גּוֹרָלָם עָרִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ כֹּל עָרֵי הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ אֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עָרִים אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃ תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הָאֵלֶּה עִיר עִיר וּמִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבֹתֶיהָ כֵּן לְכָל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה׃

וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָתֵת לַאֲבוֹתָם וַיִּרָשׁוּהָ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב כְּכֹל אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתָם וְלֹא־עָמַד אִישׁ בִּפְנֵיהֶם מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם אֵת כָּל־אֹיְבֵיהֶם נָתַן יְהוָה בְּיָדָם׃ לֹא־נָפַל דָּבָר מִכֹּל הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הַכֹּל בָּא׃

כב

אָז יִקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַתֶּם שְׁמַרְתֶּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַתִּשְׁמְעוּ בְקוֹלִי לְכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ לֹא־עֲזַבְתֶּם אֶת־אֲחֵיכֶם זֶה יָמִים רַבִּים עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וְעַתָּה הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לַאֲחֵיכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם וְעַתָּה פְּנוּ וּלְכוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃ רַק שִׁמְרוּ מְאֹד לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ וַיְבָרְכֵם יְהוֹשֻׁעַ וַיְשַׁלְּחֵם וַיֵּלְכוּ אֶל־אָהֳלֵיהֶם׃ וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה נָתַן מֹשֶׁה בַּבָּשָׁן וּלְחֶצְיוֹ נָתַן יְהוֹשֻׁעַ עִם־אֲחֵיהֶם מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְגַם כִּי שִׁלְּחָם יְהוֹשֻׁעַ אֶל־אָהֳלֵיהֶם וַיְבָרְכֵם׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר בִּנְכָסִים רַבִּים שׁוּבוּ אֶל־אָהֳלֵיכֶם וּבְמִקְנֶה רַב־מְאֹד בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִנְחֹשֶׁת וּבְבַרְזֶל וּבִשְׂלָמוֹת הַרְבֵּה מְאֹד חִלְקוּ שְׁלַל־אֹיְבֵיכֶם עִם־אֲחֵיכֶם׃

יַת חֶשְׁבּוֹן וְיַת רְוָחָהָא יַת יַעְזֵר וְיַת רְוָחָהָא כָּל קִרְוִין אַרְבַּע׃ כָּל קִרְוַיָא לִבְנֵי מְרָרִי לְזַרְעִיָתְהוֹן דִּי אִשְׁתְּאָרוּ מִזַּרְעִיַת לֵוָאֵי וַהֲוָה עַדְבְהוֹן קִרְוִין תַּרְתָּא עַסְרֵי׃ כָּל קִרְוֵי לֵוָאֵי בְּגוֹ אַחֲסָנַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְוִין אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי וְרָוְחֵיהֶן׃ יֶהֶוְיָן קִרְוַיָא הָאִלֵּין קִרְוֵי קִרְוֵי וְרָוְחָהָא סַחְרָנָהָא כֵּן לְכָל קִרְוַיָא הָאִלֵּין׃

וִיהַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל יַת כָּל אַרְעָא דִּי קַיֵּים לְמִתַּן לַאֲבָהָתְהוֹן וְאַחְסִינוּהָא וִיתִיבוּ בָהּ׃ וַאֲנִיחַ יְיָ לְהוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר כְּכֹל דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתְהוֹן וְלָא קָם אֱנָשׁ מִן קֳדָמֵיהוֹן מִן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן יַת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מְסַר יְיָ בִּידֵיהוֹן׃ לָא בְטֵיל פִּתְגָּמָא מִכֹּל פִּתְגָּמוֹהִי תַּקִּנַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְּהוֹן אִתְקַיָּימוּ׃

בְּכֵן קְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְשִׁבְטָא דִּרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגּוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן נְטַרְתּוּן יַת כָּל דְּפַקֵּיד יַתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ וְקַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרִי לְכֹל דִּי פַּקְדִית יַתְכוֹן׃ לָא שְׁבַקְתּוּן יַת אֲחֵיכוֹן דְּנָן יוֹמִין סַגִּיאִין עַד יוֹמָא הָדֵין וּנְטַרְתּוּן יַת מַטְּרַת תַּפְקֶדְתָּא מֵימְרָא דַייָ אֱלָהָכוֹן׃ וּכְעַן אֲנִיחַ יְיָ אֱלָהָכוֹן לַאֲחֵיכוֹן כְּמָא דִי מַלֵּיל לְהוֹן וּכְעַן אִתְפְּנִיאוּ וְאֱזִילוּ לְכוֹן לְקִרְוֵיכוֹן לְאַרְעָא אַחְסַנְתְּהוֹן דִּיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא׃ לְחוֹד אִסְתַּמַּרוּ לַחֲדָא לְמֶעְבַּד יַת תַּפְקֶדְתָּא וְיַת אוֹרָיְתָא דִּי פַּקֵּיד יַתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהָכוֹן וּלְמֵהַךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּיהּ וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן׃ וּבָרְכִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ וְשַׁלְּחִנּוּן וַאֲזַלוּ לְקִרְוֵיהוֹן׃ וּלְפַלְגּוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה יְהַב מֹשֶׁה בְּמַתְנָן וּלְפַלְגֵּיהוֹן יְהַב יְהוֹשֻׁעַ עִם אֲחֵיהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא לְמַעְרְבָא וְאַף אֲרֵי שַׁלְּחִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ לְקִרְוֵיהוֹן וּבָרְכִנּוּן׃ וַאֲמַר לְהוֹן לְמֵימַר בְּנִכְסִין סַגִּיאִין תּוּבוּ לְקִרְוֵיכוֹן וּבִבְעִירָא סַגִּי לַחֲדָא בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא וּבִנְחָשָׁא וּבְבַרְזְלָא וּבִלְבוּשִׁין סַגִּי לַחֲדָא פַּלִּיגוּ בִּזַּת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן עִם אֲחֵיכוֹן׃

רשי

ומגרשיה סביבותיה אלפים אמה לכל רוח׳ וגם כי שלחם יהושע לחצי שבט המנשה כאשר שלח את בני ראובן וגד: עם אחיכ׳ בני ראובן ובני גד ויש פותרי׳ עם אחיכם שנשארו לשמור את הערי׳ עם הנשי׳ והטף ולא עברו את הירדן עם החלוצים גם הם נטלו חלק בביזה: לעלות

רלבג

ואחר זכר שלא נפל מה דבר מכל הדב׳ הטוב אשר דבר יי׳ אל בית ישראל הכל בא ואף על פי שכבר נשארו בהן עדין כמו שזכר במה שקדם הנה זה בלתי סותר מה שנזכ׳ בזה המקום כי כל הגוי׳ אשר נלחמו בהם נפלו בידם ואלו לא נשארו אלו בסבת עצלות יהושע וישראל לא בסבת העדר השגחת הש״י מהם ואחר זכר שכבר קרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה והזהירם מאד לשמור התור׳ וברכם ושלחם לאהליה׳ בנכסי׳ רבים ומקנה רב ובזה ובכסף ובנחשת וברזל ובשלמו׳ הרבה כי חלקו שלל אויביהם עם אחיהם וכן היה ראוי כי כן חלקו כל ישראל שלל הערים אשר באו להם בנחלה כמו שנזכר בתורה׳ עוד

רדק

ולחצי שבט המנשה ׳ ואף על פי שזכרו כשקרא להם יהושע חזר לתת טעם איך היו חצי שבט עם בני גד ובני ראובן: וגם כי שלחם ׳ יש אומרים לחצי שבט מנשה ואף על פי שהיו בכלל וישלחם והנכון כי על כלם אמר אף על פי שאמר ויברכם יהושע וישלחם חזר אחר כן וגם כי שלחם ויברכם להשלים הדבר שאמר להם כאשר שלחם שאמר להם בנכסי׳ רבים שובו ובדרש לאחר שנטלו רשות כשתהו שני ימים וחזרו ונטלו רשות פעם שנייה וזהו שאמר וגם כי שלחם יהושע וגו׳: חלקו שלל אויבכם עם אחיכם ׳ אם אמר לחצי שבט מנשה יהיה פירוש עם אחיכם בני גד ובני ראובן ואם אמר לכלם יהיה פירוש עם השבטים אשר בארץ כנען כמו שאמר בנכסים רבי׳ שובו שתחלקו עם אחיכם השבטים הבזה ומי שמפרש עם אחיכם האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם נטעם הוא שהניח: לעלות

מסרה

ונמסר גם בסדר בא: ולא עמד ג׳ נמסר בסדר ויגש: לא ז׳ ר״פ בסיפר׳ וסי׳ לא יתיצב איש לפניך ׳ לא ימוש ספר התורה׳ לא היה דבר מכל׳ לא היתה עיר׳ לא נותר ענקים׳ לא נפל דבר מכל׳ לא עזבתם את אחיכם: מצות יי׳ ג׳ וסים׳ לא עזבתם את אחיכם׳ ויאמר שמואל אל שאול נסכלת׳ מצות יי׳ ברה מאירת עינים׳ וסים׳ בלשן תרגום לא שבקתון שמואל בזהרא: וישלחם ח׳ וסי׳ מעל יצחק׳ יצחק וילכו׳ ויברכם יהושע׳ וישלחם ביהודה׳ ויכרת את מדויהם׳ וחברו דה״ה׳ ביד פשעם׳ ויכרת להם כירה: בכסף ט״ו רפין וסים׳ בכסף מלא׳ בנכסים רבים: כי קנה אקנה דשמואל׳ וחברו דה״ה׳ תנה לי מקום הגרן׳ והעלות עולות׳ תנה לי את כרמך׳ אשר מאן לתת לך׳ ולא בכסף תגאלו׳ בכסף ובזהב ייפהו׳ תרשיש סחרתך׳ ונביאיה בכסף יקסמו׳ יוצאם בכסף וזהב׳ מימינו בכסף שתינו׳ וכל הנשאר דריש עזרא׳ וא׳ הנה צרפתיך ולא בכסף׳ וא׳ יכבד בזהב ובכסף:

עוד זכר שבשובם לנחלתם מעבר לירדן בנו אצל הירדן מזבח גדול למראה וחשבו ישראל שעשו זה להקריב עליו ונקהלו שילה לעלות עליהם לצבא והיתה עצתם לשלוח להם תחלה פנחס בן אלעזר הכהן ועשרה נשיאים עמו מתשעת המטות וחצי המטה לדעת מה זה ועל מה זה ולהזהירם להוכיחם על זה כי כבר הוזהרו בתורה מעשות במת ציבור זולתי משכן יי' וגם במה ליחיד נאסרה מעת באו אל המנוחה ואל הנחלה והנה היה משכן שילה מנוחה כמו שנתבאר בסוף זבחים ובית עולמים היה נחלה ולפי זה הענין היה מרד ביי' כי הכונה באלה יעבד השם יתברך כי אם במקום אחד הוא אחד להורות על היותו אחד כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וזה הפך מה שעשו ישראל כשנשקעו בעז עד שתמצא שכבר היו להם בתי עבודה זרה בכל עריה' אמ' הנביא מספר נותן כי מספ' עריך היו אלהיך יהודה הנה אמרו ישראל לעלות עליהם לצבא להוכיח' על זה ולבער הרע מקרבם כי זה מדרכי התורה כמו שנתבאר בתורה בעיר הנדחת ולזאת הסבה עלו ישראל לצבא על אחיה' על דבר פילגש בגבעה והסבה בזה שישמעו הנשארים וייראו ולא יוסיפו לעשות הרע הזה כי אולי ילמדו מזה הנשארים ויסתבכו כלם בזה הפועל המגונה הלא תראה כי ירבעם בן נבט התחיל במרד ונמשכו אחריו כל מלכי ישראל הבאים אחריו ונשקעו בו גם כן בסוף הענין מלכי יהודה והיה זה סבת גלות ישראל מארצם ואבדן רבים מהם ולזאת הסבה אחשוב שאמרו פנחס והנשיאים לבני ראובן ולבני גד ולחצי שבט המנשה המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היו' הזה ויהי הנגף וגו' ואתם תשובו היום מאחרי יי' והיה אם אתם תמרדו ביי' היום ומחר אל כל עדת ישרא' יקצוף והנה אמרו זה כי אולי זה העון משך לב קצת העם על שכמעט לא הטהרו ממנו עדיין כי קצתם למדו מזה ונסתבכו בחטא הסתבכות מה כי זה דרך המרי ועוד כי הנגף היה בעדת יי' בעבור חטא היחידי' מצד התאחדו' שהיו מתאחדים בו כלל העם יקרה עונש לכלל בעבור חטא היחיד כמו שביארנו הסבה בזה בעון עכן ולזה יקרה שישובו היום מאחרי יי' ומחר אל כל עדת ישר' יקצוף אם מפני ההתאחדות שיהיה סבה לסור השגחת השם יתברך מהם כמו שבארנו במה שקדם ויקרה מזה העונשים בכללם על חטא אלו השבטים אם מפני המשכם אל החטא ולמדם קצתם מקצת ולזה אמרו ואתנו אל תמרדו כי מרדם ביי' יהיה מרד בחטא ויהיה מרד בהם כי ירדאתם פן יספו בעונם ומצד האח' היה מרד גם כן וזה כי הפרטי' הם תחת הכלל וגם היתה סנהדרי גדולה אשר כל השבטים היו תחתיהם ואם יפרדו מהם ימרדו בזה · והנה

ומחר ו' בקריאה וסי' ויאמר יי' אל משה לך אל העם · ומחר אל כל עדת ישר' יקצוף ומחר אתה ובניך עמי · שב בזה גם היום ומחר אשלחך · ומחר אתן ויש אתך · ומחר אעשה כדבר המלך · ונמסר גם בסדר וישמע יתרו:

ותבו ואזלו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה מלות בני ישראל משילו די בארעא דכנען למיזל לארעא דגלעד לארעא אחסנתהון דאחסינו בה על מימרא דיי בידא דמשה: ואתו לגלילי ירדנא די בארעא דכנען ובנו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה תמן מדבחא על ירדנא מדבח רב למחזי: ושמעו בני ישראל למימר הא בנו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה ית מדבחא לקבל ארעא דכנען בגלילי ירדנא דלעבר בני ישראל: ושמעו בני ישראל ואתכנשו כל כנשתא דבני ישראל לשילו למסק עליהון לחילא:

ושלחו בני ישראל לות בני ראובן ולות בני גד ולות פלגות שבטא דמנשה לארעא גלעד ית פנחס בר אלעזר כהנא: ועשרא רברבין עמיה רבא חד רבא חד לבית אבא לכל שבטיא דישראל וגבר ריש בית אבהתהון אנון לאלפיא דישראל: ואתו לות בני ראובן ולות בני גד ולות פלגות שבטא דמנשה לארעא דגלעד ומלילו עמהון למימר: כדין אמרו כל כנשתא דיי מא שקרא הדין די שקרתון במימרא דאלהא ישראל למיתב יומא דין מבתר פולחנא דיי במבנכון לכון מדבחא למרדכון יומא דין במימרא דיי: הזעיר לנא ית חובא דפעור דלא אדכינא מניה עד יומא הדין והות מחתא בכנשתא דיי: ואתון תתובון יומא דין מבתר פולחנא דיי ויהא אתון תמרדון יומא דין במימרא דיי ומחר על כל כנשתא דישראל יהי רוגזא: וברם אם מסאבא ארעא אחסנתהון עברו לכון לארע אחסנת עמא דיי די שרא תמן משכנא דיי ואחסינו בינגא ובמימרא דיי לא תמרדון ובנא לא תמרדון במבניכון לכון מדבחא בר ממדבחא דיי אלהנא:

וַיָּשֻׁבוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן לָלֶכֶת אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתָם אֲשֶׁר נֹאחֲזוּ־בָהּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה: וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיִּבְנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה שָׁם מִזְבֵּחַ עַל־הַיַּרְדֵּן מִזְבֵּחַ גָּדוֹל לְמַרְאֶה: וַיִּשְׁמְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִנֵּה־בָנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֶל־מוּל אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֶל־עֵבֶר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא:

וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן: וַעֲשָׂרָה נְשִׂאִים עִמּוֹ נָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אָב לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ רֹאשׁ בֵּית־אֲבוֹתָם הֵמָּה לְאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: וַיָּבֹאוּ אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד וַיְדַבְּרוּ אִתָּם לֵאמֹר: כֹּה אָמְרוּ כֹּל עֲדַת יְהוָה מָה־הַמַּעַל הַזֶּה אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָשׁוּב הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְהוָה בִּבְנוֹתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ לִמְרָדְכֶם הַיּוֹם בַּיהוָה: הַמְעַט־לָנוּ אֶת־עֲוֺן פְּעוֹר אֲשֶׁר לֹא־הִטַּהַרְנוּ מִמֶּנּוּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי הַנֶּגֶף בַּעֲדַת יְהוָה: וְאַתֶּם תָּשֻׁבוּ הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְהָיָה אַתֶּם תִּמְרְדוּ הַיּוֹם בַּיהוָה וּמָחָר אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִקְצֹף: וְאַךְ אִם־טְמֵאָה אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם עִבְרוּ לָכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּת יְהוָה אֲשֶׁר שָׁכַן־שָׁם מִשְׁכַּן יְהוָה וְהֵאָחֲזוּ בְּתוֹכֵנוּ וּבַיהוָה אַל־תִּמְרֹדוּ וְאֹתָנוּ אַל־תִּמְרֹדוּ בִּבְנֹתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ מִבַּלְעֲדֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ:

רשי

לעלו' עליה' לצבא · לפי שנאסרו הבמו' משנקבע המשכן בשילה: אם טמאה ארץ אחזתכם: שלא בחר הקב"ה להשרות בה שכינתו: ואותנו אל תמרדו · כמו ובנו אל תמרדו: אל

רדק

לעלות עליהם לצבא · כמו בצבא כמו וישבו אתו לארץ לפניכם בחרב הרגתי לפנעי ולפי שחשבו כי להעלות עליו עולה וזבח עשו אותו ולהיות להם מזבח לבדם מבלי שיבואו למזב' יי' לשילה או באשר יהיה שם ומשבאו לשילה נאסרו הבמות שכך שנינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן נאסרו הבמות באו לגלגל הותרו הבמות באו לשילה נאסרו הבמות באו לנוב וגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם היתר עוד לפיכך חשבוהו להם לעון ולמרד ביי': ראשי בית אבותם · כל אחד מאלה העשרה שהלכו עם פנחס כל אחד היה בשבטו ראש בית אבות והמה היו הראשים לאלפי ישראל: ואך אם טמאה · פירו' אם טמאה בעיניכם לפי שאין המשכן שם עברו לכם אל ארץ אחוזת יי': ואתנו אל תמרדו · כמו ובנו אל תמרדו וכן והתחלקו אותה כמו בה: מועל

ואם להעלות ח׳ פסוקין בקריאה זאם ואם וסי׳ ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל׳ ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך׳ ואם לא יגאל ואם מכר את השדה׳ ולבנות לנו מזבח לשוב מאחרי׳ ואם נביאים הם׳ ואם יחבאו בראש הכרמל׳ ואם אב אני איה כבודי׳ ואם תדרשהו ימצא לכם׳ ונמסר גם בסדר בחקתי:
לעולה ג׳ מל׳ בסיפרא וסי׳ ונאמר נעשה׳ והיה כי יאמרו אלינו׳ לבנות לנו מזבח׳ ונמסר גם בסדר נשא: עבדת

כ הלוא עכן בן־זרח מעל מעל בחרם ועל־כל־עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו: ויענו בני־ראובן ובני־גד וחצי שבט המנשה וידברו את־ראשי אלפי ישראל: אל אלהים יהוה אל אלהים יהוה הוא ידע וישראל הוא ידע אם־במרד ואם־במעל ביהוה אל־תושיענו היום הזה: לבנות לנו מזבח לשוב מאחרי יהוה ואם־להעלות עליו עולה ומנחה ואם־לעשות עליו זבחי שלמים יהוה הוא יבקש: ואם־לא מדאגה מדבר עשינו את־זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה־לכם וליהוה אלהי ישראל: כה וגבול נתן־יהוה בינינו וביניכם בני־ראובן ובני־גד את־הירדן אין־לכם חלק ביהוה והשביתו בניכם את־בנינו לבלתי ירא את־יהוה: ונאמר נעשה־נא לנו לבנות את־המזבח לא לעולה ולא לזבח: כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דרותינו אחרינו לעבד את־עבדת יהוה לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא־יאמרו בניכם מחר לבנינו אין־לכם חלק ביהוה: ונאמר והיה כי־יאמרו אלינו ואל־דרתינו מחר ואמרנו ראו את־תבנית מזבח יהוה אשר־עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי־עד הוא בינינו וביניכם: חלילה לנו ממנו למרד ביהוה ולשוב היום מאחרי יהוה לבנות מזבח לעלה למנחה ולזבח מלבד מזבח יהוה אלהינו אשר לפני משכנו:
ל וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה וראשי אלפי ישראל אשר אתו את־הדברים אשר דברו בני־ראובן ובני־גד ובני מנשה וייטב בעיניהם: ויאמר פינחס בן־אלעזר הכהן אל־בני־ראובן ואל־בני־גד ואל־בני מנשה היום ידענו כי־בתוכנו יהוה אשר לא־מעלתם ביהוה המעל הזה אז הצלתם את־בני ישראל מיד יהוה:

הלא עכן בר זרח שקר שקרא בחרמא ועל כל כנשתא דישראל הוה רוגזא והוא גברא חדא לא מית בחוביה: ואתיבו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה ומלילו עם רישי אלפיא דישראל: אל אלהים יי אל אלהים יי קדמוהי ידיע וישראל בסופא ידע אם במרדא ואם בשקרא שקרנא במימרא דיי לא תפרקננא יומא הדין: למבנא לנא מדבחא למתב מבתר פולחנא דיי ואם לאסקא עלוהי עלתא ומנחתא ואם למעבד עלוהי נכסת קודשין יי הוא יתבע: ואם לא מיוצפא מפתגם עבדנא ית דא למימר מחר יימרון בניכון לבננא למימר לית לכון חולק במימרא דיי אלהא דישראל: ותחומא יהב יי ביננא וביניכון בני ראובן ובני גד ית ירדנא לית לכון חולק במימרא דיי ויבטלון בניכון ית בננא בדיל דלא למדחל מן קדם יי: ואמרנא נעבד כען לנא למבני ית מדבחא לא לעלתא ולא לנכסת קודשיא: ארי סהיד הוא ביננא וביניכון ובין דרנא בתרנא למפלח ית פולחנא דיי קדמוהי בעלותנא ובדבחנא ובנכסת קודשנא ולא יימרון בניכון לבננא מחר לית לכון חולק במימרא דיי: ואמרנא ויהי ארי יימרון לנא ולדרנא מחר ונימר חזו ית דמות מדבחא דיי די עבדו אבהתנא לא לעלתא ולא לנכסת קודשיא ארי סהיד הוא ביננא וביניכון: חס לנא מננא מלמחטי קדמוהי מלמירד במימרא דיי ולמתב יומא דין מבתר פולחנא דיי למבני מדבחא לעלתא למנחתא ולנכסת קודשיא בר ממדבחא דיי אלהנא די קדם משכניה: ושמע פינחס כהנא ורברבי כנשתא ורישי אלפיא דישראל די עמיה ית פתגמיא די מלילו בני ראובן ובני גד ובני מנשה ושפר בעיניהון: ואמר פינחס בר אלעזר כהנא לבני ראובן ולבני גד ולבני מנשה יומא דין ידענא ארי ביננא שריא שכנתא דיי דלא שקרתון במימרא דיי שקרא הדין בכן שיזבתון ית בני ישראל מיד מימרא דיי:

רשי

אל אלהים יי׳. אל כל האלהים הוא יי׳ היודע כי לא במרד וגו׳. ושכפל לומר שני פעמים אלהים בעולם הזה ובעולם הבא: אל תושיענו. כלפי שכינ׳ אמרו: הוא יבקש. יפרע ממנו: מדאגה מדבר. מחמת דאגת יראת דבר חרפה עשינו כמה שמפרש פן יאמרו בניהם מחר לחרף את בנינו כשילכו להקריב במשכן שילה שמא יאמרו מה לכם ולי׳ והלא גבול נתן בינינו וביניכם את הירדן זו דאגנו ועשינו כל דאגה שבמקרא לשון יראה הוא כמו דואג אני את היהודים דבדקיהו: כי עד הוא. שלא סילקנו עצמינו מתורת מזבח:
ויברכו

רלבג

והנה היתה תשובתם כי לא עשו זה לא לעולה ולא לזבח אך להיות להם לזכר כי הם מעם יי׳ ואם מאחרנו יבאו והעבד היה רק בינם ובין ארץ ישראל ולזאת הסבה קראו שם המזבח כי עד הוא בינותינו כי יי׳ האלהים ויטב הדבר בעיני פנחס ובעיני הנשיאי׳ וישבו מאתם אל בני ישראל וברכו בני ישראל את השם הנכבד שמנע אותם מעלות לצבא׳ ואחר

רדק

מעל מעל׳. הראשון פעל עבר תנוע קמץ ותנוע פתח והשני שם כלו פתח ושניה׳ מלעיל הראשון מפני השני: לא גוע בעונו. לא גוע לבדו וכמוהו לא אחת ולא שתים לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדן: אל אלהים. כמו מלך מלכי׳ ואלהי׳ הם המלאכים הוא יתברך אל אלהים ואדני האדנים ואמר שני פעמי׳ לחזק הדבר ולהעמידו: הוא יודע. פי׳ הוא יודע הלבבות ויודע כוונתינו: וישראל הוא ידע. מכאן ואילך ידע ישראל כי כוונתינו לטובה לא במרד ולא במעל: ולא תושיענו. כנגד השם ית׳: מדאגה מדבר. דאגתינו מזה הדבר מחר יאמרו בניכם לבנינו: ואמרנו. כאילו אמר ואמרו בנינו כי האבות במקום הבנים והבנים במקום האבות כמו ואותנו הוציא משם: חלילה לנו ממנו. לפי שאמרו להם ואותנו אל תמרודו אמרו הם מאחת עצמינו היינו חללים מלמרוד ביי׳ הכינו המרד שהיינו מורדים בכם: ויקרא

מסרה

יי׳ ג׳ דסמיכי וסימ׳ והניף אהרן את הלוים תנופה לפני׳ כי עד הוא בינינו וביניכ׳׳ ותכון כל עבדת יי׳ אנ״ד׳ ונמסר גם בסדר בהעלותך: ולשוב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חלילה לנו ממנו׳ ולא יהיה פליט ושריד׳ כי בשובכם אל יי׳ דה״ה ביחזקיהו:

ואמר זה זכר שכבר קרא יהושע לכל ישראל רוצה לומר למנהיגים אותם כי אות רחוק שידבר דבריו עם כל ישראל והנה אלו המנהיגים זכר בהדרגה וזכר הזקנים תחלה והם הסנהדרין לפי מה שאחשו' כי שם היה קבוץ החכמים והם המנהיגים כל העם ואחר זכר ראשי העם והם הנשיאי' שכל אחד מהם ראש לשבטו אחד ואחר זכר ראשי עיר ועיר והם השופטי' והשוטרי' והודיע מה שנמשך להם מהטוב בלכתם אחר השם יתעלה ומה שנמשך להם מהרע בעזב' אותו ולזה הזהיר ש מהתחתן בגוים הנשארים כדי שלא ילמדו ממעשיהם ויבואו לעבור ברית יי' ולעבוד אלהים אחרי' והזהירם גם כן שלא תכירו שם אלהיהם ולא יגרמו להשבע בשמם ושלא יעבדום ושלא ישתחוו להם כמו שבאו האזהרות על כל זה בתורה ל להודיעם שאם יעשו זה יהיה סבה לאבדם מעל האד' הטוב' אשר נתן להם יי' וצוה אות' לאהב' את יי' ולדבקה בו ושיחזקו מאד ל לשמור ולעשות ככל הכתוב ולבלתי סור ממנו ימין ושמאל והנה קרא ימין ההוספ' על דברי תורה וקרא שמאל הגרעון ממנה כי בזה יהיה נטה מ מדרכי התור' ׳ ועוד

ולא אמרו ד' דסמיכי בקריאה וסימ' לעלות עליהם לצבא ׳ איה המעלה אתנו מארץ ׳ נירא נא את ׳ העברים ברכת יי' אליכם: יי' האלהים ׳ דסמיכי בקריאה וסי' ויקראו בני ראובן ׳ ויאמרו אנשי בית שמש ׳ אם יי' האלהים לכו אחריו ׳ ענני יי' ענני וידעו העם הזה ׳ ויאמר דוד זה הוא ׳ עתה תנו לבבכם דוד"ה ׳ ועוד דברו עבדיו ׳ ואתנה את פני ׳ ויברך עזרא ׳ אשר בחרת באברם ׳ ויהי מימים ג' דסמיכי בקריאה

וישב פינחס בן־אלעזר הכהן ׀ והנשיאים מאת בני־ראובן ומאת בני־גד מארץ הגלעד אל־ארץ כנען אל־בני ישראל וישבו אותם דבר: וייטב הדבר בעיני בני ישראל ויברכו אלהים בני ישראל ולא אמרו לעלות עליהם לצבא לשחת את־הארץ אשר בני־ראובן ובני־גד ישבים בה: ויקראו בני־ראובן ובני־גד למזבח כי עד הוא בינתינו כי יהוה האלהים:

ויהי מימים רבים אחרי אשר־הניח יהוה לישראל מכל־איביהם מסביב ויהושע זקן בא בימים: ויקרא יהושע לכל־ישראל לזקניו ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויאמר אלהם אני זקנתי באתי בימים: ואתם ראיתם את כל־אשר עשה יהוה אלהיכם לכל־הגוים האלה מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם: ראו הפלתי לכם את־הגוים הנשארים האלה בנחלה לשבטיכם מן־הירדן וכל־הגוים אשר הכרתי והים הגדול מבוא השמש: ויהוה אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם וירשתם את־ארצם כאשר דבר יהוה אלהיכם לכם: וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל־הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור־ממנו ימין ושמאול: לבלתי־בוא בגוים האלה הנשארים האלה אתכם ובשם אלהיהם לא־תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם: כי אם־ביהוה אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה: ויורש יהוה מפניכם גוים גדלים ועצומים ואתם לא־עמד איש בפניכם עד היום הזה: איש־אחד מכם ירדף־אלף כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם כאשר דבר לכם: ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה את־יהוה אלהיכם:

ותב פינחס בר אלעזר כהנא ורברביא מלות בני ראובן ומלות בני גד מארעא גלעד לארעא דכנען לות בני ישראל ואתיבו יתהון פתגמא ׃ ושפר פתגמא בעיני בני ישראל ואודיאו קדם יי בני ישראל ולא אמרו למסק עליהון לחילא לחבלא ית ארעא דבני ראובן ובני גד יתבין בה ׃ וקרו בני ראובן ובני גד למדבחא ארי סהיד הוא בינגא ארי יי הוא אלהים ׃

והוו לזמן יומין סגיאין בתר דאניח יי לישראל מכל בעלי דבביהון מסחור סחור ויהושע סיב על ביומין ׃ וקרא יהושע לכל ישראל לסבוהי ולרישוהי ולדינוהי ולסרכוהי ואמר להון אנא סיבית עלית ביומין ׃ ואתון חזיתון ית כל דעבד יי אלהכון לכל עממיא האלין מן קדמיכון ארי יי אלהכון מימריה מגיח לכון ׃ חזו די פלגית לכון ית עממיא די אשתארו האלין באחסנא לשבטיכון מן ירדנא וכל עממיא דשיצית וימא רבא מעלני שמשא ׃ ויי אלהכון הוא יתברנון מן קדמיכון ויתריך יתהון מן קדמיכון ותירתון ית ארעהון כמא די מליל יי אלהכון לכון ׃ ותתקפון לחדא למטר ולמעבד ית כל דכתיב בספר אוריתא דמשה בדיל דלא למסטי מניה לימינא ולסמלא ׃ בדיל דלא לאתערבא בעממיא האלין די אשתארו האלין עמכון ובשום טעותהון לא תדכרון ולא תקימון ולא תפלחונון ולא תסגדון להן ׃ אלהן ברחלתא דיי אלהכון תדבקון כמא דעבדתון עד יומא הדין ׃ ותריך יי מן קדמיכון עממין רברבין ותקיפין ואתון לא קם אנש קדמיכון עד יומא הדין ׃ גברא חד מנכון ירדוף אלפא ארי יי אלהכון מימריה מגיח לכון כמא די מליל לכון ׃ ותסתמרון לחדא לנפשתיכון למרחם ית יי אלהכון

רדק

ויקראו ׳ פי' קראו למזבח עד כי עד הוא בינותינו וכן ת"י וקרו בני גד ובני ראובן סהיד למדבחא ארי סהיד הוא בינגא: והים הגדול ׳ פי' ועד הים הגדול כמו שכתוב ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם: יהדפם ׳ בקמץ חטף הדלת: ולא תשבע ׳ פי' אים את חבירו: ירדוף אלף ׳ עתיד במקום עבר ודבים כמוהו: ולפוטט

רשי

ויברכו אלהי' ׳ והודאו קדם יי' בני ישראל: ויקראו בני גד ובני ראובן כי עד הוא למזבח' הרי זה מן המקראות הקצרים וצריך להוסיף בו ת תיבה אחת ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עד: ראו הפלתי לכם ׳ בגורל לנחלה א את הגוים הנשארים ליכבש : ולפוטט

מסרה

וסימ' אחרי אשר הניח יי' לישראל׳ וילחמו בני עמון עם ׳ ויהי מימים בימי קציר חטים : בספר תורת משה ג' דסמיכי בקריא' וסימ' כאש' צוה משה עבד יי' ׳ וחזקתם מאד לשמור ולעשות ׳ ואת בני המכים לא המית דמלכים ׳ ונמסר גם בסיפרא דא בסימן ח' : לא עמד ג' וסימ' ויורש יי' מפניהם ׳ מדוע נסחף אביריך ׳ אשרי האיש אשר: ונשמרתם ה' בקריא' וסימ' בסדר ואתחנן:

רשי

ולשוטט בצדיכם · ישוטטו לבוז ולשלול סביבותיכם: ולצנינים · לשון מחנות וכן נבאו עליך הצן כצנה זו המיקפת את האדם משלש רוחות כמה שנאמר כצנה רצון תעטרנו תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו עוטרים סובבים: וארב את זרעו · חסד הק"בה כמה מריבות ונסיונות עשיתי עמו עד שלא נתתי לו זרע: ניבא

רדק

ולשוטט · כמו ולשוט מן שוט לשוט: וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם · כלומר שימו לבבכם ודעתכם על כל הדברים הטובים שבאו אליכם ולא יתכן להיותם מקרים אלא בכונת מכוין אשר יעד אתכם בכל הטוב הזה ולא נפל דבר אחד מכל דברו אשר דבר תוכלו להכיר כי מאתו בא לכם הכל: עד השמידו אותכם · בחולם האלף וכן ובראה אותהן ישפטו אותהם: ויאסף יהושע · פעם אחרת כי הנה כתב למעלה ויקרא יהושע לכל ישראל אלא אסף אותם פעם אחרת והוכיחם פעם ושתים כדי שיהיו נזהרים לשמור התורה:

ויתיצבו לפני האלהים · נראה שהביאו ארון האלהים שם כדי לכרות הברית לפני הארון כמו שאמר ויכתוב יהושע בספר תורת אלהים נראה כי שם היה הארון שבו ספר התור' ואספם יהושע שכם ולא שילה שהיה הארון שם אולי על פי הדבר עשה זה שיכרתו הברית בשכם כי בו נתעכב אברהם אבינו תחלה כשנכנס לארץ כמו שכתוב ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם ועוד כי שם נעשה נס גדול ליעקב אבינו ושיכרנו אותו וידבקו ביי' לבדו ועוד כי תחלת הנחלה אשר היה ליעקב בארץ ישראל בשכם היה שקנה חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם ושם אמר להם יהושע הסירו אלהי הנכר אשר בקרבכם כמו שאמר יעקב לבניו בשכם הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם: וארב · כתיב באלף וקרי וארבה בה"א ושניהם שוים בדרך הדקדוק ויש בו דרש כי הכתוב הוא לשון ריב ומסה כלומר הרבה נסיונות נסיתיו ועמד בכלם: ואתן לו את יצחק · ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה ועוד שאמר לו גרש את האמ' הזאת ואת בנה: כאשר עשיתי בקרבו · הנגף שנגפתי אותם לא היה בפעם אחד אלא במכות רבות כאשר עשיתי המכות בקרבו: ותבאו הימה · כנגד אותם זקני' שעברו ים סוף וכן ותראינה עיניכם כנגד אותם זקנים שהיו עדיין בחיים: ניבא

והנה אנכי ה' וסימ' נמסר בסדר ויצא: בעברכם ב' דסמיכי וסימ' והיה בעברכם את הירדן · בעברכם את ברית יי': ויתיצבו ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו ובסדר וילך: ואולך ד' בקריאה וסימ'

כי אם שוב תשובו ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם: ידוע תדעו כי לא יוסיף יהוה אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם ולצננים בעיניכם עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם יהוה אלהיכם: והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר יהוה אלהיכם עליכם הכל באו לכם לא נפל ממנו דבר אחד: טו והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב אשר דבר יהוה אלהיכם אליכם כן יביא יהוה עליכם את כל הדבר הרע עד השמידו אותכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם יהוה אלהיכם: בעברכם את ברית יהוה אלהיכם אשר צוה אתכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יהוה בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר נתן לכם:

כד

א ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויתיצבו לפני האלהים: ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יהוה אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים: ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וארב את זרעו ואתן לו את יצחק: ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים: ה ואשלח את משה ואת אהרן ואגף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי אתכם: ואוציא את אבותיכם ממצרים ותבאו הימה וירדפו מצרים אחרי אבותיכם ברכב

תרגום

ארי אם מתב תתובון ותדבקון בשאר עממיא האלין די אשתארו האלין עמכון ותתחתנון בהון ותתערבון בהון ואנון יתערבון בכון: מדע תדעון ארי לא יוסיף מימרא דיי אלהכון לתרכא ית עממיא האלין מן קדמיכון ויהון לכון לתביר ולתקלא ולסיען נטלן זין לקבליכון ולמשרין מקפנכון עד דתתבדון מעל ארעא טבתא הדא די יהב לכון יי אלהכון: והא אנא אזיל יומא דין באורח כל ארעא ותדעון בכל לבכון ובכל נפשכון ארי לא בטיל פתגמא חדא מכל פתגמיא תקניא די מלל יי אלהכון עליכון כולהון אתקימו לכון לא בטיל מנכון פתגמא חדא: ויהי כמא דאתקימו עליכון כל פתגמיא תקניא די מלל יי אלהכון עליכון כן ייתי יי עליכון ית כל פתגמיא בישיא עד דישיצי יתכון מעל ארעא טבתא הדא די יהב לכון יי אלהכון: במעברכון ית קימא דיי אלהכון דפקיד יתכון ותהכון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון ויתקף רוגזא דיי בכון ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיהב לכון: וכנש יהושע ית כל שבטיא דישראל לשכם וקרא לסבי ישראל ולרישוהי ולדינוהי ולסרכוהי ואתעתדו קדם יי: ואמר יהושע לכל עמא כדנן אמר יי אלהא דישראל בעבר פרת יתיבו אבהתכון מעלמא תרח אבוהי דאברהם ואבוהי דנחור ופלחו לטעות עממיא: ודברית ית אבוכון ית אברהם מעבר פרת ואובלית יתיה בכל ארעא דכנען ואסגיתי ית בנוהי ויהבית ליה ית יצחק: ויהבית ליצחק ית יעקב וית עשו ויהבית לעשו ית טורא דשעיר למירת יתיה ויעקב ובנוהי נחתו למצרים: ושלחית ית משה וית אהרן ומחית ית מצראי כמא דעבדית ביניהון ובתר כן אפקית יתכון: ואפקית יי ית אבהתכון ממצרים ואתיתון לימא ורדפו מצראי בתר אבהתכון ברתיכין

רלבג

ועוד זכר אחר זה שכב' אסף יהושע כל שבטי ישרא' שכמה והביאם שם בברית יי' שקיימו וקבלו עליהם שנית לעבוד את יי' והנה עשה זה יהושע להוסיף להם אזהרה שלא יעבדו אלהים אחרים כי נגלה לו מצד הנבואה כי סופם ללקות בזה והנה יוסיף זה להם החזקה מהמשך אחר העון הזה כי הם בעצמם קבלו עליהם זה לפני האלהים ולולי זה לא היה צריך לזה כי במה שנקשרו ישר' במעמד הר סיני נקשרו אלו הבאים אחריהם והנה זכר לה' זה הנביא מה שאמר שהפליא חסדו השם יתעלה לנו והוא כי מתחל' היו כל אבותינו עובדי ע"ז והיה מושבם בעבר הנהר והש"י לקח משם אברהם אבינו והביאו לארץ כנען להיות הארץ ההיא נבחרת כדי שיהיה זרעו יותר שלם והנה זכר כי הוליך אותו בכל ארץ כנען כי המקומות רבי' מהנה היו ובכלם באה אליו הנבואה להורות על שלמות הארץ ההיא למי שהו' מוכן אל השלמות והנה זכר שנתן לו את יצחק ולא הזכי' שאר הבנים כי ביצחק לבדו יקרא לו זרע ואולם ביצחק זכר שנתן לו את יעקב ואת עשו ולא נמנע מלהזכיר עשו לפי שהיה לו צורך להזכי' כי נתן לו את הר שעיר לירושה ונמנענו ישראל מלהלחם עמו עליה כמו שנזכר בתורה ואולם מבני אברהם לא היה אחד שהזהרתנו התורה מלהלחם עמם וזכר שיעק' ובניו ירדו מצרי' והוציאם משם הש"י ע"י משה ואהרן כאשר הרבה להכות את מצרים ואחר זה רבו עליהם ורדפו אחריה' המצרי' בחיל גדול וברכב ובפרשי' והשיגו אותם חוני' על הים עד שלא יכלו לברוח מהם והפליא השם ית' חסדו עמהם ושם ענן חשוך מאד בין ישר' ובין מצרי' וככה שטבעו המצרי' בים באופן שנזכר בתור' והנה עיני קצת הדור ההו' היו רואו' בזמן ההו' אלו האותו' והמופתים אשר עשה הש"י במצרי' ואח' זה ישבו במדבר ימי' רבי' בסבת המרגלי' ואחר

מהדרה

מסרה

ואולך אתכם קוממיות · ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר · ואולך אותו בכל ארץ כנען ·

ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת · ונמסר גם בסדר בחקתי: ירדו מצרים ירידה מצרי' ד' בליש' בקריא' וסי' ויקומו וירדו מצרים ויעמדו · ויעקב ובניו ירדו מצרי' · ההלכי' לרדת מצרי' · הוי הירדי' מצרים לעזרה · ונמסר גם בסדר תבא: הימה ו' בספרא וסי' ויצא הגבול הימה · מתפוח ילך הגבול · וירד הגבול נחל קנה · ופגע בכרמל הימה · מחבל אכזיבה · ואוציא את אבותיכ' מצרי' ותבאו הימה:

רדק

ויבא עליו את הים · על פרעה ואף על פי שלא זכרו הרי זכר מצרי' או אמר עליו דרך כלל על מצרים ובדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחר שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים : ואביאה · כתוב בה"א וקרי בלא ה"א והענין אחד : וילחם בישראל · והנה לא ראינו בתורה שנלחם בלק עם ישראל וגם יפתח אמר אם נלחם בנו אלא פירושו זו המלחמ' עשה ששלח לבלעם לקלל אתכם והרא' מתוך מעשיו כי אילו היה יכול להלחם אתכם היה נלחם כמו שכתוב אולי אוכל נכה בו המחשב' חשבה הכתו' למעשה : בעלי יריחו · והנה לא ראינו שנלחמו בעלי יריחו בהם אבל הכתוב אומר ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני שראל אולי יצאו מיריחו מגדולי העיר אל מלכי כנען להזהירם ובין כך נלכדה יריחו והם היו עם המלכים שנתקבצו אחר כן להלחם עם יהושע פה אחד ואם נאמר כי משבעה גוי' שזכר הנה נתקבצו ליריחו לפי שהיתה עומדת על הספר והיא מנעולה של ארץ ישראל ונתקבצו שם להלחם עם ישראל הנה לא ספר הכתוב מלחמה זאת ואם היתה למה לא ספר אותה הכתו' זהו דבר תימה אלא הנכון כמו שפירשנו : שני מלכי האמורי · פי' ונרשה שני מלכי האמרי גם כן והם סיחון ועוג וכן אמרו רבותינו ז"ל שתי צרעות היו אחת דמשה ואחת דיהושע והצרעה שוא מין זבוב רע מטיל ארס ואמרו כי היתה הצרעה מכה בעיניה ומסמא עיניהם ולא היו יכולין להלחם ובאין ישראל והורגין אותם כמו שאמר לא בחרבך ולא בקשתך ותרגום צרעה ארעיתא ואמ' למה נקרא שמה ארעיתא שעומדת לקראת אדם ומכה בפניו כדמתרגמינ' אסר קרך דארעך : לא בחרבך · פי' אם לא היה עזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני : בתמים · שם לא תואר וכן אם באמת ובתמים : והסירו את אלהים · פי' אלהי כסף ואלהי זהב שלקחו בערים אשר כבשו ובמצרים כמו שכתוב ביחזקאל : אלהים

רשי

ויבא עליו את הים · על כל יחיד ויחיד שבהם שאם היה היחיד בורח שלא ליכנס בים גל של ים רודף אחריו וקולטו : וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי וגו' · כל שבעה האומו' נזכרין כאן לפי שיריחו עומדת על הספר והית' כגרה ומנעולה של ארץ ישראל נקבצו לתוכה מכל שבעה האומות גיבורי החיל : אלהים

המצרים ה' בקריאה וסי' והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו · ויראו המצרי' את האשה · וירעו אותנו המצרים ויענונו · כי לא יוכלון המצרים לאכול · וישם מאפל · ונמסר גם בסדר לך לך : הצרעה ג' וסי' נמסר בסדר

וּבְפָרָשִׁים יַם־סוּף׃ וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיָּשֶׂם מַאֲפֵל בֵּינֵיכֶם וּבֵין הַמִּצְרִים וַיָּבֵא עָלָיו אֶת־הַיָּם וַיְכַסֵּהוּ וַתִּרְאֶינָה עֵינֵיכֶם אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּשְׁבוּ בַמִּדְבָּר יָמִים רַבִּים׃ וָאָבִאה אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי הַיּוֹשֵׁב בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּלָּחֲמוּ אִתְּכֶם וָאֶתֵּן אוֹתָם בְּיֶדְכֶם וַתִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצָם וָאַשְׁמִידֵם מִפְּנֵיכֶם׃ וַיָּקָם בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא לְבִלְעָם בֶּן־בְּעוֹר לְקַלֵּל אֶתְכֶם׃ וְלֹא אָבִיתִי לִשְׁמֹעַ לְבִלְעָם וַיְבָרֶךְ בָּרוֹךְ אֶתְכֶם וָאַצִּל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ׃ וַתַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַתָּבֹאוּ אֶל־יְרִיחוֹ וַיִּלָּחֲמוּ בָכֶם בַּעֲלֵי־יְרִיחוֹ הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וָאֶתֵּן אוֹתָם בְּיֶדְכֶם׃ וָאֶשְׁלַח לִפְנֵיכֶם אֶת־הַצִּרְעָה וַתְּגָרֶשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי לֹא בְחַרְבְּךָ וְלֹא בְקַשְׁתֶּךָ׃ וָאֶתֵּן לָכֶם אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָגַעְתָּ בָּהּ וְעָרִים אֲשֶׁר לֹא־בְנִיתֶם וַתֵּשְׁבוּ בָּהֶם כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נְטַעְתֶּם אַתֶּם אֹכְלִים׃ וְעַתָּה יְראוּ אֶת־יְהוָה וְעִבְדוּ אֹתוֹ בְּתָמִים וּבֶאֱמֶת וְהָסִירוּ אֶת־אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם בְּעֵבֶר הַנָּהָר וּבְמִצְרַיִם וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה׃ טו וְאִם רַע בְּעֵינֵיכֶם לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם אֶת־מִי תַעֲבֹדוּן אִם אֶת־אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַנָּהָר וְאִם אֶת־אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְאָנֹכִי וּבֵיתִי נַעֲבֹד אֶת־יְהוָה׃ וַיַּעַן הָעָם וַיֹּאמֶר חָלִילָה לָּנוּ מֵעֲזֹב אֶת־יְהוָה לַעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוּא הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ וְאֶת־אֲבֹתֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְעֵינֵינוּ אֶת־הָאֹתוֹת הַגְּדֹלוֹת הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמְרֵנוּ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלַכְנוּ בָהּ וּבְכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בְּקִרְבָּם׃ וַיְגָרֶשׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים וְאֶת־הָאֱמֹרִי יֹשֵׁב

ובפרשין לימא דסוף ׃ וצעיקו קדם יי ושוי קבלא ביניכון ובין מצראי ואיתי עלוהי ית ימא וחפנון וחזאה עיניכון ית די עבדית במצרים ויתבתון במדברא יומין סגיאין ׃ ואעלית יתכון לארע אמוראה דיתיב בעברא דירדנא ואגיחו קרבא עמכון ומסרית יתהון בידכון וירתתון ית ארעהון ושיציתנון מן קדמיכון ׃ וקם בלק בר צפור מלכא דמואב ואגיח קרבא בישראל ושלח וקרא לבלעם בר בעור למלט יתכון ׃ ולא אביתי לקבלא מן בלעם ובריך ברכא יתכון ושזבית יתכון מן ידיה ׃ ועברתון ית ירדנא ואתיתון ליריחו ואגיחו קרבא בכון יתבי יריחו אמוראי ופרזאי וכנענאי וחתאי וגרגשאי חואי ויבוסאי ומסרית יתהון בידכון ׃ ושלחית קדמיכון ית ערעיתא ותרכית יתהון מן קדמיכון תרין מלכי אמוראי לא בחרבך ולא בקשתך ׃ ויהבית לכון ארעא די לא לאיתון בה וקרוין די לא בניתון ויתבתון בהון כרמין וזיתין די לא נצבתון אתון אכלין ׃ וכען דחלו מן קדם יי ופלחו קדמוהי בשלמותא ובקושטא ואעדו ית טעותא די פלחו אבהתכון בעבר פרת ובמצרים ופלחו קדם יי ׃ ואם ביש בעיניכון למפלח קדם יי בחרו לכון יומא דין קדם מן תפלחון אם ית טעותא די פלחו אבהתכון דבעברא דפרת ואם ית טעות אמוראי די אתון יתבין בארעהון ברם אנא ואנש ביתי נפלח קדם יי ׃ ואתיב עמא ואמר חס לנא מלמשבק ית פולחנא דיי למפלח לטעות עממיא ׃ ארי יי אלהנא הוא דאסיק יתנא וית אבהתנא מארעא דמצרים מבית עבדותא ודי עבד לעיננא ית אתיא וית רברבתא האלין ונטרנא בכל אורחא די הליכנא בה ובכל עממיא די עברנא ביניהון ׃ ותריך יי ית כל עממיא וית אמוראה יתיב

מסרה

עקב : יראו ג' וסים' ועתה יראו את יי' · יראו את יי' קדשיו · אך יראו את יי' : ואש עשה ז' דסמיכי וסי' נמס' בסד' עקב : ואת האמרי ד' דסמיכי בקריאה וסי' וכנען ילד את צידון בכורו · ואתברו דדה' · ואת האמרי ואת הכנעי ואת הגרגשי' · ויגרש יי' את כל העמי' · ונמסר גם בסדר לך לך :

רלבג

ואחר זה הביא אותם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן והו' ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמרי וירשו ישראל ארצם מצד העזר ש השי' לא בחרבם ולא בקשתם ואחר זה ה השתדל בלק בן צפור להלחם בישראל ב בשקרא לבלעם בן ב בעור לקלל אותם ולא אבה הש' לשמוע אל בלעם ויברך ברוך א אותם והציל השם ית' ממנו כמו שנזכר בתורה · ואחר זה עברתם את הירדן ו ובאת' ליריחו וירשתם אותה ואח' זה נלחמו בהם בעלי יריחו והם מלכי האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי שנלחמו עם ישראל כמו שנזכר בזה ה הספר וזה ממה שיור' שכל אחד מהמלכים ההם היה לו חלק מה ביריחו כמו שזכרו ר רז"ל · והנה שלחתי לכם הצרע' ר"ל שחדש להם נזקין ה הוזקו בהן זולת חרב המלחמה · ואחר שזכר כל הטובות ש שחנן השם ית' את י ישראל צוה אותם ליראה את יי' ולעבוד אותו ולהסיר את אלהי הנכר מקרבם ולפי שידע מתכונתם אז שלא ל לעבוד ע"ז עם מה ש שמשך לבם אל זה ב בדברים אלו אמ' להם שאם רע בעיניה' לעבוד את יי' יבחרו להם אלהי אבותיהם אשר מעבר הנהר שהרחיקם הש"י מזה בכל עוז ולזה לקח אבותם משם והוליכו אל ארץ כנען שלא לעבוד אלהי האמרי אש' הביאם הש' ית' לשבת בארצם בשהורישום את ארצם והנה א אמונותיהם הכוזבות ומנהגותיהם הפחותי' היו סבה שהקיאה ה הארץ אותם כמו ש שנזכר בתור' כי ברשע' הגוי' ההם יי' מורישם מפניהם וזה היה ג"כ סבה להרחיק ישראל מאלהיהם לעבדם והודיעם גם כן יהושע עם זה שאם יבחרו לעבוד אלהים אחרים שלא יסכים עמהם אך הוא וביתו יעבדו את יי' כדי להרחיקם עוד מלבחור בע"ז · והנה היה ההשתדלות בזה כדי שיקבלו עוד הדור ההוא לפני האלהים שלא לעבוד ע"ז כי זה היה ראוי שירחיקם יותר מ מהמשך אחר ע"ז אחרי מות יהושע ועכ"ז לא נשמרו מזה כמו שנזכר בראש ספר שופטים : ויען העם וגו' · וענה העם כי חלילה להם מעבוד אלהים אחרים עם ראותם הטובות והנפלאות שחנכם הש"י ·

והנה

אלהים קדושים · ברוב מקומות נקרא כל לשון רבנות לשון רבי׳ כמו אדני יוסף אדוני הארץ אם בעליו עמו אשר הלכו אלהים לפדותו לפי שהשם הזה שם מדה הוא : עדים אתם בכם · ראה יהושע שעתידין לערער בימי יחזקאל ולומר נהיה כגוי׳ לפיכך הכביד עליהם עכשיו ולכך הושב להם בימי יחזקאל והעולה על רוחכם היה לא תהיה וגו׳ חי אני אם לא ביד חזקה וגו׳ כבר קבלתם עליכם בימי יהושע ולא תאמרו מה שקבלנו עלינו בימי משה כדי ליכנס לארץ עשינו הרי בימי יהושע כבר נכנסתם וקבלתם : וישם לו חק ומשפט בשכם · סידר להם שם החוקים שבתורה וקבלו עליהם : ויכתב יהושע וגו׳ · ת״י וכתב יהושע ית פתגמיא האילין ואצנעינון בספר אוריתא דיי׳ ובמס׳ מכות נחלקו בן אמוראים חד אמר או ח׳ פסוקים מן וימת משה עד לעיני כל יש׳ שהרי ספר תורה חסר והשלימו וחד אמר פ פרש׳ זו של ערי מקלט כתב בספרו כמו שהיו כתובי׳ בספר התורה : תחת האלה · תחות אתא היא מזוזת הפת׳ כמו שאומר האיל מ מזוזות חמשית ומדה אחת לאלים ו״א זו ה האלה אשר עם שכם שכתוב ביעקב ויטמן אותם יעקב תחת האלה אשר במקדש יי׳ כלפי שהביאו שם את ה הארון כמה שנאמר למעלה ויתיצבו שם לפני האלהים : והאבן הזאת תהיה בנו לעדה וגו׳ יהא אבנ׳ הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנ׳ לסהדו ארי פתגמיא דכתיבי׳ עלה מעין כל פתגמיא דיי׳ דמליל ע עמנא ונס ים לפותרו כמשמעו כי היא שמע׳ את הדברים אשר ד דברתי לכם בשליחותו של מקום : בתמנת סרח · כך שמה ובמקום אחר הוא ק קורא אות׳ תמנת חרס על שם שהעמידו ת תמונ׳ החמה על קברו לומר זה הוא שהעמיד החמה וכל העובר ע עליה אומר חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת וי״א תמנת חרס שמה ולמה נקר׳ שמה תמנת סרח על שם ש שפירותיה מסריחין מרוב שמן : להר

קנוא ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ לא תוכלו לעבוד את יי׳ אל קנוא ונוקם יי׳ דנחום · קנא קנאתי ליי׳ וחברו׳ תרויהון אלין ב׳ בתראי דאליהו חס׳ : חטאותיכם ד׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסי׳ אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם · וחטאותיכם הסתירו מכם פנים · וחטאותיכם מנעו השוב מכם · בהגלות פשעיכם להראות חטאותיכם · ונמסר גם בסדר אחרי מות : וכלה ו׳ בקריא׳ וסי׳ וכלה הרעב את הארץ · וכלה מכפר את הקדש · וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש · ושב והרע לכם · וכלה ספיה · וכלה את מדות הבית · ונמסר גם בסדר אחרי מות : לעדה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא : וישלח כ״ב וסי׳ נמסר בסדר נח : ויהי אחרי הדברים האלה ג׳ וסי׳ ויגד לאברהם · אביך חולה · וימת יהשע · ונמסר גם בסדר וירא :

הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ גַּם־אֲנַחְנוּ נַעֲבֹד אֶת־יְהוָה כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם לֹא תוּכְלוּ לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה כִּי־אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא אֵל־קַנּוֹא הוּא לֹא־יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם וּלְחַטֹּאותֵיכֶם׃ כ כִּי תַעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהֵי נֵכָר וְשָׁב וְהֵרַע לָכֶם וְכִלָּה אֶתְכֶם אַחֲרֵי אֲשֶׁר־הֵיטִיב לָכֶם׃ וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֹא כִּי אֶת־יְהוָה נַעֲבֹד׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם בָּכֶם כִּי־אַתֶּם בְּחַרְתֶּם לָכֶם אֶת־יְהוָה לַעֲבֹד אוֹתוֹ וַיֹּאמְרוּ עֵדִים׃ וְעַתָּה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְהַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַעֲבֹד וּבְקוֹלוֹ נִשְׁמָע׃ כה וַיִּכְרֹת יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לָעָם בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּשֶׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט בִּשְׁכֶם׃ וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים וַיִּקַּח אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְקִימֶהָ שָּׁם תַּחַת הָאַלָּה אֲשֶׁר בְּמִקְדַּשׁ יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם הִנֵּה הָאֶבֶן הַזֹּאת תִּהְיֶה־בָּנוּ לְעֵדָה כִּי־הִיא שָׁמְעָה אֵת כָּל־אִמְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עִמָּנוּ וְהָיְתָה בָכֶם לְעֵדָה פֶּן־תְּכַחֲשׁוּן בֵּאלֹהֵיכֶם׃ וַיְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ׃ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן עֶבֶד יְהוָה בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ ל וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת־סֶרַח אֲשֶׁר בְּהַר־אֶפְרָיִם

(Masoretic notes in margin: ל׳ · ל׳ וחד ולא ישא אלהי׳ · ל׳ ול׳ מ״ל כלי׳ · ל׳ · ג׳ · כו״ל חס׳ · ל׳ מ״ל כסמ׳ · ל׳ · ב׳ דסמי׳ · ל׳ חד מ״ל וחד חס׳ · ל׳ דסמי׳ · ל׳ חס׳ וכס״א מדוייק מ״ל · ל׳ ב׳ דסמי׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ · כ״ב · ג׳ וסי׳ אתיליד ואתכלים ונוית)

אַרְעָא מִן קֳדָמָנָא אַף אֲנַחְנָא נִפְלַח קֳדָם יְיָ אֲרֵי הוּא אֱלָהָנָא׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא לָא תוּכְלוּן לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֲרֵי אֱלָהָא קַדִּישָׁא הוּא אֵל קַנָּא הוּא מִן קֳדָם דִּין דִּקְשׁוֹט לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן וּלְחַטָּאֵיכוֹן׃ אֲרֵי תִשְׁבְּקוּן יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְתִפְלְחוּן טַעֲוַת עַמְמַיָּא וִיתוּב וְיַבְאֵשׁ לְכוֹן וִישֵׁיצֵי יַתְכוֹן בָּתַר דְּאוֹטֵיב לְכוֹן׃ וַאֲמַר עַמָּא לִיהוֹשֻׁעַ לָא אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ נִפְלַח׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא סָהֲדִין אַתּוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן אֲרֵי אַתּוּן בְּחַרְתּוּן לְכוֹן יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ לְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי וַאֲמַרוּ סָהֲדִין׃ וּכְעַן אַעְדּוּ יַת טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵּינֵיכוֹן וְאַפְנוּ יַת לִבְּכוֹן לְפוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַרוּ עַמָּא לִיהוֹשֻׁעַ יַת יְיָ אֱלָהָנָא נִפְלַח וּלְמֵימְרֵיהּ נְקַבֵּיל׃ וּגְזַר יְהוֹשֻׁעַ קְיָם לְעַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא וְשַׁוִּי לֵיהּ קְיָם וְדִין בִּשְׁכֶם׃ וּכְתַב יְהוֹשֻׁעַ יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאַצְנְעִנּוּן בְּסִפַר אוֹרַיְתָא דַיְיָ וּנְסֵיב אַבְנָא רַבְּתָא וַאֲקִימָהּ תַּמָּן תְּחוֹת אַלְתָּא דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכָל עַמָּא הָא אַבְנָא הָדָא תְּהֵי לָנָא כִּתְרֵין לוּחֵי אֶבֶן קְיָמָא אֲרֵי יָתַהּ עֲבַדְנָא לְסָהֲדוּ אֲרֵי פִתְגָּמַיָּא דִּכְתִיבִין עֲלַהּ מֵעֵין כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ דִּי מַלֵּיל עִמָּנָא וּתְהֵי בְכוֹן לְדִכְרָן וּלְסָהֲדוּ דִּלְמָא תְכַדְּבוּן קֳדָם אֱלָהֲכוֹן׃ וְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ יַת עַמָּא גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּמִית יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עַבְדָּא דַיְיָ בַּר מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין׃ וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בִּתְחוּם אַחֲסַנְתֵּיהּ בְּתִמְנַת סָרַח דִּי בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם

רדק

אלהים קדושים הוא · קדושים לשון תפארת כמו אהי׳ וכן ישמח ישראל בעושיו איה אלהי עושי : עדי׳ אתם בכם · אתם בעצמכם תהיו עדי׳ בכם כי אתם בחרתם לכם את יי׳ וי״מ עדים אתם בכם הנשמ׳ והגוף וכן האזינו השמי׳ ותשמ׳ הארץ שמעו שמי׳ והאזיני ארץ הנשמה מן השמים והגוף מן הארץ : וישם לו חק ומשפט · פי׳ לו לעם ועניינו כמו שם שם לו חק ומשפט שסדר להם דרך כ כלל חקי התור׳ ומשפטי׳ וקבלום עליה׳ או פי׳ וישם לו חק ומשפט יהושע שם לעצמו חק ומשפט : בשכם על הברית שכרת להם והחק והמשפט האבן והאלה שסם לעדי׳ ודברי הברית שכתב בספר תורת אלהים ו״ת ויהושע כת׳ ית פתגמיא האילין בספרא ואצנע בספר אוריתא דיי׳ · ובדברי רז״ל ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד אמר שמנה פסוקי׳ שבתורה וחד אמר ערי מקלט ולא נראה לפי הפש׳ לא זה ולא זה והאמת הוא שת״י : תחת האלה · הדגש תמורת הנח אשר בתחת האלה אשר עם שכם · ובמדרש כי היא האלה שטמן תחתיה יעקב אלהי הנכר כמו שכתוב ויטמן אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכם ואין כן דעת המתרגם שתרגם אלה בוטימא ותרגם האלה אלתא והיא מזוזת השער כמו א האיל מזוזת השער ומדה אחת לאלים שתרגם און אליא : אשר במקדש יי׳ · הבית שהיה שם הארון בשכם קראו מקדש ל לקדוש׳ הארון שהיה שם לשעה : אשר דבר עמנו · ת״י הפסוק כן ואמר יהוש׳ לכל עמא הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימ׳ ארי יתה עבדנ׳ לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דיי׳ די מליל עמנא וגו׳ ולפי הפשט אשר דבר עמנו ר״ל כי מה שדברתי עמכם והברית אשר כרתי עמכם לא מלבי כי הם אמרי יי׳ אשר דבר עמנו ב בהר סיני · ופי׳ כי היא שמעה על דרך ותשמע הארץ אמרי פי : בתמנת סרח · ובספר שפטים בתמנת חרס ושניהם אחד כמו כבש וכשב ורבו׳ דרשו בו מהם אמרו סרח שמה ולמה קראה חרס בשביל שנקבר שם יהושע שהעמיד חמה לישראל והחמה תקרא חרס כמו האומר לחרס ולא יזרח וי״א חרס שמה ולמה נקרא שמה סרח שהיו פירותיה מסריחין מרוב שמן : מכפון

רלבג

והנה להרחיקם עוד מעבוד עבודה זרה א אמר להם כי אחר ש שיכנסו לעבודתו יתב׳ תקשה להם מאד ע עבודתו כי לא ישא ל לפשעיהם אם יסורו מאחריו לעבוד ע״ז אך יכלה אותם אחר אשר הטיב להם ולא אמר להם זה יהושע שיהיה הענין בבחירתם לסור מאחרי יי׳ כי כבר נקשרו בזה כל הדורות במעמד הר סיני אך אמר להם זה להוסיף להם הרחקה מעבוד ע״ז כמו שזכרנו עם שכבר היה יודע מטוב תכונת׳ בעת ההיא שהם לא יסכימו בשום פנים לעבוד זולתי הש׳ ואחר זה אמר להם יהושע שהם עדים בהם כי הם בחרו לעבוד את יי׳ להרחיקם יותר במה שאחר זה מעבוד ע״ז · ואמ׳ להם שיסירו את אלהי הנכר אשר בקרבם ויטו לבבם אל יי׳ אלהי ישראל והוא אמר להם זה שאם נפתה לבם בסתר מאחת העבודות האלו אשר לאנשי הארץ יסירו מלבם הדעות הנפסדות בהם והם לא הודו שיצטרכו לזה אך השיבו כי הם יעבדו את יי׳ אלהי ישראל וישמעו בקולו : ויכרת יהושע ברית לעם · על זה להיותם עובדים את יי׳ ולהשאיר זכר לזה המעשה למען יבושו ישר׳ אם יסורו מאחרי יי׳ כתב יהושע את הדברים האלהים והקים אבן גדולה תחת האלה אשר במקדש יי׳ להיות לזכר ולעדות על זה המעשה כמו שעשו יעקב ולבן במעשה הגל והמצבה להיות לעד ביניהם על בריתם את יי׳ · אחר זה זכר שכבר מת יהושע בן מאה ועשר שני׳ וקברו אותו בגבול נחלתו ·

נזכר

וכל ימיג׳ וסי׳ הזקנים ׳ וחברו ׳ וכל ימי מלכי ישראל: במאה ה׳ רפין בקריא׳ וסי׳ ויקן את חלקת השדה אשר ׳ ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים ׳ אין חפץ למלך במהר ׳ תנה את אשתי את מיכל ׳ וישכר מישראל מאה אלף ׳ ונמסר גם בסדר וישלח : קשיטה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח :

מִצָּפוֹן לְהַר־גָּעַשׁ׃ וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃ וְאֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר־הֶעֱלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה וַיִּהְיוּ לִבְנֵי־יוֹסֵף לְנַחֲלָה׃ וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן מֵת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבְעַת פִּינְחָס בְּנוֹ אֲשֶׁר נִתַּן־לוֹ בְּהַר אֶפְרָיִם׃

ספטים ויעבדו העם ל׳ — ז׳ דסמי׳ — ה׳ רפין׳ ג׳ אכך — י״ו

מִצִּפּוּנָא לְטוּר גָּעַשׁ׃ וּפְלַח יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יוֹמֵי סָבַיָּא דִּי אוֹרִיכוּ יוֹמִין בָּתַר יְהוֹשֻׁעַ וְדִי יְדַעוּ יָת כָּל עוֹבָדָא דַּיְיָ דִּי עֲבַד לְיִשְׂרָאֵל׃ וְיָת גַּרְמֵי יוֹסֵף דְּאַסִּיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קְבַרוּ בִשְׁכֶם בְּאַחְסָנַת חַקְלָא דִּקְנָא יַעֲקֹב מִבְּנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בְּמָאָה חוּרְפָן וַהֲווֹ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאַחֲסָנָא׃ וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן מִית וּקְבַרוּיָתֵיהּ בְּגִבְעֲתָא דְפִנְחָס בְּרֵיהּ דְּאִתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם׃

סליק ספר יהושע

סכום הפסוקים של ספר יהושע שש מאות וחמשים וששה וסי׳ סנ״ו וחציו ומכשבון עד רמת גלעד וסדריו ארבעה עשר :

רשי

להר געש ׳ מלמד שרעש עליהם ההר להורג׳ לפי שלא הספידוהו כראוי: האריכו ימים ׳ ימים האריכו שנים לא האריכו ש שכעגשו : קברו בשכם ׳ משכם גנבוהו לשכם החזירוהו : בגבעת פנחס בנו ׳ מהיכן היה לו לפנחס חלק בארץ שירש מ מאשתו :

סליק ספר יהושע

רדק

מצפון להר געש ׳ רבי ברכיה ורבי סימון בשם ריב״ל חזרנו על המקרא ולא מצאנו מקום ששמו הר געש אלא מה הוא הר געש על ידי שנתרשלו ישראל בו ולא הספידוהו כראוי רצה הקדוש ב״ה להגעיש עליהם ההר ר״ל שגעש ההר ביום קבורתו : אשר העלו בני ישראל ׳ אע״פ שכתוב ויעל משה את עצמות יוסף עמו הוא הזהיר את בני ישר׳ להעלות׳ כמו ויבן שלמה והדומים לו ׳ ובדרש כל המתחיל במצוה ואחר גומרה נקראת על שם האחרון ממי אתה למד ממשה דכתי׳ ויעל משה את עצמות יוסף עמו כשתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ והכניסו ישראל עצמותיו לארץ וקברו אותם ונתלית המצוה בהם דכתיב אשר העלו בני ישראל ממצרים אשר העלה משה אין כתו׳ כאן אלא אשר העלו :קברו בשכם׳ דרשו בו משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו ולפי הפשט לפי שהיה שכם בחלק אפרים ולכבוד יוסף קברוהו בנחלה הראשונה אשר היה ליעקב אבינו בארץ ישראל ולפי דעתי בפסוק ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך רמז לו שנקבר שם בשכם וזהו שאמר לך כי כבר זכר הבכורה שנתן לו שיטלו בניו שני חלקים : ויהיו לבני יוסף לנחלה ׳ וחשבו להם העצמות לנחלה טובה שנקברו בנחלתם ודרשו בו על בני יוסף שהתעסקו בקבורת העצמות בנחלתם : אשר נתן לו בהר אפרים ׳ אמרו רבותינו ז״ל מניין היה לו לפנחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא פנחס אשה ומתה וירשה ומכאן סמכו לירושת הבעל ויש אמרו כי אפשר שנפלה לו בשדה חרמים ויתכן גם כן לפרש כי ישראל נתנו לו כמו שנתנו לכלב ויהושע אבל לא על פי השם יתברך כמו שנתנו להם וזהו שאמר אשר נתן לו ואילו היתה ירושת אשתו או שדה חרמים לא היה אומר אשר נתן לו ורבותינו ז״ל אמרו כי לא נוכל לומר שקנה פנחס אותה גבעה דאם כן כמצאת שדה חוזרת ביובל ונמצא אותו צדיק קבור בקבר שאינו שלו אבל לשון נתן לו לא הקשה להם כי מצאנו לשון מתנה במכר כמו ויתן לי את מערת המכפלה ואם תאמר לפירושינו קשה גם כן שהרי מתנת יחיד חוזרת ביובל אבל מתנ׳ רבים אינה חוזרת וזאת הגבעה שבט אפרים נתנוה לו ולדבריהם שאמרו כי ירושת אשתו היתה הם אמרו גם כן כי ירושת הבעל אינה חוזרת ביובל וכן הדין :

סליק ספר יהושע

רלבג

וזכר עוד שכבר עבדו ישרא׳ את יי׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקני׳ אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשה יי׳ אשר עשה לישרא׳ והם יוצאי מצרים כי זולתם לא ידעו את כל המעשה וזכר אחר זה כי עצמות יוסף קברו במקום ההוא שהיה לבניו לנחלה וכי אלעזר בן אהרן מת וקברו אותו בגבעת פנחס בנו אשר נתן לו בהר אפרי׳ ואם יאמר אומר איך היתה לפנחס אם לא היתה לאלעזר אמרנו לו כי תכף שמת אלעזר היה יורשו פנחס לפי שרשי התורה ולזה כשנקבר נקבר בגבעת פנחס בנו ואולם רבותי׳ ז״ל אמרו בפרקים נוחלין כי פנחס ירשה מאשתו וזה דרך דרש ואמנם הפשט הוא לפי מה שכתבנו: ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו:

הא׳ הוא לפרסם עוצם השגח׳ הש״י לישראל ושכבר קיים מה שנשבע ל לאבותינו ולזרע׳ שיתן להם את הארץ ולזה זכר מה שירשו מהאר׳ ע״י משה וע״י יהושע והמלכי׳ הרבים אשר נפלו בידם :

הב׳ הוא במדות הוא שראוי לכל אדם שלא יקצר מעשות מה שאפשר מהטוב בחייו הלא ת תראה כי יהושע מפני שלא יכול להשלי׳ ירוש׳ הארץ לישרא׳ לא קצר לעשות מה שהיה א אפשר לו מהטוב והוא הפלת הארץ בנחלה לשבטים כי בזה היה תועלת שיהוא היה כ נביא ולא תשלם זאת החלוקה בשלמות למי שאינו נביא כי על פי יי׳ היתה כמו שזכר עם שכבר נמשך מזה ה תועלת שאם חלקו הארץ הנכבשת לבד היו ישר׳ מתעצלי׳ בירושת הנשאר מהארץ לדעתם שמה שיכבשו יגיע לכלל ישר׳ הנה לא יקום אחד מהשבטים אם לא יקומו כלם ואולי תהיה זאת העצלה סבה שלא תשלם להם ירושת הארץ אך כשידע כל שבט המגיע לו מזה יזדרז לכבוש הארץ ההיא לפי מה שאפשר ואם הוצרך אל העזר בקש אותו מאחד השבטים או יותר והבטיחו שהוא יעזור אותו גם כן לכבוש חלקו כמו שמצאנו שעשה שבט יהודה ושבט שמעון לפי מה שנזכר בראש ספר שופטים :

השלישי הוא בזכירת המגיע לשבט ושבט מהארץ להצילם מהקטטה והמריבה אם ברוב הימים יפול מחלוקת ביניהם בענין הארץ הנה מה שנזכר בזה המקום מהמגיע לחלק חלק מהם ישמרם מהקטטה :

הרביעי הוא להזכיר קיום מה שייעד השם יתברך לכלב באשר מלא אחרי יי׳ ולא הלך בעצת שאר המרגלי׳ שהארץ אשר דרכה רגלו בה תהיה לו לנחלה ולבניו :

החמשי הוא להודיע שכבר נתקיים ייעוד השם יתברך בשבט שמעון ולוי במה שאמר יעקב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כי כבר היו נחלותיהם מפוזרות כמו שזכרנו :

הששי הוא להודיע שכבר קיימו ישרא׳ מה שצוו בתורה להבדיל ערי׳ המקלט ולתת ללוים ערים לשבת ומגרשיהן לבהמת׳ והנה קבצנו שתי המצות יחד כי ידמה שערי הכהנים והלוים כלם קולטות והנה התבאר מן התורה כי המזבח היה קולט ההורג בשוגג ולזה הוצרך לומר בהורג במזיד מעם מזבחי תקחנו למות כמו שביארנו שם וידמה כי מפני שכלל ערי המקלט עם ערי הלוים הנשארות בזה המספר ואמ׳ בסוף שהם ערים מ״ח ומגרשיהן שכבר הקישן זו לזו ולזה תהיינה כלם קולטות :

השביעי והוא מה שלמדנו מהמזבח שבנו השבטים אשר מעבר הירדן כי כשירצה האדם לבר אפשר שיתחדש ממנו הפסד או נזק ראוי שיתחכם להסירו קודם בואו ולא ימנעהו מזה ראותו שלא יתכן הגעת ההפסד או הנזק ההוא כי אם לעתים רחוקים הלא תראה כי אלו השבטים כשראו כי באורך הזמן יהיה אפשר שיסבב היות הירדן מפסיק ביניהם ובין ארץ ישראל שישביתו בניהם מעבוד את יי׳ התחכמו להמציא דבר נשאר מורה שגם הם מעם יי׳ ולזה בנו שם המזבח ההוא שיהיה בתבנית מזבח יי׳ וקראו שמו כי עד הוא בינותינו כי יי׳ האלהים ויהושע כאשר ראה גם כן אפשרות סור ישרא׳ מאחרי יי׳ מצד מה שנשארו מן הגוים ההם שלא החרימום גם כן לפי מה שאפשר להצילם מזה והביאם מזה אל שיקבלו עליהם שבית אל האלהים לעבדו ולאהבה אותו ושלא לסור מאחריו להרחיקם יותר מזה העון :

השמיני הוא שלמדנו מענין שלוח פנחס והנשיאים לשבטים שהיו מעבר לירדן לחקור אמתת הענין קודם עלותם עליהם לצבא והוא כי גם בענינים אשר יחשב שאין להמתין עליהם לעשותם כי אם תכף צריך להתישב ולחקור הענין הלא תראה כי לולא זאת החקירה היה נמשך מזה נזק רב בעלות בני ישרא׳ לצבא על אחיהם והנה יחשב שאין להמתין על אלו הדברים שהם כנגד השם יתברך מפני הסבות שזכרו פנחס והנשיאים לשבטים האלו בזה המקום ולזה תמצא שלא המתין פנחס לקחת עצה ממשה רבינו בדבר זמרי אמרו רבותינו ז״ל כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב ומזה המקום יותר הספק איך לא נמלכו ישראל בזה ביהושע שהיה נביא עם שהיה מהענינים הראויים לעשות לפי משפטי התורה בהטלת העונשים ראוי שיהיה המעשה בהם לפי דרכי התורה באופני החקירה המיוסדת בתורה לא שישאלו איך האמת בזה לנביא ואם באנו לבאר זה בזה המקום יארכו הדברים יותר מהראוי למה שאנחנו בו :

התשיעי הוא מה שלמדנו שראוי לכל אדם שישתדל שיהיה נקבר בגבול משפחתו להסאיר שמו ולזה זכר בהקבר יהושע בגבול נחלתו והקבר יוסף בגבול נחלת בניו והקבר אלעזר בן אהרן בגבעת פנחס בנו ומזה המקום למדנו התועלת שהגיע מזה הצד ליוסף בשנחלקו בניו לשני שבטים וזה כי בזה היה רבוי בגורלות לבני רחל ויתכן יותר שיגיע מקום קבורתם בנחלה לאחד מהם וכבר נתבאר שכן היה לפי מה שנזכר בספר שמואל :

מ׳ מלין מן א׳ א׳ קדמ׳ נסיב ו״ו ואינון קריבין לי״י וסי׳ ועבר י״י לנגוף׳ ודבר י״י אל משה׳ ואף י״י חרה בעם׳ ולמה י״י מביא אתנו׳ ויתעבר י״י׳ בי׳ והפיץ י״י אתכם׳ ושב י״י אלהיך את
אלי עון בית׳ ונחם י״י עוד קרא לאמור׳ ונוקם י״י אל קנוא ונוקם י״י׳ ובא י״י ונסתם גיא הרי׳ ובחר י״י׳ לכן כה אמר י״י שבתי׳ ויצא י״י ונלחם בגוי׳ ומה י״י

אלה הדברים אשר תעשו

צד מן יא מלין קריין ת׳ ולא כתבן וסימניהון ויקרא וינחם דוד את בת שבע׳ הברי׳ ויאב
שמנה עשרה דירמיה׳ באחד לבבתי

ויהי

שפטו בשעריכם

דברו אמת איש את

רעהו אמת ומשפט שלום

רלבג

ספר שאחרי מות יהושע שאלו בני ישראל ביי׳ ר״ל באורי׳ ותומי׳ מי מהשבטי׳ יעלה בתחלה להלחם בכנעני הנשאר בארצות השבטי׳ ולאוי שנדע שאין הרצון בזה שלא היו נשאלין באורי׳ ותומי׳ בימי יהושע כי התור׳ העידה כי בימי יהוש׳ ג״כ ישאלו במשפט האורי׳ ׳ ואולם הרצון בזה כי אחרי מות יהושע הוצרכו לשאול מי יעלה בתחלה כי במלחמ׳ הראשונ׳ טרם גלו לשאר המלחמו׳ וזה שאם ינוצחו ישראל במלחמ׳ הראשונ׳ יאמרו הנשאר מהגוים ההם סר צלם מעליה׳ ויתחזקו להלחם בהם ואם ינצחו אותם יפול הענין מורך לב בנוי׳ ההם ויכבשום ישראל בקלות׳ ולזה בחר השם שילחם תחלה מי שהוא ראוי יותר לנצח והוא שבט יהוד׳ וסבב יהודה שעלה אתו שמעון להלחם כאשר נשארו בגבולו מהגוי׳ ההם והנה קצצו ב בהונות ידי אדני בזק ובהונות רגליו להפיל מורך על שאר המלכי׳ שירא מלהלחם ב בישר׳ עם שככר סבב זה השם ית׳ להשיב לו מדה כנגד מדה כמו שזכר כאשר עשיתי כן שלם לי אלהי׳ וזכר שהביאוהו אחר זה בירושלם ומת שם ו וכבר נלחמו בני יהוד׳ בירושלם קודם זה ולכדו אותה והכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש׳׳ ויל[ך]

ויהי אחרי מות ד׳ וסי׳ אברהם׳ משה׳ יהושע׳ שאול׳ ונמסר גם בסוף חיי ובריש יהושע׳ וסים׳ בלשק
תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא׳ ונלחמה ד׳ בקריאה וסי׳ ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורל

א אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאֲלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּיהוָה לֵאמֹר מִי־יַעֲלֶה־לָּנוּ אֶל־הַכְּנַעֲנִי בַּתְּחִלָּה לְהִלָּחֶם בּוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה יְהוּדָה יַעֲלֶה הִנֵּה נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ בְּיָדוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אָחִיו עֲלֵה אִתִּי בְגוֹרָלִי וְנִלָּחֲמָה בַּכְּנַעֲנִי וְהָלַכְתִּי גַם־אֲנִי אִתְּךָ בְּגוֹרָלֶךָ וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ שִׁמְעוֹן׃ וַיַּעַל יְהוּדָה וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי בְּיָדָם וַיַּכּוּם בְּבֶזֶק עֲשֶׂרֶת ה אֲלָפִים אִישׁ׃ וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲדֹנִי בֶזֶק בְּבֶזֶק וַיִּלָּחֲמוּ בּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַפְּרִזִּי׃ וַיָּנָס אֲדֹנִי בֶזֶק וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרָיו וַיֹּאחֲזוּ אֹתוֹ וַיְקַצְּצוּ אֶת־בְּהֹנוֹת יָדָיו וְרַגְלָיו׃ וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי־בֶזֶק שִׁבְעִים מְלָכִים בְּהֹנוֹת יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם מְקֻצָּצִים הָיוּ מְלַקְּטִים תַּחַת שֻׁלְחָנִי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן שִׁלַּם־לִי אֱלֹהִים וַיְבִיאֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיָּמָת שָׁם׃

ל׳ וסי׳ אבא רעיא שמשא ומלכא; ל׳ ומל׳; ל׳; ל׳ ומ״ל; ל׳ כמש׳; יא ו״ל כמש׳; ג׳ את ידיהם דשמואל; ל׳ ב׳; ל׳ יא; ז׳ ו״ל כתי׳ כן

וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית יְהוֹשֻׁעַ וּשְׁאִילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרָא דַייָ לְמֵימַר מַן יִסַּק לָנָא לְוָת כְּנַעֲנָאָה בְּקַדְמֵיתָא לְאַגָּחָא קְרָבָא בֵּיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ יְהוּדָה יִסַּק הָא מְסָרִית יָת יָתְבֵי אַרְעָא בִּידֵיהּ׃ וַאֲמַר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אֲחוּהִי סַק עִמִּי בְּעַדְבִי וּנְגִיחַ קְרָבָא עִם כְּנַעֲנָאָה וְאֵהָךְ אַף אֲנָא עִמָּךְ בְּעַדְבָךְ וַאֲזַל עִמֵּיהּ שִׁמְעוֹן׃ וּסְלִיקוּ דְבֵית יְהוּדָה וּמְסַר יְיָ יָת כְּנַעֲנָאָה וּפְרִיזָאָה בִּידֵיהוֹן וּמְחָנוּן בְּבֶזֶק עַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא׃ וְאַשְׁכַּחוּ יָת אֲדֹנִי בֶזֶק בְּבֶזֶק וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בֵּיהּ וּמְחוֹ יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת פְּרִיזָאֵי׃ וַעֲרַק אֲדֹנִי בֶזֶק וּרְדַפוּ בַּתְרוֹהִי וַאֲחַדוּ יָתֵיהּ וְקַצִּיצוּ יָת קַרְסְלֵי יְדוֹהִי וְרַגְלוֹהִי׃ וַאֲמַר אֲדֹנִי בֶזֶק שַׁבְעִין מַלְכִין קַרְסְלֵי יְדֵיהוֹן ו וְרַגְלֵיהוֹן מְקַצְּצִין הֲווֹ מְלַקְּטִין לַהְמָא תְּחוֹת פָּתוֹרִי כְּמָא דַעֲבָדִית כֵּן שַׁלֵּים לִי יְיָ וְאַיְתוֹהִי לִירוּשְׁלֶם וּמִית תַּמָּן׃

ונלחמה׳ ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין׳ ויאמר הפלשתי אני חרפתי את ישראל׳ ונלחמה אתם במישור אם לא נחזק מהם׳ ויכום יא בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שלח לך׃

רדק

תנה אל מרה
לכן קמיד עורה
ודעת כבחרה
בספר השופטים׃
ולב עבדך תתמוך
ואת ידו תסמוך
ומחדים תחמוך
ומדרך פטים׃

ויהי אחרי מות יהושע׳ מי יעלה לנו׳ לכבוש את הארץ אשר נשארה לכבשם׃ וימצאו את אדני בזק׳ מלרע׳ וינס אדני בזק ויאמר אדני בזק מלעיל והיו״ד נוספת ר״ל אדון בזק וכן אדני צדק אדון צדק׃ בהונות׳ מן בוהן ידו ואינו ממשקלו אלא ממשקל לשון לשונות והוא ה הכבע הגס שבאצבעו׳׃ נילחמו

רבי׳ ישעיה
מי יעלה וגו׳ פי׳ שכל שבט ושבט היה עדיין הכנעני שרוי בתוכו וכל שבט היה צריך להלחם ב בשלו׳ ושאלו באורים ותומים מי ילחם תחלה בשלו׃ ויאמר יהודה לשמעון אחיו׳ פי׳ מפני שנחלת שמעון היתה מבולעת בנחלת יהודה עזרו זה את זה׃ ע״כ

אדני לשעבר סופר יוו עבד לאדני זה׳

רשי

מי יעלה לנו אל הכנעני׳ על מקומות ש שהפלנו בגורל ועדיין לא כבשנו׃ יהודה יעלה׳ שבט יהודה יעלה תחלה לכבוש את גורלו׃ לשמעון אחיו לשבט שמעון׃ עלה אתי׳ ועזרני לכבוש את מה שנפל בגורלי ויש פותרין יהודה יעלה הוא עתניאל הוא יעבץ שאנו אומ׳ במס׳ תמורה מה שמו יהודה אחיו שמעון שמו ולשמעון אחיו אמר שילך אתו׃ בבזק׳ שם מקום׃ שבעים מלכים וגו׳ מכאן אתה למד מה גדולתן ועושרן של מלכי כנען שהרי אדני בזק לא היה כדי למנות עם מלכי כנען בשם מלך וכתוב בו כן׃ ויביאוהו ירושלם׳ שהלכו משם להלחם על ירושלם׃

רדק

וילחמו בני יהודה׳ פי׳ וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם כמו שפירשתי בספר יהושע כי בכלל מלכי כנען אשר הכה יהושע הוא מלך ירושלם וכן וילך יהודה אל הכנעני פי׳ וכבר הלך כי בימי יהושע לכדו חברון ודביר ודבר עתניאל פירשתי בספר יהושע: ושם דביר׳ ובדברי רז"ל כי בלשון פרס קורין לספר דביר: גלות עלית וגלות תחתית׳ ובספר יהושע גלות עליות וגלות תחתיות עליות ותחתיות אומר על הגלות עלית ותחתית אומר על חלקת השד׳ שהיו בה הגלות וכן יש שנויים אחרים כי בספר יהושע תנה לי ובזה הבה לי׳ תה"קרו סימן׳ ושם שדה ובזה השדה וחד פסוק סימן ויקם שדה עפרון וגו׳ השד׳ והמערה: מעיר התמרי׳ ת"י מקרית יריחו לפי שהיו בה תמרי׳ רבים נקראת כן: ובא במפורש בתור׳ בקעת יריחו עיר התמרי׳: וילך וישב את העם׳ על הדרום שבבני קני אמ׳ והלכו בני המשפחה עמו וישבו שם עם בני יהוד׳ במדבר יהודה והכתוב לא ספר למה עלו מעיר התמרים או אם היו יושבי׳ שם עם הכנעני ואפשר שהיו שם עם הכנעני יושבים כי יתרו לא היה עם בני ישראל כי כך כתוב וילך לו אל ארצו ופרשת ויאמר משה לחובב ופרש׳ וישמע יתרו בזמן אחד היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וחובב הוא י יתרו כמו שכתוב מבני חובב חותן משה ופרשת וישמע יתרו שלא במקומה נכתב לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק כי ע עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרי׳ והכר להם לפיכך שמר לו הקב"ה הדבר עד סוף כל ה הדורות כמו שכתוב מלחמה ל ליי׳ בעמלק מדור דור ויתרו הטיב לישראל ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו ושמר לו ה הקב"ה הטובה עד סוף כל ה הדורו׳ כי הנה אומר שישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום ל לשבת בארצם ושבו לדת ישרא׳ ובימי שאול היו יושבי׳ עם עמלק כי באהלים היו יושבים ונוסעים ממקום למקום ואמר להם ש שאול סורו רדו מתוך עמלקי וגו׳ ואתה עשית חסד עם בני ישראל וגו׳ הנה כי החסד היה שמור להם לעולם ובימי יהוא יונדב בן רכב היה אהוב ו ונכבד בין ישרא׳ ובימי ירמיהו הנביא היו בית הרכבים בתוך בני ישראל ואמר הכתוב לא יכרת איש לבית יונדב בן רכב עומד לפני כל הימים ובית הרכבים הם מבני יתרו כמה שנאמר המה הקנים הבאי׳ מחמת אבי בית רכב ועתה כשלכדו בני יהוד׳ חברון היו יושבים עם הכנעני בחברון בעיר סמוך לה נקראת עיר התמרים וכשלכדו בני יהודה חברון עלו משם בשלום כי קראו להם בני יהודה לשלום בהלחמם עם הכנעני שיעלו מביניהם ולא יוספו עמם כמו שקרא להם שאול בהלחמו עם העמלקי וכן עשו ועלו משם בשלום וישבו במדבר יהודה עם בני יהודה זהו הנראה לי מדרך הפשט ומדרך הסברא ורז"ל דרשו בו כי בני ישראל נתנו לו עיר התמרים והיא יריחו לדעתם כמו שת"י נתנוהו לבני קני ואמר כי מה שאמר משה לע"ה והיה הטוב ההוא אשר ייטיב השם עמנו והטבנו לך הוא דשנה של יריחו שהיה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוה מלחלק אמרו מי שיבנה בחלקו בית המקד׳ יהיה לו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו והיה בידם ארבע מאות וארבעים שנה עד שנבנה בית המקדש ואז בא בנימין ליטול אותה מהם ופנו אותה להם שנאמר עלו מעיר התמרים ועם ישראל נשאר יתרו כמו שאמר לו משה אל נא תעזוב אותנו ומה שאמר וילך לו אל ארצו שהלך לגייר בני משפחתו ועוד דרשו בו כי מה שאמר עלו מעיר התמרים שהניחו אותו מעצמם שהלכו ללמוד תורה במדבר יהודה עם עתניאל בן קנז הוא יעבץ כמו שכתוב בדברי הימים ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו׳ המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב: כי

שלחו ד׳ דגשין בקריא׳ וסי׳ וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה׳ גם כל הערים הנמצאות׳ אשר שלחו חפשים ויכבשום׳ וכל שללם שלחו למלך׳ וכל דסמיכי לאש דכוו׳ דגשים במ"א רפי וסי׳ שלחו באש מקדשך ומטע׳ ביה: יושב ד׳ מלאים בסיפרא וסי׳ ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני׳ ויכו את הכנעני יושב צפת׳

וַאֲגִיחוּ קְרָבָא בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשְׁלַם וּכְבַשׁוּ יָתַהּ וּמְחוֹהָא לְפִתְגָּם דְּחֶרֶב וְיַת קַרְתָּא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃ וּבָתַר כֵּן נְחַתוּ בְּנֵי יְהוּדָה לַאֲגָחָא קְרָבָא בִּכְנַעֲנָאֵי יָתֵיב טוּרָא וְדָרוֹמָא וּשְׁפֶלְתָּא׃ וַאֲזַלוּ דְּבֵית יְהוּדָה לְוַת כְּנַעֲנָאֵי דְּיָתְבִין בְּחֶבְרוֹן וְשׁוּם חֶבְרוֹן מִלְּקַדְמִין קִרְיַת אַרְבַּע וּמְחוֹ יַת שֵׁישַׁי וְיַת אֲחִימָן וְיַת תַּלְמָי׃ וַאֲזַלוּ מִתַּמָּן לְוַת יָתְבֵי דְּבִיר וְשׁוּם דְּבִיר מִלְּקַדְמִין קִרְיַת אַרְכֵי׃ וַאֲמַר כָּלֵב דְּיִמְחֵי יַת קִרְיַת אַרְכֵי וְיִכְבְּשִׁנַּהּ וְאֶתֵּן לֵיהּ יַת עַכְסָה בְּרַתִּי לְאִתּוּ׃ וּכְבַשַׁהּ עָתְנִיאֵל בַּר קְנַז אֲחוּהִי דְּכָלֵב דִּזְעֵיר מִנֵּיהּ וִיהַב לֵיהּ יַת עַכְסָה בְּרַתֵּיהּ לְאִתּוּ׃ וַהֲוָה בְּמֵעֲלַהּ וְאַמְלַכְתֵּיהּ לְמִשְׁאַל מִן אֲבוּהָא אַחְסַנְתָּא וְאִתְרְכִינַת מֵעַל חֲמָרָא וַאֲמַר לַהּ כָּלֵב מָה לִיךְ׃ וַאֲמַרַת לֵיהּ הַב לִי אַחְסַנְתָּא אֲרֵי לַאֲרַע דָּרוֹמָא יְהַבְתַּנִי וְתִתֵּן לִי אֲתַר בֵּית שַׁקְיָא דְּמַיָּא וִיהַב לַהּ כָּלֵב יַת בֵּית שַׁקְיָא עִלָּאָה וְיַת בֵּית שַׁקְיָא תַּחְתָּאָה׃ וּבְנֵי שַׁלְמָאָה חֲמוּהִי דְּמֹשֶׁה סְלִיקוּ מִן קַרְתָּא יְרִיחוֹ עִם בְּנֵי יְהוּדָה מַדְבַּר יְהוּדָה דִּי בִּדְרוֹם עֲרָד וַאֲזַלוּ וִיתִיבוּ עִם עַמָּא׃ וַאֲזַל יְהוּדָה עִם שִׁמְעוֹן אֲחוּהִי וּמְחוֹ יַת כְּנַעֲנָאָה יָתֵיב צְפַת וְגַמַּרוּ יָתַהּ וּקְרָא יַת שְׁמָא דְּקַרְתָּא חָרְמָה׃ וּכְבַשׁ יְהוּדָה יַת עַזָּה וְיַת תְּחוּמַהּ וְיַת אַשְׁקְלוֹן וְיַת תְּחוּמַהּ וְיַת עֶקְרוֹן וְיַת תְּחוּמַהּ׃

וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַ͏ִם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיַּכּוּהָ לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָעִיר שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ׃ וְאַחַר יָרְדוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְהִלָּחֵם בַּכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה׃ וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶל־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶבְרוֹן וְשֵׁם־חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע וַיַּכּוּ אֶת שֵׁשַׁי וְאֶת־אֲחִימַן וְאֶת־תַּלְמָי׃ וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם אֶל־יוֹשְׁבֵי דְּבִיר וְשֵׁם־דְּבִיר לְפָנִים קִרְיַת־סֵפֶר׃ וַיֹּאמֶר כָּלֵב אֲשֶׁר־יַכֶּה אֶת־קִרְיַת־סֵפֶר וּלְכָדָהּ וְנָתַתִּי לוֹ אֶת־עַכְסָה בִתִּי לְאִשָּׁה׃ וַיִּלְכְּדָהּ עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב הַקָּטֹן מִמֶּנּוּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־עַכְסָה בִתּוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיְהִי בְּבוֹאָהּ וַתְּסִיתֵהוּ לִשְׁאוֹל מֵאֵת־אָבִיהָ הַשָּׂדֶה וַתִּצְנַח מֵעַל הַחֲמוֹר וַיֹּאמֶר־לָהּ כָּלֵב מַה־לָּךְ׃ טו וַתֹּאמֶר לוֹ הָבָה־לִּי בְרָכָה כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי וְנָתַתָּה לִי גֻּלֹּת מָיִם וַיִּתֶּן־לָהּ כָּלֵב אֵת גֻּלַּת עִלִּית וְאֵת גֻּלַּת תַּחְתִּית׃ וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים אֶת־בְּנֵי יְהוּדָה מִדְבַּר יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּנֶגֶב עֲרָד וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת־הָעָם׃ וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶת־שִׁמְעוֹן אָחִיו וַיַּכּוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב צְפַת וַיַּחֲרִימוּ אוֹתָהּ וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הָעִיר חָרְמָה׃ וַיִּלְכֹּד יְהוּדָה אֶת־עַזָּה וְאֶת־גְּבוּלָהּ וְאֶת־אַשְׁקְלוֹן וְאֶת־גְּבוּלָהּ וְאֶת־עֶקְרוֹן וְאֶת־גְּבוּלָהּ׃

א מן זוגין דחד קמ"ץ וחד כתית · ב׳ מ"ל · ג׳ חס׳ · ב׳ זקפי׳ קמצין · כו"ל חס׳ · ל׳ · ל׳ רפי · ל׳ · ל׳ מ"ל כסמ׳

והוא יושב בחרושת הגוים׳ ויתן יי׳ אלהי ישראל את סיחון ואת כל עמו: לשאל ו׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ ותסיתהו דשפטים׳ וישלח תעי את יורם בנו אל המלך דשמואל׳ לשאל לנו מלך׳ ומי יסור לשאל לשלום לך׳ לא נתתי לחטא חכי׳ וינסו אל בלבבם: ותצנח ג׳ בקריאה וסי׳ ויהי בבאה ותסיתהו לשאל דיהושע׳ וחברו דשפטים׳ ותצנח בארץ והוא נרדם׳ ונמסר גם ביהושע סימן ט"ו:

רשי

שלחו באש׳ שלחו אש בכלה: אחי כלב׳ מאמו: ותסיתהו׳ ואמלכתיה למשאל כמלך שמייעצין האדם ומסיימין לבו לדבר אחד כ"ל: ותצנח׳ ואיתרכינת ליפול לרגלי אביה: ארץ הנגב׳ אדם שביתו מנוגב מכל טוב שאין בו אלא תורה: גלת מים׳ שדה בית הבעל׳ אתר בית שקייא דמיא: מעיר התמרים׳ היא יריחו שניתן להם דושנ׳ של יריחו לאוכלה עד ש שיבנ׳ בית המקדש ומי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטלנה כדי ש שיהא לכל ישרא׳ חלק בבית הבחירה ונתנוה לבני יתרו ארבעים ו וארבע מאות שנה והתלמידים שבהם ה הניחוה והלכו אצל ע עתניאל בן קנז הוא יעבץ במדבר יהודה אשר בנג׳ ערד ללמוד תורה: וישב את העם׳ עם התלמידי׳ היושבי׳ לפניו הוא בקש מאת הקב"ה שיזמן לו ת תלמידים הגונים שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי ונו׳ וזימן לו החסידים הללו: כי

רלבג

וילך יהוד׳ אל הכנעני היושב בחברון וגו׳ כי כבר התבאר בספר יהושע כי כלב הוא שנלחם בהם ואמנם הביא עמו שם שבט יהודה כי הוא היה נ נשיא השבט ולזה יחס זאת המלחמה לשבט יהודה וידמה שכבר היתה זאת המלחמה אחרי מות יהושע ואף על פי שנזכרה בספר יהושע ואולם נזכרה שם לבאר שכבר נ נתקיי׳ יעוד הש"י לכלב כי חברון נתנה לו ל לנחלה על פי הש"י והו׳ נלחם בה וכבש׳ בסוף הענין אף על פי שלא כבשה בימי יהושע׳ ושם דביר הנזכר בזה המקו׳ הוא מקום אחר זולת אשר לכד יהושע לפי מה שנזכר בספר יהושע אמ׳ וישב יהושע וכל ישרא׳ עמו דבירה׳ והנה זכר שהסיתה ע עכסה את בעלה לשא׳ מאת אביה השדה וכשנתנו לה הוסיפה היא לשאול גלות מים׳ והנה בני קיני חותן משה שבו לדת ישראל ולזה ישבו את יהודה: ויהי

וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוּדָה וַיֹּרֶשׁ אֶת־הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי הָעֵמֶק כִּי־רֶכֶב בַּרְזֶל לָהֶם׃ וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת־חֶבְרוֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיּוֹרֶשׁ מִשָּׁם אֶת־שְׁלֹשָׁה בְּנֵי הָעֲנָק׃ וְאֶת־הַיְבוּסִי יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם לֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי בִנְיָמִן וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי בִנְיָמִן בִּירוּשָׁלִַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

וַיַּעֲלוּ בֵית־יוֹסֵף גַּם־הֵם בֵּית־אֵל וַיהוָה עִמָּם׃ וַיָּתִירוּ בֵית־יוֹסֵף בְּבֵית־אֵל וְשֵׁם־הָעִיר לְפָנִים לוּז׃ וַיִּרְאוּ הַשֹּׁמְרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן־הָעִיר וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַרְאֵנוּ נָא אֶת־מְבוֹא הָעִיר וְעָשִׂינוּ עִמְּךָ חָסֶד׃ וַיַּרְאֵם אֶת־מְבוֹא הָעִיר וַיַּכּוּ אֶת־הָעִיר לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָאִישׁ וְאֶת־כָּל־מִשְׁפַּחְתּוֹ שִׁלֵּחוּ׃ וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אֶרֶץ הַחִתִּים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לוּז הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

וְלֹא־הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה אֶת־בֵּית־שְׁאָן וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־תַּעְנַךְ וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשֵׁב דּוֹר וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי יִבְלְעָם וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ וַיְהִי כִּי־חָזַק יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵישׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ׃

וְאֶפְרַיִם לֹא הוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ בְּגָזֶר׃

זְבוּלֻן לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יוֹשְׁבֵי קִטְרוֹן וְאֶת־יוֹשְׁבֵי נַהֲלֹל וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ וַיִּהְיוּ לָמַס׃

אָשֵׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי עַכּוֹ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאֶת־אַחְלָב וְאֶת־אַכְזִיב וְאֶת־חֶלְבָּה וְאֶת־אֲפִיק וְאֶת־רְחֹב׃ וַיֵּשֶׁב הָאָשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישׁוֹ׃

נַפְתָּלִי לֹא־הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וְאֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־עֲנָת וַיֵּשֶׁב בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הָיוּ לָהֶם לָמַס׃

וַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ דְבֵית יְהוּדָה וְתָרִיכוּ יָת יָתְבֵי טוּרָא בָּתַר כֵּן דְּחָבוּ לָא יְכִילוּ לְתָרָכָא יָת יָתְבֵי מֵישְׁרָא אֲרֵי רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא לְהוֹן׃ וִיהַבוּ לְכָלֵב יָת חֶבְרוֹן כְּמָא דְמַלֵּל מֹשֶׁה וְתָרִיךְ מִתַּמָּן יָת תְּלָתָא בְּנֵי גִבָּרַיָא׃ וְיָת יְבוּסָאֵי יָתְבֵי יְרוּשָׁלַם לָא תָרִיכוּ בְּנֵי בִנְיָמִין וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי בִנְיָמִין בִּירוּשְׁלֵים עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּסְלִיקוּ דְבֵית יוֹסֵף אַף אִנּוּן לְבֵיתְאֵל וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדְהוֹן׃ וּשְׁלַחוּ מְאַלְלִין דְּבֵית יוֹסֵף לְבֵיתְאֵל וְשׁוּם קַרְתָּא מִלְקַדְמִין לוּז׃ וַחֲזוֹ נָטְרַיָא גַבְרָא נָפֵיק מִן קַרְתָּא וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַחְזֵינָא כְעַן יָת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וְנַעְבֵּיד עִמָּךְ טֵיבוּ׃ וְאַחְזִנּוּן יָת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וּמְחוֹ יָת קַרְתָּא לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וְיָת גַּבְרָא וְיָת כָּל זַרְעִיתֵיהּ שֵׁיזִבוּ׃ וַאֲזַל גַּבְרָא לְאַרְעָא חִתָּאֵי וּבְנָא קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמָהּ לוּז הוּא שְׁמָהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וְלָא תָרִיכוּ דְבֵית מְנַשֶּׁה יָת בֵּית שְׁאָן וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת תַּעְנַךְ וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי דְאַר וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי יִבְלְעָם וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי מְגִדּוֹ וְיָת כַּפְרָנָהָא וּשְׁרִי כְּנַעֲנָאָה לְמִתַּב בְּאַרְעָא הָדָא׃ וַהֲוָה כַּד תְּקִיף יִשְׂרָאֵל וְשַׁוִּי יָת כְּנַעֲנָאֵי לְמַסְקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרְכִנּוּן׃ וּדְבֵית אֶפְרַיִם לָא תָרִיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי דְּיָתְבִין בְּגָזֶר וִיתִיבוּ כְנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן בְּגָזֶר׃ דְּבֵית זְבוּלֻן לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי קִטְרוֹן וְיָת יָתְבֵי נַהֲלוֹל וִיתִיבוּ כְנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן וַהֲווֹ לְמַסְקֵי מִסִּין׃ דְּבֵית אָשֵׁר לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי עַכּוֹ וְיָת יָתְבֵי צִידוֹן וְיָת אַחְלָב וְיָת אַכְזִיב וְיָת חֶלְבָּה וְיָת אֲפִיק וְיָת רְחוֹב׃ וִיתִיבוּ דְבֵית אָשֵׁר בְּגוֹ כְנַעֲנָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי לָא תָרְכִנּוּן׃ דְּבֵית נַפְתָּלִי לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וְיָת יָתְבֵי בֵית עֲנָת וִיתִיבוּ בְּגוֹ כְנַעֲנָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא וְיָתְבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הֲווֹ לְהוֹן לְמַסְקֵי מִסִּין׃

שלחו ג׳ בקריאה וסי׳ ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו׳ כי יתרו פתח ויענני כן כתיב׳ ועל ימין פרחה: החתים ה׳ בקריא׳ וסי׳ מהמדבר והלבנון הזה עד הנהר הגדול׳ וילך האיש ארץ החתים׳ ותעלה ותצא מרכבה ממצרים׳ וחברו דד״ה ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה׳ הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי: ויקרא שמה ג׳

רשי

כי לא להוריש׳ תרגם יונתן ובתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא: ואת היבוסי יושבי ירושלם׳ מחוז היה בירושלם ששמו יבוסי ויושבי אבימלך היו ולא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד לפי שעדיין היה נכדו קיים והוא נשבע לו ולנינו ולנכדו ביתאל שנפל בגורלם ואף על פי שפסל מיכה עמהם שהרי מיכה משפט אפרים כאמר כאן וי׳ עמם הוא שאמר דכיאל לך יי׳ הצדקה ולנו בשת הפנים: ויתירו׳ על ידי אחרים ושלחו מאללין ויתורו את הארץ כאמר במרגלי׳ עמין ואלו שלחו מרגלים כאמר בהם ויתירו: את מבוא העיר׳ שהיו נכנסין לה דרך המערה ולוז אחד עומד על פי המערה ונכנסין דרך הלוז למערה: לוז שנלים בו אגוזים של דקים קולדר״א בלע״ז: ויראם׳ באצבעו: הוא שמה עד היום׳ לא בלבלה סנחריב ולא החריבה נבוכד נצר: לא הוריש מנשה׳ סיפר הכתוב בגנותו שהתחילו למעול בהקב״ה שצוה אותם והורשתם את כל יושבי הארץ וגו׳: ויעל

רדק

כי לא להוריש׳ כי לא יכלו להוריש אע״פ שהיה יי׳ עמם להוריש את יושבי ההר יושבי העמק לא יכלו להורישם כי רכב ברזל להם והסבה האמתית כי הניח אותם הש״י לנסו׳ בם את ישר׳ כמו שאומר אשר הניח יי׳ לנסות בם את ישר׳ ו״ת ותריכו ית יתבי טורא בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דברזלא להון: לא הורישו בני בנימין׳ ובספר יהושע אומר לא יכלו בני יהודה להורישם והוא כמו שפירשנו כי ירושלם בין יהודה ובנימין ומה שאמר עד היום הזה שמואל ה הנביא כתב כן כי הוא כת׳ ספר שופטי׳ לפי הקבלה ובימיו היה עדין היבוסי בירושלם ואף בימי דוד כמו שכתוב: ויתירו׳ פועל יוצא והשלוחים הם התרים וקראם שומרים שעמדו את פני העיר ושמרו אם יראו אם יוצא מן העי׳ כי לא היו רואי׳ את מבוא העיר אולי היו גנות ופרדסים ס סביבותיה: הראנו נא את מבוא העיר׳ בדברי רז״ל למה נקרא שמה לוז מה לוז זאת שאין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמו׳ על פתחה של עיר אמר רבי שמעון לוז היה עומד על פתחה של מערה והוא הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך מערה לעיר הדא הוא דכתיב ויראו השומרים וגו׳: ועשינו עמך׳ בשוא המ״ם וקמץ הכ״ף ויש ספרים שכתוב בקמץ המ״ם ושוא הכ״ף והיא שגגה וידענו זה מפי המסרה: ויראם את מבוא העיר׳ אמרו רז״ל באצבעו רמז להם והרא׳ להם כדי שלא ירגיש אדם בו: ארץ החתים׳ אינו החתים משבע אומות: הוא שמה עד היום הזה׳ לפי שקרא להשם העיר האחרת אמר כי באותו השם שקרא לה קוראים לה עד היום הזה לוז ובדרש היא שמה עד היום הזה תניא היא לוז שצובעין בה תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכד נצר ולא החריבה ואף מ מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה להם מוציאין א אותם חוץ לחומה והם מתים: כי חזק ישראל׳ פועל עבר כי הוא תבנית קמץ ותבנית פתח:

ותכבד

פי׳ רבי׳ ישעיה גאון

כי לא להוריש׳ פי׳ מקרא קצר הוא וכן צריך לומר כי לא יכלו להוריש: ויתירו בית יוסף בבית אל׳ פי׳ כמו ויתורו שהרבה כבדים תמצא נאכס ע״י אחר כמו וילינו שהוא כמו וילונו׳ ע״כ

רלבג

ויהי יי׳ את יהוד׳ ויורש את ההר׳ ר״ל שכבר יצא עמו יהוד׳ בעזר ביי׳ בהורשת ההר אמנם לא יכול להוריש את יושבי העמק כי ר רכב ברזל להם והיו יותר חזקים ממנו׳ וראוי שתדע כי אם היה בא לו יעוד מאת הש״י שיעזרהו במקום אחר בזולת המלחמה לא יאמר שלא יכול ל להוריש יושבי העמק כי אין מעצור ליי׳ ל להושיע ברב או במעט אלא שלא מצאנו יעוד השם ליהודה שינצח רק בגבול נחלתו כמו שנזכר בראש זה ה הספר ואת המלחמה היתה בגבול שמעון׳ וראוי שתד׳ כי היבוסי יושב ירושלם עד ימי דוד כמו שנזכר בספר שמואל והיתה סבת עמדו שם הברית ש שכרת אברהם עם א אבימלך שלא ישקר לו ולנינו ולנכדו והנה שמואל הנביא כתב זה הספר כמו שאמרו ר׳ ר״ל והוא אמר אמ׳ עד היום הזה ר״ל עד ימי כתבו זה הספר והנה זכר אחר זה מה שנשאר מהגוים האלה בגבול ישראל לבאר שהם היו להם למוקש כמו שנזכר בתורה: ויעל

מסרה

בקריא׳ וסי׳ שטנה׳ רחבות ויאמר כי עתה׳ ויקרא שמה לוז: ואת יושבי ט׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות: ויואל ז׳ ה׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שמות: חזק ה׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר מקץ: ואפרים ה׳ וכל מנשה ואפרי׳ דכוו׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס:

רדק

ותכבד יד בית יוסף · שהיו סמוכים להם כי אלון ושעלבים לבני דן היו ובני יוסף היו סמוכים להם ולבני יהודה כבדה יד בית יוסף על האמורי והיו להם למס אבל לא הורישוה ולפיכ' היו להם לשכים ולצנני': וגבול האמורי · גם זה לא הורשו בית יוסף מהסלע ולמעלה: ויעל מלאך יי' · ת"י וסליק נביא בשליחות מן קדם יי' ואמרו רז"ל כי פנחס היה זה הנביא:

מן הגלגל · שם נאמר' לו נבואה הזאת שיאמ' אותה לישרא' בזה המקום אולי הוא קבצם שם על פי יי' או היו נקבצים שם על דבר אחר: אל הבוכים · נקרא המקום כן לפי שבכו שם כמו שאומר: אעלה אתכם · עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: לצדים · מקרא קצר ופירושו לצנינים לצדים ות"ת למעיקים כמו בר"ים וים מפרשים אותו מן צוד צדוני' והדגש תמור' הנח עי"ן הפעל כמו ופטורי ציצים ר"ל שיצודו וילכדו אתכם: וישלח יהושע · וכבר שלח וכתב דברים אלה הנה לפי שעשו בני ישראל הרע בעיני יי' ואמר כי כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר ה האריכו ימים אחריו לא עשו ה הרע שראו מעשה הנסי' שעשה לישראל שהעבירם הירדן ב ביבשה ועמידת השמש והירח ונצוח המלכים: ביד

רשי

ויעל מלאך יי' · שכינו בסדר עולם זה היה פנחס: אל הבוכים · שם המקום: אעלה אתכם · כך היתה דעתי מתחלה להעלותכם ממצרים וכן עשיתי על מנת להוריש את אויבי: וגם אמרתי · עתה אמרתי באפי: לצדים · למצדדים בצדכם בגדודים ובייסות לשלול ולבוז: וישלח יהושע וגו' · זה היה מעשה מוקדם אלא לפי שבא לומר ויעשו הרע התחיל ל לומ' כן יהושע כשמת יקבלו לפניו לעבוד יי' שלחם איש לנחלתו והם עבדו את יי' כל ימיו וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימי' וגו' ואחר כך ויעשו בני ישראל הרע ימים ה האריכו שנים לא ה האריכו לפי שנתעצלו בהספדו הוא שנ' להר געש שרעש עליה' ההר להורגן: בתמנת חרס , על שם שהעמידו תמונת החרס על ה קברו כלומר אבל על אדם שמעמיד החמה ומוטל בקבר: ככל

ההרה י"ג וסי' נמסר בסדר דברים: אעלה ח' וסי' בלשון תרגום אמר מלאכא לאנתתיה דארונה אריך למכסיא קטרתא בירושלם וסי' נמסר בסדר שמות: ליושבי הארץ הזאת ג' דסמיכי בקריאה וסי' ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת · הנני ממלא את כל · הלא את אחינו: מזבחותיהם ג' ב' מל' וא' חס' וסי' כי אם כה תעשו

תרגום

ודחקו אמוראי ית בני דן לטורא ארי לא שבקונון למחת למישרא: ושרי אמוראה למתב בטור חרס באילון ובשעלבים ותקיפת יד בית יוסף והוו למסקי מסין: ותחום אמוראה ממסקני עקרבים מן כיפא ולעלא:

וסליק נביא בשליחות מן קדם יי' מן גלגלא לבוכים ואמר אסקית יתכון ממצרים ואעלית יתכון לארעא די קימית לאבהתכון ואמרית לא אשני קימי עמכון לעלם: ואתון לא תגזרון קים ליתבי ארעא הדא אגוריהון תתרעון ולא קבלתון למימרי מא דא עבדתון: ואף אמרית ולא אתריך יתהון מן קדמיכון ויהון לכון למעיקין וטעותהון יהון לכון לתקלא: והוה כד מליל נביא דיי' ית פתגמיא האלין לכל בני ישראל וארימו עמא ית קלהון ובכו: וקרו שמא דאתרא ההוא בוכים ונכיסו תמן נכסת קודשיא קדם יי':

ושלח יהושע ית עמא ואזלו בני ישראל גבר לאחסנתיה למירת ית ארעא: ופלחו עמא קדם יי' כל יומי יהושע וכל יומי סביא די אוריכו יומין בתר יהושע דחזו ית כל עובדא דיי' רבא די עבד לישראל: ומית יהושע בר נון עבדא דיי' בר מאה ועשר שנין: וקברו יתיה בתחום אחסנתיה בתמנת חרס בטורא דבית אפרים מצפונא לטור געש: ואף כל דרא ההוא אתכנישו לות אבהתוהי וקם דרא אוחרנא בתריהון דלא ידעין למדחל מן קדם יי' ואף ית עובדא די עבד לישראל:

ועבדו בני ישראל ית דביש קדם יי' ופלחו ית בעליא:

מקרא

וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק: ויואל האמרי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס: וגבול האמרי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה:

ב

ויעל מלאך יהוה מן הגלגל אל הבכים ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם: ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון ולא שמעתם בקלי מה זאת עשיתם: וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם יהיו לכם למוקש: ויהי כדבר מלאך יהוה את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו: ויקראו שם המקום ההוא בכים ויזבחו שם ליהוה:

וישלח יהושע את העם וילכו בני ישראל איש לנחלתו לרשת את הארץ: ויעבדו העם את יהוה כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה יהוה הגדול אשר עשה לישראל: וימת יהושע בן נון עבד יהוה בן מאה ועשר שנים: ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס בהר אפרים מצפון להר געש: וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את יהוה וגם את המעשה אשר עשה לישראל:

ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יהוה ויעבדו את הבעלים:

להם מזבחותיהם תתצו · ואתם לא תכרתו ברית · בהיות אליליהם סביבות · קדמ' חס' וא' מזבחותיכם חטאת יהודה · ונמסר גם בסוף סדר ואתחנן: וכל ימי ג' דסמיכי בקריא' וסי' ויעבדו העם את יי' כל ימי יהושע · וחברו ויעבדו העם את · וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה · ונמסר גם בסוף יהושע: יהושע ב' מל' וסי' ואת יהושע צויתי · אש' האריכו ימי': אבותיו ג' מל' וסי' וגם כל הדור ההו' נאספו · כל לבכו הכין לדר' · שתבא עד דור אבותיו:

רלבג

ויעל מלאך יי' מן הגלגל אל הבוכים · ר"ל אל המקום אשר קראו בוכים אחר זה מצד הבכיה שבכו שם ישר' וזה המלאך היה נביא שלא יתכן שידבר מ מלאך יי' לרבים יחד בזה האופן כמו ש שזכרנו במקומות מה בפירושנו לדברי ה התורה וכן ת"י שזה המלאך היה נביא · וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שאמ' ז"ל ואמר שעלה מן ה הגלגל לפי ששם היה כשבאה לו הנבואה הזאת: וישלח יהושע את העם · ר"ל שכבר שלח את העם קודם זה ושב להזכיר זה לפי שהיה צריך ל להזכיר שכבר עבדו ישראל את יי' כל ימי יהושע וכל ימי הזקני' אשר האריכו ימים א אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה הש"י ב במצרים ועל הים ו ובמדבר ובימי יהושע · והנה נבאר בבאר יפתח כי זמן יהושע והזקני' לא היה כי אם כמו כ"ז שנה ולזה יתחייב שיהיה אמרו ו וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותם ה הרצון בו שכב' נאספו אל אבותם ר"ל הזקני' כלם אשר ראו את כל מעשה יי' כי לא היה מיציאת מצרים עד זה העת כי אם ס"ז שנה ורחוק הוא שלא ימצא בישראל או מי שיהיו ימיו יותר מס"ז שנה אבל בלי ספק היו שם רבים בני שמנים שנה ויותר אבל מ"בני שלא היו חכמי' לא הועילה אותם את כל מעש' יי' להציל ישר' מעשות הרע בעיני יי' ואמנם הזקני' מפני שהיו מנהיגי' את העם הצילום מזה כל ימי היותם' ונזכר

יהושע ב' מ"ל ואת יהושע צויתי למערבאי ולמדינחאי איכין ג'

בכל אשר יצאו יד יי' היתה בם לרעה' על אימלך ומחלון וכליון כאמר בסדר עולם: ויקם יי' שופטים' תמיד מדור אל דור כמו שהוא מונה והולך בספר הזה שופט אחר שופט: וכי הקים' לשון הווה וכאשר היה מקים להם שופטים והיה עם השופט וגו': כי ינחם' שהיה מתנחם להם על הרעה כן תרג' יונתן: מנאקתם' מפני נאקתם העולה לפניו מפני אויביהם: לא הפילו' לא הניחו דבר להיות נוכחים על כל הבא עליהם: השומרים הם' חטף פתח היא נקוד לפי שהוא לשון שאלה ונסיון: לנסות בם את ישראל' את דור האחר אשר לא ידעו את ניסי מלחמות כנען ולא ראו את המעשה הגדול ועמדו ומעלו במקום: רק למען דעת' רק לדבר הזה לבדו הניחם למען דעת והתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם כי עתה הם זקוקים ללמדם מלחמה: רק אשר לפנים' שהיו עומדים לפרת את יי' לא ידעום למלחמות הללו וטכסיסיה' ולא נצרכו להם: תמוסת

יי' אלהי אבותם ד' דסמיכי בקריא' וסי' למען יאמינו כי נראה אליך יי' ואמרו על אשר עזבו את ברית יי' דמשנה תורה' ויעזבו את יי' אלהי אבותם המוציא אותם מארץ דשפטים' בעזבם את יי' אלהי אבותם: סביבותיהם ב' מל וסי' ויסעו ויהי חתת' ויעזבו את יי' אלהי אבותם דשפטים: ויצר ג' וסי' בלשון תרגום יעקב

ויעזבו את־יהוה אלהי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם ויכעסו את־יהוה: ויעזבו את־יהוה ויעבדו לבעל ולעשתרות: ויחר־אף יהוה בישראל ויתנם ביד שסים וישסו אותם וימכרם ביד אויביהם מסביב ולא־יכלו עוד לעמד לפני אויביהם: טו בכל ׀ אשר יצאו יד־יהוה היתה־בם לרעה כאשר דבר יהוה וכאשר נשבע יהוה להם ויצר להם מאד: ויקם יהוה שפטים ויושיעום מיד שסיהם: וגם אל־שפטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלהים אחרים וישתחוו להם סרו מהר מן־הדרך אשר הלכו אבותם לשמע מצות־יהוה לא־עשו כן: וכי־הקים יהוה ׀ להם שפטים והיה יהוה עם־השפט והושיעם מיד איביהם כל ימי השופט כי־ינחם יהוה מנאקתם מפני לחציהם ודחקיהם: והיה ׀ במות השופט ישבו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם לא הפילו ממעלליהם ומדרכם הקשה: כ ויחר־אף יהוה בישראל ויאמר יען אשר עברו הגוי הזה את־בריתי אשר צויתי את־אבותם ולא שמעו לקולי: גם־אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן־הגוים אשר־עזב יהושע וימת: למען נסות בם את־ישראל השמרים הם את־דרך יהוה ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם־לא: וינח יהוה את־הגוים האלה לבלתי הורישם מהר ולא נתנם ביד־יהושע:

א ואלה הגוים אשר הניח יהוה לנסות בם את־ישראל את כל־אשר לא־ידעו את כל־מלחמות כנען: רק למען דעת דרות בני־ישראל ללמדם מלחמה רק אשר־לפנים לא ידעום:

ושבקו ית פולחנא דיי אלהא דאבהתהון דאפיק יתהון מארעא דמצרים וטעו בתר טעות עממיא מטעות עממיא די בסחרניהון וסגידו להן וארגיזו קדם יי: ושבקו ית פולחנא דיי ופלחו לבעלא ולעשתרתא: ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד בוזזיהן ובזו יתהון ומסרנון ביד בעלי דבביהון מסחור סחור ולא יכילו עוד למקם קדם בעלי דבביהון: בכל אתר די נפקו מחא מן קדם יי הות בהון לבישא כמא דמליל יי וכמא דקים יי להון ועקת להון לחדא: ואקים יי נגידין ופרקנון מיד בזזיהון: ואף מן נגידהון לא קבילו ארי טעו בתר טעות עממיא וסגידו להון סטו בפריע מן אורחא דאזלו אבהתהון לקבלא פקודיא דיי לא עבדו כן: וארי אקים יי להון נגידין והוה מימרא דיי בסעדיה דנגידא ופריק להון מיד בעלי דבביהון כל יומי נגידא ארי מתיב ממימרא דאמר יי ומקבל צלותהון ופריק להון מן קדם דחקיהון ומשעבדיהון: והוה כד מאית נגידא תיבין ומחבלין מאבהתהון למהך בתר טעות עממיא למפלחהן ולמסגד להן לא שבקין מעובדיהון בישיא ומאורחתהון מקלקלתא: ותקיף רוגזא דיי בישראל ואמר חלף די עברו עמא הדין על קימי די פקדית ית אבהתהון ולא קבילו למימרי: אף אנא לא אוסיף לתרכא אנש מן קדמיהון מן עממיא די שבק יהושע ומית: בדיל לנסאה בהון ית ישראל הנטרין אנון ית אורחן דתקנן קדם יי למהך בהון כמא די נטרו אבהתהון אם לא: ושבק יי ית כל עממיא האלין בדיל דלא לתרכותהון בפריע ולא מסרנון בידא דיהושע: ואלין עממיא די שבק יי לנסאה בהון ית ישראל ית כל דלא הוו ידעין ית כל קרבי כנען: להוד בדיל דידעון דריא דבני ישראל לאלפותהון קרבא להון דמלקדמין לא הוו ידעין:

רדק

ביד שוסים וישוסו אותם' הם שני שרשים והענין אחד ועניינם ענין בזה: ויעבדו את הבעלים' יקראו הפסילים והעצבים בזה השם כי הם כאדון לעובדיהם: לבעל ולעשתרות' צלמי' עשויים כצורת עשתרו' והם נקבו' הצאן: בכל אשר יצאו' בכל מקו' אשר יצאו ללכת היתה יד יי' בם לרעה והיו נגפים לפני אויביהם

ודרך הדרש כי על אבימלך ומחלון וכליון נאמ' שיצאו מארץ ישראל לגור בשדה מואב ומתו שם שלשתם: ויצר להם' פרשו יצר לא כדברי רבי יהודה חיוג וכן ויצר לו צרו צעדי אונו ועניינם ענין צרה שני שרשים והענין אחד: לא הפילו ממעלליהם' ממעללי אבותם לא הפילו דבר רע אחד אלא ככל רעתם עשו: לנסות בם את ישר'' הדור הבא אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען שהיו בדרך נס ולא בגבור' ישראל אלא שהקדוש ב"ה היה נלחם בעבורם: רק למען' רק הניחם למען ידעו דורות בני ישראל אלה הבאים אחר הדור הראשון שידעו מה היא המלחמ' אם לא ישמרו דרך יי' וצריכים הם שילמדו אותם דרכי המלחמ' כי אין יי' נלחם בעבורם רק הדור אשר היה לפנים לא ידעו דרכי המלחמה כי לא הצטרכו להם כי יי' נלחם להם ואיש אחד מהם ירדוף אלף ומה היו אלה הגוים אשר הניח יי' אשר לא נתנם ביד יהושע חמשת סרני פלשתים וגו' ופי'

מסרה

אשתבע לאמנון' ופי' נמסר בריש וישלח: והיה יי' ו' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בזכריה סימן יד: ינחם ד' וסי' נמסר בסדר בשלח: ישובו ז' חס' בנביאי' וכתו' וסי' נמס' בסד' לך לך: גם אני ו' ר"פ דסמיכי וסי' גם אני לא אוסי' להוריש' גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורות' אביא' גם אני נשאתי את ידי תנינא' אודך בכלי נבל' לא אחשך פי' באידכם אשחק' וכל מצעות פסוקים דכו' גם אני במ"ה וגם: ללכת בם ו' פסוקים אית בהון בם בם וסי' למען נסות בם את ישראל' וכלה אפי והמתי בם' בקבצי את בית ישראל' ועשיתי באפך ובקנאתך' ועשיתי בם נקמות גדולות' מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים:

רלבג

ונכר כי אחרי מות הזקני' ההם עשו ישר' הרע ועבדו ע"ז' וספר דרך כלל איך היה מנהג' בימי השופטים עד שלא יתישבו לעבוד את יי' כי אם בימי השופט ובמותו ישבו להשחית דרכם ולזה חרה אף השם יתברך בישראל' ואמר שלא יוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימו' כי השאירם לנסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי' וזה שזה היה סבה לגלות מום ישראל והיותם בלתי חזקים באמונת השם ית' ולזה לא היו ישראל ראויים אל שתשלם להם בימי יהושע השמדת כל הגוים האלה: ואלה הגוים אשר הניח יי' לנסות בם את ישרא' את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען יר"ל שהם לא הרגישו איך היו מלחמו' כנען כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו אך השם ית' היה הנלחם להם והם לא הרגישו בזה רק עשה זה השם ית' למען דעת דורות ישרא' כי עתה הם צריכין ללמדם ענין המלחמה כי לא יכירו מה שנפקד מהם בסור השגח' השם ית' מהם כי קודם זה לא היו צריכים לדעת סדר ענין המלחמה כי יי' הנלחם להם' ונאמר

ופי' חמשת סרני פלשתים ׳ המקומות שהיו מושלים בהם חמשת סרני פלשתים והם חמש ערים הגדולות אשדוד עזה גת אשקלון עקרון ושאר הערי' הקטנות והכפרים והנה ראינו כי יהודה לכד אשקלון ועזה ועקרון ואת גבולם ואיך אמר כי אלה הגוים הניח יי' לנסות בם את ישראל אפשר כי אחר כן לקחום הפלשתים מידם ואמר הניח יי' על אותם שלא לכדום ישרא' כלל וכן אמר הניח על אשר לכדום ישר' ואחר כן הניח הגוים לקחתם מיד ישראל ופי' וכל הכנעני אותם שהיו יושבים בהר הלבנון: ביד כושן רשעתים ׳ כך היה שמו ואפשר כי רשעתים שם מקום ובדרש מהו רשעתים על שני רשעיות שהרשיעו ארם לישראל אחת של בלעם ואחת של כושן: ותהי עליו רוח יי' ׳ ת"י ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי' ויתכן לפרש רוח הכח והגבורה כי התעורר בגבורה להלחם עם כושן והוסר כל פחד ומורך לב ממנו בסיוע הבורא עליו וכן ת"י ורוח יי' לבשה את גדעון ורוח גבורה מן קדם יי' וכן ותהי על יפתח רוח יי' ושרת על יפתח רוח גבורה מן קדם יי': עיר התמרי' ׳ ת"י קרתא דיריחו וכבר כתבנו דעתנו בו ואמר וירשו לומר כי כשלכדוה לא שללוה והלכו להם אלא כאחזו בה וישבו בה כאילו היתה להם ירושה: אטר יד ימינו ׳ סגור יד ימינו שלא היה שולט בה והיה שמאלי והוא מן ואל תאטר עלי באר פיה: ולה שתי פיות ׳ מן לפי חרב שהוא הצד האחד אשר לחרב וחרב לאהוד היו שתי צדיה חדים: גומד ארכה ׳ שיעור אמה וכן ת"י גרמידא: למדיו ׳ למלבושיו: אים

חמשת סרני פלשתים ׳ הם הגוים אשר הניח לנסות: ותהי עליו רוח יי' ׳ דרש רבי תנחומא נסתכל במה שאמר הקב"ה למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי מה הן שתי ראיות הללו אמר לו רואה אני שעתידין לטעות בעגל ואף על פי כן ראיתי את עני עמי זו דרש עתניאל אמר בין זכים בין חבים עליו להושיעם: את עיר התמרי' ׳ יריחו: אטר יד ימינו ׳ ת"י גבר נגיד יד ימיניה וכל נגיד לשון ארמי הוא דבר כווץ מחמת חולי ריטרייט בלע"ז לא היה שולט ביד ימינו ובלשון עברי אטר אטום כמו אל תאטר עלי באר פיה אטום ביד ימינו שלא היה שולט בה: גומד ארכה ׳ אמה גדומה ובלשון אשכנז דומ"לנא ובלשון לעז נסקוד"טא: על ירך ימינו ׳ לפי שכשמאל שולט יאחז' בשמאלו: אים

ויעשו בני ישראל את הרע עשייה את הרע ז׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר שפטים: ז׳ פסוקין אית בהון את את ואת וסימ׳ נמסר בסדר אחרי מות: שמונה ג׳ מלאים בנביא׳ וסי׳ את עגלון ׳ בשנת שמונה עשרה לנבוכד נצר ׳ ומעלות שמונה מעליו ׳ וכל ד"ה דכוו׳ מלאים:

חֲמֵשֶׁת ׀ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְכָל־הַכְּנַעֲנִי וְהַצִּידֹנִי וְהַחִוִּי יֹשֵׁב הַר הַלְּבָנוֹן מֵהַר בַּעַל חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמָת: וַיִּהְיוּ לְנַסּוֹת בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל לָדַעַת הֲיִשְׁמְעוּ אֶת־מִצְוֺת יְהֹוָה אֲשֶׁר־צִוָּה אֶת־אֲבוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָשְׁבוּ בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: וַיִּקְחוּ אֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לָהֶם לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם נָתְנוּ לִבְנֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם: וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהֹוָה וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָאֲשֵׁרוֹת: וַיִּחַר־אַף יְהֹוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם מֶלֶךְ אֲרַם נַהֲרָיִם וַיַּעַבְדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם שְׁמֹנֶה שָׁנִים: וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהֹוָה וַיָּקֶם יְהֹוָה מוֹשִׁיעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹשִׁיעֵם אֵת עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב הַקָּטֹן מִמֶּנּוּ: וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ־יְהֹוָה וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא לַמִּלְחָמָה וַיִּתֵּן יְהֹוָה בְּיָדוֹ אֶת־כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם מֶלֶךְ אֲרָם וַתָּעָז יָדוֹ עַל כּוּשַׁן רִשְׁעָתָיִם: וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיָּמָת עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז: וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהֹוָה וַיְחַזֵּק יְהֹוָה אֶת־עֶגְלוֹן מֶלֶךְ־מוֹאָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַל כִּי־עָשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהֹוָה: וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן וַעֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ וַיַּךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּירְשׁוּ אֶת־עִיר הַתְּמָרִים: וַיַּעַבְדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶגְלוֹן מֶלֶךְ־מוֹאָב שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה: וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהֹוָה וַיָּקֶם יְהֹוָה לָהֶם מוֹשִׁיעַ אֶת־אֵהוּד בֶּן־גֵּרָא בֶּן־הַיְמִינִי אִישׁ אִטֵּר יַד־יְמִינוֹ וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָדוֹ מִנְחָה לְעֶגְלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב: וַיַּעַשׂ לוֹ אֵהוּד חֶרֶב וְלָהּ שְׁנֵי פֵיוֹת גֹּמֶד אָרְכָּהּ וַיַּחְגֹּר אוֹתָהּ מִתַּחַת לְמַדָּיו עַל יֶרֶךְ יְמִינוֹ:

חַמְשָׁא טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְכָל כְּנַעֲנָאֵי וְצִידוֹנָאֵי וְחִוָּאֵי יָתְבֵי טוּרָא דְלִבְנָן מִטּוּר מֵישַׁר חֶרְמוֹן עַד מַעֲלָנָא דַחֲמָת: וַהֲווֹ לְנַסָּאָה בְהוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמִדַּע הַיְקַבְּלוּן יָת פִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ דְפַקִּיד יָת אֲבָהָתְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְתִיבוּ בְגוֹ כְּנַעֲנָאֵי חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: וּנְסִיבוּ יָת בְּנָתֵיהוֹן לְהוֹן לְנִשִׁין וְיָת בְּנָתְהוֹן יְהִיבוּ לִבְנֵיהוֹן וּפְלַחוּ יָת טַעֲוָתְהוֹן: וַעֲבַדוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וְאִתְנְשִׁיאוּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָהוֹן וּפְלַחוּ יָת בְּעָלַיָּא וְלַאֲשֵׁרָתָא: וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וּמַסְרִנּוּן בְּיַד כּוּשַׁן חַיָּבָא מַלְכָּא דַאֲרָם דִּי עַל פְּרָת וּפְלַחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כּוּשַׁן חַיָּבָא תְּמָנֵי שְׁנִין: וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וַאֲקִים יְיָ פּוּרְקָן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַרְקִנּוּן יָת עָתְנִיאֵל בַּר קְנַז אֲחוּהִי דְכָלֵב דִּזְעֵיר מִנֵּיהּ: וּשְׁרָת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל וּנְפַק לַאֲגָחָא קְרָבָא וּמְסַר יְיָ בִּידוֹהִי יָת כּוּשַׁן חַיָּבָא מַלְכָּא דַאֲרָם דִּי עַל פְּרָת וּתְקֵפַת יְדֵיהּ עַל כּוּשַׁן חַיָּבָא: וּשְׁדוּכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין וּמִית עָתְנִיאֵל בַּר קְנַז: וְאוֹסִיפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף יְיָ יָת עֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב עַל יִשְׂרָאֵל עַל דַּעֲבַדוּ יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ: וּכְנַשׁ לְוָתֵיהּ יָת בְּנֵי עַמּוֹן וַעֲמָלֵק וַאֲזַל וּמְחָא יָת יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ יָת קַרְתָּא יְרִיחוֹ: וּפְלַחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת עֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב תְּמָנֵי עַסְרֵי שְׁנִין: וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וַאֲקִים יְיָ לְהוֹן פָּרִיק יָת אֵהוּד בַּר גֵּרָא בַּר שִׁבְטָא דְבִנְיָמִין גַּבְרָא גְּמִיד בִּידֵיהּ דְיַמִּינָא וְשַׁדַּרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּידֵיהּ תִּקְרוּבְתָּא לְעֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב: וַעֲבַד לֵיהּ אֵהוּד חַרְבָּא וְלַהּ תְּרֵין פּוּמִין גַּרְמִידָא אָרְכַּהּ וְזָרֵיז יָתַהּ מִלְּרַע לִלְבוּשׁוֹהִי עַל יַרְכֵּיהּ דְיַמִּינֵיהּ:

רשי

ואמר שכבר השאיר השם ית' שלא נתן ביד יהושע חמשת סרני פלשתים ואע"פ שלכדו מהם שבט יהודה אחר מות יהושע עזה ואשקלון ועקרון הנה נשאר להם העמק כמו שנזכר בראש זה הספר ׳ ואפש' שנאמר שיושבי העמק שבו לקחת אלו הערים מיד יהודה ולזה מנאם כי עם חמש' סרני פלשתי' היו עזה ואשקלון ועקרון אשדו' גת כמו שנזכר בספר שמואל׳ והנה זכר שכב' עבדו בני ישראל את כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה והקים יי' להם מושיע את עתניאל בן קנז כששבו לשם ית' והיתה עליו רוח יי' והנהיג ישראל הנהגה משובחת וגברה ידו על כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה ואפשר שיהיה זה נבואה או היה חלק מה מרוח הקד' והנה שקטה הארץ ארבעי' שנה מעת התחלת שעבוד כי לא יתכן שיהיו ימי ההשקט מ' שנה כמו שאנחנו עתידין לבאר בע"ה בענין יפתח ואחר מות עתניאל בן קנז שבו ישראל לעשות הרע בעיני יי' והכניע השם ישר' ושמם תחת עגלון מלך מואב ועבדוהו שמנה עשרה שנה וכבשו מהם עיר התמרים והיא יריחו כמו שנזכר בתורה בקעת יריחו עיר התמרים וכששבו ישראל לשם ית' הקים להם מושיע אהוד בן גרא משבט בנימן ובתחבולות עשה לו מלחמה וזה שהוא סבב ששלחו ישראל מנחה לעגלון כדי שיתכן לו יותר לבא אליו בטח והוא היה אטר יד ימינו והיה זה נס כן סבה שלא ירגישו בלקיחתו החרב ביד שמאלו׳ ועשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בקלות מכל החדות אשר בשני צדדיה ותמית אותו תכף ולא היה ארוך מאד כדי שלא יוכר ולזה לא היה ארכה כי אם אמה ושם החרב מתחת למדיו כדי שלא יראוהו ׳ והנה

והנה איננו ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ וירא יעקב את פני לבן והנה איננו׳ ויחילו עד בוש׳ ויעבר והנה איננו׳ אנ״ך: הפסילים ד׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסי׳ והוא שב מן הפסילים׳ והוא עבר את הפסילים׳ תרויהון דעגלון׳ וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי׳ לכל הפסילים דאמון׳ ושארא הפסילים ביו״ד בתרא:

ויקרב את־המנחה לעגלון מלך מואב ועגלון איש בריא מאד: ויהי כאשר כלה להקריב את־המנחה וישלח את־העם נשאי המנחה: והוא שב מן־הפסילים אשר את־הגלגל ויאמר דבר־סתר לי אליך המלך ויאמר הס ויצאו מעליו כל־העמדים עליו: (כ) ואהוד בא אליו והוא־ישב בעלית המקרה אשר־לו לבדו ויאמר אהוד דבר־אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא: וישלח אהוד את־יד שמאלו ויקח את־החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו: ויבא גם־הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו ויצא הפרשדנה: ויצא אהוד המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל: והוא יצא ועבדיו באו ויראו והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מסיך הוא (כה) את־רגליו בחדר המקרה: ויחילו עד־בוש והנה איננו פתח דלתות העליה ויקחו את־המפתח ויפתחו והנה אדניהם נפל ארצה מת: ואהוד נמלט עד התמהמהם והוא עבר את־הפסילים וימלט השעירתה:

ה̇ · כ̇נ · לג̇ ר״פ · ל̇ מ̇ל · ג̇ זקפין קמצי · ג̇ וכענין · ג̇ ואיכון ט̇ זוגין מן ג̇ ג̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ וחס · ל̇ ומ̇ל · לג̇ ר״פ · ל̇ וכתי׳ כן · ל̇ · ג̇ וכענין · ל̇ · ג̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ מ̇ל · ל̇

וקריב ית תקרובתא לעגלון מלכא דמואב ועגלון גבר פטים לחדא: והוה כד שיצי לקרבא ית תקרובתא ושלח ית עמא נטלי תקרובתא: והוא תב מן מחצביא דעם גלגלא ואמר פתגמא דסתרא אית לי למללא עמך מלכא ואמר סליק ונפקו מעלווהי כל דקימין עלוהי: ואהוד עאל לותיה והוא יתיב בעלית בית קיטא דיליה בלחודוהי ואמר אהוד פתגמא דיי לי למללא עמך וקם מעל כורסיה: ואושיט אהוד ית יד שמאליה ונסיב ית חרבא מעל ירכא דימיניה וקבעה במעוהי: ועל אף דסתקא בתר שננא וטמטים שומנא באפי שננא ארי לא שלף חרבא ממעוהי ונפק אוכליה שפיך: ונפק אהוד לאכסדרא ואחד דשי עליתא באפוהי ואנף: והוא נפק ועבדוהי עלו וחזו והא דשי עליתא אחידן ואמרו ברם עביד הוא ית צרכיה באדרון בית קיטא: ואוריכו עד סגי והא ליתוהי פתח דשי עליתא ונסיבו ית מפתחא ופתחו והא רבונהון טריף רמי על ארעא מית: ואהוד אשתזיב עד אתעכבידהון והוא עבר ית מחצביא ואשתזיב לשעירתא:

רשי

איש בריא׳ פטים: וישלח את העם׳ חזר לאחוריו ולוה את חבורת ישראל אשר באו עמו לשאת את המנחה ולוה אותם עד הגלגל והוא שב יחידי מן הפסילים מקום שפוסלי׳ שם אבנים מן ההר וכן תירגם יונתן מן מחצביא: ובא אל עגלון ויאמר לו ויאמר הס׳ אמר עגלון שתקו את הכל מעליו ויונתן תירגם הס סליק הוציאו כל איש. ואעפ״כ הם לשון שיתוק: בעליית המקרה׳ בעליית קיטא שהיתה לאויר ונוכחת: דבר אלהים לי אליך׳ וצריך אתה לעמוד: ויקם מעל הכסא׳ לכך זכה ויצאה ממנו רות: הנצב׳ הוא הברזל שהסכין תחוב לתוכו שקורין הול״ט בלע״ז הוא המעמיד החרב על פי תערה: הלהב׳ הוא הסכין שקורין ברל״ט בלע״ז ובלע״ז למ״א: ויסגר החלב׳ שמנו שהי׳ שמן מאד כסה את כל אורך החרב: ויצא הפרשדונה׳ תירגם יונתן ונפק אוכליה שפיך עשאן כשתי תיבות וש״ן משמשת לשתיהן ויצא הפרש שדונה נשפכה שפך שלא כתרגו׳: ויצא אהוד המסדרונ׳׳ מן העלייה אל המסדרונה אכסדר׳ תירגם יונתן: ונעל׳ במפתח: והוא יצא׳ אהוד יצא ועבדיו של עגלון באו: מסיך רגליו׳ עביד צורכיה הם נקבים הגדולים: עד בוש׳ עד עיכוב כלומ׳ זמן ארוך: נמלט׳ ברח׳ אישקימו״ייר בלע״ז: עד התמהמהם׳ כמו עד שהמל׳ במסיבו את האהבה על ש שתחפן בעוד שסכינו חפצי׳ בה: השעירתה׳ יער דק ועב שקורין ברוצ״ם בלע״ז וטוב הוא להחבא והרבה יש בסדר זרעים שענפי אילנות דקים קרויין שער הופך את השער אם היה השער כותש:

ויהי

רדק

איש בריא׳ גבר פטים שמן וכן להבריאכם להשמינכם וכן עשרה בקר בריאים שמנים: מן הפסילים׳ ממקום שהיו פוסלים שם אבנים וכת״י מן מחצביא ויש לשאול מאחר שהי׳ בדעת אהוד להמית עגלון בענין הזה למה הלך ואחר כך שב ולמה לא המיתו בעודו שם עם נושאי המנחה כי יודע היה אחר שיאמר לו דבר סתר לי שהיה מוציא העומדים עליו וי״ל כדי שיראה כי עיקר בואו היה להביא המנחה והלך לו כאשר כלה להקריב המנחה כדי שלא ירגישו בו שבא לדבר אחר אלא על דבר המנחה וכאשר הלך עד הפסילים שב כאדם שנזכר ואמר דבר אחר שכחתי לדבר אל המלך ועוד שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה: ויאמ׳ הס׳ שתוק עד שיצאו העומדי׳ עליו: המקרה׳ שם בפלס מחתה ולולי הרי״ש היה דגוש והוא מענין קר וחם כלומר עליה עשויה חלונו׳ חלונו׳ להכנס בהן הרוח לקרר ועומדי׳ שם בימי הקיץ וכת״י בעלית בית קיטא: דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא׳ אמרו רז״ל לפיכך זכה עגלון שתצא בתו אם למלכות ישראל והיא רות המואביה שהיתה בת עגלון: הנצב׳ הוא יד החרב והלהב היא החרב ונקראת החרב להב לפי שהוא מתלהב ומתלהט כשהוא משונן וממורט וכן הוא אומר ולהב החרב וברק חנית ות״י דסתקא בתר שננא ואמר ויבא גם הנצב כלומר שנכנס גם יד החרב בבטנו ויסגור ה החלב שהיה איש שמן וסגר ה החלב בעד הלהב כלומר בפני הלב שלא יכול לשלוף החרב מבטנו והניחו אהוד ויצא: ויצא הפרשדונ׳ ת״י ונפק אוכלי׳ שפיך לדעתו המלה מורכבת מן פרש שתרגו׳ אוכליה ומן שדונא שהוא תרגו׳ ושפך ושדי וי״מ הפרשדונ׳ מקו׳ ישיבת הפרשי׳ והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרי׳ לשבת שם אבל אחר שאמ׳ ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הראשון אינו אומר על אהוד ודעת המתרגם נכונ׳ ותרגם המסדרונה לאכסדרה: בעדו׳ עליו וכן ויסגור יי׳ בעדו כלומר סגר דלתו׳ העליה על עגלון כדי שלא יכנסו בני הבית פתאום בבאת אהוד ולא ירגישו בדבר עד שימלט: ונעל׳ הסגירה היא סגירת הדלתות בלא מנעול וכאשר אמר ונעל אמר כי סגר במנעול כדי שיחשבו מה שחשבו ויאחרו מלרדוף אחריו וימלט בין כך: מסיך׳ כמו מסך בגדיו כי הוא מן סוכך ר״ל סוכך רגליו והוא לשון כבוד כלומ׳ שהיה נפנה: ויחילו עד בוש׳ ת״י ואוריכו עד סגי כלומר עד אשר בושש מאד ובוש הוא פעל עבר מנחי העי״ן בשקל אור ובושש משה מן המרובע בשקל כונן: ויקחו את המפתח׳ כי מצאו אותו מבחוץ במקו׳ שהניח אותו אהוד כי המפתח היה נועל ופותח מבית ומבחוץ: עד התמהמה׳ בעוד התמהמה׳: השעירתה׳ שם מקו׳:

רלבג

והנה זכר שאחר שהקריב המנחה לעגלון שלח את העם נושאי המנחה ואחר זה שב אהוד להמית עגלון ממקום שנשלמה ההולכה לנושאי המנחה מיד מואב אם ידמדם לנקום נקמת אדוניה׳ והנה בחר אהוד היות בשכנה לו לבדו לא לנושאי המנחה יחד עם שבכר יתכן ההמלט בקלות יותר כשהיה יחיד ולא היה צריך להשתדל כי אם למלט עצמו עם ששובו הורה שלא בא אלא על דבר המנחה ולזה הראה עצמו ששכח הדבר שהיה לו לדבר עמו מגד שמצא מקום לדבר אתו זה הדבר לא שכון זה ממנו על הכוונה הראשונה כי זה כלו ממה שיישיר אל שנסמך בו עגלון להוציא מעליו כל איש בדברו אתו׳ וזכר שכבר היה עגלון שמן מאד לצורך מה שזכר אחר זה שכבר סגר החלב בעד הלהב׳ והנה שב אהוד לעגלון ועגלון האמין בו על דבר המנחה שהראו בו ישראל היותם לו לעבדי׳ נאמני׳ ואמר אהוד לעגלון שדבר סתר לו אליו ולא יתכן לגלותו בפני רבים והנה היה רחוק עדיין אהוד מן המלך כמו שנראה ממה שאחר זה ואמר המלך לעומדים לפניו הס ר״ל שישתתקו עד שיצאו מעליו כל העומדים עליו כאשר הכירו ממנו כי אין רצונו לשמוע דברי׳ אחרים קודם לדברי אהוד ולא היה מן המוסר שישארו שם אלא עם רצונו לשמוע דברי סתר מאהוד ואחר זה נתקרב אהוד אליו והיה המלך יושב לבדו בעלית המקרה אשר לו והיתה עשויה לקרר בימי הקיץ ולזה היתה העליה ההיא בעלת חלונות רבים כדי שישלוט בה הרוח ויקרר האויר אשר שם ואמר לו אהוד דבר סתר מהאלהים לי אליך ולזה לא יתכן שהיה יושב עגלון ויקם מעל הכסא והנה בעת היותו קם מעל הכסא שלח אהוד את יד שמאלו ולקח החרב מעל ירך ימינו ותקע החרב בבטן עגלון והוא לא הרגיש בזה הענין כלל כי בהיותו טרוד לקום עשה זה אהוד עם שעשה זה בידו השמאלית ונכנס בבטנו גם יד החרב אחר שנכנס החרב׳ והנה סגר החלב בפני הלהב ר״ל שהשומן היה סבה שלא היה יכול אהוד להשיב החרב אליו והנה מפני זה לא שלף אהוד החרב מבטנו ולא יצא הפרש והצואה דרך המכה או יהיה הרצון בזה שכבר הביא גם הנצב אחר הלהב כי כבר סגר החלב בעד הלהב מרוב השומן עד שלא נתאמת לאהוד שיהיה החרב מגיע לחלל הגוף ולזה הכנים שם גם יד הסכין עד שראה שכבר יצא הפרש מהמכה בזולת הוצאתו מבטנו והנה זה הפירוש יותר נכון׳ אחר זה יצא אהוד אל האכסדרה וסגר דלתות העליה בעדו ונעל במפתח ויתכן שהיה המפתח ההוא סוגר מבפנים ומבחוץ ולזה כאשר ראו עבדי עגלון דלתות העליה נעולות חשבו שעגלון נעל אותן על צד הצניעות להיותו מסכך רגליו בחדר המקרה ר״ל שהיה בית הכסא בחדר המקרה והיה נפנה שם כי דרך מי שהוא נפנה לסכך רגליו בבגדו ועושה צרכיו כמו אהל׳ והנה כאשר המתינו שיעור רב וראו שאיננו פותח לדלתות העליה לקחו את המפתח ופתחו הדלתות מבחוץ וראו את אדוניהם נופל ארצה מת׳ ובזמן היה שיתמהמהו על מיתת אדוניהם נשלם ההמלטה לאהוד עד שעבר מקום פוסלי האבנים או יהיה פירוש הפסילים פסילי אלהי מואב כי לא נשלמה ההצלה עד שעבר את הפסילים כי עם מואב היו תמיד הולכים שם לעבוד ע״ז וכאשר עבר המקום ההוא נמלט מהם במקום שהיה שמו שעירתה שהיה לישראל: ואז

רדק

רדפו אחרי׳ כיון שמלטו מואב בישראל ולכדו מארצם שמעבר הירדן כמו שכתוב למעלה ויירשו את עיר התמרים ועכשו הכו אהוד וישראל כל מואב שמצאו מעבר הירדן בעיר התמרים ובשאר המקומות ולכדו מעברות הירדן שלא יעברו מואב מארצם להושיע את אחיהם שהיו בארץ ישראל כי ארץ מואב היא מעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן או לכדו מעברו׳ הירדן לאותם בני מואב שהיו בארץ ישראל שלא יוכלו לנוס לארצם: כל שמן, ת׳ כל אימתן ותרגם האימים אימתני כלומר גבורי׳ שתפול אימה בלב רואיהם ואמ׳ שמן כלומ׳ בריאי׳ וחזקים וכן ויהרג במשמניהם וים לפרש שמן עשירים וגדולים וכדרש הנה משמני הארץ מן שמניא די בארעא כלומ׳ עשירים גדולים מפיק דוכסין ומעיל דוכסין: במלמד

רשי

ויהי בבאו׳ מעבר את הירדן ובא למקומו בארץ כנען: בהר אפרים׳ שהיה בארץ כנען בעבר הירדן המערבי וארץ מואב היתה בעבר הירדן במזרחי ומתוך שמלטו בישראל עברו את הירדן וירשו את יריחו כמו שכתוב למעלה וכתמו את סריהם ושליטהם על ישראל: רדפו׳ להרוג את כל מואב שבעבר הירדן שלנו: וילכדו את מעברות הירדן׳ שלא יעברוהו מואב לנוס ולשוב אל ארצם: כל שמן׳ כל גבר אימתן:

שמונים ו׳ מלאים בקריא׳ וסי׳ מציעתא דמשותלח׳ ותשקוט הארץ דאהוד׳ ויהי בשמונים שנה דאריך׳ ויך במחנה אשור דמלכים׳ ואם בגבורות שמונים שנה׳ בהראתו את עשר כבוד מלכותו׳ וכל ד״ה דכוו׳ מלאי׳ במ״א חס׳ ויעש מהם שבעים אלף נשא סבל׳ ונמסר גם בסדר בראשית:

וַיְהִי בְּבוֹאוֹ וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר בְּהַר אֶפְרָיִם וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָהָר וְהוּא לִפְנֵיהֶם: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רִדְפוּ אַחֲרַי כִּי־נָתַן יְהוָה אֶת־אֹיְבֵיכֶם אֶת־מוֹאָב בְּיֶדְכֶם וַיֵּרְדוּ אַחֲרָיו וַיִּלְכְּדוּ אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְמוֹאָב וְלֹא־נָתְנוּ אִישׁ לַעֲבֹר: וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב בָּעֵת הַהִיא כַּעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ כָּל־שָׁמֵן וְכָל־אִישׁ חָיִל וְלֹא נִמְלַט אִישׁ: וַתִּכָּנַע מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא תַּחַת יַד יִשְׂרָאֵל וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ שְׁמוֹנִים שָׁנָה:

ב׳ מ״ל בבואו כשעריך ל׳ | ו׳ חס כסף | ל׳ | ל׳ | ד׳ ה׳ | ל׳ | ל | ו׳ מ״ל

וַהֲוָה בְּמֵיתוֹהִי וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּנְחַתוּ עִמֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן טוּרָא וְהוּא קֳדָמֵיהוֹן: וַאֲמַר לְהוֹן רְדִיפוּ בָּתְרַי אֲרֵי מְסַר יְיָ יַת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן יַת מוֹאֲבָאֵי בִּידֵיכוֹן וּנְחַתוּ בָּתְרוֹהִי וַאֲחַדוּ יַת מְגִיזַּרַת עִבְרָאֵי יַרְדְּנָא עַל מוֹאָב וְלָא שְׁבַקוּ אֱנָשׁ לְמֶעְבַּר: וּקְטַלוּ יַת מוֹאָב בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּעַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא כָּל אֵימְתָן וְכָל גְּבַר גִּבָּר חֵילָא וְלָא אִשְׁתֵּזִיב אֱנָשׁ: וְאִתְּבַרוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא תְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל תְּמָנַן שְׁנִין:

פי׳ רבי ישעיה

וילכדו את מעברו׳ הירדן למואב׳ שהיו בני מואב מעבר מערבי של ירדן כדכת׳ לעיל ויירשו את עיר התמרים וזו הוא יריחו: כל איש שמן׳ פי׳ גבור בעל שמועה׳ כמו לריח שמניך: ותשקט הארץ שמונים שנה׳ פי׳ ששקטה הארץ ובין הכל היה שמונים שנה בין השעבוד והשקט:

רלבג

ואז תקע בשופר בהר אפרים לרדוף אחרי מואב בעמדם נבהלי׳ על מיתת אדוניהם ולכדו תחלה מעברות הירדן למואב ר״ל למה שנכנסו מעבר לירדן ובזולת מ מהמקומות שכבשו מואב מישראל בדרך שלא יוכלו מואב לעבור הירדן ולנוס לארצם׳ ואחר זה הכו כל ה הנמצא ממואב בארץ ישראל בערים ההם והיה מספר המואבים שהכו כעשרת אלפים איש: כל שמן וכל איש חיל׳ ר״ל כל עשיר וכל גבור חיל כי עגלון קבץ שם לפי הנראה היותר חזקים להיות׳ סמוכי׳ לארץ ישראל כדי שישמרו הארץ שכבשוה ויכבשו תמיד מהארץ שנשארה לישראל והנה שקטה הארץ שמוני׳ שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עד ס״ב שנה:

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הן אלו:

הראשון הוא כולל כל ספור זה הספר והוא שמי שיעבוד הש׳ הוא מושגח ונעזר בו ואשר יסור ממנו תסור ההשגחה האלהית ויהיה נכון אל שיגיע כל רע ולזה תמצא שתכף שסרו ישראל מאחרי יי׳ היו נופלין ביד אויביהם ובשובם אליו היו ניצולים ולפי שזה התועלת הוא כולל כל סיפור זה הספר ספר הכתוב בזה הענין בראש הספר בכללות ר״ל כי ישראל השתבכו בע״ז והיו נופלים ביד אויביהם וכאשר היו שבים אליו הקים יי׳ להם שופט והושיעם ובמות השופט היו שבים למרדם וכן בזה הדרך והנה הקדמנו לספר זה התועלת כי הוא כמו כולל בזה הספר ולרוב הספורי׳ אשר בספור הנביאים:

השני הוא שראוי למי שישתדל בפועל מה שיכוין בראשיתו הגעת התכלית ביותר שלם שאפשר לו ולזה שאלו את פי יי׳ אחרי מות יהושע מי יעלה בתחלה להלחם בכנעני ויהיה נעזר בש׳ לנצח אותם כדי שיפול מזה מורך לב על הנשארים ויתיסרו בזה ישראל לנצחם ולזאת הסבה בעינה ספר שקצצו בהונות ידי ורגלי אדני בזק כמו שביארנו ולזאת הסבה בעינה התחכם אהוד בזה האופן שספרנו שתשלם לו הצלת ישראל מיד מואב והשבת עריהם שהיו ביד מואב להם:

השלישי הוא שראוי למי שירצה לבקש דבר מזולתו שלא ישאל תחלה כל מה שירצה שיתן לו כי אולי לא יתן לו אבל יבקש תחלה מה שיחשב שלא ישיב פניו ואחר זה יבקש מה שנשאר ממבוקשו ולזה תמצא שהסיתה עכסה עתניאל בן קנז לשאול מכלב אביה שיתן לה שדה ואחר זה היה לה מקום לשאול מאביה גלות מים להשלי׳ ענין השדה והנה זה הוא מהתחבולות הטובות שצריך לאנשים שיתנהגו בה במה שיצטרך להם לבקש מה חסד בזה מאדניהם ולזאת הסבה בעינה שבבה שישאל עתניאל השדה לא היה כי אם שאלה אותו מכלב לא היה לה מקום להתרעם עליו ולומר ארץ הנגב נתתני:

הרביעי הוא שראוי להתחבר עם השלמים הלא תראה כי בני קיני מצד שהיה חתן משה זכו להתחבר עם ישראל ולחסות תחת כנפי השכינה:

החמשי הוא שאין ראוי לקפח שכר כל בריה ובריה הלא תראה כי האיש היוצא מן העיר היה מוכרח להראות מבוא העיר או יהרגוהו בני יוסף כי כבר היה בידם והיה די לו אם יציל עצמו בזאת ההודעה כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו והם הצילוהו עם משפחתו כדי שלא ידאג לבו מאד על מה שעשה להם מן החסד בראותו אבדן מולדתו:

הששי הוא שראוי לעשות מלחמה בתחבולות יביאו להביא הענין אל תכלית מן הדרוש כ״ש שיהיה ראוי כאשר נלחם ונצחו אויביו בתחבולות לאסב מדה כנגד מדה וכ״ש שיחויב זה כשיהיה אויבו חזק ממנו כמו שעשה אברהם כשבא להלחם עם ד׳ המלכים שלקחו את לוט בן אחיו שנחלק עליהם לילה כדי שלא ירגישו ולזה תמצא כי כשראה אהוד מה שעשה עגלון מן החמס לישראל בבואו עליהם לקחת ארצם על יד בני עמון ועמלק עשה לדבריו בחכמה להשיב מה שנגזל מהם ולזה השתדל להביא לעגלון מנחה חשובה בעבור ישראל כדי שיתקרב דעתו אליו ויבטח בו ונזדמן הענין שהיה אהוד אטר יד ימינו כי זה ממה שיעזור לו להשיג מבוקשו בהריגת עגלון קודם שירגיש בזה והנה עשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בבטן עגלון בקלות ולא עשאה ארוכה מאד כדי שלא יוכר שהוא נושא חרב ולזאת הסבה שמה מתחת למדיו ושלא תחלה לנושאי המנחה קודם שיהרגנו לסבות׳ האחת שאם אמר לו לעגלון שיש לו לדבר אליו דבר סתר היה לעגלון לירא שיהיה על צד התחבולה ושלא יהיה תכלית שלוח המנחה כי אם לזה הענין ולא היה מתיר עבדיו אל שישאר יחידי בבית עם אהוד ולזה יצא מפני ואחר שב להורות שכבר שכח דבר מה היה לו לדבר אתו והראה זה שלא היה הדבר ההוא מכוון על הכוונה הראשונה כי הוא רחוק שישכח האדם מה שדרכו הוא בעבורו על הכוונה הראשונה ואמנם ישכחו הדברים שהם על הכוונה השנית ולזה לא נשמר עגלון מזה׳ והסבה הב׳ כי בחר אהוד שתהיה הסכנה לו לבדו לא לחביריו נושאי המנחה יחד כי זה ממה שראוי לברור בו כי הוא תועלת ז׳ בזה הספור׳ והסבה הג׳ כי כבר היה יותר קל מהמלט לאהוד כאשר לא היה לו להשתדל כי אם בהצלת עצמו ואם היו עמו חביריו היה עליו משא ההשתדלו׳ בהצלתם ובהצלתו ואולי יהיה זה סבה אל שלא ימלט איש מהם ולזה הוליך חביריו עד הפסילים באופן שכבר עברו הפסילים כשעשה אהוד זה הפועל והנה השתדל אהוד שיהיה סמוך למלך ושיהיו שניהם לבד בבית כשהביא המלך לקום מעל הכסא ולכבדו׳ תנועת המלך מרוב השומן היה קל עליו אז לקחת החרב מיד שמאלו מתחת למדיו ותקעה בבטנו בעוד שהיה טרוד לקום על שלא הרגיש בזה הענין שאם היה מרגיש בו היה צועק והיו באי׳ עבדיו וכדי שיתאמת לו שכבר מת קודם הפרדו ממנו הביא בבטנו גם יד החרב אחר החרב באופן שראה שיצא הפרש בזולת שליפת החרב בבטנו כי אם לא היה מת קודם באתו לא יתכן שישלם ההמלט לאהוד והנה נעל הדלתו׳ במפתח שיחשבו עבדיו כי אדוניהם סגר מבפנים במפתח בעבור הצניעות כדי שלא יכנס אדם שם בעודו כפנה בחדר המקרה ובין כך וכך נשלם ההמלט לאהו׳ ובעודם מתבהלי׳ על מיתת מלכם השתדל שסגרו ישראל למואב אשר בארץ ישראל הדרך שלא יברחו ולזה לכדו תחלה מעברות הירדן למואב באופן שלא נמלט איש מהמואבים אשר בארץ ישראל שלא נהרג והם היו היותר תקיפים שבבני מואב לסבה שזכרנו ובזה האופן רפו ידי הנשארים ולא נלחמו עם ישראל׳

רשי מלמד׳ הוא דרבן מרדע אגויילון בלע״ז : בחרשת הגוים׳ שם עיר על שם שהיתה חזקה ושלטת : לחץ את בני ישר׳ בחזקה׳ דרש ר׳ תנחומא בגידופין וכן הוא אומ׳ חזקו על דבריכם : אשת לפידות׳ שהיתה עושה פתילות למקדש : תחת תומר׳ תמרים היו לה ביריחו : בין הרמה ובין בית אל בהר אפרי׳ לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדנו שהאשה עשירה היתה וימן ה׳ המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה : תחת תומר׳ תמרים היו לה ביריחו וכרמי׳ ברמה וזתים בבקעת ביתאל שהוא מקום שמן ועפר חיור בהר אפרים בטור מלכא אומר אני שמוכרין אותו ליוצרי חרס ויש פוקרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן : הלא צוה׳ ביד משה כי החרם תחרימם כך שנויה במכילתא : ויעל

רדק במלמד הבקר׳ הוא הכלי שבראשו האחד תקוע מחט הנקרא דרבן שמפרים בו החורש את הבקר נקרא כן כאלו מלמד הבקר לחרישה וי״ת בפרש תוריא ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסי׳ פרשים לפי שמפריסין בפריסין שברגליהם מלשון וכשפעוני יפרים : ואהוד מת׳ למה זכר מיתת אהוד היה לו לזכור מיתת שמגר שהיה אחריו אלא נראה כי בימי שמגר לא נושעו ישראל תשועה שלמה ולא נעדרו מלעשות הרע בעיני יי׳ ולא שקטה הארץ בימיו הלא תראה כי לא אמר אלא ויושע גם הוא את ישראל והנה כתוב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחו׳ וגו׳ : אשר מלך בחצו׳׳ קודם שהכה יהושע והחריבם ושרף את חצור ומלכה הכה בחרב ויבין הוא שהיה מלך חצור אז ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרשת הגוים ונתישבו שם והמלך נקרא ג״כ יבין כמו המלך הראשון ופירוש חרושת הגוי׳ מתרגמי׳ יער חרשא כי היו ביער ההוא מגדלי׳ חזקים וישבו בהם הכנענים הנשארים ות׳ בחרושת הגוי׳ בתקוף כרכי עממיא : לפידות׳ אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובים בענין ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פ פתילות למקדש : שפטה׳ פעל עבר מבנין פועל הדומ׳ למרובע או הוא בינוני מן הקל בשקל אוכלת קש : תמר׳ כמו תמר ות׳ הפסוק כן והיא יתבא בקרתא וגו׳ וי״ל דרך הפשט שהיה לה ב״ת תחת תומר אחד ומה שאמ׳ דבור׳ הוא יתרון ההודעה כי כבר זכר׳ ואמר והיא ידענו כי עליה נאמר וזכר אחר כן דבורה לרוב ההודעה כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח וזולתו : ועלו׳ והיו עולים אליה בני ישראל למשפט כי היא היתה שופטת את ישראל בימים ההם ונבואתה היתה לזמנה כי לא מצאנו לה נבואה לעתיד : ותשלח׳ אם היתה אשתו היתה פרושה מעת התנבאות׳ ויושבת לה תחת התומ׳ ועתה שלחה לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר יי׳ : הלא צוה אינו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרי׳ קודמים לזה והכתו׳ אחז תכלית הדברים מה שהיה בהן מן הצורך וכן הלא שמעת בתי וכן כי נתן יי׳ בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלי׳ כמו שפירשנו ובאה גם כן המלה הזאת לחזק כאדם שמתרה בחברו ומזהירו ואומר הלא אמרתי לך הזהר לך והשמ׳ שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמר לגדעון : ומשכת׳ תמשוך ישראל ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור כי ירא׳ היו מחיל סיסרא לפיכך היו צריכים פתוי ודברים רבים : ומשכתי׳ אמר כי ראו אצטגניני סיסרא שלא יצא באות׳ מלחמה כי מנוצח יהיה אם יצא והקב״ה משך לבו לצאת וזה הוא שאמר ומשכתי וי״ת ואיתגיב׳ ותרגום והגירם על ידי חרב ותכבינון ע׳ קטולין : כי ביד

ויצעקו ז׳ וסי׳ ויבאו שטרי בני ישראל׳ ופרעה הקריב׳ ויצעקו אל יי׳ וישם מאפל דיהושע׳ ויצעקו בני ישר׳ דשופטים׳ ויצעקו אל יי׳ בצר דיוציאם׳ ויצעקו אל יי׳ דיצי״ם׳ ויפן יהודה והנה להם דמלכי׳: למשפט ט״ו וסי׳ נמסר בסדר משפ׳ : המונו ג׳ מלא׳ וסי׳ ומשכתי אליך אל נחל קישון׳ והמונו צחה צמא׳ אמר אל פרעה :

וְאַחֲרָיו הָיָה שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ בְּמַלְמַד הַבָּקָר וַיּוֹשַׁע גַּם־הוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃

וּבָתְרוֹהִי הֲוָת שַׁמְגַּר בַּר עֲנָת וּקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאֵי שִׁית מְאָה גַבְרִין בְּפְרַשׁ תּוֹרַיָא וּפְרַק אַף הוּא יַת יִשְׂרָאֵל׃

ד

א וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וְאֵהוּד מֵת׃ וַיִּמְכְּרֵם יְהוָה בְּיַד יָבִין מֶלֶךְ־כְּנַעַן אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחָצוֹר וְשַׂר־צְבָאוֹ סִיסְרָא וְהוּא יוֹשֵׁב בַּחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם׃ וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב־בַּרְזֶל לוֹ וְהוּא לָחַץ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחָזְקָה עֶשְׂרִים שָׁנָה׃ וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא׃ ה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט׃ וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן׃ וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ׃ וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ

וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וְאֵהוּד מִית׃ וּמַסְרִנּוּן יְיָ בְּיַד יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן דִּי מְלַךְ בְּחָצוֹר וְרַב חֵילֵיהּ סִיסְרָא וְהוּא יָתֵיב בִּתְקוֹף כְּרַכֵּי עַמְמַיָא׃ וּצְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ אֲרֵי תְּשַׁע מְאָה רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא לֵיהּ וְהוּא דְּחַק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּתְקוֹפָא עַסְרִין שְׁנִין׃ וּדְבוֹרָה אִתְּתָא נְבִיאֲתָא אִתַּת לַפִּידוֹת הִיא דָּיְנָא יַת יִשְׂרָאֵל בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ וְהִיא יָתְבָה בְּקַרְתָּא בַּעֲטָרוֹת דְּבוֹרָא מִתְפַּרְנְסָא מִן דִּילַהּ וְלַהּ דִּקְלִין בִּירִיחוֹ פַּרְדֵּסִין בְּרָמָתָא זֵיתִין עָבְדִין מְשַׁח בְּבִקְעֲתָא בֵּירַת שַׁקְיָא בְּבֵיתְאֵל עֲפַר חִוַּר בְּטוּר מַלְכָּא וְסָלְקִין לְוָתַהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדִינָא׃ וּשְׁלַחַת וּקְרַת לְבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם מִקֶּדֶשׁ דְּבֵירַת נַפְתָּלִי וַאֲמַרַת לֵיהּ הֲלָא פַּקֵּיד יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֱזִיל וְתִתְנְגִיד בְּטוּרָא דְתָבוֹר וְתִדְבַּר עִמָּךְ עַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבוּלֻן׃ וְאֶתְגֵיב עַל יְדָךְ לְנַחְלָא דְקִישׁוֹן יַת סִיסְרָא רַב חֵילָא דְיָבִין וְיַת רְתִיכוֹהִי וְיַת מַשְׁרְיָתֵיהּ וְאֶמְסְרִנֵּיהּ בִּידָךְ׃ וַאֲמַר לַהּ בָּרָק אִם תֵּיזְלִין עִמִּי וְאֵיזֵיל וְאִם לָא תֵיזְלִין עִמִּי לָא אֵיזֵיל׃ וַאֲמַרַת מֵיזַל אֵיזֵיל עִמָּךְ לְחוֹד אֲרֵי לָא תְהֵי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ עַל אוֹרְחָא דְּאַתְּ אָזֵיל

רלבג ספר עוד שאחר אהוד היה מושיע את ישראל שמגר בן ענת והוא הכה את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר הוא אגוליי״א בלע״ז ולא מכה כמה שנים היתה התשועה לישראל על ידו ונדמה שלא היתה תשועה שלימה כי הכתו׳ ספר שכבר הוסיפו בני ישר׳ לעשות הרע בעיני יי׳ אחר שמת אהוד ולזה היו ימי שמגר נכללים בעשרים שנה שלחץ ישר׳ בחזקה יבין מלך כנען על יד סיסרא שר צבאו שהיו לו ט׳ מאות רכב ברזל והיה יושב בעיר גדול׳ וחזקה ולזה נקראת חרשת הגוי׳ ר״ל שהיא היתה כבית במלאכת גוים רבים שבנאוה כי השתדלו בבנינה שתהיה חזקה מפני ישרא׳ וקראוה לגוים רבים ובעצת כלם נשלם הבנין בתכלית התוקף או יהיה פי׳ חרושת הגוי׳ כי לגודל העיר היתה נעשית שם כל המלאכה מהמלאכות אם׳ יעשו הגוים המתחלפין כאילו תאמ׳ אורג ורוקם מיני הבגדים בכללם ולוטש נחשת וברזל וכן הענין בכל מיני המלאכו׳ כי לא ימצא זה בעיר אם לא היתה עיר גדולה מאד ואפשר שיהיה חרשת הגוים גבול רחב בו ערים רבים והיה הגבול ההוא במקום חזק ואפשר שיהיה בתוך יער גדול כי תרגום יער חורשא וידמה שהיו שם מלכים רבים לפי מה שירלה משירת דבורה אמרה באו מלכים נלחמו וגו׳ ולא ראינו בסיפור שהביא סיסרא חיל רק מחרשת הגוים׳ והנה היתה דבורה שפטה אז את ישראל ואחשב כי בעת ששבו ישראל אל יי׳ היתה שופטת אותם והיא סבבה שישובו אל יי׳ כי הוא רחוק שיעשו ישראל הרע בעיני יי׳ ולא תוכיחם על זה דבורה והיא נביאה והנה יורה עוד על מה שאמרנו אמרו והיא שפטה את ישראל בעת ההיא וקראה אשת לפידות כי בעלה היה שמו ברק וברק ולפיד הם קרובים בעניינם או יהיה פי׳ אשת לפידות עד אשת חיל אשת מדנים ויהיה לפידים ולפידות ענין א׳ והרצון בו כי כבר הגיע עוצם מדרגתה בנבואה עד שהיו נראים לפידי׳ במקו׳ שהיתה מגעת לה הנבואה כמו שספרה התורה במרע״ה ואם היה ברק בעלה ידמה שכבר פירשה ממנו מפני נבואתה ולזה הוצרכה לשלח לקרא לו במקום שהיה יושב והוא קדש נפתלי או היתה היא נ״כ יושבת בקדש נפתלי אך למשפט יעלו אליה בני ישראל למקום ההוא שהיתה בו תמר ולזה יקראוהו תומר דבורה כי מנהגה היתה לשבת במשפט במקו׳ ההוא׳ והנה אמרה דבורה לברק באמת צוה יי׳ אלהי ישראל שתעשה זה והוא שתמשוך בהר תבור לב ישראל באופן שתביא שם עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבלון וזה אמנם יהיה על צד ההסתה והפתוי בדברים שיאמר להם על צד שכבר יעד השם להם בנבואה שינצחו חיל סיסרא ויש להם לבטוח בזה בשם׳ כי אין מעצור ליי׳ להושיע ברב או במעט והשם׳ יסבב שימשך אליך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו ויתנהו בידך׳ ואם יאמר אומ׳ למה שלא השם לצוות ברק שימשוך מישראל י׳ אלפים איש אל הר תבור בדברי פתוי והסתה ואיך לא משכם השם׳ שם כמו שמשך סיסרא ורכבו והמונו אל נחל קישון׳ נאמר לו כי השם׳ לא ישתדל בעשיית המופתים כי אם לעת הצורך ולפי שהיה אפשר שימשכו ישראל בזה האופן לא היה רצון השם׳ לחדש להם רצון שיבואו שם על דרך מופת והנה היתה תשובת ברק שאם תלך עמו דבורה במלחמה ילך ואם לאו לא ילך כי חשב כי בזכותה תדבק יותר ההשגחה עם חיל ישראל הנלחמים עם סיסרא׳ וענתה דבורה שכבר תלך עמו באמת אבל לא יהיה לו להתפאר על הדרך אשר הוא הולך כשינצח סיסרא המונו ורכבו:

רדק

כי ביד אשה, זו יעל שנמסר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה ואיננו כנון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור יי׳ את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך: ויעל ברגליו, העלה נפרד קינו פי׳ נפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קיני כשעלו מעיר התמרים: אילון בצענים, כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין אחד והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אבל ת״י מישר אגניא דומה שלקחוהו מן בצעי המים בדברי רז״ל שהם גבים מלאים מים בשדות שהם כמו אגנות מלאות מים וכן זכרוהו הם ז״ל בזה הלשון כמו שאמרו הנהו אגני דארעא מקרן: מחרושת הגוים, פירשנוהו למעלה: הלא יי׳ יצא לפניך, כתרגומו הלא מלאכא דיי׳ נפק לאצלחא קדמך: וסיסרא נס, לא נס אל מקום שנס מחנהו כי הם נסו אל נכח ארצם שהיא חרושת הגוים וברק ועמו רדפו אחריהם והכום לפי חרב וסיסר׳ ידע שלא יוכל להמלט בנוסו כי ידביקוהו ונס למקום אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו ונס למקום אחר קרוב למקום המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלום היה ביניהם וחשב שימלט שם ויסתירוהו עד עבור המלחמה: סורה אדני סורה אלי, שיהם מלרע שלא כמנהג ברוב: בשמיכה, ת״י בגונכא ופירש רבינו האיי ז״ל גלופקרא הנזכר בדברי רז״ל קוט״א בלעז ובערבי נואבי כלשון התרגום והוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן הצמר בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכתא דבר עב ובויקרא רבה ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסודרא רבנן דהכא א׳ אמרי במסיכלא אמר ר״ש לקיש חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בש״ן כתיב שמיכה כ כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסר׳: ותשקהו ותכסהו, חזרה וכסתו אחר שהשקתה אותו כדי שירדם ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב ל להכבידו כדי שיהיה נרדם: עמוד, מקור ויאמר אליה לעמוד פתח האהל: ותבנה

פי׳ רבי׳ ישעיה

ויעל ברגליו, כמו ואת העם אשר ברגליך: ותכסהו בשמיכה, מין מכסה הוא: נאד החלב, מפני שהחלב משכר: ויאמר אליה עמוד, פי׳ שם המקור הוא אמ׳ אליה לעמוד פתח האהל ואיכו ציווי שהיה לו לכתוב עמדי: יתד האהל, דבוק ובמופסק יתד הו״ד בקמץ,

---

כי ביד אשה ימכר יהוה את סיסרא ותקם דבורה ותלך עם ברק קדשה: ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ותעל עמו דבורה: וחבר הקיני נפרד מקין מבני חבב חתן משה ויט אהלו עד אלון בצענים אשר את קדש: ויגדו לסיסרא כי עלה ברק בן אבינעם הר תבור: ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון: ותאמר דברה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן יהוה את סיסרא בידך הלא יהוה יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו: ויהם יהוה את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו: וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד: וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני: ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל תירא ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה: ויאמר אליה השקיני נא מעט מים כי צמאתי ותפתח את נאוד החלב ותשקהו ותכסהו: ויאמר אליה עמד פתח האהל והיה אם איש יבוא ושאלך ואמר היש פה איש ואמרת אין: ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל

(בגליון: ל · ל · ל׳ · י · כ׳ ל׳ ל׳ · ד׳ לסכו׳ אלפי · כ׳ לתאת · ל׳ כ׳ כ׳ · ל׳ · ט · ד · כ׳ את · טו · מ · כ׳ · ל׳ · כ׳ · כ׳ מלרע · ק׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ מ׳ · כ · ל׳)

ארי ביד אתתא ימסור יי ית סיסרא וקמת דבורה ואזלת עם ברק לקדש: וכנש ברק ית שבטא דזבולן וית שבטא דנפתלי לקדש וסליקו עמיה עסרא אלפין גברא וסליקת עמיה דבורה: וחבר שלמאה אתפרש משלמאי מבני חובב חמוהי דמשה ופרסיה למשכניה עד מישר אגניא דעם קדש: וחויאו לסיסרא ארי סליק ברק בר אבינועם לטור תבור: וכנש סיסרא ית כל רתיכיה תשע מאה רתיכין דברזלא וית כל עמא דעמיה מרתקוף כרכי עממיא לנחלא דקישון: ואמרת דבורה לברק קום ארי דין יומא דמסר יי ית סיסרא בידך הלא מלאכא דיי נפק לאצלחא קדמך ונחת ברק מטורא דתבור ועסרא אלפין גברא בתרוהי: ותבר יי ית סיסרא וית כל רתיכיא וית כל משריתא לפתגם דחרב קדם ברק ונחת סיסרא מעל רתיכא ואפך ברגלוהי: וברק רדף בתר רתיכא ובתר משריתא עד תקוף כרכי עממיא ואתקטלא כל משרית סיסרא לפתגם דחרב לא אשתאר עד חד: וסיסרא אפך ברגלוהי למשכנא דיעל אתת חבר שלמאה ארי שלמא בין יבין מלכא דחצור ובין בית חבר שלמאה: ונפקת יעל לקדמות סיסרא ואמרת ליה זור רבוני זור לותי לא תדחל וזר לותה למשכנא וכסיתיה בגונכא: ואמר לה אשקיני כען זעיר מיא ארי צחי אנא למשתי ופתחת ית נודא דחלבא ואשקיתיה וכסיתיה: ואמר לה קומי בתרע משכנא ויהי אם אנש ייתי וישאלניך ויימר האית כא גברא ותימרין לא: ונסיבת יעל אתת חבר ית סכת משכנא

ויזעק ד׳ בקריא׳ וסי׳ ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי׳ ויזעק סיסרא את כל רכבו׳ ויזעק אותי וידבר אלי׳ ויזעק ויאמר בנינוה: דברה ג׳ חס׳ וסי׳ ותמת דברה מנקת רבקה׳ ותאמר דברה אל ברק קום׳ ושרי בישׂשכר עם דברה׳ וסי׳ בלשון תרגום אתקברו רברבניא דברק׳ ונמסר גם בסדר וישלח: וברק ג׳ בקריא׳ וסי׳ וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה׳ ותשר דברה וברק בן׳ וברק ממרומתו יהלוך: לא נשאר ג׳ פסוקי׳ מטעין בהון וסי׳ ערוב לא נשאר אחד׳ פרעה לא נשאר בהם עד אחד׳ סיסרא לא נשאר עד אחד: האהלה ח׳ וסי׳ וימהר אברהם׳ ויבאה יצחק האהלה׳ ויצא משה לקראת חתנו׳ והיה בצאת משה׳ והיה כבא משה האהלה׳ וישארו שני אנשים׳ וישלח יהושע מלאכים׳ ותצא יעל לקראת סיסרא:

רשי

ויעל ברגליו, עמו: אילון בצענים, מישר אגניא מקום מישור של בצעים מרישק בלעז והוא אגניא גבים כמין גומות שהמים נקבצים שם אגני דארעא מקרן: מחרושת הגוים אל נחל קישון, הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוים שהוא יושב שם: בשמיכה, תירגם יונתן בגונכא ופירש רב האיי גונכא גלופקרין שקורין קוט״א: נאד החלב, שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם: עמוד פתח האהל, זרזי עניך בדבר ויש פותרים עמוד כמו לעמוד: יתד האהל, קבי״לייא בלעז שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפושטו: המקבת

רלבג

כי ביד אשה ימכור יי׳ את סיסרא, ר״ל ביד דבורה כי אליה כתיחס זה הנס כמו שיראה בדבר השירה הנזכרת אחר זה ונתנבאה עם זה שסיסר׳ יפול ביד אשה והיא יעל כמו שנתבאר בזה הספור, והנה זכר שחבר הקיני היה נפרד מקין מבני חובב חתן משה שספר למעלה שישבו את יהודה במדבר יהודה ונטה אהלו עד אילון בצעננים אשר את קדש ויורה פועל יעל שמנהג חבר הקיני היה כמנהג שאר בני חובב להתנהג בדת ישראל ולזה השתדלה יעל להרוג סיסרא ואמנם היה שלום בין חבר הקיני ובין סיסרא עם היות המלחמה בין סיסרא ובין ישראל כי אולי חבר הקיני נתן צוארו תחת עול יבין מלך כנען או היתה אהבה ביניהם לסבה אחרת, והנה הוגד לסיסרא כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור והזעיק סיסרא את כל רכבו ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון והנה אמרו כי עלה ברק הוא לאות כי דבורה היתה אשת ברק כי אם לא היה הענין כן היה ראוי שיאמ׳ כי עלתה דבורה ואולם כי היא היתה המנהגת את ישראל וזה כי הראש ראוי שיזכר בזה ואמנם מפני שהיה ברק בעלה יחס הראשיות לו וצותה דבורה לברק שיקום להלחם עם סיסרא ואולם כי השם יצא לפניו להלחם בהם והנה נפלו כלם ביד ברק ואולם זולת סיסרא שחשב להמלט נפשו באהל יעל לפי שחבר היה שלום ביניהם ויעל הראה עצמה חפצה להצילו וכסתה אותו בשמיכה בתוך האהלה שלא יראוה שם והנה שמיכה הוא קוט״ בלעז והנה שאל מים ונתנה לו חלב להרדימו עם מה שעזר להרדימו היותו עיף ויגע כדי שתוכל להמיתו בהיותו נרדם והנה לקחה יעל את יתד האהל שהיה מברזל לפי מה שאחשוב: ותשם

(בגליון: דברה ג׳ חס׳ וסי׳ אתקברו רברבניא דברק׳)

רשי

המקבת׳ ארזפתא מרטי״ל בלע״ז: בלט׳ ברז חרש: ותצנח בארץ׳ ומעיכת בארעא: ברקתו׳ בצידעיה כילה טימ״פייה בלע״ז ותחבה ברקתו ובארץ: בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם׳ כשבא פרעות על ישראל שפרעו בהם אויביהם על עזבם את יי׳ והתנדב העם לשוב בתשובה מעתה ברכו את יי׳ על התשועה שעשה: אנכי אנכי׳ כפול שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב״ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בכשת הפנים אמר להם הקב״ה סוף שאני פורע להם כפלים כאמר בסיני אנכי יי׳ אלהיך בתבור יאמר אנכי אנכי כאנ״ר בסיני אנכי יי׳ אלהיך בכרמל יאמר כפול יי׳ הוא האלהים יי׳ הוא האלהים בימי אליהו: יי׳ בצאתך משעיר׳ זה מתן תורה כמה שנא׳ וזרח משעיר למו ומה עניינה לכאן כך אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוע היימנה וטובה היא לידבק בה שהרי ב במורא ובגבורה ניתנה ולכך נמסרו ישראל ביד אויביהם על פ פירשתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן: נטפו׳ הזילו טל תחייה: הרי נזלו׳ נמסים נוזלים כמונג: זה סיני׳ כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידי׳ ואש מפני יי׳ והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו יי׳: בימי

בלט ד׳ ג׳ חס׳ א׳ וא׳ כתיב א׳ וסי׳ ותבא אליו בלאט דיעל מל׳׳ דברו אל דוד בלט׳ ויכרת את כנף המעיל׳ ותבא בלט ותגל מרגלותיו: ברכו יי׳ ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ בפרוע פרעות בישר׳ לבי לחקקי ישר׳ ברכו יי׳ מלאכיו׳ ברכו יי׳ כל צבאיו׳ ברכו יי׳ כל מעשיו: האזינו ח׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בריש סדר האזינו:

וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת׃ וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃ וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן׃

א וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃
בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃
שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃
ה הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

וְשַׁוִּיאַת יַת אַרְזַפְתָּא בִּידַהּ וְעַלַּת לְוָתֵיהּ בְּרָז וּנְקִישַׁת יַת סִכְּתָא בְּצִדְעֵיהּ וּנְעַצַת בְּאַרְעָא וְהוּא דָמוֹךְ וְאִשְׁתַּלְהֵי וּמִית׃ וְהָא בָרָק רָדֵף יַת סִיסְרָא וּנְפַקַת יָעֵל לְקַדָּמוּתֵיהּ וַאֲמַרַת לֵיהּ אֱתָא וְאַחֲזִנָּךְ יַת גַּבְרָא דְּאַתְּ בָּעֵי וְעַל לְוָתַהּ וְהָא סִיסְרָא טְרִיף וּמִית וְסִכְּתָא נְעִיצָא בְּצִדְעֵיהּ׃ וְתַבַּר יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲזַלַת יַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָזְלָא וְתָקְפָא עַל יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן עַד דִּשֵׁיצִיאוּ יַת יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן׃ וְשַׁבַּחַת דְּבוֹרָה וּבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם עַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דְּאִתְעֲבִידָא לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר׃ בפרוע׃ כַּד מְרַדוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרַיְתָא אֲתוֹ עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְטָרְדוּנוּן מִקִּרְוֵיהוֹן וְכַד תָּבוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אִתְגַּבַּרוּ אִנּוּן עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְתָרְכוּנוּן מִכָּל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּכֵן עַל פּוּרְעָנוּת תְּבַר סִיסְרָא וְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְעַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דְּאִתְעֲבִיד לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל בְּכֵן תָּבוּ חַכִּימַיָּא לְמִתַּב בְּבָתֵּי כְנִשְׁתָּא בְּרֵישׁ גְּלִי וּלְאַלָּפָא יַת עַמָּא פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בְּכֵן בָּרִיכוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ׃ שְׁמַעוּ מַלְכַיָּא [דַּאֲתוֹ עִם סִיסְרָא לִקְרָבָא] אֲצִיתוּ שִׁלְטוֹנַיָּא [דַּהֲווֹ עִם יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן לָא בְּחֵילַתְכוֹן וְלָא בִגְבוּרַתְכוֹן אִתְגַּבַּרְתּוּן וּסְלֶקְתּוּן עַל דְּבֵית יִשְׂרָאֵל] אֲמַרַת דְּבוֹרָה בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ אֲנָא מְשַׁבְּחָא מוֹדָא וּמְבָרְכָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ יְיָ אוֹרַיְתָךְ דִּיהַבְתָּא לְיִשְׂרָאֵל כַּד עָבְרִין עֲלַהּ שָׁלְטִין בְּהוֹן עַמְמַיָּא וְכַד תָּיְבִין לַהּ מִתְגַּבְּרִין אִנּוּן עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן יְיָ בְּיוֹם אִתְגְּלֵיתָךְ לְמִתְנַהּ לְהוֹן מִשֵּׂעִיר בְּהוֹן אִתְגְּלֵיתָא בְּהוֹפָעוּת יְקָרָךְ עַל תְּחוּמֵי אֱדוֹם אַרְעָא זָעַת אַף שְׁמַיָּא מְכוֹ אַף עֲנָנַיָּא נְגִידוּ מִטְרָא׃ הרים׃ טוּרַיָּא זָעוּ מִן קֳדָם יְיָ [טוּרָא דְתָבוֹר טוּרָא דְחֶרְמוֹן וְטוּרָא דְכַרְמְלָא מִתְרַגְּשִׁין דֵּין עִם דֵּין וְאָמְרִין דֵּין לְדֵין דֵּין אָמַר עֲלַי תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ וְלִי חָזְיָא וְדֵין לְדֵין אָמַר עֲלַי תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ וְלִי חָזְיָא אַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ עַל טוּרָא דְסִינַי דְּהוּא חַלָּשׁ וּזְעֵיר מִכָּל טוּרַיָּא] דֵּין סִינַי מִתְרְגִיף וּמִתְרְגִישׁ וְסָלֵיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ בימי

רדק

ותצנח׳ היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ: נרדם׳ פתח והוא כפעל עבר: ויעף׳ העי״ן בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר ופי׳ ויעף וכבר היה עיף לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת: ותשר דבורה וברק בן אבינועם׳ לפי שדבורה עיקר המעשה כמו ותדבר מרים ואהרן: בפרוע פרעות׳ בנקום נקמות תרגום נקום נקמת איתפרע פורענו׳: בהתנדב עם׳ כשישר״ מתנדבים ומתגברים לצאת למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו יי׳ ותי׳ הפסוק כן כד מרדו בית ישראל באוריתא וגו׳: שמעו מלכים׳ מלכי הארץ וי״מ כנגד ישראל אמר כענין שאמרו כל ישראל בני מלכים הם: יי׳ בצאתך משעיר׳ רוב מפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פי׳ זה סיני כמו זה סיני שחרד כמו שנ׳ ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרי׳ כמו הר שעיר והר פארן ואע״פ שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר וכן דעת המתרגם׳ והחכם רבי אברהם אע״זל פי׳ כי הוא רמז למלחמות שנלחם הקב״ה בעבור ישראל וכן וזרח משעיר למו וכן אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכן אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה: ארץ רעשה׳ וכן ותגעש ותרעש הארץ הכל רמז למלחמות ופי׳ בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום כי שם התחילו ישר׳ להלחם באומות כשעברו את הר שעיר ונלחמו בסיחון ועוג ויצא השם ית׳ לפניהם ונצחום ובכחו גברו בכל המלחמות ההם וכן שמים נטפו גם עבי׳ נטפו מים הרים נזלו מפני יי׳ הכל משל על המלחמה ע״ד מן שמים נלחמו׳ ופי׳ זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד כמונו כל יושבי כנען: בימי

פי׳ רבי׳ ישעיה

ברקתו׳ תרגו׳ בצדעיה: ותצנח בארץ׳ הניעה היתד עד הארץ שנקבה שתי צדעיו ונגעה יתד בארץ ודומה לו ותצנח מעל החמור׳ שהניעה עצמה עד הארץ: והוא נרדם ויעף וימות׳ פי׳ מקרא מסורס הוא׳ ויעף׳ ונרדם׳ וימות: ויעף כמו עיף׳ כמו כשב כבש: ע״כ

רלבג

ותש׳ את המקבת בידה׳ הוא כלי ברזל שמכין בו האבנים ופוסלין אותן ושמה היתד כ כנגד רקתו והכתה במקבת על היתד עד שנתקע היתד ברקתו ונפלה בארץ ונתקעה בה והנה סיסרא היה נרדם וכבר היה יעף קודם זה ולזה לא ה הרגיש בזה הפועל והנה ברק היה רודף את סיסרא כשלא מ מצאהו בדרכו שרדף עד חרושת הגוים ועלה על דעתו כי כבר היה נחבא באחד מ מהמקומות והודיעה אותו יעל כי הוא מת בביתה ונתבאר לברק כי יעל המיתתהו כי ראה היתד ברקתו ובסוף הענין הכריתו בני ישר׳ בימי דבורה את יבין מלך כנען ועל זה הנס שעשה הש״י לישראל על יד דבורה שרה היא וברק זאת השירה שנזכר ואין הרצון בזה שיהיה ברק עוזר לה בעשיית שירה כי היא לבדה עשתה אותה והנה נזכר עמה ברק כמו שנזכר אז ישיר משה וגו׳: בפרוע פרעות׳ הוא מענין השבתה וביטול והרצון בזה כי עם היות ישראל מושבתים ומבוטלים מהגבורה מפני לחץ סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלית החולשה ראוי מפני זה לברך הש״י כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא נחילו כי זה היה נפלא מאד: שמעו מלכים׳ ר״ל מלכי האומו׳ כדי שיראו מלהרע ליש׳: אנכי ליי׳ ר״ל כי לא עם אחר ולזה נאה לי לשיר ולזמר ליי׳ אלהי ישר׳ כי הפליא חסדו לי: יי׳ בצאתך משעיר׳ ובלכת בצעדך משדה אדום ארץ רעשה ואמ׳ על צד המשל כאילו השמים והעבים נתכו והיו למים והנה אמר זה למשל על מלחמת סיחון ועוג על שהיו רחוקים וגבוהים מאד שהיתה אחר צאת ישראל משעיר שהוא שר אדום כמו שנזכר זה בתורה ורמז עוד בזה על שאר המלחמות שהיו אחר זה ובכמו זה האופן מהמשל דברו הנביאים במקומות רבים׳ הרים נזלו יתכן שרמז בזה על מ״ת ואמר שגם ההרים בעצמם נזלו ונתכו ותרדו מפני יי׳ וזה היה ביום מ״ת שנתחדש המופת מן ההר ההוא זה הר סיני אז נזל מפני יי׳ אלהי ישראל ובזה נשלם בקיצור זכירת החסדים שעשה השם לישראל במלחמות האומות ואחר כך מלחמות תנופה כענין מ״ת והנפלאות שחלם שם שהיו סבה שיאמינו ישראל בו ויקבלו מצותיו׳ ואחר

רדק

בימי שמגר בן ענת' הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואף על פי שהושיע את ישר' לא היתה כתשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות' וטעם להזכיר יעל כלומר אע״פ שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי היא היתה אשה חשובה ואוהבת יי' שהביא על ידה התשועה הזאת אע״פ כן לא היתה היא תחילת התשועה עד שקמתי אני דבור' שקמתי והייתי כאם לישראל: חדלו פרזון' פרזון שם מענין ערי הפרזו' ושקמתי שי״ן השי״ן פתוח' פתח גדול במקום פתח קטן: יבחר' כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערי' ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם באויביהם ואע״פ שהיו ישראל רבים ארבעים אלף ויותר והוא כך המנין אע״פ כן היו נסים מפני אויביהם ונסגרים בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד ה השערי' ויש מפרשים מגן אם יראה לשבח כלומר כשהיו ישראל עושין רצון הבורא ית' ולא היו הולכים אחרי אלהים אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך להם מגן או רומח בארבעים אלף בני גד ובני ראובן ואף על פי שהיו חלוצי צבא לא הצטרכו להראות מגן או רומח כי יי' היה נלחם להם ובאו עם אחיה' ושבו להם בשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושין רצון הבור' וזה כד אתרעיאו וגו'' ומלת לחם היא' משוכה בנקודה כי היא נ נקודה בסגול האל״ף והיא שם כמו מלחמה והוא במשקל חמץ עקב חבר אלא שזה בסגול שלא כמנהג: לבי לחקקי ישראל' גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמה לבי ורצוני אליהם ואומרת להם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם וקרא הגדולי' חוקקים שמשימין החקים בעם' ויש לפרש חוקקי ישר' סופריו וחכמיו אומרת להם שיברכו יי' על התשוע' הזאת ופי' המתנדבים בעם ללמד להם תורה ומצות: צחורו' לבנות כמו וצמר צחר ר״ל הסוחרים רוכבי האתונות חשובות וטובות שלא היו יכולין ללכת מפני האויב עתה שיחו וזמרו לאלהים ית' וכן יושבי על מדין והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע מדין וסככה או הוא שם לדרך ידוע אבלם היו יראי' ללכת באותו הדרך מפני האויב ועתה שתלכו בבטחה שיחו וזמרו לש״י ואמר במסרה בג' לישני מדין וסככה יושבי על מדין להטות מדין דליש חד לשון קרתא וחד לשון ארחא וחד לשון דין וית הפסוקים כן דהוו מבטלין עסקיהון וגו': מקול

על דרך ה' וסי' ותסר בגדי אלמנותה' וישרנה הפרות' רכבי אתנות צחורות' כנמר על דרך אשור' יתיצב על דרך לא טוב' וכל על הדרך דכוו' במ״ב ויט אליה אל הדרך' ואתה תשמע השמים דד״ה:

בִּימֵ֞י שַׁמְגַּ֤ר בֶּן־עֲנָת֙ בִּימֵ֣י	יָעֵ֔ל חָדְל֖וּ אֳרָח֑וֹת וְהֹלְכֵ֣י
נְתִיב֔וֹת יֵלְכ֕וּ אֳרָח֖וֹת	עֲקַלְקַלּֽוֹת׃ חָדְל֧וּ פְרָז֛וֹן
בְּיִשְׂרָאֵ֖ל חָדֵ֑לּוּ עַ֤ד שַׁקַּ֙מְתִּי֙	דְּבוֹרָ֔ה שַׁקַּ֥מְתִּי אֵ֖ם
בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ יִבְחַר֙ אֱלֹהִ֣ים חֲדָשִׁ֔ים	אָ֖ז לָחֶ֣ם שְׁעָרִ֑ים מָגֵ֤ן
אִם־יֵרָאֶה֙ וָרֹ֔מַח בְּאַרְבָּעִ֥ים אֶ֖לֶף	בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ לִבִּי֙ לְחוֹקְקֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל הַמִּֽתְנַדְּבִ֖ים בָּעָ֑ם	בָּרְכ֖וּ יְהוָֽה׃ רֹכְבֵי֩ אֲתֹנ֨וֹת
צְחֹר֜וֹת יֹשְׁבֵ֧י עַל־מִדִּ֛ין וְהֹלְכֵ֥י	עַל־דֶּ֖רֶךְ שִֽׂיחוּ׃

בימי: כַּד הֲווֹ בְּיוֹמֵי שַׁמְגַּר בַּר עֲנָת בְּיוֹמֵי יָעֵל פְּסַקוּ עָדֵי אוֹרְחָן דַּהֲווֹ מְהַלְּכִין בִּשְׁבִילִין דְּרַתְקָנִין תָּבוּ לְמֶהֱוֵי אָזְלִין בְּאוֹרְחָן מְנַגְּבָן: חדלו: חֲרוּבָא קִרְוֵי פַּצְחַיָּא דַּהֲווֹ יָתְבִין בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל אִצְטְרִיאָה וְאִטַּלְטַלוּ דַּיָּרֵיהוֹן עַד דְּאִשְׁתַּלְּחִית אֲנָא דְבוֹרָה אִשְׁתַּלְּחִית לְאִתְנַבָּאָה עַל דְּבֵית יִשְׂרָאֵל: יבחר: כַּד אִתְרְעִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא חַדְתָּן דְּמִקְּרִיב אִתְעֲבִידָא דְּלָא אִתְעַסַּקוּ בְּהוֹן אֲבָהָתְהוֹן אֲתוֹ עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְתָרְכוּנוּן מִקִּרְוֵיהוֹן וְכַד תָּבוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא לָא יְכִילוּ לְהוֹן עַד דְּאִתְגַּבְּרוּ וּסְלִיק עֲלֵיהוֹן סִיסְרָא סַנְאָה וּמְעִיקָא בְּאַרְבְּעִין אַלְפִין רֵישֵׁי מַשְׁרְיָן בְּחַמְשִׁין אַלְפִין אֲחָדֵי סַיְפִין בְּשִׁתִּין אַלְפִין אֲחָדֵי רוּמְחִין בְּשִׁבְעִין אַלְפִין אֲחָדֵי תְּרֵיסִין בְּתַמְנָן אַלְפִין מְחַצְּצֵי גִירַיָּא בַּר מִתְּשַׁע מְאָה רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא דַּהֲווֹ עִמֵּיהּ וּרְתִיכוֹהִי כָּל אִלֵּין אַלְפַיָּא וְכָל אִלֵּין מַשְׁרְיָתָא לָא יְכִילוּ לְמֵיקַם קֳדָם בָּרָק וְקֳדָם עַשְׂרָא אַלְפִין גַּבְרָא דְּעִמֵּיהּ: לבי: אֲמַרַת דְּבוֹרָה בִּנְבוּאָה אֲנָא שְׁלִיחָא לְשַׁבָּחָא לְסָפְרֵי יִשְׂרָאֵל דְּכַד הֲוַת עָקְתָא הַהִיא לָא פְּסַקוּ מִלְּמִדְרַשׁ בְּאוֹרַיְתָא וּכְדוּ יָאֵי לְהוֹן דְּיָתְבִין בְּבָתֵּי כְּנִשְׁתָּא בְּרֵישׁ גְּלֵי וּמַאַלְּפִין יַת עַמָּא פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּמְבָרְכִין וּמוֹדִין קֳדָם יְיָ: רכבי: דַּהֲווֹ מְבַטְּלִין עִסְקֵיהוֹן רְכִיבִין עַל אֲתָנָן דַּחֲשִׁיכָן בְּכָל מִינֵי צִיּוּרִין וּמְהַלְּכִין בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וּמִתְחַבְּרִין לְמִתַּב עַל דִּינָא דַּהֲווֹ אָזְלִין בְּאוֹרְחָתְהוֹן וּמִשְׁתָּעִין עַל גְּבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לְהוֹן בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל:

רשי

בימי שמגר בן ענת בימי יעל' מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה: חדלו ארחות' היו יראים ישראל לצאת לדרכם מפני האויבים והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא: חדלו פרזון' ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו אל ערי המבצר: עד שקמתי' כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי: יבחר אלהי' חדשים אז לחם שערי' כשבחר לו ישר' אלהים חדשים אז ה החזקו למלחמה ב בשעריהם ראו עתה בהתנדבכם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלחם ב בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא הסונא עליהם וכולם הממס המקום במלחמת ה הכוכבים ונחל קישון גרפם: לבי' אני דבור' לחוקקי ישראל לאהוב את חכמי ישראל ש שהתנדבו בעם לאמר ברכו את יי' ושובו לו: רכבי אתונו' צחורות' הסוחרים והשרים שירכבו מעתה על אתונות לבנו' החשובו' מבלי יראה ודאגת אויב ואותן שיושבין על מדין לשון דינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא וכן תירגם יונתן דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותן שהולכין רגלי על דרך שיחו ו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם אורבים ליסטים ו ומוכסין היושבין ב נדודים במערכות לארוב בעברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות יי' ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפה עם אז ירדו לשערים חזרו לערי מושבותם שברחו מהם ליאסף אל ערי המבצר: שערים' כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות: מחצצים

פי' רבי' ישעיה

ועכשיו בימי שמגר בן ענת ובימי יעל חדלו ארחות' שמפני פחד האויבים חדלו הולכי ארחות' והוא מקרא קצר' והזכיר שמגר ויעל שהם עשו תשועה בישר': חדלו פרזון בישראל חדלו' פי' חדלו משבת בערי הפרזי מפחד האויבים' ויש לפותרו לשון משלה שחדלו מהיות להם ממשלה וחדלו השני כמו חפץ והדגש בלא צורך כמו הדגש הכפינו: עד שקמתי דבורה' כמו שקמתי' כמו שלמה שאתה: יבחר אלהים חדשים' פי' כשבחר ישראל לעבוד אלהים חדשים מקרוב באו' אז באו האויבים ללחם השערים שלהם ואם היה נראה מגן ורומח מן האויבים בארבעים אלף בישראל היה מתגרה ומבריחן' ולחם שם המקור: לבי לחוקקי ישראל' פי' לבי מדבר לחוקקי ישראל הם החכמים: המתנדבים בעם' לעבוד את השם: ברכו את ה' על התשועה שעשה: רוכבי אתונות צחורות' אותם החשובים הרוכבים על אתונות צחורות לבנות ויושבין על הדין והולכי על הדרך ממקום למקום לשפוט את ישראל שיחו וספרו נפלאות הבורא' והמ״ס של מדין בא נוסף כי דרך המ״ס להיות נוסף בשמות: ע״כ

רלבג

ואחר זה שבה דבורה להזכיר בזאת השירה הענין שבו היה זה הנס והתחילה ואמרה כי בימי שמגר בן ענת אף על פי שהושיע את ישראל תשועה מה כמו שקדם חדלו ארחות ר״ל שהולכי דרכים חדלו מהלוך בהם מפחד האויב ואם היה שילכו בדרך ילכו ארחות עקלקלות ויטו מדרך הישר כדי שלא ימצאם האויב: חדלו פרזון' ר״ל שערי הפרזות חדלו מהיות בהן יושב מפחד אויב ולא נשארו ישראל אז כי אם בערים המוקפים חומה וכן הענין בימי יעל ידמה מזה שיעל נמנית בכלל המושיעים קודם זה המעשה שעשתה בהמתת סיסרא והיה זמן שמגר בן ענת וזמן יעל נכללים בכ' שנה שלחץ סיסרא בחזקה או אמר זה על זה המעשה שעשתה מהמתת סיסרא להגיד שלא היה רושם מוחש במה שעשתה לישועה הגדולה שבאה מזה וזה מבואר מאד ואפילו הראשון הוא יותר נכון: עד שקמתי דבורה שקמתי' אני הייתי אם ומנהגת ישראל: יבחר אלהים חדשים' פי' בו כי בעת שבחר ישראל בע״ז שהם אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערי' ולא יכלו לצאת לחוץ ואיפשר לפרש כי השי' בחר דברים חדשים להשלים זה הנס והוא שכבר משך לב סיסרא וחילו להלחם עם ברק בשערי ישראל במקום שהיה ראוי ליפול שם לפי מה שסבב השי' אשר עמקו מחשבותיו והנה באמת לא נכחו ישראל זאת המלחמה בכחם ועוצם ידם כי לא היו להם כלי זין כי אם לאנשים מועטים עד שבכל ישראל לא היה מגן ורומח בארבעים אלף ולזה הוא מבואר כי בעשרת אלפים איש שעלו מבני נפתלי ומבני זבולן לא היו בכלי זין כי אם לאנשי' מועטים: לבי לחוקקי ישרא' ר״ל החכמים והסופרי' המתנדבים בעם להשלימם וללמדם תורה ומצות הנה ראוי לכם לברך השם יתעלה על התשועה הגדולה שהושיע את ישראל כי לא היו יכולין ללמוד תורה וללמד מלחץ אויב או אמר זה על בני נפתלי ועל בני זבולן שירדו מהם מחוקקים לעזור לדבורה בזאת המלחמה כמו שיבא אחר זה: רוכבי אתונות וגו'' הסוחרים הנכבדים רוכבי אתונות לבנות שהיו יושבים על דרך מדין ומתעכבים שם ולא יוכלו להשלים דרכם הישר מפני פחד אויב ויטו דרכם ללכת על דרך אחר והוא לדרך שיחו כמו שאמר במה שקדם והולכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות: מקול

רשי

מחצצים ׳ פתר מנחם עורכי מלחמה וסודרי קרב וחברו עם מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו לשון גדודי׳ ׳ ד״א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבנים חלוקי הנחל קולם בלעז שהעובר עליה׳ כשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם אויביכם מעכשו אין לחוש על זאת ומשם מנוה עליכם יתן ה הודיה לשמו: מחצצי׳ לשון אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס ב בחצץ שני: עורי עורי דבורה׳ לשון שבח כפשוטו התגברי ב בשירתך ורבותינו אמרו מפני שנתהללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלקה ה הימנ׳ רוח הקדש: אז ירד שריד לאדירים׳ ירד ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישר׳ רדו באדירי שבאיהם: יי׳ ירד לי בגבורים׳ ירדה לי את גבורי האומות: מני אפרים׳ מן אפרים יצא את שורש יהושע בן נון לרדות בעמלק ויחלש אותו לפי חרב ו ומחובר מקרא זה לעליון לפרש יי׳ ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד בעמלק: אחריך׳ יקום משבט בנימן שאול בן קיש שירדמנו ויעמס אותו בנחלים עוממות׳ ויש לפתור בעממיך בחיל של מאתים אלף רגלי שבא שאול עליהם: מני מכיר ירדו מ מחוקקי׳ שרי׳ גדולים שכבשו את האמרי אשר כבשו ששים ע עיר כל חבל ארגוב שכבש יאיר: ושרי ביששכר׳ שרים שביששכר הם ם סנהדרא׳ עוסקי׳ בתור יודעי בינה לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט: שרי בישככרי׳ יוד זו שפילה היא ואינה משמשת כלום והרי היא כיוד בהמות שדי וקרא לו חלוכי: ויששכר כן ברק׳ ושאר העם של יששכר כן נם הם עם ברק לכל אשר יצוה: בעמק שולח ברגליו׳ שלחם בכל שליחותו לאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות ראובן׳ אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב ככלי ליבא ערמומית ומה היא ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמה לשמוע מי נוצח ויהיה עמו: שריקות עדרים׳ לשמוע קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבורה ולמי קול ענות חלושה: בעבר הירדן שכן׳ ולא בא אל המלחמה: וכן

צדקות ד׳ ג׳ מל וא׳ חס׳ וסי׳ שם יתנו צדקות ב׳ בפסו׳ תניינא חס׳ ׳ ועתה התיצבו ואשפטה ׳ עמי זכר נא מה יעץ בלק: בגבורים ד׳ מל וסי׳ יי׳ ירד לי בגבורי׳ ׳ לעזרת יי׳ בגבורים׳ ואמיץ לבו בגבורי׳ ׳ והמה בגבורים עזרי המלחמ׳ : גדולים הגדולים ו׳ מלאים בקריא׳ וסי׳ גדולים חקרי לב׳ ׳ כי עברו בם גם המה׳ כשם הגדולים אשר בארץ דה״ה׳ כי מרפא יניח חטאים גדולים ׳ זבדיאל בן הגדולים׳ ויזבחו ביום ההוא:

מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃ עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשְׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ טו וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃ גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן

מקול׃ מֵאֲתַר דַּהֲווֹ אֱנָסִין לְהוֹן וְנָסְבִין מַה דְּבִידֵיהוֹן בֵּירַת מְכוּנַת לִסְטִין וּמְתוּבַת מְכַסִּין עַל גּוּבִין בֵּית שַׁקְיָא דְּמַיָּא לַאֲתַר דַּהֲוָאָה נָפְקָן בְּנָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְמִמְלֵי מַיָּא דְּלָא הֲוָאָה יָכְלִין לְאַשְׁמָעָא קָל טַרְפַת פַּרְסַת רַגְלֵיהוֹן מִן קֳדָם סָנְאָה וּמְעִיקָא תַּמָּן יוֹדוֹן עַל זַכְוָתָא דַיְיָ וְעַל זַכְוָתֵיהּ דְּיָתֵיב קִרְוֵי פַּצְחַיָּא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּכֵן נְחַתוּ מִכְרַכֵּי תוּקְפָּא לְמִתַּב בְּקִרְוֵי פַּצְחַיָּא עַמֵּיהּ דַּיְיָ׃ עורי׃ שַׁבַּחִי שַׁבַּחִי דְּבוֹרָה שַׁבַּחִי וְאוֹדִי מַלִּילִי תוּשְׁבְּחָא קוּם בָּרָק וּשְׁבֵי שִׁבְיָךְ בַּר אֲבִינוֹעַם׃ אז׃ בְּכֵן נְחַת חַד מִמַּשְׁרְיַת יִשְׂרָאֵל וְתַבַּר תְּקוֹף גִּבָּרֵי עַמְמַיָּא הָא לָא מִגְבוּרָא דִּדְהוֹן הֲוָת דָּא אֱלָהֵן יְיָ תַּבַּר קֳדָם עַמֵּיהּ תְּקוֹף גִּבָּרֵי סָנְאֵיהוֹן׃ מני׃ מִדְּבֵית אֶפְרַיִם קָם יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן בְּקַדְמֵיתָא אַגִּיחַ קְרָבָא בִּדְבֵית עֲמָלֵק בַּתְרוֹהִי קָם מַלְכָּא שָׁאוּל מִדְּבֵית בִּנְיָמִין וְקַטִּיל יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּשְׁאַר עַמְמַיָּא מִדְּבֵית מָכִיר נְחַתוּ כַּד מְרַשְׁמִין בִּקְרָבָא וּמִשִּׁבְטָא זְבוּלֻן כָּתְבִין בְּקוּלְמוֹס דְּסָפַר׃ ושרי׃ וְרַבְרְבֵי יִשָּׂשכָר מִשְׁתַּמְעִין לְמִלֵּי דְבוֹרָה וּשְׁאָר שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם בָּרָק מִשְׁתַּלְחִין בְּקִרְוֵי מֵישְׁרָא לְכָל אֲתַר דְּצָרִיךְ לְתַמָּן בְּתוּשְׁלַחְתֵּיהּ אָזְלִין בִּזְרִיעַת רְאוּבֵן סַגִּיאִין נִכְלֵי לִבָּא׃ למה׃ לְמָא תַבְתּוּן מִמַּשְׁרְיַת קְרָבָא לְמִתַּב בֵּין תְּחוּמִין בְּפָרָשַׁת אָרְחָא לְמִשְׁמַע בְּשׂוּרְתָא דָא מִן דָּא לְבָרָק אַתּוּן אָמְרִין דִּילָךְ אֲנַחְנָא לְסִיסְרָא אַתּוּן אָמְרִין דִּילָךְ אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע בְּשׂוּרָא לְמִדַּע אֵי דָא הִיא מַשְׁרִיתָא נָצְחָא בִּקְרָבָא לְמֶהֱוֵי עִמֵּיהּ אֵיבְרִין כָּשַׁר לְמֶעְבַּד לְכוֹן דְּבֵית רְאוּבֵן הֲלָא יָדְעִיתוּן דְּקֳדָמוֹהִי גַּלְיָן מַחְשְׁבוֹת לִבָּא׃ גלעד׃ דְּבֵית גִּלְעָד בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא שָׁרַן ודבית

רדק

מקול מחצצים׳ מקול יורה החצים לא היו יכולין לשאוב מים ועתה יתנו שם צדקות יי׳ וטעם צדקות פרזונו שיכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה וטעם מקול כי הפרטי׳ ויורי החצים נותנים קול ומריעים להפחיד העם כמו שאמר מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר ופי׳ יתנו לשון למוד ושכן תרגום ושננתם לבניך ותתניכון לבניך: עורי עורי׳ שנים הראשונים מלרע והאחרוני׳ מלעיל: אז ירד שריד׳ ירדה בתשלומו ופי׳ רדה והשליט הקב״ה ישראל שהוא שריד באדירים בעם יבין מלך כנען ולמ״ד לאדירי׳ במקום בי״ת כמו ויששבו אותו לארץ כי איש הרגתי לפצעי וזולתם: מני אפרים׳ כמו מן אפרים והיוד נוספת וכן מני מכיר: שרשם בעמלק׳ שרשם היה נלחם בעמלק והוא יהושע בן נון ש שהיה שרש אפרי׳ ונשיאם ואחרי יהושע נלחם בנימן עם עמלק והוא שאול שהיה משבט בנימין וכ״ף אחריך כנגד אפרים וכ״ף בעממיך כנגד בנימן ואמרה זה בדרך נבואה והזכירה ה המתעוררים והמתחזקים אל מלחמו׳ יי׳ ועתה שירדו למלחמה מן מכיר הגדולים והחכמים ואף על פי שהיה מעבר לירדן התעורר והתחזק לבא למלחמה זאת וכן מזבולון ירדו אפילו הסופרי׳ והחכמי׳ אין צריך לומר שאר העם׳ ומושכי׳ בשבט סופר פי׳ החכמים והסופרים: שבט׳ העט וכן ת׳ בקולמוס דספרא וכן השרים שהיו ביששכר יצאו עם דבורה: ושרי׳ כמו שרים כמו וקרע לו חלוני כמו חלונים וחשופי שת והדומים להם וכן שבט יששכר יצא כלו וכן ברק יצא עם דבורה: בעמק שלח ברגליו׳ שלא שאל בהמה לרכוב מרוב חפצו למלחמה אבל ב בפלגות ראובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא באו למלחמה גדולים הם חקקי׳ וחקרי לבי עליו ואומר לו למה ישבת בין המשפתי׳ והם מערכות וגדרות הצאן לשמוע שריקות עדרים כלומר יושב ובוטח ולא חששת למלחמת ישראל אשר בארץ כנען ולא באת לעזרם למלחמה הזאת׳ וכן גלעד שכן בעבר הירדן ולא בא למלחמה ׳ ויש לתמוה והלא מכיר אומר שבא למלחמה ומכיר אבי גלעד והארץ הגלעד לבית מכיר כמו שא״מ׳ ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה׳ ויש לפרש כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאיר בן מנשה אמר שגם הוא היה חלקו בארץ

רלבג

מקול מחצצים׳ וכל זה הפחד היה להם מקול האויבים מורי החצים שהיו בין המעינו׳ שהיו שואבין מהן המים להצר להם ליש׳ שלא יוכלו לשאוב משם והיה זה המקום בדרך הישר שהיו רגילים ללכת בו הסוחרים ומפני זה היו הולכים ארחות עקלקלות והנה במקום ההוא שלא היו יכולין לבא שם שם יתנו ויגידו צדקות יי׳ שהכרית את אויביהם המצירים להם שם ויתנו ג״כ צדקות פרזונו בישראל עתה שיוכלו בני ישראל לשבת בערי הפרזות אשר הניחום ועזבום מפחד אויב: אז ירדו לשערים עם יי׳ ר״ל שישבו בכל שעריהם לפי ששבו לערי הפרזות לשבת׳ או יהיה הרצון בזה אז ירדו עם יי׳ לשערים ללמוד תורה מה שלא היו יכולין בו קודם זה כי הדרך היה סגור לפניהם מפני האויבים וכובד השעבוד ג״כ היה מונעם מזה: עורי עורי דבורה׳ יחס לדבורה דברי השיר ולברק יחס שבית השבי שהוא פועל המלחמה: אז ירד׳ אז ימים השם רודה מה שרד ונשאר מישראל על אדירים וחזקים והם עם יבין מלך כנען כ״ם ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל יי׳ שם רודה ומושל לי בגבורים ר״ל שם ישראל רודה ומושל על הגבורים ההם והם עם יבין מלך כנען׳ והנה התחילה דבורה לספר ענין השבטים בלחמות והתחילה מן אפרים כי על ידו נעשית המלחמה הראשונה ואמרה מן אפרים שרשם מי שהיה שרשם והוא יהושע שהיה נשיא עליהם והיה היותר נכבד שבשבטו נלחם בעמלק כמו שנזכר בתורה ויחלוש יהושע וגו׳: אחריך׳ תבוא אתה שתהיה משבט בנימן בעממיך להלחם עם עמלק והוא שאול ומן מכיר בני מנשה שהיה חלקו לעבר הירדן ירדו החכמים עם דבורה למלחמה וכן הענין מזבולן: ושרי ביששכר׳ והשרים שהם ביששכר ג״כ ירדו עם דבורה ושבט יששכר בכללו וכן שמע לעצת דבורה ברק על שבעמק שולח ברגליו בעצת דבורה כמו שאמר ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ואולם בפלגות ראובן גדולים חקקי לב׳ והנה תמה עליו למה ישבת בין המשפתים במקומך ולא התעוררת בזאת המלחמה אבל היית יושב ובוטח והיית שומע שריקות עדרי ישראל על יד האויבים והיית שוכן במקומך ולא חששת לזה הנה לפלגו׳ ראובן גדולי׳ חקרי לב על ששקדו עליהם ולא נתנו לב לבאת משם: גלעד בעבר הירדן שכן׳ ואת״כ מנעך מזה הירדן הלא גלעד ג״כ שוכן בעבר הירדן ועם כל זה בא לעזרת יי׳ בגבורים כמו שקדם׳ והנני

תברך ג׳ בקריא׳ וסי׳ תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני ב׳ בפסוק׳ ואחריתם לא תברך: באהל ו׳ בקריא׳ וסי׳ ויאמר הנה באהל׳ כל הבא אל האהל וכל אשר באהל׳ וירא יי׳ באהל בעמוד ענן׳ מנשים באהל תברך׳ ואת כל כלי הקדש אשר באהל׳ וחברו דד״ה׳ ונמסר גם בסדר חקה:

וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃ זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה׃ בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ׃ מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם־סִיסְרָא׃ נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃ אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו׃ אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃ תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ׃

ל׳ · ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ב׳ רפ׳ ימי הפקודה · ב׳ ירעם · ל׳ · ב׳ כעלי נויס · ג׳ ב׳ חס׳ וחד מל׳ · ב׳ חס׳ ל׳ · ב׳ כפס׳ · ג׳ · ג׳

וּדְבֵית דָּן גָּזוּ עִבְרֵי יַרְדְּנָא וְשַׁוִּיאוּ נִכְסֵיהוֹן בִּסְפִינָן דְּבֵית אָשֵׁר עַל סְפַר יַמַּיָּא שְׁרוֹ קִרְוֵי עַמְמַיָּא דְּפַגַּרוּ תָּבוּ וּבְנָן וִיתִיבוּ בְהוֹן׃ זבולן׃ דְּבֵית זְבוּלֻן לְקֳבֵיל עַמְמַיָּא דְּגַדִּיפוּ קֳדָם יְיָ מְסָרוּ נַפְשֵׁיהוֹן לְקַטָּלָא אִנּוּן וּדְבֵית נַפְתָּלִי יְשַׁבְּחוּנוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ באו׃ אֲתוֹ מַלְכַיָּא דַּהֲווֹ עִם סִיסְרָא וַאֲגִיחוּ קְרָבָא בְּכֵן אֲגִיחוּ קְרָבָא מַלְכֵי כְּנַעַן בְּתַעֲנָךְ הֲווֹ שָׁרָן וּמָטָן עַל מֵי מְגִדּוֹ מָמוֹן דִּכְסַף לָא קַבִּילוּ׃ מן׃ מִן שְׁמַיָּא אִתְגִּיחַ עִמְּהוֹן קְרָבָא מֵאֲתַר דְּנָפְקִין כּוֹכְבַיָּא מִכִּבְשֵׁי דַּבָּרֵיהוֹן תַּמָּן אִגִּיחַ קְרָבָא עִם סִיסְרָא׃ נחל׃ נַחֲלָא דְקִישׁוֹן תַּבְּרִנּוּן נַחֲלָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין וּגְבוּרָן מִלְּקַדְמִין לְיִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָא דְקִישׁוֹן תַּמָּן דְּוּשִׁישַׁת נַפְשִׁי קְטִילֵי גִּבָּרֵיהוֹן בִּתְקוֹף׃ אז׃ בְּכֵין אִשְׁתַּלְּפָא טוּפְרֵי סוּסְוָתְהוֹן מִפִּנּוּקָא דַּהֲוָה מְפַנֵּיךְ קֳדָם רְתִיכֵי גִּבָּרוֹהִי׃ אורו׃ לוּטוּ מֵירוֹז אֲמַר בָּרָק נְבִיָּא דַּייָ לוּטוּ וְתַבַּרוּ יַת יָתְבָהָא אֲרֵי לָא אֲתוֹ לְסַעֲדָן עַמָּא דַּייָ כַּד אַגִּיחַ קְרָבָא בְּגִבָּרַיָּא׃ תבורך׃ תִּתְבָּרֵיךְ מִבִּרְכַּת נְשַׁיָּא טַבָתָא יָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה כַּחֲדָא מִנְּשַׁיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין בְּבָתֵּי מֶדְרָשִׁין תִּתְבָּרֵיךְ׃

רדק

בארץ הגלעד כמו שאמר ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חוותיהם ויש לפרש עוד כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומר לראובן למה ישבת בביתך ולא באת למלחמ׳ גלעד עשה כן כמו שעשית אתה וישב ושכן בעבר הירדן הלא חרד ובא לעזור למלחמת ישראל ואתה למה עשית כן ואף על פי שאתה מעבר לירדן הלא גם הוא מעבר לירדן׳ ויש לפרש נ״כ לענין זה הפירוש שלא בדרך תמיהה כלומר גלעד הלא שכן בעבר הירדן כמוך וחלקו ונחלתו שם היא ואע״פ כן עבר ובא לעזרת ישרא׳ ואתה למה לא עשית כן: ודן למה יגור אניות׳ איננו אומר על אניות הי׳ כי לא היה חלקו על הים כי זבולן היה חלקו שם כמו שאומר זבולן לחוף ימים ישכון ואף על פי שכתוב בחלקו מול יפו אעפ״כ לא היה יפו בחלקו אלא אניות הירדן ר״ל שעבר הירדן ובר׳ מפחד האויב והניס נכסיו לעבר הירדן וכן ת״י גזו ועברו ירדנא וגו׳: אשר ישב לחוף ימים׳ כי שם היה חלקו וגורלו כמו שנאמר בגורלו ופגע בכרמל הימה ואמר והיו תוצאותיו הימה מחבל אכזיבה: ועל מפרציו ישכון׳ על מקומות הפרוצים לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים לפיכך לא יבא למלחמה שלא יניח עריו פרוצות ות״י קרוי עממיא וגו׳: חרף נפשו למות׳ גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חפצו למלחמה ונפתלי כמו כן שם עצמו על מרומי שדה להלחם ות״י דבית נפתלי ישבחונון כל עממי ארע׳: בתענך על מי מגידו׳ תענך ומגידו שני מקומות הם בחלק מנשה ומן הנרא׳ כי רחוקי׳ היו זה מזה כמו שאמר ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגידו ובנותיה א״כ מהו שאמר בתענך על מי מגידו ויתכן לפרש כי באו מלכי כנען להלחם והוא סיסרא ואשר באו עמו להלחם בתענך והיו חילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגידו וכת׳ בתענך הוו שרן ומטן על מי מגידו: בצע כסף לא לקחו׳ לא היו לוקחין שום ממון מבני ישר׳ שהיו נופלים בידיהם אלא היו הורגים אותם: מן שמים נלחמו׳ כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישראל חיל סיסרא כאילו מן השמי׳ נלחמו עם סיסרא: הכוכבים ממסילותם׳ על דרך שמה הנחת יי׳ גבוריך ודרך הדרש כי הכוכבים חממו אותם והיו לובשי׳ שריוני׳ ומרוב חמימות היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושוטפם הנחל לפיכך סיך פסוק נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו ולפי דרך הפשט לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר על שפת נחל קישון היו נכנסין בנחל הן לברוח הן לערוך מלחמה עם ישר׳ ונכשלו המרכבות כמו במצרים שאמר ויסר את אופן מרכבותיו ונפלו הפרשים בנחל ונרפס הנחל וטבעו ולא כן היה לישראל אלא שדרכו הנחל בעוז ועברוהו בלא שום פגע ונזק וזהו שאמר תדרכי נפשי עוז כלומר הנחל שנרפס דרכה נפשי בעוז כי מן השמים נלחמו עמהם בעבורי ות״י תדרכי נפשי עוז דושישת נפשי קטילי גבריהון בתקוף׳ ופי׳ נחל קדומים נחל שהיה שם מקדם כאילו נברא שם מקדם להנקם באויבי יי׳ על דרך כל פעל יי׳ למענה וגו׳: אז הלמו׳ פועל עומד כאילו אומר נהלמו עקבי הסוסים מרוב מרוצתם במלחמה׳ וזהו שאמר מדהרות דהרות אביריו מה שמכה הסוס בכח על הארץ בעת המרוצה ושלא בעת המרוצה שנראה כמרקד תקרא דהירה וכן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה׳ ואמר עקבי סוס כי בעקבין אין פרסה לפיכך אמר כי נהלמו עקבי סוס בכח מכת הסוס בארץ׳ וטעם אביריו על הפרשי׳ או על הסוסים: אורו מרוז׳ שם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותן אבל הרחוקים שלא באו לא קללה אותם: אמר מלאך יי׳׳ כמשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה אמרה זה ות״י אמר ברק נבייא דיי׳: תבורך׳ מרוז תהיה ארורה אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זריזה לעזרת יי׳ במקום שהיתה שם באהלה ויותר תבורך משאר נשים היושבות באהל:

רשי

וכן דן הכנים ממונו בספינות לעבור ולברוח: ועל מפרציו׳ לשמור פרצות ארצו: זבולן עם חרף וגו׳ בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמה עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור: בתענך על מי מגדו׳ ת״י בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו לאם המחנ׳ בתענך ומגיע עד על מי מגדו: בבצע כסף לא לקחו׳ חנם באו לעזרת סיסר׳ לא בקשו ממנו שכר: מן שמים נלחמו׳ ואף הקב״ה שלא בא בגבא שאינם רוצים שום שכר: ממסילותם׳ ראש הכוכב בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו עוביו של רקיע כאויר שבין שמי׳ לארץ שהכוכב תקוע ברקיע כמין נגר בדלת ומדת ארכו כעביו של רקיע ומן המקרא שמעיד ממסילותם נלחמו אנו שומעין שעוביו של רקיע כגובה שמים על הארץ: גרפם׳ טאטם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכיר׳: נחל קדומי׳׳ שנעשה ערב לים על זה מימו׳ מצרי׳ כדאית בפסחים: תדרכי נפשי׳ ברגלי׳ את עוז גבורי כנען: הלמו עקבי סוס׳ כשתלפו טלפי סוסיה׳ שהיה חום הכוכב מרתיח את הטיט והצפורן נשמטת כמו שמולגין את הרגלים ברותחין והטלפים נשמטים ומתוך שנשתלפו נהלמו הרגלי׳: מדהרו׳ דהרו׳ אביריו׳ שהיו מרקידי׳ את סוסיהם במלחמה לשון סוס דוהר הוא לשון הרקדת הסוס: אורו מרוז׳ אמרי לה כוכבא הוה ואמרי לה גבר׳ חשיבה הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא: אמר מלאך יי׳׳ אמר ברק בשליחותו של הקב״ה: יושביה׳ היושבים בארבע אמות שלו בארבע מאה שיפוריה שמתיה ברק למירוז: לעזרת יי׳׳ כביכלו העוזר את ישר׳ כעוזר את השכינה: מנשי׳ באהל׳ שרה שנ׳ בה הנה באהל׳ רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה׳ רחל ולאה שנ׳ בהן ויצא מאהל לאה וגו׳: מנשים באהל תבורך יעל׳ למה הן ילדו וגידלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך היא בבראשית רבה׳ ל״א אף יעל היתה יושבת אוהלים לפיכך הזכיר אותה בברכת אוהלים: חלב

רלבג

והנני תמה על דן למה יגור אניות הנה נחלתו לא היתה מעבר הירדן ולא די שלא באו לעזרת יי׳ אבל ברח והניח עמו והלך עם קניניו בעבר הירדן באניו׳ כמו שת׳ הנה אשר יש לו התנצלו׳ אם לא בא לעזרת יי׳ כי הוא יושב על הספר ולזה היה ראוי לשמור ארצו ולשכון על המקומו׳ הפרוצי׳ בארצו שלא יבאו שם האויבי׳׳ ואמנם זבולן ונפתלי ראוי שישובחו והוא כי זבולון הוא עם שחרף נפשו למות מרוב קנאתו להנקם מהאויב ר״ל שמסר עצמו לסכנה׳ וכן נפתלי נ״כ כי מבני נפתלי ומבני זבולן היו החיל אשר עלו עם ברק על הר תבור שהיו על מרומי שדה כי הם ראו חיל עם סיסרא ועם זה מסרו עצמם לסכנה לעלות עליהם למלחמה מרוב בטחונם בשם ית׳: באו מלכי׳ נלחמו׳ ידמה שמלכי׳ רבים ממלכות הגוים ממשפחות כנען ירדו עם סיסרא להלחם עם ישרא׳ ונלחמו אז מלכי כנען בתענך ועל מי מגדו והם המקומו׳ שהיו חושבים לכבשם בקלות ונכל כך היו חפצים להלחם בישראל שלא לקחו בצע כסף על זה מיבין מלך כנען כמנהג מי שאינו תחת המלך שאם ירצה המלך להביאו למלחמתו יתן לו שכר: מן שמים נלחמו׳ אמר זה להורות כי לא בחרבם נצחו לסיסרא אך מאת השם ית׳ בא להם זה הניצוח והוא ית׳ שם הכוכבי׳ ממסילותם נלחמי׳ עם סיסרא בהשפיע באמצעותם מה שישלם בו ניצוח סיסרא וחילו: נחל קישון גרפם׳ ידמה שכבר נגברו אז על דרך מופת מי נחל קישון שהיו בו מים מעטים וכשהיו עוברי׳ בו סיסרא וחילו נגברו המים והסירום כמו שתסיר המכבדת אשר יכבדו בה הבית מה שעל הארץ מן העפר וזולתו ובזה האופן טבעו רוב חיל סיסרא ונפל פחדם אל הנשארי׳ ועם זה הענין הנה בנחל המי׳ הקדומי׳ שהיו בנחל קישון: תדרכי נפשי עוז ר״ל שלא נגברו המי׳ לישר׳ בעברם בדרך שיניעום ויסירום ממקומם אבל היו דורכין שם בעוז ותוקף וזה היה פלא גדול דומה באופן מה לפלא שהיה לישראל על ים סוף: אז הלמו׳ אז נהלמו ונשברו עקבי סוס סיסרא שלא נשאר להם כח מחוזק מרוצתם והכותם בהם בארץ כשהניגו׳ גבורי סיסרא ולא נשאר להם כח לנוס ואפשר שיהיה הרצון בזה כי אז בנחל קישון מרוב המים שנגברו שם היו עקבות סוסיהם כאילו נשברו ולא יכלו להדר׳ אבל נגבו המים ברגליהם: אורו מרוז׳ שהיתה עיר גדולה קרובה למקו׳ המלחמה: אמ׳ מלאך יי׳׳ זאת הנבואה לדבורה שעיר מרוז תהיה ארורה ר״ל יושביה כי לא באו לעזרת יי׳ עם היותם קרובי׳: תבורך מנשים׳ אמנם יעל תהיה ברוכה

רשי

חלב נתנה׳ לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן תרגם יונתן: בספל אדירים׳ בספל שסותין בו מים שהמים נקראו אדירים שנ׳ במים אדירים: להלמות עמלים׳ סיסרא שהיה עמל ויגע: ותיבב׳ לשון דיבור כמו כ״ב שפתים ורבותינו פירשוהו לשון גניחה כתרועה דמתרגמי׳ יבבא׳ ואני אומר לשון ראייה כמו בבת עינו וכן חברו מנחם: ומחקה ׳לשון חיקוי: ומחצה ׳לשון מחץ: וחלפה׳ יוצא מצד אחר: אשנב ׳חלון: חכמו׳ שרותיה תעננה׳ החכמות שבשרותיה לכך נקוד ה״ת פתח חכמות שהוא שם דבר נקוד חטף קמץ כמו ראמו׳ לאויל חכמות וכן חכמות בנתה ביתה וזה נקוד חכמות וכן חכמות נשים ב בנתה ביתה חכמות שבנשים: תעננה׳ לנשו׳ של נו״ן משמשת במקום נו״ן שליסית ופתרונו תעננה אותה לנשות הנו״ן משמש במקום אותה כמו מרכבת תבילנ׳: ואף היא תשיב אמריה׳ תנחומיה לעצמה מה אני מתמהת על עיכוב בני הלא ימצאו יחלקו שלל והוא מעכבן: רחמתי׳ לראש גבר׳ ומענים נשים יפות שבישראל כל אחד מהם יש לו במטתו שתים ושלש נשים:

כן

באשר ט״ו בקריא׳ וסימ׳ אל קול הנער באשר הוא שם׳ איננו גדול בבית הזה ממני׳ אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה׳ בין רגליה כרע נפל שכב׳ וילך האיש מהעיר׳ ויאמר לו מיכה מאין׳ ויקם דוד ואנשיו׳ ואלישע אמר אל האשה׳ עמדי נא בחבריך׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתתי׳ ויאמרו אליו הגידה נא לנו באשר׳ באשר תמותי אמות׳ באשר דבר מלך שלטון׳ מה יתרון העשה באשר הוא׳ טוב ללכת אל בית אבל׳ וד׳ ובאשר וסי׳ גם אני אבחר בתעלוליהם׳ ומניתי אתכם לחרב׳ ואפרחיו יעלעו דם׳ ותאמר רות אל תפגעי׳

כה מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃ יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶנָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃ ל הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃

ל׳ וחד והקריבה עז׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ קמ׳ וקו׳ טו׳ · ל׳ ל׳ · ב׳ מסה · ב׳ פתח כסי׳ · י׳ · ב׳ קמץ וב׳ פתח· ל׳ · ב׳קמצין וב׳ פתחין ב׳ בספו׳

מים׃ מַיָּא שְׁאַל מִנַּהּ סִיסְרָא רַשִׁיעָא חַלְבָּא אַשְׁקְיָתֵיהּ לְמִדַּע אִם אִית רַעְיוֹנוֹהִי עֲלוֹהִי בְּפִילֵי גִבָּרַיָּא קָרִיבַת לִקְדָמוֹהִי שְׁמַן דְּגוּבְנִין׃ ידה׃ טָבְתָא יָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה דְּקַיֶּמֶת מַה דִּכְתִיב בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא דְּמֹשֶׁה לָא יְהֵי תִקּוּן זֵין דִּגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יִתַּקַּן גְּבַר בְּתִקּוּנֵי אִתְּתָא אֱלָהֵן יְדַהָא לְסִכְּתָא אוֹשִׁטַת וִימִינַהּ לְאַרְזַפְתָּא דְּנַפָּחִין לְמִתְבַּר רַשִׁיעִין וַאֲנוּסִין מַחֲתֵהּ לְסִיסְרָא תַּבֶּרֶת רֵישֵׁיהּ פַּצְעַת מוֹחֵיהּ א אַעְבָּרַת סִכְּתָא בְּצִדְעֵיהּ׃ בין׃ בֵּין רִגְלָהָא כְּרַע נְפַל שְׁכִיב בֵּין רִגְלָהָא כְּרַע נְפַל בַּאֲתַר דִּכְרַע תַּמָּן נְפַל בְּזִיזָא סִיסְרָא׃ בעד׃ מִן חַרַכָּא אִסְתְּכִיאַת וּמְדַיְּקָא אִמֵּיהּ דְּסִיסְרָא מִבֵּינֵי אַעְיָתָא אָמֶרֶת מָא דֵין אוֹחַרָא רְתִיכוֹהִי דְּסִיסְרָא בְּרִי מִלְּמֵיתֵי מָא דֵין אִתְעַכַּבוּ רַהֲטַיָּא דַּהֲווּ מַיְתָן לִי אִגֶּרֶת נִצְחָנִין׃ חכמות׃ חַכִּימַת פַּרְסְתְוָתְהָא עָנְיָן לַהּ אַף הִיא בְּחוּכְמָא מְתִיבָא וְאָמְרָא לְמֵימַר לְהֵן׃ הלא׃ הֲלָא מִדְמַשְׁכְּחִין מְפַלְּגִין בִּזְתָא יָהֲבִין גְּבַר וּבֵיתֵיהּ כָּל חַד וְחַד בִּזָּא סַגִּי קֳדָם סִיסְרָא בִּזַּת צִיּוּרֵי צִבְעוֹנִין עַל צַוְּרֵיהּ נִכְסֵי עַתִּירַיָּא וּמָנֵי חֲמוּדָא קֳדָם גִּבָּרוֹהִי דְּבַזּוּ׃

כן

רדק

מים שאל חלב נתנה׳ להשכירו כדי שירדם במהרה עם העייפות שהיה לו והחלב ששתה שלא ירגיש בהכותה אותו וי״ת מיא שאל מינה סיסרא רשיעה וגו׳ בספל אדירים׳ בספל גדול ששותין בו גדולים ואדירים׳ והחכם רבי יונה פי׳ אדירים הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן וי״ת בפיילי גבריא וגו׳׳ וכן תרגם קובעת כוס התרעלה פיילי כסא דלווטא וכן השותים במזרקי יין דשתיין בפיילי חמר ובדברי רז״ל היה מביא בפיילי של חרס חדשה ובלשון יון כוס פיילי: הקריבה חמאה׳ חלב חמאה וחלב שזכר עומד במקום שנים והשקתהו החלב הנותר אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת ויתכן לפרש כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתהו כי בנאד החלב השקתהו כמו שאמר ותפתח את נאד החלב ותשקהו ובספל אדירי׳ הקריבה לו חמאה לאכול: ידה ליתד תשלחנ׳׳ כמו תשלח והנו״ן והה״א נוספות כנו״ן ה״א משדלונה פרשדונה ואף על פי שאין המנהג כן בפעלים ואדוני אבי ז״ל פי׳ תשלחנה ידה וימינה שלחה בעבור יתד והלמות ידה שמאלה צריכה יתד וימינה צריכה הלמות וכנה השליחות לידים בעבור כי הם עשו ה המעשה ודומה לו וכל אשר שאלו עיני׳ בביתה לא ישכנו רגליה׳ ובתבונות כפיו ינחם׳ ואם תאמר כי תשלחנה בודד אין צריך לכל זה כי פירוש ידה וימינה הושטו בעבור יתד והלמות׳ ורבי אחי ר׳ משה ז״ל פירשו בחסרון כ״ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירשו כגהה וכן פי׳ ידה כידה והוא דרך משלה בעבור שאמר תבורך מנשים יעל אמר ראויה לה הברכה יותר משאר נשים כי עשתה מעשה גבור׳ שלא יעשו שאר הנשי׳ כי אין מעשה גבורה לנשים כי אם לאנשים לפיכך אמר דרך משלה כידה ליתד תשלחנה הנשים האחרות וימינ׳ להלמות עמלים והלמות שם הכלי שמכי׳ בו האנשים העמלים בעלי המלאכה: מחקה ראשו׳ הסיר׳ ראשו מלשון מחק בדברי רז״ל אין מוחקי׳ במקום שגודשין והמחק הוא הכלי שמעבירין על המדה שמעביר כל מה שעליה: ומחצה׳ מן ומחץ מכתו: וחלפה׳ העבירה היתד ברקתו וכת׳ אעברת בצדעיה או יהיה וחלפה מן יחלוף ויסגיר שהו׳ לשון כריתה: בין רגליה כרע נפל׳ כל מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וזהו שאמר כאשר כרע שם נפל שדוד ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום ומה שכתבו למעלה במילת שמיכה מכחים זה הדרש: ותיבב׳ הריעה מתרגנ׳ תרועה יבבא וי״ת ואוריקה לשון הבטה: האשנב׳ כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי: תעננה׳ כל אחת מן החכמות תענה אותה: אף היא׳ אם סיסרא: תשיב אמריה לה׳ היא בעצמה כמו שהחכמות משיבות לה כן היתה הי׳ בעצמה משיבה ואומרת כי בעבור זה אחרו פעמי מרכבותיו: ימצאו יחלקו שלל׳ ימצאו שלל לרוב בארץ ישראל שינצחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה הם מאחרים לבא: רחם רחמתים׳ נערה או שתי נערות: לראש גבר׳ לכל גבר וגבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל וי״ת יהבין גבר וביתיה לכל חד וחד: שלל צבעים׳ בגדים עשויים במיני צבעונים: רקמתים׳ שעשו בו מעשה הרקמה משני הפנים בשוה והרקמה היא מעשה מחט בבגד בצורות מצבעים שונים זה מזה: לצוארי שלל׳ כמו לראש השלל כלומר כתונים הבגדים בראש השלל לתתם לשר הצבא וי״ת כן בזת ציורי צבעונין וגו׳:

ולהבין

רלבג

בדוכה כי עזרה להם בהריגת סיסרא ויותר מנשים שהן באהל תבורך או ירצה בזה שהיא תבורך מנשים שהן באהל ללמד תורה כמו דבורה ויהיה הרצון בזה כי קללת מרוז אמר מלאך יי׳ ואולם ברכת יעל אמרה דבור׳ על צד התפלה והברכה׳ והנה ספרה על מה ברכה יעל וזה כי היא עשתה מעשיה בחכמה ובגבורה לעזור ישראל וזה שכאשר שאל סיסרא מים לשתות נתנה חלב לשכרו והקריבה לו חמאה בכלי גדול לשתות והרצון בחמאה חלב שמן שלא הוסרה ממנו החמאה כי הוא משכר יותר׳ והנה נכפל הלשון בזה׳ ומה שספר תחלה כי מנאד החלב השקתהו היה בזה האופן ר״ל שהוציאה ממנו בספל גדול אשר ישתו בו הגבורים: ידה ליתד תשלחנה׳ והנה כתתיה המנהיגים הנוף תשלחנה ידה השמאלית ליתד ושלחו ימינה למה שהולמים ומכין בו העמלים במלאכות רבות העמל והכתה סיסרא בראשו עד שהפסידה ופלחה החבור אשר בו והכתה ביתד ועברה היתד רקתו או כרתה רקתו: בין רגליה כרע נפל׳ ר״ל כי בחכמתה סבבה שנפל ונרדם לפניה: באשר כרע שם נפל שדוד׳ ר״ל כי תכף שנפל שדדתהו והמיתתהו יעל׳ הנה אם סיסרא נשקפה בעד החלון והילילה בדמיון תרועה והיתה אומרת מה הסבה שיהיה בושש רכב סיסרא לבוא׳ והנה החכמות שבשרותיה היו עונות אותה וגם היא בעצמה היתה משיבה לדבריה ואומרת מה שאומרות החכמות הכן והוא כי סבת איחורו הוא שאם ימצאו שלל שיחלקוהו: רחם רחמתים׳ ולהיותם פרוצים בעריות הקדימו בספור שלל העריות אולי השיג כל אחד מהן נערה אחת או שתים ולסיסרא ג״כ יתנו שלל בגדי הצבעונים הנכבדים שלל בגדי צבעונים שהם מרוקמים ובגדי צבע רקומים משני עבריהם ויאלקס סיסרא לגוזרי בעלי השלל והם אנשי החיל הבאים עמו׳

והתפללה

והתפללה דבורה ואמרה כן יאבדו כל אויבי יי׳ כמו שאבד סיסרא ואוהבי השם יתעלה יהיו כצאת השמש בגבורתו שאורו הולך ומתחזק עד נכון היום׳ והרצון באמרו בגבורתו בראש תקופת תמוז כי אז יראה אורו יותר חזק והחום המגיע ממנו הוא יותר חזק ויהיה הולך ומתחזק עד חצי היום׳ ושקטה הארץ עד שלמות ארבעי׳ שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עשרים שנה: **ואולם** התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו: **הראשון** הוא להודיע כי השם יתעלה לא יעשה המופתים רק לעת הצורך ולזה צוה ברק למשוך בהר תבור עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבולון ולא משכם שם השם יתברך כמו שמשך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו וזה כי משיחת בני ישרא׳ בהר תבור היה אפשר ש שישלם בזולת עשיית המופת וכבר ביארנו הסבה בזה בספר מ״ה: **השני** הוא להודיע כי כשיעשה הש״י המופתים יסבב עליהם הסבות אשר עמם יהיה יותר מעט מהזרו׳ במופת ההוא אצל הטבע ולזה ה התחכ׳ הש״י להביא בני ישרא׳ בהר תבו׳ והעתי׳ שם סיסרא ועמו אל נחל קישון לרדוף אחרי ברק ועמו וסבב עם זה שרבו מי הנחל עד שטבעו בו רבים מבני החיל ונתקבצו בזה סבות רבו׳ אל שינצחום ברק ועמו׳ הא׳ היא הבהלה שהבהילום מי הנחל׳ והב׳ כי ברק ועמו היו יורדים אליהם ולזה היו עליונים וזה ממה שיוסיף להם חוזק על סיסרא ועמו וידמה שנתחברה שם סבה שלישית והיא שכבר היה אור השמש נכח פני סיסרא ועמו והיה משים סנוירים בעיניהם ולזה אמרה דבורה כי הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא: **השלישי** הוא ל להודיע אמתת הנבואה אעפ״י שהיתה ע״י אשה כי לא נפל דבר ממה שיעדה דבורה בזה הספור׳ והנה לפרסום אמתת הנבואה אז נסכמו ישר׳ ללכת במתי מעט ובכלי מלחמה מעטים להלחם עם סיסרא ורכבו והמונו עם תכלית כחו וגבורתו ורבוי כלי המלחמה אשר להם: **הרביעי** הוא להודיע כי תכלית כוונתו בהתבולות ראוי שיתנהג האדם להגיע אל ולזה ספר כי יעל מפני רצותה שיפול סיסרא בידה הראתה לו כי היא חפצה מאד בהצלתו וכסתה אותו כדי שלא יראוהו שם העוברים והשבים וסבבה עם זה שסכרה אותו ונרדם עם המופת והיה נקל לה להורגו: **החמישי** הוא להודיע כי ביום טובה ראוי להיות בטוב ולזה ראוי למצליח בעת אשר יש לאל ידו שיסבב שתגיע לו ההצלחה ביותר שלם שבפנים ולא יקצר מזה הלא תראה כי ברק אעפ״י שראה שנפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד השתדל בתכלית מה שאפשר על הריגת סיסרא פן ישוב אל ארוניו וישוב להרע לישראל: **הששי** הוא להודיע לתת תודה לש״י על מה שגמל מהטובות כי עם שזה כבר ראוי הנה בו תועלת להביא האנשים להאמין שכל הטובות באו מאתו ולזה שרה דבורה השירה הזאת ונתנה תודה לשם יתעלה כעל כל אשר גמלנו: **השביעי** הוא להודיע שראוי לכל אדם שיאמין ביעודי הנבואה ולזה נתגנו אשר לא באו לעזרת יי׳ בגבורים כנגד מחנה סיסרא ונתקללו יושבי מרוז מאת הש״י: **השמיני** הוא לפרסם גנות האומות ההם והיותם פרוצים בעריות ולזה הקדימה אם סיסרא בספור הצלחת סיסרא רחם רחמתים לראש גבר וכבר פרסמה התור׳ נ״כ ממנהגיהם הפחותים עוד ספר שסבו בני ישראל לעשות הרע בעיני יי׳ אחר מות דבורה ולזה נתנם השם ביד מדין ז׳ שנים ותקפה יד מדין מאד על ישראל עד שהוצרכו לעשות להם בהרים מנהרות והן מערות שים בהן כמו חלונות תכנס מהן אורה במערה׳ ואפשר שהרצון יהיה במנהרות אבוקות בעלות אור גדול והיה זה כן כי כשהיו רואין מההרי׳ שבאו בני מדין היו עושין באבוקות ההן סימן שירגישו בו ישראל ויתחבאו הם ויסתירו מקניהם וקניניהם על שבזה הדרך היתה מגעת בקלות ההודעה הזאת לישראל בעשותם הסימן הזה להם מהר אל הר והיה אפשר שיצילו מאויביהם דברים רבים ועכ״ז עשו מערו׳ להתחבא שם בקלות ומצדות שהם ביניינים חזקי׳ להמלט שם מאויביהם לא שיסבו תמיד במערות ובמצודות כי היה בלתי אפשר שישלם להם חיותם בזה האופן כי לא יזרעו ולא יאספו תבואה׳ ואחר זה ביאר מה הכריחם לעשות המנהרות והמערות והמצדות והוא מה שהיו משחיתי׳ בני מדין תבואותיהם ומקניהם׳ ויהי כי צר להם מאד מפני מדין צעקו אל יי׳ ושבו אליו שיושיעם׳ והנה שלח הש״י נביא אז לבני ישר׳ והודיעם כי עונותיהם הטו שיפלו ביד מדין כי הם סרו מאחרי יי׳ ועבדו אלהי׳ אחרי׳ אלהי האמורי אשר בארצם עם רוב הטובו׳ שחנן הש״י אותם וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שזכרו ז״ל בפנחס בימי דוד שהגיד הכתו׳ כי לפני׳ יי׳ עמו והנה היה זמן ארוך מאד ולזה אמרו כי פנחס הוא אליהו כי כבר התבאר שאליהו נ״כ חיה שנים רבות וכבר יעד מלאכי שהש״י יביאהו בימי הגאולה אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו׳ ואין לאומר שיאמר שכבר מת אליהו קודם שהתנבא אלישע כמו שאמר כי היום אדוניך לוקח מאתך וזה שכבר מצאנו שהגיע מכתב מאליהו אחר זה כמו שנבאר שם בע״ה בספר דברי הימים ובספר מלכים׳ .... ויש

ותעז ב׳ ובסיפרא וסי׳ ותעז ידו על כושן רשעתים׳ ותעז יד מדין: וידל י״ב פתחין בליש׳ וסי׳ העשיר לא ירבה׳ ואם דל הוא ואין ידו׳ הנה אלפי הדל׳ מדוע אתה ככה דל׳ וידל ישראל מאד׳ ידל כבוד יעקב׳ נצרה על דל שפתי׳ ותהי לדל תקוה׳ דלו מאנוש נעו׳ אל תגזל דל׳ ודל מבין יחקרני׳ אם דל אם עשיר׳ וכל דסמיכין לאביון דכוו׳:

כן יאבדו כל אויביך יהוה ואהביו כצאת השמש בגברתו ותשקט הארץ ארבעים שנה: **ו** ויעשו בני ישראל הרע בעיני יהוה ויתנם יהוה ביד מדין שבע שנים: ותעז יד מדין על ישראל מפני מדין עשו להם בני ישראל את המנהרות אשר בהרים ואת המערות ואת המצדות: והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ועלו עליו: ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ עד בואך עזה ולא ישאירו מחיה בישראל ושה ושור וחמור: כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם יבאו כדי ארבה לרב ולהם ולגמליהם אין מספר ויבאו בארץ לשחתה: וידל ישראל מאד מפני מדין ויזעקו בני ישראל אל יהוה: ויהי כי זעקו בני ישראל אל יהוה על אדות מדין: וישלח יהוה איש נביא אל בני ישראל ויאמר להם כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי העליתי אתכם ממצרים ואוציא אתכם מבית עבדים:

ז׳ מ״ל / ג׳ / ל׳ חס׳ / ב׳ / ל׳ / ח׳ ל׳ מלרע / ה׳ מ״ל / ל׳ וכל קרי׳ חלוף ושור ושה / וכאו ק׳ / ח׳

כן: כסיסרא כן ייבדון כל סנאי עמך יי ורחמוהי צדיקיא יהון עתידין לאזהרא כזיהור יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלתא במפק שמשא בגבורתיה ושדוכת ארעא דישראל מלמעבד קרבא ארבעין שנין: ועבדו בני ישראל דביש קדם יי ומסרנון יי בידא דמדינאי שבע שנין: ותקיפת יד מדינאי על ישראל מן קדם מדינאי עבדו להון בני ישראל ית מטמוריתא דבטוריא וית מערתא וית מצודתא: והוה כד זרע ישראל וסלקין מדינאי ועמלקאי ובני מדינחא וסלקין עלוהי: ושרו עליהון ומחבלין ית עללתא דארעא עד מעלנא דעזה ולא משארין מזון לקיומא נפש בישראל ואמר ותור וחמר: ארי אנון וגיתיהון סלקין ומשכניהון ואתן כמסת גובא לסגי ולהון ולגמליהון לית מנין ועלין בארעא לחבלותה: ומאך ישראל לחדא מן קדם מדינאי וזעיקו בני ישראל קדם יי: והוה כד זעיקו בני ישראל קדם יי על עסק מדינאי: ושלח יי גברא נביא לות בני ישראל ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא אסקית יתכון ממצרים ואפקית יתכון מבית עבדותא:

רדק

ואוהביו׳ ואוהבי יי׳: כצאת השמש בגבורתו׳ כצאת השמש בבוקר שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי השם ית׳ הולכים וחזקים וי״ת ורחמוהי צדיקיא יהון עתידין וגו׳: המנהרות׳ כמו מערו׳ וים להם חלון למעלה שתכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות: המצדות׳ מבצרים חזקים: והיה אם זרע׳ כאשר זרע כמו והיה אם בא אל אשת אחיו ואם יהיה היובל לבני ישראל והדומי׳ להם: וישחיתו את יבול הארץ׳ התבואות שהיו בעשב קודם שיגמר בשולם וכן האילנות האכל היו כורתים ומפילי׳ גלא היו משאירים מחיה: ושה ושור וחמור׳ היו נוהגים להם: איש נביא׳ מפרש בסדר עולם זה פנחס ולהוכיח בא ולהודיעם כי מפני חטאתם קרה להם מה שקרה: ואגרש

רשי

כן יאבדו׳ דבור׳ אומר׳ תנחומין של הבל הן לה: כן יאבדו כל אויביך יי׳׳ כאשר אבד הוא: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו׳ לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהיא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כמספר ארבעים ותשע שבעיות: ותשקט הארץ׳ אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר: ויעשו הרע׳ על כאן נאמר ויוסיפו שהיה כבר חטא על חטא אבל בשירה זו נמחל ל להם כל אשר עשו ועכשיו מ מתחילין לחטוא כך נדרש ב באגדת תילים: מנהרות׳ מטמוריתא ובלשון לע״ז וול״ום ועל שם שעושין בהם מאור קטן במקו׳ שאין ניכר קורין מנהרות לוייט״רכם בלע״ז: מערות׳ גרוט״א בלע״ז: מצדות׳ פלייסא״ץ בלע״ז שעושין ביערי׳ על ידי הפלת האילנות סביב סביב: הם ומקניהם׳ לרעות את התבואה: איש נביא׳ זה הנביא הוא פנחס בסדר עולם: אבי

ובאו׳ כ״ב מילין כתו׳ חד ו״ו כריש תיבותא וקרי׳ וגו׳

ואוציא׳ ב׳ ב׳ מ״ל ואא׳ חס׳ אם מתוכן קר׳

אבי העזרי, מבני אביעזר בן גלעד בן מנשה: וגדעון בנו, אביו היה חובטן והוא כורכן אמר לו אבא זקן אתה ואם יבאו האויבים לא תוכל לנוס לך אתה ואני אחבט: בגת, בקורת בית הבד: עמך גבור החיל, שנתן לך כח כזה: ויש יי' עמנו ואם יש יי' אתנו למה מצאתנו וגו': אשר ספרו לנו אבותנו, פסח היה אמר לו אמש הקריני אבא את ההלל ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים ועתה נטשנו אם צדיקי' היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי' היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו איה כל נפלאותיו: ויפן אליו, הקב"ה בעצמו: לך בכחך זה, בכח הזכו' הזה שלמדת סניגוריא על בני כך דרש רבי תנחומא: הנה אלפי, האלף שאני ממונה בו להיות תחת שר האלף הוא האלף הדל בכל אלפי מנשה: שאתה, כמו שאתה: קמח

פי' רבי ישעיה

אבי העזרי פי' משפחת אבי עזרי: חובט חטים בגת, פי' בגת הכרם היה חובט מעט כי היה ירא לחבוט הכל יחד: לך בכחך זה, פי' במה שיש בידך לך ותצליח: הלא שלחתיך, פי' ואין לך לדאג כי אני שלחתיך ותצליח: הנה אלפי הדל במנשה, פי' האלף שאני ממונה עליו:

ואגרש אותם, טעמו למעלה לאחביכם לא למעלה מצרים והלוחצים הם סיחון ועוג שלא הניחום לעבור ויצאו לקראתם למלחמה וכן כנעני מלך ערד וכן מלכי כנען חשבו ללחום: וישב תחת האלה, אינו ר"ל ישיבה כי אין נראים המלאכים בישיבה כי אם בעמידה כמו ומלאך יי' עומד והנה איש עומד לנגדו אלא ר"ל נתעכב שם תחת האלה על שיפנה אליו גדעון וכאשר לא פנה אליו נראה אליו ואמר לו יי' עימך וכן אנכי אשר על שובך לשון עכבה וכן אשרי יושבי ביתך והדומי' להם ועשה זה המלאך שנתעכב שם ולא נראה אליו בתחילת בואו משל שהקדוש ברוך הוא נמצא להם לישראל בכל עת אם יפנו אליו ויקראוהו באמת ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואחר כן נראה לו אמרו יואש אביו היה חובט חטים אמר לו גדעון אבי זקן אתה הכנס ל לביתך ואני אהיה חובט שאם יבאו המדינים אין בך כח לנוס אמר המלאך קיימת מצות כבוד ורואי אתה שיגאלו בני על ידיך מיד וירא אליו מלאך יי' וגו' אמר לו גדעון ויש יי' עמנו וגו' אמש קראנו את ההלל והי' אבי מקראני בצאת ישראל ממצרים אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי' היו כשם שעשית להם נס כך עשה לנו נס אמר הקב"ה חייך כך למדת סניגוריא על בני כדאי אתה שאדבר עמך מיד ויפן אליו יי' ויאמר לך בכחך זה בכח זכותה שלמדת סנגוריא על בני ונכון הוא זה הדרש שנתן טעם לעכוב המלאך ולמה שאמר ויפן אליו: אשר בעפרה אשר ליואש, וכן אמר בעפרת אבי העזרי לפי שיש עיר אחרת ששמה עפרה בגבול בנימן כמו שכתוב בספר יהושע והעוים והפרה ועפרה: חובט חטים, כמו דש אלא שהדישה בבהמות והחביטה ב במקל וכן כי תחבוט זיתך חובט במקל בזית להפיל הזתי': בגת, גת היה שם שדורכין שם ענבים באותו גת היה חובט החטים וכ"תי במעצרתא: גבור החיל, קראהו כן לבשרו ולחזקו שיגבר ויכנע מדין וכן אמר לך בכחך זה: ויפן אליו יי', פירוש פנה אליו והלבישהו גבורה ואמ' לו לך בכחך זה פירוש בכח שהוסיף לו על דרך ותהי על יפתח רוח יי' שתרגומו רוח גבורתא מן קדם יי' ויד יי' היתה אל אליה ורוח גבורה מן קדם יי': הלא שלחתיך, המלה הזאת תבא לחזק המבוא וכן הלא שמעת בתי הלא צויתיך חזק ואמץ: בי אדני במה אושיע, לשון חול הוא כי עדיין לא ידע גדעון כי מלאך יי' הוא וכן אמר לו מתחילה בי אדוני בחירק הנו"ן וכקמץ זה מפני הזקף ואמר לו לשון רבי' כי כן המנהג בזו המלה כמו אדניך אדניו זולתי מדבר בעדו כדי שלא יתחלף בשם הנכבד אבל זה לבדו בא בלשון רבים ליחיד למדבר בעדו וי"ת לשון קודם ואמ' ליה בבעו יי' ולדעתו אמר גדעון זה כנגד הקב"ה לא כנגד המלאך כי עדיין לא היה יודע שהוא מלאך: אלפי, האלף שבית אבי נמנה בו הוא הדל באלפי מנשה וי"ת זרעיתי זעירא בשבט מנשה, וי"מ אלפי כמו אבי כמו אלוף שפירושו שר ואדון: כי אהיה עמך, אמר לו בשם יי' כי אהיה עמך לפיכך אמ' לו גדעון אם כן שנביא אלהים אתה ובשליחותו אתה בא תעשה לי אות שאתה מדבר עמי בשם יי' והאות שעשה לו הוא האש שעלה מן הצור ומה שאמר ויאמר אליו יי' קרא המלך בשם יי' כמו שכתוב במלאך שנראה ליהושע ויאמר יי' ליהושע: שאתה מדבר עמי, כמו שאתה בשנו' השי"ן כמו עד שקמתי דבורה שהשי"ן בפתח במקום הסגול ונקמצה שי"ן שאתה להרחיב על האלף ופירושו שאתה מדבר עמי בשם יי': והמרק

העזרי ג' בקריא' וסי' ויבא מלאך יי' וישב, בעפרת אבי העזרי, ויקבר בקבר יואש אביו, ושארא עזרי: מצאתנו ג' בקריא' וסי' כה אמר אחיך ישראל אתה, ויאמר אליו גדעון, על ימעט לפניך: והכית ה' מלרע וסי' נמסר בסדר שפטים:

וָאַצִּל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל־לֹחֲצֵיכֶם וָאֲגָרֵשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם וָאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־אַרְצָם׃ וָאֹמְרָה לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִירְאוּ אֶת אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי׃

וַיָּבֹא מַלְאַךְ יְהוָה וַיֵּשֶׁב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר בְּעָפְרָה אֲשֶׁר לְיוֹאָשׁ אֲבִי הָעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּנוֹ חֹבֵט חִטִּים בַּגַּת לְהָנִיס מִפְּנֵי מִדְיָן׃ וַיֵּרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו גִּדְעוֹן בִּי אֲדֹנִי וְיֵשׁ יְהוָה עִמָּנוּ וְלָמָּה מְצָאַתְנוּ כָּל־זֹאת וְאַיֵּה כָל־נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר סִפְּרוּ־לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הֶעֱלָנוּ יְהוָה וְעַתָּה נְטָשָׁנוּ יְהוָה וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף מִדְיָן׃ וַיִּפֶן אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְיָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו בִּי אֲדֹנָי בַּמָּה אוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה וְאָנֹכִי הַצָּעִיר בְּבֵית אָבִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְהִכִּיתָ אֶת־מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְעָשִׂיתָ לִּי אוֹת שָׁאַתָּה מְדַבֵּר עִמִּי׃

ג' ב' חס' וחד מל' · ו' מל' · ל' · ל' · ל' · ב' · ז' · ל' · ל' · ה' דסמי' ס' קמץ · ל' · ה' כטע' · ל'

וְשֵׁיזֵבִית יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא כָּל דָּחֲקֵיכוֹן וְתָרֵיכִית יַתְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהֵבִית לְכוֹן יַת אַרְעֲהוֹן׃ וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִדְחֲלוּ יַת טַעֲוַת אֱמוֹרָאֵי דְאַתּוּן יָתְבִין בְּאַרְעֲהוֹן וְלָא קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרִי׃ וַאֲתָא מַלְאָכָא דַיְיָ וִיתֵיב תְּחוֹת בּוּטְמָא דִי בְעָפְרָה דִי לְיוֹאָשׁ אֲבוּהִי דְעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּרֵיהּ חָבֵיט חִטִּין בְּמַעֲצַרְתָּא לַעֲרָקָא מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי׃ וְאִתְגְּלֵי לֵיהּ מַלְאָכָא דַיְיָ וַאֲמַר לֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ גְּבַר חֵילָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ גִּדְעוֹן בְּבָעוּ רִבּוֹנִי וְאִית שְׁכִנְתָּא דַיְיָ בְּסַעֲדָנָא וּלְמָא עַרְעָנָא כָּל דָּא וְאָן כָּל פְּרִישְׁוָתֵיהּ דְאִשְׁתָּעִיאוּ לָנָא אֲבָהָתָנָא לְמֵימַר הֲלָא מִמִּצְרַיִם אַסְּקָנָא יְיָ וּכְעַן רַטְשָׁנָא יְיָ וּמַסְרָנָא בִּידָא דְמִדְיָנָאֵי׃ וְאִתְפְּנִי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר אֱזֵיל בְּחֵילָךְ דֵּין וְתִפְרוֹק יַת יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִדְיָנָאֵי הֲלָא שְׁלַחְתָּךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ בְּבָעוּ יְיָ בְּמָה אֶפְרוֹק יַת יִשְׂרָאֵל הֲלָא הָא זַרְעִיתִי זְעֵירָא בְּשִׁבְטָא מְנַשֶּׁה וַאֲנָא חֲלַשׁ בְּבֵית אַבָּא׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וְתִקְטוֹל יַת מִדְיָן כִּגְבַרָא חַד׃ וַאֲמַר לֵיהּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וְתַעְבֵּיד לִי אָת דִּי אַתְּ מְמַלֵּל עִמִּי׃

רלבג

ויש לשואל לשאול אחר שהיה זה הנביא קיים איך לא הוכיח ישראל כל ימיו ולמה הוצרכו לנבואת דבורה, וידמה שנאמ' בהיתר זה הפסוק שהוא לא היה מתנבא רק לעתי' רחוקי' ולא היה בו כח יתיסר בו להנהיג העם ולזה נ"כ תמצא בזה המקום שהוצרך למנות גדעון על פועל מלחמת מדין ואפשר כי כמו שהיה אליהו פעם נראה ופעם נעלם כשישאהו רוח השם אל מקום רחוק כך היה הענין בפנחס ולזאת הסבה לא שמש בכהונה גדולה כל ימיו אבל שמשו בניו ובני בניו ובני בני בניו דורות רבים והוא עדיין קיים כמו שיתבאר בספר דברי הימי' וזה כי הוא היה קיים בימי דוד כמו שאמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד היה עליהם לפנים יי' עמו ולא ימצא בזרע אהרן אחר שיקרא שמו פנחס בן אלעזר בן אהרן כמו שמבואר שם בספר תולדותם: ויבא מלאך יי', הוא הנביא שזכר כי הנביא יקרא מלאך יי' כאמרו ויבא חני מלאך יי' ולזה נראה לגדעון בהקיץ בהשתמש חושיו על מנהגם, והנה נתעכב שם הנביא עד שנראה לגדעון אמר לו כי יי' עמו, והנה קראו גבור חיל כי כן היה כמו שאמר לו זבח וצלמונע קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו, והנה הרחיק גדעון שהיה יי' עמו לראותו שפלות ישראל וכי נטשם יי' בכף מדין: ויפן אליו יי', הוא מלאך יי' שזכר והוא ע"ד ויאמר יי' לה שאמרו רבותינו שכבר היה זה על ידי שם, והנה אמר דברית כאילו השם ידבר כי הנביא ידבר בשם שולחו ואפשר שיאמר אומר שזה הענין היה במראה הנבואה אלא שאמרנו לא הסכמנו לפרש זה ע"ד הנבואה בזה האופן כי ראשי' הספור מורה שזה הספור היה בהקיץ ולא נראה לנו שנשי' מדרגת גדעון בנבואה בזה האופן ר"ל שהגיעה לו הנבואה בהקיץ ועוד שאין מדרך הנביא שבא לו הנבואה פעמים רבות שישאל אות מהשי"ת שיקים לו ייעודו כמו שמצאנו גדעון אחר זה שאמר אם ישך מושיע בידי את ישראל וגו' וזה מבואר אצל למי שידע ענין הנבואה, והנה אמר לו הנביא לך בכחך זה ידמה כי נתחדש לגדעון מאז כח נוסף על הכח שהיה לו קודם זה כדמיון מה שאמר לשאול שיתחדש לו לב אחר ובאופן שנזכר דמיון זה בדוד אחרי המשחו למלך על יד שמואל וידמה שאביו היה שר האלף ממה שאמר גדעון הנה אלפי הדל במנשה ולזה היה כח ליואש אשר יריב לו יומת עד הבקר:

אל נא תמוש מזה עד בואי אליך והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך ויאמר אנכי אשב עד שובך: וגדעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מצות הבשר שם בסל והמרק שם בפרור ויוצא אליו אל תחת האלה ויגש: ויאמר אליו מלאך האלהים קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוך ויעש כן: וישלח מלאך יהוה את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות ומלאך יהוה הלך מעיניו: וירא גדעון כי מלאך יהוה הוא ויאמר גדעון אהה אדני יהוה כי על כן ראיתי מלאך יהוה פנים אל פנים: ויאמר לו יהוה שלום לך אל תירא לא תמות: ויבן שם גדעון מזבח ליהוה ויקרא לו יהוה שלום עד היום הזה עודנו בעפרת אבי העזרי: ויהי בלילה ההוא ויאמר לו יהוה קח את פר השור אשר לאביך ופר השני שבע שנים והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תכרת: ובנית מזבח ליהוה אלהיך על ראש המעוז הזה במערכה ולקחת את הפר השני והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת: ויקח גדעון עשרה אנשים מעבדיו ויעש כאשר דבר אליו יהוה ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה:

לא כען תעדי מכא עד מיתאי לותך ואפיק ית תקרובתי ואניח קדמך ואמר אנא אוריך עד דתתוב: וגדעון אתא ועבד גדיא בר עזי ומכילתא דקמחא אפה פטיר בסרא שוי בסלא ותבשילא שוי בקדרא ואפיק לותיה לתחות אילנא וקריב: ואמר ליה מלאכא דיי סב ית בסרא וית פטירא ואחית לכיפא דיכי וית תבשילא שפוך ועבד כן: ואושיט מלאכא דיי ית ריש שוטיתא דבידיה וקריב בבסרא ובפטירא וסליקת אשתא מן טנרא ואכלת ית בסרא וית פטירא ומלאכא דיי אסתלק מלקביל עינוהי: וחזא גדעון ארי מלאכא דיי הוא ואמר גדעון בבעו יי אלהים ארי על כן חזיתי מלאכא דיי אפין באפין: ואמר ליה יי שלם לך לא תדחל לא תמות: ובנא תמן גדעון מדבחא קדם יי ופלח עלוהי קדם יי דעבד ליה שלם עד יומא הדין עד כען איתוהי בעפרת אבוהי דעזר: והוה בליליא ההוא ואמר ליה יי סב ית תור בר תורי די לאבוך ותור תנינא דאתפטים שבע שנין ותפגר ית אגורא דבעלא די לאבוך וית אשרתא די עלוהי תקוץ: ותבני מדבחא קדם יי אלהך על ריש תוקפא הדין בסדרא ותסב ית תורא תנינא ותסיק עלתא באעי אשרתא די תקוץ: ודבר גדעון עשרא גברין מעבדוהי ועבד כמא דמליל עימיה יי והוה מדדחיל מן בית אבוהי ומן אנשי קרתא מלמעבד בימםא ועבד בליליא:

ויוצא י״ב מל׳ וסי׳ ויוצא אתו החוצה׳ ויוצא העבד כלי כסף׳ ויאמר שלום לכם׳ ויוצא יוסף אותם׳ ויוצא משה את העם׳ וגדעון בא׳ ויוצא משם את כלי׳ פתח יי׳ את אוצרו׳ לקול תתו המון מים׳ והברו תנינא׳ ויוצא יהוידע הכהן׳ ויוצא ישראל מתוכם: מלאך האלהים ח׳ וסי׳ נמסר בהאי סיפרא סי׳ י״ג: פנים אל פנים ה׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר וישלח: שלום לך ג׳ דסמיכי בקריא וסי׳ ויאמר לו יי׳ שלום לך׳ קחנו ובאה כי שלום לך ואין׳ ורוח לבשה את עמשאי ראש: והעלית ג׳ בקריא׳ וסי׳ אבנים שלמות תבנה את מזבח׳ ובנית מזבח ליי׳ אלהיך על ראש המעוז׳ והעלית את ירמיהו׳ ונמסר גם בסדר תבא:

רדק

והמרק׳ המים שנתבשל בהם הבשר נקראו מרק לפי שבהם מירוק הבשר והיוצא ממנו ונמצ׳ המרק חציו קמץ וחציו פתח במקצת ספרים המדויקים והוא שלא כמשפט השמות מזה ה המשקל׳ וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצי׳: בפרור׳ ידוע הוא דוד נחשת שמבשלין בו הבשר׳ אל תחת האלה ת׳ לתחות אילנא: שלום לך׳ המלאך אחר שעלה השמיעו הקול הזה כי ראה שהיה מפחד בדעתו כי היה מלאך: פר השור׳ כמו פר בן בקר וכן ת׳ תור בר תורי ויש לפרש כי פר אינו סמוך והשור בדמות תואר לו כאילו אמר פר הגדול שהיה דומה לשור: ופר השני׳ יא׳ שני לבטן והנכון שני לפר הראשון שזכר ופי׳ שבע שנים ת׳ דאיתפטים שבע שנין ואפשר שהיה בן שבע שנים ובדברי רז״ל שהוקצה לע״ז שבע שנים שאמרו אמר ריש לקיש אין מוקצה לע״ז אלא מוקצה לשבע שנים שנאמ׳ ופר השני שבע שנים ומהם אמרו כי נעבד היה ואמרו שמנה דברי׳ הותרו באות׳ הלילה חוץ וזר ולילה וכלי שרת וכלי אשר׳ ועצי אשרה ומוקצה ונעבד: המעוז הזה׳ הוא הסלע שהקריב עליו הבשר והמצות: במערכה׳ כתרגומו בסדרא ופירושו במקום המישור שבראש המעוז שיוכל לערוך שם אבני המזבח: את

רשי

קמח מצות׳ למדנו שפסח היה יום תנופת העומר לכן נאמר והנה צליל שעורים מתהפך וגו׳: המרק׳ הרוטב: אהה׳ לשון דאגה כלומר מה תהא עלי: כי על כן ראיתי׳ כי על אשר ראיתי מלאך יי׳ לכך אני דואג וצועק אהה: ויקרא גדעון למזבח יי׳ שלום׳ יי׳ הוא שלומנו: ופר השני שבע שנים׳ ותורא תנייא פר השור פר הבחור שהשור בן יומו קרוי שור תניינא: שבע שני׳ דאיתפטם שבע שנין לע״ז שבעה דברים הותרו אותו הלילה מוקצה אשר׳ ולילה ובמה וכו׳ כדאיתא בתמורה: ראש המעוז׳ ראש הסלע: האתם

פי׳ רבי׳ ישעיה

ואיפת קמח מצות׳ פי׳ מפני שמיהר לעשות ולא הספיק להחמיץ: כי על כן ראיתי׳ על אשר ראיתי: ופר השני שבע שנים׳ פי׳ שני הוא מפוטם למו ועל מיטב הצאן ועל הבקר ועל המשנים׳ והוי״ו יתירה׳ וכך פי׳ קח את פר השור אשר לאביך פר שנתפטם שבע שנים׳ ע״כ

רלבג

אל כא תמוש מזה עד בואי אליך׳ זה גם כן לעד שזה הענין היה בהקיץ כמו הענין שנראה במלאך יי׳ במנוח ואשתו כמו שאכתנו עתידי׳ לבאר שם בגזרת האל׳ והנה גדעון שאל אות שיכיר ממנו שהוא בא במלאכות יי׳ כדי שיוכל לסמוך על דבריו׳ והנה היה האות הזה שכאשר שלח מלאך יי׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות עלתה האש מן הצור וזה דומה למופת שנתן אליהו בהר הכרמל׳ והנה פעולות זה הנביא דומות מאד לפעולות אליהו וזה ממה שיחזק מאמר האומר פנחס זה אליהו׳ וכאשר ראה גדעון כי מלאך יי׳ הוא פחד מן המות לחשבו כי כבר ראה בעיניו המראה׳ הרואי וכבר היה מפורסם שכאשר יקרה זה ימשך אחריו המות וירא׳ זה ממאמר גדעון ומאמר מנוח ומאמ׳ יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי הורה שזה הענין כפלא שתנצל נפשם הרואה המראות הרואי ואמר בתורה ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים הורה על זה שהיו ראויים שישלח ידו בהם מפני ראותם האלהים׳ והשיב לו מלאך יי׳ אחר שעלה כל כך שלא היה יכול גדעון לראותו שלום לך אל תירא לא תמות וידמה שסב אליו ה המלאך כשאמר לו זה המאמ׳ והוא נ״כ אמר לו בלילה שיקח את פר השור אשר לאביו ו ואפשר שיאמר שזה הדבור שהיה בלילה היתה מדרגת מה מ ממדרגות הנבואה והביאור הקודם הוא יותר נראה לנו׳ וידמה שיהיה הרצון באמרו פר השור אשר לאביך כי לאביו היה שור ג גדול והשתדלו להקנ׳ הפר שיוליד השור ה ההו׳ תחלה לע״ז מלידה ומבטן ומהריון כדי שיהי׳ יפה וגדול כשור שהולידו ויהיה מקודש לע״ז מיום היותו׳ וכן הקנו גם כן זה הפר השני שהוליד השור ההוא והנה היו מוקצים ז׳ שנים וזה יורה כי זה הטעו׳ היה מעת התחלת השעבוד כי ז׳ שנים היו תחת יד מדין כשקרה זה והיה לאביו מזבח ל לבעל והאשרה היתה אצלו ונזה השם ית׳ באמצעות הנביא או המלאך שיהרוס את מזב׳ הבעל אש׳ לאביו ושיכרות האשר׳ אשר אצלו: על ראש המעוז הזה׳ הוא הסלע שהניח עליו הבשר והמצות: במערכה׳ ר״ל במקום המסודר בו שיוכל להבנות בו מזבח וצוה שיקריב בו הפר ההוא לאל ויעלהו עולה בעצי האשרה וכל זה היה הוראת טעה כמו שאז״ל כי זה נעשה בזר ובחוץ ובלילה ובעצי האשרה והנ׳ עשה מהמוקצה לע״ז קרבן לשי׳ כי ירצה שבעשותו בהפך האמונ׳ שגדל בה תשלם לו ההצלה וההצלחה בהפך ממה שהיו חושבים עובדי ע״ז והנה היתה הכונה להוסיף בגדעון אמונה בש״י ולפי שזה הענין לא היה יכול גדעון לעשותו הוא לבדו קרא י׳ אנשי׳ מעבדיו יעזרוהו בזה עם שזה היה קדוש השם והיה מן הראוי שיהיה בפרהסיא לפי מה שהיה אפשר לו והמספר המעט שישלם בו זה הוא׳ ולולי יראתו את בית אביו ואת אנשי העיר שימנעו אותו מעשות זה היה עושה זה ביום להוסיף בזה פרסום׳ והנה

האתם תריבון לבעל׳ בשביל הבעל: תושיעון אותו׳ תנקמו נקמתו וכן והושיעה ידי לך דדוד בנבל וכן והושיע ז ידי לי: אשר יריב לו׳ בשבילו אשר יריב לו עד הבקר יומת עד הבקר המתינו: אם אלהים הוא׳ יריב הוא לעצמו ריבו ונקמתו וכדי לאחותם עד שיברח גדעון היה אומר כן: ירבעל׳ ירב בו׳ בגדעון אבל ריב נופל עם או את או בו כמו וירב בלבן אבל לו אינו נופל על הלשון וכל לו הכתובים כאן בשביל הם: ורוח יי׳ ׳ רוח גבורה: ויזעק אביעזר׳ כל המשפחה: ויהי כן׳ שהיה טל על הגזה לבדה יותר משאר מקומות כמו שהוא אומר מלא הספל מים אבל על כל הארץ חורב לא נתקיים שהבריית כרותה לטל שאינו נעצר: ויחר׳ לשון מכעס וכן לא זורו ולא חובשו לא נכבשו להוציא הלחה: מגבעת

ואת הפר ג׳ בקריא׳ וסי׳ ואת הפר ואת ערו ואת בשרו׳ ונתת אותם על סל אחד׳ העלה על מזבח הבנוי׳ ונמסר גם בסדר תצוה: תריבון ג׳ בקריא׳ וסי׳ מה תריבון עמדי מה תנסון׳ האתם תריבון לבעל׳ אם לאל תריבון׳ אנ״ך׳ ונמסר גם בסדר בשלח: נאספו י״ד בקריא׳ וסי׳ במסרה רבתא: ורוח יי׳ ג׳ בקריא׳ וסי׳ ורוח

וישכימו אנשי העיר בבקר והנה נתץ מזבח הבעל והאשרה אשר־עליו כרתה ואת הפר השני העלה על־המזבח הבנוי: ויאמרו איש אל־רעהו מי עשה הדבר הזה וידרשו ויבקשו ויאמרו גדעון בן־יואש עשה הדבר הזה: ויאמרו אנשי העיר אל־יואש הוצא את־בנך וימת כי נתץ את־מזבח הבעל וכי כרת האשרה אשר־עליו: ויאמר יואש לכל אשר־עמדו עליו האתם תריבון לבעל אם־אתם תושיעון אותו אשר יריב לו יומת עד־הבקר אם־אלהים הוא ירב לו כי נתץ את־מזבחו: ויקרא־לו ביום־ההוא ירבעל לאמר ירב בו הבעל כי נתץ את־מזבחו:

וכל־מדין ועמלק ובני־קדם נאספו יחדו ויעברו ויחנו בעמק יזרעאל: ורוח יהוה לבשה את־גדעון ויתקע בשופר ויזעק אביעזר אחריו: ומלאכים שלח בכל־מנשה ויזעק גם־הוא אחריו ומלאכים שלח באשר ובזבלון ובנפתלי ויעלו לקראתם: ויאמר גדעון אל־האלהים אם־ישך מושיע בידי את־ישראל כאשר דברת: הנה אנכי מציג את־גזת הצמר בגרן אם טל יהיה על־הגזה לבדה ועל־כל־הארץ חרב וידעתי כי־תושיע בידי את־ישראל כאשר דברת: ויהי־כן וישכם ממחרת ויזר את־הגזה וימץ טל מן־הגזה מלוא הספל מים: ויאמר גדעון אל־האלהים אל־יחר אפך בי ואדברה אך הפעם אנסה נא־רק־הפעם בגזה יהי־נא חרב אל־הגזה לבדה ועל־כל־הארץ יהיה־טל: ויעש אלהים כן בלילה ההוא ויהי־חרב אל־הגזה לבדה ועל־כל־הארץ היה טל:

ואקדימו אנשי קרתא בצפרא והא מתרע אגורא דבעלא ואשרתא די עלוהי קציצה וית תורא תנינא מסק על מדבחא דבני: ואמרו גבר לחבריה מן עבד פתגמא הדין ותבעו ובעו ואמרו גדעון בר יואש עבד פתגמא הדין: ואמרו אנשי קרתא ליואש אפיק ית ברך ויתקטל ארי תרע ית איגורא דבעלא וארי קץ אשרתא די עלוהי: ואמר יואש לכל דקמו עלוהי האתון תתפרעון לבעלא אם אתון תפרקון יתיה דיתפרע ליה יתקטל ברם ארכא יתיהיב ליה עד צפרא אם צרוך אית ביה יתפרע ליה בעלא ארי תרע ית איגוריה: וקרא ליה ביומא ההוא ירובעל למימר יתפרע ליה בעלא ארי תרע ית איגוריה: וכל מדינאי ועמלקאי ובני מדנחא אתכנשו כחדא ועברו ושרו במישר יזרעאל: ורוח גבורא מן קדם יי לבישת ית גדעון ותקע בשופרא ואתכנישו אנש אביעזר בתרוהי: ואזגדין שלח בכל תחום מנשה ואתכנישו אף אנון בתרוהי ואזגדין שלח בשבט אשר ובשבט זבולן ובשבט נפתלי וסליקו לקדמותהון: ואמר גדעון קדם יי אם איתך פריק בידי ית ישראל כמא דמללתא: הא אנא מחית ית גזתא דעמרא בבית אדרי אם טלא יהי על גזתא בלחודה ועל כל ארעא יובשא ואדע ארי תפרוק בידי ית ישראל כמא דמללתא: והוה כן ואקדים מיומא דבתרוהי ועצר ית גזתא ונפץ טלא מן גזתא מלי לקנא דמיא: ואמר גדעון קדם יי לא יתקיף רוגזך בי ואמלל ברם זמנא הדא אנסי כען לחוד זמנא בגזתא יהי כען יובשא על גזתא בלחודה ועל כל ארעא יהי טלא: ועבד יי כן בליליא ההוא והוה יובשא על גזתא בלחודה ועל כל ארעא הוא טלא:

רדק

את הפר השני׳ ואת הפר הראשון לא מצאנו שעשה ממנו דבר אם כן למה צוהו לקחתו אמר כדי לגזלו מהם שלא יהיו מקריבין אותו לע״ז: האתם תריבון לבעל׳ בעבור הבעל: אשר יריב לו׳ מי שהריב לו ונתץ מזבחו ימיתהו עד הבקר פירוש אם אלהי׳ הוא יריב למריב לו וימיתהו ויונתן תרגם דיתפרע ליה יתקטל ונו׳ לשון כח תרגום אלהים לא ידעום דלית בהון צרוך: ורוח יי׳ ׳ כתרגו׳ ורוח גבורא מן קדם יי׳: ויזר את הגזה׳ משרש הקל בשקל ויבר עליה או משרש הפעיל בפלס ויסר נח את מכסה התיבה והוא מענין כי רגל תזורה לא זורו ולא חובשו שהוא ענין העיצור והסחיטה והענין הזה היה בהקיץ הראה לו השם ית׳ זה האות לחזק את לבו או היה במראה הנבואה כי המעשה היה בלילה ומה שאמר וישכם ממחרת כך נראה לו הכל ב במראה הנבואה והראשון קרוב : אנסה נא׳ והנה כתוב לא תנסו את יי׳ והנה עשה עמו האלהות ובא לנסותו אם יעשו לו זה האות שהוא חזק מהראשון׳ כתב רבי׳ סעדיה ז״ל כי הנסיון ביכולת הבור׳ אסור כמו שאמר וינסו אל בלבבם ואמרו הגם לחם יוכל תת אבל גדעון לא היה לו ספק ביכולת הבורא אלא רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה: מגבעת

מסרה

יי׳ לבשה את גדעון׳ סרה מעם שאול׳ ישאך על אשר לא ארע:

רלבג

והנה כאשר השכימו אנשי העיר בבקר ראו כי נותץ הבעל והאשר׳ אשר עליו כורת והכירו כי הפר השני הוא הועל על המזב׳ הבנוי כי אולי נשארו ממנו קצת א איברים שלא נשרפו כאילו תאמר שנשארו קרניו והיה בהן סימן הכירו בו כי זה הפר היה או שפטו זה מ מאומד כשלא מצאו הפר השני והכירו כי המזבח שבנה הקריב בו קרבן וחקרו ומצאו שגדעון עשה זה והניע מרוע תכונתם על ש שחשבו להמיתו על זה לולי מה שאמר להם יואש אביו שהיה א אדוניהם האתם ת תריבון לבעל ר״ל האם ראוי שאתם תריבון בעבו׳ הבעל הנה אתם מראים בזה שאינכם מאמינים שהוא אלוה כי לא יצטרך שתריבון בעדו אם היה אלוה ולפי שהיה הוא ראש העו׳ הזאת כמו שנראה ממה שאמר פר השור אשר לאביך מזבח הבעל אשר לאבי׳ והיה עם זה שר להם אמר שאשר יריב בעבור ה הבעל מהם יומת עד הבקר ר״ל שלא ימיתנו להמיתו כי אם עד אור הבקר ר״ל לפי שהוא מורה שאינו מאמין שיהיה הבעל אלוה והוא קרא שם בנו ירובעל לזאת הסבה כאילו הוא מתפלל שירב בו הבעל׳ והנה לא ספר בזה הספור מה נעשה מפר השור אשר לאביו שצוה לקח׳ אותו וידמה שהמיתו באופן שלא יהנו ממנו כדין המוקצה ולא נ נצטרך לפר׳ זה כי הוא ממשפטי התורה וצוה לקחתו להבדילם שלא יהיו מקריבין אותו לע״ז כמו שאז״ל :

ירב בו׳ קדמאה יריב לו׳ תנינא ירב לו׳ תליתאה ירב בו׳

וכל מדין ועמלק ובני קדם היו נאספים להשחית את ישר׳ וחנו בעמק יזרעאל: ורוח יי׳ לבשה את גדעון׳ ר״ל רוח גבורה כמו שתי׳ ויתכן עוד שסרתה עליו רוח הקדש׳ ותקע בשופר ונזעקו כל משפחו׳ אביעזר אחריו והם יושבי עפרה כי הוא היה מהמשפחה והיה אדון להם ולזה לא הוצרך לשלוח להם מלאכים׳ והנה גדעון היה עדיין מאמין ואינו מאמין ושאל אות מהשי׳ אם יהיה מושיע בידו כאשר דבר ולא הספיק לו האות הא׳ כי מדרך הגזה שתמשו׳ הלחיות ולזה שאל אות שני הפך הא׳ והוא שיהיה חורב על הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל׳ והנכון בעיני כי לנביא שאל אלו האותות וע״י הנביא עשה אותם השי״ת וצוה אותו השי״ת ע״י נביאו או הודיע לו זה השי״ת במראה הנבואה והשיב לבית׳ כל איש אשר הוא ירא וחרד כמו שהופרש זה בתור׳ על שבזה תועלת שני לאכי׳ ליש׳ כי לא בכח׳ נכתו׳ אויביה׳ בזאת המלחמ׳ אך היה זה מאת השי״ת אשר הוא נלחם להם׳

והרבן

רדק

מגבעת המורה, מגבעתא דמיסתכיא, ואפשר שהיה שם צופה מורה הדרכים: ויצפר, ישכים בבקר מתרגמינן בקר צפרא או פי' יסבב כלומ' ישוב מהר הגלעד וישוב לו וכן נקראת המצנפת צפירה לפי שסובבים אותה על הראש ולצפירת תפארה וכן במשנה הקופה שיעשה בה שתי צפירות לרחב שלה: ואצרפנו לך שם, כמו שצורפין הכסף מהסיגים שלא יהיה במלחמה ההיא רק הצדיקים כי הכורעים על ברכיהם לשתות היה סימן לאשר כרעו לבעל ובמדרש אתה מוצא בימי גדעון שהיו עובדין לבבואה שלהם אותם שהיו כורעין על ברכיהן פירוש לצל שהיה נראה מהם על המים: על ברכיו לשתות, כמו כן תציג אותו לבד: על ברכיהם, הכף רפה וכן והוא בכך על ברכוהי והשאר דגושין: את צדה העם בידם, צדת העם שהלכו למקומם לקחו העם הנשארים עמו וכן שופרותיהם שהיו עם מקצתם להריע במלחמה לקחו כמו כן הנשארים עמו כדי שיהיה שופר ביד כל אחד ואח' מהשלש מאות הנשארים ויריעו תרועה גדולה להבהיל מחנה מדין, ומלת צדה מוכרת במקום סמוך כי משפטו צדת, וכמוהו וענוה צדק כאיפה שעורים וזולתם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק וכת' סמוך יתגזולי עמה: צליל

רשי

מגבעת המורה בעמק, דמיסתכיא למישרא המורה לשון הוראה וראייה כמו מורה בהצבעותיו שמשם צופים ורומזים בעמק: יתפאר, וונטי"ר בלע"ז: ויצפר, בבקר לשון ארמי צפרא, כל אשר ילוק בלשונו וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות תציג לבד, חוץ משיעתך כי הם לא ילכו עמך שכך הם למודים לכרוע לפני ע"ז: המלקקים בידם, אין זה דרך כריעה כלוקק בלשונו: נופלי' בעמק, שוכבים בעמק: צליל

ישב ה' וחס' בקריא' וסי' ויאמר דוד אל יהונתן, ישב ויצפר מהר גלעד, אל ישב דך נכלם, כי נדר נדר עבדך, ישב אפך ותנחמני, וסי' בלשון תרגום אכל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם: ויורד ו' ה' מל וא' חס' וסי' ויורד העם אל המים, ויורד רירו אל זקנו, ויורד לכם גשם מורה, ויורד בנהרות מים, ויורד את בן המלך מבית

ז

א וַיַּשְׁכֵּם יְרֻבַּעַל הוּא גִדְעוֹן וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּחֲנוּ עַל־עֵין חֲרֹד וּמַחֲנֵה מִדְיָן הָיָה־לּוֹ מִצָּפוֹן מִגִּבְעַת הַמּוֹרֶה בָּעֵמֶק׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן רַב הָעָם אֲשֶׁר אִתָּךְ מִתִּתִּי אֶת־מִדְיָן בְּיָדָם פֶּן־יִתְפָּאֵר עָלַי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יָדִי הוֹשִׁיעָה לִּי׃ וְעַתָּה קְרָא נָא בְּאָזְנֵי הָעָם לֵאמֹר מִי־יָרֵא וְחָרֵד יָשֹׁב וְיִצְפֹּר מֵהַר הַגִּלְעָד וַיָּשָׁב מִן־הָעָם עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים נִשְׁאָרוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן עוֹד הָעָם רָב הוֹרֵד אוֹתָם אֶל־הַמַּיִם וְאֶצְרְפֶנּוּ לְךָ שָׁם וְהָיָה אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ זֶה יֵלֵךְ אִתָּךְ הוּא יֵלֵךְ אִתָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלֶיךָ זֶה לֹא־יֵלֵךְ עִמָּךְ הוּא לֹא יֵלֵךְ׃ ה וַיּוֹרֶד אֶת־הָעָם אֶל־הַמָּיִם וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן כֹּל אֲשֶׁר־יָלֹק בִּלְשׁוֹנוֹ מִן־הַמַּיִם כַּאֲשֶׁר יָלֹק הַכֶּלֶב תַּצִּיג אוֹתוֹ לְבָד וְכֹל אֲשֶׁר־יִכְרַע עַל־בִּרְכָּיו לִשְׁתּוֹת׃ וַיְהִי מִסְפַּר הַמְלַקְקִים בְּיָדָם אֶל־פִּיהֶם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְכֹל יֶתֶר הָעָם כָּרְעוּ עַל־בִּרְכֵיהֶם לִשְׁתּוֹת מָיִם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן בִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ הַמְלַקְקִים אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְנָתַתִּי אֶת־מִדְיָן בְּיָדֶךָ וְכָל־הָעָם יֵלְכוּ אִישׁ לִמְקֹמוֹ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־צֵדָה הָעָם בְּיָדָם וְאֵת שׁוֹפְרֹתֵיהֶם וְאֵת כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל שִׁלַּח אִישׁ לְאֹהָלָיו וּבִשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ הֶחֱזִיק וּמַחֲנֵה מִדְיָן הָיָה לוֹ מִתַּחַת בָּעֵמֶק׃ וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה קוּם רֵד בַּמַּחֲנֶה כִּי נְתַתִּיו בְּיָדֶךָ׃ י וְאִם־יָרֵא אַתָּה לָרֶדֶת רֵד אַתָּה וּפֻרָה נַעַרְךָ אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ וְשָׁמַעְתָּ מַה־יְדַבֵּרוּ וְאַחַר תֶּחֱזַקְנָה יָדֶיךָ וְיָרַדְתָּ בַּמַּחֲנֶה וַיֵּרֶד הוּא וּפֻרָה נַעֲרוֹ אֶל־קְצֵה הַחֲמֻשִׁים אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ ב וּמִדְיָן וַעֲמָלֵק וְכָל־בְּנֵי־קֶדֶם נֹפְלִים בָּעֵמֶק כָּאַרְבֶּה לָרֹב וְלִגְמַלֵּיהֶם אֵין מִסְפָּר כַּחוֹל שֶׁעַל־שְׂפַת הַיָּם לָרֹב׃ וַיָּבֹא גִדְעוֹן וְהִנֵּה־אִישׁ מְסַפֵּר לְרֵעֵהוּ חֲלוֹם וַיֹּאמֶר הִנֵּה חֲלוֹם חָלַמְתִּי

וְאַקְדֵּים יְרוּבַּעַל הוּא גִדְעוֹן וְכָל עַמָּא דִי עִמֵּיהּ וּשְׁרוֹ עַל עֵין חֲרוֹד וּמַשְׁרְיַת מִדְיָנָאֵי שָׁרְיָא לְקִבְלֵיהּ מִצִּפּוּנָא מִגִּבְעֲתָא דְמִסְתַּכְיָא לְמֵישְׁרָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְגִדְעוֹן סַגִּי עַמָּא דִי עִמָּךְ מִלְּמִמְסַר יַת מִדְיָנָאֵי בִּידֵיהוֹן דִלְמָא יִתְרַבְרְבוּן קֳדָמַי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יְדָנָא פַּרְקַת לָנָא׃ וּכְעַן אַכְלֵי כְּעַן קֳדָם עַמָּא לְמֵימַר מַן דִדְחֵיל וְזָע יְתוּב וְיִתְבְּחַר מִטּוּרָא דְגִלְעָד וְתָב מִן עַמָּא עַסְרִין וּתְרֵין אַלְפִין וְעַסְרָא אַלְפִין אִשְׁתַּאֲרוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְגִדְעוֹן עוֹד עַמָּא סַגִּי אָחֵית יַתְהוֹן לְמַיָּא וְאֶבְחֲרִנּוּן לָךְ תַּמָּן וִיהֵי דִי אֵימַר לָךְ דֵין יֵזִיל עִמָּךְ הוּא יֵזִיל עִמָּךְ וְכָל דִי אֵימַר לָךְ דֵין לָא יֵזִיל עִמָּךְ הוּא לָא יֵזִיל׃ וְאַחֵית יַת עַמָּא לְמַיָּא וַאֲמַר יְיָ לְגִדְעוֹן כֹּל דִי לָחֵיךְ בְּלִישָׁנֵיהּ מִן מַיָּא כְּמָא דִמְלַחֵךְ כַּלְבָּא תְּקִים יָתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ וְכָל דִכְרַע עַל בִּרְכּוֹהִי לְמִשְׁתֵּי׃ וַהֲוָה מִנְיָן דְשָׁדָן בִּידֵיהוֹן לְפוּמְהוֹן תְּלָת מְאָה גַּבְרָא וְכָל שְׁאָר עַמָּא כְּרַעוּ עַל בִּרְכֵּיהוֹן לְמִשְׁתֵּי מַיָּא׃ וַאֲמַר יְיָ לְגִדְעוֹן בִּתְלָת מְאָה גוּבְרִין דְשָׁדָן בִּידֵיהוֹן לְפוּמְהוֹן אֶפְרוֹק יַתְכוֹן וְאֶמְסַר יַת מִדְיָנָאֵי בִּידָךְ וְכָל עַמָּא יֵיזְלוּן גְּבַר לְאַתְרֵיהּ׃ וּנְסִיבוּ יַת זְוָדֵי עַמָּא בִּידֵיהוֹן וְיַת שׁוֹפָרֵיהוֹן וְיַת כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל שְׁלַח גְּבַר לְקִרְווֹהִי וּבִתְלָת מְאָה גַּבְרָא אִתַּקַּף וּמַשְׁרִיַת מִדְיָנָאֵי שָׁרְיָא לְקִבְלֵיהּ מִשְׁפּוּלֵי מֵישְׁרָא׃ וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ קוּם חוּת בְּמַשְׁרִיתָא אֲרֵי מְסַרְתִּנּוּן בִּידָךְ׃ וְאִם דָּחֵיל אַתְּ לְמֵחַת חוּת אַתְּ וּפוּרָה עוּלֵמָךְ לְמַשְׁרִיתָא׃ וְתִשְׁמַע מַה יְמַלְּלוּן וּבָתַר כֵּן יִתְקוֹף יְדָךְ וְתֵיחוּת בְּמַשְׁרִיתָא וּנְחַת הוּא וּפוּרָה עוּלֵמֵיהּ לִסְטַר מְזָרְזַיָּא דִי בְּמַשְׁרִיתָא׃ וּמִדְיָנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וְכָל בְּנֵי מַדִּנְחָא רְמַן בְּמֵישְׁרָא כְּגוֹבָאֵי לִסְגֵי וְלִגְמַלֵּיהוֹן לֵית מִנְיָן כְּחָלָא דִי עַל כֵּיף יַמָּא לִסְגֵי׃ וַאֲתָא גִדְעוֹן וְהָא גַבְרָא מִשְׁתָּעֵי לְחַבְרֵיהּ חֶלְמָא וַאֲמַר הָא חֶלְמָא חַלְמֵית

רלבג

והרצון בזה ויצפור שישכים בבקר לשוב מהר הגלעד והנה לעולת הסכה נס כן לא רב' השם שיאחרו עמו זולתי המלקקים בידם על פיהם כי זה מורה על חריצו' וגבור' ואולם אשר כרעו על ברכיהם לשתות הם עצלים ורכה שישובו להם והנה במאמ' הא' הבדיל מהם בעלי העבירות ורכי הלבב כי האיש הירא הוא ירא מעבירה שבידו כמו שביארו ז"ל בפרק משוח מלחמה והחרד הוא רך הלבב ובזה הענין השני הבדיל העצלים ולא השאיר כי אם הצדיקים ו לבד והחרוצים והגבורים והם היו שלש מאות איש לבד ובהם לבד החזיק כמו שצוה לו הש' ע"י נביאו או ב בעצמו במראה הנבואה, ולקחו צדת העם בידם ושופרותיה' כדי שיהיה שופר ביד כל אחד מהם וידמה ש שהש' הודיע לו איך תהיה התמועה ביד שלש מאות האנשים האלה ר"ל שזה יהיה בשיתן שופרות ביד כלם וכדים רקים ו ולפידים בוערים באש בתוך הכדים כאופן שעשו זה ואולם קצר הכתוב כמנהגנו וחזק הש' לבו במספר ה החלום ולא סברו כי זה ממה שהוליד אמות מזה מיעד להם הש': צליל

ישב ה' וחס' ז' וסי' אכל מסכינא צפרת' בירושלם ואתנחם׃

פי' רבי ישעיה

מגבעת המורה בעמק, מקרא קצר הוא, מגבעת מגדל המורה בעמק, או שם הצור גבוה היה שם: ישב ויצפור, ישב כמו ישוב, ונמתנת התנועה, ויצפר כמו ויצרף, כמו כבש כשב: וכל אשר יכרע על ברכיו, נופל על הצג לבד: ויקחו את צדה העם בידם, פי' אילו שלש מאות לקחו צידת שאר העם ושופרותיהם:

מסרה

יו' דלה' עיר גבורים עלה חכם, בתרא חס': בלשונו ו' מל בליש' בקריא' וסי' כל אשר ילוק בלשונו, ולשונו כאש אוכלת, ולשונו תמק בפיהם, תחת לשונו עמל ואון, פי צדיק יהגה חכמה, שומר פיו ולשונו, וכל מגלת אסתר דכות' מל במ"א חס', ועם ועם כלשנו בתרא דסיפרא: צדה ג' חס' וסי' הכינו להם צדה, ויקחו את צדה העם, לקחת צדה לעם: החמשים ד' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר בשלח ובדי' יהושע: הנה ז' יתיראין וסי' הנה רבקה לפניך, הנה שבע שנים באות, הנה חלום דויבא גדעון, הנה מת כי המגיד לי, הנה שני ויראו מאד, הנה מים כה אמר יי', הנה דמך על מי ארגרה:

רשי

צליל׳ צלול כתיב שהיה הדור צלול מן הצדיקים: צליל לחם שעורים׳ חרר ללחים שעורין חררה שאופין על הגחלים: ויכהו ויפול אהאהל ויהפכהו׳ האהל מלמטה למעלה וכפל האהל: לחם שעורים׳ הוא זכות העומר הקרב בפסח: ואת שברו׳ ואת ממכרו כלומר ואת פתרונו: את מספר החלום׳ את סיפור החלום ית שועית חילמא וית פשריה: שופרו׳ ולפידי׳ להזכיר זכות מתן תורה ופשוטו לילה היה כמו שכתוב והיה חשך לפיכך נשאו שום ל לפידים להאיר להם ונתנום בכדים כדי שלא יכבו בלפידים: ממני תראו׳ את אשר אני עושה ראו ועשו כן: אנכי וכל אשר אתי׳ אחד מן הראשים׳ ומאה איש׳ היו עמו: ליי׳ ולגדעון׳ חרבא דמקטלא מן קדם יי׳ וניצחנ׳ על ידי גדעון: הקם הקימו כבר בני החיל את השומרי׳ שהיתה משמרתם ב באשמורת התיכונה שכן דרך בני גייסות להעמיד שומרים אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני ואלו שליש ה האחרון: ונפוץ הכדי׳ ׳ ולשבור הכדי׳ אשר בידם: ויריעו׳ תרועת משע וניסה: ולכדו

רדק

צלול׳ כתוב בו״ו וקרי ביו״ד ואחד הוא כי אותיות אהו״י מתחלפות והוא מענין תצילנה אזניו כלומר שמע רעם: לחם שעורים שהיה׳ מתהפך במחנה מדין ובאמרו לחם שעורים כראה כי שמע וראה אותו או יהיה מן כלי אם שרשו צלה כמו מן שורש הנה הנני ופי׳ עוגת שעורים וטעם צליל שהיתה צלויה בגחלי׳ והוא הנקרא בדברי רז״ל חררה ולא חררה על גבי גחלים וכת״י חרר דלחים שעורים׳ והיה זה משל על ישראל שהיו חלושים מתגברים על מדין ומנצחין אותם: מספר החלום׳ מן ויספר להם את חלומו לשון הגדה: ואת שברו׳ פתרונו כי החלום כמו הדבר החתום והסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו: ואמרתם ליי׳ ולגדעון׳ פי׳ חרב כמו שאמר ויקראו חרב ליי׳ כלומר חרבינו ליי׳ הוא כי נלחם לנו ואחרינו חרבינו הוא לגדעון כי על ידו נכנח המחנה הזה ובת״י חרבא דמקטלא מן קדם יי׳ וניצחנא על ידי גדעון: ראש האשמורת התיכונה׳ שהיו שומרים המחנה בלילה והיו חולקים משמרות הלילה לשלשה חלקים השומרי׳ בתחלת הלילה היו עורי׳ עד שליש הלילה והוא סוף האשמורת הראשונה וראש האשמורת התיכונה והיו השומרים הראשוני׳ הולכים לישן והאחרים קמים משנתם לשמור וזהו שאמר אך הקם הקימו את השומרי׳ והנה גדעון בא אל המחנה: שלשת הראשים׳ איננו אומר כי הראשים לבדם תקעו כי כל העם תקעו ופירוש ראשים חלקים כמו והיה ל לארבעה ראשים: וירץ כל המחנה׳ לנוס כמו שאמר וינוסו ׳ ומה שאמר ויריעו תרועת שבר ופחד: צררתה׳ בשני ריש״ין: ולכדו

פי׳ רבי׳ ישעיה

צליל לחם שעורים׳ פי׳ חררה או גלוסקא: אין זאת בלתי אם חרב גדעון׳ פי׳ צליל לחם שעורי׳ שהיה נבז׳ בעינינו וסברנו לאכלנו כלחם ומפני רוב שפלותו נדמה ללחם שעורי׳ או כדברי רבותינו שאמרו יום הנפת העומר היה: ואת שברו׳ פי׳ פתרונו:

תעשון ט״ו וסי׳ ודברת אליו ושמת׳ לא תעשון אתי׳ אם תעשון את הדבר׳ ואם לא תעשון כן׳ ואצוה אתכם בעת׳ לא תעשון כן ליי׳׳ לא תעשון ככל אשר׳ ושמרתם את דברי הברית׳ ויאמר אלהים ממני תראו בתרא דפסו׳ ו״א ב׳ בו׳ ויאמר להם למה תעשון׳ ויאמר להם שמשון דעלי׳

שופטים ז

וְהִנֵּה צְלוּל לֶחֶם שְׂעֹרִים מִתְהַפֵּךְ בְּמַחֲנֵה מִדְיָן וַיָּבֹא עַד־הָאֹהֶל וַיַּכֵּהוּ וַיִּפֹּל וַיַּהַפְכֵהוּ לְמַעְלָה וְנָפַל הָאֹהֶל׃ וַיַּעַן רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אֵין זֹאת בִּלְתִּי אִם־חֶרֶב גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ אִישׁ יִשְׂרָאֵל נָתַן הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ אֶת־מִדְיָן וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה׃
טו וַיְהִי כִשְׁמֹעַ גִּדְעוֹן אֶת־מִסְפַּר הַחֲלוֹם וְאֶת־שִׁבְרוֹ וַיִּשְׁתָּחוּ וַיָּשָׁב אֶל־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר קוּמוּ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיֶדְכֶם אֶת־מַחֲנֵה מִדְיָן׃ וַיַּחַץ אֶת־שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיִּתֵּן שׁוֹפָרוֹת בְּיַד־כֻּלָּם וְכַדִּים רֵקִים וְלַפִּדִים בְּתוֹךְ הַכַּדִּים׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מִמֶּנִּי תִרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ וְהִנֵּה אָנֹכִי בָא בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה וְהָיָה כַאֲשֶׁר־אֶעֱשֶׂה כֵּן תַּעֲשׂוּן׃ וְתָקַעְתִּי בַּשּׁוֹפָר אָנֹכִי וְכָל־אֲשֶׁר אִתִּי וּתְקַעְתֶּם בַּשּׁוֹפָרוֹת גַּם־אַתֶּם סְבִיבוֹת כָּל־הַמַּחֲנֶה וַאֲמַרְתֶּם לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן׃ וַיָּבֹא גִדְעוֹן וּמֵאָה־אִישׁ אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה רֹאשׁ הָאַשְׁמֹרֶת הַתִּיכוֹנָה אַךְ הָקֵם הֵקִימוּ אֶת־הַשֹּׁמְרִים וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת
כ וְנָפוֹץ הַכַּדִּים אֲשֶׁר בְּיָדָם׃ וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הָרָאשִׁים בַּשּׁוֹפָרוֹת וַיִּשְׁבְּרוּ הַכַּדִּים וַיַּחֲזִיקוּ בְיַד־שְׂמֹאולָם בַּלַּפִּדִים וּבְיַד־יְמִינָם הַשּׁוֹפָרוֹת לִתְקוֹעַ וַיִּקְרְאוּ חֶרֶב לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן׃ וַיַּעַמְדוּ אִישׁ תַּחְתָּיו סָבִיב לַמַּחֲנֶה וַיָּרָץ כָּל־הַמַּחֲנֶה וַיָּרִיעוּ וַיָּנִיסוּ׃ וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הַשּׁוֹפָרוֹת וַיָּשֶׂם יְהוָה אֵת חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ וּבְכָל־הַמַּחֲנֶה וַיָּנָס הַמַּחֲנֶה עַד־בֵּית הַשִּׁטָּה צְרֵרָתָה עַד שְׂפַת־אָבֵל מְחוֹלָה עַל־טַבָּת׃ וַיִּצָּעֵק אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מִנַּפְתָּלִי וּמִן־אָשֵׁר וּמִן־כָּל־
מג מְנַשֶּׁה וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי מִדְיָן׃

צליל׳ כ׳ ק׳ · ל׳ · ו׳ · ל׳ · ב׳ כתרי׳ ל׳ש׳ ואת כסף סברו · ג׳ · ז״ו · ב׳ את תכנית · ז״ל · ל׳ · ג׳ · ב׳ מ״ל · ג׳ מ״ל בל״ש · ו׳ · ל׳ מ״ל · ל׳ מ״ל · ג׳ · וינוסו ק׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ וכל לשון ארמית דכו׳

תרגום

וְהָא חֲרַר דִּלְחֵם שְׂעוֹרִין מִתְהַפֵּיךְ בְּמַשְׁרִית מִדְיָנָאֵי וַאֲתָא עַד מַשְׁכְּנָא וּמְחָהִי וּנְפַל וְהַפְכֵיהּ לְעֵילָא וּנְפַל מַשְׁכְּנָא׃ וַאֲתֵיב חַבְרֵיהּ וַאֲמַר לֵית דָּא אֱלָהֵן חַרְבָּא דְגִדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מְסַר יְיָ בִּידֵיהּ יַת מִדְיָנָאֵי וְיַת כָּל מַשְׁרִיתָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע גִּדְעוֹן יַת שׁוֹעִית חֶלְמָא וְיַת פִּשְׁרֵיהּ וְאוֹדִי וְתָב לְמַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר קוּמוּ אֲרֵי מְסַר יְיָ בִּידְכוֹן יַת מַשְׁרִית מִדְיָנָאֵי׃ וּפַלֵּג יַת תְּלָת מְאָה גַּבְרָא לִתְלָת מַשְׁרִין וִיהַב שׁוֹפָרַיָּא בְּיַד כּוּלְּהוֹן וְכַדִּין רֵיקָנִין וּבְעוּרַיָּא בְּגוֹ כַּדַּיָּא׃ וַאֲמַר לְהוֹן מִנִּי תֶּחֱזוֹן וְכֵן תַּעְבְּדוּן וְהָא אֲנָא אָתֵי בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא וִיהֵי כְּמָא דַאֲעֲבֵיד כֵּן תַּעְבְּדוּן׃ וְאֶתְקַע בְּשׁוֹפָרָא אֲנָא וְכָל דְּעִמִּי וְתִתְקְעוּן בְּשׁוֹפָרַיָּא אַף אַתּוּן סַחֲרָנוּת כָּל מַשְׁרִיתָא וְתֵימְרוּן חַרְבָּא דְמִקַטְלָא מִן קֳדָם יְיָ וְנִצְחָנָא עַל יְדֵי גִּדְעוֹן׃ וַאֲתָא גִּדְעוֹן וּמְאָה גַּבְרָא דְעִמֵּיהּ בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא בְּרֵישׁ מַטַּרְתָּא מְצִיעֲתָא בְּרַם אַקָמָא אֲקִימוּ יַת נָטְרַיָּא וּתְקַעוּ בְּשׁוֹפָרַיָּא וּנְפַצוּ כַּדִּין דְּבִידֵיהוֹן׃ וּתְקַעוּ תְּלָת מַשְׁרִין בְּשׁוֹפָרַיָּא וְתַבַּרוּ כַּדַּיָּא וְאַתְקִיפוּ בְּיַד סְמָלְהוֹן בִּבְעוּרַיָּא וּבְיַד יְמִינְהוֹן בְּשׁוֹפָרַיָּא לְמִתְקַע וַאֲמַרוּ חַרְבָּא מִן קֳדָם יְיָ וְנִצְחָנָא עַל יְדֵי גִּדְעוֹן׃ וְקָמוּ גְּבַר בְּאַתְרֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא וּרְהַטַת כָּל מַשְׁרִיתָא וְיַבִּיבוּ וַאֲפַכוּ׃ וּתְקַעוּ תְּלָת מְאָה שׁוֹפָרַיָּא וְשַׁוִּי יְיָ יַת חֶרֶב גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ וּבְכָל מַשְׁרִיתָא וְאַפַּכַת מַשְׁרִיתָא עַד בֵּית שִׁטָּא לִצְרֵירַת עַד כֵּיף מֵישַׁר אָבֵל מְחוֹלָה לְטַבַּת׃ וְאִתְכְּנִישׁ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מִנַּפְתָּלִי וּמִן שִׁבְטָא דְאָשֵׁר וּמִן כָּל שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וּרְדַפוּ בָּתַר מִדְיָנָאֵי׃

רלבג

צלול לחם שעורים׳ ר״ל קול הכרת לחם שעורים: ראש האשמורת התיכונה׳ אח׳ עבור שליש הלילה והנ׳ בראש האשמורת ההיא הקימו השומרי׳ מדין ועמלק לשמור המחנה שיהיו שם הם ערים לפי שכל אנשי המחנה היו ישנים ו וידמה שכן היו שם שומרים ממונים לקום בראש כל אשמורת ואשמורת ממשמרות הלילה כי אין לאומר שיאמ׳ שלא ישנו אנשי המלחמה עד סוף ה האשמורת הראשונה ולזה הוצרכו אז להקי׳ את השומרי׳ לא קודם זה כי מה ששמע ב גדעון ברדתו במחנה קודם זה הורה שכבר היו ישנים׳ והנה התחיל תחלה לתקוע בשופר גדעון ומאה איש אשר אתו ואחר תקעו בשופרו׳ שני הראשי׳ הנשארי׳ והאנשי׳ אשר אתם ובעת שהתחילו לתקוע בשופרו׳ שברו הכדים אשר בידם ונשארו הלפידים וראו שלש מאות הלפידים אשר ביערים תכף שהקיצו והיו אלו האנשים קוראים בקול גדול חרב ליי׳ ולגדעון ועם רוב הבהלה חשבו חיל מהם שיהיה חיל גדעון ביניהם וחשב כ״א מהם שיהיה רעהו מאנשי גדעון ולזאת הסבה היה חרב איש באחיו והנה קצתם היו הורגין קצתם וקצתם היו נסים מפחד מי שהיה אצלם שחשבו שיהיה מחיל גדעון׳ והנה נזעקו בני ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה ורדפו אחרי מדין לכלותם בעת שהיו נבהלים והיו נסים׳ ונלאכים

שרותה ל׳ בתרי ריש׳ וחד נרדתה

ויצום לאמר זה הדבר דמלכים׳ ויצו עליהם לאמר בה דד״ה ודבתריה וכל ריב אשר יבא: ויריעו ד׳ מלאים וסי׳ וירע העם ויתקעו בשופרות דיריחו׳ וירץ כל העם ויריעו׳ ויריעו כל בני אלהים׳ ויריעו איש יהוד׳ דד״ה:

ברה ה׳ כתיב ה״א בקריא׳ וסי׳ עד בית ברה׳ וחברו דבתריה׳ מצות יי׳ ברה מאירת׳ ברה כחמה איומה כנדגלו׳ ברה היא ליולדתה׳ וכל לשון אכילה דכוו׳ כתיב ה״א במ״א: וראש י״א בקריא׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: יכולתי ג׳ בקריא׳ וסי׳ נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי׳ ומה יכלתי עשות בכם׳ השיגוני עונותי ולא׳ ונמסר גם בסד׳ ויצא:

ומלאכים שלח גדעון בכל־הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין ולכדו להם את־המים עד בית ברה ואת־הירדן ויצעק כל־איש אפרים וילכדו את־המים עד בית ברה ואת־הירדן: כה וילכדו שני־שרי מדין את־ערב ואת־זאב ויהרגו את־עורב בצור־עורב ואת־זאב הרגו ביקב־זאב וירדפו אל־מדין וראש־ערב וזאב הביאו אל־גדעון מעבר לירדן:

ח

א ויאמרו אליו איש אפרים מה־הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם במדין ויריבון אתו בחזקה: ויאמר אליהם מה־עשיתי עתה ככם הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר: בידכם נתן אלהים את־שרי מדין את־ערב ואת־זאב ומה־יכלתי עשות ככם אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה: ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש־מאות האיש אשר אתו עיפים ורדפים: ה ויאמר לאנשי סכות תנו־נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי־עיפים הם ואנכי רדף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין: ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי־נתן לצבאך לחם: ויאמר גדעון לכן בתת יהוה את־זבח ואת־צלמנע בידי ודשתי את־בשרכם את־קוצי המדבר ואת־הברקנים: ויעל משם פנואל וידבר אליהם כזאת ויענו אתו אנשי פנואל כאשר ענו אנשי סכות: ויאמר גם־לאנשי פנואל לאמר בשובי בשלום אתץ את־המגדל הזה: י וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם עמם כחמשת עשר אלף כל הנותרים מכל מחנה בני־קדם והנפלים מאה ועשרים אלף איש שלף חרב:

ואזגדין שלח גדעון בכל טורא דבית אפרים למימר חותו לקדמות מדינאי ואחודו עליהון ית מגיזתא עד בית ברה וית ירדנא ואתכניש כל אנש אפרים ואחדו ית מגיזתא עד בית ברה וית ירדנא: ואחדו תרין רברבי מדין ית עורב וית זאב וקטלו ית עורב בשקיף עורב וית זאב קטלו במישר זאב ורדפו בתר מדינאי וריש עורב וזאב איתיאו לות גדעון מעברא לירדנא: ואמרו ליה אנש אפרים מא פתגמא הדין עבדתא לנא בדיל מה לא קריתא לנא כדאזלתא לאגחא קרבא במדין ודנין עמיה בתקוף: ואמר להון מה עבדית כען כותכון הלא טבין חלשיא דבית אפרים מתקיפיא דבית אביעזר: בידכון מסר יי ית רברבי מדין ית עורב וית זאב ומה יכלית למעבד כותכון בכן נחת רוחיהון מניה במללותיה פתגמא הדין: ואתא גדעון לירדנא עבר הוא ותלת מאה גבריא דעמיה כד משלהן ורדפין: ואמר לאנשי סכות הבו כען פתא דלחמא לעמא די עמי ארי משלהן אנון ואנא רדיף בתר זבח וצלמנע מלכי מדין: ואמרו רברבי סוכות הא כאלו זבח וצלמנע כען מסירין בידך ארי נתין לחילך לחמא: ואמר גדעון בכן כד ימסר יי ית זבח וית צלמנע בידי ואדוש ית בסריכון על כובי מדברא ועל ברקניא: וסליק מתמן לפנואל ומליל לותהון כדא ואתיבו יתיה אנשי פנואל כמא דאתיבו אנשי סכות: ואמר אף לאנשי פנואל למימר כד אתוב בשלם אתרע ית מגדלא הדין: וזבח וצלמנע בקרקר ומשריתיהון עמהון כחמשת עסר אלפין כל דאשתארו מכל משרית בני מדנחא ודאתקטלו מאה ועשרין אלפין גברא שליפי חרבא:

רשי

ולכדו להם את המים׳ המפסיקי׳ בין ארם לארץ כנען: ואת הירדן׳ שגם הוא היה מפסיק: הביאו אל גדעון מעבר לירדן׳ בבקר כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחר זבח וצלמונע: מה עשיתי עתה ככם׳ מה חשוב מה שעשיתי בתחלתי כמה שעשיתם אתם בסוף: הלא טוב עוללות׳ שבאו לידכם בסוף מתחלת הבציר שבצרנו אני ומשפחתי שהרי בידכם נתן יי׳ את המלכים ומה יכולתי לעשות שיהא חשוב כמעשה שלכם: עובר הוא ושלש מאות האיש׳ עוברים את הירדן אחרי זבח וצלמונע שעברו את נהר הירדן תחלה והיו משחיתים מעבר לירדן את ארץ ראובן וגד ומנשה ועבר שם כדי לנקום אף בהם: לאנשי סכות׳ ישראל היו: הכף זבח וצלמונע׳ בידך שאתה מתפאר שהצלתנו מיד מדין: הברקנים׳ רונצ״ס בלע״ז: בקרקר׳ שם מקום: דרך

רדק

ולכדו להם את המים׳ שלא יוכלו לעבור ולא היו מים אלו מי הירדן אלא מים אחרים שהיו בדרכם על בית ברה שהרי אמר אחר כן ואת הירדן: בצור עורב׳ אחר שהרגו שם עורב נקרא צור עורב וכן יקב זאב אחר שהרגו שם זאב נקרא יקב זאב ות״י יקב זאב מישר זאב אולי המישור ההוא היה כמו יקב שפתו׳ גבוהות לו סביב: הלא טוב עוללות אפרים׳ דרך משל כלומר הפחותים שבכם טובי׳ מהגדולי׳ שבנו או עוללות ובציר משל על מדין ומה שעשה גדעון במדין היה כמו הבציר כי הוא החל המלחמה והרג המחנה שהיה רב ומה שנשאר אחר הבציר הם העוללו׳ והוא דבר קטן כנגד הבציר כן אפרים לכדו שרי מדין שהם כעוללות כנגד כל המחנה אלא שהיו שרים וגדולים וזהו שאמר הלא טוב עוללות אפרי׳ מבציר אביעזר כי המעשה שלכם טוב מהמעשה שלי כי שרי מדין נפלו בידכם ות״י הלא טבין חלשיא דבי׳ אפרי׳ מתקיפיא דבי׳ אביעזר: מבציר׳ הבי״ת רפה ורפויה להדגש: אז רפתה רוחם׳ רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס: ויאמר שרי סכות׳ אחד מהשרים ענה לו בעבור כלם לפיכך אמר ויאמר לשון יחיד: את קוצי׳ עם קוצי המדבר ופירושו ודשתי שאכה בקוצים על בשרכם ו״ת את קוצי על כובי מדברא ועל ברקניא ונרא׳ מדבריו שפירושו שישליכם על הקוצים ערומי׳ וידוש ברגליו עליהם ונראה כי סכות זה היה מקום קוצים וברקנים לפיכך שם העיר סוכות כמו התמלא בסכות עורו שפירושו קוצים לפיכך אמר שיכה אותם בקוצים: הברקנים׳ מן ממיני הקוצים: בקרקר׳ הבי״ת פתוחה לסימן ה״א הידיעה שלא כמנהג ל להכניסה על שם עיר כי אם במקומות מועטים והוא לרוב ההודעה: רד״ק.

רלבג

ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרי׳ שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן כדי שלא יוכלו לעבור המים וילכדו׳ ויהרגום בהיות להם המלחמה פנים ואחור׳ והנה לקחו את עורב ואת זאב שני שרי מדין והרגו את עורב בצור אחד קראוהו אחר זה צור עורב והרגו את זאב במישור אחד היתה תמונתו כתמונ׳ יקב וקראוהו אחר זה יקב מפני זה המעשה שאירע בו: הלא טוב עוללות אפרים וגו׳׳ דמה החלשי׳ לעוללות שהם ענבים חסרים והגבורים לענבים השלמים אשר יבצרו אותם כי העוללות היו מניחים לעניים ואמר לפייסם כי טובים הם החלשים שבאפרים יותר מהגבורים ש שבמשפחתו ובזה שקטה כעסם והגיע מרוע תכונת שרי סכות שלא רצו לצאת לצבא עם גדעון וגם לא רצו לתת להם ככרות לחם ואמ׳ להם גדעון שבתת יי׳ את זבח ואת צלמונע בידו ייסרם על זה בשידום בשרם אל הקוצים ואל הברקנים׳ ועלה משם פנואל וענוהו אנשי פנואל כמענה שרי סכות והתפעל מזה התפעלות רב לרוע תכונתם עד שלא הסכימו לעזור בזאת המלחמה אפילו זה העזר המעט ולפי שנסכמו כל אנשי פנואל במעשה אמר לנתוץ המגדל ולהרוג יושביו אבל קצר בדבריו ונמנע מלגלות להם שיהרגם נידמה שזה הענין כלו היה בלילה ההוא שהתחיל במלאכת המלחמה׳ והנה רדף אחריהם עם ג׳ מאות האנשים אשר אתו וכבר היו זבח וצלמונע במקום אחד שמו קרקר ומחניהם עימהם כחמשה עשר אלף ולא ירא גדעון מרדוף אחריהם להיותם אז כבהלים ונסים והיה לילה שלא היו רואים חיל גדעון׳ והנה

מסרה

רוחם ג׳ בקריאה וסי׳ אז רפתה רוחם מעליו׳ אשר הלכים אחר רוחם׳ תוסף רוחם יגועון: נתן ו׳ בקריא׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ וישלח: פנואל ח׳ בקריאה וסי׳ במסרה רבתא:

רשי

דרך השכוני באהלים, דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהלים שרועים מקנה תמיד ואין דרים בבתים: מקדם לנבח וינבהה, שהם עדי ישראל ולא רצה לילך שם אלא דרך עקלתון כדי שלא ירגישו בהם ויהומם פתאום: מלמעלה החרס, על שלא שקעה השמש בעוד החמה נראית גבוהה: וידע בהם, ותבר בהון: אחד כתואר בני המלך, ית אחד היה בהם שתוארו כתואר בני המלך ויש לפתור כמוך כמו הם תואר אחד לכם כי כתואר בני מלכים היו: ולא שלף חרבו להורג' שהיה ירא מהם: השהרונים, לוניט"ש בלע"ז של זהב: השהרונים

רדק

דרך השכוני באהלים, בא הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם ופי' כמו ת"י באורח משרית ערבאי דשרן בשכונין במדברא: מלמעלה החרס, כמו ת"י עד לא מיעל שמשא קודם בא השמש וחרס נקרא השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח בטרם יבא החרסה ויהיה מלמעלה מן כעלות נגים בעתו כלומר טרם הפסק אור השמש או פירושו שהיה השמש עדין למעלה נראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ ויש לפרש כי כל הלילה רדף גדעון אחרי זבח וצלמונע ובבקר כעלות השחר שב מן המלחמ' וזהו מלמעלה החרס: ויכתוב אליו, כדי שלא יכחש על בואו העיר: וידע בהם, כתרגומו ותבר עליהון מן וידוע אולי שהוא לשון שבירה ויתכן לפרשו כמשמעו שהודיע להם פשעם עם הקוצי': ויהרג את אנשי העיר, מה שלא אמר בתחלה כי אם לנתוץ את המגדל לפי שהיו בוטחים בו ועכוהו עזות ועתה הרג את אנשי העיר אולי היו נלחמים עמו כשבא לנתוץ את המגדל: איפה האנשי', מה תארם ותכונתם: כמוך כמו הם אחד, כמוך כמו הם כלם אחד וצורה אחת: והיו כתואר בני המלך, כמו שאתה כן הם ויונתן פי' אחד מהם היה כתואר בני המלך כותך כן אמון חד מנהון כחזוא דבני מלכא ונרא' פירושו לפי שמלת אחד נפרדת בטעם ואמר בני המלך כי ברוב בני המלך יפים בתואר משאר בני אדם לפי שהם מגודלים בתענוג: כי כאיש גבורתו, כלומר לא כמות ע"י נער שנצטער בפגיעתו כי אין לו גבורה וכח עדין שיכה בנו בפעם אחת מהרה אתה שאת' גבור כי כמו שהאיש גדול כן גבורתו תכה בנו אתה ונמות על ידך מהרה: ויקח', להודיע כי לקחם לעצמו כי בדעתו היה לשאול כל השהרונים והנזמים מבני החיל כמו שאמר אשאלה מכם שאלה: השהרונים, אלי בדמות ירח תרגום ירח סיהרא: כי ישמעאלים הם, מדינים הם ישמעאלים כי בני קטורה הם וקטורה היא הגר וכן במכירת יוסף וימכרו את יוסף לישמעאלים ואחר כן אמ' והמדנים מכרו אותו אל מצרים ות"ת ארי ערבאי קטילו נראה מתרגומו כי אינו או' על המדנים כי ישמעאלים הם אבל הערבים השכוני באהלים שעברו בדלפס אחרי מדין והרגום ומהם היו נזמי הזהב: והנטיפות

מסורה

באהלים ד' וסי' דרך השכוני באהלים, ובית לא תבנו, ונשב באהלים ונשמע, עוד אושיבך באהלים כימי: וישאלהו ג' בקריא וסי' וישאלהו האיש לאמר מה תבקש, וילכד נער מאנשי סכות, וישאלהו המלך דירמיה: בכורו ג' מלאים בקריא וסי' ויקח יהודה אשה לער בכורו, ויאמר ליתר בכורו קום, ויהי בכורו אמנון, ונמסר

ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה ויך את־המחנה והמחנה היה בטח: וינסו זבח וצלמנע וירדף אחריהם וילכד את־שני מלכי מדין את־זבח ואת־צלמנע וכל־המחנה החריד: וישב גדעון בן־יואש מן־המלחמה מלמעלה החרס: וילכד־נער מאנשי סכות וישאלהו ויכתב אליו את־שרי סכות ואת־זקניה שבעים ושבעה איש: ויבא אל־אנשי סכות ויאמר הנה זבח וצלמנע אשר חרפתם אותי לאמר הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם: ויקח את־זקני העיר ואת־קוצי המדבר ואת־הברקנים וידע בהם את אנשי סכות: ואת־מגדל פנואל נתץ ויהרג את־אנשי העיר: ויאמר אל־זבח ואל־צלמנע איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך: ויאמר אחי בני־אמי הם חי־יהוה לו החיתם אותם לא הרגתי אתכם: ויאמר ליתר בכורו קום הרג אותם ולא־שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער: ויאמר זבח וצלמנע קום אתה ופגע־בנו כי כאיש גבורתו ויקם גדעון ויהרג את־זבח ואת־צלמנע ויקח את־השהרנים אשר בצוארי גמליהם: ויאמרו איש־ישראל אל־גדעון משל־בנו גם־אתה גם־בנך גם בן־בנך כי הושעתנו מיד מדין: ויאמר אלהם גדעון לא־אמשל אני בכם ולא־ימשל בני בכם יהוה ימשל בכם: ויאמר אלהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו־לי איש נזם שללו כי־נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם: ויאמרו נתון נתן ויפרשו את־השמלה וישליכו שמה איש נזם שללו: ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע־מאות זהב לבד מן

וסליק גדעון באורח משרית ערבאי דשרן בשכונין במדברא ממדנחא לנובח ורמתא ומחא ית משריתא ומשריתא שריא לרוחצן: ואפכו זבח וצלמנע ורדף בתריהון ואחד ית תרין מלכי מדין ית זבח וית צלמנע וכל משריתא אזיע: ותב גדעון בר יואש מן קרבא עד לא מעל שמשא: ואחד עולימא מאנשי סכות ושאליה וכתב ליה ית רברבי סכות וית סבהא שבעין ושבעא גוברין: ואתא לות אנשי סוכות ואמר הא זבח וצלמנע דחסדתון יתי למימר הא כאלו זבח וצלמנע כען מסירין בידך ארי נתן לגברך דמשלהן לחמא: ודבר ית סבי קרתא וית כובי מדברא וית ברקניא ותבר עליהון ית אנשי סכות: וית מגדל פנואל תרע וקטל ית אנשי קרתא: ואמר לזבח ולצלמנע היכא גבריא דקטלתון בתבור ואמרו כותך כן אף אנון חד מנהון כחזיא דבני מלכא: ואמר אחי בני אמא אנון קים הוא יי אלו קימתון יתהון לא קטלית יתכון: ואמר ליתר בוכריה קום קטול יתהון ולא שלף עולימא חרביה ארי דחיל ארי עד כען יניק: ואמר זבח וצלמנע קום את ושלט בנא ארי כגברא כן גבורתיה וקם גדעון וקטל ית זבח וית צלמנע ונסיב ית ענקיא די בצוארי גמליהון: ואמרו אנש ישראל לגדעון מלוך עלנא אף את אף ברך אף בר ברך ארי פרקתנא מן יד מדינאי: ואמר להון גדעון לא אמלוך אנא עליכון ולא ימלוך ברי עליכון יי ימלוך עליכון: ואמר להון גדעון שאיל אנא מנכון שאילה והבו לי גבר קדשיה מן בזתא ארי קדשי דדהבא להון ארי ערבאי אנון: ואמרו מתן נתן ופרשו ית כסותא ורמו לתמן גבר קדשיה מן בזתא: והוה מתקל קדשי דדהבא דשאל אלף ושבע מאה דהבא בר מן

ל' ל' · ב' ולית עערות · ל' · ג' · ל' · ז' · ל' וחד את קוצי · ב' ובענין · ל' · ג' כב' · ל' · ל' · ג' מל' · ל' · ל' · ג' · י"ג פסו' אית בהון גם גם גם · ו' חס' בסיפ' · ל' · ו' חס' בסיפ' · ל' · ז"כ ס"פ · ד' מל' · ל' מל' · ג' קמץ

טו · כ

רלבג

שלמעלה והנה עלה גדעון דרך השכוני באהלי' לחקור באי זה מקום זבח וצלמונע או לראות אם נחבאו שם או כדי שלא יראוהו זבח ומחניהם עד היותו עליהם והנה בא גדעון והכה המחנ' והמחנה היה בטח במקו' ההוא ולא הרגישו בו עד באו ונסו משם זבח וצלמונע ורדף אחריה' ולכדו' ואחרי' כל המחנ' שהיו חושבים שיהיה חיל גדעון רב מאשר אתם כי לילה היה ויתכן שקראו נ"כ חרב ליי' ולגדעון להחריד' והנה שב גדעון מן המלחמה מעת שהתחיל השמש לעלות כי לילה היה כשבא על המחנ' זבח וצלמונע, וזכר אחר זה שכבר קיים לאנשי סכות ולאנשי פנואל מה שאמר להם איפה האנשים אשר ונומ' שאל להם איה פה דומה להם שיודעו בו תאר ותמונת' ואמרו לו כי תארם כתאר גדעון ובכללה הנה תארם כתואר בני המלך כי הם יפי תאר או אמרו זה על בני גדעון כי הם היו שם כמו שאמ' אחר זה ויאמרו ליתר בכורו ורצו בזה כי תאר אחד מההרונים היה כתאר בני גדעון והשאר היה תארם כתאר גדעון: השהרוני' אשר בצוארי כה הם כדמות ירח: כי ישמעאלים הם, המדינים: הנטיפות

מסרה

גם בסדר וישב: גם אתה גם חד מן י"ב פסוקי' אית בהון גם גם גם וסימנ' גם תבן גם מספוא, ויצו גם את השני, שלחה הנער אתי, לא איש דברים אנכי, גם צאנכם גם בקרכם, גם אהבתם גם שנאתם, ויאמרו איש ישראל אל גדעון, וישאל שאול ביי', כי גם אחיך ובית אביך, כי גם נביא גם כהן, גם תמול גם שלשום, גם לא שמעת גם לא ידעת:

בשיבה טובה ד' דסמיכי בקריא' וסי' ואתה תבוא אל אבותיך בשלום' ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה' וימת גדעון' דויד דדה: שכמה ו' בקריא' וסי' וישלחהו מעמק חברון ויבא' ויאסף יהושע' וילך אבימלך בן ירבעל' וישלח מלאכים אל אבימלך' הנה חג יי' בשילה' וילך רחבעם שכמה דדה' ונמסר גם בסדר וישב: וכל בית יב וסי' וכל בית יוסף' וכל בית מלוא' וירדו אחיו וכל בית דשמשון' וילך דוד משם' ויאמר

השהרנים והנטפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם: ויעש אתו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש: ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם ותשקט הארץ ארבעים שנה בימי גדעון: וילך ירבעל בן יואש וישב בביתו: ולגדעון היו שבעים בנים יצאי ירכו כי נשים רבות היו לו: ופילגשו אשר בשכם ילדה לו גם היא בן וישם את שמו אבימלך: וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה ויקבר בקבר יואש אביו בעפרה אבי העזרי: ויהי כאשר מת גדעון וישובו בני ישראל ויזנו אחרי הבעלים וישימו להם בעל ברית לאלהים: ולא זכרו בני ישראל את יהוה אלהיהם המציל אותם מיד כל איביהם מסביב: ולא עשו חסד עם בית ירבעל גדעון ככל הטובה אשר עשה עם ישראל:

וילך אבימלך בן ירבעל שכמה אל אחי אמו וידבר אליהם ואל כל משפחת בית אבי אמו לאמר: דברו נא באזני כל בעלי שכם מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני: וידברו אחי אמו עליו באזני כל בעלי שכם את כל הדברים האלה ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא: ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית וישכר בהם אבימלך אנשים ריקים ופחזים וילכו אחריו: ויבא בית אביו עפרתה ויהרג את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת ויותר יותם בן ירבעל הקטן כי נחבא: ויאספו כל בעלי שכם וכל בית מלוא וילכו וימליכו את אבימלך למלך

סהרניא וכליליא ולבושי ארגונא די על מלכי מדין ובר מן ענקיא די בצורי גמליהון: ועבד יתיה גדעון לאיפודא ואקים יתיה בקרתיה בעפרה וטעו כל ישראל בתרוהי לתמן והוה לגדעון ולביתיה לתקלא: ואתברו מדינאי קדם בני ישראל ולא אוסיפו לארמא רישיהון ושדוכת ארעא דישראל ארבעין שנין ביומי גדעון: ואזל ירובעל בר יואש ויתיב בביתיה: ולגדעון הוו שבעין בנין נפקי ירכיה ארי נשין סגיאין הואה ליה: ולחנתיה די בשכם ילידת ליה אף היא בר ושוי ית שמיה אבימלך: ומית גדעון בר יואש בסיבו טבא ואתקבר בקברא דיואש אבוהי בעפרה דאבוהי דעזר: והוה כד מית גדעון ותבו בני ישראל וטעו בתר בעליא ושויאו להון בעיל קים לטעותא: ולא ארכרו בני ישראל ית פולחנא דיי אלההון די שיזיב יתהון מיד כל בעלי דבביהון מסחור סחור: ולא עבדו טיבו עם בית ירבעל גדעון ככל טבתא די עבד עם ישראל: ואזל אבימלך בר ירובעל לשכם לות אחי אמיה ומליל עמהון ועם כל זרעית בית אבוהא דאמיה למימר: מלילו כען קדם כל יתבי שכם מה טב לכון דימלכון עליכון שבעין גברא כל בני ירובעל או דימלוך עליכון גברא חד ותדכרון ארי קריבכון ובשרכון אנא: ומלילו אחי אמיה עלוהי קדם כל יתבי שכם ית כל פתגמיא האלין ואתפני לבהון בתר אבימלך ארי אמרו אחונא הוא: ויהבו ליה שבעין כסף מבית בעיל קים ואגר בהון אבימלך גברין סריקין ובסירין ואזלו בתרוהי: ועל לבית אבוהי לעפרה וקטל ית אחוהי בני ירובעל שבעין גברא על אבנא חדא ואשתאר יותם בר ירובעל זעירא ארי אטמר: ואתכנישו כל יתבי שכם וכל בית מלוא ואזלו ואמליכו ית אבימלך למהוי מלכא

רדק

והנטיפות' ת"י כליליא וי"מ מן כטף וסחלת ופי' נטיפות שם כלי זהב שנושאין בהם נטף שהוא הצרי: לאפוד' עשה אותו כמין חגור או מלבוש זהב והציג אותו בעירו שיהי' לזכרון התשוע' הגדול' והו' עשה אותו לטובה ואחרי מותו זנו בני ישר' אחריו ועשו אותו אלוה ובדברי רז"ל במסתחוה לאפוד עצמו כמה דאת אמר ויעש אותו גדעון לאפוד: וישב בביתו' שלא היו לו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה: עם בית ירובעל גדעון' די היה באחד אלא שמנהג הלשון כן במקומות לרוב ההודעה וכן בית לחם אפרתה: ריקים ופוחזים' קלים מתנועעים על טרפם שלא היה להם במה יחיו מן פחז כמי' ת"ת סריקין ובקרין סריקין ר"ל ריקין כמו בוקי סריקי בדברי רז"ל ובקרין כמו פקרי' בפ"א כמו הבקר לעניים הבקר בב"ת כמו בפ"א ופירושו אנשים מופקרין ונמשלחין או יהיה בקרין כ כמשמעו בב"ת ור"ל רועי בקר כי הם הנבזי' שבאנשי' כמו שמצאנו בדברי רז"ל אפילו רועי בקר ובנסחא אחרת מצאתי סריקים ובסירים ופי' נבזים כמו דבר יי' בזה תרגומו בסר: ויותר יותם' נותר מהשבעים וע' חסר אחד הרג ואף על פי שאמר שבעי' איש מנהג הלשון הוא במקומות שלא יפחות חשבון הכולל בעבור אח' כמו כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים' ארבעים יכנו: עס

פי' רבי' ישעיה

ויעש אותו גדעון לאפוד' פי' מין קמיס היה ועונה על פי כשפים דוגמת אפוד הקדש: וישימו להם בעל ברית לאלהי' פי' בעלי ברית לע"ז הם כהני הבמות: ופוחזים' פי' נמהרי לב: ע"כ

רשי

השהרונים והנטיפות' עונקיא וכליליא: ויעש אותו לאפוד' להיות לזכרון על תשועה נ גדולה לראו' כמה היה חילם ככל שבנזמי חשוביהם היה כל הזהב הזה: ויזנו כל ישראל אחריו' לאחר מיתת גדעון: בעל ברית' כך שמו: ולא עשו חסד וגו'' שהרגו את בניו כמו שכתוב בענין: ופוחזים' בהולים במעשיהם ל לעשו' בלא תבונה: עס

רלבג

הנטופות' הן כלי זהב היו נושאין בו הנטף והוא הצרי: הענקות' הן כמו ענקים והן ת תכשיטין ישימו נ בצואר' והנה עשה גדעון מהזהב הזה א אפוד והוא בדמיון ה החגורה וידמה שעשה זה להזכי' הנס הזה והנ' טעו אחריו כל ישראל לעשות ממנו ע"ז וידמה שלא היה זה הטעות בימיו ודבר זה היה לגדעון ולביתו למוקש והנה שקטה הארץ מ' שנה בימי גדעון ולזה ישב בביתו כי לא היה לו מלחמות ואומרו בימי גדעון להורות הוא הוראה שלא נ נכללו בזה המספר שנות השעבוד ואפשר שנאמר שכבר נכללו בזה המספר שנות השעבוד ואולם אמר בימי גדעון להורות שתכף שמת שר ה ההשקט' והנה אחר מותו שבו בני ישראל לזנות אחר הבעלים ושמו להם לאלהים בעל אחד ששמו היה בעל ברית' וספר שכבר עזרו אנשי שכם את אבימלך על הריגת אחיו כדי שימלוך כי אחיהם הוא והרגום כלם זולת יותם שנשאר כי נחבא ולולי זה היו הורגין אותו: עס

המלך אל אחימלך' ודוד וכל בית ישראל דמשחקים' וחברו דמעלים' בענא בן אחילוד' כי כל הגוים ערלים' בן אדם אחיך' הנשיא המשא הזה' ואתה בן אדם קח לך עץ אחד:

עם אלון מצב׳ סמוך לאלון כמו המה עם בית לחם והדומין לו ואילון מוצב כתרגומו מישר קמתא היתה אבן או נולתה שם וייחס המישור אליו: הלוך הלכו העצים׳ זה לשון תמיהה המיזל אזלו אילניא וכן תרגם החדלתי האשבוק כלומר האניח דשני במקומי: והלכתי לנוע על העצים׳ ומשל העצים הם אנשי שכם והאטד אבימלך כלומר חסרו להם אנשים להמליך עליהם כי המליכו הפחות שבה׳ והוא אבימלך׳ תוספת והאטד אבימלך וכן ויבאו עד גרן האטד ולפי שבו קוצים גודרים בו הדברים הצריכים להשמר מהאיזק ולפי שהמלך נבחר לשמור העם מנזק ומכל דבר רע אמ׳ כי המלך שבחרו הם והו׳ אבימלך אינו ראוי לאותו התכלי׳ שראוי שישים עבורו מלך על העם לשמרם מהיזק כי אדרבה הוא מזיק להם הפך הכוונ׳ כמו הקוץ המריע למי שיאחז בו או יפעל בו כן עשה אבימלך בעם שכם שהרג בהם ובאחיו וכמו שהקוץ הוא לבד שאין בו תועלת רק היזק כן יקרה לאנשי שכם מאבימלך שהמליכו עליה׳ שירע להם ולא יועיל׳ ע״כ: מלכ׳ עלינו׳ מלוכה כתי׳ ואחד הוא: החדלתי מבנין הפעיל והוא מפואר או מבנין ה הפעל כמו החדלתי בקמץ הה״א ור״ל החדלתי מדשני ות״י האשבוק ית משחי: אלהים ואנשים׳ בנר שמדליקין בשמן זית לפני אלהים ולפני אנשים או במאכל מקריבין השמן במנחות לאלהים ואנשים ג״כ יאכלו אותו ות״י דמיניה מיקרין קדם יי׳ וביה מתפנקין בני אינשא: לנוע על העצים׳ ת״י למעבד מלכו: את מתקי׳ המ״ם נקראת בקמץ חטף: המשמח אלהים ואנשים׳ מכאן סמכו רז״ל שאין אומרים שירה אלא על היין שנ׳ המשמח אלהים ות״י דמיני׳ מנסכין קדם יי׳ וביה חדן רברבי׳ הרחיק יונתן ע״ה השמחה מהבור׳ יתעלה כמו שהרחיק כל שאר התארים ממנו כי אין לפניו לא שמחה ולא עצבון ומה שנאמ׳ בו מהם על דרך משל כי דברה תורה כלשון בני אדם וכן תרגם אנקלוס ויתעצב אל לבו ואמר במימרי׳ למיתבר תוקפיהון כרעותיה הרחיק לשון העצבון ממנו ית׳ ומה שלא עש׳ כן במלת ויחר אף יי׳ והדומים לו הוא לסוד ידוע אבל יבינו מדע ומה שתרג׳ אנשים רברביא ר״ל כי היין משמח האנשים הגדולים והחכמי׳ ומיטיב דעתם בו כמו שאמר רז״ל חמר׳ וריחני פקחין אבל האנשים ה הפחותים ישתכרו בו ותשתבש דעתם בו׳ ומה שהזכיר ג׳ עצים אלה לדבר לקצר הדבר ועוד כי הזכיר שלשה המשובחים ואחר כך הזכיר הפחות שהוא משל לאבימלך וא״א ז״ל כתב כנגד שלשה שאמרו ישראל לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך: על בעלי שכם׳ על אדוני העיר וגדוליה כי הם עיקר אנשי העיר ות״י יתבי שכם: מלוא׳ שם לא תואר וכן ועבדו אותו ב בתמים ובאמת: ויסר

וישמע ג׳ רפין וסימ׳ וישמע אליכם אלהים׳ יקשיב וישמע לאחור׳ מי עמד בסוד יי׳: ויאמר להם י״ב וסימ׳ מצויין במסר׳ רבתא: ואנשים י׳ בקריאה וסימ׳ ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים׳ החדלתי את דשני׳ החדלתי את תירושי׳ כי נודע דוד׳ ויברח דוד הוא ואנשים׳ אלנתן בן עכבור׳ ואנשים צדיקים׳

עִם־אֵלוֹן מֻצָּב אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם׃ וַיַּגִּדוּ לְיוֹתָם וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲמֹד בְּרֹאשׁ הַר־גְּרִזִּים וַיִּשָּׂא קוֹלוֹ וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ אֵלַי בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְיִשְׁמַע אֲלֵיכֶם אֱלֹהִים׃ הָלוֹךְ הָלְכוּ הָעֵצִים לִמְשֹׁחַ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לַזַּיִת מָלוֹכָה עָלֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם הַזַּיִת הֶחֳדַלְתִּי אֶת־דִּשְׁנִי אֲשֶׁר־בִּי יְכַבְּדוּ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים׃ וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַתְּאֵנָה לְכִי־אַתְּ מָלְכִי עָלֵינוּ׃ וַתֹּאמֶר לָהֶם הַתְּאֵנָה הֶחֳדַלְתִּי אֶת־מָתְקִי וְאֶת־תְּנוּבָתִי הַטּוֹבָה וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים׃ וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַגֶּפֶן לְכִי־אַתְּ מָלוֹכִי עָלֵינוּ׃ וַתֹּאמֶר לָהֶם הַגֶּפֶן הֶחֳדַלְתִּי אֶת־תִּירוֹשִׁי הַמְשַׂמֵּחַ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים׃ וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעֵצִים אֶל־הָאָטָד לֵךְ אַתָּה מְלָךְ־עָלֵינוּ׃ ‏טו וַיֹּאמֶר הָאָטָד אֶל־הָעֵצִים אִם בֶּאֱמֶת אַתֶּם מֹשְׁחִים אֹתִי לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם בֹּאוּ חֲסוּ בְצִלִּי וְאִם־אַיִן תֵּצֵא אֵשׁ מִן־הָאָטָד וְתֹאכַל אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן׃ וְעַתָּה אִם־בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים עֲשִׂיתֶם וַתַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאִם־טוֹבָה עֲשִׂיתֶם עִם־יְרֻבַּעַל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאִם־כִּגְמוּל יָדָיו עֲשִׂיתֶם לוֹ׃ אֲשֶׁר־נִלְחַם אָבִי עֲלֵיכֶם וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־נַפְשׁוֹ מִנֶּגֶד וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד מִדְיָן׃ וְאַתֶּם קַמְתֶּם עַל־בֵּית אָבִי הַיּוֹם וַתַּהַרְגוּ אֶת־בָּנָיו שִׁבְעִים אִישׁ עַל־אֶבֶן אֶחָת וַתַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־אֲמָתוֹ עַל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם כִּי אֲחִיכֶם הוּא׃ וְאִם־בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים עֲשִׂיתֶם עִם־יְרֻבַּעַל וְעִם־בֵּיתוֹ הַיּוֹם הַזֶּה שִׂמְחוּ בַּאֲבִימֶלֶךְ וְיִשְׂמַח גַּם־הוּא בָּכֶם׃ ‏כ וְאִם־אַיִן תֵּצֵא אֵשׁ מֵאֲבִימֶלֶךְ וְתֹאכַל אֶת־בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְאֶת־בֵּית מִלּוֹא וְתֵצֵא אֵשׁ מִבַּעֲלֵי שְׁכֶם וּמִבֵּית מִלּוֹא וְתֹאכַל אֶת־אֲבִימֶלֶךְ׃ וַיָּנָס יוֹתָם וַיִּבְרַח וַיֵּלֶךְ בְּאֵרָה וַיֵּשֶׁב שָׁם מִפְּנֵי אֲבִימֶלֶךְ אָחִיו׃

עם מישר קמתא די בשכם׃ וחויאו ליותם ואזל וקם בריש טורא דגריזין וארים קליה וקרא ואמר להון קבילו מני יתבי שכם ויקבל צלותכון יי׃ המיזל אזלו אילניא למנאה עליהון מלכא ואמרו לזיתא מלוך עלנא׃ ואמר להון זיתא האשבוק ית משחי דמניה מיקרין קדם יי ובידיה מתפנקין בני אנשא ואהך למעבד מלכו על אילניא׃ ואמרו אילניא לתינתא אתא את מלכי עלנא׃ ואמרת להון תינתא האשבוק ית חולי וית דבילתי שפרתא ואהך למעבד מלכו על אילניא׃ ואמרו אילניא לגופנא אתא את מלוכי עלנא׃ ואמרת להון גופנא האשבוק ית חמרי דמניה מנסכין קדם יי וביה חדן רברביא ואיהך למעבד מלכו על אילניא׃ ואמרו כל אילניא לאטדא אתא את מלוך עלנא׃ ואמר אטדא לאילניא אם בקשוט אתון משחין יתי למהוי מלכא עליכון עולו שרו בטולי ואם לא תפוק אשתא מן אטדא ותיכול ית ארזי לבנן׃ וכען אם בקושטא ובשלמותא עבדתון ואמלכתון ית אבימלך ואם טבתא עבדתון עם ירובעל ועם ביתיה ואם כגומלא דידוהי עבדתון ליה׃ דאגיח אבא עליכון ומסר ית נפשיה כבעל גב לאתקטלא ושזיב יתכון מיד מדינאי׃ ואתון קמתון על בית אבא יומא דין וקטלתון ית בנוהי שבעין גברא על אבנא חדא ואמלכתון ית אבימלך בר אמתיה על יתבי שכם ארי אחוכון הוא׃ ואם בקושטא ובשלמותא עבדתון עם ירובעל ועם ביתיה יומא דין חדו באבימלך ויחדי אף הוא בכון׃ ואם לא תפוק אשתא מאבימלך ותיכול ית יתבי שכם וית בית מלוא ותפוק אשתא מיתבי שכם ומבית מלוא ותיכול ית אבימלך׃ ואפד יותם וערק ואזל לבאר ויתיב תמן מן קדם אבימלך אחוהי׃

רשי

עם אילון מוצב׳ מישר קמתא מישור שהיו בו מצבות: הלוך הלכו העצים׳ משל היה לזית עתניאל בן קנז שבא משבט יהודה שנקרא זית שנאמר זית רענן יפה פרי תואר וגו׳: דשני׳ לשון שומן: לתאנה׳ דבורה את מתק דבש לבורים: לגפן׳ גדעו׳ שהו׳ מזרע יוסף שנאמ׳ בו בן פורת כגפן דכתיב וגו׳: המשמח אלהי׳ שאין אומרים הלוים שיר הקרבן אלא על ה הנסכים: אל האטד׳ שפיכה בלע׳: אם באמת׳ שאני הגון למלכות: ויסר

רלבג

עם אילון מוצב׳ ר״ל אצל מישור שסביבו שם היה אבן או דבר אחר: החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים׳ אמר זה כי מהשמן היוצא ממנו היו מ מדליקין במקדש את המנורה׳ ואמר על היין המשמח אלהים ואנשים בעבור נסוך היין שהיה במקדש׳ והנה האטד הוא מין ממיני הקוצים תרגום ודרדר ואטדין והנה אמר זה יותם להורות על פחיתות של א אבימלך שלא היה כ נכון שיגיע ממנו ת תועלת כמו שלא יגיע מהאטד שום פרי: ועתה אם באמת ובתמים עשיתם׳ הנה ביאר יותם שלא עשו זה באמת ובתמי׳ ולזה לא ימשך מזה המאמ׳ להם שישמחו באבימלך וישמח הוא בהם אך שישחיתו זה את זה וכן היה להם בסוף כי ים אלהים שופטים בארץ: והנה

מסרה

ישפטו׳ עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא׳ ויבא חנני אח׳ מאחי׳ ואקום לילה אני ואנשים: לנוע ד׳ וסי׳ החדלתי את דשני׳ החדלתי את מתקי׳ החדלתי את תירושי׳ כן אהבו לנוע: נלחם י״ב פתחין בקריא׳ וסימ׳ כי חשבון עיר סיחון מלך׳ אשר נלחם אבי עליכם׳ ואבימלך נלחם בעיר׳ ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור׳ וישלח תעי את   וישר

יורם בנו׳ ויתר דברי ירבעם קדמא׳ ויתר דברי יואש׳ ויתר דברי יהואש׳ והיה כל מעבר מטה מוסדה׳ והמה מרו ועצבו׳ ויהי פחד אלהים׳ והוא נלחם עם מלך בני עמון: בארה ג׳ טעמו באל״ף וחד טעמו לרע וסי׳ נמסר בסדר ויגש:

ויסר · על כורחם מוסב דבנות ובנהיה: רוח רעה · שנאה טלנ"ט בלע"ז: געל בן עבד · גוי היה: ויעשו הלולים · ועבדו חינגין: מי אבימלך ומי שכם · מי אבימלך להיות שר על שכם ומי שכם להיות עבדי לאבימלך הלא בן ירובעל היה אבימלך והוא מן עפרת אבי העזרי וזבול פקידו וזה פקיד העיר ששמו זבול פקידו של אבימלך הוא ואנוכי אין לו משפט מלוכ' בעיר ואף פקידו איננו כלום: עבדו את אנשי חמור · אם באתם לקנות לכם אדוני' באו ועבדו את אנשי חמור שהיה נשיא הארץ מקדם ומדוע נעבדנו לאבימלך: ויאמר לאבימלך · ויאמ' געל בפני זבול להודיע לאבימלך רבה צבאך וצא מן המקום שאתה שם ונראה את גדולתך: בתרמה · כמו במרמה בתרמית כלומר בלט ובסתר: ארבעה ראשים · ארבע כתות: מעם

ןישר ג' כתיב ס"ן בקריא' וסי' וישר אבימלך על ישראל · וישר במגרה ובחריצי הברזל דד"ה · וישר אל מלאך ויוכל בכה · וכל דכתיב סמ"ך דכוו ; אחיהם ד' בקריאה וסימ' לבוא חמס שבעים בני ירובעל · ויואב ואבישי החיו · בבית אחיהם הבכור · עוד זה מדבר וזה בא · וחד ואחיהם · והשוערים שלום יעקב ;

ג' כתיב ס"ן

וישר אבימלך על ישראל שלש שנים: וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם באבימלך: לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם ועל בעלי שכם אשר חזקו את ידיו להרג את אחיו: וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל אשר יעבר עליהם בדרך ויגד לאבימלך: ויבא געל בן עבד ואחיו ויעברו בשכם ויבטחו בו בעלי שכם: ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו ויקללו את אבימלך: ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו: ומי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך ויאמר לאבימלך רבה צבאך וצאה: וישמע זבל שר העיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו: וישלח מלאכים אל אבימלך בתרמה לאמר הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה והנם צרים את העיר עליך: ועתה קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה: והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על העיר והנה הוא והעם אשר אתו יצאים אליך ועשית לו כאשר תמצא ידך: ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על שכם ארבעה ראשים: ויצא געל בן עבד ויעמד פתח שער העיר ויקם אבימלך והעם אשר אתו מן המארב: וירא געל את העם ויאמר אל זבל הנה עם יורד מראשי ההרים ויאמר אליו זבל את צל ההרים אתה ראה כאנשים: ויסף עוד געל לדבר ויאמר הנה עם ירדים

ומלך אבימלך על ישראל תלת שנין: ושלח יי רוחא בישא בין אבימלך ובין יתבי שכם ושקרו יתבי שכם באבימלך: למיתי חטוף שבעין בני ירובעל ודמיהון לשואה על אבימלך אחוהון דקטל יתהון ועל יתבי שכם דתקיפו ית ידוהי למקטל ית אחוהי: ושויאו ליה יתבי שכם כמנין על רישי טוריא ואנסין ית כל די עבר עליהון באורחא ואתחוא לאבימלך: ואתא געל בר עבד ואחוהי ועברו בשכם ואתרחיצו עלוהי יתבי שכם: ונפקו לחקלא וקטפו ית כרמיהון ועצרו ועבדו חנגין ועלו לבית טעותהון ואכלו ושתיאו ולטיטו ית אבימלך: ואמר געל בר עבד מן אבימלך ומן שכם ארי נפלחניה הלא בר ירובעל וזבול שולטניה פלחו ית אנשי חמור אבוהי דשכם ומא דין נפלחניה אנחנא: ומן ימסר ית עמא הדין בידי ואעדי ית אבימלך ואמר לאבימלך טקיס ית משריתך ופוק: ושמע זבול רב קרתא ית פתגמי געל בר עבד ותקיף רוגזיה: ושלח אזגדין לות אבימלך ברז למימר הא געל בר עבד ואחוהי אתן לשכם והא אנון צירין ית קרתא עלך: וכען קום בליליא את ועמא דעמך וכמון בחקלא: ויהי בצפרא כמדנח שמשא תקדים ותתנגיד על קרתא והא הוא ועמא די עמיה נפקין לקדמותך ותעביד ליה כמא דתשכח ידך: וקם אבימלך וכל עמא די עמיה בליליא וכמנו על שכם ארבעא משרין: ונפק געל בר עבד וקם במעלנא דתרע קרתא וקם אבימלך ועמא די עמיה מן כמנא: וחזא געל ית עמא ואמר לזבול הא עמא נחית מרישי טוריא ואמר ליה זבול ית טולא דטוריא את חזי כגבריא: ואוסיף עוד געל למללא ואמר הא עמא נחתין

רדק

ויסר אבימלך · משכין קל מנחי העי"ן בשקל ויסר אליה והוא ענין שררה ולפי שמלך מעצמו ולא מלך על כל ישראל לפיכך אמר וישר ולא אמר וישפט כי לא הלך בדרך טובה ולא החזיר את ישר' למוטב: לבא חמס · כלומר סבה היתה מאת השם ית' שבגדו בעלי שכם באבימלך כמו שאמ' וישלח אלהי' רוח רעה והיה זה לבא חמס שבעים בני ירובעל לשום דמם על אבימלך ועל בעלי שכם ולא נתכוונו לבא אל העיר ושמו לו מארבים על ראשי ההרים ואות' המארבים היו גוזלים כל אשר עבר עליהם לומר שאין מתחת רשותו ואין לה' מושל והיו עושים הישר בעיניהם: ויבצרו את כרמיהם · כי היו יריאים מאבימלך לבא' ולבצו' את כרמיה' ובעזר' געל ואחיו יצאו: הלולים · שמחות וכן בדברי רז"ל כיקל' בית השמחה הלולא ות"י חנגין: מי אבימלך ומי שכם · כלומר אבימלך ושכם שהיה שר העיר מקדם אחד הם זה כזה ומי הוא שנעבדנו אף על פי שהיה עתה אבימלך מלך עליהם הלא גם שכם היה מלך העיר הזאת אם כן עבדו אנשי חמור אבי שכם: ואסיר' את אבימלך · והלא הסירו אותו אלא אסירה אותו לעולם שלא יוכלו אנשי שכם להשלים עמו אם ירצו: ויאמר לאבימלך · כנגד אבימלך ואף על פי שאינו שם כאומר צא אתה אבימלך בכל צבא שתוכל לרבות בעוד שאני הנה נראה מה יהיה ביני וביניך: רבה · בסגול שלא כמנהג: בתרמה · כמו במרמה וכן תרגם יונתן ברז כלומ' בסתר שלא הרגישו בו אנשי שכם או יהיה בתרמה שם מקום והוא ארומה שכ' וישב אבימלך בארומ' כן פירשו א"א ז"ל לפי שלא נמצא זה המשקל בנחי הלמ"ד: צרים את העיר עליך · כמו שיקר' מצור כששוברים את העיר מבחוץ ולא יוכל אדם לצאת ממנה כן נקרא מצור כששומרים את העיר שלא יכנס אדם בה מבחוץ ועל הדרך הזה צרים את העי' עליך כלומר בעבורך שומרי' את העיר שלא תכנס בה: צל ההרים אתה רואה כאנשי' · צחק בו ואמ' לו דרך לעג אינם אנשים אלא צל ההרים ידמה לך כאנשים: מעם

רלבג

והנה לא מלך אבימלך על ישראל כי אם שלש שנים ותוך זה הזמן הקצר נתקיימה קללת יותם וזה שכבר שלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובינים' באופן שהשחיתו זה את זה: וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים · ר"ל ששמו בעבורו מארבים שם כדי שיהרגוהו אם ימצא להם ואותם המארבי' גזלו כל אשר יעבור עליהם בדרך כי לא היתה אימת המלכות עליהם · והנה הוגד זה הענין לאבימלך ונשמר מלבוא שם · והנה געל בן עבד ואחיו עברו בשכם ובטחו בו בעלי שכם לגלות דעת' בפניו שהיתה כנגד אבימלך ולזה קללו אבימלך בפניו לדעתם כי גם הוא שונאו: ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו · ר"ל כשם שאין ראוי שנעבוד שכם מפני היותו בן חמור שהיה נשיא הארץ כן אין ראוי שנעבוד אבימלך מפני היותו בן ירובעל שהיה מושל על ישראל: הלא בן ירובעל וזבול פקידו · ר"ל אין מעלה לאבימלך אלא שהוא בן ירובעל וכמו זבול שהו' פקיד גדעון ואבימלך ואם היה ראוי לעבוד זבול היה ראוי לעבוד את אנשי חמור אבי שכם וזה דבר בלתי ראוי ומי יתן את עם שכם בכללו בידי ואסור אבימלך מכל וכל מהיות מושל על עיר וסבב שיאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצאה כמו שתוכל להלחם עמנו ונראה דברי מי יקום והוא מבואר שכל עם שכם לא היו נסכמים בזה המאמ' שאם היה הענין כן היו מוציאים זבול מהעיר או היו הורגים אותו והוא מבואר שקצתם היו מורדי' וקצת' היו אחרי אבימלך: בתרמה' הוא שם מקום שהיה יושב בו אבימלך ותרמה וארומה הוא מקום אחד: ויגרש

מסרה

ומדוע י' וסימ' נמסר בריש סדר ויקח קרח ; ואסירה ג' וסימ' ואסירה את אבימלך · ואסירה את ראשו · ואסירה את בדיליך ; שכמה ו' וסימ' נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא ובהאי סימן ;

רשי

מעם טבור הארץ׳ מעם תוקפא דארעא מהר הגבוה שבכולם: אלון מעוננים׳ מישור מעוננים: ויצא העם השדה׳ אנשי שכם: ויגידו׳ המגידים לאבימלך שיצאו בני העיר אל השדה לעשות חפציהם: פתח שער העיר׳ שלא יוכלו ליכנס: צריח׳ יער שכפו אילנות ופשנים סביב סביב וקורין אותו פלייסייר בלע״ז: ביתאל ברית׳ אותו צריח היה של בעל ברי׳ שם של עבוד׳ זר׳ שלהם וצלמון יער היה שם ויש פותרין צריח ווטש בלע״ז שעושין בקרקע: שוכת עצי׳ ענף עצים: פלח

רדק

מעם טבור הארץ׳ כמו שהטבור באדם הוא מיצוע הגוף כן יקרא מיצוע הארץ והמקום הגבוה שבה טבור ות״י מתוקפא דארעא: אילון מעוננים׳ מישור מעוננים: איה אפוא פיך׳ כלומר איה דבריך שהיית אומר: ויגרש זבול׳ והיאך גרשוהו ואנשי העיר היו נלחמי׳ עם אבימלך והיאך זבול שהיה פקידו של אבימלך גירש געל שהי׳ עוזר לאנשי שכם ונלחם בעבורם עם אבימלך ונראה כי היו מקצת אנשי העיר סומכי׳ ידי זבול כי אבימלך היה אחיהם וכאשר ראו כי נגברה יד אבימלך חזקו ידי הסומכים זבול ורפו ידי העם אשר כנגדו וגרשו געל משבת בשכם:

ואת אחיו ה׳ בקריאה וסימ׳ ויושב יוסף את אביו ואת אחיו׳ ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו׳ האמר לאביו ולאמו לא ראתיו׳ וישב אבימלך בארומה׳ ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה׳ ונמסר גם בסדר ויגש: ואת העם י״ב וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך: קרדמות ג׳ בליש׳ וסימ׳ ויעל אבימלך הר צלמון׳

מֵעִם טַבּוּר הָאָרֶץ וְרֹאשׁ־אֶחָד בָּא מִדֶּרֶךְ אֵלוֹן מְעוֹנְנִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו זְבֻל אַיֵּה אֵפוֹא פִיךָ אֲשֶׁר תֹּאמַר מִי אֲבִימֶלֶךְ כִּי נַעַבְדֶנּוּ הֲלֹא זֶה הָעָם אֲשֶׁר־מָאַסְתָּה בּוֹ צֵא־נָא עַתָּה וְהִלָּחֶם בּוֹ׃ וַיֵּצֵא גַעַל לִפְנֵי בַּעֲלֵי שְׁכֶם וַיִּלָּחֶם בַּאֲבִימֶלֶךְ׃ וַיִּרְדְּפֵהוּ אֲבִימֶלֶךְ וַיָּנָס מִפָּנָיו וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים רַבִּים עַד־פֶּתַח הַשָּׁעַר׃ וַיֵּשֶׁב אֲבִימֶלֶךְ בָּארוּמָה וַיְגָרֶשׁ זְבֻל אֶת־גַּעַל וְאֶת־אֶחָיו מִשֶּׁבֶת בִּשְׁכֶם׃ וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה וַיַּגִּדוּ לַאֲבִימֶלֶךְ׃ וַיִּקַּח אֶת־הָעָם וַיֶּחֱצֵם לִשְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיֶּאֱרֹב בַּשָּׂדֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הָעָם יֹצֵא מִן־הָעִיר וַיָּקָם עֲלֵיהֶם וַיַּכֵּם׃ וַאֲבִימֶלֶךְ וְהָרָאשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ פָּשְׁטוּ וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וּשְׁנֵי הָרָאשִׁים פָּשְׁטוּ עַל־כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה וַיַּכּוּם׃ וַאֲבִימֶלֶךְ נִלְחָם בָּעִיר כֹּל הַיּוֹם הַהוּא וַיִּלְכֹּד אֶת־הָעִיר וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הָרָג וַיִּתֹּץ אֶת־הָעִיר וַיִּזְרָעֶהָ מֶלַח׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל־שְׁכֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־צְרִיחַ בֵּית אֵל בְּרִית׃ וַיֻּגַּד לַאֲבִימֶלֶךְ כִּי הִתְקַבְּצוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל־שְׁכֶם׃ וַיַּעַל אֲבִימֶלֶךְ הַר־צַלְמוֹן הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ אֶת־הַקַּרְדֻּמּוֹת בְּיָדוֹ וַיִּכְרֹת שׂוֹכַת עֵצִים וַיִּשָּׂאֶהָ וַיָּשֶׂם עַל־שִׁכְמוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ מָה רְאִיתֶם עָשִׂיתִי מַהֲרוּ עֲשׂוּ כָמוֹנִי׃ וַיִּכְרְתוּ גַם־כָּל־הָעָם אִישׁ שׂוֹכֹה וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיָּשִׂימוּ עַל־הַצְּרִיחַ וַיַּצִּיתוּ עֲלֵיהֶם אֶת־הַצְּרִיחַ בָּאֵשׁ וַיָּמֻתוּ גַּם כָּל־אַנְשֵׁי מִגְדַּל־שְׁכֶם כְּאֶלֶף אִישׁ וְאִשָּׁה׃ וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ אֶל־תֵּבֵץ וַיִּחַן בְּתֵבֵץ וַיִּלְכְּדָהּ׃ וּמִגְדַּל־עֹז הָיָה בְתוֹךְ־הָעִיר וַיָּנֻסוּ שָׁמָּה כָּל־הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְכֹל בַּעֲלֵי הָעִיר וַיִּסְגְּרוּ בַּעֲדָם וַיַּעֲלוּ עַל־גַּג הַמִּגְדָּל׃

מן תוקפא דארעא ומשריתא חדא אתיא מאורח מישר מעונניא: ואמר ליה זבול אן אנון פתגמך די את אמר מן אבימלך ארי נפלחניה הלא דין עמא דקצתא ביה פוק כען ואגח קרבא ביה: ונפק געל קדם יתבי שכם ואגח קרבא באבימלך: ורדפיה אבימלך ואפך מן קדמוהי ונפלו קטולין סגיאין עד מעלנא דתרעא: ויתיב אבימלך בארומא ותריך זבול ית געל וית אחוהי מלמיתב בשכם: והוה ביומא דבתרוהי ונפק עמא לחקלא וחויאו לאבימלך: ודבר ית עמא ופלגנון לתלת משרין וכמן בחקלא וחזא והא עמא נפיק מן קרתא וקם עליהון ומחנון: ואבימלך וכל משרין דעמיה אתנגידו וקמו במעלנא דתרע קרתא ותרתין משרין אתנגידו על כל די בחקלא וקטלונון: ואבימלך אגיח קרבא בקרתא כל יומא ההוא וכבש ית קרתא וית עמא די בה קטל ותרע ית קרתא וזרעה מלחא: ושמעו כל יתבי מגדל שכם ואתו לצריח ביתאל למגזר קים: ואתחואה לאבימלך ארי אתכנשו כל יתבי מגדל שכם: וסליק אבימלך לטורא דצלמון הוא וכל עמא די עמיה ונסיב אבימלך ית כולביא בידיה וקץ סוכת אעין ונטלה ושוי על כתפוהי ואמר לעמא די עמיה מה חזיתון עבדית אוחו עבידו כותי: וקצו אף כל עמא גבר סוכיה ואזלו בתר אבימלך ושויאו על צריחא ואדליקו עליהון ית צריחא בנורא ואתקטלו אף כל אנשי מגדל שכם כאלף גבר ואתתא: ואזל אבימלך לתבץ ושרא בתבץ וכבשה: ומגדל תקיף הוה בגו קרתא ואפיכו לתמן כל גבריא ונשיא וכל יתבי קרתא ואגיפו באפיהון וסליקו על אגר מגדלא:

רלבג

ויגרש זבול את געל וגו׳׳ יש לתמוה איך היה יכול על זה והנה אנשי שכם היו נלחמי׳ עם אבימלך והנה ידמה שעשה זה בחכמה גם עם שונאי אבימלך באמור להם כי הוא סבב כל הרעה הזאת לשכם ולזה הסכימו עמו לגרשו מן העיר או היה זה עם יד הנמשכים עם אבימלך מעיר שכם: ואבימלך והראשים אש׳ עמו׳ ר״ל הנכבדים אשר עמו כי שני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ולזה לא נשאר כי אם ראש את׳ לפשוט ולעמוד פתח העיר: ויתוץ את העיר ויזרעה מלח׳׳ עש׳ זה כדי שלא תהא ראויה לשדו׳ ולכרמי׳: בעלי מגדל שכם׳ הם גדולי העיר ולא היו שם בעת ההיא ולזה באו אל צריח בית אל ברית ר״ל שישמרום מיד אבימלך ושם המקום ההוא בית אל וצריח הוא מגדל חזק והוא אצל בית אל ולזו לא מתו שם כי אם אנשי מגדל שכם כי הם לבדם היו בצריח: שוכת עצים׳ הוא ענף ונקרא כן מפני שהוא מסכך כי הענפים הם מסככים סביב האילן שוכת כמו שוכתו: וילך אבימלך׳ וידמה שאנשי תבץ ג״כ מרדו בו: פלח

רדק

והראשים אשר עמו׳ לא היה אלא ראש אחד עמו שהרי חצה אותם לשלשה ראשים ושני הראשים פשטו על כל אשר בשד׳ ואבימלך והראש השלישי אשר עמו פשטו ככח העיר עד שעמדו פתח שער העיר והראש שהיה עם אבימלך היו בשם אנשים גדולים לפיכך אמר והראשים אשר עמו: בעלי מגדל שכם׳ אדוני מגדל שכם לא היו בעיר כשלכד אבימלך העיר וכאשר שמעו הלכו אל צריח בית אל להמלט בצריח ההוא וצריח כמו מגדל כמו ובסלעים ובצריחים ושם המקום שהיה בו זה הצריח בית אל ברית ודעת יונתן כי צריח בית אל שם המקום׳ ופירוש ברית שבאו אליהם לכרות ברית עמהם וכ״תי ואתו לצריח בית אל למגזר קיים: שוכת עצים׳ שוכה כמו ענף וכן במשנה אבל לא יקוץ את השוכה על מנת ליתן דמים: שוכה׳ כמו שוכתו כמו וצורם לבלות שאול שהוא כמו וצורתם או הוא משקל אחר שוך בשקל בור: פלח

פי׳ רבי׳ ישעיה

מעם טבור הארץ׳ פי׳ מקום היה ממוצע בין העיירות שממש היו נוטים זה לעיר זו וזה לעיר זו כמו פרשת דרכים: כל בעלי מגדל שכם׳ פי׳ בעלי הקריה שכל העיר תפש והקריה לא תפש עדיין: ויבאו אל צריח בית אל ברית׳ פי׳ צריח הוא שן הסלע ושם היו בתים בנויים של עיר: ומגדל עז׳ פי׳ מגדל של עוז ואין פירושו מגדל עז כלומר חזק׳ ע״כ

קולה כנחש ילך כי בחיל׳ בסבך עץ קרדמות: ומגדל ז׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ט״ו: ומגדל עז ג׳ דסמיכי בליש׳ בקריאה וסימ׳ ומגדל עז היה בתוך העיר׳ מגדל עז שם יי׳׳ מגדל עז מפני אויב:

רדק

פלח רכב · חתיכה מרכב שהוא אחת מן הריחים והיא העליונה לפיכך נקראת רכב והתחתונה ריחים או שכב : ותרץ · בחירק הרי״ש והמנהג בסגול והוא מבנין הפעיל מפעלי הכפל מן קנה רצוץ או הו׳ מנחי העי״ן וכן וירעצו וירצצו לשון שבירה ואפשר שגם הוא מפעלי הכפל : פן יאמרו לי · בעבורי כמו אמרי לו אחי הוא : להושיע את ישראל · שגם אבימלך הושיע את ישראל ואף על פי שלא נזכר כיון שאמר אחרי אבימלך נראה שגם הוא הושיע ישראל מיד אויביהם ואילו לא כן לא היה אומר אחרי ולא היה נמנה עם שופטי ישראל ולא נאמר עליו וישר על ישראל : תולע בן פואה בן דודו איש יששכר · כך שמו וכן במקצת נסחאות כתרגומו בר דודו ובמקצת הנוסחאות בר אח אבוהי ואם כן הוא ירצה לומר בן דוד אבימלך : ושלשים עירים להם · כמו ערים ונראה בו ע״ין הפעל לזוונו עם עירים שזכר שהוא ענין אחר והוא דרך צחות ספור זה להודיע סבת היותו שופט כי גדול היה ונכבד בעושר ובבנים וכבוד וכל אחד מבניו היה נכבד רוכ׳ על עיר אתון והעי׳ הוא האמו׳ הנער כמו אסרי לגפן עירה ועל עיר בן אתונות אולי הם הנכבדי׳ באחרונות ההם לרכוב ואפשר גם כן כי עולי ימים מהסוסי׳ יקראו גם כן עירים כי מצאנו בזולתי החמור ועיר פרא ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר : חוות יאיר · אם הם הנזכרים בתורה ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה הדבר תימה כי אם כן חיה יאיר יותר משלש מאו׳ שנה · ונוכל לומ׳ כי זה יאיר הגלעדי איננו יאיר בן מנשה והערי׳ האלה אכ״א אינן חוות יאיר הכתובות בתורה : ולא

רלבג

פלח רכב · היא חתיכת מרכב והיא אחת מהרחי׳ והיא העליונ׳ להיותה רוכבת על התחתונ׳ : ושלשי׳ עירים להם · כפל הענין בענינו׳ מתחלפי׳ על צד הצחות והנה הוא כמו ערים כמו שזכר להם יקראו חות יאיר ·

ואולם התועלו׳ המגיעו׳ מזה הספור הן אלו : הראשון הוא להודיע שאין ראוי שיתרשל האד׳ מההצלה מפני רוב שפלות ידו והכנעו לפני האויב אבל ראוי שיתחכם בזה לפי מה שאיפשר ולזה ספר כי בראות ישראל כי מדין באים תמיד לשלל ולהשחית המציאו תחבולות להמלט מזה לפי מה שאיפשר ולזה עשו המנהרות בהרים והמערות והמצדו׳ כי בהם תשל׳ להם הצלת מה כמו שביארנו : השני הוא להודיע עוצם השגחת הש״י בישראל מפני בריתו עם האבות והו׳ שתקף ששבו ישראל אין שלא נביאו להצילם ביד גדעון ומסך לבבו לזה בכמו זה האופן הנפלא שבא בזה הספור וכל זה לחזק ההשגחה בישראל וידמה שבחר השם ית׳ שתהיה התשועה על יד גדעון לשתי סבות האחת כי אולי היה היותר ראוי לזה המעשה כי הוא היה גבור חיל והיה ג״כ ית׳ ראוי שיעשה הנס על ידו מזולתו מישראל אז והב׳ כי ידמה שהרע שעשו ישרא׳ היה שרשו בבית יואש אביו כי שם היה הבעל ומזבח הבעל והאשרה והיה שם פר שהוקצה לע״ז ז׳ שנים ולזה יתכן שהתחיל יואש בזה הטעות וזנו אחריו בית ישראל ולפיכך נתיצת מזבח הבעל וכריתת האשרה היה ראוי שיקדם קודם הצלת ישראל מהרע שנפלו בו על זה המרי וזה היה איפשר שישלם בקלות על יד גדעון לבער הרע מקרבם קודם שלחמם עם מדין : השלישי הוא להודיע ענין המופתים אשר עשה הש״י על יד נביאיו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות כמו שביאר׳ בספר מ״ו ובביאורנו לדברי התור׳ ולזה זכר שעלה האש מן הצור עד״ המופת ואכלה הבש׳ והמצו׳ ושנחה רוח יי׳ השלוך אלא אשר לא ידע על אשר הלך מעיני גדעון : הרביעי הוא להודיע כי כשימשך דבר רע יותר מה ראוי שיסירו הדבר ההוא קוד׳ שיתחלו בהסרת הרע הנמשך ממנו ולזה ספר שצוה הש״י להרוס מזבח הבעל ולכרו׳ האשר׳ אשר עליו ולהעלו׳ הפר שהוקצה לע״ז כדי לבערו ואולם מי שיתחיל בזה התועלת בזולת זה האופן ידמה למי שירצה לטבול מפני טומאות שרץ ושרץ בידו כי בזה לא יטהר מטומאתו כלל : החמישי הוא להודיע שראוי למי שיתחייב לו לעשו׳ פועל על מה שישתדל לעשותו באופן אשר יתכן לו לעשות בקלות ולזה ספר כי לא הספיק גדעון לעשו׳ זה הענין שצוה לו ביום אע״פ שהיה יותר ראוי כי יהקרבנו׳ לא יעשו אלא ביום עם שבזה יהיה הענין יותר מפורסם וההקדשה לש״י ואולם מנעהו מזה ראותו שאם היה עושה זה הענין ביום ימנעוהו מזה כל בית אביו וכל בני עירו לרוב היותם שקועים בזה המרי ולזה הסכים לעשות זה הענין בלילה : הששי הוא להודיע שהקדים הש״י ראוי שתהיה בעשרה מישר׳ לפרסם הענין יותר ולזה זכר שלקח גדעון עשרה אנשי׳ מעבדיו במעשה הדבר הזה מהריסת מזבח הבעל וכריתת האשרה והעלת הפר השני : השביעי הוא להודיע כי מי שירצה למנוע רבי׳ מדב׳ מה יכבד לו ראוי שיתחכם בשירצה שהוא מסכים להם במה שבעבורו היה התעוררתם לזה הפועל אשר יקשה לו ובזה יקל לו ובזה לו למצוא תואנה למנעם מן המעשה ההוא ולזאת הסבה מצאנו בראובן שלא בקש מאחיו שיניחו יוסף וילך לו כי ידע שלא ישמעו אליו לו לזה אך בקש מהם שלא ישפכו דם אבל שישימו אותו בבור ושמה ימות מעצמו וכן עשה יואש בזה המקו׳ להציל בנו מיד העם המבקשי׳ אותו להרגו וזה כי הו׳ לא אמ׳ להם כי אין לבעל אלהות כי אולי לא ישמעו לו אבל הודה להם שהוא אלוה ולזה כוח אותם שלא יריבו בעבורו כי הם יחסרו בזה מעלתו ויכלתו והתפלל הוא לפניהם שיריב הבעל בעצמו לאשר נתץ את מזבחו : השמיני הוא לפרסם ענין המופתי׳ שזכר מענין ירידת הטל על גזת הצמר לבדו והיה על כל הארץ חורב ומענין ירידת הטל על כל הארץ ועל הגז׳ היה חורב כמו שסא׳ נדעון כי בזה יתקיימו הפנות התוריות כאמרם ז״ל בהאמנת המופתים : התשיעי הוא להודיע שראוי למי שיתחיל במלחמה עם מי שתקיף ממנו שיעשה דבריו בחכמה ר״ל שאם לא יתבאר לו שינצח לא ימסור עצמו לסכנה ולזה תראה ששאל גדעון אות שינצח אויביו קודם שיתיר עצמו להלחם עמהם ולפי שהיה קצת ספוק באות הראשון שב לשאול אות שני כמו שביארנו עם שהרבוי האותות תתחזק האמונה בנביא כמו שביארנו בבאורנו לדברי התור׳ על מה שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו׳ ולזה ג״כ נתן הש״י לגדעון אות שלישי שכבר ינצח המלחמה והוא מספר החלום ואת שברו ששמע במחנה מדין : העשירי הוא להודיע שראוי לנלחם שלא יערב עם בני חילו מי שהוא ראוי שינוצח כי בהיות האחד מבני החיל מנוצח יפול מורך לב על הנשארים ויהיה זה סבה שיפלו

ותשלך ג׳ וסימ׳ ותשלך את הילד · ותשלך אשה אחת פלח · ותשלך דברי אחריך׳ ונמסר גם בסדר וירא : קללת ג׳ בקריאה וסימ׳ כיקללת אלהים תלוי · ותבוא אליהם קללת יותם בן ירבעל · כן קללת חנם לא תבוא · אנ״ך ונמסר גם בסדר כי תצא : דודו ה׳ מלאים בקריאה וסי׳ ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל · ויאמר שאול אל דודו · ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים · ואחריו אלעזר בן דודו · אלחנן בן דודו :

ויבא אבימלך עד המגדל וילחם בו ויגש עד פתח המגדל לשרפו באש : ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו : ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו וידקרהו נערו וימת : ויראו איש ישראל כי מת אבימלך וילכו איש למקמו : וישב אלהים את רעת אבימלך אשר עשה לאביו להרג את שבעים אחיו : ואת כל רעת אנשי שכם השיב אלהים בראשם ותבא אליהם קללת יותם בן ירבעל :

ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל תולע בן פואה בן דודו איש יששכר והוא ישב בשמיר בהר אפרים : וישפט את ישראל עשרים ושלש שנה וימת ויקבר בשמיר :

ויקם אחריו יאיר הגלעדי וישפט את ישראל עשרים ושתים שנה : ויהי לו שלשים בנים רכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם להם יקראו חות יאיר עד היום הזה אשר בארץ הגלעד : וימת יאיר ויקבר בקמון :

ואתא אבימלך עד מגדלא ואגיח קרבא ביה וקריב עד תרע מגדלא לאוקדותיה בנורא : ורמת אתתא חדא פלגות רכב ריחיא על רישא דאבימלך ורעת ית גולגלתיה : וקרא בפריע לעולימא נטיל זיניה ואמר ליה שלוף חרבך וקטולני דלמא יימרון עלי אתתא קטלתיה וקטליה עולימיה ומית : וחזו גבר ישראל ארי מית אבימלך ואזלו אנש לאתריה : ואתיב יי ית בישת אבימלך דעבד לאבוהי למקטל ית שבעין אחוהי : וית כל בישת אנשי שכם אתיב יי ברישיהון ואתת להון לוטת יותם בר ירובעל :

וקם בתר אבימלך למפרק ית ישראל תולע בר פואה בר דודו גברא משבטא דבית יששכר והוא יתיב בשמיר בטורא דבית אפרים : ודן ית ישראל עסרין ותלת שנין ומית ואתקבר בשמיר :

וקם בתרוהי יאיר גלעדאה ודן ית ישראל עסרין ותרתין שנין : והוו ליה תלתין בנין רכיבין על תלתין עולין ותלתין קרוין להון להון קרן כפרני יאיר עד יומא הדין די בארעא דגלעד : ומית יאיר ואתקבר בקמון :

רשי

פלח רכב · חתיכ׳ אבן של ריחים העליונה הקרואה רכב : ותרץ · ותרוצץ : פן יאמרו לי · פן יאמרו עלי : בן דודו · כך שמו : עיירים · עולים סוסים בחורי׳ : ושלשי׳ עיירי׳ להם · ושלשי׳ ערים בלא חומה להם לכך נקראו עיירים לשון עיירות : את

שיפלו ביד אויביהם ולזה בזה השם להסיר מאנשי המלחמה הרשעים ורכי הלב והחלושים עד שנמשך מזה תועלת אחר והוא שיתפרסם לישראל כי מאת השם היתה להם הטועה לא בכחם ועוצם ידם ויהיה זה סבה אל שיתחזק להם אמונתם בשם: **הי״א** הוא להודיע כי מי שהוא נעזר בשם׳ בדבר מה אין ראוי מפני זה שישען על הנס ויקצר מפני זה מהמביא הסבות אשר יביאוהו אל תכלית ההוא הלא תראה כי גדעון עם היותו מובטח שינצח אויביו השתדל בהיאכלת כל הסבות שיתכן שישלם בהם לו זה עם אנשים המעט שהיה עמו ולזה בא עליהם בלילה בעודם שקועים בשינה והוא אחר שלים הלילה עם שלש מאות שופרות וסבב שלא נראו הלפידים עד אשר החלו לתקוע התקיעות ה החזקות המבהילות ו ותכף ישברו הכדים ונראו הלפידי׳ והיה זה סבה חזק׳ להבהיל מאד בני המחנה ולהחרידם עם שהם שמעו עם זה קול מרעיד אותם מאד והוא מה שהיו אומרי׳ חרב לי״י ולגדעון והיה זה סבה אל שהיה כל אח׳ מהם חושב שיהיה שונאו האיש הנמצא אצלו ולזה היתה חרב איש באחיו:

ויסיפו י״א וסימניהון ושנוי אתיהון נמסר בריש סדר וישב: מן בני ד׳ וסי׳ נמסר בסדר מצורע: ווזעקו ג׳ פתחין וסים׳ לכו וזעקו אל האלהים׳ הלילו הרעים ווזעקו׳ קדשו צום קראו עצרה:

וַיֹּסִפוּ ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְאֶת־אֱלֹהֵי אֲרָם וְאֶת־אֱלֹהֵי צִידוֹן וְאֵת ׀ אֱלֹהֵי מוֹאָב וְאֵת אֱלֹהֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְאֵת אֱלֹהֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וְלֹא עֲבָדוּהוּ׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד בְּנֵי עַמּוֹן׃ ס וַיִּרְעֲצוּ וַיְרֹצְצוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁנָה הַהִיא שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה אֶת־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בַּגִּלְעָד׃ וַיַּעַבְרוּ בְנֵי־עַמּוֹן אֶת־הַיַּרְדֵּן לְהִלָּחֵם גַּם־בִּיהוּדָה וּבְבִנְיָמִין וּבְבֵית אֶפְרָיִם וַתֵּצֶר לְיִשְׂרָאֵל מְאֹד׃ וַיִּזְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה לֵאמֹר חָטָאנוּ לָךְ וְכִי עָזַבְנוּ אֶת־אֱלֹהֵינוּ וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא מִמִּצְרַיִם וּמִן־הָאֱמֹרִי מִן־בְּנֵי עַמּוֹן וּמִן־פְּלִשְׁתִּים׃ וְצִידוֹנִים וַעֲמָלֵק וּמָעוֹן לָחֲצוּ אֶתְכֶם וַתִּצְעֲקוּ אֵלַי וָאוֹשִׁיעָה אֶתְכֶם מִיָּדָם׃ וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וַתַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים לָכֵן לֹא־אוֹסִיף לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃ לְכוּ וְזַעֲקוּ אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם בָּם הֵמָּה יוֹשִׁיעוּ לָכֶם בְּעֵת צָרַתְכֶם׃

ל׳ כתיב כן · ל׳ מ״ל וכס״א כמסר ל מ״ל · צ׳ · ל׳ · ל׳ חד חס׳ וחד מ״ל ואת כרעה חס · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ זט · ג׳

וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּפְלַחוּ יָת בַּעֲלַיָּא וְיָת עַשְׁתָּרָתָא וְיָת טַעֲוַת אֲרָם וְיָת טַעֲוַת צִידוֹן וְיָת טַעֲוַת מוֹאָב וְיָת טַעֲוַת בְּנֵי עַמּוֹן וְיָת טַעֲוַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּשְׁבַקוּ יָת פּוּלְחָנָא דַּייָ וְלָא פְּלַחוּ קֳדָמוֹהִי׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּיִשְׂרָאֵל וּמַסְרִנּוּן בְּיַד פְּלִשְׁתָּאֵי וּבְיַד בְּנֵי עַמּוֹן׃ וּדְחַקוּ וְשַׁעְבִּידוּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁתָּא הַהִיא תְּמָנְיָא עַסְרֵי שְׁנִין יָת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא אֱמוֹרָאָה דִּי בְגִלְעָד׃ וַעֲבַרוּ בְנֵי עַמּוֹן יָת יַרְדְּנָא לְאַגָּחָא קְרָבָא אַף בִּיהוּדָה וּבְדְבֵית בִּנְיָמִין וּבְדְבֵית אֶפְרַיִם וְעָקַת לְיִשְׂרָאֵל לַחֲדָא׃ וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ לְמֵימַר חַבְנָא קֳדָמָךְ וַאֲרֵי שְׁבַקְנָא יָת פּוּלְחָנָא דַּייָ אֱלָהָנָא וּפְלַחְנָא יָת בַּעֲלַיָּא׃ וַאֲמַר יְיָ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלָא מִמִּצְרַיִם וּמִן אֱמוֹרָאָה וּמִן בְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתָּאֵי׃ וְצִידוֹנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וְאֱנָשֵׁי מָעוֹן דְּחַקוּ יַתְכוֹן וּבְעֵיתוּן קֳדָמַי וּפָרְקֵית יַתְכוֹן מִידֵּיהוֹן׃ וְאַתּוּן שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי וּפְלַחְתּוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא בְּכֵן לָא אוֹסֵיף לְמִפְרַק יַתְכוֹן׃ אֱזִילוּ וּבְעוֹ מִן טַעֲוָתָא דְּאִתְרְעִיתוּן בְּהוֹן הָאִם יָכְלִין לְמִפְרְקְכוֹן בְּעִדָּן עָקַתְכוֹן׃

רדק

ולא עבדוהו׳ פירשו רז״ל ולא עבדוהו אפילו בשותפות: בשנה ההיא׳ פירשו המפרשים כמו מהשנה ההיא כי מה טעם בשנה ההיא שמנה עשרה שנה ויתכן לפרש כי בשנה ההיא לחצום ורעצום ושמנה עשרה שנה רעצום כמו בשנה ההיא וחסר וי״ו השמוש מן שמנה כמו שמש ירח והדומים להם: ותצר לישראל׳ פרשו יצר וכן ויצר לו יצרו בעדי אונו ויצר וצור בענין אחד: ויאמר יי׳ אל בני ישראל׳ על ידי נביא: ותקצר

רשי

את הבעלים וגו׳ שבע ע״ז נמנו כאן: ויעזבו את יי׳ ולא עבדוהו׳ אפילו בשותפות עם אלו: בשנה ההיא׳ כשמת יאיר: אשר בעבר הירדן׳ ארץ ראובן וגד ומנשה שהיו שכיניהם: הלא ממצרי׳׳ שבעה תשועות יש כאן כנגד שבע ע״ז שהם עובדים: ומעון׳ שם אומה: ותקצר

פי׳ רבי׳ ישעיה

בשנה ההיא׳ פי׳ בשנה שמת יאיר או בשנה לאשונה שהתחילו לכבשם: ותצר לישראל מאד׳ פי׳ נתצר המלחמה לישראל מאד׳ וכן ויירא יעקב מאד ויצר לו׳ המעשה הזה׳ ואלו היה כתוב ויצר בלא לו הייתי מפרשו כי אין הפועל יוצא באחר: ע״כ

הני הספר **הי״ב** הוא להודיע שראוי ל לשמוח מהטוב ביום טובה ולזה ראוי ל להצליח ושיעשה כל מה שיוכל בעוד שהש׳ מצליח ולא יקצר מזה ולזה תמצא שהשתדל גדעון בזריזות בלילה ההוא באופן שתשלם לו הרינת כל מה שאפשר בחיל מדין ולזה מהר גדעון לשלוח מלאכים בכל הר אפרים שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המי׳ עד בית ברה ועד הירדן ורדף בלילה ההוא אחר הנשארים מחיל מדין עד שהשיג זבח ו וצלמונע מלכי מדין ולכדם בחכמ׳ עם העם המעט אשר עמו: **הי״ג** הוא להודיע שראוי לברוח מהקטטה והמריבה כפי היוכלת כל שכן כשיהיה אפש׳ שיתחלם מהמריבה ההוא ביטול הנעת תועלת ולזה ספר שהשתדל גדעון במה שהתרעמו עליו בני אפרים בפיום ואם היו מריבין עליו על לא חמס בכפיו אבל היה ראוי להם לשבחו במה שבא להם מהישועה על ידו ולבקשת השלום השפיל עצמו מאד וכבד אותם ואמר הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר והסבית הריב בזה האופן ואולם יפתח לא השתדל בדומה לזה בהשבתת הריב והיה זה סבה אל שנפל עם רב מיש׳ ואולם בזה המקום נתחברה סבה שנית להביא גדעון אל שפיים בני אפרים בקלות כי אולי זאת המריבה תמנעהו מהשלמת ניצוח מחנה מדין לפי מה שאפשר ולזה ג״כ השתדל גדעון לפיים בני אפרים בקלות: **הי״ד** הוא להודיע שאין ראוי לאדם למנוע מרעב לאיש כ״ש כשיהיה לו חק עליו כמו הענין בגדעון ואילו שהיו נלחמים להושיע ישראל מיד מדין ולזה לא היה ראוי לאנשי סכות ופנואל שיענו גדעון בזה האופן שענוהו ולזה ספר שהשינם מהעונש על מה שנכבר נזכר הספור: **הט״ו** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימסור עצמו להרוג האנשים אם לא היה זה להציל את עצמו ולזה זכר מה שהשיב לזבח ולצלמונע בעבור הרינתם האנשים שהרגו בתבור וזה כי הם לא היו צריכין להרגם לפחדם מהם כי כבר היו מדין מושלים עליהם עד שהיו ישראל מתחבאים מפחדם ולזה אמר להם גדעון כי לולי הרינתם אותם לא היו נהרגים: **הי״ו** הוא לפרסם שופטי ישראל ומנהיגיהם הטובים לא היו מושלים בישראל באופן שיוכלו להביאם לעשות כנגד התורה אבל היתה מושלת התורה על המושלים ההם כי הם היו מוכרחים נ״כ להתנהג בדרכי התורה כמו שנזכר בספר אלה הדברים ולזה אמר גדעון לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם יי׳ ימשול בכם: **הי״ז** הוא להודיע שאין מחק השלמים לרדוף אחר רבוי הממון ולזה ספר שלא שאל גדעון מהנזמים והשהרוני׳ ויתר הענינים אלא לעשו׳ מהם אפוד לא להרבות קנינו וידמה שעשה זה להזכיר זה הנס ואם היה עושה מזה כלי מה בבית האלהים בשילה היה נמשך לכוונת התורה בזה אלא שהוא הציג אותו בעירו בעפרה והיה זה סבה אל שזנו כל ישראל אחריו שם ומפני זה השיג לגדעון עונש אל שלא נמשך הממשלה לזרעו: **הי״ח** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה נמשך לתאות המשגל הלא תראה כי גדעון לקח פילגש עם היו לו נשי׳ רבות והיה זה סבה להמתת בניו שהיו לו מנשיו כי בן הפילגש המיתם: **הי״ט** הוא להודיע כי על כל יביא הש׳ במשפט ולזה ספר כי מפני שהרג אבימלך אחיו עם עזר בני שכם סבב הש׳ שנהרגו בני שכם ואבימלך כמו שאמ׳ להם יותם בן ירובעל: **הכ׳** הוא להודיע שאין ראוי למקבל הטובה מאחר לגמול לו רעה תחת טובה ולזה ספר על בני שכם שנענשו מפני ששלמו רעה לגדעון תחת הטובה אשר גמלם כמו שבא בדברי יותם: **הכ״א** הוא להודיע שראוי לנלחמים שישמרו מהתקרב למקו׳ שיתכן שיקרה להם בו נזק עם היות הנלחמים עמם מעטי המספר וחלושים והמשל שאם יקרבו אנשי החיל למגדל הנבוה יקל לאשר במגדל ואם הם מעטי המספר וחלושים להזיק להם אם ברמותם עליהם אבנים גדולו׳ אם בזולת זה מהדברי׳ שיתכן שיזיקום בהם ולזה הוא מתנאי המלחמה שתהיה במקו׳ הראוי ובעת הראוי ועם מי שראוי ובאופן הראוי ובשיעור הראוי׳ תם: עוד ספר שכבר שבו ישראל לעבוד ע״ז ונשקעו בה מאד עד שכבר עבדו כל אלהי הגוים אשר ישבו בארצם ועזבו את יי׳ מכל וכל עד שלא עבדוהו כלל ולזה מכרם ביד פלשתים וביד בני עמון ובשנה ההיא בעינה שמכרו ישראל בידם הפליגו אויביהם לענותם ולרוצצם והתמיד זה הענין מן הענוי לכל בני ישר׳ בעבר הירדן בארץ האמרי אשר בגלעד ולא הספיק זה לבני עמון אבל עברו את הירדן להלחם ביהודה ובנימין ובבית אפרים׳ אז זעקו בני ישר׳ אל יי׳ ושבו אליו ואמר השם להם על ידי נביאו והוא פינחס לפי שאחשוב שכבר הושיע הש׳ אותם פעמים רבות מלוחציהם כשזעקו אליו ושבו אליו וסרו מעבוד אלהים אחרים ולזה לא יוסיף עוד להושיע אותם והנה נכנעו ישראל על זה מאד ליי׳ והסירו את אלהי הנכר מקרבם ועבדו את יי׳ והנה

מן בני ד׳ וכל גלות׳ ואונקא דכו׳ וכל ד״ה דכו׳ כמו תבני ותבני׳

ותקצר נפשו בעמל ישראל׳ לא תי׳ להרחק התארים מהבורא ית׳ כמו שכתבנו ולא מצא דרך לפרשו והגיהו מלתרגם והחכם הגדול רבי משה בר מיימון ז״ל פי׳ נפשו רצונו ופי׳ תקצר נפשו יחדל רצונו מלהגדיל עמל ישראל כי בתחילה כשעשו הרע בעיניו היה חפצו בעמלם ובצרתם וכשקרה להם מה שקרה צרות רבות ורעות ונכנעו ושבו אל יי׳ ויעבדוהו רחם עליהם וחדל רצונו מלהגדיל עוד עמלם וב״ת בעמלם כמו מ״ם כמו והנותר בבשר ובלחם כנר וכאזרח הארץ והדומים להם ולפי דעתי כי בעמל כמשמעו ופירוש ותקצר נפשו כמו המו מעי לו וכן ויתעצב אל לבו והכל הוא דרך משל ודברה תורה כלשון בני אדם: ויחנו בגלעד׳ היא העיר שלכדו בני מכיר בן מנשה ועתה נאספו בני עמון וחנו בגלעד שחשבו ללכדה וכשראו בני ישר׳ זה נאספו וחנו במצפה להלח׳ בבני עמון וכיון שנאספו בני ישראל חדלו להם בני עמון ושבו להם לארצם ויפת׳ כששלח מלאכים אל ארץ בני עמון שלח וכן כשהלך להלחם אל ארץ בני עמון הלך כמו שאמר וממצפה גלעד עבר בני עמון כי לא מצאם בארץ הגלעד כי כבר הלכו להם: בן אשה זונה׳ בן פלגש גלעד היה ונקראת זונה לפי שאינ׳ עם בעלה בכתובה וקדושי׳ והיא כמו הזונה ואף על פי שהיא מיוחדת לו וי״ת פונדקיתא כמו שתרגם ג״כ רחב הזונ׳ פונדקית׳ או הו׳ הענין בעצמו כי הזונה כמו הפונדקית שמפקרת עצמה ובתרגום של תוספתא לא היה נימוסא הות בישראל מלקדמין דלא מיסתחרא אחסנתא משבטא לשבטא ובכן לא הוה יכיל גבר׳ למיסב איתתא דלא משבטא וכד הות איתתא דרחמא גבר דלא משבטה׳ הות נפקא מבי נשא בלא אחסנתא והוו אנשי קרין לה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטהא וכן הוה ליה לאימיה דיפתח ודומה כי הצריכו כל זה למתרגם לפי שאמר לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה וכן תרג׳ ארי בר איתתא משבטא אחוריא את ולפירושינו יהיה פי׳ לא תנחל לפי שהיה בן פלגש והוא בן אשה אחרת לפי׳ היו אומרי׳ שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן הפלגש יורש כמו שאמרו רז״ל מי שיש לו בן מכל מקום בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית ואמרו לכל דבר לאתויי הלכתא לירשו וליטמא לו וכן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומ׳ עשיתם עמדי שלא כדין: בארץ טוב׳ אדון הארץ היה שמו טוב וי״ת בארע טוב וכן אם יגאלך טוב: לפני

ותקצר ד׳ בקריא׳ וסי׳ ותקצר נפש העם בדרך׳ ותקצר נפשו בעמל ישראל׳ ויהי כי הציקה לו ותחלצהו׳ וגם נפשם בחלה׳ בעמל ב׳ ישראל׳ אנוש: ויפתח ג׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן ט״ו: והייתה ג׳ מלאים

טו ויאמרו בני־ישראל אל־יהוה חטאנו עשה־אתה לנו ככל־הטוב בעיניך אך הצילנו נא היום הזה: ויסירו את־אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את־יהוה ותקצר נפשו בעמל ישראל: ויצעקו בני עמון ויחנו בגלעד ויאספו בני ישראל ויחנו במצפה: ויאמרו העם שרי גלעד איש אל־רעהו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד:

יא

א ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן־אשה זונה ויולד גלעד את־יפתח: ותלד אשת־גלעד לו בנים ויגדלו בני־האשה ויגרשו את־יפתח ויאמרו לו לא־תנחל בבית־אבינו כי בן־אשה אחרת אתה: ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויתלקטו אל־יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו: ויהי מימים וילחמו בני־עמון עם־ישראל: ה ויהי כאשר־נלחמו בני־עמון עם־ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את־יפתח מארץ טוב: ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון: ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם: ויאמרו זקני גלעד אל־יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד: ויאמר יפתח אל־זקני גלעד אם־משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש: י ויאמרו זקני־גלעד אל־יפתח יהוה יהיה שמע בינותינו אם־לא כדברך כן נעשה: וילך יפתח עם־זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין וידבר יפתח את־כל־דבריו

ל׳ ב׳ אכוש אוכיוו · ספטים יחל קמץ וכל קריא פתח · ב׳ חד טוס קרית וחד טוס גבר וחד לשון פתיחה · ב׳ כטע׳ זקף גדול בקיפ · ב׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ ל׳ כטע׳ · ל׳ ומל׳ · ב׳ מל׳ · ל׳ ב׳

ואמרו בני ישראל קדם יי חבנא עביד את לנא ככל דתקין קדמך ברם שיזבנא כען יומא דין: ואעדיאו ית טעות עממיא מביניהון ופלחו קדם יי ועקרת נפשיה בעמל ישראל: ואתכנישו בני עמון ושרו בגלעד ואתכנישו בני ישראל ושרו במצפה: ואמרו עמא רברבי גלעד גבר לחבריה מן גברא דישרי לאגחא קרבא בבני עמון יהי לריש לכל יתבי גלעד: ויפתח גלעדאה הוה גבר חילא והוא בר אתתא פונדקיתא ואוליד גלעד ית יפתח: וילידת אתת גלעד ליה בנין ורביאו בני אתתא ותריכו ית יפתח ואמרו ליה לא תחסין בבית אבונא ארי בר אתתא אוחרי את: וערק יפתח מן קדם אחוהי ויתיב בארעא טבא ואתכנישו לות יפתח גברין ס סריקין ונפקו עמיה: והוה מזמן יומין ואגיחו קרבא בני עמון עם ישראל: והוה כד אגיחו קרבא בני עמון עם ישראל ואזלו סבי גלעד ל למדבר ית יפתח מארע טב: ואמרו ליפתח אתא ותהי לנא לרבא ונגיח קרבא בבני עמון: ואמר יפתח לסבי גלעד הלא אתון סניתון יתי ותרכתוני מבית אבא ומא דין אתיתון לותי כען כד עקת לכון: ואמרו סבי גלעד ליפתח בכין כען תבנא לותך ותהך עמנא ותגיח קרבא בבני עמון ותהי לנא לריש לכל יתבי גלעד: ואמר יפתח לסבי גלעד אם מתיבין אתון יתי לאגחא קרבא בבני עמון וימסר יי יתהון קדמי אנא אהוי לכון לריש: ואמרו סבי גלעד ליפתח מימרא דיי יהי סהיד ביננא אם לא כפתגמך כן נעביד: ואזל יפתח עם סבי גלעד ומניאו עמא יתיה עליהון לריש ולרבא וסדר יפתח ית כל פתגמוהי ק

רשי

ותקצר נפשו בעמל׳ כביכול לא היה רחבת מקום לסבול וליכב׳ שם צרה שהיה לו בעמל ישראל: ויצעקו׳ נאספו ע״י כרוז: וילחמו בני עמון׳ היא האמורה למעלה: את כל דבריו התנאי שביניהם: לפני

רלבג

והנה קצר רצון הש״י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין ב בתשועות הקודמות בסבת עמל ישרא׳ אמר זה ע״ד דברה תורה כלשון בני אדם שהם כאילו שבבו לש״י עמל ויגיעות להצילם ולשוב להצילם פעמים רבות מצד היות שוני׳ במריים ככלב שב על קיאו וכאילו הלאוהו על זה׳ או ענין עמל מענין ש שקר וכזב כמו עמל ואון וירצה בזה כי בסבת השקר והכזב שבחר בו ישראל והוא עבדם א אלהי׳ אחרי׳ קצר רצון הש״י מהושיע אותם תשוע׳ שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות ולזה לא אמ׳ להם בזה הענין ויקם יי׳ וגו׳׳ והנ׳ ספר כי יפתח היה בן אשה זונה ופי׳ בו שכבר היה בן אשה שהיתה משבט אחר ולפי שלא נשאת לאחד מבני השבט קראה זונה להיות׳ נוטה ממה שראוי להנשא לאחד ממשפחתה כדי שלא תסוב נחלה ממטה למטה והנה נשא גלעד אשה אחרת משבטו והיו לו בנים ממנה ובני האש׳ ההי׳ שבבו על יד זקני גלעד שלא ינחל יפתח עמה׳ בבית א אביהם והיה זה עול כי היה ראוי שירש עמהם׳ והנה ברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ איש ששמו טוב ויתלקטו אליו אנשים רקים ויצאו עמו ונדמה שיפתח היה מ מנהיגם והיו הולכים למלחמה תמיד ומשם חפרו אכלם׳ ולפי שכבר נתבאר לזקני גלעד שהיה יפתח מצליח במלחמותיו באו אליו ואמרו לו שיהיה להם לקצין אם יהיה נלאה בעבורם בבני עמון ובזה התנאי קבלו יפתח להלחם בבני עמון ואמרו כל אלו הדברים לפני יי׳ רוצה לומר שכבר אמרו שיי׳ יהיה שומע בינותם אם לא יקיימו מה שקבלו עליהם׳ והנה

מסרה

דמלאים וסי׳ ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין׳ אתה הייתה המוציא והמביא את ישר׳ דשמואל׳ אם תחזק ממני ארם והייתה לי לישועה׳ את עברת אתי והית כתיב׳ ושארא והיית כתיבן: לראש ה׳ בספרא וסימ׳ רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעי׳ לסיסר׳׳ ויאמרו העם שרי גלעד׳ ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ודבתריה אם משיבי׳ אתם אותי להלחם׳ וילך יפתח עם זקני גלעד וישימו העם אותו: בינותינו ג׳ בקריא׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ראה ראינו כי היה יי׳ עמך׳ כי עד הוא בינותינו׳ יי׳ היה שומע בינותינו אם לא כדברך׳ מציעתא חס׳:

רש"י

לפני יי' במצפה, למקו' שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב ציבור: עד ים סוף, בדרומה של ארץ אדום וארץ אדום בדרומה של ארץ כנען: אעברה בארצך, מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען: וגם אל מלך מואב, שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום ובדרומה של ארץ ישראל: ולא אבה, משה רמזה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כשם שאדום לא נתנו' לעבור כך מואב לא נתנום לעבור: וילך במדבר, מן המערב למזר' במיצר דרומי של אדו' ומואב: ויסב את ארץ אדום, כל דרומה ואת ארץ מואב כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומי מזרחי פנה אל הצפון לסבוב את מיצר המזרחי: ויבא ממזרח שמש של ארץ מואב: ויחנון בעבר ארנון, לסוף מזרח' של ארץ מואב ושם התחילה ארץ סיחון ועוג וכיבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ועברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך המזרח: ויירשו

רלב"ג

והנה שלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון והראה לו בסוף הענין כי אין לו תרעומת כלל על ישראל מצד הארץ שלקח ישראל בעלותו ממצרים מארנון עד יבוק ועד הירדן וגומ' כי לא לקחה ישראל מבני עמון אבל לקחה מסיחון מלך האמורי וידמה שלא לו בראשי הדברי' השניי' כה אמר יפתח כי אולי יפתח היה מפורסם ביניהם בגבורה ורצה מפני זה להודיעו כי הו' המושל על ישראל כדי שישמר מלך בני עמון מלהלחם עם ישראל ואמר לו על צד הלעג הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי לא יכול כמוש אלהיהם להצילם מיד סיחון כאומרו אוי לך מואב אבדת עם כמוש וגו' שאמר לו שאיננו טוב מבלק בן צפור מלך מואב שלא רב עם ישראל על זה ולא נלחם בם עם היותם יושבי' בימיו בחשבון ובבנותיה ובערער ובבנותיה ובכל הערים אשר על יד ארנון והנה נמשך זה עד שלש מאות שנה שלא קם אחד מהם להלחם עם ישראל על זה ואם היה דין להם על הארץ הזאת מדוע לא הצילו אותה מידם בכל זה הזמן הארוך, והנה לא שמע מלך בני עמון אל דברי יפתח ורצה על כל פנים להלח' ביש' אז נתחדשה ביפתח רוח גבורה מאת יי' ועבר על בני עמון במקו' שהיו נאספים ונלחם בם והכה אותם מכה גדולה מאד כמו שנזכר באופן שכבר נכנעו בני עמון מפני בני ישר', וספר

מסורה

ולך ד' בקריא' וסימ' מה לי ולך כי באת אלי, ותאמר אל אליהו, לך אל נביאי אביך, מה לי ולך מלך יהודה דדה: ויאמר י"ב סבירין ויאמרו וסי' ויאמר מצרים אנוסה, ויאמר בני גד ובני ראובן קדמאה, ויאמר שרי סכות, ויאמר כה אמר יפתח, ויאמר הנה בניות ברמה, כי לא מצאתם בידי מאומה, שלום בואך, כה אמר בן הדד, ויהוא יצא אל עבדי אדניו, ויאמר אפרים אך עשרתי, והאמצים יצאו ויבקשו (עיין בספר' מעות) ; גבלו בגבלו ה' חס' בקריאה וסימ' נמסר בסדר חיי:

מקרא

לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה׃ וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם׃ וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן׃ (טו) וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃ וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי׃ (כ) וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃

מסורה קטנה: ד' קמצין ; ד"ל פסו' אית בהון ועד ועד ג' ז' מ"ל ; ל' ; כל קרי' ולא שמע במ"ה לא שמע ; ל' ; ל' ; ל' ; ה' חס' כליש' ; ל' ; ד"א ז' פסו' אית בהון את ואת את

תרגום

קדם יי במצפיא: ושלח יפתח אזגדין לות מלכא דבני עמון למימר מה לי ולך ארי אתיתא לותי לאגחא קרבא בארעי: ואמר מלכא דבני עמון לאזגדי יפתח ארי נסיב ישראל ית ארעי במסקיה ממצרים מארנונא ועד יובקא ועד ירדנא וכען אתיב יתהן בשלם: ואוסיף עוד יפתח ושלח אזגדין לות מלכא דבני עמון: ואמר ליה כדנן אמר יפתח לא נסיב ישראל ית ארעא דמואב וית ארעא בני עמון: ארי במסקהון ממצרים ואזל ישראל במדברא עד ימא דסוף ואתא לרקם: ושלח ישראל אזגדין לות מלכא דאדום למימר אעבר כען בארעך ולא שמע מלכא דאדום ואף לות מלכא דמואב שלח ולא קביל ויתיב ישראל ברקם: ואזל במדברא ואקיף ית ארע אדום וית ארע מואב ואתו ממדנח שמשא לארעא דמואב ושרו בעברא דארנון ולא עלו בתחום מואב ארי ארנון תחום מואב: ושלח ישראל אזגדין לות סיחון מלכא דאמוראה מלכא דחשבון ואמר ליה ישראל נעבר כען בארעך עד אתרי: ולא הימין סיחון ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ושרו ביהצה ואגיח קרבא עם ישראל: ומסר יי אלהא דישראל ית סיחון וית כל עמיה בידא דישראל ומחונון וירית ישראל ית כל ארע אמוראה יתיב ארעא ההיא:

רד"ק

לפני יי' במצפה, במקו' שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומה שאמ' לפני יי' כמה שאמ' יי' יהיה שומע בינותינו או לפי שהשכינה שורה בישרא' במקום שיתקבצו או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושע כי היא המצפה שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישראל להקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ולאותה מצפה הלכו אנשי גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני יי' במצפה: את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון, מה לו להשיב לו על ארץ מואב והוא לא היה שואל ממנו כי אם ארץ בני עמון לפי שהוא היה שואל ממנו מארנון ועד היבוק לפיכך השיב לו כי אותה הארץ שאתה שואל בשם מואב היתה נקראת ומלך האמורי לכדה ממואב וישראל לקחה ממלך האמורי, והנה ישראל לא לקח לא ממואב ולא מבני עמון: במדבר עד ים סוף, במדבר הידוע והוא מדבר שור וכן כתי' ויסעו ממדב' שור וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר איתם ושני שמות נקראו לו כי כן כתיב ויעברו בתוך הים המדברה וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעו' ההם מרה ואילים עד שבאו עד ים סוף וכן כתו' ויסעו מאילים ויחנו על ים סוף ומה שאמר עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר דע כי ישראל לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה כנכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחלה לא עשה כן יתברך שמו אלא להראות עוצם גדולתו שעברו ישראל בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריים בתוכו ולאורך הים הלכו המסעו' ההם אחר שעברו ומה שאמר ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו המסעו' עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע הזה חנו על שפת הים לפיכך אמר גם כן הנה עד ים סוף ומשם נסעו אל מדבר סין ומה שאמר הנה ויבא קדשה קצר המסעות וכת' הצריך לו לכתוב והוא קדש כי משם שלחו המלאכים כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח והנה לא ראינו בתורה ששלח אל מלך מואב רק מכינו שאמר כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער נראה ששלח להם כמו ששלח לבני עשו ומה שאמר כאש' עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבים לא הניחום לעבור כמו שאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור פי' החכם ראב"ע ז"ל כי מלך אדום לא הניח' לעבור על דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמר היושבים בשעיר כי כן כתיב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וכתיב ונסב את הר שעיר וכן מלך מואב לא הניחם לעבור אבל המואבים היושבים בער הניחום לעבור שנ' אתה עובר היום את גבול מואב את ער: וילך במדבר, במדבר ים סוף כמו שכתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום: ויחנון, הנו"ן נוספת כנו"ן תשמרון תזכרון: כמוש

רדק

כמוש אלהיך׳ והנה הוא היה אלהי מואב רק זה אמר לו אתה שואל הארץ שהיא ממואב ומלך האמורי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו וכך היה בפי המושלים אוי לך מואב אבדת עם כמוש ואם כן הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תורים כי הוא לא היה יכול להציל הארץ מיד מלך האמורי וי״י אלהינו הורים מלך האמורי מפנינו וירשנו את הארץ ההיא: הורים׳ ענין נירושין כתרגומו דתריך וכן כל אשר הוא דבק עם מפני הוא לשון נירוש ואולתו הוא לשון ירושה: הטוב טוב אתה׳ הזקף מלרע בת״ו ומקצת ספרים מדוייקים מלעיל הזקף באלף: הרוב רב׳ ענין מריבה: אם נלחם נלחם בם׳ הראשו׳ מקור באולם בשקל נשאל נשאל דוד והשני כפעל עבר שהוא פתח והנה אמ׳ ביהושע ויקם בלק וילחם בישר׳ אלא כמו שפי׳ שם כי המלחמה היתה ששלח בלעם לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעצו׳ ארצו וגם מלכי מואב אחרי כן לא נלחמו בישר׳ בזו הטענה היום שלש מאות שנה שהאר׳ ביד ישר׳: ג׳ מאו׳ שנה׳ ג׳ מאות שנה ישבו בארץ הזאת עד היום מיום שכבשה ומדוע לא נלחמת׳ עליה עד היום ולא הצלתם אותה ושלש מאות שנה בחשבון זה כמו ש שמפו׳ בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ״ח שנה עתניאל בן קנז ארבעים שנה אהוד שמונים שנה לדבורה וברק ארבעים שנה גדעון ארבעים שנה אבימלך ג׳ שני׳ תולע בן פואה כ״ג שנה יאיר כ״ב שנה הרי ר״עו שנה ושני ה השעבוד בכלל וי״ח שנה שעבדו בני עמון בישראל עד שלא קם יפתח הרי ג׳ מאות שנה עם שש שנים של יפתח: ותהי על יפתח רוח יי׳׳ ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם יי׳: עבר בני עמון׳ פי׳ אל ארץ בני עמון: והעליתיהו עולה׳ דעת ר״זל בזה ידוע וא״א ז״ל פיר׳ והעליתיהו הו״ו במקום או ופיר׳ והיה ליי׳ הקדש אם אינו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכמו זה הו״ו מכה אביו ואמו או אמו ויפה פי׳ וכן נר׳ מהפסוק כי לא המיתה שאמר ואבכה על בתולי לאות כי לא המית׳ אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר גם כן ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה להשם כך נראה לפי פשטי הפסוקים ודברי ר״זל אם קבלה היא בידם עלינו לקבלה: אין לו ממנו׳ ת״י כמו ממנה לית ליה ימינה כ כלומר כי מביתו זאת לא היה לו בן או בת כי לא היה לה בעל עדין כמו שאמר והיא לא ידעה איש וכן אמר בעל המסורת ה׳ סבירין ממנה וקרינן ממנו ויתכן לפרש ממנו כמשמעו כי אפשר שהיו לאשת יפתח בנים מאיש אחר קוד׳ שנשאת ליפתח והיה מגדלם יפתח בביתו והיו חשובים כבניו אבל ממנו לא היה לו בן או בת כי אם זאת:

רשי

ויירשו מארנון ועד היבוק׳ שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחוה: המדבר ועד הירדן׳ מדברות היו שם לפני הירדן: על ידי ארנון׳ אצל ארנון שהיו ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליה׳ שהרי מסיחון כבשום שלקחה ממואב: שלש מאות שנה׳ משכיבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח מכאן יש ללמוד שנות השופטים הנזכרים עד הנה אם שני השיעבוד של כל אומה נמנים בתוך ימי השופט אם לאו שנינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל עשרים ושמנה שנה ואין לי מקרא מניין ל ללמוד עתניאל ארבעים שנה ושני שיעבוד של כושן רשעתים בכללם אחריו אהוד שמונים שנה ושמנה עשרה ש שני׳ שיעבוד של עגלון בתוכם הרי קמ״ח שנה לדבורה ארבעים שנה ושני שיעבוד יבין ב בתוכ׳ הרי קפ״ח אחריו שבע שנים של שיעבוד מדין וארבעים של ג גדעון ושלש של א אבימלך הרי רל״ח שני׳ אחריו כ״ג של תולע וכ״ב של יאיר אלא שעלתה שנה אחת ל לשניהם וי״ח של בני עמון עד שלא בא י יפתח הרי שלש מאו׳: עבר בני עמון׳ אל בני עמון: אבל כרמי׳׳ מישר כרמיא: הכרע

רלבג

וספר שכב׳ נדר יפתח נדר ליי׳ שאם יתן בידו את בני עמון יהיה ליי׳ אשר יצא מביתו בשובו בשלו׳ מבני עמון ויעלנו עולה אם היה ראוי לזה והנה היוצ׳ מדלתי ביתו יהיה בהכרח בעל ה החיים ואם היה ממין האדם יהיה ליי׳ ויהיה מיוחד לעבודת הש״י לבד ואם יהיה זכר לא יצטרך שיהיה פ פרוש מן האשה כי כבר יהיה מיוח׳ לעבוד׳ הש״י בזולת זה האופן כמו שנמצא בכהנים ובלוים ומצאנו נ״כ זה הלשון בשמואל עם ל לקחו אם׳ והוליאו בניס ממנה ואמנם אם ה היתה אשה יחוייב שתהיה פרושה מאיש שאם היה לה בעל לא תהיה מיוחדת לעבודת הש״י אבל תעבוד על זה בעלה כמשפט הנשים הנשואות ולזה קרע יפתח את בגדיו ב בראותו בתו יוצאה ל לקראתו כי זה הנדר יחייב שלא תהיה לאיש ידעה

שופטים יא

וירשו את כל־גבול האמרי מארנון ועד־היבק ומן־המדבר ועד־הירדן: ועתה יהוה ׀ אלהי ישראל הוריש את־האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו: הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל־אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אותו נירש: כה ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן־צפור מלך מואב הרוב רב עם־ישראל אם־נלחם נלחם בם: בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל־הערים אשר על־ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא־הצלתם בעת ההיא: ואנכי לא־חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי ישפט יהוה השפט היום בין בני ישראל ובין בני עמון: ולא שמע מלך בני עמון אל־דברי יפתח אשר שלח אליו: ותהי על־יפתח רוח יהוה ויעבר את־הגלעד ואת־מנשה ויעבר את־מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון: ל וידר יפתח נדר ליהוה ויאמר אם־נתון תתן את־בני עמון בידי: והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה ליהוה והעליתיהו עולה: ויעבר יפתח אל־בני עמון להלחם בם ויתנם יהוה בידו: ויכם מערער ועד־בואך מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל: ויבא יפתח המצפה אל־ביתו והנה בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלות ורק היא יחידה אין־לו ממנו בן או־בת: לה ויהי כראותו אותה ויקרע את־בגדיו ויאמר אהה בתי

תרגום

וירִיתוּ ית כל תחום אמוראה מארנונא ועד יובקא ומן מדברא ועד ירדנא: וכען יי אלהא דישראל תריך ית אמוראה מן קדם עמיה ישראל ואת מדמי למירתיה: הלא ית דיחסננך כמוש טעותך יתיה תחסין וית כל דתריך יי אלהנא מן קדמנא יתיה נירת: וכען הטב טב את מבלק בר צפור מלכא דמואב המדן דן עם ישראל אם קרבא אגיח בהון: כד יתיב ישראל בחשבון ובכפרנהא ובערער ובכפרנהא ובכל קרויא דעל תחומי ארנון תלת מאה שנין ומא דין לא שזבתון בעדנא ההיא: ואנא לא חטית לך ואת עבד עמי בישא לאגחא קרבא בי ידין יי דעבד דינא יומא דין בין בני ישראל ובין בני עמון: ולא קביל מלכא דבני עמון לפתגמי יפתח דשלח לותיה: ושרת על יפתח רוח גבורא מן קדם יי ועבר ית גלעד וית מנשה ועבר ית מצפיא דגלעד וממצפיא דגלעד עבר בני עמון: וקים יפתח קים קדם יי ואמר אם ממסר תמסר ית בני עמון בידי: ויהי דיפוק מפק מדשי ביתי לקדמותי כד אתוב בשלם מבני עמון ויהי קדם יי ואסקניה עלתא: ועבר יפתח לות בני עמון לאגחא קרבא בהון ומסרנון יי בידיה: ומחנון מערער עד מעלנא דמנית עשרין קרוין ועד מישר כרמיא מחתא רבתא לחדא ואתברו בני עמון מן קדם בני ישראל: ואתא יפתח למצפיא לביתיה והא ברתיה נפקת לקדמותיה בתופין ובחנגין ולחוד היא יחידה לית ליה מנידה בר או ברת: והוה כד חזי יתה ובזע ית לבושוהי ואמר וי ברתי

מסורה

הטוב ד׳ רפין וסי׳ הטוב טוב אתה מבלק בן צור׳ הטוב היותך כהן׳ הטוב לך כי תעשק׳ הטוב כי יחקור אתכם: הרוב ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ ועתה הטוב׳ הרב עם שדי יסור׳ הרב דברים לא יענה קדמא מל׳: נלחם י״ב פתחין וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ט׳: ומדוע י׳ וסי׳ נמסר בריש סדר קרח: וידר ג׳ בקריא׳ וסי׳ וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה׳ וידר ישראל נדר ליי׳ ויאמר׳ וידר יפתח נדר: נתון ד׳ מלאים וסי׳ ונתון אותו על׳ נתון תתן לו ולא ירע׳ ויאמרו נתון נתן׳ וידר יפתח׳ וכל כתו׳ דכו׳: ה׳ סבירין ממנה וקרינן ממנו וסי׳ והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה׳ ואם בהמה אשר יקריב ממנה קרבן ויבא יפתח המצפה אל ביתו׳ אל השדה ללקט אורות׳ וילך בכל דרך אסא דמלכים׳ וסי׳ בליש׳ ארמית אפרש בעירא דיפתח ולקט באורתא׳ ונמסר גם בסדר צו:

וירדתי

הכרע הכרעתני ׳ לשון נקבה ודומה לו לבבתיני אחותי כלה : היית בעוכרי ׳ כל דמי כעכר קפחת את רגלי : וירדתי על ההרים ׳ לשון יללה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו ייליל יורד בבכי המתעסק בבכי עד שגופו משתבר ומדרש אגדה דורשו רבי תנחומא על ההרים לפני סנהדרין שמא ימצאו פתח לנדריך ׳ ותבך על בתוליה ׳ מדלא כתיב על בתולותיה משמע בתולים ממש : ותהי חק ׳ נזרו שלא יעשה אדם עוד כן שאילו הלך אצל פנחס או בא אצלו היה מתיר לו כ נדרו עמדו בגדולתן ומבין שניהם אבדה ונפרע מהם פנחס שנסתלקה שכינה ה הימנו שנאמר בדברי הימים לפנים יי' עמו למדנו שבסופו אינו עמו ויפתח הוכה בשחין וניפול איברים׳ שנאמר ויקבר בערי הגלעד ויש עוד לפתור ותהי חק ביש' מחובר למקרא של אחריו מ מימים ימימה תלכנה ונו' הדב' הזה קבעוה עליהם לחק : לתנות ׳ לקונן : ויעבר צפונה ׳ ויעבר את הירד' והלכו לצפון עבר הירדן אל הגלעד : כי

ולא אוכל ג' בקריאה וסימ' ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר ׳ ונלאיתי כלכל ולא אוכל ואשלחה אליהם מלאכים : מימים ימימה ה' בקריאה וסי' ושמרת את החקה הזאת למועדה ׳ מימים ימימה תלכנה בנות ישראל ׳ ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה ׳ ויאמרו הנה חג יי' בשילו מימים ימימה ׳ ומעיל קטן תעשה לו אמו ׳ ונמסר גם בסוף סדר בא:

הַכְרֵעַ הִכְרַעְתִּנִי וְאַתְּ הָיִית בְּעֹכְרָי וְאָנֹכִי פָּצִיתִי פִי אֶל־יְהוָה וְלֹא אוּכַל לָשׁוּב: וַתֹּאמֶר אֵלָיו אָבִי פָּצִיתָה אֶת־פִּיךָ אֶל־יְהוָה עֲשֵׂה לִי כַּאֲשֶׁר יָצָא מִפִּיךָ אַחֲרֵי אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ יְהוָה נְקָמוֹת מֵאֹיְבֶיךָ מִבְּנֵי עַמּוֹן: וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ יֵעָשֶׂה לִּי הַדָּבָר הַזֶּה הַרְפֵּה מִמֶּנִּי שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וְאֵלְכָה וְיָרַדְתִּי עַל־הֶהָרִים וְאֶבְכֶּה עַל־בְּתוּלַי אָנֹכִי וְרֵעֹיתָי: וַיֹּאמֶר לֵכִי וַיִּשְׁלַח אוֹתָהּ שְׁנֵי חֳדָשִׁים וַתֵּלֶךְ הִיא וְרֵעוֹתֶיהָ וַתֵּבְךְּ עַל־בְּתוּלֶיהָ עַל־הֶהָרִים: וַיְהִי מִקֵּץ ׀ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וַתָּשָׁב אֶל־אָבִיהָ וַיַּעַשׂ לָהּ אֶת־נִדְרוֹ אֲשֶׁר נָדָר וְהִיא לֹא־יָדְעָה אִישׁ וַתְּהִי־חֹק בְּיִשְׂרָאֵל: מִיָּמִים ׀ יָמִימָה תֵּלַכְנָה בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לְתַנּוֹת לְבַת־יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי אַרְבַּעַת יָמִים בַּשָּׁנָה:

יב וַיִּצָּעֵק אִישׁ אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר צָפוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח מַדּוּעַ ׀ עָבַרְתָּ לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי־עַמּוֹן וְלָנוּ לֹא קָרָאתָ לָלֶכֶת עִמָּךְ בֵּיתְךָ נִשְׂרֹף עָלֶיךָ בָּאֵשׁ: וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֲלֵיהֶם אִישׁ רִיב הָיִיתִי אֲנִי וְעַמִּי וּבְנֵי־עַמּוֹן מְאֹד וָאַזְעִק אֶתְכֶם וְלֹא־הוֹשַׁעְתֶּם אוֹתִי מִיָּדָם: וָאֶרְאֶה כִּי־אֵינְךָ מוֹשִׁיעַ וָאָשִׂימָה נַפְשִׁי בְכַפִּי וָאֶעְבְּרָה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדִי וְלָמָה עֲלִיתֶם אֵלַי הַיּוֹם הַזֶּה לְהִלָּחֶם בִּי:

אַכְרָעָא אַכְרַעְתִּנִי וְאַתְּ הֲוֵית בְּעָכְרַי וַאֲנָא פְּתַחִית פּוּמִי בִּנְדַר קֳדָם יְיָ וְלָא אִכּוּל לְמֵתַב: וַאֲמַרַת לֵיהּ אַבָּא פְּתַחְתָּא פּוּמָךְ בִּנְדַר קֳדָם יְיָ עֲבֵיד לִי בְּמָא דִי נְפַק מִפּוּמָךְ בָּתַר דַּעֲבַד לָךְ יְיָ פּוּרְעֲנוּתָא מִבַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִבְּנֵי עַמּוֹן: וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא יִתְעֲבֵיד לִי פִּתְגָּמָא הָדֵין שְׁבוֹק מִנִּי תְּרֵין יַרְחִין וְאֵהָךְ וְאִתְנְגִיד עַל טוּרַיָּא וְאֶבְכֵּא עַל בְּתוּלַי אֲנָא וְחַבְרָתַי: וַאֲמַר אֱזִילִי וּשְׁלַח יָתַהּ תְּרֵין יַרְחִין וַאֲזַלַת הִיא וְחַבְרָתַהּ וּבְכָת עַל בְּתוּלָהָא עַל טוּרַיָּא: וַהֲוָה מִסּוֹף תְּרֵין יַרְחִין וְתָבַת לְוַת אֲבוּהָא וַעֲבַד לַהּ יַת נִדְרֵיהּ דִּי נְדַר וְהִיא לָא יְדַעַת גְּבַר וַהֲוָת לִגְזֵירָא בְּיִשְׂרָאֵל: תּוֹסֶפְתָּא בְּדִיל דְּלָא לְאַסָּקָא גְבַר יַת בְּרֵיהּ וְיַת בְּרַתֵּיהּ לַעֲלָתָא כְּמָא דַּעֲבַד יִפְתָּח גִּלְעָדָאָה וְלָא שָׁאֵל לְפִינְחָס כַּהֲנָא וְאִלּוּ שָׁאֵיל לְפִינְחָס כַּהֲנָא הֲוָה פָּרֵיק יָתַהּ בְּדָמִין: מִזְּמַן לִזְמַן אָזְלָן בְּנָת יִשְׂרָאֵל לְאַלָּאָה לְבַרַת יִפְתָּח גִּלְעָדָאָה אַרְבְּעָא יוֹמִין בְּשַׁתָּא: וְאִתְכְּנַשׁ אֱנָשׁ אֶפְרַיִם וַעֲבַר לְצִפּוּנָא וַאֲמַרוּ לְיִפְתָּח מָא דֵין עֲבַרְתָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּבְנֵי עַמּוֹן וְלָנָא לָא קְרֵיתָא לְמֵיזַל עִמָּךְ בֵּיתָךְ נוֹקִיד עֲלָךְ בְּנוּרָא: וַאֲמַר יִפְתָּח לְהוֹן אֱנָשׁ דִּין הֲוֵיתִי אֲנָא וְעַמִּי וּבְנֵי עַמּוֹן לַחֲדָא וּבְעֵית אֲנָא מִנְּכוֹן וְלָא פְּרַקְתּוּן יָתִי מִידְהוֹן: וַחֲזֵית אֲרֵי לֵיתָךְ פָּרֵיק וּמְסָרֵית נַפְשִׁי כְּעַל גַּב לְאִתְקְטָלָא וַעֲבַרִית לְוַת בְּנֵי עַמּוֹן וּמַסְרִנּוּן יְיָ בִּידִי וּלְמָא סְלֵקְתּוּן לְוָתִי יוֹמָא דֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּי:

וירדתי ׳ ת"י ומענין אריד בשיחי וירד ויריד בענין אחד ורבי' כמוהו והנכון לפרשו כמשמעו כי המצפה ששם היה בית יפתח היה גבוהה על ההרים או אמר וירדתי כנגד העמק אשר בין המצפה וההרים וכן ויעלו אותם עמק עכור וירד הסלע כמו שפירשנו ות"י ואתנגיד על טוריא ובדרש וירדתי על ההרים אלך לפני סנהדרין אולי ימצאו פתח לנדרך : ויעש לה את נדרו אשר נדר ׳ שעשה לה בית והכניסה שם והיתה שם פרוש' מבני אדם ומדרכי העולם והיה חק בישראל כי משנה לשנה היו הולכות אליה בנות ישראל : לתנות לה ׳ כלומר לקונן ולבכות על בתוליה עמה כתרגומו לאלאה ותרגום ויקונן המלך ואלא מ מלכא או פירוש לתנות להשיחה ולנחמה ארבעה ימים כי כל השנה היתה מתבודדת כמו האנשים הפרושים הסגורים בבתים והחק הזה עשו עמה כל ימי חייה ומה שאמר ותהי חק לשון נקבה ר"ל הליכ' בנות ישרא' היתה לחק בכל שנה וי"ת והות גזירה בישראל בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה וגו' ומצאנו בזה מחלוקת רז"ל אמרו וכי נדר היה רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר דמים היה חייב וריש לקיש אמר אפי' דמים לא היה חייב דתניא אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמ' כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהן עולה ולא היה שם פנחס שיתיר לו נדרו כלומר שיאמר לו כי ב בדמים היה פטור אמר פנחס הוא צריך לי יבא אצלי ויפתח אמ' ראש קציני ישראל אני ואלך אצלו בין דין לדין אבדה הנערה ושניהם נענשו יפתח בנשילת אברים מת שנאמר ויקבר בערי גלעד פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש שנאמר ופנחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם הוא ע עליהם אין כתיב כאן אלא היה עליהם לפנים ויי' עמו עכשיו לא היה עמו ׳ ראינו מדבריה' כי מה שעשה יפתח בטעות עשה והיה הוא סבור שנדרו היה נדר כמו שאמר ואנכי פציתי פי אל יי' ולא אוכל לשוב ובתו גם כן דעתה בדבריו כי חשב' גם כן שנדרו היה נדר כמו שאמרה פצית את פיך אל יי' עשה לי כאשר יצא מפיך : פליטי

רלבג

ידמה שעשה לה יפתח בי' מחוץ לא ראת' אדם בו ולא אשה ושכנה שם אך המתין לה ש שני' חדשי' תלך בהם עם רעותיה לבכות על בתוליה על ההרי' ובזה הזמן השנידה בבית ההוא ולא היתה רואה אפילו אשה שם זולתי ארבע' ימים בשנ' שהיה חק לישראל שתלכנה בנות ישר' לתנות לבת יפתח על בתוליה והיא היתה פרושה מאיש כל ימיה ׳ וראוי שנעיין במה שאמר יפתח זה שלש מאות שנה עברו מעת שכבשו הארץ ההיא עד ה התחלת שנות יפתח ונעיין עם זה במה שנאמר בבנין הבית שהיה בת"פ שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וזה ממה שיחייב שלא היה מעט במיתת יפתח עד בנין הבית כי אם ק"מ שנה ואם חקרנו בזה נמצא בו יותר וזה שכשנקבץ שנות יפתח ואבצן ואילון ועבדון יהיו ל"א ואם נקבץ עם זה שנות השעבוד ביד פלשתים שהיו מ' שנה עם שנות שמשון שהם כ' שנה ושנות עלי ושנות שמואל ושאול שהם י"ב שנה ושנות דוד ושלמה על בנין הבית שהם מ"ג שנה יהיו קפ" שנים ואם אמרנו ששנות השעבוד ביד פלשתים כללו בשנות שמשון ועלי עדיין יהיו נוספים ז' שנה ועוד כי יתכן שכבר התחילה השעבוד קודם הריון שמשון אחר שכבר נראה המלאך אל האשה ואמר לה והוא יחל להושיע את ישר' מיד פלשתי' וידמה שנאמ' בהיתר זה כי ישר' היו ביד פלשתי' גם בימי יפתח ובימי השופטים הבאים אחריו אלא שלא היו פלשתי' עדיין מושלים בישר' אך היו מתגברין עליה' במלחמותיה' ולזה ספר קודם במיתת יפתח שכבר מכרם הש"י ביד פלשתי' ובימיה' היה הריון שמשון והתחל השעבוד להיות פלשתי' מושלי' בישר' סביב במיתת ממשלת שמשון ולזה אמרו ישר' לשמשון הלא ידעת כי מושלי' בנו פלשתי' ועכ"ז הנה יהיו שם ז' שני' נוספות ואפשר שנאמ' כי אלו הז' שנים היו חסרי' מהג' מאו' שנה שאמר יפתח והנה אמר על דרך הקירוב ג' מאות שנה כי לא חשש לז' שנים החסרות מזה והנה ימצא זה מסכי' על האופן שפירשנו בשנכית שיהושע והזקנים פרנסו ישראל כ"ו שנה ואחר פרנס עתניאל בן קנז ישראל מ' שנה על שנות השעבוד ופרנס אהוד את ישר' על פ' שנה על שנות השעבוד ופרנסו דבורה וברק את ישר' מ' שנה על שנות השעבוד ופרנ' ירובעל את יש' עד מ' שנה על שנות השעבוד ופרנס אבימלך את ישראל ג' שנים ותולע אחריו כ"ג שנה ויאיר כ"ב שנה וי"ח שנות השעבוד הרי רנ"ג שנים וכשנחבר אליהם מ' שנה מעת יציאת מצרים עד כבישת הארץ ההיא וקמ"ז שנה מצמיחת יפתח עד בנין הבית יהיה הכל ת"פ שנה ואם נפל ספק מתי היה פסל מיכה וענין פילגש בגבעה שסופר שם שהיו בעת שלא יהיה מושל בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולזה יחשב שהיה בין שמשון ובין עלי זמן בלתי קצר עמדו בו ישראל בזולת שופט הנה נתיר זה הספק בשנאמר שזה היה בשנות השעבוד שזכרנו שלא היה שופט אם קודם במיתת עתניאל בן קנז או קודם במיתת אהוד או קודם במיתת זולתם מן השופטים בשנות השעבוד שלא היה בישראל מושל וכבר באמ' בזה עוד בנ"ה בהגיענו לשם ואפש' שנאמ' שמה שאמ' יפתח שלש מאות שנה היה אמת בלא שום קירוב אך נבלעו קצת משנות שמשון בשנות עלי שהרי בסוף היה יושב שמשון בארץ פלשתים ויתכן שאז היה שופט עלי ונחשבו אותם השנים בשנות שמשון כי הוא' היה שופט אותם אם היה עומד אצלם והנה נבאר עוד זה בהגיענו שם בע"ה ונשוב למה שהיינו בו מביאור אילו הדברים ׳ וספר אחר זה שכבר הגיע מרוע בני אפרים שאמרו לשרוף בית יפתח עליו באש על אשר לא קראם בצאת המלחמה תחת מה שראוי להם לגמלו חסד על הטובה אשר עשה להם ששם נפשו בכפו ונלחם עם אויביה' והנה לא נשתדל יפתח לפייסם באופן שפייסם ירובעל או אולי לא היה יכול על זה והיה זה סבה על שנפלו מאפרים מ"ב אלף : וספר

פליטי אפרים אתם ׳ כלו׳ פליטי אפרים אתם שאתם מחולקים בתוך אפרים ובתוך מנשה ואין אתם חשובים לכלום לפי שהיו אנשי אפרים מחרפין אותם כך היו אנשי גלעד מכים אותם כשהיו מוצאים אותם יחידים עוברין בארצם ולדעת המתרגם אותם דבק עם גלעד לא עם אפרי׳ וכ״תי ארי אמרו משזביא דבית אפרי׳ מה אתון חשיבין דבית גלעד בגו בית אפרים ובגו בית מנשה ומה שאמר פליטי אפרים ר״ל הפחותים שבאפרים היו מחרפין אותם כך ויוכיח הפירוש הזה והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה והמלחמה הואת לא היתה להם לבני גלעד כי עם האנשים הרקים והפחותים שבאפרים והם נקראים פליטי אפרים והם אשר היו צריכים לעבור מפני הבהמו׳ שהיו רועי׳ מעבר לירדן שהיה שם מרעה לבני אפרים כמו שאנו עתידים לבאר בספר שמואל בפסוק ביער אפרים ׳ והפחותים הם הרועים ברוב והפרג הרב היה היה לעונש ל עומת שהיו בשבט אפרי׳ בנסתר: האפרתי אתה ׳ נקרא אפרתי אשר משבט אפרים ונקרא אפרתי אשר מבית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי: שבלת׳ כמו שהיו מכסין אותם בזאת המלה כן היו מכסין אות׳ בכל מלה שיש בו שי״ן והאפרתים היו קורין אותה סי״ן ולקח הכתו׳ אחת מהמלות וי״מ כי לקח מלת שבולת לפי שהיה שבולת הנהר במקום שהיו עוברים בני אפרים שהיו מגמגמין באותה השי״ן אולי היה אויר ארצם גורם להם זה כמו אנשי צרפת שאינן מביאים לקרא השי״ן וקוראין אותה כמו תי״ו רפה: בערי גלעד׳ דרך הדרש כזה שהוכה בשחין ככל והיה נופל איברים מעיר לעיר ובכל עיר שהיה נופל איברו היה נקבר שם וזה היה לו עונש שהרג בתו ולא נשאל על נדרו ובדרך הפשט פירוש בערי הגלעד באחת מערי הגלעד ׳ וכמוהו בשתים תתחתן כי באחת משתים ועל עיר בן אתונות בן אחת האתונות: אבצן מבית לחם ׳ אמרו רז״ל אבצן זה בועז והנראה בעיני כי אמרו זה בעבור ספור הכתוב גשואי בניו ובנותיו וסמך לו דבר מנוח ללמדך שלא יתנאה אדם לא ב בעושר ולא בבנים כי אבצן עשה ששים סעודות בין בניו ובנותיו ובכלן לא זימן מנוח לפי שהיה עקר והיה אומר כודנא עקרתא במאי פרע לי ואירע לו מפני זה שכולן מתו בחייו והיה לו למנוח בן קיים והיה שופט ישראל כי ראה השם בעלבונו וטוב הוא אם קבלה היתה אבלם זה ולפי דרך הפשט ספר הכתוב נשואי בניו ובנותיו לספר ההצלחה הגדולה שהיתה לו בבנים ובבנות כי כלם הניחם בחייו ובאמת הין בו ד דברים טובים אשר בסבר׳ הגיע לזאת ההצלחה ולמעלה גדולה להיותו שופט ישראל: רוכבים על שבעים עיירים׳ הספור הזה גם כן להודיע הצלחתו שראה בנים ובנות ובני בנים גדולים אנשים רוכבים על עיירים כלומר מרוב עשרם וגדולתם לא היו צריכין להתעסק במלאכ׳ אחרת ובעבודת הארץ אלא רוכבים על עיירים ונתמנה שופט ישראל: ארבעים שנה׳ מחשבון ימי השופט הם אלו הארבעים: ממספחת

וַיִּקְבֹּץ יִפְתָּח אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי גִלְעָד וַיִּלָּחֶם אֶת־אֶפְרָיִם וַיַּכּוּ אַנְשֵׁי גִלְעָד אֶת־אֶפְרַיִם כִּי אָמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אַתֶּם גִּלְעָד בְּתוֹךְ אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ מְנַשֶּׁה׃ ה וַיִּלְכֹּד גִּלְעָד אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְאֶפְרָיִם וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אֶעֱבֹרָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַנְשֵׁי־גִלְעָד הַאֶפְרָתִי אַתָּה וַיֹּאמֶר לֹא׃ וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֱמָר־נָא שִׁבֹּלֶת וַיֹּאמֶר סִבֹּלֶת וְלֹא יָכִין לְדַבֵּר כֵּן וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׁחָטוּהוּ אֶל־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן וַיִּפֹּל בָּעֵת הַהִיא מֵאֶפְרַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אָלֶף׃ וַיִּשְׁפֹּט יִפְתָּח אֶת־יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ שָׁנִים וַיָּמָת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי וַיִּקָּבֵר בְּעָרֵי גִלְעָד׃ וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אִבְצָן מִבֵּית לָחֶם׃ וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת שִׁלַּח הַחוּצָה וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת הֵבִיא לְבָנָיו מִן־הַחוּץ וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע שָׁנִים׃ י וַיָּמָת אִבְצָן וַיִּקָּבֵר בְּבֵית לָחֶם׃ וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר שָׁנִים׃ וַיָּמָת אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּקָּבֵר בְּאַיָּלוֹן בְּאֶרֶץ זְבוּלֻן׃ וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹן בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי׃ וַיְהִי־לוֹ אַרְבָּעִים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בְּנֵי בָנִים רֹכְבִים עַל־שִׁבְעִים עֲיָרִם וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה שָׁנִים׃ טו וַיָּמָת עַבְדּוֹן בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי וַיִּקָּבֵר בְּפִרְעָתוֹן בְּאֶרֶץ אֶפְרַיִם בְּהַר הָעֲמָלֵקִי׃

יג א וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

וּכְנַשׁ יִפְתָּח יָת כָּל אֱנָשֵׁי גִלְעָד וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם דְּבֵית אֶפְרַיִם וּמְחוֹ אֱנָשֵׁי גִלְעָד יָת דְּבֵית אֶפְרַיִם אֲרֵי אֲמַרוּ מְשֵׁיזְבַיָּא דְּבֵית אֶפְרַיִם מָה אַתּוּן חֲשִׁיבִין דְּבֵית גִלְעָד בְּגוֹ בֵּית אֶפְרַיִם בְּגוֹ בֵּית מְנַשֶּׁה׃ וַאֲחַדוּ דְּבֵית גִלְעָד יָת מְגִיזַת יַרְדְּנָא עַל דְּבֵית אֶפְרַיִם וַהֲוָה כַּד אֲמַר חַד מִמְּשֵׁיזְבַיָּא דְּבֵית אֶפְרַיִם אֶעְבַּר וְאָמְרִין לֵיהּ אֱנָשֵׁי גִלְעָד אֶפְרָתִי אַתְּ וַאֲמַר לָא׃ וְאָמְרִין לֵיהּ אֱמַר כְּעַן שׁוּבַּלְתָּא וַאֲמַר סוּבַּלְתָּא וְלָא מְתַקֵּין לְמַלָּלָא כֵּן וְאָחֲדִין לֵיהּ וְנָכְסִין לֵיהּ בִּמְגִיזַת יַרְדְּנָא וְאִתְקְטָלוּ בְּעִדָּנָא הַהִיא מֵאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ וְדָן יִפְתָּח יָת יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין וּמִית יִפְתָּח גִּלְעָדָאָה וְאִתְקְבַר בְּקִרְוֵי גִלְעָד׃ וְדָן בַּתְרוֹהִי יָת יִשְׂרָאֵל אִבְצָן דְּמִבֵּית לָחֶם׃ וַהֲוָה לֵיהּ תְּלָתִין בְּנִין וּתְלָתִין בְּנָן שְׁלַח לְבָרָא וּתְלָתִין בְּנָן כַּלָּן אָעֵיל לִבְנוֹהִי מִן בָּרָא וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל שְׁבַע שְׁנִין׃ וּמִית אִבְצָן וְאִתְקְבַר בְּבֵית לָחֶם׃ וְדָן בַּתְרוֹהִי יָת יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן דְּמִבֵּית זְבוּלֻן וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל עֲסַר שְׁנִין׃ וּמִית אֵילוֹן דְּבֵית זְבוּלֻן וְאִתְקְבַר בְּאַיָּלוֹן בַּאֲרַע זְבוּלֻן׃ וְדָן בַּתְרוֹהִי יָת יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹן בַּר הִלֵּל דְּמִפִּרְעָתוֹן׃ וַהֲוָה לֵיהּ אַרְבְּעִין בְּנִין וּתְלָתִין בְּנֵי בְנִין רְכִיבִין עַל שִׁבְעִין עִילִין וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל תְּמַנְיָא שְׁנִין׃ וּמִית עַבְדּוֹן בַּר הִלֵּל דְּמִפִּרְעָתוֹן וְאִתְקְבַר בְּפִרְעָתוֹן בַּאֲרַע שִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם בְּטוּרָא דְּבֵית עֲמָלֵק׃ א וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּמַסְרִנּוּן יְיָ בִּידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי אַרְבְּעִין שְׁנִין׃

ה׳ מ״ל　ל׳　ל׳　ל׳　ל׳ וחס׳　ל׳ וחד כערי הגלעד　ל׳　ג׳ ול״ב　ט׳ מ״ל בליש׳　ב׳ חס　ל׳ כת׳ כן

החוצה ו׳ וסימן ויוצא אותו החוצה׳ ויהי כהוציאם אותם החוצה׳ ולרבקה אח׳ ותתפשהו בבגדו׳ ויהי בראותה כי עזב׳ ויהי כשמעו כי׳ ויהי בהרימי קולי׳ כי ישבו אחים׳ בחוץ תעמד והאיש׳ והיה כל אשר יצא׳ ויהי לו שלשים בנים׳ וישכימו ויהי בעלות׳ ויקרא את נערו׳ ויאריכו הבדים דמלכים׳ וחברו דה״י׳ יען כצד ובכתף תהדפו׃

רשי

כי אמרו פליטי אפרי׳ אתם׳ גלעד פחותים שבאפרים היו מבזין את הגלעד ואומרים להם מה אתם גלעד חשובין בתוך אפרים ובתוך מנשה כן ת תרגם יונתן: וילכד את מעברות וגו׳ היו שומרים במקום ה המעברות: אמר נא שבולת׳ שבולת הנהר הזה אעבור ולא יכין לכו׳ כן שהיו מגמגמי׳ בלשונם: אבצן׳ זה בועז:

פי׳ רבי׳ ישעיה

כי אמרו פליטי אפרים אתם׳ פי׳ כיהיו מכירי׳ בני גלעד את פליטי אפרים מפני שגלעד היתה בין אפרים ובין מנשה: אמ׳ נא שבולת׳ פי׳ על שבולת הנהר:

רלבג

יג וספר אחר זה שכבר מת יפתח ונקבר בערי גלעד והנה הרצו׳ בזה שכבר נקבר באחת מערי גלעד והנכון אצלי כי יפתח מפני שלא השאיר אחריו בן או בת יהיה נקב׳ באם שמו בזה שיקברו ע עצמותיו בכל ערי גלעד קצת פה וקצת פה כדי שיהיה לו זכר באותן המקומות שהציל מיד מלך בני עמון׳ והנה זכר שכבר שפט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ולפי שבועז כלאה מענינו שהיה שופט ישראל והיה מבית לחם ולא נמצא בשופטים זולת אבצן שיהיה מבית לחם אמרו רבו׳ ז״ל כי אבצן זה בועז ונכון היה ואחריו שפט את ישראל אילון הזבולוני ואחריו שפט את ישראל עבדון בן הלל׳ עוד

ומשפחת הדני׳ ב״ו היחס כמו שבט המנשי ומשפחת כמו שבט וכן ויקרב את משפחת יהודה: עקרה ולא ילדה׳ תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד: ואל תשתי יין ושכר׳ הו״ו מורה כי השמרי נא ר״ל מטומאה כמו שהנזיר היה נשמר מטומאה ומיין ושכר כן צוה אותה להיותה נשמרת מכל הדברים האסורים לנזיר להיות קדושתו מן הבטן ומה שאמ׳ ואל תאכלי כל טמא אחר שאמ׳ השמרי נא פי׳ השמרי נא מטומאת מגע ואהל ופי׳ כל טמא שלא תאכל דברים טמאים או פי׳ ואל תאכלי כל טמא דברים האסורים לנזיר כמו כל אשר יצא מגפן היין מחרצנים ועד זג וכל משרת ענבים כמו שפירשו רבו׳ ז״ל מאי ואל תאכלי כל טומאה דברים האסורים לנזיר אכל ית כל מסאב׳ ולדעתו ולפירושינו בהשמרי נא שמשון לא נטמא למתי׳ אבל מצאנו בדברי ר״ז״ל כי קבלה בידם כי שמשון נטמא ל למתים ולדבריהם ואל תשתי יין ושכר פי׳ השמרי נא ומפני זה פירשו כל טומאה דברי׳ האסורי׳ לנזיר׳ ויש לתמוה היאך מי שצוה עליו הבור׳ ית׳ להיות קדושתו מן הבטן איך נטמ׳ בבנות הערלים והנראה בזה כי הנשי׳ אשר לקח בתמנה ובעזה ובנחל שורק גייר אותן והשיבן לדת ישראל כי ח חלילה משופט ישראל ומושיעם להתחתן בפלשתי׳ ועובר על לאו דלא תתחתן בם אם׳ תאמר אחר ומביא את האדם לידי כפירת בבורא ית׳ ויתע׳ כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ולא נמצא בכתוב שנענש על זה ולא נאמר עליו שעשה רע בעיני יי׳ והיה ה הבורא יתעלה מצליחו בכל אשר יפנה וכן אמר הכתוב כי מיי׳ היא כלומר לקחתו אשה מבנות פלשתים מיי׳ היתה ורצון האל ית׳ היה בזה כי בודאי היה מגייר אותן ומשיבן אל דת ישראל ואף על פי כן סבה היתה מאת השם לקחת אשה מפלשתים להנקם בהם כי נראה כי ישראל שבאותו הדור לא היו יראי׳ השם כל כך שיושיעם תשועה שלמה מיד פ פלשתים כי כל ימי שמשון היו מושלים פלשתים בישראל כי מה שאמר הכתוב ויתנם יי׳ ביד פ פלשתים ארבעים שנה עשרים של שמשון בכללם על כרחך לפי חשבון השנים ולא היו ישראל נלחמים בהם כי אם שמשון ל לבדו ולפיכך לא היה לפלשתים טענה להלחם בישראל מפני ש שמשון כי לא היה ברשותם והוא לבדו היה עושה הרעו׳ בפלשתים ועם פלשתים היה שוכן בעוד שהיה מריע להם ומיראתם אותו גם כן היו נמנעים מלהלחם ב בישראל לפיכך כשבקשוהו פ פלשתים מבני יהודה כשהלך ל לסלע עיטם מסרוהו להם וכן עלת דבורי׳ בנוית האריה ודבש וכך היות אשת שמשון למרעהו הכל סבה להנקם מפלשתים יתב׳ האל אשר לו נתכנו עלילות וסבות ומאתו הכל אבל עונש נקירת עיניו לפי שאמר ותישר בעיני שמשון ואמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ידמה כי חשק בה ליופיה וכן באחרות אשר חשק ולקח לתאותו אליהן והנה הפסיד כוונתו הראשונ׳ הטובה שהיתה רצון האל כמו שכתוב כי מיי׳ היתה כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נראה כי בתחילה היתה כוונתו לטובה לבקש תואנה מפלשתים ואחר כך נברה עליו התאוה בראותו אותה וישרה בעיניו והפסיד כונתו האלהית בכוונתו הגופנית הבהמית אשר התערבה בה ולפיכך נענש ונקרו פלשתים את עיניו מדה כנגד מדה ור״ז״ל אמרו כן אף על גב דכתיב כי מיי׳ היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ואף על פי כן עזרוהו מן השמים ונקם נקמת עיניו מפלשתים: יין ושכר׳ כתרגומו חמר חדת ועתיק ובדברי ר״ז״ל מיין ושכר יתיר ר׳ אליעזר הקפר ברבי אומר יין זה מזוג שכר זה חי: הנך הרה׳ תהיה הרה: וילדת בן׳ מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשון פועלת ואף על פי שאינה עדיין יולדת לפי שאמר הרה שהוא תואר כמו פועלת אמר גם כן לשון פועלת בלידה ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתידה ללדת או יהיה ויולדת מן השלמה למרובע: ומורה לא יעלה על ראשו׳ הוא התער וכ״תי ומספר: והוא יחל׳ כי השופטים אשר היו לפניו לא היו נלחמים בפלשתים ור״ז״ל דרשו הוחלה שבועתו של אבימלך דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ואז נלחמו בישראל תחלה או אמ׳ יחל להושיע לפי שלא הושיעם תשועה שלימה: כמראה מלאך האלהים נורא מאד׳ פי׳ כי המון בני אדם חושבין כי המלאך גוף וצורתו צורה נוראה: לנער היולד׳ כשיהיה יולד ונולד כמו נהסכה (?) אינכו אוכל ונכתב במלת היולד הו״ו עם הדגש וכן אשר יולד לישראל לעמל יולד: אשר

וילדת ג׳ בקריאה וסימ׳ וקראת שמו ישמעאל כי שמע׳ כי הנך הרה וילדת בן ומורה׳ ויאמר לי הנך הרה: יחל ה׳ ב׳ קמצין וג׳ פתחין וסימ׳ נמסר בריש סדר מטות: ויאמר לי ח׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ויאמר לי הנך הרה וילדת בן׳ ויאמר לי מי אתה ואומר׳ ויאמר לי עבדי׳ ויאמר לי שלמה בנך׳ ויאמר לי יתמוך דברי׳

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃ וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃ וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃ כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃ וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד׃ וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃

והוה גברא חד מצרעה מזרעית דן ושמיה מנוח ואתתיה עקרא לית לה ולד: ואתחזי מלאכא דיי לאתתא ואמר לה הא כען את עקרא ולית ליך ולד ותעדין ותלדין בר: וכען אסתמרי כען ולא תשתין חמר חדת ועתיק ולא תיכלין כל מסאב: ארי הא את מעדיא ותלדין בר ומספר לא יעבר על רישיה ארי נזירא דיי יהי רביא מן בטנא והוא ישרי למפרק ית ישראל מידא דפלשתאי: ואתת אתתא ואמרת לבעלה למימר נביא דיי אתא לותי וחזויה כחיזו מלאכא דיי חסין לחדא ולא שאלתיה אי מדין הוא וית שמיה לא חוי לי: ואמר לי הא את מעדיא ותלידין בר וכען לא תשתין חמר חדת ועתיק ולא תיכלין כל מסאב ארי נזירא דיי יהי רביא מן בטנא עד יום מותיה: וצלי מנוח קדם יי ואמר בבעו יי נביא דיי דשלחתא ייתי כען עוד לותנא ויולפננא מה נעבד לרביא דאתיליד: ושמיע קדם יי צלותיה דמנוח ואתא מלאכא דיי עוד לות אתתא והיא יתבא בחקלא ומנוח בעלה לית עמה:

מדוע פניך רעים׳ על מה זה אתה מבקש׳ והשגל יושבת אצלו: מלאך האלהים ח׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ויאמר אלי מלאך׳ ויסע מלאך׳ קח את הבשר׳ ומראהו כמראה׳ וישמע האלהים בקול מנוח׳ וירגל בעבדך׳ ואדני חכם בחכמת׳ כי כמלאך האלהים כן אדני המלך: ויעתר ד׳ בקריאה וסימ׳ ויעתר יצחק ליי׳ לנכח אשתו׳ ויצא משה מעם פרעה דערוב׳ ויצא מעם פרעה דארבה׳ ויעתר מנוח אל יי׳ ויאמר׳ ונמסר גם בריש סדר תולדות: בי אדני ה׳ דסמיכי וסימ׳ נמסר בסדר שמות:

רשי

יין ושכר׳ חמר חדת ועתיק: ומורה׳ תער על שם שמור׳ ומשליך את השער: ואל תאכלי כל טמא׳ דברי׳ האסורין לנזיר: לנער היולד׳ העתיד להיוולד: אחרי

רלבג

עוד ספר שכבר ה הוסיפו בני ישר׳ לעשו׳ הרע בעיני יי׳ והיה זה סבה ש שהיו פלשתים מושלים בהם ארבעים שנה וזה המספר ה התחיל שכיב במיתת ממשלת שמשון כמו שזכרנו אמנם קודם זה מכרם הש״י ביד פלשתים מקודם עת יפתח ובימי השופטים אשר אחריו שזכרנו לטמאה היו פלשתים מצרים לישראל ולזה בא ה היעוד לאשת מנוח ש שהיא הרה ותלד בן והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים או אולי לא היתה כלל יד פלשתים על ישראל בימי השופטים ההם אבל יעד שני ענינים יחד והוא שכבר יהיו ישר׳ תחת יד פלשתים ושמשון יחל להושיעם מידם ולפי שהיה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד שמשון לרדוף אחרי הנשים וללקות בהם יתחכם הש״י מלידה ומבטן ומהריון למנעו מזה ולזה רצה שיהיה נזיר אלהים כי ההמנע משתיית יין מועיל מאד לזה הענין כאמרם כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ולזאת הסבה בעינה מנע אמו בעת היותה הרה ממנו משתיית היין והשכר והזהיר אותה מאכילת כל טומאה להורות על קדושת הנער היולד כי זה ממה שיעירם להנהיגו בקדושה ויהיה עוד זה סבה לחנכו אל שיהיה פרוש מהבלי העולם מהתאוות הגופניות ולזאת הסבה ג״כ צוה שלא יעלה מורה על ראשו להורות על קדושתו כי זה כלו ממה שירחיק ממנו ההתנהל בענין שמשגל לפי מה שאפשר ועם שבזה הענין מבוא לענין הגבורה ר״ל גדול השער אלא שראוי שלא יעלם ממנו שהשם חלם בו גבורה נוספת מפני הנזירות אשר לא יחייבה גדול השער לפי הטבע וזה שכבר מצאנו שתכף שגולח סר כחו ממנו ולא היה זה כן אם היתה הגבורה מתחייבת מגדול השער כי הרושם שים בגדול השער בגבורה הוא מצד עצרו האידים העשניים בגוף שהיה מדרכם שיתהוה מהם השער וזה כי השער כשהגיע אל תכליתו לא יגדל ואז יעצרו האידים העשניים ההם תוך הגוף ותתגבר האדומיה בגוף ויתחדש מזה רוח גבורה ומי שזה דרכו לא תסור הגבורה בגלוח השער כי אחר זמן רב ומעט מעט׳ הנה

אשר בא ביום אלי ׳ בזה היום וכן ת״י ביומא דיכי : משפט הנער ומעשהו ׳ דחזי לרביה ומה נעביד ליה : בלחמך ׳ במאכלך כי לחם כולל כל המאכל : ואם תעשה עולה ׳ כלומ׳ זה גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה אתה לעשות ממנו עולה תעשה ובאמרו ליי׳ לפי שאותו הדור היו עושים הרע בעיני יי׳ והיו מעלים עולות לאלהים אחרים : כי לא ידע׳ טעמו דבק עם נעבדה נא אותך : מי שמך ׳ ולא אמר מה כמשפט הלשון שלא לאמר מי אלא על עצם חי מדבר והשם אינו העצם לפי׳ לא יאמר על השם מי אלא מה שמך מה שמו ואם כאמר כי לפי שהיה רואהו אמ׳ כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי היה רואהו עד שעלה׳ ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח נביא גדול ונכבד והאל׳ גדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם : כי יבא דברך וכבדנוך ׳ וכתו׳ דבריך ואחד הו׳ על הענ׳ ופירושו כתרגומו ארי יתקיימו׳ פתגמך וניקרינך : פלאי ׳ בהעלם האלף והיוד ליחם ואם היתה האלף נראת היה על משקל עברי ופירושו מכוס׳ ונעלם שלא תוכל לדעתו ות״ת והוא מפרש וכן תרגום כי יפליא ארי יפריש וענינו מופרש ומובדל מדעתך אותו : ויעל על הצור ׳ מבנין הפעיל ומה שהעלה מנוח עולה על הצור ליי׳ בשעת איסור הבמות שכל זמן שהי׳ אהל מועד בשילה נאסרו הבמות אמרו רז״ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעלה עולה ליי׳ תעלנה : ומפלי׳ לעשו׳ ׳ המלאך היה מפליא לעשו׳ בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה וכשהאש גדל והעלה להב עלה מלאך יי׳ כלומר נסתלק מעליהם בלהב : בעלו׳ הלהב מעל המזבח ׳ בב״ת : ולא יסף עוד ׳ שלא נרא׳ להם פעם אחרת עוד ׳ וטעם אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך יי׳ בלהב המזבח ולא עם ולא יסף או יהיה פי׳ ולא יסף כלו׳ כשראה שנסתלק מעיניו ידע כי מלאך יי׳ היה ויש לפרשו דבק עם ולא יסף ויהיה פירוש ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה כלומר עלה בלהב המזבח ולא נראה להם עוד אז ידע כי מלאך הוא שהלך מעיניהם ולא ראוהו עוד במרא׳ ההיא : להרא׳ ׳ בחולם וכן להרא׳ בשילה כמו שבא בשלמים הכתון תכתן : ותחל רוח יי׳ לפעמו ׳ ת״י ושריאת רוח גבורה מן קדם יי׳ לתקפותיה ׳ כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן החל לו והוא המקום שחנו שם בני דן כשהלכו ללכוד את ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול ושם החל לו הכח מאת יי׳ אולי היה לו שם דבר עם אויבי׳ ונצחם והכתוב לא ספר ויהיה פירוש לפעמו לחזקו הפך בנין כפעל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח ושבירת האיברים כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם רוחו ותתפעם ׳ וכבר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלל בשרש פעם אבל זה הפירוש הו׳ הנכון בעיני ובדברי רז״ל כי פי׳ לפעמו מענין פעמון שהיתה רוח נבוא׳ מקשקש׳ לפניו כזוג ופי׳ רוח יי׳ נבואתו של יעקב אבינו החלה אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך : וירד שמשון תמנתה ׳ וכתיב ביהוד׳ הנה חמיך עולה תמנתה ויש מרז״ל שאמרו שני תמנות היו ומהם אמ׳ חדא תמנת היא דאתי מהאי ניסא עלייה דאתי מהאי ניסא ירידה ׳ ודרך דרש יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה :

ומעשהו ג׳ בקרי׳ וסי׳ מה יהיה משפט הנער ומעשהו ׳ ואיש במעון ומעשהו בכרמל ׳ ומעשהו השכילו : ואת המנחה ח׳ בסדר פקודי : ומפלא פליא׳ ד׳ חס׳ יוד כליש׳ וסי׳ כי יפלא נדר בערכך ׳ כי יפלא לנדר נדר נזיר ׳ ומפלא לעשות ומנות ואשתו ׳ הפלא עצה הגדיל תושיה ׳ ונמס׳ גם בסד׳ נשוא :

ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה ותאמר אליו הנה נראה אלי האיש אשר בא ביום אלי : ויקם וילך מנוח אחרי אשתו ויבא אל האיש ויאמר לו האתה האיש אשר דברת אל האשה ויאמר אני : ויאמר מנוח עתה יבא דבריך מה יהיה משפט הנער ומעשהו : ויאמר מלאך יהוה אל מנוח מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר : מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת וכל טמאה אל תאכל כל אשר צויתיה תשמר : ויאמר מנוח אל מלאך יהוה נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים : ויאמר מלאך יהוה אל מנוח אם תעצרני לא אכל בלחמך ואם תעשה עלה ליהוה תעלנה כי לא ידע מנוח כי מלאך יהוה הוא : ויאמר מנוח אל מלאך יהוה מי שמך כי יבא דבריך וכבדנוך : ויאמר לו מלאך יהוה למה זה תשאל לשמי והוא פלאי : ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור ליהוה ומפלא לעשות ומנוח ואשתו ראים : ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יהוה בלהב המזבח ומנוח ואשתו ראים ויפלו על פניהם ארצה : ולא יסף עוד מלאך יהוה להראה אל מנוח ואל אשתו אז ידע מנוח כי מלאך יהוה הוא : ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כי אלהים ראינו : ותאמר לו אשתו לו חפץ יהוה להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אלה וכעת לא השמיענו כזאת : ותלד האשה בן ותקרא את שמו שמשון ויגדל הנער ויברכהו יהוה : ותחל רוח יהוה לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאל :

וירד שמשון תמנתה וירא אשה בתמנתה מבנות פלשתים :

ואוחיארת אתתא ורהטת וחויארת לבעלה ואמרת ליה הא אתחזי לי גברא די אתא ביומא דיכי לותי : וקם ואזל מנוח בתר אתתיה ואתא לות גברא ואמר ליה האת גברא די מלילתא עם אתתא ואמר אנא : ואמר מנוח כען יתקימון פתגמך מה יהי דחזי לרביא ומה נעביד ליה : ואמר מלאכא דיי למנוח מכל דאמרית לאתתא תסתמר : מכל דיפוק מגופנא דחמרא לא תיכול וחמר חדת ועתיק לא תשתי וכל מסאב לא תיכול כל די פקדתה תטר : ואמר מנוח למלאכא דיי ניחוד כען יתך ונעביד קדמך גדיא בר עזי : ואמר מלאכא דיי למנוח אם תחדנני לא איכול בלחמך ואם תעביד עלתא קדם יי תסקנה ארי לא ידע מנוח ארי מלאכא דיי הוא : ואמר מנוח למלאכא דיי מה שמך ארי יתקימון פתגמך וניקרנך : ואמר ליה מלאכא דיי למא דנן את שאל לשמי והוא מפרש : ונסיב מנוח ית גדיא בר עזי וית תקרובתא ואסק על טינרא קדם יי ומפרש למעבד ומנוח ואתתיה חזן : והוה במסק שלהוביתא מעלוי מדבחא לציית שמיא וסליק מלאכא דיי בשלהובית מדבחא ומנוח ואתתיה חזן ונפלו על אפיהון על ארעא : ולא אוסיף עוד מלאכא דיי לאתחזאה למנוח ולאתתיה בכן ידע מנוח ארי מלאכא דיי הוא : ואמר מנוח לאתתיה ממת נמות ארי מלאכא דיי חזינא : ואמרת ליה אתתיה אלו רעוא קדם יי דנמות לא קביל מננא עלתא ומנחתא ולא אחזיננא ית כל אלין וכעדן פון לא אשמעננא כהדא : וילידת אתתא בר וקרת ית שמיה שמשון ורבא רביא וברכיה יי : ושריארת רוח גבורא מן קדם יי לתקפותיה במשרית דן בין צרעה ובין אשתאול :

ונחת שמשון לתמנת וחזא אתתא בתמנת מבנת פלשתאי :

רשי

אחרי אשתו ׳ אחר עצת׳ : מה יהיה משפט הנער ומעשהו ׳ מה חזי למיעבד לעולימא ומה נעביד ליה : נעצרה נא ׳ נאסוף אותך אל הבית : כי יבא דברך ׳ אם יבא לנו שליחות דבר מאתך משנדע ונכיר את שמך ונכבדנוך ונעש׳ מה שתשלח לנו : והוא פלאי ׳ מכוסה תמיד הוא משתנה ואינו יודע למה משתנ׳ היום : וכעת הזאת ׳ לא השמיענו כזא׳ לא היה משמיענו בשור׳ זו אם ראויים אנו למות : לפעמו ׳ לבא בקרבו לפעמים : כי

רלבג

הנה זה המלאך שדבר אל מנוח ואל אשתו היה נבי׳ בהכרח כי אין מדרך הנבואה שתהיה יחד לשני׳ בזה האופן הנזכר בזה המקום והנה אחשוב שזה הנביא היה פינחס והנה לא רצה לאכול מגדי העזי׳ כמו שלא רצה לאכול מהבשר והמצות שהביא אל פניו גדעון כדי ליטב יותר בלב מנוח ואשתו כי הוא מלאך יי׳ כדי שיהיו נזהרים מכל שאמר להם ׳ והנה עלה המלאך בלהב המזב׳ כמו הענין במה שעש׳ לגדעון מענין האש שאכל הבשר והמצות והלך מעיניו אז מלאך יי׳ ואולי לזא׳ הסבה לא רצה הנביא לגלו׳ שמו כי אז לא היו מאמיני׳ מאד בנביאי׳ כי דבר יי׳ יקר אז ולהוסיף להם האמנה בדבריו העלי׳ מהם מי הוא ׳ והנה היו ירא׳ מהמות מנוח ואשתו בראותם מלאך יי׳ לסבה אשר זכרנו בזה הענין בגדעון : ותחל רוח יי׳ לפעמו ׳ ר״ל שכבר החלה רוח גבורה שהיתה בו מאת הש״י לפעמו וזה שפעם היה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שמכ׳ אילך ואילך : והתחכם

ואביו ט׳ בקרי׳ וסי׳ ואביו שמר את הדב׳ ׳ ואביו קרא לו בנימן ׳ ויותר הוא לבדו לאמו ואביו איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתו ׳ ואביו ואמו לא ידעו׳ וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה׳ בן אשה אלמנה הוא׳ בן אשה מבנות דן ׳ איש ואביו ילכו אל הנערה׳ ונמסר גם בסדר וישלח: דברים ׳ ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ וירדפו אתכם כאשר תעשנה הדברים ׳ סבוני כדבורים דעכו כאש קוצים׳ והנה עדת דברים ׳ אנ״ך: אישך

רשי

כי תאנה הוא מבקש׳ עלילה להתגרות בם: וידבר לאשה׳ על האשה דבר לקרוביה כן תירגם יונתן: עדת דבורים׳ קינא דדברייתא כניסת ד דבורים: וירדהו׳ לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לענין פת הנדבקת בתנור נקרא׳ הבדלתו רדייה הרודה פת מן התנור הרודה את כוורתו על שם שהדבש עשוי על ידי חלות שעוה מ מודבקת בדופני הכלי בכל צדדין מדופן אל דופן במדת עוגל הכלי וכן תרג׳ יונתן וירדהו ונסחיה: וירד אביהו אל האשה׳ על עיסק איתתא: מרעים׳ חבירים לשושבינות: ויהי ביום השביעי׳ לימות השב׳ ולא שביעי למשתה והוא רביעי לימי המשתה: הלירשנו

ויעל ויגד לאביו ולאמו ויאמר אשה ראיתי בתמנתה מבנות פלשתים ועתה קחו אותה לי לאשה: ויאמר לו אביו ואמו האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני: ואביו ואמו לא ידעו כי מיהוה היא כי תאנה הוא מבקש מפלשתים ובעת ההיא פלשתים משלים בישראל:

ה וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו: ותצלח עליו רוח יהוה וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה: וירד וידבר לאשה ותישר בעיני שמשון: וישב מימים לקחתה ויסר לראות את מפלת האריה והנה עדת דברים בגוית האריה ודבש: וירדהו אל כפיו וילך הלוך ואכל וילך אל אביו ואל אמו ויתן להם ויאכלו ולא הגיד להם כי מגוית האריה רדה הדבש:

י וירד אביהו אל האשה ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים: ויהי כראותם אותו ויקחו שלשים מרעים ויהיו אתו: ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים: ואם לא תוכלו להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים סדינים ושלשים חליפות בגדים ויאמרו לו חודה חידתך ונשמענה: ויאמר להם מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים:

טו ויהי ביום השביעי ויאמרו לאשת שמשון פתי את אישך ויגד לנו את החידה פן נשרף אותך ואת בית אביך באש

וסליק וחוי לאבוהי ולאמיה ואמר אתתא חזיתי בתמנת מבנת פלשתאי וכען סבו יתה לי לאתו: ואמרו ליה אבוהי ואמיה הא לית בבנת אחך ובכל עמי אתתא דארת אזיל למסב אתתא מפלשתאי ערליא ואמר שמשון לאבוהי יתה סב לי ארי היא כשרת בעיני: ואבוהי ואמיה לא ידעין ארי מן קדם יי הוא ארי תוסקפא הוא בעי לאתגראה בפלשתאי ובעדנא ההיא פלשתאי שלטין בישראל: ונחת שמשון ואבוהי ואמיה לתמנת ואתו עד כרמי תמנת והא אריא בר אריון נהים לקדמותיה: ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי והדמידה כמא דמהדמין גדיא ומדעם לית בידיה ולא חוי לאבוהי ולאמיה ית דעבד: ונחת ושאיל באתתא וכשרת בעיני שמשון: ותב לזמן יומין למסבה וסר למחזי ית פגרא דאריא והא קנא דדבריתא בפגרא דאריא וביה דובשא: ונסחיה בידיה ואזל מיזל ואכיל ואזל לות אבוהי ולות אמיה ויהב להון ואכלו ולא חוי להון ארי מפגרא דאריא נסיח דובשא: ונחת אבוהי על עסק אתתא ועבד תמן שמשון משתיא ארי כן עבדין עולמיא: והוה כד חזו יתיה ודברו תלתין חברין והוו עמיה: ואמר להון שמשון איחוד כען לכון חוריתא אם חואה תחוון יתה לי שבעת יומי משתיא ותשכחון ואתן לכון תלתין פלדסין ותלתין איצטלון דלבושא: ואם לא תוכלון לחואה לי ותתנון אתון לי תלתין פלדסין ותלתין איצטלון דלבושא ואמרו ליה חוד חידתך ונשמענה: ואמר להון מאכלא נפק מיכלא ומתקיפא נפק חוליא ולא יכילו לחואה חוריתא תלתא יומין: והוה ביומא שביעאה ואמרו לאתת שמשון שדילי ית בעליך ויחוי לנא ית חוריתא דלמא נוקיד יתיך וית בית אבוך בנורא

רדק

תאנה׳ עלילה כתרגומו תוסקפא ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן והאלהים אנה לידו לשון עלילה וסבה: כפיר אריות׳ שמיכתו כסמיכת גדי עזים והכפיר גדול מגור והאריה גדול מהכפיר והלביא גדול מהאריה והליש גדול מהלביא וכל זמן שמזקין גבורתו נוספת בו: לקראתו׳ אולי הוא הולך בדרך לפני אביו ואמו מרחוק והכפיר בא לקראתו ואביו ואמו לא ראוהו וזהו שאמר ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה: רוח יי׳ רוח גבורה מן קדם יי׳: וישסעהו׳ תרגומו והדמיה כמה דמהדמין גדיא וכן בארמית הדמין יתעבדון ענין חתיכת הדבר לשנים וכן ושסע אותו בכנפיו לפיכך היה צריך לפרש ולא יבדיל: וידבר לאשה׳ בעבור האשה שיתנוה לו או דבר עם האשה עצמה שתנשא לו: וירדהו׳ תרגומו ונסחיה מן בית נאים יסח יי׳ ענין נתיקת הדבר ממקומו וכן והכהנים ירדו על ידיהם ובענין הזה הרדיה בדברי רז״ל לקיח׳ הפת ממקומו שנדבק שם בתנור ואמר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה ויקראו שם הכלי שנותנין בו הפת מרדה כאמרה כשירדה לא ירדה במרדה אלא בסכין: אל האשה׳ כתרגומו על עיסק איתתא׳ ואמר וירד אביהו והנה ירדו שלשתם שמשון ואביו ואמו כראה כי אביו נכנס לעיר תחילה על ענין האשה שתכין עצמה לנשואין: ויקחו שלשים מרעים׳ כמו ויקח קרח כלומר כל אחד לקח חבירו ונתקבצו ומ״ם כראות׳ על המרעים שזכר אחר כן וכמוהו ותראהו את הילד והדומי׳ לו שכתבנו בספ׳ מכלול: סדינים׳ הם יריעות של פשתן שהאדם שוכב בהם בלילה או מתעטף בהם ביום וי״ת פלדסין ותרגם בשני חריטין בתרי פלדסין: ביו׳ השביעי׳ יום השבת היה יום רביעי לימי החופה ופי׳ ותבך עליו שבעת ימים השלמת שבעת ימים מיום השבת על סוף שבעת ימי המשתה היתה בוכה בכל יום ופוצרת בו שיגיד לה החידה ויש לפרש ביום השביעי כמשמעו שביעי לימי המשת׳ והם כשראו שלא יכול להגיד החידה בשלשת הימים נואשו מהגידה והחרישו עד יום השביעי וביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך ופירו׳ ותבך עליו שבע׳ הימים היא מעצמה בכתה עליו כל שבעת ימי המשתה ולא רצה להגיד לה וביום השביעי הציקתהו לפי שאמרו לה נשרוף אותך והגיד לה: הלירשנו

רלבג

והתחכם למצוא תואנה מפלשתים כדי שיוכל להכותם ולזה בחר לקחת אשה מפלשתים כי בזה האופן חשב שישיג מבוקשו והנה אמרו ז״ל שהוא נזירה תחלה כי חלילה למי שהו׳ שופט ישראל שיתנאל בבנות הערלים ויהיה עובר על מה שהזהירה התורה מלהתחתן בם כ״ש הו׳ שהיה נזיר אלהים׳ וכבר ספר מעוצם גבורת שמשון שבאה׳ עליו רוח גבורה מאת יי׳ עד ששסע כפיר האריות השואג לקראתו כשסע הגדי ומאומה אין בידו׳ ואחר שנה מהעת הזאת שהיתה האשה הזאת לשמשון לאשה שב שמשון לקח אותה לו לאשה וידמה שכתבו לה שנים עשר אלם לפרנס את עצמה: ויגד

ו׳ בקריא׳ וסי׳ אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך, ואם לא שטית טמאה תחת אישך׳ ואת כי שטית תחת אישך ב׳ בפסוק׳ פתי את אישך׳ אחרי מות אישך׳ והוד השלחת לאישך: ויגד ד׳ רפין וסימ׳ פתי את אישך׳ ויגד לנו יי׳ אלהיך׳ ויגד לך תעלמות חכמה׳ ועוף השמים ויגד לך:

רדק

הלירשנו · הי"וד מעמדת בגעיא במקצת הספרים ופירוש הפסוק הלירש אותנו קראתם לנו כדי שתקחו ממונינו ואם לא בעבור מה קראתם לנו שאנחנו רואים שתרצו לקחת ממונינו על ידי החידה וזה הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא תרגם הלא כמו הלום: החרסה · השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח והה"א נוספת כמו החדרה והטעם שאם בא השמש ביום השביעי טרם הגידו החידה היו נותנים לו שלשים סדינים כי כבר שלמו שבעת הימים לפיכך לחצו להגידה טרם בא השמש: חרשתם בעגלתי · על דרך משל כלומר שחקרו הדב' באשתו וכן חרשתם רשע על דרך משל והמסרה אמרה בתרי לישני: ויך מהם שלשים איש · קבלו רבותי' ז"ל כי מותר היה לו ליטמ' למתים אף על פי שהיה נזיר כי המלאך אמר נזיר אלהים יהיה הנער ולא כדר הוא עצמו בנזיר ודברים שאמ' לו המלאך בפירו' היו אסורים לו יין ותגלחת לפיכ' היה מכה בפלשתים ומפשיטם אחר כן שנאמר ויך ויקח ולולי קבלתם הייגו יכולין לומר כי היה מכה בפלשתים באבן או בזולתה ולא היה נוגע בהם כמו שהכה אות' בלחי החמור שהיה משליך אותה עליהם והורג אותם בה או אפילו היה נוגע בם טרם מותם היה מסלק ידו מהם כי לא ימות האדם תכף המכה ואף על פי שהוכה מכת מות גם כן ויקח את חליצותם טרם מותם או אפי' אחר מותם נוה לפלשתי אחד להפשיטם · או נוכל לומר כי היה נזהר מלהטמא למת אלא במקום מצוה והמלחמה בפלשתים מצוה היתה להלחם בהם ולהושיע את ישראל מידם ומיי' היה הכל כמו שכתוב כי מיי' הוא והנה קבלו רבו' ז"ל כי נזיר מטמא למת מצו': חליצותם · בגדיהם וכלי זיינם ובדמיהם נתן החליפות למגידי החידה גם כן הסדינים אף על פי שלא זכרם או החליפות לבד כי די היה להם אחר שבמרמה לקחום ממנו: למרעהו · אשר רעה לו · כתרגומו לחבריה דהוה שושביניה: אשר רעה לו · שלקח אותו שמשון לריע: נקיתי הפעם · הפעם הזאת אני נקי מהם כי בדין אעשה עמם רעה: שועלים · למה שועלים לפי שהשועל מנהגו לחזור לאחוריו לפיכך היה דבק הלפיד בין שתי הזנבות כי כל אחד מהם היה חוזר לאחוריו ולא היה נפרד מחבירו ומתוך כך היה הלפיד דבק בהם ואלולי כן היה זה הולך לפניו וזה לפניו והלפיד נופל מביניהם ורז"ל דרשו מאי שנא שועלים אמר שמשון יבא שועל שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועת' והיא שבועת אבימלך לאברהם: ויפן זנב אל זנב · משכיין הפעיל כי הוא בשם נקודות: ועד הבעיר שמשון בקמו' פלשתים מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ר"ל השדה שהוא נטוע זתי' כדמו' כרם כי לאיחור תנועת השועלים בהם בער בהם האש קוד' עברם מהם וכאשר ידעו פלשתי' כי שמשון עשה זה מגד מה שעשה כנגדו חב אשתו ורצו להנק' מאבי אשתו ומאשתו ולא התפעלו כנגד שמשון כי כבר התבאר להם כי בדין עשה מה שעשה:

רשי

הלירשנו קראתם לנו הלא · ת"י הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא: שבעת הימים · הנותרים משבעת הימים מרביעי ואילך: בטרם יבא החרסה · לפני שקיעת החמה שעדיין היה להם שהות על הערב: חרשתם בעגלתי · משל הוא אילולפון בדקיתון באתתי: רוח יי' · רוח גבורה מן קדם יי': חליצותם · מלבושים שחלץ מעליהן: למרעהו · לאחד משושביניו כתרגו': נקיתי הפעם · בדין אעשה לה' הרעה: ויפן את הזנבות · זנב אל זנב ויפן משמע הו' עצמו פנה · ויפן משמע הפנה את אחרים וכן שימוש כל תיבה שפעל שלה בה"א וירכב העם וירכב נבת יהודה תאיה ויגל יהודה מעל אדמתו · ינלה ויגל מלך אשור את ישראל אשורה ה הגלה: חתן

רלבג

ויגד לה כי הציקתהו · אפשר שיהיה הרצון בזה שמרוב השתדלות' בזה עמו הלאה אותו והציקתהו עד שלא יכול להציל שלא יגיד לה החידה או יהיה הציקתהו בענין המשגל כי כשהיה תובע אותה היתה מונעת ממנו בעת שהי' יצרו תקפו וכאש' לא יכול לסבול זה הגיד לה את החידה: על שבטר' יבא השמש ביום הזה נשלם לאנשי העיר ענין הגד' החידה: לולי חרשתם בעגלתי · אמר זה להעיד להם כי אשת שמשון גלתה להם החידה ולולי זה לא מצאוהו או אמר זה להורות שהוא היה חושד אשתו שנתנה עם אחד מהם ולזה גלתה לו ענין החידה והוא הגידה לאנשי העיר · ובגבורתו הכה ל' מפלשתים באשקלון ולקח את חליצותם ונתנ' למגידי החידה · וחרה אף שמשון על רוע תכונת אשתו ונפרד ממנה ועלה בית אביהו וכאשר ראה אביה כי עזבה שמשון החזירה לסור' ונתנ' לאח' מן החברים אשר רעה לו שמשון בשבעת ימי המשתה · ואחר זה בימי קציר חטים היה שב שמשון לפקוד את אשתו בגדי עזים וחשב לבוא אליה והגיד לו אביה כי נתנה למרעהו לאשר לחשבו שכבר שנאה ורצה לתת לו לפייסו אחותה הקטנה אשר היתה טובה ממנה והתפעל מזה שמשון ורצה להנקם מפלשתים ואמ' שהוא נקי אם יעשה עמם רעה ולא יוכלו לגנותו על זה כי בדין היה לו להרע להם על מה שעשו כנגדו מזה הפועל · והנ' התחכם שמשון להרע להם בזה האופן והוא שכבר לכד שלש מאות שועלים ולקח לפידים ושם פני זנב אל זנב מהשועלים וקשר בין הזנבות לפיד אחד והוא ענין ילדק בו האש בקלות ולאיחור תנועת השועלי' היה בוער האש בכל מקום שיעברו בו טרם עברם ממנו ובזה האופן

ויאמר

ולי ח' בקריאה וסימ' ותבך אשת שמשון עליו · ויחר לשאול מאד · ולי בני עבדך ולצדוק הכהן · לי הכסף ולי הזהב אמר · לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספר' · ולי מה יקרו רעיך' יי' דלותי ולי יהושיע · ולי הדברי ורברבני: לולא ד' כתיב א' בקריא' וסי' נמסר בסדר מקץ: אביהו ז' בקריא' וסי' וירד אביהו אל האשה · וירד אשקלון · וירד אחיו וכל בית אביהו · ודקרהו אביהו · וישלח חירם מלך צר · ולחסה מן בני מררי · ויהל שלמה לבנות: אמר ו' ג' חס' וג' מל' וסי' נמסר בראש סדר משפטים ובסדר נשא:

הלירשנו קראתם לנו הלא: ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק־שנאתני ולא אהבתני החידה חדת לבני עמי ולי לא הגדתה ויאמר לה הנה לאבי ולאמי לא הגדתי ולך אגיד: ותבך עליו שבעת הימים אשר־היה להם המשתה ויהי ביום השביעי ויגד־לה כי הציקתהו ותגד החידה לבני עמה: ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי בטרם יבא החרסה מה־מתוק מדבש ומה עז מארי ויאמר להם לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי: ותצלח עליו רוח יהוה וירד אשקלון ויך מהם שלשים איש ויקח את־חליצותם ויתן החליפות למגידי החידה ויחר אפו ויעל בית אביהו: ותהי אשת שמשון למרעהו אשר רעה לו:

טו ויהי מימים בימי קציר־חטים ויפקד שמשון את־אשתו בגדי עזים ויאמר אבאה אל־אשתי החדרה ולא־נתנו אביה לבוא: ויאמר אביה אמר אמרתי כי־שנא שנאתה ואתננה למרעך הלא אחותה הקטנה טובה ממנה תהי־נא לך תחתיה: ויאמר להם שמשון נקיתי הפעם מפלשתים כי־עשה אני עמם רעה: וילך שמשון וילכד שלש־מאות שועלים ויקח לפדים ויפן זנב אל־זנב וישם לפיד אחד בין־שני הזנבות בתוך: ויבער־אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים ויבער מגדיש ועד־קמה

ה הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא: ובכת אתת שמשון עלוהי ואמרת לחוד שנאתני ולא רחמתני חורתא חדתא לבני עמי ולי לא חויתא ואמר לה הא לאבא ולאמא לא חויתי וליך אחוי: ובכת עלוהי שבעא יומיא דהוה להון משתיא והוה ביומא שביעאה וחוי לה ארי דחקתיה וחויאת חוריתא לבני עמה: ואמרו ליה אנשי קרתא ביומא שביעאה עד לא מעל שמשא מה חלי מדובשא ומה תקיף מאריא ואמר להון אלולפון בדקתון באתתי לא אשכחתון חורתי: ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי ונחת לאשקלון וקטל מנהון תלתין גברא ונסיב ית זרזהון ויהב אצטלויא לדחויאו חוריתא ותקיף רוגזיה וסליק לבית אבוהי: והות אתת שמשון לדחבריה דהוה שושביניה: והוה לזמן יומין ביומי חצד חטין ואדכר שמשון ית אתתיה בגדיא בר עזי ואמר אעול לות אתתי לאדרון בית משכבא ולא שבקיה אבוהא למעל: ואמר אבוהא מימר אמרית ארי מסנא סניתה ויהבתה לחברך הלא אחתה זעירתא שפירא מנה תהי כען לך חלופא: ואמר להון שמשון זכאי אנא זמנא הדא מפלשתאי ארי עביד אנא עמהון בישא: ואזל שמשון ואחד תלת מאה תעלין ונסיב בעוריא וקטר דנבא בריש דנבא ושוי בעוריא חד בין תרין דנביא במציען: ואדליק אשתא בבעוריא ושלח בקמת פלשתאי ואדליק מגדישיא ועד כרמיא

רשי

חתן התימני חתן הפלשתי אשר בתמנה: אם תעשון כזאת ׳ שמא רגילים אתם בכך לתת אשתו של זה לזה: שוק על ירך ׳ פרשין עם רגלאין רוכב סוס אינו נשען על ירכו כי אם על שוקיו רגל אחד כתון בברזל התלוי במרכבת: בסעיף ׳ בנקרת סלע עיטם וחבירו סעיפי הסלעים מסעף פארה: וינטשו ׳ ויתפזרו: בלחי שם מקו׳: למה עליתם עלינו ׳ והלא עבדי׳ אנחנו לכם: לאסור את שמשון ׳ שתאסרוהו ותסגירוהו לנו: לא כי אסור נאסרך ׳ לא נהרג אותך כי אסר נאסרך: רוח יי׳: רוח גבורה מן קדם יי׳: אסוריו ׳ קשורין: טריה ׳ לחה וראיתי בספר רפואה שקורא ללחה שינבה מן המכה טרי: חמור חמורתים בלחי החמו׳ ׳ לכבור כיבורין רבי בלועה לחמר רמיתינון לגורין: את המכתש ׳ גומא שהשן יושבת בה עשויה כמין מכתש: עין הקורא ׳ מעין שבא על ידי זעקת הקורא אל יי׳: לעזתי׳

חתן ד׳ וא׳ וחתן וסי׳ נמסר בשמות: תעשון ט״ו וסי׳ נמסר בסוף מטות ובהאי סיפרא סימן ז׳: ויקרא ויאמר ז׳ בחד פסו׳ וסי׳ וירא אהרן ויבן מזבח ׳ ויקרא שמשון אל יי׳ ׳ ותלך לקחת ויקרא אליה ׳ ויקרא אל יי׳ ויאמר ׳

ועד כרם זית: ויאמרו פלשתים מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני כי לקח את אשתו ויתנה למרעהו ויעלו פלשתים וישרפו אותה ואת אביה באש: ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל: ויך אותם שוק על ירך מכה גדולה וירד וישב בסעיף סלע עיטם: ויעלו פלשתים ויחנו ביהודה וינטשו בלחי: ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו לאסור את שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו: וירדו שלשת אלפים איש מיהודה אל סעיף סלע עיטם ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים ומה זאת עשית לנו ויאמר להם כאשר עשו לי כן עשיתי להם: ויאמרו לו לאסרך ירדנו לתתך ביד פלשתים ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם: ויאמרו לו לאמר לא כי אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך ויאסרהו בשנים עבתים חדשים ויעלוהו מן הסלע: הוא בא עד לחי ופלשתים הריעו לקראתו ותצלח עליו רוח יהוה ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו: וימצא לחי חמור טריה וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש: ויאמר שמשון בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש: ויהי ככלתו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי: ויצמא מאד ויקרא אל יהוה ויאמר אתה נתת ביד עבדך את התשועה הגדלה הזאת ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים: ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים וישת ותשב רוחו ויחי על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד היום הזה:

ועד זיתא: ואמרו פלשתאי מן עבד דא ואמרו שמשון חתניה דתמני ארי נסיב ית אתתיה ויהבה לחבריה וסליקו פלשתאי ואוקידו יתה וית אבוה בנורא: ואמר להון שמשון אם תעבדון כהדא אלהן כד אתפרע מנכון ובתר כן אתמנע: ומחא יתהון פרשין עם רגלאין מחא סגיארה ונחרת ויתיב בשקיף כיף עיטם: וסליקו פלשתאי ושרו בארעא דבית יהודה ואתרטישו על לחי: ואמרו אנשי יהודה למא סלקתון עלנא ואמרו למיסר ית שמשון סליקנא למעבד ליה כמא דעבד לנא: ונחתו תלתא אלפין גברא מדבית יהודה לשקיף כיף עיטם ואמרו לשמשון הלא ידעתא ארי שלטין בנא פלשתאי ומה דא עבדת לנא ואמר להון כמא דעבדו לי כן עבדית להון: ואמרו ליה למיסרך נחתנא לממסרך בידא דפלשתאי ואמר להון שמשון קיימו לי דלמא תשלטון בי אתון: ואמרו ליה למימר לא ארי מיסר ניסרנך ונמסרנך בידיהון ומקטל לא נקטלנך ואסרוהי בתרתין גדילן חדתין ואסקוהי מן כיפא: הוא אתא עד לחי ופלשתאי יביבו לקדמותיה ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי והואה גדילתא דעל דרעוהי כבתנא דארח בידה נורא ואתמסיו אסרוהי מעל ידוהי: ואשכח לועא דחמרא בטינתא ואושיט ידיה ונסבה וקטל בה אלף גברא: ואמר שמשון בלועא דחמרא רמיתנון דנורין בלועא דחמרא קטלית אלף גברא: והוה כשיציותיה למללא ורמא לועא מן ידיה וקרא לאתרא ההוא רמת לחי: וצחי לחדא וצלי קדם יי ואמר את עבדת על יד עבדך ית פורקנא רבא הדא וכען אימות בצחותא ואתמסר בידא דערליא: ובזע יי ית כיפא די בלועא ונפקו מניה מיא ושתי ותבת רוחיה וחיא על כן אתקרי שמה עינא דאיתיהיבת בצלותא דשמשון היא קימא בלחי עד יומא הדין:

וחברו נבי בן הצרפית ׳ ויחל יונה לבא בעיר ׳ ויקרא אסא אל יי׳ דדה: המכתש ב׳ בקריא׳ וסי׳ הילילו ישבי המכתש ׳ ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי: קורא הקורא י׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסי׳ במסרה רבתא:

רדק

ועד כרם זית ׳ ועד כרם ועד זתים הכל הבעיר וכ״תי ועד כרמיא ועד זיתיא ׳ ויש לפר׳ כרם סמוך לזית ויקר׳ כרם זית הזיתי׳ הנטועים ביחד הרב׳ כמו שנקרא כרם הגפנים הנטועים ביחד הרבה וכן אמרו רז״ל כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי: אם תעשון כזאת׳ אם מתחיל כשנזלו אשתי עשיתם זאת שפרפתם אותה ואת בית אביה היה טוב אבל עתה שלא חששת׳ מתחלה עד שבקשתי אני דיני מכם לא אחדל עדין שא אם כן נקמתי בכם פעם אחרת ואחר כן אחדל: שוק על ירך׳ ת״י פרשין עם רגלאין שוק הוא הרגלי וירך הוא הרוכב ׳ ויש לפרש שוק על ירך על המנפלים בנוסם כלומר כי לא הפך אחד מהם פניו אליו ולא עמד אים בפניו אלא כלם נסו מפניו והכה אותם בנוסם ונופלי׳ שוק על ירך כי הנס ונופל על פניו מתהפך שוקו על ירכו: וינטשו בלחי ׳ על שם סופו כי על דבר לחי החמור נקרא המקו׳ לחי ופירו׳ וינטשו לשון שטיחה כמו והנם נטושים על פני האדמה: כאשר עשו לי ׳ רע עשו לי ורע עשיתי להם וכן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: ויעלהו מן הסלע׳ כי מקום בני יהודה היה גבוה מן הסלע כמו שאמ׳ למעלה וירדו אל סעיף סלע עיטם: בערו באש ׳ ת״י כ כיתנא דאחד ביה נורא: וימסו ׳ מבנין נפעל והוא כמו וימס לבב העם: אסוריו ׳ שם והאחד ממנו אסור והם היתרי׳ אשר נאסר בהם: טריה ׳ לחה וכן מכה טריה וכן יקראו לה בערבי טרי וי״ת בטינתא ואם הב״ית שמש פירושו בלחותה מדברי ר״ל אם היתה שלה מטונפת מותר פי׳ לחה: חמור חמורתי׳ ׳ צבורי׳ כמו חמר חמרים והם שלשה משקלי׳ בזה הענין חמור משקל אחד בשקל שאור יאור וחומר מן חומרים משקל אחר בשקל קדש חדש וחמורתי׳ מן חמורה משקל אחר משקל דבור תבורה: רמת לחי׳ תרגו׳ ויטלך ורמת ולפי שהשליך הלחי שם קראו רמת לחי: אל המכתש אשר בלחי ׳ י״ת ית כיפא דבלועא ירח׳ דעת התרגום כי סלע היה תחת הלחי והיה הסלע עשוי כמו מכתש לפיכך קראו מכתש ׳ ובנוסחא אחרת מצאתי ית כנא דבלועה והיא הגומא שהשן תקועה בתוכה ובנוסחא אחרת מצאתי רומזא דבלעא ולא ידעתי מה: עין הקורא ׳ כתרגומו עינא דאתיהיבת בצלותיה דשמשון:

רלבג

ויאמר להם שמשון ׳ הראוי שתעשו כזאת להוסיף לעשות כנגדי הנה אם נקמתי בכם מענין הראשון ואחר אחדל מהרע לכם אך עתה שסבבתם לעשות כנגדי הנה אני עושה עמכם רעה והכה אותם שמשון שוק על ירך מכה גדולה ר״ל שוק אצל ירך ודמה הרגלי׳ לשוק והפרשי׳ הרוכבים בסוסי׳ לירך כי השוק הוא למטה מהירך ׳ ואחר ירד שמשון וישב בסעיף סלע עיטם מפני פלשתי׳ שהיו אורבים לו: וינטשו בלחי ׳ ר״ל שהתפזרו והתפשטו במקום ההוא מענין והנם נטושים ׳ והנה אסרו בני יהודה את שמשון בשנים עבותי׳ חדשים לתתו ביד פלשתים הוא בא עד לחי שהיו שם פלשתים רבים ותצלח עליו רוח גבורה מאת יי׳ ושבו העבותים אשר על זרועותיו אצל גבורתו כפשתים אשר בערו באש באופן שכדמ׳ לו כאלו נמסו אסוריו מעל ידיו כילא כצטרך לכח מרנים לנתק העבותים ואפשר עם זה שהיו שאר הדברי׳ יחד ר״ל שהש״י החלים על דרך המופת העבותות ההם ושמם כחולשם כפשתי׳ אשר בערו באש ורוח הגבורה שסרתה עליו היתה בהרינתו אז שף אים בלחי החמו׳ שמב׳ ואמר שמשון בלחי החמור החרשתי צבור וצבורין מהרוגי׳ ואמר חמור חמורתים לזווג שם עם חמור על כל הנחות: ויהי ככלותו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי ׳ כי נעשית שם גבורה נפלאת באמצעות לחי החמור עם שהמקום ההו׳ שאבלו הית׳ המלחמה היה שמו לחי וידמ׳ שהו׳ היה מקו׳ גבוה ולזה נ״כ קרא׳ רמת לחי: המכתש אשר בלחי ׳ אחשו׳ שהיה שן סלע דומ׳ למכתש במקו׳ שהיה שמו לחי וע״ד המופת בקע אותו הש״י ויצאו ממנו מים ויעת ולהזכי׳ זה הנס קרא שמו עין הקורא אשר בלחי הרצון בזה שהנס היה עין המים ש׳ הקור׳ לו שהו׳ שמשון להוציא לו משם מים

רד״ק

וישפט את ישראל בימי פלשתים · טעם בימי פלשתים הימים שפלשתים מושלים בישראל והוא הושיעם מהם אע״פ שלא היה׳ תשועתם שלמה : אשה זונה · איתתא פונדקיתא וכבר כתבנו דעת המתרגם בענין רחב הזונה : לעזתים לאמ׳ · לעזתים הוגד לאמר וכן הוא התרגום לעזתאי איתחוא למימר : ויתחרשו · כתרגומו ושתיקו כל ליליא כלומר עשו עצמן כחרשים כדי שלא ישמר מהם שמשון : ויסעם · ויסע עמם ועם הבריח כי לא כמצא ממנו מפעל הקל יוצא כי אם בודד וכן ויסע את היתד הארג עם היתד או יהיו אלה השנים פעלים יוצאים והאחרים פעלים עומדי׳ : ואכחנו כתן לך · בפתח שלא כמנהג והדברים האלה אשר עשת׳ לו לדעת כחו לא היו ביום אחד שלא היתה שואלת ממנו יום אחד ואחר יומים היתה עוד חוקרת אותו ומציקה אותו ב בדבריה כמו שכתוב ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים : יתרים לחים · אשר מסבטים לחים : וחליתי · כתרגומו ואחלוש : בהריחו אש · כלומר שינתק בהיותו קרוב לאש שלא ישלוט בו האש אלא מעט בריח ולדעת יונתן ז״ל בהריחו על האש שתרגם דארח ביה נורא : עבותים · יתרים עשוי׳ משלשה חבלים שהם חזקים :

מחלפות

פי׳ רבי׳ ישעיה

ויתחרשו · פי׳ כתיעכו בסוד : עד אור הבקר והרגנוהו · פי׳ כמתין עד אור הבקר והוא מקרא קצר : ויסעם עם הבריח · כל פועל קל מזה הטרם עומד בעצמו וזה יוצא באחר כמו הכבד : ע״כ

עד אור הבקר ו׳ וסי׳ ויתחרשו כל הלילה · ונבזה בהם · כי אם נותר לנבל · ולא הגידה לו דבר · עד אחד לא נעדר להם · ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר : ינתק ג׳ וסי׳ כאשר ינתק פתיל · ינתק מאהלו מבטחו ·

מקרא

וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי פְלִשְׁתִּים עֶשְׂרִים שָׁנָה׃

וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן עַזָּתָה וַיַּרְא־שָׁם אִשָּׁה זוֹנָה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ לַעַזָּתִים לֵאמֹר בָּא שִׁמְשׁוֹן הֵנָּה וַיָּסֹבּוּ וַיֶּאֶרְבוּ־לוֹ כָל־הַלַּיְלָה בְּשַׁעַר הָעִיר וַיִּתְחָרְשׁוּ כָל־הַלַּיְלָה לֵאמֹר עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וַהֲרַגְנֻהוּ׃ וַיִּשְׁכַּב שִׁמְשׁוֹן עַד־חֲצִי הַלַּיְלָה וַיָּקָם בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּאֱחֹז בְּדַלְתוֹת שַׁעַר־הָעִיר וּבִשְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וַיִּסָּעֵם עִם־הַבְּרִיחַ וַיָּשֶׂם עַל־כְּתֵפָיו וַיַּעֲלֵם אֶל־רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי חֶבְרוֹן׃ וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיֶּאֱהַב אִשָּׁה בְּנַחַל שֹׂרֵק וּשְׁמָהּ דְּלִילָה׃ וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ לָהּ פַּתִּי אוֹתוֹ וּרְאִי בַּמֶּה כֹּחוֹ גָדוֹל וּבַמֶּה נוּכַל לוֹ וַאֲסַרְנֻהוּ לְעַנֹּתוֹ וַאֲנַחְנוּ נִתַּן־לָךְ אִישׁ אֶלֶף וּמֵאָה כָּסֶף׃ וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן הַגִּידָה־נָּא לִי בַּמֶּה כֹּחֲךָ גָדוֹל וּבַמֶּה תֵאָסֵר לְעַנּוֹתֶךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ שִׁמְשׁוֹן אִם־יַאַסְרֻנִי בְּשִׁבְעָה יְתָרִים לַחִים אֲשֶׁר לֹא־חֹרָבוּ וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּאַחַד הָאָדָם׃ וַיַּעֲלוּ־לָהּ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים שִׁבְעָה יְתָרִים לַחִים אֲשֶׁר לֹא־חֹרָבוּ וַתַּאַסְרֵהוּ בָּהֶם׃ וְהָאֹרֵב יֹשֵׁב לָהּ בַּחֶדֶר וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיְנַתֵּק אֶת־הַיְתָרִים כַּאֲשֶׁר יִנָּתֵק פְּתִיל־הַנְּעֹרֶת בַּהֲרִיחוֹ אֵשׁ וְלֹא נוֹדַע כֹּחוֹ׃ וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן הִנֵּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר אֵלַי כְּזָבִים עַתָּה הַגִּידָה־נָּא לִי בַּמֶּה תֵּאָסֵר׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־אָסוֹר יַאַסְרוּנִי בַּעֲבֹתִים חֲדָשִׁים אֲשֶׁר לֹא־נַעֲשָׂה בָהֶם מְלָאכָה וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּאַחַד הָאָדָם׃ וַתִּקַּח דְּלִילָה עֲבֹתִים חֲדָשִׁים וַתַּאַסְרֵהוּ בָהֶם וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וְהָאֹרֵב יֹשֵׁב בֶּחָדֶר וַיְנַתְּקֵם מֵעַל זְרֹעֹתָיו כַּחוּט׃ וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן עַד־הֵנָּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר אֵלַי כְּזָבִים הַגִּידָה לִּי בַּמֶּה תֵּאָסֵר וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־תַּאַרְגִי אֶת־שֶׁבַע

תרגום

ודן ית ישראל ביומי פלשתאי עסרין שנין : ואזל שמשון לעזתא וחזא תמן איתתא פונדקיתא ועל לותה : לעזתאי אתחוה למימר אתא שמשון הלכא ואסחרו וכמנו ליה כל ליליא במעלנא דתרע קרתא ושתיקו כל ליליא למימר עד ניהור צפרא ונקטלניה : ושכב שמשון עד פלגות ליליא וקם בפלגות ליליא ואחד בדשי תרע קרתא ובתרין ספיא ונטלנון עם עברא ושוי על כתפוהי ואסקנון לריש טורא דעל אפי חברון : והוה בתר כן ורחים איתתא בנחלא דשורק ושמה דלילה : וסליקו לותה טורני פלשתאי ואמרו לה שדילי יתיה וחזי במה חיליה רבא ובמה נכול ליה וניסרניה לעניותיה ואנחנא נתן ליך גבר אלף ומאה סלעין דכסף : ואמרת דלילה לשמשון חוי כען לי במה חילך סגי ובמה תתאסר לעניותך : ואמר לה שמשון אם ייסרונני בשבעה יתרין רטיבין דלא יבישו ואחלוש ואהוי כחד מן בני אנשא : ואסיקו לה טורני פלישתאי שבעא יתרין רטיבין דלא יבישו ואסרתיה בהון : וכמנא יתיב לה באדרון בית משכבא ואמרת ליה פלשתאי אתו עלך שמשון ופסק ית יתריא כמא דמתפסק חוטא דכתנא דארח ביה נורא ולא אתידע חיליה : ואמרת דלילה לשמשון הא שקרת בי ומללתא עמי כדבין כען חוי כען לי במה תתאסר : ואמר לה אם מיסר ייסרונני בגדילן חדתן דלא אתעבידא בהון עבידתא ואחלוש ואהוי כחד מבני אנשא : ונסיבת דלילה גדילן חדתן ואסרתידה בהן ואמרת ליה פלשתאי אתו עלך שמשון וכמנא יתיב באדרון בית משכבא ופסקנון מעל דרעוהי כחוטא : ואמרת דלילה לשמשון עד הכא שקרת בי ומללת עמי כדבין חוי כען לי במה תתאסר ואמר לה אם תשתין ית שבע

רלב״ג

והנה זכר שכבר שפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה ואמר בימי פלשתים להורות שבימי שמשון בכללם היו פלשתים מושלים בישראל אלא שהוא הושיעם מידם תשועת מה · אחר זה ספר שבא שמשון עזתה וראה שם אשה פונדקית ובא לביתה ללון שם והנה הוגד לבני עזה שבא שמשון שם וארבו לו כל הלילה בשער ההיא ר״ל שהם סגרו השער וארבו לו כל הלילה בזה האופן להרגו בבקר להכנס שהוא תחת ידם · והנה שכב שמשון עד חצי הלילה ואז קם ואחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות והסיעם עם הבריח ושמם על כתפיו והעלה אותם על ראש ההר אשר על פני חברון וזה ממה שיורה על עוצם גבורתו · אחר כן ספר שאהב אשה בנחל שורק מבנות פלשתים ושמה דלילה וידמה שניירה תחלה כמו שאחז״ל ועלו אליה סרני פלשתים והשיאוה לפתות את שמשון שיודיעה במה כחו גדול ובמה יוכלו לאסור אותו לענותו והתל בה ג״פ ואחר זה הציקתהו בדבר עד שהלאת אותו עד ש שכבר היתה מונעת ממנו בעת שהיה יצרו תוקפו כמו שאמרו רז״ל ולזה קצר׳ נפשו למות וכשקצרה נפשו למות אז הגיד לה את כל לבו והיה זה סבה ש שנפל ביד פלשתים ונקרו עיניו ואסרוהו בנחשתים והיה טוחן בבית האסורי׳ כמנהג האסורים שהיו טוחנים שם מיני התבואה ל להשתעבד בהם ·

אסורני כל כפיתין דשמשון רפי׳ כי לא היו קשות וחזקות לגבי דידיה ואסר אתו לעיניהם רפי דכו׳ לפי שלפתו נקל׳

והשא

רש״י

לעזתים לאמר · לאנשי עזה נאמר : ויתחרשו · נהגו עצמן בשתיקה : ויסעם · ויעקרם ממקומם : יתרים · חבלים דקים : ולא נודע כחו · לא הוצרך להתחזק בנתקו אותם : עבותי׳ · חבלים גסים :

מחלפות

מחלפות, קווצות: עם המסכת, ית' עם אכסנא במשתיתא ר"ל לארג קווצות ראשו עם היריעה ויהיו ארוגים במה שים ארוג במסכת ואחר כן לתקוע היתד שלא יתגלגל עמוד העץ שמקפלין בו הארוג ויעמוד בחוזק שלא יוכל לזוז והיא עשתה כן: את היתד הארג, חסר הסמך ר"ל היתד יתד הארג או בא הסמיכו' על ה"א הידיע' הלשכות הקדש והדומים לו והארג הוא שם הכלי שמקפל האורג הבגד לפניו בארגו ות"י אכסין דגרדאין והוא בשם נקודות: ותאלצהו, רפה הלמד ודינו להדגש ופירושו ותאלצהו ותקצר נפשו למות, אמרו רז"ל בלשון נקיה שהית' שומטת כר מתחתיו בשעת גמר תשמיש: כי הגיד לה כל לבו, מהיכן ידע' אמרו רז"ל יודעת היית' אותה הרשע' באותו הצדיק שלא היה מוציא שם שמים לבטלה וכיון שאמר נזיר אלהים אני ידעה שהגיד לה את כל לבו ויש לפרש כי הכירה בדבריו כי אמת אמר לה כי אמ' לה הסבה שבעבור' היה לו הכח ואמר וסר ממני כחי ולא אמר כן בשלשה פעמים אלא וחליתי כלומר יחלוש כחי מחוזק היתרים אך בפעם הזאת אמ' וסר ממני כחי: עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו, לה כתיב וקרי לי והכתוב לדברי השליח שאמר לסרני פלשתים והקרי לדבריה שצותה לשליח: ותישנהו, וכן עשתה בכל הפעמים שאסרה אותו היתה מישנתו תחלה כדי שלא ירגיש באסרה אותו וזה הוא שאמ' בפעם השלישית וייקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת: ותקרא לאיש, לאיש המגלח, ופירוש ותגלח צותה לו שיגלח והוא יוצא לשליחי או לקחה היא המספרי' מיד האיש וגלחה אותו: ותחל לענותו, אף על פי שגלחה אותו והוא ישן הרגיש בעצמו עניו וחלוש בגלחה אותו: אצא כפעם בפעם ואנער, כמו שהיה עושה בכל פעם ופעם שהיה מקיץ משנתו ומתחזק כן חשב לעשות הפעם הזאת ולהתחזק ופי' ואנער מהשינה: והוא לא ידע, והלא הגיד לה כל לבו ודעתו היה כאשר יגלח יסור כחו ממנו כמו שאמר וסר ממני כחי ואם כן היאך אמר והוא לא ידע אלא שכח בשנתו מה שאמר לה וחשב שהיה זאת הפעם כפעמי' האחרות ולא נזכר שסר כחו מעליו שעדין לא נעור משנתו משלם או פי' והוא לא ידע ידע שסר ממנו כחו אבל לא ידע כי יי' סר מעליו כי חשב שאף על פי שסר ממנו כחו שיעזרהו הא' בפעם הזאת שלא יפול ביד פלשתים: בנחשתים, כתרגומו בשלשלן דנחש: ויהי טוחן, נראה כי מנהג הארצות ההם בזמן ההוא להיות ריחים בבית האסורים להיות מתפרנסים מהטחינה האסורים שהיו בנחשתים ואין להם מלאכה אחרת להתפרנס שם אלא בטחינה בריחים וכן הוא אומר בתורה עד בכור השפחה אשר אחר הריחים ואמר עד בכור השבי אשר בבית הבור ידמה כי הכל אחד והשבויים טוחנים היו בבית הסהר ודרך הדרש רחוק בזה שפירשו כמו תטחן לאחר אשתי שכל אחד היה מביא אשתו לו שתתעבר ממנו וכי מה תועלת היה להם בזה והלא סר ממנו כחו וכן ת"י על דרך פשוטו והוה טחין בבית רחיא: ויחל שער ראשו לצמוח, כאשר גלח כמו שגלחו שבע מחלפו' ראשו כן החלו לצמוח והטע' הספור בזה לפי מה שאומר ויאמר שמשון אל הנער שחשב שמשון שישוב לו כחו עם שערו ואמ' לנער שימישהו את העמודי' כי חשב כיון שצמח ראשו זה היה סבת הסבת כחו אין בעבר האהים: לדגון אלהיהם ולשמחה, מקור בשקל לירא'ה את יי': חללינו, לשון רבי' ואע"פ שהוא בלא יוד: כי טוב, כיטוב כתי' וקרי כטוב והענין אחד: האסירי', כתי' ביוד וקרי האסורי' בוי"ו והענין אחד זה תואר וזה פעול:

ולבך ה' בקריא' וסי' איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי, כי אין עיניך ולבך, ולבך תשית לדעתי, עיניך יראו זרות, אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר: ראשי כ"ד בקריא' וסי' במסר' רבתא: ויאסרהו ג' בקריא' וסי' וינקרו את עיניו, וילכדו את מנשה בחחים דה"ה, בשנים עבותים, ונמסר גם בלך לך:

מַחְלְפוֹת רֹאשִׁי עִם־הַמַּסָּכֶת: וַתִּתְקַע בַּיָּתֵד וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיִּיקַץ מִשְּׁנָתוֹ וַיִּסַּע אֶת־הַיְתַד הָאֶרֶג וְאֶת־הַמַּסָּכֶת: טו וַתֹּאמֶר אֵלָיו אֵיךְ תֹּאמַר אֲהַבְתִּיךְ וְלִבְּךָ אֵין אִתִּי זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים הֵתַלְתָּ בִּי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי בַּמֶּה כֹּחֲךָ גָּדוֹל: וַיְהִי כִּי־הֵצִיקָה לּוֹ בִדְבָרֶיהָ כָּל־הַיָּמִים וַתְּאַלְצֵהוּ וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ לָמוּת: וַיַּגֶּד־לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וַיֹּאמֶר לָהּ מוֹרָה לֹא־עָלָה עַל־רֹאשִׁי כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים אֲנִי מִבֶּטֶן אִמִּי אִם־גֻּלַּחְתִּי וְסָר מִמֶּנִּי כֹחִי וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּכָל־הָאָדָם: וַתֵּרֶא דְלִילָה כִּי־הִגִּיד לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים לֵאמֹר עֲלוּ הַפַּעַם כִּי־הִגִּיד לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וְעָלוּ אֵלֶיהָ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּעֲלוּ הַכֶּסֶף בְּיָדָם: וַתְּיַשְּׁנֵהוּ עַל־בִּרְכֶּיהָ וַתִּקְרָא לָאִישׁ וַתְּגַלַּח אֶת־שֶׁבַע מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ וַתָּחֶל לְעַנּוֹתוֹ וַיָּסַר כֹּחוֹ מֵעָלָיו: כ וַתֹּאמֶר פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיִּקַץ מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אֵצֵא כְּפַעַם בְּפַעַם וְאִנָּעֵר וְהוּא לֹא יָדַע כִּי יְהוָה סָר מֵעָלָיו: וַיֹּאחֲזוּהוּ פְלִשְׁתִּים וַיְנַקְּרוּ אֶת־עֵינָיו וַיּוֹרִידוּ אוֹתוֹ עַזָּתָה וַיַּאַסְרוּהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם וַיְהִי טוֹחֵן בְּבֵית הָאֲסִירִים: וַיָּחֶל שְׂעַר־רֹאשׁוֹ לְצַמֵּחַ כַּאֲשֶׁר גֻּלָּח: וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ לִזְבֹּחַ זֶבַח־גָּדוֹל לְדָגוֹן אֱלֹהֵיהֶם וּלְשִׂמְחָה וַיֹּאמְרוּ נָתַן אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ אֵת שִׁמְשׁוֹן אוֹיְבֵנוּ: וַיִּרְאוּ אֹתוֹ הָעָם וַיְהַלְלוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי אָמְרוּ נָתַן אֱלֹהֵינוּ בְיָדֵנוּ אֶת־אוֹיְבֵנוּ וְאֵת מַחֲרִיב אַרְצֵנוּ וַאֲשֶׁר הִרְבָּה אֶת־חֲלָלֵינוּ: כה וַיְהִי כְּטוֹב לִבָּם וַיֹּאמְרוּ קִרְאוּ לְשִׁמְשׁוֹן וִישַׂחֶק־לָנוּ וַיִּקְרְאוּ לְשִׁמְשׁוֹן מִבֵּית הָאֲסִירִים וַיְצַחֵק לִפְנֵיהֶם וַיַּעֲמִידוּ אוֹתוֹ בֵּין הָעַמּוּדִים:

ב' ובענין · ל' · ל' · ל' · ל' ל' · ל' · לי ק' · ל' · ג' חס · ל' · ל' ומ"ל · האסירים ק' · ט' ל' · ז"ד · ג' · ב' כתי' כן ונסלאחריו ל' · ב' כתי' כן · כטוב ק' ל' · האסורים ק'

גְּדִילַת רֵישִׁי עִם אַכְסְנָא דְמַשְׁתִּיתָא: וּנְקַשַׁת בְּסִכְּתָא וַאֲמַרַת לֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי אָתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וְאִתְּעַר מִשִּׁנְתֵּיהּ וּנְטַל יַת אַכְסַן דְּגַרְדָּאִין וְיַת מַשְׁתִּיתָא: וַאֲמַרַת לֵיהּ אֵיכְדֵין תֵּימַר רְחִמְתִּיךְ וְלִבָּךְ לֵית עִמִּי דְּנָן תְּלָת זִמְנִין שַׁקַּרְתָּ בִּי וְלָא חַוֵּיתָ לִי בְּמָה חֵילָךְ סַגִּי: וַהֲוָה כַּד אֲעִיקַת לֵיהּ בְּפִתְגָּמָהָא כָּל יוֹמַיָּא וּדְחֵקְתֵּיהּ וַעֲקַת נַפְשֵׁיהּ לִמְמָת: וְחַוִּי לָהּ יַת כָּל לִבֵּיהּ וַאֲמַר לָהּ מַסְפַּר לָא עֲדָא עַל רֵישִׁי אֲרֵי נְזִירָא דַייָ אֲנָא מִבִּטְנָא דְאִמָּא אִם אִתְגַּלַּח וְיִעְדֵּי מִנִּי חֵילִי וְאֶחֱלוֹשׁ וְאֶהֱוֵי כְּחַד מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא: וַחֲזָת דְּלִילָה אֲרֵי חַוִּי לָהּ יַת כָּל לִבֵּיהּ וּשְׁלַחַת וּקְרָת לְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי לְמֵימַר סַקוּ בְּרַם זִמְנָא הָדָא אֲרֵי חַוִּי לִי יַת כָּל לִבֵּיהּ וּסְלִיקוּ לְוָתַהּ טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְאַסִּיקוּ כַּסְפָּא בִּידֵיהוֹן: וְאַשְׁכְּבְתֵּיהּ עַל בִּרְכָּהָא וּקְרָת לְגַבְרָא וְנַרְעֲרַת יַת שְׁבַע גְּדִילַת רֵישֵׁיהּ וּשְׁרִיאַת לְעַנָּיוּתֵיהּ וַעֲדָא חֵילֵיהּ מִנֵּיהּ: וַאֲמַרַת פְּלִשְׁתָּאֵי אָתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וְאִתְּעַר מִשִּׁנְתֵּיהּ וַאֲמַר אֶפּוֹק כִּזְמַן בִּזְמַן וְאֶתְגַּבַּר וְהוּא לָא יְדַע אֲרֵי גְבוּרְתָּא דַייָ עֲדָת מִנֵּיהּ: וַאֲחַדוּהִי פְלִשְׁתָּאֵי וְנַקַּרוּ יַת עֵינוֹהִי וַאֲחִיתוּ יָתֵיהּ לְעַזָּה וַאֲסַרוּהוּ בְּשַׁלְשְׁלָן דִּנְחָשׁ וַהֲוָה טָחֵין רֵחַיָּא בְּבֵית אֲסִירַיָּא: וּשְׁרֵי סְעַר רֵישֵׁיהּ לְצַמָּחָא בָּתַר דְּאִתְגַּלַּח: וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי אִתְכְּנִישׁוּ לְדַבָּחָא דְּבַח רַבָּא לְדָגוֹן טַעֲוַתְהוֹן וּלְחֶדְוָא וַאֲמַרוּ מְסַרַת דַּחַלְתָּנָא בִּידָנָא יַת שִׁמְשׁוֹן בְּעֵל דְּבָבָנָא: וַחֲזוֹ יָתֵיהּ עַמָּא וְשַׁבַּחוּ יַת טַעֲוַתְהוֹן אֲרֵי אֲמַרוּ מְסַרַת דַּחַלְתָּנָא בִּידָנָא יַת בְּעֵל דְּבָבָנָא וְיַת מַחְרִיב אַרְעָנָא וְדִי מַסְגֵּי יַת קְטִילָנָא: וַהֲוָה כַּד שְׁפַר לִבְּהוֹן וַאֲמַרוּ קְרוֹ לְשִׁמְשׁוֹן וִיחַיֵּךְ לָנָא וּקְרוֹ לְשִׁמְשׁוֹן מִבֵּית אֲסִירַיָּא וַחֲיֵךְ קֳדָמֵיהוֹן וַאֲקִימוּ יָתֵיהּ בֵּין עַמּוּדַיָּא:

רשי

מחלפות, קווצות, פלוצ"יים בלע"ז: עם המסכת, עץ שהגרדי מיסך בו את השתי ושם העץ אנסובל"א בלע"ז ולשון מסכת אורטור"א בלע"ז: ותאלצהו, דוחקתו ואין לו דמיון: ותרא דלילה כי הגיד לה, נכרין דברי אמת: ותקרא לאיש, לשלוחן של סרנים: ויורידו אותו עזתה, מקום תחלת קילקולו: ויהי טוחן בריחים, מלאכ' כבדה ורבותי' פירשו מה שפירשו: בין

רלבג

והנה סרני פלשתים חשבו לתת תודה לאלהיהם על אשר נפל בידם שמשון אויבם ומחריב ארצם והיה זה סבה שקראו לשמשון שיצחק לפניהם כדי שיראוהו כלם ויתבאר להם מה הגיע להם מהטוב בנפלו בידם, והנה

פי' רבי' ישעיה ויסע את היתד הארג, ויסע יובא באחר, כמו ויסעם, וההא של היתדיתיד: ותאלצהו, מן הכבד וכפל הדגש להקל: כי הגיד לה את כל לבו, שספר לה את כל הענין למה תלוי כחו בשערותיו: ע"כ

מסרה
ולשמחה ג' בקריא' וסי' לדגון אלהיה' ולשמחה, צום הרביעי וצום, ולשמחה מה זה עשה: ויהללו ד' בקריאה וסי' ויראו אתה שריפרע', ויראו אתה העם דשמשון, גם חצני נערתי, עד לשמחה: כטוב ד' בקריא' וסי' ויהי כיטוב לבם כן כתיב, גפן בוקק ישראל פרי, כטוב לב אמנון, כטוב לב המלך ביין: ויצחק כל ליש' שחוק כתיב ש' במ"ב כתיב צ' וסי' ויצחק לפניהם, תהיה לצחק וללעג, וכל אורייתא דכוות' כתיב צ':

רדק

והימשני׳ כתיב שרשו ימש והימשני קרי שרשו מוש והענין אחד כמו ייטב וטוב וענינו ענין הסרה אל הדבר כמו לא ימיש עמוד הענן לא ימיש מתוך האהל שהם ענין הסרה אלא שאלו פעלים עומדים וזה פועל יוצא ואלו ענין ריחוק מפני שהם דבקים עם מ״ם וזה ענין קרוב מפני שהוא דבק עם את כמו אל במקומות ואת העמודי׳ כמו ואל וכמוהו ואת בית יי׳ אני הולך ואחרים זולתו וי״מ אותו ענין מישוש וב׳ תי׳ ואמישני ומוש וממשש שענין אחד ולזה הפירוש יהיה כ כמשמעו: נקם אחת׳ סמוך נקם אחת משתי עיני כלומר מאחת משתי עיני אנקם מהם ובדרש אמר רבנו של עולם תן לי שכר עיני אחת בעולם הזה ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומתוקנת לעתיד לבא ורפיות ת״יו משתי על הנכונה כי כל אות בג״ד כפ״ת אח׳ ש״וא נע רפה לבד ממלת שתי שתי׳ שנקראת דגש ואנשי מזרח קוראים אות׳ באות נכונה אשתי אשתי׳ להיות הש״וא נח: וילפת׳ כמו ויטה מן ויחרד האיש וילפת ילפתו ארחו׳ דרכם שהוא ענין ההפוך והנטיה: והוא שפט׳ והרי אמר למעלה וישפט את ישראל אלא למעלה אמר וישפט אחר התשועה ש שנעשית לו בענין הקורא כאלו אז מת כי לא נעשית לו׳ אחר כן תשועה אבל החלה מפלתו ולא היתה לו אלא במותו ועכשיו כ כשמת אמר והוא שפט את ישראל כמו שאמר בכל שופט ושופט ויש בו דרש למה נאמר שני פעמים כי שפט את ישראל עשרים שנה אמר ר׳ אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו ע עשרים שנה לאחר מותו כמו שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחיין: ויהי

רשי

את העמודים אשר הבית נכון עליהם: והימשני׳ פאלפאר בלע״ז כמו אולי ימושני: זכרני נא׳ זכור עשרים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל זה ממקום למקום: נקם אחת משתי עיני׳ ושכר עין השנית הנח לי לעולם הבא וכאן פרע לי שכר האחת מהן: וילפת׳ ויאחז איכבר״א בלע״ז כמו ויחרד האיש וילפת כאחז בזרועו׳ האשה:

תמות ג׳ בקריא׳ וסי׳ תמות נפשי עם פלשתים׳ תמות נפשי מות ישרים׳ תמות בנער נפשם וחייתם׳ וחד ותמת בצמא׳ וחד את פלגשי ענו ותמת׳ ונמסר גם בסדר בלק: וכל בית ׳ב וסי׳ נמסר בהאי סיפרא סימן ט׳: אביהו ז׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן יד:

וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל־הַנַּעַר הַמַּחֲזִיק בְּיָדוֹ הַנִּיחָה אוֹתִי וַהֲמִשֵׁנִי אֶת־הָעַמֻּדִים אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וְאֶשָּׁעֵן אֲלֵיהֶם׃ וְהַבַּיִת מָלֵא הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְשָׁמָּה כֹּל סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְעַל־הַגָּג כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וְאִשָּׁה הָרֹאִים בִּשְׂחוֹק שִׁמְשׁוֹן׃ וַיִּקְרָא שִׁמְשׁוֹן אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִה זָכְרֵנִי נָא וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ הַפַּעַם הַזֶּה הָאֱלֹהִים וְאִנָּקְמָה נְקַם־אַחַת מִשְּׁתֵי עֵינַי מִפְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּלְפֹּת שִׁמְשׁוֹן אֶת־שְׁנֵי עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וַיִּסָּמֵךְ עֲלֵיהֶם אֶחָד בִּימִינוֹ וְאֶחָד בִּשְׂמֹאלוֹ׃ וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן תָּמוֹת נַפְשִׁי עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיֵּט בְּכֹחַ וַיִּפֹּל הַבַּיִת עַל־הַסְּרָנִים וְעַל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בּוֹ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים אֲשֶׁר הֵמִית בְּמוֹתוֹ רַבִּים מֵאֲשֶׁר הֵמִית בְּחַיָּיו׃ וַיֵּרְדוּ אֶחָיו וְכָל־בֵּית אָבִיהוּ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ וַיַּעֲלוּ וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל בְּקֶבֶר מָנוֹחַ אָבִיו וְהוּא שָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים שָׁנָה׃

וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן לְעוּלֵימָא דְמַתְקִיף בִּידֵיהּ שְׁבוֹק מִנִּי וַאֲמִישֵׁנִי יָת עַמּוּדַיָא דְבֵיתָא מְתַקַּן עֲלֵיהוֹן וְאֶסְתְּמִיךְ עֲלֵיהוֹן׃ וּבֵיתָא מְלֵי גֻבְרַיָא וּנְשַׁיָא וְתַמָּן כָּל טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְעַל אִגָּרָא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַבְרָא וְאִתְּתָא דְחָזָן בְּחוֹכָא דְשִׁמְשׁוֹן׃ וְצַלִּי שִׁמְשׁוֹן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים יֵעוֹל דָכְרָנִי קֳדָמָךְ וְתַקְּפְנִי כְעַן בְּרַם זִמְנָא הָדָא יְיָ וְאֶתְפְּרַע פּוּרְעָנוּתָא חֲדָא מִתַּרְתֵּי עֵינַי דְנַקַּרוּ לִי פְלִשְׁתָּאֵי׃ וַאֲחַד שִׁמְשׁוֹן יָת תְּרֵין עַמּוּדֵי מְצִיעָאֵי דְבֵיתָא מְתַקַּן עֲלֵיהוֹן וְאִסְתְּמִיךְ עֲלֵיהוֹן חַד בִּימִינֵיהּ וְחַד בִּסְמָלֵיהּ׃ וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן תְּמוּת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וּנְגַד בְּחֵילָא וּנְפַל בֵּיתָא עַל טוּרְנַיָא וְעַל כָּל עַמָּא דִי בֵיהּ וַהֲווֹ קְטִילַיָא דִי קְטַל בְּמוֹתֵיהּ סַגִּיאִין מִדִּיקְטַל בְּחַיּוֹהִי׃ וּנְחַתוּ אֲחוֹהִי וְכָל בֵּית אֲבוּהִי וּנְטַלוּ יָתֵיהּ וְסַלִּיקוּ וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאוֹל בְּקִבְרָא דְמָנוֹחַ אֲבוּהִי וְהוּא דָן יָת יִשְׂרָאֵל עַסְרִין שְׁנִין׃

רלבג

והנה שאל שמשון מן הנער המחזיק אותו שיביאהו למשש ה העמודים אשר הבית נכון עליהם למששם כדי שישען עליהם׳ וקרא שמשון לשם ית׳ שיחזקהו בפעם ה הזאת להנקם מאויביו שנקרו עיניו ושמע ה השם לקולו ובחר ש שמשון למו׳ עם פלשתי׳ כדי שינקם מהם׳ והנ׳ הטה שמשון שני עמודי התוך אשר ה הבית נכון עליהם ו ונכבר נסמך עליה׳ א׳ בימינו ואחד בשמאלו והטה אותם בכח ב בדרך שנפל הבית על הסרנים ועל כל העם עד שנכבר המית ב במותו רבים מאשר המית בחייו׳ והנה זכר אחר זה פעם ש שנית שהוא שפט את ישראל עשרים שנה להורו׳ כי הזמן שישב בארץ פלשתים נכלל באלו הכ׳ שנה:

והתועלות

המגיעות מזה הספור הן אלו:

הראשון לפרסם מה שנפלו בו ישראל מהרע תכף שהרשיעו לעבוד את אלהי הגוים אשר הפילם השם ביד ישראל על שהשנה ההיא רעצו ורצצו פלשתים ובני עמון את ישראל והתמיד השעבוד הזה החזק שמנה עשרה שנה עד ששבו אל יי׳ בכל לבם כי בזה תתקיים אמונת ההשגחה והגמול והעונש אשר היא גדולה שבפנות התוריות ולזאת הסבה גם כן זכר כאשר שבו אל יי׳ בכל לבם נעזרו מאת השם יתברך להכניע אויביהם:

השני הוא להודיע שאין ראוי לרדוף החלוסים כי אין בשער עזרתם הלא תראה מה שקרה לזקני גלעד שרדפו יפתח בעבור אחיו שהיו קרוביהם ונרשוהו מהסתפח בנחלתו ולסוף הענין הצטרכו אליו שיהיה מושל עליהם:

השלישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעש׳ דבר מה לתקות גמול שיעשה דבריו בחכמה באופן שיגיע לו הגמול אחר עשותו המעשה ולזה רצה יפתח שישימו זקני גלעד יי׳ עד ביניהם על תנאיהם כדי שיתברר לו שלא יהתלו בו אחר נצחו זו המלחמה אשר בעבורה אמרו לו זקני גלעד שיהיה להם לקצין והיא מלחמת בני עמון והיה זה במצפה שהיה מקום שהיו מתקבצים בו יש׳ תמיד כי נגלו בו דברי׳ נפלאים כאילו ניכף יי׳ שם:

הרביעי הוא להודיע שאין ראוי להלחם עם האנשים אם לא היתה שם סבה ראויה תביא על זה ועל זה ספר שלח יפתח מה שלח לבני עמון והיה משיב לו מלך בני עמון תחלה כי בסבת החמס שעשו לו ישראל בארץ ההיא שהחזיקו בה הוא רוצה להלחם עמם ובסוף הענין התבאר שלא היתה שם סבה ראויה תניעהו לזה ואמר יפתח שישפוט הש״י ביניהם כי עול היה עושה לו מלך בני עמון ונמשך מזה שכבר נצחהו יפתח והכה בבני עמון מכה רבה מאד:

החמישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעשה עניניו בחכמה ובהתישבות כדי שלא תשיגהו החרט׳ על זה הלא תראה כי יפתח מהר לנדור נדר ליי׳ בזולת התישבות והשיגתהו החרטה כי היה ראוי שיתישב תחלה אם היה שתצא בתו מדלתי ביתו לקראתו שיקדש ליי׳ דבר אח׳ זולתה ולא ימנע ממנה פרי בטן:

הששי הוא להודיע שראוי למי שיבקש טוב מה מהש״י שידור לו נדר מה כדי לפרסם בלב האנשי׳ כי כל הטובו׳ מאתו ולזה זכר כי יפתח נדר ליי׳ אם יתן בני עמון בידו:

השביעי הוא להודיע שמי שנדר ליי׳ יתחייב לו שיקיימהו ואע״פ שיכבד לו מאד הלא תראה כי יפתח בעבור שפצה פיו ליי׳ הוכרח לקיים את נדרו אע״פ שהיה הדבר לו בתכלית הקושי׳ והנה יש לשואל שישאל איך לא נשאל יפתח על נדרו כי כבר היה פינחס קיים והוא היה יודע פי׳ התורה בשלמות ואפשר שנאמר שלא היה יודע יפתח שיש לנדרים היתר גם לא ידעו זה אז אחד מאנשי גבולו כי כבר נשקעו כלם בנמוסי הגוים ועזבו את התורה ימים רבים והנה החכם אין לו להתיר את הנדרים אלא כשישאל הנודר היתר לנדרו להיותו מתחרט בנדר׳ ואפשר שנאמר כי בקיום זה הנדר פרסום הנס שעשה לו הש״י היה בלתי ראוי שיתחרט יפתח על זה הנדר לפי מה שחשב:

השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאד׳ שיקנא לחברו בראותו שהגיע ממנו פועל טוב כשלא קרא לו בעשיית הטוב ההוא כדי שיהיה נקרא על שמו גם כן זה הפועל הטוב הלא תראה כי בני אפרים היו מקנאים על יפתח כשלא קרא להם ללכת עמו וקרה להם מפני זה מהרע מה שקרה:

התשיעי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה בלתי מכיר הטובה שקבל מאחר ויגמול רע תחת טוב הלא תראה כי בני אפרים שהיה להם להכיר הטוב שבא להם ע״י יפתח ולגמול להם חסד על זה כשחשבו לגמול להם רע תחת טוב שעשה להם נמשך להם מהרע הנפלא מה שסופר בזה הספור עד שנפלו מבני אפרים מ״ב אלף:

העשירי הוא להודיע שאין ראוי לבעלי היכולת לנבות החלושים הלא תראה כי בני אפרים היו קורין גלעד פליטי אפרים על צד הבזוי והאבן שמאסו היתה לראש פנה וקעקעה את בנינם החזק:

האחד עשר הוא להודיע שראוי שתלך האשה אחר בעלה ולא ימנענה מזה גדלות בית אביה ולזה זכר מאבצן עם היותו גדול שכבר שלח שלשים בנות החוצה:

השנים עשר הוא להודיע עוצם ההשגחה האלהית בענין שמשון בעבור ישראל וזה כי מפני שנגלה לשם ית׳ שסופו ללקות בדבר הנשים התחכם למנוע מזה כפי היכולת ולזה היה נזיר אלהים מן הבטן ונמנעה ממנו לזאת הסבה בעינה ומן הנראה שזאת ההשגחה מצד הגבורה אם לא יוכל לכבוש יצרו מכות הפלשתים והוזהרה אמו שתנהג מקצת דיני הנזירות בעודה הרה ממנו לזאת הסבה בעינה ומן הנראה שזאת ההשגחה היתה

רשי

ויהי איש מהר אפרים, אע״פ שנכתבו שתי פרשיות הללו בסוף הספר של מיכה ושל פלגש בגבעה בתחלת השופטים היה בימי עתניאל בן קנז שנאמר וישימו להם בני דן את הפסל כל ימי היות בית אלהים בשילה למדנו שכל ימי שילה היה פסל מיכה ובפלגש בגבעה כתו׳ על יבוס שבירושלם לא נסור אל עיר נכרי למדנו שעדיין לא כבשו את ירושלם: אשר לוקח לך, אשר נגנב ממך ויש לו דומה כי אשה עבורה לנו עזור׳ ממנו: ואת אלית, קללת כל מי שגנבו וגם אמרת הקללה באזני: הנה הכסף, אני מוד׳ לך עליו שהו׳ בידי שאני לקחתיו: וישב את אלף ומאה הכסף לאמו, אמר להחזירו לה ובמקום שהוא שם הרי הוא ברשותך: הקדש הקדשתי אותו מידי לפני, קבלתי עלי למוסרו מידי לידך ל לעשות פסל מסכה תנהו לי עתה ומידי אני אשיבנו אליך יש אומרים שהאשה הזאת היא דלילה לפי שכתוב אלף ומאה כסף וטעות הוא בידם שהרבה שנים קודם שמשון למיכה אך הפרשיות נסמכו על הכסף הרע שווה כאן וכאן וכסף על פורענות היו שניהם: בית

יז

א וַיְהִי־אִישׁ מֵהַר־אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ מִיכָיְהוּ: וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ אֶלֶף וּמֵאָה הַכֶּסֶף אֲשֶׁר לֻקַּח־לָךְ וְאַתְּי אָלִית וְגַם אָמַרְתְּ בְּאָזְנַי הִנֵּה־הַכֶּסֶף אִתִּי אֲנִי לְקַחְתִּיו וַתֹּאמֶר אִמּוֹ בָּרוּךְ בְּנִי לַיהוָה: וַיָּשֶׁב אֶת־אֶלֶף־וּמֵאָה הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתֹּאמֶר אִמּוֹ הַקְדֵּשׁ הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַכֶּסֶף לַיהוָה מִיָּדִי לִבְנִי לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וְעַתָּה אֲשִׁיבֶנּוּ לָךְ: וַיָּשֶׁב אֶת־הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתִּקַּח אִמּוֹ מָאתַיִם כֶּסֶף וַתִּתְּנֵהוּ לַצּוֹרֵף וַיַּעֲשֵׂהוּ פֶּסֶל ו וּמַסֵּכָה וַיְהִי בְּבֵית מִיכָיְהוּ:

ל׳ וכל אסף ד׳ דכו׳ · ואת ת׳ · כ״ה · פ׳ · כ״ה · ב׳ חד מ״ל ונקד חס׳

וַהֲוָה גַבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּשְׁמֵיהּ מִיכָיְהוּ: וַאֲמַר לְאִמֵּיהּ אֶלֶף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף דְּאִתְנְסִיב לִיךְ וְאַתְּ אוֹמֵית וְאַף אֲמַרְתְּ קֳדָמַי הָא כַסְפָּא עִמִּי אֲנָא נְסַבְתֵּיהּ וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ בְּרִיךְ בְּרִי קֳדָם יְיָ: וַאֲתֵיב יַת אֲלַף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף לְאִמֵּיהּ וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ אַקְדָּשָׁא אַקְדֵּשִׁית יַת כַּסְפָּא קֳדָם יְיָ מִן יְדִי לִבְרִי לְמֶעְבַּד צְלַם וּמַתְכָא וּכְעַן א אֲתֵיבִנֵּיהּ לָךְ: וַאֲתֵיב יַת כַּסְפָּא לְאִמֵּיהּ וּנְסֵיבַת אִמֵּיהּ מָאתָן סִלְעִין דִּכְסַף וִיהַבְתֵּיהּ לְקֵינָאָה וַעֲבְדֵיהּ צְלַם וּמַתְכָא וַהֲוָה בְּבֵית מִיכָה:

רדק

ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו, כתוב בסדר עולם כי בימי כושן היה פסלו של מיכה שנ׳ וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות שם בית האלהים וגו׳ ובימיו היתה פלגש בגבעה שנאמר ויקם וילך עד נכח יבוס היא ירושלם ונאמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה ואם מפני הפסוקים האלה אמר אע״פ בימי יהושע היה פסלו של מיכ׳ כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר ארבע עשרה שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל שהרי כתוב ויעבדו את יי׳ כל ימי יהושע ועוד שאמר אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולא היה זה בימי יהושע כי אפי׳ על המזבח שבנו בני גד ושבט ראובן אמרו לעלות עליה׳ לצבא כל שכן פסל מיכה ומה שאמר כי דבר פלגש בגבע׳ היה בימים ההם מפני שאמר לא נסור אל עיר נכרי דומה שלא נכבשה ירושלם עדין ואני אומר כי בימי יהושע נכבשה שנאמ׳ ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהוש׳ ובני ישרא׳ ובכללם מלך ירושלם אחד ואומ׳ ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישרא׳ להורישם וישב היבוסי את בני יהוד׳ בירושלם הנה כי לקחו בני ישראל ויהודה ירושלם בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד ונראה כי לא נתיישבה ירושלם מישר׳ כל כך אע״פ שנכבשה לפי שהיה היבוסי עדיי׳ שם והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב ודומה כי משפחת היבוסי היה דרכם לא משפחת ירושלם שהיו בה ישראל ואם באו ללון שם בערי היבוסי היו פוגעי׳ תחילה ואמר לו נערו נסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה ואמר לו אדוניו לא נסור אל עיר נכרי ואמרו בדרש כי נסמך זה הענין לענין שמשון מפני שהיו אלף ומאה כסף בדבר שמשון לרעה ואלף ומאה כסף של אם מיכה גם כן לרעה ונסמך גם כן אליו דבר פלגש בגבעה כי בעון פסל מיכה נהרגו כמה אלפים מישרא׳ במלחמות בנימין ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימין לבער הרעה מישראל: אשר לקח לך, הכסף אשר לך אשר לקח ונגנב מאתך: ואת אלית, כל מי שלקח אותו יהיה כך וכך ואני מודה כי אני לקחתיו והשיב הכסף לאמו ואמור׳ לו אמו אחר שהשבת אותו לי הנה הקדשתי הכסף מידי לך שתעשה ממנו פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך שתעש׳ ממנו הפסל ולא רצה מיכה להשתדל בו לעשותה פסל ומסכה והשיבו פעם אחרת לאמו ואמו לקחה מאתים כסף ונתנתם לצורף לעשות פסל ומסכה והמאתים כסף היו שכר הצורף ובתשע מאות כסף עשה הפסל והמסכה: לו

רלבג

היתה עוד מכד תפלת הנביא יעקב שאמר לישועתך קויתי יי׳ וזה שכשראה הרע הראוי לבא לשמשון לסוף הענין מפאת הנשים אמר שהוא מקוה מהשם ית׳ יושיעהו מזה על דרך ההשגחה:

הי״ג הוא להודיע שראוי לחקור בדברים המיישרים לתכלית מה שאפשר כדי שיגיע מהם התכלית הדרוש ולזה ספר שלא סמך מנוח על דברי אשתו אבל בקש מאת השם ית׳ שישוב לו איש האלהים אשר שלח כדי שתשלם לו הידיעה מה יהיה משפט הנער ומעשהו ומי הוא זה האיש אם הוא ראוי לסמוך עליו:

הי״ד הוא להודיע ולפרסם ענין המופתי׳ אשר יעשה הש״י ע״י נביאו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר זה המופת שנעשה בפני מנוח ואשתו בעליית המלאך בלהב המזבח ומופת שמשון המים אסוריו מעל ידיו ובקע המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים להציל שמשון מהצמא החזק שהיה לו:

הט״ו הוא להודיע שכבר תקשה מאד השגת המלאך ולזה חשב מנוח שימות כשהשיגו מלאך השם וכן זכר זה בגדעון והיה זה כן כי כשהשיג השכל אשר לנו המציאות הרוחני ידמה שיחוייב שידבק בו ויעזוב הגוף מת אם לא ילוה לו עזר אלהי:

הי״ו הוא לפרסם קיום יעודי השם ולזה התחיל לספר הגבורה שעשה שמשון מדבר כפיר האריה ולקחו האשה שלקח בתמנתה שהיתה סבה להפיל חללים רבים מפלשתים ולזאת הסבה אמר כי מיי׳ היא כדי שיפיל חללים רבים מפלשתים כמו שיעד שהוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים לא שהיה מאת הש״י שיתנאל בבנות פלשתים הערלים ולזה ספר גם כן שאר מה שהרע שמשון לפלשתים בחייו ובמותו ודבר גבורתו עד שלולי שגלה סודו לדלילה לא היה נופל ביד פלשתים עם היותו באדם יחיד מרוב גבורתו כאילו התחכם הש״י שאם היה שיהיה נפתה לבו לנשים שתהיה לו גבורה נפלאת יהיה נשמר בה מהפלשתים:

הי״ז הוא להודיע שאין ראוי לגלות סודו גם לשוכבת חיקו הלא תראה כי תכף שגלה שמשון סודו לאשתו גלתה אותו לאנשי העיר וכן הענין במה שגלה סודו לדלילה שהיה סבה להפילו ביד פלשתים שנמשך מזה מהרע מה שנזכר כבר בזה הספור:

הי״ח הוא לבאר שאין ראוי לידבק בבנות הערלים גם אחר התגיירם כי נקל להם לחזור לסורם הלא תראה מה שקרה לשמשון מפני דבקו באלו הנשים עם שהוא מבואר שאם לא היה דבק בהם והיה נלחם בפלשתים עם ישראל היה מכניעם ומשפילם מצד חוזק גבורתו והצלחתו עליהם באמצעות העזר האלהי שהיה בהכרח נוסף עליו אם היה נשמר מאלו הנשים והיה מנהיג ישרא׳ כמנהג השופטים השלמים:

הי״ט הוא להודיע שראוי למנהיג שישמור עמו ולא יספיק לו שמירת עצמו הלא תראה כי שמשון עם מה שנתפרסם לו מגבורתו שלא יוכלו רבים להזיק לו אם יהיה בידו כלי מלחמה כי גם בלא כלי מלחמה היה מכנת רבים כמו שבא בזה הספור הנה לא רצה להזיק בבני יהודה בבואם לאסרו לתתו ביד פלשתים ושבל שיאסרוהו ברצותו שאם לא ישבול זה יריבו בני יהוד׳ על זה עמו בחזקה למלט נפשם מיד פלשתים ונתחדש בזה מריבה בינו ובין בני יהוד׳ ואולי יפול מהם רב ולזאת הסבה שאל מהם כשהסכים לסבול שיאסרוהו שלא יפגעו בו הם כי אולי אם יראה כוונתם לבא לפגוע בו לא יוכל לסבול שלא יקום כנגדם ויפיל מהם רב והנה ג״כ סבל שמשון שיאסרוהו בני יהוד׳ לאהבתו אות׳ כדי שיעשה להם התכלו׳ עם פלשתי׳ במה שהיה משחית בהם כי הם הראו עצמם עוזרי׳ לפלשתי׳ לאסרו בידם ולזה נודע להם כי לא מלבם היה עושה שמשון הרע להם:

הכ׳ הוא להודיע עוצם השגחת הש״י עד ששבב שאיש אחד אסור וזולת כלי מלחמה נצח והמית רבים כי אין ליי׳ מעצור להושיע ברב או במעט:

הכ״א הוא להודיע שיש גמול ומשפט על כל המעשה מדה כנגד מדה ולזה זכר כי לקה שמשון בעיניו כי לכתו אחר עיניו הכשילהו בזה:

הכ״ב הוא להודיע מה שעשה השם לקנאת כבודו במה שהיו הפלשתים מיחסים לאלהיהם נפילת שמשון בידם אשר היתה סבת התפתותו פתויי הנשים וזה שכבר השיב לשמשון כחו שנבר להנקם מהם ונפשו לא חיה כי הוא היה ראוי לכך מצד התפתותו בדברים הפחותים האלה ולזה שאל שתמות נפשו עם פלשתים לפי שלא היה ראוי לו אז לעשות לו נס יותר גדול מזה והם היו ראויים ג״כ לזה מפני שהיו מיחסים זאת ההצלחה לאלהיהם׳ עוד ספר שכבר היה איש מהר אפרים ושמו מיכיהו והנה אחשוב שכבר היה זה בימים הקדומים שלא היה שם שופט והיה זה בימי השעבוד אם קודם עתניאל בן קנז אם קודם אהוד אם קודם אחד מהבאים אחריהם והביאני לזה שאי אפשר לומר שהיה זה הענין בין שנות שמשון ובין שנות עלי כפי מה שהתבאר מדברינו הקודמים וכבר נבאר במה שאחר זה שראוי שיהיה כל זה הספור במה שבין מיתת יהושע ובין עתניאל בן קנז ואחשוב שנסמך זה הספור לשמשון שהיה משבט דן לספר מה שאירע על החטא לשבט דן על דבר פסל מיכה שהתמיד זמן ארוך מאד וכבר אמרו רז״ל המפרשים שהיה זה בשביל הסכמת מספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור שמשון ודלילה למספר אף ומאה כסף שבא בסיפור מיכה ונוכל לומר לפי זה המאמר עוד שכבר הית׳ הסכמ׳ אחרת בענין אלו הכספי׳ והוא שמכל אחד מהם נמשך רע לדן כי כסף דלילה היה סבה ל שנפל שמשון ביד פלשתי׳ ונקרו עיניו והמשך לו המו׳ בסבתו וכסף מיכה היה סבה שטעו בני דן בפסל ההוא זמן ארוך׳ והנה ספר שכבר אמר מיכה לאמו אף ומאה סלעין כסף אשר לוקח לך ואת קללת כל מי שלקחו אם לא ישיבנו לך וג״כ אמרת זה באזני ולזה הוכרחתי להגיד לך שאני לקחתיו והוא אתי והשיב הכסף לאמו ואמרה לו אמו הקדש הקדשתי הכסף לי מידי לבני לעשות פסל ומסכה אשר היו כורות ש טעו בהן האנשים אז ויחשבו שיהיה בהם כח להגיד העתידות מצד עוררם כח הדמיוני וידמה שלזאת הסבה עשאום תחלה לא לשם ע״ז ויורה על זה מה שאמרה הקדשתי הכסף ליי׳ והנה השיבה לו אמו הכסף והוא השיב אותו שנית לאמו ועשתה ממנו פסל ומסכה והיה בבית מיכיהו כדי שיגיד לו העתידות לפי מחשבתם וכבר

רדק

לו בית אלהים, עשה אותו בית אלהים ועשה עוד אפוד ותרפים ותרגום בית אלהים בית טעוותא ואמרו רבותי' ז"ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מן אחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה ותרגום אפוד ותרפים אפוד ודמאין: וימלא, שהקריב קרבנותיו על יד אחד מבניו ומנהו להיות כהן וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו: איש הישר בעיניו יעשה, אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם: מבית לחם יהוד', בית לחם אח' היה לפיכך סומך בית לחם זה ליהוד' בכל מקום ומה שאמר ממשפחת יהודה הוא תוספת ביאור ועל בית לחם אמר שהיה משבט יהוד' והנער הזה לוי היה ואיך יאמר עליו ממשפחת יהודה, והאומר כי אמו ממשפחת יהוד' ירא', היכן מיחס הכתוב אדם למשפחת האם, ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן, ורז"ל דרשו כי בן גרשם בן משה רבינו היה ולפי שעשה מעשה מנשה שהיה מיהודה אמר עליו ממשפחת יהודה לפיכך תלוי בו הנו"ן כשאמר עליו ויהונתן בן גרשם בן מנשה תלו נו"ן מלמעלה בין המ"ם והש"ין לומר כי מכל משה היה ולכבוד משה תלוי עליו הנו"ן כלומ' כי עשה מעשה כאלו היה בן מנש' ולא בן משה: והוא גר שם, בבית לחם היה גר ואף על פי שהיה לוי נהיו ללוי' ערים לשבת זה הנער התגורר שם בבית לחם על דרכי מחיתו והנה לא מצא שם עוד מחיתו ויצא משם לגור במקום שימצא שם מחיתו: עד בית מיכה לעשות דרכו, כלומר בא עד בית מיכה ולא לכונה שיעמוד שם אלא לעשות דרכו משם והלך: לימים, לשנה: וערך בגדים, תרגם יונתן וזוג לבושין רוצה לומר כי ערך האדם בבגדי' לשנה שני' אחד לימי הקיץ ואחד לימי החורף: וילך הלוי, הלך לדברי מיכה ולמה שצוהו ונתרצה לישב עמו: וימלא, כבר פירשתיו: כי היה לו הלוי לכהן, כלומר סימן טוב הוא זה לי שמזדמן לי משבט הכהנים להיות כהן לי: בימים ההם, גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז כי שופט היה לישראל וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו כמו שאמר והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו' ואומר והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם וגו' נראה כי בימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו ובשלשת הענינים האלה בדבר מיכה ובדבר בני דן ובדבר פלגש בגבעה אמר אין מלך בישראל ואלו הענינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל והיו עושים איש הישר בעיניו ואם נאמר כי לא היה זמן ביניהם כדברי בעל סדר עולם שהרי ביפתח מצאנו שאמר שלש מאו' שנה מיום שכבשו ישראל לארץ סיחון שהיה בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים והנה מיפתח עד שנבנה הבית מאה וארבעים שנה שהרי אומר הכתוב ויהי בארבע מאות שנה ושמונים שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' הנה שלש מאות שנה עד יפתח משנת הארבעים ומאה וארבעים מן יפתח עד שבנה המלך שלמה את הבית הנה הם מיציאת מצרים ארבע מאות ושמנים עם ארבעים שהיו במדבר ואנחנו מוצאים אלו מאה וארבעים אשר מיפתח לבנין הבית כמנין השופטים והמלכים כי אבצן שפט את ישראל אחרי יפתח שבע שנים ואילון עשר שנים ועבדון שמנה שנים ושמשון עשרים שנה ועלי ארבעים שנה ושמואל עשרים שנה ודוד ארבעים שנה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרי' על מאה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבעים תשע שנים הנה אנחנו צריכים על כל פנים לתקן החשבונות אפילו לדברי בעל סדר עולם כי תשע שנים הם יתרים לחשבונו והנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא נמצא בפירוש בכתב ועוד כי אינם עשרים שנה לשמואל כי ביום שנגלה הארון מת עלי והנה הארון היה בשדה פלשתים שבעה חדשים ועלה בית שמש ובית שמש לקרית יערים ויהי שם עשרים שנה עד שהעלהו דוד משם אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה חסרו מהעשרים שנה שבע שנים נשארו י"ג שנה אחד עשר לשמואל ושתי שנים לשאול וכלם נחשבים לשמואל שאפילו במלוך שאול היה שופט שמואל שנאמר וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו הנה משמת עלי עד שמלך דוד שלש עשרה שנים נשארו עדיין שתי שנים והנה שש שנים נקח מהשלש מאות שאמר יפתח כי לא נשלמו אלא עם השש שנים שלו והוא אומר זה בתחילת ימי שפטו נמצא כי חשבון זה אינו מדוקדק ועוד כי ראינו כי בחיי עלי היה שמואל שופט את ישראל שנאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ואומר ואני התהלכתי לפניכם מנעורי ועד היום הזה ודרך הכתוב לרדוף אחרי הכלל ולא יקפיד בפרט אם יהיה חסר או יתר והנראה כי בין שמשון לעלי היו בלא שופט ימים רבי' הנה הכתוב מעיד בשלשה הענינים האלה הסמוכים אין מלך בישראל והנה עלי בן שמנה וחמשים שנה כשנתמנה שופט ובן צ"ח שנים היה כשמת ושפט את ישראל ארבעים שנה ולא יתכן לומר שנכנסו שנותיו של שמשון בשנותיו של עלי כי לא יתכן שהיה שמשון שופט בימי עלי והוא בן חמשים שנה ויותר והיה מנביאי ישראל ומזקניהם ומשבי הקבלה שקבלו תורה שבעל פה שהרי עלי קבל מפנחס ושמואל קבל מעלי וכן נביא אחרי נביא אם כן הפסק היה בין שמשון לעלי שלא היה שופט לישראל ובימים ההם שלא היה להם מלך ושופט היו עושים כל איש ואיש הישר בעיניו ועשה מיכה פסלו ובני דן הקימו להם אותו הפסל ובני בנימין הרעו בדבר פלגש: כי

רשי

בית אלהים, בית טעון כל אלהים האמורים בפרשה זו חול חוץ מזה כל ימי היות אלהים בשילה: וימלא את יד אחד, חנכו לעבודת הפסל להיות כהן לפניו כל חינוך דבר שאדם נכנס בו לשם גדולה קרויה מילוי ידים ריסווישטי"ר בלע"ז וכשנותנין פקידות לאדם קורין למתן ריסווישטי"ר בלע"ז: ממשפחת יהודה, והוא לוי מן האם ורבותינו אמ' לפי שעשה מעשה מנשה שבא מיהודה קראו ממשפחת יהוד' והוא לוי בן גרשם בן משה רבינו היה כמו שמפורש בענין ויהונתן בן גרשם וגו': לעשות דרכו, דרך הליכתו: באשר אמצ', שם שאמצא פרנסתי להשתכר: לימים, לסוף שנה: וערך בגדי', זוג חליפת בגדי' שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי הראוי להם לשנה: וערך בגדים, אפרליימינט בלע"ז: ומחיתך, ומזונותיך: וילך

בית אלהים ה' וסי' נמסר בסדר ויצא: וימלא ט' וסי' נמסר בסדר שלח לך: והוא לוי והוא גר שם ו' פסוקי' והוא והוא וסי' ויהי נער מבית לחם יהודה, והנה עמך שמעי בן גרא בן הימני מבחורים, וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש, אותו תקדישו והוא יבנה את היכל יי', אכלו זרים כחו, ואחר בא חצרון דד"ה: והיה ו' בקריא' וסימ'

ה וְהָאִישׁ מִיכָה לוֹ בֵּית אֱלֹהִים וַיַּעַשׂ אֵפוֹד וּתְרָפִים וַיְמַלֵּא אֶת־יַד אַחַד מִבָּנָיו וַיְהִי־לוֹ לְכֹהֵן׃ ו בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה׃ ז וַיְהִי־נַעַר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִמִּשְׁפַּחַת יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא גָר־שָׁם׃ ח וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ מֵהָעִיר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא וַיָּבֹא הַר־אֶפְרַיִם עַד־בֵּית מִיכָה לַעֲשׂוֹת דַּרְכּוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר־לוֹ מִיכָה מֵאַיִן תָּבוֹא וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵוִי אָנֹכִי מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וְאָנֹכִי הֹלֵךְ לָגוּר בַּאֲשֶׁר אֶמְצָא׃ י וַיֹּאמֶר לוֹ מִיכָה שְׁבָה עִמָּדִי וֶהְיֵה־לִי לְאָב וּלְכֹהֵן וְאָנֹכִי אֶתֶּן־לְךָ עֲשֶׂרֶת כֶּסֶף לַיָּמִים וְעֵרֶךְ בְּגָדִים וּמִחְיָתֶךָ

ל' · ט' כ"ה · ז' פסו' והוא והוא ל' · ג' · ט"ו · ג' · ה' ל' ל'

וּגְבַרָא מִיכָה לֵיהּ בֵּית טַעֲוָתָא וַעֲבַד אֵפוֹד וּדְמָאִין וְקָרֵיב יָת קוּרְבָּן חַד מִבְּנוֹהִי וַהֲוָה לֵיהּ לְכוּמְרָא׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּיד׃ וַהֲוָה עוּלֵימָא מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִזַּרְעִית יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא דָּר תַּמָּן׃ וַאֲזַל גַּבְרָא מִקַּרְתֵּיהּ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לְמֵדַר בַּאֲתַר דְּיִשְׁכַּח וַאֲתָא לְטוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם עַד בֵּית מִיכָה לְמֶעְבַּד אוֹרְחֵיהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה מְנָן אַתְּ אָתֵי וַאֲמַר לֵיהּ לֵיוָאָה אֲנָא מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַאֲנָא אָזֵיל לְמֵדַר בַּאֲתַר דְּאַשְׁכַּח׃ וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה תֵּב עִמִּי וֶהֱוֵי לִי לְאָב וּלְכָהֵן וַאֲנָא אֶתֵּן לָךְ עֲסַר סִלְעִין דִּכְסַף לִזְמַן עִדָּן וְזוּג לְבוּשִׁין וּפַרְנָסָתָךְ

ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה, התהלך לפני והיה תמים, עלה אלי ההרה והיה שם, והיה נכון לבקר ועלית, ויאמר לו מיכה שבה עמדי, ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך, ונמסר גם בסדר לך לך:

רלבג

אגבי א' כשע' וגו' אתבה ובפ"דבר בעל הף לבני

וכבר עשה מיכה לו בית מיוחד לזה הפסל והמסכה ועשה מהם אפוד ותרפים וקראו אותו בית אלהים לחשבו כי שכינתו ית' תשרה שם ומלא יד אחד מבניו להיו' לכהן לשאול לו העתידות: אין מלך בישראל וגו', וסיפר זה כי אולי היה זה סבה להעשות זה הפסל ולזה ראוי שנאמר שזה היה אחר המלך שהיה מונע אותם מזה אם הוא חי והוא יהושע לפי מה שאחשוב שהזהיר ישראל על זה כדי לבער ע"ז כי גם עלי שהיה נכבד מכל אשר לפניו מן מהשופטים לא בערו בימיו הבעלי' והעשתרות עד שבא שמואל ובערם כמו שמספר בספר שמואל ולזה ארך עליו פסל מיכה עד מות עלי כמו שיבא אחר זה ולזה ידמה שהיה זה הענין אחר מות יהושע וקודם ממשלת עתניאל בן קנז ויורה על זה עוד שכבר זכר בזה הספו' ששבט הדני היה מבקש לו נחלה לשבת בימי' ההם וזה היה אחרי מות יהושע כי אז השתדלו השבטים להלחם כל אחד בגבולו כמו שנתבאר בראש זה הספר ששאלו ישראל מי יעלה לנו תחלה להלחם בכנעני, עוד ספר שכבר היה נער ממקום שנקרא בית לחם יהודה והיה המקום ההוא ממשפחת יהוד' והוא לוי והוא גר שם, והנה משך לבו של מיכה אל שיהיה לו לכהן בביתו לשאול העתידות באמצעו' הפסל והתרפים שהיה משתמש בהם להתבודד הכח הדמיוני מבין אשר הכחות לא שהפסל והתרפים ידברו חלילה וע"כ הנה התרפים דברו און על הרוב כי אין כח בקסם להודעת העתידות באמת כמו שביארתי בספר מלחמות יי', וספר

וילך הלוי · אח׳ עלתו כי לא נפלה לו ירושה כפי הראוי להם בארץ מכובשת כמו שנאמר ביהושע ויצא גבול בני דן מהם ואף כאן יש ללמוד שהיה מעשה זה בתחלת השופטים מיד: מי הביאך הלום · יש כאן תמיהות הרבה לא מזרעו של משה רבינו אתה שנאמר בו אל תקרב הלום ומי שם פה לאדם ומה זה בידך:

כי לא נפלה לו · לא נפלה לו כל נחלת גורלו כמו שאומר בספר יהושע ויצא גורל בני דן מהם כלומר פחות ממה שהיה ראוי להם כמו שפירשנו עירים בנחלה בנחלה הנחלקת לו בתוך שבטי ישראל לא נפלה לו הראויה לו והוצטרכו לבקש נחלה: עד בית מיכה · סמוך לביתו: שאל נא באלהים · לפי מחשבתם כי לא היה

אלהם ו׳ חס׳ בסיפרא וסי׳ ויאמר אלהם רדפו אחריהם דאוחד׳ ויאמ׳ אלהם גדעון לא אמשול אני בכם׳ אשאלה מכם שאלה · וישלחו בני דן · כזה וכזה עשה לי מיכה · ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא תנינא דפסו׳: כזה וכזה ג׳ דסמיכי וסי׳ כזה וכזה עשה לי מיכה · כי כזה וכזה תאכל החרב · הנה אשת ירבעם באה: צידנים

וילך הלוי: ויואל הלוי לשבת את־האיש ויהי הנער לו כאחד מבניו: וימלא מיכה את־יד הלוי ויהי־לו הנער לכהן ויהי בבית מיכה: ויאמר מיכה עתה ידעתי כי־ייטיב יהוה לי כי היה־לי הלוי לכהן:

יח

בימים ההם אין מלך בישראל ובימים ההם שבט הדני מבקש־לו נחלה לשבת כי לא־נפלה לו עד־היום ההוא בתוך שבטי־ישראל בנחלה: וישלחו בני־דן ממשפחתם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני־חיל מצרעה ומאשתאל לרגל את־הארץ ולחקרה ויאמרו אלהם לכו חקרו את־הארץ ויבאו הר־אפרים עד־בית מיכה וילינו שם: המה עם־בית מיכה והמה הכירו את־קול הנער הלוי ויסורו שם ויאמרו לו מי־הביאך הלם ומה־אתה עשה בזה ומה־לך פה: ויאמר אלהם כזה וכזה עשה לי מיכה וישכרני ואהי־לו לכהן: ויאמרו לו שאל־נא באלהים ונדעה התצלח דרכנו אשר אנחנו הלכים עליה: ויאמר להם הכהן לכו לשלום נכח יהוה דרככם אשר תלכו־בה: וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה ויראו את־העם אשר־בקרבה יושבת־לבטח כמשפט צידנים שקט ובטח ואין־מכלים דבר בארץ יורש עצר ורחוקים המה מצידנים ודבר אין־להם עם־אדם: ויבאו אל־אחיהם צרעה ואשתאל ויאמרו להם אחיהם מה אתם: ויאמרו קומה ונעלה עליהם כי ראינו את־הארץ והנה טובה מאד

ואזל ליואה: וצבי ליואה למתב עם גברא והוה עולימא ליה כחד מבנוהי: וקריב מיכה ית קורבן ליואה והוה ליה עולימא לכהן והוה בבית מיכה: ואמר מיכה כען ידענא ארי אוטיב יי לי ארי הוה לי ליואה לכומרא:

ביומיא האנון לית מלכא בישראל וביומיא האנון שבטא דבית דן בען להון אחסנתא למתב ארי לא אתפלגת להון עד יומא ההוא מנו שבטיא דישראל באחסנא: ושלחו בני דן מזרעיתהון חמשא גוברין מקצתהון גברין בני חילא מצרעה ומאשתאול לאללא ית ארעא ולמבדקא ואמרו להון איזילו בדוקו ית ארעא ואתו לטורא דבית אפרים עד בית מיכה ובתו תמן: אנון עם ביתא דמיכה ואנון אשתמודעו ית קל עולימא ליואה וזרו לתמן ואמרו ליה מן איתך הלכא ומא את עביד הכא ומא לך כרין: ואמר להון כדין וכדין עבד לי מיכה ואגרני והוית ליה לכומרא: ואמרו ליה שאיל כען במימרא דיי ונידע התצלח אורחנא די אנחנא אזלין עלה: ואמר להון כהנא איזילו לשלם אתקין יי אורחתכון די תהכון בה: ואזלו חמשא גוברין ואתו ללישׁ וחזו ית עמא די בגוה יתבין לרוחצן כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן ולית דמנזיק פתגמא בארעא ירותין זעירין ורחיקין אנון מצידונאי ופתגם לית להון עם אנש: ואתו לות אחוהון צרעה ואשתאול ואמרו להון אחוהון מה אתון: ואמרו קומו ונסק עליהון ארי חזינא ית ארעא והא טבא לחדא

ה׳ חס׳ ו׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה · ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון · וילך שלמה אחרי · יען אשר עזבוני · ומאכל ומשתה ושמן · לצדנים כתיב דעזרא · וצידנים ועמלק כן כתיב מל׳ דמל׳ ושארא צידנים כתיב:

שאל נא באלהים · בתרפים שמדברי׳ על ידי מכשפות: נוכח יי׳ דרככם · נוכח הקב״ה גלוי כי זה א׳ בו יומם: ואין מכלים דבר · אין אחד מהם ברי׳ לחברו שיחזירנו ריקם ויכלימנו כמו שנאמר בסוף העניין אין מחסור כל דבר כך שמעתי: ירש עצר · יורשים מועטים שאם יהרגו את אלו אין עוד עוררין נלחמים עם המחזיקים בנחלה: ורחוקים הם מעזרת צידני׳ ודבר אין להם עם אדם · שום ברית כרות׳ שיבאו לעזרתם לעת הצור׳: מה אתם · כלומ׳ מה אתם משיבין דבר מה מצאתם בתיקים שנפל לנו בגורלנו מה העם החזק הוא הרפה: ואתם

ממשפחתם ל׳ וחד ומתשפחתם לשר עתכם ואל תמשם לב׳

רלבג

וספר שכבר היה שבט הדני מבקש נחלה לשבת בה ושלחו מרגלי׳ לעיר ליש לרגל הארץ שנפלה בגורלם ועברו דרך בית מיכה והכירו הנער הלוי ושאלו לו התצליח דרכם וגב׳ להם על צד הקסם באמצעות הפסל והתרפי׳ שכבר הצליח דרכם · והנה באו המרגלים לעיר ליש ומצאו העם אשר בה שוקט ובוטח לא היו יראים ממלחמ׳ ולזה לא היו שומרים בשער העיר לשמור העי׳ שלא יכנסו בה אויבים · ולא היה בארץ ההיא מכלי׳ דבר שיהיה יורש המלוכה והוא המושל שהוא מכלי׳ בתוכחתו החוטאים · ומלת עצר הוא מענין זה יעצור בעמי ויהיה הרצו׳ בזה שלא היתה הממשלה הזאת באה מהאב לבנו וזה ממה שימנע המנהיג ההו׳ מלמסור עצמו לסכנה בעבור שמירת הגוים שהם אינם לו ולזרעו וראוי עוד שהם רחוקים מצידונים שיעזרום כשידעו דבר המלחמה ולזה הוא מבואר שטרם שתגיע הידיע׳ לצידונים תשלם לבני דן הורשת העיר ההיא · והנה

לישה ל׳ קמץ וחד פתח בקמיצי לישה·

זה האפוד אלא לשם ע״ז עשוי בדמות אפוד והתרפים היו שואלים בהם לדעת העתידות ולא היה אלא השם יתע׳ בזה וא׳ הם היו חושבים כי לדבר יי׳ היה השאלה בתרפים ההם לפיכך אמרו לו שאל נא באלהים וכ״תי שאל כנען במימרא דיי׳ א״כ בא באלהים זה אינו נמחק כי קדש הוא וכדברי רז״ל שאמרו כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מאחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה אם כן בא באלהים זה חול הוא ונמחק והנה הדב׳ אצלינו ספק ומספיק׳ אני אומר שאינו נמחק · ואני תמיה על כי נתנה שהיה בידכם איך אמרו עליו שהוא חול ואף רבי אליעזר שאמר במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש · הכתובים באלף למ״ד חול הכתובי׳ ביו״ד ה״א קדש חוץ מזה שבאלף למ״ד והוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה · והנה לא הסכים עמו יונתן בן עוזיאל ואם זה באלהים הוא חול אמרו לו שישאל בתרפים ההם כי הלוי אמ׳ להם כי מגידי׳ הם העתידות באמת ונתפתו לדבריו וענין התרפים יש אומרי׳ כי הוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות וישפטו בהם על דרך המזלות והם הוברי שמים ויש אומרי׳ כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצור׳ ההיא כי הנה כתו׳ כי התרפים דברו און והנה אין זה הפסוק ראיה כי רצה לומ׳ בעלי התרפים והחכם רבי אברה׳ אבן עזרא כת׳ כי הקרוב אליו כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח העליונים והעד שהתרפים כן התרפי׳ ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהוא דוד: נכח יי׳ דרככם · על דרך הנה יי׳ יצא לפניך כלומר סיוע אלהים עמכם ותרגומו אתקין יי׳ ארחכון: ויבאו לישה · והוא לשם הנזכר בספר יהושע ושני שמו׳ היו לו: את העם אשר בקרבה יושבת לבטח · זכר העם בלשון נקבה וכן ואת תחת עמך מדוע שובבה העם הזה: כמשפט צדוני׳ · כי הצדוני׳ היו קרובי׳ לארץ ישראל והיו שוקטים כי לא היו רוצי׳ להלחם עמהם כי לא היו מארץ כנען כמו שכתו׳ ויהי גבול הכנעני מצידון ואמר בזבולן וירכתו על צידון שהוא כמו עד צידון אבל צידון לא היה מארץ כנען לפיכך היו שוקטי׳ ולא היה להם פחד מישראל ותרגומו כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן: ואין מכלים דבר בארץ · כלומר אין להם שכנים שיזיקום ויכלימום בשום דבר כמו לא הכלמנום וכן תרגם יונתן לית דמזיק ולפיכך הם שוקטים ובוטחים ואינם יראים ואינם נשמרים ולפיכך הם נוחי׳ להכבש כי לפי שהם בוטחים אינם שומרים העיר ואין להם כלי זיין: יורש עצר · ת׳ ירותין זעירין כלומר יורשי המלוכה היו קטנים ולא היה חוזק במלוכה ולפי הפשט עצר הוא מלוכה מן זה יעצר בעמי ומלת ואין מכלים עומדת במקום שנים ואין יורש עצר כי לא היה בהם מלך ולא יורש מלוכה: ורחוקים המה מצידונים · כלומר שלא יוכלו לעזרם: ודבר אין להם עם אדם · שאין להם ברית עם אדם לעזרם אם יצטרכו כמו שכתו׳ בסוף הענין ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם וכן אלה הדברים ידעו המרגלים מבני העיר שנכנסו בעיר כאנשים סוחרים או הראו עצמם שרוצים לשבת בארץ והיו שואלים ענין הארץ: מה אתם · אומרים כלומר מה בשורה בפיכם: קומה ונעלה · ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך בארץ: ואתם

מחשים ד׳ בקריאה וסי׳ אל תעצלו ללכת׳ ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר׳ מחשים מקות אותה׳ והלוים מחשים לכל העם: על כן ט׳ בטעם וסים׳ נמסר בסדר וישלח: הידעתם ג׳ וסים׳ נמסר בסדר ויצא:

ואתם מחשים אל־תעצלו ללכת לבא לרשת את־הארץ: כבאכם תבאו אל־עם בטח והארץ רחבת ידים כי־נתנה אלהים בידכם מקום אשר אין־שם מחסור כל־דבר אשר בארץ: ויסעו משם ממשפחת הדני מצרעה ומאשתאל שש־מאות איש חגור כלי מלחמה: ויעלו ויחנו בקרית יערים ביהודה על־כן קראו למקום ההוא מחנה־דן עד היום הזה הנה אחרי קרית יערים: ויעברו משם הר־אפרים ויבאו עד־בית מיכה: ויענו חמשת האנשים ההלכים לרגל את־הארץ ליש ויאמרו אל־אחיהם הידעתם כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים ופסל ומסכה ועתה דעו מה־תעשו: ויסורו שמה ויבאו אל־בית־הנער הלוי בית מיכה וישאלו־לו לשלום: ושש־מאות איש חגורים כלי מלחמתם נצבים פתח השער אשר מבני דן: ויעלו חמשת האנשים ההלכים לרגל את־הארץ באו שמה לקחו את־הפסל ואת־האפוד ואת־התרפים ואת־המסכה והכהן נצב פתח השער ושש־מאות האיש החגור כלי המלחמה: ואלה באו בית מיכה ויקחו את־פסל האפוד ואת־התרפים ואת־המסכה ויאמר אלהם הכהן מה אתם עשים: ויאמרו לו החרש שים־ידך על־פיך ולך עמנו והיה־לנו לאב ולכהן הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן לשבט ולמשפחה בישראל: וייטב לב הכהן ויקח את־האפוד ואת־התרפים ואת־הפסל ויבא בקרב העם: ויפנו וילכו וישימו את־הטף ואת־המקנה ואת־הכבודה לפניהם: המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים אשר בבתים אשר עם־בית מיכה נזעקו וידביקו את־בני־דן: ויקראו אל־בני־דן ויסבו פניהם ויאמרו למיכה מה־לך כי נזעקת:

ואתון שרתקין לא תתרשלון למיזל למעל למירת ית ארעא: כמיתיכון תעלון לות עמא דשרן לרוחצן וארעא פתיות ידין ארי מסרה יי בידיכון אתרא דלית תמן חסרן כל מדעם די בארעא: ונטלו מתמן מזרעית דן מצרעה ומאשתאול שית מאה גברין מזרזין במני קרבא: וסליקו ושרו בקרית יערים בארעא דבית יהודה על כן קרו לאתרא ההוא משרית דן עד יומא הדין הא הוא אחורי קרית יערים: ועברו מתמן לטורא דבית אפרים ואתו עד בית מיכה: ואתיבו חמשא גובריא דאזלו לאללא ית ארעא ליש ואמרו לאחוהון הידעתון ארי אית בבתיא האלין איפוד ודמאין ופסלא ומתכא וכען דעו מה תעבדון: וזרו לתמן ועלו לבית עולימא ליואה בית מיכה ושאילו ליה לשלם: ושית מאה גברין מזרזין במני קרביהון קימין במעלנא דתרע דמשבט בני דן: וסליקו חמשא גבריא דאזלו לאללא ית ארעא עלו לתמן ונסיבו ית צלמנא וית איפודא וית דמאין וית מתכא וכהנא קאם במעלנא דתרעא ושית מאה גברא דמזרזי במני קרבא: ואלין עלו לבית מיכה ונסיבו ית צלם אפודא וית דמאין וית מתכא ואמר להון כהנא מה אתון עבדין: ואמרו ליה שתוק שוי ידך על פומך ואזל עמנא והוי לנא לאב ולכהנא הטב דתהי כהין לבית גברא חד או דתהי כהין לשבטא ולזרעי בישראל: ושפר לבא דכהנא ונסיב ית איפודא וית דמאין וית צלמא ועל בגו עמא: ואתפניאו ואזלו ושויאו ית טפליא וית בעירא וית קנינא קדמיהון: אנון ארחיקו מבית מיכה וגבריא די בבתיא דעם בית מיכה אתכנישו ואדבקו ית בני דן: וקרו לבני דן ואסחרו אפיהון ואמרו למיכה מא לך ארי אתכנישתא:

ושש ג׳ רפ׳ וסים׳ נמסר בסדר משפטים: כבודה ג׳ מלאים בליש׳ ודגשי׳ וסים׳ ואת הכבודה לפניהם׳ וישבת על מטה כבודה׳ כל כבודה בת מלך פנימה: ויסבו ג׳ דגשי׳ בקריאה וסים׳ ויקראו אל בני דן׳ את ארון אלהי ישראל׳ ויסבו את פניהם ממשכן יי׳:

רדק

ואתם מחשים׳ אתם שותקין שלא תקחו הדבר בזריזות ולא תעשו: אל תתעצלו׳ לא תתרשלון: כל דבר אשר בארץ׳ הזאת או בשום ארץ בעולם שם תמצאו כי אין שם מחסור כל דבר: ואלה באו׳ מה שחזר ואמר ויקחו את פסל האפוד וכבר אמר לקחו את הפסל ואת האפוד מפני מאמר הכהן שאמר להם מה אתם עושי׳ חזר ואמר׳ ומה שאמר פסל האפוד סמך הפסל לפי שיש פסל בלא אפוד וזה היה עם אפוד: את הטף׳ כי אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה עם טפם ונשיהם ומקניהם הלכו כי היו בטוחים שילכדו העיר: ואת הכבודה׳ כתו׳ בוי״ו עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל׳ ופירו׳ הכבודה הכלים והמטלטלים ותרגומו קנינא כי בתרגום רכוש שהוא גם כן כולל קנין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין: נזעקו׳ נאספו וכן מה לך כי נזעקת נאספת אתה ואנשיך וגלמירה האסיפה בלשון זעקה לפי שעל ידי זעקה יאסף העם: ויסבו פניהם׳ בדגש הסמך והבי״ת:

פן

פי׳ רבי׳ ישעיה

כל דבר אשר בארץ׳ אשר׳ מלה יתירה ודומה לו במלכים ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו אשר העומדים לפניו׳ אשר השני יתר: באו שמה לקחו את הפסל׳ חסירי וי״ו הם ופתרונו ובאו שמה ולקחו את הפסל: לשבט ולמשפחה בישראל׳ פי׳ כל שבט דן לא היה אלא משפחה אחת דכתי׳ ובני דן חושים: הכבודה׳ פי׳ כל משא כבד שהיה להם והטף והמקנה והכבוד׳ של בני דן היו ולא לקחו ממיכה אלא הפסל והתרפים: נזעקו נקבצו על ידי זעק׳ שנזעקו זה לזה:

רשי

ואתם מחשים׳ מתעצלי׳: ואת הכבוד׳ משואות׳ כל דבר שהוא כבד בהליכתו שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקום אחריהם: הכבודה׳ פזנטומא בלע״ז: ויסבו פניהם׳ בני דן אל הקוראים אליהם:

ויהי

רלבג

והנה ליש הוא לשם המוכר בספר יהושע והעד שכבר אמר נ״כ שם שכבר קראו שם העיר דן כשם דן אביהם כמו שנאמר בזה המקום׳ וספר כי מזי עברם עברו בית מיכה חמשת האנשי׳ ולקחו הפסל והמסכה והאפוד והתרפים מבית מיכה ופתו הנער הלוי ולקחוהו עמם והיה לאב ולכהן לכל שבט דן והיו שם פתח השער שש מאות איש חגור כלי מלחמה משבט דן׳ וכראות

מה לי עוד' ומה נשאר לי עוד : אנשים מרי נפש' כעסנים שיש בסיעתנו : לישה' שם העיר ובספר יהושע קורא שמה לשם על שמצאו שם אבן טובה ששמה לשם והיה היתה על החשן לשבטו דן שמו כתוב על לשם וידע שבאמת היא נחלתם : בן מנשה' מפני כבודו של משה כתב נ"ן לשנות את השם ונכתבה תלויה לומ' שלא היה מנשה אלא משה : עד יום גלות הארץ' בימי סנחריב בגלות ראשונה : נתאים

בן יפגעו בכם' ענינו פגיעת החרב כמו ויפגע בו וימות וא"ת ויסלטנון בכון וכן ויפגע בו ושליטו ביה : מרי נפש' אנשים כעסנים שיש בחברתינו : ואספת נפשך' אתה תהיה גורם שתיאסף כלכם אם תשמיעם קולך ותוסיף לדבר עוד בדבר הזה והוא מבנין הנני אוסיפך אל אבותיך' תוסף רוחם' יאסף אהרן והדומי' להם:שרפו באש' יש לתמוה למה שרפו אותם והם רוצים לישבה והנה כל הערים העומדות על תלם לא שרפם יהושע רק חצור לבדה והיתה זה לפי שהיתה ראש הממלכות להבהיל הנשארים והנה אלו למה שרפו העיר ויתכן כי כשנכנסו בני דן בעיר פתאום נכנסו כי הם לא היו מרגישים ולא היו נשמרי' מהם ושלחו אש בעיר להבהיל העם ולא יהיה פנאי לאדם להשיב מלחמה בין האש והמלחמה שעשו להם בני דן או אפשר כי היתה מלאה גלולים ולפיכך שרפוה ואף על פי שהם הקימו הפסל להם היתה כוונתם לשמים אף על פי כן היו חוטאים ליי' כי כן כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' כלומ' אתי אע"פ שתהיה כוונתכ' לעבודתי ובאגדה' והם לקחו את אשר עשה מיכה וגו' ויכו אותה לפי חרב עבדין ע"ז והיא מצלחא בידיהון יש צדק' גדולה מזו היינו הך דכתיב לך יי' הצדקה ולנו בשת הפנים : אשר יולד' בו"ו עם דגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל' וטעם אשר יולד ליש' שלא תחשוב כי ראש המשפחה ההיא אשר בא ללים היה שמו דן וכשם אבי המשפחה ההיא קראו שם דן המקום ההוא לפי' אמר אביהם אשר יולד לישראל : בן מנשה' הנ"ון תלויה וכבר זכרנו טעמו למעלה : עד יום גלות הארץ' מדרך הסברה נראה כי עד יום גלות הארץ הוא יום שנלה הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה וגו' ואמר ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר ויסגר לחרב עמו ואמר ויכעיסוהו בבמותיהם ובפסיליהם יקניאוהו וזה נאמר על פסל מיכה והפסוק האחר שכ' כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה ידמה כי עד יום גלות הארץ וימי היות בית האלהים בשילה זמן אחד הוא ושמואל אע"פ שהיה שופט לא מחה בפסל ההוא כי כל ימי עלי לא היה מתפרסם כל כך בסדריה לכבוד עלי ועלי גם כן התרפה בזה כמו שהתרפ' במוסר בניו וכשמת עלי וגלה הארון וגלו מישראל רבים ונפלו בחרב רבים בטל אותו פסל וזהו שאמר עד יום גלות הארץ כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום גלות הארץ אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון ואיך היה דוד מלך ישראל ולא בערו וגם שלמה בנו ולא בערו אין הדעת סובלת להאמין זה : ותזנה

ואין מציל ו' פסוקי' אית בהון ואין אין בקריא' וסי' וילכו חמשת האנשים' ואין מציל כי רחוקה היא' הבט ימין וראה' עשה גדולות ואין קרמאה' ואין אני ואחי ונערי' אני יי' ואין עוד זולתי: רחוב ג' מלאים בקרתא

וַיֹּאמֶר אֶת־אֱלֹהַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לְקַחְתֶּם וְאֶת־הַכֹּהֵן וַתֵּלְכוּ וּמַה־לִּי עוֹד וּמַה־זֶּה תֹּאמְרוּ אֵלַי מַה־לָּךְ׃ כה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־דָן אַל־תַּשְׁמַע קוֹלְךָ עִמָּנוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם אֲנָשִׁים מָרֵי נֶפֶשׁ וְאָסַפְתָּה נַפְשְׁךָ וְנֶפֶשׁ בֵּיתֶךָ׃ וַיֵּלְכוּ בְנֵי־דָן לְדַרְכָּם וַיַּרְא מִיכָה כִּי־חֲזָקִים הֵמָּה מִמֶּנּוּ וַיִּפֶן וַיָּשָׁב אֶל־בֵּיתוֹ׃ וְהֵמָּה לָקְחוּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה מִיכָה וְאֶת־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר הָיָה־לוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־לַיִשׁ עַל־עַם שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ וַיַּכּוּ אוֹתָם לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ׃ וְאֵין מַצִּיל כִּי רְחוֹקָה־הִיא מִצִּידוֹן וְדָבָר אֵין־לָהֶם עִם־אָדָם וְהִיא בָּעֵמֶק אֲשֶׁר לְבֵית־רְחוֹב וַיִּבְנוּ אֶת־הָעִיר וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ וַיִּקְרְאוּ שֵׁם־הָעִיר דָּן בְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם אֲשֶׁר יוּלַּד לְיִשְׂרָאֵל וְאוּלָם לַיִשׁ שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ ל וַיָּקִימוּ לָהֶם בְּנֵי־דָן אֶת־הַפָּסֶל וִיהוֹנָתָן בֶּן־גֵּרְשֹׁם בֶּן־מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד־יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ׃ וַיָּשִׂימוּ לָהֶם אֶת־פֶּסֶל מִיכָה אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל־יְמֵי הֱיוֹת בֵּית־הָאֱלֹהִים בְּשִׁלֹה׃

יט

א וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וּמֶלֶךְ אֵין בְּיִשְׂרָאֵל וַיְהִי אִישׁ לֵוִי גָּר בְּיַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרַיִם וַיִּקַּח־לוֹ אִשָּׁה פִילֶגֶשׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה׃

ואמר ית דחלתי די עבדית נסבתון וית כהנא ואזלתון ומה לי עוד ומא דין תימרון לי מה לך׃ ואמרו ליה בני דן לא תשמע קלך עמנא דלמא ישלטון בכון גברין מרירן נפשן ותיסף נפשך ונפש אנש ביתך׃ ואזלו בני דן לאורחהון וחזא מיכה ארי תקיפין אנון מניה ואתפני ותב לביתיה׃ ואנון נסיבו ית דעבד מיכה ודברו ית כהנא די הוה ליה ואתו לליש לעמא דשקטין ושרן לרוחצן ומחו יתהון לפתגם דחרב וית קרתא אוקידו בנורא׃ ולית דמשיזיב ארי רחיקא היא מצידון ופתגם לית להון עם אנש ואנון במישר דלבית רחוב ובנו ית קרתא ויתיבו בה׃ וקרו שמא דקרתא דן בשום דן אבוהון דאתיליד לישראל וברם ליש שמא דקרתא מלקדמין׃ ואקימו להון בני דן ית צלמא ויהונתן בר גרשם בר מנשה הוא ובנוהי הוו כומרין לשבטא דבית דן עד יומא די גלו יתבי ארעא׃ ושויאו להון ית צלם מיכה די עבד כל יומיא דהוה קים בית מקדשא דיי בשילו׃ והוה ביומיא האנון ומלכא לית בישראל והוה גבר ליואה דר בספי טורא דבית אפרים ונסיב ליה אתתא לחינתא מבית לחם דבית יהודה׃

פי' רבי' ישעיה

עד יום גלות הארץ' אין לפרשו גלו' סנחריב שהרי אומר לפנינו כל ימי היות בית האלהי' בשילה' אלא גלות שילה: ע"כ

וסימניהון והיא בעמק אשר לבית רחוב' וישכרו את ארם בית רחוב' וארם צובה ורחוב' וכל שום גברא דכוו' מל' בס"ב חס' וסימניהון ויך דוד את הדרעזר בן רחב' ומשלל הדרעזר בן רחב' תרויהון בשמואל: מנשה ד' מלין דאית בהון אות תלוי וסי' רשעים לאחוז בכנפות הארץ' מרשעים וימנע מרשעים אורם' מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל' מיער יכרסמנה חזיר מיער:

רלבג

וכראות מיכה כי חזקים הם ממנו הניח ושב לביתו והם באו על ליש והכו יושביה לפי חרב ואת העי' שרפו באש וידמה ששרפו העיר באש כי שיראו יושבי שאר העיירות אשר נאלו בגורלם מהם וינחום בקלות יותר מבלי כפול פחדם עליהם' ואח"כ בנו העיר וקראו שמה דן כשם דן אביהם' והנה הקימו את פסל מיכה בבית שעשו לו ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבטו הדני בבית הפסל ההוא עד יום גלות הארץ והוא הנער הלוי שהביאו מבית מיכה' והנה יום גלות הארץ לא יתכן שיאמר על יום גלות בימי צדקיה שכבר עברו כמה מנהיגים ביערו עבודה זרה מן הארץ כמו שמואל ושאול ודוד ורבים זולתם אחריהם ואולם אמר עד יום גלות הארץ כי יתכן שגלתה הארץ ההיא כשעשו ישראל הרע בעיני יי' עד שהקים השם לישראל מושיע ושבו לארצם ויתכן שגלתה הארץ ההיא בימי יבין מלך כנען שברחו להם שבט דן ועברו מעבר לירדן כמו שאמרו דבורה וברק ודן למה יגור אניות ואיך שהיה הוא מבואר שיום גלות הארץ היה קודם מות עלי וזה שהפסל ההוא לא נתקיים להם כי אם כל ימי היות בית האלהים בשילה ולא יתכן שיהיו להם כהני הפסל אחר שהוסר הפסל ולזה הוא מבואר שהיה כבר יום גלות הארץ ההיא קודם זה כי ידמה שאחר זה היו להם כהני' אחרי' לזה הפסל אשר לא היו מזרע זה הנער הלוי וזה מחויב מהלשון שאמר עד יום גלות הארץ ההיא לשורות כי אחר זה היו להם כהנים אחרים והנה אמרו רבותינו ז"ל שזה הנער הלוי היה בן בנו של משה והיה חושב שראוי לאדם לעבוד עבודה זרה ואל יצטרך לבריות ואין הענין כן אבל ראוי לעבוד עבודה שהיא זרה לו וידמה שזה האיש היה אחד ואשר נזכר בענין דוד איש אחר כי כבר זכר כי הוא ובניו היו כהנים ר"ל שאחר מותו הוקם שם כהן אחד מבניו ואפשר שנאמר כי לא יחוייב מזה שמת יהונתן ויהיה אמרו הוא ובניו שהם היו יחד כהנים עמו לא בזה אחר זה ויהיה זה האיש הוא אשר נזכר בענין דוד שאמרו ז"ל' וספר עוד כי בימים ההם שלא היה מלך בישראל שיוכיח החוטאים היה איש לוי גר בירכתי אפרים ולקח לו אשה פלגש מבית לחם יהודה וזנתה עליו פלגשו ר"ל שנטתה ממנו וזה היה הזנות ושבה אל בית אביה לברוח ממנו וזה היה הזנות הזה כי הנטייה איך שתהיה תקרא זנות אמר זנות ויין ותירוש יקח לב והוכרחנו לפרש הענין בזה האופן שאם זנתה עליו לשכב עם זולת אישה היתה אסור' לבעלה ולא היה ראוי שישוב לבקשה עוד אבל ענין זנותה ביאר במה שאמר ותלך מאתו אל בית אביה שעמדה שם זמן ארוך כמו שביאר שעמדה שם שנה וארבעה חדשים וזה ממה שהודה שאין רצונה לשוב אליו עוד והנה רבותינו ז"ל פירשו זה הזנות לענין קרוב למה שפירשנו' ונשארה

ובסרחה זה חיטא הלך אחריה לדבר על לבה להשיבה כי ידמה שסרה ממנו על דבר הקטטות שהקניטה בביתו ולזה הוצרך לפייסה ובזה האופן הלך להשיבה׳ ויראה אבי הנער׳ וישמח לקראתו וידמה שזה האיש הלוי היה נכבד מאד. ולזה השתד׳ לכבדו מאד אבי הנערה והיה מראה מאד כי כבר קשה עליו פרידתו עד שכבר עכבם שם עד היום החמישי ורצה לעכבם עד היום השני ולא יכול׳ וקם האיש הלוי ללכת עם פילגשו אע״פ שכבר רפה היו׳ לערוב׳ והנה באו עד נוכח יבוס והיא ירושלם: והיום רד מאד׳ ר״ל שלא נשאר ממנו כי אם מעט כי השמש ירד מהאופק ולפי שהיום מתחלף מן השמש יאמר שהיום ירד מאד כשירד השמ׳ ולא רצה האיש הלוי לסור שם כי היה שם היבוסי יושב בעת ההיא ולזה אמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה וזה לאות כי לא כבשו עדין בני יהוד׳ את ירושלם ולא כבשה נ״כ בימי יהושע ואף ע״פ שכבר הכה יהוש׳ את מלך ירושלם לא מצאנו שכבש העיר עד שבא שבט יהודה אחריו ונלא׳ בירושלם ולכדו אותה כמו ש שנזכר בראש זה ה הספר והנה היה זה הענין מהפילגש קודם שנלחמו שבט יהודה בירושלם ולזה גם כן יתבאר שאחרי מות יהושע היו אלו הספורי׳ כמו שזכרנו ואולם נכתבו בזה המקום לסבה שבארנו׳ והנה ספר שלנו בגבעת ב בנימין והגיע מרוע תכונתם שלא היה שם איש מבני העי׳ מאסף אותם הביתה ללון עד שבא איש אחד מהר אפרים היה גר שם והוא הביאו לביתו׳

להשיבו ח׳ מלין כתיב ו״ו בסוף תיבותא וקרינן ה״א וסי׳ וכ״ל שינויי דקרי ודלא כתיב׳ דכתיב ודלא קרי כלד״ן נמסרו בר״ש הא׳ חיבורא כמס׳ רבתא דאסדרנא לפום ענ״ות דעת״ן: הואל ד׳ בקריאה וסימ׳ הואל

וַתִּזְנֶה עָלָיו פִּילַגְשׁוֹ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ אֶל־בֵּית אָבִיהָ אֶל־בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַתְּהִי־שָׁם יָמִים אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים׃ וַיָּקָם אִישָׁהּ וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ לְדַבֵּר עַל־לִבָּהּ לַהֲשִׁיבוֹ וְנַעֲרוֹ עִמּוֹ וְצֶמֶד (ח) חֲמֹרִים וַתְּבִיאֵהוּ בֵּית אָבִיהָ וַיִּרְאֵהוּ אֲבִי הַנַּעֲרָה וַיִּשְׂמַח לִקְרָאתוֹ׃ וַיֶּחֱזַק־בּוֹ חֹתְנוֹ אֲבִי הַנַּעֲרָה וַיֵּשֶׁב אִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיָּלִינוּ שָׁם׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הָרְבִיעִי (ה) וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיָּקָם לָלֶכֶת וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעֲרָה אֶל־חֲתָנוֹ סְעָד לִבְּךָ פַּת־לֶחֶם וְאַחַר תֵּלֵכוּ׃ וַיֵּשְׁבוּ וַיֹּאכְלוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וַיִּשְׁתּוּ וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעֲרָה אֶל־הָאִישׁ הוֹאֶל־נָא וְלִין וְיִטַב לִבֶּךָ׃ וַיָּקָם הָאִישׁ לָלֶכֶת וַיִּפְצַר־בּוֹ חֹתְנוֹ וַיָּשָׁב וַיָּלֶן שָׁם׃ וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי לָלֶכֶת וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעֲרָה סְעָד־נָא לְבָבְךָ וְהִתְמַהְמְהוּ עַד־נְטוֹת הַיּוֹם וַיֹּאכְלוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַיָּקָם הָאִישׁ לָלֶכֶת הוּא וּפִילַגְשׁוֹ וְנַעֲרוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ חֹתְנוֹ אֲבִי הַנַּעֲרָה הִנֵּה נָא רָפָה הַיּוֹם לַעֲרֹב לִינוּ־נָא הִנֵּה חֲנוֹת הַיּוֹם לִין פֹּה וְיִיטַב לְבָבֶךָ וְהִשְׁכַּמְתֶּם מָחָר לְדַרְכְּכֶם וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶךָ׃ וְלֹא־אָבָה הָאִישׁ (י) לָלוּן וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיָּבֹא עַד־נֹכַח יְבוּס הִיא יְרוּשָׁלָם וְעִמּוֹ צֶמֶד חֲמוֹרִים חֲבוּשִׁים וּפִילַגְשׁוֹ עִמּוֹ׃ הֵם עִם־יְבוּס וְהַיּוֹם רַד מְאֹד וַיֹּאמֶר הַנַּעַר אֶל־אֲדֹנָיו לְכָה־נָּא וְנָסוּרָה אֶל־עִיר־הַיְבוּסִי הַזֹּאת וְנָלִין בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנָיו לֹא נָסוּר אֶל־עִיר נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵנָּה וְעָבַרְנוּ עַד־גִּבְעָה׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ לְךָ וְנִקְרְבָה בְּאַחַד הַמְּקֹמוֹת וְלַנּוּ בַגִּבְעָה אוֹ בָרָמָה׃ וַיַּעַבְרוּ וַיֵּלֵכוּ וַתָּבֹא לָהֶם הַשֶּׁמֶשׁ אֵצֶל הַגִּבְעָה אֲשֶׁר לְבִנְיָמִן׃ וַיָּסֻרוּ שָׁם לָבוֹא לָלוּן בַּגִּבְעָה וַיָּבֹא (טו) וַיֵּשֶׁב בִּרְחוֹב הָעִיר וְאֵין אִישׁ מְאַסֵּף־אוֹתָם הַבַּיְתָה לָלוּן׃ וְהִנֵּה אִישׁ זָקֵן בָּא מִן־מַעֲשֵׂהוּ מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וְהָאִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם וְהוּא־גָר בַּגִּבְעָה וְאַנְשֵׁי הַמָּקוֹם בְּנֵי יְמִינִי׃

ובסרת עלוהי לחינתיה ואזלת מלותיה לבית אבוהא לבית לחם דבית יהודה והות תמן יומין ארבעא ירחין׃ וקם בעלה ואזל בתרהא למלל על לבה לאתבותה ועולימיה עמיה וזוג חמרין ואעלתיה לבית אבוהא וחזיה אבוהא דעולמתא וחדי לקדמותיה׃ ואתקיף ביה חמוהי אבוהא דעולמתא ויתיב עמיה תלתא יומין ואכלו ושתיאו ובתו תמן׃ והוה ביומא רביעאה ואקדימו בצפרא וקם למיזל ואמר אבוהא דעולמתא לחתניה סעיד לבך פתא דלחמא ובתר כן תיזלון׃ ואסחרו ואכלו תרויהון כחדא ושתיאו ואמר אבוהא דעולמתא לגברא שרי כען ובית וישפר לבך׃ וקם גברא למיזל ואתקיף ביה חמוהי ותב ובת תמן׃ ואקדים בצפרא ביומא חמישאה למיזל ואמר אבוהא דעולמתא סעוד כען לבך ואתעכבו עד מתפני יומא ואכלו תרויהון׃ וקם גברא למיזל הוא ולחנתיה ועולימיה ואמר ליה חמוהי אבוהא דעולמתא הא כען פנא יומא למערב ביתו כען הכא לחוד יומא דין בית הכא וישפר לבך ותקדמון מחר לאורחתכון ותהך לקרוך׃ ולא אבא גברא למבת וקם ואזל ואתא עד לקביל יבוס היא ירושלם ועמיה זוג חמרין חשיקין ולחנתיה עמיה׃ אנון עם יבוס ויומא מאך לחדא ואמר עולימא לרבוניה אתא כען ונזור לקרתא דיבוסאי הדא ונבית בה׃ ואמר ליה רבוניה לא נזור לקרתא בני עממיא דלא מבני ישראל אנון ונתמטי עד גבעתא׃ ואמר לעולימיה אתא ונקריב בחד מן אתריא ונבית בגבעתא או ברמתא׃ ועברו ואזלו ועלת להון שמשא בסטר גבעתא די לשבט בנימן׃ וזרו לתמן למעל למבת בגבעתא ואתא ויתיב ברחובא דקרתא ולית אנש דכניש יתהון לביתא למבת׃ והא גברא סבא אתא מן עבידתיה מן חקלא ברמשא וגברא מטורא דבית אפרים והוא דר בגבעתא ואנשי אתרא מן שבטא דבית בנימין׃

ילדה׳ הוא ופילגשו ונערו׳ ועמו צמד והמורים חבושים: לך ג׳ חס׳ ה׳ בליש׳ הליכה וסימ׳ לך נא אתי אל מקום אחר׳ לך ונקרבא באחת המקומות׳ לך נתראה פנים דדה׳: ללון ו׳ וסי׳ גם מקום ללון׳ ולא אבה האיש ללון׳ ויסרו שמה לבא ללון ב׳ בפסו׳ ועין האיש הלוי׳ לפת תהיה כגר בארץ׳ והד ללין:

רדק

ותזנה׳ תרגו׳ ובסרת ותרגו׳ דבר יי׳ בזה בסר רוצה לו׳ בזתה אותו ויצאה מביתו והלכה לבית אביה או יהיה פירושו זנות כמשמעו כי אשתו היתה אבל בלא כתובה וקדושין וזנת׳ מתחתיו׳ ופי׳ עליו על פניו כלומ׳ שלא חששה לו ולא נסתרה ממנו לזנות או פירו׳ עליו עמו בעוד שהית׳ עמו כמו ויבאו האנשים על הנשי׳ שהוא כמו עם׳ ופי׳ ותלך מאתו שכעס בעל עמה והלכה לה לבית אביה: ימים ארבעה חדשי׳׳ חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ופי׳ ימים שנה או יהיה ד׳ חדשים פי׳ ימים וכן ת״י יומין ארבע׳ ירחין: להשיבו׳ כן כתי׳ וקרי להשיבה ופירש הכתוב להשיבו אליה והיא תשיב אלין: ותביאהו בית אביה׳ מצא׳ אותו פלגשו בדרך והכניס׳ אותו לבית אביה: סעד לבך פת לחם׳ בפת לחם והוא שלא כמשפ׳ אבל סעד כא לבבך והו׳ קמץ הנ׳ חטוף כי הוא סמוך במקף: נטות היום׳ נטות השמש לצד מערב כי היום כקר׳ זמן היות השמש על הארץ: רפה היום לערוב׳ רפיון השמש הוא לעת ערב שרפה חומו ואורו וגבורתו וחזקו הוא בחצי היו׳ וכמו שאומר כגבורתו כחצי היום והנא מה שאמ׳ ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ר״ל כצאת השמש עד זמן שהוא בגבורתו והוא חצי היום כי עד אז הא׳ הולך ומתחזק כן מחצי היו׳ עד הערב הולך ומתרפה: הנה חנות היום׳ הלילה הוא חנות היו׳ כי ביום אדם הולך הנה והנה ובליל׳ חונה או פירוש חנית השמש כי בערב ידמה לאדם כי השמש חונה אע״פ שהוא הולך וסובב כיון שנעלם מעין האדם ידמה כי הוא חונה ממהלכו וי״ת ביתו כען הכא לחוד יומא דין: חבושים׳ אמר חבושי׳ להודיע כי טעוני׳ היו בלחם ויין ומספוא והחמורים החבושי׳ הוא שיטעין האדם או ירכב עליהם: עם יבוס׳ סמוך ליבוס כמו שפירשתי עם בית מיכה סמוך לבית מיכה: רד מאד׳ ירד לצד מערב: הנה׳ אמר הנה על העיר׳ אע״פ שלא זכר אלא עיר ר״ל לא בזו לא באחרת אמר לא מבני ישראל הנה: לך ונקרבה׳ כמו לכה הכתו׳ בה״א וכמוהו לך נתראה פנים הכתו׳ בל״ה: ולנו׳ הנ׳ למ״ד הפע׳ והיא נבלע׳ בדגש ומשפטו וללנו בגבעה בשקל וקמנו: בני ימיני׳ להודיע כי הגבעה היתה לבנימן כי גבעה אחרת היתה אשר בה עיר וכן אמר הגבעה אש׳ לבנימן׳ וי״א כי אמר בני ימיני כי בחזקת רעי׳ היו והוכיחו עליהם מעשיה:

ואת

רשי

ותזנה עליו פלגשו׳ זנתה מביתו אל החוץ כל לשון זנות אינו אלא לשון יוצא כפקת ברא יוצאה מבעלה לאהוב את אחרים: הואל נא ולין׳ הלילה: רפה׳ השמש מגבורתו ונטה לערוב: הנה חנות היום׳ עת שכל הולכי דרכים נוחים לחנות בבית: עד גבעה׳ גבעת בנימן: ולנו׳ כמו ולננו דגש׳ הנו״ן במקום נו״ן שנייה:

ואת

מסרה

נא ולין וייטב לבך׳ ועתה הואל וברך את בית עבדך דשמואל׳ הואל קח ככרי כסף׳ הוא׳ נא ולך את עבדך: והשכמתם ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וירא: ופילגשו ד׳ בקריאה ב׳ מנהון ר״פ וסים׳ ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם היא׳ ופילגשו אשר בשכם

ויאמר עבדך על האיש ופלגשו כלומר הנער אשר עמנו ונכון הוא :

והנה הגיע מרוע תכונת בני העיר שרצו לקחת האיש הלוי למשכב זכור והחזיק האיש בפילגשו והוציאה להם החוץ וידמה שכבר היתה יפה מאד ולזה נתפייסו בזה כרצותם אותה כי כבר התיר להם האיש הזקן להוציא להם בתו הבתולה ופילגש האיש הלוי ולא נתפייסו בזה והאנשי' החוטאי' האלה התעללו בה כל הלילה עד הבקר והרוב המשגל השיגה אותה החולשה ה הנפלא' עד שמת' פתח הבית אשר אדניה שם בשובה אליו ׳ והנה האיש הלוי התפעל מזה הענין התפעלות רב ושתקעד בואו אל ביתו ושם שלח כ נתחיה לי״ב שבטים הנשארים כי לא שלח לשבט בנימין כי מהם יצאה הרעה ולזה נתח פילגשו לי״ב נתחים ׳ והנה

ואת בית יי׳ אני הולך ׳ הוא שילה ושילה היתה עירו כי מהר אפרי׳ היה כמו שאמר בירכתי הר אפרים ושילה היתה לאפרים או פי׳ ואת בית יי׳ אני הולך אף על פי שלא היה עירו שילה אמר כי היה הולך שם להתפלל או לזבוח וכן ידמה לדעת המתרגם ולבית מקדשא דיי׳ אנא אזיל ואמר זה כדי שיאספהו אל ביתו בלב טוב : ולנער עם עבדך ׳ לי ולאמתך אמר על פלגשו ולנער יש הרבה לחם ויין וגם לעבדיך אשר בביתך אם ירצו לאכול ולשתות ממה שיש עמנו ו״ת ולעולימא דעם עבדך אמר עבדך על האיש ופלגשו כלומר הנער אשר עמנו ונכון הוא : ויבול ׳ כתיב וקרי ויבל ואחד הוא כ״א הפעל בפתח והוא מפעלי הכפל שרשו בלל רוצה לומר נתן להם מספוא והמספוא נקר׳ בליל כמו שכתוב בליל חמיץ יאכלו אם ינעה שור על בלילו ולפי שבוללים למאכל הבהמה השעורי׳ והשבולת שועל או אח׳ מהם עם התבן נקר׳ כן : מטיבי׳ ׳ שרשו יטב מבנין הפעי׳ : מתדפקי׳ ׳ זכרנו דקדוקו בספר מכלל בחלק הדקדוק בדבר סבת התפעל והוא מלשון קול דודי דופק והוא הנקישה על הדלת : ונדענו ׳ פירשו בו למשכ׳ זכור לפי שאמר הנה בתי הבתולה ופלגשו ולאיש הזה לא תעשו את דבר הנבלה הזאת דומה כי למשכב שאו אותו ׳ וי״ל כי היו רוצים להרגו כמו שספר הוא אותי דמו להרוג ודבר נבלה הוא להרוג האכסנאי הבא ללין בעיר ולדעת המפרשי׳ יהיה פי׳ דמו להרוג שדעתו היה להרוג קודם שיזקק לנבלה ההיא או כנה הדב׳ הכעור בלשון הריגה : ויחזק האיש בפלגשו ׳ הוציאה על כרחה להציל עצמו : וידעו אותה ׳ ואע״פ שמתחילה לא אבו האנשים לשמוע לו כיון שראו הפלגש חשקו בה ונתרצו בה לבדה : בעלות השחר ׳ כתיב בב״ית וקרי בכ״ף : שימו

חמורים ו׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ ויבל לחמורים ׳ ולא אבה האיש ללון ׳ החמורים לבית המלך ׳ אשר בשר חמורים בשרם ׳ וישבו מקניהם דדה׳ ׳ וגם הקרובים אליהם עד יששכר דדה׳ :

וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הָאִישׁ הָאֹרֵחַ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיֹּאמֶר הָאִישׁ הַזָּקֵן אָנָה תֵלֵךְ וּמֵאַיִן תָּבוֹא׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֹבְרִים אֲנַחְנוּ מִבֵּית־לֶחֶם יְהוּדָה עַד־יַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרַיִם מִשָּׁם אָנֹכִי וָאֵלֵךְ עַד־בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית יְהוָה אֲנִי הֹלֵךְ וְאֵין אִישׁ מְאַסֵּף אוֹתִי הַבָּיְתָה׃ וְגַם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא יֵשׁ לַחֲמוֹרֵינוּ וְגַם לֶחֶם וָיַיִן יֶשׁ־לִי וְלַאֲמָתֶךָ וְלַנַּעַר עִם־עֲבָדֶיךָ אֵין מַחְסוֹר כָּל־דָּבָר׃ כ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ הַזָּקֵן שָׁלוֹם לָךְ רַק כָּל־מַחְסוֹרְךָ עָלָי רַק בָּרְחוֹב אַל־תָּלַן׃ וַיְבִיאֵהוּ לְבֵיתוֹ וַיָּבָול לַחֲמוֹרִים וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ הֵמָּה מֵיטִיבִים אֶת־לִבָּם וְהִנֵּה אַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי בְנֵי־בְלִיַּעַל נָסַבּוּ אֶת־הַבַּיִת מִתְדַּפְּקִים עַל־הַדָּלֶת וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת הַזָּקֵן לֵאמֹר הוֹצֵא אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא אֶל־בֵּיתְךָ וְנֵדָעֶנּוּ׃ וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־אַחַי אַל־תָּרֵעוּ נָא אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא הָאִישׁ הַזֶּה אֶל־בֵּיתִי אַל־תַּעֲשׂוּ אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ הִנֵּה בִתִּי הַבְּתוּלָה וּפִילַגְשֵׁהוּ אוֹצִיאָה־נָּא אוֹתָם וְעַנּוּ אוֹתָם וַעֲשׂוּ לָהֶם הַטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם וְלָאִישׁ הַזֶּה לֹא תַעֲשׂוּ דְּבַר הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ כה וְלֹא־אָבוּ הָאֲנָשִׁים לִשְׁמֹעַ לוֹ וַיַּחֲזֵק הָאִישׁ בְּפִילַגְשׁוֹ וַיֹּצֵא אֲלֵיהֶם הַחוּץ וַיֵּדְעוּ אוֹתָהּ וַיִּתְעַלְּלוּ־בָהּ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וַיְשַׁלְּחוּהָ בַּעֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ וַתָּבֹא הָאִשָּׁה לִפְנוֹת הַבֹּקֶר וַתִּפֹּל פֶּתַח בֵּית־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אֲדוֹנֶיהָ שָּׁם עַד־הָאוֹר׃ וַיָּקָם אֲדֹנֶיהָ בַּבֹּקֶר וַיִּפְתַּח דַּלְתוֹת הַבַּיִת וַיֵּצֵא לָלֶכֶת לְדַרְכּוֹ וְהִנֵּה הָאִשָּׁה פִילַגְשׁוֹ נֹפֶלֶת פֶּתַח הַבַּיִת וְיָדֶיהָ עַל־הַסַּף׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ קוּמִי וְנֵלֵכָה וְאֵין עֹנֶה וַיִּקָּחֶהָ עַל־הַחֲמוֹר וַיָּקָם הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ לִמְקֹמוֹ׃ וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיַּחֲזֵק בְּפִילַגְשׁוֹ וַיְנַתְּחֶהָ לַעֲצָמֶיהָ לִשְׁנֵים עָשָׂר נְתָחִים וַיְשַׁלְּחֶהָ בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃

וזקף עינוהי וחזא ית גברא דארח ברחוב קרתא ואמר גברא סבא לאן את אזיל ומנן את אתי : ואמר ליה עברין אנחנא מבית לחם דבית יהודה עד סיפי טורא דבית אפרים מתמן אנא ואנא אזיל עד בית לחם דבית יהודה ולבית מקדשא דיי אנא אזיל ולית אנש דכניש יתי לביתא : ואף תבנא אף כסתא אית לחמרנא ואף לחם וחמר אית לי ולאמתך ולעולימא דעם עבדך לית חוסרן כל מדעם : ואמר גברא סבא שלם לך לחוד כל חוסרנך עלי לחוד ברחובא לא תבית : ואעליה לביתיה ורמא כסתא לחמריה ואסחיו רגליהון ואכלו ושתיאו : אנון מטיבין ית לבהון והא אנשי קרתא גברין בני רשעא אקיפו ית ביתא דהקין למתבר דשא ואמרו לגברא מריה דביתא סבא למימר אפיק ית גברא דעל לביתך ונדעניה : ונפק לותהון גברא מריה דביתא ואמר להון בבעו אחי לא תבאשון כען בתר דעל גברא הדין לביתי לא תעבדון ית קלנא הדין : הא ברתי בתולתא ולחנתיה אפיק כען יתהן וענו יתהן ועבידו להן דתקין בעיניכון ולגברא הדין לא תעבדון עסק קלנא הדין : ולא אבו גבריא לקבלא מניה ואתקיף גברא בלחנתיה ואפיק לותהון לברא וידעו יתה ואתלעבו בה כל ליליא עד צפרא ושלחוהא כמסק צפרא : ואתת אתתא למפני צפרא ונפלת בתרע בית גברא די רבונה תמן עד די נהור : וקם רבונהא בצפרא ופתח דשי ביתא ונפק למיזל לארחיה והא אתתא לחנתיה רמיא בתרע ביתא וידהא מחתין על ספא : ואמר לה קומי ונזיל ולא מתיבא ונסבדה על חמרא וקם גברא ואזל לאתריה : ואתא לביתיה ונסיב ית סכינא ואתקיף בלחנתיה והדמה לאברהא לתרי עשר אברין ושלחה בכל תחום ארע דישראל :

רשי

ואת בית יי׳ ׳ לשילה אני הולך : ויבל לחמורים ׳ ויתן יבול לחמורים ויבל אפראונדיר בלע״ז : ונדענו ׳ תשכב זכור : ואין עונה ׳ כי מתה : פנות

פי׳ רבי׳ ישעיה

רק ברחוב אל תלין ׳ לא נמצא כמהו ומשפטו תלון או תלין : ויבל לחמורים ׳ תיקן מאכלם : ונדענו ׳ למשכב זכור ׳ ולא אבו האנשים לשמוע לו ׳ כי לא היו רוצים בכך אלא לענות את האיש ראה האיש כך ויחזק בפלגשו ויוצא אליהם החוץ והוא נסתר מפניהם : אשר אדניה שם ׳ בעלה ׳ ומפני שלא היתה אשתו ממש אלא משרתת לו ושוכב עמה נקרא אדוניה :

מסרה

וגם תבן גם ח׳ פסוקין מן ג׳ ג׳ מלין קדמ׳ ובתראה נסבין ו׳ ומציעתא לא נסיב ו׳ וסימ׳ ויהיו בני שאול ושם שם ושם ׳ ויאמר אליו מה אתה ראה ושבעה שבעה ושבע׳ ׳ אדין סרכיא וכל כל וכל׳ ׳ יש אחד ואין אין ואין ׳ ואלה יצאו מן העיר אלה ואלה׳ ואם רע בעיניכם אם ואם׳ וגם תבן גם מספוא וגם לחם ויין ׳ ופתח הצלע פתח ופתח : ברחוב ד׳ ומלאים בקריאה וסי׳ ויאמרו לו כי ברחוב נלין ׳ רק כל מחסורך עלי ׳ כי כשלה ברחוב אמת ׳ ברחוב אכין מושבי :

שימו לכם · שימו לב לכם על הרעה הזאת : אל יי׳ במצפה · במקום שיתקבצו כל ישראל או רובם שם שכינה שורה כמו שנאמר אלהים נצב בעדת אל או הטעם כמו שמפורש בספר יהושע כי במצפה היה מזבח יי׳ ובית תפלה והיה בית מועד לישראל כשהיו מועדים על דבר · כבר כתבנו בספר יהושע למה היה דרכם להקבץ במצפה כי שם היתה תשועה גדולה לים׳ בהקבץ מלכים להלחם עם יהושע : ויתיצבו פנות כל העם · ראשי העם התיצבו בתוך הקהל שהיה הקהל ד׳ מאות אלף איש ויתיצבו הראשים בקהל לשאול ולחקור איכה נהייתה הרעה והפסיק בכתוב וישמעו בני בנימן להודיע כי הם שמעו בהתקבצם ולא הרגישו בדבר לבא לפניהם ולבער הרעה והם שאלו איך נהיה ופירוש ויתיצבו ויאמרו פנות העם עמדו בקהל ואמרו בני ישראל דברו איכה נהייתה הרעה הזאת : ובני ישראל · לשון קריאה הוא : עליה בגורל · עליה נעלה בגורל וענין הגורל שהעשרה האנשים שיהיו למאה ואלף לרבבה יהיו לקחת צידה לעם ההולכים ל למלחמה כלומר שיפילו גורלות בעשרה חלקים בכל מאה ובכל רבבה ואשר יפול הגורל עליהם יקחו צידה לתשעה החלקים היוצאים וההולכים למלחמה כי לא היו יודעי׳ כמה יתעכבו שם : חברים · כלם היו חברים בזה הדבר ונאספו כלם כאיש אחד לנקום לדבר הנבל׳ הזאת ולהכו׳ מהעושים אותה : בכל שבטי בנימן · משפחות בנימן כי המשפחה נקראת שבט ושבט משפחה כמו שכתוב ויקרב את משפחת יהוד׳ ועוד קרא באומרו מכל משפחות שבטי בנימן והמשפח׳ הגדולה נקראת שבט ושבט בנימן היו בה עשרה משפחו׳ גדולות שהיו בתי אבות בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד והיו גבורים וכל המשפחה היתה׳ כחשבת שבט ואמרו אכתנו עשרה משפחות נלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל כי שבט לוי לא היו בכללם : ויתפקדו

למיום ג׳ בקריא׳ וסי׳ והיה כל הרואה׳ יביא יי׳ על ירושלם · כי לא ישבתי בבית : עלות ו׳ בקריא׳ וסי׳ ויאבק איש עמו עד עלות השחר׳ והגבלת את העם סביב לאמר השמרו · והיה כל הרואה · והנה יוצר גבי׳ עד עלות חמת יי׳ · מנגד עלות הנשק׳ בתר׳ חס׳ · ונמס׳ גם בסדר וישלח : י״א פס׳ כל כל ומלה חדא ביניהון

והיה כל הראה ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה שימו לכם עליה עצו ודברו :

ויצאו כל בני ישראל ותקהל העדה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל יהוה המצפה : ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים ארבע מאות אלף איש רגלי שלף חרב :

וישמעו בני בנימן כי עלו בני ישראל המצפה ויאמרו בני ישראל דברו איכה נהיתה הרעה הזאת : ויען האיש הלוי איש האשה הנרצחה ויאמר הגבעתה אשר לבנימן באתי אני ופילגשי ללון : ויקמו עלי בעלי הגבעה ויסבו עלי את הבית לילה אותי דמו להרג ואת פילגשי ענו ותמת : ואחז בפילגשי ואנתחה ואשלחה בכל שדה נחלת ישראל כי עשו זמה ונבלה בישראל : הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם : ויקם כל העם כאיש אחד לאמר לא נלך איש לאהלו ולא נסור איש לביתו : ועתה זה הדבר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל : ולקחנו עשרה אנשים למאה לכל שבטי ישראל ומאה לאלף ואלף לרבבה לקחת צדה לעם לעשות לבואם לגבע בנימן ככל הנבלה אשר עשה בישראל : ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים :

וישלחו שבטי ישראל אנשים בכל שבטי בנימן לאמר מה הרעה הזאת אשר נהיתה בכם : ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ונבערה רעה מישראל ולא אבו בנימן לשמע בקול אחיהם בני ישראל : ויאספו בני בנימן מן הערים הגבעתה לצאת למלחמה עם בני ישראל :

והוה כל דחזי ואמר לא הות ולא אתחזיאת כהדא למן יומא די סליקו בני ישראל מארעא דמצרים עד יומא הדין שוו לבכון עלה אתיעצו ומלילו :

ונפקו כל בני ישראל ואתכנישת כנשתא כגברא חד למדן ועד באר שבע וארעא גלעד לקדם יי׳ למצפיא : ואתעתדו רישי כל עמא כל שבטיא דישראל בקהל עמא דיי׳ ארבע מאה אלפין גבר רגלי שלפי סיפא :

ושמעו בני בנימין ארי סליקו בני ישראל למצפיא ואמרו בני ישראל מלילו איכדין הות בישתא הדא : ואתיב גברא ליואה בעלה דאתתא קטילתא ואמר לגבעתא די לשבטא בנימין עלית אנא ולחנתי למבת : וקמו עלי יתבי גבעתא ואקיפו עלי ית ביתא בליליא עלי חשיבו למקטל וית לחנתי עניוהא ומיתת : ואחדירת בלחנתי והדמיתה ושלחתה בכל תחום אחסנת ארעא דישראל ארי עבדו עיצת חטאין ודלא כשר בישראל : הא כולכון בני ישראל הבו לכון פתגם ועיצה הלכא : וקם כל עמא כגברא חד למימר לא ניזיל גבר למשכניה ולא נזור גבר לביתיה : וכען דין פתגם דנעביד לגבעתא נתמני עלה בעדבא : ונדבר עשרא גברין למאה לכל שבטיא דישראל ומאה לאלפא ואלפא לרבותא למסב זוודין לעמא למעבר לאיתיותהון לגבעתא דבית בנימן ככל קלנא דאתעבד בישראל : ואתכניש כל אנש ישראל לקרתא כגברא חד שנן : ושלחו שבטיא דישראל גברין בכל שבטא דבנימין ל למימר מה בישתא הדא דהות בכון : וכען איתו ית גבריא ב בני רשעא די בגבעתא ונקטלנון ונפלי עבדי בישתא מישראל ולא אבו בני בנימין לקבלא למימר אחוהון בני ישראל : ואתכנישו בני בנימין מן קרויא לגבעתא למפק לאגחא קרבא עם בני ישראל :

פי׳ רבי׳ ישעיה

שימו לכם עליה · שימו דעת עליה : עליה בגורל · נעלה עליה בגורל : מכל העם הזה שבע מאות איש׳ המ״ס יתירה : ע״כ

רשי

פנות כל העם · רישי כל עמא : דימו להרוג · כיוונו להרוג אפיכשמו״כט בלע״ז לעשות לבואם זו לגבעת בנימן ככל הנבלה וגו׳ : חברים · שוים בעצה אח׳ : בכל שבטי בנימין · עשרה שבטים נחשבו עשרה משפחותיו שיהו מ מורחל י״ב שבטים ;

אטר

רלבג

והנה נקהלו כל שבטי ישר׳ זולת שבט בנימן על זה אל יי׳ המצפה כי שם היו נקהלים לכל הדברי׳ הנפלאים לסבה שזכרנו במה שקדם ושם הודיעם האיש הלוי ואיך היה הדבר הזה ואמר אותי דימו להרו׳ לדעתו שהו׳ יתיר עצמו להרינה ולא יתנאל בזה החטא הנדו׳ המגונה תכלית הגנות ר״ל משכב זכור · והנה התפעלו מאד ישראל מזה הענין ורצו לבער הרע מקרבם כמשפטי התור׳ ולמען יוכלו להתעכב שם עד בערם הרע שלחו עשירית המחנה לקחת צידה לעם והנה שלחו תחלה בכל גבו׳ בנימן ובכל משפחותיו שיתנו האנשי׳ האלה החטאים האלה ביד בני ישראל להמיתם ולבער הרע מקרב ישראל ולא אבו בני בנימן לשמוע בקול אחיהם והורה זה כי יד כלם היתה במעל זה · ונראות

מסרה

וסי׳ המה וכל החיה למינה׳ ויאמר אם שמוע תשמע · מי יתן והיה לבבם זה׳ ויתיצבו פנות כל העם ·כל נגע כל מחלה · כל שבטי ישראל בקהל׳ בהר מרום ישראל׳ ויעד יי׳ בישראל׳ ועתה אל ישיא דוה״ · הנה טפחות נתת׳ וישתחוו כל מלכים · ראית כל נקמתם · ולהביא את בכורי אדמתינו · כל הפלה כל תחנה דמלכים׳ ודברו דדה״ : איכה י״ו וסי׳ נמסר בריש איכה : הלם י״ב וחס וסי׳ נמסר בסדר שמות : בגורל ה׳ רפין וסימ׳ נמסר ביהושע ריש סי׳ י״ד : ויאספו י״ב וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא וביהושע סימן י׳ :

רלבג

ונראות בני בנימן שרצון ישראל להלחם בם יצאו בני בנימן למלחמה עם בני ישרא והיה מספרם כ״ו אלף איש שולף חרב ושבע מאות איש בחור היה כל אחד מהם אטר יד ימינו והיו בקיאים בירייית אבנים בכף הקלע עד שכבר היו קולעים אל השער האחד עם רוב דקותם ולא יחטיאו שלא יכזבו וזה היה דבר כפלא מאד:

ואיש ישראל התפקדו׳ לבד מבנימן ד׳ מאות אלף איש שולף חרב ויעלו בית אל ששם היה ארון האלהים להשאל באורים ותומי׳ לפנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן שהיה כהן גדו׳ או וידמה שקראו שם שילה בית אל להקבע בו בית האלהים כי שם נקבע ימים רבי׳ והנה היה שם ממחם כמו שאמרו ז״ל מנוחה זה שילה נחלה זה בית עולמים והנה ידענו כי אחר ששר ארון יי׳ מהגלגל בא לשילה ונקבע שם עד מות עלי או יהיה הרצון בבית אל בית האלהים והנה אי איפשר שנאמר נ״כ שעלו לעיר בית אל כי היא היתה בגבול בנימן כמו שנזכר בספר יהושע׳ ושאלו מי יעלה בתחלה למלחמ׳ ואמר כי יהודה יעלה בתחלה ולא השלימו שאלתם כי כבר היה ראוי להם לשאול אם יצחו או ינוצחו ואם יאמר להם שינוצחו יחדלו לעלות עליהם למלחמה ולזה קרה להם מה שקרה מפני שלא שאלו כהוגן לא בפעם הראשונה ולא בפעם השניה׳ ואולם

רדק

ויתפקדו׳ קל והפ״א קמוצה ומשפט הקו״ף להדגש כמשפט התפעל להיות ע״ינו דגושה לבד מעטים כמו אלו קלים לבד מיושבי הגבעתה התפקדו וכן ואיש ישראל התפקדו וכן ויתפקד העם: עשרים וששה אלף איש׳ ובמפלתן כמצאו שנפלו מבנימן עשרים וחמשה אלף ומאה ושש מאות כשו אל סלע הרמון כמצאו אלף חסרים כי במנינם היו עשרים וששה אלף ושבע מאות מיושבי הגבעה ואלה האלף החסרים לא מצאנו מה היה להם ויתכן לפ׳ כי אותם אלף נפלו במלחמות הראשונות שהיו נגפים ישראל כי אי אפשר שלא מתו במלחמו׳ ההם מבנימן והכתוב לא מנה אלא המתים בהנגף בנימן לפני ישראל ובמדרש אומר כי אותן אלף הלכו לארץ רומניא וישבו שם: אל השערה ולא יחטיא׳ תרגומו ומרמן בבינת שערא ולא משנן: וישחיתו בישראל׳ אמרו כי העונש הזה היה לישראל בעון פסל מיכה שהיה בימים ההם כמו שפירשתי והנה קנאו לדבר פלגש בגבעה ולא קנאו לפסל מיכה והיה להם לקנא ולעלו׳ עליו למלחמ׳ ולבער הפסל מישראל כמו שבערו זאת הרעה ולפיכך נענשו במלחמה הזאת אמר להם הקב״ה בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחית׳: ויבאו ביתאל׳ הנראה בעיני כי על שילה את׳ כי שם היה הארון ונקרא בית אל ובית יי׳ כמו ואת בית יי׳ אני הנלך כי לא מצאנו שהביאו הארון לביתאל שהוא לוז ובשאלה הראשונה גם כן לשילה באו כמו שכ׳ ויקומו ויעלו ביתאל וישאלו באלהים ואחר שאלתם קמו וחנו על הגבעה להלחם והטעם שהזכיר פעם אחרת ויבאו ביתאל להודיע כי בפעם אחרונה שבו בכל לבם לאל ויצומו ויעלו עולות וכל זה בשילה היה ונעתר להם בפעם הזאת ויתכן לפר׳ גם כן שהביאו הארון לביתאל כי ביתאל סמוך לשילה הוא כמו שאמר בסוף הענין בשילה אשר מצפונ׳ לבית אל והביאוהו שם להתפלל שם ויענם האל יתעלה בזכות יעקב שבירך אותו אלהים שם וכולל באותו פרק בנימן אלא שאין משמעות הפסוק שהביאו הארון שם אז כי הפסוק אומ׳ ושם ארון ברית האלהים בימים ההם נראה׳ כי שם היה הארון בקביעו׳ ולא שהביאו אותו שם ובשילה היה הארון בימים ההם והרבו בתפלה ופנחס גם כן שהיה עמהם התפלל גם כן עליהם ונענו בפעם הזאת: עומד לפניו בימים ההם׳ כי הוא היה כהן גדול בימים ההם ובו היו שואלים באורים ותומים והיום הזה עמד לפני הארון והתומים עמו: לאמר

מהערים ד׳ בקריא׳ וסי׳ ונס אל אחת מהערים האל׳ ויתפקדו בני בנימן׳ ואשר מהערים׳ ולכן הנני פותח את כתף מואב: אטר ב׳ וסי׳ איש בחור אטר יד ימינו׳ ויקם יי׳ להם מושיע: ויתחזק ח׳ וסי׳ ויתחזק ישראל

ט״ו ויתפקדו בני בנימן ביום ההוא מהערים עשרים וששה אלף איש שלף חרב לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור: מכל העם הזה שבע מאות איש בחור אטר יד־ימינו כל־זה קלע באבן אל־השערה ולא יחטא: ואיש ישראל התפקדו לבד מבנימן ארבע מאות אלף איש שלף חרב כל־זה איש מלחמה: ויקמו ויעלו בית־אל וישאלו באלהים ויאמרו בני ישראל מי יעלה־לנו בתחלה למלחמה עם־בני בנימן ויאמר יהוה יהודה בתחלה: ויקומו בני־ישראל בבקר ויחנו על־הגבעה: כ ויצא איש ישראל למלחמה עם־בנימן ויערכו אתם איש־ישראל מלחמה אל־הגבעה: ויצאו בני־בנימן מן־הגבעה וישחיתו בישראל ביום ההוא שנים ועשרים אלף איש ארצה: ויתחזק העם איש ישראל ויספו לערך מלחמה במקום אשר־ערכו שם ביום הראשון: ויעלו בני־ישראל ויבכו לפני־יהוה עד־הערב וישאלו ביהוה לאמר האוסיף לגשת למלחמה עם־בני בנימן אחי ויאמר יהוה עלו אליו:

כ״ה ויקרבו בני־ישראל אל־בני בנימן ביום השני: ויצא בנימן לקראתם מן־הגבעה ביום השני וישחיתו בבני ישראל עוד שמנת עשר אלף איש ארצה כל־אלה שלפי חרב: ויעלו כל־בני ישראל וכל־העם ויבאו בית־אל ויבכו וישבו שם לפני יהוה ויצומו ביום־ההוא עד־הערב ויעלו עלות ושלמים לפני יהוה: וישאלו בני־ישראל ביהוה ושם ארון ברית האלהים בימים ההם: ופינחס בן־אלעזר בן־אהרן עמד לפניו בימים ההם

ד׳ · ג׳ א׳ חס׳ וב׳ מ״ל · ב׳ · כ״ח׳ מ״ל וא׳ חס׳ ל׳ ל׳ חס׳ ו׳ חס׳ כליש׳ · חד מן׳ ז׳ זוגין מן ל׳ תכייבא מסכיא · ב׳ וכנס · חד מן ׳ זוגין מן ל׳ תכייב מסכיא · פ׳ · ס״ג · ב׳ שלאחריו האוסף · ל׳ · ל׳ · ל׳ ח׳ פסוקי׳ כעני׳ מתחלפי׳ · ג׳ מ״ל · ל׳

ואתמנאו בני בנימן ביומא ההוא מן קרויא עסרין ושתא אלפין גברא שלפי סיפא בר מיתבי גבעתא אתמניאו שבע מאה גבר עולם: מכל עמא הדין שבע מאה גבר עולם גברא נמיד בידיה דימינא כל אלין דשדן אבנא בקלעא ומרמן בבינת שערא ולא משנן: ואנש ישראל אתמניאו בר מדבית בנימין ארבע מאה אלפין גברא שלפי סיפא כל אלין גברי עבדי קרבא: וקמו וסליקו לבית אל ושאילו במימרא דיי ואמרו בני ישראל מן יסק לנא בקדמיתא לאגחא קרבא עם בני בנימין ואמר יי יהודה בקדמיתא: וקמו בני ישראל בצפרא ושרו על גבעתא: ונפק אנש ישראל לאגחא קרבא עם דבית בנימין וסדרו עמהון אנש ישראל קרבא על גבעתא: ונפקו בני בנימן מן גבעתא וחבילו בישראל ביומא ההוא עסרין ותרין אלפין גברא קטילין רמן לארעא: ואתקף עמא אנש ישראל ואוסיפו לסדרא קרבא באתרא דסדרו תמן ביומא קדמאה: וסליקו בני ישראל ובכו קדם יי עד רמשא ושאילו במימרא דיי למימר האוסיף למקרב לאגחא קרבא עם בני בנימין אחי ואמר יי סקו עליהון: וקריבו בני ישראל לות בני בנימן ביומא תנינא: ונפק בנימין לקדמותהון מן גבעתא ביומא תנינא וחבילו בבני ישראל עוד תמנת עסר אלפין גברא קטילין רמן לארעא כל אלין שלפי סיפא: וסליקו כל בני ישראל וכל עמא ואתו לבית אל ובכו ויתיבו תמן קדם יי וצמו ביומא ההוא עד רמשא ואסיקו עלון ונכסת קודשין קדם יי: ושאילו בני ישראל במימרא דיי ותמן ארון קימא דיי ביומיא האנון: ופינחס בר אלעזר בר אהרן קאם קדמוהי ביומיא האנון

וישב על המטה׳ ויתחזק העם איש ישראל׳ ויתחזק דוד באלהיו׳ ויתחזק שלמה בן דוד׳ ויתחזק המלך רחבעם׳ וימלוך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על׳ ויתחזק יותם׳ ויתחזק אביה וישא לו נשים:

רשי

אטר יד ימינו׳ במודי יד ימינם לא היו שולטי׳ בה כאילו היא אטומה כמו אל תאטר עלי באר פיה: כל זה׳ שבע מאות איש הללו: אל השערה׳ לחוט השער: ולא יחטיא׳ ולא ישגה: יהודה בתחלה׳ אבל לא בחנו לשאול אם לנצח אם לינצח ובאחרונה שבחנו אמר עלה כי מחר אתננו בידך השכימו והשלימו דבריהם: וישחיתו׳ נענשו על שלא קנאו כמו כן במעשה פסל מיכה שהיה כבר: בבעל

רדק

לאמר האוסיף אם אחדל · ידמה כי בשאלות הראשונות לא שאל הוא ובשאלות הראשונות לא ביארו שאלתם וגם התשובה לא היתה מבוארת והכל היתה סבה מאת השם כדי שיעלו וינגפו כי היה להם לשאול אם יעלו ויצליחו והוסיפו עתה לבאר השאלה ואמרו אם אחדל כלומר שאם לא אכלית אחדל והשיב לו מבואר עלו כי מחר אתננו בידך ומשפט השאלה באורים ותומים כך היה כמו שכתבו רז״ל כיצד שואלין השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי השכינה השואל אומר הארדוף אחרי הגדוד הזה השיגנו והנשאל אומר רדוף עלה והצלח ואין שואלין בקול שנ׳ ושאל לו ולא מהרהר בלבו שנאמ׳ על פיו אלא כדרך שאמרה חנה בתפלת׳ וכיצד נעשית התשובה באורים ותומים שהיו האותיות בולטו׳ והיו משיבות הצורך עם סיוע רוח הקדש שהיה בכהן שם שואלין בו וכן אמרו כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו שואלין בו ושאינו מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו שאל אביתר ולא עלתה לו שנ׳ ויעל אביתר וי״ב שבטים היו כתובין בהן ואמרו רז״ל שגם אברהם יצחק ויעקב נכתבו בם והנה כל האותיו׳ בהם ואמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכה׳ מפני שלא יאמינו בני אדם כי אותו פנחס היה לפי שים לו משנותיו עד הזמן ההו׳ יותר מג׳ מאות שנה לפיכ׳ יחסו עד אהרן נחיה זמן רב כי האל ית׳ הבטיחו בזה על אשר קנא בשיטים ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל פנחס אמר ומקצת רז״ל אמרו כי פנחס זה אליהו ומקצתם אמרו כי אליהו משבט בנימן היה ויש להם סמך בזה בד״ה: הנתקו מן העיר · משבין שלא נזכר פועלו משבין הפעיל וההפעי׳ עד התיקנו אות׳ מן העי׳ והוא ענין ההעתקה והעקירה: ונתקנוהו · דגש הקו״ף לתפארת הקריאה והדומי׳ לו כתבנו בספ׳ מכלל : קמו ממקומו · קמו על הפרט ממקומו על הכלל : מגיח · פי׳ יוצא והוא פעל עומד כי יגיח ירדן אל פיהו פעל יוצא: ממערה גבע · ית ממישר גבעתא ויש לפרשו מענין ערות אל יאור ומתערה כאזרח רענן שהו׳ ענין לחות ואותו המקום שהיה סמוך לגבעה היה מקום דשא׳ : מקום לבנימן · לרדוף שהיה סמוך לגבעה לרדוף אחריה׳ והיו נסים לפניהם בכונה כדי שינתקו מן העיר והיו בוטחים אל האורב שיכנסו אל העיר : וימשך האורב · יונתן פירשו פעל עומד ואיתנגיד כמנא כלומר שנמשך אל הגבעה ויש לפרשו כמשמעו פעל יוצא ופירושו משכו בשופר והריעו כמו במשוך היובל: והמועד׳ זמן זה התנו ביניהם כדי כשיכנסו האורב בעיר שישלחו אש בעיר ומשאת העשן יהיה סימן לישראל שכבר לכדו העיר ובזמן שיראו העשן יחזרו פניהם כלפי בנימן להכות בהם · ופירוש משאת העשן עמוד העשן שהוא נשא כלפי מעלה · ומה שאמר עמוד עשן אחר שאמר והמשאת החלה הוא תוספת ביאור או יהיה משאת שריפה מענין וישאם דוד מענין שרפה משאת על שם הלהב שהוא נשא למעלה וכן במשנה משיאין משואות ופירוש משאת העשן משאת הלהב ומשאת העשן משאת עומד במקום שנים יקרא גם כן עמוד העשן משאת על שם שהוא נשא למעלה ולזה הפירוש יהיה עמד חסר וי״ו ופירוש והמשאת שהוא הלהב החלה לעלות ועמוד עשן גם כן החלה לעלות: ויהפך איש ישראל · הפך עורף לפני בנימן במלחמה כדי שינתקו מן העיר : כליל

רשי

בבעל תמר · במישר יריחו: מגיח · נמשך כמו יגיח ירדן אל פיהו גוחי מבטן: ממערה גבע · ממקום בר ערותה וגלויה של גבעת בנימן מקום תורפה שלה שהיא נוחה ליכבש משם כמו לראות את ערות הארץ באתם: ויתנו איש ישר׳ · אשר בשדה מקום לבנימן לברוח אל הגבעה כי סמכו ישר׳ על האורב שיצאו לקראתם : וימשך האורב · משך בשופר · ד״א משך בשופר העם אשר אתו אל העיר: והמועד היה · ומתחלה היה אות בין ישראל ובין האורב להיות האורב מרבה להעלות עשן העיר ויבינו ישראל אשר לכד האורב את הגבעה: משאת העשן · נוצה העשן : ויהפך איש ישראל · עכשיו חוזר לתחלת הדברי׳ ושונה ומפרש עשרי׳ וחמשה אלף שכתבנו למעלה כיצ׳ נפלו והיכן נפלו : ואשר

כפעם בפעם ו׳ וסימניהון במסרה רבתא: כבראשנה ה׳ בקריא׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: והמלחמה ג׳ בקריאה וסימניהון במסרה רבתא: נגעת ג׳ חס׳ בקריאה וסי׳ והנפש הנגעת תטמא עד הערב · כי נגעת עליה׳ הרעה · וכנף הכרוב השני: משאת ו׳ פתחין וסי׳ במס׳ רבת׳: ובנימן ט׳ יתידאין וסי׳ במס׳ רבת׳ :

לאמר האוסף עוד לצאת למלחמה עם־בני־בנימן אחי אם־אחדל ויאמר יהוה עלו כי מחר אתננו בידך: וישם ישראל ארבים אל־הגבעה סביב: ויעלו בני־ישראל אל־בני בנימן ביום השלישי ויערכו אל־הגבעה כפעם בפעם: ויצאו בני־בנימן לקראת העם הנתקו מן־העיר ויחלו להכות מהעם חללים כפעם בפעם במסלות אשר אחת עלה בית־אל ואחת גבעתה בשדה כשלשים איש בישראל: ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה ובני ישראל אמרו ננוסה ונתקנוהו מן־העיר אל־המסלות: וכל איש ישראל קמו ממקומו ויערכו בבעל תמר ואורב ישראל מגיח ממקמו ממערה־גבע: ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל־ישראל והמלחמה כבדה והם לא ידעו כי־נגעת עליהם הרעה: ויגף יהוה את־בנימן לפני ישראל וישחיתו בני ישראל בבנימן ביום ההוא עשרים וחמשה אלף ומאה איש כל־אלה שלף חרב: ויראו בני־בנימן כי נגפו ויתנו איש־ישראל מקום לבנימן כי בטחו אל־הארב אשר שמו אל־הגבעה: והארב החישו ויפשטו אל־הגבעה וימשך הארב ויך את־כל־העיר לפי־חרב: והמועד היה לאיש ישראל עם־הארב הרב להעלותם משאת העשן מן־העיר: ויהפך איש־ישראל במלחמה ובנימן החל להכות חללים באיש־ישראל כשלשים איש כי אמרו אך נגוף נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשנה: והמשאת החלה לעלות מן־העיר עמוד עשן ויפן בנימן אחריו והנה עלה

למימר האוסיף עוד למפק לאגחא קרבא עם בני בנימין אחי אם אתמנע ואמר יי סקו ארי מחר אמסרנון בידך: ושוי ישראל כמנין על גבעתא סחור סחור: וסליקו בני ישראל לות בני בנימין ביומא תליתאה וסדרו קרבא על גבעתא כזמן בזמן: ונפקו בני בנימין לקדמות עמא אתנגידו מן קרתא ושריאו לקטלא מעמא קטילין כזמן בזמן בכבש ארחתא דחדא סלקא לבית אל וחדא לגבעתא בחקלא כתלתין גברא בישראל: ואמרו בני בנימין תבירין אנון קדמנא כדבקדמיתא ובני ישראל אמרו נפוך ונגודנון מן קרתא לכבשיא: וכל אנש ישראל קמו מאתרידהון וסדרו קרבא במישרי יריחו וכמנא ישראל מגיח מאתריה ממישר גבעתא: ואתו מדרום לגבעתא עסרא אלפין גבר עולים מכל ישראל ועבדי קרבא תקיפו ואנון לא ידעין ארי קריבת דתיתי להון בישתא: ותבר יי ית בנימין קדם ישראל וחבילו בני ישראל בדבית בנימין ביומא ההוא עסרין וחמשא אלפין ומאה גברא כל אלין שלפי סיפא: וחזו בני בנימין ארי אתברו ויהבו אנש ישראל אתר לבנימין ארי אתרחיצו על כמנא דשויאו על גבעתא: וכמנא אוחי ואתנגיד על גבעתא ואתנגיד כמנא ומחא ית כל קרתא לפתגם דחרב: וזמנא הוה מתקן לאנש ישראל עם כמנא דיסגון לאסקותהון יטור דתנן מן קרתא: ואתחזר אנש ישראל בקרבא ודבית בנימין שריאו לקטלא קטיליא באנש ישראל כתלתין גברא ארי אמרו ברם מתבר תבירין אנון קדמנא כקרבא קדמאה: וכמנא שרי לאסקא מן קרתא יטור דתנן ואתפניאו דבית בנימין בתריהון והא סליק

רלבג

ואולם בפעם השלישי׳ שאלו כהונן ואמרו האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל והיה זה ע״ד שאלת העכס אם יקרם רע מזה יחדלו כי הדבר הוא בבחירתם לא ע״ד הודעת העתידות כמו שהיה הענין בשתי השאלות הראשונות ששאלו באלהים והיתה אז התשובה שלימה ואמר עלו כי מחר אתננו בידך והנה עשו בני ישראל בחכמה לשום אורבים אל הגבעה כמו שעשו כשכבשו את העי׳ והראו ישראל את עצמם נגפים ונסו להם לפני בנימן כדי לנתקם מן העיר והאורב שהיה בעמק והוא אשר קרא מערה כי שם ישפכו כל המימות אשר שם והלחיות ולא ראו אותו בני בנימן לפשוט אז אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב · והנה היו האורבים י׳ אלפים איש מהיותר גבורים שבישראל ואחר שנסו ישראל והרחיקו בני בנימן מן העיר קמו וערכו מלחמה עם בני בנימן במקום שהיה שמו בעל תמר וזה הענין הוציא אורב ישראל ממקומו לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב כי היה סימן ביניהם ובין האורב שכאשר ינועו לבעל תמר יקום האורב ממקומו לפשוט אל הגבעה · והנה

רש"י

ואשר מהערים, האורב שנכנס בעיר משחיתים אותו בתוך השבט בתוך העיר: כתרו את בנימן, הקיפו את בנימן ככתר המקיף את הראש וכן אבירי בשן כתרוני וכן כי רשע מכתיר את הצדיק וכן גם בלשון עטרה נקראת הקפה ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפוהו, קוראים אחריו רדיפה כנועקים זה לזה לרדוף: מנוחה הדריכוהו, אצל הערים שהם נוחים בהם שם הדביקוהו: הדריכוהו, השיגוהו ויש לוגמתו בלשון תלמוד רהט בתריה פרסה בחלא ולא אדרכיה: עד נכח הגבעה, ממזרחה של גבעה: ויפלו מבנימן שמנ' עשר אלף, בשלה בתוך המלחמה: ויעוללהו, הריג' אחר הריגה כעוללו' שאחר הבציר: חמשת אלפים הרי עשרים ושלשה אלף: עד גדעום, שם מקום: ויכו ממנו אלפים איש, הרי עשרים וחמשה אלף האמו' למעלה והמאה הכתובים למעלה לא פירש היכן נפלו: שבו אל בנימן, בכל הערי': מעיר מתום, התמו כל יושבי הערים ועד בהמה ואנשים בכלל מתים היו שמתום לשון כליה הוא ויש לתמוה על אלף היכן הם שהרי עשרי' וששה אלף התפקדו מן הערי' ומן הגבעה שש מאות וכן מנה בנופלי' עשרי' וחמשה אלף ומאה איש ושש מאות נמלטו אל סלע הרמון והאלף ברחו אל הערים וכולן למחרת כששבו בני ישראל על ערי בנימין להחרים הנשי' והטף: להפקד, להגרע: וינחמו

רד"ק

כליל העיר, שריפת העיר כלה עלה עשן השרפה אל השמימה: הפך, פניו אל בנימן להכות בהם: ויפנו פנו עורף אל ישראל ונסו לדרך המדבר: והמלחמה הדביקתהו, אנשי המלחמה הדביקוהו: ואשר מהערים, כתרגומו ואנשי כמנא רמו מקרויהון קטלין בהון מכא ומכא ר"ל האורב שנכנסו בגבעה משחיתים אותו מהגבעה ומשאר הערים ופי' בתוכו בתוך בנימן הנהרגים מבחוץ היו גם אלה נהרגי' מבפני': כתרו, סבבו אותו ככתר ועל הדרך הזה עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפוהו, זה לזה אומר רדוף אחריו: מנוחה הדריכוהו, חסר מ"ם השמוש ופי' ממנוחה הדריכוהו וכן ת"י מבית ניחהון טרדונון או פי' במקום מנוחתם הדריכוהו כמו שאמר נוכח הגבעה כלומר במקום שהיו חושבים לנוח שם הדריכוהו ויהיה הדריכוהו לפי' זה ענין כדורך גת: ויעללהו, אפילו העוללות שנשארו מהם כרתו כמו מעולל הכרם: חמש ועשרי' אלף איש, והמאה שספר עוד למעלה הניחם כאן לפי שהוא פרט וסמך על המספר הראשון שזכר: שש מאות איש, ולא היתה בהם אשה כי מן המלחמה נסו אלה השש מאות ואין אשה במלחמה לפיכך לא נשארה מבנימן אשה כי הכל הרגו מלבד אלה השש מאות שנסו אל סלע רמון: מעיר מתים, מעיר אנשים ומתי' שם לאנשים כולל אנשים ונשים וטף רוצה לומר האנשים בעיר והבהמה בשד' אכל הרגו: עד כל הנמצ', פי' כל הנמצא עופות או חיות כל הנמצא להם הרגו: הערים הנמצאות, פי' הנמצאות להם שלא נהרסו בהכנס בהם ישראל להרוג העם שהיו הורסים העיר והערים שלא נכנסו בהם במלחמה שבו אליהם ושלחו אותם באש: לא יתן בתו, כתבו אותם כמו מנודים שלא יתחתנו בם עוד על הנבלה הזאת אשר עשו אחר שלא נתנו הרשעים והפושעים: להפקד, ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש: ויבנו שם מזבח, אם בית אל זה הוא שילה למה בנו שם מזבח וכי לא היה שם מזבח המשכן ואם הוא העיר הנקרא ביתאל גם שם היה המזבח שבנה יעקב אבינו כמו שאנו עתידין לפר' בספר שמואל בפסוק עולים אל האלהים ביתאל וי"ל שבנו שם מזבח אחר והיה המקום הזה שילה או ביתאל ובנות המזבח הוא דרישת האל כמו שמצאנו במקומות רבים שהיו בונין מזבח לדרוש את יי' ומפני המקרה הרע הזה שקרה להם בדבר בנימן בנו מזבח והעלו עולות ובכו לפני יי' ואמרו למה היתה זאת להפקד שבט אחד: נגרע

מסורה

השמימה י"א וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן: משחיתים ח' וסי' נמסר בסדר וירא: המדברה י"ב בקריאה וסי' נמסר בסדר אחרי מות: מתם ד' בקריאה וחסרים וסימניהון מעיר מתם עד בהמה' אין בו מתם פצע ותבורה' אין מתם בבשרי מפני' כי כסלי מלאו נקלה: וישאו קולם נשיאת קולם ד' חס' את בלישנהון

מקרא

כליל־העיר השמימה: (מא) ואיש ישראל הפך ויבהל איש בנימן כי ראה כי־נגעה עליו הרעה: (מב) ויפנו לפני איש ישראל אל־דרך המדבר והמלחמה הדביקתהו ואשר מהערים משחיתים אותו בתוכו: (מג) כתרו את־בנימן הרדיפהו מנוחה הדריכהו עד נכח הגבעה ממזרח־שמש: (מד) ויפלו מבנימן שמנה־עשר אלף איש את־כל־אלה אנשי־חיל: (מה) ויפנו וינסו המדברה אל־סלע הרמון ויעללהו במסלות חמשת אלפים איש וידביקו אחריו עד־גדעם ויכו ממנו אלפים איש: (מו) ויהי כל־הנפלים מבנימן עשרים וחמשה אלף איש שלף חרב ביום ההוא את־כל־אלה אנשי־חיל: (מז) ויפנו וינסו המדברה אל־סלע הרמון שש מאות איש וישבו בסלע רמון ארבעה חדשים: (מח) ואיש ישראל שבו אל־בני בנימן ויכום לפי־חרב מעיר מתם עד־בהמה עד כל־הנמצא גם כל־הערים הנמצאות שלחו באש:

כא

(א) ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא־יתן בתו לבנימן לאשה: (ב) ויבא העם בית־אל וישבו שם עד־הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול: (ג) ויאמרו למה יהוה אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד: (ד) ויהי ממחרת וישכימו העם ויבנו־שם מזבח ויעלו עלות ושלמים:

תרגום

תננא דקרתא לצית שמיא: ואנש ישראל אתחזר ואתבהיל אנש בנימן ארי חזא ארי קריבת דתיתי להון בישתא: ואתפניאו קדם אנש ישראל לאורח מדברא ועבדי קרבא ארביקונון ואנש כמנא קמו מקרויהון קטלין בהון מכא ומכא: טלטילו ית דבית בנימן רדפונון מבית ניחהון טרדונון עד לקביל גבעתא ממדנח שמשא: ואתקטלו מדבית בנימן תמנת עסר אלפין גברא ית כל אלין גברי עבדי קרבא: ואתפניאו ואפיכו למדברא לכיף רמון ואטמרו בכבשיא חמשא אלפין גברא ואדביקו בתריהון עד גדעום וקטילו מנהון תרין אלפין גברא: והוו כל דאתקטילו מדבית בנימן עסרין וחמשא אלפין גברא שלפי סיפא ביומא ההוא ית כל אלין גברי עבדי קרבא: ואתפניאו ואפיכו למדברא לכיף רמון שית מאה גברא ויתיבו בכיף רמון ארבעא ירחין: ואנש ישראל תבו לות בני בנימן ומחונון לפתגם דחרב מקרויהון במרנון עד בעירא עד כל דאשתכח אף כל קרויא דאשתכחא אוקידו בנורא: ואנש ישראל קים במצפיא למימר אנש מננא לא יתן ברתיה לדבית בנימן לאתו: ואתא עמא לבית אל ויתיבו תמן עד רמשא קדם יי ואריםו קלהון ובכו בכי סגיא: ואמרו למא יי אלהא דישראל הות דא בישראל למסני יומא דין מישראל שבטא חד: והוה מיומא דבתרוהי ואקדימו עמא ובנו תמן מדבחא ואסיקו עלון ונכסת קודשין:

מסורה

בקריאה וסימניהון ויבא העם ביתאל דעלכם' ואיש ישראל נשבע במצפה' ויהי ככלתו לדבר דמיתרת אמנון' וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו דאיוב' המה ישאו קולם:

רלב"ג

והנה בזה האופ' ספר בכללות שהשחיתו בני ישראל בבנימן כ"ה אלף ומאה איש ואחר זכר הפרטים וזכר איך היתה ההתחלה בענין האורב וזכר איך היית' התחבולה בענין האורב למועד שהגבילו אנשי ישראל למהר לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב ואמר זה להעלות העשן מן העיר להבהיל את בנימן בראותו כי עלה כליל העיר השמימה והנה לא זכר בפרטים כי אם כ"ה אלף איש ולא חשש למאה העודפים על החשבון כי לא זכר בפרטים כי אם האלפי' וידמה שיהיו שם יותר על האלפי' בכל הרג והרג מספר מה כשהקבץ כלו יהיה מאה איש' וספר שנשארו בבנימן שש מאות איש ונסו אל סלע רמון וכבר נזכר תחלה שמספר בני בנימן עשרי' וששה אלף שולף חרב ושבע מאות וידמה שהאלף הנשארים מתו במלחמות הראשונות' עוד זכר שאיש ישראל נשבע במצפה לאמר שלא יתן איש ממנו בתו לבנימן לאשה וכראותם כי נפקד שבט אחד מישראל חרה להם מאד והנה בנו שם מזבח חדש בבית האלהים והעלו עולות ושלמים וכנסו לדרוש את יי' על זה הקלקול שבא על ידם אולי כדרו שאם יתן יי' את בנימן בידם עשו זה הענין לכבוד השם והנה היה קשה בעיני ישראל הנגרע שבט אחד מישראל והתחכמו למצוא נשים לנותרים' והרגו

רדק

נגדע׳ נכרית: ויתפקד העם׳ קל ולִיגוּ להלנם והנא ענין זכירה והשגחה כמו פקדו נא וראו מי הלך מעמנו: יודעת משכב זכר׳ והיאך נודע זה יתכן כי העבירום לפני הארון ומי שקלטה הארון היא הבתולה כמו שעשו בנשי מדין שהעבירום לפני הציץ הבעולה פניה מוריקות כמו שקבלו רז"ל ויש דרך אחרת זכרו רז"ל בדבר הבתולה ולכן דין בזה להושיבם על פי חבית של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף והם אמרו כי זה הנסיון עשו לנשי יבש גלעד ולא שהעבירום לפני הציץ כמו ש שעשו בנשי מדין ועשו סמך בזה מה שכתו' בציץ לרצון להם לפני יי' לרצון להם ולא לפורענו' להם: אל המחנ' שלה׳ גם זה הפסוק מוכיח כי ביתאל הנזכר בענין הזה הוא שילה שהרי במקום שבנו מזבח ובאו לפני יי' ואמרו מי אשר לא עלה שם היו עדין ומשם שלחו להחריב אנשי יבש גלעד: אשר בארץ כנען׳ לא מצאתי טעם לסיפור הזה כי ידוע הוא כי שילה בארץ כנען: ולא מצאו להם כן׳ כמו שהיו כי הם היו שש מאות והנערות לא היו אלא ארבע מאות: והעם נחם׳ בפעל עומד כי הנו' קמוץ: ירשת פליטה׳ צריך שתהיה ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל׳ וטעם ירשת כי ירושה הוא מיעקב אבינו להיות מבניו שני' עשר שבטי' על עולם: אשר מצפונה לביתאל׳ פירשו רז"ל כי על שילה הוא אומ' שהיא בצפונה של ביתאל ובדרומה של לבנה ובמזרחה של מסלה ה העולה מביתאל שכמה ואני תמה מה צריך לכל זה כי שילה ידוע היה בלא סימנין ׳ והנראה בעיני כי החג היה בשילה מימים ימימה ופירושו משנה לשנה ואמר בו התרגום מזמן לזמן ממועד למועד ואפשר כי מפסח לפסח היה זה או מסכות לסכות שהיה זמן שמחה או ביום הכפורים שאין בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים כדברי רז"ל והמחול זה שהיה לבנות ישראל חוץ לעיר שילה באותו המקו' אשר מצפונה לביתאל ולהודיע אותו המקום זכר אלה הסימנין וכרמי שילה היו סמוכים לזה המקום והנה הפסו' יוכיח כי המחול חוץ לעיר היה כמו שכתוב והיה אם יצאו בנות שילה וגו' ואמרו להם ש שיארבו בכרמים: חנונו

רשי

וינחמו׳ שבו לחשוב עליהם מחשבת פליטה: ארבע מאו' נערה בתולה׳ הושיבום על פי חביות של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף: ולא מצאו להם׳ לא ספקו להם: ירושת פליטה׳ נחלת השבט נשארה ריקנית הבו עצה שיולידו בנים ויחזיקו בנחלתם הפליטה הנשארת ולא ימחה שבט מישראל: מזרחה השמש למסילה׳ במזרחה של מסילה שילה בצפונה של ביתאל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסילה העולה מביתאל שכמה: לריב

בקהל ד' דגשין בקריאה וסי' מי אשר לא עלה בקהל׳ כי רבת בקהל אשר לא התקדשו׳ אשר צוית לא יבאו בקהל לך׳ קמתי בקהל אשוע׳ וסימ' בלשון תרגום נוסק נצלי דסגין אתפקדית: לנשים י"ד רפין וסי' לטוב בעיניהם ב' בו׳ והיו לאחד מבני׳ לבני דדיהן לנשים׳ את בנותם נקח לנו לנשים׳

ה ויאמרו בני ישראל מי אשר לא־עלה בקהל מכל־שבטי ישראל אל־יהוה כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא־עלה אל־יהוה המצפה לאמר מות יומת׃ וינחמו בני ישראל אל־בנימן אחיו ויאמרו נגדע היום שבט אחד מישראל׃ מה־נעשה להם לנותרים לנשים ואנחנו נשבענו ביהוה לבלתי תת־להם מבנותינו לנשים׃ ויאמרו מי אחד משבטי ישראל אשר לא־עלה אל־יהוה המצפה והנה לא בא־איש אל־המחנה מיבש גלעד אל־הקהל׃ ויתפקד העם והנה אין־שם איש מיושבי יבש גלעד׃ י וישלחו־שם העדה שנים־עשר אלף איש מבני החיל ויצוו אותם לאמר לכו והכיתם את־יושבי יבש גלעד לפי־חרב והנשים והטף׃ וזה הדבר אשר תעשו כל־זכר וכל־אשה ידעת משכב־זכר תחרימו׃ וימצאו מיושבי יבש גלעד ארבע מאות נערה בתולה אשר לא־ידעה איש למשכב זכר ויביאו אותם אל־המחנה שלה אשר בארץ כנען׃ וישלחו כל־העדה וידברו אל־בני בנימן אשר בסלע רמון ויקראו להם שלום׃ וישב בנימן בעת ההיא ויתנו להם הנשים אשר חיו מנשי יבש גלעד ולא־מצאו להם כן׃ טו והעם נחם לבנימן כי־עשה יהוה פרץ בשבטי ישראל׃ ויאמרו זקני העדה מה־נעשה לנותרים לנשים כי־נשמדה מבנימן אשה׃ ויאמרו ירשת פליטה לבנימן ולא־ימחה שבט מישראל׃ ואנחנו לא נוכל לתת־להם נשים מבנותינו כי־נשבעו בני־ישראל לאמר ארור נתן אשה לבנימן׃ ויאמרו הנה חג־יהוה בשלו מימים ימימה אשר מצפונה לבית־אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית־אל שכמה ומנגב ללבונה׃

ואמרו בני ישראל מן דלא סליק בקהלא מכל שבטיא דישראל לקדם יי ארי שבועתא רבתא הות לדלא סליק לקדם יי למצפיא למימר אתקטלא יתקטיל׃ ואתנחמו בני ישראל על דבית בנימן אחוהון ואמרו אתמנע יומא דין שבטא חד מישראל׃ מה נעביד להון לראשתארו לנשין ואנחנא קימנא במימרא דיי בדיל דלא למתן להון מבנתנא לנשין׃ ואמרו מן חד משבטיא דישראל דלא סליק לקדם יי למצפיא והא לא אתא אנש למשריתא מיבש גלעד לקהלא׃ ואתמניאו עמא והא לית תמן אנש מיתבי יבש גלעד׃ ושלחו תמן כנשתא תרי עסר אלפין גברא מגיברי חילא ופקידו יתהון למימר איזילו ותמחון ית יתבי יבש גלעד לפתגם דחרב ונשיא וטפלא׃ ודין פתגמא די תעבדון כל דכורא וכל אתתא דידעת משכבי דכורא תגמרון׃ ואשכחו מיתבי יבש גלעד ארבע מאה עולימן בתולן דלא ידעא גבר משכבי דכורא ואיתיאו יתהון למשריתא לשילו די בארעא דכנען׃ ושלחו כל כנשתא ומלילו עם בני בנימן די בכיף רמון וקרו להון מלין דשלם׃ ותבו בני בנימן בעדנא ההיא ויהבו להון נשין דקימו מנשי יבש גלעד ולא ספיקו להון כן׃ ועמא אתנחמו על דבית בנימן ארי עבר יי תרעתא בשבטיא דישראל׃ ואמרו סבי כנשתא מה נעביד לראשתארו לנשין ארי פסקת מדבית בנימן אתתא׃ ואמרו ירותת שזבתא לבני בנימן ולא יתמחי שבטא מישראל׃ ואנחנא לא נכול למתן להון נשין מבנתנא ארי קימו בני ישראל למימר ליט די יתן אתתא לדבית בנימן׃ ואמרו הא חגא קדם יי בשלו מזמן מועד למועד די מצפונא לביתאל מדנח שמשא לכבשא דסליק מבית אל לשכם ומדרומא ללבונתא׃

ממשפחות בני מנשה׳ ויקחו את בנתיהם׳ מה נעשה לנותרים ב' בו׳ ויאמרו זקני העדה׳ ותהיין גם שתיהן לו׳ חרב אל סוסיו׳ חדלו גבורי בבל׳ ואלמנה וגרושה לא: יבש ז' חס' בליש' בקריאה וסימ' ויתפקד העם׳ וישלחו שם העדה׳ וימצאו מיושבי יבש׳ וישב בנימן בעת ההיא׳ ויקש עליו שלום בן יבש׳ תחת האלה ביבש׳ יבש בן שלום ר"פ׳ וכל יבשן דכון' חס': שבנותינו ד' מל' וסי' נמסר בתהלים סימן קמ"ד: מימים ימימה ה' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסוף סדר בא:

רלבג

והרגו בהם כל יושבי יבש גלעד כי לא באו אל המחנה לבקשת ראשי העם והשאירו כל הבתולות להיות לנשים לבני בנימן ולפי שלא נמצא להם בזה האופן נשים במספרם כי לא היו שם ביבש גלעד כי אם ד' מאות בתולות נתנו להם דרך לקחת נשים מן המחוללות למאתים הנשארים אשר בבנות שילה בשיחטפו להם איש אשתו: ירושת פלטה לבנימן׳ הרצון בו במה שפלטו מהם והם השש מאות איש ראוי שנעשה בדרך שיהיו ירושה לבנימן רוצה לומר שלא יפקד שם בנימן במותם וזה אמנם יהיה בשיקחו להם נשים וזה ענין הירוש' כי היא נשארת עד מות המורים והנה אמרו זה להורות כי לא סבב הש' שיהיו השש מאות האלו מפליטין הם לא מפני שלא ימחה שבט מ מישראל ולזה חוייב לנו לעשותו שיהיו להם נשים בזנות כדי שלא נעבור על שבועתינו וידמה שזאת השבוע' לא היתה רק לאותם האנשים לא לבאים אחריהם וימנעו מתת להם איש בתו לא בת איש אחר יהיו להם בנות יושבי יבש גלע': חנונו

חננו אותם׳ הוא על דרך לאט לי לנער לאבשלום והרצון חננו בעבורנו את בני בנימן והניחום להם כי מה שנשבענו היה על דרך נתינת הנשים לאנשים ולא נשבענו שלא יחטפו ממנו כי אין כהוגן שיקח איש אשה על זה הדרך ותוכלו לראות ממנו זה בכלל כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה אבל נתנום לנו ברצון וכן המנהג בלקיחת האש׳ ובהיות הענין כן הוא מבואר שכאשר לא הנחתם אותן להם בעת הזאת תמחה שבט מישראל אם לא יהיו נשים לנשארים מבני בנימן הנה אתם אשמי׳ תהיו׳ וספר כי משם הלכו בני ישראל איש לשבטו ולמשפחתו ואיש לנחלתו׳ ובני בנימן נ״כ שבו לנחלת׳ ובנו עריהם וישבו בהם: ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הם ט״ו: הראשון הוא להודיע מה שקרה מן הסכנה למיכה מפני נטייתו מדרכי התורה עד שמעט סבב הפסל ההוא לאבד מיכה וביתו: השני הוא להודיע שראוי לנלחמי׳ שיראו מראשי׳ הענין אם יתכן להם לנצח שכנגד׳ ואם לא יתכן להם זה אין ראוי שיתחילו במלחמ׳ ולזה ספ׳ שבני דן שלחו חמשה מרגלים והם ראו כי כבר תנוכח העיר ההיא בקלות ולזה התעוררו לבא למלחמה עליהם: השלישי הוא להודיע שאין ראוי אדם לריב עם מי שתקיף ממנו כ״ש כשיהיה עם זה שכנגדו מר נפש שלא יירא מאד מהמות ולזה זכר כי כשראה מיכה שחזקים בני דן ממנו עם מה שספרו להם שהם מרי נפש פנה ושב לביתו: הרביעי הוא לפרסם מה שנשקעו בו בני דן מהחטא זה הזמן הארוך אשר ספר וכאילו היה זה התנכלו׳ מה לשמשון שהיה מהשבט ההוא אם נשקע במדה המגונה ההיא ר״ל ללכת אחר עיניו: החמישי הוא להודיע שאין ראוי לאדם לקחת פילגש להמשך לענין המשגל הלא תראה מה שקרה מהרע מהפילגש הזאת שלקח האיש הלוי שנכשלו בסבת כמה רבבות מישראל ולזאת הסבה זכר רוע תכונת בני בנימן אשר בגבעה בענין המשגל ומה שקרה להם בעבור זה מההשחתה והכליון: הששי הוא להודיע שאין ראוי לאדם להתנהג בקנטורין בתוך ביתו ולהטיל אימה יתרה שם הלא תראה מה שנמשך מהרע מההקנטות שהקניט האיש הלוי פילגשו שהיה זה סבה שברחה ממנו ושבה אל בית אביה ואילו ישבה בבית לא אירע לה זה הרע ולא לישראל בעבורה: השביעי הוא להודיע גם כן שראוי לאשה שלא תטה מאישה ללכת מאתו אבל ראוי לה לסבול דבריו ותוכחתו ותטה אל כל אשר יחפוץ הלא תראה מה שנמשך מהרע לישראל מפני שלא סבלה הפילגש דברי הקנטורין ההם מבעלה כי זה היה סבה אל שבתה אל בית אביה ונמשך מזה מהרע מה שבא בזה הספור: השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאד׳ לעכב הליכת האורחי׳ מביתו בעבור תשוקתו לכבדם אבל ראוי כשירצה לצאת שיניחם להשלים רצונם ולזה ספר מה שקרה מהרע בעבור מה שעכב אבי הנערה את האיש הלוי כי זה היה סבה אל שלנו בגבעה וקרה מזה מהרע מה שבא בזה הספור: התשיעי הוא להודיע שאין ראוי להולכי דרכים ללכת בלילה למה שקרה בזה מהסכנה ולזה ספר שלא רצו ללכת אחר ערוב השמש ואולי כי ירושלם היתה אז ליבוסי היו לנים בירושלם מצד כי היום רד מאד: העשירי הוא להודיע כי כשיבא הכרח להתבע לחטא המשגל האיש והאש׳ מתירין האשה קודם לאיש לזה ואע״פ שתהיה אשת איש ולזה התיר זה האיש פילגשו להם קודם שיתיר עצמו להם: הי״א הוא להודיע זנות בני בנימן ואכזריות׳ שהם העם שהתעללו בפילגש כל הלילה לא הסתפקו להאכילה ולהשקות׳ אבל שלחוה בשחר באופן שמתה מהחולש׳ עם זה שבאו עלי׳ באכזריו׳ באופן שהזיקוה בתשמיש עד שנמשך לה מות מזה ולזה נ״כ ספר מאכזריותם שאין איש מהם מאסף האיש הלוי הביתה עם שאין לו מחסור כל דבר ולזה לא יצטרך שיהנוהו מאשר להם לפי מה שהגיד להם ועם מה שאמר להם שהוא הולך לבית יי׳ כי זה היה ראוי שיביאם אל שיאספוהו הביתה לכבוד השם: הי״ב הוא להודיע שראוי לאדם כשארעו לו שלא ישמיע קולו כדי שלא יוסיף לענותו רע על רע עד היותו במקום יוכל לבטוח בו ואז יוכל להשמיע קולו לבקשת הנקמה ולזה ספר ששתק האיש הלוי עד שבא אל ביתו ואז השתדל להנקם מבני הגבעה על הזמה שעשו: הי״ג הוא להודיע שראוי למי שירצה להניע האנשים לעשות דבר מה שיעשה זה בחכמה כדי שיגיע למבוקשו ולזה ראוי שיראה להם בעיניה׳ הדבר אשר יכעס לזה כשיהיה אפשר לו זה ולא יספיק לו ספור הדברים ההם להם כי יותר יאמינו האנשים במה שיראו ממה שיאמינו במה שיסופר להם ולא יראוהו בעיניה׳ ולזה ספר שלח האיש הלוי נתחי הפילגש לכל שבטי ישר׳ ולא רצה לשלוח הספור להם לבד בכתב עם שזה מסך לבם מאד לקנא לזה לרוב הזרות אשר היה בזה הענין ולזאת הסבה לא רצה לגלות להם מה זה ועל מה זה עד שהיו דבריו להם פנים בפנים על זה: הי״ד הוא להודיע שראוי לבער החטאי׳ מן הארץ כדי שלא ילמדו הנשארי׳ ממעשיהם כ״ש בדבר שיפתו בו האנשים בקלות והוא ענין המשגל ולזה ספר שכבר התפעלו בני ישראל על זה ההתפעלות הנפלא והתעוררו לבער החטאים בזה האופן שבא בזה הספור: הט״ו הוא להודיע שראוי לאדם שלא יחזק יד אחד כשיהיו חטאים למרם מסיניע להם העונש הראוי להם אבל ראוי לו שלא יכיר להם אחוה אחר סורם מדרכי התורה הלא תראה מה שקרה לבני בנימן בעזרם לאחיהם החטאים שנפל עוזר ונפל עזור ויחדו כלו: הט״ז הוא להודיע שראוי למי שישאל עצה על דבר מה שיבאר דבריו תכלית הביאור עד שיתבאר לו בשלימו׳ איך יתנהג בדבר ההוא שישאל עליו עצה ומתי יהיה עת ראוי יצליח בו דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע ליש׳ כששאלו באלהים איך יעשו המלחמ׳ מפני שלא חקרו בזה מחקר ראוי כי היה להם לשאול אם ינצחו או ינוצחו ואם הודיע להם שינוצחו היו נשמרין אז מהמלחמה ולזאת הסבה היה ראוי שישאלו מתי ילחמו בבני עמו ויתנם השם בידם והם לא שאלו אלא מי עלה בתחלה ולא שאלו מתי יעלו עליהם למלחמה וינצחום ובשאלה השנית היה נ״כ זה החסרון ואולם בשאלה השלישית הרגישו בזה ולזה אמרו האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל ולזה היה הרצון בזה שישאלו אם יחדלו מזה לגמרי שכבר בא להם המענה מאת הש׳ באופן שאלות הקודמות מורה שרצון האל ית׳ שיעלו אליו אך שאלו אם יחדלו עתה וימתינו עד עת אחר ולזה בא להם התשוב׳ בשלמו׳ והודיע להם כי מחר יתנם ליד ישראל׳ ואולם התועלות שהגיעו מענין האורב בדבר המלחמה כבר זכרנום בענין מלחמת העי ומשם ילקחו: הי״ז הוא להודיע טוב נפש ישראל כי עם מה שהשחיתו בנימן בהם׳ השיגה אותם החרטה הנפלאה על כל הרע שהרעו לבנימן והתחכמו להעמיד השבט על ענינו כשמצאו דרך לתת להם נשים מישראל מזולת שיעברו על השבועה שנשבעו במצפה ולזה נתנו להם עצה שיגזלו איש אשתו מהמחוללות כשלא הספיקו בנות יבש גלעד והנה נהגו ביושבי יבש גלעד המנהג בזאת התורה במלחמ׳ מדין וידמה שעל פי יי׳ עשו כל זה ואולם בני בנימן מפני שהיו כלם מורדי׳ ביי׳ בחזק׳ ידי החטאי׳ רצה הש׳ שיענש זה העונש הנפלא באופן שיאבדו הם וטפם: הי״ח הוא להודיע אופן השגחת הש׳ באבות הקדושי׳ ולזה סבב שלא ימחה שבט מישר׳ והשאיר מפני זה מהם שש מאו׳ איש וסבב שישתדלו ישר׳ בכל ענין שיתקיים זה השבט בדרך שלא ימחה שמו מישר׳:

ויצוו ד׳ ג׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה׳ ויצוו את העם לאמר כראתכם׳ ויצוו אתם לאמר לכו והביאו׳ ויצו את בני בנימן דין כתיב חס׳: יצאו ט״ו בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר כי תבא:

כ וַיְצַוּוּ אֶת־בְּנֵי בִנְיָמִן לֵאמֹר לְכוּ וַאֲרַבְתֶּם בַּכְּרָמִים: וּרְאִיתֶם וְהִנֵּה אִם־יֵצְאוּ בְנוֹת־שִׁילוֹ לָחוּל בַּמְּחֹלוֹת וִיצָאתֶם מִן־הַכְּרָמִים וַחֲטַפְתֶּם לָכֶם אִישׁ אִשְׁתּוֹ מִבְּנוֹת שִׁילוֹ וַהֲלַכְתֶּם אֶרֶץ בִּנְיָמִן: וְהָיָה כִּי־יָבֹאוּ אֲבוֹתָם אוֹ אֲחֵיהֶם לָרוֹב אֵלֵינוּ וְאָמַרְנוּ אֲלֵיהֶם חָנּוּנוּ אוֹתָם כִּי לֹא לָקַחְנוּ אִישׁ אִשְׁתּוֹ בַּמִּלְחָמָה כִּי לֹא אַתֶּם נְתַתֶּם לָהֶם כָּעֵת תֶּאְשָׁמוּ: וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי בִנְיָמִן וַיִּשְׂאוּ נָשִׁים לְמִסְפָּרָם מִן־הַמְּחֹלְלוֹת אֲשֶׁר גָּזָלוּ וַיֵּלְכוּ וַיָּשׁוּבוּ אֶל־נַחֲלָתָם וַיִּבְנוּ אֶת־הֶעָרִים וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶם: וַיִּתְהַלְּכוּ מִשָּׁם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא אִישׁ לְשִׁבְטוֹ וּלְמִשְׁפַּחְתּוֹ וַיֵּצְאוּ מִשָּׁם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ: כה בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה:

ויצוו ק׳ · ג׳ וחטפתם · ג׳ מ״ל · לריב ק׳ · ל׳ · י׳ מ״ל בנבי׳ · ל׳ · יצאו

וּפַקִּידוּ יַת בְּנֵי בִנְיָמִן לְמֵימַר אֱזִילוּ וְתִכְמְנוּן בִּכְרַמַיָּא: וְתֶחֱזוּן וְהָא אִם יִפְּקוּן בְּנָת שִׁילֹה לְמֶחְגַּ בְּחִנְגַיָּא וְתִפְּקוּן מִן כַּרְמַיָּא וְתַחַטְפוּן לְכוֹן גְּבַר אִתְּתֵיהּ מִבְּנָת שִׁילֹה וּתְהָכוּן לְאַרְעָא שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן: וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוּן אֲבָהָתְהוֹן אוֹ אֲחֵיהוֹן לְמֵדַן קֳדָמָנָא וְנֵימַר לְהוֹן חֲנִינוּנוּן לְהוֹן אֲרֵי לָא סַפֵּקְנָא לְמִתַּן גְּבַר אִתְּתֵיהּ בִּקְרָבָא אֲרֵי לָא אַתּוּן יְהַבִין לְהוֹן כְּעִדָּן פּוֹן תְּחוּבוּן: וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי בִנְיָמִן וּנְסִיבוּ נְשִׁין לְמִנְיָנֵיהוֹן מִן חִנְגַיָּא דִי אֲנַסוּ וַאֲזַלוּ וְתָבוּ לְאַחְסַנְתְּהוֹן וּבְנוֹ יַת קִרְוַיָּא וִיתִיבוּ בְהוֹן: וְהַלִּיכוּ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעִדָּנָא הַהִיא גְּבַר לְשִׁבְטֵיהּ וּלְזַרְעִיתֵיהּ וּנְפַקוּ מִתַּמָּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ: בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּד:

סכום פסוקים של ספר שופטים שש מאות ושמונה עשר וסימנו ח״ם וסדריו יד ותציו וירעצו:

חננו אותם׳ כמו מהם כלומר מהנשים האלה התחננו שתניחום להם או פי׳ כמו אשר חנן אלהים את עבדך כלומר תנו אותם לנו במתנה כי לקחנו לבני בנימן הנותרים נשים במלחמה כי הכל הרגנו לפיכך אנו צריכים שיהיו להם נשים שלא ימחה השבט ואם תאמרו שתעברו על החרם שהחרמנו איש אשר יתן בתו לבנימן לא אתם נתתם להם שתאשמו בזה אלא הם לקחו אותם ורז״ל כי אחר כן התירו שבט בנימן לבא בקהל ולישא אשה משאר השבטים כי מצאו היתר בלשון החרם שהם נשבעו אמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימן ודרשו ממנו ולא מבנינו א״כ מהדורות הבאים אחריהם היו יכולי׳ לישא נשים ועוד דרשו אילו היה עולה מן השבטים לא היה האלהים אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו ולא אמר אלא מבנימן שלא נולד עדיין ואמרו כיון שעתיד לעמוד מלכים מבנימן ולא עמדו עדיין חייבין אנו לקרבן: בימים ההם אין מלך בישראל׳ הטעם להזכיר זה כי עדיין לא היה מלך בישראל ולא שופט ולא נוגש משיב אותם לטובה עד שבא שמואל הנביא ז״ל שמספר את תולדתו ועניינו בספר הבא אחר זה הנקרא על שמו שמואל:

רשי

לריב אלינו׳ ללכת אלינו במלחמ׳: ואמרנו אליהם חננו אותם׳ ריחמנו עליהם כי אינם יודעים מה לעשות כי לא לקחנו לאיש אשתו במלחמה של יבש גלעד אלא לארבע מאות איש מהם ואם על השבועה אתם מקפידים לא עון לכם בדבר כי לא אתם נתתם להם את בנותיכם שתהא לכם אשמה בדבר ושלום לכם אל תיראו:

סליק ספר שופטים

זר מן מא מלין דכתיב ו״ו בסוף תיבותא וקרי׳ יוד וסי׳ מצותו ועשה חסד דמשנה תורה׳ תקעו והחלוץ הולך לפני הכהנים תקעו דיהושע׳ אונו ויאמר שאול וביהודה׳ הביאו עצה עשי פליליה׳ הברו גלאית ברוב עצתיך׳ התפתחו התנערי מעפר קומי׳ עצתו קורא ממזרת עיט׳ משעו ועטך כולם לדוד ביי׳ חסיתי׳ חסדו אלהי חסדו יקדמוני׳ ועננו למען יחלצון ידידך׳ כהו ענה בדרך כחו׳ ויודעו ישובו לי יראיך׳ הראיתנו אשר הראיתנו

כי עמך מקור חיים

ויהי

באורך נראה אור

רדק

ויהי איש אחד מן הרמתים צופים׳ כבר כתבנו בתחילת ספר יהושע כי הוי״ו תמצא בלשון הקדש בתחילת הדברים וכן מנהג לשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי כתבנו שם גם כן: מן הרמתי׳ כתבו רבותינו ז״ל שתי רמות הם שצופו׳ זו את זו ואם כן שתי רמות הם והמלה מוכיחה כן שהיא בלשון שנים יהיה פירוש מן הרמתים אחת משתי רמות כמו ויקבר בערי גלעד בשתים תתחתן בי והדומים להם׳ וטעם צופים על הרמתים כמו שפירשנו ויש לפרש צופים נביאים ומן שנכר עומד במקום שנים כאילו אמ׳ מן צופים כלומר ממשפחת צופים וכן תרג׳ יונתן מתלמידי נביאיא כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך וזהו פי׳ הנכון כי ממשפח׳ נביאים היה כי מבני קרח היה כמו שמפורש יחסו בדברי הימי׳ ובני קרח נביאים היו והם אסיר ואלקנה ואביאסף ואלקנה אבי שמואל היה מבני בניו של אלקנה בן קרח: מהר אפרים׳ לוי היה והיה גר בארץ אפרים ואפשר כי לטעם זה נסמך מעשה פלגש בגבעה לסיפור הזה בדבר אלקנה ותולדת שמואל שגם הוא לוי היה והיה גר בירכתי הר אפרים ומסבתו באה רעה גדולה לישראל ומסבת זה באה טובה גדולה לישראל ושמואל בנו החזיר ישראל לדרך טובה: אפרתי׳ כאמר על שני פנים האחד מיוחס על השבט על מי שהוא משבט אפרים או על מי שהוא גר בארץ אפרים כמו האפרתי אתה והאחד מיוחס למקום הנקרא בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי מחלון וכליון אפרתים וזה הוא מיוחס אל הר אפרים כמו שאמר מהר אפרים ולכך קראו אפרתי כי לא נוכל לפרש שהיה אפרתי מיוחס לשבט אפרים כי לוי היה אם כן מה שאמר אפרתי שהיה מהר אפרים׳ ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים למה אמר אפרתי אחר כן ואפשר שאמר גם כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמר אפרתי לא על אלקנה כי על אלקנה כבר פירש מהר אפרים וזהו נכון לפי הפשט ומה שאמר כי הוא ואבותיו היו גרים בהר אפרי׳ נראה כי נחלתם היתה שם כי מבני קהת היו ובני קהת להם ערי׳ בהר אפרים כמו שאמר בספר יהושע ולמשפחות בני קהת הלוים ונו׳ את שכם ואת מגרשיה בהר אפרים ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות: אפרתי׳ אמר רבי יהושע בן לוי פלאטיני ו״ת אפרתי גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים: ועלה

פי׳ רבינו ישעיה

ויהי איש אחד מן הרמתים וגו׳ פי׳ מן הרמו׳ שהיו בארץ צוף אשר בהר אפרי׳ ונקראו אותם הרמו׳ רמתים׳ צופים׳ על שם צוף׳ אפרתי׳ בעבור שהיה דר בהר אפרי׳ נקרא אפרתי׳ כי הלוי׳ היו מפוזרי׳ בכל שבטי ישראל בארבעים ושמונה עיר שנתנו להם׳

רשי

ויהי איש אחד׳ הכל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע יהושע לזקנים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי וממנו לשמואל כמו ששנינו וזקנים לנביאי׳: מן הרמתים צופים׳ שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו ויונתן תירגם צופים מתלמידי נביאיא: אלקנה׳ לוי היה מבני אביאסף בן קרח כתייחס בדברי הימים: אפרתי׳ יונתן תירגם בטורא דבית אפרים ומדרש אגדה אפרתי בן פלטין אבגינוס אד׳ חשוב כמו אפרין כמטייה לרש לשון חן: ועלה

ולו ד׳ ר״פ וסי׳ ולו שתי נשים׳ ולו היה בן ושמו שאול׳ ולו אחים בני יהושפט׳ ולו הכין כלי מות חציו:

א איש אחד מן־הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן־ירחם בן־אליהוא בן־תחו בן־צוף אפרתי׳ :
ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פננה ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים :

ב׳ מגרעה · ל׳ · ל׳ · ל׳ רפ · ל׳

והוה גברא חד מרמתא מתלמידי נביאיא מטורא דבית אפרים ושמיה אלקנה בר ירחם בר אליהוא בר תוחו בר צוף גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים: וליה תרתין נשין שום חדא חנה ושום תנייתא פננה והוה לפננה בנין ולחנה לית בנין:

רלבג

הנה ספר שכבר היה איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תוחו בן צוף אפרתי וכבר כתבאר בספר דברי הימים שהוא היה לוי והיה מבני קרח ולזה כתבאר שלא כקרא אפרתי אלא מפני היותו גר בהר אפרים ולזה יהיה ראוי אמרו מן הרמתים צופים מודיע המקום המיוחד שהיה ממנו והוא הרמתה כמו שאמר אחר זה ויבאו אל ביתם הרמתה ואמרו מהר אפרים מודיע מקומו הכולל שהיה גר שם וידמה שתהיה העיר הנקראת הרמתה כראית כשתים והיו צופות זו לזו ולזה אמר שהוא הרמתים צופים או יהיה זה מודיע מעלת משפחתו ומקומם ויהיה הרמתים כמו הרמתים אשר כקוד חירק תחת התי״ו וכמו ונעקש דרכים יפול באחת והרצון בזה שהוא היה מן האנשים היושבים ברמה שהיו צופים ר״ל נביאים כי היושב ברמה יקרא רמתי כמו שהיושב במצרי׳ יקרא מצרי והוא הודיע בזה כי ממשפחו׳ נביאים היה שהיו יושבים ברמה ולזה קבע שם שמואל ביתו כאמרו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו והנה הוא היה מבני קרח שהיו מהם כמה נביאים או נקראו אלו הרמתים צופים להיותם מבני צוף שנקרא שמו צופי בספר דברי הימים ויורה על שהם היו מתיחסים ל צוף מה שאמ׳ אחר זה כאשר בא שאול ונערו הרמתה המה באו בארץ צוף׳ והנה סמך זה הספור לשני הספורים הקודמים כי בכל אחד מהספורים ההם היה מה שהגיע מהקלקול בסבת לוי היה גר בהר אפרים כי הנער הלוי היה גר בבית מיכה שהיה בהר אפרים והאיש הלוי בעל הפילגש גם כן היה גר בהר אפרים והסכימו עוד ששני הספורים ההם שכבר נסע מבית לחם יהודה מי שבא על ידו הקלקול כי הלוי אשר בא בבית מיכה היה מבית לחם יהוד׳ ופילגש הלוי היתה מבית לחם יהוד׳ ומשם נסע האיש הלוי שבאה התקלה על ידו והנה סמך לזה זה הספור שהיה איש לוי גר בהר אפרי׳ ויצא ממנו מי שבאה טובה גדולה על ידו ליש׳׳ וספר שכבר היו לאלקנה שתי נשים שם האחת חנה ושם השנית פנינה ולא זכתה חנה לבנים:

מימים

רשי

ועלה האיש׳ לפון הוה הוא עולה היה מזמן מועד למועד לשילה ומדרש אגד׳ בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחר׳ כדי להשמיע ישר׳ ויעשו כמותו: ויהי היום׳ והוה יום מועדא: מנה אחת אפים׳ חולק חד בחירי הראוי להתקבל בסבר פנים יפות: צרתה׳ אשת בעלה פנינה: גם כעס׳ כעס אחר כעס תמיד לכך נאמר גם היתה אומר׳ לה כלום קנית מעפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן: בעבור הרעימה׳ שתתאונן ורבותינו אמרו בעבור הרעימה שתתפלל ולשם שמים נתכוונה: בעד רחמה׳ כנגד רחמה וכן כל לשון בעד: וכן יעשה אלקנה שנה בשנה׳ נותן לה חלק מובחר להראותה שמחבבה וצרתה לפי חיבה שבעלה מראה לה כן תרבה גם היא להכעיסה: מעשרה בנים׳ שילדה לי פנינה: אנכי טוב לך׳ מחבבך: אכלה בשילה׳ לא מפיק הא והאלף חטף קמץ והו׳ כמו אחרי אכול בשילה ואחרי שתה והלשון נופל בין לזכר בין לנקבה אחרי אכלה לשון פעול כמו לאכלה לשון לפעול: ועלי הכהן יושב על הכסא׳ אותו היום ישב על כסא גדול שנתמנה שופט על ישראל: על מזוזת׳ כמו אצל מזוזת: יי׳ צבאות

רדק

ועלה׳ כן היה עושה בכל שנה ושנה שהיה עולה לשילה לזבוח ומה שאמר מעירו לומר שהיה מזרז בני עירו לעלו׳ ובדרש לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה היה עולה בדרך אחרת בשביל להשמיע את ישראל ולהעלות אותן לשילה: מימים ימימה׳ משנה לשנה כמו ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה או פי׳ ממועד למועד ות״י מזמן מועד למועד: להשתחוות ולזבוח׳ להתפלל לפני יי׳ ולזבוח שם זבח המועד׳ ובדרש ר׳ אלעא בשם רבי יצחק שקולה תפילה כנגד הקרבנות שנא׳ להשתחוות ולזבוח ורבנן אמרי חביבה תפילה יותר מכל הקרבנות דכתיב להשתחוות ואחר כך לזבוח: ושם שני בני עלי׳ זכרם על הזבחים לפי מה שעתיד לזכור עליהם מה שהיו עושים בקרבנות: ויהי היום׳ יום מועד ות״י יומא למועדא׳ ובדרש ר׳ יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת: ונתן לפנינה׳ מן השלמי׳ שהיה זובח: ולחנה יתן׳ כמו נתן כמו אז יבנה יהושע אז יבדיל משה והדומים להם: מנה אחת אפים׳ מנה אחת ככבלת להסיב אפה וכעסה וכן ארך אפי׳ ארך כעס ויונתן תרג׳ חולק חד בחיר ר״ל מנה הראוי׳ להתקבל בסבר פני׳ יפו׳ ׳ ובדרש מהו אפי׳ בכפילת אפים בסבר פנים יפות אפים כנגד פנינה וילדיה ואדוני אבי ז״ל פי׳ אפים כעס כלו׳ בכעס היה נותן לה מנה אחת לבד לפי שהשי״ סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מנות כמו לבני פנינ׳ היה לו כעס ועצב בזה לפי שהיה אוהב חנה והיה מתאוה להיות לו ממנה בנים: ויי׳ סגר את רחמה׳ ת׳ מן קדם יי׳ איתמנע לה ולד: צרתה׳ פנינה שהיתה צרה לה וכן כל שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שהן אויבו׳ זו לזו ברוב וכן במשנה פוטרות צרותיהן: גם כעס׳ כעס אחר כעס היתה אומרת לה דברים של כעס לפי שלא היו לה בנים׳ ובדרש מכעסת וחוזרת ומכעסת מה היתה אומרת לה זבנת לבריך רבה סודר או לתנייכא חלוק: בעבור הרעימה׳ מן רעמו פנים ענין זעף ורי״ם הרעימה דגושה שלא כמשפט ובא כן לחזק קריאת הרי״ם כמו קוף ונתקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושי׳ לתפארת הקריאה וי״ת הרעימה לאקניותא כלומר שתהא לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה דברים של גידולי בנים ונוצח בהם כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה: בעד רחמה׳ על רחמה כמו בעד השאול יפולו וכפר בעדו: וכן יעשה׳ אלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית יי׳ עם ביתו ופנינה גם כן היתה מכעיסה חנה בכל פעם מדי עלותה בית יי׳ כי בדבר המנות היתה מכעסת אותה שהיו לה ולבניה מנות ולחנה לא היתה אלא מנה אחת לפי שלא היו לה בנים שיקחו מנות: הלא אנכי׳ כתרגומו הלא רעותי טבא לך כלומר רצוני אליך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בנים וי״מ אנכי טוב לך יותר ממה שאני נוגע לעשרה בנים שיש לי מפנינה כלומר יותר אני אוהב אותך ממה שאני אוהב את בני אמרו כי עשרה בנים היו לפנינה ולפירושינו יהיה טעם עשרה דרך כלל חשבון כמו ואפו עשר נשים מעשר שליטים שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק והדומים להם: אכלה׳ מקור בתוספת ה״א ואין הה״א לנקבה כי איננה מפיק וכן שתה מקור ומירוש אחרי שאכלו ושתו ואפשר כי חנה גם כן אכלה אף על פי שאמר ותבכה ולא תאכל אפשר כי אחר שאמר לה בעלה ולמה לא תאכלי ופגר בה אכלה מעט ובעל הדרש אמר שתה ולא שתתה לא דקדק: ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל יי׳׳ פי׳ סמוך למזוזת כי המזוזות הם לחיי השערים לא המפתן וכן ועליו מטה מנשה סמוך לו ונבחת עליו סמוך לו ות״י בסטר סיפא דהיכלא דיי׳ וים מרבותינו ז״ל שאמרו כי אין ישיבה בעזרה אפי׳ למלכי בית דוד אלא לכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת אבל ויבא דוד וישב לפני יי׳ פירשוהו שישב עצמו לתפלה ודרשו רבותינו ישב שהוא חסר וי״ו אמרו ישב כתיב מלמד שבאותו היום מינוהו כהן גדול: ותתפלל על יי׳׳ כמו אל יי׳ וכן ונתן הספר על יודע ספר כמו אל יודע ספר על שפן כמו אל שפן: והדור

פי׳ רבינו ישעיה

מימי׳ ימימה׳ תרגמו מזמן מועד למועד׳ ולפי פשוטו כראה יתפר׳ לפר׳ כמו שכתו׳ לפנינו׳ וכן יעשה שנה בשנה׳ ויש לומ׳ שבדר היה לו שיעלה שם בכל שנה ושנה הוא ובניו לזבוח שם בלא שלשה רגלים כי בשלשה רגלי הזכרים חייבים ולא הנשים׳ וכך אומר לפנינו לזבוח את זבח הימי׳ ואת נדרו׳ אלינא בכדר היה עליו לעלו׳ שם בכל שנה ושנה ביום הקבוע לו׳ ויהי היום׳ והיה בכל יום עושה כן׳ מנה אחת אפים׳ פי׳ מליאה בשר משני עבריה׳ כמנא שהיו לה שתי פנים׳ גם כעס׳ לא די כעסה שהיתה עקרה׳ אלא שנה נוסף לה כעס צרתה׳ בעבור הרעימה׳ פי׳ מתכוו׳ להלבין פניה ולהרעימה׳ ודגשות הרי״ש ללא צורך כמו ונתקנוהו׳ וכן יעשה שנה בשנ׳ פי׳ אלקנה שהיה נותן לו מנה אפים׳ וכן תכעיסנה׳ פנינה והוי״ו חסר׳ אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה׳ פי׳ אחר האכל שלה ואח׳ השת׳ שלה׳

ויעלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה׳ וסים׳ נמסר בסוף סדר בא: אהב ט׳ בקריא׳ וסים׳ לך נא אל הצאן וקח לי משם׳ וילך ויקח ויבא לאמו׳ כי את חנה אהב ויי׳ סגר רחמה׳ בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל׳ כנען בידו מאזני מרמה לעשוק׳ כי צדיק יי׳ צדקות אהב ישר יחזו׳ יבחר לנו את נחלתנו את הר ציון׳ ויבחר את

ג וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים יָמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת וְלִזְבֹּחַ לַיהוָה צְבָאוֹת בְּשִׁלֹה וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי חָפְנִי וּפִנְחָס כֹּהֲנִים לַיהוָה׃ ד וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וְנָתַן לִפְנִנָּה אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מָנוֹת׃ ה וּלְחַנָּה יִתֵּן מָנָה אַחַת אַפָּיִם כִּי אֶת־חַנָּה אָהֵב וַיהוָה סָגַר רַחְמָהּ׃ ו וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ גַּם־כַּעַס בַּעֲבוּר הַרְּעִמָהּ כִּי־סָגַר יְהוָה בְּעַד רַחְמָהּ׃ ז וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָהּ בְּבֵית יְהוָה כֵּן תַּכְעִסֶנָּה וַתִּבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל׃ ח וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ חַנָּה לָמֶה תִבְכִּי וְלָמֶה לֹא תֹאכְלִי וְלָמֶה יֵרַע לְבָבֵךְ הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים׃ ט וַתָּקָם חַנָּה אַחֲרֵי אָכְלָה בְשִׁלֹה וְאַחֲרֵי שָׁתֹה וְעֵלִי הַכֹּהֵן יֹשֵׁב עַל־הַכִּסֵּא עַל־מְזוּזַת הֵיכַל יְהוָה׃ י וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל־יְהוָה וּבָכֹה תִבְכֶּה׃

למערבאי חס׳ למדנחאי מ״ל — ל׳ ב׳ כתרי ליס עפר יעקב ט׳ נקרי — ל׳ וכל יחזקאל דכו׳ — ונן ו׳ רפ דאית ביין תרין מלין קדמ׳ נסיב וי״ו ומיינ קרקי — אכלה ל׳ קטף וחד ואכלה יוכיד ומטתם אב׳ חד ל׳ וחד יה ולית דכו׳

וּסְלִיק גַּבְרָא הַהוּא מִקַּרְתֵּיהּ מִזְּמַן מוֹעֵד לְמוֹעֵד לְמִסְגַּד וּלְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת בְּשִׁילוֹ וְתַמָּן תְּרֵין בְּנֵי עֵלִי חָפְנִי וּפִנְחָס מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה יוֹם מוֹעֲדָא וְדַבַּח אֶלְקָנָה וִיהַב לִפְנִנָּה אִתְּתֵיהּ וּלְכָל בְּנַהָא וּבְנָתַהָא חוּלָקִין׃ וּלְחַנָּה יְהַב חוּלָק חַד בְּחִיר אֲרֵי יָת חַנָּה רָחִים וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְנַע מִנַּהּ וְלָד׃ וּמְצַהֲבָא לַהּ צָרְתַהּ אַף מַרְגְּזָא לַהּ בְּדִיל לְאַקְנָיוּתַהּ אֲרֵי אִתְמְנַע מִן קֳדָם יְיָ מִנַּהּ וְלָד׃ וְכֵן יַעְבֵּיד שְׁנָא בְשַׁתָּא בִּזְמַן מִסְּקַהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ כֵּן מַרְגְּזָא לַהּ וּבָכְיָא וְלָא אָכְלָא׃ וַאֲמַר לַהּ אֶלְקָנָה בַּעְלַהּ חַנָּה לְמָה אַתְּ בָּכְיָא וּלְמָא לָא תֵיכְלִי וּלְמָא בָּאֵישׁ לִיךְ לִבֵּךְ הֲלָא רְעוּתִי טָבָא לִיךְ מֵעַשְׂרָא בְנִין׃ וְקָמַת חַנָּה בָּתַר דַּאֲכַלַת בְּשִׁילֹה וּבָתַר דִּשְׁתִיאַת וְעֵלִי כַהֲנָא יָתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ עַל מְזוּזֵי בִּסְטַר סִפָּא דְהֵיכְלָא דַיְיָ׃ וְהִיא מְרִירַת נְפַשׁ וּמְצַלְיָא קֳדָם יְיָ וּמִבְכָּא בָכְיָא׃

שבט יהודה׳ ועז מלך משפט אהב: תכעסנה ב׳ חס׳ וסים׳ מדי עלותה בית יי׳׳ ויעזבו את יי׳׳ וכל ירמיה דכוו׳ במ״א ולא תכעיסו׳ וכל מכעיסים דכוו׳ מל׳ במ״א חס׳ והכה יי׳ את ישר׳: ולא תאכל ג׳ בקריא׳ וסי׳ רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש׳ שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו׳ כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל:

רלבג

מימים ימימה׳ הרצון בזה משנה לשנה או מרגל לרגל כמצות התורה והיותר נכון שמשנה לשנה היה עולה שם עם נשיו ברגל ורגל ולזה כאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה ר״ל שפעם אחת בשנה היה עולה מעירו בדרך שלא נשאר לו שם בביתו אפילו הנשים והטף: להשתחוות ולזבוח ליי׳ בשילה׳. פי׳ רבותי׳ ז״ל להשתחוות ולהתפלל ואף על פי שהיה מתפלל גם כן בעירו הנה התפלה בבית המקדש היתה יותר נבחרת׳ ואפש׳ ג״כ שהיתה ההשתחואה ממש כי הנכנס שם היה משתחוה כמו שאמרו ז״ל: ולזבוח׳ הם שלמי שמחה ושלמי חגיגה: ויהי היום׳ כאשר זבח אלקנה זבח השלמים נתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות כי כלם היו שם כמו שפירשנו׳ ואולם לחנה יתן מנה אחת אפים ר״ל שהיה נותן לה מנה אחת בעלת שני פנים כאילו תאמר שהיה נותן לה מהנתחים השמני׳ מאד ומהנתחים שאין בהם שומן כדי שתבחר מה שתרצ׳ לאהבתו אותה או יהיה אמרו אפים רומז לפנים וירצה בזה שהית׳ יושבת לנגדו פנים כנגד פנים להשגיח בעניינה איך תאכל ולזה הרגיש אלקנה שלא אכלה׳ והנה היתה הסבה בזה הכעס שהכעיסתה צרתה שהיתה מתפארת ברבוי בניה והיתה מבזה אותה על שאין לה בנים׳ והנה אמר לה אלקנה לנחמה כשהיה רואה אותה בוכה ואינה אוכלת למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלא אנכי טוב לך מעשר׳ בנים לרוב אהבתי אותך׳ והנה קמה חנה אחרי האכילה והשתייה אבל היא לא אכלה ולא שתתה כמו שאמר ותבכה ולא תאכל וכמו שאמרה יין ושכר לא שתיתי: ועלי הכהן יושב על הכסא אצל מזוזת היכל יי׳׳ ולא היה יושב בהיכל אבל בעזרה והיה לו רשות לשבת שם לפי שהיה כהן גדול: והיא מרת נפש ותתפלל על יי׳׳ ר״ל כנגד קדשי קדשי׳ והצד ההוא היה לפני יי׳ ר״ל מה שיביט לצד המערבי שהיה בו ארון ברית יי׳ והיתה בוכה בעת התפלה כי שערי דמעה לא ננעלו׳ והנה

רדק

ותדור נדר׳ ואני תמה איך חל נדרה על בנה שיהיה נזיר ועוד שלא היה בעולם ואיך חל הנדר עליו ואפי׳ היה בעולם הרי אמרו האיש מדיר את בנו נזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ואפי׳ באיש לא מצאנו בו טעם אלא אמרו הלכה היא בנזיר ואם תאמר כי אלקנה עשה הנדר גם כן אחרי ששמע מאשתו זה לא ראינו והיאך הניח הפסוק לספור עיקר הנדר וכתב נדר חנה שאינו נדר זה רחוק׳ ויותר אני תמיה איך לא דברו רז״ל בזה הדבר כי לא מצאתי בדבריהם בזה שום דבר לא במדרש ולא בתלמוד: יי׳ צבאו׳ דרשו רז״ל לפי שלא מצאנו עד הנה אדם שקראו יי׳ צבאות כי מה שאמר למעלה ליי׳ צבאות בשילה הוא סיפור ד דברים ממחבר הספר לפיכך אמרו למה נתיחד כאן בשם הזה אמרה חנה לפני הקב״ה שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתוני׳ אני אהיה פרה ורבה אם מן העליונים אני אהיה בחיים ולא אמות ועוד אמרו רז״ל אמר רב פעמי רגלים היו עולים אמרה חנה לפני הקב״ה רבון העולמים מכל אוכלוסין שים לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן: אם ראה תראה׳ דרשו מפני הכפל ואין צריך כי כן מנהג הלשון לצרף המקור עם הפעלים כמו אם שמוע תשמעון ואמת כי לחזק הדבר הוא זה הצירוף והם ז״ל דרשו בו אם ראה מוטב ואם לאו תראה אני מקנא׳ לאלקנה בעלי ואני יולדת כמו שכתבת בתורתך ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונו׳: בעוני אמתך׳ שלשה יש בפסוק כמו אלה תולדות בני ישראל חמשה בפסוק כי כן דרך המקראו׳ לבאות׳ ודרשו בו אמר׳ חנה שלש מצות נצטוותה האשה ולא עברתי על אחת מהן: וזכרתני ולא תשכח את אמתך׳ הכפל לחזק התפילה והבקשה וכן זכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצוה׳ ודרשו רז״ל וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקבות: זרע אנשי׳ פי׳ זכרים ומה שאמר ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על הנקבות ות״ת בר בגו בני אינשא׳ ובדרש זרע אנשים שלא יהו פניהם דומים לא לקוף ולא לסרים׳ ד״א זרע אנשים חכמים כמא דאת אמר אנשי׳ חכמים ונבונים אנשי׳ נביאים כמא דאת אמר וישארו שני אנשים ועוד אמרו זרע ששקול כשני אנשים ומאי ניהו משה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו: ונתתיו ליי׳׳ שיהיה נזיר קדש ליי׳ ות״ת ואמסרינה דיהא משמש קדם יי׳ ואם כן לדברינו מה נתנה בו חנה והלא כל הלויים ליי׳ נתונים נוכל לפרש כי שאר הלוים היו באין לעבודת יי׳ מבן עשרי׳ וחמש שנה והיא נתנ׳ אותו ליי׳ כל ימיו׳ ובדרש אמרו לה לחנה למה את מבקשת זרע אנשים חכמים זרע אנשים נביאים אמרה להם שיהא ראוי לתתו ליי׳ וזהו ונתתיו ליי׳: ומורה׳ תער כמו ומורה לא יעלה על ראשו דשמשון ות״ת של שמשון ומספר ותרגם זה ומרות אנש לא תהא עלוהי ועניינו לפי דעתו כמו באלף״ ובדברי רז״ל מחלוקת בזה רבי נהוראי אומר נזיר היה שמואל שנ׳ ומורה לא יעלה על ראשו מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר רבי יוסי אין מורה אלא של בשר ודם אמר לו רבי נהוראי והלא כתיב ושמע שאול והרגני הרי שכבר היה עליו מורא של בשר ודם אמר רב יוסף כמאן מתרגמי׳ ומרות אינש לא תהא עלוהי כמאן כר׳ יוסי׳ ובדרש מפ׳ למה נקרא תער מורה אר״ אמי לא תבא שמה יראת שמיר ושית מה הדין מורה לא מדחיל אלא מן פרזלא אף הדין שערא לא מדחיל אלא מן פרזלא: והיה כי הרבת׳ בדרש ר״ש בשם ר׳ חלפתא ובשם ר״מ מכאן כל המרבה בתפילה נענה מחלפא שטתיה דר״מ תמן אמר רבי אבהו בריה דרב פפי ורבי יהושע דסכנין בשם דרבי לוי בשם רבי מאיר בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם ואין עולם של לוים אלא חמשים שנה דכתיב ומבן חמשים שנה ונו׳ והא איכון נ״ב אמר רבי יוסי בר בון תרתי שנגלתו: שומר את פיה׳ היה שומר ועיין את פיה מה היתה זאת התפלה הארוכ׳ לא ישמע קולה רק שפתיה נעות לפיכך היה חושב אותה שהיא שכורה ות״ שומר כמו ממתין כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי ופירוש את פיה כמו מאמרה ודבריה וכן תרגם יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק: דברת על לבה׳ כתרגומו כד מצלא בלבה כלומר שהיתה מכוונת את לבה בתפלתה: עד מתי תשתכרין׳ עד מתי תראי עצמך כאילו את שכורה שאת מתנועעת בשפתי פיך ואין דבריך נשמעין: הסירי את יינך׳ והתפקחי כי את נראת כשכורה ואין את עושה כשאר המתפללין שאומרים בקשתם בלבך שתוכל לשמוע ואף על פי שלפעמים המתפלל אומר דבריו בחשאי קצת אפי׳ הכי צועק ומתפלל במקצת דבריו גם כן ואת הרבית כל כך להתפלל ולא נשמע קולך ומתוך זה נראה כי שכורה את׳ ות״ת עד אימתי את משתטיא הלא תפינין ית חמריך מיניך: לא אדני׳ אינני שכורה כמו שתחשוב אלא אשה קשת רוח אנכי רוחי קשה עלי מרוב צרתי וסמיכו׳ קשת רוח כסמיכו׳ נובלת עליה מגלחי זקן קרועי בגדי׳ והדומי׳ להם: ויין ושכר׳ כתרגומו חמר חדת ועתיק וכן אומר בדרש יין זה ישן ויתכן לפרש שכר הנעשה מהפירות: ואשפוך את נפשי׳ ברוב התפלה כאילו שפכה נפשה כמו שפכו לפניו לבבכם ות״ת ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם יי׳: לפני בת בליעל׳ לפני יי׳ כבת בליעל כלומר אל תחשוב שאעמוד שכורה לפני יי׳ ות׳ כבת רשע ות״ת לא תכליס ית אמתך קדם בת רשיעא נראה מדבריו כי בת בליעל אמרה על פנינה צרתה ואמרה לו לא תכלימני בפניה כי היא תשמח לאידי והיא מכעיסה אותי׳ ופירוש אל תתן אל תתנני בזה הדבר הרע אל תכלימני בו לפני זאת האשה בת בליעל ונכון הוא הפירוש: כי

פי׳ רבינו ישעיה

זרע אנשים׳ זרע קיימ׳ שינדל באנשי׳ וכן ת׳ בר בגו בני אנשא׳ ומורה לא יעלה על ראשו׳ פי׳ נראה שנדרה להיות נזיר כמו שמשון האמור בו ומורה לא יעלה על ראשו׳

מסורה

ראה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ראה ראינו כי היה יי׳ עמך׳ ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים׳ אם ראה תראה בעני אמתך׳ וראו ראו ואל תדעו׳ קדמאה ובתרא כתיב ו׳ ומציעתא כתיב ה׳ ונמסר גם בסדר תולדות: ויחשבה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויראה יהודה ויחשבה לזונה׳ ויחשבה לו צדקה׳ ויחשבה עלי לשכורה: ויין ושכר ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ לחם לא אכלתם ויין ושכר׳ מכל אשר יצא מגפן היין׳ ותען חנה ותאמר לא אדני:

פסוק

וַתִּדֹּר נֶדֶר וַתֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־רָאֹה תִרְאֶה ׀ בָּעֳנִי אֲמָתֶךָ וּזְכַרְתַּנִי וְלֹא־תִשְׁכַּח אֶת־אֲמָתֶךָ וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים וּנְתַתִּיו לַיהוָה כָּל־יְמֵי חַיָּיו וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ׃ וְהָיָה כִּי הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְהוָה וְעֵלִי שֹׁמֵר אֶת־פִּיהָ׃ וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָּעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכֹּרָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ׃ טו וַתַּעַן חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנִי אִשָּׁה קְשַׁת־רוּחַ אָנֹכִי וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שָׁתִיתִי וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי יְהוָה׃ אַל־תִּתֵּן אֶת־אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת־בְּלִיָּעַל

תרגום

וְקַיֵּימַת קְיָם וַאֲמַרַת יְיָ צְבָאוֹת אִם מִגְלָא גְלֵי קֳדָמָךְ סִגּוּף אַמְתָךְ וְיֵעוֹל דָּכְרָנִי קֳדָמָךְ וְלָא תַרְחֵיק יַת אַמְתָךְ וְתִתֵּן לְאַמְתָךְ בַּר בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאֶמְסְרִנֵּיהּ דִּיהֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי וּמַרְוַת אֱנָשׁ לָא תְהֵי עֲלוֹהִי׃ וַהֲוָה מִדְאַסְגִּיאַת לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ וְעֵלִי אוֹרִיךְ לַהּ עַד דְּתִפְסוֹק׃ וְחַנָּה הִיא מְצַלְיָא בְלִבַּהּ לְחוֹד סִפְוָתַהָא נָיְדָן וְקָלַהּ לָא מִשְׁתְּמַע וְחַשְׁבַהּ עֵלִי כְּאִתְּתָא רְוָיָא׃ וַאֲמַר לַהּ עֵלִי עַד אֵימָתַי אַתְּ מִשְׁתַּטְיָא הֲלָא תְּפִיגִין יַת חַמְרִיךְ מִנִּיךְ׃ וַאֲתֵיבַת חַנָּה וַאֲמַרַת לָא רִבּוֹנִי אִתְּתָא עָקַת רוּחַ אֲנָא וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא אִשְׁתֵּיתִי וַאֲמַרִית עוּלְבָּן נַפְשִׁי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ לָא תַכְלִים יַת אַמְתָךְ קֳדָם בַּת רְשִׁיעָא

רשי

יי׳ צבאות׳ למה נתיחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים אהיה פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדה של רבי יוסי הגלילי׳ ורבותינו דרשו במסכת ברכות מה שדרשו עד הנה לא היה אדם שקראו להקב״ה צבאות אלא כך אמרה לפניו ר׳ רבונו של עולם מכל צבאות שבראת ב׳ בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד: אם ראה תראה׳ רבותינו דרשו בו במס׳ ברכות מה שדרשו: אמתך האמו״ג פעמי׳ במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצוה עליהם: זרע אנשים׳ צדיקי׳ כמה דאת אמר אנשי׳ חכמים וידועים: ומורה׳ ת׳ ומרות אינש לא תהא עלוהי: ונתתיו ליי׳׳ שיהא ראוי לתתו ליי׳: שומר את פיה׳ מצפה שתפסוק כך תרגומו יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק שומר לשו׳ המתנ׳ כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי: ויחשבה עלי לשכורה׳ שלא היו רגילים ל להתפלל בלחש:

לא אדוני׳ לא אדון אתה בדבר הזה גילית עצמך שאין רוח הקדש שורה עליך שתדע שאיני שכורת יין: אל תתן את אמתך׳ כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה ונייסתו שלא יתננה הפקר ובזיון לפני צרתה בת בליעל: כי

ותאמר ל׳ כפתח גדול ומתפלל׳ חנה׳ ותען לספר׳ ותען לספר ודין

רלבג

והנה נדרה חנה נדר ליי׳ שאם יראה בעניה ויתן לה זרע אנשים רוצה לומר הזרע המתהוה מן האנשים והוא שיהיה לה ולד תתננו ליי׳ כל ימי חייו רוצה לומר שיהיה תמיד לעבודת הש׳ עד יום מותו ותער לא יעלה על ראשו לגלח שערו כי יהיה נזיר וקדש ליי׳ אם יהיה ראוי לזה רוצה לומר אם היה זכר׳ ובכאן רמז שהנודר מן התגלחת כל דיני נזירות חלין עליו כי היא לא נדרה רק מן התגלחת ונתקה מאלו דיני נזירות׳ או יהיה הרצון באמרה זרע אנשי׳ בן זכר וזה כי זרע האנשים כשלא ישתנה מזרע הנקבה יהיה הולד זכר וכשישנהו זרע הנקב׳ תהיה נקבה כמו שהתבאר בחכמה הטבעית: והיה כי הרבתה להתפלל לפני יי׳׳ ר״ל לפני קדשי הקדשים׳ הנה היה עלי מביט ורואה תנועת שפתיה וקולה לא היה נשמע ולזאת הסבה חשבה עלי לשכורה וגינה אותה על שכרותה׳ וענתה חנה ואמר׳ לא אדני והנה אין הענין כמו שחשבת אבל אני קשת רוח מאד מרוב הרעה והכעס על קשי מזלי: ואשפוך את נפשי׳ על דרך ולפני יי׳ ישפוך שיחו והענין בו ענין התפלה שאמרה בה כל רצונה לפני השם: אל תתן את אמתך׳ ראויה להיו׳ בת רשע והרצון בו שלא יתננה כבת בליעל כי אשר הם במדרג׳ אחת מהצדק או במדרגה אחרת מהרשע הם ראוים שיסבו יחד להסכימתם בתכונה ההיא ולזה הם אוהבים זה את זה ומתחברים יחד: כי

כי מרוב שיחי ׳ דברתי לפניך קושי : שיחי ׳ יש מקומות שהוא לשון אכינות לב ׳ לא מרוב שיחי וגו׳ כתרגומו אחרי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכית בצלו עד כען : כעסי ׳ שצרתי מכעסת אותי : אל תתן ׳ כמו אל תתנני בכפש צרי : את שלתך ׳ חסר אלף לדרוש בו לשון בניס כמו ובשליתה היוצאת וגו׳ : יתן את שאלתך ׳ כשרה שנתקבלה תפלתה : תמצא שפחת׳ חן׳ לבקש עליה רחמים : ופניה לא היו לה׳ פנים של זעם : ויבאו אל ביתם ׳ וידע אלק׳ ׳ מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה : לתקופות הימי׳ מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים לששה חדשים ושני ימים מכאן היולדת לשבעה יולדת למקוטעים : שמואל ׳ על שם אל ועל שם המעש׳ נקרא כי ממנו שאלתיו : את זבח הימי׳ ׳ ית דבח מועדיא : ואת נדרו ׳ נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל : עד יגמל ׳ לסוף כ״ב חדשים שכך זמן תינוק לינק : וישב שם עד עולם ׳ עולמים של לוים חמשים שנה שנ׳ ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וכך היו ימיו של שמואל חמשים ושתים שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה וביום תפלת חנה נתמנה שופט בא אותה שנה לעיבורו של שמואל כשתיירו לט׳ ושמואל פירנס את ישראל משמת עלי שלש עשרה שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ארבעה חדשים משם בא לקרית יערים עד שהעלהו דוד משמלך שבע שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישראל עליהם וכתיב ויהי מקץ שבת הארון בקרית יערי׳ וירבו הימים ויהיו עשרי׳ שנה בא מהן שבע שנים שמלך דוד בחברון נמצא משגלה הארון עד שמת שאול שלש עשרה שנה וארבעה חדשי׳ ושמואל מת לפני שאול ארבעה חדשי׳ :

אך ׳

וכל ביתו ג׳ וסימ׳ ויעל האיש אלקנה׳ ויצא המלך וכל ביתו ברגליו׳ וימת שאול ושלשת בניו דד״ה :
ונראה ה׳ בקריאה וסימ׳ ונראה אל הכהן ׳ ונראה שנית אל הכהן ׳ עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את ׳
וגם אני חשפתי שוליך ונראה קלונך ׳ גלה חציר ונראה דשא׳ ונמסר גם בסדר תזריע :

כִּי־מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי דִּבַּרְתִּי עַד־הֵנָּה׃ וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שֵׁלָתֵךְ אֲשֶׁר שָׁאַלְתְּ מֵעִמּוֹ׃ וַתֹּאמֶר תִּמְצָא שִׁפְחָתְךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתֵּלֶךְ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וַתֹּאכַל וּפָנֶיהָ לֹא־הָיוּ־לָהּ עוֹד׃ וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתָם הָרָמָתָה וַיֵּדַע אֶלְקָנָה אֶת־חַנָּה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרֶהָ יְהוָה׃ וַיְהִי לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מֵיְהוָה שְׁאִלְתִּיו׃ וַיַּעַל הָאִישׁ אֶלְקָנָה וְכָל־בֵּיתוֹ לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֶת־זֶבַח הַיָּמִים וְאֶת־נִדְרוֹ׃ וְחַנָּה לֹא עָלָתָה כִּי־אָמְרָה לְאִישָׁהּ עַד יִגָּמֵל הַנַּעַר וַהֲבִאֹתִיו וְנִרְאָה אֶת־פְּנֵי יְהוָה וְיָשַׁב שָׁם עַד־עוֹלָם׃ וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ עֲשִׂי הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ שְׁבִי עַד־גָּמְלֵךְ אֹתוֹ

ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אורכית בצלו עד כען : ואתיב עלי ואמר אזילי לשלם ואלהא ישראל יתן ית בעותיך דבעית מן קדמוהי : ואמרת תשכח אמתך רחמין בעינך ואזלת אתתא לאורחה ואכלת ואפין בישין לא הוו לה עוד : ואקדימו בצפרא וסגידו קדם יי ותבו ואתו לביתהון לרמתא וידע אלקנה ית חנה אתתיה ועל דכרנה קדם יי : והוה לזמן משלם יומיא ועדיאת חנה וילדת בר וקרת ית שמיה שמואל ארי אמרת מן קדם יי שאלתיה : וסליק גברא אלקנה וכל אנש ביתיה לדבחא קדם יי ית דבח מועדיא ולשלמא ית נדריה : וחנה לא סליקת ארי אמרת לבעלה עד דיתחסיל רביא ואיתניה ואתחזי קדם יי ויתיב תמן עד עלמא : ואמר לה אלקנה בעלה עבידי כדתקין בעיניכי אוריכי עד דתחסלין יתיה

כי מרוב שיחי וכעסי ׳ כתרגומו אחרי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכית בצלו עד כען כלו׳ מרוב שיש לי לשיח לפני האל על הקנאות שמקנאה אותי צרתי ומכעיסה אותי דברתי לפני יי׳ יתברך עד הנה : יתן יי׳ את שלתך ׳ חסר האלף והוטלה תנועתה על השי״ן כי משפטו שאלתך ופי׳ דרך תפלה או אמר לה כן דרך נבואה כי נביא היה ואמר לה לכי לשלום כי אלהי ישראל יתן את שאלתך לפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי קותה לדברי הנביא ואמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך על דרך אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני ולפי׳ הראשון יהיה פירוש תמצא שפחתך חן בעיניך שתתפלל עלי עוד ולפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי חשבה כי תפילת עלי תועיל לה ׳ ובדרש נרא׳ כי דרך נבואה אמר לה לכי לשלום אמר לה הדין שלמא מן דידי ברם שלמיך מן ברייך : ואלהי ישראל יתן את שלתך ׳ שלתך כתיב אמ׳ לה הבן הזה שאתה עתידה להעמיד הרבה של עתיד הוא לשאול מן התורה : לדרכה ׳ הלכה לה לביתה ואכלה כראה שלא אכלה עם בעלה או אפש׳ כי אכלה מעט בהפצר בעלה ועכשיו הטיבה את לבה ואכלה ׳ ובדרש מהו לדרכה שפירסה נדה כמו כי דרך נשים לי : ופניה ׳ פניה הרעי׳ לא היו לה עוד וכ״תי ואפין בישין : לתקופות הימים ׳ ימי העבור כתרגומו לזמן משלם יומיא ׳ ופי׳ ותהר חנה שהרתה ככר כי כאשר שבו משילה ידעה אלקנה בעלה והרתה כמו שאמר ויזכרה יי׳ לתקופת הימים זהו כשהשלים ימי ההריון ילדה בן ויש ווין כזאת יורו׳ לשעבר כמו הן אתה קצפת ונחטא ויבקעו המים והדומים להם ואמרו רז״ל כי ימי הריונה היו ששה חדשים ושני ימים מעוט תקופות שתים מעוט ימים שנים והתקופה היא שלשה חדשי׳ ולמדנו מזה היולדת לשבעה יולדת למקוטעים : שמואל ׳ הורכבה המלה בזה הטעם מן כי מיי׳ שאלתיהו כי יש באותיות שמואל שאול ויש באותיותיו גם כן מאל כאילו אמרה שאול מאל : כי מיי׳ שאלתיו ׳ חסר מלת אמרה כלומ׳ למה קראה שמו שמואל כי אמרה מיי׳ שאלתיו : וכ״תי ארי אמרת מן קדם יי׳ שאלתיה : וכל ביתו ׳ כתרגומו וכל אינש ביתיה : את זבח הימים ׳ כתרגומו ית דבח מועדיא : ואת נדרו ׳ לזבוח את זבח הימי׳ שיהיה רגיל לזבוח את זבח המועד מימים ימימה ועלה גם כן לזבוח נדרו כי נדר קרבן ליי׳ על בנו וכ״תי ולאשלמא ית נדריה : עד יגמל ׳ עד תשלם יניקתו והוא עשרים וארבע חדש שהתינוק יונק ואע״פ שהיו חייבין להביאו משום יראה כל זכורך אמרו רז״ל כי ראתה חנה בנער שהיה מעונג וחלוש והששה שמא יחלה מפני הדרך : וישב שם עד עולם ׳ כמו שנדרה עליו ונתתיו ליי׳ ופי׳ עד עולם כל ימי חייו ורז״ל דרשו עד עולם עולם הלוים שהיו משרתים עד חמשים שנה כמו שכתוב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ואמרו כל שנותיו של שמואל לא היו אלא נ״ב שנה כי כבר אמרה חנה ונתתיו ליי׳ כל ימי חייו ואמ׳ וישב שם עד עולם והוא עולם של לויים שהם חמשי׳ שנה ומשבא לבית יי׳ עד יום מותו חמשי׳ שנה ושתי שנים שינק כמו שאמר עד יגמל הנער ודרך הנער לינק כ״ד חדשי׳ הרי נ״ב שנה :

יקם

פי׳ רבינו ישעיה

את שלתך ׳ כשאלתה האלף כמשפ׳ אותיות אהו״י ׳ ופניה לא היו לה עוד ׳ פירו׳ פנים רעים ׳ ויהיה כנגס בלבה רוח שמח שלא להתאונן עוד ׳ שמואל ׳ כי מה׳ שאלתיהו ׳ אף על פי שהשמו׳ נקראו על שם המאורע ׳ אי אפש׳ שלא יחסר מהם או יוסיף בהם עוד ׳

רלבג

כי לא דברתי בסבת השכרות אבל בסבת רוב צרכי להתפלל לשם ית׳ ולסבת הכעס שמכעסת אותי צרתי דברתי עד הנה להשיג רצוני מהש׳ ולהשקיט המיית לבבי מהכעס כי כבר ישקיט הכעס באופן מה מהספור וההגדה בו כאמרם ז״ל דאגה בלב איש ישחנה ישיחנ׳ לאחרי׳ ובזה האופן היה מנוח לה מרגזה ומעצבה ׳ והנה אמר לה עלי על הדרך מן הנבואה שתפלתה תהא נשמעת או אמר לה זה על דרך התפלה והבקשה ולזה אמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך שתתן לבך להתפלל עליה : ותלך האשה לדרכה ותאכל ׳ לבטחונה על תפלת הנביא שתהיה נשמעת או לבטחונה ייעודו ושקט כעסה לזאת הסבה ׳ והנה השכימו בבקר והשתחוו לפני יי׳ ושבו לביתם וזכר השי׳ חנה וילדה בן ותקרא שמו שמואל להוראת כי מיי׳ שאלה אותו ׳ ואם אמר אומר שהיה ראוי אם כן שתקרא שמו שאול׳ אמרנו לו כי לא ידקדקו קורא׳ השמות כל כך הלא תראה לאה שקראה שם בנה ראובן כי ראה יי׳ בעניה ונקרא שם נח לאמר זה ינחמנו ממעשינו והיה ראוי אם כן שיהיה שמו מנחם ׳ והנה מקץ שנה שנפרדו משילה עלה האיש אלקנה וכל ביתו לזבוח ליי׳ שלמי היום טוב ההוא ואת נדרו אשר נדר בשנה ההיא כי בבאו שם חוייב לשלם שנ׳ ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם וחנה לא עלתה אז כי אינה מחוייבת בזה כמו שקדם ולא רצתה להביא שם שמואל עד נמלו כי בדעתה שתכף היותו שם ישאר שם בבית יי׳ כל ימיו וזה אמרה וישב שם עד עולם ולפי שכבר מצאנו עולם שהוא יובל אמרו ז״ל שכבר ישב שם חמשים שנה כעולמו של יובל ולזה אמרו שכל ימיו של שמואל הרמתי לא היו כי אם כ״ב שנה כי ימי ההגמל היו ב׳ שני׳ ולזה יהיה המאמר מכונה על דרך הנבוא׳ והנה יראה שכן היה כי לא שפט עלי ישראל כי אם ארבעים שנה ואחריו עמד ארון יי׳ בבית אבינדב עשרים שנה ואז עברו שבע שנים למלכות דוד לפי מה שנזכר בזה הספר ולזה לא יהיה מראשית ימי עלי עד מלכות דוד כי אם כ״נ שנה ושבעה חדשים שעמד הארון בשדה פלשתים וכבר מת שמואל קודם מות שאול והיה עלי שופט קודם הולד שמואל ואע״פ שנאמר שביום הראשון שהוקם היתה לפניו חנה הנה לא יתכן שיהיו חיי שמואל יותר מן כ״ב שנה זמן מועט ולזה יהיה מן הפלא במה שאמר שמואל ואני זקנתי ושבתי ולהתיר זה הספק אמרו שקפצה עליו זקנה והנה נפרש זה על דרך הפשט בהגיענו שם בנ״ה ׳

אמר

רדק

יקס יי׳ את דברו׳ הפסוק מוכיח כי מה שאמ׳ עלי יתן יי׳ את שאלתך לדך כנואה אמר שיתן לה יי׳ את שאלתה והנה שאלתה היתה שיהיה לה זרע אנשי׳ ושיהיה ליי׳ לפי׳ אמ׳ יקס יי׳ את דברו פי׳ אשר דבר ע״י הנביא שיתן שאלתה והוא בן שיחיה ויהיה ליי׳ ובדרש אך יקם יי׳ את דברו בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהית׳ יולד׳ בן היתה מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרי׳ אין זה שמואל כיון שגדל זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמר יקס יי׳ את דברו: בפרים שלשה׳ מהם לאכול ומהם לזבוח ליי׳ וכן ואיפה אח קמח לאכול ולהקריב ממנה מנחה וכן ונבל יין לשתות ולהסיך ממנו לפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר״ל הפר שהקריבו ליי׳: והנער נער׳ כלומר עודנו נער קטן ורך ואף על פי כן לא המתינה לו עד שיתחזק אלא כיון שגמלתו כלומר שהשלימה לו יניקתו לסוף כ״ד חדשים שגדל מיד העלתהו עמה בית יי׳ וי״ת ורביא היה יניק ואין ר״ל שהיה יונק עדיין שהרי אומר כאשר גמלתו שהשלימה יניקתו אלא יניק ר״ל נער קטן כי כן לשון ארמית קוראין לנער יניק כמו שמצאנו בדברי ר״ל יניק וחכים מר ימוק ומר קשיש׳ וי״מ והנער נער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער את המסולת מן הפסתן: ויביאו את הנער׳ אלקנה וחנה אחרי ששחטו את הפר לקרבן הביאו את הנער בית יי׳ אל עלי להיות יושב ולומד לפניו ושיחנך אותו לכל תורה ומצוה והדרש אין צריך לכתוב כי נודע הוא והוא רחוק: בי אדני׳ ענין תחנה ובקשה כתרגומו בבעו רבוני חי נפשך שתתן ע עינך אל הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל יי׳:

עמכה׳ כלומר לפניך ובמעמדך שהיית אתה שם בהתפללי ובעבור הנער הזה התפללתי ונתן לי יי׳ את שאלתי כמו שבשרתני אתה והא׳ עמכה כה״א אשר שלחתי בשמנה ספרים והיו לאות על ידכה והדומים להם כי הנה פעמים יכתב ופעם לא יכתב ויש בו דרש מכאן לארבע אמות של תפלה: אל הנער׳ בעבור הנער: השאלתיהו׳ החזרתי לו השאלה שהוא נתן לי וי״ת מסרתיה דיהא משמש קדם יי׳: אשר היה׳ כמו אשר יהיה ורבים כמוהו: הוא שאול׳ כמו נתון כלומר הוא שהיה שאול הנה הוא נתון יי׳ ויש בו דרש באותה שעה נכנסה בה רוח הקדש ואמרה כל זמן ששמואל קיים שאול קיים זהו שאמר שאול ליי׳: וישתחו אלקנה׳ כמוטל רשות לצאת מבית יי׳ או פירושו וישתחו וישתחו שמואל אף על פי שלא היה אלא בן שתי שנים למדוהו להשתחות ליי׳: ותתפלל חנה ותאמר׳ התפללה לפני יי׳ ונתנה לו שבח והודאה על הבן שנתן לה והתפללה ליי׳ שיחיה ויהיה ליי׳ ות׳ וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למיהוי נביאה על ישראל וגו׳ וכ״תי שירה זו על מלכי אומות העולם ועל כנסת ישראל ובפסוק אין קדוש כיי׳ אמר על סנחריב מלכא דאתור אתנביאת ואמרת ובפסוק אל תרבו אמר על נבוכד נצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת ובפסוק קשת גבורים חתים אמ׳ על מלכות יון אתנביאת ואמרת ובפסוק שבעים בלחם על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת ובפסוק יי׳ ממית ומחיה עד יי׳ יחתו מריביו אמר על גמול הצדיקים בגן עדן ועל פורענות הרשעים בגיהנם ובפסוק יי׳ יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגוג ומלכות משיח׳ ולפי הפשט פתחה חנה בשירה זו על שלוי עולם ומתגאים ועל עניי ארץ ושפלים כי הקב״ה רואה הכל ומשפיל גאים ומגביה השפלי׳ כמו שהיה הדבר עליה ועל פנינה צרתה: עלץ לבי ביי׳׳ לבי שהיה עצב עתה עלץ ושמח וקרני שהיתה שפלה שלא היה לי להרים ראש לפני צרתי עתה רמה: רמה קרני ביי׳׳ התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרנים תוקף החיה כמו שאמר בהם עמי׳ ינגח והוא בא״דם דרך משל וכאילו אמר רם ראשי כמו שאמר ועתה ירום ראשי על אויבי וכל זה ביי׳ שהיה בעזרי: רחב פי׳ מלעיל מפני פי שהוא מלה זעירא: על אויבי׳ על פנינה ועל המכעיסים אותה בהיותה עקרה: בישועתך׳ שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן: אין

רשי

אך יקם יי׳ את דברו׳ את שאלת ממנו זרע אנשים ועלי בישרה ברוח הקדש ואלהי ישראל יתן את שאלתך יקם יי׳ את דברו זהו לפי פשוטו ומדרש אגדה רבי נחמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו ש שמוא׳ כיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרי׳ אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמ׳ יקם יי׳ את דברו שיהא זה שמואל הצדיק: ואיפה אחת קמח׳ שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפה קמח סלת שאין כה להוציא ממנה שלשה עשרונים סלת הראוי׳ לפר האח׳ כדתנן לחם הפנים עשרים וארבע עשרונים מעשרים ו וארבע סאין עשרון סלת לסאה חטין: ונבל יין׳ לנסך: והנער נער׳ ורביא הוה יניק: ויביאו את הנער אל עלי׳ לראות שנתקיימה נבואתו ורבו׳ דרש ומה שדרשו שהורה הלכה שאינו צריך כהן לשחיטה כדאית׳ בברכות: בי אדני׳ לתת עינך עליו שיהא תלמידך ולפי מדרש רבותינו שלא יענישוהו מיתה: אל הנער הזה התפללתי׳ אל תאמר זה ימות ויתן לך אחר: וגם אנכי השאלתיהו ליי׳׳ כאדם המשאיל כלי לרבו או משאילו בנו לשימוש: הוא שאול׳ אפר״ו וכטין בלע״ז כלומ׳ אין אתה רשאי לעכבו הקב״ה כעשה עליו שואל כי השאלתיו לו ועליו להחזיר לו: וישתחו שם׳ שמואל ויש אומרים אלקנה: רחב פי על אויבי׳ על פנינה:

ותביאהו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה׳ ויקם אישה וילך אחריה׳ ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה׳ מצעית מל׳: אויבי י״א מלאים בקריאה וסימ׳ רחב פי על אויבי׳ ואנקמה מאויבי׳ בשוב אויבי אחור׳ ארדוף אויבי ואשיגם׳ אל יעלצו אויבי לי׳ הצילנו מיד אויבי׳ אויבי יאמרו רע לי׳ כי אמרו אויבי לי׳ אז ישבו אויבי אחור׳ מהוללי בי נשבעו׳ פרץ האלהים:

כד אַךְ יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה וַתֵּינֶק אֶת־בְּנָהּ עַד־גָּמְלָהּ אֹתוֹ׃ וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּהּ כַּאֲשֶׁר גְּמָלַתּוּ בְּפָרִים שְׁלֹשָׁה וְאֵיפָה אַחַת קֶמַח וְנֵבֶל יַיִן וַתְּבִאֵהוּ בֵית־יְהוָה שִׁלוֹ וְהַנַּעַר נָעַר׃ כה וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת־הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת־הַנַּעַר אֶל־עֵלִי׃ וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי חֵי נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמְּכָה בָּזֶה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי וַיִּתֵּן יְהוָה לִי אֶת־שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שָׁאַלְתִּי מֵעִמּוֹ׃ וְגַם אָנֹכִי הִשְׁאִלְתִּהוּ לַיהוָה כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שָׁאוּל לַיהוָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁם לַיהוָה׃

א וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמַר עָלַץ לִבִּי בַּיהוָה רָמָה קַרְנִי בַּיהוָה רָחַב פִּי עַל־אוֹיְבַי כִּי שָׂמַחְתִּי בִּישׁוּעָתֶךָ׃

ב

ברם יְקִים יְיָ יָת פִּתְגָּמוֹהִי וְאוֹרִיכַת אִתְּתָא וְאוֹנִיקַת יָת בְּרַהּ עַד דַּחֲסִילַת יָתֵיהּ׃ וְאַסְּקְתֵיהּ עִמַּהּ כַּד חֲסַלְתֵּיהּ בְּתוֹרִין תְּלָתָא וּמְכִילְתָא חֲדָא דִקְמְחָא וּגְרַב דַּחֲמַר וְאַיְתִיתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ לְשִׁילוֹ וְרַבְיָא הֲוָה יָנֵיק׃ וּנְכִיסוּ יָת תּוֹרָא וְאַיְתִיאוּ יָת רַבְיָא לְוַת עֵלִי׃ וַאֲמַרַת בְּבָעוּ רִבּוֹנִי חַיֵּי נַפְשָׁךְ רִבּוֹנִי אֲנָא אִתְּתָא דְּאִתְעַתַּרַת עִמָּךְ הָכָא לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ׃ עַל רַבְיָא הָדֵין צַלֵּיתִי וִיהַב יְיָ לִי יָת בָּעוּתִי דִּבְעֵית מִן קֳדָמוֹהִי׃ וְאַף אֲנָא מְסַרְתֵּיהּ דִּיהֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמַיָּא דְּהוּא קַיָּם הוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ וּסְגִיד תַּמָּן קֳדָם יְיָ׃

וְצַלִּיאַת חַנָּה בְּרוּחַ נְבוּאָה וַאֲמַרַת כְּבָר שְׁמוּאֵל בְּרִי עָתִיד לְמֶהֱוֵי נְבִיָּא עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמוֹהִי יִתְפָּרְקוּן מִיְּדָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וְעַל יְדוֹהִי יִתְעַבְדָן לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן בְּכֵן תְּקֵיף לִבִּי בְּחוּלָקָא דִּיהַב לִי יְיָ וְאַף הֵימָן בַּר יוֹאֵל בַּר בְּרִי שְׁמוּאֵל עָתִיד דִּיקוּם הוּא וְאַרְבְּעַת עֲשַׂר בְּנוֹהִי לְמֶהֱוֵי אָמְרִין בְּשִׁירָה עַל יְדֵי נִבְלִין וְכִנּוֹרִין עִם אֲחֵיהוֹן לֵיוָאֵי לְשַׁבָּחָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בְּכֵן רָמַת קַרְנִי בְּמַתְּנְתָא דְמַנֵּי לִי יְיָ וְאַף עַל פּוּרְעָנוּת נִסָּא דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בִּפְלִשְׁתָּאֵי דַּעֲתִידִין דְּיַיְתוּן יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ בַּעֲגַלְתָּא חֲדַתָּא וְעִמֵּיהּ קוּרְבָּן אֲשָׁמָא בְּכֵן תֵּימַר כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֶפְתַּח פּוּמִי לְמַלָּלָא רַבְרְבָן עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי אֲרֵי חֲדֵיתִי בְּפוּרְקָנָךְ׃

רלבג

אמר אלקנה אך יקס יי׳ את דברו על דרך תפלה ר״ל שיחיה הבן בזה האופן שיתקיים בו מה שנדרה חנה: בפרים שלשה׳ אחשוב שהביאום שם לזבוח שלמים מרוב השמחה והקמח למנחות והיין לנסכים והביאה הנער בית יי׳ שילה לקיים נדרה׳ והנה היה הנער צעיר ימים מאד וחנה עם זה לא נמנעה מלהביאו שם לקיים את נדרה׳ והנה אמר ששחטו את הפר והביאו את הנער לפני עלי כי בעבור הבאתו היתה רוב השמחה וידמה שאמרו לעלי שהוא ישאר שם והיה עלי מנחק זה לקטנו כי אלוי לא יכנס לעבודה כי אם מבן כ״ה שנה ומעלה ולזה אמרה לו חנה בבקשה שישמע לדבריה והנה נשבעה בחיי נפש הכהן הגדול שהיא האשה הנצבת עמו במקום ההוא להתפלל אל יי׳ הנה הוא הנער שהיתה בעבורו תפלתו כי בה נתן השם שאלתי אשר שאלתי ממנו גם אנכי השאלתיו ליי׳ לעבדו כל ימיו כדרך המשאיל דבר מה להשתמש בו׳ והנה השתחוה עלי ליי׳ שם לתת לו תודה כששמע שנתן לה השם שאלתה כמו שאמר עלי לה או אולי השתחוה הנער ליי׳ כי למדוהו זה לחנכו לעבודת הש״י וידמה שאחר הפרי׳ שהביאו שחטו בימי׳ הנשארי׳ מהרגל או הביאום בית יי׳ לנדבה עם הנער׳ והנה התפללה חנה לש״י על דבר בנה שבח והודאה לש״י כעל כל אשר גמלה רב טוב וידמה שזאת התפלה היתה על דרך הנבואה ולא נתערב בה קצת ממה שהורגש לה בחוש׳ וזה ענין התפלה לפי מה שאחשוב: שמח לבי ביי׳׳ אמר׳ כל זה בעד כנסת ישראל כשיבא שמואל בנה לעבוד את יי׳ לבדו ולהסיר הבעלי׳ והעשתרות שאם לא יעשה ליש׳ טוב אחר לי בו שמחה: רמה קרני ביי׳׳ לנגח את אויבי אחר כן כי כבר נפלו לו אז הפלשתים בידו: רחב פי על אויבי׳ להיותם תמיד נופלים בידו כל ימי שמוא׳ כמו שנזכר אחר זה והיתה סבת זה כי שמחתי בישועתך שהראית במלחמה הראשו׳ שהיתה לשמואל עם פלשתים להגלות בה ידך החזקה אשר חזקה והוסיפה אמונתי בך׳

הנה

רבינו ישעיה

ואיפה אחת קמח׳ פי׳ ג׳ פרים צריכין ט׳ עשרוני׳ הרי איפה חסר עשרון׳ וקמח הוא סולת כמו שלש שאין קמח סולת: ונבל יין׳ לנסכים: כל הימים אשר היה׳ פירו׳ כל הימים אשר יהיה חי וכן ת׳ כל מותין דהוא קיים׳ בנא העתיד בלשון עבר: וישתחו שם׳ אלקנה:

אין קדוש ביהוה כי אין בלתך ואין צור כאלהינו: אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם כי אל דעות יהוה ולא (ולו ק׳) נתכנו עללות: קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל: שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה: יהוה ממית ומחיה מוריד שאול ויעל:

ולו׳ כתיב ל׳ א׳ יק׳ ויו ק׳ — ו׳ דגשים

[על סנחריב מלכא דאתור אתנביארת ואמרת עתיד דיקום הוא וכל חילותיה על ירושלם ונס סגי יתעביד ביה תמן יפלון פגרי משריתיה בבין יורדן כל עממיא אומיא ולישניא וייזרון] לירת דקדיש אלא יי ארי לית בר מנך ועמך יימרון לית תקיף אלא אלהנא: [על נבוכד נאצר מלכא דבבל אתנביארת ואמרת אתון כסדאי וכל עממיא דעתידין למשלט בישראל] לא תסגון למללא רברבן לא יפקון גדופין מפומכון ארי אלהא ידע כולא ועל כל עובדוהי מתיח דיניה אף לכון עתיד לשלמא פורענות חוביכון: [על מלכות יון אתנביאת ואמרת] קשתת דגברי [יונאי] יתברון [ודבית חשמונאי] דהוו חלשין יתעבדן להון נסין וגבורן: [על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת] דהוו סבעין בלחמא וגעין בעותרא וסגיאין בממונא אתמסכנו תבו לאתגרא בלחם ומזון פומהון [מרדכי ואסתר] דהוו חשיכין ומסכנין עתרו ואתנשיאו ית מסכנותהון תבו למהוי בני חורין כן ירושלם דהות כאתתא עקרא עתידא דתתמלי מעם גלותהא [וארם] דמליא סגי עממיא יסופון משריתהא [תצדי ותחרוב]: כל אלין גבורתא דיי דהוא שליט בעלמא ממית ואמר לאחאה ומחית לשאול ואף עתיד לאסקא בחיי עלמא:

רשי

ואין צור כאלהינו׳ אין צייר כאלהינו שצר צורה בתוך צורה: אל תרבו תדברו׳ כל נסי הרוח אמר שעתם מכלחת ובשביל פנינה שהית׳ מתגאה עליה היא מדברת לפי פשוטו ולפי מדרשו כתרגומו שתרגם יונתן: עתק׳ חזק׳ לא עתיק לשון סרה כמו ויעתק משם ההרה יצא דבר סרה מפיכם: כי אל דעות יי׳ יודע מה בלבבכם: ולו נתכנו עלילות׳ כל מעשה האדם נמנין לפניו: נתכנו׳ לשון מניין כמו ותוכן לבנים תתנו: קשת גבורי׳ חתים וגו׳ כך אומנותו של הקב״ה מתים את הגבורים ומחזיק את החלשים משביע את הרעבים ומרעיב את השבעים: שבעים בלחם׳ ולא צריכים להיות נשכרים לשום מלאכה מרעיבם ונשכרו בלחם פרנסתם ורעבים שהיו טורחים ויגעים על מזונות חדלו מטרחם: עד עקרה ילדה שבע׳ ורבת בנים וגו׳ וכעוד שהעקרה יולדת שבעה בנים רבת בנים אמללה וקוברת בניה חנה ילדה שבעה שנאמר כי פקד יי׳ את חנה ותהר ותלד ג׳ בנים ושתי בנות וכשחנה יולדת אחד פנינה קוברת שנים שנ׳ ועשרה בנים היו לה שנאמר הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים שלפניכ׳ כשילדה חנה הרבע׳ קברה פנינה שמונה וכשנתעברה וולד חמישי נשתטחה פנינה לרגליה ובקשה רחמים וחיו ונקראו על שמה אלו דברי רבי נחמיה רבי יהודה אומר בני בנים הרי הן כבנים ויש אומרים שבעה בגימטריא כמניין שמואל: חסידו

רדק

אין קדוש כיי׳ שהתפללתי בבית מקדשו ושמעה תפלתי: כי אין בלתך׳ ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו ועל כן עלי לומר אין קדוש כיי׳: ואין צור כאלהינו׳ אין חזק כאלהינו שהופך הטבעים ברצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת: אל תרבו׳ אל תרבו שתדברו גבוהות אמרה כנגד פנינה וכנגד המכעיסים אותה: יצא׳ אל יצא ואל שנכר עומד במקום שנים: עתק׳ דבר חזק: כי אל דעות יי׳ הכל יודע הוא ואין נסתר ממנו ואמר׳ דעות לשון רבים כלומר כל דעות בני אדם ידעם כאח׳ בלא רבוי ובלא שינוי אכלו כמו שאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: ולא נתכנו עלילות: כתוב באלף וקרי בוי״ו ופירוש הכתוב כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ האל ופי׳ הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאשר ירצה ובן אדם אומר ולא יעשה ודב׳ ולא יקימנה ופירוש עלילות מעשים: קשת גבורים חתים׳ טעם חתים על גבורים לא על קשת כי היה לו לומר חתה ופי׳ חתים הם וקשתם וכמוהו כי היתה אלין פני המלחמה קול נגידים נחבאו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: אזרו חיל׳ החיל והכח הוא אזורם: שבעים בלחם נשכרו׳ אותם שהם שבעי׳ מתחילה שבו להיות נשכרי׳ בפת לחם ואותם שהיו רעבים מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלטרוח על טרפם כי היו שבעים ברצון הבורא יתברך עד שיגיע רצון הבורא עד כך והשגחתו עד כי מי שהיתה עקרה כמוני ילדה שבעה ומי שהיתה רבת בנים כצרתי פנינה עתה אומללה ככרתה כלומר שמתו בניה׳ ומה שאמר שבעה אינו דוקא אבל הוא שם חשבון כי כן דרך הכתוב כשירצה לומר רבים יאמר שבע כמו אומללה יולדת השבעה שבע כתאותיכם שבע יפול צדיק וקם לפי שהעולם במספר שבעה ז׳ ככבים משרתים שבע ימי השבוע ועל עצמה אמרה חנה שהיו לה בנים ובנות כמו שכתוב כי פקד יי׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות: ורבת בנים׳ זה אמרה על פנינה אמרו כשהיתה חנה יולדת אחד היו בני פנינה מתים שנים׳ ובדרש עד עקרה ילדה שבעה שמואל בגימטריא במספר שבעה ויתכן לומר כי אמרה זה חנה על כנסת ישראל וכל השירה כולה גם כן על כנסת ישראל ולכך התחיל בה בלשון ותתפלל כי לשון התפילה יפול ברוב על הענינ׳ העתידי׳ ובמעט על מה שעבר ואמרה זה ברוח נבואה ולכך הושמה במכתב בין הנביאים כי היא נבואה כולה עתידה על צרות ישראל ותשועתם כמו שתרגם המתרגם יונתן בן עוזיאל ויפה אמר ומתיישב בלב הנבונים ודעתינו בזה הפסוק והשירה כולה כי אמרה חנה כל עניני העולם וצרכי בני אדם תלויים ביד הבורא ית׳ וברצונו והוא משגיח בכללים ובפרטים ועושה בהם כרצונו ואפילו אם יראה לבני אדם שיעשה להם דבר שאינו על רצונם וחפצם יש להם להתפלל אליו בכל כפעם כמו שעשיתי אני והוא יתן להם בקשתם ורצונם בכל דבר שיהיה חפצם וצרכם כי השגחתו בתחתונים כמו שהיא בעליונים כמו שאמרה בסוף כי ליי׳ מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ואמרה כי אם יהיו ישראל בצרה ובגלות תחת האומות הנמשלי׳ לאשה שילדה בנים הרבה והיא מתנאה בהם ושמחה ומתאדרת עליה׳ בכל עת שתתגבר האשה הרבה בבנים להצר ולהרע לעקרה והיא כנסת ישראל הנמשלת לאשה עקרה שיולדת מעט בנים כמו שקראה ישעיה רני עקרה לא ילדה וכמוהו הרבה אפילו שהיו לה מעט בנים לזאת העקרה עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בנים בעת שישובו אל יי׳ בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם וצרתם ואז אותה שהיתה רבת בנים אומללה פי׳ ככרתה ונפסקה מלהוליד ולהצליח ומה שילדה יכרת ויאבד וזה מורה על ביאת המשיח וענין תשועת ישראל בשובינו לארצינו במהרה בימינו ומיתת הנועדים עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה וישראלי כללו הטובי׳ שבהם ועל זה אמר רגלי חסידיו ישמור וכל הענין נמשך בזה הדרך ומעתה פתחתי לך הדרך ותבין מעצמך: יי׳ ממית ומחיה׳ את האדם אמר בתחלה ממית ואח׳ כך מחיה בהפכו מחיה שמעמידו בחיים ומאריך ימיו כשירצה וכן ואחלימני והחייני והדומים לו שפי׳ העמדת החיים באדם וכן מוריד שאול ויעל כמו העלית משאול נפשי חייתני מיורדי בור וכן מיד שאול כי יקחני סלה כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או הוא רמז לצרות ולרווחות וכן אני אמית ואחיה או יהיה ממית ומחיה אני אמות ואחיה רמז לגמול הצדיקים ולעונש הרשעים בנפשותם או אמר פסוק זה בדרך נבואה או בדרך קבלה על תחיית המתים לעתיד לבא:

רבינו ישעיה

אל תרבו שתדברו גבוהה ויצא עתק מפיכם לחרף אותי על שהייתי עקרה: כי אל דעות יי׳ ולא נתכנו עלילות׳ והוא הכין ליתן לעקרות בנים ולהמית בני היולדות: עתק׳ הוא דיבור קשה כמו הדוברות על צדיק עתק: ונתכנו׳ כמו מי תכן את רוח יי׳: עלילות׳ מעשים: קשת גבורים חתים׳ פי׳ מקר׳ מסורס הוא׳ גבורי קשת חתים׳ ועל שנסתרס כתב גבורים: שביעים בלחם נשכרו׳ לאחרי׳ בלחם: ורעבי׳ חדלו׳ מרעבונם׳ וכך הם דרכי הבורא׳ משנה העתים עד שהעקרה יולדת הרבה ורבת בנים אומללה׳ וכא חדלו מודגש בלא בורך׳ וחבירו כותשר דבורה׳ ושבעה הוא ריבוי חשבון כמו תן חלק לשבעה וכמו כי שבע יפול צדיק וקם׳ ולא על עבמה דברה אלא על כל העקרות שעוליד הבורא׳

רלבג

הנה כשנעיין בקדושים שברא הש׳ והם המלאכים שהם נבדלים ונקיים מחומר לא ימצא בהם מי שהוא קדוש ונבדל כמו הש׳ וזה שכל אחד מהם לו יחס מה אל הגלגל שהוא מניע אותו והוא משים אותו חי ביחס ההוא המיוחד כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי׳ אמנם הש׳ אין לו יחס לאח׳ מה׳ כי אין בלתו במציאותו ואין לו שום יחס עם חומר ואין בורא ויוצר כאלהינו כי אף על פי שהש׳ סדר שיהיו קצת היצירות באמצעות פועלים מה הנה הם לא ישנו את הפקידם ולא יתחדש מהם רק מה שסדר הש׳ שיתחדש מהם על המנהג הטבעי ואולם הש׳ עושה ויוצר כל מה שירצה ואף על פי שיהיה כנגד הטבע׳ והנה אמרה זה לפי מה שאחשוב בעבור המופת שעשה הש׳ לה שהיתה עקרה וילדה ובעבור שאר המופתי׳ הדומים לזה שעשה הש׳: אל תרבו תדברו׳ אמרה בעבור דברי פנינה והכעסתה אותה על שאין לה בנים והיותה מתגדלת עליה מצד רבוי בניה ובעבור הדברים האלו שאומרים האנשים קצת לקצת אל תרבו לדבר גבוהה גבוהה ודבר חזק בעבור מה שתראו שהגיע לכם מהטוב או שראוי להגיע מצד כחכם ועוצם ידיכם או רוב הצלחתכם או אולשת שכנגדכ׳ או רוע הצלחתם כי השם לבדו יודע העתידות ולא נתכנו המעשים לאיש אשר יחשב לעשותם כי לא אדם דרכו כמו שזכרה אחר זה׳ ולמה שהו׳ קרי בוי״ו ולו נתכנו הנה הרצון בזה כי הש׳ לו לבדו נתכנו העלילות כי הוא לבד יכול על כל אשר יחפוץ׳ הגבורים הם חתים כשירצה הש׳ עם היות קשתם בידם וכחם׳ והאנשים הנכשלים אזרו חיל עם עזר הש׳ כמו שהתבאר מענין סנחריב להלחם על ירושלם עם שאר המופתים הדומים לו׳ האנשים השבעים כשהם עשירים שבו כשירצה הש׳ להיות עניים עד שיהיו משתכרים בפת לחם שהוא השכר המיוחס להם בתכלית הדלות׳ והאנשים הדלים והם הרעבים חדלו כי שבו עשירים וחדלו מהשתכר כשירצה הש׳ עד שהעקרה כשרצה השם ילדה שבעה ר״ל בנים רבים ואמר זה על עצמה בדרך נבואה כי ראתה שיהיו לה עוד בנים ובנות כמו שספר אחר זה כי פקד יי׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים והנה אמרה שבעה על דרך אמרו שבע יפול צדיק וקם שבע תועבו׳ בלבו ומי שהיא רבת בנים יקרה לה כשרצה הש׳ שאומללה ונכרתה מרוב בניה באבדן בניה ואפשר שמתו בסוף בני פנינה ועליה אמרה כן: יי׳ ממית ומחיה׳ האנשים אחר זה כאן נתנבאה על תחיית המתים בביאור להיות ענייני בתכלית הפלא׳ ואמרה מוריד שאול ויעל לכפול הענין במלות שונות כי הרצון בשאול קבר כמו כי ארד אל בני אבל שאולה ונקרא הקבר שאול להיותו בבטן הארץ וכזה נקרא המקום היותר שפל שאול כמו שפירשנו בביאורנו לספר איוב: יי׳

יְהוָה מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־מְרוֹמֵם׃ מֵקִים מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיב עִם־נְדִיבִים וְכִסֵּא כָבוֹד יַנְחִלֵם כִּי לַיהוָה מְצֻקֵי אֶרֶץ וַיָּשֶׁת עֲלֵיהֶם תֵּבֵל׃ רַגְלֵי חֲסִידָו יִשְׁמֹר וּרְשָׁעִים בַּחֹשֶׁךְ יִדָּמּוּ כִּי־לֹא בְכֹחַ יִגְבַּר־אִישׁ׃ יְהוָה יֵחַתּוּ מְרִיבָו עָלָו בַּשָּׁמַיִם יַרְעֵם יְהוָה יָדִין אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִתֶּן־עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ׃

וַיֵּלֶךְ אֶלְקָנָה הָרָמָתָה עַל־בֵּיתוֹ וְהַנַּעַר הָיָה מְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה אֶת־פְּנֵי עֵלִי הַכֹּהֵן׃ וּבְנֵי עֵלִי בְּנֵי בְלִיָּעַל לֹא יָדְעוּ אֶת־יְהוָה׃ וּמִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים אֶת־הָעָם כָּל־אִישׁ זֹבֵחַ זֶבַח וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן כְּבַשֵּׁל הַבָּשָׂר וְהַמַּזְלֵג שְׁלֹשׁ הַשִּׁנַּיִם בְּיָדוֹ׃ וְהִכָּה בַכִּיּוֹר אוֹ בַדּוּד אוֹ בַקַּלַּחַת אוֹ בַפָּרוּר כֹּל אֲשֶׁר יַעֲלֶה הַמַּזְלֵג יִקַּח הַכֹּהֵן בּוֹ כָּכָה יַעֲשׂוּ לְכָל־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים שָׁם בְּשִׁלֹה׃

(Masorah marginalia: ג׳ ל׳ מ״ל וא׳ פס — ל׳ — ל׳ חס — חסידיו ק׳ — מריביו ל״ן ק׳ ק׳ — ב׳ דמקתות — ל׳ — ל׳ — ל׳ — ב׳ ל׳ — ל׳)

יְיָ מְמַסְכֵּן וּמְעַתַּר מַשְׁפִּיל אַף מְרִים׃ מֵקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּנָא מִקִּלְקַלְתָּא מְרִים חֲשִׁיכָא לְאוֹתָבוּתְהוֹן עִם צַדִּיקַיָּא רַבְרְבֵי עָלְמָא וְכוּרְסֵי יְקָרָא מַחְסִין לְהוֹן אֲרֵי קֳדָם יְיָ גְּלָן עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא מִלְּרַע אַתְקִין גְּהִנָּם לְרַשִׁיעַיָּא עָבְרֵי עַל מֵימְרֵיהּ וְצַדִּיקַיָּא עָבְדֵי רְעוּתֵיהּ שַׁכְלֵיל לְהוֹן תֵּבֵל׃ וְגוּיַת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִטַּר מִגֵּהִנָּם וְרַשִׁיעַיָּא בְּגֵהִנָּם בַּחֲשׁוֹכָא יִתְדָּנוּן לְהוֹדָעָא אֲרֵי לָא מַן דְּאִית בֵּיהּ חֵילָא זַכֵּי לְיוֹם דִּינָא׃ יְיָ יִתַּבַּר בַּעֲלֵי דְבָבָא דְקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לְעַמֵּיהּ עֲלֵיהוֹן מִן שְׁמַיָּא בְּקוֹל רָם יַשְׁקִיף יְיָ יַעֲבֵיד פּוּרְעָנוּת מִן מָגוֹג וּמַשִּׁרְיָת עַמְמִין חֲטוֹפִין דְאָתָן עִמֵּיהּ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְיִתֵּן תּוּקְפָּא לְמַלְכֵּיהּ וְירַבֵּי מַלְכוּת מְשִׁיחֵיהּ׃ וַאֲזַל אֶלְקָנָה לְרָמְתָא לְבֵיתֵיהּ וְרַבְיָא הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי עֵלִי כַּהֲנָא׃ וּבְנֵי עֵלִי גֻּבְרִין רַשִׁיעַיָּא לָא הֲווֹ יָדְעִין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ׃ וְנִימוּסָא דְכָהֲנַיָּא מִן עַמָּא כָּל גְּבַר דְּנָכֵיס נִכְסְתָא וְאָתֵי עוּלֵימָא דְכָהֲנָא כְּמִבְשַׁל בִּסְרָא וּמַשִּׁלְיָא דִי לֵיהּ תְּלָת שִׁנִּין בִּידֵיהּ׃ וּבָקַע לֵיהּ בְּכִיּוֹרָא אוֹ בְּדוּדָא אוֹ בְּקִדְרָא אוֹ בְמַלֵּיסָא כֹּל דְּמַסֵּיק מַשִּׁלְיָא נָסֵיב כַּהֲנָא לְנַפְשֵׁיהּ כְּדֵין עָבְדִין לְכָל יִשְׂרָאֵל דְּאָתַן לְדַבָּחָא תַּמָּן בְּשִׁילוֹ׃

אף

(מסורה) יחלם ג׳ חס׳ בליש׳ נחילה בקריאה וסימ׳ וכסא כבוד ינחלם׳ כי הוא ינחלנה את ישר׳ מאחזתו ינחל את בניו׃ וישת ו׳ בקריאה וסימ׳ וישת לו עדרים לבדו ולא שתם׳ וישת על ראש אפרים והוא הצעיר׳ וישת אל המדבר פניו׳ וישת עליהם תבל׳ וישת חשך סביבתיו׳ וימד שש שערים וישת עליה׳ ונמסר גם בסדר ויצא׃

רדק

אף מרומם׳ הרבוי לפי שהעליה יותר כח וגבורה מהירידה׃ מאשפות׳ לשון יחידות בשקל אחות הראוי בתשלומו אחיות וקבוצו חביץ אשפתות בתמורת הנח בדגש׃ מצוקי ארץ׳ עמודי ארץ וכן ויציקום לפני יי׳ ויעמידום ומצוקי ארץ הם הצדיקים כי בזכותם מתקיי׳ התבל וכן תר׳ וצדיק יסוד עולם או יהיה פירושו על דרך ומתחת זרועות עולם ר״ל כי הוא יתברך הוא קיום עולם ומעמידו ומעמידי הא״ל לו הם ובכחו עומד הכל וסדר הייסוד בארץ להעמיד היסודים עליה וזהו שאמר וישת עליהם תבל כי מקומות הייסוד יקראו תבל׃ חסידו׳ כתיב בלא יוד ויקרי ביוד וכן מריבו עלו והענין אח׳ כי יוד הרבוי תפול לפעמים׃ ישמור׳ שלא יכשלו׃ ידמו׳ שתקו מרגשת׳ ורשעתם או פי׳ יכרתו וכן אל תדמו בעונם ופי׳ בחשך כא״ל שהולך בחשך שיפול׃ כי לא בכח יגבר איש׳ לא יהיה מה שיחשבו שיגברו בכחם ובחילם כי כאשר יהיה רצון הא״ל להוטיבם בחשך והיא הצרה שתבא אליהם לא תועילם גבורתם ועשרם׃ יי׳ יחתו מריביו׳ מריבי הצדיקים הם מריביו׃ עליו בשמי׳ ירעם עליו על בל אח׳ מריביו ובית בשמים במקום מן כמו שנאמר ירעם מן שמים יי׳ וכן ב״ית בקדשים לא יאכל והנותר בבשר ובלחם והדומים להם ויש לפרשו כמשמעו כלומר יעשה הרעם בשמים להשמיעם ולבהלם וזהו פירוש עליו כלומר בעבורו והרעם הוא משל על הגזירות היורדות מן השמים שאמר וישלח חצים ויפיצם ברק ויהם׃ ידין אפסי ארץ׳ על דרך כי הוא לקצות ארץ יביט אם יסתר איש במסתרים׃ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו׳ כפל דבר כי המלך הוא המשיח ואמר׳ חנה זה על דרך נבואה או דרך קבלה כי היתה קבלה אצלם כי עתיד להיות מלך בישראל וחתמה השירה הזאת בדברי המלך לפי שזכרה מפלת הרשעים והם אויבי ישראל ואמרה כי הא״ל יתן עז למלך ישראל שיושעו ישראל על ידו מיד אויביהם ואם אמרה זה בדרך נבואה רמזה בזה שעל ידי שמואל בנה יהיה מלך בישר׳ והוא ימשחנו׃ על ביתו׳ כמו אל ביתו וכן ותתפלל על יי׳ כמו אל יי׳׃ את פני עלי׳ כמו לפני כלו׳ שהיה עלי מלמדו עבודת יי׳ ות״י בחיי עלי כהנא כמו שתרגם אונקלוס על פניו להאבידו בחייהון לאובדיהון׃ בני בליעל׳ בני רשע׳ ובדרש בנים שבלו שם שמים מעליהם אמרו אין מלכות בשמים וזהו שאמר לא ידעו את יי׳ או פירושו לא ידעו את יי׳ לא היו יודעים דרך יי׳ שהיו עושים מעשה רשע בכהונתם כמו שמספר והולך מה היו עושים ות״י גברין רשיעין לא הוו ידעין למדחל מן קדם יי׳׃ ומשפט הכהנים׳ הם שמו להם זה החק והמשפט׃ כבשל הבשר׳ בשר שלמים ומלבד משפט שהוא חזה ושוק היה נער הכהן לוקח משאר הבשר שהיה חלק הבעלים׃ כל אשר יעלה המזלג׳ בבת אחת וזה היה חק עולה וגזל ששמו הכהנים על ישראל והמזלג ידוע והוא כלי ברזל יש לו שינים שמעלין בו בשר מן הקדירה׃ שלש השינים בידו׳ שלש שם תואר סמוך כאילו אמר כי המזלג משולש בשינים וכמוהו גדול הכנפים ר״ל שכנפיו גדולים כן שלש השיני׳ ר״ל בו שיניו שלש ויהיה שלש תואר על משקל גדול ואמר שנים בלשון שנים ואף על פי שהם שלש לפי ששיני האדם והבהמ׳ הם זוגות אמר בשיני הכלים בלשון זוגות ואף על פי שאינם זוגות׃ והכה׳ במזלג שבידו היה מכה בבשר שבכיור וכל הבשר שהיה מעלה במזלג היה לוקח לו ולא היה מתרצה בחלק הכהונה הכתוב בתורה׃ בכיור׳ כיור דוד קלחת פרור מיני קדרו׳ הם ות״י ובקע לי׳ בכיורא או בדודא או בקידרא או במליסא ותרגו׳ מזלג מסיליא ותרגום ירושלמי ומזלגותיו ומחתותיו ומסיליתיה ומחתיתיה׃ יעלה׳ מבניין הפעיל׃

גם

רבינו ישעיה

כי מוריש ומעשיר׳ אין מורים מלשו׳ רש שאילו כן היה לו לומר מריש התי״ם בבירי אלא מורי׳ הא״ל מארושתו׳ כמו גרש תגרש׃ מצוקי ארץ׳ פי׳ יסודות׃ מריביו עליו׳ כמו ופגריכם אתם׃ ויתן עוז למלכו׳ יש לומר שהתפללה על שאול ודוד שהמליך ומשח שמואל׃ ומשפט הכהנים׳ קבעו להם חוק ליקח כל אשר יעלה המזלג יותר על חזה ושוק שלהם׳

רשי

חסידו כתיב חסידיו קרי בין יחיד בין רבים וכן יחתו מריביו מריבו בין יחיד בין רבים׃ עלו בשמים ירעם׳ עלו כתיב אפילו עלו בשמים מרעים עליהם ומורידם׃ ידין אפסי ארץ׳ שופטן ומייסרם יושטי״ייא בלע״ז׃ היה משרת את יי׳ את פני עלי׳ מכאן למשמש פני תלמידי חכמים כמשמש פני שכינה׃ ומשפט הכהני׳ הם קבעו להם חק זה ולהם לא היה לנטל כי אם חזה ושוק של שלמים׃ דוד׳ סיר׃ בקלחת׳ יורה׃ בפרור׳ מחבת׃

כי

רלבג

יי׳ מוריש׳ הש״י הוא מוריש ואחר כך מעשיר הא״ל כשירצה ומשפיל אותו ואח׳ כך מרומם אותו כשירצה ולזה אין ראוי שיתגאה העשיר על עשרו ורוממותו ולא שידאג מאד על שפלותו השפל ועל עניו העני כי הש״י מקים מעפר דל וירים האביון מן האשפה ר״ל מי שהיה אביון כל כך עד שהיה מנקה המקומו׳ להסיר מהם האשפה והלכלוך ירימהו הש״י להושיב אותו עם נדיבים׃ וינחילם כסא כבודו׳ ר״ל שישימם מלכים נכבדים ומנהיגי׳ אחר היותם דלים ואביוני׳ והנה אמרה זה לפי מה שאחשב על דלותה מהבנים ונתן לה הש״י בן שסופו להיו׳ מושל בישראל ממשלה נכבדת׳ והנה היה זה כן כי ליי׳ עמודי הארץ ועל העמודים ההם שת הייסוד אשר בו ימצא המין האנושי ואלו העמודים הם אופני השגחתו באלו השפלי׳ אם הם סבת קיום המין האנושי באופן שלם׳ ובזאת ההשגחה ישמר רגלי חסידיו מהכשל ברעות העולם׳ ואולם הרשעים לא יכין להם אור ויראה להם הרע שיפלו כדי שישמרו ממנו אבל יכרתו בחשך׳ וכבר יתבאר שזה אמת כי לא בכח יגבר איש אבל ימצא שינוצח עם היותו יותר חזק משכנגדו וזה יהיה בהכרח מצד השגחת הש״י באיש השלם׳ והנה עתה התפללה חנה בעבור בנה ואמרה דרך תפלה יי׳ יחתו מריבי שמואל והם הפלשתים שבאו להלחם עמו ועם ישראל בעבורו׳ ירעם הש״י בשמים וכן היה במלחמה ראשונה שנלחם שמואל בפלשתים שנאמר וירעם יי׳ בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם׃ יי׳ ידין אפסי ארץ׳ כי הוא היה הולך ממקום למקום לשפוט ישראל׳ ויתן הש״י עוז למלוכה אשר ימליכהו שמואל וימלוך בחייו והוא שאול באופן שינצח אויבי ישראל׳ וירים הש״י קרן משיחו אשר ימשחהו שמואל ולא ימלוך בחייו והוא דוד אשר רמה קרנו מאד לנצח כל אויביו ונתנה לו המלוכה ולזרעו אחריו׳ עוד ספר שכבר הלך אלקנה זה הרמתה בעבור ביתו ולולי זה היה נשאר שם בעבור הנער שנשאר שם לשרת את יי׳ והניחו שם את פני עלי הכהן כדי שילמדנו ויישירנו לעבודת הש״י׳ או יהיה על ביתו כמו אל ביתו כמו ישעה האדם על עושהו שהוא כמו אל עושהו׳ והנה בני עלי היו רשעים ובלתי יודעים הש״י ולזאת הסבה היו רודפים אחרי הנוללות ויהיו מפני זה לוקחים מישראל יותר מכדי תקם מבשר השלמים שהוא חזה ושוק ועשו להם הכהנים חק ומשפט שהיו לוקחים מהבשר שבשלו ישראל מן השלמים כל אשר יעלה המזלג מהכלי שהיו מבשלים בו הבשר וזה היה חמס ובזיון לקרבנות שהם היו לוקחים אות׳ על צד רדיפת התאוות ולא כתנו להם המתנו׳ שנתן להם הש״י אם לא לתכלית שיחזקו בתורת יי׳ מצד שלא יצטרך להם לטרוח במזונם׳ ועשו רעה גדולה יותר מזאת שקודם שקרבו מתירי השלמים לכהנים וישראל והם החלבים עם מה שנמשך להם היו חוטפים להם בחוזקה מבשר הזבח לאכל בכלי תחת הבשר היובשל שסמו להם לחק לקחת מזבחי ישראל יותר על מה שהיה ראוי להם והנה שמו שלחנם קודם לשולחן גבוה כאילו היתה לשוא העבודה ליי׳ והיה עקר הכונה למלאת בטנם ובזה האופן נאצו בני עלי את מנחת יי׳׳

והנה

רשי

כי נאצו · לשון בזיון: נער חגור אפוד בד · כרדוט דבוץ והוא לשון מעיל שהרי תירגם יונתן מעילין דכי כן תלבשנה הבתולות מעילין כרדוטין: ומעיל קטן תעשה לו אמו · משנה לשנה: וברך עלי · לשון הוה הוא מברכו היה בכל שנה תחת השאלה אשר שאל לו בן ואומר לו ישים יי׳ לך זרע יהיה רצון שכל בנים שיהו לך יהו מן הנלקחת הזו והרי זה מקרא מסורס: אשר ישכבון · כמשמעו ורבותינו א׳ אמרו מתוך שהיו את קיניה׳ והם היו ממתינו׳ על שתרא׳ קיניהן קריבין מעלה עליהם כאילו שכבום: אשר

רדק

גם בטרם · היו לוקחי׳ את הבשר ואוכלים קודם הקטרת האימורים וזה רעה רבה כי לא נתן להם האל אלא שיכו משלחנו אחר שיזרקו הדם ויקטירו החלבים · ובדרש אמר להם הקב״ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחים את הקומץ לזבוחים מפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבים שטוחין בחמה מה יש׳ אומרין להם יבא הכהן ויזרוק את הדם ויקטיר את ה החלב ואחר כך יקח לו הכש׳ מה הכהן אומר לו הדם אני זורק ו והחלב אני מקטיר תנה בשר ל לצלות לכהן: ולא יקח ממך · כך היה אומר לו ואחר כך היה לוקח גם מן המבושל או פעמים היה לוקח מן המבושל כמו ש שכתוב כבשל הבשר ופעמי׳ היה לוקח מן החי לצלי ולא היה לוקח אחר כך מן המבושל: כיום · הכ״ף כ״ף האמתות וכן השבעה לי כיום כי אותו כהיום תמכאון אותו: ואמר לו · כתוב בו״ו וקרי׳ בא״לף ושניהם נכונים בענין: כי נאצו · כמו כי נאץ נאצת ענין מיאוס ובזוי וכ״תי אדי בזו: את מנחת יי׳ · כתרגו׳ ית קרבנא דיי׳: משרת את פני יי׳ · למה כתב זה והלא אמר למעלה משרת את יי׳ אלא לפי שספר בגנו׳ עלי ספר בשבח שמואל שלא למד ממעשיהם להתעסק באכילה ו ובשתייה ובתענוג העולם אלא משרת את פני יי׳ ומה היתה ע עבודתו היה מתעסק בתלמוד תורה ולדעת את יי׳ וללמוד את עבודת הלויים בשיר בפה ובכלי וכל זה הוא עבוד׳ יי׳: חגור אפוד בד · ת׳ כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלך ה הבתולות מעילין כרדוטין ותרגם ומעיל קטן כמשמעו זעיר דומה לי כי המעיל כעשה בתכונ׳ שונת ים מעיל לעטיפה וכן מעיל שמואל שנאמר והוא עוטה מעיל וכן היה מעיל כהן גדול הבגד ה העליון שהיה עוטה אותו ו והמעיל שהיו בנות המלך לובשות היה מלבוש עשוי בתכוכ׳ מלבושי הנשים וכן האפוד עשוי בתכונ׳ שונות של כהן גדול היה עשוי ב בתכונה הכתובה בתורה ואפוד של פשתן היו חוגרים אותו העובדים את יי׳ והיו משתכים בו משאר בני אד׳ ואותו היו חוגרים בין כהן בין לוי בין ישראל כמו שכתוב בכהנים וימת ביום ההו׳ שמנים וחמשת איש נושא אפוד בד וכן בשמואל שהיה לוי חגור אפוד בד וכן דוד כשהיה בעבודת האל לפני הארון חגור אפוד בד כמו שכתוב ודוד חגור אפוד בד: ומעיל קטן עשתה לו · המעיל שהיה עוטהו במועד לכבוד היום ובאמרו קטן כלומ׳ במדתו והוצרך לומר זה כי לא היה מנהגם לעשות מעיל אלא הגדולים אבל הקטנים לא וזה מרוב אהבתה אותו וכי היה משרת את פני יי׳ עשתה לו מעיל ולא היתה מניחתו אבלו כדי שלא יעטה אותו בימי החול אלא ממועד למועד לכבוד היום והוא היה נער ולא היה נשמר מלעשותו לפי׳ היתה מעלה אותו לו במועד ומחזיר׳ אותו עד מועד אחר: תעשה · כמו עשתה ורבים כמוהו או אמר תעשה כי לא עשתה לו מעיל אחד לבד אלא כמו שהיה הולך וגדל כן תעשה לו כמדתו מעיל: והעלתה · כפתחו הה״א והעי״ן להקל על קריאתם וקריאת המלה מלרע כי הטעם בתי״ו: וברך · כן היה עושה בכל זמן שהיו עולים היה מברך אותם ואומר להם שישים יי׳ להם זרע שיהיו עמהם כי שמואל כבר נתנוהו ליי׳ ונתחתיו יתן להם זרע וזהו תחת השאלה אשר שאל כל אחד מהם אלקנה ואשתו והשאלה הוא שמואל וליי׳ כמו מיי׳ או יהיה פירושו תחת השאלה אשר שאלו כי כבר נתנוהו ליי׳ והיו צריכין לבנים אחרים שיגדלו עמהם וישרתו׳ לעת זקנתם ו״ת זרע בנין כשרין: למקומו · ולא אמר למקומם נראה כי הרמתה היתה מקומו ולא מקומה כי חנה היתה משפחתה מעיר אחרת: כי פקד · טעם למה שאמר והלכו למקומו כלומר הלכו בטוחין בברכת עלי שברכם וכן היה להם כי פקד יי׳ אותה: עם יי׳ · משמש כתרגומו משמש קדם יי׳: זקן מאד · אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונה מרוב זקנותו לפיכך היו עושין בניו מה שהיו עושים בדברי הכהונה ואע״פ שכהן היה כפסל בשנים אם הזקין בשנים הרבה שירתת הוא כפסל ועל עלי נאמר זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת: ישכבון · כמשמעו ויש מרבותי׳ ז״ל שפירשוהו שלא כמשמעו ואמרו שלא היו שוכבין עמהם אלא ע״י שהיו מעלות קרבניהן לשילה והיו הם משהים אותן ומליכים אותם חוץ לבתיהם לילה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו שכבום: הצובאות · הנשים היולדות הבאות לשילה בקרבן כמו שכתוב בתורה שהיולדות צריכות קרבן ונקראו בלשון צבא וכן בלויים הבאים לעבודת אהל מועד אמר לצבוא צבא לפי שהבאים לעבודת האל לביתו באים צבא וחיל שנאספין מזה ומזה לצבא שם וכן הנשים היולדות נאספות להביא קרבנותיהן לפיכך אמר הצובאות וכן אמר במראות הצובאות ותרגום בשניהן דאתיין לצלאה · ומה שאמר בשניהם פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסות הנשים באהל מועד ונקרא בית יי׳ אשר בשילה אהל מועד לפי שלא היה עליו תקרה אלא היריעות מלמעלה: העם

חטאת ז׳ פתחין בקריאה וסימ׳ מלבד חטאת הכפורים · כי חטאת קסם מרי · ותהי חטאת הנערים · חטאת יהודה כתובה · וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה · חטאת הקהל הוא · חטאת פימו דבר שפתימו · וכל תריסר דכוו׳ במ״א קמץ רתם המרכבה לרכש · ונמסר גם בסדר תצוה: וברך ג׳ בקריאה וסימ׳ וברך את לחמך ואת מימיך · וברך פרי בטנך ופרי אדמתך · וברך עלי את אלקנה ואת אשתו · ונמסר גם בסדר משפטים:

טו גַּם בְּטֶרֶם יַקְטִרוּן אֶת־הַחֵלֶב וּבָא ׀ נַעַר הַכֹּהֵן וְאָמַר לָאִישׁ הַזֹּבֵחַ תְּנָה בָשָׂר לִצְלוֹת לַכֹּהֵן וְלֹא־יִקַּח מִמְּךָ בָּשָׂר מְבֻשָּׁל כִּי אִם־חָי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאִישׁ קַטֵּר יַקְטִירוּן כַּיּוֹם הַחֵלֶב וְקַח־לְךָ כַּאֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ וְאָמַר ׀ לוֹ כִּי עַתָּה תִתֵּן וְאִם־לֹא לָקַחְתִּי בְחָזְקָה׃ וַתְּהִי חַטַּאת הַנְּעָרִים גְּדוֹלָה מְאֹד אֶת־פְּנֵי יְהוָה כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים אֵת מִנְחַת יְהוָה׃ וּשְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־פְּנֵי יְהוָה נַעַר חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃ וּמְעִיל קָטֹן תַּעֲשֶׂה־לּוֹ אִמּוֹ וְהַעַלְתָה לוֹ מִיָּמִים ׀ יָמִימָה בַּעֲלוֹתָהּ אֶת־אִישָׁהּ לִזְבֹּחַ אֶת־זֶבַח הַיָּמִים׃ כ וּבֵרַךְ עֵלִי אֶת־אֶלְקָנָה וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאָמַר יָשֵׂם יְהוָה לְךָ זֶרַע מִן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת תַּחַת הַשְּׁאֵלָה אֲשֶׁר שָׁאַל לַיהוָה וְהָלְכוּ לִמְקֹמוֹ׃ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־חַנָּה וַתַּהַר וַתֵּלֶד שְׁלֹשָׁה־בָנִים וּשְׁתֵּי בָנוֹת וַיִּגְדַּל הַנַּעַר שְׁמוּאֵל עִם־יְהוָה׃ וְעֵלִי זָקֵן מְאֹד וְשָׁמַע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בָּנָיו לְכָל־יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲשֶׁר־יִשְׁכְּבֻן אֶת־הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃

אַף עַד דְּלָא יִתַּסְּקוּן תַּרְבַּיָּא לְמַדְבְּחָא וְיֵיתֵי עוּלֵימָא דְּכָהֲנָא וְאָמַר לְגַבְרָא דְּדָבַח הַב בִּסְרָא לְמִטְוֵי לְכָהֲנָא וְלָא יִסַּב מִנָּךְ בְּשַׂר מְבַשַּׁל אֱלָהֵן כַּד חַי׃ וַאֲמַר לֵיהּ גַּבְרָא אוֹרִיךְ עַד דְּיִתַּסְּקוּן תַּרְבַּיָּא וְסַב לָךְ כְּמָא דְּרָעֲוָא נַפְשָׁךְ וַאֲמַר לֵיהּ אֲרֵי כְעַן תִּתֵּן וְאִם לָא יִסְבוּן מִנָּךְ בְּעַל כּוֹרְחָךְ׃ וַהֲוָת חוֹב עוּלֵימַיָּא סַגִּי לַחֲדָא קֳדָם יְיָ אֲרֵי בָזוֹ גֻּבְרַיָּא יַת קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ׃ וּשְׁמוּאֵל מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ עוּלֵימָא אֲסִיר כַּרְדּוּט דְּבוּץ׃ וּמְעִיל זְעֵיר עָבְדָא לֵיהּ אִמֵּיהּ וּמַסְּקָא לֵיהּ מִזְּמַן מוֹעֵד לְמוֹעֵד בְּמִסְּקַהּ עִם בַּעְלַהּ לְדַבָּחָא יַת דְּבַח מוֹעֲדַיָּא׃ וּבָרִיךְ עֵלִי יַת אֶלְקָנָה וְיַת אִתְּתֵיהּ וַאֲמַר יְקַיֵּם יְיָ לָךְ בְּנִין כַּשְׁרִין מִן אִתְּתָא הָדָא חֲלַף שְׁאֶלְתָּא דִּשְׁאֵל קֳדָם יְיָ וַאֲזַלוּ לְאַתְרֵיהוֹן׃ אֲרֵי עַל דִּכְרָנָא דְּחַנָּה קֳדָם יְיָ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת תְּלָתָא בְּנִין וְתַרְתֵּין בְּנָן וּרְבָא רַבְיָא שְׁמוּאֵל מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ׃ וְעֵלִי סִיב לַחֲדָא וּשְׁמַע יַת כָּל דַּעֲבְדִין בְּנוֹהִי לְכָל יִשְׂרָאֵל וְיַת דִּי שָׁכְבִין יַת נְשַׁיָּא דְּאָתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃

רבינו ישעיה

תחת השאלה אשר שאל ליי׳ · כי לא שאלה חנה כן אחד ולא יותר אלא שתעשה כנים ואף על פי שילדת שמואל היה מברכה עלי כרוח הקדש ש שיהיו לה בני׳ אחרי׳ · וזהו שכתוב לפנים כי פקד · מודיעך שנתקיימה ברכתו כי כרוח הקדש היה מברכה כברכת יצחק ליעקב ויעקב לבניו ושאל עינה על לב חנה כמו ותכל דוד שעונה על נפש דוד ·

רלבג

והנה היה שמואל מ משרת את יי׳ והנה מקטנותו היה חגור אפוד בד לשמו שהוא נגדל לעבוד׳ הש״י כמו הענין בכהני נוב עיר הכהנים שהיו שם ש שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד׳ והיתה עושה לו אמו מעיל קטן שנה בשנה ועליו היה חגור אפוד בד׳ ושנה בשנה היה מברך עלי את אלקנה ואת אשתו שישים לו זרע מן האשה תחת השאלה אשר שאל ליי׳ כל אחד מהם והלכו אחר זה למקו׳ אלקנה וידמה שזאת הברכה היתה שנה בשנה מ מפני ראות עלי טוב תכונת הנער והיותו גדל וטוב גם עם א אלהים וגם עם אנשי׳ כמו שזכר אחר זה׳ · עוד ספר כי עלי היה זקן ושמע החמס ש שהיו עושין בניו לכל ישראל מענין לקיחתם מהם הבשר המבושל או החי באופן הקודש · ושמע גם כן את אשר ישכבון הנשים הצובאות פתח אהל מועד׳ וראוי שתדע שאין הכונה בזה הענין המסגל שאם היה הענין כן היה ראוי שינכה הנביא שבא לעלי בני עלי על זה החטא העצום ולא מצאנו שגנה אותם רק על החטא שזכר תחלה ולזה יהיה הרצון בזה כי הנשי׳ הצובאו׳ פתח אהל מועד מצד הבאת׳ קיניהן והם הזבות והיולדות הם היו מתעכלין בהקרבת קרבניהן באופן שהיו שוכבין וקיניהן לא קרבו ובזה האופן היו שוכבין את הנשים שלא הקריבו קרבנותיהן בדרך שיוכלו ללכת לבתיהן וזהו פירוש נאות מאד לפי הלשון ולפי הענין ובדרך זאת הבינו רז״ל זה הפסוק ר״ל שלא שכבו עמהן אבל היו שוהין קיניהן · ואמר

רדק

העם׳ אלה הבאים לזבוח גם בני העיר שילה: מעבירים עם יי׳, שאתם מעבירים עם יי׳ מלבא באהל מועד מפני החמס שאתם עושים להם בקרבנותיהם ות״י דרכנין עמא דיי׳ כלומר מעבירים עם יי׳ קול עליכם ומרננים אחריכם: ופללו אלהים׳ ישפטנו הדיין ות״י אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון לקדם דיינא וישמע מליהון ויפלי ביניהון נראה כי פירש פללו מתרגום ובערת ותפלי: מי יתפלל לו׳ מי יתפלל בעבורו כלומר מי יכנס למשפט בעבורו עם השם ית׳ ויש לפרשו לשון תפילה ובקשה על דעת יונתן ש שתרגמו כן ממן יבעיה וישתביק ליה: כי חפץ יי׳ להמיתם׳ על דרך השמן לב העם הזה ואמר על אשר אם שאו ערים וכן ויחזק יי׳ את לב פרעה וכן כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והטעם כי כשיגדיל האד׳ לחטוא ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו והנשארי׳ יראו ויראו אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רוצ׳ לשוב ועליו נאמר כי לא אחפוץ במות המת השיבו וחיו ואפילו ירבה הרשע לחטוא אם שב אל יי׳ בכל לבבו ומראה לבני אדם גם כן תשובתו שלימה ואוחז הדרך הטובה בכל נפשו ובכל מאודו באמת תקובל ת תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי בתשובה אבל בוחן לבבות יודע האמ׳ וראה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם ואפילו ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם ה הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם לפיכך חפץ שלא ישמעו ל לקול אביה׳ ויענשו וימותו ברשע׳ כדי שיאמרו בני אדם רשעי׳ היו אלה ורואים היו לעונש הזה ו ויצדיקו עליה׳ את הדין׳ ורבותי׳ הקשו אלה הפסוקים ואמרו כ כתיב כי חפץ יי׳ להמיתם וכתוב כי לא אחפוץ במות המת ותירצו כאן קודם גזר דין כאן לאח׳ גזר דין: הולך וגדל וטוב׳ כמו שהיה גדל כן היה מטיב דרכיו ות״ת וטוב ושמיה טב: גם עם יי׳ וגם עם אנשי׳, כתרגומו ותקנן אורחתי׳ קדם יי׳ ותריצין עובדוהי בגו בני אינשא: ויבא איש האלהים׳ רבו׳ אמרו כי הוא אלקנה אבי שמואל כי נביא היה והיה מכלל ארבעי׳ ושמנה שנתנבאו לבני ישראל: הנגלה נגליתי בתשלומו עם נו״ן כפעל כמו נשאל דוד והה״א לתמיהה והמפרשים פירשו הה״א לאמת הדבר כפשוטו של הענין וכן ה״א הראית גם ירשת׳ ואדוני אבי ז״ל פירשו לתמיהה והוא קשור עם סוף הענין וכן ה״א הנגלה נגליתי אל בית אביך ובחו׳ אותו כדי שתבעטו בזבחי ובמנחתי למה תבעטו בזבחי והנכון בעיני כי תבא זאת הה״א לתחלת הדברים לשמוע התשובה ואע״פ שהדבר ידוע וכן במלות השאלה כמו אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים וכן הה״א שהיא לשאלה גם כן כמו הנגלה נגליתי וכן הרצחת וגם ירשת המן הסלע הזה הראית כי נכנע אחאב: אל בית אביך׳ אהרן ומשה שהיו נביאי יי׳ במצרי׳: לבית פרעה כתרגומו ומשעבדי׳ לבית פרע׳: לעלות על מזבחי׳ משפטו להעלות מבניין הפעיל כלומר להעלות עולות: למה תבעטו בזבחי׳ כי המבזה הדבר בועט בו ברגליו כך אתם תבזו׳ הזבח והמנחה שתראו שאינ׳ באים הזבחים והמנחות אלא להבריאכם והנה זה בזיון הקדשים וכאילו תבעטו בהם ותרחיקום כי בעבורכ׳ נמנעים ישראל מלהביא: אשר צויתי מעון׳ כלומר במעוני וכן המנחה בית יי׳ כמו בבית יי׳: ותכבד׳ שלא נערת בהם ולא מנעתם מעשות הרעות: להבריאכם׳ ולא אמר להבריאם כי אי אפשר שלא היה עלי אוכל ממה שהיו בניו אוכלי׳ ופירוש להבריאכם להשמינכם וכן ועגלון איש בריא מאד: לעמי

רשי

אשר אנכי שומע מעבירי׳ עם יי׳, שמועה שעם מעבירים עליכם למען ויעבירו קול במחנה מוציאים עליכם קול שמועה לא טובה: ופללו׳ לשון משפט כמו ונתן בפלילים: אלהים׳ דיין: כי חפץ יי׳ להמיתם׳ שכבר נחתם גזר דין אבל קודם שנחתם גזר דין נאמר כי לא אחפוץ במות המת: ויבא איש אלהים׳ זה אלקנה: הנגלה נגליתי אל בית אביך׳ מכאן שנתנבא אהרן במצרים ומה היא ה הנבואה היא שנאמרה ביחזקאל ואומ׳ אליהם איש את שיקוצי עיניו השליכו ובגילולי מ מצרים אל תטמאו: הנגלה נגליתי׳ הידעתם כי הטובה הזאת והגדולה נתת נתתי לאהרן: אשר צויתי מעון׳ אשר צויתי במעוני: להבריאכ׳ מראשי׳ וגו׳, הרי זה מקרא מסורס ותכבד את בניך ממני לעמי לעיני עמי כבדת׳ את בניך ממני ומהו הכבוד ל להבריאכם מראשית כל מנחת ישרא׳ קודם סעודתכם לסעודתי כמה שנאמ׳ גם בטרם יקטירו׳ את החלב וגו׳: להבריאכ׳, לשון סעוד׳ כמו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם: לעמי

ולא ישמעו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות: וטוב ה׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר׳ והנער שמואל׳ ושמו שאול בחור וטוב׳ וימצאו מרעה שמן׳ הוספת חכמה וטוב׳ וסי׳ בלשון תרגום שמואל טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא׳ ונמסר גם בריש וירא:

כג ויאמר להם למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את־דבריכם רעים מאת כל־העם אלה: כד אל בני כי לוא־טובה השמעה אשר אנכי שמע מעברים עם־יהוה: כה אם־יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם ליהוה יחטא איש מי יתפלל־לו ולא ישמעו לקול אביהם כי־חפץ יהוה להמיתם: כו והנער שמואל הלך וגדל וטוב גם עם־יהוה וגם עם־אנשים:

כז ויבא איש־אלהים אל־עלי ויאמר אליו כה אמר יהוה הנגלה נגליתי אל־בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה: כח ובחר אתו מכל־שבטי ישראל לי לכהן לעלות על־מזבחי להקטיר קטרת לשאת אפוד לפני ואתנה לבית אביך את־כל־אשי בני ישראל: כט למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מעון ותכבד את־בניך ממני להבריאכם מראשית כל־מנחת ישראל

(מסורה: כג ל״ג. ל׳. כ׳ מ״ל כספ׳ חס כליס׳ ל׳. ו׳ ר״פ בסיפ׳. ל׳. ל׳. ב׳. ב׳. ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל. ב׳ מטעי׳. ה׳. כ״ל. ט׳ כתיב יו״ד. ל׳. ל׳ וכל״סוס קרת׳ דכו׳. ל׳. ה׳.)

תרגום

ואמר להון למא תעבדון כפתגמיא האלין די אנא שמע ית פתגמיכון בישין מן כל עמא אלין: לא ברי ארי לא תקנא שמועתא די אנא שמע דרננין עמא דיי: אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון לקדם דינא וישמע מליהון ויפלי ביניהון ואם קדם יי ייחוב גברא ממן יבעי וישתביק ליה ולא קבילו למימר אבוהון ארי רעוא קדם יי לקטלותהון: ורביא שמואל אזיל וסגי ושמיה טב ותקנן אורחתיה קדם יי ותריצין עובדוהי בגו בני אנשא: ואתא נביא דיי לות עלי ואמר ליה כדנן אמר יי אתגלאה אתגליתי לבית אבוך כד הוו במצרים ומשעבדין לבית פרעה: ואתרעיתי ביה מכל שבטיא דישראל קדמי למהוי כהין לאסקא קורבנא על מדבחי לאקטרא קטורת בוסמין למלבש אפוד לשמשא קדמי ויהבית לבית אבוך ית כל קורבניא דבני ישראל: למא אתון אנסין בנכסת קודשיא ובקורבני דפקדית לקרבא קדמי בבית מקדשי ויקרת ית בנך קדמיתא לאוכלותהון מריש כל קורבן מנחת ישראל רעמי

רבינו ישעיה

מעבירים עם ה׳. ת״י דרננין עמא דיי׳: אם יחטא איש לאיש ישפטנו הדיין ויפיי׳ את התובע אבל אם יחטא איש לבורא מי יפייס לבור׳ ויתפלל בעדו שימחול לו אם לא ישוב כחוטא מדרכו הרעה׳ ונפל לגבות למד ופללו להקל: הנגלה נגליתי׳ דרך הה״א לבא יתירה בענין זה כמו הכמכת מכהו הכהו׳ הכקל לכתו בחטאת ירבעם: תבעטו בזבחי׳ לשון ביזוי כאדם שמבעט הדבר ברגלו ומבזהו: אשר צויתי מעון׳ חסר בי״ת: להבריאכ׳ מראשית כל מנחת פשר׳ לעמי׳ להבריאכ׳ אינו יובא באחר׳ אע״פ שהוא בכד׳

רלבג

ואמר להם על זה עלי כי לא טובה השמועה והקול שהיו מעבירין עליהם עם יי׳ כי הם היו חוטאים בזה ליי׳ ובועטים בקרבנותיו באופן שזכרנו: אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים׳ ר״ל ישפטהו הדיין ובזה הדרך יתקן את אשר עותו כי הדיין איננו לובש קנאה על זה החטא כי לא לו חטא ויראה זכותו לפי מה שאפשרי ואולם אם ליי׳ יחטא איש הנה אין בזה תקון כי אין שם שופט על זה זולת הש״י והוא יענשהו כי לו חטא וילבש קנאה על זה לדרך משל כאמרו כי אנכי יי׳ אלהיך אל קנא והיה בחטא זה עון שהיה החטא לש״י׳ והנה לא היו שומעים בקול אביהם לקבל תוכחת כי הש״י היה חפץ להמיתם על אלו החטאי׳ כדי שירחקו מהם הבאים אחריה׳ ולא יפסידו כונת התורה בענין הקרבנות כמו שהמית נדב ואביהוא לזאת הסבה כמו שבארנו לדברי התורה׳ או היה זה הענין מהעדר קבולם התוכחת מיוחס לשם ית׳ במקרה להיותו סבת כל הדברים כאמרו ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר יי׳ או יהיה הרצון בזה כי היה לבני עלי חטא אחד היה ראוי שימית׳ הש״י עליו אע״פ שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי וזה כי הם לא ידעו את יי׳ הפך מה שכוון בענין העבודה והנה אע״פ שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי היה המות ראוי להם כי הם לא הרגישו בענין הקרבנו׳ מה שבהם לעבוד׳ הש״י ולא חשבו בהם תכלי׳ אח׳ זולת השמנ׳ גופם וכבר דקדק׳ התור׳ שתהיה הכונה בהם ליי׳ ולזה הרחיק׳ שתויי יין מן ההקרב׳ שאי אפש׳ שתהיה כוונת׳ שלימה כ״ש שאשר לא ידעו את יי׳ ירוחקו מן ההקרב׳ ולזה היה רצון הש״י שימותו בני עלי כדי שידקדקו הבאי׳ אחריהם בכונ׳ הקרבנות וידעו שאין הכוונה בהם השמנת גופם כמו שחשבו אלו: ויבא איש האלהים אל עלי׳ אמרו שהוא אלקנה אולי היה זה מקובל אצלם והנה לא מצאנו לו נבואה במקום אחר ואפשר שנאמר כי הוא פנחס כמו הענין בנבואות הנזכרות בספר שופטים וידמה שפסקה נבואה מעלי מצד הזקנה ולזה הוצרך שיבא לו איש האלהים: הנגלה נגליתי׳ אין הה״א הא התימה אבל הוא הא״ה האמתות כמו ה״א הלבן מאה שנה כמו שפירשנו שם וכבר נגלה הש״י לאהרן בהיות ישראל במצרים והיה מוכיח ישראל כמו שנזכר בספר יחזקאל ולזה אמר הש״י הנה השפעתי לאהרן שפע הנבואה ולא הספיק זה אבל בחרתי אותו לכהן מכל משפחות ישראל להקריב על המזבח ולהקטיר על המזבח הפנימי ולשאת לפני בגדי כהונה גדולה להסתכל עליהם רוח נבואה באמצעות האורים והתומי׳ ואני עשיתי להם כל הטובה הזאת ולמה אתם בועטים בזבחי ובמנחתי אשר צויתי במעון שתהיה במעון הידוע ואחר זה תזכו במתנות משולחי ואתה מכבד את בניך ממני וזה שהם לוקחי׳ תחלה מהזבח והמנחה קודם שיקריבו מהם כאילו היה הרצון להשמינכם מראשית כל מנחת ישראל שהיה ראוי להיות לי בעבור עמי שיקחו בו תועלת כמו שבארנו בדברינו לדברי התורה ואתם משימים התועלת שכוון לעמי בזה הענין להשמינכם; והנה יקחו ישראל תועלת במה שיאכלו הכהנים כשיתמשו בו באופן הראוי כי הם יורו משפטי הש״י ליעקב ותורתו לישראל׳ מכבדי

ל לַעֲמִי: לָכֵן נְאֻם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר אָמַרְתִּי בֵּיתְךָ וּבֵית אָבִיךָ יִתְהַלְּכוּ לְפָנַי עַד־עוֹלָם וְעַתָּה נְאֻם־יְהוָה חָלִילָה לִּי כִּי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ: הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְגָדַעְתִּי אֶת־זְרֹעֲךָ וְאֶת־זְרֹעַ בֵּית אָבִיךָ מִהְיוֹת זָקֵן בְּבֵיתֶךָ: וְהִבַּטְתָּ צַר מָעוֹן בְּכֹל אֲשֶׁר־יֵיטִיב אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה זָקֵן בְּבֵיתְךָ כָּל־הַיָּמִים: וְאִישׁ לֹא־אַכְרִית לְךָ מֵעִם מִזְבְּחִי לְכַלּוֹת אֶת־עֵינֶיךָ וְלַאֲדִיב אֶת־נַפְשֶׁךָ וְכָל־מַרְבִּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים: וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־שְׁנֵי בָנֶיךָ אֶל־חָפְנִי וּפִינְחָס בְּיוֹם אֶחָד יָמוּתוּ שְׁנֵיהֶם: לה וַהֲקִימֹתִי לִי כֹּהֵן נֶאֱמָן כַּאֲשֶׁר בִּלְבָבִי וּבְנַפְשִׁי יַעֲשֶׂה וּבָנִיתִי לוֹ בַּיִת נֶאֱמָן

דְעַמִי: בְּכֵין אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מֵימַר אֲמַרִית בֵּיתָךְ וּבֵית אֲבוּךְ יְשַׁמְשׁוּן קֳדָמַי עַד עָלְמָא וּכְעַן אֲמַר יְיָ קוּשְׁטָא אִנּוּן דִינֵי אֲרֵי לִדְמִיַקְרִין קֳדָמַי אֵיקַר וְדִמְבַסְרִין עַל שְׁמִי יִתְשָׁטוּן: הָא יוֹמַיָא אָתָאן וְאֶקְטוֹף יַת תְּקוֹף זַרְעָךְ וְיַת תְּקוֹף דְרַע בֵּית אֲבוּךְ מִלְמֶהֱוֵי סִיב בְּבֵיתָךְ: וּתְהֵי מִסְתַּכַּל וּתְהֵי חָזֵי בְּעַקְתָא דְתֵיתֵי עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ בְּחוֹבִין דְחַבְתּוּן עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ בְּחוֹבִין דְחַבְתּוּן קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְשִׁי וּבָתַר כֵּן אַיְיתֵי טַבְתָא עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי סִיב בְּבֵיתָךְ כָּל יוֹמַיָא: וֶאֱנָשׁ לָא אַפְסִיק לָךְ מִן מַדְבְּחִי לְחַשְׁכָא יַת עֵינָךְ וּלְאַפָּחָא יַת נַפְשָׁךְ וְכָל סַגִיוּת בֵּיתָךְ יִתְקַטְלוּן עוּלֵימִין: וְדֵין לָךְ אָתָא דְתֵיתֵי לְוַת תְּרֵין בְּנָךְ לְוַת חָפְנִי וּפִנְחָס בְּיוֹמָא חַד יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן: וַאֲקִים קֳדָמַי כָּהֵין מְהֵימָן דִכְמֵימְרִי וּכְרְעוּתִי יַעְבֵּיד וַאֲקִים לֵיהּ מַלְכוּ קַיָמָא

רשי

לעמי׳ מוסב על ותכבד את בניך ממני הראיתם לעמי שאתם מכבדים ממני ובמה הראיתם להבריאכם מראשית מנחתי: אמור אמרתי׳ שני פעמים פסקתי גדולה לבני איתמר בבני גרשם ובבני מררי כאמר ביד איתמר בן אהרן הכהן ועלי מבני איתמר היה זו ראיתי במדרש שמואל׳ ולשון הגנן מזה שמעתי: אמר אמרתי ביתך ובית אביך וגו׳ מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן שנאמר והפשט את אהרן את בגדיו וגו׳ ובימי פלגש שפקדו ישראל ברוב המכות ומי גרם להם פנחס וכיוצא בו שהיה להם לסבב מעיר אל עיר ולהוכיחם נטלתי הכהונה גדולה מהם ונתתיה לך שמבני איתמר אתה ואמרתי יתהלכו לפני עד עולם שמפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו עד עולם: כי מכבדי אכבד׳ את בני פנחס שכבד אותי בשטים וכן היה׳ בימי שלמה כשנבנה בית המקדש ויגרש שלמה את אביתר מהיו׳ כהן לי״י כדבר י״י אשר דבר על בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול תחתיו שהיה מבני פנחס שכן נתייחסו בדברי הימי׳: ובוזי יקלו׳ מאליהם משאסתלק מהם: וגדעתי את זרועך׳ החוזק שיש לכם בביתי שאת׳ אומרים אם לא לקחתי בחזק׳: והבטת צר מעון׳ וראית צרתך בצדך בתוך מעוני כאשה הרואה צרת׳ עמה בבית: בכל אשר ייטיב את ישראל׳ כשיבנה בית עולמים בימי שלמה ותהא טובתם של ישראל שלימה כמה שנאמר שם לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים וגו׳ וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כל ימי שלמה: ולאדיב׳ כמו ולדאיב: ימותו אנשים׳ בחורים אין דומה אבלו של בחור לאבלו של תינוק: ולא יהיה זקן בביתך׳ מלה כנגד מלה אתם אכלתם קדשים לפני זמנן בטרם יקטירון את החלב אף אתם תמותון בלא זמן: וזה לך האות׳ שיתקיים הדבר ביום אחד ימותו שני בניך והיא תהיה לך אות שיתקיים כל הפורענות שנאמר לך והבטת צר מעון וכל מרבית ביתך ימותו אנשים: כהן נאמן׳ הוא צדוק: לאגורת

רדק

לעמי׳ הלמ״ד כלמ״ד הרגו לאבנר והשליטו לאבשלום: אמור אמרתי׳ במדרש מתחלה נתתי כהונה לאלעזר הכהן ובניו שנאמר והלבשת אותם את אלעזר בנו ובימי פלגש בגבעה שפקדו ישראל ברוב המכות ומי גרם להם פנחס ושעזר ושאר הכהנים שהיה להם לסבוב מעיר אל עיר ולהוכיחם ולא עשו כן לפיכך נטלתי כהונה גדולה מהם ונתתיה לך שאתה מבני איתמר ואמרתי שיתהלכו ביתך ובית אביך לפני עד עולם עתה חלילה לי כי מכבדי אכבד בני פנחס שכבד אותו בשטים: ובוזי יקלו׳ שנאמר ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן וגו׳ כדבר י״י אשר דבר אל בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני פנחס חלילה לי שיתהלכו הם לפני כי אחר שהם בוזי דין הוא שיקלו ועל זרע עלי אמר זה ולא על שאר הכהנים אע״פ שאמר מתחלה ביתך ובית אביך ובכלל בית אביך שאר הכהנים כמו שאמר הנגליתי לבית אביך והוא אהרן הכהן הוא ובניו שחטאו בכהונה סילק מהם כבוד הכהונה וברית הכהונה וכבוד הכהונה הוא להיות כהן גדול ולא היה בזרעו כהן גדול אלא טפל לאחרים כמו שאמר ספחני נא וברית הכהונה החיים והשלום כמו שאמ׳ לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל זרע עלי אמר וכל מרבית ביתך ימותו אנשים הפך הברית כמו שהם חללו הברית וכבוד הכהונה: יקלו׳ ענין קלון ולהבדיל הענין בא קל הקו״ף וכלנם׳ קו״ף יקלו רודפיכם שהוא ענין קלות ושניהם מבנין נפעל מפעלי הכפל ואמר יקלו ולא אמר אקל כמו שאמר אכבד כי הם יקלו מעצמם בהסתירי פני מהם׳ ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל מכיון שהחזיר הקב״ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו של צדיק מה כתי׳ ומקללך אאור בכבודו של הקב״ה כתיב ובוזי יקלו יקלו על ידי אחרים: הנה ימים באים׳ כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדוק כהן גדול: וגדעתי׳ פי׳ והכרתי: זרועך׳ חוזק כלומר אורך החיים: מהיות זקן׳ שימותו בחורים ורבו׳ פירשו חכם כמו והדרת פני זקן ר״ל שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין׳ צר מעון׳ מעון הוא בית י״י ופי׳ צר כמו וכעסתה צרתה כי כמו שתי נשים לאיש אחד צרות זו לזו כן שני כהנים בבית המקדש צרים זה לזה לפי שכל אח׳ נוטל חלקו ועינו צרה בשל חבירו וצר סמוך למעון או פירושו צר במעון: וכל אשר ייטיב׳ וכל הטוב אשר ייטיב י״י את ישראל כשיבנה בית המקדש זרעך יהיה נקלה שם שיהיה גדול עליהם והם טפלי׳ לאחרי׳ וי״ת ותהא מסתכל בעקתא דתיתי על אינש ביתך בחובין דחבתון בבית מקדשי ובתר כן אייתי טבתא על ישראל: לכלות את עיניך׳ ר״ל עיני בני בניך אשר יהיו בזמן ההו׳ וכן ולאדיב את נפשך נפש בני בניך שיהיו בזמן ההוא וזהו כליון עיני׳ שיראו בבית המקדש כהן נגיד עליהם ויותר גדול יהיה עונש זה משימות כלן ולא ישאר מהם זכר לפיכך אמר ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי והענין כענין שאמר דוד אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו כי זה הוא העונש הגדול שיחיו ויראו ברעתם וכן שאל משה רבינו ע״ה הרגני נא הרוג ולא אראה ברעתי: ולאדיב את נפשך׳ הפוך מן לדאבון נפש וכן תרגומו ולאפחא נפשך וכן תרגם ומדיבו׳ נפש ומפחן נפש: וכל מרבית ביתך׳ כענין אשר טפחתי ורביתי טרימ״כט בלע״ז: ימותו אנשי׳׳ בחורים וכ״תי עולימין וכן בא באנשי׳ באנשי׳ זקני׳ כל אחד יתפרש לפי מקומו: וזה לך האות׳ כשתראה שני בניך ימותו ביום אחד יתברר לך כי העתיד אשר דברתי על בניך יתקיים: והקימותי לי כהן נאמן׳ אמרו כי זה היה צדוק כי לא חלה אל זרע עלי הקללה עד שנעשה צדוק כהן גדול וזה היה כשהיה בורח דוד מפני אבשלום שנסתלק אביתר והיה צדוק כהן גדול שנאמר ויעל אביתר ואחר כן אמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ואותו היום נתמנה כהן גדול אבל לא היה כהן גדול עד שנמשח שלמה והוא גם כן נמשח לכהן גדול וקודם היום הזה לא היה מסולק זרע עלי מכהונה גדולה שהרי היה אחיה בן אחיטוב נושא אפוד במלחמת שאול ואחימלך היה כהן גדול בנוב ואביתר בנו היה כהן גדול עד שהוקם צדוק: כאשר בלבבי ובנפשי יעשה׳ פי׳ שיעשה כל אשר ברצוני וכ״תי די במימרי וברעותי יעביד: בית נאמן׳ פי׳ קיים כמו במקום נאמן כי זרע צדוק היו כהנים גדולים וכן תמצאם מיוחסים בדברי הימים עד עזרא: והתהלך

רבינו ישעיה

לעמי׳ עונה על ותכבד בניך ממני שכיבדתם לנגד עמי ממני שלא מקיתם בידם: הנה ימים באים׳ בימי שלמה שגירש את בני עלי מכהונ׳ גדולה׳ וכתוב שם כדבר ה׳ אשר דבר על בית עלי: והבטת צר מעון׳ תביט הצר שלך שיכהן בכהונה גדולה במעוני והצ״ת חסר: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי׳ פירו׳ שישמשו כשאר הכהני׳ ויכלו עיניהם וידאבו נפשותם כשיראו השרר׳ שלהם לאחרים: ולאדיב׳ כמו ולדאיב: וזה לך האות אשר יבוא אל שני בניך׳ פי׳ מה שיגיע לשני בניך שימותו ביום אחד יהיה לך אות שתגיע אליך הרעה׳

ורעך ה׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר עקב: זרע ג׳ חס׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וגדעתי את זרעך ואת זרע׳ כל היום יחרש החרש לזרע׳ ולא בזרע גדולה ובעם רב׳ וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ בר״ג מ״ל וסימ׳ וגאלתי אתכם בזרוע נטויה׳ במסות באתות ובמופתים ובמלחמה׳ וטרף זרוע אף קדקד׳ ונמסר גם בסדר וארא: מזבחי ח׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר וישמע יתרו: מרבית ג׳ בקריא׳ וסי׳ וכל מרבית ביתך ימותו אנשים׳ וחצי מרבית חכמתך׳ מרבית העם׳ וב׳ ובמרבית וסי׳ לא תתן אכלך׳ ובמרבית ביתך:

רלבג

מכבדי אכבד׳ ר״ל פינחס שכבד הש׳ בקנאו את קנאת הש׳ בשטים ולזה השיב הכהונה הגדולה לו בימי שלמה כי היה צדוק כהן גדול תחת אביתר שהיה מבית עלי שהיה מבני איתמר כמו שנזכר בדברי הימים כי אחימלך בן אביתר היה מבני איתמר: מהיות זקן בביתך׳ ירצה בזה שלא יהיה בהם מי שיזקין אבל ימותו בחורים: והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל׳ ר״ל שסבר תביט מקום צר לחוק לך בכל הטוב אשר ייטיב י״י את ישראל ולא יהיה בך לו חלק לשמח בו: ולא יהיה זקן בביתך כל הימים׳ ר״ל שלא ימצא חכם בביתו כל הימים כמו שהוא עתה שהיה בו עלי שהיה חכם ונביא: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי׳ כדי שיראו ברעת׳ בהיותם תחת כהן מושל עליהם תחת אשר היתה להם הממשלה לולא זה החטא ולזאת הסבה לא ימותו בניך בעודם קטנים אבל ימותו בהיותם אנשים בדרך שיראו שפלותם ודלותם בעבודת הכהונה: כהן נאמן׳ הוא צדוק שהוקם כהן תחת אביתר בימי שלמה: והתהלך

עינו ח' חס' יוד בתרא וסימ' ועינו החלו כהות ׳ ולא כחד ממנו ויאמר יי' הוא הטוב ׳ ויברח אבשלום ׳ ועברה העברה לעבור ׳ יקח ויעל ׳ ועיניו את עינו תראינה׳ יראו עינו כידו ׳ קוץ בעינו: קרא ד' בקריאה וסימ' שמואל ׳ ותברו ׳ חדש ושבת קרא מקרא ׳ בטרם ידע הנער:

והתהלך לפני משיחי כל הימים: והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פת לחם:

ג והנער שמואל משרת את יהוה לפני עלי ודבר יהוה היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ: ויהי ביום ההוא ועלי שכב במקומו ועינו החלו כהות לא יוכל לראות: ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל יהוה אשר שם ארון אלהים: ויקרא יהוה אל שמואל ויאמר הנני: וירץ אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי ויאמר לא קראתי שוב שכב וילך וישכב: ויסף יהוה קרא עוד שמואל ויקם שמואל וילך אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי ויאמר לא קראתי בני שוב שכב: ושמואל טרם ידע את יהוה וטרם יגלה אליו דבר יהוה: ויסף יהוה קרא שמואל בשלישית ויקם וילך אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי ויבן עלי כי יהוה קרא לנער:

ויִשַׁמֵשׁ קֳדָם מְשִׁיחִי כָל יוֹמַיָא: ויהי כל דישתאר בביתך ייתי לאשתפלא ליה למעא דכסף ופתא דלחמא ויימר מניני כען לחדא ממטרת כהניא למיכל פתא דלחמא: ורביא שמואל משמש קדם יי בחיי עלי ופתגמא דיי הוה כסי ביומיא האנון לית נבואה גליא: והוה ביומיא האנון ועלי שכיב באתריה ועינוהי שריאו למכהי לא יכיל למחזי: ובוצין בית מקדשא דיי עד לא טפא ושמואל שכיב בעזרת ליואי וקלא אשתמע מהיכלא דיי דתמן ארונא דיי: וקרא יי לשמואל ואמר הא אנא: ורהט לות עלי ואמר הא אנא ארי קריתא לי ואמר לא קריתי תוב שכיב ואזל ושכיב: ואוסיף יי למקרי עוד שמואל וקם שמואל ואזל לות עלי ואמר הא אנא ארי קריתא לי ואמר לא קריתי ברי תוב שכיב: ושמואל עד לא אלף למדע אולפן מן קדם יי ועד דלא אתגלי ליה פתגם נבואה דיי: ואוסיף יי למקרי שמואל בתליתאה וקם ואזל לות עלי ואמר הא אנא ארי קריתא לי וסבר עלי ארי מן קדם יי מתקרי לרביא:

רדק

והתהלך לפני משיחי ׳ הוא וזרעו ואמר לפני משיחי כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה ולא היה המלך בא לפני הכהן גדול אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו הכהן היה בא לפניו וכן אמר זכריה הנביא וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם ופי' והיה כהן על כסאו כמו לפני כסאו כמו עומדים עליו כגבים עליו שהוא כמו לפניו ות"ת וישמש קדם משיחי ונראה כי דעתו כמו שפירשנו: להשתחוו' לו ׳ כתרגו' לאישתפלא ליה כלומר ישפיל עצמו לפניו ויבקש ממנו על מחיתו: לאגור' כסף ׳ בעבור אגורת כסף והאל"ף נוספת והוא מן עשרים גרה ותרגומו למעא דכסף כתרגום עשרים גרה עשרים מעין ויש מפרשים אותו מתרגם שכר אגרא: וככר לחם ׳ כתרגומו פיתא ללחמ' כלומ' חתיכת לחם: ספחני נא ׳ חברני נא כמו ונספחו על בית יעקב מהסתפח בנחלת יי' ענין החבור והדבוק: אל אחת הכהונות ׳ אל אחת ממשמרות הכהנים וכ"תי מניני כען לחדא ממטרת כהניא: משרת את יי' ׳ כבר פירשנוהו: יקר ׳ שלא היו נביאים בישראל וזהו אין חזון נפרץ שלא היה ה החזון נפרץ אלא נגדר וסתום ותרגומו הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא: ויהי ביום ההוא ׳ הלילה בכלל היום: במקומו ׳ במקו' שהכהנים ישנים לפנים מן הלויים: החלו כהות ׳ להיות כהות כי הוא תואר: לא יוכל לראות ׳ תוספת ביאור ופי' לא יוכל לראות היטב אבל רואה היה שהרי אמר החלו ולא אמר כהו וכן הוא אומר ביעקב אבינו לא יוכל לראות ואח"כ אמר וירא ישראל את בני יוסף וטעם הספור הזה במקום הזה אם ענינו על דרך פשוטו לא מצאתי לו טעם נכון ואם הו' דרך משל ור"ל עיני הלב כלומר רוח הקדש וטעמו שהיתה רוח הקדש הולכת ופוסקת ממנו שלא היתה רגילה אצלו כבתחלה מפני מעשה בניו לפי' באה הנבואה הזאת אל שמוא' ולא באה אליו ובדרש אומ' כהות ממש ואמר כל המעמיד בן רשע עיניו כהות מנא לן מיצחק וכן עלי ולדעת הדרש היה הספור הזה הנה לפי שעתיד לזכור הנבואה שבאה לשמואל על עון בניו: ונר אלהי' טרם יכבה ׳ אם על נרות המנורה אמ' היה זה קודם עלות השחר כי הנרו' היו דולקי' מערב עד בקר אע"פ שפעמים היו כבות מקצתן בלילה ושמן היו נותנין בהן במדה שהיו דולקי' מערב עד בקר וברוב פעמים היו דולקין עד הבקר וכר מערבי בכל זמן היו מוצאי' אותו דולק ואמ' כי באה נבואה זאת לשמואל קודם שכבו הנרות בעוד לילה כמו זמן קריאת הגבר שהרי אומר אחר כן וישכב שמואל עד הבקר ׳ ובדרש אמר כי על נר הנבואה אמ' ואמרו וזרח השמש ובא השמש עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק אחד הוא מזריח שמשו של צדיק אחר עד שלא ישקיע שמשו של משה מזריח שמשו של יהושע עד שלא תשקע שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל וזהו שאמר ונר אלהים טרם יכבה: ושמואל שוכב בהיכל יי' ׳ בהיכל יי' דבק עם ונר אלהים טרם יכבה כי הנר היה בהיכל יי' ושמואל היה שוכב במקומו כי שמואל לא היה שוכב בהיכל יי' אלא בעזרת הלוים לפיכך האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל יי' וכן פירשו ז"ל כי לא יתכן להבין הפסו' כמשמעו שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכל שכן שכיבה וכל שכן בהיכל וכ"תי ובוצין בית מקדשא דיי' עד לא טפא ושמואל שכיב בעזרת ליואי וקלא אישתמע מהיכלא דיי' דתמן ארונא דיי' ׳ ובדרש ירעם אל בקולו נפלאות תמן תנינן נעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ קפץ הדבר על עלי ודבר על שמואל מבחוץ: אשר שם ארון אלהים ׳ בלא ה"א הידיעה והמסרה לית כוותיה: טרם ידע את יי' ׳ פי' טרם שידע את דבר יי' היה זה שקרא אליו ולא הבין כי עדיין לא ידע את יי' ולא נגלה אליו דבר יי' בנבואה לפיכך לא היה מבין כי יי' קורא על בן אדם לפיכך קם שלש פעמים אל עלי בטרם ידע: וטרם נגלה ׳ הוא כפול דבר או פי' טרם ידע כי עדיין לא ידע בחכמת האלהות אע"פ שלמד בשאר החכמות כי אילו למד בזאת החכמה היה מבין ומבחין בקול הנבואה ונראה שכן דעת יונתן שתרגם עד דלא אליף למידע אולפן מן קדם יי': ויבן עלי ׳ כי בשתי הפעמים חשב עלי כי נדמה לו לשמואל כי אדם קורא אותו ומתוך שכתו היה נדמה לו זה ולא היה קורא לו אדם אבל כאשר ראה כי שלש פעמים זו אחר זו שמע הקול אחרי שנעור משנתו ידע כי לא היה טועה שמואל ובאמת היה שומע הקול ולא היה קול אדם כי לא היה שם אדם אחר שהיה קורא אותו לפי' הבין עלי כי קול מלאך יי' היה ואח"כ ראב"ע פי' כי לפי ששמואל לבדו היה שומע הקול ועלי לא היה שומע אותו ידע עלי והבין כי קול הנבואה היה הקב"ה משמיע אותו למי שירצה וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכן אחז"ל מדבר אליו קול לו קול אליו משה שומע ואין ישראל שומעין:

פי' רבינו ישעיה

לאגורת כסף ׳ הא"לף יתירה והוא לשון גרה ׳ ספחני נא אל אחת הכהונו' ערבני באחת משמרו' כהונה וכן ת' לחדא ממטר' כהניא ׳ אין חזון נפרץ ׳ לא היה מרובה בישראל כמו ופרצת ׳ ויש לומר לא היה שיעבור עליו כמו ופורץ גדר ׳ החלו כהות ׳ החלו להיות כהות ׳ ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' אשר שם ארון אלהי' ושמואל שוכב ׳ והוא מקרא מסורס והיה שוכב בעזרה עם הלויים ׳

רשי

לאגורת כסף ׳ בשביל להשתכר מעה כסף: לאגור' כסף ׳ ממשקלות עשרים גרה הוא: ספחני ׳ אספני: היה יקר ׳ היה מנוע וכן יקר רוח איש תבונה מנוע דברים אדם מבין: אין חזון נפרץ ׳ לית נבואה גליא: נפרץ ׳ לשון ופרצת ימה וקדמה: ושמואל שוכב ׳ במקומו בעזרת הלוים השומרי' בית המקדש וכן תירגם יונתן ושמואל שכיב בעזרת ליואי: בהיכל יי' אם שם ארון האלהים: ויקרא יי' ׳ וקול יצא מהיכל יי' מבית קדש הקדשים שקרא שמואל סוף ה המקרא העליון מחובר לראש המקר' התחתון וזהו שאמר הכתוב ירעם אל בקולו נפלאו' עלי היה כהן ׳ ושומר מבפנים ושמואל היה לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל במסכ' תמיד: טרם ידע את יי' ׳ עדיין לא היה מכיר ענין קול נבואה כל טרם שבמקרא לשון עדיין לא כתרגומו עד לא ואינו לשון לפני וזה יוכיח ועוד כי טרם תירא מפורש ממנו וכן כל שיח השדה טרם יהיה בארץ: ויאמר

רלבג

והתהלך לפני משיחי כל הימים ׳ ר"ל לפני המלך אשר יעמוד בעמי: יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ׳ ר"ל שיבקש לו שישימהו במשמרות כהונ' בעבור לב' שמעט שיגיע לו מהתועלת בשביל הכהונה ההיא והיא מעה כסף וככר לחם ויספיק לו לראותו שיחברהו לאחת מ ממשמרו' כהונה כדי שיגיע לו ממנה מעט לחם לאכול וזהו העונש הראוי לבית עלי תחת לקחם אשר לא להם להשמין את עצמ' ויסיר הש"י מהם מה שראוי להיו' להם בדרך שלא ישאר להם כי אם מעט יוכלו לחיות ממנו בדוחק׳ והנה הנער שמואל היה משרת את יי' לפני עלי שהיה מייסיר אותו על זה׳ והנה היה דבר יי' בימים ההם יקר ר"ל שהנבואה היתה מנעת בקושי עד שלא היתה אז נבואה נפתחת אבל היה ענין הנבואה סתום שלא ימצא אז מי שיתנבא: ויהי ביום ההוא ׳ שבא איש האלהים לעלי להגיד לו הדברים הקודמים בימי עלי היה שוכב במקומו מרוב הזקנה והחלו עיניו להיות כהות באופן שלא יוכל לראות ׳ והנה טרם שכבה נר אלהים והוא אצל עליית השחר היה שמואל שוכב אצל היכל יי' אשר שם ארון האלהים בלשכה אחת היתה שם ובעת הזה המוכן בהגעת החלומות הצודקים החלה להגיע אליו הנבואה עד שקר' אליו יי' במראה הנבואה ואמ' הנני ורץ לעלי כי נדמה לו שעלי היה קורא אותו וכן נדמה לו זה עד ג' פעמים שהרגיש עלי כי יי' קורא לנער וצוהו שאם יקראהו ועוד ישיב לו דבר יי' כי שומע עבדך וידמה שלא שמע שמוש על זה כי יי' קורא לו להיות דבר יי' והיא הנבוא' יקר בימים ההם עם חשבו היותו בלתי ראוי לנבואה׳

ויבא

אנכי עשה ד' בליש' וסי' הנה אנכי עשה דבר בישר' ׳ והיתה לי ב' בפסוק׳ אנכי יי' עשה: אקים ו' וסי' אקים את יצחק׳ נביא אקים ׳ אקים אל עלי׳ ואת דוד מלכם ׳ את סכת דוד ׳ והרסותיה אקים:

וַיֹּאמֶר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל לֵךְ שְׁכָב וְהָיָה אִם־יִקְרָא אֵלֶיךָ וְאָמַרְתָּ דַּבֵּר יְהוָה כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל וַיִּשְׁכַּב בִּמְקוֹמוֹ׃ י וַיָּבֹא יְהוָה וַיִּתְיַצַּב וַיִּקְרָא כְפַעַם־בְּפַעַם שְׁמוּאֵל ׀ שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל דַּבֵּר כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל הִנֵּה אָנֹכִי עֹשֶׂה דָבָר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעוֹ תְּצִלֶּינָה שְׁתֵּי אָזְנָיו׃ בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶל־עֵלִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־בֵּיתוֹ הָחֵל וְכַלֵּה׃ וְהִגַּדְתִּי לוֹ כִּי־שֹׁפֵט אֲנִי אֶת־בֵּיתוֹ עַד־עוֹלָם בַּעֲוֺן אֲשֶׁר־יָדַע כִּי־מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו וְלֹא כִהָה בָּם׃ וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי אִם־יִתְכַּפֵּר עֲוֺן בֵּית־עֵלִי בְּזֶבַח וּבְמִנְחָה עַד־עוֹלָם׃ טו וַיִּשְׁכַּב שְׁמוּאֵל עַד־הַבֹּקֶר וַיִּפְתַּח אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וּשְׁמוּאֵל יָרֵא מֵהַגִּיד אֶת־הַמַּרְאָה אֶל־עֵלִי׃ וַיִּקְרָא עֵלִי אֶת־שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל בְּנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר מָה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ אַל־נָא תְכַחֵד מִמֶּנִּי כֹּה יַעֲשֶׂה־לְּךָ אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם־תְּכַחֵד מִמֶּנִּי דָּבָר מִכָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ׃ וַיַּגֶּד־לוֹ שְׁמוּאֵל אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים וְלֹא כִחֵד מִמֶּנּוּ וַיֹּאמַר יְהוָה הוּא הַטּוֹב בְּעֵינָו יַעֲשֶׂה׃ וַיִּגְדַּל שְׁמוּאֵל וַיהוָה הָיָה עִמּוֹ וְלֹא־הִפִּיל מִכָּל־דְּבָרָיו אָרְצָה׃ כ וַיֵּדַע כָּל־יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע כִּי־נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל לְנָבִיא לַיהוָה׃

ל' ג' קמץ וא' פתח · כ"ז וכל תהלות דכו' כמ"א · י"ג חס' האל"ה · בעיניו ק' · ב' תמסח

וַאֲמַר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל אֱזֵיל שְׁכֵב וִיהֵי אִם יִקְרֵי לָךְ וְתֵימַר מַלֵּיל יְיָ אֲרֵי שָׁמַע עַבְדָּךְ וַאֲזַל שְׁמוּאֵל וּשְׁכִיב בְּאַתְרֵיהּ׃ וְאִתְגְּלֵי יְיָ וְאִתְעַתַּד וּקְרָא כִּזְמַן בִּזְמַן שְׁמוּאֵל שְׁמוּאֵל וַאֲמַר שְׁמוּאֵל מַלֵּיל אֲרֵי שָׁמַע עַבְדָּךְ׃ וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל הָא אֲנָא עָבֵיד פִּתְגָּמָא בְּיִשְׂרָאֵל דְּכָל דְּיִשְׁמְעִנֵּיהּ יִצְלָן תַּרְתֵּין אוּדְנוֹהִי׃ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲקִים עַל עֵלִי יַת כָּל דִּי מַלֵּלִית עַל בֵּיתֵיהּ אֲנַמֵּר וְאֵישֵׁיצֵי׃ וְחַוֵּיתִי לֵיהּ אֲרֵי מִתְפְּרַע אֲנָא מִן אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עַד עָלְמָא בְּחוֹבִין דִּידַע אֲרֵי מַרְגְּזִין לְהוֹן בְּנוֹהִי וְלָא כָהָה בְּהוֹן׃ וּבְכֵן קַיֵּמִית לְבֵית עֵלִי אִם יִשְׁתַּבְקוּן חוֹבֵי בֵית עֵלִי בְּנִכְסַת קוּדְשִׁין וּבְקֻרְבָּנִין עַד עָלְמָא׃ וּשְׁכַב שְׁמוּאֵל עַד צַפְרָא וּפְתַח יַת דָּשֵׁי בֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּשְׁמוּאֵל דָּחֵיל מִלְּחַוָּאָה יַת חֵיזוּ נְבוּאֲתָא לְעֵלִי׃ וּקְרָא עֵלִי יַת שְׁמוּאֵל וַאֲמַר שְׁמוּאֵל בְּרִי וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר מַה פִּתְגָּמָא דְּמַלֵּיל עִמָּךְ לָא כְעַן תְּכַסֵּי מִנִּי כְּדֵין יַעֲבֵיד לָךְ יְיָ וּכְדֵין יוֹסִיף אִם תְּכַסֵּי מִנִּי פִּתְגָּם מִכָּל פִּתְגָּמָא דְּמַלֵּיל עִמָּךְ׃ וְחַוִּי לֵיהּ שְׁמוּאֵל יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא וְלָא כַסִּי מִנֵּיהּ וַאֲמַר יְיָ הוּא דְּתַקִּין בְּעֵינוֹהִי יַעֲבֵיד׃ וּרְבָא שְׁמוּאֵל וּמֵימְרָא דַיְיָ הֲוָה בְּסַעְדֵּיהּ וְלָא בְטֵיל מִכָּל פִּתְגָּמוֹהִי דְּאַרְעָא׃ וִידַע כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי מְהֵימָן שְׁמוּאֵל בְּפִתְגָּמֵי נְבוּאֲתָא דַיְיָ׃

רשי

ויאמר שמואל דבר ׳ ולא הזכיר שם שמים כמו שציוהו עלי אמר שמא קול אחר הוא: עושה דבר ׳ היא לקיחת הארון ביד פלשתים: תצלינה ׳ לשון צלצלים טנטי"ניר בלע"ז: החל וכלה , אותו היום תתחיל גזרתי על בית עלי שימותו חפני ופנחס ומכאן ואילך אכלה גזרתי ואשלים עליה מדור אל דור להמיתם אנשי' בן שמנה עשרה שנה: החל וכלה ׳ אקומיי"נבש אאיספ"לויימכש בלע"ז: כי מקללים להם בניו ׳ מקללים לי היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מקללים מקילים כל קללה לשון קלות ובזיון הוא: ולא כהה ׳ לא הכהה פניהם להעביר' מגדולתן: כה יעשה לך׳ כאותה קללה עצמה שלא יהו לך בנים הגונים וכן עלתה בו ואף על פי שהגיד לו ולא כיחד מכאן אמרו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה: יי' הוא׳ אדון הוא והכל שלו: כי

רדק

ויבא יי' ויתיצב ׳ נראה בפעם הזאת נראית תמונה לנגד עיניו במראה הנבואה לפי' אמ' ויתיצב כמו ויתיצב מלאך יי' בדרך: דבר כי שומע עבדך ׳ ולא אמר יי' כמו שאמר לו עלי כי היה ירא ע עדיין מהזכיר השם במראה ה הנבואה ויש בו דרש כי חשש ע עדיין שמא קול שד הו' וזה רחוק: עושה דבר ׳ זהו גלות הארון: תצלינה ׳ מבנין הפעיל שרשו צלל והו' ענין הרעשה כמו לקול צללו שפתי: ביום ההוא , ביום שיהיה זה הדב' הקשה אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו ביום ההוא אקים אל עלי מה שדברתי אל ביתו על ידי איש האלהים כמו שכתוב למעלה כי ביום ההוא תהיה תחלת הפורענות הבאה אל בית עלי שימותו בניו וכן א

רדק

להראה · בחולם וכן להראה אל מנוח כמו שבא בפלמים הכתון תכתן: כי נגלה · טעם מלת כי לפי שאמר ויוסף אמר כי המראה הראשונה הבאה לשמואל היתה בשילה בבית יי׳ וכן עתה הוסיף להראה לו בשילה והמראה הזאת היתה לו לצוות בני ישראל לצאת לקראת פלשתים למלחמה וזהו שאמר כדבר יי׳ וכן אמר ויהי דבר שמואל לכל ישראל: ויצא ישראל · כלומר צוה אותם לצאת בדבר השם ויצאו וצוה אותם לצא׳ להנגף לפני הפלשתים לפי שהיו ענושים וחייבי׳ את המשפט הזה וכן ב במלחמת הגבעה צוה אותם לעלות וינגפו: על האבן העזר · כמו הארון הברית והכותב אמר זה כי כשהיתה זאת המלחמה אבן כנף היתה ולא אבן עזר ועדיין לא נקראה אבן העזר כי על המלחמה האחרת שעשה שמוא׳ עם פלשתים בין המצפה ובין השן שקרא אות׳ שמואל אבן העזר שעזרם הא׳ ית׳ באותה מלחמה אבל מה שכתב הנה אבן העזר דברי הסופר הם וכן וירדף עד דן: ותטש המלחמה׳ כענין ויטש על המחנה ענין התפשטות הדבר ו״ת ואתרטישו עבדי קרבא: ויושיענו · ת׳ ובדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא: את ארון ברית יי׳ צבאו׳ יושב הכרובים · טעם הספור הזה לומר כי הוא אדון החילו׳ להגביר אוהביו ולהחלים אויביו ויושב ה הכרובי׳ אמ׳ להודיע כי הוא קרוב לבני אדם לכל אשר יקראוהו באמת ולולי העונו׳ לכל זה היה כמצא והעונות גרמו ומפני זה אמר ושם שני בני עלי· עם ארון ברית האלהים חפני ופינחס להודיע כי הם גרמו המכשל׳ וכדי שיבואו למלחמה היתה סבה מאת האלהים שאלו זקני ישראל את הארון והם גרמו את המכשל׳ עם עונות ישראל הבאים למלחמה כי היו בהם עובדי עבודה זרה וארון זה הוא הארון שבו מונחין שברי לוחות והוא היה יוצא עמהם למלחמה והא שנאמ׳ עליו וארון ברית יי׳ נוסע לפניהם · ומצאנו מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל בזה שהם אמרו כי לוחו׳ ושברי לוחות מונחין בארון אחד וספר תורה עמהם בארון ומה שאמר ושמתם אותו מצד ארון ברית יי׳ פירושו ושמתם אותו בארון מצד לוחות ברית השם ומהם אמרו כי כמין גלוסקא עשו לארון מבחוץ ושם היה ספר תורה מונח וזהו שאמר מצד ארון ברית יי׳ ומהם אמרו כי בארון אחד לבדו היה ספר תורה מונח ומהם אמרו כי לשברי לוחות היה ארון לבדו והוא היה יוצא למלחמ׳ והפסוקים מוכיחין כי הלוחות השלימו׳ היו בזה הארון שהביאו במחנ׳ שהרי אמר יושב הכרובים מראה כי הכרובי׳ היו עליו ועוד כי זה הארון שיצא למלחמה זה הוא ארון שהיה בבית שמש בשובו משדה פלשתי׳ והוא שהיה בקרית יערים ובבית עובד אדום ובעיר דוד ומעיר דוד העלוהו והכניסוהו לבית קדש הקדשי׳: מיד האלהי׳ האדירי׳ האלה · ת׳ מיד מימר׳ דיי׳ דעובדוהי רברבין אילי׳ אינון גבורת׳ דיי׳ וגו׳ ואדני אבי ז״ל פי׳ במדב׳ מן ומדבר כאוה וזה פיר׳ במכותו ובדברו הכה מצרי׳ ועתה הוא בעצמו בא אוי להם ובדברי רבותינו ז״ל עירובי דברים נאמרה הפרשה מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה עד כאן דברי צדיקים שבהם אבל הרשעים היו אומרים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר אמרו עשר מכות היו לו וכלן הביאן על המצרים ואחר המכות כלה על עמו במדבר אין לו מכה עוד מעתה אמר להם הקב״ה אתם אומרי׳ שאין לי מכה עוד אני מביא עליכם מכה שלא נהיתה מעולם והיה אחד מהם יוצא בטחור ועכבר יוצא מן התהום ושומטו את בני מעיו וחוזר לתהום וכן הוא אומר ותכבד יד יי׳ על האשדודים · ויש מפרשים מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי מנהג בלשון הערלים לקרא לאלהים אחרים לשון רבים וזהו שאמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה נכונה בדבר ואתה עוף נגע על ישראל ולא ירא אלהים על עמלק עירובי דברים כתובין כאן וכן יתכן להיות כפשוטו :

פי׳ רבינו ישעיה

ויוסף יי׳ להרא׳ בשילה לשמואל כי נגלה יי׳ אל שמוא׳ בדבר וכוונו׳ שיבוא את ישראל לצאת במלחמה · וזהו מה שאומר ויהי דבר שמואל שצוה אותם מכח הבורא לצאת במלחמה · על האבן העזר · הב״א יתירה ונקרא על שם העתיד בימי שאול · נקחה אלינו · כא הלמ״ד במלה תימ׳ כמו הכון ונופלת ברוב המלות ותאמר ויקחו כמו ויסעו בהפלת הלמ״ד והכון אף זה נבלע הלמ״ד והיה ראוי ללקחה כמו נסעה מבלבה · שמשפטו כנסעה · המכים את מצרים בכל מכה במדבר · חסר וי״ו ופתרונו ובמדב׳ וזהו מדבר ים סוף ·

מסורה

בדבר יי׳ ה׳ בקריאה וסי׳ במס׳ רבת׳: ויבא י״א רפין בקריאה וסים׳ במס׳ רבת׳: ויושיענו ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ נקחה אלינו׳ אל תחרש ממנו׳ זה יי׳ קוינו לו ויושיענו׳ קדמאה חס׳: ותהם ג׳ ותס׳ וסי׳ ותהם הארץ׳ ותהם הקריה׳ ותהם כל העיר עליהן: מה כ״ד פתחין וסים׳ נמס׳ בסדר כי תשא: אתמל ג׳ בקריא׳ וסים׳ גם אתמל גם שלשום דשמואל׳ כי לא היתה כזאת אתמל שלשם׳ כיום אתמול:

תרגום

ואוסיף יי לאתגלאה בשילו ארי אתגלי יי לשמואל בשילו בפתגמא דיי: והוה פתגם שמואל מדעא לכל ישראל ונפק ישראל לקדמות פלשתאי לאגחא קרבא ושרו על אבן סעדא ופלשתאי שרו באפק: וסדרו קרבא פלשתאי לקדמות ישראל ואתרטישו עבדי קרבא ואתברו ישראל קדם פלשתאי ומחו בסדרא בחקלא כארבעא אלפין גברא: ואתא עמא למשריתא ואמרו סבי ישראל למה תברנא יי יומא דין קדם פלשתאי נסב לנא משילו ית ארון קימא דיי וייתי ביננא בדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא: ושלח עמא לשילו ונטלו מתמן ית ארון קימא דיי צבאות דשכנתיה שריא עיל מן כרוביא ותמן תרין בני עלי עם ארון קימא דיי חפני ופינחס: והוה כד אתא ארון קימא דיי למשריתא ויביבו כל ישראל יבבא רבא ואשתגשת ארעא: ושמעו פלשתאי ית קל יבבא ואמרו מה קל יבבא רבא הדין במשריתא דיהודאי וידעו ארי ארונא דיי אתא למשריתא: ודחילו פלשתאי ארי אמרו אתא ארונא דיי למשריתא ואמרו וי לנא ארי לא הות כהדא מאתמלי ומדקמוהי: וי לנא מן ישזבננא מיד מימרא דיי דעובדוהי רברבין אלין אנון גבורתא דיי דמחא ית מצרים בכל מחא ולעמיה עבד פרישן במדברא: אתקפו והוו לגברין פלשתאי דלמא תשתעבדו ליהודאי כמא דאשתעבדו לכון ותהון לגברין גברין ותגיחון קרבא: ואגיחו קרבא פלשתאי ואתברו ישראל ואפכו גבר לקרווהי והוה מחתא רבתא לחדא ואתקטל מישראל תלתין אלפין גבר רגלי:

מקרא

ויסף יהוה להראה בשלה כי־נגלה יהוה אל־שמואל בשלו בדבר יהוה: ויהי דבר־שמואל לכל־ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ויחנו על־האבן העזר ופלשתים חנו באפק: ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים ויכו במערכה בשדה כארבעת אלפים איש: ויבא העם אל־המחנה ויאמרו זקני ישראל למה נגפנו יהוה היום לפני פלשתים נקחה אלינו משלה את־ארון ברית יהוה ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו: וישלח העם שלה וישאו משם את ארון ברית־יהוה צבאות ישב הכרבים ושם שני בני־עלי עם־ארון ברית האלהים חפני ופינחס: ויהי כבוא ארון ברית־יהוה אל־המחנה וירעו כל־ישראל תרועה גדולה ותהם הארץ: וישמעו פלשתים את־קול התרועה ויאמרו מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העברים וידעו כי ארון יהוה בא אל־המחנה: ויראו הפלשתים כי אמרו בא אלהים אל־המחנה ויאמרו אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשם: אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים המכים את־מצרים בכל־מכה במדבר: התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם והייתם לאנשים ונלחמתם: וילחמו פלשתים וינגף ישראל וינסו איש לאהליו ותהי המכה גדולה מאד ויפל מישראל שלשים אלף רגלי:

רשי

כי נגלה יי׳ אל שמואל · לפי שאמר למעלה ודבר יי׳ היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושכה והרגיל להגלות: ויהי דבר שמוא׳ לכל ישראל׳ כהיה הדבר שנאמר לשמואל ובא לכל ישראל והיאך היה הפורענות ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה: ותטש המלחמה׳ ותתפשט המלחמה כמו והנם נטושים על פני הארץ וכן וינטשו בלחי: אבן העזר׳ עדיין לא היה כן שמה כי בימי שאול נקראת כן וכאן קראה על שם סופה: בכל מכה במדבר׳ על ים סוף ו״ת ולעמיה עבד פרישן במדברא ובסיפרי שנינו שהפרשה הזו עירוב דברים מי שאמר זה לא אמר זה כשרין שבהם אמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה והרשעים אמרו אלה הם האלהים ה המכים את מצרי׳ בכל מכה כל מכות שהיו לו על המצריים הביאם אין לו עוד מכה מעת׳ · אים

רלבג

והנה זכר שכבר הוסיף יי׳ להראה בשילה לשמואל והיה דבר שמואל לכל ישר׳ בחיי עלי בעניני הנבוא׳ ובז׳ האופן היה מנהיג אותם גם בחיי עלי כי כבר נתפרסם להם שהוא היה נביא אמת׳ אחר זה ספר שכבר יצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה מ מעצמם ולא שאלו באורי׳ עם היות אבלם אורים ותומי׳ ובבי׳ איך יתנהגו בעני׳ המלחמ׳ הזאת ובסוף הענין מתו רבי׳ מישרא׳ וארון האלהים נלקח ובזה נתקיי׳ מה שאמר אים האלהים לעילי ומה שאמר לו שמואל : ותטוש המלחמה׳ הרצון בו שפשטה המלחמה: אלה הם האלהים המכי׳ את מצרי׳ בכל מכה במדבר׳ ר״ל ובמדב׳ כי ענין קריעת ים סוף היה במדבר אשר בו מתו פרעה וחילו וכבר הכם קודם זה במצרים במינים רבים מהמכות: פן תעבדו לעבדים כאשר עבדו לכם׳ זה מורה כי לא היו פלשתי׳ מושלי׳ בישראל ולא ישראל בפלשתי׳ ואפשר שמזמן קרוב יצאו בני ישרא׳ מעבדותם או אפשר שיארך זמן עבדות את הפלשתים עד מות עלי ויהיו א״כ כל שנות שמשון נכללות בשנות עלי ונמנו לשניהם כי רוב ישיבת שמשון היה בישיבת שדה פלשתי׳ וכשלא היה שמשון שר היה שופט אותם עלי:

סה
כ״ד וכל דסמי׳ לאתחא כ כותיה כוון מה וזה

איש בנימין׳ זה היה שאול שחטף את הלוחות מיד גולית וברח לו: יד דרך מצפה׳ אצל יד הדרך היה מצפה: מפרקתו׳ אפרקותיה עצם הצואר: ללת׳ על כרחי ללדת פירושו ואין לו דמיון ומנחם חברו בחלק יללה לפי שחבלי לידתה בילללה באו לה ויסוד יללה אין אות ביסודה אלא למ״ד לבדה: נהפכו׳ נשתנו מכדרכן לכך מתה׳ ציריה׳ צירי דלתי בטנה קרדונייל בלע״ז: איכבוד׳ אין כבוד וכן ימלט אי נקי אין נקי: אל הלקח׳ כמו על הלקח ואינו צריך לזוז מלשון אל למי שיודע להבין דברו ואל הלקח׳ עיטווירי״ם לאיסטורי פרים בל״ע: ואל מות חמיה׳ אל הרעה הזאת שמת חמיה ואישה: אבל

נירץ איש בנימין׳ דרשו בו שהוא היה שאול בן קיש שחטף הלוחות מיד גולית הפלשתי וברח לו ורחוק הוא שהוציא אדם את הלוחות מהארון שהרי כמה נגעים וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתים לבד כל שכן אם שלחו יד בו כי גם אנשי בית שמש שהיו ישראלים מתו כמה מהן כי ראו בארון יי׳: יד דרך מצפה׳ כתיב יך כלומר שהיה לבו מכה אותו ומפחד על ארון האלהים שיצא ונכתב יך לזה הטעם על דרך ויך לב דוד אותו וקרי יד שפי׳ מקום כמו ויד תהיה לך כלומר היה יושב על הכסא במקום שהיה רואה דרך הבאי׳ מן המלחמה והיה מצפה ומיחל שיבא אדם כי היה לבו חרד על ארון האלהים ויונתן הוסיף בו שער שתרגם על כיבש אורח תרעא מסכי כמו שאמר בפסוק האחר בעד יד השער: ועיניו קמה׳ כל אחת מעיניו קמה כלומר כהתה ואמר לשון קימה בעין וכן כי קמו עיניו משיבו כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בתורה ויש מפרשים ענין כליון עינים וכן תרגם יונתן כלו עיניהם קמה עיניהון וכן תרגם ועיניו קמה: ויען המבשר׳ מספר החדשות על טוב ועל רע נקרא מבשר: נלקחה׳ נזכר ארון בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר ברוב וכן בזו הפרשה וארון האלהים נלקח ובזה הפסוק בלשון נקבה וכן אשר באה אליהם ארון יי׳: כהזכירו׳ כהזכיר המבשר ארון האלהי׳: ויפל׳ עלי מרוב כאב לב שאחזו נפל לאחרון: בעד יד השער׳ כתרגומו על כיבש אורח תרעא: מפרקתו׳ עצם הצואר נקרא מפרקת לפי שנעשה פרקים פרקים: וכבד׳ כבד התנועה מפני זקנתו או פי׳ שהיה כבד בבשר תהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כבדו: הרה ללת׳ היתה הרה וקרבו ימיה ללדת והלמ״ד חסרה כן דעת רוב המפרשים וכן ת׳ מעדיא למילד ורבי אחי רבי משה פירשו מן יללה כלומר קרבו ימיה לחיל ולזעוק בחבליה ודקדוק המלה ללת בפלס לרדת לשבת בחסרון יו״ד ילל כמו יו״ד ירד ישב ומכפל הלמ״דין חסרו האחרונה שהיא למ״ד הפעל ונשאר במלה מן השרש עי״ן הפעל לבד כמו לתת אלא שזו בצירי וזו בפתח: כי נהפכו עליה ציריה׳ כלומר נהפכו ונתגלגלו עליה ציר וחבלי הלידה עם חבלי השמועה הרעה ומחוזק ציריה כרעה וילדה ומתה ות״י ארי בעתוה חבלהא ובדברי רבותינו ז״ל תניא רבי אליעזר או׳ כשם שצירים לדלת הבית כך יש צירים לרחם האשה שנ׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה: וכעת׳ בכ״ף: מותה׳ בשורק: אי כבוד׳ כמו אין כבוד בחסרון הנו״ן ובא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך או כמו אי כבוד בצירי כלומר איה הכבוד שאיננו היום בישראל: ותאמר׳ פעם אחרת אמרה כי בתחלה אמרה גלה כבוד בעבור הארון שנשבה ובעבור שמת חמיה ואישה ועתה שבה ואמרה בעבור הארון לבדו גלה כבוד כי הוא עיקר הכבוד: ויכינו

ויבוא ט״ו מלאים בקריאה וסי׳ ויבוא והנה עלי יושב על הכסא׳ ויקץ שלמה והנה חלום׳ בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי׳ ונביא אחד זקן׳ ויבוא אל המלך׳ ויתחפש מלך ישראל ויבוא׳ וימת המלך ויבוא שמרון׳ ויבוא יהוא יזרעאלה׳ ויבוא ישעיה בן אמוץ דישעיה׳ ויבוא אלי אנשים מזקני ישר׳ ויבוא אל הגוים

וַאֲר֥וֹן אֱלֹהִ֖ים נִלְקָ֑ח וּשְׁנֵ֤י בְנֵי־עֵלִי֙ מֵ֔תוּ חָפְנִ֖י וּפִֽינְחָֽס׃ וַיָּ֤רָץ אִישׁ־בִּנְיָמִן֙ מֵהַֽמַּעֲרָכָ֔ה וַיָּבֹ֥א שִׁלֹ֖ה בַּיּ֣וֹם הַה֑וּא וּמַדָּ֣יו קְרֻעִ֔ים וַאֲדָמָ֖ה עַל־רֹאשֽׁוֹ׃ וַיָּב֡וֹא וְהִנֵּ֣ה עֵ֠לִי יֹשֵׁ֨ב עַֽל־הַכִּסֵּ֜א יַ֤ךְ דֶּ֙רֶךְ֙ מְצַפֶּ֔ה כִּֽי־הָיָ֤ה לִבּוֹ֙ חָרֵ֔ד עַ֖ל אֲר֣וֹן הָאֱלֹהִ֑ים וְהָאִ֗ישׁ בָּ֚א לְהַגִּ֣יד בָּעִ֔יר וַתִּזְעַ֖ק כָּל־הָעִֽיר׃ וַיִּשְׁמַ֤ע עֵלִי֙ אֶת־ק֣וֹל הַצְּעָקָ֔ה וַיֹּ֕אמֶר מֶ֛ה ק֥וֹל הֶהָמ֖וֹן הַזֶּ֑ה וְהָאִ֣ישׁ מִהַ֔ר וַיָּבֹ֖א וַיַּגֵּ֥ד לְעֵלִֽי׃ וְעֵלִ֕י בֶּן־תִּשְׁעִ֥ים וּשְׁמֹנֶ֖ה שָׁנָ֑ה וְעֵינָ֣יו קָ֔מָה וְלֹ֥א יָכ֖וֹל לִרְאֽוֹת׃ וַיֹּ֨אמֶר הָאִ֜ישׁ אֶל־עֵלִ֗י אָנֹכִ֞י הַבָּ֤א מִן־הַמַּֽעֲרָכָה֙ וַאֲנִ֔י מִן־הַמַּעֲרָכָ֖ה נַ֣סְתִּי הַיּ֑וֹם וַיֹּ֥אמֶר מֶה־הָיָ֥ה הַדָּבָ֖ר בְּנִֽי׃ וַיַּ֨עַן הַמְבַשֵּׂ֜ר וַיֹּ֗אמֶר נָ֤ס יִשְׂרָאֵל֙ לִפְנֵ֣י פְלִשְׁתִּ֔ים וְגַ֛ם מַגֵּפָ֥ה גְדוֹלָ֖ה הָיְתָ֣ה בָעָ֑ם וְגַם־שְׁנֵ֨י בָנֶ֜יךָ מֵ֗תוּ חָפְנִי֙ וּפִ֣ינְחָ֔ס וַאֲר֥וֹן הָאֱלֹהִ֖ים נִלְקָֽחָה׃ וַיְהִ֞י כְּהַזְכִּיר֣וֹ ׀ אֶת־אֲר֣וֹן הָאֱלֹהִ֗ים וַיִּפֹּ֣ל מֵֽעַל־הַ֠כִּסֵּא אֲחֹרַנִּ֞ית בְּעַ֣ד ׀ יַ֣ד הַשַּׁ֗עַר וַתִּשָּׁבֵ֤ר מַפְרַקְתּוֹ֙ וַיָּמֹ֔ת כִּֽי־זָקֵ֥ן הָאִ֖ישׁ וְכָבֵ֑ד וְה֛וּא שָׁפַ֥ט אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָֽה׃ וְכַלָּת֣וֹ אֵֽשֶׁת־פִּינְחָס֮ הָרָ֣ה לָלַת֒ וַתִּשְׁמַ֣ע אֶת־הַשְּׁמֻעָ֔ה אֶל־הִלָּקַח֙ אֲר֣וֹן הָאֱלֹהִ֔ים וּמֵ֥ת חָמִ֖יהָ וְאִישָׁ֑הּ וַתִּכְרַ֣ע וַתֵּ֔לֶד כִּֽי־נֶהֶפְכ֥וּ עָלֶ֖יהָ צִרֶֽיהָ׃ וּכְעֵ֣ת מוּתָ֗הּ וַתְּדַבֵּ֙רְנָה֙ הַנִּצָּב֣וֹת עָלֶ֔יהָ אַל־תִּֽירְאִ֖י כִּ֣י בֵ֣ן יָלָ֑דְתְּ וְלֹ֥א עָנְתָ֖ה וְלֹא־שָׁ֥תָה לִבָּֽהּ׃ וַתִּקְרָ֤א לַנַּ֙עַר֙ אִֽי־כָב֔וֹד לֵאמֹ֕ר גָּלָ֥ה כָב֖וֹד מִיִּשְׂרָאֵ֑ל אֶל־הִלָּקַח֙ אֲר֣וֹן הָאֱלֹהִ֔ים וְאֶל־חָמִ֖יהָ וְאִישָֽׁהּ׃ וַתֹּ֕אמֶר גָּלָ֥ה כָב֖וֹד מִיִּשְׂרָאֵ֑ל כִּ֥י נִלְקַ֖ח אֲר֥וֹן הָאֱלֹהִֽים׃

וַאֲרוֹנָא דַיָי אִשְׁתְּבִי וּתְרֵין בְּנֵי עֵלִי אִתְקְטַלוּ חָפְנִי וּפִינְחָס׃ וּרְהַט גַבְרָא מִשִׁבְטָא דְבִנְיָמִין מִסִדְרָא וַאֲתָא לְשִׁילֹה בְּיוֹמָא הַהוּא וּלְבוּשׁוֹהִי מְבַזְעִין וְעַפְרָא רְמֵי עַל רֵישֵׁיהּ׃ וַאֲתָא וְהָא עֵלִי יָתֵיב עַל כּוּרְסְיָא עַל כְּבֵשׁ אוֹרַח תַּרְעָא מְסַכֵּי אֲרֵי הֲוָה לִבֵּיהּ תְּבִיר עַל אֲרוֹנָא דַיָי וְגַבְרָא אֲתָא לְחַוָאָה לְקַרְתָּא וְאִשְׁתְּגִישַׁת כָּל קַרְתָּא׃ וּשְׁמַע עֵלִי יָת קָל צְוָחְתָּא וַאֲמַר מָה קָל שְׁגוּשְׁיָא הָדֵין וְגַבְרָא אוֹחִי וַאֲתָא וְחַוִי לְעֵלִי׃ וְעֵלִי בַּר תִּשְׁעִין וְתַמְנֵי שְׁנִין וְעֵינוֹהִי קָמָה וְלָא יָכִיל לְמֶחֱזֵי׃ וַאֲמַר גַבְרָא לְעֵלִי אֲנָא אֲתֵית מִן סִדְרָא וַאֲנָא מִן סִדְרָא דִקְרָבָא אַפְּכֵית יוֹמָא דֵין וַאֲמַר מָה הֲוָה פִתְגָמָא בְּרִי׃ וַאֲתֵיב דִמְבַשַׂר וַאֲמַר אַפַּךְ יִשְׂרָאֵל קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַף מַחְתָּא רַבְּתָא הֲוָת בְּעַמָא וְאַף תְּרֵין בְּנָךְ אִתְקְטַלוּ חָפְנִי וּפִינְחָס וַאֲרוֹנָא דַיָי אִשְׁתְּבִי׃ וַהֲוָה כַּד אַדְכַּרוּתֵיהּ יָת אֲרוֹנָא דַיָי וּנְפַל מֵעַל כּוּרְסְיָא לַאֲחוֹרוֹהִי עַל כְּבֵשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וְאִתְבַּרַת פָּרְקוּתֵיהּ וּמִית אֲרֵי סִיב גַבְרָא וְיַקִיר וְהוּא דָן יָת יִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ וְכַלָתֵיהּ אִתַּת פִּינְחָס מְעַדְיָא לְמֵילַד וּשְׁמַעַת יָת שְׁמוּעֲתָא דְאִשְׁתְּבִי אֲרוֹנָא דַיָי וּדְמִית חֲמוּהָא וּדְאִתְקְטַל בַּעֲלָהּ וּכְרַעַת וִילֵידַת אֲרֵי בְּעַתוּהָא חֶבְלָהָא׃ וּכְעִדָן מוֹתָהּ וּמְלִילָא נְשַׁיָא דְקַיְמָן עֲלַהּ לָא תִדְחֲלִין אֲרֵי בַר דְכַר יְלֵידְתְּ וְלָא אֲתִיבַת וְלָא שַׁוִיאַת עַל לִבָּהּ׃ וּקְרָת לְרַבְיָא אִיכָּבוֹד לְמֵימַר גְלָה יְקָרָא מִיִשְׂרָאֵל דְאִשְׁתְּבִי אֲרוֹנָא דַיָי וּדְמִית חֲמוּהָא וּדְאִתְקְטַל בַּעֲלָהּ׃ וַאֲמַרַת גְלָא יְקָרָא מִיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲרוֹנָא דַיָי׃

רלבג

והנה עלי יושב על הכסא יד דרך מצפה׳ ר״ל שהיה הכס׳ במקו׳ שהיה מצפה ומביט הדרך אם יבא מבשר להגיד לו מה שקרה לארון האלהים: כי היה לבו חרד על ארון האלהים׳ ולזאת הסבה היה הכסא אצל מקום השער לראות העוברי׳ והשבים וזה מורה על רוב חסידותו שלא היה חרד לבניו עם מה שגלה לו איש האלהים שניהם ימותו ביום אחד גם בשמעו מות חפני ופנחס לא חרד מאד עד ששמע שארון האלהים נלקח כי אז נפל אחורנית מעל הכסא מרוב החרדה ובסבת הנפילה נשברה מפרקתו מרוב החולשה ומת מכובד גופו ורוב הזקנה כי הכובד ההו׳ היה סבת מיתתו בנפלו: הרה ללת׳ אחשוב שיהיה שרשו גלה ויהיה מקור ועניינו ענין שלמות כאילו יאמ׳ שמלאו ימי הריונה ללדת כאמרו וימלאו ימיה ללדת וכבר פירשוהו מענין יללה והוא חסר למ״ד אחרת כי היה משפטו לללת: ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה׳ ולא יכלה להתאמץ על דבר הלידה כראוי׳ והיא קראה שם הנער אי כבוד לאמ׳ גלה כבוד מישראל: ואל הלקח

ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה׳ כי חמיה היה נביא וכהן גדול ואישה היה ראוי לשמש בכהונה גדולה אחריו כי ידמה שהיה יותר ראוי לכהונה מחפני כי לא היה רע כל כך כמו חפני ולזה נתקיימה הכהונה גדולה מזרע פינחס עד מלכות שלמה כמו שיתבאר במה שיבא ולזה הקדים בפורענות לזכר חפני קודם פינחס בסוף הענין שבא לזכר כי הסבה החזקה למה שאמרה גלה כבוד מישר׳ הו׳ הלקח ארון האלהים כי ככר נשאר לישראל נביא והיה שם מהכהנים גם כן מי שיתמנה כהן גדול תחת עלי׳ והנה

פי׳ רבינו ישעיה

יד דרך מצפה׳ במקו׳ שדרך היוצפה לעמוד אולי ישמע שמועה׳ ועיניו קמה׳ כל אחת ואחת׳ ומפני שהעי׳ מתכודד תמיד לראו׳ נופל בה לשון קימת׳ וארון האלהים נלקח׳ לא נזכ׳ ארון במקרא נקבה זולתי הנה הרה ללת׳ נעלא׳ כן הללת׳ והביא עליו ראיה אברהם בן עזרא אחת שהוא לקוח מאחד והיה משפטו אחד׳ ונעלם הדלת׳ כי נהפכו עליה ציריה פי׳ דלתי רחמה נשתנו והוא סימן המיתה׳

אשר באו שם׳ ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה׳ ויבוא אל שער אשר פניו׳ ויבוא גם השטן׳ וחברו׳ וכל מגלת אסתר דכוו׳ מל׳ בט״ב חס׳ וסי׳ אל המשתה אשר עשתה אסתר׳ ויבא המלך והמן לשתו׳: ותדברנה ג׳ בקריאה וסימ׳ ותדברנה הנצבות עליה׳ ותאמר האשה האחרת לא כי בנך׳ ותדברנה בפיכם דירמיה:

והנה הביאו הפלשתים ארון האלהים בבית ע״ז שלהם שהיה בהם צלם על צורת בן אדם שהיו קורין אותו דגון · והיה אל צד המופת עשה הש״י לכבודו שהפיל דגון ארצה לפני ארון יי׳ להעיר כי אין עוד מלבדו ואולי חשבו הפלשתים שככר היה זה על דרך המקרה לא מאת הש״י ולזה לקחו את דגון והשיבו אותו למקומו ולא השתדלו להסיר משם ארון האלהים · וביום השני מצאו דגון נופל לפני ארון יי׳ ולראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות על המפתן רק הנשאר מדגון היה נשאר אצל ארון יי׳ נופל ארצה ולזה היו כומרי דגון נשמרים מלדרוך אל מפתן דגון כי חשבו שיהיה המקום קדוש מצד מה שמצאו שם ראש דגון ושתי כפות ידיו · ולא הספיק לש״י הספטי׳ שעשה בשהיה אצל הכה האשדודי׳ ושמם שוממים ותמהים על המכות שבאו להם ב בדרך שלא היו יכולים לאמר שיהיה אדום זה המקרה להם אם לא מפני מה שהסבו שיה׳ ארון האלהים · וזאת המכה היתה שהוכו בטחורים והוא חולי מכעך מאד ויוצ׳ מהם דם רב כל שכן אלו שבאו להם מאת הש״י להכאיבם מאד · ולזה הוכרחו להוציא ארון האלהים מאשדוד ו ושלחוהו בגת ודימה שאלה המופתים עשה הש״י באמצעות שמוא׳ שהיה נביא או כעם זה בזולת נביא להשגחתו על ישראל שלא יאבד ארון האלהים מהם · והנה אחר הסבו אותו בגת היתה מכת הש״י בעיר מהומה גדולה לא נשאר שם אחד שלא הוכה במכת ה הטחורי׳ והיו הטחורי׳ נסתרים ולזה הם יותר קשים ויותר קשי הרפואה · וכראותם זה שלחו ארון ה האלהים לעקרון ותכף שבא שם הביא הש״י מהומ׳ מות בכל העיר והנשארים בהם שלא מתו הוכו בטחורי׳ הנה כל זה קרה ל לפלשתים מפני ארון האלהים תוך שבעה חדשים אז קראו פ פלשתים לכומריהם ולקוסמיהם לקחת עצה מהם מה יעשה ממך׳ לארון יי׳ אם ישיבוהו לישראל אם לא ואם היתה עצתם שישלחוהו לישרא׳ במה ישלחוהו עם כלי שתסור אף הש״י מהם: ונתנו

ה

ראש י״א וסימ׳ נמסר בסדר האזינו ובשפטים סוף סימן ז׳: טחרים דכתבן עפלים ו׳ בקריאה וסימ׳ בשחין מצרים ובעפלים · ותכבד יד יי׳ · ויהי אחרי הסבו אתו · והאנשים אשר לא מתו · מה האשם אשר נשיב לו · ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם · ושארא כדקריין כן כתבן: ארון אלהי ישראל ו׳ וסי׳ ויראו

א ופלשתים לקחו את ארון האלהים ויבאהו מאבן העזר אשדודה: ויקחו פלשתים את־ארון האלהים ויבאו אתו בית דגון ויציגו אתו אצל דגון: וישכמו אשדודים ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יהוה ויקחו את־דגון וישבו אתו למקומו: וישכמו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יהוה וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל־המפתן רק דגון נשאר עליו: ה על־כן לא־ידרכו כהני דגון וכל־הבאים בית־דגון על מפתן דגון באשדוד עד היום הזה: ותכבד יד־יהוה אל־האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים את־אשדוד ואת־גבוליה: ויראו אנשי־אשדוד כי־כן ואמרו לא־ישב ארון אלהי ישראל עמנו כי־קשתה ידו עלינו ועל דגון אלהינו: וישלחו ויאספו את־כל־סרני פלשתים אליהם ויאמרו מה־נעשה לארון אלהי ישראל ויאמרו גת יסב ארון אלהי ישראל ויסבו את־ארון אלהי ישראל: ויהי אחרי הסבו אתו ותהי יד־יהוה בעיר מהומה גדולה מאד ויך את־אנשי העיר מקטן ועד־גדול וישתרו להם עפלים: י וישלחו את־ארון האלהים עקרון ויהי כבוא ארון האלהים עקרון ויזעקו ה העקרנים לאמר הסבו אלי את־ארון אלהי ישראל להמיתני ואת־עמי: וישלחו ויאספו את־כל־סרני פלשתים ויאמרו שלחו את־ארון אלהי ישראל וישב למקומו ולא־ימית אתי ואת־עמי כי־היתה מהומת־מות בכל־העיר כבדה מאד יד האלהים שם: והאנשים אשר לא־מתו הכו בעפלים ותעל שועת העיר השמים:

(מסורה בשוליים: ז׳ · ב׳ מ״ל · ג׳ · י׳ · י״א · ג׳ · בטחרים ק׳ ג׳ ומ״ל · ס׳ · ו׳ כטע׳ בסיפ׳ · טחרים ק׳ · ג׳ · ל׳ · י׳ · ט״ו · ה׳ ל׳ · ל׳ · בטחרים ק׳)

ופלשתאי שבו ית ארונא דיי ואיתוהי מאבן סעדא לאשדוד: ונסיבו פלשתאי ית ארונא דיי ואעילו יתיה לבית דגון ואקימו יתיה בסטר דגון: ואקדימו אנשי אשדוד ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על א ארעא קדם ארונא דיי ונסיבו ית דגון ואתיבו יתיה לאתריה: ואקדימו בצפרא ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי וריש דגון ותרתין פסרת ידוהי קציצן מחתא על סקופתא לחוד גופיה אשתאר עלוהי: על כן לא דרכין כומרי דגון וכל דעלין לבית דגון על סקופת דגון באשדוד עד יומא הדין: ותקיפת מחתא דיי על אינש אשדוד ואצדנון ואלקי יתהון בטחורין ית אשדוד וית תחומהא: וחזו אנשי אשדוד ארי שויא עליהון מחתא ואמרין לא ישרי ארון אלהא דישראל עמנא ארי תקיפת מחתיה עלנא ועל דגון טעותנא: ושלחו וכנשו ית כל טורני פלשתאי ל לותהון ואמרו מה נעביד לארון אלהא דישראל ואמרו לגת י יסתחר ארון אלהא דישראל ואסחרו ית ארון אלהא דישראל: והוה בתר דאסחרו יתיה והות מחתא דיי בקרתא שגושא רבא לחדא ומחא ית אנשי קרתא מזעירא ועד רבא ולקו להון בטחורין: ושלחו ית ארונא דיי לעקרון והוה כמיתי ארונא דיי לעקרון וזעיקו עקרונאי למימר אסחרו לותנא ית ארון אלהא דישראל לקטלותנא וית עמנא: ושלחו וכנשו ית כל טורני פלשתאי ואמרו שלחו ית ארון אלהא דישראל ויתוב לאתריה ולא יקטיל יתי וית עמי ארי הות שגוש קטלא בכל קרתא תקיפת לחדא מחתא דיי תמן: וגבריא די לא מיתו לקו בטחורין וסליקת צוחת קרתא לצית שמיא:

רשי

אצל דגון · צלם עשוי בדמות דג: המפתן · אסקופה: וישימם · לשון שממה: בטחורים · אלוחלת כרכשא מכת הנקב עכברין ככנסין ושומטים בני מעיהן ויוצאין: וישתרו · כמו ויסתרו שהאלי הוא במסורת כ כתובין ש״ן ומפורשי׳ בלשון סמ״ך מכת בית הסתרי׳: מהומ׳ מות · כל מהומות ע״י רעש וזה אביאן וירעם יי׳ בקול גדול על פלשתי׳ ויהומם כך מפורש באגדה ש שלפי׳ ושתים מידות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: במה

רדק

ויציגו · ויעמידו: נופל לפניו · כמו על פניו וכן ת״י על אפוהי: אל המפתן · כמו על המפתן וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על והמפתן היא האסקופ׳ התחתונ׳ · רק דגון נשאר עליו אמרו כי דגון מטבורו ולמטה היה צורת דג לפיכך נקרא דגון ומטבורו למעלה צורת אדם כמו שאומר ושתי כפות ידיו כרותו׳ אל המפתן וזהו פירושו רק דגון נשאר עליו צורת דג נשאר עליו ות״א לחוד גופיה דדגון אשתאר עלוהי: לא ידרכו · בדרש ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק מכיון ש שהחמירו ישרא׳ בע״ז יותר מאומו׳ העולם באומות העולם כתי׳ על כן לא ידרכו אבל בישרא׳ כתיב ופקדתי על כל הדולג על המפתן קפץ: בעפולי׳ כתי׳ וקרי בטחורי׳ והכתיב הוא שם כנוי לתחתונו׳ כי עפולי׳ לשון גבוהות כמו עפל ובוחן והכנוי בהפך והקרי הוא שם החולי: גת יסוב · לגת ורבים כמוהו: ויסבו את ארון אלהי ישראל · בדגש הסמ״ך והבי״ת: וישתרו להם · כתיב בשי״ן והוא כמו בסמ״ך ופי׳ שיהיה להם מכת הטחורים במקום סתר מכפנים והיה קשה להם ממה שאם היה להם במקו׳ גלוי ותרגו׳ ולקו יתהון בטחוריא: להמיתני ואת עמי · שרי עיר עקרון אמרו כן: למה

פי׳ רבי׳ ישעיה

וישתרו להם טחורים · מפני שהם גולדים בתוך המעי אומר להם לשון סתר · ומפני שראו בסתרי הבורא לקו במכת בית הסתרי׳: וישב למקומו · כמו וישוב ונתחלפה התנועה:

(מסורה בשוליים השמאליים: כרתות ב׳ כתו׳ קן ויין א׳ בית יוד ויין וסי׳ כרתת כתיב · ויאספו י׳ פתחי׳ וסי׳ סביא שלחו סלויא ושלחו פלשתאי גרמי דמלכא ולאחיהון חמרא וכספא · וישתרו ית מלין כתיב סי״ן וקרי שי״ן)

אנשי אשדוד ושל אחריו ג׳ בפסוק׳ הסבו אלי׳ אם משלחים את ארון אלהי ישראל: וישלחו ד׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וישלחו את ארון האלהים עקרון׳ ויקחו את ירמיהו׳ ויכרתו את ראשו · וישאו את ראשו ואת כליו׳ וכל אוריתא דכוו׳ בט״א וישלחו האנשים את ידם: ויאספו י׳ פתחין וסימ׳ בלשון תרגום סביא שלחו סלויא ושלחו פלשתאי גרמי דמלכא ולאחיהון חמרא וכספא ופירושם נמסר בסדר שמות:

במה נשלחנו׳ באיזה עניין אשלחנו שלא יחרה אפו וישוב חרונו ממנו : אשם׳ היכר דבר שאתם מודים שמעלתם : אז תרפאו ונודע לכם שהוא עשה כי למה לא תסור ידו אז מכם : סרני פלשתי׳ חמשה הם כמה שנאמר ביהושע העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני : עלות׳ מניקות : אשר לא עלה עליהם עול׳ כל זה לנסיון שאין זו ראויות למשוך ועוד שנועות אחר בניהם ואם יהא כח בארון שיוליכו אותו מאליה׳ נדע שהו׳ עשה לנו : ארגז׳ סקריניי״ן בלע״ז : כלו בבית׳ לשון כלא :

וישרנה

למה לא תסו׳ ידו מכם, אז תדעו למה לא סרה ידו ומכתו מכם לפי שהייתם מעכבים ארונו אצלכם כי בשלחכם אותו תרפאו והאשם לכפרה על אשר עשיתם : וחמשה עכברי זהב׳ זה מסייע הדרש שכתבנו למעלה כי כשהיה להם חולי התחתוניות והית׳ יוצאת האחליות שלהם בפי הטבעת מתוך החולי והיו באי׳ העכברי׳ ומושכי׳ את המעי ההוא ולפי שהיה החולי אחד לסרנים ולעם אמרו להם הכהנים והקוסמים שיעשו אף בדמות הטחורים חמשה ובדמו׳ העכברי׳ חמשה כמספר הסרנים ויהיו אשם לכפר להם ולהסיר אותו החולי מהם : לכולם ולסרניכם׳ כמו שמעו עמים כלם : ולמה תכבדו׳ זה לבו כמצא מבניין הדגוש בלשון כבדות : התעולל בהם׳ עשה מעשה השחתה כמו את אשר התעללתי במצרים : חדשה׳ שלא נעשה בה מלאכה בעבור קדושת הארון : עלות׳ מיניקות כתרגומו ונקראו עלות על שם היונקים שנקראו עולים ועוללים וצוו לקחת פרות עלות להראו׳ המופת שלא שבו בעבור בניהם : אשר לא עלה עליהם עול׳ זה אמרו בעבור קדושת הארון שלא נעשה בהם מלאכה אחרת כמו שאמרו גם כן עגלה חדשה : אל העגלה׳ כמו על העגלה וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו או הוא כמו בעגלה וכן ואל הארון תתן שהו׳ כמו ובארון וכ״תי בעגלתא : בארגז׳ בתיבה כתרגומו בתיבותא : כלו בבית׳ כמו כלאו והוא מבעלי הה״א כמו לא יכלה ממך אשר כלתני היום הזה או היא מבעלי האלף״ ובא כדרך בעלי הה״א וכן מלו תוכך חמס כמו מלאו ונשו את כלמת׳ כמו ונשאו כי כבר נשתמשו בזה הענין בשתי לשונות בה״א ובאלף״ לפי שדרכם להמיר זה בזה׳ וטעם להשיב את בניהם מאחריהם ולכלוא אותם בבית לפי שלולי דבר הארון היו שבות אל בניהם אחר שלא היו בניהם הולכים אחריהם :

וישרנה

ופרעה ג׳ בקריא׳ וסי׳ ופרעה חולם והנה עמד על היאר׳ ופרעה הקריב וישאו׳ ולמה תכבדו את לבבכם : עלות ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח : ואת בניהם ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן ויהושע סי׳ ה׳ : וישמו ד׳ חס׳ וסי׳ אבנים גדולות׳ ארון יי׳ אל העגלה׳ אל האבן הגדולה׳ וישמו לה ידים דאיזבל דמלכים׳ ונמסר בסדר מקץ וגם ביהושע סי׳ י׳ :

ו

א ויהי ארון־יהוה בשדה פלשתים שבעה חדשים : ויקראו פלשתים לכהנים ולקסמים לאמר מה־נעשה לארון יהוה הודענו במה נשלחנו למקומו : ויאמרו אם־משלחים את־ארון אלהי ישראל אל־תשלחו אתו ריקם כי־השב תשיבו לו אשם אז תרפאו ונודע לכם למה לא־תסור ידו מכם : ויאמרו מה האשם אשר נשיב לו ויאמרו מספר סרני פלשתים חמשה עפלי זהב וחמשה עכברי זהב כי־מגפה אחת לכלם ולסרניכם : ה ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם המשחיתם את־הארץ ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את־ידו מעליכם ומעל אלהיכם ומעל ארצכם : ולמה תכבדו את־לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את־לבם הלוא כאשר התעלל בהם וישלחום וילכו : ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פרות עלות אשר לא־עלה עליהם על ואסרתם את־הפרות בעגלה והשיבתם בניהם מאחריהם הביתה : ולקחתם את־ארון יהוה ונתתם אתו אל־העגלה ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו ושלחתם אתו והלך : וראיתם אם־דרך גבולו יעלה בית שמש הוא עשה לנו את־הרעה הגדולה הזאת ואם־לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו : י ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה ואת־בניהם כלו בבית : וישמו את־ארון יהוה אל־העגלה ואת הארגז ואת עכברי הזהב ואת צלמי טחריהם :

והות ארונא דיי בקרוי פלשתאי שבעא ירחין : וקרו פלשתאי לכומריא ולקסמיא למימר מה נעביד לארונא דיי הודיעונא במה נשלחניה לאתריה : ואמרו אם אתון משלחין ית ארון אלהא דישראל לא תשלחון יתיה ריקן אלהן אתבא תתיבון קדמוהי קרבן אשמא בכן תתסון ויתרוח לכון למא לא תנוח מחתיה מנכון : ואמרו מה קורבן אשמא דנתיב קדמוהי ואמר מנין טורני פלשתאי חמשא טחורי דדהבא וחמשא עכברי דדהבא ארי מחתא חדא שויא לכולכון ולטורניכון : ותעבדון צלמי טחוריכון וצלמי עכבריכון דמחבלין ית ארעא ותתנון קדם אלהא דישראל יקרא מאים תנוח מחתיה מנכון ומן טעותכון ומן ארעכון : ולמה תיקרון ית לבכון כמה דיקרו מצראי ופרעה ית לבהון הלא כד אתפרע מנהון ובתר כן שלחנון ואזלו : וכען סבו ועבידו עגלתא חדתא חדא ותרתין תורן מינקן די לא נגדא בניר ותיסרון ית תורתא בעגלתא ותתיבון בניהן מבתריהן לביו : ותסבון ית ארונא דיי ותתנון יתיה בעגלתא וית מני דהבא דאתיבתון קדמוהי קרבן אשמא תשוון בתיבותא מסטריה ותשלחון יתיה ויהך : ותחזון אם באורח תחומיה יסק לבית שמש מן קדמוהי אתעבידת לנא ית בישתא רבתא הדא ואם לא ונדע ארי לא מחתיה קריבת בנא עירוע הוא דהוה לנא : ועבדו גבריא כן ונסיבו תרתין תורן מינקן ואסרונון בעגלתא וית בניהן כלו בביתא : ושויאו ית ארונא דיי בעגלתא וית תיבותא וית עכברי דהבא וית צלמי טחוריהון :

ואכוינא

רבינו ישעיה

כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם׳ פי׳ אמרו להם הקוסמי׳ מגפה אח׳ יש לכל הפלשתי׳ ולסרניכם׳ בעבור זה יעשו העם והסרנים וכך עשו הסרני׳ עשו חמשה׳ וכל העיירו׳ עשו כל אחת ואחת בעצמה כמפורש לפנינו : ולמ׳ תכבדו את לבבכם׳ כמו הכבידו : כלו בבית׳ איננו מלשון כלא שאם כן היה אומר כלאו אלא מלשון לא יכלה ממך׳ שמניעו בניהם מהם בתוך הבית׳

רלבג

ונתנו להם עצה שישלחוהו בכבוד וישיבו לו אשם לכפר עליהם אז ירפאו אם בסבתו בא להם הרע ויהיה נודע להם למה לא תסור יד הש״י מהם. כי הוא רוצה שיתנו לו כבוד תחת אשר חשבו לחלל שמו ואמרו זה להורות כי בזה יבחן אם בא להם הרע הזה בסבתו כי כבר היה לעתם שאם לא בא אלהם הרע בסבתו לא ישיבוהו לישראל׳ וידמה שכבר שלח הש״י עוד שם עכברים היו משחיתי׳ את הארץ והתפשט׳ המכ׳ הזאת בכל ערי פלשתים ולזה אמרו להם כומריהם וקוסמיהם שיעשו להם צלמי טחורי זהב ועכברי זהב כמספר הסרנים וזהו האשם שישיבו ליי׳ כדי שתסור ידו מעליה׳ והזהירום שלא יקשה להם מעשות זה שלא יקרה להם כמו שקרה למצרים ולפרעה׳ והנה הישירו אותם עוד באופן אחר לדעת בקלות אם בא להם רע זה בסבת ארון האלהים כי האופן הראשון היה בו מה ספק וזה כי אף על פי שיהיה זה הרע להם בסבת ארון האלהים הנה לא יחויי׳ שירפאו תכף קודם השבתם אותו למקומו ולזה לא יתכפר להם כי ידו היתה זאת להם עד שובו לישראל וזה אם לא ירפאו לא יוכלו הפלשתים להשיבו אליהם עם האשם ולזה לא תועיל לפלשתים זאת הבחינה הראשונה ולזה ידמה שלא היו מסכימי׳ בזאת העצה והכירו זה הכהנים והקוסמים ואמרו להם שלא יכבידו לבם ועם כל זה נתנו להם בחינה שנית תוכר להם קודם השיבם הארון לישראל ולזה צוו שיעשו עגלה חדשה לכבוד הש״י ויהיו להם שתי פרות מניקות עגלים שלא עלה עול על הפרות ולזה לא תהיינה בנות תרבות למשוך בעגלה כי לא נשו שום מלאכה עם שבכאן תהיה סבה שנית למעט מן ההליכה והיא היותם משיבים בניהם מאחריהם הביתה כי אהבתם את העגלים תמשכם לשוב אליהם כפי כחם אם לא יהיה זה מאת הש״י להשיב הארון לישראל ואם תתישרנה הפרות מעצמן ללכת לישראל לדרך בית שמש שהיה המקום הקרוב להם מישראל הנה יתבאר כי מיי׳ היתה זאת בסבת ארון האלהים ואם לא הנה הגיע זה הרע לנו במקרה שאם היה מניע ממנו על דרך המופת לא תקבל ידו מעשות זה המופת השני והוא להגיע הפרות אל שילכו מעצמן לדרך בית שמש ואם היה זה לנו במקרה לא יושב זה האשם לו ולא נשיב ארון האלהים לישראל׳

והנה

רדק

וישרנה הפרות ׳ כתרגו׳ ואכוינא תורתא ר״ל כוונו לדרך בית שמש והלכו לדרך ישרה לא סרו ימין ושמאל ובא בסימן אחד של נקבה לבד כמו ויחמנה כבואן לשתות ותבא השי״ן בחסרון היו״ד פ״א הפועל ובמלת ויחמנה בא נח הנ״ירי תמורת היו״ד פ״א הפועל : הלוך וגעו ׳ היו געות בעבור בניהם בעקת הבקר תקרא געייה כמו אם יגעה שור ובדרש שאמרו שירה הוציאו וישרנה מלשון שירה : וישמחו לראות ׳ על שמרוב שמחה פרצו לראות בארון ופתחו וראו מה שבתוכו לפיכך נענשו כמו שכתוב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו ; ואת הפרות העלו עולה ׳ אנשי בית שמש בקעו עצי העגלה והעלו הפרות עולה כי הותרו הבמות משחרבה שילה ונקבה כשירה בבמת יחיד ׳ ויש בדרש מרז״ל כי סרני פלשתים העלו אותם כי ר׳ אליעזר אומר כי אין מקריבין מבהמות גוים והקשו לו זה ה הפסו׳ ותירץ וכי מסרני פלשתי׳ אנו למדין ובמקום אחר אמרו הוראת שעה היתה וזהו לדעת ר׳ אליעזר אם ישראל הקריבום : ועכברי הזהב ׳ כמו שהיו טחורי הזהב במספר הערים חמשה כן היו העכברים מספר כל ערי פלשתים שהם חמשה הנזכרים וכן היו חמשה בעבו׳ חמשת הסרני׳ כלומר שהיו כפר׳ לכולן כמו שאמר למעלה כי מ מגפה אחת לכלם ולסרניכם ׳ ומה שאמ׳ מעיר מבצר על כפר הפרזי חסר וי״ו מעיר מבצר כלומר אע״פ שלא היתה מצות הקוסמים והכהנים לעשות אלא חמשה טחורי זהב וחמש׳ עכברי זהב למספר הסרנים והעיירות הגדולות שהם אשדוד ועזה ו ואשקלון וגת ועקרון הם עשו מעצמם יות׳ טחורי׳ זהב ועכברי׳ כי היו יראים עדיין ועשו מכל הערים והכפרים שהם ערי ה הפרזות כל עיר וכל כפר עשו טחור זהב ועכבר זהב בכל המקומות שהיו יושבים שם פ פלשתים : על אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון יי׳ ׳ כלומר כי סמוך לאותו מקום היו פרזו׳ פלשתים ׳ ומה שאמר עד היום הזה בשדה יהושע אמ׳ שהניחו עליה הארון שהיא עד היום הזה בשדה יהושע ונקראת האבן הגדולה אבל על האבל שנעשה בו כמו שאמר ויתאבלו העם וי״ת אבל הגדולה אבנא רבתא : כי ראו בארון ׳ ת׳ על דחדיאו ודחזו ית ארונא דיי׳ כמו שאמ׳ וישמחו לראות ובדברי רז״ל יש׳ו׳ לחזו ויך באנשי בית שמש נחלקו בזה מהם אמרו שהיו קוצרים ומשתחוים כלומר שלא הניחו מלאכתם בעבורו ומהם אמרו שאמרו דברים אשר לא כן כנגד הארון ואמרו מאן מ אמריך לאמרית ומאן פייסך לפייסית ובדברי הדרש הזה יהיה פירו׳ ראו כמו לראות כך והדומי׳ לו שמפרשי׳ אותם לשון בזיון והנכון מה שפירשנו ש שפתחו אותו וראו מה שבתוכו לפיכך אמר בארון ולא אמר ארון : שבעים איש חמשים אלף איש חסר וי״ו השמוש וחמשי׳ אלף איש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומי׳ להם וי״ת וקטיל בסבי עמא שבעים גברא ו ובקהלא חמשין אלפי גברא ׳ ובדברי רז״ל שבעים איש שכל אחד שקול כחמשים אלף איש וא׳ חמשים שכל אחד שקול כ כשבעים סנהדרין : אל

על דרך ה׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ ה׳ : הניחו והניחו ד׳ וסי׳ ועכברי הזהב ׳ ובצאתם הכהנים ׳ ההפכים ללענה ׳ ממתים ידך יי׳ ממתים מחלד חלקם בחיים : הקדוש ד׳ מלאים וסי׳ נמסר בסדר קרח : ואל מי ד׳ וסי׳ ואל מי יעלה מעלינו ׳ ואל מי תדמיון אל׳ ואל מי תדמיוני ׳ ואל מי מקדושים תפנה ;

וַיִּשַּׁרְנָה הַפָּרוֹת בַּדֶּרֶךְ עַל־דֶּרֶךְ בֵּית שֶׁמֶשׁ בִּמְסִלָּה אַחַת הָלְכוּ הָלֹךְ וְגָעוֹ וְלֹא־סָרוּ יָמִין וּשְׂמֹאול וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים הֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם עַד־גְּבוּל בֵּית שָׁמֶשׁ׃ וּבֵית שֶׁמֶשׁ קֹצְרִים קְצִיר־חִטִּים בָּעֵמֶק וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרוֹן וַיִּשְׂמְחוּ לִרְאוֹת׃ וְהָעֲגָלָה בָּאָה אֶל־שְׂדֵה יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי וַתַּעֲמֹד שָׁם וְשָׁם אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְבַקְּעוּ אֶת־עֲצֵי הָעֲגָלָה וְאֶת־הַפָּרוֹת הֶעֱלוּ עֹלָה לַיהוָה׃ טו וְהַלְוִיִּם הוֹרִידוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־הָאַרְגַּז אֲשֶׁר־אִתּוֹ אֲשֶׁר־בּוֹ כְלֵי־זָהָב וַיָּשִׂמוּ אֶל־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה וְאַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ הֶעֱלוּ עֹלוֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים בַּיּוֹם הַהוּא לַיהוָה׃ וַחֲמִשָּׁה סַרְנֵי־פְלִשְׁתִּים רָאוּ וַיָּשֻׁבוּ עֶקְרוֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ וְאֵלֶּה טְחֹרֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הֵשִׁיבוּ פְלִשְׁתִּים אָשָׁם לַיהוָה לְאַשְׁדּוֹד אֶחָד לְעַזָּה אֶחָד לְאַשְׁקְלוֹן אֶחָד לְגַת אֶחָד לְעֶקְרוֹן אֶחָד׃ וְעַכְבְּרֵי הַזָּהָב מִסְפַּר כָּל־עָרֵי פְלִשְׁתִּים לַחֲמֵשֶׁת הַסְּרָנִים מֵעִיר מִבְצָר וְעַד כֹּפֶר הַפְּרָזִי וְעַד אָבֵל הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר הִנִּיחוּ עָלֶיהָ אֵת אֲרוֹן יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה בִּשְׂדֵה יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי׃ וַיַּךְ בְּאַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בַּאֲרוֹן יְהוָה וַיַּךְ בָּעָם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם כִּי־הִכָּה יְהוָה בָּעָם מַכָּה גְדוֹלָה׃ כ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ מִי יוּכַל לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה הָאֱלֹהִים הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה וְאֶל־מִי יַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ׃ וַיִּשְׁלְחוּ מַלְאָכִים אֶל־יוֹשְׁבֵי קִרְיַת־יְעָרִים לֵאמֹר הֵשִׁבוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה רְדוּ הַעֲלוּ אֹתוֹ אֲלֵיכֶם׃ א וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי קִרְיַת יְעָרִים וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה

וְאַכְוִינָא תוֹרָתָא בְּאָרְחָא עַל אוֹרַח בֵּית שֶׁמֶשׁ בִּכְבִישָׁא חֲדָא אָזְלִין מֵיזַל וְגָעַן וְלָא סְטָאָה לְיַמִּינָא וְלִסְמָלָא וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי אָזְלִין בָּתְרֵיהוֹן עַד תְּחוּם בֵּית שָׁמֶשׁ׃ וּבֵית שֶׁמֶשׁ חָצְדִין חֲצַד חִטִּין בְּמֵישְׁרָא וּזְקַפוּ יָת עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ יָת אֲרוֹנָא וַחֲדִיאוּ לְמֶחֱזֵי׃ וְעֶגְלְתָא אֲתָת לַחֲקַל יְהוֹשֻׁעַ דִּי בְּבֵית שֶׁמֶשׁ וְקָמָא תַמָּן וְתַמָּן אַבְנָא רַבְּתָא וְצַלַּחוּ יָת אָעֵי עֶגְלְתָא וְיָת תּוֹרָתָא אַסִּיקוּ עֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ וְלֵוָאֵי אַחִיתוּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ וְיָת תֵּיבוּתָא דִּי עִמֵּיהּ דִּי בֵיהּ מָנֵי דַהֲבָא וְשַׁוִּיאוּ עַל אַבְנָא רַבְּתָא וְגַבְרֵי בֵּית שֶׁמֶשׁ אַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנַכִּיסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּיוֹמָא הַהוּא קֳדָם יְיָ׃ וְחַמְשָׁא טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי חֲזוֹ וְתָבוּ לְעֶקְרוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא׃ וְאִלֵּין טְחוֹרֵי דַהֲבָא דַאֲתִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי קֻרְבַּן אֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ דְּאַשְׁדּוֹד חַד דְּעַזָּה חַד דְּאַשְׁקְלוֹן חַד דְּגַת חַד דְּעֶקְרוֹן חַד׃ וְעַכְבְּרֵי דַהֲבָא מִנְיַן כָּל קִרְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי לְחַמְשָׁא טוּרְנַיָּא מִקִּרְוִין כְּרִיכָן וְעַד קִרְוֵי פַּצְחַיָּא וְעַד אַבְנָא רַבְּתָא דַּאֲחִיתוּ עֲלָהּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ עַד יוֹמָא הָדֵין הָא הִיא בַּחֲקַל יְהוֹשֻׁעַ דְּמִבֵּית שָׁמֶשׁ׃ וּקְטַל בְּגַבְרֵי בֵּית שֶׁמֶשׁ עַל דַּחֲדִיאוּ דַּחֲזוֹ אֲרוֹנָא דַיְיָ כַּד גְּלֵי וּקְטַל בְּסָבֵי עַמָּא שַׁבְעִין גַּבְרָא וּבִקְהָלָא חַמְשִׁין אַלְפֵי גַבְרָא וְאִתְאַבַּלוּ עַמָּא אֲרֵי מְחָא יְיָ בְּעַמָּא מְחָא סַגִּיאָה׃ וַאֲמַרוּ גַּבְרֵי בֵית שֶׁמֶשׁ מַן יָכִיל לְמֵקָם קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ אֱלֹהִים קַדִּישָׁא הָדֵין וּלְאֵידֵין אֲתַר יִסְתַּלֵּק מִנָּנָא׃ וּשְׁלַחוּ אִזְגַּדִּין לְוָת יָתְבֵי קִרְיַת יְעָרִים לְמֵימַר אֲתִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ חוּתוּ אַסִּיקוּ יָתֵיהּ לְוָתְכוֹן׃ וַאֲתוֹ גַבְרֵי קִרְיַת יְעָרִים וְאַסִּיקוּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ׃ ואעילו

רש״י

וישרנה׳ הרי תיבה זו אנדרוגינוס מלמד שאף הוולד היו א אומ׳ שירה׳ רני רני השיטה המתנוססי וכו׳ כדאיתא במסכת ע״ז ולפי פשוטו וישרנה לשון דרך ישר היו הולכות : בית שמש׳ הלך וגעה׳ לשו׳ געקת בקר געייה : וישמחו לראות היו שמסתכלין היאך הוא בא לכאן ומשמחתם נהגו בו קלות ראש ולא היו מסתכלין בו באימה ודרך כבוד : כופר הפרזי׳ כפר שאין לו חומה : אבל הגדולה׳ היא אבן הגדולה ה האמורה למעלה ש שהאל״ף באה במקום נו״ן וכן נסכה במקום לשכה בספר עזרא ו ומפני שאירע להם אבלות בדבר קראה אבל : שבעים איש׳ חמשי׳ אלף איש תרגם יונת׳ וקטל בסבי עמא שבעי׳ גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא ורבותינו אמרו שבעים איש שכל אחד היה שקול כחמשים אלף או חמשים אלף איש שכל אחד שקול כ כשבעים סנהדרין:

רלבג

והנה כשישרו הפרות דרך בית שמש מוולת נטייה וסרני פלשתים הולכים אחריהם עד גבול בית שמש לראו׳ אמתת הענין: והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי ותעמד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי ה העגלה ואת הפרות העלו אותם עולה ל ליי׳ על המזבח אשר בנו שם ואנשי בית שמש העלו עולו׳ וזבחו זבחי שלמי׳ בזה האות ליי׳ : ויך הש׳ באנשי בית שמש כי ראו ב בארון יי׳ ׳ ולא עזבו מלאכתם שהיו קוצרי׳ קציר חטים ונגפו מהעם שבעי׳ איש שהיו שקולים חמשים אלף איש לגודל מעלתם או היו המוכים חמשים אלף ושבעי׳ איש׳ ויתאבלו העם כי הכה יי׳ בעם מכה גדולה׳ והביאו

רבינו ישעיה

וישרנה הפרות׳ דגשו׳ השי״ן להבליע כי היו״ד שהוא פ״א הפועל׳ ובא בסימן אחד לנקבה כמו ותחמנה׳ כמו ארבע מלכיו׳ מגוי יעמדנה : במסלה אחת׳ פירו׳ שלא נטו לכאן ולכאן אלא כיונו המסלה : אל שדה יהושע בית השמשי׳ יש לומר היא בית שמש היא תמנת חרס שבשם נקרא חרס שנאמר בטרם יבא החרסה : ואת הפרות העלו׳ שאין נוהג זכרות בבמה : כפר הפרזי׳ לשון כפר : ועד אבל הגדולה׳ כמו אבן הגדולה ובא הלמ״ד בחילוף נו״ן כמו נשכ׳ לשכ׳ : כי ראו בארון׳ פי׳ ראיין דרך זה דרך בזיון להסתכל בארון שהיה מקום השכינה ספרי הזהב׳ את הלוי׳ על כן ולא יבאו ל לראות כבלע וגו׳׳

אל ישראל ז׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר ויחי : מעלה ח׳ פתחין וסימ׳ שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואביא וברק ברקין בבבל ופירוש׳ נמסר בירמ׳ סי׳ נ׳ : ויהמם ג׳ בקריאה וסי׳ ויהי שמואל מעלה העלה׳ ויהמם יי׳ לפני ישראל׳ ברקים רב ויהמם :

וַיָּבֹאוּ אֹתוֹ אֶל־בֵּית אֲבִינָדָב בַּגִּבְעָה וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ קִדְּשׁוּ לִשְׁמֹר אֶת־אֲרוֹן יְהוָה׃ וַיְהִי מִיּוֹם שֶׁבֶת הָאָרוֹן בְּקִרְיַת יְעָרִים וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַיִּהְיוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה וַיִּנָּהוּ כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם־בְּכָל־לְבַבְכֶם אַתֶּם שָׁבִים אֶל־יְהוָה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִתּוֹכְכֶם וְהָעַשְׁתָּרוֹת וְהָכִינוּ לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה וְעִבְדֻהוּ לְבַדּוֹ וְיַצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַיָּסִירוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרֹת וַיַּעַבְדוּ אֶת־יְהוָה לְבַדּוֹ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל קִבְצוּ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וְאֶתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם אֶל־יְהוָה׃ וַיִּקָּבְצוּ הַמִּצְפָּתָה וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם וַיִּשְׁפְּכוּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמְרוּ שָׁם חָטָאנוּ לַיהוָה וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְפָּה׃ וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־הִתְקַבְּצוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וַיַּעֲלוּ סַרְנֵי־פְלִשְׁתִּים אֶל־יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים׃ וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּחֲרֵשׁ מִמֶּנּוּ מִזְּעֹק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְיֹשִׁעֵנוּ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל טְלֵה חָלָב אֶחָד וַיַּעֲלֵה עוֹלָה כָּלִיל לַיהוָה וַיִּזְעַק שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה בְּעַד יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה׃ וַיְהִי שְׁמוּאֵל מַעֲלֶה הָעוֹלָה וּפְלִשְׁתִּים נִגְּשׁוּ לַמִּלְחָמָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּרְעֵם יְהוָה בְּקוֹל־גָּדוֹל בַּיּוֹם הַהוּא עַל־פְּלִשְׁתִּים וַיְהֻמֵּם וַיִּנָּגְפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ואעילו יתיה לבית אבינדב די בגבעתא וית אלעזר בריה זמינו למטר ית ארונא דיי׃ והוה מיומא דשרא ארונא בקרית יערים וסגיאו יומיא והוו עסרין שנין ואתנהיאו כל בית ישראל בתר פולחנא דיי׃ ואמר שמואל לכל בית ישראל למימר אם בכל לבכון אתון תיבין לפולחנא דיי אעדו ית טעות עממיא מביניכון ועשתרתא ואתקינו לבכון לפולחנא דיי ופלחו קדמוהי בלחודוהי וישיזיב יתכון מידא דפלשתאי׃ ואעדיו בני ישראל ית בעליא וית עשתרתא ופלחו קדם יי בלחודוהי׃ ואמר שמואל כנישו ית כל ישראל למצפיא ואצלי עליכון קדם יי׃ ואתכנישו למצפיא ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי וצמו ביומא ההוא ואמרו תמן חבנא קדם יי ודן שמואל ית בני ישראל במצפיא׃ ושמעו פלשתאי ארי אתכנישו בני ישראל למצפיא ומליקו טורני פלשתאי על ישראל ושמעו בני ישראל ודחילו מן קדם פלשתאי׃ ואמרו בני ישראל לשמואל לא תשתיק מננא מלצלאה קדם יי אלהנא ויפרקננא מידא דפלשתאי׃ ונסיב שמואל אמרא דחלבא חד ואסקיה עלתא קדם יי וצלי שמואל קדם יי על ישראל וקביל צלותיה יי׃ והוה שמואל מסיק עלתא ופלשתאי אתקרבו לאגחא קרבא בישראל ואכלי יי בקל רב ביומא ההוא על פלשתאי ושגישנון ואתברו קדם ישראל׃ ונפקו

רשי

קדשו׳ זמינו : מיום שבת הארון בקרית יערים ׳ וראו הפורענות שבא עליהם בעון בית עלי ואת הגבורה שעשה הקב״ה בפלשתים : וינהו אחרי יי׳ ׳ על ידי שמוא׳ שהיה מחזר מעיר לעיר ושופט ומוכיחן : וינהו ׳ לשון המשכה הוא תתנהון לפולחני וכן לא נוה בהם אין בהם תועלת למושכם אל הטוב ומנחם חברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן ולא נה בהם ופי׳ וינהו אחרי יי׳ שהתאבלו על מ מעשיהם הרעים ושבו אחרי יי׳ ׳ ל״א וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליה כל הגוי׳ מתרגמי׳ ויתנהון למפלח בה כל עממיא ויהיה מזה הענין גם כן ולא נה בהם כענין שאמר לא מהם ולא מהמונם ולא מנה ש שבהם כלומר ולא יקבוץ שלהם : וישאבו מים וישפכו ׳ תרגם יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי׳ ולפי משמעו אינו אלא סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין : וישפט שמוא׳ ׳ בין איש לרעהו על עסקי ממון שביניהם או על עסקי עבירה שעברו : ויעלהו עולה ׳ ויעלה כתיב נקבה היתה מכאן למדו רבותינו עולה נקבה כשרה בבמת יחיד במס׳ ע״ז: מתחת

רדק

אל בית אבינדב בגבעה ׳פי׳ אשר בגבעה וכמוהו רבים ואפשר שגבעה זו בתוך קרית יערים והיה בעיר אבינדב אחר לפיכך הודיע כי לבית אבינדב שהיה יושב בגבעה הביאו הארון : קדשו ׳ כתרגומו זמינו : לשמור את ארון יי׳ ׳ לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה ולכבד ולרבץ לפני הארון : וינהו ׳ ימלשון נהי כלומר בכו וחזרו בתשובה ש שלימה כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי יי׳ הוא האלהים ונתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים וי״מ מתרגום ונקוו אליה ויתנהון וכן תרגם יונתן וינהו ו ואיתנהיאו כלומר כלם נאספו אחריו ועבדוהו לבדו כמו שאמ׳ ויעבדו את יי׳ לבדו אח׳ שהסירו הבעלים והעשתרות ובערו כל זכר ע״ז: קבצו את כל ישראל המצפתה ׳ כבר פירשתי בספר יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ המצפתה ושם מזבח ובית תפילה כי שם היתה תשועה גדולה בהלחם יהושע עם ה המלכים ׳ ובדרש אמר רבי סימון וכי שילה היא המצפתה או ה המצפתה היא שילה אלא כיפה יוצאה מתחומו של בנימין ל לתחומו על יוסף ועליה בית ה המקדש של שילה בנוי ׳ ותמה אני מזה הדרש וכי מה ליי׳ אצל שילה והלא חרב משכן שילה מיום שגלה הארון ומעת שבא הארון לקרית יערי׳ הביאו אהל מועד אל נוב וכן אמר בסדר עולם בתחילת עשרי׳ שנה הביאו את אהל מועד לנוב : וישאבו מים וישפכו לפני יי׳ ׳ ת״י ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי׳ ויתכן לפרש ששפכו מים לפני יי׳ סימן לכפרת עונות על דרך כמים עברו תזכור : וישפט שמואל׳ שמואל העניש כל אחד לפי עונו כי שם התודו ע עונותיהם : אל תחרש ממנו׳ מבנין הפעיל והוא פועל עומד וכן החרישו ממני וכן רוב הפעל הזה בבניין הפעיל הוא פועל עומד : טלה חלב ׳ שהיה יונק עדיין ׳ ויעלה עולה ׳ כן כתיב וקרי ויעלהו ודרשו רז״ל הכתוב ואמרו ויעלה כתיב שהית׳ נקב׳ ומכאן סמכו שעולת נקבה כ כשרה בבמת יחיד וקבלו גם כן כי זר מקריב בבמת יחיד כי מ משחרב משכן שילה ובאו להם לנוב הותרו הבמו׳ כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעו׳ עד שנבנה בית עולמים שנאסרו ושוב לא היה להם היתר ואמרו אין ה הבמה כשרת אלא ע״י נביא כי שמואל העלם ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה וכן בגלגל יהושע העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע : ויענהו יי׳ ׳ אפשר ע״י אש שירדה מן השמים על העולה או על ידי הרעם שהרעים בקול גדול על פלשתים להבהילם וכאשר נשמע הרעם אז ידע כי ענהו יי׳ : לבית

רלבג

והביאו הארון לקרית יערים אל בית אבינדב אשר בגבעה ואת א אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון יי׳ : ויהי מיום שבת הארון ב בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה׳ ר״ל שכבר עמד בית אבינדב עשרים שנה עד שהסירו דוד משם׳ והנה נאספו כל בית ישראל אחר יי׳ אחר מות עלי ו ונתחרטו ממעשיהם הרעים בראותם ה המגפה הגדולה ש שהיתה בעם במלחמה ההיא ושאר הרעות שקרו להם והכירו כי פעולותיהם הרעות הטו אלא או יהיה הרצון בזה שכבר רבו הימים מיום שבת הארון בקרית יערים והיו הימים עשרים שנה ואחר כן נאספו כל בית ישראל אחרי יי׳ ואמנם היה שם הארון יותר מעשרים שנה כי הוא עמד שם עד שמלך דוד שבע שנים והנה לזה הפי׳ צריך שנאמר שנכנסו כל שנות שמשון בשנות עלי ולזה הפי׳ יתכן שיהיו ימי חיי שמואל בתכליתם כמו ס״ה שנה ויאות שיאמר ואני זקנתי ושבתי ואמנם אם לא נאמר כן הנה לא היה כי אם נ״ב שנה ולא יתכן שיאמר על עצמו שהוא זקן ואיש שיבה ואפשר עם זה שנולד שמואל קודם שנת מנה עלי שופט על ישראל ויהיו ימי חייו יותר ממה שזכרנו ׳ והנה שבב שמואל אחר זה שהסירו ישראל את אלהי הנכר אשר בקרבם ועבדו את יי׳ לבדו וקבצם שמואל המצפה ושאבו ישראל מים ושפכו לפני יי׳ להעיד שכבר התרחצו שם בעניניהם ושפטם להסיר מהם כל לכלוך ועון שביניהם במה שבין אדם לחברו ואמנם עשו זה במצפה כי כבר היה מוסכם ביניהם שמה שיעשה שם נעשה לפני יי׳ כמו שזכרנו בדבר יפתח ׳ וכאשר שמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל במצפה עלו סרני פלשתים אל ישראל להלחם עמם ויראו ישראל מפני פלשתים ובקשו משמואל שיתפלל לשם בעבורם בדרך שיושיעם מיד פלשתים ׳ והנה להגיע הנבואה לו והדבקות האלהי העלה שמואל עולה ליי׳ כי העולה תייחד לזה כמו שבארנו בפירושנו לדברי התורה ואפשר שהעלה אותה על ידי כהן כי שמואל לא היה כהן ואפשר שהיתה הוראת שעה והנה אז הותרה במת יחיד כי כבר חרב משכן שילה ולא היה שם עדיין במת צבור׳ ועם העלותו העולה התפלל שמואל לש״י בעבור ישראל והרעים הש״י ביום ההוא בקול מרעיד על פלשתים באופן שכבר נגפו לפני ישראל ואפשר שלזאת הסבה העלה העולה להראות לישראל שתכף שהיה מעלה העולה נתחדשו הקולות האלו המרעידים כדי שיאמינו יותר בש״י ויחשוב שעם אלו הרעמים היו יולדות להבות ואש אלהים זר ולולא זה כבר היה מגיע הקול לישראל באופן הזיקו לפלשתים ׳

מעלה א׳ וסי׳ שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואביא וברק ברקין בבבל׳

לבית כר · תי' לבית שרון כמו כר כרחב : ובין השן · שן סלע היה שם ונקרא המקום על שמו : כל ימי שמואל · עד אשר זקן שמואל ולא יכול לצאת ולבא לפניהם ולסבב על עריהם ולהוכיחם כמו שעשה לפני זקנתו ולפיכך חטאו ישראל והיתה יד פלשתים עליהם וזה היה להם הסבה אשר שאלו להם מלך ואילו לא חטאו לא היו צריכים לפיכך היה רע בעיני יי' יתברך כששאלו להם מלך אבל צריכים היו למלך כמו שאמר האל לשמואל כשבא אליו שאול כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין ומשחתו לנגיד והושיע את עמי מיד פלשתים כי באה צעקתו אלי : ותשבנה הערים · כי שבט יהודה לכד הערים האלה מתחילה כמו שאמר בתחלת ספר שופטים ואחר כך באו פלשתים ולקחום מהם ועתה בימי שמואל שבו אותם הערים לישראל : בין ישראל ובין האמרי · לא ידעתי טעם לספור הזה בזה המקו' כי לא ראינו בזמן ההוא מלחמה בין ישראל ובין האמרי אלא עם פלשתים ואולי בהיות הפלשתים נלחמים בישראל היו נלחמי' בהם גם כן יתר האמרי שנשארו בארץ עם בני דן כמו שאמר בספר שופטים וילחצו האמרי את בני דן וגו' וגבול ה האמורי ממעלה עקרבי' מהסלע ומעלה והם היו נלחמים בהם ובראותם כי נכנעו פלשתי' עשו גם הם שלום עם ישראל : כל ימי חייו · מיו' שהחל להיו' שופט עד שמת והם שלש עשרה שנה' ובדרש וכי כל ימי חייו והלא לא שפטם אלא שלש עשרה שנה אלא בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתו' באסרטיא של מעלה : ותשובתו הרמתה כי שם ביתו' ומשאר מקומות הרחוקי' זולתי אותם שזכר שהיה סובב היו באים שם ברמה לפניו למשפט ורבותינו ז"ל דרשו בכל מקום שהיה הולך ביתו עמו כלומ' שלא היה נהנה מאדם אלא משלו ופי' שם בכל המקומו' שהיה סובב : ויבן שם מזבח ליי' · מיו' שנחרב שילה שהותרו הבמו' עשה הוא במתו שהיה מקריב עליה כ כשהיה רוצה להקריב נדרים ונדבות וזבחי שלמים כי זר מ מקרי' בבמת יחיד כמו שכתבנו :

ולא יספו ה' דסמיכי בקריאה וסי' ויכנע מדין · ויכנעו הפלשתים דשמואל · ויתקע יואב בשופר · ויעמדו כל העם · ויכרה להם כירה גדולה : וסבב ג' בקריא' וסימ' והלך מדי שנה בשנה · וסבב לעפל ויגבהה · ובא אליה מלך גדול וסבב אתה :

ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים ויכום עד מתחת לבית כר : ויקח שמואל אבן אחת וישם בין המצפה ובין השן ויקרא את שמה אבן העזר ויאמר עד הנה עזרנו יהוה : ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל ותהי יד יהוה בפלשתים כל ימי שמואל : ותשבנה הערים אשר לקחו פלשתים מאת ישראל לישראל מעקרון ועד גת ואת גבולן הציל ישראל מיד פלשתים ויהי שלום בין ישראל ובין האמרי : וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו : והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה : ותשבתו הרמתה כי שם ביתו ושם שפט את ישראל ויבן שם מזבח ליהוה :

ג"א פתחו' · ל' קמץ וכל' פוס גבר דכו'

ונפקו אנשי ישראל מן מצפיא ורדפו ית פלשתאי ומחונון עד מלרע לבית שרון : ונסיב שמואל אבנא חדא ושוי בין מצפיא ובין שנא וקרא ית שמה אבן סעדא ואמר עד הכא סעדנא יי : ואתברו פלשתאי ולא אוסיפו עוד למיעל בתחום ישראל והות מחתא דיי בפלשתאי כל יומי שמואל : ותבא קרויא דנסיבו פלשתאי מן ישראל לישראל מעקרון ועד גת וית תחומיהון שיזיב ישראל מידא דפלשתאי והוה שלמא בין ישראל ובין אמוראי : ודן שמואל ית ישראל כל יומי חיוהי : ואזל בזמן שנא בשנא ומסתחר לביתאל ולגלגלא ולמצפיא ודאין ית ישראל ית כל אתריא האלין : ובמתבידה לרמתא ארי תמן ביתיה ותמן דן ית ישראל ובנא תמן מדבחא קדם יי :

רשי

מתחת לבית כר · מלרע לבית שרון : ובין השן · שן הסלע : ניטו

רלבג

ונכר שכבר נגפו ישר' את הפלשתים ויכום באופן שנכנעו ה הפלשתים ולא יספו עוד לבא בגבול ישראל ושבו הערים לישראל שלקחו פלשתים מ מאתם והנה היה גם כן שלום בימי שמואל בין ישר' ובין האמורי · והנה זכר איך שפט שמואל את ישראל כל ימי חייו בהשגחה נוספת כי הוא לא היה מטריח ישראל לבא אליו כמו שהיו עושים בניו אבל הוא היה הולך לשפטם בביתאל והגלגל והמצפה והיו מתקבצים שם אליו המקומות הקרובים להם ואחר היה שב אל הרמה כי שם היה ביתו ובית אבותיו ושם היה שופט את ישראל הקרובים לו והנה בנה שם מזבח ליי' לא כאסרה אז במת יחיד כמו שזכרנו :

גבולן ל' ואחמן ל' גידונין ל' כעקן ל' תחתיהן ל' חשין ל' האלון ל' אחרין ל' בהיין ל' מלבין ל' ישעין ל'

והנה התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו ·

הראשון הוא להודיע יחס שמואל לכבודו והודיענו כי הבכור שחושב ממנו היה נכבד מאד מצד אביו ואמו שהיתה נביאה לפי מה שנזכר ממנה ולזה היה ראוי אל שיגיע לזאת המעלה הנכבדת שהגיע אליה עם שכבר היה קדוש ונבדל לעבודת הש"י מעת הלידה :

השני הוא להודיע כי הש"י משגיח בשפלים ולזה מפני שראה הש"י כי חנה היתה האהובה אצל אלקנה נתן לפנינה ילדי' ולחנה אין ילדים וכמו שנזכר בתור' בדומה לזה בענין רחל ולאה :

השלישי הוא להודיע שאע"פ שאין הנשים חייבות לעלות לרגל ולא הטף אלא מי שיכול לעלות ברגליו מירושלם להר הבית אחת בשנה ראוי לשלם לעלות שם עם נשיו וטפיו בכללם וזה לשתי סבות האחת להיישירם לאמונה אמתת כמו שיראו מענין המקדש והשנית כי השמחה השלימה לא תשלם לאדם אם לא בהיותו עם אשתו ובניו בכללם ולזה ידמ' שיהיה ראוי להיות זה בחג הסוכות שהוא חג השמחה ולזה זכר שאלקנה היה עולה מעירו שנה בשנה להשתחוות ולזבוח ליי' ר"ל שלא היה משאיר בעירו דבר מבני ביתו ולזה היו שם נשיו וכל בנותיו פעם אחת בשנה :

הרביעי הוא להודיע שראוי לאכון הקשי יום ולהיטיב לבם כפי היכלת ולזה ספר כי מפני שהיה צר לחנה בראותה רבוי המנות לפנינה ולבניה ולבנותיה והיא היתה יחידה היה אלקנה מטיב לב חנה כפי היכלת והיה נותן לה מנה שהיו עיניו בה ולזה היה מוסיב חנה אצל פניו ושאר המנות היה נותן כאילו היה היה משליך אותם אחרי גיו ובזה האופן היה מנחם אותה מן הכעס שהיתה מכעסת אותה צרתה כשהיה אומר לה שהוא טוב לה מעשרה בנים :

החמישי הוא להודיע שאין ראוי להתגאות על רבוי הטובה ולבזו' הקשי יום הלא תראה כי פנינה מתפארת ברבוי בניה ובנותיה והיתה מכעסת חנה מפני היותה עקרה והש"י ראה עני חנה ונתן לה בנים ובנות ובני פנינה היו מתים כמו שאמרה חנה עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה :

הששי הוא להודיע שאין ראוי להתפלל אחר האכילה והשתייה כי אז לא יתכן שתשלם הכונה בזה לפי הראוי ולזה ספר כי מפני שאחר זמן אכילה ושתייה קמה חנה להתפלל לפני יי' הנה לא חשב עלי שתהיה מתפללת אך חשבה עלי לשכורה כי לא נכון להתפלל אחר האכילה והשתייה והיתה תשובת חנה מפני זה שיין ושכר לא שתת ולזה לא תתגנה אם תתפלל אז :

השביעי הוא להודיע שרבוי התפלה והבכיה עוזרים אל שתהיה בכוונה יותר ולזה אחז"ל כי שערי דמעה לא ננעלו ורבוי התפלה גורם שתחזק הדבקות בין המתפלל ובין הש"י ולזאת הסבה זכר בתפלת חנה שהיתה נשמעת כי היא הרבתה להתפלל ובכה תבכה להעיד שבאלו הדברים היה רומז להשמע התפלה וידמה שלזאת הסבה אמר שנתן לה השם שאלתה :

השמיני הוא להודיע שהמתפלל אין צריך שישמיע קולו כי הש"י יודע מחשבות האנשים אבל צריך שיוציא בשפתיו דברי התפלה כדי שתשלם לו הכונה בה ולזה אמר בתפלת חנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע :

התשיעי הוא להודיע שהמבקש דבר מה מהש"י על צד החסד שידור נדר שאם יתן שאלתו יקיימהו כי בזה יביא להאמין שהטוב ההוא הגיע לו מהש"י ולזה יקיים בעבורו הנדר ההוא ולזה היה קיום הנדר באלו המקומות הזוכרת החסד ולזאת הסבה תמצא במקומות רבים נדר נדרו בזה האופן מאלו זה ביעקב וביפתח וברבים זולתם ולזה מצאנו שנדרה חנה זה הנדר בזה המקום וידמה שכבר קיים אותו שמואל ואע"פ שאין האשה מדרת את בנה בנזיר ולא האיש גם כן בזה האופן שהרי לא נולד שמואל עדיין כשנדרה חנה זה הנדר לפרסום האות והמופת שעשה לה הש"י :

העשירי הוא להודיע שראוי לשלם שיעיין בעניני האנשים כדי שיוכיחם אם עשו דבר שלא כהוגן ולזה ספר כי עלי היה שומר את פיה לעיין מה היה ענינה ואף על פי שלא היה מלך השלם ההוא לתת עינו בנשים וכאשר הרבתה לעשות זה הפועל חשב עלי שתהיה שכורה ולזה הוכיחה על זה :

האחד עשר הוא להודיע שראוי לכל אדם שיגיל עצמו מן החסד לפי מה שאפשר לו ולזה ספרה חנה ואם היה ראוי שתבוש מלדבר בפני עלי שהיה כהן גדול ונביא לא קצרה מלדבר לעלי את דבר הת נגלותה :

השנים עשר הוא להודיע שתפלת הנביא יותר נשמעת מתפלת זולתו ולזה שמחה חנה כשהתפלל עלי שיתן לה הש"י את שאלתה ובקשתה ממנו שיתפלל ליי' בעבורה על זה ולזה גם כן בטחה שתהיה תפלתה נשמעת ולזה אכלה וסר כעסה ממנה :

השלשה עשר הוא להודי' שאין ראוי להכנסי שימש מטתו ולזה זכר שידע אלקנה את חנה אשתו אחר ששבו ובאו אל ביתם למדנו מזה כי בשילה לא ידעה ואע"פ שהיה בתכלית

בתכלית הכוסף שיהיה לו זרע מחנה אשתו · ואם אמר אומר כי כמנעו מזה מבל ברכם להכנס בימקדם אמרנו לו שלא היה מחוייב שיכנסו שם בכל יום ולזה הוא מבואר שכבר היה אפשר לאלקנה שיטמא יום אחד שם :

הארבעה עשר הוא להודיע שחלב האם יותר נאות לנער מחלב זולתה ולזה דיקדק' מרים הנביאה שתניק יוכבד את משה ודיקדק' חנה שתניק היא את בנה מפני רצותה כגדל לעבודת הש״י :

החמשה עשר הוא להודיע שראוי לתת לש״י תודה כעל כל אשר גמל מן הטוב ולזה זכר שהביאה חנה עם שמואל שלשה פרים לזבוח ליי' ואיפה אחת קמח ונבל יין ושחטו הפר האחד מהם ליי' קודם הבאתם הנער אל עלי כדי לשים עבודת הש״י ראשונה בזה כדי שיעזרו בזה הפעל מהש״י :

הששה עשר הוא להודיע שמי שירצ' בו שיהיה שלם מאד בדי' שיחנכוהו אל השלמות בעודו קטן לפי' מה שאפשר כדי שיגדל במנהגים המשובחים וימשך אחריהם ולזה זכר שכבר השתחוה שמואל ליי' והוא כמו בן שתי שנים לפי שהם כוונו על זה לחנכו ולהרגילו לעבודת הש״י ולזאת הסבה גם כן היה שמואל מקטנותו חגור אפוד בד :

השבעה עשר הוא להודיע מה שנזכר במאמר חנה על דרך הנבואה שנתבאר בזה הספו' עם מה שיבא אחריו שכבר נתקיים אחר זה לפי מה שפירשנו בפסוק ותתפלל חנה ובפסוק יי' יחתו מריביו :

השמנה עשר הוא להודיע שאין בקדושים ובמלאכים שישוה לשם ית' בענין הקדושה וההבדל מחומר והנה למדנו מזה שאין הש״י המניע אחד מן הגלגלים היותר נכבד מהם אבל הוא עליון על כל מניעיהם כמו שבארנו במאמר החמשי מספר מלחמו' יי' וזה למדנו במה שאמרה חנה אין קדוש כיי' כי אין בלתך :

התשעה עשר הוא להודיע שהש״י אשר לו נתכנו עלילות לבדו וליצר מה שירצה אמנם זולתו מהעלולי' ממנו לא יוכל לחדש רק מה שסדר לו השם ית' מהפעלות ולזה אמרה חנה ואין צור כאלהינו :

העשרים הוא מה שלמדנו מדברי חנה שאין ראוי להתגא' מפני רבוי הבנים ולא מפני יתרון הגבורה ולא מפני יתרון העושר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים :

העשרים ואחד הוא מה שלמדנו מדברי חנה שהשם ית' מחייה המתים ומעלה אותם מקברותיהם וזה אחת מפנו' האמונה :

העשרים ושנים הוא להודי' שהש״י משגיח במין האנושי ובייחוד לצדיקים ואמנם הרשעים ידמו בחשך ובכמו זה אמר דוד כי יודע יי' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד :

העשרים ושלשה הוא להודיע כי לא היתה הסבה בחטא בני עלי הוא היות עלי בלתי משגיח בעניכם ובלתי מייסיר אותם אל הטוב וזה כי את פני עלי ובהשגחתו כתישר שמואל לשרת את יי' ועם כל זה לא הועילה הכהנת עלי להיסיר בניו אל השלמות מגד רוע תכונתם :

העשרים וארבעה הוא להודיע תכונת בני עלי בענין הקרבנו' כי בזה תועלת לבאר שמה שהגיע להם מאת השם ית' מהעונש המופלג אשר נזכר בזה הספר היה ביושר ולזה באר שהם פנו אל המדה המגונה מאד והוא הזוללות ובמדה אחרת מגונה גם כן והיא החמס עד שנאצו בזה מנחת יי' ונזכר עוד מגנותם שהם היו מתעצלים בהקרבת הקרבנות עד אשר ישכבון ועדיין לא הקריבו קני הזבות והיולדות וכל זה היה מפני שלא ידעו את יי' ולזה לא השגיחו בתכלית הכוונה אשר בעבודה היו הקרבנו' שאם היו משגיחי' בו היו משתדלים להתנהג בענין הקרבנות בקדושה ויירא' מלהקל בעניכם :

העשרים וחמשה הוא להודיע מעלת שמואל מקטנותו עם בני עלי לא למד ממעשיהם ולזה שב לזכור ששמואל היה משרת את יי' אחר זכרו רוע תכונת בני עלי ונזכר עם זה שמחת עליבו מגד טוב תכונתו ולזה זכר שהיה עלי מברך את אלקנה ואת אשתו בבאם שם לרגל :

העשרים וששה הוא להודיע שכבר נתקיים מה שנתנבאה חנה ואמר' עד עקרה ילדה שבעה ושכבר נתקיימה תפלת עלי במה שהיה אומר יתן יי' לך זרע מן האשה הזאת ולזה זכר שכבר ילדה שלשה בנים ושתי בנות :

העשרים ושבעה הוא להודיע שהתוכחת בחטאים הקשי' לא יספיקו בהדברים רכים ולזה זכר תוכחת עלי לבניו שלא היו בה דברים קשים נגלים בתחלת העיון כראוי בענין אלו החטאים ולזה גנה אלו החטאים הש״י על גד התוכחת ואמ' לשמואל כי גם עלי חטא מפני שידע חטא בניו ולא כהה בהם כראוי ומזה המקום יתבאר כי לא מנע הש״י דרכי התשובה מבני עלי שאם היה הענין כן לא היה הש״י מגנה עלי על זה בזה האופן ואפשר שנאמר שאע״פ שרצה הש״י שלא ישובו כי חפץ להמיתם היה ראוי לעשו' לעלי הראוי לעשות לו מהתוכחת :

העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיחטא לאשר גמלהו טובות רבות הנה חטאו יותר גדול מאד ממה שהיה אם לא גמלהו אלו הטובות ולזה כאשר רצה השם להודיע לעלי העונש הנפלא שיענשהו על אלו החטאים הודיע לו תחלה רבי הטובות אשר גמלהו כי מפני זה היה ראוי שיהיה נשמר יותר מחטוא לש״י ולזה היה העונש הזה הנפלא שתאבד הכהונה הגדולה ממשפחתו ותכתן לזרע פנחס בן אלעזר אשר כבדו הש״י בכל עוז וזה מבואר בפנחס ובאלעזר הלא תראה כי יהושע היה טפל לאלעזר שנ' ולפני אלעזר הכהן יעמד ופנחס קנא לאלהיו בשטים ומסר עצמו לסכנה גדולה בעבור כבוד הש״י וכן היה מעת היות צדוק כהן גדול עד תחלת בית שני כי יהושע בן יהוצדק היה מזרע פנחס בן אלעזר כמו שנזכר בספר דברי הימים והוא היה כהן בתחלת בית שני וראוי שנאמין לפי זאת הנבואה שכל ימי בית שני נתקיימה הכהונ' הגדולה לזרע אלעזר כי הכהנים שהיו מזרע איתמר היו מעטים ודלים כי לא היו' להם שררה ולזה לא היו יכולין לתת ממון למלכי ישראל שיעמידום כהנים גדולים וזה היה העונש הראוי להם הם לקחו את אשר לא להם ועשק הש״י מהם אשר להם הם בזו הקרבנות ורצה הש״י שיגיע להם בבזוי ובשפלות המגיע להם ממתנו' הכהונה ולזאת הסבה רצה שלא יכרת זרעו מעם מזבח הש״י לאדיב את נפשם על מה שנפלו בו מהבזו והשפלות הם השתמשו בקרבנות בחיי נופם לבד ורצה השם ית' שיסורו אלו החיים מהם קודם מיתתם :

העשרים ותשעה הוא לבאר עוצם מעלת שמואל בנבואה שעם היות דבר יי' יקר בימי' ההם הגיע לו הנבוא' בזה האופן שהתפעל דמיונו מהשפע האלהי המגיע לו באופן שהשיג זה הקול באמצעו' הדמיון והנה זה היה שומע הקול בחוזק כל כך עד שהיה מקיץ ממנו וזה ממה שהורה על עוצם שלמות הכח המדמה והשכלי בשמואל ונתבאר שכבר נתקיי' מה שייעד מזה לעלי ולבניו והשאר נתקיים בנוב עיר הכהנים ובהסרת אבותם מהיותו כהן גדול ונתבאר עוד מעוצם מעלתו בנבואה שלא הפיל מכל דבריו ארצה ונתפרסם לכל ישראל היותו נביא גם בימי עלי וזה יורה שתמיד היתה מגעת לו הנבואה בכל מה ששאלו ממנו :

השלשים הוא להודיע בית ישראל אשר בעבורו נתחייבו שיפלו ביד פלשתים וזה כי הפלשתים הכירו בגד מה לשם ית' מעלתו אמרו אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכשבא ארון יי' בידם לקחו מוסר תכף ושלחו אותו בכבוד מעליהם ואולם ישרא' היו עובדים הבעלים והעשתרות והמירו כבודם בלא יועיל ולא לקחו מוסר בכל הרעות שהביא הש״י עליהם על זה ולזה לא סרו מנפול ביד פלשתים עד שעבדו את יי' לבדו והסירו הבעלים והעשתרות :

השלשים ואחד הוא להודיע עוצם השגחת השם ית' בשפלים במה שחדש המופתים הנפלאי' כדי שישוב ארון האלהי' לעם הראוי לו והודיע בו עם זה אופן יוסר הש״י שלא רצה בתחלה לעשות רע לפלשתים על זה אבל עשה אות מה באלהיהם להיסיר אותם שישיבוהו וכשראה שלא נוסרו בזה עשה באלהיהם ובהם שפטים נפלאי' וזה נ״כ היה בהדרגה ר״ל שהרע היה הולך וגדל וזה כי בתחלה הכם בטחורים נסתרי' שלא היו יכולי' לחבוש עליהם שום תחבשת ומזה הצד היו מכאיבים יותר והיו יותר רב הסכנה ואח' כך המית הש״י קצתם והנשארי' הכם בטחורי' ומהמופתי' שנעשו שם גם כן היה התישר פרות מעצמם למשך העגלה אשר היה בה ארון יי' לנכח בית שמש עם שלא משכו בעול ושהשיבו בניהם מאחריהם הביתה :

השלשים ושנים הוא לבאר שראוי להתנהג בענין ארון האלהים בקדושה גדולה ונפלאה ובתכלית הכבוד כי נכללה בו התורה שהוא מקום השלמיות ולזה זכר שנענשו אנשי בית שמש כי ראו ארון יי' עם היותם קוצרים קציר חטים בעמק והיה ראוי להם שיניחו מלאכתם ויתעסקו בענין נגיעת הארון כי התורה לא התירה ראייתו גם לבני קהת כמו שאמר ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו וזה כלו היה להפליג בקדושתו ובמעלתו אצל האנשים כי מה שתתכן ראיתו לכל האנשים לא יתנו לו מעלה בנפש במדרגת המעלה שיתנו למה שלא ימשלו על ראייתו :

השלשים ושלשה הוא להודיע שתכף ששבו ישראל ליי' בכל לבם נעתר להם על יד שמואל עד שמשמים נלחמו עם פלשתי' על צד המופת ברעמים ולהבות ואחר זה הכו אותם ישראל ושבו להם על יד שמואל כל הערים שלקחו מהם פלשתים :

השלשים וארבעה הוא להודיע שהמעלה שהשם ית' נותן לצדיקי' אינה נטלת מהם עד יום מותם ולזה ספר ששמואל שפט ישראל כל ימי חייו אף על פי שבסוף ימיו היה מולך שאול הנה היה אז שופט שמואל את העם :

השלשים וחמשה הוא להודיע שראוי' למנהיג שיעשה באופן שלא תכבד הנהגתו אל המונהגים ממנו ולזה ספר ששמואל היה הולך מדי שנה בשנה לשפט ישראל בבית אל והגלגל והמצפה כדי שלא יכבד אל המקומות הרחוקים לבא אליו ואחר היה שב אל הרמה כי שם ביתו לשפוט שם כל אשר יבאו אליו :

השלשים וששה היא להודיע כי שמוא' מפני שהית' כוונתו שתהיה הנהגתו כלה על פי יי' בנה מזבח ליי' ברמה להעלות עליו עולות להמשיך לו הנבואה כי בזה היסרה להגעת הנבואה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה :

תם

יואל׳ הוא ושני הנזכר בדברי הימים׃ שופטים בבאר שבע׳ ספור זה להודיע כי לא הלכו בדרכי אביה׳ שהיה הולך וסובב על העירים שלא להטריח את כל ישר׳ לבא אליו למשפט והם לא די להם שלא עשו זה אלא שישבו בקצה ארץ ישראל כי באר שבע היה בקצה ארץ ישראל כמו שאמר הכתוב מדן ועד באר שבע כי אלה שתיהן היו קצות ארץ ישראל ועדיין אילו היה האחד יושב בדן והאחד בבאר שבע לא היה רע אבל שניהם היו שופטים בבאר שבע להטריח ישראל לבא אליהם ולהרבות שכרן׳ ואמרו רבותינו ז״ל בני שמואל לא חטאו אלא לפי שלא היו מחזירין בכל מקומות ישראל וישבו בבתיהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם מעלה עליהן הכתוב כאילו לקחו שוחד ומהם אמרו חלקם שאלו בפיהם ומהם אמרו מתנו׳ נטלו בזרוע ולפי פשט הפסוק נראה שחטאו׃ ויטו אחרי הבצע׳ הם נטו אחרי הבצע כלומר שהיה לבבם נוטה לממון והיו נבהלים להון ואין טוב להיות שופטים אנשים כאלה אלא שונאי בצע כמו שאמר בתורה והם האנשי׳ המסתפקים בחלקם הנמנעים מן העולם הזה ואינם רודפים אחר הממון וזהו פי׳ שונאי בצע ואין לפרש שונאי גזלה וחמס ושוחד כי כבר אמר יראי אלהים אנשי אמת ובני שמואל היו אוהבי בצע ולא עוד אלא שלקחו שוחד ויטו משפט אבל י״ת ויטו אח׳ הבצע ואתפניאו בתר ממון דשקר׃ אתה זקנת׳ ואין אתה יכול לשפטנו כמו שעשית עד היום ובניך ששמת לנו שופטי׳ לא הלכו בדרכיך׃ שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים׳ אמרו רבותי׳ ז״ל שלש מצו׳ נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולמחות זרע עמלק ולבנות בית הבחירה אם כן למה היה הדבר רע בעיני יי׳ לפי שבתרעומת שאלו אותו ולא לשם מצו׳ כי אילו אמרו תנה לנו מלך שישפטנו ביושר ובאמונה לא היה הדבר רע בעיני שמואל שהרי הכתוב מעיד כי בניו לא היו שופטי׳ ישרים או אילו אמרו נבא לפניך ותשפטנו אתה כל ימי חייך אחר שאין אתה יכול לחזר על המקומו׳ היו אומרי׳ טוב או אם אמרו כמנה בעצתך מלך עלינו אחר שאתה זקנת והמלך ישפטנו ויוכיחנו ויהיה מוראו עלינו לשמור דרך יי׳ זו השאלה היתה טובה אבל כשאמרו שימה לנו מלך זה היה רע ומיעוט בטחון בהשם ועוד שאמרו ככל הגוים והם לא היו צריכים ככל הגוים אם היו שומרים דרך יי׳ כי הוא לוחם את מלחמות׳ והם אמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו לפיכך אמר הקב״ה לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליה׳ ואין כונתם שימאסו אותך למשפט כי אינם רוצי׳ מלך בדבר המשפט לבד כי די היה להם בך כל ימי חייך אבל עתה כשמצאו עילה לשאול שופט שאלו מלך ואותי מאסו ממלוך עליהם וסלקו בטחונם ממני׳ ובדברי רבו׳ ז״ל מחלוקת מהם אמרו למה נענשו על שהקדימו ככל הגוים ומהם אמרו לא בקשו להם מלך אלא להעבידם ע״ז שנאמר שימה ונו׳ והיינו אנחנו ככל הגוים ומהם אמרו זקנים שבהם כהוגן שאלו שנאמר שימה עלינו מלך לשפטנו ועמי הארץ שבהם קלקלו שנ׳ והיינו גם אנחנו ככל הגוי׳׃ ויתפלל שמואל׳ התפלל שתבא אליו הנבואה בענין זה מה ידבר יי׳׃ גם לך׳ פירו׳ עמך כלומר אע״פ שאתה עמה׳ ונצחת לפניהם במלחמותיהם והצליחו על אשר השלמת להם אויביהם עד אשר לא הוצרכו למלחמה כי השיבותם על הדרך הטובה אע״פ כן עתה מרדו בי גם עמך לשאול להם מלך מה שלא היו צריכי׳ כי אין להם מלחמה כי אם מלחמת נחש מלך בני עמון׃ משפט׳ חוק וכן משפט הכהני׳ מאת העם וכן תרגם יונתן נימוסא׳ ונחלקו רבותינו ז״ל במשפט המלוכ׳ ר׳ יוסי אומ׳ כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו ר׳ יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא ליראם ולבהלם׃ ורבנו

רבינו ישעיה

ויטו׳ הוא קל ואינו יוצא לאחר׃ ויטו׳ הוא כבד ויוצ׳ לאח׃ כי אותי מאסו׳ פי׳ שאני הייתי מקים להם שופט והיה מושיעם כשהייתי רואה שהיו שבים אלי׳ ועכשיו סילקו בטחונ׳ מעלי ורוצים שימליך מלך קבוע עליהם ככל הגוים׃

ויטו ד׳ וסי׳ ויקחו שחד ויטו משפט׳ ויטו לאבשלום האהל׳ ויטו בתהו צדיק׳ ויטו נשיו את לבבו׃ ככל הגוים ד׳ בקריא׳ וסי׳ ככל הגוים אשר סביבתי׳ עתה שימה לנו מלך לשפטנו׳ והיינו גם אנחנו ככל הגוים׳ יען אמר מואב ושעיר׃ ויעזבני ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים דשמואל׳ יען אשר עזבני דירמיה׳ חסד ואמת אל יעזבך׃ המה עשים ה׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ נמסר בסדר ויקהל׃ העד תעיד בהם העדה בהם ד׳ בליש׳ בקרי׳ וסי׳ אך כי העד העיד בהם׳ ותעד בהם להשיבם׳ אשר העדות בהם׳ ואעידה בהם׃ יקח ג׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ וזה יהיה משפט המלך׳ גם אתו לאשור יובל׳ בנשך לא יתן׳ וכל אסף דכוו׳ קמצין׃

ח

א וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל וַיָּשֶׂם אֶת־בָּנָיו שֹׁפְטִים לְיִשְׂרָאֵל׃ ב וַיְהִי שֶׁם־בְּנוֹ הַבְּכוֹר יוֹאֵל וְשֵׁם מִשְׁנֵהוּ אֲבִיָּה שֹׁפְטִים בִּבְאֵר שָׁבַע׃ ג וְלֹא־הָלְכוּ בָנָיו בִּדְרָכָו וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע וַיִּקְחוּ־שֹׁחַד וַיַּטּוּ מִשְׁפָּט׃ ד וַיִּתְקַבְּצוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה׃ ה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה זָקַנְתָּ וּבָנֶיךָ לֹא הָלְכוּ בִּדְרָכֶיךָ עַתָּה שִׂימָה־לָּנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל־הַגּוֹיִם׃ ו וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ תְּנָה־לָּנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ וַיִּתְפַּלֵּל שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹל הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ כִּי לֹא אֹתְךָ מָאָסוּ כִּי־אֹתִי מָאֲסוּ מִמְּלֹךְ עֲלֵיהֶם׃ ח כְּכָל־הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר־עָשׂוּ מִיּוֹם הַעֲלֹתִי אוֹתָם מִמִּצְרַיִם וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיַּעַזְבֻנִי וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים כֵּן הֵמָּה עֹשִׂים גַּם־לָךְ׃ ט וְעַתָּה שְׁמַע בְּקוֹלָם אַךְ כִּי־הָעֵד תָּעִיד בָּהֶם וְהִגַּדְתָּ לָהֶם מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם׃ י וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֶל־הָעָם הַשֹּׁאֲלִים מֵאִתּוֹ מֶלֶךְ׃ יא וַיֹּאמֶר זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיכֶם אֶת־בְּנֵיכֶם יִקָּח וְשָׂם לוֹ בְּמֶרְכַּבְתּוֹ וּבְפָרָשָׁיו

וַהֲוָה כַּד סִיב שְׁמוּאֵל וּמַנִּי יַת בְּנוֹהִי דַיָּנִין עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה שׁוּם בְּרֵיהּ בּוּכְרֵיהּ יוֹאֵל וְשׁוּם תִּנְיָנֵיהּ אֲבִיָּה דַּיָּנִין בִּבְאֵר שָׁבַע׃ וְלָא הַלִּיכוּ בְנוֹהִי בְּאוֹרְחָתֵיהּ וְאִתְפְּנִיאוּ בָּתַר מָמוֹן דִּשְׁקַר וְקַבִּילוּ שׁוֹחֲדָא וְצַלּוֹ דִינָא׃ וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ לְוַת שְׁמוּאֵל לְרָמָתָא׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ הָא אַתְּ סְבַתְּ וּבְנָךְ לָא הַלִּיכוּ בְּאָרְחָתָךְ כְּעַן מַנֵּי לָנָא מַלְכָּא לְמֵידָנָנָא כְּכָל עַמְמַיָּא׃ וּבְאֵישׁ פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּד אֲמַרוּ מַנֵּי לָנָא מַלְכָּא לְמֵידָנָנָא וְצַלִּי שְׁמוּאֵל קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל קַבֵּיל לְמֵימַר עַמָּא לְכֹל דְּיֵימְרוּן לָךְ אֲרֵי לָא יָתָךְ רְחִיקוּ אֲרֵי בְּפוּלְחָנִי קָצוּ מִלְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן׃ כְּכָל עוֹבָדַיָּא דִּי עֲבַדוּ מִיּוֹמָא דְּאַסֵּקִית יַתְהוֹן מִמִּצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין וּשְׁבַקוּ פוּלְחָנִי וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא כֵּן אִנּוּן עָבְדִין אַף לָךְ׃ וּכְעַן קַבֵּיל לְמֵימְרֵיהוֹן בְּרַם אֲרֵי אַסְהָדָא תַּסְהֵיד בְּהוֹן וּתְחַוֵּי לְהוֹן נִימוֹסָא דְמַלְכָּא דְּיִמְלַךְ עֲלֵיהוֹן׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּיְיָ לְעַמָּא דְשָׁאֲלִין מִנֵּיהּ מַלְכָּא׃ וַאֲמַר דֵּין יְהֵי נִימוֹסָא דְמַלְכָּא דִּי מְלַךְ עֲלֵיכוֹן יַת בְּנֵיכוֹן יְדַבַּר וִימַנֵּי לֵיהּ בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוּהִי

רשי

ויטו׳ הם עצמם׳ ויטו לא המשפט׳ ורבותינו אמרו לא חטאו בני שמואל אלא לא הלכו בדרכי אביהן שהיה מחזר בכל מקומות ישראל ושופטן בעריהן והם לא עשו כן כדי להרבו׳ שכר לחזניהם ולסופריהם׃ וירע הדבר׳ לפי שאמרו לשופטנו ככל הגוים׃ העד תעיד בהם׳ שתהא אימת מלכם עליהם׃ ולעשות

רלבג

ספר אחר זה שכאשר היה זקן שמואל והיה לואה מהנהיג ישראל על דרך שנהג שם בניו שופטים לישראל בבאר שבע כדי שישפטו שם הרחוקים ממנו ויקלו מעליו והנ׳ לא הלכו בניו בדרכיו אבל הלכו אחר התועלת ולזה לקחו שוחד והיה זה סבה שהטו משפט כי השחד יעור עיני חכמי׳ כמו שנזכר בתורה ולזה אסור לקבל שחד אף על פי שלא יכוין להטו׳ משפט כי טבע השחד כן הוא שיפת׳ האדם בו להועיל בדינו לאשר קבלהו ואע״פ שלא יתכוין מקבל השחד להטות הדין הנה השחד יסבב שיעלם ממנו אמתת הדין מפני חשקו להועיל לאשר קבל השוחד ממנו עד שלא יוכל לראות לו חובה׳ והנה נתקבצו כל זקני ישראל ובאו לשמואל הרמתה ואמרו לו שישים להם מלך לשפטם ככל הגוים והנה טעו בזה כי ישר׳ אינם באופן שישפט להם המלך לפי מה שירצה כמו הענין במלכי הגוים שמיסדי׳ לעמם נימוסים כאשר יעלה על רוחם ולזה אמרה התורה שאם יאמרו ישראל שישימו עליהם מלך ככל הגוים אשר סביבותיהם שלא יוכלו לשים עליהם כי אם מאחיהם שהם נקשרים לקיים התורה ועל פי התורה ינהיגום לא בנימוסים אחרים ולזה צותה התורה שיכתוב לו המלך ספר תורה אחר זולת הספר שהיה לו כשהיה הדיוט והיה עמו תמיד וקרא בו כל ימי חייו כדי שתהיה הנהגתו לעם על פי התורה ולזאת הסבה היה רע בעיני שמואל כאשר בקשו ישראל זאת הבקשה ולזה הודיע להם בסוף הענין כי אין לישראל מלך זולת הש״י וגם הש״י אמר לשמואל כי בקשתם היתה לסור מדרכי התורה ולזה אמר כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה בסוף הענין היו מלכיהם סבה להתעות ישר׳ ולהסירם מעל יי׳ עד שהביאו לגלות מעל אדמתם כמו שנתבאר מירבעם בן נבט וחבריו ולזה רצה הש״י להרחיקם מזה מפני התכלית הרע שהיה עתיד להמשך מזה וצוה מפני זה את שמואל להגיד לישראל את משפט המלך כדי שיסורו מזה בסבת הקושי אשר יהיה לעם לסבול כל אלו הדברים שזכר שיהיה מושל המלך עליהם עד שיהיו לו לעבדים׃ ויאמר זה יהיה משפט׳ והנה הודיע שמואל לישראל את משפט המלך ר״ל שיקח המעשר מהם ואחשוב שאין המלך מותר באותם הענינים שזכר אבל רצה שמואל ליראם ולבהלם והודיעם מה שיעשה המלך כשיתחזק על ממלכתו כשיקשה להם ממה שלא אפשר לעשותו מצד משפטי התורה׳

ועקתם

ורצו לפני מרכבתו׳ מלרע והיה משפטו מלעיל על דרך כחי הע״ן אף על פי כן באו מהם מלרע כמו שכתבנו בחלק הדקדוק מספר מכלל וטעם ורצו על הפרשים שזכר או טעמו כי יקח מבניכם גם כן להיותם רצים רגלים לפני מרכבתו וכן תרגם יונתן כמו רצים ורדפין קדם רתיכוהי: ולעשות כלי מלחמתו׳ ת״י ואומניה למיעבד מאני קרביה וכל זה כשכר ולא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם: לרקחות׳ לרקח מרקחת הבשמים וי״ת לשמשן: ולטבחות׳ מבשלות וכן בערבי יקרא המבשל טב״אך והכ״ף בערבי חי״ת בעברי או יהיה כמשמעו לשון זביחה כי המבשלות יזבחו מה שיבשלו: ולאופות׳ אופות הלחם: וזרעיכם׳ פירוש שדות וכרמים וכבר אמר

ולא יענה ה׳ בקריא׳ וסי׳ וזעקתם ביום ההוא׳ אז יזעקו אל יי׳ דמיכם׳ ישאהו על כתף׳ שם יצעקו ולא יענה׳ לעבדי קראתי ולא יענה: ונלדם ה׳ פתחין בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות:

וְרָצוּ לִפְנֵי מֶרְכַּבְתּוֹ׃ וְלָשׂוּם לוֹ שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְלַחֲרֹשׁ חֲרִישׁוֹ וְלִקְצֹר קְצִירוֹ וְלַעֲשׂוֹת כְּלֵי־מִלְחַמְתּוֹ וּכְלֵי רִכְבּוֹ׃ וְאֶת־בְּנוֹתֵיכֶם יִקָּח לְרַקָּחוֹת וּלְטַבָּחוֹת וּלְאֹפוֹת׃ וְאֶת־שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֶת־כַּרְמֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם הַטּוֹבִים יִקָּח וְנָתַן לַעֲבָדָיו׃ ט֯ו וְזַרְעֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם יַעְשֹׂר וְנָתַן לְסָרִיסָיו וְלַעֲבָדָיו׃ וְאֶת־עַבְדֵיכֶם וְאֶת־שִׁפְחוֹתֵיכֶם וְאֶת־בַּחוּרֵיכֶם הַטּוֹבִים וְאֶת־חֲמוֹרֵיכֶם יִקָּח וְעָשָׂה לִמְלַאכְתּוֹ׃ צֹאנְכֶם יַעְשֹׂר וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לוֹ לַעֲבָדִים׃ וּזְעַקְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא מִלִּפְנֵי מַלְכְּכֶם אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם לָכֶם וְלֹא־יַעֲנֶה יְהוָה אֶתְכֶם בַּיּוֹם הַהוּא׃ וַיְמָאֲנוּ הָעָם לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל שְׁמוּאֵל וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי אִם־מֶלֶךְ יִהְיֶה עָלֵינוּ׃ כ וְהָיִינוּ גַם־אֲנַחְנוּ כְּכָל־הַגּוֹיִם וּשְׁפָטָנוּ מַלְכֵּנוּ וְיָצָא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת־מִלְחֲמֹתֵנוּ׃ וַיִּשְׁמַע שְׁמוּאֵל אֵת כָּל־דִּבְרֵי הָעָם וַיְדַבְּרֵם בְּאָזְנֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹלָם וְהִמְלַכְתָּ לָהֶם מֶלֶךְ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל לְכוּ אִישׁ לְעִירוֹ׃

ט

א וַיְהִי־אִישׁ מִבִּן־יָמִין וּשְׁמוֹ קִישׁ בֶּן־אֲבִיאֵל בֶּן־צְרוֹר בֶּן־בְּכוֹרַת בֶּן־אֲפִיחַ בֶּן־אִישׁ יְמִינִי גִּבּוֹר חָיִל׃ וְלוֹ־הָיָה בֵן וּשְׁמוֹ שָׁאוּל בָּחוּר וָטוֹב וְאֵין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל־הָעָם׃ וַתֹּאבַדְנָה הָאֲתֹנוֹת לְקִישׁ אֲבִי שָׁאוּל וַיֹּאמֶר קִישׁ אֶל־שָׁאוּל בְּנוֹ קַח־נָא אִתְּךָ אֶת־אַחַד מֵהַנְּעָרִים וְקוּם לֵךְ בַּקֵּשׁ אֶת־הָאֲתֹנֹת׃ וַיַּעֲבֹר בְּהַר־אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר בְּאֶרֶץ־שָׁלִשָׁה וְלֹא מָצָאוּ וַיַּעַבְרוּ בְאֶרֶץ־שַׁעֲלִים וָאַיִן וַיַּעֲבֹר בְּאֶרֶץ־יְמִינִי וְלֹא מָצָאוּ׃

וְרָדְפִין קֳדָם רְתִיכוֹהִי׃ וּלְמַנָּאָה לֵיהּ רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין ואִכְּרַיָא לְמֵנַר נִירֵיהּ וּלְמֶחְצַד חַצְדֵיהּ אוּמָנַיָא לְמֶעְבַּד מָנֵי קְרָבֵיהּ וּמָאנֵי רְתִיכוֹהִי׃ וְיַת בְּנָתֵיכוֹן יְדַבַּר לְשַׁמָּשָׁן וּלְטַבָּחָן וּלְאָפָן׃ וְיַת חַקְלֵיכוֹן וְיַת כַּרְמֵיכוֹן וְזֵיתֵיכוֹן טָבַיָא יִסַּב וְיִתֵּן לְעַבְדוֹהִי׃ וְזַרְעֵיכוֹן וְכַרְמֵיכוֹן יִסַּב חַד מִן עַסְרָא וְיִהַב לְרַבְרְבוֹהִי וּלְעַבְדוֹהִי׃ וְיַת עַבְדֵיכוֹן וְיַת אַמְהָתְכוֹן וְיַת עוּלֵימְכוֹן שַׁפִּירַיָא וְיַת חֲמָרֵיכוֹן יְדַבַּר לְמֶהֱוֵי עָבְדִין עֲבִידְתָּא׃ עָנְכוֹן יִסַּב חַד מִן עַסְרָא וְאַתּוּן תְּהוֹן לֵיהּ לְעַבְדִין׃ וְתִצְוְחוּן בְּיוֹמָא הַהוּא מִן קֳדָם מַלְכְּכוֹן דְּאִתְרְעֵיתוּן לְכוֹן וְלָא יְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא׃ וְסָרִיבוּ עַמָּא לְקַבָּלָא לְמֵימַר שְׁמוּאֵל וַאֲמַרוּ לָא אֱלָהֵן מַלְכָּא יְהֵי עֲלָנָא׃ וּנְהֵי אַף אֲנַחְנָא כְּכָל עַמְמַיָא וְיִתְפְּרַע לָנָא מַלְכָּנָא וְיִפּוֹק בְּרֵישָׁנָא וִיגִיחַ יַת קְרָבָנָא׃ וּשְׁמַע שְׁמוּאֵל יַת כָּל פִּתְגָּמֵי עַמָּא וְסַדְּרִנּוּן קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל קַבֵּיל לְמֵימְרֵיהוֹן וְתַמְלֵיךְ לְהוֹן מַלְכָּא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְאֶנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל אֱזִילוּ גְּבַר לְקַרְתֵּיהּ׃

וַהֲוָה גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִין וּשְׁמֵיהּ קִישׁ בַּר אֲבִיאֵל בַּר צְרוֹר בַּר בְּכוֹרַת בַּר אֲפִיחַ בַּר גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִן גִּבָּר חֵילָא׃ וְלֵיהּ הֲוָה בַּר וּשְׁמֵיהּ שָׁאוּל עְלֵם וְשַׁפִּיר וְלֵית גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁפִּיר מִנֵּיהּ מִכַּתְפֵיהּ וּלְעֵלָּא רָם מִכָּל עַמָּא׃ וַאֲבַדָא אֲתָנַיָא לְקִישׁ אֲבוּהִי דְשָׁאוּל וַאֲמַר קִישׁ לְשָׁאוּל בְּרֵיהּ דְּבַר כְּעַן עִמָּךְ יַת חַד מֵעוּלֵימַיָא וְקוּם אֱזֵיל בְּעֵי יַת אֲתָנַיָא׃ וַעֲבַר בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וַעֲבַר בְּאַרַע דָּרוֹמָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ וַעֲבַר בְּאַרַע מַתְבְּרָא וְלֵית וַעֲבַר בְּאַרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִין וְלָא אַשְׁכַּחוּ׃

רשי

ולעשות כלי מלחמתו׳ לעשות אותם אומנים ונפחים ונגרים: לרקחות׳ מתקנות מרקחים ובשמים לתמרוקי הנשים:

רלבג

טו וזעקתם׳ ואמר להם הנה יכבד עליכם זה עד אשר תזעקו ליי׳ מכובד העול שיעמיס עליכם מלככם ולא יענה יי׳ אתכם כי רוח בחירתכם הביאה אתכם כל זה ועכו העם כי על כל פנים הם בוחרים שיהיה להם מלך לשפטם וימשך להם מהתועלת ממנו שיצא לפניהם להלחם את מלחמותיהם עד שלא ימשלו עליהם האויבי׳ באופן שהיו מושלים מקדם כי המלך יסבב שיתקבצו כל העם להלחם עם אויביהם וזה יוסיף לישר׳ חוזק ואולם כשלא היה לישראל מלך היו האויבים נלחמים עם קצת ישראל והיו הנשארי׳ בלתי מחזקי׳ את ידם ובזה האופן היו האויבים מנצחים עם היותם מעטים מישראל הרבה וידמה שכבר אמר זה מצד יראתם מנחש מלך בני עמון שבא עליהם להלחם עמם כמו שאמ׳ להם שמואל במה שאחר זה וכאשר ראה השי׳ כוונתם הסכים עמהם אך הייסירם בסוף הענין על פי שמואל שיהיו נזהרים לשמור מצות התורה ואם לא הנה יספו גם הם גם מלכם:

פירוש שדות וכרמים וכבר אמר ואת שדותיכם ואת כרמיכם כי השדות והכרמים והזתים הטובים יקחם כלם אם ירצה ושאר השדות והכרמי׳ יעשר ר״ל יקח המעשר מן השדו׳ והכרמים או מתבואות אחר מעשר הלויי׳ ורבותינו ז״ל פירשו לא שיקח השדות והכרמים אלא פירותיהם אם יצטרכו אותם עבדיו כשילכו למלחמה יפשטו על המקומות אם אין להם מה יאכלו שם יקחו אותם ונותן את דמיהן אבל מעשר התבואה והפירו׳ והצאן הוא משפטו בכל עת שירצה שהרי שלמה מלך ישראל היה לוקח וכן לקחת בנותיכם לנשים ולפלגשים בכל אשר יבחר והראיה כי לא אמר שיקח השדות והכרמים והזתים לעצמו אלא ונתן לעבדיו כלומר לאנשי מלחמתו כי כלם עבדיו אלא מהו ונתן לעבדיו לאנשי החיל אשר עמו לא שיקח גוף השדות והכרמים לעצמו שאם כן היה לוקח אחאב כרם נבות במשפט המלוכה ולא היתה מצטרכת איזבל לכל הנלולים ההם ולשפיכת דם נקי ומה שאומר הטובים כלומר שיבחר מהטובי׳ לקחת פירותיהם ולתת לעבדיו ומה שאמר שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם כי הם עיקר המחיה וכן אמר דגנך תירושך ויצהריך: צאנכם יעשר׳ ובכללם הבקר שהרי לא זכר בפרשה: ואתם תהיו לו לעבדי׳ ׳ אחר שאמר כל הפרט׳ מה צריך ואתם תהיו לו לעבדים הלא אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים וכל מה שירצה אמרו רבותינו ז״ל שיוכל להטיל מס עליהם כתיב הכא לעבדי׳ וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך: ויאמרו לא׳ בדגש הלמ״ד וכן ויאמרו לא כי ברחוב נלין: ושפטנו מלכנו׳ בדברי הדיינין או פירושו יקח משפטינו מיד אויבינו כמו שפטני יי׳ וריבה ריבי וכ״תי ויתפרע לנא: ונלחם׳ מבנין נפעל כלומ׳ הוא יהיה נלחם את מלחמותינו וכ״תי במקבת המשחאות ויגיח ית קרבנא ואפשר שיהיה הנו״ן למדברים בעדם מהקל וכן הוא בתרגום במקבת המשחאות ונגיח ית קרבנא: וידברם באזני יי׳ ׳ כתרגומו וסדרינון קדם יי׳ כלומר בתפילתו שהתפלל לאל שיענהו בדבר המלוכ׳ וסדר דבריהם לפניו: ויהי איש מבן ימין׳ כן כתיב בשתי מלות וקרי מבנימין מלה אחת והענין אחד: קיש בן אביאל׳ ובדברי הימים אומר ונר הוליד את קיש ונר היה בן אביאל והלא היה אחי קיש ואבי אבנר כמו שאומר בזה הספר ויתכן לפרש כי אביאל היה שמו נ״כ נר ושני שמות היו לו כמו שמצאנו כמוהו רבים בדברי הימים והיו לו שני בנים האחד קרא שמו קיש והאחר קרא שמו נר כשמו והוא היה אבי אבנר׳ ומצאתי בויקרא רבה כי עיקר שמו אביאל והיו קוראים שמו נר לפי שהיה מדליק נרות במבואות האפלות: בחור וטוב׳ פי׳ טוב בתואר ובמראה וכ״תי עולים ושפיר פי׳ טוב בתאר וכן טוב ממנו שפיר מניה: בארץ שלישה׳ תרגם יונתן בארעא דרומא וכן תרגם מבעל שלישה מארעא דרומא: בארץ שעלים׳ תרגם יונתן בארע מתברא:

המה באו בארץ צוף ושאול אמר לנערו אשר עמו לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו: ויאמר לו הנה נא איש אלהים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר ידבר בא יבא עתה נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה: ויאמר שאול לנערו והנה נלך ומה נביא לאיש כי הלחם אזל מכלינו ותשורה אין להביא לאיש האלהים מה אתנו: ויסף הנער לענות את שאול ויאמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והגיד לנו את דרכנו: לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה כי לנביא היום יקרא לפנים הראה: ויאמר שאול לנערו טוב דברך לכה נלכה וילכו אל העיר אשר שם איש האלהים: המה עלים במעלה העיר והמה מצאו נערות יצאות לשאב מים ויאמרו להן היש בזה הראה: ותענינה אותם ותאמרנה יש הנה לפניך מהר עתה כי היום בא לעיר כי זבח היום לעם בבמה: כבאכם העיר כן תמצאון אתו בטרם יעלה הבמתה לאכל כי לא יאכל העם עד באו

אנון אתו בארעא דבה נביא דיי ושאול אמר לעולימא דעמיה אתא ונתוב דלמא ישבוק אבא מן עסק אתניא ויציף לנא: ואמר ליה הא כען נביא דיי בקרתא הדא וגברא מתנבי קשוט כל דאתנבי אתקימא יתקים כען ניזיל לנא תמן מאים יחוי לנא ית ארחנא דאתנא עלה: ואמר שאול לעלמיה והא ניזיל ואם מקביל ממון מה נעיל לנביא דיי אף אנחנא זודין עדן עטרו מננא ומדעם דכשר לית לאעלא לנביא דיי ומה עמנא למעבד: ואוסיף עולימא למעני ית שאול ואמר הא אשתכח בידי זוזא חדא דכספא ונתן לנביא דיי ויחוי לנא ית ארחנא: בקדמין בישראל כדנן אמר גברא במיזליה למתבע אולפן מן קדם יי אתו ונתמטי עד חזיא ארי לנביא יומא דין מתקרי מלקדמין חזיא: ואמר שאול לעולימיה תקין פתגמך אתא ניזיל ואזלו לקרתא דתמן נביא דיי: אנון סלקין במסקנא דקרתא ואנון אשכחו עולימן נפקן לממלי מיא ואמרו להן האית הכא חזיא: ואתיבא יתהון ואמרא אית דא הא קדמך אוחי כען ארי יומא דין על לקרתא ארי שירו נכסת קודשיא יומא דין לעמא בבית אסחרותא: כמעלכון לקרתא כן תשכחון יתיה עד לא יסק לבית אסחרותא למיכל ארי לא אכיל עמא עד מיתוהי

אשר עמו י״א וסי׳ ויאכלו וישתו הוא׳ ויאמר יעקב אל ביתו׳ ויבא יעקב לוזה׳ ויארבו על שכם׳ ואבימלך והראשים׳ מה ראיתם עשיתי׳ בארץ צוף׳ ושאול יושב בגבעה׳ ויקם דוד ויעבר הוא׳ ואנשים אשר

ארי

עמו העלדה׳ ויגש יואב והעם׳ וכל ד״ה דכו׳: לדרוש אלהים ד׳ בקריאה וסי׳ כי יבא אלי העם לדרש אלהים׳ לפנים ביש׳ כה אמר האיש בלכתו׳ לכה ונלכה עד הרואה׳ ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו׳ וב׳ לדרוש האלהים׳ וסי׳ אבל דברים טובים׳ כל לבו הכין:

רדק

בארץ צוף׳ תרגם יונתן בארעא דבה נביא: ודאג לנו׳ תרג׳ יונתן ויציף לנא כלומ׳ יפחד וכן בבראשית רבה ואיה השה לעולה אמר לו יציף ההוא נבראת מכל מקו׳ יי׳ יראה לו השה: והאיש נכבד׳ כלומר נכבד וגדול בדברי הנבואה כל אשר ידבר בא יבא וכן תרגם יונתן וגברא מתנבי קשוט כל מה דיתנבי אתקיימא יתקיים והוצרך לומר זה אף על פי שכל נביא אמת כן הוא כי כל מה שידבר בנבואה יבא אלא לפי שהיה אצלם בזמן ההוא דבר הנבוא׳ יקר עד שהתנבא שמואל והוברי שמים או הקוסמי׳ שהיו בהם או בעלי אוב אם יאמרו פעמים העתיד או הנעלם יכזבו פעמים רבות לפיכך אמר כל אשר ידבר בא יבא: את דרכינו אשר הלכנו עליה׳ כלומ׳ הדבר אשר הלכנו בעבורו: ומה נביא לאיש׳ לא היו יודעים אם היה מקבל ממון כמו הקוסמים ש שנותנים להם ממון השואלים מהם ותרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לנברא: כי הלחם אזל׳ וכי לחם היו נותנין לו שכר אלא כך אמרו אין לנו כסף כי אפילו הלחם אין לנו ל לצידה וכמה נקנה צידה ל לדרכינו ובדרך הזה תרגם יונתן אף אכתבא זודין עטרו מ מיננא עטרו פי׳ סרו והבמות לא סרו תרגומו לא עטרו: ותשורה אין להביא׳ מנחה אין לנו להביא לו: מה אתנו׳ ויונתן תרגם ומדעם דכשר לית ל לאעלאה לנביא דיי׳ מה עימנא למיעבד: ויוסף הנער לענות את שאול׳ פירוש לדבר כמו וענית ואמרת ויען איוב הראשון כי זה תחלת הסבת הדבור שהשיב הנער אל שאול בדבר הנביא נאיך יאמ׳ ויוסף הנער וכן תרגם יונתן למעני ית שאול ולא תרגם לאתבא ויתכן לפרשו כמשמעו ענין מענה שהוא הסבת הדבור ופי׳ ויוסף כי מתחילה אמ׳ שאול לנערו לכה ונשוב׳ וענה לו הנער הנה נא איש האלהים בעיר ה הזאת ועתה כשאמר לו שאול ומה נביא לאיש הוסיף הנער לענותו הנה נמצא בידי רבע שקל: רבע שקל כסף׳ ת״י זוזא חד דכספא כי השקל ארבעה זוזים: כי לנביא היו׳׳ קבלו רז״ל כי שמואל הנביא כת׳ ספרו וזה המעשה היה בסוף ימיו כי בחיי שאול מת שמואל ושאול לא מלך כי אם שתי שנים אם כן מה הוא לפנים או מהו היום יתכן לפרש כי קריאת הרואה לנביא כמו שהיה לפנים כן היה היום שכתב שמואל זה ומה שאמר לפנים אין רצונו לומר שנפסק היום אלא רוצה לומר כי מלפנים היתה זאת הקריאה שקראו לנביא שאול ונערו רואה כמו שאמרו היש בזה הרואה בית הרואה אבל מקרוב בימי שמואל שנפרצה הנבואה ויצאו דברי הנביאי׳ בישרא׳ הן בתוכחות הן בעתידו׳ הי׳ קוראים גם כן לרואה נביא לפי שלשון נביא הוא לשון דבור מענין ניב שפתים ואף על פי שאינם שורש אחד ובימי שמואל יש שהיו קוראי׳ רואה בדברי הקדמונים ויש שהיו קוראים נביא ופירוש רואה שרואה במראה הנבואה העתידות או מה שמכוס לפי שעה להגיד וכן זאת לפנים בישראל וגו׳ שלף איש נעלו כי מלפנים היה ואותו היום גם כן היתה זאת התעודה ועוד היום הוא הקנין שקונין בו כל דבר: ותאמרנ׳ יש׳ יש בו דרש אמרו לו תראה הענן קשור על פתחו כל״א ויש אשר יהיה הענן: הנה לפניך׳ כנגד שאול כי הוא הנכבד וחבירו נערו היה: לעם בבמה׳ כל במה בזה הענין ובדומה לו תרגם יונתן בית אסחרותא לפי שהיו זבחי שלמים שהם נאכלין לכל אדם אחר הקטרת חלבים וזריקת דם והיו עושין אנשי העיר אותו זבח לאכול אותו בבית הבמה אשר עמו אותה לשעה כי היתר הבמות היה באותו הזמן משחרב שילה והיה המשכן בנוב וכל מקום מאכל קורין אותו מסיבה לפי שהיתה ישיבתם לאכול במסיבה וכן תרגם ויסבו לאכול לחם ואסחרו כמו שאמרו רבותינו ז״ל במסיב׳ הלך אחר זקנה ובלשון ארמית אסחרותא: כבואכם העיר׳ כן אמרו רבותינו ז״ל מה היה כל האריכו׳ הזה שהאריכו אלו הנערות לדבר מהם אמרו כדי להסתכל ביופיו של שאול ומהם אמרו כי מיי׳ היא לפי שלא הגיע עדין השעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל כעת מחר אשלח אליך איש:

רשי

בארץ צוף׳ בארעא דבה נבייא׳ צוף׳ כמו צופה: פן יחדל אבי מן האתונות׳ שתגדל דאגה שלנו עליו על שישכח את האתונות: ודאג׳ אידוב״יטארה בלע״ז: את דרכינו׳ מעשה האתונות מה נהיה בם שבשבילם הלכנו את כל הדרך הזה: מה נביא לאיש׳ תרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לנברא לא היה שאול מכיר במעשיו של ש שמואל וסבור שיטול שכר: ותשורה׳ תירגם יונתן מדעם דכשר לשון יושר ו ומנחם פי׳ תשור לשון תקרובת ראיית פני מלך ואדם חשוב לשון אשורנו ונראין דבריו: רבע שקל׳ זוזא חדא דכספא: לפני׳ בישר׳׳ הסופר כתב זאת ואין זה מדברי נער שאול: כי לנביא היום׳ למי שקורין אותו נבי׳ היום היו קורין לפני׳ רואה: כבאכם העיר כן וגו׳׳ מאריכות היו בדברי׳ כדי להסתכל ביופיו של שאול: הבמתה׳ לבית אסחרותא משחרב׳ שילה הותרו הבמות והיו מקריבין שלמים ואוכלין יחד:

כי

רלבג

המה באו בארץ צוף׳ היא הרמה שהיה בית שמואל שם וקראה ארץ צוף לפי שהיו היושבי׳ שם מתיחסים בצוף כמו שאמר בראש זה הספר כי אלקנה היה בן צוף ולא נכנסו ע עדיין ברמה אך היו בשדה העיר: ויאמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף׳ ראוי שישאל שואל מה המתן הזה למי שהיה מושל בישראל ואיך יתכן שידמה שיהיה מודך הנביא לקחת אלו ה המתנו׳ וידמה שנאמ׳ בזה כי זה המתן לא היה אלא להעיר הנביא שיתבודד בעניני נעל זה המתן ובזה האופן היתה מחשבתו מ מתבודדת בעניניו והיתה מגעת לו הנבואה בהם ולזה היה נהוג שיתנו לו השואלי׳ ממנו דבר נבואה דבר מה לסבב שיתבודד מחשבתו בעניניה׳ ואולי היה זה עתה כי אולי מצד הזקנה לא הית׳ מגעת לו הנבוא׳ בכמו אלו העניני׳ כי אם בזה האופן וכן מצאנו ביצחק שאמר לעשו שיביא לו מטעמים ויאכל כדי שתתבודד מחשבתו בעניניו זמן רחב ויגיע לו בדלך נבואה מה שעתיד לבא אליו כי אין מדרך השלם שיבקש כמו אלו הדברים לבקשת התענוג כמו שבארנו בפירושינו לדברי התורה והנה שמואל להיו׳ מחשבתו משוטטת בענין המלך שאלו ישראל מי מהם יבחר לו להיות מלך כי כבר אמר לו הש״י שימליך לישראל מלך הגיע אליו הנבואה כזה קודם שישאל ממנו שאול דבר ולזה הודיע אותו כל עניניו תכף ובשר אותו על כל המלוכה כשאמר לו שכל חמדת ישראל היה לו ולכל בית אביו׳ והנה

כי

רש״י

כי הוא יברך הזבח׳ ארי הוא פרים על מזונא בוצע על המזון על השלמים מברכין באכילתן ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו לאכול הזבח: כהיום׳ כאשר היום קיים: יעצור בעמי׳ ימשול כמו עצור ועזוב כן דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ולעצור בכל אחד מעשות רעהו׳ בלשוננו קורין מעצור קו״רשטניר בלע״ז: ויגש׳ ועדע: ולמי כל חמדת ישראל׳ כאן בא לרמוז לו דבר המלוכה: בראש הקראים׳ במקום ישיבת הגדולים כי בדרך מסיבתן היה ניכר איזה הגדול דרך מסיבתן: אשר אמרתי לך׳ לפי שידע שמואל שיבא שאול בזה לתת לו מנה יפה לכבדו: את השוק והעליה׳ את השוק והירך שעליה: הנה הנשאר׳ מן המנו׳ של הקרואי׳ והוכב לכל לכבדך: שים לפניך לאכול׳ בפרק אחרון ד בתי׳ קיימא לן חזה ושוק בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה לפיכך הותר לאכול לשאול: כי למועד שמור׳ כי למועד האכיל היה השוק הזה שמור לכבדך: לאמר העם קראתי׳ אמירתי היתה לטבח העם קראתי לסעודה ויודע אני מספרם והזכר במנות׳ ונתתי לו המנו׳ למספרם וזו שמורה לכבדך: וידבר עם שאול על הגג׳ מוכיחו ומלמדו ליראה את ה הקב״ה: ויעבר

רלב״ג

והנה הרחיק זה שאול להיות שבטו היותר קטן שבשבטים ומשפחתו הצעירה מכל משפחות בנימן: והנה הביא שמואל את שאול ואת נערו אל הלשכה ולכבוד שאול כבדם יחד הוא ונערו ונתן להם מק׳ בראש הקרואי׳׳ וייחד שמואל מנה יפ׳ לשאול להורו׳ על הגדולה והמלכות ולזה שם לפניו השוק ומה שעליה ואמר לו שהנשאר שלא יוכל לאכול ישים לפניו לאכו׳ לנערו אח׳ זה או לאשר לפניו מהקרואי׳ והו׳ יותר נכון כי לזמן כזה מהשנה התחלת תמתין ותיחל למלכות שתמלוך על ישראל ואמר העם קראתי׳ והנה

מסורה

יעצר ג׳ וחס׳ וסי׳ ושמואל ראה את שאול׳ אל יעצר עמך אנוש׳ הן יעצר במים ויבשו: ולמי ג׳ וסי׳ ולמי אלה לפניך׳ ולמי כל חמדת ישר׳ ׳ ולמי אני עמל: כשלשים איש ג׳ וסי׳ ויצאו בני בנימן׳ ויהפך איש ישראל׳ ויתן להם מקום׳ בתר׳ כשלשם כתיב: וירם ה׳ בקריאה וסי׳ במסרה רבתא:

מקרא

כִּי־הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי־כֵן יֹאכְלוּ הַקְּרֻאִים וְעַתָּה עֲלוּ כִּי־אֹתוֹ כְהַיּוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ׃ וַיַּעֲלוּ הָעִיר הֵמָּה בָּאִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל יֹצֵא לִקְרָאתָם לַעֲלוֹת הַבָּמָה׃

טו וַיהוָה גָּלָה אֶת־אֹזֶן שְׁמוּאֵל יוֹם אֶחָד לִפְנֵי בוֹא־שָׁאוּל לֵאמֹר׃ כָּעֵת מָחָר אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמְשַׁחְתּוֹ לְנָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת־עַמִּי כִּי בָּאָה צַעֲקָתוֹ אֵלָי׃ וּשְׁמוּאֵל רָאָה אֶת־שָׁאוּל וַיהוָה עָנָהוּ הִנֵּה הָאִישׁ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ זֶה יַעְצֹר בְּעַמִּי׃ וַיִּגַּשׁ שָׁאוּל אֶת־שְׁמוּאֵל בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא לִי אֵי־זֶה בֵּית הָרֹאֶה׃ וַיַּעַן שְׁמוּאֵל אֶת־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָרֹאֶה עֲלֵה לְפָנַי הַבָּמָה וַאֲכַלְתֶּם עִמִּי הַיּוֹם וְשִׁלַּחְתִּיךָ בַבֹּקֶר וְכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ אַגִּיד לָךְ׃

כ וְלָאֲתֹנוֹת הָאֹבְדוֹת לְךָ הַיּוֹם שְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים אַל־תָּשֶׂם אֶת־לִבְּךָ לָהֶם כִּי נִמְצָאוּ וּלְמִי כָּל־חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא לְךָ וּלְכֹל בֵּית אָבִיךָ׃ וַיַּעַן שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הֲלוֹא בֶן־יְמִינִי אָנֹכִי מִקַּטַנֵּי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁפַּחְתִּי הַצְּעִרָה מִכָּל־מִשְׁפְּחוֹת שִׁבְטֵי בִנְיָמִן וְלָמָּה דִּבַּרְתָּ אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה׃ וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־נַעֲרוֹ וַיְבִיאֵם לִשְׁכָּתָה וַיִּתֵּן לָהֶם מָקוֹם בְּרֹאשׁ הַקְּרוּאִים וְהֵמָּה כִּשְׁלֹשִׁים אִישׁ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל לַטַּבָּח תְּנָה אֶת־הַמָּנָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ שִׂים אֹתָהּ עִמָּךְ׃ וַיָּרֶם הַטַּבָּח אֶת־הַשּׁוֹק וְהֶעָלֶיהָ וַיָּשֶׂם לִפְנֵי שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הִנֵּה הַנִּשְׁאָר שִׂים־לְפָנֶיךָ אֱכֹל כִּי לַמּוֹעֵד שָׁמוּר־לְךָ לֵאמֹר הָעָם קָרָאתִי וַיֹּאכַל שָׁאוּל עִם־שְׁמוּאֵל בַּיּוֹם הַהוּא׃

כה וַיֵּרְדוּ מֵהַבָּמָה הָעִיר וַיְדַבֵּר עִם־שָׁאוּל עַל־הַגָּג׃

תרגום

ארי הוא פריס מזונא בתר כן אכלין זמיניא וכען סקו ארי יתיה ביומא דין תשכחון יתיה: וסליקו לקרתא אנון עלין בגו קרתא והא שמואל נפיק לקדמותהון למסק לבית אסחרותא:

ומן קדם יי׳ אתאמר לשמואל יומא חד קדם מיתי שאול למימר: כעדן הדין מחר אשלח לותך גברא מארעא שבט בנימין ותמשחניה למהוי מלכא על עמי ישראל ויפרוק ית עמי מידא דפלשתאי ארי גלי קדמי דוחקא דעמי ארי עלת קבלתהון לקדמי: ושמואל חזא ית שאול ומן קדם יי׳ אתאמר ליה הא גברא דאמרית לך דין יעדי מרותא מן עמי: וקרע שאול ית שמואל בגו תרעא ואמר חוי כען לי אידין בית חזיא: ואתיב שמואל ית שאול ואמר אנא חזיא סק לקדמי לבית אסחרותא ותיכלון עמי יומא דין ואשלחנך בצפרא וכל די בלבך אחוי לך: ועל עסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למבעיהון יומא דין דנן תלתא יומין לא תשוי ית לבך עליהון ארי אשתכחא ודמן כל חמדת ישראל הלא די לך ולכל בית אבוך:

ואתיב שאול ואמר הלא בר שבט בנימין אנא מזעירי שבטיא דישראל וזרעיתי הלשא מכל זרעית שבט בנימין ולמא מללתא עמי כפתגמא הדין: ודבר שמואל ית שאול וית עולימיה ואעילנון לאסחרותא ויהב להון אתר בריש זמיניא ואנון כתלתין גברא: ואמר שמואל לטבחא הב ית מנתא די יהבית לך דאמרית לך שוי יתה עמך: וארים טבחא ית שקא ודרביה ושוי קדם שאול ואמר הא דאשתאר שוי קדמך אכול ארי לזמנא נטיר לך למימר עמא זמנית לשירותא ואכל שאול עם שמואל ביומא ההוא: ונחתו מבית אסחרותא לקרתא ומליל עם שאול על אגרא: ואקדימו

רד״ק

כי הוא יברך הזבח׳ תרגם יונתן ארי הוא פריס על מזונא והוא לשון בוצע בדברי רז״ל בעל הבית בוצע וקרא המברך תחלה בסעוד׳ בוצע לפי שבוצע הלחם ומברך עליו ופירוש יברך הזבח יברך על הזבח ואף על פי שעל הלחם היה מברך תחלה לפי שעיקר סעודה היה הזבח אמר יברך הזבח או לפי שהזבח היה לו ברכה בפני עצמה כי כשהיו אוכלין זבחי שלמים היו מברכי׳ עליו אשר קב״ו לאכול הזבח וברכת הלחם לא היתה פוטרות של זבח: הקרואים׳ הקראים והמזומנים לאכול שם כתרגומו זמיניא: כהיום׳ הכ״ף לאמת הדבר וכן השבעה לי כיום והדומים לו: יוצא לקראתם׳ יוצא מבית אחד מן העיר לעלות הבמה ופגע בהם: כעת מחר׳ כעת הזאת למחר וכן תרגם יונתן בעידנא הדין מחר: כי ראיתי את עמי׳ כתרגומו ארי גלי קדמי עולבנא דעמי: כי באה צעקתו אלי׳ כי פלשתים היו נלחמים בהם מעת שזקן שמואל ולא היה יכול להוכיחם וחטאו ופלשתים משלו בהם עד ששמו בארצם נציבים וזעקו אל יי׳ ואמרו לשמואל להקים להם מלך להושיעם: ויי׳ ענהו׳ אמ׳ לו ברוח הנבואה וכן תרגם יונתן ומן קדם יי׳ אתאמר ליה: זה יעצר בעמי׳ ימלוך כמו יורש עצר יורש מלוכה ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר העם שלא ילכו ולא יעשו דבר אלא ברשותו ויונתן תרגם דין יעדי מרוותא מן עמי כלומר יסיר המרות והממשלה מן עמי ואמ׳ זה בעבור פלשתי׳ שהיו מושלים בהם ואמר יעצור כלומ׳ שיעצור פלשתים וימנעם מלהלחם בישראל כמו שאמר והושיע את עמי מיד פלשתים: את שמואל׳ כמו אל שמואל: אנכי הרואה׳ לא היה זה חוץ מדרך הענוה כי כיון ששאל לו איזה בית הרואה לא יתכן שלא יענהו ורבותינו ז״ל אמרו כי נכשל בזה הדבר כי היה לו לגמר שאל לאחרים או כיוצא בזה אמ׳ לו הקדוש ברוך הוא אתה הוא הרואה אני מ מודיעך שאין אתה הרואה והיכן הודיעו בשעה שאמר לו לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי וגו׳ וירא את אליאב אמר לו הקב״ה לא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו: וכל אשר בלבבך אגיד לך׳ דבר האתונ׳ וזולתו ממה שיש בלבו לשאול: שלשת הימים׳ לא אמר שלשת ימים על אבדת האתונות אלא על בקשתם וכן תרגם יונתן ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למיבעיהון יומא דנן תלת יומין: ולמי כל חמדת יש׳׳ בזה הדבר רמז לו דבר המלוכה: ויביאם לשכתה׳ אל הלשכה ועניינו חדר וזאת הלשכה היתה בית הבמ׳ אשר שם אכלו הקרואי׳ וכן ת״י ואעלינון לבית אסחרות׳: כשלשים איש׳ הכ״ף היא כ״ף השיעור ר״ל שלשי׳ פחות מעט או יותר מעט: את השוק והעליה׳ פי׳ ואשר עליה והוא הירך וכן ת״י וירכי׳ ובדברי רז״ל מאי והעלי׳ ר׳ יוחנן אומ׳ שוק ואליה ר׳ אליעזר אומ׳ שוק וחזה ר׳ שמואל בר נחמני אומר שוק ושופי ומאי והעליה דשופי עילו שוק: ויאמר הנה הנשאר׳ פי׳ ויאמר שמואל לשאול הנה זאת המנ׳ הנשארת לבדה חלוקה מהמנות האחרות אשר סדרתי לקרואים וזאת המנחה אמרתי לטבח להצניעה לבדה לשים לפניך אכול כי למועד הזה הוא שמור לך את זה החלק כשאמרתי לשבח העם קראתי הכן המנות ואמרתי לשמור זה לך החלק כי ידעתי בואך: ויהי

רבינו ישעיה

כי אותו כהיום תמצאון אותו׳ פירו׳ כי אותו שאתם מבקשי׳ כהיו׳ תמצאו׳ אותו: ושמואל ראה את שאול ויי׳ ענהו׳ פיר׳ ראה אותו יפה והגון׳ ואמר בלבו שמא זהו שאמר לי הפורא אתמול והיה ירא לגלות לו עד שענהו השם: וכל אשר בלבבך אגיד לך׳ פי׳ כל הספיקו׳ שיש בלבבך לכך מ מהאתונו׳ אגיד לך׳: וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר יהיה לשאר העם׳ שים זה המנ׳ לפניך ואכול אותה כי למועד זה היה׳ שמור לך וזה שכן אמר לי שמואל כך וכך עם קראתי וזימנתי מנו׳ לכולם ולך זימנתי זאת המנה:

רדק

ויהי כעלות השחר ׳ בכ״ף: ויעבור לפנינו ׳ שלא ישמע את דברינו: עמוד כיום ׳ ולא אמ׳ שיעמוד היום בעיר שהרי באותו היום הלך לו שהרי אמר לו ואשלחך ועוד שאמר לו בלכתך היום מעמדי אלא פירוש כיום לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום ופי׳ עמוד עמוד עד שאדבר עמך: את פך השמן ׳ לא היה זה השמן המשחה כי לא היו משוחים ממנו אלא מלכי בית דוד אבל שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: וישקהו׳ כדרש כל נשיקות הם של תיפלות חוץ מג׳ נשיקות נשיקה של גדולה נשיקה של פירקים נשיקה של פרישות׳ נשיקה של גדולה ויצוק על ראשו וישקהו׳ נשיקה של פרקי׳ וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו׳ נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה׳ ר׳ תנחומא אומר אף נשיקה של קריבות שנאמ׳ וישק יעקב לרחל למה שהיתה קרובתו: הלא כי משחך ׳ מלת הלא תבא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם וכן הלא שלחתיך הלא שמעת בתי והדומים להם: בלכתך היום׳ אמרו רבותינו ז״ל היכן מצינו שנקברה רחל בצלצח בגבול בנימן והלא לא נקברה אלא בבית לחם שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם ואין בית לחם אלא חלקו של יהודה שנאמר ואתה בית לחם אפרתה וגו׳ אלא כך אמר לו עכשיו שאני מדבר עמך הנה הם עם קבורת רחל הנה הם באים ואתה הולך ואתה מוצא אותם בגבול בנימן בצלצח: והנה נטש אביך׳ פירוש קודם שנמצאו האתונות: אילון תבור ׳ כתרגומו מישור תבור: עולים אל האלהים בית אל ׳ הוא לוז שקראו יעקב בית אל ושם היה המזבח שבנה יעקב ובשעת היתר הבמות היו מקריבים שם ואותו הבית היה קדוש והיו באים שם ישר׳ באותו הזמן להתפלל בזכות יעקב וכן אמר על זה יעקב יהיה בית האלהים ואף על פי שהדרש יש לו דרך אחרת בזה זה שכתבנו הוא הנראה לפי פשטי הפסוקי׳ כי בית אל היה מקום קדוש לעולם ומקום מזבח והיו באים להתפלל שם והיא מקום נבואה כמו שאמר וזה שער השמים פי׳ שער לידע ממנו מה שנגזרין בתחתונים מן השמים ואמר הושע בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו ותרגם יונתן עולים אל האלהים דסלקין למיסגד קדם יי׳ לבית אל: שתי לחם׳ תרגם יונתן תרתין גריסן דלחם פירושו חלות לחם: ושלשה ככרות לחם׳ תרגו׳ תלתא פיתין דלחם והככרות הם גדולות מן החלות כרא׳ כי אותו שהיה נושא שלשה ככרות לחם היה נושא גם כן חלות לחם וזכר גם כן הככרות לפי שהם הגדולות ולא זכר הקטנות כי לא יתכן כי אם לא היו נושאים אלא ב׳ ככרות לחם שיתנו לשאול וכערו שתים ולא ישארו עמשם אלא ככר אחד והם היו שלשה אלא כי גם חלות לחם היו נושאים שתים או שלשה ונתנו לשאול וכערו שתי חלות לחם ואחר שזכר ככרות ונכר חלות ידוע הוא שלא יקראו הככרות חלות וכן כתוב בתורה וככר לחם אחת וחלת לחם אחת: גבעת האלהים׳ תרגם יונתן לגבעת׳ די בה ארונא דיי׳ והוא גבעת קרית יערים כי שם היה הארון מיום שהשיבוהו פלשתים עד שהעלהו דוד משם: אשר שם נציבי פלשתים׳ שהיו פלשתים מושלים בישראל והיו להם נציבים ממונים על ישראל שם וכן גבע בנימן כמו שאמר בדוד כשהיה מושל באדום וישם באדום נציבים והממונה על דבר נקרא נציב שמעמידין אותו עליהם׳ ואמר לו שמואל כי שם תצלח עליו רוח יי׳ לשני דברים האחד לפי שהיה שם הארון והשני לפי שהיו שם נציבי פלשתים רמז לו כי הוא ישרש משם ויושיע ישראל מידם׳ חבל נביאי׳ תרגם יונתן סיעת ספריא רצה לומר תלמידים כי תלמידי חכמים נקראו סופרים ואלה היו תלמידי הנביאים הגדולים והתלמידים היו נקראים בני הנביאים והנביאים שהיו באותו הזמן מעלי עד דוד היו אלקנה ושמואל וגד ונתן ואסף והימן וידותון: מהבמה׳ כי שם בקרית יערים היה במה: ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור ׳ כי רוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה: והמה מתנבאים׳ תרגם יונתן משבחין כלומר נבואתם היתה שירות ותושבחות לאל כאמרות ברוח הקדש: וצלחה עליך רוח יי׳ תעבור ותנוח עליך רוח נבואה: והתנבית ׳ גם על דרך בעלי הה״א: ונהפכת לאיש אחר׳ רוצה לומר שתהיה לך רוח יתירה ורוח נבואה ושררה וזהו שאמר גם כן ויהפוך לו אלהים לב אחר: כי תבאינה׳ כתוב ביו״ד כמו תבואינה בהיכל מלך שנקראת האלף והיו״ד למשך אבל זה נקרא תבאנה בהעלם האלף והכתוב והקרי שניהם אחד ושניהם נכונים בלשון כמו תשובנה ותשובינה:

ויעבר ג׳ בקריאה רפין וסי׳ אמר לנער ויעבר לפנינו ׳ ויעבר אחד מהנערים ׳ ויעבר עלי מה: דבר אלהים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ואהוד בא אליו׳ ויהי בלילה ההוא דדה׳ ׳ ואשמיעך את דבר אלהים: קברת נ׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ נמסר בסדר וישלח: רוח יי׳ ה׳ בסיפ׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקהל: והתנבית ד׳ חס׳ א׳ בליש׳

וישכמו ויהי כעלות השחר ויקרא שמואל אל־שאול הגג לאמר קומה ואשלחך ויקם שאול ויצאו שניהם הוא ושמואל החוצה: המה יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל־שאול אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עמד כיום ואשמיעך את־דבר אלהים:

ויקח שמואל את־פך השמן ויצק על־ראשו וישקהו ויאמר הלא כי־משחך יהוה על־נחלתו לנגיד: בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם־קברת רחל בגבול בנימן בצלצח ואמרו אליך נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את־דברי האתנות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני: וחלפת משם והלאה ובאת עד־אלון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים עלים אל־האלהים בית־אל אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם ואחד נשא נבל־יין: ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי־לחם ולקחת מידם: אחר כן תבוא אל־גבעת האלהים אשר־שם נצבי פלשתים ויהי כבאך שם העיר ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים: וצלחה עליך רוח יהוה והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר: והיה כי תבאינה האתות האלה לך

ואקדימו והוה כמסק צפרא וקרא שמואל לשאול לאגרא למימר קום ואשלחנך וקם שאול ונפקו תרויהון הוא ושמואל לברא: אנון נחתין בסיפי קרתא ושמואל אמר לשאול אמר לעולימא ויעבר קדמנא ועבר ואת קום הכא כיומא דין ואשמענך ית פתגמא דיי:

ונסיב שמואל ית מנא דמשחא ואריק על רישיה ונשקיה ואמר הלא ארי משחך יי על אחסנתיה למהוי מלכא: במהכך יומא דין מני מלותי ותשכח תרין גברין עם קבורתא דרחל בתחום בנימן בצלצח ויימרון לך אשתכחא אתניא דאזלת למבעי יתהן והא שבק אבוך ית עסק אתניא ויציף לכון למימר מה אעביד לברי: ותהך מתמן ולהלא ותיתי עד מישר תבור וישכחונך תמן תלתא גברין דסלקין למסגד קדם יי בביתאל חד נטיל תלתא גדין וחד נטיל תלת פתין דלחם וחד נטיל גרבא דחמר: וישאלון לך לשלם ויתנון לך תרתין גריצן דלחם ותקבל מידיהון: בתר כן תהך לגבעתא די בה ארונא דיי דתמן אסטרטיגי פלשתאי ויהי כמעלך תמן לקרתא ותערע סיעת ספריא נחתין מבית אסחרותא וקדמיהון נבלין ותופין וצלצלין וכנורין ואנון משבחין: ותשרי עלך רוח נבואה מן קדם יי ותשבח עמהון ותשתני לגבר אוחרן: ויהי ארי ייתון אתיא האלין לך

עביד

נבואה וסי׳ וצלחה עליך רוח׳ ויכל מהתנבות׳ מדוע נבית בשם יי׳ ׳ והתנבי אני:

רבינו ישעיה

הלא כי משחך׳ הלא תדע כי משחך׳ ומצאת שם שני אנשי׳ שהם עומדי׳ עכשיו עם קבורת רחל׳ ותמצא אותם בגבול בנימן בצלצח: גבעת האלהים׳ זו גבעת קרית יערים׳ ששם הארון׳

רשי

ויעבור לפנינו׳ וילך בראו׳ ממנו ולא ישמע דברינו ויעבר הנער לפניהם ולשאול אמר ואתה עמד עמדי: עם קבורת רחל בגבול בנימן ׳ והלא קבורת רחל בגבול יהודה ב בבית לחם אלא עכשיו הם בקבורת רחל ו וכשפגע בהם תמצאם בגבול בנימן בצלצח כך שנויה בתוספתא דסוטה׳ בצלח׳ בצל צח של הב״ה שהוא צח ואדום והיא ירושלם: ודאג לכם׳ ידאג עליכ׳ כל לשון דאגה לשון ידאה דוסטי״ר בלע״ז: אילון תבור׳ מישור תבור: גבעת האלהי׳׳ גבעת קרית יערים אשר עכשיו ארון ה׳ האלהים שם: נציבי פלשתים׳ סרדיוטות שמינו על ישראל שהיו רודין בהם ומושיבין נציבים בערי ישראל: חבל נביאים ׳ סיעת ספריא חבל סיעה וכן חבלי שאול שבוני מ׳ מטרית רשיען אקפוני: מהבמה׳ מבית א׳ אסחרות׳: כי תבאנה האותו׳ האלה לך׳ ותדע כי דברי אמת וכשם שבאו לך אותות אלו כך יתקיים דבר ה׳ המלוכה: עשה

ואשמיעך ל׳ וחד וירדת בית קובר והוא משיג לב׳ יוד

רלבג

והנה לקח שמואל פך השמן ויצק על ראש שאול למשחו למלך על ישר׳ ונתן לו אותות כדי שיאמין כי הממלכה תהיה לו והאות היותר חזק מה׳ הוא ההפך לו לב אחר והתנבאו עם נביאי׳ והוא לא נשה קודש זה להיות לו יד וגם בנבואה: ומי

עשה לך אשר תמצא ידך' כלומר כל מה שתרצה לעשות עשה כי האלהים עמך ויש לפרש כי רמז לו בזה הדבר על מלחמת נחש העמוני ויונתן תרגם אתקן לך מאני מלכותא: שבעת ימים תוחל' פי' מיום הפרדי ממך בגלגל וזה היה אחר חדוש המלוכה כי בחדוש המלוכה שכיהם באו הגלגל יחד עם כל ישראל ואחר שדבר שמואל דברים הלך לו ובחר לו שאול שלשת אלפים ויתר העם שלח לאהליו ומיום שנפרד שמואל משאול שם בגלגל אמר לו שיוחל לו שבעת ימים עד שיבא אליו ושאול לא יצא מן הגלגל אלא היה שם מחדוש המלוכה עד שעת המלחמה כמו שאמר ושאול עודנו בגלגל ומה שאמר לו זה הדבר עתה ולא המתין לו עד שיהיו בגלגל ויפרד ממנו שיאמר לו אז שבעת ימים תוחל עד בואי אליך מפני שעתה כשדבר לו בדבר המלוכה רמז לו בזה הדבר אם תתקיים לו המלוכה אם לאו אז היא מצוה לאטוב' שבוהו ואם יעמוד בה תתקיים בידו המלוכ' ואם לאו לא תתקיים לפיכך אמ' והודעתי לך את אשר תעשה כלומר אז אודיע אותך מה יהיה ממלכותך : מאתמול' בחירק האלף ודגש התי"ו: ומי אביהם' תרג' יונתן ומאן רבהון וכן הוא הפירו' מי המלמד אלה הנביאים ומשרה עליהם רוח נבואה ואין לתמוה בזה כי הקדוש ברו' הוא המלמד אלה הנביאים ילמד גם כן זה' ויש מפרשים אביהם כמשמעו לפי שאמרו מה זה היה לבן קיש אמרו ואלה הנביאים מי אביה' וכי מאביהם היה להם הנבואה שאתם תמהים על בן קיש: על כן היתה למשל' פירו' זאת האמירה היית' למשל מהיום ההוא ומעלה כשהיה אדם שפל עולה במעלה היה אומר הגם שאול בנביאים: מהתנבות' בא על דרך בעלי הה"א: ויבא הבמה' כי הנביאים מצאוהו חוץ לבמה וכשכלה מהתנבות עמה' בא לבית הבמ': ויאמר דוד שאול אליו' אולי מצאו שם בבית הבמה או קבר הכתוב והלך לו שאול אל עירו ומצאו דודו תחלה ושאל אותם על דרכם: לא הגיד לו' אולי מתוך צניעות שהיתה בו : ויצעק שמואל' כמו ויאסף ולפי שהאסיפה והקבוץ על ידי הצעקה יבא בזה הלשון : אל יי' המצפה' כמו שפי' בספר יהוש' ובספר' שופטי' הטעם למה היה מנהג ישראל להקבץ במצפה ושם היה מזבח ובית התפלה : כה אמר' מתחילה כששאלתם מלך אמר לכם זה: ותאמרו לו' יש מפרשים כמו לא באלף כי אותיות אה"י מתחלפות והנכון כמשמעו כמו שת"י ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אילהין מלכא תמני עלנא והוא הוסיף בו מלת לא באלף" כמו שאמר בחדוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך ימלו' עלינו : התיצבו לפני יי' ' לפי שאם היה אומר להם שמואל שאול ימלוך עליכם היו מקנאים שאר השבטים אם לא היה נלכד על ידי אורי' ותומי' וזהו לפני יי' שהיה שם כהן ואורים ותומים והיו שואלים בהם על הדרך שפירשנו בדבר פלגש בגבעה ואפשר שהביאו שם ה הארון : וילכד

רבינו ישעיה

ומי אביהם · פירוש אבותיה' של נביאים לא היו נביאים כי אין הנבואה הולכת בירושה ·

עשה לך ז' בקריא' וסי' נמסר בסדר בהעלתך : כי האלהים ו' דסמיכי בקריא' וסי' ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה ' והיה כי תבאנה האתות האלה' ' ויאמר נתן אל דוד דה"ה' מענה בשמחת לבו' כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן ' ויזבחו ביום ההוא : והנה אנכי ה' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר ויצא : בנביאים

עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך : וירדת לפני הגלגל והנה אנכי ירד אליך להעלות עלות לזבח זבחי שלמים שבעת ימים תוחל עד-בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה : והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך-לו אלהים לב אחר ויבאו כל-האתות האלה ביום ההוא :

י ויבאו שם הגבעתה והנה חבל-נבאים לקראתו ותצלח עליו רוח אלהים ויתנבא בתוכם : ויהי כל-יודעו מאתמול שלשם ויראו והנה עם-נבאים נבא ויאמר העם איש אל-רעהו מה-זה היה לבן-קיש הגם שאול בנביאים : ויען איש משם ויאמר ומי אביהם על-כן היתה למשל הגם שאול בנבאים : ויכל מהתנבות ויבא הבמה : ויאמר דוד שאול אליו ואל-נערו אן הלכתם ויאמר לבקש את-האתנות ונראה כי-אין טו ונבוא אל-שמואל : ויאמר דוד שאול הגידה-נא לי מה-אמר לכם שמואל : ויאמר שאול אל-דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות ואת-דבר המלוכה לא-הגיד לו אשר אמר שמואל :

ויצעק שמואל את-העם אל-יהוה המצפה : ויאמר אל-בני ישראל כה-אמר יהוה אלהי ישראל אנכי העליתי את-ישראל ממצרים ואציל אתכם מיד מצרים ומיד כל-הממלכות הלחצים אתכם : ואתם היום מאסתם את-אלהיכם אשר-הוא מושיע לכם מכל-רעותיכם וצרתיכם ותאמרו לו כי-מלך תשים עלינו ועתה התיצבו לפני יהוה לשבטיכם ולאלפיכם :

כ ויקרב שמואל את כל-שבטי ישראל וילכד שבט בנימן :

עביד לך מני מלכותא ארי מימרא דיי בסעדך : ותיחות קדמי לגלגלא והא אנא נחית לותך לאסקא עלון ולנכסא נכסת קודשין שבעא יומין תוריך עד מיתי לותך ואחוי לך ית דתעביד : והוה כד אתפני כתפיה למיזל מלות שמואל ושני ליה יי' לבא אוחרנא ואתאה כל אתיא האלין ביומא ההוא : ואתו לתמן לגבעתא והא סיעת ספריא לקדמותיה ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי' ושבח בניהון : והוה כל דידע ליה מאתמלי ומדקמוהי וחזו והא עם ספריא משבח ואמר עמא גבר לחבריה מא דין הוה לבר קיש האף שאול בספריא : ואתיב גברא מתמן ואמר ומן רבהון על כן הורת למתלא האף שאול בספריא : ופסק מלשבחא ועל לבית אסחרותא : ואמר אח אבוהי דשאול ליה ולעולימיה לאן אזלתון ואמר למבעי ית אתניא וחזינא ארי לא אשכחנא ואתינא לות שמואל : ואמר אח אבוהי דשאול חוי כען לי מה אמר לכון שמואל : ואמר שאול לאח אבוהי חואה חוי לנא ארי אשתכחא אתניא ועל עסק מלכותא לא חוי ליה די אמר שמואל : וכנש שמואל ית עמא לקדם יי' למצפיא : ואמר לבני ישראל כדנן אמר יי' אלהא דישראל אנא אסקית ית ישראל ממצרים ושזבית יתכון מידא דמצראי ומיד כל מלכותא דדחקין יתכון : ואתון יומא דין קצתון בפולחנא דאלהכון דהוא פריק לכון מכל בישתיכון ועקתכון ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אלהן מלכא תמני עלנא וכען אתעתדו קדם יי' לשבטיכון ולאלפיכון : וקריב שמואל ית כל שבטיא דישראל ואתאחד שבטא דבית בנימן : וקריב

רשי

עשה לך אשר תמצא ידיך' אתקין לך מאני מלכות' והכן לך טכסיסי המלכים כמה שתוכל : וירדת לפני הגלגל' ולאחר שתמלוך תרד הגלגל לפני קודם שארד אני' והנה אנכי יורד אליך' לסוף שבעת ימים ש שתרד אתה : תוחל' תמתין : לב אחר' רוח גבורת מלכות : ומי אביה' מה תימה לך בדבר מי אביהן של נביאים וכי נבואה ירושה היא: ואת דבר המלוכה לא הגיד' דרך צניעות היית' בו: וילכד

רלבג

ומי אביהם' רוצה לו' שאין ענין הנבואה והשלמות מגיע מהאב לבן ולזה יתכן שיהיה הבן נביא ואף על פי שאביו אינו נביא' וככר ישאל שואל איך היו שם כל כך נביאי' וככר נזכ' במה שקדם כי דבר השם היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ' ואפשר שנאמר כי הפרש יש בין זה הזמן ובין הזמן ש שהתחי' שמואל להתנב' ועל כן אפשר שנאמר בהתרת זה הספק כי זה היה בעת ההיא שהתחי' שמואל להתנב' ואמנם עתה רבו הנביאי' אם מצד מה שלמד אותם שמואל והביאם אל השלמות אם לסבה אחרת: ויקרב שמואל' והנה על פי הגורל נפלה ה המלוכה לגורל שאול : והנה

ה' וסי' הגם שאול' ושל אחריו' על כן יאמרו' וישאל שאול' ותצבתי בנביאים : דודו ה' מלאים וסי' נמסר בספר שפטים סוף סימן י' :

רדק

וילכד שאול · מקרא קצר כי קודם לכן הקריב משפחת המטרי לגברים ואז נלכד שאול: הבא עוד הלום איש · כלו' אם בא עדיין הנה שאול: אל הכלים · כמו בכלים כלומר בין כלי העם הבאים שם שנתנו כליהם בבית אחד והוא נחבא בין הכלים ההם שהיה בורח מן השררה ובא אל במקום בית השמוש כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון · ובדרש אל הכלים באורים ותומים אמר שאול שמא איכני הגון למלכות עד שישאלו באורים ותומים: הראיתם · בדגש הרי"ש שלא כמנהג וכן הראיתם כי שלא בן המרצח הזה: כי אין כמוהו · כי אדם בעל קומה וצורה נאה יאות למלוכה ויראו העם אותו יותר: יחי המלך · תרגם יונתן יצלח מלכא: משפט המלוכה · חק המלוכ' על העם כמו שכתו' למעלה: ויכח לפני יי' · בארון הניחו: וגם שאול הלך לביתו · להודיע שהלך לו לביתו כבתחילה כיון שראה שלא היה מקובל ומרוצה לכל ישראל הלך לביתו ולא התנהג עדיי' כמשפט מלך: אשר נגע אלהים בלבם · שנתן אלהים בלבם לרצות לו ויונתן תרגם ואזלו עמיה קצת מן עמא גברין ד דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם יי' בלבהון ויוכיח פ פירושו ובני בליעל שאמר אחר כן: ולא הביאו לו מנחה · כמו שהוא מנהג שמביאי' מנחה למלך ביום שהוקם מלך ויונתן תרגם ולא אתו למשאל בשלמיה: עין ימין · ענין הסמיכות רוצה לומר עין צד הימין ופי' הפסוק כמשמעו ויש בו דרש אמר להם נחש הביאו ספר תורה שהוא עין ימינכם ואעקר מתוכו לא יבא עמוני בקהל יי': בא אחרי הבקר · כמו שאמר למעלה וגם שאול הלך לביתו כמו שפירשתי והיה מתעסק בצרכי ביתו והיה בא אחרי הבקר עם האכרים: ותצלח רוח אלהים · רוח גבורה וכן תרגם יונתן ושרת רוח גבורא מן קדם יי' על שאול: כשמעו · כתיב בבי"ת וקרי כ"ף והענין אחד: ואחרי שמואל · לפי שלא קבלו אותו כולם למלך אמר ואחרי שמואל מי שלא ירצה לצאת אחרי יצא אחרי שמואל כדי שיהיו זריזים לצאת: בבזק

רבינו ישעיה

כל עין ימין · פיר' כל עין שכנגד ימין · שאילו על העין עוכ' היה אותר ימינית וזהו אומ' עין כפתח העי"ן: בא אחר הבקר · פי' רוכב על סוסו ובא אחר בקרו שהלך לבקר את עשרו·

רשי

וילכד שאול · אף על פי שלא היה שם נפל הגורל עליו שהיו כותבין שמם באיגרות ונותנין בקופסא והכביא מכניס ידו ונוטל איגרת אחת: נחבא אל הכלים · בבית שנתנו שם הבאים כליהן שהיה בורח מן הגדולה ומדרש אגדה רבי תנחומא אל הכלים באורים ותומים אמר שמא איני ראוי לגדולה עד שישאלו באורי' ותומים ושא ועלה בידו: אשר נגע אלהים · גברין דחלי חטאה דאיתיהב ד דחלא מן קדם יי' בלבהון: כל עין ימין · כמשמעו ומדרש אגדה הביאו לי ספר תורתכ' שכיתב בימין ואסרפש על שכתוב בו לא יבא עמוני ומואבי: חרפה · גידוף: אחרי הבקר · אחר זמן מועד ביאת הבקר מן השדה: לבקרו · לבהמותיו: ויפקדם

הראיתם ג' בקריאה ודגשים וסי' הראיתם אשר בחר בו יי' · הראיתם האיש העלה · כי שלח בן המרצח הזה: וינח ז' דגשין בקריאה וסימ' נמסר בסדר קרח וביהושע סוף סימן כ"א: בלבם ט' בקריא' וסי' במסרה רבתא: העמוני ו' מלאים בליש' בקריא' וסי' ויעל נחש העמוני · ושל אחריו · ויאמר אלהם נחש · לא יבא עמוני

ויקרב את־שבט בנימן למשפחתו ותלכד משפחת המטרי וילכד שאול בן־קיש ויבקשהו ולא נמצא: וישאלו־עוד ביהוה הבא עוד הלם איש ויאמר יהוה הנה־הוא נחבא אל־הכלים: וירצו ויקחהו משם ויתיצב בתוך העם ויגבה מכל־העם משכמו ומעלה: ויאמר שמואל אל־כל־העם הראיתם אשר בחר־בו יהוה כי אין כמהו בכל־העם וירעו כל־העם ויאמרו יחי המלך: וידבר שמואל אל־העם את משפט המלכה ויכתב בספר וינח לפני יהוה וישלח שמואל את־כל־העם איש לביתו: וגם־שאול הלך לביתו גבעתה וילכו עמו החיל אשר־נגע אלהים בלבם: ובני בליעל אמרו מה־ישענו זה ויבזהו ולא־הביאו לו מנחה ויהי כמחריש:

ויעל נחש העמוני ויחן על־יביש גלעד ויאמרו כל־אנשי יביש אל־נחש כרת־לנו ברית ונעבדך: ויאמר אליהם נחש העמוני בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל־עין ימין ושמתיה חרפה על־כל־ישראל: ויאמרו אליו זקני יביש הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל ואם־אין מושיע אתנו ויצאנו אליך: ויבאו המלאכים גבעת שאול וידברו הדברים באזני העם וישאו כל־העם את־קולם ויבכו: והנה שאול בא אחרי הבקר מן השדה ויאמר שאול מה־לעם כי יבכו ויספרו־לו את־דברי אנשי יביש: ותצלח רוח־אלהים על־שאול בשמעו את־הדברים האלה ויחר אפו מאד: ויקח צמד בקר וינתחהו וישלח בכל־גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו ויפל פחד־יהוה על־העם ויצאו כאיש אחד:

וקריב ית שבטא דבנימן לזרעיתיה ואתאחדת זרעית מטרי ואתאחד שאול בר קיש ובעוהי ולא אשתכח: ושאילו עוד במימרא דיי האית עוד הכא גברא ואמר יי הא הוא טמיר במניא: ורהטו ודברוהי מתמן ואתעתד בגו עמא ורם מכל עמא מכתפיה ולעלא: ואמר שמואל לכל עמא החזיתון די אתרעי ביה יי ארי לית דכותיה בכל עמא ויביבו כל עמא ואמרו יצלח מלכא: ומליל שמואל עם עמא ית נימוסא דמלכא וכתב בספרא ואצנע קדם יי ושלח שמואל ית כל עמא גבר לביתיה: ואף שאול אזל לביתיה לגבעתא ואזלו עמיה קצת מן עמא דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם יי בלבהון: ובני רשעא אמרו במה יפרקננא דין ושטוהי ולא אתו למשאל בשלמיה והוה כשתיק:

וסליק נחש מלכא דבני עמון ושרא על יבש גלעד ואמרו כל אנשי יבש לנחש גזר לנא קים ונפלחנך: ואמר להון נחש מלכא דבני עמון בהדא אגזר לכון במקר לכון כל עינא דימינא ואשוינה חסודא על כל ישראל: ואמרו ליה סבי יבש אוריך לנא שבעא יומין ונשלח אזגדין בכל תחום ישראל ואם לית דפריק יתנא ונפוק לותך: ואתו אזגדיא לגבעתא דשאול ומלילו פתגמיא קדם עמא וארימו כל עמא ית קליהון ובכו: והא שאול אתא בתר תוריא מן חקלא ואמר שאול מה לעמא ארי בכן ואשתעיו ליה ית פתגמי אנשי יבש: ושרת רוח גבורא מן קדם יי על שאול כד שמע ית פתגמיא האלין ותקיף רוגזיה לחדא: ונסיב פדן תוריא והדמיה ושלח בכל תחום ישראל ביד אזגדיא למימר דליתוהי נפיק בתר שאול ובתר שמואל כדין יתעביד לתוריה ונפל זיעא מן קדם יי על עמא ונפקו כגברא חד:

רלבג

והנה היה גבוה מכל העם משכמו ומעלה · והנה דבר שמואל אל העם את משפט ה המלוכ' ר"ל הנה שיש למלך על עמו והעונש הראוי למי שימרה את פיו וכתב זה בספר והניחו לפני יי' ר"ל אצל ארון יי' כדי שימצ' שם תמיד · וידמה שסבר כבודו והלכו עמו והביאו לו מנחה רבים מישראל · והרשעים בזו שאול ואמרו מה יושיענו זה ועל צד הבזיון גם לא הביאו לו מנחה והיה שאול בכל זה מחרים ולא רצה להוכיחם על זה · אחר זה עלה נחש העמוני וחנה אצל יבש גלעד להלחם עם ישר' ולירא' ממנו אמרו לו יושבי יבש גלעד שיכרות להם ברית ויעבדוהו ר"ל שיהיו לו למס והוא לאכזריותו לא הסכי' לקחת מהם מס אלא שינקר להם כל עין ימין להשים זה הענין חרפה על כל ישראל שלאולמתם ה הלכו ויצטרכו לכרות ברית עמו וזה האופן אשר בו מהזרות ו והקושי הרבה · ולקחו ממנו זמן שבעת ימי' לשלח זה בכל גבול ישר' לראות אם ימצאו עזר ואם לא ימצאו י יצאו אליו ויעשה בהם כרצונו · והנה הסכים בזה נחש כי דעתו היה להלחם עם ישר' ולקחת את ארצם אם יוכל · והנה

ומואבי · צלק חלק העמוני דד"ה · וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזרא · ונמסר בתצא: ואם אין ג' בקריאה וסי' ואם אין לאיש גואל להשיב · ואם אין מושיע · ואם אין לך לשלם:

רשי

ויפקדם בבזק׳ רבותינו אמרו בשברי חרסים׳ לשון אחר בבזק בחבנים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו ויפקדם בטלאי׳ שנטל מכל אחד טלה ומנאם בהם כמו שהיו מונים אותם בחצאי שקלים ותרגו׳ כברור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא ובילמדנו ויספרם בטלאים כד אינון מסכינין באילין בזקייא כד אינון עתידי׳ באילין אימריא׳ לשון אחר בבזק שם מקום הנזכר בספר שופטי׳ וימצאו את אדוני בזק בבזק: מי האומר׳ בלשון בזיון: שאול ימלוך עלינו תנו אותם ונמיתם׳ ימלוך עלינו בתמיה: ויאמר שמואל ונחדש שם המלוכ׳ לפי שברא שונ׳ היו עוררים על הדבר ועתה נתרצו כולם: ואני זקנתי ושבתי׳ אמרו רבותינו זקנה קפצה עליו כדאיתא במס׳ תענית: את שור מי לקחתי׳ לעבודתי: וחמור מי לקחתי׳ כשהייתי הולך מעיר לעיר לשפוט אותם על עסקי ריביהם הייתי הולך על החמו׳ משלי והיה לי ליטול משלה׳: ואת מי רצותי׳ כל לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא חומס דליס ורוצץ: ואעלים

רדק

בבזק׳ שם מקום וכבר פירשנו בו פירשו אחר בספר מכלל שהוא כמו בחבנים כלומר שלקח אבן מכל אחד ולא ידע בזה מספרם ותרגום כברור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא׳ ובילמדנו ויפקדם בבזק ויספרם בטלאים כד אינון מסכינין באילין בזקיא כד אינון עתידין באילין אמריא: כחם השמש׳ כתי׳ כבית וקרי כחם והענין אחד: באשמורת הבקר׳ משלש משמרות שמחלקים הלילה השומרי׳ כמו שנאמר בדבר גדעון ושאול בא אל מחנה עמון באשמורת השלישית שהיא אשמורת הבקר: ויפוצו׳ הוא כוא ביום השלישי ויסא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר מה שנשארו מהם שלא הכום כי נפוצו הנה והנה: שנים יחד׳ כתרגומו תרין דערקין כחדא: שאול ימלוך עלינו׳ בתמיה וי״ת מאן דין דמבסר למימר לא כשר שאול למילך עלנא: ונחדש שם המלוכה׳ לפי שבפעם הראשונ׳ מקצתם בזוהו ואמרו מה יושיענו זה עכשיו נתרצו כלם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש ואמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ לפיכ׳ היו מכבדי׳ אותו המקו׳ אע״פ שעתה לא היה שם כי בנוב היה: זקנתי ושבתי׳ השיבה יותר מן הזקנ׳ ואמרו רבותינו ז״ל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן חמשים ושתים שנה כשמת ולפי שלא יאמרו עליו ולא ירכנו העם שמת בקצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שירא׳ זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא בחר מיתתו כדי שלא ימות שאול בחייו ונ״ב שנה של שמואל אמרו כי כשהתפללה חנה אותו היום נתמנ׳ עלי שופט אולי קבלה היתה אצלם זה כי מן הפסוקי׳ לא ראינו זה כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה כביא וכהן גדול בשילה ולאחר זמן נתמנה שופט ואם כן הוא שבאותו היום נתמנה שופט ימצא לפי זה שלא היה שמואל אלא בן נ״ב שנה שהרי עלי שפט את ישראל ארבעי׳ שנה ומת ביום שנלקח הארון והיה שבעה חדשים בשדה פלשתי׳ והיה בקרית יערים עשרים שנה ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה יחסרו מן מעשרים שנה שבע שני׳ של דוד כשאתה שלש עשרה לשמונ וארבעי׳ של עלי הרי נ״ג צא מהם שנה אחת לעבורו שנאמר ויהי לתקופת הימי׳ ונו׳ הרי חמשים ושנים: ובני הנם אתכם׳ לאשר תצטרכו להם בדברי התורות והדינין שקבלו ממני: לקחתי׳ כלומ׳ למלאכתי: ואת מי עשקתי׳ בממון: את מי רצותי׳ בגופו וכן עשוק ורצוץ ויונתן תרגם ית מאן עשקית וית מאן אנסית ורז״ל דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון כלומר כי אפילו ברצונו לא לקח ממונו ולדבריה׳ יהיה רצותי מן רצון אע״פ שאינו משרשו: כופר להטות הדין: ואעלים

רבינו ישעיה

ויפקדם בבזק׳ שם מקום׳ כמו אדוני בזק בבזק׳ וכן תרגם יונתן ומניכון בבזק: ניבי הכשרי׳ ויפוצו׳ הוא״ו יתיר׳

ויאמרו ו׳ ר״פ בטעם גריש וסי׳ הבה נבנה׳ הבה נלבנה׳ אבל אשמים׳ לכו ונפילה גורלות דיונה׳ למלכים הבאים׳ ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו: וישמחו ג׳ קמץ וסי׳ ויגידו לאנשי יביש וישמחו׳ ויהי כראות כל העם׳ ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים דעזרא: ואני זקנתי ושבתי ט׳ פסוקים אית בהון תרתין מלין ופתרונן חד וסי׳ ואני זקנתי ושבתי׳ כי עשית משפטי ודיני׳ עדי וסהדי במרומים׳ פרא חפשי ומוסדות ערוד׳ עד זקנה אני הוא ועד שיבה׳ עצמיו אפיקי נחושה גרמיו׳ גם שב גם ישיש בנו: דין ומשפט יתמכו׳ שמחה וששון ליהודים: את שור מי לקחתי׳ ח׳ פסוקים תלשין ופסקי׳ בקריאה וסי׳ אל אלהים יי׳׳ את שור מי לקחתי׳ וידבר אתאב אל נבות׳ וישלח חזקיה אל מלך אשור׳ אתן לגוג מקום שם קבר בישראל׳ ויקהל דוד את כל שרי ישראל׳ וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך דו״ה׳ קימו וקבלו היהודים: וארת מי ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח:

ויפקדם בבזק ויהיו בני־ישראל שלש מאות אלף ואיש יהודה שלשים אלף: ויאמרו למלאכים הבאים כה תאמרון לאיש יביש גלעד מחר תהיה־לכם תשועה בחם השמש ויבאו המלאכים ויגידו לאנשי יביש וישמחו: ויאמרו אנשי יביש מחר נצא אליכם ועשיתם לנו ככל־הטוב בעיניכם: ויהי ממחרת וישם שאול את־העם שלשה ראשים ויבאו בתוך־המחנה באשמרת הבקר ויכו את־עמון עד־חם היום ויהי הנשארים ויפצו ולא נשארו־בם שנים יחד: ויאמר העם אל־שמואל מי האמר שאול ימלך עלינו תנו האנשים ונמיתם: ויאמר שאול לא־יומת איש ביום הזה כי היום עשה־יהוה תשועה בישראל: ויאמר שמואל אל־העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה: וילכו כל־העם הגלגל וימלכו שם את־שאול לפני יהוה בגלגל ויזבחו־שם זבחים שלמים לפני יהוה וישמח שם שאול וכל־אנשי ישראל עד־מאד:

יב ויאמר שמואל אל־כל־ישראל הנה שמעתי בקלכם לכל אשר־אמרתם לי ואמליך עליכם מלך: ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני התהלכתי לפניכם מנערי עד־היום הזה: הנני ענו בי נגד יהוה ונגד משיחו את־שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת־מי עשקתי את־מי רצותי ומיד־מי לקחתי כפר

ומנינון בבזק והוו בני ישראל תלת מאה אלפין ואנש יהודה תלתין אלפין: ואמרו לאזגדיא דאתו כדין תימרון לאנש יבש גלעד מחר תהי לכון פורקנא במיחם שמשא ואתו אזגדיא וחויאו לאנשי יבש וחדיאו: ואמרו אנשי יבש מחר נפוק לותכון ותעבדון לנא ככל דתקין בעיניכון: והוה ביומא דבתרוהי ומני שאול ית עמא תלתא משרין ועלו בגו משריתא במטרת צפרא ומחו ית בני עמון עד מיחם יומא והוו דאשתארו ואתבדרו ולא אשתארו בהון תרין דערקין כחדא: ואמר עמא לשמואל מא דין די מבסר למימר לא כשר שאול למִמלך עלנא אתו גבריא ונקטלנון: ואמר שאול לא יתקטיל גברא ביומא הדין ארי יומא דין עבד יי פורקנא בישראל: ואמר שמואל לעמא אתו ונזיל לגלגלא ונחדת תמן מלכותא: ואזלו כל עמא לגלגלא ואמליכו תמן ית שאול קדם יי בגלגלא ונכיסו תמן נכסת קודשין קדם יי וחדי תמן שאול וכל אנשי ישראל עד לחדא: ואמר שמואל לכל ישראל הא קבלית למימריכון לכל די אמרתון לי ואמלכית עליכון מלכא: וכען הא מלכא מדבר בְּרישיכון ואנא קשיש וסבית ובני הא אנון עמכון ואנא הלכית קדמיכון מזעירי עד יומא הדין: הא עד די אנא קים אסהידו בי קדם יי וקדם משיחיה ית תורא דמן דברית וחמרא דמן שחרית וית מן עשקית וית מן אנסית ומיד מן קבלית ממון דשקר וכבשית

ו׳ בטעם ר״פ · ט׳ · כחם ק׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ ב׳ ויהי · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ חס׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ חס׳ · ח׳ תלשין פסקין ל׳

נחם זה מילין כתיב ל׳ וקריין ל׳

וקנתי ושבתי ט׳ פסו׳ אית בהון תרתין מלי׳ ופתרונן חד

רלבג

והנה באו הדברים על שאול וסבב שנאספו כל ישראל להלחם עם נחש׳ והכו את עמון מכה רבה והנשארים נסו ונתפזרו אנה ואנה עד שלא נשארו בהם שנים יחד: לא יומת איש ביום הזה׳ יתכן שאחר היום ההוא המיתום או אמ׳ שאול לא יומת איש ביו׳ הזה על צד התחבולה למלט האנשים ההם מיד ישראל להראות להם שדעתו להמיתם אחר היום ההוא׳ ואולי לזאת הסבה סבב שמואל לחדש המלוכה בגלגל כאילו ההראה שעד עתה לא היה מלך בשלמות׳ ואמר לפני יי׳ בגלגל כי שם בנו מזב׳ וזבחו בו ובראשונ׳ היה שם המשכן כמו שנזכר בספר יהושע בתחלתו׳ ואחר זה השתדל שמואל להביא את ישר׳ ומכלם אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו ממנה וזכר להם תחלה שכל ימיו הנהינס בדרכי התורה מאין כשא פנים לאדם ולא לקחס שום דבר לא על צד העושק ולא באופן אחר והעיד להם זה בפני יי׳ ובפני שאול כאילו יהיה השם יתעלה לעד ביניהם על זה ושאול משיחו על שהם הודו שהאמת כן הוא כמו שאמר שמואל׳ והנה

רדק

ואעלים עיני בו. אם יבוא לומ' בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירשו אדוני אבי ז"ל ויונתן פירש לענין הדין וכן תרגם ומיד מאן קבילית ממון לשקר וכבשית עיני מניה בדינא ואתיב לכון: ויאמר עד. כל ישראל כאחד אמרו על לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד ורבותינו ז"ל אמרו כי בת קול יצאה ואמרה עד

רשי

ואעלים עיני בו. כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם. כל מה שתאמרו: ויאמ' עד. בת קול יוצאת ואומרת על זה אחד משלש' מקומות שהופיע רוח הקדש בבית דין של מטה כדאיתא במסכת מכות: אשר עשה את משה ואת אהרן. להיות כשרים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים: ואשפטה אתכם. אתווכח עמכם:

ויוציאו יב וסי' נמסר בסוף אמור וביהושע סימן ו': בדן ד' בקריאה וסי' את ירבעל ואת בדן. וישם את האחד בדן. עגלי הזהב. ובני אולם בדן: אם ו' ראשי פסו' בספרא וסי' אם כה יאמרו. אם יוכל להלחם אתו. אם תראו את. אם פקד יפקדני אביך. אם כה יאמר טוב שלום לעבדך. אם יחטא איש לאיש:

וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ וְאָשִׁיב לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ וְלֹא־לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ מְאוּמָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהוָה בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבֹתֵיכֶם אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח׃ וַתִּרְאוּ כִּי־נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם׃ וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

יכ סבי' ויאמרו · ל' ג' מל' וא' חס' · כו"ל מל' בע"א חסר · ויאמרו ק' · כ' ויראו כל העם ל' · כו"ל חס' כמ"א · כ' עברי דרך · כ' וכוה אלה · ל' וחסר יוד מערי' הית' חס' ל'

וּכְבֵשִׁית עֵינַי בְּדִינָא מִנֵּיהּ וַאֲתִיב לְכוֹן׃ וַאֲמַרוּ לָא עֲשַׁקְתָּנָא וְלָא אַנְסְתָּנָא וְלָא קַבֵּלְתָּא מִיַּד אֱנָשׁ מִדַּעַם׃ וַאֲמַר לְהוֹן סָהִיד מֵימְרָא דַיְיָ בְּכוֹן וְסָהִיד מְשִׁיחֵיהּ יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי לָא אַשְׁכַּחְתּוּן בִּידִי מִדַּעַם וַאֲמַרוּ סָהִיד׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְעַמָּא יְיָ דַעֲבַד גְּבוּרָן עַל יְדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּדְאַסֵּיק יָת אֲבָהָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וּכְעַן אִתְעַתַּדוּ וְאִתְוַכַּח עִמְּכוֹן קֳדָם יְיָ יָת כָּל זַכְוָתָא דַיְיָ דַעֲבַד עִמְּכוֹן וְעִם אֲבָהָתְכוֹן׃ כַּד עַל יַעֲקֹב לְמִצְרָיִם וּזְעִיקוּ אֲבָהָתְכוֹן קֳדָם יְיָ וּשְׁלַח יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן וְאַפִּיקוּ יָת אֲבָהָתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְאוֹתִיבְנוּן בְּאַתְרָא הָדֵין׃ וְאִתְנְשִׁיאוּ יָת פָּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן וּמְסַר יָתְהוֹן בְּיַד סִיסְרָא רַב חֵילָא דְחָצוֹר וּבִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּבִידָא מַלְכָּא דְמוֹאָב וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בְּהוֹן׃ וּזְעִיקוּ קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ חַבְנָא אֲרֵי שְׁבַקְנָא יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ וּפְלַחְנָא יָת בְּעֲלַיָּא וְיָת עַשְׁתְּרָתָא וּכְעַן שֵׁיזְבָנָא מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבָנָא וְנִפְלַח קֳדָמָךְ׃ וּשְׁלַח יְיָ יָת גִּדְעוֹן וְיָת שִׁמְשׁוֹן וְיָת יִפְתָּח וְיָת שְׁמוּאֵל וְשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר וִיתֵבְתּוּן לְרוֹחְצָן׃ וַחֲזֵיתוּן אֲרֵי נָחָשׁ מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן אֲתָא עֲלֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן לִי לָא אֱלָהֵין מַלְכָּא יִמְלוֹךְ עֲלָנָא וַיְיָ אֱלָהָכוֹן מַלְכְּכוֹן׃ וּכְעַן הָא מַלְכָּא דְּאִתְרְעֵיתוּן דִּי שְׁאֶלְתּוּן וְהָא מַנֵּי יְיָ עֲלֵיכוֹן מַלְכָּא׃ אִם תִּדְחֲלוּ קֳדָם יְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָמוֹהִי וּתְקַבְּלוּן לְמֵימְרֵיהּ וְלָא תְסָרְבוּן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּתְהֱוֹן אַף אַתּוּן וְאַף מַלְכָּא דִמְלַךְ עֲלֵיכוֹן בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

ואם

רדק

אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם מעידי' עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר וזה אחד משלשה מקומות שהופיע רוח הקדש בבית דין שלמטה: אשר עשה את משה ואת אהרן. אשר הגדילם ולמד' וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן ות"י די עבד גבורן על ידי משה ואהרן. וטעם הפסוק הזה על אשר הקדים עד יי' כלומר אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכ' מארץ מצרי' הוא יהיה עד ביני וביניכ': ואשפטה אתכ'. כלומר אהיה נשפט עמכם לפני יי' ביניכם ובין יי' כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות: כאשר בא יעקב מצרי' ויזעקו. דרך קצרה לדבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה לזעוק אלא כאשר בא יעק' מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו שם ויקם מלך חדש על מצרים וגז"ר על ישראל גזירות וזעקו אל יי': ויושיבום במקום הזה. והנה משה ואהרן מתו מעבר לירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוכיחו אותם ולמדום ללכת דרך יי' ולפיכך נכנסו לארץ והרי הם כאילו הושיבום במקום הזה: ויאמרו חטאנו. ויאמ' כתיב וקרי' ויאמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: ירובעל. הוא גדעון: ואת בדן. הוא שמשון וכת' ופירוש בדן בן דן כי מן משפחת הדני היה ואף ע"פ שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו: ואת שמואל. ואותי היה לומר אלא כי כן מנהג הלשון במקומות כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל יי'. ובדרש אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאי' מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא שנאמ' וישלח יי' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל אותי לא אמ' אלא ושמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא: אשר בחרתם אשר שאלתם. האל"ף בסגול וכן הלא שאלתם עוברי דרך: נתן יי' עליכם מלך. פי' להושיעכם אם תיראו את יי':

ובאבותיכם

רבינו ישעיה

ואעלים עיני בו. כמו והעלמתי: ויאמ' עד. כל אחד מישראל אמר עד יהיה השם בדבר זה.

רשי

ירובעל. זה גדעון: בדן. זה שמשון שמשבט דן בא הרי שלשה קלי עולם עם שלש' חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור כדאי לילך אחריו כאילו הוא אביר שבאבירים: והייתם גם אתם. ותתקיימו לאורך ימי' גם אתם גם המלך:

והיתה

רלבג

והנה אמר שמואל יי' שעשה את משה ואת אהרן לעונש ההשגחה על ישראל ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים רצה בזה כי יי' שעשה כל זה יהיה לעד ביניהם. או אמר זה על צד ההודעה והרצון בו יי' הוא אשר עשה יכל זה להשגחתו על זה וזה נגלה מצד האותות והמופתים שנתחדשו אז וזה יותר נכון ויותר נקשר למה שאחריו. ואחר זה הרחיב הביאור ב בחסדים שעשה הש' לישראל וקצר מזה לפרסומו כי לא זכר יהושע שהנחיל להם את הארץ ולא זכר גם כן מהשופטי' שהקים השם ית' להם כי אם ארבעה ולא זכר ה השופט שהצילם מיד סיסרא עם שכבר זכר מה שמכרם השם ית' לסיסרא ויראה שלא זכר אלו הארבע' כי אם לבאר להם שמרוב חסדי השם ית' היה שהושיע את ישראל מאויביהם פעם על יד הבלתי שלמים מאד אף על פי שלא היו ראויים לזה מצד עצמם כמו הענין בירובעל ויפתח כי ירובעל היה עובד עבודה זרה כשקרא השם אליו להושיע את ישראל ויפתח גם כן לא ראינו לו מעלה כי אם בגבורה ופעם הושיעם על יד השלמים מאד כמו הענין בבדן ושמואל וזה כי בדן שהוא שמשון מצאנו לו מהשלמות שכבר עשה הש' מופת על ידו וכאשר קרא אל יי' ענהו וזה הורה על שלמותו והיותו באופן מה במדרגת הנביאים כי המופתים לא יעשם השם יתעלה רק על יד הראוי כמו שבארנו בספר מספר מלחמות יי' ואולם שלמות שמואל הוא מבואר מאד וזה היה מעוצם ההשגחה האלהית בישראל כי כשהיה אפשר שיהיה ביניהם איש שלם ראוי שיעשה גם על ידו הקימוהו עליהם לשופט והושיעם על ידו וכשלא היה ביניהם איש בזה התאר הושיעם גם כן על יד בלתי שלם ואם אינו ראוי לכך מצד יתרון ההשגחה על ישראל וכאילו אמר זה להורות להם כי לא יצטרכו למלך להלחם מלחמותיהם כי יי' אלהי ישראל הוא מלכם ויושיעם כאשר ישובו אליו כמו שעשה בימי השופטים שלא להם שופטים להושיעם ואם יסורו מדרכי התורה לא יועיל להם המלך אבל תהיה יד יי' בהם כמו שהיתה באבותיהם שלא היה להם מלך:

הלא

והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם כלומ' והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכ' ורבותינו אמרו בכם ובאבותיכם חטוטי שכבי והיא מכת בזיון על המתים : התיצבו וראו וגו', וכשם שעל ידי תפילתי אני יכול לשנות את העתים כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפילתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכי' לשאול מלך בחיי ואעפ שאני זקן : הלא קציר חטי' היום, והגשמים סימן קללה וקשה בעיני ה הכה להביא פורענות אנס אעפ כן יש בי כח ואקרא אל יי' ויתן קולו' ומטר ודעו וראו כי לא הייתם צריכים לשאול מלך ולולא בי : בעבור שמו הגדול, אשר יצא שמו עליהם שהוא מושיעם' ולמען לא יתמעט שם גדלו: הואיל יי', נשבע כמו ויואל שאול את העם : גם אנכי חלילה לי, מאח' שתעשו אתם את פלכם לשוב אל יי' : גם אנכי חלילה לי, מחדול ומהתפלל בעדכם :

ובאבותיכם, כמו ובמלככם כי האחרון לעס כמו האב לבן וכן אמר וישימני לאב לפרעה ות"י כמה דהות באבהתכון ורז"ל פירשו חטוטי דשכיבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטים כלומר אם תמרו את פי יי' תהיה יד יי' בכם וגם באבותיכם המתים שמתו שיוציאום מקברותיהם לבזיון : את הדבר הגדול הזה, מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמים רבות יהיה זה פירש א"א ז"ל כי בארץ ישראל לא היה יורד מטר כלל כל ימי קציר וזהו שאמר הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמור לנו וכך אמר בבני רכפה בת איה מתחילת קציר עד נתך מים עליהם ואמרו רבותינו ז"ל משבעה עשר בניסן עד יו' במרחשון שהו' עת המטר ולפי שהיה המטר בקציר חדוש גדול אחזם פחד מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל יי' אלהיך ואל נמות ובדברי רז"ל יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמ' הלא קציר חטים היום וגו' ועשה כל זה שמואל להודיעם כי רע בעיני יי' היה ממה ששאלו מלך ואף על פי שהם מאמינים לשמואל היה בהם בני בליעל שהיה לבם נקפם בדברי שמואל כמו שעשו בהמליכו את שאול ואמרו מה יושיענו זה ואע"פ שאמר להם כי על פי יי' נתנו להם וראו כי נלכד באורים ותומים או בגורל על ידי קלפי לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כלם ולא יוכלו להכחישו לפיכך אמר ויירא כל העם מאד את יי' ואת שמואל: אתם עשית' את כל הרע' הזאת, לשאול לכם מלך אבל אל תיראו אם לא תסורו מאחרי יי' ות"א את כל הרע' הזאת על המטר שתרג' כן אתון גרמתון ית כל בישתא הדא ובמקבת נסחאות אתון עבדתון : ולא תסורו כי אחרי התוהו, פי' ולא תסורו מאחר יי' כי אם תסורו מאחריו ותסורו אחרי התוהו והם האלילי' אשר לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תוהו המה או פירוש ולא תסורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו: כי לא יטוש, כי אע"פ שאתם חוטאים לפניו לא יטוש אתכם בעבור שמו הגדול כלו כי כבר נשמע בגוים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגולה ואם לא יסבול אתכם וינמולכם כחטאתיכ' וישחיתכם הרי כאילו נתמעט שמו בגוים ויאמרו לא יכול להצילם וכן אמר משה ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת יי' וגו' וכן אמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול : מחטוא ליי', כי אחר שאתם שבי' ליי' ומתודים על חטאתיכ' אהיה' חוטא אם לא אתפלל בעדכם: יראו את יי', האלף" איננה נקראת: הגדיל עמכם, הגדיל עמכם לעשות טובו' או פירושו שהגדיל שנתן קולות ומטר ביום קציר והדין עליכם שתיראו ממנו כי אשר יחפוץ יעשה בכם לטובה או לרעה כפי מעשיכם ולא תחשבו כי אין רואה ומשגיח במעשיכם: תרעו, אם תריעו מעלליכם: גם אתם גם מלככם, האחד לרבות על חבירו וכן גם צאנכם גם בקרכם ואמר מלככם שאם לא יוכיח אותם הוא יהיה נענש עליהם : בן שנה

רבינו ישעיה

כי אחרי התהו כי אחרי ה / אם תסורו אחרי / התוהו תסורו :

קלות ו' כ"כ חס' ו' קדמא וסי' נמסר בתילים סימן צ"ג : קלת ד' חס' דחס' וסי' נמסר בסדר וארא : ולא תסורו ו' פסו' ולא לא ולא וסי' נמסר בסוף סדר קרח : הואיל ג' ומלאים וסי' נמסר בסדר דברים: מחטא ג' ומשונים בכתיבתן וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו כתיב ' מחטא ליי' מחדל כן כתיב ' מחטוא בלשוני כן כתי' אג"ך '

טו וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם אֶת־פִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם׃ גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם׃ הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ׃ וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל׃ וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ׃ כ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃ גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַיהוָה מֵחֲדֹל לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה׃ אַךְ יְראוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבַבְכֶם כִּי רְאוּ אֵת אֲשֶׁר־הִגְדִּל עִמָּכֶם׃ כה וְאִם־הָרֵעַ תָּרֵעוּ גַּם־אַתֶּם גַּם־מַלְכְּכֶם תִּסָּפוּ׃

וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרָא דַייָ וּתְסָרְבוּן עַל מֵימְרָא דַייָ וּתְהֵי מַחֲתָא דַייָ בְּכוֹן כְּמָא דַהֲוָת בַּאֲבָהָתְכוֹן׃ אַף כְּעַן אִתְעַתַּדוּ וַחֲזוֹ יַת פִּתְגָּמָא רַבָּא הָדֵין דַייָ עָבֵיד לְעֵינֵיכוֹן׃ הֲלָא חֲצַד חִטִּין יוֹמָא דֵין אֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיִתֵּן קָלִין וּמִטְרָא וּדְעוּ וַחֲזוֹ אֲרֵי בִישַׁתְכוֹן סַגִּיאָה דַעֲבַדְתּוּן קֳדָם יְיָ לְמִשְׁאַל לְכוֹן מַלְכָּא׃ וּקְרָא שְׁמוּאֵל קֳדָם יְיָ וִיהַב יְיָ קָלִין וּמִטְרָא בְּיוֹמָא הַהוּא וּדְחֵיל כָּל עַמָּא לַחֲדָא מִן קֳדָם יְיָ וּמִפִּתְגָּמֵי שְׁמוּאֵל׃ וַאֲמַרוּ כָּל עַמָּא לִשְׁמוּאֵל צַלֵּי עַל עַבְדָּךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְלָא נְמוּת אֲרֵי אוֹסֵפְנָא עַל כָּל חוֹבָנָא בִּישְׁתָא לְמִשְׁאַל לָנָא מַלְכָּא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אַתּוּן גְּרַמְתּוּן יַת כָּל בִּישְׁתָא הָדָא בְּרַם לָא תִסְטוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַייָ וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבְּכוֹן׃ וְלָא תִסְטוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנֵיהּ וְלָא תִפְלְחוּן לְטַעֲוָתָא דְאִנּוּן לְמָא וְלֵית בְּהוֹן הֲנָאָה וְלָא מְשֵׁיזְבִין אֲרֵי לְמָא אִנּוּן׃ אֲרֵי לָא יַרְחֵיק יְיָ יַת עַמֵּיהּ בְּדִיל שְׁמֵיהּ רַבָּא אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמֶעֱבַד יַתְכוֹן קֳדָמוֹהִי לְעָם׃ אַף אֲנָא חָס לִי מִלְּמֶחְטֵי קֳדָם יְיָ מִלְּאִתְמְנָעָא לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן וְאַלֵּיף יַתְכוֹן דְּתְהָכוּן בְּאוֹרַח תַּקְנָא וְכַשְׁרָא׃ בְּרַם דְּחִילוּ מִן קֳדָם יְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָמוֹהִי בִּקְשׁוֹט בְּכָל לִבְּכוֹן אֲרֵי חֲזוֹ יַת דְּאַסְגֵּי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן׃ וְאִם אַבְאָשָׁא תַּבְאֲשׁוּן עוֹבָדֵיכוֹן אַף אַתּוּן אַף מַלְכְּכוֹן תִּשְׁתֵּיצוֹן׃

וכן הוא אוריתא טו' נביאים טא' כתובי' טוא' ונמסר גם בסדר וירא: יראו ג' בקריאה וסים' נמסר בסוף יהושע סימן כ"ד : הגדל ג' חס' י' בליש' בקריאה וסי' אשר הגדל עמכם' אשר חרפו את עמי ויגדלו' מגדל ישועות מלכו: הרע ה' בקריאה נ' בישין וב' טבין וסי' ואם הרע תרעו גם אתם ' חדלו הרע ' היהפך כושי עורו ' בכל עת אהב הרע ' וכל הרע לאיש מתן ' וחד והרע הרעתי : תרעי ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא :

רלבג.

הלא קציר חטים, הנה הראה שמואל לעם אות כי חטאו מאד ליי' כששאלו להם מלך ואמר הלא קציר חטים היום אקרא אל יי' ויתן קולות ומטר ואמ' אמ' זה כי קציר חטים היה שם סביב חג השבועות והנה העת הוא אז לפי הטבע חם ולא גם התקופ' שעברה היתה בטבעה קרה ולחה ולא יתכן על המנהג הטבעי שיהיו שם אז אידים עשנים יתהוו מהם הרעמי' והברקי' וזהו האות שנתן לפי מה שאחשוב שאם לא היה שם אות זולת נתינת הקולו' והמטר כשקרא שמואל אל י' לא היה צריך לומר הלא קציר חטי' היום, ואפשר שנאמר הלא קציר חטים היום היה נסורו' על צחות האויר כי האנשי' היו קוצרים חטים וזה יורה על היות העת ההוא בלתי מעונן ובלתי ראוי למטר, והנה הבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב, והנה הרגישו העם בזה האות והודו כי חטאו מאד כששאלו להם מלך, ואחר זה הייטירם שמואל באמצעות זה הפעל אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי השם יתעלה כי הסר מאחריו הולך אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו, והודיעם כי הש"י לא יטוש עמו בעבור שמו הגדול ולזה הוא משגיח עליהם בזה האופן הנפלא שזכר, ואמר להם שחלילה לו מחטוא ליי' מחדול להתפלל בעד' שלא ימותו על החט' הזה שחטאו ליי' לשאול להם מלך, והנה יורה להם גם כן כל ימיו הדרך הטוב' והישר' לא יסור ימיו מפני מה שעשו כנגדו לשאול להם מלך כאילו מאסו אותו ממלוך עליה' אך הזהירם שייראו את יי' ויעבדוהו אשר הפליא חסדו להם ואם יסורו ממנו יספו הם ומלכם : ואולם

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו:

הראשון הוא להודיע שראוי לאדם שידקדק בהנהגת בניו שתהיה באופן הראוי ולא יקל מזה מפני רוב טרדותו בהנהגת העם הלא תראה מה שקרה לשמואל בעבור שלא דקדק בהנהגת בניו שתהיה לפי הראוי וזה שזה היה סבה שסרה הממשלה מזרעו ונמשך מזה ששאלו להם ישראל מלך שהיה סבה בסוף לגלות ישראל מעל אדמתם כמו שזכרנו וכזה בעצמו קרה לעלי מפני שלא דקדק בהנהגת בניו לפי הראוי כי זה היה סבה שמתו בניו וסרה מבית עלי בסוף הענין הכהונ' הגדולה ונתנ' לזרע פנחס בן אלעזר:

השני הוא להודיע שראוי לאדם כשירא' כשיטו האנשי' אל מה שהוא נכון שיזוקו בו שישתדל להסיר' מזה לפי מה שאפש' לו ולזה היה קשה לשמואל כשראה שהיו ישראל שואלים להם מלך לדעתו ההיזק הראוי להגיע להם מזה בסוף הענין והתפלל אל יי' והודיעהו איך יתנהג בזה להסירם מזה הענין ונגלה לו בנבואה שבקשתם זאת היתה כנגד השם יתעלה לא כנגד שמואל לבד וצוהו השם יתעלה שיראה לישראל שהוא רוצה לשמוע בקולם בזה אך יודיע להם את משפט המלך אשר ימלוך עליהם והמשא הכבד אשר יעמיס עליהם כדי שיעזבו מעצמם זאת הבחירה:

השלישי הוא להודיע שכאשר היה בלתי אפשר לאדם שיעתיק האנשים מהבחירה רעה אשר בחרו ראוי שישתדל לפי מה שיוכל שיסיר ממנה הרע לפי מה שאפשר לו ולזאת הסבה זכר שכבר אמר השם יתע' לשמואל שישמע בקולם להמליך להם מלך ובחר הש"י מהם היותר שלם שהיה ראוי לזאת המעלה מצד יופיו וטובו עד שכבר נבא עם נביאים כדי שתהיה הנהגתו להיישיר העם לעבוד את יי' והזהיר העם על יד שמואל אזהרה אחר אזהרה שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי יי' פן יספו הם ומלכם כי לא יועילם המלך שלא תהיה יד יי' בהם אם יסורו מאחריו ואם ישמעו בקול השם לא יועיל להם המלך כי הש"י היה מלכם והיה מקים להם שופטים כשהיו שבים אליו להצילם מיד אויביהם ולזה לא היתה בקשתם המלך כי אם לרע וזה ממה שימנע ישראל משיסורו מאחרי יי' פן יספו הם ומלכם:

הרביעי הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה זריז בשמירת קניניו כראוי ולזה זכר שלא סמך קיש לבקש האתונות אם ילך שם אחד מהנערים אם לא ילך בנו שם כי אולי הנער לא יהיה זריז בבקשתם או אם ימצאם לעצמו ימכרם ולא יודיע זה לאדוניו והנה הלך שם שאול ונזדרז מאד על בקש' האתונ' עם שכבר בקשם בכל המקומות שזכר בזה הספור ובא לנביא לשאול לו באלהי' על זה:

החמישי הוא להודיע שלימות מעלת שאול במה שאמר פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו כי כן היה הענין כפי מה שסופר בזה הספור והנה יש לזה הנה מבוא בענין הנבואה:

הששי הוא להודי' שאין ראוי לאדם שיתחזק על בקשת קניניו האובדים יותר מן הראוי כי זה יביא לפעמים אל שיהיה הנזק יותר הרבה הסבה ואף אם תמצא האבדה כל שכן אם לא תמצא:

השביעי הוא להודיע שראוי לנביא שתתבודד מחשבתו במי שירצ' שתגיע לו בעניניו הנבואה ולזה ספר שהיה המנהג לתת דבר מה לנביא בשאלם ממנו דבר הנבואה ולהורות שכן היה המנהג אמר הנה נלך ומה נביא לאיש האלהים ואמר לו נערו הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והוא מבואר שהוא לא היה לוקח אלו המתנות לבקשת תועלת כי לא היה זה ממנהגו כמו שנתבאר במה שאמר את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי כל שכן כמו אלו המתנות הקטנות שלא היו ראויות לתת לקטן האנשים כל שכן למי שהיה מושל על ישראל:

השמיני הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה שומע לעצה הטובה אף על פי שיהיה היועץ שפל וקטן ממנו ולזה ספר ששמע שאול לנערו במה שיעץ לו שילכו לאיש האלהים והגיד להם את בואם:

התשיעי הוא להודיע שראוי למי שירצה לדבר עם איש מה שיחקור תחלה אנה ימצאהו כדי שיתיישר לבא אליו בזריזות כי אולי אם לא יחקור בזה תהיה דרכו לבטלה ולזה ספר שחקר שאול ונערו עם הנערות היוצאות לשאוב מים אם היה הנביא שם קודם שרצו להכנס לעיר:

העשירי הוא להודיע לאשר יחקרו ממנו דבר מה שלא יקצר מהיישיר בו השואל גם במה שלא שאל שהוא צרי' לשאול עליו לפי מה שנראה מהיותו ולזה ספר שכאשר שאל שאול לשמואל אי זה בית הרואה לא הודיעהו זה כי כבר ידע שכונתו היתה לדבר עמו ולזה הוצרך להודיע לו שהוא הרואה כי זאת היתה תכלית כונת שאול בזאת השאלה ולזאת הסבה גם כן ספר שהנערות ההן לא הספיק להם שהשיבו על מה ששאלו להם היש פה הרואה אבל רצו להיישירם על זה איך יתכן שימצאוהו בקלות יותר ולזה נתנו לו עצה שימהר בטרם יעלה הרמתה לאכל כדי שלא יתעכבו מלדבר עמו עד אחר האוכל והודיעוהו עם זה שאם ימהרו ימצאוהו ברמה ואם לא יוכלו למהר כל כך הנה ימצאוהו שם ביום ההוא שבא שם שאול וזה כי כבר גלה הש"י אוזן שמואל ביום הקודם לו שכבר ישלח לו למחר איש מארץ בנימין וימשחהו לנגיד על ישראל ולזה ידמה שבא שם שמואל ביום ההוא:

האחד עשר הוא להודיע עוצם מעלת שמואל בנבואה עד שכבר באה לו הנבואה בהקיץ ולזה ספר שכאשר ראה שמואל את שאול ענהו יי' הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי:

השנים עשר הוא להודיע אמתות הנבואה כי בהאמנתה יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר שכבר הגיד לו שמואל תכף את דבר האתונות כאשר היה לפי מה שנזכר אחר זה והגיד לו את דבר המלוכה כאשר היה גם כן:

השלשה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מן השררה ולזה זכר ששאול הרחיק שיהיה מלך מצד שפלו' שבטו ומשפחתו וגם כשהפילו הגורל על זה היה נחבא לברוח מן השררה ולזאת הסבה גם כן לא ספר שאול לדודו את דבר המלוכה כי לא היה רוצה להתפאר בזה:

הארבעה עשר הוא להודיע שראוי לתת כבוד לאנשים לפי המעלה שהם עתידים להיות בה אע"פ שאינה בידם עתה ולזה ספר מה שחלק שמואל לשאול מהכבוד לתת לו מנה יפה ולשומו בראש הקרואים עם שכבר עשה זה ליסד בלב שאול כי ימלוך על ישראל ולזאת הסבה גם כן נתן לו האותות שזכר שבאו לו כלם לפי מה שבא בזה הספור ובמה שזכר באלו האותות נתבאר שהנבואה תגיע לנביא גם בהודעת הדברי' אשר ייחסום האנשים אל הקרי והזמן כמו שבארנו בשני מספר מלחמות יי':

החמשה עשר הוא להודיע כי מיי' כל משפט הגורל ולזה ספר שכבר נפל הגורל על שאול למלך כמו שאמ' שמואל מצד הנבואה:

הששה עשר שראוי לאנשים לתת כבוד למלך ולברכו ולזה ספר שכבר אמר כל העם יחי המלך והלכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם:

השבעה עשר הוא ולהודיע שאין ראוי לשלם שיתפעל ממה שיאמר האנשים כנגדו כל שכן שיתפעל אם לא יכבדוהו אבל ראוי שיסבול זה ולזה ספר ששאול היה כמחריש אל הבזיונות שבזוהו הרשעים ההם ועל מה שלא הביאו לו מנחה עם שזה גם כן היה ראוי לו מפני היותו עתה בהתחלת המלוכה ואולי במעט סבה יסירוה ממנו:

השמנה עשר הוא להודיע שכאשר נתמנה איש לשרר' יצטרך בעבורה לרבוי ההוצאה ראוי לאשר תחתיו שיביאו לו מנחה כחזקת היד בדרך שיוכל להתנהג בכבוד לפי השררה ההיא ולא ימנעהו מזה מיעוט קניניו ולזה ספר באלו הרשעים שלא הביאו לשאול מנחה להורות שכבר היה ראוי להם להביא לו מנחה כדי שיוכל להתנהג בכבוד כמנהג המלך ולזאת הסבה לא היה מתנהג עדיין שאול כמנהג המלך מצורף לזה מה שהיה מתכונתו להיות בורח מן השררה ולזה ספר אחר זה שכבר היה שאול בא אחרי הבקר מן השדה:

התשעה עשר הוא להודיע שאין ראוי להתנהג במדת האכזריות הלא תראה כי נחש העמוני לולי אכזריותו היה מושל על יושבי יבש גלעד שלא היה רוצה לכרו' ברית עמהם כי אם בנקור להם כל עין ימין ובסבת אכזריותו אל שנפל עמו ביד ישראל והכו בהם מכה רבה:

העשרים הוא להודיע שראוי שתהיה לשלם מדת הגבור' במקומות הראויי' להציל הנרדפי' שהם מעמו ולזה ספר הפעלות שאול על ענין נחש העמוני ואף על פי שלא היה ישראל נוהג בו עדיין כמנהג המלך וגם הוא לא היה נוהג בעצמו מנהג המלך:

העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי למהר על המתת האנשים אבל ראוי להשמר מזה כפי היכולת ולזה ספר שלא הסכים שאול שימותו האנשים ההם אשר כמוהו:

העשרים ושנים הוא שראוי למלך שיהיה באופן שיראו ממנו האנשים ולפי שלא נתחדש על בחיר' שאו' דבר יביא בלב האנשים שהוא כמו בריאה חדשה ולזה לא היה דומה להם למלך וגם הוא לא היה נוהג כמנהג המלך והנה סבב שמואל לחדש המלוכ' לפני יי' בגלגל ולזבוח שם על זה זבחי' שלמים לפני יי' ליסד בלבם שהוא כמו בריאה חדשה ויביא זה אל שיראו ממנו כראוי ולזה ידמה שאמרה חנה ויתן עוז למלכו כי עד שנתן לו השם יתעלה עוז בענין מלחמת בני עמון לא היה במדרגת מלך:

העשרים ושלשה הוא להודיע שהשם יתעלה מקים דבר עבדו ולזה שמע לשמואל לתת קולות ומטר כשבקש זה ממנו להראות לישראל מה שהיה מן הטעות בבקשתם זאת שאין פריה רק להרע כמו שאין תועלת בקולות ומטר בימי קציר חטים רק להשחית:

העשרים וארבעה הוא להודיע שמי שאפש' לו לבקש רחמי' על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא שנ' וגם אנכי חלילה לי מחטוא ליי' וגו' וכן הענין בכל טוב שהיה אפשר שייטיב אדם לחבירו ולזה אמר והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה׳ תם:

רשי

בן שנה שאול במלכו׳ א״ל כבן שנה שלא טעם טעם חטא ויש לפתור בן שנה שאול במלכו בשנה ראשונ׳ שהומלך בה והוא מלך ב׳ שני׳ על ישר׳ ובשנה הראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים: את נציב פלשתים׳ סרדיוט שהיה להם על ישראל והושיבוהו בגבעת בנימן: ישמעו העברים׳ שמרדנו בפלשתים וימרדו מהם: וגם נבאש ישראל׳ נבאש ריחם בפלשתים לשון שנאה: אחרי שאול הגלגל׳ הוא שאמר לו שמואל וירדת לפני הגלגל: קדמת בית און׳ במזרח בית און: בחוחים׳ מקום קבוצת חוחים שפינ״ש בלע״ז: ובצריחים׳ פלייט״ש בלע״ז: ובבורו׳ גומות: עברו את הירדן ארץ גד׳ לברוח מפני פלשתים ש שהפלשתים היו בארץ כנען בעבר הירדן ימה: חרדו אחריו׳ מהרו ללכת אחריו: וייחל׳ המתין למועד אשר שמואל׳ הרי זה מקרא חסר תיב׳ אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל ודוגמא לו ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן אשר לשמואל שאמר לו שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך: הגישו אלי העולה׳ זר מותר להקריב בבמה: מה עשית׳ הלא אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה אני אעלה אותה ולא אתה: למועד

ועם ג׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ כחול אשר על שפת הים׳ ועם לא יבין ילבט׳ ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם: ולא בא ג׳ וסימ׳ וייחל שבעת ימים למועד׳ ולא בא כפי בשר פגול׳ ולא בא עליהם:

יג

א בֶּן־שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ וּשְׁתֵּי שָׁנִים מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל: וַיִּבְחַר־לוֹ שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מִיִּשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ עִם־שָׁאוּל אַלְפַּיִם בְּמִכְמָשׂ וּבְהַר בֵּית־אֵל וְאֶלֶף הָיוּ עִם יוֹנָתָן בְּגִבְעַת בִּנְיָמִין וְיֶתֶר הָעָם שִׁלַּח אִישׁ לְאֹהָלָיו: וַיַּךְ יוֹנָתָן אֵת נְצִיב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר בְּגֶבַע וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים וְשָׁאוּל תָּקַע בַּשּׁוֹפָר בְּכָל־הָאָרֶץ לֵאמֹר יִשְׁמְעוּ הָעִבְרִים: וְכָל־יִשְׂרָאֵל שָׁמְעוּ לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל אֶת־נְצִיב פְּלִשְׁתִּים וְגַם־נִבְאַשׁ יִשְׂרָאֵל בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּצָּעֲקוּ הָעָם אַחֲרֵי שָׁאוּל הַגִּלְגָּל:

ה וּפְלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רֶכֶב וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים פָּרָשִׁים וְעָם כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־הַיָּם לָרֹב וַיַּעֲלוּ וַיַּחֲנוּ בְמִכְמָשׂ קִדְמַת בֵּית־אָוֶן: וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל רָאוּ כִּי צַר־לוֹ כִּי נִגַּשׂ הָעָם וַיִּתְחַבְּאוּ הָעָם בַּמְּעָרוֹת וּבַחֲוָחִים וּבַסְּלָעִים וּבַצְּרִחִים וּבַבֹּרוֹת: וְעִבְרִים עָבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶרֶץ גָּד וְגִלְעָד וְשָׁאוּל עוֹדֶנּוּ בַגִּלְגָּל וְכָל־הָעָם חָרְדוּ אַחֲרָיו: וַיִּיחֶל שִׁבְעַת יָמִים לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר שְׁמוּאֵל וְלֹא־בָא שְׁמוּאֵל הַגִּלְגָּל וַיָּפֶץ הָעָם מֵעָלָיו: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל הַגִּשׁוּ אֵלַי הָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיַּעַל הָעֹלָה: י וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל בָּא וַיֵּצֵא שָׁאוּל לִקְרָאתוֹ לְבָרְכוֹ: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל מֶה עָשִׂיתָ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כִּי־רָאִיתִי כִי־נָפַץ הָעָם מֵעָלַי וְאַתָּה לֹא־בָאתָ

תרגום

כְּבַר שְׁנָא דְלֵית בֵּיהּ חוֹבִין בַּר שָׁאוּל כַּד מְלַךְ וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל: וּבְחַר לֵיהּ שָׁאוּל תְּלָתָא אַלְפִין מִיִּשְׂרָאֵל וַהֲווֹ עִם שָׁאוּל תְּרֵין אַלְפִין בְּמִכְמַשׁ וּבְטוּר בֵּיתְאֵל וְאַלְפָא הֲווֹ עִם יוֹנָתָן בְּגִבְעֲתָא דְבֵית בִּנְיָמִין וּשְׁאַר עַמָּא שְׁלַח גְּבַר לְקִרְווֹהִי: וּמְחָא יוֹנָתָן יַת אִסְטַרְטִיגֵי פְלִשְׁתָּאֵי דִי בְגִבְעֲתָא וּשְׁמַעוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְשָׁאוּל תְּקַע בְּשׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעָא לְמֵימַר יִשְׁמְעוּן יְהוּדָאֵי: וְכָל יִשְׂרָאֵל שְׁמַעוּ לְמֵימַר מְחָא שָׁאוּל יַת אִסְטַרְטִיגֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְאַף אִתְגְּרִי יִשְׂרָאֵל בִּפְלִשְׁתָּאֵי וְאִתְכְּנִישׁוּ עַמָּא בָּתַר שָׁאוּל לְגִלְגָּלָא: וּפְלִשְׁתָּאֵי אִתְכְּנִישׁוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין רְתִיכִין וְשִׁתָּא אַלְפִין פָּרָשִׁין וְעַמָּא כְּחָלָא דְעַל כֵּיף יַמָּא לְסַגִּי וּסְלִיקוּ וּשְׁרוֹ בְמִכְמַשׁ מַדְנַח בֵּית אָוֶן: וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ אֲרֵי עָקַת לְהוֹן אֲרֵי אִדְּחַק עַמָּא וְאִטַּמַּרוּ עַמָּא בִּמְעָרָתָא וּבִמְצָדָתָא וּבְשִׁקִּיפֵי כֵּיפַיָּא וּבִמְעָרַת טִינָרָא וּבְגוּבַיָּא: וִיהוּדָאֵי עֲבַרוּ יַת יַרְדְּנָא לַאֲרַע גָּד וְגִלְעָד וְשָׁאוּל עַד כְּעַן בְּגִלְגָּלָא וְכָל עַמָּא אִתְכְּנִישׁוּ בַתְרוֹהִי: וְאוֹרִיךְ שַׁבְעָא יוֹמִין לְזִמְנָא דַאֲמַר לֵיהּ שְׁמוּאֵל וְלָא אֲתָא שְׁמוּאֵל לְגִלְגָּלָא וְאִתְבַּדַּר עַמָּא מֵעִלָּווֹהִי: וַאֲמַר שָׁאוּל קְרִיבוּ לְוָתִי עֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְאַסֵּיק עֲלָתָא: וַהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ לְאַסָּקָא עֲלָתָא וְהָא שְׁמוּאֵל אֲתָא וּנְפַק שָׁאוּל לְקַדָּמוּתֵיהּ לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמֵיהּ: וַאֲמַר שְׁמוּאֵל מָה עֲבַדְתָּא וַאֲמַר שָׁאוּל אֲרֵי חֲזֵיתִי אֲרֵי אִתְבַּדַּר עַמָּא מֵעִלַּוַי וְאַתְּ לָא אֲתֵיתָא

רדק

בן שנה שאול במלכו׳ פי׳ או כשהיו הדברים האלה שדבר שמואל בחידוש המלוכה שנה היה לו מתחלת מלכותו ושתי שנים מלך אחר כן או בין הכל לא מלך אלא שתי שנים כדברי בעל סדר עולם וי״ת בן שנה כבר שנה דלית ביה חובין בן שאול כד מלך וכן פירשו רז״ל ועוד בדרש כי כשמלך נמחלו עונותיו עד אותו היום ואמרו שלשה נמחלו להם עונותיהם חתן חכם ונשיא נשיא מניין דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא מה תינוק בן יומו נקי מעון כך היה שאול במלכו נקי מעונותיו ביום מלך: ויבחר לו שאול׳ בעודנו בגלגל והיו שם כל ישראל בחדוש המלוכה בחר לו מהם שלשת אלפים שיהיו עמו במכמש אלפים ועם יהונתן אלף ויתר העם שלח ובמסורה מן ריש ספרא עד כפש יהונתן איתקרי יונתן בר מן ב׳ יהונתן ויאמר יהונתן אל הנער ויאמר יהונתן הנה ומן כפש יהונתן עד סופו יהונתן: את נציב פלשתי׳ כבר פירשתיו ויונתן הרגו כדי למרוד בפלשתי׳: אשר בגבע גבע אינו גבעת בנימין כי שני מקומות היו וכן כתוב בספר יהושע: ושאול תקע׳ צוה לתקוע בכל הארץ כמו ויבן שלמה את הבית כי שאול לא יצא מהגלגל: ישמעו העברים׳ כדי שישמעו וימרדו מפלשתים ועוד שיצאו למלחמה כי ידע כי כאשר ישמעו פלשתים שנהרג נציבם יאספו להלחם עם ישראל: הכה שאול׳ כן חשבו השומעים׳ כי שאול הכהו או צוה יהונתן להכותו: נבאש׳ נתעב כמו שמתעב האדם הדבר המבאיש: אחרי שאול הגלגל׳ כי שם היה עדיין מזמן חדוש המלוכה: כי נגש העם׳ נדחק בעבור שבא להם הדבר פתאם: ובחוחים׳ במצודות כמו שת״י ובמצדתא: ובצריחים׳ במקומות הגבוהים כמו ויבואו אל צריח: ועברים עברו׳ מקצתם התחבאו ומקצתם עברו את הירדן וברחו שם והשאר חרדו אחרי שאול׳ וחרדו ענינו התנועעו כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו׳ ואמר ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן אולי הם הקרובים לירדן: וייחל׳ כן כתי׳ וקרי ויוחל והכתיב כמו ויחל עוד שבעת ימים והקרי ויוחל מבניין הפעיל והענין אחד: למועד אשר שמואל׳ חסר ור״ל למועד אשר אמר שמואל וכן ת״י לזמנא דאמר ליה שמואל: ויפץ העם מעליו׳ פועל עומד וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרים: הגישו אלי העולה׳ כי שמואל אמר לו שהוא יבא אליו שם לסוף שבעת ימים להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים ואמר לו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך וכאשר ראה שאול כי לא בא בין׳ השביעי בבקר להעלות העולה וכבר הכין העולה והשלמים כמו שאמר לו שמואל אמר שאול שיגישו אליו העולה והשלמים כי הוא יעלה אותם וחטא בזה כי היה לו להוחיל כל היום עד הערב כי הוא בזמנו בא בו ביום כמו שכ׳ ויהי ככלותו אבל בהקריבו קרבן והוא זר לא חטא בזה כי היתר הבמות היה אז וזר מקריב בבמת יחיד: לברכו׳ לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ות״י למשאל בשלמיה: מה

רבינו ישעיה

בן שנה שאול במלכו׳ בשנ׳ ראשונה שמלך בחר לו שלש׳ אלפים איש: ושתי שנים מלך׳ אפשר לומר כן והכתיב וילחם סביב בכל אויביו׳ במואב ובבני עמון ובאדו׳ ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע ואימתי עשה כל המלחמות האלה ואימתי רדף אחרי דוד ובלכד ב בארץ פלשתים עשה דוד שנה וארבעה חדשים׳ הלכך יש לפרש ששתי שנים עד שנמשח דוד ש משעה שנמשח דוד באלו בטלה מלכותו ומה שמלך לאחר כן מלכותא בלא תגא הוא: את נציב פלשתים׳ ממונים ששמו עליה פלשתים לגבות המס כי היו משועבדים תחתיהם: כי נגש העם׳ פירוש כי עם ישראל היה נגש ונדחק מריב עם פלשתים: למועד אשר שמואל׳ מקרא קצר הוא ופתרונו למועד אשר נתן ש שמואל והוא מה ש שאמר לו בתחלת מלכותו׳ וירדת לפני הגלגל שמוא׳ כוהו על דבר זה: ויאמר שמואל מה עשית׳ פירוש אני אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה אני אעלה אותה ולא אתה ולא באתה למועד הימים שאמרתי הרבה סברתי שלא תבוא היום׳

רלבג

בן שנה שאול במלכו וגו׳ הנה יש מן התרו׳ מאד בזה הפסוק ל לשתי סבו׳ האחת היא שלא יתכן שנאמר לפי הפשט שיהיה שאול בן שנה לבד במלכו והשנית שהוא רחוק שנאמ׳ שלא מלך שאול כי אם שתי שנים עם רוב הדברים שעשה מצורף לזה שכבר עמד זמן העת המשחו קודם החזיקו במלוכה׳ והנכון בעיני לפי הפשט שיהיה הרצון בזה שכבר עברה שנה אחת לשאול מעת המשחו עד העת שמלך שחדשו המלוכה בגלגל והוא כשמלך שתי שנים על ישראל וסיפר כי בחר לו שאול שלשת אלפים מישראל היותר גבורים שבהם והיו עם שאול אלפים ואלף עם יונתן ויתר העם שלח איש לאהליו כדי שלא יכביד על ישראל׳ והנה היו ישראל אז תחת יד פלשתים על שכבר שמו פלשתי׳ נציב בגבע בנימין למשול והכהו יהונתן ונודע לפלשתים והיו משתדלים לקחת נקמה מזה ושאול תקע בשופר בכל הארץ להשמיע לעברים זה הענין למען יקחו עצה להמלט מיד פלשתי׳ או להלחם עמהם׳ והנה נאספו העם על זה הענין אל שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף אליו ומיראתם נתחבאו קצת ישראל במערות ובמה שידמה להם וקצתם ברחו מעבר לירדן׳ ועוד היה שאול בגלגל פרדו כל העם אחריו להאסף עליו׳ והנה הוחיל שאול שבעת ימים למועד אשר הגביל לו שמואל באמרו אליו וירדת לפניו הגלגל והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבוח זבח שלמים שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך׳ וכאשר הגיע היום השביעי וראו העם כי לא בא שמואל כפוצו מעל שאול מרוב פחדם ויראתם וידמה כי שאול להגיע אליו הנבואה העלה העולה והשלמים כאשר ראה כי לא בא שמואל ולא די שלא הועיל אבל נמנעה גם כן נבואת שמואל להודיע אותו מה יעשה ואיך יתנהג בענין זאת המלחמה לפי שכבר עבר על מצות הש״י במה שצוהו על יד שמואל נביאו שיחיל שבעת ימים עד בואו אליו אך לא חטא במה שהעלה העולות והשלמים והוא זר כי אז היה מותר לזר להקריב בבמת יחיד כמו שנתבאר בסוף זבחים׳ והנה

רדק

מה עשית׳ ידע בדרך נבואה כי העלה העולה׃ לא חליתי׳ עי׳ העולות היתה תפלתם ברוב׃ ואתאפק׳ התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך כי כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו׃ נסכלת׳ כי כבר ראית מה שאמרתי לך ולישראל הכל מתקיים ואתה כי לא האמנת שאבא בזמני כפרת בי ובנבואתי ולא שמרת את מצות יי׳ אלהיך אשר צוך על ידי שאני אמרתי לך ולישראל בשמו ולא תמרו את פי יי׳ והנה אתה מרית את פיו כי מה שאני אומר פיו ודברו הוא ואני אמרתי לך שתוחל לי להעלות העולות וכאשר לא עשית כן ופחדת כדבריך הנה מרית את פי יי׳ וסלקת בטחונו מלבך כי חשבת שלא תושע אתה וישראל אם תוחיל עוד׃ אל ישראל׳ כמו על ישרא׳ וכן וימליכוהו אל הגלעד׃ בקש יי׳ לו איש כלבבו׳ ברוח נבואה אמר לו זה אבל לא ידע שמואל עדיין מי הוא׃ ויקם שמוא׳ ושאול עמו וכאשר היה בגבע בנימן ופקד העם הנמצאי׳ עמו לא היו עמו אלא כשש מאות איש כי נפוץ העם מעליו׃ ויצא המשחית׳ בני החיל הגבורי׳ אוחזי חרבות ורמחי׳ בידם כי הם המשחיתי׳׃ אל ארץ שועל׳ ת׳ לארעא דרומא כמו שתרגם בארץ שעלים גם כן בארעא דרומא׃ על גיא הצבעי׳׳ כתרגום לחילת אפעיא וכן בדברי רז״ל ר׳ מאיר אומר אף הצבוע ואמרו צבוע זה אפה ופי׳ אפה אפעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון ונקרא האפעה צבוע לפי שעשוי בגווני׳ ובמיני הצבעי׳׃ וחרש לא ימצא׳ יש לתמוה איך לא היו חרשי ברזל בישראל רבים ויש לפרש לפי שפלשתים משלו בישראל שנים רבות כי אף בימי שמשון מושיע ישראל אמרו הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ואע״פ שבימי שמוא׳ נכנעו פלשתים ושבו הערים אשר לקחו פלשתים מ מישראל לישראל אע״פ כן מעת אשר זקן שמואל תחת ממשלתם היו והיו להם נציבים בארץ ישרא׳ אף בימי שמואל כמו שכתו׳ ובעת משלם והיתה ידם תקיפה עליהם הורידו פלשתים כל חרשי ברזל מן העברים לארץ פלשתים ולא השאירו בארץ ישראל חרש ברזל אף לתקן כלי אומנות וכלי חרישה כי אמרו פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בנו והיה מנהג כל ישראל בימים ההם לרדת ארץ פלשתים לתקן כלי אומנות וכלי חרישה ואפשר כי היו בארץ ישראל חרבות ורמחים וחניתות מאותם אשר נעשו קודם הזמן ההוא אבל מעטים היו ובמלחמה הזאת לא נמצא חרב וחנית ביד השש מאות אשר נשארו עם שאול וביד האלף אשר עם יונתן כמו שאמר אשר את שאול ואת יהונתן ובלתי כלי זיין לא יתכן להם אבל היו בידם קשתות ומקלי יד וקלעים ורוב הגבורים ואנשי חיל באותו הזמן בחצים ובאבנים היתה מלחמתם כמו שכ׳ בספור גבורי דוד מימינים ומשמאילים באבנים ובקשת וכאמר במלחמת מואב ויסובו הקלעים ויכוה וכאמר בדוד ויקלעו בידו ואף על פי כן חסרון גדול היה אבלם שלא היו נמצאים אצלם חרבות וחניתות והיה הספור הנה כי לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם כי אם ביד שאול ויהונתן להודיע כי לא בחרב וחנית יושיע יי׳ ולייי׳ לבדו התשועה כי ישראל היו בלא חרב וחנית ולא היו אלא אלף ושש מאות איש ופלשתים היו שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול הים והיתה תשועה גדולה ביום ההוא עד כי נסו פלשתים מפני ישרא׳ והכום ישרא׳ מכה גדולה׃ כי אמר׳ כן כתיב וקרי אמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט׃ וירדו כל ישראל הפלשתי׳׳ פי׳ ארץ פלשתים וכ״תי לארע פלשתאי׃ ללטוש׳ לחדד׃ מחרשתו׳ והוא כלי ברזל שחורשין בו וי״ת פרשיה וכן תרגם במלמד הבקר בפרשא דתורא׃ אתו׳ הוא הכלי שחופרין בו וי״ת סיכת פדניה ר״ל יתד השוורים והוא יתד ברזל אולי היה להם יתד שמכניסין בעול לחבר שני השוורי׳ יחד לפיכך תרג׳ פדניה כי פדנא דתורי הנזכר בתלמוד פירושו צמד בקר וכן תרגם צמד בקר פדן דתורי וגם אותו הכלי צריך לחדדו בראשו האחד ושמעתי כי בלשון ישמעאל קורין למחרישה סכה׃ קרדומו

והרש לא ימצא חד מן ז׳ פסו׳ אית בהון ט״ו מלין ז׳ מהכא ומציעתא כתיב וקרי וסימ׳ וכי ישמע לכם לדבר הזה׳ וטהרתים מכל עונם׳ וחמשה ועשרים דיחזקאל׳ ממתים ידך יי׳ ממתים׳ ויחי איוב אחרי זאת׳ ועשה למבצרי מעוזים׳ וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמרו פלשתים׃

לְמוֹעֵד הַיָּמִים וּפְלִשְׁתִּים נֶאֱסָפִים מִכְמָשׂ׃ וָאֹמַר עַתָּה יֵרְדוּ פְלִשְׁתִּים אֵלַי הַגִּלְגָּל וּפְנֵי יְהוָה לֹא חִלִּיתִי וָאֶתְאַפַּק וָאַעֲלֶה הָעֹלָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל נִסְכָּלְתָּ לֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ כִּי עַתָּה הֵכִין יְהוָה אֶת־מַמְלַכְתְּךָ אֶל־יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם׃ וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא־תָקוּם בִּקֵּשׁ יְהוָה לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ וַיְצַוֵּהוּ יְהוָה לְנָגִיד עַל־עַמּוֹ כִּי לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת אֲשֶׁר־צִוְּךָ יְהוָה׃ וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיַּעַל מִן־הַגִּלְגָּל גִּבְעַת בִּנְיָמִן וַיִּפְקֹד שָׁאוּל אֶת־הָעָם הַנִּמְצְאִים עִמּוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ׃ וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּנוֹ וְהָעָם הַנִּמְצָא עִמָּם יֹשְׁבִים בְּגֶבַע בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בְמִכְמָשׂ׃ וַיֵּצֵא הַמַּשְׁחִית מִמַּחֲנֵה פְלִשְׁתִּים שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים הָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה אֶל־דֶּרֶךְ עָפְרָה אֶל־אֶרֶץ שׁוּעָל׃ וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ בֵּית חֹרוֹן וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ הַגְּבוּל הַנִּשְׁקָף עַל־גֵּי הַצְּבֹעִים הַמִּדְבָּרָה׃ וְחָרָשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכֹל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי־אָמַר פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ חֲנִית׃ וַיֵּרְדוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּים לִלְטוֹשׁ אִישׁ אֶת־מַחֲרַשְׁתּוֹ וְאֶת־אֵתוֹ

ו׳ רפין ג׳ · ל׳ · זנ׳ ב׳ · ג׳ פת׳ · ב׳ חד קמץ וחד פתח׳ ג׳ · ל׳ וכל אלהי דכו׳ · ב׳ ולא ימס · ל׳ · טו · ב׳ כשוש · ל׳ · ב׳ בפסוק · ל׳ · ז״כ · אמרו ק׳ · כ · ב׳ מל׳ · ל׳

לִזְמַן יוֹמִין וּפְלִשְׁתָּאֵי אִתְכַּנַּשׁוּ לְמִכְמָשׁ׃ וַאֲמָרִית כְּעַן יֶחֱתוּן פְּלִשְׁתָּאֵי לְוָתִי לְגִלְגָּלָא וּקְדָם יְיָ לָא צַלֵּיתִי וְאִתְחַסְנֵית וְאַסֵּקִית עֲלָתָא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל טַפְשְׁתָּא לָא נְטַרְתָּא יַת תַּפְקֶדְתָּא מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ דְּפַקְּדָךְ אֲרֵי כְעַן אַתְקֵין יְיָ יַת מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל עַד עָלְמָא׃ וּכְעַן מַלְכוּתָךְ לָא תִתְקַיַּם אַתְקֵין יְיָ קֳדָמוֹהִי גְּבַר עָבֵיד רְעוּתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמֵּיהּ אֲרֵי לָא נְטַרְתָּא יַת דְּפַקְּדָךְ יְיָ׃ וְקָם שְׁמוּאֵל וּסְלֵיק מִן גִּלְגָּלָא לְגִבְעֲתָא דְבִנְיָמִין וּמְנָא שָׁאוּל יַת עַמָּא דְאִשְׁתְּכַחוּ עִמֵּיהּ כְּשִׁית מְאָה גַּבְרָא׃ וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעַמָּא דְאִשְׁתְּכַח עִמְּהוֹן יָתְבִין בְּגִבְעֲתָא דְבֵית בִּנְיָמִין וּפְלִשְׁתָּאֵי שְׁרוֹ בְמִכְמָשׁ׃ וּנְפַק מְחַבְּלָא מִמַּשְׁרִיתָא פְלִשְׁתָּאֵי תְּלָתָא מַשְׁרְיָן מַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח עָפְרָה לְאַרְעָא דָרוֹמָא׃ וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח בֵּית חוֹרוֹן וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח תְּחוּמָא דְמִסְתְּכֵי לְחֵילַת אַפְעַיָּא לְמַדְבְּרָא׃ וְאוּמָן עָבֵיד זַיִן לָא מִשְׁתְּכַח בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֲמַרוּ פְלִשְׁתָּאֵי דִּלְמָא יַעַבְדוּן יְהוּדָאִין סַיְפִין אוֹ רוֹמְחִין׃ וּנְחַתוּ כָל יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי לְחָרָפָא גְּבַר יַת פַּרְשֵׁיהּ וְיַת סִכַּת פַּדָּנֵיהּ

רבינו ישעיה

ואתאפק׳ פירו׳ עצ׳ רצוני שהיה לבי כוס׳ פנות אם אקריב ה העולה או אמתין ונתחזקתי והעליתי׃ על ני הצבועים׳ תרגם יונתן לחילת אפעיא׳ פי׳ נחשים היו נמצאים כדאמר הוא צבוע הוא אפא׳

למועד הימים׳ בתחלת היום׃ ואתאפק׳ נתחזקתי על רצוני שהיה לבי אומר להמתין לך על כרחי העמדתי את לבי ואעלה העולה׃ כי עתה׳ לפני עשותך זאת הכין יי׳ את ממלכתך עד עולם שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו ועתה ממלכתך לא תקום שכן אמר משה בתורה לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים וגו׳ הא אם סר לא יאריך ימים ואת׳ לא על מצו׳ נביא נאמר אלא על מצות התורה הרי כבר נאמ׳ ולשמר את כל דברי התורה הזאת ואחר כך ו ולבלתי רום לבבו ו ולבלתי סור מן המצוה אפילו מצות נביא׃ הנמצאי׳ עמו׳ כי העם נפוצו מעליו ואלו נשתיירו׃ גיא הצבועי׳ ׳ שמצויין בו את הצבועי׳ הוא שמנינו ר׳ מאיר אומ׳ אף הצבוע ותרגם יונתן אפעיא וכן פירשו רבותינו צבוע זה אפה מין שרץ רע ומזיק׃ וחרש לא ימצא׳ לא היה מצוי בתחלת מלכות שאול כי הפלשתים המושלים בישראל העבירו כל חרשי ברזל מישראל פן יעשו כלי זיין ל להלחם׃ וירדו כל ישראל הפלשתים׳ וכשהיו ישראל צריכין לחרשי ברזל ללטוש אתים וקרדומות ו ומחרישות היו זקוקים לירד אל ארץ פלשתים׃ מחרשתו׳ שו״ק בלע״ז׃ אתו׳ קולטר״א בלע״ז׃ קרדומו

רלבג

והפה נגהו שמואל על אשר לא שמר מצות השם אשר צוהו על יד נביאו שמואל ואמר לו שזה העון יהיה סבה שלא תקום מלכותו ותנתן המלוכה לאיש אחר וזה האיש שנתנה לו המלוכה הוא דוד לפי מה שהתבאר אחר זה׳ וכבר יספק מספק ויאמר איך יתכן שיאמר שמואל לשאול כי עתה הכין יי׳ את ממלכתך על ישראל עד עולם וכבר התבאר מברכות יעקב לבניו כי המלוכה תהיה לשבט יהודה ואם היתה המלוכה לשאול עד עולם לא יתכן שיתקיים הייעוד הזה שייעד יעקב׳ והנה התר זה הספק אומנו ממה שיקשה לפי מה שכ׳ וזה כי אמרנו עד עולם יתכן שיובן עד זמן רחב כמאמר חנה וישב שם עד עולם שהרצון בו כמו חמשים שנה וכן מה שאמ׳ בתורה ועבדו לעולם הרצון בו עולמו של יובל כמו שבארנו שם ולפי זה הענין היה הרצון בזה המאמר כי השי׳ הכין ממלכת שאול באופן שתתקיי׳ זמן רחב לולי זה המרי שמנע ממנו הטוב ולא נתקיים המלכות לו כי אם זמן מועט׃ ויקם שמוא׳ וגו׳׳ ולא זכר שקם שאול עמו לפי שהוא מבואר כי לא בא שאול בגלגל כי אם בעבור שמוא׳ שייעד לו שיבא אליו שם להודיע לו מה יעשה׳ והנה ספר שכל העם הנמצא עם שאול ויונתן בנו היו בגבע בנימן לא היו כי אם שש מאות איש כי השאר הלכו להם מרוב הפחד׳ והנה חנו פלשתים במכמש במקו׳ שהיה שם שאול בתחלה ועשו להם שלשה ראשים להשחית ארץ ישראל כי היו עם רב מאד כמו שקדם׳ והנה זכר כי בכל ארץ ישראל לא היה נמצא חרש ברזל או יהיה זה כן לפי מה שאחשב כי למיעוט המצא הברזל בארץ ישראל כמו שהוא מפני רבים היום לא היו בישראל חרשי ברזל ולזה היו צריכים לרדת אל הפלשתים לתקן להם כלי החרישה ועבודת האדמה ולא הניחו הפלשתים שישב בישראל חרש פלשתי ליראתם שמא יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בהם כי הפלשתים היו עדיין מושלי׳ בישראל ממשלה וזה היה סבה שביום המלחמה לא נמצא חרב וחנית לאחד מן הנערים שהיו את שאול ויהונתן בנו ונמצא החרב והחנית לשאול וליהונתן לבדם׳ וזה

קרדומו, בסגו״ר בלע״ז: מחרשתו, פוסוי״רה בלע״ז: והיתה הפצירה פים למחרשות, והיתה להם לאותם שהיה להם טורח לרדת אל הפלשתים ללטוש: היתה הפצירה פים, לימ״א בלע״ז שיש לה הפצר פיות כלומר פיות וחידודי׳ הרבה היתה להם לחדד המחרשות והאתים: ולשלש קלשון, מלג״ז עשוי כמין עתר שקורין פורק״א ולו שלש שיניים: ולהציב הדרבן, לחדדו בראשו לנועצו ולהציבו בתוך המרדע: ותמצא לשאול, על ידי נס: מצב פלשתים, דקך אנשי צבא לעשו׳ מהם מצב ומשחית הם הפוסטים ורצים אחר השלל אל העיר שקורין גנכי״ל בלע״ז: מצב, הם נציבים לשמור שלא יצאו מן העיר משחיתים בהם: אל מעבר מכמש, הפלשתים היו חונים במכמש ומכמש בהר וישראל בעיר ששמה גבע וגבע היתה בראש ההר ושני הרי׳ היו זה כנגד זה והגיא ביניהם כמו שאמור בענין ומצב פלשתים נגש אל עבר מכמש שלצד גבע אל הגיא אשר ביניהם: מעבר הלז, כל הלז והלזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא מראהו באצבע ובלע״ז אינו לשון ציש״ט בלע״ז אלא ציי״ל בלע״ז: מעבר הלז, גיא שני ההרי׳: בקצה הגבעה, בסוף הגבעה: נושא אפוד, אורים ותומים: ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבור, בן היה עשוי שן הסלע היה מהעבר מזה לבין המעברות מכאן ושן הסלע לבין המעברות מזה הגיא הוא קרוי בין המעברות והיה לו סלע מכאן וסלע מכאן זה בעברו מזה וזה בעברו מזה והגיא בין שני בעברים אותו הגיא בקש יונתן לעבור: שן הסלע, שן האחד בוצץ ושם השני סנה: מצוק מצפון, משופע ועולה מצד צפון אל מכמש מול גבע שממנה יצא יהונתן: דומו

קרדומו, הוא הכלי שחוטבין בו העצים ות״י כולבי ובברא״שית רבה ונבלה שם שפתם משפתם תעשה נבלה הוה אמר חד לחבריה אייתי לי כולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי ליה ופצע מוחיה וי״מ כולב גבת כי כן נקר׳ בלשון ערבי כול״ב וי״מ שקורא״ים התרגום כולבי בכף גם האחרונה וכן נמצא במקצת הנסחאות: מחרשתו, כלי אומנות מן חרש עצים חרש אבן וי״ת עוספיה וכן תרגם למחרשות לעוספיא ובמשנה מסכת כלים קרדום שנטל עספו טמא מפני בית בקועו נטל בית בקועו טמא מפני עוספו נשבר מקופו טהור נראה מדעת המתרגם כי גם מחרשתו הוא כלי המחרישה שחורשים בו שעושין הגדולים בארץ והוא החרישה ותרגם עוספי׳ לפי שהוא דומה לצד האחד של הקרדום כי לקרדו׳ שני פיות האחד חד והאחד רחב והרחב בוקעי׳ בו עצים ברוב הנקרא במשנ׳ בית בקועו והצד והוא האחד שלו בו בוקעים גם כן לפעמים והוא הנקרא במשנה עוספו והוא דומה למחרישה בחדודו לפיכך אמרו במסכת מסכת ביצה אין מבקיעין לא בקרדות ולא במגל ואמרו בגמרא לא בקרדו׳ לא שנו אלא בנקבת שלו והוא הצד הרחב שבוקעין בו ברוב לפיכך אין מבקעים לו ביו״ט שנראה כמלאכת חול אבל בזכרות שלו מותר והוא הצד האחד שלו לפי שאין דרך לבקוע בו ברוב ופירוש מקופו הנזכר במשנה הוא נקב הקרדום שנכנסת בו יד הקרדום ופי׳ כמו נקב המחט שנקרא קופא:
הפצירה פים, שתי מילות ופי׳ פצירה רבה מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים ותחנונים ופירוש פים פיות ר״ל רבת פיות כלומר שיש לה חדודים הרבה והוא הנקרא בלשון התרגום שופינא ובלע״ז לימ״א ומחדדין בה כל כלי ברזל ואומ׳ כי בפציר הפים היו מחדדים כליהם מי שלא היו לו פנאי לרדת בארץ פלשתים ללטוש הכלי: ולשלש קלשון, הוא כלי ברזל יש לו שינים ומסלקין בו הזבל והתבן ושם הכלי קלשון ובאמרו לשלש קלשון כאילו אמר קלשון שלש השינים וקורי׳ לו בלע״ז פורק״א וי״ת מגילת קנריא די לה תלת שנין וקנרא הוא תרגום כובש ונ״ל כי אותו הכלי הוא שיש לו שינים ומותחין בו הכובסין הבגדי׳ אחר כבישתן: ולהקרדמים, נכתבה בו ה״א הידיעה עם למ״ד השמוש כמשפטו שלא כמנהג כי אם מעטים נמצאים כמוהו כמו להגדוד הבא אליו להעם הזה הדומים להם: ולהציב הדרבן, כלו קמץ לבן כפתלי ולבן אשר הב״ית בפתח והדל״ית לשניהם מעמדת בגעיא ופי׳ הדרבן הוא מחט המלמד כי העץ נקרא מלמד והמחט התחוב בתוכו שדוקר בו הבקר נקר׳ דרבן כמו שאמרו במשנ׳ מלמד שבלע את הדרבן ופי׳ להציב לסדרו בראשו ולהעמידו בתוך המלמד וי״ת ולאנצבא זקת: והיה ביום מלחמת, מוכרת כמו משמרת כי יבא זה המשקל סמוך ומוכרת. ופי׳ והיה כן היה בכל יום שהיו עורכים מלחמה אלה עם אלה לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אלא ביד שאול וליהונתן ועל הדרך הזה ת״י והוה ביומא דקרב׳ לא משתכח חרבא׳ ובדרש מהו ותמצא לשאול ויהונתן אף בידם לא היה אלא שהמלאך המציאה להם: ויצא מצב פלשתי׳, פי׳ שרי החיל וכת״י אסטרטיג וכן תרגם נציב נציבי׳ ופירו׳ שרים ובברא״שית רבה ויבדל אלהי׳ בין האור ובין החושך ר׳ יוחנן וריש לקיש משל למלך שהיו לו שני אסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד בלילה ויצא זה המצב כי כלם חנו במכמש ונפרד זה המצב ממחנה פלשתים ובא לו אל מעבר אחד ממכמש להתקרב אל הגבעה אשר היו שם שאול ויהונתן: כשש מאות איש, הלא אמר זה ויפקוד שאול את העם הנמצאים עמו כשש מאות איש אם כן למה חזר ואמר עוד אלא להודיע כי לא נוספו בהם עוד ואף על פי שהיה להם להלחם עם הפלשתים אשר חנו שם כנגדם להלחם הושיעם האל: אחי אי כבוד, לפי שנזכר אי כבוד ולא נזכר אחיטוב לפיכך אמר אחי אי כבוד או בעבור שנקרא שמו כן על גלות הארון והיה אביו אז עם הארון במחנה וכשנלו ישראל בעון הכהני׳ ובעונם אבל במלחמה הזאת שהיה אחיה נושא אפוד והיה טוב לפני יי׳ היה הדבר בהפך והיתה תשועה גדולה בישראל: כהן יי׳ בשילה, על עלי אמר שהיה כהן יי׳ בשילה ואחיה זה היה שם במחנה עם ארון האלהים נושא אפוד והוא כלל החושן והאו׳ רי׳ והתומים כי בהם שאלו הניסה ארון האלהים נקרבה אלוה אל האלהים ולפיכך היה ספור זה הנה להודיע כי עדיין לא החלה קללת עלי שהרי מבני בניו היה נושא אפוד כי לא חלה הקללה ההיא עד שהוקם צדוק כהן גדול כמו שפירשתי: והעם לא ידע, פי׳ העם אשר עם יהונתן כי מן הנראה כי שני ראשי׳ היו ישראל למלחמה הזאת האחד שאול עם העם אשר עמו והאחד יונתן עם העם אשר עמדו עמו ויונתן נפרד עם נושא כליו מן העם אשר אתו בלא דעתם לפיכך אמר והעם לא ידע כי אילו ידע היו הולכים עמו: ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה, כן היה שמם לא נודע אבליכו עניין השמות אלא ט״ת בוצץ משרועיתא מקום חלקלק מדברי רז״ל בשרעתא דנהרא ותרגומו בחלקלקות באפלה במשרעא בקבלה ותרגם סנה מדרוכיתא פי׳ מקום דרוך: מצוק מצפון, מעמד מצד צפון כנגד הפלשתים שהיו במכמש והאחד מצד דרום כנגד ישראל שהיה בגבע ויונתן עבר בין שני הסלעים האלה וי״ת מצוק מסתכיא ותרגם מצפה סכותא: דומו

ולאביו ג׳ בקריאה וסימ׳ ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים, כי אם לשארו הקרוב אליו, ולאביו לא הגיד: ושם האחד ו׳ פסוקים בקריאה ושם ושם וסימ׳ נמס׳ בסוף סדר וישלח: ושם האחד ג׳ וסי׳ ושם האחד אליעזר, ושם האחד בוצץ, ושם האחד סנה ב׳ בפסוק:

וְאֶת־קַרְדֻּמּוֹ וְאֵת מַחֲרֵשָׁתוֹ׃ וְהָיְתָה הַפְּצִירָה פִים לַמַּחֲרֵשֹׁת וְלָאֵתִים וְלִשְׁלֹשׁ קִלְּשׁוֹן וּלְהַקַּרְדֻּמִּים וּלְהַצִּיב הַדָּרְבָן׃ וְהָיָה בְּיוֹם מִלְחֶמֶת וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וַחֲנִית בְּיַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־יוֹנָתָן וַתִּמָּצֵא לְשָׁאוּל וּלְיוֹנָתָן בְּנוֹ׃ וַיֵּצֵא מַצַּב פְּלִשְׁתִּים אֶל־מַעֲבַר מִכְמָשׂ׃

יד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל אֶל־הַנַּעַר נֹשֵׂא כֵלָיו לְכָה וְנַעְבְּרָה אֶל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַלָּז וּלְאָבִיו לֹא הִגִּיד׃ וְשָׁאוּל יוֹשֵׁב בִּקְצֵה הַגִּבְעָה תַּחַת הָרִמּוֹן אֲשֶׁר בְּמִגְרוֹן וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ׃ וַאֲחִיָּה בֶן־אֲחִטוּב אֲחִי אִי־כָבוֹד בֶּן־פִּינְחָס בֶּן עֵלִי כֹּהֵן יְהוָה בְּשִׁלֹה נֹשֵׂא אֵפוֹד וְהָעָם לֹא יָדַע כִּי הָלַךְ יוֹנָתָן׃ וּבֵין הַמַּעְבְּרוֹת אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ יוֹנָתָן לַעֲבֹר עַל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים שֵׁן־הַסֶּלַע מֵהָעֵבֶר מִזֶּה וְשֵׁן־הַסֶּלַע מֵהָעֵבֶר מִזֶּה וְשֵׁם הָאֶחָד בּוֹצֵץ וְשֵׁם הָאֶחָד סֶנֶּה׃ הַשֵּׁן הָאֶחָד מָצוּק מִצָּפוֹן מוּל מִכְמָשׂ וְהָאֶחָד מִנֶּגֶב מוּל גָּבַע׃

וְיַת כּוּלְבֵּיהּ וְיַת עוּשְׁפֵּיהּ׃ וַהֲוֵי לְהוֹן שׁוּפִינָא לְחַרָפָא בֵּידֵיהּ פּוּמַת כָּל מָאן דְּבַרְזֶל לְעוּשְׁפַיָא וְלִסְכַת פַּרְנַיָא וּלְמִצְלַת קַצְרַיָא דִּי לָהּ תְּלָת שִׁנִּין וּלְכוּלְבַיָא וּלְאַנְצָבָא זָקַת׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דִּקְרָבָא וְלָא אִשְׁתְּכַח חַרְבָּא וּמוּרְנִיתָא בְּיַד כָּל עַמָּא דְּעִם שָׁאוּל וְעִם יוֹנָתָן וּמִשְׁתַּכְחָא לְשָׁאוּל וּלְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ׃ וּנְפַק אִסְטְרַטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי לִמְגִיזַת מִכְמָשׁ׃ וַהֲוָה יוֹמָא וַאֲמַר יוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל לְעוּלֵימָא נָטֵיל זֵינֵהּ אֱתָא וְנֶעְבַּר לְאִסְטְרַטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי דְּמֵעִבְרָא דֵּיכִי וְלַאֲבוּהִי לָא חַוִּי׃ וְשָׁאוּל יָתֵיב בְּסִיָּפֵי גִּבְעֲתָא בִּשְׁפוּלֵי רִמּוֹן דִּי בְּמִגְרוֹן וְעַמָּא דְּעִמֵּיהּ כְּשִׁית מְאָה גַּבְרָא׃ וַאֲחִיָּה בַּר אֲחִיטוּב אֲחוּהִי דְּאִיכָבוֹד בַּר פִּנְחָס בַּר עֵלִי כָּהֵן מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּשִׁילוֹ לָבֵישׁ אֵיפוֹדָא וְעַמָּא לָא יְדַע אֲרֵי אֲזַל יוֹנָתָן׃ וּבֵין מְגִיזָתָא דִּבְעָא יוֹנָתָן לְמֶעְבַּר עַל אִסְטְרַטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי שִׁנָּא דְכֵיפָא מֵעִבְרָא מִכָּא וְשִׁנָּא דְכֵיפָא מֵעִבְרָא מִכָּא וְשׁוּם חֲדָא מַשְׁרוּעִיתָא וְשׁוּם חֲדָא מַדְרוּכִיתָא׃ שִׁנָּא חֲדָא מִסְתַּכְיָא מִצִּפּוּנָא לְקָבֵל מִכְמָשׁ וַחֲדָא מִדָּרוֹמָא לְקָבֵיל גִּבְעֲתָא׃

רבינו ישעיה

והית׳ הפציר׳ פים, היא לימ״א בלע״ז בעבורו שהיא עשויה פיות הרבה נקראת פצירפים: הפצר פיות כמו רוב פיות או מפני שדוחקין אותה על כלי ברזל ושוחקין אות׳ קורא אותה פצירה לשון ויפצר בם מאד׳ ופים על שם פיות הרבה שבה באותה היו מתקנין כל כליהם: ולשלש קלשון היא ריחת ברזל שיש לה שלש שינים: ולהקרדומים, הה״א יתירה כלומ׳ וגו שלא היה רוצה לטרוח לירד אל הפלשתים לתקן כליהם היו מתקני׳ אותם בטורח על ידי הפצירפים: מצוק מצפון, תרגם יונתן מסתכיא, כמו מצוקי ארץ היה נוטה גבהו מצפון:

רלבג

וזה הספור כלו בא להורות כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי׳ אלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו היו כנגד החיל הרב הזה ונתן השם תשועה גדולה בידו: כהן יי׳ בשילה, שב אל עלי לא אל אחיה כי כבר היה חרב משכן שילה ואולם אמרו נשא אפוד כד שב אל אחיה והרצון בזה לפי מקומו כי הוא היה כהן גדול: והעם לא ידע כי הלך יהונתן, אמנם אמר זה שאם ידעו היו הולכים עמו: לכה

כל שמואל וכל נתינה דמלכים לך במה לך וסי' ויאמר לה אלקנה אישה חנה' ויאמר לו נשא כליו' וידבר דוד ביהונתן טוב' ואבי ראה גם ראה' וגם אשר לא שאלת נתתי לך: ועלינו ב' וסימ' הננו ועלינו אל המקום' ואם כה יאמרו עלו: ויגלו ב' וסימ' שניהם אל מצב פלשתים' מסדות תבל: ונשא ו' חס' בקריאה

וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־הַנַּעַר ׀ נֹשֵׂא כֵלָיו לְכָה וְנַעְבְּרָה אֶל־מַצַּב הָעֲרֵלִים הָאֵלֶּה אוּלַי יַעֲשֶׂה יְהוָה לָנוּ כִּי אֵין לַיהוָה מַעְצוֹר לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בִמְעָט׃ וַיֹּאמֶר לוֹ נֹשֵׂא כֵלָיו עֲשֵׂה כָּל־אֲשֶׁר בִּלְבָבֶךָ נְטֵה לָךְ הִנְנִי עִמְּךָ כִּלְבָבֶךָ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן הִנֵּה אֲנַחְנוּ עֹבְרִים אֶל־הָאֲנָשִׁים וְנִגְלִינוּ אֲלֵיהֶם׃ אִם־כֹּה יֹאמְרוּ אֵלֵינוּ דֹּמּוּ עַד־הַגִּיעֵנוּ אֲלֵיכֶם וְעָמַדְנוּ תַחְתֵּינוּ וְלֹא נַעֲלֶה אֲלֵיהֶם׃ וְאִם־כֹּה יֹאמְרוּ עֲלוּ עָלֵינוּ וְעָלִינוּ כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיָדֵנוּ וְזֶה־לָּנוּ הָאוֹת׃ וַיִּגָּלוּ שְׁנֵיהֶם אֶל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ פְלִשְׁתִּים הִנֵּה עִבְרִים יֹצְאִים מִן־הַחֹרִים אֲשֶׁר הִתְחַבְּאוּ־שָׁם׃ וַיַּעֲנוּ אַנְשֵׁי הַמַּצָּבָה אֶת־יוֹנָתָן ׀ וְאֶת־נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמְרוּ עֲלוּ אֵלֵינוּ וְנוֹדִיעָה אֶתְכֶם דָּבָר וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן אֶל־נֹשֵׂא כֵלָיו עֲלֵה אַחֲרַי כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיַד יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּעַל יוֹנָתָן עַל־יָדָיו וְעַל־רַגְלָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו אַחֲרָיו וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו מְמוֹתֵת אַחֲרָיו׃ וַתְּהִי הַמַּכָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר הִכָּה יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו כְּעֶשְׂרִים אִישׁ כְּבַחֲצִי מַעֲנָה צֶמֶד שָׂדֶה׃ וַתְּהִי חֲרָדָה בַמַּחֲנֶה בַשָּׂדֶה וּבְכָל־הָעָם הַמַּצָּב וְהַמַּשְׁחִית חָרְדוּ גַּם־הֵמָּה וַתִּרְגַּז הָאָרֶץ

ואמר יהונתן לעולימא נטל זייניה אתא ונעבר לאסטרטיג ערליא האלין מאים יעביד יי לנא נסא ארי לית קדם יי מעצור למפרק בסגיאי או בזעירי׃ ואמר ליה נטל זייניה עביד כל די בלבך אתפני לך הא אנא עמך ברעותך׃ ואמר יהונתן הא אנחנא עברין לות גבריא ונתגלי להון׃ אם כדין יימרון לנא אוריכו עד דנתמטי לותכון ונקום באתרנא ולא נסק לותהון׃ ואם כדין יימרון סקו עלנא ונסק ארי מסרנון יי בידנא ודין לנא אתא׃ ואתגליאו תרויהון לאסטרטיגי פלשתאי ואמרו פלשתאי הא יהודאי נפקין מן חוראי דאטמרו תמן׃ ואתיבו אנשי מטרתא ית יונתן וית נטל זייניה ואמרו סקו עלנא ונהודע יתכון פתגמא ואמר יהונתן לנטל זייניה סק בתרי ארי מסרנון יי בידא דישראל׃ וסליק יונתן על ידוהי ועל רגלוהי ונטיל זייניה בתרוהי ונפלו מטענין קדם יונתן ונטל זייניה ממית בתרוהי׃ והות מחתא קדמיתא דמחא יונתן ונטיל זייניה כעסרין גברא כבית פלגות מהלך פדן תוריא בחקלא׃ והות זיעא במשריתא בחקלא ובכל עמא אסטרטינא ומחבלא זעו אף אנון וזעת ארעא

וסימ' ויעל יונתן על ידיו ב' בפסוק' ושל אחריו ותהי המכה הראשונה' ויפקדו והנה אין יונתן' ונושא הצנה הולך לפניו' וימת שאול ונשא כליו:

רשי

דומו · המתינו כמו שמש בגבעון דום וכן דום לה' אם כה יאמרו דמו ונעלה עליכם שעתם מצלחת ולבם רם עליהם אם כה יאמרו עלו אלינו פחד הקב"ה בלבם ויבואם לזוז ממקומם: על ידיו ועל רגליו · כלומר בכל כח ומרוצה: כבחצי מענה צמד שדה · בתוך שיעור מדת קרקע מלא חצי מענה של מחרישת צמד בקר החורשה בשדה מענה הוא תלם המחרישה שקורין ריו"א בלע"ז וגבורה גדולה היא זו שהיו קרובי' זה לזה וכנוסים לעזור זה את זה:

רדק

דמו עד הגיענו · המתינו וזה שאמר יהונתן לאות ולסימן אמר כמו שאמר וזה לנו האות כי אם יאמרו עלו עלינו פיהם הכשילם כי אנחנו נעלה והם ירדו וזה אינו נחש האסור ואם היה אסור לא היה הקב"ה עוזרו בהליכה ההיא' אבל הוא וכיוצא בו הוא קול דברים ישמע אדם ויחזק לבו כי הם סימן ואות על המעשה ואל יטעה אותך מה שנמצא בדברי רז"ל אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש כי אינו אומר שיהיה אותו נחש אסור כמו שפירשוהו רבים כי הנה אלו המנחשים בחולדה ובעופו' אינו כנחש אליעזר וכיונתן והוא היה אסור כמו שאמרו רז"ל לא תנחשו אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים והאומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו צבי הפסיקו עורב קורא לו שועל מימינו ונחש משמאלו אל תתחיל כי שחרית הוא ר"ח הוא מוצאי שבת הוא הנה אלו הדברים וכיוצא בהן שנהגו בהן בעלי הדיעות הרעות וקבעום חק ומנהג עליהם וחושבים כי הם המטיבים והמריעים זה הוא שאסרה התורה אבל אם ירצה אדם לעשות מעשה ויעשה דבר אחד לאות וסימן למעשה ההוא. כדי לחזק לבו ולעורר לבו לדבר ההוא זה הדבר מותר כי אילו היו עושי' רע בדבר הזה אליעזר ויהונתן לא היה עונה אותן הקב"ה כהוגן ומסייע את מעשיהם ועוזרם והנה רב בעל המאמ' הזה שאמ' כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויונתן אינו נחש הוא בעצמו היה עושה כנחש שלהם כמו שאמר רב בדיק במברא ואמרו רב הוה אזיל לבי רב נחמן חתניה ואמר אי מברא אתא לאפאי ימא טבא לנו וכן אמרו שמואל הוה בדיק במברא ר' יוחנן בדיק בינוקא פי' שהיה אומר לתינוק אומר לי פסוקך שאתה קורא בו כשהיה רוצה להתחיל שום מעשה או דרך אבל המאמ' ההוא שאמר רב כך פירושו כל נחש וסימן שהוא אינו עושה אותו סימן לעצמו מתחילה כמו שעשה אליעזר ויהונתן אינו נחש וסימן ואין לסמוך עליו או לחוש ממנו אם יבא מאליו לפיכך הקשה לו למה לא אכל מההיא סעודה מפני שהכינו כולם הבשר ויצאו לקראתו חשב זה לסימן כי הסעודה ההיא לא תהיה לברכה מפני שהכינוה ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא שם לבו לזה והא אמר רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו אם כן רב למה חשש בזה הדבר ולפיכך אמרו רבו' ז"ל בית תינוק ואשה אף על פי שאין נחש יש סימן כלומר אע"פ שאינו נחש כנחש שסומכין עליו יש קצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזקו אם יהיה לטוב ואם יהיה לרע יש לדאוג ממנו ולבקש רחמי' ממנו מלפני הקב"ה ופי' בית אם בנה בית אדם ויארע לו מאורע טוב או רע סמוך לחנוך הבית וכן אם יולד לו ילד או לקח אשה בזה הדרך נאמרו והוא דאתחזק תלתא זמני או ראוי לסמוך עליו אע"פ שבא מאיליו ולא עשהו סימן בתחילה אבל הנחש שעשהו סימן מתחילה לא שאלו בו שלש פעמים אלא בפעם ראשונה לבד יש סימן וסמכו השלשה פעמים על מה שאמר יעקב אבינו יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו ואלה המקרים באו לו משכולל בנימין לפיכך חשש בדבר וכן אמר יוסף הצדיק הלא אתם ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני כלומר אדם כמוני יחשב סימן רע אם יאבד ממנו הגביע אשר הוא שותה בו לפיכך אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש וכן נחשתי ויברכני יי' בגללך וכן והאנשים ינחשו כל זה הוא לשו' סימן ואות על הדבר לא נחש ולא קסם ואמרו רז"ל מכאן שמשתמשין בבת קול שנאמר ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו ואמרו קל נברא במתא וקל איתתא בדברא ומה נחזור אחרי ספורי התלמוד וספרי הפסוקים והנה פסוק מפורש נעשה כמעשה יונתן על פי הנבואה נאמר לגדעו' ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך: אפסי המחנה · כמו מצב פלשתים שפירשנו ות"י אינשי מטרתא כלומר הנצבים סביב המחנה ששומרים המחנה: על ידיו ועל רגליו · אולי היתה המעלה קשה לעלות ברגליו לבד וסמך גם בידיו ונראה כי דרכו אליה' היה דרך הסלע ששמו בוצץ שה"י משרועית' והיה חלקלק לפיכך היה צריך לסמוך על ידיו ועל רגליו שלא ימעדו רגליו בדרך החלקלק וי"מ על ידיו ורגליו על דרך משל כלומר בכל כחו עלה עליהם: ויפלו לפני יהונתן · היו נופלים לפניו ונושא כליו ממותת אחריו ות"י ונפלו כד טעינין חרבא קדם יהונתן: כבחצי מענה צמד שדה · הוא שיעור מהלך צמד הבקר בחרשו ובכדי מקום שהיה חצי השיעור הזה הכה כעשרים איש ות"י כבית פלגות מהלך פדן דתוריא בחקלא וכ"ף כבחצי כ"ף השיעור וכן כ"ף כעשרים איש: צמד שדה · ר"ל צמד בקר בשדה: המצב והמשחית · פירשנום לפיכך אמר גם המה כי הם אוחזי החרב והחנית: ותרגז הארץ · על דרך משל כלומר רגז מחנה פלשתים: נתהי

רבינו ישעיה

דומו · כמו שמש בגבעון דום: כבחצי מענה צמד כרם · הבריח כל המחנה כשיעור חצי תלם של צמד שדה ידוע להם כמה ארכו של תלם: המצב והמשחי' · המצב הוא קיבוץ החיילות והמשחית הם הגבורי' המזומני' להלחם ·

רלבג

לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה, רמז מזה כי מפני פחיתותם והיותם כבלים ראוי שיהיו יונתן ונושא כליו כעזרים בש"י לנצח אותן כי אין לשם יתע' מעצור להושיע ברב או במעט: אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתנו · ראוי שתדע כי העתידו' יגלו בפנים שונים וכבר תהיה לפעמי' הודעה חלושה מושפעת מהש"י בזה האופן החלום וילקח בה ראיה כמו שנאמר לגדעון שירד הוא ופורה נערו אל מחנה וישמעו מה ידברו כי בזה קצת הוראה מהדברי' המתחדשים וזה מבואר אחר העיון ממה שזכרנו בשני מספר מלחמות השם ואין הנה מקום זאת החקירה · והנה אמרו דמו עד הגיענו אליכם לאות כי ההתחלה תהיה מפלשתי' לרדוף אחרי ישראל ולזה יש להם לירא שינצחו כי הרודף הוא המנצח על הרוב: ואם כה יאמרו עלו עלינו · הנה זה לאות על שינצחום ישראל וירדפו אחריהם אחרו היותם מתחבאים מפחדם כי בלי ספק לא יכנסו ישראל אחריהם אם לא יתברר להם שינצחום אחר היותם יראים מהם בזה האופן הנפלא: ויגלו שניהם אל מצב פלשתים · הם הראשים והגבורים שהיו בפני המחנה לכל ישראל: כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה · ר"ל שהכה יונתן ונושא כליו כעשרים איש בשעור קטן מהארץ כי אם חצי שיעור הארץ שיחרושו צמד בקר מהשדה ביום אחד: ותהי חרדה במחנה וגו' · זה היה מהש"י על צד ההשגחה להביא עליהם החרדה הזאת הנפלאה באופן שתהיה חרב איש באחיו עם מה שראו בתחלה שלא באו שם מישראל כי אם יונתן ונושא כליו: ותהי

וַתְּהִי לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים׃ וַיִּרְאוּ הַצֹּפִים לְשָׁאוּל בְּגִבְעַת בִּנְיָמִן וְהִנֵּה הֶהָמוֹן נָמוֹג וַיֵּלֶךְ וַהֲלֹם׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ פִּקְדוּ־נָא וּרְאוּ מִי הָלַךְ מֵעִמָּנוּ וַיִּפְקְדוּ וְהִנֵּה אֵין יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַאֲחִיָּה הַגִּישָׁה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כִּי־הָיָה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי עַד דִּבֶּר שָׁאוּל אֶל־הַכֹּהֵן וְהֶהָמוֹן אֲשֶׁר בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וָרָב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַכֹּהֵן אֱסֹף יָדֶךָ׃ וַיִּזָּעֵק שָׁאוּל וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּבֹאוּ עַד־הַמִּלְחָמָה וְהִנֵּה הָיְתָה חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד׃ וְהָעִבְרִים הָיוּ לַפְּלִשְׁתִּים כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם אֲשֶׁר עָלוּ עִמָּם בַּמַּחֲנֶה סָבִיב וְגַם־הֵמָּה לִהְיוֹת עִם־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עִם־שָׁאוּל וְיוֹנָתָן׃ וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמִּתְחַבְּאִים בְּהַר־אֶפְרַיִם שָׁמְעוּ כִּי־נָסוּ פְּלִשְׁתִּים וַיַּדְבְּקוּ גַם־הֵמָּה אַחֲרֵיהֶם בַּמִּלְחָמָה׃ וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל וְהַמִּלְחָמָה עָבְרָה אֶת־בֵּית אָוֶן׃ וְאִישׁ־יִשְׂרָאֵל נִגַּשׂ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאֶל שָׁאוּל אֶת־הָעָם לֵאמֹר

וַהֲוָת לְזִיעַ מִן קֳדָם יְיָ׃ וַחֲזוֹ סְכוֹאַיָּא לְשָׁאוּל בְּגִבְעֲתָא דְּבֵית בִּנְיָמִין וְהָא הֲמוֹן מַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי אִתְבַּר אָזִיל תַּבְרֵיהּ וְסָנֵי׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַמָּא דְּעִמֵּיהּ סְעָרוּ כְעַן וַחֲזוֹ מַן שְׁנָא מִנָּנָא וּמְנוֹ וְהָא לֵית יוֹנָתָן וְנָטֵיל זֵינֵיהּ׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לַאֲחִיָּה קָרֵיב אֲרוֹנָא דַּייָ אֲרֵי הֲוָה אֲרוֹנָא דַּייָ בְּיוֹמָא הַהוּא עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה עַד דְּמַלֵּיל שָׁאוּל עִם כַּהֲנָא וְהָמוֹנָא דִּבְמַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי אָזִיל מֵיזַל וְסָנֵי וַאֲמַר שָׁאוּל לְכַהֲנָא קָרֵיב אֵיפוֹדָא׃ וְאִתְכְּנִישׁ שָׁאוּל וְכָל עַמָּא דְּעִמֵּיהּ וַאֲתוֹ עַד קְרָבָא וְהָא הֲוָת חַרְבָּא גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ שִׁגּוּשָׁא רַב לַחֲדָא׃ וִיהוּדָאֵי הֲווֹ לִפְלִשְׁתָּאֵי כְּמֵאֶתְמָלֵי וּמִדְּקָמוֹהִי דִּסְלִיקוּ עִמְּהוֹן בְּמַשְׁרִיתָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַף אִנּוּן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי עִם יִשְׂרָאֵל דְּעִם שָׁאוּל וְיוֹנָתָן׃ וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל דְּאִטַּמַּרוּ בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם שְׁמַעוּ אֲרֵי אַפִּיכוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַדְבִּיקוּ אַף אִנּוּן בַּתְרֵיהוֹן בִּקְרָבָא׃ וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל וְעָבְדֵי קְרָבָא מְטוֹ עַד בֵּית אָוֶן׃ וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אִדְּחִיק בְּיוֹמָא הַהוּא וְאוֹמֵי שָׁאוּל יָת עַמָּא לְמֵימַר לִיט

וכל איש ו׳ וסי׳ במסרה רבת׳: ויאל ז׳ ה׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות:

רשי

הצופים לשאול· הצופים אשר היו לשאול בגבעת בנימין· צופים איספיקא״יטש בלע״ז: והנה ההמון של פלשתים נמוג ממקומו וילך ויקרב הלום לכל ישראל נמוג כמו נד נע: פקדו· לשון פקידה כמו ותפקדנו לבקרים: הגישה ארון אלהים· אורים ותומים: כי היה ארון האלהי׳ ביום ההוא· המקרא חסר תיבה אחת כי היה ארון האלהים שם ביום ההוא: והעברים היו לפלשתים· בעזרתם מחמת יראה מתמול שלשם והיום נהפכו גם המה עם חבריהם להיות בעזרת אחיהם: נגש ביום ההוא· היו אצים ונוגשים להלחם בפלשתים: ויואל· לשון אלה: אסר

רדק

ותהי לחרדת אלהים· כתרגומו והות לזיע מן קדם יי׳ כלומר כי מהאלהים באה להם החרדה כי הם לא היו רואים למה היו חרדי׳ כי אין נלחם אתם כי אם יונתן ונושא כליו שהצופים לשאול· אשר לשאול: ההמון· המון מחנה פלשתים: וילך והלום· מן והלמה סיסרא פי׳ הלוך והשבר: פקדו נא· כמו פקדתי אתכם והוא עניין זכירה והשגחה על הדבר: הגישה ארון האלהים· ר״ל האפוד והאורים והתומים שהיו עם ארון האלהי׳ לשאול בהם על יהונתן: ובני ישראל· עם בני ישראל וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכאשר ראה שאול כי ההמון אשר במחנה פלשתים הולך ומתמוגג אמר לכהן אסוף ידיך כי אין פני׳ עתה אלא ללכת למלחמה כי רואים אנחנו כי אלהים עמנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים· ומה שאמר וילך הלוך ורב פירושו ורב להתמוגג ולהשבר והוא חסר וחסרונו ידוע מן העניין וכת״י והמונא די במשרית פליסתאי אזל מיזל וסני תבריה ויתכן לפרש בלי חסרון ויהיה פירוש וההמון מעניין מהומה ומשרשו ויהיה בשקל שטון והראייה שאמר אשר במחנה פלשתים ואם היה פירושו כמו שאר המון די לו בזכרו וההמו׳ כי ההמון הוא המחנה הרב וכן אמר למעלה והנה ההמון נמוג וילך ולא זכר מחנה ופי׳ אסוף ידיך כמו ויאסף רגליו כלומר שיאסוף ידיו אליו וימנע מפתח האורים והתומי׳ ומלשאול בהם וי״ת אסוף ידיך קרב אפודא ואם כפירושו מה ענינו והלא כבר אמר הגישה ארון האלהים ומה טעם ויהי עוד דבר שאול אל הכהן וגו׳ ועוד מה טעם אסוף ידיך היה לו לומ׳ פתח ידיך ועוד לא ספר הכתו׳ ששאל בהם אלא מיד ויזעק שאול וכל העם אולי היתה דעת המתרגם קרב אותו אל הארון והכניעהו: ויזעק· ויאסף כי אסיפת העם הוא על ידי זעקה: חרב איש ברעהו· מפני מהומת יי׳ רבה אשר היתה במחנה היו נבהלי׳ ומהוממי׳ והיו הפלשתי׳ מכים איש את רעהו והיו חושבי׳ להכות בישראל: והעברים· פי׳ אותן העברים אשר היו לפלשתים כאתמול שלשום שהיו גרים בארצם אשר עלו עמם ועל כרחם להלחם בישראל והיו במחנה סביב כלומר שלא היו שם מדעתם לא היו שמים עצמם במחנה אלא סביב מחוץ כדי למשוך ידיהם ולהיותם נשמטים מלהלחם בישראל אם יוכלו ועתה כשראו שישראל נצח היו גם המה עם ישראל אשר היו עם שאול ויונתן והכו בפלשתים גם המה ואם תאמר היאך לא חששו על בתיהם שהניחו בארץ פלשתים לפי שראו כי מהומת יי׳ היתה רבה בפלשתי׳ עד שהיו מכים איש את רעהו בלא ידיעה ובלא הרגשה אמרו גם הם בנו לא ירגישו ולא ידעו והכו בהן: וידבקו גם המה· כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם כמו וידריכו ופי׳ וידבקו עניין השגה כמו וידבק אותו ובזה הלשון תרגומו עמין השגה ופירושו שרדפו אחריהם עד שהשיגום במלחמה והכו בהם גם הם: והמלחמה עברה את בית און· כתרגו׳ ועבדי קרבא מטו עד בית און ופי׳ עברה כי מבית און והלאה עברה ברדפם אחרי פלשתים: נגש· נדחק וכן תרגומו אדחיק כלומר שהיו רעבים כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל עד הערב כדי שלא יפסיקו המלחמה: ויואל· וי״ו ויואל פירושה כמו וי״ו הן עתה קצפת ונחטא שפירושו וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן ויואל וכבר השביע שאול את העם לפיכך נגש: אשר

רבינו ישעיה

והנה ההמון נמוג וילך והלם· היו הולכים וחוזרים לאחוריהם ונכי׳ זה את זה כמו והלמה סיסרא· וכן כתוב לפנים והנה היתה חרב איש ברעהו: כי היה ארון האלהי׳ ביום ובני ישראל· תרגם יונתן עם בני ישראל· פירוש היה עמהם במלחמה: והעברים היו· היו משועבדי׳ תחתיהם והיו עמהם כאשר היו כתמול שלשום· והעלו אותם במחנה כדי שיעזרום· ועכשיו נהפכו עם שאול ונלחמו בפלשתים: ואיש ישראל נגש ביום ההוא· נדחק מאד לרדוף אחרי פלשתי׳: ויואל שאול את העם· כמו הואל וקח ככרים· ואין פרשו כמו ואת אלית:

רלבג

ותהי לחרדת אלהים· רצה לומ׳ חרדה גדולה כטעם אם אלהי׳ הררי אל או יהיה הרצון בו שהחרדה היתה מסובבת מהש״י: ויראו הצופים לשאול· יתכן שהעם אשר אתו שם קצתם במקו׳ גבוה שיהיו צופים ומביטים מה יעשו פלשתים כי זה ממה שיסירם אם להציל נפשם אם לנצח פלשתים בראותם כי יש לאל ידם: והנה ההמון נמוג וילך והלם· ר״ל שהקול שהיה במחנ׳ פלשתים הוא קול המונים והלומים לא קול המנצחים: ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים· ר״ל האורי׳ והתומים שהיה בארון לשאל לו באלהי׳ על דבר יונתן והחרדה הואת אשר במחנה פלשתים אם ראוי שירדפו אחריהם אם יעמדו במקומם: כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל· ירצה לפי מה שאחשוב כי ביום שבאו בגלגל על זה הדבר היה בא שם ארון האלהים ובני ישראל ולזאת הסבה קרה כאשר נפץ העם מעל שאול שנשאר שם הכהן הגדול עם ארון האלהים וכאשר נסעו משם שמואל ושאול והעם אשר עם שאול ללכת הגבעה אשר בנימין נעתק משם הכהן הגדול וארון האלהים והלכו בגבעה ואולם מקום ארון האלהים היה שם לא כתוב: והמון אשר במחנה פלשתים· ר״ל קול ההמון הנזכר במחנה פלשתים שהוא קול הנשברי׳ והמדוכאים היה הולך וחזק: אסוף ידיך· ר״ל שיאסף ידיו ולא יתעסק עוד בענין האורים והתומים על השאלה הזאת כי אין להם צורך: והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום וגו׳· יתכן שהפלשתים היו מושלים בקצת ישראל והיו יושבים תחתיהם והביאום הפלשתים עמם במחנה להכריחם שילחמו עם ישראל כמו שראינו באכיש מלך גת שהביא עמו דוד ואנשיו להלחם עם ישראל ולזה אמר והעברים אשר היו לפלשתים מקודם זה שעלו עם הפלשתים במחנה סביב גם המה נהפכו להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כן פירשו קצת המפרשים· והנכון בעיני שהרצון בזה שעם היות ישראל בדבר זאת המלחמה בתכלית הדלות והשפלות עד שנתחבאו במקומות הנזכרים הנה אחר הגיע זאת המהומה לפלשתים היו העברים לפלשתים כאתמול שלשום בהלחמם עמם בימי שמואל שנגברה יד ישראל עליהם ועל עמם במחנה סביב להכותם ולתפסם באופן שלא ישאר מהם איש ולא עוד אלא גם המה ר״ל הפלשתים להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כי קצתם היו הורגים קצתם ובזה האופן היו עוזרים לישראל כאלו היו עמם: והמלחמה עברה את בית און· ר״ל שהרודפים עברו המקום ההוא מרוב מרוצתם ושקדם על דבר המלחמה: ואיש ישראל נגש ביום ההוא· ר״ל שכבר נדחקו על דבר זאת הרדיפה מפני אלות שאול עד שלא יכלו לבטל מזה אפי׳ לצורך האכילה כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל מזון עד הערב כדי שתשלם לו הנקמה מאויביו ולזה נשמרו העם מלקחת הדבש להזון ממנו יונתן כי לא שמע השבועה ועם זה נחשב לו לעון כמו שיראה אחר זה אם מפני שלא חקר בזה קודם כי כבר היה רואה שאין משיב ידו אל פיו מהעם וזה לא היה נכון להיות אם לא בסבת נדר והסכמה ביניהם אם מפני שנגה אביו על השבועה הזאת באמרו עכר אבי את הארץ וחשב שאם אכל העם משלל אויביו היו מתחזקים יותר ותרב מפני זה המכה בפלשתים עם מה שהתבאר לו כי לא בכח גברו על פלשתים אך מאת יי׳ היתה זאת· וה״ה

אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יֹאכַל לֶחֶם עַד־הָעֶרֶב וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבַי וְלֹא־טָעַם כָּל־הָעָם לָחֶם׃ וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ בַיָּעַר וַיְהִי דְבַשׁ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ וַיָּבֹא הָעָם אֶל־הַיַּעַר וְהִנֵּה הֵלֶךְ דְּבָשׁ וְאֵין־מַשִּׂיג יָדוֹ אֶל־פִּיו כִּי־יָרֵא הָעָם אֶת־הַשְּׁבֻעָה׃ וְיוֹנָתָן לֹא־שָׁמַע בְּהַשְׁבִּיעַ אָבִיו אֶת־הָעָם וַיִּשְׁלַח אֶת־קְצֵה הַמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּטְבֹּל אוֹתָהּ בְּיַעְרַת הַדְּבָשׁ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־פִּיו וַתָּרֹאנָה עֵינָיו׃ וַיַּעַן אִישׁ מֵהָעָם וַיֹּאמֶר הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אָבִיךָ אֶת־הָעָם לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יֹאכַל לֶחֶם הַיּוֹם וַיָּעַף הָעָם׃ וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן עָכַר אָבִי אֶת־הָאָרֶץ רְאוּ־נָא כִּי־אֹרוּ עֵינַי כִּי טָעַמְתִּי מְעַט דְּבַשׁ הַזֶּה׃ אַף כִּי לוּא אָכֹל אָכַל הַיּוֹם הָעָם מִשְּׁלַל אֹיְבָיו אֲשֶׁר מָצָא כִּי עַתָּה לֹא־רָבְתָה מַכָּה בַּפְּלִשְׁתִּים׃ וַיַּכּוּ בַּיּוֹם הַהוּא בַּפְּלִשְׁתִּים מִמִּכְמָשׂ אַיָּלֹנָה וַיָּעַף הָעָם מְאֹד׃ וַיַּעַשׂ הָעָם אֶל־שָׁלָל וַיִּקְחוּ צֹאן וּבָקָר וּבְנֵי בָקָר וַיִּשְׁחֲטוּ־אָרְצָה וַיֹּאכַל הָעָם עַל־הַדָּם׃ וַיַּגִּידוּ לְשָׁאוּל לֵאמֹר הִנֵּה הָעָם חֹטְאִים לַיהוָה לֶאֱכֹל עַל־הַדָּם וַיֹּאמֶר בְּגַדְתֶּם גֹּלּוּ־אֵלַי הַיּוֹם אֶבֶן גְּדוֹלָה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל פֻּצוּ בָעָם וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם הַגִּישׁוּ אֵלַי אִישׁ שׁוֹרוֹ וְאִישׁ שְׂיֵהוּ וּשְׁחַטְתֶּם בָּזֶה וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא־תֶחֶטְאוּ לַיהוָה לֶאֱכֹל אֶל־הַדָּם וַיַּגִּשׁוּ כָל־הָעָם אִישׁ שׁוֹרוֹ בְיָדוֹ הַלַּיְלָה וַיִּשְׁחֲטוּ־שָׁם׃

לֵית גַּבְרָא דְיֵיכוּל לַחְמָא עַד רַמְשָׁא עַד דְּאִתְפְּרַע מִבַּעֲלֵי דְבָבַי וְלָא טְעֵים כָּל עַמָּא לַחְמָא׃ וְכָל דָּיָרֵי אַרְעָא עָלוּ בְחוּרְשָׁא וַהֲוָה דוּבְשָׁא עַל אַפֵּי חַקְלָא׃ וַאֲתָא עַמָּא לְחוּרְשָׁא וְהָא בְרֵיז דוּבְשָׁא וְלֵית דְּמָתִיב יְדֵיהּ לְפוּמֵיהּ אֲרֵי דְחֵיל עַמָּא מִשְּׁבוּעֲתָא׃ וְיוֹנָתָן לָא שְׁמַע כַּד אוֹמֵי אֲבוּהִי יַת עַמָּא וְאוֹשִׁיט יַת רֵישׁ שׁוֹטִיתָא דְבִידֵיהּ וּטְבַל יָתַהּ בְּקַנָּא דְדוּבְשָׁא וַאֲתֵיב יְדֵיהּ לְפוּמֵיהּ וּנְהַרָא עֵינוֹהִי׃ וַאֲתֵיב גַּבְרָא חַד מֵעַמָּא וַאֲמַר אוֹמָאָה אוֹמֵי אֲבוּךְ יַת עַמָּא לְמֵימַר לֵית גַּבְרָא דְיֵיכוּל לַחְמָא יוֹמָא דֵין וְאִשְׁתַּלְהֵי עַמָּא׃ וַאֲמַר יוֹנָתָן עֲכַר אַבָּא יַת עַמָּא דְאַרְעָא חֲזוֹ כְעַן אֲרֵי נְהַרָא עֵינַי אֲרֵי טְעָמִית זְעֵיר דּוּבְשָׁא הָדֵין׃ בְּרַם אִלּוּ מֵיכַל אֲכַל יוֹמָא דֵין עַמָּא מִבִּזַּת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְאַשְׁכַּח אֲרֵי כְעַן לָא סַגִּיאַת מַחֲתָא בְּפְלִשְׁתָּאֵי׃ וּקְטַלוּ בְּיוֹמָא הַהוּא בִּפְלִשְׁתָּאֵי מִמִּכְמָשׁ עַד מֵישַׁר אַיָּלוֹן וְאִשְׁתַּלְהֵי עַמָּא לַחֲדָא׃ וְאִתְפְּנִי עַמָּא עַל בִּזְתָּא וּנְסִיבוּ עָאן וְתוֹרִין וּבְנֵי תוֹרִין וּנְכִיסוּ עַל אַרְעָא וַאֲכַל עַמָּא עַל דְּמָא׃ וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל לְמֵימַר הָא עַמָּא חַיָּבִין קֳדָם יְיָ לְמֵיכַל עַל דְּמָא וַאֲמַר שְׁקַרְתּוּן קְרִיבוּ לְוָתִי יוֹמָא דֵין אַבְנָא רַבְּתָא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל אִתְבַּדַּרוּ בְּעַמָּא וְתֵימְרוּן לְהוֹן קְרִיבוּ לְוָתִי גְּבַר תּוֹרֵיהּ וּגְבַר אִמְּרֵיהּ וְתִכְּסוּן הָכָא וְתֵיכְלוּן וְלָא תְחוּבוּן קֳדָם יְיָ לְמֵיכַל עַל דְּמָא וְקָרִיבוּ כָל עַמָּא גְּבַר תּוֹרֵיהּ בִּידֵיהּ בְּלֵילְיָא וּנְכִיסוּ תַמָּן׃

וכל הארץ ה' בקריאה וסים' נמסר בסדר מקץ: לא שמע ה' דסמיכי בקריא' וסימ' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם' וירא כל ישראל כי לא שמע' וכל ישראל דדה' בן חכם מוסר אב' כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה: אל פיו ג' בקריאה וסים' ואין משיג ידו אל פיו' כי ירא העם את השבועה' וישב ידו אל פיו ותארנה עיניו' טמן עצל ידו תגינא:

לוא ג' מלאים וסים' אף כי לוא אכול אכל' לוא הקשבת למצותי' לוא קרעת שמים: ויגשו ג' ב' דחס' וא' מלא וסים' ויעלו עלות ויגשו שלמים וישב העם' איש שורו ואיש שיהו' את שעירי החטאת דדה' בתראה מלא:

רדק

אשר יאכל לחם עד הערב' שום מאכל ר"ל כי לחם כולל כל מאכל כי אפי' הדבש לא היו טועמים מפני השבועה כראה כי על כל מאכל השביעם: וכל הארץ' עם הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה ר"ל כל בני המלחמה והנאספים אליהם ודרך רדפם אחרי פלשתים באו ביער והיה בעצי היער עלת דבורים והדבש נוטף מהם על פני השדה והר' ר' שלמה ז"ל כתב כי יער קנה הבוקל היה והוא הדבש שהיה נוטף מהם ולא ידעתי מאין היה לו זה כי י"ת בחורשא: הלך דבש' כלומ' הליכת דבש שהיה הולך ונגר על פני השדה ות"י בריז דובשא ופי' ערונה ושורה ובברייתא רבה בין שורותים יבהילו שהיו עושין גדירות קטנות: ואין משיג ידו' אין מגיע ידועם הדבש אל פיו: ביערת הדבש' היא חלת הדבש כמו שיוציאו ממנה הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי ות"י בקינא לדובשא לפי שהחלה עשויה קנים קנים: ותראנה' כתי' וקרי ותארנה כלומר כי היו חשכות וכהות מן הרעב ומן העיפות והכתיב מן ראה והענין אחד: ויעף העם' ולא עברו על השבוע' אע"פ שהיו עיפי' ורעבי': כי עתה לא רבתה מכה בפלשתי' דרך תמיהה כי בודאי אם אכלו היה להם יותר כח והיו מכים בפלשתים יותר: ויעט העם' כלו פתוח לפי שפרשו עטה ופירושו ויסר או ניטה כמו ותעט אל השלל ש פירושו ותסר או ותטה וכת' ואתפני עמא' והכתי' הוא ויעט ופי' לשון אסיפה כמו ותעט א הארץ: ויאכל העם' פי' בערב אכלו ופירושו על הדם לפי שהיו מכים הבשר באפזון כי היו רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמצה יפה והיה נבלע בבשר לפיכך צוה שאול לגול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיצא הדם נגר ו ומתמצה היטב ואין זה פי' לא תאכלו על הדם רק פירושו כמו שהוא חק הזובחים לשדים שאוכלי' סביב הדם אחר שזבחו להם וזה לבד אלמד מעניינו לא תנחשו ולא תעוננו' ורז"ל פי' כי היו מקדישים שלמים ואוכלים לפני זריקת הדם ומה שאמר איש שורו בידו הלילה וישחטו שם העם נחלקו עליו רז"ל יש אומרים כי שחיטת לילה כשירה בבמת יחיד יש אומרים פסולה ומה שאמר שחטו בלילה על החולין אמר אבל אם לא היו מקדישים היה מותר לאכול בלא זריקת דם כי משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאוה בכל מקו' בלא זריקת דם על המזבח זה פירשו רבו' ז"ל כי על השלמים אמר שהיו אוכלים בלא זריקת דם אבל אין משמעות פשטי הפסוקים אלא כמו שפירשנו כי החטא היה מפני הדם נבלע בבשר ולא היה מתמצה מפני שהיו שוחטי' ארצה: חוטאים לי"י' בהעלים האלף' מהקריאה כמו קוראים אל יי' והוא יענם: גלו אלי היום' פי' העת הזאת כלומ' מעתה שלא ישחטו עוד כמו ששחטו וכן יום צעקתו בלילה כנגד כמו עת: פצו בעם' לעבדיו אמר שיפוצו במחנה ויאמרו לכל העם הרוצי' לשחוט שיגישו לשאול מי שרוצה לשחוט שורו או שיו: ושחטתם' פי' בזה המקו' על האבן ורז"ל פי' בזה הסכין שבדק להם הסכין וסמכו מכאן לבדיקת הסכין' ובדרש עוד ושחטתם בזה רבנן אמרי סכין בת ארבע עשרה אצבעות הראה להם ב' תלין ז' שבעה ה' חמשה אמר להם בזה היו שוחטים ואוכלים כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין: לאכול אל הדם' כמו על הדם וכן אל ההרי' לא אכל על ההרי':

רשי

אשר יאכל לחם' כל מאכל במשמע כמו נשחיתה עץ בלחמו: ויהי דבש' דבש קנים גדל בארץ ישראל: והנה הלך דבש' שהיה נוטף מן הקנים: ביערת הדבש' בקנה הדבש כמו ותשם בסוף דמתרגמי' ושויתיה ביערא וסוף הם קנים של אגם וכן אכלתי יערי עם דבשי ובלשון ישמעאל קורין לאותו דבש שוקר"א בלע"ז מפי ר' נתן הישמעאלי: עכר אבי את הארץ' בלבל את דעתם ואת ישועתם כמים עכורים: כי עתה לא רבתה מכה' בתמיה: ויעף העם' כמו ויעט העם לשון עיט: צאן ובקר ובני בקר' אומר אני כה זה אותו ואת בנו לא תשחטו ולכך קראם חוטאי' ורבותינו אמרו בשחיטת קדשי' שהיו מקדישי' אותם שלמים ואוכלים לפני זריקת דם הוא שאמר ויאכל העם על הדם אוכלים קדשים ועדיין דם ב במזרק: גלו אלי' לשון גללו: היום' מבעוד יום ולמטה נאמר ו ויגישו איש שורו בידו הלילה רבותינו נחלקו בדבר בסוף מסכת זבחים יש מהן פירשו כאן בחולין כאן ב בקדשי' ויש מהן פירשו כאן בקדשי' שהוקדשו ליקרב בבמת נוב נ גדולה כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב ב בבמה קטנה לימד על עולת יחיד שכשירה לישחט בלילה: אבן גדולה' עשאה במה לזרוק עליה דם ו והקטר חלבים: ושחטתם בזה' כאן במקום שחיטה' ד"א סכין בדק להם: פוצו בעם' הכריזו במקומות הרבה ויהיו המכריזים נפוצים בעם: הלילה' בהמות של חולין נשחטו ב בלילה כך מפורש בזבחים: אותו

רלבג

והנה היה הדבש על פני השדה מפני ש שככר היו שם כלים רבים ישכנו בהם א הדבורי' ויעשו בו הדבש כמנהגם והדבש היה בכלים ההם בתוך יערו כמשפטו וידמה שהיו הכלים ההם מושמים שם שורות שורות ביושר בדמיון דרך ולזה קרא זה הקבוץ הלך דבש כי האורח יקרא הלך מצד הדרך או לרבוי הדבורי' שם ביער ההוא היה הדבש נגר על פני השדה כמו שפירשו הקודמים: ויכו ביום ההוא בפלשתי' ממכמש אילונה' אחשוב כי ספר זה להורות על רוב שקדם לרדוף אחריהם ולהכות בהם עד שאחר נסעו ממכמש בהזעקם להדוף אחריהם הכו בהם עד אילונה שהוא שם עיר אחרת ולזה היה עיף ויגע מאד: ויעט העם אל השלל' ר"ל שר וסבב לקחת מהשלל לאכל: וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם' ר"ל אצל הדם כי כל אחד היה שוחט במקום שהיה בו מהמקנה ואחר היו אוכלים שם וכבר דקדקה התורה שלא יאכלו אצל הדם במה שאמרה לא תאכלו על הדם כדי שלא יסתבכו באמונות הנפסדות שהיו אז למי שעושים זה כמו שזכרנו בבאורנו לדברי התורה ולזה סבב סביב שיגולו לו אבן גדולה וישחטו שם כלם ואחר ישובו למקומם לאכל ובזה ישמרו מלאכל אצל הדם: פוצו בעם' ר"ל התפרדו אנה ואנה בכל המחנה לצותם כלם שיעשו איש שורו ואיש שיו לשחוט על האבן כדי שיהיו העם נשמרים מלאכל על הדם זהו הפי' אשר פירשנו הנחנו בזה והנה נאות מאד וכבר ראינו בו פירושים למפרשים בלתי נאותים אם באנו לספר מה שיש בהם מהספק יארך מאד ואין זה מכוונתינו: ויבן

רבינו ישעיה

הלך דבש' דבש שהיה זב מתוך הכורת של דבורי' והולך על פני השדה: ביערת הדבש' היא החלה שרודין מן הכורת' ות"י בקינא לדובשא שעשויה כקני' כקני' למושב הדבורים' וזהו אכלתי יערי עם דבשי: ויעט העם אל השלל' נתפזרו לכאן ולכאן לשלול שלל' ודומה לו שלמה אהיה כ כעוטיה' ועוטך עטה' שהם לשון פיזור: וישחטו ארצה ויאכלו על הדם' מתוך שהיו שוחטים ארצה במקום נמוך היה מתלכלך הבשר בדם והיו אוכלים אותו מלוכלך בדם' ואמר להם שיגולו אבן גדולה וישחטו עליה והדם יורד למטה והבשר יעמוד למעלה ולא יתלכלך בדם: ואיש שיהו' שה כמו פה ונשתא"מ פיהו בעלם היו"ד והנה הוכע'

אותו אחל לבנו׳ מזבח ליי׳ ׳ פי׳ אותו המזבח היה תחלת המזבחו׳ שבנה שאול כי מה שהקריב קרבנות בגלגל מצא שם המזבח בנוי ׳ ובדרש אתו החל והלא כמה מזבחות בנו ראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע בנה מזבח ואת אמרת אותו החל לבנות מזבח אמר רבי יודן החל במלכים ועוד יש דרש אותו המזבח הוא החל לבנותו כלומ׳ הוא בעצמו נתן האבן הראשונה ואחר כך בנו הבונים המזבח עד כלותו: ונבוזה בהן ׳ קל הזין ומשפטו להדגם: ולא כמאר׳ בגדי כינו בחירק ואחר הוא: אל האלהים כתרגומו כשאל במימרא דיי׳: פנות העם ׳ כתרגומו רישי עמא ונקראו ראשי העם פנות שהעם לעיר כמו פנה לקיר: לעבר אחד ׳ בגורל שהיו כל ישראל בקלף אחד יונתן ושאול בקלף אחר: הבה תמים ׳ גורל תמים ואמת ו״ת אייתיניה בקושטא כלומר הבא הגורל באמת: הפילו ׳ פי׳ הפילו הגורל וכת׳ רמו עדבין: כה יעשה אלהים ׳ ר״ל כה יעשה לי וכן מנהג הלשון כלומר כך וכך יהיה לי אם לא תמות: כי עם אלהים עשה ׳ כלומר טובה עשה עם אלהים ועם עמו כי הגדיל בטחונו באלהים ומסר נפשו על עם יי׳ והלך הוא ונושא כליו להלחם במחנה פלשתים ות״ת ארי קדם יי׳ גלי די בשלו עבד יומא דין ׳ ואעפ ויפדו העם את יהונתן לפי׳ הזה בטענתם פדו אותו שטענו עליו כי היה שוגג אם כן מה טעם אשר עשה ה הישועה לא היה אלא מפני שהיה שוגג אבל ר״ל רע ומר היה אם לא היינו מוצאים עליו טענה לפדותו מן המו׳ כי ישועה גדולה עשה בישראל וכן פי׳ אדוני אבי ז״ל ׳ ויש לשאול אחרי ששגג בזה יהונתן והכתו׳ מעיד עליו ויונתן לא שמע בהשביע אביו א״כ למה לא נענה שאול באורי׳ ותומים ׳ פי׳ הגאון רב סעדיה ז״ל בעבור הראות לעם כי שוגג היה כי היו אומרי׳ משא פנים יש בדבר כי בן המלך עבר על החרם ולא נענש ואילו היה אחר היה נענש וכל העם לא היו יודעים כי לא היה שם יונתן בשעת השבועה וכאשר לא נענה שאול באורים ותומים הוצרכו להפיל גורלו׳ על מי היה החטא ונפל על יהונתן וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעת השבועה וטענו כל העם עליו כי שוגג היה ואין עליו משפט מות ׳ ובדרש ויפדו העם את יהונתן ר׳ אליעזר אומר נתנו משקלו זהב ופדאוהו רבי יוחנן ור״ל רבי יוחנן אמר וכי לחם אכל והלא דבש אכל ׳ ריש לקיש אמר וכי לא מטעמת טעם לא כן אמר ר׳ אבהו משום ר׳ זעירא מטעמת אין בו משום אכילה ולא משום שתייה ולא משום הפסק תענית ואיכה טעונה ברכה הרי ויפדו העם את יונתן: ויעל שאול מאחרי פלשתים ׳ כיון שלא ענהו יי׳ באורים ותומים לא רצה לרדוף אחרי פלשתי׳ בעת הזאת כי חשב אף על פי שנמלט יונתן בטענה עון יש ביניכו על השבוע׳ או אחר שהלך הלילה בזה העניין שנתעסקו בו בין כך הלכו פלשתים למקומם: לכד המלוכה ׳ התחזק במלוכה והיתה בידו בלא שום פקפוק כי ראו כל ישראל כי היה מצליח במלחמותיו: ירשיע

רש״י

אותו החל׳ אותו המזבח ראשון למזבחו׳ שבנה שאול: פנות העם ׳ שרי העם אבן הפנה היא החשובה: לעבר אחד ׳ להפיל גורל בין כולכם וביניכו: הבה תמים׳ תן גורל אמת והעם יצאו נקיים מן הגורל: ויפדו העם ׳ התירו לו לשאול שבועתו: ויעש

נרדה ג׳ בקריאה וסימ׳ נרדה ונשברה לך אכל ׳ הבה נרדה ונבלה שם שפתם ׳ נרדה אחרי הפלשתים לילה: נשו ג׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימ׳ ג׳ : הלם י״א בקריאה וחס׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות: ישנו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ כי את אשר ישנו פה עמנו ׳ כי אם ישנו ביונתן ׳ והיה אם ישנו בארץ ׳ ישנו עם אחד מפוזר ומפורד ׳

לה ויבן שאול מזבח ליהוה אתו החל לבנות מזבח ליהוה:
ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם עד־אור הבקר ולא־נשאר בהם איש ויאמרו כל־הטוב בעיניך עשה
ויאמר הכהן נקרבה הלם אל־האלהים: וישאל שאול באלהים הארד אחרי פלשתים התתנם ביד ישראל ולא ענהו ביום ההוא:
ויאמר שאול גשו הלם כל פנות העם ודעו וראו במה היתה החטאת הזאת היום: כי חי־יהוה המושיע את־ישראל כי אם־ישנו ביונתן בני כי מות ימות ואין ענהו מכל־העם:
ס ויאמר אל־כל ישראל אתם תהיו לעבר אחד ואני ויונתן בני נהיה לעבר אחד ויאמרו העם אל־שאול הטוב בעיניך עשה:
ויאמר שאול אל־יהוה אלהי ישראל הבה תמים וילכד יונתן ושאול והעם יצאו: ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וילכד יונתן: ויאמר שאול אל־יונתן הגידה לי מה עשיתה ויגד־לו יונתן ויאמר טעם טעמתי בקצה המטה אשר־בידי מעט דבש הנני אמות:
ויאמר שאול כה־יעשה אלהים וכה יוסף כי־מות תמות יונתן:
מה ויאמר העם אל־שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי־יהוה אם־יפל משערת ראשו ארצה כי־עם־אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את־יונתן ולא־מת:
ויעל שאול מאחרי פלשתים ופלשתים הלכו למקומם: ושאול לכד המלוכה על־ישראל וילחם סביב בכל־איביו במואב ובבני־עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים

ובנא שאול מדבחא קדם יי יתיה שרי למבני מדבחא קדם יי:
ואמר שאול נחות בתר פלשתאי בליליא ונקטול בהון עד מנהר צפרא ולא נשאר בהון אנש ואמרו כל דתקין בעינך עביד ואמר כהנא נתקרב הלכא ונשאל במימרא דיי: ושאל שאול במימרא דיי האחות בתר פלשתאי התמסרנון ביד ישראל ולא קביל צלותיה ביומא ההוא: ואמר שאול אתקרבו הלכא כל רישי עמא ודעו וחזו במן הות חובא הדין יומא דין: ארי קים הוא יי דפריק ית ישראל ארי אלו איתוהי ביונתן ברי ארי אתקטלא יתקטל ולית דמתיב ליה מכל עמא:
ואמר לכל ישראל אתון תהון לעברא חד ואנא ויונתן ברי נהי לעברא חד ואמרו עמא לשאול דתקין בעינך עביד:
ואמר שאול קדם יהוה אלהא דישראל איתנה בקשוט ואתאחד יונתן ושאול ועמא נפקו: ואמר שאול רמו עדבין בינא ובין יונתן ברי ואתאחד יונתן: ואמר שאול ליהונתן חוי לי מה עבדתא וחוי ליה יהונתן ואמר מטעם טעמית בריש שוטיתא דבידי זעיר דובשא הא אנא חיב לממת:
ואמר שאול כדין יעביד לי יי וכדין יוסיף ארי ממת תמות יונתן: ואמר עמא לשאול היונתן יתקטיל די עבד פורקנא רבא הדין בישראל חס קים הוא יי אם יפול מסער רישיה לארעא ארי קדם יי גלי דבשלו עבד יומא דין ופרקו עמא ית יונתן ולא מית:
וסליק שאול מבתר פלשתאי ופלשתאי אזלו לאתריהון: ושאול אצלח במלכותא על ישראל ואגיח קרבא סחור סחור בכל בעלי דבבוהי במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתאי ובכל

ונמסר גם בריש סדר נצבים: יצאו ח׳ קמצין וסימ׳ נמסר ביהושע סימ׳ ב׳: הישועה ג׳ בקריאה וסימ׳ היונתן ימות אשר עשה ׳ ושאבתם מים בששון ׳ ליי׳ הישועה על עמך:

רלב״ג

ויבן שאול מזבח ליי׳ אותו החל לבנו׳ מזבח ליי׳ ׳ ראוי שתדע שלא יתכן שנאמר כי שאול החל לבנות מזבח ליי׳ שהרי כמה וכמה אנשי׳ בנו מזבח קודם שאול כמו שאמרו במדרש והנראה בעיני שהרצון בזה כי כשבנה שאול לגול אבן גדולה לשחוט עליה איש שורו ואיש שיו אחל הענין ההוא לבנות מזבח ליי׳ כי בלילה ההוא לא בנאו כי היה נחפז לרדוף אחרי פלשתים אך היתה האבן ההיא התחלת הבנין ושם בנה המזבח אחר כן להזכיר הנס שנעשה להם ולתת תודה לשם ית׳ כעל כל אשר גמלם או יהיה הבנוי בלעתו החל שב אל האבן ואל תתמה אם יהיה אבן פעם זכר פעם נקבה כי יש כמוהו רבים בלשון׳ והנה התעורר שאול בראותו ההצלחה לישראל לרדוף אחרי פלשתים בלילה ההוא בעינו לא בשלמה כונתו כי שאלו באלהים ולא ענהו ביום ההוא על דבר חטא יונתן לפי מה שנתברר על פי הגורל ׳ והנה כשבע שאול שמות ימות יונתן בנו על דבר זה החטא ונשבעו ישראל שלא מת יונתן כי עם אלהים עשה מעשיו ביום ההוא והנה ההצלחה הזאת נקראת פדייה על דרך אמרו פדה בשלום נפשי ופדויי יי׳ ישובון: ושאול לכד המלוכה על ישראל׳ כי באלו התשועות הנפלאות שנעשו על ידו בהלחמו בכל אויביו לכד המלוכה על ישראל בשיראו ממנו כל העם יראה עצומה ונכנעו לעשות מצותו וגזרתו בלא עכוב : ובכל

רבינו ישעיה

אותו החל לבנות מזבח ליי׳ ׳ פי׳ בכל השופטים לא היה מי שיבנה מזבח לשם כי אם שאול התחיל ואף על פי שעשה גדעון ומנוח הם עשו לעצמם לא שיקריבו בו כל ישראל ׳ ושאול עשה שיקריבו עליו כל ישראל ושמואל מגיננו שעש׳ דכתי׳ ותשובתו הרמתה עד ויבן שם מזבח להשם אלא שהוא היה נביא וזה מדבר בשופטים שמלכו על ישראל: גנשו היום ׳ כמו כנושו:

רדק

ירשיע · יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע ותרגומו יחייב : ויעש חיל · אסף וכתי וכנש משריין : ויך את עמלק · מה שצוה לו הא״ל לך והכית את עמלק : וישוי · הוא אביגדב הנזכר במלחמ׳ שמתו בה שאול ובניו והוא הוא הנזכר בדברי הימים ולא זכר איש בושת כי אלו השלשה היו יוצאים עמו במלחמה ולפי שנפלו בענין המלחמה לא זכר איש בושת

רשי

ויעש חיל · ויאסף חיל : אבינר בן נר · ונר היה דוד שאול אחיו שלקיש ושניהם בני אביאל וגם אביאל נקרא נר בדברי הימים שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים : וראה שאול · לשון הוה וכשהיה שאול רואה איש גבור חיל היה אוספו אלין : ועתה שמע לקול דברי יי׳ · פעם אחת נסכלת עתה הזהר בעניינך : משור ועד שה · שהיו בעלי כשפים ומשנין ענמן ודומין לבהמ׳ : וישמע שאול · לשון הכרזה כמו ויצעק שאול : ויפקדם בטלאי׳ · אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה מצאנו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנ׳ בם לא יספר מרוב : וירב בנחל · וילחם בנחל ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלו לא כל שכן אם אדם חטא בהמה מה חטאת : אל הקיני · בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הוא עמלק הכנעני מלך ערד עמלק היה שנ׳ יושב הנגב ועמלק יושב בארץ הנגב : עם כל

ירשיע ד׳ א׳ מנהון חס׳ וסי׳ ובכל אשר יפנה ירשיע · והוא ישקיט · אף אמנם אל לא · ואיש מזמות · מזמות חס׳ : והכית ה׳ מלרע וסימ׳ והכית את כל זכורה לפי חרב · והכית את מדין כאיש אחד · עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם · בית אתאב · את ארם עד כלה :

וּבְכֹל אֲשֶׁר־יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ׃ וַיַּעַשׂ חַיִל וַיַּךְ אֶת־עֲמָלֵק וַיַּצֵּל אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד שֹׁסֵהוּ׃ וַיִּהְיוּ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּישׁוּעַ וְשֵׁם שְׁתֵּי בְנֹתָיו שֵׁם הַבְּכִירָה מֵרַב וְשֵׁם הַקְּטַנָּה מִיכַל׃ וְשֵׁם אֵשֶׁת שָׁאוּל אֲחִינֹעַם בַּת־אֲחִימָעַץ וְשֵׁם שַׂר־צְבָאוֹ אֲבִינֵר בֶּן־נֵר דּוֹד שָׁאוּל׃ וְקִישׁ אֲבִי־שָׁאוּל וְנֵר אֲבִי־אַבְנֵר בֶּן־אֲבִיאֵל׃ וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה חֲזָקָה עַל־פְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שָׁאוּל וְרָאָה שָׁאוּל כָּל־אִישׁ גִּבּוֹר וְכָל־בֶּן־חַיִל וַיַּאַסְפֵהוּ אֵלָיו׃

טו א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי

וּבְכָל אֲתַר דְּמִתְפְּנֵי מְחַיֵּב׃ וּכְנַשׁ מַשִׁרְיָן וּמְחָא יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וְשֵׁיזֵיב יַת יִשְׂרָאֵל מִיַּד בָּזְזֵיהוֹן׃ וַהֲווֹ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּישׁוּעַ וְשׁוּם תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ שׁוּם רַבְּתָא מֵירַב וְשׁוּם זְעֵירְתָּא מִיכַל׃ וְשׁוּם אִתַּת שָׁאוּל אֲחִינוֹעַם בַּת אֲחִימַעַץ וְשׁוּם רַב חֵילֵיהּ אֲבִינֵר בַּר נֵר אַח אֲבוּהִי דְּשָׁאוּל׃ וְקִישׁ אֲבוּהִי דְּשָׁאוּל וְנֵר אֲבוּהִי דְּאַבְנֵר בַּר אֲבִיאֵל׃ וַהֲוָת קְרָבָא תַּקִּיפָא עַל פְּלִשְׁתָּאֵי כָּל יוֹמֵי שָׁאוּל וַחֲזָא שָׁאוּל כָּל גְּבַר גִּבַּר וְכָל גְּבַר עֲבִיד קְרָב וּכְנַשׁ יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל יָתִי שְׁלַח יְיָ לְרַבְּיוּתָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמֵּיהּ עַל יִשְׂרָאֵל וּכְעַן קַבֵּל לְמֵימַר פִּתְגָּמָא דַיְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת יַת דַּעֲבַד עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל דִּכְמַן לֵיהּ בְּאוֹרְחָא בְּמִסְּקֵיהּ מִמִּצְרָיִם׃ וּכְעַן אֵיזִיל וְתִמְחֵי יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וּתְגַמְּרוּן יַת כָּל דִּי לְהוֹן וְלָא תְחוּס עֲלֵיהוֹן וְתִקְטוֹל מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא מֵעוֹלְלִים וְעַד יָנִיק מִתּוֹר וְעַד אִמַּר מִגְּמַל וְעַד חֲמָר׃ וּכְנַשׁ שָׁאוּל יַת עַמָּא וּמְנָנוּן בְּאִמְּרֵי פִסְחָא מָאתַן אַלְפִין גַּבְרָא רַגְלָאֵי וְעַסְרָא אַלְפִין יַת אֱנָשׁ יְהוּדָה׃ וַאֲתָא שָׁאוּל עַד קַרְתָּא דְּבֵית עֲמָלֵק וּטְקֵיס מַשִׁרְיָתֵיהּ בְּנַחְלָא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְשַׁלְמָאָה אֱזִיל זוּר אִתְפְּרַשׁ מִגּוֹ עֲמָלְקָאָה דִּילְמָא

רדק

המלחמה לא זכר איש בושת ובדברי הימים שזכרם בענין התולדות זכרו והוא אשבעל שזכר הוא איש בושת : ונר אבי אבנר בן אביאל · כבר פירשתיו למעלה : למשחך למלך · בקמץ חטף האות : ועתה שמע · כלומר כיון שנמשחת למלך על ישראל צריך שתעשה מה שמצוה עליך לעשו׳ והוא מלחמת עמלק · ואמרו רבותינו ז״ל שלש מצוה נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ועל זה המלך כאמ׳ וירס מחנב מלכו : פקדתי · עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל : שם לו · מארבים ואילו בדרך ויונתן תרגם דכמן ליה באורחא : והחרמתם · כמו ואת כל הנשמה החרים לשון כלייה והשחתה וכן תרגם יונתן ותגמר ואדוני אבי ז״ל פי׳ לשון חרם וקללה כלומר בתחלה החרימנו שלא יהנה אדם מהם ואחר כך והמתה : ולא תחמול · לפי שסופם לחמול כמו שאמ׳ ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו שלא יהיה לו פתחון פה : ועד חמור · כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק והכתוב אומר תמחה את זכר עמלק : וישמע · כמו ויאסף וכן תרגם יונתן וכנש כלומר אספם שיהו נשמעי׳ אליו ללכת למלחמה או פי׳ אספם על ידי כרוז משמיע וכן במשנה באחד באדר משמיעים על השקלים פירוש מכריזין : בטלאים · שם מקום אף על פי שבא בה״א הידיעה ושלא כמנהג הנה כמוהו בקרקר בשכות בשטי ויונתן פירשו כמו ובזרועו יקבץ טלאים שתרגומו באמרי פסחא ואם כדבר יונתן שפסחים היו אם כן זמן פסח היה ובנוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו פסחיהם ועל ידי הפסחים ידע מנייכם כי פסח לא היה קרב בבמת יחיד ובדברי רבותי׳ ז״ל שמנה אותם בטלאים לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו ויקח כל אחד טלה אחד ואחר כך בוה למנות הטלאים וסמכו על זה הפסוק ואמרו אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים אמר רבי אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר ואמרו כל זמן שמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו בימי דוד נראה כי אפי׳ מנה אותם בדבר אחר כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחר כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבנים כמו שפירשנו : וירב בנחל · פרשו ארב ושפטו ויארב מבנין הפעיל או מן הדגש ומשפטו ויארב והוא הנכון מפני קמצות היו״ד ויש לפרשו ענין ריב ומצה כלומר יצא עמלק עליהם ונלחם אתם בנחל ויונתן תרגם וטקיס משרייתיה ואנח קרבא בנחלא ובדברי רבותינו ז״ל לשון דין הוא רב ודן שאול בעצמו על עסקי נחל כלומר עגלה הערופה בנחל אמ׳ ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה כל הנפשות הללו לא כל שכן יצאתה בת קול ואמרה לו שאול אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך : ויאמר שאול אל הקיני · ואף על פי שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מזדמן להם : כן

רבינו ישעיה

ובכל אשר יפנה · מתגבר ונוצחם · פרשע שהוא מתגבר על חבירו וגוזל ממונו : אשר שם לו בדרך · שם לו מארב בדרך : כל פנות העם · תרגם יונתן רישי כל עמא · כמו אבן פנה שהוא ראש לבנין : כה יעשה לי אלהי · לשון קללה במקרא קצר הוא : כי עם אלהים עשה · שמסר נפשו למות בעבור ישראל על אהבת השם : משור על חמור · שהיו בעלי בהמה על ידי כישוף : וישמע שאול את העם · פירוש השמיעם על ידי כרוז שיהו מוכנים ויבואו במלחמה : ויפקדם בטלאים · יש מפרשי׳ שם מקום כמו זיף וטלם ובעלות ויש אומרים שלא רצה למנותם אלא נתן טלה לכל אחד ומנה הטלאים : ועשרת אלפים את איש יהודה · מודיע לך אף על פי שהיו מרובים באוכלוסים · לא באו עשרת כי אם עשרת אלפים שהיו מתקנאי׳ שלא היתה המלוכה מהם ולא היו נשמעים לו כל כך : וירב בנחל · לשון מלחמה ומריבה ·

רלבג

ובכל אשר יפנה ירשיע · ר״ל שיחייב אויביו וישחיתם על דרך אומר אל אלוה אל תרשיעני או יהיה הרצון בזה ירשיע היה נלחם ר״ל שהוא היה נלחם בכל אשר יפנה שיעשו לו חמס וזהו אמרו בסוף ויצל את ישראל מיד שוסהו כי לא היה נלחם בהם אם לא מפני היותם שוסים את ישראל ומרשיעים כנגדם · והנה האריך בזכירת שמות בניו ובנותיו ושם אשתו ושם שרי הצבא אשר לו לכבוד שאול ולצורך מה שזכר אחר זה באלו הספורים · והקדים אבנר לקיש אבי שאול למעלת אבנר ולפחיתות קיש הלא תראה מה שאמ׳ במה שקדם מה זה היה לבן קיש ולזאת הסבה ג״כ הקדים לזכור אבנר קודם שיזכור אביו שהיה שר צבא ג״כ ויחס מפני זה נר אביו שהוא אבי אבנר באמרו ונר אבי אבנר בן אביאל : כל איש גבור וכל בן חיל · הנה אחשוב כי קרא הגבור האיש החזק והאמיץ הבקיא בעניני המלחמות ובן חיל מצליח במלחמות : והמתה מאיש ועד אשה וגו׳ · בגדול החל ובקטון כלה וזה בהדרגה כי האיש יותר נכבד מהאשה וכל אחד מהם יותר נכבד מהעולל כי הוייתו חסרה עדיין כילא נשלם הגדול בו והצמיחה והעולל יותר נכבד מהיונק כי היונק עם חסרון גופו הנה הוא חסר הכח עד שלא יוכל לעכל כי אם החלב שהוא מתדמה לטבעו מאד והשור יותר נכבד מהשה והגמל הוא כמו ממוצע בין טבע הטהור וטבע הטמא והחמור הוא מהמינים הפחותים שבבהמה הטמאה : ויפקדם בטלאים · עשה זה כדי שיפקוד הטלאים ולא יפקוד העם פן יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שקרה לדוד ולזאת הסבה גם כן מנה אותם בבזק במלחמת נחש מלך בני עמון : וירב בנחל · ר״ל שהוא נלחם עם עמלק במישור כי שם יבאו להלחם · הנה הריב והמלחמה אחד כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם : ויאמר שאול אל הקיני · הרצון בו וכבר אמר שאול אל הקיני קודם שילחם בעמלק : ואתה

רש"י

עם כל בני ישראל · שהכו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי מעלה עליו כאילו עשה עם כל בני ישראל: והמשנים · אין לו דמיון והם הבריאים ואומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים: נמבזה ונמס · כמו נבזה והאל"ף טפלה בו: נחמתי · מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול שהמלכתי: מציב לו יד · בונה לו מזבח הוא מזבח שנ' באליהו וירפא את מזבח יי' ההרוס ויונתן תירגם והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא בה ביזתא: הרף · כתרגומו אוריך המתן: רלש

בואך ה' כתיב כן וסימ' ויחנו עליהם וישחיתו · ויקמו אנשי ישראל · ויך שאול את עמלק · וישפטו אל הגשורי · ושבתך ובואך דישעיה · ועיין בסדר נח : הכרמלה ג' בקריאה וסימ' בא שאול הכרמלה והנה מציב לו · עלו כרמלה ובאתם אל נבל · ויבאו עבדי דוד : הקימתי ג' מלעיל וסימ' נמסר בסדר נח : הותר ז' מלאים בליש' בקריאה וסימ' איש אל יותר ממנו עד בקר · ואת היותר החרמנו · ויותר ממנו מאה רכב דשמואל · וחברו דדה' · כי מה יותר לחכם עם הכסיל · ואל תתחכם יותר למה · לעשות יקר יותר ממני · ונמסר גם בסדר בשלח: הרף ו' בקריאה וסימ' הרף ממני ואשמידם · הרף לנו שבעת ימים · הרף ואגידה לך את אשר דבר · למלאך המשחית בעם · וחברו דדה' · הרף מאף ועזוב חימה ואל תתחר:

פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃ וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ דַּבֵּר׃

דלמא אשיצנך עמיה ואת עבדת טיבו עם כל בני ישראל במסקהון ממצרים ואתפרש שלמאה מגו עמלקאה: ומחא שאול ית דבית עמלק מחוילה מעלנא דהגרא די על אפי מצרים: ואחד ית אגג מלכא דבית עמלק בר חי וית כל עמא גמר לפתגם דחרב: וחס שאול ועמא על אגג ועל שפר ענא ותורי שמניא ופטימיא ועל כל דטב ולא אבו לגמרותהון וכל מדעם דשיט ודבסיר יתה גמרו: והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עם שמואל למימר: תבית במימרי ארי אמליכית ית שאול למהוי מלכא ארי תב מבתר פולחני וית פתגמי לא קיים ותקיף לשמואל וצלי קדם יי' כל ליליא: ואקדים שמואל לקדמות שאול בצפרא ואתחוא לשמואל למימר אתא שאול לכרמלא והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא ואסתחר ועבר ונחת לגלגלא: ואתא שמואל לות שאול ואמר ליה שאול בריך את קדם יי' קיימית ית פתגמא דיי': ואמר שמואל ואלו קימתא ומה קל ענא הדין באודני וקל תוריא דאנא שמע: ואמר שאול מעמלקאה איתיאונון דחס עמא על שפר ענא ותורי בדיל לדבחא קדם יי' אלהך וית שאר מותרא גמרנא: ואמר שמואל לשאול אוריך ואחוי לך ית דאתמלל מן קדם יי' עמי בליליא ואמר ליה מלל:

ואמר

רדק

פן אוסיפך · פירושו אסף מבנין הפעיל על דרך אובירה העיר ענייני לשון כליון: ואתה עשית חסד · בעצה שנתן יתרו למשה ונחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו החסד ותֵהו שאמר כל ישראל כמו שאמר שם וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום · ובדרש וכל עם כל בני ישראל עשה חסד והלא לא עשה חסד אלא עם משה הלא דכתיב קראן לו ויאכל לחם אלא ללמדך שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלה עליו כאילו עשה חסד עם כל ישר' : מחוילה בואך שור · אולי שכנו שם עם בני ישמעאל או לקח הארץ מידם וכ"פ באלה פירשתי שהיא לנכח ידוע המקו' : והמשנים · תרגם יונתן כמו הפוך והשמנים שתרגם שמיניא ותרגם הכרים פטימיא ורוצה לומר השמני' שהם שמני' מאליהם על ידי מרעיתם והמפוטמים שהם מפוטמים על ידי אדם שמאכילם כי כן דרך הפטם שמפטם הבהמות מכין המאכל ומשי' בפי הבהמה ויש לפרש המשנים הכבשים בני שנה והכרים גדולים משנה · ויש מפרשים המשנים שהם שניים לבטן : וכל המלאכה · פירו' המקנה וכן לרגל המלאכה אשר לפני כי כל דבר שיתעסק בו האדם נקרא מלאכה ומעשה בין מלאכת אומנות בין עבודת האדמה בין במקנה: נמבזה ונמס · בתוספת שתי אותיות וכן מתלאה ואמר נמבזה ונמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה וחזק והנקבה על המלאכה והזכר על הענין וכן יעשה מלאכה והענין בזה המקום המקנה: נחמתי · מבנין נפעל: מציב לו יד · מכין לו שם מקום לחנות החיל ולחלוק הבזה וכן תרגם יונתן מתקין ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא · ובדרש בונה לו מזבח שם בכרמל והוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח יי' ההרוס : ויסב ויעבר · אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר לו הגלגל לזבוח שם כמו שאמר והטעם לפי שהיה שם המזבח ואהל מועד תחילה כשבאו לארץ ואף על פי שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד ב בגלגל והיו זובחים שם בשעת היתר הבמות וכן חדשו שם המלוכה וזבחו שם זבחי שלמים : למען זבוח · לא חמלו עליהם להנאתם אלא למען זבוח ליי' שהיה עמהם במלחמה ואמר אלהיך לכבוד שמואל להגדיל מעלתו כי כל מה שיגדל האדם ראוי לומר עליו אלהיו אלהיך וכן היו הנביאים אומרים יי' אלהי וכן אמר בחטא הנשיא מכל מצות יי' אלהיו : ויאמרו לו דבר · כתיב ויאמרו רוצה לומ' שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול: הלא

רבינו ישעיה

פן אוסיפך עמו · פירש יסף והו' פועל ככך ודומה לו קול גדול ולא יסף : והמשנים · לשון שמנים · כמו ופר השני שמן · נמבזה · אל"ף נוספת ברובי הפעלי' : והנה מציב לויד · פירוש מקום חניה כמו ויד תהיה לך דמתרגמינן ואתר מתקן וכתי'·

רלבג

ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים · הנה זה החסד היה כשבא יתרו אל משה המדבר והראה עצמו שמח בהצלחת ישראל ונתן עצה למשה להשים אל העם שופטים באופן שנזכר בפרשת יתרו וידמה שהכונה היתה בהחרמת עמלק בזה האופן שצוה השם ית' שלא יהנו ישראל כלל מנכסיהם להעיר כי הכונה האלהית היתה בזה ללקיחת הנקמה ממה שעשה עמלק לישראל בדרך בצאתם ממצרים אשר זנב בהם כל הנחשלים אחריהם למען ייראו הבאים מעשות כדבר הרע הזה ולא היתה הכונה בזאת המלחמה לקחת שללם וליהנות מנכסיהם · וכאשר פשטו שאול וישראל ידיהם בשלל הראו כי לא היתה כוונתם בזה לנקמה אך להועיל לעצמם וזה היה הפך הכוונה האלהית וידמה שלזאת הסבה בעינה נשמרו ישראל בימי מרדכי ואסתר משלוח ידם בבזת אויביהם שהיו מעמלק כמו שספר ובבזה לא שלחו את ידם · והנה ספר כי חמלו שאול והעם על אגג ועל מיטב השלל ולא אבו החרימם והמלאכה הפחותה החרימו ויקרה מזה לשאול שנענש להסיר המלוכה ממנו: בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד · ידמה שיהיה הרצון בזה שהוא היה מציב לו מקום לשבת בו ולעבוד הש"י שם ולתת לו תודה על כל הטובה אשר הטיב לישראל והנה היה המקום שהיה מציב לו יד בו הגלגל כי שם היו נקבצים ישראל תמיד על כל הדברים הגדולים ולזה אמר ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל אל שאול עד לזבח ליי' אלהיך בגלגל · והנה אפשר שחשב שאול שאם יזבחו ליי' מן השלל ההוא לא יקשה בעיני הש"י אחר שאינם נהנים בשלל ולאולת ההתנכלות הזה יחסו אל העם ועוד חשב כי מפני שלא צוה להחרים מלך עמלק ועמו שיוכל להציל מלכם וזהו אמרו ואביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי : החפץ

רדק

הלא אם קטן אתה. לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למנעם אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אף על פי שאתה קטן בעיניך ולא רצית להתגדל על העם ולמנעם הלא ראש שבטי ישראל אתה ולפיכך משחך יי' למלך עליה' להכניעם על הדרך הישרה ולמנעם מהעבירה ואיך הנחת אותם לעבור על דברי יי' לא עשו הם אלא אתה שהיה בידך למחות ולא מחית נראה כי רצונך וחפצך היה בדבר וחמדת השלל ותעט אליו ויונתן תרגם הפסוק כן הלא אם שריותך חזי הויתא שיט וגו' וכן אמר בדרש כי כשעברו ישראל את הים והיו מתיראים ישראל לעבור קפץ שבטו של בנימן והתחילו לעבור וראו שבט יהודה והתחילו לרגמ' באבני' כדי שיחזרו להם וקפץ נחשון בן עמינדב ועבר עם כל שבטו ואחריו כל ישראל וסמכו על הפסוק הזה שם בנימן צעיר רודם אל תיקרי רודם אלא רד ים וכתיב בתריה שרי יהודה רגמתם וגו': עד כלות אותם. עד כלות ישראל אותם ותהיה מ"ם כלותם על הפועל או תהיה על הפעול ותהיה מלת אות' הבאה אחריו תוספת ביאור: ותעט. כבר פירשנו המלה הזאת שהיא כמו ותשם או ותטה: אשר שמעתי בקול יי'. זה אשר אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדיין לא השלים דבריו ולא אמר לו עדיין מה שדבר אליו יי' הלילה שאמר לו נחמתי והוא שאמר לו שמואל בסוף הענין כי מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת הפסיק שאול את דבריו ואמר אשר שמעתי ופירושו כן שמעתי בקול יי' ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקו' שהוא טעם למה שקדם וחוזר למה שאמר שאול תחילה הקימותי את דבר יי' אמר עוד אמת אמרת כי הקימותי את דבר יי' אשר שמעתי בקול יי' ואלך בדרך אשר שלחני: ואביא את אגג. כלומ' אם לא המיתיו עם האחרי' לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת: ראשית החרם. פי' ממיטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו וי"ת לשון תחלה קודם דיחרמון כלומר טרם שיחרימו ויקללו שלא יהנה אדם מהשלל לקחו העם הצאן והבקר לזבוח ליי' לא לדבר אחר: כי חטאת קסם מרי. חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וכת"י ארי כחובי גברי' דשאלין בקסמיה וגו' כלומר כמו שחטא קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקב"ה ונותן בטחונו בקסם כן הוא חטאת גדולה חטאת מרי והוא מי שמורה פי האל ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעבר על מצותו הרי הוא כופר בו ומסיר בטחונו ממנו ואמר כי אין בידו להטיב ולהרע לפיכך לא יירא ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד ע"ז וכתרפים גם כן שהוא חטאת גדולה כן הוא חטאת גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו כמו שפירשנו: וימאסך. הנו"ן כנו"ן וישא אברהם את עיניו וכן הוא הפי' יען מאסת דבר יי' מאסך ממלך ר"ל מהיות מלך:

ואת

רבינו ישעיה

עד כלותם אותם. פי' עד כלותם העם אותם: כי חטאת קסם. הוא חשוב המרי. כאדם ההולך אחרי הקסמים כך הוא הממרא על דברי הנביא וכאדם המפציר לילך אחרי האון והתרפי' והפצ' הוא הפועל.

החפץ ג' בקריאה וסימ' החפץ ליי' בעולות וזבחים' החפץ אלוה תמצא' אל תתמה על החפץ: מרי ד' וסימ' כי חטאת קסם מרי' למשמרת לאות' אל תהי מרי' ואמרת אל מרי' ונמסר גם בסדר קרח:

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃

וַאֲמַר שְׁמוּאֵל הֲלָא מִן שֵׁרֵיוּתָךְ הֲוֵיתָא שִׁיט וְחַלָּשׁ בְּעֵינֵי נַפְשָׁךְ בְּרַם זְכוּת שִׁבְטָא דְּבִנְיָמִין אֲבוּךְ גְּרַמָא לָךְ דִּי בְעוֹ לְמֶעְבַּר בְּיַמָּא קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל כֵּן רַבְּיָךְ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ וְשַׁלְחָךְ יְיָ בְּאוֹרְחָא וַאֲמַר אֱזֵיל וּתְגַמַּר יָת חַיָּבַיָּא יָת דְּבֵית עֲמָלֵק וְתַגִּיחַ קְרָבָא בְּהוֹן עַד דְּתְשֵׁיצֵי יַתְהוֹן׃ וּלְמָה לָא קַבֶּלְתָּא לְמֵימְרָא דַיְיָ וְאִתְפְּנֵיתָא עַל בִּזְּתָא וַעֲבַדְתָּא דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לִשְׁמוּאֵל דְּקַבֵּלִית לְמֵימְרָא דַיְיָ וַאֲזַלִית בְּאוֹרְחָא דְּשַׁלְחַנִי יְיָ וְאַיְתֵיתִי יָת אֲגָג מַלְכָּא דַעֲמָלֵק וְיָת עֲמַלְקָאָה גַּמְּרִית׃ וְאַפְרֵישׁ עַמָּא מִן בִּזְּתָא עָאן וְתוֹרִין קֳדָם דִּיְחַרְמוּן לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּגִלְגָּלָא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל הָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בַּעֲלָוָן וּבְנִכְסַת קוּדְשִׁין כְּקַבָּלָא לְמֵימְרָא דַיְיָ הָא קַבָּלַת לְמֵימְרֵיהּ מִנִּכְסַת קוּדְשִׁין טָב לַאֲצָתָא לְמִלֵּי נְבִיּוֹהִי מִתְּרַב פַּטִּימִין׃ אֲרֵי כְּחוֹב גַּבְרַיָּא דְשָׁאֲלִין בְּקִסְמָא כֵּן חוֹבַת כָּל גְּבַר דִּמְסָרֵב עַל פִּתְגָמָא דַיְיָ וּכְחוֹבֵי עַמָּא דְטָעוֹ בָּתַר טַעֲוָתָא כֵּן חוֹבַת כָּל אֱנָשׁ דְּפָצַר וּמוֹסִיף עַל מִלֵּי נְבִיָּא חֲלַף דְּקַצְתָּא בְּפִתְגָמָא דַיְיָ רַחֲקָךְ מִלְּמֶהֱוֵי מַלְכָּא׃

ואמר

רש"י

ראש שבטי ישר' אתה. תירגם יונתן שבטא דבנימן עבר בימא בריש כל עמיא כמה שנאמר בנימן צעיר רודם: עד כלותם אותם. העם אשר אתך יכלו אותם: ותעט. כמו ותעף לשון עיט: ראשית החרם. מיטב החרם וכן ראשית דגנך כמה שנאמ' בהרימכם את חלבו ממנו ויונתן תירגם קדם ליחרמון: הנה שמוע בקול מזבח טוב להקשיב מחלב אילי'. זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקשיב מחלב אילים: כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. וכענינם של און ותרפים כן עונשם של הפצר ויונתן תירגם ארי כחוב גברא דשאלין בקסמא כן חובת כל איניש דמסרב על מילי נבייא: הפצר. לשון תוספת וכן ויפצר בו הרבה עליו דברים:

יראתי

רלבג

החפץ ליי' בעול' וזבחי' כשמוע בקול יי' הנה זה מבואר כי העולות והזבחי' יבאו על החטא' כמו שהתבאר בתור' ולזה הוא מבוא' כי הוא יותר טוב שישמר אדם מהחטא ולא יצטרך לאלו הקרבנות: הנה שמוע למצות השם הוא טוב מהבאת הזבח ולהקשיב למצותיו הוא יותר מהקרבת חלב אילי' על מזבח יי': כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. אחשוב שיהיה וי"ו ותרפים כוי"ו כרדם ורכב וסוס ואיה וענה והרצון בו ואון ותרפי' כאמרו התרפים דברו און והרצון בזה הוא כי מי שנגרע ממצות השם בשיקיים קצתה לבד הנה הוא ממרה את פיו וכן מי שמוסיף על דברי השם הוא חוטא ולזה אמר שמואל לשאול על מה שאמר אשר שמעתי בקול יי' וגו' שאע"פ שבמה שעשה קיים את דבריו הנה מרה את פיו במה שלא קיים מצותו להחרים את עמלק בכללו ושללם וענין המשל בזה לפי מה שאומר והוא כי חסרון הקסם הוא ענין דומה למרי וזה כי הקוסם יגיד מה שיגיד באמצעות שפע מה עולה מן הש"י אלא שהשפע ההוא חסר כמו שאמ' ובארנו בספר מלחמות יי' וחסרון השפע ההוא איננו מצד מה שיגיע ממנו כי כבר היה צודק מצד ההוא אבל החסרון הוא מצד מה שחסר להגיע ממנו ולא אוכל לפרש בזה המקום לעומק זה הענין אבל אעשה בזה הלמוד השיריי והמשליי כי הוא בלתי מזיק בזה המקו' והמשל שיהיה בכאן מרקחת מורכב מסמים רבים וידע אדם סגלות שם אחד מהסמים ההם וטבעו בשלמות הנה עדיין לא ידע פעל המרקחת ההוא כי מצד הסמים האחרים ישתנה הטבע ההוא ולא עוד אלא אפי' ידע טבע כל סם וסם מההרכבה בשלמות הנה עדיין לא יוכל לשפט באמתות על פעל המרקחת ההוא בגופותיו מה שלא ידע הצורה המתחדשת מההרכבה וכן הענין בעינו בקסם כי הכזב בו נכנס מזה הצד כמו שבארנו בספר מלחמו' יי' כי לפעמים יתגלה לקוסם מה שישפע מאחד מן הפשוטים או מיותר מאחד מהם ולא יתגלה לו מה שישפע מכל אחד מהם ולא מה שישפע מכללם וזה כלו בלתי מבואר בזה המקום ולזה אמר שמואל כי חסרון הקסם הוא דומה למרי כי כמו שמה שחסר בקסם מההודעה מסיר בכללות הטוב שהיה ראוי שיגיע מההודעה ולא די בזה אלא שהרבה פעמים תהיה ההודעה החסרה סבה להגעת הרע כמו שבארנו בספר מלחמות יי' כן הענין במי שימרה פי השם שיגרע ממצותו כי התועלת המכוון במצוה ההיא לא תתקיים אלא בכללה ויקרה גם כן קצתה זולת קצתה הפסד ורע תחת הטוב שכוון במצוה ההיא וזה כי הש"י צוה לעשות זאת הנקמה הנפלאה למען יוסרו שאר האנשים מהנהגת זאת המדה הפחותה ולזה רצה שלא יהנו ישראל מנכסיהם כדי שלא יביא זה לחשב כי אהבת הממון הביא לישראל לזאת המלחמה עם שהחרמת כל שלל עמלק תועלת אחר והוא התועלת המגיע במה שצותה התורה שלא ליהנות בדבר מע"ז כן יביא זה להמשך אחר ע"ז אם ירצה הנהנה מנכסיה היות נכסיו מצליחי' אולי ייחס זה למה שהגיע לו מע"ז וכן הענין בנכסי עם עמלק בשוה כי בלי ספק היו דעותיהם ואמונותיהם נפסדות וכן יאמר שהאון שדברו התרפי' הוא דומה להפצר ההוא בהתעסק בדבר יותר מן הראוי והרצון בהוספה על מצות השם יגיע ממנה חסרון כמו הענין בהוספה שהיה בדבור אשר יהיה באמצעות התרפים כי ההוספה ההיא תהיה סבה לטעות הנופל בהודעה המגעת באמצעותם וזה כי התרפים הוא דבר מעורר הכח הדמיוני בהתעוררותו ידמה קצת דברים צודקים כמו הענין בחלומות הצודקים והרבה דברים כוזבים ידמה עמהם ויגיע לו דמוי הדברים הצודקים משפע עליוני יגיע אל הדמיון בעת היותו מתבודד מבין שאר הכחות המניעות המשיגות הגיע לו כמו הדברים הכוזבים מצד הדברים אשר הגיע רשומם בכח הדמיוני ויתערבו אלו הדמיונות בדמויים הצודקים ויהיה זה סבה לכזב המגיע בהודעה ההיא ולזה אמר הנביא אשר אתו חלום יספר חלום וגו' מה לתבן את הבר נאם יי' כי ההודעה המגעת באמצעות אלו הדמיונות תדמה לבר הבלתי נקי מהתבן מצד הכזב המתערב בה מהצד שבארנו ולזה הוא מבואר שאין לגרוע ממצו' הש"י ית' ולא להוסיף עליה כי תפסד הכוונה אשר בעבודה היתה המצוה ההיא: יען מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך. זהו מה שנוסף לו עתה מהעונש כי במה שחטא בראשונה לא נאמר לו אלא שממלכתו לא תקום ואולם עתה אמר לו שהש"י מאס אותו מהיות מלך על ישראל וזה מורה שימי מלכותו יהיו מעטים כי הדבר הנמאס ידוחה:

חטאת ז' פתח וכל תריסר דמ' כמא ראשי' חטאת הא'

ככח

יראתי את העם, דואג האדומי שהיה השוב כבולם: ויחזק בכנף מעילו, לפי פשוטו משמעו שכשפנה שמואל ללכת אחר שאול אחז בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עמו שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד ומדרש אגדה חלוקים אמוראים יש שאומרי' מעילו של שמואל קרע שאול ויש שאומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלוך תמלוך: וגם נצח ישראל לא ישקר, ואם תאמר אשוב מעוני לפניו לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן: אגג מעדנות, יונת' תיר' אגג מפנקא: אכן סר מר המות, באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מרירות המות: כאשר שכלה נשים חרבך, להשיבם אלמנות מבעליהם שהייתם מונגים בחורי ישראל: וישסף, חתכו לארבעה ואין לתיבה זו דמיון ותרגו' ויספח ופסח ובתלמוד שלנו יש הוה מפסח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע: בית הלחמי, מבית לחם וכן דרך כל דבר שסמוך בשתי תיבות כמו בית לחם בית שמש בית אל קרית ארבע אם בא להטיל בו ה"א מטיל בין שתי התיבות כגון קרית הארבע בית האלי בית הלחמי: ויחרת

ואת דבריך, שאמרת לי במצות יי' ות' ארי עברית על מימרא דיי' ובסרית על פתגמך: ללכת, בסגול באתנחתא: ויחזק בכנף מעילו, שאול החזיק בכנף מעיל שמואל כדי שישוב עמו, ובמדרש חולקין בו יש אומרי' כי שמואל קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו וי"א כי שמואל קרע מעילו של עצמו שכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין כ כטיעתן מסובחת: קרע יי' את ממלכות ישראל מעליך היום, ואף על פי שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמר לו היום אפשר שהחטא ההוא היה מוחל לו ע"י תשובה ומעשים טובים וכיון שחטא בחטא אחר אמר לו היום כ נקרעה הממלכה ממך, ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמר לו ממלכתך לא תקום כלומר שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים במלכותו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך בממלכתו וזהו שאמר קרע יי' מעליך וכן אמר לו שמואל כשהעלהו באוב ויקרע יי' את הממלכה מידך וגו' ולא עשית חרון אפו בעמלק הנה כי בדבר עמלק נגמר דינו: וגם נצח ישראל לא ישקר, אף על פי שממלכתך לא תקום נצח ישראל לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הקב"ה אבל יעמידהו כי לא ינחם כלומ' ולא ינחם על הטובה שדבר עליהם: כי לא אדם הוא להנחם, כי האדם ינחם על טובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחילה אבל הקב"ה אין בו שינוי חפץ וכיון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אף על פי שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם ענשם אבל לשאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצות יי' היה מאריך לו המלוכה נ"כ ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות יי' אבל לדוד שהבטיחו על המלוכה לעולם לא תסור ממנו המלוכה לעולם אע"פ שתפסק מבניו זמן כפי עונש הטובה והמלוכה קיימת להם לעולם ותשוב להם אחרי קבלם ענשם כמו שכתוב אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וגו' וחסדי לא יסור ממנו וי"ת הפסוק כן ואם תימר איתוב מחובי וגו' כבעמוד: אגג מעדנות, כתרגומו מפנקא כלומ' הלך אליו כמהלך המלכים בתענוג כלומר אף על פי שהיה קרוב למיתה הלך אליו בגאוה או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמחה כי בחר מותו מחייו וי"מ מעדנות קשורים מן התקשר מעדנות כימה כלומר בקשורים ובשלשלאות של ברזל שהיה באן הלך אליו: אכן סר מר המות, הגיע מרירות המות ידע כי להמיתו הביאו אותו אליו: וישסף שמואל, כמו ויבקע כתרגומו ופשח כמו ויפשחני וכן בדברי רז"ל הוה מפשח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע: גבעת שאול, אפשר שהיא גבעת בנימין שזכר למעלה ובנה שם שאול בית מלוכה לפיכך סמכה אליו או היתה גבעה אחרת שבנה אותה שאול: וי' נחם, כפעל עומד כי הוא קמוץ: מלא

נצח ד' קמצין וסימ' וגם נצח ישראל, והנצח וההוד, עד נצח לא יראו אור, לנצח נצחים: ולא יסף ה' בקריאה וסי' ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני, את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם, ויגד לשאול כי ברח דוד, ולא יסף שמואל לראות את שאול, ולא יסף עוד מלאך יי' להראה אל מנוח, ובמקצת ספרי מס"רה

ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי יהוה ואת דבריך כי יראתי את העם ואשמע בקולם: כה ועתה שא נא את חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליהוה: ויאמר שמואל אל שאול לא אשוב עמך כי מאסתה את דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על ישראל: ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע: ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך: וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם: ל ויאמר חטאתי עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחויתי ליהוה אלהיך: וישב שמואל אחרי שאול וישתחו שאול ליהוה: ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר המות: ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך וישסף שמואל את אגג לפני יהוה בגלגל: וילך שמואל הרמתה ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול: לה ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותו כי התאבל שמואל אל שאול ויהוה נחם כי המליך את שאול על ישראל:

א ויאמר יהוה אל שמואל עד מתי אתה מתאבל אל שאול ואני מאסתיו ממלך על ישראל

ואמר שאול לשמואל חבית ארי עברית על מימרא דיי ובסרית על פתגמך ארי דחלית מן עמא וקבלית למימריהון: וכען שבוק כען לחובי ותוב עמי ואסגוד קדם יי: ואמר שמואל לשאול לא אתוב עמך ארי קצתא בפתגמא דיי ורחקך יי מלמהוי מלכא על ישראל: ואסתחר שמואל למיזל ואתקף בכנף מעיליה ואתבזע: ואמר ליה שמואל אעדי יי ית מלכותא דישראל מנך יומא דין ויהבה לחברך דתקן עובדיה מנך: ואם תימר אתוב מחובי וישתבק לי בדיל דאעביד מלכו אנא ובני על ישראל לעלם כבר גזיר עלך מן קדם מרי נצחניה דישראל דלית קדמוהי שקר ולא תאיב ממה דאמר ארי לא כבני אנשא הוא דאמרין ומכדבין גזרין ולא מקימין: ואמר חבית כען יקרני כען קדם סבי עמי וקדם ישראל ותוב עמי ואסגוד קדם יי אלהך: ותב שמואל בתר שאול וסגיד שאול קדם יי: ואמר שמואל קריבו לותי ית אגג מלכא דבית עמלק ואתא לותיה אגג מפנקא ואמר אגג בבעו רבוני מריר מותא: ואמר שמואל כמא דאתכלת נשיא חרבך כן תתכל מנשיא אמך ופשח שמואל ית אגג קדם יי בגלגלא: ואזל שמואל לרמתא ושאול סליק לביתיה לגבעתא דשאול: ולא אוסיף שמואל למחזי ית שאול עד יום מותיה ארי אתאבל שמואל אל שאול ויי תב במימריה ארי אמליך ית שאול על ישראל:

ואמר יי לשמואל עד אימתי את מתאבל אל שאול ואנא רחקתיה מלמהוי מלכא על ישראל

מונ"ה נ"ם פסוק עוד מלך מצרים, ונראה לי כי אינו לפי שהוא ולא הוסיף עוד מלך מצרים:

רבינו ישעיה

כי יראתי את העם, כאן הורה שכדי לעשו' רצון העם חטא על הכאתו' הטובו' ועב"ע על דברי הנבי': וגם נצח ישראל, הבורא שהוא נצחונם של ישראל: אגג מעדנו', ידיו קשורו' כמו התקשר מעדנות כימה: אכן סר מר המו', כבר סר מעלי ונלבי מרירו' המות שכבר נתיאשתי מן החיים עוד וכיוני אני בעיני: וישסף שמואל, לשון חתיכה הוא ואין לו דומה וכן תרגם יונתן:

רלבג

נצח ישראל, הוא הש"י שהוא חוזק ישראל ונחם ותואלתם כטעם ואומר אבל נכחי והנה הרצון בנצח ישראל חיי ישראל שהוא הש"י כמו הדם שהוא חיי הגוף כי הדם יקרא נצח כטעם ויז נצחם על בגדי: כבדני נא, כאשר ראה שמואל היות שאול מתביים מזקני העם והעם או בשמע אליו לשוב עמו להשתחוות לי': וילך אליו אגג מעדנות, יתכן שבא אליו בשלשלאות ובכבלי ברזל למלאת מצות שמואל כדי שלא יוכל לברוח כטעם התקשר מעדנות כימה: ויאמר אגג אכן סר מר המות, ידמה שאגג היה ירא כשהביאוהו לפני שמואל אסור ונקשר בכבלי ברזל וכאשר ראה שמואל והיתה צורתו מוכחת על גודל חסידותו ורחמנותו אמר באמת סר מרירות המות כי נפלתי ביד מי שראוי שירחם עלי וכאשר הבין שמואל מדבריו שהוא היה חושב שינצל על יד שמואל אמר לו אין הענין כן כמו שאתה חושב אבל תדע כי מות המות מיתה אכזרית וזה ראוי לך מדה כנגד מדה כאשר שכלה נשים חרבך כשהרגת בעליהן כן תשכל מנשים אמך במותך: וישסף שמואל את אגג, ר"ל שחלקו בחרבו כאילו היה בוקע עצים למלאת מצות הש"י והנה היה בזה תועלת לתת יראה לנשארים שלא ילחמו עם ישראל; ויאמר

מלא קרנך שמן ׳ אמר קרנך לפי שהיה הקרן הזה מזומן למשוח בו מלכי בית דוד ועל העתיד היה מזומן אותו הקרן על פי הנביאים והיה באהל מועד עם כלי שמן המשחה וכן אמר כשנמשח שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל כראה כי שם באהל מועד היה מוכן זה הקרן עם כלי שמן המשחה ולפיכך אמר לשמואל מלא קרנך שמן כי על הנביאים היה מוטל למשוח המלכים על פי יי' ואף על פי שצדוק הכהן משח שלמה הנה היה שם עמו נתן הנביא כמו שכתו' ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא ומשיחת המלכים ליצוק מן השמן תחלה על ראש המלך ואחר כך היה מושח ממנו כצורת נזר בין ריסי עיניו ואחר כך הנשאר בקרן היה יוצק על ראשו כי מלא הקרן היה שיעור ה המשיחה עם היציקה: לי מלך ׳ ולא אמר לישראל מלך ר"ל לי שיהיה לעבודתי וישמע אלי לכל אשר אצונו לא כשאול שעבר על מצותי: עגלת בקר ׳ מצאנו כי אף על פי שהיה מבטיח הקב"ה הנביא או הצדיק אעפ"י כן הוא נשמר מלכת במקום סכנה כמו מראינו ביעקב אבינו שהבטיחו הקדוש ברוך הוא בעברו ארם נהרים ואמר לו והשיבותיך אל האדמה הזאת וגם נ"כ נראה לו המלאך והבטיחו ואמר לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וכאשר שמע כי עשו בא לקראתו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכן דוד שהיה נמשח למלך על פי יי' היה בורח מפני שאול וגם גד הנביא אמר לו לא תשב במצודה וכן בדברי המלחמות היו עושין תחבול' אחר הבטחת האל ית' כמו שעשה גדעון בדבר הכדים והלפידי' וגם פעמי' היו עושין התחבולות במצות האל כמו שכתו' ביהושע בכבוש יריחו היקף את העיר וכן צוה לשמואל הנביא תחבולה אף על פי שהיה הולך במצותו והטעם כי אף על פי שהקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאות עם יראיו ברוב הם על מנהג העולם וכן על מ מנהג העולם היה לו ליעק' לירא מפני עשו ולדוד מפני שאול אם היה מושח מלך בחיין והיה לו לבקש תחבולה איך ילך וזו היתה שאלתו איך אלך ואמר לו הקב"ה עגלת בקר תקח בידיך כי בכל מקו' היו רשאין להקריב באותו זמן כי זמן היתר הבמות היה כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעון ולמדו רז"ל מזה

רבינו ישעיה

לזבוח להם באתי׳ שהבמו' היו מותרות משנחרבה שילה: ואל גבוה קומתו׳ מופסק גבוה׳ דבוק גבוה: כי לא אשר יראה האדם׳ אתה אמרת אני הרואה ואיני כן׳ עוד שאר הקטן׳ פועל עבר׳

מלא ה' דגש בקריאה וסי' מלא שבוע זאת ונתנה לך׳ מלא את אמתחות האנשים׳ מלא קרנך שמן׳ מלא פניהם קלון׳ מבחר עצמים מלא׳ וחד ומלא חפניך גחלי אש: עגלת ה' וסימ' ולקחו זקני העיר׳ עגלת בקר תקח בידך׳ יחיה איש עגלת בקר׳ עד צער עגלת שלישיה׳ מצער הרבים עגלות שלישיה

מְלִי קַרְנָךְ מִשְׁחָא וְאֵתָא אֶשְׁלְחִנָּךְ לְוַת יִשַׁי דְמִבֵּית לֶחֶם אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי בִּבְנוֹהִי כָּשַׁר קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל אֵיכְדֵין אֵזֵיל וְאִם יִשְׁמַע שָׁאוּל וְיִקְטְלִנַּנִי וַאֲמַר יְיָ עֶגְלַת תּוֹרִים תִּסַּב בִּידָךְ וְתֵימַר לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֲתֵיתִי׃ וְתַזְמִין לְיִשַׁי בְּשֵׁירוּתָא וַאֲנָא אֲחַזֵּינָךְ יַת דְּתַעְבֵּד וְתִמְשַׁח קֳדָמַי יַת דְּאֵימַר לָךְ׃ וַעֲבַד שְׁמוּאֵל יַת דְּמַלֵּיל יְיָ וַאֲתָא לְבֵית לֶחֶם וְאִתְכַּנַּשׁוּ סָבֵי קַרְתָּא לִקְדָמוּתֵיהּ וַאֲמַרוּ שְׁלָם מֵיתָךְ׃ וַאֲמַר שְׁלָם לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֲתֵיתִי אִזְדְּמַנוּ וְתֵיעֲלוּן עִמִּי לְשֵׁירוּתָא וְזַמֵּין יַת יִשַׁי וְיַת בְּנוֹהִי וּקְרָא לְהוֹן לְנִכְסַת קוּדְשָׁא׃ וַהֲוָה בְּמֵעֲלְהוֹן וַחֲזָא יַת אֱלִיאָב וַאֲמַר בְּרַם תַּקִּין קֳדָם יְיָ מְשִׁיחֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל לָא תִסְתַּכַּל בְּחֶזְוֵיהּ וּבְרוּם קוֹמְתֵיהּ אֲרֵי רַחֲקְתֵּיהּ אֲרֵי לָא כְמוֹ דְחָזָן בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא חָזַן בְּעֵינֵיהוֹן וּקְדָם יְיָ גַּלְיָן מַחְשְׁבַת לִבָּא׃ וּקְרָא יִשַׁי לַאֲבִינָדָב וְאַעְבְּרֵיהּ קֳדָם שְׁמוּאֵל וַאֲמַר אַף בְּדֵין לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃

מַלֵּא קַרְנְךָ שֶׁמֶן וְלֵךְ אֶשְׁלָחֲךָ אֶל־יִשַׁי בֵּית־הַלַּחְמִי כִּי־רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֵךְ וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי וַיֹּאמֶר יְהוָה עֶגְלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדֶךָ וְאָמַרְתָּ לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי׃ וְקָרָאתָ לְיִשַׁי בַּזָּבַח וְאָנֹכִי אוֹדִיעֲךָ אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה וּמָשַׁחְתָּ לִי אֵת אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלֶיךָ׃ וַיַּעַשׂ שְׁמוּאֵל אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וַיָּבֹא בֵּית לָחֶם וַיֶּחֶרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר שָׁלֹם בּוֹאֶךָ׃ וַיֹּאמֶר ׀ שָׁלוֹם לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי הִתְקַדְּשׁוּ וּבָאתֶם אִתִּי בַּזָּבַח וַיְקַדֵּשׁ אֶת־יִשַׁי וְאֶת־בָּנָיו וַיִּקְרָא לָהֶם לַזָּבַח׃ וַיְהִי בְּבוֹאָם וַיַּרְא אֶת־אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אַךְ נֶגֶד יְהוָה מְשִׁיחוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּבֵּט אֶל־מַרְאֵהוּ וְאֶל־גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מְאַסְתִּיהוּ כִּי ׀ לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַיהוָה יִרְאֶה לַלֵּבָב׃ וַיִּקְרָא יִשַׁי אֶל־אֲבִינָדָב וַיַּעֲבִרֵהוּ לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃

רשי

ויחרדו׳ מהרו לבאת לקראתו: ויאמר אך נגד יי' משיחו׳ ויאמר בלבו אך אמת הוא זה ההגון למלכו': אל תבט אל מראהו׳ אל יופי תארו: כי מאסתיהו׳ לפי שכעסן הוא כמה שכ' ויחר אף אליאב בדוד: כי לא אשר יראה האדם׳ אף על פי שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה כאן אני מודיעך שאינך רואה: ויעבר

רלבג

ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני׳ ר"ל שאם ידע שאול שאני הולך למשוח מלך אחר יהרגני: ויאמר יי' עגלת בקר תקח בידך׳ ידמה שהרצון בזה שלקחה לזבוח זבח שלמים וכבר היה אפשר לו זה כי אז נתרו הבמות והיה אפשר לו ל להקריבו בבמת יחיד ואעפ"י שיהיה המשכן בנוב׳ וכבר אמר לי אחד מחכמי דורינו שמו ר' שלמה הנשיא בפי' זה הפסוק דבר כאות מאד לפי הפשט וזה שהוא רואה שכבר בחר השם יתע' עגלה להעיר על שכבר נמצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו והיה הולך לערוף העגלה ולזה לא היה לשאול לחקור איך היה הולך במקום ההוא עם העגלה כי העגלה תערף באי זה מקום ימצא בו החלל באדמה והיה אומר על צד מליצת השיר כי היה לשאול לירא מהריגתו כי אותה העגלה שהיה הכונה בו לאמת מי הוא המכה ולזה היה לו להתרחק מהריגת שמואל והנה אמרו ואמרת לזבוח ליי' באתי לפי זה הפי' הוא לפי הנראה בעיני כי כאשר יבא לבית לחם ויתבאר להם שלא נמצא חלל באדמה על זה האופן יאמר לאנשי המקום והנה שהוא בא לזבוח ליי' וזה נאות מאד ולזה תמצא שלא קדם שמואל מאנשי בית לחם יהודה כי אם ישי ובניו כדי שלא יתגלה סודו: אך נגד יי' משיחו׳ יש שפירשו שהוא כאשר ראה אליאב בלתי ראוי למלוכה אמר על שאול כי נגד יי' משיחו וקרא משיחו שאול כי הוא היה משוח על יד שמואל והנה אמר לו השם שלא יביט אל מראה שאול ואל גבה קמתו כי מאסהו כמו שקדם באמרו כי מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך אלא שכבר יקשה לזה הפי' אמרו גם בזה לא בחר יי' כי לפי זה הפי' לא תהיה הוראה מדברי הש"י לשמואל שלא בחר באליאב אבל יראה ממנו הפך זה באולי והנראה בעיני כי אמר שמואל אך נגד יי' משיחו כאשר ראה אליאב חשב שיהיה הוא הראוי למלוכה מצד מראהו שהיה טוב וגובה קומתו שהוא ראוי למלך למען יהיה לו כח גבורה להלחם מלחמות יי' וענהו השם שלא יביט אל מראה אליאב ואל גובה קומתו כי מאסהו מצד שאין לבבו ישר כי הש"י יראה ללב והנראה בעיני השם איננו ראוי למלך וכאשר הבין זה שמואל מדברי הש"י אז אמר לישי שיקרא לאחד מבניו כי לא בחר יי' בזה וקרא אל אבינדב אך קצר הכתוב ובסוף הענין כמשח דוד וידמה שכבר נמשח בשמן המשחה ולא צוהו בלכתו שם שימלא קרנו ׳ והנה

הפסוק שמנוה לסכנת בדברי שלו' שהרי הקב"ה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס משום שנ' לא תנסון את יי' אלהיכם ׳ וי"מ כי הקב"ה אמר לו כך אני אמרתי לך שתלך בהצנע ואתה אמרת ושמע שאול והרגני עתה אני אומר לך שתלך בפרהסיא ותקח עגלת בקר לעשות זבחים שלמים ביום משחך אותו למלך וזה שאמר וקראת לישי לזבח אמר לו לך בפרהסיא ונראה מי הורג אותך ועל זה הדרך פירשו נ"כ במדרש מה שאמר לו הקב"ה למשה רבינו עבור לפני העם הזה לפי שאמר לו עוד מעט וסקלוני אמר לו הקב"ה עבור לפני העם ונראה מי סוקל אותך : את אשר אומר אליך ׳ ולמה לא אמר לו מתחילה שימשח דוד כדי שידעו כלם כי מיי' הוא ויראו כלם כי לא בחר בכל בני ישי אלא בדוד כי בפני כל העומדים שם כאמר לו על פי הנבואה: ויחרדו ויצעו ׳ ויתקבצו לבאת לקראתו וכן יחרדו כצפור ממצרים ויחרדו בנים מים וכתו' לשון קבוץ ואתכנשו וים לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחטא חטא גדול שיצטרך שמואל הנביא לבא העיר וזהו שאמרו שלום בואך והוא ענה להם שלום כלומר אין דבר רק שלום אל תפחדו כי לזבוח ליי' באתי: ויאמר שלום בואך ׳ הגדול שבזקנים אמ' ואפשר שישי היה: התקדשו ׳ כתרגו' אזדמנו וכן ויקדש: בבואם ׳ בבי"ת: ויאמר אך נגד יי' משיחו ׳ פי' אמר בלבו אך בפיו כי חשב כי זה הוא המלך שבוהו האל למשוח לפי שהיה בכור בבני ישי ועוד כי ראהו יפה מראה וקומה כשאול וחשב כי הקב"ה בוחר באנשי' יפה קומה ונוראה למלכות כדי שיהא מוראו על העם וכן אמר בשאול הראיתם אשר בחר בו יי' כי אין כמוהו בכל העם וכן הוא כמו שחשב שמואל כי בעל קומה ונורא יפה בוחר בו האל למלוכה כדי שייראו ממנו העם ובלבד שיהיה לבו טוב וישר ופי' נגד יי' משיחו כמו נכח יי' דרככם כלומר יי' יהיה עמו וי"ת תקין קדם יי' משיחיה וכן תרגם נכח יי' אתקין יי': אל תבט אל מראהו ׳ בוחן לבות וכליות בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר לפיכך אמר לשמואל אל תבט אל מראהו כי אעפ"י שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני יודע לבבו ומאסתיהו למלכות כי איננו הגון לפי לבבו: גבוה ׳ שם בפלם גדול הענה וי"מ כי כאשר אמר נגד יי' משיחו על שאול בקש עוד שלא תסור המלוכה ממנו כשראה כליאב שלא היה יפה כמוהו בקש מיי' שלא יהליך שאול באחר לפיכך ענה לו האל אל תבט אל מראהו כי מאסתיהו ושאול הוא שהיה יפה מראה וגבה קומתו: גם בזה

דירמיה: ויעברהו ת' חס' בליש' העברה וסי' נמסר ביהושע סימן ד':

שלהח ו׳ וסימ׳ שלחה הנער אתי׳ ויאמר שמואל אל ישי׳ וישלח שאול מלאכים׳ שלחה נא לי אחד׳ ודליותיו שלחה לו׳ ואת תעלותיה שלחה : וטוב יו וסימ׳ ויצמח יי׳ אלהים׳ ובערת דם הנקי מישראל׳ למען תחיון׳ וישלח ויביאהו׳ יאמר נא אדננו ׳והיה בהיות רוח אלהים׳ ויקרא אכיש אל דוד׳ עדנו

ט וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שַׁמָּה וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃ וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שִׁבְעַת בָּנָיו לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי לֹא־בָחַר יְהוָה בָּאֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי הֲתַמּוּ הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר עוֹד שָׁאַר הַקָּטָן וְהִנֵּה רֹעֶה בַּצֹּאן וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי שִׁלְחָה וְקָחֶנּוּ כִּי־לֹא נָסֹב עַד־בֹּאוֹ פֹה׃ וַיִּשְׁלַח וַיְבִיאֵהוּ וְהוּא אַדְמוֹנִי עִם־יְפֵה עֵינַיִם וְטוֹב רֹאִי וַיֹּאמֶר יְהוָה קוּם מְשָׁחֵהוּ כִּי־זֶה הוּא׃ וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־קֶרֶן הַשֶּׁמֶן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו ו וַתִּצְלַח רוּחַ־יְהוָה אֶל־דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיֵּלֶךְ הָרָמָתָה׃ וְרוּחַ יְהוָה סָרָה מֵעִם שָׁאוּל וּבִעֲתַתּוּ רוּחַ־רָעָה מֵאֵת יְהוָה׃ טו וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי־שָׁאוּל אֵלָיו הִנֵּה־נָא רוּחַ־אֱלֹהִים רָעָה מְבַעִתֶּךָ׃ יֹאמַר־נָא אֲדֹנֵנוּ עֲבָדֶיךָ לְפָנֶיךָ יְבַקְשׁוּ אִישׁ יֹדֵעַ מְנַגֵּן בַּכִּנּוֹר וְהָיָה בִּהְיוֹת עָלֶיךָ רוּחַ־אֱלֹהִים רָעָה וְנִגֵּן בְּיָדוֹ וְטוֹב לָךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־עֲבָדָיו רְאוּ־נָא לִי אִישׁ מֵיטִיב לְנַגֵּן וַהֲבִיאוֹתֶם אֵלָי׃ וַיַּעַן אֶחָד מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר הִנֵּה רָאִיתִי בֵּן לְיִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי יֹדֵעַ נַגֵּן וְגִבּוֹר חַיִל וְאִישׁ מִלְחָמָה וּנְבוֹן דָּבָר וְאִישׁ תֹּאַר וַיהוָה עִמּוֹ׃ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים אֶל־יִשָׁי וַיֹּאמֶר שַׁלְּחָה אֵלַי אֶת־דָּוִד בִּנְךָ אֲשֶׁר בַּצֹּאן׃ כ וַיִּקַּח יִשַׁי חֲמוֹר לֶחֶם וְנֹאד יַיִן וּגְדִי עִזִּים אֶחָד וַיִּשְׁלַח בְּיַד־דָּוִד בְּנוֹ אֶל־שָׁאוּל׃ וַיָּבֹא דָוִד אֶל־שָׁאוּל וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֶּאֱהָבֵהוּ מְאֹד וַיְהִי־לוֹ נֹשֵׂא כֵלִים׃ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל אֶל־יִשַׁי לֵאמֹר יַעֲמָד־נָא דָוִד לְפָנַי כִּי־מָצָא חֵן בְּעֵינָי׃ וְהָיָה בִּהְיוֹת רוּחַ־אֱלֹהִים אֶל־שָׁאוּל וְלָקַח דָּוִד אֶת־הַכִּנּוֹר וְנִגֵּן בְּיָדוֹ וְרָוַח לְשָׁאוּל

ב׳ ויחנור לוד · ל׳ ה׳ קמז וכל אסף דכו · ה׳ כסיפ׳ · ג׳

וְאַעְבַּר יִשַׁי שַׁמָּה וַאֲמַר אַף בְּדֵין לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ וְאַעְבֵּיר יִשַׁי שַׁבְעָא בְנוֹהִי קֳדָם שְׁמוּאֵל וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּאִלֵּין׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי הַשְׁלִימוּ עוּלֵמַיָּא וַאֲמַר עוֹד אִשְׁתְּאַר זְעֵירָא וְהָא רָעֵי בְּעָנָא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי שְׁלַח וְאַיְתְנֵיהּ אֲרֵי לָא נִסְתְּחַר עַד מֵיתוֹהִי הָכָא׃ וּשְׁלַח וְאַיְתְיֵהּ וְהוּא סַמּוֹק עֵינוֹהִי יָאָיָן וְשַׁפִּיר בְּרֵיוֵהּ וַאֲמַר יְיָ קוּם מְשַׁחֵיהּ אֲרֵי דֵין הוּא׃ וּנְסֵיב שְׁמוּאֵל יַת קַרְנָא דִמְשְׁחָא וּמְשַׁח יַת דָּוִד בְּגוֹ אֲחוֹהִי וּשְׁרָת רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עַל דָּוִד מִיּוֹמָא הַהוּא וּלְעֵלָּא וְקָם שְׁמוּאֵל וַאֲזַל לְרָמָתָא׃ וְרוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ דַּהֲוָת עִם שָׁאוּל עֲדָת מִנֵּיהּ וּמְבַעֲתָא לֵיהּ רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַרוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לֵיהּ הָא כְעַן רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ מְבַעֲתָא לָךְ׃ יֵימַר כְּעַן רִבּוֹנָנָא עַבְדָּךְ קֳדָמָךְ יִבְעוֹן גַּבְרָא דִּידַע לְנַגָּנָא בְּכִנּוֹרָא וִיהֵי כַּד תִּשְׁרֵי עֲלָךְ רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ וִינַגֵּן בִּידֵיהּ וְיֵיטַב לָךְ׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַבְדוֹהִי חֲזוֹ כְעַן לִי גַּבְרָא דְמוֹטִיב לְנַגָּנָא וְתַיְתוּנֵיהּ לְוָתִי׃ וַאֲתֵיב חַד מֵעוּלֵמַיָּא וַאֲמַר הָא חֲזֵיתִי בַּר לְיִשַׁי דְמִבֵּית לֶחֶם יָדַע לְנַגָּנָא וּגְבַר חֵילָא וּגְבַר עָבֵיד קְרָבִין וְסוּכְלְתָן בְּעֵיצָא וּגְבַרָא שַׁפִּיר בְּרֵיוָה וּמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ׃ וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין לְוַת יִשַׁי וַאֲמַר שַׁדַּר לִי יַת דָּוִד בְּרָךְ דִּי בְּעָנָא׃ וּנְסֵיב יִשַׁי טְעוּן חֲמָרָא טְעִין דִּלְחֲמָא וְגַרַב דַּחֲמַר וְגַדְיָא בַּר עִזֵּי חַד וְשַׁדַּר בְּיַד דָּוִד בְּרֵיהּ לְוַת שָׁאוּל׃ וַאֲתָא דָּוִד לְוַת שָׁאוּל וְשַׁמֵּשׁ קֳדָמוֹהִי וְרִיחֲמֵיהּ לַחֲדָא וַהֲוָה לֵיהּ נָטֵל זֵינִין׃ וּשְׁלַח שָׁאוּל לְוַת יִשַׁי לְמֵימַר יְשַׁמֵּשׁ כְּעַן דָּוִד קֳדָמַי אֲרֵי אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָי׃ וַהֲוָה כַּד שָׁרְיָא רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ לְוַת שָׁאוּל וּנְסֵיב דָּוִד יַת כִּנּוֹרָא וּמְנַגֵּן בִּידֵיהּ וּמִרְתָּרַח לְשָׁאוּל

מדבר והנה יהונתן׳ מקול מפלתו הרשעתי׳ ועמהם הלוים שמעיהו׳ יגיע כפיך כי תאכל׳ כל ימי עני רעים׳ תאות אדם חסדו׳ ויצא המן ביום ההוא׳ ומתוק האור וטוב לעינים׳ וטוב לא יהיה לרשע׳ וטוב משניהם את׃

רשי

ויעבר ישי שמה׳ הוא שמעא : שאר הקטן׳ נשאר הקטן : לא נסב׳ לאכול כל מושב סעודה קרוייה הסבה : ותצלח רוח יי׳ רוח גבורה : עבדיך לפניך׳ הנה עבדיך לפניך אשר יעשו מצותיך : אחד מהנערים׳ מיוחד שבהם דואג האדומי : יודע נגן׳ כל עצמו נתכוון להכניס עין רעה על שאול בדוד שיתקנא בו : באפס

רלבג

והנה ספר שהיום ההוא צלחה רוח יי׳ אל דוד בדרך שהיה מצליח בכל אשר היה עושה וסרה רוח יי׳ מעם שאול שהיתה לו תחלה בכל אשר יפנה ובכב הש׳ שבעתהו רוח רעה להמיתו ב בלא עתו כי מאסהו ממלך עם שזה היה כלי להתקרב דוד אל המלוכה ברוך השם אשר לו נתכנו עלילות : וגבור חיל ואיש מלחמה׳ הנה קרא גבור חיל מי שהוא בעל אומץ ותוקף ואיש מלחמה מי שהוא יודע להמציא תחבולות עם אויביו וינצחם והנה תאר דוד באלו התארי׳ כי מי שיש לו אלו ה המדו׳ יותר ראוי לבא בהיכל מלך ואף על כי שלא היה המבוקש ממנו תחלה כי אם שיהיה מטיב לנגן : ונבון דבר׳ הוא האיש המשכיל לדבריו ב במשפט ובתבונה : ואיש תאר׳ ולזה הוא יות׳ ראוי לבא בהיכלי מלך : ויי׳ עמו׳ כל אשר הוא עושה יי׳ מצליח ולזה אפשר שתסור הרוח הרעה ממך בהיותו עמך כי מברכת המצליחי׳ יתברכו אנשיהם עם שזה גם כן היה סבה אל שיהיה דוד ראוי יותר לבא בהיכלי מלך ולזה שבחוהו בכל אלו התארי׳ כי כבר ימצאו רבים מטיבים לנגן אך אינם שלמים באלו הענינים כדוד ולזה בחרוהו מבין שאר המנגנים : אים

נס בזה לא בחר יי׳׳ לפי שלא אמר לו יי׳ ידע כי לא בחר בו כי הוא אמר לו אשר אומר אליך : לא בחר יי׳ באלה׳ בקיוץ הבית והם שנים במקרא בקיוץ זה ולא תוכל ללכת באלה : עוד שאר הקטן׳ פועל עומד כמו נשאר וזה לבדו מן הקל : שלחה וקחנו׳ הביאהו כלומר קחנו על ידי שליח שיביאהו הנה : כי לא נסוב׳ פי׳ לאכול כי כבר זבחו זבחי שלמים וקדש ישי ובניו ושאר הזקנים לאכול עמו וקודם שאכלו נמשח דוד : עם יפה עינים׳ כמו ויפה עינים כמו תאנים עם בכורים כמו ובכורים : וטוב ראי׳ שם בשקל צורי חולי וכן לא תשורנו עין רואי והספור הזה להודיע כי הנון היה למלכות כי יפה תואר היה : קום משחהו׳ קום ענין זירוז וכן קום עבור את הירדן הזה קומו ועברו לכם קום התהלך בארץ׳ ורבותינו ז״ל דרשו אמר לו הקב״ה משיחי עומד ואתה יושב קום משחהו : כי זה הוא׳ זהו שיהיה מלך לא כאשר חשבת אתה או פירושו זהו אשר אמרתי לך ומשחת לי את אשר אומר אליך׳ ויש בו דרש וזה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה וסמכו מזה כי אין מושחין בשמן ה המשחה אלא מלכי בית דוד בלבד : בקרב אחיו׳ לומר שנבחר מכלם : ותצלח רוח יי׳ אל דוד׳ כתרגומו ושרת רוח נבואה מן קדם יי׳ על דוד וכן רוח יי׳ סרה מעם שאול תרגומו רוח גבורה מן קדם יי׳ דהות עם שאול עדת מיניה וזאת רוח ה הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקדש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה ואמר השירים והמזמורי׳ ברוח הקדש שנולדה בו כי בכלל רוח יי׳ רוח הקדש ורוח גבורה : ובעתתו׳ בעתה אותו על שלא היה בדעתו : מבעתך׳ דגש התי״ו לחסרון תי״ו למ״ד הפעל : עבדיך לפניך׳ לעשות מה שתצוה יאמר אדונינו להם שיבקשו איש מנגן : יודע מנגן בכנור׳ יודע בחכמת הכינון שהוא מנגן בכנור או הוא במקום מקור כלומר איש שיודע לנגן בכנור וכת״י גבר דידע לנגנא בכנורא : וגבור חיל׳ שיש לו גבורת הלב לכל דבר כמו שנודעה גבורתו בדבר ה הארי והדוב : ואיש מלחמה׳ יודע בעניני המלחמה והורגל בה : ונבון דבר׳ כתרגומו וסוכלתן בעצה כלומר לכל דבר עצה הוא נבון כמו ונבון לחש : ואיש תאר׳ פי׳ תאר יפה וכן אנשי מדות מדות גדולות וכת״י וגבר שפיר בריויה : ויי׳ עמו׳ כי בכל אשר יעשה יצליח ובכל הדברים שסבח הנער את דוד הם דברים שכל אדם שהם בו הוא הגון לעמוד בהיכל מלך ויודע נגן אמר לפי צורך השעה : חמור לחם ונאד יין׳ חמור טעון לחם ונאד מלא יין וכת״י טעון חמרא בלחם וי״מ חומר כבור מן חמורתי׳ חמרים חמרים : נושא כלים׳ נושא כלי זיינו : רוח אלהים אל שאול פי׳ רוח רעה כמו שאמר למעלה רוח אלהים רעה וכת״י רוח בישא מן קדם יי׳ : ורוח לשאול׳ מן הנזקה שהיה בו מרוח רעה : וטוב

רבינו ישעיה

ותצלח רוח יי׳ אל דוד׳ פירו׳ ושרת רוח גבורה : מבעתך׳ דגשות התי״ו להכיא תי״ו השרש : עבדיך לפניך׳ כל מה שתאמר אנו מזומני׳ לעשות : ויי׳ עמו׳ פירו׳ שכל מה שהוא עושה השם מצליח בידו : ויהי לו נושא כלים׳ פירוש בכל מקום שהיה הולך היה נושא כלי אחריו שלא היה הולך בכל מקו׳ בלא כלי׳

רדק

וטוב לו ׳ פעל עבר: באפס דמים ׳ הוא״ם לנוסה והוא שם מקום ובדברי הימים בפס דמים נזכר במלחמת דוד׳ ובדרש רבי יוחנן אמר בחלק סמקתא ור׳ שמואל בר נחמן אמר משום פסקו דמים לישראל: עומדים אל ההר מזה׳ וכבר אמר ויחנו בעמק האלה כל המחנה חנו בעמק האלה ועורכי המלחמה עלו אל ההר לקראת פלשתים: ויצא איש הבינים ׳ לפי שהיה יוצא יום יום בין שתי המערכות נקרא איש הבינים ויש בו דרש ועוד בכתבנו ו״ת ונפק גבר׳ מביניהון: וכובע נחשת׳ מלעיל וכן וקובע ישועה בראשו ותרגום מנבעות קובעין והוא אחד בכ״ף ובקו״ף ותרגומו קולסא ודומה לו בדברי רז״ל גדי מקולס נקרא כן לפי כשהיו צולין הפסח היו תולין כני מעיו חוצה לו למעלה מראשו ונראה ככובע על הראש: ושריון קשקשים ׳ ת״י ושריון גלבין בכ״ף ויש נוסחאות כתוב בבי״ת והוא קלפין שתרגום קשקשת ובדברי רבו׳ ז״ל לובשי שריון קליפה ופי׳ כי כל טבעת וטבעת של שריון תלויה כמין קשקשת לסתום נקב הטבעות כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעת: שקלים נחשת׳ שקלי נחשת כמו סינים כסף: ומצחת נחשת ׳ ת״ו וטרקלילין דנחש פי׳ שם של נחשת תלויה על רגליו לכסותם והוא שם מושאל מן מצח כי כן נושאות הנערות שם הזהב או כסף על מצחם ואותו נקרא מצחה על דרך האמת: וכידון נחשת ׳ ת״י ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי ותרגום נטה בכידון ברומחא נראה כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה בדמות רומח אבל היתה לו תכונ׳ אחרת במקצת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפו עד למטה ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון נראה כי כידון זהו רומח כמו נטה בכידון והוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותן אותו בין שתי כתיפיו לפי שבשתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחד בשמאלו ואם שזה לא נזכר וזה היה לו בין כתפיו לאחוז בידו את שיטול החני׳ לבעל מלחמתו: כמנור אורגי׳ תרג׳ יונתן כאכסן דגרדאין והוא יתד האורג: שקלי׳ ברזל ׳ כמו שקלי ברזל וכן סיני׳ כסף ומה שאמר למעלה שקלים נחשת והנה אמר שקלי׳ ברזל לפי שלכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר שוקלים הזהב שוקלים בשקלים המיוחדים לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל ולהבת חניתו היתה ברזל לפיכ׳ זכר בה שקלי ברזל: הלא אנכי הפלשתי ׳ כלו׳ אני פלשתי אחד מן הפלשתים ויצאתי מעצמי כדי להלחם: ואתם עבדים לשאול׳ כלומר כיון שיש לכם מלך היה לכם עם מלככם לברור מכם איש להלחם עמי ותרגום של תוספתא תרגם הפסוק כן וקם ואכריז על סדרי קרבא דישראל וגו׳ כבעמוד:

רשי

באפס דמים ׳ כך שם המקו׳: איש הבינים ׳ גבור ליצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות: ושריון קשקשים ׳ מין קשקשות דגים עשויין מברזל נופלים על נקבי השריון קשקשת לכל נקב: ומצחת נחשת ׳ כמין יד ברזל היוצא מן הכובע כנגד החוטם שקורין כש״ל בלע״ז והיתה מגעת לו עד רגליו: וכידון נחשת ׳ ומסחפא דנחשא כפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי כמין חנית נחשת בולטת מן הכובע ונמשכת בין כתיפיו להגין על צוארו מן החרב: כמנור אורגים ׳ כאכסן דגרדאין איכסובל״א בלע״ז: שש מאות שקלים ׳ כל השקלים האמורים בנביאים מנים: למה תצאו כולכם לערוך מלחמה ׳ ילחם אחד כנגדי בשביל כולכם ובתנאי שהוא מפורש אם יוכל להלחם אתי וגו׳: הלא אנכי הפלשתי ׳ אינו לא שר מאה ולא שר אלף אלא פלשתי כאחד מן האחרים ואף על פי שנלחמתי להם כמה מלחמות אני הרגתי חפני ופנחס ושביתי את הארון ואתם נעשיתם עבדי׳ לשאול ולא יושיע אתכם מימיו בגבורתו: ברו לכם איש׳ בררו לכם איש את שאול וירד אלי: חרפתי

מסורה

ויאספו ׳ פתחין בקריאה וסים׳ נמסר בסדר שמות ׳ וסים׳ בלשון תרגום סביא שלויא שלהו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאתיהון כספא וחמרא: עומדים אל ההר עמידה אל י׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ ופלשתים עמדים אל ההר מזה ב׳ בפסוק ׳ וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ׳ ויעמד המלך אל יד השער ׳ וילך הנביא ׳ כי עסד

מקרא

וְטוֹב לוֹ וְסָרָה מֵעָלָיו רוּחַ הָרָעָה׃

א וַיַּאַסְפוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־מַחֲנֵיהֶם לַמִּלְחָמָה וַיֵּאָסְפוּ שֹׂכֹה אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּחֲנוּ בֵּין־שׂוֹכֹה וּבֵין־עֲזֵקָה בְּאֶפֶס דַּמִּים׃ וְשָׁאוּל וְאִישׁ־יִשְׂרָאֵל נֶאֶסְפוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק הָאֵלָה וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים׃ וּפְלִשְׁתִּים עֹמְדִים אֶל־הָהָר מִזֶּה וְיִשְׂרָאֵל עֹמְדִים אֶל־הָהָר מִזֶּה וְהַגַּיְא בֵּינֵיהֶם׃ וַיֵּצֵא אִישׁ־הַבֵּנַיִם מִמַּחֲנוֹת פְּלִשְׁתִּים גָּלְיָת שְׁמוֹ מִגַּת גָּבְהוֹ שֵׁשׁ אַמּוֹת וָזָרֶת׃ ה וְכוֹבַע נְחֹשֶׁת עַל־רֹאשׁוֹ וְשִׁרְיוֹן קַשְׂקַשִּׂים הוּא לָבוּשׁ וּמִשְׁקַל הַשִּׁרְיוֹן חֲמֵשֶׁת־אֲלָפִים שְׁקָלִים נְחֹשֶׁת׃ וּמִצְחַת נְחֹשֶׁת עַל־רַגְלָיו וְכִידוֹן נְחֹשֶׁת בֵּין כְּתֵפָיו׃ וְחֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים וְלַהֶבֶת חֲנִיתוֹ שֵׁשׁ־מֵאוֹת שְׁקָלִים בַּרְזֶל וְנֹשֵׂא הַצִּנָּה הֹלֵךְ לְפָנָיו׃ וַיַּעֲמֹד וַיִּקְרָא אֶל־מַעַרְכֹת יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תֵצְאוּ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה הֲלוֹא אָנֹכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם עֲבָדִים לְשָׁאוּל בְּרוּ־לָכֶם אִישׁ וְיֵרֵד אֵלָי׃ אִם־יוּכַל לְהִלָּחֵם אִתִּי וְהִכָּנִי וְהָיִינוּ לָכֶם לַעֲבָדִים וְאִם־אֲנִי אוּכַל־לוֹ וְהִכִּיתִיו וִהְיִיתֶם לָנוּ לַעֲבָדִים וַעֲבַדְתֶּם אֹתָנוּ׃ וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֲנִי חֵרַפְתִּי אֶת־מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה תְּנוּ־לִי אִישׁ

תרגום

וְטָאֵב לֵיהּ וּמִסְתַּלְּקָא מִנֵּיהּ רוּחַ בִּישָׁא׃ וּכְנַשׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי יָת מַשְׁרְיָתְהוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא וְאִתְכַּנַּשׁוּ לְשׂוֹכֹה דִּי לְשִׁבְט יְהוּדָה וּשְׁרוֹ בֵּין סוֹכוֹ וּבֵין עֲזֵקָה בְּאֶפֶס דַּמִּים׃ וְשָׁאוּל וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אִתְכְּנַשׁוּ וּשְׁרוֹ בְּמֵישַׁר בּוּטְמָא וְסַדַּרוּ קְרָבָא לִקְדָמוּת פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וּפְלִשְׁתָּאֵי קָיְמִין עַל טוּרָא מִכָּא וְיִשְׂרָאֵל קָיְמִין עַל טוּרָא מִכָּא וְחֵילְתָא בֵּינֵיהוֹן׃ וּנְפַק גַּבְרָא מִבֵּינֵיהוֹן מִמַּשְׁרְיָת פְּלִשְׁתָּאֵי גָּלְיָת שְׁמֵיהּ מִגַּת רוּמֵיהּ שִׁתָּא אַמִּין וְזֵירְתָא׃ וְקוּלַס דִּנְחָשׁ עַל רֵישֵׁיהּ וְשִׁרְיָן גַּלְבִין הוּא לָבֵישׁ וּמַתְקַל שִׁרְיוֹנָא חַמְשָׁא אַלְפִין תִּקְלֵי נְחָשָׁא׃ וְטַרְקְלִילִין דִּנְחָשׁ עַל רִגְלוֹהִי וּמְסַחֲפָא דִנְחָשָׁא נָפֵיק מִן קֻלְסָא וּמַטֵּל דִּנְחָשָׁא בֵּין כַּתְפוֹהִי׃ וְאָעָא דְמוּרְנִיתֵיהּ כְּאַכְסָן דְּגַרְדָּאִין וְשִׁנָּנָא דְמוּרְנִיתֵיהּ מַתְקַל שִׁית מְאָה תִּקְלֵי פַרְזְלָא וְנָטֵל תְּרִיסָא אָזֵל קֳדָמוֹהִי׃ וְקָם וְאַכְרֵיז עַל סִדְרֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן לְמָה תִפְּקוּן לְסַדָּרָא קְרָבָא הֲלָא אֲנָא פְלִשְׁתָּאָה וְאַתּוּן עַבְדִין לְשָׁאוּל [אֲנָא הוּא גָלְיָת פְּלִשְׁתָּאָה דְּמִן גַּת דִּקְטָלֵית תְּרֵין בְּנֵי עֵלִי כָּהֲנֵי חָפְנִי וּפִנְחָס וּשְׁבֵיתִי יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַיָי וְאוֹבֵילִית יָתֵיהּ לְבֵית דָּגוֹן טַעֲוָתִי וַהֲוָה תַמָּן בְּקִרְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי שַׁבְעָא יַרְחִין אַף כָּל קְרָב וּקְרָב דַּהֲווֹ לְהוֹן לִפְלִשְׁתָּאֵי אֲנָא נָפֵיק בְּרֵישׁ חֵילָא וְנַצְחְנָא בִקְרָבָא וּרְמֵינָא קְטִילִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְעַד כְּעַן לָא אַכְשַׁרוּ יָתִי פְלִשְׁתָּאֵי לְמֶהֱוֵי רַב אַלְפָּא עֲלֵיהוֹן וְאַתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַה גְּבוּרָא עֲבַד לְכוֹן שָׁאוּל בַּר קִישׁ דְּמִן גִּבְעָתָא דְמַנִּיתוּן יָתֵיהּ מַלְכָּא עֲלֵיכוֹן אִם גְּבַר גִּבָּר הוּא יֵחוּת וְיַעֲבֵיד קְרָבָא עִמִּי וְאִם גְּבַר חַלָּשׁ הוּא] בְּחַרוּ לְכוֹן גַּבְרָא וְיֵיחוּת לְוָתִי׃ אִם יִכּוּל לְאַגָּחָא קְרָבָא עִמִּי וְיִקְטְלִנַּנִי וּנְהֵי לְכוֹן לְעַבְדִין וְאִם אֲנָא אִכּוּל לֵיהּ וְאִקְטְלִנֵּיהּ וּתְהוֹן לָנָא לְעַבְדִין וְתִפְלְחוּן יָתָנָא׃ וַאֲמַר פְלִשְׁתָּאָה אֲנָא חֲסַדִית יַת סִדְרֵי יִשְׂרָאֵל יוֹמָא דֵין לְמֵימַר אַיְתוֹ לִי גַבְרָא

ונניח

מסורה

מלך בבל אל אם ׳ וירדו מאניותיהם ׳ אל העומדים לפניו לאמר ׳ אל העמד לנגדי ׳ והוא בא ויעמד אל אדניו ׳ אל דרך עמדי וצפי׳:

רבינו ישעיה

באפס דמים ׳ שם מקום ויש לומר על שם שהיה מקום מוכן להלחם ולספו׳ דמי׳ נקרא כן בלוע׳ אין שם רק דמים: ויצא איש הבנים ׳ בעבור שהיה עומד בין שתי המערכות נקרא כן: ושריון קשקשי׳ כמו קשקש שהוא סנפיר על הדג ואין ריוח בין קשקשת לקשקשת כך היה עשוי שריונו שלא היה עשוי נקבים נקבים שיוכל להכנס החץ בתוך הנקב אלא קלפת ברזל היתה נופלת בין טבעת לטבעת לסתום הנקבים: ומצחת נחשת על רגליו ׳ כעין טבלאות של נחשת העומדת בין כתפיו ואין זה כמו נטה בכידון ואותו הוא כמו רומח ׳ וכן ת״י רומח׳ ׳ והם שנים במבטא ומתחלפין בפתרון: כמנור אורגים ׳ הוא עץ האורגי׳ שכורך עליו המסכת: ולהב חניתו ׳ פי׳ הברזל שבראש הרומ׳ שהיה מבריק כמו הלהב: ברו לכם איש ׳ פרשו ברר ולכנו לקוח מן ברר ׳

רלבג

איש הבינים ׳ קראו כן לפי שהיה הולך בין מערכת פלשתים ובין מערכת ישראל והנה זה האיש היה לפי מה שאחשב שר אחד משרי פלשתים וזהו אמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי ובזה היה מתפאר כנגדם כי אף על פי שאין ממנהג השרים והסגנים להלחם כי אם עם השרים והסגני׳ אשר כנגדם הנני מתיר עצמי להלחם עם אי זה שיהיה במחנה רב כמו מחנה ישראל ובזה האופן חרף מערכות ישראל שהוא כאילו אמ׳ שאין בהם איש יוכל להלחם עמו: ושריון קשקשים ׳ הם פלט״אש בלע״ז והורה על חוזק כח גבורתו משקל כלי המלחמה שהיה נושא שהיה רב מאד לפי מה שנזכר: וכידון נחשת בין כתפיו ׳ אחשוב שהוא גורג״ירה עשויה מפלט״אש סביב צוארו: ועץ חניתו כמנור אורגים ׳ הוא יתד האורג שהוא גם מאד ביחס אל הנהוג משעור עץ החנית והנה היה משקל ברזל חניתו קרוב משלישית ככר וזה ענין נפלא מאד מורה על כח הפלשתי הזה:

ויקן

ודוד

רשי

אפרתי' בית לחם יושבת בארץ אפרת: ולו שמנה בנים' ומה שכתו' בדברי הימים אוצם הששי דוד השביעי ולא כתב יותר יש לומר שהאחד מת בלא בנים ולפיכך לא כתבו שם: באנשים' כמנה בכנסיית החשובים: ודוד הוא הקטן' שהיה בבית שאול מקודם לכן לכנן לפניו ודוד היה הולך ושב תמיד מאצל שאול לבית אביו: השכם והערב' אמרו רבותינו כדי לבטלן מקרית שמע: חריצי חלב' גובנין דחלבא: לשר האלף' אני אומר לשר של אותו אף שאני ממנו שלכל השבטים היו שרי אלפים לפי אלפיהם ואני שמעתי לשר האלף זה יהונתן שאמור עליו ואלף היו עם יהונתן בגבעת בנימין: ואת ערובתם תקח' ואת ערובת הבלאים ושלומים תקח באזניך ובלבך ותגיד לי וכן תרגם יונתן וית טיבהון תייתי: ערובתם' לשון הבלה כמו ערוב עבדך לטוב גרנטי"ש בלע"ז ורבותינו אמרו גט כריתות יקח מאתם ויביא לנשותיה' להפריד עירוב שבינו לבינה: המעגלה' סביבות המחנ' עושים מעגל והיוצא חוץ לא לפנים ולא לאחור מ מתחייב לפנים שמא ירוצו עליו בני מערכו' האויבי' לאחור יבקש הוא לנוס: ותערך ישראל' מערכת ישרא: שומר הכלי' של בני הצבא: ממערות

רדק

ודוד בן איש אפרתי הזה' אמר הזה לפי שזכרו למעלה שהיה מנגן לפני שאול וזכרו הנה לספר ענייננו היאך בא להלחם עם הפלשתי כי לא היה תמיד עם שאול אלא הולך ושב לא היה נוטש הצאן מכל וכל ולא היה בצאת המלחמה כי שלשת בני ישי היו עם במלחמה ולי הוא להם מבית ישי שהיו לו שמנה בנים אם השלשה היו במלחמה וישי עצמו לא היה במלחמה לפי שהיה זקן בא ב באנשים והיתה סבה לבא דוד במלחמה ששלחו אביו לאחיו לפקדם ולדעת עניינם ושלח להם מה ששלח ולפיכך היה כל הספור הזה הנה : זקן בא באנשי' באנשי הזקנה והחולשה שלא היה יכול לצאת ולבוא וכן ואברהם זקן בא בימים בימי הזקנה והחולשה שהם סימן למיתה לפיכך הוצרך לקחת אשה לבנו בחייו וב"ת באנשים פתוחה ואין בו ידיעה וי"ת בא באנשים מני בבחיריא ורז"ל אמרו בא באנשים זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא: וילכו' ואחר כך אמר הלכו ר"ל אותם שהיו רגילים ללכת אחרי שאול: והשלישי שמה' הוא שמעה הנזכר בזה הספר יונדב בן שמעה אחי דוד וכן בספר דברי הימים ושמעה השלישי: השכם והערב' בקר וערב כדי להבהילם' ובדרש כדי לבטל מהם קרית שמע שחרית וערבית : ויתיצב ארבעים יום' התיצב לפני מחנה ישראל לחרפם ובדרש ארבעי' יום כנגד ארבעי' יום שנתנה בהם תורה כלומר שלא היה להם כח לישראל על גלית אלא עד סוף ארבעים כי בסוף ארבעים יום שירד משה מן ההר קבלו התורה' ובדרש אחר ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה נעמי ובזכותה נתלה לבנה ארבעים יום ואמרו כי הרפה אם גלית זו היא ערפה : איפת הקליא הזה' בא על דרך בעלי הה"א והאלף בשקל כניא כשיא והאלף בו תמורת הה"א למ"ד הפעל וכמוהו ואל תתן עלינו דם נקיא: ועשרה לחם' ת"י ועסרא טולמין דלחמא הדין פירוש חלות לחם: והרץ המחנ' לאחיך' אמ' לו שיוליך הדברים האלה במרוצה לאחיו : חריצי החלב' כתרגומו גובנין דחלבא: לשר האלף' פי' שר האלף שאחיו נמנה בו : ואת ערובתם תקח' המשכונות ששמו על הוצאותם כי כן מנהג אנשי החיל לפי ש שאין מעות מצויות במלחמה וישי נתן לדוד מעות שיוציא בהם משכונותיהם וי"ת וית טבהון תיתי כלומר ענייניהם תקח ותלמוד ותגיד לי ודעת רז"ל שיקח מהם גיטין לנשותיהם טרם המלחמה אמרו ערובתם דברי המעורבים כמו לבינה כלומר הקדושין והנשואין שביניהם והגט מסלק אותם' המעגלה' לפי שהמחנה הוא בסבוב לפיכך קורא אותו מעגל וי"ת לכרקומא וכן תרגם אכילום ובנית מצור ותבנ' כרקומין וכן בדברי רז"ל עיר שכבשה כרקום ובניין אמצור הוא שבונין סביב המחנה בפסין ובפלטאות שלא יצא אדם חוץ למחנה אלא במצות שרי החיל ואמרו איזהו כרקום כל שגין ופלטאות וכלבים מקיפין והענין הזה להבהיל העיר או המחנה האחר כמו שכתוב והרעו במלחמה : ותערוך ישראל' עדת ישראל: שומר הכלים' שהיה שומר כלי אנשי המחנה בגדיהם ואסר עמהם : ממערות

מסורה

ונלחמה ד' בקריאה וסי' ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי' ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין' תנו לי איש ונלחמה יחד דגלית' ונלחמה אתם במישור' ונמסר גם בריש שפטים: והשלישי ג' חס וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו: ואת אחיך ב' וסי' תפקד לשלום ואת ערבתם תקח' במיטב הארץ הושב את אביך:

מקרא

ונלחמה יחד : וישמע שאול וכל־ישראל את־דברי הפלשתי האלה ויחתו ויראו מאד :

ודוד בן־איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה ושמו ישי ולו שמנה בנים והאיש בימי שאול זקן בא באנשים : וילכו שלשת בני־ישי הגדלים הלכו אחרי־שאול למלחמה ושם שלשת בניו אשר הלכו במלחמה אליאב הבכור ומשנהו אבינדב והשלשי שמה : ודוד הוא הקטן ושלשה הגדלים הלכו אחרי שאול : ודוד הלך ושב מעל שאול לרעות את־צאן אביו בית־לחם :

ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום :

ויאמר ישי לדוד בנו קח־נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה והרץ המחנה לאחיך : ואת עשרת חרצי החלב האלה תביא לשר האלף ואת־אחיך תפקד לשלום ואת־ערבתם תקח : ושאול והמה וכל־איש ישראל בעמק האלה נלחמים עם־פלשתים :

וישכם דוד בבקר ויטש את־הצאן על־שמר וישא וילך כאשר צוהו ישי ויבא המעגלה והחיל היצא אל־המערכה והרעו במלחמה : ותערך ישראל ופלשתים מערכה לקראת מערכה : ויטש דוד את־הכלים מעליו על־יד שומר הכלים וירץ המערכה ויבא וישאל לאחיו לשלום : והוא מדבר עמם והנה איש הבנים עולה גלית הפלשתי שמו מגת

תרגום

ונגיח קרבא כחדא : ושמע שאול וכל ישראל ית פתגמי פלשתאה האלין ואתברו ודחילו לחדא :

ודוד בר גבר אפרתי הדין מבית לחם דבית יהודה ושמיה ישי וליה תמניא בנין וגברא ביומי שאול סיב מני בבחיריא : ואזלו תלתא בני ישי רברביא אזלו בתר שאול לקרבא ושום תלתא בנוהי דאזלו לקרבא אליאב בוכרא ותנינה אבינדב ותליתאה שמה : ודוד הוא זעירא ותלתא רברביא אזלו בתר שאול : ודוד אזל ותב מלות שאול למרעי ית ענא דאבוהי בית לחם : וקריב פלשתאה ומקדים ומחשיך ואתעתד ארבעין יומין : ואמר ישי לדוד בריה סב כען לאחך מכילתא דקליא הדין ועסרא טולמין דלחמא הדין ואוביל למשריתא לאחך : וית עסר גובנין דחלבא האלין תוביל לרב אלפא וית אחך תסער לשלם וית טיביהון תיתי : ושאול ואנון וכל אנש ישראל במישר בוטמא מגיחין קרבא עם פלשתאי : ואקדים דוד בצפרא ושבק ית ענא על נטרא ונסיב ואזל כמא דפקדיה ישי ואתא לבריקומא ומשרית עבדי קרבא נפקו לסדרא ויביבו בקרבא : וסדרו ישראל ופלשתאי סדרא לקדמות סדרא : ושבק דוד ית מניא די עלוהי על יד נטיר מניא ורהט לסדרא ואתא ושאל לאחוהי בשלם : והוא ממלל עמהון והא גברא מביניהון סליק גלית פלשתאה שמיה מגת

מסורה

שומר ז' מלאים וסי' ויטש את האצן על שומר' הנה לא ינום' שוא שקר שומר' שומר יי' את אל אהביו' ארח לחיים שומר מוסר' צנים פחים' שומר הברית והחסד' שומר מצוה לא ידע' ושומר הבגדים' ואת שומר ואת חותם: עולה ה' מלאים בליש' בקריאה וסים' מן ההר החלק העלה שעירה' והנה איש הבינים עולה' והעולה מתוך הפחת יפול' ואל הכתף מחוצה' מקנה אף על עולה:

רבינו ישעיה

זקן בא באנשי' בא בכלל אנשי חשובים והגונים: לשר האלף' שהוא ממונה עליהם : ואת ערבתם תקח' פי' משכון' אם יש להם שום משא ל לשלוח לכתוב נכנס עליהם תקח ותביא אותו ודומה לו כ ביחזקאל ברוב רוכך ומערכך העשרת מ מלכי ארץ והרבה יש שם כמהו : ויבא המעגלה פי' המחנה קורא המעגל ש שמתקבצין האנשים לעמוד בגורן עגול: והחיל היוצא אל ה המערכה והרעו כ במלחמה' הוא יתירה : ותערוך ישראל' כמו גלתה יהודה: על יד שומר הכלים' שמניחו שומר עליהם'

רלבג

זקן בא באנשים' ר"ל בא במדרגת האנשים הישישים או יהיה הרצון באמרו בא ב באנשי' שלגודל מעלתו היה בא כאשר יבא עם חברה נכבדת מ מאנשים שלמים רבים היו מלוים אותו: תביא לשר האלף' ר"ל שר האלף אשר היו שלשת בני ישי תחתיו ולזה זה שתכור לו אחיו לשלום בתתו לו זה המתן למען ימצאו חן בעיני שר האלף שהוא עליהם: ואת ערובתם תקח' ידמה לפי מה שאחשו' שהם שלחו לאביהם ישלח להם המצטרך למזון וכתבו ביד השליח ערבון יביא לאביהם למען יתן לו האמנ' עם שכבר היה הערבון ההוא ככר לאביהם שהוא שלחהם ולזה אמר ישי שיקח עמו ערובתם להביא להם על הכד שאמ' קח נא לאחיך איפת הקליא הזה או יהיה הרצון בו' שיקח עמו להביא להם ערובתם שנהגו למשכן הערבון שהוא במחנה כשהיו במלחמה כדי שיספיק להם כל ימי היותם במחנה וזה כי מה שנשא להם מהמזון לא יספיק להם כי אם לזמן מועט ולזה הוצרך ישי לצוות לדוד שיביא להם ערובתם: נלחמים עם פלשתים' ר"ל שהיו משתדלים להלחם עם פלשתים: ויבא המעגלה' ר"ל במחנה ונקרא כן לפי שיושבים בעגול להשמר שלא יבאו עליהם האויבים בכל צד מצדדי המחנה: והנה

רדק

ממערות פלשתים ׳ כן הוא כתיב וקרי ממערכו׳ והקרי מבואר והכתו׳ פירושו ממחנות פלשתים מהמישורי׳ שהיו חונים שם כי מערה הוא לשון מישור כמו ממערה גבע שהי׳ ממישר גבעתא והנה הכתי׳ והקרי קרובים זה וזה יכשר ו״ת על דרך הכתיב ממשריית קרבא דפלשתאי ולעת הדרש בכתוב ובאים הבינים רחוקים שדרשו כי נקרא איש הבינים שהיה מכמה אנשים וכן דרשו ממערות פלשתים ממאה ערלות שהערו באמו ומהם אמרו בר מאה פפין וחד ככא פי׳ בן מאה אנשים וכלב אחד שבאו על אמו שכן אמר לדוד הכלב אנכי ואמרו כי אמו היתה ערפה כלת נעמי וחרפה כמו ערפה אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפה זה לא מצאנו וסברת אומרי הדרש הזה כי אשה מתעברת מאנשים רבים ו״מ כי אהליבמה בת ענה בת צבעון שנתעברה אמה מהאב ומהבן ויש חולקין עליהם בזה ואומרי׳ אין אשה מתעברת משני אנשים כאחת ויש מתרצים שתי הסברות כי משנסרח הזרע אין מתעברת משני אנשים עד שלא נסרח הזרע אשה מתעברת משני אנשים: הראיתם ׳ בדגש הר״ים לחזק קריאתה מפני הא התמיהה אשר עליה אע״פ שאין מנהג הר״ים להדגש ברוב: יעשרנו המלך ׳ משפטו יעשירנו כי מבניין הפעיל הוא וכן רבת תעשרנה כמו תעשירנה: יעשה חפשי חפשי ממשפט המלוכ׳ ו״ת יעבד דברבין בישר׳ אולי כן היה דעתו כמו שפירשנו או ר״ל חפשי כמו אמרך ארץ שמלכך בן חורין תורגם ואין שם מלוכה יקראו שעניינם השרים הגדולים הנכבדים על השרים האחרים ור״ל יעשה שיהי׳ בית אביו להיות מגדולי המלכות לכל דבר: ויחר אף אליאב ׳ כי הבין כי רצון דוד היה להלחם עם הפלשתי והיה רחוק בעיניו שיוכל מידו אם ילחם עמו לפיכ׳ חרה אפו בו: את זדונך ׳ ת״י ית בקרנותך הב״ת כמו כ״א עניינם הפקר וקלו׳ דעת כלומר שאתה מקפיד עצמך לבאת ולעזוב הצאן וכת״י פוחזין בקרין והוא כמו פקרין בפ״א וכן במסכה הבקר עניינם הבקר כמו הפקר בפ״א: הלא דבר הוא ׳ כתרגומו הלא פתגם הוא דאמרית כלומ׳ אם דברתי לא עשיתי דבר ואין רצוני לעשות אף על פי שאני מדבר: אל מול אחר ׳ פי׳ אל מול אדם אחר שהיה מול זה המקום: אל יפול לב אדם עליו ׳ פי׳ על עצמו או פירוש עליו על גלית כלומר לא יפחד אדם בעבורו כי אני אלחם עמו: ואת הדוב ׳ פי׳ ועם הדוב בא הארי כלומר עם כל זה הכיתי הארי והדוב ובקצת נוסחאו׳ מהתרגום ואת הדוב ואף דוב׳: והחזקתי בזקנו ׳ ת״י ואחדית בלועיה ר״ל כשאחז בזקן הארי לא אחז בשער הזקן לבד אלא הזקן עם הלחי התחתון: והכתיו והמיתיו ׳ ביו״ד עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל: גם את הארי גם הדוב ׳ כל אחד לרבות על חבירו וכן גם נאכס גם בקרכס ׳ ובדרש אילו אמר ארי ודוב הייתי אומר אלו שתי חיות רעות בלבד הכה וכשהוא אומר גם את הארי גם את הדוב הרי כאן שלש׳ רבויין מלמד שהיו שם חמש חיות רעות כיצד ארי ושני גורותיו והדוב וגוריו: ונתן

רבינו ישעיה

מה עשיתי עתה הלא דבר הוא ׳ וכי מיד ירדתי להלחם עמו דיבור בעלמא דברתי ולא עשיתי שום מעשה וכדי לשתקו מעליו אמר כך: וכא הארי ואת הדוב ׳ את יתר: גם הארי גם הדוב ׳ פי׳ ראשו עונה לסופו וסופו לראשו ׳ ארי וגם הדוב ׳ הדוב וגם הארי ׳ ודומה לו גם לי גם לך לא יהיה: והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם ׳ יהי רצון שיהא כאחד מהם׳

ועל מי ד׳ בקריאה וסימ׳ ועל מי נטשת מעט הצאן ׳ ועל מי הרמות קול דמלכים׳ וחברו דישעיה׳ ועל מי לא יקום אורחו ; מנעריו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ כי יצר לב האדם רע׳ והוא איש מלחמה מנעריו ׳ שאנן מואב מנעריו ׳ בתרא מל׳ ;

מִסַּדְרֵי פְּלִשְׁתָּאֵי וּמַלֵּל כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּשְׁמַע דָּוִד ׃ וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בְּמֶחֱזֵיהוֹן יַת גַּבְרָא וַאֲפִיכוּ מִן קֳדָמוֹהִי וּדְחִילוּ לַחֲדָא ׃ וַאֲמַר אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל הַחֲזֵיתוֹן גַּבְרָא דְּסָלִיק הָדֵין אֲרֵי לְחַסָּדָא יַת יִשְׂרָאֵל סָלִיק וִיהֵי גַּבְרָא דִּיקְטְלִנֵּיהּ יַעַתְרִנֵּיהּ מַלְכָּא עוֹתַר סַגִּי וְיַת בְּרַתֵּיהּ יִתֵּן לֵיהּ וְיַת בֵּית אֲבוּהִי יַעֲבֵיד חוֹרִין דְּרַבְרְבִין בְּיִשְׂרָאֵל ׃ וַאֲמַר דָּוִד לְגַבְרַיָּא דְּקָיְמִין עִמֵּיהּ לְמֵימַר מָה יִתְעֲבֵיד לְגַבְרָא דְּיִקְטוֹל יַת פְּלִשְׁתָּאָה דֵּיכִי וְיַעְדֵּי חִסּוּדָא מֵעַל יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מַן פְּלִשְׁתָּאָה עֲרֵלָא הָדֵין אֲרֵי חַסֵּד סִדְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא דְּעַמֵּיהּ דַּיְיָ קַיָּמָא ׃ וַאֲמַר לֵיהּ עַמָּא כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְמֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְגַבְרָא דִּיקְטְלִנֵּיהּ ׃ וּשְׁמַע אֱלִיאָב אֲחוּהִי רַבָּא בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִם גַּבְרַיָּא וּתְקֵיף רוּגְזָא דֶּאֱלִיאָב בְּדָוִד וַאֲמַר לְמָה דְּנָן נְחַתְתָּא וְעַל מַן רְטַשְׁתָּא זְעֵיר עָנָא הָאִנּוּן בְּמַדְבְּרָא אֲנָא יָדַעְנָא יַת בַּקְרָנוּתָךְ וְיַת בִּישׁוּת לִבָּךְ אֲרֵי בְּדִיל לְמֶחֱזֵי עָבְדֵי קְרָבָא נְחַתְתָּא ׃ וַאֲמַר דָּוִד מָה עֲבַדִית כְּעַן הֲלָא פִּתְגָּם הוּא דַּאֲמָרִית ׃ וְאִסְתַּחַר מִלְּוָתֵיהּ לָקֳבֵיל אוֹחֲרָן וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָא הָדֵין וַאֲתִיבוּהִי עַמָּא פִּתְגָּמָא כְּפִתְגָּמָא קַדְמָאָה ׃ וְאִשְׁתְּמַעוּ פִּתְגָּמַיָּא דְּמַלֵּל דָּוִד וְחַוִּיאוּ קֳדָם שָׁאוּל וְדַבְּרֵהִי ׃ וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל לָא יִתְּבַר לִבָּא דֶּאֱנָשָׁא מִנֵּיהּ עַבְדָּךְ יֵיזִיל וְיַגִּיחַ קְרָבָא עִם פְּלִשְׁתָּאָה הָדֵין ׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד לָא תִכּוּל לְמֵיזַל עִם פְּלִשְׁתָּאָה הָדֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא עִמֵּיהּ אֲרֵי יָנִיק אַתְּ וְהוּא גְּבַר עָבֵיד קְרָבִין מִינַּקוּתֵיהּ ׃ וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל רָעְיָא הֲוָה עַבְדָּךְ לַאֲבוּהִי בְּעָנָא וְאָתָא אַרְיָא וְאַף דּוּבָּא וּנְסֵיב אִמְּרָא מֵעֶדְרָא ׃ וּנְפַקִית בַּתְרוֹהִי וּמְחֵיתֵיהּ וְשֵׁיזְבְתֵּיהּ מִפּוּמֵיהּ וְקָם עֲלַי וַאֲחַדִית בְּלוּעֵיהּ וּמְחֵיתֵיהּ וְקַטְלְתֵּיהּ ׃ אַף יַת אַרְיָא אַף דּוּבָּא קְטַל עַבְדָּךְ וִיהֵי פְּלִשְׁתָּאָה עֲרֵלָא הָדֵין כְּחַד מִנְּהוֹן אֲרֵי חַסֵּד סִדְרֵי עַמָּא דַּיְיָ קַיָּמָא ׃

ואמר

מִמַּעֲרוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיְדַבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמַע דָּוִד ׃ וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בִּרְאוֹתָם אֶת־הָאִישׁ וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו וַיִּירְאוּ מְאֹד ׃ וַיֹּאמֶר ׀ אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַרְּאִיתֶם הָאִישׁ הָעֹלֶה הַזֶּה כִּי לְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל עֹלֶה וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יַכֶּנּוּ יַעְשְׁרֶנּוּ ׀ הַמֶּלֶךְ ׀ עֹשֶׁר גָּדוֹל וְאֶת־בִּתּוֹ יִתֶּן־לוֹ וְאֵת בֵּית אָבִיו יַעֲשֶׂה חָפְשִׁי בְּיִשְׂרָאֵל ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הָאֲנָשִׁים הָעֹמְדִים עִמּוֹ לֵאמֹר מַה־יֵּעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי הַלָּז וְהֵסִיר חֶרְפָּה מֵעַל יִשְׂרָאֵל כִּי מִי הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כִּי חֵרֵף מַעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ הָעָם כַּדָּבָר הַזֶּה לֵאמֹר כֹּה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּנּוּ ׃ וַיִּשְׁמַע אֱלִיאָב אָחִיו הַגָּדוֹל בְּדַבְּרוֹ אֶל־הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר־אַף אֱלִיאָב בְּדָוִד וַיֹּאמֶר ׀ לָמָּה־זֶּה יָרַדְתָּ וְעַל־מִי נָטַשְׁתָּ מְעַט הַצֹּאן הָהֵנָּה בַּמִּדְבָּר אֲנִי יָדַעְתִּי אֶת־זְדֹנְךָ וְאֵת רֹעַ לְבָבֶךָ כִּי לְמַעַן רְאוֹת הַמִּלְחָמָה יָרָדְתָּ ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד מֶה עָשִׂיתִי עָתָּה הֲלוֹא דָּבָר הוּא ׃ וַיִּסֹּב מֵאֶצְלוֹ אֶל־מוּל אַחֵר וַיֹּאמֶר כַּדָּבָר הַזֶּה וַיְשִׁבֻהוּ הָעָם דָּבָר כַּדָּבָר הָרִאשׁוֹן ׃ וַיִּשָּׁמְעוּ הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר דָּוִד וַיַּגִּדוּ לִפְנֵי־שָׁאוּל וַיִּקָּחֵהוּ ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל אַל־יִפֹּל לֵב־אָדָם עָלָיו עַבְדְּךָ יֵלֵךְ וְנִלְחַם עִם־הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד לֹא תוּכַל לָלֶכֶת אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה לְהִלָּחֵם עִמּוֹ כִּי־נַעַר אַתָּה וְהוּא אִישׁ מִלְחָמָה מִנְּעֻרָיו ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל רֹעֶה הָיָה עַבְדְּךָ לְאָבִיו בַּצֹּאן וּבָא הָאֲרִי וְאֶת־הַדּוֹב וְנָשָׂא שֶׂה מֵהָעֵדֶר ׃ וְיָצָאתִי אַחֲרָיו וְהִכִּתִיו וְהִצַּלְתִּי מִפִּיו וַיָּקָם עָלַי וְהֶחֱזַקְתִּי בִּזְקָנוֹ וְהִכִּתִיו וַהֲמִיתִּיו ׃ גַּם אֶת־הָאֲרִי גַּם־הַדּוֹב הִכָּה עַבְדֶּךָ וְהָיָה הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כְּאַחַד מֵהֶם כִּי חֵרֵף מַעַרְכֹת אֱלֹהִים חַיִּים ׃

רשי

ממערות פלשתים ׳ כתיב ׳ רבותנו דרשו מאה בני אדם הערו בערפה אמו כשפירש׳ מאחרי רות ונעמי חמותה: יעשה חפשי ׳ מדברים האמורים במשפטי המלוכה: ובא הארי ואת הדוב ׳ ונתנה אריה ואף דובה: גם את הארי וגם הדוב ׳ הרי אלו ריבויין ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו: ומי אשר

רלבג

והנה התנדב דוד להלחם עם הפלשתי כאשר ידע מה יעשה לאיש אשר יכנו וידמה שעם היותו נשען בשם יתעלה שינקום נקמתו מהפלשתי הזה כי בא לחרף מערכות אלהים חיים שכבר נשען בזה על מה שיועדו שמואל מן המלוכה וכאלו חשב שזה יהיה כלי להשלים רצון השם ית׳ בהמשכת מלכותו כי עם היותו חתן המלך יתכן ש שיגיע לו ההצלחה במלוכה: והרחיק שאול זה מצד ראותו כי דוד נער ולא נסה להלחם עדיין ו והפלשתי היה איש מלחמ׳ מנעוריו מצורף לזה מה שהתפרסם מגודל גוף גלית ועוצם כחו ׳ וכאשר

אמר הצילני מיד הארי׳ יודע אני שלא לחנם נזדמן לי הדבר ההוא אלא שלעתיד אני בא לידו כיוצא בה לתשועות ישראל ולסמוך עליה ולכא וזה אחד משני צדיקים שנתן להם רמז ותפו להשכיל לדבר דוד ומרדכי שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר וגו׳ לא לחנם עלתה בנדיקת זו שנתפסה במשכב הערל הזה אלא ש שעתידה היא לעמוד לישראל ביום צרה: את מדיו׳ כהפכו להיות כמדת דוד משנמשח בשמן המשחה גבוה מכל העם משכמו ו ומעלה וכיון שראה שאול כן הכניס בו עין הרע והרגיש דוד ב בדבר: ויואל ללכת׳ ולא אבה למיזל יש תיבות משמשות לשון וחילופו כמו משעף פורה ושרסף מארץ חיים: כי לא נסה׳ ארי לא אליף כי לא נסיתי ארי לית בהון נסא אין שבחו של שם בכך לשון אחר ויואל ללכת רצה ללכת ולנסות ו וכאשר ראה שהיו כ כבדים עליו הסירם: חלוקי אבנים׳ אבני׳ דקות וחלקו׳: ובילקוט׳ ובתורמילה: לבהמת השדה׳ אין דרך לבהמות לאכול אדם אמר דוד כבר נטרפה דעתו של זה שלי הוא בא דוד ואמר לו ונתתי פגר מחנה פלשתים וגו׳ ולחיית הארץ: ניפל

ונתן קובע נחשת על ראשו׳ בקו״ף ומלעיל ויש ספרים שכתוב בכ״ף והיא שננת הסופרים והמסרה מעידה עליו שהוא בקו״ף וכן הו׳ המסרה עליו לית כותיה בקו״ף ואמר בכ״ומנן וקובע והוא מלרע ותריהון מלאי׳ ושאר קריא׳ כובע בכף כלם כר אילין תרין בקו״ף: ויואל ללכת׳ ת״י ולא אבה למיזל ארי לא אליף ויש לפרשו כמשמעו כי רצה ללכת בהם ולא יכול כי לא נסה ללכת בכלי ה המלחמה כאלה וכן אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ו״ת כי לא נסיתי ארי לית בהון ניסא כלומר לא יכירו הנס ש שיעשה לי האל אם אלך בכלי המלחמ׳ ודרך דרש הוא פירושו ואין להוציאו ממשמעו: ללכת באלה׳ בקמץ הבי״ת והם שני׳ במסרה בקמץ הבי״ת זה ואשר כתבנו למעלה לא בחר יי׳ באלה: חמשה חלוקי אבנים׳ אבנים חלוקים ר״ל ראוים לקלע וכן ת ת״י שעיעי אבניא׳ ובדרש למה חמש׳ אחד לשמו של הקב״ה ואחד לשמו של אהרן ושלשה לשלש׳ האבות אמר הקב״ה וכי לא לפני חירף ונדף עלי לפרע ממנו אמר אהרן וכי לא גואל הדם אני עלי לפרע ממנו אמרו אבות וכי לא עלינו לפרע ממנו שחירף ו ונידף מערכות אלהים חיים וביקש לעקור בנינו ולעקור תורתם ש שהיא מחייתם ופירוש אהרן שהיה גואל הדם דם של חפני ופנחס שהיו כהני׳ שהרגם גלית כמו שכתוב בתרגומו של ת תוספתא הכתוב למעלה׳ ובדרש עוד חמשה חלוקי אבנים מלמד שנתקנא דוד על גלית על חמשה שבזה ונידף וחרף חמשה חומשי תורה ושמו של הקב״ה וזכרם של שלש׳ איתני עולם שהם אברהם יצחק ויעקב: ובילקוט׳ כלי ששים בו הקלע האבנים שלוקט לתת בכף הקלע לפיכך נקרא ילקוט ו״ת ובתרמיליה והו׳ כלי עור או בגד שנושאין בו ה הולכי דרכים מזונות הדרך ו וקורין לו בערבי תעלאק״ה ומה שאמר בכלי הרועים ובילקוט ובאחד מהם די לו לתת בו חמש׳ אבני קלע אפשר שלקט יותר אבני׳ ששם בכלי האחד והחמשה שבחר שם בכלי האחר: ואדמוני עם יפה מראה׳ כבר פירשנו שהוא כמו ויפה והנה לא בזה אותו בעבור כי ראה אותו שהיה נער אלא למה בזה אותו בעבור שהיה אדמוני עם יפה מראה לפי שחשב בלבו כי לא יתכן

רבינו ישעיה

חמשה חלוקי אבנים מן הנחל׳ אבנים שהחליקו אות המי׳ שיהו נוחין לקליעם בקלע ותרגומו שעיעי אבניא: בכלי הרועים אשר לו ובילקוט׳ הוא׳ יתירה ותרגם בתרמיליה׳

הצילני ג׳ בקריאה וסימ׳ אשר הצלני מיד הארי׳ דרשתי את יי׳ ועני׳ כי מכל צרה הצילני: באלה ב׳ ובספרא וסים׳ לא בחר יי׳ באלה׳ ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי: ויראה ה׳ בקריאה וסים׳ ויבט הפלשתי ויראה את דוד׳ וירדף גחזי אחרי נעמן׳ ויראה ולא יעשה בהן׳ ויראה וישוב

וַיֹּאמֶר֮ דָּוִד֒ יְהוָ֗ה אֲשֶׁ֨ר הִצִּלַ֜נִי מִיַּ֤ד הָֽאֲרִי֙ וּמִיַּ֣ד הַדֹּ֔ב ה֣וּא יַצִּילֵ֔נִי מִיַּ֥ד הַפְּלִשְׁתִּ֖י הַזֶּ֑ה וַיֹּ֨אמֶר שָׁא֤וּל אֶל־דָּוִד֙ לֵ֔ךְ וַיהוָ֖ה יִהְיֶ֥ה עִמָּֽךְ׃ וַיַּלְבֵּ֨שׁ שָׁא֤וּל אֶת־דָּוִד֙ מַדָּ֔יו וְנָתַ֛ן קוֹבַ֥ע נְחֹ֖שֶׁת עַל־רֹאשׁ֑וֹ וַיַּלְבֵּ֥שׁ אֹת֖וֹ שִׁרְיֽוֹן׃ וַיַּחְגֹּ֣ר דָּוִ֣ד אֶת־חַ֠רְבּוֹ מֵעַ֨ל לְמַדָּ֜יו וַיֹּ֤אֶל לָלֶ֙כֶת֙ כִּ֣י לֹֽא־נִסָּ֔ה וַיֹּ֨אמֶר דָּוִ֜ד אֶל־שָׁא֗וּל לֹ֥א־אוּכַ֛ל לָלֶ֥כֶת בָּאֵ֖לֶּה כִּ֣י לֹ֣א נִסִּ֑יתִי וַיְסִרֵ֥ם דָּוִ֖ד מֵעָלָֽיו׃ וַיִּקַּ֨ח מַקְל֜וֹ בְּיָד֗וֹ וַיִּבְחַר־ל֣וֹ חֲמִשָּׁ֣ה חַלֻּקֵֽי־אֲבָנִ֣ים ׀ מִן־הַנַּ֡חַל וַיָּ֣שֶׂם אֹתָ֞ם בִּכְלִ֧י הָרֹעִ֛ים אֲשֶׁר־ל֥וֹ וּבַיַּלְק֖וּט וְקַלְּע֣וֹ בְיָד֑וֹ וַיִּגַּ֖שׁ אֶל־הַפְּלִשְׁתִּֽי׃ וַיֵּ֙לֶךְ֙ הַפְּלִשְׁתִּ֔י הֹלֵ֥ךְ וְקָרֵ֖ב אֶל־דָּוִ֑ד וְהָאִ֛ישׁ נֹשֵׂ֥א הַצִּנָּ֖ה לְפָנָֽיו׃ וַיַּבֵּ֧ט הַפְּלִשְׁתִּ֛י וַיִּרְאֶ֥ה אֶת־דָּוִ֖ד וַיִּבְזֵ֑הוּ כִּֽי־הָיָ֣ה נַ֔עַר וְאַדְמֹנִ֖י עִם־יְפֵ֥ה מַרְאֶֽה׃ וַיֹּ֤אמֶר הַפְּלִשְׁתִּי֙ אֶל־דָּוִ֔ד הֲכֶ֣לֶב אָנֹ֔כִי כִּֽי־אַתָּ֥ה בָא־אֵלַ֖י בַּמַּקְל֑וֹת וַיְקַלֵּ֧ל הַפְּלִשְׁתִּ֛י אֶת־דָּוִ֖ד בֵּאלֹהָֽיו׃ וַיֹּ֥אמֶר הַפְּלִשְׁתִּ֖י אֶל־דָּוִ֑ד לְכָ֣ה אֵלַ֔י וְאֶתְּנָה֙ אֶת־בְּשָׂ֣רְךָ֔ לְע֥וֹף הַשָּׁמַ֖יִם וּלְבֶהֱמַ֥ת הַשָּׂדֶֽה׃ וַיֹּ֤אמֶר דָּוִד֙ אֶל־הַפְּלִשְׁתִּ֔י אַתָּה֙ בָּ֣א אֵלַ֔י בְּחֶ֖רֶב וּבַחֲנִ֣ית וּבְכִיד֑וֹן וְאָנֹכִ֣י בָֽא־אֵלֶ֗יךָ בְּשֵׁם֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת אֱלֹהֵ֖י מַעַרְכ֣וֹת יִשְׂרָאֵ֑ל אֲשֶׁ֖ר חֵרַֽפְתָּ׃

וַאֲמַר דָּוִד יְיָ דְּשֵׁיזְבַנִי מִידָא דְאַרְיָא וּמִידָא דְדוּבָּא הוּא יְשֵׁיזְבִנַנִי מִידָא דִפְלִשְׁתָּאָה הָדֵין וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד אֱזֵיל וּמֵימְרָא דַיְיָ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ׃ וְאַלְבֵּישׁ שָׁאוּל יַת דָּוִד לְבוּשׁוֹהִי וִיהַב קוֹלַס דִּנְחָשׁ עַל רֵישֵׁיהּ וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ שִׁרְיָנָא׃ וְזָרֵיז דָּוִד יַת חַרְבֵּיהּ מֵעַל לִלְבוּשׁוֹהִי וְלָא אֲבָה לְמֵיזַל אֲרֵי לָא אֲלֵיף וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל לֵית אֲנָא יָכֵיל לְמֵיזַל בְּאִלֵּין אֲרֵי לֵית בְּהוֹן נִסָּא וְאַעְדִּנוּן דָּוִד מֵעִלָּווֹהִי׃ וּנְסֵיב חוּטְרֵיהּ בִּידֵיהּ וּבְחַר לֵיהּ חַמְשָׁא שְׁעִיעֵי אַבְנַיָּא מִן נַחְלָא וְשַׁוִּי יַתְהוֹן בְּמָן רָעֲיָא דִּי לֵיהּ וּבְתַרְמִילֵיהּ וְקַלְעֵיהּ בִּידֵיהּ וּקְרֵיב לְוַת פְּלִשְׁתָּאָה׃ וַאֲזַל פְּלִשְׁתָּאָה אָזֵיל וְקָרֵיב לְוַת דָּוִד וְגַבְרָא נָטֵיל תְּרִיסָא קֳדָמוֹהִי׃ וְאִסְתְּכֵי פְלִשְׁתָּאָה וַחֲזָא יַת דָּוִד וְשַׁטְיֵהּ אֲרֵי הֲוָה יָנִיק וְסָמוֹק שַׁפִּיר בְּרֵיוֵיהּ׃ וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה לְדָוִד הֲכַלְבָּא שָׁטֵי אֲנָא דְּאַתְּ אָתֵי עֲלַי בְּחוּטְרַיָּא וְלָיֵט פְּלִשְׁתָּאָה יַת דָּוִד בְּטַעֲוָתֵיהּ׃ וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה לְדָוִד אֱתָא לְוָתִי וְאֶתֵּן יַת בִּסְרָךְ לְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא׃ וַאֲמַר דָּוִד לִפְלִשְׁתָּאָה אַתְּ אָתֵי עֲלַי בְּחַרְבָּא וּבְמוּרְנִיתָא וּבְרוּמְחָא וַאֲנָא אָתֵי עֲלָךְ בִּשְׁמָא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְסִדְרֵי יִשְׂרָאֵל דְּחַסֵּדְתָּא׃

יומא

סכל פשעו׳ ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב: ויקלל ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר אמר: בחרב ח׳ בקריאה וסי׳ ויאמר דוד אל הפלשתים׳ וידעו כל הקהל הזה׳ ואותו הרגת בחרב בני עמון׳ הנני נותנך למנור׳ ונפל חלל בתוכה׳ וירדו סוסים ורכביהם׳ ונפל אשור בחרב לא איש׳ ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה: בשם יי׳ צבאות ד׳ דסמיכי וסי׳ ואני בא אליך בשם׳ אשר נקרא שם שם יי׳׳ ויברך את העם׳ אל מקום שם:

רלבג

וכאשר שמע שאול מה מה שספר לו דוד שהתגבר על הארי ועל הדוב עד שכבר בטח בהשם ית׳ שיעזרהו בהריגת ה הפלשתי כי חרף מ מערכות אלהים חיים אז הודה לו שילך ו ובטח שכב׳ יהיה הש״י עמו לנצח הפלשתי: ובילקוט׳ ר״ל שהוא שם בפרט בילקוט והוא הכלי ששמימין בו הרועים כל צרכיה׳ ולזה נקרא ילקוט כי שם ילקטו כל הדברים שהוא צריך׳ וכבר התפרסם בזה הפרסום מעוז׳ כפלאות השם שנצח נער אחד בלא חרב וחנית איש גבור כגלית היה כגובה ארזים גבהו עם עוצם כלי מלחמתו: בחרב ובחנית ובכידון׳ זה הכידון איננו הכידון שזכר שהיה בין כתפיו אבל הוא דומה לחנית כאמרו לא בחרב ובחנית והנה הראה דוד בדבריו עם הפלשתי כי בטחונו בש׳ לבד לא בגבורתו׳ והנה

שיהיה איש מלחמ׳ כי מי שהוא רגיל לצאת למלחמ׳ לא יעמוד בו יופיו מפני היגיעה והטורח והיותו בחוץ בעתות המלחמה לקרח ולמטר ולשרב: לכה אלי׳ לפי שהיה הפלשתי כבד ללכת מפני כובד כלי ברזל והנחשת אש׳ עליו וזהו שאמר הולך וקרב אל דוד כלומר מעט מעט מפני המשא אשר עליו וכאשר ראהו בלא שריון ובלא כלי מלחמה אמ׳ לו שיבא אליו׳ ובדרש והבא אליך אין כתוב כאן אלא לכה אלי מכאן שהארץ אחזתו ולא יכול לזוז ממקומו: ולבהמת השדה׳ כמו ולחית השדה כי החיות אוכלות בשר לא הבהמות וחיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואומר אחריו איל וצבי ויחמור וכן ולבהמת הארץ ואין מחריד שהוא אומר על החיות האוכלות בשר וכן כל בהמת הארץ עליו תחרף׳ ובדרש כיון שראה דוד שדבריו מקולקלין שאמר ולבהמת הארץ אמר וכי אית בעיר אכיל בשר אמר הדין דידי הוא אמר היום הזה יסגרך יי׳ בידי וגו׳ עד לעוף השמים ולבהמות הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ אמר יש אלהים בישראל עביד דידי ודידהון: וקיה

והיה כי קם הפלשתי׳ ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך הנה הוא או׳ לו מתחילה לכה אלי ועתה כאשר שמע דברי דוד בערה חמתו בו ונזדרז ללכת אליו וילך ויקרב כמו שפירשנו שהיה כבד בכלי׳ שעליו והלך מעט מעט וקרב לקראת דוד : אל מצחו׳ כמו על מצחו ׳ כמו וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל׳ יש שואלין היאך טבעה האבן במצחו והלא קובע נחשת שהיה על ראשו מכסה מצחו ואי אפש׳ שלא היה על מצחו מגן שהרי על כל גופו היה לו דבר מגין ׳ ואומרים כי כאשר אמר ואתנה את בשרך לעוף השמים הביט כלפי מעלה כזכרו עוף השמים ונשמט מה שהיה על מצחו לאחור ואז קלע דוד והכהו על מצחו וזהו דרך דרש ואחרי אשר היתה מלחמת דוד עם הפלשתי סבה מאת יי׳ והכתוב או׳ שהכה את הפלשתי אל מצחו אין לשאול איך היה כי לא יבצר מהאל סבה ואפשר כי האבן עברה המגן אשר על מצחו וטבעה במצחו וכן אמר בדרש כיון שהשליך דוד את האבן בברזל שעל מצחו כטבעה במצחו וזה אחד מן הדברים שהשליט הקב״ה את הרך בקשה או אפשר שהיה מ מקום מועט מגולה במצחו ו ובאותו המקום האבן נזדמנה ברצון האל : ויפול על פניו׳ כמשפט המוכה שלא יוכל לעמוד בעצמו נפל על פניו ארצה׳ ובדרש למה ויפול על פניו כדי שיטמון אותו הפה שחרף וגדף בעפר שנאמר טמנם בעפר יחד וגו׳ ׳ לא שהיה דגון אלהיו חקוק לו על לבו לקיים מה שנאמר ונתתי פגריכם על פגרי גלוליכ׳ : בקלע ובאבן ׳ כשהיה רחוק ממנו בקלע כשקרב אליו באבן יד בלא קלע : ויעמד אל הפלשתי׳ כמו על הפלשתי וכן וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל : וימותתהו ׳ וכבר המיתו קודם שעמד עליו המיתהו באבני׳ כמו שאמר וחרב אין ביד דוד וכשעמד עליו לקח חרבו וכרת בה ראשו : ויביאהו ירו׳ ׳ אח׳ שהביאהו לפני שאול כמו שכתוב וראש הפלשתי בידו ואח׳ כך הביאהו בידו בערי ישראל לבשר הנשי׳ והטף ואותם שלא היו במלחמה עד שהביאו עד ירושלם ואדוני אבי ז״ל כתב כי נוב עיר הכהנים כנה ירושלם כי שם היתה חרב הפלשתי כמו שמפורש : שם באהלו ׳ כלי הפלשתי שם באהלו כלומר ה הביאם דוד לביתו בית לחם כי ימצא אהל במקום בית כמו איש לאהליו לאהליך ישראל וברוב יאמר למשכן היריעות אהל ובמחנה הזה לא היה לדוד אהל כי לא בא שם אלא בשליחות אביו א״כ באהלו ר״ל בביתו ועל שאר הכלים אמר לא על החרב כי שם החרב באהל מועד בנוב כמו שכתוב למעלה לוטה ב בשמלה והיתה שם לזכרון הנס הגדול הזה והיה כל הבא אל אהל מועד לנוב לזבוח או להתפלל היה רואה אותה וזוכר הנס ו ומודה לאל ית׳ ומישר לבבו אליו ומגדיל בטחונו בו : בן מי זה הנער׳ פירש אדוני אבי ז״ל כי כאשר ראה שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי באה פחד שאול לאבנר בן מי זה הנער כלו׳ תדע אם ישי אביו היה גבור חיל שנבטח על גבור׳ הבן כי אם הוא גבור בן גבור יוסיף אומץ ואבנר לא ידע כי ישי היה זקן בימים ההם כמו שאמר והאיש בימי שאול זקן בא באנשי׳ והדרש כי גם על אביו היה יודע כי גבור היה כמו שאמר זה ישי אבי דוד שיוצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא אלא שאול שאל אם מפרץ הוא או מזרח לפי שראה טכסיסי מלכות בו דכתי׳ וילבש שאול את דוד מדיו ואמרו מדיו כמדתו וכתו׳ בשאול משכמו

ומעלה

ויקרב ה׳ פתחין בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שמיני : ויחזק ט״ו וסי׳ והרעב היה על כל פני׳ ויחזק לב פרעה דתנין ׳ ויעשו כן חרטומי מצרים ׳ ויחזק לב פרעה דכנים ׳ ודערוב ׳ דוד מן הפלשתי ׳ ולא אבה לשמוע לקלה ׳ ניקרא אבשלום לפני ׳ ויחזק דבר המלך על ׳ ויחזק העם אשר אחרי ׳ בתשעה לחדש ויחזק הרעב ׳ וחברו

הַיּוֹם הַזֶּה יְסַגֶּרְךָ יְהוָֹה בְּיָדִי וְהִכִּתִיךָ וַהֲסִרֹתִי אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְנָתַתִּי פֶּגֶר מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים הַיּוֹם הַזֶּה לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְחַיַּת הָאָרֶץ וְיֵדְעוּ כָּל־הָאָרֶץ כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל : וְיֵדְעוּ כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה כִּי־לֹא בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית יְהוֹשִׁיעַ יְהוָֹה כִּי לַיהוָֹה הַמִּלְחָמָה וְנָתַן אֶתְכֶם בְּיָדֵנוּ : וְהָיָה כִּי־קָם הַפְּלִשְׁתִּי וַיֵּלֶךְ וַיִּקְרַב לִקְרַאת דָּוִד וַיְמַהֵר דָּוִד וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי : וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יָדוֹ אֶל־הַכֶּלִי וַיִּקַּח מִשָּׁם אֶבֶן וַיְקַלַּע וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־מִצְחוֹ וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו אָרְצָה : וַיֶּחֱזַק דָּוִד מִן־הַפְּלִשְׁתִּי בַּקֶּלַע וּבָאֶבֶן וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִתֵהוּ וְחֶרֶב אֵין בְּיַד־דָּוִד : וַיָּרָץ דָּוִד וַיַּעֲמֹד אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקַּח אֶת־חַרְבּוֹ וַיִּשְׁלְפָהּ מִתַּעְרָהּ וַיְמֹתְתֵהוּ וַיִּכְרָת־בָּהּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי־מֵת גִּבּוֹרָם וַיָּנֻסוּ : וַיָּקֻמוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וַיָּרִעוּ וַיִּרְדְּפוּ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים עַד־בּוֹאֲךָ גַיְא וְעַד שַׁעֲרֵי עֶקְרוֹן וַיִּפְּלוּ חַלְלֵי פְלִשְׁתִּים בְּדֶרֶךְ שַׁעֲרַיִם וְעַד־גַּת וְעַד־עֶקְרוֹן : וַיָּשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִדְּלֹק אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים וַיָּשֹׁסּוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם : וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־רֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי וַיְבִאֵהוּ יְרוּשָׁלִָם וְאֶת־כֵּלָיו שָׂם בְּאָהֳלוֹ : וְכִרְאוֹת שָׁאוּל אֶת־דָּוִד יֹצֵא לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי אָמַר אֶל־אַבְנֵר שַׂר הַצָּבָא בֶּן־מִי־זֶה הַנַּעַר אַבְנֵר וַיֹּאמֶר אַבְנֵר

יוֹמָא הָדֵין יִמְסְרִנָּךְ יְיָ בִּידִי וְאֶקְטְלִנָּךְ וְאַעְדֵי יָת רֵישָׁךְ מִנָּךְ וְאֶתֵּן פְּגוּל מַשְׁרִיַת פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמָא הָדֵין לְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְחֵיוַת אַרְעָא וְיִדְעוּן כָּל דַיָּרֵי אַרְעָא דְאִית אֱלָהָא בְּיִשְׂרָאֵל : וְיִדְעוּן כָּל קְהָלָא הָדֵין אֲרֵי לָא בְּחַרְבָּא וּבְמוֹרְנִיתָא פָּרִיק יְיָ אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ נִצְחַן קְרָבַיָּא וְיִמְסַר יָתְכוֹן בִּידָנָא : וַהֲוָה כַּד קָם פְּלִשְׁתָּאָה וַאֲזַל וּקְרֵב לִקְדָמוּת דָּוִד וְאוֹחִי דָּוִד וּרְהַט לְסִדְרָא לִקְדָמוּת פְּלִשְׁתָּאָה : וְאוֹשֵׁיט דָּוִד יָת יְדֵיהּ לְמָנָא וּנְסֵיב מִתַּמָּן אַבְנָא וְאַקְלַע בְּקַלְעָא וּמְחָא יָת פְּלִשְׁתָּאָה עַל בֵּית עֵינוֹהִי וּטְבַעַת אַבְנָא בְּבֵית עֵינוֹהִי וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא : וּתְקֵיף דָּוִד מִן פְּלִשְׁתָּאָה בְּקַלְעָא וּבְאַבְנָא וּמְחָא יָת פְּלִשְׁתָּאָה וְקַטְלֵיהּ וְחַרְבָּא לֵית בִּידָא דְדָוִד : וּרְהַט דָּוִד וְקָם עַל פְּלִשְׁתָּאָה וּנְסֵיב יָת חַרְבֵּיהּ וְשַׁלְפַהּ מִנַּדְנַהּ וְקַטְלֵיהּ וּפְסַק בֵּיהּ יָת רֵישֵׁיהּ וַחֲזוֹ פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי מִית גִּבָּרְהוֹן וְאַפִּיכוּ : וְקָמוּ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְיַבִּיבוּ וּרְדַפוּ יָת פְּלִשְׁתָּאֵי עַד מַעַלְנָא דְחֵילָא וְעַד תַּרְעֵי עֶקְרוֹן וּנְפַלוּ קְטוּלֵי פְלִשְׁתָּאֵי בְּאוֹרַח שַׁעֲרַיִם וְעַד גַּת וְעַד עֶקְרוֹן : וְתָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְמִרְדַּף בָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי וּבְזוֹ יָת מַשְׁרְיָתְהוֹן : וּנְסֵיב דָּוִד יָת רֵישָׁא דִפְלִשְׁתָּאָה וְאַיְתֵיהּ לִירוּשְׁלֵם וְיָת זֵינֵיהּ שַׁוִּי בְּמַשְׁכְּנֵיהּ : וְכַד חֲזָא שָׁאוּל יָת דָּוִד נָפֵיק לִקְדָמוּת פְּלִשְׁתָּאָה אֲמַר לְאַבְנֵר רַב חֵילָא בַּר מַן דֵּין עוּלֵימָא אַבְנֵר וַאֲמַר אַבְנֵר

חיי

ויחזק הרעב ׳ וילך שלמה חמת צובה ד״ה ׳ והוא נלחם עם מלך בני עמון דיותם דד״ה ׳ בעת ההיא שלח מרודך דישעיה : הפלשתים ח׳ בקריאה וסימ׳ ויראו הפלשתים כי מת גבורם ׳ ויכנעו הפלשתים ׳ וירדו כל ישראל הפלשתים ׳ ויראו הפלשתים כי אמרו ׳ ויקומו אנשי ישראל ויהודה ׳ ואת הארץ הנשארת ׳ וישאל דוד דשמואל תנינא דפסוק ׳ ויער יי׳ על יהורם את רוח הפלשתים ׳ אחד והפלשתים נאספו :

רשי

ויפל על פניו׳ לא היה לו ליפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא כדי שלא יצטער דוד לילך ולחתוך את ראשו שכשתכר דוד עכשיו שניס עשר א אמות וזרתי׳ שקומתו שש אמות וזרת כשתכ׳ מלא קומה לאחוריו ומלא קומה לפניו ב במדרש תליס : מדלוק׳ מרדוף כמו דלקת אחרי : בן מי זה הנער׳ אמרו רבותינו וכי לא היה מכירו והלא כתיב ו ויאהבהו מאד ויהי לו נשא כליו אלא ראהו מתנהג בטכסיסי מ מלכות אמר שאול אם בא ממשפח׳ פרץ מלך יהיה שהמלך פורץ לעשו׳ לו גדר ואי׳ ממחי׳ בידו ואם ממשפחת זרח בא חשוב יהיה אמר לו דואג עד ש שאתה שואל אם בא ממשפחה שיהא הגון הוא למלכות אם לאו שאל אם ראוי לבא ב בקהל אם לאו שהרי מרות המואביה בא אמר לו אבנר שנינו עמוני ולא עמונית אמר לו דואג אם כן ממזר ולא ממזר׳ אמר לו כאן נאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמי׳ ואין דרך אשה בכך׳ אמר לו היה להם לקדם אנשים ל לקראת אנשים ונשים לקראת נשים נשתתק אבנר : אמר

רבינו ישעיה

בן מי זה הנער אבנר׳ יש לומר אף על פי שהיה מכנן לפניו לא הכירו כדכתיב ודוד הולך ושב מעל שאול ל לרעות כאן אביו בית לחם׳ גם יש לומר מפני שהיתה שורה עליו רוח רעה לא היתה זכירה ושפה לו :

רלבג

והנה הכהו דוד במצחו במקום שהיה מגולה באופן שטבעה האבן במצחו ונפל כמו מת ארצה על פ פניו ואחר הפלים דוד עם חניתו להמיתו במרוצה בחרב הפלשתי בעצמה נכרת בה את ראשו כדי שיתפרסם ענין מיתתו ויתפרסם׳ גם כן הנס לישראל וגוים הביא דוד את ראש הפלשתי לירושלם : בן מי הנער הזה אבנר׳ רבים יתמהו איך יתכן שלא ידע שאול בן מי הוא וכבר ספר במה שקדם שכבר שלח שאול מלאכים אל ישי שישב דוד עמו ׳

וידמו

אמר לו שאול שאל כא אתה בן מי זה העלם למעלה כתיב הנער וכאן כתיב העלם אמר לו הלכה כתעלמה ממך יבא ושאל בבית המדרש כדאיתא ביבמות : ובשלישים ׳ תירגם יונתן ובצלצלין מין כלי זמר : ועוד לו אך המלוכה ׳ ועוד לו מה הוא כחסר שצריך להוסיף לו אך המלוכה אינו צריך עוד אלא למלכות : עוין ׳ עין רעה :

ומעלה גבוה מכל העם לפיכך שאל עליו אם מפרץ הוא או מזרח אם מפרץ הוא יהיה מלך שהמלך פורץ לו דרך ועושה כרצונו אם מזרח הוא יהיה אדם חשוב לשון אזרח אבל לא יהיה מלך אמ׳ לו דואג עד שאתה שואל עליו אם הגון למלכו׳ אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לא דיקא אתי מרות המואביה אמר לו אבנר עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מ״ט לטעמיה כתיב ביה על דבר אשר לא קדמו אתכם אים דרכו לקדם ואין דרכה של אשה לקדם ואם תאמ׳ היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים הא כתיב כל כבודה בת מלך פנימה וכתי׳ ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל : בן עבדך ישי בית הלחמי ׳ פי׳ בן גבור אני כי אבי נקרא בית הלחמי לשני דברים על שם מקומו בית לחם ועל שם שהיה איש מלחמה : ונפש יהונתן ׳ המסרה מן ריש ספרא עד הכא יונתן בר מן ב׳ לכה ונעברה אל מצב הערלים ויאמר יהונתן ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן : ויתפשט יהונתן את המעיל ׳ פי׳ מן הפשיל כמו הם יבאו את העיר כי אין בניין התפעל יוצא ואמ׳ בלשון התפעל כי ברצון גדול ובאהבה רבה התפשט בגדיו ונתנם לו : וגם בעיני עבדי שאול ׳ הרבוי הזה ר״ל שלא קנאו בו עבדי שאול אף על פי שנתן לו מעלה עליהם : ויהי בבואם ׳ בבי״ת וכן בשוב ופי׳ בבוא ישראל מהמלחמה בשוב דוד מהכות את הפלשתי : לשור׳ כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד והם שני בניינים והעניין אחד : והמחלות ׳ פי׳ והמחולות בידם וי״ת לשבחא בחינגיא : ובשלישי׳ ׳ כלי נגון שים לו שלש׳ יתרים וי״ת ובצלצלין : ותעננה ׳ כמו ותען להם מרים : הכה שאול באלפיו ׳ האלפים והרבבות של פלשתים כלומר שאול הכה באלפים בפלשתים ודוד מכה בהם רבבות או פירושו עם אלפיו ועם רבבותיו כלומר כשמכה שאול בפלשתים מכה הוא לבדו כאילו עמו אלפים ודוד לבדו מכה בפלשתי׳ מכה גדולה כאילו עמו רבבות : ועוד לו אך המלוכה ׳ ועוד מה נשאר שיתנו לו אלא המלוכה כלומר לא נשאר לא דבר גדולה שלא נתנו לו בדבריה׳ אלא שלא קראוהו מלך ועל זה הדרך הוא התרגום ומכען לא אשתאר ליה עוד אילהן מלכותא : ויהי שאול עוין את דוד ׳ כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד ושניהם אחד ופירושו מביטו בעין רעה ותרגומו כמין : ותצלח

ויתנבא על אנשי ד׳ בקריאה וסימ׳ וישימהו שאול על אנשי המלחמה׳ ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים׳ וחברו דרמידה ׳ על אנשי ענתות :

חֵי־נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם־יָדָעְתִּי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁאַל אַתָּה בֶּן־מִי־זֶה הָעָלֶם׃ וּכְשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקַּח אֹתוֹ אַבְנֵר וַיְבִאֵהוּ לִפְנֵי שָׁאוּל וְרֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי בְּיָדוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו שָׁאוּל בֶּן־מִי אַתָּה הַנָּעַר וַיֹּאמֶר דָּוִד בֶּן־עַבְדְּךָ יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי׃

יח א וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֶל־שָׁאוּל וְנֶפֶשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשְׁרָה בְּנֶפֶשׁ דָּוִד וַיֶּאֱהָבוֹ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשׁוֹ׃ וַיִּקָּחֵהוּ שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא וְלֹא נְתָנוֹ לָשׁוּב בֵּית אָבִיו׃ וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כְּנַפְשׁוֹ׃ וַיִּתְפַּשֵּׁט יְהוֹנָתָן אֶת־הַמְּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתְּנֵהוּ לְדָוִד וּמַדָּיו וְעַד־חַרְבּוֹ וְעַד־קַשְׁתּוֹ וְעַד־חֲגֹרוֹ׃ ה וַיֵּצֵא דָוִד בְּכֹל אֲשֶׁר יִשְׁלָחֶנּוּ שָׁאוּל יַשְׂכִּיל וַיְשִׂמֵהוּ שָׁאוּל עַל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַיִּיטַב בְּעֵינֵי כָל־הָעָם וְגַם בְּעֵינֵי עַבְדֵי שָׁאוּל׃

וַיְהִי בְּבוֹאָם בְּשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַתֵּצֶאנָה הַנָּשִׁים מִכָּל־עָרֵי יִשְׂרָאֵל לָשׁוּר וְהַמְּחֹלוֹת לִקְרַאת שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ בְּתֻפִּים בְּשִׂמְחָה וּבְשָׁלִשִׁים׃ וַתַּעֲנֶינָה הַנָּשִׁים הַמְשַׂחֲקוֹת וַתֹּאמַרְןָ הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָיו׃ וַיִּחַר לְשָׁאוּל מְאֹד וַיֵּרַע בְּעֵינָיו הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר נָתְנוּ לְדָוִד רְבָבוֹת וְלִי נָתְנוּ הָאֲלָפִים וְעוֹד לוֹ אַךְ הַמְּלוּכָה׃ וַיְהִי שָׁאוּל עוֹיֵן אֶת־דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה׃

חיי נפשך מלכא אם ידע אנא : ואמר מלכא שאל את בר מן דין עולמא : וכד תב דויד מלמקטל ית פלשתאה ודבר יתיה אבנר ואיתיה קדם שאול ורישא דפלשתאה בידיה : ואמר ליה שאול בר מן את עולמא ואמר דויד בר עבדך ישי דמבית לחם : והוה כד שיצי למללא עם שאול ונפשא דיהונתן אתחביבת בנפשא דדויד ורחמיה יהונתן כנפשיה : ודבריה שאול ביומא ההוא ולא שבקיה למתב בית אבוהי : וגזר יהונתן ודויד קים ברחמים יתיה כנפשיה : ואשלח יהונתן ית מעילא די עלוהי ויהביה לדויד ולבושוהי ועד חרביה ועד קשתיה ועד זרזיה : ונפק דויד בכל אתר דשלח יתיה שאול מצלח ומניה שאול על גברי עבדי קרבא ושפר בעיני כל עמא ואף בעיני עבדי שאול : והוה במעלהון כד תב דויד מלמקטל ית פלשתאה ונפקא נשיא מכל קרוי ישראל לשבחא בחנגיא לקדמות שאול מלכא בתופין בחדוא ובצלצלין : ואתיבא נשיא דמשבחן ואמרא קטל שאול באלפין ודויד בריבון : ותקיף לשאול לחדא ובאיש בעינוהי פתגמא הדין ואמר יהבו לדויד ריבון ולי יהבו אלפיא ומכען לא אשתארת ליה אלהין מלכותא : והוה שאול כמין לדויד מיומא ההוא ולהלא : והוה

ויהי מן רישא דסיפרא עד הכא יונתן כמ״כ יהונתן וסי׳ לכה ונעברה אל מצב : ויאמר יהונתן הכה ומן הכא עד סוף סיפרא יהונתן במ״א נידבר שאול ׳

רלבג

וידמה כי המלך לרוב עסקיו ולרוב הבאים לפניו לא יוכל להכיר כל אחד מהם בפרט ויתבאר מתשובת דוד לו ששאלת שאול לא היתה רק לדעת מי הוא כדי שיתבאר לו מאי זו משפחה הוא כי כבר הבטיחהו ש שיתן לו בתו לאשה והנה מזה הענין כ כתיטב דוד למלכות כי זה היה סבה ש ששמהו שאול על אנשי המלחמה ונתבאר טוב הצלחתו ומזה המקום הסכימו לשים אותו למלך עליהם ולזה תמצא שאמרו לו כל שבטי ישר׳ גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה הייתה המוציא והמביא את ישראל ברוך אשר לו נתכנו עלילות׳ וידמה שכרת יהונתן ברי׳ עם דוד כי ראה היותו מלך על ישראל בראותו טוב הצלחתו ולזה תמצא כמו שאמר יהונתן לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך על ישר׳ וקמה בידך ממלכת ישראל וגם שאול אבי יודע כן והיטיר אותה לזאת הידיעה מה שיעד להם שמואל שלא תקום הממלכה לשאול : בשמחה ובשלישים ׳ עניני כענין הלא כתבתי לך שלישים והם דברים כפלאים ונכבדים ובזה יאמר שהן היו אומרות בשיריהן לדברים נכבדים ומהמאמרים ההם היה אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כאילו התנבאו על מעלת דוד שיהיה למעלה ממעלת שאול : עוין את דוד ׳ הרצון בו שהיה מביט אליו מבט השונא באופן שהיה כל מעייניו בו להשחיתו כפי היכולת אם בלקיחת תחבולות אם להרגו בידיו באופן שלא יהיה דוד נשמר מזה והנה היו מהתחבולות האלו כי כשבאה רוח אלהים רעה אל שאול והיה מדבר בתוך הבית דברים מבולבלים בסבת הרוח הרעה והיה מדבר דוד לנגן לפניו בידיו להסיר הרוח הרעה ממנו והנה היה מתחבולות שאול שלקח אז החנית בידו וחשב להכות בו דוד בעת היותו מנגן לפניו באופן שיהרגנו כי אז לא יהיה דוד נשמר מזה ׳ והנה

ותצלח ׳ ותעבור כמו וצלחו את הירדן ותרגומו ושרת : ויתנבא ׳ כתרגומו אישתטי כלומר היה מדבר דברי שטות : בדוד ובקיר ׳ שיעברנו החנית ויכנס בקיר ותרגומו ואברזיני בכותלא מן ברזא בדברי רז"ל דאישתקיל ברזא כל דלהדי ברזא שפירושו נקב החני׳: ויירא שאול ׳ ב"ול איתן לבדו ו"וד הסרם כפלס מהמכת:

ויתנבא ׳ ואישתטי כביא ושוטה מדברים דברי רעוים שאינם ניכרים : אכה בדוד ובקיר ׳ מכה אחת אכה שיכנס החנית בדוד ובקיר : משכיל ׳ מצליח : ושאול אמר בלבו אל תהי ידי בו פן אענש ותהי יד פלשתים בו ולכך אמר לו והלחם מלחמות יי׳ : בעת תת ׳ כשהגיע זמן שקבעו לתתה לו ובעוד שהיו מתעסקים לתתה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריא׳ : בשתי׳ תתחתן בי׳ שתי בנות יש לי באח׳ מהן תתחתן בי וכן תירגם יונתן בחדא מן תרתין כיוצא בו שלש אני נוטל עליך אחת משלש כמו שמפורש שם בחר לך אח׳ מהן : ולא

ותהי יד רפין וסימ׳ אשה לבן אדניך ׳ ותהי נדתה עליו ׳ ותהי אחריתי כמוהו ׳ ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים ב׳ בפסוק ׳ אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים׳ ותהי לו סכנרת׳ ותהי להשוות גלים דמלכים ׳

וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּשְׁרַת רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ עַל שָׁאוּל וְאִשְׁתַּטִּי בְגוֹ בֵיתָא וְדָוִד מְנַגֵּן בִּידֵיהּ כְּיוֹם בְּיוֹם וּמוֹרְנִיתָא בִּידָא דְשָׁאוּל׃ וַאֲרִים שָׁאוּל יַת מוֹרְנִיתָא וַאֲמַר אֶמְחֵינֵיהּ בְּדָוִד וְאַבְרְזִנֵּיהּ בְּכוֹתְלָא וְאִסְתְּחַר דָּוִד מִן קֳדָמוֹהִי תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ וּדְחֵיל שָׁאוּל מִן קֳדָם דָּוִד אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ וְיַת שָׁאוּל רָחִיק׃ וְאַפְנְיֵהּ שָׁאוּל מִלְוָתֵיהּ וּמַנְיֵהּ לֵיהּ רַב אַלְפָא וּנְפַק וְעָל בְּרֵישׁ עַמָּא׃ וַהֲוָה דָוִד לְכָל אוֹרְחָתֵיהּ מַצְלַח וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ׃ וַחֲזָא שָׁאוּל דְּהוּא מַצְלַח לַחֲדָא וּדְחֵיל מִן קֳדָמוֹהִי׃ וְכָל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה רָחֲמִין יַת דָּוִד אֲרֵי הוּא נָפֵק וְעָלֵיל בְּרֵישֵׁיהוֹן׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד הָא בְרַתִּי רַבְּתָא מֵרַב יָתַהּ אֶתֵּן לָךְ לְאִתּוּ בְּרַם הֱוֵי לִי לִגְבַר עָבֵיד קְרָבִי וְאַגַּח קְרָבָא דְעַמֵּיהּ דַייָ וְשָׁאוּל אֲמַר לָא תְהֵי יְדִי בֵיהּ וְיִתְמְסַר בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל מַן אֲנָא וּמַן חַיֵּי זַרְעִית אַבָּא בְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֱהֵי חַתְנָא לְמַלְכָּא׃ וַהֲוָה בְּעִדָּן דִּמְטָא לְמִתַּן יַת מֵירַב בַּת שָׁאוּל לְדָוִד וְהִיא אִתְיְהִיבַת לְעַדְרִיאֵל דִּמְמְחוֹלַת לְאִתּוּ׃ וּרְחִימַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל לְדָוִד וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל וּכְשַׁר פִּתְגָּמָא בְּעֵינוֹהִי׃ וַאֲמַר שָׁאוּל אֶתְּנַהּ לֵיהּ וּתְהֵי לֵיהּ לְתַקְלָא וְיִתְמְסַר בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד בַּחֲדָא מִתְּרֵין תִּתְחַתַּן בִּי יוֹמָא דֵין׃ וּפַקֵּיד שָׁאוּל יַת עַבְדוֹהִי מַלִּילוּ עִם דָּוִד בְּרָז לְמֵימַר הָא אִתְרְעֵי בָךְ מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי רָחֲמוּךְ וּכְעַן אִתְחַתַּן בְּמַלְכָּא׃ וּמַלִּילוּ עַבְדֵי שָׁאוּל קֳדָם דָּוִד יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמַר דָּוִד הַזְעֵירָא בְּעֵינֵיכוֹן לְאִתְחַתָּנָא בְּמַלְכָּא וַאֲנָא גְּבַר מִסְכֵּן וְהֶדְיוֹט׃ וְחַוִּיאוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לֵיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין מַלֵּל דָּוִד׃

י וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתִּצְלַח רוּחַ אֱלֹהִים רָעָה אֶל־שָׁאוּל וַיִּתְנַבֵּא בְתוֹךְ־הַבַּיִת וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָדוֹ כְּיוֹם בְּיוֹם וְהַחֲנִית בְּיַד־שָׁאוּל׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית וַיֹּאמֶר אַכֶּה בְדָוִד וּבַקִּיר וַיִּסֹּב דָּוִד מִפָּנָיו פַּעֲמָיִם׃ וַיִּרָא שָׁאוּל מִלִּפְנֵי דָוִד כִּי־הָיָה יְהוָה עִמּוֹ וּמֵעִם שָׁאוּל סָר׃ וַיְסִרֵהוּ שָׁאוּל מֵעִמּוֹ וַיְשִׂמֵהוּ לוֹ שַׂר־אָלֶף וַיֵּצֵא וַיָּבֹא לִפְנֵי הָעָם׃ וַיְהִי דָוִד לְכָל־דְּרָכָו מַשְׂכִּיל וַיהוָה עִמּוֹ׃ טו וַיַּרְא שָׁאוּל אֲשֶׁר־הוּא מַשְׂכִּיל מְאֹד וַיָּגָר מִפָּנָיו׃ וְכָל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אֹהֵב אֶת־דָּוִד כִּי־הוּא יוֹצֵא וָבָא לִפְנֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד הִנֵּה בִתִּי הַגְּדוֹלָה מֵרַב אֹתָהּ אֶתֶּן־לְךָ לְאִשָּׁה אַךְ הֱיֵה־לִּי לְבֶן־חַיִל וְהִלָּחֵם מִלְחֲמוֹת יְהוָה וְשָׁאוּל אָמַר אַל־תְּהִי יָדִי בּוֹ וּתְהִי־בוֹ יַד־פְּלִשְׁתִּים׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל מִי אָנֹכִי וּמִי חַיַּי מִשְׁפַּחַת אָבִי בְּיִשְׂרָאֵל כִּי־אֶהְיֶה חָתָן לַמֶּלֶךְ׃ וַיְהִי בְּעֵת תֵּת אֶת־מֵרַב בַּת־שָׁאוּל לְדָוִד וְהִיא נִתְּנָה לְעַדְרִיאֵל הַמְּחֹלָתִי לְאִשָּׁה׃ כ וַתֶּאֱהַב מִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֶת־דָּוִד וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינָיו׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶתְּנֶנָּה לּוֹ וּתְהִי־לוֹ לְמוֹקֵשׁ וּתְהִי־בוֹ יַד־פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד בִּשְׁתַּיִם תִּתְחַתֵּן בִּי הַיּוֹם׃ וַיְצַו שָׁאוּל אֶת־עֲבָדָו דַּבְּרוּ אֶל־דָּוִד בַּלָּט לֵאמֹר הִנֵּה חָפֵץ בְּךָ הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו אֲהֵבוּךָ וְעַתָּה הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ׃ וַיְדַבְּרוּ עַבְדֵי שָׁאוּל בְּאָזְנֵי דָוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲנִקַלָּה בְעֵינֵיכֶם הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְאָנֹכִי אִישׁ־רָשׁ וְנִקְלֶה׃ וַיַּגִּדוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לוֹ לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר דָּוִד׃

ואמר

מעמו ׳ שלא יהיה תמיד עמו בבית כמו שיהיה אלא שהיה יוצא ובא לפני העם : לכל דרכיו ׳ כמו בכל דרכיו וכמוהו ישבת לכסא לפניכם לחרב : משכיל ׳ כתרגומו מצליח : ומי חיי ׳ מה חיי חשובים כי האדם הנכבד חייו חשובים ויקרי׳ אבל הנבזה אין חשובים ובאמרו מי כי בחיים הוא החיות והדבר שיאמר בעבורם מי כי לא יאמר מי אלא על חי מדבר : משפחת אבי בישר׳ ׳ פי׳ ומי משפחת אבי בישראל ומי שזכר עומד במקום שנים ו׳את ברם זרעית אבא ב בישראל כלומר אין דבר גדולה בי אלא שמשפחת אבי מהידועות אשר בישרא׳ : בעת תת ׳ כתרגומו בעידן די מטא וגו׳ ית מירב לדוד למתן כלומר כשהגיע הזמן שנתן לו שאול שיתננה לו כ נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל ודוד לא היו לו קדושין בה : בשתים תתחתן בי ׳ כתרגומו בחדא מן תרתי׳ וכן ויקבר בערי הגלעד ופירו׳ אף על פי שדברתי לך בשתי בנותי ולא נזדמן ה הדבר שתהיה לך הראשונ׳ אחת מהן תהיה לך האחרת באמת היום ובאותה תתחתן בי היום ונראה כי דוד מנע ידו מהמעשה לפי שהתל בו בראשונה לפיכך הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל דוד : בלאט ׳ כלומר בסתר כתרגומו ברז כדי שיראה כי דברי שאול אמת ולא דברי התול ושקר ויש מרז"ל שאמרו כי שתיהן היו לדוד לנשים ואחר מיתת מירב נשא מיכל ועדריאל בעבירה נשא את מירב ויש אמרו כי קדושי ט טעות היו לו לדוד במירב ובהיתר נשאה עדריאל : הנקלה ׳ כא לשון נקבה על התתחן שהוא מקור וכן הלא זאת תעשה לך עזבך את יי׳ אלהיך : רש ונקלה ׳ תרגומו מסכן והדיוט ׳ רש שאין לי שאוכל לתת מהר הראוי לבת מלך לפיכך אמר שאול לעבדיו כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי אם במאה ערלות פ פלשתים : ונקלה ׳ שאיני כדאי לקחת בת המלך : נשר

רבינו ישעיה

ויתנב׳ בתוך הבית ׳ היה מדבר דברי שטו׳ כמו ניב שפתי׳ : לכל דרכיו משכיל ׳ מצליח : ויהי בעת תת מרב לדוד׳ מקר׳ קצר הוא בעת שהיו מדברים לתת מרב לדוד והיא נתנה כבר לעדריאל : בשתים תתחתן בי היום ׳ היו הדברים במרב ולא עלה המזל אי איפשר שלא ת תתחתן עמי באחת משתי בנותיי וקח לך את הקטנה :

רלבג

והנה עזר השי׳ את דוד ונשמר מזה כשנטה מפניו שני פעמים אז נתברר לשאול כי השי׳ עם דוד ומעמו סר ויירא ממנו והסירהו מעמו ושמהו לו שר אלף ויצא ויבא לפני העם והנה הית׳ כונת שאול להפילו ביד פ פלשתים ׳ והנה היה דוד מצליח מאד בכל דרכיו והיה השי׳ עמו ומזה הוסיף יראה ל לשאול מפני דוד ׳ מצורף לזה שכבר היה זה סבה אל שכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד כי היה יוצא ובא לפניהם ׳ וכראו׳ שאול זה התחכ׳ לתת לו בתו באופן שנדר בעת הלחמו עם גלית וחשב שיהיה זה כלי להפיל דוד ביד פלשתי׳ כי התנה עמו שילחם מלחמות יי׳ בפלשתים ׳ והנה הרחיק דוד מגדל הענוה מהתחתן במלך ואמר מי אנכי שאהיה ראוי להתחתן במלך כאלו אמר הנני נבזה ושפל מאד : ומי חיי ׳ ר"ל מה חיי החשובים שאהיה ראוי לזה הלא הייתי רועה צאן ואיך יתכן שאלקח מאחרי הצאן לקחת בת ה המלך : משפחת אבי בישראל ׳ ידמה שהרצון בזה ומי מ משפחת אבי שבישרא׳ והנה אמר זה מגדל שהיה בא מדות ה המואביה וכמו אמר שאול ומשפחתי ה הצעירה מכל משפחו׳ שבטי בנימן להורות שאין ראוי למלוכה : ויהי בעת תת את מרב בת שאול אל דוד ׳ ר"ל בעת ההיא מועד ביניהם שיתננה לדוד וידמה מזה המקום שלא קדשה דוד : בשתים תתחתן בי היום ׳ ר"ל בשתי בנות שיש לי תתחתן בי היום כי אתן אחת מהן והיא הפנויה כי הנשואה אי איפשר שאתן לך ואחשוב שאמר לו זה מפני שכדר לו שיתן לו בתו לאשה יתכן שיתן לו הגדולה כי היא הראויה יותר בזה כי לא יתכן לתת הצעירה לפני הבכירה ואולם עתה שנתנה הגדולה לעדריאל המחולתי נתברר שלא יהיה הרצון בזה אלא שיתן לו אחת מבנותיו וידמה שלא הסכים דוד בזה מגדל הענוה כמו שקדם אלא שקצר הכתוב ושאול חשב שתהיה הסבה כשלא הסכים דוד בזה שיירא שיפול ביד פלשתים ולזה צוה לעבדיו שידברו אל דוד בסתר ויודיע לו שהמלך חפץ בו וכל עבדיו אהבוהו כדי שיתעוב דוד שאין כונת שאול להפילו ביד פלשתים : ואנכי איש רש ונקלה ׳ ר"ל ולזה לא תוכל לתת מוהר ויתן כראוי לבת המלך : ויגד

וחברו להשאות גלים דישעיה ׳ עתה בא כתבה׳ שמעו שמוע מלתי׳ מי יתן החרש תחרישון ׳ ותהי עוד נחמתי ׳ ותהי משכרתך שלמה: אהבוך ג׳ וכל עבדיו אהבוך ׳ מישרים אהבוך ׳ על כן עלמות:

רשי

ולא מלאו הימים · לא הספיק עד מלאת הימים שקבע לו להביא את מאה הערלות : ויקם דוד וילך הוא ואנשיו וגו׳ וימלאום · פרישכוי״ר בלעז : לרוא · לירא״ה : ויצאו שרי הפלשתים · לבא בגדודים לשלול שלל בישראל : ליד אבי · סמוך לאביו אוכפי״ם אייני״ם בלעז : ונתקת מיכל · כדי שלא יבינו שברח וירדפו אחריו : את

רדק

ויישר הדבר · בעוד איתן לבד ועוד השרש כפלה מהמכתב : ולא מלאו הימים · הזמן שנתן לו שיביא לו מאה הערלו׳ לא הגיע הזמן עד שקם והלך והביא לו מאתי׳: וימלאום למלך · קל הלמ״ד ועניין וימלאום עבדיו הביאום לו כי דוד לא הביאם לפני המלך אך שלחם ביד עבדי שאול או ביד אנשי דוד כמשפט המוהר ששולח אותו אדם ביד אחר ופירוש וימלאום השלימום כלומר כל המאתים הביאו לפניו : ומיכל בת שאול אהבתהו · לפיכך הוסיף לירא מפניו לשני דברים האחד שראה כי יי׳ עמו ועוד שמיכל בתו אהבתו ולא יוכל לגרום לו מיתה על ידה ואפי׳ הוא ידבר על מיתתו בביתו מיכל בתו תגלה לו : לרוא · כעלמה היו״ד כ״א הפועל מהמכתב לפיכך הלמ״ד בכרי : מדי צאתם · בכל זמן צאתם וכן מדי עלותה בית יי׳ מדי חדש בחדשו מדי דברי בו והדומים להם : שכל דוד · הצליח : וייקר שמו · היה יקר בעיני כל השומעים שמעו · ובדרש וייקר שמו בהלכה כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה ויצאו שרי פלשתים אמרו כתוב בתורתם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא כלך ונלחם עמהם ולא היו יודעי׳ כי דוד חכם היה ודורש במה דברים אמורי׳ במלחמת רשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופת׳ : ליד אבי · למקום אבי כלומ׳ למקום שיוצא תמיד או פירושו ליד ממש והוא כמו אשר למלך נשען על ידו ות׳ ואקום לקדם אבא · ופי׳ בשדה אשר אתה שם כי היה רגיל לצאת שם שאול ביום לאותו השדה לפיכך צוה יהונתן את דוד שיחבא באותו השדה כדי שישמע הדברים הטובים שידבר הוא לאביו בעבורו · ומה שאמר והגדתי לך אם יהיה שלא תשמע לדברינו אני אגיד לך מה שיענה אותי : וישם את כפיו בכפו · תרגומו ומסר ית נפשיה בעל גב לאתקטלא : בלוד

איב ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ויהי שאול איב את דוד · כי חרב לאיב מגור · אם לוא הפגעתי בך : שרי פלשתים ו׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ויצאו שרי פלשתים · ויאמרו שרי פלשתים מה העברים ב׳ בפסו׳ · ויקצפו עליו שרי פלשתים · אך שרי פלשתים אמרו · שארא סרני פלשתים : וראיתי י״ב בקריא׳ וסי׳ וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ·

רלבג

ויסר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך · ר״ל עם זה התנאי כי בטח בה׳ שימינו זה ויתברר לשאול כי יי׳ עמו ותחת ערלות מאה פלשתים הביא לו מאתי׳ להורות על טוב הצלחתו : ומיכל בת שאול אהבתהו · הנה זה גם כן היה מוסיף יראה לשאול כי זה מורה על טוב הצלחת דוד ועל כי המלוכ׳ תהיה לו כי עם התברר לבת שאול שמוא אביה את דוד עם כל זה נקשרה אהבתה בו עם שזה גם כן יהיה סבה מה מונעת שאול מהריגת דוד כדי שלא יכאיב לב בתו ועוד כי יתכן שהיא תגלה לדוד סודות אביה ויהיה מפני זה נשמר מהרעה אשר יחשב לעשות לו : שכל דוד מכל עבדי שאול · ר״ל שהצליח במלחמ׳ יותר מכלם : וייקר שמו מאד · ר״ל שכל מי שהיה מזכיר שמו היה מזכירו ביקר ובכבוד רב : ויפטר

כה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה־תֹאמְרוּ לְדָוִד אֵין־חֵפֶץ לַמֶּלֶךְ בְּמֹהַר כִּי בְּמֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים לְהִנָּקֵם בְּאֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ וְשָׁאוּל חָשַׁב לְהַפִּיל אֶת־דָּוִד בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים׃ וַיַּגִּדוּ עֲבָדָיו לְדָוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי דָוִד לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְלֹא מָלְאוּ הַיָּמִים׃ וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּלֶךְ ׀ הוּא וַאֲנָשָׁיו וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים מָאתַיִם אִישׁ וַיָּבֵא דָוִד אֶת־עָרְלֹתֵיהֶם וַיְמַלְאוּם לַמֶּלֶךְ לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וַיִּתֶּן־לוֹ שָׁאוּל אֶת־מִיכַל בִּתּוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיַּרְא שָׁאוּל וַיֵּדַע כִּי יְהוָה עִם־דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֲהֵבַתְהוּ׃ וַיֹּאסֶף שָׁאוּל לֵרֹא מִפְּנֵי דָוִד עוֹד וַיְהִי שָׁאוּל אֹיֵב אֶת־דָּוִד כָּל־הַיָּמִים׃

וַיֵּצְאוּ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים וַיְהִי ׀ מִדֵּי צֵאתָם שָׂכַל דָּוִד מִכֹּל עַבְדֵי שָׁאוּל וַיִּיקַר שְׁמוֹ מְאֹד׃

א וַיְדַבֵּר שָׁאוּל אֶל־יוֹנָתָן בְּנוֹ וְאֶל־כָּל־עֲבָדָיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד וִיהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל חָפֵץ בְּדָוִד מְאֹד׃ וַיַּגֵּד יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵאמֹר מְבַקֵּשׁ שָׁאוּל אָבִי לַהֲמִיתֶךָ וְעַתָּה הִשָּׁמֶר־נָא בַבֹּקֶר וְיָשַׁבְתָּ בַסֵּתֶר וְנַחְבֵּאתָ׃ וַאֲנִי אֵצֵא וְעָמַדְתִּי לְיַד־אָבִי בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם וַאֲנִי אֲדַבֵּר בְּךָ אֶל־אָבִי וְרָאִיתִי מָה וְהִגַּדְתִּי לָךְ׃

וַיְדַבֵּר יְהוֹנָתָן בְּדָוִד טוֹב אֶל־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַל־יֶחֱטָא הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ בְדָוִד כִּי לוֹא חָטָא לָךְ וְכִי מַעֲשָׂיו טוֹב־לְךָ מְאֹד׃ ה וַיָּשֶׂם אֶת־נַפְשׁוֹ בְכַפּוֹ וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה לְכָל־יִשְׂרָאֵל רָאִיתָ וַתִּשְׂמָח וְלָמָּה תֶחֱטָא בְּדָם נָקִי לְהָמִית אֶת־דָּוִד חִנָּם׃ וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל בְּקוֹל יְהוֹנָתָן וַיִּשָּׁבַע שָׁאוּל חַי־יְהוָה אִם־יוּמָת׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן לְדָוִד וַיַּגֶּד־לוֹ יְהוֹנָתָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּבֵא יְהוֹנָתָן אֶת־דָּוִד אֶל־שָׁאוּל וַיְהִי לְפָנָיו כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃

וַאֲמַר שָׁאוּל כְּדֵין תֵּימְרוּן לְדָוִד לָא רַעֲוָא לְמַלְכָּא בְּמוֹהֲרִין אֱלָהֵן בִּמְאָה עָרְלַת פְּלִשְׁתָּאֵי לְאִתְפְּרָעָא בְּסָנְאֵי מַלְכָּא וְשָׁאוּל חֲשִׁיב לְמִמְסַר יַת דָּוִד בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ וְחַוִּיאוּ עַבְדוֹהִי לְדָוִד יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּכְשַׁר פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי דָוִד לְאִתְחַתָּנָא בְּמַלְכָּא וְלָא שְׁלִימוּ יוֹמַיָּא׃ וְקָם דָּוִד וַאֲזַל הוּא וְגִבָּרוֹהִי וּקְטַל בִּפְלִשְׁתָּאֵי מָאתָן גַּבְרָא וְאַיְתֵי דָוִד יַת עָרְלָתְהוֹן וְאַשְׁלְמִנּוּן לְמַלְכָּא לְאִתְחַתָּנָא בְּמַלְכָּא וִיהַב לֵיהּ שָׁאוּל יַת מִיכַל בְּרַתֵּיהּ לְאִתּוּ׃ וַחֲזָא שָׁאוּל וִידַע אֲרֵי מֵימְרָא דַיָי בְּסַעֲדֵיהּ דְּדָוִד וּמִיכַל בַּת שָׁאוּל רַחֲמְתֵּיהּ׃ וְאוֹסִיף שָׁאוּל לְמִדְחַל מִן קֳדָם דָּוִד עוֹד וַהֲוָה שָׁאוּל בְּעֵיל דְּבָב לְדָוִד כָּל יוֹמַיָּא׃ וּנְפַקוּ רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַהֲוָה בִּזְמַן מִפַּקְהוֹן אַצְלַח דָּוִד מִכָּל עַבְדֵי שָׁאוּל וּסְגִי שְׁמֵיהּ לַחֲדָא׃ וּמַלֵּיל שָׁאוּל עִם יוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעִם כָּל עַבְדוֹהִי לְמִקְטַל יַת דָּוִד וִיהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל אִתְרְעֵי בְדָוִד לַחֲדָא׃ וְחַוִּי יְהוֹנָתָן לְדָוִד לְמֵימַר בָּעֵי שָׁאוּל אַבָּא לְמִקְטְלָךְ וּכְעַן אִסְתַּמַּר כְּעַן בְּצַפְרָא וְתִתֵּב בְּסִתְרָא וְתִטַּמַּר׃ וַאֲנָא אֶפּוֹק וַאֲקוּם לְוָת אַבָּא בְּחַקְלָא דְּאַתְּ תַּמָּן וַאֲנָא אֲמַלֵּל עֲלָךְ פִּתְגָּמִין תַּקְנִין קֳדָם אַבָּא וְאֶחֱזֵי מָה וַאֲחַוֵּי לָךְ׃ וּמַלֵּיל יְהוֹנָתָן עַל דָּוִד פִּתְגָּמִין תַּקְנִין קֳדָם שָׁאוּל אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ לָא יֶחְטֵי מַלְכָּא בְּעַבְדֵּיהּ בְּדָוִד אֲרֵי לָא חָטֵי לָךְ וַאֲרֵי עוֹבָדוֹהִי תַּקְנִין לָךְ לַחֲדָא׃ וּמְסַר יַת נַפְשֵׁיהּ בְּעַל גַּב לְאִתְקְטָלָא וּקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאָה וַעֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא רַבָּא לְכָל יִשְׂרָאֵל חֲזֵיתָא וַחֲדֵיתָא וּלְמָה תִתְחַיֵּב בִּדְם זַכַּאי לְמִקְטַל יַת דָּוִד מַגָּן׃ וְקַבֵּיל שָׁאוּל לְמֵימַר יְהוֹנָתָן וְקַיֵּם שָׁאוּל קְיָם חַי יְיָ אִם יִתְקְטֵל׃ וּקְרָא יְהוֹנָתָן לְדָוִד וְחַוִּי לֵיהּ יְהוֹנָתָן יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאַיְתֵי יְהוֹנָתָן יַת דָּוִד לְוָת שָׁאוּל וַהֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמוֹהִי כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְקַמּוֹהִי׃

ואוסיפו

רבינו ישעיה

ולא מלאו הימים · הזמן שקבע לו שאול והלך והביאם : לירוא מפני דוד · כעלם היוד כין הלמ״ד וכין הרי״ש · והרי הוא כמו לירא אלא שזהו לפעל וזהו לפעול · ואף על פי שכל האיתן שלו בא כפתח אירא · יירא · תירא · כירא · זה בא כחלם · אירוא · יירוא תירוא · כירוא · על משקל איבוק · ייבוק · ייבוק שמן על ראשה : ויהי מדי צאתם שכל דוד · גם זה יש לתמוה אם לא מלך שאול כי אם שנתי׳ מתי עשה דוד כל זה · אלא ודאי שתי שנים היו עד שנמשח דוד : ואני אצא ועמדתי · בצות׳ שדה אשר אתה נחבא שם אצא ואעמוד סמוך לאבי ואדבר בעבורך לאבי וכפי מה שאראה דעתו כך אגיד לך נתברר עיד ·

מסרה

וראיתי מה והגדתי לך׳ · וראיתי לבית גבה׳ · וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה׳ · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות׳ · וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם׳ · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון׳ · וראיתי את כל מעשה האלהים׳ · כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בפסוק׳ · וראיתי אל דניאל לבדו את המראה׳ · והנני שנים אחרים :

רדק

בדוד ובקיר, פירשתיו: ויפטר, נסתלק מלפניו ונשמר מהחנית והכה בקיר: ויך את החנית בקיר, תקעו בקיר: נס וימלט, פי׳ נס באותה שעה לביתו ונמלט בלילה ההוא כמו שאמר כי הגידה לו אשתו מיכל כי אביה רוצה להמיתו בלילה: לשמרו ולהמיתו, לשמרו שלא יצא מן הבית ויברח ולהמיתו בבקר כי לא היה ממי׳ אותו הלילה בפני בתו אלא חשב שיביאוהו אליו בבקר וימיתוהו: בעד החלון, כי דרך הפתח לא יוכל לצאת מפני השומרים והיה לבית חלון מצד אחר שלא ראו אותו השומרי׳ כשהורידתהו מן החלון, ובדרש והיאך ברח דוד רבי אבו ורבי אבין רבי אבו אמר שני שערים היו לו לבית של דוד אחד גדול ואחד קטן ושמרו אותו מן השער הגדול ויצא לו מן השער הקטן ורבי אבין אמר שער אחד לבד היה לו ועמדו להם על השער מה עשתה מיכל שלשלה דוד בעד החלון: את התרפים, תדנומו כלמכיא והם עשויי׳ בדמות גוף האד׳ לפיכ׳ שמה אותם במטה שידמה דוד שוכב שם ובמקום ראשו שמה כביר העזים שידמה כשער ראש האדם ופי׳ כביר עזים כר עשוי משער העזים ו״ת נודא דעזיא וכן אמ׳ במדרש וכתנה נוד יין תחת דוד על המטה ר״ל נוד מעור העזים והיה השיער למעלה לפיכך שמה אותו במקו׳ ראשו, ועניין התרפים י״מ כי הם ע״ז כמו התרפים אשר ללבן שגנבתם רחל ולבן עובד ע״ז היה כמו שאמ׳ לה למה גנבת את אלהי וחלילה חלילה שהיה בבית דוד ע״ז ויש אומרי׳ שהוא כלי הנחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויראו בהם העתידות במשפט המזלות וזה יתכן בדבר לבן אבל בדבר מיכל הוא קשה לפרש למה שמה אותם במטה מקום דוד ואותו הכלי אינו בתכונה הזאת והחכם ראב״ע זכר׳ לבר׳ כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ובעבור שהתרפים כן התרפים ש שמה מיכל במטה על שחשבו שומרי הבית שהם דוד: אל המטה, כמו על המטה וכן אל ההרים לא אכל: וישבו בניות, כתוב הו״ו קודם היו״ד ובקרי היו״ד קודם הו״ו והכתוב והקרי שוים בעניין תהיה היו״ד קודם הו״ו או הו״ו קודם היו״ד אחד הנ׳ והוא מלשון נוה והיה המקום הזה הנקרא ניות בעיר הנקראת רמה לפיכך אמר בניות ברמה מניות ברמה כלומר אשר ברמה או היה זה המקום חוץ לעיר הנקראת רמה קרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו וזה הנכון לפיכך אמר וילך הוא ושמואל וישבו בניות והיה זה המקום מקום לבני הנביאים שהיו יושבים שם ולומדים לפני שמואל וכ״תי בית אולפנא ורבנו ז״ל אמרו מה עניין ניות אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם כלומר בבית המקדש כלומר באיזה מקום יהיה: נירא

רבינו ישעיה

ויפטר מפני שאול. פירו׳ נשמט: ותקח מיכל את התרפים. מצאה התרפי׳ ושמה שם כדי לומ׳ לאביה כי דוד מצאם והם הגידו לו כי אתה רוצה להרגו ובעבור זה ברח שלא יאמר לה שאול כי אתה הגדת לו הסוד וברח: ואת כביר העזים שמה מראשותיו. פירוש שמה נוד של עזי׳ מראשותיו מפני שלתרפים אין להם שיער וכדי שיראו התרפים כמו אדם השוכב על המטה עשתה כן שסברה בלבה כשאומ׳ חולה הוא יניחוהו וילכו בו יגידו לשאול ויניחוהו ואם לא יניחוהו אז אומר כי ברח על פי התרפים שהגידו לו. ותרגם נודא דעזיא: הנה דוד בניות ברמה. פירו׳ רמה שם ההר. וניות שם מקום:

ותוסף ה׳ ר״פ בקריאה ג׳ מלאים וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב: בלילה הוא ד׳ וסימ׳ ותשקין את אביהן יין, ויבא יעקב מן השדה, ויקם בלילה הוא, ודוד נס וימלט, וסימ׳ בלשון ארמי שתה ודמך וקם וערק:

וַתּוֹסֶף הַמִּלְחָמָה לִהְיוֹת וַיֵּצֵא דָוִד וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה גְדוֹלָה וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו׃ וַתְּהִי רוּחַ יְהוָה רָעָה אֶל־שָׁאוּל וְהוּא בְּבֵיתוֹ יוֹשֵׁב וַחֲנִיתוֹ בְּיָדוֹ וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָד׃ וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכּוֹת בַּחֲנִית בְּדָוִד וּבַקִּיר וַיִּפְטַר מִפְּנֵי שָׁאוּל וַיַּךְ אֶת־הַחֲנִית בַּקִּיר וְדָוִד נָס וַיִּמָּלֵט בַּלַּיְלָה הוּא׃ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים אֶל־בֵּית דָּוִד לְשָׁמְרוֹ וְלַהֲמִיתוֹ בַּבֹּקֶר וַתַּגֵּד לְדָוִד מִיכַל אִשְׁתּוֹ לֵאמֹר אִם־אֵינְךָ מְמַלֵּט אֶת־נַפְשְׁךָ הַלַּיְלָה מָחָר אַתָּה מוּמָת׃ וַתֹּרֶד מִיכַל אֶת־דָּוִד בְּעַד הַחַלּוֹן וַיֵּלֶךְ וַיִּבְרַח וַיִּמָּלֵט׃ וַתִּקַּח מִיכַל אֶת־הַתְּרָפִים וַתָּשֶׂם אֶל־הַמִּטָּה וְאֵת כְּבִיר הָעִזִּים שָׂמָה מְרַאֲשֹׁתָיו וַתְּכַס בַּבָּגֶד׃ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־דָּוִד וַתֹּאמֶר חֹלֶה הוּא׃ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל אֶת־הַמַּלְאָכִים לִרְאוֹת אֶת־דָּוִד לֵאמֹר הַעֲלוּ אֹתוֹ בַמִּטָּה אֵלַי לַהֲמִתוֹ׃ וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים וְהִנֵּה הַתְּרָפִים אֶל־הַמִּטָּה וּכְבִיר הָעִזִּים מְרַאֲשֹׁתָיו׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־מִיכַל לָמָּה כָּכָה רִמִּיתִנִי וַתְּשַׁלְּחִי אֶת־אֹיְבִי וַיִּמָּלֵט וַתֹּאמֶר מִיכַל אֶל־שָׁאוּל הוּא־אָמַר אֵלַי שַׁלְּחִנִי לָמָה אֲמִיתֵךְ׃ וְדָוִד בָּרַח וַיִּמָּלֵט וַיָּבֹא אֶל־שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וַיַּגֶּד־לוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־לוֹ שָׁאוּל וַיֵּלֶךְ הוּא וּשְׁמוּאֵל וַיֵּשְׁבוּ בְּנָוֹת׃ וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בְּנָוֹת בָּרָמָה׃

וְאוֹסִיפוּ עָבְדֵי קְרָבָא לְמֶהֱוֵי וּנְפַק דָוִד וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּפְלִשְׁתָּאֵי וּמְחָא בְהוֹן מָחָא סַגִּיאָה וְאַפִּיכוּ מִן קֳדָמוֹהִי׃ וּשְׁרָת רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ לְוַת שָׁאוּל וְהוּא בְּבֵיתֵיהּ יָתֵיב וּמוֹרְנִיתָא בִּידֵיהּ וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָד׃ וּבְעָא שָׁאוּל לְמִמְחֵי בְּמוֹרְנִיתָא בְּדָוִד וּלְמִבְרְזֵיהּ בְּכוֹתְלָא וְאִתְפַּטַּר מִן קֳדָם שָׁאוּל וּקְבַע יַת מוֹרְנִיתָא בְּכוֹתְלָא וְדָוִד עֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב בְּלֵילְיָא הַהוּא׃ וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין לְוַת בֵּית דָּוִד לְמִטְּרֵיהּ וּלְמִקְטְלֵיהּ בְּצַפְרָא וְחַוִּיאַת לְדָוִד מִיכַל אִתְּתֵיהּ לְמֵימַר אִם לֵיתָךְ מְשֵׁיזֵיב יַת נַפְשָׁךְ בְּלֵילְיָא מְחָר אַתְּ מִתְקְטַל׃ וְשַׁלְשֵׁילַת מִיכַל יַת דָּוִד מִן חַרְכָּא וַאֲזַל וַעֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב׃ וּנְסִיבַת מִיכַל יַת צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיאַת עַל עַרְסָא וְיַת נוֹדָא דְעִזַּיָּא שַׁוִּיאַת אִסָּדוֹהִי וְכַסִּיאַת בִּלְבוּשָׁא׃ וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין לְמִדְבַּר יַת דָּוִד וַאֲמַרַת שְׁכִיב מְרַע הוּא׃ וּשְׁלַח שָׁאוּל יַת אִזְגַּדַּיָּא לְמִסְעַר יַת דָּוִד לְמֵימַר אַסִּיקוּ יָתֵיהּ בְּעַרְסָא לְוָתִי לְמִקְטְלֵיהּ׃ וַאֲתוֹ אִזְגַּדַּיָּא וְהָא צַלְמָנַיָּא עַל עַרְסָא וְנוֹדָא דְעִזַּיָּא אִיסָּדוֹהִי׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְמִיכַל לְמָא כְּדֵין שַׁקַּרְתְּ בִּי וְשַׁלַּחַתְּ יַת בְּעֵיל דְּבָבִי וְאִשְׁתֵּיזֵיב וַאֲמַרַת מִיכַל לְשָׁאוּל הוּא אֲמַר לִי שַׁלְּחֵינִי לְמָה אֶקְטְלִנָּךְ׃ וְדָוִד עֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב וַאֲתָא לְוַת שְׁמוּאֵל לְרָמָתָא וְחַוִּי לֵיהּ יַת כָּל דִּי עֲבַד לֵיהּ שָׁאוּל וַאֲזַל הוּא וּשְׁמוּאֵל וִיתִיבוּ בְּבֵית אוּלְפָנָא׃ וְאִתְחַוָּא לְשָׁאוּל לְמֵימַר הָא דָוִד בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא׃ ושלח

הרמתה ח׳ בקריאה וסימ׳ וישבו ויבואו אל ביתם הרמתה, וילך אלקנה, ותשובתו הרמתה, ויתקבצו כל זקני ישראל, וילך שמואל הרמתה, ויקח שמואל את קרן השמן, ודוד ברח וימלט, וילך גם הוא הרמתה:

רלבג

ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר, ר״ל שנסתלק מלפניו בעת זרקו החנית להכות דוד והכה החנית בקיר ולא נגע בדוד והנה היה זה נס עצום כי עם היותו מנגן והיה משתדל שיהיה שירו משועל כראוי נסתלק מפניו אחר זריקתו החנית אליו, ולפי שנתברר לדוד כי כלתה הרעה מאת שאול להמיתו נס לביתו: לשמרו ולהמיתו בבקר, ר״ל לשמרו שלא יצא משם כדי שיוכלו להביא אותו אליו בבקר להמיתו על ידי אחד מעבדיו באופן שיתאמת שאול שכבר מת דוד ולזה לא צוה למלאכים שאלה אל בית דוד שימיתוהו כי ירא פן יעשה דוד עמהם בתחבולות ל להמלט את כפשו בכדי מה מן הכדדים עם שכבר רצה שאול ל לעשות זה בסתר כי חמס היה עושה להרג את דוד על לא חמס בכפיו ולזה השתדל בתחל׳ להכותו בחנית בהיותו מנגן בידו ל לפניו שלא יתפרסם זה לזולתו וזה גם כן בעת היות רוח אלהים רעה מבעתו שאם יודע הדבר יהיה לשאול ה התנצלות מצד חליו או שיפילנו ביד פלשתים כי בזה לא יאשימנו אחד מן האנשים: בעד החלון, הנה השומרים היו אצל ה הפתח שיכנסו בו לבית דוד והחלון היה בכותל אחר מהבית ומשם הורידה אותו מיכל כדי שימלט ו ולקחה התרפים ושמה אותם על המטה ש שידמה שיהיה שוכב במטה דוד, ונוד עשוי מעור עזים והיו בה שערות שמה מ מראשותיו להטעות הבאים שם וימששו ב המקום ההוא וידומה להם ומפני השערות שיהיה שם דוד, ואחר זה כסתה בבגד כביר העזים להורות כי כסה דוד ראשו ל לשמרו מהקרירו׳ בעת השינה עם שזה יהיה סבה שלא יתראה להם שלא יהיה אשר במטה דוד אם לא אחר ש שיגלו זה ובין כך ובין כך יתכן שימלט דוד ויתרחק ואחשב שעשתה זה מיכל שאם ישכימו בבקר לקרא לה שתפתח להם תוכל לאותם בשתראה להם שהוא במטה ותאמ׳ להם שהוא חולה כדי שיהיה לדוד מהפנאי יותר להתרחק, והנה עם כל זה צוה שאול שיעלוהו אליו במטה אשר הוא בה לחשקו בהריגתו והביאו המלאכים את המטה אשר היה בה דוד לפי מחשבתם וכאשר היתה המטה אצל שאול נתברר לו כי לא היה שם דוד אך היו התרפים על המטה והיה כביר העזי׳ למראשו׳ התרפים, והנה התרפים היו על צורת בן אדם נעשית בשעות ידועות אצלם והיו חושבים שהצורה ההיא תעורר הכח הדמיוני בדרך שיהיה מתבודד מבין כחו׳ שאר הנפש בדרך שיקבל כח עליון כמכהנו והיה שומע הדמיון קול כמוך מגיד העתידות לפי מחשבתם וכבר נכנס בהודע׳ הזאת מהחסרון מה שכבר העירונו עליו בפי׳ אמרו נאון ותרפים הפצר: וישבו בניות, אמרו שהיה בית מדרש לנביאים אצל עיר הרמה שהיה יושב בה שמואל: להקה

רשי

את התרפים, עשוים בדמות גוף אדם: כביר העזים, עור מופשט שלם כחמת פלוכ״ל בלע״ז: שמה מראשותיו, לפי שאין לתרפים שיער וזה דומה לשיער אדם: הוא אמר לי וגו׳, אתה מסרתני ביד ליסטים אחד שלף חרבו עלי עד ששלחתיו: בנויות בית אולפנא: להקת

רשי

להקת׳ סיעת: ויפשט גם הוא בגדיו׳ בגדי מלכות ללבוש בגדי התלמידים: ויפל ערום׳ ברשן תירגם יונתן ונפל ערטילאי בשם ר׳ מנחם ששמע מפי ערבי אחד ברשן בלשון ערבי משוגע: כפשע׳ כפסיעה אחר שנפטרתי מפניו והכה בחנית בקיר ובאותה פסיעה נצלתי מן המות: הנה חדש מחר׳ וחדוש הלבנה וכל אוכלי שולחן המלך אין נמנע איש מלבא ביום טוב אל הלחם: ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול׳ לשון הוה הוא ואנכי רגיל ליסב עם המלך תמיד לאכול סמוך לו: ושלחתני׳ מעתה ונסתרתי עד הערב של יום שלישי ולא א אהיה עם האוכלים ויפקד מושבי ויתמה המלך עלי או מחר או למחרתו׳ כשאל

רדק

וירא׳ הגדול שבמלאכי שאול או כל אחד ואחד ממלאכי שאול: להקת׳ כמו הפוך קהלת ותרגומו סיעת ספריא ר״ל תלמידי חכמים כי הת״ח נקראו סופרים: נבאים׳ תרגומו משבחין כלומר היו אומרים שירות ותושבחות לאל ברוח הקדש ואפשר שהיו מתנבאין נבואות עתידות קרובות בזמנם: עומד נצב עליהם׳ עומד שהיה עומד על רגליו: נצב׳ מלמד אותם כמו נצב על הקוצרי׳ וממונה עליהם להורות׳ מה יעשו וכן נצב על עבדי שאול גדול וממונה עליהם ותר״ קאים ומליף עליהון: בשכו׳ שם מקום ובא בידיעה שלא כמנהג וכמוה בקרקר בשכות: וילך שם׳ ובדרך התיה רוח אלהי׳ וילך הלוך ויתנבא עד בואו בניות: ויפשט גם הוא בגדיו׳ מלמד שהנביאים האחרים פשטו בגדיהם כי גם הוא לרבות ועניין זה כי בבא הנבואה על האדם יתבטלו הרגשותיו ויפול האדם כמו שאומר בבלעם נופל וגלוי עיני׳ ואמר בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ופעמים יקרה שיפשט בגדיו מפני רוב בטול הרגשותיו ומחשבותיו ה הגשמיות וישאר בכח השכל לבדו: ויפול ערום׳ תרגם ונפל ברשן ולא מצאתי לו חבר ויש נסחאות כתיב ביישן: על כן יאמרו הגם שאול בנביאים׳ כמו שאמר למעלה על כן היתה למשל ושם פרשנוהו: ויברח דוד׳ בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו: ויאמר לו חלילה׳ יש לשאול היאך היה מבטיחו יהונתן על שקר ואיך אמר לו ולא יגלה את אזני והלא לעיני כל היה רדפו ומבקש על נפשו אלא היה חושב יהונת׳ שלא היה בלב אביו להמיתו אחר שנשבע לו ואמ׳ חי יי׳ אם יומת ומה שהיה מטיל לו החנית אחרי השבוע׳ ומה ששלח לביתו לשמרו ולהמיתו ומה ש שהלך אחריו עד ניות ברמה להמיתו היה חושב יהונתן כי מפני רוח רעה שהיתה מבעתת אותו היה רוצה להמיתו בעוד שהיתה בו הרוח הרעה כי לא היתה לו רוח רעה אלא לעיתים כמו שאמר והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה אל שאול וכן לא ראינו שהיה רוצה להמיתו אחר השבועה אלא בהיות עליו רוח רעה לפיכך היה מבטיחו יהונתן כי היה יכול להשמ׳ ממנו בהיות עליו רוח הרעה ואף על פי שהיה לו לנגן לפניו בעת ההיא אף על פי כן היה יכול להשמר ממנו שלא יעמוד למולו ושאול היה ב בלבו להמיתו גם בלא עת רוח רעה אלא שלא היה מראה זה מפני השבועה שנשבע ליהונתן או כדי שלא יעכב יהונתן כמו ש שאמר לדוד והגידו לדוד מעבדי שאול האוהבי׳ אותו כי בלב שאול להמיתו כי נגלה להם והסתיר מיהונתן לפיכך נשבע דוד ואמר חי יי׳ וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות׳ ונראה כי החזירו יהונתן לפני אביו אחר מעשה ניות והיה בשלחן אביו ביום ביום כמו שאומר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול כלומר מנהגי לשבת עמו בשלחנו יום ביום ואף על פי כן היה ירא דוד ואמר ליהונתן כי

איפה׳ י׳ כתיב כן וד׳ כתיב אפו וסי׳ נמסר בסדר וישב: ערם ד׳ חס׳ וסי׳ ויפל ערם כל היום׳ כי תראה ערם וכסיתו׳ כי אמר אלי ערם יערים׳ ערם יצאתי מבטן: ב׳ מלין חס׳ יוד בריש תיבותא וקרינן וסי׳ עשה ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו עשה׳ עבר שוט שוטף כי יעבר׳ וחלופיהון ב׳ כתיב ולא קרינן וסי׳ יצאו ומארץ כשדים יצאו׳ יעמדו והיה יעמדו עליו דונים כתיב יחזקאל:

כ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־דָּוִד וַיַּרְא אֶת־לַהֲקַת הַנְּבִיאִים נִבְּאִים וּשְׁמוּאֵל עֹמֵד נִצָּב עֲלֵיהֶם וַתְּהִי עַל־מַלְאֲכֵי שָׁאוּל רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה: וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲחֵרִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה וַיֹּסֶף שָׁאוּל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים שְׁלִשִׁים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה: וַיֵּלֶךְ גַּם־הוּא הָרָמָתָה וַיָּבֹא עַד־בּוֹר הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בַּשֶּׂכוּ וַיִּשְׁאַל וַיֹּאמֶר אֵיפֹה שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּנָוִית בָּרָמָה: וַיֵּלֶךְ שָׁם אֶל־נָוִית בָּרָמָה וַתְּהִי עָלָיו גַּם־הוּא רוּחַ אֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עַד־בֹּאוֹ בְּנָוִית בָּרָמָה: כה וַיִּפְשַׁט גַּם־הוּא בְּגָדָיו וַיִּתְנַבֵּא גַם־הוּא לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיִּפֹּל עָרֹם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִם:

א וַיִּבְרַח דָּוִד מִנָּוִית בָּרָמָה וַיָּבֹא וַיֹּאמֶר לִפְנֵי יְהוֹנָתָן מֶה עָשִׂיתִי מֶה־עֲוֹנִי וּמֶה־חַטָּאתִי לִפְנֵי אָבִיךָ כִּי מְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי: וַיֹּאמֶר לוֹ חָלִילָה לֹא תָמוּת הִנֵּה לוֹ־עָשָׂה אָבִי דָּבָר גָּדוֹל אוֹ דָּבָר קָטֹן וְלֹא יִגְלֶה אֶת־אָזְנִי וּמַדּוּעַ יַסְתִּיר אָבִי מִמֶּנִּי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֵין זֹאת: וַיִּשָּׁבַע עוֹד דָּוִד וַיֹּאמֶר יָדֹעַ יָדַע אָבִיךָ כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וַיֹּאמֶר אַל־יֵדַע־זֹאת יְהוֹנָתָן פֶּן־יֵעָצֵב וְאוּלָם חַי־יְהוָה וְחֵי נַפְשֶׁךָ כִּי כְפֶשַׂע בֵּינִי וּבֵין הַמָּוֶת: וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד מַה־תֹּאמַר נַפְשְׁךָ וְאֶעֱשֶׂה־לָּךְ: ה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן הִנֵּה־חֹדֶשׁ מָחָר וְאָנֹכִי יָשֹׁב־אֵשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ לֶאֱכוֹל וְשִׁלַּחְתַּנִי וְנִסְתַּרְתִּי בַשָּׂדֶה עַד הָעֶרֶב הַשְּׁלִשִׁית:

וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין לְמִדְבַּר יָת דָּוִד וַחֲזוֹ יָת סִיעַת סָפְרַיָּא מְשַׁבְּחִין וּשְׁמוּאֵל קָאֵם מַלִּיף עֲלֵיהוֹן וּשְׁרַת עַל אִזְגַּדֵּי שָׁאוּל רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְשַׁבַּחוּ אַף אִנּוּן: וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין אוֹחֲרָנִין וְשַׁבַּחוּ אַף אִנּוּן: וְאוֹסִיף שָׁאוּל וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין תְּלִיתָאִין וְשַׁבַּחוּ אַף אִנּוּן: וַאֲזַל אַף הוּא לְרָמָתָא וַאֲתָא עַד גּוּבָּא רַבָּא דִּי בְשֵׂכוּ וּשְׁאַל וַאֲמַר אֵיכָא שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַאֲמַר הָא בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא: וַאֲזַל לְתַמָּן לְבֵית אוּלְפָנָא דִּי בְרָמָתָא וּשְׁרַת עֲלוֹהִי אַף הוּא רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וַאֲזַל מֵיזַל וּמְשַׁבַּח עַד דַּאֲתָא לְבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא: וְאַשְׁלַח אַף הוּא לְבוּשׁוֹהִי וְשַׁבַּח אַף הוּא קֳדָם שְׁמוּאֵל וּנְפַל בִּרְשָׁן כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא עַל כֵּן יֵימְרוּן הַאַף שָׁאוּל בְּסָפְרַיָּא: וַעֲרַק דָּוִד מִבֵּית אוּלְפָנָא דִּי בְרָמָתָא וַאֲתָא וַאֲמַר קֳדָם יְהוֹנָתָן מֶה עֲבַדִית מֶה חוֹבִי וּמַה סוּרְחָנִי קֳדָם אֲבוּךְ אֲרֵי בָעֵי לְמִקְטְלִי: וַאֲמַר לֵיהּ חַס לָא תְמוּת הָא לָא יַעֲבֵיד אַבָּא פִּתְגַּם רַב אוֹ פִּתְגַּם זְעֵיר וְלָא יְחַוֵּי לִי וּמָא דֵין כַּסֵּי אַבָּא מִנִּי יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין לֵית דָּא קַיָּמָא: וְקַיֵּים עוֹד דָּוִד וַאֲמַר מִדַּע יְדַע אֲבוּךְ אֲרֵי אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וַאֲמַר לָא יְדַע דָּא יְהוֹנָתָן דִּלְמָא יִתְנְסֵיס וּבְרַם קַיָּם הוּא יְיָ וְחַיֵּי נַפְשָׁךְ אֲרֵי כְּפִסְעָא חֲדָא בֵּינָא וּבֵין מוֹתָא: וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד מָא רַעֲוָא נַפְשָׁךְ וְאַעְבֵּיד לָךְ: וַאֲמַר דָּוִד לִיהוֹנָתָן הָא יַרְחָא מְחַר וַאֲנָא אַסְחָרָא אַסְחַר עִם מַלְכָּא לְמֵיכַל וְתִשְׁלְחִנַּנִי וְאִטַּמַּר בְּחַקְלָא עַד עִדָּן רַמְשָׁא דְּיוֹמָא תְלִיתָאָה:

אם

רלבג

להקת הנביאי׳ נבאים׳ ר״ל קהלת הנביאים מתנבאים לדברים ע עתידים: נצב עליהם׳ ר״ל אצלם והנה זאת הנבואה היתה ממין רוח הקדש בהשתמש החושים על מנהגיהם וכאילו השפיע שמואל מן הרוח אשר עליו עליה׳ ונתנבאו מלאכי שאול הראשונים והשניים והשלישים׳ וגם שאול נתנבא כ בבואו שם ופשיטת הבגדים ונפלו ערום היה מחוזק הדבקות במושכלו׳ עם שלא היו מרגישים בעניינים ה הגופיים והתמיד זה לשאול כל היום ההוא וכל הלילה כדי שיוכל דוד להמלט או מיד שאול: ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה אין זאת׳ יתכן שכבר חשב יהונתן שמה שהיה שאול ר רודף דוד להרגו לא יהיה כי אם בסבת הרוח הרעה שהיתה מבעתת אותו אך בהיות שאול בדעתו השלם לא ה היתה כונתו להרע ל לדוד כי כבר נשבע לו באלהים כאמרו חי יי׳ אם יומת: כפשע ביני ובין המות׳ ר״ל שיעור מועט כאילו תאמר פסיע׳ אחת וזה מבואר מאד בעת שהיה דוד מנגן לפניו כי לולי נטה מפניו מעט הרגו בחניתו: ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול׳ בכמו היום הזה ולזה ירגיש המלך שאינני שם וישאל מה הסבה בזה: עד הערב השלישית׳ הוא ערב יום החדש השני כי היא שלישית לערב ההוא: כי בזה יבחן הדבר אם יפקדהו כשלא יהיה שם ויאמר טוב שלום לעבדך כלומר כי שקר דברו לי המדברים אז היטב לבבו אלי ופירוש כפשע דבר מועט כמו פסיעה והוא בעד הרגלי׳ וכתי׳ אחרי כפיסעא חדא בינא ובין מותא׳ ובדרש בפסיעה אחת שנפטרתי מפניו נצלתי כמו שנאמר ויפטר דוד מפני שאול: הנה חדש מחר׳ יום ראשון מהחדש וכיון שמנהגו לאכול בשלחנו יפקדני כל שכן שהוא יום ראש חדש ובאים כל האוכלים בשלחן אחד כמו ביום טוב: עד הערב השלישית׳ פירוש עד עת ערב של יום שלישי ואומר השלישית לשון נקבה על העת וכת״י עד עידן רמשא דיומא תליתאה:

ישב

רבינו ישעיה

וירא את להקת הנביאי׳ נבאים׳ ראה כל אחד ממלאכי שאול את קהלת והיא מלה הפוכה כמו שמלה שלמה: בור הגדול אשר בשכו׳ שם מקום: ויפשט גם הוא את בגדיו׳ פירוש כיון ששרתה עליו רוח הקודש פשט בגדי מלכותו שלא יעמוד בשררה ובגאוה ועמד ונתנבא לפני שמואל כאחד מתלמידיו: ויפל ערום כל היום ההוא וכל הלילה׳ פירוש נפל ערום מבגדי מלכותו ולבש כאחד מן התלמידים: אין זאת׳ פירו׳ לא יתכן להיות זאת אמת׳ ויש לומר כי יהונתן לא היה עם אביו ולא ידע בכל זאת: כי כפשע ביני ובין המות׳ פי׳ כפסיעה אחת׳ שאילולי שפסעתי פסיעה א אחת היה מכה אותי ברומח: הנה חודש מחר׳ פירוש ראש חודש׳ ודרך כל השרי׳ לבוא ולהסב עם המלך בראש חודש: ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול׳ פירוש אני רגיל תמיד ליסב סמוך למלך ולאכל על שלחנו ואי אפשר שלא ישאל עלי כשלא יראני בשולחנו ל לפניו: עד הערב השלישית׳ פירוש אסתר שם מחר ו ומחרתים עד הערב השלישית׳ שאם לא ישאל מחר ישאל מחרתים׳ ובא הערב בלשון נקבה:

זבח

רדק

זבח הימים׳ היה מנהגם לעשות זבחי שלמים בני המשפחה יום בשנה וכן כתו׳ באלקנה לזבוח את זבח הימים: ועשית חסד על עבדך׳ כמו עם עבדך וכ״תי וכן ויבואו האנשים על הנשים כמו אנשים על אפרים: חלילה לך׳ פי׳ חלילה לך מלחשדני בזה שאדע הרעה ולא אותה אגיד לך: מי יגיד לי׳ פי׳ אם טוב יענך או אם יענך קשה ומסוף הפסוק למדנו חסרון ראשיתו וכמוהו נגיד חסד תבונות ונומ׳ ופי׳ מה כמו אם או פירושו הקשה שיענך מה תהיה אם להמיתני או לגרשני וי״ת או דילמא ופי׳ קשה אמירה קשה וכן ועשיר יענה עזות: יי׳ אלהי ישראל׳ שבועה: כעת מחר השלישית׳ מחר כעת הזאת אחקרנו ושלישית על העת כלומר העת כזאת של יום השלישי כי מחר יאמר בקרוב וברחוק וי״ת כעידנא הדין מחר או דיומא תליתאה: ולא אז אשלח אליך׳ בתמיהה: כי ייטב אל אבי׳ אם ייטב ויסר בעיניו להביא את הרעה אליך וגליתי את אזנך: ויהי יי׳ עמך כאשר היה עם אבי׳ בדבר המלוכה יהיה עמך שתצליח על אויבך כמו שהיה עמו: ולא אם עודני חי׳ לא אשאל ממך אם עודני חי כשתמלוך כי אוכי ירא שלא תעשה חסד יי׳ עמדי: ולא אמות׳ כי ידעתי כי חסד תעשה עמדי׳ ומה שאמ׳ חסד יי׳ כי בברית יי׳ באו שניהם כשכרתו ברית כמו שאומר ויכרתו יהונתן ודוד ברית ואמר לו דוד כי בברית יי׳ הבאת את עבדך וזהו ברית יי׳ שאמרו בכרתם ברית יי׳ עד ביני וביניך׳ אבל זה הדבר אני שואל ממך שלא תכרית חסדך מביתי עד עולם: ולא בהכרית׳ כלומר אפילו בהכרית יי׳ את אויבי דוד מעל פני האדמה עד שלא ישאר איש מהם לא תכרית ביתי אף על פי שמשפח׳ אבי מכלל אויבי דוד: ויכרות יהונתן עם בית דוד׳ אחר שבקש יהונתן מאת דוד שיהיה בריתו עם ביתו כרת גם הוא ברית להיות בריתו עם בית דוד גם כן והם נשיו ובניו ובית אביו גם כן כי כל זמן שתמשך מלכות אביו שיהיה בריתו עם בית דוד לשמרם בכל כחו׳ ועוד הוסיף יהונתן ואמר ובקש יי׳ מיד אויבי דוד אם ישקר בברית: מיד אויבי דוד׳ כנוי הוא כי מיד דוד ר״ל שאם יפר הברית יי׳ יבקש מידו ועוד הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו: ונפקדת

פקד ה׳ חס׳ וסי׳ ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת׳ וישבע יוסף את בני ישראל לאמר׳ ויקח משה את עצמות יוסף׳ פקד פקדתי אתכם׳ אם פקד יפקדני אביך: יחרה ג׳ וסי׳ למה יי׳׳ פן יחרה אף יי׳׳ ואם חרה יחרה לו דע: עבדך ז׳ חס׳ וקמצין בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך: בברית ג׳ בקריאה וסימ׳

אִם־פָּקֹד יִפְקְדֵנִי אָבִיךָ וְאָמַרְתָּ נִשְׁאֹל נִשְׁאַל מִמֶּנִּי דָוִד לָרוּץ בֵּית־לֶחֶם עִירוֹ כִּי זֶבַח הַיָּמִים שָׁם לְכָל־הַמִּשְׁפָּחָה׃ אִם־כֹּה יֹאמַר טוֹב שָׁלוֹם לְעַבְדֶּךָ וְאִם־חָרֹה יֶחֱרֶה לוֹ דַּע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִמּוֹ׃ וְעָשִׂיתָ חֶסֶד עַל־עַבְדֶּךָ כִּי בִּבְרִית יְהוָה הֵבֵאתָ אֶת־עַבְדְּךָ עִמָּךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי עָוֺן הֲמִיתֵנִי אַתָּה וְעַד־אָבִיךָ לָמָּה־זֶּה תְבִיאֵנִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן חָלִילָה לָּךְ כִּי אִם־יָדֹעַ אֵדַע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִם אָבִי לָבוֹא עָלֶיךָ וְלֹא אֹתָהּ אַגִּיד לָךְ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן מִי יַגִּיד לִי אוֹ מַה־יַּעַנְךָ אָבִיךָ קָשָׁה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד לְכָה וְנֵצֵא הַשָּׂדֶה וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם הַשָּׂדֶה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־אֶחְקֹר אֶת־אָבִי כָּעֵת מָחָר הַשְּׁלִשִׁית וְהִנֵּה־טוֹב אֶל־דָּוִד וְלֹא־אָז אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־אָזְנֶךָ׃ כֹּה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לִיהוֹנָתָן וְכֹה יֹסִיף כִּי־יֵיטִב אֶל־אָבִי אֶת־הָרָעָה עָלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־אָזְנֶךָ וְשִׁלַּחְתִּיךָ וְהָלַכְתָּ לְשָׁלוֹם וִיהִי יְהוָה עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אָבִי׃ וְלֹא אִם־עוֹדֶנִּי חָי וְלֹא־תַעֲשֶׂה עִמָּדִי חֶסֶד יְהוָה וְלֹא אָמוּת׃ טו וְלֹא־תַכְרִת אֶת־חַסְדְּךָ מֵעִם בֵּיתִי עַד־עוֹלָם וְלֹא בְּהַכְרִת יְהוָה אֶת־אֹיְבֵי דָוִד אִישׁ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן עִם־בֵּית דָּוִד וּבִקֵּשׁ יְהוָה מִיַּד אֹיְבֵי דָוִד׃

אם מבעא יבעינני אבוך ותימר אשתאלא אשתאל מני דוד למיזל לבית לחם קרתיה ארי שרוי נכסת קודשיא יומא דין תמן לכל זרעיתא: אם כדין ייממר טב שלם לעבדך ואם מתקף יתקף ליה דע ארי גמירא בישתא מניה: ותעביד טיבו עם עבדך ארי בקימא דיי אעלתא ית עבדך עמך ואם אית בי חובא קטולני את ולות אבוך למה דנן תעלנני: ואמר יהונתן חס לך ארי אם מדע אדע ארי גמירא בישתא מן אבא למיתי עלך ולא יתה אחוי לך: ואמר דוד ליהונתן מן יחוי לי או דלמא יתבנך אבוך פתגמין קשין: ואמר יהונתן לדוד איזיל ונפוק לחקלא ונפקו תרויהון לחקלא: ואמר יהונתן לדוד יי אלהא דישראל ארי אבדוק ית אבא בעדנא הדין מחר או ביומא תליתאה והא פתגמיא תקנין מתאמרין על דוד ולא מכען אשלח לותך ואחוי לך: כדין יעביד יי ליהונתן וכדין יוסיף ארי גמירא מן אבא למיתי בישתא עלך ואחוי לך ואשלחנך ותהך לשלם ויהי מימרא דיי בסעדך כמא דהוה בסעדיה דאבא: ולא עד דאנא קים ולא תעביד עמי טיבו מן קדם יי ולא אמות: ולא תפסיק ית טיבותך מן אנש ביתי עד עלמא ולא כד שיצי יי ית סנאי דוד גבר מעל אפי ארעא: וגזר יהונתן קים עם בית דוד ואתפרע ליה יי מיד סנאי דוד: ואוסיף

לעבדך בברית יי׳ אלהיך ובאלתו׳ ועשית חסד על עבדך׳ ואשבע לו ואבוא בברית: אזנך כלהון מלאים בנביאים במ״ג חס׳ וסי׳ כי אחקר את אבי׳ כי ייטב אל אבי׳ גם מאז לא פתחה אזנך: ולא תעשה ג׳ וסי׳ ולא תעשה כמעשיהם׳ ולא אם עודני חי׳ ועתה שוב ולך בשלום:

רשי

כשאל נשאל׳ רשות שאל ממני: זבח הימים׳ משנה לשנה בזמן הזה: אם כה יאמר טוב׳ שלא יחרה לו: שלום לעבדך׳ אין בלבו להרגני: ואם חרה יחרה׳ זהו שאה לו מפני להרגני: כלתה הרעה מעמו׳ סוף דבר מחשבה רעה לו עלי: ועשית חסד׳ לשלחני: חלילה לך׳ כזאת לחשדני שאדע בו שכלתה מעמו הרעה ולא אגיד לך: מי יגיד לי׳ במקו׳ שאסתר שם: השלישית׳ ביומי מחר זהו יום שלישי כשעה של עכשיו כי מהר חדש ושמא לא יתמה מחר אבי אבל יתמה ביום השלישי: יי׳ אלהי ישרא׳ לשון שבוע׳ כה יעשה לי הקב״ה כי אחקור את אבי ואמצא שהוא טוב אליך אם לא אשלח על ידי שליח וגליתי אזנך כי הטובה אני יכול לגלות ואם ייטיב אל אבי להרע לך אות׳ לא אגלה כן יודע לאני מקום שאתה שם וגליתי אני בעצמי את אזנך: ולא אם עודני חי׳ לשון בקשה הוא כמו ולא יתן נא לעבדך ואינו זו ממשמעו ולא תעש׳ לי טובה בעודני חי שתעשה עמי חסד יי׳ בטרם אמות ומהו החסד שלא תכרית את חסדך מעם ביתי בזאת תכרות ליברית בחיי: ולא בהכרית יי׳ וגם לא תסיר חסדך מהם כי אף בבא הפורענות על בית אבי שידעתי שיכרית המקום את אויביך: ובקש יי׳ את הברית הזאת מיד אויבי דוד׳ כנה הכתוב ופירושו בקש הקב״ה את העון מיד דוד כשעבר על הברית ואמרה למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכות וכן תירגם יונתן ואיתפרע ליה יי׳ מיד סנאי דוד: מחר

רלבג

כי זבח הימים שם לכל המשפחה׳ יתכן שעל דבר גם עשה השם ית׳ להם שהיו עושים שנה בשנה ביום ההוא זבחי שלמים וזה היה נקרא זבח שלמים לכל המשפחה: חלילה לך׳ ר״ל חלילה לך מחשוב אותי בזה שאדרכה שתמות ביד אבי כי בודאי אם אדע שכלתה הרעה מעם אבי לבא עליך אגיד לך כדי שתמלט: ויאמר דוד אל יהונתן מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה׳ ר״ל מי יגיד לי אם חרה יחרה לו כדי שאשתדל להמלט ממנו או מה יענך קשה כי יוכל מהדברים ההם הרבה מכוונתו׳ או ירבה בזה והוא מי יגיד לי אם יאמר טוב כדי שלא אסתר מפניו ולא אכעיסנו כנגדי או מי יגיד לי אם חרה יחרה לו ויענך אביך קשה מה יהיו הדברים ההם הקשים כדי שאתנהג בזה לפי הראוי: לכה ונצא השדה׳ היתה עצתו שיצאו השדה כדי שיוכלו לדבר שם כל רצונם כי שם ירא מי שיבאם ולא ירא זה בהיותם בבית או בעיר: ולא אם עודני חי ונו׳ ר״ל אני ירא אם עודני חי בהיותך מולך שלא תעשה עמי חסד יי׳ ולא אמות וגם אחרי אני ירא שתכרי׳ חסדך מעם ביתי עד עולם ולא בעת שיכרית השם׳ את אויבי דוד מעל פני האדמה אני ירא שתכרית חסדך מעם ביתי שהוא ממשפחת אויבי דוד׳ והנה כרת יהונתן גם כן ברית עם בית דוד ר״ל שאין בריתו עם דוד לבד אבל עם בית דוד בכללם לשמרם מהרע כפי היכולת וקלל יהונתן עצמו אם יעבור על זה הברית לבגוד בדוד ובביתו ואמר שהשם׳ יבקש מיד אויבי דוד ויפרע מהם אם יבגוד בזה הברית׳ והוסיף

רבינו ישעיה

כי זבח הימים׳ פי׳ רגילי׳ הם בכל שנה ושנה להקבץ כל המשפחה ולזבוח שלמי׳ ולשמוח ביחד: ויאמר יהונתן חלילה לך׳ פירוש חלילה לך לחשב מחשבה זו בלבך שאם אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך שלא אגיד לך ואניחך שיפול בידיו׳ אל תחשב מחשבה זו בלבך כי אם אראה שלבו רע עליך אני אגיד לך׳ מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה׳ פי׳ מי יגיד לי אם טובה יענך׳ או מה שיענך אביך קשה והרי הוא מקרא קצר: כי אחקר את אבי כעת מחר השלישית׳ פירוש אחקר את אבי מחר בערב השלישית׳ אגיד לך כמו שאמר עד הערב השלישית: ולא אז אשלח אליך׳ פירוש קילל את עצמו בשם אם לא ישלח אליו: כה יעש׳ יי׳ ליהונתן טובה וכה יוסיף׳ כי אם ייטב אל אבי׳ שיעשה הרעה עליך וגליתי אני את אזנך׳ ולא אשלח לך על ידי שליח פן יודע המקום אנה אתה נחבא׳ הבשורה טובה אשלח לך על ידי שליח אבל הבשורה רעה לא אשלח לך על ידי שליח פן יודע מקומך למלך: ויהי יי׳ עמך כאשר היה עם אבי׳ פי׳ תצליח במלכותך כמו שהצליח אבי בעוד שהיה השם עמו: ולא אם עודני חי׳ פירו׳ ולא תשכח אם עודני חי כשתמלוך שלא תעשה עמדי חסד השם ולא אמו׳ ולא תזכו׳ עלי שנאת אבי: ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם׳ פי׳ אף אם אמות תזכור חסדך לביתי אחרי עד עולם: ולא בהכרית׳ פירו׳ ולא תשכח דבר זה בהכרית השם את אויבי דוד: איש מעל פני האדמה׳ פירו׳ על שאול אביו ועל יועציו׳ אומר כי ידעתי שהש׳ יכריתם מלפניך ולא תשכח את הברית שאני כורת עמך: ויכרת יהונתן עם בית דוד׳ פירו׳ כרת עמו ברית שיעזור לו ואוהביו ולכל בני ביתו: ובקש יי׳ מיד אויבי דוד׳ פי׳ אמר לו שהשם יבקש דינו מיד כל אויביו ואעפ׳ שהיה אביו איננו לא נמנע מלקלל כל אויביו מרוב אהבתו אותו ושהיה רואה שהיה עתיד למלוך׳

רשי

מחר חדש׳ ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השולחן: ונפקדת׳ אבי יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך׳ שיהיה מושבך חסר שאתה יושב בו וכן תירגם יונתן ותיתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך: ונפקדת׳ לשון זכרון: כי יפקד׳ לשון חסרון: ושלשת׳ שלשת ימים ואז תרד מאד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תלך במקום סתר ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תירג׳ יונת׳ ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיל ויהי החדש מחר: האבן האזל׳ אבן שהיא אות להולכי דרכים: האזל׳ הולכי הדרך וכן תירג׳ יונתן אבן אתא אבן האות: צדה אורה׳ לא מפיק ה״א ופתרון צדה כמו לצד כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטל לה ה״א בסופה בצד אותה אבן אורה חצי׳ למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לנחם אם אתה צריך לברוח: והנה אשלח וגו׳ ודרך המבקש חץ הירוי הולך על מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמי׳ שהוא מחפשו והחץ להלן ממנו ופעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומחפשו והנחש הזה יהיה לך: אם אמור אומר לנער וגו׳ קחנו ובואה׳ בא אתה בעצמך ממקום מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב״ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי מאבא רעה: ואם כה אומר וגו׳ לך כי שלחך׳ הקב״ה אומר לך לברוח ולהמלט: והדבר אשר דברנו׳ ברית שכרתנו יחד הנה יי׳ ביני ובינך עד על אותו דבר: אל מושב הקיר׳ בראש המטה אצל הקיר: ויקם יהונתן׳ עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מוסב אצל אביו שדרכן לאכול מסובין על המטו׳ והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסיב יהונתן עד שיסב אבנר מצד שאול ואחר כך ישב יהונתן מצד אבנר ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שיסב:

מקרה

אהבו ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש: מושבך ג׳ בקריאה וסי׳ הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל׳ איתן מושבך ושים בסלע׳ ונפקדת כי יפקד מושבך: ובאת ז׳ בטעם מלרע וסי׳ נמסר בסדר נח: אמר ג׳ חס׳ ת׳ מל׳

וַיּוֹסֶף יְהוֹנָתָן לְהַשְׁבִּיעַ אֶת־דָּוִד בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כִּי־אַהֲבַת נַפְשׁוֹ אֲהֵבוֹ: וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ: וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל: וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה: וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה: וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה: וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם: וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל: וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד: וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא

וסי׳ נמסר בריש סדר משפטים ובסדר נשא: אני ואתה ג׳ בקריאה וסים׳ ועתה לכה נכרתה ברית׳ והדבר אשר דברנו אני׳ כי זכור אני ואתה את רכבים:

וְאוֹסֵיף יְהוֹנָתָן לְאוֹמָאָה יַת דָּוִד בְּדִרְחֵים יָתֵיהּ אֲרֵי רַחֲמַת נַפְשֵׁיהּ רַחְמֵיהּ: וַאֲמַר לֵיהּ יְהוֹנָתָן מְחַר יַרְחָא וְתִתְבְּעֵי אֲרֵי יְהֵי מְרוַּח בֵּית אַסְחָרוּתָךְ: וּבִתְלָתוּת יוֹמַיָּא תִּתְבְּעֵי לַחֲדָא וּתְהָךְ לְאַתְרָא דְאִטַּמַּרְתָּא תַמָּן בְּיוֹמָא דְחוֹלָא וְתֵתֵיב בִּסְטַר אֶבֶן אָתָא: וַאֲנָא תְּלָתָא גִירִין בְּקַשְׁתָּא אֶשְׁדֵּי לְמִמְחֵי לִי לְפַלְגְּלִיסָא: וְהָא אֶשְׁלַח יַת עוּלֵימָא אֱזֵיל וְאַיְתֵי יַת גִּירַיָּא אִם מֵימַר אֵימַר לְעוּלֵימָא הָא גִירַיָּא מִנָּךְ וּלְכָא סַבְהִי וְאֵיתָא אֲרֵי שְׁלָם לָךְ וְלֵית מִדַּעַם בִּישׁ קַיָּם הוּא יְיָ: וְאִם כְּדֵין אֵימַר לְעוּלֵימָא הָא גִירַיָּא מִנָּךְ וּלְהָלָא אֱזֵיל אֲרֵי שֵׁיזְבָנָךְ יְיָ: וּפִתְגָמָא דִּי מַלֵּלְנָא אֲנָא וְאַתְּ הָא מֵימְרָא דַיְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ סָהִיד עַד עָלְמָא: וְאִטַּמַּר דָּוִד בְּחַקְלָא וַהֲוָה יַרְחָא וְאַסְחַר מַלְכָּא עַל לַחְמָא לְמֵיכָל: וְאַסְחַר מַלְכָּא עַל שְׁוִיֵּהּ כִּזְמַן בִּזְמַן עַל שְׁוִיֵּהּ דִּמְתַקַּן לֵיהּ בִּסְטַר כּוּתְלָא וְקָם יְהוֹנָתָן וְאַסְחַר אַבְנֵר מִסִּטְרָא דְשָׁאוּל וַהֲוָה אַתְרָא דְדָוִד מְרוַּח: וְלָא מַלֵּל שָׁאוּל מִדַּעַם בְּיוֹמָא הַהוּא

ארי

רדק

ונפקדת׳ ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב: יפקד׳ ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש ות׳ ותתבעי ארי יהי מרוח בית אסחרותך: ושלשת תרד מאד׳ תהיה נסתר ג׳ ימים כמו שאמרתי ונסתרת בשדה עד הערב השלישי׳ ותרד מאד בעמק במקו׳ הסתר ההוא באותו מקום שנסתרת ביום המעשה והוא אותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה וי״ת ובתלתות יומיא תתבעי לחדא כלומ׳ ביום החדש ומחרתו תפקד שישאל עליך אבי אבל ביום השלישי ידעתי שתבוקש מאד כי יחשוב אבי שברחת אם לא תהיה בשלחנו שלשה ימים סמוכים׳ ומה שתרגם תרד תתבעי ר״ל תרד מאד ותהיה פחות ונקל בעינין להמיתך אם בלבו להמיתך כי ימצא לך זאת העילה ויאמר כי בן מות אתה שברחת מלפניו ואז אכיר אם בלבו להמיתך לפי הדברים שידבר אז כי אז תהיה לו טענה לדבר אליך ותרגם ביום המעשה ביומא דחולא כלומר ביום חול שעושין בו מלאכה לפי שהיה נסתר עתה ביום ראש חדש כי נראה שהיה מנהגם שלא לעשות מלאכה בראש חדש כמו שהוא מנהג הנשים היום ואפשר כי מפני קרבן ראש חדש היו רבים פנויים ממלאכתם ובאים להשתחות לפני יי׳ וכן נראה בנבואת יחזקאל לעתיד: האבן האזל׳ ת״י אבן אתא אולי היתה אות וסימן עוברי דרכים: שלשת החצים׳ לא בידיעה אף על פי שלא זכרם בפסוק נראה כי יהונתן אמר לדוד כי שלשת החצים יורה לסימן שלשת הימים שיהיה נסתר בשדה לפיכך אמר והחצים לידיעה: צדה אורה׳ ההא רפה ומשפטה במפיק וכמוהו רבים ופירושו לצד האבן אורה החצים להיות לי האבן למטרה לשלוח שם לי הנער ללקט החצים והדבר שאומר לנער יהיה לך סימן אם הנה אם הלאה כי שמה לא אוכל לדבר עמך פנים בפנים אם במקום ההוא רואים: קחנו׳ קח הנער ובא עמו ואדוני אבי ז״ל פירש קח זה הסימן ובא: ואין דבר חי יי׳׳ ואין דבר רע וכן ת״י ולית מידעם כי נשבע לו חי יי׳ להבטיחו שלא יבוא לו לבא אם לא ידע באמת כי אין בדעת אביו להמיתו ולעשות עמו רעה: כי שלחך יי׳׳ כתרגומו ארי שיזביניך יי׳ כלומר תלך לך כי יי׳ שלחך ונמלטת ממרב אבי: עד עולם׳ לקיים הברית עד עולם: וישב המלך על הלחם׳ כתיב על וקרי אל ושניהם נכונים בענין: וישב המלך על מושבו׳ תרגומו ואסחר מלכא על שויה פירוש על מטתו כי מנהג היה בימים ההם לאכול במסבה במטות׳ וכן מצאנו בדברי רבותינו ז״ל כי גם בימיהם היה מנהג ומה שאמר ויקם יהונתן פירושו אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו׳ והנה נפקד מקום דוד שלא היה בו יושב: כי

רבינו ישעיה

ונפקדת כי יפקד מושבך׳ פי׳ ונפקדת לשון פקוד יפקוד וכי יפקד לשון ולא נפקד ממנו איש כשיראה המלך כי מקומך חסר יזכור אותך וישאל עליך: ושלשת תרד מאד פירוש תעמוד בסתר מחר ומחרתי׳ שהוא יום שלישי ליום זה ותרד מאד בהחבא׳ אל המקום אשר נסתרת שם׳ ביום זה שהוא ערב ראש חודש שהו׳ יום המעשה: וישבת אצל האבן האזל׳ פירוש אבן שהיתה סימן להולכי דרכי׳: האזל תרגם הליכה: לשלח לי למטרה׳ פירוש אותה האבן תהיה לי למטרה שאשלח שם חיציי כאדם שמורה אל המטרה והאות שמורים בו המורים יקרא מטרה תרגם משמרת: ואם כה אומר לעלם׳ פירוש האות זה מסר לו כי היה ירא שמא יעמדו שם בני אדם ולא יוכל לומר לו שיברח וימלט את נפשו: והדבר אשר דברנו אני ואתה׳ פירוש זהו הברית שכרת עמו: אל מושב הקיר׳ פירו׳ בראש המטה שהיו יושבים עליה סמוך לקיר: ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול׳ פירוש קם יהונתן מצד אביו׳ וישב לפניו ששם היה מושבו׳ וכן כתוב ויטל שאול את החנית עליו להכותו ודרך המטיל מטיל לפניו: ואבנר ישב מצד המלך׳ סמוך לו שהיה שר צבאו׳ ויפקד מקום דוד׳ שהיה רגיל לישב סמוך ליהונתן בשול׳ שלפני שאול:

רלבג

ויוסף גם כן יהונתן להשביע את דוד בדרך שיהיה ברית שלם ביניהם מצד חוזק אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו: ושלשת תרד מאד׳ ר״ל שישבו שם עד הערב השלישית כמו שאמר דוד או יהיה הרצון בזה שישב שם עד בקר היום השלישי מהחדש השני וכן נראה ממה שאמר אחר זה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ותרד מאד בעמק באופן שלא יראה אותך שום אדם׳ ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה שנסתרת בשדה ודברתי אל אבי עליך טובה עד שנשבע שלא ימיתך: אצל האבן האזל׳ לפי שהמקום ההוא היה מחבא יותר מקום מובדל ממנו והוא אצל האבן האזל ואחשוב שנקראת כן שהיתה סימן להולכי דרכים: צדה אורה׳ ר״ל לצד האבן אורה בדרך שתהיה האבן לי למטרה: החצים ממך והנה׳ הוא אות שיטוב דוד ליהונתן ואמנם יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים בדרך שלא יגיעו עד האבן שהיתה למטרה וכאשר יאמר הלא החצי ממך והלאה הוא אות שיסור דוד מעליו וזה מבואר מצד הלשון ואמנם יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים באופן שיעברו האבן שהיתה למטרה: כי

רדק

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור · פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא ופי׳ בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו כשמרים מלאכול הטמא והטהור יחדו אפי׳ בחולין או שמא היו שם זבחי שלמי׳ שעשה המלך השלמי׳ ביום החדש גם יתכן לפרש כי אין מדרך מוסר לבא טמא ל לשלחן המלך וי״ת ארי אמ׳ דילמ׳ עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואכחנא לא זמניהי פי׳ מקרה הו׳ לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן כל קרוב אליך ופירוש כי לא טהור שלא הכיח בעבור שלא ש טהור הוא אלא שהלך בדרך קרוב ואנחנו לא זמנכו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל ה השלחן כי כל האוכלים על שלחן המלך לא היו תמידים בכל יום: ממחרת החדש השני · רצה לומר ממחרת ר״ח שהוא שני לחדש ויונתן תרגם ביומא לבתרוהי דהוא עיבור ירחא תנייכא: נשאל נשאל · מקור שלם מבנין נפעל : מעמדי · כלומר ממני לקח רשות בלכתו לבית לחם ולא הלך בלא רשות ולשון נפעל בזה הענין רוצה לומר ששאל דוד עצמו מעמדי כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן נשאלתי מן המלך: זבח משפחה לנו · כבר פירשתיו: והוא צוה לי אחי · פי׳ אחי צוה לי ללכת שמה והוא שיאב הבכור שחייב לכבדו ולשמוע למצותיו · ונראה כי כן היה דרכם באותם הימים להיות האח הקטן נשמע למצות האח הגדול כמו שנזכר למעלה בענין ויחר אף אליאב: אמלטה נא · אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי : בן נעות המרדות · בן סמוך לנעות פי׳ הוא כקוד סגול ונעות אמר על אמו שרשו עוה תאמ׳ הנפעל נעוה לזכר ונעוה לנקבה ובסמוך נעות והוא סמוך אל המרדות כלומר מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברצוני וכמו כן אתה מורד במה שאני רוצ׳ ואוהב מה שאני שונא וי״ת בר סרבנות׳ דמרדותא קשיא פירש נעות שם : לבן ישי · הלמד כמו הרגנו לאבנר או היא במקום בי״ת כמו לפניכם ל לחרב : לבשתך ולבשת ערות אמך · עתה יאמרו השומעי׳ שאת׳ אוהב אדם שאני שונא כי איך בני ויהיה זה בשתך ובושת ערות אמך שיאמרו שזנתה: כי כלה · כלומר נגמר הדבר בלב אביו להמית את דוד : מעס השלחן · כמו מעס ברכיו : ביום החדש השני · תרגומו ביום עבור ירחא תנייכא: כי נעצב כפעל עבר כי הוא פתוח: כי הכלימו אביו · כלומר על שני דברים לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה : למועד דוד · כתרגומו לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתרו בשדה ואף על פי שהוא אמר לו בערב והוא הלך אליו בבקר לא היה צריך להמתין עד הערב כי כבר ראה לב אביו: להעבירו · ירה החצי בפח להעבירו המטרה והיה האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי שמא יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד וישמע דוד הסימן וכאשר ראה כי לא בא אדם שם אמר לנער שיאהל ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו פנים בפנים :

ויקט

רשי

מקרה הוא · קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין : כי לא טהור · זו היא כתיבת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה : ממחרת החדש · ממחר, חידוש הלבנה : השני · ביום שני לחדש : והוא צוה לי אחי · גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב : אמלטה · איסקמוזיר בלע״ז אלך יום אחד ואבא : נעות המרדות · לשון נעו אשה נעה ונדה · יונאתית כאשר תאמר זעוה מן זע כן תאמר נעוה מן נע והת״ו מן הדיבוק שהוא דבוק למרדות המרדות ש שהיא ראויה לרדות ולייסר · ל״א כשחטפו בני בנימין מבנו׳ יבש גלעד שיבאו לחול ב בכרמים היה שאול בייטן ולא רצה לחטוף על שבא׳ היא עצמה והעיזה פניה ורדפה אחריו : נעות · על שם הכרמים והוא נת כמו נעוה ארתו · יטופון נעווהי בחמר ולא מן השם : נעצב על דוד · בשביל דוד : כי הכלימו אביו · בשביל דוד : למועד דוד · למועד אשר קבע לו דוד : להעבירו · החצי עבר את הנער:

מאכל

רלבג

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור · הרצון בזה לפי מה שאחשוב ש שכבר אמר שאול מ מקרה הוא שקרה שלא בא דוד אל ה הלחם לא במרד ולא במעל ממנו ולא בכונה או אולי בלתי טהור הו׳ שטמא מטתו והו׳ טמ׳ עד הערב כי דוד הוא לא טהור ר״ל שלא כ כשמר מלטמא מטתו כי טבעו היה נוטה ל רבוי המשגל כמו ש שנתבאר מענינו ולזה כשמר מלבא אל ש שולחן המלך כי לא ככון שיאכלו הטמא והטהור יחדו בשלחן המלך עם שכבר אפשר שהיו אוכלים זבחי שלמים : והוא צוה לי אחי · הנ׳ על דרך אמרו ותפתח ותראהו את הילד שבאר אחר הכנוי הנושא והרצון בזה שאחיו צוה לדוד שילך שם : בן נעות המרדות · ר״ל מעוותת המוסר כאילו יאמר שלא הוכיחתו אמו בקטנותו ולזה לא קבל מוסר כראוי ויהיה הרצון במרדות מוסר ובזה אמרו רבותינו מכת מרדות או יהיה הרצון במרדות ממשלה כענין וירד מים עד ים והוא היותר נכון ויורצה בזה שהוא בן אשה שאיכה ראויה לממשלה אבל היא מעוותת בדבר הממשלה כי אין מיכה באות לאדנות ובזה יאמר ביהונתן שהוא בלתי ראוי לממשלה כי הוא בוחר במה שימנעהו ממלוך על ישראל והוא דוד: כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו · באר בזה ששני דברים היו סבה שלא אכל יהונתן ביום החדש השני לחם האחד כי היה נעצב אל דוד שיצטרך שיפרד ממנו מפחד אביו והיא היתה הסבה היותר חזקה ולזה הקדימה והסבה השנית היא כי הכלימו אביו במה שקרא לו בן נעות המרדות: רוץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה · קצר הכתוב וזה כי הוא באר לנער אי זה דבר ישים לו למטרה והוא האבן האזל : והוא ירה החצי להעבירו · ר״ל שיהונתן ירה חצו בחוזק כנגד מקום אחר יותר רחוק מהאבן ההוא כדי שיעבור החץ המקום שהגביל הנער :

על

רבינו ישעיה

בלתי טהור הוא כי לא טהור · כפל לשון הוא בלי מורך : ויהי ממחרת החודש השני · פירוש שני ימי׳ היה ראש חודש שחודש שעבר היה מלא כמו שאנו עושי׳ עכשיו ומקדשי׳ ראש חודש שני ימים יום שלשי׳ ויום א׳ ושלשי׳ · יום שלשים כדי לקדשו בזמנו . ויום לא לתכייכו · ותרגם והוה ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא · שיום לא׳ הוא מורה על יום שלשי׳ שהוא של חודש שעבר ונתעבר להיו׳ מלא: והוא צוה לי אחי · מקר׳ מסור׳ הוא ואחי הנ׳ צוה לי זה אליאב שהיה גדול האחים : אמלטה נא · פירוש אמהר ללכת ואחזור כמו מהר המלט שמה : בן נעות המרדות · פי׳ מלשון עותה ושתי והו׳ שם התואר לבנין כפעל· לזכר יאמר נעוה בבירי הגי״ן ולנקבה נעוה בקמץ · ונסמך בתי״ו שהוא סמוך אל המרדות בלומ׳ כפשע במרדות למרות בבעלה כך אתה מורד באביך : לבשתך ולבשת ערו׳ אמך · פיר׳ אם יראו ישראל שימלוך דוד ולא תמלוך אתה מה יאמרו עליך הלא אתה בן מלך · אלא יתלו הבושה באמך שיאמרו לא היה ראוי למלוכה כי לא היה מיוחס ממשפח׳ אמו ותפכי זה לא מלך אף על פי שהיה אביו מלך : כי בן מות · פירוש כיאכי רואה כי הוא עתיד למלוך וליקח ה המלוכה ממך : כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו · פי׳ הכלימה בעבורו וידע כי כלכו להרגו: למועד דוד · למועד אשר קבע עם דוד: והוא ירה החצי · היו״ד יתירה·

וארא֝ה ה׳ וסימ׳ ארדה נא ואראה · אסורה נא ואראה · ואראה העודם חיים · אעברה נא ואראה · אמלטה נא:

כִּ֣י אָמַ֗ר מִקְרֶ֥ה ה֛וּא בִּלְתִּ֥י טָה֖וֹר ה֑וּא כִּֽי־לֹ֥א טָהֽוֹר׃ וַיְהִ֗י מִֽמָּחֳרַ֤ת הַחֹ֙דֶשׁ֙ הַשֵּׁנִ֔י וַיִּפָּקֵ֖ד מְק֣וֹם דָּוִ֑ד וַיֹּ֤אמֶר שָׁאוּל֙ אֶל־יְהוֹנָתָ֣ן בְּנ֔וֹ מַדּ֗וּעַ לֹא־בָ֧א בֶן־יִשַׁ֛י גַּם־תְּמ֥וֹל גַּם־הַיּ֖וֹם אֶל־הַלָּֽחֶם׃ וַיַּ֥עַן יְהוֹנָתָ֖ן אֶת־שָׁא֑וּל נִשְׁאֹ֨ל נִשְׁאַ֥ל דָּוִ֛ד מֵעִמָּדִ֖י עַד־בֵּ֥ית לָֽחֶם׃ וַיֹּ֡אמֶר שַׁלְּחֵ֣נִי נָ֡א כִּ֣י זֶבַח֩ מִשְׁפָּחָ֨ה לָ֜נוּ בָּעִ֗יר וְה֤וּא צִוָּה־לִי֙ אָחִ֔י וְעַתָּ֗ה אִם־מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ אִמָּ֥לְטָה נָּ֖א וְאֶרְאֶ֣ה אֶת־אֶחָ֑י עַל־כֵּ֣ן לֹא־בָ֔א אֶל־שֻׁלְחַ֖ן הַמֶּֽלֶךְ׃ וַיִּֽחַר־אַ֤ף שָׁאוּל֙ בִּיה֣וֹנָתָ֔ן וַיֹּ֣אמֶר ל֔וֹ בֶּֽן־נַעֲוַ֖ת הַמַּרְדּ֑וּת הֲל֣וֹא יָדַ֗עְתִּי כִּֽי־בֹחֵ֤ר אַתָּה֙ לְבֶן־יִשַׁ֔י לְבָ֨שְׁתְּךָ֔ וּלְבֹ֖שֶׁת עֶרְוַ֥ת אִמֶּֽךָ׃ כִּ֣י כָל־הַיָּמִ֗ים אֲשֶׁ֤ר בֶּן־יִשַׁי֙ חַ֣י עַל־הָאֲדָמָ֔ה לֹ֥א תִכּ֖וֹן אַתָּ֣ה וּמַלְכוּתֶ֑ךָ וְעַתָּ֗ה שְׁלַ֨ח וְקַ֤ח אֹתוֹ֙ אֵלַ֔י כִּ֥י בֶן־מָ֖וֶת הֽוּא׃ וַיַּ֙עַן֙ יְה֣וֹנָתָ֔ן אֶת־שָׁא֖וּל אָבִ֑יו וַיֹּ֧אמֶר אֵלָ֛יו לָ֥מָּה יוּמַ֖ת מֶ֥ה עָשָֽׂה׃ וַיָּ֨טֶל שָׁא֧וּל אֶת־הַחֲנִ֛ית עָלָ֖יו לְהַכֹּת֑וֹ וַיֵּ֙דַע֙ יְה֣וֹנָתָ֔ן כִּֽי־כָ֥לָה הִ֛יא מֵעִ֥ם אָבִ֖יו לְהָמִ֥ית אֶת־דָּוִֽד׃ וַיָּ֧קָם יְהוֹנָתָ֛ן מֵעִ֥ם הַשֻּׁלְחָ֖ן בָּחֳרִי־אָ֑ף וְלֹא־אָכַ֞ל בְּיוֹם־הַחֹ֤דֶשׁ הַשֵּׁנִי֙ לֶ֔חֶם כִּ֤י נֶעְצַב֙ אֶל־דָּוִ֔ד כִּ֥י הִכְלִמ֖וֹ אָבִֽיו׃ וַיְהִ֣י בַבֹּ֔קֶר וַיֵּצֵ֧א יְהוֹנָתָ֛ן הַשָּׂדֶ֖ה לְמוֹעֵ֣ד דָּוִ֑ד וְנַ֥עַר קָטֹ֖ן עִמּֽוֹ׃ וַיֹּ֣אמֶר לְנַעֲר֔וֹ רֻ֗ץ מְצָ֥א נָא֙ אֶת־הַ֣חִצִּ֔ים אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י מוֹרֶ֑ה הַנַּ֣עַר רָ֔ץ וְהֽוּא־יָרָ֥ה הַחֵ֖צִי לְהַעֲבִרֽוֹ׃

ארי אֲמַר דִלְמָא עִירוּעַ הוּא לֵיהּ וְלָא דְכֵי הוּא אוֹ דִלְמָא לְאוֹרַח אֲזַל וַאֲנַחְנָא לָא זַמְנְנֵהִי׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי דְהוּא עִבּוּר יַרְחָא תִנְיָנָא וַהֲוָה אַתְרָא דְדָוִד מְרַוַח וַאֲמַר שָׁאוּל לִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ מָא דֵין לָא אֲתָא בַר יִשַׁי אַף תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין לְלַחְמָא׃ וַאֲתֵיב יְהוֹנָתָן יָת שָׁאוּל אִשְׁתְּאָלָא אִשְׁתְּאַל דָוִד מִנִּי לְמֵיזַל עַד בֵּית לֶחֶם׃ וַאֲמַר שַׁלְּחֵנִי כְעַן אֲרֵי שֵׁירוּ נִכְסַת קוּדְשַׁיָא לְכָל זַרְעִיתָא לָנָא בְּקַרְתָּא וְהוּא פַּקֵיד לִי אֲחִי וּכְעַן אִם אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ אֶשְׁתֵּיזֵב כְּעַן וְאֶחֱזֵי יָת אֲחַי עַל כֵּן לָא אֲתָא לְפָתוֹרָא דְמַלְכָּא׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דְשָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַאֲמַר לֵיהּ בַּר סַרְבָנִיתָא דְמַרְדוּתָא קַשְׁיָא הֲלָא יְדַעְנָא אֲרֵי רָעֵי אַתְּ לְבַר יִשַׁי לְבַהֲתָךְ וּלְבַהֲתַת קְלָן אִמָּךְ׃ אֲרֵי כָל יוֹמַיָא דְבַר יִשַׁי קַיָם עַל אַרְעָא לָא תִתְקַן אַתְּ וּמַלְכוּתָךְ וּכְעַן שְׁלַח וְאַיְתְּנֵיהּ לְוָתִי אֲרֵי גְבַר חַיָב קְטוֹל הוּא׃ וַאֲתֵיב יְהוֹנָתָן יָת שָׁאוּל אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ לְמָה יִתְקְטֵל מָה עֲבַד׃ וַאֲרֵים שָׁאוּל יַת מוּרְנִיתָא עֲלוֹהִי לְמִמְחֵיהּ וִידַע יְהוֹנָתָן אֲרֵי גְמִירָא הִיא מִן אֲבוּהִי לְמִקְטַל יַת דָוִד׃ וְקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם פָּתוֹרָא בִּתְקֵיף רוּגְזָא וְלָא אֲכַל בְּיוֹם עִבּוּר יַרְחָא תִנְיָנָא לַחְמָא אֲרֵי אִתְנְסִיס עַל דָוִד אֲרֵי אַכְלְמֵיהּ אֲבוּהִי׃ וַהֲוָה בְצַפְרָא וּנְפַק יְהוֹנָתָן לְחַקְלָא לִזְמְנָא דַאֲמַר לֵיהּ דָוִד וְעוּלֵים זְעֵיר עִמֵּיהּ׃ וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ רְהַט אַיְתָא כְעַן יַת גִּירַיָא דַאֲנָא שָׁדֵי וְעוּלֵימָא רְהַט וְהוּא שְׁדָא גִירָא לְאַעְבָּרוּתֵיהּ׃

ואתא

רשי

מאצל הנגב ׳ מסטר אבן אתא דלקביל דרומא : עד דוד הגדיל ׳ הרבה לבכות : לך לשלום ׳ והשבועה אשר נשבענו יי׳ יהיה עד עליה עד עולם : ואת הנערים יודעתי ׳ לשון טורח הנערים אשר יבאו עמי הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני אלמוני : יודעתי ׳ כמו ויודע בהם אנשי סוכות : פלוני אלמוני ׳ מכוסה אלמון מאין שם שאיני חפץ להזכיר כי לבר סתר הוא פלוני כמו כי יפלא יתכסה : או הנמצא ׳ אם אין חמשה תן לי מה שנמצא בידך : אך מאשה ׳ בקושי אני מאכילן לזרי׳ אך זה אי אפש׳ שאאכילנו לטמאים : עצורה לנו ׳ עצורה ממנו : ויהיו כלי הנערי׳ קדשי׳ טהורי׳ : והוא דרך חול ׳ והלחם משנסתלק מעל השולחן והקטירו הבזיכין קרוב הוא ל להיו׳ חולין שיצא מידי מעילה משהי׳ לו שעת היתר לכהנים : והא

החצי חד מן ה׳ מלין קריין ס״ם בסוף תיבותא ולא כתיב וסי׳ עברנו דויהי כשמע כל מלכי ׳ החצי ויקרא יהונתן אחרי הנער ׳ אלהיך וגם באו עבדי המלך לברך ייטב ׳ שנה בן שלשים ושתים דיורם בן אחאב קדמאה דפסוק כנ״ל ׳ בה והיה כל מעבר מטה בם בה כתיב : הבא ג׳ בקריאה וסימ׳ הבא את האנשים הביתה׳

וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

כא

א וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וִיהוֹנָתָן בָּא הָעִיר׃ וַיָּבֹא דָוִד נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן וַיֶּחֱרַד אֲחִימֶלֶךְ לִקְרַאת דָּוִד וַיֹּאמֶר לוֹ מַדּוּעַ אַתָּה לְבַדֶּךָ וְאִישׁ אֵין אִתָּךְ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן הַמֶּלֶךְ צִוַּנִי דָבָר וַיֹּאמֶר אֵלַי אִישׁ אַל־יֵדַע מְאוּמָה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אָנֹכִי שֹׁלֵחֲךָ וַאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאֶת־הַנְּעָרִים יוֹדַעְתִּי אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמוֹנִי׃ וְעַתָּה מַה־יֵּשׁ תַּחַת־יָדְךָ חֲמִשָּׁה־לֶחֶם תְּנָה בְיָדִי אוֹ הַנִּמְצָא׃ ח וַיַּעַן הַכֹּהֵן אֶת־דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵין־לֶחֶם חֹל אֶל־תַּחַת יָדִי כִּי־אִם־לֶחֶם קֹדֶשׁ יֵשׁ אִם־נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה׃ וַיַּעַן דָּוִד אֶת־הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר לוֹ כִּי אִם־אִשָּׁה עֲצֻרָה־לָנוּ כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם בְּצֵאתִי וַיִּהְיוּ כְלֵי־הַנְּעָרִים קֹדֶשׁ

(מסורה בגליון: החצים ק׳ ׳ ה׳ · ה׳ כטע׳ · ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ · ל׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ומל׳ · ז׳ פתחין · ג׳ ראיתי את כן · ג׳ וכל אסף דכו׳ · ל׳ חס׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ז׳ חס׳ · ג׳ · ד׳ חס׳ · בכתיבים)

וַאֲתָא עוּלֵימָא עַד אֲתַר גִּירָא דִּי שְׁדָא יְהוֹנָתָן וּקְרָא יְהוֹנָתָן בָּתַר עוּלֵימָא וַאֲמַר הֲלָא גִּירָא מִנָּךְ וּלְהַלָּא׃ וּקְרָא יְהוֹנָתָן בָּתַר עוּלֵימָא אוֹחִי בִּפְרִיעַ לָא תִתְעַכֵּב וּלְקִיט עוּלֵימָא דִּיהוֹנָתָן יָת גִּירַיָּא וַאֲתָא לְוָת רִבּוֹנֵיהּ׃ וְעוּלֵימָא לָא יְדַע מִדָּעַם בְּרַם יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעִין יָת פִּתְגָמָא׃ וִיהַב יְהוֹנָתָן יָת זֵינֵיהּ לְעוּלֵימָא דִּילֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵל אוֹבִילֵיהּ לְקַרְתָּא׃ עוּלֵימָא אֲתָא וְדָוִד קָם מִסְּטַר אֶבֶן אָתָא דִּלְקֳבֵיל דָּרוֹמָא וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד תְּלָת זִמְנִין וְנַשִּׁיקוּ גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ וּבְכוֹ גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ עַד דְּדָוִד אַסְגֵּי׃ וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד אֱזֵל לִשְׁלָם דְּקַיֵּימְנָא תַּרְוֵינָא אֲנַחְנָא בִּשְׁמָא דַיְיָ לְמֵימַר מֵימְרָא דַיְיָ יְהֵי סָהִיד בֵּינָנָא וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנַי וּבֵין בְּנָךְ עַד עָלְמָא׃ וְקָם וַאֲזַל וִיהוֹנָתָן עַל לְקַרְתָּא׃ וַאֲתָא דָוִד לְנוֹב לְוָת אֲחִימֶלֶךְ כַּהֲנָא וְאִתְבְּעִית אֲחִימֶלֶךְ לִקְדָמוּת דָּוִד וַאֲמַר לֵיהּ מָא דֵין אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ וּגְבַר לֵית עִמָּךְ׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ כַּהֲנָא מַלְכָּא פַּקְדַנִי פִּתְגָמָא וַאֲמַר לִי אֱנָשׁ לָא יְדַע מִדָּעַם יָת פִּתְגָמָא דַּאֲנָא שָׁלַח לָךְ וּדְפַקֵּידְתָּךְ וְיָת עוּלֵימַיָּא שְׁלָחִית קֳדָמַי לַאֲתַר כַּסִּי וְטָמִיר׃ וּכְעַן מָה אִית כָּא תְּחוֹת יְדָךְ חַמְשָׁא טוּלְמִין דִּלְחֶמָא הַב בִּידִי אוֹ מַה דְּאִשְׁתְּכַח׃ וַאֲתִיב כַּהֲנָא יָת דָּוִד וַאֲמַר לֵית לְחֵם חוּלִּין לִתְחוֹת יְדַי אֱלָהֵין לַחְמָא דְקוּדְשָׁא אִית בְּרַם אִם נָטְרִין עוּלֵימַיָּא לְחוֹד מִסּוֹאֲבַת אִתְּתָא׃ וַאֲתִיב דָּוִד יָת כַּהֲנָא וַאֲמַר לֵיהּ בְּקוּשְׁטָא אִתְּתָא מְרַחֲקָא לָנָא כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי בְּמִפְּקִי וַהֲוָה מָנֵיהוֹן לְעוּלֵימַיָּא דְּכַן לְקוּדְשָׁא והוא

ג׳ בנביאים וסי׳ כתמול שלשם על כל גדותיו ׳ וישבו בני ישראל באהליהם ׳ אשה עצורה לנו : שלשם ד׳ חס׳ בנביאים וכתובי׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא :

רדק

וילקט נער יהונתן את החצי ׳ החצי כתיב וקרי החצים הכתיב הוא לשון יחיד כי נראה שאן לבד ירה כמו שאמר הלא החצי נקרי החצים להודיע כי חצים שלשה ירה כמו שאמר שלשת החצים צדה אורה : את כליו ׳ קשתו וחציו : קם מאצל הנגב ׳ כי שמע שאמר לנער שיבא העיר וידע כי אין שם אדם אחר ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עמו וקם ממקום הסתר ופירושו מאצל הנגב כתרגומו קם מסטר אבן אתא דלקביל דרומא כלומר כי דוד היה נסתר אצל האבן לצד דרומה של אבן כמו שאמר וישבת אצל האבן האזל ויונתן שם למטרה האבן לצד צפונה שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצים : עד דוד הגדיל ׳ לבכות יותר מיהונתן : אשר נשבענו ׳ וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו והכפל לחזק ה הענין לכן ופניתי אני וראיתי אני והדומים להם שכתבנו בספר מכלל מבניין פועל הדגוש : נבה ׳ אל נוב והה״א נוספת לפיכך הטעם מלעיל : ויחרד ׳ הגידו לו שהיה בא דוד וחרד ויצא לקראתו והוא לשון תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו ויחרדו כצפור ממצרים ויתכן לפרשו כמשמעו ענין חרדה ו ופחד לפי שהיה בא לבדו פחד וחרד לקראתו מה היה ענין באו לבדו וכ״תי ואיתבעית : יודעתי ׳ כמו הודעתי או הוא מן הדומה למרובע ופי׳ הודעתי אותם שילכו לפני ואמצא אותם במקו׳ פלוני ׳ ופי׳ פלוני אלמוני מקום מכוסה ונסתר פלוני מן כי יפלא ממך דבר אלמוני מן אלם כלומ׳ מקום שלא ידובר בו ותרגומו וית עולימיא שלחי׳ קדמי לאתר כסי וטמיר : לחם קדש ׳ פירש אדוני אבי ז״ל לחמי תודה שיכול זר לאוכלו בטהרה : אם נשמרו הנערים ׳ דרך כבוד אם נשמרת ר״ל וכמוה וירדו כל עבדיך אלה אלי : כי אם אשה עצורה לנו ׳ ו אפילו היתה אשה עצורה עמנו כתמול שלשום בצאתי טהרנו עצמינו : ויהיו כלי הנערים ׳ כלומר בגדיהם קדש : והוא

רלבג

עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ׳ ר״ל עד המקום שאמר לנער שישי׳ לו למטרה והוא אבן האזל והנה עבר האן המקום ההוא כי יהונתן השתדל בזה כמו שקדם כדי שיאמר לנער הלא החצי ממך והלאה ויבין דוד כי שלחהו הש״י וימלט כאשר יוכל והנה היה ירא יהונתן שלא יוכל לדבר עמו פנים בפני׳ ולזה הוצרך לאות ה האות כי אולי יבאו אנשים בשדה ההוא ולא יוכל דוד לצאת ל יהונתן לדבר עמו אך אחר שראה יהונתן שלא היו שם כי אם הוא ונערו שלח נערו אל העיר והרגיש דוד כי אין שם איש ולזה שלח יהונתן נערו וקם דוד מהמקום שהיה נסתר בו ונתן תודה ליהונתן והשתחוה לו שלש פעמים : ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל ׳ ר״ל שדוד הגדיל לבכות יותר מן הראוי לו למה שהיה בו מן הפחד מפני ש שאול ולזה מהר י יהונתן לשלוח את דוד ונפרדו איש מעל אחיו:

מדוע אתה לבדך ואין איש אתך ׳ תמה על שר וגדול כדוד עם שהיה חתן המלך שילך יחיד : ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני אלמוני ׳ ר״ל ואת הנערים הודעתי שילכו לפני ואמצאם במקום איני רוצה לגלותו ולזה יהיה המקום ההוא נסתר ונעלם והסבה בזה שמירתי מצות המלך שלא יודע לאיש הדרך אשר אני הולך בה וידמה שדוד שאל לו באלהים אם תצליח דרכו שהוא הולך בה כי כבר נגלה במה שאחר זה שדוד שאל לו באלהים ולפי שהוא אמר לאחימלך כי המלך צוהו שלא יגלה סודו לשום אדם היה מחוייב שישאל לו זה לדך כללות : כי אם לחם קדש יש ׳ יתכן שבאר מלחם הקדשים מה שאסורו יותר קל והוא קדשים קלים כמו הענין בלחמי תודה ועליו אמר שיתנהו לו ולנעריו : אם נשמרו הנערים אך מאשה ׳ והנה יחס זה לנערים לכבוד דוד ואחשוב שיהיה הרצון בזה שיהיו נשמרים מטומאת אשה וממה שידמה לזאת הטומאה : כי אם אשה עצורה לנו וגו׳ ׳ ר״ל הנה אשה היתה נמנעת לנו מעת צאתנו שהיתה מאתמול שלשם לרוב זריזותנו לעשות מצות המלך והנה היו׳ כלי הנערים ראויים לקדש כי טהרנו עצמנו בצאתנו : והוא

רבינו ישעיה

ודוד קם מאצל הנגב׳ פירוש מנגד אבן האזל הדרומי : לך לשלום אשר נשבענו שנינו׳ פי׳ לך לשלום ותזכור השבוע׳ אשר נשבענו ומקרא קצר הוא : אשר נשבענו שנינו אנחנו ׳ כא בשני סיימו׳ כמו ונבריכם אתם ׳ ותראיהו את הילד : ויבא דוד נבה׳ כמו לנוב : אל אחימלך הכהן : הוא אחיה בן אחימלך הוא אחיטוב הכתוב לעיל בשאול: ואת הנערים יודעתי׳ כמו הודעתי׳ ונחלף הה״א ביו״ד : אל מק׳ פלוני אלמוני׳ תרגם לאתר כסי וטמיר : פלני׳ כמו כי יפלא׳ אלמוני׳ כמו נעלמוני ונתחלף העין באלף כלומר הודעתי להם שילכו במקום פלוני ו ונמתינוני שם ׳ ודרך המקר׳ כשאינו מזכיר שמו יאמר כן כמו שי׳ בנעו פורה שבה פה פלוני א אלמוני : אין לחם חול אל תחת ידי ׳ פירוש מפני שהיה להם לחם הפנים לאכול לא היה להם לחם חול כדי שלא יבוא לחם הפנים לידי נותר שאינו נאכל אלא ליום ולילה ליום שבת ולמוצאי שבת ׳ ובמוצאי שבת הלך עדוד שם : אם נשמרו הנערים אך מאשה׳ פירוש די שאני מאכילו לזרי׳ ומחמת שאתה מקובל וירא להראות כשר לשום אדם ראה שיהיו הנערים טהורים : כי אם אשה עצורה לנו כתמול שלשום באתי ׳ פירוש כי אם אשה שאלתני עליה עצור׳ לנו ולא נגענו באשה זה ג׳ ימים ביום באתי ׳ וגם כלי הנערי׳ הם קודש ונזהרים מכל טומאה שהיו אוכלי׳ חוליה׳ בטהר׳ כדכתי׳ בשאול בלתי טהור הוא׳

מסורה

הבא נא ידך אל חיקך ׳ לך הביא העיר בתראה יתיר יו״ד : שנינו ג׳ בקריעה וסימ׳ ווכיחו בין שנינו׳ אשר נשבענו שנינו אנחנו ׳ ישת ידו על שנינו ׳ אנ״ך : לבדך ג׳ זקפין בקריאה וסימ׳ מדוע אתה יושב לבדך ׳ ויבא דוד נבה ׳ אתה הוא יי׳ לבדך ׳ אנ״ך ׳ וכל אסף דכוו׳ : כתמל ז׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא : כתמול שלשם

וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי׃ וַיִּתֶּן־לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ כִּי לֹא־הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי־אִם־לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְהוָה לָשׂוּם לֶחֶם חֹם בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ׃ וְשָׁם אִישׁ מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא נֶעְצָר לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁמוֹ דֹּאֵג הָאֲדֹמִי אַבִּיר הָרֹעִים אֲשֶׁר לְשָׁאוּל׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ וְאִין יֶשׁ־פֹּה תַחַת־יָדְךָ חֲנִית אוֹ־חָרֶב כִּי גַם־חַרְבִּי וְגַם־כֵּלַי לֹא־לָקַחְתִּי בְיָדִי כִּי־הָיָה דְבַר־הַמֶּלֶךְ נָחוּץ׃ וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר־הִכִּיתָ בְּעֵמֶק הָאֵלָה הִנֵּה־הִיא לוּטָה בַשִּׂמְלָה אַחֲרֵי הָאֵפוֹד

ז׳ · ה׳ ז׳ ב׳ ויסירו ז׳ ז׳ ז׳ ז׳

וְהוּא בְּאוֹרַח חוּלָא הֲוָה אָזֵיל וְיוֹמָא דֵין הֲוָה מִתְאֲבֵיל וְלָא מִתְפְּסַל בְּמָנָא׃ וִיהַב לֵיהּ כַּהֲנָא קוּדְשָׁא אֲרֵי לָא הֲוָה תַמָּן לְחֵם חוּלִין אֱלָהֵן לְחֵם אַפַּיָּא דְמַעְדָּן מִן קֳדָם יְיָ לְשַׁוָּיוּתֵיהּ לְחֵים חַמִּים בְּיוֹם אִתְנְסִיבוּתֵיהּ׃ וְתַמָּן גַּבְרָא מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בְּיוֹמָא הַהוּא כְּנִישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמֵיהּ דּוֹאֵג אֱדוֹמָאָה רַב רַעֲיָא דְלְשָׁאוּל׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ אִלּוּ אִית כָּא תְחוֹת יְדָךְ מוּרְנִיתָא אוֹ חַרְבָּא אֲרֵי אַף חַרְבִּי וְאַף מָנַי לָא נַסְבֵית בִּידִי אֲרֵי הֲוָה פִּתְגַּם מַלְכָּא בִּבְהִילוּ׃ וַאֲמַר כַּהֲנָא חַרְבָּא דְגָלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה דִקְטַלְתָּא בְּמֵישַׁר בּוּטְמָא הָא הִיא מְכָרְכָא בְּשׁוֹשִׁיפָא בָתַר דִּשְׁאֵיל לֵיהּ בְּאֵפוֹדָא

אם

רשי

ואף כי היום יקדש בכלי · ואפי׳ היום היתה תחלת קדושתו על השולחן היית זקוק ליטלו משם ולהאכילנו שאחזו בולמוס ומסוכן הוא כך מפורש במנחות: לשום לחם חם ביום הלקח זה ורבותינו אמרו חם ביום הלקחו חם ביום סילוקו חם ביום סדורו: אבר הרועי׳ · אב בית דין: נעצר לפני יי׳ · עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה: ואין יש פה · ואם יש פה: נחוץ · בבהילו: לוטה · כרוכה וכן וילט פניו באדרתו: אחרי האפוד · אחר ששאל לו באורים ותומים אמר לו כן וכן תירגם יונתן בתר דשאיל ליה באפודא: הלא

רדק

והוא דרך חול · כלומר אף על פי שיצאנו דרך חול שלא היינו סבורים שהיינו צריכי׳ ללחם קדש אף על פי כן טהרנו עצמינו כדרך בני אדם שדעתם לבאת לדרך: ואף כי היום יקדש בכלי · פי׳ כל שכן היום שיהיה עמנו לחם קדש שנשמר בו ונזהר שיהיה בקדושתו בכלי: ויתן לו הכהן קדש · לחם קדש כלומר לחמי תודה כי לא היה שם לחם אחר אלא לחם הפנים המוסרי׳ לפני יי׳ ואותו אסור לזרים לפיכך נתן לו לחמי תודה כי לא היה שם לחם חולין כך פי׳ אדוני אבי ז״ל · ורבותינו ז״ל פירשו כי לחם הפני׳ נתן לו גפירשו והוא דרך חול על לחם הפנים כי אחר הקטרת ב בזיכים היה כמו שאמ׳ המוסרים מלפני יי׳ ואין מעילה בלחם ה הפנים אחר הקטרת בזיכי׳ ופי׳ ואף כי היום יקדש בכלי אין צ צריך לומר זה שנוכל לאכלו כי רעבים אנחנו ומסוכנים אלא אפי׳ זה שהושם עתה על השלחן שהו׳ קדו׳ בכלי שהשלחן מקדשו ויש בו מעילה אף על פי כן נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר שתתן לנו ואנחנו רעבי׳ ומסוכנין ואמרו שאחזו לדוד חולי הנקרא בולמוס מחמת רעב ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמים: לשום לחם חום · חום תואר בפלס מעות לתם דרך יי׳ ופי׳ כי בעת שהיו לוקחים אותו מעל השלחן היו משימין עליו האחר חם כמו שאמרו טפחו של זה כנגד טפחו של זה שנאמ׳ לחם פנים לפני תמיד שלא יהא שלחן בלא לחם · ופי׳ ביום הלקחו בעת הלקחו כמו ביום הכותי כל בכור יום נעקתי בלילה נגדך לפיכך אמר לשום כלומר היו מוסרים הראשונים לשום במקומם ש׳ו האחרים · ומה שאמר לשום לחם חם יש לשאול איך היה חם ביום סדורו והלא לחם הפנים לא היתה אפייתו דוחה שבת ומערב שבת היו אופין אותו ומסדרין אותו בשבת כמו שכתוב ביום השבת יערכנו ועוד היאך נתן לו לחם הפנים ולחם הפנים ביום השבת שהיו מסלקין אותו היה נחלק בין משמר היוצא ומשמר הנכנס והיו אוכלין אותו ודוד בודאי לא היה בא בדרך בשבת · ואם תאמר מפני סכנת נפשות היה בא בדרך בשבת עד שתמה עליו אחימלך ואמ׳ לו מדוע אתה לבדך היה לו לתמוה יותר היאך היה בא בשב׳ ועוד יש לשאול אם עם אחימלך לא היה לחם חול לא היה בכל העיר לחם חול שישאל דוד מאחד מבני העיר עד שהוצרך אחימלך לתת לו לחם קדש ואף לא רצה דוד לגלות עצמו בעיר ובסתר בא ש׳ אחימלך היה לו לאחימלך לבקש לחם חול מאחד מבני העיר להאכיל לישראל וכי היו חוקרים לאחימלך בעבור מי מבקש אותו · ותשובת אלו השאלות כי נוב עיר הכהנים היתה כלה כהנים לפיכך נקראת עיר הכהנים ולפיכך צוה שאול להרוג כל העיר כי לא היה לו קצף אלא על הכהנים בעבור אחימלך וכיון שהיתה כלה כהנים ולא היה ישראל זר שוכן ביניהם היו כל העיר אוכלי תרומה והתרומה היא לזרים בעון מיתה והמסוכן מחמת רעב מאכילין אותו לדבר האסור אם אין לנו מותר ומשני דברים האסורין מאכילין אותו הקל לפיכך נתן לו אחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני יי׳ שאין בהם מעילה אחר הקטרת בזיכי לבונה ודוד בודאי בחול בא אל אחימלך ואם תאמר כיון שבא בחול היאך היה לאחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני יי׳ והלא כבר נאכל בשבת שעברה בין שני המשמרות אפשר שמצא דוד ממנו שלא היה נאכל כלו כי שתים עשרה חלות היו שהיו נחלקות לכמה כהני׳ והיה מגיע לכל אחד דבר מועט כזית או יותר מעט עד שאמרו כי הכהנים הצנועי׳ היו מושכין את ידיהם והגרגרני׳ חולקין ואוכלין ואחר שהצנועים מושכין את ידיהם ממנו ולא היו אוכלי׳ היה נשאר ממנו פעמים אחר השבת והנשאר שמצא דוד נתן לו אחימלך ואם תאמר כי מה שהצנועים היו מניחין היו האחרים אוכלין אפשר שהיו אוכלים חלקם וחלק הצנועים וכן פירשו חולקין חוטפין ואפשר שהיה חלק הצנועים מונח וכן אמרו מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן כרא׳ כי רובן לא היו עושין כן והנכון לומר עוד כי חלק אחימלך נשאר כי כהן גדול היה חולק עם המשמרות בחלות שנאמר והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו ומה שאמר לשום לחם חם ביום הלקחו מצאנו מחלוקת בין רבו׳ ז״ל אם היו חלות אלו נאפות בשבת או בחול כי רבי יהודה אומ׳ כי בשבת היו נאפות ולדבריו פשוט הוא כי חם היה הלחם בעת סדורו ולדברי חכמים שאומרי׳ כי לא היתה אפייתו דוחה את השבת ומערב שבת היו אופין אותו ומחר בבקר אחר הקרבת המוספין היו מסדרין אותו ואפשר שהלילה היה בתנור ולא היו מוציאין אותו מן התנור עד שעת סדורו והיה חם עדיין אולי היו סותמים פי התנור כדי שישאר בחמותו עד מחר ומרז״ל שאמרו כי במעשה נס היה הלחם חם כל זמן שיהיה בשלחן שאמרו אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו חם כסדורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו ואמרו רז״ל גדולה לגימה שמגנבתה עולה זדון שמלאה הליהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו: נעצר לפני יי׳ · נראה כי בא שם לזבוח עם אנשים אחרים והלכו חביריו והוא נשאר שם אחריהם להתפלל או לזבוח עוד לפיכך אמר נעצר · ורז״ל פירשו עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתור׳ · ופי׳ אביר הרועי׳ שהיה אב ב״ד וזהו דרך דרש: דואג האדומי · גר בארץ אדום לפי׳ קראו אדומי וכן אוריה החתי יתרא הישמעאלי אתי הגיתי מיוחסים על שם מקומם שהיו גרים בהם: אביר הרועים · אביר הוא אחד במוכרת ובסמוך לפי שהוא דגוש על משקל כביר אביר יעקב הוא קל ממשקל שליד לפי׳ נסתכה בסמיכות ופי׳ גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם: ואין · באירק כמו ואין בכרי והוא דרך שאלה כלו׳ אין יש תחת ידך חרב או חנית שתתן לי וכמוהו אירק וכרי כיר וכר בין ובין רים ורם אין ואן ואת ואלו אית הכא: תחת ידך · ברשותך וכמוהו רבים: כלי · כתרגומו זייני: נחוץ · ענייגו לפי מקומו מהיר ואין לו חבר וכ״תי בבהילו: לוטה בשמלה · מן וילט פניו הלוט הלוט ופי׳ כרוכה בשמלה וכן הוא תרגומו מכרכא בשושיפא: אחרי האפוד · שהיתה תלויה אחרי המקו׳ ההיא מונח האפוד והחשן או יהיה פי׳ האפוד שלא היה אפוד החשן אלא אפוד בד והוא לבוש שהיו לובשים הכהנים ועבדי יי׳ כמו שאמר שמנים וחמשת איש נושאי אפוד בד וכתוב ודוד חגור אפוד בד וזו החרב היתה תלויה אחרי אלה הבגדים וזהו הנכון וי״ת בתר דשאיל ליה באפודא כלומר אחר ששאל לו באפוד החשן את דרכו ואחר כן אמר לו שיקח זו החרב כי כן אמר לו דואג וישאל לו ביי׳ וכן שאול אמר לו אחימלך ושאול לו באלהים ולא כחש לו אחימלך אבל אמר היום החילותי לשאול לו באלהים ונכון הוא בעיני פירושו אבל אינו דרך פשט הפסוק לפי מקומו שאמר אחרי האפוד בין לוטה בשמלה ובין אותה תקח לך:

אם

רבינו ישעיה

והוא דרך חיל · פי׳ לחם הפנים הוקלה קדושתו שכיון ש שקרבו הבזיכין ויש בו שעת היתר לכהנים יצא מידי מעילה: ואף כי היום יקדש בכלי · פירו׳ שהיתה תחלת קדושתו והיה בו מעילה הייתי לוקחו ·כי אני מסוכן ואיני רשאי להראות לשום אדם אני ונערי במכות המלך · ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש: לשום לחם חום ביום ה הלקחו · פיר׳ בשבת היו מסירי׳ לחם קד ומשימי׳ הלחם חם: נעצר לפני יי׳ · פירוש קדם עליו היום שבת שם ולא יכול ללכת ונמצא שם בשבא דוד במוצאי שבת: אביר הרועי׳ אשר לשאול · פירוש גדול שממוני׳ שלו · שמו על הרועי׳ ורה אפי: אשר הכית בעמק האלה · פירו׳ בדכתיב שם ויחנו בעמק האלה: הנה היא לוטה בשמלה · פי׳ מכוסה בשמלה: אחרי האפוד · פירו׳ זה היה אחר ששאל לו באפוד ותרגם בתר דשאיל ליה באפודא · וגם דואג כך הלשינו ושאול לו באלהים · וגם צידה נתן לו:

רלבג

והוא דרך חול · רצוני שכן דרך אוכלי חולין שתהיה מעלת׳ כמעלתי לאכל חוליהן בטהרה ר״ל על טהרת הקדש · ואף כי היום שיהיה בכלינו כהיה נשמרים ונזהרים לאכלו ב בטהרה ויהיה הרצון בזה והוא ה הנכון הנה אם היתה עבורה כתמול שלשם לבא אליה כבאתי טהרנו את עצמנו ויהיו כלי הנערי׳ ראויי׳ לקדש והנה זה הו׳ לדרכנו ומנהגנו גם באכילת חולי׳ שנשתדל לאכלם על טהרת הקדש ובהיות הענין כן איך לא נהיה נזהרים לאכל בטהרת הקדש כשיהיה בכלינו: ויתן לו הכהן קדש · ר״ל כי לא היה שם לחם אחר לתת לו כי אם לחם הפנים שאינם מוסרים מלפני שולחן הזהב כי אם לשום לחם חום תחתיו ביום הלקחו באופן שיהיו בשלחן תמיד שתי מערכות לחם הפנים והנה לא היו מסירים אותו כי אם ביום השבת כמו שנתבאר בתורה ולזה היה מתחלק לכהני׳ ולזה לא היה דרך לאחימלך לתת לדוד מלחם הפנים · וידמה שאמר זה להורות שעם היה אפשר לו זה היה יותר נכון לו לתת לדוד מלחם הפנים כי אחר הקרבת מכשיריו והם בזיכי הלבונה אין בו מעילה כלל וידמה לפי זה המאמר שהיה בקדש שנתן יות׳ מהנטייה מדרכי התור׳ ממה שיהיה בלחם הפני׳ אחר הקרב׳ מתיריו ולזה ידמה שזה הקדש שנתן לו הוא תרומה או מנחה והתיר הכהן אכילתה לזר ולא אכילתה בטומאה כי הזרו׳ יתכן שיותר מפני פקוח נפש כי האכילה היא בעצמותה מסירה הסכנה שתהיה מהרעב ואולם הטומאה אין ראוי שתדחה מפני זה אחר שאינה בעצמותה סבה להסיר הסכנה ולזאת הסבה בעינה יותר לכבות את הנר בשבת בשביל החולה שיישן כשהיה בחליו סכנה ולא יותר לטלטל את הנר להוציאו חוץ מחדר החולה כמו שבארנו במקומו · והנה קרא הלחם שישימו תחת הלחם המוסר לחם חום כי הוא היה נאפה מחלש שביב יום השבת עם שהוא אפש׳ שהיה עומד בדפוסין של זהב שהיה נאפה בהם עד עת המערכה ואז היה נשמר חומו קצת לזאת הסבה: אביר הרועים · ר״ל גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם: לוטה בשמלה · נסתרת ומכוסת בשמלה אחרי האפוד והחשן שהיו בלשכה ששמים שם בגדי כהונה והנה שם זה החרב שם לפרסם הנס שנעשה לישראל בדבר גלית: ויסנו

רשי

הלא זה דוד מלך הארץ, אמרו לו לאכיש תנאי היה בינינו אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו להם לעבדים אין לך אלא שתרד מכסאך ויהא מלך הארץ הזאת: את טעמו, את דברו: ויתהולל, נשתטה: ויתו, ויכתוב: רירו, רוקו לבד הנוטף קרוי ריר וכן בריר חלמות וכן רר בשרו: הזה יבא אל ביתי, לשון תמיהה לכך נקוד חטף פתח ורפי: וישבו עמו כל ימי היות דוד במצוד', סמוך למואב וכשיצ' דוד משם ליער חרת הרג מלך מואב את אביו ואת אמו ואחיו חוץ מאח' שהמייהו נחש העמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד כדאיתא במדרש רבי תנחומא: כי

רדק

אם אותה תקח לך קחי. אם אות' תרצה לקחת קח כי אין אחר' זולתה: בזה' פי' בזה המקום: אין כמוה, והלא אחימלך היה יודע שאין כמוה למה אמר לו אם אותה תקח לך לפי שהית' באהל מועד לזכרו' הנס כמו שפירשתי לא היה ברצון אחימלך להוציאה משם אם היתה שם אחרת אבל כיון שלא היתה שם אחרת לא היה יכול למנעה מדוד כי הוא לקחה מהפלשתי והוא שם אותה שם באהל מועד ובידו יש ללקחתה ולהחזירה כאשר ירצה: מפני שאול, והלא תמול ברח אלא ר"ל כי היום ההוא ברח לו מארץ ישראל ובא לו אל אכיש שלא ימצאהו שאול זהו מפני שאול: ויבא אל אכיש, ובספר תהלי' קראו אבימלך ושני שמות היו לו וכמוהו רבים או אבימלך שם כנוי לכל מלכי פלשתים כמו פרעה מלך מצרים וכן מצאנוהו קרוי אבימלך בימי אברה' ובימי יצחק: ויירא, ביו"ד אחת לבד יו"ד השרש נגרעה מן המכתב ויירא מפניו שלא יהרגוהו כי הוא הרג גבורים וכמה מהם: וישנו את טעמו, שינה את דברו ודעתו בעיניה' כדי שיתנכר להם ולא יחשבו עליו שהוא דוד או כדי להראו' עצמו שוטה בעיניהם ולא יחושו עליו ויגרשוהו מהיכל המלך וילך לו ופירוש טעמו הוא מטעם המלך וכרוך טעמך. ות"י ושני ית מדעיה וי"ו וישנו כנוי קו' זכר הפעול וכמוהו ותראהו את הילד ויכו האחד את האחד ופי' בעיניהם כמו לפניהם: ויתהלל בידם, עשה מעשה סכלות והוללות ופירוש בידם לפניהם כלומר בעוד שהיה בין ידיהם שהיו סובבים אותו ומביטים אליו וזה מעשה הוללות שהיה עושה: ויתו על דלתות השערי' שהיה כותב בדלתו' השער או משרט שריטות כי השריט גם כן נקראת תי"ו ות"י ומשרט על דשי תרעא: ויורד רירו אל זקנו, הוא ריר הרוק היוצא מהפה: חסר משוגעי' אני, בתמיהה וכי הייתי חסר משוגעים וצריך אליהם כי זה הבאתם אלי, ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעות וצועקות ומשטות מבפנים ודוד צועק ומשטה מבחוץ אמר להם אכיש וכי יודעים אתם כי שחסר משגעים אני: כל איש מצוק, מענין צוקה והוא תואר או שם: וכל איש אשר לו נושא, האל"ף במקום ה"א ופירושו כל איש אשר היה בורח מפני המלוים אותו והיו מתקבצים אל דוד: וכל איש מר נפש, שהיה רש כמו ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו או איש מצוק ר"ל צרות אחרות והיה יוצא מביתו להתרויח ולשכח צרותיו ות"י כל גבר מעיק רוח: יצא נא אבי ואמי אתכ' יצא ממער' עדולם ויסב אתכ' אבל אחיו היו הולכים עמו כי ברחו אביו ואמו מפני שאול כי היה שונא אותם מפני דוד והיו מתיראי' שלא יהרגם לפיכך הלכו אל דוד: וינחם, מענין נחית בחסדך כלומר הנחם והביאם לפניו ויונתן פירשו כמו וינחם שתרגם ואשרינון: במצודה, תרגומו מטמר במצדיא: ובאת לך ארץ יהודה, על פי יי' אמר לו כי שם יהיה נסתר מן שאול וכן היה כי בעוד שהיה שם לא בקשו עד שהלך אל קעילה והטעם לפי שבארץ יהודה היו אוהבים אותו ואם היה יקש שאול לבקשו היו מגידים לו והוא נמלט ממקום למקום ואף על פי שקעילה מארץ יהודה היתה רחוקה ממיודעיו וממשפחתו ואף על פי כן על פי יי' הלך שם גם כן: יער חרת, חרת היה שם המקום וכת"י חורשא דחרת ובדרש שהיה מגונב אותו המקום כחרת הזו ובזכות דוד הלטיבו הקב"ה פירוש חרת כמו חרותה בידי שמים שפי' יבשה: כי

כמוה ד' בקריאה ומי' אשר יעשה כמוה להריות בה' אין כמוה תננה לי' כל הגונב מזה כמוה נקה ב' בפסוק: לזה ג' בקריא וסים' הלא לזה יענו במחולות לאמר' אך לשקר שמרתי את אשר לזה' נתת לזה מזה: טעמו ד' בקריאה וסים' והיה טעמו כטעם לשד' וישנו את טעמו בעיניהם' על כן עמד טעמו בו' לדוד

אִם־אֹתָהּ תִּקַּח־לְךָ֙ קָ֔ח כִּ֣י אֵ֥ין אַחֶ֛רֶת זוּלָתָ֖הּ בָּזֶ֑ה וַיֹּ֧אמֶר דָּוִ֛ד אֵ֥ין כָּמ֖וֹהָ תְּנֶ֥נָּה לִּֽי׃ וַיָּ֣קָם דָּוִ֔ד וַיִּבְרַ֖ח בַּיּֽוֹם־הַה֣וּא מִפְּנֵ֣י שָׁא֑וּל וַיָּבֹ֕א אֶל־אָכִ֖ישׁ מֶ֥לֶךְ גַּֽת׃ וַיֹּ֨אמְר֜וּ עַבְדֵ֤י אָכִישׁ֙ אֵלָ֔יו הֲלוֹא־זֶ֥ה דָוִ֖ד מֶ֣לֶךְ הָאָ֑רֶץ הֲל֣וֹא לָ֗זֶה יַעֲנ֤וּ בַמְּחֹלוֹת֙ לֵאמֹ֔ר הִכָּ֤ה שָׁאוּל֙ בַּאֲלָפָ֔ו וְדָוִ֖ד בְּרִבְבֹתָֽו׃ וַיָּ֧שֶׂם דָּוִ֛ד אֶת־הַדְּבָרִ֥ים הָאֵ֖לֶּה בִּלְבָב֑וֹ וַיִּרָ֣א מְאֹ֔ד מִפְּנֵ֖י אָכִ֥ישׁ מֶֽלֶךְ־גַּֽת׃ וַיְשַׁנּ֤וֹ אֶת־טַעְמוֹ֙ בְּעֵ֣ינֵיהֶ֔ם וַיִּתְהֹלֵ֖ל בְּיָדָ֑ם וַיְתָו֙ עַל־דַּלְת֣וֹת הַשַּׁ֔עַר וַיּ֥וֹרֶד רִיר֖וֹ אֶל־זְקָנֽוֹ׃ טו וַיֹּ֥אמֶר אָכִ֖ישׁ אֶל־עֲבָדָ֑יו הִנֵּ֤ה תִרְאוּ֙ אִ֣ישׁ מִשְׁתַּגֵּ֔עַ לָ֛מָּה תָּבִ֥יאוּ אֹת֖וֹ אֵלָֽי׃ חֲסַ֤ר מְשֻׁגָּעִים֙ אָ֔נִי כִּֽי־הֲבֵאתֶ֣ם אֶת־זֶ֔ה לְהִשְׁתַּגֵּ֖עַ עָלָ֑י הֲזֶ֖ה יָב֥וֹא אֶל־בֵּיתִֽי׃

כב

א וַיֵּ֤לֶךְ דָּוִד֙ מִשָּׁ֔ם וַיִּמָּלֵ֖ט אֶל־מְעָרַ֣ת עֲדֻלָּ֑ם וַיִּשְׁמְע֤וּ אֶחָיו֙ וְכָל־בֵּ֣ית אָבִ֔יו וַיֵּרְד֥וּ אֵלָ֖יו שָֽׁמָּה׃ וַיִּֽתְקַבְּצ֣וּ אֵ֠לָיו כָּל־אִ֨ישׁ מָצ֜וֹק וְכָל־אִ֨ישׁ אֲשֶׁר־ל֤וֹ נֹשֶׁא֙ וְכָל־אִ֣ישׁ מַר־נֶ֔פֶשׁ וַיְהִ֥י עֲלֵיהֶ֖ם לְשָׂ֑ר וַיִּהְי֣וּ עִמּ֔וֹ כְּאַרְבַּ֥ע מֵא֖וֹת אִֽישׁ׃ וַיֵּ֧לֶךְ דָּוִ֛ד מִשָּׁ֖ם מִצְפֵּ֣ה מוֹאָ֑ב וַיֹּ֜אמֶר אֶל־מֶ֣לֶךְ מוֹאָ֗ב יֵֽצֵא־נָ֞א אָבִ֤י וְאִמִּי֙ אִתְּכֶ֔ם עַ֚ד אֲשֶׁ֣ר אֵדַ֔ע מַה־יַּֽעֲשֶׂה־לִּ֖י אֱלֹהִֽים׃ וַיַּנְחֵ֕ם אֶת־פְּנֵ֖י מֶ֣לֶךְ מוֹאָ֑ב וַיֵּשְׁב֣וּ עִמּ֔וֹ כָּל־יְמֵ֥י הֱיֽוֹת־דָּוִ֖ד בַּמְּצוּדָֽה׃ ה וַיֹּ֩אמֶר֩ גָּ֨ד הַנָּבִ֜יא אֶל־דָּוִ֗ד לֹ֤א תֵשֵׁב֙ בַּמְּצוּדָ֔ה לֵ֥ךְ וּבָֽאתָ־לְּךָ֖ אֶ֣רֶץ יְהוּדָ֑ה וַיֵּ֣לֶךְ דָּוִ֔ד וַיָּבֹ֖א יַ֥עַר חָֽרֶת׃

אִם יָתַהּ תִּסַּב לָךְ סַב אֲרֵי לֵית אוֹחֲרִי בַּר מִנַּהּ הָכָא וַאֲמַר דָּוִד לֵית דִּכְוָתַהּ הַבְנָהּ לִי׃ וְקָם דָּוִד וַעֲרַק בְּיוֹמָא הַהוּא מִן קֳדָם שָׁאוּל וַאֲתָא לְוָת אָכִישׁ מַלְכָּא דְגַת׃ וַאֲמַרוּ עַבְדֵי אָכִישׁ לֵיהּ הֲלָא דֵין דָּוִד מַלְכָּא דְאַרְעָא הֲלָא לְדֵין מְשַׁבְּחִין בְּחִנְגַּיָּא לְמֵימַר קְטַל שָׁאוּל בְּאַלְפִין וְדָוִד בְּרִבְבָן׃ וְשַׁוִּי דָוִד יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בְּלִבֵּיהּ וּדְחִיל לַחֲדָא מִן קֳדָם אָכִישׁ מַלְכָּא דְגַת׃ וְאַשְׁנֵי יַת טַעֲמֵיהּ בְּעֵינֵיהוֹן וְאִשְׁתְּמַם בִּידֵיהוֹן וּמְסָרֵט עַל דָּשֵׁי תַרְעָא וּמַחֵית רִירֵיהּ עַל דִּקְנֵיהּ׃ וַאֲמַר אָכִישׁ לְעַבְדוֹהִי הָא כַד חֲזֵיתוּן דִּגְבַר שָׁטֵי הוּא לְמָא אַיְתֵיתוּן יָתֵיהּ לְוָתִי׃ חֲסַר שַׁטַּיָּא אֲנָא אֲרֵי אַיְתֵיתוּן יַת דֵּין לְאִשְׁתְּטָאָה קֳדָמַי הֲדֵין יֵעוּל לְבֵיתִי׃

וַאֲזַל דָּוִד מִתַּמָּן וְאִשְׁתֵּזֵיב לִמְעָרַת עֲדוּלָּם וּשְׁמַעוּ אֲחוֹהִי וּבֵית אֲבוּהִי וּנְחַתוּ לְוָתֵיהּ לְתַמָּן׃ וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל גְּבַר מְעִיק רוּחַ וְכָל גְּבַר דִּי לֵיהּ מָרֵי רְשׁוּ וְכָל גְּבַר מְרִיר נְפַשׁ וַהֲוָה עֲלֵיהוֹן לְרַבָּא וַהֲווֹ עִמֵּיהּ כְּאַרְבַּע מְאָה גַּבְרָא׃ וַאֲזַל דָּוִד מִתַּמָּן לְמִצְפַּיָּא דְמוֹאָב וַאֲמַר לְמַלְכָּא דְמוֹאָב יִפּוֹק כְּעַן אַבָּא וְאִמָּא עִמְּכוֹן עַד דְּאֵדַע מַה יַעְבֵּיד לִי יְיָ׃ וְאַשְׁרִנּוּן קֳדָם מַלְכָּא דְמוֹאָב וִיתִיבוּ עִמֵּיהּ כָּל יוֹמִין דַּהֲוָה דָוִד מִטַּמַּר בִּמְצָדְיָא׃ וַאֲמַר גָּד נְבִיָּא לְדָוִד לָא תִתֵּיב בִּמְצוּדְיָא אִתָּא וְאֵיזֵל לָךְ לַאֲרַע יְהוּדָה וַאֲזַל דָּוִד וַאֲתָא לְחוּרְשָׁא דְחָרֶת׃ ושמע

בשנותו את טעמו לפני' וחד וטעמו כצפיחית: הבאתם ג' וסים' נמסר בסדר חקה: כארבע ד' בקריאה וסים' ויתקבצו אליו כל איש מצוק' ויאמר דוד לאנשיו חגרו' ויקבץ מלך ישראל דמלכים' כי כארבע רוחות השמים: וינחם ז' בקריאה וסי' את פני מלך מואב' וינחם בערי הרכב דמלכים' וינחם בחלת והבור דמלכים' וינחם בענן יומם' וינחם לבטח ולא פחדו' וינחם אל מחוז חפצם' שוטח לגוים וינחם:

רלבג

וישנו את טעמו, הו' מענין וטעם זקנים יקח והרצון ששנה דבריו באופן שהיה נראה כי בבלי דעת דבר ועשה עצמו הולל: ויתו על דלתות השערי' ר"ל שהיה מתוה תו ורושם על דלתות השער על צד השטות והיה מוריד ריר פיו על זקנו: חסר משוגעים אני, ר"ל האני חסר משוגעים ומצטרך אליהם עד שתביאו אלי זה להשתגע ועוד האם זה שהוא בתכלית השגעו' הוא ראוי לבא אל ביתי, והנה בזאת התחבולה נמלט דוד מיד אכיש מלך גת: כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה, הרצון באיש מצוק מי שמצאתהו מצוקת לבו מפני היותו עשוק ורצוץ ואין לו כח מיד אויביו ועושקיו או למה שידמה לזה, ואיש אשר לו נושה הוא' הלוה ואין לאל ידו לפרוע, ואיש מר נפש הוא העני אשר שדי המר נפשו לרוע מזלו וקשי יומו כי ירוח לו מצד החבורה ולזה נתקבצו אלו אל דוד עם שסבר נתפרסם להם מטוב הצלחתו מה שהביאם לקוות לטוב בהיותם בצלו: כל ימי היות דוד במצודה, זה לאות שאחר שיצא דוד מהמצודה נפרדו אביו ואמו ממלך מואב: ואין

רבינו ישעיה

הלא זה דוד מלך הארץ. פי' תנאי היה בינינו אם יוכל להלחם אתי והיינו לכם לעבדים וגם ישראל גדלוהו יותר משאול המלך שכתבו לו הרבבות ולשאול האלפים: וישנו את טעמו. פירוש שינה דעתו לשטות כמו מטעם המלך וגדוליו. וכאשר וישנו וטעמו בשני סימנין וזהו אבימלך דכתי' לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ששמו אכיש ומפני שהיו כשרים פלשת' תחתיו היה נקרא אבימלך ולא ששמו אבימלך: ויתהולל בידם. לשון שטות. כמו ושופטי' יהולל: חסר משוגעים אני. ש אות' שהיתה בתו משגעת. ויתקבצו אליו כל איש מצוק. פי' כל איש שהיתה לו מצוקה ולא היה יכול לעמוד בעירו או שהיה נושה בו' או מר נפש והיה רוצה לצאת מעירו לשכח צערו נתקבצו אליו: וילך דוד משם מצפ' מואב. פירוש מגדל גבוה היה שמשם צופין למרחוק וסמך עליהם מפני רות שהיתה מואביה, והפקיד ביד המלך בית אביו: כל ימי היות דוד במצודה' פי' איש מצפ' מואב: ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב במצוד'. פירוש ידע ברוח הקודש כי היה רוצ' ילך מואב לשמרו ביד שאול כי היה ירא ממנו כדכתיב לעיל וילחם סביב בכל אויביו במואב בבני עמון. ואמר לו שילך בארץ יהודה ששם קרובים ולא ימסרוהו. וכשהלך שם הרג מלך מואב אביו ואמו. ומפני זה כשהלך דוד נקם מהם כדכתי' ויך את מואב וימדדם בחבל והיה ממית שני חבלים:

רדק

כי נודע דוד׳ כי נתפרסם דוד כלומר נודע הדבר שהיו עמו אנשים עד ששמע שאול והיה הספור הזה הנה מפני הדבר שאמר שאול לעבדיו כי עד עתה לא ידע שאול כי התקבצו אל דוד אנשים וכאשר שמע כי עמו כארבע מאות איש אמ׳ בלבו זה מרד הוא שמרד בי ודעתו לארוב ולהלחם עלי או לחלוק עלי המלכו׳ וזהו שאמ׳ כי הקים בני את עבדי עלי לאורב ׳ ואמ׳ לכלכם ישים שרי אלפי׳ כלו׳ בחיל שהו׳ מקבץ עלי או בהיותו מלך כאש׳ הו׳ חושב : האשל׳ כמו העץ וכן ויטע אשל: ברמה׳ מקום היה בגבעת שאול והיה גבוה ונקרא רמה ואין זה רמת שמואל כי הוא בגבעה היה ׳ ולדברי בעל הדרש הוא רמת שמואל שאמר וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא שאול יושב בגבעה במלכותו בזכות האשל הגדול אשר ברמה והוא שמואל שהיה מתפלל עליו : בני ימיני׳ כלומר עליכם היה לחוס עלי כי אתם משבטי וממשפחתי: קשרתם ׳ מרדתם כי הקשר הוא המרד והוא בהתחבר לב זה עם זה : בכרת בני ׳ בכרת ברית : בן ישי לא זכר שמו דרך בזיון : נצב על עבדי שאול ׳ כלומ׳ בדרש׳ היה נצב כי גדול שבעבדי שאול הנצבי׳ עליו היה ושמום זה בדב׳ והפכו כי נצבי׳ עליו ור״ל נצבי׳ לפניו וסמוך לו לעשות מה שיצוה אותם : ונצב על עבדי שאול ׳ ר״ל כמשמעו שהיה להם לראש וממונה עליהם וכ״תי והוא ממנא על עבדי שאול והוא כמו הנצב על הקוצרי׳ בן אחיטוב׳ לא זכר שמו דרך בזיון : ושאול לו באלהים ׳ להגיד לו דרכו: והוא בורח מפני ׳ ומדרשו עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ולאב בית דין ולמי שצורך צבור בו : וסר אל משמעתך ׳ אל עבודתך כלומר שהי׳ נשמע לכל מצותיך וכן ובני עמון משמעתם : היום החלותי לשאול לו באלהים ׳ ה״מ בתמיהה היום החלותי לשאול בעבורו חלילה שהייתי יודע כי הו׳ בורח כי כמה פעמי׳ שאלתי לו שהיה הולך במצותיך ויש לפרשו בלא תמיהה כלומר למה אתה מאשימני לפי ששאלתי לו באהים וזה הוא היום הראשון ולא הייתי יודע כי קשה הוא בעיניך וכי ב בורח הוא חלילה לי שאם הייתי יודע לא הייתי עושה ומעתה לא אעשה עוד אחר שקשה בעיניך ובורח הוא מפניך כי לא הייתי יודע כל זה אבל הייתי חושב אותו מתחילה כאמן ביתך : בכל בית אבי׳ ולא כל בית אבי : אל ישם המלך דבר אשם אמר זה לפי ששלח שאול לקרא גם כן כל בית אביו: ולא אבו ׳ דרשו כי אבנר ועמשא היו ולא אבו לפגוע בכהני יי׳ כי דרשו אכין ורקין מיעוטין מה שכתו׳ כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומ׳ רק חזק ואמץ ולדעת הדרש הזה יהיה פירוש ויאמר המלך לרצים ולנצבים עליו כי אבנר ועמשא לא היו רצים אלא שרים:

לדויג

רבינו ישעיה

וישמ׳ שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו׳ פירו׳ שמע כי נודע שהם עומדים בערי יהודה הוא ואנשיו ׳ וכאו מארץ מואב ושם בלבו לרדוף אחריו : ואין חולה מכם עלי׳ תרגם ולית דכאיב ליה מנכון עלי: וישאל לו ביי׳ פירו׳ שעשה לו שכסיסי מלכות שאין נשאלין באורי׳ ותומים אלא למלך : היום החלותי לשאול לו באלהים : פירוש בתימיה וכי היום החלותי לשאול לו אלא רגיל אני בכך כי אתה מבית אותו על הככא כדכתיב וישימהו שאול על אנשי המלחמה ׳ שכתיב וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם ׳ ותכן אין נשאלין אלא למלך ולגביא ולמי הצורך הצבור בו:

רשי

כי נודע דוד׳ כי התבונן להשמר ממנו: תחת האשל ברמה׳ אחת שהיתה בגבול בנימין ורבותינו אמרו היא היתה דמה של שמואל ושני מקומות הן וכן מדרשו ושאול יושב בגבעה בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל עליו: לשאל לו באלהים׳ עשיתו מלך שאין נשאלים באורים ותומים להדיוט: וסר אל משמעתך׳ כמו ויסורו אליו וקרב למשמך ולאשמע ד לבריך וכי היה לי להבין שאינו הולך ב בשליחותך : היום החילותי לשאול לו׳ בתמיה זה ימים רבים שצורך הצבור בו ש שמיכהו מוציא ומביא את ישראל ומאז אני שואל לו באהים: חלילה לי׳ מעשות דבר זה למרד ולמעל: לרצים הנצבים עליו׳ אבנר ועמשא היו: ולא אבו׳ דרשו אכין ורקין כל איש אשר ימרה את פיך ובומ׳ יכול אפילו לדבר עביר׳ ת״ל רק: לדויג

רלבג

ואין חולה מכם עלי׳ ר״ל אין אחד מכם ש שיחשוב עמו חולה בעבורי בדבר הנעשה כנגדי וידמה שהי׳ ירא שאול שיהיה הקשר חזק מבני ישראל את דוד וילחם עמו ולזה אמר שכבר הקים בנו עבדו עליו לאורב: אחימלך בן אחיטוב הכהן ואת כל בית א אביו הכהנים׳ ידמה שקרא עמו כל בית אביו חשב שאול ש שתהיה שאלתו באהים אם יצליח במרדו על שאול בדרך שינצחהו במלחמה והיתה ת תשובת אחימלך כי חלילה לו כי הוא לא ידע בזה דבר ומה ש שעשה עשה מגד מ מחשבתו שיהיה דוד היות׳ נאמן מכל עבדי שאול והיותר סר אל משמעתו : היום החלותי לשאול לו ב באלהים ׳ ר״ל וכי היום החלותי לשאול לו באלהים שתחשדוני בזה אלא כמה פעמים שאלתי לו באלהים בשליחותך על דבר מלחמות ישראל כי הוא המוציא והמביא את ישראל: בעבדו דבר בכל בית אבי ר״ל ולא בכל בית אבי ואמנם אמר זה לפי שכבר כל לו שחשדם שאול כלם לפי שקראם כלם לבא לפניו: נושא

וכל עבדיו ז׳ וסימ׳ ויקם פרעה לילה׳ ולא פחדו ולא קרעו דירמיה׳ ויצו שאול את עבדיו׳ וישמע שאול כ׳ ויקם המלך ויקרע׳ ויהו ככלתו לדבר׳ וכל עבדיו עברים : אלו ג׳ חס׳ י׳ בקריאה וסימ׳ למה קשרתם כלכם עלי׳ עבור בתוך העיר בתוך ירושלם׳ רוץ דבר אל הנער הלז׳ וכל צורת הבית דיחזקאל דכוו׳ :

וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל כִּי נוֹדַע דָּוִד וַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְשָׁאוּל יוֹשֵׁב בַּגִּבְעָה תַּחַת־הָאֶשֶׁל בָּרָמָה וַחֲנִיתוֹ בְיָדוֹ וְכָל־עֲבָדָיו נִצָּבִים עָלָיו׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַעֲבָדָיו הַנִּצָּבִים עָלָיו שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי יְמִינִי גַּם־לְכֻלְּכֶם יִתֵּן בֶּן־יִשַׁי שָׂדוֹת וּכְרָמִים לְכֻלְּכֶם יָשִׂים שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת׃ כִּי קְשַׁרְתֶּם כֻּלְּכֶם עָלַי וְאֵין־גֹּלֶה אֶת־אָזְנִי בִּכְרָת־בְּנִי עִם־בֶּן־יִשַׁי וְאֵין־חֹלֶה מִכֶּם עָלַי וְגֹלֶה אֶת־אָזְנִי כִּי הֵקִים בְּנִי אֶת־עַבְדִּי עָלַי לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּעַן דֹּאֵג הָאֲדֹמִי וְהוּא נִצָּב עַל־עַבְדֵי־שָׁאוּל וַיֹּאמַר רָאִיתִי אֶת־בֶּן־יִשַׁי בָּא נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִטוּב׃ וַיִּשְׁאַל־לוֹ בַּיהוָה וְצֵידָה נָתַן לוֹ וְאֵת חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי נָתַן לוֹ׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא אֶת־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִיטוּב הַכֹּהֵן וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בְּנֹב וַיָּבֹאוּ כֻלָּם אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל שְׁמַע־נָא בֶּן־אֲחִיטוּב וַיֹּאמֶר הִנְנִי אֲדֹנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָו שָׁאוּל לָמָּה קְשַׁרְתֶּם עָלַי אַתָּה וּבֶן־יִשָׁי בְּתִתְּךָ לוֹ לֶחֶם וְחֶרֶב וְשָׁאוֹל לוֹ בֵּאלֹהִים לָקוּם אֵלַי לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּעַן אֲחִימֶלֶךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר וּמִי בְכָל־עֲבָדֶיךָ כְּדָוִד נֶאֱמָן וַחֲתַן הַמֶּלֶךְ וְסָר אֶל־מִשְׁמַעְתֶּךָ וְנִכְבָּד בְּבֵיתֶךָ׃ הַיּוֹם הַחִלֹּתִי לִשְׁאָל־לוֹ בֵאלֹהִים חָלִילָה לִּי אַל־יָשֵׂם הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ דָבָר בְּכָל־בֵּית אָבִי כִּי לֹא־יָדַע עַבְדְּךָ בְּכָל־זֹאת דָּבָר קָטֹן אוֹ גָדוֹל׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מוֹת תָּמוּת אֲחִימֶלֶךְ אַתָּה וְכָל־בֵּית אָבִיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לָרָצִים הַנִּצָּבִים עָלָיו סֹבּוּ וְהָמִיתוּ כֹּהֲנֵי יְהוָה כִּי גַם־יָדָם עִם־דָּוִד וְכִי יָדְעוּ כִּי־בֹרֵחַ הוּא וְלֹא גָלוּ אֶת־אָזְנוֹ וְלֹא־אָבוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ לִשְׁלֹחַ אֶת־יָדָם לִפְגֹעַ בְּכֹהֲנֵי יְהוָה׃

וּשְׁמַע שָׁאוּל אֲרֵי אִתְיְדַע דָּוִד וְגֻבְרַיָּא דִי עִמֵּיהּ וְשָׁאוּל יָתֵיב בְּגִבְעֲתָא תְּחוֹת אֶשְׁלָא בְּרָמְתָא וּמוֹרַנִיתֵיהּ בִּידֵיהּ וְכָל עַבְדוֹהִי קָיְמִין עֲלוֹהִי׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַבְדוֹהִי דְקָיְמִין עֲלוֹהִי שְׁמַעוּ כְעַן בְּנֵי שִׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִן אַף לְכוּלְכוֹן יִתֵּן בַּר יִשַׁי חַקְלִין וְכַרְמִין לְכֻלְּכוֹן יְמַנֵּי רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא׃ אֲרֵי מְרַדְתּוּן כֻּלְּכוֹן עֲלַי וְלֵית דְּחַוֵי לִי כַּד גְּזַר קְיָם בְּרִי עִם בַּר יִשַׁי וְלֵית דְּכָאֵב מִנְּכוֹן עֲלַי וּמְחַוֵי לִי אֲרֵי אֲקִים בְּרִי יָת עַבְדִּי עֲלַי לִכְמָנָא בְּיוֹמָא הָדֵין׃ וַאֲתֵיב דּוֹאֵג אֱדוֹמָאָה וְהוּא מְמַנָּא עַל עַבְדֵי שָׁאוּל וַאֲמַר חֲזֵיתִי יָת בַּר יִשַׁי אֲתָא לְנוֹב לְוַת אֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב׃ וּשְׁאֵיל לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְזָוְדִין יְהַב לֵיהּ וְיָת חַרְבָּא דְגָלְיָת פְּלִשְׁתָּאָה יְהַב לֵיהּ׃ וּשְׁלַח מַלְכָּא לְמִקְרֵי יָת אֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב כַּהֲנָא וְיָת כָּל בֵּית אֲבוּהִי כַּהֲנַיָּא דִי בְנוֹב וַאֲתוֹ כוּלְּהוֹן לְוַת מַלְכָּא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל שְׁמַע כְּעַן בַּר אֲחִיטוּב וַאֲמַר הָא אֲנָא רִבּוֹנִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל לְמָה מְרַדְתּוּן עֲלַי אַתְּ וּבַר יִשַׁי בְּמִתְּנָךְ לֵיהּ מְזוֹן וְחַרְבָּא וּשְׁאֵלִית לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵקַם עֲלַי לִכְמָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וַאֲתֵיב אֲחִימֶלֶךְ יָת מַלְכָּא וַאֲמַר וּמַן בְּכָל עַבְדָּךְ כְּדָוִד מְהֵימַן וַחֲתְנָא דְמַלְכָּא וְרַב עַל מִשְׁמַעְתָּךְ וְיַקִּיר בְּבֵיתָךְ׃ יוֹמָא דֵין שָׁרֵיתִי לְמִשְׁאַל לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ חַס לִי לָא יְשַׁוֵּי מַלְכָּא בְּעַבְדֵיהּ פִּתְגָמָא בְּכָל בֵּית אַבָּא אֲרֵי לָא יְדַע עַבְדָּךְ בְּכָל דָּא פִּתְגָם זְעֵיר אוֹ רַב׃ וַאֲמַר מַלְכָּא מֵמָת תְּמוּת אֲחִימֶלֶךְ אַתְּ וְכָל בֵּית אֲבוּךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לִרְהָטַיָּא דְקָיְמִין עֲלוֹהִי אִסְתַּחֲרוּ וְקַטוּלוּ כַּהֲנַיָּא דַיְיָ אֲרֵי אַף יְדֵיהוֹן עִם דָּוִד וַאֲרֵי יְדַעוּ אֲרֵי עָרֵיק הוּא וְלָא חַוּוּ לִי וְלָא אֲבוֹ עַבְדֵי מַלְכָּא לְאוֹשָׁטָא יָת יְדֵיהוֹן לְמִשְׁלַט בְּכַהֲנַיָּא דַיְיָ׃

ואמר

וכל בית יב וס׳ וכל בית יוסף׳ וכל בית מלוא׳ וירדו אחיו וכל בית דשמשון׳ וילך דוד משם׳ ויאמר המלך אל אחימלך׳ ודוד וכל בית ישראל דמשחקים׳ וחברו דמעלים׳ בענא בן אחילוד׳ כי כל הגוים ערלים׳ בן אדם אחיך׳ הנשיא המשא הזה׳ ואתה בן אדם קח לך עץ אחד׳ ונמסר גם בשפטים סימן ט׳:

רשי

לדויג' נשתנה שמו אמר לו נתפשתה כדג אתה אלשנת עליהם אתה הרוג אותם: אנכי סבותי' סבבתי הדבר עד שבא לידי כך: כי אשר יבקש נפש אדם אחד רודף שניהם במקום שאמלט שם אני המלט אתה פי במשמרתי תהיה תמיד כך תירגם יונתן ארי מאן דבעי למיקטלי בעי למיקטלך ויש עוד לפרש כי את אשר יאהבני יאהבך ואשר ישמור את נפשי ישמור את נפשך ויש דוגמא במקרא אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו הרי כאן בקשת נפש לטובה: נכר

וימת ה' בקריאה וסים' וירע בעיני יי' אשר עשה' ויאמר המלך לדואג' ולשפחתך שני בנים' ויקם ישמעאל בן נתניה' הפך את מימיהם לדם' וסים' בלשון תרגום אבאיש דואג וקטל נוניא לנדליה: ושה ה' בקריאה וסים' נמסר בסדר שפטים; בן כל בן המוקף פתח במ"ד ואם הנגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופירושו

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדוֹיֵג סֹב אַתָּה וּפְגַע בַּכֹּהֲנִים וַיִּסֹּב דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי וַיִּפְגַּע־הוּא בַּכֹּהֲנִים וַיָּמֶת ׀ בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ נֹשֵׂא אֵפוֹד בָּד׃ וְאֵת נֹב עִיר־הַכֹּהֲנִים הִכָּה לְפִי־חֶרֶב מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה מֵעוֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק וְשׁוֹר וַחֲמוֹר וָשֶׂה לְפִי־חָרֶב׃ וַיִּמָּלֵט בֵּן־אֶחָד לַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִטוּב וּשְׁמוֹ אֶבְיָתָר וַיִּבְרַח אַחֲרֵי דָוִד׃ וַיַּגֵּד אֶבְיָתָר לְדָוִד כִּי הָרַג שָׁאוּל אֵת כֹּהֲנֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאֶבְיָתָר יָדַעְתִּי בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־שָׁם דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי כִּי־הַגֵּד יַגִּיד לְשָׁאוּל אָנֹכִי סַבֹּתִי בְּכָל־נֶפֶשׁ בֵּית אָבִיךָ׃ שְׁבָה אִתִּי אַל־תִּירָא כִּי אֲשֶׁר־יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ כִּי־מִשְׁמֶרֶת אַתָּה עִמָּדִי׃

וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר הִנֵּה פְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּקְעִילָה וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת־הַגֳּרָנוֹת׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֵלֵךְ וְהִכֵּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד לֵךְ וְהִכִּיתָ בַפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־קְעִילָה׃ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה אֲנַחְנוּ פֹה בִּיהוּדָה יְרֵאִים וְאַף כִּי־נֵלֵךְ קְעִלָה אֶל־מַעַרְכוֹת פְּלִשְׁתִּים׃ וַיּוֹסֶף עוֹד דָּוִד לִשְׁאֹל בַּיהוָה וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה וַיֹּאמֶר קוּם רֵד קְעִילָה כִּי־אֲנִי נֹתֵן אֶת־פְּלִשְׁתִּים בְּיָדֶךָ׃ וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַאֲנָשָׁו קְעִילָה וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּנְהַג אֶת־מִקְנֵיהֶם וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה גְדוֹלָה וַיֹּשַׁע דָּוִד אֵת יֹשְׁבֵי קְעִילָה׃ וַיְהִי בִּבְרֹחַ אֶבְיָתָר בֶּן־אֲחִימֶלֶךְ אֶל דָּוִד קְעִילָה אֵפוֹד יָרַד בְּיָדוֹ׃

תרגום

וַאֲמַר מַלְכָּא לְדוֹאֵג אִסְתְּחַר אַתְּ וּשְׁלוֹט בְּכַהֲנַיָּא וְאִסְתְּחַר דּוֹאֵג אֲדוֹמָאָה וּשְׁלַט הוּא בְּכַהֲנַיָּא וּקְטַל בְּיוֹמָא הַהוּא תְּמָנַן וְחַמְשָׁא גַּבְרִין דִּכְשָׁרִין לְמִלְבַּשׁ אֵפוֹד דְּבוּץ׃ וְיַת נוֹב קִרְיַת כַּהֲנַיָּא קְטַל לְפִתְגַּם דְּחֶרֶב מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא מֵעוֹלֵים וְעַד יָנִיק וְתוֹר וַחֲמַר וְאִמַּר לְפִתְגַּם דְּחֶרֶב׃ וְאִשְׁתֵּיזֵב בְּרָא חֲדָא לַאֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב וּשְׁמֵיהּ אֶבְיָתָר וַעֲרַק בָּתַר דָּוִד׃ וְחַוִּי אֶבְיָתָר לְדָוִד אֲרֵי קְטַל שָׁאוּל יַת כַּהֲנַיָּא דַיָי׃ וַאֲמַר דָּוִד לְאֶבְיָתָר יָדַעְנָא בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי תַמָּן דּוֹאֵג אֲדוֹמָאָה אֲרֵי חַוָּאָה יְחַוֵּי לְשָׁאוּל אֲנָא גְרָמֵית לְאִסְתַּקָּפָא בְּכָל נְפַשׁ בֵּית אֲבוּךְ׃ תֵּב עִמִּי לָא תִדְחַל אֲרֵי דְּבָעֵי לְמִקְטְלִי בָּעֵי לְמִקְטְלָךְ אֲרֵי נְטִיר אַתְּ עִמִּי׃ וְחַוִּיאוּ לְדָוִד לְמֵימַר הָא פְלִשְׁתָּאֵי מְגִיחִין קְרָבָא בִּקְעִילָא וְהָא אִנּוּן בָּזְזִין יַת אִדְּרַיָּא׃ וּשְׁאֵל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַיָי לְמֵימַר הַאֵיזֵיל וְאֶקְטוֹל בִּפְלִשְׁתָּאֵי הָאִלֵּין׃ וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד אֱזֵיל וְתִקְטוֹל בִּפְלִשְׁתָּאֵי וְתִפְרוֹק יַת יָתְבֵי קְעִילָה׃ וַאֲמַרוּ גֻּבְרֵי דָוִד לֵיהּ הָא כַד אֲנַחְנָא הָכָא בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה אֲנַחְנָא דָחֲלִין וְאַף אֲלָהֵן דְּנֵיזֵיל לִקְעִילָא לְסִדְרֵי פְלִשְׁתָּאֵי׃ וְאוֹסִיף עוֹד דָּוִד לְמִשְׁאַל בְּמֵימְרָא דַיָי וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וַאֲמַר קוּם חוּת לִקְעִילָה אֲרֵי אֲנָא מָסַר יַת פְּלִשְׁתָּאֵי בִּידָךְ׃ וַאֲזַל דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי לִקְעִילָה וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּפְלִשְׁתָּאֵי וּדְבַר יַת בְּעִירְהוֹן וּמְחָא בְהוֹן מַחָא סַגִּיאָה וּפְרַק דָּוִד יַת יָתְבֵי קְעִילָה׃ וַהֲוָה כַּד עֲרַק אֶבְיָתָר בַּר אֲחִימֶלֶךְ לְוָת דָּוִד לִקְעִילָה אֵפוֹדָא אַחֵית בִּידֵיהּ׃

בן שהוא חכם בן שהוא כסיל במ"ו וסים' נמסר בסדר ויצא: וישאל דוד ביי' ה' דסמיכי בקריאה וסים' האלך והכיתי בפלשתים' ארדף אחרי הגדוד' האעלה באחת ערי יהודה' האעלה אל פלשתים' לא תעלה דממול בכאים: האלך ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר שמות: אנשי דוד ד' בקריא' וסי' הנה אנחנו פה ביהודה יראים' הנה היום אשר אמר יי' אליך' מדוע גנבוך' אז נשבעו אנשי דוד: וינהג ח' בקריאה וסי' נמסר בסדר שמות: קעלה ד' חס' בליש וסים' ואף כי נלך קעלה פלוגתא עליה' ויצאו מקעלה' וישע דוד את ישבי קעלה' ויש ספרים קום רד קעלה חס' ויש ספרים מסר' מונים והושעת את קעלה ושומטים וישע דוד את ישבי קעלה:

רדק

לדויג' כתיב וקרי לדואג כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ויסב דויג ולא קרי דואג ויש ספרים שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שכתוב היו קוראי' אותו דואג ונ"ל דרשו כי לכך כתוב דויג אמר לו שאול נתפשת כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות שמו: נושא אפוד בד' כתרגומו לכשרין למילבש אפוד לבן נראה ל לפירושו כי הוא הרג יותר מ משמנים וחמשה אבל השמנים וחמשה היו ראויין ללבוש אפוד בד כי נראה כי הגדולים בעובדי יי' היו לובשים זה המלבוש וכן דוד המלך לבשו ביום שהעלה הארון וביום זה שחרבה נוב הביאו המשכן לגבעון: מאיש ועד אשה' דרשו בו בדב' עמלק כתיב ויחמול שאול והעם על מ מיטב הצאן וגו' יצאתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה ובנוב עיר הכהנים כתוב מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב יצאתה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה יש לתמוה כי בכל אשר הזכיר הכתוב עונות שאול לא ראינו שהזכיר עון נוב עיר הכהנים ואפילו כשקראם בית הדמים לא אמר אלא על אשר המית את הגבעונים ולא אמר הכהנים ונראה כי חייבים היו הכהנים ולא נגלה בכתוב עונם זולתי עון בית עלי ואף על פי כן נענש שאול על דמם שנפל בחרב פלשתים הוא ובניו ואמרו רז"ל גדולה לגימה שמרחק' הקרובי' ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינתו על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון מרחקת את הקרובי' מעמון ומואב מקרבת את הרחוקים מיתרו דכתיב קראן לו ויאכל לחם מעלמת עין מן הרשעים ממיכה משרה שכינתו על נביאי הבעל מעדוא הנביא דכתיב ויהי הם יושבין על השלח' וגו' ושגגתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהני' ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו: כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך' שאול הוא שמבקש את נפשי והוא מבקש את נפשך לכן שבה אתי: כי משמרת אתה עמדי' אשמור אותך כמו שאשמור את עצמי ויש לפרש נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך: שוסים' בוזזים כמו זה חלק שוסינו: וישאל דוד ביי'' בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שאמ' ויהי בברוח אביתר אפוד ירד בידו: ביהודה יראים' הנה אנחנו בין בני ישראל אנחנו בסכנה מפני שאול ונשים עצמינו יותר בסכנה בין פלשתים ומפני דבריהם ה הוסיף דוד לשאול ולא מפני עצמו כי הוא בפעם הראשונה היה בוטח אלא מפני אנשיו ה הוסיף לשאול וכשראו אנשיו שהבטיחו האל פעמי' הלכו עמו: וינהג את מקניהם' איך היו מקניהם במלחמה אלא כשהכה דוד מהם מכה גדולה רדף אחרי הנסים מהם עד ארץ פלשתים ונהג את מקניהם: אפוד ירד בידו' פירשו אותו כמו הוריד וכת' אחית ואני [illegible] כמשמעו ואמר ירד כלומ' ירד האפוד בדרך מקרה בידו ואע"פ שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כליו עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם בורח והיתה סבה מאת יי' והיה האפוד בדרך מקרה בין כליו לפיכך אמר ירד ולא אמר הוריד: נכר

רבינו ישעיה

שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד' פי' אין זה אפוד של אורים ותומים אלא כתונת בד שהיו לובשין כדין כהן הדיוט שהרי גם בשמואל כתי' ושמואל משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד' ות"י דכשרין למלבש אפודא דבוץ כלומר כולם ראויין לכהונה גדולה' ולפי פשוטו אם זה אפוד הוא של אורים ותומים יש לפר' וי"ו חסר וכאלו אפד בד' שהרג כל הכהנים וגם כהן גדול: אפוד ירד בידו' פי' אף על פי שלא ירד אלא יונה באחר זה יונה באח' ופתרונו כמו הוריד ודומה לו עיני עיני ירדה מים שיונא באח' ופתרונו מורדת מים וכיוצא בו ושב ה' אלהיך את שבותך שיונא באחר ופתרונו והשיב ואף על פי שבל שב עומד בעצמו וכא לומר לך שמפני שהוריד האפוד בידו היה שאל בו דוד שאם לא כן מנין היה לו לדוד אפוד לשאול בו:

רלבג

כג

נושא אפוד בד' ר"ל שהיו נכבדים וראויים לזה הלבוש כי זה ה הלבוש היו לובשים ה הנכבדים וכל שכן מי שהיו מהם מיוחדים לעבודת השם כמו ש שזכרנו בענין אפוד שמואל: כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך' ר"ל שככל אשמו' את נפשך כמו נפשי: כי משמרת אתה עמדי' ידמה שאמר זה מפני שכבר הביא אביתר עמו ה האורי' והתומים ובהם יהיה נשאל דוד ב באלהים ולזה אמ' שים לו לבטוח על דוד ש שישמרהו כנפשו: הנה אנחנו פה ביהודה יראים' ר"ל שאף על פי שאנחנו תוך בני יהודה אנחנו ירא' מפני שאול ואיך נוסיף על יראתנו יראת מערכות פ פלשתים' והנה שאל עוד דוד באלהים ב בעבור אנשיו ועל השגות היעוד האמינו אנשי דוד כי אך דוד האמין בו בראשונה' ויתכן שנאמר והוא הנכו' לפי מה שאחשוב כי הלשון הראשון הו' מסופק וכבר אפשר שיובן שאם ילך והכה בפלשתים הנה יושיע את קעילה לא בזולת זה אבל לא יהיה בזה המאמר הבטח' שיכה את הפלשתים ולזה יראו אנשי דוד מרדת קעילה הלא תראה בענין פילגש בגבעה מה שקרה לישראל מהרע מפני הספק שהיה בלשון כאשר שאלו באלהים כשלא דקדקו בו ולזה הסכי' דוד לשאול באלהים פעם שנית על זה ובא אליו הלשון בזולת שום ספק שירד אל קעילה והש"י יתן את פלשתים בידו: נכר

רדק

בכרי פי׳ סגר ומסר אמר מאחר שהוא בעיר דלתי׳ ובריח לא ימלט מידי כי משאהיה סביב העיר ואצור עליה לא יוכל לברוח מן העיר כי עיר דלתים ובריח הוא והו׳ לא חשב שיהיה אדם שיגיד לדוד: וישמע׳ כמו ויאסף לפי שהעם כאספים ע״י כרוז משמיע וכן במשנה משמיעין על השקלים פי׳ מכריזין: מחרים הרעה׳ ענינו חושב כמו אל תחרוש על רעך רעה:

רשי

בכר אותו בידי׳ הסגיר וכן אל תרא ביום אחיך ביום נכרו מימשך החזקים הוא כמו אבד ושבר בריחיה ואם בקש לדבר במשקולת הרפים היה נקוד נכר: נסגר לבא בעיר דלתים ובריח׳ ויבטח בכך ולא יחוש לברוח ממני: מחרים הרעה׳ כמין את בישתא: היסגרוני בעלי קעילה וגו׳ למדנו מכאן שהשואל שני דברים אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין לו אלא ראשון וכאן דוד שאל שלא כסדר שהיה לו לשאול תחלה הירד שאול היסגרוני בידו והשיבוהו כסדר: כאשר יתהלכו׳ באתר דכשר להלכא במקום הכלת׳: ויחזק את ידו׳ חידום ברית שביניה׳: נלכו הסגירו׳ ועלינו להסגירו:

שמע ה׳ חס׳ בקריא׳ וסימ׳ כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע׳ שמע בן אחיכם ושפטתם צדק׳ והיה אם שמע תשמעו אל מצותי׳ כי מבקש שאול ללכת קעילה׳ והיה אם שמע תשמעון דירמיה׳ ובמסרה אחריתי כתב דתריסר ההוא דזכריה׳ וב׳ מלאים ואל תבנו׳ אפרים מתגודד׳ ואכלו טוב: היסגרנו ה׳ חס׳ י׳ בליש׳

ויגד לשאול כי־בא דוד קעילה ויאמר שאול נכר אתו אלהים בידי כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריח: וישמע שאול את־כל־העם למלחמה לרדת קעילה לצור אל־דוד ואל־אנשיו: וידע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה ויאמר אל־אביתר הכהן הגישה האפוד: ויאמר דוד יהוה אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי־מבקש שאול לבוא אל־קעילה לשחת לעיר בעבורי: היסגרני בעלי קעילה בידו הירד שאול כאשר שמע עבדך יהוה אלהי ישראל הגד־נא לעבדך ויאמר יהוה ירד: ויאמר דוד היסגרו בעלי קעילה אתי ואת־אנשי ביד שאול ויאמר יהוה יסגירו: ויקם דוד ואנשיו כשש־מאות איש ויצאו מקעילה ויתהלכו באשר יתהלכו ולשאול הגד כי־נמלט דוד מקעילה ויחדל לצאת: וישב דוד במדבר במצדות וישב בהר במדבר־זיף ויבקשהו שאול כל־הימים ולא־נתנו אלהים בידו: וירא דוד כי־יצא שאול לבקש את־נפשו ודוד במדבר־זיף בחרשה: ויקם יהונתן בן־שאול וילך אל־דוד חרשה ויחזק את־ידו באלהים: ויאמר אליו אל־תירא כי לא תמצאך יד־שאול אבי ואתה תמלך על־ישראל ואנכי אהיה־לך למשנה וגם־שאול אבי ידע כן: ויכרתו שניהם ברית לפני יהוה וישב דוד בחרשה ויהונתן הלך לביתו: ויעלו זפים אל־שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה בגבעת החכילה אשר מימין הישימון: ועתה לכל־אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך: ויאמר שאול ברכים אתם ליהוה כי חמלתם עלי:

ואתחוא לשאול ארי אתא דוד לקעילה ואמר שאול מסר יתיה יי בידי ארי נתמסר למעל בקרתא דלה דשין ועברין: וכנש שאול ית כל עמא לאגחא קרבא למחת לקעילה למצר על דוד ועל גברוהי: וידע דוד ארי עלוהי שאול כמין בישתא ואמר לאביתר כהנא קריב אפודא: ואמר דוד יי אלהא דישראל משמע שמע עבדך ארי בעי שאול למעל לקעילה לחבלא לקרתא בדילי: הסבירין לממסרי יתבי קעילה בידיה הסביר למחת שאול כמא דשמע עבדך יי אלהא דישראל חוי כען לעבדך ואמר יי סבר למחת: ואמר דוד הסבירין לממסרי יתבי קעילה יתי וית גברי בידא דשאול ואמר יי סבירין לממסר: וקם דוד וגברוהי כשית מאה גברא ונפקו מקעילא והליכו באתר דכשר להלכא ולשאול אתחוא ארי אשתיזב דוד מקעילה ואתמנע מלמפק: ויתב דוד במדברא במצדתא ויתב בטורא במדברא דזיף ובעוהי שאול כל יומיא ולא מסריה יי בידיה: וחזא דוד ארי נפק שאול למקטליה ודוד במדברא דזיף בחורשא: וקם יהונתן בר שאול ואזל לות דוד לחורשא ותקף ית ידיה במימרא דיי: ואמר ליה לא תדחל ארי לא תשכחנך ידא דשאול אבא ואת תמלוך על ישראל ואנא אהי לך לתנין ואף שאול אבא ידע כן: וגזרו תרויהון קים קדם יי ויתב דוד בחורשא ויהונתן אזל לביתיה: וסליקו אנשי זיף לות שאול לגבעתא למימר הלא דוד מטמר עמנא במצדתא בחורשא בגבעת חכילה דמדרום לישימון: וכען לכל רעות נפשך מלכא למחת חות ואנחנא נמסרניה בידא דמלכא: ואמר שאול בריכין אתון קדם יי ארי חסתון עלי:

Marginal notes: ב׳ ולא כבר סוע · ל׳ · ל׳ · א׳ חס׳ · ל׳ חס׳ דחס׳ · ל׳ · ז׳ וכל אסף דכו׳ בעא · ל׳ וחס׳ · ל׳ מ״ל · ד׳ חס׳ כליש׳ · ט׳ · ה׳ נחד וכתמ · ה׳ רפין · ב׳ כל אשר לאינב · ב׳ הלא אתה · ה׳ כליש׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ מ״ל · ג׳ · ג׳

רדק (המשך)

היסגירוני פי׳ מוסרי׳ מכאן למדו רז״ל שאין שואלין באורי׳ ותומי׳ שני דברים כאחד ואם שאל אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין אלא ראשון שהרי דוד אמר היסגירוני הירד ויאמר יי׳ ירד הנה הוא שאל שני דברים לא השיבו אלא אחד והשיבו יי׳ על הראוי להיות ראשון והוא ירד כי דוד שאל שלא כסדר וכתב שהכיר במענה כי שלא כסדר שאל חזר ושאל כסדר היסגירו בעלי קעילה אבל אם היה צורך השעה לשאול שני דברים כאחד כגון שאין שהות לעמוד שואלין על שני דברים ומשיבין על שניהם כאחד כמו ששאל דוד הארדוף אחרי הגדוד הזה ואשיגנו ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל: בעלי קעילה׳ אדוני העיר וגדוליה וי״ת יתבי קעילה: באשר יתהלכו׳ הלכו בדרך מקרה באיזה מקום שיזדמן להם לשבת שם וי״ת באתר דכשר להלכא: במצדות׳ בסלעים הגבוהים שהיו במדבר ופירושו לפניו וישב בהר במדבר זיף: וירא דוד׳ כי הכיר דוד כי שאול יצא לבקש את נפשו שם במדב׳ זיף כי שמע כי הזיפי׳ אמרו לו כי הוא מסתתר שם והיה בדעתו ללכת משם ובין כך בא אליו יהונתן שם וכרתו ברית שניהם והלך יונתן ודוד יושב עדיין בחורש׳ וכאשר שמע כי שאול בא הלך לו למדב׳ מעון והו׳ סמו׳ למדב׳ זיף כמו שכתובי׳ שניהם בנחלת בני יהודה מעון כרמל וזיף: בחרשה׳ פירוש ביער תרגום יער חורשא וההא נוספת כי הטעם מלעיל או ב בחורשה שם מקום: באלהים׳ חזק ידו שלא יירא בדבר אלהים שהבטיחו על ידי הנביא כי ימלוך וזהו האמר כי לא תמצאך יד שאול אבי וכת״י ותקיף ית ידיה במימרא דיי׳: אהיה לך למשנה׳ אני מבקש ממך שאהיה אני משנה לך כשתמלוך: ידע כן׳ שתמלוך והיו יודעין זה מפי השמועה שנמשח דוד למלך: לפני יי׳׳ אורי׳ ותומים שהיו שם עם אביתר הכהן או פירוש שהא׳ יתברך יהיה עד בין שניהם: לביתו׳ ת״י לאורחיה: ויעלו זיפים׳ וכבר עלו הזיפי׳ ואמרו לשאול וזהו שאמ׳ ויירא דוד כמו שאמרנו למעלה: הכינו

רבינו ישעיה

בכר אותו׳ תרגם יונתן מסר יתיה׳ ודומה לו אל תרא את אחיך ביום נכרו: וישמע שאול את כל העם׳ פירוש שישמע כרוז לכל העם שיבאו אתו למלחמ׳: מחריש הרעה׳ לשון סוד כמו חרש לאמר׳ האמור במרגלים גריתו׳ והיה מקבץ החיילות ולא היה מודיעם אנה ילכו כדי שלא ישמע דוד׳ במדבר במצדו׳ פי׳ מגדלים חזקים שהיו במדבר היה מחבא שם כי היה ירא שמא יבואו אנשים עליו מגד שאול ויתפשוהו ב בבקלה׳

רלבג

בכר אותו אלהים בידי׳ הוא מענין בן נכרי׳ כרימו והרצון בזה שהש״י הסיר ממנו ה ההכרה והבחינה כדי שיפול בידי וזה שאם היה מתנהג בטוב ה העצה היה נשמר מהכנס בעיר מוקפת חומה הכנגר׳ בחומה דלתי׳ ובריח כי כבואו עליו שם לא יוכל ל להימלט ללכת ולבוא אנה ואנה והנה חשב שאול שלא יגלה שום אדם זה הסוד לדוד וכבר סבב הש״י שנגלה לו הסוד הזה: מחריש הרעה׳ הוא מענין אל תחרוש על רעך רעה והרצון בזה שאול היה מסבב שיסתלל עם כל ישראל להביא הרעה על דוד׳: היסגרוני בעלי קעיל׳ בידו הירד שאול כאש׳ שמע עבדך יי׳ אלהי ישר׳ הגד נא לעבדך ויאמר יי׳ ירד׳ מזה המקום נוכל ללמד שהנשאים באורים ותמים אין כ כשאלין בהם אלא כ שאלה אחת לבד לא יהיו נשאלין בהם שתי שאלות יחד או יותר ולזה תמצא כי כששא׳ דוד על שתי שאלו׳ לא באהו המענה כי אם באחת מהן: בחרש׳׳ ר״ל ביער כי אף על פי שהיה במדבר זיף שאין עוברין בני אדם שם הנה להציל עצמו מן הסכנה מיד שאול היה נסתר ביער: וישב דוד בחורשה יהונתן הלך לביתו׳ באר לנו בזה כי כשען דוד ב בברי׳ יהונתן עמו שלא יגלה מקומו לאביו ואף ע״פ שנתפרס׳ ליהונתן כי דוד יקח הממלכה ותסור ממנו ולזה ספר כי

Marginal note: במצדות׳ ה׳ וסי׳ כמשריא לגדיא כשר מסתר יערים ובכל אקם לה מותא

מסרה

סגירה וסימ׳ נמסר בסדר תוריע: במצדות ח׳ בלישניהון בקריאה וסימניהון במסרה רבתא: ברכים ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימניהון ויאמר שאול ברכים אתם ליי׳׳ ברכים אתם ליי׳ אשר עשיתם החסד הזה׳ ברוכים אתם ליי׳ עשה שמים וארץ׳ בתרא מלא:

שלא נמנע דוד אחר זה מלשבת ביער ההוא:

הכינו עוד׳ חפשו וראו היטב שתדעו מקומו בכון : כי אמר אלי׳ בעוד שהיה עמי היה אומר לי כשהייתי שואלו איך היה מכה בפלשתים כל כך ואיך היה נשמר מהם שהיה אומר לי כי ערום יערים הוא ובערמות ובתחבולות היה בא עליהם שלא היו נשמרים ממנו כן עתה הוא עושה מראה עצמו במקום זה כדי שנבקש אותו שם ומחר יהיה במקום אחר לפיכך דעו כל המקומות אשר דרכו להתחבא שם וי״מ כי אמר אלי האומר כמו ויאמר ליוסף ר״ל אמר אלי המגיד כי עתה ערום יערים הוא וכת״י ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא : אל נכון׳ דבר נכון וברור בכל אלפי יהודה לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים אם היה בא ביניהם היו מוסרין אותו לשאול ומה שאמר אלפי ר״ל אכריח כל שרי אלפים שביהודה שהיו ידם עמי לחפשו היטב כל אחד באלפו שלו : וילכו זיפה לפני שאול אלה הזיפי׳ הבאי׳ אל שאול הלכו אל זיף לפני שילך שם שאול הלכו הם לחפש המקום שהיה שם דוד באמת ושבו אל שאול והכתוב לא ספר התשובה אבל אחר שאמר וילך שאול ואנשיו ידענו כי הזיפים שבו אליו טרם לכתו: וירד הסלע׳ נראה שעמק היה בין הערבה שהיה שם דוד ובין הסלע ואמר וירד כלומר ירד העמק לעלות הסלע ועל הדרך הזה נאמר ויעלו אותם עמק עכור כמו שפירשתיו במקומו ומה שאמר עוד וישב במדבר מעון להודיע כי לא היה לו פנאי לברוח ממדבר מעון ועלה לסלע הזה שהי׳ במדבר להשתגב בו מפני שאול: מצד ההר מזה׳ זהו הסלע: נחפז ללכת׳ היה טרוד ומהיר ללכת ולברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו כי אע״פ שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שראו כי רצה לברוח סבבו הם הסלע ולא היה להם אלא לתפשם כשבא המלאך אל שאול בשבת כורא עלינו׳ ובדרש נחפז ללכת זהו שאמר דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב כיון שראה דוד עצמו מצומצם ביד שאול ואנשיו אמר על הנה משח אותי שמואל ואמר לי כי משחך יי׳ למלך היכן היא אותה הבטח׳ שאמר לי ומניין שכך אמר שנאמר אני אמרתי בחפזי כל אדם כוזב אפילו שמואל היכן היא אותה הבטחה שאמר לי אמר לו הקב״ה אני מעיד עליו שנאמן שמואל שנאמר וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ואתה קראת לשמואל כוזב מיד ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וגו׳ אמר רבי יודן מלאך שליח היה אמר לו רבי פנחס וכי השליח יודע הוא שהיה אומר מהרה ולכה אלא מלאך מן השמי׳ היה שנאמ׳ ישלח משמים ויושיענו: עוטרים׳ כמו סובבי׳ כמו עטרה שהיא סובבת את הראש וכן כצנה רצון תעטרנו: מרדוף אחרי דוד׳ בחירק הא״ס שלא כמנהג : סלע המחלקו׳ לפי שנחלקו בו אלה מאל׳ ות״י כיף פלגותי׳ אתרא דאתפליג ביה לבא מלכא דשאול למיזל לכא ולכא כלומר נחלק לב המלך אם יתעכב עד שיתפש דוד או אם ילך אחרי פלשתים וכן הוא אומר בדרש מהו סלע המחלקו׳ אמר רבי שמואל בר נחמני ששם נחלקו גבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים על שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו ומהם אמרו מלחמת ישראל קודמת שבן ישי מצוי לנו בכל שעה׳ דבר אחר מהו סלע המחלקו׳ שבשעה שהיה דוד ועבדיו עוברים על אותו מקום היה מתחלק מחיילותיו הוא ושש מאו׳ איש שהיו אתו באותה שעה והיו יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ואומרין ברוך שעשה לנו נס במקום הזה: על פני צורי היעלים׳ כי היעלי׳ בצורי׳ ובסלעים שוכנים כמו שנאמר נ״כ יעלי׳ סלע והוא אקו הנזכר בתורה ואמרו כי הוא תיש הבר וי״ת על אפי שקיפי כיפיא ולא ידעתי מה היה דעתו לתרגם יעלים כיפיא: להסך את רגליו׳ להשתין מים וי״ת למיעבד צרכיה ר״ל להפנות הנקבים הגדולים וכן במסכה זה הכלל היה במקדש כל המסיך את רגליו טעון טבילה וכן המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים והוא דרך כבוד והוא עניין יציאה מעניין נסך ואם הם שני שרשים או הוא לשון סכוך וכן פרשוהו רז״ל אמר רבי אלעזר מלמד שעשה עצמו כסוכה כלומר מתוך צניעות גדולה שהיתה בו היה מסכך עצמו בעת היציאה שלא יראה בשרו ערום ורגליו דרך כבוד והוא כנוי לאבר היציאה וכן את מימי רגליהם : בירכתי המערה׳ נחבאו שם מפני שאול : אשר

ויקומו ט׳ מלאים בקריאה וסימ׳ ויקומו בבקר ויאמר שלחוני לאדני׳ ויקומו שרי מואב קדמא׳ ויחנו על הגבעה׳ ויקומו וילכו זיפה׳ ויקומו כל איש חיל׳ וחברו דדה וישאו גופת׳ ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם׳ ויקומו ראשי האבות׳ ויקומו על עמדם דדה:

לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם כי אמר אלי ערום יערם הוא: וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם והיה אם ישנו בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה: ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מען בערבה אל ימין הישימון: וילך שאול ואנשיו לבקש ויגדו לדוד וירד הסלע וישב במדבר מעון וישמע שאול וירדף אחרי דוד מדבר מעון: וילך שאול מצד ההר מזה ודוד ואנשיו מצד ההר מזה ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול ושאול ואנשיו עטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ: וישב שאול מרדף אחרי דוד וילך לקראת פלשתים על כן קראו למקום ההוא סלע המחלקות:

כד

ויעל דוד משם וישב במצדות עין גדי: ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים ויגדו לו לאמר הנה דוד במדבר עין גדי: ויקח שאול שלשת אלפים איש בחור מכל ישראל וילך לבקש את דוד ואנשיו על פני צורי היעלים: ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו ודוד ואנשיו בירכתי המערה ישבים:

אזילו כען אתקינו עוד ודעו וחזו ית אתריה דשרי ביה מן חזהי תמן ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא: וחזו ודעו מכל מטמוריתא דאטמר תמן ותתובון לותי בקשוט ואהך עמכון ויהי אם איתוהי בארעא ואבלוש יתיה בכל אלפיא דבית יהודה: וקמו ואזלו לזיף קדם שאול ודוד וגברוהי במדברא דמעון במישרא דמדרום לישימון: ואזל שאול וגברוהי למבעי וחויאו לדוד ונחת לכיפא ויתב במדברא דמעון ושמע שאול ורדף בתר דוד במדברא דמעון: ואזל שאול מסטר טורא מכא ודוד וגברוהי מסטר טורא מכא והוה דוד מתבעי למיזל מן קדם שאול ושאול וגברוהי כמנין על דוד ועל גברוהי למחדהון: ואזגדא אתא לות שאול למימר אוחי ואזל ארי אתנגידו פלשתאי על ארעא: ותב שאול מלמרדף בתר דוד ואזל לקדמות פלשתאי על כן קרו לאתרא ההוא כיף פלגותא אתרא דאתפליג ביה לבא דמלכא למיזל לכא ולכא: וסליק דוד מתמן ויתב במצדתא עין גדי: והוה כד תב שאול מבתר פלשתאי וחויאו ליה למימר הא דוד במדברא דעין גדי: ודבר שאול תלתא אלפין גבר עולים מכל ישראל ואזל למבעי ית דוד וגברוהי על אפי שקיפי כיפיא: ואתא לחטרי ענא דעל אורחא ותמן מערתא ועל שאול למעבד צורכיה ודוד וגברוהי בסיפי מערתא יתבין: ואמרו

רשי

כי אמר אלי׳ מי שאמ׳: ערום יערים הוא׳ מתנהג הוא בערמה היום כאן ולמחר במקו׳ אחר כדי שלא יודע מקומו: אל נכון׳ על דבר מכוון ואמת: לפני שאול׳ שהיה שאול עתיד לילך אחריהם והם הלכו לפניו לחפש אל נכון: עוטרים׳ מקיפים וסובבים מצד אל צד כעטרה המקפת את הראש: ומלאך בא אל שאו׳ מלאך ממש כדי להציל את דוד: סלע המחלקות׳ שהיה לבו של שאול חלוק לשתי דיעות אם לשוב להציל את ארצו מיד פלשתים או לרדוף ולתפוש את דוד וכן תרגמו יונתן: צורי היעלי׳ סלעי היעלים: להסך רגליו׳ להפנות לנקבים גדולים: ויהי

רלבג

כי אמר אלי ערום יערים הוא׳ ר״ל הוא חסר מי האומ׳ זה וכן ותכל דוד הוא חסר מי הוא המשתוקק והרצון בו ותכל נפש דוד וכן יהיה הרצון בזה המקום כי אמר לבי אלי שהוא יתנהג בערמה ויתראה במקו׳ אחד והוא בלתי מתחבא שם בלתי על המעט ולזה הוסיפו שיחקרו מכל המחבואים אשר יתחבא שם׳ או יהיה אמרו כי אמר אלי שב אל דוד והרצון שדוד אמר אליו בהיותו עמו שהוא מתנהג בערמה ובתחבולות יעשה לו מלחמה: ומלאך בא אל שאול לאמ׳ מהרה ולכה׳ באר בזה הספור מה נפלא השגחת השם על אוהביו ואיך הציל לדוד עם היותו בעוצ׳ הסכנה: על פני צורי היעלי׳ הם הצורים החזקים שנהגו לשבת שם היעלים כי היעלים הם שוכנים בסלעים כאמרו הידעת עת לדת יעלי סלע וזכר זה כי דוד עם ראותו יד הש״י הטובה עליו לא היה מוסר עצמו לסכנות אך היה מחביא עצמו במקומות אשר יתכן לו בהם ההעלם יותר: להסך את רגליו׳ ר״ל לסכך את רגליו והוא עשיית הצרכים הגדולי׳ כי מדרך הצנועים לסכך רגליה׳ בבגדיהם שלא תראה ערותם: ויקם

רבינו ישעיה

כי אמר אלי ערום יערים הוא׳ פירוש כי אמר לבי אלי ערום הוא ובמקום שיעמוד היום לא יעמוד למחר לפיכך לכו ותשובו דרכיו אנה רגיל לעמוד: עוטרים אל דוד׳ פירו׳ סבבו את ההר כעטרה שמכל מקום שיבא דוד ייתפס׳ ועל אותה שעה אמר דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב׳ ואפי׳ שמואל הנביא אנה הוא נבואתו שמשחני להיו׳ מלך על ישראל: על פני צורי היעלי׳ פי׳ בצורים הגבוהים שהיעלים סובבי׳ שם כדכתי׳ הרי׳ הגבוהי׳ ליעלים: להסך את רגליו׳ תרגם למעבד צרכיה׳ שהיושב לנקביו מסכך את רגליו בבגדיו:

רדק

אשר אמר יי׳ · אמר לו ע״י שמואל או גד או נתן הנביא שיתן אויבו בידו ושיצלח למלוכה אבל על שאול לא כאמר לו כי לא נפל בידו אבל אנשי דוד אמרו לו אחר שהאל הבטיחך שיתן אויבך בידיך הנה שאול ראש אויביך והנה עתה הגיע היום כי הנה הוא בידך ולטעם זה פירשתי שכתוב אויביך וקרי אויבך: כאשר יטב בעיניך · ביו״ד אית לבד ויו״ד השרש נפלה מהמכתב: ויכרת את כנף המעיל · דרשו רבותינו כל המבזה את הבגדי׳ לסוף אינו נהנה מהם שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא ייחם לו בעונש שכרת מעיל שאול היה לו זה: ויך לבב דוד אותו · חשב בלבו שמא יחשוב יי׳ לו עון בכרתו כנף מעיל המלך כי אף על פי שהוא היה רודפו אעפ״כ יש לו לירוא ממנו ות״י וחש דוד בליביה: חלילה לי · הם חשבו כי להרגו הלך אליו והראותם כי בא וכנפו בידו אמרו לו למה לא הרגתו אמר להם חלילה לי כי משיח יי׳ הוא: וישסע · שלק אות׳ מעליו בדברי׳ טובים כי הם היו רוצים לקום עליו להרגו כיון שלא הרגו כאשר חשבו הם וכאמרו בלבבים בפתח הבית מורה על שידיעה ר״ל אותן דברים שזכר כי משיח יי׳ הוא וכיוצא בדברים אלו וזה וישסע ופיים: בדרך · באותו דרך שזכר וכן ויבא אל גדרות הצאן על הדרך: מן המערה · כן כתיב וקרי מהמערה והענין אחד:

ואמ׳ להרגך · מחלוקת בקריאת המלה הזאת לבן אשר הלי״ם מעמדת בגעיא והגימ״ל בשוא ופתח ולבן נפתלי הלי״ם הטופה ופי׳ ואמר כל אחד מאנשי דוד שהיו רוצים להרגו לולי כי שסעם דוד בדברים ועל הדרך הזה ת״י ואמרו אוחרנין למקטלך וחסת נפשי עלך ויש נוסחאות וחסית עלך · ורז״ל פי׳ ואמרו הכתוב אומר הבא להרגך השכם להרגו אם במחתרת ימצא הגנב כלומר בהיתר הייתי יכול להרגך לולי שחסה נפשי עליך: ותחס עליך · נפשי או עיני ורז״ל פי׳ צניעות שהיתה בך חסה עליך כי מותר היה להרגך כי רודף אתה והבא להרגך השכם להורגו: ואבי · כתרגומו רבוני: ראה · ראה בעיניך הכנף וראה בלבך צדקתי ויושר לבבי שלא הרגתיך: צודה · אורב כתרגו׳ כמין וכן ואשר לא צדה:

משל הקדמוני · משל מאדם הקדמוני כי הוא סמוך ר״ל המושל הראשון אשר אמר זה המשל והיה המשל בפי כל אדם אחריו ות״י כמה דאמרין מתלא מלקדמין: מרשעים יצא רשע · מהם יצא הרשע שיכלם ויאבדם מן העולם אבל ידי לא תהיה בך כי ממקום אחר יצא לך הרע או פירושו מרשעים יצא מעשה הרשע כלומר כמו שהם רשעי׳ בלבם כן יעשו מעשה רשע ולבם יבחן במעשיהם וכן ואני מכיר לבך כי לא תרחם עלי אם אפול בידך אף על פי כן ידי לא תהיה בך ורבו׳ ז״ל פי׳ משל הקדמוני משל קדמוני שלעולם הוא הקב״ה והוא מה שאמרה תורה והאלהים אנה לידו כלומר לאוי היה זה למות אלא שמגלגלין זכות ע״י זכאי וחובה על ידי חייב כך ינקמני יי׳ ממך על ידי רשע כמותך לא על ידי כי ידי לא תהיה בך: אחרי

רבינו ישעיה

בלט · פי׳ בלאט שלא ירגישו ודומה לו בלטיה׳ שדברי כשופי׳ אומרי׳ אותם בסוד שלא ישמעו בני אדם: ויך לב דוד אותו על אשר כרת את כנף · פירו׳ נתחרט והיה לבו מפעמו היאך עשה הדבר הזה לשלוח יד במלך לכרות כנף מעילו: וישסע דוד את אנשיו בדברים · פי׳ חילקם והפליגם בדברים טובי׳ מלשון וישסעהו כשסע הגדי והוא לשון חלוקה לשנים: ואמר להרגך ותחס עליך · פירוש מקרא קצר הוא · ואמר האומר מי שהיה להרגך ותחס עיני עליך ולא שמעתי לו: כאשר יאמ׳ משל הקדמוני · רגילים הקדמונים לומר כי מרשעים יצא הרשע שיכשלו בו:

אנכי נתן ז׳ בקריאה וסימ׳ ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים · ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך · ראה אנכי נותן לפניכם היום · ושמרתם לעשות את כל החקים · משה עבדי מת · נותן את כלכם חללים · הנה אנכי נתן את איבך בידך: יטב ג׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ ועשית לו כאשר יטב בעיניך · קום אכול

תרגום

ואמרו גברי דוד ליה הא יומא דאמר יי לך הא אנא מסר ית בעיל דבבך בידך ותעביד ליה כמא דתקן בעינך וקם דוד ופסק ית כנף מעילא דלשאול ברז והוה בתר כן וחש דוד בלביה על די פסק ית כנפא דלשאול: ואמר לגברוהי חס לי מן קדם יי אם אעביד ית פתגמא הדין לרבוני למשיחא דיי לאושטא ידי ביה ארי משיחא דיי הוא: ופיס דוד ית גברוהי בפתגמיא ולא שבקנון למקם על שאול ושאול קם ממערתא ואזל באורחא: וקם דוד בתר כן ונפק מן מערתא וקרא בתר שאול למימר רבוני מלכא ואסתכי שאול לאחורוהי וכרע דוד על אפוהי על ארעא וסגיד: ואמר דוד לשאול למא את שמע ית פתגמי בני אנשא דאמרין הא דוד בעי בישתך: הא יומא דין חזאה עינך ית דמסרך יי יומא דין בידי במערתא ואמרו אוחרנין למקטלך וחסית עלך ואמרית לא אושיט ידי ברבוני ארי משיחא דיי הוא: ורבוני אסתכל אף חזי ית כנף מעילך בידי ארי במפסקי ית כנף מעילך ולא קטלתיך דע וחזי ארי לית בידי חוב וסורחן ולא חטית לך ואת כמין על נפשי למקטלה: ידין יי בינא ובינך ויתפרע לי יי מנך וידי לא תהי בך: כמא דאמרין מתלא דמלקדמין מרשיעין תפק חובתהון וידי לא תהי בך: בתר מן נפק מלכא דישראל בתר מן את רדיף

בתר

מקרא

ה ויאמרו אנשי דוד אליו הנה היום אשר־אמר יהוה אליך הנה אנכי נתן את־איביך בידך ועשית לו כאשר יטב בעיניך ויקם דוד ויכרת את־כנף־המעיל אשר־לשאול בלט: ו ויהי אחרי־כן ויך לב־דוד אתו על אשר כרת את־כנף אשר לשאול: ז ויאמר לאנשיו חלילה לי מיהוה אם־אעשה את־הדבר הזה לאדני למשיח יהוה לשלח ידי בו כי־משיח יהוה הוא: ח וישסע דוד את־אנשיו בדברים ולא נתנם לקום אל־שאול ושאול קם מהמערה וילך בדרך: ט ויקם דוד אחרי־כן ויצא מן־המערה ויקרא אחרי־שאול לאמר אדני המלך ויבט שאול אחריו ויקד דוד אפים ארצה וישתחו: י ויאמר דוד לשאול למה תשמע את־דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך: יא הנה היום הזה ראו עיניך את אשר־נתנך יהוה היום׀ בידי במערה ואמר להרגך ותחס עליך ואמר לא־אשלח ידי באדני כי־משיח יהוה הוא: יב ואבי ראה גם ראה את־כנף מעילך בידי כי בכרתי את־כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא־חטאתי לך ואתה צדה את־נפשי לקחתה: יג ישפט יהוה ביני ובינך ונקמני יהוה ממך וידי לא תהיה־בך: יד כאשר יאמר משל הקדמני מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה־בך: טו אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רדף

(מסורה בגליון: יתיר יו״ד · ג׳ חס׳ · ל׳ · מהמערה ק׳ · ל׳ ונפסו׳ · ל׳ וחס כטע׳ · ל׳ פתח׳ ג׳ חס׳)

לחם ויטב לבך דאחאב · ועבדו את מלך בבל: ואבי ב׳ וסימ׳ ראה גם ראה את כנף · אשר פגע בשני אנשים צדיקים: הקדמני ג׳ וסימ׳ את הקני · משל · ארחיק:

רשי

ויהי אחרי כן וגומ׳ · ויאמר דוד לאנשיו חלילה שני מקראות הללו כתובין שלא כסדרן אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל כלה דבריו ואמר שאף בכריתת המעיל נתחרט ואחר כך חוזר לדברי הראשון ואומר על שאמרו לו אנשיו הנה היום וגומ׳ השיב להם חלילה לי וגו׳: וישסע · הבדיל ודחה אותם בדברים: למה תשמע · למה תקבל עלי לשון הרע של דואג: ואמר להרגך ותחס עליך · הרי כאן חסרי׳ תיבות ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד לצאת אל אבשלום ותכל נפש דוד: ואבי ראה · כלומ׳ תן לבך על הדבר וגם ראה העדו׳ אשר כנף מעילך בידי והייתי יכול להרגך: כאשר יאמר משל הקדמוני · משל קדמונו של עולם התור׳ שהיא משלו של הקב״ה ומרשעים יצא רשע הקב״ה מזמן לרשע שנופל ביד רשע כיוצ׳ בו והיכן אמרה תורה והאלהים אנה לידו כדאיתא במס׳ מכות: ידעתי

רלבג

ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל · יתכן לפי הפשט שכבר היה רצון דוד להרגו ולא הסיב ממנו כי אם הכנף והתחרט אחר זה דוד על מחשבתו ואף על פי שהותר לו להורגו כי רודף היה נאמר חלילה לי מיי׳ מעשו׳ הדבר הזה וזה היה מהפלגת חסידותו עם שזה גם כן יהיה סבה אחר כך להקל בהריגת המלכים וידע דוד כי המלכ׳ תהיה לו ולזה רצה להרחיק ענין הריגת המלכי׳ משיחי יי׳ ולזאת הסבה בעיניו צוה להרוג הנער העמלקי אשר הגיד לו שהרג שאול אעפ״י שכבר צוהו שאול על זה ולזה גם כן צוה להרוג אשר הרגו איש בשת בן שאול: וישסע דוד את אנשיו בדברי׳ ר״ל שעם מה שהיו כלם נסכמים על הריגתו והיו לאגודה אחת על זאת ההסכמ׳ הנה חלק דוד לבם בדבריו באופן שבלבל הסכמתם ומנעם בזה האופן מהריגת שאול: ואמר להרגך ותחס עליך · ר״ל אמר לבי תחלה להרגך ותחס עליך נפשי ונתחרטתי על המחשבה ההיא ואמרתי לא אשלח ידי באדוני כי משיח יי׳ הוא או יהיה הרצון באמרו ואמר להרגך שכבר אמר זה אחד מאנשי ותחס עליו נפשי אז והביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב: וכי

אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד:
והיה יהוה לדין ושפט ביני ובינך וירא וירב את־ריבי וישפטני מידך:
ויהי ככלות דוד לדבר את־הדברים האלה אל־שאול ויאמר שאול הקלך זה בני דוד וישא שאול קלו ויבך:
ויאמר אל־דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה:
ואת הגדת היום את אשר־עשיתה אתי טובה את אשר סגרני יהוה בידך ולא הרגתני:
וכי־ימצא־איש את־איבו ושלחו בדרך טובה ויהוה ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשיתה לי:
ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וקמה בידך ממלכת ישראל:
ועתה השבעה לי ביהוה אם־תכרית את־זרעי אחרי ואם־תשמיד את־שמי מבית אבי:
וישבע דוד לשאול וילך שאול אל־ביתו ודוד ואנשיו עלו על־המצודה:

כה

א וימת שמואל ויקבצו כל־ישראל ויספדו־לו ויקברהו בביתו ברמה ויקם דוד וירד אל־מדבר פארן:
ב ואיש במעון ומעשהו בכרמל והאיש גדול מאד ולו צאן שלשת־אלפים ואלף עזים ויהי בגזז את־צאנו בכרמל:
ג ושם האיש נבל ושם אשתו אבגיל והאשה טובת־שכל ויפת תאר והאיש קשה ורע מעללים

(מסורה: ב ופל׳ סוס אינס דכו׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חד מ״ל וחד חס · ל׳ · ל׳ · ואתה ק׳ ו׳ כ׳כ · ה׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ה׳ מ״ל ה״א · ל׳ מ״ל וה׳ כליש · ל׳ חל׳ במצודה ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס)

תרגום

בתר חלש תד בתר הדיוט חד:
ויהי יי לדין ויעביד דין בינא ובינך וגלי קדמוהי וידון דיני ויתפרע עולבני ממך:
והוה כד שיצי דוד למללא ית פתגמיא האלין עם שאול ואמר שאול הקלך דין ברי דוד וארים שאול קליה ובכא:
ואמר לדוד זכי את מני ארי את גמלתני טבתא ואנא גמלתך בישתא:
ואת חויתא יומא דין ית דעבדת עמי טיבו וית דמסרני יי בידך ולא קטלתני:
וארי ישכח גבר ית בעיל דבביה וישלחניה באורח תקנא ויי ישלמנך טבתא חלף יומא דין דעבדתא לי:
וכען הא ידענא ארי ממלך תמלוך ותתקים בידך מלכותא דישראל:
וכען קים לי במימרא דיי דלא תשיצי ית בני בתרי ולא תפסוק ית שמי מבית אבא:
וקים דוד לשאול ואזל שאול לביתיה ודוד וגברוהי סליקו למצדתא:
ומית שמואל ואתכנישו כל ישראל וספדו עלוהי וקברוהי בביתיה ברמה וקם דוד ונחת למדברא דפארן:
וגברא במעון ונכסוהי בכרמלא וגברא רב לחדא וליה עאן תלתא אלפין ואלף עזין והוה בממז ית עניה בכרמלא:
ושום גברא נבל ושום אתתיה אביגיל ואתתא חכימת מדע ושפירת ריוו וגברא קשי וביש עובדין והוא

מסורה

והיה יי ו׳ וסי׳ נמסר בזכריה סי׳ יד: איבו ד׳ וחס׳ בקריא׳ וסי׳ ימצא איש את איבו ושלחו · כי יצר לו איבו בארץ שעריו דמלכים · כי יצא עמך למלחמה דמלכים · ביד נבוכד נצר איבו: תמלוך ה׳ מלאי׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ואדניהו בן חגית מתנש׳ · ועתה הנה ארניה מלך · כי מלך תמלוך וקמה בידך · ובחמה שפוכה אמלוך · תחת עבד כי ימלוך: ויקבצו ג׳ בספרא וסי׳ וימת שמואל ויקבצו המצפתה · ויקבצו פלשתים · ויקבצו ירושלם עם: ומעשהו ג׳ בקריא׳ וסים׳ מה יהיה משפט הנער ומעשהו · ואיש במעון ומעשהו בכרמל · ומעשהו לא השכילו: שכל כלהון קמצין במה פתחין וסים׳ אתתא אתיעצת ואתיהיבת לגברא ספרא · ופירושו והאשה טובת שכל ויפת תאר · יועץ בשכל · נתן השכל במרומים רבים · איש שכל מבני מחלי · ושום שכל ויבינו במקרא: קשה הקשה ה׳ בקריאה וסים׳ נמסר בסוף סדר וילך:

רש״י

ידעתי כי מלוך תמלוך, שרואה אני שהקב״ה מציל מידי, ומדרש אגדה סימן זה מסר לו שמואל שהקורע מ מעילו ימלוך תחתיו: ואיש במעון, שם העי׳: ומעשהו, מקנהו וקניינו: גדול, עשיר: ויהי בגזז את צאנו ב בכרמל ויהי יום אחד בהגיע עת גזז צאנו בכרמל, ודרכו היה לעשות משתה ויום טוב לגוזזי הצאן: וישמע

(בגליון: קלו ה׳ חס׳ בכתיבי׳ ונכתב׳ וכל׳ אורית דכו׳)

רלב״ג

וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה, הנה קצר בזה ונסמך על מה שזכר אחר זה: ויי׳ ישלמך טובה תחת היום הזה, ומה שקצר בזה הוא שראוי שישלם גמול טוב מאת הש״י וקצר זאת ההקדמ׳ להורות על פרסומה:

כה

בביתו ברמה, ר״ל במקום שהיה שם ביתו ו כאמרו ותשובתו ה הרמתה כי שם ביתו: ואיש במעון ומעשהו בכרמל, אמר במעון להורו׳ שלא היה יושב בעיר והיה לו מעון אצל מעשהו שהיה ב בכרמל ר״ל כי בכרמל היו שדותיו וגנ׳ו וכרמיו ולרוב עשרו שם מעונו שם או רצה באמרו במעון שהיה יושב במקום ככבל נהיה מעשהו רחוק א ממנו כי היה מעשהו בכרמל וזה הפירוש השני הוא הנכון א אצלנו: והאיש גדול מאד, ר״ל שהיה עשרו רב: ויהי בגזז את צאנו בכרמל, ר״ל שבעת גזיזת צאנו היה בכרמל: והוא

(בגליון: שכל ה׳ פתחין וסי׳ אתתא יעצת ויהיבת לגברא ספרא)

רד״ק

אחרי כלב מת, כלומר כי ככלב אני חשוב כנגדך ולא חי אפילו מת ותרגומו חלש חד וכן פרעוש אחד תרגומו הדיוט חד כלומר דרך משל קרא עצמו כלב ופרעוש כלומר אדם פחות והדיוט והפרעוש ידוע כי הוא שחור ממין המאכלת ודמה עצמו לדבר קל ואלם ואמר כי פרעוש המוצאו בבגד או בבשרו רודפו כי הוא מדלג ממקום למקו׳ כלומר מה מעלה הוא לך ומה גבורה שאתה רודף אחרי כמו הרודף אחרי הפרעוש: ואת הגדת, כן כתיב וקרי ואתה ואחד הוא: ושלחו בדרך טובה, כי העושה זה באמת האל ישלם לו טובה כן ישלמך כלומר שכר יהיה לך מאת האל בעשותך זה: ידעתי כי מלוך תמלוך, כי אני רואה אתה נצול מידי בכל עת ולא תמצאך ידי ואיפשר גם כן ששמע שאמרו שמואל למלך כי שמואל אמר לו בדבר עמלק קרע יי׳ את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך לפיכך אמר וקמה בידך כלומר מה שלא קמה בידי, ובמדרש כמו שכתבנו למעלה בפסוק ויחזק בכנף מעילו ויקרע כי שמואל רמז לו שם מי שיכרות כנף מעיל הוא ימלוך תחתיו ועתה כאשר כרת כנף מעילו ידע שזה הוא שאמר לו שמואל לפיכך אמר לו ידעתי כי מלוך תמלוך: ואם תשמיד את שמי מבית אבי, זהו אם תכרית את זרעי שאמר וכפל הענין לחזק כי הבני׳ הם שמו׳ האבות ובהם יזכרו וכן והכרתי לבבל שם ושאר וגו׳ וכן לא יכרת שמו מלפני: וימת שמואל, ספר מיתת שמואל כי אפשר מיות שמואל בזה הפרק שנפרד שאול מדוד ונתקיימה נבואת שמואל בחייו כי אף שאול הודה למלוכה לדוד ומת שמואל שבעה חדשים לפני שאול והארבעה חדשי׳ ומקצת החמשי הם שישב דוד בשדה פלשתים כמו שכתוב והנה מעשה אביגיל ושבת דוד בגבעת החוילה אם כן היו שני חדשים ומקצת החדש השלישי והנה הם שבעה חדשים כי כן אמרו רז״ל כי שבעה חדשים מת שמואל קודם שאול ואפשר שאמרו זה לפי שהשבעה חדשי׳ שהיה הארון בשדה פלשתים אינן בכלל חמשים ושתים שנה של שמואל כי זולתם אכחנו מ מוצאי׳ נ״ב כמו שפירש׳ בפסוק הנה זקנתי ושבתי והנה כנגד אותם שבעה חדשים הם אלו ש שבעה חדשי׳ ממיתתו של שמואל הרמתי עד מיתתו של שאול והי׳ תחלת מלכות דוד: בביתו ברמה, בביתו שהיה ברמה כמו שכתוב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ועוד כפרש מיתת שמואל בפסוק ושמואל מת ולמה נזכר מיתת שמואל במקום הזה לדעת הדרש: ואיש במעון, שם עיר הנזכר בערי בני יהודה כי משבט יהודה היה האיש הזה ממשפחת כלב: ומעשהו בכרמל, מקום שהוא עבוד ב בזריעה ובאילנות יקרא כרמל כמו שנ׳ והיה המדבר לכרמל ופי׳ מעשהו מקנהו כי המקנה נקרא מעשה ומלאכה כמו שנאמר לרגל המלאכה אשר לפני ויתכן לפרש כרמל זה שם עיר נקרא כן בערי יהודה סמוך למעון כמו שכתוב מעון וכרמל וזיף ויוטה ונראה כי אלה המקומות סמוכין למדבר פארן שירד שם דוד כששברח משאול אחר שנשבע לו כי דוד מהמדבר שלא לנבל כמו שכתוב ושמע דוד במדבר כי גוזז נבל את צאנו אז הלך אחריו ממדבר פארן למדבר זיף כי אלה המקומות קרובים כמו שכתב כי הזיפים הלשינו אותו פעם אחרת משם כמו שכתוב: ולו צאן, צאן שם כולל לכבשים ולעזים וזה הוא ברוב והנה הוא על הכבשים לבד שהרי אמר אחריו ואלף עזים וכן בכל מקום שנזכר אותו לעניין גזוז כמו וגז צאנך תתן לו והוא על הכבשים לבד: ושם האיש נבל, מה שספר הנה שם האיש ועניינו שאמר והאיש קשה ורע מעללי׳ ושם האשה ועניינה שאמר והאשה טובת שכל על מעשיהם העתידים כי הוא עשה מעשה רע כאיש נבל והיא עשתה בשכל ובחכמה: טובת שכל, כתרגומו חכימת מדע וי״מ שכל עניין עיון והבנה כאילו אמר טובת מראה וכתב אדוני אבי ז״ל כי נבל זה לא היה שמו שקראו לו אבותיו אלא מרוב גריעות היו קוראין אותו בני אדם נבל: והוא

רבינו ישעיה

וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה, בתימה וכי דרך בני אדם לעשו׳ כן כאשר עשי׳ אתה לי: ועתה הנה ידעתי כי מלך תמל׳, פירו׳ כי אני רואה כי השם עמך ואתה מצליח, ויש אומרי׳ כשכרת שאול כנף מעילו של שמואל אמ׳ לו מי שיקרע כנף מעילך הוא ימליך תחתך:

רדק

והוא כלבי, היו״ד ליחס לפי שהיה ממשפחת כלב קראו כן וכ״תי והו׳ מזרעיית כלב והכתוב הוא בו״ו כלבו ואפשר לפרש הכ״ף לשמוש כפי הכתו׳ ר״ל כן היה מראה מעשיו רעים כמו שהיה לבו רע כי יש בני אדם מעשיהם נאים ולבם רע והוא היה תוכו כברו וברו כתוכו לרעה וגם הקרי יש לפרשו על זה הדרך כי כל אדם ששואל ממנו היה אומר עליו הוא כלבי כמו שהייתי חושב עליו כי ימנע שאלתי כן היה ובזה הדרך אמר הכתו׳ על עין רעה כי כמו שער בנפשו כן הוא ויש לפרש כלבי מענין גריעות מעשיו יחסו לכלב: כה לחי, כזה הטוב יהיה לך כל ימי חייך וכ״תי כדין לחייך וי״מ ואמרתם כה לעשיר כמו מה לעני יודע להלך נגד החיים ויהיה פירושו ואמרתם זה השלו׳ לעשיר ויהיה וי״ו ואתה שלום לזה הפירוש כו״ו ויסף אברהם את עיניו: לא הכלמנום, ההא״ בסגול והוא כמו בחירק ופירושו לא עשינו להם דבר רע שיהיה להם כלימה בו אם היו צריכי׳ ממנו דבר לא השיבונום ריקם וי״ת לא אנזיקינון: ולא נפקד להם, ולא חסר כמו ולא נפקד ממנו איש פירוש ולא נפקד להם מכל אשר להם והלמ״ד כלמ״ד אדל לספור: כל ימי היותם בכרמל, פי׳ עמנו: כי על יום טוב בנו, חסר אלף מהמכתב ונשארה במבטא ופי׳ כי מנהגם לעשות משתה ויום טוב בעת שהיו גוזזים כמו שאמרנו בדבר אבשלום וזה כי על יום טוב באנו כלומר באנו אליך בעת שאתה עושה יום טוב ולא תרבה הוצאה בעבורינו כי יום טוב אתה עושה לגוזזי׳ אשר לך ותקנת לרוב מאכל ומשת׳: וינוחו, ת׳ ופסקו מלדבר עוד עד שמעו תשובת נבל ויתכן לפרשו וינוחו מיגיעתם מן הדרך וספר זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם דוד: המתפרצים, לברוח ולמרוד איש מפני אדניו: את מימי, כלומ׳ כל משתה שלי כתרגומו כל משתאי וכן את לחמי ית מכלי ויש לפרשו לחמי על הלחם המיוחד כי זכר אחר כן את טבחתי שהוא שאר המאכלים וכן יש לפרש מימי כמשמעו כי המים היו יקרים במדבר: ואת טבחתי, תבשילי ומאכלי וכ״תי וית שירותי וכמוהו לרקחות ולטבחות ולאופות ולטבחות מתקנות התבשיל וכן אמר במה שהביאה לו אביגיל חמש צאן עשויות כלומר מתוקנות ומבושלות: ויחגור גם דוד חרבו, אע״פ שהיה לו בארבע׳ אשר עמו אע״פ כן מרוב כעסו חגר גם הוא את חרבו ורז״ל למדו מזה שדיני נפשו׳ אין מתחילין מן הגדול ובדין נפשות דן אותו עם חביריו והסכימו כי מורד במלכות היה וחייב מיתה כי כבר ידעו כל ישראל כי דוד נמשח למלך ובזהו נבל וקראו עבד והוא נשכם עמהם בהסכמה שאם היה הוא אומר דעתו בראשונה האחרים לא היו רוצים לחלוק עליו והיו אומרים בדבריו לפיכך לא אמר הוא דעתו אלא באחרונה זהו ויחגור גם דוד את חרבו: לברך את אדונינו, לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ויברך יעקב את פרעה: ויעט בהם, גער בהם והוא מענין עיט ומשמשו כי היו״ד קמוצה כלומר הכריחם בדבריו הרעים וכן במדרש מהו ויעט בהם אפרחינון במלין וי״ת וקץ בהון: והוא

רבינו ישעיה

והוא כלבי, תרגום והוא מדבית כלב: ואמרתם כה לחי, כע״ז האלף ופתרונו לאחיו: ואתה שלו׳, הוו יתיר: לברך את אדונינו, פי׳ לשאול בשלומו: ויעט בהם, פירוש פורש מעליו בגערתו, לשון ויעט העט אל השלל:

מסורה

ויגדו ד׳ רפין וסים׳ שאל את נעריך, אים איפוא חכמיך, יגישו ויגידו לנו את, יבאו ויגידו צדקתו׳: תמצא ידך ג׳ וסי׳ תנה נא את אשר תמצא ידך, כל אשר תמצא, תמצא ידך לכל איביך: כארבע ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן כ״כ: טבים הטבים ה׳ חס׳ בקריאה וסים׳ נמסר בסדר תולדת:

תרגום

והוא מדבית כלב: ושמע דוד במדברא ארי גזיז נבל ית ענה: ושלח דוד עשרא עולמין ואמר דוד לעולמיא סקו לכרמלא ותהכון לות נבל ותשאלון ליה בשמי לשלם: ותימרון כדין לחייך ואת שלם וביתך שלם וכל דילך שלם: וכען שמעית ארי גזזין לך כען רעיא דילך הוו עמנא לא אנזקנונון ולא שגא להון מדעם כל יומין דהוו בכרמלא: שאל ית עולמך ויחוון לך וישכחון עולמיא רחמין בעינך ארי על יום טב אתינא הב כען ית דתשכח ידך לעבדך ולברך לדוד: ואתו עולמי דוד ומלילו עם נבל ככל פתגמיא האלין בשמא דדוד ופסקו: ואתיב נבל ית עבדי דוד ואמר מן דוד ומן בר ישי יומא דין דסגיאין עבדיא דערקין ודמטמרין גבר מן קדם רבוניה: ואסב ית מיכלי וית משתי וית שירותי דאתקינית לגזזי ואתן לגבריא דלא ידעית אי מנן אנון: ואתחזרו עולמי דוד לאורחתהון ותבו ואתו וחויאו ליה ככל פתגמיא האלין: ואמר דוד לגברוהי זריזו גבר ית חרביה וזריזו גבר ית חרביה וזריז אף דוד ית חרביה וסליקו בתר דוד כארבע מאה גברא ומאתן אשתארו למטר מניא: ולאביגיל אתת נבל חוי עולמא חד מעולמיא למימר הא שלח דוד אזגדיא ממדברא לברכא ית רבוננא וקץ בהון: וגבריא טבין לנא לחדא ולא אתנזיקנא ולא שגא לנא מדעם כל יומין די הלכנא עמהון כד הוינא שרן בחקלא: שור מקף הוו עלנא אף בליליא אף בימם כל יומין דהוינא עמהון רען ענא:

וכען

שמואל א כה

והוא כלבו: וישמע דוד במדבר כי־גזז נבל את־צאנו: וישלח דוד עשרה נערים ויאמר דוד לנערים עלו כרמלה ובאתם אל־נבל ושאלתם־לו בשמי לשלום: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר־לך שלום: ועתה שמעתי כי גזזים לך עתה הרעים אשר־לך היו עמנו לא הכלמנום ולא־נפקד להם מאומה כל־ימי היותם בכרמל: שאל את־נעריך ויגידו לך וימצאו הנערים חן בעיניך כי־על־יום טוב בנו תנה־נא את אשר תמצא ידך לעבדיך ולבנך לדוד: ויבאו נערי דוד וידברו אל־נבל ככל־הדברים האלה בשם דוד וינוחו: ויען נבל את־עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן־ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו: ולקחתי את־לחמי ואת־מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה: ויהפכו נערי־דוד לדרכם וישבו ויבאו ויגדו לו ככל הדברים האלה: ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את־חרבו ויחגרו איש את־חרבו ויחגר גם־דוד את־חרבו ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש ומאתים ישבו על־הכלים: ולאביגיל אשת נבל הגיד נער־אחד מהנערים לאמר הנה שלח דוד מלאכים מהמדבר לברך את־אדנינו ויעט בהם: והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא־פקדנו מאומה כל־ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה: חומה היו עלינו גם־לילה גם־יומם כל־ימי היותנו עמם רעים הצאן:

רשי

והוא כלבי, מבית כלב: כה לחי, כה יהיה לשנה הבאה נוזז: לחי, טוב וקיים, ואתה שלום וגו׳: ולא הכלמנום, אם נצרכנו לנו לשום דבר לא השיבונום ריקם: ולא נפקד להם, מצאנם כי שומרים היינו להם: וימצאו׳ הנערים, שאי חן וטובה בעיניך כטובה שיגידו לך עבדיך מהם עליהם: כי על יום טוב באנו, על סייך משתה יום טוב שיש לך באנו עתה לשאול, דא ערב ראש השנה היה וצריכין אנו לסעודת יום טוב: וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו, ינעים היו מטורח הדרך ונזדרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואח״כ וינוחו וי״ת ופסקו כלומ׳ פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו: מי דוד, מה הו׳ חשוב שאתן לו את שלי הלא מרות המולכים בה: ויחגר גם דוד את חרבו, מכאן שמתחילין בדיני נפשות מן הקטני׳ בדין תחלה: על הכלי׳, לשמור אהליהם וכליה׳: אחד מהנערי׳, שלה: ויעט בהם, אפרחינון במילין לשון עיט: ולא הכלמנו, לא נכלמנו: כי בעבורת שלא ימצא נבל חשבונו: ולא נקפד להם מאומ׳, ר״ל שלא הסינס נזק מבדנו אבל שמרנו אותם שלא הסינס נזק מזולתנו ולזה אמרו נערי נבל חומה היו עלינו גם לילה גם יומם: וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו, הרצון בזה אמלי כי להתפרסם רוע תכונת נבל לא דברו אליו אלו הדברים תכף באם אבל נחו והמתינו העת הראוי לדבר לו מזה ואז דברו אליו ככל הדברי׳ האלה שסדר דוד בפיהם שהיה בהם מפיוס הלב הרבה ועם כל זה היתה תשובת נבל בזה האופן מן הקושי שנזכר בזה המקו׳: ויעט בהם, ר״ל שלא די שלא ענה אותם מענה טוב אבל כהג גבהם מנהג העיט והוא העוף הדורס שמתנהג באכזריות: והוא

רלבג

והוא כלבי, ר״ל שלרוב אכזריותו היה תכונתו כתכונת הכלבים שנואים בני מינם ויכנחו להם בבאם אצלם ולא יניחו׳ לאכול מהנמצא בבית ואע״פ שלא יגרע ממאכלם דבר וזה ממה שיורה כי רוע נבל היה בענין הכילות: עלו כרמלה, אמר זה לפי שהם נעתק נבל בעת הגזיזה: כה לחי, הרצון בו שכן יהיה לו מהטוב במועד הזה בשנה האחרת וקרא חי העתה העומד כמו שבארנו בדברי התור׳ על אמרו שוב אשוב אליך כעת חיה: לא הכלמנו׳, ר״ל שלא הלענגו עליהם ולא אמרנו להם דבר לביישם גם לא עשינו דבר ישינס הבושת בו בעבורנו וזה המאמ׳ היה להורו׳ שלא עשקו דבר מהמקנ׳ ישינס הבושת

כי כלתה הרעה׳ מאת דוד אליו: והוא בן בליעל מדבר אליו׳ ואדניכו בן בליעל מהיותי דובר אליו מה שאני אומר אליך כי יקצוף עלינו: עשויות׳ תירגם יונתן תכברא ממולאות בשר דק וביצים פשט״ץ בלע״ז׳ כמו שעכיני בפסחים ונותן את הכרעים ובני מעין לתוכו רבי טרפון קוראו תכברא מה שבתוכו לברו כרבי עקיבא דאמר קולין חובה לו כך היא שנוייה בתוספתא ורבי קלונימוס ז״ל מן רומי פירש׳ לנו כן: צימוקי׳ ענבים יבשים: דבלים׳ עיגולי דבלה תאנים דרוסות וכבושו׳ בכלי: יורדים לקראתה׳ גיא היה בין שני ההרי׳ היא יורדת מהר זה והוא יורד מהר זה שכנגדו: ודוד אמ׳ בלבו כשאמ׳ לו נעריו גידופי נבל אך לשקר שמרתי וגו׳: משתין׳ ידע מדע משית קירות לבו׳ לא אפילו כלב שדרכו להשתין בקיר: בי אני אדני העון׳ מתחלה אמר׳ כך כדי שיטה אוזן לדבריה ולסוף אמר׳ לו האמת: אני אמתך׳ לא ראיתי את נערי אדני: אשר מנעך׳ ששלחני לקראתך למנועך מ משפיכות דמים: והושע ידך לך׳ מלנקום אתה בעצמך את נקמתך ותענש: יהיו כנבל אויביך׳ נתנבאית ברוח הקדש שלא יאריך ימים: ונתנה לנערי׳ ותנתן לנערים המתהלכים וגו׳ כתנה לשון שעבר ונתנה לשון הבא: כי כה

והוא בן בליעל מדבר אליו׳ אדוכינו בן בליעל מדבר אליו אם היינו מדברים אליו היה גוער בנו לכן את דעי מה תעשי ויתכן לפרשו על דוד כלומר דוד בן בליעל מדבר לאדוכינו על הדבר הזה אלא יבא ויכלה הכל עם חילו: וחמש כאן עשוות׳ כן כתיב בשני ווי״ן וקרי עשויות ביו״ד ואחד הוא כי אותיות אה״וי מתחלפות ופירש׳ מתוקנות ומבושלות כמו וימהר לעשות אותו וי״ת עשויו׳ תכברא ולא ידעתי מה הוא ובגמרא אחרת מצאתי תכברא ופירש אותו רבינו שלמ׳ ז״ל בשם רבי קלונימוס מרו״מי ממולאות בשר דק וביצים פשטי״ץ בלע״ז והביא לו חבר מה שאמרו רז״ל בפסחי׳ ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו ר׳ טרפון קוראו תכברא: צמוקי׳ ענבים יבשים ופי׳ מאה אשכולות וכ״תי ומאה אתכלין דענבין יבשין: ודבלי׳ הדבלה היא ככר תאנים יבשות דרוסות יחד על שבעית כמו ככר לחם ופי׳ מאתים מאתים ככרי׳ מאלה הככרים או פירו׳ מאתים ליטר׳ וכן ת״י ומאתן מנן דבילתא והמנה הוא ליטרא: בסתר ההר׳ יורדת בצד זה מן ההר שהיה מקום סתר לבא׳ ויורדים מצד האחד ואמר זה בעבור כי לא ראתה היא דוד מרחוק עד שפגע בהם וירדה מהרה מעל החמור ברואתה את דוד וי״ת בסתר ההר בסתר טורא: לשקר׳ לחנם: וישב לי רעה׳ במה שחירף אותי בדבריו: לאויבי דוד׳ ככוי הוא לדוד: משתין בקיר׳ כמו שפירשו רז״ל אפי׳ הכלב שדרכו להשתין בקיר וי״ת ידע מדע ר״ל משית בקירות לבו כלומר בן ד דעת: לאפי דוד׳ כמו לפני דוד: בי אני׳ כלומר אדוני העון בעצמי ואני הוא שחטאתי לפניך כלומר חשוב כי אני חטאתי שמע דברי אמתך: אשר מנעך׳ דבק עם חי יי׳: והושע ידך לך׳ השם מנעך מבוא בדמים והושע ידך מבוא בדמים והושע ידך לעצמך שלא שפכה ידך דם נקי כי לא יקרא זה מורד במלכות כאשר חשבת כי עדיין לא יצא טבעך ב בעולם ועדיין שאול קיים: יהיו כנבל׳ שאין בו כח להרע לך: הברכ׳ כמו המנחה כמו קח נא את ברכתי׳ אשר הביא שפחתך׳ ואמר שפחתך בלי זכר הנער לפי שהיא עקר ההבאה: ונתנה לנערים׳ דרך כבוד: בית

רבינו ישעיה

ומאה צימוקים׳ ענבים יבשים: וחמש כאן עשוית׳ מתוקנות ומבושלות שהיו מוכנו׳ לאכול: ומאתי׳ דבלים׳ פי׳ עיגולי דבלה: והיא יורדת בסתר ההר׳ פירוש שני הרים זה כנגד זה׳ והעמק שביניהם קורא סתר ההר שההרי׳ מכסים אותו ואינו נראה והיא היתה יורדת מן ההר מזה ודוד היה יורד לקראתה מן ההר שכנגדו ופגעה בהם בתוך העמק: משתין בקיר׳ פי׳ זה הכלב שדרכו להשתין בקיר׳ כלומ׳ אפילו כלביו אהרוג: כי אני אדוני העון׳ פירוש העון הזה שאתה רוצה לעשות כי יגיע נלא לך׳ שהיתה מכבדת הדבר בעיניו על שהיה רוצה לשפוך דם: ועתה אדוני חי יי׳ פי׳ כשבעה לו שבאמת היא אומרת שלא ראתה את נעריו: והושע ידך לך׳ פירוש ידך תושיע לעצמך ח שתמנע ידך מלשפו׳ דמים ותושיע גופך מעון: ועתה הברכ׳ הזאת׳ פי׳ המנחה כמו קח נא את ב ברכתי: אשר הביא שפחתך׳ מקר׳ קצר הוא אשר הביא כער שפחתך: ונתנה לנעריה׳ פי׳ תהיה נתנת לנעריה:

אלה ג׳ דסמיכי אל בליש׳ בקריאה וסי׳ וכלות אלהם כל היום ואין לאל׳ ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה׳ כי כלתה אליו הרעה מאת המלך: מדבר ח׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסוף סדר ויצא: כל סיפרא אל כל ואל כל במ״ו על כל וסימ׳ ויאמר אליהם נחש׳ ויאמרו כל העם׳ ויחמל שאול׳ ועתה דעי׳ וימלך

וְעַתָּה דְּעִי וּרְאִי מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־כָלְתָה הָרָעָה אֶל־אֲדֹנֵינוּ וְעַל־כָּל־בֵּיתוֹ וְהוּא בֶּן־בְּלִיַּעַל מִדַּבֵּר אֵלָיו׃ וַתְּמַהֵר אֲבוֹגַיִל וַתִּקַּח מָאתַיִם לֶחֶם וּשְׁנַיִם נִבְלֵי־יַיִן וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּוֹת וְחָמֵשׁ סְאִים קָלִי וּמֵאָה צִמֻּקִים וּמָאתַיִם דְּבֵלִים וַתָּשֶׂם עַל־הַחֲמֹרִים׃ וַתֹּאמֶר לִנְעָרֶיהָ עִבְרוּ לְפָנַי הִנְנִי אַחֲרֵיכֶם בָּאָה וּלְאִישָׁהּ נָבָל לֹא הִגִּידָה׃ וְהָיָה הִיא רֹכֶבֶת עַל־הַחֲמוֹר וְיֹרֶדֶת בְּסֵתֶר הָהָר וְהִנֵּה דָוִד וַאֲנָשָׁיו יֹרְדִים לִקְרָאתָהּ וַתִּפְגֹּשׁ אֹתָם׃ וְדָוִד אָמַר אַךְ לַשֶּׁקֶר שָׁמַרְתִּי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָזֶה בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נִפְקַד מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מְאוּמָה וַיָּשֶׁב־לִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃ כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאֹיְבֵי דָוִד וְכֹה יֹסִיף אִם־אַשְׁאִיר מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ עַד־הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין בְּקִיר׃ וַתֵּרֶא אֲבִיגַיִל אֶת־דָּוִד וַתְּמַהֵר וַתֵּרֶד מֵעַל הַחֲמוֹר וַתִּפֹּל לְאַפֵּי דָוִד עַל־פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרֶץ׃ וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתֹּאמֶר בִּי־אֲנִי אֲדֹנִי הֶעָוֺן וּתְדַבֶּר־נָא אֲמָתְךָ בְּאָזְנֶיךָ וּשְׁמַע אֵת דִּבְרֵי אֲמָתֶךָ׃ אַל־נָא יָשִׂים אֲדֹנִי אֶת־לִבּוֹ אֶל־אִישׁ הַבְּלִיַּעַל הַזֶּה עַל־נָבָל כִּי כִשְׁמוֹ כֶּן־הוּא נָבָל שְׁמוֹ וּנְבָלָה עִמּוֹ וַאֲנִי אֲמָתְךָ לֹא רָאִיתִי אֶת־נַעֲרֵי אֲדֹנִי אֲשֶׁר שָׁלָחְתָּ׃ וְעַתָּה אֲדֹנִי חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אֲשֶׁר מְנָעֲךָ יְהוָה מִבּוֹא בְדָמִים וְהוֹשֵׁעַ יָדְךָ לָךְ וְעַתָּה יִהְיוּ כְנָבָל אֹיְבֶיךָ וְהַמְבַקְשִׁים אֶל־אֲדֹנִי רָעָה׃ וְעַתָּה הַבְּרָכָה הַזֹּאת אֲשֶׁר־הֵבִיא שִׁפְחָתְךָ לַאדֹנִי וְנִתְּנָה לַנְּעָרִים הַמִּתְהַלְּכִים בְּרַגְלֵי אֲדֹנִי׃ שָׂא נָא לְפֶשַׁע אֲמָתֶךָ

וּכְעַן דְּעִי וַחֲזִי מָה תַּעְבְּדִין אֲרֵי גְמִירָא בִישְׁתָּא לְמֵיתֵי עַל רִבּוֹנָנָא וְעַל כָּל בֵּיתֵיהּ וְהוּא גְּבַר רַשִׁיעָא מִלְּמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃ וְאוֹחִיאַת אֲבִיגַיִל וּנְסִיבַת מָאתָן גְּרִיצָן דִּלְחֵם וּתְרֵין גַּרְבִּין דַּחֲמַר וְחָמֵשׁ עָאן תַּכְבָּרָא וְחָמֵשׁ סְאִין קַלְיָא וּמְאָה אַתְכְּלִין דְּעִנְבִין יְבִישִׁין וּמָאתָן מָנָן דְּבֵילְתָא וְשַׁוִּיאַת עַל חֲמָרַיָּא׃ וַאֲמַרַת לְעוּלֵמָהָא עֲבַרוּ קֳדָמַי הָא אֲנָא בָּתְרֵיכוֹן אָתְיָא וּלְבַעְלָהּ נָבָל לָא חַוִּיאַת׃ וַהֲוָה הִיא רְכִיבָא עַל חֲמָרָא וְנַחְתַת בִּסְטַר טוּרָא וְהָא דָוִד וְגֻבְרוֹהִי נָחֲתִין לִקְדָמוּתָהּ וַעֲרַעַת יָתְהוֹן׃ וְדָוִד אֲמַר בְּרַם לְשִׁקְרָא נְטָרִית יָת כָּל דִּי לְדֵין בְּמַדְבְּרָא וְלָא שְׁנָא מִכָּל דִּי לֵיהּ מִדַּעַם וַאֲתִיב לִי בִישְׁתָא חֲלַף טָבְתָא׃ כְּדֵין יַעְבֵּיד אֱלָהִים לְסָנְאֵי דָוִד וּכְדֵין יוֹסִיף אִם אַשְׁאִיר מִכָּל דִּי לֵיהּ עַד מִנְהַר צַפְרָא יָדַע מַדַּע׃ וַחֲזָת אֲבִיגַיִל יָת דָּוִד וְאוֹחִיאַת וְאִתְרְכִינַת מֵעַל חֲמָרָא וּנְפַלַת לְאַפֵּי דָוִד עַל אַפָּהָא וּסְגִידַת עַל אַרְעָא׃ וּנְפַלַת עַל רִגְלוֹהִי וַאֲמַרַת בְּבָעוּ עֲלַי דִּילִי רִבּוֹנִי חוֹבָא וּתְמַלֵּל כְּעַן אַמְתָךְ קֳדָמָךְ וְתִשְׁמַע יָת פִּתְגָּמֵי אַמְתָךְ׃ לָא כְעַן יְשַׁוֵּי רִבּוֹנִי יָת לִבֵּיהּ עַל גַּבְרָא שַׁטְיָא הָדֵין עַל נָבָל אֲרֵי כִשְׁמֵיהּ כֵּן הוּא נָבָל שְׁמֵיהּ וְטִפְשׁוּתָא עִמֵּיהּ וַאֲנָא אַמְתָךְ לָא חֲזֵיתִי יָת עוּלֵמֵי רִבּוֹנִי דִּשְׁלַחְתָּא׃ וּכְעַן רִבּוֹנִי קַיָּם הוּא יְיָ וְחַיֵּי נַפְשָׁךְ דִּי מַנְעָךְ יְיָ מִלְּמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי וּלְמִפְרַק יְדָךְ לָךְ וּכְעַן יְהוֹן כְּנָבָל סָנְאָךְ וּדְתָבְעִין עַל רִבּוֹנִי בִּישְׁתָא׃ וּכְעַן תִּקְרוּבְתָּא הָדָא דְּאַיְתִיאַת אַמְתָךְ לְרִבּוֹנִי וְתִתְיְהַב לְעוּלֵמַיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם רִבּוֹנִי׃ שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי אַמְתָךְ

דוד׳ בחברון מלך: ותדבר ג׳ בקריאה וסימ׳ ותדבר נא אמתך׳ יפתח פיך את הפליט׳ למה תאמר יעקב:

רלבג

והוא בן בליעל מדבר אליו׳ הנה בליעל כאמ׳ בשתוף על הרשע ועל הכילי ומזה הענין השני הוא בזה המקו׳ וממנו אמרו האמור למלך בליעל רשע אל נדיבים: עברו לפני׳ אמרה זה לכפר פני דוד במנחה הגדולה הזאת: משתין בקיר׳ והוא הזכר׳ ויש להפלא איך נסכם דוד להרוג נבל וביתו והוא לא הסכים על הריגת שאול עם היותו רודפו׳ ואפשר שנאמר שכבר נתפרסם לכלם היות דוד נמשח למלך על ישראל ולפי שהיה נבל מבזה המלכות היה עונשו למות וכל הנסכמים לו בזה וכבר התבאר ממאמר אביגיל לדוד שזה הענין היה מפורסם אז לישראל : ותפול על רגליו׳ ר״ל אצל רגליו: בי אני אדני העון׳ הוא על דרך אמרו ולי אני עבדך והרצון בו בי אדני העון והפשע והודה זה תחלה כדי שיכנסו דבריה באזני דוד ותשקיט חמתו בזה המאמ׳ כי בו מהפיוס מה שלא יעלם ואחר זה תלתה פניו שישמע את דבריה ובארה לו שלא חטאה בזה אך חטא בו נבל בעלה מצד רוע מנהגו ותכונתו כי כנבל שמו ונבלה עמו : מנעך יי׳ מבוא בדמי׳ והושע ידך לך הנה נשבעה שכן היה הענין שהיא לא ראתה נערי דוד ואמרה עם שבועתה מה שיורה שהיא בלתי ירצה שימית דוד בעלה וביתה אך הוא מפורסם אצלה שכבר ימנע דוד מזה אחר הפיוס אשר פייסה אותו וזה כלו היה מטוב חכמתה ואמרה שהש״י מנעהו מבוא בדמים ר״ל מבוא בהריגת אנשים ומנעהו מהושיע ידו לו להנקם מאויביו העברים בכחו ובעוצם ידו : ויקם

ואת נפש ד' בקריאה וסימ' ויקם אדם לרדפך' ויבא יואב אל המלך' ועתה לכי איעצך נא עצה' ויאמר אלהים לשלמה' וחד ואת הנפש אשר עשו בחרן: ולא תהיה ח' וסימ' נמסר בסדר קדשים: וברוך ז' וסימ' נמסר בסדר לך לך: ואולם ה' ר"פ וסימ' נמסר בסדר וארא:

כִּי עָשֹׂה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן כִּי־מִלְחֲמוֹת יְהוָה אֲדֹנִי נִלְחָם וְרָעָה לֹא־תִמָּצֵא בְךָ מִיָּמֶיךָ׃ וַיָּקָם אָדָם לִרְדָפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע׃ וְהָיָה כִּי־יַעֲשֶׂה יְהוָה לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֶת־הַטּוֹבָה עָלֶיךָ וְצִוְּךָ לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאדֹנִי וְלִשְׁפָּךְ־דָּם חִנָּם וּלְהוֹשִׁיעַ אֲדֹנִי לוֹ וְהֵיטִב יְהוָה לַאדֹנִי וְזָכַרְתָּ אֶת־אֲמָתֶךָ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲבִיגַל בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁלָחֵךְ הַיּוֹם הַזֶּה לִקְרָאתִי׃ וּבָרוּךְ טַעְמֵךְ וּבְרוּכָה אָתְּ אֲשֶׁר כְּלִתִנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבֹּא בְדָמִים וְהֹשֵׁעַ יָדִי לִי׃ וְאוּלָם חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מְנָעַנִי מֵהָרַע אֹתָךְ כִּי לוּלֵי מִהַרְתְּ וַתָּבֹאתִי לִקְרָאתִי כִּי אִם־נוֹתַר לְנָבָל עַד־אוֹר הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין בְּקִיר׃ וַיִּקַּח דָּוִד מִיָּדָהּ אֵת אֲשֶׁר־הֵבִיאָה לוֹ וְלָהּ אָמַר עֲלִי לְשָׁלוֹם לְבֵיתֵךְ רְאִי שָׁמַעְתִּי בְקוֹלֵךְ וָאֶשָּׂא פָּנָיִךְ׃ וַתָּבֹא אֲבִיגַיִל אֶל־נָבָל וְהִנֵּה־לוֹ מִשְׁתֶּה בְּבֵיתוֹ כְּמִשְׁתֵּה הַמֶּלֶךְ וְלֵב נָבָל טוֹב עָלָיו וְהוּא שִׁכֹּר עַד־מְאֹד וְלֹא־הִגִּידָה לּוֹ דָּבָר קָטֹן וְגָדוֹל עַד־אוֹר הַבֹּקֶר׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר בְּצֵאת הַיַּיִן מִנָּבָל וַתַּגֶּד־לוֹ אִשְׁתּוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת לִבּוֹ בְּקִרְבּוֹ וְהוּא הָיָה לְאָבֶן׃ וַיְהִי כַּעֲשֶׂרֶת הַיָּמִים וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־נָבָל וַיָּמֹת׃

אֲרֵי קַיָּמָא יְקַיֵּם יְיָ לְרִבּוֹנִי מַלְכוּ קַיָּמָא אֲרֵי קְרָבֵי עַמָּא דַיְיָ רִבּוֹנִי מְגִיחַ וּבִישְׁתָּא לָא אִשְׁתְּכַחַת בָּךְ מִיּוֹמָךְ׃ וְקָם אֱנָשָׁא לְמִרְדְּפָךְ וּלְמִבְעֵי לְמִקְטְלָךְ וּתְהֵא נַפְשָׁא דְרִבּוֹנִי גְנִיזָא בִּגְנַז חַיֵּי עָלְמָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְיַת נְפַשׁ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יְפַרְחִנָּהּ כְּמָא דִמְפַרְחִין אַבְנָא בְקַלְעָא׃ וִיהֵי כַּד יְקַיֵּם יְיָ לְרִבּוֹנִי כְּכֹל דְּמַלֵּיל לְאַיְתָאָה טַבְתָא עֲלָךְ וִיפַקְּדִנָּךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ וְלָא תְהֵי דָא לָךְ לְיַצְפָּא וּלְתַקְלַת לֵב לְרִבּוֹנִי וּלְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי מַגָּן וּלְמִפְרַק רִבּוֹנִי לִידֵהּ וְכַד יוֹטֵיב יְיָ לְרִבּוֹנִי וְתִדְכַּר יַת אַמְתָךְ׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲבִיגַיִל בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְּשַׁלְחָךְ יוֹמָא דֵין לְקַדָּמוּתִי׃ וּבְרִיךְ מַדְּעִיךְ וּבְרִיכָא אַתְּ דִּמְנַעְתַּנִי יוֹמָא הָדֵין מִלְּמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי וּלְמִפְרַק יְדַי לִי׃ וּבְרַם קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְּמַנְעַנִי מִלְּאַבְאָשָׁא לִיךְ אֲרֵי אִלּוּ לָא פוֹן אוֹחֵירְתְּ וַאֲתֵירְתְּ לְקַדָּמוּתִי אֱלָהֵן אִשְׁתְּאַר לְנָבָל עַד מְנָהַר צַפְרָא יָדַע מַדָּע׃ וְקַבֵּל דָּוִד מִנַּהּ יַת דְּאַיְתִיאַת לֵיהּ וְלַהּ אֲמַר סַקִי לִשְׁלָם לְבֵיתִיךְ חֲזִי דְּקַבֵּלִית מִנִּיךְ וּנְסֵבִית אַפַּיִכִי׃ וַאֲתַת אֲבִיגַיִל לְוַת נָבָל וְהָא לֵיהּ מִשְׁתְּיָא בְּבֵיתֵיהּ כְּמִשְׁתֵּי מַלְכָּא וְלִבָּא דְנָבָל שַׁפִּיר עֲלוֹהִי וְהוּא רָוֵי עַד לַחֲדָא וְלָא חַוִּיאַת לֵיהּ פִּתְגָם זְעֵיר וְרַב עַד מְנָהַר צַפְרָא׃ וַהֲוָה בְצַפְרָא כַּד פָּג חַמְרָא מִנָּבָל וְחַוִּיאַת לֵיהּ אִתְּתֵיהּ יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּמִית לִבֵּיהּ בִּמְעוֹהִי וְהוּא הֲוָה כְּאַבְנָא׃ וַהֲוָה לִזְמַן עַסְרָא יוֹמִין וּתְבַר יְיָ יַת נָבָל וּמִית׃

ושמע

רדק

בית נאמן · כתרגומו מלכו קיימא ודרך נבואה אמרה זה כי היא אחת משבע נביאות על דעת רבו' ז"ל ויש לפרש כי היה הדבר נשמע ונודע ביש' כי דוד נמשח למלך כמו שאמרה ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל : כי מלחמות יי' · תרגומו ארי קרביה דעמיה דיי' : לא תמצא בך · עתיד במקום עבר כמו לא נמצאה ומלת מימיך יוכיח זה וכן תרגומו לא אשתכחת: ויקם אדם · שאול וקראו אדם ולא מלך דרך בזיון כלומ' כי אין לו תקומה לפניך: והיתה נפש אדני · שלא יוכלו להמיתך מי שרודפין אותך ותהיה בחיים את השם כלומר שתלך בדרכיו כל ימיך וכן ורעה לא תמצא בך כל ימיך וימית האל יתעלה ויתברך ה הרודפים אותך ויפריח נפשם כמו אבן הקלע וכף הקלע פירו' מושב אבן הקלע שהו' עשוי כמו כף ולדעת יונתן פירו' נפש אדני צרורה בצרור החיי' לעולם הבא שתרגם הפסוק כן ותהא נפשא דרבוני גניזה בגנז חיי עלמא קדם יי' אלהך וית נפש בעלי ד דבבך יפרחינה כמה דמפרחין אבנא בקלעא וכן בדברי רז"ל ר' אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנא' בצרור החיים את יי' אלהיך ונשמתן של רשעים מטרפות ו ומשוטטו' מסוף העולם ועד סופו ואין להם מנוחה שנאמ' יקלענה בתוך כף הקלע: ולא תהיה זאת לך לפוקה · זאת הנקמה שאתה רוצה להנקם בנבל: לפוק' · כמו ופיק ברכי' על עניין מכשול ותרגומו ליצפא: ולמכשול לב · כי העון מכשול הלב הוא והכפל פוקה ומכשול לחזק כי כן דרך הכתוב ויש בו דרש כי דוד תבע אביגיל לעביר' ואמרה לו לא תהיה זאת לך ל לפוקה על שפיכות דמים ו ולמכשול על אשת איש : ולהושיע אדוני לו · לעצמו שלא ישפוך דם נקי : וזכרת את אמתך · כשיטיב יי' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה כי טוב' עשיתי עמך שמנעתיך מדמי חנם : לאביגל · ת' כמו לאביגיל כי קדוש הוא והיתה בקר' א' כך וכך והרבה כזה נמצא בשמות · ויש בו דרש כי כשאמרה וזכר את אמתך פ פקרה עצמה לו וכיון שפקרה עצמה לו פגמה הכתו' בקריאה כי למעלה קראה אביגיל והכא אביגל: אשר שלחך · שנתן בלבך לצאת לקראתי : טעמך · עצתך ודברך הטוב וכ"ת וברוך מדעיך: כליתני · מנעת אותי כמו לא יכלה ממך : מהרע אותך · כמו לך: ותבאתי · כן כתי' והקרי ותבאת ובמלה בכתוב שני סימני נקבה עבר ועתיד כי לשון העתיד תבא ולשון עבר באת והיה הכפל הזה במלה מורה על זריזות ביאתה וכן בקרי משני הסימנים : בצאת היין · בצאת ופי' בעת שסרה שכרותו ותרגומו כד פג חמר' מנבל וכן תרגם השירי' את יינך מעליך הלא תפיגין ית חמרך : וימת לבו · שנשתתק ויהי כמת כי בצטער על המנחה שהביאה אשתו לדוד : כעשרת הימים · הכ"ף כף האמיתות ר"ל לעשרת הימים וכן כמשלש חדשים ר"ל למשלש חדשים עשרת הימים אלה מחולי הקשה ובסוף העשרה ימים נגפו האל ומת ואלו הייסורין היו לו עונש עונו עם מיתתו · ויש דרש שתלו לו עשרה ימים לתשובה וכן אמרו לעשרת לא נאמר אלא כעשרת כעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה וזה רחוק כי הכתוב מעיד עליו כי עשרת הימים האלה היה מת לבו והיה לאבן היאך יעשה תשובה אדם כזה ועוד דרשו כנגד עשר לגימות שנתן לעשרה נערי דוד שהלך אליו ואני אומ' כי לדעתו היו אלה העשרה ימים לא לטובתו ועוד בדרש ויהי כעשרת הימים ויגף יי' את נבל והלא אין מגפה אלא לשלשה ימים דתניא המת ליום אחד הרי זו מיתה של זעף לשנים מיתה של בהלה לשלשה מיתה של מגפה אלא שתלו לו שבעה ימי אבלו של שמואל הצדיק כדי שלא יתערב אבלו של רשע בתוך אבלו של צדיק :

חרפתי

רשי

כי עשה יעשה יי' לאדני · בית נאמן להיות מלך על ישראל לפניך ורעה לא תמצא בך לכך לא נאה לך לעשות שלא כדין להוציא לעז על מלכותך : כף הקלע · חתיכת עור רחבה עשויה כמין כף באמצע הקלע שנותן בה האבן : והיה כי יעשה יי' וגו' ותמלוך : ולא תהיה לפוקה · לכשלון כמו לפיק ברכים שאם הייתה עושה זאת לא יהיה לך פ פתחון פה לרדות אדם לדורות הבאים על שפיכות דמים: ולהושיע אדני לו · שתנקום אתה את נקמתך : כליתני · מנעת אותי כמו לא תכלה רחמיך לא יכלה ממך : והושע ידי לי · מוסב על מבא בדמים שם של מבא מחוברת על והושע כמו מבא בדמים ומהושע ידי לי : בצאת היין מנבל · כל פג חמרא מנבל: וימת לבו · שנצטער על המנחה שהובאת לדוד : כעשרת הימי' · שבעת ימי אבלו של שמואל תלה לו הקב"ה שלא יתערב אבל רשע באבלו ואחר כך הלה שלשה ימי' ומת כעניין שנאמ' ויגף יי' את נבל ואמר מר חלה שלשה ימי' ומת זו היא מיתה מגפה · ורבותינו אמרו אלו עשרת ימי תשוב' שהמתין לו הקב"ה ש שיחזור בתשובה ויש אומ' כנגד עשר לגימו' שנתן נבל לעבדי דוד ששלח לו דוד עשרה נערים והאכילן:

את

רלבג

ויקם אדם לרדפך · והוא רמז אל שאול: והיתה נפש אדני צרור' בצרור החיים · הוא העולם הבא כי שם תתאחד הנפש ב במושכליה שהם צרור החיים ומצדם יהיה עם השם ית' כמו שבארנו בראשון מספר מלחמו' יי' : ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף ה הקלע · ר"ל שלא יהיה לה השארו' וקיו' והנה אמרה זאת להורות שכבר יחטא דוד אם ישחיתם ותמנע ממנו ההצלה הנפשיית שהיא ערך ההצלחה ואמרה עוד כי בהיותו נגיד על ישר' יהיה לו זה העון לפוקה ולמכשול לב אם ישחיתם ואולי יהיה זה סבה שתסור הממלכה ממנו כמו שקרה לשאול · ועם זה היה מטוב חכמתה שאלתה פני דוד שיזכרה כאשר ייטיב יי' לו לגמול אותה חסד או אולי המאמר ממנה על צד הנבואה וראתה שעתיד נבל למות ותהיה היא אשת דוד : וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן · אמר זה על צד ההפלגה לרוב הדאגה שהיה דואג על גודל המנחה ולרוב הפחד שהיה לו מדוד : הנה

רבינו ישעיה

והיתה נפש אדוני צרור בצרור החיים · פי' כל מקום שאומר הנפש הוא הגוף והנשמ' ולא הנשמה לבד · דכתיב והנפש אשר תאכל · וכתיב על נפש מת ואין לו' על הנשמ' נפש מת: ולהושיע אדוני לו · דברים הם להושיע אדוני לעצמו מן העון שלא תכשל בשפיכות דמים · והטיב יי' לאדוני וזכרת את אמתך · פירוש כשייטיב יי' לאדוני ותמלוך ת תזכירני לטובה ש שמנעתיך מלשפוך דמים · שאין נאה למלך לעשות דבר שלא כדין : וברוך טעמך · כמו מטעם המלך · אשר כליתני היום כמו לא יכלה ממך · ולזכר יאמר כליתיני · ולנקבה כליתני · ותבאת לקראתי מלה מורכב' היא · כמו ותבואי ובאת · שאו זה או זה היה לו לומר והרכיב המלה מ משתיה' ואמר ותבא' כמו שמזכיר חז"ל מלות מורכבות : וימת לבו בקרבו · מן הפחד שנתפחד מדוד :

חרפתי׳ שחרף אותי ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו: גם שתיהן׳ האחת לרבות האחרת ואמר זה להודיע כי אלו שתיהן היו לו לנשים ולא מיכל כי שאול נתנה לפלטי בן ליש ולפיכך אמר ושאול נתן את מיכל בתו וגו׳ ויש לשאול הרי מיכל אשת דוד היתה איך נתנה לפלטי ואיך לקחה פלטי בן ליש והיא אשת דוד ואם תאמר כי בעבירה ובאיסור עשו הדבר איך לקחה אחרי כן דוד הנה היתה אסורה לו כיון שנבעלה ברצון לאחר בעודה אשתו ויש מרז״ל אמרו כי קידושי פלטי במיכל בעבירה היו ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במיכל כמו שאמר יעשרנו המלך עושר גדול ואותו היום היה מלוה אצל שאול והמקדש במלוה אינה מקודשת ואף על פי שהיו ערלות פלשתים לקדושין גם כן חשב שאול כי דעת דוד על העושר שהיה מלוה ודוד היה דעתו על מאתים ערלות שהרי למוהר נתנם ולקדושין ומהם אמרו כי פלטי בן ליש לא בא עליה וכל הימים שהיתה עמו חרב היה נועץ בינו לבינה שלא יגע בה ומה שאמר הולך ובכה אחריה על המצוה הזאת שהלכה מידו שהיה כל כך כובש את יצרו וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט והנכון בעיני כי גט נתן דוד למיכל כי ראינו שבכל שאול את דוד אחר שנתחתן עמו על שברח דוד מפני שאול וכראות שאול כי דוד היה בורח אע״פ שהיה חוזר אליו לפעמים הכריחו לתתגט לבתו שלא תשב עגונה ועשה כן ושאול נתנה לאשה לפלטי בן ליש ואם תאמר אם כן אסור היה לדוד להחזירה כי אסור לאדם להחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר או שנתארסה ונאמר כי לא מדעתו נתן זה הגט ואם תאמר מי הכריחו והלא הוא ברח מאת שאול אף ע״פ שברח ראינו שהיה עם שאול אחר כן כמו שאמר אם פקוד יפקדני אביך וכל הענין שהוא מורה כי אחר שברח היה חוזר אליו ובעוד שהיה עמו הכריחו לתת הגט וגט המעושה בישראל שלא בדין פסול ואם תאמר וכי לא היו יודעים בית דינו של שאול כי הגט פסול אפשר שהיה דעתם כי בדין היה אחרי אשר היה רצון המלך וטוב מזה עו׳ שנאמ׳ כי דוד קודם שנתן הגט אמר בפני שני עדים מאוהביו ראו שאני אנוס בנתינת הגט והסתירו הדבר ונתן הגט והנה הגט לא היה גט ופלטי בן ליש לא ידעו ומיכל לא ידעה והיו סבורין כי הגט גט ואפשר גם כן כי הגט היה מתחלתו כהוגן וע״י שליח שלחו דוד ואחר כן בטלו קודם שיגיע גט לידה והם לא ידעו והנה מיכל נבעלה בטעות ולא נאסר׳ על דוד והיה זה כמו שנבעלה באונס כי היתה סבורה כי הגט גט כשר כי האונס והשגגה שוין באשת איש וכן אמר והיא לא נתפשה פרט לאנוסה ומעלה בו מעל פרט לשוגגת שמותרת לבעלה: בחורי ישראל׳ מן הקלים לפיכך נשתנתה תנועת הבי״ת לשוא אבל ובחורי ישראל הכריע שהבי״ת בפתח הוא מהדגושים לפיכך לא נשתנתה התנועה: אל נכון׳ באמת ובברור וכ״תי בקשוט: במעגל׳ מקום המחנה יקרא מעגל לפי שחונים שם העם בסבוב: מעוכה׳ תקועה הוא קרוב לענין מעוך וכתות: בחנית

חשך ז׳ בקריאה וסימ׳ במס׳ רבת׳: בראשו יד בקריאה וסימ׳ נמסר בסוף סדר ויקרא: מסתתר ד׳ בקריאה וסימ׳ ויבאו הזיפים ויגידו׳ ויעלו הזיפים׳ אתה אל מסתתר׳ בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלוא דוד: מראשתיו ח׳ ג׳ מנהון כתובין תו וסימ׳ נמסר בסדר ויצא:

וַיִּשְׁמַע דָּוִד כִּי מֵת נָבָל וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר רָב אֶת־רִיב חֶרְפָּתִי מִיַּד נָבָל וְאֶת־עַבְדּוֹ חָשַׂךְ מֵרָעָה וְאֵת רָעַת נָבָל הֵשִׁיב יְהוָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּשְׁלַח דָּוִד וַיְדַבֵּר בַּאֲבִיגַיִל לְקַחְתָּהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי דָוִד אֶל־אֲבִיגַיִל הַכַּרְמֶלָה וַיְדַבְּרוּ אֵלֶיהָ לֵאמֹר דָּוִד שְׁלָחָנוּ אֵלַיִךְ לְקַחְתֵּךְ לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַתָּקָם וַתִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתְךָ לְשִׁפְחָה לִרְחֹץ רַגְלֵי עַבְדֵי אֲדֹנִי׃ וַתְּמַהֵר וַתָּקָם אֲבִיגַיִל וַתִּרְכַּב עַל־הַחֲמוֹר וְחָמֵשׁ נַעֲרֹתֶיהָ הַהֹלְכוֹת לְרַגְלָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מַלְאֲכֵי דָוִד וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה׃ וְאֶת־אֲחִינֹעַם לָקַח דָּוִד מִיִּזְרְעֶאל וַתִּהְיֶיןָ גַּם־שְׁתֵּיהֶן לוֹ לְנָשִׁים׃ וְשָׁאוּל נָתַן אֶת־מִיכַל בִּתּוֹ אֵשֶׁת דָּוִד לְפַלְטִי בֶן־לַיִשׁ אֲשֶׁר מִגַּלִּים׃

כו

וַיָּבֹאוּ הַזִּפִים אֶל־שָׁאוּל הַגִּבְעָתָה לֵאמֹר הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ וַיָּקָם שָׁאוּל וַיֵּרֶד אֶל־מִדְבַּר־זִיף וְאִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת־אֲלָפִים אִישׁ בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד בְּמִדְבַּר־זִיף׃ וַיִּחַן שָׁאוּל בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן עַל־הַדָּרֶךְ וְדָוִד יֹשֵׁב בַּמִּדְבָּר וַיַּרְא כִּי בָא שָׁאוּל אַחֲרָיו הַמִּדְבָּרָה׃ וַיִּשְׁלַח דָּוִד מְרַגְּלִים וַיֵּדַע כִּי־בָא שָׁאוּל אֶל־נָכוֹן׃ וַיָּקָם דָּוִד וַיָּבֹא אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר חָנָה־שָׁם שָׁאוּל וַיַּרְא דָּוִד אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר שָׁכַב־שָׁם שָׁאוּל וְאַבְנֵר בֶּן־נֵר שַׂר־צְבָאוֹ וְשָׁאוּל שֹׁכֵב בַּמַּעְגָּל וְהָעָם חֹנִים סְבִיבֹתָו׃ וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר אֶל־אֲחִימֶלֶךְ הַחִתִּי וְאֶל־אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב לֵאמֹר מִי־יֵרֵד אִתִּי אֶל־שָׁאוּל אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֲנִי אֵרֵד עִמָּךְ׃ וַיָּבֹא דָוִד וַאֲבִישַׁי אֶל־הָעָם לַיְלָה וְהִנֵּה שָׁאוּל שֹׁכֵב יָשֵׁן בַּמַּעְגָּל וַחֲנִיתוֹ מְעוּכָה־בָאָרֶץ מְרַאֲשֹׁתָו וְאַבְנֵר וְהָעָם שֹׁכְבִים סְבִיבֹתָו׃

וּשְׁמַע דָּוִד אֲרֵי מִית נָבָל וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ דְּדָן יַת דִּין הִסּוּדֵי מִידָא דְנָבָל וְיַת עַבְדֵּיהּ מְנַע מִלְּמֶעְבַּד בִּישָׁא וְיַת בִּישַׁת נָבָל אֲתִיב יְיָ בְּרֵישֵׁיהּ וּשְׁלַח דָּוִד וּשְׁאַל בַּאֲבִיגַיִל לְמִסְבַּהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃ וַאֲתוֹ עַבְדֵי דָוִד לְוָת אֲבִיגַיִל לְכַרְמְלָא וּמַלִּילוּ עִמַּהּ לְמֵימַר דָּוִד שַׁלְחַנָא לְוָתִיךְ לְמִסְבִיךְ לֵיהּ לְאִתּוּ׃ וְקָמַת וּסְגִידַת עַל אַפָּהָא עַל אַרְעָא וַאֲמַרַת הָא אַמְתָךְ לְאַמְהוּ לְאַסְחָאָה רִגְלֵי עַבְדֵי רִבּוֹנִי׃ וְאוֹחִיאַת וְקָמַת אֲבִיגַיִל וּרְכִבַת עַל חֲמָרָא וְחָמֵשׁ עוּלֵימָתְהָא דְּאָזְלָן לְקַבְלַהּ וַאֲזַלַת בָּתַר אִזְגַּדֵּי דָוִד וַהֲוָת לֵיהּ לְאִתּוּ׃ וְיַת אֲחִינֹעַם נְסֵיב דָּוִד מִיִּזְרְעֶאל וַהֲוָאָה אַף תַּרְוֵיהוֹן לֵיהּ לִנְשִׁין׃ וְשָׁאוּל יְהַב יַת מִיכַל בְּרַתֵּיהּ אִתַּת דָּוִד לְפַלְטִי בַר לַיִשׁ דְּמִגַּלִּים׃ וַאֲתוֹ אֱנָשֵׁי זִיף לְוָת שָׁאוּל לְגִבְעֲתָא לְמֵימַר הֲלָא דָוִד מִטַּמַּר בְּגִבְעֲתָא דַחֲכִילָה דִּי עַל אַפֵּי יְשִׁימוֹן׃ וְקָם שָׁאוּל וּנְחַת לְמַדְבְּרָא דְזִיף וְעִמֵּיהּ תְּלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל לְמִבְעֵי יַת דָּוִד בְּמַדְבְּרָא דְזִיף׃ וּשְׁרָא שָׁאוּל בְּגִבְעַת חֲכִילָה דִּי עַל אַפֵּי יְשִׁימוֹן עַל אוֹרְחָא וְדָוִד יָתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַחֲזָא אֲרֵי אֲתָא שָׁאוּל בַּתְרוֹהִי לְמַדְבְּרָא׃ וּשְׁלַח דָּוִד מְאַלְּלִין וִידַע אֲרֵי אֲתָא שָׁאוּל בְּקֻשְׁטָא׃ וְקָם דָּוִד וַאֲתָא לְאַתְרָא דִּי שְׁרָא תַמָּן שָׁאוּל וַחֲזָא דָוִד יַת אַתְרָא דִּשְׁכַב תַּמָּן שָׁאוּל וְאַבְנֵר בַּר נֵר רַב חֵילֵיהּ וְשָׁאוּל שְׁכִיב בִּבְרַקוּמָא וְעַמָּא שָׁרַן סַחְרָנוֹהִי׃ וַאֲתֵיב דָּוִד וַאֲמַר לַאֲחִימֶלֶךְ חִתָּאָה וְלַאֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה אֲחוּהִי דְיוֹאָב לְמֵימַר מַן יֵחוֹת עִמִּי לְוָת שָׁאוּל לְמַשְׁרִיתָא וַאֲמַר אֲבִישַׁי אֲנָא אֵחוֹת עִמָּךְ׃ וַאֲתָא דָוִד וַאֲבִישַׁי לְוָת עַמָּא בְּלֵילְיָא וְהָא שָׁאוּל שְׁכִיב דָּמִיךְ בִּבְרַקוּמָא וּמוּרְנִיתֵיהּ נְעִיצָא בְאַרְעָא אִסָּדוֹהִי וְאַבְנֵר וְעַמָּא שָׁרַן סַחְרָנוֹהִי׃

ואמר

רשי

את ריב חרפתי׳ גידופי שחירפני היום רבו עבדי׳ המתפרצי׳: ואת עבדו חשך מרע׳ שלא הרגתיו: מעוכה׳ נעוצה: תי

רלבג

הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדני׳ אמרה זה על צד הענוה להורו׳ שדי לה אם תהיה לאשה לאחד מעבדי דוד ותרחץ רגליו כמנהג האשה לבעלה: ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש וגו׳׳ מן הפלא איך עשה זה שאול והיא היתה אשת איש וכבר אמרו ר״ל שלא נגע בה פלטי בן ליש וידמה שכן הוא שכבר חזר דוד ולקחה וזה מור׳ שכבר התפרסם ונודע שלא נגע בה ולפי שכבר היתה פרוסה בלתי ראויה לכניס מזה הצד נתנו לה בני מרב אחותה לגדלם ונגדלתם כאילו הם בניה ומפני זה נקראו בני מיכל כמו שאמ׳ בסוף זה הספר ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי: ושאול שוכב במעגל׳ ר״ל במחנה והוא היה בדמו׳ עגול למען יראו הבאים אליהם מכל הצדדים: תי

רבינו ישעיה

ואת אחינועם לקח דוד לאשה מיזרעאל׳ ושאול נתן את מיכל בתו׳ כדאמרינן בקידושין המקדש במלוה ופרוטה סבר שאול דעתיה אמלוה ולא הוי קידושין:

בחנית ובארץ · אכנו בחני׳ מכה גדולה עד שתתקע החנית בארץ תחתיו וכ״תי אמחיניה כען במורניתא ואברזיניה בארעא : ולא אשנה לו׳ לא אהיה צריך לשנות לו פעם אחרת כי באותה מכה אמיתנו : חי יי׳ · השבועה שלא יומת על ידי כי יי׳ יגפנו ונשבע בעבור אבישי שלא יעבור על רצונו ויכנו · ובדר׳ כי אם יי׳ יגפנו למה זכר שני פעמים יי׳ אמר חי יי׳ שלא תהרגנו ואם תהרגנו חי יי׳ שאהרוג אותך : כי אם יי׳ יגפנו׳ בחולי טרם זמנו כמו ויגוף יי׳ את נבל כלומר על ידי השם ימות ולא על ידי ומיתתו תהיה קרובה באחת משלש ועל קירוב מיתתו אמר כי אם לא כן מה אמר כל אדם גם כן מת באח׳ משלש אשר זכר אלא אמר זה לאבישי להשקיטו כלומר אל תחוס עליו כי לא יארך זמנו שימות או ימות בחולי שיגפנו יי׳ טרם יומו שהגיע לו בעת שנולד וזה יקרה לו בעונו : כי יומו יבא׳ כלומר או זמנו שקצוב בעת לידתו קרוב הוא וזה אמר דוד מלבו כי אמ׳ בלבו כיון שמאס בו השם ית׳ מהיות מלך וצוה למשחני לא יתכן שיארך הזמן או אפשר כי מפי שמואל אמר שימות בקרוב ואם כן יתכן לפרש חי יי׳ כי על אלה הדברים אמר חי יי׳ כי כן יהיה לו שימות בקרוב באחת מהשלשה כי כיון שנאמ׳ לו מפי הנבואה יכול להשבע בזה : או במלחמה ירד ונספה · ונספה טרם יומו הקצוב לו כי באלה שני הפנים ימות אדם טרם יומו או בחולי או בחרב וזו המיתה בעבור עון גדול מעון מי שמת בחולי טרם יומו ואם יש ביד האדם זכות מוסיפין לו על זמן הקצוב לו גם כן וזה הדבר מצאנו לו מחלוקת בין רבו׳ ז״ל את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין אותן לו לא זכה פוחתין לו מהם דברי רבי עקיבא ופי׳ שני דורו׳ כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעי׳ שנה וגו׳ וזהו שאמר אמלא אשלי׳ אותם אליך שלא יפחתו וחכמים אומרים זכה מוסיפים לו עליהם לא זכה פוחתין לו מהם ופי׳ מספר ימיך אמלא אעשה מלוי ותוספת עליהם אמרו לו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה אמר להם משלו הוסיפו לו : צפחת · פי׳ צלוחית : ויקח דוד׳ אחר שאמר לאבישי קח נא נתחרט בו ולא רצה שיקרב אבישי אליו שמא לא יוכל לכבוש את יצרו ויכנו לפיכך הלך דוד בעצמו ולקח החנית והצפחת :

מראשותי שאול׳ המקום הוא לשמוש לפיכך היא נקודה בצרי אבל מם מראשותיו בשוא והיא בוספת ואינה לשמוש : ואין אדם שיהיה ער ורואה בקחתו הצפחת והחנית : ואין יודע׳ אין מרגים בבואם : ואין מקיץ׳ שלא הקיץ אחד מהם לקול לכתם וקחתם ולקול דבריהם שהיו מדברים ביניהם : כי תרדמת יי׳ · הסמיכו הוא לאחד משני פנים או פירושו תרדמה גדולה כי הדבר שרוצ׳ להגדילו סומך אותו לאל ית׳ כמו שלהבת יה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים או פירושו להודיע כי התרדמה היתה סבה מאת האל כדי שלא ירגישו בדוד ובאבישי בקחתם הצפחת והחנית : הלא תענה אבנר׳ · אחר שקרא אל העם ואל אבנר ולא היו עונים אותו קרא עוד אל אבנר בשם ואמר הלא תענה אבנר׳ ובדרש אמר לו דוד מה יש לך לענות אבנר הרי אמרת על המערה אילו היה עושה מאומה היינו נכנסין לשם ומתפכין אותו אבנר אבנר או שמא תאמר בסירה הוקרע לחנית וצפחת מה יש לך לענות אלא תענה אבנר לא היה לך לענות דבר ונעשה כאלם הדא הוא דכתיב האמנם אלם צדק תדברון : מי אתה קראת אל המלך׳ כמו על המלך כלומר שלא יראת לקרוא במקום שהמלך ישן לא חששת שתעירהו משנתו בקראך בקול כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים ובעניין הזה ת״י מאן דין דקרי בריש מלכא : הלא איש אתה׳ · איש גדול וכן גדעון בן יואש איש ישראל גדול ישראל וכן כלם אנשים אנשים גדולים ות״י גבר גבר את : שמרת אל אדוניך׳ כמו על אדוניך וכן אמר אחר כן על אדוניכם וכ״תי על ריבונך וכמוהו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים : הסיתך

ואין ראה ג׳ פסוקים בקריאה ואין ואין ואין וסימניהון ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ : ואין קול ואין עונה ואין קשב׳ זרעתם הרבה והבא מעט : יודע י׳ מלאים וסי׳ ואין רואה ואין יודע׳ ואנכי היודע ועד כן כתיב׳ ותהי להם חזות הכל׳ כי יודע יי׳ דרך׳ כי יודע כל שער׳ יודע יי׳ ימי תמימים׳ מי יודע עז אפך׳ מי

ויאמר אבישי אל־דוד סגר אלהים היום את־אויבך בידך ועתה אכנו נא בחנית ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו : ויאמר דוד אל־אבישי אל־תשחיתהו כי מי שלח ידו במשיח יהוה ונקה : ויאמר דוד חי־יהוה כי אם־יהוה יגפנו או־יומו יבוא ומת או במלחמה ירד ונספה : חלילה לי מיהוה משלח ידי במשיח יהוה ועתה קח־נא את־החנית אשר מראשתו ואת־צפחת המים ונלכה־לנו : ויקח דוד את־החנית ואת־צפחת המים מראשתי שאול וילכו להם ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת יהוה נפלה עליהם : ויעבר דוד העבר ויעמד על־ראש־ההר מרחק רב המקום ביניהם : ויקרא דוד אל־העם ואל־אבנר בן־נר לאמר הלוא תענה אבנר ויען אבנר ויאמר מי אתה קראת אל־המלך :

טו ויאמר דוד אל־אבנר הלוא־איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל־אדניך המלך כי־בא אחד העם להשחית את־המלך אדניך : לא־טוב הדבר הזה אשר עשית חי־יהוה כי בני־מות אתם אשר לא־שמרתם על־אדניכם על־משיח יהוה ועתה ׀ ראה אי־חנית המלך ואת־צפחת המים אשר מראשתו : ויכר שאול את־קול דוד ויאמר הקולך זה בני דוד ויאמר דוד קולי אדני המלך :

ואמר אבישי לדוד מסר יי יומא דין ית בעיל דבבך בידך וכען אמחיניה כען במורניתא ואברזניה בארעא זמנא חדא ולא אתני ליה : ואמר דוד לאבישי לא תחבלניה ארי מן אושיט ידיה במשיחא דיי וזכא : ואמר דוד קים הוא יי אלהין מן קדם יי יתמחי או יומיה ימטי וימות או בקרבא יחות ויתקטל : חס לי מן קדם יי מלאושטא ידי במשיחא דיי וכען סב ית מורניתא די אסדוהי וית מנא דמיא וניזל לנא : ונסיב דוד ית מורניתא וית מנא דמיא מאסדי שאול ואזלו להון ולית דחזי ולית דידע ולית דמתער ארי כולהון דמכין ארי שינא תקיפא מן קדם יי נפלת עליהון : ועבר דוד עברא וקם על ריש טורא מרחיק סגי אתרא ביניהון : וקרא דוד לעמא ולאבנר בר נר למימר הלא תעני אבנר ואתיב אבנר ואמר מן דין דקרי בריש מלכא : ואמר דוד לאבנר הלא גבר גבר את ומן כותך בישראל ולמא לא נטרתא על רבונך מלכא ארי אתא חד מן עמא לחבלא ית מלכא רבונך : לא תקין פתגמא הדין די עבדתא קים הוא יי ארי גברין חיבי קטול אתון דלא נטרתון על רבונכון על משיחא דיי וכען חזי אן מורניתא דמלכא וית מנא דמיא דאסדוהי : ואשתמודע שאול ית קלא דדוד ואמר הקלך דין ברי דוד ואמר דוד קלי רבוני מלכא : ואמר

ב׳ · ותיר יוד · ב׳ · ב׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · תיו׳ ק׳ · מ׳ · ב׳ · מנהון כתי׳ תו · ל׳ · ו׳ מ״ל · ל׳ · ק׳ · ל׳ · ו׳ בטע׳ כסיפ׳ · ל׳ · כ״ה פתחין · ב׳ כמעט · ב׳ ר״פ כסיפ׳ · ל׳ · תיו ק׳ · ב׳ דגש מ״ל

יודע אם לעת כזאת׳ כל יודע מבין׳ ואין אתנו יודע עד׳ וכל תריסר ודה וקהלת ומשלי דכו׳ מל׳ במ״ג חס׳ וסי׳ בפשע ארץ רבים׳ ידע יי׳ דין דלים׳ כי איננו ידע מה שיהיה : מרחק ד׳ חס׳ בקריאה וסים׳ יעמד על ראש ההר מרחק׳ האלהי׳ מקרוב׳ עצות מרחק אמונה אמן׳ וקרב מרחוק עמדו׳ ויש ספרים נמסר גם זה ותשלחי ציריך עד מרחק׳ וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ :

רשי

חי יי׳ יש אומרי׳ לדבר נשבע ויש אומרים לאבישי נשבע אם תהרג את הצדיק אני אערב דינך בדמו : כי אם יי׳ יגפנו׳ יקרב מיתתו : או יומו יבא׳ אם זמן מיתתו : צפחת׳ צלוחית : הסיתך

רלבג

חי יי׳ כי אם יי׳ יגפנו׳ ר״ל להמיתו בלא עתו על צד העונש : או יומו יבא ומת׳ ר״ל הקץ המוגבל לו לחיות כי זה הקץ מתחלף לפי עת הלידה : או במלחמ׳ ירד ונספה׳ ר״ל שהוא בעצמו מצד בחירתו יסבב שימו׳ בלא עתו וזה כי מי שלא בא עתו עדיין הנה יתכן בבאו במקום הסכנ׳ שימות בלא עתו וכבר זכרו זה בעלי חכמת מ משפטי הכוכבים ב בספריהם והוא עוד דעת תורתנו השלמה ולזה צותה לעשות מ מעקה לגגים למלט הבאי׳ שם מהנפילה : ויעמד על ראש ההר מרחוק רב המקום ב ביניהם׳ הנה עמד על ראש ההר כדי שיהיה קולו יותר נשמע כי היה רוצה לדבר אל שאול מרחוק למלט עצמו מהסכנה אם יסכימו לרדוף אחריו : אם

ואין ג׳ פסוקי׳ א׳ בהון ואין ואין ואין׳ · על ב׳ א׳ פסוקי׳ על על ועלה קדא ביניהן

רבינו ישעיה

ויאמר דוד חי יי׳ כי אם יי׳ יגפנו׳ פירו׳ נשבע שלא יזיק על ידם כי אם יי׳ יגפנו וימיתהו קודם זמנו : ואת צפחת המים׳ תרגו׳ וית מנא דמיי׳ : ואין מקיץ׳ מפני שאיתן שלו פתוח איקץ׳ ייקץ׳ כמו איטב ייטב כא מקיץ כמו מטיב׳ הלא איש אתה תשו׳ כמו כולם אנשים :

ויעבר ג׳ חטפין בקריאה וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא ריש סימן י׳: גדלה ג׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר וארא: יום אחד י׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ נמסר בסוף תולדות: איש וביתו ג׳ בקריאה וסימ׳ את יעקב איש וביתו באו׳ העלה דוד׳ וישב דוד עם אכיש: וביתו ו׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בריש שמות:

ויאמר למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה בידי רעה: ועתה ישמע־נא אדני המלך את דברי עבדו אם־יהוה הסיתך בי ירח מנחה ואם ׀ בני האדם ארורים הם לפני יהוה כי־גרשוני היום מהסתפח בנחלת יהוה לאמר לך עבד אלהים אחרים: ועתה אל־יפל דמי ארצה מנגד פני יהוה כי־יצא מלך ישראל לבקש את־פרעש אחד כאשר ירדף הקרא בהרים: ויאמר שאול חטאתי שוב בני־דוד כי לא־ארע לך עוד תחת אשר יקרה נפשי בעיניך היום הזה הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד: ויען דוד ויאמר הנה החנית המלך ויעבר אחד מהנערים ויקחה: ויהוה ישיב לאיש את־צדקתו ואת־אמנתו אשר נתנך יהוה ׀ היום ביד ולא אביתי לשלח ידי במשיח יהוה: והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן־תגדל נפשי בעיני יהוה ויצלני מכל־צרה: ויאמר שאול אל־דוד ברוך אתה בני דוד גם עשה תעשה וגם יכל תוכל וילך דוד לדרכו ושאול שב למקומו:

כז

ויאמר דוד אל־לבו עתה אספה יום־אחד ביד־שאול אין־לי טוב כי המלט אמלט ׀ אל־ארץ פלשתים ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל־גבול ישראל ונמלטתי מידו: ויקם דוד ויעבר הוא ושש־מאות איש אשר עמו אל־אכיש בן־מעוך מלך גת: וישב דוד עם־אכיש בגת הוא ואנשיו איש וביתו דוד ושתי נשיו אחינעם היזרעאלית ואביגיל אשת־נבל הכרמלית: ויגד לשאול כי־ברח דוד גת ולא־יוסף עוד לבקשו: ויאמר דוד אל־אכיש אם־נא מצאתי חן בעיניך יתנו־לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך:

ל׳ וחד הסיתך מפי ב״ר שפתח · ג׳ · ל׳ · ב׳ אל תכסי וחד ודמי אל יסכי · ב׳ וכל סוס כר כש דכו׳ · ל׳ וח׳ ולא פרע · ל׳ · ב׳ כתרי ליש · ל׳ · חנית · ג׳ רפי ק · ג׳ מי יעלה לנו וחבירו ודין · ג׳ · ל׳ וחס · ה׳ פסו׳ גם וגם · ז״ם כתע׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ בו · ל׳ · ל׳ · ז״ם · ל׳ מ״ל פוס וחד ומעוך ונכות · ל׳ כתע׳ כסיפ׳ · יסף ק · ל׳

ואמר למא דנן רבוני רדיף בתר עבדיה ארי מה עבדית ומה בידי חובא: וכען ישמע כען רבוני מלכא ית פתגמי עבדיה אם מן קדם יי אתגרית בי יקבל קורבני ברעוא ואם בני אנשא ליטין אנון קדם יי ארי תריכוני יומא דין מלמדר באחסנת עמא דיי למימר איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעותא: וכען לא יתשד דמי לארעא מן קדם מימרא דיי ארי נפק מלכא דישראל למבעי ית חלש חד כמא דמתרדיף קוראה בטורא: ואמר שאול חבית תוב ברי דוד ארי לא אבאיש לך עוד חלף דיקרת נפשי בעינך יומא הדין הא אסתכלית ואטפשית סגי לחדא: ואתיב דוד ואמר הא מורניתא דמלכא ויעבר חד מעולמיא ויסבה: ויי יתיב לגבר ית זכותיה וית קושטיה דמסרך יי יומא דין בידי ולא אביתי לאושטא ידי במשיחא דיי: והא כמא די יקרת נפשך יומא דין בעיני כן תיקר נפשי קדם יי וישזבנני מכל עקא: ואמר שאול לדוד בריך את ברי דוד אף ממלך תמלוך ואף אצלחא תצלח ואזל דוד לאורחיה ושאול תב לאתריה: ואמר דוד בלביה דלמא אתמסיר יומא חד בידא דשאול לית לי מדעם דטב ארי אשתזבא אשתזיב לארע פלשתאי וינוח מני שאול למבעני עוד בכל תחום ארעא דישראל ואשתזיב מן ידיה: וקם דוד ועבר הוא ושית מאה גברא דעמיה לות אכיש בר מעוך מלכא דגת: ויתיב דוד עם אכיש בגת הוא וגברוהי גבר ואנש ביתיה דוד ותרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא: ואתחוא לשאול ארי ערק דוד לגת ולא אוסיף עוד למבעוהי: ואמר דוד לאכיש אם כען אשכחית רחמין בעינך יתנון לי אתר בחדא מן קרוי חקלא ואיתיב תמן ולמא יתיב עבדך בקרית מלכותא עמך: ויהב

רשי

הסיתך בי׳ לשנאותי כל הסתה לשון שומה אמוטמינט בלע״ז: ירח מנחה׳ יקבל ברחמים תפלתי להשיב חמתך ממני: כי גרשוני׳ מארץ ישראל: לך עבוד אלהים אחרי׳. היוצא מא״י לחוץ לארץ כאילו עובד עבוד׳ זרה ויונתן תרגם איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעוותא: הקורא׳ עוף ששמו קורא ובלע״ז פירדי״ץ וכן קורא דגר ולא ילד ומרדף אחר קיני שאר עופות ויושב על ביציהם: ישיב איש׳ לכל צדי׳ וגליק: עתה אספה יום אח׳ שמא יארוב ויבא עלי פתאום: ולמה ישב עבדך וגו׳ ואהיה לך למשא: ימים

רלבג

אם יי׳ הסיתך בי ירח מנחה׳ אמר זה כי אם היה בסבה מאנ׳ הש״י הנה יהיה זה ל לחטא דוד ולזה אמר שהש״י ירח מנח׳ ממנו ויהיה בה כרנה לש״י: כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי׳ וגו׳ אמר זה לפי שמן המסבבים שירדפהו יסר׳ יהיה סבה שיצא דוד מכל ארץ ישראל למלט את נפשו מיד מלך ישראל וילך לו בין עובדי עבודה זרה: הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד׳ הרצון בו כי בזולת מה ש שנמלטתי עתה מן ה הטוב׳ הייתי משועבד מאד לבלתי רדוף א אותך כמו שנתבאר מענין כריתת דוד א את כנף המעיל אשר לשאול ולזה היה ם סכלו׳ רב ממני ושגגה אמנם הסכלות הוא שכבר נתפרסם לי ע ענים השגחת השם יתבר׳ עליך ולזה היה ראוי שנסיר מלרדפך ואולם השגג׳ היא שלא זכרתי מה שנמלתני מן הטובה בכפלי ב בידך בהיותי במערה: באחת ערי השדה׳ רוצה לומר באחת ה הערים הבלתי מוקפי׳ חומה: אל

רדק

הסיתך בי׳ שם בלבך להרע לו בעוני וי״ת אם מן קדם יי׳ איתגרית בי׳ ורז״ל דרשו כי בעון שאמר לשון הסתה על הבורא ית׳ חטא בהסתה ויסת את דוד בהם: ירח מנחה׳ כלומר אקריב לפניו מנחה שיריחה וירצה בה לכפר עוני ולהסיר שנאתך ממני: והסתפח׳ מלנור והדבק בנחלת יי׳: לך עבוד אלהים אחרים׳ כאילו אומר לו לך עבוד אלהים אחרים כיון שמגרשים אותי מנחלת יי׳ לגור בין הגוי׳ אף על פי שעדיין לא יצא מארץ יהודה ידע ש יצטרך לצאת כי לא יוכל לברוח מפני שאול אמר זה והוא בארץ יהודה וישראל וגם הצטרך לו לצאת כשהלך אל אכיש מלך גת וגם כן הלך למצפה מואב והניח אביו ואמו לפני מלך מואב וישבו שם׳ אף על פי שהוא ואנשיו היה הולך ונס בארץ יהודה וי״ת למימ׳ איזיל דוד ביני עממייא פלחי טעוותא: אל יפול דמי ארצה׳ שיעמד דמי נגד יי׳ תמיד לנקו׳ נקמתי כאילו נשפך דמי כי בכל יום אני בסכנת דמי: כאשר ירדוף הקורא בהרים׳ כאשר ירדוף הרודף את הקורא והקורא הוא עוף הנקרא בלע״ז פילדיני וי״ת ירדוף כמו ירדף מנפעל או כמו ש״תי יתרדף מ מהתפעל שתרג׳ כמא דמתרדיף קוריאה בטוריא: הנה החנית׳ כתיב וקרי חנית והענין אחד: ויי׳ ישיב לאיש׳ לאיש שעושה כמו שעשיתי צדקה ואמונה: אשר נתנך יי׳ היום ביד׳ כמו בידי וכן ת״י וכן עזי וזמרת יה כמו וזמרתי ויתכן לפרש ביד סמוך וא״עפ שהו׳ קמוץ והנסמך חסר ופירושו ביד אחד מאנשי ולא אביתי אני שישלח ידו בך: אספה׳ לשון כליון: ונואש לשון ייאוש: אל אכיש בן מעוך מלך גת׳ יש לשאול היאך הלך אליו והוא היה כבר בסכנה עמו עד שהתהולל ונמלט משם ויש ל לפרש כי בפעם ההיא היה דוד לבדו והתנכר שם וכשראה ש שהכירוהו פחד אבל עתה בא בשש מאות איש וקודם שנכנס לגת שלח לאכיש כי התבאש ב בשאול ובעמו ואם ירצה ישב עמו הוא ואנשיו ויעזרוהו להלח׳ בישראל והודיע עצמו כי הוא דוד ואכיש קבלו בשלום וישב ע עמו: ולמה ישב עבדך׳ פי׳ כן אהיה עליך למשא ודעת דוד היה כדי שלא ירגישו בו במעשיו על המקומות שיהיה לו ולאנשיו שיל להם לבדם: למלכי

רבינו ישעיה

ירח מנחה׳ כמו יריח: כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי׳׳ פירוש כיון שאני רואה שבכל מקום אתה רוד׳ אחרי אצא מכל ארץ ישראל ואלך בין מלכי אומות העולם ואעבוד להם: וזהו לך עבוד אלהי׳ אחרי׳ כמו ועבדת שם אלהי׳ אחרים׳ תרגומו לעממיא פלחי טעוות׳ וגם זה כך: כאשר ירדוף הקורא בהרים׳ מקרא קצר הוא׳ כאשר ירדוף הרודף לתפוש הקורא בהרים כך אתה רודף אחריו בהרים: אל אכיש בן מעו׳׳ אף על פי שפעם אחרת נסתכן לפניו ונכנס גדול נוכל אז הלך בלא רשותו ובדרך מרוב פחדו והלך עליו כדכתיב ויברח ביום ההוא מפני שאול ויבא אל אכיש׳ אבל עכשיו עשה מדעת ושלח לו שלוחים והבטיחו והלך אליו ברשותו וברשותו:

רדק

למלכי יהודה׳ אף על פי שאכו רואי׳ כי בעת כיבוש הארץ היתה צקלג לבני יהודה אפשר כי על שם סופו נכתב׳ שם או אפשר שכבשוה אז ואחרי כן לקחוה פלשתים מידם ומיום שישב בה דוד נשארה לו על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא ומעלה לפיכך אמר למלכי יהודה ולא אמר ליהודה: ימים וארבעה חדשים׳ לא יתכן לפרש ימים זה שנה שהרי שאול לא מלך אלא שתי שנים וכל ה הענינים שהיו לדוד עם שאול אי אפשר שבשמנה חדשים היו ועוד כי דוד לא ירד בשדה פלשתי׳ אלא אחר מיתת שמואל ומיתת שמואל לא קדמה למיתת שאול אלא שבעה חדשים לפיכך אנו מפרשים ימים כמשמעו ורוצה לומר ארבעה חדשים וקצת ימי׳ מהחדש חמישי וכן תרגם יונתן יומין וארבעה ירחין ובקצת נוסחאות יש עידן בעידן וארבעה ירחין ר״ל שנה וארבעה חדשים: כי הנה יושבו׳ הארץ אשר מעולם׳ פי׳ כי אותן משפחות שזכר היו יושבות באותה הארץ מקדם ל לבטח עד בואכה שורה ועד ארץ מצרים ולפיכך לא היו נשמרים כי לא היתה להם מלחמה עם אדם ודוד בא עליהם והכה ה הארץ ושלל שלל רב ולא היה נודע מי היה עושה להם זאת הרעה כי לא יחיה איש ואשה: אל פשטתם היום׳ כמו אן פי׳ כי חיילות פושטים ורצים בארץ לשלול שלל ולבוז בז כמו לשכה ונשכה וכן תרגם יונתן לאן אתנגדתון יומא דין והחכ׳ רבי יונה פירשו בחלוף עי״ן לאלף ויהיה מי מסתתר עמו כלומר על מי פשטתם והחכם רבינו אברהם אבן עזרא פי׳ כמשמעו והוא דרך שאלה לא פשטתם היום והם השיבו כן פשטנו ב במקום פלוני ופלוני: על נגב יהודה׳ פעם היו אומרים על נגב יהודה פעמים על נגב ה הירחמאלי פעמים על נגב הקיני וירחמאלי היא משפחה משבט יהודה והיא משפחת ירחמאל בן חצרו׳ וכן זוכר אותה בשלוח דוד להם מהשלל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני נראה כי סמוכות היו ערי אלו המשפחות אלו לאלו והקיני הוא משפחת יתרו שנתגיירו וישבו בתוך בני יהודה כמו שכתוב ב בספ׳ שופטי׳ ופי׳ דרוש כתרגו׳: הבאיש בעמו׳ כיון שהוא פושט עליהם תמיד כו׳ כי נתגלה בעמו שלא ישלים עמהם עוד ומאס ב בהם כמו שמואס אדם דבר ה הנבאש: ושמואל מת׳ אף על פי שספר מיתתו למעלה ספר גם כן הנה מפני המעשה שעשה שאו׳ שדרש בבעלת אוב בעבורו ואילו היה הוא חי לא היה דורש כי אם ממנו כי כבר הוא ביער האובות והידעונים ואף על פי כן נחשב לו דרישת האוב לעון גדול כמו שאומר עליו בדברי הימים וימת שאול במעלו וגו׳ וגם לשאול באוב לדרוש ׳ ורבותינו ז״ל דרשו בו כן כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת אמר ר׳ יוסי ושמואל מת מיתת דאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין כבל שנאמר וימת שמואל וכתיב בתריה ואיש במעון וגו׳ אמר רבי שמואל בר נחמני הכל סופדין וטופחין במיתת שמואל וזה הרשע עושה לו מרזחים רוצה לומר שמחות : ויקברוהו ברמה ובעירו׳ לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים לפיכך אמר ובעירו כלומר באותה רמה שהיתה עירו או פירוש ובעירו כי בתוך העיר קברוהו לא חוץ לעיר וכן כתוב למעלה בביתו ברמה ויונתן תרגם וספדו עלוהי אינש בקרתיה כלומר ספדו לו כל ישראל שבאו לקברו ספדו לו שם ברמה ואותם שלא באו ספדו לו כל אחד בעירו כי בכלערי ישראל ספדו לו בשכר שהיה מחזר בכל המקומות לשפטם: ויאחל

מסורה

לכן ג׳ בטעם וסימ׳ לכן היתה צקלג. סבירין על כן׳ לכן לשקר ישבעו אכן סבי׳׳ לכן ספק אל ירך דיחזקאל למען סבירין: ישבות ד׳ בקריאה וסימ׳ כי הנה ישבות בארץ׳ אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד׳ והנה שם הנשים ישבות מבכות׳ ישבות על מלאת׳ תניינא ישבת כתיב ושארא ישבות כתיב: משפטו ו׳ בקריאה וסימ׳ כה עשה דוד וכה משפטו׳ וארמון על משפטו ישב׳ ממנו משפטו ושאתו׳ אשר משפטו פעלו׳ משפטו יתן לאור׳ ומי׳ כל משפטו:

מקרא

ויתן־לו אכיש ביום ההוא את־צקלג לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה: ויהי מספר הימים אשר־ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים: ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל־הגשורי והגרזי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם בואך שורה ועד־ארץ מצרים: והכה דוד את־הארץ ולא יחיה איש ואשה ולקח צאן ובקר וחמרים וגמלים ובגדים וישב ויבא אל־אכיש: ויאמר אכיש אל־פשטתם היום ויאמר דוד על־נגב יהודה ועל־נגב הירחמאלי ואל־נגב הקיני: ואיש ואשה לא־יחיה דוד להביא גת לאמר פן־יגדו עלינו לאמר כה־עשה דוד וכה משפטו כל־הימים אשר ישב בשדה פלשתים: ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לעבד עולם:

א ויהי בימים ההם ויקבצו פלשתים את־מחניהם לצבא להלחם בישראל ויאמר אכיש אל־דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך: ויאמר דוד אל־אכיש לכן אתה תדע את אשר־יעשה עבדך ויאמר אכיש אל־דוד לכן שמר לראשי אשימך כל־הימים: ושמואל מת ויספדו־לו כל־ישראל ויקברהו ברמה ובעירו ושאול הסיר האבות ואת־הידענים מהארץ: ויקבצו פלשתים ויבאו ויחנו בשונם ויקבץ שאול את־כל־ישראל ויחנו בגלבע:

(בגליון: ל׳ · ל׳ ח׳ מכיהן קמצין · ל׳ · והגזרי ק · ל׳ · ל׳ · ל׳ ויהי מוס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · י׳ · ל׳ וחס׳ · י׳ · ל׳ ח׳ מכיהן קמצין · ב׳ העם · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ג׳ בסיפ׳)

תרגום

ויהב ליה אכיש ביומא ההוא ית צקלג בכן הות צקלג למלכיא דבית יהודה עד יומא הדין: והוה מנין יומיא דיתב דוד בקרוי פלשתאי יומין עדן בעדן וארבעא ירחין: וסליק דוד וגברוהי ואתנגידו על גשוראי ועל גזראי ועמלקאי ארי אנון יתבת ארעא דמעלמא מעלנא דחגרא ועד ארעא דמצרים: ומחי דוד ית יתבי ארעא ולא מקים גבר ואתא ושבא ען ותורין וחמרין וגמלין ונסיב לבושין ותאב ואתי לות אכיש: ואמר אכיש לאן אתנגדתון יומא דין ואמר דוד על דרום יהודה ועל דרום ירחמאלה ולדרום שלמאה: וגבר ואתא לא מקים דוד לאיתאה לגת למימר דלמא יחוון עלנא למימר כדין עבד דוד וכדין הות הלכתיה כל יומין דהוה יתיב בקרוי פלשתאי: והימין אכיש בדוד למימר אתגראה אתגרי בעמיה בישראל ויהי לי עבד פלח לעלם:

והוה ביומיא האנון וכנשו פלשתאי ית משריתהון לחילא לאגחא קרבא בישראל ואמר אכיש לדוד מדע תדע ארי עמי תפוק במשריתא את וגברך: ואמר דוד לאכיש בכן את תדע ית די עבד עבדך ואמר אכיש לדוד בכן נטרא לרישי אשונך כל יומיא: ושמואל מית וספדו עלוהי כל ישראל וקברוהי ברמתא וספדו עלוהי אנש בקרתיה ושאול פלי ית בדין וזכורו מן ארעא: ואתכנישו פלשתאי ואתו ושרו בשונם וכנש שאול ית כל ישראל ושרו בגלבוע:

וחזא

רבינו ישעיה

ויעל דוד ואנשיו· הנה הם: כי הנה יושבות· פירוש כי היו יושבות סמוך לו· הארץ אשר מעולם יושבו בך· ולא ביטלו ממקומם: עד שור· עד ארץ מצרים: אל פשטת׳· כמו אן· שה״למד נתחלף בנו״ן כמו לשכה· נשכה: לכן שומר לראשי אשימך· אם תזדרז במלחמה זו לעזרני בכל לב תהיה לי שומר לראשי: ויקברוהו ברמה ובעירו· ה״גו יתר:

רשי

ימים וארבעה חדשים׳ מיעוט ימים שנים ואי אפשר לפרש ימים זה שנה שהרי לא הלך דוד אצל אכיש עד שמת שמואל ושאול לא מלך אחר מיתת שמואל אלא ארבעה חדשים כמו ששנינו בסדר עולם וגם ממנין שנותיו של עלי ועשרים שנה שהיה הארון בקרית יערים הרי שמים שנה צא מהם חמשים ושתים של שמואל ושנה אחת לעיבורו עם ארבעה חדשים הללו ושבע שני׳ שמלך דוד בחברו׳ קודם שהביא את הארון מקרית יערי׳ נמצא שלא מלך שאול אחר מיתת ש שמואל יותר מארבעה חדשים: ויעל דוד׳ לשון הזה הוא תמיד היה רגיל בכך: בואך שורה׳ מן מעלנא דחגרא: אל פשטתם למ״ד מתחלפת בנו״ן כמו ויעש לו נשכה ב בספר עזר׳ כמו לשכה: ושמואל מת׳ הרי כבר נאמ׳ וימת שמואל אלא לפי שבא לדבר בשאול שהוצר׳ לדרוש בבעלת אוב פתח ואמ׳ ושמואל מת שאלו ה היה קיים ממנו היה שאול דורש ושאול ה הסיר האובות והוצרך לבקש אשה בעלת אוב: ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמ׳ ובעירו׳ וספדו עלוהי כל יש׳ וקברוהי ברמתא ו וספדוהו אינש בעירו:

גם

רלבג כח

אל פשטתם׳ הוא כמו על והרצון בו על מי פשטתם וזה מבואר מתשובת דוד לו:

ולא

רשי

גם באורים׳ ולפי שהרג נוב עיר הכהנים לא נענה: ויתחפש שאול׳ שינה בגדיו וכן התחפש ובא במלחמה וכן ברוב כח יתחפש לבושי וכן תרגם יונתן ואשתני שאול: ויבאו אל האשה לילה׳ יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה כך דרש רבי תנחומא: מתנקש מבקש׳ תקלה: ותזעק קול גדול׳ שראתהו עולה שלא כדרך העולים שהמעלה בזכורו עולי׳ רגליהם למעלה וזה עלה ראשו למעלה בשבי׳ כבודו של שאול: אלהים ראיתי עולים מן הארץ׳ מלאכים שנים משה ושמואל שנתיירא שמואל שמא אני מתבקש בדין והעלה משה עמו כדאית׳ בתענית: מה תארו׳ שלשה דברים נאמרו באוב המעלה אותו רואהו ואינו שומע קולו והנשאל לו שומעו ואינו רואהו ואחר לא רואהו ולא שומעו: נהוא

רדק

וישאל שאול ביי׳ ולא ענהו׳ ובדברי הימים אמר ולא דרש ביי׳ אלא כיון שדרש באוב אחר כן כאילו לא דרש ביי׳ שהרי השוה דרישתו באוב כדרישתו ביי׳ ומה שאמר וישאל שאול ביי׳ מפרש אחר כן במה שאל ואמר גם בחלומות גם באורים גם בנביאים וכל גם וגם לרבות האחד על חבירו כמו גם אתה גם בנך גם בן בנך ופירו׳ בחלומות באנשים שעושין שאלת חלום ומה שאמר באורי׳ והם לא היו אצלו שהרי היו עם אביתר שהיה עם דוד אפשר ששלח שם אנשים לשאול בהם על המלחמ׳ הזאת ופי׳ בנביאים תלמידי שמואל הנביא כמו שכתו׳ להקת נביאי׳ נביאי׳ וגו׳: בקשו לי אשת בעלת אוב׳ אשת במוכרת כמו אשת יפת תואר כפל אשת ואמ׳ אשה ולא איש לפי שמעשה הזה וכיוצא בו נמצא בנשי׳ יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת ולטעם הזה אמר הכתוב מכשפ׳ לא תחיה: הנה אשת בעלת אוב בעין דור׳ אמרו במדרש זו אשת צפניה אמו של אבנר: ויתחפש׳ השתנ׳ שהפשיט בגדי מלכות שהיה לובש ולבש בגדים אחרי׳ כדי שלא תכירהו האשה: ושני אנשים עמו׳ אמרו בדרש זה אבנר ועמשא: ויבאו אל האשה לילה׳ גם זה כדי שלא תכירהו לפי׳ בא בלילה׳ ובדרש יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה: קסמי׳ משפטו על המנהג קסמי בשקל מלכי עליכו ונהפך הקמץ חטף לעין הפועל וכ״א הפועל בקמץ רחב לתפארת המלה והקסם הוא כלל לכל מעשים ההם הנעשים בלאט לפי׳ אמר קסמי ופיר׳ אחר כן באוב וכן וקסמים בידם בלעם בן בעו׳ הקוסם כמו מקסם חלק והדומים להם ולפעמי׳ הוא פרט לקצת המעשי׳ ההם כמו ולא קסם בים׳ וקוסם קסמי׳ מעונן ומנחש כי כל אחת מלאכה אחת בפני עצמה היא: מתנקש בנפשי׳ בעצמי להמיתני משתדל לתת מוקש בנפשי להמיתני: אם יקרך עון׳ דגש הקו״ף לתפארת הקריאה: ואתה שאול׳ היאך הכיר׳ אותו אמרו ראתה דבר משונה שלא ראתה מימיה כי כל העולי׳ באוב עולים רגליהם מלמעלה וראשם למטה כיון שראתה אותו עולה בראשו מלמעלה ידעה שלא היה זה אלא לכבוד מלכות לפיכך אמרה ואתה שאול ולפיכך זעקה כי יראה שבא לנסותה ולהרוג אותה לפיכך אמר לה שאול אל תראי כלומר ממה שאת יראה אל תיראי כי לא אמיתך כי כבר נשבעתי לך אבל מה ראיתה שהכרת שאני שאול ותאמר האשה אלהים ראיתי עולים מן הארץ ראיתי אדם גדול עולה מן הארץ רגליו כלפי הארץ מה שאינו מנהג העולם לפיכך ידעתי כי שאול המלך אתה ולכבודך עלה כן: אלהים׳ גדול כמו אלהים לא תקלל ורבוי עולים כרבוי אלהים לכבוד׳ ובדרש נפשו של משה העלה עמו לבקש רחמים על ישראל לפיכך אמר עולים והקדוש ברוך הוא אמר אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה ויונתן תרגם מלאכא דיי׳ חזיתי דסליק מן ארעא: כי

רבינו ישעיה

ויתחפש שאול׳ פירוש פשט בגדי מלכותו כמו ברוב כח יתחפש לבושי: ויבאו אל האשה לילה׳ שלא ירגישו בם אדם שלא היה עושה כהם׳ מתנקש בנפשי׳ כמו ינקש נושה לכל אשר לו׳ ותרג׳ מתגרי בנפשי: חי יי׳ אם יקרך עון׳ פירוש שלא תגלה הסוד: למה רמיתני את שאול׳ יש מפרשו שראתהו עולה שלא כדרך העולין שהמעלה בזכורו עולים רגליהם מלמעלה׳ וזה עלה ראשו למעלה בשביל כבודו׳ ויש אומרים ששמואל הגיד לה כי בעל אוב מדבר עם המת כדי שיענהו בכשפיו: אלהים ראיתי עולים מן הארץ׳ פירוש אדם גדול׳ כמו עד האלהים יבוא דבר שניהם׳ ודרך המקרא לדבר אלהים בלשון רבים׳ וחכמים אומרים שהעלה משה עמו כך איתא בתעניות׳ ואמר לה מה תארו׳ פירוש שהנשאל באוב אינו רואה אותו אלא שומע קולו והמבקש רואה אותו:

מסורה

ויירא יב ו׳ בקריאה ו׳ בשמואל וסי׳ מה נורא׳ ויירא יעקב מאד׳ ויאמר מי שמך לאיש׳ וישמע המלך יהויקי׳׳ ויירא דוד את יי׳ ביום ההוא׳ ויירא מאד מפני אכיש מלך גת׳ ויירא כל העם מאד את יי׳׳ ויירא שאול מלפני דוד׳ ויירא ויחרד לבו׳ ויירא מאד מדברי שמואל׳ ויירא דוד את האלהים׳ ד״ה׳ וירא ויתן יהושפט את

מקרא

ה וירא שאול את־מחנה פלשתים וירא ויחרד לבו מאד: וישאל שאול ביהוה ולא ענהו יהוה גם בחלמות גם באורים גם בנביאים: ויאמר שאול לעבדיו בקשו־לי אשת בעלת־אוב ואלכה אליה ואדרשה־בה ויאמרו עבדיו אליו הנה אשת בעלת־אוב בעין דור: ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים וילך הוא ושני אנשים עמו ויבאו אל־האשה לילה ויאמר קסומי־נא לי באוב והעלי לי את אשר־אמר אליך: ותאמר האשה אליו הנה אתה ידעת את אשר־עשה שאול אשר הכרית את־האבות ואת־הידעני מן־הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני: י וישבע לה שאול ביהוה לאמר חי־יהוה אם־יקרך עון בדבר הזה: ותאמר האשה את־מי אעלה־לך ויאמר את־שמואל העלי־לי: ותרא האשה את־שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר האשה אל־שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול: ויאמר לה המלך אל־תיראי כי מה ראית ותאמר האשה אל־שאול אלהים ראיתי עלים מן־הארץ: ויאמר לה מה־תארו ותאמר איש זקן עלה

תרגום

וחזה שאול ית משרית פלשתאי ודחיל וזע לביה לחדא: ושאיל שאול במימרא דיי ולא קביל צלותיה יי אף בחלמיא אף באוריא אף בספריא: ואמר שאול לעבדוהי בעו לי אתתא דידעא לאסקא בידין ואהך לותה ואשאל בה ואמרו עבדוהי ליה הא אתתא דידעא לאסקא בידין בעין דור: ואשתני שאול ולבש לבושין אוחרנין ואזל הוא ותרין גברא עמיה ואתו לות אתתא בליליא ואמר קסמי כען לי בבידין ואסקי לי ית דאימר לך: ואמרת אתתא ליה הא את ידעת ית דעבד שאול דשיצי ית בדין וית זכורו מן ארעא ולמא את מתגרי בנפשי למקטלי: וקים לה שאול במימרא דיי למימר קים הוא יי אם יערענך חובא בפתגמא הדין: ואמרת אתתא ית מן אסיק לך ואמר ית שמואל אסיקי לי: וחזת אתתא ית שמואל וצוחת בקל רב ואמרת אתתא לשאול למימר למה שקרת בי ואת שאול: ואמר לה מלכא לא תרחלין ארי מה חזית ואמרת אתתא לשאול מלאכא דיי חזיתי דסליק מן ארעא: ואמר לה מה חזויה ואמרת גברא סבא סליק והוא

מסורה

פניו׳ ד״ה׳ ונמסר גם בסדר בשלח: באורים ב׳ חד מלא וסימ׳ ולא ענהו יי׳ גם בחלמות גם באורים׳ על כן בארים כבדו׳ בתרא חס׳ : בעין דור ב׳ וסימ״ אשת בעלת אוב׳ נשמדו בעין דאר: אעלה ח׳ וסי׳ בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונה אריך למכסיא קטרתא בירושלם׳ ופירו׳ בסדר שמות:

רלבג

ולא ענהו יי׳ גם בחלומות גם באורים גם בנביאים׳ מלת גם הראשון הוא להורות שלא ענהו באחד מאלו האופנים על דרך אמרו גם לי גם לך לא יהיה והרצו׳ שלא ענהו בחלומות על יד בעלי החלומות הבודקים כשהיו משימים רעיוניהם בהקיץ על זאת השאלה כדי שתבא להם ההודעה בחלום ויותר נפלא מזה שלא ענהו באורים אשר מדרך הנשאל בהם שיבא לו מענה אם לא יהיה זה בסבת חטא כמו שמצאנו בשאול כששאל באלהים שלא ענהו מכל מה שעבר יהונתן בנו על השבועה במה שטעם מהדבש וידמה שלא היה שם כהן ראוי שתשרה עליו רוח הקדש להיות נשאל באורים ובתומים כי כבר הרג שאול נוב עיר הכהנים שהיו בה הכהנים החשובים והנמלט מהם היה עם דוד או שיתה הסבה על שלא שאלו באורים מענה חטא שאול או יתקבצו שתי הסבות יחד ויותר נפלא מזה שלא ענהו על יד הנביאים עם רבויים כמו שקדם ויירא את להקת הנביאים: בקשו לי אשת בעלת אוב׳ הנה זה היה חטא עצום ולזה נכה שאול על זה החטא כמו שנזכר בחטאתיו וגם שאול באוב לדרוש: ויתחפש שאול׳ ר״ל שנה בגדיו כדי שלא יכירוהו רואיו ושיגיע מפני זה מבוקשו על יד האשה בעלת אוב: קסמי נא לי באוב׳ ראוי שתדע כי ענין האוב הוא לעורר הדמיון כדי שיגיע לו מין ממיני הקסם ולזה לא ישמע קולו כי אם לשואל והוא ישמע קול כמוך מאד כאמרו והיה כאוב מארץ קולך וכבר באהרנו בספר מלחמות יי׳ מה שיש בענין ההודעה אשר תגיע בקסם מהחסרון והנה אמרו ז״ל שענין האוב הוא שהמעלה את המת הוא בלתי שומע דבר אבל רואה תמונת המת הוא והשואל לא יראה התמונה ההיא אבל ישמע דברים מה מפני מחשבתו על שאלתו ולזה לא ראה תמונת שמואל זולת האשה אשר העלתהו ולא שמעה היא הדברים אבל שמע אותם שאול כי היה שמה התבודדותה בדבר התמונה ההיא ולזה הראתהו לה דמיונה אחר עשותה פעולות מה לעורר דמיונה והתבודדותה בזה ואולם שאול לבדו שמע אלו הדברים להתבודד דמיונו בדבר השאלה עם מה שמעוררה היא דמיונו בפעולות שעשתה ולזה ייוחס זה הקסם לה ומפני זה אמר קסמי נא לי באוב וידמה כי אחר שעשתה מה שעשתה לעורר זה הקסם נתבלבל לה מי הוא זה אשר העלתה אותו ושהשואל ממנה זה הוא שאול ולזה זעקה האשה בקול גדול בראותה תמונת מי שהעלתהו כי ממנה התבאר לה שאשר העלתה אותו הוא שמואל הנביא לא איש אחר שיהיה שמו שמואל ושהשואל ממנה הוא שאול: ויהי

רדק

כי שמואל הוא · לפי שמנהגו היה שהיה עוטה מעיל : הרגזתני · ממנוחתי : להעלות אותי · ממנוחתי ובדרש לפנן פחד ורעד הוא פחדתי מיום הדין הייתי סבור שיום הדין הוא וקורין אותי לדין : גם ביד הנביאים גם בחלומות · ולא אמר באורים כמו שאמר למעלה הכתוב כי באורים שלא אמרו בדרש כי בוש לומר לפני שמואל באורים לפי שהרג נוב עיר ה הכהנים : ואקראה לך · בהא נוספת כמנהג כמו אשמעה אשמרה אבל להיות למד הפעל בסגול איננו כמנהג ובא כמוהו ידעכה סלה : ויהי ערך · שונאיך וכן והשמדתי עריך ויונתן תרגם הפסוק כן ומימרא דיי׳ רחיק מינך והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה : ויעש יי׳ לו · לדעת התרגום לו לדוד · ולפי הפשט לו כמו לך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בענין אחד : על כן הדבר הזה · כבר פיר׳ למעלה בפסוק קרע יי׳ את ממלכו׳ ישראל מעליך היום : אתה ובניך עמי · שתהיו מתים כמו שאני מת ודרשו בו עמי במחיצתי בשכר שתרד למלחמ׳ על שנת למות ולא תברח יכופר לך עון נוב עיר הכהנים ותהיה עמי במחיצת הצדיקים וכן דרשו בשכר שנתביים במעט׳ נוב ולא זכר אורי׳ נתכפר לו אותו מעשה וסמכו זה עוד לפסו׳ למען תזכרי ובשת בכפרי לך ונו׳ שכל העוש׳ דבר ומתביים בו מוחלין לו ולפי הפשט אע״פ ששמואל אמר לו שימות לא יתכן שהיה בורח וניח עמו במלחמה ועל כל פני׳ היה לו לירד במלחמ׳ אם למות אם לחיים : וימהר שאול · מהר להשתחות כנגד שמואל כלומ׳ כנגד הקול שהיה שומע כי הוא לא היה רואהו כמו שעתידי׳ אנו לפרש : וירא מאד · ביו״ד א״תן לבד ויו״ד השרש נבלעת מהמכתב : גם כח לא היה בו · לקום מן הארץ אחר שנפל ארצה : מלא קומתו · מהפחד שהיה לו שהפחידו ש שמואל והכנים בלבו מדבריו של שמואל ומפני שלא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה ולא היה בו כח וגם לא רצה שיקימהו מן הארץ לרוב דאגתו : ואשים נפשי בכפי · כי הייתי ירא ממך שלא תהרגני כמו שהכרת ה האובות והידעוני מן הארץ וכן תרגם יונתן ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא וי״מ כי עושה המעשה ההוא הוא בסכנה : ויפרצו בו עבדיו · כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד : אל המטה · כמו על המטה כמו אל ההרי׳ לא אכל ר״ל על ההרי׳ לא אכל ורבים כמוהו : ענל מרבק · ענל מפוט׳ והמקום שמפטמין אותו שם יקרא מרבק וכן ת״י ענל פטים ודומה לו בדברי רבותינו ז״ל הכניסה לרבקה ודשה : ותפהו

רשי

והוא עוטה מעיל · שהיה רגיל ללבוש מעיל שכא׳ ומעיל קטן תעשה לו אמו ובמעילו נקבר וכן עלה וכן לעתיד לבא יעמדו בלבושיהם : הרגזתני · החרדתני · גם ביד הנביאים גם בחלומות · אבל באורים ותומים לא אמר לו ואף על פי שאל בהם כמו שאמור למעלה שהיה בוש מזכו על שהרג נוב עיר הכהני׳ : ואקראה לך · לשון ואזעק אחריך כמו נ נקרא נקראתי בהר הגלבוע וכמו ושם נ נקרא איש רע ובליעל הוזכרתי להיות נקר׳ אליך שתודיעני מה אעשה : ולמה תשאלני הרי שאלת מן הנביאי׳ טו החיים : ויהי ערך · והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבבי׳ · ערך לשון שונא וכמה יש במקרא : לרעך לדוד · ובחיים לא הזכיר לו שמו אלא וכתנה לרעך הטוב מ ממך לפי שהיה ירא ממנו : אתה ובניך עמי · במחיצתי : ענל מרבק · ענל פטים : מיוס

ואלהים ה׳ בקריאה וסימ׳ ואלהים פקד יפקד אתכם והעליתם · ויאמר שמואל אל שאול · ואלהים אמר לבהלני · ואלהים זולתי לא תדע · ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות : ערך ח׳ בליש׳ דבבו בקריאה וסי׳ ויי׳ סר מעליך ויהי ערך · והשמדתי עריך · והכרתי ערי ארצך · ומלאו פנו תבל ערים · ועריס נחשת

והוא עטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא ויקד אפים ארצה וישתחו : ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלמות ואקראה לך להודיעני מה אעשה : ויאמר שמואל ולמה תשאלני ויהוה סר מעליך ויהי ערך : ויעש יהוה לו כאשר דבר בידי ויקרע יהוה את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד : כאשר לא שמעת בקול יהוה ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה עשה לך יהוה היום הזה : ויתן יהוה גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את מחנה ישראל יתן יהוה ביד פלשתים : וימהר שאול ויפל מלא קומתו ארצה וירא מאד מדברי שמואל גם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה : ותבוא האשה אל שאול ותרא כי נבהל מאד ותאמר אליו הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך אשר דברת אלי : ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך : וימאן ויאמר לא אכל ויפרצו בו עבדיו וגם האשה וישמע לקלם ויקם מהארץ וישב אל המטה : ולאשה עגל מרבק בבית ותמהר ותזבחהו ותקח קמח ותלש

ל׳ ג׳ · ו · ה׳ · ל׳ · ח׳ לשון שנאה · ל׳ · ז״ג · ו · כ · ז״ג · ז״ח מ״ל · ט׳ · ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס וסם חס׳ פליג׳ · ג׳ חס · חצי הספר · ל׳ · ל׳ · ב׳

וְהוּא עֲטִיף מְעִילָא וִידַע שָׁאוּל אֲרֵי שְׁמוּאֵל הוּא וּכְרַע עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד : וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל לְמָא אַזְעֶתַנִי לְאַסָּקָא יָתִי וַאֲמַר שָׁאוּל עָקַת לִי לַחֲדָא וּפְלִשְׁתָּאֵי מְגִיחִין קְרָבָא בִי וּמֵימְרָא דַיְיָ רְחִיק יָתִי וְלָא קַבֵּיל צְלוֹתִי עוֹד אַף בְּיַד סַפְרַיָא אַף בְּחֶלְמַיָא וּקְרֵית לָךְ לְהוֹדָעוּתַנִי מָה אַעְבֵּיד : וַאֲמַר שְׁמוּאֵל וּלְמָה אַתְּ שָׁאֵל יָתִי וּמֵימְרָא דַיְיָ רְחִיק יָתָךְ וַהֲוָה בְּסַעֲדֵיהּ דְּגַבְרָא דִי אַתְּ בְּעֵיל דְּבָבֵיהּ : וַעֲבַד יְיָ לֵיהּ כְּמָא דְמַלֵּל בִּידִי וְאַעְדֵּי יְיָ יָת מַלְכוּתָא מִנָּךְ וִיהַבַהּ לְחַבְרָךְ לְדָוִד : כְּמָא דְלָא קַבֶּלְתָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְלָא עֲבַדְתָּא תְקוֹף רוּגְזֵיהּ בַּעֲמָלֵק עַל כֵּן פִּתְגָמָא הָדֵין עֲבַד לָךְ יְיָ יוֹמָא הָדֵין : וְיִמְסַר יְיָ אַף יָת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמְחָר אַתְּ וּבְנָךְ עִמִּי אַף יָת מַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל יִמְסַר יְיָ בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי : וְאוֹחִי שָׁאוּל וּנְפַל מְלֵי קוֹמָתֵיהּ לְאַרְעָא וּדְחִיל לַחֲדָא מִפִּתְגָמֵי שְׁמוּאֵל אַף חֵילָא לָא הֲוָה בֵיהּ אֲרֵי לָא אֲכַל לַחְמָא כָּל יוֹמָא וְכָל לֵילְיָא : וַאֲתָת אִתְּתָא לְוָת שָׁאוּל וַחֲזָת אֲרֵי אִתְבְּהֵיל לַחֲדָא וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא קַבֵּלַת אַמְתָךְ מִנָּךְ וּמְסַרֵית נַפְשִׁי כְּעַל גַּב לְאִתְקְטָלָא וּשְׁמַעִית יָת פִּתְגָמָךְ דְּמַלֵּלְתָּא עִמִּי : וּכְעַן קַבֵּיל כְּעַן אַף אַתְּ לְמֵימַר אַמְתָךְ וַאֲשַׁוֵּי קֳדָמָךְ פִּתָּא דְלַחְמָא וְאֵכוּל וִיהֵי בָךְ חֵילָא אֲרֵי תֵיזֵיל בְּאוֹרְחָא : וְסָרֵיב וַאֲמַר לָא אֵיכוּל וְאַתְקִיפוּ בֵיהּ עַבְדוֹהִי וְאַף אִתְּתָא וְקַבֵּיל לְמֵימְרְהוֹן וְקָם מֵאַרְעָא וִיתֵיב עַל עַרְסָא : וּלְאִתְּתָא עֲגַל פַּטִּים בְּבֵיתָא וְאוֹחִיאַת וְנַכְסְתֵיהּ וּנְסֵיבַת קִמְחָא וְלָשַׁת

אבד זכרם · נשוא לשוא עריך · חלמא לסנאך ופשרה לערך · פתאום עיר ובהלות : ויתן י״ג חטפין בקריאה וסים׳ במס׳ רבת׳ : לקלם ג׳ וסימ׳ וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו · וימאן ויאמר לא אכל · ונלחמה אתם במישור : מרבק ד׳ בקריאה וסימני׳ ולאשה עגל מרבק בבית · גם שכיריה בקרבה כעגלי מרבק · ועגלים מתוך מרבק · ויצאתם ופשתם :

רבינו ישעיה

והוא עוטה מעיל · כד כתיב ומעיל קטן תעשה לו אמו וכו׳ נקבר : הרגזתני · כל למה הסמוך לאלף ולה״א מורפין כמו למה הרבליתוכו למה אמרת וזה כלנס : ואקראה לך · היה ראוי להיות ואקראה בקמץ האלף ונתחלף הס״א בקמץ כרים והקמץ בסגול כאלף · והביכו כיוצא בו שיתחלף הס״א כמו בתבועה תאהבו פתי · שמשפטו תאהבו האלף בסגול : ויהי ערך · הוא שונא לך והתרגום מהפכו על דוד ולפי פתרונו זה הוא מקרא קצר ויהי עם ערך · והכתוב מסייעו דסמיך ליה ויעש יי׳ לו כאשר דבר בידי וגו׳ וזהו לדוד · ויפרצו · כמו ויפצרו בו : ענל מרבק · תרגמו עיגל פטים :

רלבג

ויהי ערך · ר״ל שונאך : מחר אתה ובניך עמי · ר״ל שיהיו מתים כמוהו· והנה בענין ההודעה הזאת אשר הגיע ל לשאול ספקות ראוי שנסתפק בהתרגם· הספק האחד איך יתכן שתגיע נבואה ל לשמואל אחר המות וזה בלתי אפשר לפי מה שבארנו מענין הנבוא׳ ומהותה בשני מספר מלחמות יי׳ כל שכן שיגיע ממנו לדוד מורגש לשאול עם ה שעדר ממנו כלי הדבו׳ · והספק השני איך יתכן שיגיע באמצעות בעלה באוב מאמ׳ כזה שהוא נבואיי לפי מה שבארנו מענין של ההודעות במאמר ה השני מספר מלחמות יי׳ · ואנחנו אומרים בהתר הספק הראשו׳ כי על דרך האמת לא הועלה ממנו ולא הגיע ממנו דבור לשאול על דרך האמת אבל היה זה כלו פועל מפעלות הדמיון כמו שזכרנו ומזה הצד הותר הספק הראשון · ואולם הספק השני יותר ממה שאומר והוא כי שאול היה לו כח מה נבואיי כאמרו הגם שאול בנביאים והנה עם התעוררות דמיונו מזה הפעל ומה שהתאמת לו מדברי שמואל בחייו שנתבאר לו מהם שהשם יתבר׳ קרע הממלכה ממנו ונתנה לדוד כמו שאמר שאול לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך וגו׳ ונתבאר לו בחוש היות השם יתברך עם דוד והיותו סר ממנו הגיעו מזאת הפעולה כל אלו הדברים הנזכרים פה וקצתם היו נודעים לו קודם זה וקצתם נודעו לו בזה המקום מצד כח מה נבואיי והוא אמרו ויתן יי׳ גם את ישראל ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי וגו׳ ובכאן הותרו אלו הספקות שאופן שלם לפי הנראה לנו · ים

ותפהו מצות׳ האלף נעלמת מהמכתב ואמ׳ זה להודיע כי מיהרה לאפייתו ולא המתינה לו עד שיחמץ להאכילו מהרה לפי שראתה אותו נבהל מאד ואכי רואה לפרש הנה מעשה האוב לפי מה שנמצא כתוב אמרו רז״ל בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המכניס עצם חיה ששמה ידוע בפיו ומדבר׳ דברים העתידים ופירוש מבין הפרקים שמשמיע קול כמוך מכון פרקי איבריו ומתחת שחיו על ידי מעשים שעושה שמקים בזרועותיו וי״א אף מקטיר קטרת לשד והשד הוא העונה והמדבר ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת ופי׳ המעלה בזכורו שמדמה שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת הארץ מעל פי הקבר כדרך ששמע

ולא מצאתי ה׳ וסימ׳ לבתך בתולים׳ בו מאומה׳ ואבקש מהם איש׳ ולמנחמים׳ אשר עוד בקשה נפשי; ולא תעשה ג׳ וסים׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סים׳ ב׳ ;

רשי

מיום נפלו׳ מיום אביתו עליו׳ ויבאו

כה ותפהו מצות: ותגש לפני שאול ולפני עבדיו ויאכלו ויקמו וילכו בלילה ההוא:

א ויקבצו פלשתים את כל מחניהם אפקה וישראל חנים בעין אשר ביזרעאל: וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם אכיש: ויאמרו שרי פלשתים מה העברים האלה ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה: ויקצפו עליו שרי פלשתים ויאמרו לו שרי פלשתים השב את האיש וישב אל מקומו אשר הפקדתו שם ולא ירד עמנו במלחמה ולא יהיה לנו לשטן במלחמה ובמה יתרצה זה אל אדניו ה הלוא בראשי האנשים ההם: הלוא זה דוד אשר יענו לו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו: ויקרא אכיש אל דוד ויאמר אליו חי יהוה כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה כי לא מצאתי בך רעה מיום באך אלי עד היום הזה ובעיני הסרנים לא טוב אתה: ועתה שוב ולך בשלום ולא תעשה רע בעיני סרני פלשתים: ויאמר דוד אל אכיש כי מה עשיתי ומה מצאת בעבדך מיום אשר הייתי לפניך עד היום הזה כי לא אבוא ונלחמתי באיבי אדני המלך:

ואפתיה פטיר: וקריבת קדם שאול וקדם עבדוהי ואכלו וקמו ואזלו בליליא ההוא: וכנשו פלשתאי ית כל משריתהון לאפק וישראל שרן בעינא די ביזרעאל: וטורני פלשתאי עברין למאון ולאלפין ודוד וגברוהי עברין בבתריתא עם אכיש: ואמרו רברבי פלשתאי מה יהודאי האלין ואמר אכיש לרברבי פלשתאי הלא דין דוד עבדא דשאול מלכא דישראל דהוה עמי דנן יומין או דנן שנין ולא אשכחית ביה מדעם ביש מיומא דאתפרש לותי עד יומא הדין: ורגיזו עלוהי רברבי פלשתאי ואמרו ליה רברבי פלשתאי אתיב ית גברא ויתוב לאתריה דמניתיה תמן ולא יחות עמנא בקרבא ולא יהי לשטן בקרבא ובמה יתרעי דין לות רבוניה הלא ברישי גבריא האנון: הלא דין דוד דמשמעין ליה בחנגיא למימר קטל שאול באלפין ודוד ברבבן: וקרא אכיש לדוד ואמר ליה קים הוא יי ארי כשר את וטב בעיני מפקך ומעלך עמי במשריתא ארי לא אשכחית בך מדעם ביש מיומא דאתיתא לותי עד יומא הדין ובעיני טורניא לא תקין את: וכען תוב ואזל בשלם ולא תעביד ביש בעיני טורני פלשתאי: ואמר דוד לאכיש ארי מה עבדית ומה אשכחתא בעבדך מיומא דהויתי משמש קדמך עד יומא הדין ארי לא אהך ואגיח קרבא בשנאי רבוני מלכא: ואתיב

כט רלבג

יש לשאול איך הסכי׳ דוד ללכת עם אכיש להלחם עם ישראל אך שהתר זה הספק איננו ממה שיקשה וזה כי דוד הוכרח למלאת מצו׳ אכיש מצד היותו אחתיו ומפני מה ש נגלה לו שהוא תמיד פושט על ישר׳ להראו׳ לו כי נבאש דוד את עמו והנה היה׳ מחשב׳ דוד בלכתו להיות ל לשטן לפלשתי׳ ולשכל עצתם על ישראל כי זה ממה שייקל לו עשייתו אחר שהם בוטחי׳ בו: ונעבדי

שאול קולו של שמואל והקול כמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מ מארץ קולך הנשאל בגלגלת גם הוא יקרא אוב ופירו׳ שיש עמו גלגלת של אבן שוהם או של זכוכית זכה ועושה מעשים על שידמה שיוצא קול כמוך מאד וידמה לו באותו הקו׳ שואל ומשיב כן פירשו רז״ל׳ והרב החכם הגדול ר״מ במ״ז ז״ל פירש במעשה אוב בהקטרת זרועתיו שאמר שאוחז שרבית של הדס בידו ומניפו והו׳ מדבר בלאט בדברי׳ ידועי׳ אצלם אחרי אשר הקטיר קטורת ידועה אצלם עד שישמע השואל כאלו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל ב בדברי׳ מתחת לארץ בקול כמוך מאד וכאילו איננו נכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו ופי׳ מעשה גלגלת שלוק׳ גלגלת המת ומקטי׳ לה קטרת ומנחש בה עד שישמע כאלו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו ועוד אמרו רז״ל שלשה דברי׳ נאמרו במעלה זכורו המעלה רואהו ואינו ש שומעו ומי שצריך לו שומעו ואינו רואהו מי שאינו צריך לו לא ש שומעו ולא רואהו כך שמואל אשה שהעלתהו ראתהו ולא ש שמעתהו שאול שהיה צריך לו שמעו ולא ראהו והנכר ועמשא שלא נצטרכו לו לא שמעוהו ולא ראוהו וראינו מחלוקת בין הגאוני׳ בדבר הזה וכלם נשתוו כי מעש׳ האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרים כי לא דבר שמואל עם שאול וחס ושלום לא עלה שמואל מ מקברו ולא דבר אבל האשה עשתה הכל ברמאות כי מיד ה הכיר׳ כי שאול הוא אך להראות לו כי מצד החכמ׳ הכיר׳ ומצאה דבר זה אמר׳ למה רמיתני ואתה שאול ודרך בעלת אוב להביא בן אדם שמדבר מתוך מחבואו בלשון נמוך וכאשר בא שאול לדרוש מאתה וראת׳ אותו נבהל וידע׳ כי למחר יהיה יוצא למלחמ׳ וכל ישראל היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני יי׳ שמה כפי המגיד הדברי׳ הנאמ׳ בפרשה ומה שאמ׳ ויאמר שמואל אל שאול על מחשב׳ שאול כי היה חושב כי שמואל היה המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שעה אמ׳ לו שמואל וימאסך מהיות מלך ומה שאמר לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישראל כי דוד נמשח למלך ומה שאמר מחר אתה ובניך עמי מדרך סברא אמר זה׳ זהו פירוש רב שמואל בן חפני הגאון ז״ל ואמר אף על פי שמשמעות דברי החכמים ז״ל בתלמוד כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל אבל רב סעדיה ורב האיי הגאונים ז״ל אמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא יתברך החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידות לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמו שנאמר ותזעק בקול גדול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה אלה דבריהם׳ ויש לתמוה לדברי הגאונים האלה אם הקב״ה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא אמר לו על ידי חלומות או על ידי אורים או על ידי הנביאים אלא על ידי אשה בעלת אוב ועוד איך היה נעלם משאול שהיה חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולי׳ אם ענין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו ומי יאמר שיטעה הוא בזה ואין זה הדעת מקבלו והנכון את מה שפירשנו: וסרני פלשתים עוברים למאות ולאלפים׳ אינו אומר כי הסרנים היו מאות ואלפים אבל הסרנים היו עוברים עם מאות ואלפים אנשים: או זה שנים׳ והלא לא היה עמו אלא ארבעה חדשים כמו שפירשנו אלא פירושו היה עמי זה ימים ואני מכירו לטובה כאילו היה עמי זה שנים: מיום נפלו׳ מיום שנפל אלי כלומר ששכן עמי כמו על פני כל אחיו נפל: האנשים ההם׳ כנוי הוא על עצמם: הלא זה דוד׳ כיון שהוא גבור כל כך שהיו עונין עליו ודוד ברבבותיו יש לנו להשמר ממנו שלא יתרצה בנו עם אדוניו: חי יי׳׳ הכל מודים כי הוא השבה הראשונה ובעבור השבעו לדוד נשבע בשם שמאמין בו דוד: ונעבדי

ועבדי אדוניך, כלומר האנשים אשר באו אתך שנתבאתם בשאול אדוניהם גם כן: ואור לכם בבקר, כשיאור לכם היום לכו: ועמלקי פשטו, בבואם ביום השלישי שנסעו משם ללכת עם אכיש מצאו שעמלקי פשטו אל נגב צקלג כי חפשו הדבר עד שמצאו כי מצקלג היו יוצאים להם השוללים אף על פי שדוד לא היה מחיה איש ואשה שיגיד הם חפשו הדבר עם השכנים עד שמצאו ומסבות הבורא יתברך ושמירתו את אוהביו היה שלא המיתו איש ואשה שהרי דוד הרג כמה מהם: אל נגב, כתרגומו אל דרום והוא חסר הסמך אל נגב הכרתי ואל נגב כלב הנזכרים למעלה או הוא שם עיר נקראת נגב וכן ולאשר ברמות נגב ואפשר כי היא היא והראשון כנון: ויכו את צקלג, איננו אומר שהרגו אנשי צקלג שהרי אומר לא המיתו איש ואשה אלא פירוש ויכו הרסו העיר ושרפוה באש ואמר ויכו על הרים הבנין על דרך הרחבת הלשון כמו שאמ' על הבנין וירפא את מזבח יי' ויואב יחיה את שאר העיר: וישבו את הנשים, כי אנשים לא היו בה כי עם דוד הלכו ולא נשארו בה כי אם הנשים והבנים והבנות לפיכך לכדוה כי לא היה בעיר מי שילח': ותצר לדוד, שרשו יצר והוא מענין צרה וצוקה ובאמרו לשון נקבה ר"ל זאת הרעה: כי מרה נפש כל העם, פעל עבר כי הוא מלעיל בספרי ספרד: ויתחזק דוד ביי' אלהיו, ושם תוחלתו בו והתאפק על הרעה ואמר לרדוף אחריהם ואמר לאביתר הגישה האפוד: ארדף, דרך שאלה בלא ה"א השאלה כמו אף כי אמר אלהי' אתה זה בני עשו ושאל דוד שתי שאלות כאחת ואף על פי שלא היו עושין כן באורים ותומים כמו שפירש' למעלה עשה כן לדוחק השעה ונענה על שתיה': הבשור, שם מקום: והנותרים עמדו, מקרא קצר הוא ור"ל כי כולם באו עד נחל הבשור ועברו הנחל ארבע מאות והנותרים שלא עברו עמדו שם כלומ' שלא הלכו להם אלא שם עמדו והמתינו העוברים שם ושמרו את כליהם כי הרודפי' לא היה להם שישאו כלים אלא מעט בכדי שיוכלו להלחם לבד ויונ' תרג' ומקצתהון אשתארו: אשר פגרו, שבתו מפני חולשתם מכח הרדיפה והדומה לו בדברי רבו' ז"ל יומא דמפגרי רבנן הנו אמרי האידנ' יומא דשפמי פי' יום שהיו בטלים וחלושי' מגירסתם וי"ת דאתמנעו או פי' תרגום של הרס תהרסם פגרא תפגרינון: פלח

שרי פלשתים ו' וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן י"ח: והשכמתם ג' וסים' בסדר וירא: ולכו ג' בקריא' וסים' וארת רעבון בתיכם קחו ולכו' גם צאנכם גם בקרכם קחו' ואור לכם ולכו: נשבו ה' בקריאה וסים' והנה שרופה באש' ושתי נשי דוד נשבו אחינעם' והשיבו אל לבבם' וחברו' וזכרו פליטכם אותי:

ויען אכיש ויאמר אל־דוד ידעתי כי טוב אתה בעיני כמלאך אלהים אך שרי פלשתים אמרו לא־יעלה עמנו במלחמה: ועתה השכם בבקר ועבדי אדניך אשר־באו אתך והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו: וישכם דוד הוא ואנשיו ללכת בבקר לשוב אל־ארץ פלשתים ופלשתים עלו יזרעאל:

ל

ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו אל־נגב ואל־צקלג ויכו את־צקלג וישרפו אתה באש: וישבו את־הנשים אשר־בה מקטן ועד־גדול לא המיתו איש וינהגו וילכו לדרכם: ויבא דוד ואנשיו אל־העיר והנה שרופה באש ונשיהם ובניהם ובנתיהם נשבו: וישא דוד והעם אשר־אתו את־קולם ויבכו עד אשר אין־בהם כח לבכות: ושתי נשי־דוד נשבו אחינעם היזרעלית ואביגיל אשת נבל הכרמלי: ותצר לדוד מאד כי־אמרו העם לסקלו כי־מרה נפש כל־העם איש על־בנו ועל־בנתיו ויתחזק דוד ביהוה אלהיו: ויאמר דוד אל־אביתר הכהן בן־אחימלך הגישה־נא לי האפוד ויגש אביתר את־האפוד אל־דוד: וישאל דוד ביהוה לאמר ארדף אחרי הגדוד־הזה האשגנו ויאמר לו רדף כי־השג תשיג והצל תציל: וילך דוד הוא ושש־מאות איש אשר אתו ויבאו עד־נחל הבשור והנותרים עמדו: וירדף דוד הוא וארבע־מאות איש ויעמדו מאתים איש אשר פגרו מעבר את־נחל הבשור: וימצאו איש־מצרי בשדה ויקחו אתו אל־דוד ויתנו־לו לחם ויאכל וישקהו מים:

ואתיב אכיש ואמר לדוד ידענא ארי תקין את בעיני כמלאכא דיי ברם רברבי פלשתאי אמרו לא יסק עמנא בקרבא: וכען אקדם בצפרא ועבדי רבונך דאתו עמך ותקדמון בצפרא ויהר לכון ותיזלון: ואקדים דוד הוא וגברוהי למיזל בצפרא למתב לארע פלשתאי ופלשתאי סליקו ליזרעאל: והוה כד אתא דוד וגברוהי לצקלג ביומא תליתאה ועמלקאה אתנגידו על דרום ועל צקלג ואוקידו יתה בנורא: ושבו ית נשיא די בה מזעירא ועד רבא ולא קטלו אנש ודברו ואזלו לאורחיהון: ואתא דוד וגברוהי לקרתא והא קליא בנורא ונשיהון ובניהון ובנתיהון אשתביאו: וארים דוד ועמא די עמיה ית קלהון ובכו עד דלא הוה בהון חילא למבכי: ותרתין נשי דוד אשתביאה אחינעם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא: ועקת לדוד לחדא ארי אמרו עמא למרגמיה ארי מררת נפשא דכל עמא גבר על בנוהי ועל בנתיה ואתקף דוד במימרא דיי אלהיה: ואמר דוד לאביתר כהנא בר אחימלך קריב כען לי אפודא וקריב אביתר ית אפודא לדוד: ושאיל דוד במימרא דיי למימר ארדוף בתר משריתא הדא ואדבקניה ואמר ליה רדוף ארי אדביק תדביק ושזבא תשזיב: ואזל דוד הוא ושית מאה גברא די עמיה ואתו עד נחלא דבשור ומקצתהון אשתארו: ורדף דוד הוא וארבע מאה גברא ואשתארו מאתן גברא דאתמנעו מלמעבר ית נחל דבשור: ואשכחו גברא מצראה בחקלא ואיתיאו יתיה לות דוד ויהבו ליה לחמא ואכל ואשקיוהי מיא:

בניו ד' חס' בקריאה וסי' ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו' האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו' כי מרה נפש כל העס' ובנו יתגרו ואספו: ויתחזק ח' בקריא' וסים' ויתחזק ישראל וישב על המטה' ויתחזק העם איש ישראל' ויתחזק דוד באלהיו' ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דד"ה' ויתחזק המלך רחבעם' ויתחזק אביה וישא לו נשים' וימלך יהושפט בנו' ויתחזק יותם' וב' ויתחזק וסים' ויקם יהורם על ממלכת אביו' ויתחזק ויבן את החומה' וכל התחזק דכוו': ארדף ג' ב' חס' וא' מלא וסים' ארדף אשיג אחלק שלל' ארדף אחרי הגדוד הזה' ארדוף איבי ואשיגם דתילים' בתרא מלא:

רשי

ויבאו עד נחל הבשור, שם מקום הוא: והנותרים עמדו, כשהגיעו לנחל הבשור היו בהם עייפו' ונותרו שם מקצתן: אשר פגרו, אשר נתעכבו ואומר אני לשון ארמי הוא תרגו' של ונהרס: נגב

רלבג

ועבדי אדניך אשר באו אתך, הם אנשי דוד כי לא רצ' שישובו כי אם העבדים: והשכמת' בבקר ואור לכם ולכו, ר"ל תקף שיהיה האור לכם ואמ' לו זה שלא יסתכנו על יד אנשי המלחמה: ויבאו עד נחל הבשור והנותרים עמדו, ר"ל כי כולם הלכו עם דוד בהסכמ' אחת עד נחל הבשור והנותרי' שלא הסכימו ללכת יותר עמדו שם והם המאתי' איש אשר הראו עצמם כאלו הם בלי כח ויגעי' ורפי ידים ולזה לא עברו את המקו' ההוא ואולי היה זה ליראתם מהגדוד ההוא או שהיו יגעי' מאד וכראו' לזה זה הושיבם שם עד בואם לשמור הכלים: וימצאו איש מצרי בשדה, ידמה שאותם שנשארו משומטים הנה והנה קודם שהרחיק דוד מאד מהם או מצאוהו אנשים ההולכי' עמו: מהנסף

פלח דבלה׳ חתיכת דבילה: נגב הכרתי׳ כרתי שם משפחה מפלשתים כמו שנאמר עליהם גוי כרתי והכרתי את כרתי כי בארץ פלשתים ובארץ יהודה פשטו כמו שאמר אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: ועל נגב כלב׳ הוא כלב בן חצרון משבט יהודה ואף על פי שאמר ועל אשר ליהודה נחלת כלב זה היתה לה שם ידוע בפני עצמה ונגב פירוש דרום כתרגומו או פי׳ ארץ משור כי יקרא נגב כמו המדבר שיקרא נגב מפני החורב והוא מיסור: נטושים׳ מענין ויטש על המחנה ענין התפשטות: וחוגגים׳ מרקדים ומפזזים ומכרכרים כמו יחוגו וינועו כשכור: מהנשף ועד הערב למחרתם׳ מערב יום זה עד ערב יום שני וכל אותו הערב עד הבקר שהוא המחרת ומ״ס למחרתם מחרת שני הנשפי׳ שעברו ומלת עד עומדת במקום שנים כאילו אמר ועד למחרתם ולדעת רז״ל שפי׳ מהנשף ועד הערב ואמרו תרי נשפי הוו נשף יממא ונשף ליליא נשף ליליא ואתי יממ׳ איכו מתישב טעם המ״ס ויה מקבלא ועד עדן רמשא ליומא דבתרוהי ולא פי׳ שם טעם המ״ס׳ וכדרש אמר טעם המ״ס על העמלקים למחרתם המחרת שלהם שהם למודים ללקות במחרת של׳ וכא הלחם בעמלק מחר: נהגו לפני המקנה ההוא׳ פירש אדוני אבי ז״ל לפני המקנה שלהם שהצילו נהגו הצאן והבקר שלקחו מהעמלקי׳ ובדברי רז״ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו דכתיב נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד כלומ׳ היו נוהגי׳ המקנה לפני המקנה כמו שהיה דרכן וכשהיו פוגעין בגדרות השדות לא היו נותן המקל לכל אחד אלא פורצין לפניה׳ והולכין דרך ישר לפניהם וכשהיו בעלי השדות ממחי׳ בידן היו אומרים עבדי דוד זה שלל דוד כלומר הרשות בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכל זה לפי שעה: ויושיבם בנחל הבשור׳ כיון שפגרו הם מלכת אמרו ל להם דוד והארבע מאות איש ם שישבו שם לשמור הכלי׳ שהכינו כדי שילכו קלים וירדפו אחר העמלקים מהר שישיגום ועכשיו בא דוד ואנשיו אליהם אל המקום אשר הניחום שם והושיבום על הכלים והנה הם יצאו לקראתם כשראו מרחוק שהם בא׳: ויגש דוד את העם׳ כמו אל העם כמו והראה את הכהן את מי הנדת מלין ופירו׳ קרב אליהם ושאל להם לשלום ג״ת ועדע דוד ית עמא ובנוסח׳ אחרת וקריב דוד לות עמא: יחדו

שבועה באלהים ד׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ אם תשקר לי ולניני ולנכדי׳ אם תמיתני ואם תסגרני׳ וגם במלך נבוכד נצר מרד הד״ה׳ ואריב עמם ואקללם: ושתים ו׳ בקריאה ה׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ אכלים ושתים וחוגגים׳ ושתים לפניו ויאמרו יחי יהודה וישראל רבים׳ אוכלי׳ ושתי׳ ושמחי׳ ויהי היום ובניו ובנותיו׳ עד זה מדבר וזה בא׳ ויהיו שם עם דוד בתר׳ מל׳: ויושיבם ב׳ וסימ׳ ויושיבם בהר׳ ויושיבם בנחל הבשור:

ויתנו־לו פלח דבלה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא־אכל לחם ולא־שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות: ויאמר לו דוד למי־אתה ואי מזה אתה ויאמר נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדני כי חליתי היום שלשה: אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל־אשר ליהודה ועל־נגב כלב ואת־צקלג שרפנו באש: טו ויאמר אליו דוד התורדני אל־הגדוד הזה ויאמר השבעה לי באלהים אם־תמיתני ואם־תסגרני ביד־אדני ואורדך אל־הגדוד הזה: וירדהו והנה נטשים על־פני כל־הארץ אכלים ושתים וחגגים בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: ויכם דוד מהנשף ועד־הערב למחרתם ולא־נמלט מהם איש כי אם־ארבע מאות איש־נער אשר־רכבו על־הגמלים וינסו: ויצל דוד את כל־אשר לקחו עמלק ואת־שתי נשיו הציל דוד: ולא נעדר־להם מן־הקטן ועד־הגדול ועד־בנים ובנות ומשלל ועד כל־אשר כ לקחו להם הכל השיב דוד: ויקח דוד את־כל־הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד: ויבא דוד אל־מאתים האנשים אשר־פגרו׀ מלכת׀ אחרי דוד וישיבם בנחל הבשור ויצאו לקראת דוד ולקראת העם אשר־אתו ויגש דוד את־העם וישאל להם לשלום: ויען כל־איש־רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם־דוד ויאמרו יען אשר לא־הלכו עמי לא־נתן להם מהשלל אשר הצלנו כי־אם־איש את־אשתו ואת־בניו וינהגו וילכו: ויאמר דוד לא־תעשו כן אחי את אשר־נתן יהוה לנו וישמר אתנו ויתן את־הגדוד הבא עלינו בידנו: ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק׀ הירד ב במלחמה וכחלק הישב על־הכלים

ויהבו ליה פילס דבלתא ותרין אתכלין דענבין יבישין ואכל ותבת רוחיה ליה ארי לא אכל לחמא ולא שתא מיא תלתא יממין ותלתא לילון: ואמר ליה דויד דמן את ואי מדין את ואמר עולמא מצראה אנא עבדא לגברא עמלקאה ושבקני רבוני ארי אתמרעית יומא דין דנן תלתא יומין: אנחנא אתנגידנא על דרומא כרית ועל די ליהודה ועל דרום כלב וית צקלג אוקידנא בנורא: ואמר ליה דויד התחתנני למשריתא הדא ואמר קיים לי במימרא דיי דלא תקטלנני ולא תמסרנני בידא דרבוני ואחתנך למשריתא הדא: ואחתיה והא רטישין על אפי כל ארעא אכלין ושתן וחגגין בכל עדאה סגיאה דשבו מארעא פלשתאי ומארעא דבית יהודה: ומחנון דויד מקבלא ועד עדן רמשא ביומא דבתרוהי ולא אשתזיב מנהון אנש אלהן ארבע מאה גבר עולים דרכיבו על גמליא ואפיכו: ושזיב דויד ית כל דשבו עמלקאי וית תרתין נשוהי שזיב דויד: ולא שנא להון מן זעירא ועד רבא ועד בנין ובנן ומבזתא ועד כל די נסיבו להון כולא אתיב דויד: ושבא דויד ית כל ענא ותורי דברו קדם גיתיא האנון ואמרו דין עדאה דדויד: ואתא דויד לות מאתן גבריא דאתמניעו מלמיזל בתר דויד ואותיבנון בנחלא דבשור ונפקו לקדמות דויד ולקדמות עמא דעמיה ועדע דויד ית עמא ושאיל להון לשלם: ואתיב כל גבר ביש ורשיעא מגבריא דאזלו עם דויד ואמרו חלף דלא אזלו עמי לא נתין להון מעדאה דשיזבנא אלהן גבר ית אתתיה וית בנוהי וידברון ויזלון: ואמר דויד לא תעבדון כן אחי ית דיהב יי לנא ונטר יתנא ומסר ית משריתא דאתת עלנא בידנא: ומן ישמע לכון לפתגמא הדין ארי כחולק דנחתו בקרבא וכחולק דאשתארו למטר מניא בחרא

רשי

נגב הכרתי׳ לדרום של פלשתים ומצינו במקום אחר פלשתים נקראים גוי כרתים יושבי חבל הים גוי כרתי: למחרתם׳ למודים הם עמלקיים ללקות ביום מחר כמה שנ׳ מחר אנכי נצב ונו׳ לכך נא׳ למחרתם: את כל הצאן והבקר׳ שטנה הגדול מנגב יהודה ומנגב כלב: נהגו אנשים׳ מנהיגי׳ ומוליכים לפני המקנה ההוא להתכבד ולהתהל׳ זה שלל דוד: מאיום

רלבג

מהנשף ועד הערב למחרת׳׳ יתכן שכבר היה ערב כשהשיגם והכה אותם עד ערב מחרת היום ההוא או יהיה נשף בקר׳ והנה רדף אחריהם כל ה הלילה וכעלות השחר ראה אותם נטושי׳ על פני השדה ונלח׳ בהם מהבקר ועד הערב ואמר למחרתם לפי שביום שלפניו פשטו אל נגב וא׳ צקלג ושרפו צקלג באש: כי כחלק היורד במלחמ׳ וכחלק היושב על הכלי׳ יחדו יחלוקו׳ אמר להם לאמת שאין ראוי ם שיעשה כמו שאמרו לפי שאין זכות האדם בשלל מפני השתכנו בירידה אל המלחמה כי אשר ירד ל המלחמ׳ ואשר ישב על הכלים לשמרם מהאנשים ה הבאים למלחמה הוא חולק עם היורדים ל למלחמה ואע״פ שאינו משתכן שם וזה דבר מבואר ולזה אין ראוי שתאמרו שתזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמה מצורף לזה שזה לא היה בעוצם ידכם אבל היה בעזר אלהי בזכות כלנו אשר הלכו ואשר נשארו׳ והנה

רבינו ישעיה

פלח דבלה׳ פירוש חתיכ׳ עיגול דבלה: נגב הכרתי׳ כמו גוי כרתים: נטושים על פני כל הארץ׳ פירוש פרושים כמו ויטש על המחנה: מהנשף עד הערב למחרתים׳ פירוש הבקר קודם שיאיר יקרא נשף שהתחיל מן בהשכמה והכם כל היום ההוא וכל יום המחרת עד הערב: אשר רכבו על ה הגמלים וינוסו׳ מגמלים הרבי׳ היו: נהגו לפני המקנה ההוא׳ פירו׳ מקרא קצר הוא נהגו ם והלכו לפני המקנה והיו אומ׳ בכל מקום זה שלל דוד כדי להודי׳ טבעו בעולם: אשר לא הלכו עמי׳ פירוש כל אחד מהם היה אומר כן׳

רדק

יחדו יחלוקו׳ כחלק זה כן חלק זה כי יחדו יחלוקו: לרעהו לאמר׳ כמו לרעיו וכמוהו מגן גבורהו כמו גבוריו בהתפללו בעד רעהו כמו בעד רעיו: אשר התהלך שם׳ שהיה מתהלך ביניהם ממקום למקום כשהיה בורח והיו מסתירים אותו ועושים עמו טובות עשה גם כן הוא טובה מהשלל ועוד כי מארץ יהודה היה השלל ההוא כמו שאמר הנער המצרי אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה וגו׳: וידבקו׳ כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם עניינו ענין השגה ואלה ג׳ בני שאול שנכר השם שהיו יוצאים עמו במלחמה לפי מתו עמו ואישבשת נשאר בבית כי לא היה יוצא במלחמה: המורים אנשים מורים בקשת ת״י קשתין גברין דאומנין למינד בקשתא: ויחל׳ ענין חיל ופחד כי לא הכוהו עדיין אבל פחד מהם: ודקרוני והתעללו בי׳. בהרגם אותי דקירות הרבה דרך נקמ׳ ובזיון וכן אשר התעללתי במצרים וכל לשון התפעל בזה הוא ענם ה המעם ההו׳ באי זה מעם שיהיה שיבא זה הלשון ות״י ויתעלבון בי לשון תעתוע ובזיון וכן והייתי בעיניו כמתעתע כמתלעב: כי מת שאול׳ קרוב למיתה כמו בצאת נפשה כי מתה כי לא מת עדיין עד שהמיתו העמלקי כמו שאמר הוא בבשורתו לדוד ואפשר כי כזב העמלקי כי לא המיתו הוא אלא מצאו מת אחר שנפל על חרבו ולמצוא חן בעיני דוד לפי מחשבתו אמר כן ולא חטא שאול בהרגו עצמו ואע״פ שכתו׳ אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש כלו׳ מידכם אדרוש אותו אם תהרגו עצמיכם וכן מיד כל חיה אדרשנו ומיד אים אחיו אף ע״פ כן לא חטא לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמ׳ כי כן אמר לו שמואל ועוד כי ראה כי מצאוהו המורים אנשי׳ בקשת ולא היה יכול להמלט מ מיד׳ טוב היה שיהרוג הוא עצמו ולא יתעללו בו הערלי׳ וכן אמרו רז״ל אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יכול כשאול ת״ל אך: וגם כל אנשיו׳ הסמוכים אליו במלחמתו מתו בהר הגלבוע והשאר נסו: אשר בעבר העמק אשר בעבר הירדן׳ תרגם יונתן די בעברא דמישרא ופי׳ הערים שהיו בעבר המישור הסמוך ל לארץ פלשתי׳ וכן בעבר הירדן המקומות סמוכו׳ לירדן וסמוכו׳ לארץ פלשתים ולא היתה בהם עיר מבצר ועזבו אותם: את כליו׳ מה שמצאו בו בגדיו וכלי זיינו כי הכזר והאצעד׳ העמלקי לקחם: בית

וישימה י׳ חס׳ בליש׳ שימה בקריאה וסימנ׳ ותשמם בכר הנמל׳ ואשמם בראשיכם׳ וישמה לחק ולמשפט׳ ואשמה לפניך פת לחם׳ מי ישמני שופט בארץ׳ שמי לך תמרורים׳ ושמו בכליכם׳ וישמה למוצאות קרי למחראות כתיב׳ אם שום תשמון דירמיה׳ וישמה כעפר לדוש: ערער ה׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳

יחדו יחלקו׃ ויהי כה
מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה׃
ויבא דוד אל־צקלג וישלח מהשלל לזקני יהודה לרעהו לאמר הנה לכם ברכה משלל איבי יהוה׃ לאשר בבית־אל ולאשר ברמות־נגב ולאשר ביתר׃ ולאשר בערער ולאשר בשפמות ולאשר באשתמע׃ ולאשר ברכל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני׃ ולאשר בחרמה ולאשר בכור־עשן ולאשר בעתך׃ ולאשר בחברון ולכל־המקמות אשר־התהלך־שם דוד הוא ואנשיו׃

לא

ופלשתים נלחמים בישראל וינסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבע׃ וידבקו פלשתים את־שאול ואת־בניו ויכו פלשתים את־יהונתן ואת־אבינדב ואת־מלכי־שוע בני שאול׃ ותכבד המלחמה אל־שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים׃ ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן־יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו־בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את־החרב ויפל עליה׃ וירא נשא־כליו כי־מת שאול ויפל גם־הוא על־חרבו וימת עמו׃ וימת שאול ושלשת בניו ונשא כליו גם כל־אנשיו ביום ההוא יחדו׃ ויראו אנשי־ישראל אשר־בעבר העמק ואשר בעבר הירדן כי־נסו אנשי ישראל וכי־מתו שאול ובניו ויעזבו את־הערים וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהן׃
ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את־החללים וימצאו את־שאול ואת־שלשת בניו נפלים בהר הגלבע׃ ויכרתו את־ראשו ויפשטו את־כליו וישלחו בארץ־פלשתים סביב לבשר בית עצביהם ואת־העם

(Masorah parva: ג׳ ב׳ חד מ״ל וחד חסר ת״ל עולם מ״ל · ג׳ · ג׳ כת׳ כן · ל׳ · ל׳ ויחס׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ · ג מ״ל · ז״ן כסיין · ל׳ · ל׳ · כ · ג׳)

כחדא יפלגון׃
והוה מיומא ההוא ולעלא ושויה לגזרת דין לישראל עד יומא הדין׃
ואתא דוד לצקלג ושדר מבזתא לסבי יהודה לרחמוהי למימר הא לכון מתנא מבזת סנאי עמא דיי׃ לדי בביתאל ולדי ברמות נגב ולדי ביתיר׃ ולדי בערוער ולדי בשפמות ולדי באשתמוע׃ ולדי ברכל ולדי בקרוי ירחמאל ולדי בקרוי שלמאה׃ ולדי בחרמה ולדי בכור עשן ולדי בעתך׃ ולדי בחברון ולכל אתריא די הליך תמן דוד הוא וגברוהי׃
ופלשתאי מגיחין קרבא בישראל ואפכו אנשי ישראל מן קדם פלשתאי ונפלו קטילין בטורא דגלבוע׃ וארביקו פלשתאי ית שאול וית בנוהי וקטלו פלשתאי ית יהונתן וית אבינדב וית מלכי שוע בני שאול׃ ותקיפו עברי קרבא על שאול ואשכחוהי קשתיא גברין דאומנין למגד בקשתא ודחיל לחדא מקשתיא׃ ואמר שאול לנטל זיניה שלוף חרבך וקטלני בה דלמא ייתון ערליא האלין ויקטלנני ויתלעבון בי ולא אבה נטל זיניה ארי דחיל לחדא ונסיב שאול ית חרבא ונפל עלה׃ וחזא נטל זיניה ארי מית שאול ונפל אף הוא על חרביה ומית עמיה׃ ומית שאול ותלתא בנוהי ונטל זיניה אף כל גברוהי ביומא ההוא כחדא׃ וחזו אנשי ישראל דבעברא דמישרא ודבעברא דירדנא ארי אפיכו אנשי ישראל וארי מיתו שאול ובנוהי ושבקו ית קרויא ואפיכו ואתו פלשתאי ויתיבו בהון׃
והוה ביומא דבתרוהי ואתו פלשתאי לחלצא קטיליא ואשכחו ית שאול וית תלתא בנוהי קטילין רמן בטורא דגלבוע׃ ופסקו ית רישיה וחליצו ית זייניה ושלחו בארעא דפלשתאי סחור סחור לבסרא בית טעותהון וית עמא׃

רשי

מהיום ההוא ומעלה׳ לא כאמר והלאה אלא ומעלה כבר הנהיג אברהם בחוק זה ב בלעדי רק אשר אכלו הנערי׳ וגו׳ הם היושבי׳ על הכלי׳ וחלק האנשי׳ ההולכים למלחמה ב בברא״ר רבה: לרעהו׳ לאוהבין: אשר ה התהלך שם דוד׳ שהיו מחבאים אותו מפני שאול: ופלשתים נלחמים בישר׳ כלום האומר נחזור לענין ראשון: וימשו

רלבג

והנה שמה דוד לחק ולמשפט בים׳ שיחלקו כלם בשלל עד היום הזה ולפרסם הנס א אשר עשה הש׳ לדוד ולכדיבותו שלח מן ה השלל לזקני יהודה לרעהו בכל המקומות הנזכרי׳ פה: פן יבאו הערלים האה ודקרוני והתעללו בי׳ היה ירא שימיתוהו ב באכזריות גדול מפני מה שהשחית בהם ולזה בחר שימות ביד אוהביו: ויקח שאול את החרב ויפל עליה׳ ידמה מזה המקום שכחש העמלקי שאמ׳ לדוד שכבר הרג שאו׳ ואולם אמר זה למצא מן בעיני דוד כי יודע היה שנאת שאול אל דוד ואפשר כי לא מת שאול בנפלו על חרבו והפליס להמיתו זה הגר העמלקי כמו ש שספר לדוד והוא יותר ככו׳ לפי מה שאחשוב: אשר

רבינו ישעיה

לרעהו׳ בא בלשון רבים כמו ואחות מרעהו: וימצאוהו המורי׳ אנשי׳ בקשת׳ מקרא מסורס הוא אנשי׳ המורי׳ בקשת: ויחל מאד מהמורי׳׳ כמו חיל כיולדה: ודקרני והתעללו בי׳ פירוש אני ירא שמא לא יהרגוני אלא יביאוני חי וישחקו בי כמו התעללת בי:

מסרה
ולאשר בערער׳ ויחנו בערער׳ ומן הירדן׳ עזבות ערי ערער׳ ובלע בן עזן׳ וכל אוריתא דכוו׳ חסרים: ויחל ט׳ בקריאה וסימ׳ ויחל נח איש האדמה׳ ויחל עוד שבעת ימים אחרים: ויחל העם לזנות אל׳ ויחל שער ראשו לצמח׳ ויחל יונה לבוא בעיר׳ ויחל שלמה לבנות׳ ויחל מאד מהמורים׳ מן היורים דה״ה׳ תרין בתראי לישן חולי: יבואו ג׳ מלאים בקריאה וסים׳ פן יבואו הערלים האלה׳ למה יבואו מלכי אשור׳ יבואו וישתחו לפניך׳ ובמסרה אחריתי נמסר יבאו ויגידו צדקתו במק׳ וישתחו לפנ״יך ונ״ל שהוא טעות שלא מצאתיו מלא בשום ספר מדוייק:

רשי

וישמעו אליו · כמו עליו על שאול: וישרפו אותם שם · וקלו עליהון כמו דיקלן על מלכיא תמן כדתנן שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי: והנה איש בא מן המחנה · יש בפסיקתא שזה דואג ואינו מיושב על לבי: אחזני השבץ · אחדני רתיתא · ומדרש אגדה משום עון הכהנים שהרג, וכתוב בהן כתנת תשבץ: כי כל עוד נפשי בי · מהר ומותתני טוב לי ש שתמותתני אתה ואל יהרגוני אלה ויתעוללו בי: ואצעדה אשר על זרועו · וטוטפתא דעל דרעיה: דמך

רלבג

אשר נס העם מן המלחמה · ספר מקרה הרע שקרה בהדרגה כראוי שדי שלא יגיע ההפעלות לשמוע כי אם בהדרג' כי זה ממה שייסיר אל סבל הרע ההוא ב בזולת הפעלות גדול מאד והמשל כי מי שימות אוהבו בזולת חולי קודם ידאג לו יותר ממה שידאג אם היה לו חולי קודם ו ויעתק אל הרע ב בהדרגה ולזה ספר בזה המקו' ניסת העם ראשונה ואחר זה ספר מיתת קצתם יותר קשה מהניסה ואחר ספר מיתת ראשי העם שהם שאול ויהונתן בנו שהוא יותר קשה מ ממיתת העם · והנה שאול נשען על חניתו ידמה שאחר שנפל על חניתו וראה שלא ד דקרהו היה שאול נשען עליו בכח להשלים ה הדקירה וכאשר ראה כילא יכול על זה אמר לנער העמלקי ש שימותתהו: כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי · הרצון בזה לפי מה שאחשוב שהלבוש שהיה לבוש היה מ מסובך להוסיף לו חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהחנית שנפל עליו אחז לו השבץ ולזה לא היה יכול לעבור לדקרו וכאשר אמר שהוא חי עדיין ובקש ממנו שימיתהו שלא יתעללו הערלים בו: כי ידעתי כי לא יחיה א אחרי נפלו · ר״ל שלא התיר לעצמו הריגת שאול אלא מפני ש שנתברר לו שלא אפשר שיחיה אחרי נפלו על חרבו אם מצד המכה שהוכה בו אם מפני שלא יוכל לנוס ולהמלט מן פונאיו שהשיגוהו: על שאול

ויקומו ט׳ מל׳ וסי׳ נמסר בריש סדר קרח ולעיל בהאי ספרא סימן כ״ג: יבשה ביבשה ג׳ בקריאה וסי׳ ויבאו יבשה · ודבתריה ויקברו תחת האשל ביבשה׳ ויביאום יבישה דה״ה: ובגדיו ד׳ בקריאה וסי׳ וקדש הוא ובגדיו · את ראשו לא יפרע׳ ובגדיו קרועים ואדמה על ראשו׳ היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא:

וישימו את-כליו בית עשתרות ואת-גויתו תקעו בחומת בית שן: וישמעו אליו ישבי יבש גלעד את אשר-עשו פלשתים לשאול: ויקומו כל-איש חיל וילכו כל-הלילה ויקחו את-גוית שאול ואת גוית בניו מחומת בית שן ויבאו יבשה וישרפו אתם שם: ויקחו את-עצמותיהם ויקברו תחת-האשל ביבשה ויצמו שבעת ימים:

שמואל שני א

ויהי אחרי מות שאול ודוד שב מהכות את-העמלק וישב דוד בצקלג ימים שנים: ויהי ביום השלישי והנה איש בא מן-המחנה מעם שאול ובגדיו קרעים ואדמה על-ראשו ויהי בבאו אל-דוד ויפל ארצה וישתחו: ויאמר לו דוד אי מזה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי: ויאמר אליו דוד מה-היה הדבר הגד-נא לי ויאמר אשר-נס העם מן-המלחמה וגם-הרבה נפל מן-העם וימתו וגם שאול ויהונתן בנו מתו: ויאמר דוד אל-הנער המגיד לו איך ידעת כי-מת שאול ויהונתן בנו: ויאמר הנער המגיד לו נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאול נשען על-חניתו והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקהו: ויפן אחריו ויראני ויקרא אלי ואמר הנני: ויאמר לי מי-אתה ויאמר אליו עמלקי אנכי: ויאמר אלי עמד-נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ כי-כל-עוד נפשי בי: ואעמד עליו ואמתתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו ואקח הנזר אשר על-ראשו ואצעדה אשר על-זרעו ואביאם אל-אדני הנה: ויחזק דוד בבגדו ויקרעם וגם כל-האנשים אשר אתו:

ושויאו ית זיניה בית עשתרתא וית גופיה צלבו בשורא דבית שן: ושמעו עלוהי יתבי יבש גלעד ית דעבדו פלשתאי לשאול: וקמו כל גבר גבר ואזלו כל ליליא ונסיבו ית גופא דשאול וית גופי בנוהי משורא דבית שן ואתו ליבש וקלו עליהון כמא דקלן על מלכיא תמן: ונסיבו ית גרמיהון וקברו תחות אשלא ביבש וצמו שבעא יומין: והוה בתר דמית שאול ודוד תב מלממחי ית דבית עמלק ויתיב דוד בצקלג יומין תרין: והוה ביומא תליתאה והא גברא אתא ממשריתא מלות שאול ולבושוהי מבזעין ועפרא רמי ברישיה והוה במיתוהי לות דוד ונפל על ארעא וסגיד: ואמר ליה דוד אי מדין את אתי ואמר ליה ממשריתא דישראל אשתזיבית: ואמר ליה דוד מה הוה פתגמא חוי כען לי ואמר דאפיך עמא מן קרבא ואף סגי נפל מן עמא ואתקטלו ואף שאול ויהונתן בריה מיתו: ואמר דוד לעולימא דמחוי ליה איכדין ידעתא ארי מית שאול ויהונתן בריה: ואמר עולימא דמחוי ליה אתערעא אתערעית בטורא דגלבוע והא שאול סמיך על מורניתיה והא רתיכיא ומשריית פרשיא אדבקוהי: ואתפני לאחורוהי וחזני וקרא לי ואמרית הא אנא: ואמר לי מן את ואמרית ליה עמלקאה אנא: ואמר לי קום כען עלי וקטולני ארי אחדני רתיתא ארי כל עוד נפשי בי: וקמית עלוהי וקטלתיה ארי ידענא ארי לא יחי בתר די נפל ונסבית כלילא די על רישיה וטוטפתא דעל דרעיה ואיתיתנון לות רבוני הלכא: ואתקיף דוד בלבושוהי ובזענון ואף כל גבריא דעמיה:

רדק

בית עשתרות אלהיהם · והם פסילי העשתרות שהם אלהיהם ואם צלמים העשוים בצורת עשתרות מן עשתרות צאן ובדברי הימים כתוב בית אלהיהם והם הין העשתרות שהיו אלהיהם: ואת גויתו תקעו בחומת בית שן · תקעוה במסמרים ובדברי הימים כתי' ואת גלגלתו תקעו בית דגון מה שלא נזכר הנה הוא נזכר שם כי זה וזה היה כי גויתו תקעו בחומת בית שן וגלגלתו בית דגון שהרי כרתו ראשו כמו שכ׳ ויכרתו את ראשו ושם אמר וישאו את ראשו ואת כליו ובאמרו ואת גויתו ק״ל שהרי גויית בניו תקעו גם כן בחומת בית שן: וישמעו אליו · כמו עליו וכת״י ושמעו עלוהי: וישרפו אותם שם · ת״י וקלו עליהון כמא דקלן על מלכיא תמן אפשר שהיה דעתו כמו שכתבו רבותינו ז״ל שורפין על המלכים ומה הם שורפין עליהם מטתן וכלי ת תשמישן או דעתו על שריפת בשמים כמו ויתכנו הרופאי' ויתכן לפרש כי הבשר שרפו שהעלה רמה ולא רצו לקברם עם התולעי' כי לא היה דרך כבוד ושרפו הבשר וקברו העצמות: תחת האשל · ובדברי הימי' תחת האלה אשל הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ונציב נציבא ובדברי הימים פיר׳ שזה העץ היה אלה: ויצומו שבעת ימים · זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שאול ולפיכך נתעסקו בו אנשי יבש כי זכרו אותה התשועה שנושעו על ידו: ויהי בבואו אל דוד · בכ״ת: נקרא נקריתי · במקרה באתי שם לא מדעתי שאמצא אותו שם ונקרא מקור מנפעל שלם בנו״ן כמו נשאל נשאל דוד: נשען על חניתו · מהמכה שנפל על חרבו: ובעלי הפרשים · מחנות הפרשים כתרגומו משירית פ פרשיא וכן תרגם בעל גד מיסר גד ויש לפרש בעלי הפרשי' ראשי הפרשים והממונים עליהם: ויאמר אלין עמלקי אנכי · כן כתיב וקרי ואומר והקרי מבואר והכתוב ר״ל כי אחר אמר לו כי הוא עמלקי לפי ששאול הרג עמלקיים לא אמר עמלק אנכי: כי אחזני השבץ · שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב ותרגם יונתן ארי אחדני רתיתא · ובדרש עון נוב עיר הכהנים הלובשים כתנת תשבץ שהרגתי וי״מ הפרשים לובשים תשבץ כמו שאומ' ובעלי הפרשי' הדביקוהו: כי כל עוד נפשי בי · בעוד שנפשי בי ואל יהרגוני הערלים ולפירו' האחר אמר כי כל כך אצטער מחמת המכה שעדיין נפשי בי לכך אני רוצה שתקרב את מיתתי: ואמותתהו · הוי״ו פתוחה ומספטה להיות בקמץ כי העניין לעבר וכמוהו ואספד ואכסך מטי הוי״ו פתוחה והעניין לעבר ופירשו הקדמונים לפי שכתוב שלא המיתהו שהרי הוא נפל על חרבו ומת לכך נפתחה וי״ו ואמותתהו: אחרי נפלו · אחרי שנפל על חרבו לא היה יכול לחיו' מחמת המכה וקרבתי את מיתתו כמו ששאל ממני או פירושו כי לא היה יכול לחיות שהר הפרשים השיגוהו והיו קרובים לבא עליו ויהרגוהו ודבה שאהרגנהו אני ולא הם: ויחזק דוד בבגדיו · מכאן למדו רבו' ז״ל שחייב אדם לקרוע על נשיא ועל אב ב״ד שאול זה נשיא ויהונתן זה אב ב״ד וכן על רוב צבור כמו שנאמר ועל עם יי׳ ועל בית ישראל ולמדו לפי שפרט אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע וכתב בבגד שאין אדם חייב לקרוע אלא עליון וקרי בבגדיו כי דוד קרעם כלם כי קרע על שאול לבדו וקרע על יהונתן וקרע על עם יי׳: ומה

וספרו

רבינו ישעיה

תקעו בחומת בית שן · תרגומו כלבנו: וישרפו אותם · כמו ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים כן ישרפו לך · והיא החנטה שעושין עליהם כבשמי' רבים שלא יסריחו ושורפי' בשמים באות' החנט': מהכות את העמלקי · הה״א יתירה: כי אחזני השבץ · יש לפרש כשאדם מתפחד הרבה כל איבריו נקמטין וזהו נתכוב תשבץ שהיתה ארוג' קמטין שהמוטין כ נקמטין על ידי אריגה ונעשין גומות גומות ובלעז רמא: כי כל עוד נפשי בי · יקרא מסורס הוא כי כל נפשי עוד בי אבל איני יכול לזוז מפני השבץ שאחזני ואיני יכול להמלט ולברוח: אחרי נפלו · כמו נפלו רבים כמוהו:

רדק

ומה שאמר על עם יי' ועל בית ישראל והכל אחד כפל הענין לרוב הצרה כלומר בית ישראל נפלו בחרב והם עם יי' או אמר כן לפי שהיו רוב ישראל שם' ובדרש מפני מה לא פירש הכתוב כמה חללים נפלו בהר הגלבוע על שם אל תגידו בגת אל תבשרו וגו': אי מזה אתה' לא שאל מאיזה עם שהרי שמע מספור דבריו כי עמלקי הוא אלא שאל לו מאיזה מקום כלומר אם היה גר בארצנו שהיא ארץ עמלק ואיך נקרה אל המלחמה והוא ענה כי גם אביו בא מארץ עמלק וגר בארץ ישרא' וכן פיר' כל גר שתם ויש מאם גר שנתגייר ושב לדת ישראל ואפשר שזה ר"ל כשאמר בן איש גר עמלקי שנתגייר ושב לדת ישראל: דמך על ראשך' כלומר אתה גרמת על עצמך מיתתך ות"י חובת קטולך תהי בריסך ר"ל דמי שאול שהרגת ישובו על ראשך ואפשר כי לכך כתב דמיך דם שאול ודמך שניהם על ראשך: ללמד בני יהודה קשת' י"מ מכאן ואילך צריך ללמד לבני יהודה קשת כיון שמתו בו שאול ויהונתן ויש לפרש כי זה אינו מן הקינה ותחילת הקינה הצבי ישראל כי איך היה זוכר בקינת שאול ויהונתן בני יהודה שהיו כנגד מלכותו של שאול אבל פירושו ויאמר ללמד בני יהודה קשת קודם שהחל לקונן עליהם אמר לאנשיו אל תתיאשו מן הטוב' ואל ירך לבבכם במות שאול ויהונתן כי קשת המלחמה ביד בני יהודה ולהם היא ה הגבורה והנה היא כתובה בספר הישר והוא ספר התורה וכת' על ספרא דאוריתא שכתוב בה ידך בעורף אויביך וכתיב כרע שכב כארי וכן בברכת משה רבינו גם כן ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה ובידם יכנעו פ פלשתים כמו שראינו שהכניעם דוד ועוזיהו וחזקיהו ובאמרו קשת כי הוא עיקר כלי המלחמה ודרך הכתוב לזכור במקום זכר גבורה כמו קשת גבורים חתים ואתה קשתותם ונחתה קשת נחושה זרועותי והדומים להם ואמר ללמד כי כל אחד מבני יהודה ילמד את חבירו למלחמה כי הם עיקר מלחמת ישראל ויקרם החזק' ורבו' ז"ל פירשו ידך בעורף אויביך אי זהו יד שהוא כנגד העורף הוי אומר זה הקשת וזהו שאמר בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר בספר בראשית שהוא ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים והחל לקונן ואמ': הצבי ישראל' והה"א הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר יי' והדומים להם ועניין צבי החפץ והרצון והוא על דרך כי תהיו ארץ חפץ וחסר הנסמך ר"ל הצבי צבי ישראל וכן הארון הברית העם המלחמה והדומים להם כלומר אתה שאתה ארץ חפץ איך היה זה שעל במותיך נפלו חללים כאלה איך נפלו גבורים ות"י אתעתדתון ישראל על בית תוקפכון איתרמיתון קטילין פי' הצבי מעניין נצב נצבים : אל תגידו' זה הוא על דרך הקינה כי יודעים היו כי הם היו הורגים ישראל במלחמה וכן אמר מיכה הנביא על דרך קינה בגת אל תגידו: הרי בגלבוע' כמו הרים וכמוהו עוברי בעמק הבכא השכוני באהלים : ושדי תרומות' ואל שדי תרומות ואל שזכר עומד במקום שנים ופירו' שדה של תרומות הוא שדה הראוי ליטול ממנו תרומות כלומר אפילו אם תצמח שם תבואה לא תהיה בה ברכה ולא תגיע לשעור שיפרישו ממנה תרומות ות"א לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא ר"ל כשיעור שיוציאו ממנה חלה והוא מדת העומר: נגעל' נמאס והשלך: בלי

רשי

דמך על ראשך' חובת קטולך תהי ברישך אין עונש במיתתך אלא לעצמך: ויאמר ללמד בני יהודה קשת' ויאמר דוד מעתה שנפלו גיבורי ישראל צריכים בני יהודה ללמדם מלחמה ולמשוך בקשת : הלא היא כתובה על ספר בראשית שהוא ספר ישרים אברהם יצחק ויעקב והיכן רמיזה ידך בעורף אויביך איזו היא מלחמה שמכוון בה ידו כנגד פדחתו שהוא מול עורפו הוי אומר זה קשת: הצבי ישראל על במותיך חלל' מצבן של ישראל על תוקף מעוזכם נ נפלתם חללים כן ת תירגם יונתן: הרי בגלבוע' ההרים שבגלבוע : ושדי תרומות' לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא: כי שם נגעל מגן גיבורים' מגני עור היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין אותן בשמן כדי שיהא כלי זיין המכה עליו מחליק כמה דאת אמר קומו השרים משחו מגן וכאן כך היה מקונן הקינה שם נגעל מגן גבורים פלט שומנו ולא נדבק בו ונעשה כאילו לא נמשח בשמן' כל הנגעלה לשון דבר הפולט מה שנותנין בו כמו שורו עבר ולא יגעיל: לא

לאוחד ולאוחד ז' פתחין וסי' נמסר בסדר תבא : ויקונן ג' וסי' על שאול ועל יהונתן' ויקנן המלך אל אבנר' ויקנן ירמיהו על יאשיהו : כ"ג פסוקים בקריאה ריש ומציעתא אל אל וסי' אל תפנו אל האובות ואל הידעונים' אל תגידו בגת אל תבשרו' אל תירא כי עמך אני' אל תיראו מפני חיל הכשדים' אל תאמינו ברע' אל

וּסְפַדוּ וּבְכוֹ וְצָמוּ עַד רַמְשָׁא עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעַל עַמָּא דַיָי וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אִתְקְטָלוּ בְּחַרְבָּא׃ וַאֲמַר דָוִד לְעוּלֵמָא דִמְחַוֵי לֵיהּ אֵי מִדֵין אַתְּ וַאֲמַר בַּר גְבַר גִיוֹר עֲמַלְקָאָה אֲנָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ דָוִד אֵיכְדֵין לָא דְחֵלְתָּא לְאוֹשָׁטָא יְדָךְ לְחַבָּלָא יַת מְשִׁיחָא דַיָי׃ וּקְרָא דָוִד לְחַד מֵעוּלֵמַיָא וַאֲמַר קְרַב שְׁלוֹט בֵּיהּ וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ דָוִד חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵי בְּרֵישָׁךְ אֲרֵי פוּמָךְ אַסְהִיד בָּךְ לְמֵימַר אֲנָא קַטְלֵית יַת מְשִׁיחָא דַיָי׃ וַאֲלַא דָוִד יַת אִלְיָא הָדֵין עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ׃ וַאֲמַר לְאַלָפָא בְּנֵי יְהוּדָה מְגַר בְּקַשְׁתָּא הָא הִיא כְתִיבָה עַל סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא׃ אִתְעַתַּדְתּוּן יִשְׂרָאֵל עַל בֵּית תּוּקְפֵיכוֹן אִתְרְמֵיתוּן קְטִילִין אֵיכְדֵין אִתְקְטָלוּ גִבָּרַיָא׃ לָא תְחַווּן בְּגַת לָא תְבַסְּרוּן בְּשׁוּקֵי אַשְׁקְלוֹן דִלְמָא יַחְדְיָן בְּנָת פְּלִשְׁתָּאֵי דִלְמָא יְדוּצוּן בְּנָת עֲרֵלַיָא׃ טוּרֵי גִלְבּוֹעַ לָא יֵחוֹת עֲלֵיכוֹן טַלָא וּמִטְרָא לָא תְהֵי בְכוֹן עֲלָלָא כְּמִסַּת דְיַעְבְּדוּן מִנֵיהּ חַלְתָא אֲרֵי תַמָן אִתַּבְּרוּ תְּרֵסֵי גִבָּרַיָא תְּרֵסָא דְשָׁאוּל

וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד־הָעָרֶב עַל־שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל־עַם יְהוָה וְעַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵי מִזֶּה אָתָּה וַיֹּאמֶר בֶּן־אִישׁ גֵּר עֲמָלֵקִי אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד אֵיךְ לֹא יָרֵאתָ לִשְׁלֹחַ יָדְךָ לְשַׁחֵת אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃ וַיִּקְרָא דָוִד לְאַחַד מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר גַּשׁ פְּגַע־בּוֹ וַיַּכֵּהוּ וַיָּמֹת׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד דָּמִיךָ עַל־רֹאשֶׁךָ כִּי פִיךָ עָנָה בְךָ לֵאמֹר אָנֹכִי מֹתַתִּי אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃ (דמך ק')

וַיְקֹנֵן דָּוִד אֶת־הַקִּינָה הַזֹּאת עַל־שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְלַמֵּד בְּנֵי־יְהוּדָה קָשֶׁת הִנֵּה כְתוּבָה עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר׃ הַצְּבִי יִשְׂרָאֵל עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים׃ אַל־תַּגִּידוּ בְגַת אַל־תְּבַשְּׂרוּ בְּחוּצֹת אַשְׁקְלוֹן פֶּן־תִּשְׂמַחְנָה בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים פֶּן־תַּעֲלֹזְנָה בְּנוֹת הָעֲרֵלִים׃ הָרֵי בַגִּלְבֹּעַ אַל־טַל וְאַל־מָטָר עֲלֵיכֶם וּשְׂדֵי תְרוּמוֹת כִּי שָׁם נִגְעַל מָגֵן גִּבּוֹרִים מָגֵן שָׁאוּל

תגעו במשיחי דתהילים' וחברו דד"ה' רגל גאוה' לחית נפש תורך' אל תתן יי' מאויי רשע' אל תשליכני מלפניך' אל תשליכני לעת זקנה' אל תתחר' אל תתחר במרעים' אל תזכרו ראשונות' אל תארב' אל למלכים' אל תבהל מפניו תלך' אל תבהל על פיך' אל יבושו בי' אל יאמרו בלבבם' אל תצאי השדה' אל תסג גבול עולם: תרומות ג' בקריאה ב' חס וא' מל וסי' כל תרומת הקדשים אשר ירימו' הרי בגלבע אל טל' ואיש תרומות יהרסנה' תנינא מל' וסי' כל טוריא דמלכא' אנ"ך:

רבינו ישעיה

ועל עם יי' ועל בית ישראל: אנו יתידה: בן איש גר עמלקי אנכי: יש אומרים הוא דואג האדומי שהיה אביר הרועים של שאול ונטר לו דוד איבה והרגו: גש פגע בו' כמה שתאמר שא מן נשא: ויאמר ללמד בני יהודה' פי' שאול ויהונתן היו תלמדי' בני יהודה קשת שבני יהודה היו גיבורים ומושכי קשת כמו שברכם יעקב ידך בערף אויביך: הנה כתוב על ספר הישר' תרגם על סיפרא דאוריתא היא ברכת יעקב: הצבי ישראל' מקרא מסורס הוא ישראל הצבי שהיתה קל כצבי: ועתה נפלת חלל' הרי בגלבע' כמו הרי הגלבוע: ושדי תרומות' פי' גבל אל עובה ואל יהי בכם שדי תרומות פירושו משם תרומ' כי שם נגעל מגן גיבורי' כמו ונגעלה נפשי אתכם' לשון מיאום וריחוק גם זה כן שכל גבור היה מואס במגן שעליו ומשליכו כדי שיהא קל לנוס ולברוח: מגן שאול בלי משוח בשמן' מגן שאול כאלם כ כאילו לא היה שאול משוח בשמן המשחה במשחו שמואל ולא עמדה לו משיחתו להנצל:

רלבג

על שאול ועל יהונתן בנו' ספר זה בהדרגה בגדול החל ובקטן כלה כן הוא בענין ההספד והבכי : ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך' יש לתמוה מדוע צוה דוד להרגו והנה עשה זה ברצון שאול ג ובקשתו' אלא שהתשובה בזה איננה ממה שיקשה וזה שהאומר לחברו חבול בי ותבל בו כמו שהתבאר בתלמוד כ"ש בהמתת המלך ואין מצות המלך ממה שתפטרהו בזה כי דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין והנה הזהירה תורה על דבר ההמתה כ"ש על המתת המלכים ואף על פי שלא היו שם עדים והיה מרשיע את עצמו והיה מפני זה פטור בדין הנה עשה דוד זה להוראת שעה שלא יקלו האנשים לשלוח ידם במלכו' ולזאת הסבה בעינה נזהר משלוח יד בשאול כשהיה במערה ואף על פי שהיה רודפו והיה מותר להרגו' וידמה שזה הנער המבשר לא היה גר צדק ואע"פ שאמר בן איש גר עמלקי כבר אמר זה להורות שאינו עמלקי באמת אבל אביו התגורר בארץ עמלק ונאות היתה תשובתו לדוד כי כבר ידע דוד מפיו כי עמלקי הוא אבל שאל לו על המקום שהיה חונה בו והוא השיב כי בעבור המקום נקרא עמלקי לא שהיה ממשפחת עמלק: ויאמר ללמד את בני יהודה קשת וגו'' בעבור שראה כי מיתת שאול היתה בסבת יראתו מהמורי' בקשת ולא היו בישרא' מי שיהיה בקי בזה אמר דוד ללמד את בני יהודה קשת כי הוא מהנבחרים שבכלי המלחמה' והנה ספר הישר לפי מה שאחשב ספר היה מפורסם אצלם וכבר אמרו ספר הישר שהוא ספר בראשית: הצבי ישר' וגו'' מכאן התחלת הקינ' ואמ' זה על ארץ ישרא' שנקרא' ארץ הצבי ועניינו הצבי צבי ישראל כמו הארון הברית שהרצון בו הארון ארון הברית: על במותיך חלל' אמר זה בעבור הר הגלבוע שנפלו בו שאול ובניו: אל תגידו בגת' ידוע כי גת ואשקלון היו יושבים בהם פלשתים: הרי בגלבוע' קלל ההרים ההם בעבור שקרה בהם מה שקרה מהמקרה הרע הזה: ושדי תרומות ר"ל שלא יהיה שם שדה שיעשה פרי שלם באופן שיפרשו ממנו תרומות: כי שם נגעל מגן גבורי' ר"ל נמאס והושלך כאילו לא היה בו פרי להיות מגן והנה אמר זה כי שאול לא המתין ביאת אנשי המלחמה עליו לראותם אם מגנו יגן עליו מהמורים אבל חשב עצמו כאילו אין לו מגן עם היותו גבור מאד יהונתן לא הועיל לו מגנו שלא יפול ביד פלשתים: והנה

בלי משיח בשמן׳ כלומר כן נגעל מגן גבורים של שאול כאילו לא היה המגן משוח בשמן כי מושחים המגן כדי להחליקו שלא יעבירוהו כלי זיין וכן משחו מגן לדעת קצת המפרשים או פירושו כן נגעל כאילו לא היה שאול משוח בשמן למלך: לא נשוג אחור׳ בשי״ן ועניינו כמו בסמ״ך מן יסוגו אחור: לא נפרדו׳ ת״י לא איתפרשו מעמהון כלומר אף על פי שהיו יודעים מותם במלחמה לא נפרדו מעם יי׳ ולא נעכרו ולא נסו מן המלחמה ויתכן פירושו לא נפרדו זה מזה כי כאחד מתו כמו שהיו בחייהם נאהבים זה לזה: עם עדנים׳ ת״י ומוביל לכון תפנוקין ויש לפרשו כמשמעו כי הלבוש הטוב והנאה עדן הגוף כמו המאכל הטוב׳ ובדרש ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה אומר בנות ישראל אלו בנות ישראל ודאי על שאול בכינה בשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמ׳ היה זנן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים מכאן שאין התכשיטין נאים אלא לגוף מעודן ר׳ נחמיה אומ׳ בנות ישראל אלו סנהדראות של ישראל על שאול בכינה בשעה שהיה שאול שומע טעם ההלכה יוצאת מפי תלמיד חכם היה עומד ונושקו על פיו: על במותיך חלל׳ על במותיך נפלת חלל ות״י על בית תקפך אתקטלתא: נפלאתה אהבתך לי׳ בשני סימני נקבה והכפל לחזק פליאת האהבה וכן כי ההבאתה ובמקומו פירשנו גם כן טעמו: מאהבת נשים׳ ת״י מרחימת תרתין נשין ר״ל שתי הנשים שהיו לו לדוד אביגיל ואחינועם ואדוני אבי ז״ל פירש מאהבת נשים לומר שהם אוהבות בין בעליהם בין בניהן שאהבתם חזקה להם: ויאבדו כלי מלחמה׳ כל כך נפלו גבורי׳ כאילו אבדו כלי מלחמתם או פירושו שאול ויהונתן שהיו כלי מלחמתו של ישראל מתו:

ונמשחו

רבינו ישעיה

קשת יהונתן לא נסוג אחור׳ שתדיר היה עוש׳ בהן נקמ׳׳ ונסוג עונה על יהונתן כי קשת היא לשון נקבה כדכתיב קשת גבורים חתים: המלבישכם שני עם עדנים׳ כמו ענדם על גרגרותיך׳ הוא כמו שעלה עלמה: נפלאתה׳ בא בשני סימני נקבה:

בְּלִי מָשִׁיחַ בַּשָּׁמֶן׃ מִדַּם חֲלָלִים מֵחֵלֶב גִּבּוֹרִים קֶשֶׁת יְהוֹנָתָן לֹא נָשׁוֹג אָחוֹר וְחֶרֶב שָׁאוּל לֹא תָשׁוּב רֵיקָם׃ שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִם בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ מֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ׃ בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל אֶל־שָׁאוּל בְּכֶינָה הַמַּלְבִּשְׁכֶם שָׁנִי עִם־עֲדָנִים הַמַּעֲלֶה עֲדִי זָהָב עַל לְבוּשְׁכֶן׃ כה אֵיךְ נָפְלוּ גִבֹּרִים בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה יְהוֹנָתָן עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל׃ צַר־לִי עָלֶיךָ אָחִי יְהוֹנָתָן נָעַמְתָּ לִּי מְאֹד נִפְלְאַתָה אַהֲבָתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים׃ אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה׃

דִמְשִׁיחַ כִּדְבִמְשְׁחָא׃ מִדַּם קְטִילִין מִתְּרַב גִּבָּרִין גִּירֵי קַשְׁתָּא דִיהוֹנָתָן לָא מִסְתַּחֲרִין לַאֲחוֹרָא וְחַרְבָּא דְשָׁאוּל לָא תָיְבָא רֵיקָן׃ שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן דִּרְחִימִין וַחֲבִיבִין בְּחַיֵּיהוֹן וּבְמוֹתְהוֹן לָא אִתְפְּרַשׁוּ מֵעַמְּהוֹן מִנִּשְׁרַיָּא קַלִּילִין מֵאַרְיָוָתָא גִּבָּרִין׃ בְּנָת יִשְׂרָאֵל עַל שָׁאוּל בְּכָאָה דַהֲוָה מַלְבִּישׁ לְכוֹן לְבוּשֵׁי צִבְעוֹנִין וּמוֹבִיל לְכוֹן תַּפְנוּקִין וּמַסִּיק תִּקּוּנֵי דַהֲבָא עַל לְבוּשֵׁיכוֹן׃ אֵיכְדֵין אִתְקְטַלוּ גִּבָּרַיָּא בְּגוֹ קְרָבָא יְהוֹנָתָן עַל בֵּית תּוּקְפָּךְ אִתְקְטֵילְתָּא׃ עָקַת לִי עֲלָךְ אָחִי יְהוֹנָתָן חֲבִיבַת לִי לַחֲדָא מַפְרְשָׁא רְחִמְתָּךְ לִי מֵרְחִימַת תַּרְתֵּין נְשִׁין׃ אֵיכְדֵין אִתְקְטַלוּ גִּבָּרַיָּא וַאֲבַדוּ מָנֵי קְרָבָא׃

רשי

לא נשוג אחור׳ לא היה רגיל להיות נשוג אחור: מנשרים קלו׳ לעשות רצון בוראם: המלבישכם שני עם עדנים׳ דהוה מלביש לכון לבושי צבעונין ומוביל לכון תפנוקין: על במותך חלל׳ על בית תוקפך איתקטלתא: כלי מלחמה׳ שאול ויהונתן שהיו כלי זיין של ישראל: לקח

רלבג

והנה התחיל לספר מגן שאול ואמר שהוא בלתי משוח בשמן ׳ ואולם אמ׳ זה לפי מה שאחשוב כי מגן אשר לא ישתמשו בו כי אם לעתים רחוקי׳ יצטרך למשחו בשמן וכן ה הכונה לפי מה שאחשוב במה שאמר הנביא על מיתת בלשאצר קומו השרים משחו מגן ר״ל שעתה יצטרכו למשוח המגן כי לא יצאו למלחמה תמיד כמו שהיו עושים קודם זה ׳ ואחר זה שב לספר יהונתן ושאול בענין הגבורה ולזה אמר כי קשת יהונתן לא נסוג אחור מדם החללים מחרב גבורים כי לעולם הכל היה מכה וחרב שאול לא היתה שבה ריקם שלא יכה אויב במלחמה: ובמותם לא נפרדו׳ אמר זה מפני מותם יחד במלחמה: בנות ישראל אל שאול בכינה׳ אמר זה כי מרוב הצלחתו על הפלשתים היו ישראל בשלוה בימיו ולא שללו אותם אויביהם בימיו ולזה היה זה אל שילבשו בנות ישראל שני עם עדנים ויעלו עדי זהב על לבושן: יהונתן על במותיך חלל׳ ר״ל איך היה זה שיהיה על במותיך חלל עם רוב גבורתך: נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים׳ ר״ל שיותר חזקה ויותר נפלאה היתה אהבת יהונתן לדוד מאהבת הנשים לאהוביהן שהיא אהבה חזקה מאד עד שכבר יכה אותה ויקללה ולא תפיל מפני זה מאהבתה לו דבר: איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה׳ ר״ל שאבדן שאול ויהונתן כאילו אבדו כלי מלחמה כי הם היו כלי מלחמת ישראל על שונאיהם או רצה בזה איך נפלו גבורים ותקיפים כשאול ויהונתן ואיך אבדו כלי המלחמה אשר בידם שלא השתמשו בהם להשחית בשונאיהם ולא להגן על עצמם:

והתועלות המגיעות מזה הספור הם אלו׳

הראשון הוא במדות׳ והוא שראוי לאדם שלא ימסור עצמו לסכנו׳ הלא תראה כי יונתן בהכותו נציבי הפלשתים אשר בגבע בנימין כמעט שסכן כל ישראל לולי יי׳ שהיה לו ואין ראוי לאדם לסמוך על הנס כל שכן עם מה שהיה רואה מהפקד כלי המלחמה מישראל עד שלא נמצא חרב וחנית כי אם ביד שאול ויהונתן:

השני הוא להודיע כי אין מעצור ליי׳ להושיע ברב או במעט הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו נצחו כל מחנה פלשתים והחרידוהו באופן שהיתה חרב איש באחיו:

השלישי הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לעבור על דברי הנביא הלא תראה כי שאול מפני שעבר על דברי שמואל נענש בשלא נתקיימה לו המלוכה כי אם זמן קצר:

הרביעי והוא בדעות הוא להודיע כי ההודעה בדברים העתידים תגיע גם להמון אבל באופן חלום ולזה ילקח ראיה מספוריהם ודבריהם על העתיד להיות ובזה האופן לקח יהונתן ראיה מדברי הפלשתים באמרם עלו עלינו על מה שעתיד לבא על הפלשתים מישראל ובזה האופן ג״כ באר הש׳ לגדעון מה שעתיד לבא על מחנה מדין כמו שבאהו שירד הוא ופורה נערו אל המחנה וישמע מה ידבר:

החמשי הוא במדות הוא שראוי לאדם שינהג זריזות בפעולותיו בעת המצא נעזר בהם מהש׳ ולזה תראה שהשביע שאול את העם שלא יאכלו לחם עד הערב כדי שינהגו בזריזות להכניע הפלשתים בהיות לאל ידם וכבר נמצא שהסכים הש׳ בזאת ההשבעה ולזה לא ענהו בשאלו ביי׳ מגד מה שעבר יהונתן על זאת השבועה:

הששי הוא להודיע כי באיך יוטל את הגורל ומיי׳ כל משפטו ולזה נמצא בו מן האמת מה שנתפרסם מזה הספור ובזולתו וזה כי כבר נפל הגורל על יהונתן שהיה החוטא בזה הענין:

השביעי להודיע כי השליט על המשפט והוא המלך ראוי שלא ישא פנים לשום אדם עד שיאמר לבניו שלא ידעם ולזה תמצא שנשבע שאול כי מות יומת יהונתן ולולי יד ישראל עמו היה ממית אותו שאול:

השמיני הוא להודיע עונש רצון הש׳ לכלות את עמלק בהיות לאל יד ישראל לנצחו כי גלוי לפני עונש שנאת העם הזה את ישראל וזה אולי יהיה סבה במוט רגלי ישראל שישחיתום ולזה התחכם הש׳ להשחיתם בעת הצלחת ישראל ולזאת הסבה צותה התורה שנזכור את אשר עשה לנו עמלק מגודף לזה מה שרצה הש׳ לכלות בעלי האמונות הנפסדות הרעות כדי שלא נלמד ממעשיהם ולשתי אלו הסבות צוה השם שלא ישאירו מהם שריד ופליט ושלא יהנו בכל מכנסיהם ברוך אשר לו נתכנו עלילות הלא תראה מחשבת המן האגגי להשחית כל ישראל במוט רגליהם והנה היה כפשע בינם ובין המות לולי יי׳ שהיה להם:

התשיעי הוא להודיע בכל עוז ולהבדיל מי שגמל לאדם חסד באופן שלא יגיעהו נזק ולזה ספר שהבדיל שאול שירד הקיני שהיה מבני חותן משה מתוך עמלק שמא בעת המלחמה יוזקו במקרה עם העמלקים:

העשירי הוא להודיע שאין ראוי לעבור על מצות הש׳ על יד נביאו הלא תראה איך נענש שאול במה שעבר על דברי שמואל בדבר עמלק שהיה זה סבה להמיתו בלא עתו:

האחד עשר הוא להודיע שאין הש׳ חפץ בזבחים ועולות אך רצונו שישמעו אל דבריו ולא יצטרכו אל הקרבנות כ״ש שאין רצונו שיחטא האדם למען מצא מה שיזבח ממנו ליי׳ כמו הענין במה שעשה שאול וישראל במה שלקחו משלל עמלק כי שמוע בקול השם ית׳ הוא יותר טוב מהקרבת זבח כמו שאמר הנה שמוע מזבח טוב:

השנים עשר הוא בדעות והוא להודיע על צד הרמז מאי זה צד בא החסרון בקסם ותרפים והוא לדבר עמוק מאד לפי מה שהתבאר מדברינו בשני מספר מלחמות יי׳:

השלשה עשר והוא בדעות הוא להודיע עונש אבידות לב שמואל ובגודתו עד שלא ירא מלדבר קשות כאלה לשאול עם היותו מלך והרג אגג בדרך אכזריות באופן הנזכר פה לשלם לו מדה כנגד מדה ולמלאת מצות הש׳ כי אלו התכונות ראוי שתהיינה לנביא ר״ל שלא יירא משום אדם אך יכנע למלאת מצות השם בכל עוז:

הארבעה עשר והוא במדות הוא להודיע שאין חסרון לנביא אם יאמר כזב בצד מה למלט נפשו הלא תראה שהש׳ נתן עצה לשמואל שיאמר לזבוח ליי׳ באתי ואף על פי שאמ׳ שלא בא כי אם למשוח למלך אחד מבני ישי:

החמשה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמוך על הנס ואף על פי שהוא שלם מאד

והוא דבק בה' הלא תראה כי שמואל עם גודל מעלתו ירא שיהרגנהו שאול ולקח עגלת איך ימלט מזה במה שאמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולא נסמך על הנס אף על פי שהיה הולך במצות הה' כי רצון השם ית' שישתדל האדם בסבות הראויות בהצלתו כי המופת לא יעשהו הה' כי אם במקומות ההכרחיים ולזה אמרו ז"ל למען יברכך יי' אלהיך יכול בטל ת"ל בכל אשר תעשה וכבר הרחבנו המאמר בזה בבאורנו לדברי התורה ובספר מלחמות יי':

הששה עשר הוא להודיע כי לא אשר יראה האדם הוא האמת כי ישי לא חשב שיהיה ראוי למלוך בנו קטן ולזה לא הביאו הביתה להעבירו לפני שמואל והוא אשר בחרו השם לבד ולזה אמר אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה:

השבעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי למי שימלוך שיהיה תארו נאות לאדנות כדי שיחוז עיני כל איש ביופיו ויהיה מפני זה נכבד בעיניהם ויאהבוהו ויכנעו לעבודתו ואילו היה מאום בעיניהם ימאסוהו ולא ייראו ממנו ותפסד הכונה אשר בעבורה היתה המלוכה ולזה ספר בשאול שכבר היה משכמו ומעלה גבוה מכל העם וספר בדוד שכבר היה אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי ולזה היה תארי נאות לאדנות:

השמנה עשר הוא להודיע הדושם הנפלא שיקח האדם בההפך ענינו אל שיהיה מלך כ"ש בהמשחו על יד נביא הלא תראה כי שאול תכף שנמשח למלך נהפך לאיש אחר וכן הענין בדוד שכבר ספר ואמר ותצלח רוח יי' אל דוד מהיום ההוא ומעלה וזה דבר ראוי לפי שרשי התורה כי פעלות המלך מסודרות באופן מה מהש' ולזה אמר שלמה פלגי מים לב מלך ביד יי' על כל אשר יחפוץ יטנו כי אין מן הראוי שיהיה בבחירת המלך להשחית עמו אם ירצה כי גבוה מעל גבוה שומר:

התשעה עשר הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם שסבב בהבאתו רוח רעה על שאול שיתקרב דוד למלכות והיה זה סבה להביא עליו המלוכה בקלות מצד מה שראו ישראל טוב הצלחת דוד במלחמות ובכל עניניו ולזה היה הוא המוציא והמביא את ישראל גם בהיות שאול מלך:

העשרים הוא להודיע כי מברכת האיש המושגח מהשם יתברך אדניו כי רצון האיש המשרת ותשוקתו הוא שיתברך אדניו ומזה הצד תבא הברכה לאדון מצד המשרת ולזה ספר בענין שאול כשהיתה רוח אלהים רעה מבעתתו כי דוד הוא מושגח מהש' ולזה יתבן שבסבתו תסור מעל שאול זאת הרעה ולזה ספרו מענין דוד עם היותו יודע לנגן שהוא איש מצליח והש' עמו:

העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי לבא לפני המלכים והסגנים בידים ריקניות ולזה ספר ששלח ישי לשאול ביד דוד בנו חמור לחם ונאד יין וגדי עזים ולזה צותה התורה לפרסם לאנשי' ממשלת השם עליהם שבבואם לראות פניו לא יבאו בידים ריקניות אמר ית' לא יראו את פני יי' ריקם:

העשרים ושנים הוא להודיע שהשולח מנחה אל המלכים אין ראוי שיבזבז בה מאד ממונו למען תהיה מנחה ראויה אל המלך אבל יספיק שתהיה המנחה מאד ראויה ביחס אל הנותן ולזה ספר ענין זאת המנחה שהיתה קטנת השיעור ביחס אל המלך וכן תמצא ביעקב ששלח ביד בניו למצרי' לאדני הארץ מנחה מעוטה אך היתה מהמשובחים שבמיני' ואם היה בזה תועלת אחר גם כן כמו שבארנו שם בבאורנו לדברי התור':

העשרים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על כחו וגבורתו כי לא בכח יגבר איש אך מיי' מצעדי הגבור כוננו הלא תראה כי גלית הפלשתי עם רוב גבורתו וחוזק כלי מלחמתו נפל בעזר השם ביד דוד שהיה נער ובזולת כלי מלחמה:

העשרים וארבעה הוא להודיע עוצם אבירות לב דוד וקנאתו ליי' על דבר גלית ואיך שם נפשו בכפו לנקום את נקמת יי' כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם:

העשרים וחמשה הוא להודיע כי הבוטח ביי' ישוגב ולזה תמצא כי כששמע שאול עוצם בטחון דוד ביי' בטח שינצח דוד הפלשתי ולזה אמר לו שאול לך ויי' יהיה עמך:

העשרים וששה הוא להודיע שעם הבטחון בש' ראוי לעשות מה שאפשר שיגיע בו התכלית המכוון ביותר שלם שאפשר ולזה תמצא שהשתדל שאול שילבש דוד כלי המלחמה באופן ראוי להלחם עמו וגם דוד הסכים בזה עד שראה כי לא יועילו לו כי לא נסה ללכת באלה וההשתמשות באותם הכלים יצטרך להרגל ולזה לקח דוד מה שנסה ללכת בו עם שיתכן לו בו יותר להכות את גלית מרחוק עם שכבר שם ביי' מבטחו שיהיה לו לעזר בהכאת גלית:

העשרים ושבעה הוא להודיע כי להמון קצת השפעה אלהית בידיעת העתידו' וזה אמנם יהיה במה שיסכימו בו רבים מהדברים העתידים ולזה תמצא שכבר התפעל שאול זה האופן מההפעלות מדברי הנשים שהיו אומרות באלו השירים שיורה מה שכבר תהיה לדוד המלוכה והוא אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ולזה לא הוכיחן שאול על זה המאמר אבל היה שונא את דוד ואורב לו להפילו בדרך שלא יעשוק המלוכה ממנו ומזרעו והנה זאת המדרגה מההודעה יקראו רז"ל בת קול ואחשוב שהיא חלק מה מהקסם השלם ומהיותר בודק ממנו וזה יתבאר עם קצת עיון ממה שבארנו בספר מלחמות יי' מענין הקסם:

העשרים ושמנה הוא להודיע כי אשר יאהב יי' יוכיח כי הוא הכאהב והכשמיר הלא תראה איך היה המצליח דוד בכל עניניו ואיך שמרהו הש' מכל מה שחשב להפילו בו שאול מהרע לא הועילו לשאול בתחבולותיו:

העשרים ותשעה הוא להודיע כי עצת יי' היא תקום עד שכל מה שיעשהו האדם לחלוק עליה יהיה כלי להגעתה ולזה תמצא שכמעט כל מה שעשה שאול כנגד דוד היה כלי אל שתהיה לדוד המלוכה בקלות יותר כי מה ששמהו לשר אלף יוצא ובא לפני העם היה סבה אל שאהבו אותו מאד כל ישר' ויהודה בראותם טוב הצלחתו וזה היה סבה אל שהגיע אל דוד המלוכה בקלות במעט סבה אחרי מות איש בושת בן שאול כמו שנתבאר שם ואין ספק במה שחשב להפילו ביד פלשתים כי כבר נתברר ממנו טוב הצלחתו של דוד על אויביו והנה מה שהרג שאול נוב עיר הכהנים בעבור דוד היה גם כן סבה להוסיף שמירה לדוד כי זה היה סבה שבא אביתר הכהן לדוד עם האורים והתמים והיה דוד נשאל ביי' בכל מעשיו ולשאול לא היה דרך אל שיהיה נשאל ביי' וכן מה שהוכרח דוד לברוח מפני שאול ולבא בארץ פלשתים כי מפני זה נשתלשל הענין שהיה לדוד צקלג והיו נלחמים תמיד דוד ואנשיו עם אויבי יי' והיה דוד שולח מהשלל לישראל והנה המלחמות ההם היו כלי להגיע לדוד המלוכה כי אז נתברר לישראל טוב הצלחתו עד שבמתי מעט נצח רבים ושאול וזרעו נפלו ביד פלשתים עד היות יד כל ישראל עמו וכן מה שנתן מיכל בתו לדוד לאשה להפילו ביד פלשתים היה כלי אל מה שנשמר דוד מנפול ביד שאול כמו שנתבאר בזה הספור' וראוי לכל אדם להתנהג במדת הענוה והשפלות הלא תראה כי דוד היה משפיל עצמו מאד ואומר שאינו ראוי לקחת בת מלך וא"ע שכבר היתה לו מן הדין מפני הכותו את גלית והנה טען תחלה מפני שפלות מדרגתו ושפלות משפחתו ואחר זה טען מצד היותו עני ולא יוכל לתת מוהר ומתן לבת המלך לפי הראוי לה:

השלשים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מסרב מאד במה שיבקשו ממנו הגדולים ולזה תמצא כי דוד היה מסרב תחלה לקחת את בת המלך מצד מה שזכר שהוא בלתי ראוי לה וכאשר ראה שעם כל זה היה חפץ המלך שיתחתן בו נתרצה להתחתן בו והראה לשאול טוב הצלחתו עד כי הביא לו מאתים ערלות הפלשתים תחת מה ששאל כדי שיתרצה בו שאול יותר:

השלשים ואחד הוא להודיע שראוי למי שיבקש תכלית מה שלא יקצר בהגעתו בכל הסבות אשר ישלם בהם התכלית ההוא ביותר שלם שאפשר' ולזה תמצא שלא הספיק במיכל מה שהורידה דוד בעד החלון כדי שימלט מיד אביה בשיברח כי אולי יצוה המלך וירדפוהו וישיגוהו אבל חברה אל זה סבות אחרות והם שכבר שמה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשותיו כדי שכשבא עבדי שאול אליה תוכל לומר להם כי חולה הוא ויניחוהו זמן מה או אולי יתפייס שאול בזה ולא ישתדל עוד להרגו כי אז יראה כי אזלת יד ואולי יי' ינפנו או אולי יתחרט שאול על החמה הזאת ויניחהו ובין כך ובין כך יהיה פנאי לדוד לברוח ולהרחיק מהמקום ההוא בדרך שלא יפול ביד שאול ויכצל ולזאת הסבה גם כן תמצא שלא הספיק ליהונתן במה שרצה לגלות לדוד אם דעת אביו להמיתו אלא אם לא שיתקה עמו הענין ואחר כך יגלהו לדוד כי אולי לא ימצא דרך שיוכל לדבר בסוד עם דוד להודיע אליו תשובת אביו לו ולזה תמצא כי בפעם הראשונה יעץ יהונתן לדוד שיסתר בשדה אחד וישתדל יהונתן לדבר עם אביו בשדה ההוא בעצמו מענין דוד לבקש מלפניו כי לא ימיתהו בדרך שיוכל דוד לשמוע הדברים ההם ואם לא יוכל לדבר עמו במקום שישמע דוד דבריהם יקל ליהונתן ללכת במקום שנסתר בו דוד להסך את רגליו ואז יודיע לדוד כל כונת אביו ובפעם שנית לא הספיק ליהונתן זה כי ראה שאם היה אמת מה שספר לו דוד לא יוכל יהונתן לבטוח שלא יהרוג שאול כשיבטיח אותו שלא יהרגהו כי כבר הבטיחו על זה הענין תחלה ולזה התחכם יהונתן למצוא דרך יוכל בה להודיע לדוד כוונת אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין יריית החצים אשר יתבאר לנערו אם יצטרך דוד לברוח ולמלט את נפשו אם לא כי אולי לא ימצא דרך יוכל להודיע לדוד כוונת שאול אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין לבא אל דוד לדבר עמו מזה הענין ולזאת הסבה גם כן תמצא שהעלים דוד היותו בורח גם מאחימלך הכהן וא"ע ששאל לו באלהים אם יצליח דרכו כי אולי אם יגלה לו זה יהיה סבה שיפול דוד ביד המלך ולזאת הסבה לא לקח דוד עמו אחד מאנשיו בברחו:

השלשים ושנים והוא במצות והוא שא"ע שכל מצוה נדחית מפני פקוח נפש הנה אם לא היה מפני הדחות המצוה סבה בעצמותה להציל העובר עליה מן הסכנה אף על פי שתהיה סבה לה במקרה אין ראוי לדחותה בזה האופן ולזה לא התיר אחימלך לדוד ולנעריו לאכול לחם קדש בטומאה כמו שבארנו במה שקדם:

השלשים ושלשה הוא להודיע כי ראוי לאדם שיעשה כל התחבולות שאפשר להציל עצמו ולזה תמצא שהתהולל דוד ביד עבדי אכיש מלך גת והוריד רירו על זקנו כדי שיחשבו שכבר נשתגע ולא יחשדוהו כמרגל גם לא ישתדלו לתפשו מפני היותו שר וגדול בישראל כי יחשבו בראותם שגעונותיו של סכלותו נטרד ממעלתו ולזה היה סבה אל שיציל דוד נפשו מיד אכיש מלך גת ועבדיו:

השלשים וארבעה הוא לבאר שכבר נתקיים ייעוד הש' לבית עלי

עלי בהריגת נוב עיר הכהנים עם שזה היה כלי שסרה הכהונה הגדולה מבית עלי כי לא נשאר מזרעו כי אם אביתר ובו סרה הכהונה מבית עלי ונתנה לצדוק כמו שנתבאר בספר מלכי' ולזה לא מצאנו שנענש שאול בהריגת נוב עיר הכהנים אף על פי שלא היתה שם סבה תביא להרגם בזה האופן כי גם אחימלך לא חטא כנגד שאול כמו שספר לו כ"ש שלא חטאו לו כל בית אביו שהרג עמו ולזה תמצא שלא נזכר זה החטא עם החטאים שזכר שחטא בהם שאול כי יי' הסיתהו בו לקיים ייעודו:

השלשים וחמשה הוא להודיע עוצם קנאת דוד בעושי החמס על שעם היותו ירא מאד מפני שאול התעורר להציל יושבי קעילה מיד שוסיהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם ולמנהיג:

השלשים וששה הוא להודיע עוצם השגחת השם באוהביו וזה שכאשר היה שאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם תכף סבב השם שהוכרח שאול לסור מעל דוד למלט הארץ מיד פלשתים ואחר זה כאשר ירדפו שאול סבב הש"י שנפל ביד דוד בדרך שהיה דוד יכול להזיק לו וזה היה בהיותו שאול במערה ואחרי כן בהיותו שוכב ישן במעגל:

השלשים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שלא יהיה דוחק את השעה אבל ימתין העת הראוי ולזה תמצא שאף על פי שכבר נפל שאול ביד דוד והיה רודפו לא הסכים דוד להרגו אבל קוה שהשם אחר יקום נקמתו ממנו או הש"י או יבא יומו למות וימלוך דוד:

השלשים ושמנה הוא להודיע שראוי למי שהיה חושק תכלית מה שלא ישתדל בהגעתו במה שאפשר שיקרה לו ממנו נזק ולזה תמצא כי דוד אע"פ שהיה מותר לו להרוג שאול כי כבר היה רודפו והיה זה כלי אל שתהיה המלוכה לדוד לא הסכים בהריגתו פן יהיה זה מביא האנשים להקל בהריגת המלכים ויביא זה להגיע נזק לדוד או לזרעו כי כבר משחו השם ית' למלך על ישראל על יד שמואל נביאו ולזאת הסבה הרג דוד האיש העמלקי באמרו שכבר הרג שאול והרג הורגי איש בשת בן שאול:

השלשים ותשעה הוא להודיע שאין ראוי שיתנהג האדם במדת הכילות והכלביות ר"ל ההדמות לתמונת הכלב שלא יניח שאר הכלבים להשאר בבית אשר הוא בו פן ימעיטו מזונו הלא תראה מה שקרה לנבל מעוצם הכילות שהיה לו אשר כמעט היה סבה לאסוף נפשו ונפש ביתו לולי היתה חכמת אביגיל:

הארבעים הוא להודיע שראוי למי שיפחד מיד שתקיף ממנו לפייסו בדרכי הדורון כמו שעשה יעקב לפייס עשו וכן עשתה אביגיל לפייס דוד כי הפליגה מאד בזה הדורון מפני ידיעתה חוזק הכעס שהיה ראוי שיהיה לדוד על דבר בעלה כי הוא שלם לו רעה תחת טובה וחרפו וגדפו מאד ולזה אמרה אכפר' פניו במנחה הגדולה הזאת ואחר כן אבקש ממנו זה דרך תחנה ובקשה:

הארבעים ואחד הוא להודיע שמי שירצה לפייס מי שתקיף ממנו לעת כעסו חזק ראוי לו שיתחיל דבריו בדרך מן הפיוס שיתרצה הכועס להטות אזניו אל דבריו ושיסדר דבריו באופן מן החכמה שתשלם לו ההצלה מהרע שחשב לעשות לו הכועס עליו ולזה התחילה אביגיל דבריה בזה האופן שהיא אמרה שבה העון הזה כדי שיתפייס דוד קצת פיוס בהודאתה זאת שהודת שחטאה לו כי מודה ועוזב ירוחם ואחר כן בארה לו שאין ראוי שיתפעל כל זה ההפעלות איש פחות כנבל אם הטיח דברים כנגדו כי רוע תכונת לבו ופחיתותו סבבו זה והנה היה בזה המאמר מהפיוס לדוד מה שלא יעלם ואחר זה התנצלה לדוד ובארה לו שלא היה לה אשם בזה ונשבעה בש"י כדי שיאמי' לדבריה יותר והנה היה מהתחכמה עוד בדבריה אלה שהיא לא רצתה להראות לדוד שתירא ממנו שישחית נבל וביתו אבל הניחה הענין דרך הנחה שהשם ית' שמר דוד מעשות זה החטא ר"ל שיבא בדמים לשפך דם חנם ולהראות שהוא סומך על גבורתו בדרך שתושיע ידו לו לפי מחשבתו כי זה על האמת חטא עצום ונכלל עוד מהפיוס בדבריה אשר זכרה מרדפו דוד לדרך כלל שהש"י יקלע נפשם בכף הקלע ונפש דוד תהיה צרורה בצרור החיים עם הש"י לפי שלא תמצא הרעה מימיו וכאילו הזהירה בזה עוד דוד שלא יאבד ממנו המלוכה שנתן לו הש"י מפני חטא כזה כמו שעשה שאול שהסיר ממנו המלוכה מפני החטאים שחטא כמו שנזכר במה שקדם ולהראות עוד שהיא לא היתה יראה מדוד שיעשה זה הרע שאלה ממנו שיזכר לה זה החסד שעשתה לו בעת שייטיב יי' לו והיתה לו המלוכה כי אז תהיה לאל ידו לשלם לה גמול כעל כל אשר גמלתהו ולזה נתן דוד תודה לש"י אשר שלחה לפניו למנעו מזה החטא וברך טוב טעמה כי כבר סדרה דבריה בתכלית השלמות כמו שבארנו:

הארבעים ושנים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על הנס אף על פי שרואה תמיד עיני אלהיו בו לשמרו אבל ראוי שיתרחק מן הסכנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שברח דוד בארץ פלשתים מפני ראותו שאי אפשר שתשלם לו השמירה בארץ ישראל בזולת סכנה כי תמיד היה שאול רודפו:

הארבעים ושלשה הוא להודיע עוצם אהבת דוד עמו כי גם בעת שברח מארץ ישראל והיה בארץ פלשתים היה נלחם מלחמות יי' בשונאי ישראל והיה מכלה אותם לא יחיה איש מהם והיה מחכמת דוד שעשה הענין באופן שחשב אכיש כי דוד היה רודף ישראל והורגם ובזה בטח בו יותר לחשבו כי הבאיש בעמו ישראל ולזאת הסבה השתדל דוד שלא ישב את אכיש בעיר המלוכה:

הארבעים וארבעה והוא בדעות הוא להודיע כי הודעת העתידות תגיע לאדם מצד ההשגחה האלהית ולזה ספר שלאחר שאול לא ענהו יי' אפי' על יד אחד מבני הנביאים וכ"ש שלא ענהו בחלומות הצודקים ולא באורים כי אף על פי שנודה שהיו שם אורים ותומים הנה לא היה שם כהן ראוי שיהיו נשאלים באורים ותומים כי כבר המית שאול השלמים מהכהני' אשר היתה להם הכהונה הגדולה בהרגו נוב עיר הכהנים ולא היה שם כהן גדול כ"ש שלא היה שם כהן גדול שרוח הקדש שורה עליו שיתכן שיהיו נשאלים באורים ותומים ולזאת הסבה תמצא שלאחר יהונתן בעברו על שבועת אביו לא עונה הש"י אל שאול בהיותו נשאל באורים ותומים ושאול הרגיש או כי החטא גרם לו שלא יענהו יי' ולזה חקר על פי הגורל במה היתה החטאת הזאת היום ומזה המקום התבאר שהוא אפשר שיעלים הש"י מהנביא קצת העתידות מצד האנשים אשר יקחו תועלת בהודעה ההיא:

הארבעים וחמשה הוא להודיע איך שלם השם ית' לשאול את גמולו הוא הרג נוב עיר הכהנים ובא עת שהרגים במה שנפקד ממנו בהריגתם עד שהוכרח לנטות אחר הדברים הפחותים והם האובות אחר שכבר הרחיקם ובערם מן הארץ למען תגיע לו איזו הודעה בענין המלחמה:

הארבעים וששה הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר האדם עם הרשעים הלא תראה כי בהתחבר דוד עם פלשתים למלחמה פרץ הש"י מעשיו והיה זה סבה אל שנשרפה צקלג ונשבו הנשי' והטף אשר בה והנה להשגחה על דוד סבב הש"י שלא הסכימו סרני פלשתים שילך אתם דוד במלחמ' כי יראו פן יעשה תחבולה להפילם ביד שאול למען יתרצה בזה אל אדניו והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקח עמלק ממנו ולקח מהם שלל רב והנה היה בזה היישרה אל שתגיע המלוכה לדוד בראות ישראל הצלחתו כמו שזכרנו במה שקדם:

הארבעים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שישלח לחמו על פני המים להיטיב לדלים הרעבים כי בזה מקנין התכונה הטובה בענין החמלה מה שלא יעלם עם שכבר יקרה שיגיע למתן מהמקבל גמול טוב על זה הלא תראה כי דוד בחמלתו על האיש המצרי שמצאוהו בדרך רעב וצמא האכילהו והשקהו ונתן לו פלח דבלה ושני צמוקים והיה זה סבה אל שהורהו מקום הגדוד שפשטו על צקלג והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקחו עמלק:

הארבעים ושמנה הוא להודיע שאין ראוי שיבטח האדם על מי שאינו מעמו הלא תראה כי הנער המצרי שהיה עבד לאיש עמלקי היה נקל בעיניו להפיל אדניו ביד דוד אחר שנשבע לו דוד שלא יסגירנו ביד אדניו ולזאת הסבה ג"כ לא הסכימו סרני פלשתי' לבטוח בדוד:

הארבעים ותשעה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה אכזרי למשרתיו ועבדיו לעזוב אותם כשיחלו אבל ראוי שישתדל ברפואתם ובשמירתם כחזקת היד הלא תראה מה שקרה לזה האיש העמלקי בעבור עזבו הנער המצרי בחלותו:

החמשים הוא להודיע כי בתחבולות יעשו להם החכמים מלחמה ולזה השתדל דוד לבא אל הגדוד תכף בעמדם בטח עד שנפלו בידם כלם זולתי מתי מעט שרכבו על הגמלים וימוסו:

החמשים ואחד הוא להודיע שראוי למושל למשוך לב העם אליו בדרך שיאהבוהו וגם בעת שיחטאו לו יראה להם שאין בלבו עליהם דבר כי בזה יקח הנפשות וימשכם לעבודתו הלא תראה כי דוד הקדים לשאול בשלום מאתים האנשים אשר פגרו מעבור את נחל הבשור להראות להם שאין בלבו עליהם דבר ואף על פי שלא הסכימו ללכת עמו להלחם עם הגדוד אשר השחית צקלג ולא די לו בזה אבל הסכים גם כן שיקחו מן השלל חלקם ולזאת הסבה גם כן שלח דוד מהשלל לזקני יהודה עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחתו והיתה בזה היישרה נפלאה להגיע המלוכ' לדוד:

החמשים ושנים הוא להודיע איך הפליג הש"י אשר לו נתכנו עלילו' להמציא הסבות שיגיעו דוד אל שתהיה לו המלוכה בקלות כמו שגזרה חכמתו ורצונו כי אם היה נהרג שאול לבדו הנה לחוזק אהבת דוד אל יהונתן לא היה יכול להסכים בעצמו לעשוק הממלכה ממנו ולזה מת יהונתן עמו וכבר נפלו גם כן עמו קצת ישראל להראות להם אי זה הבדל יש בין דוד לשאול כי שאול עם היותו מלך נפל הוא ועמו ביד פלשתים ודוד נצח במתי מעט עם רב כי זה ממה שיישיר ישראל אל שיתנו לדוד המלוכה:

החמשים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישמח בנפול אויביו אבל ראוי שיהיה חרד בנפילת שר וגדול ויזכור כי כבר יתכן שיקרה לו כך ולזה תמצא שקרע דוד את בגדיו ויספוד ויבכה וצם עד הערב על שאול תחלה להיותו היותר נכבד ואחר זה על יהונתן ואחר על עם יי' שהם בית ישראל ויקונן על שאול ועל יהונתן קינה נפלאה:

החמשים וארבעה הוא להודיע שראוי לאדם שילמד דעת ממה שיכשיל זולתו ולזה תמצא כי מפני שראה דוד שנפלו שאול ובניו על יד המורים אמר ללמד את בני יהודה קשת כי הוא כלי נפלא מאד בענין המלחמה:

ויהי

רדק

וימשחו שם את דוד׳ ואף על פי שכבר היה נמשח ע״י שמואל אף על פי כן בעת שקבלוהו עליהם למלך משחוהו : ויגידו לדוד לאמר אנשי יבש גלעד׳ פי׳ דבר אנשי יבש גלעד : אשר קברו את שאול׳ או הוא כמו הפוך אשר קברו אנשי יבש גלעד את שאול : הטובה הזאת׳ גמול הטובה הזאת : ויעבירהו מחנים׳ רצה להמליכו תחלה מעבר הירדן והעבירהו מחנים כי הוא מצוע גבול שני שבטים וחצי שהדי מחנים גבול בני גד וגבול בני מנשה ואף על פי שידע אבנר כי דוד נמשח למלך על ידי שמואל היה מתחזק להעמיד עדיין מלכות שאול כפי כחו׳ ובמדרש ויאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו׳ אמרו מכאן דרש אבנר וקרב לאיש בשת בן שאול אמר הפסוק ומלכים מחלציך יצאו ועל בנימן נאמר שלא נולד עדיין ועד עכשיו לא עמד מבנימן אלא שאול לפיכך לקח איש בשת וימליכהו אל הגלעד וגו׳ : וימליכהו אל הגלעד׳ אל במקום על כמו אל ההרים לא אכל וזולתו המליכהו תחילה מעבר לירדן ובארץ ישראל: אל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן׳ ואחרי אשר אמר על ישר׳ כלו למה זכר אלה המקומות׳ יש לפרש כי בשובו ממחנים היה וזה היה אחרי מלחמת הנערים שטב אבנר אחרי המלחמה למחנים אל איש בשת ואז העבירהו אל אלה המקומות הנזכרים עד שובו לביתו בארץ בנימן אבל על ישראל כלו המליכהו זולתי שבט יהודה ופי׳ האשורי כתרגומו דבית אשור ופי׳ ואל יזרעאל אינו יזרעאל זה אשר בנחלת בני מנשה: שבע שנים וששה חדשים׳ כמנא מלכות בטלה חמש שנים שהדי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים : ממחנים גבעונה׳ עתה אומר כי אחר שהמליכו את איש בשת במחנים קודם שעבר הירדן לשוב לביתו היה מה שהיה ויצא אבנר עם עבדי איש בשת ללכת לגבעון שהוא ארץ בנימן ויצאו אליהם יואב ועבדי דוד ויפגשו על ברכת גבעון ונראה כי דעת יואב היה להלחם עמם ונראה כי רבים אשר אתם נחדל עד שאמר אבנר יקומו נא הנערי׳ וישחקו לפנינו : וישחקו

רבינו ישעיה

בערי חברון׳ כל ההר נקרא על שם חברון והיו בו הרב׳ עיירות: בן ארבעים שנה איש בושת בן שאול׳ יש הכה לתמוה היאך כתב לעי׳ ויהיו בני שאול יונתן וישוי ומלכי שוע ולא מנה את איש בושת והיה כל כך גדול׳ יש לומר אותם שלשה שמנה שם היו יוצאין עמו למלחמה ולפיל מנה אותם ואיש בושת היה יושב על ביתו לפיכך לא מנאו :

רשי

לקח את איש בושת׳ מקרא היה דורש שעתידין שני מלכים לעמוד מבנימין שאמר לו הקב״ה ליעקב ומלכים ממך יצאו וכבר נולדו כל בניו חוץ מבנימין :

שלקת

רלבג

ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי׳ לאמר וגו׳ עד וידבר דוד ליי׳ את דברי השירה הזאת׳ זכר שאחרי כן שאל דוד ביי׳ אם יעלה באחת ערי יהודה ובאתהו התשובה בשוף שיעלה לחברון ושם משחוהו בית יהודה למלוך עליהם וכבר אמר דוד לאנשי יבש גלעד שיטיב להם גמול טוב תחת החסד אשר גמלו לאדוניה׳ לשאול להשתדל לקחת גויתו וגוית בניו מחומת בית שן ויקברו אותם ודרש שיחזקו ידיהם ויהיו לבני חיל למה שינוס דוד מהמלחמות׳ והנה אבנר בן נר המליך איש בושת על שאר השבטים זולתי שבט יהוד׳ שהיו אחרי דוד׳ והנה זכר כי בן ארבעי׳ שנה היה איש בשת בן שאול במלכו ושתי׳ שנה מלך והנה אם לא מלך כי אם שתי שנים יחוייב אחד משלשה דברים אם שימתין אבנר להמליכו אחרי מות שאול חמש שנים וחצי תכף מיתת שאול כדי שלא יחזיק דוד בכל ממלכות ישראל והענין השני הוא שימתינו ישראל להמליך דוד עליהם אחרי מות איש בושת חמש שנים וחצי וזה גם כן רחוק מאד בעיני עם שכבר מאנו גם כן שכבר כתרצו ישראל להמליך דוד עליהם גם בחיי איש בושת ולזה לא יתכן שימתינו להמליכו אחרי איש בשת והעני׳ השלישי הוא שיהיה קצת זה הזמן בין מיתת שאול ובין מלכות איש בשת ובין מלכות כל ישראל את דוד עליהם וזה גם כן רחוק מפני הסבות הנזכרות בענינים הקודמי׳ וידמה בעיני שאמרו ושתים שנה מלך הוא להעיר שמה שספר אחר זה מענין אבנר ויואב לא היה כי אם אחרי שמלך שתי שנים ולזה יהיה דבק אמרו ושתים שנה מלך לאמרו ויצא אבנר בן נר ועבדי איש בשת בן שאול וגו׳ והנה בשתי השנים הראשונים לא היתה מלחמה כלל בין דוד ובין זרע שאול וגם עתה לא היתה שם מלחמה זולתי מה שהעיר אבנר מענין המלחמה וזה לאות כי דוד לא הסכים לרדוף בית שאול וזרעו אך שמר לו השבועה שנשבע לו שלא ישמיד

והנה

אשר עמו י״א וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא חלק א׳ סימן ט׳: איש וביתו ג׳ וסי׳ נמסר לעיל בספ׳ חלק א׳ סימן כ״ה: על בית ועל בית י״ג וסי׳ נמסר בסדר במדב׳ סיני ולקמן בסיפר׳ סי׳ י״ד: קלו ד׳ בטע׳ בקו״ף וסי׳ נמסר בסדר נח: ברוכי׳ ג׳ בקריא׳ ב׳ מלאי׳ וחד חס׳ וסי׳ ברוכי׳ אתם ליי׳ כי חמלתם׳ ברכי׳ אתם ליי׳ אשר עשיתם החסד׳ ברוכים אתם

ב

א ויהי אחרי כן וישאל דוד ביהוה לאמר האעלה באחת ערי יהודה ויאמר יהוה אליו עלה ויאמר דוד אנה אעלה ויאמר חברנה׃ ב ויעל שם דוד וגם שתי נשיו אחינעם היזרעלית ואביגיל אשת נבל הכרמלי׃ ג ואנשיו אשר עמו העלה דוד איש וביתו וישבו בערי חברון׃ ד ויבאו אנשי יהודה וימשחו שם את דוד למלך על בית יהודה ויגדו לדוד לאמר אנשי יביש גלעד אשר קברו את שאול׃

ה וישלח דוד מלאכים אל אנשי יביש גלעד ויאמר אליהם ברכים אתם ליהוה אשר עשיתם החסד הזה עם אדניכם עם שאול ותקברו אתו׃ ו ועתה יעש יהוה עמכם חסד ואמת וגם אנכי אעשה אתכם הטובה הזאת אשר עשיתם הדבר הזה׃ ז ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל כי מת אדניכם שאול וגם אתי משחו בית יהודה למלך עליהם׃

ח ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח את איש בשת בן שאול ויעברהו מחנים׃ ט וימלכהו אל הגלעד ואל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן ועל ישראל כלה׃

י בן ארבעים שנה איש בשת בן שאול במלכו על ישראל ושתים שנים מלך אך בית יהודה היו אחרי דוד׃ יא ויהי מספר הימים אשר היה דוד מלך בחברון על בית יהודה שבע שנים וששה חדשים׃

יב ויצא אבנר בן נר ועבדי איש בשת בן שאול ממחנים גבעונה׃ יג ויואב בן צרויה ועבדי דוד יצאו ויפגשום על ברכת גבעון יחדו וישבו אלה על הברכה מזה ואלה על הברכה מזה׃

(מסורה בגליון: ל׳ חס׳ · ב׳ חס׳ חלף · זא׳ וכל ד״ה דכו׳ · ל׳ · ז״ג · ג׳ ל׳ מ״ל וא׳ חס׳ · ל׳ דכנעמי יעשה כתי׳ · ז״א חס׳ את · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ ומ״ל · ב׳ · ג׳ כתי׳ ל׳ · ז״ג · ל׳ · ב׳ חד מס׳ וחד מ״ל דון מ״ל · ל׳)

(בגליון: ואביגיל ל׳ בטע׳ וקף גדול:)

תרגום

והוה בתר כן ושאיל דוד במימרא דיי למימר האסק בחדא מקרויא דבית יהודה ואמר יי ליה סק ואמר דוד לאן אסק ואמר לחברון׃ וסליק תמן דוד ואף תרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא׃ וגברוהי דעמיה אסיק דוד גבר ואנש ביתיה ויתיבו בקרוי חברון׃ ואתו גברי שבט יהודה ומשחו תמן ית דוד למהוי מלכא על דבית יהודה וחויאו לדוד למימר גברי יביש גלעד דקברו ית שאול׃

ושלח דוד אזגדין לות אנשי יבש גלעד ואמר להון בריכין אתון קדם יי דעבדתון חסדא הדין עם רבונכון עם שאול וקברתון יתיה׃ וכען יעבד יי עמכון טיבו וקשוט ואף אנא אעביד עמכון טבתא הדא דעבדתון פתגמא הדין׃ וכען יתקפן ידיכון והוו לגברין גברין ארי מית רבונכון שאול ואף יתי משחו דבית יהודה למהוי מלכא עליהון׃

ואבנר בר נר רב חילא די לשאול דבר ית איש בושת בר שאול ואעבריה למחנים׃ ואמלכיה על דבית גלעד ועל דבית אשר ועל דבית יזרעאל ועל דבית אפרים ועל דבית בנימין ועל דבית ישראל כולהון׃

בר ארבעין שנין איש בושת בר שאול כד מלך על ישראל ותרתין שנין מלך ברם דבית יהודה הוו בתר דוד׃ והוה מנין יומיא דהוה דוד מלכא בחברון על דבית יהודה שבע שנין ושתא ירחין׃

ונפק אבנר בר נר ועבדי איש בושת בר שאול ממחנים לגבעון׃ ויואב בר צרויה ועבדי דוד נפקו וערעונון על ברכתא דבגבעון כחדא ושרו אלין על ברכתא מכא ואלין על ברכתא מכא׃ ואמר

ליי׳ עשה שמים וארץ׳ דיבש חס׳: וגם אנכי ה׳ בקריא׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא: והיו ו׳ בקריא׳ וסי׳ התחזקו והיו לאנשים פלשתים׳ תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל׳ והקיפו הלוים את המלך סביב דד״ה׳ נודו מתוך בבל׳ והקפתם על המלך סביב דמלכים׳ עזבו ערים ושכנו בסלע: שר צבא ג׳ דסמיכ׳ וסי׳ ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול׳ ולעמשא תמרו׳ את עמרי שר צבא׳ ושאר׳ שר צבא בשוא תחת הצד״י: כלה ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסי׳ וימליכהו אל הגלע׳ לכן ייליל מואב׳ בחצותיו חגרו שק׳ וכל ירמי׳ ויחזקא׳ ותרים דכו׳ כתי׳ ה׳ בסו׳ במ״ג וסי׳ כי מקטנ׳ ועד גדולם דירמי׳ ב׳ כו׳ במארה אתם נארים:

את שמו עם שכבר היה דוד מתעסק במה שהגיע לו מן ההצלח׳ ולא רצה למהר את הקץ להגיע לו בייחידות המלוכה עד שרצה הש״י אשר לו נתכנו עלילות׳

חלקת הצורים · אחסנת קטיליא על שם החרבות כמה דאת אמר אף תשיב צור חרבו : אל החומש · כמו דופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויין שם ויונתן תירגם אל החומש בסטר ירכיה : וימת תחתיו · ומית באתריה : לולא דברת · אם דברת כן : לולא · כמו לו ועוד יש לפתרו כמשמעו לולא דברת מה שאמרת יקומו נא הנערים וישחקו :

ויסחקו · לרך שחוק יתגברו אלה עם אלה בחרבותיהם ונראה מי ידע מדרכי המלחמה יותר ודרשו רז״ל ולפי שעשה עם דם הנערים שחוק כענש ונפל בחרב : ולאיש בשת · די היה לו אם אמר שנים עשר לאיש בשת כמו שאמר שנים עשר מעבדי דוד אלא בא להודיע כי משבט בנימן היו הולכין עמו להמליכו : ויפלו יחדו · כל אחד הרג את חבירו :

הכתרון

יקמו ז׳ חס׳ בקריא׳ וסי׳ במס׳ רבתא: האתה זה ד׳ בקריאה וסי׳ האתה זה בני עשו ויאמר אני · האתה זה עשהאל · האתה זה עכר ישר׳ · האתה זה אדני אליהו : וקח י״ג בקריאה וסי׳ נמסר בסדר קרח : לולא ד׳ כתיב א׳ בקריאה וסימ׳ כי לולא התמהמהנו כי עתה · לולא חרשתא בעגלתי · לולא דברת כי אז · לולא האמנתי לראות :

ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו ויאמר יואב יקמו : (טו) ויקמו ויעברו במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בשת בן שאול ושנים עשר מעבדי דוד : ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו ויקרא למקום ההוא חלקת הצרים אשר בגבעון : ותהי המלחמה קשה עד מאד ביום ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד : ויהיו שם שלשה בני צרויה יואב ואבישי ועשהאל ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים אשר בשדה : וירדף עשהאל אחרי אבנר ולא נטה ללכת על הימין ועל השמאל מאחרי אבנר : (כ) ויפן אבנר אחריו ויאמר האתה זה עשהאל ויאמר אנכי : ויאמר לו אבנר נטה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים וקח לך את חלצתו ולא אבה עשהאל לסור מאחריו : ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי למה אככה ארצה ואיך אשא פני אל יואב אחיך : וימאן לסור ויכהו אבנר באחרי החנית אל החמש ותצא החנית מאחריו ויפל שם וימת תחתו ויהי כל הבא אל המקום אשר נפל שם עשהאל וימת ויעמדו : וירדפו יואב ואבישי אחרי אבנר והשמש באה והמה באו עד גבעת אמה אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון : (כה) ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אחת ויעמדו על ראש גבעה אחת : ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה ועד מתי לא תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם : ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו :

ל׳ וחד כל קית הסדה יסחקו סס · ז׳ חס · ג׳ · ג׳ חס · כ׳ יען כנל · כולהון חס · ל׳ · ז״ב · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ כוככו · ז״ג · ל׳ · ל׳ · ל׳ כסיפ׳ וכל קרי׳ דכו׳ · תחתיו ק׳ · ל׳ זרחה על הגיים ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ מ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ כתי׳ א׳ · ג׳

ואמר אבנר ליואב יקומון כען עולמיא ויחיכון קדמנא ואמר יואב יקומון : וקמו ועברו במנין תרי עסר מדבית בנימן ומראיש בשת בר שאול ותרי עסר מעבדי דוד : ואתקיפו גבר ברישׁ חבריה וחרביה בסטר חבריה ונפלו כחדא וקרא לאתרא ההוא אחסנת קטיליא די בגבעון : והוה קרבא תקיף עד לחדא ביומא ההוא ואתבר אבנר ואנשי ישראל קדם עבדי דוד : והוו תמן תלתא בני צרויה יואב ואבישי ועשהאל ועשהאל קליל ברגלוהי כחדא מן טביא די בחקלא : ורדף עשהאל בתר אבנר ולא אתפני למיזל על ימינא או על סמלא מבתר אבנר : ואתפני אבנר בתרוהי ואמר האת דין עשהאל ואמר אנא : ואמר ליה אבנר אתפני לך על ימינך או על סמלך ואיחוד לך חד מעולמיא וסב לך ית זרזיה ולא אבה עשהאל למזר מבתרוהי : ואוסיף עוד אבנר למימר לעשהאל זור לך מבתרי למה אקטלנך וארמנך לארעא ואיכדין אזקוף אפי ואחמי ליואב אחוך : ולא אבא למזר ומחהי אבנר באחורי מורניתא בסטר ירכיה ונפקת מורניתא מאחורוהי ונפל תמן ומית באתריה והוה כל דאתי לאתרא דנפל תמן עשהאל ומית וקימין : ורדפו יואב ואבישי בתר אבנר ושמשא עלת ואנון מטו עד גבעת אמתא די על אפי גיח אורח מדברא דגבעון : ואתכנישו בני בנימן בתר אבנר והוו לסיעא חד וקמו על ריש רמתא חדא : וקרא אבנר ליואב ואמר הלאפרש התקטול חרבא הלא ידעתא ארי מרירא תהי בסופא ועד אימתי לא תימר לעמא למתב מבתר אחיהון : ואמר יואב קים הוא יי ארי אלולפון מללתא ארי בכין פון מעדן צפרא אסתלק עמא גבר מבתר אחוהי :

חלקת הצורים · ת״י אחסנת קטיליא מן ותקח צפורה צר צור חרבו שעניינה חרב חדה ויש לפרש כמשמעו כמו והצורים כתבו ממנו ופירושו חלקת ה החזקים כי חזקים היו ובחזקה נלחמו שלא התגבר אחד על חבירו אלא כלם נהרגו כאחד איש על יד אחיו : ועשהאל קל ברגליו · ספור זה כי בטח בקלותו לרדוף אחרי אבנר מה שלא עשו כן האחרים ולא הבין כי לא לקלים המרוץ: הצבים · ביו״ד אחד לבד ויו״ד הרבים נעלמה מהמכתב : ואחוז לך אחד מן הנערי׳ · לאבדתך שיסוב עמך ואם אתה ירא ממנו: קח לך את חליצתו · פי׳ כלי מלחמתו וגם אתה לא תהרגנו : למה אככה ארצה · כתרגומו אקטלינך ואירמינך לארעא : ואיך אשא פני · ואיך אראה פני אל אחיך להביטו הלא אבוש ממנו אם אמיתך : באחרי החנית · יש חנית׳ שראש עץ החנית מחודד ובו ברזל מחודד עשוי לתקעו בארץ כמו שאומ׳ בשאול וחניתו מעוכה בארץ ופעמים מכים בו לאחור שאין פונים אל הרודף להכותו בלהבת החנית אלא מכי׳ באחרי החנית וכן עשה אבנר לא פנה אל עשהאל אלא הכהו באחרי החנית: אל החומש · פירשו רבו׳ ז״ל בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויים בו ות״י בסטר ירכיה: תחתיו · במקומו כמו ולא קמו איש מתחתיו ור״ל שלא הלך ולא זז ממקומו אחר שהוכה אלא מיד מת: ויעמדו · כאשר שמעו עבדי דוד הריגת עשהאל רדפו אחרי אבנר וכשהיו מגיעים אל המקו׳ ההוא שמת שם עשהאל היו ע עומדים אבל יואב ואבישי לא עמדו עליו אלא רדפו אחרי אבנר: והשמש באה · כשהגיעו גבעת אמה באה השמש: גבעת אמה · נקראת הגבעה כן על עניין ידוע אבלם אולי היתה אמת המים בצד הגבעה: גיח · שם מקום: ויתקבצו · כשראו שהיה רודפים אחריהם התקבצו אותם שהיו הולכי׳ לאשוני׳ ובאו אחרי אבנר והיו לאגודה אחת להלחם עם יואב ופירוש אגודה סיעה מקובצין יחד כאילו נקשרים ונאגדים זה בזה: הלנצח תאכל חרב · תרגם יונת׳ הלאפרש וכן תרגם אם ישמור לנצח לאפרש ופירוש לנצח ידוע כי הוא כמו לעולם · ופי׳ תאכל חרב תאכל חרבך בשר לנצח הלא ידעתי כי תאותך לנצח למלחמה תהיה מרה באחרונה: כי לולא דברת אתה · אם לא שדברת אתה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו לא היתה מלחמ׳ זאת היום ואתה התחלת מלחמה זאת לא אני וכבר מ אז מן הבקר ועד עתה נעלה העם איש מאחרי אחיו לולי דברת אתה וכשראה יואב כי לא יכול עמהם כי התקבצו כלם תקע בשופר שיעמדו ולא ירדפו וכן עשה ויעמדו כל העם אשר עם יואב:

רלבג

והנה הקל אבנר בהריגת הנערי׳ והיה בעולו מדה כנגד מדה והו׳ שאבנר נפל בחרב בסוף הענין · והנה היה רודף עשהאל אחר אבנר להרגו במלחמ׳ כי הוא היה ברלאם והמנהיג לאיש בשת ובנפלו תגיע המלוכה לדוד בקלו׳ וכבר אמר לו אבנר שיסור מ מאחריו ויטהו לו על יד ימינו או על שמאלו ויאחז אחד מהנערים ויקח לו את חליצתו כי היה קשה בעיני אבנר להמית את ע עשהאל וכראותו כי לא סר מרדוף אחריו ה הכהו אבנר באחרי החנית אל החומש והוא שכאשר הוכה האדם בו ימות בקלות והוא המקום שמרה וכבד תלויי׳ בו כמו שפירשו רז״ל והנה היה בחנית ההוא חץ משני צדדיו כדי שיוכל להכות בו לפניו ולאחריו · והנה דקר אותו בחנית ה ההוא עד שיצאה ה החנית מאחריו ויפול שם ומת במקומו או יהיה הרצון באמרו אל החומש כנגד הלב ו והוא מענין וחמושים עלו בני ישראל והרצון בו חמושים מכלי זין וכן הלב כלי זין ה האדם כי ממנו תולדת החיים הטבעי שהוא שומר מציאות האדם שיעור הזמן שאפשר בו שיחיה · והנה היו רודפים יואב ואבישי אחיו אחרי אבנר ש שהרג עשהאל אחיהם והעריבה השמש ו ונתחזק אבנר עם בני בנימין שהתקבצו אליו והיה גם כן עמם ב במקום חזק כי היו על ראש גבעה אחת או קרא אבנר אל יואב שיסורו מרדוף איש אחיו כי אם ינצחו או ינוצחו כבר תהיה מרה באחרונה כמו שנתבאר מענין מלחמת השבטים עם בנימין על דבר פילגש בגבעה וענהו יואב כי אבנר היה סבת המלחמה במה שאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו · והנה

באחרונה ב׳ חד כליש׳ ראשונה ואחרונה ·

רבינו ישעיה

ויחזיקו איש בראש רעהו · פי׳ כל אחד תפש ראשו של חברו ותקע חרבו בצדו ו ויתו כולם יחדיו : חלקת הצורים · ת תרגומו אחסנת ק קטיליא · פירוש כ כורים כמו עשה לך חרבות צורים. ש שתרגומו · אזמלוון חריפין · וכן ותקח צפורה צר · וכן פרסות סוסיו כצר נחשבו ומפני שנהרגו כולם בחרב נקראת חלק׳ המורים כלומר ה הרוגי׳ בחרבי׳ : א אל החומש · בדופ׳ החמישית · מקום שמרה וכבד תלויין שם : עד גבעת אמה · פי׳ שם מקום : אשר על פני גיח דרך מדב׳ גבעון · פירוש גיח לשון הכטה כמו ואומ׳ ישראל מגיח ממקומו ופתרונו מביט : אף כאן זה הגבעה היתה על פני הכטת דרך מדבר גבעון: כי לולא דברת · כמו אילו דברת כבר מהבקר היה נעלה העם איש מאחרי אחיו · אלא אני סברתי כי אתה חפץ במלחמה כי אתה התחלת לומר יקומו הנערים ו וישחקו :

ולא ירדפו עוד כמו ולא רדפו עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: כל הבתרון · שם מקום ונקרא כן על עניין ידוע אצלם: ויקבץ את כל העם · לפקוד אותם מי חסר מהם: ויפקדו · חסרו כמו ולא נפקד ממנו איש: תשעה עשר איש ועשהאל · לפי שהיה ככבד מהתשעה עשר לא כללו עמהם וכתבו בפרטו:

הבתרון · שם מקום: תשעה עשר איש ועשהאל · והלא עשהאל בכלל עבדי דוד ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולם וכן לכו וראו את הארץ ואת יריחו וכן והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה: ומשנהו כלאב · ובמקום אחר הוא קורא אותו ומשנהו דניאל ולמה נקרא שמו כלאב אמ׳ ר׳ יצחק שהיו ליצני הדור אומרי׳

ולא יספו ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סי׳ ז׳: ארכה ג׳ דגשים וחס׳ וסי׳ ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול׳ לאמר ארכה היא׳ מארץ מדה: ויולדו ה׳ בקריאה וסי׳ ויולדו להם בנים אחר המבול׳ וילדו לדוד בנים בהברון דשמואל ל׳ חס׳ ו״ו׳ ויולדו עוד לדוד בנים׳ ויולדו לאבשלום׳ ויולדו לו שבעה בנים דאיוב׳ וא׳

וַיִּתְקַע יוֹאָב בַּשּׁוֹפָר וַיַּעַמְדוּ כָּל־הָעָם וְלֹא־יִרְדְּפוּ עוֹד אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לְהִלָּחֵם׃ וְאַבְנֵר וַאֲנָשָׁיו הָלְכוּ בָּעֲרָבָה כֹּל הַלַּיְלָה הַהוּא וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיֵּלְכוּ כָּל־הַבִּתְרוֹן וַיָּבֹאוּ מַחֲנָיִם׃ וְיוֹאָב שָׁב מֵאַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־הָעָם וַיִּפָּקְדוּ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעָה־עָשָׂר אִישׁ וַעֲשָׂהאֵל׃ וְעַבְדֵי דָוִד הִכּוּ מִבִּנְיָמִן וּבְאַנְשֵׁי אַבְנֵר שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵתוּ׃ וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֲשָׂהאֵל וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּקֶבֶר אָבִיו אֲשֶׁר בֵּית לָחֶם וַיֵּלְכוּ כָל־הַלַּיְלָה יוֹאָב וַאֲנָשָׁיו וַיֵּאֹר לָהֶם בְּחֶבְרוֹן׃ וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה אֲרֻכָּה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְדָוִד הֹלֵךְ וְחָזֵק וּבֵית שָׁאוּל הֹלְכִים וְדַלִּים׃

וַיִּוָּלְדוּ לְדָוִד בָּנִים בְּחֶבְרוֹן וַיְהִי בְכוֹרוֹ אַמְנוֹן לַאֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִת׃ וּמִשְׁנֵהוּ כִלְאָב לַאֲבִיגַל אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי וְהַשְּׁלִשִׁי אַבְשָׁלוֹם בֶּן־מַעֲכָה בַּת־תַּלְמַי מֶלֶךְ גְּשׁוּר׃ וְהָרְבִיעִי אֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית וְהַחֲמִישִׁי שְׁפַטְיָה בֶן־אֲבִיטָל׃ וְהַשִּׁשִּׁי יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אֵשֶׁת דָּוִד אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְדָוִד בְּחֶבְרוֹן׃ וַיְהִי בִּהְיוֹת הַמִּלְחָמָה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הָיָה מִתְחַזֵּק בְּבֵית שָׁאוּל׃ וּלְשָׁאוּל פִּלֶגֶשׁ וּשְׁמָהּ רִצְפָּה בַת־אַיָּה וַיֹּאמֶר אֶל־אַבְנֵר מַדּוּעַ בָּאתָה אֶל־פִּילֶגֶשׁ אָבִי׃

וְתַקַע יוֹאָב בְּשׁוֹפָרָא וְקָמוּ כָּל עַמָּא וְלָא רְדַפוּ עוֹד בָּתַר יִשְׂרָאֵל וְלָא אוֹסִיפוּ עוֹד לְאַגָּחָא קְרָבָא׃ וְאַבְנֵר וְגֻבְרוֹהִי הֲלִיכוּ בְּמֵישְׁרָא כָּל לֵילְיָא הַהוּא וַעֲבַרוּ יַת יַרְדְּנָא וַאֲזַלוּ כָּל בִּתְרוֹן וַאֲתוֹ לְמַחֲנָיִם׃ וְיוֹאָב תָּב מִבָּתַר אַבְנֵר וּכְנַשׁ יַת כָּל עַמָּא וּשְׁנוֹ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעַת עֲסַר גֻּבְרָא וַעֲשָׂהאֵל׃ וְעַבְדֵי דָוִד קְטַלוּ מִדְּבֵית בִּנְיָמִן וּבְגֻבְרֵי אַבְנֵר תְּלָת מְאָה וְשִׁתִּין גֻּבְרָא מִיתוּ׃ וּנְטַלוּ יַת עֲשָׂהאֵל וּקְבַרוּהִי בְּקִבְרָא דַאֲבוּהִי דִּי בְּבֵית לֶחֶם וַאֲזַלוּ כָּל לֵילְיָא יוֹאָב וְגֻבְרוֹהִי וּנְהַר לְהוֹן בְּחֶבְרוֹן׃ וַהֲוָת קְרָבָא תְּקוֹף בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וּבֵית דָּוִד אָזְלִין וְתַקְּפִין וּבֵית שָׁאוּל אָזְלִין וּמַאֲכִין׃

וְאִתְיְלִידוּ לְדָוִד בְּנִין בְּחֶבְרוֹן וַהֲוָה בּוּכְרֵיהּ אַמְנוֹן לַאֲחִינוֹעַם דְּמִיזְרְעֵאל׃ וְתִנְיָנֵיהּ כִּלְאָב לַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל דְּמִכַּרְמְלָא וּתְלִיתָאָה אַבְשָׁלוֹם בַּר מַעֲכָה בַּת תַּלְמַי מַלְכָּא דִּגְשׁוּר׃ וּרְבִיעָאָה אֲדוֹנִיָּה בַר חַגִּית וַחֲמִישָׁאָה שְׁפַטְיָה בַר אֲבִיטָל׃ וְשְׁתִיתָאָה יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אִתַּת דָּוִד אִלֵּין אִתְיְלִידוּ לְדָוִד בְּחֶבְרוֹן׃ וַהֲוָה כַּד הֲוָת קְרָבָא בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הֲוָה מִתְתַּקַּף בְּבֵית שָׁאוּל׃ וּלְשָׁאוּל לְחֵינָתָא וּשְׁמַהּ רִצְפָּה בַת אַיָּה וַאֲמַר לְאַבְנֵר מָא דֵין עַלְתָּא לְוַת לְחֵינְתָא דְאַבָּא׃

ותקף

ויולדו להם: סימן ושם האיש נבל אביגל כתיב׳ ותמהר ותרד מעל החמור אביגל כתיב׳ ומשנהו כלאב לאביגל כתיב:

רבינו ישעיה

רלבג

הראש כלב אנכי אשר ליהודה · כלום אני חשוב אפי' כראש שומר הכלבים אשר לדוד אך לפי הנקוד שהטעם תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן ת תרגם יונתן: היום אעשה חסד · מעתה אלה לי לעשות חסד עם בית שאול ועם כל אוהביו כאשר ע עשיתי עד הנה: ולא המציתיך · ביד דוד: תחתיו לאמ' · מאתריה למימר מקיימנא ב באתן לעבד ארעא: למי ארץ · לשון שבועה במי שהארץ שלו · ד"א תחתיו שמו הזכיר ת תחלה באגרת ואחר כך הזכיר שם דוד ולכך נענש כתב ממני אבנר שר צבא ישראל לדוד מלך ישראל ש שלום למי ארץ למי שהמלכות הגון לו אני שולח לו לאמר כרתה ברית וגו': לפני הביאך · לפני ראייתך פני הביאך את מיכל: מעם איש · אי' מאת בעלה: הלוך ובכה · על מצוה ההולכת מ ממנו שכל אותן השני' נעץ חרב בינו לבינה במטה ולא נכשל בה: ודבר אבנר היה' קודם לכן: אמר אל דוד · על דוד ואינו זז ממשמע אל: מהגדול

במאה ה' וסי' נמסר בסדר וישלח ובסוף יהושע: בחרים ד' חס' בליש' וסימני' וילך אתה אישה הלוך ובכה' והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני' ויאמר חזהאל מדוע' או תשמח בתולה במחול: שלשם ד' חס' בנביאי' וסי' בא אלהים אל המחנה' ויהי כל יודעו' אשה עצורה לנו' ודבר אבנר היה עם כל ישראל: בנימין י"ז מל' וסי' נמסר בסדר וישלח וביהושע סימן כ"א:

וַיִּחַר לְאַבְנֵר מְאֹד עַל־דִּבְרֵי אִישׁ־בֹּשֶׁת וַיֹּאמֶר הֲרֹאשׁ כֶּלֶב אָנֹכִי אֲשֶׁר לִיהוּדָה הַיּוֹם אֶעֱשֶׂה־חֶסֶד עִם־בֵּית׀ שָׁאוּל אָבִיךָ אֶל־אֶחָיו וְאֶל־מֵרֵעֵהוּ וְלֹא הִמְצִיתִךָ בְּיַד־דָּוִד וַתִּפְקֹד עָלַי עֲוֺן הָאִשָּׁה הַיּוֹם׃ כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאַבְנֵר וְכֹה יֹסִיף לוֹ כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְדָוִד כִּי־כֵן אֶעֱשֶׂה־לּוֹ׃ לְהַעֲבִיר הַמַּמְלָכָה מִבֵּית שָׁאוּל וּלְהָקִים אֶת־כִּסֵּא דָוִד עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע׃ וְלֹא־יָכֹל עוֹד לְהָשִׁיב אֶת־אַבְנֵר דָּבָר מִיִּרְאָתוֹ אֹתוֹ׃ וַיִּשְׁלַח אַבְנֵר מַלְאָכִים׀ אֶל־דָּוִד תַּחְתָּו לֵאמֹר לְמִי־אָרֶץ לֵאמֹר כָּרְתָה בְרִיתְךָ אִתִּי וְהִנֵּה יָדִי עִמָּךְ לְהָסֵב אֵלֶיךָ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר טוֹב אֲנִי אֶכְרֹת אִתְּךָ בְּרִית אַךְ דָּבָר אֶחָד אָנֹכִי שֹׁאֵל מֵאִתְּךָ לֵאמֹר לֹא־תִרְאֶה אֶת־פָּנַי כִּי׀ אִם־לִפְנֵי הֱבִיאֲךָ אֵת מִיכַל בַּת־שָׁאוּל בְּבֹאֲךָ לִרְאוֹת אֶת־פָּנָי׃ וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים אֶל־אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל לֵאמֹר תְּנָה אֶת־אִשְׁתִּי אֶת־מִיכַל אֲשֶׁר אֵרַשְׂתִּי לִי בְּמֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּשְׁלַח אִישׁ בֹּשֶׁת וַיִּקָּחֶהָ מֵעִם אִישׁ מֵעִם פַּלְטִיאֵל בֶּן־לָוִשׁ׃ וַיֵּלֶךְ אִתָּהּ אִישָׁהּ הָלוֹךְ וּבָכֹה אַחֲרֶיהָ עַד־בַּחֻרִים וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְנֵר לֵךְ שׁוּב וַיָּשֹׁב׃ וּדְבַר־אַבְנֵר הָיָה עִם־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר גַּם־תְּמוֹל גַּם־שִׁלְשֹׁם הֱיִיתֶם מְבַקְשִׁים אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם׃ וְעַתָּה עֲשׂוּ כִּי יְהוָה אָמַר אֶל־דָּוִד לֵאמֹר בְּיַד׀ דָּוִד עַבְדִּי הוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים וּמִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם׃ וַיְדַבֵּר גַּם־אַבְנֵר בְּאָזְנֵי בִנְיָמִין וַיֵּלֶךְ גַּם־אַבְנֵר לְדַבֵּר בְּאָזְנֵי דָוִד בְּחֶבְרוֹן אֵת כָּל־אֲשֶׁר־טוֹב בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל וּבְעֵינֵי כָּל־בֵּית בִּנְיָמִן׃

וּתְקֵיף לְאַבְנֵר לַחֲדָא עַל פִּתְגָמֵי אִישׁ בּוֹשֶׁת וַאֲמַר הֲלָא רֵישָׁא דְכַלְבָּא אֲנָא מִכְעַן הֲוֵיתִי גְבַר הֶדְיוֹט לְשָׁאֲרָא דְבֵית יְהוּדָה יוֹמָא דֵין אַעֲבֵיד טֵיבוּ עִם בֵּית שָׁאוּל אֲבוּךְ עִם אֲחוֹהִי וְעִם רַחֲמוֹהִי וְלָא מְסַרְתָּךְ בִּידָא דְדָוִד וּמִכְעַן אַתְּ מַסְעַר עֲלַי חוֹב אִתְּתָא יוֹמָא דֵין׃ כְּדֵין יַעֲבֵיד יְיָ לְאַבְנֵר וּכְדֵין יוֹסִיף לֵיהּ אֲרֵי כְּמָא דְקַיֵּים יְיָ לְדָוִד אֲרֵי כְדֵין אַעֲבֵיד לֵיהּ׃ לְאַעְבָּרָא מַלְכוּ מִבֵּית שָׁאוּל וּלְאַקָּמָא יָת כּוּרְסֵי דָוִד עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע׃ וְלָא יָכִיל עוֹד לַאֲתָבָא יָת אַבְנֵר פִּתְגָמָא מִדִּדְחֵיל יָתֵיהּ׃ וּשְׁלַח אַבְנֵר אִזְגַּדִּין לְוָת דָּוִד מֵאַתְרֵיהּ לְמֵימַר מְקַיְּימְנָא בְּמַן דַּעֲבַד אַרְעָא לְמֵימַר גְּזַר קְיָמָךְ עִמִּי וְהָא יְדִי עִמָּךְ לְאַסְחָרָא לְוָתָךְ יָת כָּל יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר טָב אֲנָא אֶגְזַר עִמָּךְ קְיָם בְּרַם פִּתְגָמָא חַד אֲנָא שָׁאֵיל מֵעִמָּךְ לְמֵימַר לָא תֶחֱזֵי יָת אַפֵּי אֱלָהֵן קֳדָם מֵיתָיוּתָךְ יָת מִיכַל בַּת שָׁאוּל בְּמֵיתָךְ לְאִתְחֲזָאָה קֳדָמַי׃ וּשְׁלַח דָּוִד אִזְגַּדִּין לְוָת אִישׁ בּוֹשֶׁת בַּר שָׁאוּל לְמֵימַר הַב יָת אִתְּתִי יָת מִיכַל דְּאַרְסֵית לִי בִּמְאָה עָרְלַת פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וּשְׁלַח אִישׁ בּוֹשֶׁת וּדְבָרַהּ מִלְּוָת בַּעְלַהּ מִלְּוָת פַּלְטִיאֵל בַּר לָיִשׁ׃ וַאֲזַל עִמַּהּ בַּעְלַהּ אָזֵיל וּבָכֵי בַּתְרַהָא עַד עַלְמַת וַאֲמַר לֵיהּ אַבְנֵר אֱזֵיל תּוּב וְתָב׃ וּפִתְגָּם אַבְנֵר הֲוָה עִם סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַף תְּמָלֵי אַף מִדְּקַמּוֹהִי הֲוֵיתוּן בָּעַן יָת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עֲלֵיכוֹן׃ וּכְעַן עֲבִידוּ אֲרֵי יְיָ אֲמַר לְדָוִד לְמֵימַר בְּיַד דָּוִד עַבְדִּי אֶפְרוֹק יָת עַמִּי יִשְׂרָאֵל מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן׃ וּמַלֵּל אַף אַבְנֵר קֳדָם דְּבֵית בִּנְיָמִן וַאֲזַל אַף אַבְנֵר לְמַלָּלָא קֳדָם דָּוִד בְּחֶבְרוֹן יָת כָּל דְּתַקֵּין בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל וּבְעֵינֵי כָּל דְּבֵית בִּנְיָמִן׃

ואתא

הראש כלב אנכי · מלעיל אילו הייתי ראש כלבים כלומר אפילו לא הייתי ממונה אלא על הכלבים שהייתי נקרא ראש כלב ועוד אפי' לשבט יהודה שאתה שונא אם היה לי שום מנוי עליהם לא היה לך לבזותי כל כך היום יש לי דין לעשות חסד עם בית שאול כי בזיתני והלא חסד גדול עשיתי עד הייתי עם בית אביך שהחזקתי בביתו להעמידו במלכותו ולא המציתיך ביד דוד ואתה פקדת עלי עון האשה ת"י הלא רישא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה: ולא המציתיך · בא על דרך בעלי ה ההא ואע"פ שהוא מבעלי האלף ופי' כמו ולא העולה המציאו א אלא ענין הזמנה ומסירה: כאשר נשבע יי' לדוד · דברו הוא שבועתו וכן אמר נשבעתי לדוד עבדי או לפי שאמר שני פעמים לשאול בשם האל בגלגל ובדבר עמלק בקש לו יי' איש כלבבו וכתב' לרעך ואמרו הן הן שבועה לאו להאו שבועה: תחתיו לאמר למי ארץ · בסתר שלא לו למי תאות הארץ אלא לך כמו שאמר האל כרתה בריתך עמי ואני אסב לך כל ישראל ות"י מאתריה למימר מקיימנא במאן דעבד ארעא למימר וים דרש ש שכתב בכתבו לדוד ימן אבנר לדוד הקדים שמו לשם דוד זהו אל דוד תחתיו לפיכך נענש אבנר: כי אם לפני הביאך · כי אם לפני כל דבר יהיה הביאך את מיכל: וישלח דוד מלאכים · אף על פי ששלח לאבנר שלח גם כן לאיש בשת לכבודו שלא רצה לקחתה בלא רשותו: אשר ארשתי לי · זה מסייע פירו' רז"ל שכתבנו למעלה בענין זה כלומר אשתי היא וארשתיה במאה ע ערלות פלשתים כלומ' בהם היה דעתי לא בעושר שהתנ' לי שאול שהוא מלוה אצלו לפיכך היא אשתי באמת · ולפי הפשט אמר ארשתי לי ר"ל בסכנה שמתי עצמי בעבורה לפיכך יש עליך להחזיר' לי ובאמרו במאה והוא נתן מאתים ואמ' במאה כי מאה היה התנאי ביניהם: מעם איש · מעם אישה וכת' מלות בעלה ואחר כך פירש מי היה בעלה פלטיאל בן ליש והוא פלטיאל בן ליש שכתוב למעלה · ובדרש לפיכך קראו עתה פלטי שפלטו אל מעבירה שלא בא על מיכל כמו שפירשנו למעלה ומה שאמר הלוך ובכה אחריה עד בחורים על מצוה שהלכה מידו ושהיה כובש את יצרו עד בחורי' שנעשה כבחורי' שלא טעמו טעם אותו חטא וכל זה הוא רחוק מדרך הפשט ובחורים הוא שם מקום בארץ בנימן כמו שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים ות"י עלמת ועלמת ובחורים ענין אחד וכן נזכר זה המקום בספר יהושע עלמון ובדברי הימים עלמות ואפשר שנקרא כן על שם אדם הנקרא עלמת בן יערה משבט בנימן ולו היתה העיר הזאת וכבר כתבנו למעלה כי מיכל ופלטי שוגגים היו: ביד דוד עבדי הושיע · מקור במקום הושיע כלומר אמרתי להושיע את ישראל בידו וכן ואתכם הוציא מתוכה כאילו אמר אוציא וכת' הושיע אפרוק: וידבר גם אבנר באזני בנימן · כמו וידבר אבנר גם כן באזני בני בנימן ולפי שאמר ודבר אבנר היה עם זקני ישראל אמר כי גם באזני שבט בנימן דבר ואף על פי ששבט בנימן היו קרובים לבית שאול היו יותר חפצים במלכות דוד מפני שראו שהיה מצליח בכל דרכיו ובכל מלחמותיו וראו כי בית שאול היו הולכים ומתמעטים ולא היה להם סימן יפה במלוכה ועוד כי אבנר הוא הטה את לבבם אחרי דוד מפני שרצה להשלים עמו ולכך אמר הנה זה הספור מזה הענין ומנחת המלחמה: מהגדול

רלבג

והנה שבב הש"י אשר לו נתכנו עלילות ש שנולדה קטטה בין אבנר ובין איש בושת והשתדל מפני זה א אבנר להמליך דוד על כל ישראל כי מיי' היתה לו המלוכ' וראוי שלא יעלם ממנו כי לא כ כטמא' מיכל עם פלטי בן ליש שאם הדבר כן היתה אסורה לדוד ואולם מה שהזכיר הכתוב מבני מיכל הם בני מרב אחותה ומיכל גדלה אותם ומפני שגדלה אותם נקראו בניה ולזה אמר שילדה אותם לעדריאל המחולתי שהיה בעלה של מירב' והנה

רבינו ישעיה

הראש כלב אנכי אשר ליהודה · פירו' אני ראש לכל ישראל ו ובזיתני כאילו הייתי ראש לכלבי' ולא ראש לישראל וכאילו הייתי ראש ליהודה שהם שונאיך השכתני: אל אחיו ואל מרעהו · פירוש עם אחי שאול ועם אוהביו שעד עכשיו נתחזקתי עמה' ולא המציתיך למסרך ביד דוד · לא אעשה עוד את הדבר הזה · ובא היוד בהמציתי' שהוא פעלי האלף כו"ל כ כפעלי הה"א כמו ה הראיתיך בעיניך · כה יעשה אלהים טובה וכה יוסיף · ומקרא קצר הוא: תחתיו לאמר למי ארץ · פירוש מלאכים שהיו בכי סודו של אבנר שהיו חשובים לדוד בקותו של אבנר ושלח לו לומ' למי כל הארץ כי אם לך: כרתה בריתך אתי · פי' שאהיה שר צבא לישראל כאשר הייתי בימי שאול: כי אם לפני הביאך · לשון כפול הוא · שהיה לו לכתוב כי אם הביאך או לפני הביאך: תנה את אשתי את מיכל · פי' כאשר עליו ש שכאותם כתוב אליה לפלטי: ביד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל · כאלף כה"א ו ופירושו אושיע ש שאותיות אהוי מ מתחלפות זו בזו · וכן וכל מלבושי א אגאלתי · כאלף כה"א כאלף והיה לו לומר הגאלתי:

מהגדוד · ולא סיפר מאיזה גדוד ומאין הביאו השלל · ומן הנראה כי מארץ פלשתים היה אולי יצא גדוד פלשתים בארץ ישראל להלחם או לפשוט ויואב עם עבדי דוד יצא אליהם ועתה שב מהגדוד ההוא והביאו שלל רב: את מוצאך ואת מבואך · כן כתיב וקרי מובאך הכתוב כמשפטו כדרך נחי העי"ן והקרי הוא לזווג המלות והוא מנהג הלשון במקומות הרבה לשנות התנועות מפני הזיווג כמו הורו והוגו וכן תהומו' יכסיומו ובמובאך הקרי נהפך עי"ן הפועל לפ"א הפועל והוא גם כן מנהג הלשון לכתוב כן כמו אם ישוב ישיבני וכן ריבה יי' את יריבי ישוב יתפלא בי והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול: מבור הסירה · נראה כי סירים וקוצים היה מקום הבור ההוא לפיכך נקרא כן ורבו' ז"ל דרשו בור וסירה גרמו לו לאבנר ש שיהרג שלא החזיק דברי דוד אל שאול אלא דחה אותם בדברי הבל בצפחת המים שלקח מ ממראשותיו אמר לו אחד מן הנערים שכחה בבור ומצאה דוד שם ושקר הוא שאמר ש שלקחה ממראשותיך ובדבר כנף המעיל אמר בסירים נאחז כנף מעילך ונקרע ולא הרגשת בו כשנקרע ומצאו דוד: אל תוך השער · שער העיר חברון ורבו' ז"ל דרשו בו כמו השערה אל הזקנים כלומר אמר לו להביאו לפני הסנהדרין להשפט עמו בדם עשאל כן אמר לו והטהו באלו הדברים שהיה מדבר עמו בשלי ובשגגה שהיה משגה אותו ולא הבין אבנר והכהו יואב: לדבר אתו בשלי · בשלום מן ישלין אוהלים או פירוש' בפתאום וכן תרגם פתע פתאום בתכף שלו · ויש בו דרש כי בא אליו בערמה ושאל לו גדמת היאך חולצת והוא היה שוחה ומראה לו כי בשיניים תחלץ ואז הכהו וזהו בשלי לשון של נעלך זהו שאמר ובנעלו אשר ברגליו: החומש · כמו אל החומש ורבים כמוהו וכבר פירשנוהו למעלה: וימת בדם עשאל · אמרו רז"ל שתבעו בדם עשאל והנו בדין סנהדרין אמר לו למה הרגת עשאל אמר עשהאל רודף היה אמר לו היה לך להציל עצמך באחד מאיבריו אמר לו לא יכולתי לכוין לו אמר לו בדופן חמשית כוונת לו באחד מאיבריו לא יכולת לכוין לו: יחולו · דמי אבנר יפלו וינוחו על ראש יואב וכן על ראש רשעים יחול: ואל כל בית אביו · אם יואב חטא מה חטאו בית אביו לא אמר אלא על המסייעים אותו והסומכים את ידו כמו שכתוב בתורה באיש ההוא ובמשפחתו ותרגם א אונקלוס ובסעדוהי: ומחזיק בפלך · מחזיק במשענת מחמת חולי הרגלים ואמרו רז"ל כל ה הקללות האלו נתקיימו בזרע של דוד לפי שלא כדין קללו אחר שהיה בדעתו לצוות עליו להרגו וכן עשה והיכן נתקיימו זב מ מרחבעם מצורע עוזיהו מ מחזיק בפלך אסא נופל בחרב יאשיהו חסר לחם יהויכין ועוד אמרו רז"ל למה קללו באלו הקללו' ולמה קלל ביתו אחריו שאמר מבית יואב לפי שאמרו בחמשה דברים אדם זכאי זוכה לבניו הזכאין כלומר שמוסיף הקב"ה לבנין באלה החמשה דברי' בזכות אבותיהם ואלו הם החמשה דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בימים בנוי שנא' והדרך על בניהם בכח שנ' גבור בארץ יהיה זרעו בעושר שנ' לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם בחכמה שנ' ולמדתם אותם את בניכם בימים שנאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכנגדן בהפך אלו לרעה לדור חייב בעון אבותיהם הרשעים והביאו ראייה מדוד שקלל את יואב בשביל שנתברר לו עונו והוא מדה כנגד מדה זב כנגד הכח זה גבור וזה תשש מצורע כנגד הנוי שנ' ושפח יי' את קדקד בנות ציון כי תחת יופי זה הדור וזה כיעור מחזיק בפלך כנגד חכם כי פירשו מחזיק בפלך טפש ונופל בחרב כנגד השני' זה מאריך ימים וזה מקצר ימים וחסר לחם כנגד העושר ודוד נתברר לו כי זרע יואב יהיו רשעים וקלל הדור הרשע הבא מזרעו באלה החמש: ויואב ואבישי · אבישי היה עם יואב כשהרגו ונכנס עמו ונאלץ הרגו גם כן: הרגו

אקומה ג' בקריאה וסי' אקומה וידברו בי' · אקומה ואלכה ואקבצה · אקומה נא ואסובבה בעיר ובשוקים: ידעת את י"ב פסוקים את את ואת את וסי' ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן · ואלה תולדת תרח תרח הוליד את אברם · וישא את עיניו וירא את הנשים · אלה תולדת יעקב יוסף בן שבע · והוצאתם את שניהם אל שער העיר · ויראו אתו העם ויהללו את · ידעת את אבנר בן נר כי לפתותך · ומלך ארם דמלכים · ויבנו את במות הבעל · וישב ישמעאל · ושברתי את זרועותיו · וכי יעשה הנשיא נדבה: ולדעת ה' בקריא' וסי' ידעת את אבנר בן נר ב' בפסוק · כי שמך נקרא · וחברו · ולדעת רשע כסל:

וַאֲתָא אַבְנֵר לְוָת דָּוִד לְחֶבְרוֹן וְעִמֵּיהּ עַסְרִין גַּבְרַיָּא וַעֲבַד דָּוִד לְאַבְנֵר וּלְגַבְרַיָּא דְעִמֵּיהּ מִשְׁתְּיָא׃ וַאֲמַר אַבְנֵר לְדָוִד אֲקוּם וְאֵיזֵל וְאֶכְנוֹשׁ לְוָת רִבּוֹנִי מַלְכָּא יָת כָּל יִשְׂרָאֵל וְיִגְזְרוּן עִמָּךְ קְיָם וְתִמְלוֹךְ בְּכָל דִּרְעֲוָא נַפְשָׁךְ וְשַׁלַּח דָּוִד יָת אַבְנֵר וַאֲזַל בִּשְׁלָם׃ וְהָא עַבְדֵי דָוִד וְיוֹאָב אֲתָא מִן מַשְׁרִיתָא וַעֲדָאָה סַגִּיאָה עִמְּהוֹן אַיְתִיאוּ וְאַבְנֵר לֵיתוֹהִי עִם דָּוִד בְּחֶבְרוֹן אֲרֵי שַׁלְחֵיהּ וַאֲזַל בִּשְׁלָם׃ וְיוֹאָב וְכָל חֵילָא דְעִמֵּיהּ אֲתוֹ וְחַוִּיאוּ לְיוֹאָב לְמֵימַר אֲתָא אַבְנֵר בַּר נֵר לְוָת מַלְכָּא וְשַׁלְחֵיהּ וַאֲזַל בִּשְׁלָם׃ וַאֲתָא יוֹאָב לְוָת מַלְכָּא וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא הָא אֲתָא אַבְנֵר לְוָתָךְ לְמָא דְנַן שַׁלַּחְתֵּיהּ וַאֲזַל מֵיזָל׃ יְדַעְתָּא יָת אַבְנֵר בַּר נֵר אֲרֵי לְאַטְעָיוּתָךְ אֲתָא וּלְמִדַּע יָת מַפְּקָךְ וְיָת מֶעֱלָךְ וּלְמִדַּע יָת כָּל דְּאַתְּ עָבֵיד׃ וּנְפַק יוֹאָב מִן קֳדָם דָּוִד וְשַׁלַּח אִזְגַּדִּין בָּתַר אַבְנֵר וַאֲתִיבוּ יָתֵיהּ מִגּוּבָּא דְסִירְתָא וְדָוִד לָא יְדַע׃ וְתָב אַבְנֵר לְחֶבְרוֹן וְאַפְנְיֵהּ יוֹאָב לְגוֹ תַּרְעָא לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בִּשְׁלְיָא וּמְחָהִי תַּמָּן בְּסִטַר יַרְכֵּיהּ וּמִית בִּדְמָא דַעֲשָׂהאֵל אֲחוּהִי׃ וּשְׁמַע דָּוִד מִבָּתַר כֵּן וַאֲמַר זַכַּאי אֲנָא וּמַלְכוּתִי מִן קֳדָם יְיָ עַד עָלְמָא מִדְּמָא דְאַבְנֵר בַּר נֵר׃ יְחוּלוּן עַל רֵישׁ דְּיוֹאָב וְעַל כָּל בֵּית אֲבוּהִי וְלָא יִפְסוֹק מִבֵּית יוֹאָב דָּאֵב וּסְגִיר וּמַתְקִיף בְּאַגַּר וּמִתְקְטִיל בְּחַרְבָּא וַחֲסִיר מָזוֹן׃ וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי קְטָלוּ

כ וַיָּבֹא אַבְנֵר אֶל־דָּוִד חֶבְרוֹן וְאִתּוֹ עֶשְׂרִים אֲנָשִׁים וַיַּעַשׂ דָּוִד לְאַבְנֵר וְלַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אִתּוֹ מִשְׁתֶּה׃ וַיֹּאמֶר אַבְנֵר אֶל־דָּוִד אָקוּמָה ׀ וְאֵלֵכָה וְאֶקְבְּצָה אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְיִכְרְתוּ אִתְּךָ בְּרִית וּמָלַכְתָּ בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ וַיְשַׁלַּח דָּוִד אֶת־אַבְנֵר וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃ וְהִנֵּה עַבְדֵי דָוִד וְיוֹאָב בָּא מֵהַגְּדוּד וְשָׁלָל רָב עִמָּם הֵבִיאוּ וְאַבְנֵר אֵינֶנּוּ עִם־דָּוִד בְּחֶבְרוֹן כִּי שִׁלְּחוֹ וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃ וְיוֹאָב וְכָל־הַצָּבָא אֲשֶׁר־אִתּוֹ בָּאוּ וַיַּגִּדוּ לְיוֹאָב לֵאמֹר בָּא־אַבְנֵר בֶּן־נֵר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁלְּחֵהוּ וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃ וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָה הִנֵּה־בָא אַבְנֵר אֵלֶיךָ לָמָּה־זֶּה שִׁלַּחְתּוֹ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ׃ יָדַעְתָּ אֶת־אַבְנֵר בֶּן־נֵר כִּי לְפַתֹּתְךָ בָּא וְלָדַעַת אֶת־מוֹצָאֲךָ וְאֶת־מבואך וְלָדַעַת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ וַיֵּצֵא יוֹאָב מֵעִם דָּוִד וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אַחֲרֵי אַבְנֵר וַיָּשִׁבוּ אֹתוֹ מִבּוֹר הַסִּרָה וְדָוִד לֹא יָדָע׃ וַיָּשָׁב אַבְנֵר חֶבְרוֹן וַיַּטֵּהוּ יוֹאָב אֶל־תּוֹךְ הַשַּׁעַר לְדַבֵּר אִתּוֹ בַּשֶּׁלִי וַיַּכֵּהוּ שָׁם הַחֹמֶשׁ וַיָּמָת בְּדַם עֲשָׂה־אֵל אָחִיו׃ וַיִּשְׁמַע דָּוִד מֵאַחֲרֵי כֵן וַיֹּאמֶר נָקִי אָנֹכִי וּמַמְלַכְתִּי מֵעִם יְהוָה עַד־עוֹלָם מִדְּמֵי אַבְנֵר בֶּן־נֵר׃ יָחֻלוּ עַל־רֹאשׁ יוֹאָב וְאֶל כָּל־בֵּית אָבִיו וְאַל־יִכָּרֵת מִבֵּית יוֹאָב זָב וּמְצֹרָע וּמַחֲזִיק בַּפֶּלֶךְ וְנֹפֵל בַּחֶרֶב וַחֲסַר־לָחֶם׃ ל וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו

רשי

מהגדוד · כשמו בגדוד לשלול על האויב: מבור הסירה · שם המקום ורבותינו אמרו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג על שלא החזיק דברי דוד בכנפת המעיל אשר לקח מראשותיו של שאול ונס על כנף המעיל של שאול אמר שמא אחד מן הסירי' נאחז בו וקרעו: אל תוך השער · לפני סנהדרין להשפט על דם עשאל אחיו: בשלי · בשגגה שלא הבין אבנר שבלבו להורגו וסרס המקרא ויטהו יואב בשלי אל תוך השער לדבר אתו: יחולו · ינוחו יחולו דמי אבנר על מקרא שלפניו הוא מוסב שאמר נקי אני וממלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב דמי המוכרים במקרא שלפניו: ומחזיק בפלך · נשען על מקלו מחמת חולי הרגלים: הרגו

רלבג

והנה המית יואב את אבנר במרמה כי הביאו תוך השער לדבר אתו בשלום ובבטחון והכהו אל החומש להנקם ממיתת עשאל אחיו · והנה היה רע מאד בעיני דוד מה שעשה יואב ולזה קללו בזאת הקללה הנפלא' והוא שלא יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך מצד חולי הרגלים וחולשת הגוף כי אלו האנשי' חשובים הם כמת כי אין פעולותיהם הטבעיות המסודרות מהנפש אשר תשימם חיים באופן ראוי ולזה המשיל המצורע למת באמרו אל נא תהי כמת וכן חסר לחם הוא חשוב כמת כי אין לו מה שיחיה אות עצמו · והנה

רבינו ישעיה

לדבר אתו בשלי פירוש בשגגה · ששגגה היתה לאבנר שלא נזהר מ משכאת יואב שהרג אחיו: יחולו על ראש יואב · פירוש יחולו דמי אבנר: ומחזיק בפלך · וזהו מטה שנשענין עליו וזהו חולי הרגלים הנקרא פודגרא · ודומה לו ידיה שלחה בכישור וידיה תמכו פלך והו המקל שתופסו הטוו' וקושרות בו הפשתן והכישור שהן טוות · פכישור ופלך דבר אחד הן · ותרגמו מתקיף באגד · ויש לומר שדומה לו שכי דאזלי אתיגלא שהוא מקל שהזקנים נשענים עליו:

רשי

הרגו לאבנר. כמו את אבנר ודומה לו עשקה לי ערבני עשקה אותי וכן רפא נא לה רפא אותה וכמוהו שלח לשריו לבן חיל לעובדיה וגו' ללמד בערי יהודה ופתרונו שלח את שריו את בן חיל: הכמות נבל. הכמות רשע בחרב: ידיך לא אסורות. היו ואיך נפל גבור כמותך לפני בני עולה: להברות. לשון סעודה: ואנכי היום רך. ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא: היו בן שאול. היו לבן שאול כמו למועד אשר שמואל אשר לשמואל: ויברחו

אחיהם ד' בקריאה וסי' נמסר בספר שפטים סימן ט': יוסיף י"ד חס' וי"ו וסי' ארבעים יכנו ב' בו' כה יעשה יי' ליהונתן. לאויבי דוד. כה יעשה אלהים לאבנר. וישבע דוד לאמר דקינת אבנר. והבאתו אלי ולא יוסיף לגעת בך. הלעולמים יזנח יי'. יוסיף לך לשון רמיה. וטהר ידים יוסיף אמץ. ומתק שפתים. לב חכם ישכיל. כי יוסיף על חטאתו. הון יוסיף רעים רבים:

ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר על אשר המית את עשהאל אחיהם בגבעון במלחמה: ויאמר דוד אל יואב ואל כל העם אשר אתו קרעו בגדיכם וחגרו שקים וספדו לפני אבנר והמלך דוד הלך אחרי המטה: ויקברו את אבנר בחברון וישא המלך את קולו ויבך אל קבר אבנר ויבכו כל העם: ויקנן המלך אל אבנר ויאמר הכמות נבל ימות אבנר: ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו כנפול לפני בני עולה נפלת ויספו כל העם לבכות עליו: ויבא כל העם להברות את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה: וכל העם הכירו וייטב בעיניהם ככל אשר עשה המלך בעיני כל העם טוב: וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר בן נר: ויאמר המלך אל עבדיו הלוא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל: ואנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני ישלם יהוה לעשה הרעה כרעתו:

ד

א וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו וכל ישראל נבהלו: ב ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול שם האחד בענה ושם השני רכב בני רמון הבארתי מבני בנימן

תרגום

קטלו לאבנר על דקטל ית עשהאל אחוהון בגבעון בקרבא: ואמר דוד ליואב ולכל עמא דעמיה בזעו לבושיכון ואסרו סקין וספדו קדם אבנר ומלכא דוד אזיל בתר ערסא: וקברו ית אבנר בחברון ואריםמלכא ית קליה ובכו על קברא דאבנר ובכו כל עמא: ואלא מלכא על אבנר ואמר הכמות רשיעין ימות אבנר: ידך לא אסירן ורגלך לא לזקין דנחש אתקרבו כמפל קדם גברין רשיעין נפלתא ואוסיפו כל עמא למבכי עלוהי: ואתא כל עמא לאוכלא ית דוד לחמא עד דיומא קים וקים דוד למימר כדין יעביד לי יי וכדין יוסיף אלהן קדם מעל שמשא אטעום לחמא או כל מדעם: וכל עמא אשתמודעו ושפר בעיניהון ככל דעבד מלכא בעיני כל עמא טב: וידעו כל עמא וכל ישראל ביומא ההוא ארי לא הות בעצת מלכא למקטל ית אבנר בר נר: ואמר מלכא לעבדוהי הלא תדעון ארי רב ושליט נפל יומא הדין בישראל: ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא וגבריא האלין בני צרויה קשן מני ישלם יי לעבדי בישתא כבישתיה:

א ושמע בר שאול ארי מית אבנר בחברון ואתרשלא ידוהי וכל ישראל אתבהילו: ותרין גברין רבני רישי משרין הוו עם בר שאול שום חד בענא ושום תנינא רכב בני רמון דמבארות מבני בנימן ארי

רדק

הרגו לאבנר. כמו את אבנר וכן לכל כליו תעשה נחשת: במלחמה. כלומר הוא הרג עשהאל במלחמה והם הרגו אבנר בשלום וזהו שאמר דוד וישם דמי מלחמה בשלום: ויאמר דוד. אף על פי שיואב הרגו אמר לו שיקרע עליו ויתאבל כי שלא כדין הרגו: הולך אחרי המטה. כשהיו מוליכין אותו לקבורה ואף על פי שאמרו כי המלך אינו יוצא אחר המטה ואפי' מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו עשה כן דוד להוציא מלבם של ישראל שלא יחשדוהו כי בעצתו נהרג כמו שאמר בסוף הענין וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר: אל קבר. כמו על קבר וכמוהו אל ההרים לא אכל וכן ויקונן המלך אל אבנר כמו על אבנר: הכמות נבל. בחרב כמו רשע או פירושו כאדם נופל ושפל ימות אבנר שהיה גבור וגדול איך לא השיב ידו אל מכהו: ידיך לא אסורות. היאך לא הכיתו גם אתה ורגליך גם כן לא לנחושתים הוגשו איך לא ברחת מפניהם כנפול נבל כן נפלת לפני בני עולה ואף על פי שלא זכר נבל אלא כנפול זה ר"ל כיון שזכר נבל למעלה סמך על המבין וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות: להברות את דוד לחם. רבו' ז"ל אמרו כתיב להכרות בכ"ף וקרינן להברות בבי"ת בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו וכן כתב ר' מנחם בן סרוק כי הכתוב להכרות וכן כתב רבי יהודה חיוג וכן כתב אדוני אבי ז"ל ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר מדוייק אשר ראינו וכן כתב רבי יונה כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרי' ולא במסורת ופירוש להברות להאכיל אפי' אכילה מועטת ולא רצה כי הברייה היא האכילה המועטת וכן ואברה מידה: רך ומשוח מלך. רך במלוכה כאילו היום נמשחתי למלך כי היום ההוא היה תחלת מלכותו על ישראל על ידי אבנר והאנשים האלה בני צרויה שהם קשים ממני בלבלו לי מלכותי וזכר צרויה אמם ולא זכר אביה' כלומר בני אחותי הם והיה להם לחוס עלי ולא עשו ובשאר מקומו' שזכר אמם ואומר יואב בן צרויה אבישי בן צרויה לפי שהיו יותר נכבדים בזכר אמם לכבוד דוד ויונתן תרגם רך ומשוח מלך הדיוט ומרבי למלכא כלומר עד היום לא הייתי חושב עצמי למלך אלא הדיוט וכאילו היום נמשחתי למלך ורבו' ז"ל פירשו רך לשון מלוכה כאמר' לא רכא ולא בר רכא את ואמר מנא תימרא דהאי רכא לישנא דמלכותא הוא דכתיב רך ומשוח מלך: היו בן שאול. כמו לבן שאול או עם בן שאול כתרגו' או שרי שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר שרי בן שאול ומנחם פירשו היו כמו שברו וכן נהייתי ונחליתי ור"ל המיתו אותו וספר ענין זה הנה להודיע כי אלה שהרגו בן שאול כבר היו עמו ושריו היו לפיכך לא נשמרו מהם בני הבית בבואם תוך הבית ובחדר משכבו וחשבו שבאו לדבר עמו כמנהגו ומה שאמר ויברחו הבארותים לא ספר על מה ברחו אולי היו להם דברי מריבה עם שאול או עם בנו ועתה שבו אליו אולי השלימו עמו טרם בואם ובאו עד לביתו ולא נשמרו מהם ויהיה פי' לוקחי חטים לזה הפי' שבאו עם לוקחי חטים לדבר עם בן שאול ולפי' שפירש מנחם המיתו יהיה פי' הענין כן כי אלה השרים הרגו בן שאול ולא אמר זה על איש בשת אלא על בן אחד שהיה לשאול והרגו אותו או בחיי שאול או אחרי מותו לפיכך ברחו גתימה והיו שם גרים עד היום הזה שבאו להרוג איש בשת למצוא חן בעיני דוד ולשוב לנחלתם בארות וכשבאו לבית איש בשת התנכרו ועשו עצמ' כלוקחי חטים וכאלו קונים חטין ונכנסו לביתו לחדר משכבו והרגוהו ובני הבית לא נשמרו מהם כי אמרו שידברו עמו לקחת חטים ממנו: כי גם

רלבג

והנה בכה דוד בכי גדול וקונן אל אבנר ולא טעם לחם כל היום ההוא לשתי סבו' האחת לפי שהיה קשה בעיניו מאד הריגת אבנר שהיה שר וגדול בישראל עם היותו בברית עמו והשנית השבית כדי שיכירו ישראל כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר כי היה זה ממה שירחיקם מאד להמליכו עליהם ר"ל בראותם כי המית שר גדול כמהו. והנה

רבינו ישעיה

הרגו לאבנר. כמו את אבנר. ודומה לו רפא נא לה: כנפול לפני בני עולה נפלת. כלומ' שבעול המיתו אותך: להברות את דוד. פי' כמו ואברה מידה. ואותו הוא קל וזהו כבד: ואנכי היום רך. פי' אין בי כח שאוכל להנקם מאנשי' גדולים כאלה שהם קשים ממני אלא השם ינקום מהם: ושני שרי גדודי' היו בן שאול. פירוש לבן שאול וחסר הלמד:

כי גם בארות תחשב על בנימן, כמו אל בנימן וכן ותתפלל על יי׳ כמו אל יי׳ על שפך הסופר כמו אל ומה שאמר כי גם בארות והנה בארות נחשבת בתוך ערי בנימן אם כן מה הוא גם אולי היתה על הגבול והיו חושבים בני אדם כי אינה לבנימן הודיע כי גם היא תחשב לבנימן וכל זה להודיע כי משבט בנימן היה שהיה משבט שאול יבאו לו מכלים ביתו וממלכתו שספר ומה שספר גם כן הנה עניין מפיבושת בן יהונתן להודיע כי במות איש בשת לא נשאר לבית שאול יורש עצר וראוי למלכות כי מפיבשת בן יהונתן נפל ונעשה נכה רגלים ולשאול לא נשאר כי אם בני רצפה הפלגש: כחם היום, בכ״ף: את משכב הצהרים, ת״י שנת מלכיא כלומר כי מנהג המלכים לישן בצהרים: ויבאו הבית, נראה כי אחר שהכוהו ויצאו להם חזרו לבית להסיר את ראשו להביאו לדוד כי הם הרגוהו כי חשבו למצוא חן בעיני דוד בזה הדבר: ואהרגהו, והוא לא הרגו אלא כיון שצוה לאחד מהנערי׳ להרגו כאילו הוא הרגו׳ ומה שאמר ואוחזה בו אפשר שדוד אחז בו והנער הכהו: אשר לתתי לו בשורה, אשר חשב שאתן לו שכר בשורה וכת״י דהוה מדמי למיתן ליה מתנא בבשורתיה: ויתלו על הברכה, כדי שיראום בני אדם וידעו כי דוד ביושר לבבו נקם נקמת בית שאול ואף על פי שהיו אויביו: ויבואו כל שבטי ישראל, מכל שבטי ישראל באו אליו ואפי׳ משבט בנימן כי לא היה להם עוד תקוה בבית שאול וזה היה חמש שנים אחר שמת איש בשת וחמש שנים היתה המלכות בטלה שלא מלך דוד על כל ישראל עד סוף חמש שנים וששה חדשים כי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים: הננו עצמך ובשרך אנחנו, אף על פי שאתה ממשפחת יהודה שהננו קרובים לך אנחנו גם כן עצמך כי כולנו בני ישראל אחים אנחנו: אתה

תחשב ג׳ בקריא׳ וסי׳ לכנעני תחשב׳ כי גם בארות׳ צדקה תחשב לו: שמעת ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ בבוא שמעת שאול ויהונתן׳ מי האמין לשמעתינו׳ ושמעות יבהלוהו ממזרח: כחם ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וירא: והנה ג׳ בקריאה וסי׳ והנה באו תוך הבית׳ והנה אמרות הסיתוך׳ והנה בשבר תלכנה: חברונה

כי גם בארת תחשב על בנימן: ויברחו הבארתים גתימה ויהיו שם גרים עד היום הזה: וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח ושמו מפיבשת: וילכו בני רמון הבארתי רכב ובענה ויבאו כחם היום אל בית איש בשת והוא שכב את משכב הצהרים: והנה באו עד תוך הבית לקחי חטים ויכהו אל החמש ורכב ובענה אחיו נמלטו: ויבאו הבית והוא שכב על מטתו בחדר משכבו ויכהו וימתהו ויסירו את ראשו ויקחו את ראשו וילכו דרך הערבה כל הלילה: ויבאו את ראש איש בשת אל דוד חברון ויאמרו אל המלך הנה ראש איש בשת בן שאול איבך אשר בקש את נפשך ויתן יהוה לאדני המלך נקמות היום הזה משאול ומזרעו: ויען דוד את רכב ואת בענה אחיו בני רמון הבארתי ויאמר להם חי יהוה אשר פדה את נפשי מכל צרה: כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג אשר לתתי לו בשרה: אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם ובערתי אתכם מן הארץ: ויצו דוד את הנערים ויהרגום ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם ויתלו על הברכה בחברון ואת ראש איש בשת לקחו ויקברו בקבר אבנר בחברון:

ה ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו:

ארי אף בארות מתחשבא על דבית בנימין: וערקו אנש בארות לגתים והוו תמן דירין עד יומא הדין: וליהונתן בר שאול ברא לקי בתרין רגלוהי בר חמש שנין הוה כד אתת בסורת שאול ויהונתן מיזרעאל ונטלתיה תורבנתיה ואפכת והוה באתבעיותה למערק ונפל וחגר ושמיה מפיבושת: ואזלו בני רמון דמבארות רכב ובענה ואתו במיחם יומא לבית איש בושת והוא שכיב ית שנת מלכיא: ואנון אתו עד גו ביתא כזבני חטין ומחוהי בסטר ירכיה ורכב ובענה אחוהי אשתיזבו: ואתו לביתא והוא שכיב על ערסיה באדרון בית משכבי ומחוהי וקטלוהי ואעדיאו ית רישיה ונסיבו ית רישיה ואזלו באורח מישרא כל ליליא: ואיתיאו ית ריש איש בושת לות דוד לחברון ואמרו למלכא הא ריש איש בושת בר שאול בעיל דבבך דבעא למקטלך ועבד יי לרבוני מלכא פורענותא יומא הדין משאול ומזרעיה: ואתיב דוד ית רכב וית בענה אחוהי בני רמון דמבארות ואמר להון קים הוא יי די פרק ית נפשי מכל עקא: ארי דחוי לי למימר הא מית שאול והוא הוה כמבסר בעיני נפשיה ואחדית ביה וקטלתיה בצקלג דהוה מדמי למתן ליה מתנת בסורתיה: אף ארי גברין רשיעיא קטלו ית גבר זכאי בביתיה על שוויה וכען הלא אתבע ית דמיה מידכון ואפלי יתכון מן ארעא: ופקיד דוד ית עולמיא וקטלנון וקציצו ית ידיהון וית רגליהון וצלבו על ברכתא בחברון וית ריש איש בושת נסיבו וקברו בקברא דאבנר בחברון:

ואתו כל שבטיא דישראל לות דוד לחברון ואמרו למימר הא אנא קריבך ובסרך אנחנא: אף

רשי

ויברחו הבארותים, כשמת שאול שעזבו בני ישראל הערים ש שסביבות פלשתי׳ כמו שאמור למעלה אז ברחו הבארותים: וליהונתן בן שאול, מוכה והולך איך נשבת מלכות מבית שאול הוא ובניו כהרגו וזה הנשאר הרגוהו על משכבו ובנו של יהונתן נפל ויפסח: נכה רגלים, שבור רגלי׳ והנה באו עד תוך הבית עם תגרי׳ לוקחי חטים: לתתי לו בשור׳, אשר דימה לשמחני למען אתן שכר ב בשורתו: אל

רלבג

והנה אחר זה קשרו שני שרי גדודים אשר לבן שאול על איש בשת והרגוהו בביתו על מ משכבו בהיותו שוכב משכב הצהרי׳ ונכנסו עם אנשי׳ לוקחי חטים שבאו בתוך הבית ו ונשאו את ראשו לדוד למצוא חן בעיניו והוא פקד את נקמת איש בשת מהם וצוה ל להרגם ולקצץ ידיהם ורגליהם ותלו אותם על הברכה בחברון ויקבור את ראש איש בשת בקבר אבנר בחברון׳ והנה

ואהרגהו ב׳ קשריו על אדוני׳

רבינו ישעיה

ויברחו הבארתים גתימה׳ פירוש כשמת שאול ועזבו ישראל הערים אשר סמוכות לפלשתים ברחו הבארתי׳ ויצאו מבארות: וליהונתן בן שאול׳ פירוש מפני שהזכיר בריחת הבארתים הסמיך לו שגם בן יהונתן נפסח כשברחה אומנתו כששמעה מיתת שאול ויהונתן: נכה רגלים׳ פירוש לשון הכאה׳ ששרשו נכה וזהו שם התואר מן הקל על משקל יפה תואר: והנה באו עד תוך הבית לוקחי חטים ויכהו אל החומש׳ כמו עד הנה עזרנו יי׳׳ ובאו שם אנשים שהם לוקחי חטים׳ והיו בעיצה אחרת עם רכב ובענה להרגו ונמלטו רכב ובענה אחר שהרגוהו ובאו אל דוד: אשר לתתי לו בשורה׳ פירוש אשר היה בא לבשרני כדי שאתן לו שכר בשורתו׳ ותרגום דהוה מדמי למתן ליה אגר בשורתא:

ט׳ בקריאה וסי׳ נמסר ביהושע סימן י׳: ויאמרו לאמר ג׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר בשלח:

רשי

אל היבוסי ׳ מצודת ציון נקראת יבוס ומזרעו של אבימלך היו והיו להם שני צלמים אחד עור ואחד פסח שנעשו על שם יצחק ויעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ולכך לא הורישם כשלכדו את ירושלם לא לכדו את המצודה כמה שנאמר את היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו יושבי יהודה הורישם ותניא אמר ר׳ יהושע בן לוי יכולין היו אלא שלא היו רשאין: ויאמר לדוד׳ מי שאמר: העורים והפסחי׳ ׳ הם הצלמים: כל מכה יבוסי ויגע בצנור ׳ כל דיקטל יבוסאה וישרי למיכבש כרכא: ואת הפסחי׳ ׳ ויכה גם את הפסחים ואת העורי׳ שנאו׳ נפש וגו׳ על כן יאמרו וגו׳ ׳ על אשר אומרי׳ העור והפסח בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבא כו׳ לא יבא דוד עד הנה הרי זה מקר׳ קצר שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי ב בראשונה יהיה לראש ולשר ודומה לזה לכן כל הורג קין ולא פירש מה יעשה לו אבל מ מעצמו הוא נשמע ל לשון גערה ונזיפה: ויגע בצנורי לשון גובה המגדל כי שם היו נתונים הצלמים ובימי דוד כבר עברו הדורו׳ שהונכרו בשבועה:

מן

העורים נ״ל קמיץ פתח ונ״ל יהודייא קטן׳

ג׳ מלין קדמיתא נסיב מן תניתא וסי׳ הייתה מוציא והמבי׳ ידעת שחר מקומו׳ ומתחתה לשכות האלה: היבסי ה׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ וילך המלך ואנשיו׳ כל מכה יבסי ויגע בצנור׳ עלה הקם לי״י מזבח׳ וישלח ידו המלאך׳ כי יעלה דוד להקים מזבח ליי׳ דד״ה: מצדה ד׳ חס׳ ו׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ וישב דוד במצדה׳

גַּם־אֶתְמוֹל גַּם־שִׁלְשׁוֹם בִּהְיוֹת שָׁאוּל מֶלֶךְ עָלֵינוּ אַתָּה הָיִיתָה מוֹצִיא וְהַמֵּבִי אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר יְהוָה לְךָ אַתָּה תִרְעֶה אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּהְיֶה לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל: וַיָּבֹאוּ כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ חֶבְרוֹנָה וַיִּכְרֹת לָהֶם הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרִית בְּחֶבְרוֹן לִפְנֵי יְהוָה וַיִּמְשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל: בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה דָּוִד בְּמָלְכוֹ אַרְבָּעִים שָׁנָה מָלָךְ: בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל־יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּבִירוּשָׁלַ͏ִם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה עַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה: וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ וַאֲנָשָׁיו יְרוּשָׁלַ͏ִם אֶל־הַיְבֻסִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְדָוִד לֵאמֹר לֹא־תָבוֹא הֵנָּה כִּי אִם־הֱסִירְךָ הַעִוְרִים וְהַפִּסְחִים לֵאמֹר לֹא־יָבוֹא דָוִד הֵנָּה: וַיִּלְכֹּד דָּוִד אֵת מְצֻדַת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִד: וַיֹּאמֶר דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא כָּל־מַכֵּה יְבֻסִי וְיִגַּע בַּצִּנּוֹר וְאֶת־הַפִּסְחִים וְאֶת־הַעִוְרִים

היית׳ ׳ המו ק ק והמביא ק · ט׳ מל׳ ויחד חס׳ · ל׳ · ה · כ״א · ה׳ חס׳ · ל׳ ׳ ל׳ · ל׳ חס׳ בכבי׳ · ל׳

אַף מֵאִתְמָלֵי אַף מִדְּקָמוֹהִי כַּד הֲוָה שָׁאוּל מַלְכָּא עֲלָנָא אַתְּ הֲוֵיתָא נָפֵק וְעָלֵל בְּרֵישׁ יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר יְיָ לָךְ אַתְּ תְּפַרְנֵס יָת עַמִּי יָת יִשְׂרָאֵל וְאַתְּ תְּהֵוֵי לְמַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל: וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא בְּחֶבְרוֹן וּגְזַר לְהוֹן מַלְכָּא דָּוִד קְיָם בְּחֶבְרוֹן קֳדָם יְיָ וּמְשַׁחוּ יָת דָּוִד לִמְהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל: בַּר תְּלָתִין שְׁנִין דָּוִד כַּד מְלַךְ אַרְבְּעִין שְׁנִין מְלַךְ: בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ עַל דְּבֵית יְהוּדָה שְׁבַע שְׁנִין וְשִׁתָּא יַרְחִין וּבִירוּשְׁלֵם מְלַךְ תְּלָתִין וּתְלָת שְׁנִין עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה: וַאֲזַל מַלְכָּא וְגִבָּרוֹהִי לִירוּשְׁלֵם לְוָת יְבוּסָאָה יָתְבֵי אַרְעָא וַאֲמַרוּ לְדָוִד לְמֵימַר לָא תֵעוּל הָלְכָא אֱלָהֵן בְּאַעְדָּיוּתָךְ חַטָּאַיָּא וְחַיָּבַיָּא דְּאָמְרִין לָא יֵעוּל דָּוִד הָלְכָא: וַאֲחַד דָּוִד יָת חַקְרָא דְּצִיּוֹן הִיא קַרְתָּא דְּדָוִד: וַאֲמַר דָּוִד בְּיוֹמָא הַהוּא כָּל דְּיִקְטֹל יְבוּסָאָה וְיִשְׁרֵי לְמִכְבַּשׁ כַּרְכָּא וְיָת חַטָּאַיָּא וְיָת חַיָּבַיָּא

רחיקא

וילכד דוד את מצדת ציון ׳ וחברו דד״ה ׳ סלעי ומצודתי דשמואל:

רדק

אתה הייתה מוציא ׳ ה״א כתובה בסוף מלת הייתה והיא נקראת עם מלת מוציא וכן ידעתה שחר מקומו: והמבי׳ חסר אלף בכתוב וכן היורש אבי לך: ויבואו כל זקני ישראל׳ וכבר אמר למעלה ויבואו כל שבטי ישראל אלא פירוש ויבואו וכבר באו תחלה זקני ישראל אל דוד וכרת להם ברית שלא ירע להם בעבור שסמכו ידי איש בשת שתי שני׳ ובעבור שאחרו להמליכו אחר מות א איש בשת חמש שני׳ וכיון שכרת להם ברית שלחו בעבור שבטי ישראל ובאו אל דוד ומשחוהו למלך ואע״פ שהיה נמשח תחלה ביד שמואל ומשחוהו אחר כן בית יהודה משחוהו גם עתה ישראל כי עתה מלך על כל ישראל ובדברי הימים אומר וימשחו את דוד למלך על ישראל בדבר יי׳ ביד שמואל לפי שלא היה נתקיים דבר שמואל עד היום הזה כי שמואל משחו למלך על כל ישראל כמו שהיה שאול מלך על כל ישראל ומפני זה לא נלחם דוד ביבוסי יושב ציון עד שהיה מלך על כל ישראל ומיד שמשחו אותו ישראל הלך שם: לפני יי׳ ׳ כבר פירש׳ כי כל מקום שיתקבצו שם כל ישראל או רובם שם שכינה שורה או פירוש לפני יי׳ שאמרו יי׳ יהיה עד בינינו בברית שאנו כורתים: בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים ׳ ובכלל לא מנאם לפי שלא היתה שנה שלמה וכן בספר מלכים לא מנה אותם ששה חדשי׳ אפי׳ בפרט לפי שלא היתה שנה ש שלימה ׳ ובדרש אלין ששה חדשים יתירי מה אכון ר׳ יצחק בשם רבי יהודה חסידים היו מטלטי׳ ושלש אלא שהכתובים חולקים כבוד לירושלם ומונין אותם שלימים אמר רבי יודן חשבון המרובה בולע את הממועט אמר ר׳ יודן כתוב כי ששה חדשים ישב שם יואב אותן חדשים לא עלו לו מן המניין ׳ דבר אחר אותן חדשים שברח מפני אבשלום ובשעירה היה מתכפר כהדיוט לא עלו מן המניין: וילך המלך ואנשיו ׳ ובדברי הימים וילך דוד וכל ישראל כי כל ישראל היו עתה אנשיו וכיון שמלך על כל ישראל הלך אל ירושלם ללכוד מצודת ציון לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל ועד היום לא נתקיימה מלכות בישראל כי שאול לא קמה מלכותו: כי אם הסירך העורים והפסחים ת״י אלהן באעדיותך חטאיא וחייביא דאמרין לא יעול דוד הלכא ׳ ומצאנו בדרש אמרו אנשי יבוס לאברה׳ כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוס ואנו מוכרין לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית השבועה וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנאמר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לא תבא הנה אמרו לו אין אתה יכול עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם ברית השבועה שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו רגליהם לא יהלכו שנאי׳ כפם דוד לפי שסוכא מלשמוע ומעבוד ע״ז שנ׳ על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אמר דוד לאנשיו כל מי שיעלה בראשונה ויסיר את הצלמים יהיה לראש ועלה יואב והיה לראש שנ׳ ויעל יואב וגו׳ ואחר כן קנה דוד את עיר היבוסי לישראל בככר זהב בכתב לאחוזת עולם בשש מאות זהב שנאמ׳ ויתן דוד לארונה במקום וגו׳ ׳ ועוד אמרו כי שני צלמים אלו היו בראש המגדל הנקרא צנור והיה אחד עור על שם יצחק והאחד היה פסח על שם יעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שנ׳ אם תשקר לי ולניני ולנכדי לפיכך לא כבשוה ישראל כשכבשו את ירוש׳ כי עדיין היה נכד אבימלך חי ובימי דוד כבר מת ובטלה השבועה והחכם ר׳ אברהם אע״ פירש כי אם הסירך כמו הסיר כלומר אם תסיר למלחמתך אפי׳ העורים והפסחי׳ הם ימנעוך שלא תבא הנה כי המגדל הזה חזק מאד ולא נירא אותך למלחמה: ויאמר דוד׳ עתה ספר איך לכדה שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ופירושו במקום החזק ת״י וישרי למיכבש כרכא: ואת הפסחים ואת העורים ׳ כלומר ויבא גם כן הפסחים והעורים ומכה שזכר עומד במקום שנים:

שנואי

רבינו ישעיה

ויכרו׳ להם דוד ברית בחברון ׳ פירוש יש לומר הם נשבעו לו לעבדו והוא נשבע להם לשפוט אותם ולהנהיגם כצדק: וילך המלך אל היבוסי ׳ רצה לתפו׳ העיר ולגרש היבוסי משם ולהכין שם כ כסא מלכותו: ויאמר לדוד לאמור ׳ פירוש היבוסי אמר לו כולם קול כלשון יחיד: לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים׳ הסירך כמו הסיך בפת׳ ה״א ונתחלפה התנועה ׳ והעורים והפסחי׳ הם צלמים שכתבו עליהם ה השבוע׳ שנש׳ אברהם ויצח׳ לאבימל׳ וקורא אותם עורים ופסחי׳ על שם עינים להם ולא יראו ׳ רגליהם ולא יהלכו ׳ והיו להם אלהות שהיו עובדים אותם ׳ ויש אומרים אחד עשו עור על שם יצחק דכתי׳ ותכהין עיניו מראות ואחד פסח על שם יעקב דכתיב והוא צולע על ירכו והיו עומדים אלו הצלמים בראש ה המגדל והיו אומרים לו עד שתסיר אלה לא תוכל להכנ׳ כה: וילכד דוד את מצוד׳ ציון ׳ הוא היתה עיר דוד שהיתה ק קריה בצורה וחזקה מכל ירושלם ׳ ויאמר דוד ביום ההוא בעת המלחמה ׳ כל מכה יבוסי ויגע בצנור ׳ פירוש כשער הקריה וצנור הוא המסגר שסוגרין בו השער: ואת הפסחים ואת העורים ׳ מקרא קצר הוא ויסיר את הפסחי׳ ואת העורים שהם שנואי נפש דוד:

רלבג

והנה אחר זה נתקבצו כל שבטי ישראל אל דוד בחברון ויכרות להם המלך דוד ברית בחברון כי שם היתה במה לזבוח שם זבחים כמו שנתבאר בדברי אבשלום ׳ וימשחו את דוד למלך על כל ישראל ואז נעתק דוד מחברון ללכת ירושלם ׳ והנה היה היבוסי יושב בירושלם ולא יכול דוד להוציאם משם בעבור שבועת אברהם לאבימלך שהיתה כתובה בצלמים אשר שם שהם עורים ופסחים כי עינים להם ולא יראו רגלים ולא יהלכו ואפשר שהיו הצלמים ההם בצורת עור ופסח העור להורות על ברית יצחק שבסוף ימיו כהו עיניו מראות והפסח בעבור יעקב שהיה צולע על ירכו ועשו זה להורות שכבר נשתלם להם זה הברית עם האבות בכללם ולזאת הסבה אמר היבוסי לדוד לא תבא הנה אם לא הסירות תחלה העורים והפסחים שבהם זכירת זה הברית כאילו יאמר לא יבא דוד הנה כי לא יוכל להסיר אלו הצלמים שבהם זכירת זה הברית׳ וילכד דוד מהיבוסי את מצודת ציון היא עיר דוד ואמ׳ דוד ביום ההוא כל מי שיכה יבוסי ויגע בצנור והוא המרזב שנשפכים ממנו המים וישחית עם השחתתו את הצנור הפסחים והעורים שהם שנואי נפש דוד מצד שימנעוהו מלבוא אל הבית יהיה לו גמול כך וכך ולא פירש על כן היו אומרים יש שם עור ופסח הנה באמת זה ימנע דוד מלבא אל הבית והנה אפשר השחתתו בזה האופן מזולת הסרת הברית אשר כרתו האבות כי הוא ישחית הבנין אשר בו הציור ובהשחתתו ישחתו הצלמים האלו ואפשר שנאמר בפירוש זה הענין שהוא אפשר שהוא שם מקום אחד אי אפשר שיכנסו בו אם לא יעברו לפני אלו הצלמים והיו אלו הצלמים עשויים באופן מהתחבולה שיכיעו מקלות של ברזל רבי המשקל תנועה חזקה בדרך שלא יוכל אדם לעבור שם כדי שלא יכו אותן הצלמים באותן המקלות וכבר שמענו שכבר נעשו צלמים כאלה בקצת המקומות והנה המלאכת כמו זאת התחבולה אין בה מהקושי למי שיבין בחכמת המשקולות ובהנעה במים וברוח ובכסף חי ואין הנה מקום החקירה לבאר איך יתכן זה והנה עשו אותן הצלמים בדמות עורים ופסחים לפי שמדרך העורים והפסחים שיהיה להם מקל יהיו נשענים בו והנה ידמה שאצל הצנור היו אלו הצלמים והיו מוציאין המים מפיהם והיה נכנס מהמים בהם מה שהיה בו רושם מהנעת אלו המקלות ולזה היה צריך כל איש להשמר שלא יכנס שם ובהכו׳ האיש בצנור בדרך שלא ישפכו המים לאותן הצלמים יקל יותר להשחית אותן הצלמי׳:

ויסב

רדק

שנואי נפש דוד, לפי שבזוהו בהם שאמרו שהם ימנעוהו שלא ילכוד את המצודה, ואמר כל מכה ולא אמר מה יעשה לו וכמוהו. פי' הורג. ויקן ובדברי הימים מפרש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל יואב בראשונה ויהי לראש, ובמדרש כל מכה יבוסי ויגע בצנור כל מי שהיה מכה יבוסי היה נוגע בצנור כלומר לא היו יכולים לכבשם אם לא היו מגיעים בצנור והוא המקום הגבוה במגדל מה עשו הביאו אילן של ברוש וכפפו אותו וקפץ יואב ועלה בראש החומה ובקשו להורגו והיה גבור חיל ונלחם כנגדם ובאו גבורי ישראל ועזרוהו, ובמדרש אחר כתוב כן מה עשה יואב הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברום ועלה על החומה וזהו שאמר דוד יהלמני צדיק חסד שמן ראש אל יניא ראשי מה עשה הקב"ה קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמר ובאלהי אדלג שור: על כן יאמרו, כי מהיום ההוא ואילך לא יבא עור ופסח אל הבית הזה היא מצודת ציון לבזיון אותן העורי' והפסחי' ולזכרון לדורות היאך לכדה דוד: מן המלוא וביתה, מן המלוא ולפנים ומלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקו' היתה רחבה להאסף העם שם לפיכך נקרא מלוא כמו קראו מלאו ואמרו האספו ונבואה וממנו ולפנים בנה ובדברי הימים אומר כי יואב בנה שאר העיר: הלוך וגדול, שניהם מקור: ויי' אלהי צבאות עמו, טעם הספור הזה כי בעזרתו היה מנצח כל החיילות בכל אשר יצא כי יי' עמו שהוא אדון צבאו' מעלה וצבאות מטה: וחרשי אבן קיר, לבנות קיר ות"י ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין ואדריכלין דאומנין בבניין כותלין: וכי נשא, מבניין פיעל הדגוש הקב"ה נשא ממלכתו כיון שמלך צור שלח לו כל זה ידע כי מיי' היתה לו זה בעבור עמו ישר' להיו' להם רועה טוב: ויקח דוד עוד פלגשים ונשים, אמרו רבו' ז"ל פלגשים בלא כתובה ובלא קדושין נשים בכתובה וקדושין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בירושלמי שאמרו שם אינו היא אשה ואינו היא פלגש ר' מאיר אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה וחכמים אומרים אחד זו ואחד זו יש להם כתובה אלא אשה יש לה כתובה ותנאי כתובה פלגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה אעפ"כ סוגיית התלמוד כר' מאיר וקבלו רז"ל כי שמנה עשרה נשים היו לו לדוד בין נשים ובין פלגשים ודרשו לא ירבה לו נשים יותר מן שמנה עשרה וסמכו זה אחר הקבלה מפסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה ושש נשים היו לו ואמר כהנה וכהנה והם יב ועוד כהנה והם יח וזה הצריכה לומר כי ענלה זו מיכל ובכלל השש שהיו לו בחברון היא והנה מצאנו לו שש נשים בחברון קודם בואו לירושלם ואומר ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם ומצאנו בברחו מפני אבשלום שהניח עשר פלגשים לשמור את הבית אם כן שתים נשים לבד לקח בירושלם ועשר פלגשים ואחת משתי הנשים שלקח בירושלם היתה בת שבע: הילודים, תואר בשקל גבורים וכל אלה בני נשים היו כמו שאומר בדברי הימים לבד בני הפלגשים: שמוע, הוא שמעה הנזכר בדברי הימים בבני הפלגשים, ואלישוע הוא אלישמע הנזכר שם ונזכר שם אליפלט אחר ונזכר גם כן נגה שלא נזכר הנה ואפשר כי שנים אלו מתו בלא זכר לפיכך לא זכר אותם הנה לפי שאמר שם כל בני דוד לפיכך זכרם כלם: לבקש את דוד, להלחם עמו ואז עשה דוד מזמור למה רגשו גוים לפי שנתקבצו כל פלשתים כמו שנאמר ויעלו כל פלשתים: וירד אל המצודה, מגדל חזק ואמר וירד כי מקום המגדל היה שפל מירושלם וכשבא דוד מירושלם אל המצודה היה יורד ומה שאמר האעלה אל פלשתים והם היו בעמק רפאים נראה כי פלשתים היו באותו מקום הנקרא בעל פרצים אלא שהיו חיל רב מאד כמו שאמר כל פלשתים ונתפשטו עד עמק רפאים ואותו מקום בעל פרצים היה גבוה ממקום המצודה שירד שם דוד בתחלה וכן אמר בדברי הימים ויעלו בבעל פרצים וכן אמר בספר ישעיה כי כהר פרצים יקום יי' ועל מלחמה זו אמר ושם במצודה שאל ביי' ועלה בבעל פרצים להלחם בפלשתים ושם הכה אותם: פרץ יי' את אויבי לפני כפרץ מים, כלומר מיי' היתה זאת כי אני במעט עם הכיתי עם רב כזה אלא שהאל פרץ אותם לפני ת"י תבר יי' ית בעלי דבבי קדמי כמה דמתבר מאן דחסף דמלי מיין ולפי הפשט כפרץ שעושין שמים בבוא שטף מים שפורצין הגדר: בעל פרצים, ת"י מישר פרצים וכן תרגם בעל גד מישר גד:

וביתה ב' קמץ הפנימית, המלוא: הפלשתים ה' וסי' נמסר בהאי סיפרא בחלק א' סימן י"ז ופרצים ה' וסי' ויבא דוד בבעל פרצים ויכם ב' בפסוק, כי כהר פרצים יקום, ויעלו בבעל פרצים ב' בפסוק דה"ה, וא' ופרצים תצאנה דעמום:

שְׂנֻאֵי נֶפֶשׁ דָּוִד עַל־כֵּן יֹאמְרוּ עִוֵּר וּפִסֵּחַ לֹא יָבוֹא אֶל־הַבָּיִת׃ וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּמְּצֻדָה וַיִּקְרָא־לָהּ עִיר דָּוִד וַיִּבֶן דָּוִד סָבִיב מִן־הַמִּלּוֹא וָבָיְתָה׃ וַיֵּלֶךְ דָּוִד הָלוֹךְ וְגָדוֹל וַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת עִמּוֹ׃

וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צֹר מַלְאָכִים אֶל־דָּוִד וַעֲצֵי אֲרָזִים וְחָרָשֵׁי עֵץ וְחָרָשֵׁי אֶבֶן קִיר וַיִּבְנוּ־בַיִת לְדָוִד׃ וַיֵּדַע דָּוִד כִּי־הֱכִינוֹ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְכִי נִשֵּׂא מַמְלַכְתּוֹ בַּעֲבוּר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּקַּח דָּוִד עוֹד פִּלַגְשִׁים וְנָשִׁים מִירוּשָׁלִַם אַחֲרֵי בֹּאוֹ מֵחֶבְרוֹן וַיִּוָּלְדוּ עוֹד לְדָוִד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיִּלֹּדִים לוֹ בִּירוּשָׁלִָם שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה׃ וְיִבְחָר וֶאֱלִישׁוּעַ וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃ וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע וֶאֱלִיפָלֶט׃

וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־מָשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ כָל־פְּלִשְׁתִּים לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל־הַמְּצוּדָה׃ וּפְלִשְׁתִּים בָּאוּ וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֶעֱלֶה אֶל־פְּלִשְׁתִּים הֲתִתְּנֵם בְּיָדִי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד עֲלֵה כִּי־נָתֹן אֶתֵּן אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים בְּיָדֶךָ׃ וַיָּבֹא דָוִד בְּבַעַל־פְּרָצִים וַיַּכֵּם שָׁם דָּוִד וַיֹּאמֶר פָּרַץ יְהוָה אֶת־אֹיְבַי לְפָנַי כְּפֶרֶץ מָיִם עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בַּעַל פְּרָצִים׃ וַיַּעַזְבוּ־שָׁם אֶת־עֲצַבֵּיהֶם

תרגום

רְחִיקָא נַפְשָׁא דְדָוִד עַל כֵּן יֵימְרוּן חַטָּאַיָּא וְחַיָּבַיָּא לָא יֵעֲלוּן לְבֵיתָא׃ וִיתֵב דָּוִד בְּחַקְרָא וּקְרָא לַהּ קַרְתָּא דְדָוִד וּבְנָא דָוִד סְחוֹר סְחוֹר מִן מַלְיָתָא וּלְגָיו׃ וַאֲזַל דָּוִד אָזֵיל וּסְגֵי וּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת בְּסַעֲדֵיהּ׃ וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר אִזְגַּדִּין לְוָת דָּוִד וְאָעֵי אַרְזִין וְנַגָּרִין דְאוּמָנִין לְמִקַּץ אָעִין וְאַבְנִין וְאַרְדִּכְלִין דְאוּמָנִין בְּבִנְיָן כּוֹתְלִין וּבְנוֹ בֵיתָא לְדָוִד׃ וִידַע דָּוִד אֲרֵי אַתְקְנֵיהּ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי מְנַטְּלָא מַלְכוּתֵיהּ בְּדִיל עַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל׃ וּנְסִיב דָּוִד עוֹד לְחֵינָן וּנְשִׁין מִירוּשְׁלֶם בָּתַר דַּאֲתָא מֵחֶבְרוֹן וְאִתְיְלִידוּ עוֹד לְדָוִד בְּנִין וּבְנָן׃ וְאִלֵּין שְׁמָהַת דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בִּירוּשְׁלֶם שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה׃ וְיִבְחַר וֶאֱלִישׁוּעַ וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃ וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע וֶאֱלִיפָלֶט׃ וּשְׁמַעוּ פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי מְשַׁחוּ יָת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וּסְלִיקוּ כָּל פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִבְעֵי יָת דָּוִד וּשְׁמַע דָּוִד וּנְחַת לְחַקְרָא׃ וּפְלִשְׁתָּאֵי אֲתוֹ וְאִתְרַטִּישׁוּ בְּמֵישַׁר גִּבָּרַיָּא׃ וּשְׁאֵל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר הַאֶסַּק עַל פְּלִשְׁתָּאֵי הֲתִמְסְרִנּוּן בִּידִי׃ וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד סַק אֲרֵי מִמְסַר אֶמְסַר יָת פְּלִשְׁתָּאֵי בִּידָךְ׃ וַאֲתָא דָוִד בְּמֵישַׁר פְּרָצִים וּמְחָנוּן תַּמָּן דָּוִד וַאֲמַר תְּבַר יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבַי קֳדָמַי כִּתְבוּר מָאן דַּחֲסַף דְּמָלֵי מַיָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ דְּאַתְרָא הַהוּא מֵישַׁר פְּרָצִים׃ וּשְׁבַקוּ תַמָּן יָת טַעֲוָתְהוֹן

רשי

מן המלוא וביתה, היקף חומה נמוכה וממלאין אותה עפר ונבוה התל באמצע ומשפע והולך לכל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב ל למצודה: וידע דוד, בראותו כל מעשיו מצליחין ומלכי ה האומות שולחין לו מנחה: וינטשו, ויתפשטו: בעל פרצים, מישר פרצים: כפרץ מים, כמים המורצים גדודי ה השפה: וישאם

רלבג

וישב דוד במצודה שלכד והסב שחפרו סביבה לחוק העיר ההיא ומלאו החפירה המים כמו שעושין האנשים היום לחזק העיירות שלא יכנסו האנשים בקלות ולזה נקרא המקום ההוא מלוא, והנה בנה דוד סביב מהמלוא וביתה ר"ל שבנה חומה לפני' מהמלוא מקפת בכל הבניינים אשר בעיר ההיא כמנהג, וזכר כי מפני שידע דוד כי הכינו יי' למלך על כל ישראל וכי נשא השם ממלכתו בעבור עמו ישראל ר"ל מאהבתו אותם הנה לקח עוד דוד פילגשים ונשים בירושלם והוליד בנים ובנות ואחשוב שעשה זה כדי שיהיה בהם אשר יהיה ראוי למלוך על זה העם הקדוש ויהיה כאהב לש"י, והנה זכר שכבר נאספו פלשתים לבקש דוד ושאל דוד את פני יי' ונלחם בהם והכניעם וקרא שם המקום אשר הכם בו בעל פרצי' כדי להזכיר הנס וזכר שכבר עזבו שם עצביהם ושרפום דוד ואנשיו שלא יהנו האנשים בהם כמו שצותה התורה, עוד

רבינו ישעיה

על כן יאמרו עור ופסח לא יבא, פי' על אשר הם אומרים אלו שני בלשו' העור והפסח לא יבא דוד אל הבית ודומה לו פי על כן באו ככל קורותי ספירושו על אשר ווהו מקל קצר אלא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי ויגע בצנור יהיה לראש ולשר שיהיה בל יעיין שר בכא למלך: וישב דוד במצודה, שכבר עברה השבועה של אברהם אם תשקר לי ולניני ולנכדי: ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה, פי' מלוא יקרא העפר שממלאי' בצד החומ' מבפנים וממשי' אותו על גובה החומה שיהיו נוחים לעלות מן העיר לחומה ועל אותו קבוץ עפר מבפנים לחומה בנה מגדלים סביב ודומ' לו וימלאום עפר: וינטשו בעמק רפאי', בספר יהושע בנחלת יהודה מונה עמק רפאי' בצד ירושלם:

רשי

ויפשטו דוד׳ ואוקידינון דוד וגברוהי: עמק רפאי׳ אצל ירושלם הוא בספר יהושע: ממול בכאים׳ מקביל אילניא: את קול צעדה בראשי הבכאים׳ הם מלאכים המועדים בראשי האילנות אשר אני שולח לעזרתך: אז תחרץ׳ תריס קול מלחמה ואבחת חרב גלפי״ד בלע״ז וכן לא יחרץ כלב לשונו: ויוסף עוד דוד לאסוף את כל בחור בישראל שלשי׳ אלף׳ לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה לכך נאמר ויוסף: מבעלי יהודה׳ היא קרית יערים כמו ש שנאמר ביהושע ותאר הגבול ועלה בעלה היא קרית יערי׳ וכן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים ובעל לשון מישור: ויקם וילך דוד מבעלי יהודה׳ שנאספו שם להעלות משם את הארון ונו׳: אשר נקרא שם שם׳ אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שהיה שם יי׳ צבאות עליו: אל עגלה חדשה׳ טעה בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ולפי שאמר זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי נענש לבא לידי כך ומת עוזא על ידו לפיכ׳ כשהביאו מבית עובד הביאו בכתף שנאמר בדברי הימים ויאמ׳ להם אתם ראשי האבות אשר ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון י ונו׳ כי למבראשונה לא אתם פרץ יי׳ אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט: עם ארון האלהים׳ הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון האלהים: בכל

וישאהו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ וישאהו במוט בשנים ומן הרמנים׳ וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה׳ וחברו דבתריה׳ וישאהו על הססים דאמציהו דוד״ה:

וַיִּשָּׂאֵם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו׃

וַיֹּסִפוּ עוֹד פְּלִשְׁתִּים לַעֲלוֹת וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲלֶה הָסֵב אֶל־אַחֲרֵיהֶם וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל בְּכָאִים׃ וִיהִי בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־קוֹל צְעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֶּחֱרָץ כִּי אָז יָצָא יְהוָה לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים׃ וַיַּעַשׂ דָּוִד כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים מִגֶּבַע עַד־בֹּאֲךָ גָזֶר׃

ו

וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃

וְאוֹקִדְנוּן דָּוִד וְגַבְרוֹהִי׃

וְאוֹסִיפוּ עוֹד פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִסַּק וְאִתְרַטִּישׁוּ בְּמֵישַׁר גִּבָּרַיָּא׃ וּשְׁאֵיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וַאֲמַר לָא תִּסַּק אִסְתְּחַר לַאֲחוֹרֵיהוֹן וְתֵיהָךְ לְהוֹן מִקֳּבֵיל אִילָנַיָּא׃ וִיהֵי כְּמִשְׁמְעָךְ יַת קָל צְוָחְתָּא בְּרֵישֵׁי אִילָנַיָּא בְּכֵן תִּתְקַף אֲרֵי בְּכֵן נְפַק מַלְאֲכָא דַּיְיָ לְאַצְלָחָא קֳדָמָךְ לְמִקְטַל בְּמַשְׁרִיַת פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וַעֲבַד דָּוִד כֵּן כְּמָא דִּי פַּקְּדֵיהּ יְיָ וּקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאֵי מִגִּבְעָא עַד מֵעַלְנָא דְגָזֶר׃

וְאוֹסִיף עוֹד דָּוִד יַת כָּל בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין׃ וְקָם וַאֲזַל דָּוִד וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ מִקִּרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה לְאַסָּקָא מִתַּמָּן יַת אֲרוֹנָא דַּיְיָ דְּאִתְקְרֵי שְׁמָא דַּיְיָ צְבָאוֹת דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָּא עֲלוֹהִי׃ וְאָחִיתוּ יַת אֲרוֹנָא דַּיְיָ בְּעֶגְלְתָא חַדְתָּא וְנַטְלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי בְּגִבְעֲתָא וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב מְדַבְּרִין יַת עֶגְלְתָא חַדְתָּא׃ וְנַטְלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי בְּגִבְעֲתָא עִם אֲרוֹנָא דַּיְיָ וְאַחְיוֹ אָזֵיל קֳדָם אֲרוֹנָא׃

והוד

רדק

ויפשטו דוד׳ ויטרפם וכ״תי ואוקידינון דוד וגברוהי וכן אומר בדברי הימים ויאמר דוד ויטרפו באש וכמוהו לשון טריפה ותשא הארץ מפניו כמעט ישאי עוסני ובדברי רז״ל ויפשטו לשון כטילה והקשו הפסוקים ואמרו כתי׳ ויפשטו דוד מלמד שכטלן לעצמו וכתי׳ ויטרפו ותרצו כאן קודם שבא אתי הגתי כאן לאחר שבא אתי הגתי ר״ל כי באותה המלחמה היה אתי הגתי עם פלשתים ופלשתי היה וכשראה מפלת פלשתי׳ בא לו אל דוד וקודם שבא אתי הגתי היו מתחילין לשרוף העצבים כי ע״ז אסורה בהנאה וכיון שבא אתי הגתי ובטל הע״ז הניחו מלשרוף ועל מה שלא נשרף אמר ויטלם דוד כי כיון שבטלה נוי מותרת בהנאה: לעלות׳ כבעל פרצים כמו בתחלה וכטשו גם כן בעמק רפאים: לא תעלה׳ פי׳ לא תעלה עליהם מעתה כי לא הגיע עדיין עת הישוע׳ אלא בין כך ובין כך הסב אל אחריהם ובאתה להם ממול בכאים וכשמעך הקול אז תבא עליהם: ממול בכאים׳ ת׳ מקביל אילניא ופירשו בהם האילנות הנקראים בדברי רז״ל תותים וכמוהו עוברי בעמק ה הבכא: בשמעך׳ כתוב בבי״ת וקרי בכ״ף והעניין אחד: את קול צעדה בראשי הבכאי׳ אשמיעך קול לחזק לב העם אשר אתך שידמה להם קול הולכים בראשי האילנות כאילו מלאכים יצאו להכות בפלשתים כמו שאמרו בדבר ברק הלא יי׳ יצא לפניך וכן אמר הנה כי אז יצא יי׳ לפניך: אז תחרץ׳ תמוע ותתחזק על פלשתי׳ כמו לא יחרץ כלב לשונו ענין תנועה ופי׳ צעדה ענין הליכה כמו מטיבי צעד ות״ת כשמעך כמישמעך ית קל זוחתא בריסי אילניא בכן תתקף ארי בכן נפיק מלאכא דיי׳ לאצלחא קדמך׳ ובדרש לא תעלה הסב אל אחריהם אמר לו הקב״ה אין לך רשות לפשוט יד בהם אפי׳ הם קרובים אצלך עד שאתה רואה את ראשי האילנות מכשכשי׳ אז תחרץ לדבר חרוץ הוא כמו אם חרוצי׳ ימיו ולמה נתן להם סימן מראשי הבכאים ולא מאחריהם אמר ר׳ ברכיה מפני שכלו מלא חנים הבכא הזה לומר לך שכל זמן שישראל שרויים בצרה כאילו צרה לפניו שנאמ׳ עמו אנכי בצרה: מגבע עד באך גזר׳ ובדברי הימים מגבעון ועד גזרה ואחד הוא: ויוסף עוד דוד׳ כמו ויאסוף שרשו אסף וכן ויואחר מן המועד שרשו אחר וכן תוסף רוחם ינועון כמו תאסוף וים לפרשו כמשמעו ענין תוספת שרשו יסף כלומ׳ הוסיף לקבץ עוד וכת״י ואוסיף עוד ופי׳ עוד כי היו עמו רבים מישראל כשהמליכוהו וכן במלחמה הזאת כי באותו הפרק היתה מלחמת פלשתים והיה זה שהעלו הארון וכן מוכיח בדברי הימים: מבעלי יהודה׳ ונקראת גם כן שם קרית יערים בעל ונזכר בעלתה בדברי הימים ואחד הוא ונקראת נ״כ קרית יערים כמו שאומר בספר יהושע בעלה היא קרית יערים ובקרית יערים היה הארון כי שם העלוהו מבית שמש ובאמרו מבעלי יהודה במ״ש והיה לו לומר אל בעלי יהודה כי שם הלכו להעלות משם הארו׳ וכן אמר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים ואם נאמר כי המ״ם במקום למ״ד זה לא יתכן כי זה הפך זה כי המ״ם מורה הרחוק והלמ״ד מורה הקרוב אלא אין פירוש ויקם וילך דוד על ההליכה לבעלי יהודה אלא על היציאה משם שאמר להעלות משם והוא מקרא קצר וכן פירוש הפסוק וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה שבאו שם להעלו׳ משם את ארון האלהים: אשר נקרא שם׳ וא״כ פירש שם יי׳ צבאות יושב הכרובים עליו נקרא הארון שם ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב״ה עליו בהיותו בשדה פלשתים: אל עגלה חדשה׳ כמו על וכן ויך את הפלשתי אל מצחו וכן אל ההרים לא אכל וטעם עגלה חדשה שלא נשתמש בה הדיוט ועשו זה לקדושת הארון: נוהגים את העגלה חדשה׳ פירו׳ היו נוהגים את הבקר שהיו מושכים העגלה: עם ארון האלהים׳ דבק הוא עם עגלה חדשה כאילו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון האלהים ובאמרו פעם אחרת וישאוהו לפי שאמר בעוזא ואחיו נוהגים פיר׳ היאך היו נוהגים אותו כשנשאוהו מבית אבינדב כי אחיו היה הולך לפני הארון ועוזא עם הארון וי״מ כן עם ארון האלהים כי על עוזא אמר שהיה הולך עם ארון האלהים ואחיו לפניו לפיכך אחז בו עוזא כי הוא היה עם הארון וכן אמר וימת שם עם ארון האלהים׳ וי״מ וישאוהו על הארגז שהשיבו פלשתים אמר כי נשאוהו עם ארון האלהים וזהו שאמר פעם שנית וישאוהו כי הראשון אמר על הארון והאחרון אמר על הארגז: בכל

רבינו ישעיה

וישאם דוד ואנשיו׳ תרגם ואוקידינון כמו ותעל משאת העיר: ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ׳ תרג׳ בראשי אילנו׳׳ פירוש כשתשמע קול הצעדה שם תדע כי הם המלאכים שאני שולח לעזרך: ואז תחרץ הוא תודרז כמו ויד חרוצים תעשיר: ויוסף עוד דוד׳ מקרא קצר הוא ויוסף עוד דוד לקבץ וכן תרגם ואוסיף עוד דוד למיכנם: את כל בחור ישראל׳ המובחרי׳ והחשובים בישראל׳ כדי שיעלו הארון׳ וזה שאמר עוד מפני שהיה קבוץ אחד כ כשהמליכוהו ובאו אליו כל זקני ישראל ועוד קיבץ עכשיו כל הזקנים להעלות ה הארון: מבעלי יהודה היא קרית יערים שהיה הארון שם דכתיב ביהושע ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים׳ כן בדברי הימים ו ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים׳ אשר נקרא שם שם יי׳ צבאות׳ כפל לשון הוא והרבה ימצאו כמוהו: עם ארון האלהים׳ מקר׳ קצר הוא ובאו עם ארון האלהים: ואחיו׳ שם איש הוא: בכל

רלבג

עוד זכר שאחר זה הוסיפו עוד פלשתים לעלות להלחם עם דוד ושאל דוד את פי יי׳ אם יעלה עליהם להלחם בהם ובאהו המענ׳ שלא יעלה עליהם אם לא בתחבול׳ באופן שלא ירגישו בבאו ולזה אמר שיסוב אל אחריהם בדרך שיבא להם ממול בכאים הם מוריי״ש בלע״ז והם אילנות רבי הענפים והעלים ויהיה זה סבה שלא ירגישו בהם הפלשתים בבאם וגם שם ימתין שיבא רוח יניע ראשי הבכאים בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים כי זה יהיה סבה שיחשבו פלשתים בשמעם קול צעדי דוד שהוא קול תנועת ראשי הבכאים ולא יהיו נשמרים ממנו כלל ולזה צוהו השם שיתנועע אז במהירות ויפול עליהם כי בזה האופן מן ה התחבולה יפגעם והכה לפי מה שאחשוב כזה זה הש״י לפי שנגלה לו כי היה ראוי שינצחו הפלשתים אז את דוד לפי המערכת לולי זאת התחבולה ואע״פ שהיה הש״י יכול לנצח על דרך המופת הפלשתים הנה לא יעשה הש״י המופתים אם במקומו׳ ההכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות׳ עוד זכר שכבר התעורר דוד להעלות ארון האלהים מבית אבינדב אשר בגבעה וירכיבוהו על עגלה חדשה ובזה שגגו כי כבר נזכר בתורה שאין ראוי לשאת את ארון האלהים כי אם בכתף אמר על בני קהת כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו גם שגג עוד עזא כי הוא לא היה לוי ולא היה לו רשות לאחוז בארון האלהים גם ללוים לא הותר זה אבל ישאו במוטות ולזה פרץ השם פרץ בעזא כמו שנתבאר בספר דברי הימים קמת ביאור אמר כי למבראשונה לא אתם פרץ יי׳ בנו ונו׳ והנה ירא דוד מפני זה להביא אליו ארון האלהים מצד יתרון קדושתו כי אולי לא יוכל להשמר מן השגגה בשמירתו בקדושה וכאשר נתבאר לו שברך יי׳ את בית עובד אדום הגתי בעבור ארון האלהים שישב בביתו שלשה חדשים אז הביא דוד את ארון האלהים אל עיר דוד על יד הלויים כמשפט: והנה

בכל עצי ברושים · אמר עצי ברושים לפי שכלי השיר עושה אדם אותם מברוש וכלל תהלה בכל עצי ברושים ופר"א אחר כן ובכינורות ובנבלים · וי"ו ובכינורות נוספת ורבות כמוה או יהיה בכל עצי ברושים כלל כלים אחרים לבד הנזכרים : ובמנענעים · הוא כלי ניגון יכיע אדם גופו בנגעו בו או הוא אשר בו יתדות ינועו בעת הנגון וי"ת ובריביעין והם לוחות דקות ינגנו בהם ובדברי רבותינו זכרונם לברכה רביעית של אליית פי' לוחות של מקוכנות כי הלוחות ההם ינגנו בהם ויקונני : ובצלצלים · כמו בצלצלי שמע והם שני כלי נחשת שמקישין אותן זה בזה ומשמיעים קול : גרן נכון · ובדברי הימים גרן כידון ושני שמות היו לו ואפשר כי שמו גורן נכון וקראוהו גרן כידון על שמת שם עזא מן ירא' עיניו כידו · ורבותינו ז"ל אמרו בתחלה כידון ולבסוף נכון כלומ' עתה כשנשאו הארון בעגלה ופרץ יי' בעוזה נקרא כידון ולבסוף כשהעלהו דוד מבית עובד אדום נקרא נכון שנשאוהו לוים בכתף כמו שאומר בדברי הימים ושם כתיב ויהי בעזור האלהים את הלוים כנגד מה שפרץ עתה בנושאיו עזר שם את נושאיו לפי שעשו נכון שנשאוהו הלוים בכתפי' ובמוטות : וישלח עוזה · פי' וישלח ידו : כי שמטו הבקר · שמטו פועל עומד כאילו כמשמטו הבקר כלומר נתפרקו איבריהם מקדושת הארון שלא היה ראוי שיהיה נשא בעגלה שימשכוהו הבקר אלא בכתפי הלויים היה ראוי להיות נשא ולדעת יונתן שמטו פועל יוצא שתרגם ארי מרגוהי תוריא פי' שמטוהו והורידו ותרגום ונלחה ידו ותתמריג ידיה אע"פ שנא הארון משדה פלשתים בזה העניין ולא שמטו הבקר פלשתים לא היו יודעי' מנהג משא הארון וכיונו במשאו במוטב אשר יכלו שהרי לקחו עגלה חדשה ופרות אשר לא עלה עליהן עול אבל ישראל שהיו יודעי משא הארון כמו שכתוב בתורה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו חטאו בזה לפיכך הראה להם הקב"ה קדושת הארון בשני פנים בשמיטת הבקר ובמות עוזא והעניין אשר שנה דוד בזה הדבר מקרא מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אף על פי שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר בזה האל כי לפי שהיה המשכן נשא בעגלות בזה לשאת את הארון בכתף להראות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא היה שם משכן חשב שאין חטא אם ישאוהו בעגלה ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגה : על השל · על השגגה תרגום שגגה שלו וכת"י על דאשתלי ועזא שגה כשאחז בו כי לא נתן כי אם לבני לוי שהם מקודשים משאר בני ישראל ומה שאמר למעלה כי אלעזר אחיו קדשו לשמור הארון פירוש לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה לכבד ולרבץ לפני הארון לא שהיה שולח ידו בארון ולהסיעו ממקום למקום כי לא יתכן זה כי אם לבני לוי וכן התודה דוד חטא זה כמו שכתוב בדברי הימים כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ורז"ל דרשו בו כי חטא עזא באחזו בו לפי שחשב שיפול הארון לארץ כי שמטו הבקר והנה מיעט לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לעמוד בעצמו בלא נושא ואמרו על דבר זה נענש עזא ואמר הקב"ה נושאיו נושא עצמו לא כל שכן ונושאיו נושא פירשנו בספר יהושע : על עיר דוד · כמו אל עיר וכן ותתפלל על יי' ועיר דוד היא ציון : בית עובד אדום הגתי · לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ויעיאל מן השוערים ומן המשוררים גם כן היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ועתיהו בכינורות וקראו גתי לפי שהתגורר בגת : ואת כל ביתו · בניו ובנותיו וכל אשר לו היתה להם ברכה בבנים ובעושר ותוספת טובה בכל דבר מעת שהיה הארון בביתו ורבו' ז"ל דרשו ואת כל ביתו זה אשתו ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד וסמכו זה על מה שכתוב בדברי הימים פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וכתי' ששים ושנים לעובד והיא ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד הם ששים ושנים עם שמנה הבנים : נושאי ארון יי' · הם הלוים כמו שכתוב בדברי הימים וישאו בני הלויים את ארון האלהים כאשר צוה משה בכתפם במוטות עליהם : ששה צעדים ויזבח שור ומריא · ובדברי הימים כתוב ויהי בעזור האלהים את הלויים נושאי ארון ברית יי' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים כשהלכו נושאי הארון ששה צעדים הכירו כי אלהים עוזרם במשא הארון וחפץ בם כי לא נכשלו כמו שנכשל עוזא וטעם ששה צעדים נראה כי כשיעור הזה הלך עוזא כשאחז בארון והכהו השם וכיון שראו אלה נושאי הארון כי הלכו ששה צעדים ולא היה להם פגע רע שמחו והורידו הארון וזבחו זבחים ורז"ל דרשו טעם בעזור מכאן שהארון נושא את עצמו כלומר כיון שנשאוהו בכתפים במוטו' ולא הרגישו בו כאילו אין משא בכתפים ידעו כי אלהים עוזרם במשא בכתפים הארון ומה שאמר הנה שור ומריא ושם אומר שבעה פרים ושבעה אלים והנה אומר ויזבח כלומר דוד הוא שזבח ומריא ושם אומר ויזבחו כלומר הלויים זבחו שבעה פרים ושבעה אלים כנגד שבעה צעדים שבעה בצעד השביעי הורידו הארון וזבחו וי"ת צעדים דרגין ורז"ל אמרו על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה אלים ומהם אמרו על כל שש פסיעות שור ומריא על כל ששה סדריהם של שש שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אלים ופיר' ומריא כתרגומו ופטים : מכרכר בכל עוז · מרקד בכל כחו וכוונתו וי"ת משבח : אפוד בד · חגור כאפוד בד נראה כי זה המלבוש לכבוד היו לובשים אותו וכן אמר הכתוב שמנים וחמשה נושאי אפוד בד ולא היה מבגדי כהונה לפיכך היה מותר כל אדם ללובשו ואף על פי שאינו כהן ובדברי הימים מכורבל במעיל בוץ והוא המעיל והוא האפוד וכתי' אותו בלשון אחר תרגם אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלכים המעילים כרדוטין אבל אפוד ומעיל הכתובים בתורה הם כל אחד בגד בפני עצמו אין זה כמו זה שמבואר בתורה :

על עיר ד' וסי' ולא אבה דוד להסיר דשמואל · והמטרתי על עיר אחת ב' בו · שבעים שבעים נחתך על עמך : ויטהו ג' וסי' ויטהו יואב אל השער · ולא אבה דוד וחברו דד"ה : סימן שמואל על עיר דוד ויטהו דוד בית ד"ה על עיר דויד ויטהו אל בית עבד אדום : ברך י"ב וסי' נמסר בסוף איוב :

ה ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יהוה בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים :
ו ויבאו עד גרן נכון וישלח עזה אל ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר :
ז ויחר אף יהוה בעזה ויכהו שם האלהים על השל וימת שם עם ארון האלהים :
ח ויחר לדוד על אשר פרץ יהוה פרץ בעזה ויקרא למקום ההוא פרץ עזה עד היום הזה :
ט ויירא דוד את יהוה ביום ההוא ויאמר איך יבוא אלי ארון יהוה :
י ולא אבה דוד להסיר אליו את ארון יהוה על עיר דוד ויטהו דוד בית עבד אדם הגתי :
יא וישב ארון יהוה בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים ויברך יהוה את עבד אדם ואת כל ביתו :
יב ויגד למלך דוד לאמר ברך יהוה את בית עבד אדם ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים וילך דוד ויעל את ארון האלהים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה :
יג ויהי כי צעדו נשאי ארון יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא :
יד ודוד מכרכר בכל עז לפני יהוה ודוד חגור אפוד בד :

יב נקרי' ו' מנהון כסי' · כל אדום דעובד אדום חס' כמ"א מ"ל

ודוד וכל בית ישראל משבחין קדם יי בכל מני ברון ובכנרין ובנבלין ובתופין ובריביעין ובצלצלין : ואתו עד אתר מתקן ואושיט עזה ידיה בארונא דיי ואחד ביה ארי מרגוהי תוריא : ותקיף רוגזא דיי בעזה ומחהי תמן מימרא דיי על דאשתלי ומית תמן עם ארונא דיי : ותקיף לדוד על דתרע יי תרעתא בעזה וקרא לאתרא ההוא אתרא דמירת ביה עזה עד יומא הדין : ודחיל דוד מן קדם יי ביומא ההוא ואמר איכדין יעול לותי ארונא דיי : ולא אבא דוד לאפנאה לותיה ית ארונא דיי לקרתא דדוד ואפניה דוד לבית עובד אדום גתאה : ושרא ארונא דיי בבית עובד אדום גתאה תלתא ירחין ובריך יי ית עובד אדום וית כל ביתיה : ואתחוא למלכא דוד למימר בריך יי ית בית עובד אדום וית כל דיליה בדיל ארונא דיי ואזל דוד ואסיק ית ארונא דיי מבית עובד אדום לקרתא דדוד בחדוא : והוה כד נטלו נטלי ארונא דיי שתא זונין ונכיס תור ופטים : ודוד משבח בכל תקוף קדם יי ודוד אסיר כרדוט דבוץ :

רשי

בכל עצי ברושים · שמתקנין מהם כלי זמר : כי שמטו הבקר · כי שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן תירגם יונתן ארי מרגוהי תוריא כמו שמתרגם ונדחה ידו בגרזן ותתמריג ידיה בגרזנא : על השל · על השגגה שהיה לו לדרוש קל וחומר מה נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כל שכן : עובד אדום · לוי היה בדברי הימים ומן השוערים היה : ויברך יי' וגו' · אשתו ושמנה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס אחד שנ' ופעולתי השמיני ששים ושנים לעובד אדום : מכרכר · מרקד : אפוד בד · מעיל בוץ פורפ"יינט בלע"ז ויונתן תירגם כרדוט וכן תירגם יונתן מעילים דתמר אחות אבשלום כרדוטין :

רבינו ישעיה

בכל עצי ברושים · שעשו מהם כלי שיר : ובמנענעים · מיני כלי שיר הם : על השל · על השגגה ששגג לשלוח יד בארון ולא שם לבו שהארון יישר את הפרות בלי מנהיג כשבאו מפלשתים · והבקר ששמטו מפני שעשה דוד עגשיו שלא כשור' ושכח מה שכתב בכתף ישאו ואחר כך כשהעלהו מבית עובד אדום העלהו בכתף כמו שמפורש בדברי הימים : וימת שם עם ארון האלהים · פירוש כעמדו עם הארון : ויהי כי צעדו נושאי ארון יי' · אילו הלוי' שהיו נושאי אותו בכתף : ויזבח שור ומריא · פי' הוא כמ"לו בלע"ז : מכרכר בכל עוז · פירוש משבח בכל מיני זמר בכל כחו · ותרגם משבח בכל תקוף : ודוד חגור אפוד בד · פירוש לא היה לובש כדרך המלכים אלא אפוד בד כאחד הכהנים המשרתים לפני הארון :

אף

רלבג

והנה מרוב השמחה היה דוד מרקד ומפזז לפני יי׳ כאילו לא היה מלך ולזה בזתהו בלבה מיכל בת שאול והנה לתת תודה לשם ית׳ הקריב דוד כמה קרבנו׳ אז בהוליך הלוים ארון ברית יי׳ ובסוף הענין בבא ארון יי׳ למקומו אשר הכין לו דוד העלה עולות ושלמים לכבוד השם ית׳ לפי מה שאספר ואחר זה ברך דוד את העם בשם יי׳ צבאות ונתן לכל אחד מנה יפה לאכול ולשתות והנה אשפר אחד הרצון בו לפי מה שבארו ז״ל אחד מששה בפר ולפי הפשט נראה שהיתה מנה יפה כהוגנה לתת לאיש אחד בסעודו׳ הגדולו׳ ועניינו מענין שפרה עלי והאלף״ נוסף ר״ל שהיתה המנה הזאת בתכלי׳ היופי לפי המנ׳ ההוגנות לתת כמו אלו המנות הגדולות ה ההוגנו׳ לתת לאורחים הבאים אצלם ׳ והנה מיכל בת שאול דברה שלא כהוגן אל המלך ונתבאר מדברי דוד שמה שעשה עשה כ כהוגן לכבוד השם ית׳ והמשיך בדבריו מה שהכאיב לבה בו כי זה הגמול היה ראוי לה על מה שהטיחה דברים כנגד דוד ר״ל מה שאמר שבחר השי׳ בו מאביה ומכל בית אביה והיה מפרי ד דבריה שאמר לה דוד ונכלה עם האמהות ולזה אמר ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה וכבר אמר והודה שכבר רמז בזה המאמר אל מיכל מה שאמר אחר זה ג ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה כאילו יאמ׳ שזה המאמר היה סבה ל להמנע ממנ׳ פרי בטן כי לא אהב אותה דוד באופן שהיה אוהב א אותה קודם זה ׳ ונכבר

אחת ו׳ זקפין פתחין וכל׳ מסי׳ דכו׳ כנא נקי ופי׳ לביתו׳ ופי׳ כלוחית מקף אביפי פלג פלגות קטלי

נשקפה ד׳ בקריאה וסי׳ בעד החלון נשקפה ותיבב׳ ומיכל בת שאול נשקפה׳ וחברו דד״ה׳ כי רעה נשקפה מצפון ׳ וא׳ ונשקפה על פני הישימון : על עם ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ויבא על ליש על עם שקט ובטח׳ כי אתה המלכתני על עם רב דד״ה ׳ ויקראו בקול גדול דד״ה ׳ כי חרפו ויגדילו על עם יי׳ צבאות׳ ארי נוהם ודוב

טו וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר׃ וְהָיָה אֲרוֹן יְהוָה בָּא עִיר דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל נִשְׁקְפָה׀ בְּעַד הַחַלּוֹן וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר לִפְנֵי יְהוָה וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ׃ וַיָּבִאוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ בִּמְקוֹמוֹ בְּתוֹךְ הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל דָּוִד עֹלוֹת לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁלָמִים׃ וַיְכַל דָּוִד מֵהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת׃ וַיְחַלֵּק לְכָל־הָעָם לְכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם אַחַת וְאֶשְׁפָּר אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת וַיֵּלֶךְ כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ׃ כ וַיָּשָׁב דָּוִד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ וַתֵּצֵא מִיכַל בַּת־שָׁאוּל לִקְרַאת דָּוִד וַתֹּאמֶר מַה־נִּכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינֵי אַמְהוֹת עֲבָדָיו כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת אַחַד הָרֵקִים׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־מִיכַל לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בָּחַר־בִּי מֵאָבִיךְ וּמִכָּל־בֵּיתוֹ לְצַוֹּת אֹתִי נָגִיד עַל־עַם יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי יְהוָה׃ וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי וְעִם־הָאֲמָהוֹת אֲשֶׁר אָמַרְתְּ עִמָּם אִכָּבֵדָה׃ וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל לֹא־הָיָה לָהּ יֶלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ׃

וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מַסְּקִין יָת אֲרוֹנָא דַייָ בְּיַבָּבָא וּבְקָל שׁוֹפָרָא׃ וַהֲוָה אֲרוֹנָא דַייָ אָתָא לְקַרְתָּא דְדָוִד וּמִיכַל בַּת שָׁאוּל אִסְתְּכִיאַת מִן חַרְכָּא וַחֲזָת יָת מַלְכָּא דָוִד מְרַקֵּד וּמְשַׁבַּח קֳדָם יְיָ וּבְסָרַת עֲלוֹהִי בְּלִבָּהּ׃ וְאַיְתִיאוּ יָת אֲרוֹנָא דַייָ וַאֲקִימוּ יָתֵיהּ בְּאַתְרֵיהּ בְּגוֹ מַשְׁכְּנָא דִּי פְּרַס לֵיהּ דָּוִד וְאַסִּיק דָּוִד עֲלָוָן קֳדָם יְיָ וְנִכְסַת קוּדְשִׁין׃ וְשֵׁיצֵי דָוִד מִלְאַסָּקָא עֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וּבָרֵיךְ יָת עַמָּא בִּשְׁמָא דַייָ צְבָאוֹת׃ וּפַלֵּיג לְכָל עַמָּא לְכָל הֲמוֹנָא דְיִשְׂרָאֵל מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא לִגְבַר גְּרִצְתָּא דִלְחֵם חֲדָא וּפְלוּג חַד וּמָנְתָא חֲדָא וַאֲזַל כָּל עַמָּא גְּבַר לְבֵיתֵיהּ׃ וְתָב דָּוִד לְבָרָכָא יָת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וּנְפַקַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל לִקְדָמוּת דָּוִד וַאֲמַרַת מָה אִתְיַקַּר יוֹמָא דֵין מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְגְּלֵי יוֹמָא דֵין לְעֵינֵי אַמְהָת עַבְדוֹהִי כְּמָא דְחָלִין וּמִתְגְּלֵי חַד מִן סְרִיקַיָּא׃ וַאֲמַר דָּוִד לְמִיכַל קֳדָם יְיָ דִּי אִתְרְעֵי בִי מֵאֲבוּךְ וּמִכָּל בֵּיתֵיהּ לְפַקָּדָא יָתִי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמָּא דַייָ עַל יִשְׂרָאֵל וְשַׁבְּחֵית קֳדָם יְיָ׃ וַעֲיִרְנָא עוֹד מִדָּא וָאֱהֵי מַכִּיךְ בְּעֵינֵי נַפְשִׁי מִבְּכֶן וְעִם אַמְהָתָא דִּי אַתְּ אֲמַרְתְּ בְּעֵינֵיהוֹן אֱהֵי יַקִּיר׃ וּלְמִיכַל בַּת שָׁאוּל לָא הֲוָה לַהּ וְלַד עַד יוֹם מוֹתַהּ׃

והוה

שוקק ׳ וכל שמואל וישעיה ותהלות דכוו׳ על עם במ״נ אל עם וסי׳ השלח בים צירים ׳ פרשתי ידי כל היום ׳ ויתהלכו מגוי אל גוי :

רדק

מפזז ומכרכר ׳ מפזז גם כן כמו מרקד אלא שהם בענינים שונים זה מזה או יהיה הכל בענין אחד והכפל לרוב הרקוד ות״י מרקד ומשבח ובמקומו בדברי הימים מרקד ומשחק : ותבז לו בלבה ׳ כראותה אותו מן החלון בזתה אותו בלבה כי חשבה כי אין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט אפי׳ לפני הארון ואח״כ כשהלך לביתו אמרה בפיה מה נכבד היום וגו׳ : אשר נטה לו דוד ׳ יריעה נטה לו מלמעלה אף על פי שבבית אבינדב ובבית עובד אדום היה בבית מקורה כמו שנאמר בהם בית ולא נאמר שם אהל לפי שלא היתה עמידתו בהם אלא לדרך עראי אבל עתה שהעלהו דוד לירושלם וידעו כי שם ישכון עדי עד כי קבלה היתה בידם כי ירושלם עיר הקדש ושם יבנה בית המקד׳ אף על פי שלא ידעו באיזה מקום מן העיר עד שבנה דוד מזבח על פי גד הנבי׳ בגרן ארונה היבוסי וירד בו אש מן השמים אז ידע דוד כי שם יבנה בית המקדש אבל עד אותו זמן לא רצה דוד להכניסו בבית מקורה אלא תחת יריעה כמו ש שהיה מקדש וגם עת׳ שהי׳ אהל מועד בגבעון והמשכן והארון ושתי הלוחות וכל כלי הקד׳ תחת היריעה היו הכנים הוא הארון הזה שבו שברי לוחות נ״כ תחת היריע׳ או זה הארו׳ שהיו בו לוחו׳ השלמו׳ והו׳ הנכון כמו שפירשנו למעלה במלחמת פלשתים שנלקח הארון זה הארון הוא שהכניסו לבית עולמים לתוך הדביר אם כן זה הוא שהיו בו הלוחות השלמות או השלמות והשבורות לדעת מי שאמר לוחות ושברי לוחות מונחין בארון ולמה לא הביא דוד את הארון לגבעון שהיה שם אהל מועד לפי שידע כי אהל מועד היה עתיד לבא לירושלם וחשב כי בימיו יהיה זה והוא יבנה בית המקדש לפיכך אחר שהביא ה הארון לירושלם שאל לנתן ה הנביא אם יבנה בית ליי׳ ונתן אמ׳ לו כל אשר בלבבך עשה ומלבו אמר לו נתן זה לא בנבואה כי חשב בלבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנה הבית : חלת לחם ׳ ובדברי הימים ככר לחם והככר גדול מהחלה כי ככרות היו אלא שהיו עשוים כתכונת החלות : ואשפר אחד ׳ חלת אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או ה הצאן לחלקים ידועים ונתן לכל אחד חלת לחם וחלק בשר ואשישה אחת מלאה יין וכן פי׳ רבותינו ז״ל אשישה גרבא דחמרא אבל אשפר פי׳ מלה מורכבת משמות שלש׳ ואמרו אחד מששה בפר כלומר כי ששה חלקים היו עושים בפר ולכל אחד היה נותן הששית וי״ת פלג חד כלומר חלק אחד ותרגם אשישה מנתא : לברך את ביתו׳ לתת שלום לפי שבא מן הדרך וכן כי תמצא איש לא תברכנו : מה נכבד היום ׳ כפעל עבר כי הוא פתוח ודרך לעג אמרה לו מה נכבד כלומר כי לא נכבד היום הזה שאתה נגלית בו משחק כאחד הרקים וההדיוטים : לעיני אמהות עבדיו ׳ אין צריך לומר לפני נשי עבדיך אלא אפילו לעיני אמהות עבדיך נתבזית היום : כהגלות נגלות ׳ שניהם מקור מבנין נפעל האחד שלם כמו השלמים נשאל נשאל דוד והאחד חסר נ״ן כפעל כמנהג וכפל פעמים המקור לרוב התגלותו בשחוק׳ ובדרש אמרה לו של בית אבא היתה מלכות נאה מעולם לא נראה להם אם נראה לאחד מהם פסת יד או פסת רגל מגולה כולהון הוו מכובדין ממך מה אמר לה דוד לפני יי׳ אשר בחר בי מאביך אמר לה של בית אביך היו מניחין כבוד שמים ומתעסקין בכבוד עצמן אבל אני מניח כבוד עצמי ומתעסק בכבוד קוני ומן האמהות אשר אמרת חס ושלום מן האמהות את נקראת אין את נקראת מן האמהות וי״ת כמה דחלין ומתגלי דומה כי יחף היה הולך ומשחק כדברי הדרש : לפני יי׳ ׳ מה שרקדתי וכרכרתי לפני יי׳ עשיתי לפי שכבדני ובחר בי מאביך וראוי לו שאקל עצמי לכבודו : ושחקתי לפני יי׳ ׳ מלרע לפי שהוא עתיד כלומר עוד יותר ממה שעשיתי אעשה ואשחק לפניו וזהו שנאמר ונקלותי עוד מזאת יותר מזאת השמח׳ והרקידה שעשיתי יותר אעשה לבזות עצמי ולהקל : והייתי שפל בעיני ׳ לפניו לכל דבר ואין זה קלון אלא כבוד : עמם אכבדה ׳ בעיניהן אני נכבד במה שעשיתי כי אם אקל עצמי לכבוד האל אהיה נכבד בעיני הכל לא כמו בעיניך : לא היה לה ולד ׳ למדינחאי כתיב ולד בוי״ו וקרי ילד ביו״ד ולמערבאי כתיב ילד ביו״ד וקרי בוי״ו ולד ופי׳ רז״ל מהיום ההוא ואילך לא היה לה לעונש מה שאמר אבל לפני היום הזה היה לה כמו שאמר יתרעם לעגלה אשת דוד ואמרו עגלה זו מיכל : עד יום מותה ׳ בחולם ובעת מותה בטורק פירוש עד כמו עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ובדרש אבל ביום המיתה היה לה ואמרו כי שלשה נשים מתו חיות רחל וכלתו של עלי ומיכל בת שאול :

כי

רבינו ישעיה

מפזז ומכרכר ׳ תרגמו מרקד ומשבח : ואשפר אחת ואשישה אחת ׳ פירוש אשפר הוא חתיכת בשר ודרשו חכמים אחד מששה בפר ׳ ואשישה הוא כלי של יין כדכתיב אשישי ענבים ׳ סמכוני באשישות : ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ׳ פירוש יותר עד שהקלתי בעצמי אני נקל ושפל בעיניי לפני הבורא כי אין לי לעמוד לפניו בגאוה ובכבוד כי אם בענוה ושפלות : לא היה לה ולד ׳ מודיעך הכתוב שמפני זה העון לא זכתה להוליד בנים :

רשי

ואשפר ׳ אחד מששה בפר : אשישה אחת ׳ גרבא דחמר : אחד הריקים ׳ חד מן סריקיא : ונקלותי עוד ׳ לפניו יותר מזאת ש שהקילותי בעצמי עתה : עמם אכבדה ׳ אינם מבזין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת לא היה לה ולד ׳ מ מאותו היום והלאה : יי׳

וַיְהִ֕י כִּֽי־יָשַׁ֥ב הַמֶּ֖לֶךְ בְּבֵית֑וֹ וַֽיהוָ֛ה הֵֽנִיחַ־ל֥וֹ מִסָּבִ֖יב מִכָּל־אֹיְבָֽיו׃ א
וַיֹּ֤אמֶר הַמֶּ֙לֶךְ֙ אֶל־נָתָ֣ן הַנָּבִ֔יא רְאֵ֣ה נָ֔א אָנֹכִ֥י יוֹשֵׁ֖ב בְּבֵ֣ית אֲרָזִ֑ים וַֽאֲרוֹן֙ הָֽאֱלֹהִ֔ים יֹשֵׁ֖ב בְּת֥וֹךְ הַיְרִיעָֽה׃
וַיֹּ֤אמֶר נָתָן֙ אֶל־הַמֶּ֔לֶךְ כֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר בִּֽלְבָבְךָ֖ לֵ֣ךְ עֲשֵׂ֑ה כִּ֥י יְהוָ֖ה עִמָּֽךְ׃
וַיְהִ֖י בַּלַּ֣יְלָה הַה֑וּא
וַֽיְהִי֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה אֶל־נָתָ֖ן לֵאמֹֽר׃
לֵ֤ךְ וְאָֽמַרְתָּ֙ אֶל־עַבְדִּ֣י אֶל־דָּוִ֔ד כֹּ֖ה אָמַ֣ר יְהוָ֑ה הַאַתָּ֛ה תִּבְנֶה־לִּ֥י בַ֖יִת לְשִׁבְתִּֽי׃ ה
כִּ֣י לֹ֤א יָשַׁ֙בְתִּי֙ בְּבַ֔יִת לְמִיּ֗וֹם הַעֲלֹתִ֞י אֶת־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ מִמִּצְרַ֔יִם וְעַ֖ד הַיּ֣וֹם הַזֶּ֑ה וָאֶֽהְיֶה֙ מִתְהַלֵּ֔ךְ בְּאֹ֖הֶל וּבְמִשְׁכָּֽן׃
בְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי֮ בְּכָל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ הֲדָבָ֣ר דִּבַּ֗רְתִּי אֶת־אַחַד֙ שִׁבְטֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁ֣ר צִוִּ֗יתִי לִרְע֛וֹת אֶת־עַמִּ֥י אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר לָ֛מָּה לֹֽא־בְנִיתֶ֥ם לִ֖י בֵּ֥ית אֲרָזִֽים׃
וְעַתָּ֡ה כֹּֽה־תֹאמַר֩ לְעַבְדִּ֨י לְדָוִ֜ד כֹּ֤ה אָמַר֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת אֲנִ֤י לְקַחְתִּ֙יךָ֙ מִן־הַנָּוֶ֔ה מֵאַחַ֖ר הַצֹּ֑אן לִהְי֣וֹת נָגִ֔יד עַל־עַמִּ֖י עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃
וָאֶהְיֶ֣ה עִמְּךָ֗ בְּכֹל֙ אֲשֶׁ֣ר הָלַ֔כְתָּ וָאַכְרִ֥תָה אֶת־כָּל־אֹיְבֶ֖יךָ מִפָּנֶ֑יךָ וְעָשִׂ֤תִי לְךָ֙ שֵׁ֣ם גָּד֔וֹל כְּשֵׁ֥ם הַגְּדֹלִ֖ים אֲשֶׁ֥ר בָּאָֽרֶץ׃
וְשַׂמְתִּ֣י מָק֣וֹם לְעַמִּי֩ לְיִשְׂרָאֵ֨ל וּנְטַעְתִּ֜יו וְשָׁכַ֣ן תַּחְתָּ֗יו וְלֹ֤א יִרְגַּז֙ ע֔וֹד וְלֹא־יֹסִ֤יפוּ בְנֵי־עַוְלָה֙ לְעַנּוֹת֔וֹ כַּאֲשֶׁ֖ר בָּרִאשׁוֹנָֽה׃ י
וּלְמִן־הַיּ֗וֹם אֲשֶׁ֨ר צִוִּ֤יתִי שֹֽׁפְטִים֙ עַל־עַמִּ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל

וַהֲוָה כַּד יָתֵיב מַלְכָּא בְּבֵיתֵיהּ וַיָי אֲנִיחַ לֵיהּ מִסְחוֹר סְחוֹר מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְנָתָן נְבִיָא חֲזֵי כְעַן דִי אֲנָא יָתֵיב בְּבֵיתָא דִי מְטַלַּל בְּכִיוֹרֵי אַרְזַיָא וַאֲרוֹנָא דַיָי שָׁרֵי בְּמַשְׁכְּנָא בְּגוֹ יְרִיעָתָא׃ וַאֲמַר נָתָן לְמַלְכָּא כָּל דִי בְלִבָּךְ אֱזֵיל עֲבֵיד אֲרֵי מֵימְרָא דַיָי בְּסַעֲדָךְ׃ וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ לְוָת נָתָן לְמֵימָר׃ אֱזֵיל וְתֵימַר לְעַבְדִי לְדָוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַאַתְּ תִּבְנֵי קֳדָמַי בֵּיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי בְדֵיהּ׃ אֲרֵי לָא אַשְׁרֵיתִי שְׁכִנְתִּי בְּבֵיתָא מִיוֹמָא דִי אַסְּקִית יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲוֵיתִי מַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּמַשְׁכְּנִין וּבִירִיעָן׃ בְּכָל אֲתַר דִי הַלְכֵית בְּכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַפִּתְגָם מַלֵּלִית עִם חַד שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל דִי פַּקֵּדִית לְפַרְנָסָא יַת עַמִּי יַת יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר לְמָה לָא בְנֵיתוּן קֳדָמַי בֵּיתָא דִי מְטַלַּל בְּכִיוֹרֵי אַרְזַיָא׃ וּכְעַן כִּדְנַן תֵּימַר לְעַבְדִי לְדָוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲנָא דְבַרְתָּךְ מִן דִירָא מִבָּתַר עָנָא לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ בְּכָל אֲתַר דִי הַלֵּכְתָּא וְשֵׁיצֵיתִי יַת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ וַעֲבַדִית לָךְ שׁוּם רַב כְּשׁוּם רַבְרְבַיָא דִי בְאַרְעָא׃ וְאַשְׁוֵי אֲתַר מְתַקַּן לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וַאֲקִימִנּוּן וְיִשְׁרוֹן בְּאַתְרֵיהוֹן וְלָא יְזוּעוּן עוֹד וְלָא יוֹסְפוּן בְּנֵי רִשְׁעָא לְעַנָּיוּתְהוֹן כִּדְבְקַדְמֵיתָא׃ וּלְמִן יוֹמָא דִי פַקֵּדִית נְגִידִין עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל

אנכי יושב ה' דסמיכי בקריאה וסי' אשר אנכי יושב בקרבו ׳ אשר אנכי יושב בארצו ׳ אנכי יושב בבית הארזים ׳ וחברו דד"ה ׳ ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב : למיום ג' וסי' נמסר בשפטים סימן י"ט : כשם ד' וסים' נמסר בסדר בראשית וביהושע סימן י"ת : לענותו ג' מלאים וסי' ואסרנוהו לענותו ׳ ותחל לענותו ׳ ולא יוסיפו בני עולה דשמואל :

ק' ע"ל בסיפ׳ — ל' ו' רפי' — ג' חס׳ — כ"ה פתחין — ל' חס׳ — ב' כ"ב לדאג' ודי — ה' מ"ל

רדק

כי ישב המלך בביתו ׳ שלא היה צריך לצאת למלחמה כמו שאמר ויי' הניח לו אז חשב לבנות בית המקדש כי מצוה היה על ישראל לבנות בית המקדש אחר שינוחו מן המלחמות שנאמר והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו ועל המלך מוטל לעשות ולצוות את ישראל לעשות לפיכך ויאמר המלך אל נתן הנביא כלומר שישאל את פי יי' על בניין הבית ובאיזה מקום יבנה ואע"פ שהיו לו מלחמות אחר כן כמו שאמר ויהי אחר כן ויך דוד את הפלשתים עד עתה היו באים עליו אויביו וכיון שהצליחו האל וכנע כל אויביו ויראו אויביו ממנו ולא באו עליו אבל הוא הלך עליהם ולקח גת מיד פלשתים שהיתה לישראל כבר ועם ארם ועם אדום ועם בני עמון נלחם בטענה : בבית ארזים ׳ בבית מקורה בעצי ארזי' וכת"י בביתא די מטלל בכיורי ארזיא : יושב בתוך היריעה ׳ לא היה דעתו על הארון הזה לבדו אלא גם על המזבח ועל הארון האחד ועל כלי המשכן שהיו בגבעון באהל מועד כי הכל יושב בתוך היריע' וזכר הארון לפי שהוא כסה לו היריעה ועוד שהיא עיקר הכל ונכבד מכל כלי המשכן ואמר לעצמי בניתי בית ארזים ולארון יי' נטויתי יריעה לא יכשר וצריך שאבנה לו בית ואמר לו נתן כל אשר בלבבך לך עשה ומדעתו אמר זה נתן כי ראה כי יי' עמו והיה מלך הגון וכשר חשב כי הוא יבנה הבית שעתיד להבנות וזה כי הנביא איננו יודע על אדם אחד אלא מה שנאמר לו ברוח הנבואה כי גם שמואל הנביא שהיה גדול ממנו שנאמר עליו כל אשר ידבר בא יבא ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה לא ידע שבני ישי מי יהיה המלך וחשב כי אליאב הוא המלך כל שכן נתן הנביא : ויהי בלילה ההוא ׳ אולי נבואתו היתה בחלום חזיון לילה כמו שנ' באהרן במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ונאמ' ביעקב במראות הלילה ׳
ובדרש למה בלילה ההוא א"ר סימון אמר הקב"ה לנתן האיש הזה נדרן הוא כענין שנא' אשר נשבע ליי' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי וגו' שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאבנה בית יי' מהר אמור לו לא אתה תבנה הבית : את אחד שבטי ישראל ׳ שופטי ישראל ומלכם כמו לא יסור שבט מיהודה כמו שאמר אשר צויתי לרעות את עמי ישראל והשופט או המלך הוא הרועה וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל : מן הנוה ׳ גדרות צאן נקרא נוה כמו שנאמר נות כרות רועי וגדרות צאן ובת"י מן דירא כמו שנאמר במסכת הכונס צאן לדיר : כשם הגדולי' ׳ המלכים הגדולי' כמו שנאמר ויצא שם דוד בכל הארצות ורז"ל דרשו זה האומרי' מגן דוד כמו שאומרים מגן אברהם : ושמתי מקום ׳ והרי כבר נתן להם מקום ובארץ ישראל היו אלא פירושו כתרגומו ואשוי אתר מתקן כלומר שיהיה מקומם נכון וטוב השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה ותהיה ארץ ברכה וכן ונטעתיו כתרגומו ואקימינון כלומר מה ששכנתי אות' בארץ יהיו נטועין בה שלא יגלו ממנ' כמו שאו' לעתיד ונטעתי' על אדמתם כמו שהנטע קיים בארץ במקומו וכן פירש אחריו ושכן תחתיו כלומר במקומו כמו שבו איש תחתיו : ולא ירגז עוד ׳ שלא יגלה ממקומו כמו שת' ולא יזועון עוד כי הרוגז הפך המנוחה כמו ולא נחתי ויבא רוגז מוסדות השמים ירגזו : לענותו׳ ובדברי הימי' לבלותו והענין אחד ובדברי רז"ל כתוב לענותו וכתוב לבלותו בתחילה לענותו ולבסוף לבלותו כי הם פירשו ושמתי מקום לעמי על בית המקדש וכן אמר בדרש אר' שמואל בר' יצחק משיבנה בית המקדש יכתנו יסודות לעולם שנאמר ושמתי מקום לעמי ישר' ונטעתיו וגו' ואמר בתחלה כשנבנה בית המקדש אמר שלא יענה אות' אויב ולבסוף כשחטאו משנבנה בית המקדש אמר שלא יכלה אותם מכל וכל אבל יענה אותם אויב לעונם חטאתם : כאשר בראשונה ׳ טרם שהקימותי להם שופטים ואף מן היום אשר צויתי עליהם שופטים היו מענים אותם בני עולה אבל מעתה משבאת המלוכה עליהם לא יוסיפו בני עולה לענותם והניחותי לך מכל אויביך : כי

רשי

ויי' הניח לו ׳ אמר הרי נתקיים והניח לכם מכל אויביכם וגו' מה כתוב אחריו והיה המקום אשר יבחר וגו' מעתה עלינו לבנות בית הבחירה : ויהי בלילה ההוא ׳ אמר ר' חנינא בר פפא אמר לו הקב"ה לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית ר' סימון אומר האדם הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא כענין שנאמר אשר נשבע ליי' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעש' כך ונמצאתי מפסידו : באהל ובמשכן ׳ משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריע' מלמעלן : הדבר דברתי ׳ לשון תמיהה הוא לכך הוא נקוד ה"א חטף פתח והלכת דפי : מן הנוה ׳ דיר הרועים כמו נות כרות רועים : כשם הגדולי' ׳ זהו שאומרי' מגן דוד : ואכריתה את כל אויביך ׳ ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמה שכתוב בתורה ושמתי מקום עוד אני אתקן לו להשקיט שיהא שקט ושלו את עמי בימי בנך : ולמן היום אשר צויתי ׳ מחוב' על העליון ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה קודם השופטי' וכאשר עשו מימי השופטים עד כאן : והניחותי

רלבג

וכבר התעורר דוד לבנות בית ליי' יהיה בו ארון האלהים ומועץ בזה עם נתן הנביא ונכשל בכללות שיעשה כל אשר בלבבו כי יי' עמו ׳ ואחר זה באהו דברי יי' על יד נתן הנבי' שאין ראוי לבנו' לו בית לשי' כי מן היום אשר העלה בני ישר' מארץ מצרים התהלך ה' הארון באהל ובמשכן ולא שאל השי' לאמר לאחד מן הרועים והשופטים למה לא בנו בית ארזים ועתה די לדוד לקחו השם ית' מאחרי הצאן להיות נגיד על בית ישר' והיה עמו בכל אשר הלך וכרת שונאיו ועשה לו שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ לרוב הצלחתו ורוב עמידת מלכותו ושם על ידו מקום מנוחה לישראל ולא צרו לישראל שונאיהם כמו שעשו בראשונה ובימי השופטי' והניח לו השם מכל אויביו והגיד לו יי' כי בית יעשה לו קיים בדרך שתהיה לו המלוכה כל מה שהתמיד מלוכה ובהיות הענין כן הנה די לו במה שהגיע בו מן ההצלחה ולא ישאל לו גדולות שיהיה נבנה בית המקדש על ידו אבל בנו שימלוך אחריו הוא יבננו והוא שלמה וכבר נתבאר בספ' דברי הימים שהסבה שלא הסכים הש' שיבנה דוד בית המקדש הוא מפני ששפך דמים הרבה ׳ וזכר

רבינו ישעיה

באהל ובמשכן ׳ פירוש משכן ערא' שאינו קבוע : מן הנוה ׳ פירוש דיר הרועים כמו נות כרות רועים : כשם הגדולים ׳ פי' כשם המלכי' הגדולי' כך שמך גדול בעולם : ולמן היום אשר צויתי שופטים ׳ ה"ז חסר והוא מחובר למקרא שלמעלה שלא יוסיפו בני עולה לענותו כמו שעשו מן היום אשר צויתי שופטי' שבין שופט לשופט היו מענים אותם :

והניחותי לך · יותר ויתר על שתנוח מכל אויביך והגיד לך יי׳ היום על ידי כי בית יעשה לך להושיב בנך על כסאך ויתקיים לך בית מלכות והוא יבנה הבית : בשבט אנשים · זה הדד ורזון בן אלידע : ובנגעי בני אדם · זה אשמדאי שדחהו ממלכותו והשדי׳ בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלשי׳ שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו ה הרוחות מתייחמות ו ויולדות הימנו : ויסב שם לפני יי׳ · לפני הארון : עד הלום · שהמלכתני : גם אל בית עבדך · להמליך את בני א אחרי : וזאת תורת האדם · בתמיה ראוי להתבשר כן לבשר ודם · ל״א עשית לי כמו שעשית לאדם הראשון שהראית לו דורות העתידי׳ לצאת ממנו : מה יוסיף עוד לדבר אליך · מה אשאל עוד : ואתה ידעת את עבדך · נתת לי כל צרכי כמו יודע צדיק נפש בהמתו : בעבור דברך · להקים מה שאמרת לשמואל להמליכני : וכלבך · רצונך הוא ולא שאני כדי : להודיע את עבדך · הבשורה שבישרתני : אשר

רלבג

נזכר שזרע דוד אשר יקום אחריו יכונן את כסא ממלכתו עד ע עולם ואף על פי ש שיחטא לו לא יסור חסדו ממנו בדרך שתפסוק ממנו הממלכה ל לגמרי כמו שנפסקה משאול : כי הביאותני עד הלום · ר״ל שהבאת אותי לזאת המעלה אשר אני בה היום ו והייתי קודם זה רועה צאן ומשם לקחתני ולא די לך בזה אבל דברת גם אל בית עבדך למרחוק ר״ל שתתמיד הממלכה לי גם כשיחטאו לך זרעי ויתרחקו ממך · והנה זאת תורת האדם שקצתם צדיקים וקצתם רשעים והשגחת בי שלא תאבד טובתך וחיבתך וחסדך מזרעי בעבור הרשעים : על כן גדלת יי׳ אלהים וגו׳ · ר״ל שידיעת העתידות היא לך לבדך ואתה קורא הדורות מראש כמו שנזכר בספר ישעיה ואין כמוך שידע על נכון כל המתחדש כי לשאר השכלים ידיעות אלא מה מכימוס הכמכאות ושדרם ויוסרם ואולם ידיעתו בכללות לא יתכן שתהיה כי אם לשם ית׳ כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי׳ · ומי

וככל ה׳ בקריאה וסים׳ ככל חקתיו וככל משפטיו · ככל הדברים האלה וככל החזיון · וככל החזיון הזה דה״ה כי התעיתם בנפשותיכם · וככל כחי הכינותי לבית אלהי : מי אנכי ג׳ בקריאה וסים׳ מי אנכי כי אלך אל פרעה · כי הביאתני עד הלם · מי אנכי ומי חיי :

וְהֲנִיחֹתִי לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ וְהִגִּיד לְךָ יְהוָה כִּי־בַיִת יַעֲשֶׂה־לְּךָ יְהוָה׃ כִּי ׀ יִמְלְאוּ יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ וַהֲכִינֹתִי אֶת־מַמְלַכְתּוֹ׃ הוּא יִבְנֶה־בַּיִת לִשְׁמִי וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ עַד־עוֹלָם׃ אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהַעֲוֺתוֹ וְהֹכַחְתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבְנִגְעֵי בְּנֵי אָדָם׃ וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מִלְּפָנֶיךָ׃ וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד׃ וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר מִי אָנֹכִי אֲדֹנָי יְהוִה וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־הֲלֹם׃ וַתִּקְטַן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יְהוִה וַתְּדַבֵּר גַּם אֶל־בֵּית־עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וּמַה־יּוֹסִיף דָּוִד עוֹד לְדַבֵּר אֵלֶיךָ וְאַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ אֲדֹנָי יְהוִה׃ בַּעֲבוּר דְּבָרְךָ וּכְלִבְּךָ עָשִׂיתָ אֵת כָּל־הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת לְהוֹדִיעַ אֶת־עַבְדֶּךָ׃ עַל־כֵּן גָּדַלְתָּ יְהוָה אֱלֹהִים כִּי־אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ בְּאָזְנֵינוּ׃

ב׳ פני ילכו · ל׳ · ו׳ כתי׳ כן · ב׳ וחס · ל׳ · ו׳ · ל׳ · טו · ו׳ · ב׳ · ה׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל דין חס׳ · ואתה ועתה זק בטעם תביר׳ ב׳ · ל׳ ג׳ מ״ל וא׳ חס׳ וא׳ כל כנגדי · ג׳

וְאַנִיחִית לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְחַוִּי לָךְ יְיָ אֲרֵי בֵּית מַלְכוּ יְקִים לָךְ יְיָ׃ אֲרֵי יִשְׁלְמוּן יוֹמָךְ וְתִשְׁכּוּב עִם אֲבָהָתָךְ וַאֲקִים יָת בְּרָךְ בַּתְרָךְ דִּי תוֹלִיד וְאַתְקֵין יָת מַלְכוּתֵיהּ׃ הוּא יִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמִי וְאַתְקֵין יָת כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד עָלְמָא׃ אֲנָא אֱהֵי לֵיהּ כְּאָב וְהוּא יְהֵי לִי דָמֵי כְּבַר דְּאִם יִסְרַח וְאַלְקֵינֵיהּ בְּמַלְקוּת גַּבְרִין וּבְמַרְדּוּת בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ וְטוּבִי לָא יַעְדֵּי מִנֵּיהּ כְּמָא דְאַעְדֵּיתִי מִן שָׁאוּל דִּי אַעְדֵּיתִי מִן קֳדָמָךְ׃ וְקַיָּם בֵּיתָךְ וּמַלְכוּתָךְ עַד עָלְמָא קֳדָמָךְ כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ יְהֵי מְתַקַּן עַד עָלְמָא׃ כְּכָל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּכְכָל נְבוּאֲתָא הָדָא כְּדֵין מַלֵּיל נָתָן עִם דָּוִד׃ וַאֲתָא מַלְכָּא דָּוִד וִיתֵיב קֳדָם יְיָ וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא כְּמִסְּרַת יְיָ אֱלֹהִים וּמַן בֵּיתִי אֲרֵי אַמְטֵיתַנִי עַד הָלְכָא׃ וּזְעֵירַת עוֹד דָּא קֳדָמָךְ יְיָ אֱלֹהִים וּמַלֵּילְתָּא אַף עַל בֵּית עַבְדָּךְ לְעָלְמָא דְאָתֵי וְדָא חֲזֵיָא לִבְנֵי אֱנָשָׁא יְיָ אֱלֹהִים׃ וּמַה יוֹסִיף דָּוִד עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ עֲבַדְתְּ בְּעוּת עַבְדָּךְ יְיָ אֱלֹהִים׃ בְּדִיל מֵימְרָךְ וּכְלִבָּךְ עֲבַדְתְּ יָת כָּל רַבְרְבָתָא הָדָא לְהוֹדָעָא יָת עַבְדָּךְ׃ עַל כֵּן רַב אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי לֵית דִּכְוָתָךְ וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנָּךְ בְּכָל דִּי שְׁמַעְנָא אָמְרִין קֳדָמָנָא׃

ומן

כי בית יעשה לך יי׳ · בית מלכות וכת׳ אחרי בית מלכו יקים לך יי׳ : כי ימלאו · אינו לשון ברכה אלא פירושו כאשר ימלאו ימיך ותשכב את אבותיך אקים את זרעך אחריך ויתכן לפרשו לשון ברכה בשרו שימות זקן מלא ימים והם חיי האדם האלוכים ברוב שהם שבעים שנה כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד חיה שבעים שנה כמו שכתוב כי בן שלשים שנה היה במלכו ג וארבעים שנה מלך וכן פירש את מספר ימיך אמלא כמו ש שכתבנו בפסוק או יומו יבא וימות · ובדרש כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים : אשר יצא ממעיך · מכאן שאבשלום ואדניהו לא היו כי כבר נולדו בחברון ומאשר נולדו עדיין אמר שיהיה מלך ועדיין לא ידע דוד מי הוא עד שנולד שלמה ושלח לו ביד נתן הנביא שיקרא שמו ידידיה אז ידע דוד כי שלמה ימלוך וזהו שאמר לבת שבע כי שלמה בנך ימלוך אחרי או אמר לו בפירוש על ידי נתן הנביא ואף על פי שלא כאמר בנבוא׳ נתן לא בזה הספר ולא בספר דברי הימי׳ הנה כתב בדברי הימים כשהיה מספ׳ דוד הנבואה שאמר לו נתן כמו שאמ׳ ויהי דבר יי׳ עלי לאמר וגו׳ כי שלמה יהיה שמו ושלו׳ ושקט אתן אל ישר׳ בימיו : בשבט אנשים ובנגעי בני אדם · כמו שמיסרין בני אדם בניהם בשבט ויגעו אותם בשבט מוסר לא להמיתם כמו שאמר כי תכנו בשבט לא ימות ואל המיתו אל תשא נפשך לפיכך אמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ואוכיחנו בהעוותו כמו שמיסר האב את בנו ולא שאסיר חסדי ממנו כמו שעשיתי לשאול ש שלקחתי ממנו המלכות אלא המלכות יהיה לבניו עד עולם ועל כל זרע דוד אמר לא על שלמה לבד אלא על רחבעם ועל היואשים ממנו בניהם ובני בניהם ורבותינו ז״ל דרשוהו על שלמה ואמרו בשבט אנשים זה הדד ורזון בן אלידע שנאמר ויקם יי׳ שטן לשלמה וגו׳ ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו ממלכותו כמו שאמרו בא אשמדאי וטרדו ממלכותו ופיר׳ בני אדם כי אמרו כי השדים נולדו מאדם הראשון באותן ק״ל שנה שפירש מאשתו : ונאמן ביתך · כפעל עבר כמו ויתקיים מן ותקעתיו יתד במקום נאמן · ות״י וקיים ביתך : לפניך · כמו שהוא לפניך היום כסאך נכון כן יהיה עד עולם : וישב לפני יי׳ · לפני הארון ומכאן סמכו רבותינו ז״ל שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ומהם אמרו כי אף למלכי בית דוד אין ישיבה שהרי למעלה אין ישיבה שנ׳ שרפים עומדים ממעל לו וכתי׳ וכל צבא השמים עומדים עליו וכתיב בין העומדים האלה למעלה אין ישיבה ודוד יושב ומהו וישב לפני יי׳ מהם אמרו שסמך עצמו ומהם אמרו שישב עצמו בתפילה : מי אנכי · שהייתי ראוי למלוכה : ומי ביתי · בית אבי או אמר ביתי על בניו כלומר מי בבני שיהיה ראוי למלוכה : עד הלום · עד המקום הזה שנתת לי המלוכה ולבני אחרי · ובדרש מי אנכי והלא מן עמוני ומואבי באתי עד הלום לא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלום אלא מלכות שנאמר הנה עוד הלום איש ויאמר יי׳ הנה הוא נחבא אל הכלים : ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק · שהייתי רחוק ונתקרבתי : ותקטן עוד זאת · המלכות שנתת לי ולא די בה אלא שדברת לתת המלכו׳ לבית עבדך עד עולם זהו למרחוק ות״י למרחוק לעלמא דאתי : וזאת תורת האדם · תכונת האדם כלומר זאת שדברת עלי תכונת האדם הגדול הוא ולא אדם שפל ונבזה כמוני כמו שאמר מי אנכי ומי ביתי וכן בדברי הימים וראיתני כתור האדם המעלה ות״י ודא חזיא לבני אינשא · ובדרש כתור האדם המעולה שבנביאים ואיזהו זה משה רבי׳ שנ׳ ומשה עלה אל האלהים משה מטובח שבנביאים ודוד מטובח שבמלכים אתה מוצא מה שעשה משה עשה דוד משה הוציא את ישראל ממצרים ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיות משה קרע לישראל את הים ודוד קרע לישראל את הנהרות שנ׳ בהצותו את ארם נהרים וגו׳ ומשה נתן לישראל חמשה חומשי תורה ודוד נתן לישראל ה׳ ספרים שבתילים : ואתה ידעת את עבדך · אתה ידעת לבב עבדך ולא אדע לדבר מה שבלבי ואתה ידעת ות״י ואת עבדת׳ בעות עבדך פירוש ידעת כמו מה אדם ותדעהו : בעבור דברך · בעבור דברך שאמרת לשמואל להמליכני וכלבך וכרצונך עשית כי אינני ראוי לכך אלא שאתה רצית בי · ויתכן לפרש גם כן בעבור דברך ורצונך ויהיה כפל דבר לחזק : את כל הגדולה · נכתב בוי״ו עם הדגש וחביריו כתבנו בספר מכלל ובחלק הדקדוק : להודיע את עבדך · כלומר רצית להודיע עבדך את כל הגדולה הזאת שדברת עלי ולזרעי אחרי : על כן גדלת יי׳ אלהים · על כן שאני משיג דעתך ורצונך ידעתי שגדלת על הכל ואין יודע מחשבותיך וידעתי כי אין כמוך ואין אלהים זולתך : ככל אשר שמענו באזנינו · וככל אשר ידענו מלבנו הכרנו שאין כמוך ואין אלהים זולתך ות״י בכל די שמענא אמרין קדמנא כלומר מה ששמענו אומרים הקדמונים אשר לפנינו על דרך שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך : ומי

רבינו ישעיה

והגיד לך יי׳ · פי׳ אמר נתן לדוד כי הגיד לך כי בית יעשה לך שימלוך בנך תחתך והוא יבנה לו הבית : והוכחתיו בשבט א אנשים · פירוש אם יחטא לי אייסרנו בייסורין כמו שאני עושה לכל בני אדם כשחוטאים לי ולא אאספנו כמו ש שאספתי את שאול : וישב לפני יי׳ · לפני הארון : ותקטן עוד זאת בעיניך · פירו׳ כל הגדולה שעשית לי אלא עוד דברת אלי טובות לזמן רחוק שאמרת ש שימלוך בני אחרי · וגם אמרת לי שיהא נאמן ביתי לעולם : וזאת תורת האדם · פירוש בתמיה וכי זאת תורת האדם למצוא חן בעיניך ולהתחשב בעיניך כל כך · ידעתי כי איני ראוי לכל זה הכבוד : ומה יוסיף עוד דוד לדבר אליך · דברי תושבחות והודאות אין לי פה להשיב כפי מה שראוי לי ואתה ידעת את עבדך כי לבי נכו׳ לפניך ואיני יודע להוביא מפי כל מחקרי לבבי · ואיני איני משיב להלל לפניך כראוי · תקבל את לבי שהוא שלם לפניך : בעבור דברך · פירוש כדי לקיים דברך שאמ׳ לי על ידי להיות מלך על ישראל עשיתה מה שעשית ולא שהייתי ראוי לכך · וכל כך עשית את כל הגדולה הזאת להודי׳ עבדך פירוש שימלוך בני אחרי ושיהיה ב ביתי לפניך לעולם · לכל זה לא הייתי ראוי אלא כליבך וכרצונך היתה כ כלומר אתה רצית · כי בחנם בלי שום תגמול שעשיתי שאהיה ראוי לכך :

רדק

ומי כעמך כישראל׳ כמו שאין כמוך באלהים כן אין כעמך ישראל בעמים: אשר הלכו אלהים׳ הלכו לשון רבי׳ דרך כבוד כמו ישמח ישראל בעושיו ובדברי הימים אשר הלך האלהים ות״י דאזלו שלוחין מן קדם יי׳ ובדרש אשר הלך האלהי׳ זה הקב״ה אשר הלכו האלהים זה משה ואהרן: ולשום לו שם׳ פי׳ לו כלומר לאלהים להגדיל בפני בני אדם אשר לא ידעוהו כמו פרעה שאמר מי יי׳ אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את יי׳ וגומ׳ לפיכך אמר האל ואכבדה בפרעה וזהו ולשום לו שם ובדברי הימים לשום לך שם: ולעשו׳ לכם׳ כנגד ישראל ידבר: הגדולה גם זה בוי״ו עם הדגש: לארצך׳ כנגד ישראל או כנגד השם ופי׳ עשית להם גדולה ונורא׳ עד שבאו לארצך וכ״תי עד די עלו לארע בית שכינת׳ דיהבת׳ להון: מפני עמך׳ כשבאו לארצך גרשת יושבי הארץ הזאת מפני עמך ונורא׳ שעשית להם וכן הו׳ בדברי הימים לגרש מפני עמך: גוים ואלהיו׳ פי׳ מגוים ומאלהיו ומ״ם ממצרים משמשת במקום שנים ושלשה או פירוש והכית גוים ואלהיו כמו שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטי׳ או פי׳ גוים על ישראל כלומר אשר פדית ממצרים גוים וזקניו וגדוליו ואמר גוים בלשון רבים כלומר משפחות ישראל כמו בנימן בעממיך ואלהיו כמו אלהים לא תקלל שפי׳ שופטים ויונתן לא תרגם גוים ואלהיו ואפשר שהיה דעתו כדעת מקצת רבנ׳ ז״ל שפי׳ ואלהיו על השם ית׳ על דרך בכל צרתם לו צר ואמרו גוים ואלהיו כביכול שהוא פדוי עמהם מפני זה לא תרגמו: בית אבנה לך׳ כתרגומו מלכו אקיים לך: על כן מצא עבדך את לבו׳ מצאו מכוון להתפלל אליך: ודבריך יהיו אמת׳ דרך תפילה אמר או פי׳ הם אמת וכ״תי אינון קשוט: הואל׳ עניין רצון וחפץ כמו ויואל משה הואל נא ולין הנה נא הואלתי׳ וי״ת לשון התחלה שרי כמו שתרג׳ אונקלוס הנה הואלתי הראשון שריתי: להיות לעולם לפניך׳ שיהיו עובדים לפניך: בית עבדך לעולם׳ על עצמו אמר כמו האחרי׳ וי״ת ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעלם: את מתג האמה׳ י״ת ית תיקון אמתא אולי היתה אמת המים עוברת בעיר תקנו אותו לבא מ מחוץ לעיר אל העיר לפיכך נקראת העיר מתג האמה ובמקומו בדברי הימים את גת ובנותיה מיד פלשתי׳ גת ובנותיה היו נקראים בכלל מתג האמה ויש בו מדרש בברייתא דרבי אליעזר פר׳ שלשי׳ ששם כשבא אבימלך ליצחק ואמ׳ לו ראה ראינו כי היה יי׳ עמך וגו׳ אמרו יודעי׳ אנו שעתיד הקב״ה ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה כרות עמנו ברית שבועה שאין זרעך יורש את ארץ פלשתים וכרת עמהם ברית שבועה מה עשה יצחק כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם שיהיה בידם אות ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא בארץ פלשתים ולא היה יכול מכח אות הברית משבועת יצחק עד שלקח מהם אותו הברית שנ׳ ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים ואחר כך לקח ארץ פלשתי׳: וימדדם בחבל השכב אותם ארצה׳ דרך נקמה ובזיון ת״י חבל עדבא כלו׳ גורל וחלק׳ ואמרו בדרש כי עשה זה בעבור שהמיתו אביו ואמו ואחיו כשנחה אותם בארץ מואב כשהיה בורח מפני שאול כמו שאמר וינחם את פני מלך מואב וגו׳ וכשיצא דוד משם והלך לעיר חמת הרג מלך מואב אביו ואמו ואחיו חוץ מאחד שברח והחייהו נחש העמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אבין עמדי חסד: ותהי מואב׳ עדת מואב: נושאי מנחה׳ ת״י נטלי פרס כלומר שהיו נושאין לו מס ידוע בכל שנה: בלכתו

[Masorah]

ולעשות ט״ו בקריאה וסימ׳ השמר בנגע הצרעת׳ ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב׳ וחזקתם מאד לשמר׳ ולשום לו שרי אלפים דשמואל׳ ומי כעמך כישראל דשמואל׳ ועברה העברה׳ ולשלמה בני תן לב׳ והיה אם תלך לפני׳ ויאמר ליהוידע לדרוש׳ אם מצאתי חן בעיני המלך׳ כי עזרא הכין לבבו׳ וילכו כל העם

[Text — 2 Samuel 7:23–8:3]

כג וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ אֲשֶׁר הָלְכוּ־אֱלֹהִים לִפְדּוֹת־לוֹ לְעָם וְלָשׂוּם לוֹ שֵׁם וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוּלָּה וְנֹרָאוֹת לְאַרְצֶךָ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לְּךָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלֹהָיו׃ כד וַתְּכוֹנֵן לְךָ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל׀ לְךָ לְעָם עַד־עוֹלָם וְאַתָּה יְהוָה הָיִיתָ לָהֶם לֵאלֹהִים׃ כה וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל־עַבְדְּךָ וְעַל־בֵּיתוֹ הָקֵם עַד־עוֹלָם וַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כו וְיִגְדַּל שִׁמְךָ עַד־עוֹלָם לֵאמֹר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל וּבֵית עַבְדְּךָ דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לְפָנֶיךָ׃ כז כִּי־אַתָּה יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל גָּלִיתָה אֶת־אֹזֶן עַבְדְּךָ לֵאמֹר בַּיִת אֶבְנֶה־לָּךְ עַל־כֵּן מָצָא עַבְדְּךָ אֶת־לִבּוֹ לְהִתְפַּלֵּל אֵלֶיךָ אֶת־הַתְּפִלָּה הַזֹּאת׃ כח וְעַתָּה׀ אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים וּדְבָרֶיךָ יִהְיוּ אֱמֶת וַתְּדַבֵּר אֶל־עַבְדְּךָ אֶת־הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ כט וְעַתָּה הוֹאֵל וּבָרֵךְ אֶת־בֵּית עַבְדְּךָ לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי יְהוִה דִּבַּרְתָּ וּמִבִּרְכָתְךָ יְבֹרַךְ בֵּית־עַבְדְּךָ לְעוֹלָם׃

ח א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ דָּוִד אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכְנִיעֵם וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־מֶתֶג הָאַמָּה מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ב וַיַּךְ אֶת־מוֹאָב וַיְמַדְּדֵם בַּחֶבֶל הַשְׁכֵּב אוֹתָם אַרְצָה וַיְמַדֵּד שְׁנֵי־חֲבָלִים לְהָמִית וּמְלֹא הַחֶבֶל לְהַחֲיוֹת וַתְּהִי מוֹאָב לְדָוִד לַעֲבָדִים נֹשְׂאֵי מִנְחָה׃ ג וַיַּךְ דָּוִד אֶת־הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב מֶלֶךְ צוֹבָה

[Marginal masorah: ל׳ ל׳ · ב׳ לו פרי אלפי׳ · טו · ב׳ כתיב כן · ל׳ · ל׳ · ה׳ כתיב כן בכביאים · כולהו פתחי׳ בתפר · ב׳ · ל׳ מ׳ל וחד חס׳ דלה · כל בנביאים ל׳כ כמ״ה יי׳ אלהים · ג׳ תגר · ל׳ · ל׳ב׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳מ׳ל בסיפר · ב׳ חסרים קמצית]

[Targum]

וּמַן כְּעַמָּךְ כְּיִשְׂרָאֵל עַמָּא חַד בְּחִיר בְּאַרְעָא דַאֲזַלוּ שְׁלִיחִין מִן קֳדָם יְיָ לְמִפְרַק לֵיהּ לְעַם וּלְשַׁוָּאָה לֵיהּ שׁוּם וּלְמֶעְבַּד לְכוֹן רַבְרְבָן וְחַסִינָן עַד דִּי עָלוּ לְאַרַע בֵּית שְׁכִנְתָּךְ דִּיהַבְתָּא לְהוֹן מִן קֳדָם עַמָּךְ דִּי פְרַקְתָּא לָךְ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלֹהָיו׃ וְאַתְקֵנְתָּא לָךְ יַת עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל קֳדָמָךְ לְעַם עַד עָלְמָא וְאַתְּ יְיָ הֲוֵיתָא לְהוֹן לֶאֱלָהָא׃ וּכְעַן יְיָ אֱלֹהִים פִּתְגָּמָא דִּי מַלֵּלְתָּא עַל עַבְדָּךְ וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ אֲקִים עַד עָלְמָא וַעֲבֵיד כְּמָא דִּי מַלֵּלְתָּא׃ וְיִסְגֵּי שְׁמָךְ עַד עָלְמָא לְמֵימַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל וּבֵית עַבְדָּךְ דָּוִד יְהֵי מִתַּקַּן קֳדָמָךְ׃ אֲרֵי אַתְּ יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל חַוֵּיתָא לְעַבְדָּךְ לְמֵימַר מַלְכוּ אֲקַיֵּם לָךְ עַל כֵּן הֲוַת בְּלִבָּא דְעַבְדָּךְ לְצַלָּאָה קֳדָמָךְ יַת צְלוֹתָא הָדֵין׃ וּכְעַן יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ הוּא יְיָ וּפִתְגָּמָךְ אִנּוּן קְשׁוֹט וּמַלֵּלְתָּא עַל עַבְדָּךְ יַת טָבְתָא הָדָא׃ וּכְעַן שְׁרֵי וּבָרֵיךְ יַת בֵּית עַבְדָּךְ לְמֶהֱוֵי לְעָלְמָא קֳדָמָךְ אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים מַלֵּלְתָּא וּמִבִּרְכְתָךְ יִתְבָּרְכוּן בָּתֵּי עַבְדָּךְ צַדִּיקַיָּא לְעָלַם׃

וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּמְחָא דָוִד יַת פְּלִשְׁתָּאֵי וְתַבְּרִנּוּן וּנְסֵיב דָּוִד יַת תְּקוֹן אַמְּתָא מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ וּמְחָא יַת מוֹאֲבָאֵי וּמְשַׁח לְהוֹן בְּעַדְבָּא רְמֵי יַתְהוֹן לְאַרְעָא וּמְשַׁח תְּרֵין חַבְלִין לְמִקְטַל וּמְלֵי חַבְלָא לְאַחָאָה וַהֲווֹ מוֹאָבָא לְדָוִד לְעַבְדִּין נָטְלֵי פְרַס׃ וּמְחָא דָוִד יַת הֲדַדְעֶזֶר בַּר רְחוֹב מַלְכָּא דְצוֹבָה

[Masorah]

לאכול׳ מחזיקים על אחיהם׳ ויקשרו כלם יחדו׳ ידעתי כי אין טוב בם: רחב ב׳ חס׳ בנברי וסימ׳ ויך דוד את הדר עזר דשמואל׳ ומשלל הדר עזר בן רחב דשמואל׳ וכל שום קרתא דכוו׳ חס׳ במ״ג מלאים וסימ׳ והיא בעמק אשר לבית רחוב׳ וישכרו את ארם בית רחוב׳ וארם צובה ורחוב:

רשי

אשר הלכו אלהים׳ משה ואהרן שנאמר נתתיך אלהים לפרעה וכן תירגם יונתן דאזלו שלוחין מן קדם יי׳: לפדות לו לעם׳ כך אמרו השלוחים לישראל הקב״ה שלחנו לפדות לו לעם ולעשות לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות עשית לארצך לאחר שיצאו משם ומה הם הנוראות מפני עמך לגרש גוים ואלהיהם ומקרא זה חסר לגרש ובדברי הימים פירשו לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים מבין הגוים ואינו חסרו׳ כי ממשמע שנאמר מפני עמך גוים אנו שומעין לשון טרודין ונירוסין: אתה הוא האלהים׳ שליט ויש בידך יכולת לקיים: הואל׳ רצה: מתג האמה׳ ובדברי הימים כתיב ויקח דוד את גת מיד פלשתים והיא נקראת מתג האמה על שם שהיא מקל רודה בכל פלשתים מטרפולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון שם מלכות אלא בגת מצינו אכיש מלך גת׳ מתג׳ אנויילון בלע״ז׳ האמה הו׳ המרדע של עץ: וימדד שני חבלים להמית׳ לפי שהרגו את אביו ואת אמו ואחיו שנאמר וינחם את פני מלך מואב ולא מצינו שיצאו משם: בלכתו

רלבג

ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ׳ מיוחד לעבוד׳ השם ית׳ כי ה׳ הולך לפדותם לו לעם ולזה הרבה הנפלאות בהוציאו אותם מארץ מצרים למען יהיו לו לעם והוא יהיה להם לאלהים ועשה גם כן נפלאות ונוראות בהורישו אותם ארץ ישראל: אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו׳ ר״ל שהשחית ישראל גוים ואלהיו בעת ירשם הארץ או ירצה שהנוראות האם שעשה מפני עמו קנתם היה להשחית גוים וקנתם להשחית אלהיהם כמו שנתבאר בענין דגון בראש זה הספר: את מתג האמה מיד פלשתי׳ הנה כתוב במקומו בספר דברי הימים את גת ובנותיה ואולי היה זה המחוז נקרא מתג האמה׳ והנה במואב מדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ואמרו ר״ל שהיה בעבור שהמיתו אביו ואמו כי כבר הביאם אל מלך מואב כמו שנזכר במה שקדם אלא שאם היה הענין כן יהיה פי׳ וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה כי מאז הפרד דוד משם לא שמרו להם והמיתום: ויעקר

רבינו ישעיה

ומי כעמך ישראל׳ פירוש כמו שעשית לי גמול גדול כך עשית גם לישראל׳ שאין בכל האומות עם גדול וככבד כמוהו: אשר הלכו אלהים׳ מדבר כנגד השם בלשון רבים כאשר ימצא בהרבה מקומות: לפדות לו לעם׳ לפדות את ישראל להיות לו לעם ולשום לו שם שיצא שמו בכל העולם: ולעשות לכם הגדול׳ פי׳ אמרת לישראל שאעשה לכם גדולה יותר מכל האומות: ונוראות לארצך׳ פי׳ נפלאות נוראות עשות לארצך שהיא ארץ הכנעני: מפני עמך׳ מקרא קצר הו׳ אשר הורשת מפני עמך אשר פדית לך ממצרים׳ גוים ואלהיו׳ גרשתה מלפניו שבעה גוים עם אלהיהם כל גוי וגוי ואלהיו׳ ודומה לו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים: את מתג האמה מיד פלשתים׳ יש לפרש מדינות הם סמוך לגבול פלשתים ולקחם מהם: וימדדם בחבל׳ בעבור שהרגו אביו ואחיו שהפקיד בידם כשהיה בורח מפני שאול: ותהי מואב לדוד לעבדים׳ כמו גלתה יהודה:

רשי

בלכתו, כשהלך הדדעזר להשיב ידו כתרגומו לאשנאה תחומיה שכבש מן הארץ חוץ לגבול ארצו והרחיב את גבולו: ויעקר דוד את הרכב, משום לא ירבה לו סוסים: ויותר ממנו מאה רכב, שהיו צריכין לו לצרכי מרכבתו והרכב ארבעה סוסים כמו שנאמר מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה כאן למדנו שהרכב ארבעה סוסי':

שלטי הזהב, הם אשפתות שנותני' בהם החצים כמה דאת אמ' הברו החצים מלאו השליטי' כל הפרשיות הללו שמכאן אצל פרשה של בית המקדש לפי שמכל המלחמות הללו קיבץ הקדשו' לצרכי הבית: ויעש דוד שם, שקבר את ההרוגים שהרג באדום והוא שם טוב לישראל שקוברין את אויביהם וכן הוא אומ' במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה לכם לשם ומניין שקברן דוד שנאמר בספר מלכים ויהי ב בהיות יואב באדום בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללים: שמונה עשר אלף, ובספר תילים הוא או' שנים עשר אלף אומר מעתה שתי מלחמות היו: נציבים, פקידי' לגבות מס: ויהי

פרת חד מן ו' מלין דקריין ולא כתיבן וסימ' נמסר בריש ספר אלה הדברים: ויושע ג' חס' בקריאה וסימ' ויושע יי' את יושבי קעילה, ויושע יי' את דוד דשמואל, ויושע מחרב מפיהם, וחד קוה אל יי' וישע לך:

מקרא

בְּלֶכְתּוֹ לְהָשִׁיב יָדוֹ בִּנְהַר־[פרת]: וַיִּלְכֹּד דָּוִד מִמֶּנּוּ אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת פָּרָשִׁים וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי וַיְעַקֵּר דָּוִד אֶת־כָּל־הָרֶכֶב וַיּוֹתֵר מִמֶּנּוּ מֵאָה רָכֶב: ה וַתָּבֹא אֲרַם דַּמֶּשֶׂק לַעְזֹר לַהֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ צוֹבָה וַיַּךְ דָּוִד בַּאֲרָם עֶשְׂרִים־וּשְׁנַיִם אֶלֶף אִישׁ: וַיָּשֶׂם דָּוִד נְצִבִים בַּאֲרַם דַּמֶּשֶׂק וַתְּהִי אֲרָם לְדָוִד לַעֲבָדִים נוֹשְׂאֵי מִנְחָה וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ: וַיִּקַּח דָּוִד אֵת שִׁלְטֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הָיוּ אֶל עַבְדֵי הֲדַדְעָזֶר וַיְבִיאֵם יְרוּשָׁלָם: וּמִבֶּטַח וּמִבֵּרֹתַי עָרֵי הֲדַדְעָזֶר לָקַח הַמֶּלֶךְ דָּוִד נְחֹשֶׁת הַרְבֵּה מְאֹד: ה וַיִּשְׁמַע תֹּעִי מֶלֶךְ חֲמָת כִּי הִכָּה דָוִד אֵת כָּל־חֵיל הֲדַדְעָזֶר: וַיִּשְׁלַח תֹּעִי אֶת־יוֹרָם־בְּנוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד לִשְׁאָל־לוֹ לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ עַל אֲשֶׁר נִלְחַם בַּהֲדַדְעֶזֶר וַיַּכֵּהוּ כִּי־אִישׁ מִלְחֲמוֹת תֹּעִי הָיָה הֲדַדְעָזֶר וּבְיָדוֹ הָיוּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי־זָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת: גַּם־אֹתָם הִקְדִּישׁ הַמֶּלֶךְ דָּוִד לַיהוָה עִם־הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ מִכָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר כִּבֵּשׁ: מֵאֲרָם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתִּים וּמֵעֲמָלֵק וּמִשְּׁלַל הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב מֶלֶךְ צוֹבָה: וַיַּעַשׂ דָּוִד שֵׁם בְּשֻׁבוֹ מֵהַכּוֹתוֹ אֶת־אֲרָם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף: וַיָּשֶׂם בֶּאֱדוֹם נְצִבִים בְּכָל־אֱדוֹם שָׂם נְצִבִים וַיְהִי כָל־אֱדוֹם עֲבָדִים לְדָוִד וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ:

תרגום

כַּד אֲזַל לְאַשְׁנָאָה תְחוּמֵיהּ בִּנְהַר פְּרָת: וַאֲסַר דָּוִד מִנֵּיהּ אֲלַף וּשְׁבַע מְאָה פָּרָשִׁין וְעֶשְׂרִין אַלְפִין גְּבַר רִגְלִי וַעֲקַר דָּוִד יַת כָּל רְתִיכַיָּא וְאַשְׁאַר מִנְּהוֹן מְאָה רְתִיכִין: וַאֲתוֹ אֱנָשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק לְמִסְעַד לַהֲדַדְעֶזֶר מַלְכָּא דְצוֹבָא וּמְחָא דָוִד בַּאֲרָם עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין גַּבְרָא: וּמַנֵּי דָּוִד אִסְטְרַטִיגִין בַּאֲרָם דַּמֶּשֶׂק וַהֲווֹ אֱנָשׁ אֲרָם לְדָוִד לְעַבְדִּין נָטְלֵי פְּרָס וּפְרַק יְיָ יַת דָּוִד בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלַךְ: וּנְסֵיב דָּוִד יַת שִׁלְטֵי דְדַהֲבָא דַּהֲווֹ עַל עַבְדֵי הֲדַדְעֶזֶר וְאַיְתְנוּן לִירוּשְׁלֶם: וּמִבֶּטַח וּמִבֵּרוֹתַי קִרְוֵי הֲדַדְעֶזֶר נְסֵיב מַלְכָּא דָוִד נְחָשָׁא סַגִּי לַחֲדָא: וּשְׁמַע תּוֹעִי מַלְכָּא דַחֲמָת אֲרֵי מְחָא דָוִד יַת כָּל מַשְׁרְיָת הֲדַדְעֶזֶר: וּשְׁלַח תּוֹעִי יַת יוֹרָם בְּרֵיהּ לְוָת מַלְכָּא דָוִד לְמִשְׁאַל לֵיהּ לִשְׁלָם וּלְבָרְכוּתֵיהּ עַל דְּאַגִּיחַ קְרָבָא בַּהֲדַדְעֶזֶר וְקַטְלֵיהּ אֲרֵי גְּבַר עָבֵיד קְרָבִין עִם תּוֹעִי הֲוָה הֲדַדְעֶזֶר וְעִמֵּיהּ הֲווֹ מָנֵי כַסְפָּא וּמָנֵי דַהֲבָא וּמָנֵי נְחָשָׁא: אַף יַתְהוֹן אַקְדִּישׁ מַלְכָּא דָוִד קֳדָם יְיָ עִם כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי אַקְדִּישׁ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי כַּבֵּישׁ: מֵאֲרָם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתָּאֵי וּמֵעֲמַלְקָאֵי וּמִבִּזַּת הֲדַדְעֶזֶר בַּר רְחוֹב מַלְכָּא דְצוֹבָה: וּכְנַשׁ דָּוִד מַשְׁרְיָן כַּד תָּב מִלְּמִמְחֵי יַת אֲרָם בְּגֵיא מֶלַח תְּמָנַת עֲסַר אַלְפִין: וּמַנֵּי בֶּאֱדוֹם אִסְטְרַטִיגִין בְּכָל אֱדוֹם מַנֵּי אִסְטְרַטִיגִין וַהֲווֹ כָל אֱדוֹם עַבְדִין לְדָוִד וּפְרַק יְיָ יַת דָּוִד בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלִיךְ:

ומלך

שמונה ג' מלאים וסימ' ויעש דוד שם בשבו מהכותו, שמונה שלחנות, תן חלק לשבעה וגם, וכל דברי הימים דכוו' מלאים, וכל שמונת ושמונת חס' במ"א שמונת אלפים ככרים:

רדק

בלכתו להשיב ידו בנהר פרת, כשהלך הדדעזר להשיב גבולו בנהר פרת שהיה משיג גבול ישראל להרחיב גבולו בארצם וכת"י לאשנאה תחומיה ובספר דברי הימים להציב ידו אף על פי שהם שני לשונות הענין אחד והדדעזר צר בתחלה לישראל ולקח מארצם על כן אמר דוד במזמור אלהים זנחתנו פרצתנו הרעשת ארץ פצמת' וגו' ועתה בא להעמיד גבולו עד מקום שכבש מארץ ישראל סמוך לנהר פרת והתחזק דוד עליו ברצון האל והכהו: וילכד דוד ממנו, ולא אמר ויך כראה כי לא הכה מהם אלא אשר הכה בהלחמו עליהם ובהתגברו עליהם לנכחם לכד מהם הסך הזה שאמר לשם ולקח מה' פדיון נפשם וכת' וילכד ואסר כלומר אסרם בכבלים עד שפדו עצמם: אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף איש רגלי, ובדברי הימים אלף רכב ושבעת אלפים פרשים הנה מנה השרים הגדולים אשר ב במחנה הדדעזר ושם מנה כל הרכב והפרשי' וכן לא זכר הנה מניין הרכב ושם זכר אות' והרגלי' זכרם הנה ולא זכרם שם: ויעקר דוד, לפי שהוא אסור לו להרבות סוס כמו שכתו' ולא ירבה לו סוסי' ולא המיתם כי אסור להשחית לדבר כברא לדך השחת' אם לא היה מזיק או דבר שאסור בהנאה או למחות זכר כמו בעמלק שנא' בו משור עד שה מגמל ועד חמור ועקר כדי שלא יקחו מהם אנשי החיל והעיקור הותר בסוסי האויבי' כדי שלא ילחמו בה' עוד ליש' כמו שצוה האל ליהושע את סוסיהם תעקר והעקור שהוא מנשר פרסותיהם מהארכובה ולמטה שלא תוכל לזוז ממקומה: ויותר ממנו מאה רכב, הם ארב' מאות סוס הותיר לצרכו כדי מרכבתו כי לא א אסרה תורה להרבות סום אלא סוסים בטלים כדי שלא יהיו ישראל רגילים ללכת למצרים כי משם היו מביאין הסוסים לפיכך לא יהיו לו סוסים בטלי' אלא כדי צרכו: ארם דמשק, לפי שיש ארם צובה ארם נהרים ארם מעכה ארם בית רחוב: נושאי מנחה, כתרגומו נטלי פרס כמו שפיר': שלטי הזהב, מגיני הזהב אם היו על עבדי הדדעזר פי' אשר לקחם במלחמה ופי' אל עבדי כמו על עבדי וכן הוא בדברי הימים והוצרך לומר ויביאם ירושלם כלומר שלא נתנם לפדיון כמו שנתן הפרשי' של עבדי הדדעזר לפדיון כמו שאמר למעלה וילכד או אמר ויביאם ירושלם לומר שנתנם באוצר בית יי' למקדש:

ומבטח ומברותי, ובדברי הימים ומטבחת ומכון שני שמות היו להם ובטח וטבחת אחד אלא שהפוכות האותיות: ולברכו, שיברכהו האל במלחמותיו או פירו' ולתת לפניו מנחה כמו שאמר ובידו היו כלי כסף וגו' כי המנחה נקראת ברכ' כמו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך: הקדיש המלך, לבנין בית המקדש: ויעש עוד שם, כי נצח מלחמה גדולה ויצא שמו בעמים ורבו' ז"ל פי' שקבר את החללים כמו שנ' במלכים בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים וזהו שם גדול לישראל שמקברים את אויביהם וכן הנ' אנ' במלחמ' גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם: את ארם בגיא מלח שמנה עשר אלף, אבל אותם עשרים ושנים אלף שאמר למעלה היו במקום אחר וזה היה בגיא מלח ובד"ה ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח שמנה עשר אלף ובספר תהילים וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח י"ב אלף הנה בספר הזה או' ארם ובשני הספרי' אומ' אדום ובספר תילים או' י"ב ובשני הספרי' שמנה עשר כי' כי מלחמ' אדום היתה כשהיתה מלחמת ארם כי כן כתוב בתהילי' בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומארם ומאדום היו אלה י"ח אלף ואמר בזה הספר ארם ול"ל ואשר עמהם והם אדום ואמר בשני הספרי' אדום ול"ל ואשר עמהם והם ארם ובאמרו בדברי הימי' כי אבישי עשה מלחמה והכה בה' שמנה עשר אלף ובתילי' אמר יואב ואמר י"ב אלף אים אבישי עשה תחלה המלחמה והכה בהם ששת אלפים ואח"כ עשה עמהם יואב מלחמה והכה בהם י"ב אלף וזהו שאמר בתהילים וישב יואב כלומר שב אחר כן יואב אחרי אבישי ונכר בדברי הימים כל המלחמה בשם אבישי לפי שהוא היה תחלת המלחמה זכר כל הי"ח אלף על שמו ובזה הספר זכר המלחמה בשם דוד כי הוא העיקר, ובדרש אומר כי כשהלך יואב להלחם עם ארם עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתוב אל תתגרו בם השיבם יואב ולא כך אמר הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם הניחו אותנו לעבור ולא רצו אמר יואב אם נחריב אדום עכשיו אין אנו מוכיחין בחזרתינו לא אכילה ולא שתייה אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום אמר להם הקב"ה מה אתם מועילין שתכו את אדום קמעה קמעה אבישי בן צרויה הרג שמנה עשר אלף ואתם י"ב אלף כשיגיע זמן אני אכלה אותם ואחריבם ולדברי הדרש הזה היו שתי מלחמות בשני פעמים: בכל אדום שם נציבים, לפי שאמר וישם נציבים בארם דמשק אמר בכל אדום שלא תחשוב כי במקום אחד באדום שם נציבים כמו בארם דמשק שלא שם בשאר ארם אלא בכל אדום שם נציבים:

רבינו ישעיה

בלכתו להשיב ידו בנהר פרת · פירוש היה הולך להכין לו מקום בנהר פרת כמו ויד תהיה לך: ויעקר דוד את כל הרכב · כדי לקיים רק לא ירבה לו סוסים · ויותר ממנו מאה רכב לצורך מרכבתו · וכל רכב הוא ארבעה סוסים כדכתיב ותעל ותצא מרכבה ממצרי' בשש מאות וסוס בחמשי' ומאה: נציבים בארם דמשק · מינה עליהם מושלים: שלטי הזהב · הם האשפתות המלאים חצים · כדכתי' הברו החצי' מלאו השלטי': ויעש דוד שם: פיר' שב לקבר החללים שהרג בארם והיה לו שם טוב באומות כדבר זה שהיו מקברים חללי אויביהם · וכך כתב במלחמת גוג ומגוג · וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם · וכך כתב בספר מלכי' ויהי בהיו' יואב באדום בעלות יואב ושר הצבא לקבור את החללים:

רלבג

ויעקר דוד את כל ה הרכב, עשה זה כדי שלא ירבה לו סוסים כמו שבאה המצו' בזה בתורה: וישם דוד נציבים בארם דמשק, שם מאנשיו מושלים בהם כי כבר היה א ארם לדוד לעבדים: ויהי

וימלוך

ומלך דוד על כל ישראל והוה דוד עביד דין דקשוט וזכו לכל עמיה : ויואב בר צרויה ממנא על חילא ויהושפט בר אחילוד ממנא על דכרניא : וצדוק בר אחיטוב ואחימלך בר אביתר כהניא ושריה ספרא : ובניהו בר יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובני דוד רברבין הוו :

ואמר דוד האית כא עוד די אשתאר לבית שאול ואעביד עמיה טיבו בדיל יהונתן : ולבית שאול עבדא ושמיה ציבא וקרו ליה לות דוד ואמר מלכא ליה האת ציבא ואמר עבדך : ואמר מלכא האית עוד גברא לבית שאול ואעביד עמיה טיבו מן קדם יי ואמר ציבא למלכא עוד ברא ליהונתן לקי בתרתין רגלוהי : ואמר ליה מלכא היכא הוא ואמר ציבא למלכא הא הוא בית מכיר בר עמיאל בלו דבר : ושלח מלכא דוד ודבריה מבית מכיר בר עמיאל מלו דבר : ואתא מפיבושת בר יהונתן בר שאול לות דוד ונפל על אפוהי וסגיד ואמר דוד מפיבושת ואמר הא עבדך : ואמר ליה דוד לא תדחל ארי מעבד אעביד עמך טיבו בדיל יהונתן אבוך ואתיב לך ית כל אחסנת שאול אבוך ואת תיכול לחמא על פתורי תדירא : וסגיד ואמר מה עבדך ארי אתפניתא על גבר הדיוט דכותי : וקרא מלכא לציבא עולמא דשאול ואמר ליה כל דהוה לשאול ולכל ביתיה יהבית לבר רבונך :

ותפלה

טו וימלך דוד על כל ישראל ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו : ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר : וצדוק בן אחיטוב ואחימלך בן אביתר כהנים ושריה סופר : ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי ובני דוד כהנים היו :

ט

א ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן : ולבית שאול עבד ושמו ציבא ויקראו לו אל דוד ויאמר המלך אליו האתה ציבא ויאמר עבדך : ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד אלהים ויאמר ציבא אל המלך עוד בן ליהונתן נכה רגלים : ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר : ה וישלח המלך דוד ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלו דבר : ויבא מפיבשת בן יהונתן בן שאול אל דוד ויפל על פניו וישתחו ויאמר דוד מפיבשת ויאמר הנה עבדך : ויאמר לו דוד אל תירא כי עשה אעשה עמך חסד בעבור יהונתן אביך והשבתי לך את כל שדה שאול אביך ואתה תאכל לחם על שלחני תמיד : וישתחו ויאמר מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני : ויקרא המלך אל ציבא נער שאול ויאמר אליו כל אשר היה לשאול ולכל ביתו נתתי לבן אדניך :

כ׳ מל׳ בנבי׳ · ל׳ וחד כטעתי בחסד אלהים · י׳ כתיב כן · נ׳ קמץ בלו מלו מלא · כ׳ העמלקי · כל דסמיך לאות ועין מה ימה במה מה ימה

סופר הסופר כל נביאים חס׳ בס״ב מלאים וסימ׳ ושריה סופר · וישלח את אליקים אשר על הבית דישעיה · וכל כתובי׳ דכוו׳ מל׳ ב״מ עזרא דהוא כוליה חס׳ ב״מ מל׳ וסימ׳ אלה בימי יויקים · ואחיו שמעיה · ואוצרה על אוצרות : איפה י׳ כתיב כן בקריאה וסימ׳ ויאמר לו המלך איפה הוא · איפה הם רעים · איפה שמואל ודוד · איפה לא שגלת · ואיפה ישרים נכחדו · איפה היית ביסדי ארץ · איפה לקטת היום ואנה עשית · איפה האנשי׳ אשר הרגתם · ואיש אל ידע איפה הוא · ואלה איפה הם :

רדק

וימלוך דוד על כל ישראל · שנצח כל המלחמות ואפס בית שאול לא היה אדם בישראל מפקפק במלכותו : משפט וצדקה · כתרגומו דין דקשוט וזכו כלומר היה שופט באמת במשפטי הריב אשר בין איש לאיש גם היה עושה עמ[illegible] צדקה כמו שהיו צריכין אליו : מזכיר · כתרגומו ממנא על דוכרניא כלומר ממונה על ספר הזכרונות : כהנים · שרי כהונה כי הוא מנה צדוק להיות כהן גדול מבני אלעזר ומשנהו אחימלך בן אביתר מבני איתמר אף על פי שהיה אביתר עדיין חי כי ראינו כי שלמה גרשו מהיות כהן נראה כי במצות דוד עשה כי כאשר סדר דוד ראשי האבות סדר צדוק ואחימלך כמו שכתוב בדברי הימים והיה נקר׳ אחימלך ואבימלך כי שני השמות קראוהו׳ : ושריה ספר · ובד״ה שישא ושני שמות היו לו : ובניהו בן יהויד׳ והכרתי והפלתי · ת׳ ובניהו בן יהוידע׳ ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובניהו היה ממונה על הקשתי׳ ועל הקלעים · וי״ו והכרתי כמו על או כמו עם וכן ויוסף היה במצרים און ועזריה בן אומר בלא על הכרתי וי״מ כרתי ופלתי שתי משפחות היו מישראל שהיו שרים אל משמעת המלך ורואים פניו תמיד ובניהו היה בראשם ורבותינו ז״ל פירשוהו אלו אורים ותומים : ובני דוד כהנים היו · כתרגומו ובני דוד רברבין הוו כלומר גדולים היו וממונים על כלם ובדברי הימים אומר הראשונים ליד המלך ובדברי רבותינו ז״ל תלמידי חכמים היו ולמה קראם כהנים מה כהן גדול נוטל חלק בראש אף תלמיד חכם נוטל חלק בראש : הכי יש עוד · כטעם האם וכן אני אמרתי הבו לי וטעם זכר זה העניין הנה בעבור שנצח המלחמות והיה במנוחה וסדר הפקידי׳ והממוני׳ שם אל לבו שבועת יהונתן שאם היה בידעו אדם ראוי והגון היה ממנה אותו כמו שאמר לו יהונתן ואני אהיה לך למשנה לפיכך שאל אם נותר לבית שאול שיעשה עמו חסד בעבור יהונתן : ולבית שאול עבד · עבד כנעני היה והיה לשאול ולביתו אחריו כמו שכתוב והתנחלתם אותם לבניכ׳ אחריכ׳ ובני ציבא ועבדיו כלם עבדי׳ לבית שאול כמו שאמר וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת כי העבדים הם ובניהם וכל אשר להם היו לאדוניהם וכן כר׳ מדברי רז״ל כי ציבא עבד כנעני היה וכן נראה מהפסוקים וא״ת אם כן מה נתן לו דוד באמרו הנה לך כל אשר למפיבשת והלא כל מה שקנה עבד קנה רבו אף על פי כן מצות המלך היה והמלך יכול לקחת מזה ולתת לזה : האפס עוד איש · האין עוד ותמהתי למה תרגמו יונתן האית : חסד אלהים · בעבור שבועת אלהים שהיתה ביניהם : נכה רגלים · כתרגומו לקי בתרתין רגלוהי שהוכה בנפלו ונפסח בשתי רגליו ונכה תואר סמוך : בלו דבר · שם מקום : שדה שאול · שדה שם כלל לנחלתו וכ״תי אחוזת שאול ומהו זה החסד אם שלו נתן לו כי מפיבשת יורש היה נחלת שאול ולא היה שם יורש אחר מיהונתן ובני רצפה בת איה היו גם כן יורשים של שאול ואע״פ שהם בני פילגש אם כן היאך היה כח ביד דוד לתת הכל למפיבשת וא״ת מלך יש לו רשות להעביר נחלה מזה ולתת לזה כמו שכתוב במשפט המלוכה מה חסד עשה אם נטל משאר יורשי׳ ונתן למפיבשת אם היה נותן לו משלו זה היה חסד ועוד שאמר והשיבותי לך מלמד כי קודם זה נטלה ממפיבשת נחלתו ומשאר היורשים ועוד כי מה שאמר במשפט המלוכה ואת שדותיכם ואת כרמיכם יקח כבר כתבנו בפירושי׳ מה שפירשו בו רבותינו ז״ל כי אינו אומ׳ אלא על פירותיה׳ לפי שעה וכו׳ כי הדבר כן מאחאב שבקש מנבות כרמו שימכרנו לו ולא רצה אילו היה משפט המלוכה לקחת הכרם והשדה הטוב למה לא היה לוקח אותו זה לא היה נחשב לו לגזלה כי משפט המלוכה הוא ועוד שאמר במשפט המלוכה שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם מלמד שעל פירותיהם אמר ועוד שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחלת שאול לפי שאישבשת ובית שאול היו מורדים במלכות כי ידוע היה בכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול ונמשח על פי יי׳ ומורד במלכות הוא וכל נכסיו נתחייבו וכן כתוב ואתנה לך את בית אדוניך וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת חסד גדול עשה עמו ועוד שנתנו באוכלי שלחנו כל הימים : והבאת

רבינו ישעיה

ויהושפט בן אחילוד המזכיר · פי׳ יועץ המלך : ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי · תרגמו על קשתיא ועל קלעיא : ובני דוד כהנים היו · פירוש שרים וגדולים כמו כהן מדין : ויקראו לו אל דוד · מקרא קצר הוא ויקראו לו לבוא אל דוד : מלו דבר · כך הוא כמו בלא דבר פתרונו אחד להם :

רשי

ויהי דוד עושה משפט וגו׳ ויואב על הצבא · דוד גרם ליואב להיות מצליח על הצבא לפי שעושה משפט וצדקה ויואב גרם לדוד לעשו׳ משפט וצדקה לפי שהוא דן ויואב שוטר ורודה על ידו ועוד מתוך שיואב עוסק במלחמות לא היה דוד טרוד בהן ולבו פתוח לשפוט צדק : מזכיר · איזה דין בא לפניו ראשון לפוסקו ראשון : ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי תירג׳ יונתן ובניהו בן יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ורבותינו אמרו כרתי ופליתי אורים ותומים : כהנים היו · רברבין הוו : נתתי לבן אדוניך · המלך רשאי להעביר נחלה שנאמר במשפט המלוכה את שדותיכ׳ ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו :

רלבג

ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו · הנה צדקה יאמר על יותר ממה שיאמר משפט כי למשפט יהיה מה שיחוייב לפי הדין והצדקה תהיה מה שיחוייב לפי המדות השלימות מההנע׳ לכל איש הראוי לו אם לחסד אם למשפט : והכרתי והפלתי · אמרו שהם היו שתי משפח׳ בישראל ורבותינו פירשו שהם סנהדרין ואמרו כרתי שכורתין דבריהם פלתי שמופלאים במעשיהם : ובני דוד כהנים היו · ר״ל שרים ומושלי׳ והנה זה העניין היה סבה להרבה מהרעו׳ שבאו לדוד כי אם לא היה העניין כן לא מרד אבשלום ולא נהרג אמנון ואדניה כמו שיראה במעט עיון ובכלל אם היה מגניח המלך במוסר בניו לא קרה להם כך · והנה זכר שכבר היה מטוב נפש דוד שהתעורר לעשו׳ חסד אל הנשאר לבית שאול ולזה שם מפיבשת בן יהונתן מאוכלי שולחנו והשיב לו את כל שדה שאול אביו : וינלא

רשי

כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שולחני' ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבושת אוכל על שלחני: מושב בית ציבא' בניו ועבדיו: כאשר עשה אביו עמדי חסד' ומהו החסד כשהיה דוד בורח מפני שאול בא אליו אביו ואמו ואחיו ויכחם את פני מלך מואב ויאמ' לו ישב כא אבי ואמי עמך והרג' חוץ מא' מה' שברח שנמלט לארץ בני עמון אצל נחש במדר' ר' תנחומא בוירא אליו: המכבד דוד את אביך בעיניך' הנראה בעיניך שדוד מכבד את אביך הם מוזהרים לא תדרוש שלומם והוא ידרוש שלומך: מדויהם' חלוקיהם: שתותיהם' הענבות: שובך

רדק

והבאת' תאסוף מן השדה הביתה וי"מ אותו עניין תבואה כלומר תעבוד לו את האדמה בכל דרכי עבודה עד שתאסוף התבואה: והיה לבן אדוניך' הוא מיכא בן מפיבשת כלומר תבואת האדמה יהיה לחם לבן אדוניך מיכא ואכלו: ומפיבשת יאכל על שלחני' אעפ שמפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל הדבר הזה אעפ"כ תעשה כמו שצויתני לעבוד כל הנחלה למפיבשת ולבניו וי"מ ומפיבשת אוכל על שלחני דברי דוד כי את' שאמר לו ציבא כן יעשה עבדך להכין הכל למיכא כן מפיבשת אמר דוד ומפיבשת יהיה אוכל על שולחני כאחד מבני המלך: וכל מושב בית ציבא' בניו וכל עבדיו וכל בני ביתו: כאשר עשה אביו עמדי חסד' אמרו כי כשהיה בורח דוד ובאו אליו אביו ואמו ואחיו ואמר ויכחם את פני מלך מואב הרגם מלך מואב אחד שהיו עמו חוץ מאחד מהם שברח לארץ בני עמון והחיהו נחש מלך בני עמון' ובדרש עוד לא תדרוש שלומם וטובתם אתה מוכא במי שבא אליהם במלת רחמים סוף בא לידי בזיון ואיתה זה שנ' אעשה חסד עם חנון וגו' סוף בא לידי בזיון ויקח חנון את עבדי דוד וגו' ונצטרך להלח' עם ארבע אומו' בני עמון וארם צובא וארם טוב ומלך מעכה מי גרם לו לדוד כל זה שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב"ה לא תדרוש שלומם וטובתם אמר לו הקב"ה לדוד אתה עובר על תורתי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובת' ואתה עושה עמהם חסד אל תהי צדיק הרבה מכאן שלא יהא אדם מותר על התורה: אל אביו' כמו על אביו וכן אל ההרים לא אכל: המכבד' תחשוב כי לטובה ולכבודך שלחם לא שלחם אלא לרגל את הארץ: ולהפכה' כתרגו' ולמבדק' כי בודק הדבר יפה הופך העניין מצד אל צד: מדויהם' כתרגו' לבושיהון כמו מדו בד ואם איננו סרט אחד: בחצי' בחצי לבושיהם כי עד השתות חצי הלבוש: עד שתותיה' ענבותיהם כמו חשופי שת ות' על אתר בית בהתתהון ואחד הוא כי הוא מקום המבושים: עד יצמח זקנכם' ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא היה מנהגם לגלח הזקן ואפי' במספרי' אלא השפם לבד אלא אם כן משום צער ואבל כמו שאמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וחרפה הוא גלוח הזקן אלא שנהגו כן באלה הארצות שהם ארצות הערלים: יצמח' פועל עומד מן הדגוש וכן ושערך צמח: נבאשו' נתעבו כמו שיתעב האדם הדבר הנבאש: ואת כל הצבא' הגבורים כמו העם המלחמה או פי' הצבא והגבורים: ורחוב' פירושו וארם רחוב וארם צובא שזכר עומד במקום שנים: ומעכה' ארם מעכה או מלך מעכה: לבדם' להודיע כי מלך בני עמון וכלם היו מבפני' ויצאו לערוך מלחמה ואלה בני ארם הנשכרים והנזכרים היו בשדה לערוך מלחמה עם ישראל גם כן וכאשר בא יואב והכה עד פתח השער ויצאו בני עמון היו לו בני עמון מבפנים וארם שהיו בשדה מאחור: כי

מסורה

בן ד' קמצי' ומקפי' וסי' נמסר בסדר ויצא: נחמה אל ז' בליש' בקריאה וסים' וינחמו בני ישראל אל' וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו דספרא' וינחם יי' אל הרעה ויאמר למלאך' אולי ישמעו וישובו' היטיבו דרכיכם ומעלליכם' ההמת המיתה' אם שוב תשבו: איש ואיש ג' בקריא' וסים' ויראו בני עמון כי נבאשו' ולציון יאמר' מים עמקים עצה: ורחוב ג' מלאים וסי' נמסר לעיל בסימן ח':

מקרא

י וְעָבַדְתָּ לּוֹ אֶת־הָאֲדָמָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וַעֲבָדֶיךָ וְהֵבֵאתָ וְהָיָה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ לֶּחֶם וַאֲכָלוֹ וּמְפִיבֹשֶׁת בֶּן־אֲדֹנֶיךָ יֹאכַל תָּמִיד לֶחֶם עַל־שֻׁלְחָנִי וּלְצִיבָא חֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּנִים וְעֶשְׂרִים עֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת־עַבְדּוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וּמְפִיבֹשֶׁת אֹכֵל עַל־שֻׁלְחָנִי כְּאַחַד מִבְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְלִמְפִיבֹשֶׁת בֵּן־קָטָן וּשְׁמוֹ מִיכָא וְכֹל מוֹשַׁב בֵּית־צִיבָא עֲבָדִים לִמְפִיבֹשֶׁת׃ וּמְפִיבֹשֶׁת יֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִַם כִּי עַל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ תָּמִיד הוּא אֹכֵל וְהוּא פִּסֵּחַ שְׁתֵּי רַגְלָיו׃

א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיָּמָת מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּמְלֹךְ חָנוּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶעֱשֶׂה־חֶסֶד׀ עִם־חָנוּן בֶּן־נָחָשׁ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו עִמָּדִי חֶסֶד וַיִּשְׁלַח דָּוִד לְנַחֲמוֹ בְּיַד־עֲבָדָיו אֶל־אָבִיו וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי דָוִד אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמְרוּ שָׂרֵי בְנֵי־עַמּוֹן אֶל־חָנוּן אֲדֹנֵיהֶם הַמְכַבֵּד דָּוִד אֶת־אָבִיךָ בְּעֵינֶיךָ כִּי־שָׁלַח לְךָ מְנַחֲמִים הֲלוֹא בַּעֲבוּר חֲקוֹר אֶת־הָעִיר וּלְרַגְּלָהּ וּלְהָפְכָהּ שָׁלַח דָּוִד אֶת־עֲבָדָיו אֵלֶיךָ׃ וַיִּקַּח חָנוּן אֶת־עַבְדֵי דָוִד וַיְגַלַּח אֶת־חֲצִי זְקָנָם וַיִּכְרֹת אֶת־מַדְוֵיהֶם בַּחֵצִי עַד שְׁתוֹתֵיהֶם וַיְשַׁלְּחֵם׃ ה וַיַּגִּדוּ לְדָוִד וַיִּשְׁלַח לִקְרָאתָם כִּי־הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים מְאֹד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁבוּ בִירֵחוֹ עַד־יְצַמַּח זְקַנְכֶם וְשַׁבְתֶּם׃ וַיִּרְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן כִּי נִבְאֲשׁוּ בְּדָוִד וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־עַמּוֹן וַיִּשְׂכְּרוּ אֶת־אֲרַם בֵּית־רְחוֹב וְאֶת־אֲרַם צוֹבָא עֶשְׂרִים אֶלֶף רַגְלִי וְאֶת־מֶלֶךְ מַעֲכָה אֶלֶף אִישׁ וְאִישׁ טוֹב שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ׃ וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיִּשְׁלַח אֶת־יוֹאָב וְאֵת כָּל־הַצָּבָא הַגִּבֹּרִים׃ וַיֵּצְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה פֶּתַח הַשָּׁעַר וַאֲרַם צוֹבָא וּרְחוֹב וְאִישׁ־טוֹב וּמַעֲכָה לְבַדָּם בַּשָּׂדֶה׃

(ב' כתי' אלף וכל עזל דכו' כמ"ה · ט' פסו' את את את · נ"מ ל' בקרית' · ב' כתי' אלף וכענין)

תרגום

וְתִפְלַח לֵיהּ יַת אַרְעָא אַתְּ וּבְנָךְ וְעַבְדָּךְ וְתַעוֹל וִיהֵי לְבַר רִבּוֹנָךְ מָזוֹן וְיִתְפַּרְנֵס וּמְפִיבוֹשֶׁת בַּר רִבּוֹנָךְ אָכֵיל תְּדִירָא לַחְמָא עַל פָּתוּרִי וּלְצִיבָא חַמְשַׁת עֲסַר בְּנִין וְעַסְרִין עַבְדִּין׃ וַאֲמַר צִיבָא לְמַלְכָּא כְּכֹל דִּי פַּקֵּיד רִבּוֹנִי מַלְכָּא יַת עַבְדֵּיהּ כֵּן יַעְבֵּיד עַבְדָּךְ וּמְפִיבוֹשֶׁת אָכֵיל עַל פָּתוּרִי כְּחַד מִבְּנֵי מַלְכָּא׃ וְלִמְפִיבוֹשֶׁת בְּרָא זְעֵירָא וּשְׁמֵיהּ מִיכָא וְכֹל מוֹתַב בֵּית צִיבָא עַבְדִּין לִמְפִיבוֹשֶׁת׃ וּמְפִיבוֹשֶׁת יָתִיב בִּירוּשְׁלֶם אֲרֵי עַל פָּתוּרָא דְּמַלְכָּא תְּדִירָא הוּא אָכֵיל וְהוּא לָקֵי בְּתַרְתֵּין רַגְלוֹהִי׃

וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּמִית מַלְכָּא דִּבְנֵי עַמּוֹן וּמְלַךְ חָנוּן בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ וַאֲמַר דָּוִד אַעְבֵּיד טֵיבוּ עִם חָנוּן בַּר נָחָשׁ כְּמָא דַּעֲבַד אֲבוּהִי עִמִּי טֵיבוּ וּשְׁלַח דָּוִד לְנַחֲמוּתֵיהּ בִּידָא דְעַבְדוֹהִי לְוָת אֲבוּהִי וַאֲתוֹ עַבְדֵי דָוִד לְאַרְעָא בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַאֲמַרוּ רַבְרְבֵי בְּנֵי עַמּוֹן לְחָנוּן רִבּוֹנֵיהוֹן הַמְיַקַּר דָּוִד יַת אֲבוּךְ בְּעֵינָךְ אֲרֵי שְׁלַח לָךְ מְנַחֲמִין הֲלָא בְּדִיל לְמֶחְקַר יַת קַרְתָּא וּלְאַלָּלוּתַהּ וּלְבַדָּקָהּ שְׁלַח דָּוִד יַת עַבְדוֹהִי לְוָתָךְ׃ וּנְסֵיב חָנוּן יַת עַבְדֵי דָוִד וּגְרַע יַת פַּלְגוּת דִּקְנֵיהוֹן וּפְסַק יַת לְבוּשֵׁיהוֹן עַד פַּלְגֵיהוֹן עַד אֲתַר בֵּית בְּהָתַתְהוֹן וְשַׁלְּחִנּוּן׃ וְחַוִּיאוּ לְדָוִד וּשְׁלַח לְקַדָּמוּתְהוֹן אֲרֵי הֲווֹ גַּבְרַיָּא מִתְכַּלְמִין לַחֲדָא וַאֲמַר מַלְכָּא תִּבוּ בִירִיחוֹ עַד דְּיִצְמַח דִּקְנֵיכוֹן וּתְתוּבוּן׃ וַחֲזוֹ בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי אִתְעֲרִיאוּ בְּדָוִד וּשְׁלַחוּ בְּנֵי עַמּוֹן וַאֲגַרוּ יַת אֲרָם בֵּית רְחוֹב וְיַת אֲרָם צוֹבָא עַשְׂרִין אַלְפִין גְּבַר רַגְלֵי וְיַת מֶלֶךְ מַעֲכָה אֲלַף גְּבַר וְאִישׁ טוֹב תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא׃ וּשְׁמַע דָּוִד וּשְׁלַח יַת יוֹאָב וְיַת כָּל חֵילָא דְּגִבָּרַיָּא׃ וּנְפַקוּ בְּנֵי עַמּוֹן וְסַדַּרוּ קְרָבָא בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא וַאֲרָם צוֹבָא וּרְחוֹב וְאִישׁ טוֹב וּמַעֲכָה בִּלְחוֹדֵיהוֹן בְּחַקְלָא׃

רלבג

ויגלח את חצי זקנם' כדי לבזותם וזה לאות שלא היה מנהג' לגלח זקנ' שאם היו מגלחים זקנם היה אפשר להם להסיר הבשת מעליהם בשיגלחו הנשאר מ זקנם: ויכרת את מדויהם בחצי עד ם שתותיהם' אחשוב שקרא מדויהם ה המכנסי' שיכסה בהם השת והערוה וטנופיה' והנה קראם מדויהם בעבור הטנופי' שבהם מאלו המקומות אשר ידחו בהם המותרות הטבעיים ומזה העניין בקראת האשה הכלה דוה מגד המות' שידח' ממנה או ובאור בזה המאמר שכבר כרת המכנסים בחצי על שנגלה השת שלהם ונלוה השארם מגולי הערוה וחשופי שת וזה לאות שלא השאיר בה' בגדי' יכסו בהם ערות' אלא שהם נמלטו מזה הבשת בלבישת בגדים אחרים לכסות ערותם ואולם מענין גלוח ז זקנם לא נמלטו עד צמח זקנם: חזק

רבינו ישעיה

ומפיבשת אוכל על שולחני' פירו' דוד ענה ואמר לציבא שמפיבושת יהא א אוכל על שולחני כאחד מבניו' ואתה תזהר בעבוד' השדה שלו: כאשר עשה אביו עמדי חסד' אמרו רבותי' כשהפקיד דוד בית אביו ב במואב הרגם וברח אחד מהם בעמון והצילו: לנחמו ביד עבדיו אל אביו' פי' בעבור אביו: המכבד דוד את אבי' בעיניך' כתיב בתורתו לא תדרוש שלומם וטובתם ויהיה דוד שואל בשלומיך: מדויהם' כמו מדיו: עד שתותיהם' פי' ענבותיהם: ואת כל הצבא הגיבורי' ה"א על הצבא יתר:

כי היתה אליו פני המלחמה ׳ אמר היתה על המלחמה ואף על פי שזכר פני וכמוהו קצת נבורים אתים קול נגידים נחבאו ופי׳ פני הנבורים שהם פני המלחמה שהולכים לפנים וכ״תי ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא : בחורי ׳ במ״א הב״ת והוא מן הקלים ובחורי ישראל הכריע וכן בחורים שהם בפתח הב״ת מן הלגופים : ביד אבישי ׳ במ״א הב״ת ובמסר׳ בסיפרא לית כותיה וכל דברי הימים כותיה : והיתה לי לישועה ׳ בחסרון היו״ד שהיא במקום למ״ד הפועל מהמכתב : בעד עמנו ׳ שלא יהיו לחרב ולשבי : ובעד ערי אלהינו ׳ שלא יכבשו אותם אויבינו וישבו בהם אם יתחזקו עלינו וינצחונו ואם יעשו כן לא יהיו ערי אלהינו אלא ערי אלהים אחרים : ויי׳ יעשה הטוב בעיניו ׳ אנחנו נתחזק בכל כחינו למלחמה ויי׳ יעשה הטוב בעיניו כי ליי׳ התשועה : ושובך ׳ ובדברי הימים כתו׳ ושופך והב״ת והפ״א קרובים במוצא והם ממוצא אחד וכן בזר פיזר : חלאמה ׳ הוא הלם הנזכר והה״א כה״א מצרימה והאל״ף נוספת למשך : שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים ׳ ובדברי הימים שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי מה שאמר בזה הספ׳ שבע מאות רכב ר״ל רכב בחור ולא מנה שאר הרכב ובדברי הימים מנה את כל הרכב שהיו שבעת אלפים ובזה הספר מנה הפרשים ולא מנה הרגלים ושם מנה הרגלים ולא מנה הפרשים : שר צבאו ׳ שר צבא הדרעזר הנזכר למעלה : לעת צאת המלאכים ׳ האל״ף נוספת למשך ופירושו לסוף השנה שהיא תשובת השמש אל הנקודה ההיא ואחשבון שנה זו מזמן שיצאו אלה המלכים הנזכרים להלחם וי״מ לעת צאת העם שדרך המלכים לצאת עם חיילותיהם והוא עת שהקמות בשדות והסוסים מוצאים לאכול והראשון נכון בעיני : מעל הגג ׳ הוא ראה אותה מעל הגג שהיתה רוחצת בביתה : וידרש לאשה ׳ דרש לאנשי ביתה בעל האשה מי היא אם היא בת שבע בת אליעם : אוריה החתי ׳ אפשר כי גר היה או ישראל היה וקראו חתי לפי שגר עם בני חת וכן אתי הגתי : מתקדשת

ויאספו י״ב וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא : ויוצא י״ב חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח : וישלמו ג׳ חסרים יוד בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר ׳ וכל חפצו ישלם ׳ גם אויביו ישלם אתו : וישחתו ז׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ פן תשחתון ועשיתם לכם פסל ׳ כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון ׳ וישחתו את

וַיַּרְא יוֹאָב כִּי־הָיְתָה אֵלָיו פְּנֵי הַמִּלְחָמָה מִפָּנִים וּמֵאָחוֹר וַיִּבְחַר מִכֹּל בְּחוּרֵי בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת אֲרָם: וְאֵת יֶתֶר הָעָם נָתַן בְּיַד אַבְשַׁי אָחִיו וַיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת בְּנֵי עַמּוֹן: וַיֹּאמֶר אִם־תֶּחֱזַק אֲרָם מִמֶּנִּי וְהָיְתָה לִּי לִישׁוּעָה וְאִם־בְּנֵי עַמּוֹן יֶחֶזְקוּ מִמְּךָ וְהָלַכְתִּי לְהוֹשִׁיעַ לָךְ: חֲזַק וְנִתְחַזַּק בְּעַד־עַמֵּנוּ וּבְעַד עָרֵי אֱלֹהֵינוּ וַיהוָה יַעֲשֶׂה הַטּוֹב בְּעֵינָיו: וַיִּגַּשׁ יוֹאָב וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ לַמִּלְחָמָה בַּאֲרָם וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו: וּבְנֵי עַמּוֹן רָאוּ כִּי־נָס אֲרָם וַיָּנֻסוּ מִפְּנֵי אֲבִישַׁי וַיָּבֹאוּ הָעִיר וַיָּשָׁב יוֹאָב מֵעַל בְּנֵי עַמּוֹן וַיָּבֹא יְרוּשָׁלִָם: וַיַּרְא אֲרָם כִּי נִגַּף לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּאָסְפוּ יָחַד: וַיִּשְׁלַח הֲדַדְעֶזֶר וַיֹּצֵא אֶת־אֲרָם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַנָּהָר וַיָּבֹאוּ חֵילָם וְשׁוֹבַךְ שַׂר־צְבָא הֲדַדְעֶזֶר לִפְנֵיהֶם: וַיֻּגַּד לְדָוִד וַיֶּאֱסֹף אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיָּבֹא חֵלָאמָה וַיַּעַרְכוּ אֲרָם לִקְרַאת דָּוִד וַיִּלָּחֲמוּ עִמּוֹ: וַיָּנָס אֲרָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּהֲרֹג דָּוִד מֵאֲרָם שְׁבַע מֵאוֹת רֶכֶב וְאַרְבָּעִים אֶלֶף פָּרָשִׁים וְאֵת שׁוֹבַךְ שַׂר־צְבָאוֹ הִכָּה וַיָּמָת שָׁם: וַיִּרְאוּ כָל־הַמְּלָכִים עַבְדֵי הֲדַדְעֶזֶר כִּי נִגְּפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁלִמוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּעַבְדוּם וַיִּרְאוּ אֲרָם לְהוֹשִׁיעַ עוֹד אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן:

יא

וַיְהִי לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה לְעֵת צֵאת הַמַּלְאכִים וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יוֹאָב וְאֶת־עֲבָדָיו עִמּוֹ וְאֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁחִתוּ אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן וַיָּצֻרוּ עַל־רַבָּה וְדָוִד יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִָם: וַיְהִי לְעֵת הָעֶרֶב וַיָּקָם דָּוִד מֵעַל מִשְׁכָּבוֹ וַיִּתְהַלֵּךְ עַל־גַּג בֵּית־הַמֶּלֶךְ וַיַּרְא אִשָּׁה רֹחֶצֶת מֵעַל הַגָּג וְהָאִשָּׁה טוֹבַת מַרְאֶה מְאֹד: וַיִּשְׁלַח דָּוִד וַיִּדְרֹשׁ לָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר הֲלוֹא־זֹאת בַּת־שֶׁבַע בַּת־אֱלִיעָם אֵשֶׁת אוּרִיָּה הַחִתִּי:

וַחֲזָא יוֹאָב אֲרֵי תְקִיפוּ עֲלוֹהִי עָבְדֵי קְרָבָא מֵאַפּוֹהִי וּמֵאֲחוֹרוֹהִי וּבְחַר מִכֹּל בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל וְסַדַּר לִקְדָמוּת אֱנָשׁ אֲרָם: וְיָת שְׁאַר עַמָּא יְהַב בְּיַד אֲבִישַׁי אֲחוּהִי וְסַדַּר לִקְדָמוּת בְּנֵי עַמּוֹן: וַאֲמַר אִם תִּתְקֵף אֱנָשׁ אֲרָם מִנִּי וּתְהֵי לִי לְפָרִיק וְאִם בְּנֵי עַמּוֹן יִתְקְפוּן מִנָּךְ וְאֵיהָךְ לְמִפְרַק לָךְ: תְּקֵף וְנִתְקַף עַל עַמָּנָא וְעַל קִרְוֵי אֱלָהָנָא וַיְיָ יַעְבֵּיד דְּתַקִּין קֳדָמוֹהִי: וּקְרֵיב יוֹאָב וְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא בֶּאֱנָשׁ אֲרָם וְאַפִּיכוּ מִן קֳדָמוֹהִי: וּבְנֵי עַמּוֹן חֲזוֹ אֲרֵי אַפַּכוּ אֱנָשׁ אֲרָם וַעֲרַקוּ מִן קֳדָם אֲבִישַׁי וַאֲתוֹ לְקַרְתָּא וְתָב יוֹאָב מִלְּוַת בְּנֵי עַמּוֹן וַאֲתָא לִירוּשְׁלֵם: וַחֲזוֹ אֱנָשׁ אֲרָם אֲרֵי אִתְּבַרוּ קֳדָם יִשְׂרָאֵל וְאִתְכְּנִישׁוּ כַּחֲדָא: וּשְׁלַח הֲדַדְעֶזֶר וְאַפֵּיק יָת אֱנָשׁ אֲרָם דִּמֵעֲבַר פְּרָת וַאֲתוֹ לְחֵילְהוֹן וְשׁוֹבָךְ חֵילָא דַּהֲדַדְעֶזֶר קֳדָמֵיהוֹן: וְאִתְחַוָּא לְדָוִד וּכְנַשׁ יָת כָּל יִשְׂרָאֵל וַעֲבַר יָת יַרְדְּנָא וַאֲתוֹ לְחֵילָם וְסַדַּרוּ אֱנָשׁ אֲרָם לִקְדָמוּת דָּוִד וְאַגִּיחוּ קְרָבָא עִמֵּיהּ: וְאַפַּכוּ אֱנָשׁ אֲרָם מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל וּקְטַל דָּוִד מֵאֲרָם שְׁבַע מְאָה רְתִיכִין וְאַרְבְּעִין אַלְפִין פָּרְשִׁין וְיָת שׁוֹבָךְ רַב חֵילֵיהּ מְחוֹ וּמִית תַּמָּן: וַחֲזוֹ כָּל מַלְכַיָּא עַבְדֵי הֲדַדְעֶזֶר אֲרֵי אִתְּבַרוּ קֳדָם יִשְׂרָאֵל וְאַשְׁלִימוּ עִם יִשְׂרָאֵל וּפַלְחוּנוּן וּדְחִילוּ אֱנָשׁ אֲרָם לְמִפְרַק עוֹד יָת בְּנֵי עַמּוֹן:

וַהֲוָה לִזְמַן סוֹפָא דְשַׁתָּא לְעִדָּן מִפַּק מַלְכַיָּא וּשְׁלַח דָּוִד יָת יוֹאָב וְיָת עַבְדוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת כָּל יִשְׂרָאֵל וְחַבִּילוּ יָת בְּנֵי עַמּוֹן וְצָרוּ עַל רַבָּה וְדָוִד יָתֵיב בִּירוּשְׁלֵם: וַהֲוָה לְעִדָּן רַמְשָׁא וְקָם דָּוִד מֵעַל שְׁוִויֵהּ וְהַלֵּיךְ עַל אִגַּר בֵּית מַלְכָּא וַחֲזָא אִתְּתָא מִשְׁתַּטְפָא עַל אִגָּרָא וְאִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵזוּ לַחֲדָא: וּשְׁלַח דָּוִד וּשְׁאַל לְאִתְּתָא וַאֲמַר הֲלָא דָא בַּת שֶׁבַע בַּת אֱלִיעָם אִתַּת אוּרִיָּה חִתָּאָה: וּשְׁלַח

רשי

שובך שר צבא הדרעזר ׳ על שם שהיה גיבור ועריץ מאד הזכירו בשמו : לעת צאת המלכים ׳ יש עת בשנה שדרך החיילו׳ לצא׳ כשהארץ מלאה קמות והסוסים מוצאי׳ בשדה לאכול : מטומאתה

רלבג

חזק ונתחזק בעד עמנו ׳ למדנו מזה שאין ראוי לסמוך על הנס אבל ראוי שישתדל האדם בהצלתו לפי מה שאפש׳ ולא יעזור הש׳ כי הש׳ לא יחדש המופתי׳ רק במקומות הכרחיי׳ כמו שזכרנו פעמים רבות : לעת צאת המלכים ׳ הוא בימי החום שימצאו התבואות והעשבים בשדות והפירות באילנות כי אז ימצאו הבהמות לאכול ואנשי החיל : והיא

רבינו ישעיה

לעת צאת המלכים ׳ מניסן ואילך שעברו ימות הגשמים וגם התבואה מצויה בשדות לאכו׳ הסוסי׳ : וישחיתו את בני עמון ׳ שהשחיתו את כל תבואתיהם מבחוץ :

בני עמון׳ אלהי הגוים אשר השחתו אבותי׳ כמעט קט ותשחת מהם׳ ונערתי לכם באכל׳ בפה חנף ושחת רעהו : לאשה ה׳ בקריאה וסי׳ לאשה מה זאת עשית׳ ואמר הכהן לאשה יתן יי׳ אותך׳ וידבר לאשה ותישר׳ וישלח דוד וידרש לאשה׳ וישאל המלך לאשה ותספר לו׳ וחד ולאשה עגל מרבק:

רלבג

והיא מתקדשת מטומאתה · ר"ל שהיא היתה או רוחצת להיות טהורה מטומאתה: ותאמר הרה אנכי יתכן שאחר המשגל כשאר רחמה בזולת לאות כי זה מורה על ההריון: ותצא אחריו משאת מהמלך · והוא מענין ארוחה כמו וישא משאות מאת פניו ואפשר שיהיה מענין אבוקה ללוותו בבואו אל ביתו ולהראות לו הדרך

והנה חשב דוד לעשות הענין בדרך שיעלם חטאו מהאנשים שלא חטא וכראו' דוד שלא יוכל על זה סבב שימו' ביד בני עמון ולקחה אחר זה לו לאשה בדרך שלא יודע כי זנתה עמו בהיותה אשת אוריה : ויבא

רדק

מתקדשת מטומאתה · להודיע כי לא שכב עמה והיא נדה כי כבר התקדשה מטומאתה כמו שאמר רוחצת והודיע כי הרחיצה ההיא להתקדש מן הנדות היתה ולא עבר עליה משום נדה אלא משום אשת איש ורבו' ז"ל אמרו כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כתב לאשתו אם ימות במלחמ' לפי' סבב דוד את מיתת אוריה שתהא מגורשת למפרע : שלח אלי את אוריה · ודעתו כדי שישכב עם אשתו ויאמרו כי ממנו היתה מעובר' : ולשלום המלחמה · הגבורים העושים המלחמה וכ"תי עבדי קרבא : משאת המלך · כתרגומו סעודת' דמלכ' כמו וישא משאת מאת פניו אליה': חיך · חסר יו"ד הרבים : וחי נפשך · חייך בעולם הזה וחי נפשך בעולם הבא : בשמור יואב · בשמרו עת לבא על העיר להלחם וכ"תי כד נר : וירא

ולשלום ג' וסימ' ויבא אוריה אליו וישאל ב' בו · ולשלום הגבירה : וממחרת ג' בקריא' וסימ' ואם נדר או נדבה זבח קרבנו · ביום זבחכם יאכל וממחרת' · שב בזה גם היום ומחר אשלחך : בשמור ג' מלאים בליש'

וישלח דוד מלאכים ויקחה ותבוא אליו וישכב עמה והיא מתקדשת מטמאתה ותשב אל-ביתה: ה ותהר האשה ותשלח ותגד לדוד ותאמר הרה אנכי: וישלח דוד אל-יואב שלח אלי את-אוריה החתי וישלח יואב את-אוריה אל-דוד: ויבא אוריה אליו וישאל דוד לשלום יואב ולשלום העם ולשלום המלחמה: ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך ויצא אוריה מבית המלך ותצא אחריו משאת המלך: וישכב אוריה פתח בית המלך את כל-עבדי אדניו ולא ירד אל-ביתו: ויגדו לדוד לאמר לא-ירד אוריה אל-ביתו ויאמר דוד אל-אוריה הלוא מדרך אתה בא מדוע לא-ירדת אל-ביתך: ויאמר אוריה אל-דוד הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות ואדני יואב ועבדי אדני על-פני השדה חנים ואני אבוא אל-ביתי לאכול ולשתות ולשכב עם-אשתי חיך וחי נפשך אם-אעשה את-הדבר הזה: ויאמר דוד אל-אוריה שב בזה גם-היום ומחר אשלחך וישב אוריה בירושלם ביום ההוא וממחרת: ויקרא-לו דוד ויאכל לפניו וישת וישכרהו ויצא בערב לשכב במשכבו עם-עבדי אדניו ואל-ביתו לא ירד: ויהי בבקר ויכתב דוד ספר אל-יואב וישלח ביד אוריה: טו ויכתב בספר לאמר הבו את-אוריה אל-מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה ומת: ויהי בשמור יואב אל-העיר ויתן את-אוריה אל-המקום אשר ידע כי אנשי-חיל שם: ויצאו אנשי העיר וילחמו את-יואב ויפל מן-העם מעבדי דוד וימת גם אוריה החתי: וישלח יואב ויגד לדוד את-כל-דברי המלחמה: ויצו את-המלאך לאמר ככלותך את כל-דברי המלחמה לדבר אל-המלך:

ושלח דוד אזגדין ודברה ואתת לותיה ושכיב עמה והיא מתדכיא מסובתה ותבת לביתה: ועדיאת אתתא ושלחת וחויאת לדוד ואמרת מעדיא אנא: ושלח דוד לות יואב שדר לי ית אוריה חתאה ושדר יואב ית אוריה חתאה לות דוד: ואתא אוריה לותיה ושאל ליה דוד לשלם יואב ו ולשלם עמא ולשלם עבדי קרבא: ואמר דוד לאוריה חות לביתך ושטוף רגלך ונפק אוריה מבית מלכא ונפקת בתרוהי סעודתא דמלכא: ושכב אוריה בתרע בית מלכא עם כל עבדי רבוניה ולא נחת לביתיה: וחויאו לדוד למימר לא נחת אוריה לביתיה ואמר דוד לאוריה הלא מאורחא את אתי מא דין לא נחתתא לביתך: ואמר אוריה לדוד ארונא וישראל ויהודה יתבין ב במטליא ורבוני יואב ועבדי רבוני על אפי ברא שרן ואנא איעול לביתי למיכל ולמשתי ולמשכב עם אתתי חיך וחיי נפשך אם אעביד ית פתגמא הדין: ואמר דוד לאוריה תב הכא אף יומא דין ומחר אשלחנך ויתב אוריה בירושלם ביומא ההוא וביומא דבתרוהי: וקרא ליה דוד ואכל קדמוהי ושתי ורויה ונפק ברמשא למשכב בשוויה עם עבדי רבוניה ולביתיה לא נחת: והוה בצפרא וכתב דוד אגרתא לות יואב ושדר ביד אוריה: וכתב באגרתא למימר הבו ית אוריה לקביל אפי קרבא תקיפא ותתובון מבתרוהי ויתמחי וימות: והוה כד צר יואב על קרתא ויהב ית אוריה לאתרא דידע ארי גברין גברין תמן: ונפקו אנשי קרתא ואגיחו קרבא עם יואב ואתקטל מעמא מעבדי דוד ומית אף אוריה חתאה: ושלח יואב וחוי לדוד ית כל עסקי קרבא: ופקיד ית אזגדא למימר כשציותך ית כל עסקי קרבא למללא עם מלכא: ויהי

רשי

מטומאתה · מנדתה : שלח אלי את אוריה · שהיה מתכוין שישכב עם אשתו ויהא סבור שממנו הוא מעוברת : משאת המלך · סעודת' דמלכא : ונכה ומת · כדי שתהא מגורשת למפרע ונמצ' שלא בא על אשת איש שכל היוצא למלחמה כותב גט לאשתו על תנאי אם ימות במלחמה : בן

רבינו ישעיה

וישכב אוריה פתח בית המלך בחצר ביתו · עם כל עבדי אדוניו השומרים בחצר המלך : הארון וישראל ויהודה יושבי' בסוכות · אפשר שהיה משלח דוד הארון במלחמה שבעלה אותו בכבוד גדול · ויש לומר זהו ארון שנו שברי לוחו' מונחים שהיה יוצא עימהם למלחמ' תדיר :

יחידאין בקריאה וסימ' ויהי בשמור יואב את העיר · לעולם אשמור לו חסדי · ותשמור כל ארחותי · ובמסר' אחרית' מוסי"ף הארח עולם תשמור :

רדק

ויראו המוראים׳ ככתב בשני כחים כמו כל הבאים וכפל האותיות לחזק כי הורו חצים ואבנים אחד: כזה וכזה׳ הראשון בחולם והשני סגול: וחזקהו׳ דוד אמר למלאך שיחזק יואב בדבריו: שני אנשים׳ המשל הזה מבואר כי דוד הוא העשיר שהיו לו נשים רבות ואוריה האיש הרש שלא היתה לו אלא אשתו זאת ומה שאמר אשר קנה כי אדם קונה את אשתו בקדושין ומה שאמר ותגדל עמו ועם בניו יחדו אמרו כי בני׳ היו לו מאשה אחר׳ שהיתה לו ומתה: והלך׳ ואורח הוא היצר והלך ואורח אחד ורבו׳ ז״ל דרשוהו כן כי יצר הרע בתחילה הוא דומ׳ להלך שעובר על אדם ולא ילין עמו ואחר כך דומה לאורח שעבר על אדם ולן עמו ואחר כך דומה לבעל הבית רוב׳ לומ׳ שמושל על האדם ולפיכך קראו איש ויעשה לאיש הבא אליו ודוד לא הבין כי משל הוא ואמר כי בן מות הוא דרך גוזמא כי לא יתחייב אדם מיתה בעבור גזילה וגנבה אבל לפי שעשה דבר מכוע׳ אמר כי בן מות הוא האיש העושה זאת ומה שאמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים כפליים על משפטן כי גנב אחד משלם ארבע צאן תחת השה אבל זה שהו׳ עשיר וגנב הכבשה של הרש ראוי לקנוס אותו ולשלם כפליים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל על העני ראוי לקנסו שישלם ד׳ עוד וזאת ארבעתי׳ על חד ארבעין ומדרך הדקדוק ארבעתים שמנה ובדברי רז״ל כי בעונש זה לקה בארבעה הילד ואמנון תמר ואבשלום: את

רבינו ישעיה

בן ירובשת׳ הוא ירובעל וקרא הבעל בושת: וחזקהו׳ אמ׳ דוד למלאך חזק יואב למלחמה שלא ירך: ויבוא הלך לאיש׳ לא תבעו אלא על גזל אשתו׳ כי ספר כריתו׳ נתן לה בעלה כי כל היוצא למלחמת דוד ספר כריתות כותב לאשתו כלי תנאי פן ימות במלחמה ואין מי שיראה אותו ויכירהו ואפילו הכי כל אשה היתה מגפה את בעלה ודוד גזלה ממנו ולקחה שאילו היתה אשת איש למה הביא עליו זה המשל ולא אמ׳ לו דוד הבא על אשת איש מה דינו וגם אוריה אם שם אותו בפני המלחמ׳ רשאי המלך להשים גבוריו בפני המלחמה ואינו נענש על הריגתם:

ירו ז׳ חסרים בליש׳ בקריאה וסי׳ אשר ירו מעל החומה׳ וירו המראים אל עבדיך׳ וירו הירים למלך יאשיהו׳ וירם אלהים חץ פתאם׳ פתאם ירהו׳ הירה זיקים: המראים ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר חקת התורה: כזה וכזה ג׳ וסימ׳ עשה לי מיכה׳ תאכל החרב׳ הנה אשת ירבעם: ראש ג׳ כתיב כן בקריאה וסימ׳

תרגום

ויהי אם ידלק רוגזא דמלכא ויימר לך מא דין אתקרבתון לקרתא לאגחא הלא ידעתון ית דירמון עליכון מן שורא: מן קטל ית אבימלך בר ירבשת הלא אתתא רמת עלוהי פלגות רכב רחיא מן שורא ומית בתבץ למא אתקרבתון לשורא ותימר אף עבדך אוריה חתאה מית: ואזל אזגדא ואתא וחוי לדוד ית כל דשלחיה יואב: ואמר אזגדא לדוד ארי תקיפו עלנא גבריא ונפקו לותנא לחקלא והוינא טרדין להון עד מעלנא דתרעא: ושדו קשתיא בעבדך מן שורא ואתקטילו מעבדי מלכא ואף עבדך אוריה חתאה מית: ואמר דוד לאזגדא כדין תימר ליואב לא יבאש בעיתך ית פתגמא הדין ארי כדין וכדין תקטול חרבא אתקיף קרבך על קרתא ופגרה ותקפהו: ושמעת אתת אוריה ארי מית אוריה בעלה וספדת על בעלה: ועבר אבלא ושלח דוד וכנשה לביתיה והות ליה לאתו וילידת ליה בר ובאיש פתגמא דעבד דוד קדם יי:

ושלח יי ית נתן לות דוד ואתא לותיה ואמר ליה תרין גברין הוו בקרתא חדא חד עתירא וחד מסכינא: לעתירא הוו עאן ותורין סגי לחדא: ולמסכינא לית כל מדעם אלהן אמרתא חדא זעירא דזבנה וקימה ורבת עמיה ועם בנוהי כחדא מפתיה אכלת ומכוסיה שתיא ובחיקיה שכבא והות ליה כברתא: ואתא אורחא לגברא עתירא וחס למסב מעניה ומתוריה למעבד לאורחא דאתא ליה ונסיב ית אמרתא דגברא מסכינא ועבדה לגברא דאתא לותיה: ותקיף רוגזא דדוד בגברא לחדא ואמר לנתן קים הוא יי ארי גבר חיב קטול גברא דעבד דא: וית אמרתא ישלם על חד ארבעין חלף דעבד ית פתגמא הדין ועל דלא חס:

ואמר נתן לדוד את גברא כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא משחתך למהוי מלכא על ישראל ואנא שזבתך מידא דשאול:

מקרא

כ והיה אם תעלה חמת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה: כא מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה וימת בתבץ למה נגשתם אל החומה ואמרת גם עבדך אוריה החתי מת: כב וילך המלאך ויבא ויגד לדוד את כל אשר שלחו יואב: כג ויאמר המלאך אל דוד כי גברו עלינו האנשים ויצאו אלינו השדה ונהיה עליהם עד פתח השער: כד ויראו המוראים אל עבדיך מעל החומה וימותו מעבדי המלך וגם עבדך אוריה החתי מת: כה ויאמר דוד אל המלאך כה תאמר אל יואב אל ירע בעיניך את הדבר הזה כי כזה וכזה תאכל החרב החזק מלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו: כו ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה: כז ויעבר האבל וישלח דוד ויאספה אל ביתו ותהי לו לאשה ותלד לו בן וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני יהוה:

יב

א וישלח יהוה את נתן אל דוד ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד ראש: ב לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד: ג ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת: ד ויבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לארח הבא לו ויקח את כבשת האיש הראש ויעשה לאיש הבא אליו: ה ויחר אף דוד באיש מאד ויאמר אל נתן חי יהוה כי בן מות האיש העשה זאת: ו ואת הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל: ז ויאמר נתן אל דוד אתה האיש כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי משחתיך למלך על ישראל ואנכי הצלתיך מיד שאול:

רשי

בן ירובשת׳ הוא גדעון שעשה מריבה עם הבושת הוא הבעל: החזק מלחמתך אל העיר והרסה׳ עד כאן לדברי השליחו׳: וחזקהו׳ דוד אמ׳ למלאך וחזקהו ליואב בדברי תנחומין שלא ירך לבו: ויאב הלך׳ דימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו ואח״כ לאורח שנעשה אכסנאי ואח״כ לאיש שהוא בעל הבית: כי בן מות׳ הגוזל את העני כאילו נוטל את נפשו שנאמר את נפש בעליו יקח: ישלם ארבעתים׳ כך אירע לו שלקה בארבעה בנים הילד ואמנון תמר ואבשלו׳: ואדוניה

רלבג

ויבא הלך לאיש העשיר׳ אמר הלך הוא אורח נקרא הלך מצד לכתו בדרכים ומפני זה ג״כ נקרא אורח ורבותינו ז״ל דקדקו מזה בענין יצר הרע כי מתחלה נראה כדל הולך לבקש די מחסורו כי ההלך והדל אחים ואחר כן ישוב והוא איש סוחר הולך בדרכים ואחר זה ישוב למדרג׳ אדון ולזה קראו בסוף הענין איש אמר ויעשה לאיש הבא אליו: ויאמר נתן אל דוד אתה האיש׳ אמרו רבו׳ ז״ל כי כמו ששפט דוד כך היה כמו שאמ׳ תחת הכבש׳ ישלם ארבעתי׳ כי הוא המית אוריה ומתו תחתיו ארבעה מבניו והם בן בת שבע אמנון אבשלום ואדניה׳ והנראה בעיני כי על מה שאמר ישלם ארבעתים הוא שפטו הש״י שישכב איש עם הרבה מנשיו לעיני השמש והוא היה אבשלום שבא אל עשר פילגשי אביו אלא כי במה שאמר חי יי׳ כי בן מות האיש העושה זאת לא שפטו הש״י כפיו ולזה אמר לו נתן גם יי׳ העביר חטאתך לא תמות ובעבור שגזר בחרב שנאיו להרוג אוריה היה דינו שתמשול חרב שונאיו על ביתו ימים רבי׳ מגורף אל זה מה שעשה כנגד השם ית׳ להשתדל בהריגתו כדי שיקח את אשתו לו לאש׳ ולפי שמאתו היתה ההתחלה בזאת העבור׳ גם הש״י רצה שתצמח רעה מביתו לשלם לו גמול עליה וכן היה כי מביתו צמחה רעת אמנון ואבשלו׳ ושכב אבשלום את נשיו לעיני השמש: ויאנס

מסרה

אחד עשיר ואחד ראש׳ כבשת האיש הראש׳ ראש עשה כף רמיה: ויחיה ג׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ לגלות ערותה עליה׳ אשר קנה ויחיה׳ גמלתהו טוב ולא רע אנ״ך: באיש ח׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר קדשים: ועל אשר ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ אנחנו פשטנו על נגב הכרתי׳ ואת הכבשה ישלם ארבעתים׳ וגם ביד יהוא בן חנני׳ ואקרא חרב על הארץ:

ואוסיפה׳ והייתי מוסיף לך: את נשי אדוניך׳ מיכל בת שאול׳ כי כאן כאלת את׳ אויבי׳ כינוי יאה זה דרך כבוד למעלה ויונתן תירג׳ אדי מיפתח פתחת פומא דסניא עמא דיי׳: ויאנש׳ לשון חולי: ובא ולן ושכב ארצה׳ ובא הבית ולן בלילה שוכב לארץ: ולא ברה׳ לשון אכילה כמו ואברה מידה: בעבורו

את בית אדוניך׳ כמו שכתבנו כי דוד זכה בנחלת שאול אחרי מות איש בשת: את נשי אדוניך׳ ענלה אשת שאול כמו שפירשנו ומיכל בת שאול ושתי הנשים של שאול היו האחת היא אשתו והאחת בתו או כאמר כי נם רצפה פלגש שאול לקח דוד לאשה כדברי הדרש שכתבנו: ואם מעט׳ ואם מעט עידת שלא חטאת אני הייתי מוסיף לך כבוד וגדולה כהנה וכהנה וכבר כתבנו דרש כהנה וכהנה למעלה: הכית בחרב׳ כאילו אתה הכיתו כיון שצוית את יואב לשומו במקום הסכנה: ואותו הרגת בחרב בני עמון׳ אחר שאמר הכית בחרב למה אמר ואותו הרגת בחרב בני עמון ר״ל שתים רעות עשית במיתתו שהרגתו בחרב בני עמון כלומר שהפלתו ביד שונאי ישראל ובדברי רז״ל אף על גב דבכל התורה כלה אין שליח לדבר עבירה כי בכל מקום השולח פטור והשליח חייב הכא שאני שהכתוב קראו הורג שנאמר ואותו הרגת והטעם לפי שהיה מלך ואין עובר על מצותו כאילו הוא הרגו וכן שאול שצוה להרוג נוב עיר הכהני׳ כאילו הוא הרגם ואף על גב שאין לאדם לעשות מצות מלך בזה הענין וכיוצא בו כמו שכתבנו למעלה כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומ׳ רק אף על פי כן אין כל אדם נזהר בזה ויודע לדרוש אכין ורקין לפיכך העונש על ה המלך: לעיניך׳ כי אפילו תדע לא יהיה בידך למנוע והרי הוא כאילו הוא לעיניך: לרעיך׳ כתוב ביו״ד והוא לשון יחיד והיו״ד למ״ד הפועל או פירוש לאחד מ מרעיך כלומר אחד מאוהביך ואין לאחד אוהב יותר מבנו או למי שירצה להיות כאילו רעך בשוה בדבר המלוכה: עם נשיך׳ הם הפלגשים: לעיני השמש הזאת׳ בגלוי כי בגלוי נכנס אבשלום עמהן לאהל׳ יש לשאול איך נזר האל על אבשלום שיחטא וישכב עם נשי אביו ואם לא חטא דוד לא היה חוטא אבשלום והנה נענש דוד בדבר חטא אבשלום יש לפרש כי האל לא נזר בפירוש על אבשלום ולא הזכירו בשם ואף על פי שידע האל כי אבשלום יהיה החוטא בעבור תאות נפשו לחטוא לא שהאל נזר עליו לחטוא ואם לא חטא דוד היה האל מונע נשי דוד מהמכשול על ידי סבה אף על פי שאבשלום סופו לחטוא מפני תאות יצרו לא היה חוטא עם נשי אביו ועוד כי לא היה ח חטא גדול בזה כי פלגשי אביו היו ומפותת האב מותרת לבן אלא פי שהיו פלגשי מלך אסורו׳ לכל

מעט ז׳ וקפין קמצין בקריא׳ וסימ׳ ונשארתם במתי מעט תחת׳ ואם מעט ואוסיפה לך כהנה׳ גם כי יתנו בגוים׳ זרעתם הרבה והבא מעט׳ פנה אל הרבה והנה מעט׳ וקצף גדול אני קוצף׳ רק הכהנים

רלבג

ויאנש׳ ר״ל שבא לו חולי אנוש וביוש ה הטביעי מת: ויקרא

ואתנה לך את־בית אדניך ואת־נשי אדניך בחיקך ואתנה לך את־בית ישראל ויהודה ואם־מעט ואספה לך כהנה וכהנה: מדוע בזית את־דבר יהוה לעשות הרע בעינו את אוריה החתי הכית בחרב ואת־אשתו לקחת לך לאשה ואתו הרגת בחרב בני עמון: ועתה לא־תסור חרב מביתך עד־עולם עקב כי בזתני ותקח את־אשת אוריה החתי להיות לך לאשה: כה אמר יהוה הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את־נשיך לעיניך ונתתי לרעיך ושכב עם־נשיך לעיני השמש הזאת: כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את־הדבר הזה נגד כל־ישראל ונגד השמש: ויאמר דוד אל־נתן חטאתי ליהוה ויאמר נתן אל־דוד גם־יהוה העביר חטאתך לא תמות: אפס כי־נאץ נאצת את־איבי יהוה בדבר הזה גם הבן הילוד לך מות ימות: טו וילך נתן אל־ביתו ויגף יהוה את־הילד אשר ילדה אשת־אוריה לדוד ויאנש: ויבקש דוד את־האלהים בעד הנער ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה: ויקמו זקני ביתו עליו להקימו מן־הארץ ולא אבה ולא־ברה אתם לחם: ויהי ביום השביעי וימת הילד ויראו עבדי דוד להגיד לו כי־מת הילד כי אמרו הנה בהיות הילד חי דברנו אליו ולא־שמע בקולנו ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רעה:

ז׳ קמצין וכל אסף דכי׳ ל׳ וחס׳ י׳ בסיפ׳ ל׳ בעיני ק׳ ל׳ ל׳ וחס׳ ב׳ מ״ל כנכיאי׳ ל׳ בסיפ׳ ואיכון ד׳ ב׳ באנכייס ב׳ ואת עליתך ב׳ ל׳ ב׳ היאורה ל׳ ופתח ל׳ ל׳ ב׳ ואין שני ה׳ ב׳ כטע׳ ל״פ בסיפ׳ ל׳ מ״ל

ויהבית לך ית בית רבונך וית נשי רבונך בחנך ויהבית לך ית בית ישראל ויהודה ואם זעיר ואוסיף לך כאלין וכאלין: מא דין בסרתא על פתגמא דיי למעבד דביש קדמוהי ית אוריה חתאה קטלתא בחרבא וית אתתיה נסבתא לך לאתו ויתיה קטלתא בחרבא דבני עמון: וכען לא תפסוק חרבא מן אנש ביתך עד עלמא חלף דאשטתני ונסבתא ית אתת אוריה חתאה למהוי לך לאתו: כדנן אמר יי הא אנא מקים עלך בישא מביתך ואדבר ית נשך לעינך ואתן לחברך וישכוב עם נשך ל לעיני שמשא הדא: ארי את עבדתא בסתרא ואנא אעביד ית פתגמא הדין קדם כל ישראל וקביל שמשא: ואמר דוד לנתן חבית קדם יי ואמר נתן לדוד אף יי אעבר חובך לא תמות: ברם ארי מפתח פתחתא פומא דסנאי עמא דיי בפתגמא הדין אף ברא דאתיליד לך ממת ימות: ואזל נתן לביתיה ותבר יי ית רביא דילידת אתת אוריה לדוד ואתען: ובעא דוד רחמין מן קדם יי על רביא וצם דוד צומא ועל ובת ושכיב על ארעא: וקמו סבי ביתיה עלוהי לאקמותיה מן א ארעא ולא אבה ולא אכל עמהון לחמא: והוה ביומא שביעאה ומית רביא ודחילו עבדי דוד ל לחואה ליה ארי מית רביא ארי אמרו כד הוה רביא קים מללנא עמיה ולא קביל מננא ואיכדין נימר ליה מית רביא ויעביר בישא:

וחזא

רבינו ישעיה

ויאנש׳ לשון חולי כמו מה אנושה מכתך: ולא ברא אותם לחם׳ כמו ואברה מידה ונתחלף ה״א באל״ף׳ ויסך פועל כבד׳ בעבור הילד שהיה קי נהיה חולה כמת נתבך ונבטערת על קלסו ועל מיתתו איכך מגטער:

היו למעט דעורא׳ וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוותהו׳ קמצין: בסתר ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תבא: בקולנו ד׳ בליש׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר חקת התורה:

אדם וכ״ש כי לבנו מכוער הדבר ורבי׳ סעדיה ז״ל כתב כן כי אלה הדברי׳ אשר ספר נתן לדוד על שני חלקי׳ אחד מהם מעשה הבורא והוא הנברת אבשלו׳ והשליטו על כל אשר לדוד ועל זה אמר הנני מקים עליך רעה והשני מעשה אבשלום בבחירתו והוא מה שכתב ושכב את נשיך ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלום להראו׳ את לבו בזה: גם יי העביר׳ גם לרבות על וידוי כלו׳ כמו שאתה מתודה כן הוא גם כן קבל תשובתך והתודותיך: לא תמות׳ ואף על פי שאתה חייב מיתה הא׳ קבל התודותיך ותשובותיך ולא תמות אתה׳ כלומר לא תמות מות לרשעים שתרד כפשך בגהינם כמשפט החוטאין אבל תענש בעולם הזה בעון הזה כי עונש הבעילה ושכב עם נשיך ובכלל זה המרד שמרד בו אבשלום כי לא יוכל שישכב עם נשיו אם לא מרד בו בתחלה ועונש ההריגה לא תסור חרב מביתך עד עולם ועוד׳ זה הבן הילוד לך שנולד בעון מות ימות: כאץ׳ מקור בחירק וכמוהו אחר חלץ את האבנים: את אויבי יי׳ ר״ל מכנה את יי׳ ויונתן פירשו כמשמעו ארי מפתח פתחתא פומ׳ דסנאי עמא דיי׳ כלומר שנתת פתחון פה לשונאי ישרא׳ שנעשה בישראל דבר רע כזה: וילך נתן אל ביתו׳ להודיע שכפרד ממנו תכף שאמר לו הנבואה ולא חלק לו כבו׳ להאריך ולשבת עמו כדי להראות כי כעס היה עליו או פי׳ תכף שהלך נתן אל ביתו וינף יי׳ את הילד: ויאנש׳ חלה חולי כבד כמו אנושה מכתך ותי׳ ואתען: ויבקש דוד את האלהים׳ שהתפלל בעד הנער אף על פי שהנביא אמר לו מות ימות התפלל בעדו כמו שאמר הוא מי יודע וחנני יי׳ וחי הילד אע״פ שהיה עונש עונו הרי עונשו עונש גדול באמרו לו ישכב עם נשיך ולא תסור חרב מביתך והתפלל לאל שיעביר ממנו עונש הילד: ובא ולן׳ ובא מבית יי׳ שהיה שם כל היום צם ומתפלל כשבא לביתו לן בלא אכילה ושכב ארצה: ולא ברה אתם לחם׳ ולא אכל אפי׳ אכילה מועטת כי הבריה אכילה מועטת כמו ואברה מידה: ועשה רעה׳ יעשה רעה בגופו:

ויקם דוד מהארץ ׳ הרחיצה והסיכה וחלוף הבגדים אסור לאבל בימי אבלו והיאך עשה אותם דוד יש לפרש כי קודם קבורה עשה כן שלא נתחייב עדיין באבילות ובעבור שהיה רוצה לבא בית יי׳ להשתחוות ולהודות על הרעה רחץ וסך וחלף שמלות שחייב אדם לברך על הרעה להודות את יי׳ ולקבל בשמחה כשם שהוא מברך על הטובה שנ׳ חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה וכתיב כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא צרה ויגון אמצא ובשם יי׳ אקרא ולא נוכל לפרש כי הרחיצה והסיכה לא היתה ביום המיתה אלא עד הלילה שאחר שאין חייב באבילות מן התורה אלא יום מיתה בלבד שהרי אומר ויקם מן הארץ וירחץ ויסך ויש לפרש עוד כי לא נתחייב דוד באבילות מן התורה כי תוך שלשים יום ללידתו מת הילד והוא ספק נפל אם נולד לשמנה וזהו שאמ׳ ויהי ביום השביעי וימת הילד פירוש שביעי ללידתו כי אם נפרש ל לחליו רחוק הוא שצם דוד שבעת ימים ושכב ארצה אלא שביעי ללידתו היה ולא היה חייב ב באבילו׳ אט לא היה יודע בו שכלו לו חדשיו לפיכך לא היה חייב באבילות וכששמע שמת הילד רחץ וסך ובא בית יי׳ כדי להודות ולהשתחוות ומה שתמהו עליו ע עבדיו והוא לא היה חייב באבילו׳ תמהו על שלא נצטער ולא בכה כשאר בני אדם אלא שאל ש שישימו לו לחם ועשה הכאו׳ נושא שכתוב מהם קודם שמת ומה שסמכו רז״ל שאבל אסור ב בתשמיש המטה מפסוק וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה שלא בא אליה אלא בעת ת תנחומין והוא אחר האבילו׳ סמך בעלמא אבל היתה קבלה אצלם שהאבל אסור בתשמיש המטה ועשה הפסוק הזה סמך אבל הפי׳ הנכון כמו שכתבנו ופסוק ויהי ביו׳ השביעי מחזק פירושינו כמו שכתבנו ובו ביו׳ שמת הילד נחם דוד את אשתו שלא תצטער ולא תבכה על הילד ומה שהוצרך לומר ויבא אליה להודיע כי זה הבן האחר שילדה היה של קיימ׳ ונכון הא־ל היה בו אחר שדוד עשה תשובה ונחם על חטאו וזהו שאומר ויי׳ אהבו לא כמו הראשון שנאו לפי שנוצר בעון והמיתו ויש להעמיד דברי רבו׳ ז״ל שאמרו כי דוד נהג אבילות על הילד אך לפירוש שפירשנו ויהי ביום השביעי שביעי ללידתו כי דוד ידע בילד שכלו לו חדשיו שהרי אומר וישכב עמה ותשב ל ביתה נראה כי לא שכב עמה אלא אותה הפעם ובאותה ביאה נ נתעברה כמו שכתוב ותהר האשה ומאותו יום מנה לו חדשיו : בעבור הילד החי ׳ ת״י כמו בעוד העד רביא קיים ויש לפרש כמשמעו בעבור הילד כשהיה חי צמת: יחנני ׳ כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו והעניין אחד ר״ל צומי ובכיתי לא היה אלא דרך תפילה כמו שמתפלל אדם על החולה אבל אחר שמת למה אצום עליו וכי אתפלל על מת שיחיה וגם הילד איננו כדאי לבכות עליו אחר שמת כמו שבוכים על המתים כי קטן הוא לא בן דעת שיבכה אדם על אבידתו כי הנה דוד בכה על אמנון ועל אבשלום ולא היתה בכייתו להשיבם אלא דרך צער ואבל: את בת שבע אשתו׳ עתה אמ׳ אשתו כי כבר מת אוריה אבל מתחלה אמ׳ אשר ילדה אשת אוריה לדוד כי אשת אוריה היתה עד שמת ומצאתי ספר אחר כתוב אשו קרי אשתו וחפשתי בספרים מדוייקים ולא מצאתי כן וסמכתי על המסרה שמצאתי שאומר במסרה י״א מילין קורין ת״ו ולא כתיב ומלבד זה אנו מוצאין אותם ואם כדברי הספר הזה הם י״ב ויהיה טעם הכתוב אשו כי כמו אש היתה לו כמו שאמר הכתוב היחתה איש אש בחיקו ונו׳ כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה: ויבא אליה וישכב עמה׳ הכפל להודיע כי לא נתעברה בביאה ראשונה׳ ובדרש ויבא אליה בא אליה בטענה כי היתה נמנעת מלהזקק לו אמרה לו הילד מת מפני העון אפי׳ יהיה לי בן של קיימא ממך יבוזו אחיו אותו מפני שבאתי אליך בעון מתחילה אמר לה דוד הא־ל מחל לי העון והבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי הא־ל על יד הנביא ונשבע לה וזהו שאמרה לו בת שבע הלא אתה אדוני המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלוך אחרי: ויקרא את שמו שלמה׳ כן כתיב וקרי ותקרא הכתוב אומר כי הקב״ה קרא אותו שלמה כמו שאמר בדברי הימים שאמר עליו דוד ויהי עלי דבר יי׳ ונו׳ כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו לפיכך אמר ויי׳ אהבו כמו שאמר הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב וקרי ותקרא בת שבע קראה שמו שלמה כמו שאמ׳ לה דוד בשם הנביא וטעם וישלח ביד נתן הנביא למעלה ממנו למה קראה שמו שלמה כי כן שלח הא־ל ביד הנביא וכמו וי״ו וישלח זו הן אתה קצפת ונחטא למה קצפת בעבור כי חטאנו ומה שאמר ויקרא את שמו ידידיה דוד קרא שמו ידידיה מעצמו לפי שאמר לו הנביא כי יי׳ אהבו: עיר המלוכה׳ עיר שהמלך יושב בה והיא נקראת עיר המים שבאותה העיר היו המים ולא בשאר העיר שהיה יושב בה העם ועיר המים זאת היתה כמו העיר האחרת לא בתוכה וכבש יואב תחלה עיר המים והאחרת נוחה להכבש אלא שלא רצה ללכדה לכבוד דוד: עטרת מלכם׳ מלך בני עמון: ותהי

מהארץ ה׳ בקריאה וסימ׳ ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל׳ וימאן ויאמר׳ ויקם דוד מהארב׳ מהארץ עד מעל הפתח׳ כי משלשות הנה דיחזקאל: ויסך ד׳ רפין וסי׳ נמסר בסדר פקודי: אהבו ד׳ וסי׳ נמסר בסד׳ ויגש:

וַיַּרְא דָּוִד כִּי עֲבָדָיו מִתְלַחֲשִׁים וַיָּבֶן דָּוִד כִּי מֵת הַיָּלֶד וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־עֲבָדָיו הֲמֵת הַיֶּלֶד וַיֹּאמְרוּ מֵת׃ וַיָּקָם דָּוִד מֵהָאָרֶץ וַיִּרְחַץ וַיָּסֶךְ וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָו וַיָּבֹא בֵית־יְהוָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁאַל וַיָּשִׂימוּ לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל׃ וַיֹּאמְרוּ עֲבָדָיו אֵלָיו מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָה בַּעֲבוּר הַיֶּלֶד חַי צַמְתָּ וַתֵּבְךְּ וְכַאֲשֶׁר מֵת הַיֶּלֶד קַמְתָּ וַתֹּאכַל לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר בְּעוֹד הַיֶּלֶד חַי צַמְתִּי וָאֶבְכֶּה כִּי אָמַרְתִּי מִי יוֹדֵעַ יְחַנַּנִי יְהוָה וְחַי הַיָּלֶד׃ וְעַתָּה מֵת לָמָּה זֶּה אֲנִי צָם הַאוּכַל לַהֲשִׁיבוֹ עוֹד אֲנִי הֹלֵךְ אֵלָיו וְהוּא לֹא־יָשׁוּב אֵלָי׃ וַיְנַחֵם דָּוִד אֵת בַּת־שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַיהוָה אֲהֵבוֹ׃ וַיִּשְׁלַח בְּיַד נָתָן הַנָּבִיא וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יְדִידְיָהּ בַּעֲבוּר יְהוָה׃

וַיִּלָּחֶם יוֹאָב בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּלְכֹּד אֶת־עִיר הַמְּלוּכָה׃ וַיִּשְׁלַח יוֹאָב מַלְאָכִים אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר נִלְחַמְתִּי בְרַבָּה גַּם־לָכַדְתִּי אֶת־עִיר הַמָּיִם׃ וְעַתָּה אֱסֹף אֶת־יֶתֶר הָעָם וַחֲנֵה עַל־הָעִיר וְלָכְדָהּ פֶּן־אֶלְכֹּד אֲנִי אֶת־הָעִיר וְנִקְרָא שְׁמִי עָלֶיהָ׃ וַיֶּאֱסֹף דָּוִד אֶת־כָּל־הָעָם וַיֵּלֶךְ רַבָּתָה וַיִּלָּחֶם בָּהּ וַיִּלְכְּדָהּ׃ וַיִּקַּח אֶת־עֲטֶרֶת־מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ וּמִשְׁקָלָהּ כִּכַּר זָהָב וְאֶבֶן יְקָרָה

וַחֲזָא דָוִד אֲרֵי עַבְדוֹהִי מְלַחֲשִׁין וּסְבַר דָּוִד אֲרֵי מִית רַבְיָא וַאֲמַר דָּוִד לְעַבְדוֹהִי הֲמִית רַבְיָא וַאֲמַרוּ מִית׃ וְקָם דָּוִד מִן אַרְעָא וּמְשַׁח וְשָׁף וְשַׁנִּי כְּסוּתֵיהּ וְעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּסְגִיד וַאֲתָא לְבֵיתֵיהּ וּשְׁאֵיל וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ לַחְמָא וַאֲכָל׃ וַאֲמַרוּ עַבְדוֹהִי לֵיהּ מָה פִּתְגָּמָא הָדֵין דַּעֲבַדְתָּא עַד דְּרַבְיָא קַיָּם צַמְתָּא וּבְכֵיתָא וְכַד מִית רַבְיָא קַמְתָּא וַאֲכַלְתָּא לַחְמָא׃ וַאֲמַר עַד דְּרַבְיָא קַיָּם צָמֵית וּבְכֵיתִי אֲרֵי אֲמָרֵית מַן יָדַע דִּלְמָא יִתְרַחֵים עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְיֵיחֵי רַבְיָא׃ וּכְעַן מִית לְמָא דְּנַן אֲנָא צָאֵם הַאֵיכוּל לַאֲתָבוּתֵיהּ עוֹד אֲנָא אֵיזֵיל לְוָתֵיהּ וְהוּא לָא תָאֵב לְוָתִי׃ וְנַחֵים דָּוִד יַת בַּת שֶׁבַע אִתְּתֵיהּ וְעַל לְוָתַהּ וּשְׁכֵיב עִמַּהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרָת יַת שְׁמֵיהּ שְׁלֹמֹה וַיְיָ רַחֲמֵיהּ׃ וּשְׁלַח בְּיַד נָתָן נְבִיָּא וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ יְדִידְיָה בְּדִיל יְיָ׃

וַאֲגִיחַ קְרָבָא יוֹאָב בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וּכְבַשׁ יַת קִרְיַת מַלְכוּתָא׃ וּשְׁלַח יוֹאָב אִזְגַּדִּין לְוָת דָּוִד וַאֲמַר אַגֵּחִית קְרָבָא בְּרַבָּה וְאַף כְּבֵשִׁית יַת קִרְיַת מַלְכוּתָא׃ וּכְעַן כְּנוֹשׁ יַת שְׁאָר עַמָּא וּשְׁרֵי עַל קַרְתָּא וּכְבֻשַׁהּ דִּלְמָא אֶכְבּוֹשׁ אֲנָא יַת קַרְתָּא וְיִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלַהּ׃ וּכְנַשׁ דָּוִד יַת כָּל עַמָּא וַאֲזַל לְרַבַּת וַאֲגִיחַ קְרָבָא בַהּ וּכְבַשַׁהּ׃ וּנְסִיב יַת כְּלִילָא דְמַלְכֵּיהוֹן מֵעַל רֵישֵׁיהּ וּמַתְקְלֵהּ כִּכְּרָא דְדַהֲבָא וּבַהּ אֶבֶן טָבָא והוה

רשי

בעבור יי׳ ׳ אשר אהבו: את עיר המלוכה ׳ שני תיחומי חומה היו בה חיצונה ופנימית העיר החיצונה עיר מלוכה והפנימית ל למבצר ולחוזק: את עטרת מלכם׳ תועבת בני עמון מלכם שמו לשון מלך: ותהי

רלבג

ויקרא את שמו ידידיה בעבור יי׳ ׳ ראוי שיתבאר לך מזה ש שדוד לא חטא למפרע בענין אשת איש אחר שמת בעלה כי ההולך למלחמת בית דוד גט כריתות כתוב לאשתו ואחר שמת במלחמה נתבאר הענין למפרע שלא היתה אשת אוריה כשבא עליה דוד שאם לא היה הענין כן איך לא זוהו הש״י על נביאו שיעזבה והאשה ה המזנה אסורה לבעל ואסורה לבועל כמו שנתבאר בענין הסוטה ואיך אהב הש״י את הילד ורצה שתהיה ממנו הממלכה אבל על כל פנים ראוי ש שנאמי׳ כי לא חטא דוד בבעילת בת שבע אחר שכבר נהרג בדבר ה המלחמה והנה לולי מהר דוד הנה היתה לו בת שבע לאשה אח׳ שאנחנו רואים שכבר רצה הש״י שתהיה מ ממנה הממלכה אשר נשבע השם שתהיה לדוד ולזה אמרו רז״ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה : ויאסף

רבינו ישעיה

בעבור יי׳ ׳ פירוש בעבור יי׳ אשר אהבו ׳ וילכד את עיר ה המלוכה ׳ היא הקריה הבכורה של ע עיר : לכדתי את עיר המים ׳ שמשם היו מסתפקין מים ובכר הם יכולים להתפש:

רשי

ותהי על ראש דוד׳ אתי הגיתי בטלה: מגרה וחריצים ומגזרות׳ כמין פצירפים שקורין לימ״א מיני יסורין הם: מגרה׳ סכין פגום פגימות הרבה תכופות זו לזו: חריצים׳ הוא מורג חרוץ מלא חריצים כמין פצירפים שקורין לימ״א: במלבן׳ כטיט חוצות וכן תירגם יונתן וגרר יתהון בשוקיא: ולאבשלום אחות יפה׳ שהיתה בת אמו: להתחלות׳ על שנחלה: כי בתולה היא ונכנע׳ בבית ואינה יוצאה לחוץ לפי׳ ויפלא בעיני אמנון וגו׳ נכסה ונעלם ממנו מה תחנה יכול לבקש ויסכב עמה כמו כי יפלא ממך אדי יתכסה ממך: איש חכם׳ לרשעה: דל׳ כחוש כמו דלות ודעות תואר: את הבריה׳ את הסעוד: ותלבב

רדק

ותהי על ראש דוד׳ תלויה היתה למעלה מראשותיו בשעה שהיה יושב על הכסא כי איך היה סובל אותה ומשקלה ככר זהב ובדברי רבותינו ז״ל כי אבן יקרה שהיתה בה שוה ככר זהב ועוד אמרו אבן שואבת היתה והיתה מעמידה אותה באויר ויש לפרש עוד כי לא היתה על ראשו תמיד אלא פעמים היתה על ראשו ויכול לסובלה זמן מועט שהיתה על ראשו׳ ורבותינו ז״ל פי׳ עטרת מלכם כמו מלכו׳ שקוץ בני עמון ועטרת אותו שקוץ היתה ומה שאמר ותהי על ראש דוד והיא אסור׳ בהנאה אמרו כי אתי הגתי בטלה ותימה הוא מה הצריכם לומר כי אתי הגתי היה גוי אם מפני שקראו גתי הנה עובד א׳ אדום הגתי היה לוי וקראו גתי לפי שהתגורר בגת וכן אתי ישרא׳ היה אלא שהיה מתגורר בגת ורבים מישראל עמו כמו שאומר כשבא אל דוד כשהיה בורח מ׳ מפני אבשלום וכל הגתים שש מאות איש היתכן לומר כי כל אלו היו פלשתים שהיו באים לעזור ש׳ דוד ועוד שאמר וכל הטף אשר אתו בודאי מישראל היו כלם אלא שהיו מתגוררי׳ בגת קוד׳ שלקחה דוד מיד פלשתי׳ או אחר שלקחה ואם מפני שאמר לו דוד כי נכרי אתה ר״ל נכרי מארץ אחרת לפי שהיה גר בגת כמו שאמ׳ לו תמול בואך והיום אניעך כי מה טעם שאמר לו שוב עם המלך כי גוי אתה וכמוהו מדוע מצאתי חן ב׳ בעיניך להכירני ואנכי נכריה כלומר מארץ נכריה ואחרת כי לא היתה גויה כי כבר נתגיירה כמו שאמר עמך עמי ואלהיך אלהי ועוד אפי׳ לדברי האומרים כי העטרה היתה עבודה זרה וכי חסר היה דוד מלבטלה יאמר לאחד מבני עמו מארץ הגוים ש׳ שהיה מושל עליה שיבטלנה ואם לא ירצה יכריחנו כי נכרי מבטל עבודה זרה אפילו על כרחו אם כן למה הוצרכו לומר כי אתי היה גוי והיך עמד עם דוד כמה שנים ולא נתגייר זהו דבר תימה וי״ת עטרת מלכם כפשוטו כלילא דמלכיהון: וישם במגרה ת״י ומסר יתהון במסרין מעניין אם יתגדל המישור על מניפו וכן כתב בדברי הימים וישם במגרה ופי׳ וישם שם משפטי׳ במגרה: ובחריצי הברזל׳ בזה שישפטו אות׳ בהם והמגרה הוא המישור: וחריצי הברזל׳ כמו מורג חרוץ: ומגזרות הברזל׳ הם הגרזנים שבוקעין בהם א׳ העצים: והעביר אותם במלבן׳ ר״ל שרפם במקום ששורפים שם הלבנים וכתוב במלבן בכ״ף ר״ל במקום המולך כאשר שהיו מעבירין בני עמון בניהם למולך כי מלכום שקוץ בני עמון והוא המולך ומלכם ומלכן אחד כי המ״ם והנו״ן יבואו זה במקום זה כמו כמוהן כמוהם מוף ונוף וי״ת והעביר אותם במלבן וגרר יתהון בשוקיא רוצה לומר שגררם בחוצות שהם מחופין בלבנים: לכל ערי בני עמון׳ לכל אנשי ערי בני עמון כלומר לכל הערים שלכד מבני עמון כן עשה לאנשיהם זה המשפט: אחות יפה ושמה תמר׳ תמר בת יפת תואר היתה כמו שאמרו רבותינו ז״ל והראייה כי לא ימנעני ממך והיתה אחות אבשלום מאמו כי מעכה אמו של אבשלום לקחה דוד במלחמה ושכב עמה קודם שנתגיירה כי התורה התירה זה כנגד יצר הרע כמו שכתוב וראית בשביה אשת יפת תואר וגו׳ ואינה מותרת לו קודם שנתגיירה אלא ביאה ראשונה בלבד ואחר כך אם תרצה להתגייר יקחנה לאשה ומעכה נתעברה מדוד בביאה ראשונה בעודה גויה לפיכך היתה מותרת תמר לאמנון אף על פי שהיתה בת דוד כיון שבגיותה נתעברה מעכה ממנה ונתגיירה מעכה אחר כן ונשאה דוד לאשה וילדה לו אבשלום ומה שאמר אמנון תבא נא תמר אחותי לפי שהיתה בת דוד קראה אחותי: להתחלות׳ עד שהיה נראה חולה מרוב חשקו בה: כי בתולה היא׳ לפיכך חשק בה חשק יותר חזק וי״מ כי הוא טעם למלת ויפלא בעיני אמנון אף על פי שהוא עשה באחרונה כלומר נפלא בעיניו הדבר היאך יוכל לשכב עמה כי לא היתה יוצאה מביתה כי היא בתולה ודרך הבתולות בישראל להיות צנועות בבית ולא תצאנה החוצה ויונדב היה חכם ובעל תחבולות ויעץ לאמנון תחבולה שתבא לפניו ואמרו ויונדב איש חכם מאד חכם להרע ולרשעה: דל׳ חלוש וכחוש ורע פנים ומה שאמר בבקר בבקר כי בלילה היתה מחשבתו עליה והיה ער בעבורה ובבקר היו לו פנים רעים: והתחל׳ הראה עצמך חולה: ותברני׳ ותאכילני: הבריה׳ המאכל: ותלבב לעיני שתי לביבות׳ תרגומו ותחלוט לעיני תרתין חליטתא והחלוט ידוע בדברי רבותינו ז״ל שחולטין הבצק במים רותחין מאד: ותקח

מסורה

ואת העם ׳יב בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר שלח לך: במלכן ג׳ מלין כתבן כ״ף וקרי בי״ת וסים׳ במלכן ואת העם אשר בה הוציא׳ ויבן את מזבח יי׳ יכין העז איש רשע בפניו: אחות ג׳ בקריאה וסי׳ אחות יפה ושמה תמר׳ הוי אחי והוי אחות׳ לנו קטנה ושדים: ויצר ג׳ וסי׳ יעקב אשתבע לאמנון׳ ופי׳ נמסר בסדר

יג

ותהי על־ראש דוד ושלל העיר הוציא הרבה מאד: ואת־העם אשר־בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרת הברזל והעביר אתם במלכן וכן יעשה לכל ערי בני־עמון וישב דוד וכל־העם ירושלם:

א ויהי אחרי־כן ולאבשלום בן־דוד אחות יפה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן־דוד: ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחתו כי בתולה היא ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה: ולאמנון רע ושמו יונדב בן־שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאד: ויאמר לו מדוע אתה ככה דל בן־המלך בבקר בבקר הלוא תגיד לי ויאמר לו אמנון את־תמר אחות אבשלם אחי אני אהב: ויאמר לו יהונדב שכב על־משכבך והתחל ובא אביך לראותך ואמרת אליו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם ועשתה לעיני את־הבריה למען אשר אראה ואכלתי מידה: וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראתו ויאמר אמנון אל־המלך תבוא־נא תמר אחתי ותלבב לעיני שתי לבבות ואברה מידה: וישלח דוד אל־תמר הביתה לאמר לכי נא בית אמנון אחיך ועשי־לו הבריה:

(מסורה בגליון: ז״ב; ג׳; במלכן ק׳; ל׳; ג׳ ומל׳; ג׳; ל׳; ל׳; ל׳; כל סיפר׳ יונדב כמ״א; ז״ב פתחין בליש׳ ז׳ בטע׳; י״ד חס׳; ל׳; ג׳ חס׳ בכנו׳; כ׳; ל׳; ג׳ מלו׳ בעני׳ ל׳ וחס׳ מלר׳)

תרגום

והוה על רישא דדויד ועדת קרתא אפיק סגי לחדא: וית עמא דבה אפיק ומסר יתהון במסרין ובמורגי ברזלא ובמגזרי ברזלא וגרר יתהון בשוקיא וכן עבד לכל קרוי בני עמון ותב דויד וכל עמא לירושלם: והוה בתר כן ולאבשלום בר דויד אחתא שפירתא ושמה תמר ורחמה אמנון בר דויד: ועקת לאמנון לאתמרעא בדיל תמר אחתיה ארי בתולתא היא והוה מכסא בעיני אמנון למעבד לה מדעם: ולאמנון שושבינא ושמיה יונדב בר שמעא אחוהי דדויד ויונדב גבר חכים לחדא: ואמר ליה מא דין את כדין חשוך בר מלכא בצפר בצפר הלא תחוי לי ואמר ליה אמנון ית תמר אחתיה דאבשלום אחי אנא רחים: ואמר ליה יהונדב שכב על שוויך ואתמרע וייתי אבוך למחזך ותימר ליה תיתי כען תמר אחתי ותיכלנני לחמא ותעביד לעיני ית סעודתא בדיל דאחזי ואיכול מן ידה: ושכיב אמנון ואתמרע ואתא מלכא למחזיה ואמר אמנון למלכא תיתי כען תמר אחתי ותחלוט לעיני תרתין חליטתא ואיכול מן ידה: ושלח דויד לות תמר לביתא למימר אזילי כען לבית אמנון אחוך ועבדי ליה סעודתא:

ואזלת

מסורה

וישלח: כל סיפרא יונדב במ״א וסימ׳ ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך׳ וכל קריאה דכו׳ במ״ג: אחותי ג׳ מלאים וסים׳ תבא נא תמר אחותי׳ באי שכבי עמי׳ ועתה אחותי החרישי׳ תלתיהון גבי תמר ואמנון:

רלבג

וישם במגרה ובחריצי הברזל וגו׳ ר״ל ששם העם אשר בה בזה המשפט שים בו א׳ אכזריו׳ מה שלא יעלם והנה היה רצונו בזה שייראו שאר האומות מלהלחם בישרא׳ והנה המגרה הוא כלי ברזל מלא פגימו׳ ובהם הוא חותך מה שיחתוך שינה״ה בלע״ז וחריצי הברזל הם כלי ברזל גדולים שדשין בהם התבואה וכן מגזרות הברזל גם כן כלי ב׳ ברזל גדולים יחתכו בהם האבנים ויש באלו הדברים מן האכזריו׳ יות׳ מההריגה בחרב פיפיות: והעביר אותם במלבן׳ ר״ל שהעביר אותם באש התנור שעושים שם הלבנים כי הוא נקרא מלבן על שם הלבני׳: ויונדב איש חכם מאד׳ ר״ל למצוא תחבולות לעשות רע והנה ה׳ השיאהו לעשות מה שהיה קשה בעיניו ע׳ עשייתו אך כאשר ראה שהסכימה עצת יונדב בזה התיר לעצמו ע׳ עשייתו: ותלבב לעיניו שתי הלביבות׳ הוא מעשה מרחשת קוספי״ל בלע״ז: ואברה׳ ואוכל: הבריה׳ המאכל: ותבשל

יהונדב ל׳ נסיב׳ וכל ספר קרי׳ דכו׳ במ״ג

רבינו ישעיה

והעביר אותם במלבן׳ תרגומו וגרר יתהו׳ בשוקייא׳ ויש לומר מלבן קורא מקום טיט שלוקחים ממנו טיט ללבנים שעושים על פני טיט חוצות: אחות יפה׳ בת אמו היתה: להתחלות׳ לשון חולי׳ וכא׳ ככל הדבוים׳ ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה׳ בעבור שהיתה בתולה ואין דרך הבתולו׳ לצאת בחוץ היה נפלא איך יוכל לה׳ וזה שקורא אחותו לאו דווקא אחותו אלא מפני שהיתה אחות אבשלום קורא אותה אחותו שאם היתה אחותו ממש היאך היתה אומרת לו ד׳ דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך׳ ויש אומרי׳ בתו פת תואר היתה ג׳ ונתעברה מדוד בעודה נכרית קודם שנתגיירה והיתה מותרת לו שספחה ונכרית וולדה כמוה׳ דל בן המלך׳ כחוש כמו דלות ודעות תואר:

רדק

ותקח את הבצק ותלוש · אמר הבצק על שם סופו כי הקמח אחר שנלוש יקרא בצק וכן וטחני קמח וכן אפיתי על גחליו לחם: ותקח את המשרת ותצק לפניו · המשרת היא המחבת וכן תרגום מחבת מסריתא והמסרת היא שבשלה בה הלביבות ולקחה המסרת ויצקה לפניו בקערה ובדברי רז״ל שעשה לו מיני טגן והוא שמטגנים הבצק במחבת עם השמן:

וישנאה אמנון · זאת השנאה היתה שנה מאת השם כדי להגדיל החרפה בשלחו אותה מביתו ויהיה אבשלו׳ יותר שונא אותו עד מות עד שחשב להרגו וזה המעשה היה עונש דוד על מעשה בת שבע ואוריה שבעונש ההוא נעשית בביתו זמה הבאה לידי חרב לקיים מה שאמר לו הנביא לא תסור חרב מביתך וכן בדבר אבשלום זמה וחרב הכל מדה כנגד מדה · ובדרש מה היתה השנאה הזאת נימה קשרה לו בשעת בעילה ועשאתו כרות שפכה: אל אודות · אל יהיה זה הדבר לשלחני כי גדולה הרעה הזאת וחרפה ובזיון יותר מהאחרת שעשית עמי כי אותה בסתר וזאת בגלוי ו״ת אל על: מעילים · ת״י כרדוטין והמעיל הזה עשוי כתכונת הכתונת כי כן אמר ועליה כתונת פסים לא כמו המעיל הכתוב בתורה והיה זה המלבוש ידוע ביניהם ויונתן שתרגם כרדוטין כך תרגם אפוד בד כרדוט דבוץ: הלוך וזעקה · עבר במקום בינוני כלומר הולכת וזועקת שכך ת תרגם יונתן ואזלת מיזל וצוחת · ואמרו רבו׳ ז״ל בקבלה בידם כי על אותו מעשה באות׳ שעה גזרו על ייחוד הפנויה שאמרו בנות מלכים כך בנות הדיוטות על אחת כמה וכמה בשמועות כך בפרוצות על אחת כמה וכמה עמדו בית דינו של דוד וגזרו ואסרו להתיחד עם הפנויה: האמינון · דרך בזיון: ושוממה · הוי״ו ללא תוספת דבר כוי״ו ויפח אברהם את עיניו ואדוני אבי ז״ל פירש אלה והדומים להם עם ח חסרו עניין הדומה ופי׳ ושוממה עגבה ושוממה: בוזים

רבינו ישעיה

ולא אבה לשמוע בקולה · שיקחנו לאשה שלא היה חפץ בה כי אם לשכב עמה לאלאות תאותו: וישנאה אמנון · פירו׳ לאחר שמילא תאותו שנאה שלא יאמר לו המלך קח אותה לו לאשה: ותאמר לו אל אודות · דקמי׳ יש בו ופירושו כמו על אודות · שדברה לו על אודות הרעה הגדולה הזאת יותר מן ה האחרות אשר עשית עמדי שתרצה לשלחני שהיתה רוצה שישאנה לאשה: ותשב תמר ושוממה · הו״ו יתר:

רשי

ותלבב · ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחלה ואחר כך בשמן: את המשרת · תרגום של מחבת מסריתא: כי לא ימנעני ממך · שמותרת אני לך לפי שנתעברה בה אמה כשהיא נכרית יפת תואר שלקחה דוד במלחמה ומי שיש לו בן או בת מן השפחה אינו בנו לכל דבר: וישנאה אמנון · אמרו רבותינו נימה נקשרה לו ונעשאתו ו כרות שפכה: אל אודות · אל יעשו אודו׳ הרעה הזאת של שילוח הגדולה מן האחרת שעשית עמי ועניתני ועוד תוסיף רעה ממנה לשלחני: ויהיו

עשתה ה׳ קמצין בקרי׳ וסימ׳ ותתן את המטעמים ואת הלחם · ותקח את הלביבות ותלבב · ואת כל אלה ידי עשתה · זכר את ושתי ואת אשר עשתה · אף לא הביאה אסתר המלכה · וישנאה ב׳ חד ר״פ וחד ס״פ וסימ׳ את בתי נתתי לאיש הזה · וישנאה אמנון: ועליה ג׳ וסימ׳ ועליה כתנת פסים · ועליה למרום

וַתֵּלֶךְ תָּמָר בֵּית אַמְנוֹן אָחִיהָ וְהוּא שֹׁכֵב וַתִּקַּח אֶת־הַבָּצֵק וַתָּלָשׁ וַתְּלַבֵּב לְעֵינָיו וַתְּבַשֵּׁל אֶת־הַלְּבִבוֹת׃ וַתִּקַּח אֶת־הַמַּשְׂרֵת וַתִּצֹק לְפָנָיו וַיְמָאֵן לֶאֱכוֹל וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלַי וַיֵּצְאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָיו׃ וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־תָּמָר הָבִיאִי הַבִּרְיָה הַחֶדֶר וְאֶבְרֶה מִיָּדֵךְ וַתִּקַּח תָּמָר אֶת־הַלְּבִבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂתָה וַתָּבֵא לְאַמְנוֹן אָחִיהָ הֶחָדְרָה׃ וַתַּגֵּשׁ אֵלָיו לֶאֱכֹל וַיַּחֲזֶק־בָּהּ וַיֹּאמֶר לָהּ בּוֹאִי שִׁכְבִי עִמִּי אֲחוֹתִי׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אָחִי אַל־תְּעַנֵּנִי כִּי לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בְּיִשְׂרָאֵל אַל־תַּעֲשֵׂה אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ וַאֲנִי אָנָה אוֹלִיךְ אֶת־חֶרְפָּתִי וְאַתָּה תִּהְיֶה כְּאַחַד הַנְּבָלִים בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה דַּבֶּר־נָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יִמְנָעֵנִי מִמֶּךָּ׃ וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלָהּ וַיֶּחֱזַק מִמֶּנָּה וַיְעַנֶּהָ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ׃ וַיִּשְׂנָאֶהָ אַמְנוֹן שִׂנְאָה גְּדוֹלָה מְאֹד כִּי גְדוֹלָה הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר שְׂנֵאָהּ מֵאַהֲבָה אֲשֶׁר אֲהֵבָהּ וַיֹּאמֶר־לָהּ אַמְנוֹן קוּמִי לֵכִי׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אוֹדֹת הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת מֵאַחֶרֶת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ עִמִּי לְשַׁלְּחֵנִי וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ לָהּ׃ וַיִּקְרָא אֶת־נַעֲרוֹ מְשָׁרְתוֹ וַיֹּאמֶר שִׁלְחוּ־נָא אֶת־זֹאת מֵעָלַי הַחוּצָה וּנְעֹל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃ וְעָלֶיהָ כְּתֹנֶת פַּסִּים כִּי כֵן תִּלְבַּשְׁןָ בְנוֹת־הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלֹת מְעִילִים וַיֹּצֵא אוֹתָהּ מְשָׁרְתוֹ הַחוּץ וְנָעַל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃ וַתִּקַּח תָמָר אֵפֶר עַל־רֹאשָׁהּ וּכְתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלֶיהָ קָרָעָה וַתָּשֶׂם יָדָהּ עַל־רֹאשָׁהּ וַתֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְזָעָקָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ הַאֲמִינוֹן אָחִיךְ הָיָה עִמָּךְ וְעַתָּה אֲחוֹתִי הַחֲרִישִׁי אָחִיךְ הוּא אַל־תָּשִׁיתִי אֶת־לִבֵּךְ לַדָּבָר הַזֶּה וַתֵּשֶׁב תָּמָר וְשֹׁמֵמָה בֵּית אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ׃ וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁמַע אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּחַר לוֹ מְאֹד׃

וְאָזַלַת תָּמָר בֵּית אַמְנוֹן אֲחוּהָא וְהוּא שָׁכִיב וּנְסֵיבַת יָת לִישָׁא וְלָשַׁת וַחֲלַטַת לְעֵינוֹהִי וּבַשִּׁילַת יָת חֲלִיטָתָא׃ וּנְסֵיבַת יָת מַסְרֵיתָא וַאֲרִיקַת קֳדָמוֹהִי וְלָא אֲבָה לְמֵיכַל וַאֲמַר אַמְנוֹן אַפִּיקוּ כָל אֱנָשׁ מֵעִלָּוַי וְאַפִּיקוּ כָל אֱנָשׁ מֵעִלָּווֹהִי׃ וַאֲמַר אַמְנוֹן לְתָמָר אַעִילִי סְעוּדְתָא לְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וְאֵיכוֹל מִן יְדִיךְ וּנְסֵיבַת תָּמָר יָת חֲלִיטָתָא דַעֲבַדַת וְאַעִילַת לְאַמְנוֹן אֲחוּהָא לְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא׃ וְקָרִיבַת לֵיהּ לְמֵיכַל וְאַתְקֵיף בַּהּ וַאֲמַר לַהּ עוּלִי שְׁכוּבִי עִמִּי אֲחָתִי׃ וַאֲמַרַת לֵיהּ אֲחִי בְּבָעוּ לָא תְעַנֵּינַנִי אֲרֵי לָא מִתְעֲבַד כֵּן בְּיִשְׂרָאֵל לָא תַעְבֵּיד יָת קְלָנָא הָדֵין׃ וַאֲנָא לְאָן אוֹבֵיל יָת חִסּוּדִי וְאַתְּ תְּהֵי כַּחַד מִן שַׁטְיַיָא בְיִשְׂרָאֵל וּכְעַן מַלֵּיל כְּעַן עִם מַלְכָּא אֲרֵי לָא יְמַנְעִנַּנִי מִנָּךְ׃ וְלָא אֲבָא לְקַבָּלָא מִנַּהּ וּתְקֵיף מִנַּהּ וְעַנְיַהּ וּשְׁכִיב עִמַּהּ׃ וּסְנָאַהּ אַמְנוֹן סִנְאֲתָא רַבְּתָא לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּיאָה סִנְאֲתָא דִי סְנָאַהּ מֵרַחֲמְתָא דִרְחֵימַהּ וַאֲמַר לַהּ אַמְנוֹן קוּמִי אֱזֵילִי׃ וַאֲמַרַת לֵיהּ עַל עֵסַק בִּישְׁתָּא רַבְּתָא הָדָא מֵאוֹחֲרַנְתָּא דַעֲבַדְתָּא עִמִּי אַתְּ אָמַר לְשַׁלָּחוּתִי וְלָא אֲבָה לְקַבָּלָא מִנַּהּ׃ וּקְרָא יָת עוּלֵימֵיהּ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וַאֲמַר שַׁלַּחוּ כְעַן יָת דָא מִלְּוָתִי לְבָרָא וַאֲגִיף דַּשָּׁא בָּתְרַהָא׃ וַעֲלַהּ כִּתּוּנָא דְפַסֵּי אֲרֵי כֵן לָבְשָׁן בְּנַת מַלְכָּא בְּתוּלָתָא כַּרְדּוּטִין וְאַפֵּק יָתַהּ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ לְבָרָא וַאֲגִיף דַּשָּׁא בָּתְרַהָא׃ וּנְסֵיבַת תָּמָר קִטְמָא עַל רֵישַׁהּ וְכִתּוּנָא דְפַסֵּי דַעֲלַהּ בְּזַעַת וְשַׁוִּיאַת יְדַהּ עַל רֵישַׁהּ וַאֲזַלַת מֵיזַל וְצָוְחַת׃ וַאֲמַר לַהּ אַבְשָׁלוֹם אֲחוּהָא הַאֲמִינוֹן אֲחוּךְ הֲוָה עִמָּךְ וּכְעַן אֲחָתִי שְׁתוֹקִי אֲחוּךְ הוּא לָא תְשַׁוֵּין יָת לִבִּיךְ לְפִתְגָּמָא הָדֵין וִיתֵיבַת תָּמָר וְצַדְיָא בֵּית אַבְשָׁלוֹם אֲחוּהָא׃ וּמַלְכָּא דָוִד שְׁמַע יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּתְקֵיף לֵיהּ לַחֲדָא׃

ויהבית

מסרה

שובה · ועליה יכרעון אחריו: ותשב י״ב בקריא׳ וסימ׳ ותלך ותשב לה מנגד הרחק ב׳ בפסוק׳ ורחל לקחה את התרפים · ויאמר יהודה אל תמר כלתו שבי · ותסר בגדי אלמנותה מעליה · ותשב באיתן קשתו · ואת רחב הזונה · ויאמר לה אלקנה אישה עשי · ויאמר לה אבשלום אחיה · ותבא בת שבע אל המלך · ותדבק בנערות בעז ללקט · ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם:

רלבג

ותבשל את הלביבות · בשלה אותן בשמן ב באלפס והנה אמר בשול גם על הצלי אמ׳ ויבשלו את הפסח: המשרת · אלפס: ותצוק לפניו · שפכה לפניו הלביבות עם השמן בכלי אשר ה הביאה בו לפניו את הבריה והנה עשת׳ זה לפניו בעבור שכבר דקדק אמנון שתלבב לעיניו את הלביבות והנה השתדל אמנון להביאה החדר כדי שיוכל להשיג מה מבוקשו ממנה פן יהיה לבוא אם ישמע בחוץ קולה בעמתו אותה: כי לא יעשה כן בישראל · לא אמרה מפני שאין ראוי ל לשכב עם אחותו משו׳ גלוי ערוה שאם היה זה כן איך יודה לו ה המלך אך אמר׳ שלא יעשה כן בישראל לבא על אשה דרך זנות אם לא יהיה דרך אישות ומזה יתבאר שלא ה היתה תמר אחותו על דרך האמת ולזה אמרו רז״ל שתמר ה היתה בת יפת תואר שנבעלה בגיותה ו ונתעברה מדוד אחר כן כתגיירה ונשאה דוד ולפי שאמה לא הייתה גיורת בעת ש שנתעברה ממנה הנה לא היתה הבת בת דוד כי אין הבן הבא ל לישראל מן השפחה או מן הגויה קרוי בן לישראל ההוא ולזה אמר בפרשת ואלה המשפטים בבנים ש שיולדו לישראל מן השפחה כנענית אשר הם עבדים כמוה לא ישראלים: וישנאה אמנון שנאה גדולה · ידמה שנתעצמה כפי יכלתה לחלוק על רצונו ואולי שאליבה אותו בזה ההתעצמות שהיה ביניה׳ או אמרה לו דברי חרפות ולזה שנאה כי כבר אמרה לו ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל או אולי אמרה לו דברים יותר קשים מאלו · והנה מרוב השנאה שלחה אמנון מביתו לדרך בזו למדנו מזה שגדל השנאה הוא שלא ידבר עמו למרע ועד טוב ולפי שאמרו והוא שונא לו מתמול שלשום למדנו שאם לא דבר עמו שלשה ימים אינו גולה: כתנת פסים · לבוש מצבעים מתחלפים היה דרך משל כשיעור פסת יד מצבע אחד וכן תמשך להיות מצבעי׳ רבים: ועתה אחותי החרישי אחיך הוא · ר״ל ואין ראוי לפרסם גנותו: ותשב תמר שוממה בית אבשלום אחיה· ידמה כי לבשתה ולאנחתה היתה שם בלי חברה בטעם אמרה כל שעריה שוממים כי רבים בני שוממה: כי

רלבג

כי שנא אבשלום את אמנון, למדנו מזה כי כבר תוכר השנאה כשיעמוד האדם לדבר עם רעהו מפני השנאה למרע ועד טוב: הנה נא גוזזים לעבדך, כשהיו להם גוזזים היו שמחים על הטובה כמו שמלא דוד לנבל כי על יום טוב באנו, והנה היה מתחבולת אבשלום ששאל מהמלך שילך הוא ועבדיו עמו לשמוח ולאכול ולשתות עמו כי ידע כי זה דבר בלתי ראוי שיתרצה המלך גם עשה זה כדי ש שיתרצה דוד לשלוח אמנון עמו ולא יתן את לבו אל דבר א אמנון השנאה הראויה בין אבשלום ובין א אמנון על דבר תמר אחותו והנה היה אמנון הבכור לדוד שראוי למלוך שהיה ראוי שימלוך אחריו ולזה נתעכב דוד יותר ב באמנון מזולתו משאר הבנים: על פי אבשלום היתה שומה, ר"ל שדבר זה היה מסודר בפי אבשלום תמיד מיום ענותו את תמר אחותו כי כאשר תמצא ידו יקח נקמתו ממנו, ויתאבל

רדק

גוזזים, מנהגם היה לעשות משתה ביום שהיו גוזזים צאנם וכן בענין נבל: עם אפרים, סמוך לארץ אפרים וכן וישב יצחק עם באר לחי ראי: ולא נכבד עליך, שלא נהיה כלנו עליך כבדות לרוב ההוצאה ולא דרך בקשה כמו ולא יתן לעבדיך: ויפרץ, כמו הפוך ויפצר: הלא, המלה הזאת באה פעמים לענין זירוז וחזוק וכן הלא שלחתיך הלא כי משחך: שומה, פעולה כלומר הרינת אמנון היתה שומה בפי אבשלום תמיד כי תמיד היה מספר ברעתו מיום ענותו את תמר אחותו ויו"ת ארי בלבא דאבשלום הות כמיכא וכן תרגום אשר שם לו בדרך דיכמן ליה: מדרך אחריו, זה העם היו בני המלך ושאר העם שנכנסו באו לירושלם והצופה ראה א אותם באים מדרך שאחרי ההר מצד ההר ואמר הכתוב טרם ה הידיעה כמו נתראהו את הילד וזולתו: ויאמר יונדב, הצופה אמר לו כי עם בא והוא אמר למלך כי בני המלך באו: אל

כתוב ד' בקריאה וסי' ויהי כי טוב לבם בן כתיב וקרי כתוב, גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו, ויצו אבשלום את נעריו, ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר: והשמעה ה' חס' בליש' שמועה וסי' אל בני כי לא טובה השמעה, ויהי המה בדרך, והשמעה באה אל יואב, כי שמעה רעה, ושמעה אל שמועה תהיה:

ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון על דבר אשר ענה את תמר אחתו: ויהי לשנתים ימים ויהיו גזזים לאבשלום בבעל חצור אשר עם אפרים ויקרא אבשלום לכל בני המלך: ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הנה נא גזזים לעבדך ילך נא המלך ועבדיו עם עבדך: כה ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך ויפרץ בו ולא אבה ללכת ויברכהו: ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי ויאמר לו המלך למה ילך עמך: ויפרץ בו אבשלום וישלח אתו את אמנון ואת כל בני המלך: ויצו אבשלום את נעריו לאמר ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו אל תיראו הלוא כי אנכי צויתי אתכם חזקו והיו לבני חיל: ויעשו נערי אבשלום לאמנון כאשר צוה אבשלום ויקמו כל בני המלך וירכבו איש על פרדו וינסו: ל ויהי המה בדרך והשמעה באה אל דוד לאמר הכה אבשלום את כל בני המלך ולא נותר מהם אחד: ויקם המלך ויקרע את בגדיו וישכב ארצה וכל עבדיו נצבים קרעי בגדים: ויען יונדב בן שמעה אחי דוד ויאמר אל יאמר אדני את כל הנערים בני המלך המיתו כי אמנון לבדו מת כי על פי אבשלום היתה שימה מיום ענתו את תמר אחתו: ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו דבר לאמר כל בני המלך מתו כי אם אמנון לבדו מת: ויברח אבשלום וישא הנער הצפה את עינו וירא והנה עם רב הלכים מדרך אחריו מצד ההר: לה ויאמר יונדב אל המלך הנה בני המלך באו כדבר עבדך כן היה:

ולא מלל אבשלום עם אמנון למביש ועד טב ארי סני אבשלום ית אמנון על עסק דעני ית תמר אחתיה: והוה לזמן תרתין שנין והוו גזזין לאבשלום במישר חצור עם בית אפרים וזמן אבשלום לכל בני מלכא: ואתא אבשלום לות מלכא ואמר הא כען גזזין לעבדך ייזיל כען מלכא ועבדוהי עם עבדך: ואמר מלכא לאבשלום לא ברי לא כען ניזיל כולנא ולא נתקף עלך ואתקיף ביה ולא אבא למיזל וברכיה: ואמר אבשלום ולא ייזיל כען עמנא אמנון אחי ואמר ליה מלכא למא ייזיל עמך: ואתקיף ביה אבשלום ושלח עמיה ית אמנון וית כל בני מלכא: ופקיד אבשלום ית עולמוהי למימר חזו כען כד ישפר לבא דאמנון בחמרא ואימר לכון קטולו ית אמנון ותקטלון יתיה לא תדחלון הלא ארי אנא פקדית יתכון אתקיפו והוו לגברין גברין: ועבדו עולמי אבשלום לאמנון כמא דפקיד אבשלום וקמו כל בני מלכא ורכיבו אנש על כודנתיה ואפכו: והוה עד דאנון באורחא ושמועתא אתת לות דוד למימר קטל אבשלום ית כל בני מלכא ולא אשתאר מנהון חד: וקם מלכא ובזע ית לבושוהי ושכיב על ארעא וכל עבדוהי מעתדין כד מבזעין לבושיהון: ואתיב יונדב בר שמעה אחוהי דדוד ואמר לא יימר רבוני ית כל עולמיא בני מלכא קטלו ארי אמנון בלחודוהי מית ארי בלבא דאבשלום הות כמנא מיומא דעני ית תמר אחתיה: וכען לא ישוי רבוני מלכא על ליביה פתגמא למימר כל בני מלכא מיתו אלהין אמנון בלחודוהי מית: וערק אבשלום וזקף עולמא סכואה ית עינוהי וחזא והא עם סגי אתן מאורח מאחורוהי מסטר טורא: ואמר יונדב למלכא הא בני מלכא אתו כפתגמא דעבדך כן הוה:

רשי

ויהיו גוזזים, ודרכם היה לעשות משתה ב בגזז צאנם: ולא ילך נא אתנו, ולא יכול אתה ללכת ילך נא ל עמנו אמנון: על פי אבשלום היתה שומה, בצווי של אבשלו' היתה שומה זו כיסומת על עבדיו להרוג את אמנון: ותכל

ולא נותר ה' וסי' ירקא קטל אבשלו' בסלא דסנבלט ·

רבינו ישעיה

ויאמ' אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון, פירוש אם לא תלך אתה ילך נא אתנו אמנון אחי: מדרך אחריו, פירוש הוא היה צופה והיו פניו בדרך שהלכו והם היו באים מאחריו מפני שברחו דרך עקלתון מן הפחד שהיה להם שלא ירדוף אבשלו' אחריהם ויהרגם:

ולא נותר ה' בקריא' וסי' בלשון תרגו' ירקא קטל אבשלום בסלא דסנבלט' ופירושן נמס' בסדר פנחס:

ויהי ככלתו לדבר והנה בני־המלך באו וישאו קולם ויבכו וגם־המלך וכל־עבדיו בכו בכי גדול מאד: ואבשלום ברח וילך אל־תלמי בן־עמיחור מלך גשור ויתאבל על־בנו כל־הימים: ואבשלום ברח וילך גשור ויהי־שם שלש שנים: ותכל דוד המלך לצאת אל־אבשלום כי־נחם על־אמנון כי־מת:

וידע יואב בן־צריה כי־לב המלך על־אבשלום: וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי־נא ולבשי־נא בגדי־אבל ואל־תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על־מת: ובאת אל־המלך ודברת אליו כדבר הזה וישם יואב את־הדברים בפיה: ותאמר האשה התקעית אל־המלך ותפל על־אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושעה המלך: ויאמר־לה המלך מה־לך ותאמר אבל אשה־אלמנה אני וימת אישי: ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם ויכו האחד את־האחד וימת אתו: והנה קמה כל־המשפחה על־שפחתך ויאמרו תני את־מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את־היורש וכבו את־גחלתי אשר נשארה לבלתי שום־לאישי שם ושארית על־פני האדמה: ויאמר המלך אל־האשה לכי לביתך ואני אצוה עליך: ותאמר האשה התקועית אל־המלך עלי אדני המלך העון ועל־בית אבי והמלך וכסאו נקי:

והוה כשיציותיה למללא והא בני מלכא אתו וארימו קלהון ובכו ואף מלכא וכל עבדוהי בכו בכי סגיאה לחדא: ואבשלום ערק ואזל לות תלמי בר עמיחור מלכא דגשור ואתאבל על בריה כל יומיא: ואבשלום ערק ואזל לגשור והוה תמן תלת שנין: וחמידת נפשא דדויד מלכא למפק על אבשלום ארי אתנחם על אמנון ארי מית: וידע יואב בר צרויה ארי לבא דמלכא למפק על אבשלום: ושלח יואב לתקוע ונסיב מתמן אתתא חכימתא ואמר לה אתאבלי כען ולבושי כען לבושי אבלא ולא תשופין משחא ותהי כאתתא דנן יומין סגיאין מתאבלא על מיתא: ותהכין לות מלכא ותמללין עמיה כפתגמא הדין ושוי יואב ית פתגמיא בפומה: ואמרת אתתא דמתקוע למלכא ונפלת על אפה על ארעא וסגידת ואמרת פרוק מלכא: ואמר לה מלכא מה ליך ואמרת בקושטא אתתא ארמלתא אנא ומית בעלי: ולאמתך תרין בנין ואתנציאו תרויהון בחקלא ולית דמשיזיב ביניהון ומחו חד ית חד וקטל יתיה: והא קמת כל זרעיתי על אמתך ואמרו הבי ונקטול ית דקטל אחוהי ונקטלניה בחובת נפשא דאחוהי דקטל ונשיצי אף ית ירותא ובעו למקטל ית חד יחידי דאשתאר בדיל דלא לשואה לבעלי שום ושאר על אפי ארעא: ואמר מלכא לאתתא אזילי לביתך ואנא אפקד עלך: ואמרת אתתא דמתקוע למלכא עלי די לי רבוני מלכא חובא ועל בית אבא ומלכא וכורסי מלכותיה זכאי:

צרויה ג׳ חסרים וסימ׳ וידע יואב בן צריה׳ מה לי ולכם בני צריה׳ צלק העמוני דשמואל: וימת ה׳ וסימ׳ בלשון תרגום אבאש דוינ ולגדליה וקטיל נוניה׳ ופירושן נמסר בסדר וישב ובהאי סיפרא בחלק א׳ סימן כ״ב: ונמתהו ה׳ חסרים יו״ד בליש׳ מיתה וסימ׳ בפגעו בו הוא ימתנו׳ להמתה דהעלו אתו אלי במטה׳ והנה קמה כל המשפחה׳ ועשרה אנשים׳ ויך אתם מלך בבל׳ עוד מצאתי הוציאם להמתם במדבר גם הוא חס׳: על בית ועל בית י״ג דסמיכי בקריאה וסימ׳ במסרה רבתא:

רשי

ותכל דוד׳ הרי זה מקרא קצר ותכל נפש דוד וכן תירגם יונתן וחמידת נפשא דדוד כמו נכספה וגם כלתה: כי נחם על אמנון׳ קבל תנחומין: וישלח יואב תקועה׳ אמרו רבותינו כי שמן זית מצוי שם לכך חכמ׳ מצוייה שם: אבל אשה אלמנה אני׳ אבל בקושטא: עלי אדוני העון׳ כינוי הוא לכבודו כלומר אתה מדחה אותי לאמר אני מצוה עליך ואני אלך לדרכי ואתה לא תצוה עלי ובני יהרג על מי העון הזה: יזכור

רדק

אל תלמי׳ שהיה אבי אמו: ויתאבל דוד׳ היה מתאבל על אמנון בנו כל הימים שזוכר אחר כן והם שלש שנים שהיה אבשלום בגשור: ותכל דוד׳ פירושו כתרגומו וחמידת נפשא דדוד מלכא למיפק על אבשלום ר״ל אותה נפשו לבאת בעבור אבשלום מרוב תאותו לו על דרך נכספה וגם כלתה בדברו והחסם לבי אבדהם בע״פ פירש ותכל את דוד והוא פועל יוצא כלו׳ אשתו אם אבשלו׳ בקשה דוד מאד על שהתאוה דוד אל אבשלום והתאוה שיצא אחריו אחד מנעריו בעבורו וזהו שאמר לצאת אל אבשלום: וידע יואב׳ הכיר מתוך דבריו ויירא מאמור לו בפירוש ושלח לו הדבר על ידי סבה ונגלגל דברים: וישלח יואב תקועה׳ אמרו רבותינו ז״ל מאי שנא תקוע׳ אמ׳ רבי יוחנן מתוך שרגילין בשמן חכמ׳ מצוי׳ בהם והית׳ העיר ההיא רבת זיתי שמן וכן אמרו תקוע אלפא לשמן ר״ל העיר המשובחת בשמן בארץ יש׳ היתה תקוע לפי׳ קורא אות׳ אלפא לשמן כמו שהאל״ף ראש לאותיו׳ והיתה העיר בחלקו של אשר דכתי׳ ביה וטובל בשמן רגלו שמושך שמן כמעין: וישם את הדברי׳ בפיה׳ אמרו ואם הוא סדר את המשל בפיה מה היה צריך לאשה חכמה לפי שתדע להשיב בחכמה למה שיאמר לה המלך כי יואב לא היה יודע מענה המלך שישים בפיה כל הדברי׳ אלא כלל הדברי׳ סדר לה ויש לפרש גם כן כי הוא ספר לה המעשה והיא תקנה המשל: ותאמ׳ האשה התקועית אל המלך׳ ת״י ואתת איתתא לפי שאחר כן אמר ותאמר הושיעה המלך ולא אמר ותבא אל המלך לפי׳ תרגם ותאמר הראשון ואתת ואדוני אבי ז״ל פירשו כן כי ותאמר הראשון ליושבי השער אמרה אל המלך אני רוצה להכנס ואם אמרו לה לא ישמע לך המלך כי רבים עומדי׳ עליו וזהו שאמר כי יראוני העם כלומר הפחידוני כי אמרו שלא תשמע דברי וכשנכנס׳ אמרה הושיעה המלך כדרך הנועקים: אבל אשה אלמנה אני׳ כתרגומו בקושטא: וימת אישי׳ אחר שאמרה אלמנה אני ידוע הוא שמת אישה למה אמרה וימת אישי אלא כך אמרה אני אשה אלמנה זה ימים אבל עתה אחשוב שמת אישי היום אם יהרגו בני הנשאר לי: ויכו האחד את האחד׳ הכנוי טרם ההודעה וכן וישכו את טעמו וזהמתו חיתו לחם והדומי׳ להם: גם את היורש׳ כמו שמת היורש האחד זהו רבוי גם: לבלתי שום לאישי שם ושארית׳ בני המשפח׳ מתכוונין שלא ישאר לאישי שם ולהשמיד את היורש כדי שיהיו הם יורשים נכסי בעלי כי אין עליהם דין ומשפט להמיתו אף על פי שהרג את אחיו כי לא היו שם עדי׳ כמו שאמ׳ הכתו׳ ואין מציל ביניה׳ ואין דין בני מסור להם אלא לשמים ולא לב״ד ואת הם גואלי הדם ואם לבבם ולא ילכו אחר הדין כי הכתוב ית׳ אשם על ההורג בשוגג שאין דינו מסור לבני אדם אעפ״כ אמ׳ פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו אבל שאין לבבם חם על זה אבל כוונת׳ להרוג את היורש כדי שירשו הם הנחלה ואני אשאר בלא בן: וכבו את גחלתי׳ המאירה לי אחרי מות אישי ובני האחד: אצוה עליך׳ אצוה בני המשפחה עליך שלא יגעו בבנך: עלי אדוני המלך העון׳ בהפוך דברה לומר אלא שכונתה לכבוד המלך כלומר עליך יהיה העון אם נבטח אני ובני עליך ולא ישמר מהם ויהרגוהו בני המשפחה:

רלבג

ויתאבל על בנו כל הימים׳ ר״ל ימים רבים כי אחר שלש שני׳ נחם על אמנון כי מת כמו שזכר אחר זה ואולי אמר כל הימים להעיר שלא היה יום בימי השנה ואפילו המועדי׳ שלא היה דואג דוד זה והנה מצאנו בבן הראשון שנולד מבת שבע שתכף שמת רחץ וסך ואכל ושתה ואמר לעבדיו ועתה מאחר שהילד מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי׳ והנה בזה היה ראוי שנאמר למה הוא מתאבל עליו כל כך והוא לא ישוב אליו שאת שהתר זה הספק הוא ממה שיקל כי דוד הרחיק היותו צם בצום את׳ מות הילד כי הצום יעשה על דרך התפלה והבקש׳ מהשי׳ וזה דבר בלתי ראוי אחר מות הילד אבל יתאבל עליו והדאגה הו׳ דבר יחייב הטבע אהבה הדמיוני׳ ולזה לא הורחק מפני זה התאבל על המות: ותכל דוד המלך׳ הוא מטעם כסף כטעם נכספה וגם כלתה נפשי והוא חסר המצטרף והרצון בו ותכל נפש דוד המלך לצאת אל אבשלום להביאו אי׳ כי נחם על אמנון כי מת: ויקח משם אשה חכמה׳ ר״ל יודעת לסדר דבריה בחכמה ובשכל׳ והנה בקש ממנה שתשים עצמה כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת וזה תהיה בשתלבש בגדי׳ אבל לא תסוך שמן ותבכה ותתאבל בהיותה לפני המלך: תני את מכה אחיו ונמיתהו׳ הנה שאלתם זאת ידמה מפני שתהיה חשבם עצמם גואלי הדם והנה לא הותרו גואלי הדם להרוג הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט ולזה אמר דוד חי יי׳ אם יפול משערת בנך ארצה: עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי׳ ר״ל עון רציחת בנה אם ירצחוהו בני המשפח׳ והנה אמרה דרך מוסר להראות שהמלך אשר כזה לא יקח עצה שלא להציל: מהרבת

המדבר

רבינו ישעיה

וילך אל תלמי בן עמיהוד מלך גשור׳ פירו׳ לאבי אמו הלך כדכתיב לעיל והשלישי אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור: ותכל דוד המלך׳ פירוש מקרא קצר הוא ותכל נפש דוד ותרגמו וחמידת נפשא דדוד מלכא: כי נחם על אמנון כי מת׳ פירו׳ אשר מת: ויכו האחד את אחד׳ אין פתרון ויכה אותו שהיה לו לומר ויכנו׳ וגם הלשון איננו נופל יפה אלא וו זה במקום ה״א עומד כי אותיות אהו״י מתחלפות והוה ליה כאלו כתב ויכה האחד את אחד: ואני אצוה עליך׳ פירוש שלא היו שם עדים והתראה איני דין שימות: עלי אדוני המלך העון׳ פי׳ כינוי הוא כלומר אם יבא גואל הדם ויהרוג את בני יהי רצון שלא תענש בדבר הזה ויהיה העון עליך:

רש"י

יזכור נא המלך את יי' · שהקפיד על אורך הדרך להציל נפשות שנאמר והשינו כי ירבה הדרך וזהו מהרבות גואל הדם לשחת ואתה דוחה אותי : ולמה חשבת כזאת · שהסדת לישראל שיבואו להרוג את השני בלא עדים והתראה : ומדבר המלך הדבר הזה כאשם · והדבר הזה שאדרכת לאחרים שאמרת לי לא יפול משערת בנך ארצה עצמיו שאגלה לך ש שאין הדבר הזה אלא על בנך בניך אל תתחרט לאמ' דברתי זה כאשם , ואנכי חוזר בי לבלתי השיב המלך את א אבשלום שנדח' ממנו ונברח לו : ומדבר המלך · אוקי"כון פלל"טיט בלע"ז : כי מות כמו' · ודייכו באותו עונש ולא ישא אלהים נפש אים מן המיתה לפיכך וחשב המלך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח : ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה · בשביני עלי ועל בני : כי יראוני העם · הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו פן יכעוס עלי : ותאמר שפחתך אדברה נא · כענין זה אולי יעשה וגו' : כי ישמע המלך אלי להציל את אמתו מכף האיש · הבא להרוג את בני ולהשמידני יחד מנחלת אלהים : ותאמר שפחתך · מאחר שיבוא המלך עלי יהיה דברו למנוח' לבני כי לא ישוב מדברו הטוב כי כ כמלאך השם אדוני המלך ולא יחזירנו כ כעס ושנאה מדברו הטוב : אס

רד"ק

המדבר אליך · מבני המשפחה תביאי אותו אלי ואני אצוה לו ולא יוסיף עוד לגעת בך ואמר והבאתו והיה לו לומר מדרך הדקדוק והבאתיו בחירק הת"ו כי לנקבה הוא מדבר אבל אמר והבאתו כנגד אחד מנעריו העומדי' שם כי האשה לא היתה יכולה להביאו אם לא עם אחד מנערי המלך : יזכר נא המלך · רצתה לומר שיוכיח שבועה מפיו שלא יומת בנה ולמה מהרבת גואל כלומר שהיו רבים גואלים הדם ואם יצוה המלך לאחד יבא האחר ויהרגנו אבל אם ישבע המלך שלא יומת ישמעו הגואלים ה השבועה וייראו שלא יגעו בו וי"ת ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דיי' אלהך בדיל לאסגאה אורח' קדם גאיל דמא לחבלא : משערת בנך ארצה · כתרגומו משער ריש בריך : תדבר נא · אחרי אשר נתן לה מה ששאלה ממנו רצתה לגלות לו קצת הדברים ברמיזה כדי שיבין כי על דבר אבשלום באה : ולמה חשבת · כי לא יאמינו שאתה נשבעת שלא ימות בני אבל יאמרו אם דבר המלך ה הדבר הזה באשם ובשוגג לדבר אותו שהרי הוא אינו משיב א אבשלום שהוא ברח מפני שהרג אמנון אחיו ואיך נשבע הוא שזה שהרג אחיו לא יומת ולא יודח : כי מות נמות · כלנו סופינו למות וכמו המים הנגרי' ארצה אמר לא יאספו אחרי השפכם במקום מדרון שנגרים כן נפשות בני אדם לא יאספו עוד אל הגוף מדרך הטבע אלא במעשה נס בתחיית המתים : ולא ישא אלהים נפש · שלא יוציאה מן הגוף כלומר לא ישא פני כל אים כי כלנו כמות ואין על האדם להרבות שפיכות דם אלא למעטו כמו שיוכל ואם יהרוג אד' חבירו לא צוה המקו' להרגו אם לא הרגו במזיד בעדים ובהתראה כדי למעט שפיכות אדם ואם הרגו שוגג צוה שיגלה עד זמן ידוע ולא יהרגו אותו אפילו הרגו מזיד אם אין שם עדים והתראה וזהו שאמ' וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח לפום וחשב מחשבות ושם מ משפטים לבלתי ידח ההורג ויש אלהים חשב מחשבות על המלך כלומר אחר שכן הוא שכלנו ם סופינו למות יחשוב המלך מ מחשבו' שלא ידח ממנו נדח ואם מת אחד לא יומתו שנים וי"ת אלהים דייכא ותרגם הפסוק כן ארי מיתא דמאית וכמיא ד דמתאספין וגו' : כי יראוני העם · כבר פירשנו בו פירוש אחר בתחילת הפרשה כי על נערי המלך השוערים אמרה והפירוש הנכון בעיני כי על כל בני עירה אמרה כי הפחידוני העם שלא תועיל צעקתי לפני המלך בדבר הזה : למנוחה · שיניחני מדאגתי ומעצבי : לשמוע הטוב והרע · כלומר שתשפט האמת לפי מה שתשמע : היד יואב · עצתו ודברו : אס

מסורה

מנחה ד' חס' ו' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה · יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה · ודמשק מנחתו · והיתה מנחתו ככוד · וכל המנחות דכוו' : מלאך האלהים ח' בקריאה וסי' נמסר בשפטים סי' י"ג :

מקרא

ויאמר המלך המדבר אליך והבאתו אלי ולא־יסיף עוד לגעת בך : ותאמר יזכר־נא המלך את־יהוה אלהיך מהרבית גאל הדם לשחת ולא ישמידו את־בני ויאמר חי־יהוה אם־יפל משערת בנך ארצה : ותאמר האשה תדבר־נא שפחתך אל־אדני המלך דבר ויאמר דברי : ותאמר האשה ולמה חשבתה כזאת על־עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את־נדחו : כי־מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא־ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח : ועתה אשר־באתי לדבר אל־המלך אדני את־הדבר הזה כי יראני העם ותאמר שפחתך אדברה־נא אל־המלך אולי יעשה המלך את־דבר אמתו : כי ישמע המלך להציל את־אמתו מכף האיש להשמיד אתי ואת־בני יחד מנחלת אלהים : ותאמר שפחתך יהיה־נא דבר־אדני המלך למנחה כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמע הטוב והרע ויהוה אלהיך יהי עמך : ויען המלך ויאמר אל־האשה אל־נא תכחדי ממני דבר אשר אנכי שאל אתך ותאמר האשה ידבר־נא אדני המלך : ויאמר המלך היד יואב אתך בכל־זאת ותען האשה ותאמר חי־נפשך אדני המלך

תרגום

ואמר מלכא מן דיימר ליך מלא ותיתניניה לותי ולא יוסיף עוד לאנזקא ביך : ואמרת ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דיי אלהך בדיל לאסגאה אורחא קדם גאל דמא לחבלא ולא ישיצון ית ברי ואמר קים הוא יי אם יפול מסער ריש בריך לארעא : ואמרת אתתא תמלל כען אמתך קדם רבוני מלכא פתגמא ואמר מלילי : ואמרת אתתא ולמה חשבתא כהדא על עמא דיי ומתמלל מלכא פתגמא הדין כגבר חיב בדיל דלא לאתבא מלכא ית בדורידה : ארי מיתא דמאית וכמיא דמתאשדין לארעא דלא אפשר להון ד דיתוספון כן לית אפשר לדינא דקושטא לקבלא ממון דשקר ודמחשב מחשבן בדיל דלא ל לבדרא מניה בדורא : וכען דאתיתי למללא קדם מלכא רבוני ית פתגמא הדין ארי דחלונני עמא ואמרת אמתך אמלל כען קדם מלכא מאים יעביד מלכא ית פתגמא דאמתיה : ארי ישמע מלכא לשיזבא ית אמתיה מיד גברא לשיצאה יתי וית ברי כחדא מאחסנת עמא דיי : ואמרת אמתך יהי כען פתגמא דרבוני מלכא לניחא ארי כמלאכא דיי כן רבוני מלכא למשמע טב וביש ומימרא דיי אלהך יהי בסעדך : ואתיב מלכא ואמר לאתתא לא כען תכסי מני פתגמא דאנא שאל יתיך ואמרת אתתא ימלל כען רבוני מלכא : ואמר מלכא היד יואב עמך בכל דא ואתיבת אתתא ואמרת חיי נפשך רבוני מלכא

רלבג

מהרבת גואל הדם לשחת · ר"ל שלא ירבו גואלי הדם לשחת כי אין זה מחק נושי הדם כי זה הגואל הוא גם כן קרוב' וכאלו אמרה שיזכור לפניו שיאמר להם שאין ראוי להם מצד היותם גואלי הדם שירבו לשפוך דם קרוביהם ואז נשבע דוד חי יי' אם יפול משערת ראשו ארצה וידמה שלא אמרה שהיה שם עדים ולזה נשבע לה כי לפי דיני התור' לא היה בן מות אם היה הענין כמו שהגיד' לו ואפשר עוד שאף על פי שהיה בן מות לפי משפטי התורה הנה היה יכולת למלך להצילו להורגת שעה : ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו · ר"ל והנה המלך מדבר הדבר הזה שנראה בו שהוא כמו אשם על שלא השיב את נדחו והוא אבשלום כי אם יבקש להמיתו על דבר אמנון יעשה מה שהרחיק אותו בדברו עם זאת האשה התקועית : כי מות נמות · כלנו כמו המים הנגרים ארצה שלא יתקבצו לעמוד מההגרה כן בני האדם דורכים אל המות : ולא ישא אלהי' נפש · להצילה מהמות ר"ל שלא יכובד בזה הענין שום אדם ולא ישא פני נפש בזה כי סוף כל אדם למות · והנה חשב הש"י מחשבות להמית בני האדם במינים שונים ובסבות שונות בדרך שלא יהיה נדח אחד מן האנשים שידמה בנפשו לברוח מהמות וכאילו אמרה זה להעיד כי אולי מאת הש"י היתה הסבה להמית את אמנון כי הוא חושב מחשבות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה · ר"ל להניח לי מרגזי וזה יהיה סבה לשאול ממנו שישיב את נדחו אחר שהסכים זה הענין בבני : כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמוע הטוב והרע · ר"ל כי מה שישפט באלו הדברים שיבאו לפניו מהטוב והרע ישפוט בתכלית מה שאפשר מהטוב והיושר והחמלה כאילו הוא מלאך האלהים : אס

רבינו ישעיה

ויאמר המלך המדבר אליך והבאתו אלי · פי' מי שיבוא לדבר אליך להרוג את בנך הביאהו אלי ואני אצוה שלא יוסיף ליגע בך : ותאמר יזכר נא ה המלך את יי' אלהיך ועשה למען שמו : מהרבת גואל הדם לשחת · פי' מהרבות גואל הדם שהוא מפציר לשחת ולא ישמידו את בני ואני יראה מפני גואל הדם : ונשבע לה המלך חי יי' אם יפול משערת בנך ארצה · מהרבת הוא שם הפועל : ותאמר האשה ולמה חשבת כזאת על עם אלהים · שירצו להמית את בני בלא עדים ו והתראה והבטחתני שלא יעשו לי חמס שאינו מן הדין שיהרגוהו ולא כמשפט ואתה מלדבר אדוני המלך את הדבר הזה להיות כאשם · ואתה מבקש להרוג את אחים בלא עדים והתרא' ואינך משיב את בנך ם שאין לו עון למות · על אחרי' שהיו דנים לי הבטחתני שלא יעשו דבר שלא כדין ואתה עושה דבר שלא כדין : כי מות נמות וכמים הנגרי' ארצה · כך אנחנו דומים · ולא ישא אלהים נפש אדם שלא ימות ואין אדם יכול לבטוח בחיו ואם לא עכשיו אימתי תשיב את בנך · ויש למלך לחשוב מחשבו' לבלתי ידח ממנו הנדח ותאסף את בנך אליך קודם מותך · ועתה אשר באתי לדבר אל המלך את הדבר הזה במשל על בני · כי יראוני העם והפקידוני ואמרו לי אם ת תאמרי למלך שישיב את בנו יכעוס עליך כענין זה הבאתי המשל הזה כדי שתסכים על ידי שלא יהרגו את בני הכשאר ואחר כך אגלה לך על בנך ולא תשוב מדברך שדברת לי : יהי נא דבר אדוני המלך למנוחה · שיניח את נפשי ויבטיחני ולא יהרגו את בני ואח"כ אפייסנו על בנו שאבטח על דבריו ולא יכעס עלי :

אם אש להמין ולהשמיל · אם חסר יו"ד והוא כמשמעו ויש אש יש כמו היש וכן האיש בבית רשע שהוא חסר תרגם האית ופי' הפסוק לדעת יונתן אם יש לנטות ימין ושמאל מכל אשר דברת אלא כן הוא כמו שאתה אומר כי עבדך יואב צוני ואם כפרש אש כמשמעו יהיה פירושו כן אם איש אחר צוני להימין ולהשמאיל מכל הדברים האלה אלא כאשר דבר אדוני המלך כן הוא כי עבדך יואב הוא היה צוני ויהיה פי' אשר כמו כאשר וכן תאכל מצות אשר צויתך כאשר צויתיך ויהיה מכל אשר דבר כסתר עמו ופירושו מכל מה אשר אמרתי וכמוהו רבים במקרא להיות מלה חסירה מן הענין להיות הדבר מובן מן הענין הקודם כמו שכתבנו בספר מכלל : לדעת את כל אשר בארץ · בין בדבריך בין בדברי אחרים :

הנה נא עשיתי · ששמעתי לדברי האשה המדברת אלי במצותיך ונסחא מדוייקת מצאתי כתוב עשיתי וקרי עשית ופי' לאותה הנסחא אתה עשית את הדבר הזה לשלוח לי התקועית לסבב פני הדבר על אבשלו' לך השיבו כדבריך : אל פניו · כמו על פניו כמו אל ההרי' לא אכל על ההרי' : עבדו · כתיב עבדך קרי והענין אחד הוא : וכאבשלום לא היה איש יפה · סמוך לסיפור המרד שמרד באביו ספר מה גרם לו זה כי היה יפה ובכל ישראל לא היה כמוהו ונתגאה ביופיו ובשערו וחשב כי אין ראוי למלוכה מבני דוד כמוהו ומרד אולי שמע כי בלב המלך להמליך שלמה אחריו ומרד על אביו בחייו וגנב לב ישראל : ובגלחו · אמרו רבותי' ז"ל כי אבשלום נזיר עולם היה כן היתה קבלה בידם כי מן הפסוקי' לא ראו זה כי אפשר כי הוא היה מגדל שערו ליופי שערו להתנאות בו ולהתנאות ומשנה לשנה כשהיה כבד עליו שלא יוכל לסבלו היה מגלחו אבל הם ז"ל קבלו כי בנזירות היה מגדל אותו ולמדו מזה כי מי שנדר בנזי' עולם כל ימי חייו כשהכביד שערו מיקל בתער משנים עשר חדש לשנים עשר חדש שנ' ויהי מקץ ימים לימים זהו משנ' לשנ' כי ימים הוא שנה כמו ימי' תהיה גאולתו : באבן המלך · כתרגו' במתקלא דמלכא כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן שהוא משקל : אל ידי · סמוך למקום שאותי וכ"תי לסמיכא לדילי : לכו והציתוה · הכתוב הוא על דרך נחי הפ"א למדבר בעדו ר"ל שהו' עצמו ילך עמה' והקרי הוא על דרך חסרי הפ"א והוא צווי לרבים ושניהם ענין אחד אלא שהקרי יותר קרוב : נחם

אש ג' סבירין יש וסי' עוד האש בית רשע' אש רעים' אם אש להמין ולהשמיל : ולך י"א בקריא' וסי' ויאמר קח נא את בנך יחידך' ותאמר לו אמו עלי קללתך בני' ויאמרו לו החרש' ועתה שוב ולך בשלום'

אם־אש להמין ולהשמיל מכל אשר־דבר אדני המלך כי־עבדך יואב הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל־הדברים האלה: כ לבעבור סבב את־פני הדבר עשה עבדך יואב את־הדבר הזה ואדני חכם כחכמת מלאך האלהים לדעת את־כל אשר בארץ: ויאמר המלך אל יואב הנה־נא עשיתי את־הדבר הזה ולך השב את־הנער את־אבשלום: ויפל יואב אל־פניו ארצה וישתחו ויברך את־המלך ויאמר יואב היום ידע עבדך כי־מצאתי חן בעיניך אדני המלך אשר־עשה המלך את־דבר עבדו: ויקם יואב וילך גשורה ויבא את־אבשלום ירושלם: ויאמר המלך יסב אל־ביתו ופני לא יראה ויסב אבשלום אל־ביתו ופני המלך לא ראה: כה וכאבשלום לא־היה איש־יפה בכל־ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא־היה בו מום: ובגלחו את־ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי־כבד עליו וגלחו ושקל את־שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך: ויולדו לאבשלום שלושה בנים ובת אחת ושמה תמר היא היתה אשה יפת מראה: וישב אבשלום בירושלם שנתים ימים ופני המלך לא ראה: וישלח אבשלום אל־יואב לשלח אתו אל־המלך ולא אבה לבוא אליו וישלח עוד שנית ולא אבה לבוא: ויאמר אל־עבדיו ראו חלקת יואב אל־ידי ולו־שם שערים לכו והוציתיה באש ויציתו עבדי אבשלום את־החלקה באש: ויקם יואב ויבא אל־אבשלום הביתה ויאמר אליו למה הציתו עבדיך את־החלקה אשר־לי באש:

אם אירת למסטי לימינא ולסמלא מכל די מליל רבוני מלכא ארי עבדך יואב הוא פקדני והוא שוי בפומא דאמתך ית כל פתגמיא האלין: בדיל לאקפא ית אפי פתגמא עבד עבדך יואב ית פתגמא הדין ורבוני חכים כחכמת מלאכא דיי למדע ית כל די בארעא: ואמר מלכא ליואב הא כען עבדית ית פתגמא הדין ואזיל אתיב ית עולימא ית אבשלום: ונפל יואב על אפוהי לארעא וסגיד ובריך ית מלכא ואמר יואב יומא דין ידע עבדך ארי אשכחית רחמין בעינך רבוני מלכא דעבד מלכא ית פתגמא דעבדיה: וקם יואב ואזל לגשור ואיתי ית אבשלום לירושלם: ואמר מלכא יסתחר לביתיה ואפי לא יחזי ואסתחר אבשלום לביתיה ואפי מלכא לא חזא: וכאבשלום לא הוה גבר שפיר בכל ישראל לשבחא לחדא מפרסת רגלוהי ועד מוחיה לא הוה ביה מומא: ובספרותיה ית רישיה והוי מזמן עדן לעדן דמספר ארי יקיר עלוהי ומספר ליה ותקל ית סער רישיה מאתן סלעין במתקלא דמלכא: ואתיליד לאבשלום תלתא בנין וברתא חדא ושמה תמר היא הות אתתא שפירת חזו: ויתב אבשלום בירושלם תרתין שנין ואפי מלכא לא חזא: ושלח אבשלום לות יואב לשלחא יתיה לות מלכא ולא אבה למיתי לותיה ושלח עוד תנינות ולא אבה למיתי: ואמר לעבדוהי חזו אחסנתיה דיואב דסמיכא לדילי ולידה תמן סערין אזילו ואדלקוהא בנורא ואדליקו עבדי אבשלום ית אחסנתיה בנורא: וקם יואב ואתא לות אבשלום לביתא ואמר ליה למה אדליקו עבדך ית אחסנתא דילי בנורא:

ואמר

רש"י

אם אש · כמו אם יש כמו היש וכן עוד האיש בית רשע כמו היש : לבעבור סבב · לגלגל על שיחה דבר בנו של מלך לאחור : ואדני חכם · והבנת כי מאת יואב יצאת : אל ידי · סמוך לרשותי במקום שאני יכול להזיק : אל ידי · אינמי"ש אוסם בלע"ז : והציתי

רלב"ג

אם אש להמין ולהשמיל · פירושו כן אם יש להימין ולהשמאיל והרצון בו שאין לנטו' ימין ושמאל מכל אשר דבר המלך כי כן הוא האמת : לבעבור סבב את פני הדבר · הנה פני הדבר הוא מה שראוי שיפנה הדבר אליו והוא התכלית הראוי וכאלו אמר' שהוא עשה כן כדי שיגיע התכלית הראוי : כי כבד עליו ונגלחו · מגיד שלולא שכבד עליו לא היה מגלח אותו וזה לאות כי היה נזי' מגדל פרע שער ראשו ולפי שהנזיר לתגלחת הוא נזיר לשאר הדברים אשר בהם הנזירו' כמו שבארנו בפרשת נזיר למדנו שהוא היה נזיר ולפי שזה היה מנהגו תמיד משנ' לשנה כמו שספר בזה המקום למדנו מזה שאבשלום היה נזיר עולם : מאתים שקלים באבן המלך · הנה היה שוקל זה במשקל המלך אם לפי שהיה נותן משקלם כסף או זהב לבית המקדש או לעניי' או היה שוקל זה לראו' הפלגת רבוי שערו : ויש

עשיתי וברוב הספרים בדקתי ולא מצאתי זה קרי וכתי' כי אם אחד מנו אלף

רבינו ישעיה

אם אש להימין ולהשמאיל · פי' כמו אם יש ודומה לו עוד האיש בבית רשע שפתרונו היש: להימין כמו להימין ובעלם הז"ל ולהשמיל כמו ולהשמאיל · ובעלם האלף : ולא אבה לבוא אליו · פי' שלא שמע לו דוד ואמר לו ופני לא יראה :

מלא קרנך שמן' השב את הנער' ואלישע הנביא' ויאמר המלך אל חזאל' הואל נא ולך' אכול ארז המגלה הזאת' ולך בא אל הגולה: אל פניו ו' בקריאה וסימ' לשנאיו אל פניו להאבדו ב' בו' ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו' ויפל יואב אל פניו' ויצא אל פניו יהוא בן חנני' הן יקטלני לו איחל:

והמיתני׳ ויהרוג אותי המלך: והשכים אבשלום׳ בכל בקר: מאחד שבטי ישראל עבדיך׳ משבט פלוני: והצדקתיו׳ ואידוניניה בקושטא: וחמשים איש וגו׳ כולם כטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: מקץ ארבעים שנה׳ ששאלו ישראל מלך לשמואל כתגלגל דבר מרד והשפלה במלכות: אלכה נא בחברון ואשלם את נדרי׳ אמרו רבותינו להביא כבשים מחברון כי שם היו כבשים שמנים: קרואים

ואם יש בי עון׳ כי לא לחנם הרגתי אמנון כי הוא ענה את תמר אחותי ובזה אותה בתכלית הבזיון: והשכים׳ כן היה מנהגו בכל בקר ובקר: על יד דרך השער׳ על מקום שהיה בדרך השער ות״י על כיבש אורח תרעא ר״ל מסילת הדרך: ועלי יבא׳ כמו ואלי ונכו׳ על במקום אל: והצדקתיו׳ כתרגומו ואידוניניה בקושטא:

ואם יש ג׳ וסימ׳ ואם יש בו עון המתני אתה׳ ואם יש בי עון והמתני׳ דבר יי׳ אתם: מאחרי ג׳ וסימ׳ ויעש לו אבשלום מרכבה׳ שוא לכם משכימי׳ הוי משכימי בבקר: למשפט טו׳ דגשים וסימ׳ והיו לכם הערים׳

ויאמר אבשלום אל־יואב הנה שלחתי אליך׳ לאמר בא הנה ואשלחה אתך אל־המלך לאמר למה באתי מגשור טוב לי עד אני־שם ועתה אראה פני המלך ואם־יש־בי עון והמתני: ויבא יואב אל־המלך ויגד־לו ויקרא אל־אבשלום ויבא אל־המלך וישתחו לו על־אפיו ארצה לפני המלך וישק המלך לאבשלום:

טו

ויהי מאחרי כן ויעש לו אבשלום מרכבה וססים וחמשים איש רצים לפניו: והשכים אבשלום ועמד על־יד דרך השער ויהי כל־האיש אשר־יהיה־לו־ריב לבוא אל־המלך למשפט ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי־מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי־ישראל עבדך: ויאמר אליו אבשלום ראה דבריך טובים ונכחים ושמע אין־לך מאת המלך: ויאמר אבשלום מי־ישמני שפט בארץ ועלי יבא כל־איש אשר־יהיה־לו ריב־ומשפט והצדקתיו: והיה בקרב־איש להשתחות לו ושלח את־ידו והחזיק לו ונשק־לו: ויעש אבשלום כדבר הזה לכל־ישראל אשר־יבאו למשפט אל־המלך ויגנב אבשלום את־לב אנשי ישראל:

ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל־המלך אלכה נא ואשלם את־נדרי אשר־נדרתי ליהוה בחברון: כי־נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם־ישיב ישבני יהוה ירושלם ועבדתי את־יהוה: ויאמר־לו המלך לך בשלום ויקם וילך חברונה:

וישלח אבשלום מרגלים בכל־שבטי ישראל לאמר כשמעכם את־קול השפר ואמרתם מלך אבשלום בחברון:

ואמר אבשלום ליואב הא שלחית לותך למימר אתא הלכא ואשלחנך לות מלכא למימר למה אתיתי מגשור טב לי עוד דאנא תמן וכען אחזי אפי מלכא ואם אית בי חובא ויקטלנני: ואתא יואב לות מלכא וחוי ליה וקרא לאבשלום ואתא לות מלכא וסגיד ליה על אפוהי על ארעא קדם מלכא ונשק מלכא לאבשלום:

והוה מבתר כן ועבד ליה אבשלום רתיכין וסוסון וחמשין גברא רהטין קדמוהי: ומקדים אבשלום וקאים על כבש אורח תרעא והוי כל גברא דיהי ליה דין למעל לקדם מלכא למדן וקרי אבשלום ליה ואמר אי מדא קרתא את ואמר מחד שבטיא דישראל עבדך: ואמר ליה אבשלום חזי פתגמך תקנין ויאן ושמע לית לך מן קדם מלכא: ואמר אבשלום מן ימנינני דינא בארעא וקדמי ייתי כל גבר דיהי ליה דין ומצו ואדיננניה בקשוט: והוה כד קרב גברא למסגד ליה ומושיט ית ידיה ומתקיף ביה ונשק ליה: ועבד אבשלום כפתגמא הדין לכל ישראל דאתן למדן לות מלכא וגניב אבשלום ית לבא דאנשי ישראל:

והוה מסוף ארבעין שנין ואמר אבשלום למלכא איזיל כען ואשלם ית נדרי דנדרית קדם יי בחברון: ארי נדרא נדר עבדך במתבי בגשור בארם למימר אם אתבא יתיבנני יי לירושלם ואפלח קדם יי: ואמר ליה מלכא איזל בשלם וקם ואזל לחברון:

ושלח אבשלום מאללין בכל שבטיא דישראל למימר כמשמעכון ית קל שופרא ותימרון מלך אבשלום בחברון: ועם

רלבג

ויסק המלך לאבשלו׳ הנה לא נשקו כפיו ולזה היתה הנשיקה בקשרת עם אות למ״ל: וחמשים איש רצים לפניו׳ הנה מפני שלא היה מדרך מלכי ישראל להרבות סוסים כמו שהזהירה התור׳ הנה היה הענין הזה דבר גדול בחק אבשלום כי לא היה מלך: ועמד על יד השער׳ ר״ל שהוא עמד על מקום ששם יעברו העוברי׳ לבא אל שער המלך: ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל׳ ר״ל באלו הכזבים כאלו גנב לבם מאת המלך דוד ולקחו לו כי בזה משך לב העם אליו׳ ויהי מקץ ארבעי׳ שנה׳ יתכן שאלו ארבעים שנה התחילו מעת צמיחת המלכו׳ בישרא׳ ר״ל מעת המשח שאול או התחילו מעת שלמו׳ ארבעים שנה מעת המשח דוד ואולי הונג על דרך נבואה שארבעים שנה יעמוד מלכו׳ דוד ולזה חשב אבשלום שאז יהיה העת שתסור המלוכה מדוד ודמה מפני זה שכבר תשלם מחשבתו בהרינת אביו לסבב שתהיה הממלכה לו: ואשלם את נדרי ליי׳ בחברון ידמה שהיתה אז במת צבור בחברון ואמר אבשלום לזבוח שם זבחי׳ ליי׳ כי לא נאסרו הבמות כי אז היו בין הממנח׳ והנחלה ר״ל בין משכן שילה ובין בית המקדש ולא נאסרו הבמות לגמרי עד שנבנה בית המקדש בהר המוריה כמו שנתבאר בתורה ולזה אמר בספר מלכי׳ רק העם מזבחי׳ ומקטרים בבמות כי לא נבנה בית לשם יי׳ עד הימים ההם והנה מפני שראה אבשלום ששם צמחה המלוכה לדוד והצליח בה חשב שיהיה המקום נורם ולזה בחר ללכת לחברון: ועבדתי את יי׳ ר״ל לזבוח לו זבחים: מעירו

בקרב איש׳ הבי״ת מעמדת בנעיא והלמ״ד חטופה: והחזיק לו׳ כמו בו וכן לפניכם לחרב כמו בחרב: ויהי מקץ ארבעים שנה׳ אמרו רז״ל ארבעים שנה מזמן ששאלו להם מלך ואמרו אותה שנה ששאלו להם מלך עשירית של שמואל היתה ושאול מלך עם שמואל שנה אחת ושתים שמלך שאול בעצמו הרי שלש ולו׳ של דוד הרי ארבעי׳ כי בשלשים ושבע של דוד מרד אבשלום ואמר זמן זה במרד אבשלום כלומר כי לקץ ארבעי׳ שנה ששאלו להם ישראל מלך יצא מרד במלכותם ונהרגו כמה מישראל: ואשלם את נדרי׳ אמ׳ שיקרב קרבן נדרו בחברון אשר נדר בגשור כי שעת היתר הבמו׳ היה והיה האדם מקריב בכל מקום שירצה אע״פ שאהל מועד היה בגבעון׳ ומן הנראה מה שהלך לחברון להקריב לפי שהיה דעתו למרוד ולמלוך בחר המקום שהוקם בו אביו למלך׳ ובדברי רבו׳ ז״ל לא הלך אלא להביא כבשים מחברון להקריב שם כי שם היו הכבשים הטובים והקשו על האומר זה ואמרו ה בחברון מחברון מבעי ליה: אם ישוב ישיבני׳ ישיב כתיב וקרי ישוב ישיב לשון תשובה והקרי ישוב לשון ישיבה והוא מקור ר״ל אם ישיבני ירושלם שאשב בה: כשמעכם׳ בכ״ף: קרואים

רבינו ישעיה

ויהי מקץ ארבעים שנה׳ ששאלו להם מלך משמואל׳ ויש לומר ארבעים שנה למלכות דוד שבסוף שניו היה המעשה הזה: אשר נדרתי ליי׳ בחברון׳ פי׳ בית היתה לו שם שאז הותרו הבמות עד שלא באו לירושלם: אם ישוב׳ כמו אם ישוב ונתחלף השרש בהלם:

נדר ל׳ קמצין וסי׳ נדרא דארמלתא שלים עבדא ולא אתקבל

השפר מן הכא עד סוף ספר׳ כולהון חס׳ וכל שאר כיוצ׳ מ״ל במ״ב אל חכך ספר׳ גדי ספר׳

כי יפלא ממך דבר׳ וישב בעיר ההיא עד׳ והיא ישבת תחת תמר׳ והשכים אבשלום ועמד׳ ויעש אבשלום כדבר הזה׳ ויסרו למשפט אלהיו יורנו׳ החרישו אלי איים ולאמים׳ כל כלי יוצר עליך׳ נהמה כדובים כולנו וכיונים׳ אתה אל תירא עבדי׳ וחברו׳ וקרבתי אליכם למשפט׳ ויי׳ לעולם ישב׳ בקום למשפט אלהים:

רדק

קרואים והולכים לתומם · קראם שילכו עמו לחברון שילך שם להקריב קרבן והם לא ידעו דבר המרד שהיה בלבו זהו לתומם כמו משך הקשת לתומו שלא היה יודע כי מלך ישראל הוא ובדרש כי אמר לאביו שיכתוב לו בכתב מצותו לשני אנשים שיבחר שילכו עמו והיה מראה הכתב ההוא לשני אנשים ואחר כך לשני אנשים אחרים ולא היו יודעים אלו באלו כן עשה עד שהיו עמו מאתי' איש הה"ד קרואים והולכים לתומם קרואים מדוד והולכים לתומם מאבשלום:

רשי

קרואים והולכי' לתומם · מפורש במסכת סוטה ירושלמית שבקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שיבקש שילכו עמו ילכו והיה מראה אותה לשנים כאן ואחר כך לשני' אחרי' וכן הרבה: בית המרחק · באתר דרחיק: על ידו אצלו הוא עומד והם עוברים: עם המלך · עם אבשלום: כי נכרי אתה · ואנחנו בורחים מאין כדי

מהרו ד' וסימ' נמסר בסדר ויגש: וכל ביתו ג' בקריאה וסימ' ויעל האיש אלקנה וכל ביתו · וימת שאול ושלשת בניו דדה' · ויצא המלך וכל ביתו ברגליו: גולה וגולה ה' בקריא' וסימ' כי קשרתם בלבם עלי ב'

וְאֶת־אַבְשָׁלוֹם הָלְכוּ מָאתַיִם אִישׁ מִירוּשָׁלִַם קְרֻאִים וְהֹלְכִים לְתֻמָּם וְלֹא יָדְעוּ כָּל־דָּבָר׃ וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם אֶת־אֲחִיתֹפֶל הַגִּילֹנִי יוֹעֵץ דָּוִד מֵעִירוֹ מִגִּלֹה בְּזָבְחוֹ אֶת־הַזְּבָחִים וַיְהִי הַקֶּשֶׁר אַמִּץ וְהָעָם הוֹלֵךְ וָרָב אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃ וַיָּבֹא הַמַּגִּיד אֶל־דָּוִד לֵאמֹר הָיָה לֶב־אִישׁ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לְכָל־עֲבָדָיו אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִירוּשָׁלִַם קוּמוּ וְנִבְרָחָה כִּי לֹא־תִהְיֶה־לָּנוּ פְלֵיטָה מִפְּנֵי אַבְשָׁלֹם מַהֲרוּ לָלֶכֶת פֶּן־יְמַהֵר וְהִשִּׂגֵנוּ וְהִדִּיחַ עָלֵינוּ אֶת־הָרָעָה וְהִכָּה הָעִיר לְפִי־חָרֶב׃ טו וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִבְחַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הִנֵּה עֲבָדֶיךָ׃ וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־בֵּיתוֹ בְּרַגְלָיו וַיַּעֲזֹב הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר נָשִׁים פִּלַגְשִׁים לִשְׁמֹר הַבָּיִת׃ וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם בְּרַגְלָיו וַיַּעַמְדוּ בֵּית הַמֶּרְחָק׃ וְכָל־עֲבָדָיו עֹבְרִים עַל־יָדוֹ וְכָל־הַכְּרֵתִי וְכָל־הַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר־בָּאוּ בְרַגְלוֹ מִגַּת עֹבְרִים עַל־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִתַּי הַגִּתִּי לָמָּה תֵלֵךְ גַּם־אַתָּה אִתָּנוּ שׁוּב וְשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ כִּי־נָכְרִי אַתָּה וְגַם־גֹּלֶה אַתָּה לִמְקוֹמֶךָ׃ כ תְּמוֹל בּוֹאֶךָ וְהַיּוֹם אֲנוֹעֲךָ עִמָּנוּ לָלֶכֶת וַאֲנִי הוֹלֵךְ עַל אֲשֶׁר־אֲנִי הוֹלֵךְ שׁוּב וְהָשֵׁב אֶת־אַחֶיךָ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ וַיַּעַן אִתַּי אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה וְחֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי אִם בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אִם־לְמָוֶת אִם־לְחַיִּים כִּי־שָׁם יִהְיֶה עַבְדֶּךָ׃

(בגליון: ל' כת א' ועם · ל' וכתי' הא · ב' חס · זך חס' ל' · ה' ספו' גם גם · אניעך ק' · ג' מ"ל בסיפ' ד' · אם כתי' ולא קרי')

ועם אבשלום אזלו מאתן גברין מירושלם זמינין ואזלין לתומיהון ולא ידעין כל מדעם׃ ושלח אבשלום ית אחיתופל גילונאה מליכא דדוד מקרתיה מגילו בדבחותיה ית דבחיא והוה מרדא תקיף ועמא אזיל וסגי עם אבשלום׃ ואתא דמחוי לות דוד למימר אתפני לבא דאנש ישראל בתר אבשלום׃ ואמר דוד לכל עבדוהי די עמיה בירושלם קומו ונערוק ארי לא תהי לנא שיזבא מן קדם אבשלום אוחו למיזל דלמא יוחי וידבקננא ויכמון ית בישתא עלנא וימחי ית קרתא לפתגם דחרב׃ ואמרו עבדי מלכא למלכא ככל דיימר רבוני מלכא הא עבדך׃ ונפק מלכא וכל אנש ביתיה די עמיה ושבק מלכא ית עשר נשין לחינן למטר ביתא׃ ונפק מלכא וכל אנש ביתיה עמיה וקמו באתר רחיק׃ וכל עבדוהי עברין על ידוהי וכל קשתיא וכל קלעיא וכל גתאי שית מאה גברא דאתן עמיה מגת עברין קדם מלכא׃ ואמר מלכא לאתי גתאה למא תיזל אף את עמנא תוב ותב עם מלכא ארי נוכראה את ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך׃ תמלי אתיתא ויומא דין אטלטלנך עמנא למיזל ואנא איזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא איזיל תוב ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו וקשוט׃ ואתיב אתי ית מלכא ואמר קים הוא יי וקים רבוני מלכא אלהין באתרא דיהי תמן רבוני מלכא אם למותא ואם לחיי ארי תמן יהי עבדך׃

בפסוק' · וגם גלה אתה ממקומך' · אילין ג' קדמאי חס' · עשרת אלפים גולה' · גולה סוד הולך רכיל מל': והשב ד' בקריאה וסימ' נמסר בסדר ויחי:

רדק (המשך)

מאבשלום: מעירו מגילה בזבחו את הזבחים · בחברון שלא לאחיתופל שיבא מעירו מגילה או פירושו וישלח אבשלום ויקח את אחיתופל מעירו מגילה ויבא אליו ויקטר עמו: קומו ונברחה · כי אם לא נהיה בעיר לא יבא אל העיר ואם יבא אל העי' וימצא אותנו בעיר לא תהיה לנו פליטה ממנו ויכה את העיר וזהו שאמר פן ימהר קודם שיעם' דבר אחר יבא אל העיר שיחשב שימצאני הנה לפיכך נמהר אנחנו לברוח · ובדרש שלא ידון אותנו כעיר הנדחת ועוד אמרו כמשל בעל הכוס להדיח את הכוס אינו זז עד שימרקנו כלומר כיון שהתחיל הפורענות לבא ירא אני שלא נכלה ממנו: ברגליו · עמו וכן העם אשר ברגליך ות"י עמיה: בית המרחק · כתרגומו באתר דרחיק כלומר מקום שהיה רחוק מירושלם · ובדרש מלמד שנדוהו הה"ד ישובו לי יריאיך מלמד שפרשו ממנו: על ידו · כמו לפניו כמו שאמ' על פני המלך: וכל הכרתי וכל הפלתי · ת"י וכל קשתיא וכל קלעיא ואפשר שהיו משפחות ידועות בישראל ורבו' ז"ל פי' אלו אורים ותומים ומלת כל קשה לפירושם: וכל הגתי' · אמרו כי גוים היו וכן אתי הגתי גוי היה ולפי לעתי כי ישראלים היו שהיו מתגוררי' בגת ובאו עתה לעזרת דוד וזהו שאמ' אשר באו ברגלו מגת פי' בעבורו כמו ויברך יי' אות' לרגלי בעבורי וכבר פי' עוד למעלה בענין הגתים בדבר עטרת מלכם ות"י ברגלו עמיה ר"ל עם אתי הגתי ואעפ"י שלא נזכ' ידוע כי אתי הגתי היה ראש לשם מאות איש אלה וכן אמר ויעבור אתי הגתי וכל אנשיו: שוב ושב עם המלך · פי' עם אבשלום המלך שרצו ישראל להמליכו: כי נכרי אתה · לפי שהתגורר בגת ימים רבי' ואולי נולד שם ועתה באת מקרוב כי נכרי אתה עדיין וגולה אתה איך אניעך עוד ופי' גולה מטלטל כי לשון גלו' יש שהוא טלטול השבי והוא הרוב ויש שהו' טלטול בלא שבי אלא ממקום למקום כמו זה וכן ויגלום אל מנחת ומלת למקומך דבק עם שוב ושב שזכר כאילו אמר שוב למקומך ושב עם המלך ומקומו היה ירושלם כי שם בא לשבת כשבא מגת וכענין הזה ת"י אלא שלא הדביקו עם שוב אלא הוסיף בו ואמ' ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך: אניעך · כתו' בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד שא שזה ען הקל וזה מן הכבד: ואני הולך על אשר אני הולך · על כמו אל כמו ותתפלל על יי' כלומ' אני הולך אל המקום אשר אני הולך במקרה כי לא אדע אנה אלך כאדם בורח כתרגומו ואנא איזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא איזיל: את אחיך עמך · הם הגתים שש מאות איש שבאו עמו מגת: חסד ואמת · אני מחזיק לך חסד ואמת על מה שעשית ואני מכיר כי לבך טוב עמי וי"ת ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו וקשוט: כי אם במקום · אם כתיב לא קרי והענין אחד אם קרי או לא קרי והמלות האלה דכתיב ולא קרין או דקורין ולא כתיבין וכן קרי וכתיב נראה כי בגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים הנמצאים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם עליה כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים או כתבו אחד מבחוץ ואחד מבפנים: וכל

רבינו ישעיה

ויצא המלך וכל ביתו ברגליו · פירו' אלו הם נשיו שהוליכם עמו · והפילגשים הניח לשמור את הבית: בית המרחק · פי' רחוק מירושלם: אשר באו ברגלו · פירוש אשר באו עמו: וגם גולה אתה למקומך · בא הכה ה"למד כמקו' מם: והשב את אחיך עמך חסד ואמת · פירו' מקרא קצר הוא ועשה עמהם חסד ואמת מפני שגלו עמו וזה היה הגדול שבהם · היה אומר לו תגמול להם חסד ואמת · ע ותרגומו ועביד עמהון טיבו וקשוט:

רשי (המשך)

ומזון ומתוך שאתה נכרי לא תמצא מרחמים: וגם גולה אתה למקומך · וגם אם גולה אתה מעם המלך שאינך רוצה להיות עמו למקומך חזור לו כי לא טוב לכתך עמי שהרי תמול באתה: והיום אניעך עמנו · ואין לי מקום שאוכל להושיבך שם ולהמלט כי אני הולך אל אשר יקרני המקרה ללכת יום זה כשאשמע שהרודפים כאן אני בורח כאן וכן תירגם יונתן וגם גולה אתה למקומך ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך: חסד ואמת · אני מחזיק בך טובת חסד ואמת שעשית עמדי: לך

רלבג

מעירו מגילה · יתכן ששלחו אל חברון מגילה לא מירושלם ליראתו שמא לא יתרצה אחיתופל להיות כנגד דוד ואם היה אומר לו זה בירושלם אולי היה אחיתופל מגיד זה לדוד כי הוא יועץ דוד: והדיח עלינו את הרע' · ר"ל ויבא בחוז' ובתוקף את הרעה עלינו: ויצא המלך וכל ביתו ברגליו · הנה לא רכב על סוסים כדי שלא יתפרסם לכתו כי הרואים אותו הולך ברגלים לא יחשבו שהוא דוד ויפלם לו מפני זה יותר ההמלט מיד אבשלום: ויעמדו בית המרחק · ר"ל בבית היותר רחוק מירושלם והוא לדרך משל מהבתי' אשר חוץ לחומה: וכל הכרתי וכל הפלתי · הם היו שתי משפחות בתכלית החכמ' ומהם היו סנהדרין כמו שיתבאר אחר זה וידמה שהסנהדרין נקראו כך כי הם כורתין הדין במה שיבא לפניהם כי אחריהם אין ללכת לאחרים למעלה מהם והם גם כן מבאורי' כל מה שיפלא למשפט כאשר זה דבר שיהיה מדברי התורה כמו שנתבאר בפי' כי יפלא ממך דבר למשפט ואמר כל הכרתי וכל הפלתי לפי שהיו שם לפניהם שורות של תלמידים להקים מהם כשיצטרך ולזה אמ' כי כלם עברו עם דוד: וגם אתה גולה למקומך · יתכן שלא היה יושב בירושלם כי אם זמן מועט והיה תמיד נע ונד ממקומו להעתיק משם קניניו ולזה אמר לו כי נכרי אתה ואמ' לו גם כן תמול באתך והיום אניעך עמנו ללכת: ויביקו

לך ועבור׳ עם שאר העם אחר אשר אינך רוצה להפרד ממני: וכל העם עוברי׳ מן המלך והלאה לפי שהוא עומד קורא אותם עוברים: ויציקו׳ כמו ויצינו ואקימו ית ארונא העמידוהו לצד אחד והעם עוברים שהיה דוד רוצה לשאתו עמו: ויעל אביתר עד תם וגו׳ הרי זה מקרא מסורס ויציקו ארון האלהים עד תום כל העם לעבור: ויעל אביתר׳ אותו היום נסתלק מן הכהונה שאל באורים ותומים ולא נענה ונכנס צדוק תחתיו וכן שנינו בסדר עולם ובסדר יומא: הרואה אתה׳ אם רואה אתה שעצה נכונה היא שוב העיר וגו׳: שני בניכם אתכם׳ ובידם תוכלו להודיעני מה שתשמעו מבית המלך ולפי מה שתודיעוני אמלט: במעלה הזתים׳ בהר הזתים: חפוי׳ מכסך כדרך האבילים: חפו׳ כריכו: ודוד הגיד׳ ולדוד הגיד המגיד: סכל׳ קלקל כמו הסכל ירבה דברי׳: בא עד הראש על ריש טוריא: אשר ישתחוה שם לאלהי׳, אשר היה רגיל להשתחות שם כשהיה בא לירושלם היה רואה משם את האהל שהארון בתוכו והיה משתחוה: עבד

וכל הארץ בוכים׳ פי׳ וכל אנשי הארץ וכן וכל הארץ באו מצרימה: על פני דרך את המדבר׳ כמו אל מהמדבר וכן והראה את הכהן כלומר עוברים אל המדבר על פני הדרך שהיה שם כלומר שלא עברו דרך הנחל או פירושו וכל העם גם כן עוברים בנחל קדרון כמו שהיה המלך עובר וכלם מגמת פניהם אל המדבר כמו שאמ׳ דוד אנכי מתמהמ׳ בערבו׳ המדבר ומדבר יקרא מרעה הבהמו׳ בין קרוב לעיר בין רחוק לעיר לפיכך אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתוך הדברו והוא מתרגום וינהג, ודבר מקום שהרועה נוהג שם המקנה: ויצוקו׳ כמו ויעמידו וכן ויציקום לפני יי׳: ויעל אביתר׳ לפי פשט הכתוב יראה כי פי׳ ויעל אביתר נסתלק לצד אחד עם הארון עד תום כל העם לעבור מן העיר ר״ל מירושלם אבל רבו׳ ז״ל קבלו כי באותו היום נסתלק אביתר מכהונה גדולה והכניסו צדוק תחתיו שנ׳ ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ולמה נסתלק באותו היום כי שאל באורי׳ ותומים ולא נענה ושאל צדוק ונענ׳ כמו שפי׳ בספר יהושע כי השואל באורים ותומי׳ הכהן הנשאל רוח הקדש שורה עליו ובה היה מכוין ומשיב השאלה עם מה שהיה נראה לו באורים ותומים כמו שפי׳ בספר שופטים וכיון שראה דוד שנסתלקה רוח הקדש מאביתר ידע שהגיע זמן הקללה שקלל הקב״ה זרע עלי ואביתר היה מזרע עלי שהיה מבני איתמר וצדוק מזרע פנחס ונתקיימ׳ בו ברכה שברכו הקב״ה כמו שכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם אבל לא נמשח צדוק לכהן גדול עדיין אלא שנתמנה לכהן גדול עד יום מלוך שלמה שמשחוהו כמו שכתוב וימשחו שלמה ליי׳ לנגיד ולצדוק לכהן כי הקללה היתה תלויה עד מלוך שלמה כמו שכתו׳ ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן כי הכתוב אומר והבטתה צר מעון והמעון הוא בית המקדש ובית המקדש לא נבנה עד מלוך שלמה:

וכל הארץ ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר מקץ: ה׳ פסוקי׳ וכל וכל וכל ג׳ במצעות פסוק וב׳ ראשי פסוקי׳ וסי׳ והערים יהרוסו׳ אתה הוא יי׳ לבדך אתה עשית׳ ורעשו מפני דגי הים ועוף׳ וכל פסיליה יכרתו׳ וכל הארץ בכים קול גדול: עלה ג׳ כתיב ה׳ בקריאה וסימ׳ אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי׳ עלה נעלה וירשנו

וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אִתַּי לֵךְ וַעֲבֹר וַיַּעֲבֹר אִתַּי הַגִּתִּי וְכָל־אֲנָשָׁיו וְכָל־הַטַּף אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ וְכָל־הָאָרֶץ בּוֹכִים קוֹל גָּדוֹל וְכָל־הָעָם עֹבְרִים וְהַמֶּלֶךְ עֹבֵר בְּנַחַל קִדְרוֹן וְכָל־הָעָם עֹבְרִים עַל־פְּנֵי־דֶרֶךְ אֶת־הַמִּדְבָּר׃ וְהִנֵּה גַם־צָדוֹק וְכָל־הַלְוִיִּם אִתּוֹ נֹשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיַּצִּקוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיַּעַל אֶבְיָתָר עַד־תֹּם כָּל־הָעָם לַעֲבוֹר מִן־הָעִיר׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצָדוֹק הָשֵׁב אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר אִם־אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה וֶהֱשִׁבַנִי וְהִרְאַנִי אֹתוֹ וְאֶת־נָוֵהוּ׃ וְאִם כֹּה יֹאמַר לֹא חָפַצְתִּי בָּךְ הִנְנִי יַעֲשֶׂה־לִּי כַּאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־צָדוֹק הַכֹּהֵן הֲרוֹאֶה אַתָּה שֻׁבָה הָעִיר בְּשָׁלוֹם וַאֲחִימַעַץ בִּנְךָ וִיהוֹנָתָן בֶּן־אֶבְיָתָר שְׁנֵי בְנֵיכֶם אִתְּכֶם׃ רְאוּ אָנֹכִי מִתְמַהְמֵהַּ בְּעַבְרוֹת הַמִּדְבָּר עַד בּוֹא דָבָר מֵעִמָּכֶם לְהַגִּיד לִי׃ וַיָּשֶׁב צָדוֹק וְאֶבְיָתָר אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים יְרוּשָׁלִָם וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ וְדָוִד עֹלֶה בְמַעֲלֵה הַזֵּיתִים עֹלֶה וּבוֹכֶה וְרֹאשׁ לוֹ חָפוּי וְהוּא הֹלֵךְ יָחֵף וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ חָפוּ אִישׁ רֹאשׁוֹ וְעָלוּ עָלֹה וּבָכֹה׃ וְדָוִד הִגִּיד לֵאמֹר אֲחִיתֹפֶל בַּקֹּשְׁרִים עִם־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר דָּוִד סַכֶּל־נָא אֶת־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל יְהוָה׃ וַיְהִי דָוִד בָּא עַד־הָרֹאשׁ אֲשֶׁר־יִשְׁתַּחֲוֶה שָׁם לֵאלֹהִים וְהִנֵּה לִקְרָאתוֹ

ב׳ כנסים · ב׳ מ״ל כי כוכי׳ כל העם׳ ה׳ פסו׳ וכל וכל וכל · ל׳ · ב׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ מ״ל · כה · ל׳ וחס׳ ל׳ בספל · ב׳ קד מ״ל וחד חס׳ בן אלס הרלה חס׳ · בערבות ק׳ · ל · חד מ״ל וחד חס׳ · ג כתי׳ ה״א · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל

וַאֲמַר דָּוִד לְאִתַּי אֱזֵיל וֶעֱבַר וַעֲבַר אִתַּי גִּתָּאָה וְכָל גִּבְרוֹהִי וְכָל טַפְלָא דְעִמֵּיהּ׃ וְכָל דָּיְרֵי אַרְעָא בָּכַן קָל רַב וְכָל עַמָּא עָבְרִין וּמַלְכָּא עָבַר בְּנַחֲלָא דְקִדְרוֹן וְכָל עַמָּא עָבְרִין עַל אַפֵּי אוֹרַח מַדְבְּרָא׃ וְהָא אַף צָדוֹק וְכָל לֵיוָאֵי עִמֵּיהּ נָטְלִין יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וַאֲקִימוּ יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ וּסְלֵיק אֶבְיָתָר עַד דִּשְׁלִים כָּל עַמָּא לְמֶעְבַּר מִן קַרְתָּא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְצָדוֹק אֲתֵיב יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ לְקַרְתָּא אִם אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ וִיתִיבִנַּנִי וְיַחְזְנַנִּי קֳדָמוֹהִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ׃ וְאִם כְּדֵין יֵימַר לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בָּךְ הָא אֲנָא יַעֲבֵיד לִי כְּמָא דְרַעֲוָא קֳדָמוֹהִי׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְצָדוֹק כַּהֲנָא חָזְיָא אַתְּ תּוּב לְקַרְתָּא בִּשְׁלָם וַאֲחִימַעַץ בְּרָךְ וִיהוֹנָתָן בַּר אֶבְיָתָר תְּרֵין בְּנֵיכוֹן עִמְּכוֹן׃ חֲזוֹ דַאֲנָא מִתְעַכַּב בְּמֵישְׁרֵי מַדְבְּרָא עַד דְּיִמְטֵי פִתְגָּמָא מִנְּכוֹן לְהַוָּאָה לִי׃ וַאֲתֵיב צָדוֹק וְאֶבְיָתָר יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ לִירוּשְׁלֶם וִיתִיבוּ תַמָּן׃ וְדָוִד סָלֵיק בְּמַסְקָנָא דְטוּר זֵיתַיָּא סָלֵיק וּבָכֵי וְרֵישֵׁיהּ לְיָדֵיהּ מְכָרַךְ וְהוּא אָזֵיל יָחֵיף וְכָל עַמָּא דְעִמֵּיהּ כְּרִיכוּ גְּבַר רֵישֵׁיהּ וְסָלְקִין מַסַּק וּבָכַן׃ וְדָוִד אִתְחַוָּא לְמֵימַר אֲחִיתוֹפֶל בְּמָרוֹדַיָּא עִם אַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר דָּוִד קַלְקֵיל כְּעַן יַת מִלְּכָּא דַאֲחִיתוֹפֶל יְיָ׃ וַהֲוָה דָוִד אָתֵא עַד רֵישׁ טוּרָא דִּי סָגִיד תַּמָּן קֳדָם יְיָ וְהָא לִקְדָמוּתֵיהּ

חושי

אותה׳ ועלו עלה ובכה: ישתחוה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי דוד בא נגד הראש׳ ויהי אחרי בא אמציהו׳ וכל עבדי המלך׳ וחד וישתחוה׳ ויעבד את הבעל וישתחוה:

רלבג

ויציקו את ארון האלהים׳ ר״ל שכבר העמידו אותו במקום אחד עד שעלה אביתר ועד שתם כל העם לעבור מן העיר ולפי שלא הגיע עדיין אביתר אל המלך הי׳ דברי המלך תחלה אל צדוק לבד ובסוף הענין היו דבריו גם כן עם אביתר כי אז הגיע אצל המלך ולזה אמ׳ ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם: הרואה אתה שובה העיר וגו׳, ר״ל ואתה רואה אלו הענינ׳ לאי זה תכלית פוני׳ שתלך עמנו להגיד לנו זה בודאי צריך אתה לזה לקחת עצה בדברי׳ לפי מה שיגלה מעניכם ולזה טוב שתשוב העיר בשלום: ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם׳ ידמה שהיו להם בנים אחרים אך בחר דוד באלו להיותם יותר חכמים ויותר ראויים מהאחרים ולזה אמר אחר זה הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר: ודוד עולה במעלה הזיתים׳ זהו הר הזיתים שהיו אצל ירושלם אצל בית המקדש וידמה כי לקדושת המקום ההוא היה דוד נוהג בהיותו שם להשתחוות שם לשם יתעלה וזהו אמרו אשר ישתחוה שם לאלהים: והיית

והדאכי אותו ואת נוהו׳ הבית שהיה שם הארון ופי׳ אותו שישיבני לאהבתו ויחפוץ בי כי עתה בלקחו עונם עונו היה מרוחק ממנו כאדם שמעלים עיניו מסוכאו ואיכו רואהו וית׳ ויחזיכני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשיה: הנני׳ כלומר אקבל גזירותיו באהבה: הרואה אתה׳ אם רואה אתה בעיניך כלומ׳ בעצתך וית׳ חזויא את תוב לקרתא כלומ׳ נביא אתה שראה ששרתה עליו רוח הקדש ונענה אותו היום באורי׳ ותומי׳ ואמ׳ לו טוב הוא שתשוב העיר ותודיעני משם כל דבר: בעברות המדבר׳ כן כתי׳ וקרי בערבו׳ ופי׳ הכתו׳ בעבר נחל קדרון ופי׳ הקרי כתרגומו במשרי מדברא ושניהם נכונים בעניין אלא שהקרי יותר קרוב: במעלה הזתי׳ כתרגו׳ במסקנ׳ דטור זיתיא ועלה שם להשתחוות ליי׳ משם כי מהר הזיתים יראה אדם מקום בית המקדש ואע״פ שלא היה שם אז בית גם מקו׳ הבית בעצמו לא היה יודע עד שאמר גד הנביא לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה אעפ״כ גבול המקום היה יודע בקבלה כי בהר המוריה יבנה בית יי׳ אבל לא היו יודעים באיזה מקום עד שאמר גד לדוד וי״מ כי מהר הזתים היה רואה האהל שהיה בו הארון: ודוד הגיד לאמר׳ חסר למ״ד השמוש ופי׳ ולדוד הגיד המגיד וכמוהו בחסרון למ״ד השמוש הין בן שאול כל אלה בני מכיר וכמוהו בחסרון המגיד ויגד ליעקב ויאמר ליוסף: עד הראש׳ ראש הזיתים וכן תרגומו עד ריש טוריא: אשר ישתחוה שם׳ שהיה רצונו שישתחוה שם כמו שאמר עולה במעלה הזיתים ועשה כן לפי שהיה נפרד ממקום המקדש ולא היה יודע אם ישוב עוד כאדם הלוקח רשות מאוהבו בגלותו: חושי

רבינו ישעיה

על פני דרך את המדבר׳ את יתר: ויציקו את ארון האלהים׳ שהיו רוצים להביאו ולא רצה דוד לטלטלו עמו והחזירוהו והעמידוהו במקומו והוא כמו ויעמידו ודומה לו ויציקום לפני יי׳ דעכן: ויעל אביתר׳ פירוש עלה אחר הארון: הרואה אתה׳ פירו׳ הרואה אותי זו העצ׳ שהיא טובה עשה אותה: וראש לו חפוי והוא הולך יחף׳ פירוש כסה ראשו וחלץ מנעליו כדרך האבלים: ודוד הגיד לאמר׳ חסר למ״ד ולדוד: סכל׳ כאלשון סכלות: עד הראש׳ פירוש ראש מקום היה שמשם היה רואה האהל שנטה לארון כשהיה הולך לירוש׳ ומשם היה כורע ומשתחוה לשם:

חושי הארכי · על שם מקומו נקרא כן והוא הנזכר בתחלת בני יוסף אל גבול הארכי עטרות : קרוע כתנתו · כמו לבוש הבדים חגור אפוד בד וכולם יחסרו אות השמוש כי בלא חסרון היה משפט פ"א הפועל בשוא כדרך הסמוכים : והית עלי למשא · ביו"ד אחד לבדו והוא עין הפועל ופי' למשא לטורח כי רבים אשר עתה עמי לבער ולהלנה שאני בהם ומן העיר תועילני בעצתך : עבדך אני המלך אהיה · מהיום ואילך אהיה עבדך כמו שהייתי עבד אביך מאז ועתה אני אהיה עבדך וי"ו ואני נוספת כוי"ו ויטא אבדהם את עיניו ואולתם וכן דרך הלשון בהרבה מקומות וכן דרך לשון הערב בכפה : רעה דוד · תרגומו שושבינא דדוד כלומר אוהבו וריעו שהיה עמו תמיד ושעל עצתו וכן אמר בדברי הימים בספור שרי דוד וחושי הארכי ריע המלך : יבא ירושלם · כשבא חושי הארכי באותה שעה היה אבשלום נכנס לירושלם : מאתים לחם · ת"י הפסו' מאתן גריצן דלחים ומאה אתכלין דעינבין יבישין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר ופי' ומאה מאנן דבילתא מאה ליטרין של תאנים יבשים ונקרא דבלת שמכבשין הרבה מן התאני' יחד ועושין מהם כמו ככר לחם ונקרא דבלת תאנים : לבית המלך לרכוב · לנשי המלך כי לא הניח אחת מנשיו אלא עשר פלגשי' לשמור הבית ולא לקחו בבאתם מרכבה לנשים כי ב בחפזון יצאו כמו שאמר להם קומו ונברחה ואמר מהרו ללכת : ולהלחם והקיץ · כן כתיב בלמ"ד ואיכה נקראת וכבר כתבנו ד לעתינו במלות האלה ובדומיהן והלמ"ד הכתובה אין לה טעם בשמוש והיא כלמ"ד הרנו לאבנר והשליפי לאבשלום לאמות חמם והדומי' להם · ואמ' והקיץ ובכללו הצמוקים כי הפירות היבשים כלם פירות קיץ הם : בחורים · עיר מבני בנימן ונקראת בדברי הימים עלמת וכ"תי עלמת ועלמת ובחורים אחד הוא : ויסקל באבנים · השליך אבנים כמו פועל הקל וסקלתו באבני' ואינו הפך הקל כמו שכתב רבי יונה כי פי' סקלו מאבן סקלו המסילה באבנים שתשליכו שם מפני הטיט והטיט הוא מכשו' הדרכי' וזהו שאמר הרימו מכשו' מדרך עמי ומ"ש מאבן במקו' ב"ית כמו מכיני בא או תהיה המ"ם כ כמשמע' ויהיה פי' סקלו המסלה מאבני' גדולו' : מימינו ומשמאלו · כל העם והגבורים שהיו מימין דוד ומשמאלו היה מסקל באבני' : איש הדמים · ת' גבר דחייב קטול ו"ל שחשדו בדמי איש בשת ובדמי אבנר וזהו שאמ' לו השיב עליך יי' כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו כלומ' הרגת ביתו ומלכת תחתיו וי"ת כל דמי בית שאול כל חובי בית שאול : כי

רבינו ישעיה

עבדך אני המלך אהיה · מקרא מסורס הוא אני אהיה ע עבדך : עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך · ה"ז של ואני הראשון והאחרון יתירי' וזהו פ פתרונו עבד אביך אני מאז ועתה אני אהיה עבדך : רעה דוד · שני פרשים הם · ריע · ורעה · ריע הוא מעלוני העין למרעהו אשר רעה לו האמור בשמשון הוא מעלוני הל"ד · וזה הוא מעלוני הל"מד :

למשא ג' בקריא וסי' אם עברת אתי והיית · ולמה יהיה עבדך · חטאתי מה אפעל לך · וחד לעבד ולמשא : רעה ג' בקריאה וסי' ויבא חושי רעה דוד העיר · ויהי כאשר בא חושי · וזבוד בן נתן כהן רעה : ובא י"ז ר"פ בקריא' וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן · ובא הכהן וראה והנה פשה · ובא אהרן אל אהל מעד ופשט :

חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על-ראשו : ויאמר לו דוד אם עברת אתי והית עלי למשא : ואם-העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך והפרתה לי את עצת אחיתפל : והלוא עמך שם צדוק ואביתר הכהנים והיה כל-הדבר אשר תשמע מבית המלך תגיד לצדוק ולאביתר הכהנים : הנה-שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ושלחתם בידם אלי כל-דבר אשר תשמעו : ויבא חושי רעה דוד העיר ואבשלם יבוא ירושלם :

ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים ומאה קיץ ונבל יין : ויאמר המלך אל-ציבא מה-אלה לך ויאמר ציבא החמורים לבית-המלך לרכב ולהלחם והקיץ לאכול הנערים והיין לשתות היעף במדבר : ויאמר המלך ואיה בן-אדניך ויאמר ציבא אל-המלך הנה-יושב בירושלם כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי : ויאמר המלך לצבא הנה לך כל אשר למפיבשת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא-חן בעיניך אדני המלך : ובא המלך דוד עד-בחורים והנה משם איש יוצא ממשפחת בית-שאול ושמו שמעי בן-גרא יצא יצוא ומקלל : ויסקל באבנים את-דוד ואת-כל-עבדי המלך דוד וכל-העם וכל-הגברים מימינו ומשמאלו : וכה-אמר שמעי בקללו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל : השיב עליך יהוה כל דמי בית-שאול אשר מלכת תחתו ויתן יהוה את-המלוכה ביד אבשלום בנך והנך ברעתך כי איש דמים אתה : ויאמר אבישי בן-צרויה אל-המלך למה יקלל הכלב המת הזה את-אדני המלך אעברה-נא ואסירה את-ראשו :

חושי ארכאה מבזעין לבושוהי ועפרא רמי ברישיה : ואמר ליה דוד אם עברתא עמי ותהי עלי למטול : ואם לקרתא תתוב ותימר לאבשלום עבדך אנא מלכא אהי עבדך דאבוך ואנא מבכן וכען ואנא עבדך ותקלקל לי ית מלכא דאחיתפל : והלא עמך תמן צדוק ואביתר כהניא ויהי כל פתגמא דתשמע מבית מלכא תחוי לצדוק ולאביתר כהניא : הא תמן עמהון תרין בניהון אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ותשלחון בידיהון לותי כל מדעם דתשמעון : ואתא חושי שושבינא דדוד לקרתא ואבשלום אתא לירושלם : ודוד עבר זעיר מריש טורא והא ציבא עולמא דמפיבשת לקדמותיה וזוג חמרין חשיקין ועליהון מאתן גריצן דלחים ומאה אתכלין דענבין יבשין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר : ואמר מלכא לציבא מה אלין לך ואמר ציבא חמריא לבית מלכא למרכב ולחמא ודבילתא למיכל עולמיא וחמרא למשתי דמשלהי במדברא : ואמר מלכא ואן בר רבונך ואמר ציבא למלכא הא יתיב בירושלם ארי אמר יומא דין יתיבון לי בית ישראל ית מלכותא דאבא : ואמר מלכא לציבא הא לך כל די למפיבשת ואמר ציבא מודינא אשכח רחמין בעינך רבוני מלכא : ואתא דוד מלכא עד עלמת והא מתמן גברא נפק מזרעית בית שאול ושמיה שמעי בר גירא נפק מפק ומלטט : ומרגם באבניא ית דוד וית כל עבדי מלכא דוד וכל עמא וכל גבריא מימיניה ומסמליה : וכדין אמר שמעי בלטטותיה פוק פוק גבר חיב קטול וגבר רשיעא : אתיב עלך יי כל חובי בית שאול דמלכתא תחותוהי ואצלח יי ית מלכותא בידא דאבשלום ברך והא את בבישתך ארי גבר חיב קטול את : ואמר אבישי בר צרויה למלכא למא ילטט כלבא מיתא הדין ית רבוני מלכא אעבר כען ואעדי ית רישיה :

ואמר

רשי

עבד אביך ואני מאז · כמו ואני עבד אביך מאז ומקרא מסורס הוא : ובא ירושלם · כתן לבו שיבא לירושלם : ומאה קיץ · ומאה מנן דבילתא : כמ

רלבג

והיית עלי למשא · יתכן שלא היה גבור והיה זקן והיתה מפני זה תנועתו כבדה : ומאה קיץ · ר"ל מהפירות המיובשים בקיץ : איש הדמים ואיש הבליעל · יתכן שקראו איש הדמים כי דמים רבים שפך וקראו איש הבליעל על דבר בת שבע אשת אוריה החתי : פי

מסורה

ובא השמש וטהר ואחר · ובא אהרן ובניו בנסע המחנה · ובא האות והמופת אשר דבר אליך · ובא הלוי כי אין לו חלק · ובא המלך דוד עד בחורים · ובאה והכה את ארץ מצרים דירמיה כן כתיב · ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ · ובא לפנימה וימד · ובא עליך רעה · ובא לציון גואל · ובא כמהלך רישך · וחברו ובא מתהלך · ובא במלכות מלך הנגב · ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו : ואסירה ג' וסימ' נמסר בשפטים סימן ט' :

רשי

כה יקלל · כן יקלל : יי' אמ' לו · אי אפשר אדם כמותו שהוא ראש לסנהדרין יקלל את המלך אם לא שנאמר לו מאת הקב"ה : יראה יי' בעיני · דמעת עיני : ויכפם סם · בבחורים : וחזקו ידי כל אשר אתך · כי עתה ידם רפה לעזור לך שאומרים בלבם הבן יתחרט אבל אביו ואני נהיה שנואים למלך : בסוב

רדק

כי יקלל · כן כתיב וקרי כה ושניהם קרובים בענין : וכי יי' כתי' בוא"ו וקרי בלא וא"ו : יי' אמר לו · כאילו אמר לו קלל את דוד כי הוא רצה בטלטולי זה או פירושו הוא העיר את רוחו לבזות אותי לעונש עוני : אולי ירא' יי' בעוני · כמו בעניי שאני בו וכן כתרגום רז"ל מעין כל ברכה וברכה כמו מעניין ות"י דמעת עיני והכתוב הוא בעוני כלו' בעניי : תחת קללתי · כתי' ביו"ד וקרי בוא"ו והענין אחד כי הכנוי דבק עם הפעל ועם הפעול וכן בבית תפילתי ש שמעתי את תפלתך : באבנים לעומתו · כי לא היו משיגי' אותו האבנים והעפר כי רחוק היה ממנו אלא לעומתו היה מסקל : ועפר בעפר · הכפל לחזק הענין כי די היה לו אם אמ' ועפר לבדו או הסליך עפר וכיוצא מקדקד קיל ותסרס סרסיה : ויכפם סם · בבחורים כמו שאמר למעלה ובא המלך דוד עד בחורים : ולא אהיה · כתי' באלף וקרי בוא"ו ופי' הכתו' דרך תמיהה והקרי כמשמעו : והשנית · והטעם' השנית למה באתי אליך : למי אני אעבוד · כלומר נמשכי כנים היה הדין עלי לבא אליך : הבו לכם · לשון תפארת או פי' אתה והחכמי' אשר אתך : ויטו לאבשלו' האהל · הטו לו אהלים על הגג שיבואו שם הפלגשים וישכב אבשלום עמהן תוך ה האהלים וזהו לפי כל ישראל כי כלם ראו ששכב עמהן ב בסתר תוך האהלים ותרגומו ונגדו לאבשלו' קינופין על אגרא ובדברי רבותינו ז"ל פירש קינופין שמעמידין ארבע עמודי עצים ומוטלים עליהם וסביבותיהם יריעות והוא אהל נטוי : כאשר ישאל איש בדבר האלהי' · איש קרי ולא כתיב והכתוב ר"ל על דוד כן היתה עצתו נכונה ומתאמתת לדוד כמו אם היה דוד שואל בדבר האלהים כי אחיתופל יועץ היה לדוד כמו שאומר ב בדברי הימים ואחיתופל יועץ למלך וקרי איש כלומ' לכל אדם המתיעץ בו ומה שאמר לדוד כי לא היה לו יועץ תמיד ומה שאמ' גם לדוד גם לאבשלום האחד לרבו' על חבירו כמו גם אנכים גם בקרכם קחו כי עתה טב להיות יועץ אבשלום כמו שהיה יועץ דוד · ובדרש איש קרי ולא כתיב לא היה איש אלא מלאך : גם לאבשלום · ואע"פ שזה היתה עצתו תחילה לאבשלום דבר ה הפלגשים עצה נכונה הית' ואף על פי שהיתה לרעה כי בדבר ההוא חזקו ידי כל אשר אתו וידעו כי לא יעשה עוד אביו שלו' עמו וגם העצה הזאת האחרת היתה נכונה ואילו נעשתה היה נהרג דוד כדבריו אלא שהקב"ה צוה להפר העצה : שנים

רבינו ישעיה

כה יקלל וכי יי' אמר לו קלל · כה אני רוצה שיקלל כי ה' השם אמר לו והוא יתר ואולי יתמרק עווני כקללותיו : אולי יראה ה' בעיני · פי' מקרא קצר הוא אולי יראה יי' בדמעת עיני · ויכפם שם פי' בבחורים : וחזקו ידי כל אשר אתך · פי' כי עתה הם דבי' בלבבכם היום ומיד יתפשרו האב והבן וכל הגמול רע ישיב על כן המלך לכן יראו זה המעשה ידיעו כי לא תתפשרו לעולם ויעזרו אותך בכל לבי · וזה הגמול שילם לו אחיתופל בעבור ש ששכב דוד עם בת שבע בת בנו דכתיב במעשה בת שבע בת שבע בת אליעם · ולפנים בגיבורי דוד כתיב אליעם בן אחיתופל הגילוני :

לא טו"ו כתיב א' וקרינן וי"ו וסי' נמסר בסדר שמיני : לשמור ח' מל' בקריא' וסי' בוא אל פלגשי אביך · אם תשמע דירבעם · אך יתן לך יי' שכל ובינה · ולשלמה בני תן לבב · ויהי בצאת הכהנים מן הקדש · ויעמד המלך על

ויאמר המלך מה־לי ולכם בני צרויה כי יקלל וכי יהוה אמר לו קלל את־דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן : ויאמר דוד אל־אבישי ואל־כל־עבדיו הנה בני אשר־יצא ממעי מבקש את־נפשי ואף כי־עתה בן־הימיני הנחו לו ויקלל כי־אמר לו יהוה : אולי יראה יהוה בעוני והשיב יהוה לי טובה תחת קללתו היום הזה : וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו ועפר בעפר : ויבא המלך וכל־העם אשר־אתו עיפים וינפש שם : טו ואבשלום וכל־העם איש ישראל באו ירושלם ואחיתפל אתו : ויהי כאשר־בא חושי הארכי רעה דוד אל־אבשלום ויאמר חושי אל־אבשלום יחי המלך יחי המלך : ויאמר אבשלום אל־חושי זה חסדך את־רעך למה לא־הלכת את־רעך : ויאמר חושי אל־אבשלם לא כי אשר בחר יהוה והעם הזה וכל־איש ישראל לא אהיה ואתו אשב : והשנית למי אני אעבד הלוא לפני בנו כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך : כ ויאמר אבשלום אל־אחיתפל הבו לכם עצה מה־נעשה : ויאמר אחיתפל אל־אבשלם בוא אל־פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל־ישראל כי־נבאשת את־אביך וחזקו ידי כל־אשר אתך : ויטו לאבשלום האהל על־הגג ויבא אבשלום אל־פלגשי אביו לעיני כל־ישראל : ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל־ בדבר האלהים כן כל־עצת אחיתפל גם־לדוד גם־לאבשלם :

ואמר מלכא מה לי ולכון בני צרויה כדין ילטט ארי יי אמר ליה לטט ית דוד ומן יימר מה דין עבדתא כן : ואמר דוד לאבישי ולכל עבדוהי הא ברי דאולידית בעי למקטלי ואף ארי כען בר שבט בנימן שבוקו מניה וילטט ארי אמר ליה יי : מאים גלי קדם יי דמעת עיני ויתיב יי לי טבתא חלף לוטתיה יומא הדין : ואזל דוד וגברוהי באורחא ושמעי אזיל בסטר טורא לקבליה אזיל ומלטיט ומרגם באבניא לקבליה ומשרי עפרא : ואתא מלכא וכל עמא די עמיה כד משלהן ונח תמן : ואבשלום וכל עמא אנש ישראל אתו לירושלם ואחיתופל עמיה : והוה כד אתא הושי ארכאה שושבינא דדוד לות אבשלום ואמר הושי לאבשלום יצלח מלכא יצלח מלכא : ואמר אבשלום לחושי דא טיבותך דעם חברך למא לא אזלת עם חברך : ואמר הושי לאבשלום לא אלהן דאתרעי יי ועמא הדין וכל אנש ישראל די ליה אהי ועמיה אתב : ותנינות קדם מן אנא אפלח הלא קדם בריה כמא דפלחית קדם אבוך כן אהי פלח קדמך :

ואמר אבשלום לאחיתופל הבו לכון מלכא מה נעביד : ואמר אחיתופל לאבשלום עול לות לחינתא דאבוך די שבק למטר ביתא ושמע כל ישראל ארי אתגריתא באבוך ויתקוף ידי כל די עמך : ונגדו לאבשלום קנופין על אגרא ועל אבשלום לות לחינתא דאבוהי לעיני כל ישראל : ומלכא דאחיתופל דמלך ביומיא האנון כמא דשאיל גברא בפתגמא דיי כן כל מלכא דאחיתופל אף לדוד אף לאבשלום :

ואמר

עמדו דה"ה · עת לשמור ועת · לשמור על אחיהם : ויטו ד' בקריא' וסי' ויקחו שחד ויטו משפט · ויטו לאבשלום האהל על הגג · ויטו נשיו את לבבו · ויטו בתהו צדיק :

רלבג

כי יי' אמר לו קלל את דוד · אמר זה להעיר כי אולי מהשי"ת נהיה להגיע זה העונש לדוד ולזה אין ראוי ש שיסתדלו במניעתו כי השם ית' שליט בכל אשר יחפוץ ומי ש שיסתדל לחלוק על מחשבתו יתיסר עליה' כמו שעשו אחי יוסף ליוסף להמלט מענין חלומותיו וזה היה ס סבה אל שהגיעו לדבר החלומות ההם : אולי יראה יי' בעיני · ר"ל אולי יסגיח השם ב בעבו' עיני והרצון בזה בעבור מה שעיני ר' רואה מהבזויים האלו ואני סובלם לכבוד ה הש"י ואע"פ שיש · ידי להנקם משמעי הנה מפני זאת התכונה ה הטובה אשר אני בה מסבול אלו החרפות אולי יטיב לי השם ית' טוב' תחת קללתו אשר קלל אותי היום הזה : ויבא אבשלום אל פ פילגש אביו לעיני כל ישראל · הנה בזה נתקיים מה שיעד לו הש"י לדוד באמרו ה הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נ נשיך לעיניך ונתתי לרעך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש · והנה יעץ לו זה אחיתופל לחשבו כי אולי יחשבו ישראל שתהיה זאת תחבולה לבחון אם לב ישר' ישר את דוד ולזה יירא מלמרוד בדוד אך כשידאו הפעל ה המגונה מאבשלו' כנג' אביו אז יתבאר להם כי נבאש את דוד ו ושאין זה הענין על צד התחבולה לבחון לבבם ולפי שהפילגשי' בלא כתובה ובלא ק קדושין דינן כדין מ משפחת האב שהיא מותרת לבן : כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום · הנה אחיתופל היה אבי אביה של בת שבע אשת דוד שכ' בגבורי דוד אליעם בן אחיתופל הגילוני והנה בת שבע היתה בת אליעם כאמרו הלא זאת בת שבע בת אליעם והנה עם כל זה ספר כי עצתו היתה תמיד בתכלית מהאפשר מהטוב להגיע אל התכלית לדוד בהיותו יועץ דוד ואחר שהיה בקושרים היתה עצתו גם כן שלמה לאבשלום כנגד דוד : ואסיפה

וכי זה כתי' נון בריש תבות ולא קריב

רדק

שנים עשר אלף' אלף מכל שבט ושבט: כשוב הכל' כשוב כל דבר שירצה אדם להשיב אלא כן נקל לי להשיב אליך כל העם ואת כד יתיבון כלהון: האיש אשר אתה מבקש' אחר אשר אהרג האיש אשר אתה מבקש רעתו והוא דוד כמו שאמר והכיתי את המלך לבדו ות"י בתר דיתקטל גברא דאת בעי ואמרו כי השנאה הגדולה הזאת שהיה שונא אחיתופל את דוד שיען הרינתו ובזהו בדברין שאמר אחרי דוד ולא אמר אחרי המלך דוד מפני המעשה שעש' בבת שבע ואמרו כי בת שבע היתה בת בנו של אחיתופל דכתיב הלא זאת בת שבע בת אליעם וכתי' אליעם בן אחיתופל הגילוני: בפע' הזאת' אע"פ שכל עצותיו נכונות בפעם הזה חטא בעצתו: כדוב שכול' שהוא מר נפש כשהרגנו לו גורותיו והוא נלחם עם אד' אשר ימצא בחזקה ובמרירו' לב: ולא ילין את העם' כי הוא איש יודע מלחמה ויירא הוא שמא תבא עלין פתאום: ולא ילין את העם' כמו עם העם אלא יחבא באחת הפחתי' ולא ידע אדם מקומו אם כן מה שאמר אחיתופל והכיתי את המלך לבדו זה לא יהיה אם כן עצתו בטלה: באחת הפחתי' זכר פחת בלשון נקבה שאמר באחת ובמקום אחר זכר פחת בלשון זכר אל הפחת הגדול והפחת הוא חפיר' ותרגומו בחד מן קומציא כמו חופר גומץ או באחת המקומות שיוכל להחבא שם: ושמע השומע' כי המלחמ' הנעשת בלילה לא יבחין אד' בין מערכה זו למערכה אחרת אשר כנגדה והראשונים מאלו שנים עשר אלף שיפלו על ידי חיל דוד וחיל דוד כשמרים ועומדים על עמדם וילחמו כנגד הנופלים עליהם ותהיה הצעקה ביניהם וישמע השומע מאלו שנים עשר אלף מהאחרוני' שבהם כשישמעו הצעקה וידעו כי חיל דוד הם גבורי' ומרי נפש ונלחמי' בחזקה ויאמר השומע היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום והם הם המנוצחים כי לא יבחנו בלילה: והוא גם בן חיל' פי' והוא אחיתופל שהוא בן חיל שאמר אבחרה נא שנים עשר אלף אע"פ שהוא בן חיל ולבו כלב האריה שבחו כדי שלא ירגיש כי כדי לגנותו הוא מדבר כלומר אפילו אחיתופל שלבו כלב האריה המס ימס לקול השמוע' שישמע ויחשוב כי אנשיו הם המנוצחים וימס לבבו אלא יעצתי שתהיה המלחמה בי' וכידיעת כל ישראל שיאספו מדן ועד באר שבע ובגלוי תהיה המלחמה:

ופניך

רבינו ישעיה

כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש כל העם יהיה שלום' פי' כשוב הכל אליך האיש אשר אתה מבקש ואחרי כן לכל העם יהיה שלום: והיה כנפול בהם בתחלה' פירו' הוא יארוב ויפול עליהם במחבוא שלך תחלה ואם ישמע השומע' כי היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום ירפו ידי כל העם מלבוא עוד אחריך: המס ימס' בתימה איכו טוב שתבכם לספק אלא קבץ כל ישראל אליך ואתה תלך עמהם ובכל מקום שיהיה יתפשו אותו:

רשי

כשוב הכל אליך האיש אשר אתה מבקש' יעשה בו בקשתך ויהרג ואחר כך כל העם יהיה שלום זה מקרא קצר: ובעיני זקני ישראל' זקני אשמאי: ואביך איש מלחמה' ויודע עניני מלחמה ותכסיסיה וטוב מאהב ובטוח הוא שתרדוף הלילה לבא עליו לפיכך לא ילין עם שאר העם: הנה עתה הוא נחבא' וכשתבא על מחנה העם אשר אתו הוא לא יהיה שם שתהרגנו: והיה כנפל בהם בתחלה' אני אמרתי לך כי אנשיו גבורים ומרי נפש ואם יהרגו בעמך תהיה בם מפלה במלחמ' זו היא שהיא ראשונה ושמע השומע מכל ישראל הבאים להתחבר אליך ואמר היתה מגפה בעם אבשלום: והוא גם בן חיל' ואותו השומע אפי' הוא בן חיל ולבו כלב האריה המס ימס בפחד ורעדה ולא יתקשר עוד אליך כי יאמר כבר התחיל ליפול ונענש הוא על אביו ולא יצליח: כי יעצתי' כי זאת עצתי:

ופניך

ואשיבה ד' בקריא' ומל' וסי' ואשיבה כל העם אליך' ואשיבה שפטיך כבראשנה ויועציך' ואשיבה ידי עליך ואשיבה הרפי' דבר: ויישר ג' מלאים בליש' וסי' נמסר בסדר בלק: אם אין ד' בקריא' וסי' נמסר בסדר בשלח:

יז

א וַיֹּאמֶר אֲחִיתֹפֶל אֶל־אַבְשָׁלֹם אֶבְחֲרָה נָּא שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ וְאָקוּמָה וְאֶרְדְּפָה אַחֲרֵי־דָוִד הַלָּיְלָה׃ וְאָבוֹא עָלָיו וְהוּא יָגֵעַ וּרְפֵה יָדַיִם וְהַחֲרַדְתִּי אֹתוֹ וְנָס כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְהִכֵּיתִי אֶת־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ׃ וְאָשִׁיבָה כָל־הָעָם אֵלֶיךָ כְּשׁוּב הַכֹּל הָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה מְבַקֵּשׁ כָּל־הָעָם יִהְיֶה שָׁלוֹם׃ וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי אַבְשָׁלֹם וּבְעֵינֵי כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם קְרָא נָא גַּם לְחוּשַׁי הָאַרְכִּי וְנִשְׁמְעָה מַה־בְּפִיו גַּם־הוּא׃ וַיָּבֹא חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֵלָיו לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה דִּבֶּר אֲחִיתֹפֶל הֲנַעֲשֶׂה אֶת־דְּבָרוֹ אִם־אַיִן אַתָּה דַבֵּר׃ וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם לֹא־טוֹבָה הָעֵצָה אֲשֶׁר־יָעַץ אֲחִיתֹפֶל בַּפַּעַם הַזֹּאת׃ וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אֲנָשָׁיו כִּי גִבֹּרִים הֵמָּה וּמָרֵי נֶפֶשׁ הֵמָּה כְּדֹב שַׁכּוּל בַּשָּׂדֶה וְאָבִיךָ אִישׁ מִלְחָמָה וְלֹא יָלִין אֶת־הָעָם׃ הִנֵּה עַתָּה הוּא־נֶחְבָּא בְּאַחַת הַפְּחָתִים אוֹ בְּאַחַד הַמְּקוֹמֹת וְהָיָה כִּנְפֹל בָּהֶם בַּתְּחִלָּה וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ וְאָמַר הָיְתָה מַגֵּפָה בָּעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי אַבְשָׁלֹם׃ י וְהוּא גַם־בֶּן־חַיִל אֲשֶׁר לִבּוֹ כְּלֵב הָאַרְיֵה הִמֵּס יִמָּס כִּי־יֹדֵעַ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי־גִבּוֹר אָבִיךָ וּבְנֵי־חַיִל אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ כִּי יָעַצְתִּי הֵאָסֹף יֵאָסֵף עָלֶיךָ כָל־יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב

ואמר אחיתופל לאבשלום אבחר כען תרי עסר אלפין גברא ואקום וארדוף בתר דוד בליליא: ואהך עלוהי כד הוא משלהי וידוהי מרשלן ואזיע יתיה ויערוק כל עמא די עמיה ואקטול ית מלכא בלחודוהי: ואתיב כל עמא לותך יתובון כולהון בתר דיתקטל גברא דאת בעי כל עמא יהי שלם: וכשר פתגמא בעיני אבשלום ובעיני כל סבי ישראל: ואמר אבשלום קרי כען אף לחושי ארכאה ונשמע מה דיימר אף הוא: ואתא חושי לות אבשלום ואמר אבשלום ליה למימר כפתגמא הדין מלל אחיתופל הנעביד ית פתגמיה אם לא דכשר בעינך את מלל: ואמר חושי לאבשלום לא תקין מלכא דמלך אחיתופל בזמנא הדא: ואמר חושי את ידעת ית אבוך וית גברוהי ארי גברין אנון ומרירן נפשן אנון כדוב תכל בחקלא ואבוך גבר עביד קרבין ולא יבית ית עמא: הא כען הוא טמיר בחד מן קומציא או בחד מן אתריא ויהי כמפל בהון בקדמיתא וישמע די שמע ויימר הות מחתא בעמא דבתר אבשלום: והוא אף גבר גבר דלביה כלבא דאריא ממס ימסי ארי ידע כל ישראל ארי גבר אבוך וגברין גברין די עמיה: ארי מלכית אתכנשא יתכנשון עלך כל ישראל מדן ועד באר שבע כחלא די על ימא לסגי

ואת

שכול ג' בקריאה וסי' כדוב שכול בשדה' אפגשם כדוב שכול' פגוש דוב שכול' תלתיהון גבי דוב' סימן והלך מדי שנה בשנה' ונמצאתי לכם המקומות כתיב מל' דמל' הנה עתה הוא נחבא' ובאנו אליו באחת המקומות' בבקרת רועה עדרו' המקומת כתיב חס' וי"ו בתר' ושארא המקמות כתיב חסר וי"ו קדם':

לבג

ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש' ר"ל בזה הדרך אשיב כל ישראל בכללם אליך כי הכותי האיש אשר אתה מבקש יהיה כשוב הכל כי ממיתת דוד ימשך שישובו כל ישראל אליך ויהיה זה סבה שלא תשחית עמך אשר אתך או אשר את דוד אך יהיה כל העם שלום בלי מלחמה כי אחר מותו לא יתכן שתהיה שם מלחמה כלל על זה: בעיני כל זקני ישראל' הנה כל חכמי ישראל הסכימו בזאת העצה כי גם האמינו בדברי אבשלו' אל העם שאין אביו רוצה לעשות דין ומשפט לאחד מהבאי' לפניו עם שזה היה מהסי' לעמוס את דוד על דבר אוריה החתי: כדוב שכול בשדה' ר"ל כדוב טורף ולרוב טרפו קראו שכול להיותו משכל והנה אביך איש מלחמה ולזה הוא יודע באי זה צד ראוי שינהג בזאת המלחמה ומפני זה לא ילין העם בשום מלון מפורסם אבל הוא נחבא עתה באחת מהמקומות אשר יתכן לו ההחבא שם והיה כשיפלו מהם בתחלה בני החיל הרודפים אחריהם וימותו על ידם בעבור שאינם נשמרים מהם שיהיו שם ושמע השומע זה ואמר שכבר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום יהיה זה סבה להביא יערך לב בלב הנשארים וינוסו ויפלו ביד דוד ואנשיו ועוד כי דוד הוא גם כן בן חיל אשר לבו כלב האריה ואיך תחשוב שימס לבבו כמו שאמר אחיתופל והחרדתי אותו וגם כל העם אשר אתו הנה ידע כל ישראל כי גבור אביך ואשר אתו הם בני חיל ולא ימס לבבם אז ירבה בזה כי ממורך הלב אשר יפול בלב החיל אשר לאבשלום שמעט כי מגפה היתה בעם אשר אחרי אבשלום הנה לא יהיה שם אחד אע"פ שיהיה בן חיל ולבו כלב האריה שלא ימס לבבו ויוסיף להם מורך בלבבם מה שמפורסם לכל ישראל כי גבור אביך והאנשים אשר אתו:

ויאמר

ופניך הולכים בקרב׳ אתה תהיה במלחמה לא כמו שאמר אחיתופל שילך הוא עם יב אלף אים ותשב אתה בירושלם והוא ישיב לך כל ישראל לא טובה עצתו כי טוב שתלך אתה במלחמה כי יתחזקו ישראל להלחם כשתהיה אתה במלחמה ופירוש ופניך הולכים בקרב שתלך אתה בעצמך ולא תשלח אחר במקומך וכן אם אין פניך הולכים ואמרו כנוי ההליכה בפנים כי בהם השמירה וההשגחה כאשר ילך האדם ו״ת ואת תהי אזיל ברים כולנא: באחת המקומות׳ כתיב באחת כת״ו וקרי באחד בדלת: כאשר יפול הטל׳ שמכסה כל פני האדמה כן נחנה עליו: ולא נותר בו׳ כמו ולא יותר עבר במקום עתיד ולא״ים כמוהו: והשיאו׳ דרך גוזמה אמר כל כך יהיו ישראל רבים שאפילו ירימו חבלים אל העיר למשכה ולסחבה עד הנחל יוכלו לעשות עד אשר לא ישאר בעיר אפילו אבן אחת ומה שאמר אותו וזכר עיר שהיא לשון נקבה אותו אמר על מגדל שהיה בתוך העיר כלו׳ אפילו יהיה מגדל עוז בתוך העיר שיאסף אליה הכל ישחבו העיר והמגדל ויונ׳ תרגם והשיאו ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משריין וגו׳ כבעמוד תרגם חבלים משריין כמו חבל נביאים או דעתו על חבלי האהלים אשר במחנה: שלחו׳ לפניכ׳ יהונתן ואחימעץ שהיו חוץ לעיר: והגידו׳ על ידיהם הגידו לדוד: תעבור׳ את הירדן: פן יבולע למלך׳ פן ישחת כמו אם יבלענו ממקומו כי ירא אני שמא יעשו עצת א אחיתופל אע״פ שאמרו כי טובה עצתי מעצתו אולי תתהפך דעת׳ עדיין לעצת אחיתופל לכן לא תלין הלילה בערבות המדבר שנודעת שם אלא עבור הלילה הירדן ו״ת פן יבולע דילמא יתהני למלכא ולא ידעתי דעתו: בעין רוגל׳ תרגם יונתן בעין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס רוגל לפי שמספסף ה הבגדי׳ ברגלית: והלכה השפחה׳ שפחה של בית צדוק הלכה לעין רוגל למקו׳ שהיה שם יהונת׳ ואחימעץ והגיד להם שהם ילכו ויגידו לדוד הדברי׳ שדבר חושי: על פני הבאר׳ כמו על פי הבאר וכן תרגם יונתן על פומא דבירא והוא מן ג׳ דסבירי׳ פי וקורין פני והענין אחד כי פי הבאר הוא פניו: הריפות׳ החטי׳ הכתושים יקראו הריפות וכן בתו׳ הריפות בעלי והוא מן עמודי שמים ירופפו ויונתן תרגם הריפות דקילן: מיכל המים׳ אין לו חבר ולפי ענייני פלג מים ויונתן תרגם עבר ירדנא: אל

רבינו ישעיה

ונחנו עליו׳ כנוח עליו: כאשר ישיל הטל׳ לשון על פני כל אקיו נפל: עד הנחל׳ כמו נחל איתן מקום עמוק כמו ניא: להפר את עצת אחיתופל ה הטובה׳ פירוש היא היתה עצה טובה לאבשלום שיעמוד הוא בירושל׳ וישלח אחריו חילא חילעד שיינעהו ויתפשהו וחושי נתכוון ש שיבא הוא לתלחמה וירלו ישראל את אדוניה׳ ויבושו ויפחדו ממנו ויתפשו א אבשלו׳ ויהרגוהו: כן יבולע למלך׳ כמו למה תבלע את נחלת יי׳: בעין רוגל׳ תרגמו בעין קצרא הכובס קורא רוגלא בעבור שבועט עליו ברגליו: ותשטח עליו הריפות׳ פי׳ חטים כתושים כמו בתוך הריפות בעלי: עברו את מיכל ה המים׳ תרגמו כבר עברו ית ירדנא:

ואת זקני ג׳ בקריא׳ וסי׳ ויאמר חושי אל צדוק׳ וישלח את אליקים אשר על הבית דמלכים׳ וחברו דישעיה: העירה ט׳ ח׳ לישן עורה וחד לישן קריה וסי׳ נמסר ביהושע סימן ו׳: אבשלם יד חס וסי׳ כי לא תהיה לנו פליטה׳ היתה מנפה בעם׳ כזאת וכזארת׳ ועצת אחיתופל׳ ויישר הדבר׳ אשר בחר יי׳ והעם הזה׳ בוא אל

ופניך הלכים בקרב: ובאנו אליו באחת המקמות אשר נמצא שם ונחנו עליו כאשר יפל הטל על־האדמה ולא־נותר בו ובכל־האנשים אשר־אתו גם־אחד: ואם־אל־עיר יאסף והשיאו כל־ישראל אל־העיר ההיא חבלים וסחבנו אתו עד־הנחל עד אשר־לא־נמצא שם גם־צרור: ויאמר אבשלום וכל־איש ישראל טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל ויהוה צוה להפר את־עצת אחיתפל הטובה לבעבור הביא יהוה אל־אבשלם את־הרעה: טו ויאמר חושי אל־צדוק ואל־אביתר הכהנים כזאת וכזאת יעץ אחיתפל את־אבשלם ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני: ועתה שלחו מהרה והגידו לדוד לאמר אל־תלן הלילה בעברות המדבר וגם עבור תעבור פן יבלע למלך ולכל־העם אשר אתו: ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין־רגל והלכה השפחה והגידה להם והם ילכו והגידו למלך דוד כי לא יוכלו להראות לבוא העירה: וירא אתם נער ויגד לאבשלם וילכו שניהם מהרה ויבאו אל־בית־איש בבחרים ולו באר בחצרו וירדו שם: ותקח האשה ותפרש את־המסך על־פני הבאר ותשטח עליו הרפות ולא נודע דבר: כ ויבאו עבדי אבשלום אל־האשה הביתה ויאמרו איה אחימעץ ויהונתן ותאמר להם האשה עברו מיכל המים ויבקשו ולא מצאו וישבו ירושלם: ויהי אחרי לכתם ויעלו מהבאר וילכו ויגדו למלך דוד ויאמרו אל־דוד קומו ועברו מהרה את־המים כי־כבה יעץ עליכם אחיתפל: ויקם דוד וכל־העם אשר אתו ויעברו את־הירדן עד־אור הבקר עד־אחד לא נעדר אשר לא־עבר את־הירדן:

ל׳ | באחד ק׳ ג׳ | ה׳ ל מלרע ולית דכו׳ מלעיל | ל׳ עון אשמה | ל׳ | ל׳ בספתיו | ל׳ א׳ | ל׳ ויען עכן | יד חס | בערבות ק׳ | ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ אס אמר | יא | ד׳ ט׳ | יד חס׳ | ל׳ | ג׳ מטעין כהון על פי | ב׳ אס תכתם | יט | ל׳ וכל סוס׳ אכתא׳ דכו׳ | ל׳ | ל׳ | ל׳ | יב | ו׳ כא | ב׳ זקפי׳ קמצין

ואת תהי אזיל בריש פולנא: ונהך עלוהי באחד מן אתריא דנהך לתמן ונשרי עלוהי כמא דשרי טלא על ארעא ולא נשאר ביה ובכל גבריא די עמיה אף חד: ואם לקרתא יתכניש ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משרין ונעקר יתה וית אבנהא ונרמנה לנחלא עד דלא נשאר תמן אבנהא: ואמר אבשלום וכל אנש ישראל תקין מלכא דחושי ארכאה ממלכא דאחיתופל ויי פקיד לקלקלא ית מלכא דאחיתופל תקנא בדיל דייתי יי על אבשלום ית בישתא: ואמר חושי לצדוק ולאביתר כהניא כדין וכדין מליך אחיתופל ית אבשלום וית סבי ישראל וכדין מלכית אף אנא: וכען שלחו בפריע וחוו לדוד למימר לא תבית בליליא במשרי מדברא ואף מעבר תעבר דלמא יתהני למלכא ולכל עמא די עמיה: ויהונתן ואחימעץ קימין בעין קצרא ואזלת אמתא וחויאת להון ואנון יזלון וחויאו למלכא דוד ארי לא יכלין לאתחזאה למיעל לקרתא: וחזא יתהון עולמא וחוי לאבשלום ואזלו תרויהון בפריע ועלו לבית גברא בעלימרת וליה גובא בדרתיה ונחתו תמן: ונסיבת אתתא ופרסת ית פרסא על פומא דבירא ושטחת עלוהי דקילן ולא אתידע פתגמא: ואתו עבדי אבשלום לות אתתא לביתא ואמרו אן אחימעץ ויהונתן ואמרת להון אתתא כבר עברו ירדנא ובעו ולא אשכחו ותבו לירושלם: והוה בתר מיזלהון וסליקו מגובא ואזלו וחויאו למלכא דוד ואמרו לדוד קומו ועברו בפריע ית ירדנא ארי כדין מליך עליכון אחיתופל: וקם דוד וכל עמא די עמיה ועברו ית ירדנא עד מנהר צפרא עד חד לא שנא דלא עבר ית ירדנא:
ואחיתופל

רשי

ופניך הולכי׳ כדאמ׳ ואת תהי׳ אזיל ברים כולנא: ונחנו עליו׳ ונכוח עליו לשון חנייה כמו וינח בכל גבול מ מצרים נחה ארבה על אפרים: חבלים׳ משריין כמו חבל נ נביאים חבלי רשעים: על הנחל׳ חומת העיר כשחיב אל הני׳ וגם עבור תעבור׳ את הירד׳: פן יבלע למלך׳ שלא יעצתיו לטובה ויעש׳ כדברי אחיתופל: יבלע׳ יאמ׳ לו בסתר ובבליעה: עין רוגל׳ עין קצרא כובסי בגדי שמה שחובטין אותם שם שבועטין אותם ב ברגל: את המסך׳ וילון: הריפות׳ חטין כתושות כמו בתוך ה הריפות: מיכל המים׳ איני יודע לו פתרון במחברת כל ופתרנו לפי ענינו כמו שיבולת הנהר: בת

אבשלם ... ופלונית ... דמסל׳ ... יד חס׳ ... המנין׳

רלבג

ויאמר אבשלום וכל איש ישראל׳ זה מורה כי זקני ישראל לא ה הסכימו בזאת העצה השנית׳ פן יבולע למלך ולכל העם אשר אתו׳ למען תתישב העצה ביניהם על זה או ירצ׳ בזה פן ישחית מה שהוא למלך מ מכסיו ובכיו וטפיו ומה שהוא לכל העם אשר אתו ולא אמרו פן יב יבולע המלך לחלוק כבוד למלכות ושלא לפתוח פיו לרע כנגדו: ותשטח עליו הריפו׳ היא חטה הככתשת במכתש ויטטחוה ת תחלה כדי שתיבש: מיכל המים׳ רוצה לומר פלג המים: ויבו

פלגשי אביך׳ ודוד בא מחנימה׳ אבתרה נא׳ ואת עמשא שם׳ ויזן ישראל׳ וירא אתם נער ויגד׳ דאיתי את אבשלום׳ ואבשלום לקח: פני הבאר ג׳ סבירין פי וקרינן פני בקריאה וסי׳ נמסר בריש סדר מסעי: אור הבקר ו׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ נמסר בשפטים סימן י״ו:

רדק

אל ביתו אל עירו ׳ יש ספרי׳ ואל עירו ובספ׳ מוגה אל עירו : ויצו אל ביתו ׳ כדרך אדם קרוב למית׳ שמצוה לבני ביתו מה יהיה אחריו מלבד ביתו ונחלתו : ויחנק ׳ בחר להמית עצמו הוא ולא ימיתהו דוד כי ידע כי כיון שלא נעשתה עצתו כי אבשלום וכל אשר עמו יפלו ביד דוד : ועמשא בן איש ׳ ר״ל בן איש גדול כמו וחזקת והיית לאיש כלומר לאיש טוב וירא אלהים כן כולם אנשים נשים גדולים : יתרא הישראלי ׳ ובדברי הימים יתרא הישמעאלי ישראלי היה אלא שגר בארץ ישמעאל לפי׳ נקרא ישראלי וישמעאלי ישמעאלי על הגירות וישראלי שלא יחשוב אדם כי הוא ישמעאלי ואדוני אבי ז״ל כתב כי כשהיה בארץ ישמעאלים קורין אותו ישראלי שם וכשהיה בא משם לא״י קורין אותו ישמעאלי ובדברי רבותינו ז״ל יש דרש למה קראו ישמעאלי לפי שחגר חרבו כישמעאל כשהיה שאול רוצה לפסול את דוד למלכו׳ לפי שבא מרות המואביה עמד הוא וחגר את חרבו ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מאי טעמ׳ על דבר אשר לא קדמו אתכ׳ איש דרכו לקדם ואשה אין דרכה לקדם : אשר בא אל אביגל בת נחש ׳ הוא ישי אבי דוד ושני שמות היו לו ישי ונחש וכמוהו רבים ׳ וטעם אשר בא ולא אמר איש אביגל אשר שבא אליה קודם שישאנה וילדה לעמשא לפיכך אמר אשר בא ורז״ל דרשו כי לפיכך נקרא ישי נחש לפי שמת בלא עון בעטיו של נחש ר״ל בעצתו של נחש שיעץ לחוה לאכול מעץ הדעת ואז נקנסה מיתה על אדם וחוה ולא היה לישי עון אחר שמת בעבורו ׳ ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי קראו נחש לפי ביאתו ממנו בפעולו׳ שהרגו באומות העולם וכן כתוב כי משרש נחש יצא צפע כי משרש ישי שנקרא נחש יצא צפע והוא חזקיהו : ושובי בן נחש מרבת בני עמון ׳ ישראל היה והיה גר ברבת בני עמון אחר שכבשה דוד. והדרש שאומר כי הוא חנון בן נחש מלך בני עמון רחוק הוא שהחיה אותו דוד הלא בכל העם אשר ברבה ובכל ערי בני עמון עשה משפטים אף כי חנון המלך אשר הופיע את עבדיו ואפשר כי נתגייר והחייהו : הגלעדי מרוגלים ׳ מארץ הגלעד היה מכיר מעיר ששמה רוגלים : משכב וספות ׳ כלי ששופכין ממנו מים לידים ׳ משכב לשון שפיכה וכן ותעל שכבת הטל ונבלי שמים מי ישכיב וי״מ מטה ונקראת משכב לפי ששוכב אדם עליה וי״ת מכבין פי׳ סדינין ותרגום והרדידי׳ וכבנתא וכן בדברי רז״ל תנתן כבנתי לבתי ופירוש וספות כמו מזרקים וכן מן הדם אשר בסף וי״ת וקולין וכן ואת הספים דירמיה וי״ת קוליא ותרגום וכלה על שכמה וקולתא ׳ וקלי הסמוך לקמח הוא קלי מן חטים והסמוך לעדשי׳ הוא קלי ממיני קטנית דבר הלמד מענינו : ושפות בקר ׳ ת״י וגובנין דחלב תורין נקראו הגבינו׳ שפות לפי שנעשות על ידי עשוי מן ושפו עצמותיו : רעב ׳ אמרו רעבים היו העם במדבר וצריך לקדמם במזונות כי לא הוציאו עמם ספוקם מן ירושלם כי בחפזון יצאו וברחו : ועיף ׳ מן הדרך וכן אמר למעלה עיפ׳ וינפש שם ורז״ל דרשו עיף מרביחה וצמא כי במדבר אע״פ שהוא בין הישוב שהוא מקום מרעה הבהמות לא ימצאו שם מים ברוב : לא ישימו אלינו לב ׳ אם ננוס לפניהם ׳ או אם ימותו חצינו במלחמה לא ישימו אלינו לב אלא אליך כלומר לא יחשב בעיניהם דבר אם ינצחו אותנו עד שיהרגוך כי כן דעתם כמו שיעץ אחיתופל והכיתי את המלך לבדו כי כל מחשבותם עליך אפי׳ יהיו עתה כמונו עשרה שפי׳ לא ישימו לב אם ינצחונו אלא לך לבדך ישימו לב כי אליך לבם ׳ ועתה

רבינו ישעיה

ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו׳ פירוש ידע כי עצת חושי היתה רעה ׳ נראה כי מאת השם היא ונתיירא מפני דוד : אל אביגל בת נחש׳ הוא ישי כדכתיב ואחיותיהם צרויה ואביגיל׳ ויש לומר בשני שמות היה נקרא׳ וחכמים אומרי׳ שמת בעטיו של נחש שלא נמצא בו עון : משכב וספות וכלי יוצר׳ פירוש מגעות וכלי מתכות כמו מן הדם אשר בסף : וכלי חרש וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי׳ פירוש שני מיני קלי אחד מתבואה ואחד מקטניות : ושפות בקר׳ תרגמו וגובנין דחלב תורין : העם השליסית׳ בא עם בלשון נקבה ודומה לו נחשת עמך : נוס ננוס׳ כמו נוס ונחלף הפרק באלפ : כי עתה אתה כמונו׳ מקרא קצר הוא תהיה לנו מעיר לעזור גם תשלח לנו מתוך העיר :

רשי

בת נחש׳ הוא ישי אבי דוד רבותינו אמרו שמת בלא עון בעטיו של נחש : ושובי בן נחש׳ הוא חנון בן נחש : משכב׳ מצעות : וספות׳ כלי תשמיש הם כמו ספות כסף : וקלי׳ מיני קליות אמרו רבותינו שני מיני שתיתא הקריב ברזילי לדוד אחד של חטים ואחד של עדשים כענין החמור כאן קמח וקלי הוא של דגן ופול ועדשים וקלי ממינים של קטנית שמייבשין אותן בתנור כשהן לחין והם מתוקין לעולם וטוחנין אותן ועושין מהם מאכל שקורין שתית : ושפות בקר׳ וגובנין דחלב : לא ישימו אלינו לב׳ לא יהיה דבר חשוב בעיניהם להתגבר ולהתהלל מאחר שאי׳ אתה במלחמה : כי עתה׳ בהיותך בכבודך חשוב אתה כמונו : עשרה אלפים׳ כעשרת אלפים איש כמונו : כי

רלבג

ויצו אל ביתו ויחנק׳ יתכן שחנק את עצמו כי ראה הרע שיקרה מזה לאבשלום והיה ירא מדוד שהתפרסם לו זאת העצה שיעץ עליו : אשר בא אל אביגל בת נחש׳ ידמה שהיו לישי שני שמות והנה אמ׳ שהיא אחות צרויה אם יואב ל להודיע שעמשא ויואב היו קרובים בני שתי אחיות ועם כל זה הרג יואב את עמשא כדי שישאר שר צבא כמו שהיה׳ והנה זכר כי בבא דוד מחנימה הגישו לו שובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזלי הגלעדי המצטרך לו מכל משכב וספות והם כלי בית קבול ממתכת וכלי יוצר להשתמש בהם בכל צרכיהם והביאו ל להם למזון חטים ו ושעורים וקמח וקלי מהחטי׳ ומן השעורים כדי שיוכלו לאכול ת תכף מהקלי והביאו להם ממיני קטנית פול ועדשים וגם הביאו להם מהם קלי לאכלו תכף והביאו להם עוד דבש וחמאה ללפת בו את הפת ולשתות וצאן לאכל ואריכין חלב בקר לאכל לפי שהם יותר חשובים משאר האריכים׳ והנה השכימו אלו השלשה ממקומותיהם לשאת זאת המנחה לדוד : וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות׳ כדי שיהיה סדור המלחמה באופן הראוי כי הוא מה שיש בו רושם נפלא בהגע׳ התכלית המבוקש במלחמה ולזה צותה התורה בפרשת מצות מלחמה לעשות זה בזה האופן אחר שהוסרו משם האנשים היראים ורכי הלבב : ועתה

מחנימה ג׳ וסי׳ ודוד בא מחנימה׳ ויהי כבוא דוד מחנימה׳ אחינדב בן עדא : וקלי ג׳ וסי׳ ולהם קלי וכרמל׳ משכב וספות וכלי יוצר ב׳ בו׳ וא׳ מצות וקלוי : והשלשת ב׳ חס׳ דחס׳ וט׳ מלאים וסי׳ נמסר בסדר שלח לך :

וַאֲחִיתֹפֶל רָאָה כִּי לֹא נֶעֶשְׂתָה עֲצָתוֹ וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־הַחֲמוֹר וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־בֵּיתוֹ אֶל־עִירוֹ וַיְצַו אֶל־בֵּיתוֹ וַיֵּחָנַק וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר אָבִיו : וְדָוִד בָּא מַחֲנַיְמָה וְאַבְשָׁלֹם עָבַר אֶת־הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ : וְאֶת־עֲמָשָׂא שָׂם אַבְשָׁלֹם תַּחַת יוֹאָב עַל־הַצָּבָא וַעֲמָשָׂא בֶן־אִישׁ וּשְׁמוֹ יִתְרָא הַיִּשְׂרְאֵלִי אֲשֶׁר־בָּא אֶל־אֲבִיגַל בַּת־נָחָשׁ אֲחוֹת צְרוּיָה אֵם יוֹאָב : וַיִּחַן יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלֹם אֶרֶץ הַגִּלְעָד : וַיְהִי כְּבוֹא דָוִד מַחֲנָיְמָה וְשֹׁבִי בֶן־נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וּמָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל מִלֹּא דְבָר וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי מֵרֹגְלִים : מִשְׁכָּב וְסַפּוֹת וּכְלִי יוֹצֵר וְחִטִּים וּשְׂעֹרִים וְקֶמַח וְקָלִי וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְקָלִי : וּדְבַשׁ וְחֶמְאָה וְצֹאן וּשְׁפוֹת בָּקָר הִגִּישׁוּ לְדָוִד וְלָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ לֶאֱכוֹל כִּי אָמְרוּ הָעָם רָעֵב וְעָיֵף וְצָמֵא בַּמִּדְבָּר : וַיִּפְקֹד דָּוִד אֶת־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּשֶׂם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת : וַיְשַׁלַּח דָּוִד אֶת־הָעָם הַשְּׁלִשִׁית בְּיַד־יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁית בְּיַד אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁת בְּיַד אִתַּי הַגִּתִּי וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם יָצֹא אֵצֵא גַּם־אֲנִי עִמָּכֶם : וַיֹּאמֶר הָעָם לֹא תֵצֵא כִּי אִם־נֹס נָנוּס לֹא־יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב וְאִם־יָמֻתוּ חֶצְיֵנוּ לֹא־יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב כִּי־עַתָּה כָמֹנוּ עֲשָׂרָה אֲלָפִים

כ״ה כ״ה ל׳ ל׳ ג׳ י״ל חס׳ ז״ג כ׳ חד כתי׳ ה׳ ונקד כתיב א׳ כ׳ ל׳ י״ד חס׳ ג׳ ל׳ ל׳ נ׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ י״ג מ״ל ל׳ ל״ב ו ז׳ ג׳ מ״ל ו׳ ד׳ חס׳ כ׳ ע״ל סוס ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל

וַאֲחִיתוֹפֶל חֲזָא אֲרֵי לָא אִתְקַיַּם מַלְכֵּיהּ וְזָרֵיז יַת חֲמָרָא וְקָם וַאֲזַל לְבֵיתֵיהּ וּלְקַרְתֵּיהּ וּפַקֵּיד עַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְאִתְחַנַּק וּמִית וְאִתְקְבַר בְּקִבְרָא דַאֲבוּהִי : וְדָוִד אֲתָא לְמַחֲנָיִם וְאַבְשָׁלוֹם עֲבַר יַת יַרְדְּנָא הוּא וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ : וְיַת עֲמָשָׂא מַנִּי אַבְשָׁלוֹם חֲלַף יוֹאָב עַל חֵילָא וַעֲמָשָׂא בַּר גַּבְרָא וּשְׁמֵיהּ יִתְרָא יִשְׂרְאֵלָא דְעַל לְוָת אֲבִיגַל בַּת נָחָשׁ אֲחָתֵיהּ דִּצְרוּיָה אִמֵּיהּ דְּיוֹאָב : וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלוֹם בַּאֲרַע גִּלְעָד : וַהֲוָה כַּד אֲתָא דָוִד לְמַחֲנָיִם וְשׁוֹבִי בַּר נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וּמָכִיר בַּר עַמִּיאֵל מִלּוֹא דְבָר וּבַרְזִילַי גִּלְעָדָאָה מֵרֹגְלִים : מַכְבִּין וְקוֹלִין וּמָאן דַּחֲסַף וְחִטִּין וּסְעוֹרִין וְקִמְחָא וְקַלְיָא וּפוּלָא וְטְלוֹפְחִין וְקַלְיָא : וּדְבַשׁ וּשְׁמַן וְעָאן וְגוּבְנִין דַּחֲלַב תּוֹרִין קָרִיבוּ לְדָוִד וּלְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵיכַל אֲרֵי אֲמַרוּ עַמָּא כַּפִּין וּמְשַׁלְהִין וְצָחַן בְּמַדְבְּרָא : וּמְנָא דָוִד יַת עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וּמַנִּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא : וְשַׁלַּח דָּוִד יַת עַמָּא תִּלְתָּא בְּיַד יוֹאָב וְתִלְתָּא בְּיַד אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה אֲחוּהִי דְּיוֹאָב וְתִלְתָּא בְּיַד אִתַּי גִּתָּאָה וַאֲמַר מַלְכָּא לְעַמָּא מִפַּק אֶפּוֹק אַף אֲנָא עִמְּכוֹן : וַאֲמַר עַמָּא לָא תִפּוֹק אֲרֵי אִם מֶעְרַק נַעֲרוֹק לָא יְשַׁוּוֹן עֲלָנָא לִבָּא וְאִם יִתְקַטְלוּן פַּלְגָּנָא לָא יְשַׁוּוֹן עֲלָנָא לִבָּא אֲרֵי כְעַן אַתְּ יָכִיל לְמִסְעַד כְּוָתָנָא עַסְרָא אַלְפִין וּכְעַן

כמנו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ אם תהיו כמנו להמול לכם ׳ מדבר מתוך האש ׳ כי עתה כמונו עשרה אלפים ׳ גם אתה חלית כמנו אלפים מל׳ :

רשי

כי תהיה לנו מעיר לעזור · וכען טב ארי תצלי עלנא מן קרתא למסעד: לאט לי לנער · אם יקרא לפניכם במלחמה חמלו עליו: ביער אפרים · ומהיכן היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא ניתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולמנשה אלא מתוך שהתנה יהושע שיהו מרעין בחורשין והיה אותו היער סמוך לאפרים אלא שהירדן מפסיק והיו מרעין ס שם בהמותיהם היה נקרא יער אפרים: וירב היער לאכול בעם · חיות רעות שביער תרגם יונתן: ויקרא אבשלום · לשון מקרה ופגע: ויתן בין השמים ובין הארץ · אמרו רבותינו שלף חרבו לקוץ שערו ה נראה גיהנם פתוחה תחתיו: שמרו מי בנער · כל מי שיבא לידו ישמרנו: לא

רדק

ועתה טוב הוא שתהיה בעיר ומן העיר תעזרנו בעצתך ובתפלתך ויש מפרשים אתה חשוב כנגד כולנו ואם היינו עשרת אלפים לפיכך כרי' שנשמור אותך מלבאת למלחמה ותהיה לנו מעיר לעזור וי"ת כי עתה כמונו עשרת אלפים ארי כען את יכיל למסעד כותנא עשרה אלפין ותרגם כי תהיה לנו ארי תצלי עלנ' מן קרתא למסעד ר"ל יותר תעזרנו אתה בתפלתך בעיר ממה שיהיו עמנו כמונו ע עשרת אלפים עוד יותר תעזרנו אתה בתפלתך · וכתיב לעזיר ב"יוד וקרי לעזור בוי"ו והקרי מ מבואר והכתוב מבנין הפעיל להעזיר והוא יובא לשלישי פירו' שתעזיר אתה אותנו על ידי האל כלומר שתתפלל לאל שיעזרנו: אל יד השער · אל מקום הישיבה בשער העיר מחנים: וכל העם יצאו · יצאו לפניו למאות ולאלפי': לאט לי לנער לאבשלום · אם תפגעו בו במלחמה לאט לו ב בעבורי ואל תהרגוהו שלא אראה ברעתו כי אף על פי שהרע לי אני אב לרחם ופי' לאט בנחת כלומר לא תבואו בכעס וברוגז להכותו כמו שהיה ראוי שמרו לו בעבורי: את כל השרים · אף על פי שצוה את הראשים שהם יואב ואבישי ואתי כן צוה גם כן שרי האלפים ושרי המאות לפי' שמעו כל העם: ביער אפרים · וכי מניין היה לבני אפרים יער מעבר לירדן פירשו רז"ל לפי שמעשר תקנות שתקן יהושע א אחת מהם היא שיהיו מרעין בהמותיהם בחורשין כלומ' שלא יהו קפדין אם בהמות שבט זה ירעו ביער של שבט אחר ונחלת בני אפרים היתה בארץ כנען סמוכה לירדן כמו שכתוב בספ' יהושע וכנגד נחלתם היה מעבר לירדן יער והירדן מפסיק ב ביניהם והיו מעבירים בני אפרי' בהמותיהן שם ומרעין אותן ב באותו יער לפיכך היה נקרא על שמם יער אפרים: עשרים אלף · העונש הזה על שמרדו בדוד ש שהיה מלך ע"פ יי' וכ"ש שהחזיקו יד בנו המורד בו: נפוצת · הכתוב נפצות לשון רבות והקרי נפוצת לשון יחידה והכתו' אומר על הגבורים והגדולי' מזה ומזה שהיו נפוצים על פני כל היער והקרי אומר בכלל על המלחמה: וירב היער · ת' ואסגיאת חיית חורשא לקטלא בעמא ויתכן לפרש היער עצמו שהיו נפוצים ונפגעים בעצי היער בברחם: ויקרא אבשלו' · כתרגו' ואיתערע: סובך האלה · סוכת העץ מסתבכת ענף בענף נקראת ש סובך ונאחז בו ראש אבשלום שהיה לו שיער רב ואמרו רז"ל לפי שנתגאה בשערו נתלה ב בשערו: עשרה כסף · כתרגומו עסר סלעין דכסף: ולא אנכי שוקל על כפי · ולא כתיב כלומר לא הייתי לוקח אלף כסף בדבר הזה ואתה אמרת שהיית נותן לי עשרה כסף והקרי הוא ולו כלומ' אפי' היית מוצא מי שיתן לי אלף כסף בדבר הזה ואשקלם על ידי בהכרעה לא אשלח ידי אל בן המלך: שמרו מי בנער · מי יגע בנער כלומר שמרו שלא יגע אדם בו: או עשיתי בנפשו שקר · בנפשו כתיב פירוש בנפשו של אבשלום אם הייתי הורג אותו שקר הייתי עושה בעצמו כי המלך צוה עליו והקרי הוא בנפשי כלומר אפילו לא ידע הדבר הייתי עושה שקר בעצמי כי אני יודע כי המלך צוה עליו ופירושו או תאמר שהייתי עושה זה שקר והייתי הורג אותו אי אפשר שלא יבא הדבר לידי ידיעה כי כל דבר לא יכחד מן המלך: ואתה

ויקרא ה' בקריא' וסי' ויקרא אבשלום לפני עבדי יואב · ויקרא לה יד אבשלום · ואמר אלהים מה הבמה · ומבני הכהנים בני חביה · וחברו מבני הכהנים: תלוי ג' בקריא' וסי' לא תלין נבלתו על העץ · ראיתי את אבשלום תלוי · אלף הסנן תלוי עליו · אנ"ך: ומדוע י' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר קרח: ועלי ה' בקריאה וסי' ועלי יבא כל איש · ועלי לתת לך · ועלי שמו כל ישראל · ועלי תשוקתו · ועלי הטה חסד: אלף כסף ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא:

וְעַתָּה טוֹב כִּי־תִהְיֶה־לָּנוּ מֵעִיר לַעְזִיר׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יִיטַב בְּעֵינֵיכֶם אֶעֱשֶׂה וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הַשַּׁעַר וְכָל־הָעָם יָצְאוּ לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים׃ ה וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־יוֹאָב וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־אִתַּי לֵאמֹר לְאַט־לִי לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וְכָל־הָעָם שָׁמְעוּ בְּצַוֺּת הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הַשָּׂרִים עַל־דְּבַר אַבְשָׁלוֹם׃ וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה בְּיַעַר אֶפְרָיִם׃ וַיִּנָּגְפוּ שָׁם עַם יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וַתְּהִי־שָׁם הַמַּגֵּפָה גְדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא עֶשְׂרִים אָלֶף׃ וַתְּהִי־שָׁם הַמִּלְחָמָה נִפֹּצוֹת עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיֶּרֶב הַיַּעַר לֶאֱכֹל בָּעָם מֵאֲשֶׁר אָכְלָה הַחֶרֶב בַּיּוֹם הַהוּא׃ וַיִּקָּרֵא אַבְשָׁלוֹם לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רֹכֵב עַל־הַפֶּרֶד וַיָּבֹא הַפֶּרֶד תַּחַת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה הַגְּדוֹלָה וַיֶּחֱזַק רֹאשׁוֹ בָאֵלָה וַיֻּתַּן בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ וְהַפֶּרֶד אֲשֶׁר־תַּחְתָּיו עָבָר׃ י וַיַּרְא אִישׁ אֶחָד וַיַּגֵּד לְיוֹאָב וַיֹּאמֶר הִנֵּה רָאִיתִי אֶת־אַבְשָׁלֹם תָּלוּי בָּאֵלָה׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָב לָאִישׁ הַמַּגִּיד לוֹ וְהִנֵּה רָאִיתָ וּמַדּוּעַ לֹא־הִכִּיתוֹ שָׁם אָרְצָה וְעָלַי לָתֶת לְךָ עֲשָׂרָה כֶסֶף וַחֲגֹרָה אֶחָת׃ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל־יוֹאָב וְלֹא אָנֹכִי שֹׁקֵל עַל־כַּפַּי אֶלֶף כֶּסֶף לֹא־אֶשְׁלַח יָדִי אֶל־בֶּן־הַמֶּלֶךְ כִּי בְאָזְנֵינוּ צִוָּה הַמֶּלֶךְ אֹתְךָ וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־אִתַּי לֵאמֹר שִׁמְרוּ־מִי בַּנַּעַר בְּאַבְשָׁלוֹם׃ אוֹ־עָשִׂיתִי בְנַפְשׁוֹ שֶׁקֶר וְכָל־דָּבָר לֹא־יִכָּחֵד מִן־הַמֶּלֶךְ

וּכְעַן טָב אֲרֵי תְצַלֵּי עֲלָנָא מִקַּרְתָּא לְמִסְעַד׃ וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְּתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן אַעֲבֵיד וְקָם מַלְכָּא עַל כֵּיבַשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וְכָל עַמָּא נְפַקוּ לְמָאתָן וּלְאַלְפִין׃ וּפַקֵּיד מַלְכָּא יָת יוֹאָב וְיָת אֲבִישַׁי וְיָת אִתַּי לְמֵימַר אִסְתַּמַּרוּ לִי בְּעוּלֵימָא בְּאַבְשָׁלוֹם וְכָל עַמָּא שְׁמַעוּ כַּד פַּקֵּיד מַלְכָּא יָת כָּל רַבְרְבַיָּא עַל עֵסַק אַבְשָׁלוֹם׃ וּנְפַק עַמָּא לְחַקְלָא לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל וַהֲוָת קְרָבָא בְּחוּרְשָׁא דְּבֵית אֶפְרָיִם׃ וְאִתְּבַרוּ תַמָּן עַם יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַבְדֵי דָוִד וַהֲוָת תַּמָּן מַחְתָא רַבְּתָא בְּיוֹמָא הַהוּא עַסְרִין אַלְפִין׃ וַהֲווֹ תַמָּן עָבְדֵי קְרָבָא מִתְבַּדְרִין עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאַסְגִּיאַת חֵיוַת חֻרְשָׁא לְקַטָּלָא בְעַמָּא מִדְּקַטִּילַת חַרְבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא׃ וְאִתְעֲרַע אַבְשָׁלוֹם קֳדָם עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רָכֵיב עַל כּוּדַנְתָּא וְעָלַת כּוּדַנְתָּא תְּחוֹת סוֹכָא דְּבוּטְמָא רַבָּא וְאִתְאֲחַד רֵישֵׁיהּ בְּבוּטְמָא וְאִתְּלֵי בֵּין שְׁמַיָּא וּבֵין אַרְעָא וְכוּדַנְתָּא דִּי תְחוֹתוֹהִי עֲבָרַת׃ וַחֲזָא גַּבְרָא חַד וְחַוֵּי לְיוֹאָב וַאֲמַר הָא חֲזֵיתִי יָת אַבְשָׁלוֹם תְּלֵי בְּבוּטְמָא׃ וַאֲמַר יוֹאָב לְגַבְרָא דִמְחַוֵּי לֵיהּ וְהָא חֲזֵיתָא וּמָא דֵין לָא מְחֵיתָהִי תַּמָּן וּרְמֵיתָהִי לְאַרְעָא וַעֲלַי פּוֹן לְמִתַּן לָךְ עֲסַר סִלְעִין דִּכְסַף וְאִסְפַּנְקֵי חֲדָא׃ וַאֲמַר גַּבְרָא לְיוֹאָב וְלוּ אֲנָא תְקִיל עַל כַּפַּי אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לָא אוֹשֵׁיט יְדִי בְּבַר מַלְכָּא אֲרֵי קֳדָמָנָא פַּקֵּיד מַלְכָּא יָתָךְ וְיָת אֲבִישַׁי וְיָת אִתַּי לְמֵימַר אִסְתַּמַּרוּ לִי בְּעוּלֵימָא בְּאַבְשָׁלוֹם׃ אוֹ פוֹן עֲבַדִית בְּנַפְשִׁי שְׁקַר וְכָל מִדַּעַם לָא יִתְכַּסָּא מִן מַלְכָּא

ואת

רלבג

ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור · הנה העזר הוא שיעזרם ב בתפלתו לש"י ועוד כי מפני שרצון חיל א אבשלום לא היה רק להמית דוד לא יהיו משתדלי' מאד בהרוג' בני חיל דוד אחר ש שאינם רואי' שם דוד: לאט לי לנער לאבשלו' · ר"ל הסתיר בעבורי זה הנער שתמלטו א אותו אם יבא לידך והנה עשה דוד זה לפי מה שאחשוב כי הוא חשב שעונו בבת שבע סבב את כל זה וכאילו היה' אבשלום בזה ה הפועל כלי להביא ב גזירת הש"י על דוד במה שאמר לו הנני מקים עליך רעה מ מביתך ולזה ראה דוד שאין לאבשלום פשע על זה והשתדל מפני זה בהצלתו: ותהי שם המלחמה נפוצת על פני כל הארץ · ידמה כי מפני נפילת ישראל ביד עבדי דוד נפל מורך בלבב' והיו נפוצי' אנשי המלחמה הנה והנה על פני כל הארץ על שהרבתה חיות היע' להשחי' בעם כמו מה שהשחיתה החרב · והנה סבב השם שנקרא אבשלו' לבדו לפני עבדי דוד מפני רוב פיזור חילו והוא היה רוכב על הפרד ויבא הפרד תחת סבוך ענפי האלה הגדולה שהיתה ומרוב ההסתבכות עם מרוצת הפרד' נתחזק ראשו ונאחז באלה עומד שם באויר והפרד אשר תחתיו עבר: שמרו מי בנער באבשלום · ר"ל שמרו מי שיהיה מכם שלא ישלח ידו בנער באבשלום: או עשיתי בנפשי שקר · ר"ל להעלי' מהמלך המיתתי אותו הנה שום דבר לא יעלם מן המלך שלא יגיע אל דרישתו וידיעתו מרוב החקיר' והדרישה:

רבינו ישעיה

לאט לי לנער · התכיננו לאט בעבורי לנער ואל תכבידו עליו המלחמה כי אם לתופשו חי: נפוצת · כמו נפוצה על משקל נפעלת · שנתפזרו לכאן ולכאן אלה בורחים ואלה רודפים אחריה: ויחזק ראשו באלה · מפני שהיה שערו מרובה נסבך בענפי האלה: שמרו מי בנער באבשלום · פירוש מי יגע בנער מקרא קצר הוא:

ואתה תתיצב מנגד, שלא תושיעני מיד המלך: לא כן אוחילה, לא טוב שאוחיל אותך ואדבר אליך שהלך ותבהו אני אלך: שלשה שבטים, ולהב ברמחיהם כמו חניתות היו אלא שהדקים נקראו שבטים וי"ת ניסכין ואמרו רז"ל לפי שגנב ג' לבבות לבב אביו ולבב בית דין ולב אנשי ישראל לפיכך נתקעו בו ג' שבטים ולפי שבא על עשר פילגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לוכיות עשר נערי יואב ולב בית דין שאמר על מאתים איש שהלכו עמו הלכו לתומם ואמרו כי מאתים ראשי סנהדרין היו: עודנו חי בלב האלה, טעם בלב האלה דבק עם בלב אבשלום פירוש תקע השבטים בלבו עד שעברו גופו ונתקעו בלב האלה על דרך אכה בדוד ובקיר אכנו את בחנית ובארץ ופירו' בלב האלה באמצע האלה כמו על לב השמים ופי' עודנו חי אחר שתקע בלבו שלש' השבטים עדיין היה חי על כן הכוהו עוד נערי יואב עד שהמיתוהו: ויסובו, עמדו סביביו להכותו: מרדוף, המ"ם בחירק שלא כמנהג וכמוהו מרדוף אחרי דוד מעכבך ומרגזך: אל הפחת הגדול, חפירה גדולה שהיתה ביער: מאד, אמר מאד לפי שהפחת היה גדול ומלאוהו באבנים על אבשלום ועוד מעל הארץ הגביהו הגל הגדול: לאהלו, חסר כתיב באל"ף יו"ד הרבים ויש בו דרש לפי שהיו נכלמי' מן המרד שעשו לא התחברו יחד אלא כל אחד בא לאהלו: ואבשלום לקח, פירוש לקח זאת העצה בעצמו להזכיר את שמו וכן ויקח קרח ואמרו כי בזה המקום נזכר אחר כך כי הוציאו עצמותיו מן הפחת הגדול וקברו אותו בזה המקום כי לכך נתכוון הוא שהציב שם מצבה בחייו: ויצב לו בחיו, חסר יו"ד הרבים כמו לאהלו שזכרנו וכמוהו רבים ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום שבא על שכב עם עשר פלגשי אביו לפיכך חסר יו"ד שהוא בחשבון עשרה: כי אמר אין לי בן, ולמעלה כתי' ויולדו לאבשלו' שלשה בנים ובת אחת היו לו אלא שמתו לפיכך עשה לו המצבה הזאת להיות לו לזכרון אחר מותו שהיו אומרים יד אבשלום ויד פירושו מקום וכמוהו רבים ובדברי רבותינו ז"ל יש מי שאמר שהיה לו בן אלא שלא היה הגון למלכות ומהם אמרו גמירי שכל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו והוא שרף תבואתו של יואב וי"ת לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי: ובשרת ביום אח', תשועה אחרת שתזדמן לישר' כי זאת התשועה לא תהיה שלימה בעיני המלך על אשר מת בנו: כי על כן בן המלך מת, כן קרי ולא כתיב והקרי הוא יותר קרוב כאלו אמר כי על אשר בן המלך מת אין אתה ראוי לבשר ויש בו דרש כי על כן ועל יושר מת שמרד באביו: לכושי, מבני כוש היה ונתגייר או אפשר שהיה ישר' והוא שחור ככושי לפיכך היו קוראים אותו כושי: ולכה אין בשורה מוצאת, תרגם יונתן ולך לית בסורתא מתיהבא כלומ' למה אתה רוצה ללכת לא לך יהיה שכר מזאת הבשורה ומוצאת כמו מזדמנת כמו וימציאו בני אהרן: ויהי מה, יהיה מה שיהיה על כל פנים ארוץ וכן ויעבר עלי מה יעבר עלי מה שיעבור איני חושש: בין שני השערים, שהיה לעיר חומה לפנים מחומה ושער לפנים משער ובין שני השערים היה מקום הישיבה כמו שנאמר למעלה אל יד השער: ואל

בשורה ג' חס' וסימ' אשר לתתי לו בשרה, לא איש בשרה אתה, היום הזה יום בשרה, ובמסרה אחריתי נמסר במקום לא איש בשורה אתה ולכה אין בשרה מוצאת: ארוץ ד' בקריאה וסימ' ויהי מה ארוץ, כי בכה ארוץ גדוד, וחברו, דרך מצותיך ארוץ:

ואתה תתיצב מנגד: ויאמר יואב לא כן אחילה לפניך ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה: (טו) ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימתהו: ויתקע יואב בשפר וישב העם מרדף אחרי ישראל כי חשך יואב את העם: ויקחו את אבשלום וישליכו אתו ביער אל הפחת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד וכל ישראל נסו איש לאהלו: ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה יד אבשלום עד היום הזה: ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה את המלך כי שפטו יהוה מיד איביו: (כ) ויאמר לו יואב לא איש בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר והיום הזה לא תבשר כי על בן המלך מת: ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראיתה וישתחו כושי ליואב וירץ: ויסף עוד אחימעץ בן צדוק ויאמר אל יואב ויהי מה ארצה נא גם אני אחרי הכושי ויאמר יואב למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת: ויהי מה ארוץ ויאמר לו רוץ וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי: ודוד יושב בין שני השערים וילך הצפה אל גג השער אל החומה וישא את עיניו וירא והנה איש רץ לבדו: (כה) ויקרא הצפה ויגד למלך ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו וילך הלוך וקרב: וירא הצפה איש אחר רץ ויקרא הצפה אל השער ויאמר הנה איש רץ לבדו ויאמר המלך גם זה מבשר:

ואת תתעתד מקביל: ואמר יואב הלא מבכן אשרי קדמך ונסיב תלתא נססין בידיה וקבענון בלבא דאבשלום ועד כען קים בגו בוטמא: ואסתחרו עסרא עולמיא נטלי זיניה דיואב ומחו ית אבשלום וקטלוהי: ותקע יואב בשופרא ותב עמא מלמרדף בתר ישראל ארי מנע יואב ית עמא: ונסיבו ית אבשלום ורמו יתיה בחורשא לגו קומצא רבא ואקימו עלוהי דגור אבנין רב לחדא וכל ישראל אפכו גבר לקרווהי: ואבשלום נסיב ואקים ליה בחיוהי ית קמתא די במישר מלכא ארי אמר לית לי בר קים בדיל לאדכרא שמי וקרא לקמתא על שמיה וקרא לה אתרא דאבשלום עד יומא הדין: ואחימעץ בר צדוק אמר ארהוט כען ואבסר ית מלכא ארי אתפרע ליה יי מיד בעלי דבבוהי: ואמר ליה יואב לא גבר כשר לבסרא את יומא דין ותבסר ביום אוחרן ויומא הדין לא תבסר אלהן דבר מלכא מית: ואמר יואב לכושי איזיל חוי למלכא דחזיתא וסגיד כושי ליואב ורהט: ואוסיף עוד אחימעץ בר צדוק ואמר ליואב ויהי מה ארהוט כען אף אנא בתר כושי ואמר יואב למא דנן את רהט ברי ולך לית בסורא מתיהב: ויהי מה בכדין ארהוט ואמר ליה רהוט ורהט אחימעץ באורח מישרא וקדים ית כושי: ודויד יתיב בין תרין תרעיא והליך סכואה על אגר תרעא על שורא וזקף ית עינוהי וחזא והא גברא רהיט בלחודוהי: וקרא סכואה וחוי למלכא ואמר מלכא אם בלחודוהי הוא בסורתא בפמיה ואזל מיזל וקרב: וחזא סכואה גברא אחרנא רהיט וקרא סכואה לנטר תרעא ואמר הא גברא רהיט בלחודוהי ואמר מלכא אף דין מבסר:

ואמר

רבינו ישעיה

מצבת, בא מופסק כמו אשר בשלכת מצבת בה: כי על כן בן המלך מת, פירוש על אשר, כמו כי על כן באו בצל קורתי: ואין זו בשורה טובה: וירץ, כמו וירוץ ונחלף השרק בחלם: ולכה אין בשורה מוצאת, פירוש אין הבשורה במצאת בך שכבר אותו ששלחתי יבשר, ובא מוצאת פועל עומד והוא כמו במצא:

רשי

לא כן אוחילה לפניך, לא אבקש עוד בקשה ממך כי אני אלך: כי אמר אין לי בן, ממלא מקומי ויהיה חשוב כמותי: בעבור הזכיר שמי, אקים לי מצבת אבן ובנין חשוב היה: ובשרת ביום אחר, בשורה תשועה אחרת: כי על כן, כי על אשר בן המלך מת לפיכך לא טובה לך הבשורה הזאת: ולך אין בשור' מוצאת, אין מתת שכר בשורה מצוייה היום: ויהי מה, כלומ' ומה בכך אם אין לי שכר: ויעבור, וקדים ית כושי: ראיתי

רלבג

ויקח שלשה שבטים בכפו, יתכן שהיו גדולים וחזקים וחדים בראשם ודמה בזה להמיתו בזולת חרב בתקעו אותם בלבו ולפי שכבר היה עדיין חי בלב האלה צוה יואב את נעריו נושאי כליו להכות אותו ולהמיתו: כי חשך יואב את העם, הנה מנע יואב את אנשי דוד מרדוף אחרי ישר' כי לא היה רצונו להשחיתם אך נתפייס בנפול אבשלו' בידיהם: את מצבת אשר בעמק המלך, ידמה שבנה שם בנין גבוה: כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי, ואע"פ שספר שכבר היו לו שלשה בני' יתכן שמתו אחר זה ואז בנה זאת המצב' ויקרא שמה יד אבשלום: ובשרת ביום אחר, ר"ל כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז אשלח הבשורה בפיך: ולכה אין בשורה מוצאת, ר"ל שאין לך בזה בשורה מוצאת הצלחה וטוב למבשר אבל היא כמו נקמה לו כי בנו מת: ויאמר

רשי

ראיתי ההמון הגדול' הומים ונעים במלחמה: לשלוח את עבד המלך יואב ואת עבדך' הרי זה מקר' מסורס לשלוח יואב את עבד המלך ואת עבדך לאחר ששלח יואב את עבד המלך זה הרץ אחרי ואת עבדך על עצמו הוא אומר ולא ידעתי מה היה אחרי כן: סוב התיצב כה' ופנה לכל אחד והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה: בני בני' שמנה פעמי' אמרו רבותינו שבעה להפסיקו משבעה מדורי גהינם ואחד להביאו לעולם הבא: לאט את פניו' כריך ית אפוהי כמשפט האבלים' לאט כמו וילט פניו באדרתו הנה היא לוטה בשמלה: כי

רדק

ואל בשורה טובה' כמו ובבשורה וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: סגר' מסר את האנשים וסגר בידך ואפשר כי ב"ת באדוני המלך עומד במקום שנים: לשלוח את עבד המלך יואב' לשלוח יואב את עבד המלך כלומר ראיתי ההמון הגדול נראיתי שהיה משתדל יואב לשלוח את עבד המלך והוא הכושי: ואת עבדך' אמ' על עצמו ומפני מהירות יואב לשלוח אותנו לא נתעכבנו לדעה מה: ויאמר המלך סוב התיצב כה' פה לכל אחד והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה: על עליית השער' בשער העיר היה עלייה על השער ועל גג אותה עלייה היה עומד הצופה כמו שאמ' למעלה על גג השער: בני בני' כן דרך הנוהים לכפול דבריה' וכן מעי מעי אוחילה' ובדרש כי שמנה פעמים אמר בני בשבעה פעמי' העלהו משבעה מדורי גהינם ובשמיני הביאהו לגן עדן: נעצב' כפעל עבר כי הוא פתח: לאט' כתרגומו כריך כי כן דרך האבלים להתעטף: כי הגדת' כלומר בזה הדבר שאתה עושה כאילו אתה מגיד ואומר לכל כי אין לך שרים: ישר' תואר כי הוא כולו קמוץ: כי

נשאו י' בקריא' וסים' עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה' אשר נשאו את ידם' קול צופיך נשאו קול יחדו' ומשנאיך נשאו ראש' נשאו נהרות יי ב' בפסוק' ורעבים נשאו עמך' נשאו אבן רדידי מעל, שמרי' כי נשאו מבנותיהם' נשאו נשים נכריות; סבו ו' חס וסים' נמסר בסדר דברים; התשעה ו' חס' בליש,

וַיֹּאמֶר הַצֹּפֶה אֲנִי רֹאֶה אֶת־מְרוּצַת הָרִאשׁוֹן כִּמְרֻצַת אֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִישׁ־טוֹב זֶה וְאֶל־בְּשׂוֹרָה טוֹבָה יָבוֹא׃ וַיִּקְרָא אֲחִימַעַץ וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ לְאַפָּיו אָרְצָה וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר סִגַּר אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־נָשְׂאוּ אֶת־יָדָם בַּאדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אֲחִימַעַץ רָאִיתִי הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל לִשְׁלֹחַ אֶת־עֶבֶד הַמֶּלֶךְ יוֹאָב וְאֶת־עַבְדֶּךָ וְלֹא יָדַעְתִּי מָה׃ ל וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ סֹב הִתְיַצֵּב כֹּה וַיִּסֹּב וַיַּעֲמֹד׃ וְהִנֵּה הַכּוּשִׁי בָּא וַיֹּאמֶר הַכּוּשִׁי יִתְבַּשֵּׂר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־שְׁפָטְךָ יְהוָה הַיּוֹם מִיַּד כָּל־הַקָּמִים עָלֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הַכּוּשִׁי הֲשָׁלוֹם לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הַכּוּשִׁי יִהְיוּ כַנַּעַר אֹיְבֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וְכֹל אֲשֶׁר־קָמוּ עָלֶיךָ לְרָעָה׃

יט

א וַיִּרְגַּז הַמֶּלֶךְ וַיַּעַל עַל־עֲלִיַּת הַשַּׁעַר וַיֵּבְךְּ וְכֹה אָמַר בְּלֶכְתּוֹ בְּנִי אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי אַבְשָׁלוֹם מִי־יִתֵּן מוּתִי אֲנִי תַחְתֶּיךָ אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי׃ וַיֻּגַּד לְיוֹאָב הִנֵּה הַמֶּלֶךְ בֹּכֶה וַיִּתְאַבֵּל עַל־אַבְשָׁלֹם׃ וַתְּהִי הַתְּשֻׁעָה בַּיּוֹם הַהוּא לְאֵבֶל לְכָל־הָעָם כִּי־שָׁמַע הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר נֶעֱצַב הַמֶּלֶךְ עַל־בְּנוֹ׃ וַיִּתְגַּנֵּב הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לָבוֹא הָעִיר כַּאֲשֶׁר יִתְגַּנֵּב הָעָם הַנִּכְלָמִים בְּנוּסָם ה בַּמִּלְחָמָה׃ וְהַמֶּלֶךְ לָאַט אֶת־פָּנָיו וַיִּזְעַק הַמֶּלֶךְ קוֹל גָּדוֹל בְּנִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי׃ וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הַבָּיִת וַיֹּאמֶר הֹבַשְׁתָּ הַיּוֹם אֶת־פְּנֵי כָל־עֲבָדֶיךָ הַמְמַלְּטִים אֶת־נַפְשְׁךָ הַיּוֹם וְאֵת נֶפֶשׁ בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְנֶפֶשׁ נָשֶׁיךָ וְנֶפֶשׁ פִּלַגְשֶׁיךָ׃ לְאַהֲבָה אֶת־שֹׂנְאֶיךָ וְלִשְׂנֹא אֶת־אֹהֲבֶיךָ כִּי הִגַּדְתָּ הַיּוֹם כִּי אֵין לְךָ שָׂרִים וַעֲבָדִים כִּי יָדַעְתִּי הַיּוֹם כִּי לֹא אַבְשָׁלוֹם חַי וְכֻלָּנוּ הַיּוֹם מֵתִים כִּי־אָז יָשָׁר בְּעֵינֶיךָ׃

וַאֲמַר סַכְוָאָה אֲנָא חָזֵי יַת רִיהֲטָא דְקַדְמָאָה כְּרִיהֲטָא דַאֲחִימַעַץ בַּר צָדוֹק וַאֲמַר מַלְכָּא גְבַר טָב דֵין וְאַף בְּסוֹרָא טָבָא יֵיתֵי׃ וּקְרָא אֲחִימַעַץ וַאֲמַר לְמַלְכָּא שְׁלָם וּסְגִיד לְמַלְכָּא עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָךְ דִמְסַר יַת גֻּבְרַיָּא דַאֲרִימוּ יַת יְדֵיהוֹן בְּרִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא שְׁלָם לְעוּלֵימָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר אֲחִימַעַץ חֲזֵיתִי הֲמוֹנָא סַגִּיאָה בָּתַר דִּשְׁלַח יַת עַבְדָּא דְמַלְכָּא יוֹאָב וְיַת עַבְדָךְ וְלָא יְדַעִית מָה׃ וַאֲמַר מַלְכָּא אִסְתְּחַר אִתְעַתַּד הָכָא וְאִסְתְּחַר וְקָם׃ וְהָא כוּשִׁי אֲתָא וַאֲמַר כּוּשִׁי יִתְבַּשַּׂר רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֲרֵי אִתְפְּרַע לָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין מִיַּד כָּל דְּקָמוּ עֲלָךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְכוּשִׁי הֲשְׁלָם לְעוּלֵימָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר כּוּשִׁי יְהוֹן כְּעוּלֵימָא סָנְאֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְכָל דְּקָמוּ עֲלָךְ לְבִישָׁא׃ וּרְגַז מַלְכָּא וּסְלִיק עַל עֲלִיַּת תַּרְעָא וּבְכָא וּכְדֵין אֲמַר בְּמֵיזְלֵיהּ בְּרִי אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי אַבְשָׁלוֹם לְוַי דְמֵתִית אֲנָא חֲלוּפָךְ וְאַתְּ קַיָּם יוֹמָא דֵין אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי׃ וְאִתְחֲוָאָה לְיוֹאָב הָא מַלְכָּא בָּכֵי וּמִתְאַבַּל עַל אַבְשָׁלוֹם׃ וַהֲוָת תְּשׁוּעֲתָא בְּיוֹמָא הַהוּא לְאֶבְלָא לְכָל עַמָּא אֲרֵי שְׁמַע עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר אִתְנְסִיס מַלְכָּא עַל בְּרֵיהּ׃ וּמִתְגַּנְּבִין עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵעַל לְקַרְתָּא כְּמָא דְמִתְגַּנְּבִין עַמָּא דְמִתְכַּלְמִין בְּמִפְּכְהוֹן בִּקְרָבָא׃ וּמַלְכָּא כְּרִיךְ יַת אַפּוֹהִי וּצְוַח מַלְכָּא בְּקָל רַב בְּרִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי׃ וַאֲתָא יוֹאָב לְוַת מַלְכָּא לְבֵיתָא וַאֲמַר אַבְהֵתְתָּא יוֹמָא דֵין יַת אַפֵּי כָל עַבְדָךְ דְּשֵׁיזִיבוּ יַת נַפְשָׁךְ יוֹמָא דֵין וְיַת נְפַשׁ בְּנָךְ וּבְנָתָךְ וּנְפַשׁ נְשָׁךְ וּנְפַשׁ לְחֵינָתָךְ׃ לְמִרְחַם יַת סָנְאָךְ וּלְמִסְנֵי יַת רָחֲמָךְ אֲרֵי חַוֵּיתָא יוֹמָא דֵין אֲרֵי לֵית לָךְ רַבְרְבִין וְעַבְדִין אֲרֵי אֲנָא יְדַעְנָא יוֹמָא דֵין אֲרֵי אִלּוּ אַבְשָׁלוֹם קַיָּם וְכוּלָנָא יוֹמָא דֵין מִתְקַטְּלִין אֲרֵי בְכֵן כָּשַׁר בְּעֵינָךְ׃

רלבג

ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול' הנה כשראה אחימעץ בן צדוק שלב המלך דוד על אבשלו' מנע עצמו מלספר לו זאת הבשורה אשר יכאב לבו בה ולזה התנכל ואמר שלא ידע בזה דבר אך ראה ההמון הגדול לשלוח יואב את עבד המלך את הכושי ואת עבדך אמר זה אחימעץ על עצמו וכאילו אמר שהאחר הבא הוא יודע אמתת הדברי' כי לולא זה לא שלחו יואב: והנה בכה דוד כזה האופן הנפלא על מיתת אבשלום לפי שהיה יודע כי עונותיו סבבו זה: לאט את פניו' כסה את פניו כי היה בוש מהתפעל כמו זה היה תפעלות האזק כי אי' מזה מחק המלכי': ויהי

רבנו ישעיה

ראיתי ההמון· פי' כשנתקבצו העם לשלוח יואב ולוויתו· וגם לשלוח אותי לבשרך: מותי אני· כמו כשני סימנין שהיה לו לומר ימות אני· או מותי לבד ודומה לו ותראהו את הילד: לאט פניו· כדרך האבלים:

למלך ל' זוגין מטעי קדמאה נסיב לת"ל ותניין לא נסיב למ"ל

וסי' ויגבל צור ישעתו' ותהי התשעה ביום ההוא' מי יתן מציון ישעת ישראל' ולכה לישעתה' אמר לנפשי ישעתך אני' וכעב עברה ישעתי: לאט ב' בקריאה וסי' והמלך לאט את פניו' ודבר לאט עסך:

כי אינך יוצא' כי אם אינך יוצא וכן ובמית והלכת ואם במית וכתן יי' לכם לחם בר ואם כתן ותמאן לשלחו ואם תמאן: ורעה לך זאת' פועל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו וכן ורעה עליך: כדון' נשפטים זה עם זה ומתווכחים להשיב את המלך וכן תרגם יונתן מתווכחין: מעל אבשלום' שלא יהיה עלינו ונכנגדו לאותם עמו ותרג' יונתן מלות אבשלום: אחי אתם' תכלית הדברים שלא לצדוק ולאביתר שידברו הדברי' האלה אל זקני יהודה ובעוד שהיה משים דוד הדברים האלה בפי השליח בא דבר כל ישראל: את המלך אל ביתו' על ידי שלוחי' וספרים להשיבו ובעבור זה הפסוק בין הדברים ודבר כל ישראל בא: תמרו' חסר אלף וכן אשר ימרוך למזמה: תחת יואב' כי שנא דוד את יואב על שהרג את אבשלו' ורצה להסירו שלא יהיה שר צבאו: ויט את לבב כל איש יהודה' עמשא הטה את לבב כל איש יהודה ויונתן שתרגם ואתפני לומה שהיה קול' אותו ויט בצרי הה"ל והמסרה מעיד עליו שהוא בפתח הה"ל ואמרה כי שנים הם בפתח ויט עלינו חסד וזה: וצלחו' כמו ועברו וכן תרגם יונתן וגזו ותרגם על המעברות על מגזתא או פי' ובקעו וכמוהו פן יצלח כאש בית יוסף ותרגו' ויבקע עצי העולה וצלח ית אעי דעלתא כלומר עברו ברגליהם כי היה מקום בירדן בעת ההיא שהיו עוברים שם ברגל: לפני המלך' לבא לפני המלך: ועבר' העברה לעביר' כמו להעביר וכן לשמיד מעוזניה כמו להשמיד ופי' העברה הספינה שעוברים בה את הירדן ולפיכ' נקראת עברה: את בית המלך' הנשים והקטנים שלא היו יכולין לעבור ברגליהם ויש לפרש העברה שם לחברת האנשי' וכן תרג' יונתן כמשמעו מגזתא ואפשר שהוא קרא ה הספינה העוברת מגזתא וכן הוא ולפיכ' תרגם ועברה ועברו: בעברו בירדן' כשבא המלך לעבור את הירדן בא שמעי ונפל לו שיכפר לו על עונו: לכל

רלבג

ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל' ר"ל שהיו מריבים קצתם עם קצת לאמר שראוי להם להשיב את המלך שהציל אותם מכף אויביהם ומלטם מיד פלשתים אחר שכבר מת אבשלום שמשחו עליהם למלך: ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו' ר"ל שכל ישראל הסכימו שישוב המלך אל ביתו: אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב' ידמה שעשה זה דוד כדי שלא יירא ממנו עמשא כן יכוא את לב איש יהוד' מעל דוד או אולי התפעל על זה קצת התפעלות כנגד יואב בעבור הדברים הקשים שאמר לו על בכותו על אבשלום או אפשר גם כן שספור לו כי יואב עבר על מצותו להרוג את אבשלום: וצלחו את הירדן לפני המלך' כאלו בקעוהו מרוב עברם שם: ועברה העברה' היא הספינה קטנה אשר יעברו בה הנהר: נפל לפני המלך' התנפל נכנע לפניו לבקש ממנו מחילה על אשר העוה כנגדו בצאתו: לכל

עד עתה ד' בקריא' וסי' ואחר עתה' כי לא באתם עד עתה אל' ויתן יי' אותם וירחמם' ועתה קום צא ודבר: יושב ח' מל' בספרא וסי' ושאול יושב בקצה הגבעה' אל היבוסי יושב' בבית הארזים' ודוד יושב בירושלם' הנה יושב בירושלם' והוא בביתו יושב' ודוד יושב בין שני השערים' ויקם המלך וישב בשער:

ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך כי ביהוה נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך מנעריך עד עתה: ויקם המלך וישב בשער ולכל העם הגידו לאמר הנה המלך יושב בשער ויבא כל העם לפני המלך וישראל נס איש לאהליו: ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום: ואבשלום אשר משחנו עלינו מת במלחמה ועתה למה אתם מחרשים להשיב את המלך: והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו: אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך: ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב: ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד וישלחו אל המלך שוב אתה וכל עבדיך: וישב המלך ויבא עד הירדן ויהודה בא הגלגלה ללכת לקראת המלך להעביר את המלך את הירדן: וימהר שמעי בן גרא בן הימיני אשר מבחורים וירד עם איש יהודה לקראת המלך דוד: ואלף איש עמו מבנימן וציבא נער בית שאול וחמשת עשר בניו ועשרים עבדיו אתו וצלחו הירדן לפני המלך: ועברה העברה לעביר את בית המלך ולעשות הטוב בעינו ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בעברו בירדן:

וכען קום פוק ומליל על לבא דעבדך ארי במימרא דיי קיימית ארי ליתך נפיק אם יבית גבר עמך בליליא ותהי בישא לך דא מכל בישתא דאתת עלך מזעורך עד כען: וקם מלכא ויתיב בתרעא ולכל עמא חויאו למימר הא מלכא יתיב בתרעא ואתא כל עמא לקדם מלכא וישראל אפיך גבר לקרווהי: והוו כל עמא מתוכחין בכל שבטיא דישראל למימר מלכא שזבנא מיד בעלי דבבנא והוא פרקנא מידא דפלשתאי וכען ערק מן ארעא מלות אבשלום: ואבשלום דמשחנא עלנא מית בקרבא וכען למא אתון שתקין לאתבא ית מלכא: ומלכא דוד שלח לצדוק ולאביתר כהניא למימר מלילו לסבי יהודה למימר למא תהון בתראין לאתבא ית מלכא לביתיה ופתגם כל ישראל אתא לות מלכא לביתיה: אחי אתון קריבי ובסרי אתון ולמא תהון בתראין לאתבא ית מלכא: ולעמשא תימרון הלא קריבי ובשרי את כדין יעביד לי יי וכדין יוסיף אם לא רב חילא תהי קדמי כל יומיא חלף יואב: ואתפני לבא דכל אנש יהודה כגברא חד ושלחו למלכא תוב את וכל עבדך: ותב מלכא ואתא עד ירדנא ודבית יהודה אתו לגלגלא למיזל לקדמות מלכא לאעברא ית מלכא ית ירדנא: ואוחי שמעי בר גרא בר שבט בנימן די מעלמת ונחת עם אנש יהודה לקדמות מלכא דוד: ואלף גברא עמיה משבטא דבנימן וציבא עולמא דבית שאול וחמשת עסר בנוהי ועשרין עבדוהי עמיה וגזו ירדנא קדם מלכא: ועברו מגזתא לאעברא ית בית מלכא ולמעבד דתקין בעינוהי ושמעי בר גרא נפל קדם מלכא במעבריה בירדנא:

רבינו ישעיה

כי אינך יוצא' אם אינך יוצא: ודבר כל ישראל בא' שכבר שלחו שלוחים: אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב' פירוש שהיה סובר דוד להעביר יואב מגדולתו בעבור שהרג אבשלו' בנו: ויט את לבב כל איש יהודה' כבד היא' ועגונה על עמשא שהטה את לבבם ודבר להם: וצלחו את הירדן' פירו' עברו: ועברה העברה' פירו' העם שעברו הירדן להעביר המלך קורא העברה: ולעשות הטוב בעיניו' כלומ' למצוא חן בעיניו:

רשי

כי אינך יוצא' אם אינך יוצא: וישראל נס' אותם שהיו עם אבשלום: כל העם נדון' מתווכחים זה עם זה: ודבר כל ישר' בא אל המלך' כל זה מדברי שליחותו: ולעמשא' שהוא שר צבא תאמרו הלא בן אחותי אתה: וצלחו את הירדן' בקעוהו בתריסהון ועברו: העברה' ספינה המעבורת שעוברי' בה את עבר רוחב הנהר: ראשון

(וקנת מהם איכם ככתבי' עם קמסר:) מחרשים ז' חס' בליש' וסי' בסדר וישלח: תמרו ג' חס' אלף בליש' אמירה וסי' ולעמשא תמרו' אשר ימרוך למזמה' וכנמא פתגמא התיבונא למסר: ולעשות טו' בקריאה וסים' נמסר לעיל סימן ז':

רשי

ראשון לכל בית יוסף· כל ישראל אתאו לך ואני יותר מכולם והנני באתי לבקש מחילה אם תקבלני בטוחים כל ישראל שתקבלם ואם לאו יהיו יראים לשוב אליך עוד: היום יומת איש· בתמיה כי היום אני מלך על עכשיו הייתי סבור לא זילזל בי אדם גדו' כזה אלא אם כן נפסקה מלכותי מאת המקום והוא אומר לו קלל את דוד אבל עכשיו שהוא א מתחרט ידעתי כי מלך אני: ולא עשה רגליו· לשון תקון היא העברת שיער שבין הרגלי': שפמו· גרנין בלעז: למה לא הלכתי עמי· לצאת מירושלם כשיצאתי כי פסח אני ואיני יכול לילך ברגלי: לשלחו· ללותו: כי איש גדול הוא· בעושר: כמה

רדק

לכל בית יוסף· לפי שהיה משבט בנימין ושבט בנימין ואפרים ומנשה נקראים בית יוסף כי הוא היה הראש ויש בו דרש אמר לו שמעי לדוד אחיו של יוסף גמל אותו רעה והוא גמלם טובה כך אני אני גמלתיך רעה גמלני אתה טובה ויש דרש אחר קרוב מזה כל ישראל נקראו יוסף כמו שכתוב אולי יחנן יי' צבאות שארית יוסף וכן רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף אמר לו שמעי לדוד כל ישראל גמלו אותך רעה ואני יותר מכולם וכל ישראל יושבים ומצפים לראות מה אתה עושה עמי אם אתה מקבל אותי כל ישראל באים אליך כאחד ומשלימים לך: התחת זאת· אם בעבור ההכנעה הזאת שעשה שמעי תכפר לו שלא ימות והוא חטא חטא גדול שקלל את משיח יי': ולא עשה רגלו ולא עשה שפמו· כתרגומו ולא שטף רגלוהי ולא ספר ספמיה כלומר לא רחץ אפילו רגליו ואין צריך לומ' כל גופו ולא גלח אפי' שפמו והוא השיער שעל השפה: כי בא ירושלם לקראת המלך· פירו' כאשר בא דוד ירושלם בא מפיבושת לקראתו ובא ש'כל עומד במקום שנים: עבדי רמני· שהלך בלא ידיעתי ואני אמרתי אחבשה לי את החמור ובתוך כך הלך הוא: וארכב עליה· אתון היתה וחמור כולל זכר ונקב': וירגל בעבדך· ענין רכילות וכן מן הקל לא רגל על לשונו: ומה יש לי עוד צדק'· מה לבקש עוד ממך צדקה שתעשה עמי ולזעק אליך שתעזרני כי די לך ששמת אותי באוכלי שולחנך: תחלקו את השדה· השדה כולל לכל הנחלה ובדברי רבותינו ז'ל כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצאת בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות כי קבל לשון הרע מפי ציבא ולא קבל הצדקות מפיבושת לפניו ואמר לו למה תדבר עוד דבריך והכתוב מעיד עליו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס: לשלחו את בירדן· כתרגומו לאלוויתיה ית ירדנא וכתיב בירדן וקרי הירדן ושניהם קרובים: בשיבתו במחני'· כמו בישיבתו במחנים וחסר פא הפועל מן השם כמו שחסר מן המקור בשבתו: כמעט

ראשון ח' בקריאה וסי' החדש הזה לכם ראש חדשים· הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף· ולא היה דברי ראשון· אני יי' ראשון· אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי· אני הוא ראשון אף אני אחרון· ראשון לציון הנה הנם· כי שאל נא לדור רישון ל' את' א': התחתת ג' בקריא' וסים' יעקב· יוסף· שמעי: ולא עשה ה' וסי' ומפבשת

כ וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אַל־יַחֲשָׁב־לִי אֲדֹנִי עָוֹן וְאַל־תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר הֶעֱוָה עַבְדְּךָ בַּיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ מִירוּשָׁלִָם לָשׂוּם הַמֶּלֶךְ אֶל־לִבּוֹ׃ כִּי יָדַע עַבְדְּךָ כִּי אֲנִי חָטָאתִי וְהִנֵּה־בָאתִי הַיּוֹם רִאשׁוֹן לְכָל־בֵּית יוֹסֵף לָרֶדֶת לִקְרַאת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ וַיַּעַן אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה וַיֹּאמֶר הֲתַחַת זֹאת לֹא יוּמַת שִׁמְעִי כִּי קִלֵּל אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד מַה־לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי־תִהְיוּ־לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן הַיּוֹם יוּמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי־מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי לֹא תָמוּת וַיִּשָּׁבַע לוֹ הַמֶּלֶךְ׃ כה וּמְפִבֹשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל יָרַד לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וְלֹא־עָשָׂה רַגְלָיו וְלֹא־עָשָׂה שְׂפָמוֹ וְאֶת־בְּגָדָיו לֹא כִבֵּס לְמִן־הַיּוֹם לֶכֶת הַמֶּלֶךְ עַד־הַיּוֹם אֲשֶׁר־בָּא בְשָׁלוֹם׃ וַיְהִי כִּי־בָא יְרוּשָׁלִַם לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת׃ וַיֹּאמַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עַבְדִּי רִמָּנִי כִּי־אָמַר עַבְדְּךָ אֶחְבְּשָׁה־לִּי הַחֲמוֹר וְאֶרְכַּב עָלֶיהָ וְאֵלֵךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי פִסֵּחַ עַבְדֶּךָ׃ וַיְרַגֵּל בְּעַבְדְּךָ אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וַעֲשֵׂה הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ כִּי לֹא הָיָה כָּל־בֵּית אָבִי כִּי אִם־אַנְשֵׁי־מָוֶת לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַתָּשֶׁת אֶת־עַבְדְּךָ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ וּמַה־יֶּשׁ־לִי עוֹד צְדָקָה וְלִזְעֹק עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה תְּדַבֵּר עוֹד דְּבָרֶיךָ אָמַרְתִּי אַתָּה וְצִיבָא תַּחְלְקוּ אֶת־הַשָּׂדֶה׃ וַיֹּאמֶר מְפִיבֹשֶׁת אֶל־הַמֶּלֶךְ גַּם אֶת־הַכֹּל יִקָּח אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ בְּשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ׃ וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי יָרַד מֵרֹגְלִים וַיַּעֲבֹר אֶת־הַמֶּלֶךְ הַיַּרְדֵּן לְשַׁלְּחוֹ אֶת־בירדן׃ וּבַרְזִלַּי זָקֵן מְאֹד בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְהוּא־כִלְכַּל אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשִׁיבָתוֹ בְמַחֲנַיִם כִּי־אִישׁ גָּדוֹל הוּא מְאֹד׃

ל' ל' · טו נקודות בקרי' ל' עניגן בבבל' · ל' · ג' יעקב יוסף שמעי · ל' · ב' חס' ואת חמסת · ל' ל' · ב' ה' · ל' ל' · ל' ל' · ל' · ה' · ל' · ל' · ב' נער · הירדן ק' · ל' ל'

וַאֲמַר לְמַלְכָּא לָא יַחְשׁוֹב עֲלַי דִּילִי רִבּוֹנִי חוֹבָא וְלָא תִדְכַּר יָת דִּי סְרַח עַבְדָּךְ בְּיוֹמָא דִּי גְלָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא מִירוּשְׁלֶם לְשַׁוָּאָה מַלְכָּא עַל לִבֵּיהּ׃ אֲרֵי יְדַע עַבְדָּךְ אֲרֵי אֲנָא חָבֵית וְהָא אֲתֵית יוֹמָא דֵין קַדְמַאי לְכָל בֵּית יוֹסֵף לְמֵחַת לְקָדָמוּת רִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ וַאֲתֵיב אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה וַאֲמַר הֲחֲלַף דָּא לָא יִתְקְטַל שִׁמְעִי אֲרֵי לָט יָת מְשִׁיחָא דַיָי׃ וַאֲמַר דָּוִד מַה לִי וּלְכוֹן בְּנֵי צְרוּיָה אֲרֵי תֶהֱווֹן לִי יוֹמָא דֵין לְסָטָן יוֹמָא דֵין יִתְקְטֵל גַּבְרָא בְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי הֲלָא יָדַעְנָא אֲרֵי יוֹמָא דֵין אֲנָא מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי לָא תְמוּת וְקַיֵּם לֵיהּ מַלְכָּא׃ וּמְפִיבֹשֶׁת בַּר שָׁאוּל נְחַת לְקָדָמוּת מַלְכָּא וְלָא שְׁטַף רִגְלוֹהִי וְלָא סַפַּר סַפְמֵיהּ וְיָת לְבוּשׁוֹהִי לָא חַוַּר לְמִן יוֹמָא דִּי גְלָא מַלְכָּא עַד יוֹמָא דַאֲתָא בִשְׁלָם׃ וַהֲוָה כַּד אֲתָא לִירוּשְׁלֶם לְקָדָמוּת מַלְכָּא וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא לְמָה לָא אֲזַלְתָּ עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת׃ וַאֲמַר רִבּוֹנִי מַלְכָּא עַבְדִּי שַׁקַּר בִּי אֲרֵי אֲמַר עַבְדָּךְ אֶחֱשׁוֹק לִי חֲמָרָא וְאֶרְכּוֹב עֲלַהּ וְאֵהָךְ עִם מַלְכָּא אֲרֵי חֲגִיר עַבְדָּךְ׃ וַאֲמַר עַל עַבְדָּךְ מִלִּין דְּלָא כָשְׁרָן קֳדָם רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְרִבּוֹנִי מַלְכָּא חַכִּים כְּמַלְאֲכָא דַיָי וַעֲבֵיד דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ׃ אֲרֵי לָא הֲוָה כָּל בֵּית אַבָּא אֱלָהֵן גַּבְרֵי חַיָּבֵי קְטוֹל לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא וְשַׁוֵּיתָא יָת עַבְדָּךְ בְּאָכְלֵי פָתוֹרָךְ וּמָה אִית לִי עוֹד זָכוּ וּלְמִקְבַּל עוֹד קֳדָם מַלְכָּא׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא לְמָא תְמַלֵּל עוֹד פִּתְגָּמָךְ אֲמָרִית אַתְּ וְצִיבָא תִּפְלְגוּן יָת אַחְסַנְתָּא׃ וַאֲמַר מְפִיבֹשֶׁת לְמַלְכָּא אַף יָת כּוּלָּא יִסַּב בָּתַר דַּאֲתָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא בִּשְׁלָמָא לְבֵיתֵיהּ׃ וּבַרְזִלַּי גִלְעָדָאָה נְחַת מֵרוֹגְלִים וַעֲבַר יָת מַלְכָּא יָת יַרְדְּנָא לְאַלְוָיוּתֵיהּ יָת יַרְדְּנָא׃ וּבַרְזִלַּי סִיב לַחֲדָא בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְהוּא סוֹבַר יָת מַלְכָּא בְּמִתְּבֵיהּ בְּמַחֲנַיִם אֲרֵי גְבַר רַב הוּא לַחֲדָא׃ ואמר

רלבג

לכל בית יוסף· קרא כלל ישראל יוסף לרב בני יוסף עם שמבני יוסף היו רוב המושלי' בישראל: ולא עשה את רגליו ולא עשה שפמו· ר'ל שלא הסיר צפרני רגליו ולא גלח השער אשר בזקנו בשפמו: כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדני המלך· הנה אמר זה על רוב הרדיפות שרדף שאול את דוד׳ ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך׳ לפי שקבל דוד זה הלשון הרע מציבא לא יכו' לבא' מהאמנתו לגמרי בדברי מפיבש' ולזה שם הענין ממוצע בין האמנה ובין בלתי האמנ' ואמ' שהוא וציבא יחלקו את השדה: בשיבתו במחני'· ר'ל בישיבתו במחני' או ירצה בזה שהוא כלכל אותו בשובו במחנים: כמעט

רבינו ישעיה

והנה באתי היום· פירו' ידעתי כי אני חייב מיתה והיה לי לברוח משפניך אלא סמכתי בחוכתך וברוב חסדיך שתמחול לי· ובאתי ראשון לכל בית יוסף· ויש אומר למה הזכיר ראשון לכל בית יוסף שאמר לו יהודה מכר את יוסף ולא שילם לו גמול רע בשיכול לשלם לו ואני בא ראשון ונתחלה לכל בית יוסף שתמחול כמו שמחל יוסף ליהודה: כי היום אני מלך על ישראל פי' אם אשלם גמול רע לזה כל ישראל יפחדו לשוב אלי כי כולם חרדו כי· ואם אמחול לזה כולם ישובו אלי: לא עשה רגליו: פי' לא תקן רגליו שלא רחצם· ותרגמו לא סטף רגלוהי ולא ספר ספמיה· שהיה כוהב כדרכי האבלים: וירגל בעבדך· כמו לא רגל על לשונו שהוא לשון רכילות שנודע לו שדיבר עליו דברי רגילות למלך: אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה· פירוש אמרתי כבר וציבא תפי הכה לך כל אשר למפיבושת ואיני יכול לחזור אחריו מכל וכל· תחלקו את השדה בין שניכם: אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו· כלומ' דיי לי ביאתך לשלום: לא אחסר דבר· איני חושש מן השדה: בשיבתו במחנים· איננו מן ישב אלא מן שב· שאילו היה מישב היה לו לומר ב בישיבתו בקמבים:

בן שאול אול ירד לקראת המלך ב' בו' אותו במלכו' וחברו דרה' וירא אלהים את מעשיהם: כנסב' וסי' ביין לגושו' ומפבשת בן שאול:

רדק

כמעט יעבר׳ אעבור מעט עמך מן הירדן ואילך ואחר כך אשוב לעירי: ישב נא׳ אחר שאעבור עמך תרכה שאשוב בעירי: עם קבר אבי ואמי׳ אמות בעירי ואקבר עם קבר אבי ואמי: ויעבירו׳ כן כתיב וקרי העבירו וטניהם קרובים: חצי עם ישראל׳ קצת עם ישראל שהרי א״מר אחר כן וכל ישראל באים אל המלך אם כן אותם שעברו עמו מישראל מעטים היו ולא היו אלא אותם שהיו בין בני יהודה שעברו עמו בברחו ואלה אלף איש שעברו עם שמעי בן גרא מבנימין ולשון חצי ומחצה ומחצית איננו אלא חלוק החלק מהכלל פעמי׳ הוא חלק בחלק בשוה וזהו ברוב ופעמים איננו בשוה כמו חצים שרפתי במו אש וכן אומר עד צואר יחצה והצואר איננו חצי ה הגוף בשוה וממנו ולמעלה איננו אלא קצת מעט מהגוף: גנבוך׳ שהעבירוך בסתר להשיבך אל המלכות בלא רשותינו ומראים כאילו אין אנו רוצים במלכותך יותר אנו רוצי׳ מהם אלא לבזותינו עשו: וכל אנשי דוד עמו׳ כמו וכל אנשיך עמך כי עמו היו מדברים וכמוהו ואת יפתח ואת שמואל כאילו אמר ואותי: אם נשאת׳ כמו משאות אם נשאתי פרס מבית המלך ויש לומר אם נשאתי מנחה כמו וישא משאת והוא שם בשקל ישם בת על מלאת: עשר ידות׳ לפי שהם עשרה שבטים כי בנימן עם יהודה ועוד כי אלף איש מבנימן עם שמעי העבירו המלך את הירדן: וגם בדוד אני ממך׳ כתרגומו ואף בדוד אנא רעינא ממך כ כלומר אף על פי שהוא משבטך אני רוצה בו יותר ממך: ויקש דבר איש יהודה׳ קשה דברם וחזק יותר מדבר איש ישראל ודברו איש יהודה לאיש ישראל קשות והמלך היה שותק להם לפיכך חרה לאיש ישראל והלכו אחרי שבע בן בכרי כשתקע ב בשופר ואמ׳ איש לאהליו ישראל: נאליהם

רבינו ישעיה

אם נשאת נשא לנו׳ לשון משאת המלך׳ ובא נשאת שם ה המקור מבנין נפעל׳ פסם המקור דרכו לבא על הרכב ד דרכים: ולא היה דברי ראשון לי להשי׳ את מלכי׳ וגם זה בא בב׳ סימנין: ויקש דבר איש ד יהודה׳ פיקום שאמרו להם לכו שלא המלך ולכם לא סלא׳ ומפני זה כעסו: ויתגם

תרגום

יומי שני ז׳ דסמיכי וסי׳ אברהם׳ ישמעאל׳ יעקב׳ וחברו מעט ורעים היו ימי שני חיי ג׳ בפסוק׳ ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי: שרים ח׳ בליש׳ וסי׳ אם אשמע עוד בקול שרים׳ ויקונן ירמיהו על יאשיהו׳ קדמו שרים׳ לשכות שרים בחצר הפנימי׳ ויאמרו השרים והשרות׳ וכנרות ונבלים לשריה׳ ושרים כחללים כל

ואמר מלכא לברזילי את עבר עמי ואסובר יתך עמי בירושלם: ואמר ברזילי למלכא כמא יומי שני חיי ארי אסק עם מלכא לירושלם: בר תמנן שנין אנא יומא דין האדע בין טב לביש אם יטעם עבדך ית מה דאיכול וית מה דאשתי אם אשמע עוד בקל כנרין ותושבחן ולמה יהי עבדך עוד למטול על רבוני מלכא: בזעיר יעבר עבדך ית ירדנא עם מלכא ולמה ישלמנני מלכא ת תשלומא הדא: יתיב כען עבדך ואמות בקרתי ואתקבר בקברא דאבא ודאמא והא עבדך כמהם יעבר עם רבוני מלכא ועביד ליה ית דתקין בעינך: ואמר מלכא עמי יעבר כמהם ואנא אעביד ליה ית דתקין בעינך וכל דתרמי עלי אעביד לך: ועבר כל עמא ית ירדנא ומלכא עבר ונשק מלכא לברזילי ובריכיה ותב לאתריה: ועבר מלכא לגלגלא וכמהן עבר עמיה וכל עמא דבית יהודה אעברו ית מלכא ואף פלגות עמא דישראל: והא כל אנש ישראל אתן לות מלכא ואמרו למלכא מא דין בסיוך מננא אחנא אנש יהודה ואעברו ית מלכא וית אנש ביתיה ית ירדנא וכל גברי דוד עמיה: ואתיב כל אנש יהודה על אנש ישראל ארי קריב לי מלכא מ מדילך ולמא דנן תקוף לך על פתגמא הדין המיכל אכילנא מנכסי מלכא אם מתנא מני לנא: ואתיב אנש ישראל ית אנש יהודה ואמר עסרא חולקין אית לי במלכא ואף בדוד אנא רעינא מנך ומא דין אשטתני ולא הוה פתגמי קדמותא לי לאתבא ית מלכי ותקיף פתגם אנש יהודה מפתגם אנש ישראל:

מקרא

ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבר אתי וכלכלתי אתך עמדי בירושלם: ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי כי אעלה את המלך ירושלם: בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה אם אשמע עוד בקול שרים ושרות ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדני המלך: כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת: ישב נא עבדך ואמת בעירי עם קבר אבי ואמי והנה עבדך כמהם יעבר עם אדני המלך ועשה לו את אשר טוב בעיניך: ויאמר המלך אתי יעבר כמהם ואני אעשה לו את הטוב בעיניך וכל אשר תבחר עלי אעשה לך: ויעבר כל העם את הירדן והמלך עבר וישק המלך לברזלי ויברכהו וישב למקמו:

ויעבר המלך הגלגלה וכמהן עבר עמו וכל עם יהודה ויעבירו את המלך וגם חצי עם ישראל: והנה כל איש ישראל באים אל המלך ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה ויעברו את המלך ואת ביתו את הירדן וכל אנשי דוד עמו: ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך על הדבר הזה האכול אכלנו מן המלך אם נשאת נשא לנו:

ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר ידות לי במלך וגם בדוד אני ממך ומדוע הקלתני ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל:

מעיני בך׳ עשיתי לי שרים ושרות: הגלגלה ז׳ בקריא׳ וסי׳ וישלחו אנשי גבעון׳ וישב יהושע קדמ׳ ובתראה דיהודה׳ וישב המלך׳ ויבא עד הירדן׳ ויעבר המלך דכמהן׳ ואלישע שב הגלגלה: וכל עם ז׳ דסמיכי וסי׳ נמסר ביהושע סימן ח׳:

רשי

כמה ימי שני חיי׳ אשר יש לי לחיות כי אעלה וגו׳ הלא מעט הם ומה הנייה יש לי בכלכולך: האדע בין טוב לרע׳ בין מאכל טוב למאכל רע ואמרו רבותינו ז״ל שטוף בזמה היה לפיכך קפצה עליו זקנה: כמעט יעבר עבדך׳ הלויה מועטת יעבר עבדך ללוותך אחר שתעבור את הירדן הגמולה הזאת שאיב׳ טוב׳ לי: עבדך כמהם׳ בנו היה: כי קרוב המלך אלי׳ משבטי הוא: אם נשאת׳ כמו משאת פרס מבית המלך: עשר ידות לי במלך׳ שאנו עשרה שבטים: וגם בדוד׳ אף על פי שהוא קרוב לכם אני משוך בו יותר ממך שאנו עשר ידות ומדוע הקלותני להיות אתה קודם וכי לא היה ד דברי ראשון להשיב את מלכי וקודם לכן בא דברינו אליו ל להשיבו כמו שכתוב למעלה ודבר כל ישראל בא אל המלך: ויקש דבר איש יהוד׳ לשון התקוששו כרא׳ והוסיף דבר איש יהודה ש שהראום אגר׳ ששלח להם דוד למה תהיו אחרונים להשיב אל המלך וגו׳ כך מפורש באגדה׳ ויש לפרש ויקש לשון קושי וחוזק וכן תרגם יונת׳ ותקיף וגם נקרא נודמן ל לשון הקדים קראויו ויקרא לכל בני המלך לשון זימון: הזעק

רלבג

כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך׳ רוצה לומר מעט הוא מה שעבר עבדך את הירדן אל המלך ובהיו׳ הענין כן למה יגמלני המלך הגמולה הזאת בעבו׳ מעט שהטיבותי לו: אם נשאת נשא לנו׳ ר״ל אם נשא משאת המלך מאת פניו אלינו להאכילנו: עשר ידות לי במלך׳ רוצה לו׳ כאלו זה מלך שיהיה וגם בדוד יש לי חלק גדו׳ ממך ואף על פי שהוא קרובך: ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי׳ רוצה לומר שכבר היה ראוי לאיש יהודה שימתינו דבר איש ישראל להיותם הרוב בדרך שיהיה דבריהם ראשון להשיב את המלך: ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל׳ וזה כי המלך היה קרוב להם להיותו משבט יהודה והיה גם כן קרוב להם מצד אחר כי ישיבתו היתה בתוך ארץ יהודה ואשר היתה ישיבתו ביניהם היה ראוי שיהיו קודמים להשיבו. עם: ויתגם

הזעק לי את איש יהוד׳ שיהו כאן עד שלשה ימים: ואתה פה עמוד׳ לסוף שלשת ימים הוי זהיר להיות עומד כאן לפני כי חפץ היה לרדוף אחרי שבע בן בכרי: ויוחר מן המועד׳ שהכניסו לרבנן דפתוח במסכתא כדאיתא בסנהדרין: אתה קח את עבדי אדוניך׳ אחרי אשר איחר עמשא שר הצבא ולא הביא את צבא יהודה קח אתה מן הכמצאי׳ סביבי ורדוף אחריו: והציל עינינו׳ והציל עצמו לעינינו והרי זה מקרא קצר: מצומדת על מתניו׳ סמוכה מאד לעצמו לרוחב מותניו שלא כדרך חוגרי חרב כדי שתהא נוחה ליפול ולא יצטרך להוציאה מתערה והוא יצא כנגד עמשא ותפול החרב מתערה לפי שהיתה חלק׳ ולטושה ואינה תלויה לצד ירכו אלא לרוחב מתניו וכמעט שפח עצמו לצד הארץ נפלה מתערה ואחזה בימינו ולא הכיר עמשא בדבר: כאשר

סימן שמואל אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי׳ מלכים וד״ה מה לנו חלק בדויד ולא נחלה בבן ישי׳ שמואל איש לאהליו ישראל׳ מלכים לאהליך ישראל׳ ד״ה לאהליך ישראל: במלכם ג׳ בקריאה וסימן ואיש יהודה דבקו במלכם׳ הנשבעים במלכם׳ בני ציון יגילו במלכם: והציל ג׳ בקריאה וסימ׳ פן מצא לו עדים

א וְשָׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיַּעַל וּשְׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי אִישׁ יְמִינִי וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמֶר אֵין־לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה־לָנוּ בְּבֶן־יִשַׁי אִישׁ לְאֹהָלָיו יִשְׂרָאֵל: וַיַּעַל כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דָוִד אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבְקוּ בְמַלְכָּם מִן־הַיַּרְדֵּן וְעַד־יְרוּשָׁלָםִ: וַיָּבֹא דָוִד אֶל־בֵּיתוֹ יְרוּשָׁלַםִ וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר־נָשִׁים פִּלַגְשִׁים אֲשֶׁר הִנִּיחַ לִשְׁמוֹר הַבַּיִת וַיִּתְּנֵם בֵּית־מִשְׁמֶרֶת וַיְכַלְכְּלֵם וַאֲלֵיהֶם לֹא־בָא וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת עַד־יוֹם מֻתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־עֲמָשָׂא הַזְעֶק־לִי אֶת־אִישׁ־יְהוּדָה שְׁלֹשֶׁת ה יָמִים וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד: וַיֵּלֶךְ עֲמָשָׂא לְהַזְעִיק אֶת־יְהוּדָה וַיֹּיחֶר מִן־הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר יְעָדוֹ: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֲבִישַׁי עַתָּה יֵרַע לָנוּ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי מִן־אַבְשָׁלוֹם אַתָּה קַח אֶת־עַבְדֵי אֲדֹנֶיךָ וּרְדֹף אַחֲרָיו פֶּן־מָצָא לוֹ עָרִים בְּצֻרוֹת וְהִצִּיל עֵינֵנוּ: וַיֵּצְאוּ אַחֲרָיו אַנְשֵׁי יוֹאָב וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּבֹּרִים וַיֵּצְאוּ מִירוּשָׁלַםִ לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי: הֵם עִם־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא בָּא לִפְנֵיהֶם וְיוֹאָב חָגוּר מִדּוֹ לְבֻשׁוֹ וְעָלָו חֲגוֹר חֶרֶב מְצֻמֶּדֶת עַל־מָתְנָיו בְּתַעְרָהּ וְהוּא יָצָא וַתִּפֹּל: וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הֲשָׁלוֹם אַתָּה אָחִי וַתֹּחֶז יַד־יְמִין יוֹאָב בִּזְקַן י עֲמָשָׂא לִנְשָׁק־לוֹ: וַעֲמָשָׂא לֹא־נִשְׁמַר בַּחֶרֶב אֲשֶׁר בְּיַד־יוֹאָב וַיַּכֵּהוּ בָהּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וַיִּשְׁפֹּךְ מֵעָיו אַרְצָה וְלֹא־שָׁנָה לוֹ וַיָּמֹת וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו רָדַף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי:

וְתַמָּן אִתְעֲרַע גְּבַר רַשִׁיעָא וּשְׁמֵיהּ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִן וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וַאֲמַר לֵית לָן חוּלָק בְּדָוִד וְלָא אַחֲסָנָא לָנָא בְּבַר יִשַׁי גְּבַר לְקִרְווֹהִי יִשְׂרָאֵל: וּסְלִיק כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר דָּוִד לְמֵיזַל בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה לְווֹ עִם מַלְכְּהוֹן מִן יַרְדְּנָא וְעַד יְרוּשְׁלֶם: וַאֲתָא דָוִד לְבֵיתֵיהּ לִירוּשְׁלֶם וּדְבַר מַלְכָּא יָת עֲשַׂר נְשִׁין לְחֵינָן דִּי שְׁבַק לְמִטַּר בֵּיתָא וּמַנְּנִין בְּבֵירַת מַטְּרָא וּמְסוֹבַר לְהֵין וּלְוָתְהֵין לָא עַל וַהֲוָאָה נְטִירָן וּמִתְקַרְיָן עַד יוֹם מוֹתְהֵין אַרְמְלָן דְּבַעֲלֵיהֶן קַיָּם: וַאֲמַר מַלְכָּא לַעֲמָשָׂא כְּנוֹשׁ קֳדָמַי יָת אֱנָשׁ יְהוּדָה תְּלָתָא יוֹמִין וְאַתְּ הָכָא קוּם: וַאֲזַל עֲמָשָׂא לְמִכְנַשׁ יָת דְּבֵית יְהוּדָה וְאוֹחַר מִן זִמְנָא דַּאֲמַר לֵיהּ: וַאֲמַר דָּוִד לַאֲבִישַׁי כְּעַן יַבְאֵשׁ לָנָא שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי מִן אַבְשָׁלוֹם אַתְּ דְּבַר יָת עַבְדֵי רִבּוֹנָךְ וּרְדַף בַּתְרוֹהִי דִּלְמָא יַשְׁכַּח לֵיהּ קִרְוִין כְּרִיכָן וְיָעִיק לָנָא: וּנְפַקוּ בַּתְרוֹהִי גַּבְרֵי יוֹאָב וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְכָל גִּבָּרַיָּא וּנְפַקוּ מִירוּשְׁלֶם לְמִרְדַּף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי: אִנּוּן עִם אַבְנָא רַבְּתָא דִּי בְגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא אֲתָא לְאַפֵּיהוֹן וְיוֹאָב אֲסִיר מְזָרֵיז לְבוּשׁוֹהִי וַעֲלוֹהִי אִסְפַּנְקִי חֶרֶב מְזָרְזָא עַל חַרְצֵיהּ בְּלַדְנָהּ וְהוּא אָזִיל וּפָסַע: וַאֲמַר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הַשְׁלָם אַתְּ אָחִי וַאֲחַדַת יַד יְמִין יוֹאָב בְּדִקְנָא דַעֲמָשָׂא לְמִנְשַׁק לֵיהּ: וַעֲמָשָׂא לָא אִסְתַּמַּר בְּחַרְבָּא דִי בְיַד יוֹאָב וּמְחָהִי בָהּ בִּסְטַר יַרְכֵּיהּ וּשְׁפַךְ מְעוֹהִי לְאַרְעָא וְלָא תְנָא לֵיהּ וּמִית וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי רְדַף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי: וגברא

בצרות והציל׳ כצפרים עפות כן יגן׳ ורעו את ארץ אשור: חגור ד׳ בקריאה וסימ׳ הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון׳ ואלישע הנביא קרא לאחד׳ ויאמר לגיחזי חגור מתניך וקח משענתי׳ חגור חרבך על ירך גבור׳ וחד וחגור גתגה לכנעני: לבשו ג׳ חסרי׳ בקריאה וסימן בלשון תרגום חמרא דיואב ערפלא׳ ופירושן נמסר בסדר ויחי:

רדק

ואליהם לא בא׳ נחלקו רבו׳ ז״ל מהם אמרו כי מותרות היו אלא שכבש את יצרו מהם תמורת מה שהשביע יצרו במ׳ שהיה אסור לו מנע עתה יצרו ממה שהי׳ מותר לו ומהם אמרו אסורו׳ היו לו אמרו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסור להדיוט כלי מלך שנשתמש בו הדיוט אינו דין שיהא אסור למלך: צרורות׳ קשורות שלא היה להם עוד היתר וי״ת נטירין וכן תרגם צור תעודה טר: עד יום מותן׳ כתרגומו ומתקריין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים: הזעק לי׳ אספם לי שירדפו אחרי שבע בן בכרי: שלשת ימים׳ עד שלשה ימים תאספם אלי: ואתה פה עמוד׳ כלומר שתשוב עמהם ודעתו היה למנותו שר צבא כמו שיעד לו וכששמע יואב קנא בדבר לפיכך הרגו: וייחר מן המועד׳ כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו והכתוב הוא מגזרת הפ״א מן הקל מאות׳ שפ״איהם יו״ד כמו מן ייטב ויטב והקרי הו׳ מאותם שפ״איהם אף והו׳ בשקל ויסף עוד דוד ופי׳ אחר שלא בא לשלשת הימים וכשראה׳ דוד שלא בא אמ׳ לאבישי שירדוף אחרי שבע בן בכרי ולא אמר ליואב כי בלבו היה להסירו שלא יהיה שר צבאו מפני שהרג אבשלום: ירע לנו שבע בן בכרי׳ פועל עומד ופירושו ירע לנו דבר שבע בן בכרי יהיה פועל יוצא שאמרו אחריו ויצאו אנשי יואב: עבדי אדוניך׳ על יואב אמר וקראו אדניו כי גדול היה וככבד ממנו וזהו שאמר ויצאו אחריו אנשי יואב וגם יואב יצא אחר כן אלא שאבישי יצא במצות דוד: פן מצא לו׳ כמו ימצא עבר במקום עתיד ורבים כמוהו וכ״תי דילמא ישכח: והציל עינינו׳ יסיר ראותינו ודעתינו שלא נדע באי זה עיר ישגב אם לא נמהר לרדוף אחריו או פירו׳ הבטחתינו והשגחתינו שהייתי בוטח כי שבתי אל מלכותי והנה עתה הלכו אחריו ישראל ואם ישגב באחת הערים הבצורות יהיה לו פנאי למשוך לב ישראל אליו וצריכים אנו למהר לרדוף אחריו ולהרגו וי״ת והציל עינינו ויעיק לנא: והכרתי והפלתי׳ כבר פירשנוהו עם האבן׳ סמוך לה וכן עם באר לחי רואי: חגור מדו לבושו׳ וי״ו מדו נוספת כוי״ו מדו בד וסמך מדו אל לבושו ולבוש הוא שם כולל ומדו פורט לאחד מן הלבושים ידוע אבלם תכונתו וי״ת אסיר מזריז לבושוהי: מצמדת׳ דבוקה: בתערה׳ הו׳ תיק החרב: והוא יצא ותפול׳ יצא מהמקום שהיו בו עם האבן הגדולה או מגבעון העיר ובצאתו נפלה החרב מתערה ולקחה בידו ה השמאלית כדי שלא יהא נשמר עמשא שבא להכותו ונתן לו שלום ואחז בזקנו ביד ימינו לנשק לו: ועמשא לא נשמר׳ כלומר שלא שמר עצמו מן החרב: עמד

רלבג

ויתנם בית משמרת׳ ר״ל בבית שתהיינה נשמרות שם ויכלכם שם ולא בא אליהם לפי שכבר בא אליהם א אבשלום בנו: ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות׳ הנה זה קר׳ להן בעבור היותן פילגשי המלך ולא׳ ראוי לאחר להשתמש בהן: שלשת ימים ואתה פה עמוד׳ ר״ל שאחר שלשת ימים ישוב שם: ויוחר מן המועד אשר יעדו׳ ר״ל שנתאחר שלא שב אל המלך ל לשלשת הימים: ויאמר דוד אל אבישי׳ לא רצה לומר זה ליואב לפי שכבר העבירו מהיות לו שר צבא: פן מצא ערים בצורות והציא עינינו׳ הוא מענין אמרו ויצל א אלהים את מקנה א אביכן והרצון בו שאם מצא לו ערים בצורות להמלט של יבדיל ו ויפרים מהם שעינינו שי׳ והוא להשיב אלינו כל מלכות ישראל והוא ימשך לבבם אליו ו וימנענו מהשיב לנו כל הממלכה: והכרתי והפלתי׳ הם שני ממשפחות שזכרנו שהיו מהם הסנהדרין בימי דוד וזכר שכל שתי המשפחות האלו יצאו אחרי אבישי להשיב המלוכה לדוד: חגור מדו לבושו׳ הוא כמו אדמת עפר: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה׳ הנה הערים יואב שלא שם תער החרב תלוי כמשפט אבל חבר אותה על מתניו בדרך שיפול החרב בקלות וזה היה סבה אל שלא נשמר עמשא מן החרב אשר ביד יואב כי ראה שנפלה לו מעל מתניו: אל החומש׳ אמרו צלע חמישית שמרה וכבד תלויין בה וידמה שקרא חומש מענין חמושים והוא המקום אשר חזקו הטבע יותר מכל המקומות הוא אשר שם משכן החיים והחום הטבעי אשר ישולח ממנו אל כל הגוף והנה זה המקום הוא מקום הלב: מתגולל

רבנו ישעיה

ויתנם בית משמרת׳ שלא ינשאו לאחרי׳ ואליהם לא בא שהיה תואם כהן מפני שבא בנו עליהם: הזעק לי את איש יהודה׳ מפני שהקיבוץ הוא על ידי כרוז אומר לשון זעקה שלשת ימים׳ כמו לשלשת ימים: ואתה פה עמד׳ פי׳ וגם אתה תבוא ותעמוד לפני כיום השלישי שאמנה א אותך שר צבא להלך אחרי שבע בן בכרי: וייחר מן המועד אשר יעדו׳ קל הוא מן אחר כמו ויאמר מן אמר׳ ונעלם האל״ף ובא תחתיו הוי״ו כמו הקריאה: ויאמר דוד אל אבישי׳ פירוש שהיה שרוי בכעס עם יואב מפני שהרג את בנו לא בוה לו: והציל עינינו׳ כמו ועיניכו: ויצאו אחריו אנשי יואב׳ פי׳ הגבורים שהיו הולכין עם יואב תדיר: ויואב חגור מדו לבושו׳ כפל לשון הוא: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה׳ פירוש ועל לבושו חגור אחד שאותו חגור היתה תלויה החרב שהיתה מצומדת על מתניו בתוך ה תערה: והוא יצא ותפל׳ פי׳ יצא יואב לקראת עמשא ונחרכו כפלה מתערה לארץ׳ ולכתחילה עשה שתפול וירא׳ כי הוא לוקחה מן הארץ להשיבה אל תערה ולא יזהר ה עמשא ממנה׳

רדק

עמד עליו׳ לגרז הבאים שלא יעמדו על החלל אלא יבאו אחרי יואב וכאשר ראה האיש שלא הועילה הזהרתו לאנשים הבאים אלא היו עומדים על החלל הסירו מן המסילה שלא יראוהו העוברים: כאשר הוגה׳ הוסר שרשו הגה על דעת אדוני אבי ז"ל והוא מן שלא נזכר פעלו מן המרובע ומענינו ומשרשו הגה ברוחו הקשה הגה סיגים ועל דעת רבי יהודה ורבי יונה שרשו הונה ינה מבנין הפעיל משפטו בתשלומו הונה בשקל הגלה: ויעבר׳ שבע בן בכרי שהיה בורח כששמע שרודפין אחריו עבר בכל שבטי ישראל עד אבלה ובא בעיר להמלט בה ויש לפרש ו ויעבור על יואב: אבלה ובית מעכה׳ שני מקומות סמוכים היו ואחר שאמר באבלה בית המעכה נראה כי היה אבל אחר וזה היה סמוך לבית המעכה והיו סומכים אותו אליו: וכל הברים׳ מקומות הסמוכות לבארות שהיו לבנימן נקראים ברים ואמר כי עבר כל אלה ה המקומות ובסוף נכנס באבל שהיא עיר ומבצר וחשב להשגב בה: ויקלהו׳ כן כתי׳ וקרי ויקהלו ושניהם אחד כי מלים שוים באותיות הפוכות רבים במקרא כמו כבש וכשב שמלה ושלמה קהלת לקהת ומזה יאמר קלהת והקרי הוא כמבא ומבואר: ויבאו אף אחריו׳ פירוש אחרי יואב ובאמרו אף לפי ש שהלכו אחרי שבע בן בכרי מתחלה ובראותם כי רדפו יואב ואנשיו אחריו במקומות שהיה עובר יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי היו נקהלים אנשי המקומות ההם ובאים גם א אחריו לרדוף אחרי שבע בן ב בכרי: סוללה׳ כתרגומו מלית׳ והוא תל עפר ובדברי רז"ל מולייא בריכא ושפיכת הסוללה הוא למלא החפירות אשר סביב העיר עפר ולעשות תל להגיע אל החומה: ותעמוד בחיל׳ עמדה העיר להשגב בחומה כי מלאו החפירות עפר ולא היה להם אלא להפיל החיל והוא החומה כמו שפי׳ רז"ל חיל וחומה שורא ובר שורא או פי׳ בחיל בחפיר׳ כתרגו׳ בני׳ בחלת׳ ופי׳ אח׳ ששפכו הסולל׳ וסתמו החפירה עמדו אנשי ה המלחמה בחיל לרגלי החומה וחשבו להפילה ופי׳ ותעמוד לשון נקבה על המלחמה וי"ת בחל כמו בחיל ואקיפא משריין: משחיתים׳ משחיתים בכלי המכפץ האבנים להפיל החומה וי"ת מתעסקין לחבלא שורא וענין משחיתים כתרגומו משחיתים בלבם כלומר חושבים ומתכוונים היאך יפילו החומה: ותקרא אשה חכמה׳ בדרש מי היתה אשה זאת סרח בת אשר אמרה דבר ידברו בראשונה שאול ישאלו באבל וכן התמו כאן תמו דברי תורה כלומר תמו דברי תורה כאן שאין יודעים אותן אני שמעתי דבר זה ממשה רבינו כשהיו באים להלחם על עיר שיהיו פותחין לשלום: שלמי אמוני ישר׳׳ אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי נגלה אדונו של יוסף למש׳ אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי׳ ותימה הוא אם האריכה ימי׳ כל כך סרח בת אשר אף על פי שראינו שהאריכה ימים רבים שהרי נמנית עם באי מצרים ונמנית עם באי הארץ והיו שנותיה אז לפחות מאתים וחמשים שנה: דבר ידברו בראשונה׳ שמעתי שהיו מדברים בראשונה וכן התמו עדיין כלומר מאז ועד עתה כן שמענו אומרים כי בכל עיר שבאים להלחם ישאלו אם תשלים אפילו באומות העולם כל שכן באבל שהיא עיר גדולה והיא משלומי אמוני ישראל שאיננה מורדת במלך וי"ת אדכר כען וגו׳: נחלת יי׳׳ אחסנת עמא דיי׳:

במלך

רשי

כאשר ראה כל הבא עליו ועמד׳ כאשר ראה האיש שכל הבא עלי׳ היה עומד: כאשר הוגה׳ כאשר הומשך כמו הגו סיגים מכסף וכמו הגו רשע לפני מלך: ויעבר בכל שבטי ישרא׳ שבע בן בכרי לפתותם שימליכוהו עליהם: וכל הברים׳ לא ידעתי מהו: ותעמד בחל׳ ואקיפא משריין ויש פותרין ותעמד בחל לשון חיל וחומה הפילו ה החומה החיצונה ו ונתחזקה לעמוד על ידי הפנימית: האתה יואב׳ שכאמ׳ בן יושב בשבת תחכמוני: דבר ידברו בראשונה לאמר׳ היה לך לדבר לשלום בראשונה אם שלו׳ יענוך ויפתחו לך לא היה לך להלחם עליהם: שאול ישאלו באבל׳ אם שלו בני חילך בשלום העיר ה הזאת ששמה אבל: וכן התמו׳ מיד היו בני העיר משלימי׳ עמכם: אנכי שלומי אמוני ישרא׳׳ אני מבני העיר ששלמים ונאמנים ל לישראל ולמלך ומדרש אגדה סרח בת אשר היתה אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי נ נגלה אדונו של יוסף למשה אני הגדתי ל ליעקב כי יוסף חי: חלילה חלילה׳ חלילה לי חלילה למלך:

נשא

רבינו ישעיה

כאשר הוגה מן ה המסלה׳ לפי דיקדוק הלשון אוכי לקוח מן הגו סיגים מכסף׳ או הגו רשע׳ שהם לשון הפרה׳ שאלה שרשם הגה׳ ואם זה כמו פועל היה לומר הוגה בדגשות הגימל כמו כסו פניו חרולים׳ ושפו עצמותיו לא ראו׳ אלא זה שרשו יגה׳ והוא מלשון ככל כמו הורה קו ירה: ויעבר בכל שבטי ישראל׳ פירו׳ עבר יואב בכל שבטי ישראל שיבואו לאבל ובית מעכה לעזור לו: וכל הברים שם מקום והרבה ישראלי׳ היו דרי׳ שם ויקהלו ויבואו גם הם אחריו: ותעמד בחיל׳ כמו חיל אחז ושפי פלשת׳ שעמדה כל העיר בפחד גדול׳ אמרו כה אל יואב כי אשה אחת אומר לך קרב הנה ואדברה אליך: דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו׳ פי׳ כל כך היא אבל עיר חשובה ונאמנת למלך שכשהמלך ר רוצה לגזור שום ג גזירה על העיירות של מלכו׳ תחילה הם מדברי׳ ושואלין באבל אם רוצי׳ לקבל עליה׳ גזירת המלך ואחרי כן היו משלימין לדבר על שאר העיירות מ מפני שהיתה עיר גדולה וחשובה: אנכי שלומי אמוני ישראל׳ פיר׳ העיר הזאת היא השלמים והנאמנים שבישראל למלך ולמה תבקש להמית עיר חשובה ואם בישראל׳ שהיא אם וראש לכל ה העיירות: למה תבלע נחלת יי׳׳ בלי פשע ועון שעשו למלך:

הוגה ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ כאשר הוגה מן המסלה׳ אשר הוגה יי׳ ביום חרון אפו׳ כי אם הוגה ורחם כרוב׳ קדמאה חס׳׳ וחד כי יי׳ הוגה על כל ל׳ מפי׳ הא: בחל ה׳ חס׳ יוד בליש׳ וסי׳ וישפכו סולל׳׳ וגם לאיזבל דבר יי׳ לאמר וגו׳ בחל יזרעאל׳ ישית חומות וחל׳ וגלות החל הזה׳ ויאבל חל וחומה יחדיו אמללו:

וְאִישׁ עָמַד עָלָיו מִנַּעֲרֵי יוֹאָב וַיֹּאמֶר מִי אֲשֶׁר חָפֵץ בְּיוֹאָב וּמִי אֲשֶׁר־לְדָוִד אַחֲרֵי יוֹאָב׃ וַעֲמָשָׂא מִתְגֹּלֵל בַּדָּם בְּתוֹךְ הַמְסִלָּה וַיַּרְא הָאִישׁ כִּי־עָמַד כָּל־הָעָם וַיַּסֵּב אֶת־עֲמָשָׂא מִן־הַמְסִלָּה הַשָּׂדֶה וַיַּשְׁלֵךְ עָלָיו בֶּגֶד כַּאֲשֶׁר רָאָה כָּל־הַבָּא עָלָיו וְעָמָד׃ כַּאֲשֶׁר הֹגָה מִן־הַמְסִלָּה עָבַר כָּל־אִישׁ אַחֲרֵי יוֹאָב לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי׃ וַיַּעֲבֹר בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָבֵלָה וּבֵית מַעֲכָה וְכָל־הַבֵּרִים וַיִּקָּלֲהוּ וַיָּבֹאוּ אַף־אַחֲרָיו׃ (טו) וַיָּבֹאוּ וַיָּצֻרוּ עָלָיו בְּאָבֵלָה בֵּית הַמַּעֲכָה וַיִּשְׁפְּכוּ סֹלְלָה אֶל־הָעִיר וַתַּעֲמֹד בַּחֵל וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אֶת־יוֹאָב מַשְׁחִיתִם לְהַפִּיל הַחוֹמָה׃ וַתִּקְרָא אִשָּׁה חֲכָמָה מִן־הָעִיר שִׁמְעוּ שִׁמְעוּ אִמְרוּ־נָא אֶל־יוֹאָב קְרַב עַד־הֵנָּה וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ׃ וַיִּקְרַב אֵלֶיהָ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַאַתָּה יוֹאָב וַיֹּאמֶר אָנִי וַתֹּאמֶר לוֹ שְׁמַע דִּבְרֵי אֲמָתֶךָ וַיֹּאמֶר שֹׁמֵעַ אָנֹכִי׃ וַתֹּאמֶר לֵאמֹר דַּבֵּר יְדַבְּרוּ בָרִאשֹׁנָה לֵאמֹר שָׁאוֹל יְשָׁאֲלוּ בְּאָבֵל וְכֵן הֵתַמּוּ׃ אָנֹכִי שְׁלֻמֵי אֱמוּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתָּה מְבַקֵּשׁ לְהָמִית עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל לָמָּה תְבַלַּע נַחֲלַת יְהוָה׃ (כ) וַיַּעַן יוֹאָב וַיֹּאמַר חָלִילָה חָלִילָה לִי אִם־אֲבַלַּע וְאִם־אַשְׁחִית׃ לֹא־כֵן הַדָּבָר כִּי אִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי שְׁמוֹ

וְגַבְרָא קָאֵם עֲלוֹהִי מֵעוּלֵמֵי יוֹאָב וַאֲמַר מַן דְּרָעֵי בְּיוֹאָב וּמַן דִּי לְדָוִד יֵיזֵל בָּתַר יוֹאָב׃ וַעֲמָשָׂא מִטְּרַף בִּדְמָא בְּגוֹ כִבְשָׁא וַחֲזָא גַבְרָא אֲרֵי קָם כָּל עַמָּא וְאַסְחַר יַת עֲמָשָׂא מִן כִּבְשָׁא לְחַקְלָא וּרְמָא עֲלוֹהִי לְבוּשָׁא כַּד חֲזָא כָּל דְּאָתֵי עֲלוֹהִי וְקָאֵם׃ כַּד אַפְנְיֵהּ מִן כִּבְשָׁא עֲבַר כָּל גַּבְרָא בָּתַר יוֹאָב לְמִרְדַּף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי׃ וַעֲבַר בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְאָבֵלָה וּבֵית מַעֲכָה וְכָל בֵּירִין וְאִתְכְּנִישׁוּ וַאֲתוֹ אַף אִנּוּן בַּתְרוֹהִי׃ וַאֲתוֹ וְצָרוּ עֲלוֹהִי בְּאָבֵל בֵּית מַעֲכָה וּצְבַרוּ מַלְיְתָא עַל קַרְתָּא וְאַקִּפָהּ מַשְׁרְיָן וְכָל עַמָּא דְעִם יוֹאָב מִתְעַשְּׁתִין לְחַבָּלָא שׁוּרָא׃ וּקְרָת אִתְּתָא חַכִּימְתָא מִן קַרְתָּא שְׁמַעוּ שְׁמַעוּ אִמְרוּ כְעַן לְיוֹאָב קְרַב עַד הָכָא וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ׃ וּקְרִיב לְוָתַהּ וַאֲמַרַת אִתְּתָא הַאַתְּ יוֹאָב וַאֲמַר אֲנָא וַאֲמַרַת לֵיהּ שְׁמַע פִּתְגָּמֵי אַמְתָךְ וַאֲמַר שָׁמַע אֲנָא׃ וַאֲמַרַת לְמֵימַר אִדְכַּר כְּעַן מַה דִכְתִיב בְּסִפַר אוֹרַיְתָא לְמִשְׁאַל בְּקַרְתָּא בְּקַדְמִין לְמֵימַר הֲכְדֵין הֲוָה לָךְ לְמִשְׁאַל בְּאָבֵל אִם מַשְׁלְמִין׃ אֲנַחְנָא שָׁלְמִין בְּהֵימָנוּתָא עִם יִשְׂרָאֵל דְּאַתְּ בָּעֵי לְחַבָּלָא קַרְוָא דְהִיא כְּרַךְ רַב וְאִמָּא בְיִשְׂרָאֵל לְמָא תְקַלְקֵל אַחֲסָנַת עַמָּא דַיְיָ׃ וַאֲתֵיב יוֹאָב וַאֲמַר חָס חָס לִי אִם אֲקַלְקֵל וְאִם אֲחַבֵּל׃ לָא כֵן פִּתְגָּמָא אֲרֵי גַבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי שְׁמֵיהּ

ארים

רלבג

מתגולל בדם בתוך המסלה׳ ר"ל שהיה מתגלגל ומתגאל בדם שיצא ממנו בתוך ה הדרך: כאשר הוגה מן המסלה׳ כאשר הוסר מן הדרך: ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מ מעכה׳ ר"ל כי עבר שבע בן בכרי אל אבל ובית מעכה מדי עברו בכל שבטי ישראל ו למשוך אליו לכל שבטי ישראל והנה שם ה המקום נקרא אבל וקראו גם כן בית המעכה: וכל הברים ויקהלו ויבאו אף אחריו׳ וכל הברים אחשוב שהם אנשי בארות כי בארות היה מבנימין וספר כי כל אנשי המקום ההוא נקהלו עם שבע בן בכרי לעזרו וגם באו אחריו: ויבאו ויצורו עליו׳ הנה שמו עיר אבל במצור בעבור שבע בן בכרי שהיה מורד במלכות: וישפכו סוללה ותעמוד בחיל׳ הנה החיל הוא החומה הפנימית וזכר כי עם הסוללה הרסו החומה החיצונה והיו משתדלים להשחית גם כן החומה הפנימית: דבר ידברו בראשונה לאמר וגו׳׳ ר"ל הנה ידברו בראשונה הבאים עם שבע בן בכרי למשוך לב העם אליו והוא שישאלו באבל אם יסכימו אליהם בזה ומפני דבריהם אלה הנה השלימו אחריהם אנשי אבל שאתה רוצה להשחית כל העיר כאילו היו כלם מורדים במלכות: אנכי שלומי אמוני ישראל׳ הלא אנכי אבל שכנו בי השלמים לשמור אמונה שבישראל ולזה לא הסכימו בני אבל לשבע בן בכרי כי הם שומרים אמונים ובהיות הענין כן לאי זה סבה תשחית עיר לא קטנה אבל היא אם ר"ל שיש לה בנות והם הכפרים אשר סביבותיה ועוד למה תשחית את נחלת יי׳ מזולת סבה תביאך אל זה:

ויואב

בניה ז׳ וסימ׳ ויהי בהנבאי׳ ויואב אל כל הצבא׳ ואליועני׳ בניה בן יהוידע מקבצאל דה״י׳ איתי בן ריבי מגבעת׳ עשתי עשר לעשתי עשר׳ ויחזיאל בן עזריה׳ וכל עזרא דכוו׳׃

נָשָׂא יָרוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדָוִד תְּנוּ־אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֵלְכָה מֵעַל הָעִיר וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־יוֹאָב הִנֵּה רֹאשׁוֹ מֻשְׁלָךְ אֵלֶיךָ בְּעַד הַחוֹמָה׃ וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל־כָּל־הָעָם בְּחָכְמָתָהּ וַיִּכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וַיַּשְׁלִכוּ אֶל־יוֹאָב וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיָּפֻצוּ מֵעַל־הָעִיר אִישׁ לְאֹהָלָיו וְיוֹאָב שָׁב יְרוּשָׁלִַם אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ וְיוֹאָב אֶל כָּל־הַצָּבָא יִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בֶּן־יְהוֹיָדָע עַל־הַכְּרֵי וְעַל־הַפְּלֵתִי׃ וַאֲדֹרָם עַל־הַמַּס וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר׃ כה וּשְׁיָא סֹפֵר וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים׃ וְגַם עִירָא הַיָּאִרִי הָיָה כֹהֵן לְדָוִד׃

כא

א וַיְהִי רָעָב בִּימֵי דָוִד שָׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת־פְּנֵי יְהוָה

ו׳ חס׳ את כלי׳ · ל׳ · זה מל׳ וכו׳ כתו׳ דכו׳ כמ״כ · ג׳ חס · ז׳ · הכרתי ק׳ · ושוא ק׳ · ל׳ רפ׳ ל׳ וחס

אֲרִים יְדֵיהּ בְּמַלְכָּא בְּדָוִד הַבוּ יָתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ וְאֵהָךְ מֵעַל קַרְתָּא וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְיוֹאָב הָא רֵישֵׁיהּ מִתְרְמֵי לָךְ מִן שׁוּרָא׃ וַאֲתַת אִתְּתָא לְוַת כָּל עַמָּא בְּחוּכְמְתָהּ וּפְסַקוּ יַת רֵישׁ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וּרְמוֹ לְיוֹאָב וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְבַּדַּרוּ מֵעַל קַרְתָּא גְּבַר לְקִרְוֹהִי וְיוֹאָב תָּב לִירוּשְׁלֶם לְוַת מַלְכָּא׃ וְיוֹאָב מְמַנָּא עַל כָּל חֵילָא דְיִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע עַל קַשָּׁתַיָּא וְעַל קַלָּעַיָּא׃ וַאֲדוֹרָם מְמַנָּא עַל מַסְּקֵי מִסִּין וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל דּוּכְרָנַיָּא׃ וּשְׁיָא סָפְרָא וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כַּהֲנַיָּא׃ וְאַף עִירָא יָאִירָאָה דְמִתְּקוֹעַ הֲוָה רַב לְדָוִד׃ וַהֲוָה כַּפְנָא בְּיוֹמֵי דָוִד תְּלָת שְׁנִין שַׁתָּא בָּתַר שַׁתָּא וּבְעָא דָוִד רַחֲמִין קֳדָם יְיָ

רשי

כשא ידו במלך בדוד׳ במלך אפי׳ אינו דוד חייב מיתה או בדו׳ שהו׳ תלמיד חכם אפי׳ אינו מלך חייב מיתה וכל שכן במלך בדוד כך כדרש במדרש קהלת׃ ותבא האשה אל כל העם בחכמתה׳ שנינו בתוספתא אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם אם היה יכול להנצל כגון שהוא מבפנים ואתם מבחוץ ואתם בסכנה והוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להורגו בשביל הצלתכם אבל עכשיו שגם הוא יהרג עמכם הואיל ונהרסו החומות ואין כח להמלט מוטב ימות לבדו ואל תמותו עמו רבי שמעון אומר כך אמרה להם המורד במלכות דוד חייב מיתה׃ ויואב אל כל הצבא׳ אף על פי שאמר דוד אל עמשא כי שר צבא אשימך תחת יואב עכשיו שמת עמשא לא זז יואב ממקומו ועל ידי יואב הונקק לימנות את חבירו׃ עירא היאירי׳ תירג׳ יונתן עירא דמן תקוע וכן הוא קרוי בספר הזה עירא בן עוקש התקועי ויאירי נקרא על שם ששנינו במכות׳ תקועה אלפא לשמן ששמן זית מכוי לשם שממנו מדליקין הנרות׃ היה כהן לדוד׳ לו היה נותן כל מתנות כהונה שלו כך אמרו רבותינו ופשוטו של מקרא שעשאו שר ושופט׃ אל

רדק

במלך בדוד׳ דרשו בו במלך אפילו לא היה בדוד המורד בו חייב מיתה כל שכן במלך בדוד שהוא תלמיד חכם אפילו לא היה מלך המורד בו חייב מיתה ולפי הפשט כי אף על פי שמרד אבשלום דוד היה המלך וכל המורד בו חייב מית׳ ויהרג כמו שנהרג אבשלום׃ בחכמתה׳ לפי שהיתה העיר מבני בנימין היתה צריכה לפתותם בדברי חכמה שיהרגו שבע בן בכרי לבדו ולא יהרגו כלם אמרה להם הנה העיר קרובה להכבש ויואב יחשוב אותנו כלנו כמורדים במלכות ואחר שיכבוש העיר בחזקה ולא כשלים עמו יהרוג כלנו כי המורד במלכות חייב מיתה שנ׳ כל איש אשר ימרה את פיך וגו׳ יומת וכן אמרו תנו את האנשים ונמית׳ שלא שאול מחל על כבודו ואף על פי שאין כבודו מחול הו׳ כזה שלא יומתו ואפילו בדברי זקנים שנא׳ הן למות הן לשרשי הן לענש נכסי ולאסורי׳ ובדברי רבותינו ז״ל סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגי׳ את כלכם יהרגו כלם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל ואם ייחדוהו להם כגון שייחדו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ כמו שעשו בני יהודה בשמשון פי׳ שהיה יכול להמלט שמשון שהיה מבפנים בסלע לפיכך לא נתנוהו להם אלא מדעתו אבל הוא והם מבפנים הואיל והוא נהרג והם נהרגין יתנוהו להם ואל יהרגו כלם כגון שהוא אומר ותבא האשה אל כל העם בחכמתה אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם ואל תהרגו כלכם ר׳ שמעון אומר כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה׳ נסחא אחריכא רבי שמעון אומ׳ והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי ועוד בדבריהם אתו אמרין ליה ליהויקים נבוכד נצר בעי לך אמר להם איפשר כן וכי דוחין נפש מפני נפש אתין מחיין ית נפשכון וממיתים לדילי אמרו ליה לא כן עשו אבותי׳ בשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך׃ ויואב אל כל הצבא׳ למעלה כתוב גם כן מספר השרים אשר לו כשהניח יי׳ לו מכל המלחמות ותפשו כל בית שאול ומלך על כל ישראל ספר כל השרים אשר לו ועתה כאשר שב אל מלכותו שמת אבשלום ומת שבע בן בכרי שחשב למרוד בו להסיר המלוכה ממנו ספר גם כן השרים אשר לו כאילו עתה תחילת מלכותו ומה שאמר אל כל הצבא מה שלא אמר כן במקום אחר לפי שהיה בלב דוד להסירו ולשום במקומו עמשא או בכל הצבא או במקצתו והנה עתה מת עמשא ויואב הרג שבע בן בכרי שהיה מורד במלכותו כתנהג יואב בזה הדבר כנגד דוד ולא יכול דוד להשיבו ומנהו על כל הצבא ושמר לו עונו עד אחר מותו׃ על הכרי ועל הפלתי׳ כן כתיב וקרי הכרתי והם קרובים בלשון וכבר פרשנו מי הם ודעת יונתן גם כן תרגם קשתיא וקלעיא׃ על המס׳ להעלות מס על ישראל כשהיה צריך לתת לחיילין או לעשות רצונו כי הוא משפט המלוכה כמו שכתוב ואתם תהיו לו לעבדים ופירשו רז״ל שיוכל להטיל עליהם מס כתיב הכא לעבדי׳ וכתי׳ התם והיו לך למס ועבדוך ולמעלה לא כתב שר על המס כי היה תחלת מלכותו ולא היה מטיל מס על ישראל עדיין׃ המזכיר׳ ממונה על דוכרניא כלומר על ספר הזכרונות׃ כהנים׳ שרי הכהונה כי אף על פי שנסתלק אביתר לא נסתלק מכל וכל מהכהונה עד שמלך שלמה וגרשו׃ וגם עירא היאירי׳ ת״י ואף עירא דמתקוע הוא עירא הנמנה עם הגבורים שנ׳ עליו עירא בן עקש התקועי אם כן היאירי הוא שם משפחתו כי אבין או זקינו שמו יאיר ועוד יש לפ׳ כי קראו יאיר לפי שהיה מתקוע והיה תקוע רבת השמן כמו שכתבנו בדבר התקועית והשמן נקרא יצהר ויאיר ויצהר אחד הוא׃ היה כהן לדוד׳ כתרגומו הוה רב לדוד כלומר גדולו ובעל עצתו וכן אמר בשלמה וזבוד בן נתן כהן רעה המלך וכבר זכר הכהנים אלא כהן ר״ל גדולו ובעל עצתו כמו שאמר רעה המלך כן בכאן זכר כהן אחר הזכר הכהנים אם כן ר״ל גדולו ובעל עצתו ועוד שאמר לדוד ואם כהן כמשמעו כן היה כהן לכל ישראל למה אמר לדוד וכן אמר ובני דוד כהנים היו שפי׳ שרים וגדולים כמו שפירשנו ורז״ל פירשוהו כהן ממש ומלת וגם מסייע לדבריהם ופי׳ כהן לדוד פי׳ שהיה מכירו ונותן לו מתנות כהונה היוצאים מביתו ודרשו סמוכים ואמרו כל המשגר מתנות לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד היה כהן לכולי עלמא לא היה כהן אלא שהיה משגר לו כל מתנותיו וכתיב ויהי רעב בימי דוד׃ ויבקש דוד את פני יי׳ יש לשאול מפני מה לא בקש עד השנה השלישית פי׳ רבינו סעדיה גאון ז״ל שנה ראשונה חשב מקרה הוא כדרך העולם שנייה חשב כי בעון פסל מיכה היה׳ ובעבור כל מה שמצא כשהיה רעב בשנה השלישית ידע כי עון אחר היה ובקש את פני יי׳ לדעת מה זה׳ ויש לשאול אנה הרג שאול את הגבעונים׳ ונשיב כי בהכותו נוב עיר הכהנים היו שם הגבעונים עמהם חוטבי עצים ושואבי מים והרגום עם הכהנים ומה שאמר והגבעונים לא מבני ישר׳ המה כי מיתר האמורי לפי שהכהנים מחלו על דם אחיה׳ והם לא רצו למחול ומה שאמרו יותן לנו שבעה אנשים מבניו לפי שלא נשארו מן ההורגים אלא השבעה ועליהם אמר ואל בית הדמים ואמרו אין לנו כסף וזהב עם שאול אין אנו רוצים לקחת ממון אלא נפשות בעבור הנפשות שהרגנו ונשיאי העדה נשבעו להם ומה שאמ׳ ויחמל המלך על מפיבושת פי׳ רב סעדיה גאון וישמח כי מפיבשת לא היה מן ההורגים כי קטן היה כמו שאמר הכתוב כי בן חמש שנים היה בבוא שמוע׳ שאול ויהונתן לפיכך פי׳ ויחמול וישמח כמו וחמלתי עליכם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו כי הבן העובד אין צריך חמלה אלא אדם שמח בבנו העובד אותו וכן פי׳ ויחמל וישמח ושמח עליו שלא נכשל בדבר על הברית והשבועה שהיה בינו ובין יהונתן וכי היה אוהבו מאד לפיכך שמח על בנו שלא נכשל בזה הדבר ונצל ממיתה זו ומה שלא הורידו אות׳ מהעצים כמצות התורה לא תלין נבלתו על העץ פי׳ כי המלך צוה לתלותם וחשב המלך כי הורידום בערב מהעצים ולא עשו כן כי אמרו המלך צוה לתלותם והוא יצוה להורידם אך כאשר עברו ימי הקציר ובאו ימי הגשמים בקשו מהמלך שיצוה להורידם בעבור צדקת רצפה שהיתה שומרת עליהם ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם ומה שאמר חמשת

רבינו ישעיה

ויואב אל כל הצבא׳ פיר׳ כיון שראה דוד שמת עמשא וגם כזדרז יואב לכבודו והרג שבע בן בכרי החזירו לגדולתו להיות שר צבא ובעבור שהזכי׳ יואב הזכיר כל אלה׃ ואדורם על המס׳ שהיה גובה המס מכל ישראל דבר שנה וזהו שלוח׳ ברחבעם וישלח את אדורם אשר על המס׃ ושוא סופר׳ הוא שריה הסופר שכתב למעלה׃ גם עירא היאירי היה כהן לדוד׳ תרגם ואף עירא דמתקוע הוה רב לדוד׳ ובגבורי׳ מונה לפניה עירא בן עקש התקועי׃

רלבג

ויואב אל כל הצבא ישראל׳ ר״ל אל כל הצבא צבא ישראל כי היה שר צבא׃ ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי׳ ר״ל שהיה מופלא שבב״ד והיה ראש לסנהדרי גדולה והוא היה כהן באמרו בניהו בן יהויד׳ הכהן וזה כבר ראוי שיהיה הגדול שבסנהדרין כהן כאמרו בתורה ובאת אל הכהן והטעם כי לא תאבד תורה מכהן והוא מבואר שאין הרצון בכרתי צבא גבורי׳ כי כבר היה יואב שר צבא לכל ישראל׃ ואדורם על המס׳ הוא היה ממונה לגבות המס מהגוים אשר היו למס ומישראל׃ ויהושפט בן אחילוד המזכיר׳ הוא היה מזכיר לאדורם את דבר המס ושולח אותו לגבותו׃ ושוא סופר׳ לכתוב החשבונות האלו׃ וצדוק ואביתר כהנים׳ הנה ידמה שהעקר היה צדוק הכהן ואף אל פי ששניהם היו משמשין בכהונה גדולה׃ וגם עירא היאירי היה כהן לדוד׳ ידמה ששמהו דוד בממשלה מה לא נזכר׳ והוא לפי מה שאחשוב עירא היתרי אשר נזכר בגבורי דוד והוא מבני יתר הישראלי לפי מה שאחשוב או יהיה אח׳ מהכהני׳ ובחרו דוד לתת לו כל מתנותיו׃ על

יתן ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס: ז' מלין כתיבן נ"ן יתיר ולא קרינן וסימ' ינותן ינותן לנו שבעה אנשים' תתן כי כה אמר יי' אלהים כד הקמח' ופני לב נבון יבקש דעת ופני כסלים' בן ויקח לו רחבעם אשה' מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה' מן המערה ויקם דוד אחרי כן ויצא' מן הסערה ויען יי' את איוב:

ויאמר יהוה אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבענים: ויקרא המלך לגבענים ויאמר אליהם והגבענים לא מבני ישראל המה כי אם מיתר האמרי ובני ישראל נשבעו להם ויבקש שאול להכתם בקנאתו לבני ישראל ויהודה: ויאמר דוד אל הגבענים מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת יהוה: ויאמרו לו הגבענים אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו ואין לנו איש להמית בישראל ויאמר מה אתם אמרים אעשה לכם: ויאמרו אל המלך האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל: ינתן לנו שבעה אנשים מבניו

ואמר יי על שאול ועל בית חיבי קטול על דקטל ית גבעונאי: וקרא מלכא לגבעונאי ואמר להון וגבעונאי לא מבני ישראל אנון אלהן משאר אמוראי ובני ישראל קימו להון ובעא שאול לקטלותהון בדקני לבני ישראל ויהודה: ואמר דוד לגבעונאי מה אעבד לכון ובמה אתכפר וברכו ית אחסנת עמא דיי: ואמרו ליה גבעונאי לית אנחנא צריכין למסב כסף ודהב מן שאול ומן ביתיה ואף לא אנש למקטל בישראל ואמר מה אתון אמרין אעביד לכון: ואמרו למלכא גברא דשיצינא ודחשיב לנא אשתיצנא מלמדר בכל תחום ארעא דישראל: יתיהבון לנא שבעא גברין מבנוהי ונצלובינון

רשי

אל שאול' על עון שאול שנקבר פתאם וכהאחא שגנבוהו אנשי יבש גלעד וקברוהו ולא נספד לפי כבודו: ואל בית הדמי' שהרג נוב עיר הכהנים על אשר המית את הגבעוני' כשהרג נוב עיר הכהנים המית מהם ז' שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר כך מפו' בתלמוד ירוש' בסנהדרי' ורבותינו אמרו מתוך שהרג את הכהני' שהיו מספיקין להם מזון העלה עליו הכתוב כאילו המיתם ואל תתמה שהרי היה הקב"ה תובע כבודו ותובע שנרחמו שכך כתו' אשר משפטו פעלו באשר משפטו שם פעלו כך שנינו ביבמות: ויאמר אליהם' דברי ריצוי שיעברו על מידותיהם וימחלו לשאול ולביתו: והגבעונים לא מבני ישראל המה' כלומר והן הראו בענין מדת אכזריות שאינן מזרע של אברה' אבינו ואינן ראויין לידבק בישראל ולכך גזר עליהם דוד שלא יבאו בקהל אמר שלשה סימנין יש באומ' זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים מי שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי לידבק בו: נשבעו להם' בימי יהושע כשנתנום חוטבי עצים ושואבי מים למזבח: בקנאתו לבני ישראל' נתנו לב לנקות ולטהר את ישר' ולעשות צורכיה' בקש להורגם וקנאה זו לטובה כמו המקנא את' לי וכן בקנאו לי' דיהוא זהו פשוטו ולפי מדרשו לא אמר להרוג אלא את הכהנים וקנאה זו האמורה כאן איננה לטובה כי אם לרעה שידע שלא תמשך מלכותו מיום שלא שמר מצות הקב"ה בעמלק ומאז נתקנא בהם: וברכו את נחלת יי'' התפללו עליהם: אין לנו כסף וזהב עם שאול' כי אם כשמו' בקש לפייסם בממון ולא רצו אמר שמא הם מתביישין זה מזה הלך ופייס כל אחד ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כתב אין לי כסף וזהב וגו' לשון יחיד זו ראיתי בתלמוד ירושלמי: ואין לנו איש להמית' בכל שאר בני ישראל שלא חטאו לנו: ואשר דימה לנו נשמדנו' אשר אמ' בלבו שנשמדנו על ידו מהתיצב וגו' שחשב להשמידנו: דמה לנו' חשב עלינו להשמידנו: והוקענום

רדק

בני מיכל בני מירב היו אלא שגדלה אותם מיכל ונקראו על שמה ומוכיח זה אשר ילדה לעדריאל ומיכל לא היתה אשת עדריאל אלא מירב היתה אשתו כמו שאמר אשר נתנה לעדריאל המחולתי' אלה השאלות והתשובות כך סידרם רבינו סעדיה גאון ז"ל' ומה שפירשו רבו' ז"ל בענין זה זהו שנה ראשונה אמר להם דוד לישראל שמא עובדי עבודה זרה יש בכם דכתיב ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם וגו' ועצר את השמים בדקו ולא מצאו שנייה אמ' להם שמא עוברי עבירה יש בכם דכתי' וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך בדקו ולא מצאו שלישית היה רעב אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני יי' מאי היא ששאל באורים ותומים: ויאמר יי' אל שאול ואל בית הדמים' אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמי' שהמית את הגבעוני' והיכן מצינו שהמית שאול את הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהני' שהיו מספיקים להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאלו הרגום אמר דוד שאול כפקו ליה תריסר ירחי שתא ולא אורח ארעא למספדיה גבעונים נקריבהו ונפייסינהו מיד ויקרא המלך לגבעונים' ויתן לנו שבע' אנשים מבניו אמר דוד בשלש' סימנין יש באומה זו ישראל רחמנים וביישנים וגומלי חסדים רחמני' דכתיב ונתן לך רחמים וגו' ביישנים דכתיב למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו גומלי חסדים דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' כל שיש בו שלשה סימני' הללו ראוי לקרבן וכל שאין בו ג' סימנים אלו אין ראוי לידבק באומה זו מיד גזר עליהם שלא יבואו בקהל שנ' והגבעונים לא מבני ישראל המה ואע"פ שיהושע גזר עליה' שלא לבא בקהל יהושע לא גזר עליה' אלא כל זמן שבית המקדש קיים כמו שאומר לבית אלהים בא דוד וגזר עליהם לעולם כמו שכתוב בספר עזרא כי הנתינים היו מתאחדים וקראם נתינים לפי שנתנו לעבודה ולא לבא בקהל וכן כתוב ומן הנתינים אשר נתן דוד והשרים לעבודת הלוים' ויקח שלשה בני רצפה בת איה מאי שנא הכי אמר רב הונא שהעבירום לפני הארון כל שהארון קולטו למיתה והא כתי' ויחמול המלך על מפיבשת שלא העבירו לפני הארון וכי משוא פנים יש בדבר אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון והא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות ולמה המיתו הבנים בעון שאול אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא כלומר שנשבעו להם נשיאי העדה בימי יהושע' עד נתך מים עליהם והא כתיב לא תלין נבלתו על העץ אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרי' מה טיבן של אלו בני מלכים מה עשו פשטו ידיהם בגרים נדודים מה היו אומרים אין לך אומה ראויה להדבק בה אלא זו מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף דכתיב ויהי לשלמה שבעי' אלף נושא סבל ושמני' אלף חוצב בהר וכתיב וימנאם מאה וחמשי' אלף גרים ואמרו גדול קדוש השם מחלול השם בחלול השם כתיב לא תלין נבלתו על עץ ובקדוש השם כתיב ויהיו תלויים מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מלמד שהיו תלוים מי"ו בניסן עד י"ז במרחשון ועוד אמרו למה בקשו ממנו שבעה אנשים כי שבעה אנשים הרגו מהגבעונים עם הכהנים שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר' ולפי פשט הפסוקים נראה כי לא נאמר דבר הגבעונים על נוב עיר הכהנים שהרגם שאול בכלל הכהנים שהרי אמרו האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נראה כי להם לבדם כלה ודימה ועוד שאמר בקנאותו לבית ישראל ויהודה שגזר שלא יהיו הגבעונים חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' כי אמר מוטב שיהיו מישראל שמשים לפני יי' ועוד מפני שראו את ישראל ונבנו את דעתם ובטעו' נשבעו להם נשיאי העדה וקנא שאול בדבר זה והרג מהם וגירש מהם הנשארי' שלא ישבו בארץ ישראל וזהו שאמר נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל ואע"פ שנראה כי לכוונה טובה עשה זה שאול נענש על המעשה הזה כי יהושע נתנם להיות חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' וכדי לקיים השבועה שנשבעו להם לא רצה להרגם אע"פ שבטעו' נשבעו להם כדי שלא יהיה בדבר חלולי יי' כי יאמרו השומעי' הנה נשבעו להחיותם ואחר כך הרגום אין שבועת יי' חשובה בעיניהם ויהיה בדבר חלול השם וכל שכן בימי שאול שהרי כמה דורות היה להם שנשתקעו בישראל שהיה בהריגתם חלול השם גדול ושאול לא חשש לחלול השם על השבועה לפיכך נענש זרעו בדבר זה ואם תאמר מפני מה נענש זרעו במה שחטא הוא יתכן כי אלו הבנים היו מההורגים הגבעונים גם יתכן כי לא היו אלא השבעה מההורגי' שהרי קטנים היו אז כי שאול לא מלך אלא שתי שנים ומירב נתנה לעדריאל לאשה מעט שחשב לתת לדוד ואם נאמר כי קודם מלכות שאול נתנה לעדריאל וחשב שאול להכריחו לגרשה לתתה לדוד זה רחוק אבל זה העונש לא היה מידי אדם כי כשאמ' הכתוב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לא אמר אלא במיתה בידי אדם שאין לב"ד לענוש האב על הבן ולא הבן על האב אבל בידי שמים כתיב פוקד עון אבות על בנים וגו' והוא כשהבנים אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם וזו המיתה אע"פ שהיתה בידי אדם במצות הא' היתה והרי היא כמיתה בידי שמים ומה שאמר ויחמול המלך על מפיבשת כיון שלא בקשו הגבעוני' אלא שבע' מבני שאול והיו בהם שבעה זולתי מפיבשת חמל עליו על השבוע' אשר היתה בינו ובין יהונתן ולא נתנו בידם ועוד כי נראה לו שהיה טוב מהאחרי' ואין ראוי ליפול עליו עונש שאול זה הוא הנראה בעיני בענין הזה: ויאמר אליהם' אמר להם מה רצונכם שיעשה להם כמו שאמר מה אעשה לכם והפסיק הענין לפר' מה היה ענין תלונתם ופי' גם כן שהיו מיתר האמורי ולא מבני ישראל שיחמולו על דמם ואמ' והגבעונים לא מבני ישראל המה וארז"ל כל שאינו מקבל פיוס אינו מבני ישראל שנ' והגבעונים לא מבני ישראל המה: ויבקש שאול להכותם' פי' והכם וכן להרגו בערמה והרגנו לשכב את בית יעקב ושכב: בקנאותו' כבר פירשנוהו: אין לי כסף וזהב' לי כתיב וקרי לנו והענין אחד כי כן דרך המקרא לדבר בלשון רבים פעם בלשון כלל פעם לשון פרט' ויש בו דרש שבקש מהם שימחלו דם אחיהם ויתן להם ממון ולא רצו אמ' דוד אבקש מכל אחד לבדו שמא הם מתביישין זה מזה לקחת ממון בדבר זה ועשה כן וכל אחד אמר לו אין לו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו: יתן לנו' כן כתיב וקרי יתן ושניהם ענין אחד אך כי הכתוב ינתן מבנין נפעל והקרי יתן מבנין הפעל ויש מעט הפרש ביניהם כי פי' הכתוב ינתן אע"פ שלא תתנו אותם הקב"ה יפרע לנו מהם ופי' הקרי יתן שתתנו אותם: והוקענום

רלבג

על אשר המית את הגבעונים' ידמה שכבר המית מהם בקנאותו לבני ישר' ויהודה כמו שזכר אחר זה ובקש להכותם כלם והשמידם מהתיצב בכל גבול ישראל כי הוצרכו לברוח ולחשוב שעשה זה בעבור התחבולה אשר הביאו בה נשיאי ישראל להשבע להם כמו שנזכר בספר יהושע: והוקענום

רבינו ישעיה

אל שאול ואל בית הדמים' פירוש על שאול ועל בית הדמים' שהמית הגבעונים כדכתיב ואת נוב עיר הכהני' הכה לפי חרב ושם היו דרים הגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים למזבח' ואם הכהנים מתו להם תואר שחרדו כי הגבעונים מה חטאו לו ועל זה קראו בית דמים' ויקרא דוד לגבעונים ויאמר אליהם' שבעבורם בא הרעב לישראל ובני נשבעו להם ויבקש שאול להכות' בקנאתו לבני ישראל וליהודה בעבור שהרגו אותם ועבר על השבועה שנשבעו להם העדה: אין לנו תביעת כסף וזהב עם בית שאול' כי אם תביעת נפשות' ואין לנו איש להמית בישראל' מקרא מסורס הוא להמית איש בישראל: האיש אשר כילנו' שהרג כל עיר נוב שהיו שם הגבעונים: ואשר דמה לנו' חישב עלינו מחשבה רעה כמו והיה כאשר דימיתי: נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישר' שגרם הכותרי' אגב גבול ישראל:

והוקענום · תלייה : ליי׳ · לשמו של מקום להודיע משפטו : בחיר יי׳ · בת קול יצאה ואמרה בחיר יי׳ : ויחמל המלך · בקש רחמים שלא יקלטנו ארון שהעבירם לפני ארון כל שהארון קולטו למיתה : בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל · וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה לו. אלא מירב ילדה ומיכל גדלה לפי׳ נקרא על שמה והמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאילו ילדו ונקר׳ על שמו : מתחלת קציר · בימי ניסן : עד נתך מים · בימות הגשמים בתשרי שלא נתנו לקבורה והלא כתיב לא תלין נבלתו שא׳ אמרו מוטב תיעק׳ אות מן התור׳ ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין א׳ אומרים מה טיבן של אלו אומרים להם מ׳ מבני מלכים הם ומה עשו פשטו ידם בגרים אומרים אין לך א׳ אומה ראויה לידבק בה כאומה זו : ויקח את עצמו׳ שאול · שכת׳ לו עליהם אל שאול שלא נספד כהלכה : ויאספו את עצמות שאול המוקען · כאן : כל אשר צוה המלך · להספיד עליהם בכל ערי ישראל : ומשקל

והוקענום · ונתלה. אותם כתרג׳ ונצלובינון ובקשו להם זו המיתה כדי שיראו כל ישראל נקמתם ויאמרו ישראל מנגוע בהם עוד: ליי׳ · להודיע משפטו כי הוא רוצה לנקום נקמתינו מהם : בחיר יי׳ שהאל בחרו למלך · ובדרש הם לא אמרו בחיר יי׳ אלא בת קול יצתה ואמרה בחיר יי׳ · כלומר שנתכפרו לו עונותיו :

ג׳ כתבן תים יתירים יוד וסים׳ ויפלו שבעתים יחד · מזבחתים · כי התעיתים בנפשתם : בתחלת ו׳ בקריאה וסים׳ והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב · ויהי בתחלת שבתם שם · בתחלת עלות הלקש · באו בית להם

וְהוֹקַעֲנוּם לַיהוָה בְּגִבְעַת שָׁאוּל בְּחִיר יְהוָה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲנִי אֶתֵּן : וַיַּחְמֹל הַמֶּלֶךְ עַל־מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל עַל־שְׁבֻעַת יְהוָה אֲשֶׁר בֵּינֹתָם בֵּין דָּוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל : וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֶת־שְׁנֵי בְּנֵי רִצְפָּה בַת־אַיָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְשָׁאוּל אֶת־אַרְמֹנִי וְאֶת־מְפִבֹשֶׁת וְאֶת־חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן־בַּרְזִלַּי הַמְּחֹלָתִי : וַיִּתְּנֵם בְּיַד הַגִּבְעֹנִים וַיֹּקִיעֻם בָּהָר לִפְנֵי יְהוָה וַיִּפְּלוּ שְׁבַעְתָּיִם יָחַד וְהֵם הֻמְתוּ בִּימֵי קָצִיר בָּרִאשֹׁנִים · תְּחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים : וַתִּקַּח רִצְפָּה בַת־אַיָּה אֶת־הַשַּׂק וַתַּטֵּהוּ לָהּ אֶל־הַצּוּר מִתְּחִלַּת קָצִיר עַד נִתַּךְ־מַיִם עֲלֵיהֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְלֹא־נָתְנָה עוֹף הַשָּׁמַיִם לָנוּחַ עֲלֵיהֶם יוֹמָם וְאֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה לָיְלָה : וַיֻּגַּד לְדָוִד אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה רִצְפָּה בַת־אַיָּה פִּלֶגֶשׁ שָׁאוּל : וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיִּקַּח אֶת־עַצְמוֹת שָׁאוּל וְאֶת־עַצְמוֹת יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵאֵת בַּעֲלֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אֲשֶׁר גָּנְבוּ אֹתָם מֵרְחֹב בֵּית־שַׁן אֲשֶׁר תְּלוּם · שָׁם הַפְּלִשְׁתִּים בְּיוֹם הַכּוֹת פְּלִשְׁתִּים אֶת־שָׁאוּל בַּגִּלְבֹּעַ : וַיַּעַל מִשָּׁם אֶת־עַצְמוֹת שָׁאוּל וְאֶת־עַצְמוֹת יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וַיַּאַסְפוּ אֶת־עַצְמוֹת הַמּוּקָעִים : וַיִּקְבְּרוּ אֶת־עַצְמוֹת־שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן־בְּנוֹ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן בְּצֵלָע בְּקֶבֶר קִישׁ אָבִיו וַיַּעֲשׂוּ כֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה הַמֶּלֶךְ וַיֵּעָתֵר אֱלֹהִים לָאָרֶץ אַחֲרֵי־כֵן :

טו וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה לַפְּלִשְׁתִּים אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּרֶד דָּוִד וַעֲבָדָיו עִמּוֹ וַיִּלָּחֲמוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיָּעַף דָּוִד :

ל׳ · ה׳ · ג׳ נחס · ל׳ נחס׳ · ב׳ חס׳ בן שאול · ב׳ נחס׳ · ל׳ נחס׳ · יתיר י׳ · והמ׳ ק׳ · בתחלת ק׳ · נ׳ בליש׳ · ג׳ · ל׳ חס · ו׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · תלאום שמה ק׳ · פלשתים ק׳ · ל׳ קמץ · ב׳

וְנִצְלְבִנוּן קֳדָם יְיָ בְּגִבְעֲתָא דְשָׁאוּל בְּחִירָא דַייָ וַאֲמַר מַלְכָּא אֲנָא אֶתֵּין : וְחָס מַלְכָּא עַל מְפִיבשֶׁת בַּר יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל עַל שְׁבוּעֲתָא דַייָ דְבֵינֵיהוֹן בֵּין דָוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל : וּנְסֵיב מַלְכָּא יַת תְּרֵין בְּנֵי רִצְפָּה בַת אַיָה דִילֵידַת לְשָׁאוּל יַת אַרְמֹנִי וְיַת מְפִיבשֶׁת וְיַת חַמְשַׁת בְּנֵי מֵרַב דְּרְבִיאַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל דִילֵידַת לְעַדְרִיאֵל בַּר בַּרְזִילַי דִמְמְחוּלוֹת : וּמַסְרִנּוּן בִּידָא דְגִבְעוֹנָאֵי וְצַלְבוּנוּן בְּטוּרָא קֳדָם יְיָ וּנְפַלוּ שַׁבְעַתְּהוֹן כַּחֲדָא וְאִנּוּן אִתְקְטַלוּ בְּיוֹמֵי חֲצָדָא בְּקַדְמָאִין בְּשָׁרְיוּת חֲצַד סְעוֹרִין : וּנְסֵיבַת רִצְפָּה בַת אַיָה יַת סַקָא וּפַרְסָתֵיהּ לַהּ עַל טִנָּרָא מִשָּׁרְיוּת חַצְדָא עַד דִּנְחַתַת מִטְרָא עֲלֵיהוֹן מִן שְׁמַיָא וְלָא שַׁבְקַת עוֹפָא דִשְׁמַיָא לְמִנַח עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא וְיַת חֵיוַת בָּרָא בְּלֵילְיָא : וְאִתְחַוָא לְדָוִד יַת דַּעֲבַדַת רִצְפָּה בַת אַיָה לְחֵינְתָא דְשָׁאוּל : וַאֲזַל דָוִד וּנְסֵיב יַת גַּרְמֵי שָׁאוּל וְיַת גַּרְמֵי יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ מִלְוַת יָתְבֵי יָבֵשׁ גִלְעָד דִּגְנַבוּ יַתְהוֹן מִשּׁוּרָא דְבֵית שָׁן דִּצְלַבוּנוּן תַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי בְּיוֹמָא דִקְטַלוּ פְלִשְׁתָּאֵי יַת שָׁאוּל בְּגִלְבּוֹעַ : וְאַסֵּיק מִתַּמָּן יַת גַּרְמֵי שָׁאוּל וְיַת גַּרְמֵי יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ וּכְנַשׁוּ יַת גַּרְמֵי צְלִיבַיָּא : וּקְבַרוּ יַת גַּרְמֵי שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ בְּאַרַע שֵׁבֶט בִּנְיָמִין בְּצֵלַע בְּקִבְרָא דְקִישׁ אֲבוּהִי וַעֲבַדוּ כָּל דְּפַקֵּיד מַלְכָּא וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְהוֹן דְּדַיְרֵי אַרְעָא בָּתַר כֵּן : וַהֲוָת עוֹד קְרָבָא לִפְלִשְׁתָּאֵי עִם יִשְׂרָאֵל וּנְחַת דָוִד וְעַבְדוֹהִי עִמֵּיהּ וְאַגִּיחוּ קְרָבָא עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וְאִשְׁתַּלְהֵי דָוִד :

וישבי

ויחמול המלך · כבר פירשנוהו : את ארמוני · ברים : בני מיכל · בני מירב היו אלא שמיכל גדלת׳ אות׳ ונקראו על שמה כעניין שנ׳ יולד בן לנעמי וכן הוא תרגו׳ בני מירב דרביאת מיכל וכן הוא או׳ אשר ילדה לעדריאל ומירב היא שהיתה אשת עדריאל לא מיכל כמו שכתוב על מירב והיא נתנה לעדריאל המחולתי וכן כתוב אלה תולדות אהרן ומשה ולא זכר אלא בני אהרן אלא שמשה גדלם ו ולמדם כאילו הם תולדותיו : לפני יי׳ · כי הארון היה שם ואורים ותומים כשנתקבצו דוד וישראל לשאול את יי׳ על הרעב ולא נפרדו משם עד שקראו לגבעונים ו ונגמר המעשה : ויפלו שבעתי׳ ב׳יוד כתיב רוצה לומ׳ שתי פעמים שבע כמו שבעתים יוקם קין ואמ׳ שבעתים לפי שלא נשאר מהם זרע כן נדרש הכתוב ודרש אחר אומר על מפיבושת בן יהונתן שחסר מהם והקרי הוא שבעתם ר״ל הם השבעה כמו ויצאו ש שלשתם הם השלשה ומה שאומר שנפלו יחד כי יחד הוקעו ו והנפילה היא המיתה : והם · כתיב וקרי והמה ושניה׳ א׳ וכבר כתבתי בזה ובדומיה׳ כי נסחאו׳ נמצאו אחר הגלות והלכו ב בקריאה אחר הרוב וכן כתיב תחלת קציר שעורי׳ וקרי בתחלת כתיב תלום שם הפלשתים וקרי תלאום שמה פלשתים ושניהם ענין אחד: בראשונים · בימים הראשונים של קציר שעורי׳ כמו שפירש בתחלת קציר שעורים : ותטהו לה אל הצור · על הצור היו תלוים כמו שאמר ויוקיעום בהר והטתה השק אל הצור להתכסות תחתיו יום ולילה · ובדרש מהו ותטהו לה אל הצור שאמר הצור תמים פעלו שהצדיקה עליה׳ את הדין: ויגד לדוד · כי דבר גדול עשתה ומפני זה נכמרו רחמיו וצוה לקברם · ובדרש ראה כי אשת חיל היה ולקח׳ לאשה וכבר כתבנו מה שפירשו רבותי׳ ז״ל כי היו תלוים מי״ו בניסן עד י״ז ב במרחשון שהוא זמן הגשמים וכל כך למה כדי שיתקדש שם שמים על ידיהם ונראה כי רצון האל היה בזה שיהיו מוקעים עד זמן גשמים כדי שיודע כי בעונם היה עצירת גשמי׳ ומה שאמר עד נתך מים עליהם ירדו גשמים מעט להודיע שיקברו אותם ואחר שקברו אותם נעתר ה האלהי׳ לארץ ירדו גשמים הרבה כמו שאמר ויעתר אלהים לארץ אחרי כן : בצלע · מלרע והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע וצלע האלף : ויעשו כל אשר צוה המלך · להביא העצמות ולקברם כמו שאמר לא הוסיף דבר אלא שכן דרך המקרא לכפול הדברי׳ בהתחזק המעש׳ · ובדרש כי זה בא להוסיף שצוה המלך להספידם בכל מקום שהיו עוברים שם בערי ישראל: ויעף דוד · בפתח פ״א הפעל להקל הקריאה וכן ויעף העם אבל ויעף אלי אחד בקמץ להבדיל ביניהם כמו שענייניהם מובדל : ויטבי

רבינו ישעיה

והוקענום לה׳ · לפני השם : את שני בני רצפה היא שאמרנו למעלה שהית׳ פלגש שאול : ואת חמש׳ בני מיכל בית שאול אשר ילדה לעדריאל · פירו׳ מרב היתה אשת ע עדריאל ולא מיכל אלא בעבור שלא היו בנים למיכל היתה מגדלת׳ בתוך ביתה כאלו היו בניה · וכן תרג׳ יונתן : ויוקיעום בהר לפני ה׳ · פיר׳ שעל פי גזיר׳ המקום היתה : בימי קציר בראשונים · פירוש בימים הראשוני׳ של קציר : את השק ותטהו לה אל הצור · כמו ויט שם אהלו · פירשתו שם על ה הצור שהיו תוקעים שם כי בהר היו מוקעים ושמ׳ אותם כל הימי׳ שלא יאכלו מן העופו׳ ומן החיו׳ : מתחילת קציר עד נתך מים עליהם · עד ימות הגשמים ואף על גב דכתיב לא תלין נבלתו על העץ כל מה שעשה על פי הדיבור : ויוגד לדוד את כל אשר עשתה רצפה · פיר׳ ש׳ידע שקיימים ולא נאכלו נתעסק בקבורתם : בארץ בנימן בצלע · פירוש׳ בלע היא עיר כתוב׳ בערי בנימן בספר יהושע: ויעף דוד · פירוש עיף ושני פרסים הם : יעף ועיף כמו כבש כשב :

רלבג

והוקענום · הו׳ מענין תלייה כי בה יתקע ה הנפש מהנתלה בזולת מכה וחבורה : ואת חמשת בני מיכל בת שאול אש׳ ילדה לעדריא׳ · ידוע כי עדריאל היה בעל מרב אחות מיכל כמו שקדם ולזה הוא מבואר כי לא היו אלו בני מיכל ועוד שהרי אמר במה שקד׳ ומיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה ולזה הוא מבואר שהרצון בזה שכבר גדלה א אותם : ויעתר אלהים אל ארץ אחרי כן · ר״ל אחר שלקחו נקמת ה הגבעונים מבני שאול ונקברו עצמות שאול ויהונתן ועצמות ה המוקעים בקבר קיש אבי שאול כמו שצוה המלך · והנה זכר תחלה כי הגבעונים לא מבני ישראל המה לפי מה שנקשו מזה היה בו מן האכזרי׳ ומיעוט החמלה כאילו יאמר שזאת התכונה היתה לאלו כי לא מבני ישראל המה : ויעף דוד · רצה לומר שהיה יעף ויגע ולזה נתרחק קצת מעבדיו ומצאו ישבי בנוב שהיה מילדי הרפה ואמר להכותו לולי שסבב הש״י שהרגים בזה אבישי בן צרויה והלך אצל דוד להצילו : ומשקל

ויאספו ו׳ נקריי׳ פ׳ פתחין וסי׳ סניא סלוא סלאו וסלאו · פלשתאי נרמוי דמלב׳ לאחיין חקרא וכסף

בתחלת ו׳ נקריי׳ ונלות דכו׳ חס׳ ב׳ כרים׳ יל׳ ב׳ חלוף כתי׳ כרים תיבות נלא קריין

בתחלת קציר שערים · בתחלת תחנניך יצא · ובמלכות אחשורש בתחלת : ב׳ מלין תנינא נסיב מן קדמאה וסים׳ שם הפלשתים · ושורי אשכלתי · וחלופיהן ג׳ מלין קדמ׳ נסיב מן תנינא וסי׳ נמסר לעיל סימ׳ ה׳ : ויעתר ה׳ בקריא׳ וסים׳ ויעתר יצחק ליי׳ לנכח אשתו תנינא דפסו׳ · ויקברו את עצמות שאול · ויבן שם דוד מזבח ליי׳ · ויתפלל אליו דמנשה · ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת :

רדק

ויטבו בנוב · כך היה שמו וכתוב בו"ו וקרי בי"וד · ובדרש ישבי בנוב איש שבא על עסקי נוב כלומר כי בא על דבר נוב עיר הכהנים שהיה דוד סבת הריגתם קרה לו לדוד שהיה בסכנ' · ודרשו ויעזר לו אבישי שעזרו בתפלה וכל זה רחוק ומהם אמרו עזרו ממש ואמרו כי קפצה לפניו הארץ כי לא היה שם אבישי עם דוד כי הא"ו ויאחב היו נלחמים בבני עמון ועברה יונה לפני אבישי מטרפ' בכנפיה וידע כי דוד היה בסכנה ובצרה וקפצה לפניו הארץ והלך שם ועזר לדוד והרג את ישבי בנוב: הרפה · כמו הענק והוא אחד מן רפאים ונכתב בה"א ובאל"ף כן כתבו אדוני אבי ז"ל וכ"תי נבראו וכבר כתבנו דעת הדרש למעלה שהוא שם האם: קינו · הוא עץ החנית וכן נקרא בערבי עץ החנית אלקנה ולא אמר ה המשקל על קינו אלא על להבת החנית וקראו קנו בכלל הלהבת עם העץ ועל הלהבת אמר שהיה משקלו שלש מאות משקל נחשת כי על העץ לא יאמר משקל וכן אמר בגלית ולהבת חניתו שש מאות שקלי' ברזל ומשקל הברזל והנחשת אינו שוה כי לכל אחד משקל מיוחד וכן לכסף ולזהב וי"ת ומתקל סופיניה מתקל תלת מאת סילעין דנחשא: והוא חגור חדשה · חרב חדשה וכמוהו ומאכלו בריאה ר"ל שה בריאה וכן דרך המקר' בהרב' מקומות והחסרון יתבונן לפי הענין: ויאמר להכות את דוד · כסבור כי עיף דוד חשב להכותו ועזר לו אבישי: בגוב עם פלשתים · ובדברי הימים כתוב בגזר שני שמות היו לאותו המקום וכמוהו רבים וכן כת' הכה סף ושם ספי וקרובים הם: אלחנן בן יערי אורגי' בית הלחמי את גלית הגתי · ובדברי הימים כתוב אלחנן בן יעור אורגים את לחמי אחי גלית הגיתי וקרי יאיר ויאי' ויערי אחד ופירו' את גלית אם' את הכה את מי שהיה עם גלית והוא אחיו הרגו אלחנן בגוב וגלית הרגו דוד באפס דמים ואלחנן זה מבית לחם היה לפיכך קראו בית הלחמי וכן מה שאמר בדברי הימים בית הלחמי כמו מלחמי כלומר מבני לחמי ר"ל מהגבורים המתיחסי' לבית לחם וכן יאמ' שם ומן הגדי נבדלו אל דוד למבר ר"ל מן המתיחסים לגד או פירוש עם בית הלחמי והוא דוד ר"ל כי דוד עזרו וזהו שאמר שם את הלחמי עם דוד שהוא לחמי שעזרו והרגו ולדעת יונתן אלחנן זהו דוד וכן תרגם הפסוק וקטל דוד בר ישי מוחי פרוכתא דבית מקדשא דמבית לחם ית גלית קרא ישי יערי לפי שהיה אורג פרוכות הצריכות לבית המקדש ובית המקדש נקרא יער שכתוב יער הלבנון מבאמוה בשדה יער אבל מה שקרא דוד אלחנן לא ידעתי לו טעם: כמנור אורגים · כאכסן דנרדאין והוא העץ שמקפל עליו האורג הבגד באורגו ונרדאין הם אורגין ותרגום ירושלמי מעשה אורג עובד דנרדאי וכן בדברי רז"ל נקרא האורג נרדי וכן מנור אורגים הוא מכלי האורג בדבריהם באמרם העושה שתי בתי נירין בנירים ובקירוס: איש מדון · כתוב בי"וד וקרי בו"ו ואחד הוא בדברי הימים איש מדה וכ"תי גבר דמשחן ואם כן הכא אשר במדון הוא מקום הלנם במדה: שש ושש עשרים וארבע · אלו אמר שש ושש ולא אמ' עשרים וארבע הייתי אומר שבין ידיו ובין רגליו לא היו אלא שש ושש לכך צריך עשרים וארב' ואילו אמר כ"ד ולא אמר שש ושש הייתי אומר ה' באחת ושבע באחת לכך נאמר שש ושש: להרפה · לענק ובא בה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפט אלא שברוב נבלה ה"א הידיעה להקל וכמוהו להעם הזה להגדול הבא אליו: וידבר

ואצבעות ידיו ואצבעות לב̈ פסוקים מסורתא מיכא ומסורתא מכא נסבין ו"ו ומלה ביניהון וסימ' במסרה רבתא בערך ו"ו: מלין כתבן י' בסוף תיבות' וקרינן ה' וסימ' העמני וכפר העמני · כי ויאמר דוד מה לי

(טו) וְיִשְׁבּוֹ בְּנֹב אֲשֶׁר בִּילִידֵי הָרָפָה וּמִשְׁקַל קֵינוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל נְחֹשֶׁת וְהוּא חָגוּר חֲדָשָׁה וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת אֶת־דָּוִד׃ וַיַּעֲזָר־לוֹ אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִתֵהוּ אָז נִשְׁבְּעוּ אַנְשֵׁי־דָוִד לוֹ לֵאמֹר לֹא־תֵצֵא עוֹד אִתָּנוּ לַמִּלְחָמָה וְלֹא תְכַבֶּה אֶת־נֵר יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי אֶת־סַף אֲשֶׁר בִּילִדֵי הָרָפָה׃ וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגוֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־יַעְרֵי אֹרְגִים בֵּית הַלַּחְמִי אֵת גָּלְיָת הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים׃ וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי ׀ אִישׁ מָדוֹן וְאֶצְבְּעֹת יָדָיו וְאֶצְבְּעוֹת רַגְלָיו שֵׁשׁ וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מִסְפָּר וְגַם־הוּא יֻלַּד לְהָרָפָה׃ וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ יְהוֹנָתָן בֶּן־שִׁמְעָי אֲחִי דָוִד׃ אֶת־אַרְבַּעַת אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְהָרָפָה בְּגַת וַיִּפְּלוּ בְיַד־דָּוִד וּבְיַד עֲבָדָיו׃

(מסורה בגליון: ויש̇בי ק̇ · ל̇ ומ̇ל · ל̇ · ל̇ · ב̇ · ב̇ חס' בליש' וגם ילדי ב̇ · ל̇ · ל̇ · ב̇ · מדין ק̇ · שמעא ק̇ · ד' ב' כתי' ה' וב' כתי' אלף)

וְיִשְׁבִּי בְּנוֹב דִּי בִּבְנֵי גִבָּרָא וּמַתְקַל סוּפִינֵיהּ מַתְקַל תְּלָת מְאָה סַלְעִין דִּנְחָשָׁא וְהוּא אֲסִיר אִסְפַּנְקִי חַדְתָּא וַאֲמַר לְמִקְטַל יַת דָּוִד׃ וְסָעֵיד לֵיהּ אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה וּמְחָא יַת פְּלִשְׁתָּאָה וְקַטְלֵיהּ בְּכֵן קַיִּימוּ גַבְרֵי דָוִד לֵיהּ לְמֵימַר לָא תִפּוֹק עוֹד עִמָּנָא לִקְרָבָא וְלָא תִטְפֵּי יַת מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה בָתַר כֵּן וַהֲוָת עוֹד קְרָבָא בְּנוֹב עִם פְּלִשְׁתָּאֵי בְּכֵן קְטַל סִבְּכַי דְּמִן חוּשַׁת יַת סַף דִּבְבְנֵי גִבָּרָא׃ וַהֲוָת עוֹד קְרָבָא בְּנוֹב עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וּקְטַל דָּוִד בַּר יִשַׁי מָחֵי פָּרוֹכִית בֵּית מַקְדְּשָׁא דְּמִבֵּית לֶחֶם יַת גָּלְיַת גִּתָּאָה וְאָעָא דְמוּרְנִיתֵיהּ כְּאַכְסַן דְּנַרְדָּאִין׃ וַהֲוָת עוֹד קְרָבָא בְּגַת וַהֲוָה גְבַר דִּמְשַׁחַן וְאֶצְבְּעָת יְדוֹהִי וְאֶצְבְּעָת רַגְלוֹהִי שִׁית וְשִׁית עַסְרִין וְאַרְבַּע בְּמִנְיָן וְאַף הוּא אִתְיְלִיד לְגִבָּרָא׃ וְחַסֵּיד יַת יִשְׂרָאֵל וְקַטְלֵיהּ יְהוֹנָתָן בַּר שִׁמְעָא אֲחוּהִי דְדָוִד׃ יַת אַרְבַּעַת אִלֵּין אִתְיְלִידוּ לְגִבָּרָא בְּגַת וְאִתְמְסַרוּ בִידָא דְדָוִד וּבִידָא דְעַבְדוֹהִי׃

ולכם בני צרויה · שמעי ויהרג את ישראל · השלשי ואבישי אחי יואב · ומטי וקרבתי אליכם למשפט ובמראי שמת בדור בילדותך · ואי נביאכם אשר גבאו פלוגתא׃

רשי

ומשקל קינו · הוא כמו תיק שבראש בית יד הרומח שקורין אריסטו"יל בלע"ז ועשוי ככובע ויש דוגמתו בזבחים רימוני המעיל למה הם דומים כמין קולסות שבראשי התינוקות קולסות היימ"לם בלע"ז: והוא חגור חגורה חדשה · ושמעתי שאותו היום נתחנך ללבוש כלי מלחמה ודרך המחונכים לעשות נכמון וגבורה ביום חינוכם לקנות שם לכך ויאמר להכו' את דוד ויעזור לו שעזרו בתפלה כדאית' בחלק: ותהי עוד מלחמה · כבר קדמה זו לכולן ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת ארבעה בני ערפה: אלחנן · דוד: בן יערי אורגי · שהיו משפחתו אורגי פרוכות למקדש הקרוי יער: כמנור אורגים · כאכסן דנרדאי הקרוי א איכסוב"לא בלע"ז תבא ארינה ותעמד כנגד ארינה: איש מדון · כתרגומו גבר דמשחן שאין עיקר התיבה אלא מ"ם ודל"ת כמו משאון שאין ואלף ומהמון הא ומ"ם ובדברי הימי' כתי' איש מדה כלומר גבוה מאד שאומדין כמה מדתו: שש ושש וגו' · פירשו רבותי' בכורות שהוצרך לומר עשרים וארבע שלא תאמר אצבעות שתי ידיו אינן אלא שש ואצבע' רגליו אינן אלא שש לכך נאמ' עשרים וארב' ואם כתב עשרי' וארב' ולא אמר שש ושש הייתי אומר שבעה באחת וחמשה באחת ומהו מספר שכולן היו נספרות ב בסדר האצבעות כנגד היד: ביום

רבינו ישעיה

אשר בילידי הרפה · מלשון רפאי' שהיתה ענקה וילדה בנים גדולים יותר משאר בני אדם: ומשקל קינו · אין לו דומה ממין כלי זין הוא: והוא חגור חדשה · מקרא קצר הוא חרב חדשה שבאותו היום נתחנך לצאת במלחמ' וכדי לקנות לו שם גבורה אמר בלבו להכו' את דוד גדול היה ויעף מרוב הרוגים שהרג: אלחנן בן יערי אורגים בית הלחמי את גלות הגתי · פי' יערי אורגים · פיר' משפחה היו והיו נקראי' כן והיו מבית לחם · וגלית אחר הוא זה אבל יונתן תרגם באופן אחר·

רלבג

ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת · אחשוב שקרא קנו להבת החנית וקראו קן מצד הנקבות שבו אשר בו יכנס עץ החנית כי הו' כמו קן או יהיה קנו כובע נחשת אשר על ראשו כי הו' כמו קן או יהיה קנו העץ ויהיה חסר המשקל והרצון בו להבת חניתו: ולא תכבה את נר ישראל · אמרו זה כאילו יאמרו שכל ישראל מוטנחים בעבור דוד וכאילו יכבה נרם אם ימות במלחמה: ועץ חניתו כמנור אורגים · הוא העץ שמקפלין סביב את הארוג והוא גם מאד וזה ממה שיורה על גבורת הפלשתי הזה: איש מדון · ר"ל איש בעל ריב ומלחמה: והוא חרף את ישראל · לפי מה שאחשוב במה שאמר שלא ימצא בישראל איש שלא יכנהו כמו שאמר גלית אל שאול · זהו מה שנראה לנו שיצטרך אל באור במה שהגבלנו באורו פה באלו הספורים: ואולם התועלות המגיעים מהם הם אלו ·

הראשון הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיעשהו אחד ייטוב לב וענוה ראויה ולא יסמו' על עצתו הנראית לו מתחלת הענין ולזה תמצא שאף על פי שידמה שהיה מבואר היות ראוי לדוד שיטוב באחת ערי יהודה אחרי מות שאול לפי שלא ברח משם דוד אלא מפני יראת שאול ועוד כי כבר משך לב עם יהודה אליו במה ששלח להם משלל אויבי יי' עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחת דוד שנצח אויביו במתי מעט ורוע הצלחת שאול שנפל ביד אויביו עם היות כל ישראל עמו ועוד כי נס בהיות שאול מלך על ישראל אוהבים מאד את דוד בראותם הצלחתו כמו שקדם הנה עם כל זה לא רצה דוד ללכת שם אם לא בשיש̇אל תחלה את פי יי' ולזה שאל אם יעלה באחת ערי יהודה וכאשר ענהו הש"י על ידי אורי' ותומים שיעלה שם שאל עוד באי זה מהם יעלה ובאתהו התשובה שיבא לחברון ושם בא כדבר הש"י: **השני** הוא להודיע כי שם שאר מקומות יותר כאותו' אל שיגיע להם תכלית מה מקבת מקומות אחרי' ואף על פי הש"י שליט להגיע אם יחפוץ הנה יבקש כזה ברוב הענינו' הסבות הנאותו' מצד ההשגחה הכוללת כשהיה אפשר זה ולא יחדש הש"י ית' המופתים אלא כשהביא לזה הכרח כמו שזכרנו פעמים רבות ולזה בחר השם ית' שיבא דוד לחברון להגלות הענין אבל שמשם תצמח לו המלוכה בקלות יותר ולזה תמצא שתכף שבא דוד שם התעורר"ו אנשי יהודה מעצמם למשוח דוד למלך עליהם עם שכבר היה אפשר שלב בני חברון היה יותר שלם את דוד מלב זולתם מבני יהודה וכאילו סבבו הם מפני בא דוד לחברון למשוך לב יהודה למשוח דוד למלך עליהם׃ השלישי

השלישי הוא במדו' הוא להודי' שראוי לאדם לגמול טוב לאוה' גמלהו טוב ולזה תמצא שהעלה דוד עמו את אנשיו אשר הלכו אתו בהיותו נרדף כדי שישמחו בהצלחתו וייטב להם בה ולזה הושיבם בערי חברון כדי שיהיו קרובים אליו עם שבזה ישלם לו ג"כ העזר הראוי:

הרביעי והוא במדות הוא להודיע שראוי לאדם כשיעתק ממקום למקום שיעתיק אשתו וביתו עמו בהעתקו כי בזה תועלת לשמור עצמו שיזהר מעבירה ולתת לאשתו חקה מהעונה כדי לשמור אותה מהחטא ובזה עוד תועלת להשגיח במוסר בני הבית ולא יתעלם מהם ולזה תמצא שספר שהעלה דוד עמו שתי נשיו ושכבר העלה עמו את אנשיו איש וביתו:

החמישי הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי למלך שישים אצלו ועם חברתו האנשים אשר התהלכו עמו קודם היותו מלך כי מפני מה שראו מענינו כהיה ביניהם מהחברה קודם היותו מלך לא תהיה יראתו על פניהם ויהיה זה סבה להקל במלכות הלא תראה כי אע"פ שהיה דוד לשר לאלו האנשים שהיו עמו הנה היו יוקילים בו עד שכבר תמצא שאמרו לסקלו על דברת שריפת צקלג ולזאת הסבה תמצא שלא הסכי' דוד להושיב את אנשיו בחברון אך הושיבם בערים הסמוכי' לחברון כאמרו וישבו בעיר חברון ולזאת הסבה תמצא ביואב שהי' בחברה ההיא שכבר הקל בדוד בדבר בכיו על אבשלום בנו כמו שנזכר באלו הספורים:

הששי הוא במדות והוא להודיע שראוי לאד' כשיחשב שיהיה לו כשיכוין להגיע תכלית מה יראה לו מונע מה מהגעת התכלית ההוא שלא יקצר מהסרת המונע ההוא ולזה תמצא שכאשר נתבאר לדוד שאנשי יבש גלעד השתדלו לעשות חסד גדול עם שאול והיה זה ממה שימנעם מלהסכים שיהיה דוד מלך עליהם לחשבם כי בלבו עליהם על מה שהראו אהבה חזקה למי שהיה שונא את דוד ורודף אותו הנה הראה להם שעל מה שעשו מהחסד את אדוניהם שיבחם ולזה בירך אותם וביאר להם שהוא מוכן להשיב להם גמול טוב על מה שעשו מזה כי זה ממה שיורה שהם אנשים שהם נאמנים למלכות ולזה יבטח דוד בהם שהם נאמנים לו ולזאת הסבה הודיעם שתחזקנה ידיהם ויהיו לבני חיל ולא ייראו שיקרה להם רע מזה מדוד אבל ישולם להם מצד זה גמול טוב:

השביעי הוא להודיע שהמלך זוכה לבניו בממלכתו תמיד כמו שאמר' התור' למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ולזה תמצא שמלך איש בשת אף על פי שהיה מפורסם לכל ישראל כי השם בחר לדוד למלוך על עמו ישראל כמו שנזכר זה שאול ויהונתן ואמר אותו אבנר ג"כ ונזכר כל ישר' אותו כמו שנזכר זה במה שאמרו לדוד בעת שהמליכו אותו כל ישראל עליהם:

השמיני הוא במדו' והוא להודיע שאין ראוי לאדם לדחוק את השעה ולמהר את הקץ בדברים העתידי' לו אך ראוי שימתין בו אם בשבו הנאותות פן ימהר יותר מן הראוי ויסיר ממנו הטובות ההם הלא תראה כי דוד לא השתדל להלחם עם בית שאול להביאו אליו המלוכה ולזה תמצא שספר שתי שנים מלך איש בשת על ישראל קודם שהיתה מלחמה בין אנשי אישבשת ובין אנשי דוד וגם אז לא היתה ביניהם מלחמה לולא שעורר המלחמה ההיא אבנר וגם אחרי זה לא השתדל דוד בהמתת איש בשת כדי שתגיע המלוכ' אבל לקח נקמתו מההורג אותו:

התשיעי הוא להודיע יושר לב דוד ושמרו הברית שכרת עמו שאול לבלתי ישמיד את שמו מתחת השמים ואף על פי שהיה שאול רודף אותו בכל עוז כמו שקדם הנה שמר דוד את הברית שהיה ביניהם ולא הכר כלל לאיש בשת להשתדל בהרימתו אבל הספיק לו מה שזכה מהמלכות:

העשירי והוא במדות להודיע שאין ראוי לאדם שיקל בהריגת האנשי' מעם יי' אפי' בדרך המלחמה הלא תראה כי אבנר הקל בהריגת הנערים אשר אמר שיקומו וישחקו לפני אבנר ויואב וקרה לו שנהרג מפני מה שקרה לו בזאת המלחמ' מהריגת עשהאל כאילו שלם לו השם מדה כנגד מדה ואף על פי שיחשב שלא היה לו בהריגת עשהאל חטא כי הוא היה רודפו הנה עם כל זה לא נצל אבנר מן החטא במה שסבב מהריגת הנערים ההם שהיה סבה לכל זה עם שכבר היה לו חטא בזה כשלא השתדל להציל עצמו מעשהאל בזולת הריגה כי לא הותר לנרדף להרוג הרודף כשהיה יכול להציל עצמו ממנו בזולת שיהרגהו כאילו תאמר שיכהו במקום שלא ימות בו אשר ישלם לו בו ההצלה ואמנם אבנר ידמה שכיון להכותו במקום שימות בו ולזה כיון להכותו אל החומש:

האחד עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי להשמר מהריב והמדון ואף ע"פ שהיה חלום בתחלתו כי כל מה שימשך יתחזק הלא תראה כי אבנר לא חשב שיהא דבר אחר מזה זולתי המכות שיכו האחד את האחד מהנערים ההם ונתחדשה מזה זאת המלחמה העצומה עד שלולא שתקע יואב בשופר למנוע המלחמה היתה נמשכת המלחמה עד להשחית וארכה גם כן מפני זה המלחמה ביניהם אחר זה כמו שנזכר בזה הספור:

השנים עשר הוא במדו' והוא שראוי לאדם שלא ימסור עצמו לסכנו' מפני קלות תנועתו הלא תראה עשהאל לקלו' תנועתו לא פחד ממה שאמ' אבנר להכותו אם לא ישוב מאחריו ונהרג על יד אבנר ולא הועיל לו קלו' רגליו:

השלש' עשר והוא במדות והוא שראוי לאדם שלא יחזיק במלחמ' עם עם יי' ואף על פי שיש שם סבה חזקה תביאהו על זה אבל ראוי שיניח מקום לשלום הלא תראה כי יואב אע"פ שהשיגהו הפעלות גדול על אבנר ממיתת עשהאל הנה תכף שבקש ממנו שיאמר לעם שישובו מרדוף איש מאחרי אחיו נדרש יואב לשאלתו ולא מנעו מזה חוס לבבו מדם אחיו:

הארבעה עשר והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אד' שלא יקל מלירא ממה שהוא אפשר שיגיע לו בו רע ולזה תמצא שאע"פ שתקע יואב בשופר שישובו איש מאחרי אחיו לא סמך על זה לב אבנר ולזה ספר שהלכו הוא ואנשיו כל הלילה וכזה תמצא ג"כ ליואב שלא בטח על זה ולזה הלכו כל הלילה יואב ואנשיו עד שובם לחברון כי אם יתעכב בדרך היה אפש' שיתקבצו משכנגדם חיל עליהם ויהרגום:

החמשה עשר הוא להודיע כי אם יי' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ולזה תמצ' שספר מהצלחת דוד ורוע הצלחת איש בשת עד שכבר נפקדו מעבדי איש בשת שלש מאות וששים איש ומאנשי דוד לא מתו כי אם עשרים וכאשר יגרע מזה שנים עשר איש מהמשחקים שמתו מכל אחד מהחלקים תמצא שכבר הרגו מאנשי איש בשת שלש מאות וארבעים ושמנה ולא מתו מעבדי דוד כי אם שמנה וספר גם כן לזאת הסבה שבית דוד היה הולך וחזק ובית שאול הולכי' ודלים ולזאת הסבה גם כן תמצא שסבב הש"י שנתחדש ריב בין איש בשת ובין אבנר למען הסיר הממלכה מעל איש בשת ולהביאה אל דוד כי זה היה סבה אל שימשך אבנר כל ישראל אל דוד עד שלא השתדלו אחרי מות איש בשת להמליך איש על ישראל מבית שאול אך באו תכף אל דוד להמליכו:

הששה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם כשיראה שיגיע לו טוב מה שיקצר מפני זה בבקשת טוב אחר עמו אשר יתכן לו להשיגו אבל ראוי שישתדל להגיע לו כל הטובות אשר יראה שהוא נכון להגיע אליו ולזה תמצא שאע"פ ששלח אבנר לדוד שאם יכרות ברית עמו יסב אליו את כל ישראל הנה לא קצר מפני זה מלשאול שיביא לו את מיכל אשתו והנה לא רצה דוד להמתין ביאת מיכל אחרי בא אבנר אליו לפי שאם היה הענין כן מאבנר על דרך התחבולה יתכן שתהיה מיכל יודעת זה ותגלה הסוד אל דוד כמו שגלתה לו הסוד ביום שדימה שאול להרוג את דוד ואמרה לו אם אינך ממלט את נפשך מחר את' מומת והסבה השנית היא כי בזה מהכבוד לדוד ר"ל אם תובל לו מיכל אשתו בעוד בית שאול מחזיקי' במלוכה ואמנם אם לא ימשול בהבאתה אבנר כי אם אחר סור הממשלה מבית שאול הנה לא יהיה זה לדוד לכבוד וזה מבואר מאד:

השבעה עשר הוא להודיע כי ברצות יי' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ולזה תמצא שספר שכבר התעורר אבנר לבקש שלום דוד והשתדל להשיב לו המלוכה באופן שמי שהיה מונע הממלכה מדוד הוא בעצמו שם הש"י כלי להסב הממלכה אליו ולהסירה ממשפחתו:

השמנה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי לאד' שיפחד תמיד על מה שראוי הלא תרא' כי מפני שאבנר לא פחד מיואב על הרגו עשהאל אחיו ולא יירא מלבא אל חברון גם לא שאל מהמלך דוד שישלים ביניה' קרה לו שמת בידו ולזאת הסבה גם כן ליודענו שאין ראוי לאדם שיבא במקו' שונאיו אע"פ שיבואוהו שלוחים או מכתב שאחד מהאנשים אשר הוא בוטח בו שולח לקרא לו כי יש לו לירא שתהיה זאת התחבולה מאויביו הלא תראה כי יואב שלח לאבנר מלאכי' בשם דוד להשיבו לחברו' ודוד לא ידע אך סבב זה יואב להמי' את אבנ' שם:

התשעה עשר הוא במדות והוא שראוי לאדם כשהוא נקי מפעל מה מגונה אשר יתכן שיחשב שמאתו נהיה שיפליג להראות שהוא נקי ממנו באופן יתבאר לכל שהוא לא סבב זה הפעל המגונה כ"ש כשיהיה בו מה שירחיק ממנו התכלית שהוא פונה אליו אם לא יתבאר שהוא נקי ממנו ולזה תמצא שהפליג דוד להראות איך היה קשה בעיניו דבר הריגת אבנר ולזה קלל בני צרויה שהיו עבדיו וקלל את יואב בזאת הקללה הנפלאה ר"ל שלא יכרית מביתו זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם ולזה הלך המלך דוד אחרי מטתו ואם לא היה זה מחק המלך ונשא את קולו ובכה אל קבר אבנר וקונן עליו את הקינ' הזאת אשר הראה בה גנו' הורגיו ולזה נשבע ג"כ שלא יטעם לחם או כל מאומ' לפני בא השמש כי זה כלו ממה שהביא כל העם וכל ישראל להאמין כי לא היה מהמלך להמית את אבנר עם שבהאמין ישר' כי באמת מאת המלך נהיה רושם גדול למנוע ממנו המלוכה כי לא יתרצו האנשי' להמליך עליהם מי שלא יקפיד להריגת השרים והגדולים בתחבולה ובמרמה ולזאת הסבה בעינה צוה להרוג הורגי איש בשת בן שאול כדי שלא יחשבו כי מאתו נהיה להמיתו בזאת התחבולה על משכבו:

העשרים הוא שכבר למדנו מזה המקום על דרך הרמז כי ירושלם לא נתחלקה לשבטים ולזה תמצא שכאשר היה דוד מלך על יהודה לבד היה יושב בחברון שהיא משבט יהודה אמנם אחר שהומלך על ישראל נעתק לירושלם וזה ממה שיורה שירושלם היתה לכלל ישראל וכבר התירו רבותינו הספק במה שנראה מספר יהושע שכבר באה לגורל יהודה ולגורל בנימין:

העשרים ואחד הוא להודיע שראוי למי שירגיש שנתחדשה לו הצלחה שישתמש בשיגיע לו ממנה מה שאפשר מהטוב ולזה ספר כי מפני שראה דוד כי נשא הש"י ממלכתו בעבור עמו ישר' והוא עתה באופן מההשגחה האלהית נוסף על מה שהיה מקודם זה השתדל לקחת נשים ופילגשים לחשבו שהבנים שיולידו עתה יהיו יותר ראויים למלוכה מהראשונים וכן היה כי מהראשונים לא מלך אחד אפי' אשר היו חושבים מהם למלוך נהרגו ומאלו הבנים שהוליד עתה מלך שלמה כמו שנזכר אחר זה בספר מלכים:

העשרים ושנים הוא להודיע ולפרסם הצלחת דוד בכל מלחמותיו להיות הש"י עמו מפני עשותו הישר בעיני יי' כמו שנתפרס' בכל אלו הספורים רק בדבר אוריה החתי ולזה נ"כ אמר וילך דוד הולך וגדל ויי' צבאות עמו ולזה תמצ' שספר כי דוד ואנשיו שרפו את עצבי הגוים אשר הניחו לידם להעיר כי דוד היה מיישיר אנשיו בכל עוז להתנהג בדרכי התורה:

העשרים ושלשה הוא להודיע שאף על פי שהש"י שליט בכל אשר יחפוץ הנה יבקש במה שיעשהו הסבות הנאותות כשאפשר לו זה ולא יחדש המופתים אם לא כשיביא לזה הכרח ולזה תמצא שכאשר שאל דוד ביי' האעלה אל פלשתים בהנטשם בעמק רפאים כאשר דבר הש"י שלא יעלה אליהם אך יסב אחריהם ממול בכאים בדרך שלא יראו אותו פלשתים וכשמעו קול הצעדה בראשי הבכאים אז יחרץ לעלות אליה' כי אז לא ירגישו בקול צעדי חיל דוד לחשבם שהוא קול הצעדה אשר בראשי הבכאים וזה ממה שיעזור מאד לדוד לנצח את פלשתים ואפשר גם כן שתחובר בזה הענין סבה אחרת והיא כי אולי אז יגיע עת תמוט בו רגלם כי הש"י נמצאהו גם כן שימתין לפעמים כאמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם ואמר וגם רשע ליום רעה:

העשרים וארבעה הוא במנו׳ והו׳ מה שלמדנו מזה הספור כי מה שאמר׳ תורה בענין ארון יי׳ בכתף ישאו הוא הרחקה שלא ישאוהו בזולת זה האופן ולזה תמצא שפרץ יי׳ פרץ בעזא על אשר לא נשאו הארון באופן הכתוב בתורה כמו שנזכר בספר דברי הימים על דבר זה הספור ולזה השתדל דוד אחר זה שישאו הלויים ארון יי׳ באופן הנזכר בתורה:

העשרים וחמשה הוא לפרסם ענין קדושת ארון יי׳ הנפלאה עד שתכף שיפילו דבר מקדושתו יגיע הש׳ על דרך מופת אלו העונשים הנפלאים כמו שמצאנו באנשי בית שמש שהיתה בהם מגפה גדולה כי ראו ארון יי׳ ובזה המקום בענין פרץ עזה כי זה כלו ממה שיוסיף האמנה בענין קדושת התורה ושהיא נאצלת מן הש׳:

העשרים וששה הוא להודיע שמה שהוא לעבוד׳ הש׳ ולכבודו ראוי שיעש׳ בשמחה ובטוב לבב ולזה ספר מה שעשה דוד להפלגת השמחה בזה הענין כשהביאו הארון למקומו אשר נטה לו דוד והיה זה כן לפי שעבודתו ית׳ אינה דבר יכבד על האדם אבל היא בעצמותה מושכת האנשי׳ אליה בהפך הענין בנימוסי שאר האומו׳ כי הם לא יקובלו כי אם על צד ההכרח והאונס כי את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם:

העשרים ושבעה הוא להודיע שראוי לכל אדם שיחשד עצמו במנהגי הקדושה ויחשב כי אולי אין מנהגו ומחשבותיו באופן מהשלמות אשר יצטרך שיהיו למי שהוא במקו׳ קדוש כי זה ממה שיישירהו לדקדק בפעולותיו ומחשבותיו שיהיו לפי הראוי לפי מה שאפשר ולזה ספר שירא דוד את ארון יי׳ להביאו אליו לחשדו עצמו שלא יוכל לנהוג בו בקדוש׳ הראויה ויקרה לו מזה עונש כמלא עד שנתבארו לו שברך יי׳ את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון יי׳ ולשערו שאין פעלות עובד אדום יותר שלמות ויותר נקיות מפעולותיו הסכי׳ להביאו אליו ולזאת הסבה בעינה מצאנו ביעקב שאמ׳ מה נורא המקו׳ הזה אין זה כי אם בית אלהים להורות על שבמקומות הקדושי׳ ראוי שיתנהג האד׳ בקדוש׳ יתירה:

העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיכבד התורה באופן הראוי וינהג בה בקדושה תבואהו ברכת השם ית׳ בכל אשר לו כי זה ממה שיישיר לעמוד על דבריה הקדושי׳ ולהתנהג בהם אשר ימשך מזה דבקות ההשגחה האלהית לאדם כמו שנתבאר בדברי התורה ולזה זכר שכבר ברך יי׳ את בית עובד אדום ואת כל אשר לו כי בולאי הוא הקפיד לנהוג בו מנהג קדושה יתרה ליראתו מפרץ עזא ובראותו כי גם דוד ירא מהביאו אליו:

העשרים ותשעה הוא במצות והוא להודיע ששבעת התר הבמות הותרה העבודה בנוב ולזה ספר בזה המקום על דבר העלאת ארון יי׳ מבית עובד אדום כי דוד העלה עולות לפני יי׳ וזבח שלמים ואחר כך ברך העם בשם יי׳ צבאות וזהו מה שאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה:

השלשים הוא להודיע שאין השמחה הראויה בעבודת השם ית׳ שיזבח האד׳ שלמים למלא בטנו אבל ראוי לשמח בו כל הצריכים ולזה תמצא שדקדקה התורה במה שצותנו לשמח באכלנו שנשמח בזה העניים והם הלוי והגר והיתום והאלמנ׳ כמו שבארנו שם ולזאת הסבה תמצ׳ בזה המקו׳ ששמח דוד מהשלמי׳ שזבח לפני יי׳ כל ישראל ונתן לכל אחד מהם אשפר אחד והיא אתנה גדולה מבשר השלמים והשלים להם המצטרך לשמחה מלחם ויין כדי שתכלל זאת השמחה כל ישר׳ ויהיה ענייניהם מסודר לעבודת השם ית׳ לא לבקשת התענוג הגופיי:

השלשים ואחד הוא להודיע שהיות׳ גדול שבאנשי׳ ראוי שיהיה שפל בעיניו מאד לפני מעלת הש׳ ר״ל במה שיהיה מפזז ומכרכ׳ להראות עוצם שמחתו לעבוד׳ הש׳ ולא הרא׳ לו בזה הענין גדול׳ על שאר האנשי׳ אבל השפיל עצמו כהם או יות׳ כי כן ראוי ולפי שגנת׳ מיכל זה המנהג הטו׳ שנהג דוד בזה וחשב׳ שלא יהיה ראוי למלך להשפיל עצמו כל כך לפני הש׳ מנע הש׳ ממנה פרי הבטן:

השלשים ושנים הוא להודיע שאין ראוי במה שאפש׳ שתגיע לאד׳ ידיעה שלימה שיסתלק האדם ביפיעה חסרה והמשל שאין ראוי לנביא שישפט בדברים על צד האומד והמחשבה אבל ראוי שימתין שיבאהו דבר יי׳ על הדבר שנשאל ממנו כמו שמצאנו במשה שאמ׳ עמדו ואשמעה מה יצוה יי׳ לכם ולזה תמצא בזה המקום כי נתן הנביא מפני שאמר לדוד מה שאמר על צד האומד כששמע ממנו דוד אם יבנה בית יי׳ ישב בו ארון יי׳ והוא אמרו כל אשר בלבבך לך עשה כי יי׳ עמך הנה השיגתהו בזה החרטה והוא שכבר אמר לו הש׳ בנבואה בלילה ההוא בהפך מה שאמר נתן מעצמו לדוד על צד האומד:

השלשים ושלשה הוא להודיע כי במשכן שילה לא נבנה בית לארון יי׳ ואע״פ שהיה שם בנין כתלים הנה לא היה מקורה מלמעלה אבל היה עליו אהל ולזאת הסבה אמ׳ כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן:

השלשים וארבעה הוא להודיע שהדברים הנעשי׳ לפרסם גדולת השם יתעלה ראוי שיעשו על יד מי שהוא גדול יותר בעיני האנשים כי בזה תתיישב יותר ההגדלה וההאדרה לש׳ ובהיות הענין כן והוא מבואר בדוד כי הוא לקחו מאחרי הצאן למלוך על ישראל לא הסכים השם יתעלה שיהיה נבנה בית המקדש על ידו כי הוא בא להעיר על גדולת הש׳ אשר איננה דבר נתחדש בו אחר שלא היה ולזה בחר שיבנהו שלמה שהיה בן מלך מלידה ומבטן ומהריון ולזאת הסבה גם כן נוכל לומר שהיה אחר שרצון הש׳ באים נבחר שיהיה בן מלך מהריון לזה לא בזה הש׳ לא׳ מן השופטי׳ והמלכי׳ אשר היו לפני דוד לבנות לו בית והנה אים בשת אע״פ שהיה בן מלך לא היה בן מלך מהריון כמו שיתבאר במה שנזכר ממספר השני׳ שהיו בין יציאת מצרי׳ ובנין בית המקדש וכבר הארכנו בזה בספר שופטים ועוד כי לא רצה הש׳ שתשאר לו המלוכה ולזה גם כן בחר הש׳ שיהיה זה הבנין נעשה על יד שלמה כי לו ולזרעו נתנה הממלכה מי שהתמיד העולם להיות נמצא ר״ל כי כשתהיה מלוכה בשירא׳ תהיה לו נראה שיהיה זה נעשה על ידו להעיד כי גדולת הש׳ אין להקץ וסוף ועוד נכללה בזה סבה אחר׳ והיא מפני כי אין ימלך הש׳ לעשות כי אם הטובות כי הרעות כשיעשה אותם יעשם מצד מה שהם טובות והיה ראוי שלא יהיה זה הבנין נעשה על יד דוד כי דמים רבים שפך כמו שנתבארה הסבה בזה הספור בספר דברי הימים ואולם שלמה היה ראוי לזה מפני שכל ימיו היה לו שלום ולא נלחם מלחמות עם שכבר נתקבץ בזה תועלת אח׳ והוא כי כשנגרם החטא אורבן בית המקדש אולי אם היה נבנה על יד דוד היו מתיחסים חורבן הבית לדוד מצד רוב הדמים אשר שפך ורוב הרעות שקרו לו בימיו ורוב הרדיפות שנרדף ויאמרו כי פעולותיו גם כן הם כך ר״ל שראוי שיקרום מקרים לקושי ויהיה זה סבה אל שלא יסורו מחטאיהם בסבת העונש שיביא הש׳ עליהם ואולם כשהיה הבנתו על יד׳ שלמה סרה זאת הטענה כי היה איש מצליח מאד וכל ימיו היה לו שלום מסביב:

השלשים וחמשה הנה להודיע שמלכו׳ בית דוד לא תכלה ותפסק הפסק עולמי אבל תשאר נצחית ואע״פ שתפסק זמן מה ולזה אמר וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסיר אותו מעם שאול ר״ל שלא תסתלק ממנו הממלכה לגמרי להנתן לאחר כמו שהיה הענין בשאול ולזה גם כן אמר וכוננתי את את כסא ממלכתו עד עולם ר״ל כל הימים שהעולם נמצא ואם תספק עלינו ממה שאמרה חנה וישב שם עד עולם שלא היה זמנו כי אם ימי חיי שמואל אמרנו לך כי הענין שם יחייב שיהיה סוף העולם לזמן שמואל כי לא יתכן שישב שם אחר מותו ואולם בזה המקום שב בהכרח אל העולם לא אל חיי שלמה ולזה אמר דוד להאמר יי׳ צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך להורות כי תמידות זה כתמידות זה אולם תמידו׳ ישראל התבאר בתורה בדבר הקללות כמו שבארנו שם וזה מורה על נצחיות מלכות בית דוד:

השלשים וששה הוא בדעות והוא לבאר שהייעודים אשר לא יקחו זמן מה אבל יקחו כל הזמן יש בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא כי כששמע דוד זה הייעוד הנפלא שיעד אותו הש׳ על יד נביאו התעורר להתפלל אל השם יתעלה שיתקיים לו הייעוד ההוא כי תפלת דוד אפשר שתעזור בזה לפי שכבר היתה רוח הקדש שורה עליו כאמרו רוח יי׳ דבר בי ומלתו על לשוני וכבר התפרסם זה מספר תהלים אשר זכרו דוד ברוח הקדש ולזאת הסבה תמצא בזה המקום ולא יוסיפו בני עולה לכלותו כי זה מחוייב מצד ברית הש׳ עם האבות כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה ואפשר עוד שמה שאמ׳ בכאן ושמתי מקו׳ לעמי ישר׳ ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה הוא רמז למלכו׳ משיח בן דוד כי אז יתאמת זה לפי מה שנתבאר מספר דניאל וממקומות רבים מדברי הימים והנה הודיע לו הש׳ בזה המאמר תכלית והצלחה שתהיה למה שיצמח מדוד ואחר זה באר מה שיהיה אחרי דוד ואמר והגיד לך יי׳ כי בית יעשה לך יי׳:

השלשים ושבעה הו׳ להודי׳ טוב תכונת דוד שלא נלחם עם הגוים ההם לכספו על הממון אבל לעלות התורה האמתית להכניע החולקים עליה ולזה תמצא כי כשנלחם דוד על אותם המלכים והכניע אותם לא נטה לקחת השלל לעצמו אבל לקח אותו ליי׳ לבאר שלא מפני תשוקתו אל השלל היה נלחם עמהם אבל מפני הפסד דעותיהם ואמונותיהם ובזה היה עוד תועלת לבאר כי יי׳ נלחם בישראל ולזה היה מקדיש דוד ליי׳ הכסף והזהב והנחשת אשר בא אליו כי הוא הסבה בכל זה:

השלשים ושמנה לפרס׳ שכב׳ נתקיי׳ הייעוד שנזכ׳ בתור׳ כאמרו דרך כוכב מיעק׳ וקם שבט מישר׳ ומחץ פאתי מואב כי זה נתאמת על יד דוד שהשכיב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וחבל אחד להחיות:

השלשים ותשעה הוא להודיע יושר דוד שכבר היה עוש׳ משפט וצדק לכל עמו לא היה מעלים עינו מאחד מהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה למלך הגון וראוי ולזאת הסבה זכר גם כן שכבר חרד דוד אם נותר איש לבית שאול ויעשה לו חסד יי׳ בעבור יהונתן ולזה נ״כ ספר שגם לחנון בן נחש השתדל דוד לעשות חסד להטיב לו גמול תחת החסד שגמל לו אביו:

המ׳ הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתן ממשלה לבניו בחייו הלא תראה מה שקרה לדוד מהרע מפני מה שעשה בניו שרים כי לולי זה לא היה אונס אמנו׳ עם אחותו ולא מרד אבשלו׳ בו ולא קרה לאדניהו מה שקרה וזה מבוא׳ מאד:

המ״א הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם ית׳ שבשם עשות דוד חסד לחנון בן נחש כלי להשחית בני עמון ועזריהם כי זה היה סבה אל שילקח חנון עבדי דוד ובייסם ובזם בתכלית מה שאפשר והם בעצמ׳ היו סבה להדיח על עצמם הרעה לחשבם כי כנאשו בדוד:

המ״ב הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפנה אל התענוגי׳ בעת היות חברו בצער הלא תרא׳ כי אוריה החתי לא הסכי׳ בעצמו ללכת לביתו לשכב עם אשתו מפני היות יואב וכל ישראל בצער ר״ל שהיו חונים על פני השדה לצור על רבה וראה מה קרה לדוד מהרע בתתו אז לעצמו התענוגים על שחשק בבת שבע עם ידיעתו שהיא אשת איש ובא אליה ותהר לו כי זה היה סבה אל שהוסיף פשע על חטאתו והשתדל שימות אוריה בחרב בני עמון כשראה שלא נשלם לו מה שחשב שיבא שישכב עם אשתו בדלך שיתכסה קלון דוד:

המ״ג הוא להודיע קיום יעודי הש׳ אשר ייעד לדוד על חטא אשת אוריה החתי ואיך עמקו מחשבותיו לסבב שתצמח מביתו הרע׳ ויבא משם מי שימרוד בו וישכב עם נשיו לעיני השמש ונגד כל ישראל והוא היה אבשלום והנה שלם תחת כבשה ארבעתים בשני הפני׳ וזה כי הוא לקח אשה אחת ואבשלום לקח ממנו עשר פלגשים והוא המית אוריה ומתו מבניו ארבעה והם אמנון ואבשלום ואדניה והבן הנולד אז לבת שבע והנה ידוע כי הבן הנולד לבת שבע מת בעבור זה החטא כמו שנזכר בזה המקום ולפי שענין מרד אבשלום צמח מענין ענות אמנון את תמר אחותו וענין החזקת אדניה במלוכה היה סבה לו דבר אבשלום כי חשב היותו מלך בעבו׳ שנולד אחרי אבשלום הנה יתאמת שמיתת אלו השלשה היתה על דבר זה החטא לפי שהוא גם כן שפט כי בן מות האיש הזה אך הבטיחו

נתן

כתן הנביא כי השם העביר חטאתו בזה העונש האחד שזכר ולזה לא ימות והנה הוא שכבר במחה כל הרע הזה מביתו לפי שיונדב שנתן העצה לאמנון היה אחיו ואמנון היה בנו ותמר בתו ואבשלום היה בנו וכן היתה מיתת אדניהו על יד שלמה שהיה מביתו:

המ״ד הוא להודיע שאע״פ שנגזר השם להביא רע מה שאין ראוי לאדם מלהמנע להתפלל לו להעביר הרעה היא כי חנון יי׳ ונחם על הרע׳ ולזה תמצ׳ שאע״פ שייעד השם לדוד על יד נביאו כי מות ימות הילד הנה לא נמנע דוד מלהתפלל עליו ומלצום צום והיה שוכב ארצ׳ לרוב ההכנע לפני השם ית׳ אולי יחננו יי׳ ויחי הילד ומזה המקום למדנו מה שאמרה התורה וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגו׳ הנה הרצון בו עם התפלה והתעני׳ כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה:

המ״ה הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לצום ולהתפלל על הצרה אחר שכבר הגיעה כי אין ראוי להתפלל על הדבר הנמנע האלהי׳ אם לא היה המתפלל נביא והיה שואל זה על דרך המופ׳ ולזה אמר דוד למה זה אני צם האוכל להשיבו וגו׳ וכבר בארנו זה בביאור התורה ממה שאמר על הצר הצורר ולא שכבר צרר:

המ״ו הוא להודיע שכבר נבחר שלמה מלידה ומבטן ומהריון לזה נקרא שמו את יי׳ ידידיה להורות על שהשם אהבו:

המ״ז הוא להודיע שמה שיכבשו יחידים מישר׳ לא תנהג בו קדוש׳ ארץ ישר׳ ולזה דקדק יואב בעת שלכ׳ את עיר רבה ונקר׳ שמו עליה ולזה שלח אל דוד שיבא שם עם יתר ישר׳ כדי שיהיה שם המלך וכל ישראל ויהיה זה הכבוש מיוחס לכלם:

המ״ח הוא להודיע לכל אדם שראוי שישמר מעצת היועצים הרעים ומהפעלות המגונות הלא תראה מה שקרה לאמנון מפני שמעו לעצת יונדב עם מה שהיה בדבריו מהפיוס לו:

המ״ט הוא להודיע שנודע יפת תאר אשר יהיה מהביאה הראשונה שנבעלה בגיותה אינו מיוחס לאב כלל ולזה הגיד כי תמ׳ לא היתה אסורה לאמנון כאמרה ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך:

הנ׳ הוא במדות והוא מה שלמדנו שעני׳ השנאה יוכר לנו כשלא ידבר עם שונאו למרע ועד טוב כאמרו ולא דבר אבשלום לאמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון ומזה המקום למדנו כי מה שאמרה התורה בהרוג נפש בשגגה והוא לא שונא לו מתמול שלשום יוכר בזה האופן כי אנחנו לא נדע מה שים בלבו אך אם ראינוהו שלא דבר עמו שלש׳ ימים ידענו כי הוא שונא לו ולא יהיה גולה על הרציחה ההיא כי גדול עונו משיכופר על ידי גלות:

הנ״א הוא להודיע שראוי לאדם שיתיישב במה שנשאל ממנו אם אפשר שיקרה ממנו נזק קודם הסכימו לדבר השאלה ההיא הלא תרא׳ כי דוד בעבור שלא התישב על מה ששאל ממנו שילך אתו אמנון נתן לו את שאלתו והי׳ זה סבה להמתת אמנון כי כבר היה א״ל דוד לתת אל לבו דבר השנאה אשר שנא אבשלום את אמנון על דבר תמר אחותו עם שזה היה מסובב מהשם ית׳ להקים על דוד את הרעה מביתו כי הריגת אמנון היה מסלול ודרך אל התכלית ההוא כמו שנזכ׳ מלדברי זה הספור:

הנ״ב הוא להודי׳ שאי׳ ראוי לבקש דבר מאיש מה אם היה מבוא׳ שלא יתן בקשתו ולזה ספר שלא התעורר יואב להשתדל עם המלך דוד להשיב את אבשלום עד אשר ידע כי לב דוד על אבשלום כי נחם על אמנון כי מת:

הנ״ג הוא להודיע שמי שיירא אם יבקש ממנו דבר מה אם למשפט אם לחסד שימנעהו הנה ראוי שיבא אליו בענייני׳ דומים לדבר ההוא אשר ישוער שהוא ישפוט בהם לפי הדרוש ואחר זה כשיעתיקהו אל הנושא שתהיה בו השאלה לא יתכן לו למנוע מה שכבר שפט שהוא ראוי ולזאת הסבה תמצא כי מפני שהיה ירא יואב מלבקש מהמלך דוד להשיב את נדחו פן ימנע ממנו בקשתו כי יחס לבבו על דם אמנון סבב להעתיקו אל מה שידומה לזה ממה שספרה לו האשה התקועית וכאשר נתבאר מדבריו שהוא חמל על ההורג ונשבע שלא יפול משער׳ ראשו ארצ׳ אז היה קל להפך השאלה אל שישיב המלך את נדחו ובזה נתרצה המלך לעשות בקשת יואב:

הנ״ד הוא להודיע כי יש מין מן הנזירות יהיה בו אדם נזיר עולם ויגלח משנה לשנה כמו שנראה מענין אבשלום במה שהיה מגלח ראשו משנה לשנה כי כבד עליו לפי מה שזכרנו בביאורנו לזה הספור:

הנ״ה הוא להודיע שהזרע שיבא מיפת תאר הוא בלתי ראוי כמו שהעידה עליו התורה בפרשת כי תצא למלחמ׳ כמו שבארנו שם הלא תראה איך היה ענין אבשלום בתכלית הרוע והוא היה בן יפת תאר לפי מה שיתבאר מענין תמר:

הנ״ו הוא להודיע איך ענש השם אבשלום שכבר היו לו שלשה בנים וכלם מתו קודם מותו על שהולך לבנות מצבה ונקרא שמו עליה כי אמר אין לו בן שיקרא שמו עליו: הנ״ז הוא להודיע כי אין היופי עדות על יושר הלב ולא יושר הדברים כי לפעמי׳ יעשה אדם זה על דרך תחבולה כמו שמצאנו באבשלו׳ שמדבריו לישר׳ היה נרא׳ שהוא איש חסיד ורודף הצדק והיושר והיה זה כלו על צד התחבולה למשוך לב ישראל אליו והנה אף על פי שהיה היפה שבישראל לא היה טוב אך היה בתכלית הרוע והנה גנב אבשלום בזאת התחבולה לב ישראל ועמם זקני ישראל כי כלם היו נסכמים בהריגת דוד כמו שנתבאר מעצת אחיתופל:

הנ״ח הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי שיתרשל אדם מלקיחת עצה מפני הפלג׳ רוע המקרי׳ אשר יקרו לו ולזה תמצ׳ שהתנהג דוד בחכמ׳ נפלאה בכל זה הענ׳ בברחו מפני אבשלו׳ בנו וזה שהי׳ ירא אם ישאר שם שיכהו אבשלו׳ בנו כי כבר ייעדו הנבי׳ שיקים השם רעה מביתו ויתנו נשיו לרעו וישכב עמה׳ לעיני השמש ולעיני כל ישראל וזה לא היה אפש׳ שיתקיי׳ אם ישאר שם דוד אם לא בשיפול דוד בידי אבשלום ולא רצה דוד לקחת כל נשיו אתו בברחו כי כבר יתמשך מזה גם כן אם יתקיים ייעוד השם שיכהו אבשלום במקום אשר ברח שם ולזה הניח דוד שם הפלגשים לבד כי יותר מעט בזה היה לו מן הגנות והצער אם ישכב אבשלום עמהם ממה שיקרה לו מזה אם ישכב עם נשיו והנה ברח המלך ברגליו כדי שלא יכירו כל רואיו כי הוא המלך כי בזה יתכן לו שישלם ההמלט מן אבשלום ולזאת הסבה גם כן לא רצה שישאלו בארון יי׳ והניח שם אנשים טובים יוכל לבטוח בהם

שיגידו לו האמת להודיע לו מה שיסכים אבשלום לעשו׳ כנגדו והשתדל לשלוח שם איש חכם למען יפר את עצת אחיתופל הטובה ועם הכנתו עצמו לטוב העצה הכין עצמו לתפלה ולזה התפלל לשי׳ שיסכל עצת אחיתופל ועם זה היה לב דוד נשבר ונדכה והיה הולך ובוכה וראש לו חפוי וסבל הקללות הנמרצות שקללו שמעי בן גרא להכנע בתכלית מה שאפשר אל השי׳ אולי יחננו יעזרנו ונחם על הרעה והכין עצמו עם זה למלחמה לפי הסדור הראוי ולזה שם עם מחנהו שרי אלפי׳ ושרי מאו׳:

הנ״ט הוא להודיע כי גם בעת הרעה על הצדיק לא יעזבנו השי׳ ביד הרשע ולא יסיר השגחתו ממנו לגמרי הלא תראה כי עם היות דוד נרדף הוכנו ענינים רבים לו להצלתו עד שבבחורים שהיו שם בני ימיני שהיה ראוי שישנאו דוד הוכנה שם אשה החביאה אחימעץ ויהונתן באופן שהשלימו המבוקש מדוד לדעת מה שיסכימו לעשות אבשלום וישראל כדי שיוכל לקחת עצה להמלט ממה שחשבו לעשות כנגדו ומצא גם כן בדרכו רבים נשאו לו מנחה ולעם אשר ברגליו כי לא יגרע השי׳ מצדיק עיניו ובעת המלחמ׳ גם כן נפלו עם אבשלום ואבשלום ביד אנשי דוד כי כבר סבב השי׳ שנפוצו ישראל הנה והנה לברוח והיה זה סבה אל שנפל אבשלו׳ ביד עבדי דוד ולא יכול לברוח כי כבר סבב השי׳ והי׳ תלוי בלב האלה:

הס׳ הוא להראו׳ עוצם בטחון דוד בשם ית׳ עד שצוה יואב ואבישי ואתי שיחמלו על הנער אבשלום ולא ימיתוהו להשענו שכבר ינוצח אבשלום ונצח ישראל אשר עמו מפני רדפם אותו על לא חמס בכפיו וזה גם כן הורה על טוב תכונת דוד שלא היה רוצה לשלם לו מדה כנגד מדה אך לא יכול דוד למנוע זה כי מן השמים נלחמו עם אבשלום שיפול ביד פשעיו עם שבזה נתישר הדבר שתהיה המלוכה לשלמה כאשר גזר השי׳ והנה היתה תכונת דוד חזקה בזה הענין עד שכבר נתאבל על אבשלום זה האבל הנפלא הנזכר בזה הספור:

הס״א הוא להודיע שאין ראוי לאדם טוב לבשר בשורה לגדול לא ישמח בה ולזה הרחיק יואב את אחימעץ מלבשר אל המלך דבר דוד הריגת אבשלו׳ ולזה אמר לו לא איש בשורה אתה היום הזה על זה הענין ובשרת ביום אחר כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז אשלח הבשור׳ בפיך ולפי שחשב אחימעץ שישמח בה דוד בקש שירוץ הוא לבשר אל המלך זאת הבשור׳ וכאשר הרגיש שידאג המלך בזה לא רצה לבשר זאת הבשורה ובזה תמצא שאמ׳ המלך דוד איש טוב הוא ואל בשורה טובה יבא למדנו מזה שאין מדרך האיש הטוב לבשר הבשורה הרעה:

הס״ב הוא להודיע שראוי שיתנהג האדם בחכמה גם בעת האבל והצער ולא יסור ממנו הצער טוב העצה הלא תראה כי תקף שהרגיש דוד מה שיקרה לו מן הנזק אם יראה לעבדיו שהוא דואג ומיצר על מיתת אבשלום ולזאת הסבה קם וישב בשער להראו׳ שאינו מצר על מיתתו ולזה תמצ׳ שהתנהג דוד בחכמ׳ נפלאה בענין השבתו למלכותו ולזא׳ הסבה בעינה שלח לבקש בדברי שלום ואהבה ואחוה מהיותר קרובים אליו שישתדלו בהשבתו כדי שלא יראו שיהיה בלבו עליה׳ על אשר מרדו בו ומשחו אבשלום עליהם למלך ושלח להם כי דבר כל ישראל בא להשיב אל המלך כדי שימהרו להשיבו באופן שלא יקדמו להם ישראל כי זה יהיה בשת להם ולזאת הסבה גם כן שלח לעמשא גם כן בזה האופן ונשבע לו שיעשהו שר צבא תחת יואב והנה רצה המלך שיסכימו זה זקני יהודה כי לא ידע מה ילד יום כי אולם יקים לו השי׳ שטן אחר כי במעט סבה יתרצו ישראל להמליכו עליהם לבטחם על ענין דוד ולחשבם כי נבאשו בעיניו ולזאת הסבה תמצא דוד שמחל לשמעי בן גרא את דבר הקללות אשר קללהו ונשבע לו שלא ימות ליראתו שיהיה לשטן לו ולזה גם כן תמצא שכאשר קם שבע בן בכרי להיות לדוד לשטן מהר דוד להפילו טרם יתחזק עניינו כי אז יכבד לו יותר ואולי ימותו בזה רבים מישראל ולזה השתדל למהר להמיתו לבדו: הס״ג הוא במדות והוא להודי׳ שראוי להתרחק מלקבל לשון הרע הלא תראה כי על לשון הרע שספר ציבא על מפיבוש׳ ענש דוד מפיבשת ונתן לעבדו את השדה אשר היה לשאול וכאשר נתבאר שקרות הדברים ההם הוכרח להשאיר מהעונש ההוא קצת׳ מפני ההטבות שהיטיב לו ציבא בעת היותו נרדף והנה הסכימו ז״ל שכל מה שאמר דוד למפיבשת אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה נענש דוד כשנחלק המלכות קצתו לרחבעם וקצתו לירבעם והיה זה כן לפי שעון קבול לשון הרע קשה מאד הלא תראה מפני מה שקבלו ישראל לשון הרע מאבשלום כנגד דוד מתו כמה נפשות מישראל:

הס״ד הוא במדות והוא להודיע שראוי למקבל הטובה שישלם גמול למיטיב על הטבתו ולזה ספר שכבר נתעסק דוד עם ברזלי והעביר אותו כמהם להיטיב לו כאשר שאל ברזלי: הס״ה הוא להודיע שראוי לכל אדם להיות מפחד תמיד כשהיתה שם סבה מביאה אל זה ואם כבר ירא׳ בתחלת המחשב׳ שלא נתישר הענין לתכלית שיגיע לו נזק הלא תראה כי עמשא עם היותו ראוי שיפחד מיואב שימיתהו כדי שלא ירד מגדולתו ר״ל שלא ירד מהיות שר צבא והיה החרב ביד יואב עם כל זה לא פחד לחשבו שזה לא היה לכונה שיכהו אך מקרה היה שנפלה החרב מתערה וקרה לו מזה המות:

הס״ו הוא להודיע שאין ראוי שימסרו נפשם להריגה בני העיר בעבור הצלת נפש אחת מישראל כשהיה האיש ההוא מחויב מיתה כשבע בן בכרי ומזה יתבאר גם כן שאם לא היה מחויב מיתה כשבע בן בכרי לא הותר להם זה לפי המקומות הכוללי׳ שזכרנו בפתיחת באורינו לדברי התור׳ ולזה תמצ׳ שהסכימו אנשי העי׳ ההוא להרוג שבע בן בכרי להסיר מעליה׳ אנשי המלחמ׳ שהיו משתדלים להשחית העיר בכללה בעבור שבע בן בכרי אם לא יתנוהו להם כי אם לא יאות להם הם ג״כ מורדים במלכות ויחוייבו מיתה ולזאת הסבה תמצא שספרה האשה החכמ׳ שהית׳ שם כי בני העי׳ ההיא אינם מורדי׳ במלכו׳ אך הם שלומי אמוני ישר׳:

הס״ז הוא להודיע כי העונש לא יבא בזולת מרי ולזה ספר שכבר היה רעב בימי דוד שלש שני׳ שנה אחר שנה והיה זה אצלם דבר זר מאד לחוזק השגחת השי׳ על דוד ולזה בקשו לדעת במה היתה החטאת הזאת וכאשר נתאמת להם שבסבת חטא הגבעוני׳ היה על מה שרדפם שאול והרגם והשמידם מהתיצב בכל גבול ישראל כי כבר עבר בזה על השבוע׳ שנשבעו להם נשיאי העדה פייסום באופן

רדק

וידבר דוד ליי׳ · שירה זאת חבר׳ דוד בסוף ימיו כשהציל יי׳ לו מכל אויביו · ואמ׳ ומכף שאול כי הוא היה שקול ככנגד כל אויביו וכתובה שירה זו בספר תהילים ומתחלפת במקומות במלים והענין אחד וי״ת השירה הזאת על הצלת ישראל מאויביהם גם דבר פרעה זכר בפסוק עלה עשן באפו : סלעי ומצודתי · שהייתי כמגנ בו מאויבי : ומפלטי לי · הוא קל הלמ״ד וכמוהו רבים מבנין הדגוש ומה שאמר לי אחר יו״ד הכינוי הוא תוספת ביאור כי די באחד מהם או תהיה יו״ד של ומפלטי נוסף ואינו׳ לכינוי כיו״ד המגביהי לשבת היושבי בשמים : אלהי צורי · אחר שאלהי סמוך יהיה צורי גם לא תואר ובתלים אלי צורי ושניהם תואר ואפשר כי צורי לעולם גם ל״ל כי הוא ה החוזק שלי וכל צור עולמי׳ חוזק העולמים וקיומם : וקרן ישעי · דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו לפי שהאיל והשור והראם חזקים וכחם בקרניהם שהם מנגחים בהם : מחמס · מאנשי חמס וכ״ת ואף מיד כל חטופין ואנסין שזיב יתי : מהולל אקרא יי׳ · כשאני מתפלל ואקרא יי׳ מהולל שאהללנו בתהלותי אז מן אויבי אושע : משברי מות · הם הצרות החזקות שהיה בהם קרוב למות כמו שהיה בסלע המחלקות ופי׳ משברי כי הצרות שוברות לב האדם באנחותיו ודאגותיו או פי׳ משברי על דרך משל כאילו אמ׳ גלי מות כי הגלים החזקים נקראים משברים כמו שאמר כל משבריך וגליך עלי עברו ונקרא הגל כן לפי שהוא כשבר בתנועתו החזקה ויונתן פירש שהיה בצרה כאשה יושבת על משבר והיא מסוכנת למות : נחלי בליעל יבעתוני · על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצרה הגדולה ובליעל אמר על כל רשע ורשע מאויביו או יהיה בליעל שם הרשע ויונתן תרגם סיעת חייבין ואפשר לפרש נחלי מן נחלה מ מכתך : חבלי שאול · ענין כאב מן חבלי יולדה ויונתן תרגם משריית לשיעין כמו חבל נביאים : מהיכלו · מן השמים : ושועתי באזניו · באה באזניו וכן כתוב בתהלים תבא באזניו : ותגעש · כתיב כמו בתהלים וקרי ויתגעש והענין אחד וקריאת המלה מלרע וכל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להשחית ולכלות אויבי ישראל כי להם הוא רעש הארץ והשמים וחשך וערפל ונחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל וכן ויט שמים וירד כאילו ירד לכלותם במהרה וזהו וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח רמז למהירות הכליה והאבדון לאויבים : עלה עשן · משל על חרון אפו באויבים כמו אז יעשן אף יי׳ וקנאתו : ואש מפיו תאכל · אש שיצאה מפיו תאכלם : נירא

תרגום

אפפוני ד׳ בקריאה וסימ׳ כי אפפוני משברי מות · אפפוני מים עד נפש · אפפוני חבלי מות · וחברו דהלילא : מקשי ג׳ חס ו׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ קדמוני מקשי מות דשמואל · מקשים שתו לי סלה · ומקשות פעלי און · וכל ממקשי דכוו :

וידבר ושבח דוד בנבואה קדם יי׳ ית פתגמי תושבחתא הדא על כל יומיא דשיזיב יי׳ ית ישראל מיד כל בעלי דבביהון ואף לדוד שיזביה מחרבא דשאול : ואמר יי׳ תוקפי ורחצני ומשיזיב יתי : אלהי אלהי דאתרעי בי קרבני לדחלתיה תוקפי דמן קדמוהי מתיהב לי תקוף ופורקן לאתגברא על בעלי דבבי רוחצני דעל מימריה אנא רחיץ בעדן עקא מגין עלי מבעלי דבבי ואמר לארמא קרני בפורקניה סומכני דהוה מימריה סמך לי כד הוית ערק מן קדם רדפי פורקני מבעלי דבבי ואף מיד כל חטופין שיזיב יתי : מהלל אמר דוד בתושבחא אנא מצלי קדם יי׳ דבכל עדן מבעלי דבבי פריק יתי : כי ארי אקיפתני עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחילא לית לה למילד והיא מסכנא לממת סיעת היבין בעתת יתי : חבלי משריית רשיעין אקפוני קדמוני דמזינין במני קטול : בצר אמר דוד כד עקא לי אנא מצלי קדם יי׳ וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל מהיכליה צלותי ובעותי קדמוהי מתעבדא : ותגעש ואתרגישת ארעא שכלולי שמיא זעו ואתרכינו ארי תקף רוגזיה : עלה סליק זדוני דפרעה רשיעא כתננא קדמוהי בכן שלח רוגזיה כאשא בערא דמן קדמוהי משיצאה מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה :

כב

וידבר דוד ליהוה את־דברי (א)
השירה הזאת ביום הציל יהוה
אתו מכף כל־איביו ומכף
שאול : ויאמר יהוה
סלעי ומצדתי ומפלטי־לי :
אלהי צורי אחסה־בו מגני
וקרן ישעי משגבי ומנוסי
משעי מחמס תשעני :
מהלל אקרא יהוה ומאיבי
אושע : כי אפפני (ה)
משברי־מות נחלי בליעל
יבעתני : חבלי שאול
סבני קדמני מקשי מות :
בצר־לי אקרא יהוה ואל־אלהי
אקרא וישמע מהיכלו קולי
ושועתי באזניו : ותגעש ותרעש
הארץ מוסדות השמים ירגזו
ויתגעשו כי־חרה לו :
עלה עשן באפו ואש מפיו
תאכל גחלים בערו ממנו :

רשי

ביום הציל יי׳ אותו · לעת זקנותו לאחר שעברו עליו כל צרותיו ונוצל מכולם : ומכף שאול · והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו תשעה עשר אים ועשהאל כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו וכיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה : סלעי ומצודתי · לשון חוזק הם סלע כמשמעו מצודה היא מצודת יערים שקורין פליי״ש אין כל׳ ועל שם כם שנעשה לו בסלע המחלקות והמצודות בחורשה : ומפלטי לי · שפלטני עם צבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי בנוב : צורי · לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות אבריאמש בלע״ז : ומנוסי · שהייתי נס שם לעזרה : אחסה · לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה : משגבי · סומכי : מהולל אקרא יי׳ · כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בוטח שאושע ויתכן לפתור אקר׳ ואושע לשון הווה : אפפוני · הקיפוני : משברי מות · כתרגו׳ כאיתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבנים שהאש׳ יולדת שם : נחלי · גייסות שוטפות כנחל : חבלי · כתרגומו משריין כמו חבל נביאי׳ : קדמוני · באו לפני : בצר לי אקרא יי׳ וישמע וגו׳ · כן דרך לשון הווה מדבר לשו׳ עבר ולשון עתיד בפעם אחת : ותגעש ותרעש · לא על ניסים שאירעוהו כאמ׳ אלא על ניסים שנעשו לישראל וראש המקר׳ מחובר על סופו : כי חרה לו · כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו : עלה עשן באפו · כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו וזהו כל לשון חרון אף שהאף עחר ומעלה הבל : ואש מפיו תאכל · מגזרת דבר פיו תאכל אש ברשעי׳ :

ניט

רבינו ישעיה

[illegible]

רלבג

אחד ולא נתרצו עד שנתרצו בזה האופן שבקשו שהיה בו מהאכזריו׳ מה שלא יעלם והנה זכר כי בזה נעתר להם השם י״ת לארץ : הסח הוא להודיע שהש׳ יקח נקמה ממי שיונא השפלי׳ וירדפ׳ לחשבו כי אין בשער עוזרת׳ ולזה תראה שיות׳ נענש שאול על הריג׳ הגבעוני׳ ורדיפת׳ ממה שנענש על הריגת נוב עיר הכהנים והנה היה זה לשתי סבות האחת כי מי שיסתבך בזאת התכונה הפחותה ר״ל לרדוף השפלים ימצאו לו תמיד מה שאין כן ברדיפ׳ הבלתי שפלי׳ והב׳ כי בהריג׳ הכהני׳ אשר בנוב היה שאול כלי להשלים מה שייעד הש׳ מהרע לבית עלי ולזה לא מצאנו כשנזכר חטאת שאול שיזכור זה החטא והנה האריך בפרטי אלו הספורי׳ להוסיף ההאמנ׳ בהם :

וידבר דוד ליי׳ עד סוף הספר · ביאור המלות : סלעי ומצודתי · הם ענין חוזק כי ברוב יהיו הבנינים החזקים על שן סלע והמצודה הוא הבנין החזק : ומפלטי · ר״ל ומציל אותי מהרעות אשר אני בהם והרצון בזה יי׳ לי סלעי ומצודתי לא אצטרך למקום חזק ולמציל אחר : אלהי צורי · ר״ל אלהי חזקי : וקרן ישעי · ותוקף ישעי והמשיל התוקף לקרן כי הו׳ כלי לבעל הקרני׳ להסיר ממנו כל מזיק ולפי שהוא ישתמש בה גם כן להזיק וזה דבר לא יתכן שייוחס לשם ית׳ אמ׳ קרן ישעי הוא להושיע ולהציל מהרע כי הש׳ לא יעשה רע אם לא מצד מה שהוא טוב : משגבי · ר״ל חזקי ותקפי : ומנוסי · כמו שינוס האדם אל המקום הידוע לו שיתכן לו שימלט בו כי אין לי מנוס זולתי אל הש׳ : מהלל אקרא יי׳ · ר״ל כשאקרא לשם ית׳ ואתפלל לו הנה יהיה קודם זה מהלל ר״ל שאסדר שבחיו תחלה כי בזה יתכן שתהיה פתפלה נשמעת כי בספור השבחים ישלם לאדם הדבקות עם הש׳ ואז יתכן שתהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה בו : אפפוני משברי מות · ר״ל הקיפוני רעות שוברות מובילות אל מות או יהיה אפפוני מענין אף והוא מענין פנים כאמרו ויפל לאפיו ארצה והרצון בו שמו פניהם אלי ואפשר שיהיה משברי מות מענין אמרו כל משבריך וגליך עלי עברו והרצון בו על צד המשל גלי הים המביאים אל מות שמו פניהם אלי : ונחלי בליעל · נחלי רשע והנה קרא נחלי רשע הנחלים השוטפים ורבים בכח וזה כלו משל על הרעות הגדולות : חבלי שאול סבוני · כאבי מות סבבוני והנה קרא שאול מות כי הוא שם לקבר וכאילו אמר שהכאבים ההם מובלי׳ אל מות : קדמוני מוקשי מות · קדמו אותי אויבי לשים בדרכי אשר אני הולך מוקשים אכשל בהם מוליכים אל מות : בצר לי אקרא יי׳ ואל אלהי אשוע : ידמה שכפל הענין במלות שונות כי זה דרך השירים ואפשר עוד שהראשון יכוון שיקרא שם יי׳ והוא ההשתדלות בהשגתו ית׳ באמצעות סדור שבחיו כי זה הוא קריאת השם לו ואחר זה היה מתפלל לש׳ ובזה האופן עלתה שועתו באזני הש׳ ואם חזקה מאד מדרגתו ממדרגת האדם : ויתגעש ותרעש הארץ · הגעש והרעש הוא לדבר אחד : מוסדות השמים · הם מקומות הארץ כי הם כמו מוסדותיהם להיות תנועותיהם סביב המרכז ואמ׳ עליהם שירגזו וירעשו מצד הוית האש בבטן הארץ וזהו אמרו כי חרה לו והוא מענין חום ושרפה על רוב הכעס וזה כלו משל על הכפלאו׳ שהיה עוש׳ הש׳ בעבור הצלת דוד מאויביו ויתכן שרמז באמרו מוסדות השמים על מוסדי ההרים כי הם גבוהי׳ ולזה תאמר בהם שמים כאמרו אשר תעוף בשמים וידמה שהענין כן לפי שכבר מצא תמור׳ זה בספ׳ תהלי׳ ומוסדי הרים

ויט

וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת
רַגְלָיו׃ וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב
וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־ כַּנְפֵי־רוּחַ׃
וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת
חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃
מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃
יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן
טו יִתֵּן קוֹלוֹ׃ וַיִּשְׁלַח חִצִּים
וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹמֹם׃
וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת
תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה מִנִּשְׁמַת
רוּחַ אַפּוֹ׃ יִשְׁלַח מִמָּרוֹם
יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃
יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי
אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם
אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי׃
כ וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־
חָפֵץ בִּי׃ יִגְמְלֵנִי יְהוָה
כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי׃
כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה
וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃
כִּי כָל־מִשְׁפָּטָו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו
לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה׃ וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ
וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֹנִי׃
כה וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי
כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו׃

ויט וארכין שמיא ואתגלי יקריה ועגן אמטתא כבש קדמוהי: וירכב ואתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על כנפי רוחא: וישת ואשרי שכנתיה בערפלא ועגן יקר סחור סחור ליה מחרת מיין תקיפין מרכבת עננין קלילין ברום עלמא: מנגה מזיו יקריה מבהיקין שמי שמיא מזופיתיה בנומרין דנור דלקא ממימריה: ירעם אכלי מן שמיא יי ועלאה ארים מימריה: וישלח ושלח מחתיה בגירין ובדרגון ברקין ושגשנון: ויראו ואתחזיאו עומקי ימא אתגליאו שכלולי תבל במזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזיה: ישלח שלח נביוהי מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שיזבני מ מעממין סגיאין: יצילני שיזבני מסנאי ארי תקפני מבעלי דבבי ארי אתגברו עלי: יקדמוני יקדמוני ביום טלטולי והות מימרא דיי סמך לי: ויצא ואפיק לרווחא יתי שיזבני ארי אתרעי בי: יגמלני אמר דוד ישלמנני יי בזכותי כברירות ידי יתיב לי: כי ארי נטרית אורחן דתקנן קדם יי ולא הליכית ברשע קדם אלהי: כי ארי כל דינוהי גלן לקבלי למעבדהון וקימוהי לא עדית מנהון: ואהיה והוית שלים בדחלתיה והוית נטר נפשי מחובין: וישב ואתיב יי לי כזכותי כברירותי קדם מימריה: עם

וירד ג׳ פתחין וסימ׳ ויט שמים דשמואל׳ וחברו דתהלים׳ מי עלה שמים: ויעף ג׳ בקריאה וסימ׳ וירכב על כרוב ויעף׳ וחבירו דתילים׳ ילק פשט ויעף: וישת ו׳ בקריאה וסי׳ וישת לו עדרים לבדו ולא׳ וישת על ראש אפרים והוא הצעיר׳ וישת אל המדבר פניו׳ וישת עליהם תבל׳ וישת חשך סביבתיו׳ וימד שש שערים וישת עליה: ויראו ד׳ בקריאה וסימ׳ ויראו אפיקים יגלו מוסדות׳ ויראו אפיקי מים׳ ויראו ראשי הבדים מן הקדש׳ וחברו דדה״: ויוצא י״ג חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח:

רשי

ויט שמים׳ להכניע אויביו ממצרים ומפלגם ויסת חשך סביבותיו לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל: חשרת מים עבי שחקי׳ מאין היה החשך עבי שחקים היו שהן חושרין מים על הארץ חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדת הרבה חושרין אותו בכבר׳ ויש לפתו׳ חשר׳ לשון קשר שמתקשרין השמים בעבים על ידי המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונ׳ שהם זרועו׳ העץ חמש המהדקין וקושרין ע עיגוליה יחד: מנגה נגדו׳ שלא תאמר בחשך הוא שרוי אלא הנוגה לפנים מן המחיצה ונחלתו נוגה אשר ל לפניו. בערו גחלי אש שנשתלחו חצים על מצרים: יגלו מוסדות תבל׳ שנבקע התהום כשנבקע ים סוף נבקעו כל מימות שבעולם: מנשמת׳ מכח נשיבת רוח אפו: כי אמצו׳ כאשר אמצו: כצדקתי׳ כשיצאו אחריו למדב׳ וסמכו על אבטחתו: עס

רדק

נירא׳ ובתהלים וידא בדלת ען כאשר ידאה הנשר והענין קרוב: חשרת מים׳ ובתהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק וכשהעבים מקשרים זו בזו הוא החשכה: מנוגה נגדו׳ מנוגה שהוא נגדו אל אויביו בערו גחלי אש לאויביו כלומר אשו מאיר לאוהביו ובוער בשונאיו: ירעם׳ מן רעם: ויהמם׳ כמו בתהלים כתוב וקרי ויהם ואין ביניהם אלא הכנוי: אפיקי ים׳ המים הנגרים בכח נקראים אפיקים וכל המקומות שהמים נגרים בהם נקראים אפיקים על שמם: ימשני ממים רבים׳ דרך משל שהצילהו מצרות רבו׳ והוא מגזרת כי מן המים מ משיתיהו ועניינו ענין המשכה והוצא׳: מאויבי עז׳ לשון יחיד על גלית או על ישבי בנוב ואפשר על שאול: יקדמוני ביום אידי׳ תרגם יונתן יקדמוני ביום טלטולי כלומר ביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימים אותי ב ברעותיהם כמו שעשו הזיפים: ולא רשעתי מאלהי׳ לא רשעתי שיצאתי מדרכי אלי ו ודרכי שוכר עומד במקום שנים ויונתן תרגם ולא הלכית ברשע קדם אלהי: לא אסור ממנה׳ מכל מנה וחוקה ובתהלים לא אסור מני והענין אחד: תתחסד

רבינו ישעיה

ויט שמים וירד׳ מפני האתכה כפתח: ויעף׳ כמו ויכוס ויסוב וירוץ כולם כחלף הסור כחולם: וישת חשך סביבותיו סוכתו׳ פי׳ עומדות סביבותיו: חשרת מים׳ לשון רבוי הוא שקבוצי׳ המלאו׳ מים נראין שחורין: מנוגה נגדו׳ אף על פי שחושך סביבותיו נוגה הוא נגדו: וחוקותיו לא אסור ממנה׳ מן החוקה׳

רלבג

ויט שמים וירד׳ ר״ל שהוא הטה שמים אל מה שרצה שיגיע ב בנמצאות השפלות להציל דוד ויורה ה הפעלה הנאצלת ממנו על זה או רצה בזה והו׳ הנכון יותר שהו׳ כאילו נטה מהשמים אשר שם משכנו לפי מה ש שיתטב וירד בנמצאות השפלות להשגיח בו ולרוב החשך והאפל אשר בנמצאות האלו השפלות קראם ערפל ולזה אמ׳ וערפל תחת רגליו: וירכב על כרוב ויעף׳ אמר כי הש״י רכב על כרוב והוא השכל הפועל שהוא מלאכו השלוח ממנו להשגיח על אישי האדם כמו שנתבאר בספר מלחמות יי׳ והנהיג אותו אל שישגיח בדוד ומרוב מהירות הנלות פעלתו אמר שרכב עף על כנפי רוח ללכת אליו במהירות: וישת חשך סתרו סביבותיו סכתו׳ אמר זה על צד המשל למה שהמציא הש״י להיות לסכה ולמחסה לדוד מאויביו: חשרת מים עבי שחקים׳ ר״ל קשור המים בעבים ואמר זה לפי שמהם יבאו המים והם בו בכח וכאילו יאמר שמה שהמציא הש״י מזה הוא מכוון תחלה להשפיע טוב לדוד ולהצילו כמו שהמים היורדי׳ מהעבים הם מצמיחי׳ הצמחי׳ ובו גם כן מה שיקרה בו רע והשחת לאויבים דרך משל כמו הברק והאש היוצא מהאיד הקיטורי שלפעמי׳ ירד המטר וירדו עמו הברקים והאש והברד ויתחדשו הקולות המרעידים והרעמים: וישלח חצים ויפיצם׳ הם האשים הבוערים שירדו בתוך מהענן לאש״ם בלע״ז והם גם כן מתחדשים מגוף הברק לזה אמר ברק ויהם: ויראו אפיקי ים׳ הם מעמקי ים: יגלו מוסדות תבל׳ הם המקומות השפלי׳ שאצל מרכז הארץ כאילו יאמ׳ שהדברים הנסתרים שלא חשב איש שיתחדשו נתחדשו באלו הפעולות הנפלאות השופעות מהש״י והמשל כי לא חשב איש שיתחדש מהרע לשאול ולבניו בהר הגלבוע אשר נגלה בו מה שרצה הש״י לתת הממלכה לדוד שאם כאשר יהונתן לא היה דוד חולק עמו על דבר המלוכ׳ ולזה סבב הש״י שמתו יחד וגם ענין איש בשת לא עלה בלב אדם שיהיה כך ר״ל שתתחדש מריבה בינו ובין אבנר ושיקומו עליו אנשים להרגו על משכבו בביתו: ישלח ממרום יקחני׳ ישלח ממרום מה שיקחני ויגביהני על אפפי: יקדמוני ביום אידי׳ ר״ל יקדמוני הרע ביום אידי להוסיף רעה על רעה כמו הענין בזיפים בעת היותו נרדף משאול וכמו הענין באחיתופל שהיה יועץ אבשלום להמית אביו בעת שפלותו והיותו נרדף: ולא רשעתי מאלהי׳ ר״ל לא רשעתי לנטות מאלהי אך שמרתי כל מצות הש״י והנה הרשע הוא ההליכה מדבר הראוי כמו שהצדק הוא ההליכה בדרך הראוי: כי כל משפטיו לנגדי׳ ר״ל כי כל משפטי הש״י הם לנגד עיני תמיד להנהיג עצמי בהם: וחקותיו לא אסור ממנה׳ ר״ל כי חקותיו הם תמיד לנגדי ובכלל הנה לא אסור מן התורה כלל או יהיה שבאמרו ממנה אל מה שאמר יגמלני יי׳ כצדקתי והרצון בזה שלא יסור מן הצדקה: ואשתמרה מעוני׳ ר״ל שנשמרתי מעון ותהיה היו״ד נוספת או ירצה בזה כי כשעלה בלבי לחטוא בדבר נשמרתי מאותו עון ולא הוצאתי לפועל מחשבתי הרעה או ירצה בזה שאחר שחטאתי בדבר בת שבע ושבתי אל הש״י מאותו עון הנה נשמרתי מאותו עון שלא יגיעני נזק בעבורו או נשמרתי מחטוא אחר זה במה שידמה לאותו עון: עס

רשי

עם חסיד תתחסד תמים נכר׳ כנגד שלמה אבות שמלם הקב״ה נמול לדקתם לבניהם: עם עקש׳ פרעה: תתפל׳ לשון כפתל ועקש ובספר תילים כתוב תתפתל, ד״א ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלקות והיה קרוב להתתפש ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים:

רדק

...סיד בדרכיו אתה מראה לו נס כן שאתה חסיד בהטיבך עמו: ...שתרגומו נבר וכן הוא בתהלים נבר ו״ת הפסוק על האבות חסי׳ ...עקש על פרעה: תתבר׳ משפטו תתברר וכא חסר הכפל ...בר ידמה מכחי הלמ״ד לפיכך שמו תנועות תתבר בתתבר ולגם ...מפעלי הכפל:

בכה ג׳ כתיב ה׳ בקריאה וסימ׳ ובכה ובעמך ובכל עבדיך׳ כי בכה ארוץ גדוד דשמואל׳ אל תער נפשי׳ ואינון מן כ׳ מלין כתיב כה בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר בסדר וארא: ועיניך ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תבא:

עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד	עִם־גִּבּוֹר תָּמִים
תִּתַּמָּם׃	עִם־נָבָר תִּתָּבָר
וְעִם־עִקֵּשׁ	תִּתַּפָּל׃
וְאֶת־עַם עָנִי	תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ
עַל־רָמִים	תַּשְׁפִּיל׃
כִּי־אַתָּה נֵירִי	יְהוָה וַיהוָה
יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי׃	כִּי בְכָה אָרוּץ
גְּדוּד בֵּאלֹהַי	אֲדַלֶּג־שׁוּר׃
הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ	אִמְרַת יְהוָה
צְרוּפָה מָגֵן הוּא	לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ׃
כִּי מִי־אֵל	מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה
וּמִי צוּר מִבַּלְעֲדֵי	אֱלֹהֵינוּ׃
הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל	וַיַּתֵּר תָּמִים
דַּרְכּוֹ׃	מְשַׁוֶּה רַגְלַיו
כָּאַיָּלוֹת וְעַל	בָּמֹתַי יַעֲמִידֵנִי׃
מְלַמֵּד יָדַי	לַמִּלְחָמָה וְנִחַת
קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה	זְרֹעֹתָי׃
וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן	יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ
תַּרְבֵּנִי׃	תַּרְחִיב צַעֲדִי
תַּחְתֵּנִי וְלֹא	מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃

(Masorah in margin: ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ומל׳ · כ׳ ג׳ מל׳ ל׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס · ל׳ · דרכי ק׳ ל׳ ג׳ · ל׳ וחס · ג׳ כ׳ ב׳)

עם עִם אַבְרָהָם דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִיד קֳדָמָךְ בְּכֵין אַסְגֵיתָא לְמֶעְבַּד חִסְדָּא עִם זַרְעֵיהּ יִצְחָק דַּהֲוָה שְׁלִים בִּדְחַלְתָּךְ בְּכֵן אַשְׁלֵמְתָּא מֵימַר רְעוּתָךְ לְמֶעְבַּד עִמֵּיהּ׃ עם עִם יַעֲקֹב דְּהַלֵּיךְ בְּבְרִירוּתָא קֳדָמָךְ בַּחֲרְתָּא בְּנוֹהִי מִכָּל עַמְמַיָּא וְאַפְרֵשְׁתָּא זַרְעֵיהּ מִכָּל פְּסוּלָא פַּרְעֹה וּמִצְרָאֵי דַּחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן עַל עַמָּךְ בַּלְבֵּלְתִּנּוּן בְּמַחְשְׁבָתְהוֹן׃ ואת וְיָת עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל דְּמִתְקְרָן בְּעָלְמָא הָדֵין עַם חֲשִׁיךְ אַתְּ עָתִיד לְמִפְרַק וּבְמֵימְרָךְ תַּקִּיפַיָּא דְּמִתְגַּבְּרִין עֲלֵיהוֹן תַּמְאִיךְ׃ כי אֲרֵי אַתְּ הוּא מָרֵי נְהוֹרֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל יְיָ וַיְיָ יַפְּקִנַּנִי מֵחֲשׁוֹכָא לִנְהוֹרָא וְיֶחֱזִנַּנִי בְּעָלְמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי לְצַדִּיקַיָּא׃ אֲרֵי בְּמֵימְרָךְ אַסְגֵּי מַשְׁרְיָן וּבְמֵימַר אֱלָהִי אֲכַבֵּשׁ כָּל כְּרַכִּין תַּקִּיפִין׃ האל אֱלָהָא דִּכְוָנָא אוֹרְחֵיהּ אוֹרַיְתָא דַּיְיָ בְּחִירָא הִיא תַּקִּיף הוּא לְכָל דִּי מִתְרַחֲצִין עֲלוֹהִי׃ כי בְּכֵן עַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דִּי תַעְבֵּיד לִמְשִׁיחָךְ וְלִשְׁאָרָא דְּעַמָּךְ דְּאִשְׁתַּאֲרוּן יוֹדוּן כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא וְיֵימְרוּן לֵית אֱלָהָא אֶלָּא יְיָ אֲרֵי לֵית בַּר מִנָּךְ וְעַמָּךְ יֵימְרוּן לֵית דְּתַקִּיף אֶלָּא אֱלָהָנָא׃ האל אֱלָהָא דְּסָעִיד לִי בְּחֵילָא וּמְתַקֵּן שְׁלִים אוֹרְחִי׃ משוה מְשַׁוֵּי רַגְלַי קַלִּילִין כְּאַיַּלְתָּא וְעַל בֵּית תּוּקְפִּי יְקִימִנַּנִי׃ מלמד מַלֵּיף יְדַי לְמֶעְבַּד קְרָבָא וּמַתְקֵיף בְּקֶשֶׁת נְחָשָׁא דְּרָעָי׃ ותתן וִיהַבְתְּ לִי תְקוֹף וּבְפוּרְקָנָךְ וּבְמֵימְרָךְ אַסְגֵּיתַנִי׃ תרחיב אַסְגֵּיתָא פְּסִיעָתִי תְּחוֹתַי וְלָא אִזְדַּעְזְעָה רְכוּבָתִי׃

רלבג

עם חסיד תתחסד׳ ...

רשי

ישעו ואין מושיע וגו' הרי זה מקרא מסורס ישעו אל יי' ולא ענם ואין מושיע כמו ישעה האדם אל עושהו כמו יפנה ומכחש חברו עם וישע יי' אל הבל ופתר בו לשון עתירה וכופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק ליי' ויעתר לו יי' אף כאן ישעו ואין מושיע כופל על המתפלל וישע יי' כופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו : ארקעם ' ארמסם והרבה יש בספר יחזקאל ורקע ברגליך ורקעך ברגל: מריבי ' מלחמ' ואחיתופל ושאול ו והזיפי': תשמרני לראש גוים ' כשכתני לכך ' ומדר' אגדה אמ' דוד רבונו של עולם הצילני מדינו של ישראל שאם אטהו או אהרה את ישראל ובעבודתי אני כענם אלא לראש גוים תשימני והם יעבדוני עליהם לא אענם: יתכחשו לי ' מחמת יראה יאמרו לי כזבי': לשמע אזן ישמעו לי' אפילו שלא בפני יגורו מפני לשמע אזכיהם לסור אל משמעתי: בני נכר יבולו ' ילאו לשון עלה נבל פלישטירונט בלע"ז: ויחגרו ' לשון פסחים: ממסגרותיהם ' מוקשי יסורי מסגר שאני מיסרן בהם: חי יי' ' העושה לי אלה: הוקם על ' הוקם למעלה: ואלה דברי דוד ' כנואת דוד האחרונים ומי הם ה הראשונים דברי ה השירה האמורים ל למעלה אבל בכל שירות ותושבחות ש שאמר אין נקראין ד דברים: ונעים זמירות ישראל ' אין ישראל מסוררים במקדש אלא שירותיו וזמירותיו : דבר

רדק

ותזרני ' משפטו ותאזרני כמו ותאזרני שמחה מהבנין הדגוש ולהקל נעלמה האלף והוטלה תנועתה על התי"ו ופי' חיל כח כתרגומו חילא והאדוני אבי ז"ל כתבו מבנין הפעיל משרש זרה ופי' הזרית לי חיל וכח בכל אברי לעשות מלחמה : תתה ' כמו נתתה חסר פ"א הפעל שלא כמנהג בעוברים: ישעו ' ר"ל יביטו כמו ולא ישעו אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ופי' יביטו אל יי' ולא יושיעם: אל יי' ולא ענם ' בעבור כי הם רשעים וקוראי' אל יי' ולבם לא נכון עמו : אדיקם ' כמו וידק לעפר: ארקעם ' מענין וירקעו את פחי הזהב: מריבי עמי ' כמו עמים וכן הרודד עמי תחתי ויתכן לפר' כמשמעו והוא שאול והסומכים אותו: תשמרני לראש גוים ' ובספר תהלים תשימני לראש גוים ופי' תשמרני שמרתני וכתת עיניך בי לטובה עד שהייתי לראש גוים: יתכחשו לי מיראת' אותי יכזבו לי ויאמרו לא חטאנו לך : לשמוע אוזן ' ובספר תהלים לשמע אוזן והוא שם וכן לשמוע שם בפלס שאור יאור תהום וענין הפסוק כמו בכתוב ויעם לול שם :

ישמע ולי ' כענין וסר אל משמעתך ואותם בני נכר שאינם נשמעים לי יבלו מעלה נבל ו ויחגרו ממסגרותם כלומר שהם נסגרים מפחדם ופי' ויחגרו כמו ויחרגו הפוך כמו שכתוב בספר תהלים והוא ענין תנועת הפחד מתרגום ומחדרים אימה חרגת מותא וכ"תי ויזועון מבירכיתיהון : חי יי' ' הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלומ' יי' צורי ואלהי ישעי הוא חי וברוך ורם : על כן אודך יי' בגוים ' שהצלתני מאנשי חמס ורוממתני מאויבי ונתת לי נקמות מהם אודך ב בגוים לפני כל עם ועם : מגדול ' מגדיל כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו כמו שהוא בספר תהלים בקריאה גם כן הקרי מגדול בחולם והוא ת תואר והענין אחד' מלכו ומשיחו על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן יעשה לי ולזרעי עד עולם : ואלה דברי דוד האחרונים ' עוד מלבד השירה אמר דברים אלה שהם דברי שבח והודאה לאל שהקימו למלכות ואמר האחרונים שהיו אחרונים' לכל השירות והמזמורים שאמ' כי אחר זה לא הופיעו עליו רוח הקד' וי"ת ואלין פתגמי נבואת' וגו' : הוקם על' הוקם עליון ומלך: ונעים זמירות ישרא' ' על הזמירו' שעשה בספר תהלים שהיו מ משוררים ומזמרים הלוים בהם לפני הארון ובבית המקדש וי"ת ותקין למימני בחיד וגו' :

רוח

ולא אשוב ד' וסי' ארדפה איבי דשמואל ' ארדוף אויבי דתהלים' על כי דברתי זמתי דירמיה' בטרם אלך ולא אשוב דאיוב : כעפר ארץ ג' דסמיכי וסימ' ואשחקם ' השאפים' תשטף ספיחיה : עמי ג' סבירין

ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד־כלותם : ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת רגלי : ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני : ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם : ישעו ואין משיע אל־יהוה ולא ענם : ואשחקם כעפר־ארץ כטיט־חוצות ארקם ארקעם : ותפלטני מריבי עמי תשמרני לראש גוים עם לא־ידעתי יעבדני : בני נכר יתכחשו־לי לשמוע אזן ישמעו לי : בני נכר יבלו ויחגרו ממסגרותם : חי־יהוה וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי : האל הנתן נקמת לי ומריד עמים תחתני : ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תצילני : על־כן אודך יהוה בגוים ולשמך אזמר : מגדיל ישועות מלכו ועשה־חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד־עולם :

כג ואלה דברי דוד האחרנים נאם דוד בן־ישי ונאם הגבר הקם על־משיח אלהי יעקב ונעים זמרות ישראל :

ארדפה רדפית סנאי ושיציתנון ולא תבירת עד די גמרתנון : ואכלם ושיציתנון וגמרתנון ולא יכילו למיקם ונפלו קטילין תחות פרסת רגלי : ותזרני וסעדתני בחילא למעבד קרבא תברתא עממיא דקימין לאבאשא לי תחותי : ואויבי וסנאי תברתא קדמי מחזרי קדם בעלי דבבי ו ושיציתנון : ישעו בען סעיד ולית להון פריק מצלן קדם יי ולא מקביל צלותהון : ואשחקם ודושתנון כעפרא דארעא כסין שוקין בעטית בהון רפסתנון : ותפלטני ותשיזבנני מפלגות עמא תמנני רישא לעממיא עמא דלא ידעית יפלחונני : בני בני עממיא יתכדבון לי לשמוע אודן ישתמעון בי : בני בני עממיא יסופון ויזועון מברניתהון : בבין על נסא ופורקנא דעבדתא לעמך בית ישראל אודיאו ואמרו קים הוא יי ובריך תקיפא דמן קדמוהי מתיהיב לנא תקוף ופורקן ומרומם אלהא תקוף פורקננא : האל אלהא דעבד פורענותא לי ותבר עממיא דקימין לאבאשא לי תחותי : ומוציאי ופרקי מסנאי ועל דקימין לאבאשא לי תגברנני מגוג וממשרית עממין חטופין דעמיה תשיזבנני : על כן אודי קדמך יי בעממיא ולשמך אימר תושבחן : מסגי למעבד פורקן עם מלכיה ועבד טיבו למשיחיה לדוד ולזרעיה עד עלמא :

ואלין פתגמי נבואת דוד דאתנבי לסוף עלמא ליומי נחמתא דעתידין למיתי אמר דוד בר ישי ואמר גברא דמרבא למלכו משיחא במימר אלהיה דיעקב ותקין למימני בחיך מבסם תושבחתיה דישראל : אמר

רבינו ישעיה

ותזרני חיל' · כעלם האלף וגם כפל הדגש מן הזין ונא' תנועת האלף בתי"ו והיה משפטו ותאזריני : תתה לי עורף · כפל הכון ואין לו לויה שיפול פ"א הפעל בלשון עבר : ישעו · כמו ישעה האד' אל עושהו ושפוי של פסוק מפרש ראשו : אדקם · כפעל ככל מן דקק הדק : ארקעם כמו ורקע ברגל על גבי קרק : ותפלטני מריבי עמי · ממלחמת עמי כ כמו הרוב רב את בני ישראל : בני נכר יבולו · שהם כלאים כעלה נבל : ויחגרו ממסגרותם · שאני יסגיל כבית הכלא · ותרגם ויחגרו ו ויזועון · ויש לומר שנעשו' אגרי' מכבלי מסגרותם : הוקם על · הוקם למעלה · ונעים זמירו' ישראל · שהו' תקן ספר תהלי' שהיו משוררי' הלוים בדוכן :

רלבג

ישעו ואין מושיע ' ר"ל יפנו אל השם ית' שיושיעם ואין מושיע : ארקעם ' הוא מענין ורקע ברגליך והרצון בו ארמסם : ותפלטני מריבי עמי ' ר"ל והצלתני מהמריבים עמי כמו שאול ונבל ואחיתפל ואבשלום : תשמרני לראש גוים ' פירושו תשמרני להשים אותי לראש גוים ואמר כן כי גוים רבים היו עובדין אותו: יבולו ' ילאו מענין נבול תבול או יהיה מענין הבלוי וההשחתה : ויחגרו ' ר"ל ויפחדו מהמקום שהם נסגרים בו ר"ל כי מחדרים תהיה להם אימות מות או יהיה הרצון בזה שהם יחגרו כלי מלחמה מהמקום שהם נסתרים בו אך לא יצאו חוץ להלחם לרוב פחדם : חי יי' וברוך צורי ' ר"ל יי' העוזר אותי הוא חי וקיים ומי שהוא תקפי וחזקי הוא ברוך על כל ברכ' ותהלה ולזה אין לי לירא שיחדל עזרו ממני והאלוה שהוא תוקף ישעי הוא רם על כל רמים ולזה לא אירא שתקצר ידו מלהושיעני : ומקמי תרוממני ' ר"ל שתשימני נשא ורם בממשלה יותר מקמי והנה אמר זה כנגד שאול ואבשלו' או היה הרצון בזה ומקמי תסתירני ותגביהני שלא תחול בי ידם : אודך יי' בגוים ' ר"ל בפרסום לעיני הגוים : מגדול ישועות מלכו ' ר"ל שהוא תוקף ישועות מלכו והוא דוד כמו המגדול שהוא תוקף העיר : הוקם על ' כמו הוקם למעלה והוא מעלת כסא המלוכה : ונעים זמירות ישראל ' ר"ל שהוא אמר לפי בנעים שבמיני הזמירות והם זמירות ישר' כי הם חוברו שיזמרו בהם ישרא' לש"י וזה מבואר בזמירות הנזכרות בספר תהלים :

רוח

ותזרני ל' זוגין יין ב' נקדין לא מפיק א' ותניין מפיק א'

עמ' וסימ' ותפלטני מריבי עמי דשמואל ' הרודד עמי תחתי ' הייתי שחוק לכל עמי : לשמוע ד' מל' וסים' נמסר בסדר בחקתי : וברוך ז' וסים' נמסר בסדר לך לך : זמרות ד' בקריא' וסים' ונעים זמרות ישראל ' מכנף הארץ זמרות שמענו ' זמרות היו לי חקיך ' נותן זמרות בלילה ' וכולהון חס' יוד ואחד בזמירות נריע לו :

רוּחַ יְהוָה דִּבֶּר־בִּי וּמִלָּתוֹ עַל־לְשׁוֹנִי׃ אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים׃ וּכְאוֹר בֹּקֶר יִזְרַח־שָׁמֶשׁ בֹּקֶר לֹא עָבוֹת מִנֹּגַהּ מִמָּטָר דֶּשֶׁא מֵאָרֶץ׃ כִּי־לֹא־כֵן בֵּיתִי עִם־אֵל כִּי בְרִית עוֹלָם שָׂם לִי עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמֻרָה כִּי־כָל־יִשְׁעִי וְכָל־חֵפֶץ כִּי־לֹא יַצְמִיחַ׃ וּבְלִיַּעַל כְּקוֹץ מֻנָד כֻּלָּהֶם כִּי־לֹא בְיָד יִקָּחוּ׃ וְאִישׁ יִגַּע בָּהֶם יִמָּלֵא בַרְזֶל וְעֵץ חֲנִית וּבָאֵשׁ שָׂרוֹף יִשָּׂרְפוּ בַּשָּׁבֶת׃

ב׳ ל׳ · כ״ה · ד׳ מ״ל · ג׳ · ל׳ · ל׳ · י״ט · ה · ז׳ דגש׳ נחס · ל׳ · כ׳ · ל׳ · י׳ · ח׳ · כ׳ וכל אתנכיה

אֲמַר דָּוִד בְּרוּחַ נְבוּאָה דַּייָ אֲנָא מְמַלֵּל אִלֵּין וּפִתְגָּמֵי קוּדְשֵׁיהּ בְּפוּמִי אֲנָא סָדַר׃ אֲמַר דָּוִד אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עֲלַי מַלֵּל תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל דְּשַׁלִּיט בִּבְנֵי אֱנָשָׁא קוּשְׁטָא דָּאֵין אֲמַר לְמַנָּאָה לִי מַלְכָּא דְהוּא מְשִׁיחָא דַּעֲתִיד דִּיקוּם וְיִשְׁלוֹט בִּדְחַלְתָּא דַייָ׃ טוּבֵיכוֹן צַדִּיקַיָּא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְאַנְהָרָא כְּזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ כִּנְהוֹר צַפְרָא דְּאָזֵיל וְתָקֵיף וּכְשִׁמְשָׁא דַּעֲתִיד לְאַנְהָרָא כְּזֵהוֹר יְקָרֵיהּ עַל חַד תְּלָת מְאָה אַרְבְּעִין וּתְלָתָא כִּנְהוֹר שִׁבְעַת כּוֹכְבַיָּא שִׁבְעַת יוֹמַיָּא יַתִּיר מִכְּדֵין תִּתְרַבּוּן וְיֵיטַב לְכוֹן דַּהֲוֵיתוּן מְחַמְּדִין לִשְׁנֵי נֶחָמְתָא דְּאָתְיָן הָא כְּאִכָּרָא דִּמְסוֹבַר בִּשְׁנֵי בְּצוֹרְתָא דְיֵחוֹת מִטְרָא עַל אַרְעָא׃ אֲמַר דָּוִד יַתִּירָא מִבְּכֵן בֵּיתִי קֳדָם אֵל אֲרֵי קְיָם עֲלַם קַיֵּם לִי לְמֶהֱוֵי מַלְכוּתִי קַיָּמָא כְּמָא דְקַיָּמִין סִדְרֵי בְרֵאשִׁית וּנְטִירָא לְעָלְמָא דְאָתֵי אֲרֵי כָל צָרְכִי וְכָל בָּעוּתִי קֳדָמוֹהִי מִתְעַבְדִין בְּכֵן כָּל מַלְכוּ לְקַבְלֵיהּ עוֹד לָא תִתְקַיֵּם׃ וְרַשִׁיעַיָּא עָבְדֵי חֶטְאָה דָּמָן לְכוּבִין דִּבְמַפַּקְהוֹן רַכִּיכִין לְמִקְטַף וְכַד אֱנָשׁ חָיֵס עֲלֵיהוֹן וְשָׁבֵיק לְהוֹן אָזְלִין וְתָקְפִין עַד דְּלֵית אֶפְשַׁר לְמִקְרַב לְהוֹן בְּיָד׃ וְאַף כָּל אֱנָשׁ דִּמְשָׁרֵי לְמִקְרַב בְּחוֹבִין אָזְלִין וְתָקְפִין עֲלוֹהִי עַד דְּחָפְיָן לֵיהּ כִּלְבוּשׁ דְּבַרְזְלָא דְּלָא יָכְלִין לֵיהּ בְּאָעֵי מוֹרְנִין וְרוֹמָחִין בְּכֵין לֵית פּוּרְעָנוּתְהוֹן בְּיַד אֱנָשׁ אֱלָהֵן בְּאֶשָּׁתָא עֲתִידִין לְאִתּוֹקָדָא יִתּוֹקְדוּן בְּאִתְגְּלָאָה בֵּית דִּינָה רַבָּא לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי דִינָא לְמֵידַן יַת עָלְמָא׃ ונצלובינון

רדק

רוח יי׳ דבר בי׳ הזמירות ברוח הקדש אמרתי אותם אשר דבר בי ומלתו היתה על לשוני באמרי הזמירות כי רוח הקדש עוררה אותי והופיעה הדברים על לשוני ות״י אמר דוד ברוח נבואה דיי׳ וגו׳: לי דבר׳ כפל דבר הוא כמנהג הלשון ופירושו אמר לי דבר בעבורי ואמר ודבר לשמואל הנביא שאהיה מושל באדם ומשחני למלך ובלבד שתהיה מ ממשלתי ביראת אלהים ואהיה צדיק ודעת המתרגם שיצא ממני מלך המשיח שיהיה מושל ביראת אלהים וכן תרגם אותו אמר דוד אלהא דישראל וגו׳: וכאור בקר׳ כאור הבקר כשיזרח השמש כ כשהולך ואור כן תהיה מלכותי וממשלתי בקר שאין בו עכירות אלא בהיר כי בקר שהוא עבות וענן פעם נגה ופעם מטר ואינו טוב אלא להצמיח דשא מן הארץ: כי לא כן׳ אבל ביתי איננו כן אלא נוגה בכל עת ובכל זמן כי ברית עולם שם לי שלא תפסוק ותהיה ערוכה ושמור׳ בכל: כי כל ישעי׳ כל חפץ וכל ישע שלי הוא שלא יהיה כצמח השד׳ אשר ייבש אבל ישעי לא יפסק לעולם וי״ת שני הפסוקים האלה כן וכאור בקר טוביכון דצדיקיא וגו׳ כבעמוד: ובליעל׳ אבל הרשעי׳ יהיו כקוץ מונד כמו הקוץ שמניד אותו ו ומשליכו כל מוצאו כן הם כי הם מכאיבים לנוגע בהם ולא יקחו אותם ביד אבל משליכים אותם ברגלים או בדבר אחר: ואיש יגע׳ ואם יגע אדם בהם במקום שצומחים ימלא ברזל ר״ל יקח ב ברזל לכרות אותם ואמר ימלא כנגד המשל שהוא על הרשעים ולא יקרב אדם להם אלא אם ימלא כלי ברזל כלומר שילבש שריון שלא יכלו להרע לו או פירוש ימלא יכרת כמו בלא יומו תמלא ופירושו יכרת הקוץ בברזל כלומ׳ אם ירצה אדם לנגעת בהם צריך שיכרתנו בברזל או בעץ חנית מרחוק או ישרפו אותם במקום שבתם כלומר במקום שהם צומחים כן הרשעים צריך שישתדל האדם לכלותם בעצמו אם יוכל או על ידי אחרים כמו שעושים לקוץ עם החנית או יתפלל עליהם שיכלו ויסופו במקומם כמו לקוצים שישרפום בשבת וי״ת אל שני הפסוקים כן ורשיעא עבדי חטאה דמן לכובין וגו׳ ואים יגע ואף כל אינש דמשרי למיקרב בחובין אזלין וגו׳ כבעמוד: ישב

רשי

דבר בי׳ השרה בי רוח קדשו ונדבר בי וכל לשון נבואה נופל בו לשון דבר בי כמו הדיק אך במשה דבר הלא גם בנו דבר אדבר בו וטעמו של דבר לפי שהרוח נכנס בו בקרב הנביא ומדבר בו: לי דבר צור ישראל׳ עלי דבר וגזר צור ישר׳ שאהיה מושל באדם בישראל שנקראו אדם שנאמר אדם אתם ואהיה צדיק מושל ויראת אהי׳ ורבותינו פירשוהו בלשון אחר אמר דוד אלהי ישרא׳ לי דבר אלי דבר צור ישראל ומושל באד׳ אני ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה אבל לפי ישוב המקרא׳ הראשו׳ הוא פשטו של מקרא: וכאור בקר יזרח שמש׳ והבטיחני שתלך גדולתי הלוך וגדל כ כאור נוגה אשר הולך ואור: בקר לא עבות אור שאינו אפל: מנוג׳ ממטר דשא מארץ׳ מאיר בקריות׳ מנוגה הבא ממטר כמוס לא עלי אור כשהמטר יורד על ארץ מלאה דשאים והשמש זורח עליו ומבהיק וכן פ פתרונו יותר מנוגה הבא ממטר של דשא מארץ: כי לא כן ביתי עם אל׳ שיהא בקרי עבות: כי ברית עולם׳ התור׳ אשר שם לי ערוכה בכל ביתי ו ושמורה: כי כל ישעו וכל חפץ׳ צרכי מוכני׳ לפניו והרי זה מקרא קצר: כי לא יצמיח׳ עוד למלך אחר מלכותי׳ ד״א כי ברית עולם שם לביתי להיות מלכותי קיימ׳ והברית ערוכה בכל בפי כל הנביאים: כקוץ מונד׳ קרדון בלע״ז שבקטנותו רך ונע ונד וסופו מתקשה עד אשר לא ביד יקחוהו: ואיש יגע בהם׳ צריך שילבש את בשרו ברזל וימלא ידו בכלי זיין לקצצו: ובאש שרוף ישרפו בשבת׳ ואין שם תקנה אלא שריפה ולשבת ולהתחמם כנגדם כך הרשעים אין להם תקנה אלא שריפה בגיהנם: בשבת׳ הקב״ה יושב על כסא הדין: אשר

רבינו ישעיה

רוח יי׳ דבר בי׳ בא להודיע כי ספר תהלים שתקן הכל היה ברוח הקדש: אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל׳ כפל הדברים׳ וזה לי הוא כמו עלי ואמר לי שאהיה מושל כאל׳ על ישרא׳ כיראת צדיק מושל ביראת אלהים: בעבור זה בחרתיך להיו׳ מושל על ישרא׳: וכאור בקר יזרח׳ ש שמש כך היתה מלכותי הולכת ו ומתחזקת כמו אור הבוקר כזורח השמש שהולך אורו ומתגד׳ וכאורו הבוקר שאין בו עבות מנוגה ממטר דשא מארץ׳ פירוש מנוגה השמש ומן המטר יצמח הדשא מן הארץ׳ שכשממטיר ואחרי כן יזרח השמש או י יתגדלו כל הצמחי׳ ודימה מלכותו לאור השמש הבא אחר המטר שממטיר ב בלילה ובבקר יזרח השמש שאות׳ הזריח׳ מחיה את העולם: כי לא כן ביתי עם אל׳ שידמה לבוקר שיש בו עבו׳ שהשמש חוזר ומאפיל מן העבות כך תהיה מלכותי קיימ׳ ערוכה בפי כל הנביאים ושמור היא מלכותי מאתו׳ כי כל ישעי אם אני צריך׳ וכל חפץ לי כשלא יצמיח ניעלה בלבי הוא מוכן מאתו שכל הכלאותי הם סדורות לפניו ו ומתוקנות ומזומנות לעשותם לי: ובליעל כקוץ מונד כולהם׳ הקוץ אין מניחין א אותו כי אין לו ת תועלת להוציא פרו׳ ולא לגדל עצו׳ ומייד מנידי אותו ומשלי׳ אותו כך הרשעים אין להם תעמד ו והאי״א שלכולהם י יתירה ואות הקוצים מכאיבי׳ שלא יתלשו אותם כידי׳ לא בכלי׳ ברזל׳ ואין להם תקנה אלא לשורפם ביסיבת בני ביתו להתחמם לאורן כך הם דומים הרשעים וכן יהיה סופן:

רלבג

רוח יי׳ דבר בי ומלתו על לשוני׳ אמ׳ שעניינו באלו הזמירו׳ הנעימות שחבר היה שרוח הש״י דבר בו ובמה שנאצל עליו מרוח הקדש היה דבר השם יתעלה על לשונו להגיד אלו הזמירות ולחברם בספר: אמ׳ אלהי ישר׳ לי דבר צור ישראל׳ ר״ל כי בעבורי אמר הש״י ודבר שאהיה מושל באדם היותר נבחר והוא ישר׳ מפני היותי צדיק מושל בירא׳ אהי׳ ר״ל שכל הנהגתי וממשלתי הוא ביראת אהים ולזה זכיתי לזאת המעלה: וכאור בקר יזרח שמש׳ ר״ל שזריחת ממשלתי וצמיחת מלכותי הוא כמו זריחת אור בקר שיזרח שמש אחריה שיהיה אז האור מוסף וכן ירצה לומר שהצלחתו במלוכה תתחזק תמיד כמו הענין באור הבקר אשר אין התפשטותו מהעבות והעננים שיזרח אורם מנגה שיתחדש ממטר יורד על דשא מארץ והוא הקשת כי זה האור יהיה הולך ואור וחסור אך הוא כאור בקר שיזרח שמש אחריו ובזה רמז דוד אל שתצמח מלוכה ממנו יחסה אל מלכותו יחס אור השמש אל אור השחר והוא מלכ׳ משיח בן דוד שתגדל מלכותו וכסא ונבה מאד או יהיה הרצון בזה כאור בקר שיזרח בו השמש אשר אבכי מתמיד הקיום והוא האור השלם כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא יסתר בו השמש בסבת העבים כי אז יהיה האור מניע מהעבי׳ אשר הם מהירי ההפסד ולא יהיה הבקר ההוא מנגה שיצמח ממטר ויולד ממנו כמו הענין בברק שיבא אחריו החשך תכף ולא כמו דשא הארץ אשר בבקר יציץ וצמח ובערב ימולל ויבש: כי לא כן ביתי עם אל׳ ר״ל שיסיר מלכותי תכף כמו הענין במלכות שאול: ערוכה בכל ושמורה׳ ר״ל ממשלתי ערוכה בכל הזמן ושמורה לזרעי אע״פ שתסור מהם בקצת העתים: כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח׳ ר״ל שהיא ערוכה בכל כי ימצא ליסר׳ כל ישע וכל חפץ כי זה יהיה בעת לכתם בדרכי התורה ואולם כאשר לא יצמיח זרעם לתת פריו וזהו בסורם מאחרי הש״י אז היא שמורה כי לא יתכן שתהיה להם המלוכה: ובליעל כקוץ מונד כלהם׳ ואולם הרשעים שיקחו הממשלה הם כלם כקוץ מונד שיזיק אנה ואנה למתקרבים אליו ויקבם בקוציו כי לא יקחו האנשים ביד את הקוצים כי יזיקו בהם והמשילם עוד לקוץ שאינו עושה פרי וכאילו רמז בזה אל מלכות ירבעם וחבריו: ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית׳ ר״ל כי כאשר יגע ברשעים ויקרב אליהם ימלא כל גופו ממכות הברזל׳ ועץ החנית ר״ל שאחר הככם בגופו ברזל החנית יככם העץ: ובאש שרוף ישרפו בשבת ר״ל כי בהשבת הממלכה מהם יכלו הם וזרעם בכליון חרוץ כמו שנתבאר מענין ירבעם והדומים לו כי בעת שסבתה הממלכה מהם לא השאירו להם נין ושאר:

ביאור הדברים

אמר שכבר דבר ליי׳ את דברי השירה הזאת לתת לו שבח והודאה ביום אשר נתבאר לו כי הציל יי׳ אותו מכף כל אויביו הרודפים אותו כמו גלית הפלשתי ואכיש מלך גת והעמלקים אשר פשטו אל צקלג ואיש בשת והפלשתים שבאו להלחם עמו ואחנון בן נחש והדרעזר ואבשלום ואחיתפל ושבע בן בכרי וישבי בנוב והציל אותו גם כן מכף שאול והוא שקול כנגד כלם כי שאול רדף את דוד והוא מלך ודוד היה עבדו ולזה היה תכלית הפלא לתוקף יד שאול על דוד איך נצל מידו׳ ויאמר הנה יי׳ לי סלעי ומצודתי ומציל לא יצטרך לי תוקף אחר ולא עזרני כח וחיל אחר באלו הצרות אשר נצלתי מהם׳ הנה הוא מנהיג החוזק והתוקף שלי ומאתו הוא כאשר מפני השגחתו בי׳ הנה בו אחסה ואסתר בסתר אהלו מכל הרעות הנכונות לבא עלי כי הוא לי למגן להגן עלי מכל דבר הרעות אשר יבואוני להזיק והוא תוקף ישעי׳ כי מאתו ישודרו כלי׳ להפחיד הקמי׳ עלי׳ שלא יזיקוני כמו שיברח הבעל חי בקרניו החיה הבאה לטרפו׳ הנה הוא בית החוזק שלי והמנוס שאנוס להמלט מכל הקמי׳ עלי והוא מושיע אותי מאנשי חמס הרודפים אותי על לא חמס בכפי כי הענין כמו הענין בשאול ובאבשלום והדומים בזה׳ והנה אז התשועות אשר הושיעני הש״י מאויבי יגיעו לי באמצעות תשועה שלמת שאתפלל לש״י אחר שספרתי מתהלותיו הנוראות המיישירות אל השגתו ית׳ הנה בעת שפפו אלי רעות כפלאות מביאות אל מות וביעתוני אימות מות הנה בעת ההיא אשר ראיתי כי צר לי והייתי בזה הפחד הנפלא אז השתדלתי לקרוא שם יי׳ המורה על מציאותו ביותר על מה שאפשר׳ ובדבקי בו בזה האופן התפללתי אליו והוא שומע תכף קול תפלתי מהיכל מעלתו אשר הוא בתכלית הרוחק ממדרגת האדם׳ והנה שם עלתה שועתי באזניו להתפלל להשתדל בהצלתי׳ והנה מרוב חרון אף השם על אויבי הרעים עולמו כאילו נולד מאף הש״י אשר בבטן הארץ יתחדש ממנו הרעש וירעשו חלקי הארץ וגם יסודות ההרים הגבוהי׳ יתנועעו וירעשו׳ ואמ׳ ממשל כי מרוב הכעס עלה עשן באף הש״י והנה אש מפיו תאכל אויביו ותשחית עד שלחוזק האש ההוא בערו ממנו גחלים׳ והנה היה זה המשל להעיר על הפלגת הרע שאדם הש״י

כלי

כדי שיפלו אויבי דוד במהירות וזה שכבר סבב השם שינגעו ישראל במלחמה ומתו עמהם שאול ובניו וכן הענין במיתת אבשלום ובכלל הנה כשנחקור בספורי הקורות שקרו לדוד נמצא פלא עצום בסבות אשר בהם השם ית' הביא הרע לאויבי דוד כאשר התמלטו לדוד ׳ ואמר כי לרוב השגחת השם על דוד כאלו ירד מן השמים ודרך על הארץ ושלח מלאכו בקלות כאלו התעופף ׳ ושת סביב דוד ענן וחשך להסך עליו ולהסתר שם מאויביו וכאלו היה זה משל אל מה שסבב השם בשרדף שאול אחרי דוד שלא יכול למצאו וכאשר מצא אותו והיה קרוב אל שיתפש דוד סבב השם שבא מלאך אל שאול כי פשטו פלשתים על הארץ והוכרח לעזוב דוד ׳ ואמר כי מהענן בעניינו שחדש השם ית' על יד מלאכו להתיר דוד ולמלטו מאויביו ממנו יצא ברק בערו ממנו גחלי אש והם הלפידי' היורדים מהענן אשר נעבר בו איד קיטורי וממנו נתחדשו רעמים שנתחדשו לאויביו מהדבר בעיניו אשר אולם להציל דוד ׳ והנה בזה האופן כאלו נבקעה הארץ מרוב הרעש שנתחדש בגערת יי' מנשמת רוח אפו ׳ ונראו מעמקים ונגלו מוסדות תבל כמו שימצא הענין בעתות הרעש שתבקע הארץ ויראו המקומו' השפלים מהארץ ויראו שם נהרות גדולי' נתחדשו ממה שהיה באיד שחדש הרעש מהטבע המימיי ׳ והנה קרא המים ההם ים כי עניינם דומה במליחות למי הים מפני רבוי השריפה שנתחדשה שם כי היא גם כן הסבה במליחו' מי הים כמו שנתבאר בטבעיו' והנה אפשר שאמר זה להפלגת הסרת ענין אויביו במהירו' כמו הענין בארץ הנבקעת מפני הרעש כי יתהפך המקום שגבוה להיות למטה ולזה קרא ענין חטאת סדום הפכה אמר כמהפכת סדום ועמרה ואפשר עם זה שרמז בזה להגלות בקלות ובמהירות דבר הנעלם מהאנשים מהצלחת דוד ׳ וכאשר השלים זה המשל אמר זה הענין בדברים יותר מבוארים ואמ' הנה השם ישלח מלאכו ויקחני וינהגני וימשוך אותי ממי הרעות אשר חשבו אויבי להטביע אותי בהם ׳ ובזה האופן יצילני השם מאויבי שהיה חזק ועז ביותר שי בתכלית כפלא והוא שאול כי הוא היה מלך ואני הייתי עבדו ובכלל הנה יצילנו בזה האופן מכל שונאי כאשר חזקו ממני ׳ הנה אויבי מקדימי' אותי רע ביום אידי כי חשבו שאז היא עת רעה וישיגו מבוקשי ׳ והנ' אז היה השם למשען לי בדרך שלא נפלתי בידם ואחשב שזה היה משל על הזיפים שהודיעו לשאול כי דוד מסתתר עמהם במערה ועל מה שיעץ אחיתפל לרדוף אחר דוד בלילה להמיתו והנה השם הוציא אותי למרחב מהצר' שהייתי בה ומלט אותי מיד אויבי כי חפץ בי להיות מלך על ישר' ונתן לי גמול כצדקתי והשיב לי כבור ידי שבררו התכונות המשובחות והנה אמ' זה להעיר כי בכל עת היה רודף הדרכים המשובחים וזה מבואר מהספורים שבאו בענין דוד זולתי בחטא אשת אוריה ׳ והנה היתה לי הטובה הזאת מאת השם לפי ששמרתי דרכי יי' והלכתי אחרי מצותיו ולא הרשעתי לנטות מדרכי השם ׳ כי כל משפטי השם והם משפטי התורה שויתי תמיד לנגדי לזכור אות' כדי שאתנהג בהם וכן הענין בחוקותיו כדי שלא אסור מדרכי התורה כלל ׳ ואהיה שלם בלבי לשם כי כל מגמתי היתה לפנות אליו וזה היה סבה פעמים רבות שנשמרתי מעוני אשר הביאתני להשתוקק אליו רתיחת טבעי ׳ והנה השיב יי' לי כצדקתי וכנקיו' לבבי לפי מה שידע השם ממנו וזה היה בעת שענשו על החטא שחטאתי כי לא הפליג מאד בענשי להגלות אליו טוב לבבי והפליג בעונש שאול להגלות אליו רוע לבבו ואף על פי שהיה חטאי יותר עצום לפי הנראה מחטא שאול ׳ והנה יורה על טוב לב דוד כי הוא לא השכים בהריגת אחד משונאיו ואף על פי שנפלו בידיו כמו הענין בשאול ואבנר ואבשלום ושמעי בן גרא אבל היה מוחל ומרחם כמו שנזכר' מספו' קורותיו והנה ענייני שאול היו בהפך זה והנה בכלל כשתחקור על כל ספורי קורות דוד וסיפורי כל קורות שאול יתבאר לך ההבדל העצום שהיה בין תכונת דוד ובין תכונות שאול ׳ הנה אתה השם מתחסד עם חסיד לעשות לו חסד גם אם יתאה לך בשתקל מענשו כמו שאמר בדוד גם יי' העביר חטאתך ולא תמות ׳ והנך הולך בתום ובכבדות הלב עם איש תמים וככבד לזאת הסבה גם כן ׳ ואמנם עם איש עקש אתה מביא עליו העונש בדרכים עקלתונים להפליג בענשו על החטא מפני היות לבו מוכן להתנהג בזה המנהג הפחות ׳ והנך מושיע השפלים אף על פי שהם מהמון העם אשר אזלת יד מהם ׳ ועיניך על רמים להשפילם כשיחטאו לו ואף על פי שהם מלכים והנה אמר זה מפני שהשם הושיע דוד בעת הזאת מהעם שהיה עבד לשאול והיו אז עיני השם להשפיל שאול שהיה מלך בעבור שהגיעה המלוכה לדוד ׳ הנה אתה היית נרי יי' להאיר לי בהיותי בליל חשך הצרות ואז הנהת חשכי וזה בעת שהיה דוד נרדף משאול ואבשלום ׳ הנה בעזר שהיה לי ממך שברתי הגדוד הבא עלי ובעזר אלהי דלגתי וקפצתי החומה הנפלאה שהיתה ביני ובין הגדוד ההוא וזה היה רמז אל הגדוד שבא מעמלק לציקלג ושרפו את ציקלג באש ונהגו לפניהם נשי דוד ואנשיו וטפיו וכל קניניהם כי היה מאת השם שסבב שהשרכים לא חפצו בהליכת דוד עמם פן יהיה להם לשטן על שהוצרך שאכים מהר דוד שישוב לציקלג וזה היה סבה אל שיכול להשיג הגדוד ההוא כי לולא שלחו אכיש לא היה יכול ללכת שם והנה זאת החומה הגבוהה שדלג אז להשיג הגדוד ההוא ׳ הנה דרך האל ית' ומנהגו בפעולותיו היא בתכלית השלימות ואמרת השם בדברי התורה היא צרופה שאין בה סיגים אבל כל ענייניה מגיעי' לתועלת נפלא ׳ הנה השם מגן הוא לכל החוסים בו להצילם מן הרעות הנכונות לבא עליהם והנה ענין התחסו' בו הוא התנהג בדרכי התורה ולזה הקדים לזה אמרו אמרת יי' צרופה כי באמצעות' יהיה השם מגן לאדם ותדבק בו השגחתו כמו שהתבאר מדברי התור' ׳ כי מי אל מבלעדי יי' שיוכל להיות למגן לכל החוסים בו הנה זה לא ישלם לזולתו מהאמצעים ששם האל ית' ביני ובין הנמצאות השפלות כי מהם יסודר פעם רע ופעם טוב ולא יוכלו לשנות סדור' ואולם השם לבדו יוכל על זה ׳ ומי הוא גם כן תקיף לעזור לכל הקוראים אליו באופן ראוי מבלעדי השם ית' הנה הוא האל אשר הוא מעזי לתתי לי חיל ׳ והוא סבה שקפץ דרכי ודלג אל התכלית השלם הדרוש והנה אמ' זה להפלגת מהירות הגעתו לדרכו אל התכלית ׳ והנה הוא שמני קל המרוץ כאילות ׳ ובזה המהירות והמרוצה העמידני על רוממות הצלחתי מה שלא היה ראוי להיות כן לפי המנהג כי המהירות בענייניס יהיה טוב העצה ואולם היה כל זה מסודר ממך ולזה היה מגיע בו הטוב בתלכי' מה שאפס ׳ הנה השם מפני השגחתו בי למד ידי למלחמה עד שכבר הוריד יתר קשת חזק מאד של המקו' שמשם תהיה ידיית החצי' כל א' מזרועותי והנ' אמ' זה כי בעת שהלך להלא' עם גלית לא רצה לקח כלי המלחמ' כי לא נסה ואח' זה בזולת למוד אחר והרגל היה מצליח מאד במלחמו' כמו שנזכ' בספורי דברי שאול ׳ והנה אז נתת לי מגן ישעך שהבינות עלי שלא נפלתי ביד גלית הפלשתי ׳ וענותך אותי אז בעת הצרה ההיא תרבני ותגדל מעלתי כי זה היה סבה ששמהו שאול על אנשי המלחמ' ושהיה חתן למלך כמו שנזכר בספור דבר שאול ומזה נתגלגלה הצלחתו בהתפרסם לישראל טוב הצלחת דוד במלחמותיו ומזה ג"כ היתה סבה לשמור דוד מנפול ביד שאול כי מיכל אשתו גלתה לו הסוד והצילה אותו ׳ תרחיב צעדי תחתני בברחי מפני שאול כשחשב להכותי בחניתו בעת היותי מנגן לפניו ׳ ולא מעדו קרסולי שאם הייתי נופל מהבהלה והפחד היה הורג אותי ׳ ובזה האופן גם כן נתת לי כח לרדוף אויבי ולהשיגם באופן שאשמידם ולא אשוב עד כלותם וזה היה בימי שאול שהכה דוד מכה רבה בפלשתים ובעת רדפו אחר גדוד עמלק כששרפו צקלג והנה אכלה אותם אז ואכה אותם באופן שלא יקומון ויפלו תחת רגלי ׳ ואחר זה כשמלך איש בשת אזרתני חיל למלחמה והכרע' אויבי תחתי כי תמיד היו אז במלחמה בית שאול הולכי' ודלים ובית דוד הולך וחזק ׳ ואז נתת לי אויבי עורף כי אבנר ואנשי איש בשת הפכו עורף במלחמה ואנשי דוד היו הולכי' ורודפים אותם בדרך שאכרית משנאי ׳ והנה היו פונים אל השם ית' שיושיעם ואין מושיע אותם והיו מתפללים אל יי' ולא ענם עד ששחקתי אותם כעפר ארץ וכטיט חוצו' שירמסוהו ברגל ויכתתו העפר שבו וישברוהו כן אשברם וארמסם ׳ והנה הצלת אותי מהמריבים את מעמי כמו איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי ׳ תשמרני להשים אותי לראש גוים רבים והם הגוים שנצחתי אותם במלחמ' שהיו לי לעבדי' עד שעם לא ידעתי יעבדוני וזה שכבר היו מואב וארם ואדום לעבדים לדוד ׳ בני נכר יכחשו לי מרוב יראתם ממני ׳ לשמוע אוזן לבד היו נשמעים לי לעשות רצוני ואף על פי שלא ידעו רוממות מעלתי וגודל הצלחתי ׳ הנה בני נכר מרוב יראתם ממני היו נובלים כנבול עלה מגפן כי מת לבם בקרבם מרוב הפחד והנה גם באלדיה' שהיו נסגרים בהם נפלו עליהם אימות מות ממני ׳ הנה השם העוזר אותו הוא חי וקיים תמיד ותקפי שהוא השם הוא ברוך לא יחסר כחו בעת מהעתים כמו הענין כאשר הם שהם תחת מערכות הככבים כי הם ישפיעו פעם טוב ופעם רע ׳ ומי שהוא מנהיג תוקף ישעי שהוא השם אשר ישעי מסודר ממנו על דרך ההשגחה הפרטית הוא תמיד רם ונשא על כל הנמצאות ׳ ולזה אין לי לירא שיסור עזרו ממני בעת מהעתי' ׳ הנה זה האל הוא הנותן נקמות לי מאויבי ומוריד עמי תחת ממשלתי והוא המוציא אותי מאויבי שלא אפול בידם ׳ והנך האל הזה מרומם אותי מקמי והם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי והצלתני מאיש חמסים והוא שאול ׳ ואמר זה כי בחנם היה רודפו ונראה גם כן מענייניו שכבר היה איש חמסי' כשיעויין בתכונותיו כמו שזכרנו במה שקדם ׳ על כן אודך יי' בגוים לתת לך תודה כמו שגמלתני מהטובות ולשמך אזמר ואשבח ׳ הנה השם הוא תוקף ישועות מלכו שהוא דוד והוא עושה חסד למשיחו שנתן המלוכה לדוד ולזרעו כל זמן שיתקיי' העולם כמו שיראה הבטחתו בזה על יד נתן הנביא:

ואלה דברי דוד האחרונים ר"ל אחר שיימי דבר ספר תהלים בכללם ואחר זכרו דברי השירה

בזה המקום תמם דבריו בזה המאמר ׳ נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על כסא המלוכה אשר משחו אלהי יעקב בשמן המשחה על יד נביאו והוא נעים זמירות שחבר אלו הזמירות הערבות הנכללות בספר תהלים שהם זמירות ישראל כי כל הזמירות שישבחו ישראל ישבחו השם ית' באלו הזמירות ׳ הנה רוח יי' דבר בי בחברי הזמירות ההם ודברו היה על לשוני ומפיו חוברו אלו הזמירות ר"ל שכבר חוברו ברוח הקדש ׳ הנה כבר אמר אלהי יעקב ותקפו שאהיה מושל באדם מפני היותי צדיק ומושל ביראת אלהים ׳ והנה זריחת אורי והצלחתי תהיה כאור בקר כעלות השחר שזרח השמש אחר האור ההוא בדרך שיהיה האור הולך ונוסף כן ממשלתו תחזק תמיד או נאמר בזה שיהיה כאור בקר בזריחת השמש שהוא אור שלם ואחר זה מתמיד ונוסף והמשילו לשמש לפי שהוא קיים וכמו זה מלכותו קיים ולזה אמר וכסאו כשמש נגדי כן העניין במלכות בית דוד אור בקר שלא יסתר בו השמש בסבת העבי' שיסתירוהו כמו שהיה הענין במלכות ירבעם וחבריו שלא היה במלכות ההוא אור כלל על דרך האמת והיה האור הנראה מהעבי' אשר אין להם קיום כלל ולא יהיה גם כן האור ההוא מנהג שתתחדש ההארה ההיא מנגה שיתחדש ממטר כשהיה בענין שיצא ממנו המטר איד קיטורי באופן שיברק הברק כי האור ההוא הוא סר תכף וכן היה הענין במלכו' שאול שעמדה זמן מועט כמו דשא מארץ שמהרה יצמח ומהרה ייבש ׳ הנה לא כן בית מלכותי עם אל כי ברית עולם שם לי להיות המלוכה לי ולזרעי ׳ הנה הברית הזאת סדורה וערוכה בכל אשר תמשך לו הגדולה מזרעי לא תפקד מהם הממשלה כי יהיה לישראל כל ישע וכל חפץ וזה יהיה בעת שידבקו בשם ויתנהגו בדרכי התורה כי לא תקצר יד השם ית' מהגיע להם אז כל ישע ואף על פי שמצד ההשגחה הכוללת לא היו ראויי' לו כי מצד ההשגחה הפרטית יושיעם בכל עת ויגיע להם כל חפצם והיא שמורה לזרעי אם תפסוק מלוכה לישראל וזה יהיה כאשר לא יצמיח ישראל ר"ל בעת שיסורו מאחרי השם כי אז לא תתקיי' להם מלוכה והשם ישמרנה לזרעי כי מזרעי יצא מלך ימלוך בישראל הוא ובניו כל הימים כמו שהתבאר בזולת זה המקו' מדברי הנביאים ׳ ואולם אנשי הרשע כמו ירבעם וחבריו שימלכו ברשע לא ביראת אלהים כמו הענין במלכותי הנה הם כקוץ מונד כלהם שלא יקחוהו האנשים ביד ליראת' פן תנקב ידם וגם לא יקרב אליו כי מצד תכונתו יבא אל היד ויזיקה כן האיש שיקרב בבני הבליעל ינקב וימלא גופו ברזל החנית והעץ אשר הוא תקוע בו כי מרוב השחתתו הקרובים אליו לא יספיק לו ההכנס הברזל בגוף אבל יכנים שם אחריו עץ החנית ׳ ובסוף הענין כשתשבת מלכותם שרוף ישרפו ולא ישאר מהם שארית:

רדק

יושב בשבת׳ דעת המתרג׳ וכן דעת רז״ל כי זה הפסוק על דוד ר״ל אלה שמו׳ הגבורי׳ אשר לדוד שהיה יושב בשבת וכו׳ אלה שמות גבורותיו של דוד וי״ת כך אלין שמהת גבריא וגו׳ והם ז״ל פי׳ יושב בשבת שהיה יושב בישיבה של תורה: ראש השלישי׳ ראש לג׳ האבות: עדינו העצני׳ בשעה שהיה עוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שהיה יוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ ויש מרבותינו ז״ל שאמרו כי על יואב אמר זה הפסוק שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שאמר תחכמוני ראש השלישי ולפי הפשט נראה כי גבור אחד היה מגבורי דוד וראש גבורי דוד היה ושמו עדינו העצני וספר עליו שהיה חכם מוסף על גבורתו והיה יושב בשבת סנהדרין וחכמי ישראל והיה ראש להם וזהו שאמר ראש השלישי והוא כמו השלישים וכן לכרי ולרצים כמו לכרים ושלישים הוא לשון גדולה גדולים ונכבדים כמו השלים אשר למלך ומבחר שלישיו ותחכמוני שם תואר מן חכמה וספר מגבורותיו על שמנה מאות חלל ר״ל שהיה על שמונה מאות חלל כלומר שהרג שמונה מאות אנשים במלחמה אח׳ זהו בפעם אחת ובדברי הימים קורא אותו ישבעם ר״ל שהיה יושב בראש העם וענין א׳ הוא עם מה שכתו׳ כאן יושב בשב׳ ומה שאמר הנה על שמנה מאות חלל ושם אומר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל שני מלחמות היו באחת הרג שמנה מאות ובאחר׳ שלש מאות ומה שאמר הנה תחכמוני ושם בן חכמוני בן ש שנאמר שם כמו איש כמו בן חיל ר״ל בן חכמה או יהיה שם אביו תחכמוני או חכמוני כי אחד הוא וזה עדינו היה בנו: העצני׳ כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד: בפעם אחד׳ כתו׳ בדל״ת לשון זכר וקרי אחת בתי״ו לשון נקבה: אלעזר בן דודו׳ כך היה שמו וכת״י בר דודו וקרי דודו בוי״ו וכתי׳ דדי ביו״ד: בן אחחי׳ ובדברי הימים האחחי אחחי שם משפח׳ היה לפיכך אמר בן אחחי ואמ׳ האחחי כמו בן קנז הקנזי: בשלשה גבורים׳ וקרי הגבורים והענין אחד והג׳ גבורים הם הנזכרי׳ הנה עדינו ואלעזר ושמה בן אגא ור״ל בשלשה כי היה השלישי שהיה עמהם במלחמה זאת עם דוד והו׳ היה ראש המלחמ׳ הזאת: בחרפם׳ מענין פעל הדגוש כי האו״ת מעמדת בגעיא וענינו כמו חרף נפשו למו׳ שענינו גלה וכן בחרפם גלו נפשם לסכנה על דרך וישלך את נפשו מנגד וי״ת כד חסידו פליסתאי דעתו כי בחרפם אומר על פלשתים אך תהיה הב״ת בפלשתי׳ נוספת ולפי הפשט בחרפ׳ אומר על אלה הגבורים שגלו עצמם להלחם בפלשתים שנאספו שם להלחם וישראל עלו מפניהם ואלה שלשת הגבורים ירדו אליהם ואלעזר התגבר במלחמה זאת יותר מהשנים ועליו אמר הוא קם ויך בפלשתים: והעם ישבו אחריו׳ אמר ישובו כי כבר נסו מפני פלשתים כמו שאמר ויעלו איש ישראל וכאשר ראו גבורת אלעזר שהיה מכה בפלשתים שבו אחריו: אך לפשט׳ כלומר לא היו צריכים להכות בפלשתים אלא לפשט את החללים לבד שהיה מכה אלעזר: ואחריו שמה בן אגא הררי׳ ת״י שמא בר אגא דמן הרר טורהא: לחיה׳ עיר פרזות שאין לה חומה והמקום ההוא נקרא אפס דמים כמו שאומר בדברי הימים כי שם היתה מלחמה זאת׳ מלאה עדשים׳ ובדברי הימים אמר מלאה שעורים עמרים היתה מלאה כי החלקה ככר נקראה אלא שאספו בתוכם עמרים מהשדו׳ האחרים ואותם העמרים היו מהעדשים ומהשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה עדשים ושם אמר שעורים: ויתיצב׳ ובדברי הימים אמר ויתיצבו ר״ל הוא ואלעזר ואמר הנה ויתיצב כי שמה היה עיקר המלחמה ההיא: וירדו שלשה׳ וכתוב שלשים ר״ל הגדולים והגבורים שבשלישים כמו ושלישים על כלו וקרי שלש׳ כי השלשה היו אלה הגבורים אשר ירדו אל דוד: מהשלשים ראש׳ מהשלשים שהיו ראשי המחנות וכ״ת מגברי רישי משרייתא אבל הוא תרגם שלשים כמו שלשים: ויבאו אל קציר׳ בעת קציר כאילו אמר בקציר וכן אמר על הבור ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כמו ובארון: אל מערת עדלם׳ ובדברי הימים אמר על הצור אל דויד אל מערת עדולם כי צור חזק וגבוה היה שם והיא המצודה שאמר ודוד אז במצודה וזה הענין היה כשהיה דוד בורח מפני שאול ונמלט אל מערת עדולם ועל המקום ההוא אמר כל ימי היות דוד במצודה: וחית פלשתים׳ מחנה פלשתים כמו שאומר בדברי הימים ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים וחיה הוא לשון קבוץ ועדה כמו חיתך ישבו בה כמו עדתך: ומצב פלשתים׳ ובדברי הימים ונציב פלשתים ואחד הוא וכ״ת ומצב ואסטרטיג כמו שתרגם נציבים בכל מקום וכן תרגם ויצא מצב פלשתים ופי׳ ומצב ונציב שרי החיל ואמר כי המחנה הגדול היה בעמק רפאים והשרים היו עם קצת החיל בבית לחם: מי

רבינו ישעיה

יושב בשבת׳ שהיה מיושבי סנהדרין: תחכמוני׳ שהיה חכם מכולם׳ ראש השלישי אשר מ״ס כמו הרודד עמי תחתי׳ והרבה ימצאו שהם חסירי׳ והיה ראש לכל ה השלישים והממונים שהיו לדוד: על שמונה מאות חלל פעם אחת׳ כשהיה נכנס במלחמה לא היה יוצ׳ עד שיהרוג שמונה מאות חלל׳ וזהו בפעם אחת: ואחריו אלעזר׳ פי׳ שני לו היה אלעזר בן דודו: שם איש׳ וזה דודו היה בן אחוחי: בשלשה הגבורים עם דוד׳ פירוש פעם אחת היה עם שלשה הגבורים שהיו עם דוד בחרפם בפלשתים׳ שהיו מחרפים אותם כמו כי חרף מערכות אלהים שנאספו שם למלחמה׳ ויעלו איש ישראל גם המה במלחמה כנגדם: והעם ישובו אחריו אך לפשט׳ שהיה הוא הולך והורג והם מפשיטים אחריו ה החללים׳ ואחרי זה היה עוד שמה בן אגא הררי׳ מן ההר היה: לחיה׳ שם מקום׳ או יש לומר שהוא כמו וחית פלשתים חונה׳ שפתרונו מחנה פ פלשתים: וירדו שלשה מהשלשים ראש׳ פירוש אלו שלשה הגיבורים שהזכרנו שהיו ראש לכל ה השלישים גיבורים של דוד: ויבואו אל קציר אל דוד׳ מקרא קצר הוא ש׳ ומי קציר׳

גברים חד מן י״ג חס׳ ה׳ בריש תיבותא וקרי׳ וסי׳ שלל ויעט העם אל שלל׳ גברים ואחריו אלעזר בן דדי כן כתיב׳ אחד ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל׳ שבכה וכותרות על שני העמדים׳ מלך ויקח אסא את כל הכסף דמלכים׳ מלך וישמח כל עם הארץ דמלכים׳ מלך ויקשר עליו פקח בן רמליהו׳

אלה שמות הגבורים אשר לדוד ישב בשבת תחכמני ראש השלשי הוא עדינו העצנו על שמנה מאות חלל בפעם אחד: ואחרו אלעזר בן דדי בן אחחי בשלשה גברים עם דוד בחרפם בפלשתים נאספו שם למלחמה ויעלו איש ישראל: הוא קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו ותדבק ידו אל החרב ויעש יהוה תשועה גדולה ביום ההוא והעם ישבו אחריו אך לפשט: ואחרו שמה בן אגא הררי ויאספו פלשתים לחיה ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים והעם נס מפני פלשתים: ויתיצב בתוך החלקה ויצילה ויך את פלשתים ויעש יהוה תשועה גדולה: וירדו שלשים מהשלשים ראש ויבאו אל קציר אל דוד אל מערת עדלם וחית פלשתים חנה בעמק רפאים: ודוד אז במצודה ומצב פלשתים אז בית לחם:

אלה אלין שמהת גבריא דהוו עם דוד גברא ריש משריתא יתיב על כורסי דינא וכל נבייא וסביא מקפין ליה משיח במשח קודשא בחיר ומפנק שפיר בריויה ויאי בחזויה חכים בחוכמתא וסוכלתן בעיצה גבר בגבורתא ריש גבריא הוא מתקן במני זינא נפק בפום קלא ונצח בקרבא ומתביב על ידי מורניתיה תמני מאה קטילין בזמנא חדא: ואחריו ובתרוהי אלעזר בר דודו בר אחוהי מתלתא גבריא עם דוד כד חסידו פלישתאי ואתכנישו תמן לאגחא קרבא וסליקו אנש ישראל: הוא הוא קם וקטל בפלשתאי עד דלאירת ידיה ואדביקת ידיה עם חרבא ועבד יי פורקנא רבא ביומא ההוא ועמא תב בתרוהי ברם לחלצא קטיליא: ובתרוהי שמא בר אגא דמן הרר טורא ואתכנישו פלשתאי לחיתא והות תמן אחסנת חקלא מליא טלופחין ועמא אפד מן קדם פלשתאי: ויתיצב ואתעתד בגו אחסנתא ושיזביה וקטל ית פלשתאי ועבד יי פורקנא רבא: וירדו ונחתו תלתא גבריא מגברי רישי משריתא ואתו לחצדא לות דוד עדלם ומשרית פלשתאי שריא במישר גבריא: ודוד ודוד בכן בחקרא ואסטרטיג פלשתאי בכן בבית לחם:

עם כה אמר יי׳ הלוך ועמדת בשער׳ ארץ לקול תתו המון מים קדמא׳ דבר ויבא ויעש יי׳ כאשר דבר׳ מלכים וידבר אתו טבות דירמיה׳ רשע הנפש החטאת היא תמות׳ עמים צדיק הוא יי׳ כי פיהו מריתי:

רשי

אשר לדוד יושב בשב׳ יושב בשבת סנהדרין והוא תחכמוני והוא ראש השלישי אב בנוי בחכמה ובגבורה בשלשה דברים הללו הוא ראש כמו שנאמר ונבון דב׳ ואיש תאר וגבור חיל: עדינו העצני׳ כשעוסק בתורה כורך ומקשר עצמו כתולעת כשהוא מעדנות כימה וכשיוצא למלחמה קשה כעץ והורג שמונה מאות חלל במלחמה אחת: בשלשה גבורי׳ המעולים שבגבורים: בן דודו׳ כך שמו: בחרפם בפלשתים׳ תקעו כף להלחם בהם ולנצחם: אך לפשט׳ לאלצא קטיליא לא היה איש לעזרו להרוג אלא כולם פ פושטים אחריו את ה החללים: הררי׳ מן ההר: לחיה׳ לגדוד כחית השד׳: מהשלשי׳ ראש׳ תירגם יונתן מגיברי רישי משיריתא: ומצב פלשתים אז בית לחם׳ החיל היה חונה בעמק רפאים ושלח מצב שלהם לבי׳ לחם: מי

רלבג

יושב בשבת תחכמוני׳ ידמה שזה היה לשבח עדינו העצני וכן היה הענין בשאר התארים שזכר לו בזה המקום ואחשב שנקרא יושב בשבת תחכמוני כי מרוב אהבתו החכמה היה שובת מכל מלאכ׳ אחרת ומתעסק תמיד בקנין החכמה: ראש השלישי׳ תארו בזה התאר לפי שהיה ראש באלו השלשה ג גבורים שזכר תחלה והם עדינו העצני א אלעזר בן אחחי שמה בן אגא הררי: בחרפ׳ בפלשתים׳ ידמה שהם היו מחרפים ב בפלשתים להתפאר ע עליהם שלא יוכלו להם במלחמה כמו שהיה מחרף גלית הפלשתי מערכות ישראל: עד כי יגעה ותדבק בחרב׳ הנה יגעה ידו מרוב התנועה וההכאות שהכה בפלשתים בתוקף ותדבק בחרב כי סר מהאצבעו׳ כח הפשיטה ונשארו כפופי׳ או היה זה מרוב הדם הנאחז ביד והבאור הראשון הוא נראה יותר: אך לפשט׳ ר״ל לפשט החללים: ויאספו פלשתים לחיה׳ ר״ל שכבר נאספו לקחת המחיה מהשדה והיא התבואות ומיני קטנית ומה שידמה לזה ממה שהוא מזון: וירדו שלשה מהשלשים ראש׳ ר״ל שכבר ירדו שלשה שהיו ראש מהשלשים גבורים שנזכר אחר זה: וחית פלשתי׳ היא עדת פלשתים: ומצב פלשתים׳ הם האנשים ההולכים לפני החיל והם בעלי הבנות: ויסך

רשי

מי ישקני מים׳ אמרו רבותינו הוצרך לשאל שאלה מסנהדרין היושבים בשער בית לחם: הדש האשנים׳ לשון תמיהה: ויסך אותם ליי׳׳ כך אמר מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין שמועה מפיו ומאי יסך אותם ליי׳ דאמריכהו משמיה דגמר׳: ועד השלשה לא בא׳ ולתלת גבורין לא מטא: את שני אריאל מואב׳ ית תרין רברבי מואב ורבותינו אמרו שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני: אריאל מואב׳ על שם שבכאו דוד שבא מרות המואביה:

רדק

מי ישקני מים׳ כמשמעו שהתאוה לאותן המים שהיו יקרים וטובים וימי קציר היו כמו שאומר וכאותן הימי׳ אדם מתאוה למים קרים מפני החום אולי במצוד׳ שהיה שם דוד לא היו שם מים טובי׳ ואחר שהביאו אותם נתחרט על ששמו עצמם שלשת הגבורים האלה בסכנה גדולה בעבור תאותו אל המים׳ ולא אבה לשתותם שהיה חושב בנפשו אילו שתה אותם כאילו שתה דמם כי בנפשותם הביאום: ויסך אותם ליי׳׳ כלומר שפכם לארץ לשם יי׳ כי לא היה שם מזבח׳ ומה שכתבו רז״ל בעניין זה הם דברים של תימה כי חברו שני העניינים האלה כאחד והיו בשני המקומות כי דבר חלקת השדה היה באפס דמים ודבר המים היה במערת עדולם והם פי׳ מי ישקני מים דרך משל כי המים הם התורה כמו הוי כל צמא לכו למים׳ ופירוש מי ישקני מים הלכה כ נצרכ׳ לו לשאו׳ מסנהדרין שהיו בבית לחם וזהו שאמר מבאר בית לחם: אשר בשער׳ כמו השערה אל הזקנים וההלכה אשר הוצרכה לשאול מהם הוא דבר חלקת השדה מלאה עדשים ושעורים ונחלקו בדבר זה מהם אמרו כי הגדישים מששורים ו ומעדשים היו מישראל ופלשתים היו טמונים בהם ושאל דוד אם יש לו רשות לשלח אש בגדישים בעבור שישרפו עמם הפלשתים ושלחו לו אסור להציל עצמו ב בממון חבירו אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ומהם אמר כי הגדישי׳ משעורים היו של ישראל והגדישים של עדשים היו של פלשתים ושאל אם יש לו רשות לתת השעורים לפני הבהמות שהיו עמו לאכול וישלם חילופם לבעלי השעורי׳ מגדישי העדשים ושלחו לו חבול ישיב רשע גזלה ישלם אע״פ שמשלם נקרא רשע אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ופי׳ ויתיצב בתוך החלקה ויצילה שלא הניח דוד לשרוף את הגדישים או להאכילם לבהמותיו ופי׳ ולא אבה דוד לשתותם שלא אמר הלכ׳ זו בשם שלשה אלא כך אמר מקובלני מבי׳ דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין דבר שמועה מפיו ומאי ויסך אותם ליי׳ דאמריכהו משמי׳ דגמרא׳ ודברים אלה רחוקים מאד מדרך הפשט כי הפסוקים הם ספור הגבורים אשר לדוד ומספר הגבורות אשר עשה כל אחד מהשלשה הראשונים ומה שעשו שלשת האחרונים בהביאם המים ולא היה שאלת הלכה בחלקה ההיא אבל מלחמה גדולה היה עד שנס ישראל מפני פלשתים כמו שאמר הכתוב ושמה התגבר והתיצב בתוך זאת החלקה והצילה שלא שרפו אותה פלשתים ואמר שהכה בפלשתים ואמר ויעש יי׳ תשועה גדולה ואין להבין בכל זה אלא פשט הכתו׳ כמו שהוא ומהם אמרו כי מה שאמר במקום אחר מליאה עדשים שתי שדות היו אחת של שעורים ואחת של עדשים ומהם אמרו כי בשתי שנים היה הדבר הזה בשנה אחת שהיו בחלקה זאת היתה מלאה עדשים ובשנה האחרת היתה מלאה שעורים ויש מרבותי׳ ז״ל שפי׳ דברים אלה כמשמען שנתאוה דוד למים אבל אמרו כי הזמן הזה היה חג הסכות שהיו מנסכין בו המים ובמה עשה דוד שם כי היתר הבמות היה אז ונסך מים אלו בבמה ואמרו למה שלח שלשה אחד היה הורג ואחד היה מפנה ההרוגי׳

בור ג׳ כתיב באר וסי׳ ויתאוה דוד ויאמר׳ ויבקעו שלשת הגברים במחנה פלשתי׳ והכה את הארי בתוך: ויאמר ין בטעמ׳ בקריאה וסי׳ קח את בנך את יחידך אשר אהבת׳ ויאמר מי איפוא הוא הצד ציד׳ ויאמר הכי קרא שמו יעקב׳ ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה׳ וישמע דוד כי מת נבל׳ את אלהי אשר עשיתי דמיכה׳

טו וַיִּתְאַוֶּה דָוִד וַיֹּאמַר מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם מִבֹּאר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׁעַר: וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם מִבֹּאר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשַּׁעַר וַיִּשְׂאוּ וַיָּבִאוּ אֶל־דָּוִד וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם וַיַּסֵּךְ אֹתָם לַיהוָה: וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי יְהוָה מֵעֲשֹׂתִי זֹאת הֲדַם הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים בְּנַפְשׁוֹתָם וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם אֵלֶּה עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים: וַאֲבִישַׁי אֲחִי׀ יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה הוּא רֹאשׁ הַשְּׁלֹשִׁי וְהוּא עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ עַל־שְׁלֹשׁ מֵאוֹת חָלָל וְלוֹ־שֵׁם בַּשְּׁלֹשָׁה: מִן־הַשְּׁלֹשָׁה הֲכִי נִכְבָּד וַיְהִי לָהֶם לְשָׂר וְעַד־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־בָא: כ וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע בֶּן־אִישׁ־חַי רַב־פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל הוּא הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִאֵל מוֹאָב

ל׳ | מבר ג׳ מ״ל קׄ אלף | מבר קׄ חס׳ | ב׳ | ל׳ וחס׳ ל׳ | השלשה קׄ | כ״ל חס׳ דד״ה מ״ל | חי׳ ל׳ קׄ לחס׳

וַחֲמֵידַת נַפְשָׁא דְדָוִד וַאֲמַר מַן יַשְׁקִנַּנִי מַיָּא מִגּוּבָא דְבֵית לֶחֶם דִּי בְתַרְעָא: וּבְזַעוּ תְּלָתָא גִּבָּרַיָּא בְּמַשְׁרִיַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹ מַיָּא מִגּוּבָא דְבֵית לְחֶם דִּבְתַרְעָא וּנְסִיבוּ וְאַיְתִיאוּ לְוַת דָּוִד וְלָא אֲבָה לְמִשְׁתֵּיהוֹן וַאֲמַר לְנִסְכָּא יִתְהוֹן קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר חַס לִי מִן קֳדָם יְיָ מִלְּמֶעְבַּד דָּא הֲדַם גַּבְרַיָּא דַאֲזַלוּ בְּנַפְשָׁתְהוֹן וְלָא אֲבָה לְמִשְׁתֵּיהוֹן אִלֵּין עֲבַדוּ תְּלָתָא גִּבָּרַיָּא: וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי דְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה הוּא רֵישׁ גִּבָּרַיָּא וְהוּא תַּבֵּיב יַת מוּרְנִיתֵיהּ עַל תְּלָת מְאָה קְטִילִין וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא גִּבָּרַיָּא: מִן גִּבָּרַיָּא הֲוָה יַקִּיר וַהֲוָה לְהוֹן לְרַבָּא וְלִתְלָת גִּבָּרִין לָא מְטָא: וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע בַּר גְּבַר דְּחֵיל חֶטְאִין דִּילֵיהּ עוּבָדִין מִקַּבְצְאֵל הוּא קְטַל יַת תְּרֵין רַבְרְבֵי מוֹאָב

ויאמר שלחני נא כי זבח׳ ויאמר אליו דוד התורידני אל הגדוד תנינא דפסוק׳ ויאמר עד אשר אם שאו׳ ערים׳ ויאמר חלילה לי יי׳׳ ויאמר בא אל בינות לגלגל׳ ויאמר הזהאל׳ ואני באתי בית שמעידה׳ ויאמר עבד מלך הכושי אל ירמיהו׳ וג׳ בטעמא ואמרת וסים׳ לעבד מלך הכושי׳ הנבא על אדמת ישראל ואמרת הלא עוד׳ ואמרת לפני יי׳ אלהיך בערתי הקדש:

רלבג

ויסך אותם ליי׳׳ מזה המקום למדנו שכבר ינסכו מים לשי׳ שאם לא היה נעשה זה ב במקדש לא היה דוד מנסכם ליי׳ ולפי שלא מצאנו מקום יות׳ ראוי לזה הנסוך מחג ה הסוכות וזה לסבות האחת כי השי׳ בחר אז שיקחו מהצמחים הגדלי׳ על המי׳ כאמרו וענף עץ עבות וערבי נחל והשנית כי אז ראוי לבקש המים מ מהשי׳ וכמו שיקרבו העומר בפסח לבקש ברכת הקציר ו והבכורים בעצרת ל לבקש ברכת פירות האילן כן יקרבו המים בחג הסוכות לבקש מהשי׳ ברכת הגשמים כי אז יבא עת הזריע׳ ויצטרכו לגשמים והשלישית כי שם לבד תמצא ההערה בתורה על רבוי הנסכים הנה ראוי שיהיו אלו הנסכים בחג הסוכות בזה האופן: ואבישי אחי יואב בן צרויה הוא ראש השלשה׳ ר״ל שהוא היה היותר נבחר מן השלשה שהיו ראש לשלשים הגבורים הנזכרים אחר זה: מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא׳ אך לא בא למעלת השלשה הראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם: ובניהו בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים מקבצאל׳ הנה תאר אותו שמעלת הגבורה באה לו מאבותיו ולזה אמ׳ עליו שהו׳ בן איש חיל ר״ל שאביו היה גבור חיל והיה רב פעלי׳ בענייני הגבורה כי עשה פעולות רבות מיוחסות לגבור והוא היה מעיר קבצאל שהיתה לגורל בני יהודה והנה הכתוב בזה בן איש חי הנה הרצון בו גבור כי הגבור יראה בו פעל החיות יותר מזולתו ומזה גם כן אמרו כי חיו׳ הנה ר״ל רבות הכח והגבורה: הוא הכה את אריאל מואב׳ הנה המגדל החזק יקרא אריאל ולזה נקרא בית המקדש אריאל והרצון בו שהוא הכה אנשי המגדלי׳ החזקי׳ ההם שהיו במואב והמלה מורכבת מארי ומאל ועניינו ארי תקיף כי הארי הוא רב הגבורה ואפשר גם כן שהיה בהם צורת אריה להורות על התוקף והחוזק:

והוא

ואחד מכנים צלוחית בטהרה ודברי אלה קרובים מן הראשונים וז״ת ויסך אותם ליי׳ ואמר לנסכה יתהון קדם יי׳: חלילה לי ליי׳׳ כמו מיי׳ וכן אלחנן בן דודו בית לחם מבית לחם או יהיה יי׳ קריאה כנגד השם יתברך: הוא ראש השליש׳׳ כן כתיב וקרי השלשה והכתוב הוא מן שלישים על כלו ופי׳ ראש השלשה מביאי המים והיה לו שם בהם כי היה נזכר בגבורה עמהם ומה שאמר מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר כפל דבר לחזק העניין כי כן דרך הלשון ובדברי הימים מן השלשה בשנים נכבד כרלה כי הוא היה אחד מהשלשה והיה נכבד מהשנים ושר עליהם ומה שאמר הנה מהשלשה הכי נכבד ר״ל משלשתם כי הוא היה אחד מהם ומה שאמר ועד השלשה לא בא ר״ל עד שלשה הראשונים והם עדינו ואלעזר ושמה לא הגיע עד גבורתם ות׳ ולתלת גבורין לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלשה הגבורות שעשו השלשה: בן איש חי׳ כן כתיב וקרי איש חיל כי יהוידע אביו גם כן היה גבור חיל׳ ומה שכתוב חי דרשו בו שהיה צדיק גמור וצדיקים אפילו במיתתם קרואים חיים וז״ת בן איש חיל בר גבר דחיל חטאין: רב פעלים׳ שהיה גדול במעשים טובים: מקבצאל׳ שם מקום נזכר בנחלת בני יהודה קבצאל ועדר ויגור ורבו׳ ז״ל דרשו שהרבה פעלים וקבץ לתורה: את שני אריאל מואב׳ כתרגומו ית תרין רברבי מואב והיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל ואריי יש לו גבורה ואל הוא לשון חוזק ואע״פ שהיה בניהו כהן ואסור להטמא למתים להלחם באויבי יי׳ הוא מצוה כשצוה הקב״ה להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל וכן נזה להיות כהן משוח מלחמה ולהכנס עם ישראל למלחמה והנה פנחס טמא עצמו לנגוה כשהרג זמרי וכזבי וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל:

והכה

רדק

והכה את האריה, ה"א כתוב ולא קרי והענין אחד ארי או אריה: ביום השלג, אמרו כי האריה ביום צנה ושלג נוספת גבורתו ובדברי רז"ל את שני אריאל שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני ואריאל שם בית המקדש כמו הוי אריאל ופי' מואב שבכה אותו שלמה שבא מרות המואביה ומה שאמר ביום השלג דרשו בו איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחית וטביל ואיכ' דאמרי דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסתו' וכל אלה דברי רחוקי' מדרך הפשט כי הכתוב מספר גבורות כל אחד מהם לא תלמודו וחסידותו וכ"תי הפסוקים על דרך הפשט: אשר מראה, כתוב ל"ל איש מצרי אשר היה לו מראה וגדול וקרי איש מראה כמשמעו, ובדברי הימים איש מדה והענין אחד כי איש מדה ר"ל מדה גדולה כמו אנשי מדו' ואיש מראה ר"ל בעל פרצוף גדול: ולו שם בשלש' הגבורים, המביאים את המים: מן השלשים נכבד, מן השלשי' הגבורים שזכר אחר אלה ות"י מן גיבריא יקיר תרגם השלשים כמו השלישים: ואל השלשה לא בא, תחכמוני ואלעזר ושמה ות"י ולתלת גבורן לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלש' הגבורי' שעשו השלשה: וישימהו דוד אל משמעתו, אל עצתו או פי' שהפקידו על אנשי משמעתו והם הכרתי והפלתי כמו שאמר למעלה ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי: עשהאל אחי יואב בשלשים, במספר השלשים היה והם שלשים גבורי' ממנו עד אוריה החתי ויונתן תרגם בגיבריא: אלחנן בן דודו, כך היה שמו דודו וכ"תי בר דודו: בית לחם, מבית לחם וכן השמרו לכם עלות בהר מ מעלות: שמה החרדי, הראשון ר"ש והשני ל"ת וכן אליקא החרדי הראשון ר"ש ו והשני ל"ת ושניה' ליחס מקומם כתרגומו דמן חרוד וכן הוא ב במסרה ובפסוק: בני ישן יהונתן, כמו ובני פלוא אליאב ובני דן חושים: שמה ההררי, כתרגומו דמן הרר טוראה: אחיאם בן שרר האררי, הא"לף נחה ותרגומו דמטור גבוה: חצרו, כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד: הארבי, בב"ית: נושאי כלי יואב, כתוב ביו"ד לשון רבי' ר"ל על צלק ועל נחרי וקרי נושא על נחרי: כל שלשים ושבעה, אלה השלשים המנויים הם מעשהאל עד אוריהו ושלשת הראשונים תחכמוני אלעזר ושמה ושלשה מביאי המים הם ששה ואבישי בן צרוי' היה אחד מאלה הג' כמו שפירשנו ובניהו בן יהוידע הרי שבעה ויואב לא הוצרך למנות כי שר צבא היה: ויוסף אף יי', לא ידענו זה החרון למה היה אם היה רע בישר' דוד היה מבער אותו אולי היה בישר' עוברי עבירה בסתר ומה שאמר ויוסף כי דבר אבשלו' חרון אף היה מיי' על ישר' אע"פ שהיה הדבר ההוא לעונש דוד שברח מפני בנו ושכב עם נשיו וג"כ נענשו ישראל שנגפו בעת ההיא כ' אלף ביום אחד א"כ הדבר ההוא היתה סבה מאת יי' לחרות בישראל על מעשים רעים שהיה בסתר בהם וכן עתה הוסיף אף יי' לחרות בישראל על נסתרות שהיו ביניהם כי אילו היו גלוין' לא הניחם דוד ולפי שלא היו גלויות הענישם האל על ידי סבה כי כל משפטיו צדק ואמת והסית את דוד ונתן בלבו שימנה אותם או אמר ויוסף על הרעב שהיה שלש שנים ואע"פ שנגלה אותו העון חרון אף היה על כל ישראל ועתה הוסיף לחרו' בהם והסית את דוד שימנה אותם וכבר היה לדבר זה נודע בישראל מן התורה כי אם ימנו את ישראל שלא יתנו איש כופר נפשו שיהיה בהם נגף ואפילו ימנה אותם לצורך וצוה דוד את יואב שימנה אותם והיה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר לפי שידע שיחסרו וכן אמר בדברי הימים למה יהיה לאשמה לישראל ואע"פ שיקח מהם כסף או שום דבר כיון שימנה אותם שלא לצורך יחסרו כמו שפי' למעלה בפסוק ויפקדם בטלאים ואמרו רז"ל כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו כמו בימי דוד לפיכך היה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר עד שחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ומה שאמר ויסת את דוד בהם כלומר ששם בלבו למנותם ומה שאמר לאמר לך מנה את ישראל היה בלב דוד שיאמר לאחד משריו לך מנה את ישראל לא שהאל אמר לו בנבואה לך מנה שאם כן איך אמר דוד חטאתי מאד ואם האל אמר לו מה חטא אלא שם בלבו למנותם בעבור עון ישראל ודוד לא ידע כי מיי' הוא ות"י וגרי ית דוד בהון והיצר שהיה בלבו למנותם הוא השטן שנאמר בדברי הימים:

רלבג

והוא ירד והכה את האריה בתוך הבור ביו' השלג, אמר ביום השלג להורות על רוב גבורתו שעם היו' כחו או חלוש מצד התגבורת הקור והיה ג"כ בתו' הבור ששם ישלוט הקור יותר לקרירות המקום ההוא ולא היו לו ולאריה מנוס שלא ימחית האחד את האחר עם כל זה ירד בניהו בן יהוידע הכהן הגדול ולא ירא שיזיקהו הארי בירידתו שם והכה הארי לרוב גבורתו: ולו שם בשלש' הגבורים, ר"ל שכבר היה לו שם בשלשה הגבורים האלו שהיו ראש מהשלישים אך מדרגתו לא באה אל מדרגת השלש' גבורים האלה ולזה לא נמנה עמהם ולא נמנה גם כן עם השלשי' כי היה יותר נכבד מהם: וישימהו דוד אל משמעתו, ר"ל ששם אותו אחד ממשרתיו הסרים אל משמעתו והנה לא היה בניהו בן יהוידע מן השלשה שהיו מן השלישי' ראש אך היותר נכבד מ מהשלשים ולזה היה מכניס בכללם לז' הג' הראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם והג' השניי' שהיו מהשלשי' ראש ובניהו בן יהוידע שהיה ענינו ממוצע בין השלשה ובין השלשים ושלשים הגבורי' הם לז' אך לא זכר בזה ה המקום השלשה ה הגבורי' השניים כי אם אבישי ולזה לא תמצא' בזה המספר כי אם לה', וזכר אחר זה שכבר הוסיף אף יי' ל לחרות בישראל מלבד מה שחר' אפו על דבר הגבעונים שהיה רעב שנה אחר שנה: ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישר' ואת יהודה, ראוי שתדע שראוי שיובן מזה שאו' השם הוא המסית את

הבארתי חד מן ד' זוגין מן ב' ב' קדמא מפיק א' ותניין לא מפיק א' וסימ' נמסר בסדר מקץ: ויוסף ג' בליש' תוספ' וסימ' ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם, ישמע חכם ויוסף לקח, הודע לצדי' ויוסף לקח, א' מלרע וב' מלעיל:

שמואל ב

וְהוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת־הָאֲרִיֵּה בְּתוֹךְ הַבֹּאר בְּיוֹם הַשָּׁלֶג׃ וְהוּא־הִכָּה אֶת־אִישׁ מִצְרִי אֲשֶׁר מַרְאֶה וּבְיַד הַמִּצְרִי חֲנִית וַיֵּרֶד אֵלָיו בַּשָּׁבֶט וַיִּגְזֹל אֶת־הַחֲנִית מִיַּד הַמִּצְרִי וַיַּהַרְגֵהוּ בַּחֲנִיתוֹ׃ אֵלֶּה עָשָׂה בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְלוֹ־שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה הַגִּבֹּרִים׃ מִן־הַשְּׁלֹשִׁים נִכְבָּד וְאֶל־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־בָא וַיְשִׂמֵהוּ דָוִד אֶל־מִשְׁמַעְתּוֹ׃ עֲשָׂה־אֵל אֲחִי־יוֹאָב בַּשְּׁלֹשִׁים אֶלְחָנָן בֶּן־דּוֹדוֹ בֵּית לָחֶם׃ שַׁמָּה הַחֲרֹדִי אֱלִיקָא הַחֲרֹדִי׃ חֶלֶץ הַפַּלְטִי עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ הַתְּקוֹעִי׃ אֲבִיעֶזֶר הָעַנְּתֹתִי מְבֻנַּי הַחֻשָׁתִי׃ צַלְמוֹן הָאֲחֹחִי מַהְרַי הַנְּטֹפָתִי׃ חֵלֶב בֶּן־בַּעֲנָה הַנְּטֹפָתִי אִתַּי בֶּן־רִיבַי מִגִּבְעַת בְּנֵי בִנְיָמִן׃ בְּנָיָהוּ פִּרְעָתֹנִי הִדַּי מִנַּחֲלֵי גָעַשׁ׃ אֲבִי־עַלְבוֹן הָעַרְבָתִי עַזְמָוֶת הַבַּרְחֻמִי׃ אֶלְיַחְבָּא הַשַּׁעַלְבֹנִי בְּנֵי יָשֵׁן יְהוֹנָתָן׃ שַׁמָּה הַהֲרָרִי אֲחִיאָם בֶּן־שָׁרָר הָאֲרָרִי׃ אֱלִיפֶלֶט בֶּן־אֲחַסְבַּי בֶּן־הַמַּעֲכָתִי אֱלִיעָם בֶּן־אֲחִיתֹפֶל הַגִּלֹנִי׃ חֶצְרוֹ הַכַּרְמְלִי פַּעֲרַי הָאַרְבִּי׃ יִגְאָל בֶּן־נָתָן מִצֹּבָה בָּנִי הַגָּדִי׃ צֶלֶק הָעַמֹּנִי נַחְרַי הַבְּאֵרֹתִי נֹשְׂאֵי כְּלֵי יוֹאָב בֶּן־צְרֻיָה׃ עִירָא הַיִּתְרִי גָּרֵב הַיִּתְרִי׃ אוּרִיָּה הַחִתִּי כֹּל שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה׃

כד וַיֹּסֶף אַף־יְהוָה לַחֲרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת־דָּוִד בָּהֶם לֵאמֹר לֵךְ מְנֵה אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוּדָה׃

האריי ק · הבור ק · איש ק · ז' ר"פ בכנויאי · ל' · ב' וחס' ובפסוק · ל' וחס' ב' · ל' וחד ויריבי · ל' חס' ל' · ל' · ל' וחס' · ג' · ל' · חצרי ק · ל' · ל' פס · נשא ק · ל' · ג'

האררי ב' דשמואל א' כתי' ואחרע הררי כתיב

הבארתי ד' זוגין ב' ב' קדמאה מפיק א' ותניינא לא מפיק א'

תרגום

וְהוּא נְחַת וּקְטַל יַת אַרְיָא בְּגוֹ גוּבָּא בְּיוֹמָא דְתַלְגָּא׃ וְהוּא קְטַל יַת גַּבְרָא מִצְרָאָה גְּבַר דְּחֶזְוָא וּבִידָא דְמִצְרָאָה מוּרְנִיתָא וּנְחַת עֲלוֹהִי בְּחוּטְרָא וַאֲנֵיס יַת מוּרְנִיתָא מִידָא דְמִצְרָאָה וְקַטְלֵיהּ בְּמוּרְנִיתֵיהּ׃ אִלֵּין עֲבַד בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא גִבָּרַיָּא׃ מִן גִּבָּרַיָּא יַקִּיר וְלִתְלָתָא גִּבָּרִין לָא מְטָא וּמַנְיֵיהּ דָּוִד עַל מִשְׁמַעְתֵּיהּ׃ עֲשָׂהאֵל אֲחוּהִי דְיוֹאָב בְּגִבָּרַיָּא אֶלְחָנָן בַּר דּוֹדוֹ דְּמִבֵּית לָחֶם׃ שַׁמָּה דְּמִן חֲרוֹד אֱלִיקָא דְּמִן חֲרוֹד׃ חֶלֶץ דְּמִן פֶּלֶט עִירָא בַּר עִקֵּשׁ דְּמִתְּקוֹעַ׃ אֲבִיעֶזֶר דְּמִן עֲנָתוֹת מְבֻנַּי דְּמִן חוּשָׁת׃ צַלְמוֹן דְּמִן אֲחוֹחַ מַהֲרַי דְּמִן נְטוֹפָת׃ חֵלֶב בַּר בַּעֲנָא דְּמִנְּטוֹפֶת אִתַּי בַּר רִיבַי מ מִגִּבְעֲתָא דִבְנֵי בִנְיָמִין׃ בְּנָיָהוּ דְּמִפִּרְעָתוֹן הִדַּי דְּמִנַּחֲלֵי גָעַשׁ׃ אֲבִי עַלְבוֹן דְּמִן עַרְבַת עַזְמָוֶת דְּמִבַּרְחוּם׃ אֶלְיַחְבָּא דְּמִשַּׁעַלְבוֹן בְּנֵי יָשֵׁן יְהוֹנָתָן׃ שַׁמָּה דְּמִן הֲרַר טוּרָאָה אֲחִיאָם בַּר שָׁרָר דְּמִטּוּר גְּבוֹהַּ׃ אֱלִיפֶלֶט בַּר אֲחַסְבַּי בַּר מַעֲכַת אֱלִיעָם בַּר אֲחִיתוֹפֶל גִּילוֹנָאָה׃ חֶצְרַי דְּמִן כַּרְמְלָא פַּעֲרַי דְּמִן אֲרָב׃ יִגְאָל בַּר נָתָן דְּמִצּוֹבָא בָּנִי מִשֵּׁבֶט גָּד׃ צֶלֶק דְּמִבְּנֵי עַמּוֹן נַחְרַי דְּמִן בְּאֵרוֹת נָטֵיל זֵינֵיהּ ד דְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה׃ עִירָא דְּמִן יֶתֶר גָּרֵב דְּמִן יֶתֶר׃ אוּרִיָּה חִתָּאָה כָּל גִּבָּרַיָּא תְּלָתִין וְשִׁבְעָה׃ וְאוֹסִיף רוּגְזָא דַייָ לְמִתְקַף בְּיִשְׂרָאֵל וְגָרֵי יַת דָּוִד בְּהוֹן לְמֵימַר אֱזֵיל מְנֵי יַת יִשְׂרָאֵל וְיַת דְּבֵית יְהוּדָה׃

רשי

כד כל שלשים שבפרשה זו ת"י גיבריא כל שלשים ושבעה ואין מנויין כאן ואני אומר יואב לא הוצרך ל להזכי' שהו' שר הצבא ואחר שחסרו שמ' בני ישי נ' או ד' היו: ויוסף יי' לחרות, לא ידעתי על מה בישראל: ויסת, גירה: כהם

ויוסף

רשי

כהם וכהם׳ כהם כפלים וכהם שני כפלים הרי ארבעה כפלים וכן חוזר וכופל את הכפילה עד מאה פעמים כמלאכת ברכתו של יואב יתירה על של משה שאמר ככם אלף פעמים ועוד שברכתו של משה לזמן מרובה ושל יואב מיד שנאמר בה ועיני אדוני המלך רואות: הגד ואליעזר׳ התחיל בבני גד לפי שהם גבורים וקשים אמר הלואי ילחמו בי ויעכבו על ידי:

הגלעדה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה׳ ויבאו הגלעדה ואל ארץ׳ לחצי המנשה גלעדה: וסביב ב׳ למשכן יחנו׳ וסביב אל צידון:

(וייסף כמס׳ כדף הקנ׳)

ויאמר המלך אל־יואב ׳ שר־החיל אשר־אתו שוט־נא בכל־שבטי ישראל מדן ועד־באר שבע ופקדו את־העם וידעתי את מספר העם: ויאמר יואב אל־המלך ויוסף יהוה אלהיך אל־העם כהם ׳ וכהם מאה פעמים ועיני אדני־המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה: ויחזק דבר־המלך אל־יואב ועל שרי החיל ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את־העם את־ישראל: ויעברו את־הירדן ויחנו בערוער ימין העיר אשר בתוך־הנחל הגד ואל־יעזר: ויבאו הגלעדה ואל־ארץ תחתים חדשי ויבאו דנה יען וסביב אל־צידון: ויבאו מבצר־צר וכל־ערי החוי והכנעני ויצאו אל־נגב יהודה באר שבע: וישטו בכל־הארץ ויבאו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום ירושלם: ויתן יואב את־מספר מפקד־העם אל־המלך ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש־חיל שלף חרב ואיש יהודה חמש־מאות אלף איש: ויך לב־דוד אתו אחרי־כן ספר את־העם ויאמר דוד אל־יהוה חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יהוה העבר־נא את־עון עבדך כי נסכלתי מאד: ויקם דוד בבקר ודבר־יהוה היה אל־גד הנביא חזה דוד לאמר:

ואמר מלכא ליואב רב חילא דעמיה הליך כען בכל שבטיא דישראל מדן ועד באר שבע ומני ית עמא ואדע ית חושבן עמא: ואמר יואב למלכא ויסף יי אלהך על עמא כאלין וכאלין מאה זמנין ועיני רבוני מלכא חזן ורבוני מלכא למה אתרעי בפתגמא הדין: ותקיף פתגמא דמלכא על יואב ועל רבני חילא ונפק יואב ורבני חילא קדם מלכא לממני ית עמא ית ישראל: ועברו ית ירדנא ושרו בערער דרום קרתא דבגו נחלא דשבטא גד ואליעזר: ואתו לגלעד ולארעא דרומא לחדשי ואתו לדן יען ומתמן אסתחר לצידון: ואתו לקרוין כריכן וכל קרוי חואי וכנענאי ונפקו לדרום יהודה לבאר שבע: והליכו בכל ארעא ואתו מסיפי תשעת ירחין ועסרין יומין לירושלם: ויהב יואב ית חושבן מנין עמא למלכא והוו ישראל תמני מאה אלפין גבר גבר שלפי סיפא ואנש יהודה חמש מאה אלפין גברא: וחש דוד בלביה בתר כן דמנא ית עמא ואמר דוד קדם יי חבירת לחדא דעבדית הדא וכען יי אעבר כען ית חובא דעבדך ארי אסתכלית לחדא: וקם דוד בצפרא ופתגם נבואה מן קדם יי הוה עם גד נביא חזיא דדוד למימר:

נא ארץ תחתים חדשי׳ מקום יישוב חדש שאוכלוסיה׳ מועטין אולי בתוך כך יתחרט דוד וישלח אליו שליח שיחזור בו: דנה׳ בבני דן: יען׳ שם המקו׳: מספר מפקד׳ את מספ׳ למה מפקד שני אכפריאו׳ עשה גדולה וקטנה אמר אראנו את הקטנ׳ ואם יקשה אראנו את הגדולה לכך נאמר מפקד לשון חסרון כך נדרש בפסיקתא: ותהי ישרא׳ תשם כאן כנקבה: שמנה מאות אלף׳ ובדברי הימים הוא אומר אלף אלפים ומאה אלף בהגדת אמוראים מצינו אמר רבי יהושע בן לוי הכתובי׳ מוספי׳ כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נימנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומ׳ שבט לוי אינו נמנ׳ במנין שאר שבטי׳ כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה׳ ובשלשים ושתי׳ מדות דר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי שנינו כתו׳ אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפי׳ ומאה אלף ויהוד׳ ארבע מאות ושבעים אלף וכתו׳ אחד אומר ותהי ישר׳ שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף נמצ׳ ביניהם שלש מאות אלף אלו ג׳ מאות אלף מה טיבן בא הכתו׳ השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדשו לכל חדשי השנה המחלוקה האחת כ״ד אלף מלמד שאלו ג׳ מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכין לימנות כיצד עשרי׳ וארבעה אלף לשני׳ עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים נשתיירו שנים עשר אלף הן הן נשיאי ישראל: שלם

רדק

ויוסף יי׳ ו״ו זו לתחלת הדברים ולא לתוספת דבר וכמוהו וו״ן רבים במקרא כמו שכתבנו בתחלת ספר יהושע: אל העם׳ כתרגומו על עמא: ויעברו את הירדן׳ מעבר הירדן התחילו למנות וכשעברו הירדן חנו בערוער: ימין העיר׳ מחוץ לעיר ושם הסכימו באיזה מקום יעברו למנות ואותו המקום שחנו בו היה בתוך הנחל וזהו שאמ׳ אשר בתו׳ הנחל: הגד ואליעזר׳ כתרגומו דבגו נחלא דבשבט׳ גד ואליעזר וו״מ הגד מעניין מלא על כל גדותיו: ואל ארץ תחתים חדשי׳ ת׳ ולארע׳ דרומא לחדשי לא ידעתי למה תרגם תחתים דרומא׳ חדשי מקום ישוב חדש: דנה יען׳ לדן יען כן היה שם המקום דנה מלעיל והנו״ן רפה: וסביב אל צידון׳ כתרגומו דמתמן אסתחר לצידון: מבצר צור׳ מבצר שהיה בצור גבוה ועל כן נקרא מבצר צור וכן הוא נזכר בספר יהושע בנחלת בני אשר ועל עיר מבצר צור: וכל ערי החוי והכנעני׳ שהיו יושבי׳ בהם חוי וכנעני עם ישראל שלא הורישום בני ישראל והיו למס: את מספר מפקד העם׳ כתרגומו ית חושבן מנין עמא והוא כפל דבר לחזק ובא סמוך על סמוך כמו מבחר וטוב לבנון נהרי נחלי דבש וחמאה: ותהי ישרא׳ ותהי עדת ישראל וכן ותהי מואב לדוד לעבדי׳ שמנה מאות אלף איש חיל׳ ואיש יהוד׳ חמש מאו׳ אלף איש ובדבר׳ הימים ויהי כל ישראל אלף אלפי׳ ומאה אלף ויהודה ארבע מאו׳ ושבעים אלף מצאנו באגדה אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוסיפים כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימין לא פקד בתוכ׳ כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומ׳ שבט לוי אינו נמנה במניין שאר השבטי׳ כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי׳ פסוק זה ולוי ובנימן לא פקד בתוכם בכאן היה לו לכתו׳ אותו לא בדברי הימים כי כאן הוא חסר במספר והיה לתת טעם לחסרון גם לחסרון שחסרו בני יהודה בדב׳ הימים לא נתן טעם ובשלשים ושתים מדות דרש רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר משני כתובים המכחישים זה את זה יבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעי׳ אלף וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאו׳ אלף נמצא ביניהם שלש מאות אלף אלו ג׳ מאות אלף מה טיבן בא הכתו׳ השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה ה המחלוקת האחת כ״ד אלף מלמד שאלו שלש מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כיצד ארבעה ועשרים אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים נשתיירו י״ב אלף הן הן נשיאי ישראל והשליכם הכתו׳ מכאן וחזר וכללן להלן וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצא בדברי הימים חסרים שלשים אלף ואפשר שאותם שלשים אלף אלו מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהוד׳ לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה או היו באותו שבט רוב החוטאי׳, ובדר׳ עוד שני פתקי׳ עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל הוא את הממועט טוב ואם לאו אני נותן לו את המרובה: ויך לב דוד אותו׳ כתרגומו וחש דוד בליביה כלומר חשש על העון שעשה שיקרהו עונש בזה לו ולישראל והכה לבו אותו בעבור זה כלומ׳ הומה וחרד לבו ונתחרט ובקש רחמים מהאל שיעביר עונו: אחרי כן ספר׳ אשר ספר וכמוהו רבי׳: ויקם דוד בבקר׳ לא שכב לבו בלילה ויקם בבקר והנה בא אליו גד הנביא בדבר יי׳ שנגלה אליו בלילה: חוזה דוד׳ כי נבואותיו היו לדוד ועל ידו היה מדבר הקב״ה עם דוד ואע״פ שלא נכתבו מנבואותיו אלא זאת:

רלבג

את דוד למנות אותם שאם היה זה כן לא היה אשם לדוד על זה ואיך ענשהו א״כ הש״י בזה העונש הנפלא האהי אלא שכ׳ שזאת ההסתה מיוחסת לש״י באופן כולל לפי שהוא הסבה בכל מה שיתחדש על הצד שאמר ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יי׳ לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים ואפשר שנאמר עוד כי היה גם כן הש״י סבה מה בזאת ההסת׳ וזה כי להשגחתו על דוד היה הש״י מסיר מדוד זאת התשוק׳ לולי כעסו על ישראל׳ והנראה בעיני שהיה אמרו ויסת את דוד חסר והרצון בו ויסת לבו את דוד כאמרו ותכל דוד שהוא חסר וענינו ותכל נפש דוד והנה החטא היה בזה המספר לפי מה שאחשוב כי זה יור׳ על שדוד היה בשר שם זרועו בבטחו על רוב העם ולא היה ראוי שיבטח כי אם בשם ית׳ לבדו ועוד כי התורה צותה שבפקוד אותם יתנו איש כפר נפשו למנות מה שיתנו לו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שבארנו בפרשת כי תשא: למלאך

רדק

ודברת אל דוד ' כשהיה הנביא היה אומר אל דוד וכשדרש לבנות הבית אמר לך ואמרת אל עבדי דוד : שלש אנכי נוטל עליך ' כתרגומו תלת אנא רמי עלך וכן אמר בחר לך אחת מהם ואמר שלש לשון נקבה כלומר שלש גזירו' לפיכך כתבה גם כן לשון נקבה : שבע שנים ובדברי הימים שלש שנים לא אמר לו אלא שלש אלא מה שאמר שבע לפי שזה הענין היה אחר שלש שני רעב שהיו בימי דוד שנה אחר שנה והנה אם יהיו עתה שלש שנים אחרי' הנה יהיו שש שנים והשביעית אע"פ שירד בה מטר לא תמלט בלא רעב שנה שתבא אחר שש שני' רעב ועוד כי על עת הקציר לא יהיה להם לחם בשביעית : והוא רודפיך ' שלא יהיה לך תקומה מפניו צריך שיכירו הכל כי מאת האל הוא והוא רודפך : נפלה נא ביד יי' ' זהו הדבר כמו הנה יד יי' הויה ועוד כי ברעב אע"פ שהוא ביד יי' יפלו גם כן ביד אד' שילכו למצרים או לשאר ארצות לשבור בר ולחם אבל הדבר אין בו אלא יד השם לבד לפיכך המובן ממלת ביד יי' הוא הדבר לפיכך בחר הוא בדבר כי הוא ביד יי' לבד אבל בשנים היה חרפה בגוים כנוסם לפני אויביהם ונגפים לפניהם וכן ברעב כי היו הולכים בארצות הגוים והיו חרפה בהם וכן אומר הכתוב ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוי' ' ובדרש חשב דוד בדעתו ואמר אם בוחר אני רעב עכשיו כל ישראל אומרים מאי איכפת לו לבן ישי על אוצרותיו הוא בוטח ויסר' ימותו ברעב ואם בורר אני חרב עכשיו ישראל אומרין מה לו על גבוריו הוא בוטח שהם יצאו למלחמה הם ימותו והוא יכנס אמר יבא דבר שהכל שוין בו ' ר"א אם בורר אני רעב עכשיו כל ישראל מוכי רעב בדרכים אם בורר אני חרב עכשיו כל ישראל מוכי חרב בדרכים יבא דבר ' וי"א גד רמז לו דע וראה מה אשיב שולחי דבר דבר הוא דבר באותיות : מהבקר ועד עת מועד ' כתרגו' מעידן דמתנכים תמידא ועד דמיתסק ויש מרז"ל שפירשו עד חצי היום והוא עת מועד ממועדי השמש כי זריחתו מועד אחד וחצי היו' מועד אחר ובא השמש מועד אחר ויהם אמרו משהאיר מזרח עד הנץ החמה והנה מרחמי האל קצר זמן הדבר שהרי אמר לו ג' ימים ולא היה אלא מהבקר ועד עת מועד ' ובדרש ויתן יי' דבר שלשי' ושש שעות של פורענות כנגזר עליהם באותו היום באו פרקליטין גדולים ובטלו אותם ואלו הן חמשת ספרי תורה שבעת ימי השבת ח' ימי ברית מילה וזכו' שלשה אבות כשתיירו שלשה עשרה תרי אמוראי חד אמר בזכות שנים עשר שבטים וחד אמר בזכות עשרת הדברות ושני לוחות כשתיירה שם שעה אחת רבי חייא אמר משחיטת התמיד עד זריקת דמו : וישלח ידו המלאך ' הראה הקב"ה דמות מלאך וחרבו בידו כמו שאומר בדברי הימי' וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם והעמידו סמוך לגרן ארונה היבוסי כדי שיראהו דוד שם ויתפלל ויעתר לו האל במקום ההוא ותעצר המגפה ויהיה סימן לדוד כי שם הוא מקו' העתרה ושם יהיה בית המקדש ושם בית התפילה והעבודה כמו שבנה לו האל על יד גד להקים שם מזבח ושם נעתר לו באש שירד מן השמים על העולה כמו שאומר בדברי הימים : אל הרעה ' כמו על הרעה ורבי' כמוהו : רב עתה הרף ידיך ' די במגפה אל תשחת ירושלם ' ויש בו דרש אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך טול הרב שבהם באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין : עם גורן ' סמוך לגורן : האורנה ' כתוב בו"ו קודם לר"ש ונקרי הארונה ר"ש קודם לו"ו ואחד הוא כי רבים כמוהו בהפוך האותיו' ומה שאמר אדם בה"א הידיעה הוא שלא כמנהג ואפשר שהוא שם תואר : עלה ' לפי שגרן ארונה שהיה מקום בית המקדש הוא במעלה כנגד ירושלם : כדבר גד ' בכ"ף ובדברי הימים בדבר גד בב"ית : אפיו ארצה ' כמו על אפיו : והמורינים

רשי

שלש אנכי נוטל עליך ' אחת משלש וכן בשתים תתחתן בי היום באחת משתים שלש אני נוטל עליך כנגד שלש שהטלת על שאול כי אם יי' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה : צר לי מאד ' הקטנה שבהם קשה מאד : נפלה נא ביד יי' ' הדבר ולא החרב והרעב שגם הוא מסור לעשירים אוצרי פירות אמר רבי אלכסנדרי אמר דוד אם אני בורר לי החרב עכשיו ישראל אומרים הוא בוטח בגבוריו שהוא לא ימות והאחרים ימותו ואם אני בורר הרעב יאמר בוטח הוא בעושרו אברור לי דבר שהכל שוין בו : מהבקר ועד עת מועד ' מעידן דמתנכים תמידא ועד דאתסק : היבוסי ' שר מצודת ציון היה ששמה יבוס : וישקף ארונה ' מתחבא היה מפני המלאך כך כתוב בדברי הימים : המורינים

הלוך חד מן יד פסוקי' אית בהון לך לך וסי' חלילה לך מעשות ' עם אשר תמצא את אלהיך ' ויאמר עשו יש לי רב ' והיה כי יביאך ' ושמעת ישראל ושמרת' לא תטע לך אשרה ' וכתבת עליהן ' למען הקים אתך ' בחר לך אחת מהנה ' וחברו דדה ' מה אעשה לך אפרים ' אם גנבים באו לך ' מה יתן לך ומה יוסיף ' כל הארץ ישתחוו לך : מהבקר ג' וסי' ויאמר יואב חי האלהים ' ויתן יי' דבר ביש' דסיפרא ' ויקראו בשם הבעל מהבקר : כאשר צוה יי' ג' סוף פסוק וסימ' קרב אל המזבח ' שוק התרומה וחזה התנופה ' ויעל דוד כדבר גד דשמואל :

הלוך ודברת אל־דוד כה אמר יהוה שלש אנכי נוטל עליך בחר־לך אחת־מהם ואעשה־לך : ויבא־גד אל־דוד ויגד־לו ויאמר לו התבוא לך שבע־שנים ׀ רעב ׀ בארצך ואם־שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך ואם־היות שלשת ימים דבר בארצך עתה דע וראה מה־אשיב שלחי דבר : ויאמר דוד אל־גד צר־לי מאד נפלה־נא ביד־יהוה כי־רבים רחמו וביד אדם אל־אפלה : ויתן יהוה דבר בישראל מהבקר ועד־עת מועד וימת מן־העם מדן ועד־באר שבע שבעים אלף איש : וישלח ידו המלאך ׀ ירושלם לשחתה וינחם יהוה אל־הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך ומלאך יהוה היה עם־גרן האורנה היבסי : ויאמר דוד אל־יהוה בראתו ׀ את־המלאך ׀ המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי : ויבא־גד אל־דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם ליהוה מזבח בגרן ארניה היבסי : ויעל דוד כדבר־גד כאשר צוה יהוה : וישקף ארונה וירא את־המלך ואת־עבדיו עברים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה :

אזיל ותמלל עם דוד כדנן אמר יי חדא מתלת אנא רמי עלך בחר לך חד מנהון ואעביד לך : ואתא גד לות דוד וחוי ליה ואמר ליה התעול לך שבע שנין כפנא בארעך אם תלתא ירחין תהא עריק קדם סנאך והוא רדיף לך ואם מהוי תלתא יומין מותא בארעך כען דע וחזי מה אתיב שלחי פתגמא : ואמר דוד לגד עקת לי לחדא נתמסר כען ביד מימרא דיי ארי סגיאין רחמוהי ובידא דאנשא לא אתמסר : ויהב יי מותא בישראל מעדן דמתנכים תמידא ועד דמתסק ומית מן עמא מדן ועד באר שבע שבעין אלפין גברא : ואושיט ידיה מלאכא לירושלם לחבלותה ותב יי מן בישתא ואמר למלאכא דמחבל בעמא מסת כען אנח ידך ומלאכא דיי הוה שרי בבירת אדרי דארנון יבוסאה : ואמר דוד קדם יי כד חזא ית מלאכא דמקטל בעמא ואמר הא אנא חבית ואנא סרחית ואלין עמא דאנון כענא ביד רעיא מה עבדו תהי כען מחתך בי ובבית אבא : ואתא גד לות דוד ביומא ההוא ואמר ליה סק אקים קדם יי מדבחא בבית אדרי דארונה יבוסאה : וסליק דוד כפתגמא דגד כמא דפקיד יי : ואסתכי ארונה וחזא ית מלכא וית עבדוהי עברין עלוהי ונפק ארונה וסגיד למלכא אפוהי על ארעא :

רלבג

למלאך המשחית בעם ' ידמ' לפי מה שאחשוב שזה המלאך היה נביא ולזה היה נראה בהקיץ לדוד והוא היה משחית בעם במצות הש' על דרך מאמר הנביאים ללוט כי משחיתים אנחנו את העיר והיה נראה לדוד שתהיה חרבו בידו נטויה על ירושלם להעיר על שהוא היה מביא הדבר שם במלאכות יי' ואחשוב שזה המלאך היה פינחס בן אלעזר בן אהרן כי הוא היה חי בימי דוד כאמרו הוא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד על האוצרו' לפנים יי' עמו וכבר ביארנו במה שקדם בספר שופטים במקומות רבי' שנזכר שם ביאת מלאך יי' שהוא היה פנחס וא' אמר לגד שהיה לדוד אומר שיבנה מזבח בגרן ארונה כמו שנזכר בספר דברי הימים ומלאך יי' אמר אל גד לאמר וגו' ' והנה גרן ארונה היה בהר המוריה כמו שנזכר בספר דברי הימים וידמה שנבחר זה המקום להיות בו בית המקדש מקדם והוא המקום שבנה אברהם בו מזבח לעקד את יצחק בנו כי הוא היה גם כן בהר המוריה כמו שנזכר בתורה ' והנה בחר דוד לטוב תכונתו שימות הוא ובית אביו ולא ימותו ישראל מצד החטא שחטא דוד ' וידמה שארונה היבוסי נתגייר ולזה נשאר בירושלם עם ישראל ואולם קראו מלך לפי שכבר היה מלך על היבוסי שהיה שם קודם שלקחו אותה ישראל מהם : המורינים

בראתו ב' חד חס' וחד מל' כי כראותו ולבן על'

רשי

המורינים, כלי עץ מלא חריצים וכבד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות תבן למאכל בהמות: ארונה המלך, שר היבוסי היה: שקלים חמשים, ובדברי הימי' הוא אומר שקלי זהב משקל שש מאות הא כיצד גבה חמשים שקלים כסף מכל שבט ושבט הרי שש מאות ונתן לו כסף בדמי הזהב וכן שנינו בסוף שחיטת קדשים גבה כסף בשש מאו' כסף בשקלי זהב וכן שנינו בספרי:

סליק ספר שמואל:

ויעל ז' רפין בקריאה וסי' נטה ידך על ארץ מצרים בארבה, ויאמר ארונה אל המלך, כי איש איש מבית ישראל, כה אמר כורש, ותברו, מי יפתה את אחאב, ותברו דדברי הימים: לעלה ה' בקריאה וסי' נמסר בסוף נשוא: קנה ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר בהר סיני: ויקן ד' בקריא' וסי' ויקן את חלקת השדה אשר, ויקן יוסף את כל אדמת מצרים, ויקן דוד את הגרן, ויקן את ההר שמרון: ותעצר המגפה ד' בקריא' וסימ' ויעמד בין המתים ובין החיים, ויבא אחר איש ישראל, ויבן שם דוד מזבח, ויעמד פנחס ויפלל ותעצר:

וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה מַדּוּעַ בָּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אֶל־עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד לִקְנוֹת מֵעִמְּךָ אֶת־הַגֹּרֶן לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה וְתֵעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם: וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־דָּוִד יִקַּח וְיַעַל אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינָו רְאֵה הַבָּקָר לָעֹלָה וְהַמֹּרִגִּים וּכְלֵי הַבָּקָר לָעֵצִים: הַכֹּל נָתַן אֲרַוְנָה הַמֶּלֶךְ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ יִרְצֶךָ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אֲרַוְנָה לֹא כִּי־קָנוֹ אֶקְנֶה מֵאוֹתְךָ בִּמְחִיר וְלֹא אַעֲלֶה לַיהוָה אֱלֹהַי עֹלוֹת חִנָּם וַיִּקֶן דָּוִד אֶת־הַגֹּרֶן וְאֶת־הַבָּקָר בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים: כה וַיִּבֶן שָׁם דָּוִד מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים וַיֵּעָתֵר יְהוָה לָאָרֶץ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל:

חזק

סכום הפסוקים של ספר אלף וחמש מאות וששה וסי' אוך וסדריו לד' וחציו ולאשה עגל מרבק:

ז' | כו' ה' ג' ק' | ל' | ל' | ג' ג' כתי' ה' וקד כתי' ו' | ט"ו רפין ל' וכל קרי' חלוף | ל'

וַאֲמַר אֲרַוְנָה מָא דֵין אֲתָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא לְוָת עַבְדֵיהּ וַאֲמַר דָּוִד לְמִזְבַּן מִנָּךְ יָת בֵּית אִדְּרֵי לְמִבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וְיִתְכְּלֵי מוֹתָנָא מֵעַל עַמָּא: וַאֲמַר אֲרַוְנָה לְדָוִד יִסַּב וְיַסֵּק רִבּוֹנִי מַלְכָּא דְּתַקִּין בְּעֵינוֹהִי חֲזֵי תוֹרַיָּא דִכְשִׁירִין לַעֲלָתָא וּמוֹרִיגַיָּא וּמָנֵי תוֹרַיָּא לְאָעַיָּא: כּוֹלָּא יְהַב אֲרַוְנָה מַלְכָּא לְמַלְכָּא דִי בְעָא מִנֵּיהּ מַלְכָּא וַאֲמַר אֲרַוְנָה לְמַלְכָּא יְיָ אֱלָהָךְ יְקַבֵּל קוּרְבָּנָךְ בְּרַעֲוָא: וַאֲמַר מַלְכָּא לַאֲרַוְנָה לָא אֲרֵי מִזְבַּן אֶזְבּוֹן מִנָּךְ בִּדְמִין וְלָא אַסֵּיק קֳדָם יְיָ אֱלָהִי עֲלָוָן מַגָּן וּזְבַן דָּוִד יָת בֵּית אִדְּרֵי וְיָת תּוֹרַיָּא בִּכְסַף סַלְעִין חַמְשִׁין: וּבְנָא תַמָּן דָּוִד מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וְאַסֵּיק עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹת דָּיְרֵי אַרְעָא וְאִתְכְּלֵי מוֹתָנָא מֵעַל יִשְׂרָאֵל:

רדק

והמורינים, מן למורג חרוץ: וכלי הבקר, ושאר כלי הבקר ובדברי הימים עוד והחטי' למנחה: הכל נתן, הוא נתן אבל לא רצה דוד לקבל במתנה: ארונה המלך, מלך היבוסי היושב בירושלם היה כי אף בימי דוד היה היבוסי בירושלם כמו שנשארו שם משכבשוה בני יהודה כמו שכתוב ויושב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה והיו שם למס עובד והיו להם בתים שדות וכרמי' על ידי המס שהיו עובדים לבני יהוד' ובני בנימן וזה השדה והגורן היה לארונ' היבוסי ורצה לתתם לדוד ולא רצה לקבל כי אם במחיר ואף אחר שכבש דוד המצודה הניחם לשבת בעיר ירושלם אותם שהיו יושבי' בעיר מתחילה למס עובד והיו שם עד שבנה שלמה את הבית וזה היבוסי לא היה מן שבע אומות אלא מפלשתים מזרע אבימלך כמו שפירשנו בספר יהושע והיה מותר להניחם לשבת בארץ כיון שקבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז ושאר מצו' שהוזהרו עליהם בני נח ואפילו מז' אומות היו יכולין לשבת בארץ בתנאי זה שלא יחטיאו שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי אבל כל זמן שאינן חוטאין שקבלו עליהם ז' מצות מותר להניח' בארץ ובמקצת נסחאות התרגו' תרג' נתן ארונה המלך למלך יהב ארוון למלכא די בעא מיניה מ מלכא: ירצך, כתרגומו יקבל קרבנך ברעוא: מאותך במחיר, כמו מאתך כי רבים מן הרפים כעניין עם: בכסף שקלי' חמשי', ובדברי הימים שקלי זהב משקל שש מאות אמרו רז"ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהן שש מאו' כסף ומשקלם במשקל של זהב וזהו שאמר שקלי זהב ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחר אומר מכל שבטיכם זהו של' יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד רבי אומר משו' אבא יוסף בן דוסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות ולשון הפסוקים מוכיחים לדברי רבי כי אומר תנה את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים ובגרן היה המזבח ובדברי הימים אומר ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב וגו' ר"ל כל המקום שהוא בשדה שנבנה בו הבית: ויעתר יי' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל, ויקביל יי' צלות דיירי ארעא, ובדרש כל האלפים האלה שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בית המקדש והרי דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא היה בימיהם ולא חרב בימיהם נפלו על שלא תבעו אותו אנו שהיה בימינו וחרב בימינו על אחת כמה וכמה לפיכך התקינו זקנים ונביאים ליטע בפיהם של ישראל להיות מתפללים שלשה פעמים בכל יום השב שכינתך ומלכותך לציון וסדר עבודתך לירושלם אכי"ר סלה:

סליק ספר שמואל

רלבג

המורינים, הם כלים מעץ דשים בהם התבוא': וכלי הבקר, הם הכלים שים בהם עצים המוכני' לחרישה ולהייסיר כמו דרבן ומה שידמה לו ובספר דברי הימי' זכר שכבר נתן גם כן ארונה החטים שכבר היה בגרן למנחה ושם זכר שכבר נתן דוד במקו' שקלי זהב מספר שש מאות, והנה אחשוב שהגרן עם הבקר קנה דוד בכסף שקלים נ' לבנות שם מזבח ולהעלות הבקר לעולה ואולם המקום ההוא בכללו שנבנה בית המקד' שם קנה בשש מאות שקלי זהב וזהו אמרו לפי מה שנזכר בספר דברי הימי' זהו בית יי' האלהים וזה מזבח לעולה לישראל כי זה ממה שיורה שכבר קנה המקום שנבנה בו בית המקדש: ויעל עולות ושלמים, הנה לא נאסרו הבמות עד שנבנה בית המקדש ולזה היה אפשר לדוד להעלות עולות ושלמים ואע"פ שהיה זר וזאת מה שצריך אל ביאור לפי הנראה לנו במה שהגבלנו באורנו בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעים ממנו הם אלו,

הראשון הוא במדות והוא שראוי לכל מקבל טובה מאחר שיתן לו תודה כעל כל אשר גמלהו וכל שכן אם היה השם יתברך המטיב כי בנתינת התודה לו תועלת נפלא להייסיר לאמונתו ית' ושכל הטובות ממנו ולזה תמצא שאחר שהיטיב הש' לדוד כל אלו הטובות הנכללות באלו הספורים נתן לו תודה דוד בכללות על כולם ואע"פ שכבר הודה לו על אחת אחת מהם בייחוד כמו שירא' מדבריו בספר תלים ולזה ספר שדבר דוד ליי' את דברי השירה הזאת ליי' ביום הציל יי' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול:

השני הוא להודיע שהש' כשיתחדשו ממנו הרעות לא יתחדשו ממנו כי אם מצד מה שהם טובות ולזה אמר דוד שהשם ית' הוא קרן ישעו להעיר שלא יחדש הש' הרע כי אם מצד שהוא ישע לאוהביו והוא להצילם מאויביהם ולדחותם מעליהם כמו שידחה הבעל חי בעל קרנים בקרניו מעליו את החי המזיק לו:

השלישי הוא להודיע שהתפלה תהיה נשמעת כשיהיה המתפלל מסדר משבחי הש' מה שיגיעהו השגתו לפי מה שאפשר כי אז הוא דבק בו ואז תהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה האלהית בו וזהו אמרו מהולל אקרא יי' וגו' ולזה גם כן אמר בצר לי אקרא יי' ואל אלהי וגו' כמו שבארנו:

הרביעי הוא בדעות והוא להודיע כי מה שיחדשהו הש' על דרך ההשגחה הפרטית יהיה מתחדש על יד מלאך ושלא מאתו על זה כאמרו אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולזה אמר בזה המקום וירכב על כרוב ויעוף כמו שבארנו:

החמישי הוא להודיע כי כשיבא ההכרח שיחדש השם רעות להציל אוהביו הנה יסודרו ממנו ענינים להיטיב לאוהביו ומהם יתחדש רע במקרה לאויביו כשהיה אפשר שישלם המכוון בזה האופן וזה כלו להעיר כי הש' מרחיק עשיית הרעות לפי מה שאפשר כי מה שיתחדש ממנו תמיד הוא הטוב והנה כמו שהעננים שיהיה מהם מטר הם המתחדשים לתכלית טוב שירוה את הארץ והולידה והצמיחה ויקרה מהם רע במקרה כמו הברד והרעמים והברקי' והלפידי' כן ייטיב הש' לאוהביו בכמו זה הטוב שיסודר ממנו רע במקרה לאויביהם וזהו אמרו מספר מה שהשגיח הש' להצילו ולהכניע לאויביו וישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו חשרת מים עבי שחקים מנגה נגדו בערו גחלי אש, ירעם מן שמים יי' וגו':

הששי הוא במדות והוא להודיע שמי שירצה שישיג מבוקשו מנכות אויבו ראוי שישתדל בזה בעת היותו קשה יום כי אז יתכן יותר להשיג המבוקש כאמרו אל תתאחר במבליח דרכו שיורה כי מצד היותו מצליח יכבח ומזה יתבאר שהקשה יום ראוי שינוצח ולזה אמר דוד מספר בהשגחת הש' יקדמוני ביום אידי ויהי יי' למשען לי כאילו יאמר שהם התחכמו להרע לו בעת היותו נכון לקבל הרע לולי יי' שהיה לו:

השביעי הוא להודיע שההשגחה הפרטית מהש' תדבק באדם מצד שמרו דרכי השם ית' והתנהגו בתורתו והתבונן בה תמיד כי זה יביא אל קנין השלמות האנושי בתכלית מה שאפשר אשר הוא סבת דבקות ההשגחה בשם ית' ולזה אמר דוד בספרו חוזק דבקות ההשגחה האלהית בו יגמלני יי' כצדקתי כבור ידי ישיב לי

שי שמרתי דרכי יי׳ ולא רשעתי מאלהי כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסו׳ ממנה הורה בזה כי הוא מתהלך בדרכי השם ית׳ ומתבונן בחקותיו ומשפטיו:

השמיני הוא להסיר הספק למה נענש שאול יותר מדוד עם היות חטא דוד יותר עצום הרבה מחטא שאול וזה כי דוד היה הולך בכל דרכיו בדרכי השי׳ והיו מדותיו ותכונותיו בתכלית השלמו׳ והחסידות בכל ענייניו רק בדבר אוריה החתי וזה ממה שיורה שדוד היה משתדל בכל עת שתהייכה פעולותיו תמיד לפי הראוי אלא שלא יכול לכבש יצרו בענין בת שבע וממנו סובב דבר הריגת אוריה לכסו׳ קלונו ולמלט שלא תהיה פעולתו מבעילת בת שבע בעילת אשת איש עם שהיה קצת דין בהריגתו מפני שלא קיים מצות המלך׳ ואולם חטא שאול היה נראה היותו כנגד השם מפני שאר התכונות שראינו לשאול שלא היו מתיסרות אל היושר והחסידות ולזה גם כן תראה ששאול היה חושב להתנצל לשמואל בדברי שקר ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי ליי׳ ולזה אמר דוד להסיר את הספק הזה עם חסיד תתחסד ועם גבר תמים תתמם עם נבר תתבר ועם עקש תתפל כמו שבארנו:

התשיעי הוא להודיע שדרכי השי׳ ופעולותיו הם תמימות בתכלית מה שאפשר וכן הענין באמרתו והיא התורה עד שאין בה דבר ללא תועלת ומה שחסר מהטוב בקצת פעולותיו שיקרה מהם רע לבני אדם בקצת העתי׳ הנה העידים השי׳ להשלים מה שחסר מזה בששם האדם בעל בחירה ורצון לא ימשלו על הבחירה ההיא מה שיסודר מהם זה הרע במקרה ולזה יתכן שינצל האדם ממנה בזה האופן כשתהיה׳ בחירתו אל הטוב המסודר מן התורה ובאמצעותו ידבק בשי׳ ויהיה לו למגן מהרעו׳ ההם כי הוא לבדו אפשר שיהיה מגן לכל החוסים בו:

העשירי הוא להודיע שכבר ימשך מחוזק דבקות השגחת השי׳ שיביא האדם מהרע על הטוב בקלות כאילו קפץ ודלג אליו מזולת שילך בהגעתו אליו הנה כמו שיעם׳ השי׳ מהמט׳ כחם על דרך מופת בזולת סבותיו כן יביא הטוב בקלו׳ לאוהביו בזולת סבותיו וזהו אמרו האל מעוזי חיל ויתר תמים דרכי׳ משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני:

האחד עשר הוא להודיע כי השי׳ נתן המלוכה לזרע דוד כל הימים שהעולם נמצא על צד החסד מצד הברית ששם לדוד על זה מצד הצדק והיושר שמצא בו וזה ימשך תמיד לזרעו כשיעשו ישראל הטוב בעיני השי׳ בדרך שיוכל לעשות להם כל ישע וכל חפץ גם בעת שהיה נכון לבא עליהם רע מצד ההשגחה הכוללת ואולם כשלא יהיה זה ותפסק המלכות מישראל הנה לא תסור מבית דוד אבל היא שמורה לו וזה ממה שיתבאר ממנו שכבר יצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה וימלך ותתקיים על ישר׳ כי אי אפשר שתסו׳ הממלכה מזרעו הסרה נצחית וכבר נתבאר זה יותר בדברי הנביאי׳ וזהו אמרו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם ואמר כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח:

השנים עשר הוא מה שהודיע שאחר המלכים שיקומו על ישראל מפני שאינם מושלים ביראת אלהים אבל הם אנשי רשע לא תתקיים מלכותם ויזיקו ישראל בעבורם ובסבתם והם וזרעם יהיו לכליון חרוץ וזה ממה שנתקיים בענין מלכות ירבעם וחבריו כאמרו ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת וגם על הטובים אמר שלא תתקיים מלכותם אך יהיו כמו דשא מארץ שתהיה להם צמיחה זמן לא ארוך מאד ואחר ייבשו וכן אמר השי׳ לירבעם שאם ילך בדרכיו יבנה לו בית נאמן כאשר בנה לדוד אך לא יתקיים זה לו כל הימים ולזה תראה שמלכות החשמונאים לא נתקיים מאד בבית שני:

השלשה עשר הוא להודיע שגבורי דוד היו כלם אנשים חכמים גם כן בחכמת התור׳ ולכן היתה דבקה השגחת השי׳ בהם ולזה תאר עדינו העצני שהוא יושב בשבת תחכמוני ולזה גם כן היה מהגבורים בניהו בן יהוידע הכהן שהיה מופלא שבב״ד והיו גם כן מהם הכרתי והפלתי והם הסנהדרין כמו שנתבאר במה שקדם ולזה תמצא שכאשר שבח אלו הגבורים אמר מן השלשה הכי נכבד ולא אמר מן השלשה היה חזק או תקיף אבל תארו בכבוד מצד גודל המעלה ולזה הגיע מגבורתם מה שזכר מפני הדבק בהם ההשגחה האלהית:

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאד׳ שיבקש דבר ויוציא בבקשת קניינו דברים יותר נכבדים ממנו והמשל כי מי שאבד דבר שוה פרוטה אין ראוי שיוציא בבקשה דבר שוה יותר וכ״ש שאין ראוי שיסכן עצמו או איש אחד מן האנשים בבקשתו ולזה תמצא כי כשנתאוה דוד ואמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער וסכנו עצמם שלשת הגבורים להביא מהם אליו לא רצה לשתותם להורות כי לא הסכים שיסכנו עצמם בעבור זה ואף על פי שאמר זה במאמר על צד התאוה אל המים ההם כי כמה פעמים יאמר אדם כך במה שאין רצונו שישתדלו בהגעתו וגם בדברים המגונים כאמרו מי יתן לי אבר כיונה ולזה הסכים לנסך אותם ליי׳ לרמוז כי על עבודתו ית׳ לבד ראוי לסכן נפשו כאמרו ואהבת את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

החמשה עשר הוא במצו׳ והוא להודיע כי כבר היה במקדש נסוך המים ולזה נסך דוד המים ההם ליי׳ כי הוא מן השקר שיעבוד דוד השי׳ בדבר לא הוסכם שיעבוד בו במקדש הנה כמו שלא יעש׳ אחד מן האנשי׳ הטובים קרבן מן הצבי ליי׳ כן לא היה ראוי לנסך המים אם לא היו מנסכי׳ אותם במקד׳ ומזה המקו׳ יש סמך גדול וחזק למה שאמר רבותי׳ מנסוך המי׳ בחג הסוכו׳:

הששה עשר הוא להודיע כי ממוקשי עם יקרה שיעש׳ המלך דבר בלתי ראוי להיות כלי להביא הרעה עליהם וזהו אמרו ויוסף אף יי׳ לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה הנה כמו שימלך אדם חנף ממוקשי עם כן יקרה ממוקשי עם׳ למנהיג הטוב שנגנה מה שהיה נשמר ממנה מהשי׳ לולא חטא העם הלא תראה כי דוד לא עשה זה במרד ובמעל כי תכף שהרגיש שחטא השיבתהו החרטה ובקש מהשי׳ המחילה:

השבעה עשר הוא להודיע כי מן הרעו׳ ראוי לבחור במה שהוא רע מעט מאי זה צד שיהיה אם מפני היותו מעט רע בעצמותו אם מפני שיקל יותר לקחת העצה עליו והנה מפני זה בחר דוד היות הדבר בארצו שלשת ימים להשענו כי רבים רחמי השי׳ וכחם על הרעה ואע״פ שגם כן הרעב הוא נפילה ביד השי׳ הנה בו מה שהוא ביד אדם והוא השחתת האויבים יבול הארץ והוא היותר קשה וידמה שלזה המין מהרעב כיון בזה המקום והנה היו אלו הרעו׳ משוערות כי הניסה לפני האויבים והם רודפים היא יותר קשה מהרעב כי זה הוא אימת מות והאחר הוא אימת חסרון המזון ואע״פ שימשך מחסרון המזון מות לקצת האנשים הנה בתחבולות יצילו הרבה מהמזון כמו שמצאנו שעשו ישראל במשול מלך מדין עליהם והדבר הוא יותר קשה מהניסה מאויבים והם רודפים כי ממנו לא יתכן לנוס כי הוא באויר שהוא אבל האדם ולזה הונם בקירוב יחס זמן הדבר אל זמן הניסה כיחס זמן הניסה אל זמן הרעב:

השמנה עשר הוא להודיע שאפי׳ מחטאת דוד נמשך טוב הלא תראה כי בעבור זה החטא נגלה לו מקו׳ בית המקדש אשר בחרו השי׳ אשר רמז אליו בתורה באמרו אל המקום אשר יבחר יי׳ ובאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וכמו כן נמשך טוב מחטא בת שבע שיצא ממנו שלמה אשר נתנה לו הממלכה לנצח ועל החטא ההוא גם כן עשה דוד הרבה מהזמירות הנזכרים בספר תלים שהם זמירות ישראל לשבח בהם השי׳ ולשוב מחטאיהם וזה כלו מורה על יושר לבב דוד עם השי׳:

התשעה עשר הוא להודיע שהדבר שיש בו קדושה נפלאה לשי׳ אין ראוי שיהיה לאדם השתמשות בדברים הנוגעים בו כי זה ממה שיביא להקל בקדושתו ולזה תמצא שכאשר נבחר זה המקום הקדוש להיות בו מזבח ליי׳ לא רצו שיהיה הדברים שבו לשמוש אדם ולזה רצו ועשו מהבקר עולה ומהמורינים וכלי הבקר עשו עצים להעלות העולה ומהחטים מנחו׳ שאם ישתמשו בהם לצורך הדיוט יביא זה להקל בקדושת המקום הקדוש ההוא ולזאת הסבה נ״כ תמצא שכאשר בא ארון יי׳ משדה פלשתים על ידי הפרות שאסרום בעגלה הנה בקעו עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה ליי׳:

העשרים הוא להודיע שאין ראוי להעלות לשי׳ עולות יתכן שיחשב בהם שיהיה בהם קצת אונס כמו הענין בזה שהיה נותן ארונה לדוד שהוא אפשר שלא היה נותן זה כי אם על צד היראה ממנו להיותו מלך ולזה רצה דוד על כל פנים לקנות אותם ולקנות הגרן שעשה בו המזבח לזאת הסבה בעינה שלא יעבד השי׳ בדבר גזל ובמה שהוא לא לו ומפני זה הוצרך לקנות כל המקום ההוא אשר נבנה בו בית המקדש:

העשרים ואחד הוא להודיע מה שהעיד בזה הספור שהקרבנות הם סבה להמשיך ההשגחה בישראל ולעצור המגפה והמשחית מהם כי זה ממה שיישיר לעמוד על המכוון בענין הקרבנות שהוא מביא באופן שלם אל הדבקות בשי׳ כמו שבארנו בבאורנו בספר ויקרא הנה כמו שהיה הענין על הכפרת מבין שני הכרובים בכל דבור ודבור שהיה מדבר השי׳ עם משה להיישיר ישראל לעמוד על כוונות התורה ועל סודות הנבואה כן רצה השי׳ לעצור המגפה על יד הקרבנו׳ האלה להעמידנו על המכוון בהם כי כבר התבאר מדברי השירה שסבות ההשגחה הם הדבקות בשי׳ וההליכה בדרכיו וההתבוננו׳ בדרכי התורה בכללם:

ובכאן נשלם באור ספר שמואל והיתה השלמתנו אותו בראש אדר ראשון של שנת תשעים ושמנה לפרט האלף הששי׳ והתהלה לאל לבדו אשר עזרנו ברחמיו וברוב חסדיו יתברך ויתרומם על כל ברכה ותהלה:

חד מן ס״ג מלין כתיב י׳ בסוף תיבות׳ ולא קרי׳ וסי׳ מהרתי ותבאתי ואולם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני ב׳ בו כנ״ל׳ נשאי צלק העמוני נחרי דשמואל׳ לכי ויאמר כנענתך׳ יושבתי בלבנון׳ מקוננתי בארזים מה נחנתי בבא לך חבלים׳ הרבית עלי גלעד וקחי צרי׳ שכנתי על מים רבים רבת׳ הלכתי הציבי לך ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי׳ קניתי ויאמר בעז ביום קנותך׳ שנאי נגיד חסר

אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה

חד מן י״ח מלין חס׳ ו״ו בסוף תיבות׳ וקרי׳ וסי׳ ויצו את בני בנימן לאמר׳ ויעלה ויקח שמואל טלה חלב׳ בטחך במעשיך׳ וחללה ונתתיו ביד הזרים לבז׳ ויעל ויכינו המזבח על מכונתיו׳ שוי ומן בני

והמלך

[illegible]

ויך שרשיו כלבנון

ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו

וידבר אליו לאמר אם היום דמלכי׳ יקח ומבניך אשר יצאו׳ ויתנה על יד עשי המלאכה בן מלכיה אחריו החזיק מלכיה בן׳ וישתחו יעבדוך עמים וישתחו קדם׳ דפסו׳ וישתחו

ובניכי ב׳ בפסו׳ אתי ויאמר מדוע אתי הלכתי הלכתי ב׳ בפסוק׳ בני וטמא את התפת אשר בבני הנם׳ למדתי מה תיטיבי דרכך ותקחי את בגדי רקמתך׳ זכרתי ואת כל תועבותיך׳ עשיתי ולא בדרכיהם הלכת׳ עשיתי ושמרון בחצי חטאתיך׳ הישבתי חיים׳ ואת אליתי ויאמר לאמו אלף מאה ב׳ בפסו׳ אתי ויאמר ירבעם לשאתו קומי נא והשתנית׳ אתי ויאמר למועד הזה כעת חיה

וריח לו כלבנון

מקים מלכים אל הוא לבדו — מספיל נסיכים יורה לעבדו — מאיר חשכים דוד בחסדו — מורה נבוכים ספר מלכים :

רשי

ולא יחם לו׳ אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף לפי שקרע את כנף המעיל לשאול׳ ומדרש אגדה אמר רבי שמואל בר נחמני כיון שראה דוד את המלאך עומד בירושלם וחרבו בידו נצטנן מיראתו : בתולה׳ בתוליה מחממין את בשרה : סוכנת׳ מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם : לא ידע׳ שהבתולה יפה לחמם מן הבעולה ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו נשי׳ וכבר היו לו שמונה עשר : מתנשא

רדק

והמלך דוד זקן׳ בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך : בא בימים׳ בימי הזקנה אלא ונכפל למטה ואף על פי שלא היה אלא בן שבעי׳ שנה מפני המלחמות אשר נלחם תשש כחו וקפצה עליו הזקנה והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו׳ ויש בו דרש שכל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם ולפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדים לעת זקנתו וזה הדרש רחוק ויש עוד בו דרש קרוב מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונצטנן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב ה המלאך : ולא יחם לו׳ ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם לאדני המלך וחם להם ר״ל וחם הבשר ויחם שרשו יחם מבנין הקל והוא כתוב ביו״ד ה האיתן לבד ויו״ד השרש נעלמת מהמכתב וכן וירא שאול מלפני דוד וירש זרעך ואחרים זולתם : נערה בתולה׳ כי היא יותר מחממת מן הבעולה : סוכנת׳ ת״י קריבא ויש מפרשים מחממת כמו ובוקע עצים יסכן בם לדעת קצת המפרשים וכן בלשון ערב לדבר חם יאמרו סכון ויש מפרשים אוכרת כמו לך בא אל הסכן ואין טעם לפי׳ הזה כי מה צורך למלך שתהיה אוכרת ובעלת אוכרו׳ והנכון בעיני שפי׳ מועילה כלו׳ שיהיה למלך תועלת בה מפני הבנה אשר אחזתהו וזהו שפירש ואחר כך ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך וכמוהו כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מחטאתי וכן הוכח בדבר לא יסכן ומלים לא יועיל בם : והמלך לא ידעה׳ כמו שפי׳ שהבתולה טובה לחמם מן הבעולה וכת׳ זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה אע״פ שהיתה שוכבת בחיק ורבותינו ז״ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמנ׳ עשרה וככר היה לו שמנה עשרה וסמכו זה על פסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל : מתנשא

והמלך דוד ג׳ ר״פ בקריאה וסי׳ והמלך דוד זקן בא בימים׳ והמלך דוד שמע את כל הדברים׳ שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים : ותהי יד וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ח ובאיוב סימן י״ג : וחם ג׳ פתחין בקריאה וסי׳ וחם השמש ונמס׳ וחם לאדני המלך׳ גם אם ישכבו שנים וחם להם׳ אנ״ך׳ וחד חם לכי בהגיני׳ וכל בן נח דכוו׳ :

ג׳ לפ׳ ל׳ ל׳ **והמלך** דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ : וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ ס סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ : וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ : וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ :

ומַלְכָּא דָוִד סִיב עַל בְּיוֹמִין וּמְכַסָּן לֵיהּ בִּלְבוּשִׁין וְלָא שָׁחִין לֵיהּ : וַאֲמַרוּ לֵיהּ עַבְדוֹהִי יִבְעוֹן לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא עוּלֶמְתָּא בְתוּלְתָּא וּתְשַׁמֵּישׁ קֳדָם מַלְכָּא וּתְהֵי לֵיהּ קָרִיבָא וְתִשְׁכּוּב לְוָתָךְ וְתִשְׁחַן לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא : וּבְעוֹ עוּלֶמְתָּא שַׁפִּרְתָּא בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַשְׁכַּחוּ יַת אֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם וְאַיְתִיאוּ יָתַהּ לְמַלְכָּא : וְעוּלֶמְתָּא שַׁפִּירָא עַד לַחֲדָא וַהֲוָה לְמַלְכָּא קָרִיבָא וּמְשַׁמְשָׁא לֵיהּ וּמַלְכָּא לָא יְדָעָהּ :

רלבג

והמלך דוד זקן עד ויתחתן שלמה את בת פרעה : ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו׳ ידוע שהבגדי׳ אינם מחממים כי אם במקרה מצד שמירתם שהאויר המקיף בגוף לא יקררהו ולזה ב בקשו לו עבדיו דבר שיחממהו מצד חמימות בו ובחרו לו שיתחמם בחום נערה בתולה מפני שיתקבצו סבות רבות אל שתחממהו האחת מצד אשר בה והשנית מצד התחממה בהיותה עם הזכר והתעוררה למשגל והשלישית כי הוא גם כן יתעורר טבעו לקראת׳ מצד יפיה והיותה בתולה וזה יהיה סבה אל שיתחמם מעצמו : ותהי לו סוכנת׳ ר״ל שומרת האוצרות וזה יהיה סבה שתוכל לבא לשכב בחיקו ואים לא ירננים : ויעש

רדק

מתנשא׳ מתפאר ומתגאה אני אמלוך כי חשב לפי שהיה יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמר וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שלבו היה אוהב אותו יותר מאחיו לפי שלא נער בו מימיו ולא הכעיסו לפיכך היה מתנשא לאמר אני אמלוך: וחמשים איש רצים לפניו׳ שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכי׳ שהולכים לפניהם רגלים בכלי זיין וכן אמר ב באבשלום וחמשי׳ איש רצי׳ לפניו ובדברי רז״ל אמרו מאי מעליותא אלא שהיו כטולי׳ תחול וחקוקי כפות הרגלי׳: ולא עצבו׳ לא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע לא היה מכלימו ומיסרו לאמר מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו כי יודע היה אדוניהו כי דוד אמר להמליך שלמה אף על פי שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל חשב בלבו אבי אוהב אותי ולא נער בי מימי אכנס בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך: וגם הוא טוב תואר׳ וגם לרבות על אבשלו׳ ואף על פי שלא זכרו הנה זכר מעשה אדניה לעשות לו רכב ופרשים למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב גם כן ל למלוך ויפיים גרם להם לשניהם להתנאות ולמרוד: ילדה׳ חגית אם אדוניהו ילדה אותו אחרי שילדה מעכה את אבשלום כי אבשלום היה גדול מאחיו כ כמו שכתוב השלישי אבשלום הרביעי אדוניה ואמנון שהיה הבכו׳ כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו מת אעפ״י שלא נכתבה מיתתו ולפיכ׳ היה חושב אדוניהו למלוך: ויהיו דבריו׳ דבריו ועצתו בדב׳ הזה היו עם יואב ועם אביתר כי יואב ידע כי דוד היה שונא אותו שהרי קללו על שהרג אבנר וגם אבשלום הרג שצוהו עליו לשמור שלא יהרגהו וגם עמשא הרג ועל כל אלה הדברי׳ היה שונא דוד אותו אלא שהיה דוד ירא אותו כל ימי חייו לפי שהיה נלחם מלחמותיו לפי׳ היה אחרי אדוניהו כדי שיניחנו שר צבא אם ימלוך כמו שהיה חושש בלבו שדוד יצוה אל בנו המולך תחתיו להמיתו ואביתר הכהן גם כן לפי שדוד סלקהו מן כהונה גדולה ושם תחתיו צדוק כשהיה בורח מפני אבשלום כמו שפירשנו בספר שמואל ולפיכך עזרוהו אלה השנים והיו אחריו והטו לב בני המלך ואנשי יהודה אחריו כמו שאמר ויעזרו אחרי אדוניה: ומריא׳ כתרגומו ופטימין הצאן והבקר היו מהמרע׳ והמריא הנ׳ צאן ובקר שהם מפוטמי׳ בבית על האבוס ובמשנה אמרו מלשון מריא אין ממרים את העגלי׳ ואמרו אתו היא המראה מרביצה ופוקם את פיה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת: עם אבן הזוחלת׳ סמוך לאבן הזוחלת זבחו הצאן והבקר ופירוש הזוחלת שהיו מים זוחלין אצל האבן לפיכך נקראת זוחלת כמו שאמר אצל עין רוגל ויונתן תרגם סכותא ותרגום מצפה סכיתא: עין רוגל׳ כתרגומו עין קצרא והוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא מטפסף בגדים ברגליו: לא קרא׳ לא קרא לאלה לפי שידע כי ידם עם שלמה: ויאמר נתן׳ חשש בדבר יותר לפי שהוא אמר בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב: ואדנינו׳ בהכנעת האלף והוא אחד מן הסבעה: לא ידע׳ שאם ידע היה מוחה בדבר שהרי כאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך: ומלטי את נפשך׳ כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימית אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יצא לו ערעור במלכות או פי׳ ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדים לאדוניהו:

כשבעת

רשי

מתנשא׳ מתפאר: וחמשים איש׳ כטולי תחול וחקוקי כפות רגלים: ולא עצבו׳ לא הכעיסו למדך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה: וגם הוא טוב תואר׳ כאבשלום שנאמר וכאבשלום לא היה איש יפה ויש נראה להם שנתגאו: ואותו ילדה אמו אחרי אבשלום׳ כלומר גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום: עם יואב בן צרויה׳ לפי שהיה יודע שבלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ו ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ו ויאהבנו: ועם אביתר הכהן׳ שנסתלק מן הכהונה משברח דוד מירושלם מפני א אבשלום ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר והיה מבני בניו של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי כ נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי והיה ח חפץ שיעמוד זה על ידו: ונתן הנבי׳ שנבא לדוד שלמה ימלוך כמו שנ׳ בדברי הימים ושלמה יהיה שמו: ומריא׳ שור של פטם: אבן הזוחלת׳ אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם להזיזה ולגררה לשון מים זוחלין וזוחלי ע עפר ויונתן תרג׳ אבן סכותא שעומדין עליה וצופים למרחוק: עין רוגל׳ תירגם יונתן עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי צמר ב ברגליו על ידי בעיטה: ולשלמה אחיו לא קרא׳ שיודע היה שנתנבא עליו הנביא למלוך: ומלטי את נפשך׳ מן המחלוקת לאחר מות המלך שירצה בנך למלוך כמה שהבטיחו הקב״ה:

חטאים

אדניה ח׳ בקריאה וסי׳ הרביעי אדניה בן חגית׳ וחברו דדברי הימים׳ ואדניה בן חגית מתנשא לאמר׳ ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה׳ ועתה הנה אדניה מלך׳ והשמוע׳ באה עד יואב׳ ועמהם הלוים שמעיהו תנינא דפסו׳

ה וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא ו וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ י וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע׃ וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃

ואדניה בר חגית מתרברב למימר אנא אמלוך ועבד ליה רתיכין ופרשין וחמשין גברא רדיפין קדמוהי׃ ולא אכלימיה אבוהי מיומוהי למימר מא דין כדין ארת עביד ואף הוא שפיר בריוא לחדא ויתיה ילידת בתר אבשלום׃ והוו פתגמוהי בעצה עם יואב בר צרויה ועם אביתר כהנא וסעדין בתר אדניה׃ וצדוק כהנא ובניהו בר יהוידע ונתן נביא ושמעי ורעי וגבריא די לדוד לא הוו בעצת אדניהו׃ ונכיס אדניהו עאן ותורין ופטימין עם אבן סכותא די בסטר עין קצרא וזמין ית כל אחוהי בני מלכא ולכל גברי יהודה עבדי מלכא׃ וית נתן נביא ובניה וית גבריא וית שלמה אחוהי לא זמין׃ ואמר נתן לבת שבע אמיה דשלמה למימר הלא שמעת ארי מלך אדוניהו בר חגית ורבוננא דוד לא ידע׃ וכען אתא אמלכנך כען מלכא ושזבי ית נפשיך וית נפש בריך שלמה׃

אדניה בנוי׳ ושארא אדניהו׃ וגם הוא ז׳ בקריא׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר בלק׃ שמעת ד׳ בקריאה וסי׳ הלוא שמעת כי מלך׳ כי קול שופר שמעת נפשי׳ הלא דברתי אליך בשלותיך׳ הלא שמעת בתי אל תלכי׃

רלבג

ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו׳ ראוי שתדע שמלכי ישראל לא הותר להם להרבות סוסים ולזה לא היה זה הענין קטן אצל מלכי ישראל: ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית׳ הנה מפני זה חשב אדניה שיהיה לב דוד להמליכו אחריו כי לא גנה אותו על דבר ממעשיו והוא היה גם כן יפה תאר מאד ובעבור יפיו חשב שהוא ראוי למלך: ואותו ילדה אחרי אבשלום׳ הנה הוא מבואר שאי אפשר שנבין מזה ענין הלידה כי אבשלום היה בן מעכה ואדניה היה בן חגית ואילו היה מענין הלידה היה ראוי שיהיו שניהם מאם אחת תלד אדניה אחרי אבשלום ולזה הוא מבואר שהוא מענין הגדול כאמרו ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי שהוא מענין הגדול כמו שקדם והרצון בזה שאמו גדלה אותו אחרי אבשלום והתנהג במנהגיו ובמדותיו ולזה אמר וגם הוא טוב תאר מאד כמו אבשלום שהיה יפה תאר מאד כמו שזכר במה שקדם הנה כמו שחשב אבשלום שימלוך אחר דוד מפני רוב יופיו כמו שחשב אדניה: ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן׳ ר״ל שסבר מסך את לבבם להמשיך ולהסכים להמליכו והם עזרוהו בזה והנה חשב שכמו שאלו עזרו לדוד להגיעו למלכות ולהצליח כן יגיע לו על ידם וזה כי אביתר בא אל דוד מפני ברחו מפני שאול ועל פיו היה עושה דוד כל מעשיו ויואב הקים דוד על כסא המלוכה ונלחם מלחמותיו עם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי ויואב גם כן נמשך לאדניה ועזרהו על הממלכה כדי שיאהבהו ולא יסירהו מהיו׳ שר צבא כי נתבאר לו כי לב דוד להסירו ממעלתו בעבור דבר אבשלום ואביתר הכהן גם כן ראה כי דוד היה נותן יותר מהכבוד והמעלה לצדוק ממה שהיה נותן לאביתר וזה מבואר מהספורי׳ הקודמי׳ שהקדים בהם דוד צדוק לאביתר: ומריא׳ הוא מין ממיני הבקר השמנים והגדולים: עם אבן הזוחלת׳ ר״ל אצל אבן הזוחלת ונקראת האבן ההיא כך לסבה לא ידענוה ואפשר כי האבן ההיא היתה גדולה וחלקה מאד ולרוב חלקותה היו מניעין אותה ודוחין אותה הנה והנה׳ והנה לא קרא שלמה אחיו לאכול עמו כי ידע שהוא יתנגד לו בזה להיותו בוטח שימלוך אחרי דוד אביו ולזאת הסבה גם כן לא קרא אל נתן הנביא כי הוא נבא לדוד ששלמה ימלוך אחריו כמו שנזכר בדברי הימים ובכלל הנה לא קרא לאותם שלא היו נסכמי׳ לעצתו כמו צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד כי ידע כי הם יבלבלו עצתו ותתחדש מזה תנועה לב העם הנסכמי׳ לעצתו:

ונלאתי

כשבעת לאמתך׳ יודע היה נתן שנשבע לה ששמע זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפילו יהיה לי ממך בן של קיימת יבוזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונה ימלוך אחריו ואמר לה כי על פי הנבואה נאמר לו זה: זקן מאד׳ אלום מאד כי קפצה עליו זקנה כמו שפירשנו: משרת את המלך׳ בשכבה בחיקו ומחממת אותו וכמה שהיה צריך שירות אחר ואמר הספור הזה לפי שנכנסה בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בצנעה במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס שם בלא רשות אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה החדרה בלא רשות ומלאת משרת חסר ממנה התי״ו למ״ד הפועל מפני כובד קריאת שני תוי״ן רפות כאח׳ כי משפטו משרתת וכא הרי״ש בפתח גדול תמורת הקטן: מה לך׳ לפי שלא היתה גדולה לבא אבלו ידע כי על דבר בא לפיכך אמר לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה: ועתה אדוני המלך לא ידעת׳ רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו ואתה באל״ף לפי שהו׳ קרוב לענין אבל ברור הוא אצלינו כי הוא ועתה בעי״ן מפי ספרים המדוייקים ומפי ה המסורת: ולשלמה עבדך לא קרא׳ כיון שלא קרא לשלמה בסעוד׳ זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכ׳ עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו ש שיאכלו עמו: ואתה אדני המלך׳ זהו ואתה באל״ף וטועים בו בעי״ן לפי שהענין יותר קרוב: להגיד להם׳ שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמ׳ חטאים מדבר המלוכה׳ חטאים ת״י מתרכין כלומר מגורשין מן המלוכה ויש מ מפרשים אם לא יהיה בני מלך גלוי עון יהיה לנו יאמרו כי מפני עון שנמצא בי ובן שנולד ממני לא היתה לו מלוכה ויש מפרשי׳ כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהיה חוטא בזה אם לא תמליך שלמה בני כי אתה נשבעת לי בי״י: ונתן הנביא בא׳ בחצר או בבתים החיצונים עד שיאמרו למלך ויכנס ברשות ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכך עשה ויבא לפני המלך: אתה אמרת׳ על דרך תמיהה כלומר נראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח זבחים וקרא למי שרצה: כי ירד׳ ירד היום אל עין רוגל לזבוח: ולי אני עבדך׳ זה שלא קרא לנו ידמה כי לדבר המלוכה עשה הזבח: ולא הודעת את עבדך׳ תמה אני אם מאתך נהיה הדבר הזה איך לא הודעתני טרם ש שתמליכהו וכתוב עבדיך ביו״ד כלומר לי ושאר עבדיך הנאמני׳: קרא

רשי

מטאי׳ חסרי׳ ומנועים מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא: אתה אמרת׳ בתמיה: כי ירד היום׳ שהעיר היתה גבוהה ואבן הזוחלת למטה בגיא: על

רלבג

ומלאתי את דבריך׳ אשלים מה שיחסר בהם או ירצה בזה שימשך לדבריה כטע׳ כי מלא אחרי יי׳: והייתי אני ובני שלמה חטאים׳ ר״ל נענשים כי מפני שידע אדניהו כי הממלכה עתידה להיות לשלמה ישתדל להמיתו כמו שהיה מבקש שאול להרוג את דוד לזאת הסבה עם שזה יהיה סבה להזכיר חטא בת שבע אחרי מות דוד ויביא זה לעז ג״כ על שלמה ואולם אם ימלוך שלמ׳ יתבאר לכל כי מיי׳ היתה בת שבע לדוד ושלא היתה אסורה לו אחרי מות אוריה עם שמפני אימת מלך ייראו לאמ׳ דבר כנגדו או יהיה הרצון בזה והייתי אני ובני שלמה חטאים אם לא נגלה אזנך על זה בחייך כי נעשוק ממנו המתנה הטובה שנתת לנו ולא יהיה האשם זולתי בנו להגלות העני׳ שדעתך היה להמליכנו כאשר דברת ונשבע׳ לאמתך: אתה אמרת אדניה ימלוך אחרי ר״ל האם אתה אמרת אם מאת אדני המלך נהיה הדב׳ הזה ולא הודעת את עבדך ר״ל האם היה מאת אדני המלך הדבר הזה ולא קראו לי כי לא הסכמת ל להודיע לעבדך מי ישב על כסאך: ויען

ובאי ד׳ בקריאה וסי׳ ובאי שכבי עמו ונחיה׳ לכי ובאי אל המלך דוד׳ שבי דומה ובאי בחשך׳ עורי צפון ובואי תימן: ואמרת נ׳ בקריאה וסי׳ לכי ובאי אל המלך׳ היש פה איש׳ ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה: ומלאתי ד׳ וסי׳ את דבריך׳ את הריו חלליו׳ ומלאתי את הגאיות׳ את הבית הזה כבוד: והנה ה׳ ר״פ בספרא

לְכִ֨י וּבֹ֣אִי ׀ אֶל־־הַמֶּ֣לֶךְ דָּוִ֗ד וְאָמַ֤רְתְּ אֵלָיו֙ הֲלֹֽא־אַתָּ֞ה אֲדֹנִ֣י הַמֶּ֗לֶךְ נִשְׁבַּ֤עְתָּ לַאֲמָֽתְךָ֙ לֵאמֹ֔ר כִּֽי־שְׁלֹמֹ֤ה בְנֵךְ֙ יִמְלֹ֣ךְ אַחֲרַ֔י וְה֖וּא יֵשֵׁ֣ב עַל־־כִּסְאִ֑י וּמַדּ֖וּעַ מָלַ֥ךְ אֲדֹנִיָֽהוּ׃ הִנֵּ֗ה עוֹדָ֛ךְ מְדַבֶּ֥רֶת שָׁ֖ם עִם־־הַמֶּ֑לֶךְ וַאֲנִי֙ אָב֣וֹא אַחֲרַ֔יִךְ וּמִלֵּאתִ֖י אֶת־דְּבָרָֽיִךְ׃ וַתָּבֹ֨א בַת־שֶׁ֤בַע אֶל־־הַמֶּ֙לֶךְ֙ הַחַ֔דְרָה וְהַמֶּ֖לֶךְ זָקֵ֣ן מְאֹ֑ד וַאֲבִישַׁג֙ הַשּׁ֣וּנַמִּ֔ית מְשָׁרַ֖ת אֶת־הַמֶּֽלֶךְ׃ וַתִּקֹּ֣ד בַּת־־שֶׁ֔בַע וַתִּשְׁתַּ֖חוּ לַמֶּ֑לֶךְ וַיֹּ֥אמֶר הַמֶּ֖לֶךְ מַה־לָּֽךְ׃ וַתֹּ֣אמֶר ל֗וֹ אֲדֹנִי֙ אַתָּ֞ה נִשְׁבַּ֜עְתָּ בַּיהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ לַאֲמָתֶ֔ךָ כִּֽי־־שְׁלֹמֹ֥ה בְנֵ֖ךְ יִמְלֹ֣ךְ אַחֲרָ֑י וְה֖וּא יֵשֵׁ֥ב עַל־כִּסְאִֽי׃ וְעַתָּ֕ה הִנֵּ֥ה אֲדֹנִיָּ֖ה מָלָ֑ךְ וְעַתָּ֛ה אֲדֹנִ֥י הַמֶּ֖לֶךְ לֹ֥א יָדָֽעְתָּ׃ וַ֠יִּזְבַּח שׁ֣וֹר וּֽמְרִיא־וְצֹאן֮ לָרֹב֒ וַיִּקְרָא֙ לְכָל־בְּנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וּלְאֶבְיָתָר֙ הַכֹּהֵ֔ן וּלְיֹאָ֖ב שַׂ֣ר הַצָּבָ֑א וְלִשְׁלֹמֹ֥ה עַבְדְּךָ֖ לֹ֥א קָרָֽא׃ וְאַתָּה֙ אֲדֹנִ֣י הַמֶּ֔לֶךְ עֵינֵ֥י כָל־יִשְׂרָאֵ֖ל עָלֶ֑יךָ לְהַגִּ֣יד לָהֶ֔ם מִ֗י יֵשֵׁ֛ב עַל־־כִּסֵּ֥א אֲדֹנִֽי־־הַמֶּ֖לֶךְ אַחֲרָֽיו׃ וְהָיָ֕ה כִּשְׁכַ֥ב אֲדֹנִֽי־הַמֶּ֖לֶךְ עִם־אֲבֹתָ֑יו וְהָיִ֗יתִי אֲנִ֛י וּבְנִ֥י שְׁלֹמֹ֖ה חַטָּאִֽים׃ וְהִנֵּ֥ה עוֹדֶ֛נָּה מְדַבֶּ֥רֶת עִם־הַמֶּ֖לֶךְ וְנָתָ֥ן הַנָּבִ֖יא בָּֽא׃ וַיַּגִּ֤ידוּ לַמֶּ֙לֶךְ֙ לֵאמֹ֔ר הִנֵּ֖ה נָתָ֣ן הַנָּבִ֑יא וַיָּבֹא֙ לִפְנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וַיִּשְׁתַּ֧חוּ לַמֶּ֛לֶךְ עַל־־אַפָּ֖יו אָֽרְצָה׃ וַיֹּאמֶר֮ נָתָן֒ אֲדֹנִ֣י הַמֶּ֔לֶךְ אַתָּ֣ה אָמַ֔רְתָּ אֲדֹנִיָּ֖הוּ יִמְלֹ֣ךְ אַחֲרָ֑י וְה֖וּא יֵשֵׁ֥ב עַל־כִּסְאִֽי׃ כִּ֣י ׀ יָרַ֣ד הַיּ֗וֹם וַיִּזְבַּ֞ח שׁ֣וֹר וּֽמְרִיא־וְצֹאן֮ לָרֹב֒ וַיִּקְרָא֙ לְכָל־בְּנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וּלְשָׂרֵ֤י הַצָּבָא֙ וּלְאֶבְיָתָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן וְהִנָּ֛ם אֹכְלִ֥ים וְשֹׁתִ֖ים לְפָנָ֑יו וַיֹּ֣אמְר֔וּ יְחִ֖י הַמֶּ֥לֶךְ אֲדֹנִיָּֽהוּ׃ וְלִ֣י אֲנִֽי־עַ֠בְדֶּךָ וּלְצָדֹ֨ק הַכֹּהֵ֜ן וְלִבְנָיָ֧הוּ בֶן־־יְהוֹיָדָ֛ע וְלִשְׁלֹמֹ֥ה עַבְדְּךָ֖ לֹ֥א קָרָֽא׃ אִ֗ם מֵאֵת֙ אֲדֹנִ֣י הַמֶּ֔לֶךְ נִהְיָ֖ה הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֑ה וְלֹ֤א הוֹדַ֙עְתָּ֙ אֶת־־עַבְדֶּ֔יךָ מִ֗י יֵשֵׁ֛ב עַל־כִּסֵּ֥א אֲדֹנִֽי־הַמֶּ֖לֶךְ אַחֲרָֽיו׃

ד׳ נ׳ חס׳ וא׳ מל׳ נ׳ · ז״ן כטע׳ · ה׳ ר״פ בסיפ׳ · ב׳ השתחויה על אפיו ויקר׳ את אבשלום · ה׳ חס׳ וא׳ מל׳ · כ״א חס׳ וא׳ מל׳ · עבדך ק׳

אֱזִילִי וְתֵיעֲלִין לְוָת מַלְכָּא דָוִד וְתֵימְרִין לֵיהּ הֲלָא אַתְּ רִבּוֹנִי מַלְכָּא קַיֵּמְתָּא לְאַמְתָךְ לְמֵימַר אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְרִיךְ יִמְלוֹךְ בַּתְרַי וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וּמָא דֵין מְלַךְ אֲדֹנִיָּה׃ וְהָא עַד דִּי אַתְּ מְמַלְּלָא תַמָּן קֳדָם מַלְכָּא וַאֲנָא אֵיעוֹל בַּתְרָךְ וַאֲקַיֵּם יַת פִּתְגָמַיִכִי׃ וְעָלַת בַּת שֶׁבַע לִקְדָם מַלְכָּא לְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וּמַלְכָּא סִיב לַחֲדָא וַאֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם מְשַׁמְּשָׁא קֳדָם מַלְכָּא׃ וּכְרַעַת בַּת שֶׁבַע וּסְגִידַת לְמַלְכָּא וַאֲמַר מַלְכָּא מַה לִּיךְ׃ וַאֲמַרַת לֵיהּ רִבּוֹנִי אַתְּ קַיֵּמְתָּא בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְאַמְתָךְ אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ יִמְלוֹךְ בַּתְרַי וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי׃ וּכְעַן הָא אֲדֹנִיָּה מְלַךְ וְאַתְּ רִבּוֹנִי מַלְכָּא לָא יְדַעְתָּא׃ וּנְכֵיס תּוֹרִין וּפַטִּימִין וְעָאן לְסַגִּי וְזַמִּין לְכָל בְּנֵי מַלְכָּא וּלְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא וּלְיוֹאָב רַב חֵילָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדָּךְ לָא זַמִּין׃ וּכְעַן רִבּוֹנִי מַלְכָּא עֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל סְבִירָן עֲלָךְ לְהוֹדָעָה לְהוֹן מַן יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְּרִבּוֹנִי מַלְכָּא בַּתְרוֹהִי׃ וִיהֵי כַּד יִשְׁכּוּב רִבּוֹנִי מַלְכָּא עִם אֲבָהָתוֹהִי וֶאֱהֵי אֲנָא וּבְרִי שְׁלֹמֹה מִתְרַכִין׃ וְהָא עוֹד דְּהִיא מְמַלְּלָא עִם מַלְכָּא וְנָתָן נְבִיָּא אֲתָא׃ וְחַוִּיאוּ לְמַלְכָּא לְמֵימַר הָא נָתָן נְבִיָּא וַאֲתָא קֳדָם מַלְכָּא וּסְגִיד לְמַלְכָּא עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ וַאֲמַר נָתָן רִבּוֹנִי מַלְכָּא אַתְּ אֲמַרְתְּ אֲדֹנִיָּה יִמְלוֹךְ בַּתְרַי וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי׃ אֲרֵי נְחַת יוֹמָא דֵין וּנְכֵיס תּוֹרִין וּפַטִּימִין וְעָאן לְסַגִּי וְזַמִּין לְכָל בְּנֵי מַלְכָּא וּלְרַבָּנֵי חֵילָא וּלְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא וְהָא אִנּוּן אָכְלִין וְשָׁתַן קֳדָמוֹהִי וַאֲמַרוּ יִצְלַח מַלְכָּא אֲדֹנִיָּה׃ וְלִי דַּאֲנָא עַבְדָּךְ וּלְצָדוֹק כַּהֲנָא וְלִבְנָיָה בַר יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדָּךְ לָא זַמִּין׃ אִם מִן רִבּוֹנִי מַלְכָּא הֲוָה פִּתְגָמָא הָדֵין וְלָא הוֹדַעְתָּ יַת עַבְדָּךְ מַן יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְּרִבּוֹנִי מַלְכָּא בַּתְרוֹהִי׃

וסי׳ והנה עודנה מדברת עם המלך׳ והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים׳ והנה איש אלהי׳ בא מיהודה׳ והנה אנשים עברים׳ והנה נביא אחד נגש: ושתים ח׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן ל: ולי ח׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סי׳ י״ד: נהיה ח׳ וסי׳ אם מאת אדני המלך׳ כה אמר יי׳ לא תעלו ולא תלחמון דמלכי׳ וחברו דדברי הימים׳ יום חשך ואפלה׳ ביום ההוא ישא עליכם׳ כי לפני הימים ההם׳ ואשלחה אליו לאמר לא נהיה׳ תאוה נהיה תערב:

ויען המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע' הנה נראה מזה כי בת שבע יצאה מן החדר בבא נתן הנביא לדבר אל המלך כדי שלא יכיר המלך כי זה הדבר היה מוסכם ביניהם ולזה קרא דוד לבת שבע ופחד לבא אליה ולומר אלו הדברים כי היא היתה יותר עצמית בזה מנתן הנביא כמו שמצאנו באשה התקועית שעשתה שאמרה הדברים אל יואב לא אליה: על הפרדה אשר לי' זה אחד מסימני המלוכה כי לא ירכב על מרכבת המלך מי שאינו מלך: והורדתם אותו אל גיחון' הנה בחר למשחו במקום נהר להיות סימן שתמשך מלכותו ותתקיים ותתפשט: ומשח אותו שם צדוק הכהן' ידענו כי שמן המשחה שעשה משה הוא נעשה לדורות כמו שנזכר שם לא נעשה עוד זולתו ולזה הוא מבואר ש שאין זאת המשיחה שימשחהו כולו בשמן ההוא כי לא יספיק השמן ההוא לזה לא היתה המשיח' כן בכל מה שמשח משה ממנו ולזה הוא מבואר שלא ימשח בו כי אם חלק מהנמשח והנה היתה משיח' המלך על ראשו כמו שאמ' בשאול ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו והנה ראוי שתהיה זאת ה המשיחה אצל המקום שתהיה בו כתר ה המלכו'' וראוי שתדע כי לא הוצרכו למשוח שלמה אלא מפני מחלקת אדניה כי ב במשיחת דוד נמשחו כל הקמים תחתיו מ מזרעו כמו שבמשיחת אהרן ובניו נמשחו כל הבאים אחריה' להיות כהני' ולזה לא הוצרכו למשוח אח' זה כי אם בנקבת כפרים כהן גדול: ובא וישב על כסאי' לפרסם לכל שהוא מלך כדי שיסור המחלוקת מעל שלמה: אמן כן יאמ' יי' אלהי אדני המלך' היא תפלה שיהיה ר רצון השם ית' שיהיה הענין כן ר"ל שתהיה המלוכ' לשלמה כי אם לא תהיה לו מיי' לא יועיל לו זה: ויגדל את כסאו מכסא אדני ה המלך דוד' למדנו מזה שאין זה כנגד המלכות וזה כי רצון המלך הוא שיצליח בנו יותר ממנו: וירד צדוק הכהן ונתן ה הנבי' ובניהו בן יהויד' והכרתי והפלתי' הם היו סנהדרין כמו ש שקדם וזה כי אלו שזכ' הם אשר על פיהם ראוי שתהיה בחירת המלך להיות מה ש שיבחרו כבחר מאת יי' והנה. אשר יבחרהו הנביא יודע שבחרו יי' כמו שמצאנו בשמואל כשבחר שאו' ודוד וכן הענין בכהן גדול כי באורי' ותומי' יודע מי הוא אשר בחר יי' בו וכן הענין בסנהדרי גדולה כי כל ישר' מחוייבים להמשך למה שיגזרו כמו שנתבאר בתורה ולזה זכר בזה המקו' צדוק הכהן כי הוא היה כ"ג ונתן שהיה נביא ובניהו בן יהויד' והכרתי והפלתי שהיו סנהדרי גדולה ובניהו בן יהוידע היה עליה' כמו שנזכ' בספר שמוא' מחללים

ארץ ה' סבירין ארצה וסי' ויבאו ארץ כנען אל יעקב אביהם' נחנו נעבר חלוצים לפני יי'' ותרא אביגיל את דוד ותמהר' ותקד בת שבע אפים ארץ' ולא יפול צרור ארץ: גיחון ו' ג' מלאים וג' חסרים וסי' ושם הנהר השני גיחון' סתם את מוצא' במה חומה חיצונה דמלכים' הלין ג' קדמאי מלאים' והורדתם אתו אל גחון'

ויען המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע ותבא לפני המלך ותעמד לפני המלך: וישבע המלך ויאמר חי יהוה אשר פדה את נפשי מכל צרה: כי כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי ישראל לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה: ותקד בת שבע אפים ארץ ותשתחו למלך ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם: ויאמר המלך דוד קראו לי לצדוק הכהן ולנתן הנביא ולבניהו בן יהוידע ויבאו לפני המלך: ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אתו אל גחון: ומשח אתו שם צדוק הכהן ונתן הנביא למלך על ישראל ותקעתם בשופר ואמרתם יחי המלך שלמה: ועליתם אחריו ובא וישב על כסאי והוא ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה: ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר יהוה אלהי אדני המלך: כאשר היה יהוה עם אדני המלך כן יהי עם שלמה ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד: וירד צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וירכבו את שלמה על פרדת המלך דוד וילכו אתו על גיחון: ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל וימשח את שלמה ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה:

ואתיב מלכא דוד ואמר קרו לי לבת שבע ועלת לקדם מלכא וקמת לקדם מלכא: וקים מלכא ואמר קים הוא יי דפרק ית נפשי מכל עקא: ארי כמא דקימית לך במימרא דיי אלהא דישראל למימר ארי שלמה בריך ימלוך בתרי והוא יתיב על כורסי מלכותי תחותי ארי כן אעביד יומא הדין: וכרעת בת שבע על אפהא על ארעא וסגידת למלכא ואמרת יתקים רבוני מלכא דוד לעלם: ואמר מלכא דוד קרו לי לצדוק כהנא ולנתן נביא ולבניהו בר יהוידע ואתו לקדם מלכא: ואמר מלכא להון דברו עמכון ית עבדי רבוניכון ותרכבון ית שלמה ברי על כודנתא די לי ותחתון יתיה לשילוחא: וימשח יתיה תמן צדוק כהנא ונתן נביא למהוי מלכא על ישראל ותתקעון בשופרא ותימרון יצלח מלכא שלמה: ותסקון בתרוהי וייתי ויתיב על כורסי מלכותי והוא ימלוך תחותי ויתיה פקדית למהוי מלכא על ישראל ועל יהודה: ואתיב בניה בר יהוידע ית מלכא ואמר אמן כן תהי רעוא מן קדם יי אלהא דריבוני מלכא: כמא דהוה מימרא דיי בסעדיה דרבוני מלכא כן יהי בסעדיה דשלמה וירבי ית כורסיה מכורסיה מלכותא דרבוני מלכא דוד: ונחת צדוק כהנא ונתן נביא ובניה בר יהוידע וקשתיא וקלעיא וארכיבו ית שלמה על כודנתא דמלכא דוד ואובילו יתיה לשילוחא: ונסיב צדוק כהנא ית קרנא דמשחא מן משכנא ומשח ית שלמה ותקעו בשופרא ואמרו כל עמא יצלח מלכא שלמה:

ושל אחריו ויוליכו אתו' ושל אחריו וימשחו אתו צדוק הכהן חס': ויאמרו כל העם ד' וסי' אל שמואל' ויקח צדוק הכהן את קרן השמן' אמן והלל ליי'' אשר בשער והזקנים:

רשי

על הפרדה אשר לי' הוא סימן לו שימלוך ותחלת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: אל גיחון' הוא מעיין השילוח מכאן שאין מושחין את המלכי' אלא על המעיין סימן שתמשך מלכותו: ומשחת אותו' נותן לו שמן בין ריסי עיניו כמין נזר כ כזה: אמן' שיהיה שלמה: מכסא אדוני המלך' מכאן שאין אדם מתקנ' בבנו: והכרתי והפלתי' תרגם יונתן וקשתיא וקלעיא ורבותינו אמרו אורים ותומים: את קרן השמן' משמן המשח' שעשה משה: מן האהל' שהארון נתון בעיר דוד וצלוחית של שמן המשחה לפני הארון כמו שאנו שונין בסדר יומא: בחלילים

רדק

קראו לי לבת שבע' לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפי' אמר קראו לי ודרש הכתו' בזה רחוק מאד שאמר כי לתשמיש קראה להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לשכב שהיתה אסור' לו לא מפני שלא היה יכול: יחי לעולם' פירוש חיי נפש לעולם הבא כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן ת"י יתקיים וכל שאר יחי המלך תרגם יצלח: עבדי אדוניכ' על הכרתי ועל הפלתי אמר ומה שאמר עבדי אדוניכם כאילו אמר עבדי וכן ואל משה אמר עלה אל יי' ר"ל אלי ואת יפתח ואת שמואל ר"ל אותי: אשר לי' שהייתי רוכב בה וזה יהיה סימ' למלוכה שהרי אין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: אל גיחון' הוא שילוח וכן ת"י לשילוחא ונקרא בשני שמות בזה להמליכו אל גיחון למשחו שם לסימן טוב שתמשך מלכותו כמו שתמשך המעיין: ומשח אותו' אף על פי שלא היה צריך למשחו שאין מ מושחי' מלך בן מלך כי כשנמש' דוד לו ולזרעו נמשח למלכות אלא מפני מחלוקתו של אדניהו צוה למשחו: יחי המלך' יצלח מלכא וכן תרגם יונתן כל יחי המלך כי התפלה על החיים וההצלחה כי אינם חיים בלא הצלחה: ויוליכו אותו על גיחון' כמו אל גיחון וכן ותתפלל על יי' כמו אל יי' וכן הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: את קרן השמן' הוא שמן המשחה: מן האהל' מאהל מועד כי שם היה שמן המשחה ואף על פי שאהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון הלך שם צדוק או שלח להביאו ואף על פי שאמר כי צלוחית של שמן המשחה היתה נתונה לפני הארון זה היה כשהארון היה באהל מועד אבל כשהוציאו אותו משם למלחמת פלשתי' הצלוחית וצנצנת המן הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם אלא הארון ואם הביאו הצלוחית אח"כ והניחוה

רלבג

מחללים בחלילים, ר״ל שהיו מנגנים בחלילים והם כלי זמר בדמיון קנים והם נקובים נקבים מפועלים להוצאת מינים מוגבלים מהקולות: ותבקע הארץ לקולם, אמר זה על דרך ההפלגה והגוזמא או יהיה הרצון בזה כי לקולם נאספו רבים אליהם מכל הצדדים וכאלו בקעו אויר הארץ בחוזק: מה קול הקריה הומה, ר״ל מה קול העיר אשר היא הומה זאת ההמיה הנפלאה: כי איש חיל אתה וטוב תבשר, ידמה שהרצון באיש חיל איש טוב כי האיש הטו׳ עושה חיל בטובותיו ומדרך האיש הטוב לבשר הטוב לא הרע או יהיה הרצון באיש חיל גבור והנה מדרך הגבור שיתנבא תמיד הטוב בדברי הריב והמנוס לסבת היותו בלתי מפחד: ויחזק בקרנות המזבח, הנה כבר נתבאר בתורה כי המזבח קולט אלא אם בא שם רוצח מכה נפש בזדון ובערמה והנה אדוניה לזה בא שם כי שם לא היה מפחד שיהרגנו שלמה ויהיה המקום ההוא לו למקלט על שיבטיחהו המלך שלמה שלא ימיתהו: אם יהיה לבן חיל לא יפול משערת ראשו ארצ׳, ר״ל אם תחזקנה ידיו להיות לעבודת המלך ולמצותו כאשר בני החיל לא יגיעהו נזק מידי וכן שלח דוד לאנשי יבש גלעד ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל: ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמר לו שלמ׳, ידמה כי מפני שאמ׳ לו שלמה אם יהיה לבן חיל חשב אדוניהו שירצה לעמוד לפניו וישרתהו ולזה לא היה רוצה להפרד ממנו אם לא יתן לו רשות וכאשר הרגיש שלמה בזה אמר לו שילך לביתו: וחזקת והיית לאיש, רוצה לו׳ שלא תהיינה פעולותיך פעולות נער שנים ונער אבל תהיינה פעולות איש גדול וזה אמנם יהיה עם ההתישבות עצה: ושמרת

מחללים ג׳ כתרי ליש׳ ואתם מחללים אתו׳

אלהים ה׳ דלא כתיב עם׳

ותבקע ד׳ וסימ׳ האדמה אשר תחתיתם׳ ותבקע הארץ בקולם׳ ותבקע העיר דמלכים׳ וזכרו דירמיה: וטוב יו בקריאה וסי׳ ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה כל עץ׳ ולא תחוס עינך עליו׳ בכל הדרך אשר צוה׳ וישלח ויביאהו והוא אדמוני׳ יאמר נא אדננו׳ ויהי בהיות רוח אלהים׳ ויקרא אכיש אל דוד׳ עודנו מדבר והנה

מ ויעלו כל העם אחריו והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה ותבקע הארץ בקולם: וישמע אדניהו וכל הקראים אשר אתו והם כלו לאכל וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הומה: עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר הכהן בא ויאמר אדניהו בא כי איש חיל אתה וטוב תבשר: ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדנינו המלך דוד המליך את שלמה: וישלח אתו המלך את צדוק הכהן ואת נתן הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וירכבו אתו על פרדת המלך: מה וימשחו אתו צדוק הכהן ונתן הנביא למלך בגחון ויעלו משם שמחים ותהם הקריה הוא הקול אשר שמעתם: וגם ישב שלמה על כסא המלוכה: וגם באו עבדי המלך לברך את אדנינו המלך דוד לאמר ייטב אלהיך את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך וישתחו המלך על המשכב: וגם ככה אמר המלך על המשכב אלהי ישראל אשר נתן היום ישב על כסאי ועיני ראות: ויחרדו ויקמו כל הקראים אשר לאדניהו וילכו איש לדרכו: נ ואדניהו ירא מפני שלמה ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח: ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב: ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל לא יפל משערתו ארצה ואם רעה תמצא בו ומת: וישלח המלך שלמה וירדהו מעל המזבח ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמר לו שלמה לך לביתך:

ב

א ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר: אנכי הלך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש:

וסליקו כל עמא בתרוהי ועמא משבחין בחנגיא וחדן חדוא רבא וזעת ארעא לקלהון: ושמע אדניה וכל זמיניא די עמיה ואנון ספיקו למיכל ושמע יואב ית קל שופרא ואמר מא דין קל קרתא אשתגישת: עד דהוא מלל והא יונתן בר אביתר כהנא אתא ואמר אדניה עול ארי גבר דחיל חטאין את וטב תבשר: ואתיב יונתן ואמר לאדוניה בקושטא רבוננא מלכא דוד אמליך ית שלמה: ושלח עמיה מלכא ית צדוק כהנא וית נתן נביא ובניה בר יהוידע וקשתיא וקלעיא וארכיבו יתיה על כודנתא דמלכא: ומשחו יתיה צדוק כהנא ונתן נביא למהוי מלכא בשילוחא וסליקו מתמן כד חדן ואשתגישת קרתא הוא קלא דשמעתון: ואף יתיב שלמה על כורסי מלכותא: ואף עלו עבדי מלכא לברכא ית רבוננא מלכא דוד למימר יוטיב יי ית שום שלמה משמך וירבי ית כורסוהי מכורסי מלכותך וסגיד מלכא על שוויא: ואף כדין אמר מלכא בריך יי אלהא דישראל דיהב יומא דין בר יתיב על כורסי מלכותי ועיני חזאן: ותוהו וקמו כל זמיניא די לאדוניה ואזלו גבר לארחיה: ואדוניה דחיל מן קדם שלמה וקם ואזל ואתקיף בקרנת מדבחא: ואתחוא לשלמה למימר הא אדוניה דחיל מן קדם מלכא שלמה והא אחד בקרנת מדבחא למימר יקים לי כיומא דין מלכא שלמה דלא יקטיל ית עבדיה בחרבא: ואמר שלמה אם יהי לגבר דחיל חטאין לא יפול מסער רישה לארעא ואם בישתא תשתכח ביה ויתקטיל: ושלח מלכא שלמה ואחתוהי מעלוי מדבחא ואתא וסגיד למלכא שלמה ואמר ליה שלמה איזיל לביתך:

וקריבו יומי דוד לממת ופקיד ית שלמה בריה למימר: אנא אזיל באורח כל ארעא ותתקיף ותהא לגבר דחיל חטאין:

יונתן׳ מקול מפלתו הרעשתי ועמהם הלוים שמעיהו׳ יגיע כפיך כי תאכל׳ כל ימי עני רעים׳ תאות אדם חסדו׳ ויצא המן ביום ההוא׳ ומתוק האור וטוב לעינים׳ וטוב משניהם׳ וטוב לא יהיה לרשע: ותהם ג׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳: אחז חד מלעיל וסי׳ חיל אחז ישבי׳ והנה אחז בקרנות המזבח׳ שמאל בעשתו ולא אחז׳ בתרא מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע:

רדק

והכיאוה לפני הארון בירושלם יהיה פי׳ האהל אשר נטהלו דוד אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד שום דבר עד שהביאוהו לבית עולמי׳ כ״ם אם היה הארון שהיה בירושלם היה הארון שבו שברי לוחו׳ והארון שבו הלוחות היה באהל מועד כמו שכתבנו בספר שמואל והקרן הזה מלא היה מדת המשיחה כמו שאמר לשמואל מלא קרנך שמן ולך א אשלחך אל ישי והיה יוצק ממנו על ראש המלך תחלה ואחר כך מושח בצורת נזר בין ריסי עיניו ויש אומרי׳ כי מתחלה היה מושח בין ריסי עיניו ואחר כך הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראשו כי מלא הקרן יהיה השיעור מ מהמשיחה ועוד המליכו שלמה ומשחו אותו פעם שני׳ כמו שכתו׳ בדברי הימי׳ וימליכו שנית לשלמ׳ מפני כי עתה לא היו שם אלא אנשי ירושלם ואחר כך הקהיל המלך כל שרי ישראל מכל ה השבטים אל ירושלם ושרי האלפים ושרי המאות ולעיניו כל הקהל משחוהו לנגיד ואז משחו גם כן לצדוק לכהן גדול ואז עשו שמח׳ גדולה וזבחו זבחים לרוב: מחללים בחלילים׳ מזמרים בכלי זמר ששמו חליל והוא כלי חלול ונקוב נקבים קטני׳: ותבקע הארץ לקולם׳ כאלו נבקעה הארץ מרוב השמחה והוא לשון הגדלה ותוספת כמו גדולות בצורות בשמים: מדוע קול הקריה הומה׳ מדוע הוא זה הקול שהקריה הומה: איש חיל אתה׳ כלומר אדם זריז וטוב ות״י גבר דחיל חטאין כלומ׳ בעל כח לכבוש את יצרו: אבל אדונינו׳ כלומר אינו כמו שאתה חושב כי טוב אבשר לך אבל הוא להפך כי אדונינו המלך ד דוד המליך את שלמה: את שם שלמה משמך׳ אמרו רז״ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו בנו משלמה ותלמידו מיהושע: על המשכב׳ השתחוה לאל על המשכב שהיה שוכב עליה וכן וישתחו ישראל על ראש המטה׳ ויחזק בקרנות המזבח׳ המזבח שהיה בירושלם כי היתר הבמות היה אז והחזיק במזבח להנצל שם: אם ימית את עבדו׳ מזה שאני מפחד תמיד ומסופק בו ישבע לי שלא ימיתני: אם יהיה לי לבן חיל׳ כמו בן חיל לאדוניו ירא מפניו וסר אל משמעתו ות״י אם יהא לגבר דחיל חטאין פי׳ בן חיל בעל כח לכבוש את יצרו: והיית לאיש׳ זריז ומוש׳ בכספך וכובש את יצרך וכן ת״י לגבר דחיל חטאין ופי׳ לפניו ושמרת וכו׳ וכן ועשה בן איש רוצה לומ׳ גדול ונכבד וכן כול׳ אנשי׳ גדולים ונכבדים: את

רשי

בחלילים׳ פלאוט״י בלע״ז: ותבקע הארץ׳ דברו הנביאים לשון הואי כלשון בני אדם: אבל אדונינו׳ כלומר עכשיו אין בשורתי טובה לך: בקרנות המזב׳ שהיה בגבעון אשר הרוגי בית דין נקברין בקברי בית דין אמות כאן ואקבר בקברות אבותי כך דרש רבי תנחומא: את

ועדותיו ה' מפקין וי"ו בליש' וסי' ושמרת את משמרת · וימאסו את חקיו · ויעמד המלך על העמוד · וחברו על עמדו דדברי הימים · מפני אשר קטרתם : שלום ח' חס' בליש' בקריאה וסי' במסרה רבתא : והנה ה' ר"פ בספרא וסים' נמסר לעיל ברים ספרא : מבחרים ד' חס' בליש' וסים' נמסר בשמואל חלק ב' סימן ג' :

וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֹתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם : לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל : וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו : וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל : וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ : וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב :

ה' מפקין וי"ו · ג' · ג' · ג' ומ"ל · ב' תמרו · ח' חס' בליש' · ל' מ"ל בליש' · ח' חס' · ב' חס' · כדי שהל · ה' ר"פ בסיפ' · ב' חס' · ל' · ל'

וְתִטַּר יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיָי אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי לְמִטַּר קְיָמוֹהִי פִּקּוּדוֹהִי וְדִינוֹהִי וְסָהֲדְוָתֵיהּ כְּמָא דִכְתִיב בְּאוֹרָיְתָא דְמֹשֶׁה בְּדִיל דְּתַצְלַח יָת כָּל דְּתַעְבֵּיד וְיָת כָּל אֲתַר דְּתִתְפְּנֵי לְתַמָּן : בְּדִיל דִּי יְקִים יְיָ יָת פִּתְגָּמוֹהִי דִּי מַלֵּל עֲלַי לְמֵימַר אִם יִטְּרוּן בְּנָךְ יָת אָרְחֵיהוֹן לִמְהָךְ קֳדָמַי בְּקוּשְׁט בְּכָל לִבְּהוֹן וּבְכָל נַפְשְׁהוֹן לְמֵימַר לָא יִפְסוֹק לָךְ גְּבַר מֵעַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל : וְאַף אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דַּעֲבַד לִי יוֹאָב בַּר צְרוּיָה דַּעֲבַד לִתְרֵין רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בַּר נֵר וְלַעֲמָשָׂא בַּר יֶתֶר דִּקְטַלְנוּן בְּעָרְמוּתֵיהּ וּדְמֵי דִּי יִתְחַשֵּׁיב לֵיהּ דְּמֵיהוֹן עֲלוֹהִי כְּדַם תְּבִירֵי קְרָבָא וִיתֵיב לְהוֹן בִּכְמֵנַת שְׁלָמָא וַאֲשַׁד דְּמְהוֹן בְּאַסְפַּנִיקֵי דִּי בְחַרְצֵיהּ וְרֵישׁ בְּטָלָרִיתָא דִּי בְרִגְלוֹהִי : וְתַעְבֵּיד כְּחוּכְמְתָךְ וְלָא תָחֵית סֵיבַרְתֵּיהּ בִּשְׁלָמָא לִשְׁאוֹל : וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי גִּלְעָדָאָה תַּעְבֵּיד טֵיבוּ וִיהוֹן בְּאָכְלֵי פָתוֹרָךְ אֲרֵי אִנּוּן סַפִּיקוּ צָרְכַי בְּמֶעְרְקִי מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם אֲחוּךְ : וְהָא עִמָּךְ שִׁמְעִי בַּר גֵּרָא בַּר מִשִּׁבְטָא בִנְיָמִין מֵעַלְמֶרֶת וְהוּא לְטַנִּי לְוָטָן מְרִירָן בְּיוֹמָא דַּאֲזַלִית לְמַחֲנַיִם וְהוּא נְחַת לִקְדָמוּתִי לְיַרְדְּנָא וְקַיֵּימִית לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיָי לְמֵימַר דְּלָא אֶקְטְלִנָּךְ בְּחַרְבָּא :

רדק

את משמרת יי' אלהיך · כמו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות ללכת בדרכיו תקון המדו' מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום : לשמור חקותיו · המצות שלא נגלה טעמם : מצותיו אשר כאמר בהם מצות כגון שלוח טמאים והפרת נדרים וכיוצא בהן : ומשפטיו · הדינין : ועדותיו · אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדי' וכיוצא בהם שהם לזכר והנה כל התורה · ועדותיו כראית בו הוי"ו בקריא' והיא לא"ל הפועל אע"פ שהוא מנחי העי"ן נהפכה עי"ן הפעל וכן בדרך עדותיך ששתי והדומים להם : תשכיל · כתרגמו תצלח : את כל אשר תעשה · כמו בכל אשר תעשה ויהיה תשכיל פועל עומד או יהי' את כמשמעו ויהיה תשכיל פועל יוצא כלו' בשמרך המצות תצליח אתה את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם : וגם אתה · וגם לרבות על מצות יי' אשר צוהו ללכת בדרכי יי' אמר וגם זאת היא מדרכי יי' לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגו' או יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך ל להודיעך אלא לצותך עליו לבערו מן העולם : אשר עשה לי · פירו' אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו תוקבלתיו באהבתי ועמשא גם כן היה ב בשליחותי ומשב אנשי יהודה אלי ויש מפרשי' אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפירו' הזה יהיה אשר עשה לשני שרי אשר וי"ו השמוש ואשר עשה · ובדר' אשר עשה לי שהרא' הספר ששלח לו דוד ביד אוריה : לשני שרי צבאות ישראל · כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלום שר צבא ובדעת דוד היה למנותו אחר כך שר צבא ועוד כי גדול היה ביהודה ושר צבא יהודה וכתוב עליו עוד ויט את לבב כל איש יהוד' כאיש אחד : ויהרגם · בשלום · טעמו עם ויהרגם כלומ' ויהרגם בשלום ושם אותם דמים כאלו היו דמי מלחמה או פירוש וישם דמי מלחמה דמי עשאל שהיו דמי המלחמה כי עשאל רודף היה לאבנר שם אותם כדמי שלום כאילו הרג אבנר לעשאל בשלום ככם נקמתו מאבנר וגם כן הרגו בשלום כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא גם כן הרג בשלום שאמר לו השלו' אתה אחי ואחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שום טענה להרגו וכתן הדמי ההם שעשה אותם דמי מלחמה כתן אותם בחגורתו אשר במתניו כמו שנא' ועליו חגור חרב מצומדת לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו שנפלו מתים לרגליו ויונתן תרג' הפסו' כן דקטילינון בערמימותיה וגו' כבעמוד · ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמה ששאל לו נדמת היאך חולצת והיה שוחה ומראה לו כי בשיכיה היא חולצת אז הכהו וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והנה אמ' ובנעלו אשר ברגליו : ועשית כחכמתך · כלו' שלא תהרגנו עד שתמצ' עליו עילה אע"פ שהוא חייב מיתה כי מלחמות יי' נלחם וטובות נמצאו בו אלא שהרג לאלה שני השרים חנם לפי' תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עילה והסיבה שיתחייב הריגה : ולא תורד שיבתו בשלום שאול · שלא תניחנו למות מיתת עצמו אלא יהרג כמו שהרג : כי כן קרבו אלי · בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וספות וחטים ושעורים הגישו לדוד וכתוב והוא כלכל את המלך בשבתו במחנים וכן תר' אינון ספיקו צרכי : והנה עמך · כלו' אף על פי שהוא משבט בנימן עמך וברשותך הוא להביאו לידי מיתה או פירוש והנה עמך בירושלם כדי שתוכל למצוא לו עילה וסיבה להמיתו · ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך : קללני · בזה אותי בדברים ובמעשה : נמרצת · חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר כמו מה נמרצו אמרי יושר ויש דרש שהוא נוטריקון : ירד לקראתי · שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אף ע"פ שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עילה ועון ושבב אתה הדבר שיבא לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצוא לו עילה :

בעיר

רשי

את אשר עשה לי · שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה במדרש רבי תנחומא דמי מלחמה בשלום · שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו : בחגורתו אשר במתניו · שחגר חרבו מצומדת על מתניו שלא כדרך החגורי' בצאתו לקראת עמשא ונפיה למטה כדי שתפול כמה שנאמר והוא יצא ותפול וכשנפלה ונטלה כסבור עמשא שלא נטל אלא להניחה מן הארץ ולא נשמר ב בחרב אשר ביד יואב : ובנעלו אשר ברגליו · את אבנ' הרג בערימה שאלו נידמת היאך חולצת כמה שנאמר ויטהו יואב אל תוך השער לדב' אתו בשלי לשון של נעלך : ולא תורד את שיבתו בשל' שאול · ש תניחהו למות מיתת עצמו וליפול ב בגהינם : קללה נמרצת · מפורשת כמו מה ימריצך מה נמרצו כמו מה נמלצו :

כי

רלבג

ושמרת את משמרת יי' אלהיך · ר"ל שישמור בלב מה שיצווהו הש"י לשמרו וזה אמנם י יהיה בלמידת התורה ותהיה הלמידה ההיא בהתבוננות לתכלית שתלך בדרכי הש"י אשר נזכרו בתורה ולשמור כל החקים ו והמצות והמשפטים והעדות הכתובי' בתור' משה כי בלמידה ה הזאת תשכי' ותדע כל מה שראוי לך לעשות בדבר דבר שיקרה לך ותהיה מפני זה מוכן להתנהג בדרכי ה התורה בכל מעשך ובזה גם כן תשכיל ותדע כל מה שראוי שתפנה שם והמשל כי אם לא ידע אדם שמחוייב לשבת בסוכה בחגל הסוכות לא יפנה להשתדל בעשייתה ויהיה זה סבה אל שלא יקיים זאת המצוה או ירצה בזה כי שמירתך חקות הש"י ומצוותיו ומשפטיו ועדותיו ככתו' בתורת משה יהיה סבה שתצליח את כל אשר תעשה וכל מה שתפנה אליו תגיע לך ההצלחה והוא מענין אמרו בכל אשר יפנה ישכיל · שכל דוד מכל עבדי שאול : למען יקים יי' את דברו וגו' · באר לו שכבר יגיע לו משמירת הכהונה תועלת אחר והוא התמדת המלוכ' לו ולזרעו : את אשר עשה לי יואב בן צרויה · ר"ל על דבר אבשלום שעבר מצותו והרגו ואחר כך דבר אל דוד קשות כמו שנזכר במה שקדם : וישם דמי מלחמה בשלום · ר"ל על הריגת אבנר כי הוא הרגו בעת היותו בשלום עמו מפני שהרג עשאל אחיו במלחמה והנה היה אז אבנר בשלום עמו כי הוא בא אל המלך להביא לו המלוכה והוא שלחו וילך בשלום : ויתן דמי מלחמה בחגורתיו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו · זה שב אל עמשא כי יואב שם כלי המלחמה בהרגו אותו בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו לפי שהוא שם תער חרבו מצומדת בחגורתו ולא שם תערה תוכה כמנהג וכאשר ראה עמשא שחה לתקן נעלו אשר ברגליו ואז בשחותו נפל החרב מתערו לארץ ולקחו יואב משם ולזה לא נשמר עמש' מן החרב אשר ביד יואב ובהיות הענין כן הנה יתאמת שיואב נתן דמי המלחמה באלו הכלים אשר אינם מוכנים לצד המלחמה כלל : ולא תורד את שיבתו בשלום שאול · ר"ל עשה כמכמתך באופן שלא תניחנו למות מיתת עצמו כי כבר הגדיל לעשות הרעות הנפלאו' האלו ויוסרו שאר האנשים מעשות ככה ויראו נ"כ מלבעוט במלכות : והנה עמך שמעי בן גרא · אמר זה כי הוא היה עמו בהמשחו כאמרו ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדניהו וידמה נ"כ שנשאר עמו לעבודתו כי היה יושב בירוש' כמו שתמצ' שנזכר במה שאח' זה : והוא קללני קללה נמרצת · חזק' וקשה וזה מבואר מדבריו לו בעת ברחו מפני אבשלום :

ועתה

ועתה אל תנקהו, ר"ל אף על פי שהוא עניך ואין לך עליו דרך ותואנה להרגו ולא על מה שחרף וקלל אותי כי כבר נשבעתי לו שלא אמיתהו הנה תעשה בדרך שלא יהיה נקי מהעונש כי איש חכם אתה ותמצא בזה דרכים יתכן בהם שתוכל להגיע עליו עונש המות באופן שתוריד את שיבתו אל הקבר בשפיכות דמים לא כמות כל האדם : וישכב דוד עם אבותיו, מגיד שאבותיו היו צדיקי' וישרי' כמוהו: ויקבר בעיר דוד' היא ציון : ושלמה ישב על כסא דוד אביו' מגיד שאחז מעשה אבותיו: ולו ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה' רוצה לומ' שהוא היה יותר ראוי למלוך כי הוא הגדול ממני כי שהממלכה ראויה שתהיה לגדול כאמרו ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולאביתר הכהן היתה גם כן ראויה יותר הכהונה הגדולה כי ראשונה היתה לו קודם היותה לצדוק והיתה לו גם כן מאבותיו וליואב בן צרויה גם כן היה ראוי יותר שיהיה שר הצבא מזולתו כי הוא היה ראשון בזאת ה השררה ובהיות הענין כן שהוא ראוי יותר למלוכה ואלו אשר עזרוהו ראויים יותר לשררותיהם הנה י יתמשך מזה במעט סבה שתשוב המלוכה לאדניה ומפני זה הוא מבקש אבישג השונמית לאשה לחזק את ידו וידי עוזריו שהמלוכה ראויה ש שתהיה לו כי אם היתה הרכיבה על הפרדה אשר רכב עליה המלך סימן למלוכה כמו שקדם כל שכן ש שהלקיח' לאשה אשר שכבה בחיק המלך הוא סימן למלוכה ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר כי זאת התבולה מאדניה ל למשוך אליו המלכות : ולאביתר

מלכתו ג' חס' וסימן נמסר בסדר בלק: ועלי ה' בקריא' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' יח: למלך ג' וחס' וסימ' ועלי שמו כל ישראל פניהם' ויהי בשמנים שנה' כי מבית הסורים יצא למלך: מאתך ה' בקריאה וסי' ועתה שאלה אחת קטנה' ותאמר שאלה אחת קטנה' והיה אני אלך מאתך' שתים שאלתי מאתך' אם תרא'

ועתה אל־תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה־לו והורדת את־שיבתו בדם שאול : וישכב דוד עם־אבתיו ויקבר בעיר דוד : והימים אשר מלך דוד על־ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנים : ושלמה ישב על־כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאד : ויבא אדניהו בן־חגית אל־בת־שבע אם־שלמה ותאמר השלום באך ויאמר שלום : ויאמר דבר לי אליך ותאמר דבר : ויאמר את ידעת כי־לי היתה המלוכה ועלי שמו כל־ישראל פניהם למלך ותסב המלוכה ותהי לאחי כי מיהוה היתה לו : ועתה שאלה אחת אנכי שאל מאתך אל־תשבי את־פני ותאמר אליו דבר : ויאמר אמרי־נא לשלמה המלך כי לא־ישיב את־פניך ויתן־לי את־אבישג השונמית לאשה : ותאמר בת־שבע טוב אנכי אדבר עליך אל־המלך : ותבא בת־שבע אל־המלך שלמה לדבר־לו על־אדניהו ויקם המלך לקראתה וישתחו לה וישב על־כסאו וישם כסא לאם המלך ותשב לימינו : ותאמר שאלה אחת קטנה אנכי שאלת מאתך אל־תשב את־פני ויאמר־לה המלך שאלי אמי כי לא־אשיב את־פניך : ותאמר יתן את־אבישג השנמית לאדניהו אחיך לאשה : ויען המלך שלמה ויאמר לאמו ולמה את שאלת את־אבישג השנמית לאדניהו ושאלי־לו את־המלוכה כי הוא אחי הגדול ממני ולו ולאביתר הכהן וליואב בן־צרויה : וישבע המלך שלמה ביהוה לאמר כה יעשה־לי אלהים וכה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את־הדבר הזה :

וכען לא תזכניה ארי גבר חכים את ותדע ית דתעביד ליה ותחית ית סיבתיה בקטלא לשאול : ושכיב דוד עם אבהתוהי ואתקבר בקרתא דדוד : ויומיא די מלך דוד על ישראל ארבעין שנין בחברון מלך שבע שנין ובירושלם מלך תלתין ותלת שנין : ושלמה יתיב על כורסי מלכותא דדוד אבוהי ואתקינת מלכותיה לחדא : ואתא אדניה בר חגית לות בת שבע אמיה דשלמה ואמרת שלם מיתך ואמר שלם : ואמר פתגם אית לי למללא עמך ואמרת מליל : ואמר את ידעת ארי דילי הות מלכותא ועלי שויאו כל ישראל אפיהון למהוי מלכא ואסתחרת מלכותא והות לאחי ארי מן קדם יי הות ליה : וכען שאלא חדא אנא שאיל מניך לא תתיבין ית אפי ואמרת ליה מליל : ואמר אמרי כען לשלמה מלכא ארי לא יתיב ית אפיך ויהב לי ית אבישג דמן שונם לאתו : ואמרת בת שבע טב אנא אמליל עלך קדם מלכא : ואתת בת שבע לקדם מלכא שלמה למללא עמיה על אדניה וקם מלכא לקדמותה וסגיד לה ויתיב על כורסיה ושוי כורסא לאמא דמלכא ויתיבת לימיניה : ואמרת שאלה חדא זעירא אנא שאלא מנך לא תתיב ית אפי ואמר לה מלכא שאילי אמי ארי לא אתיב ית אפיך : ואמרת תתיהב ית אבישג דמן שונם לאדניה אחוך לאתו : ואתיב מלכא שלמה ואמר לאמיה ולמא את שאלא ית אבישג דמן שונם לאדניה ושאלי ליה ית מלכותא ארי הוא אחי קשיש מני הלא בעצה הוו הוא ואביתר כהנא ויואב בר צרויה : וקיים מלכא שלמה במימרא דיי למימר כדין יעביד לי אלהים וכדין יוסיף ארי בנפשיה מליל אדניהו ית פתגמא הדין :

רדק

בעיר דוד, היא ציון : ותכון, אחר שהמית אלה שדמו להיות לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה : כי מיי' היתה לו, כי נודע כי נתן הנביא אמר על פי יי' כי שלמה יהיה מלך ואף עם כן היה הוא מערער במלוכה אם יוכל ויתן לו את אבישג כי מותרת היתה לו כי דוד אביו לא ידע' אלא שאין משתמשין בשרביטו של מלך אא"כ הוא מלך ולתואנ' זו ביקש אות' אדוניהו ובת שבע לא הרגישה בדבר : וישב על כסאו, אחר שקם לקראתה והשתחוה לה חזר למקומו על כסאו וצוה לשום כסא לאמו שתשב לימינו, ויש דרש לאם המלך לאמה של מלכות והיא רות כי עדיין היתה היא בחיי' וזה רחוק מאד: יתן, אינו לשון זכר לנקבה אלא פי' יותן זה המתן והיא אבישג ולשון זכר נופל על הענין וכן יעשה מלאכה : שאלי לו את המלוכה, והבין שלמה כי בתואנה הוא מבקש אותה לפי שהיה אסור להשתמש בה אם לא היה מלך ואם יתנו לו את אבישג היה סבור שהחזיק במלכות והבין כי א' אביתר ויואב שהחזיקו את ידו יעצוהו זה לפי' אמר לו ולאביתר וליואב בן צרויה וכן ת"י הלא בעצה דא הוו הוא ואבית' כהנא ויואב בר צרויה : ויושיבני

רשי

כי איש חכם אתה, תן לבך למצוא לו עון מות בשביל דבר אחר ונהו וידעת אשר תעש' לו : ותכון מלכותו מאד, אף על העליוני' : לדבר לו, לדבר בשבילו בשביל א' אדוניהו: לאם המלך, אמרו רבותינו לאמה של מלכות היא רות: ושאלי לו את המלוכה, משמשתמש בשרביטו של מלך היא תחלת השררה : עשה

מסרה

אתי לקח מאתך: תשב ה' ד' קמץ ומלרע וחד פתח ומלעיל וסימ' רק את בני לא תשב שמה' תשב אנוש עד דכא ותאמר' בעבור דוד עבדך אל תשב' אל תשב את פני דמלכים' בתראה מלעיל: יתן ז' וסי' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס :

השנמית ג' חס' בקריאה וסימ' וימצאו את אבישג השנמית' ותאמר יתן את אבישג השנמית' ולמה את שואלת את אבישג השנמית : לי אלהים יא בקריאה וסימ' כי שת לי אלהים זרע אחר' צחק עשה לי אלהים' בני הם אשר נתן לי אלהים בזה' כן שלם לי אלהים' להברות את דוד' ולעמשא תמרו' וישבע המלך שלמה' אם יספוק עפר שמרון לשעלים' אם יעמד ראש אלישע' עד אשר ארע' לב טהור ברא לי אלהים :

רדק

ויושיבני ׳ בפתח מקום צרי וכן יאהבני אישי : עשה לי בית ׳ בית מלכות וכן ת״י ותקיים לי מלכו : ביד בניהו ׳ אע״פ שהיה כהן ואסור להטמא למתים כשפגע בו לא מת מיד וסלק ידו ממנו טרם מותו או אע״פ שאסו׳ לכהן להטמא למתי׳ במקו׳ מצוה מטמא ולעשות מצות המלך מצוה היא וכן מותר לכהן להלחם במלחמות מצוה ולהטמא לפי׳ כתבו שלמ׳ שר צבא וכן פירש׳ בספר שמואל בפסוק הוא הכה את שני אריאל מואב : ענתות ׳ איש ענתות כי משם היה וענתות לכהנים היה כי כן כתוב בספר יהושע וכתוב מן הכהנים אשר בענתות וכן ואני תפלה׳ ואני איש תפלה ׳ שקר מזין איש שקר׳ דמשק אליעזר איש דמשק או פירוש לענתות לך וכן ת״י על שדיך אל נחלתך כלומר לך לך לענתות וכן ת״י אזיל לך לקירוך ועל במקום אל וכן הרמתה על ביתו׳ ותתפלל על יי׳ כמו אל יי׳ : איש מות ׳ חייב מיתה הוא מי שמרד במלכות ואביתר מרד בדוד שהיתה ידו עם אדניהו והיה יודע כי בדעת דוד להמליך שלמה או אפילו לא היה יודע מרד היה להמליך מלך בחיי דוד שלא ברשותו: התענית׳ שהלך עם דוד בברחו מפני שאול ובברחו מפני אבשלום ועני ה הדרך היה להם כמו שכתוב כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר : מהיות כהן ׳ פירו׳ כהן גדול ומעתה התחיל העונש על בית עלי כמו שאמר ספחני נא אל אחת הכהונות כי לעולם לא יהיה להם שום שררה בכהונה אלא יהיו נטפלים לאחרי׳ שיהיו שרים עליהם ואביתר מבית עלי היה : והשמועה׳ שמוע׳ שהומת אדוניהו ונורש אביתר פחד על עצמו לפי שהוא נטה אחרי א אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה כי אילו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניהו לא היה לו לפחד שכיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו לא היה מרד שיתחייב מיתה שאם כך היה עמשא חייב מיתה והנה דוד אמ׳ לו לשומו שר הצבא ובקש דמו עתה מיד יואב אבל במרד הזה היה חייב מיתה שהרי היה יודע כי בלב דוד להמליך את שלמה ומרד בדוד ובשלמה ונטה אחרי אדוניהו וטרם שהרג שלמה אדניהו לא היה מפחד כי לא שמר מה שצוה דוד את שלמה ומהמרד לא היה ירא כי אמר כי הנה אדניהו מרד והנה מחל לו שלמה שאמר לו לא יפול משערת ראשו ארצה כן ימחל גם כן לעוזריו וכששמע שהרג אדניהו ושגרש אביתר מהיות כהן פחד על עצמו וינס אל אהל יי׳ שגם היה הארון בירושלם והחזיק בקרנות המזבח להמלט שם כי מזבח היה שם כמו שכתוב כי שם העלה דוד עולות ושלמים לפני הארון ושלמה לא הרגו עד עתה כי אמר עד שימצא לו קצת עילה להמיתו כי כן צוה לו דוד ועשית כחכמתך והיה ממתין לו עד שימצא לו עילה להמיתו וכיון שהוגד לו לשלמה כן כי הלך והחזיק בקרנו׳ המזבח אמר זהו קצת מרד שחושב להנצל מידי והנה הוא עדיין בדעתו ובמרדו כיון שנס מפני ואני לא אמרתי להמיתו לפיכך צוה את בניהו שיפגע בו ׳ ורבותינו ז״ל כתבו טעם אחר כי אחרי אבשלום לא נטה אמרו בקש לנטות ולא נטה כלומר גם בדבר אבשלום מרד יואב בלבו ובקש לנטות אלא שלא נטה אחריו אמר עדיין לחלוחית של דוד קיימת כלומר גבורתו אבל בדבר אדוניהו שהיה דוד זקן ומוטל במטה נטה אחרי אדוניהו בגלוי והחכם רבי אברהם אבן עזרא אמר כי יואב לא נטה אחרי אבשלום בעבור שהיה יודע כי איננו ראוי להיות לו המלוכה וגם כן חשב על שלמה : אצל המזבח ׳ כמו שאמר שהחזיק בקרנות המזבח ואמרו רבותינו ז״ל כי בדבר זה טעה יואב כי לא היה קולט המזבח אלא על שגגה ועל גגו דכתיב מעם מזבחי ולא על מזבחי : לא כי פה אמות ׳ אמר כן כדי להענים שלמה לפי מחשבתו שיהרגהו במזבח יי׳ ׳ ורז״ל מהם אמרו כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ומפני זה לא רצה לצאת כדי שלא יהיו נכסיו למלך אמר שלמה לבניהו וכי לממונו אני צריך עשה כאשר דבר ופגע בו ומהם אמרו כי נכסיהם ליורשים כמו הרוגי בית דין ומה שאמר לא כי פה אמות לא אמר אלא לחיי

ואשר עשה ז׳ בקריאה דסמיכי וסימ׳ ואשר עשה לכם במדבר ׳ ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ׳ ואשר עשה לדתן ולאבירם ׳ לעינינו את האותות הגדלת דיהושע ׳ ואשר עשה לי בית ׳ ויתר דברי בעשא ׳ ויתר דברי חזקיהו : והשמעה ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן י״ג :

וְעַתָּה חַי־יְהוָה אֲשֶׁר הֱכִינַנִי וַיּוֹשִׁיבַנִי עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִי וַאֲשֶׁר עָשָׂה־לִי בַּיִת כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר כִּי הַיּוֹם יוּמַת אֲדֹנִיָּהוּ : וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּיַד בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וַיִּפְגַּע־בּוֹ וַיָּמֹת : וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן אָמַר הַמֶּלֶךְ עֲנָתֹת לֵךְ עַל־שָׂדֶיךָ כִּי אִישׁ מָוֶת אָתָּה וּבַיּוֹם הַזֶּה לֹא אֲמִיתֶךָ כִּי־נָשָׂאתָ אֶת־אֲרוֹן אֲדֹנָי יְהוִה לִפְנֵי דָּוִד אָבִי וְכִי הִתְעַנִּיתָ בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְעַנָּה אָבִי : וַיְגָרֶשׁ שְׁלֹמֹה אֶת־אֶבְיָתָר מִהְיוֹת כֹּהֵן לַיהוָה לְמַלֵּא אֶת־דְּבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עַל־בֵּית עֵלִי בְּשִׁלֹה : וְהַשְּׁמֻעָה בָּאָה עַד־יוֹאָב כִּי יוֹאָב נָטָה אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה וְאַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לֹא נָטָה וַיָּנָס יוֹאָב אֶל־אֹהֶל יְהוָה וַיַּחֲזֵק בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ : וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כִּי נָס יוֹאָב אֶל־אֹהֶל יְהוָה וְהִנֵּה אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶת־בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע לֵאמֹר לֵךְ פְּגַע־בּוֹ : וַיָּבֹא בְנָיָהוּ אֶל־אֹהֶל יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ צֵא וַיֹּאמֶר לֹא כִּי פֹה אָמוּת וַיָּשֶׁב בְּנָיָהוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר

(Masorah marginalia: ל׳ · ויושיבני׳ י׳ ק׳ · כה · ל׳ חס׳ · ב׳ מל׳ כלים׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · סימן · ב · ה׳ חס׳ · ל׳ כסיפ׳ · ל׳ · כ׳ · כד · ו · ל · ג׳ מטעי׳ · כה · א)

וּכְעַן קַיָּם הוּא יְיָ דְּאַתְקְנַנִי וְאוֹתְבַנִי עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְּדָוִד אַבָּא וּדְקַיֵּם לִי מַלְכוּ כְּמָא דְּמַלֵּל אֲרֵי יוֹמָא דֵין יִתְקְטֵיל אֲדֹנִיָּהוּ : וּשְׁלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּיַד בְּנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע וְשַׁלִּיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ : וּלְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא אֲמַר מַלְכָּא לַעֲנָתוֹת אֱזֵיל לָךְ לְקִרְוָךְ אֲרֵי גְּבַר חַיָּב קְטוֹל אַתְּ וּבְיוֹמָא הָדֵין לָא אֶקְטְלִנָּךְ אֲרֵי נְטַלְתָּ יַת אֲרוֹנָא דַּיְיָ אֱלֹהִים קֳדָם דָּוִד אַבָּא וַאֲרֵי אִתְעַנֵּיתָא בְּכֹל דִּי אִתְעַנֵּי אַבָּא : וְתָרֵיךְ שְׁלֹמֹה יַת אֶבְיָתָר מִלְמֶהֱוֵי כָּהֵין מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ לְקַיָּמָא יַת פִּתְגָּמָא דַּיְיָ דִּי מַלֵּל עַל בֵּית עֵלִי בְּשִׁלֹה : וּבְסוֹרְתָא מְטַת עַד יוֹאָב אֲרֵי יוֹאָב אִתְפְּנֵי בָּתַר אֲדֹנִיָּה וּבָתַר אַבְשָׁלוֹם לָא אִתְפְּנִי וַאֲפֵיךְ יוֹאָב לְמַשְׁכְּנָא דַּיְיָ וְאַתְקֵיף בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא : וְאִתְחֲוָא לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֲרֵי אֲפַךְ יוֹאָב לְמַשְׁכְּנָא דַּיְיָ וְהָא בִּסְטַר מַדְבְּחָא וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה יַת בְּנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע לְמֵימַר אֱזֵיל שְׁלוֹט בֵּיהּ : וַאֲתָא בְּנָיָה לְמַשְׁכְּנָא דַּיְיָ וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא פּוּק וַאֲמַר לָא אֲרֵי כָּא אִתְקְטֵיל וַאֲתֵיב בְּנָיָה יַת מַלְכָּא פִּתְגָּמָא לְמֵימַר

רשי

עשה לי בית ׳ בית המלוכה כאשר דבר ביד נתן : ענתות לך׳ משם היה: כי בן מות אתה ׳ שמרדת במלכות אבי בהיותך עם אדניהו להמליכו שלא מדעתו: כי נשאת את ארון ׳ בברוח אבי מפני אבשלום : וכי התענית ׳ עמו באותה הצרה שנאמר כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר : אשר דבר על בית עלי ׳ והקימותי לי כהן נאמן וגו׳ והבטת צר מעון וגו׳ ומשחרבה שילה לא היה כי׳ חשוב לעבודה להקב״ה ועתה כשנבנה בית הבחירה מלא הקב״ה את דברו לגרש את בני עלי : והשמוע׳ באה עד יואב ׳ שמועת מצות דוד שצוה ל להרגו וידע ששלמה שונאו כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה סוף דבר אבל בקש לנטות אלא כתיירא שעדיין לחלוחית של דוד ק קיימת : ויאמר לא ׳ שתים לא אקבל׳ עלי קללות שקללני דוד אביך במיתת א אבנר יחולו על ראש יואב יקבלם שלמה עליו ואחר כך אנא:

עשה

רלבג

ולאביתר הכהן אמר המלך ענתות לך על שדך כי איש מות אתה ׳ הנה היה אביתר יושב בענתות ולזה אמ׳ שיפרד ממנו וילך לענתות על השדה א אשר לו שם והנה אמ׳ כי הוא איש מות על אשר בזה המלך ל להמליך מלך בזולת עצתו ואמר לו כי ביום הזה לא ימיתהו כי נשא ארון יי׳ לפני דוד וזה היה בעת ברחו מפני אבשלום שהיה נושא אותו עד שרצה דוד שישיבוהו אל ירושלם : וכי התענית בכל אשר התענה אבי ׳ ר״ל שהיה מיצר בצרתו וזה היה בבאו אל דוד כשהרג שאול נוב עיר הכהנים כי אחר זה לא נפרד מדוד כלל והיה דוד נושא לו באורים ותומים ובעת היותו בורח מפני אבשלום היה גם כן מצר בצרתו עד שכבר היה עולה עמו לולי שמנעו דוד מזה: למלא את דבר יי׳ אשר דבר על בית עלי בשילה ׳ היה מה שאמ׳ השם ית׳ על בית עלי והקימותי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ובניתי לו בית נאמן והתהלך לפני משיחו כל הימים והנה הוא מבואר שמשיחו הוא המעולה שבכלם בחכמה בתבונה ובדעת מכל אשר לפניו ואחריו והוא שלמה כי זה ראוי שיהיה נבחר להיות מלך כל הימי׳ והוא שלמה שאמ׳ עליו הש״י וחסדי לא יסור ממנו וגו׳ והוא היה משיח הש״י על יד צדוק הכהן ונתן הנביא: כי יואב נטה אחר אדניה ואחר אבשלום לא נטה׳ הרצון בזה כי יואב הרגים היותו אשם מצד צדדים האחד כי נטה אחרי אדניהו להמליכו בזולת עצת דוד והשני כי לא נטה אחרי אבשלום להצילו מן המות כמו שצוהו דוד : ויחזק בקרנות המזבח ׳ ראוי שתדע כי לא הועיל לו אחוז בקרנות המזבח מפני שהרג נפשות במזיד ובערמה ולזה הסכים המלך שימות שם ואע״פ שלא היתה שם התראה הנה המלך יוכל לענוש ביותר ממשפטיה תורה ליסר העם וזה נלמד אותו מזה המקום וממקומות רבים ממה שצוה דוד להרוג המבשר במיתת שאול ורכב ובענה על הודאתם שהמיתו איש בשת גם לא היה מועיל ליואב אחוז בקרנות המזבח כי לא היה כהן ועבודה בידו אבל ראוי שנלמד מזה שאחיזת החזקה בקרנו׳ המזבח היתה מועילה לו שלא ימסרוהו למלך להמיתו אם לא היה מחוייב מיתה בב״ד וזה נלמד מזה המקו׳ כמו שהתבאר בשלמה עשר מסנהדרין:

רש"י

עשה כאשר דבר · אני מקבלם עלי לכך לקו כל אלו בזרע דוד · עוזיה היה מצורע · אסא מחזיק בפלך · יהויקים נפל בחרב · ואסר לחם צדקיהו: בביתו במדבר · שהיה ביתו הפקר כמדבר לעניי': ולא תצא משם · כדי שיהא מצוי לו ולמצוא לו חטא מות: ואעיד

רלב"ג

ופגע בו וקברתו · ר"ל שתצוה לקברו תכף כי בניהו היה כהן ולא היה מותר לו להטמא ליואב ולזה אמר אחר זה וימיתהו ויקבר בביתו במדבר להורות שכבר נקבר על ידי אחרים: ויקבר בביתו במדבר · ר"ל שכבר נקבר אצל ביתו במדבר שהיה שם או ירצה בזה שהוא נקבר במדבר והוא היה ביתו הראוי לו כי לא יאות לאיש כמוהו להיות מדייני מפני הרגו האנשים בתחבולה ובמרמה: ויאמר

וטבים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' צדיקים וטבים ממנו · גדולים וטובים מאין יושב · צופות רעים וטובים · קדמא חס': אנה ואנה ג' בקריאה וסים' וישלח המלך ויקרא לשמעי · הלא השבעתיך ביי' ואעד · מאן נחוי ויאמר לא

כֹּה־דִבֶּר יוֹאָב וְכֹה עָנָנִי׃ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ עֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּפְגַע־בּוֹ וּקְבַרְתּוֹ וַהֲסִירֹתָ דְּמֵי חִנָּם אֲשֶׁר שָׁפַךְ יוֹאָב מֵעָלַי וּמֵעַל בֵּית אָבִי׃ וְהֵשִׁיב יְהוָה אֶת־דָּמוֹ עַל־רֹאשׁוֹ אֲשֶׁר פָּגַע בִּשְׁנֵי־אֲנָשִׁים צַדִּקִים וְטֹבִים מִמֶּנּוּ וַיַּהַרְגֵם בַּחֶרֶב וְאָבִי דָוִד לֹא יָדָע אֶת־אַבְנֵר בֶּן־נֵר שַׂר־צְבָא יִשְׂרָאֵל וְאֶת־עֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר שַׂר־צְבָא יְהוּדָה׃ וְשָׁבוּ דְמֵיהֶם בְּרֹאשׁ יוֹאָב וּבְרֹאשׁ זַרְעוֹ לְעֹלָם וּלְדָוִד וּלְזַרְעוֹ וּלְבֵיתוֹ וּלְכִסְאוֹ יִהְיֶה שָׁלוֹם עַד־עוֹלָם מֵעִם יְהוָה׃ וַיַּעַל בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיִּפְגַּע־בּוֹ וַיְמִתֵהוּ וַיִּקָּבֵר בְּבֵיתוֹ בַּמִּדְבָּר׃ וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע תַּחְתָּיו עַל־הַצָּבָא וְאֶת־צָדוֹק הַכֹּהֵן נָתַן הַמֶּלֶךְ תַּחַת אֶבְיָתָר׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרָא לְשִׁמְעִי וַיֹּאמֶר לוֹ בְּנֵה־לְךָ בַיִת בִּירוּשָׁלַם וְיָשַׁבְתָּ שָׁם וְלֹא־תֵצֵא מִשָּׁם אָנֶה וָאָנָה׃ וְהָיָה בְּיוֹם צֵאתְךָ וְעָבַרְתָּ אֶת־נַחַל קִדְרוֹן יָדֹעַ תֵּדַע כִּי מוֹת תָּמוּת דָּמְךָ יִהְיֶה בְרֹאשֶׁךָ׃ וַיֹּאמֶר שִׁמְעִי לַמֶּלֶךְ טוֹב הַדָּבָר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֵּן יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וַיֵּשֶׁב שִׁמְעִי בִּירוּשָׁלַם יָמִים רַבִּים׃ וַיְהִי מִקֵּץ שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיִּבְרְחוּ שְׁנֵי־עֲבָדִים לְשִׁמְעִי אֶל־אָכִישׁ בֶּן־מַעֲכָה מֶלֶךְ גַּת וַיַּגִּידוּ לְשִׁמְעִי לֵאמֹר הִנֵּה עֲבָדֶיךָ בְּגַת׃ וַיָּקָם שִׁמְעִי וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיֵּלֶךְ גַּתָה אֶל־אָכִישׁ לְבַקֵּשׁ אֶת־עֲבָדָיו וַיֵּלֶךְ שִׁמְעִי וַיָּבֵא אֶת־עֲבָדָיו מִגַּת׃ וַיֻּגַּד לִשְׁלֹמֹה כִּי־הָלַךְ שִׁמְעִי מִירוּשָׁלַם גַּת וַיָּשֹׁב׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרָא לְשִׁמְעִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲלוֹא הִשְׁבַּעְתִּיךָ בַיהוָה

כדין מליל יואב וכדין אתיבני: ואמר ליה מלכא עביד כמא דמליל ותשלוט ביה ותקברניה ותפלי חובת דם זכי דאשד יואב מנן מני ומן בית אבא: ויתיב יי ית חובת קטוליה בריש דשלט בתרין גבריא דזכאין וטבין מניה וקטלנון בחרבא ואבא דויד לא ידע ית אבנר בר נר רב חילא דישראל וית עמשא בר יתר רב חילא דבית יהודה: ויתובון דמיהון בריש יואב ובריש בנוהי עד עלמא ולדויד ולזרעיה ולביתיה ולכורסיה יהי שלמא עד עלמא מן קדם יי: וסליק בניהו בר יהוידע ושליט ביה וקטליה ואתקבר בביתיה במדברא: ומני מלכא ית בניהו בר יהוידע חלופוהי על חילא וית צדוק כהנא מני מלכא חלף אביתר: ושלח מלכא וקרא לשמעי ואמר ליה בני לך ביתא בירושלם ותתיב תמן ולא תפוק מתמן לכא ולכא: ויהי ביום מפקך ותעבר ית נחלא דקדרון מדע תדע ארי ממת תמות חובת קטולך תהא ברישך: ואמר שמעי למלכא תקין פתגמא כמא דמליל רבוני מלכא כן יעביד עבדך ויתיב שמעי בירושלם יומין סגיאין: והוה מסוף תלת שנין וערקו תרין עבדין לשמעי לות אכיש בר מעכה מלכא דגת וחויאו לשמעי למימר הא עבדך בגת: וקם שמעי וזריז ית חמריה ואזל לגת לות אכיש למבעי ית עבדוהי ואזל שמעי ואיתי ית עבדוהי מגת: ואתחוא לשלמה ארי אזל שמעי מירושלם לגת ותב: ושלח מלכא וקרא לשמעי ואמר ליה הלא קיימית עלך במימרא דיי

הלך עבדך: והיה ביום ה' וסים' נמסר בריש סדר תצא: בראשך ג' וסים' והיה ביום צאתך ועברת · ויאמר המלך אל שמעי · כי קרוב: וישב ב' ס"פ וסי' ויאמר אליו אבנר לך שוב · וישב · ויגד לשלמה כי הלך שמעי:

לחיי שעה להאריך בחייו עד שילך בניהו לשלמה וישוב ועוד בדבריהם ז"ל וכי יואב שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנ' יושב בשבת תחכמוני לא היה יודע שכתוב בתורה כי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות שהלך והחזיק בקרנות המזבח והלא הוא הרג אבנר ועמשא בערמה ושלמה שלא להוציאו משם ולדינו בבית דין אלא אמר יואב הרוגי בית דין אין נקברין בקברי אבותיהם אלא שם לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי וזהו שאמ' לא כי פה אמות ולדעת בעל זה הדרש בא טעם וקברתו יפה כלומר פגע שם בו כדבריו וקברתו בקברי אבותיו: כה דבר יואב וכה ענני · כפל דבר כמנהג המקרא כי הוא לא אמר לו אלא לא כי פה אמות ואפשר שאמר לו דברים אחרי' ותכלית הדברים לא כי פה אמות ורז"ל אמרו כי אמ' לו לך אמור לשלמה שלא ידינני בשני דינין אם ירצה להמיתני יקבל עליו הקללות שקללני אביו ואם לא יניחני עם הקללות שקללני אביו ושלמה אמר לבניהו עשה כאשר דבר ופגע בו ואני אקבל את הקללות וכן ראינו שנתקיים בזרעו מ מרחבעם דכתי' והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה וכתיב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב ודרשו זה מלשון התאמץ כלומר כי קשה היה לו הרכיבה מפני חולי הזוב שהיה לו מצורע מעוזיהו דכתיב והצרעת זרחה במצחו · מחזיק בפלך מאסא דכתי' ואסא חלה את רגליו · נופל בחרב מיאשיהו דכתיב ויורו המורים למלך יאשיהו · וחסר לחם מיכניה דכתיב וארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך: כאשר דבר · שתמיתהו כי אין לטעון בזה שהדי הוא הרג שני השרים בערמה ובזדון וכתיב מעם מזבחי תקחנו למות: וקברתו · והשתדל בקבורתו כי גדול ושר צבא היה ועל אדוניה לא היה צרי' להזהירו על קבורתו כי בן מלך היה: צדיקי' וטובים ממנו · שלא שפכו דם נקי כמו ששפך הוא ואפשר שהיו להם מעלות יתירות עליו ודרשו בו צדיקים וטובים שהם צדיקים וטובי' בפה ובלב ולא עשו כי מה שאמר ויאמר המלך לרצים ה הנצבים סובו והמיתו את כהני יי' דרשו בו כי אבנר ועמשא היו שהיו נצבים עליו ופי' הפסוק כן לרצים ולאמר היו נצבים עליו כי אבנר ועמשא שרים היו ולא רצי' וכן תי' ולא אבו עבדי המלך אף על פי שאמר להם שאול בפה להרוג לא רצו הם והוא באגרת ששלח לו דוד לסבב מיתת א אוריה ועשה הנה שהיו שניהם צדיקים ממנו וטובים שדרשו אכין ורקין והוא לא דרש כי כאשר בזה שאול להם להמית את כהני יי' אמרו הם כתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו בזה המלך לעבור על דברי תורה והמרה אדם את פיו יומת תלמוד לומר רק חזק ואמץ ואכין ורקין מעוטין הם הנה דרשו הם הפסוק כהוגן ומרו את פי שאול שלא להרוג כהני יי' ויואב לא דרש כן כי כיון ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה עשה כן מיד: ואבי דוד לא ידע · כי שמא היה אדם סבור כי דוד ידע במיתת אבנר לפי שהיה אחרי בית שאול והרי הראה בקוננו עליו ובצומו עד שהכירו העם כי לא היתה מאת המלך להמית את אבנר וכן בעמשא שמא היה אדם סבור כי דוד ידע לפי שנטה אחרי אבשלום לפיכך אמר ואבי דוד לא ידע שהדי אמר לו הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד: ובראש זרעו · כמו שקלל דוד אביו זרעו כמו שאמר ולא יכרת מבית וגו': ויעל בניהו' · עלה אל האהל שהיה שם הארון והמזבח שהחזיק יואב בקרנותיו ומקום גבוה היה: בביתו במדבר · מדבר יקרא מקום שאין שם יישוב כלל ויקרא גם כן מדבר מקום שהוא ביישוב אבל אינו עבוד יניחנו למרעה הבהמות · כמו שפי' בספר שמואל בפסוק עוברים על פני דרך את המדבר וכן במדבר זה פירושו במקום שהיה לו שם מרעה למקנה והיה לו שם בית ובאותו המקום נקבר ויש בו דרש מה מדבר זה מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל כי נדיב היה מאד · ד"א מה מדבר זה מנוקה מגזל אף ביתו של יואב מנוקה מגזל · ד"א וכי במדבר היה אלא כיון שנהרג נעשו ישראל כמדבר: בנה לך בית · כי ביתו היה בבחורים וצוהו לבנו' לו בית בירושלם כמו שפיר' כדי שיהיה מזומן לו וימצא לו עילה להמיתו: הלא השבעתיך · אע"פ שלא זכר למעלה השבוע' לא שהתר' בו כרא' שהשביעו אח' שא"ל והוא כפר בו נ"א ז"ל פי' כי מכנ' המלך הוא כמו השבוע' וכן אמ' אני פי מלך שמו' ועל דברת שבועת אלהים:

נאעד

רלבג

ויאמר המלך לשמעי אתה ידעת את כל הרעה וגו׳ הנה אמר המלך זה כי אולי יאשימוהו הרואים שימיתהו בזולת סבה ראויה שימות עליה ולזה באר לו כי מצד אחר היה ראוי שימות והוא מה שחרף וקלל דוד כי לולי זה לא ענשהו למות על צאתו מירושלם אמנ׳ בזאת התחבולה מצא מקום לשפטו במורד לנבות את חובו מהקללות ההם שקלל אל המלך דוד: והממלכה נכונה ביד שלמה׳ מגיד שקודם זה לא היתה נכונה בידו כי אולי אלו שהרג והם אדניהו ויואב ושמעי ישכבו מה שהיה לו לשטן לשערם כי הם נכאים בעיניו אך אחר זה לא היה לו לירוא משום דבר זה ביאור מה שכלי׳ ש ביאור בזאת הפרש׳ שהגבלנו בהורה בזה המקו׳ ׳ ואולם התועלות המגיעו׳ ממנם הם אלו:

ומדוע י׳ בקריאה וסים׳ נמסר בריש סדר קרח: שבעת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מלא בקריאה וסים׳ נמסר בסדר משפטים ובסדר מטות:

וָאָעִר בְּךָ לֵאמֹר בְּיוֹם צֵאתְךָ וְהָלַכְתָּ אָנֶה וָאָנָה יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־מוֹת תָּמוּת וַתֹּאמֶר אֵלַי טוֹב הַדָּבָר שָׁמָעְתִּי: וּמַדּוּעַ לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת שְׁבֻעַת יְהוָה וְאֶת־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר־צִוִּיתִי עָלֶיךָ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי וְהֵשִׁיב יְהוָה אֶת־רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ: וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּרוּךְ וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְהוָה עַד־עוֹלָם: וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיֵּצֵא וַיִּפְגַּע־בּוֹ וַיָּמֹת וְהַמַּמְלָכָה נָכוֹנָה בְּיַד שְׁלֹמֹה:

וְאַסְהֵדִית בָּךְ לְמֵימַר בְּיוֹם מִפְּקָךְ וּתְהָךְ לְכָא וּלְכָא מֵידַע תֵּידַע אֲרֵי מֵמָת תְּמוּת וַאֲמַרְתְּ לִי תַּקִּין פִּתְגָּמָא שְׁמָעִית: וּמָא דֵין לָא נְטַרְתָּא יָת שְׁבוּעֲתָא דַייָ וְיָת תַּפְקֶדְתָּא דִי פַּקְדִית עֲלָךְ: וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי אַתְּ יְדַעְתָּא יָת כָּל בִּישְׁתָא דִי יְדַע לִבָּךְ דַּעֲבַדְתָּא לְדָוִד אַבָּא וְיָתֵיב יְיָ יָת בִּישְׁתָּךְ בְּרֵישָׁךְ: וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ וְכוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְדָוִד יְהֵי מְתַקַּן קֳדָם יְיָ עַד עָלְמָא: וּפַקֵּיד מַלְכָּא יָת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וּנְפַק וְשַׁלִּיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וּמַלְכוּתָא אִתְקְנַת בִּידָא דִשְׁלֹמֹה:

רשי

ואעיד בך׳ לשון התראה: את שבועת יי׳ אשר השבעתיך ביי׳: והממלכה נכונה וגו׳ כלומר לא נענש על כל אלה: ויתחתן

רדק

ואעיד בך׳ כלומר לא צויתיך ביני ובינך שלא תוכל להכחיש הדבר אלא בפני אחרים אמרתי לך זה הדבר והשבעתיך בהש״י וקבלת המצוה והשבועה ואמרת טוב הדבר והנה עברת על שניהם על שבוע׳ השם ועל המצוה אשר צויתיך: אשר ידע לבבך׳ אע״פ שרבו רבים ושמעו מה שעשית לדוד אבי אתה בעצמך תדע מ מחשבתך רעה שהיית חושב עליו יות׳ ממה שאמרת בפיך: והשיב יי׳ את רעתך׳ כי מאתו היתה הסבה כמו שכתוב והאלהי׳ אנה לידו לפי שהיית חייב מית׳ בקללך דוד אבי והוא נשבע לך שלא ימיתך נגלגל האל על ידיך׳ דבר אחר שאתה חייב מיתה בעבורו והוא ההעברה על שבועת יי׳ ועל מצותי: ויצא׳ יצא בניהו מלפני המלך והוציא עמו שמעי למקום המשפט ושם פגע בו: נכונה ביד שלמה׳ כיון שמתו אויביו המלוכה היתה נכונ׳ ביד שלמה:

הא׳ הוא במדות והוא להודיע כי כשיביא ההכרח לעשות דבר יגיע ממנו בושת ראוי שיעשוהו באופן שישור הבושת ויאחר התועלת ולזה תמצא כי כשהביא ה ההכרח אל שיתחמם המלך דוד בשכיבת אבישג בחיקו והיה בזה מן הבשת לה ולו כי יודע שהיא נכנסת לשכב בחיקו הנה העריםו ושמו אותה סוכנת כי בזה יעלם ענין הכנסה שם על מה ועל מה היה כי יחשבו הרואי׳ שהיא נכנסת לעיין בדבר ה המנוי אשר שם אותה המלך עליו:

הב׳ הוא להודיע ענ׳ יוסר דוד כי מפני שלא יוכל להרבות עוד נשים כי כבר נשא מהם מה שאפשר לו לפי הנימוס התוריי לא ידע את אבישג עם שכבה בחיקו אחר שלא היה אפשר לו לקחתה לאשה וזה ממה שיורה שכבר נתחרט בתכלית מחטא בת שבע ולזה הגיעה מדרגתו מהפרישות לזאת המדרגה הנפלאה שהיה רואה בעיניו ומשם לא אכל:

הג׳ הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל אדם שישניא במוסר בנו ולא יעצרהו מזה לדבר הלא תראה כי אדניהו לא קדמו מוסר אביו והתנהג מפני זה במנהגי אבשלום הפחותים והיה זה סבה אל שבעט באביו לקחת המלוכה בזולת עצתו ורצונו ונמשך מזה לו המות כמו שקרה לאבשלו׳ מפני רוע מנהגו וכבר תעמוד על רוע תכונותיו ממה שבקש לו את אבישג השונמית לאשה לחמדו אותה מפני יפיה:

הד׳ הוא להודיע כי אם יי׳ לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ובכלל הנה מי שיכוין לחלוק על כונת הש״י לא תועילהו בזה מחשבתו אבל יסבב שיגיע רצון ית׳ באופן יותר שלם הלא תראה כי מפני שהיתה המלוכה לשלמה מיי׳ כמו שהגיד נתן הנביא לדוד לא הועיל לאדניה מה שנתחכם לחלוק על הכונה ההיא במה שמשך לב גדולי העם אשר היה ראוי שיסכימו עמו כמו יואב ואביתר אבל היה זה סבה אל שיגיע דבר השם ש שלמ׳ באופן יותר שלם אשר לא יתכן עמו מחלקת והוא מה שמשחוהו כל הראשי׳ הכוללי׳ אשר להם מבוא בבחירת המלך וישב על כסא דוד בחיין כי זה ממה שהסיר משלמה כל מחלקת בדבר המלוכה:

הה׳ הוא להודיע כי אין מעלת האדם לקוח׳ מהיופי ואין לו בה רושם כלל ולזה תראה כי אע״פ שהיה אדניה טוב תאר מאד לא בחר הש״י בו כמו שלא בחר באבשלום אחיו ולזה אמר הש״י לשמוא׳ אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיו ואמנ׳ נבחר שלמה כי הוא היה חכם כמו שנתבאר מדברי דוד באמרו לו כי איש חכ׳ אתה ועשית כחכמתך כי בחכמ׳ ימלוך מלך לא ביופיו:

הו׳ הוא להודיע כי השם ית׳ מסבב סבות להגיע לעושה הרע כרעתו ולזה סבב שיהיו יואב ואביתר עם אדניה להשיב על ראש יואב את דמי האנשים אשר הרג בתחבולה ובערמה ולהשיב על בית עלי מה שייעד לו הש״י על מה שחטאו לו בניו:

הז׳ הוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שיתחכם בהגעתו בכל הסבות האפשרות באופן שיתכן שיגיע לו מבוקשו ולזה תמצא כי מפני שנתן הנביא לא יכול להתרעם מאד על ענין מלכות אדניהו כי לא היה נוגע בדב׳ ולזה לא היה ראוי שיתרעם הוא על זה עם שתיקת בת שבע ושלמה שהיו נוגעים בדבר עם שכבר היה זה מביא חולשה בענין נבואתו כי הוא התנבא שתהיה המלוכה לשלמה ואם ישתדל הוא בהגעת המלוכה יביא זה חסד בלב המלך דוד ל׳ שיחשדהו כי מלבו אמר לו הדבר ההוא לא בנבואה ולזה הוא משתדל בהגעתו כי אין מדרך הנביא זה הענין כאמרו לא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו לאמת יוציא משפט ולזה סבב שתתרעם בת שבע על דבר סור המלוכה משלמה כמו שנשבע לה דוד והראת עם זה בדבריה כי לב אדניה להמית אותו ולזה לא קרא לו במשתה אשר עשה וקרא לכל בני המלך ואחר זה בא נתן הנביא להוסיף חזוק וקיום לדבריה וספר הדברים באופן שספרה אותם בת שבע ונתרעם לפני המלך אם היה זה הענין במצותו להשתדל שלא יודיעוהו אליו כי לא היה לו לדבר אחר להתרעם עליו ומפני זה לא בא לדבר בקיום בשלמה ימלוך אחריו כי אם לבת שבע והנה היה מאופן החכמה בזה ההשתדלות שתקדם שנכנס נתן הנביא יצאה בת שבע כדי שלא ירגיש שהסכימו בזה הענ׳ כי זה ממה שיחליש החזוק שהיה בדברי נתן הנביא לדברי בת שבע:

הח׳ הוא להודיע גות׳ התורה שמשיחת המלך ראוי שתהיה על המעין על יד כהן גדול או נביא או על ידי סנהדרין כי אלו הם אשר יתכן שיאמר במי אשר יבחרו שבחרו יי׳ והנה שתהיה בחירת מהלך על זה האופן כמו שנתבאר בתורה בפרשת שופטי׳:

הט׳ הוא להודיע שאין ראוי לאיש טוב שימנע מלהודיע הבשורות הרעות כשיתכן לקחת עצה עליהם כי מזה הצד יהיה זה הענין פועל טוב ולזה תמצא שלא נמנע יונתן בן אביתר מלהגיד האמת בזה הענין לאדוניה ואף ע״פ שהיתה בשורה רעה לכל האנשים אשר שם כי זה ממה שיתישרו בו ללקיחת העצה למלט נפשם ולזה ספר בשלמות כל המאורעות בו כדי שיתאמת להם שאין להשיב הנעשה במשיחת שלמה כי זה ממה שיביאם אל שלא יקלו בזה הענין ללקיחת עצה למלט נפשם מיד שלמה כי כנגדו נעשה כל הנעשה:

הי׳ הוא כי כשיירא האד׳ מדבר מה אין ראוי להמתין עליו כלל ולזה תמצא שאדניהו השתדל תכף לדעת אם רצון שלמה להמיתו ולזה שם עצמו במקום אין לו לירוא ממנו שימיתהו שם כי היה המקום ההוא מקלט לו והוא המזבח שהוא למקלט כמו שנתבאר בתורה עם שאז גם כן היה עת רצון כי היה אז די שמחה לשלמה במה שהגיע מהמלוכה ואולי מפני זה יתפייס אז יותר למחול לאדניהו והנה הגיע אז מזה מה שהיה ראוי להגיע וזה שכבר מחל לו הנעשה בתנאי שישמור בעתיד שלא תמצא בו רעה כי אז ישוב ברא׳ מה שעשה מזה כי בזה הראה לבבו לעסוק המלוכה משלמה ולזה עם מעט שיעשה מהרע שיראה בו שהוא נמשך לזאת המחשבה יוזק אז בזה המעשה מפני שבו בחינת כוונתו במה שיעשה אחר זה:

הי״א והוא במדות הוא להודיע שראוי לכל אדם שיצוה בעת מותו המונהגים ממנו וידריכם אל הטוב לפי מה שאפשר כי אז יפסק ממנו דבר מוסרו בעתיד ולזה ראוי שישתדל אז להקנותם מהמוסר מה שיספיק להם אחר מותו ולזה תמצא שדוד כשקרבו ימיו למות צוה לבנו שלמה לשמור משמרת התור׳ להיות עיניו ולבו תמיד בכל חלקיה כי בזה תדבק בו ההשגחה האלהית ויצליח בכל מעשיו ובכל מה שיפנה אליו ובזה תתמיד לו ולזרעו המלוכה ולזה משך לבו מאד בזאת הצוואה להתנהג בדרכי התורה כדי שיחזק בה וכן מצאנו שעשו משה ויהושע ע״ה שהם הוכיחו את ישראל וצוו אותם לשמור את התורה קרוב למותם יותר ממה שצוו אותם קודם מותם:

הי״ב הוא להודיע שראוי להשתדל בכל הפנים לשפוט עושה הרע כרשעתו לבער הרע מן הארץ כי בזה יוסרו שאר האנשים ולזאת הסבה ראוי גם כן לגמול טוב לאשר גמלו טוב ולזה ספר כי דוד צוה לשלמה שיעשה הדבר בחכמה באופן שימצא מקום להשיב ליואב ולשמעי הראוי להם מהרע בדרך שיוריד שיבתם בדם שאול ושישיב חסד לבני ברזילי הגלעדי כאשר גמלוהו בברחו מפני אבשלום:

הי״ג והוא במצות והוא להודיע שים למלך לענוש הראויים לענוש ביותר ממה שימשך מדברי תור׳ ולזה תמצ׳ שהרג שלמ׳ את יואב ואם לא היה בן מות לפי משפטי התורה כי לא היתה שם התראה גם הרגנו במקום שלא היה ראוי להמיתו והוא בהיותו מחזיק בקרנות המזבח כי התורה לא הקפידה שם שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות וכזה מצאנו בדוד שהרג אנשים בעבור הודאת פיהם שלא היו ראויים למשפט לפי משפטי התורה:

הי״ד והוא להודיע שכבר מיהר שלמה לקיים מצות אביו בענין יואב ושמעי והיה מחכמתו שצוה לשמעי דבר לא הרגים שיהיה מכוין מאד מן המלך והודיעו המלך כי זה סבב מיתתו מפני מה שעשה מהרע לדוד ומצא בזה שלמה מקו׳ לנבות את חובו עם שזה היה ממה שיתבאר ממנו כי ראוי היה למלך לצוותו זה כי אולי אם יצא מאם ישתדל להכיא לב העם מאחרי המלך כי היה בלתי נאמן למלך כמו שיראה מדבריו לדוד בברחו מפני אבשלום בנו: ויתחתן

ויתחתן שלמה׳ וכל זמן שהיה שמעי רבו קיים לא נתחתן בו מכאן אמרו לעולם ידור אדם במקום רבו: עד כלותו לבנות וגו׳׳ ואחר כך בנה לה בית: מזבחים בבמות׳ לשם שמים כל הרוצה בונה מזבח ברחם גגו או בחצרו: ויאהב שלמה ללכת בחוקות דוד אביו׳ ארבע שנים עד שלא התחיל לבנו׳ הבית אבל משהתחיל לבנות ויתחתן שלמה את פרעה כמחאת אומ׳ כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה כך שנינו בסדר עולם ולמדנו שאין הפרשיות כתובות כסדר: בבמות הוא מזבח׳ בגנות ספר הכתוב שהיה את בניין ה הבית ארבע שנים: הבמה הגדולה׳ הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדב׳ והוקבעה בשילה ארבע מאות שנה עד ימי עלי וכאו לנוב חרבה נוב בימי שאול ובאו לגבעון: יעלה שלמה׳ כמו מעלה שלמה: על המזבח ההוא׳ ביום אחד: ותשמור לו׳ לשון מחמת את דבריו כמו ושמר יי׳ אלהיך לך וגו׳׳ ואף כאן ותשמר לו את החסד האמנת לבכך לקיים לו את החסד אשר הבטחתו על ידי נתן הנביא: נער קטן׳ בן שתים עשרה שנה היה וזה לך החשבון ויקרא את שמו ידידיה בו בפרק ענה אמנון את תמר שנאמר ויהי אחרי כן ולאבשלום אחות מקץ שנתי׳ ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג את אמנון ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם שלש שנים הרי ה׳ שנים ושב אבשלום לירושלם וישב בירושלם שנתים הרי שבע לשלמה ומרד באביו ונהרג אחרי זאת ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר באחת עשרה מנה את ישראל וישוטו בכל הארץ תשעה חדשים בשנת מותו תיקן משמרות בשנת הארבעים למלך דוד נמלאו הרי שתים עשרה למלך שלמה: את עמך

ויביאה ד׳ בקריאה וסי׳ ויבאה אל האדם׳ ויבאה יצחק האהלה שרה אמו׳ ויתחתן שלמה את פרעה׳ וישקד יי׳ אל הרעה: עד כלתו ג׳ בקריאה וסי׳ ידבק יי׳ בך את הדבר׳ ויתחתן שלמה׳ אל תודעי לאיש׳ אנ״ך: ומקטיר ג׳ וסי׳ ויאהב שלמה את יי׳׳ ולכהנים הלוים לא יכרת איש׳ והשבתי למואב: אלהי ח׳ זקפין קמצין

א וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּקַּח אֶת־בַּת־פַּרְעֹה וַיְבִיאֶהָ אֶל־עִיר דָּוִד עַד כַּלֹּתוֹ לִבְנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלַ͏ִם סָבִיב׃ רַק הָעָם מְזַבְּחִים בַּבָּמוֹת כִּי לֹא־נִבְנָה בַיִת לְשֵׁם יְהוָה עַד הַיָּמִים הָהֵם׃ וַיֶּאֱהַב שְׁלֹמֹה אֶת־יְהוָה לָלֶכֶת בְּחֻקּוֹת דָּוִד אָבִיו רַק בַּבָּמוֹת הוּא מְזַבֵּחַ וּמַקְטִיר׃ וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לִזְבֹּחַ שָׁם כִּי־הִיא הַבָּמָה הַגְּדוֹלָה אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא׃

ה בְּגִבְעוֹן נִרְאָה יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁאַל מָה אֶתֶּן־לָךְ׃ וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אַתָּה עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ דָוִד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל כַּאֲשֶׁר הָלַךְ לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה וּבְיִשְׁרַת לֵבָב עִמָּךְ וַתִּשְׁמָר־לוֹ אֶת־הַחֶסֶד הַגָּדוֹל הַזֶּה וַתִּתֶּן־לוֹ בֵן יֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי אַתָּה הִמְלַכְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאָנֹכִי נַעַר קָטֹן לֹא אֵדַע

ל׳ כ׳ מל׳ ול׳ חס׳ ג׳ · ב׳ מפע · ג׳ · כ״חד מל׳ וחד חס׳ · ל׳ ר״פ · כ״ה · ל׳ · ל׳ · ח׳ קמץ וכל אסף דכו׳ במ״ב כא

וְאִתְחַתַּן שְׁלֹמֹה בְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּדְבַר יַת בַּת פַּרְעֹה וְאַיְתְיַהּ לְקַרְתָּא דְדָוִד עַד דְּשֵׁיצֵי לְמִבְנֵי יַת בֵּיתֵיהּ וְיַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיַת שׁוּרָא דִירוּשְׁלֶם סְחוֹר סְחוֹר׃ לְחוֹד עַמָּא מְדַבְּחִין עַל בָּמוֹתָא אֲרֵי לָא אִתְבְּנֵי בֵיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ עַד יוֹמַיָּא הָאִנּוּן׃ וּרְחֵים שְׁלֹמֹה יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ לְמֵיזַל בִּגְזֵרַת דָּוִד אֲבוּהִי לְחוֹד עַל בָּמוֹתָא הוּא מְדַבַּח וּמַסֵּיק בּוּסְמִין׃ וַאֲזַל מַלְכָּא לְגִבְעוֹן לְדַבָּחָא תַמָּן אֲרֵי הִיא בָּמְתָא רַבְּתָא אֲלַף עֲלָוָן יַסֵּיק שְׁלֹמֹה עַל מַדְבְּחָא הַהוּא׃ בְּגִבְעוֹן אִתְגְּלֵי יְיָ לִשְׁלֹמֹה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁאֵיל מָה אֶתֵּן לָךְ׃ וַאֲמַר שְׁלֹמֹה אַתְּ עֲבַדְתָּא עִם עַבְדָּךְ דָּוִד אַבָּא חִסְדָּא רַבָּא כְּמָא דְהַלֵּיךְ קֳדָמָךְ בְּקוּשְׁטָא וּבִזְכוּ וּבְתְרִיצוּת לִבָּא קֳדָמָךְ וּנְטַרְתָּ לֵיהּ יַת חִסְדָּא רַבָּא הָדֵין וִיהַבְתָּ לֵיהּ בַּר יָתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וּכְעַן יְיָ אֱלָהִי אַתְּ אַמְלֵכְתָּא יַת עַבְדָּךְ תְּחוֹת דָּוִד אַבָּא וַאֲנָא יְנִיק זְעֵיר לֵית אֲנָא יָדַע

וסי׳ נמסר בסדר בלק׳ וכל אסף דכוו׳ במ״ב פתחין באתנחתא וסי׳ נמסר בסדר בלק:

ויתחתן שלמה׳ דרשו בו כי לפיכך נסמך ענין זה למיתת שמעי שכל זמן ששמעי קיים לא נשא שלמה את בת פרעה שהיה ירא ממנו והיה מוכיחו על זה כי רבו היה ובשנה הרביעית נשא את בת פרעה שהרי שמעי ישב בירושלם שלש שנים ומה שכתוב לא תתחתן בם יש מרז״ל שאומרים כי בגיותן כאמר אבל אם נתגיירו מותרין ויש אומרים כי בגיותן לית להו חתנות ולא שייך בהן חתנות וכן כתוב לא תתחתן בם כי מגיירי הוא ושלמה גייר את בת פרעה ועבר לא תתחתן בם ולמי שאמר שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן וקרי ליה בלשון חתון ואמר ויתחתן: אל עיר דוד׳ ר״ל אל ציון שהיה שם בית דוד וציון נקרא עיר דוד: עד כלותו׳ אבל אחר שכלה לבנות לה בית העלה אותה מבית דוד כמו שאומר הטעם בדברי הימים כי אמר לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי׳: את ביתו ואת בית יי׳׳ את ביתו אחר בית יי׳ כי בית יי׳ בנה מתחלה בשבע שנים ואחר כך בנה ביתו בשלש עשרה שנה: מזבחים בבמות׳ עד שנבנה הבית כי היתר הבמו׳ מיה מחרבן שילה עד שנבנה בית עולמים: ויאהב שלמה את יי׳׳ עבדו מאהבה כלומר אף על פי שלקח בת פרעה לא סר בעבודה מיי׳ עד לעת זקנתו ש שהרבה נשים נכריות ובת פרעה והאחרות הטו את לבבו מאהבת יי׳ ובאמת נראה שהשיב אותה לדת ישראל אף על פי כן היתה אסורה לו לפי שהיתה מצרית ראשונ׳ ומרז״ל שאמרו כי מותרת היתה לו כי מה שאמר בני׳ אשר יולדו להם דור שלישי בנים ולא בנות ואף על פי שלא נקבעה ההלכה כדברי זה החכם אף על פי שאמר כי קבלה היתה בידו נראין דבריו כי לא ראינו בכתוב שחטא שלמה על שלקח בת פרעה אלא על שהרבה נשים ודבק בהם באהב׳ עד שהסירו את לבבו והכיח נשיו הנכריות לעבוד אלהים אחרים והנה בשנה הרביעית למלכו לקח בת פרעה והכתו׳ מעיד ויאהב שלמה את יי׳ וגו׳ רק בבמות הוא מזבח ומקטיר ולא אמר רק שלקח בת פרעה ועד עת זקנתו לא הטו את לבבו ואז זכר בת פרעה לנכאי עם האחרות לפי שהסירו את לבבו כלם ואז בהרבות הנשים לא היה שומר להשיבם לדת ישראל אלא היה לוקחן בגיותן לתאות לבו ומניחן לעשות כמשפטי הגוים וע״כ נענש עליהם: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר׳ קודם שנבנה הבית כי אחר שנבנה הבית לא ראינו שזבח בבמות וא״כ למה אמר רק והלא מותרות היו הבמו׳ עד שבנה הבית לפי שאמר בחקות דוד אביו ודוד לא זבח אלא במזבח אשר לפני הארון בירושלם או בבמה אשר בגבעון ולא ראינו לו שזבח וקטר בבמות אחרות כי הרבות הבמות מביא האדם לע״ז כי הוא משפט הגוים שבונים במה בכל הר ונבעה ותחת כל עץ רענן: היא הבמה הגדולה׳ לא קראה גדולה לגודל מדתה כי היא מזבח הנחשת שעשה משה וכן בדברי הימים ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת אשר לפני יי׳ אשר לאהל מועד ויעל עליו עולות אלף אלא נקראת גדולה למעלת׳ על האחרות כי הוא המזבח שעשה בצלאל במצות משה כמו שכוהו האהל וכו היתה תמיד האש העליונה שירדה ביום השמיני למלואים והאחרו׳ היו נעשות ע״י הדיוט אים הישר בעיניו והן היו במות קטנות במעלה כנגד אותה אשר בגבעון וכן במשנה אין בין במה גדולה לבמה קטנה: יעלה׳ עתיד במקום עבר ורבים כמוהו ואומר כי בפעם ההוא שהלך שלמה לגבעון אלף עולות העלה על המזבח ההוא לא ביום אחד אלא טרם שובו משם לירושלם ומדברי רז״ל נראה בפע׳ אחת: נער קטן׳ אז״ל כי בן שתים עשר׳ שנה היה כשנמשח למלך כי באותו פרק שסולל הכתוב מספר ענין אמנון ותמר ואומר ויהי לשנתים ימי׳ ויהיו גוזזים לאבשלום והרג אמנון וברח לגשור ויהי שם שלש שנים הרי ה׳ שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים ומרד באביו ונהרג אחרי כן ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר ובשנה הבאה אחריה מנה דוד את ישר׳ אל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי אחת עשרה ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי שתים עשרה:

רלבג

ויתחתן שלמה את פרעה וגו׳׳ עד וימלוך רחבעם בנו תחתיו׳ ראוי שתדע כי שלמה נתחתן את פרעה אחר שנתגיירה בתו ועם זה היה בזה הענין יציאת קצת מדרכי התורה כי לא התירה מהם לבא בקהל כי אם דור שלישי: ויביאה אל עיר דוד׳ היא ציון: ואת בית יי׳ חומת ירושלם סביב׳ הנה היה ראוי לבנות חומה סביב ירושלם לקדש מה שבתוכה כי הרבה מן הקדשים לא היו נאכלים כי אם לפנים מן החומה אחר שנבנה בית יי׳ שם כמו הענין במעשר שני ובבכורי׳ ופסח ובכורות ומה שדומה להם לפי מה שנתבאר בתורה: רק העם מזבחים בבמות כי לא נבנה בית לשם יי׳ עד הימים ההם׳ זה ממה שיורה כי בין המנוחה והנחלה הותרו הבמות ר״ל בין משכן שילה ובין בית עולמי׳ אך אחר זה נאסרו כיון שנבנה בית לשם יי׳: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר׳ להגיע אלין הנבואה כי יש בהעלאת העולות רושם בהגעת הנבואה כמו שנתבאר בפרשת בלעם וכבר נתננו הסבה בזה במה שבארנו מדברי התורה בפרשת כח ולזה זכר שהעלה שלמה אלף עולות בבמה אשר בגבעון ושם נראה לו הש״י בחלום הלילה ואי אפשר שיגוייר לפי מה שהתבאר מטבע השכל האנושי בהשגת המושכלות: ונתתי

באת ובא

רדק

צאת ובא׳ לפני העם כמו אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם : לב שומע׳ מבין וכת׳ לב סבר כמו שאמר להבין בין טוב לרע למסבר : הכבד׳ הרב כתרגו׳ סגיאה וכן מקנה כבד מאד : ושאלת לך הבין׳ כמו להבין : לב חכם ונבון׳ אמרו ר״ל חכם המקיים את תלמודו כלומר כי מה שלמד מקויים בלבו ומזומן : נבון׳ מבין דבר מתוך דבר : לא היה לפניך׳ אפי׳ משה רבי׳ בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל ב בחכמת האלהו׳ היה חכם יותר ממנו או פירושו לא היה לפניו במלכים : גם עושר גם כבוד׳ האחד לרבות על חבירו כמו גם באכם גם בקרכם : איש במלכים׳ כל שכן באחר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכבוד והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך : ואם תלך בדרכי׳ והארכתי את ימיך׳ אריכו׳ הימי׳ היה בתנאי אבל העושר והכבוד בין שומר בין לא שומר וכן היה לו כי מפני שלא שמר מצות אלהיו לא האריך ימים שלא חיה אלא חמשים ושתים שנה אבל העושר והכבוד היו לו כל ימיו וכן בדברי ר״ל נתתי לך גם עושר גם כבוד על מה שלא התניתי בתורה נתתי לך בין שומר בין לא שומר אבל על מה שהתניתי בתורה למען יאריך ימים על ממלכתו איני נותן לך אלא א״כ עשית וכן הוא אומר אם תלך בדרכי לשמור חקי והארכתי ימיך : והנה חלום׳ כשידע החלום כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלם והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית יי׳ ועשה משתה לכל עבדיו׳ ובדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתירה שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו : אז תבאנה׳ כמו באו ועם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה ופי׳ אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלם בא לו זה הדין לידו ונראתה בו ה המתנה הטובה שנתן לו הקדוש ברוך הוא חכמה ובינה : אשר שכבה עליו׳ נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אילו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מבקרו׳ אותו אחר נשים בחוליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה : ואתבונן׳ הסתכלתי בבקר בצורתו : ותדברנה

רשי

את עמך הכבד׳ מתוך שהם רבים יש להם עסקים רבים ובאים לדין ואין לי מתון לעיין בדיניהם׳ ד״א כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה משפטם כבד מאד אם יבא דין שני גוים לפני ואטול ממזה ואתן לזה שלא כדין אני נענש הריני נענש עלין עונש נפשות שנאמר וקבע את קובעיהם נפש : ואם תלך בדרכי׳ והארכתי את ימיך׳ העושר והכבוד שלא התניתי בתורתי לתת למלך אתן לך בין זכאי בין חייב אבל אורך הימים ומלכות הדורות כבר התניתי בתורתי לבלתי סור מן המצו׳ למען יאריך ימים על ממלכתו ונו׳ ועל אותו תנאי לא אשנ׳ אם תלך בדרכי והארכתי ונו׳ וכן במלכות דורותיו א אחריו אמר לו ואתה אם תלך לפני ונו׳ כי לא יכרת לך איש ונו׳ כך שנוייה בספרי ור׳ חנינא בן גמליאל אומר הרי הוא אומר גם עושר גם כבוד ונו׳ : ויקץ שלמה והנה חלום׳ והנה הבין שחלומו אמת שומע עוף מצפצף ומבין ל לשונו כלב נובח ומבין לשונו : ויעש משתה׳ משמחת לבו שהבין שחלומו אמת : ואתבונן אליו׳ נתתי לב להסתכל בו : היא

הבין ה׳ וקמצין וסי׳ יען אשר שאלת׳ והכלבים עזי נפש׳ מדי עברו יקח׳ חכמת ערום הבין׳ אל תהיו כסוס כפרד׳ וסי׳ בלשון תרגום הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא : בבית ו׳ רפין בקריא׳ וסי׳ בבית אחד יאכל׳ אני והאשה הזאת ישבות בבית׳ כי לא ישבתי בבית דשמואל׳ וחבירו דסיפרא׳ הוי מגיעי בית בבית׳ והיה אם יותרו עשרה אנשים :

לְמִפַּק וּלְמֵעַל ׃ וְעַבְדָּךְ בְּגוֹ עַמָּךְ דְּאִתְרְעִיתָא עַם סַגִּי דְּלָא יִתְחַשְׁבוּן וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגִי ׃ וְתִתֵּן לְעַבְדָּךְ לֵב סְבַר לְמֵדַן יָת עַמָּךְ לְמִסְבַּר בֵּין טָב לְבִישׁ אֲרֵי מַן יְכוּל לְמֵדַן יָת עַמָּךְ סַגִּיאָה הָדֵין ׃ וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁאַל שְׁלֹמֹה יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין ׃ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ חֲלַף דִּשְׁאֶלְתָּא יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְלָא שְׁאֶלְתָּא לָךְ יוֹמִין סַגִּיאִין וְלָא שְׁאֶלְתָּא לָךְ עֻתְרָא וְלָא שְׁאֶלְתָּא נְפַשׁ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וּשְׁאֶלְתָּא לָךְ סָבְרוּתָא לְמִשְׁמַע דִּינָא ׃ הָא עֲבֵדִית כְּפִתְגָּמָךְ הָא יְהָבִית לָךְ לֵב חַכִּים וְסוּכְלְתָן דִּכְוָתָךְ לָא הֲוָה קֳדָמָךְ וּבַתְרָךְ לָא יְקוּם כְּוָתָךְ ׃ וְאַף דְּלָא שְׁאֶלְתָּא יְהָבִית לָךְ אַף עֻתְרָא אַף יְקָרָא דְּלָא הֲוָה כְּוָתָךְ גְּבַר בְּמַלְכַיָּא כָּל יוֹמָךְ ׃ וְאִם תְּהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמַי לְמִטַּר קְיָמַי וּפִקּוּדַי כְּמָא דְהַלֵּיךְ דָּוִד אֲבוּךְ וְאוֹרִיךְ יָת יוֹמָךְ ׃ וְאִתְּעַר שְׁלֹמֹה וְהָא חֶלְמָא וַאֲתָא לִירוּשְׁלֶם וְקָם קֳדָם אֲרוֹנָא קְיָמָא דַּיְיָ וְאַסֵּיק עֲלָוָן וְנִכְסִין נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא לְכָל עַבְדוֹהִי ׃ בְּכֵן אֲתָאָה תַּרְתֵּין נְשִׁין פּוּנְדְּקָן לְמֵדַן קֳדָם מַלְכָּא וְקָמָא קֳדָמוֹהִי ׃ וַאֲמַרַת אִתְּתָא חֲדָא בְּבָעוּ רִבּוֹנִי אֲנָא וְאִתְּתָא הָדָא יָתְבָן בְּבֵיתָא חֲדָא וִילֵידִית עִמָּהּ בְּבֵיתָא ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה לְמֵילְדִי וִילֵידַת אַף אִתְּתָא הָדָא וַאֲנַחְנָא כַּחֲדָא זַכָּאִין לֵית נוּכְרָא עִמָּנָא בְּבֵיתָא אֱלָהֵן תַּרְתֵּין אֲנַחְנָא בְּבֵיתָא ׃ וּמִית בַּר אִתְּתָא הָדָא בְּלֵילְיָא דִּשְׁכִיבַת עֲלוֹהִי ׃ וְקָמַת בְּגוֹ לֵילְיָא וּנְסִיבַת יָת בְּרִי מִלְּוָתִי וְאַמְתָךְ דָּמְכָא וְאַשְׁכְּבְתֵיהּ לְוָתַהּ וְיָת בְּרַהּ מִיתָא אַשְׁכְּבַת לְוָתִי ׃ וְאָקֵימִית בְּצַפְרָא לְאוֹנָקָא יָת בְּרִי וְהָא מִית וְאִסְתַּכָּלִית בֵּיהּ בְּצַפְרָא וְהָא לָא הֲוָה בְּרִי דִּילֵידִית ׃ וַאֲמַרַת אִתְּתָא אוּחֲרַנְתָּא לָא כֵן בְּרִי חַיָּא וּבְרִיךְ מֵיתָא וְדָא לְדָא אָמְרָא לָא כֵן בְּרִיךְ מֵיתָא וּבְרִי חַיָּא

צֵאת וָבֹא ׃ וְעַבְדְּךָ בְּתוֹךְ עַמְּךָ אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ עַם־רָב אֲשֶׁר לֹא־יִמָּנֶה וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב ׃ וְנָתַתָּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ לְהָבִין בֵּין־טוֹב לְרָע כִּי מִי יוּכַל לִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ הַכָּבֵד הַזֶּה ׃ וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי אֲדֹנָי כִּי שָׁאַל שְׁלֹמֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו יַעַן אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא־שָׁאַלְתָּ לְּךָ יָמִים רַבִּים וְלֹא־שָׁאַלְתָּ לְּךָ עֹשֶׁר וְלֹא שָׁאַלְתָּ נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ וְשָׁאַלְתָּ לְּךָ הָבִין לִשְׁמֹעַ מִשְׁפָּט ׃ הִנֵּה עָשִׂיתִי כִּדְבָרֶךָ הִנֵּה ׀ נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכָם וְנָבוֹן אֲשֶׁר כָּמוֹךָ לֹא־הָיָה לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא־יָקוּם כָּמוֹךָ ׃ וְגַם אֲשֶׁר לֹא־שָׁאַלְתָּ נָתַתִּי לָךְ גַּם־עֹשֶׁר גַּם־כָּבוֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמוֹךָ אִישׁ בַּמְּלָכִים כָּל־יָמֶיךָ ׃ וְאִם ׀ תֵּלֵךְ בִּדְרָכַי לִשְׁמֹר חֻקַּי וּמִצְוֺתַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְהַאַרַכְתִּי אֶת־יָמֶיךָ ׃ וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו ׃ אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת ׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת ׃ וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו ׃ וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי ׃ וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי

רלבג

נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך׳ אחשוב כי רמז על זה שחכמתו תהיה גדולה מחכמת דוד ומחכמת המלך הבא אחריו או שחכמתו תהיה גדולה מחכמת כל בני אדם שהיו לפניו ומכל ה הבאים אחריו כי הוא דבר זר מאד שלא ימצא אחריו בעת מ מהעתים חכם כמוהו האלהים אם לא שנתן לו הש״י מאחכמה ב בדרך המופת מה שלא יתכן השגתו ל לאחר ולא אשער איך יתכן שיצוייר זה והנה יתבאר ממה שיבא קצת ביאור שהענין הוא כמו שבארנו כי ספר שהיתה חכמתו למעלה מחכמת ה האנשים רמוז אליהם והם איתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול : ויעמוד לפני ארון ברית יי׳ ונו׳ הנה עשה זה לתת תודה לש״י על מה שיועד לו מהטוב : שתים נשים זונות׳ אחשוב שהיו פונדקאות ומוכרות מזון כטעם רחב הזונה ואפשר שהיו מפקירות עצמן והנה התחכם שלמה להבהילם בזה הענין כדי שיתבאר מדבריהן מי היא אמו כי אשר תחמול יותר על הבן החי יתבאר בלי ספק שהיא אמו ; ויהי

היא אמו · בת קול הופיעה ואמרה היא אמו : מלך על כל ישראל · מסרו בחכמתו שמחו כולם במלכותו : סופרי' · לכתוב דברי הימים : המזכיר · אותה משפט לפניו ראשון שיפסקנו ראשון כך שמעתי : על הנצבים · שנים עשר נציבי' היו לו לכלכל את המלך ואת ביתו : על המס · שהעלה על ישראל כמה שנאמר ויעל המלך שלמה מס : וכלכלו את המלך · כל סעודתו ומאכל הסוסים וכל צרכי ביאתו : נפת דור · פלכי דור · חבל

ותדברנה · אלה הטענות שנו ושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד שונה בטענותיו לחזקו ולהטיבו ולהבינו לשופט : ויאמר המלך זאת אומרת · אמרו רבותינו ז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיהם ועליהם ישפטם : גם לי גם לך לא יהיה · ואמ' כנגד אותו החרב גזורו ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה וחשבה כי המלך לא יתנהו לה : לא תמיתוהו · הראשון אל תמיתהו : היא אמו · כיון שמרחמת עליו ובדרז"ל יצאה בת קול ואמרה היא אמו : לעשות משפט · לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שנעשה בזה המשפט : על כל ישראל · לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישראל אמ' שמלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו בו חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט : ועזריהו בן צדוק · לא כתב על מי מכהו ואם צדוק זה צדוק הכהן בן אחיטוב שהיה עם דוד שמשחו אותו לכהן עם שלמה הנה עזריהו בן בנו היה כי אחימעץ היה בן צדוק ועזריה בן אחימעץ : וצדוק ואביתר כהנים · היו שרי הכהונה ואם זה אביתר הוא אביתר בן אחימעץ תימה הוא כי הנה שלמה גרשהו מהיות כהן גדול ואמר לו ענתות לך אל שדיך אלא מן הדומה כי כהן אחר היה שמו אביתר : על הנצבים · ממונה על שנים עשר נציבים שזכר : רעה המלך · שושבינא דמלכא שהיה עמו תמיד : ואדונירם · זהו אדורם הנזכר למעלה בדוד וכן נזכר עם רחבעם אדורם : על המס · כמו שאומר למטה יהי המס שלשים אלף איש : ואלה שמותם · אלה שמות שנים עשר נציבים לא היה ממונה כל אחד על שבט אחד אלא לפי עלוי הנחלות שעשו שנים עשר חלקי' בכל ארץ ישראל ונבו המס בשוה : בן חור · זה והאחרים שלא זכרם בשמם אלא בשם אבותם לפי שהיו נודעים בשם אבותם יותר משמותם לפיכך לא חשש להזכיר שמם : ובכית

ותדברנה ג' בקריאה וסי' ובערת מותה ותדברנה הנצבות · ותאמר האשה האחרת לא כי בנך המת ובני החי · אתם ונשיכם ותדברנה בפיכם דירמיה : ה' פסוקים אית בהון ה' מלין מן ב' ב' אתין וסי' ויולד נח את שם את חם ואת יפת · אל תיראי כי גם זה לך בן · על כן לא בא אל שלחן המלך · גם לי גם לך לא יהיה גזרו · אין זה

ותדברנה לפני המלך : ויאמר המלך זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי : ויאמר המלך קחו לי חרב ויבאו החרב לפני המלך : ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת : ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נכמרו רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גזרו : ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתהו היא אמו : וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט :

ד ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל : ואלה השרים אשר לו עזריהו בן צדוק הכהן : אליחרף ואחיה בני שישא ספרים יהושפט בן אחילוד המזכיר : ובניהו בן יהוידע על הצבא וצדוק ואביתר כהנים : ועזריהו בן נתן על הנצבים וזבוד בן נתן כהן רעה המלך : ואחישר על הבית ואדנירם בן עבדא על המס : ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על אחד לכלכל : ואלה שמותם בן חור בהר אפרים : בן דקר במקץ ובשעלבים ובית שמש ואילון בית חנן : בן חסד בארבות לו שכה וכל ארץ חפר : בן אבינדב כל נפת דאר טפת בת שלמה היתה לו לאשה : בענא בן אחילוד תענך ומגדו וכל בית שאן אשר אצל צרתנה מתחת ליזרעאל מבית שאן עד אבל מחולה עד מעבר ליקמעם :

ודינן קדם מלכא : ואמר מלכא דא אמרא דין ברי חיא ובריך מיתא ודא אמרא לא כן בריך מיתא וברי חיא : ואמר מלכא איתו לי חרבא ואיתיאו חרבא לקדם מלכא : ואמר מלכא פסקו ית רביא חיא לתרין גזרין והבו פלגא לחדא ופלגא לחדא : ואמרת אתתא די ברה חיא למלכא ארי אתגללו רחמהא על ברה ואמרת בבעו רבוני הבו לה ית רביא חיא ומקטל לא תקטלוניה ודא אמרא אף דילי אף די לך לא יהי פסקו : ואתיב מלכא ואמר הבו לה ית רביא חיא ומקטל לא תקטלוניה היא אמיה : ושמעו כל ישראל ית דינא דדן מלכא ודחילו מן קדם מלכא ארי חזו ארי חוכמתא מן קדם יי במעוהי למעבד דינא : והוה מלכא שלמה מלכא על כל ישראל : ואלין רברביא די ליה עזריהו בר צדוק כהנא : אליחורף ואחיה בני שישא ספרא יהושפט בר אחילוד ממנא על דכרניא : ובניהו בר יהוידע ממנא על חילא וצדוק ואביתר כהניא : ועזריהו בר נתן ממנא על אסטרטיגיא וזבוד בר נתן רבא שושבינא דמלכא : ואחישר ממנא על ביתא ואדנירם בר עבדא ממנא על מסקי מסין : ולשלמה תרי עסר אסטרטיגיא ממנן על כל ישראל ומסוברין ית מלכא וית אנש ביתיה ירחא בשתא מטי לחוד לסוברא : ואלין שמהתהון בר חור בטורא דבית אפרים : בר דקר במקץ ובשעלבים ובית שמש ואילון דמבית חנן : בר חסד בארובות דיליה סוכו וכל ארע חפר : בר אבינדב כל פלכי דאר טפת בת שלמה הות ליה לאתו : בענא בר אחילוד תענך ומגדו וכל בית שאן די בסטר צרתנה מלרע ליזרעאל מבית שאן עד מישר מחולה עד מעבר ליקמעם :

רלבג

ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל · אחשוב שהרצון בזה שכלם שמחים בו ואין בלבם למרוד בו בשום פנים : וצדוק ואביתר כהני' · ידמה כי אע"פ שגרש אותו מהיות כהן ליי' ואמר לו שילך ענתות הנה הוכרח לעבוד בעת היות צדוק בלתי ראוי לעבודה : על הנצבי' · כמו הנציבים והרצון בו הסרים : ואחישר על הבית · ידמה שהוא היה ממונ' להשגיח בדברי בית המלך בכל מה שיצטרך שם : ואדנירם בן עבדא על המס · הוא היה ממונה שהיו פורעים ישראל ויתר העמים שהיו למס לשלמה : שנים עשר נציבים על כל ישראל · ר"ל שהיו על כל ישראל לגבות מהם זה המס והיה יודע כל אחד מהם החלק מישראל אשר בגורלו לפרנס המלך וביתו בחדשו בדרך שיפרנסוהו כלם כל השנה :

נצ"ב

פי' רבי' ישעיה

וצדוק ואביתר כהנים · יש לתמ' והרי כבר גרש אביתר ואמר לו ענתו' לך על שדך · והיאך מונה אותו עכשיו עם צדוק · ועוד בימי דוד כך כת' וצדוק ואביתר כהנים : רעה המלך · הוא לקוח מן רעה : ונציב אחד אשר בארץ שהיה ממונה על כולן · והו שכתב לעיל ועזריהו בן נתן על הנציבים :

כי אם רע לב דעזרא : רעה ג' וסי' ויבא חושי רעה · ויהי כאשר בא חושי · וזבוד בן נתן כהן רעה : ואת ביתו ז' בקריאה וסי' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו · וינגע יי' את פרעה נגעי' · והנה כל איש ישר' · וכלכלו את המלך · ואת ביתו בנה שלמה · וזה דבר המס · ויהי מקץ עשרים דדברי הימים : דאר ד' כתובי' כן וסימניהן נמסר ביהושע סימן י"ז :

ובריח נחשת, גלה מה שכתוב בתורה ללתים ובריח כי בריח נחשת ר"ל: באשר ובעלות, בנחלת אשר ובעלות שהיה מארץ יהודה: ונציב אחד אשר בארץ, בכל הארץ אשר זכר היה נציב אחד ממונה על שנים עשר הנציבים לגבות מכל אחד הכסף לכלכל המלך ור"ל מהם אמרו כמו שפי' ומהם אמרו ונציב אחד לחדש העבו': כחול אשר על הים, כמו על שפת הים והספור הזה ר"ל כי היו מבורכים בימי שלמה בפרי בטנם והיו רבי' וכן בפרי בהמתם ובפרי אדמתם והיו אוכלים ושותים ושמחים כי לא היה להם פחד מאויב: מושל בכל הממלכות, שהיו יראים ממנו ומגישים לו מנחה ועובדים אותו: מן הנהר ארץ פלשתים, כתרגומו מן נהר פרת עד ארע פלשתאי: בריאים, שמנים ומפוטמים וכת' פטימיא וכן ועגלון איש בריא וכן להבריאכם: רעי, מן המרעה אבל הבריאי' הם המפוטמי' בבית: וברבורים אבוסים, ת' ועופיא פטימיא ולא פי' איזה עוף הם וי"מ כי הם העופות המסורסים כי הם שמנים מהאחרים ובדברי רז"ל עוף הבא מברבריא נקראים ברבורים על שם מקומם: כי הוא רודה, הטעם כי האיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים שהיו בשולחנו בכל יום שהיו מ מביאי' לו מנחה מכל עבר הנהר כי מושל בהם היה כלומר היו יראים ממנו ומגישים לו כל מלכי עבר הנהר מנחה תמיד: מתפסח ועד עזה, מדינות הם בעבר הנהר ורז"ל נחלקו בזה מהם אמרו תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם ומהם אמרו תפסח ועזה סמוכות היו וכמו שמולך על תפסח ועל עזה כן מולך על כל העולם כלו: ארבעים אלף ארות סוסים, ובדברי הימים ארבעת אלפים ארות סוסים פירשו רז"ל ארבעים א אצטבלאות ובכל אחת היו א ארבעת אלפים סוסים או ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת א ארבעים סוסים ופירוש ארות אבוסים ת' אבום בעלין אורוית דמרותי ואמרו חכמי' ז"ל כי עבר על לא ירבה לו סוסים ופיר' לא ירבה לו סוסים בטלי' וכיון שלא היו לו אלא שנים עשר אף פרשים והיו לו ארבעי' אלף ארות סוסים הרבה סוסים בטלים היו לו ומה שהרבה שלמה סוסים ופרשים והוא לא היתה לו שום מלחמה לא עשה אלא לכבוד וגדולה כדי שילכו עמו כשילך ממקו' למקום וגם קצת מלחמה היתה לו כ כשלקח חמת צובה ועציון גבר: וכלכלו, והלא כבר זכר למעלה וכלכלו את המלך ואת ביתו למה חזר וכתב וכלכלו את המלך אלא כמו שזכר הסוסים אמר כי גם כן היו נותני' מאכל הסוסים ובכלל הכלכלה היה גם כן מה שהיו צריכים הסוסים לאכול כמו

אבל ארגב, ממונה היה עליהם לגבות מס המלך כי משפט המלך יש לגבות יצאתו מן העם כמה שנאמר במשפט המלוכה בספר שמואל: ונציב אחד אשר בארץ, רב ושמואל פליגי חד אמר אחד ממונה על כולם הוא עוריה בן נתן האמור למעלה וחד אמר כנגד חדש העיבור: בריאים, פטומים על האבוס: רעי, מן האחו: וברבורים אבוסים, יש מרבותינו אומ' תרנגולין פטומין: ארבעים אלף אורות סוסים, ובדברי הימי' הוא אומר ארבעת א אלפים פירשו רבותינו ארבעים אלף אורות היו ובכל אחת ארבע אלף איצטבלאות או ארבעת אלפים אורות ובכל אחת ארבעים אלף איצטבלאות: לא יעדרו דבר, אפילו של ימות החמ' בימות הגשמים והשעורין ו והתבן היו מכניס אלו הנציבים אל המקום אשר יהיה שם המלך: מחכמת

מחנימה ג' בקריא' וסי' ודודו בא מחנימה, ויהי כבא דוד מחנימה, אחינדב בן עדוא מחנימה: בענא ג' כתיב א' בקריא' וסים' בענא בן אחילוד, בענא בן חושי, ועל ידם החזיק: ושתים ו' ה' חס' וא' מלא וסים' נמסר בשמואל א' סימן ל': מגישים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' מגשים מנחה ועבדים את שלמה, הם מגישים אליה

בן־גֶּבֶר בְּרָמֹת גִּלְעָד לוֹ חַוֺּת יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה אֲשֶׁר בַּגִּלְעָד לוֹ חֶבֶל אַרְגֹּב אֲשֶׁר בַּבָּשָׁן שִׁשִּׁים עָרִים גְּדֹלוֹת חוֹמָה וּבְרִיחַ נְחֹשֶׁת׃ אֲחִינָדָב בֶּן־עִדֹּא מַחֲנָיְמָה׃ אֲחִימַעַץ בְּנַפְתָּלִי גַּם־הוּא לָקַח אֶת־בָּשְׂמַת בַּת־שְׁלֹמֹה לְאִשָּׁה׃ בַּעֲנָא בֶּן־חוּשָׁי בְּאָשֵׁר וּבְעָלוֹת׃ יְהוֹשָׁפָט בֶּן־פָּרוּחַ בְּיִשָּׂשכָר׃ שִׁמְעִי בֶן־אֵלָא בְּבִנְיָמִן׃ גֶּבֶר בֶּן־אֻרִי בְּאֶרֶץ גִּלְעָד אֶרֶץ סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְעֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּנְצִיב אֶחָד אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל רַבִּים כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב אֹכְלִים וְשֹׁתִים וּשְׂמֵחִים׃ וּשְׁלֹמֹה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל־הַמַּמְלָכוֹת מִן־הַנָּהָר אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם מַגִּשִׁים מִנְחָה וְעֹבְדִים אֶת־שְׁלֹמֹה כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃

וַיְהִי לֶחֶם־שְׁלֹמֹה לְיוֹם אֶחָד שְׁלֹשִׁים כֹּר סֹלֶת וְשִׁשִּׁים כֹּר קָמַח׃ עֲשָׂרָה בָקָר בְּרִאִים וְעֶשְׂרִים בָּקָר רְעִי וּמֵאָה צֹאן לְבַד מֵאַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וּבַרְבֻּרִים אֲבוּסִים׃ כִּי־הוּא רֹדֶה בְּכָל־עֵבֶר הַנָּהָר מִתִּפְסַח וְעַד־עַזָּה בְּכָל־מַלְכֵי עֵבֶר הַנָּהָר וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ מִכָּל־עֲבָרָיו מִסָּבִיב׃ וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לָבֶטַח אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע כֹּל יְמֵי שְׁלֹמֹה׃

וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבָּעִים אֶלֶף אֻרְוֺת סוּסִים לְמֶרְכָּבוֹ וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים׃ וְכִלְכְּלוּ הַנִּצָּבִים הָאֵלֶּה אֶת־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְאֵת כָּל־הַקָּרֵב אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ־שְׁלֹמֹה אִישׁ חָדְשׁוֹ לֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר׃ וְהַשְּׂעֹרִים וְהַתֶּבֶן לַסּוּסִים וְלָרֶכֶשׁ יָבִאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם

בַּר גֶּבֶר בְּרָמוֹת גִּלְעָד דִּילֵיהּ כַּפְרָנֵי יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה דִּי בְגִלְעָד דִּילֵיהּ בֵּית פְּלַךְ טַרְכוֹנָא דִּבְמַתְנָן שִׁתִּין קִרְוִין רַבְרְבָן מַקְּפָן שׁוּר רָם דִּילְהֶן עַבְּרִין דִּנְחָשָׁא׃ אֲחִינָדָב בַּר עִדּוֹא מִדְּבֵית מַחֲנָיִם׃ אֲחִימַעַץ בְּשִׁבְטָא דְּבֵית נַפְתָּלִי אַף הוּא נְסִיב יַת בָּשְׂמַת בְּרַת שְׁלֹמֹה לְאִתּוּ׃ בַּעֲנָא בַר חוּשַׁי בְּשִׁבְטָא אָשֵׁר וּבְעָלוֹת׃ יְהוֹשָׁפָט בַּר פָּרוּחַ בְּשִׁבְטָא דְּיִשָּׂשכָר׃ שִׁמְעִי בַּר אֵלָא בְּשִׁבְטָא דְּבֵית בִּנְיָמִין׃ גֶּבֶר בַּר אוּרִי בְּאַרְעָא גִּלְעָד אַרְעָא סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה וְעוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנַן וְאִסְטַרְטֵיגָא חַד דִּי מְמַנָּא בְּאַרְעָא׃ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל סַגִּיאִין כְּחָלָא דְּעַל יַמָּא לִסְגֵי אָכְלִין וְשָׁתָן וְחָדָן׃ וּשְׁלֹמֹה הֲוָה שַׁלִּיט בְּכָל מַלְכְוָתָא מִן נְהַר פְּרָת עַד אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי וְעַד תְּחוּם מִצְרָיִם מְקָרְבִין קוּרְבָּנָא וּפָלְחִין יַת שְׁלֹמֹה כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ וַהֲוָה לַחְמָא דִּשְׁלֹמֹה לְיוֹמָא חַד תְּלָתִין כּוֹרִין סוּלְתָּא וְשִׁתִּין כּוֹרִין קִמְחָא׃ עַסְרָא תוֹרִין דְּפַטְמָא וְעַסְרִין תוֹרִין דְּרַעְיָא וּמְאָה עָנָא בַּר מֵאַיָּלִין וְטַבְיָן וְיַחְמוּרִין וְעוֹפָא פַּטִּימַיָּא׃ אֲרֵי הוּא מַפְלַח בְּכָל עֵבַר פְּרָת מִתִּפְסַח וְעַד עַזָּה בְּכָל מַלְכֵי עֵבַר פְּרָת וּשְׁלָמָא הֲוָה לֵיהּ מִכָּל עַבְרוֹהִי מִסְחוֹר סְחוֹר׃ וִיתֵיב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לְרוּחְצָן גְּבַר תְּחוֹת פֵּרֵי גוּפְנוֹהִי וּתְחוֹת פֵּרֵי תְאֵנוֹהִי מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע כֹּל יוֹמֵי שְׁלֹמֹה׃ וַהֲווֹ לִשְׁלֹמֹה אַרְבְּעִין אַלְפִין אֻרְוַת סוּסָוָן לִרְתִיכוֹהִי וּתְרֵי עֲסַר אַלְפִין פָּרָשִׁין׃ וּמְסוֹבְרִין אִסְטַרְטֵיגַיָּא הָאִלֵּין יַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְיַת כָּל דְּקָרִיב לְפָתוֹרָא דְּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה גְּבַר יַרְחֵיהּ לָא מְעַכְּבִין מִדַּעַם׃ וְסַעוֹרַיָּא וְתִבְנָא לְסוּסְוָתָא וְלִרְכְשָׁא מַיְתָן לְאַתְרָא דִּיהֵי תַמָּן

והיא סוצקת, מגישים על מזבחי לחם מגואל, קדמא חס': ושלום ה' בקריא' וסי' כי הוא רודה בכל עבר הנהר, הנה בן נולד לך, ורוח לבשה את עמשי, כי ארך ימים ושנות חיים, חסר ואמת נפגשו: הקרב ז' בקריאה וסי' ובנסוע המשכן יורידו אתו הלוים, ואת אהרן ואת בניו תפקד, והחנים לפני המשכן קדמה, כל הקרב הקרב אל משכן ימות ב' בו, אתן את כהנתכם והזר הקרב, וכלכלו הנצבים האלה את המלך:

רלבג

ונציב אחד אשר בארץ יתכן שהיה שר אחד מושל על אלו השרים יביאם לפרנס המלך וביתו איש חדשו או היה שם נציב אחד לחדש העבור והביאור הראשון יותר נכון ואם היה כן הנה י יחייב שיהיה חלקו מארץ ישראל מעט יותר משלישית חלק אחד משאר השרים שהיו מפרנסין אותו חדש אחד בשנה: עשרה בקר בריאים, ר"ל שמנים: וברבורים אבוסים, הם עופות שמנים: ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו, הנה ארות הם אבוסים י יאכלו שם הסוסי' והנה מצאנו בדברי הימים תמורת זה ארבעת אלפים ארות סוסים ומרכבות וידמה שטם מנה האבוסים ובזה המקום מנה הסוסים והרצון בו שהיו לו ארבעים אלף סוסים למרכבו בארות והנה היו עשרה סוסים בכל אבוס ולפי שאמ' אחר זה לסוסים ולרכש י ידענו כי הרכש הוא מין אח' ממיני הסוסי' ואחשוב שהם היותר קלי המרוץ והם אשר ירכבו בהם במלחמה או ירצה בזה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו אך לא היו בהם כי אם ארבעת אלפים אוריות שהם בהם סוסים ומרכבות: לא יעדרו דבר, הוא מענין איש לא נעדר: מחכמת

שכתו' והשעורים והתבן לסוסים ולרכש והוסיף נ"כ ואת כל הקרב אל שלחן המלך כי למעלה זכר את המלך ואת ביתו והם התמידים בביתו ועתה הוסיף ואת כל הקרב אל שלחן המלך אנשים אחרים שיבואו לשלחן המלך לפעמים: לא יעדרו דבר, לא היו מחסרים דבר מכל הצורך אל שלחן המלך וי"ת לא מעכבין מידעם והוא טעם למה שזכר איש חדשו כלומר לא היו מעכבין שלא היה מביא כל אחד ואחד בחדשו: ולרכש, מין בהמה וי"א שהם פרדים בני הסוסיות כמו רוכבי הרכש: יביאו אל המקום אשר יהיה שם, הנציבים מהם היו מביאים צורך המאכל אל בית המלך מהם היו מביאים צורך מאכל הסוסים למקום שהיו שם הן מה שהיו בירושלם הן מה שהיו בערי הרכב: איש

מחכמ׳ כל בני קדם׳ מה היא חכמת בני קדם יודעים במזלו׳ וכו׳ כדאיתא בפסיקתא דפרה אדומה וכל הפרשה הזאת נדרשת שם לפי משמעה: ויחכם מכל האדם׳ כמשמעו: איתן והימן וכלכל ודרדע׳ אחין היו ובני זרח בן יהודה בדברי הימי׳ ובני זרח זמרי ואיתן היו לוים משוררים בני מחול היו יודעים ליסד מזמורים האמורים במחולות שיר שהיו הלוי׳ אומרי׳ על דוכנם מזמורי׳ שיסדו בספר תילים משכיל לאיתן האזרחי ומ״א בפסיקת׳ מכל האדם זה אדם הראשון׳ איתן האזרחי זה אברה׳׳ הימן זה משה וכלכל זה יוסף׳ ודרדע זה דור המדבר מחול שנמחל להם על מעשה העגל: שלשת אלפים משל׳ שלשת אלפים מילי משלות שלם פעמים כתוב משלי שלמה בספר משלי: ויהי שירו חמש׳ שלשה שה ושיר השירי׳ וקהל׳: ואלף׳ בכל אחד כלי הוא לתלמוד׳ ומדרש אגדה שהיה אומ׳ בכל פסוק שלשת אלפים משל ועל כל משל אלף וחמשה טעמים: וידבר על העצים׳ מה רפואת כל אחת ועץ פלוני יפה לבנין פלוני וליטע הקרקע פלונית וכן על הבהמ׳ מה רפואתה ועיקר גידולי׳ ומאכלה׳ ומ״א מה ראה מצור׳ ליטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך ש שבנמוכים ועל הבהמה ועל העוף מה ראה זה להיות כשר בשחיטה בסימן אחד וזו בשני סימנין ודגים וחגבים בולא כלום: לא יכול לבנות בית וגו׳ לא היה רשאי מפני המלחמה והכתו׳ אומ׳ והניח לכם מכל אויביכם מסביב ואח״כ והיה המקום וגו׳ לשכנו תדרשו וגו׳: בגידונים

אביהו ז׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סוף סימן י״ד: אתה י״א ראשי פסוקים בתורה ובנביאים וסימ׳ אתה תהיה על ביתי ועל פיך׳ אתה תדבר את כל אשר אצוך׳ אתה עובר היום את גבול׳ אתה הראית לדעת׳ אתה ידעת

ה

אִישׁ כְּמִשְׁפָּטוֹ׃ וַיִּתֵּן אֱלֹהִים חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה וּתְבוּנָה הַרְבֵּה מְאֹד וְרֹחַב לֵב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ וַתֵּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל־בְּנֵי־קֶדֶם וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרָיִם׃ וַיֶּחְכַּם מִכָּל־הָאָדָם מֵאֵיתָן הָאֶזְרָחִי וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַיְהִי־שְׁמוֹ בְכָל־הַגּוֹיִם סָבִיב׃ וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף׃ וַיְדַבֵּר עַל־הָעֵצִים מִן־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וְעַד הָאֵזוֹב אֲשֶׁר יֹצֵא בַּקִּיר וַיְדַבֵּר עַל־הַבְּהֵמָה וְעַל־הָעוֹף וְעַל־הָרֶמֶשׂ וְעַל־הַדָּגִים׃ וַיָּבֹאוּ מִכָּל־הָעַמִּים לִשְׁמֹעַ אֵת חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵאֵת כָּל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־חָכְמָתוֹ׃

א וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צוֹר אֶת־עֲבָדָיו אֶל־שְׁלֹמֹה כִּי שָׁמַע כִּי אֹתוֹ מָשְׁחוּ לְמֶלֶךְ תַּחַת אָבִיהוּ כִּי אֹהֵב הָיָה חִירָם לְדָוִד כָּל־הַיָּמִים׃ וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶל־חִירָם לֵאמֹר׃ אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו

גְּבַר כְּהִלְכְתֵיהּ׃ וִיהַב יְיָ חוּכְמְתָא לִשְׁלֹמֹה וְסוּכְלְתָנוּתָא סַגִּי לַחֲדָא וּפְתִיוּת לִבָּא כְּחָלָא דְעַל כֵּיף יַמָּא׃ וּסְגִיאַת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל בְּנֵי מַדִּנְחָא וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרָיִם׃ וַחֲכַם מִכָּל אֱנָשָׁא מֵאֵיתָן בַּר זֶרַח וְהֵימָן וְכַלְכּוֹל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַהֲוָה שְׁמֵיהּ סַגִּי בְּכָל עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ וּמַלֵּל תְּלָתָא אַלְפִין מַתְלִין וַהֲוָאָה תוּשְׁבְּחָתֵיהּ אֲלַף וַחֲמֵשׁ׃ וְאִתְנַבֵּי עַל מַלְכֵי בֵית דָּוִד דַּעֲתִידִין לְמִשְׁלַט בְּעָלְמָא הָדֵין וּבְעָלְמָא דְאָתֵי דִמְשִׁיחָא וְאִתְנַבֵּי עַל בְּעִירָא וְעַל עוֹפָא וְעַל רִיחֲשָׁא וְעַל נוּנַיָּא׃ וַאֲתוֹ מִכָּל עַמְמַיָּא לְמִשְׁמַע יָת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא דִשְׁמָעִין יָת חוּכְמְתֵיהּ׃ וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר יָת עַבְדוֹהִי לְוָת שְׁלֹמֹה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי יָתֵיהּ מְשַׁחוּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲרֵי רְחִימָא הֲוָה חִירָם לְדָוִד כָּל יוֹמַיָּא׃ וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה לְוָת חִירָם לְמֵימַר׃ אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דָּוִד אַבָּא אֲרֵי לָא יְכִיל לְמִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ

את דוד אבי׳ אתה תשמע השמים בתראה דנכרי דמלכים׳ אתה ידעת יי׳ זכרני ופקדני׳ אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה׳ אתה בן אדם הגד את בית ישראל׳ אתה תאכל ולא תשבע׳ אתה תזרע:

איש כמשפטו׳ כמו שפסקו ביניהם זה יביא הנה וזה יביא הנה: ורחב לב כחול׳ ואין החול כשוא המדה אלא כשוא המספר ואף על פי שכתוב אשר לא ימד ולא יספר המלה נ״כ לענין מספר זכר אותה כמו שאמר והיה מספר בני ישרא׳ ורחב הוא לענין מדה לא למספר אלא ר״ל רחב היה לו בכל דברי החכמה שהם כחול ורז״ל פירשו מה חול גדר לים כך היתה החכמ׳ גדר לשלמה: בני קדם׳ בני מזרח היו ידועים בחכמה וכן כתיב כי מלאו מקדם ובדברי רבותינו ז״ל מה היתה חכמת בני קדם שהיו יודעים במזלות וערומים בטייר פירוש בטייר בלשון העופות וכן בערבי יקרא עוף אלטייר וכן בני מצרים היו יודעים בחכמה שנה היו נקראים החרטומים: מאיתן האזרחי׳ כתרגומו מאיתן בר זרח אלה הארבע מצאנו אותם בבני זרח בן יהוד׳ איתן והימן וכלכל ודרדע והנה אומר כי השלשה אלה היו בני מחול אם כן לא היו הם ובלויים מצאנו בתלים במשוררי׳ משכיל לאיתן האזרחי משכיל להימן האזרחי ומצאנו בדברי הימים בבני גרשון בן לוי בן אתני בן זרחי ואפשר שזה הוא איתן האזרחי ואיתני ואיתן קרובים הם והימן מצאנו בבני קהת הימן המשורר אבל כלכל ודרדע לא מצאנו אותם בלוים ורבותינו ז״ל דרשו ויחכם מכל האדם זה אדם הראשון ומה היתה חכמתו של אדם הראשון שקרא מ מחכמתו שמות לכל הבהמה ולכל עוף השמי׳ מאיתן האזרחי זה אברהם אבינו שנאמר משכיל לאיתן האזרחי הימן זה משה שנאמר בכל ביתו נאמן הוא וכלכל זה יוסף שנאמר ויכלכל יוסף דרדע זה דור המדבר דור שיש בהם דעה בני מחול שנמחל להם מעשה העגל: שלשת אלפים משל׳ אינם נמצאים אצלינו וכן ויהי שירו חמשה ואלף כי רבים ספרים אבדו מישראל בגלותם וכן מה שחבר בחכמת הטבע כמו שאומר וידבר על העצים שהודיע טבעם ורפואתם וכן על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים בכל מה שתחת גלגל הירח נבראה חכמתו וחבר בהם ספרי׳ ואינם נמצאי׳ אצלינו׳ ובדרש חזרנו על כל המקראות ולא מצאנו שדבר אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים אלא מהו וידבר שלשת אלפים משל מלמד שעל כל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמי׳ כדאת אמרת נזם זהב וחלי כתם: וידבר על העצים׳ מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ואזוב על ידי שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת כיון שמשפיל עצמו כאזוב נטהר ונתרפא: על הבהמה ועל העוף׳ מפני מה בהמה ניתרת בשני סימנין ועוף בסימן אחד כתוב אחד אומר מן היבשה נברא העוף דכתיב ויצר יי׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וכתוב אחר אומר מן המים נברא דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף אלא מן הרקק נבראו: ועל הרמש׳ מפני מה שמונה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהם חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להם עורות: ועל הדגים׳ מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ואין הדגים טעונין שחיטה שנאמר ואם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא סגי ו״ת פסוק וידבר על העצים כן ואתנבי על מלכי בית דוד וגו׳ כבעמוד: מאת כל מלכי הארץ׳ מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו והעמים היו באים אצל מלכיהם בשובם משלמה לשמוע חכמתו: וישלח חירם׳ שלח עבדיו אל שלמה להקים עמו אהבת דוד אביו ואם יבקש דבר מארצו ישלח לו כמו ששלח לדוד אביו עצי ארזים: וישלח שלמה׳ ביד מלאכי חירם השיב לו זה הדבר: מפני

רלבג

מחכמת כל בני קדם׳ ומחכמת כל מצרים׳ ידמה שבימי שלמה היתה חכמה גדולה בשתי אלו האמות: איתן והימן וכלכל ודרדע׳ ולזה קרא שם איתן איתן האזרחי להיותו בן זרח ואמר בני מחול להעיר שהם היו לחכמתם ראויים להלל השם במחול או היו שתי שמות לזרח ר״ל שנקרא שמו גם כן מחול: וידבר שלשת אלפים משל׳ ידמה שמאלו המשלים שכלל אותם ספר משלי ומאותם השירים נבחר השיר אשר כלל אותו ספר שיר השירים ולזה אמר בראש ספר משלי משלי שלמה בן דוד מלך ישראל לדעת חכמה ומוסר וכו׳ ר״ל שאלו המשלים לבד יהיה תועלתם באלו הענינים שזכר פה ואולם שאר המשלים שדבר שלמה לא היה תועלתם לאלו הדברים ולזה לא נכתבו באלו הספרים הנכתבים ברוח הקדש ולזאת הסבה אמר גם כן בראש ספר שיר השירים שיר השירים אשר לשלמה ר״ל שזה השיר הוא הנבחר שבשירים אשר לשלמה: וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון וגו׳׳ הנה זה הדבור הוא להודיע סבותיה׳ ויסודותיה׳ ומשיגיהם העצמיים וזהו העיון הטבעי בהם וידמה שהודיע עם זה תועלותיהם ברפואות האדם למזונותיו והנה כלל עיונו כל הצמחי׳ מהיותר ככבד על היותר פחות והנה הבחן ענינם בכבוד וזולת כבוד מצד פעלותיהם ואיבריהם ומצד טבע המזון שיזונו ממנו וזה שכאשר תהיינה פעלותיהם יותר שלמות תהיה צורתם אשר סודרו ממנה אותם הפעלות יותר נכבדות וגם כן הנה מה שממנו יותר מתיחס לטבע הדומ׳ ויותר גם החמר הוא יותר מעט בכבוד כי המזון דומה באופן מה לנזון ולזה הוא מבואר כי הארז אשר בלבנון הוא יותר נכבד ההרכבה מהאזוב אשר בקיר כי פעלו׳ הצמח ההוא יותר שלמות מאד ואיבריו יותר רבי׳ ומזון האזוב הוא יותר גס ולזה היה שיצא בקיר ובכלל הנה נתבאר מזה המקום שהוא דבר בכל הצמחים מן היותר גדול ועד היותר קטן ומן היותר נכבד ועד היותר פחות ודבר גם כן בזה האופן על החי ההולך ועל המעופף ועל הרומש על הארץ ועל הדגים והנה זכרם בהדרגה החי ההולך הוא יותר נכבד מהעוף ולזה הוא עושה ב״א בגופו והעוף לא יעשה כן אבל יעשה ביצה שלימה ואולם רמש הארץ יעשה ביצה חסרה התבאר גם כן מענין אחר כי הוא יותר פחות מצד המזונות שיזונו מהם יותר קרובים לטבע הדומם וזה כלל לכל מיני השרצים האלו והנה רמש הארץ יותר נכבד מהדגים כי הדגים יעשו ביצה שלמה ויעשו מהם רבוי מופלג לחולשת החום היסודי אשר יצטרך ביצירתם והנה באר אלה הדברים כלם הוא ראוי בספר הצמחים ובספר בח וגם באמרנו הרבה מאלו הדברים:

מן קֳדָם עָבְדֵי קְרָבָא דְאַקְפוּהִי עַד דִמְסַר יְיָ יַתְהוֹן תְּחוֹת פַּרְסַת רִגְלוֹהִי׃ וּכְעַן אֲנִיחַ יְיָ אֱלָהִי לִי מִסְּחוֹר סְחוֹר לֵית שָׂטָן וְלֵית פֶּגַע בִּישׁ׃ וְהָא אֲנָא אָמַר לְמִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהִי כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם דָּוִד אַבָּא לְמֵימַר בְּרָךְ דְאֶתֵּן תְּחוֹתָךְ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ הוּא יִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמִי׃ וּכְעַן פַּקֵּיד וְיִקְצְצוּן לִי אַרְזִין מִן לִבְנָן וְעַבְדַי יְהוֹן עִם עַבְדָּךְ וַאֲגַר עַבְדָּךְ אֶתֵּן לָךְ כְּכֹל דְּתֵימַר אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתָּ אֲרֵי לֵית בָּנָא גַבְרָא דְיָדַע לְמִקַּץ אָעִין כְּצִידוֹנָאֵי׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע חִירָם יַת פִּתְגָמֵי דִשְׁלֹמֹה וַחֲדִי לַחֲדָא וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ יוֹמָא דֵין דִּיהַב לְדָוִד בַּר חַכִּים עַל עַמָּא סַגִּיאָה הָדֵין׃ וּשְׁלַח חִירָם לְוָת שְׁלֹמֹה לְמֵימַר שְׁמַעִית יַת דִּשְׁלַחְתָּא לְוָתִי אֲנָא אַסְפֵּיק יַת כָּל צוֹרְכָךְ בְּאָעֵי אַרְזִין וּבְאָעֵי בִירָן׃ עַבְדַי יַחֲתוּן מִן לִבְנָן לְיַמָּא וַאֲנָא אֲשַׁוֵּינוּן תּוֹרְנָסִין בְּיַמָּא עַד אַתְרָא דְתִשְׁלַח לִי וְאַרְמִינוּן תַּמָּן וְאַתְּ תִּטּוֹל וְאַתְּ תַּסְפֵּיק צוֹרְכִי לְמִתַּן מְזוֹן לֶאֱנָשׁ בֵּיתִי׃ וַהֲוָה חִירָם יָהֵיב לִשְׁלֹמֹה אָעֵי אַרְזִין וְאָעֵי בִירָן כָּל צוֹרְכֵיהּ׃ וּשְׁלֹמֹה יְהִיב לְחִירָם עַסְרִין אַלְפִין כּוֹרִין חִטִּין פַּרְנוֹס לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַסְרִין כּוֹרִין מִשְׁחָא כְּתִישָׁא כְּדֵין יָהֵיב שְׁלֹמֹה לְחִירָם שְׁנָא בְשַׁתָּא׃ וַיְיָ יְהַב חוּכְמְתָא לִשְׁלֹמֹה כְּמָא דְמַלֵּיל לֵיהּ וַהֲוָה שְׁלָמָא בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וּגְזַרוּ קְיָם תַּרְוֵיהוֹן׃ וּמַנִּי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מַסְּקֵי מַסִּין מִכָּל יִשְׂרָאֵל

מִפְּנֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר סְבָבֻהוּ עַד תֵּת־יְהוָה אֹתָם תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלָו׃ וְעַתָּה הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהַי לִי מִסָּבִיב אֵין שָׂטָן וְאֵין פֶּגַע רָע׃ וְהִנְנִי אֹמֵר לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָי כַּאֲשֶׁר ׀ דִּבֶּר יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי לֵאמֹר בִּנְךָ אֲשֶׁר אֶתֵּן תַּחְתֶּיךָ עַל־כִּסְאֶךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ וְעַתָּה צַוֵּה וְיִכְרְתוּ־לִי אֲרָזִים מִן־הַלְּבָנוֹן וַעֲבָדַי יִהְיוּ עִם־עֲבָדֶיךָ וּשְׂכַר עֲבָדֶיךָ אֶתֵּן לְךָ כְּכֹל אֲשֶׁר תֹּאמֵר כִּי ׀ אַתָּה יָדַעְתָּ כִּי אֵין בָּנוּ אִישׁ יֹדֵעַ לִכְרָת־עֵצִים כַּצִּדֹנִים׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ חִירָם אֶת־דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה וַיִּשְׂמַח מְאֹד וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן לְדָוִד בֵּן חָכָם עַל־הָעָם הָרָב הַזֶּה׃ וַיִּשְׁלַח חִירָם אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר שָׁמַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלָי אֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת־כָּל־חֶפְצְךָ בַּעֲצֵי אֲרָזִים וּבַעֲצֵי בְרוֹשִׁים׃ עֲבָדַי יֹרִדוּ מִן־הַלְּבָנוֹן יָמָּה וַאֲנִי אֲשִׂימֵם דֹּבְרוֹת בַּיָּם עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח אֵלַי וְנִפַּצְתִּים שָׁם וְאַתָּה תִשָּׂא וְאַתָּה תַּעֲשֶׂה אֶת־חֶפְצִי לָתֵת לֶחֶם בֵּיתִי׃ וַיְהִי חִירוֹם נֹתֵן לִשְׁלֹמֹה עֲצֵי אֲרָזִים וַעֲצֵי בְרוֹשִׁים כָּל־חֶפְצוֹ׃ וּשְׁלֹמֹה נָתַן לְחִירָם עֶשְׂרִים אֶלֶף כֹּר חִטִּים מַכֹּלֶת לְבֵיתוֹ וְעֶשְׂרִים כֹּר שֶׁמֶן כָּתִית כֹּה־יִתֵּן שְׁלֹמֹה לְחִירָם שָׁנָה בְשָׁנָה׃ וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם׃ וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל

והנני ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר נח: צוה ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ד': צידנים ה' חס' וו' גליש' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ח: חירום ג' מלאים וסי' ויהי חירום נתן לשלמה · ובוני חירום והגבלים · ויעש חירום את הסירות דמלכים: ויי' ז' בטעמא רפ בקריאה וסי' ויי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית · נתן חכמה לשלמה כאשר · נתן קולו לפני חילו · הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער · שבאת שבות איוב בהתפללו · ברך את אחרית איוב · ויי' השמיע אל מחנה: שלם ח' חס' וסי' נמסר בסדר וישב ולעיל בספרא סימן ב':

רדק

מפני המלחמה · לא רצה לגלות לו הטעם כי האל מנעו כי לא היה כבוד אביו ולא אמ' לו זה הטעם הנלאה: אשר סבבוהו · כל מלחמה ומלחמה וכן כי תקראנה מלחמ' ת"י ית עבדי קרבא דאקפוהי: רגלו · כן כתיב וקרי רגלי הכתוב אומר על דוד כי נש לדוד שם אויביו תחת כפות רגליו והקרי אומר על שלמה כלומ' אבי שם מנוחה ולא היתה לי מלחמ' ויש לי פנאי לבנות הבית: הניח יי' אלהי · כי אחר המנוחה היתה המכונה לבנות בית המקד' כמו שכתוב והניח לכם מכל אויביכ' מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו: מן הלבנון · הלבנו' בארץ ישר' היה ולא היה יכול ממנו העצים אלא שישלח לו חרשי עץ שידעו לכרות העצים וכן שלח לדוד חרשי עץ: כצדונים · צידון וצור קרובים ואירם היה מושל על כלם וכן זוכר אותם ביחד מה אתם לי צור וצידון צור וצידון כי חכמה מאד: דוברות · הם הקורות הגדולו' שקושרין ראשיהן ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברות ובלעז באטאירה: ונפצתי' · אתירם ואשליכ' שם וכן תרגו' ואירמינון תמן ואמר בו לשון נפץ שהוא ענין פיזור על הסבר לפי שהדוברות כ כשמוליכין אותם בים הם ק קשורות בראשיהם וכשמוציאין אותם ליבשה מתירין הקשרים ומנפצים הקורות הנה והנה: לחם ביתי · בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקום אשר תרצה ופי' ביתי האוכלים על שלחני ומה שזכר בדברי הימים הוא למאכל החוטבים כורתי העצים: מכלת לביתו · כמו מאכל ומשפט המלה מאכולת ונבלעה האלף בלנם וכ"תי פרנוס לאנש ביתיה: שנה בשנה · כל זמן שהתעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה: ויי' נתן חכמה לשלמה · טעם הפסוק היה הנה כי ברוב הבנינ' אשר בנה נראתה חכמתו כמו שאמר' מלכת שבא ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגו': ויהי שלום · והלא גם עם המלכים האחרים היה לו שלו' אלא שלום קיים וחוק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה: ויעל המלך שלמה מס · כמשפט המלוכה כמו שנ' ואתם תהיו לו לעבדים ופירוש על המס כמו שפירשנו בספר שמואל: ויהי

רשי

כצידונים · שהיו בקיאים לצד לכל אחד היו ובממשלתו של חירם: אשימם דוברות · רפסודות קורא להם בדברי הימים ובלשון אשכנז פלוס ובלעז ליין קושרין העצי' זה עם זה ומשיטים אותן על פני המים ומוליכין אותן כמו שמוליכין ספינה: עד המקו' אשר תשלח אלי · אשר תודיעם להביאם שם: ונפצתים שם · כשאתיר אגדן ומוציאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו הוא קרוי כיפוץ דיפצייר בלעז: מכולת לביתו · לשון מאכל: שמן כתית · שמן זכי שאין זתים כתוחים בריחים אלא כותש במכתשת ואין מעלה שמרים כל כך כמות הטחון: ויהי

רגלו כתיב ולא כסוף תיבה וקריין יוד׳

רלבג

ויהי כשמוע חירם את דברי שלמה · יתכן שלא אמר זה על אלו הדברים ששלח לו ש שלמ' כי לא היה בהם על מה שישמח מצד החכמה שהיה נראה בהם אלא שנאמר כי כאשר שמע דברי ש שלמה בחכמ' הנפלאה שהיתה בו לפי מה שספרו לו המגידים שמחו מאד והודה לש' שנתן לדוד בן חכם יושב על כסאו והנה אמר זה להורות על שמרוב אהבתו את שלמה נתרצה חירם לעשות חפץ שלמה והנה עם כל זה הי' דברי שלמה לחירם בחכמה ולזה שלח לו שהוא יעשה חפצו מ משכר עבדיו בכל מ אשר יאמר להיותם יותר בקיאי' במלאכת כריתת העצים ונשען שלא יכביד לשאול חירם מפני אהבתו את דוד ולזה הודיע לו כי מרצון דוד היה ל לבנותו אך מפני שלא יכול נעתק הענין אל שלמה והיטיבו גם כן בדבריו אל שזה הבית יהיה נבנה לשם יי' אשר בידו להשפיל ולהכניע כל האויבים והשונאים כאילו כלל בדבריו הפיוס האיום יחד · והנה הוסיף חירם ואמר שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזים ובעצי ברושים ויעבירם לו הים ויוציאם אל היבשה אל המקום אשר יבחר שלמה ושם יתיר הקשרים אשר נקשרים בהם העצים קצתם בקצת · והנה הרצון בדוברות קשירת העצים קצתם בקצת באופן שיוכלו החובלים להעבירם הים ר"ל ליין בלעז: ונפצתים · ר"ל אתיר הקשרים בדרך שיהיו מוכנים לנשאם עץ עץ בפני עצמו וידמה שהים היה מגבול מלכות חירם ולזה רצה חירם להעביר העצים לשלמה עד גבול מלכות שלמה: מכולת לביתו · ר"ל לאכול לביתו: שמן כתית · והוא הנבחר שבשמנים כמו שנתבאר בתורה מענין שמן המנורה והנה היו כותשין הזיתים במכתשת בלא טחינה ומה שהיה יוצא ממנו מן השמן הוא שמן כתית ואחר זה טחנוהו להוציא הנשאר מהשמן וכבר נזכר בספר דברי הימים מה שהיה נותן שלמה בשכר עבדי חירם לשנה אמנם בזה המקום זה מה שהיה נותן שלמה לחירם שנה בשנה: ויי' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלום בין חירם ובין שלמה · מגיד שרוב חכמת שלמה היתה סבה אל שהיה שלום בין חירם ובין שלמה כי מפני חכמתו אהב אותו חירם: ויעל המלך מס מכל ישראל · הנה היה ענין זה המס כמו שזכר שהוצרכו לברור מישראל שלשים אלף יהיו על מלאכת כריתת העצים והבאתם באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שכבר יחלקו לשלש כתות תהיה כל כת חדש אחד בלבנון ושנים חדשים בביתו · והנה

ויהי המס׳ עולה לשכר של מים אלף איש: חליפות׳ כמו ששיים ואומר חדש יהיו בלבנון בשביל עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו במרחשון מתחלפין עשרת אלפים השניים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסלו יוצאים עשרת אלפים השלישים ויוצאין ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובטבת יוצאין הראשונים וחוזרים ללבנון וכן אותו׳ חליפה כמבואר כל עשרת אלפי׳ שבה׳ חדש בלבנון ושנים חדשים בבית על המס׳ לבנותו: שבעים אלף נושא סבל׳ לבנות האבני׳ מן ההר לעיר ושמוני׳ אלף ה החוצבי׳ אות׳ בהר הרי׳ מאה וחמשי׳ אלף וכולם גרים גרורים היו ם שנתגיירו מחמת נחלת שלמ׳ ושולחנו וכן כתוב בדברי הימים ויספר שלמה את כל הגרי׳ וימצא׳ מאה וחמשי׳ אלף ויעש מהם שבעים אלף סבל׳: שרי הנצבים׳ מושבים ונציבי׳ על עושי המלאכ׳: שלשת אלפים ושלש מאות׳ ובדברי הימים הוא אומ׳ ושש מאות אומ׳ אבי שלשת אלפים ושש מאות היו ממוני׳ על מ׳ זה וחמשי׳ אף שכל אחד ממונה על לארבע׳ וחמשה ויותר והשלש מאות שנוספים בדברי הימים היו ממוני׳ על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר ותדע שהרי יש עוד שני כתובי׳ בדבר זה מכחישין זה את זה שכ׳ כן בספר זה ואלה שרי הנצבי׳ אשר לשלמ׳ חמש מאות וחמשי׳ ובדברי הימים הוא אומר מאתי׳ וחמשים הרי ארבע מקראו׳ מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שמקראו׳ האחרונו׳ ממונים על כולן ולשלמה היו אלו הגרים להיות נושא סבל ולחצב בהר יהיו לשר עושי המלאכה לערי המסכנו׳ שהם אזרחיי׳ שאלו הכתובי׳ האמורים שם ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מניינים שרי הארבעים והחמשה לבדם והשלש מאות החשובי׳ צירף עם מאתי׳ וחמשי׳ שהיו ממוני׳ על עושי עדי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים לעצמן הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן: הרודים בעם העושים במלאכה׳ המנגשים את העם עושי המלאכה: ויסיעו׳ מן ההר לשון עקירה: אבנים יקרות׳ כבדות: אבני גזית׳ כפסלות ומסותתות וא״ת והרי כבר נאמר ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית כהבנותו פי׳ כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכנים ובונה מבפנים כך נדרש בסוטה: ויפסלו׳ בהרים: והגבלים׳ אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנות כמה שנ׳ בזקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ויכינו׳ לשון הזמנה: בחדש

הבית ד׳ קמצין בליש׳ וסי׳ יליד בית ומקנת׳ וכל אנשי ביתו יליד בית׳ ויעש לבית חלוני׳ ליסד את הבית׳ וכל אסף דכוו׳:

וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ: וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס: וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר: לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה: וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית: וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת:

ע׳ ל׳ ומ״ל · כסף מוגה ב׳ · ט״ו · ל׳ רחס · ל׳ קמץ וכ״ל אסף דכו׳ ג׳ מ״ל ל׳

וַהֲוָה מַסְּקֵי מִסִּין תְּלָתִין אַלְפִין גַּבְרָא: וְשַׁלְחִנּוּן לְלִבְנָן עַסְרָא אַלְפִין יַרְחָא מִשְׁתַּנַּן יַרְחָא הֲווֹ בְלִבְנָן תְּרֵין יַרְחִין גְּבַר בְּבֵית יְדֵיהּ וַאֲדֹנִירָם מְמַנָּא עַל מַסְּקֵי מִסִּין: וַהֲוָה לִשְׁלֹמֹה שַׁבְעִין אַלְפִין דְּנָטְלִין בְּכַתְפָּא וְתַמְנַן אַלְפִין דְּפָסְלִין בְּטוּרָא: בַּר מֵרַבָּנֵי אִיסְטַרְטִיגַיָּא דִּמְמַנָּן עַל עֲבִידְתָּא דִשְׁלֹמֹה תְּלָתָא אַלְפִין וּתְלָת מְאָה דִּמְפַלְּחִין בְּעַמָּא דְּעָבְדִין בַּעֲבִידְתָּא: וּפַקִּיד מַלְכָּא וַעֲקַרוּ אַבְנִין רַבְרְבָן אַבְנִין יְקָרָן לְשַׁכְלָלָא בֵּיתָא אַבְנִין פְּסִילָן: וּפְסַלוּ אַרְדִּכְלֵי שְׁלֹמֹה וְאַרְדִּכְלֵי חִירָם וְאַרְגּוּבְלַיָּא וְאַתְקִינוּ אָעַיָּא וְאַבְנַיָּא לְמִבְנֵי בֵיתָא:

ויהי המס שלשים אלף איש׳ והנה מצאנו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים ואם תאמר כי כסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומ׳ חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא נאמר כי כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשיאת בכתף וכריתו׳ העצים בלבנון לא היתה עבודה אלא אומנו׳ לכרות אות׳ ומשם היו מוביאי׳ בעגלות על הים ועו׳ כי הגרי׳ לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמנים אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחי׳ אם כן השלשים אלף שהיו ב בלבנון בני ישראל היו והיו שם עם עבדי חירום ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו בלבנון אלא שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחדש וכל עשרת אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמנה חדשי בביתו הנה שלשה פעמים עשרת אלפים שימה להם השנה בלבנון והמשל לך בראובן ם שמעון ולוי כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי היו בביתם שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם הלך לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ר ראובן בטבת ולוי ושמעון בביתם הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בביתם הלך לוי באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לששה חדשים האחרים: שנים חדשים׳ כמו ושנים חדשים וכן שמם ירח ראובן שמעון מלך שרים וזולתם: נושא סבל׳ פי׳ נושא משא ויהיה סבל שם ולא תואר או כתרגומו דנטלין בכתפא ויהיה אם כן סבל תואר לכתף ויהיה ענינו נושא בסבל כמו שאמר במשקל אחד והנושאי׳ בסבל וקראו הכתו׳ סבל או סבל לפי שהוא נושא המשא בכתפיו ואם יהיה הסבל תואר לאדם כמו שאומר בדברי הימים שבעים אלף נושא סבל יהיה ענינו בחסרון וי״ו נושא וסבל כמו שמש ירח ופירוש נושא נושא ומסיע האבנים בהר ממקום למקום וסבל שמביא האבן בכתיפיו על המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולין לעלות בהר ואלה שבעים אלף ושמנים אלף מן הגרים מן האומות כמו שאומר בדברי הימים שספר שלמה הגרים ומצאם מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות ועשה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר והשלש אלפים ושש מאות מנצחי׳ להעביד את העם כמו שאומר הנה הרודים בעם אלא ששם אומר שלשת אלפים ושש מאות והנה אומר שלש אלפים ושלש מאות ואלו השלש מאות היתרים במנצחים היו על שלשת אלפים ושלש מאות והיו מנצחים על מנצחים כמו שוטרים ונוגשים: ויסיעו׳ כתרגומו ועקרו כזה לחוצבים בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסוד הבית ואותם הם שאומר עליהם אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות ולאחר הבנינים יחצבו אבנים קטנות והם הנקראים אבני גזית וכן אומר בסמוך מלמעלה אבנים יקרות במדות גזית ויהיה אבני גזית חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לאחר הבנין מלמעלה ואבן גזית היה ידוע ביניהם מדתה כמו שאומר בסמוך במדות גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנה מדת הגזית חמשה טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולות אבל מדה ידועה היה להם: יקרות׳ כבידות ואף על פי שאומר אבנים גדולות הוסיף במאמרו יקרות שהיו כבידות במשא כי אותן הם טובות ליסוד מן הקלות וי״ת אבנין יקרן תרגם יקרות כמשמעו כי היה מחצב האבנים בהר ידוע שהיו אבנים טובות ויפות מהמחצבים האחרים לפיכך היו יקרות כי לא היו נמצאות אלא באותו ההר וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר: והגבלים׳ אומנין ידועים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שנותנין גבול לאבן כפסלם אותה ויש מפרשי׳ אנשי גבל כי אותם היו אומני אבן טובים כמו שאומר זקני גבל וחכמיך היו בך מחזיקי בדקך ויונתן תרגם וארגובליא וכן תרגם ולגדרים ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא אם כן לדבריו יהיו הגובלים בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולים שיש אומנים אחרים תחתיהם ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ: בחדש

פי׳ רבי׳ ישעיה

אבנים יקרות׳ יש לומר כבדות או נכבדות: אבני גזית׳ אף על פי ששם אותן ביסודות עשאן אבני גזית כדי שיעלה הבנין כיושר מלמטה: ע״כ

רלבג

והנה היה אדונירם על זה המס כי הוא היה על המסים: ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל׳ סבל הוא משא או הוא תואר לסובל המשא׳ והנה היה מספר החוצבי׳ בהר יותר רב מפני קושי החציבה בהר ההוא עם שמירתם כאבנים שחצבו שיביו בתמות המוגבל להם׳ והנה אלו העושים במלאכה עם הרודי׳ בהם לעשות אותם לעשות המלאכ׳ היו כלם גרים כמו שנזכר בספר דברי הימים ושם זכר כי מניינם היה מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות לפי מה שמנה אותם שלמה אחרי המנין שמנאם דוד ואחשוב שאלו הגרים היו מהנכנעים כי הם היו גרים תושבים לא גרי צדק והשמידם שאול מפני זה מהתישב בכל גבול ישראל ועל זה [illegible] שאול ואז שבו בארץ ישראל ולפי שהיו מחוייבים לחטוב עצים ולשאוב מים לבית הש״י כמו שמבואר בספר יהושע היו מוכרחים מפני זה לעשות זאת המלאכה והנה השלש מאות הנשארים הם הנצבים שהיו כל אחד מהשוטרים הרודים בעם העושים במלאכה והשוטרים ההם היו שרי הנצבים ר״ל שימנום הנצבים שרים ורודים בעם העושים: אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית׳ ידמה שבחרם מהמחצב שתמצאנה בו יותר כבדות במשקלם כי הם יותר חזקות ולזה רצה שיהיה יסוד הבית מאבנים כאלו ר״ל שהם גדולות בעצמותם ורבות המקשיות והכובד: אבני גזית׳ שפסלום בכלי ברזל בדרך שתהיינה ישרות השטחים ונכונות הזויות בתכלית מה שאפשר כי בזה יהיה הבנין יותר קיים: ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים׳ ר״ל כי אחר שחצבו האבני׳ אלו החוצבים בהר פסלום בוני שלמה שהיו מישראל החכמים בזאת המלאכה והיו עמהם גם כן אומנים לעשות זאת המלאכה מבוני חירום ששלחם אל שלמה לעשות המלאכה עם הגבלים והם מעם גבל היו מהם בקיאים בזאת המלאכה ולזה עירו יחד בה והם גם כן תקנו העצים ששלח חירום ופסלו אותם בדרך שיהיו נכוני׳ לבנין הבית בזולת תקון אחר וזה כלו היה נעשה חוץ מהבית כמו שאמר אחר זה ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו והיה זה כן להורות על שלמות הבית ולזה לא בא שם לבנינו דבר יהיה חסר לתקון אחר זולת הבניה: בשנה

רדק

בחדש זיו ׳ הוא חדש אייר שהוא שני לחדשים כי ניסן ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבו׳ ז״ל דאית ביה זיוא לאילני פירוש זוהר הפרחי׳ והנצנים וכן תרגם יונתן בירח זיו נצניא: למלך שלמה ׳ טעמו לשנה הרביעית לא לחדש השני שזכר הסמוך אליו וכמוהו רבים כי בשנה הרביעית למלכותו החל לבנות כן כתוב בדברי הימים ויחל לבנות בשנ׳ ארבע למלכותו:

רשי

בחדש זיו ׳ הוא אייר דאית ביה זיוא לאילני וכן תירגם יונתן זיו ניצניא: הוא החדש השני׳ למנין חדשים שהרי ניסן ראש השנה לחדשים: למלך שלמה ׳ מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר במקו׳ אחר ויחל לבנות בחדש השני בשנת ארבע למלכותו: ששים אמה ׳ ההיכל והדביר יחד׳ והאולם על פני׳ לפני

שמונים בשמונים ו׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סימן ג׳: למלך ג׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן ב׳: והשלישית ט׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר שלח לך:

ו

א וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה׃ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃ וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ ה וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוּעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ הַיָּצוּעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת־הַבָּיִת׃ וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ

ו׳ מל׳ וכל ד״ה דכו׳ במ״א חס׳ · ב׳ מל׳ · ב׳ · ג׳ חס׳ · ל׳ וכל׳ אספ׳ דכו׳ יציע׳ ק׳ · היציע · ל׳ חס׳ ק׳ · ט׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳

וַהֲוָה בְּאַרְבַּע מְאָה וְתַמְנָן שְׁנִין לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּשַׁתָּא רְבִיעֲתָא בְּיַרַח זִיו נִיצָנַיָא הוּא יַרְחָא תִנְיָנָא לְמִמְלַךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וּבְנָא בֵיתָא קֳדָם יְיָ׃ וּבֵיתָא דִי בְנָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה קֳדָם יְיָ שִׁתִּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְעַסְרִין פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמֵיהּ׃ וְאוּלָמָא עַל אַפֵּי הֵיכְלָא דְבֵיתָא עַסְרִין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ עַל אַפֵּי פּוּתְיָא דְבֵיתָא עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא עַל אַפֵּי בֵיתָא׃ וַעֲבַד לְבֵיתָא כַּוִּין פְּתִיחָן מִלְּגָיו וּסְתִימָן מִלְּבָרָא וְחָפָן כְּלִנְסָא בֵית אַנְחָרַת רֵישֵׁי שְׁרִית אַרְזַיָא׃ וּבְנָא עַל כָּתְלֵי בֵיתָא זִיזָא סְחוֹר סְחוֹר לְהֵיכְלָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי וַעֲבַד מְחִיצָיָא סְחוֹר סְחוֹר׃ מְחִיצְתָא אַרְעִיתָא חֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָהּ וּמְצִיעֲתָא שִׁית אַמִּין פּוּתְיָהּ וּתְלִיתֵיתָא שְׁבַע אַמִּין פּוּתְיָהּ אֲרֵי נִפַּקְתָּא עֲבַד לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר לְבָרָא מִן מְחִיצַיָא לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שְׁרִיתָא נְיָחִין עַל זִיזַיָא וְלָא יְהֶוְיָן שְׁרִיתָא מְעַבְּרָן בְּכָתְלֵי בֵיתָא׃ וּבֵיתָא בְּאִתְבְּנָיוּתֵיהּ

רדק

ויבן את הבית ׳ החל לבנותו: ששי׳ אמה ארכו ׳ כל הבית בין הדביר וההיכל כי ארבעים אמה היה ההיכל באורך והדביר עשרי׳ אמה באורך וכן ברוחב במדת הבית מרובע היה הדביר: ושלשים אמה קומתו ׳. ובדברי הימים והגובה מאה ועשרים והקרוב אלי בזה כי על האולם לבדו אמר שהיה גבהו מאה ועשרי׳ והגובה הזה היה לו עם העליות שעליו כי בספור מדות האולם אמר והגובה מאה ועשרים ועוד אמר שם על האולם וגנזיו ועליותיו ואם העליות היו על כל הבית כמו שנראה מדברי רבותינו ז״ל יהיה מה שאמ׳ שם והגובה מאה ועשרים עם העליות שעל הבית והיה גבוה הבית מן הקרקע עד הספון שלשי׳ אמה וגובה העליות תשעים אמה: והאולם ׳ נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקר׳ בלשון התלמוד בית שער: ארכו על פני רחב הבית ׳ כי השטח הגדול במדה יקרא אורך והקטן רחב והנה אורך האולם לרחב הבית: על פני הבית ׳ שלא היה מסוך ממנו אלא היה דבק בבית על פניו ועל רחבו צריך לומר זה: חלוני׳ כמו חלונים כמו נטעי נאמנים כמו נטעים אנשי מחקה על הקיר וזולתם רבים כמו ש שכתבנו בספר מכלל: שקופים אטומים ׳ תרגם יונתן פתיחן מלגו וסתימן מלברא והוסיף בו עוד וחפין כלינסא בית אבהת רישי שירית ארזיא ׳ ובדברי רבותינו ז״ל בהפך זה שקופי אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך כלומר רחבים היו מבחוץ וצרים מבפנים הפך מנהג העולם לומר שאינו צריך לאור העולם: יציע סביב ׳ הוא הנקרא צלע ונקרא תא ועשה סביב כל הבית סביב ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאים וקרא אותם צלעות כי בשלשה שמות אלו נקראו ואחרי כן אומר איך בנה אותה עם קירו׳ הבית סביב ואמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה רוצה לומר כי קיר הבית היה רחב מלמטה והלך ומצר כלפי חוץ כנגד התאי׳ לפיכ׳ היציע התחתונ׳ חמש באמה רחבה וקרוי התחתונה שהוא קרקע התיכונה היה מונח מצד הבית על קיר הבית אמה אחת ועל אותה אמה לא היה בנין כי אלא היציע התיכונה היה והוא קיר הבית היה מצר ממה שהיה למטה אמה אחת כל גובה היציע התיכונה שהיה חמש אמות וזהו המגרעות שהוא אומר שנתן לבית חוצה הנה התיכונה שש באמה רחבה עם האמה שמוספת ברחבה בקיר הבית וקרוי התיכונה שהוא קרקע העליונה שהיא השלישית היה מונח על קיר הבית אמה אחת הנה העליונה שבע באמה רחבה כי שתי אמות מוספות ברחבה בקיר הבית הנה קיר הבית בעליונה היה צר ממה שהיה למטה בתחתונה שתי אמות וכל זה עשה כדי שלא יאחזו קורות התאים בקירות הבית בחורים שיעשו בקירות אלא על המגרעות היו נתונות קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר: והבית בהבנותו ׳ זהו טעם למה שהקדים לבלתי אחוז בקירות הבית לפיכך הוא צריך לתת מגרעות בקיר הבית להניח שם ראשי קורות התאי׳ כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להנחת הקורות כמו שעושין בשאר בנינים של חול כי כל כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו ואבני הקיר היו מדה אחת כלם אם כן לא יתכן להניח שם חורים בבנין הקיר ולעשות שם החורי׳ אחר בנין הקיר גם כן לא יתכן כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית ולטעם זה הכניסו פסוק זה בין ספור התאים וספור פתחי התאים:

אבן

רשי

ההיכל בכניסתו: ארכו על פני רוחב הבית ׳ אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון ולדרו׳ כל מדה היתרה קרויה אורך והפחות׳ קרויה רוחב לפי שבהיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרויה אורך ובאולם שמדת מן הצפון לדרום יתירה בו קרויה אורך מן הצפון לדרום ומן המזרח למערב קרויה בו רוחב: על פני הבית ׳ לפני הבית לצד מזרח: שקופים אטומים ׳ רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתוחה והשקיפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפני׳ קצרי׳ מבפנים שלא כדרך חלונות אחרות העשויו׳ למאור להראות שאינו צריך לאורה: יציע ׳ אפנטיץ בלע״ז ושלשה שמות יש לה יציע ׳ תא׳ צלע׳ כך מפורש בבבא בתרא: את קירות הבית סביב׳ כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרו׳ ולמערב ולצפון ׳ וסוף המקרא הוא פירוש לראשו ויבן על קיר הבית סמוך לקיר הבית יציע סביב כיצד עשה את קירות ההיכל ולדביר עשה צלעו׳: ויעש׳ כמו עשה וכן עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה כמו היה לי לישועה: היציע התחתונה ׳ בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת ארכו לא כאמרה כאן ובמסכת מדות שנינו שלשי׳ ושמנה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום ושמנה במערב שלשה על גבי שלשה ושנים על גביהם התחתונה חמש והאמצעית שש והעליונה שבע למה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה קומת התא חמש אמו׳ וכשעלה כותל ההיכל חמש אמו׳ גורע את עוביו וכנס בו אמה לפני׳ והניח על אותה כניסה ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעי׳ וכשעלה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעות שהיא קרקע העליונה נמצאת אמצעית רחבה מן התחתונה אמה והעליונה רחבה מן התיכונה אמה: לבלתי אחוז בקירות ׳ שלא לדבק ראשי הקורות דרך נקבים בקירות הבית שקילקול החומה הוא ואינו דרך כבוד: אבן

רלבג

בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל וגו׳ ׳ ר״ל כי בשנה הרביעית למלוך שלמה על ישראל בחדש השני ממנה והוא חדש אייר החל שלמה לבנות הבית וכן כתוב בספר דברי הימים: והבית אשר בנה המלך שלמה לי״י ששים אמה ארכו ׳ הנה זה הבית כלל מקום קדש הקדשים ומקום הקדש והנה מקום קדש הקדשים היה לפנים לפאת מערב אוכל מזה הבית עשרים אמה ושם היה ארון ברית י״י והארבעים אמה הנשארות הם מקום הקדש ושם היה השולחן והמנורה ומזבח הזהב וכזה היחס גם כן היה דבר המשכן שעשה משה: והאולם על פני היכל הבית ׳ ר״ל לצד המזרח ממנו והנה היה ארכו כנגד לרחב ההיכל שהוא עשרים אמה והיה נמשך ברחב עשר אמות עד שהיה האורך בין האולם וההיכל והדביר שבעים אמה ועשרים אמה רחב ׳ והנה קומת האולם כתבאר בספר דברי הימים שהיה מאה ועשרים אמה והוא כפל גובה הקדש וקדש הקדשים: ויעש לבית חלוני שקופים אטומים ׳ פירשו ר״ל שהיו רחבים מבחוץ וצרים מבפנים להורות שאינו צריך לאורה אלא כי זה דרך דרש כי כבר התבאר במופתים הנדסיים כי מפני היות החלונות רחבות מבחוץ והולכות בשפוע ירבה יותר האור בבית כמו שנזכר אחר זה ולפי שקומת הבית היתה שלשים אמה כמו שקדם הנה יהיה אמרו ושדרות בארזים רומז אל תקרה שבית היו בה קורות ארזים והנה היתה התקרה התחתונה לעשרים אמה גובה כי בזה יהיה כפלו באורך וברוחב ובעומק וכמו שהיה במשכן שעשה משה כשוי יותר יואחד כן היה בזה הבנין: ויבן

רש״י

אבן שלימה מסע׳ כמו שהסיעוה מן ההר על ידי השמיר כמות שהיא בלא משם מתוכה בחומת הבניין ולא סתתוה בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היא בסוטה: פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימנית ׳ יונתן תירגם תיכונה זו כמו תחתונה לתיכונה בין עליונה לתחתונה שבחומת תאים שבדרום היה לא פתח אל החוץ בסורה התחתונה וזה התרגו׳ ובלולים יעלו אל התיכונה התיכנה תירגם יונתן מציעתא התאים הללו לא היו פתוחים אל החוץ אלא ב׳ פתחי׳ היו לכל אחד כך היא שנוייה במסכת מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולימד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח נכנסין לכולם: ובלולי׳ יעלו׳ ממנה אל התיכונ׳ שלמעלה ובלולים תירגם יונתן מסיבתא והוא שקורין בלשוננו וי״ין בלע״ז ובלשון אשכנ״ז ויגדל״ש שטיי״ן והוא בנין עמוד אבני׳ בסוי מעלות מעלות והלך בהן דומה כמקיף סביבות עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה ואין צריך לספע כשאר סולם כי היקפו הוא שיפועו: אל השלישים׳ כמו אל השלישיים: ויספון לשון כסוי תקרה: גבים ושדרות בארזים׳ שתי תקראות אחת עשויה לנוי מלמטה ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים היא התחתונה ותירגם יונתן בהנתוכין ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של ר׳ מנחם זצ״ל שהם נסרים ארוכים באים כמין גורה וקורין לו בלשוננו צ״ליל ובלשון אשכנ״ז הימ״לי והוא לשון שמים שמי קורה ואני אומר שהם לבנים חלולות כחצי קנה ענגול שעושין לכסויי בתים׳ גבים לשון ארמי גובתא דקניא והם היו למעלה והשדרות למטה׳ ושדרות לוחי ארזים שחורי׳ למעלה מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן תירגם שדרות בארזים ועילא מינהון סידרא דדיכפת רישי שריא ארזיא דיכפת לשון תכיפת וחבירו עבי שחקי׳ מריכפת עננין קלילין: חמש אמות קומתו׳ של כל אחד ואחד הרי גובהן ט״ו אמות לבד עובי התקרה: ויאחז את הבית׳ הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה והוא תקרת העלייה: מביתה

מקרא

דברי י״ג בקריא׳ וסי׳ עתה תראה היקרך דברי אם לא׳ לא היה דברי ראשון׳ הבית הזה אשר אתה בונה אם הלך בחקתי׳ ויאמר אליהו התשבי׳ כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב׳ ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו׳ כי שוקד אני על דברי׳ הלא כה דברי כאש נאם יי׳ וכפטיש׳ הנביא אשר אתו חלום ב׳ בפסוק׳ כי כה אמר ט׳ לפי מלאת לבבל׳ ויתפלל אל יי׳ דיונה׳ אחרי דברי לא ישנו:

אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצוּעַ עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃

וַיְהִי דְּבַר־יְהֹוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ׃

ז׳ חכית׳ ל׳ · ח׳ כלים · ל׳ וכפט׳ · ל׳ ומ׳ · ל׳ וכתי׳ כן · ל׳ · ל׳ חס׳ יבוע ק׳ · ל׳ לפ · ט׳ חס׳ וכל׳ אורי׳ דכו׳ בקא · י״ב · ל׳

תרגום

אַבְנִין שְׁלֵמָן מְטַקְּס אִתְבְּנִי וְאַרְזוּבִין וְחוּלִילִין כָּל מָאן דְּבַרְזֶל לָא אִשְׁתְּמַע בְּבֵיתָא בְּאִתְבְּנְיוּתֵיהּ׃ תַּרְעָא דְמְחִיצְתָא אַרְעִיתָא פְּתִיחַ לְעֵבַר בֵּיתָא מִיַּמִּינָא וּבְמַסִּבְתָּא סָלְקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִלִּיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעֲיתָא׃ וּבְנָא יַת בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ וְטַלֵּל יַת בֵּיתָא בְּהַנְתוּכִין וְעֵילָּא מִנְּהוֹן סִדְרָא דִּרְכִפַּת רֵישֵׁי שָׁרְיַת אַרְזַיָּא׃ וּבְנָא יַת תֵּיקָא עַל כָּל בֵּיתָא חֲמֵשׁ אַמִּין רוּמֵיהּ וְטַלֵּיל יַת בֵּיתָא בְּאָעֵי אַרְזַיָּא׃

וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם שְׁלֹמֹה לְמֵימַר׃ בֵּיתָא הָדֵין דִּי אַתְּ בְּנֵי אִם תְּהָךְ בִּקְיָמַי וְיַת דִּינַי תַּעְבֵּיד וְתִטַּר יַת כָּל פִּקּוּדַי לְמְהָךְ בְּהוֹן וַאֲקִים יַת פִּתְגָּמַי עִמָּךְ דִּי מַלֵּלִית עִם דָּוִד אֲבוּךְ׃ וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא אַרְחֵיק יַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וּבְנָא שְׁלֹמֹה יַת בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ׃

רד״ק

אבן שלמה מסע נבנה׳ כמו שהסיעו אותן מן ההר ושם היו פוסלין אותן במדת גזית אבל משהביאו האבנים לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותן שלמות כמו שהביאו אותן מן ההר ויש מרבותינו זכרונם לברכה שאמרו כי אף בהר לא היו פוסלין אותן בשום כלי ברזל אלא בתולע אחת הנקרא שמיר וכשהיו נותנין אותו על גבי אבני׳ מתפתחות לפניו ואמרו והשמיר כמין שעורה הוא והיו נותנין אותו לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה נותנו אפילו על ההר היה בוקעו ובו היה שלמה חולק אבני כל בית המקדש ומי הביאו לשלמה הנשר הביאו לו מגן עדן שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף מה דבר לעוף שאל לו היכן השמיר קבוע והלך הנשר והביאו לו מגן עדן וזה אחד מן הדברים שהשליט הקב״ה ברוך הוא הרך בקשה ובו פסל משה אבני האפוד של משכן ובו פסל את הלוחות הראשונות ולוחות האחרונות וזה מדרך הקבלה היה אצלם מימי משה רבינו ואין להרהר אחרין: פתח הצלע׳ הצלע מלרע: אל כתף הבית הימנית׳ איננו אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים היו לצד רוח דרומית של הבית והנה אומר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים׳ ובלולים כתוב בוי״ו עם הדגש ובלול הוא עמוד חלול עמו מעלות סביב והעולה בו עולה דרך היקף והיורד בו גם כן יורד דרך היקף וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבתא וכן תרגם הפסוק תרעא דמחיצתא ארעיתא פתיח לעיבר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעיתא ויש לפרש לול ארוכה כלומר דרך ארוכה היו עולים מזו לזו ובדברי רבותינו ז״ל לול הפתוח מבית לעליה: אל השלישים׳ אל היציע השלישית שהיא העליונה ואומר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעים סביב כל הבית מחוץ משלש רוחות דרום ומערב וצפון: ויבן את הבית׳ בנה הבית וכלהו תחלה ואחר כך ספן אותה כלומר כל קירותיו בנה תחילה ואחר כך הניח הקורו׳ שהוא הספון: גבים׳ שתי תקרות קרה הבית התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחרת מארזי׳ וכן תרגם יונתן וטליל ית ביתא בהנתוכין ועילא מנהון סדרא דדיכפת רישי שריית ארזיא ושרית פירושו קורות כמו בצל קורתי תרגומו בטלל שירותי ופי׳ גבים כמו עשה הכתל גבים שהוא תפירות והקורות ההם היו מצויירות בחתוכים בדמות גבים או יהיה פי׳ כפה שהיתה עשויה אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רבותינו ז״ל שלשה נוגבין את הקומה ופירושו כמו כופפין: ושדרות׳ פירוש כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעלה ממנה של ארזים וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים ונכר שמה התקרה התחתונה ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמות יקראו גב כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעות האדם כשיהיה כפוף כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים וכאשר אמר גבים כאילו אמר צלעות ברושים כמו שאמ׳ בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים והלוחות הצרות שאינן רחבות כמו האחרות יקראו צלעות שהם בדמות צלעות: ויבן את היציע׳ כל יציע ויציע: על כל הבית׳ כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו כי היציעים לא היו על הבית אלא סביב סביב: קומתו׳ זכר הנה היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה: ויאחז את הבית׳ היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית ויהיה טעם ויאחז על המקרה ויהיה עובר לשלישי או יהיה טעמו על היציע: ויהי דבר יי׳ אל שלמה׳ בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם יי׳ ואמר לו זה והנביא הוא אחיה השילוני: ויבן שלמה את הבית ויכלהו׳ פי׳ בנה הבית וכלהו קירותיו וקירויו ואחר כך בנה קירות הבית מבפנים והוא ההיכל: בצלעות

רלב״ג

ויבן את היציע על כל הבית׳ ר״ל שכבר בנה היציע אצל כל הבית והיה חמש אמות קומת כל יציע והנה היציע אחז את הבית בעצי ארזים שעליהם היתה התקרה והם היו מונחים על המגרעות שנתן לבית כמו שקדם או ירצה בזה שהתקרה העליונה לבית אחזה הבית בעצי ארזים והבאור הראשון הוא יותר באות לפי מה שאחשוב: ויהי דבר יי׳ אל שלמה לאמר׳ לפי שאמר אחר זה וירא יי׳ אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון למדנו שזאת הנבואה לא באה לשלמה בעצמו ואמנם הודיעה לו הש״י על יד נביא בעת שהיה בונה הבית: ויבן שלמה את הבית ויכלהו׳ ר״ל אחר שבנה אותו באופן הנזכר וכלה חפויו וקרויו בנה את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים לכסות בנין האבנים כסה אותן הקירות מבפני׳ בנסרים וקורות ארזים עד עשרים אמה שהיה שם הקרוי התחתון וקרקע הבית צפה בצלעות ארזים וזה אמנם היה בבית שהוא ההיכל ואמנם מירכתי הבית שהם לפאת המערב והם עשרים אמה שהיה שם הדביר וקדש הקדשים צפה גם כן ארז מן הקרקע ועד הקירות וזה בנה לו מבפנים לדביר להיות קדש הקדשים ואולם הבית שזכרנו לאמונה אשר חפה קרקעו עץ הוא ההיכל שהיה לפנים מן האולם:

ואר׳

רדק

בצלעות ארזים, שלא תראה אבן הקיר כמו שאמר בסמוך אין אבן נראה: עד קירות הספון, ועד הספון כלומר כל הקירות מקרקע הבית ועד שמי קורה צפה עץ ארז מבפנים וסמיכות קירות הספון ר"ל עד ראשי קירות הסמוכות לספון וכת"י מארעית ביתא עד כותליא וגו': ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית, כלומ' העשרים אמה שלקח לבד אחד מירכתי הבית שהוא הדביר בנה אותן גם כן בצלעות ארזים מבפנים מן הקרקע עד הקירות כמו שעשה לבית שהוא ההיכל: מירכותי, כתוב בסימן רבוי הנקבות עם סימן הזכרים וקרי מירכתי בסימן רבוי הזכרים לבד: ויבן לו מבית לדביר, אותו שהוא מבפנים בנה אותו לדביר להיותו קדש הקדשים שהוא מקודש מההיכל ומהאולם: וארבעים באמה, עתה חלק הששים אמה שזכר למעלה במדת אורך הבית כלומר עתה חלקם שאמר כי העשרים אמה היו דביר והארבעים היכל ופי' לפני לפני הדביר כי הדביר היה פנימי וההיכל לפניו וכת"י לקבליה ולמ"ד לפני ולמ"ד לדביר אינם משמשות להביא דבר אל העצם אבל הם מורות על העצם כלמ"ד הרגו לאבנר והשליכו לאבשלום לאמות חמס, ומלת פני הוא תואר לדבר העומד לפני האחר וכמשקל זה תואר בפתח מוכיח אדם אחרי ולכולי לא יאמר שוע: וארז אל הבית, פי' אלה צלעות הארזים שהיה מצפה בהן הבית מבפנים היו מצויירות במקלעות פקעים ופטורי ציצים: מקלעת פקעים, כמעשה קלעים ופקעים והם צורות פקועות שלה או מקלעת פקעים סמוך לפקעים ופי' ציור פקעים כמו וקלע כרובים שפי' ציור צורת כרובים ויונתן תרגם מקלעת פקעים וגלף חיזו ביעין רוצה לומר כצורת בצים: ופטורי ציצים, פתוחים דמות ציצים ופרחים ופטורי כמו פוטר מים ראשית מדון שהוא כמו פותח ודגש ציצים תמורת הנח אשר בצין שהוא עין הפעל: ודביר בתוך הבית, הדביר הנזכר שעשה אותו פנימי להיכל הכין אותו לתת שם הארון לפיכך הדביר קדש הקדשים ומלת לתתן מקור כמו לתת והנו"ן נוספת במקור לפעמים כמו באבדן מולדתי הסבות מאחרון אפך כמו שכתבנו בספר מכלל ואחר שנוספה בו הנו"ן היתה דנושה בו התי"ו הנוספת לחסרון הנו"ן למ"ד הפעל ומה שאמר הכין פיר' רז"ל כי שלמה צפה ברוח הקדש שסוף הבית ליחרב וחפר בקרקע הדביר ובנה שם מקום לגנוז בו הארון סמוך להרבן הבית ובנה אותו במטמוניות עמוקות ועקלקלות והניח אבן על פי המקום ההוא ועל האבן ההיא היה הארון מונח ויאשיהו גנז הארון שם: ולפני הדביר, איננו אומר שהיה שם מקום אחר לפני הדביר זולתי ההיכל שהיה עשרים אמה ארכו כי לא היה שם אלא ההיכל וההיכל ארבעים אמה ארכו ושלשים אמה קומתו והוא אומר עשרים אמה קומתו אלא פי' ולפני כמו ולפנים כלומר הדביר שהיה לפנים שעשה לתת שם הארון היה שם עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשרים אמה קומתו ומבאנו לפני שהוא כמו לפנים כמו חלוני שקופים כמו חלוני' כטעי כמו כטעים: ועשרים אמה קומתו, והנה אומר למעלה על כל הבית ושלשים אמה קומתו ואם נאמר שהדביר היה שפל מן ההיכל הלא כשאמר מדת הבית ששים ארכו הדביר בכלל וגם כן כשאמר ושלשים אמה קומתו הדביר בכלל ויש מפרשים מה שאמר ועשרים אמה קומתו מה שהיה מצופה זהב וזהו שאמר אחריו ויצפהו זהב סגור כי עשרים אמה בגובה צפה הקירות זהב והעשר אמות העליונות צפה באבן יקרה בלשם שבו ושהם וספיר ודומיהם מן האבנים הטובות וזהו שאמר בדברי הימים ויצף את הבית אבן יקרה וזה לתפארת ואחר כך אמר ויצף את הבית זהב נראה כי שני צפויים היו על הקירות וזהו הפירוש הנכון ורבותינו ז"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כי קא חשיב מספת קנים ולמעלה קא חשיב: זהב סגור, כתרגומו דהבא טבא: ויצף מזבח ארז, תרגו' וחפא מדבחא נסרין דארזא צפה את המזבח בנסרים של ארז ועל מזבח הקטרת אמ' ולא אמר על המזבח מה היה קודם שצפהו בנסרים של ארז ואפשר שהיה מאבנים וזה איננו מזבח שעשה משה כי אותו היה של עצי שטים מצופה זהב וכתב ספור המזבח עם הדביר לפי שהיה מכון כנגד פתח הדביר:

רשי

מביתה בצלעות ארזים, קירות ארז אצל קיר האבן כדי לטוח עליו זהב כמו שהוא אומר למטה ויצף שלמה את הבית פנימה זהב סגור ואי אפשר לטוח זהב על גבי האבני' כי אם בעצי' ובמסמרות: קירות הספון, קירות העלייה: את קרקע הבית, הרצפה כולה: את עשרים אמה מירכתי הבית, עשרים שהן מסוף ההיכל והלאה והעשרי' שבסוף הבית הן של בית הכפורת: עד הקירות, עד התיקר עשה קיר ארז לכסות קיר האבן לטוח עליו זהב: ויבן לו, אותם עשרים אמה: מבית לדביר, לפנים ממחיצת אמה טרקסין המפסקת בין ארבעים לעשרים ואותה מחיצה קרוייה דביר: לקדש הקדשי', הבדילן לאותן עשרי' אמה: ההיכל לפני, לצד החוץ: וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים, ואותם קירות ארזים שעש' אל הבית פנימה לכסות קיר האבן קלוע היה בציורי קליעות וצורת פקעים כמין כפתורים פקעים למויישו"לש בלע"ז: ופטורי ציצים, תירגם יונתן ואטונין שושנין צורת שלשלאות פטורי לשון חבלים בלשון תלמוד כמו כפיטורי בפי עשש ציצים לשון פרחים כמו ויצץ ציץ חבלים ופרחים ומכחם חברו ופטורי לשון פטור רחם וכמו יפטירו בשפה: הכל ארז, אין אבן נראה כל ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מיתחזא: מקלעת פקעים, ת"י גלף חיזו ביעין: ודביר בתוך הבית, מחיצת אמה טרקסין: לתתן, כמו לתת: ולפני הדביר, ולפנים מן אותה מחיצה חלל של עשרי' אורך ושל עשרי' רוחב ועשרים קומתו עליית בית של קדשי הקדשי' כמוכה משל היכל: ויצפהו, לדביר היא המחיצה: ויצף מזבח ארז, הוא מזבח הקטרת ותמיה אני ושל משה למה נגנז: את הבית, בית קדשי הקדשים: זהב סגור, פירשו רבותינו בשעה שנפתח לימכר כל חנויות נסגרות ויונתן תירגם זהב טב שמי שיש לו ממנו סוגרו לעצמו:

פנימה ה' בקריא' וסי' הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה, וארז אל הבית פנימה, ויבאו פנימה אל חזקיהו' ויקרא השערים ויגידו בית המלך' כל כבודה בת מלך פנימה: נתינה שם ז' בליש' בקריא' וסי' ונתת את הכיור'

טו וַיִּבֶן אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת מִבַּיְתָה בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִקַּרְקַע הַבַּיִת עַד־קִירוֹת הַסִּפֻּן צִפָּה עֵץ מִבָּיִת וַיְצַף אֶת־קַרְקַע הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת בְּרוֹשִׁים׃ טז וַיִּבֶן אֶת־עֶשְׂרִים אַמָּה מִירְכוֹתֵי הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִן־הַקַּרְקַע עַד־הַקִּירוֹת וַיִּבֶן לוֹ מִבַּיִת לִדְבִיר לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ יז וְאַרְבָּעִים בָּאַמָּה הָיָה הַבָּיִת הוּא הַהֵיכָל לִפְנָי׃ יח וְאֶרֶז אֶל־הַבַּיִת פְּנִימָה מִקְלַעַת פְּקָעִים וּפְטוּרֵי צִצִּים הַכֹּל אֶרֶז אֵין אֶבֶן נִרְאָה׃ יט וּדְבִיר בְּתוֹךְ־הַבַּיִת מִפְּנִימָה הֵכִין לְתִתֵּן שָׁם אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה׃ כ וְלִפְנֵי הַדְּבִיר עֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רֹחַב וְעֶשְׂרִים אַמָּה קוֹמָתוֹ וַיְצַפֵּהוּ זָהָב סָגוּר וַיְצַף מִזְבֵּחַ אָרֶז׃ כא וַיְצַף שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת מִפְּנִימָה זָהָב סָגוּר

(מירכתי ק׳; כ׳ כתרי ליסני קל חס; ל׳ כסו׳; ל׳ ז׳ כליש; ל׳ יתידאין וכל לפני ולפני דכו׳)

וּבְנָא יָת כּוֹתְלֵי בֵיתָא מִלְּגָיו בִּמְחִיצַת אַרְזַיָא מֵאַרְעִית בֵּיתָא עַד כּוֹתְלַיָא עַד מְטֵי שְׁמֵי שָׁרִיתָא חֲפֵי נִסְרִין דְאַרְזָא מִלְּגָיו וַחֲפָא יָת אוּשֵׁי בֵיתָא בִּמְחִיצַת בִּירָן׃ וּבְנָא יָת עַסְרִין אַמִּין מִסְּפֵי בֵיתָא בִּמְחִיצַת אַרְזַיָא מִן אוּשַׁיָא עַד כָּתְלַיָא וּבְנָא לֵיהּ מִגָּיו לְבֵית כַּפּוּרֵי לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא׃ וְאַרְבְּעִין אַמִּין הֲוֵי בֵיתָא הוּא הֵיכְלָא לְקִבְלֵיהּ׃ וְנִסְרִין דְאַרְזָא חֲפֵי בֵיתָא מִלְּגָיו וּגְלַף חֵיזוּ בֵיעִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין כָּל בֵּיתָא חֲפֵי נִסְרִין דְאַרְזָא לֵית אַבְנָא מִתַּחְזְיָא׃ וּבֵית כַּפּוּרֵי מִגּוֹ בֵיתָא מִלְּגָיו אַתְקִין לְמִתֵּן תַּמָּן יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ׃ וּקְדָם בֵּית כַּפּוּרֵי עַסְרִין אַמִּין אוֹרְכָּא וְעַסְרִין אַמִּין פּוּתְיָא וְעַסְרִין אַמִּין רוּמֵיהּ וַחֲפָהִי דַהֲבָא טָבָא וַחֲפָא מַדְבְּחָא נִסְרִין דְאַרְזָא׃ וַחֲפָא שְׁלֹמֹה יָת בֵּיתָא מִלְּגָיו דַהֲבָא טָבָא

ונתן יי' לך שם לב רגז וכליון' לתתן שם את ארון' מקום אשר נתנו שם ריח' ויתנו שם כעס קרבנם' שם תתנו נחלתו' שם אתן את דודי לך:

ויעבר

רלבג

וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים, הנה הפקעים הם בצורת ביצים שסני ראשיהם חדים והנה מקלעת מענין השלכה והוצאה כטעם וקלענה בכף הקלע והטעם שכבר היה מצוייר בארזים מבפנים בדמיון הוצאת הצמחים אלו הפקעים בעת אשר הם מתחילים להציץ ציץ כי בראשונה יהיו כמו פקעים והם כמו ביצים ששני ראשיהם חדים ואחר זה יפריח מהשרש כמו גביעים משוקדים ומתוכם יצא הפרח כמו שזכרנו בפרשת ויקחו לי תרומה ולשבה בעינה שהיו אלו הציורים במנורה היו בזה המקום וזה אמנם היה בהיכל או יהיה הרצון במקלעת כמו קלעים ר"ל שציירו שם בדמיון קלעים שהם יריעות שהיו בהם אלו הציורים וזה הביאור יותר נאות לפי מה שיראה ממה שאחר זה או יהיה מקלעת בדמיון החריות והדליות שבהם הפרחים: ודביר בתוך הבית מפנימה' ר"ל בתוך הבית מלפנים והוא לפאת מערב היה דביר והכין אותו להיות שם ארון האלהים ואמרו רז"ל כי בזה רמז אל הבנין שעשה שלמה תחת הקרקע לגנוז שם את ארון יי' לפי שהיה נודע שעתיד הבית הזה ליחרב ואולם לפי הפשט הוא לפי מה שזכרנו: ולפני הדביר' ר"ל לפני ארון הדביר והוא חסר המבטרף וכמוהו רבים ואמר כי לפניו צפה מזבח ארז והוא מזבח הקטורת שהיה בהיכל ולזה אמר אחר זה וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב כי לפני הדביר היה מכון ר"ל לפני ארון הדביר או לפני פתח הדביר וענין הפסוק הזה הוא כן ולפני הדביר שהיה שיעור הדביר עשרים אמה בארך וברוח ובקומה צפה אותו זהב טהור ומזוקק והנה צפה שם לפני הדביר מזבח ארז וכבר באר אחר זה כי כבר צפה אותו זהב אך קצר להגלות זה הענין בו: ויצף שלמה את הבית מפנימה וגו' ר"ל שכבר צפה שלמה את הבית הזה והוא הדביר בכל אשר מבפנים ממנו בזהב מזוקק וזה יורה שעשה שם מחיצה בינו ובין ההיכל ובזה גם כן יתאמת שהיה עשרים אמה אורך:

ויעבר

ויעבר׳ לשון בריחים: ברתוקות׳ שלשלאות: ואת כל הבית׳ כל ההיכל כולו: עצי שמן׳ דאעי זיתא: עשר אמות קומתו׳ ורגליהם בקרקע עומדים אחד מצפון לארון ואחד מן הדרום סוככין עליו ועל בדיו שהארון היה נתון ארכו לרחבו של בית ובדיו בולטין בפתח הדביר בפרוכת שכנגד הפתח ובדיו נתונין ברחבו ארכו כדי שיהיו שני לויים יכולים ליכנס ביניהם כשנושאין אותו במדבר: עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו׳ כשהן פרושות כמלאו כנפות שניהם שהיו נוגעות זו בזו ממלאו׳ כל חלל עשרים אמה וגוף הכרובי׳ איכו מן המדה עומד בהם ומהלך כנף אחד בקיר צפון וכנף הכרוב השני נוגעות בקיר מזרח סוככי׳ על הארון ועל בדיו: וכנפיהם אל תוך הבית נוגעות׳ וראשי הכנפים אשר באמצע הבית נוגעות כנף אל כנף שכל חלל הבית עשרי׳: ואת כל קירות הבית׳ קירות העץ: מסב קלע׳ מוקפות ציורין: פיתוחי מקלעות כרובים׳ חקיקי צורת כרובים ודקלי׳ וחבלי׳ ופרחים: מלפני׳ ולחיצון׳ לבית הכפורת הפנימי ולהיכל החיצון: ואת קרקע הבית׳ כל הרצפה לפנימה ולחיצון לבית הכפורת ולהיכל: עצי שמן׳ עצי זית: האיל׳ אילי הפתח הם המזוזות שמכאן ושמכאן עשויות עגולות כמין אילים אילין ואילמיו וכן בכל בניין יחזקאל ספות הפתחים קרויין אילין: מזוזות חמשית׳ המפתן האחד והמזוזות שמכאן ומכאן שתים הרי שלש והמשקוף שעליו עשוי כשתים כזה כך שמעתי ואני אומר מזוזות חמשית חמשה צלעות היו למזוזה ולא היתה מרובעת ואינו מדבר לא במפתן ולא במשקוף שלא מצינו מפתן ומשקוף קרויין אילים: ויבן

הכרבים ג׳ חס׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר תרומה: צצים ד׳ וסי׳ וארו אל הבית פנימה׳ פתוחי מקלעות כרבים׳ ושתי דלתות עצי שמן׳ וקלע כרובים ותמרות:

וַיְעַבֵּר בְּרַתּוּקוֹת זָהָב לִפְנֵי הַדְּבִיר וַיְצַפֵּהוּ זָהָב׃ וְאֶת־כָּל־הַבַּיִת צִפָּה זָהָב עַד־תֹּם כָּל־הַבָּיִת וְכָל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־לַדְּבִיר צִפָּה זָהָב׃ וַיַּעַשׂ בַּדְּבִיר שְׁנֵי כְרוּבִים עֲצֵי־שָׁמֶן עֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִית עֶשֶׂר אַמּוֹת מִקְצוֹת כְּנָפָיו וְעַד־קְצוֹת כְּנָפָיו׃ וְעֶשֶׂר בָּאַמָּה הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי מִדָּה אַחַת וְקֶצֶב אֶחָד לִשְׁנֵי הַכְּרֻבִים׃ קוֹמַת הַכְּרוּב הָאֶחָד עֶשֶׂר בָּאַמָּה וְכֵן הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי׃ וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּרוּבִים בְּתוֹךְ הַבַּיִת הַפְּנִימִי וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־כַּנְפֵי הַכְּרֻבִים וַתִּגַּע כְּנַף־הָאֶחָד בַּקִּיר וּכְנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי נֹגַעַת בַּקִּיר הַשֵּׁנִי וְכַנְפֵיהֶם אֶל־תּוֹךְ הַבַּיִת נֹגְעֹת כָּנָף אֶל־כָּנָף׃ וַיְצַף אֶת־הַכְּרוּבִים זָהָב׃ וְאֵת כָּל־קִירוֹת הַבַּיִת מֵסַב ׀ קָלַע פִּתּוּחֵי מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים מִלִּפְנִים וְלַחִיצוֹן׃ וְאֶת־קַרְקַע הַבַּיִת צִפָּה זָהָב לִפְנִימָה וְלַחִיצוֹן׃ וְאֵת פֶּתַח הַדְּבִיר עָשָׂה דַּלְתוֹת עֲצֵי־שָׁמֶן הָאַיִל מְזוּזוֹת חֲמִשִׁית׃

וְאַעְבַּר בְּשַׁלְשְׁלָן דִּדְהַב קֳדָם בֵּית כַּפּוּרֵי וַחֲפָהִי דַּהֲבָא׃ וְיַת כָּל בֵּיתָא חֲפָא דַּהֲבָא עַד דַּשְׁלִים כָּל בֵּיתָא וְכָל מַדְבְּחָא לְבֵית כַּפּוּרֵי חֲפָא דַּהֲבָא׃ וַעֲבַד בְּבֵית כַּפּוּרֵי תְּרֵין כְּרוּבִין דְּאָעֵי זֵיתָא עֲסַר אַמִּין רוּמֵיהּ׃ וְחָמֵשׁ אַמִּין כַּנְפָא דִּכְרוּבָא חַד וְחָמֵשׁ אַמִּין כַּנְפָא דִּכְרוּבָא תִּנְיָנָא עֲסַר אַמִּין מִקְצַת כַּנְפוֹהִי וְעַד קְצַת כַּנְפוֹהִי׃ וַעֲסַר אַמִּין כְּרוּבָא תִּנְיָנָא מִשְׁחָא חֲדָא וְעִבְרָא חַד לִתְרֵין כְּרוּבַיָּא׃ רוּמֵיהּ דִּכְרוּבָא חַד עֲשַׂר אַמִּין וְכֵן כְּרוּבָא תִּנְיָנָא׃ וִיהַב יַת כְּרוּבַיָּא בְּגוֹ בֵּיתָא גַּוָּאָה וּפְרַסוּ יַת כַּנְפֵי כְרוּבַיָּא וּמְטָא כַּנְפָא דְחַד בְּכָתְלָא וְכַנְפָא דִּכְרוּבָא תִּנְיָנָא מְטֵיָא בְּכָתְלָא תִּנְיָנָא וְכַנְפֵיהוֹן לְגוֹ בֵּיתָא מַטְיָא כְּנַף לִכְנָף׃ וַחֲפָא יַת כְּרוּבַיָּא דַּהֲבָא׃ וְיַת כָּל כָּתְלֵי בֵּיתָא אַקִּיף צִיּוּרִין וּגְלַף קְלִיעַן כְּרוּבִין וְצוּרַת דִּקְלִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין מִלְּגָיו וּלְבָרָא׃ וְיַת אוּשֵׁי בֵּיתָא חֲפָא דַּהֲבָא מִלְּגָיו וּלְבָרָא׃ וְלִתְרַע בֵּית כַּפּוּרֵי עֲבַד דָּשִׁין דְּאָעֵי זֵיתָא אַלְּהֵן סִפּוֹהִי מְטַקְסִין׃

ויעבר ברתוקות זהב׳ תרגום בריחן עפרין ורתוקות כמו שלשלאות וענין זה כי כותל היה לפני הדביר מבדיל בין הדביר ובין ההיכל במקו׳ שהי׳ בו משכן הפרכת ורחב כותל זה אמה ואמ׳ כי באותו כותל שהיה לפני הדביר נתן בריחי זהב וצפה הכל והכותל זהב: ואת כל הבית צפה זהב׳ ובדברי הימים שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ואמר כי לטוח קירות הבתים טעמו לשלשת אלפים ככרי זהב שזכר או טעמו על הכסף ופירו׳ לטוח שאר הבתים חוץ מן ההיכל ובדברי רז״ל לטוח קירות הבתים וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורא אותו כסף שהיה מכסף לכל בעלי זהבים: וכל המזבח אשר לדביר׳ סמך המזבח לדביר ואף על פי שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה ה השלחן לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה ה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומנורה ומנור׳ בדרו׳ משוכה מן הכותל שתי אמות ומנחה ומזבח הקטרת ממוצע ביניהם ומשוך קמעא כלפי חוץ והיה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה סמך המזבח לדביר ואמר המזבח אשר לדביר ומה שאומר וכל לומר כי קירותיו וגגו הכל צפה זהב: עצי שמן׳ תרגומו אעי דזיתא ואין לשאול איך שחת מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזתים הזקנים שאינם עושים פירות וכן בעצי מערכה שהיה בהן מעצי תאנה ועצי דקל אז״ל מאותן שאינן עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממיני הארז יוצא ממנו שמן שעושין ממנו הזפת לפיכך נקרא עץ שמן כי הנה מצאנו בעזרא שאמ׳ צאו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן כמצא עץ שמן איננו עץ זיתי׳: וכנפיה אל תוך הבית׳ כי הכנפים הקצויות היו נוגעות אל הקירות כמו שאמר זאת לקיר דרומי וזאת לקיר צפוני כי פניהם כנגד ההיכל כמו שאומר בדברי הימים ופניהם לבית והכנפים האחרות שהיו תוכיות זהו תוך הבית שאמר כי כלם היו תוך הבית אלא שאלה קצויות ואלה תוכיות והתוכיות היו נוגעות כנף כרוב זה לכנף כרוב זה והנה בין ארבע הכנפי׳ עשרי׳ אמה כמדת הבית וגופות הכרובים תחת הכנפים הם ואין צריך להיותם עומדות בהם: מסב׳ שם בשקל מבר ופי׳ כמו סביב קלע׳ שם בשק׳ פעל ופי׳ ציור ר״ל כי סביב הבית צייר ציורים כרובים מפותחים לא שהיו בולטין: ותמרות׳ צורת תמרים: מלפנים ולחיצון׳ מלפנים הוא הדביר ולחיצון הוא ההיכל ואמר כי בכל קירות הבית סביב עשה אלה הציורין בדביר ובהיכל וכן פי׳ לפנימה ולחיצון שצפה קרקע הדביר וקרקע ההיכל זהב: ואת פתח הדביר׳ כמו ולפתח הדביר וכן ועשה את דמו כמו לדמו וכתי׳ ולתרע בית כפורי: האיל מזוזות חמישית׳ האיל הוא הסף העליון והמזוזות הם אשר מפה ומפה אשר הסף סמוך עליהם ואומר כי איל הפתח ומזוזותיו היו בתכונה חמשית שהיתה המזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו וכן המזוזה האחרת וכן האיל ות״י אילא וספוהי מטקסין ולדעתו יהיה ענין הפסוק כן כאילו אמר האיל והמזוזות היו חמושים תרגום חמישית מטקסין כמו חמושים וכן תרגום ומדדו את תכנית טקוס: ושתי

רלבג

ויעבר ברתוקות זהב׳ ר״ל עשה כמו בריחים בשלשלאות זהב בהיכל אשר לפני הדביר כי עשה שם כותל בין הדביר ובין ההיכל להיות תמורת הפרכת אחר שצפה הכותל ההוא זהב כמו שקדם: ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית׳ ר״ל כי גם ההיכל צפה זהב אך לא היה מזוקק כמו הזהב שצפה בו הדביר לבאר דבר ההבדל שהיה בין קדש הקדשים ובין הקדש: וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב׳ אחשוב שיהיה הרצון בזה שקודם זה צפה מזבח הקטרת באבנים וצפהו עצי ארז כמו שעשה בקירות הבית שהיו של אבן וכסה אותם בארז ואחר כן צפה אותם זהב: ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן׳ הנה עשה צורת כרובים מעץ שמן והוא ממיני הארזים והוא קלי״ב בלעז או פי״ן ויש ממנו שאינו עושה פירות ואולי מזה המין עשה זה או שלחו לו חירם ולא השחית שלמה בזה עץ מאכל גם יתכן שיהיה זה אחר שיבש האילן והנה הכרובים הם בצורת בן אדם מן הקטנים׳ וזכר שכבר היה עשר אמות כל אחד מהם בקומה ורוחב פרישת כנפיו גם כן עשר אמות׳ והנה היו פני הכרובים האלו מביטים לפני הכנפים שם והכנף השמאלית מהאחד מהם נוגעת לכנף הימנית מהאחר ובזה יתחייב כל רוחב הדביר מקיר אל קיר כי החלל שביניהם היה עשרים אמה׳ וזכר שכבר צפה אלו הכרובים זהב: מסב קלע׳ ר״ל סביב צייר בדמיון יריעה או סבב אילן וחריותיו: פתוחי מקלעות כרובי׳ ותימורות׳ ר״ל שזה היה חקוק ומצוייר בהם דמות יריעות שהיה בהם צורת כרובים וצורת תימורות שהם כמו פקעים וזה כי צורת תמרים היא כמו ביצה שסני לאסיה חדין או דמות ענפי אילן וחריותיו ויהיה בהם צורת כרובים וצורת פקעים ופטורי צצים וזה היה מצוייר מלפנים והוא הדביר ולחיצון והוא ההיכל׳ וזכר שצפה זהב קרקע הבית לדביר ולהיכל אך ידמה שקרקע ההיכל היה מצופה עץ ארז לא קרקע הדביר כמו שקדם ולמנם היה זה כדי שיאחר עומק הדביר עשרים אמה ויהיה גם כן הבדל נראה בין הקדש ובין קדש הקדשים: ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חמשית׳ ר״ל שהאיל והוא הסף אשר על הפתח והמזוזות שהיו לצדדיו היו את הפתח החמשית כי היתה החמשית לדביר והרביעית להיכל והשלישית לפתח האולם והשנית לחצר הכהנים והראשונה לעזרה הגדולה וזה כי מחוץ לאולם היה חצר הכהנים ומחוץ לחצר הכהנים היתה העזרה הגדולה והנה נזכר חצר הכהנים והעזרה הגדולה בספר לה: ושתי

רדק

ושתי דלתות עצי שמן · ושתי דלתות עצי שמן שאמר שעשה לפתח הדביר קלע עליהם מקלעות כרובים כמו שעשה לקירות ו״ו וקלע כו״ו ויפח אבריהם את עיני כרדם ורכב וסום וזולתם או יהיה פירושו כמשמעו ומה שאמ׳ ושתי דלתו׳ עצי ברושי׳ אחר שאמר ושתי דלתות עצי שמן בא לומר כי ארבע דלתות היו לפתח הדביר וכן לפתח ההיכל וכן אמר בבנין יחזקאל ושתי דלתות להיכל ולקדש ושתי דלתו׳ לדלתות ופי׳ ר״ל החצונות כפתחות לתוך הפתח לכסות עבין של כותל והפנימיות כפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות ואע״פ שהיו הדלתו׳ לפתח הדביר היה שם גם כן פרוכת כמו שאומר בדברי הימים להיות מסך לפתח לפי שלא היו הדלתות כ כסגורות שהרי בדי ארון נתונים על פני הדביר א״כ הפרכת היה מסך לשער הדביר : וירד על הכרובים · ואחר שאמר וצפה זהב למה אמר א״כ וירד אלא שלא תאמ׳ כי צפה הכל זהב ולא נראו הצורות כמו שהיו קודם צפוי הזהב כן היו אחר כך כי רדד הזהב על הצורות ותרגו׳ וירקעו ודידו : וכן עשה · על המזוזות הוא אומר שעשה מזוזות פתח ההיכל עצי שמן כמו שעשה ל לפתח הדביר אבל דלתות פתח ההיכל היו עצי ברושים : מאת רביעית · כמו שפי׳ חמישית שהיו במזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו ובמזוזו׳ פתח ההיכל היו ארבע זו לפנים מזו ופירוש מאת כי רביעית תואר לתכונה כמו שפיר׳ חמישית גם כן תואר לתכונה ומאת דבק עם התכונה כאילו אומר עשויה מתכונה ר רביעית וכן גם מאת זה תבאי כמו מזה וי״ל עוד שיהיה ענין רביעית לוח כי מצאנו במסכת ורביעית של ארז על גביהן ופי׳ לוחות ואומר כי המזוזה לא היתה גוף אחד מקשה אבל היתה מלוחות מדובקו׳ זו לזו ות״י מן ארבעה סיטריהון מרבעין אומר כי המזוזות היו מרובעות בארבע זויותיהן ולענין זה כוכל לפרש חמישית כי למזוזות היו חמש פאות לכל מזוזה ומזוזה ולמזוזות ההיכל ארבע : שני צלעים · שני בדי הדלת הבד הפנימי והבד החיצון היו עשויין מעשה גלילים בציור וכן הדלת השנית : וקלעים · כמו צלעים וכן תרגום כמו תרקדון ועו׳ קלע עליהם כרובים ותימורות וכבר פיר׳ וקלע שהוא כמו וצייר ומקלעות כמו ציור ות״ת תרין צירין דדשא חדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תנייתא סגלגלין תרגו׳ קלעים כמו צלעים כמו שפיר׳ ותרג׳ אותם כמו ציר הדלת : מיושר על המחקה · כמו שאומר למעלה וירד על הכרובים ועל התמורות את הזהב כך אמר הנה שלא תאמר וצפה זהב ולא היו נכרות הצרות אלא הזהב היה מיושר ומונח על המחקה וע״ד הצורות כמו שהיו שוקעות או בולטות הזהב מצפה אותם והצורות הם נראות כבתחלה אבל היו מצופות זהב וכת״י מכבש על צורתא : ויבן את החצר הפנימית · הוא החצר הנקראת ג״כ עזרה ונקראה פנימית לפי שהיתה פנימית להר הבית : כרותות · קורות ארזים כרותות וחטובות היטב לשומם בכותל והיו שלשה הטורים מאבן גזית והאחד מקורות ארזים וכת״י כרותות מרים ובדברי ר״ל על מרים הנזול שבכאו בבירה : יוסד · משנה הרביעית למלכות שלמה הוחל בניין הבית וזהו יסוד שבנו יסודו : בירח זיו · כמו שכתוב למעלה : בירח בול · הוא מרחשון כמו שאמ׳ הוא החדש השמיני ונקרא כן מפני הגשמי׳ שמתחילין בו ענין מבול ובדברי ר״ל בירח בול שבו העלה נבל והארץ עשויה בולות בולות וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית כלומ׳ שמאכל הבהמה כלה מן השדה ודעת יונתן כזה שתרגם בירח מיסף איבביא : ויבנהו שבע שנים · בשבע שנים ואחר שאמר ובשנה האחת עשרה כלה הבית מה היה צריך לומר ויבנהו שבע שנים שלא תאמר שנתעכב בנתים מהבנייני׳ ולא התעסק כל שבע שנים בבניין לפיכך חזר ואמ׳ ויבנהו שבע שנים : שלש עשרה שנה · שלש עשרה שנה אחר כלות בית יי׳ התעסק בבנין ביתו ונ״מ כי לא נתעסק בבנין ביתו אלא שתי שני׳ ופירוש שלש עשרה שנה עד תום שלשה עשרה שנה למלכותו ולפי זה יקשה מה שאמר למטה ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שתי הבתים נראה כי עשרים שנה הוציא בין שני הבתים שבע בבית יי׳ ושלשה עשר בביתו ויוכלו לתרץ כי פירוש אחד ועשרים שנה למלכותו שבע שנים אחר השלמת הבתים נתן הערים לחירם ואף על פי שחירם נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לבניין הבתים לא נתן הוא לחירם אלה הערים אלא מקצה עשרים שנה למלכותו : בית יער הלבנון · ת״י בית מקירת מלכיא נראה כי מנהג המלכים היה בזמן ההוא לבנות בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ושלמה בנה ביער שהיה ידוע בארץ ישראל נקרא לבנון ובנה הבית הזה מעצים כותליו וקירותיו ובנה אותו על ארבע טורי עמודי ארזים על ארבע פנות הבית ומעמוד לעמוד כרותות ארזים שהם קירות גדולות הנקראים מריש בדברי ר״ל ות״י כרותות קרנתהון :

רשי

וירד על הכרובים · היה מרדד הזהב טסין דקין לשקען בפיתוחי הצורות להיות שוקע בו במקום החקק ובולט על הבליטה שלא יהא הזהב מבטל את הצורות ויהיו צורות העץ ניכרות בזהב : מאת רביעית · מזוזות ההיכל היו רבועות וכן ת״י מן ארבעה סיטריהון מרבעין : ושתי דלתות · כל אחת כדי חצי רוחב הפתח : שני צלעים ת״י תרין צירין ציר העליון וציר ה התחתון : גלילים · סגלגלין : ושני קלעים · אף זה מתורגם צירין לשון קלעי׳ אומ׳ אני שהוא לשון ארמי לשון כניסה שהוא נכנס בחור המפתן : וקלע כרובים · על הדלתות : מיושר על המחוקה · הזהב מכוון על חיקוי הצורו׳ שוקע במקום שיקוען ובולט במקום בליטתו שיהו הצורות ניכרות בו : וטור כרותות ארזים · נדבך של קורות עושה בחומ׳ : בשנה הרביעית · למלך שלמה : יסד בית יי׳ · הוחל יסודו : בירח בול · הוא מרחשון שהעשב בלה בשדה ובוללין לבהמ׳ מן הבית מלשון ויבל לחמורים : ואת ביתו בנה שלמ׳ שלש עשרה שנה שבמלאכת גבוה זרדז ובשלו נתעצל ובשבחו סיפר הכתוב : בית יער הלבנון · ת״י בית מקירת מלכיא : וכרותות

התמרות ב׳ בתרים כן וקלע כתיב

טורי ג׳ ומלאים וסי׳ ומלאו בו ארבעה טורי אבן · ויבן את החצר · ויבן את בית יער הלבנון דספרא : בירח ד׳ בקריא׳ וסי׳ בשנה הרביעית יסד בית יי׳ · ובשנה האחת עשרה · בירח האיתנים בחג הוא החדש · ואכחד

וּשְׁתֵּי דַלְתוֹת עֲצֵי־שָׁמֶן וְקָלַע עֲלֵיהֶם מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרוֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב וַיָּרֶד עַל־הַכְּרוּבִים וְעַל־הַתִּמֹרוֹת אֶת־הַזָּהָב׃ וְכֵן עָשָׂה לְפֶתַח הַהֵיכָל מְזוּזוֹת עֲצֵי־שָׁמֶן מֵאֵת רְבִעִית׃ וּשְׁתֵּי דַלְתוֹת עֲצֵי בְרוֹשִׁים שְׁנֵי צְלָעִים הַדֶּלֶת הָאַחַת גְּלִילִים וּשְׁנֵי קְלָעִים הַדֶּלֶת הַשֵּׁנִית גְּלִילִים׃ וְקָלַע כְּרוּבִים וְתִמֹרוֹת וּפְטֻרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב מְיֻשָּׁר עַל־הַמְּחֻקֶּה׃ וַיִּבֶן אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית שְׁלֹשָׁה טוּרֵי גָזִית וְטוּר כְּרֻתֹת אֲרָזִים׃ בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית יֻסַּד בֵּית יְהוָה בְּיֶרַח זִו׃ וּבַשָּׁנָה הָאַחַת עֶשְׂרֵה בְּיֶרַח בּוּל הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי כָּלָה הַבַּיִת לְכָל־דְּבָרָיו וּלְכָל־מִשְׁפָּטָו וַיִּבְנֵהוּ שֶׁבַע שָׁנִים׃

ז

וְאֶת־בֵּיתוֹ בָּנָה שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְכַל אֶת־כָּל־בֵּיתוֹ׃ וַיִּבֶן אֶת־בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן מֵאָה אַמָּה אָרְכּוֹ וַחֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ עַל אַרְבָּעָה טוּרֵי עַמּוּדֵי אֲרָזִים

ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ כל כסיפ׳ · כ׳ וכפסו׳ · לה · ל׳ חס · ל׳ · ג׳ ומ״ל · ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ כ׳ יקרי׳ · משפטיו ל׳ חס ק׳ · ל׳ · א · ג׳ ומ״ל

וְתַרְתֵּין דָשִׁין דְאָעֵי זֵיתָא וּגְלַף עֲלֵיהוֹן קְלִיעָן כְּרוּבִין וְצוּרַת דִקְלִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין וַחֲפָא דַהֲבָא וְנַסִּיךְ עַל כְּרוּבַיָּא וְעַל צוּרַת דִקְלִין יַת דַהֲבָא׃ וְכֵן עֲבַד לִתְרַע הֵיכְלָא סִפִּין דְאָעֵי זֵיתָא מִן אַרְבְּעָה סִטְרֵיהוֹן מְרַבְּעִין׃ וְתַרְתֵּין דָשִׁין דְאָעֵי בִירָן תְּרֵין צִירִין דְדָשָׁא חֲדָא סִגַלְגְּלִין וּתְרֵין צִירִין דְדָשָׁא תִנְיָתָא סִגַלְגְּלִין׃ וּגְלַף כְּרוּבַיָּא וְצוּרַת דִקְלִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין וַחֲפֵי דַהֲבָא מְכַבַּשׁ עַל צוּרָתָא׃ וּבְנָא יַת דַרְתָּא גַוַּיְתָא תְלָתָא סִדְרִין דְאֶבֶן טָבָא וְסִדְרָא חַד דְמָרִישׁ אָעֵי אַרְזַיָּא׃ וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא שְׁרֵי לְאִשְׁתַּכְלָלָא בֵּית מַקְדְשָׁא דַייָ בְּיֶרַח זִו נִיסָנַיָּא׃ וּבְשַׁתָּא חֲדָא עַסְרֵי בְּיֶרַח מֵיסַף אִבְּבַיָּא הוּא יַרְחָא תְמִינָאָה אִשְׁתַּכְלַל בֵּיתָא לְכָל גְזֵרָתֵיהּ וּלְכָל דַחֲזֵי לֵיהּ וּבְנָהִי שְׁבַע שְׁנִין׃ וְיַת בֵּיתֵיהּ בְּנָא שְׁלֹמֹה תְלָת עַסְרֵי שְׁנִין וְשַׁכְלֵל יַת כָּל בֵּיתֵיהּ׃ וּבְנָא יַת בֵּית מְקֵרַת מַלְכַיָּא מְאָה אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְחַמְשִׁין אַמִּין פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמֵיהּ עַל אַרְבְּעָה סִדְרֵי עַמּוּדֵי אַרְזַיָּא

את שלשת חרעים בירח : ואת ביתו ז׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך ולעיל בסיפרא סימן ד׳ :

רלבג

ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם · ר״ל ושתי דלתות עצי שמן שעשה לדביר צייר ע עליהם צורת כרובים ותימורות ופטורי צצים וצפה זהב באופן שירד הזהב על הציורים ההם והם נראו בזהב בתמונה שיעשו בה בעצי שמן : וכן עשה לפתח ההיכל וגו׳ · ר״ל שכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן היתה מאת הפתח הרביעית · והנה מזה מדרגת הפתחים במנין כי בזה הערה אל מה שכוון בזה הבנין כמו שנבאר : ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים · ר״ל ששני בדי הדלת היה מצוייר בהם צורת גלילים ועמודים : ושני קלעים · ר״ל שני צידי הדלת השני היו ציוריה גם כן גלילים : וקלע כרובים וגו׳ וצפה זהב מיושר על המחקה · ר״ל שהיה ירד הזהב ביושר על החקוק שם מאלו הציורים בדרך שהצורות תהיינה נראות בזהב : ויבן את החצר הפנימית · היא העזרה ולא פי׳ שיעורה · והנה בנה כתליה סביב שלשה טורים אבני גזית וטור אחד על גביהם מחתכות נדוסת של ארזים : בירח בול · הוא מרחשון : ויבנהו שבע שנים · לא הקפיד בחצי השנה העודפת או אולי בשבע שנים נשלם בניינו אך קצת הדברים שנעשו בו ליופי ולקשוט לא נשלמו עד הזמן הנזכר והנה נזכר זה לפי שהוא יזכור אחר זה כי ביתו בנה שלמה בשלש עשרה שנה וזה מורה על עוצם זריזותו בבנין בית המקדש : ויבן את בית יער הלבנון · הנה נראה ממה שזכר אחר זה שזה הבנין בנה שלמה לעצמו והנה היה זה הבנין להתקרר שם לימות החמה ולזה ידמה שעשה פתחי׳ רבים ואחשו׳ שיער לבנון היה קרוב לבית המקדש ולזה נקרא בית המקדש לבנון · וזכר שכבר בנה זה הבית על ארבעת טורי עמודי ארזים ואחשוב שעמודי הארזים היו כלם לרחב הבית וחולק האורך בהם לשלשה חלקים שנים עמודים היו בכל טור · והנה

וספון

רשי

וכרותות ארזים. קורות ארזים לאורך הבית היה טור העמודי' בקרקע והכרותות מעמוד לעמוד וטור השני ממול החצר הפנימי היא עזרת הכהנים ועזרת ישראל והיא היתה לפני האולם וקורא אותה פנימית לפי שהיתה לפנים מעזרת נשים ובמקרא לא מצינו כתוב עזרת נשים כי אם במשנה: וספון בארז. קירוי עלייה שלמעלה: על הצלעו'. מחיצות עליונות שעל הכרותות ארבע מחיצות לאורך הבית כולן פתחים וחלונות כי בית הקיץ הוא עשוי לאויר ועל אותן מחיצו' קירוי הספון ארבעי' וחמשה נסרים היה הסיפון שלשה טורי נסרי' על ארבעת טורי העמודים חמשה עשר נסרים הטור ושקופין שלשה טורים ועוד עשה קירוי אצל שלשת טורי הנסרים ושלשת טורי השקופי' כי רוחב של חמשה עשר נסרים לא קירה את הבית לאורכו שהוא מאה אמה ועשה אצלו לקורות הבית קירוי של נסרים קטני' נתונים על מרישין קטנים הנותרי' מטור כרותות הארזים אל טור שלשה מרישין זה לסוף זה ושקופי' משני צדיהן כעין משקוף שהדלת שוקף בו ועל אותן שקופין ראשי הנסרים הקטנים נתונים בו אורכן של נסרים קטנים כנגד רחבן של נסרים גדולי' שכתן תחלה: ומחזה אל מחזה. ראשי נסרים של שקוף זה למול נסרים של זה. מחזה לשון קצה ומנחם כן פותרו וחיברו אצל מחות חפצם וכל חזית שבלשון משנה כך הוא בסדר מערכת התמיד וכן הוא שוטה מחזה מבחוץ בפרק השותפין בבבא בתרא ויונתן אף הוא תירגמו זוי לקביל זוי אצל שקופים אטומים וכן רבועים שקף כולם תירגם כלונסא וכל הפתחי' והמזוזות שסתם מקירת מלכים עשו פתחים מפני האויר ולכך קראו בית יער שדומה ליער: רבועים שקף. ת"י מרבעין וחפן. מחופין היו הפתחים בנסרים דקין ורבועין היו כשאר פתחי בתים ולא עשויין כיפה כעין פתחי אולם: ומול מחזה אל מחזה. ומול של מחזה זה מוסב לקראת מחזה האחרת ראש הנסר לקראת ראש הנסר שלש פעמים בכל תקרה ותקרה ואיני יודע היאך: ואת אולם העמודים. אולם עשה לפני העמודי' האלה לבית מבוא חמשים אמה אורכו לרחבו של בית שהיה חמשים אמה ושלשים רחבו לפני ארך משך הבית אלא שלעולם המדה היתירה קרויה אורך והקצר' קרויה רוחב: ואולם על פניהם. אולם גבוה עשה על כל הבית: ועמודים ועב על פניהם. על כרותות ארזים שעל העמודים התחתונים הכיב על עמודים אחרים ומרישין מעמוד לעמוד העמודים לארוג בהן צלעות מזה לזה והעבים לקירוי העלייה. עב הוא מריש כמו שפירשנו והעבים אלו המרישים: ואולם הכסא. ואולמא לאתקנא תמן כורסייה לבית דין דדאין תמן פרוסדא לבית דינא עביד פרוסדא לשון פרוסדור: וספון בארז. מחופה קרקע הרצפה בארזים: מן הקרקע. ת"י מן אושיא ועד אושיא מיסוד כותל זה ועד יסוד כותל זה: וביתו אשר ישב שם. דירה גמורה לאכול שם ולשכב שם: מבית לאולם. לפנים מן אולם של בית יער הלבנון: ובית

ועמדים י"א חס' ו' וסי' נמסר בסדר ויקהל: אלם ג' חס' בקריאה וסי' אלם המשפט עשה. ולחצר בית ה' הפנימית. ויקם את העמדים. וכל צורת הבית דכוו' חס' במ"ה מל':

וּכְרֻתוֹת אֲרָזִים עַל־הָעַמֻּדִים׃ וְסָפֻן בָּאֶרֶז מִמַּעַל עַל־הַצְּלָעֹת אֲשֶׁר עַל־הָעַמּוּדִים אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה עָשָׂר הַטּוּר׃ וּשְׁקֻפִים שְׁלֹשָׁה טוּרִים וּמֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ וְכָל־הַפְּתָחִים וְהַמְּזוּזֹת רְבֻעִים שָׁקֶף וּמוּל מֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ וְאֵת אוּלָם הָעַמּוּדִים עָשָׂה חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וְאוּלָם עַל־פְּנֵיהֶם וְעַמֻּדִים וְעָב עַל־פְּנֵיהֶם׃ וְאוּלָם הַכִּסֵּא אֲשֶׁר יִשְׁפָּט־שָׁם אֻלָם הַמִּשְׁפָּט עָשָׂה וְסָפוּן בָּאֶרֶז מֵהַקַּרְקַע עַד־הַקַּרְקָע׃ וּבֵיתוֹ אֲשֶׁר־יֵשֶׁב שָׁם חָצֵר הָאַחֶרֶת מִבֵּית לָאוּלָם כַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הָיָה

וְקַרְנָתְהוֹן דְּאַרְזַיָּא עַל עַמּוּדַיָּא׃ וַחֲפָא נִסְרִין דְּאַרְזָא מֵעֲלָוֵי מְחִיצַיָּא דְּעַל עַמּוּדַיָּא אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סִדְרָא׃ וּכְלֻנְסָא תְּלָתָא סִדְרִין וְזָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי תְּלָת זִמְנִין׃ וְכָל תַּרְעַיָּא וְסִפַּיָּא מְרַבְּעִין וַחֲפַן כְּלֻנְסָא וּמְקַבֵּיל זָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי תְּלָת זִמְנִין׃ וְיַת אוּלָמָא דְּעַמּוּדַיָּא עֲבַד חַמְשִׁין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וּתְלָתִין אַמִּין פּוּתְיֵהּ וְאוּלָמָא עַל אַפֵּיהוֹן וְעַמּוּדַיָּא וּסְקוֹפָתָא עַל אַפֵּיהוֹן׃ וְאוּלָמָא לְאַתְקָנָא תַּמָּן כּוּרְסֵי בֵּית דִּינָא דְּדָאֵין תַּמָּן פְּרוֹסְדָרָא לְבֵית דִּינָא עֲבֵיד וַחֲפֵי נִסְרִין דְּאַרְזָא מֵאוּשַׁיָּא עַד אוּשַׁיָּא׃ וּבֵיתֵיהּ דְּיָתֵיב תַּמָּן דַּרְתָּא אָחֳרַנְתָּא מִגָּיו לְאוּלָמָא בְּעוֹבָדָא הָדֵין הֲוָה

רדק

וספון בארז. וחפא נסרין דארזא: על הצלעות. הם הכרותות שזכר ות"י מחיצתא והוא הענין בעצמו כי הכותלים נקראו מחיצה: ארבעים וחמשה. אלה הנסרים של ארז שקירה בהם הבית היו מ"ה כי שלשה טורים היו כל טור וטור היו בו חמשה עשר נסרים: ושקופים שלשה טורים. חלונות עשה בבית הזה וקראם שקופים לפי שאדם משקיף מהם כמו שאמ' וישקף אבימלך בעד החלון ומה שאמר שלשה טורים שלשה טורי נסרי ארז בין חלון לחלון ומה שאמר מחזה אל מחזה מראה כנגד מראה כלומ' כי החלונו' היו בשלשה הכותלים וזהו שאמר שלש פעמים והיו חלון כנגד חלון וזהו מחזה אל מחזה ות"י וכלונסא תלתא סידרין זוי לקבל זוי תלת זמנין ובדברי רז"ל ומודלה על גבי כלונסות והם בדים ארוכי' כמין קנה של רומח וזוי כמו זוית: וכל הפתחי' והמזוזות רבעים שקף. הפתחים היו מרובעים לא שהיו עשויים מלמעלה כמין כפה וכן מזוזות השערים היו מרובעים ולא עגולי': שקף ויש לפרש שקף כמו משקוף כי המשקוף שעל הפתחים היה גם כן מרובע והמשקוף הוא חלון שעושין על הפתח להשקיף ממנו מי שקורא בשער והחלון ההוא היה עשוי מחזה מול מחזה שלש פעמים כמו שפירשנו: ואת אולם העמודים. האולם הוא הנקרא בית שער וקירויו עשוי כמין כפה וסמך האולם אל העמודים כי הבית היה בנוי על ארבעה עמודים כמו שזכר ואמר כי זה האולם היה על פני העמודים וזהו שאמר ואולם על פניהם ועוד היו עמודים אחריהם על פניהם ועוד עב על פניהם ועב הוא עץ עב וגדול הוא הנקרא מריש בדברי רז"ל ואמרו והעבי' אלו המרישים: ואולם הכסא. סמך האולם אל הכסא כי לא היה שם אלא כסא המשפט אומר כי עשה אולם לבית המשפט ושם היה הכסא שהיה יושב בו ושופט הבאים לפניו במשפט ומה שאמ' אחר כך אולם המשפט הוא כפל דבר או פירושו כי לאותו אולם שהיה בו כסא עשה אולם אחר לפניו הוא הנקרא אולם המשפט שהיה בית שער לבית המשפט וכן נראה דעת המתרגם שתרגם ואולמא לאתקנא תמן כורסיה בית דינא דדאין תמן פורסדא לבית דינא עביד ופירוש פורסדא בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין כאן ויש נוסחאות פרוסדור בס"מך: מהקרקע עד הקרקע. ת"י מאושיא ועד אושיא ר"ל מיסוד כותל זה לכותל זה שכנגדו כלומר כל הרצפה היתה מכוסה בנסרים של ארז: וביתו אשר ישב שם. הוא הבית שאמר למעלה ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ואומר כי החצר האחרת שהיתה לבית הזה והיא החצר שהיתה מבפנים לאולם היתה עשויה כמעשה אולם המשפט שזכר וכן הבית שעשה לבת פרעה עשה ג"כ כמעשה האולם הזה: כל אלה

רלבג

והנה היו כרותות הארזים על העמודים שיסבלו נסרי התקרה אשר עליהם והיו גדולים וחזקים והנה ארכם לפי מה שתארנו שלישית מאה אמה. והנה היה ספון בנסרים של ארז ממעל על הצלעות והם כרותות הארזים אשר על העמודים שהיו ארבעים וחמשה כי חמשה עשר עמודים היו בטור האחד ולזה היו קורות הארזים אשר עליהם חמשה עשר ומזה התבאר כי מקצת עובי העמוד האחד לקצה עובי העמוד השני הנמשך לו היה שלש אמות ושליש אמה ואולם עובי העמודי' האלו היה לפי מה שיראה לי ממה שנזכר אחר זה שתי אמות וחצי בדרך שהיה בין טור וטור שלשים אמה והיה גובה העמודים שלשים אמה ובזה יתאמת שכל העמודים עם כרותות הארזים אשר עליהם היו רבועים: ושקופים שלשה טורים. הם הצלעות שזכר כי הם היו בדמות משקוף עם העמודים והוא מבואר שלא היו כי אם שלשה טורים מאלו על ארבעת טורי העמודים: ומחזה אל מחזה שלש פעמים. ר"ל הפתח שהיה נכח פתח אחר כנגדו וזה הענין היה בזה הבית שלש פעמים כי שלש פתחים היו בכל אחד מצדי האורך זה כנגד זה והנה קרא הפתח מחזה כי שם יראה האדם מה שבחוץ: וכל הפתחים והמזוזות רבועים. ר"ל שהפתחים האלו היו בדמות מרובע וזה כי השקף שהיה עליהם עם העמודים אשר משתי קצותיו משימים הפתח בצורת רבוע שלשים אמה לכל רוח ובזה התבאר שמול מחזה אל מחזה על פני רחב הבית שהיה זה שלשה פעמים בבית ההוא היה הכל נמשך בזה הרבוע עם השקופים שעליו. והנה היה זה הבית נחלק לשלשה חלקים שוים. זהו מה שנראה לי בפירוש צורת זה הבית והוא מסכים אל ללשון שבא בזה והנה לא ראינו בו פירוש יאות לזה: ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו. הנה זה האולם לפי מה שאחשוב היה ארכו לרחב בית יער הלבנון שזכרנו וגם הוא היה מרובע באופן רבוע החלקים האחרים שזכרנו כי הוא היה סמוך לעמודי' ולזה היה גבהו כגבהם: ואולם על פניהם וגו'. ר"ל שעל פני העמודים והוא אצל מקום הפתחים הנזכרי' היה כמין אולם והיו בו עמודים וכרותות ארז עבה היתה על פניהם ואלו העמודים אחשב שהם של ארז ואע"פ שהיה האולם בנין כמו שנראה מהנזכר אחר זה: ואולם הכסא אשר ישפט שם. ובמקום אחר יהיה שנאמר דין והוא הנקרא אולם המשפט או יהיה הכל ענין אחד ר"ל כי אולם הכסא אשר ישפט שם הוא אולם המשפט או יהיה הראשון תואר הוא הכסא אשר ישפט שם ר"ל כי ממנו יכנהו לאולם המשפט כמו שתרגם יונתן: וספון בארז מן הקרקע ועד הקרקע. ר"ל על פני כל הקרקע אולם המשפט מיסוד כותל זה עד יסוד כותל זה שכנגדו: וביתו אשר ישב שם חצר האחרת מבית לאולם. ר"ל הוא החצר האחרת שהיה מבפנים לאולם אשר בנה שם ביתו שישב שם תמיד ויאכל וישתה וישכב בו הנה היה נעשה כמעשה הזה ר"ל שהיה ספון בארז כל הקרקע אשר שם: ובית

רדק

כל אלה ׳ כל אלה הבתים שזכר שבנה בית יי׳ וביתו ובית המשפט בית בת פרעה וחצרותיהם כלם היו בנויי׳ באבנים יקרות כלומר טובות ממחצב כמו שפירשנו למעלה: כמדות גזית ׳ אבן גזית היה ידוע מדתו ביניהם כמו בימי רז״ל שהיה מדת גזית חמשה טפחים: מגררות במגרה ׳ מגרה הוא המיסור שהיו פני האבנים חלקות וישרות יותר כשהיו מגוררות במגרה ממה שהיו אם היו כפסלות במקבות ופירו׳ מבית ומחוץ כי שני הפנים היו מגוררות: וממסד על הטפחות ׳ והיו שם אבנים ישרות וחלקות כן מן היסוד עד שמי קורה ונקרא מקו׳ הנחת הקורות טפחים כי האבנים שמניחין ראשי הקורות עליהם יוצאים חוץ לכותל כמדת טפח מבית ומחוץ ותכונת הבניין היה גם כן מחוץ לבית עד החצר ה הגדולה אבל החצר הגדולה היה בנין אחר כמו שאמ׳ באבני׳ שלשה טורים וטור כרותו׳ ארזים: ומיוסד אבנים ׳ היה הבנין הזה מיוסד באבנים טובות ו וגדולות שהיו אבני׳ מעשר אמות ואבנים משמנה אמות אבל מן היסוד ולמעלה היו אבני׳ טובות אבל לא גדולות כמדת היסוד אלא כמדת הגזית ורז״ל אמרו כי אלו אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו איצטוניות י יוצאות חוץ לכותל בולטות מ מכפנים לבית ואמ׳ אבני עשר ואבני שמנה שאלו נכנסות ואלו יוצאות ומן היוצאות היו עולות לגדולות ששם היו ישנים זקני כהונה שלא היו מכניסין מטות למקדש ופרחי כהונה היו ישנים איש על כסותו לארץ: ולחצר ׳ בניין החצר הגדולה כמו שאמר למעלה ויבן את החצר הפנימית וגו׳ וכן עשה לבנין הבית כבניין הזה: ממטה נפתלי ׳ הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנו׳ דן כמו שאמר בדברי הימים בן אשה אלמנה מבנות דן ומה שאמר ואביו איש צרי שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי וצורי קריאתו מלרע: חרש נחשת׳ הוא או אביו גם כן היה חרש נחשת ורבותינו ז״ל סמכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנו׳ אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם כן הוא היה אומן ובנו למד אומנותו ומה שאמר בן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה בנו כי גם הוא היה אומן טוב ומה שאמר חרש נחשת לעשות כל מלאכה בנחשת ובדברי הימים אומר יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל וגו׳ שמה ספר כל אומנין שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכת הנחשת כי לאותה מלאכה היה צריך לו שלמה כמו שאמר שעשה את העמודים והכותרות והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקות כלם כלי נחשת הין: ויצר ׳ אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכם בו: שמנה עשר אמה ׳ ובדברי הימים אמות שלשים וחמש אורך מה שאומר בדברי הימים הוא אומר על מדת שני העמודים כאחד בעת היציקה שהיו שוכבים לפי׳ אמר שמה אורך והנה אמר קומה כשהעמידם וקומת העמוד האחד היה שמנה עשרה וכן העמוד השני הנה שלשים ושש בין שניהם ומה שאמר שלשי׳ וחמש האמה האחת היה נכנס חצי אמה מכל עמוד בתוך הכותרת לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש והעמודי׳ האלה היו חלולים כמו שאומר בסוף ירמיהו ועביו ארבע אצבעות נבוב ומה שאומר וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני הוא הדין לראשון והקומה שזכר לראשון והו׳ הדין לשני אלא אחז הכתוב דרך קצרה והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן וכן אמר בסוף ירמיהו שמנה עשרה אמה בקומת העמוד האחד וחוט י״ב יסובנו ואמ׳ בסוף וכן לעמוד השני וכו׳ תרגם יונתן הפסוק הנה תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתין עסרי אמין מקף ליה וכן לעמודא תנינא ומדת הקף העמוד היה שתים עשרה אמה וזהו שאמר וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד: ושתי

רשי

ובית יעשה לבת פרעה ׳ עלה בלבו לעשות בית לבת פרעה: כאולם הזה ׳ כמעשה האולם הזה: כל אלה ׳ כל האבנים האלה עשויים כבידות: כמדת גזית ׳ כמדת אבני גזית מדה אחת היתה לאבני גזית במדיכ׳: וממסד עד הטפחו׳ ׳ בגובה היה הבניין הזה עשוי באבני גזית האלה מן היסוד עד שמי קורה: ומיוסד ׳ לשון יסוד: הטפחות ׳ שמי קורה כמו וימיני טפחה ש שמים: ומחוץ ׳ לצד החוץ היה כל ימנק הקירות באבנים הללו עד החצר הגדולה: ומיוסד אבנים גדולות ׳ והיסוד שבתוך הקרקע היה של א אבנים גדולות יותר ממדת גזית: ומלמעלה אבני׳ יקרות׳ ומלמעלה ליסוד׳ היו אבנים יקרות עד ה הטפחות כמו שאמרו למעלה: וארז׳ וחפי נסרין דארזא כמו שאמר וספון בארז שלשה טורי גזית ה החומה עשויה שלש נדבכין של אבנים ו ונדבך של עץ עליהם: חרש ׳ אומן: וימלא את החכמה ואת ה התבונה ואת הדעת ׳ שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן שנ׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומו׳ נבקעו בשלשתן נבנה הבית: את שני העמודים ׳ שהעמיד באולם יכין ובועז: שמנה עשרה אמות קומת וגו׳: ובדברי הימים הוא אומר שלשים וחמש אמה קומתן שניהם כאחת והאמה החסרה אומר אני: אמה היתה לכל אחד בראשו שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמור למטה בענין ועל ראש העמודים מעשה שושן: וחוט

בן ב׳ ר״פ בקריא׳ וסי׳ בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי׳ בן אשה מבנות דן דדברי הימים: י״ח פסוקי׳ בקריא׳ אית בהון את ואת ואת את וסי׳ ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת לוט בן הרן ׳ ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו׳ וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ׳ הן הראנו יי׳ אלהי את כבודו׳ ויקח את זקני העיר׳ ויהי לתשובת השנה׳ ויצו המלך את יואב ׳ בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ׳ ויעש חירום את הכיורות ואת היעים ׳ ויקח את אוצרות ׳ אז יכה מנחם׳ ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית׳ את ירושלם ואת׳ והארץ תענה את הדגן׳ ועיפה פילגש כלב׳ ויעש חירום את הסירות דדה׳ ובשנת שמונה עשרה ׳ חבול חבלנו:

וּבֵית יַעֲשֶׂה לְבַת־פַּרְעֹה אֲשֶׁר לָקַח שְׁלֹמֹה כָּאוּלָם הַזֶּה׃ כָּל־אֵלֶּה אֲבָנִים יְקָרֹת כְּמִדּוֹת גָּזִית מְגֹרָרוֹת בַּמְּגֵרָה מִבַּיִת וּמִחוּץ וּמִמַּסָּד עַד־הַטְּפָחוֹת וּמִחוּץ עַד־הֶחָצֵר הַגְּדוֹלָה׃ וּמְיֻסָּד אֲבָנִים יְקָרוֹת אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אַבְנֵי עֶשֶׂר אַמּוֹת וְאַבְנֵי שְׁמֹנֶה אַמּוֹת׃ וּמִלְמַעְלָה אֲבָנִים יְקָרוֹת כְּמִדּוֹת גָּזִית וָאָרֶז׃ וְחָצֵר הַגְּדוֹלָה סָבִיב שְׁלֹשָׁה טוּרִים גָּזִית וְטוּר כְּרֻתֹת אֲרָזִים וְלַחֲצַר בֵּית־יְהוָה הַפְּנִימִית וּלְאֻלָם הַבָּיִת׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת־חִירָם מִצֹּר׃ בֶּן־אִשָּׁה אַלְמָנָה הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ׃ (טו) וַיָּצַר אֶת־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד

(Masorah: ב׳ ותכלהו ׳ ל׳ חס׳ ׳ ב׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ חס׳ ׳ ב׳ ר״פ מן כנות דן דד״ה ׳ ו׳ ׳ ז׳ מ״ל כסף ׳ ב׳ נ׳ וכל עליה דכו׳)

וּבֵיתָא עֲבַד לְבַרַת פַּרְעֹה דִּנְסֵיב שְׁלֹמֹה כְּאוּלָמָא הָדֵין׃ כָּל אִלֵּין אַבְנִין טָבָן כְּמִשְׁחַת גְּזִירַת מְמַסְּרָן בִּמְסָרִין מִגָּיו וּמִבָּרָא וּמְשַׁכְלְלָן בְּפוּשְׁכַיָּא וּמִלְּבָרָא עַד דַּרְתָּא רַבְּתָא׃ וּמְשַׁכְלַל בְּאַבְנִין טָבָן אַבְנִין רַבְרְבָן אַבְנֵי עֶסֶר אַמִּין וְאַבְנֵי תְמָנֵי אַמִּין׃ וּמִלְעֵלָּא אַבְנִין טָבָן כְּמִשְׁחַת גְּזִירַת וַחֲפֵי נִסְרִין דְּאַרְזָא׃ וְדַרְתָּא רַבְּתָא סְחוֹר סְחוֹר תְּלָתָא סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא וְסִדְרָא חַד דְּמָרִישׁ אָעֵי אַרְזִין וּלְדָרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ גַּוָּיתָא וּלְאוּלָמָא דְּבֵיתָא׃ וּשְׁלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְדַבַּר יַת חִירָם מִצּוֹר׃ בַּר אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא הוּא מִשִּׁבְטָא דְּבֵית נַפְתָּלִי וַאֲבוּהִי גְּבַר צוֹרִי אוּמָן בְּעוֹבָדָא דִּנְחָשָׁא וְאִתְמְלֵי יַת חוּכְמְתָא וְיַת סוּכְלְתָנָא וְיַת דַּעְתָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידָא בִּנְחָשָׁא וַאֲתָא לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וַעֲבַד יַת כָּל עֲבִדְתֵּיהּ׃ וְצַר יַת תְּרֵין עַמּוּדַיָּא דִּנְחָשָׁא תְּמָנֵי עַסְרֵי אַמִּין רוּמֵיהּ דְּעַמּוּדָא חַד

רלבג

ובית יעשה לבת פרעה ׳ ר״ל וכן הבית שהיה עושה לבת פרעה היה מעשהו כמעשה האולם הזה והוא אולם המשפט שהיה כל קרקעו ספון בארז: כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית ׳ הנה היתה מדת אבן גזית מוגבלת וידועה אצלם: מגוררות במגרה מבית ומחוץ ׳ ר״ל שהאבנים האלה להחליקם יותר היו מגוררות במגרה והוא חרב פגום מאד שיר״א בלע״ז כי הוא ישאיר האבן חלקה מאד ושלמה והיה זה באלו האבנים בשני שטחיהם הנראים האחד מבפנים והאחד נראה מבחוץ: וממסד עד הטפחות ׳ ר״ל מאבני היסוד עד אבני הכותל הנראי׳ שידקדקו בשיעורם למדדו בטפחות והם כל אבני הכותל הנראים כלם היו בזה האופן או אמר עד הטפחות כי בטור העליון אשר עליו תושם התקרה יוציאו האבנים יותר מהשאר כמדת טפח או יותר מעט ר״ל שישימום שם נוספות בפנים וזה מבואר בבניינים היפים והשלמים: ומחוץ עד החצר הגדולה ׳ מחוץ לבית עד החצר הגדולה היו כל האבנים אשר בבנין עשויות בזה האופן ויהיה הרצון באומרו כל אלו האולמים והבתים שזכר אחר זכרו בית יער הלבנון: ומיוסד אבנים יקרות׳ ר״ל שאבני היסוד היו גדולות יותר מאבני גזית כי היו בהם אבנים של עשר אמות ושל שמנה אמות ׳ ומלמעלה מן היסוד היו אבני׳ יקרות כמדת גזית והיה ספון בארז כתקרה או היה שם באולים כרותות אבנים עם האבנים האם: וחצר הגדולה סביב וגו׳ ׳ ר״ל שהחצר הגדולה אשר בה בית המלך היא מוקפת סביב חומה שלשים טורים אבני גזית וטור כרותות ארזים עליה וכן היה לחצר בית יי׳ הפנימית כמו שקדם וכן היה לאולם הבית ר״ל האולם אשר לפני ההיכל והדביר: וישלח המלך שלמה ויקח את חירם וגו׳ ׳ זכר שאביו גם כן היה חרש נחשת ולזה היה הבקיאות לו יותר בזאת המלאכה: ויצר את שני העמודים ׳ ר״ל שהוא עושה צורתם מפני עשותו הדפוס שבו הסליך הנחשת אחר שהתיכו: שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד׳ בספר דברי הימים התבאר שקומת שניהם היתה שלשים וחמש אמות ויחסר מזה אם כן אמה ׳ ואפשר שנאמר שלא דקדק בזה כמו שלא דקדק בכמו האופן הזה במקומות רבים שאמר על דוד בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנה ובמקום אחר אמר כי הימים אשר מלך דוד הם ארבעים שנה: וחוט

רשי

וחוט שתים עשרה אמה יסוב העמוד השני׳ לימד שהיה ד׳ אמות על ד׳ אמות עגול שכל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח: ועוביו ארבע אצבעות׳ והוא חלול מפרש בסוף ספר ירמיה והרי זה מקרא קצר פירוש אורכו של אחד וילמד השני ממנו ופירש היקפו של שני וילמד ממנו הראשון וכן תירגם יונתן וחוט משח תרתין עסרי אמין מקיף ליה וכן לעמודא תנייתא: ושתי כותרות פומיי״לש בלע״ז: מוצק׳ טריסניטי״ר בלע״ז: חמש אמות קומת הכותר׳ האחת׳ ובסוף הספר הוא אומר שלש אמות שנינו במסכת ארבעים ותשע מדות שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן גורה ושלש העליונות היו עודפות לחוץ מ מוקפות גורה שנאמר שבכים מעשה שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפות ואומ׳ אני שלא מנה אותן שתי אמות התחתונו׳ בסוף הספר לפי שהיו שוות לעמוד והעמוד תחוב בכותרת שתי אמות: שבכים מעשה שבכה׳ השבכות שהיו להן דומות כמין כיפה שקולין קויי״פא מעשה שבכה מוקפות היו גורות של לולבי דקל כמו ועל שבכה יתהלך גדילים היו להם כמעשה שרשרות: שבעה לכותרות האחת׳ שבעה לולבין היו להיקף אחד לשבכה אחת ושני טורים של רימונים ושל כחושת הרימונים תחובים בשרשרת המקפת את הכותרת כך מפורש בדברי הימים ובמסכת ארבעים ותשע מדות: לכסות את הכותרת אשר על ראש הרימונים׳ הרי זה מקרא מסורס לכסות הרימונים את הכותרת אשר על הראש וכן היו הכותרת עשויות לפי סדר משמעות המקראות כמין שני אגנים היתה כל אחת אגן התחתון בית קיבולו למעלה והוא קרוי גולה כמו שאומר בעניין וגולות הכותרות ותרגמו יונתן אגני קרנוותא העליון כפוי על התחתון בית קיבולו למטה היא הקרוייה שבכה כמה שנאמר בעניין זה והשבכות שתים לכסות את שתי גולות הכותרות נמצאת רחבה במקום הדבק ומשופעת ועולה ומשופעת ויורדת והוא קרוי בטן וכן ת״י מלעומת הבטן לקבל דובקא ונובה שתי האגנות האלה ארבע אמות וזהו שאמר מעשה שושן באולם ארבע אמות מצויירות היו בם כמין פרחי שושנים כדרך הציורין בכותל האולמות ארבע אמות גובה והאמה החמשית היא כותרת קטנה למעלה מן הגדולה הוא שנ׳ וכותרות על שני העמודים: גם ממעל מלעומת הבטן׳ שהוא לעבר השבכה בסוף השבכה בשוליה הוא באמצע במקום הדבק שעל השבכה מדובקת בגולה אשר תחתיה: והרימונים מאתים׳ רימוני׳ עשויין שני טורים סביב מחוברים בשלשלת ומקיפין את השבכה על הכותרת השנית אף זה מקרא קצר על האחת וכן על השנית: ועל ראש

האחת ג׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר תרומה: השבכה י״ג חס׳ ה״א בריש תיבותא וקרינן וסי׳ נמסר בספר שמואל חלק ב׳ סימן כ״ג:

מקרא

טו וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי: טז וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית: יז שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית: יח וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית: יט וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת: כ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר שְׂבָכָה וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית:

ב׳ חס׳ ולא תירא · כ׳ · ב׳ מ״ל ויעש סלסלות׳ ב׳ בו ודין · ל׳ דסמי׳ · ג׳ קמצין וכל אסף דכ כמ״כ · ב׳ למנצח וכל סושן הבירה דכו׳ · ל׳ · השבכה ק׳ ל׳ מ״ל בסיפ וכל אחר קריא׳ דכו מ״ל במ״ב חס · השבכה י״ג חס׳ ה״א ברים תיבותא וקרי׳:

תרגום

וְחוּט מְשַׁח תַּרְתֵּין עַסְרֵי אַמִּין מַקִּיף לֵיהּ וְכֵן לְעַמּוּדָא תִנְיָנָא: וְתַרְתֵּין קְרוֹנְתָן עֲבַד לְמִתַּן עַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא מַתַּךְ נְחָשָׁא חֲמֵשׁ אַמִּין רוּמָהּ דִּקְרוֹנְתָא חֲדָא וַחֲמֵשׁ אַמִּין רוּמָהּ דִּקְרוֹנְתָא תִנְיֵתָא: סְרִינָן עוֹבַד סְרִינָא קְלִיעָן עוֹבַד גְּדִילָן לִקְרוֹנְתָן דְּעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא שַׁבְעָא לִקְרוֹנְתָא חֲדָא וְשַׁבְעָא לִקְרוֹנְתָא תִנְיֵתָא: וַעֲבַד יַת עַמּוּדַיָּא וּתְרֵין סִדְרִין סְחוֹר סְחוֹר עַל סְרִנְתָּא חֲדָא לְכַסָּאָה יַת קְרוֹנְתָן דְּעַל רֵישׁ רִמּוֹנַיָּא וְכֵן עֲבַד לִקְרוֹנְתָא תִנְיֵתָא: וּקְרוֹנְתָן דְּעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא עוֹבַד שׁוֹשַׁנְתָּא לָקִיט בְּאוּלַמָּא אַרְבַּע אַמִּין: וּקְרוֹנְתָא עַל תְּרֵין עַמּוּדַיָּא אַף מִלְּעֵלָּא מִלְּקֳבֵיל דִּבְקָא דִּי לְעֵבַר סְרִנְתָּא וְרִמּוֹנַיָּא מָאתָן סִדְרִין עֲבִידִין לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עַל קְרוֹנְתָא תִנְיֵתָא:

רדק

ושתי כותרות עשה׳ פירוש עטרות כמו כתר מלכות ותרגומו קרונתון: מוצק נחשת הכותרות היו נחשת מותך כלומ׳ שהתיכו הכותרות כמו שהתיכו העמודי׳: חמש אמות קומת הכותרת האחת׳ ובסוף זה הספר אומר וקומת הכותרות שלש אמות אמרו רבותי׳ ז״ל שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן גורה וכלם ושלש ע עליונו׳ הן כפרדות לחוץ מוקפות שבכים מעשה שבכה כמו לולבי דקל הית מוקפי׳ לפיכך לא מנא בזה הספר בסוף אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרות סביב: לכסות את הכותרות׳ אינו אומר שהשבכה האחת היתה לכסות שתי הכותרו׳ אלא פי׳ על השבכה האחת משתי השבכות שהיו מכסות את ה הכותרות: אשר על ראש הרמונים׳ היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרו׳ ויש ספרי׳ שכתוב בהם אשר על ראש ה העמודים טעות הוא כי המסרה אומרת ראש הרמונים לית כ כותיה הנה כי זה לבדו ראש ה הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שנס על ראש הרמונים היו כותרות אחרות: וכן עשה לכותרת השנית׳ שני טורים רמוני׳ על השבכה לצורך הכותרת לכסותה כמו שעשה באחרות: מעשה שושן באולם׳ על הכותרות שהיו על ראש ה העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד האולם שהיא הכיפה וזהו שאמ׳ גם כן למטה ועל ראש העמודים מעשה שושן ויונתן תרגם עובד שושנתא לקיט באולמא וכן תרגום פרח שושן לקיט שושנתא: מלעומת הבטן׳ כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום ויונתן תרגם מלקבל ליבקא: מאתים טורים סביב על הכותרת השנית׳ והוא הדין לראשונה כי ארבע מאות רמונים היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה ומה שאומר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמונים היו מאתים לשבכה האחת והיו שני טורים סביב בכל טור מאה וזהו שאמר בדברי הימים ויעש רמוני׳ מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעשה לכותרות וכן מה שאמ׳ בספר ירמיה כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר״ל וכן בטור השני מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת ומה שאמר שם תשעים וששה רוחה אומר כי תשעים וששה מן המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר גם כן סביב: לאולם

רלבג

וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד השני׳ מזה יתבאר כי קוטר עגול העמוד היה כמו שלש אמות וארבע חמישיות אמה בקירוב והנה התבאר בספר ירמיה כי העמוד היה חלול והיה עביו ארבע אצבעות: ושתי כותרות עשה לתת על ראשי העמודים מוצק נחשת׳ ר״ל שהתיך נחשת ועשה לתת על ראש העמודים מוצק נחשת כצורת שני כתרים לבוקים זה בזה כל אחד מהם כצורת אבן ומצד אחד היה נכנס בהם העמוד׳ והנה אמר בזה המקום שקומת הכותרת היתה חמש אמות ובסוף זה הספור אמר שקומתה היתה ג׳ אמות וזה ראיה ששתי אמות התחתונות היתה כמו מלאכת העמוד והיה העמוד הנכנס בהם ומזה יתבאר שרוחב הכותרות גדול מעמקם כי זה רחבם היה מוסיף על רחב העמוד ורחב העמוד הוא שלש אמות וארבעה חומשי אמה בקירוב כמו שקדם: שבכים מעשה שבכה׳ הוא מעשה רשת קרספינ״ה בלע״ז והיתה מקפת כל הכותרת ממעל ומתחת: גדילים מעשה שרשרות לכותרות׳ הם טריצ״אש בלע״ז והיו מוקפים מהם שבעה על כל שבכה: ויעש את העמודים ושני טורים סביב על השבכה האחת׳ אחשוב שהעמודים האלו היו טורים עומדים בנוים בשבכה ואלו העמודים היו קבועים בשבכה בשני גדילים ממנה ביותר רחב וכאשר נמשך אחריו מהשבעה גדילים אשר בכל שבכה והיה זה לכסות את הכותרת אשר על ראש העמודים והיא האבן העליונה והנה תהיה אות וי״ו במלת ושני טורים כפא״א דפה בלשון ישמעאל והרצון בו ויעש את העמודים שני טורים או ירצה בזה שכבר עשה את העמודים בשבכה באופן שתארנו ועשה אותם שני טורים והכונה אחת ממה שזכרנו קודם: וכותרות אשר על ראש העמודים׳ ר״ל שכבר עשה זה בכורות אשר על ראש העמודים והם האבנות העליונות ציור שושנים ופרחים היו עולים על ראש הכותרות באולם ארבע אמות ואחשוב שזה הציור היה נעשה בשני טורי העמודים היוצאים מן השבכה כי העמודים ההם היו נבוהים על ראש הכותרת והיה בהם צורת פרחים ושושנים: וכותרות על שני העמודים וגו׳ הם הכותרות התחתונות ר״ל האבנים התחתונים המביטים אל העמודים הגדולים וירצה בזה שכמה שהיה מהם מבים לעמודים היה טור רמונים וגם ממעל למקום ההוא מלעמת הבטן והוא אמצע לבוק שתי האבנות כי המקום ההוא בלתי רואה העמודים היה טור רמונים׳ והנה היה בכל טור מהם מאה רמונים כמו שכתוב בספר דברי הימים באמרו ואת הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמונים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכותרות אשר על פני העמודים׳ והנה הרמונים תלויים בשרשרות כמו שנזכר שם וידמה שהשרשרות שהיו שבעה לכל כותרת היו שלשה בגלה העליונה ושלשה בגלה התחתונה והאחת במקום דבוקם והיא היתה לעמת הבטן׳ והנה אמרו בזה המקום כי הרמונים היו מאתים טורים סביב אין הרצון בו שיהיו מאתים טורים כי זה אינו כמו שזכרנו אך הרצון בזה שהרמונים היו מאתים טורים סביב ר״ל שהיו מסודרים בשני טורים סביב: ויקם

רדק

לאולם ההיכל׳ כמו באולם ההיכל וכמוהו כי אים הרנתי לפצעי בפצעי ואחרים זולתו: יכין׳ מה שקרא שם לעמודים לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לאחד יכין לשון הכנה שיכון הבית לעולם כמו שאמ׳ כירח יכון עולם ובועז לשון עוז והיא מלה מורכבת בו עז כלומר שיתן האל בו עוז וקיום כמו שכאמר יי׳ עוז לעמו: ותתום׳ לפי שהיו בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמו שכתוב אמר עם כל זה שלמה מלאכת ה העמודים: ויעש את הים מוצק׳ כלומ׳ מותך בצורתו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקימו בקורנס כמו שעשו ה הכלים: עשר באמה׳ שהיה רחבו עשר אמות והקיפו שלשים אמה יסוב אותו וכל שיש ב בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח: ופקעים׳ ת׳ וצורת ביעין ובדברי הימי׳ ודמו׳ בקרים א״כ גופם היה עגול כדמות בצים ופניהם היו דמות פני בקרים ומה שאמר מתחת לשפתו אינו אומר מתחת לשפתו ממש אלא מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות כי חמש אמות היה קומת הים והשתי׳ אמות העליונות היו חלקות שלא היו בהם צורות ב בקרים ובאותן שתי אמות היה הים עגול ומתחת אותם שתי אמות היה הים מרובע השלש התחתונו׳ ולהם היה צורת בקרי׳ וזהו שאמר עשר באמה מקיפים את הים פירוש עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעי׳ אמה בעגולו מלמעלה שלשים אמה כך פירשו רבותינו ז״ל וכן נראה מפשט הפסוק: יצוקים ביצוקתו׳ הבקרים היו יצוקים כיציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך ויצוקתו שם יאמר ממנו יצוקה בשקל מלוכה גדולה: עומד על שני עשר׳ גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהיה מונח לו ארבע רוחות כנגד מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריהם מרובעים: ושפתו׳ תרגם יונתן וסיפתיה כעובד שפת כס סגלגל לקיט כשושנתא: אלפים בת יכיל׳ ובדברי הימים אומר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל פירשו רבותינו ז״ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש וכן תרגם יונתן תרין אלפין ביתין ברטיבא מחסיל כי כל כלי שעמקו חצי רחבו נגדשו משפתו ולמעלה הוא שליש ממה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך היה הים מחזיק אלפים

וקוה ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ ויצא עוד קוה המדה׳ ויעש את הים מוצק׳ לכן כה יי׳ שבתי לירושלים ברחמי׳:
והים ג׳ בקריאה וסימ׳ והים הגדול וגבול דיהושע׳ ראו הפלתי לכם דיהושע׳ והים בקעת לפניהם׳ והים

וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָוֵה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ׃ עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים צָפוֹנָה וּשְׁלֹשָׁה פֹנִים יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשָׁן אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל׃

ג׳ דסמי׳ · ב׳ הפסה · יקו׳ ג׳ כ׳ · ל׳ ק · ל׳ · ל׳ חס ודל״ה מ״ל · ב׳ וחכרו דל״ה · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ ועל ראש העמודים

וְאָקֵים יַת עַמּוּדַיָּא לְאוּלָמָא דְהֵיכְלָא וְאָקֵים יַת עַמּוּדָא מִימִינָא וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ יָכִין וְאָקֵים יַת עַמּוּדָא מִסְּמָלָא וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ בּוֹעַז׃ וְעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא עוֹבַד שׁוֹשַׁנְתָּא וּשְׁלֵימַת עֲבִידַת עַמּוּדַיָּא׃ וַעֲבַד יַת יַמָּא מַתִּיךְ עֲסַר אַמִּין מִסִּפְתֵיהּ עַד סִפְתֵיהּ סַגְלְגַל סְחוֹר סְחוֹר וַחֲמֵשׁ אַמִּין רוּמֵיהּ וְחוּט מְשַׁח תְּלָתִין אַמִּין מַקַּף לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ וְצוּרַת בֵּיעִין מִלְּרַע לְסִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר מַקְפִּין לֵיהּ עֲסַר אַמִּין מַקְפִּין יַת יַמָּא סְחוֹר סְחוֹר תְּרֵין סִדְרִין דְּצוּרַת בֵּעִין מַתְּכִין בְּאַתְּכוּתֵיהּ׃ קָאֵם עַל תְּרֵי עֲסַר תּוֹרִין תְּלָתָא אַפֵּיהוֹן לְצִפּוּנָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְדָרוֹמָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְמַעַרְבָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְמַדִּנְחָא וְיַמָּא מְתַקַּן עֲלֵיהוֹן מִלְּעֵלָּא וְכָל אֲחוֹרֵיהוֹן לְגָיו׃ וְסוּמְכֵיהּ פּוּשְׁכָא וְסִפְתֵיהּ כְּעוֹבַד שְׂפַת כַּס סַגְלְגַל לְקִיט בְּשׁוֹשַׁנְתָּא תְּרֵין אַלְפִּין בֵּיתִין בִּרְטִיבָא מַחְסֵיל׃

לרחצה הכהנים בו׳ והים עליהם מלמעלה׳ כל הנחלים הולכים אל הים: אחריהם ג׳ וסימ׳ וכל אחריהם ביתה׳ נותרו אחריהם׳ ופניהם קדמה והם משתחוים:

רשי

ועל ראש העמודים מעשה שושן׳ חצי אמה בראש כל אחד היה כותלו דק כשושן ונאר העמוד עוביו ארבע אצבעו׳ כתוב לכך לא נמנית אותה אמה ביציקת העמודי׳ בדברי הימי׳ לפי שלא היתה שוה למלאכת העמוד: עשר באמה משפתו עד שפתו׳ באמצעיתו שכל רוחב כלי עגול באמצעיתו הוא: וקו שלשי׳ באמ׳ זהו שאמר כל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח היקפו שלשים ורחבו עשר ומתוכו הוא מודד: קומתו׳ עומקו ובדברי הימי׳ הוא אומר שעשאו לרחיצת הכהני׳ לטבול בתוכו: ופקעי׳ גלף צורת ביעין תרגם יונתן: מתחת לשפתו׳ בשלש אמות תחתונות שהיו מרובעות שכך שנינו במרא דעירובין שלש תחתונות מרובעו׳ ושתים עליונו׳ עגולות ואי איפשר לך להכיל אלפים בת שהם מאה וחמשים מקוה טהרה ארבעי׳ אלא בענין זה כמו שפירשו רבותינו בעירובין ועליונות מ מרובעות והתחתונות עגולות אי אפשר לומר דכי כתיב עגול סביב משפתו לכך הוא אומ׳ בפקעים הללו עשר באמה מקיפין את הים סביב שבמקום ר ריבועו והיקפו ארבעי׳ אמה עשר אמה לכל רוח אבל במקו׳ עיגולו אי איפשר לומר עשר באמה סביב: שני טורים הפקעים יצוקי׳ ביצוקתו׳ הכל מוצק יחד לא שחבר לו את הפקעי׳ אח׳ יציקתן על ידי מסמרו׳ או על ידי דבק שקורין סולדור״א בלע״ז: וכל אחוריהם׳ שלא בקרים הללו ביתה אל תחת הים היו אחוריה׳ פונים שנים שבצפון לקראת שבדרום ושל מזרח כנגד של מערב: ועוביו טפח׳ שוליו ודופנותיו אלא שעל פיו היה דק ומרוקע ומרודד כמעשה שפת כוס שפותין בו ומצוייר פרח ושושן: אלפים בת׳ שפת אלפים סאין שהבת בת שלש סאין שנאמ׳ האיפה והבת תוכן אחד כמצאו חמשים ומאה מקוה טהרה הארבעי׳ מאות מאה מקוואות והעשרי׳ מאות חמשי׳ מקוואות ואף בשתאוך הכל לפי מדה שעיערו חכמים אמה על אמה ברום שלש אמות למקוה תמצאנו כן שלש אמות המרובעות מאה מקוואות ולשתים העגולות חמשים מקוואות שהמרובע יתר על העיגול רביעית ובדברי הימי׳ כתי׳ הים שלשת אלפים ופירשו רבותינו במלת תיכם שהגודש היה שליש בבית הקיבול: שלש

רלבג

ויקם את העומדים לאולם ההיכל׳ ר״ל שהקימם בו ולא היו נעשים׳ והנה קרא שם העמוד הימני והוא אשר לפאת דרום יכין ושם העמוד אשר לפאת צפון קרא בועז כאילו העיר בזה על סוד גדול מהכוון מענין כלי בית המקדש כמו שבארנו מעניינם בספר ואלה שמות והוא ידוע כי הש״י שם בטבע בתקופת הארבעה רומם להויות השפלות והתקופות השתים אשר השמש בהם לדרומי הם מכינות ההויות ובתקופות הכשאריות יהיה הטבע חזק ועז לעשות פעולותיו וזה מבואר נגלה בצמחים כי הם יקחו רושם מאלו התקופות יותר ממה שיקחו מהם הב״ח ולזה סמך אל זה הענין משמות העמודים של ראש העמודים מעשה שושן והנה נבאר זה באור יותר בנ״ה כזכרנו התועלות המגיעים מזה: ויעש את הים מוצק ונו׳ הנה התבאר בספר דברי הימים כי הים היה משמש לרחצה לכהנים בו ונכדי שלא יהיו המים שאינן צריכים אנו שרגלי הבקרים היו נקובים מלמטה והיו המים באים שם מלמטה נובעים מהקרקע ונכנסים שם׳ והנה זכר שהיה רחב הים משפתו אל שפתו עשר אמות והיה עגול סביב והיה חמש אמות קומתו׳ והנה אמרו שקו שלשים באמה יסוב אותו סביב הוא על דרך קירוב כי ההיקף בעגול הוא מוסיף על שלשה בשעור בקוטר כמו שביעית הקוטר בקירוב מעט ואם אמרנו שמדת הקו הסובב היא לקוחה בחלל הים הנה יהיה יותר קרוב אל האמת אך יהיה בו קירוב מעט כי עביו היה טפח ולזה יהיה קטר חללו עשר אמות פחות שליסית אמה ויהיה הקיפו בקירוב יותר על שלשים אמה אמה ושליסית אמה: ופקעים מתחת לשפתו סביב׳ הם כמו צורת ביצים כמו שזכרנו במה שקדם והיו מהם עשר באמה בדרך שהיו מהם בכל ההיקף שלש מאות ולזה היו מהם בשני הטורים שש מאות והם היו יצוקים ביציקת הים עם לא שיהיו שם מסובכים אחר כן אך בהתכת הים נעשו עמה אלו הפקעים יחד ולפי שבספר דברי הימים כתוב תמורת הפקעים בקרי׳ הנה ידמה שהיה בכל פקע צורת ראש שור יבאו המים מפיו והנה אמרו רבותי׳ ז״ל שלא היה הים עגול אלא בשפתו אך מתחת היה מרובע וזה נתבאר להם מהשעור שהיה מחזיק שהוא אלפים בת והבת היא שלש סאין כאמרו האיפה והבת תוכן אחד להם ולפי שאמה על אמה ברום שלש אמות היא מחזקת ארבעים סאה כמו שסערו חכמים הנה תהיינה אלפים בת שהם ששת אלפים סאים ארבע מאות וחמשים פעם אמה על אמה ברום אמה והנה האמה גובה מזה הים העגול אמה מהאמו׳ הנזכרי׳ כי הם כמו שבעים וארבע אמות בקירוב ולא יהיו בחמש אמות שבגובה הים כי אם שלש מאות ושבעים אמה בקירוב וזה פחות ממה שזכרנו שמכיס אמה ולזה יתחייב שתהיינה קצת האמות מרובעות וכן מצאנו במכונה שהיתה מרובעת והיה בראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב ואמרו ז״ל ששלש אמות התחתונות היה בהם הים מרובע ובשתי אמות העליונות היה עגול ובזה יתאמת מה שזכרנו בקירוב ובזה יתאות יותר מה שזכר מצורת הבקר שהיה הים מונח עליהם שהיו מהם שלשה לכל רוח׳ והנה היו פני הבקר בחוץ וראשם ואחוריהם היו נסתרים תחת הים: ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן׳ שמצוייר בו פרח׳ והנה אמר בזה המקום אלפים בת יכיל ובספר דברי הימים אמר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל ואמרו ז״ל שאשר נזכר בזה המקום הוא בלח אך ביבש יחזיק יותר מפני הגודש ויהיה אם כן גודש הים מחזיק כמו חצי השעור שמחזיק הים וזה אפשר כי שיהיה הדבר הנגדש עולה על הים שיעור רב: ויעש

ושלש באמה קומתה' של מכונ' לבד קומת האופן שהי' יושבת עליו אמה וחצי אמה וגובה המכונה אמה וחצי ארבע באמה אורך וגו' האמה נובה היתה מרובעת אבל חצי האמה היתה עגולה שנאמר ובראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב: מסגרו' להם' ראיתי במסכת ארבעים ותשע מדות המסגרות כמין טבלאות מסגרו' להם המסגרות מיד אופן ליד אופן ויד אופן הוא עץ התחוב בתוך האופן בנקב וקורי' אישי"ל בלע"ז ולארבעת האופני' במכונ' מסגרו' מכאן ומסגרות מכאן מארבע צדדין ובין זו לזו ארבע אמות רוחב ו ולמעלה סרני' כמו כ נסרים מול המסגרות השלבים מן התחתונה לעליונה ומסגרות א אחרות בין השלבי' כעין מלאכת כרעי ה המטה של בני כפר שאינן עגולי' אלא פלט למד בהם אריות ו וכרובים ואומר אני ש שהשלבים הללו כמין שליבות סולם כמין מ מקלות כתושת זקופין על המסגרו' התחתונה בסני' ושלשה בין מקל למקל ומסגרות קבועות משליבה לשליבה ו"את שליבה: ועל המסגרות אשר בין השלבי' היו מצויירין צורות אריות וצורות בקרים וכרובי':

אלפים בלא שמתמלא עד שפתו ושלשת אלפים כיבש עם הגודש משפתו ולמעלה והיה לא אמר למה עשה אותו ובדברי הימים אומר לרחצה הכהנים בו פירוש שהכהנים טובלים מטומאתן ובדברי רבותי' ז"ל והלא כלי היה ואין טבילה בכלים אמר רבי יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השוורי' פתוחים כרמונים: המכונות' המכונה היא מושב הכיור כמו שנאמר בכיור שעשה משה את הכיור ואת כנו: מסגרות להם' לכל מכונה ומכונה עם' מסגרות שיסגר הכיור בתוכה: השלבים' בדים כמין חוכקי הסולם וכן אמרו בסולם הלך אחר שליבותיו וכן ת"י שליביא: אריות' צורת אריות וצורת בקר וצורת כרובים שהם צורת אדם אלא שיש להם כנפים: ועל השלבים כן ממעל' כן הוא מושב כמו מכונה שהיתה מושב כיור וכן קטן מהמכונ' ו"ת מכונה בסיסא וכן כנתא וכן זה לא אמ' מה היו מושיבין בו ואפשר שהיו מושיבין בו קיתון: לויות מעשה מורד' להיות הוא מן ילוה אישי אלי והיו"ד תמור' וי"ו עי"ן הפעל והענין דבוק וכ"תי מדבק ור"ל כי מתח' הצורות ההם בדי נחשת קטנים לדבוקי' זה בזה והיה מעש' מורד לא שהיה מותך מורד פירו' כמו רקוע תרגום וירקעו ורדידו: וסרני נחשת' פי' כמו הפוך וכ"תי ונסרין דנחש ועניננו כמו לוחות: הכתפות יצוקות' לפי שהלויות היו מעשה רקוע אמ' כי הכתפות לא היו כן אלא מותכות היו: מעבר איש לויות' מעבר כל איש ואיש מן הלויות היו הכתפו' ואיש זה פירושו כמו ופניהם איש אל אחיו וכן בירועות אשה אל אחותה: ופיהו' פירושו כל אחד מהלויות ופיה פירושו כל אחד מהכותרות: מעשה כן' כבר פירשנו מה הוא כן: לא עגולות' מכל צדיהן לא היה בהם שום עגול אלא מרובעות היו והוצרך לומר זה לפי שהים היה מרובע מתחת ועגול ממעל: נידות

ומתחת ג' בקריא' וסים' ומתחת זרועות עולם' ומתחת הלשכות האלה' ומתחת לאריות:

וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר נְחֹשֶׁת אַרְבַּע בָּאַמָּה אֹרֶךְ הַמְּכוֹנָה הָאַחַת וְאַרְבַּע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְשָׁלֹשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתָהּ: וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּכוֹנָה מִסְגְּרֹת לָהֶם וּמִסְגְּרֹת בֵּין הַשְׁלַבִּים: וְעַל־הַמִּסְגְּרוֹת אֲשֶׁר בֵּין הַשְׁלַבִּים אֲרָיוֹת בָּקָר וּכְרוּבִים וְעַל־הַשְׁלַבִּים כֵּן מִמָּעַל וּמִתַּחַת לַאֲרָיוֹת וְלַבָּקָר לֹיוֹת מַעֲשֵׂה מוֹרָד: וְאַרְבָּעָה אוֹפַנֵּי נְחֹשֶׁת לַמְּכוֹנָה הָאַחַת וְסַרְנֵי נְחֹשֶׁת וְאַרְבָּעָה פַעֲמֹתָיו כְּתֵפֹת לָהֶם מִתַּחַת לַכִּיֹּר הַכְּתֵפֹת יְצֻקוֹת מֵעֵבֶר אִישׁ לֹיוֹת: וּפִיהוּ מִבֵּית לַכֹּתֶרֶת וָמַעְלָה בָּאַמָּה וּפִיהָ עָגֹל מַעֲשֵׂה־כֵן אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה וְגַם־עַל־פִּיהָ מִקְלָעוֹת וּמִסְגְּרֹתֵיהֶם מְרֻבָּעוֹת לֹא עֲגֻלּוֹת: וְאַרְבַּעַת הָאוֹפַנִּים לְמִתַּחַת לַמִּסְגְּרוֹת

וַעֲבַד יַת בְּסִיסַיָא עַסְרָא דִנְחָשָׁא אַרְבַּע אַמִין אוּרְכָא דִבְסִיסָא חֲדָא וְאַרְבַּע אַמִין פּוּתְיָהּ וּתְלָת אַמִין רוּמָהּ: וְדֵין עוֹבַד בְּסִיסַיָא גְּדַנְפִין לְהוֹן וּגְדַנְפִין בֵּין שְׁלִיבַיָא: וְעַל גְּדַנְפַיָא דְבֵין שְׁלִיבַיָא צִיוּר אַרְיָון תּוֹרִין וּכְרוּבִין וְעַל שְׁלִיבַיָא כַּנְתָא מִלְעֵיל וּמִלְרַע לְאַרְיָון וּלְתוֹרִין מְדַבַּק עוֹבַד כְּבוּשׁ: וְאַרְבְּעָה גַלְגַּלֵּי נְחָשָׁא לִבְסִיסָא חֲדָא וְנִסְרִין דִּנְחָשׁ וְאַרְבַּע זָוְיָתֵהּ כַּתְפִּין לְהוֹן מִלְרַע לְכִיוֹרָא כַּתְפִּין מַתְּכִין כִּכְבַשׁ עוֹבַד דְּבוּק: וּפוּמֵיהּ מִגָּיו לְקַרוֹנְתְּהוֹן וּלְעֵלָּא בְּאַמְּתָא וּפוּמֵיהּ סַגַלְגַּל עוֹבַד כַּנְתָא אַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא וְאַף עַל פּוּמָהּ קְלִיעִין וּגְדַנְפֵיהוֹן מְרַבְּעִין וְלָא סַגַלְגְּלִין: וְאַרְבְּעָא גַלְגַּלַיָא לְמִלְרַע לִגְדַנְפַיָא

ועל השלבי' כן' בסים להושיב הכיור עליו מלמעלה למסגרת אשר על ראשם ומתחת לאריות ולבקר המיוקמין על המסגרות שבין השלבים: לוית מעשה מורד' לוית כמין זכר ונקבה מחוברין זה בזה: מעשה מורד' מרודדין כמין רידוד טס דק ואין בולטין בעוביו ולא חקוקי' בסיקוע יונת' תירג' לוית מעשה מורד' מדבק עובד כיבוש סולדו"ר בלע"ז: וארבעה אופני' שנים לפניה ושנים לאחריה כדרך העגלות הגדולו': וסרני נחשת' יונתן תירגם נסרין דנחשא הם הנסרים העליונים מול המסגרות סרני כמו נסרים: וארבעה פעמותיו' של כן שעליה' כתפות להם בולטות למעלה מן הנסרים בזוית הכן ותחת הכיור היושב על הכן היו הכתפות יצוקות ללמד שמתוך הכן היו הכתפות יוצאות ביציקה אחת והכתפות מחזיקות לכיור שלא יפול למטה לתוכו של כן: מעבר איש לוית' מצד כל אחד מן הכתפות היו לזוית של זכר ונקבה מצויירות: מעבר איש' כמו איש אל אחיו האמורים בכרובים: ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה' פיהו של כן יוצא מתוך פיה של כותרת והכותרת הוא גג המכונה עשוי כמין כובע משופע מכל צדדיו ובאמצע נקבעת נקב עגול אמה וחצי אמה רוחב בעגול וסביב אותו נקב כמין היקף מחיצה חצי אמה גובה סביב וכך מפורש למטה בענין שנאמר ובראש המכונה חצי אמה קומה עגול סביב והוא קרוי פי הכותרת והכן מונח על אותו היקף ושולי הכן תחובין בתוך פי ההיקף ולמעלה הימנו הוא בולט אמה וזהו שאמור כאן ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה: ופיה עגול מעשה כן' ופיה של כותרת עגול דוגמת כן העגול: אמה וחצי האמה' רוחבה בעגול וגם על פיה מקלעות צורת פרחים: וארבעת האופנים למתחת למסגרות' שהמסגרות מיד אופן ליד אופן כמו שפירשתי: נידות

רלבג

ויעש את המכונות' הנה היו המכונות משמשות להיות מושב הכיור והכיורים היו לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בה כמו שנזכר בספר ד"ה' וזכר שכבר היה ארך המכונה בכללה ד' אמות וככה רחבה ואולם קומתה היה שלשה אמות: וזה מעשה המכונה' אחשוב שהמסגרות הם באופן המסגרת אשר סביב השלחן שתפים השלחן וכול כלי קבול והנה הצורה היתה לפי הנראה בעיני והיו מתחת המכונות ארבעה אופנים בודתם כמעשה אופן המרכבה ר"ל כמעשה אופן העגלות והיו בין האופנים כמו נסרים מנחשת נכבים עליהם ובארבעה קצותיהם היו כתפות מחוברות בהם אלו הנסרי' כדרך שיעשו האומנים בארגז' שהם עושים כתפות בארבע זויות הארגז יחוברו בהם הנסרים מקבה אל קבה והכתפות והנסרים היו עולים בגובה עד מקום מושב הכיור והבולט מהכתפו' היה מבפני' אך מבחוץ היה הכל מרובע ושוה ומחוץ מהלוחות אלו היה עושה כמין שלבים הם מעלות סלם היו מרקעים ויוצאים מהלוחות שהיו בגובה ושטחם נכחיי לשטח הקרקע ומהם יוצאים מסגרות סביבם בגובה ועל המסגרות ההם עשה צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים והם כמו צורות אדם אלא שיש להם כנפים ואלו הם הצורות שראה יחזקאל במרכבה אלא שלא זכר בזה המקום צורת נשר ומתחת למסגרות האלו השליבות שהיו מחוברות סביב הלוחות ויוצאות מהם כאילו היו מרוקעות ויוצאות מהם והנה על השלבי' האלו היה מלמעלה כן הכיור ר"ל מושבו והמסגרת העליונה היתה סובבת ומקיימת הכיור שם והיא הנקרא' כותרת והנה כן הכיור היה גבהו אמה וחצי האמה והאמה התחתונה היתה עולה ברבוע וחצי האמה העליונה היתה עגולה וגם היה כנגד הכיור אמה וחצי שאמה ועל הכתפות הנזכרות היה עומד ועל השלבי' העליונים ואחשוב שכן הכיור היה לו מתח' לוח אחד ממנו ישימוהו כלי שלם בעל בית קבול' ביאור המלות' מסגרות להם ומסגרו' בין השלבי' ר"ל שהיו להם מסגרות מלמעלה להשים בהם כן הכיור והיו מסגרו' אחרו' בין השלבי' ההם שהם כמו מעלו' סלם יוצאי' מהלוחו' המחוברי' ברבוע' ועל המסגרות אשר בין השלבי' ר"ל כי על המסגרות אשר היו בין השלבים ר"ל בין קצותם לקצתם היו צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים' ועל השלבים כן ממעל' ר"ל שעל השלבים היה מושב הכיור מלמעלה ר"ל בשלבים העליונים ומתחת לאריות ולבקר היו כמו לוחות במסגרות ההם יהיה מושבם עליהם והם מעשה רקוע יוצאים מהמסגרות אך הכרובים ידמה שהם מונחים על שפת המסגרות בעצמם ולפי זה הפירוש יהיה שב אמרו אחר זה כרובים אריות ותימורות כאמרו איש ולויות סביב אל האריות והתימורות לא אל הכרובים או יקרא הלפון וראה בזה הכרובים והאריות והבקר והנה הרצון באמרו לויות מחוברות מענין לוית חן לראשך ולי והרצון באמרו מעשה מורד מעשה רקוע' וארבעה אופני נחשת' ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת למכונה כאילו ישאו את המכונה והיו עליהם סרני נחשת והם כמו לוחות ונסרים מנחשת ולארבע זוית המחובר מהנסרים האלו היו להם כתפות עולות עד מתחת לכיור ואין הכתפות מחוברות לנסרים ההם במלאכה אך הם יצוקות עמהם ומקבה כל אחד מהנסרי' היו מחוברו' בעצמות' ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה ר"ל שפי הכיור היה עולה אמה בגובה מלפני' מהמסגרת העליונה שהיא הכותרת ומחוברת בין הכיור ולמעלה מהאמה היה פיהו עגול מעשה כן הכיור היה עגול והיה עולה בעגול עד שלמות אמה וחצי אמה בדרך שהיה שם חצי אמה עגול כמו שזכר אחר זה' וגם על פיה מקלעות ר"ל שעל שפתה היו ציורים ר"ל על שפת הכותרת והיא המסגרת העליונה' ומסגרותיהם מרובעות לא עגולות ר"ל מסגרות המכונות כלם היו מרובעות ואעפ שהיה כן הכיור עגול מלמעלה כמו שזכרנו' וארבעת האופנים למתחת למסגרות ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת לכל המסגרות: נידות

רדק

וידות האופנים · תרגומו ואשרת גלגליא : אופן המרכבה · מרכבת הקדש הנראית במראה הנבואה ליחזקאל וכ"תי מרכבת יקרא וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל בנבואתו : וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק · חשוקיהם הוא ענין כבוש והדוק וחשוריה' ענין קשירה וית וחופיהון וכיבושיהון כולא מתך : ויפתח על הלוחות · הם סרני נחשת שזכר ויאמר כי בפתוח עשר ידות ה המכונה על הלוחות : ותימורות · צורת דקלין · כמער איש ולויות סביב · כדבוק כל אחד ואחד מן הלויות שזכר למעלה ומער לשון דבוק וכן קיר ערה מגן וכן בדברי רז"ל מעורה בטרפשין וי"ו ולויות כו"ו כרדם ורכב וסוס ותולתה ובדברי רז"ל אחי כמער איש ולויות כאיש ה המעורה בלויה שלו וית כיבש חד ומדבק סחור סחור : מוצק אחד · בהתכה אחת : קצב אחד לכלהנה · לכל עשר המכונו' היה קצב אחד וקצב כמו מדה ענין דבר החתוך במדה : על כתף הבית מימין · פירוש הבית עזרת הכהנים ושם היו נתונים הכיורות : על

ומעשה י' וסי' האפנים במעשה · והיה כנור ונבל · אשר ברכו יי' צבאות · אנחנו החמר · לא יבנו ואחר ישב' כי מעמדם' השמים מספרים · לפנים הארץ יסדת · ויהי נועם יי' אלהינו ב' בו : על כתף ה' וסי' נמסר בסדר מסעי :

וְאַשְׁרָת גַּלְגַּלַיָּא בִּבְסִיסָא וְרוּמֵיהּ דְּגַלְגַּל חַד אַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא : וְעוֹבַד גַּלְגַּלַיָּא כְּעוֹבַד גַּלְגַּלֵּי מֶרְכֶּבֶת יְקָרָא אַשְׁרָתְהוֹן וְנַבֵּיהוֹן וְחוּפֵיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כּוֹלָא מַתָּךְ : וְאַרְבַּע כַּתְפִּין לְאַרְבַּע זָוְיָן דִּבְסִיסָא חֲדָא מִן בְּסִיסָא כַּתְפָּהָא : וּבְרֵישׁ בְּסִיסָא פַּלְגוּת אַמְּתָא רוּמָא סְגַלְגַּל סְחוֹר סְחוֹר וְעַל רֵישׁ בְּסִיסָא אַשְׁרָתָהָא וְגַדְנְפָהָא מִנַּהּ : וּגְלַף עַל לוּחַיָּא אַשְׁרָתָהָא וְעַל גַּדְנְפָהָא כְּרוּבִין אַרְיָן וְצוּרַת דִּקְלִין כְּבַשׁ חַד וּמַדְבַּק סְחוֹר סְחוֹר : כְּהָדָא עֲבַד יַת עֲסַר בְּסִיסַיָּא מַתָּךְ חַד מְשַׁחְתָּא חֲדָא עוֹבָדָא חַד לְכוּלְּהוֹן : וַעֲבַד עַשְׂרָא כִּיּוֹרִין דִּנְחָשָׁא אַרְבְּעִין בֵּיתִין בִּרְטִיבָא מַחְסִיל לְכִיּוֹרָא חַד אַרְבַּע אַמִּין כִּיּוֹרָא חַד כִּיּוֹרָא חַד עַל בְּסִיסָא חֲדָא לַעֲשַׂר בְּסִיסַיָּא : וִיהַב יַת בְּסִיסַיָּא חֲמֵשׁ עַל עֲבַר בֵּיתָא מִימִינָא וַחֲמֵשׁ

וִידוֹת הָאוֹפַנִּים בַּמְּכוֹנָה וְקוֹמַת הָאוֹפַן הָאֶחָד אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה : וּמַעֲשֵׂה הָאוֹפַנִּים כְּמַעֲשֵׂה אוֹפַן הַמֶּרְכָּבָה יְדוֹתָם וְגַבֵּיהֶם וְחִשֻּׁקֵיהֶם וְחִשֻּׁרֵיהֶם הַכֹּל מוּצָק : וְאַרְבַּע כְּתֵפוֹת אֶל אַרְבַּע פִּנּוֹת הַמְּכֹנָה הָאֶחָת מִן־הַמְּכֹנָה כְּתֵפֶיהָ : וּבְרֹאשׁ הַמְּכוֹנָה חֲצִי הָאַמָּה קוֹמָה עָגֹל סָבִיב וְעַל רֹאשׁ הַמְּכֹנָה יְדֹתֶיהָ וּמִסְגְּרֹתֶיהָ מִמֶּנָּה : וַיְפַתַּח עַל־הַלֻּחֹת יְדֹתֶיהָ וְעַל וּמִסְגְּרֹתֶיהָ כְּרוּבִים אֲרָיוֹת וְתִמֹרֹת כְּמַעַר־אִישׁ וְלֹיוֹת סָבִיב : כָּזֹאת עָשָׂה אֵת עֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת מוּצָק אֶחָד מִדָּה אַחַת קֶצֶב אֶחָד לְכֻלָּהְנָה : וַיַּעַשׂ עֲשָׂרָה כִיֹּרוֹת נְחֹשֶׁת אַרְבָּעִים בַּת יָכִיל הַכִּיּוֹר הָאֶחָד אַרְבַּע בָּאַמָּה הַכִּיּוֹר הָאֶחָד כִּיּוֹר אֶחָד עַל־הַמְּכוֹנָה הָאַחַת לְעֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת : וַיִּתֵּן אֶת־הַמְּכֹנוֹת חָמֵשׁ עַל־כֶּתֶף הַבַּיִת מִיָּמִין וְחָמֵשׁ

רשי

וידות האופני' · הוא עץ התחוב באופנים וקורין איישי"ל : במכונה · דביקי' ומיוקים במכונה ביציקה אחת : כמעשה אופן המרכבה' תרגם יונתן כעובד גילגלי מרכב' אופן בתוך האופן שתי וערב כמו שאמור ביחזקאל במרכב' גבוה : ידותם · איישי"ל : ונביהם · בויי"לש בלע"ז הם הנקבים : וחשוקיהם · עיגולם סבב שהוא קישורן : וחשוריהם · זרועות האופנים התחובים מגביהם לחישוקיהם שקורין ר"יש בלע"ז : וארבע כתפות · כמו שפירשתי למעלה וד' פעמותיו כתפו' להם ולא שכאן כאן שא לוי' ומן המכונ' כתפיה : חצי האמ' קומה עגול · היא מחיכה כמו שפירשתי למעלה שהו' סביב הכיכ' והאמה מרובעת : ועל ראש המכונה ידותיה · הם סרני הנחשת האמורים למעלה : ומסגרותיה ממנה · מסגרות התחתונות הוצקו עמה ולא שחיברן לאחר כן : ויפתח על הלוחות ידותיה ועל מסגרותי' התחתונות על שניהם פתח וחקק כרובים אריות ותימורות : כמער איש ולוי' · פתח סביב כזכר ונקבה ה החבוקין בזרועותיהן כן פירשו רבותינו : כמער · לשון אחיזה ודיבוק כזכר המעורה בנקבה ופירושו איש ולוייתו זכר ולוייתו ולפי משמעותו לוית לשון דיבוק סולדורא בלע"ז כמו לוית הין שם עשוית כמער איש והמער כמו שפירשנו : מוצק אחד · כשם שיצק את הראשונה כן יצק את כולם : עשרה כיורות · כתוב בדברי הימים את מעשה העולה ידיחו בם ואמר רבי כיורות הן הן סירות כמה דאת אמר ככיור אש בעצים ונו' וכן והכה בכיור : על

רלבג

וידות האופנים במכונה · הנה ידות האופנים הם בדמיון העץ התחוב באופן העגלה אשר סביבו יסובב האופן והם היו דבוקים במכונה ממנה היו יוצאים : וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה · אחשוב שקומת האופן היא קומת ידו כי ככה ינביהו המכונה מהקרקע : ידותם ונביהם וחשוקיהם וחשוריהם · הנה ידותם הם הידות שהיו האופנים תחובים בהם כמו שאמרנו ונביהם הם העגלות הגדולות שסביב האופנים כי הם על נביהם וחשוקיהם הם העגלות הקטנות שסביב ידות האופנים כי הם מדובקים ונקשרים בהם וחשוריהם הם כמו עמודים וזרועות יבאו מעגלה הקטנה על העגלה הגדולה · וכל זה היה מוצק ומחובר בהתכה לא במלאכה : המכונה כתפיה · ר"ל שהכתפות אינן מחוברות בלוחות הנחשת והם סרני הנחשת חבור מלאכותי אך היו בעצמם יוצאים מהמכונה : ובראש המכונ' חצי האמה קומה עגול סביב · ר"ל שהכן שהיה בראש המכונה שהיה חצי האמה היה עגול סביב כמו שקדם והיה זה על ראש המכונה כי מתחת היה הכל מרובע כמו שקדם · וידותיה והם השלבים ומסגרותיה אשר סביב השלבים הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה ולא היה מחובר בדרך מלאכה : ויפתח על הלוחות · ר"ל שכבר חקק וריקע סביב הלוחות כדרך שעשה מהמכונה בעצמה : ידותיה · והם השלבים : ומסגרותיה · גם כן הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה · ואחשוב שהאופנים לא היו סובבים כי היו מחוברים בהתכה עם המכונה אך הכל היה אחד מוצק · והנה זכר כי ככה גם כן היו הכרובים ואריות והתימורות שהיו על המסגרות בצד כל אחד מהם והיו מחוברים סביב הכל היה מעצם המכונה מוצק · והנה התימורות היו בצורת פקעים כמו שזכרנו כמה שקדם וידמה שהיו בצורת בקר בצד אחד מהם כמו שקדם בצורת הבקר שהיה בפקעים אשר בים · והנה הרצון באמרו כמער איש ולויות סביב שבצד כל אחד מהמסגרות היו מחוברים סביב · ויהיה הרצון באמרו כמער איש כטעם אמרו מעבר איש והרצון בו כהכלות כל איש מהם והוא בקצותיהם הם שם מחוברות סביב מעצמותם וכמוהו במערה גבע : כזאת עשה את עשר המכונות מוצק אחד · ר"ל שכל אחת מהן עם כל אלו הדברים הנלוים לה הם כלם נעשים בהתכה וכזה האופן הם מחוברים לא בדרך מלאכה והם כלם במדה אחת ובקצב אחד לא היה ביניהם שום שנוי במדה ובתמונה : ויעש עשרה כיורות נחשת · הנה הכיור היה משמש לקדש ידיו ורגליו של כהן כמו שנזכר בתורה והיה משמש להדחת מעשה העולה גם כן כמו שנזכר בספר דה"י · וזכר שקוטר הכיור היה ארבע באמה וידענו שהוא היה עגול בשפתו והיה גבהו בשיעור שיחזיק הכיור האחד ארבעים בת שהם מאה ועשרים סאין ולזה הוא מבואר שלא היה שיעור חלל הכיור כי אם תשע פעמים אמה על אמה ברום אמה : ויתן את המכונות חמש על כתף הבית מימין · הרצון בבית ההיכל ובמה שבין הכותל הדרומי וכותל העזרה שם חמשה כירות והחמשה הנשארים שם במה שבין הכותל הצפוני מן ההיכל וכותל העזרה · ואפשר שנאמר והוא יותר נכון שהבית הנזכר בזה המקום הוא חצר הכהנים וכן היה המזבח החיצון שנזכר שם בספר דה"י שהיה שעורו עשרים אמה בארך וברוחב ובעומק ושם נזכר כי הוא עשה חצר הכהנים ונתן הים מכתף הימנית קדמה ממול נגבה וזה מורה שכתף הבית הימנית הנזכר בזה המקום הוא שב אל חצר הכהנים ולפי זה הפי' השני לא נצטרך לומר שהיו הכיורים בין כותלי ההיכל וכותלי העזרה אבל יהיו לפאת מזרח מההיכל ואולם הים היה לפאת מזרחי דרומי שבחצר הכהנים והנה היה במקום היותר פחות שם לפי מה שבארנו בפרשת ויקרא ולזה היה מקום הדשן לפאת מזרח מחצר הכהנים : ויעש

על כתף הבית · כנגד כתף הבית הימנית : מכתף הבית הימני' · מסוף מצד הדרום לצד צפון וזהו קדמה מול נגב מקצוע מזרחית צפונית כנגד האויר שבין כותל צפוני של בית לצד כותל העזרה לצד צפוני קרוי ממול נגב מסוף ומרוחק מן הדרום ואין מול וממול שוין בפתרון : סירות · של נחשת לדשן את המזבח : יעי' · מגרפות של נחשת שקורין וודי"ל באשכנז לחתות בהן הדשן לתת בתוך ה הסירות : שני טורים רימונים · אחד רימוני' בטור חוצי' בפרטרו' : יציקם · התיכם והציקם כתבניתם : במעבה האדמה · בעובי גרגישתא : וינח שלמה · מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד ואחר ל לספר משקלם : חמש מימין וחמש משמאל · אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח אם כן מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש מימינ' וחמש משמאלה :

והפרח

על כתף ה' וסימ' וירד הגבל משפם · ויתן את המכונות ב' בו' משא בהמות נגב · ויביאנו במבוא אשר על צפונה · ונמסר גם בסדר מסעי : ואת הים ה' וסי' ואת הים האחד · ואת הים נתן מכתף הבית · וחברו דה"ה · ויקצץ המלך אחז · ואני מרעיש את דכה אמר יי' צבאות עוד ; גלת ז' חס' וסי' ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ

עַל־כֶּתֶף הַבַּיִת מִשְּׂמֹאלוֹ וְאֶת־הַיָּם נָתַן מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית קֵדְמָה מִמּוּל נֶגֶב׃

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֹהֶל אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃

בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאל

ל

ג' מל' · וידי חירום יפסלו · ויעש חירום · ז' חס' · ל' זונין מתחלפין · ל' חס' · ל' · מה · האהלה ק' · ל' וחס' · כ' · ל' · כ' מגל' · ז' · כ' · ג'

על עבר ביתא מסמליה וית ימא יהב מעבר ביתא מימינא קדומא מקביל דרומא :

ועבד חירם ית כיוריא וית מגרופיתא וית מזרקיא ושיצי חירם למעבד ית כל עבידתא דעבד למלכא שלמה בבית מקדשא דיי : עמודיא תרין ואנגני קרונתן די על ריש עמודיא תרתין וסרינתא תרתין לכסאה ית תרתין אנגני קרונתן דעל ריש עמודיא : וית רמוניא ארבע מאה לתרתין סרינתא תרין סדרין דרמונין לסרנתא חדא לכסאה ית תרתין אנגני קרונתן דעל אפי עמודיא : וית בסיסיא עשר וית כיורא עסרא על בסיסיא : וית ימא חד וית תורי תרי עסר תחות ימא : וית דודיא וית מגרופיתא וית מזרקיא וית כל מניא האלין כעובד מני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכא שלמה בית מקדשא דיי נחש טב : במישרי ירדנא אתכנון מלכא בעובי גרגישתא בין סכות ובין צרתן : ואצנע שלמה ית כל מניא מסגי לחדא לחדא לית סוף למתקל נחשא : ועבד שלמה ית כל מניא די בבית מקדשא דיי ית מדבחא דדהבא וית פתורא די עלותי לחם אפיא דדהבא : וית מנרתא חמש מימינא וחמש מסמלא

קדם

הנגב נתתני ג' בפסוק · וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג' בו' · עמדים שנים דמלכים קדמא דפסו' חסר וי"ו · ונמסר גם ביהושע סי' ט"ו : וינח ז' דגשין בקריא' וסי' משה את המטה · וינח יי' את הגוים · ויכתב בספר וינח · וינח שלמה את כל הכלי' · וינח את נבלתו · וינח את נערו שם · ויעש שלחנות · ונמסר גם בסדר קרח : מאד מאד ו' בקריאה וסימ' והמים גברו מאד מאד על הארץ · ויפרץ האיש מאד מאד · טובה הארץ מאד מאד · וינח שלמה את כל הכלים · וייראו מאד מאד · והגבאתי כאשר צויתי : ואת השלחן ג' בקריאה וסימ' ואת כל כליו · וחברו ואת השלחן · ויעש שלמה את כל הכלים :

רלבג

ויעש חירם את הכיורות · הרצון בו הסירות וכן אמר אח' זה ואת הסירות ואת היעים וכן כתוב ב בדברי הימים בשני אלו המקומות והנה ענין אלו הכיורות הוא מ מענין אמרו והנה בכיור או בדוד והנה אלו הסירות היו מ משמשות לשים בהם דשן המזבח : ואת היעים · הם מגרפו' של נחשת לדשן בהם המזבח : ואת המזרקות · הם כלים יקבלו בהם הדם ל להזות על המזבח : ואת כל הכלים האלה · קרי וכתוב הכלים ה האהל והנה תרגם יונתן לפי הכתב שאלו הכלים היו נעשים ה בצורה שעשאם משה באהל ומזה אמרו ואת כל הכלים האהל כאילו אמר את כלי הכלים כלי האהל וכמוהו רבים בלשוננו : נחשת ממורט · ר"ל צרוף ונקי מכל סיג : בככר הירדן · ר"ל במישור הירדן : במעבה האדמה · ר"ל שחפר בעובי האדמה צורת הדפוסים להתיך את כל הכלים האלה כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך : וינח שלמה את כל הכלים · ר"ל כי מרוב משקלם הניח שלמה מלחקור על משקלם כמה היה : ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית יי' · ר"ל אשר בבית יי' : את מזבח הזהב · הוא מזבח הקטורת אשר היה בהיכל : ואת השולחן אשר עליו לחם הפנים זהב · כבר התבאר בספר דברי הימים כי שלמה עשה עשרה שולחנות והניחם בהיכל וחמשה מימין וחמשה משמאל שיהיו קצת השולחנות לפאת צפון וקצתם לפאת דרום כי כבר התבאר מדברי התורה שמקום השולחן היה בצפון והמנורה היה בדרום אבל הרצון בזה שלפאת צפון שם השלחנות בשתי שורות השורה האחת לפאת ימין מהאחר' וכן ראוי שנבין מענין המכונות והנה לא זכר מעשה השולחן והמנורות לפי שכבר עשאם באופן שנזכר בתורה :

לפני

רדק

על כתף הבית מימין · פירוש מימין הבית וכן משמאלו משמאל הבית או יהיה פירו' מימין כיור שעשה משה ומשמאלו והכיורים היו לרחוץ מהם הכהנים ידיהם ורגליהם ולהדיח בהם מעשה העולה כמו שאומר בדברי הימים : ואת הים · הים היה גם כן נתון בעזרה וכן כתוב בדברי הימים ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה וגו' · ואומר ואת הים נתן מכתף הימנית קדמ' וגו' פירו' נתן הים בעזר' לצד דרום מסוף כלפי מזרח : ואת כל הכלים האהל · כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתוב ר"ל כענין אותם הכלי' שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית ה המקד' וכן תרגם יונתן כל מאניא האילין כעובד מאני משכנא ד דעבד משה כן עבד חירם למלכ' שלמה בית מקדשא דיי' : ממורט · זך ונקי מכל תלואה ומכל סיג : בככר הירדן · כתרגומו במישרי ירדנא : במעבה האדמה · תרגומו בעובי גרגישתא והגרגישתא היא ה העפר הטוב אשר ממנו יעשו ה הכורים לצקת בהם ובככר ה הירדן היה שם מקום לצקת בו : בין סכות ובין צרתן · ובדברי הימים צרדתה ושני שמות היו לו והעפר ההוא טוב להתכה ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם : וינח שלמה · הניח מלשקלם מרב מאד מאד לא נחקר מ משקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם ויונתן תרגם ואצנע שלמה כלומר הניחם ממקום יציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם : ואת השלחן · שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ויעש שלחנות עשרה ואו' ואת השלחנו' ועליהם לחם הפנים : חמש מימין וחמש משמאל · פי' מימין מנורת משה הניח חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורו' היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומ' בדברי הימים על השלחנו' שהניח חמש מימין וחמש משמאל ופירושו כמו במנורות חמש מימין שלחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנו' היו מסדרין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז"ל הנראה מן ה הפסוקים כן הוא :

והפרח

רשי

והפרחי של מנורה: והנרות, בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה: והמלקחים, שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן: והסיפו׳ כלי של מיני זמר הן וכן מזמרת המזרקות והסיפות לקבל דם והכפות לבזיכי לבונה: מחתות, לחתות בהן תרומת הדשן ונחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטרת:

והפותות, מפתחות שמעתי שמפתין בהם את המנעול: לדלתות הבית, שהוא קדש קדשי׳: לדלתי הבי׳ שהו׳ להיכל כל פיתותיהן היו זהב: את קדשי דוד אביו, מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו ומדר׳ אגדה שלא רצה שלמ׳ לתת מאותו הקדש לבניין הבית ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרין לפי שהיה יודע שסופו ליחרב לפי שלא יהו האומות אומרין קשה יראתם שלקח׳ נקמתם מן הבית שנבנה מן גזילות וחבלות שגזל מהם דוד ויש אומרים כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו ג׳ שנים שנה אחר שנה והיה לו לגנוז ההקדשות הללו להחיו׳ בהן עניי ישראל: נשיאי האבות לבני ישראל, של בני ישראל: מעיר דוד, שכתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום: בירח האיתנים, תרגם יונתן בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא שביעאה משניתנה תורה וכתוב בניסן שהו׳ ראש חדשי׳ נקרא תשרי שביעי:

ואת אהל מועד, שעשה משה ונגנז שלמה משכנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה: אשר באהל, אשר נטה דוד לארון: כנפי

רדק

הפרח, פרחי המנורה שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבע בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים: והספות, הם כלים עשוים בתכונת הכדים ואפשר שהם הנקראים בדברי רז״ל קיתון קיתונות ות״י וקולית ותרגם אנקלוס וכדה על שכמה וקולתה: והמזמרות, כלי׳ שמזמרי׳ בהם: והפותו׳ לדלתות הבית, ת״י ומונלסיא והם צירי הדלתות ואומר כי צירי הדלתות של הבית הפנימי שהוא הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתו׳ היו מעץ מצופו׳ זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי׳ הבי׳ שזכר כי אמר לדלתות הבית ופירו׳ לדלתו׳ שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בסת׳ באותם הבתים כי אין כתוב ולהיכל אלא להיכל בלא וי״ו והספרים שכתוב בהם וי״ו טעות הוא: ויבא שלמה, מה שהקדיש אביו כתן ממנו בבנין הבי׳ לכבוד אביו כי לא היה צריך לאותו הקדש כי לרוב היה לו כסף וזהב ונחשת אך לכבוד דוד אביו נתן ממנו במלאכת בית המקדש והשאר נתן באוצרו׳ בית יי׳ ופירו׳ ואת כל הכלי׳ כלי זהב וכלי כסף וכלי נחשת שלקח דוד מהדרעזר ומשאר הגוי׳ כמו שכתוב למעלה, ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי דוד אביו דבר במלאכת בית המקד׳ יה לפי שידע שלמ׳ שסופו ליחרב שלא יהו אומרים אומות העולם מפני שהיה בנין הבית מחמס ומגזולות שגזל דוד לפיכך חרב וי״א כך אמ׳ שלמה רעב היה בימי אבא שלש שנים שנה אחרי שנה והיה לו לגזוז ההקדשות האלה להחיות בהן עניי ישראל יהיו שמורין לעת צורך: מעיר דוד, כי שם העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום: בירח האיתנים, שבו אוספים הפירו׳ והתבואות לבית כמו שנקרא חג האסיף לזה הטעם וכן איתנים לשון חוזק שהתבואות והפירות חיי האדם ורבנו׳ ז״ל שאמרו חדש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ ויהם שאמרו שהוא חזק המצות שיש בזה החדש חגים ומצות וי״ת בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמא׳ בחגא וכען הוא ירחא שביעאה כלו׳ כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל יתברך החדש הזה לכם ראש חדשים לכם מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא ראשון: בחג, קודם חג הסכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש והחג שבעת ימים קוד׳ חג הסוכות הוא שנקהלו בירושלם כמו שנפרש: וישאו הכהנים את ארון יי׳, אמרו רבותינו ז״ל בשלשה מקומות נשאו הכהני׳ את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלו׳ ועתה כשהכניסוהו לבית המקדש לקדש הקדשי׳ והם לא זכרו זה המקום אולי בכלל החזירוהו למקומו הוא: את ארון יי׳ ואת אהל מועד, את ארון יי׳ מציון כמו שאמ׳ ואת אהל מועד מגבעון כי שם היה:

הכהנים

מסורה

ותשלם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ותשלם כל המלאכה דמלכים׳ ואחרו דה״י ותשלם החומה בעשרים: ואת הכלים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ותשלם כל המלאכה אשר עשה׳ ואשקלה להם׳ ויתן יי׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת

מקרא

לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר׃ וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לְהֵיכָל זָהָב׃ וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃

ח

א אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃ וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל

תרגום

קֳדָם בֵּית כַּפּוּרֵי דַהֲבָא טָבָא וְשׁוֹשַׁנְתָּא וּבוֹצִינַיָּא נִצְבְּתַיָּא דַהֲבָא׃ וְקוּלַיָּא וּמְזַמְּרַיָּא וּמִזְרְקַיָּא וּבַזִיכַיָּא וּמַחְתְּיָתָא דַהֲבָא טָבָא וּמוּנְלְסַיָּא לְדָשֵׁי בֵּית נַוָּאָה לְקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא לְדָשֵׁי בֵּיתָא לְהֵיכְלָא דַהֲבָא׃ וּשְׁלִימַת כָּל עֲבִידְתָּא דַּעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְאַיְתִי שְׁלֹמֹה יַת קוּדְשֵׁי דָוִד אֲבוּהִי יַת כַּסְפָּא וְיַת דַּהֲבָא וְיַת מָנַיָּא יְהַב בְּאוֹצְרֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ בְּכֵן כְּנַשׁ שְׁלֹמֹה יַת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְיַת כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא רַבְרְבֵי אֲבָהָתָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לִירוּשְׁלֶם לְאַסָּקָא יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ מִקַּרְתָּא דְדָוִד הִיא צִיּוֹן׃ וְאִתְכַּנַּשׁוּ לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בְּיַרְחָא דְעַתִּיקַיָּא דְּקָרַן לֵיהּ יַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַגָּא וּכְעַן הוּא יַרְחָא שְׁבִיעָאָה׃ וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וּנְטַלוּ כַּהֲנַיָּא יַת אֲרוֹנָא׃ וְאַסִּיקוּ יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ וְיַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת כָּל מָנֵי קוּדְשָׁא דִּי בְמַשְׁכְּנָא

מסורה

כלי בית: בירח ד׳ וסי׳ נמסר לעי׳ בסיפרא סימן ז׳: באהל ו׳ קמץ וסימ׳ בלשון תרגום שרה עלת בעננא דנשיא בקיטא דארונא׳ ופי׳ נמסר בסדר חקת התורה ובספר שפטים סימן ה׳:

רלבג

לפני הדביר זהב סגור, הנה מפני שהשולחנות הם גם כן לפני הדביר ולא זכר זה אלא במנורות ידענו שהמנורות יותר קרובות מקדש הקדשים מהשלחנות והם היו כנגד הארון כי לפני יי׳ היו כמו שהתבאר מדברי התורה ומה שאמר והפרח והנרות והמלקחים זהב אין הרצון בו שלא יהיה השאר גם כן זהב אבל הרצון בו שעד פרחה שהיה בסוף ירכה ועד הנרות שהיו בקנה המנורה השני הכל היה זהב וכן המלקחים היו זהב כמו שהוגבל בתורה וככה אמר בתורה עד ירכה עד פרחה זהב טהור: זהב סגור, ר״ל בקי נמזוקק וידמה שזיקוקו היה בשיסגרוהו תוך הכור באש עם דברים יוציאו ממנו שיגיו בעשן ולזה נקרא סגור: והספות, הם בדמיון כדים העשויים לשים בהם יין: והמזמרות, הם כלי זמר עשויים מזהב׳ ואפשר שיהיו גם כן הספות מינים אחרים מכלי זמר: והמזרקות, הם לקבל הדם ואחשוב שהיו משמשים לדם קדשים אשר יובא אל הקדש פנימה: והכפות, הם לשים בהם מלא קומץ לבונה להקטיר: והמחתות, הם לחתות בהם נחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הזהב: והפותות לדלתות הבית, ר״ל מה שיכנס ציר הדלת בו שהוא מחובר לדלת׳ הנה זה היה בדביר ובהיכל מזהב: ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יי׳, למדנו מזה המקום כי שלמה עשה משלו את הבית הגדול הזה ואולם הקדשות דוד אביו שם באוצרות בית יי׳ וידמה שלזאת הסבה לא התחיל לבנין הבית תכף מלכו כי בשנה הרביעית החל הבנין כמו שקדם והיה זה כן כדי שיבנהו משלו לא מאוצרות דוד אביו אשר הקדיש אותם ליי׳ וכאילו היה זה מכוון מהש״י כמו שלא רצה שיבנהו דוד כי דמים רבים שפך כן לא הספים שיבנה מאשר אסף דוד משלל הגוים במלחמה אך שלמה שהיה איש שלום והיה מה שקבץ מהממון מקובץ עם השלום כי בחר השם ית׳ לבנותו במה שקבץ מהממון עם השלום׳ והנה ספר שכבר הקהיל שלמה אליו את זקני ישראל והם השופטים והחכמים והם הנשיאים להעלות ארון ברית יי׳ מעיר דוד ולהביאו בקדש הקדשים׳ וזכר שכבר היה זה בירח האיתנים והוא חדש תשרי בחג הסוכות ואחשוב שקראו ירח האיתנים כי בו המועדים היותר חזקים והיותר מיישרים אל השלמות לפי מה שבארנו בבאורנו לדברי התורה ובפרשת פנחס באורנו רוב זה הענין׳ וזכר כי שם היו כל זקני ישראל לכבוד הש״י ולא נשאו הלויים את הארון רק הכהנים ואע״פ שהיה נשיאת הארון מעבודת בית המקדש לא הסכימו בזה המקום שישאו אותו הלויים לפי שהכוונה היתה להביאו בבית קדשי הקדשים והוא הדביר אשר לא הותר להכנס בו כי אם כהן גדול יום אחד בשנה וכאשר לא היה אפשר שישא הכהן הגדול לבדו הארון היה יותר ראוי שיכנסו שם הכהנים משיכנסו שם הלוים׳ ואולם בספר ד״ה כתוב שהלויים נשאו אותו והנה הרצון בו כהנים כי מצאנו שנקראו הכהנים לויים במקומות מה׳ ומזה המקום יש ללמוד כי כשיביא ההכרח לתקן בית קדש הקדשים ראוי לבחור תחלה שיתוקן על יד כהן גדול אם אפשר זה ואם לא היה אפשר זה יתוקן על ידי כהנים והנה אם אין מהם יודע לתקן כתיר זה ללויים וכן ממדרגה למדרגה שפלה ממנה׳ והנה העלו עם זה אהל מועד שעשאה במדבר על יד משה וכל כלי הקדש אשר היו באהל אשר הכין דוד לתת שם את ארון האלהים והנה היו נכללים בכלים ההם הכלים שעשה משה׳

והנה

רשי

כנפי הכרובים' אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובי' של כפורת שעל הארון: אל מקום הארון: אל קיר מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין: ויראו ראשי הבדים' בפרוכת שכנגד הפתח בולטים בה כמו שני דדי אשה. יכול יהיו מקרעין בה תלמוד לומר ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כמין שני דדי אשה כענין שנאמר בין שדי ילין: בצאת הכהנים מן הקדש' הכהני' שהכניסו הארון לדביר כשיצאו שרתה שכינה בהיכל: אז אמ' שלמה' כשראה הענן עתה רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שאמרת הבטיח לבא ולשכן בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת כך שנויה בספרי: לשבתך עולמים' שמשנבחרה לא הותרו הבמות ולא שרתה עוד שכינה במקום אחר:

רלבג

והנה הארון נשאו הכהנים ונשאו הכלים שהיה נכון שישאום הלוים נשאו אותם הלוים' וזכר כי המלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו והם ראשי העם ותקיפיו היו מזבחים צאן ובקר לרוב מאד לפני הארון בהיות הכהנים מועדי' בהעלאת הארון למקומו והכהנים הביאו הארון אל דביר הבית שהוא קדש הקדשים תחת כנפי הכרובים שעשו שם שהיו נוגעים בכנפיה' בכותל רוב הדביר והיו נוגעים כנף זה בכנף זה וביאר שבין הכרובים האלו תחת כנפיה' היה מקו' הארון בדרך שסככו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה כי גובה הכרובים ההם היה עשר אמות כמו שקדם' והנה הבדים היו תמיד בארון והזהירה התורה שלא יסורו ממנו ולזה היו תמיד שם: ויאריכו הבדים' אחשוב שאלו הבדים אינם הבדים שעשה משה ולזה אמר ויאריכו הבדי' שעשו אותם יותר ארוכים ממה שהיו משל משה כי שיעור קדש הקדשים לא היה אז כי אם עשר אמות ועתה היה שיעורו עשרים אמה ולזה אמר שככר היו נראים ראשי הבדים מן הקדש אל פני הדביר והוא פתח קדש הקדשים ולא היו נראים החוצה בהיכל אך היו מגיעים עד פני הדביר ולזה היו מגיעים בעובי הכותל ושם היתה פרוכת להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשי' אף על פי שהיו שם דלתות כי לא היה אפשר לסגרם כי הבדי' ימנעו מזה: אין בארון רק שני לוחות האבנים' זה לא ישלול שלא היו שם הדברים שנזכרו בתורה שהם מונחים בו כמו מטה אהרן וצנצנת המן אך שלל בזה שלא היה שם מהתורה רק עשרת הדברים כי הם מקיפים בכח על התורה כמו שבארנו בפרש' יתרו: ויהי בצאת הכהנים מן הקדש' זכר בספר ד"ה כי כל הכהנים התקדשו לא שמרו בזה דבר המחלקות לרוב הזבחים והעולות שנעשו שם' והלוים היו משוררי' להודות ליי' בפה ובכלי זמר' והכהנים מחצצרים בחצוצרות כי זה היתה עבודתן שלא יותר העצומה כי אם על יד כהן כמו שנתבאר בתורה וזה כלו היה בעת העלות העולות וזבחם הזבחים' והנה בעת ההיא שרתה השכינה על בית יי' ונראה שם כבוד יי' בענן עד שלא יכלו הכהני' לעמוד לשרת במזבח מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי': אז אמר שלמה, הנה אמרו לשכן בערפל יאות לפי הנגלה ולפי המשל אמנם לפי הנגלה הרצון בו כי הש"י אמ' להראות כבוד שכינתו בענן וערפל בבית הקדו' הזה ואולם לפי המשל הרצון בו שהש"י אמ' להסתיר שכינתו ולהסתירו בזה העולם השפל שהוא חשך וערפל: בנה בניתי זבול לך' אמר על בזה המשל להתמדת הראות שכינת הש"י בבית המקדש יותר ממה שיתראה בשאר המקומות שהוא בנה שידור בו הש"י ויהיה מכון לשבתו לנצח כאמרו זאת מנוחתי עדי עד וזה כי אחר שנגלה זה המקום הקדוש נאסרה העבודה בזולת המקום ההוא כמו שנתבאר בתורה כאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה והנחלה:

וכל עדת ג' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בהעלותך: יראו ה' בקריא' וסי' את חג המצות תשמור קדמ' ופטר חמור תפדה בשה ואם לא' ופני לא יראו' ולא יראה החוצה ויהיו שם' וחברו דדברי הימים' וחד ויראו לפניך

וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ ה וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃ וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃ בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃

לשכן ז' חס' וא' מל' שהאריך בערפ' וחברו'

מראינו ומראה הילדים: לחת האבנים ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר עקב: לשבתך ג' בקריא' וסי' מכון לשבתך פעלת יי' מכון לשבתך עולמים' וחברו דדברי הימים' אנ"ך:

תרגום

וְאַסִיקוּ יָתְהוֹן כָּהֲנַיָא וְלֵיוָאֵי׃ וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְכָל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְאִזְדַמַנוּ עֲלוֹהִי קָיְמִין עִמֵיהּ קֳדָם אֲרוֹנָא מְנַכְּסִין עָן וְתוֹרִין דְלָא יִתְחַשְׁבוּן וְלָא יִתְמְנוּן מִסְגֵי׃ וְאָעִילוּ כָהֲנַיָא יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ לְאַתְרֵיהּ לְבֵית כַּפּוּרֵי דִי מְתַקֵין לֵיהּ בְּגוֹ בֵיתָא לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא לִתְחוֹת כַּנְפֵי כְרוּבַיָא׃ אֲרֵי כְרוּבַיָא פְּרִיסָן גַדְפֵיהוֹן עַל אֲתַר אֲרוֹנָא וּמַטְלִין כְּרוּבַיָא עַל אֲרוֹנָא וְעַל אֲרִיחוֹהִי מִלְעֵלָא׃ וַאֲרִיכוּן אֲרִיחַיָא וּמִתְחַזַן רֵישֵׁי אֲרִיחַיָא מִן קוּדְשָׁא עַל אַפֵּי בֵית כַּפּוּרֵי וְלָא מִתְחַזַן לְבָרָא וַהֲווֹ תַמָן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ לֵית בַּאֲרוֹנָא לְחוֹד תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא דְאַצְנַע תַּמָן מֹשֶׁה בְּחוֹרֵב דִי עֲלֵיהוֹן כְּתִיבִין עַשְׂרָא פִּתְגָמֵי קְיָמָא דִגְזַר יְיָ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַהֲוָה בְּמִפַּק כָּהֲנַיָא מִן קוּדְשָׁא וַעֲנַן אִמְטְתָא אִתְמְלֵי יָת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ וְלָא יְכִילוּ כָהֲנַיָא לְמֵיקָם לְשַׁמָשָׁא מִן קֳדָם עֲנָנָא אֲרֵי אִתְמְלֵי יְקָרָא דַיְיָ יָת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ בְּכֵן אֲמַר שְׁלֹמֹה יְיָ אִתְרְעִי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֶם׃ מִבְנָא בְנֵיתִי בֵּית מַקְדְשָׁא קֳדָמָךְ אֲתַר מְתַקַן לְבֵית שְׁכִנְתָּךְ עָלְמִין׃

רדק

הכהנים והלוים' הכהנים הארון והלויים את אהל מועד וכלי הקדש אשר באהל והאהל מועד נגנז באוצרות בית האלהים' אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית: אל תחת כנפי הכרובים' הכרובים הבנים בתחילה והכרובים האלה שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומר בדברי הימים ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובים שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפורת על הארון והיה מכס' הארון כמו שהיה מתחילה אבל אלו הכרובי' היו כנפיהם גבוהים על הארון כי חמש אמות היה קומת הכרוב ואין צריך לגוף הכרובים שהיה עומד בכם כי הגוף תחת הכנפי' ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרי' ומנורות ושלחנות וכלים אחרים כי הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד אביו כמו שכתוב בד"ה שאמר לו דוד הכל בכת' מיד יי' עלי השכיל כל מלאכת התבנית: ויאריכו הבדים' האריכו אותם לחוץ כלומ' שמשכו אות' כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדי' כתוכי' בארון בשוה שהיו עודפי' אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשוא בכתף האריכו הבדי' ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה ככנס שם כהן גדול ביום הכפורי' להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכ' האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצ' לפני הדביר ואם תאמר והלא אורך הבדי' לא היה אלא עשר אמות ולא נאמר בתורה שהיו נראים חוץ לפרכת והדביר היה רחבו עשרי' אמה א"כ אע"פ שמשכו אות' היאך נראו עדיין על פני הדביר נאמר כי לא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדי' על פני הדביר כשמשכו אותם כלפי חוץ ואין צריך לומר כי מקום ארון אינו מן המדה ובכם היה עומד שהרי בתוך המדה היה תחת כנפי הכרובי' בתוך עשרי' אמה ולא היה ממנו עם' אמה לכל רוח: ויהיו שם עד היום הזה' שלא הסירו אותם עוד מן הארון כמו שכתוב לא יסורו ממנו וגם לא החזירו אותם לאחוריהם אלא היו משוכי' לפני הדביר לעולם וזהו עד היום הזה אכ"ל דלתו' שער הדביר לא היו נסגרות לפיכ' הוצרך שלמה לעשות פרכת להיות מבדילו: אין בארון' זה ראייה כי לא היו בארון לא שברי לחו' ולא ס"ת וארון שבו ס"ת כד' כי נתנוהו באוצרות בית יי' עם אהל מועד ועם הכלי' וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ס"ת מצאתי בבית יי' נרא' כי לא היה במקום שהיו רגילי' בו ולא היו יודעי' אותו שם באותו הדור: אשר כרת יי'' כמו שת"י די עלויהון כתיבין עשר' פתגמי קיימא דגזר יי' עם בני ישראל: בצאת הכהנים' שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד יי' בענן: אז אמר שלמה' אז נראה שסכן הכבוד בבית הזה שאמר יי' שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישר' והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעבדו וכמו שאמ' כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עולמי' ות"י יי' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם תרגם בערפל בירושלם כלו' מקו' שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד: לשבתך עולמים' כי בגלגל ושילה ונוב ובגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר אשר נאמר עליו אל המקו' אשר יבחר יי' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו עליו וקראו יי' יראה ונאמר בהר יי' יראה כי באותו ההר יראה לדורות ודוד כשראה שנעתר שם וירד אש על עולתו אש מן השמי' ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: ויסב

רלבג

ויסב המלך את פניו ויברך · הנה לא זכר בזה המקום ברכה אשר ברכם אך הסב פניו להם בברכה כי המברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין וזה מבואר בנפשו וכן מבאנו הענין בברכת כהנים: וכל קהל ישראל עומד · למדנו מזה שאין ראוי ליסב בעזרה וידמה מזה שסלמה היה יושב ולזה יתבאר שמלכי בית דוד הותר להם ליסב בעזרה: ובידו מלא · ר"ל שהש"י השלים בידו ובכחו מה שייעד בפיו: לבנות בית לשם יי' וגו' עד בהוציאו אותם מארץ מצרים · למדנו מזה שבנין בית המקדש ראוי שיבנה בבית קדש הקדשים מקום לכונה שיעמוד שם הארון: ויעמד שלמה לפני מזבח יי' · אחשוב שהיה עומד בעזרה גדולה שהיא עזרת ישראל כנגד מזבח החיצון שהיה בחצר הכהנים כשהתפלל זאת התפלה או בא בחצר הכהנים לפני מזבח החיצון והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב כי לא יתקרב לש"י מפני בואו מהעזר' אל פני המזבח האלהים אם לא שנאמ' כי מפני שהיה מקום המזבח נבחר כמו שנראה מענין מה שנזכר בסוף ספר שמואל השכים שלמה לבא שם כדי שתהיה תפלתו יותר נשמעת: ויאמר יי' אלהי ישראל אין כמוך אלהים · ר"ל אתה הש"י המנהיג ישרא' ומשגיח בם הנה אין כמוך אלהים במנהיגים הנבדלים אשר בשמים ממעל והם מניעי הגרמים השמימיים: ואשר על הארץ מתחת · והוא השכל הפועל כי מה שינהיגוהו אשר הוא מסובב ממך היא הנהגה חלקית כמו שבארנו בחמשי מספ' מלחמות השם אך הנהגתך היא כוללת ומקפת בכל: שומר הברי' והחסד לעבדיך · זכר כי בזה הו' יותר ההבדל שבין הנהגת השם ית' ובין הנהג' של העלולים ממנו וזה כי הוא מקיים הברית והחסד לעבדיו ההולכי' לפני הש"י בכל לבם על צד ההשגחה הפרטית וזה דבר לא יוכל עליו אחד משאר הנבדלים העלולים ממנו · והנה הרצון באמרו הברית והחסד הברית שהוא על צד החסד והו' אשר יהיה מצד ההשגחה הפרטי' וכבר יוכר זה הברית שכבר יהיה בו תנאי והוא שיהיה המקבל באופן שיהיה דבק בש"י וזהו אמרו לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם ולזה גם כן אמר רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני: כי

וכל קהל ג' בקריאה וסימ' ויסב המלך את פניו דמלכים · וחברו דה"י · וישלחו ויקראו: ואשב ה' וסימ' נמסר בסדר עקב: ואשם ה' חס' יוד בקריא' וסימ' ואשם הנזם על אפה והצמידים · ואשם את הלוחות בארון אשר עשיתי · ואשם שם מקום לארון דמלכים · ואשם השק על מתני · ואשם דברי בפיך:

ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עמד: ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר: מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל: ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל: ויאמר יהוה אל דוד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך: רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי: ויקם יהוה את דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב על כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל: ואשם שם מקום לארון אשר שם ברית יהוה אשר כרת עם אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים: ויעמד שלמה לפני מזבח יהוה נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים: ויאמר יהוה אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם: אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה: ועתה יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני: ועתה אלהי ישראל יאמן נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי:

ואסחר מלכא ית אפוהי ובריך ית כל קהלא דישראל וכל קהלא דישראל קאים: ואמר בריך יי אלהא דישראל די גזר במימריה עם דוד אבא וברעותיה קים למימר: מן יומא די אפקית ית עמי ית ישראל ממצרים לא אתרעתי בקרתא מכל שבטיא דישראל למבני ביתא לאשראה שכנתי תמן ואתרעיתי בדוד למהוי מלכא על עמי ישראל: והוה בלבא דדוד אבא למבני ביתא לשמא דיי אלהא דישראל: ואמר יי לדוד אבא חלף די הוה עם לבך למבני ביתא לשמי אתקינתא ארי הוה עם לבך: לחוד את לא תבני ביתא אלהן בר דתוליד הוא יבני ביתא לשמי: וקים יי ית פתגמיה דמליל וקמית תחות דוד אבא ויתבית על כורסי מלכותא דישראל כמא דמליל יי ובניתי ביתא לשמא דיי אלהא דישראל: ושויתי תמן אתר מתקן לארונא די ביה מחתין תרין לוחי אבניא די עליהון קימא דיי די גזר עם אבהתנא באפקותיה יתהון מארעא דמצרים: וקם שלמה קדם מדבחא דיי לקביל כל קהלא דישראל ופרס ידוהי בצלו לצית שמיא: ואמר יי אלהא דישראל לית בר מנך את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעלא ושליט על ארעא מלרע נטר קימא וחסדא לעבדך די מהלכין קדמך בכל לבהון: די נטרת לעבדך דוד אבא ית דמלילתא ליה וגזרתא במימרך וברעותך קיימת ביומא הדין: וכען יי אלהא דישראל טר לעבדך דוד אבא ית דמלילתא ליה למימר לא יפסוק לך גבר מן קדמי יתיב על כורסי מלכותא דישראל לחוד אם יטרון בנך ית אורחתהון להלכא קדמי כמא דהלכתא קדמי: וכען אלהא דישראל יתקימון כען פתגמיא די מלילתא לעבדך דוד אבא:

רדק

ויברך · לא נכתבה הברכה שברכם אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואח' שברכם נתן הודאה לאל ואמר ברוך יי' אלהי ישר' אשר דבר בפיו כלומר מה שדבר בפיו אל דוד אבי כן קיים לי וזהו שאמ' ובידו מלא וי"ו ובידו כנוי כנגד האל ית' וכן אמר למטה ובידך מלאתי ר"ל בכחו וביכולתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו ות"י וברעותי' קיי' ומלת לאמר שב אל בפיו: ואבחר בדוד · למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומ' ואבחר בירוש' אלא פירו' כי לא הודעתי בחירתי בירושלם עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלם כשנעתרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים: ואשים שם מקום לארון · והוא הדביר: לפני מזבח יי' · מזבח הנחשת שעשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים כי עשה מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו: נגד כל קהל ישראל · בדברי הימים אומר כי עשה כיור נחשת חמש אמות רחבו ושלש אמות קומתו ונתנהו בעזרה ויעמוד עליו נגד כל קהל ישר' ויברך עליו על ברכיו ויפרש כפיו השמים: שומר הברית והחסד · שכרת עם האבות: לעבדיך · לזרעם אחריהם: דבריך · כתיב על הפרט וקרי דברך על הכלל: כי

רשי

אשר דבר בפיו · שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא · קיים את דברו בידו הטובה: מן היום וגו' · את זו דבר אל דוד אבי: ויעמד שלמה לפני מזבח יי' · כתו' בדברי הימי' כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה ויעמד עליו ויברך על ברכיו: שומר הברית · ממתין ונוכר לשמור הברית והחסד לקיים הבטחתו: אשר שמרת · לשון אמונת הבטחה: האמנס

האמנ׳ לשון תמיה: לא יכלכלוך׳ לא יכילוך: אשר יחטא איש לרעהו׳ בועל אשת איש: ונשא בו אלה׳ כמו שאמ׳ בודקין אותה כך המים בודקין אותו: ובא אלה לפני מזבחך׳ והעמיד הכהן את האשה לפני יי׳: לתת דרכו בראשו׳ וצבתה בטנה וגו׳: ולהצדיק צדיק׳ ונקתה ונזרעה זרע כך כלם בתוספתא דסוטה: ונשא בו׳ לשון נושה: והודו את שמך׳ שחייב אדם לברך על הרעה: כי תענם׳ למען תענם כי משמש לשון אשר: ירקון

כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃ וּפָנִיתָ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל־הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם׃ לִהְיוֹת עֵינֶךָ פְתֻחֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה לַיְלָה וָיוֹם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם לִשְׁמֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ וְשָׁמַעְתָּ אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִּשְׁמַע אֶל־מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלָחְתָּ׃ אֵת אֲשֶׁר יֶחֱטָא אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְנָשָׁא־בוֹ אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ וּבָא אָלָה לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְעָשִׂיתָ וְשָׁפַטְתָּ אֶת־עֲבָדֶיךָ לְהַרְשִׁיעַ רָשָׁע לָתֵת דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק לָתֶת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ׃

בְּהִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב אֲשֶׁר יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וְהִתְפַּלְלוּ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַהֲשֵׁבֹתָם אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לַאֲבוֹתָם׃

בְּהֵעָצֵר שָׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וּמֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם׃

אֲרֵי מַן יְסוֹבַר וּמַן דָּמֵי כִּי בְקוּשְׁטָא אִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא דְדָיְרִין עַל אַרְעָא הָא שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא לָא יָכְלִין לְסוֹבָרָא יְקָרָךְ אַף אֱלָהֵן בֵּיתָא הָדֵין דִּבְנֵיתִי׃ וְתִתְפְּנֵי לִצְלוֹתָא דְעַבְדָּךְ וּלְבָעוּתֵיהּ יְיָ אֱלָהַי לְקַבָּלָא צְלוֹתָא וּבָעוּתָא דְעַבְדָּךְ מְצַלֵּי קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין׃ לְמֶהֱוֵי רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְאַגָּנָא עַל בֵּיתָא הָדֵין לֵילֵי וִימָם לְאַתְרָא דִי אֲמַרְתָּ יְהֵי שְׁמִי תַמָּן לְקַבֵּל צְלוֹתָא דִי צַלֵּי עַבְדָּךְ לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין׃ וּתְקַבֵּל בָּעוּת עַבְדָּךְ וְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּיצַלּוֹן לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין וְאַתְּ תְּקַבֵּל מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִנְתָּךְ מִן שְׁמַיָּא וּתְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן׃ יָת דְּיֵחוֹב גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וְיִרְשֵׁי בֵיהּ מוֹמֵי לְאוֹמָיוּתֵיהּ וְיֵיתֵי וְיוֹמֵנֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָךְ בְּבֵיתָא הָדֵין׃ וְאַתְּ תְּקַבֵּל מִן שְׁמַיָּא וְתַעְבֵּיד וּתְדִין יָת עַבְדָּךְ לְחַיָּבָא חַיָּבָא לְמִתַּן אוֹרְחֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וּלְזַכָּאָה זַכָּאָה לְמִתַּן לֵיהּ כִּזְכוּתֵיהּ׃

כַּד יִתְמְחוֹן עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דִיחוּבוּן קֳדָמָךְ וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָךְ וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וִיצַלּוֹן וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמָךְ בְּבֵיתָא הָדֵין׃ וְאַתְּ תְּקַבֵּל מִן שְׁמַיָּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵי עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּתְתִיבִנּוּן לְאַרְעָא דִּיהַבְתָּא לַאֲבָהָתְהוֹן׃

כַּד יִתְכְּלוּן שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵי מִטְרָא אֲרֵי יְחוּבוּן קֳדָמָךְ וִיצַלּוֹן לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וּמֵחוֹבֵיהוֹן יְתוּבוּן אֲרֵי תְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן׃

ונשא ז׳ בקריא׳ וסימ׳ על כתפות האפוד מלמטה׳ ונשא אהרן את שמות בני ישראל׳ ונתת אל חשן המשפט את האורים׳ והיה על מצח אהרן׳ והוא עד או ראה או ידע׳ ואם נפש כי תחטא ועשתה׳ ונשא השעיר עליו את כל עונותם׳ ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ, איש איש כי יקלל אלהיו ונשא׳ ואם הפר יפר

אתם אחרי שמעו׳ ונשא בו אלה להאלתו׳ ונשא שה מהעדר׳ ויצו המלך את חלקיה תנינא׳ ונשא נס לגוים אסף נדחי ישראל׳ וחברו בהר מרום אשתלנו׳ ונשא המונה ושלל שללה׳ הנני גוער לכם את הזרע וזריתי פרש על׃ ישובון ו׳ בקריא׳ וסימ׳ בהעצר שמים ולא יהיה מטר׳ וחברו דדה׳ ופדויי יי׳ ישובון׳ וחברו׳ ופליטי חרב ישובון׳ לכן יתנם עד עת יולדה׳ גבול שמת בל יעברון׳ תסתיר פניך יבהלון׳ ויגל אזנם למוסר׳ כל באיה לא ישובון׃

כי האמנם׳ הה״א פתוחה כי היא לתימה כלומר באמת הוא שישב אלהים עם האדם בארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך אם כן מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה ואעפ״י שבכל המקומות הוא רצונו אל הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שלמה מהאל שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע המתפלל בתפלתו כאילו הבית הזה היה מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר׃ להיות עיניך פתוחות׳ להיות שמירתך תמידה במקום הזה ועיניך חסר יו״ד הרבוי מהמכתב׃ אל המקום הזה׳ כמו במקום הזה וכן כמו ונתת אל הארון תתן את העדות כמו ובארון וכן הדומים לזה בפרשה הזאת אל המקום אל הבית ות״ה באפי אתרא הדין׃ אל מקום שבתך אל השמים׳ כמו ממקום שבתך מן השמים וכן הוא אומ׳ בדברי הימים וכמוהו לשבור אל יוסף או פירושו שיכונו לבם אל מקום שבתך ואת תשמע השמים וכן אל יוסף טעמו דבק עם וכל הארץ באו מצרימה או פירוש אל המקום אל השמים כמו במקום שבתך בשמים כמו שפירשנו אל המקום׃ ושמעת וסלחת׳ כתרגומו ותקבל צלותהון ותשבוק לחוביהון׃ ונשא בו אלה׳ וחייבו הדין להשביעו כמו מענין משאת מאום שהוא לשון חוב ות״א וירשי ביה מומי לאומיותיה׃ ובא אלה׳ פי׳ ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבי׳ הזה ות״א על המשבי׳ וייתי ויומיניה קדם מזבחך׃ ואתה תשמע השמים׳ מן השמים וכן תרגם יונתן מן שמיא׃ ושפטת׳ אף על פי שאתה מאריך אף לנשבע לשקר ואין אתה נפרע ממנו בשעת עונו אם ישב בבי׳ הזה לא תאחר לו שיכירו בני אדם כי המקום הזה הנבחר סייע במהירות העונש וייראו מן הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם הא׳ יתברך כזה כן נאמ׳ ומקדשי תיראו׃ להרשיע רשע׳ אותו מהם שיהיה רשע הנשבע לשקר או המשביע בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע׃ בהנגף׳ והודו את שמך׳ כי חייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה׃ בבית הזה׳ הנשארי׳ בעיר אשר לא יצאו למלחמה יתפללו אליך בבית הזה על אחיהם שיצאו למלחמה ואתה תשמע תפילתם וסלחת לחטאתם והשבותם אל אלמתם׃ בהעצר השמים׳ כי תורם הדרך הטובה שתודיעם על אותה עון נעצר השמים ותורם הדרך הטובה ונתת מטר׃

רעב

רלבג

כי האמנם ישב אלהים על הארץ׳ ר״ל הנני מתפלל לפניך את התפלה הזאת כי אני רואה באמת שכינת הש׳ והשגחתו תמשך גם כן באלו הדברים השפלי׳ וזה מק׳ פלא כי השמים ושמי השמים לא יכילו הודך ורוממות מדרגתך והנימוס המושכל והמוסקף לך מהם כי זה בלתי מושג לזולתך כי גבהה מאד מדרגת המוסקף לך מהם על מה שהם עליו מהמציאות כמו שבארנו בראשון ובחמשי מספ׳ מלחמו׳ יי׳ וכל שכן שתדבק השגחתך והשקפתך באלו הענינ׳ הפחותי׳ מאד על שתדל השגחתך בזה הבית אשר בניתי ויושב לך עניני׃ ופנית אל תפלת עבדך׳ ר״ל כי מפני היות שכינתך בבית הזה תפנה אל תפלת עבדך׃ לשמוע אל הרנה ואל התפלה׳ הכונה ברנה הוא השיר והשבח כי הוא קודם אל התפלה ולזה פתח שלמה תפלתו בדברי שבח באמרו יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהי׳׃ ושמעת אל תחנת עבדך הנה התחנה היא אחר התפלה והיא בקשת הברכים בלשון תחנונים ומחילת החטאים ולזה אמר ושמעת וסלחת׃ את אשר יחטא איש לרעהו׳ ידמה לפי מה שאחשוב שמלמה בקש שכמו שהסוטה נבדקת באלות אשר יאלו אותה בבית המקדש על האופן שנזכר בתורה כן יבדוק באלה זה הבית הקדוש כל הדברים אשר תהיה בהם כפירה בין איש לרעהו או אלת שבועה כשיבא הנשבע להשבע לפני מזבח יי׳ בבית הזה והנה אמרו אשר יחטא איש לרעהו יכלול חטא הממון כאמרו וחטאה בסבג׳ מקדשי יי׳ כפש כי תחטא ומעל׳ מעל ביי׳ וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל ובשבועת העדות כתיב ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה׃ ושבו אליך והודו את שמך׳ הרצון בזה שכאשר יחטאו ישראל בדרך שתעשם שינגפו לפני אויב והם ישובו אליך ויסורו מדרכיהם הרעים ויודו את שמך לתת שבח לשמך ולכבודך קודם התפלה כראוי ואחר כך יתפללו ויתחננו אליך לסלוח חטאתם ולהושיעם מיד אויב ולהשיבם לאדמתם אשר לקח מהם האויב הנה אתה תשמע השמי׳ ותסלח לחטאת עמך ישראל ותשיבם אל האדמה אשר נתת לאבותם׃ בהעצר השמים ולא יהיה מטר וגו׳ הרצון באמרו כי תענה גם תשובתם ויעמיד על דרך אמרו ישמע אל ויענם שהרצון בו ויענה גם לדעת קצת המפרשים וכמוהו הן תוי שדי יענני ר״ל יענה בי׳ והנה גם מתחנתם הקודש בזמן והוא שבריך תחלה שישובו מחטאתם כי תענם גם אשר על כן עצר את השמי׳ ומטר לא היה ואחר זה ישבחו את השי׳ ואחר כתיבת השבח תהיה התפלה׃

רדק

רעב כי יהיה · והלא זכר העצר השמים והוא הרעב אם כן מה טעם אמר אחר כן רעב כי יהיה לפי שיתכן שיהיה מטר ויהיה רעב והוא מה שפירש אחר כן שדפון וירקון ארבה חסיל: כי יצר לו אויבו · פירוש או כי יצר לו אויבו: בארץ שעריו · בארצו בשעריו כמו שכתוב והצר לך בכל שעריך: כל נגע וכל מחלה · אף על פי שזכרתי מצרכי עמך בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומ' על כל נגע ועל כל מחלה: שיהיה להם שכל תפילה וכל תחינ' שיתפללו על כל נגע ועל כל מחלה אשר תהיה לכל אדם: לכל עמך ישראל · כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש ואיש לפי נגעו אשר ידעו לבו ממה שלא נודע לאחרי' כלומר בין מן המכאובים הנסתרים בין מן הגלויים: ופירש כפיו אל הבית הזה · כמו בבית הזה כלומר יפרוש כפיו אל יי' בבית הזה או פי' בכל מקום שיהיה כנגד הבית הזה וכן תרגם לאפי ביתא הדין: למען יראוך · בי"ו האיתן לבד ופ"א הפעל נעלמת ופירושו כ כשיראו שתשלח להם בשובם אליך והתפללו אליך בבית הזה ידעו כי בעונם עון בא להם הנגע והמחלה לא שהו' מקר' ובעבו' זה ייראוך וכן טעם כי עמך הסליח' למען תורא: ככל אשר יקרא אליך הנכרי · אף על פי שאינו ראוי לכך תשמע תפלתו אבל בישראל אמר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל בנכרי אף על פי שאין לבבו נכון אליך עשה ככל אשר יקרא אליך למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה ומתוך כך ידעו ליראה אותך כעמך ישראל: כי יצא עמך למלחמה על אויבו · דרך כלל: בדרך אשר תשלחם · כמו ויהי דבר שמוא' לכל ישר' ונו' וכן כשהיו שואלים באורי' ותומים כמו בדבר בנימין וכן כשלא יהיה עליהם עונש: ועשית משפטם · תעשה משפטם באויביה' וכן כי עשית משפטי ודיני ובת"י ותתפרע עולבנהון: כי

רשי

ירקון · שהתבואה אינה עולה בקנה לעשות שבולת: ככל אשר יקרא אליך הנכרי · וביש־ראל הוא אומר לתת לאיש ככל דרכיו לפי שיש־ר' מכיר בהקב"ה ויודע שהיכולת בידו ואם אין תפילתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו אבל הנוי קורא ומנר ואומר בית שמעו הולך לסוף העולם נתייגעתי לכמה דרכים ובאתי והתפללתי בו ולא מצאתי בו ממש כשם שאין ממש בעבודה זרה לפיכך כפל אשר יקרא אליך הנכרי אבל ישרא' אם אתה רואה שהוא מ משחית בממונו את חבירו אל תתן לו: דרך העיר · פוני' לצד ירושלם: ועשית משפטם · נקמתם באויביהם: כור

איבו ד' וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן כ"ר: ידעון ד' בקריאה וסימ' אהל גדלך דיהושע' כל תפלה כל תחנה דמלכים · ואתה תשמע השמים' שפתי צדיק ידעון רצון דמשלי: ישמעון ה' וסימ' נמסר בסדר דברים: וזרעך ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר עקב: ולדעת ה' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן ג':

ואתה י תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם את-הדרך הטובה אשר ילכו-בה ונתתה מטר על-ארצך אשר-נתתה לעמך לנחלה: רעב כי-יהיה בארץ דבר כי-יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה כי יצר-לו איבו בארץ שעריו כל-נגע כל-מחלה: כל-תפלה כל-תחנה אשר תהיה לכל-האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל-הבית הזה: ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל-דרכיו אשר תדע את-לבבו כי-אתה ידעת לבדך את-לבב כל-בני האדם: למען יראוך כל-הימים אשר-הם חיים על-פני האדמה אשר נתתה לאבתינו: וגם אל--הנכרי אשר לא-מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך: כי ישמעון את-שמך הגדול ואת-ידך החזקה וזרעך הנטויה ובא והתפלל אל-הבית הזה: אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר-יקרא אליך הנכרי למען ידעון כל-עמי הארץ את-שמך ליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי-שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי:

כי-יצא עמך למלחמה על-איבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל-יהוה דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר-בנתי לשמך: ושמעת השמים את-תפלתם ואת-תחנתם ועשית משפטם:

ואת תקבל מן שמיא ותשבוק לחובי עבדך ועמך ישראל ארי תלפנון ית אורחא דתקנא דיהכון בה ותתן מטרא על ארעך דיהבתא לעמך לאחסנא: כפנא ארי יהי בארעא מותא ארי יהי שדפונא ירקנא גובא שמוטא ארי יהי ארי יעיקון ליה בעלי דבביהון בארעא קרויהון כל מכתש כל מרע: כל צלותא כל בעותא דתהי לכל אנשא לכל עמך ישראל די ידעון גבר מכתש לביה ויפרוס ידוהי בצלו לאפי ביתא הדין: ואת תקבל מן שמיא מאתר בית שכנתך ותשבוק לחובידהון ותעביד בעותהון ותתן לגבר ככל אורחתיה דגלי קדמך לביה ארי את הוא לית בר מנך קדמך לחוד גלן לבביא דכל בני אנשא: בדיל דידחלון מן קדמך כל יומיא דאנון קימין על אפי ארעא די יהבת לאבהתנא: ואף מן בר עממין דלא מעמך ישראל הוא וייתי מארעא רחיקא בדיל שמך: ארי ישמעון ית שמך רבא וית ידך תקיפתא ודרעך מרממא וייתי ויצלי לאפי ביתא הדין: את תקבל מן שמיא מאתר בית שכנתך ותעביד ככל די יצלי קדמך בר עממין בדיל דידעון כל עממי ארעא ית שמך למדחל קדמך כעמך ישראל ולמדע ארי שמך אתקרי על ביתא הדין די בניתי: ארי יפוק עמך לאגחא קרבא על בעלי דבביהון באורחא דתשלחנון ויצלון קדם יי לאפי אורח קרתא דאתרעיתא בה וביתא די בניתי לשמך: ותקבל מן שמיא ית צלותהון וית בעותהון ותתפרע עולבנהון:

רלבג

כי תורם הדרך הטוב' אשר ילכו בה · ר"ל שבזה המין מהעונש תורם את הדרך ה הטובה כי ימשמשו במעשיה' ויסורו ממה שחטאו אשר עליו נענשו בזה העונש: רעב כי יהיה בארץ' ר"ל בסבת שטף מטר או ברד או בסבת הרוחות או בסבת חום השמש בגבלים אחר המטר שהם עניינים מצד הטבע · והנה מה שיהיה בסבת העצר המטר כבר נזכר: דבר כי יהיה שדפון ירקון' ר"ל כי יהיה דבר בהתחדש חליי השדפון או הירקון או מה שידמה להם: ארבה חסיל כי יהיה · ויהיה נ"כ רעב בסבתם מפני אכילתם התבואות והשחתתם אותם: כי יצר לו אויבו בארץ שעריו' ר"ל שיבנה מצור סביב העיירות באופן שלא יוכל איש לצאת השדה לקחת התבואות או לעבוד האדמה והנה יתחד' שם רעב בסבת זה: כל נגע וכל מחלה · ר"ל כל מכה וכל חלי וכל צורך שתצטרך ה התפלה והתחנה עליו אשר תהיה לאיש מיש' הנגע והמחלה או הצורך האחד או זה שיהיה שתהיה תפלה ותחנה עליו לפי שירע איש ואיש מהם חולי לבו אשר הוא צריך עליו להתחנן לפניך · והנה הרצון באמרו אשר תהיה לכל האדם למען ישראל אשר תהיה לכל אחד מאישי האדם אשר לעמך ישראל כי מהנכרי לא התפלל עתה שלמה: ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו' כי באר בזה כי מפני התפלה לא יקבל תועלת אם לא יהיה לבו שלם עם הש"י אז תשמע תפלתו לתת לו ככל דרכיו לפי עניינו בעת התפלה וזה יהיה סבה שיירא ישראל תמיד בהכירם כי מטאיהם סבבו להם אלו הרעות על שתקף שסבו מהם שמעת לקולם: וגם אל הנכרי וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי' הנה לא אמר שלמה בנכרי שיתן לו הש"י כדרכיו אשר ידע את לבבו כי מזה הצד לא היה ראוי שתקובל תפלתו אך בקש מהש"י שישמע לקול הנכרי ככל אשר יקרא אליו לבעבור סבב שיקרב לעבודת השם כישראל וכדי שיתפרסם כי שם יי' נקרא על הבית הזה עד שהקורא אליו מזה המקום תהיה תפלתו נשמעת בכל אשר יקרא אליו: כי יצא עמך למלחמה על אויבו' עד עתה זכר התפלה שתהיה בתוך הבית הקדוש הזה ובא עתה לזכור התפלה שתהיה חוץ מהבית לנכח בית המקדש כשלא היה אפשר שתהיה בבית המקד' כמו הענין בצאת ישרא' למלחמה על אויבו ואמר בדרך אשר תשלחם העיר בזה שאין ראוי שיצאו למלחמה אם לא יהיו נמלכים בשכינ' אם על יד נביא אם על יד אורים ותומים והתפלל שכאשר יהיה הענין כן והתפללו אל יי' דרך העיר אשר בחרת בה ר"ל שיתפללו נכח ירושלם ונכח בית המקד' ישמע הש"י תפלתם ותחנתם ויעשה משפטם לתת להם כדרכיהם אשר הם בהם בעת התפלה: כי

רלבג

כי יחטאו לך׳ זכר עתה מין אחר מהתפלה חוץ מבית המקדש והוא כשיגלו ישראל מעל אדמתם על רוב חטאיהם ושבו אל הש״י בארץ שוביהם והתודו את עונם ואת חטאתם אשר חטאו בהם ויכירו כי עונותיהם סבבו להם כל זה הרע וישובו אל הש״י ללכת בדרכיו בכל לבם ובכל נפשם והתפללו אליך לנגד ארץ ישראל כנה ירושלם ובית המקדש שמע יי׳ תפלת׳ ותחנת׳ עשה משפטם לפי היות לבבם אליך בעת התפלה כלרך שתסלח חטאיהם וגם פשעיה׳ שהם על דרך המרד ותתנם לרחמי׳ לפני שוביהם ורחמום בהא׳ שהם גולים בה׳ והנה לא בקש שישמע תפלתם מהגלות כי זה ממה שיצטרך אל עוצם ההשגח׳ הפרטי׳ נשיסלם עון העם ה היושב או בארץ י ישראל כאמרו כי לא שלם עון האמורי עד הנה: לשמוע אליהם בכל קראם אליך׳ ר״ל בכל מה שיבקשו ממך בהיותם בארץ שוביהם ואף על פי שאינם מתפללים תוך הבית הזה אחר שהם מתפללים לנכחו לפי מה שאפשר להם:

ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי׳ למדנו מזה שהמלך כרע על ברכיו מהתחלת תפלתו עד כלותו אותה ומזה המקום אמרו רבותינו שהמלך כיון שכורע שוב אינו זוקף עד כלותו תפלתו: אשר נתן מנוחה לעמו ישרא׳ ככל אש׳ דבר׳ הנה זה הוא מה שאמ׳ בפרשת ראה אנכי ויושבת׳ באר׳ אשר יי׳ אלהיכם מנחיל אתכ׳ והניח לכם מכל אויביכם מסביב ו וישבתם בטח: להטות לבבנו אליו׳ ר״ל שיהיה השם עמנו באופן מ שישתדל להטו׳ לבבנו אליו לעבודתו כשנחטא לו כמו שעש׳ לאבותינו בהיותם במדבר ולא יעזבנו על חטאתנו׳ ולא יטשנו בשיסלק השגחתו ממנו: לעשו׳ משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו׳ ר״ל שיתן לכל אחד מהם לפי הראוי לו. ולא יסתי׳ פניו מהם בעת העוותם אבל י יוכיחם בדרך שיחזרו למוטב ובזה יתפרסם לכל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים ואין עוד ר״ל כי בראותם כ כי כשיחטאו ישרא׳ הם נענשי׳ ובשוב׳ מחטאתי׳ הש״י הוא נעתר להם:

ביום

פתוחת כ״ס פתח׳ בתרתם׳ לה פתחו׳ בתרות׳ כתיבן׳

רדק

כי יחטאו לך׳ כמו וכי יחטאו לך כלומר ואם יחטאו לך ואינן ראויין לתשועה ונתנקום נקמתם באויביהם ויתחייבו גלות ויעשו תשועה בגלותם ויתפללו דרך ארצם תשמע תפלתם וכן ראינו בדניאל שנאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם: ועשית משפטם׳ בשוביהם שלא חמלו עליהם והכבידו עוליהם ועול ותתנם לרחמים לפני שוביהם ו ורחמום שיניחום לצאת מהגלו׳ ולשוב לארצם כמו שעשה כורש מלך פרס: מתוך כור הברזל׳ כי כמו שצורפי׳ הכס׳ והזהב בכור כן נצרפו במצרי׳ בעבוד׳ קש׳ ומה שאמר הברזל ופסורים לא יעשו אותם מברזל אלה מאדמה אמר הברזל לחזוק הצרוף שנצרפו שם: בכל קראם אליך׳ בכל עת שיקראו אליך בצרתם וישוב אליך וכן כיי׳ אלהינו בכל קראינו אליו בתשובה: ככל אשר דבר׳ והניח לכם מכל אויביכם: להטות לבבינו אליו׳ טעמו דבק עם יהי יי׳ אלהינו עמנו: יומם ולילה׳ להיות שמירתו תמיד לעשות משפטינו ופירוש משפט במקום הזה כמו כמשפט ה הבנו׳ יעשה לה והדומה לו כלומ׳ לתת לנו דבר יום ביומו מה שאנו צריכים להשפיע לנו הטובה ו ולשמרנו מרע׳ ובזה ידעו כל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים כי ה הדבקי׳ בו שביעי טובה ונשמרים מרעה:

קדם

ונתתם ו׳ קמצין וסימ׳ ואנפת בם ונתתם׳ והברו דדה״׳ וסלחת לעמך אשר חטאו׳ לקוח את הספרים׳ עשה לך מזרות׳ וישאל דוד ביי׳ לאמר האעלה דדה״: נשבו ה׳ וסים׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן ל׳: שבו ד׳ בטעם מלרע בליש׳ וסים׳ ואת נשיהם שבו׳ ושבו אליך בכל לבבם דמלכים׳ והברו ושבו אליך

כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום שביהם אל ארץ האויב רחוקה או קרובה: והשיבו אל לבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם לאמר חטאנו והעוינו רשענו: ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אתם והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם העיר אשר בחרת והבית אשר בנית לשמך: ושמעת השמים מכון שבתך את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם: וסלחת לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פשעו בך ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמום: כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים מתוך כור הברזל: להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל לשמע אליהם בכל קראם אליך: כי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עמי הארץ כאשר דברת ביד משה עבדך בהוציאך את אבתינו ממצרים אדני יהוה:

ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יהוה את כל התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח יהוה מכרע על ברכיו וכפיו פרשות השמים: ויעמד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר: ברוך יהוה אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו: יהי יהוה אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו אל יעזבנו ואל יטשנו: להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו וחקיו ומשפטיו אשר צוה את אבתינו: ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יהוה קרבים אל יהוה אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו:

ארי יחובון קדמך ארי לית אנש דלא חטי ויחול רוגזך בהון ותמסרנון קדם בעלי דבביהון וישבונון שוביהון לארע בעלי דבביהון דרחיקא או קריבא: ויתיבון ללבהון בארעא דאשתביאו לתמן ויתובון ויבעון מן קדמך בארעא שביהון למימר חבנא ואטפשנא סרחנא: ויתובון לפולחנך בכל לבהון ובכל נפשהון בארעא בעלי דבביהון דשבו יתהון ויצלון קדמך לאפי ארהא דארעהון דיהבתא לאבהתהון קרתא דאתרעיתא וביתא דבניתי לשמך: ותקבל מן שמיא מאתר בית שכנתך ית צלותהון וית בעותהון ותתפרע עולבנהון: ותשבוק לעמך דחבו קדמך ולכל מרדיהון די מרדו בך ובמימרך ותתננון לרחמין קדם שוביהון וירחמון עליהון: ארי עמך ואחסנתך אנון דאפקתא ממצרים מגו כורא דברזלא: למהוי רעוא קדמך לקבלא בעות עבדך ובעות עמך ישראל לקבלא צלותהון בכל עדן דאנון מצלן קדמך: ארי את אפרשתנון לך לאחסנא מכל עממי ארעא כמא דמללתא ביד משה עבדך באפקותך ית אבהתנא ממצרים יי אלהים:

והוה כד שיצי שלמה לצלאה קדם יי ית כל צלותא ובעותא הדא קם מן קדם מדבחא דיי מדהוה בריע על ברכוהי וידוהי פריסן בצלו לצית שמיא: וקם ובריך ית כל קהלא דישראל קל רב למימר: בריך יי די יהיב נירא לעמיה ישראל ככל די מלל לא בטיל פתגמא חד מכל פתגמוהי תקניא די מלל בידא דמשה עבדיה: יהי מימרא דיי אלהנא בסעדנא כמא דהוה בסעדא דאבהתנא לא ישבקננא ולא ירחקננא: לאפנאה לבנא לדחלתיה למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי דפקיד ית אבהתנא: ויהון פתגמי אלין די בעיתי מן קדם יי מתקבלין קדם יי אלהנא יומם ולילי למעבד דין עבדיה ועולבן עמיה ישראל פתגם יום ביומיה:

רשי

כור הברזל׳ חרסי׳ שמזקקין בו זהב קרוי כור: ככל אשר דבר׳ והיכן דבר והניח לכם מכל אויביכ׳ לעשו׳ משפט עבדו ועמו׳ להבוע עלבונם מיד האויב:

את

מסרה

בכל לבם דדה״׳ ועשרת אלפים חו׳ שבו: עברך לעבדך ז׳ קמצין וסים׳ נמסר בסדר בהעלתך: לבבינו ד׳ בקריאה וסים׳ אחינו המסו את לבבינו לאמר עם׳ ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח׳ להטות לבבנו אליו ללכת׳ נשא לבבנו אל כפים אל אל: ללכת בכל דרכיו ד׳ דסמיכי בקרי׳ וסים׳ ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שואל׳ כי אם שמור תשמרון את כל המצוה׳ רק שמרו מאד׳ להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו: ויהיו יא׳ רפין בקריא׳ וסים׳ נמסך בסדר תרומה:

ואת המנחה ח' וסימ' נמסר בסדר פקודי: ביום השמיני ג' ר"פ וסימ' נמסר בסדר נשא: שמחים ד' וסימ' וימשחו אתו צדוק · שמחים וטובי לב על כל הטובה · ותברו דו"ה על הטובה · הגדיל יי' לעשות עמנו:

לְמַ֗עַן דַּ֚עַת כָּל־עַמֵּ֣י הָאָ֔רֶץ כִּ֥י יְהוָ֖ה ס הֽוּא הָאֱלֹהִ֑ים אֵ֖ין עֽוֹד׃ וְהָיָ֤ה לְבַבְכֶם֙ שָׁלֵ֔ם עִ֖ם יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֑ינוּ לָלֶ֧כֶת בְּחֻקָּ֛יו וְלִשְׁמֹ֥ר מִצְוֺתָ֖יו כַּיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ וְהַמֶּ֕לֶךְ וְכָל־יִשְׂרָאֵ֖ל עִמּ֑וֹ זֹבְחִ֥ים זֶ֖בַח לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ וַיִּזְבַּ֣ח שְׁלֹמֹ֗ה אֵ֣ת זֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ אֲשֶׁ֣ר זָבַ֣ח לַיהוָה֒ בָּקָ֗ר עֶשְׂרִ֤ים וּשְׁנַ֙יִם֙ אֶ֔לֶף וְצֹ֕אן מֵאָ֥ה וְעֶשְׂרִ֖ים אָ֑לֶף וַֽיַּחְנְכוּ֙ אֶת־בֵּ֣ית יְהוָ֔ה הַמֶּ֖לֶךְ וְכָל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא קִדַּ֨שׁ הַמֶּ֜לֶךְ אֶת־ת֣וֹךְ הֶחָצֵ֗ר אֲשֶׁר֙ לִפְנֵ֣י בֵית־יְהוָ֔ה כִּי־עָ֣שָׂה שָׁ֗ם אֶת־הָֽעֹלָה֙ וְאֶת־הַמִּנְחָ֔ה וְאֵ֖ת חֶלְבֵ֣י הַשְּׁלָמִ֑ים כִּֽי־מִזְבַּ֤ח הַנְּחֹ֙שֶׁת֙ אֲשֶׁ֣ר לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה קָטֹ֗ן מֵֽהָכִיל֙ אֶת־הָעֹלָ֣ה וְאֶת־הַמִּנְחָ֔ה וְאֵ֖ת חֶלְבֵ֥י הַשְּׁלָמִֽים׃ וַיַּ֣עַשׂ שְׁלֹמֹ֣ה בָֽעֵת־ סה הַהִ֣יא ׀ אֶת־הֶחָ֡ג וְכָל־יִשְׂרָאֵ֣ל עִמּוֹ֩ קָהָ֨ל גָּד֜וֹל מִלְּב֥וֹא חֲמָ֣ת ׀ עַד־נַ֣חַל מִצְרַ֗יִם לִפְנֵי֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֔ינוּ שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים וְשִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים אַרְבָּעָ֥ה עָשָׂ֖ר יֽוֹם׃ בַּיּ֤וֹם הַשְּׁמִינִי֙ שִׁלַּ֣ח אֶת־הָעָ֔ם וַֽיְבָרְכ֖וּ אֶת־הַמֶּ֑לֶךְ וַיֵּלְכ֣וּ לְאָהֳלֵיהֶ֗ם שְׂמֵחִים֙ וְט֣וֹבֵי לֵ֔ב עַ֣ל כָּל־הַטּוֹבָ֗ה אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֤ה יְהוָה֙

ד' כל"ס · ב' את בית האלהים דל"ס · ב' · ה' · ה' · לג' מכעות פסו' · ל' דסמי' · ג' ר"פ · ד' ג' ומ"ל

בְּדִיל דְּיִדְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים לֵית עוֹד׃ וִיהֵי לִבְּכוֹן שְׁלִים בִּדְחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָנָא לִמְהָךְ בִּקְיָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וּמַלְכָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מְנַכְּסִין נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ׃ וּנְכִיס שְׁלֹמֹה יַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי נְכִיס קֳדָם יְיָ תּוֹרֵי תַּרְתֵּין וְעַשְׂרִין רִבּוֹא וּתְרֵין אַלְפִין וְעָנָא תַּרְתָּא עַסְרֵי רִבּוֹא וְחַנִּיכוּ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ מַלְכָּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ בְּיוֹמָא הַהוּא קַדִּישׁ מַלְכָּא יַת גּוֹ דָרְתָּא דִּי קֳדָם בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֲרֵי עֲבַד תַּמָּן יַת עֲלָתָא וְיַת מִנְחָתָא וְיַת תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא אֲרֵי מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא דִּי קֳדָם יְיָ רָחִיק מִלְּסוֹבָרָא יַת עֲלָתָא וְיַת מִנְחָתָא וְיַת תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ וַעֲבַד שְׁלֹמֹה בְּעִדָּנָא הַהִיא יַת חַגָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ קְהָלָא רַב מִמַּעֲלָנָא דַחֲמַת עַד נַחֲלָא דְמִצְרַיִם קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא שַׁבְעָא יוֹמִין חֲנוּכַּת בֵּיתָא וְשַׁבְעָא יוֹמִין חַגָּא אַרְבַּעַת עֲשַׂר יוֹמִין׃ בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה שַׁלַּח יַת עַמָּא וּבָרִיכוּ יַת מַלְכָּא וַאֲזַלוּ לְקִרְוֵיהוֹן כַּד חָדָן וְשַׁפִּירָא לִבְּהוֹן עַל כָּל טָבְתָא דַּעֲבַד יְיָ

לדוד

רדק

קדש המלך את תוך החצר · הרי הוא אומר למה קדשו לעשות שם העולה והמנחה והשלמים כי מזבח הנחשת שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב העולה והשלמים ואינו אומר על מזבח הנחשת שעשה משה כי בפירוש אמרו בדברי הימי' כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העולה ושל משה גנזו עם אהל מועד כמו שפירשנו למעלה מזבח הנחש' שעשה שלמה שהיה עשרי' אמה ארכו ועשרים רחבו לא היה יכול להכיל רב העולות והחלבים שהרי מזבח הנחשת שעשה משה היה חמש על חמש ואמר אלף עולו' יעלה שלמה על המזבח ההוא ומזבח הנחשת שעשה שלמה היה עשרים על עשרים ולפי חשבון עולו' וחשבון אמות לא היה מזבח שעש' שלמה מכיל אלא שש עשר אלף והוא אומר בקר עשרי' ושני' אלף וצאן מאה ועשרים אלף ואם תאמ' כל אלו לא היו אלא החלבים כי שלמי' היו כל אלו ובמזב' של משה אמר אלף עולות שהיו כלם כליל נאמר כי גם הנה היו עולות רבות ו ומנחות כי לא מנה אלא השלמים והעולות שהיו רבים על כי בין העולות והמנחות וחלבי השלמים לא יכול מזבח הנחשת שעשה שלמה להכיל הכל עד שהוצרך שלמה לקדש רצפת החצר ועשה שם מן העולה והמנחה וחלבי השלמים מה שלא יכול המזבח להכיל ודברי רבותינו ז"ל מחלוק' בזה יש אומרים כי רצפת החצר הוא שקדש כמו שפירשנו ויש אומרים כי מזבח אבני' בנה תוך החצר ואמר עוד כי מזבח אבני' הוא שעש' שלמה לא מזבח נחשת ומה שאמר בדברי הימים ויעש שלמה את מזבח הנחש' וכן אמר כי מזבח הנחשת אשר עשה ש שלמה לא יכול להכיל פי' מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה ואלה דברי' של תימה הם ואפשר כי מה ש שאמר אלף עולו' יעלה שלמה על המזבח ההוא לא בפעם אח' אלא קול' שהיו מנבעון לירושלם כמו שפירשנו בדברי הימים: את החג · חנוכת המקדש קרא גם כן חג לפי שהיתה סמוכה לחג הסכות ועשו שבעת ימי חנוכת ושבעת ימי חג הסכות ואומר ארבעה עשר יום להודיע כי סמוכים היו לא היה הפרש ביניהם וביום השמיני שאומר שלח את העם הוא שמיני עצרת ולא נוכל לפרש כי שבעת ימי חנוכה היו אחר שבע' ימי סכות ויום השמיני שמיני לחנוכת שהרי אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ואם תאמר יום שמיני עצר' אינו אלא כ"ב לחדש ואיך אמר וביום עשרים ושלשה אמרו רבותינו ז"ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג וביום שלשה ועשרים לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם ואף על פי שעשו שבעת ימי חנוכה קודם חג הסכו' ויום הכפורים בכללם ואפשר שאותו היום לא אכלו שהרי מצוה להתענות ובכרת האוכל בו ואף על פי שאומר כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ובכל יום היו מקריבים זבחי שלמים הקריבו השלמים גם אותו היו' אבל לא אכלום באותו היום עד הלילה ומחרתו אבל רבותינו ז"ל אמרו כי אכלו אותו יום הכפורים כי בכלל ימי השמחה היה ולמדו זה מחנוכת המשכן מה שם עשו שלמים בשב' אף על פי שהוא באסור סקילה יום הכפורים שהוא אסור כרת לא כל שכן ובחנוכת המשכן שבת היה בכלל שנים עשר יום כי רצופין היו ולמדו זה מדכתי' ביום עשתי עשר' יום ביום שנים עשר יום מה יום כלו רצוף אף ימים אלו כלם רצופין ולמדו יום זה שכתו' כאן י"ד יום מיום שכתוב שם והקשו ואמרו ושמא עשו ביום הכפורים זה שלמים ולא אכלו ותרצו אין שמחת הגוף אלא באכילה ושתיה וזהו שאמ' הכתוב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב רוצה לומר על העון שנתכפר להם שיצאתה בת קול ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העולם הבא · ועל דרך פשט הפסוק מפרש על הטובה אשר עשה יי' לדוד עבדו ולישר' עמו ופי' לדוד עבדו שקיים לו מה שהבטיחו כי היוצא מחלציו יבנה הבית ויהיה שלום ושקט בימיו לישר' וכן היה כי כל המלכים היו עובדים אותו ומביאי' לו מנחה ועל כל זה הלכו לאהליהם שמחי' וטובי לב ובדברי הימים אומר על כל הטובה אשר עשה יי' לדוד ולשלמה ולישראל עמו ורבו' ז"ל דרשו לדוד עבדו כי בשעה שבקש שלמה להכניס ארון לפני ולפנים דבקו שערים זה בזה ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וידעו כל ישראל שמחל הקדוש ברוך הוא לדוד על אותו עון וזהו אשר עשה יי' לדוד עבדו: מלבא חמת עד נחל מצרים: הזכיר שם גבול ארץ ישראל בפנן ודרום:

ואת

רשי

את תוך החצר · דברים ככתבן דברי ר' יהודה קדש את רצפת העזרה בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה: כי מזבח הנחשת · מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחשת קטן מהכיל את העולה ואת המנחה שהרבו להביא אמר לו ר' יוסי והלא ככר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה וכשתה מגיע לחשבון אמות ולמנין עולות זה של אבנים גדול משל משה ש שמזבח משה מקום מערכתו אמה על אמה וזה היה מקו' מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של ש שלמה חמש מאות ו ושבעי' ושש כשל משה אם כן מהו קידש ה המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה וקטן מהכיל כשל מ משה הוא אומר כאד' שאומר לחבירו ננס פלוני ופסול לעבודה: מלבא חמת · שהיא בצפונה של ארץ ישר': עד נחל מצרי' · שהוא כנגדו בדרומה באלה מסעי: שבע' ימים · של חינוך: ושבעת ימים · חג הסוכות נמצא ש שאכלו ושתו ביום ה הכיפורים: לדוד

רלבג

ביום ההוא קדש ד המלך את תוך החצר ר"ל כי מרוב הקרבנות שהקריבו ביום ההוא הוצרך שלמה לקדש החצר ר"ל חצר הכהני' באופן שיקריבו שם הקרבנות על הרצפה כי מזבח הנחשת ש שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ו ועשרי' אמה רחבו כמו שנזכר בדברי הימים היה קטן מהכיל ושם כתוב בבאור כי מזבח הנחשת שעשה שלמה קטן מהכיל והנה קרא אותו מזבח הנחשת לפי שהיה מצופה נחשת אבל תחתיו היה של אבני' שלמות כמו שנזכר בתורה אבנים שלמות תבנה את מזבח יי' אלהיך: מלבוא חמת עד נחל מצרים · הם היו שתי קצוות של ארץ ישראל האחד בצפונה והאחד בדרומה כמו שנזכר בפרשת אלה מסעי: שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום · כבר נתבאר בספר ד"ה כי החג עשו תחלה לחנכת המזבח שבע' ימים ואחר כך עשו חג הסוכות שבע' ימים ועשו ביום השמיני עצרת כמשפט וביום של אחריו שהוא עשרים ושלש שלח את העם ולולי אמרו בזה המקום שבעת ימים ושבעת ימים ארבע' עשר יום הייתי יכולי' לומר שכבר עשו חנכת המזבח אחר החג של ראש השנה בדרך שישלמו ביום השמיני לחדש ואולם מפני אמרו שהם ארבעה עשר יום הוכרחנו לומר שחג חנכת המזבח התחיל בשמיני בתשרי ושלמו שבעת ימים לו בבא חג הסוכות ואולם אם עשו שלמי חגיגה ביום הכפורים ואכלו ושתו בו או לא עשו כן זה ממה שלא התבאר בזה המקו' באופן שלם ואם היה שעשו כן הנה היתה הוראת שעה וע"ז כביאו' שהיו שם ואם לא הנה יהיה אמרו שעשו חג שבעת ימים על דרך אמרו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים וא"עפ שלא היו נעשים שלמי' חגיגה בשבת ובכלל הנה היה מהחכמה במה שבחרו להיות חנוכת המזבח באלו השבעת ימים שנזכרנו מה שנעיר עליו בזכרנו התועלות המגיעות מזה הספור:

והבית

רשי

לדוד עבדו · להודיע שמחל לו עונותיו כלאיתא במועד קטן בשעה שבקש שלמה להכניס הארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה: ולישראל עמו · שמחל להם על עון יום הכפורים ויצאתה בת קול ואמרה כולכם מזומני' לחיי העולם הבא: והיו עיני ולבי · ת"י ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מיתעבדא יהא עיני שם אם לבי וחפצי שם:

ואת הבית אשר הקדשתי לשמי · תנאי היא בינו ובניכם ואם לא תשמעו מה כאמור שם והשימותי את מקדשכם: ולשנינה · כתרגומו ולשועי יספרו את הרעות הבאו' עליו ויתלוצצו בו כמו ויספר ואישתעי ולשון שנינה אף הוא לשון דיבור דכתיב ושננתם לבניך: והבית הזה יהיה עליון · כל זמן שלא תחטאו ומשתחוים כל עובר עליו ישום וישרק וכן כתו' בדברי הימים והבית הזה אשר היה עליון כל עובר עליו וגו' וכה פתרונו והבי' הזה אשר היה עליון וגורא אף לנכרי כמו שאמור למעלה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגו' · ועכשיו בחורבנו כל העובר עליו אף הנכרי ישום וישרוק ויאמ' כי חטאו של ישראל גרם: ישם · יתמה כמו ושממו עליה אויביכם על יומו נשמו אחרונים: ישרק · שורק כלצון כן דרך כל הרואה חורבן פתאם לשרוק: עשרים שנה · שבע שני' לבית יי' ואת ביתו שלש עשרה שנה כמו שאמור למעלה: נשא את שלמה · ענין עמס כלכל את משאו בדבר זה: ארץ

ויאמר יי' אליו ו' ר"פ וסי' מי שם פה לאדם · זאת הארץ אשר · שמעתי את תפלתך · לך שוב לדרכך מדברה · עבור בתוך העיר בתוך · קרא שמו יזרעאל: מצותי חקתי ג' דסמיכי בקריאה וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי · אם שוב תשובון דמלכים · ויער יי' את רוח: חקתי כל אוריתא חס' במ"א וכל נביאים וכתובים דכוות' בל בט"ט

לדוד עבדו ולישראל עמו:

א ויהי ככלות שלמה לבנות את־בית־יהוה ואת־בית המלך ואת כל־חשק שלמה אשר חפץ לעשות: וירא יהוה אל־שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון: ויאמר יהוה אליו שמעתי את־תפלתך ואת־תחנתך אשר התחננתה לפני הקדשתי את־הבית הזה אשר בנתה לשום־שמי שם עד־עולם והיו עיני ולבי שם כל־הימים: ואתה אם־תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם־לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתיך חקי ומשפטי תשמר: ה והקמתי את־כסא ממלכתך על־ישראל לעלם כאשר דברתי על־דוד אביך לאמר לא־יכרת לך איש מעל כסא ישראל: אם־שוב תשבון אתם ובניכם מאחרי ולא תשמרו מצותי חקתי אשר נתתי לפניכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: והכרתי את־ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם ואת־הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני והיה ישראל למשל ולשנינה בכל־העמים: והבית הזה יהיה עליון כל־עבר עליו ישם ושרק ואמרו על־מה עשה יהוה ככה לארץ הזאת ולבית הזה: ואמרו על אשר עזבו את־יהוה אלהיהם אשר הוציא את־אבתם מארץ מצרים ויחזקו באלהים אחרים וישתחו להם ויעבדם על־כן הביא יהוה עליהם את כל־הרעה הזאת: י ויהי מקצה עשרים שנה אשר־בנה שלמה את־שני הבתים את־בית יהוה ואת־בית המלך:

[Masorah notes in margin: ד' · ו' ר"פ · ל' ומל' · ל' כל · ג' כתע' כסיפר' · ג' ל' · ז"ח חס' · ג' נל כתיב כן · ג' ט"חס' · ג' ג' · ט · ג · ג"חס' ככי' · ויסתחוו ק' · ל']

לדוד עבדיה ולישראל עמיה: והוה כד שיצי שלמה למבני ית בית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל רעות שלמה דאתרעי למעבד: ואתגלי יי לשלמה תנינות כמא דאתגלי ליה בגבעון: ואמר ליה יי שמיע קדמי צלותך ובעותך דבעיתא מן קדמי אקדישית ית ביתא הדין די בניתא לאשראה שכינתי תמן עד עלמא ותהי שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא: ואת אם תהך קדמי כמא דהליך דוד אבוך בקשיטות לבא ובתריצותא למעבד ככל דפקידתך קימי ודיני תטר: ואקים ית כורסי מלכותך על ישראל לעלם כמא דמללית עם דוד אבוך למימר לא יפסוק לך גבר מעל כורסי מלכותא דישראל: אם מתב תתובון אתון ובניכון מבתר פולחני ולא תטרון פקודי קימי די יהבית קדמיכון ותהכון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון: ואשיצי ית ישראל מעל אפי ארעא די יהבית להון וית ביתא דאקדישית לשמי ארחיק מקביל מימרי ויהי ישראל למתל ולשועי בכל עממיא: וביתא הדין דהוה עלאי יהי חריב כל דיעבר עלוהי יכלי וינוד ויימרון על מה עבד יי כדין לארעא הדא ולביתא הדין: ויימרון על די שבקו ית פולחנא דיי אלההון דאפיק ית אבהתהון מארעא דמצרים ואתקיפו בטעות עממיא וסגידו להון ופלחונון על כן איתי יי עליהון ית כל בישתא הדא: והוה מסוף עשרין שנין די בנא שלמה ית תרין בתיא ית בית מקדשא דיי וית בית מלכא:

רדק

ואת כל חשק שלמה · כמו שמפורש בדברי הימי' ואת כל הבא על לב שלמה לעשות עשה בבית יי' ובביתו והצליח: והיו עיני ולבי שם כל הימי' · השגחתי ורצוני יהי' שם כל הימים ותרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא: אם שוב תשובון אתם · פירושו אתה וישראל: ולשנינה · לדבור שידברו העמים על רוב רעתם: יהיה עליון · כמו שאומר בדברי הימים אשר היה עליון ויונתן תרגם להוא עילאי יהא חרוב וים מפרשים יהיה חרב ויפלשו עליו לשון כריתה כמו כעלות גדיש בעתו · אל תעלני בחצי ימי: מקצה עשרים שנה · מסוף עשרים שנה שבנה בית יי' בשבע שנים וביתו בשלש עשר' שנה הרי עשרי' ובבניים האלה נשא וסיע חירם את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב ובגמול זה גמלהו המלך שלמה ונתן לו ע עשרי' עיר בארץ הגליל ולא ישרו בעיניו וקראן ארץ כבול ר"ל שגור שלא היו עוברים ושבים שם מ מגריעו' הארץ ובדברי רז"ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות ורב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומשון היתה פי' ארץ חול ולמאי קרי ליה ארץ כבול דמשתקעה כרעה בגוה כי כבלה פירוש ש שרגליו של אדם משתקע בה מחמת החול כאילו הם כבולו' על כן אינה עושה פירות ובדברי הימי' אומר כי חירם נתן לשלמה עשרי' עיר בארצו והושיב שם בני ישראל וכן היה כי חירם נתן ל לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה גם כן נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל וי"ה עשו לחזק הברית ביניהם וזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם וזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה: וזה

רלבג

והבית הזה יהיה עליון ר"ל והבי' הזה אש' היה עליון כטע' אמרו ככה יעש' איוב הרצו' בו ככה היה עושה וכן כתוב בספר ד"ה שנאמר שם והבית הזה היה עליון: כל עובר עליו ישום ו ושרק · ר"ל שכל עובר עליו מהנכרים יהיה תמה ומשומם וישריק בשפתיו על זה מרוב ההפעלות ויכירו כלם כי זה היה בחטא י ישראל כי השם יביא על ישראל מהרעו' אז מה שיוכל בו לכל כי ע עונותיהם גרמו הלא תראה כי כבוכד נצר כאשר החריב בית המקדש שלח רב טבחים לירמיהו כמו שכתוב בספר ירמיה ואמר לו יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי' כאשר דבר כי חטאתם ליי' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה: נשא את שלמה · הוא מענין הרמה ונשיאות כטעם אם נשאת נשא לנו או יהיה הרצון בזה שהוא רומס ונשא בזה את שלמה שהעביד עצמו לעשיית מלאכתו: אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל · כבר נזכר בספר ד"ה כי חירם נת' גם כן לשלמה עיירות הושיב בהם את בני ישראל וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל: ארץ

אל' וסימ' נמסר בסדר תולדת: ואת הבית ה' בקריא' וסימ' ואת הבית יקציע מבית סביב · אשר הקדשתי לשמי · וחברו דדברי הימים · ואת הבית אשר אמרתי · ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים דדברי הימים: ויהי מקצה ה' דסמיכי בקריאה וסים ויהי מקצה שלשת ימים ויעבורו אחרי אשר כרתו · עשרים שנה אשר בנה דמלכים · ותשב האשה מארץ פלשתים · ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר יי' דיחזקאל:

נשאו ד׳ כתיב שא וב׳ כתיב סה וסים׳ נמסר בסדר וירא: וזה דבר ג׳ ר״פ וסים׳ וזה דבר השמטה שמוט כל בעלי
וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי׳ וזה דבר המס אשר העלה שלמה: ואת עריז׳ וסים׳ במסר׳ רבת׳:

חירם מלך־צר־ נשא את־שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל־חפצו אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל: ויצא חירם מצר לראות את־הערים אשר נתן־לו שלמה ולא ישרו בעיניו: ויאמר מה הערים האלה אשר־נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כבול עד היום הזה: וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב: וזה דבר־המס אשר־העלה המלך שלמה לבנות את־בית יהוה ואת־ביתו ואת־המלוא ואת חומת ירושלם ואת־חצר ואת־מגדו ואת־גזר: פרעה מלך־מצרים עלה וילכד את־גזר וישרפה באש ואת־הכנעני הישב בעיר הרג ויתנה שלחים לבתו אשת שלמה: ויבן שלמה את־גזר ואת־בית חרן תחתון: ואת־בעלת ואת־תמר במדבר בארץ: ואת כל־ערי המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת ׀ חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו: כל־העם הנותר מן־האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי אשר לא־מבני ישראל המה: בניהם אשר נתרו אחריהם בארץ אשר לא־יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס־עבד עד היום הזה: ומבני ישראל לא־נתן שלמה עבד כי־הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלשיו ושרי רכבו ופרשיו: אלה ׀ שרי הנצבים אשר על־המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בעם העשים במלאכה:

חירם מלכא דצור סובר ית שלמה באעי ארזין ובאעי בירון ובדהבא לכל צורכיה בכין יהיב מלכא שלמה לחירם עסרין קרוין בארעא גלילא: ונפק חירם מצור למסער ית קרויא דיהב ליה שלמה ולא כשרין בעינוהי: ואמר מה קרויא האלין די יהבתא לי אחי וקרא לחון ארעא כבול עד יומא הדין: ושדר חירם למלכא מאה ועשרין ככרי דהבא: ודין פתגם מסקי מסין דמני מלכא שלמה למבני ית בית מקדשא דיי וית ביתיה וית מליתא וית שורא דירושלם וית חצור וית מגידו וית גזר: פרעה מלכא דמצרים סליק וכבש ית גזר ואוקדה בנורא וית כנענאה דיתב בקרתא קטל ויהבה מתנן לברתיה אתת שלמה: ובנא שלמה ית גזר וית בית חורון ארעאה: וית בעלת וית תדמור במדברא בארעא: וית כל קרוי אוצרא די הואה לשלמה וית קרוי רתיכיא וית קרוי פרשיא וית כל רעות שלמה דאתרעי למבני בירושלם ובליבנן ובכל ארע שולטניה: כל עמא דאשתאר מן אמוראי חתאי פריזאי חואי ויבוסאי דלא מבני ישראל אנון: בניהון דאשתארו בתריהון בארעא דלא יכילו בני ישראל לגמרותהון ומניגון שלמה למסקי מסין עד יומא הדין: ומבני ישראל לא יהב שלמה למהוי פלחין ארי אנון גברי עבדי קרבא ועבדוהי ורברבנוהי וגברוהי ורבני רתיכוהי ופרשוהי: אלין רבני אסטרטיגיא די ממנן על עבדתא דשלמה חמש מאה וחמשין די מפלחין בעמא דעבדין בעבידתא:

ובכל ארץ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני: למס עובד ג׳ דסמיכי וסימ׳ ויט שכמו לסבל׳ וישב הכנעני בקרב׳ בניהם אשר נתרו אחריהם:

רדק

וזה דבר המס׳ כמשך טעמו עד כל העם הנותר כי מהם לקח לעבדים למס ידוע בכל שנה לבנות הבתי׳ והערי׳ האלה והוא מה שאמ׳ למעלה ע׳ אלף נושא סבל ושמני׳ אלף חוצב בהר ויש לפרשו כמו זה הדבר אשר מל יהושע שפי׳ וזה הדבר שבעבורו מל יהושע׳ וכן זה פירושו וזה דבר המס שבעבורו העלהו שלמה וא״ז הוא הדבר לבנות את בית יי׳ ולא זכר המס ולמטה זכר אותו באומרו כל העם הנותר וגו׳: שלוחים׳ מנחה כלומר במקום מנחה ומתנ׳ ששולחי׳ בני אדם לבנותיהן נתן לה זה העיר וכן לכן תתני שלוחים וי״ת מתנן: אנשי המלחמה׳ אף על פי שלא היו לו מלחמות כי שלום היה לו מכל עבריו ומעט מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר ואילות: חמשים וחמש מאות׳ לפי שזכר העבדים מהגרים במלאכה ושרי ישראל זכר ה הסרים הנצבים על המלאכה ואמר שהיו חמשים וחמש מאות ובדברי הימים אומר חמשים ומאתי׳ השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות והמאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבי׳ על אותן שלש מאות מהגרים ומנה בספר הזה נציבי הגרים עם נציבי ישר׳ בכלל ובדברי הימים לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל כי נציבי הגרים מנה אותם עם שאר הגרים שם שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפי׳ ושלש מאות כמו שאומר בזה הספר: אך

רשי

ארץ כבול׳ ארץ כבלי׳ ארץ טיט שהרגל משתקע׳ ונכבלת בה: וזה דבר המס׳ מס שמפ׳ בסוף הענין כל העם הנות׳ וגו׳ ויעלם שלמ׳ למס עובד אותו המס היה לבנות בו את כל אלה: ואת המלוא׳ מקום היה בירושלם בעיר דוד ונקרא מלוא על שם שמוקף חומה כמוכה ומלאו׳ לתוכה עפר: שלוחים׳ נדוניא: ואת תדמור במדבר בארץ׳ אצל הישוב: ערי המסכנות׳ קרוי בית אוצרא: שרי הנציבים׳ ממונים על הממונים: חמשים וחמש מאות׳ שלש מאות מהם היו גרים הממונים על שבעים אלף נושא סבל ושמוני׳ אלף חוצב בהר ושלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם שאמר למעלה לבד משרי הנצבים לשלמה וגו׳ שלשת אלפים ושלש מאות ובדברי הימים הוא אומר שש מאות אלו שלש מאות שחסר שם מנה כאן שהיו ממונים על כולן ומאתים וחמשים הנותרים היו ישראל וממונים על שאר עושי המלאכה ובדברי הימים מנאן לעצמן ואלה שרי הנציבים לשלמה חמשים ומאתים הרודים בעם עושי המלאכה: אך

רלבג

ארץ כבול׳ ר״ל ארץ חול שאינה עושה פירות: וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה׳ הרצון בזה כי זה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות כל אלו הבניינים שזכר שבנה שלמ׳ והנה המס הזה היה כל העם הנות׳ מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה ר״ל שלא כתגיירו הנה בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם הנה העלם שלמה כלם למס עובד והם עבדו אותו בבניינים האלו אך מבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם היו אנשי המלחמה כשיצטרך והם היו עבדי שלמה המשרתי׳ לפניו והם היו שהיו השרים הממוני׳ תחת המלך והיו שרי רכבו והיו פרשיו׳ והנה היו אלו הבניינים בנין יי׳ ובנין בית המלך ובנין המלוא שהיה סביב ציון כי דוד בנה מן המלוא ולפני׳ כמו שכתוב בספר שמואל ונשאר המלוא בלתי בנוי והוא המקום שהיו נאספים שם ישראל ולזה נקרא מלוא כטעם קראו מלאו ואמרו ובנין חומת ירושלם כי מעתה נתקדשה לאכל קדשי׳ תוך החומה כמו שנזכר בתורה ובנין עיר חצור ומגדו וגזר כי פרעה מלך מצרים שרף אותה באש ולזה הוצרך שלמה לבנותה: שלוחים׳ ר״ל מנחה׳ ובנין בית חורן התחתון והעליון כמו שנזכר בספר ד״ה ובנין עיר בעלת ובנין עיר תדמור שהי׳ במדב׳ בארץ ר״ל שהי׳ בדה אחד למדבר ובדה האח׳ לארץ עבוד ובנין כל ערי המסכנות והם ערי האוצרות כטעם בא אל הסוכן הלז וכן נזכר בס״ד ד״ה כי הערים ההם בנה שלמה בחמת ובנין כל הערים שאם בהם שלמה הרכב אשר לו ובנין כל הערי׳ שהושיב בהם שלמה פרשיו וכל מה שהיה רצון שלמה לבנות בירושלם וביער הלבנון ובכל ארץ ממשלתו: אלה שרי הנצבים׳ ר״ל הממונים תחת הנציבים שהיו ממונים על כלם: חמשים וחמש מאות הרודים בעם העושים במלאכה׳ כבר זכרנו במה שקדם שכבר היה על השלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם העושים במלאכה שלש מאות מהגרי׳ שכשאדו ממספרם כמו שנתבאר ממה שנזכר ממספרם בס״ד ד״ה והנה היו שם עוד ממונים עליהם מאתים וחמשים איש כמו שנזכר בספר ד״ה בזה המקום ואפשר שאלו המאתי׳ וחמשים איש היו מישראל והיו ממוני׳ על כלם ולזה מנאם בספר ד״ה אחר זכרו המעלה שהיה משים שלמה לבני ישראל והוא אמרו כי המה אנשי מלחמה׳ אנשי

רשי

אך בת פרעה · שהיתה מתחלה בעיר דוד כמה שנאמר בראש הספר ויביאה אל עיר דוד עלתה מעיר דוד וגו' ובדברי הימי' מפרש כי אמר לא תשב אשה לי בעיר דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי': אז בנה שלמה את המילוא · לבנות לתוכו בתים לעבדיה ולשפחותיה וזה שהוכיחו ירבעם אביך הניחו פרוץ לעולי רגלים ואת' בנית אותו לעשות אנגריא לבת פרעה וזהו אך האמור כאן אך בזו העוה שלמה שבנה לו את המלוא כך שמעתי'. ואני אומר אך בת פרעה וגו' כלומר ה הערי' האמורו' למעלה הוצרך לבנו' למסכנות ולרכב ולפרשי' ולגדולה אך את המלוא לא היה בונה לשום גדולה כי אביו הניחו לפרוץ בו עולי רגלים אהלים אלא שבת פרע' עלת' ביתה והמלוא סמוך לאותו בית אז בנה את המלו': על המזבח · של בית עולמים: והקטר אתו · ואותו מזבח הקטרת אשר לפני יי' לקטרת הסמים: ואני · אנייה: ונעלתו

מסורה

לנסתו ד' חס' ו' בליש' נסיון וסימ' ועל נסתם את יי' לאמר · למען ענתך לנסתך לדעת · למען ענתך ולמען נסתך · לנסתו בחידות דמלכים: ומאכל ד' פתחין בקריא' וסימ' ובסל העליון מכל מאכל פרעה · ומאכל שלחנו ומושב עבדיו · וחברו דד"ה · ונפשו מאכל תאוה · וסימ' סלא בנפשיה פתורא דחבריה:

מקרא

אַךְ בַּת־פַּרְעֹה עָלְתָה מֵעִיר דָּוִד אֶל־בֵּיתָהּ אֲשֶׁר בָּנָה־לָהּ אָז בָּנָה אֶת־הַמִּלּוֹא׃ כה וְהֶעֱלָה שְׁלֹמֹה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה עֹלוֹת וּשְׁלָמִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בָּנָה לַיהוָה וְהַקְטֵיר אִתּוֹ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה וְשִׁלַּם אֶת־הַבָּיִת׃ וָאֳנִי עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶצְיוֹן־גֶּבֶר אֲשֶׁר אֶת־אֵלוֹת עַל־שְׂפַת יַם־סוּף בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ וַיִּשְׁלַח חִירָם בָּאֳנִי אֶת־עֲבָדָיו אַנְשֵׁי אֳנִיּוֹת יֹדְעֵי הַיָּם עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ וַיָּבֹאוּ אוֹפִירָה וַיִּקְחוּ מִשָּׁם זָהָב אַרְבַּע־מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וַיָּבִאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃

א וּמַלְכַּת־שְׁבָא שֹׁמַעַת אֶת־שֵׁמַע שְׁלֹמֹה לְשֵׁם יְהוָה וַתָּבֹא לְנַסֹּתוֹ בְּחִידוֹת׃ וַתָּבֹא יְרוּשָׁלְַמָה בְּחַיִל כָּבֵד מְאֹד גְּמַלִּים נֹשְׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב רַב־מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה וַתָּבֹא אֶל־שְׁלֹמֹה וַתְּדַבֵּר אֵלָיו אֵת כָּל־אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבָהּ׃ וַיַּגֶּד־לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־דְּבָרֶיהָ לֹא־הָיָה דָּבָר נֶעְלָם מִן־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד לָהּ׃ וַתֵּרֶא מַלְכַּת־שְׁבָא אֵת כָּל־חָכְמַת שְׁלֹמֹה וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה׃ ה וּמַאֲכַל שֻׁלְחָנוֹ וּמוֹשַׁב עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מְשָׁרְתָו וּמַלְבֻּשֵׁיהֶם

תרגום

בְּרַם בַּת פַּרְעֹה סְלֵיקַת מִקַּרְתָּא דְדָוִד לְבֵיתָא דִי בְנָא לַהּ בְּכֵן בְּנָא יַת מִלֵּיתָא׃ וְאַסֵּיק שְׁלֹמֹה תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין עַל מַדְבְּחָא דִבְנָא קֳדָם יְיָ וּמַקְטַר עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דִי קֳדָם יְיָ וְשַׁלֵּים יַת בֵּיתָא׃ וּסְפִינְתָּא עֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעֶצְיוֹן גֶּבֶר דְּעִם אֵילוֹת עַל כֵּיף יַמָּא דְסוּף בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ וּשְׁדַר חִירָם בִּסְפִינְתָּא יַת עַבְדוֹהִי גַּבְרִין סַפָּנִין דְּאוּמָּנִין לְדַבָּרָא בְיַמָּא עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ וַאֲתוֹ לְאוֹפִיר וּנְסִיבוּ מִתַּמָּן דַּהֲבָא אַרְבַּע מְאָה וְעַסְרִין כַּכְּרִין וְאַיְתִיאוּ לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃

וּמַלְכַּת שְׁבָא שְׁמַעַת יַת שְׁמַע שְׁלֹמֹה לִשְׁמָא דַיְיָ וַאֲתָת לְנַסָּיוּתֵיהּ בְּחוּדָאִין׃ וַאֲתָת לִירוּשְׁלֶם בְּמַשִּׁרְיָן סַגִּיאִין לַחֲדָא גַּמְלִין טְעִינִין בּוּסְמִין וְדַהֲבָא סַגִּי לַחֲדָא וְאַבְנִין טָבָן וַאֲתָת לְוַת שְׁלֹמֹה וּמַלֵּילַת עִמֵּיהּ יַת כָּל דִּי הֲוָה עִם לִבַּהּ׃ וְחַוִּי לַהּ שְׁלֹמֹה יַת כָּל פִּתְגָּמָהָא לָא הֲוָה מִדַּעַם דְּאִתְכַּסָּא מִן מַלְכָּא דְּלָא חַוִּי לַהּ׃ וַחֲזָת מַלְכַּת שְׁבָא יַת כָּל חוּכְמַת שְׁלֹמֹה וּבֵיתָא דִי בְנָא׃ וּמֵיכַל פָּתוּרֵיהּ וְאַסְחָרוּת עַבְדוֹהִי וּמְקָם מְשׁוּמְשָׁנוֹהִי וּלְבוּשֵׁיהוֹן

רדק

אך בת פרעה · לפי שאמר למעלה לבנות את בית יי' ואת ביתו ואת המלוא אמ' עתה למה בנה את המלוא כי בנה שם בית לבת פרעה כמו שאמר אז בנה את המלות ובדברי הימים אומר הטעם למה לא רצה שתהיה בביתו כי אמר לא תשב אשה לו בבית ד' כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי': והעלה שלמה · ענין זה הוא קצר הנה ובדברי הימי' יותר מבואר אמ' אז העלה שלמה וגו' רוצה לומר אז אחר שבנה הבי' העמידו על משפטו להקריב על מזבח הנחשת אשר לפני האולם והתמידי' דבר יום ביומו להעלות במצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלש פעמים בשנה והעמיד מחלוקת הכהנים על עבודתם והלוים על משמרתם להלל ולשרת והשוערי' במחלקות' כמו שצוה דוד אביו בכל ענין הבית ובדבר האוצרות: והקטר אתו · כמו עליו · וכ"תי ומקטר עלוהי קטור' בוסמיא ועל המזבח אשר לפני יי' אמר זה שהוא מזבח הזהב שהיה בהיכל אשר לפני יי' והוא היה מזבח הקטרת או פי' אותו כמשמעו ולפי שזכר כי העלה עולות על המזב' האחד אשר בנה והוא מזבח הנחשת אמר כי הקטיר ג"כ על המזבח האחר · אשר עמו ואף על פי שלא היה עמו בבית כי זה בהיכל וזה היה בעזרה לפני האולם אף על פי שבבית יי' היה עמו לפיכ' פירש אשר לפני יי': ושלם את הבית · השלים עבודת הבי' כמו שזכרנו בדבר הקרבנו' והעמיד הכהנים הלויים ומה שזכר בדברי הימים בפרט זכר הנה בכלל ואמ' ושלם את הבית ושם גם כן אמר בסוף הדברים שלם את בית יי': ואני עשה · בדברי הימי' אמר אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות ר"ל שהלך ולכדם והנה אמר כי עשה שם אניה: אשר את אילות · עציון גבר הסמוך לאילות נראה כי עציון גבר אחר היה וחירם שלח לו שם עוד אניות וזהו שאמר הנה וישלח חירם באני ר"ל באניות וכן הוא אומר בדברי הימים אניות: אנשי אניות יודעי הים כתרגומו גברין ספנין דאומנין לדברא ב בימא: ארבע מאות ועשרים ככר · ובדברי הימים אומ' ארבע מאות וחמשים ככר זהב כי ה השלשים הוציאו בהוצאו' הדרך: שמעת · שומעת תמיד את שמע שלמה: ותבא לנסותו בחידות · כלומר בדברים סתומים בחכמה ומה שאמר לשם יי' כי רב ה החרטומים והאשפי' המתעסקי' בחכמו' החיצוניות אין מלאכתם לשם יי' וחכמת שלמה היתה לשם יי' לפיכך באה לדבר עמו לחקור על חכמתו כי היא היתה חכמה: ומשקיו

רלבג

אנשי המלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ופרשיו ואלה שרי הנצבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם ואפשר שנשבכין בית המקדש לא היו אלא שלש מאות ואולם באשר הנציבים שם העושים במלאכ' מפוזרים פה ופה הוצרך להוסיף על הרודים במלאכה הממונים על הממוני' מאתי' וחמשי' איש ולקחם מהנגדים בעצמ' בדרך שלא נשארו הרודים אשר תחתיה' כי אם שלשת אלפים וחמשי': אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אם בנה לה · כבר ביאר בספ' דה כי לא רצה שלמה שתשב לו אשה בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי': אז בנה את המלוא · ידמה שלצורך בת פרעה בנה המקום ההוא להיות שם בית לבת פרעה: והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עולות ושלמים · כבר ביאר בספר דה שזה היה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא זכר שם כי אם עולו' ואחשוב שהם היו בעבור הצבור ובזה המקום זכר השלמי' עמהם שהיה שלמה מעלה שם באלו המועדי' בעבור החגיגה והשמחה שהוא מחויב בהם והם היו באים בעבור עצמו או היה מרבה עליהם כל כך שהיו מספיקים לכל ישראל: והקטיר אותו אשר לפני יי' · ר"ל שהיה מביא משלו קטרת הסמי' אשר יקטירו על המזבח הזהב: ושלם את הבית · ר"ל שהיה משלי' משלו ענין התמידין בכל יום והמוספין לשבתות ולחדשי' כמו שנזכר בספר דה · וידמה שכמו שבנה שלמה הבית משלו כך רצה שתהיינה עבודותיו כל ימיו והוא התנדב זה בעבור ישראל ולזה היה הרצון באמרו ושלם את הבית שכל מה שיצטרך לבית הזה היה עושה שלמה משלו כמו שמן למאור ולחם הפני' אשר על שלחן הזהב: ואני עשה המלך שלמה · ר"ל ספינה: אנשי אניות יודעי הים · ר"ל אנשים בקיאים בהנהגת האניות ובקיאים במקומות הים להתישר אל המקום אשר ירצו ללכת אליו: ויבאו אופירה · שם היה מקום לזהב יוציאו אותו ממנו ר"ל כי שם היה מחצב לזהב: ומלכת שבא שומעת את שמע שלמה לשם יי' · ר"ל שהיא היתה שומעת את שמע חכמת שלמה לשם יי' והרצון בו כי מיי' היתה לו החכמה כמו שקדם באמרו הנני נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ויהיה הרצון באמרו לשם יי' בעבור שם יי' או יהיה הרצון בזה שהיא שמעה שמעו שכל מה שהיה עושה היה עושה לשם יי' ולזה היה דבק בו תמיד והפליג מפני זה בחכמה כי זה אחד מהשכלים הגדולים להשגת החכמה או ירצה בזה שהיתה לו חכמה נפלאה ולא היה משתמש בה אלא לשם יי' לעשות צדקה ומשפט כמו שמצאנו מהזונות שבאו לפניו והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב: ותבא לנסותו בחידות · לבחון חכמתו אם יעמוד על סוד החידות ההם אשר כוון בהם כי בזה יבחן אם החכמה היא לו מתת אלהים שאם הענין כן יעמוד על הכוונה אשר כוונה בהם ואע"פ שהם יסבלו כוונות אחרות: בחיל כבד מאד · הרצון בו נכסים וקניינים רבים כטעם חילך וכל אוצרותיך: ויגד לה שלמה את כל דבריה · ר"ל הדברים אשר כוונה בחידות ההן: ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וגו' · זה מורה כי הבית אשר בנה היה בנוי בחכמה נפלאה וכן מאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמ' משרתיו ומלבושיהם ומשקיו שהיה שותה על דרך המזון ועל דרך הרפואה הכל היה מסודר בחכמה: וכן

רדק

ומשקיו׳ ובדברי הימים ומשקיו ומלבושיהם כי כל ענין ביתו היה מסודר מאד ומלבושי כל משרת כפי הראוי לעבודה שהיה עובד: ועולתו אשר יעלה בית יי׳, מעלות שעשה לעלות מביתו לבית המקדש היו בנויים בחכמה ובאומנות וכן בדברי הימים ועלייתו אבל יונתן תרגם ועלתיה דמסיק בית מקדשא דיי׳: לא היה בה עוד רוח׳ מרוב שתמהה על חכמתו: עצי אלמגים׳ ובדברי הימים אומר אלגומים ואחד הוא כמו כבש וכשב והוא העץ הנקרא קורא״ל: מסעד׳ ובדברי הימים מסלות ופירושו עמודים לסמיכת התקרות: ולא נראה׳ ובדברי הימים ולא נראו להם לפנים בארץ יהודה: את כל חפצה אשר שאלה׳ בדברי חכמה: מלבד אשר נתן לה׳ מזמרת הארץ מדברי הנמצאים בארץ ישראל ואינם נמצאים בארצה ונתן לה מהם כיד המלך כלומר לרוב ובדברי הימים מלבד אשר הביאה אל המלך ופי׳ מלבד אשר נתן לה כנגד מה שהביאה אל המלך: לבד מאנשי התרים׳ לבד מה שהיו מביאים האנשים הסוחרים והתרים וכן הוא אומר בדברי הימים לבד מאנשי התרים והסוחרים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף ומלכי ערב הם מלכי הערב שאמר הכתוב ואעפ״ שבספר ירמיה כרא׳ שהם שנים שאמר ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב קרובים הם או אפס׳ שאו שאו היו מביאין מנח׳ לשלמה ופירוש התרים הם הסוחרי׳ הקטני׳ מעטי הסחורות והעסקים והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכ׳ נקראו תרים והסוחרי׳ הם הסוחרים הגדולי׳ והרוכלים הם הבשמים כמו מכל אבקת רוכל ומלת מאנשי איננה לסמיכות אלא בא בע״ד הרבים לבד ונגרעה המ״ם וכמוהו אנשי מחקה על הקיר אנשי בני בליעל אלוכי שקופים והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר ויונתן תרגם בר מאגר אומניא וסחור׳ תגריא:

ששם

וטוב ה׳ בקריא׳ וסי׳ ואל הבקר רץ אברהם ויקח׳ והנער שמואל הולך וגדל וטוב׳ ושמו שאול בחור וטוב׳ הוספת חכמה וטוב׳ וימצאו מרעה שמן וטוב׳ וסי׳ טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא: לשרים ח׳ בליש׳ וסי׳

ומשקיו ועלתו אשר יעלה בית יהוה ולא־היה בה עוד רוח׃ ותאמר אל־המלך אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על־דבריך ועל־חכמתך׃ ולא־האמנתי לדברים עד אשר־באתי ותראינה עיני והנה לא־הגד־לי החצי הוספת חכמה וטוב אל־השמועה אשר שמעתי׃ אשרי אנשיך אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את־חכמתך׃ יהי יהוה אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על־כסא ישראל באהבת יהוה את־ישראל לעלם וישימך למלך לעשות משפט וצדקה׃ ותתן למלך מאה ועשרים ׀ ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא־בא כבשם ההוא עוד לרב אשר־נתנה מלכת־שבא למלך שלמה׃ וגם אני חירם אשר־נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים הרבה מאד ואבן יקרה׃ ויעש המלך את־עצי האלמגים מסעד לבית־יהוה ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים לא בא־כן עצי אלמגים ולא נראה עד היום הזה׃ והמלך שלמה נתן למלכת־שבא את־כל־חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן־לה כיד המלך שלמה ותפן ותלך לארצה היא ועבדיה׃

ויהי משקל הזהב אשר־בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב׃ לבד מאנשי התרים ומסחר הרכלים

ושקיותיה ועלתיה דמסיק בית מקדשא דיי ולא אשתאר בה עוד רוח׃ ואמרת למלכא קושטא הוה פתגמא די שמעית בארעי על פתגמך ועל חוכמתך׃ ולא הימנית לפתגמיא עד דאתיתי וחזאה עיני והא לא אתחוא לי פלגו מה דחזיתי אוספתא חוכמתא וטבתא על שמועתא די שמעית׃ טובי גברך טובי עבדך אלין דקימין קדמך תדירא דשמעין ית חוכמתך׃ יהי יי אלהך בריך דאתרעי בך למתנך על כורסי מלכותא דישראל ברחימות יי ית ישראל לעלם ומנך למהוי מלכא למעבד דין דקשוט וזכו׃ ויהבת למלכא מאה ועסרין כברין דדהבא ובוסמנין סגי לחדא ואבנין טבן לא אתא כבוסמניא האנון עוד לסגי די יהבת מלכת שבא למלכא שלמה׃ ואף ספינתא דחירם דמיתיא דדהבא מאופיר איתיאת מאופיר אעי אלמונין סגי לחדא ואבנין טבן׃ ועבד מלכא ית אעי אלמוניא סעיד לבית מקדשא דיי ולבית מלכא וכנריא ונבליא לבני לוי לא אתו כן אעי אלמונין ולא אתחזיאו עד יומא הדין׃ ומלכא שלמה יהב למלכת שבא ית כל רעותה דשאילת בר מדמני לה כעותר ידא דמלכא שלמה ואתפניאת ואזלת לארעה היא ועבדהא׃

והוה מתקל דדהבא די הוה אתי לשלמה בשתא חדא שית מאה שתין ושית כברי דדהבא׃ בר מאגר אומניא וסחורת תגריא

נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן י״ט: התרים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ מן התרים את הארץ קרעו׳ לבד מאנשים התרים ומסחר הרוכלים׳ וחברו דדברי הימים:

רשי

ועולתו אשר יעלה בית יי׳, דרך מבוא שהכין מביתו לבית המקדש שהיה עולה בו לבית יי׳: עצי אלמוגים׳ קורא״ל בלע״ז: מסעד לבית יי׳, ובדברי הימים כתי׳ מסילות לבית יי׳ לכך אני אומ׳ המסעד הזה לשון רצפה: לשרים׳ לבני לוי: נתן למלכת שבא׳ כתיבה זו איננה אלא לימוד חכמה: מלבד אשר נתן לה מתנו׳ מנדבנו המצויין כאן ואינם מצויין ב במקומה: שש מאות ששים ושש׳ חירם נתן לו ק״כ ומלכת שבא ק״כ ואני תרשים הביאה מאופיר ת״כ הרי תר״ס והששה לא ידעתי מאין ובד״ה כתיב שהביאו מאופי׳ ארבע מאות וכ׳ ואין מונה שם ק״כ של חיר׳ ויש לתקן המקר׳ שהל׳ היתירים היו מן הק״כ של חירם שהרי עבדי חירם היו שם עם עבדיו: לבד מאנשי התרי׳׳ שהיו מביאי׳ לו הסוחרים התרי׳ בארץ לסחורה: הרוכלים׳ מוכרי בשמים ומוליכין אותם מעיר לעיר: ומלכי

ושוב ל׳ וסי׳ טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא

רלבג

וכן העליה אשר יעלה בה בית יי׳ מביתו היה גם כן נעשית בחכמה והנה הרצון באמרו ועולתו אשר יעלה בית יי׳ ועלייתו וכן כתוב בספר ד״ה: אל השמועה אשר שמעתי׳ הרצון בו לשמוע׳ אשר שמעתי מחכמתך ומהטו׳ אשר יסודר ממך יתוסף עוד לפי מה שמצאתי ממך וטוב הרבה או יהיה הרצון באמרו אל ה השמועה על השמועה והנה היה הטוב ה המשפט והצדקה מ המסודרים ממנו: לא בא כבושם ההוא עוד לרוב׳ ר״ל שלא בא עוד רבוי כמוהו מהבושם ההוא: עצי אלמוגים׳ קורא״ל בלע״ז והוא עץ נדל בקצות הימים: מסעד לבית יי׳ ולבית המלך׳ הנה בספר ד״ה כתוב תמורת זה מסלות ולזה אחשוב שבעליה אשר יעלה בה בית יי׳ מבית המלך עשה כדמות מעקה מעצי האלמוגים שיסמך האדם בהם במסלתו בזאת העליה וכן הענין במאר העליות אשר היו בבית יי׳ ובבית המלך כי לא היו בהם מעלות לא בכבש המזבח ולא בעליות אשר יעלו בהם אל היציעים לפי מה שהתבאר מדברינו והנה אמרה התורה ולא תעלה במעלות על מזבחי וידמה שהמלך סדר גם כן כמו זה בביתו שלא תגלה ערות איש בעלותו שם ואיך שהיה הנה היה המעקה הוא מסעד למסלות אשר ידרכו בהם בעלי׳ ההם: וכנורות ונבלים לשרים׳ ר״ל שכבר עשה מעצי האלמוגים כנורות ונבלים למשוררים בכלי זמר: לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה׳ אחשוב שהרצון בזה שלא באו עצי אלמוגים גדולים כאלו שיהיו נכונים לעשות מהם מה שעשה שלמה מאלו: והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה׳ הנה כתוב תמורת זה בספר ד״ה את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך והרצון בזה כי מלבד אשר הביאה מלכת שבא אל המלך מהחידות נתן לה עוד את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה וכן יהיה הרצון בזה המקום בזה שהוא נתן לה את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה מלבד מה שנתן לה תחלה שהיה ביד המלך שלמה כי לא היה חכם אחר בזמן ההוא שיהיה יכול להגיד זה זולתי שלמה מפני שהי׳ חכם מכל האדם: ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת׳ אחשוב שזה המשקל מהזהב היה בא לו מדי שנה בשנה כי המנחות שהיו מביאי׳ לו המלכי׳ היו שולחי׳ אותם לו מדי שנה בשנה כמו שכתוב אחר זה ובספר ד״ה וכל מלכי הארץ מבקשים את פני המלך שלמה לשמוע את חכמתו וגו׳ והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה: לבד מאנשי׳ התרים ומסחר הרוכלים׳ הנה אמר בד״ה תמורת זה לבד מאנשי התרים והסוחרים מביאים ואחשוב שכל הסוחרים היו פורעים מס למלך שלמה מסחורתם והנה קרא התרים הסוחרים הגדולים שהם תרים וחוקרים על דבר הסחורות בקצות הארץ מאי זה מקום יכשר להם יותר לקנותם או למכרם והרוכלים הם המביאים הבשמים ויתר הדברים הדומים להם בעיר ועיר למכור זעיר שם זעיר שם וזה עדו׳ שמה שזכר ממשקל הזהב שהיה בא לשלמה היה בא לו מדי שנה בשנה:

וכל

רשי

וכל מלכי הערב׳ תירגם יונתן וכל מלכי סומכותא לשון ערובה המלכים שהיו בערובתן וסומכין עליו גרנטי״ה בלע״ז: צנה׳ מקפת את האדם משלש רוחותיו והוא שאמור בספר תילים כצנה רצון תעטרנו: שש מאות זהב׳ שש מאות זהוב והוא שש מנים שהזהוב הוא הדינר: זהב שחוט׳ הוא זהב רך ונוח להירקע: זהב מופז׳ מבהיק כמרגלית: שש מעלות׳ מדרגות לעלות בו וראש הכסא היה עגול מקום מושב המלך: מאחריו׳ תיקון הכסא היה רחב והמעלות היו לצד פניו ולצד רחבו לצד אחריו היה המושב ג גבוה מן הכסא מקום עגול: וידות מזה ומזה׳ לסמוך זרועותיו עליהם בימין מקלות זהב מפחה לפחה פ פשוטין לימין ולשמאל: ושנים אריות׳ של זהב וכל צורת הכסא מפורש בהגדת מגלת אסתר: אין כסף לא נחשב׳ אין כסף באחד מהם כי לא נחשב: אני תרשיש׳ ספינות אפריקא: שנהבים וקפי׳ ותוכיי׳ שן דפיל וקופין וטווסין: ונשק׳ כלי זיין: אלף ושבע מאות רכב׳ ובדברי הימי׳ כתוב אף וארבע מאות ואומר אני אלף וד׳ מאות בערי הרכב היו והשלש מאות עם המלך בירושלם וכן פירושו בדברי הימים וינחם בערי הרכב ועם המלך היה עוד רכב אחד בירוש׳ וכאן כך פירושו וינחם בערי הרכב ועם המלך היו מקצתן בירושלם: וינחם

וידת ב׳ חס׳ בליש׳

נעשה ה׳ קמץ וכל

וכל מלכי ו׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ויהי כשמע כל מלכי האמרי׳ לבד מאנשי התרים׳ וחברו דדברי הימים׳ ולא נעשה פסח כמוהו׳ ויראו גוים את שם יי׳ וכל מלכי הארץ דדברי הימים: כסה ג׳ כתיב ה׳ בקריאה וסי׳ ושש מעלות לכסה ב׳ בפסוק׳ מאחז פני כסה פרשז׳ וא׳ בכסה ליום חגינו: וכל כלי ז׳ בקריא׳ וסי׳ וכל כלי

וְכָל־מַלְכֵי הָעֶרֶב וּפַחוֹת הָאָרֶץ׃ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מָאתַיִם צִנָּה זָהָב שָׁחוּט שֵׁשׁ־מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַצִּנָּה הָאֶחָת׃ וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת מָגִנִּים זָהָב שָׁחוּט שְׁלֹשֶׁת מָנִים זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַמָּגֵן הָאֶחָת וַיִּתְּנֵם הַמֶּלֶךְ בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן׃ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּסֵּא־שֵׁן גָּדוֹל וַיְצַפֵּהוּ זָהָב מוּפָז׃ שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּה וְרֹאשׁ־עָגֹל לַכִּסֵּה מֵאַחֲרָיו וְיָדֹת מִזֶּה וּמִזֶּה אֶל־מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת׃ וּשְׁנֵים עָשָׂר אֲרָיִים עֹמְדִים שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא־נַעֲשָׂה כֵן לְכָל־מַמְלָכוֹת׃ וְכֹל כְּלֵי מַשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה זָהָב וְכֹל כְּלֵי בֵּית־יַעַר הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוּר אֵין כֶּסֶף לֹא נֶחְשָׁב בִּימֵי שְׁלֹמֹה לִמְאוּמָה׃ כִּי אֳנִי תַרְשִׁישׁ לַמֶּלֶךְ בַּיָּם עִם אֳנִי חִירָם אַחַת לְשָׁלֹשׁ שָׁנִים תָּבוֹא אֳנִי תַרְשִׁישׁ נֹשְׂאֵת זָהָב וָכֶסֶף שֶׁנְהַבִּים וְקֹפִים וְתֻכִּיִּים׃ וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר וּלְחָכְמָה׃ וְכָל־הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ׃ וְהֵמָּה מְבִאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂלָמוֹת וְנֶשֶׁק וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפְרָדִים דְּבַר־שָׁנָה בְּשָׁנָה׃ וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים

ג׳ · ה׳ · סימן · ג׳ כתי׳ ה״א · ג׳ כתי׳ ה״א · כ · ל׳ ומ״ל · ז׳ ל׳ גירי · ח׳ ל׳ זוגין מתחלפין · ל׳ ב׳ · ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל ל׳ · ה׳ · כה · ג׳ ר״פ · ד׳ ב׳ גירי כלים · ב׳

וכל מלכי סומכותא ושלטוני ארעא: ועבד מלכא שלמה מאתן תריסין דדהבא טבא שית מאה דדהבא מסיק על תריסא חדא: ותלת מאה מגנין דדהבא טבא תלתא מנן דדהבא מסיק על מגנא חדא ומנינון מלכא בית מקירת מלכיא: ועבד מלכא כורסיא דשנא רבא וחפהי דדהבא טבא: שתא דרגין לכורסיא וריש סנגל לכורסיא מאחורוהי ואשדתא מכא ומכא על אתר מותבא ותרין אריון קימין בסטר אשדתא: ותרי עשר אריון קימין תמן על שתא דרגין מכא ומכא לא אתעבד כן לכל מלכותא: וכל מני משתיא דמלכא שלמה דדהבא וכל מני בית מקרת מלכא דדהבא טבא לית כספא לא אתחשיב ביומי שלמה למדעם: ארי ספינתא אפריקא למלכא בימא עם ספינתא דחירם חדא לתלת שנין אתיא ספינת אפריקא טעינא דהב וכסף שן דפיל וקופין וטוסין: ורבא מלכא שלמה מכל מלכי ארעא לעותר ולחוכמא: וכל דירי ארעא בען למחזי ית סבר אפי שלמה למשמע ית חוכמתיה דיהב יי בלביה: ואנון מיתן גבר קורבניה מני כספא ומני דהבא ולבושין ומני זינא ובוסמנין סוסון וכודנון גזירת שנא בשנא: וכנש שלמה רתיכין ופרשין והוו ליה אלף וארבע מאה רתיכין ותרי עסר אלפין פרשין

משקה המלך שלמה דמלכים ב׳ בו׳ וחברו דדברי הימים ב׳ בפסוק׳ וישלח את הדורים׳ וישרפו את בית האלהים׳ וכל כלי בית האלהים: משקה ד׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב: וכל הארץ ה׳ בקרי׳ וסי׳ וכל הארץ באו מצרימה׳ וכל הארץ הזאת אשר אמרתי׳ וכל הארץ בכים׳ וכל הארץ מבקשים את פני שלמה דמלכים׳ וחברו דדברי הימים:

רדק

שש מאות זהב׳ מטבע זהב היה בימיה׳ ידוע משקלו והיה בצנה אחת זהב במשקל שש מאות זהב וטעם יעלה על שלמה לומר שש מאות זהב היה מתן בצנה האחת: זהב שחוט׳ אין שחוט אלא מסוך וכן אן שחוט לשונם והיה זהב טוב מאד שהיה נימסך כשעוה ויונתן תרג׳ דהבא טבא: שלשת מנים׳ ג׳ ליטרין וליטרא זהב מאה ממטבע הזהב שזכרנו וכן אומ׳ בדברי הימים שלש מאות זהב והמנה הוא מאה בדברי רבותינו ז״ל בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה: על המגן האחת׳ מגן לשון זכר ונקבה: זהב מופז׳ טוב ומזוקק מן כתם פז ויש אומרים שהוא שם מקום ויונתן תרגם דהבא טבא: שש מעלות לכסא וראש עגול לכסא׳ שניהם כתובים הא׳ במקו׳ אלף: וידות מזה ומזה׳ במקום ישיבתו היו ידות מזה ומזה לסמיכות זרועותיו והיו צורות אריות עומדות אצל הידות: אין כסף לא נחשב׳ כל הכלים האלה היו זהב סגור אין כסף בהם כי לא נחשב הכסף למאומ׳ בימי שלמה מרוב הזהב לפיכך עשה כל הכלים זהב ולא עשה אחד מהם מכסף: תרשיש׳ תרגם יונתן אפריקא: נושאת זהב וכסף׳ בהנעת האלף: שנהבים וקופים ותוכיים׳ תרגם יונתן שן דפיל וקופין וטווסין שן הפיל ידוע והקוף גם כן שדומים פניו לפני אדם וטווס הוא העוף הנקרא בלע״ז פאון: וינחם

רלבג

וכל מלכי הערב ופחות הארץ׳ אמר תמורת זה כלה וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה והנה זה נ״כ היה בא מדי שנה בשנה ויעיד על זה מה שזכרנו: ויעש המלך שלמה מאתי׳ צנה זהב שחוט׳ הנה הצנה הא׳ כמו מגן אלא שהוא גדול ומקיף את האדם כאמרו כצנה רצון תעטרנו והרצון באמרו זהב שחוט לפי מה שאחשוב שהוסר אדמימותו ממנו במלאכ׳ ויסור ממנו בזה קצת לחותו ולזה היה יותר חזק: שש מאות זהב׳ ר״ל שש מאות שקלים זהב: שלשת מנים זהב׳ ר״ל הנה המנה הוא מאה שקלים ולזה אמר בספר ד״ה שלש מאות זהב: כסא שן גדול׳ זה היה כסא המלוכה והיה נעשה משן הפיל ואולי״ר בלע״ז: ויצפהו זהב מופז׳ פירשו בו זהב נקי מסיגיו ואחשוב שיהיה ענינו מענין כזור בחלוף אות ז״ן באות צד״י כי ברצותם לנקותו תכלית הנקיון יפזרוהו ויכתתוהו לחלקים דקים ויערבו עמו קצת דברים יבדילו ממנו סיגו: שש מעלות לכסא׳ הנה היתה צורת הכסא הזה כך שכאשר היה עולה לשבת בו היה עולה בו שש מעלות ואז ישב במקום השבת שהיה למעלה מהמעלה הששית ומאחרי הכסא היה שם לוח יסמוך בו בשבתו שם והיה ראש עגול בלוח ההוא באמצעו והיו ידות מזה ומזה אל המקום שהיה יושב בו והנה הידות הם כמו זרועות יסמוך בהם המלך ידיו בשבתו שם׳ והנה היתה צורת ארי אצל כל יד לצד פני הכסא ולצד ההוא היה פני אריה וכן אצל כל מעלה ממעלות הכסא בשתי קצות המעלה לצד פני הכסא ולצד ההוא היו פני האריות ולזה היו שם ארבעה עשר אריות: שנהבים׳ הם שני הפיל הגדולים אשר מהם יהיה מה שישתמשו ממנו במלאכה ואולי״ר בלע״ז: וקופים׳ הם שימי״ש בלע״ז: ותוכיים׳ הם פאוונ״ש בלע״ז: ונשק׳ הם כלי זין: ויהי לו אלף וארבע מאות רכב׳ הנה כתוב בזה המקום ארבעת אלפים אוריות סוסים ובמה שקדם כתוב ארבעים אלף אורות סוסים למרכבו וכבר התרנו הספק הזה במה שקדם באמרנו שמה ארבעים אלף היו ארבעת אלפים שהיו בהם סוסים ומרכבות

ונפתר

רדק

ויכחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם ׳ ויכחם מבנין הפעיל כמו אשר הנחני בדרך אמת ובדברי הימים ויניחם מן הנח ויונתן תרגם בעניין ויכחם ואשריכון ויש לפרש כמשמעו אחרי שאספם כלם בירושלם הניחם אותם בערי הרכב שיהיו שם ונשארו מהם עם המלך בירושלם ויונתן תרגם בר מדהוו עם מלכא בירושלם פי׳ אלה היו בערי הרכב מלבד אותם שהיו עם המלך בירושלם ועל כן נקראו ערי הרכב שהיו שם הסוסים והמרכבות : כאבנים ׳ על דרך גוזמא והפלגה מרוב הכסף שהיה ב בירושלם ׳ ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות ואמר רבי יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנ׳ אמו׳ היו : ומוצא הסוסים ׳ ת״י הפסוק כן ומתפקין סוסוותא די לשלמה ממצרים ומקוה תגרי מלכא זבנין מקוה בדמין ׳ וי״מ מקוה מענין תקות חוט השני כלומ׳ שני דברים אלה היו באין לשלמה ממצרים הסוסים וחוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים כמו שכתוב שם ברקמה ממצרים חטובות אטון מצרים ואותן ה הדברי׳ היו לוקחין סוחרי המלך במצרים במחיר לדברים אחרים שהיו מביאין מירושלם למצרים ואדוני אבי ז״ל פיר׳ כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסים והוא כי לא יוציאו ממצרים סוסים אלא ברשות המלך ונותנין המוציאים למלך דמים בהוצאת הסוסים ואותו המוצא נתן פרעה לשלמה ושלמה היה מוכר אותו לסוחרים לשנה במחיר ידוע היו לוקחין מהמלך מקוה המוצא כלומר ק קבוץ כל המוצא ביחד והם היו במצרים והיו לוקחין מחיר המוצ׳ על יד כמו שהיו מוציאין מלכי הארץ הסוסים ממצרים וזהו שאמ׳ ביד׳ יוציאו כי מלכי החתים ומלכי ארם שהיו מוציאין ממצרי׳ על ידי סוחרי המלך היו מוציאין : בידם ׳ כמו ברשותם כמו ויקח את כל ארצו מידו וכ״תי בידם ברעותהון ברשונם וברשות : וסוס בחמשים ומאה ׳ מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים : נשים נכריות רבות ׳ שתים רעות עשה בזה אחת שהרבה נשים ואפילו היו מישראל אסור לו להרבות כמו שכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו כל שכן שהיו נכריות שהטו לבבו אחרי אלהים אחרי׳ והוא בטח בחכמתו ואמ׳ אני ארבה ולא אסור וזהו שאמ׳ הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו ומה שאמר ואת בת פרעה כי היא היתה תחלת הקלקלה אף על פי שהיא לא הטתה את לבבו עד שהרבה נשים נכריות לעת זקנתו והטו את לבבו ולא שעבד ע״ז אלא שהניח נשיו לעבוד ע״ז לאלהים אחרים אף שהניח אותן לבנות במות בירושלם לע״ז והוא שאמ׳ אז יבנה שלמה שהניח לבנו׳ ולא מיחה בהן : לא תבאו בהם ׳ כמו שכתוב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך ואף על פי שאמר זה בשבעה גוים הוא הדין לכל שאר אומות אלא לפי שהיו באים בארצם הזהירם עליהם אבל אם היה מטיב אותם לדת ישראל לא היה אסור אם היו מתגיירות מלב שלם לא מחמת יראה ואהבה ודבר זה מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל כמו שכתבנו בפסוק ויאהב שלמה : אכן יטו את לבבכם ׳ באמת יטו לבבכם כמו שאומ׳ כי יסור את בנך מאחרי ות״י דילמ׳ יטעון ית לבכון :

הנראה

במחיר ח׳ בקריא׳ וסימ׳ אקנה מאותך במחיר דסוף שמואל׳ יקחו מקוה במחיר ׳ וחברו מקוה יקחו במחיר דד״ה ׳ ואדמה יחלק במחיר ׳ לא במחיר ולא בשחד ׳ לבז אתן ולא במחיר ׳ וכהניה במחיר יורו ׳ עצינו במחיר

כו וַיַּנְחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלָֽםִ׃ כז וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַם כָּאֲבָנִים וְאֵת הָאֲרָזִים נָתַן כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָה לָרֹב׃ כח וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה מִמִּצְרָיִם וּמִקְוֵה סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ יִקְחוּ מִקְוֵה בִּמְחִיר׃ כט וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מֶרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְסוּס בַּחֲמִשִּׁים וּמֵאָה וְכֵן לְכָל־מַלְכֵי הַחִתִּים וּלְמַלְכֵי אֲרָם בְּיָדָם יֹצִאוּ׃

א וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אָהַב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת רַבּוֹת וְאֶת־בַּת־פַּרְעֹה מוֹאֲבִיּוֹת עַמֳּנִיּוֹת אֲדֹמִיֹּת צֵדְנִיֹּת חִתִּיֹּת׃ ב מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר־יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא־תָבֹאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא־יָבֹאוּ בָכֶם אָכֵן יַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם בָּהֶם דָּבַק שְׁלֹמֹה לְאַהֲבָה׃ ג וַיְהִי־לוֹ נָשִׁים שָׂרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וּפִלַגְשִׁים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיַּטּוּ נָשָׁיו אֶת־לִבּוֹ׃

וְאַשְׁרִנוּן בְּקִרְוֵי רְתִיכַיָא בַר מִדַהֲווֹ עִם מַלְכָּא בִּירוּשְׁלֶם׃ וִיהַב מַלְכָּא יַת כַּסְפָּא בִּירוּשְׁלֶם כְּאַבְנַיָא וְיַת אַרְזַיָא יְהַב כְּשִׁקְמַיָא דִבְשְׁפֶלְתָּא לְסַגִּי׃ וּמִתַּפְּקִין סוּסְוָתָא דְלִשְׁלֹמֹה מִמִּצְרָיִם וּמִקְוֵה תַגָּרֵי מַלְכָּא זָבְנִין מִקְוֵה בְּדָמִין׃ וְסָלְקָא וְנָפְקָא רְתִיכָא מִמִּצְרַיִם בְּשִׁית מְאָה כַּסְפָּא וְסוּסְיָא בִּמְאָה וְחַמְשִׁין וְכֵן לְכָל מַלְכֵי חִתָּאֵי וּמַלְכֵי אֲרָם בִּרְעוּתְהוֹן נָפְקִין׃ וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה רְחֵים נְשִׁין בְּנָת עַמְמִין סַגִּיאִין וְיַת בַּרַת פַּרְעֹה מוֹאֲבָאָן עַמּוֹנָאָן אֲדוֹמָאָן צִידוֹנָאָן חִתָּאָן׃ מִן עַמְמַיָא דִי אֲמַר יְיָ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תִתְעָרְבוּן בְּהוֹן וְאִנּוּן לָא יִתְעָרְבוּן בְּכוֹן דִלְמָא יַטְעוֹן יַת לִבְּכוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן בְּהוֹן אִתְרְעֵי שְׁלֹמֹה לְמִרְחָם׃ וַהֲוָאָה לֵיהּ נְשִׁין מַלְכָּן שְׁבַע מְאָה וּלְחֵינָן תְּלָת מְאָה וְאַטְעִיאָה נְשׁוֹהִי יַת לִבֵּיהּ׃

יבאו : ואת בת ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ואת בת היענה דת״כ ׳ וחברו דמ״ת ׳ והמלך שלמה אהב ׳ ואת בת פרעה העלה דד״ה ׳ ערות אשה ובתה לא תגלה : ויטו ד׳ ופתחין וסימ׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן ין :

רשי

וינחם ׳ וינהלם : כאבנים ׳ ולמעלה הוא אומר למאומה רבותינו פירשו כאן קודם שכנסה שלמה את בת פרעה כאן לאחר שכנסה שלמה את בת פרעה : ומוצא הסוסים אשר לשלמה ׳ היה ממצרים : ומקוה ׳ אסיפת סוחרי הסוסים במצרים סוחרי המלך שלמה היו קונין אותם במחיר ממצרי׳ מן המלך שלא יוציא אדם סוס משם אלא על ידם כך שמעתי ולכך ניקוד על ומקוה טעם זקף גדול ללמד שהתיבה עומדת בעצמה ואינה דבוקה לאחריהם : וסוס בחמשים ומאה ׳ למדנו שהמרכבה בארבעה סוסים וכן בדמים הללו לכל מ מלכי החתים ולמלכי ארם : בידם ׳ של סוחרי שלמה יוצאים ממצרים : ואת בת פרעה ׳ אף היא מן הנכריות אלא שהיתה חביבה עליו מכולם מנאה לעצמה וכן ויפקדו מעבדי דוד תשע׳ עשר איש ועשהאל :

רלבג

וכשאר היו בהם סוס׳ בלא מרכבות אם כן היו לו ארבעת אלפים רכב לכל הפחו׳ ואך אמר פה שהיו לו אלף וארבע מאות רכב לבד והנראה בעיני שאלו האלף וארבע מאות רכב אסף אות׳ שלמה ממקומו׳ רבים לבחור היותר נבחרים ואולי אספם מהסוסים שהיו מביאים לו למנחות כי הם היו נבחרים בלי ספק ואלו היו הנבחרים שבמרכבות אשר לשלמה והניחם אותם בערי הרכב אשר לו שהיו בהם אורות לכלכלם שם וקצתם השאיר עם המלך בירושלם כדי שיהיו יותר קרובי׳ אליו : ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ׳ זה שב לפי מה שאחשוב אל מה שזכר למעלה והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושאר הדברים שזכר שהיו באים לשלמה מדי שנה בשנה והרצון בו ומוצא הסוסים ממצרים היה גם כן לשלמה ר״ל שכל מי שהיה מוציא סוס ממצרי׳ היה נותן דבר ידוע לשלמ׳ כי ממצרים לא יצא סוס כי אם ברשות המלך והנה נתן פרעה דינו בזה הענין לשלמה : ומקוה סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר ׳ הנה הרצון במקוה בגדי שש כי כמו שהחוט יקרא תקוה כן יקרא הנארג מהחוטין מקוה והנה היו במצרים בגדי פשתן חשובים מאד כמו שנתפרסם והנה לא היו מוציאים אותם אלא ברשו׳ המלך ואותו הכח נתן פרעה לשלמה ולרוב המצא הסוסי׳ והשש במצרי׳ לא יהיה האדם רשאי לרכוב על סוס או ללבוש בגדי שש אם לא ברשו׳ המלך כדי שיוכר בין השרי׳ ובין העבדים והנה הרצון בזה כי מוצא הסוסים ממצרי׳ מוצא המקוה הכל היה לשלמה וזכר כי סוחרי המלך שלמה היו לוקחים מקוה במחיר מעם מצרים כי המוצא היה לשלמה ולזה היו הרוכים להוציאו משם קונין אותו מסוחרי המלך ומזה היה מגיע תועלת רב לשלמה ר״ל מהסוסים והמקוה כי סוחרי המלך היו קונין זה המוצא ממנו בסך רב לסוסי׳ ולמקוה והנה קצר המאמר כי סוחרי המלך היו גם כן לוקחים הסוסים שם ומידם יקחום כל מי שירצו להוציאם ממצרים :

ותעלה ותצא מרכבה ממצרים ׳ ר״ל כי בהעלות המרכבה ממצרים לארץ ישראל והוצאתה יתנו שש מאות כסף לשלמה ובמוצא הסוס יתנו חמשים ומאה כסף כי המרכבה ארבעה סוסים וכן מה שיוציאו מהסוסים למלכי החתים ולמלכי ארם היו מוציאים אותם ברשות סוחרי המלך והם היו לוקחים זה המכס מהם לסוס ולרכב ׳ ואפשר שנאמר שהרצון באמרו ומקוה כי מוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים היה מגיע ממנו גם כן מקוה לשלמה והם בגדי שש שהם בגדי מלכות וזה כי סוחרי המלך היו לוקחי׳ מקוה במחיר מה שראוי שיותן לשלמה מן המוצא והסך שהיה ראוי לשלמה מהמוצא היא שש מאות כסף לרכב ומאה וחמשים לסוס ׳ ואפשר גם כן שיהיה הרצון באמרו וכן לכל מלכי החתים ומלכי ארם בידם יוציאו כי מה שיצא מארצם היה נתן המוצא לשלמה וביד סוחרי המלך וברשותם היו מוציאים היוצא משם : והמלך שלמה אהב נשים נכ׳ ׳ הנה גנה אותו מפני שלדין האחד שהוא לקח נשים מן הגוים אשר הזהירה התורה שלא נתחתן בם כדי שלא יטו את לבבינו אחרי אלהיהם ׳ והצד השני מפני שהרבה לו נשים אשר הזהירה התורה אותו מזה בפרשת שפטים ואם אמר אומר שכבר ראוי שנחשוב שנתגיירו כבר קודם שלקחם שלמה הנה עם כל זה לא היה נמלט מהגנות כי בת פרעה היתה אסורה לבא בקהל יי׳ גם אחר שנתגיירה כי דור שלישי לבד מותר להם לבא בקהל יי׳ והעמוניות והמואביות הם גם כן מעם שאינו ראוי לבא בקהל שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי׳ ואעפ״י שנקבותיהם לא נאסרו לבא בקהל כמו שבארנו שם הנה לא היה ראוי למלך שיבא בהן כי הזרע שיהיה לו מהן אי אפשר שיהיה שלם מאד אחר שהגוי מרוחק וכבר היה ראוי לשלמה שידקדק מאד שיהיה זרעו שלם עם יי׳ כדי שיתקיים לו הברית שכרת השם לדוד אביו להתקיים לו המלוכ׳ תמיד אם ישמרו בניו תורתו הלא תראה שרחבעם היה בן עמונית ועשה הרע בעיני יי׳ ועוד כי מפני שהניח שלמה את נשיו לעבוד אלהיהן הרי הן כאילו לא נתגיירו ׳ והנה אמ׳ ואת בת פרעה מלך מצרים לפי שבה נטה יותר מדרכי התורה ממה שנטה בלקיחת שאר נשיו הנכריות והיא ג״כ היתה חביבה לו מאד עד שכבר בנה לה בית באופן הנזכר במה שקדם:

ויהי

רשי

אז יבנה שלמה במה, רבותינו אמרו מתוך שלא מיחה בנשיו נקראת על שמו: בהר על פני ירושלם, הר הזיתים: אשר היתה זאת עמך, אשר ידעת שאתה עובר על מצותי: ויהי בהיות דוד את אדום, אז ניברח הדד מפני דוד ויואב: לקבר את החללים, שקברן להרוגים של אדום הוא שנאמר שם בספר שמואל ויעש דוד שם בשובו מהכו' את אדום שהיה הכל מקלסין את אותו איש חסיד שקבר את הרוגיו וכן הוא אומר במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם ויונתן תירגם לקבר את החללים לאלכא ית קטיליא לקחת את הלבשתם: ולחם

רדק

הנראה אליו, אשר נראה אליו כי לא תבא הא' הידיעה על העבר וכן ההקדש שמואל הנמצאו פה וזולתם שכתבנו בספר מכלל: פעמים, בגבעון הפעם האחת והשנית אחר תפלתו שאמר לו שמעתי תפלתך ונוה אליו במראה הראשונה בסתם ובמראה השנית במפורש: ויאמר יי' לשלמה, על ידי נביא והוא אחיה השילוני: שבט אחד, כי בנימן לפי שהיה חלקו עם יהודה בירושלם כן שניהם נחשבים לשבט אחד: ויקם יי' שטן, זה היה לעת זקנת שלמ' כאשר נטה לבבו מעם יי': הוא באדום, מזרע המלך שהיה באדום או הוא אומר זה על הדד: בהיות דוד את אדום, כמו באדו' ספר ענין זה עתה כי ברח הדד והיה נער קטן בברחו וברח מארצו עם אנשים אדומיי' כשהכה יואב את כל זכר באדו' וכאשר שמע כי מתו דוד ויואב חשב להנקם מישראל ומה שספר מענין אשתו שהיתה אחו' הגבירה ובנו שהיה גמול בתוך בני פרעה כל זה אמר להודיע כי כל כך גדלה שנאתו לישראל עד שהניח כל הטובה הזאת להנקם מישראל ואמר לפרעה שישלחנו וילך לארצו ולא עלתה בידו להזיק לישראל עד עת זקנת שלמה שהקימו יי' לשטן בים בעבור עון ע"ז שעשו נשי שלמה ובנו במות וכן הקים שטן אחר לשלמה את רזון בן אלידע ושניהם הזכרו לישראל לעת זקנת שלמה: ויך כל זכר באדום, אחר שהכה כל זכר באדום כי קודם הכם ואחר כן קברם וכמו וי"ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ויכס את הים לחרבה ויבקעו המי' אחר שנבקעו המים שם הים לחרבה וזולת אלה שכתבנו בספר מכלל ולענין זה פיר' רז"ל ויעש דוד שם בשובו מהכותו את אדום זהו שם טוב שקנה בגוים שצוה לקבור את ההרוגים וכן אומר הנביא במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיו להם לשם אבל ית' לקבור את החללים לאלכא קטיליא כלומר לקחת חליצותם וכליהם: וכל

דויד ה' מל' וסימ' והארכתי ימיך, ויהי לעת זקנת שלמה, ולבנו אתן שבט, כמגדל דויד צוארך, והקימתי עליהם דיחזקאל, וכל תריסר ועזרא וד"ה דכוו' מלאים: לאלהיהן ה' וסימ' נמסר בסדר כי תשא: בעלות

ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את־לבבו אחרי אלהים אחרים ולא־היה לבבו שלם עם־יהוה אלהיו כלבב דויד אביו: ה וילך שלמה אחרי עשתרת אלהי צדנים ואחרי מלכם שקץ עמנים: ויעש שלמה הרע בעיני יהוה ולא מלא אחרי יהוה כדוד אביו: אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב בהר אשר על־פני ירושלם ולמלך שקץ בני עמון: וכן עשה לכל־נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן: ויתאנף יהוה בשלמה כי־נטה לבבו מעם יהוה אלהי ישראל הנראה אליו פעמים: וצוה אליו על־הדבר הזה לבלתי־לכת אחרי אלהים אחרים ולא שמר את אשר־צוה יהוה: ויאמר יהוה לשלמה יען אשר היתה־זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את־הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך: אך־בימיך לא אעשנה למען דוד אביך מיד בנך אקרענה: רק את־כל־הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך למען דוד עבדי ולמען ירושלם אשר בחרתי: ויקם יהוה שטן לשלמה את הדד האדמי מזרע המלך הוא באדום: טו ויהי בהיות דוד את־אדום בעלות יואב שר הצבא לקבר את־החללים ויך כל־זכר באדום: כי ששת חדשים ישב־שם יואב

והוה לעדן דסיב שלמה נשוהי אטעיאה ית לביה בתר טעות עממיא ולא הוה לביה שלים בדחלתא דיי אלהיה כלבא דדויד אבוהי: ואזל שלמה בתר עשתורת טעות צידונאי ובתר מלכם שקוץ עמונאי: ועבד שלמה דביש קדם יי ולא אשלים בתר דחלתא דיי כדויד אבוהי: בכן בנא שלמה במתא לכמוש שקוץ מואב בטורא די על אפי ירושלם ולמולך שקוץ בני עמון: וכן עבד לכל נשוהי בנת עממיא מסקן בוסמין ומדבחן למעותהון: ותקיף רוגזא דיי בשלמה ארי אתפני לביה מדחלתא דיי אלהא דישראל דאתגלי ליה תרתין זמנין: ופקיד עלוהי על פתגמא הדין בדיל דלא למהך בתר טעות עממיא ולא נטר ית דפקיד יי: ואמר יי לשלמה חלף דהות דא עמך ולא נטרת פקודי וקימי די פקדית עלך אעדאה אעדי ית מלכותא מנך ואתננה לעבדך: ברם ביומך לא אעבדנה בדיל דויד אבוך מיד בנך אעדנה: להוד ית כל מלכותא לא אעדי שבטא חד אתן לברך בדיל דויד עבדי ובדיל ירושלם קרתא דאתרעיתי: ואקים יי סטן לשלמה ית הדד אדומאה מזרעא דמלכא הוא באדום: והוה כד הוה דויד באדום כד סליק יואב רב חילא לחלצא קטיליא וקטל כל דכורא באדום: ארי שתא ירחין יתיב תמן יואב

ה' וסימ' ויהי בעלות הלהב, ויהי בהיות דוד את אדום, ויהי בעלות המנחה קדמאה דסיפרא, ויהי בעלות נבוכד ראצר, ויפן האלהים תולעת:

רלבג

ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים, אחר שזכר שנשיו הטו את לבבו לא היה צרי' לומר ולא הי' לבבו שלם את יי' אלהיו כלבב דוד אביו אם היה הרצון בזה שלמה היה עובד אלהי' אחרים ולזה הוא מבואר שהרצון בו שאהבתו נשיו הטה את לבבו להניחם לעבוד אלהים אחרים ולהעלים עיניו מהם ומזה גם כן התבאר כי אמרו וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי מלכום שקוץ עמונים הרצון שהניח לנשיו הצידוניות והעמוניות לעבוד אלהיה' והעלים עיניו מהם ולזה אמר ויעש שלמה את הרע בעיני יי' ולא מלא אחר יי' כדוד אביו כי אם היה ממלא אחרי יי' לא היה סובל לנשיו לעשות זה הענין הנפלא והעד עוד על זה שהרצון בו שהנ' העלים עיניו מנשיו והניחם לעבוד אלהים אחרים אמרו וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן באר בזה שחטא שלמה היה הניחו נשיו שתהיינה מזבחות ומקטרות לאלהיהן וזה ממה שאין ספק בו ולזה אמר אז יבנה שלמה במה שהוא כאילו בנאה אחר שהניח נשיו לבנותה ובכלל הנה לקחו אותם היה סבה לבנות אלו הבמות לע"ז ולזה היה שלמה סבה לבנינם ובכלל הנה הוא מן הסקר באיש חכם כשלמה שיבא לאלו הסכלים והספקים עם היותו משיג הש"י יותר מזולתו מהאנשים וכבר יעיד על זה גם הספרים שחבר ברוח הקדש ונראה אליו גם כן הש"י פעמים ולזה לא יתכן באיש כמוהו שיהיה עובד ע"ז ורחוי שתדע שכבר יאמר שכבר עשה פלוני דבר אם בעשאו בעצמו אם בעשאו על ידי שליח כמו שאמר שלמה בנה בניתי בית זבול לך וכבר יאמר גם כן שהוא עשאו כאשר לא מיחה בעושה אותו והיה בידו למחות וזה מורגל מאד בלשונות שאתה תראה שישיבו האשם בדבר למי שהיה בידו למחות כשלא מחה ויאמרו לו שהוא עושה הכל ולזה אתשוב שאמרה תורה הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ר"ל שאם לא תוכיחנו תשא עליו חטא במה שיחטא בו כי הוא כאילו עשית החטא ההוא בידך ובזה האופן השלישי אמר בזה המקום אז יבנה שלמה: וצוה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים, ר"ל כי ממצות הש"י היה מחוייב שלא יניח לעבוד ע"ז בביתו עם שזה דרך שילכו בניו אחרי אלהים אחרים בראותם אמותיהם עובדו' ע"ז וכבר עורר אותם הש"י כדי שישיר אותו לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים כדי שיתקיים לו המלוכה ולא יגלו ישראל מעל אדמתם ולא יחרב בית המקדש: למען דוד עבדי, מגיד שמהשגחה על האב תמשך לבן והנה למען דוד עבדו השגיח בשלמה שלא יקרע דבר מהממלכה ממנו בחייו ולמען דוד עבדו השגיח בזרע שלמה שלא תסור מהם הממלכה לגמרי, והנה קרא שבט אחד יהודה ובנימין מפני היות נחלתם יחד: ולמען ירושלם אשר בחרתי, ר"ל כי מפני שנבחר ירושלם לנצח להיו' בו בית המקדש הרצה שהמולך בו תתקיים מלכותו שם תמיד עם שזה יהיה סבה להעמיד עניני בית המקדש באופן יותר שלם כי כל אחד מהמלכים האלו ישתדל בתקונו מפני ששכנוהו אבותיו: ויהי בהיו' דוד את אדום, ר"ל שדוד היה את אדום לקבר את החללים לטהר הארץ בעת שעלה יואב שר הצבא על אדו' להכותם ואח' זה ספר שכבר הכה יואב כל זכר באדום

רדק

וכל ישראל · כל ישראל אשר עמו במלחמה ישבו שם עד הכריתו כל זכר באדום ועל קברם החללים : ויברח אדד · באל״ף והאחרים בה״א ואחד הוא כי אותיות אהו״י מתחלפות כמו ישי אישי והדומים להם : ויקומו ממדין · אולי באתם מאדום נתעכבו במדין ויקומו משם ויבאו פארן ויקחו אנשי׳ עמם מפארן כי אותם היו מכירים אותו שהוא מזרע המלוכ׳ לפיכך לקחום עמם כדי שיעידו עליו לפני פרעה שהוא מזרע המלוכה : ולחם אמר לו · אמר לתת לו ות״י ומזון אמר לספקא ליה : וארץ נתן לו · ערים שיהיה שר ופקיד עליהם : כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא · דרשו בו מפני מה נאמרה שכיבה בדוד ומיתה ביואב היא שכיבה היא מיתה אלא דוד שמת על מטתו כתו׳ בו שכיבה יואב שנהרג כתוב בו מיתה דוד שירשו בניו את מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא ירשו בניו את מקומו נאמר בו מיתה : שלחני · אמר לפרעה שישלחהו כי חשב כיון שמתו דוד ויואב ושלמה נער נאינו איש מלחמה חשב להרע לישראל ובעודו ב במצרים לא היה יכול להרע להם שהרי בת פרעה היתה לשלמה לאשה ויצא ממצרים ולא עלתה מחשבתו בידו כי כל ימי שלמה אין שטן ואין פגע רע עד עת ז זקנתו ואז היה שטן לישראל זה הדד ורזון גם כן : ויקם אלהים לו שטן · לשלמ׳ כלומר עוד הקים לו שטן אחר את רזון אשר ברח גם כן מאת הדדעזר בהכות דוד אותו כמו שכתוב בספר שמואל ואומר כי אז ברח מאת אדוניו רזון זה ויקבץ אנשים ויהי שר גדוד ובשמעו זה כי הדד שב ל לארצו כדי להרע לישראל הלך הוא גם כן עם אנשיו לדמשק ו והצליח שם עד שמלכו הוא ו ואנשיו בדמשק ואחר כך נגבר עוד ומלך הוא על כל ארם כי דמשק מארם היה ומתחילה לא התגבר על אנשיו שבאו עמו ו והניחם להיות שליטים על העיר עמו עד שהתחזק הוא במלוכה ומלך הוא לבדו על ארם והרע לישראל : כל ימי שלמה · מעת שקם לשטן היה לשטן כל ימי שלמה לישר׳ אבל לא נוכל לפרש כל ימי שלמ׳ מעת שמלך שלמה שהרי כתוב וישב יהודה וישר׳ לבטח איש תחת גפנו ותחת ת תאנתו כל ימי שלמה ואומר אין שטן ואין פגע רע אלא לעת זקנת שלמה קמו אלה השטנים מעת שנטה לבבו מעם יי׳ ואחר שקמו היו לשטן לישראל כל ימי שלמה עד שמת שלמה כדי שינחם על החטא ויכיר כי בעוד שהיה אוהב את יי׳ אין שטן ואין פגע רע וכיון שחטא קמו השטנים : ואת הרעה אשר הדד · נתחברה רעתו עם הרע׳ אשר עשה הדד לישראל : ויקץ בישראל · ויקץ זה פעל יוצא ותרגומו ומרד בישראל ואפשר שהוא פעל עומד כחבירייו כלומר קץ בהם ומאס אות׳ בהיותו בשלו׳ עמה׳: וירבע׳ בן נבט · אמרו כלדם הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי והנה שבע בן בכרי משבט בנימן ונבט משבט אפרים : אפרתי · משבט אפרים : וירם

ויאמר לו פרעה ב׳ דסמיכי וסים׳ ויאמר לו פרעה לך מעלי׳ כי מה אתה חסר : ויקם כ׳ בקריאה וסים׳ ויקם משה את המשכן ב׳ בפסוק׳ ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח׳ ויקם יי׳ שפטי׳ ויזעקו בני ישר׳ דעתניאל

וכל ישראל עד דישיצי כל דכורא בארום : ועריק אדד הוא וגברין ארומאין מעבדי אבוהי עמיה למעל למצרים והדד יניק זער : וקמו ממדין ואתו לפארן ודברו גברין עמהון מפארן ואתו למצרים לות פרעה מלכא דמצרים ויהב ליה ביתא ומזון אמר לספקא ליה וארעא יהב ליה : ואשכח הדד רחמין בעיני פרעה להדא ויהב ליה אתתא ית אחת אתתיה אחתיה דתחפנס מלכתא : וילידת ליה אחתא דתחפנס ית גנובת בריה והסלתידה תחפנס בגו בית פרעה והוה גנובת דבית פרעה בגו בני פרעה : והדד שמע במצרים ארי שכיב דוד עם אבהתוהי וארי מית יואב רב חילא ואמר הדד לפרעה שלחני ואהך לארעי : ואמר ליה פרעה ארי מא את חסר עמי דאת בעי למיזל לארעך ואמר לא ארי שלחא תשלחנני : ואקים יי ליה סטן ית רזון בר אלידע דערק מן קדם הדד עזר מלכא דצובה רבוניה : וכנש עלוהי גברין והוה רב משריתא כד קטיל דוד יתהון ואזלו לדמשק ויתיבו בה ומלכו בדמשק : והוה סטן לישראל כל יומי שלמה וית בישתא דעבד הדד ומריד בישראל ומלך על ארם : וירבעם בר נבט אפרתי מן צרדא ושום אמיה צרועה אתתא ארמלתא עבדא לשלמה

וכל־ישראל עד־הכרית כל־זכר באדום : ויברח אדד הוא ואנשים אדמיים מעבדי אביו אתו לבוא מצרים והדד נער קטן : ויקמו ממדין ויבאו פארן ויקחו אנשים עמם מפארן ויבאו מצרים אל־פרעה מלך־מצרים ויתן־לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו : וימצא הדד חן בעיני פרעה מאד ויתן־לו אשה את־אחות אשתו אחות תחפניס הגבירה : ותלד לו אחות תחפניס את גנבת בנו ותגמלהו תחפנס בתוך בית פרעה ויהי גנבת בית פרעה בתוך בני פרעה : והדד שמע במצרים כי־שכב דוד עם־אבתיו וכי־מת יואב שר־הצבא ויאמר הדד אל־פרעה שלחני ואלך אל־ארצי : ויאמר לו פרעה כי מה־אתה חסר עמי והנך מבקש ללכת אל־ארצך ויאמר לא כי שלח תשלחני : ויקם אלהים לו שטן את־רזון בן־אלידע אשר ברח מאת הדדעזר מלך־צובה אדניו : ויקבץ עליו אנשים ויהי שר־גדוד בהרג דוד אתם וילכו דמשק וישבו בה וימלכו בדמשק : ויהי שטן לישראל כל־ימי שלמה ואת־הרעה אשר הדד ויקץ בישראל וימלך על־ארם : וירבעם בן־נבט אפרתי מן־הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה עבד לשלמה

ותברו דאהוד בן גרא׳ ויקם את העמודים לאולם ג׳ בפסוק דשלמה׳ ויקם יי׳ את דברו אשר דבר׳ וחברו דדה׳ ויקם יי׳ שטן לשלמה׳ ויקם אלהים לו שטן ׳ ויקם מזבח לבעל׳ וישב ויבן את הבמות׳ וחברו דד״ה׳ ויקם את העמדים על דד״ה׳ ויקם את דברו אשר דבר עלינו דדניאל׳ ויעלני מבור שאון מטיט היון׳ ויקם עדות ביעקב : אפרתי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בן תחו בן צוף אפרתי׳ ודוד בן איש׳ וירבעם בן נבט אפרתי ;

רשי

ולחם אמר לו · אמר למשרתיו כך וכך לחם תנו לו ליום : הגבירה · המלכה : כי שכב דוד · דוד שמת מיתת עצמו נאמרה בו שכיבה יואב שנהרג נאמרה בו מיתה · ד״א דוד שהניח בן הגון ממלא מקומו נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן הגון ממלא מקומו לא נאמרה בו שכיבה כי אם מיתה : ויקם אלהים לו שטן · לשלמה וזו היא שאמר נתן הנביא לדוד אשר בהעוותו והוכחתיו ב בשבט אנשים : ואת הרעה אשר הדד · עם הרעה שעל ידי הדד היתה גם ז של רזון : וירם

רלבג

ויקחו אנשים עמם מ מפארן · יתכן שלקחו׳ כדי שיהיה עמו עם רב וזה יהיה סבה ש שיכבדהו פרעה ו וינשאהו עם שהם גם כן העידו שהוא מזרע המלוכה ולזה נתן לו פרעה מה שנתן : ולחם אמר לו · ר״ל שכבר אמר לתת לו לחם חקו תמיד : וארץ נתן לו · ר״ל שנתן לו ערים יהיה מושל עליהם : ויאמר אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי · ידמה כי חשב הדד להנקם מ מישראל בראותו כי מתו גבוריהם ה המצליחים במלחמה ועם כל זה לא יכול בעת שהיה שלמ׳ הולך בדרכי יי׳ כדוד אביו אך לעת זקנתו ש שנמצא בו זה החטא אז היה הדד שטן לשלמה ולישראל ואע״פ שכתוב וישב יהודה וישר׳ לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מ מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה הנה הרצון בו רוב ימי שלמה והוא עד עת זקנתו כי כמו זה תמצא מלת כל בדברי הנביאים אמר וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתי׳ והנה מה שאמר בזה המקו׳ ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ר״ל כל ימי שלמה הנשארים מעת זקנתו אשר עבדו בשיו אלהים אחרים : ויקץ בישראל · ר״ל שהיה קץ ומואס בישראל או יהיה הרצון בו שהיה במצוקת לבו בעבור ישראל כשלא יכול לעשות כל רצונו מהם כי היה רצונו להשחיתם אם יוכל ותמיד היו עיניו כשואות לעשות להם כל הרע כשיפלו בידו וברוב השתדלותו להרע ליש׳ מלך על ארם וסבב שימרדהו במלך שלמה כי קודם זה היו ארם נושאי מנח׳ לשלמה ולדוד כמו שנזכר בספר שמואל וידמה שכל המלכים שהיו בארם אחר זה היו ממנו ולזה תמצא שהיה שם מלך ארם בימי אחאב בן הדד והיו מיחסים אותו לאביו ובו נקראה שמו מפני עוצם מדרגת הדד אצלם : וירבעם בן נבט אפרתי · ר״ל שהוא משפט אפרים : עבד לשלמה וירם יד במלך · ר״ל כי מפני ששמהו שלמה מעבדיו ושריו גבה לבו עד שכבר הרים יד במלך כאילו היתה מעלתו למעלה ממדרגת המלך וזאת ההרמת יד היתה מה שלקחה לבו לגנות מעשיו ולהוכיחו עליהם כמו שיספר אחר זה והנה אחר זה יספר באי זה מנוי שמהו שלמה ושפה אחרת לגובה לבו ספר גם כן והוא מה שיעד אותו אחיה השילוני שיהיה מלך על עשרת השבטים אך קודם זה ספר מה היא הרמת ידו והוא שהוא אמר מגנה אותו לאו מה עשה הנה שלמה בנה את המלוא אשר לא רצה לבנותו דוד אביו למען יהיה בו תועלת להאסף שם ישראל ועולי רגלים ועוד עשה דבר מגונה אחר סגר את פרץ דוד אביו שהיה שם מקום שיוכל לבוא שיתה החומה בו פרוצה כדי שיוכלו ישראל לבא אל המלך כשירצו להגיש לפניו דברי ריבותיהם כן נראה זה בעיני וכבר פירשו בו שסגר הבית שם מקום פרץ ממנו אם ימרדו בו ישראל וכאילו אמר שלמה לגובה לבו לא ירא שימרדו בו ישראל · והנה

רש"י

וירם יד במלך. הוכיחו ברבים וזה הדבר אשר הוכיחו עליו שלמה בנה את המלוא ובבניין זה סגר את פרץ עיר דוד שהיה הפרץ אחורי המלוא אמר לו אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים ואתה גדרת אותם לעשות אנגריא לבת פרעה להושיב שם עבדיה ומשרתיה: וירא שלמה את הנער. קודם לכן כי עושה מלאכה הוא מהיר במלאכתו וזריז: לכל סבל בית יוסף. לכל מסקי מיסין דבי יוסף מנשה ואפרים לפי שמשבטו אפרים היה: ניר. ממשלה וניר לשון עול: אך

רד"ק

וירם יד במלך. מרד בו שדבר בו ולא ירא ממנו וכבר הפקיד אותו שלמה לכל סבל בית יוסף לקבל המס ממנשה ואפרי' כי ראה כי עושה מלאכה כלומר ראהו זריז במלאכתו ובעת ההיא קודם שהרים יד במלך מצא אותו אחיה השילוני ובשרהו במלכות על כן על הפקידות שהיה לו מתחילה ועל בשורת המלכו' שאמר לו אחיה גבה לבו ודבר מה שדבר בשלמ' ושלמה כאשר הוגד לו בקש להמיתו וברח למצרים כן הוא סדר הענין הזה אבל בין וירם יד במלך ובין ויבקש שלמה להמית את ירבעם הוסמו הדברים למה גבה לבו להרים יד במלך: שלמה בנה את המלוא. המלוא היה מקו' בעיר ירושלם סמוך לירושלם והיה רחב' להתאסף שם העם מענין קראו מלאו אחריך מלוא שהוא ענין אסיפה ושלמה בנה אותו המקום כי הוצרך לו כשבנה בית לבת פרע' ואף על פי כן מן הנראה לא היה טוב בעיני העם מה שעשה שלמה והיו יראי' ממנו לאמר כך וכך עשה שלמה וזה ירבעם גבה לבו והעיז את פניו ואמר שלמה בנה את המלוא כלומר ראו רעה שעשה ועוד שאמר שלמה ולא אמ' המלך וזה היה מרד במלך ועוד אמר סגר את פרץ דוד אבין פירשו בו כי דוד עשה פרץ בחומת ציון שאם ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא דעתם כמו שהוא מנהג היום במלכי ישמעאל שעשו פרץ במגדליה' שאם יקומו על המלך בני העיר שיברח משם ויקראו שמו שער הבגד ושלמ' סגר אותו הפרץ ואמר ירבעם ראו גבהות לבו שסגר הפרץ כלומר שהוא בוטח שאינו ירא ממרד ובדברי רז"ל מפני מה זכה ירבעם למלכו' מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים אמר לו דוד אביך פרץ פרצו' בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשו' אנגריא לבת פרעה ואמרו רז"ל מאי וזה הדבר אשר הרים יד במלך שחלץ תפלין בפניו: השילוני. מן שילה היה ואמר מן שילה שילוני מן גילה גילוני: והוא מתכסה. הוא אחיה או ירבעם אין לו הכרע וכן בדברי רבותינו זכרו' לברכה רב ולוי חד אמר שמלתו של אחיה וחד אמר שמלתו של ירבעם אמר ר' שמואל מסתבר כמאן דאמר של אחיה שכן דרך של צדיקים להיות קורעים במחלוקת של בית דוד: והשבט האחד. יהודה ובנימן חושב לשבט אחד בעבור שהיו מיוחדי' בנחלה ובירושלם: אשר עזבוני. שלמה וביתו והנוטים אחריהם: ולא אקח את כל הממלכ'. שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו וכן לא תעשה כל מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו והדומים להם: למען היות ניר לדוד עבדי. ניר באילך כמו בנר' כמו שאמר ערכתי נר למשיחי ו"ית מלכו ותרג' אנקלוס נירם ומלכו: את כל אשר אצוך. הכ"ף רפה וכן אשר אנכי מצוך בפרשת ואתחנן:

ויהי בעת ההיא ג' בקריאה וסימ' נמסר בסדר וירא: עבדי דוד ה' בקריא' וסימ' והשבט האחד יהיה לו, ואקרע את הממלכה, והקימותי עליהם רעה, ואני יי' אהיה, ועבדי דוד מלך עליהם, וכל שמואל דכוו' בס"א דוד עבדי ועתה עשו: חקתי ט' חס' וכל אוריתא דכוו' בס"א וסימ' נמסר בסדר תולדות: לדויד ה' מלאים וסימ' נמסר

וירם יד במלך׃ וזה הדבר אשר־הרים יד במלך שלמה בנה את־המלוא סגר את־פרץ עיר דוד אביו׃ והאיש ירבעם גבור חיל וירא שלמה את־הנער כי־עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל־סבל בית יוסף׃ ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלם וימצא אתו אחיה השילני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה׃ ויתפש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים׃ ויאמר לירבעם קח־לך עשרה קרעים כי כה אמר יהוה אלהי ישראל הנני קרע את־הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה׃ השבטים׃ והשבט האחד יהיה־לו למען עבדי דוד ולמען ירושלם העיר אשר בחרתי בה מכל שבטי ישראל׃ יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי צדנין לכמוש אלהי מואב ולמלכם אלהי בני־עמון ולא־הלכו בדרכי לעשות הישר בעיני וחקתי ומשפטי כדוד אביו׃ ולא־אקח את־כל־הממלכה מידו כי נשיא אשתנו כל ימי חייו למען דוד עבדי אשר בחרתי אתו אשר שמר מצותי וחקתי׃ ולקחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים׃ ולבנו אתן שבט־אחד למען היות־ניר לדויד־עבדי כל־הימים לפני בירושלם העיר אשר בחרתי לי לשום שמי שם׃ ואתך אקח ומלכת בכל אשר־תאוה נפשך והיית מלך על־ישראל׃ והיה אם־תשמע את־כל־אשר אצוך והלכת בדרכי ועשית הישר בעיני לשמור חקותי ומצותי כאשר עשה דוד עבדי והייתי עמך ובניתי לך בית־נאמן כאשר בניתי לדוד ונתתי לך את־ישראל׃

וארים ידא במלכא׃ ודין פתגמא דארים ידא במלכא שלמה בנא ית מליתא אחד ית תרעתא קרתא דדוד אבוהי׃ וגברא ירבעם גבר חילא וחזא שלמה ית עולימא ארי עביד עבידתא הוא ומני יתיה לכל מסקי מסין דבית יוסף׃ והוה בעדנא ההיא וירבעם נפק מירושלם ואשכח יתיה אחיה שלונאה נביאה באורחא והוא מתכסי בכסותא חדתא ותרויהון אנון בלחודיהון בחקלא׃ ואחד אחיה בכסותא חדתא די עלוהי וסדיקה לתרין עסר סדקין׃ ואמר לירבעם סב לך עסרא סדקין ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל הא אנא מעדי ית מלכותא מידא דשלמה ואתן לך ית עסרא שבטין׃ ושבטא חד יהי ליה בדיל דוד עבדי ובדיל ירושלם קרתא דאתרעיתי בה מכל שבטיא דישראל׃ חלף דשבקו פולחני וסגידו לעשתרת טעות צידונאי ולכמוש טעות מואבאי ולמלכום טעות בני עמון ולא הליכו באורחן דתקנן קדמי למעבד דכשר קדמי וקימי ודיני כדוד אבוהי׃ ולא אסב ית כל מלכותא מניה ארי מלכא אשויניה כל יומי חיוהי בדיל דויד עבדי דאתרעיתי ביה דנטר פקודי ואוריתי וקימי׃ ואסב מלכותא מיד בריה ואתניה לך ית עסרא שבטין׃ ולבריה אתן שבטא חד בדיל לקימא מלכו לדוד עבדי כל יומיא קדמי בירושלם קרתא דאתרעיתי לאשראה שכנתי תמן׃ ויתך אקרב ותמלוך בכל דרעוא נפשך ותהי מלכא על ישראל׃ ויהי אם תקביל למימרי ית כל דאפקדנך ותהך בכל אורחן דתקנן קדמי ותעביד דכשר בעיני למטר קימי ופקודי כמא דעבד דוד עבדי ויהי מימרי בסעדך ואקים לך מלכו קימא כמא דקימית לדוד ואתן לך ית ישראל׃

לע"ל בהאי סיפרא והאי סימן: לשמור ח' מלאים בקריאה וסימ' בא אל פילגשי אביך, והיה אם תשמע דירבעם, אך יתן לך יי' שכל ובינה, ולשלמה בני תן, ויהי כצאת הכהנים מן, ויעמד המלך על עמדו דדה"י, עת לשמור ועת לאבד, לשמור על אחיהם:

רלבג

והנ' בזה חטא ירבעם לשלמה בפני כדלין האחד מפני שנבהו על מעשיו והוכיחו עליהם והשנית שלא חלק לו כבוד אך קראו בשמו ואמ' שלמ' בנה את המלוא וכן קרא דוד בשמו ולא קרא אחד מהם מלך, והנה ספר כי האיש ירבעם היה גבור חיל וירא שלמה את הנער כי היה רב פעלי' והיה זריז במלאכתו אשר מנהו ומנה אותו מפני זה לקבץ המס שסובלים עליהם כל בית יוסף והם מנשה ואפרים ובעת ההיא אחר שמנהו המלך על זה הפקידות תכף שיצא ירבעם מירושלם ללכת לקבץ המסים שהפקד עליה' מצאהו אחיה השילוני בדרך והיה אחיה השילוני מתכסה בשלמה חדשה והיו שניהם לבדם בשדה וכאשר ראהו אחיה פה ופה כי אין שם אים יראה מעשיהם שיוכל להגיד למלך שלמה אז תפש בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה יב קרעים והודיע לו כי מלוך ימלוך על עשרת השבטים אחרי מות שלמה יען אשר הניח בני ביתו לעבוד ע"ז אך לא יקח דבר ממלכותו בחייו למען דוד עבד יי' אשר שמר מצותיו וחקותיו ולזאת הסבה גם כן לא יסיר הממלכ' לגמרי מזרע שלמה כמו שקדם והודיעו שאם ישמר מצו' הש' וחקותיו יבנה לו בית קיים זמן ארוך ובזה יענה זרע דוד בזה האופן שלא תהיה להם כל המלוכ' אך לא יענה זרעו כל הימי' כי עוד תשוב כל המלוכה לזרע דוד ולפי שלא שבה המלוכה כלה לזרע דוד בימי בית ראשון ולא בימי בית שני הנה זה ראיה שכלל ישוב המלכות בכללו לזרע דוד וזה יהיה בימי מלך המשיח ואחריו לא תסו' ממנו המלוכה כמו שהתבאר במקומות מספר דניאל, עוד

אצוך ב' רפין בליש' למען תירא את יי' אלהיך ועת ודין

וַאְעַנֶּה אֶת־זֶרַע דָּוִד לְמַעַן זֹאת אַךְ לֹא כָל־הַיָּמִים׃ וַיְבַקֵּשׁ שְׁלֹמֹה לְהָמִית אֶת־יָרָבְעָם וַיָּקָם יָרָבְעָם וַיִּבְרַח מִצְרַיִם אֶל־שִׁישַׁק מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וַיְהִי בְמִצְרַיִם עַד־מוֹת שְׁלֹמֹה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְחָכְמָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתֻבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ שְׁלֹמֹה בִירוּשָׁלַםִ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ וַיִּשְׁכַּב שְׁלֹמֹה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ רְחַבְעָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

וְעַנֵּי יַת זַרְעָא דְדָוִד בְּדִיל דָּא בְּרַם לָא כָל יוֹמַיָּא׃ וּבְעָא שְׁלֹמֹה לְמִקְטַל יַת יָרָבְעָם וְקָם יָרָבְעָם וַעֲרַק לְמִצְרַיִם לְוַת שִׁישַׁק מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וַהֲוָה בְמִצְרַיִם עַד דְּמִית שְׁלֹמֹה׃ וּשְׁאַר פִּתְגָּמֵי שְׁלֹמֹה וְכָל דִּי עֲבַד וְחוּכְמְתֵיהּ הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָּמֵי שְׁלֹמֹה׃ וְיוֹמַיָּא דִמְלַךְ שְׁלֹמֹה בִּירוּשְׁלֵם עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ וּשְׁכִיב שְׁלֹמֹה עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ רְחַבְעָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

רדק

ואענה את זרע דוד · האלף נחה והענוי הוא שלא תחזור להם מלכות על ישראל ולא נוכל לפרש ענוי אחר כי כל המלכים הטובים מזרע דוד היו בטוב ובשלוה : למען זאת · מה שעשה שלמה ובסדר עולם למען זאת למען ל"ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה כי בשנה הרביעית למלכו נשאה והנזרה נגזרה למלכות בית דוד לחלק למלכות בית דוד ל"ו שנה ובסוף ל"ו שנה תחזור המלכות ליושנה לפיכך אמ' אך לא כל הימי' ובימי אסא היתה עתידה לחזור אלא שקלקל אסא שנאמ' בשנת שלשים ושש למלכו' אסא עלה בעשא וגו' · ולא היה אלא בשנת י"ו לאסא אלא ל"ו למלכות שלמה שעתידה לחזור אלא לפי שקלקל ונשען על מלך ארם לא חזרה : אך לא כל הימים · עתידה לחזור לימו' המשיח בימי מלך המשיח שנאמר ועשיתם לעץ אחד ואמר ומלך אחד יהיה לכלם ואומר ועבדי דוד מלך עליהם מכאן תשובה להם ש שאומרין שוא אנו מצפין ימי מלך המשיח כי לא יהיה והנה הנביא אומר אך לא כל הימים ומשנחלקה מלכו' בית דוד בימי רחבעם לא חזרה עוד כי כל הימים היו לשתי ממלכות עד הגלות ובסוף הגלות מבבל לא שבו השבטים אלא גלות בבל שהוא יהודה ובנימן : אל שישק מלך מצרים · פרעה חתן שלמה מת וקם מלך אחר ששמו שישק ולא היה אוהב שלמה לפיכך ברח ירבעם אליו : על ספר דברי שלמה · בספרי' שחבר בחכמתו לא נמצאו היו' אצלנו וגם בג' הנמצאים אצלינו משלי שיר השירים וקהלת ומה שאמר על ספר ולא אמר על ספרי כי לכל דבר בעניני חבר ספר בפני עצמו ומרז"ל שאמרו שלשה ספרים כתב שלמה שיר השירי' בילדותו משלי בבחרותו קהלת בזקנתו ומהם אמרו כי קרו' למיתתו שרתה עליו רוח הקדש וחבר שלשה ספרים אלה : כי

רשי

אך לא כל הימים · כי לימות המשיח תשוב המלוכה אליו · ובסדר עולם מצאתי ואענה את זרע-דוד למען זאת כנגד שלשים ושש שנה שנתחתן שלמה את בת פרעה שנשאה בשנה הרביעית למלכו וכנגדו נגזרה גזירה על מלכות בית דוד ליחלק וראויה היתה המלוכה לחזור בימי אסא בשנת שש עשרה למלכו אלא שקילקל לשלוח שוחד למלך ארם ולא סמך על הקב"ה והוא שנאמ' בדברי הימים בשנת שלשים ושש למלכות אסא בנה בעשא את הרמ' ואי אפשר שהרי אסא קבר את בעשא בשנת כ"ו למלכותו אלא שש עשרה שנה שלו הוא קורא שלשים ושש שהן סוף שלשים ושש לחליקת המלכו' והגיד הכתוב שבאותה שנה קילקל אסא אך לא כל הימים אלא שלשים ושש שנה : קטני

רלבג

עוד ספר שעל מה שאמ ירבעם כנגד שלמה רצה שלמה להמיתו והוצרך לברוח אל מצרים עד מות שלמה · הנה זה הוא באור הדברים הצריכים אל באור במה שהבאנו באורו בזה המקום : ואולם התועלות המגיעים ממנו · הנה התועלת

הראשון הוא להודיע שאין הכונה בקרבנות ההזבחה וההקטרה אך הכונה בהם הוא מה שיעידו עליו מסודות המציאות אשר יעמדו עליו המיוחדים לזאת העבודה המתבונני' בה באורך הזמן ולזה לא יקובל בזה תועלת אלא כשנעשה על ידי הכהנים אלא שהתורה התירה לעשות כל איש הישר בעיניו לזבח ולקטר בבמות עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה כמו שנזכר בתורה כדי שיתישרו לעבודת הש' מפני מה שהוטבעו בו מהעבודו' הנעשו' לאלהים אחרים יחשבו שלא יהיה הש' אלוה אם לא יעבדוהו בזה האופן ולפי שהעבודה הזאת הנעשית בבמות איננה מכוונת מצד עצמה בצד מן הצדדין תמצא שנזכר בזה המקום בשלמה שהיה מזבח ומקטר בבמות בתאר ירצה ממנו שלא היתה פעלתו זאת משובחת וכבר יתבאר זה באמרו ויאהב שלמה את יי' ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר כאילו אמר שבזה הענין עשה מה שאינו ראוי לעשות :

השני הוא להודיע שיש בהעלאת העולות מבוא להגעת הנבואה וכ"ש כשהפליגו ברבויים ולזה תמצא שספר כי בגבעון שהיתה בו הבמה הגדולה ולזה היה בו מזבח הנחשת שעשה משה היה מעלה שלמה אלף עולות וספר תכף כי בגבעון נראה יי' אל שלמה וכבר נתבאר זה גם כן מענין בלעם כמו שזכרנו גם במה שהשתדל להגיע אליו הנבוא' בשבנה שבעה מזבחות והעלה פר ואיל על כל מזבח וכבר באורנו הסבה בזה בפרשת נח ואולי שלמה מפני רוחק מדרגתו מהנבואה כי היה נער בעת ההיא הוצרך אל זה המספר הרב מן העולות :

השלישי הוא בדעות והוא להודיע כי יי' יתן חכמה על דרך השפע האלהי בזולת סבותיה ולזה תמצא שלמה בקש מהש' שיתן לו לב מבין ונתן לו הש' החכמה והמדע כמו שנזכר בספר ד"ה ובזה הספר וזה לאות כי הש' ישפיע החכמה לאדם כשירצה מזולת שישתדל האדם לחקור בדבר דבר ממנה ויקדם לו מהחוש מה שיצטרך לדרוש ההוא ומזה המקום התבאר שאפשר שישפעו לאדם ידיעות עיוניות בחלום או בנבואה וכבר הרחיק זה המפרש דברי הפילוסוף בספר החוש והמוחש וגם באורנו אמתת זה השרש כי הוא משרשי התורה הגדולים לפי מה שיראה לי :

הרביעי הוא להודיע שהשלם לא יבקש החיים והעושר אם לא מפני השגת השלמות האנושי ולזה לא ידאג על המות אלא מפני הפקד ממנו השגת השלמות אשר יכול להשיגו אם יחיה יותר ולזאת הסבה תמצא שלא שאל שלמה מהש' כששאל לו מה יתן לו אלא השגת השלמות בעיון ולא שאל אורך חיים ולא עושר לפי שאינם חשוקים כי אם מפני זה התכלית ואחר שיהיה לו זה התכלית לא יחשוק בהם מאד :

החמשי והוא במדות הוא להודיע כי מי שאדוניו רוצה ליתן לו מה שישאל אין ראוי לו שיכביד לשאול אבל ישאל המעט שיוכל להשיג בו מבוקשו כי בזה יתרצה האדון לתת לו את בקשתו ולזה תמצא שספר כי היה טוב בעיני השם ית' כאשר לא שאל שלמה עושר וכבוד ואורך חיים ולא נפש אויביו אבל שאל חכמה ובינה להבין משפט :

הששי והוא במדות והוא להודיע שאשר התירו לו לשאול ויתנו לו זה מבקשתו שלא ישאל אלא דבר קטון הנה ראוי מפני זה לנותן שלא יכביד מלתת לו הרבה כי אין ראוי שיהיה טוב תכונתו כלי למנוע הטוב ממנו אבל ראוי שיוסיף לו טוב' ולזה ספר כי מפני שישר בעיני הש' כשלא שאל אלא שיהיה לב מבין לו לעשות משפט ולא שאל דברים אחרים הנה נותן לו מה ששאל ביותר שלם שבפנים עד שכבר היה חכם מכל האדם ונתן לו עם זה מה שלא שאל העושר והכבוד ואורך החיים אם ילך בדרכי הש' :

השביעי הוא להודיע שראוי לשמח על הטובה שייעד השם עליה כי לא דבר ולא יקיימנה ולזה ראוי לתת תודה על הייעוד לשם ית' קודם בא הטובה ולזה ספר שכאשר בא שלמה אחר החלום של נבואה לירושלם לפני ארון ברית יי' והעלה עולות ועשה משתה לכל עבדיו ושריו :

השמיני והוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לשופט שיתחכם בתחבולות לעמוד על אמתת הדברים אשר תהיה בהם טענה בין איש לרעהו הדברים רחוקים שיבאו לעמוד על זה מזולת שיבינוהו בעלי הריב שמאלו הדברים יעמדו על אמתת זה כמו שתראה במה שזכר משתי הזונות שבאו לפני המלך זאת אומרת בני החי ובנך המת וזאת אומרת בני החי ובנך המת שאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ומזה הענין עמד על אמתת הדבר כי אשר איננה אמו לא תחוס אם יגזרוהו לשנים וזה מן התחבולות הטובות שראוי שיעשו אותן השופטים הישרים לפי חכמתם כי לא יספיק להם שיתנהגו בזה לפי הנראה לפניהם אבל ראוי שיעמיקו לעמוד על האמת כדי שישפטו לפי האמת לא לפי הנראה לפניהם לבד שאם היה שופט שלמה מזה הצד הנה היה ראוי לו שיאמר שיאחר הילד החי לאשה המחזקת בו ולא יצא מתחת ידה בעבור זאת הטענה המופשטת מהעדות והנה יגיע מזה תועלת עוד בדברים המדיניים כי המון העם כשיראו עוצם תחבולות השופט לעמוד על אמתת הדברים ייראו מעשות לדבר בלתי ראוי בראותם כי כל דבר לא יכחד ממנו ויהיה זה סבה אל שישלם הצדק והיושר במדינה :

התשיעי הוא להודיע שהכהן גדול שמשם בכהונה גדולה לא תסור הגדולה ממנו כל ימיו ר"ל שהוא כל ימיו במדרגת כהן גדול אף על פי שיש שם כהן גדול אחר ולזה אמר צדוק ואביתר כהנים אף על פי שנגרש אביתר מהיות כהן ליי' כמו שקדם :

העשירי הוא להודיע שיש למלך להעלות מס על עמו לכלכל אותו וביתו ולזה ספר שכבר היה לשלמה שנים עשר שרים ממונים על כל ישראל היה תחת מנוי כל אחד מהם חלק מה מישראל וכל אחד מהם היה מכלכל את המלך ואת ביתו חדש אחד לכל המצטרך לא יעדרו דבר וגם השעורים והתבן היו מביאים לסוסים ולרכש עם רבויים ורבוי המצטרך לבית המלך לכלכל אותו ובזה למדנו מזה הספור שיש למלך לקחת בדרך מס מישראל אנשים לצורך בנין בית הש' וביתו ולזה ספר שכבר העלה שלמה מס מישראל שלשים אלף וישלחם לבנונה וכבר נתבאר זה גם כן מדברי שמואל בהודיעו את משפט המלוכה :

האחד עשר הוא לפרסם שכבר קיים הש' מה שייעד להניח לישראל מכל אויביהם ולזה ספר שכבר ישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותאנתו כל ימי שלמה ולזאת הסבה ברך שלמה הש' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר :

הפנים

השנים עשר הוא לפרסם עוצם הכבוד והעושר והחכמה שהיה לשלמ' כאשר ייעד לו הש"י עד שכבר היה מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים שהיו כלם עובדים את שלמה ומגישים לו מנחה כל ימי חייו עד שכבר היה משקל הזהב הבא לשלמה בשנה אחת שש מאות ככר וששים ושש לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים וכל מלכי הערב ופחות הארץ וכל הארץ היו מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבבו והמה מביאי' איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב וקנינים אחרים מדי שנה בשנה עם מוצא הסוסים אשר היה לשלמה ממצרים וכן לכל מלכי החתים ולכל מלכי ארם והיה עשרו כל כך עד שלא נחשב כסף בימי שלמה למאומה והיה מגיע מעוצם חכמתו עד שכבר חכם מכל האדם ודבר דבור טבעיי על כל מיני הצמחים מהגדול ועד הקטן בהדרגה ועל כל מיני ב"ח בהדרגה ג"כ וזאת חכמה נפלאה ר"ל לעמוד על ההדרגה הזאת ולעמוד על טבות כל מין מהם ומשיגיו :

השלשה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שלא יקצר בהשתדלות ההוא מלבוא בו בסבות היותר נאותות וכ"ש כשיהיה ההשתדלות לעשות דבר לכבוד הש"י ולזה תמצא כי כשרצה שלמה לבנות בית המקדש והיה מהכרח הבנין ההוא שיהיו לו עצי ארזים גדולים והיה הלבנון אשר הוא יותר נאות לזה לו במלכות חירם מלך צור וגם הצידונים אשר היה חירם מושל עליהם היו היותר בקיאים בכריתת אלו העצים הנה אחרי הודיעו את חירם שהבית שהוא בונה הוא בונה אותו לשם יי' אשר הוא מושל בכל ומשפיל ומכניע כל שונאיו כמו שנזכר בספר ד"ה וכדי שיתרצה ית' בזה הבנין לעזור אותו הנה שלח לו שיצוה לכרות לו ארזים מהלבנון אשר במלכותו ולא רצה לבאר לו שיגיעהו תועלת מפני זה כי לא יהיה לכבוד לחירם מלך צור אך בקש שיהיו שם לכרות הארזים עבדי חירם עם עבדיו והוא יתן לו שכר עבדיו בכל אשר יאמר כאילו העיר בזה שעם שכר עבדיו יותר לו מה שירצ' שיגיע לו מהתועלת מפני כוונתו לכרות הארזים אשר לו להביאם אל שלמה ולא בקש ממנו יותר מזה כי לא היה ראוי שיכביד לשאל ממנו יותר וגם הודיע אותו כי דוד התעורר לבנות זה הבנין כדי שיתרצה חירם יותר לעזור שלמה במה שבקש ממנו כי אוהב היה חירם לדוד ולזאת הסבה תמצא שנתרצה חירם לעשות את בקשתו ולקח דרך תהיה בה תפיסתו דרך כבוד והוא שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזי' ובעצי ברושים ועבדיו יורידו מן הלבנון ימה ואירם ישימם דוברות בים עד המקום שירצה שלמה שיוליכם שם ושם ינפצם כדי שיהיו מוכנים לשלמה לנשאם ובמה שעשה חירם מזה יתן לו שלמה לחם ביתו הנה בזה הגיע לחירם בהבלעה שכר לקיחת הארזים והברושים מהיער שלו במה שלא ישיגהו בשת על לקיחתו שכר בו משלמה והוא שכר הבאתו הארזים לים והוליכם אל המקום שירצה שלמה והנה נתבאר בספר דברי הימים כי זולת זה השכר הנזכר בזה המקום היה נותן עוד שלמה שכר עבדי חירם :

הארבעה עשר הוא להודיע שיש למלך להעביד הגוים התושבים לעשות מלאכת בית יי' ומלאכתו כמו שנזכר בתורה והיו לך למס ועבדוך ולזה ספר בזה המקום עם מה שהשלי' הספור בספר דברי הימים שכבר היו לשלמה מהגרים התושבים שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר :

החמשה עשר הוא להודיע שראוי בכל ענין שיהיו בו ממוני' רבים בדרך שישתדלו שלא יחסר התקון בו ולזה תמצא ששם שלמה ממונים רבים רודים בעם העושים במלאכ' והוכרח להשים הממונים ההם נגשים מפני שקדם על המלאכה כי יכבד מאד לישראלים אם יעשו ככה ולזה תמצא בישראלים שהעלה שלמה למס ושלחם לבנונה שסדר הענין באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שיהיו חדש בלבנון ושני חדשים בביתם וכזה תמצא שסדר בכלכול ביתו וכל המצטרך לו שנים עשר נציבים יכלכלוהו כל אחד חדש אחד במה שלקטו מהמס מהחלק מישראל הבאים לגורלו שאם היה זה הממוני לאיש אחד יכבד עליו מאד ויחסר מפני זה התקון במה שיעשהו :

הששה עשר הוא להודיע שבנין בית המקדש ראוי שיהיה לשם יי' וזהו אמרו בתורה ועשו לי מקדש ר"ל שבעשייתו יעשוהו לשמו ית' ולזה תמצא שכבר נכפל הרבה בזה הספור זה הענין אמר כי לא יכול לבנות בית לשם יי' והנני אומר לבנות בית לשם יי' ואבנה הבית לשם יי' אשר בנה המלך שלמה ליי' עם לבב דוד לבנו' בית לשם יי' והבית אשר בניתי לשמך והיה זה כן להסיר האנשים אל קדושת הבית הזה ואל היראה ממנו מפני היותו קדוש מתחלת ענינו עם שזה יעיר ויישיר לעמוד על סודות בניניו כשיתבוננו בכל חלקיו ויבינו מזה אי זו הישרה יש בהם להשיג הש"י אך אם לא היתה בנייתו בזה האופן ישובו אלו התועלות הנפלאות כי לא יתכן שתפול אז השאלה למה נעשה זה הבנין לסדר כך ואי זו הישרה יש בו להשיג סוד הש"י וסודות המציאות מפני שהעשותו לא היה לש"י אם הונח הענין כן ואין ענין קדושתו כי אם כמו הקדשת הכסף והזהב והשדה והבית ליי' אשר לא תפול השאלה בה למה היו בתואר כך מכל מה שהם קדם :

השבעה עשר הוא מה שהודי' מרוחק עת התחלת בנין בית המקד' מעת יציאת מצרים והנה עמדנו מזה על העת אשר מזמן יפתח עד זה הזמן והוא מאה ושמונים שנה והנה שפטו את ישראל יפתח ואבצן ואילון הזבולוני ועבדון בן הלל הפרעתוני שלשים ואחת שנה ואם חשבנו אחר זה ארבעים שנה של שעבוד ביד פלשתים ועשרים שנה ששפט שמשון את ישראל וארבעים שנה של עלי וארבעים שנה של דוד ושלש שני' שכבר עברו למלכו' שלמה לא ישארו כי אם שש שנים למלכות שאול ולימי שפוט שמואל את כל ישראל ׳ וכבר ידמה כי ממשלת שמואל ושאול היתה לכל הפחו' שלש עשרה שנה כי עשרים שנה עמד הארון בקרית יערים לכל הפחות וכבר עברו שבע שנים וששה חדשים למלכות דוד ושבעה חדשים היה ארון יי' בשדה פלשתי' ונשארו יותר משלש עשרה שנה ממיתת עלי עד מלכות דוד עם שכבר אפשר שהארון היה בקרית יערי' יותר מעשרים שנה אך אחר שעברו עשרים שנה נהו כל ישראל אחר יי' ולזה ידמה לפי מה שאחשוב שרוב שני השעבוד נכללים בשנות שמשון ועלי כי בימי שמשון היו הפלשתים מושלים בישראל כמו שנזכר שם והנה נראה כי מבנין הבית הזה ר"ל מהתחלת בנינו עד התחלת בנין בית שני היו גם כן ארבע מאות ושמנים שנה :

השמנה עשר הוא מה שהודיענו מצורת הבית שבנה לשם יי' כי ממנו נעמוד על סודות נפלאים מחכמת הנמצאות והנה היה ההיכל והוא הקדש וקדש הקדשים עמו ששים אמה ארכו ורחבו עשרי' אמה והנה היה האורך והרוחב כפל מה שהיה מן האורך והרחב באשר עשה משה במדבר ואולם הגובה בלתי שומר זה היחס כי הוא היה שלשים אמה ושם היה עשר אמות אלא שלזאת הסבה עשו תקרה בדביר בגובה עשרים אמה באופן שיהיו האורך והרחב והגובה שוים בקדש הקדשים בבית המקדש כמו שהיו שוים במשכן שעשה משה ובזה האופן גם כן שם התקרה התחתונה בהיכל בגובה עשרים ובזה היה ענין תמונת הקדש וקדש הקדשי' בבית המקדש מתדמה לענין תמונתו במשכן ר"ל שכל אחד מאלו המרחקים היה במקדש בכפל שיעורו במשכן וראוי שתדע כי כבר היה בנין הבית מאבני' שלמות ולא תהיה בהם פגימה וחסרון להעיר על שלמות השם ית' אשר זה הבית נבנה לשמו ולזאת הסבה גם כן היו באות שם האבנים שלמות עד שלא נשמע בבית מקבות וגרזן וכל כלי ברזל להורות על שאין הנעשה לו זה חסר קנין שום שלמות ׳ והנה היה קדש הקדשים שוה בכל רחקיו להעיר על שהשלמות התכליתי שהוא מעיד עליו הוא מגיע בשווי בדעות ובמדות ׳ והנה היה אולם על פני היכל הבית להוסיף במעלת הבית ויפיו אל האנשים עם שכבר היה ראוי שיהיה אמצע מה בין חצר הכהנים ובין הקדש כי ראוי שיהיה כמו אמצעי בין המדרגה השפלה והעליונה ממנו ואף על פי שאינו אמצע על דרך האמת ולזה לא היתה מחיצה מבדלת בינו ובין חצר הכהנים ׳ והנה עשה לבית והוא ההיכל חלוני שקופים אטומים להעיר על שמקום ההשקפה הוא מתחלת הענין אטום עד שידריך האדם עצמו אל לקיחת ההקדמות וההתחלות ומהם יתישר לפתיחת החלונות לראות האור הבהיר הוא אור השכל ׳ ואולם היציעים שבנה סביב לבית היו שלשה זה על זה כי כן ענין ההשגות והעליון רחב מאשר תחתיו כי ההשגה העליונה רחבה וגדולה מאשר תחתיה כשעיין בחלקי העולם השפל והאמצעי והעליון : והנה היו עולים מן השפלה אל האמצעית ומן האמצעית אל העליונה כי כן דרך ההשגות האלו ומי שיקחם על זולת סדרם ישיגהו שבוש בהכרח והנה לא היו העליות במעלות שיקפצו וילכו בהם ממדרגה למדרגה אבל היו בדרך סבוב יעלה האד' בו בזולת מעלות להעיר בשיגביה שכלו מעט מעט בהדרגה ולזאת הסבה לא היו מעלות בכבש המזבח ׳ והנה צייר בקירות ההיכל והדביר והוא מה שהיה מהם על התקרה התחתונה ציורי כרובים ותימורות והם כדמות כפתורי המנורה ופטורי ציצים והם בדמיון הגביעים המשוקדים והפרח אשר במנורה ׳ והנה הכרובים הם משל לשכל ההיולאני והתימורות ופטורי ציצים הם השושנים אשר הוא רועה בהם כמו שבארנו בבאורנו לשיר השירים ובדבר המנורה והנה עשה זה לקדש ולקדש הקדשים כי שניהם מעידים על זה השלמות אך הראשון מעיד על ההכנה ׳ והשני והוא קדש הקדשים מעיד יציאת ההכנה לפעל ׳ ואולם בכותלי ההיכל תחת התקרה התחתונה צייר ציורים פקעים ופטורי צצים והם בדמות כפתורים וגביעים משוקדים ופרחים לסבה בעינה אשר היו אלו הציורים במנורה אך למעלה מהתקרה התחתונה היו שם עם זה כרובים להעיר על השכל הלוקח מהמוחשות ההתחלות כמו שבארנו בדברי התורה אמנם תחת התקרה לא צייר תחלה רק מה שיעיר על ההשגות החושיות ׳ וידמה שהיה הגובה שבין התקרה התחתונה והעליונה עשר אמות להעיר על מספר מדרגות הנבדלים שהם עשר והעשירי קדם וכבר עמדנו על מציאותם מפני זה השכל הנמצא בנו אשר בעבורו צויירו שם כרובים בכותלים ׳ והנה צפה זהב ההיכל והדביר לסבה בעינה אשר בעבורה היו הכלים אשר שם כלם מזהב או מצופים זהב וכבר באר לנו הסבה בזה במלאכת המשכן בבאורנו לדברי התורה ׳ והנה היה מצופה עצי ארז תחלה ואחר כך מזהב כי לא יתכן שיצפו האבנים זהב עם שהתמונות שהיו מצויירות שם היו יותר נאות לציירם בעצי הארז משיציירום באבנים והיה הציור בהם יותר קיים שלא ישבר כשיצפוהו זהב והנה עשה בדביר שנים כרובים גדולי' אין פניהם איש אל אחיו והיו סוככים בכנפיהם על הארון ועל הכרובים אשר על הכפרת שהיו פניהם איש אל אחיו להעיר שבסוף הענין לא יהיו פניהם איש אל אחיו אך יתדבק האחד עם האחר דבוק מה והוא דבוק קצה כנף זה בקצה כנף זה וראוי שתדע כי אחר המות לא יקבל שפע השכל ההיולאני מהשכל הפועל אבל יעמוד על מה שהשיגו ובו ידבק דבקות מה בשכל הפועל כמו שבארנו בראשון

מספר מלחמו׳ יי׳ ואין ראוי שתחשוב מזה שיהיו אלו הכרובים במדרגה אחת מפני היותם בצורה אחת וכנפיהם פרושות באופן אחד כמו שלא יחשב היות צורת הכרובים אשר פניהם איש אל אחיו באופן אחד שיהיו שניהם במדרגה אחת והמנם אמרנו זה לפי שכבר בארנו בראשון מספר מלחמות יי׳ שאי אפשר שישוב השכל הנקנה במדרגת השכל הפועל ושם בארנו שהשכל הנקנה נשאר אחר המות והוא נצחי בהפך מה שאמרו הפילוסופים בזה והנה בזה המקום העיר הערה מבוארת שהשכל הנקנה נצחי והנה היה גובה אלו הכרובים עשר אמות להעיר על עשר מדרגות הנבדלים שהעשירי מהם יקדם והוא השם ית׳ ׳ והנה היו לפתח הדביר דלתות עצי שמן לפי מה שאחשוב בעת שהיה להעיר ששם האור והוא אור השכל ולזה עשה אותם מעץ שמן שהוא מוכן אל שיתפשט בו האור בקלות כמאה ולזה לא עשה כן לדלתות ההיכל ׳ והנה צייר בדלתות ההיכל והדביר כרובים ותימורות ופטורי צצים כי הם הפתחים לכל אלו ההשגות והנה ההשגות החושיות הם גם כן מכווני׳ לזאת הסבה בעינה ולזה היו גם כן הכרובי׳ בדלתות ההיכל ׳ והנה בנה החצר הפנימית והיא חצר הכהנים סביב שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים עליהם הנה השלשה טורים התחתונים היו מורים על מציאות הצורה הדוממית וטור הארז על הצורה הצומחת אשר איננה ערומה מהצורה הדוממית ׳ והיו הטורים ארבעה להעיר על היותם מהיסודות הארבעה וקורבת מדרגתם מהם ׳ ומזבח הנחשת אשר שם היתה העולה על העצים להורות גם כן על הנפש החיונית ושהיא לא תופשט מהצומחת כמו שזכרנו בפרשת ויקרא ׳ והנה היה כל מה שהיה ממתכת בחצר הכהנים מנחשת לסבה בעינה אשר היה זה כן במשכן ׳ והנה עשה מהשלחנות עשר ומהמנורות עשר לפי שמספר העשר מורה בעצמו על מציאות השם׳ כמו שזכרנו במקומות רבים מביאורנו לדברי התורה כאילו העיר בזה כי אלו הצורות אשר יעידו עליהם השולחן והמנורה הם כלם שופעות מהשם ית׳ באמצעות שאר הנבדלים ׳ והנה קרא הפתח החמישי פתח הדביר והרביעי פתח ההיכל לפי שחצר הכהנים היה מעיד על שלש צורות והם הדוממית והצומחת והחיונית ופתח ההיכל על הרביעית והיא המדברת ופתח הדביר היה מעיד על צורה חמשית באופן מה והיא השכל הנקנ׳ ׳ והנה עשה באולם שני עמודים נחשת ויקרא העמוד הימני יכין והשמאלי בועז העיר בזה כי שתי הצורות שהם הדוממית והצומחת או הצומחת והחיונית האחת מכינה לקבול הצורה האחרת והיא הנקראת יכין והאחרת היא המושלת ולה התוקף והעוז וממנה יסודרו פעולות הנמצא ההוא עם שאלו הנמצאים הם צורות רוצה לומר הצומחת והחיונית יקבלו רושם יותר חזק מתקופות השמש יותר ממה שימצא זה באדם ולזה תמצא בצמחים שבהיות השמש בפאת ימין לא יעשו פעולותיהם אך יקנו מזה הכנה לתת פרים בהיות השמש בפאת צפון ואז ימצא להם חוזק הפעלות וכן תמצא בב״ח שהם יתעברו על הרוב בהיות השמש לפאת צפון אך בהיותו בפאת דרום תתחדש להם קצת הכנה ואין הנה מקום באור אלו הדברים ׳ והנה היה רחב העמודים ארבע אמות להורות על קרבת אלו מטבע ארבע היסודו׳ ולזה גם כן היה עביו ארבע אצבעות ולזה גם כן היה על הכותרות מעשה שושן באולם ארבע אמות ׳ והנה היתה קומת הכותרות חמש אמות לסבה בעינה אשר היתה מספר החמשה בחצר המשכן כמו שבארנו שם והנה היתה קומת העמודים עם הכותרו׳ בקרוב כמו גובה מזבח הנחשת עם גובה המערכה שעליה יושמו נתחי העולה כי היה גבהם לפי מה שבארנו כמו אחת ועשרים אמה וגובה מזבח הנחשת היה עשרים אמה כמו שנזכר בספר דה׳ ׳ והנה היו בכל כותרת שתי גלות להעיר שאלו הנמצאים יקבלו הצורה העליונה באמצעות קבולם השפלה ממנה ׳ והנה היו שם בשתי גלות הכותרת שבעה גדילים כי עם שהם מורים על מדרגת הצור׳ בכללם שהם שבעה והשביעית היא קדם הנה בזה עוד הערה למספר הארבעה כי בכל גלה היו שלשה גדילים ואחד במקום דבוק הגלה העליונה בתחתונה ׳ והנה העמודים שהיו בגלה העליונה ועליהם מעשה שושן והרמונים שהיו בתחתונה הנה זה כלו מורה על מציאו׳ הנפש הצומחת כי הוצאת השושן והפירות לא יתכן שיתחדש מן החום לבד כמו שבאר הפילוסוף ׳ והנה הרמונים שני טורים וכן הענין בעמודים לפי שבזה הורה על שני מינים מהנפש הצומחת האחד בצמחים והאחר בב״ח מחובר עם המרגשת ובכלל הנה היה זה להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה שהיא שלמות לה ׳ והנה היו הרמונים מאה בטור אחד מהם להעיר על רבוי מיני הצמחים והב״ח והתחלפותם שהוא בהכרח מצד הצורה ׳ והנה הים היה בזה השיעור כדי שיהיה נאות לרחוץ ושאר מה שהיה בו ידמה שיאמר שכבר נעשה לנוי לבד ואפשר שנאמר כי מפני שנעשה לטהרה שם בשיעורו מה שיעיד על מציאות העשירי שהוא קדם כי לו לבדו הטהרה השלימה ולזה היה עשר אמות רחבו והיו מהפקעים תחת שפתו עשר באמה גם כן לזאת הסבה ׳ והיה גבהו חמש אמות לסבה אשר היה מספר החמש באלו הדברים אשר בחצר הכהני׳ והנה היה מרובע מלמטה ועגול מלמעלה כי הטמאות תהיינה מצד החומר אשר יסודותיו ארבעה והטהרה תהיה מצד הצורה והתבוננות בה כמו שבארנו בספר ויקרא והצורה היא קושרת יסודות החמר ומקיפה בהם ולזה היה העגול מעיד עליה ׳ והיו בה שני טורים פקעים להעיד על הצורה המכינה ועל הצורה אשר בה יהיה הנמצא מה שהוא והיא המשלמת אותו ׳ והנה היה בפקעים צורת בקר כמו שזכרנו להעיר על מציאות הנפש החיונית כי מה שהיה בחצר הכהנים מעיד על הצורה הדוממית והצומחת

והחיונית כמו שזכרנו ׳ והנה היו שנים עשר בקר כמו שנאמר היה להעיר על שהכחות השופעות מהעליונים בשנים עשר המזלות ממינים היסודות וקושרים אותם ועשה להם דמות בקר בדמיון מה שאמר יחזקאל פני שור בדבר האחד עם שכבר העיר בזה בצורה החיונית ׳ והנה היה עביו ארבע אצבעות כמו הענין בעמודים להעיר על מה שמעיד עליו מספר הארבעה אשר הוא סבת הטומאה והוא החומר ׳ והיה עם הפקעים בשפתו ציור פרח שושן להעיר עם זה על הנפש הצומחת והנה היה מספר הארבע במכונות בארכם וברחבם ובקומתם והיו ארבעת אופנים מתחת להעיר על מציאות היסודות שהם סבת הטומאה ולזאת הסבה היו שם ארבעת כתפות דבקות בהם לאחות המכונות ׳ והיו על המסגרות אשר בין השלבים צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים להורות על שאלו הצורות הם עלולות מצורות החיות אשר פניהם פני אריה ופני שור ופני הכרוב כמו שנזכר יחזקאל כאילו העיר בזה שבנפש השכלים מצאו אלו הצורו׳ ביותר נכבד שבמציאותם וזה כי האריה הוא המושל בחיות והנכבד שבהם והשור בבהמות וכבר בארנו אמתת זה בראשון ובחמישי מספר מלחמות יי׳ : והיה פיה עגול לסבה בעינה אשר היה פי הים עגול כי הכיורים היו גם כן לטהרה ׳ והיה הכל מחובר ומדובק בעצמו לא במלאכה להעיר על הדבוק שהוא מצד הצורה כי הוא יעיר על מציאות הצורה והמשל כי אם תכרת אבר אחד מב״ח ותדבקהו במלאכה יעדר ממנו פועל הצורה וזה עדות על שזה ההתאחדות לא יהיה אם לא מצד הצורה ׳ והנה היה גובה האופנים אמה וחצי האמה ומלמעלה מהמכונה היה גובה אמה וחצי אמה ועם גובה המכונה יהיו שבע אמות וישלם בזה מספר השבעה אשר הוא מעיד בעצמו על מציאות כל הצורות ולזאת הסבה היו מספר המכונות עשר וכן הענין במספר הכיורות והיו חמשה מימין וחמשה משמאל לסבה אשר נמצא מספר החמש׳ במה שהיה בחצר המשכן עם שמספר החמשה מעיד על התכלית מה שהחומר כחיי עליו מן הצורו׳ כי החמישית היא השכל הנקנה כמו שקדם ׳ והיה מספר הארבעה לכיור לסבה שזכרנו בכל מספר הארבעה שהיה נמצא בזה המקום ולפי שהכיור היה יותר נכבד מהם אם מצד מה שנצייר בו מהדברים אם מצד שאינו בא על טומאה כמו הענין בים הושם הים בצד היותר פחות והוא הצד המזרחי דרומי ׳ והנה לא רצה המלך שיעשה חירם דבר מהדברים אשר בהיכל ובדביר ואע״פ שהוא היה בקי במלאכת הזהב כמו שנזכר בספר דברי הימים מפני עוצם קדושת מה שבהיכל ובדביר כי חירם לא היה ישראלי אבל היה צורי ולזה לא עשה חירם כי אם כלי הנחשת ולא עשה כלי הזהב :

התשעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיעשה האדם מלאכת השם ויחפש בזריזות נפלא יותר מזריזותו על חפציו הלא תראה כי שלמה המלך עשה את בית יי׳ בשבע שנים וביתו עשה בשלש עשרה שנה :

העשרים הוא להודיע שראוי לכל אד׳ שישתדל לזכות בשיעשה מקניניו מה שהוא לכבוד השי׳ הלא תראה כי שלמה אף על פי שהיו לו הקדשות רבות לבנות הבית בחר שיהיה נבנה משלו וישארו ההקדשות לשי׳ ולזאת הסבה ג״כ עשה מביתו כל עבודת בית המקדש בתמידין ומוספין וקרבנות צבור וקטורת הסמים ושמן למאור ושאר הענינים הצריכים לעבודת הבית :

העשרים ואחד הוא להודיע עוצם נפלאו׳ השי׳ ועוצם הראו׳ שכינתו בבית המקדש עד שכבר ספר שבצאת הכהנים מן הקדש הענן מלא את בית יי׳ :

העשרים ושנים הוא להודיע שהמברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין ולזה אמר ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל ולזאת הסבה צריך בברכת הכהנים שיהיו פניהם כלפי העם :

העשרים ושלשה הוא להודיע שראוי לברך את השם ית׳ על הטובה ולתת לו תודה כעל כל אשר גמל מהטוב כי עם שזה דבר ראוי בעצמו הנה עוד בו תועלת להיישיר האדם אל שהטובו׳ כלם הם עלולות מהשי׳ ולזה ספר שברך שלמה את יי׳ על אשר קיים הייעוד הטוב שייעד לדוד אביו מענין המלוכה לבנו ובנין הבית על ידו :

העשרים וארבעה הוא להודיע שהתפלה ראוי שתהיה באופן שישלם הדבקות למתפלל עם השם ית׳ כי אז תהיה התפלה נשמעת יותר ולזה תמצא שכבר התפלל שלמה במקום שישלם בו הדבקות בשי׳ יותר והוא לפני מזבח יי׳ שהיה המקום נבחר לידבק בו השפע האלהי עד שאמר יעקב בו מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים כמו שזכרנו בסוף ספר שמואל ולזה קרא אברהם שם המקום יי׳ יראה ולזאת הסבה גם כן הקדים שמואל לשבח השי׳ קודם התפלה כי בזה ישלם לו יותר הדבקות בו ולזה ספר שכרע על ברכיו לפני מזבח יי׳ ופרש כפיו השמים והקדים ואמר יי׳ אלהי ישראל אין כמוך וגו׳ ׳ לשבח השי׳ תחלה וכבר נכפל זה השורש בתפלתו זאת כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה :

העשרים וחמשה הוא בדעות והוא להודיע שהאלוה אחד והוא מנהיג השמים והארץ לא כמו שאמרו המאמינים בשניות לפי שהם יאמרו שהדברים המתחלפי׳ ראוי שתהיינה התחלותיהם מתחלפו׳ ולפי

שהדברים

שהדברים השפלים נפסדים והשמים בלתי נפסדים הנה ראוי שתהיה ההתחלה אחת לשמי' וההתחלה אחרת לארץ וכבר זכר שלמה שאין הענין כן במה שאמר אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ביאר בזה שהוא אלוה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והנה עשה בזה כמו התחלת מופת הכחתו שאשר הם אלהים בשמים הם אלהים על הארץ כי אנחנו נראה מהשמים כחות שופעו' בארץ וזה לאות שהמניעים ההם מנהיגים גם כן אלו הדברים השפלים וזה ממה שהוא מבואר כנגלה ר"ל שיש כאן כחות שופעות מהגלגלים לאלו הדברים השפלים ומזה יתבאר היות לאלו הדברים המתחלפים התחלה אחת במספר:

העשרים וששה

הוא להודיע שהשי' משגיח בעבדיו הדבקי' בו השגח' פרטית ובזאת ההשגחה ישפיע להם טובות ואם אינם מסודרות להם משאת העליונים ולזה אמר שלמה אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם כבר באר בזה שאין כח במניעים המסודרים ממנו שהם מנהיגים בשמי' ובארץ לעשות זה כי לא ישכנו את תפקידם אך השי' לבדו שליט לעשות זה:

העשרים ושבעה

הוא להודיע שהדברים שייעד השי' אשר אי אפשר בהם מזולת השגחה פרטית הנה יהיה בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא שזכר כי במה שייעד השם ית' לדוד שלא יכרת לו איש מעל כסא ישראל היה תנאי והוא אם ישמרו בניו את דרכם ללכת לפני השי' כאשר הלך דוד לפניו:

העשרים ושמנה

הוא להודיע שהתפלה על כל הברכים הן ברכי רבי' הן ברכי יחיד ראוי שתהיה בבית המקדש או נכח בית המקדש ואז תהיה יותר נשמעת וזה מבואר מדברי תפלת שלמה וממענה השי' לו עליה ולזאת הסבה מצאנו בדניאל שהיה מתפלל כנגד ירושלם תמיד ומזה המקום נתישר פסק ההלכה להתפלל תמיד כנגד בית המקדש:

העשרים ותשעה

הוא להודיע שלא תועיל התפלה על הדברים הבאים בסבת החטא אם לא תקדם לה התשובה בכל לב ובכל נפש ולזה אמר אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו התפלה והתחנה וכבר התבאר שהתשובה הזאת ראוי שתהיה בכל לבם כי בזולת זה לא תקרא תשובה וכבר אמר גם כן ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו ואמר גם כן ועשית משפטם ר"ל שיתן להם הראוי להם לפי מה שהם בו:

השלשים

הוא להודיע שאשר הוא יותר המעלה ראוי שיהיה יותר שפל בעיניו לשי' ולזה תמצא שזכר כי שלמה כרע על ברכיו לפני השי' תמיד עד כלותו התפלה ומזה למדו שהמלך כשמתפלל כיון שכורע שוב אינו זוקף עד שישלים תפלתו:

השלשים ואחד

הוא שאשר יש לו להודות השי' על טוב הגיע לו לבדו ועל טוב הגיע לו ולזולתו יודנו תחלה על טוב הגיע לו לבדו ולזה תמצא כי שלמה הודה השי' תחלה על הטוב שהגיע לו לבדו מענין המלכות ובנין בית המקדש ואחר כן הודה אותו על הטוב שהגיע לו ולישראל והוא אמרו ברוך יי' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל והמשיך לזה התפלה שיישירם השם לשמור מצוותיו כדי שתתמיד להם זאת הטובה כמו שהמשיך להודאתו על הטוב שהגיע לו לבדו התפלה להתמדת הטוב ההוא:

השלשים ושנים

הוא להודי' עת חנכת הבית ומספר ימי חנכת הבית והנה היה אחר שהקיפו שבעת ימים לחג החדש השביעי באופן שכשלם בכד מה לחג החדש השביעי והנה היו ימי החג שבעה להורות על הערת השבעה והראשון מהם היה קדש והיה מספר ימי חנכת הבית שבעה לזאת ההערה בעצמה והיו סמוכים לשבעת ימי חג הסוכות באופן שיהיו שבעה ושבעה לסבה בעינה שבארנו בפרשת פינחס שהיו הקרבנות שבעה ושבעה והנה היה זה בעת שמעיר על השגת השלמו' ביותר שלם שבפנים כמו שבארנו בפרשת פנחס להעיר על שלמות הבית הזה וההערות הנפלאות אשר בו ובכליו:

השלשים ושלשה

הוא להודיע עוצם השגחת השי' על ישראל ולזה תמצא כי מפני שטעה החכמה האלהית שלמה יחטא לשי' וזרעו אחריו ויהיה זה סבה לחרבן הבית ולגלות ישראל מעל אדמתם הפליג להזהירו על זה במה שאמר לו כשנראה אליו שנית כדי שיהיה נשמר ליי' ויצוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך יי' ולזה הודיעו דבר גלו' ישראל מהארץ וחרבן הבית אם לא ישמרו דרך יי' הוא ובניו וכבר היה גם כן דבר יי' אל שלמה בעת בנותו להזהירו לשמור כל מצות השם ית' ולזאת הסבה בעינה גם בעת שחטא ליי' הודיעו השי' העונש שיביא על זרעו בעבור זה החטא כדי שישובו לתקן המעוות ולא נכנע מפני זה להוכיח את נשיו גם לא צוה את בניו אחריו לשמור דרך יי' והיה זה סבה לגלות ישראל מהארץ ולחרבן הבית:

השלשים וארבעה

הוא להודיע שאין ראוי למלך להמעיט ארץ ישראל אבל להרחיבה וכאשר יביא ההכרח לתת ממנה ראוי שיתן מה שהוא יותר מעט התועלת ולזה ספר שהעשרים עיר שנתן שלמה לחירם היו ארץ כבול ואף על פי שכבר נתן לו חירם עיירות אחרות כמו שנזכר בספר דברי הימים:

השלשים וחמשה

הוא להודיע שכל מה שעש' שלמ' וסדר בבנין וביתר הענינים אשר שם היה הכל בחכמה כמו שנזכר בספור מלכת שבא מדבריה ואחשוב כי כסא המלך היו בו שש מעלות להעיר שהשגתו וחכמתו תתפשט במה שתחת המדרגה השביעית מן הצורות והיה השי' כי לא יוסב מכל עוצם מדרגתו ואמנם ישיג האדם חלק מה מנימוס הנמצאות וסדרם ויושרם ובזה ישתתף אל הנבדלים אשר תחת השי' כי הם משיגים גם כן חלק ממנו אלא שהאדם גם כן לא יתכן שיגיע להשגתם כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי' והנה היו אריות כראים על מעלות הכסא ועל ידותיו כדי שייראו ממנו יותר כי זה הכרחי למלך ובזה יגיע התועלת ממנו אל העם אשר תחתיו ל לשמרם שלא יזיקו קצתם לקצתם ליראתם מהמלך:

השלשים וששה

הוא להודיע עוצם החכמה האלהית במה שהזהירה המלך שלא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים כי שלמה עם היותו חכם שבאנשים נכשל בזה כי מחשקו להרבות סוסים היו באים סוחרי המלך שם לקנות לו סוסים ואחשוב גם כן שזה היה סבה להתחתן עם פרעה מצורף אל מה שהיה הומה לרבוי הנשים וזה היה סבה אל שהטו את לבבו באופן שהעלים עיניו מהם והניחם לעבוד אלהים אחרים והיה זה סבה אל שנחלקה מלכות בית דוד וזה היה סבה להעשות עגלי הזהב אשר היה סבה כל זה בסוף להכרית ישראל מעל אדמתו ולהחריב בית המקדש:

השלשים ושבעה

הוא להודיע שתכף שחטא שלמה ליי' הוכיחו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם כאשר ייסר את בנו כמו שייעד לדוד בספר שמואל ולזה ספר שתכף זה הקים יי' שטן לשלמה הדד האדומי ורזון בן אלידע:

השלשים ושמנה

הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתגאה מפני שיותו קרוב למלכות להטיח דברים כנגד המלך הלא תראה כי מפני הדבור שאמר ירבעם כנגד שלמה היו עליו אימו' מות עד יום מות שלמ' ולא הועיל לו בזה הענין הסדרה אשר מנהו המלך עליה ובעבור הדבור מהייעוד שיעדו הנביא שימלוך על עשרת השבטים לא היה לו להתנאות כנגד המלך פן יסיר סכלותו ממנו הטוב ההוא הלא תראה כי דוד אף על פי שייעדו שמואל שימלוך על ישראל לא נתגאה על שאול וגם כשנפלו בידו בעת שהיה רודפו חלק לו כבוד בדבריו ולא הניח איש מעבדיו להרע לו:

השלשים ותשעה

הוא להודיע שראוי לאדם לעשות בחכמה מעשיו כפי מה שאפשר ולא יקצר בזה מפני היותו שלוח מהשם ית' כי השם ית' יקים תמיד בדברים הסבות הנאותות כאשר היה אפשר זה ולזה תמצא שפחד שמואל ואמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולזה תמצא שכבר המתין אחיה שיצא ירבעם מירושלם קודם שיגיד לו יעוד המלוכ' כדי שלא ישמע איש דבריהם ולזה גם כן המתין לדבר עמו בשדה כדי שיוכלו לראות אם יש איש שיוכל לשמוע דבריהם וכאשר ראה כי אין איש אז הגיד לו זה כי אם היה מגיד לו זה במקום רואים היה הדבר מגיע אל המלך ויהיו מפני זה הנביא וירבעם בסכנה והיה זה כלי אל שלא תתקיים הנבואה כי המלך ישתדל בכל עוז אם ידע זה להמית את ירבעם ולא יועילהו ברחו אל מלך מצרים כי יש כח למלך לתת שחד רב למלך מצרים להמיתו והנה לא היה ירבעם באופן מהמעלה שתדבק בו ההשגחה הפרטית להצילו:

הארבעים

הוא להודיע שכבר תשוב המלוכה בכללה לזרע דוד וכבר למדנו זה מאמרו ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים ולפי שזה לא היה כלל לא בבית ראשון ולא בבית שני כי לא שבו שם כי אם יהודה ובנימין ידענו שעוד ימלוך מלך לדוד על כל ישראל ואותו המלכות לא יסור לעולם כמו שהתבאר מדברי דניאל:

וילך

רדק

כי שכם בא כל ישראל ׳ שכם היה משבט אפרים ונראה כי הנבואה אשר אמר אחיה השילוני לירבעם נודעה לפי׳ שלחו ישראל וקראו לו ובקשו למצוא עלילה להסב המלוכה אל ירבעם לפיכך לא רצו לבא לירושלם אלא באו לשכם שהוא מאפרים לירבעם מאפרי׳ והוצרך רחבעם לבא שכם ׳ ובדרש שכם מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד : וישלחו ויקראו לו ׳ וכבר שלחו וקראו לו ויהי כשמוע ירבעם מה שלחו לו בא ממצרי׳ ובא הוא וכל קהל ישראל בשכם ודברו אל רחבעם אם ירצ׳ למלוך עליהם שיקל העול מעליהם : אביך הקש׳ ׳ במס שהיה מעלה עליהם בכל שנה ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוה גדולה היו בימיו וכל המס היה נקל עליהם כי לא עבר עליהם שבט אויב בימיו אלא סבה היתה מאת האל לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו ירבעם : בהיותו חי ׳ למה הוצרך לומר בהיותו חי ידוע הוא בהיותו חי היו עומדי׳ לפניו לא בהיותו מת אלא אף כשמת שלמה הראו עצמם שהיו עומדים לפני שלמה כמו אם היו חי בתתם עצה הגונה לרחבעם בנו : איך אתם נועצי׳ ׳ פי׳ איך אתם נועצים בעצמכם אים באחיו לתת לי עצה : תהיה עבד׳ ׳ שתהיה נכנע להם ותענם כרצונם : ועניתם ׳ כתרגומו ותעניתון מלין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין וגם הוא משמעו׳ העברי כי טעם ועניתם דבק עם דברים טובים : ויעזוב ׳ שלא ישרה עצתם בעיניו : אשר העומדים לפניו ׳ אשר הם עומדים לפניו כלומר עזב עצת הזקנים העומדים לפני אביו ולקח עצת הילדי׳ העומדי׳ לפניו : קטני עבה ׳ האצבע הקטן שבי עבה ממתני אבי ומלת קטני קשה בדקדוק כי אם היה מגזרת קטן משפטו קטני כמו מן גדול גדולי אלא כשאר הקמץ בקוף כמו שהיה טרם התחברו אל הכנוי כמו שאמר מן בגוד בגודה אחותה ומן שלים בדקר שליטו והדומים להם שנשארו על תנועתם והנון כבלע בדגש ושב החולם לקמץ בחטף ועניינו יותר יש לי כח ואומץ ממה שהיה לאבי ולמה אקל עולכם : עבה ׳ פועל עבר לזכר במשקל עשה ויש לפרשו תאר לנקב׳ ויהיה תאר לאצבעו הקטנה ובא האצבע זכר ונקבה הזכר כנגד התואר הקטן וי״ת חלשותי תקיף מעולימותיה דאבא : העמים ׳ ענין משא כמו ויעמוס איש על חמורו : בשוטי׳ ׳ ת׳ בשרביטין וכן שוט לסוס ׳ ועקרבי׳ קשים מהם שהם עוקצי׳ בקוצים שבהם וי״ת במרגנין : ויבו ירבעם ׳ כתוב בוי״ו וקרי באלף״ ואחד הוא כי אותיות אהו״י מתחלפות : ולא

רלבג

וילך רחבעם שכם עד וישכב אחאב עם אבותיו ׳ וילך רחבעם שכם יתכן כי מפני שהיה ירבעם מאפרים בחרו ישראל שילך שם להמליכו כדי שיוכל ירבעם לבטוח שלא יהרגהו רחבעם על מה שאמר כנגד אביו וידמה שלאות הסבה שלחו וקראו לו בני שבטו לאשכם כי עתה בעת המליכם רחבעם יקל להם להשיג עם רחבעם שלא ימית ירבעם והנ׳ היה גדול בעיניהם מפני שכבר היה ממונ׳ בימי שלמה על כל סבל בית יוסף ולזה גם כן שלחו ויקראו לו ׳ וידמ׳ שהיה מהשי׳ שיחשיבו אותו ישראל כל כך כדי שיהיה זה כלי לקיום הייעוד שיעד לו השי׳ מדבר המלוכה : אביך הקש׳ את עלנו ׳ ידוע כי המס שהעמיס שלמ׳ עליהם לכלכל את ביתו ולא יעדרו דבר למצטרך לו עד מאכל סוסיו שהיו רבים מאד עד שהיו לו ארבעים אלף אוריות סוסי׳ היה קשה וכבד מאד ועם כל זה היה טוב בעיני ישראל מרוב השלוה שהיו בה אך עתה החלו לבמות המלחמ׳ כמו שקדם מדבר בן הדד ורזון בן אלידע ולזה בקשו ישרא׳ שיקל מעליהם מזה המס קצת : בהיותו חי ׳ ר״ל שהיו עומדים את פני המלך שלמ׳ להיות אנשי עצתו כל ימי היותו חי ולזה היה ראוי שילך אחר עצתם אך רוע עניינו היה סבה להפר עצת הזקנים הטובה וללכת בעצת הנערים הרעה למען תת המלוכה לירבעם כמו שייעד השי׳ על יד אחיה השילוני : קטני עבה ממתני אבי ׳ ר״ל האצבע הקטנ׳ שיש לי היא יות׳ גבוה ועבה ממתני אבי והרצון בזה כי בעת שמלך שלמה היה נער קטן כמו שקדם ועם כל זה עבדתם אותו בזאת העבודה וליה ראוי שתעבדוני עבודה יותר חזקה ויותר קשה כי ירבעם היה בן ארבעי׳ ואחת שנה במלכו : בשוטים ׳ בשבטים : בעקרבים ׳ שבטים אשר בהם קוצים שנוקבים ומכאיבים וירצ׳ בזה שהוא יכביד להעמים על עלם ויוסי׳ ליסרם במוסר יותר קשה מהמוסר שיסרם בן שלמה ׳ והנה ביום השלישי שבו אלין העם בשכם וענ׳ להם קשות בעצת הילדים : והשיבו

גועצים ה׳ ומלאים וסי׳ איך אתם נועצים ׳ ומה אתם תרויהון דמלכים ׳ וחבירם דדה״ ׳ רקבזדון יתן מצה : בשוטים ד׳ וסי׳ ועתה אבי העמים ׳ וידבר אליהם בעצת הילדים ׳ תרויהון דמלכים ׳ וחבירם דדה״ : ויבאו יא מלין כתיב ו׳ בסוף תיבותא ולא קרינן וסי׳ ויאמרו אל העם עברו ׳ ויאמרו איש ישראל אל החוי׳

א וילך רחבעם שכם כי שכם בא כל־ישראל להמליך אתו : ויהי כשמע ׳ ירבעם בן־נבט והוא עודנו במצרים אשר ברח מפני שלמה המלך וישב ירבעם במצרים : וישלחו ויקראו־לו ויבאו ירבעם וכל־קהל ישראל וידברו אל־רחבעם לאמר : אביך הקשה את־עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר־נתן עלינו ונעבדך : ויאמר אליהם לכו־עד ה שלשה ימים ושובו אלי וילכו העם : ויועץ המלך רחבעם את־הזקנים אשר־היו עמדים את־פני שלמה אביו בהיתו חי לאמר איך אתם נועצים להשיב את־העם־הזה דבר : וידבר אליו לאמר אם־היום תהיה־עבד לעם הזה ועבדתם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל־הימים : ויעזב את־עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את־הילדים אשר גדלו אתו אשר העמדים לפניו : ויאמר אליהם מה אתם נועצים ונשיב דבר את־העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל מן־העל אשר־נתן אביך עלינו : י וידברו אליו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כה־תאמר לעם הזה אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד את־עלנו ואתה הקל מעלינו כה תדבר אליהם קטני עבה ממתני אבי : ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ואני אסיף על־עלכם אבי יסר א אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים : ויבו ירבעם וכל־העם אל־רחבעם ביום השלישי כאשר דבר המלך לאמר שובו אלי ביום השלישי : ויען המלך את־העם קשה ויעזב את־עצת הזקנים אשר יעצהו : וידבר אליהם כעצת הילדים לאמר אבי הכביד את־עלכם ואני אסיף על־עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים :

ואזל רחבעם לשכם ארי לשכם אתו כל ישראל לאמלכא יתיה : והוה כד שמע ירבעם בר נבט והוא עד כען במצרים דערק מן קדם מלכא שלמה ויתיב ירבעם במצרים : ושלחו וקרו ליה ואתא ירבעם וכל קהל ישראל ומלילו עם רחבעם למימר : אבוך אקשי ית נירנא ואת כען אקיל ית פולחנא דאבוך קשיא ומניריה תקיפא דיהב עלנא ונפלחנך : ואמר להון אזילו עוד תלתא יומין ותובו לותי ואזלו עמא : ואתמליך מלכא רחבעם בסביא דהוו משמשין קדם שלמה אבוהי כד הוה קים למימר אכדין אתון מתמלכין ל לאתבא ית עמא הדין פתגמא : ומלילו עמיה למימר אם יומא דין תתעליב לעמא הדין ותפלחנון ותענינון מלין טבן ותמלל ע עמהון פתגמין תקנין ויהון לך עבדין כל יומיא : ושבק ית מלכא דסביא די מלכוהי ואתמליך ב בינקיא דרביאו עמיה דמשמשין קדמוהי : ואמר להון מה אתון מתמלכין ונתיב פתגמא ית עמא הדין דמלילו עמי למימר אקיל מן נירא דיהב אבוך עלנא : ומלילו עמיה ינקיא דרביאו עמיה למימר כדין תימר לעמא הדין דמלילו עמך למימר אבוך אתקיף ית נירנא ואת אקיל מננא כדין תימר להון חלשותי תקיפא מעולימותיה דאבא : וכען אבא רמא עליכון ניר תקיף ואנא אוסיף על נירכון אבא רדא יתכון בשרביטין ואנא ארדי יתכון במרגנין : ואתא ירבעם וכל עמא לות רחבעם ביומא תליתאה כמא דמלל מ מלכא למימר תובו לותי ביומא תליתאה : ואתיב מלכא ית עמא פתגם קשי ושבק ית מלכא דסביא די מלכוהי : ומלל עמהון במלכא דינקיא למימר אבא אתקיף ית נירכון ואנא אוסיף על נירכון אבא רדא יתכון בשרביטין ואנא ארדי יתכון במרגנין :

ויאמר שמאול אל שאול הרף ואגידה ׳ משוה רגליו כאילות ׳ ויבאו ירבעם וכל קהל ישראל וידברו ׳ ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל ׳ ויאמר שמטהו וישמטוה ׳ ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת דיהואש ׳ ויצוהו המלך אחז את אורידו ׳ יצאו וכבוא עם הארץ לפני יי׳ במועדים ׳ ויעמידו ואת שער העין החזק :

רשי

קטני עבה ׳ אצבע קטנה שלי : עקרבים ׳ איסגלגטי״ר בלע״ז שעוקצין כעקרב : ר״א

לא שמע ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן יד: אלהם ג׳ חס׳ בסי׳ וסי׳ נמסר לקמן בסי׳ ג: על כל ישראל כ׳ דסמי׳ בקריא׳ וסי׳ ושמתיה חרפה על כל ישראל׳ בחברון מלך דשמואל׳ וימלך דוד על כל ישר׳ דשמואל׳

טו ולא־שמע המלך אל־העם כי־היתה סבה מעם יהוה למען הקים את־דברו אשר דבר יהוה ביד אחיה השלני אל־ירבעם בן־נבט: וירא כל־ישראל כי לא־שמע המלך אלהם וישבו העם את־המלך דבר לאמר מה־לנו חלק בדוד ולא־נחלה בבן־ישי לאהליך ישראל עתה ראה ביתך דוד וילך ישראל לאהליו: ובני ישראל הישבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם: וישלח המלך רחבעם את־אדרם אשר על־המס וירגמו כל־ישראל בו אבן וימת והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם: ויפשעו ישראל בבית דוד עד היום הזה: כ ויהי כשמע כל־ישראל כי־שב ירבעם וישלחו ויקראו אתו אל־העדה וימליכו אתו על־כל־ישראל לא היה אחרי בית־דוד זולתי שבט־יהודה לבדו: ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל את־כל־בית יהודה ואת־שבט בנימן מאה ושמנים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם־בית ישראל להשיב את־המלוכה לרחבעם בן־שלמה: ויהי דבר האלהים אל־שמעיה איש־האלהים לאמר: אמר אל־רחבעם בן־שלמה מלך יהודה ואל־כל־בית יהודה ובנימין ויתר העם לאמר: כה אמר יהוה לא־תעלו ולא־תלחמון עם־אחיכם בני־ישראל שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את־דבר יהוה וישבו ללכת כדבר יהוה: כה ויבן ירבעם את־שכם בהר אפרים וישב בה ויצא משם ויבן את־פנואל: ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית־דוד:

ולא קביל מלכא מן עמא ארי הות פלוגתא מן קדם יי בדיל לאקמא ית פתגמיה דמליל יי ביד אחיה שילונאה על ירבעם בר נבט: וחזו כל ישראל ארי לא קביל מלכא מנהון ואתיבו עמא ית מלכא פתגמא למימר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי גבר לקרוך ישראל כען מלוך על אנש ביתך דוד ואזל ישראל לקרוהי: ובני ישראל דיתבין בקרויא דבית יהודה ומלך עליהון רחבעם: ושלח מלכא רחבעם ית אדורם דממנא על מסקי מסין ורגמו כל ישראל יתיה באבנא ומית ומלכא רחבעם אתקף למסק ברתיכא למפך ירושלם: ומרדו בית ישראל בבית דוד עד יומא הדין: והוה כד שמעו כל ישראל ארי תב ירבעם ושלחו וקרו יתיה לות כנשתא ואמליכו יתיה על כל ישראל לא הוה בתר בית דוד אלהן שבטא דיהודה בלחודוהי: ואתא רחבעם לירושלם וכנש ית כל בית יהודה וית שבטא דבית בנימין מאה ותמנן אלפין גבר גבר עבדי קרבא לאגחא קרבא עם בית ישראל לאתבא ית מלכותא לרחבעם בר שלמה: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם שמעיה נביא דיי למימר: אמר לרחבעם בר שלמה מלכא דבית יהודה ולכל שבטא דבית יהודה ושבטא בנימין ושאר עמא למימר: כדנן אמר יי לא תסקון ולא תגיחון קרבא עם אחיכון בני ישראל תובו גבר לביתיה ארי מן קדם מימרי הוה פתגמא הדין וקבילו לפתגמא דיי ותבו למיזל כפתגמא דיי: ובנא ירבעם ית שכם בטורא דבית אפרים ויתיב בה ונפק מתמן ובנא ית פנואל: ואמר ירבעם בלביה כען דלמא תתוב מלכותא לבית דוד:

רלבג

והשיבו לו כי אין להם חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי שיחושו אם יפרדו ממנה ר״ל ימורדו ואמ׳ לו ראה ביתך דוד ר״ל ראה הבי׳ שנשאר לך למלוך בו מה הוא כי באמת לא תמלוך על ישראל וסרו ממנו והיו הולכים להם אז שלח להם המלך רחבעם את אדורם אשר על המס להשיבם ולדבר אליהם דברים והם רגמו בו אבן וימת והמלך רחבע׳ הוצר׳ להתחזק לעלות במרכבה תכף לנוס לירוש׳ כדי שלא ימיתוהו: זולתי שבט יהודה לבדו׳ לרבוי שבט יהודה ביחס אל שבט בנימן לא חשב שבט בנימן מצורף שנחלת בני בנימין היתה תוך נחלת בני יהודה: ואת כל בית יהוד ובנימין ויתר העם׳ זה לאות שמלך על יהודה ובנימן גם היה עמו משאר השבטים וזה אמרו ויתר העם ואחשוב שהיו יושבים בירוש׳ מכל השבטים ואות׳ נשארו לרחבעם גם אפשר כי משבט שמעון נשאר מעט במלכות רחבעם כי נחלת שמעון היתה מפוזרת תוך נחלת בני יהודה כמו שנזכר בספר יהושע: שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה׳ מגיד שהחולק על כוונת השם ורצונו לא יצלח: ויבן ירבעם את שכם בהר אפרי׳ ר״ל שחזק בנינו והוסי׳ על העיר בדרך שהיה ראוי להיות עיר מלוכ׳ וכן הרצו׳ באמרו ויבן את פנואל רוצה לומר שחזק בנינו כי כבר היו המקומות ההם בנויים קודם זה:
אס

רשי

ראה ביתך׳ בית המקדש שבבית לך לבדך יהיה: אדורם׳ הוא אדונירם: ואת שבט בנימן׳ העומדי׳ על הגבול שיהודה ובנימן היה גבולם סמוך זה לזה: אס

רדק

ולא שמע המלך אל העם׳ להקל עולם כאשר אמרו לו: מה לנו חלק בדוד׳ כמשמע דרך שאלה כלומר מה לנו עוד בו כיון שאינו שומע בקולינו ואמר שיכביד עולינו מי יכריחנו להיות לנו חלק בו ומה שזכר דוד לפי שהוא היה תחילת המלוכ׳ קורא בנו אז בן בנו דוד וכן ודוד עבדי נשיא להם לעולם וי״ת מה כמו לא ואמר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי: ראה ביתך׳ כלומר ראה מי נשאר עמך ועל איזה בית תמלו׳ כי לא על בית ישראל וי״ת כען מלוך על אינש ביתך דוד׳ ובדר׳ ראה ביתך דוד זה בית המקדש: וימלוך עליהם רחבעם׳ מלך עליהם והוי״ו כוי״ו ויטח אבותיהם והדומים לו: את אדורם׳ שלח אותו אחריהם שישובו אליו ויקבלוהו למלך ורגמוהו וכיון שידע רחבעם כי רגמוהו ידע כי הקשר אמיץ ואתאמץ לרכוב ולנוס: ויהי כשמוע כל ישראל׳ אחר שהלכו כל ישראל לאהליהם וירבע׳ שב למקומו אשר היה שם בית אביו ומשפחתו נועדו ישראל ולא נזכר באיזה מקום ואפשר שחזרו לשכ׳ ומפני זה בנה אותו להיות לו לבית מלוכה ושלחו וקראו ירבעם שיבא אל העדה במקום שנתקבצו שם והמליכו אותו על כל ישראל: שבט יהודה לבדו׳ כבר כתבנו כי שבט בנימן בכלל שבט יהודה כי ירושלם בין שניהם היתה ומי שימלוך בירושלם בודאי ימלוך על שניהם לפיכך בכלל שבט בנימין בכלל שבט יהודה: ויבן ירבעם את שכם׳ לא נוכל לומר כי חרבה היתה מעת שהחריב אותה אבימלך כי לא יתכן שהניחוה חריבה יותר ממאתים שנה ועוד כי שם התקבצו ישראל להמליך רחבעם ודאי עיר בנויה היתה אלא פי׳ ויבן שחזק חומות העיר ובנה בו היכל מלך וכן ויבן את פנואל שהיתה חריבה מעת שנתץ גדעון מגדל פנואל אלא שחזק בניינו כי חשש שמא ילחם עמו רחבעם וחזק שני אלה הערים כי גם כן רחבעם בנה ערי מצודות כמו שאומר בדה״י:
אס

ויהי המלך שלמה׳ ולשלמה שנים עשר נציבים׳ והימים אשר מלך שלמה׳ וימליכו אתו על כל ישראל׳ מלך בעשא בן אחיה׳ זכרו תורת משה׳ כל אלהי אנשי מלחמה דדברי הימים׳ כי נמשח דוד׳ וימלך דוד׳ ובבני אבי בי רצה להמליך׳ ודויד בן ישי מלך׳ וימלך שלמה בירושלם דדברי הימים׳ וישחטום הכהנים דד״ה׳ וישלח יחזקיהו׳ וצפירי עזים לחטא׳ הבאים מהשבי׳ ויתנהו אלהים מלך: י״א נקראו איש האלהים וסימ׳ משה׳ אלקנה׳ שמואל׳ דוד׳ שמעיה׳ מיכה׳ אמוץ׳ אליהו׳ אלישע׳ עדו׳ חנן בן יגדליהו: אמירה בלבו דוקא בלבו׳ וסימ׳ הלבן מאה שנה יולד׳ עשו׳ ירבעם׳ נבל׳ וחברו׳ המן׳ אמר בלבו מי יורדני ארץ׳ אמר בלבו לא תדרוש׳ אמר בלבו שכח אל׳ אמר בלבו לא תמוט:

אם יעלה העם הזה, כשיעלה וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה כלומר כיון שהם צריכים על כל פנים לעלות לירושלם שלש פעמים בשנה כל ישראל מלבד שיעלו יחידים לזבוח בשאר ימות השנה אי אפשר שלא יטה רחבעם לבבם אליו וסבו אל אדוניהם כי הוא אדוניהם מלך בן מלך ונקל הוא להטו' לבבם אליו וצריך שאקח עצה שלא יעלו ירושלם שאם יעלו ישובו אל אדוניהם והרגוני שלא אפקפק עוד במלוכה ובדברי רז"ל אמ' והרגוני גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי מורד במלכות הוא שאם היה מלך היה יושב וקטלי לי ואזלי בתריה ועוד בדבריהם במוצאי שמיטה מלך ירבעם אמ' כתיב במועד מקץ שבע שני' וגו' תקרא את התורה הזאת אם אני אקרא לקרוא יאמרו מלך העיר יקרא קודם ואם אני אקרא שני נכאי הוא לי ואם לא אקרא בזיון הוא לי: ויועץ המלך, שב עצה היאך יעשה והסכימה עצתו עם היועצי' אותו שיעשה שני עגלים ולמה עגלי' פתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם כי המלכות נחלקה ברצון האל כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא אם כן האל לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה נ"כ בירושלם שהוא מלכות בית דוד אם כן נעשה מקום אחר שתבואו ותזבחו שם ולמה עגל אמ' להם הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינה בו במקו' משה שלא היה להם גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלם נעשה עגל במקומו להשרות שכינה בו לפיכך אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים כמו שאמר בעגל המדבר כי לא היתה כוונתו לע"ז ולמה עשה שנים כדי שלא להטריח ישראל שיבאו כלם למקום אחד: וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן, בבית אל לפי שאמר להם זה המקו' גם כן נבחר כמו ירושלם כי יעקב אבינו אמר על המקום הזה יהיה בית אלהים ואחד נתן בדן גבול ישראל כמו שכתוב מדן ועד באר שבע: רב לכם מעלות ירושלם, די לכם עד עתה הכיתו מהיום והלאה מעלות ירושלם ות"י סגיאה לכון אורחא מלמיסק לירושלם הא איכון דחלתך ישר' ובדרש רב לכם מעלות מה עשה הושיב שני פרדסיאו' או קסטראות אחת על תבור ואח' על המצפה וזהו שאמ' הושע כי פח הייתם למצפ' ורשת פרושה על תבור: לחטאת, כי מתחלה לא אמר ירבעם כי לשם ע"ז היה עושה אותם אלא לשם האל ואחר כך שב הדבר ההוא והיה לחטאת שקבלוהו באלוה וממנו יבאו לאלהים אחרים ככל הגוים לפיכך אמר ויהי הדבר הזה לחטאת: עד דן, אף על פי שהיה בקצה הגבול באו אליו מן הקצה האחר כל כך היו אדוקין בעבודה זרה והקצה האחר היה באר שבע כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ועל זה אמר הנביא חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע כי מבאר שבע היה דרכם לאלהי דן והיו נשבעים בו: ויעש את בית במות, עשה בית ובנה שם במות: מקצות העם, כמו ומקצה אחיו מן הגדולים או מן הפחותים ובדברי רבותינו ז"ל מן הקוצים שבעם: אשר לא היו מבני לוי, כי לא רצו לעבוד עבודה זרה וכן בעגל שעשו במדבר כשאמר משה מי ליי' אלי ויאספו אליו כל בני לוי מודיע שלא עבדו הם את העגל ואמ' מעולם לא עבד שבט לוי עבודה זרה וזהו שאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו ומה שאמר אך לא יעלו כהני הבמות כי אם אכלו מצות מקריבים היו בבמות אבל לשם יי' או מה שאמ' מעולם לא עבד שבט לוי עבודה זרה עד זמן שחטאו מלכי יהודה אבל כיון שחטאו מלכי יהודה והעמידו ע"ז בבית יי' חטאו גם כן מקצת הכהנים והקריבו לעבודה זרה בבית יי' ומבני לוי שהם מבני איתמר היו מקריבים לעבודה זרה לא מבני צדוק שהם מבני אלעזר כי הם לא הקריבו לע"ז מעולם כמו שמפורש ביחזקאל וכיון שראה ירבעם שלא רצו להקריב בבמותיו גרשם מנחלתם ומאחוזתם והלכו להם לארץ יהודה כמו שאמר בדברי הימים כי עזבו הלוים את מגרשיה' ואחוזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן ליי' כי אמר ירבע' יקחו מעשרותיהם ואחוזת' במלכותי וילכו ויעבדו לירושלם זה לא יהיה כיון שאינם עובדים בבית אל לא יהיה להם חלק ונחלה במלכותי וזהו שאמר כי הזניחם מכהן ליי' הרחיקם מקחת מעשרותיהם ונחלתם שהם כהונת יי' או פירושו כיון שלא רצו להכית מכהן ליי' לירושלם הזניחם וגרשם מארצו: בחדש השמיני, החליף החדש השביעי בשמיני להרחיב ישר' עוד מחקות ירושלם או אם יהיה מישראל שירצו ללכת בחג הסכות בירושלם כמו שאומר בדברי הימים הנותנים את לבבם לבקש את יי' אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח עשה הוא חג בחדש השמיני כי כבר שבו לביתם ההולכים לירושלם ויהיו שם בבית אל בחג אשר עשו מירצת המלך: כן עשה, כחג אשר ביהודה בשביעי כן עשה בבית אל בשמיני: לזבח לעגלים אשר עשה, ובבית אל לא היה אלא עגל אחד אלא כמו שעשה בבית אל כן עשה בדן אלא מפני המעשה הזה שהיה בבית אל והוא ירבעם עלה על המזבח אשר בבית אל להקטיר ובא הנביא אליו לפיכך אמר בבית אל: ויעל

ואת האחד ד' בקריאה וסימ' נמסר בסדר מצורע: בית אל ג' בשופר מונח וסימ' ותקש בלדתה' ולא נשאר איש בעי ובית אל' והעמיד בבית אל את כהני הבמות' ושארא בנעיא:

אִם־יַעֲלֶה ׀ הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל־אֲדֹנֵיהֶם אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה וַהֲרָגֻנִי וְשָׁבוּ אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֶגְלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם מֵעֲלוֹת יְרוּשָׁלִַם הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיָּשֶׂם אֶת־הָאֶחָד בְּבֵית־אֵל וְאֶת־הָאֶחָד נָתַן בְּדָן׃ וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה לְחַטָּאת וַיֵּלְכוּ הָעָם לִפְנֵי הָאֶחָד עַד־דָּן׃ וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית בָּמוֹת וַיַּעַשׂ כֹּהֲנִים מִקְצוֹת הָעָם אֲשֶׁר לֹא־הָיוּ מִבְּנֵי לֵוִי׃ וַיַּעַשׂ יָרָבְעָם ׀ חָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בַּחֲמִשָּׁה־עָשָׂר יוֹם ׀ לַחֹדֶשׁ כֶּחָג ׀ אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיַּעַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ כֵּן עָשָׂה בְּבֵית־אֵל לְזַבֵּחַ לָעֲגָלִים אֲשֶׁר־עָשָׂה וְהֶעֱמִיד בְּבֵית אֵל אֶת־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה׃

כ' חד מל' וחד חס · כ' ז"ג חס' בסיפר · ג' · ד' · ד' ר"פ בסיפר · פסק · ל' · ל' ג' בטעם סופר מונח

אִם יִסַּק עַמָּא הָדֵין לְמֶעְבַּד נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בִּירוּשְׁלֶם וְיִתְפְּנֵי לִבָּא דְעַמָּא הָדֵין בָּתַר רִבּוֹנְהוֹן בָּתַר רְחַבְעָם מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיִקְטְלֻנַּנִי וִיתוּבוּן לְוָת רְחַבְעָם מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ וְאִתְמְלִיךְ מַלְכָּא וַעֲבַד תְּרֵין עֶגְלִין דִּדְהַב וַאֲמַר לְהוֹן סַגִּיאָה לְכוֹן אָרְחָא מִלְמִסַּק לִירוּשְׁלֶם הָא אִנּוּן דַּחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דְּאַסְקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְשַׁוִּי יַת חַד בְּבֵיתְאֵל וְיַת חַד יְהַב בְּדָן׃ וַהֲוָה פִּתְגָּמָא הָדֵין לְחוֹבָא וַאֲזַלוּ עַמָּא קֳדָם חַד עַד דָּן׃ וַעֲבַד יַת בֵּית בָּמָתָא וַעֲבַד כּוּמְרַיָּא קְצָת מִן עַמָּא דְלָא הֲווֹ מִבְּנֵי לֵוִי׃ וַעֲבַד יָרָבְעָם חַגָּא בְּיַרְחָא תְּמִינָאָה בְּחַמְשָׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא כְּחַגָּא דְשִׁבְטָא דִיהוּדָה וְאַסֵּיק עַל אֱגוֹרָא כֵּן עֲבַד בְּבֵיתְאֵל לְדַבָּחָא לְעֶגְלַיָּא דִי עֲבַד וַאֲקֵים בְּבֵיתְאֵל יַת כּוּמְרֵי בָּמָתָא דִי עֲבַד׃

רשי

אם יעלה העם הזה וגו', אין ישיבה בעזר' אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר ויהיה הוא יושב ואני עומד ובמוצאי שביעי' בזמן הקהל יקר' את פרשת המלך שהוא ראש במדינתו ואני כשאר העם כמצאתי בזוי: עד דן, בסוף גבול הארץ: בחדש

רלבג

אם יעלה העם הזה, ר"ל אם אניח העם הזה לעלות ולעשות זבחי' בבי' יי' בירושלם בשלש רגלים כפי מה שתחייבם התור' הנה ישוב לב העם לאדוני' בראותם כבודו בירושלם ואת כבוד בית יי' כי עושר גדול הוריש שלמ' לרחבעם: ויועץ המלך, ר"ל שלקח עצה על זה בדרך שלא תסור המלוכה ממנו ועשה לו שני עגלי זהב ומשך לב העם ואמר הנה רב לכם הדרך מעלות כולכם בירושלם כי ישיגכם לאות רב ולזאת הסבה גם כן עשה להם שני עגלים כדי שלא יצטרכו כולם ללכת למקום אחד כי יכבד עליהם ולזאת הסבה גם כן עשה להם כהנים מאי זה שיהיה מהשבטים לפי שקודם בנין בית המקדש אחר חורבן משכן שילה היתה העבודה מותרת בזרים וכאילו הטעה אותם ואמר שבזה יוכלו לעשות עתה בזולת בית המקדש ובזה כתרצו יותר כדי שלא יהיה כל הכבוד והגדולה בזה לשבט לוי: ומן הפלא איך הסכימו ישראל לעצמו לעבור על דברי התורה בזה להקריב קרבנו' בחוץ אחר אסור הבמות ועל ידי זרים ולהאמין בעגלי הזהב שהם האלהים אשר הוציאו ישראל מארץ מצרים, וידמה כי לא עסקו ישראל בתורה אך היו אוכלים ושותים ושמחים כמו שקדם בתחלת מלכות שלמה וזה היה סבת נפלם באלו החטאים עם שכבר ראו בימי שלמה שנטעו תועבות בירושלם מתועבות הגוים אשר נתחתן בהם שלמה ומזה המקום פרצו החטאים האלו בכל ישראל וידמה שאמר להם מה לכם לעלות לירושלם ובה האלהים אשר עובדים הגוים טוב שנעבוד האלהים שעבדו אבותינו שהיה נעשה ע"י אהרן שהיה נביא להיות לישראל תמורת משה ואמרו בו אלה אלהיך ישרא' אשר העלוך מארץ מצרים, והנה עשה האחד בבית אל להתפרסם הענין שכבר שרתה שם שכינה ליעקב והאחד נתן בדן שהיא בקצה ארץ ישראל ולזה אמר אבנר לדוד מדן ועד באר שבע: ויהי הדבר הזה לחטאת, רוצה לומר שכבר היה זה לחטאת עצום אף על פי שיעשוהו לעבוד השם יתברך כל שכן כשעשו מהם עבודה זרה: וילכו העם לפני האחד עד דן, ספר זה בעבור גנותם שהיו אדוקים כל כך בע"ז עד שכבר היו באים עד קצה הארץ ללכת לעבוד העגל אשר בדן: ויעש את בית במות, אחשוב שעשה בית שהיו בו במות רבות בהפך מה שהיה בבית המקדש שלא היתה בו כי אם במה אחת: ויעש כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי הנה משך בזה גם כן לב העם כי הוא פטר אותם מהמעשרות ושאר מתנות כהונה שהיו נותנים לשבט לוי חלף עבודתם גם עשה הערים מהם שהיו להם לשבת ומגרשיהם כמו שנזכר בספר דברי הימים כי רצה שיהיה כאן כל מי שירצה ולא יצטרכו ישראל לתת לו מתנות ואפשר גם כן שלא רצו שבט לוי לעבוד כי אם בבית המקדש ולזה גרשם ירבעם מארצו ועשה כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי: ויעש ירבע' חג בחדש השמיני, אפשר שעשה זה כדי שלא יחלקו עליו הרוצים לעבוד את יי' כי יוכלו לעלות בירוש' בחדש השביעי לעבוד את יי' כמו שנזכר בספר ד"ה: כן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה, ר"ל כי כמו שנזכר שהלכו העם לפני האחד עד דן ועשה שם בית במות ועשה כהני' מקצות העם אשר לא היו מבני לוי ועשה חג בחד' השמיני כן עשה בבית אל נ"כ בית במות והעמיד שם גם כן כהני הבמות אשר עשה מקצות העם ולפי שבית אל היה לבית יוסף הנה היה שם ירבעם בחג הזה והוא בעצמו העלה עולות על המזבח להקטיר והנה זכר זה מפני מה שיזכר אחרינו מדבר איש האלהים לירבעם:

הנה

רשי

בחדש השמיני. לפי שאמר להם הוא חדש האסיף ובו ראוי החג להיות: בדא מלבו. לשון כזב קונטרובי"ר בלע"ז: והנה איש האלהים. זה היה עדו: מזבח מזבח. שבבית אל ושבדן: ועצמות אדם. של ירבעם זה אלא שחלק לו כבוד: ונתן ביום ההוא. הנביא מופת לדבריו ביום שנתנבא זה לכם האות המזבח נקרע היום מאליו ונשפך הדשן לארץ: ותיבש ידו. כיון הקדוש ברוך הוא על כבודו של צדיק יותר מכבודו עומד ומקטיר לעבודה זרה לא יבשה ידו וכשבא לנגוע בצדיק יבשה ידו: אלהיך. ולא אלהי עדיין עומד במרדו: ותהי כבראשונה. עומד ומקטיר לעבודה זרה: וסעדה. אכול: ונביא אחד. נביא השקר: יושב בבית אל. ואינו משם אלא משמרון: בא

נולד ג' קמצין יאשיהו. שלמה. לעם נולד כי עשה. וד' נקראו שמהתהון עד לא אתבריאו וסימ' ישמעאל. יצחק. שלמה. יאשיהו: להשיבה ג' וסימ' ותיבש ידו דירבעם. ויקם אישה וילך. טמן עצל ידו בצלחת: כבראשנה ה' בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ב':

ויעל על-המזבח אשר-עשה בבית-אל בחמשה עשר יום בחדש השמיני בחדש אשר-בדא מלבד ויעש חג לבני ישראל ויעל על-המזבח להקטיר:

יג

א והנה איש אלהים בא מיהודה בדבר יהוה אל-בית-אל וירבעם עמד על-המזבח להקטיר: ויקרא על-המזבח בדבר יהוה ויאמר מזבח מזבח כה אמר יהוה הנה-בן נולד לבית-דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את-כהני הבמות המקטרים עליך ועצמות אדם ישרפו עליך: ונתן ביום ההוא מופת לאמר זה המופת אשר דבר יהוה הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר-עליו: ויהי כשמע המלך את-דבר איש-האלהים אשר קרא על-המזבח בבית-אל וישלח ירבעם את-ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו אשר שלח עליו ולא ה יכל להשיבה אליו: והמזבח נקרע וישפך הדשן מן-המזבח כמופת אשר נתן איש האלהים בדבר יהוה: ויען המלך ויאמר אל-איש האלהים חל-נא את-פני יהוה אלהיך והתפלל בעדי ותשב ידי אלי ויחל איש-האלהים את-פני יהוה ותשב יד-המלך אליו ותהי כבראשנה: וידבר המלך אל-איש האלהים באה-אתי הביתה וסעדה ואתנה לך מתת: ויאמר איש-האלהים אל-המלך אם-תתן-לי את-חצי ביתך לא אבא עמך ולא-אכל לחם ולא אשתה-מים במקום הזה: כי-כן צוה אתי בדבר יהוה לאמר לא-תאכל לחם ולא תשתה-מים ולא תשוב בדרך אשר הלכת: י וילך בדרך אחר ולא-שב בדרך אשר בא בה אל-בית-אל: ונביא אחד זקן ישב בבית-אל

ואסיק על אגורא דעבד בבית אל בחמשא עסרא יומא לירחא תמינאה בירחא דעדא מרעותיה ועבד חגא לבני ישראל וסליק על אגורא לאקטרא: והא נביא דיי אתא משבט יהודה בפתגמא דיי לבית אל וירבעם קאם על אגורא לאקטרא: ואתנבי על אגורא בפתגמא דיי ואמר מדבחא מדבחא כדנן אמר יי הא ברא מתיליד לבית דוד יאשיהו שמיה ויכוס עלך ית כומרי במתא דאסיקו בוסמין עלך וגרמי אנשא יוקדון עלך: ויתן ביומא ההוא אתא למימר דא אתא די מליל יי דתתדעון די שלחני יי הא מדבחא מתבזע ומשתפיך קטמא די עלוהי: והוה כד שמע מלכא ית פתגמא דנביא דיי דאתנבי על אגורא בבית אל ואושיט ירבעם ית ידיה מעלוי מדבחא למימר אחדוהי ויבשת ידיה דאושיט עלוהי ולא יכיל לאתבותה לותיה: ומדבחא אתבזע ואשתפיך קטמא מן מדבחא כאתא דיהב נביא דיי בפתגמא דיי: ואתיב מלכא ואמר לנביא דיי צלי כען קדם יי אלהך ובעי מן קדמוהי ותתוב ידי לי וצלי נביא דיי קדם יי ותבת ידא דמלכא ליה והות כקדמיתא: ומליל מלכא עם נביא דיי עול עמי לביתא וסעוד ואתן לך מתנא: ואמר נביא דיי למלכא אם תתן לי ית פלגות ביתך לא איעול עמך ולא איכל לחמא ולא אשתי מיא באתרא הדין: ארי כן פקיד יתי בפתגמא דיי למימר לא תיכול לחמא ולא תשתי תמן מיא ולא תתוב בארחא דאזלתא: ואזל בארחא אוחרי ולא תב באורחא דאתא בה לבית אל: ונביא שקרא חד סבא יתב בבית אל

רלבג

הנה בן נולד לבית דוד. הרצון בו יהיה נולד אך הנביאים רואים הדברים ה העתידים כאילו הם הווים: חל נא את פני יי' אלהיך והתפלל ב בעדי. זה פלא כי אם רב חטאי ירבעם ה השגיח הש"י לשמוע תפלת הנביא לרפאו ואפשר כי עשה זה כדי שישוב בתשובה בראותו אלו המופתים ועם כל זה לא שב ירבעם מדרכו הרעה כמו שספר אחר זה: לא תאכל לחם ולא תשתה מים. ידמה שצוהו השם ית' בזה להעיר שאין בהם תועלת והנאה כי כלם יאבדו בסוף בעבור זה החטא. וצוהו שלא ישוב בדרך אשר בא בה אל בית אל כאילו יעיר כי דרכו אשר דרך בה ללכת לבית אל לאמר אלו הדברים אשר אמר שם אין בה תועלת כי לא הועילו שם דבריו כלום לעונש מרי ירבעם: ויבא

רדק

ויעל על המזבח אשר עשה. העלה עליו עולות וזבחים: אשר בדא מלבו. אשר הוציא מלבו וכן כי מלבך אתה בודאם מוציאם ובדברי רז"ל שאור בודה להם ומחשבתן פי' מוציא ות"י דעדא מרעותיה: מלבו. מלבד כתיב ר"ל אשר בדא מלבד מועדי יי' ולא ראינו אם עשה כן בשאר המועדי' כמו בחג הסכות ואפשר כי באותו זמן היה תחלת מלכותו כמו שכתבנו למעלה לפיכך אמר כי חג זה בדא מלבו והוא הדין לאחרים ובדברי רז"ל אף שבתות וימים טובים בדא ירבעם מלבו הדא הוא דכתיב אשר בדא מלבו מלבד כתיב מלבד שבתות יי': ויעל על המזבח להקטיר. ירבעם עלה על המזב' להקטיר: והנה איש אלהים. אחז"ל שהוא עדו הנביא ואמת הוא כי בימי ירבעם נבא ועליו נבא כמו שכתוב בדברי הימים ובחזות עדוא החוזה על ירבעם בן נבט: מזבח מזבח. כן דרך הקריאה כמו שכתוב אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל ובדברי רבותינו ז"ל מזבח שבבית אל ומזבח שבדן: הנה בן נולד. יהיה נולד: ועצמות אד'. אמר עצמות אדם לפי ששורפין על המזב' עצמות בהמה בעולות אשר יעלו עליו אמ' שישרפו עליו עצמות אדם וכן עשה יאשיהו כמו שכתוב ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח. ובדרש עצמות ירבעם ר"ל אלא שחלק כבוד למלכות: חל נא את פני יי' אלהיך. כלומר שהוא שלחך ואתה שלוחו ואני אדע כי ישמע אליך וירא ממנו וחלה את פניו שישיב ידו אליו ובדברי רז"ל אלהיך ולא אלהי ועוד בחייה פנים יקרא אותו אלהי והוא עומד ומקריב לעבודה זרה אף על פי כן ויחל איש האלהים: ותהי כבראשונה. שהגיע אותה כרכונו כבתחלה ובדברי רז"ל אם תכתוש את האויל במכתש אין אתה מועיל כלום. מה בראשונה עומד ומקריב לע"ז אף אחר כן עומד ומקריב לעבודה זרה: וסעדה. בקמץ חטף: כי כן צוה אותי. האלהך שדבר עמי בדבר יי' ולמה מנעהו מלאכול ולשתות במקום ההוא לפי שאסור להכנס לעיר עובדי ע"ז אם לא להתרו' בהם ולמנעם או לדבר להם בשם יי לפי שיראו העם כי לא נכנס שם אלא לספר נבואתו בלבד מנעהו מלאכול ולשתות שם ולפי שלא יוכר דרך העיר ההוא ולא ישוב שם מנעהו מלשוב בדרך אשר בא בה: ונביא אחד זקן. ת"י ונביא שקרא חד סבא ויש נוסחאות שכתוב בהם ושמיה מיכה וכן בדברי רז"ל כי מיכה היה ומהם אמרו כי אמציה כהן בית אל היה ומהם אמרו זה עידוא הנביא ומהם אמרו זה יונתן בן גרשם ותחלת ישיבתו ב בשמרון היתה כמו שכתוב בדברי יאשיהו הנביא אשר בא משמרון ובא לבית אל וישב שם ואף על פי שלא היה באותו הפרק עיר שמרון שהרי עדיין שמרון בנויה שהרי עמרי בנה את העיר היה שם מתחלה פרז ועמרי קנה ההר ובנה שם העיר או שהיה שם עיר מתחלה כמו שתרגם יונתן ויקן את ההר ובנן ית כרכא אלא שעמרי חזק הבניין וקרא לעיר שם אחר:

ויספרום

ויבא בנו ויספר לו, הנה בנו האחד התחיל הספור במה שעשה איש האלהים בבית אל ובנו אחר ספר הדברים אשר דבר אל המלך באופן שבניו ספרו לו אלו הספורים לאביהם: תחת האלה, אלמ״י בלע״ז והיה יושב שם להיות לו לצל: כחש לו, ראוי שיפול ספק איך לא נענש זה הנביא אשר השיבו שאמר לו בשם ה׳ אשר לא צוהו לדבר וכבר התבאר בתורה שהעושה זה חייב מיתה בידי שמים, ועוד יפול ספק למה נענש הנביא אשר בא מיהודה והנה חשב כי לדבר ה׳ אלא שישוב בבית אל ויאכל שם לחם כי כן מצאנו אברהם שצוהו השם ית׳ שיעלה את בנו לעולה ואחר כן צוהו שנית שלא ישלח ידו אל הנער, ואולם התשובה בזה הספק השני לא תקשה מאד לפי מה שבארנו אנחנו בענין עקדת יצחק וזה שהש׳ לא שב מכוונו הראשון אבל באר לו שרצונו היה באמרו והעלהו שם לעולה שיעלהו שם בעבור העולה כדי שיתחנך יצח׳ בעבודת הש׳ כמו שבארנו שם ואמנם בזה המקום היה שב הש׳ מכוונו הראשון וזה לא יתכן שיהיה ומפני זה היה ראוי שיתן אל לבו הנביא אשר מיהודה כי נביא שקר הוא ולא יאמין לדבריו, ובכאן הותר זה הספק, ואולם הספק הראשו׳ יש בהתרו מהקושי וידמה כי לרוב ע עונותיהם שם הסתיר הש״י פניו מהם ולא ענשם על חטאיהם כדרך אמרו לא אפקו׳ על בנותיכ׳ כי תזנינה וגו׳, הלא תראה כי לאהבת הש״י יהודה וירושלם ענש את ר רחבעם והעלה עליו מלך מצרים בשנה החמשית למלכו ולא התחיל לחטוא עד השנה הרביעית כמו שנזכר בספר ד״ה ואמ׳ ואולם ירבעם לא שמע קול כונם והנה נעשה בזה הענין פלא אחר והוא שהשרה השם נבואתו לנביא השקר ויותר נפלא מזה ש שכבר הגיע לו הנבוא׳ בהקץ לפי הנראה וא״עפ שאפשר שנאמ׳ שהנביא אשר מיהודה ובני הנביא הזקן היו יושבים אל השולחן ובא דבר ה׳ אל הנביא הזקן בחלום וידמה שכמו שהשרה הש״י השכינה על בלעם בעבור ישראל וא״עפ שלא היה נביא כי אם קוסם כן שפך רוחו על זה הנביא הזקן בעבור חטא איש האלהים והיה זה מדה כנגד מדה הוא האמי׳ נבי׳ השקר במה שלא היה ראוי להאמינו ואפילו אם היה נביא אמת והוכרך מפני לשמוע דבר ה׳ על דבר ענשו וחטאו אשר חט׳

אלהם י״ג חס׳ בספרא וסימ׳ וירא כל ישראל, ויועץ המלך ויעש שני עגלי, וידבר אלהם אביהם, קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון, מה משפט האיש, וישובו אליו והוא, לא זה הדרך, וישלח רכב סוס שני, ויקבץ מלך ישראל את הנביאים, ויקבץ יהוא את כל העם ויפל אחזיהו, ויקרא המלך יהואש, ויקרא אל המלך, ובקצת ספרי מסרה נמסר וידבר אליה״ם בעצת הילדים במנין החס׳ וטעות הוא: הביתה י״ח בקריאה וסימ׳ וישלחו האנשים את ידם, ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים, ויהי כהיום הזה, ויבא יוסף הביתה, וירא יוסף אתם את בנימן, ועתה שלח העז את מקנך, את תקות חוט השני הזה תקשרי, ויסורו שם לבא ללין בגבעה, ויאמרו אליו עבדים אנחנו, ועתה קחו ועשו עגלה, וישלח דוד אל תמר, ויקם יואב ויבא אל אבשלום, ויבאו עבדי אבשלום, באה אתי הביתה, ויאמר אליו לך אתי, ויקח אליהו את הילד, ויבא אלישע הביתה, ויקם ויבא הביתה: ויאכל ה׳ רפין וסימ׳ קם עשבא דנהמא וכפר בגנתיה, ופירושן נמסר בסדר תולדות:

וַיָּבוֹא בְנוֹ וַיְסַפֶּר־לוֹ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִישׁ־הָאֱלֹהִים הַיּוֹם בְּבֵית־אֵל אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְסַפְּרוּם לַאֲבִיהֶם׃ וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֲבִיהֶם אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ הָלָךְ וַיִּרְאוּ בָנָיו אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלַךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה׃ וַיֹּאמֶר אֶל־בָּנָיו חִבְשׁוּ־לִי הַחֲמוֹר וַיַּחְבְּשׁוּ־לוֹ הַחֲמוֹר וַיִּרְכַּב עָלָיו׃ וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיִּמְצָאֵהוּ יֹשֵׁב תַּחַת הָאֵלָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַאַתָּה אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּאתָ מִיהוּדָה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵךְ אִתִּי הַבָּיְתָה וֶאֱכֹל לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר לֹא אוּכַל לָשׁוּב אִתָּךְ וְלָבוֹא אִתָּךְ וְלֹא־אֹכַל לֶחֶם וְלֹא־אֶשְׁתֶּה אִתְּךָ מַיִם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ כִּי־דָבָר אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה לֹא־תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא־תִשְׁתֶּה שָׁם מָיִם לֹא־תָשׁוּב לָלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־הָלַכְתָּ בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ גַּם־אֲנִי נָבִיא כָּמוֹךָ וּמַלְאָךְ דִּבֶּר אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה לֵאמֹר הֲשִׁבֵהוּ אִתְּךָ אֶל־בֵּיתֶךָ וְיֹאכַל לֶחֶם וְיֵשְׁתְּ מָיִם כִּחֵשׁ לוֹ׃ וַיָּשָׁב אִתּוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וַיֵּשְׁתְּ מָיִם׃ וַיְהִי הֵם יֹשְׁבִים אֶל־הַשֻּׁלְחָן וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־הַנָּבִיא אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ׃ וַיִּקְרָא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן כִּי מָרִיתָ פִּי יְהוָה וְלֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וַתָּשָׁב וַתֹּאכַל לֶחֶם וַתֵּשְׁתְּ מַיִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ אַל־תֹּאכַל לֶחֶם וְאַל־תֵּשְׁתְּ מָיִם לֹא־תָבוֹא נִבְלָתְךָ אֶל־קֶבֶר אֲבֹתֶיךָ׃ וַיְהִי אַחֲרֵי אָכְלוֹ לֶחֶם וְאַחֲרֵי שְׁתוֹתוֹ וַיַּחֲבָשׁ־לוֹ הַחֲמוֹר לַנָּבִיא אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ׃

ואתא בריה ואשתעי ליה ית כל עובדא דעבד נביא דיי יומא דין בבית אל ית פתגמיא דמליל עם מלכא ואשתעונון לאבוהון: ומליל להון אבוהון באי דא אורחא אזל ואחזיאו בנוהי ית ארחא דאזל נביא דיי דאתא משבטא יהודה: ואמר לבנוהי זריזו לי חמרא וזריזו ליה חמרא ורכיב עליה: ואזל בתר נביא דיי ואשכחיה יתיב תחות בוטמא ואמר ליה האת נביא דיי דאתיתא משבטא יהודה ואמר אנא: ואמר ליה אתא עמי לביתא ואכול לחמא: ואמר לא אכול למתב עמך ולמיעל עמך ולא איכול לחמא ולא אשתי עמך מיא באתרא הדין: ארי גזרא עלי בפתגמא דיי לא תיכול לחמא ולא תשתי תמן מיא ולא תתוב למיזל באורחא דאזלת בה: ואמר ליה אף אנא נביא כותך ומלאכא מליל עמי בפתגמא דיי למימר אתיבהי עמך לביתך וייכול לחמא וישתי מיא כדיב ליה: ותב עמיה ואכל לחמא בביתיה ושתי מיא: והוה עד דאנון מסחרין על פתורא והוה פתגם נבואה מן קדם יי לנביא דאתביה: ואתנבי על נביא דיי דאתא משבטא יהודה למימר כדנן אמר יי חלף דסרבתא על מימרא דיי ולא נטרתא ית תפקדתא דפקדך יי אלהך: ותבתא ואכלתא לחמא ואשתיתא מיא באתרא דמליל עמך לא תיכול לחמא ולא תשתי מיא לא תתכניש נבלתך לקברא דאבהתך: והוה בתר דאכלו לחמא ובתר דשתיאו וזרז ליה חמרא לנביא דאתביה:

רשי

בא, וכן הוא אומר בפרשת יאשיהו וימלטו עצמותיו את עצמות אשר בא משומרון: אל הנביא, נביא השקר: אשר השיבו, לאיש האלהים מכאן אמרו גדולה לגימה שמשרה שכינה על נביאי הבעל: ויקרא, הנביא הזקן: אל איש האלהים, לנבי׳ אשר השיבו שם זה לרכוב עליו איש האלהים: בקברו

רדק

ויספרום, אמר ויספרום אחר שאמר ויבא בנו ויספר לו פירוש כי תחילה בא בנו האחד והיה מספר לו אשר עשה איש האלהים ובעודו מספר באו שאר בניו גם כן ויספרו הדברים לאביהם כמו שהיה מספר הראשון: ויראו בניו את הדרך, ת״י ואחזיאו כאלו ויראו בפתח היו״ד מבניין הפעיל כלומר שהראו לאביהם הדרך אשר הלך בה ויש לפרשו כמשמעו ופירושו וכבר ראו בניו הדרך אשר הלך ואמרו לאביהם בדרך זו הלך: כי דבר אלי, פי׳ כי דבר בא אלי כלומר דבר נבואה בא לי על ידי מלאך שאמ׳ לי בדבר ה׳: כחש לו, כי נביא שקר היה והוא האמין לדבריו ונענש בזה כי היה לו לחקור ולשאול עליו אם הוא נביא אמת והוא עבר על דברי עצמו לפיכך היתה מיתתו בידי שמים שנאמר אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו כל שכן אם הוא עצמו לא ישמע אל דברי עצמו אשר דבר בשם ה׳: אל הנביא אשר השיבו, בעבור אשר מרה פי ה׳ נביא האמת לא באה אליו הנבואה ובאה אל נביא השקר לצורך להודיע לנביא האמת חטאו וענשו ורז״ל אמרו גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקי׳ ומרחקת את הקרובים ומשרה שכינה על נביאי הבעל: ויקרא אל איש האלהים, כתרגו׳ ואיתנבי על נביא דיי׳ דאתא משבט יהוד׳ וי״מ כי הנבואה באה אל איש האלהים כמו שאמר ויקרא אל איש האלהים ומה שאמר אל הנביא אשר השיבו פירוש אל הנביא אשר השיבו הנביא הזקן ובדברי רז״ל אשר הושב לא נאמר אלא אשר השיבו מלמד שעל נביא השקר שרתה רוח הקדש: אל קבר אבותיך, שלא ישוב אל ארץ יהוד׳ וימות שם כי בדרך ימות ובאמרו לו נבלתך רמז לו כי נבלה תהיה נויתו כלומר מושלכת בדרך או כל גוף מת יקרא נבלה בין של בהמה ועוף בין של אדם ואפילו צדיק כמו נבלתי יקומון: ויחבש לו החמור, הנביא הזקן חבש החמור לנביא ה׳ אשר השיבו מן הדרך ואמר הידיעה אחר הכנוי כמו ותראהו את הילד והדומים לו: וחמור

בקברו · בבית קבורה שהיה לו לנביא השקר הזה בעיר : כי היה יהיה וגו' אולי ימלטו עצמותיו את עצמותי : אחר הדבר הזה · שראה את המופת הזה ושמע את דברי הנביא ואף על פי כן לא שב ורבותינו דרשו אחר שתפסו הקדוש ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן : ונקודים

נחמור והאריה · יש אומ' כי חס' ממנו ה"א הידיעה ומשפטו והחמור כמו בחמור כחמור לחמור ולא יתכן כי לא יתכן ה"א הידיעה חסר' כי אם על לא עם ויו השמוש ובא וחמור בלא ידיעה כי כבר נזכר פעמים וכן ויסרף עליו את בית מלך באש בלא ידיעה וכבר נזכרו בידיעה ארמון בית המלך : לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור · לא אכל את הנבלה על דרך ושבר פוס אריות' אבל הרגו לעונש שמרה פי השם והנה הראה לנו בזה גמול הצדיק וענשו כאחד בעולם הזה וכן גמול החמור בעולם הזה לכבוד הנביא שרכב עליו כי יש גמול ועונש בשאר בעלי חיים בעולם הזה בענין האדם כמו שכתבנו בפי' תילי' במזמור תהלה לדוד : וינחהו אל החמור · כמו על החמור כמו אל ההרים לא אכל על ההרים וזולתם רבי' : בקברו · בקבר הנביא הזקן אשר כרה לעצמו : ויספדו · הוא ובניו : אצל עצמותיו הניחו את עצמותי · זכר העצמות במקום הגוף כי הם יסודי הגוף : היה יהיה · וכשיסרפו עצמו הקבורי' עצמותיו ימלטו כי הוא איש ה האלהים ועצמותי ימלטו עם עצמותיו לכבודו וכן כתו' וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון : לא שב ירבעם · אף על פי שראה מופת המזבח שנקרע ומופת ידו שיבשה ושבה אליו בתפילת איש האלהים וראה מות הנביא כאשר מרה את פי יי' ושמע המופת שהאריה עומד אצל נבלת הנביא ולא אכל ה הנבלה ולא שבר את החמור אף על פי כן לא שב מדרכו הרעה ושב כבתחלה ועשה מקצות העם כהני במות כל מי שרוצה לבא להקריב בבמה להיות כהן היה והגדיל החטאת יום יום ופירוש ויהי כהני במות ויהי מכהני ה הבמות ופירוש ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם לעונש בית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד וכן זאת תהיה חטאת מצרים ובית בדבר במקום ה"א הידיעה או פירושו כמשמעו כלומר בדבר הזה היה חרון אף האל על בית ירבעם להשמידם מעל פני ה האדמה כי לא שב מדרכו הרעה בכל אשר ראה : והשתכית

רלבג

והנה זה היה פלא גדול שהאריה המיתו ולא שבר את החמור ולא אכל את הנבלה כי מיי' היה למען ידע שכשו זה ויקחו מוסר היודע' עם שאולי יהיה זה סבה להשיב ירבע' מדרכו הרעה בראותו כי על חטא זה נענש הנביא זה העונש ה הנפלא: ויספדו עליו הוי אחי · יתכ' שספדו עליו כל העיר שידעו מה עשה בבית אל ואת הדברים אשר דבר ל לירבעם או ספדו הנבי' הזקן ובניו עליו: אצל עצמותיו הניחו את עצמותי · בזה זה כי ידע שעצמות איש האלהים ימלטו שלא ישרפם יאשיהו ולמלט עצמותיו עשה זה וכן כתיב וימלטו עצמותיו את עצמו' הנביא אשר בא משמרון וזה לרוב שזה הנביא הזקן בא משמרון : ועל כל בתי הבמות אשר בערי ש שמרון · ידמה שאף על פי שלא עשה ירבע' כי אם שני עגלי זהב הנה היו במלכותו בתי במות רבי' אך במקום העגלים היו הבמות הגדולות · והנה לא נבנה שומרון בימי ירבעם כי עמרי בנה אותו והוא היה בית המלכות בסוף הענין והנה כתב' זה הנביא הזקן שזה המעש' גם כן יעשה יאשיה על כל בתי הבמו אשר בערי שמרון וכן היה הענין כמו שנזכר בסוף זה הספר : אחר הדבר הזה · ר"ל דברי הנביא הזה שהיה ראוי שיקח ירבעם מוסר עליהם מפני ראותו מופת המזב' שנקרע ונשפך הדשן וידו שיבשה ושבה לקדמותה מפני תפלת הנביא והמתת האריה איש האלהים על אשר מרה את פי יי' לאכול ולשתות ב במקום ההוא והפלא שהיה בזה שלא שבר האריה את החמו' ולא אכל את הנבלה : החפץ ימלא את ידו · ר"ל להקריב הקרבנות : ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם · הנה בזה החטא היה לעונש כפלא בית ירבעם : ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה · ר"ל כי זה החטא סבב שלא ישאר לירבעם נין ונכד ועליו ועל חביריו אמרה התורה פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום וגו' כמו שבארנו שם : ולא

וימצאהו ד' בקריאה וסימ' וימצאהו איש והנה תעה בשדה' וימצאהו יושב תחת האלה' וימצאהו אריה בדרך וימיתהו ' וימצאהו האריה ויכהו : וימיתהו ח' מלאים בקריאה וסים' וימצאהו אריה בדרך' ויבא זמרי ויכהו' שלום בן יבש ב' בפסוק ' ויקשר קשר הושע בן אלה ' וימיתהו במגדו בראתו אתו' ויהי

וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו ותהי נבלתו משלכת בדרך והחמור עמד אצלה והאריה עמד אצל הנבלה : כה והנה אנשים עברים ויראו את־הנבלה משלכת בדרך ואת־האריה עמד אצל הנבלה ויבאו וידברו בעיר אשר הנביא הזקן ישב בה : וישמע הנביא אשר השיבו מן־הדרך ויאמר איש האלהים הוא אשר מרה את־פי יהוה ויתנהו יהוה לאריה וישברהו וימתהו כדבר יהוה אשר דבר־לו : וידבר אל־בניו לאמר חבשו־לי את־החמור ויחבשו : וילך וימצא את־נבלתו משלכת בדרך וחמור והאריה עמדים אצל הנבלה לא־אכל האריה את־הנבלה ולא שבר את־החמור : וישא הנביא את־נבלת איש־האלהים וינחהו אל־החמור וישיבהו ויבא אל־עיר הנביא הזקן לספד ולקברו : ל וינח את־נבלתו בקברו ויספדו עליו הוי אחי : ויהי אחרי קברו אתו ויאמר אל־בניו לאמר במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו אצל עצמתיו הניחו את־עצמתי : כי היה יהיה הדבר אשר קרא בדבר יהוה על־המזבח אשר בבית־אל ועל כל־בתי הבמות אשר בערי שמרון : אחר הדבר הזה לא־שב ירבעם מדרכו הרעה וישב ויעש מקצות העם כהני במות החפץ ימלא את־ידו ויהי כהני במות : ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני ה האדמה :

יד

א בעת ההיא חלה אביה בן־ירבעם : ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא

ואזל ואשכחיה אריא בארחא וקטליה והות נבלתיה רמיא בארחא וחמרא קאם לקבלה ואריא קאם בסטר נבלתא : והא גבריא עברין וחזו ית נבלתא רמיא באורחא וית אריא קאם בסטר נבלתא ואתו ומלילו בקרתא דנביא שקרא סבא יתיב בה : ושמע נביא דאתביה מן ארחא ואמר נביא דיי הוא דסריב על מימרא דיי ומסריה יי לאריא ותבריה וקטליה כפתגמא דיי דמליל ליה : ומליל עם בנוהי למימר זריזו לי ית חמרא וזריזו : ואזל ואשכח ית נבלתיה רמיא בארחא וחמרא ואריא קימין בסטר נבלתא לא אכל אריא ית נבלתא ולא תבר ית ה חמרא : ונטל נביא שקרא ית נבלתא דנביא דיי ואחתיה על חמרא ואתיביה ואתא לקרתא דנביא שקרא סבא למספד ו ולמקבריה : ואחית ית נבלתיה בקבריה וספדו עלוהי וי על אחא : והוה בתר דקברו יתיה ואמר לבנוהי למימר כד אימות ותקברון יתי בקברא דנביא דיי קביר ביה בסטר גרמוהי אחיתו ית גרמי : ארי אתקימא יתקים פתגמא דאתנבי בפתגמא דיי על אגורא די בבית אל ועל כל בתי במתא די בקרוי שמרון : בתר פתגמא הדין לא תב ירבעם מאורחיה בישתא ותב ועבד קצרת מן עמא כומרי במתא דרעי מקריב ית קורבניה ויהון כומרין לבמתא : והוה פתגמא הדין לחובי בית ירבעם ולגמרא ולשיצאה מעל אפי ארעא :

בעדנא ההיא אתמרע אביה בר ירבעם : ואמר ירבעם לאתתיה קומי כען

ער בכור יהודה דה"י' ולא דרש ביי': והנה ה' ר"פ בסיפ' וסימ' נמסר בריש ספרא: וינחהו ז' חס' בליש' וסימ' וינחהו בגן עדן' ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר' וינחהו במשמר' הנחו לו ויקלל' אשר הנה שם משה' וינחהו אל החמור' ושמך עלינו נקרא: ימלא ו' בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר צו: בדבר הזה ח' בקריא' וסי' ויתעבר יי' בי למענכם' אם יקרך עון בדבר' אפס בי נאץ נאצת' ויהי בדבר הזה להטאת' יען מאסכם' ואדני המלך למה חפץ' בדבר הזה יסלח תנינא דפסו' כי הרבינו לפשע' והרין ובדבר הזה וסי' אינכם מאמינים' תאריכו ימים :

ולא

רדק

והשתנית · לפי שידע כי אחיה היה שונא אותו לפי שסר מאחרי יי' אמר בלבו אם ידע אחיה שהיא אשתי לא יתנבא לי כי אם רע לפיכך אמר לאשתו שתשתנה כדי שלא יכירה כי היא אשתי של ירבעם ומה שאמר לה שתקח עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש למנחה לנביא כי כן היה מנהגם כשהיו באים לשאול מהנביא היו מביאים לו מנחה כמו שאמר בשאול ונערו מה נביא לאיש האלהים: ונקודים · ת"י כסנין ובדברי רז"ל פת הבאה בכסנין והיא פת עשויה כעכין יבשים ונכנסין אותם בבית המשתה: ובקבוק · כלי שפיו צר ות"י צלוחית: ומה שאמר לה הוא דבר עלי למלך על העם הזה כלומר שנבואתו מתקיימת כי כמו שדבר עלי כן היה לי ומה שיאמר לך על הנער הוא האמת: כי קמו עיניו משיבו · וכן ועיניו קמה והטעם כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה וככל פי' בו פירוש אחר במלת ועיניו קמה: משיבו · כמו משיבתו וכן וכורם לבלות שאול שהוא כמו וכורת' כתבונתם עצבים שהוא כמו כתבונתם · ואמ' בדרש כל המעמיד תלמיד שאינו הגון עיניו כהות מנא לן מאחיה השילוני וירבעם בן נבט תלמידו היה: כזה וכזה · הדברים שאמר לה: מתנכרה · הפך ההכרה: קשה · חזות קשה וכמוהו מאכלו בריאה שם בריאה: ואותי השלכת אחרי גויך · שלא פנית אלי לא כך ולא כך כאדם המשליך הדבר אחר גוו שלא יפנה אליו ותרגם יונתן ופולחני ארחיקתא מקבל עינך: משתין בקיר אמרו רז"ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר ונאמר זה על דרך ההפלגה וי"ת ידע מדע אמר משתין כמו משית ר"ל משית עיצה בקירות לבו: עצור ועזוב · אפילו מה שיהיה עזוב ועצור במקום שלא יכרת בתחלת הפורענות הבאה עליו אכריתנו בסוף שלא ישאר ממנו דבר ואדוני אבי ז"ל פירש עצור על הממון שהוא עצור באוצר ועזוב המקנ' שהוא עזוב בשדה: כאשר יבער הגלל עד תמו · אמרו רבותינו ז"ל גלל זה השן רוצה לומר כמו שמבער השן המאכל עד תומו ונקרא השן גלל לפי שדומ' לאבן שיש הנקר' גלל כמו שאמר כדכרין די אבן גלל ויש מפרש' גלל היא צואה מן כגללי צואת האדם ויונתן תרגם כמו דמגנדרין בגולילין עד דמסייפין: בבאה

רשי

נקודים · מן קליות מיובשין בתנור ועושין אותן קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתיתא בלשון תלמוד: והיא מתנכרה · כאילו אינה זאת: שלוח אליך מאת הקב"ה בשליחות קשה: משתין בקיר · ידע מדע תירגם יונתן משית בקירות לבו: ועצור ועזוב · עצור שיש לו מחזיק יד כמו זה יעצור בעמי ועזוב שאין לו מחזיק כיד: כאשר יבער' המבער את המאכל בפיו לעשות גלל כך אבער אחריו עד תומו:

דבר

על העם ח' וסימ' ויבחר משה אנשי · ותחזק מצרים · ויקח משה את הדם ויקח · אהרן כאשר דבר משה · וירץ · ויקח צמד בקר וינתחהו · ויהי כשמוע חורם · ויאמר ירבעם לאשתו · ויתן שרי מלחמות דוה"י · וכל עזרא דכוו' על העם: אחיהו ה' בקריאה וסימ' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק · ויי' אמר אל

ותשתנין ולא ידעון דאת אתת ירבעם ותהכין לשילו הא תמן אחיה נביא הוא מליל עלי למהוי מלכא על עמא הדין: ותסבין בידך עשר טולמין דלחם וכסנין וצלוחית דדבש ותהכין לותיה הוא יחוי ליך מא יהי לרביא: ועבדת כן אתת ירבעם וקמת ואזלת לשילו ואתת לבית אחיה ואחיה לא יכיל למחזי ארי קמא עינוהי מסיבותיה: ויי' אמר לאחיה הא אתת ירבעם אתיא למתבע פתגם מנך על ברה ארי מרע הוא כדין וכדין תמלל עמה ויהי במעלה והיא משתניא: והוה כד שמע אחיה ית קל רגלהא עלת בתרעא ואמר עולי אתת ירבעם למא דנן את משתניא ואנא שליח לאתנבאה עלך פתגמין קשין: איזילי אמרי לירבעם כדנן אמר יי' אלהא דישראל חלף דאפרשתך מגו עמא ומניתך למהוי מלכא על עמי ישראל: ואעדיתי ית מלכותא מבית דוד ויהבתה לך ולא הויתא כעבדי דוד די נטר פקודי ודהליך בתר פלחני בכל לביה למעבד לחוד דכשר קדמי: ואבאישת למעבד מכל דהוו קדמך ואזלתא ועבדתא לך טעות עממיא ומתכן לארגזא קדמי ופולחני ארחקתא מקביל עינך: בכן הא אנא מיתי בישתא לבית ירבעם ואשיצי לירבעם ידע מדע ואחיד ושביק בישראל ואפלי בתר בית ירבעם כמא דמגנדרין בגלילין עד דמסיפין: דימות לירבעם בקרתא יכלון כלביא ודימות בחקלא יכלון עופא דשמיא ארי מימרא דיי' גזר כן:

והשתנית ולא ידעו כי־את אשת ירבעם והלכת שלה הנה־שם אחיה הנביא הוא־דבר עלי למלך על־העם הזה: ולקחת בידך עשרה לחם ונקדים ובקבק דבש ובאת אליו הוא יגיד לך מה־יהיה לנער: ותעש כן אשת ירבעם ותקם ותלך שלה ותבא בית אחיה ואחיהו לא־יכל לראות כי קמו עיניו משיבו: ויהוה אמר אל־אחיהו הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אל־בנה כי־חלה הוא כזה וכזה תדבר אליה ויהי כבאה והיא מתנכרה: ויהי כשמע אחיהו את־קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה: לכי אמרי לירבעם כה־אמר יהוה אלהי ישראל יען אשר הרמתיך מתוך העם ואתנך נגיד על עמי ישראל: ואקרע את־הממלכה מבית דוד ואתנה לך ולא־היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר־הלך אחרי בכל־לבבו לעשות רק הישר בעיני: ותרע לעשות מכל אשר־היו לפניך ותלך ותעשה־לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי השלכת אחרי גוך: לכן הנני מביא רעה אל־בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר עצור ועזוב בישראל ובערתי אחרי בית־ירבעם כאשר יבער הגלל עד־תמו: המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים כי יהוה דבר:

אחיהו ה' וסי' ותעש כן אשת תנייב' דפסו' ויי' אמר אל אחיהו · ויקברו אתו ויספדו · ולא שמע המלך דל"ה · ודין·

אחיהו · ויהי כשמע אחיהו · ויקברו אתו ויספדו אתו · ולא שמע המלך דוה"י: אלה ח' ז' חסרים וא' מלא וסימ' נמסר בריש סדר ויחי: שלוח ד' בקריאה וסימ' ואנכי שלוח אליך קשה · וציר בגוים שלוח דירמיה · כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון · ואף כי תשלחנה לאנשים: כל מלכים וישעיה וירמיה ותריסר על בית ועל בית בג"מ י"א אל בית וסימ' הנני מביא רעה אל בית ירבעם · והלכו גוים רבים · והלכו עמים רבים · אל בית יעקב אשר פדה את אברהם · והקימותי את הדבר הטוב · הלוך אל בית הרכבים · ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו · כי בא ירמיהו אל בית · ולנה בתוך ביתו ב' בו · ובחנוני:

רלבג

ולא ידעו כי את אשת ירבעם · אמר זה כי כתבאר לו שאחיהו שנאהו על סור לבו מאחרי יי': עשר לחם ונקודים ובקבוק דבש · אמר זה להביאו תשורה לאיש האלהים כי כן היה מנהג' כמו שנזכר בענין שאול · והנה נקודים הוא פת יבש מתובל בתבלין ובקבוק הוא פייאשקו בלע"ז: כי קמו עיניו משיבו · ר"ל שפסק ראות עיניו מרוב שיבתו: ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך' זה לאות כי לא חטא שלמה כי אם על שהעלי' עיניו מנשותיו שעשו אלהים אחרים כי אם עשה שלמה זה לא יצדק מה שאמר הנביא בזה המקום: ואותי השלכת אחרי גוך' ר"ל שהשלכת אותי לאחוריך לבלתי פנות אל דבר ממצותי: והכרתי לירבעם משתין בקיר' שלא ישאר לו שום זכר כי הזכר לבדו יוכל להיות משתין בקיר: עצור ועזוב בישראל' רוצה לומר שיכרית לו עצור ועזוב והנה העצור הוא מה שהוא בידו והעזוב הוא מה שהפקיד ועזב ביד זולתו: כאשר יבער הגלל עד תומו' אמרו רבותינו ז"ל כי הגלל הוא השן והרצון בו כי השן האוכלת תבער המאכל עד תומו ולפי דעתי שהרצון בו כאשר יבער הרוח המגלגל שיבער כל מה שיפגשם במקום שהוא סובב ועולה משם כן יבער השם ית' אחרי ירבעם עד תומו:

בבאה

דבר טוב · שבטל משמרתו שהושיבו אביו שומר שלא יעלו אים לרגל ובטל משמרתו ועלה: אשר יכרית את בית ירבעם זה היום ומה גם עתה · הכשדים לו היום אשר עתידין להולד לו מעתה כך תירגם יונתן: העיר אשר בחר יי · ואף על פי כן ויעש יהודה הרע ולא נכתב זה על לכם: ויקנאו · לשון קניטה: גם המה · כאשר השבטים:

קלס

העירה ט׳ ח׳ לשון קרת׳ וחד לשון עירה וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ו׳: ומה כ״ר וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: לאבותיהם ד׳ מל׳ בנביאים וסימ׳ והכה יי את ישראל · וינכרו את המקום הזה ויקטרו דירמיה · עד תמם מעל האדמה · גוה הצדק ומקוה: ויתן ג׳ רפין וסי׳ ויתן לי את מערת · את ברכת אברהם · ויתן לך האלהים

ואת קומי לכי לביתך בבאה רגליך העירה ומת הילד: וספדו לו כל ישראל וקברו אתו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב אל יהוה אלהי ישראל בבית ירבעם: והקים יהוה לו מלך על ישראל אשר יכרית את בית ירבעם זה היום ומה גם עתה: (טו) והכה יהוה את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את יהוה: ויתן את ישראל בגלל חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל: ותקם אשת ירבעם ותלך ותבא תרצתה היא באה בסף הבית והנער מת: ויקברו אתו ויספדו לו כל ישראל כדבר יהוה אשר דבר ביד עבדו אחיהו הנביא: ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: (כ) והימים אשר מלך ירבעם עשרים ושתים שנה וישכב עם אבתיו וימלך נדב בנו תחתיו: ורחבעם בן שלמה מלך ביהודה בן ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלם העיר אשר בחר יהוה לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמנית: ויעש יהודה הרע בעיני יהוה ויקנאו אתו מכל אשר עשו אבתם בחטאתם אשר חטאו:

כ׳ · ל׳ — ט׳ — ל׳ כסיפר׳ — כ״ל · ל׳ — ג׳ ד׳ מל׳ ככתי׳ — ל׳ — ל׳ מל׳ — ג׳ רפין — ל׳ · ל׳ — ק׳ — י״ב פתחי׳ ל׳ — פ׳ — ל׳ דסמי׳ — ל׳ — ג׳ קמ׳ כסיפ׳ · ג׳ מלשיל

ואת קומי אזילי לביתך במעל רגליך לקרתא ימות רביא: ויספדון ליה כל ישראל ויקברון יתיה ארי דין בלחודוהי יתכניש לירבעם לקבורא חלף דאשתכח ביה פתגם דתקין קדם יי אלהא דישראל בבית ירבעם: ויקים יי קדמוהי מלכא על ישראל דישיצי ית בית ירבעם מן דקים יומא דין ואף דאתיליד מבכן ולהלא: וימחי יי ית ישראל כמא דנאר קניא במיא ויעקר ית ישראל מעל ארעא טבתא הדא דיהב לאבהתהון ויגלנון מעבר פרת חלף דעבדו ית אשריהון מרגזין קדם יי: וימסר ית ישראל בדיל חובי ירבעם דחב ודחייב ית ישראל: וקמת אתת ירבעם ואזלת ואתת לתרצת היא עלת בספא דביתא ורביא מית: וקברו יתיה וספדו עלוהי כל ישראל כפתגמא דיי דמליל ביד עבדיה אחיא נביא: ושאר פתגמי ירבעם דאגיח קרבא ודמלך הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דישראל: ויומיא דמלך ירבעם עסרין ותרתין שנין ושכיב עם אבהתוהי ומלך נדב בריה תחותוהי: ורחבעם בר שלמה מלך על דבית יהודה בר ארבעין וחדא שנא רחבעם כד מלך ושבע עסרי שנין מלך בירושלם קרתא דאתרעי יי לאשראה ית שכנתיה תמן מכל שבטיא דישראל ושום אמיה נעמה מבני עמון: ועבד דבית יהודה דביש קדם יי וארגיזו קדמוהי מכל דעבדו אבהתהון בחוביהון די חבו:

בבואה רגליך העירה · מקור בתוספת הא כמו בבוא רגליך: דבר טוב · לא גלה הכתוב מה דבר טוב נמצא בו ורז״ל אמרו שבטל פרדסאות שהושיב אביו בדרכים למנוע ישראל שלא יעלו ברגל: זה היום · זה היום שיקום אותו המלך: ומה גם עתה · אלה כרה זו גם עתה כלומר נקלה היא כרה זו כי יותר ויותר יבאו על ישראל צרות: כאשר ינוד הקנה במים · אמרו ר״ל אפילו בשעת קלקלה המשילם לקנה במים אם שהוא כל נחינו נעקר ממקומו: וזרם מעבר לנהר · יתרה ר״ל יזרה ויפזר אות׳ לעבר נהרי כוש וזהו גלות ראשונ׳ שהגלם מלך אשור וינחם בחלח ובחבור ונה׳ מעיבר לנהר מעבר פרת: ויתן את ישר׳ · מקרא קצר רוצה לומר ויתנם לקללה ולשמה: תרצת׳ · ולמעלה אמר כי ירבעם היה יושב בשכם בתחלת מלכותו ישב שם ואחר כן ישב בתרצה או הנער בנו חלה בתרצה · תרצתה אל תרצה כי שם היה הנער שוכב חולה והיא עיר מערי ישרא׳ כמו שאמר במלכי כנען מלך תרצה אחד: בסף הבית · ואחיה אמר לה בבוא׳ רגליך העירה כיון שנכנס׳ בעיר כאלם ולא יצאה נשמתו עד בואה בסוף הבית אשר היה שוכב שם: ושם אמו נעמה העמונית · הספור הזה להודיע כי הלך אחר מעשה אמו ועבד עבוד׳ זרה אחרי שנים שלש כמו שאומר בדברי הימים: וגם

רלבג

בבאה רגליך העירה · הוא כמו בבוא רגליך והרצו׳ בזה בבא רגליך העיר אשר הנער בה והעיר היא תרצה תקומי ותלכי לביתך והמבאי אז הילד מת והנה זה אות חזק על אמתות הנבואה מן מהנבואה הזאת כי כבר יתחלף עת באה העיר בבחירתה כי תוכל ללכת במהירות או במתון או תוכל להתעכב בדרך אך על כל פני׳ רצה לאמת זה האות שבבואה לתרצה תקום תכף ותלך לבית׳ ואז תמצא הענין כמו שאמר הנביא כי אם תאמר לא אטוב לביתי עוד לא ימשך מזה שלא ימות בנה אך ימות אח׳ העת שתוכל ללכת בו בביתה מעת בא רגליה העיר ההיא: יען נמצא בו דבר טוב אל יי׳ אלהי ישראל · רוצה לומר שאי׳ בבית ירבעם שנמצ׳ בו דבר טוב ליי׳ זולת זה ולזה רצה הש״י לעשות לו טוב קצת והוא שיבא אל קבר וספדו לו כל ישראל אך מהשאר לא יבא אחד ל קבר והנה לא פירש אי זה דבר טוב נמצ׳ בו ליי׳ וראוי שתדע שנמצאו בו ד׳ דברים רעים רבים שלולי זה לא היה זה הגמול לבד ראוי לו אך היה ראוי שימלוך אחרי אביו ומה שידמ׳ לזה מהטובות: אשר יכרית את בית ירבעם זה היום · ר״ל שהמלך ההוא יכרית את זרע ירבעם זה הנמצא לו היום שלא תחשבי שיצטרך לו הפס הרע עד עבור הדור הנמצ׳ לו בביתו: ומה גם עתה · רוצה לומר ויכרית גם כן מה שיולד לו עוד מהבנים גם עתה: והכה יי׳ את ישראל וגו׳ · הגיד כי בעבור חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל יענש ישראל בכללו ויהיה קיומם על אדמתם חלום מאד כקיום הקנה במים שינוד במעט מהסבות כן תמיד סבה תלושה עד שבסוף הענין יעקור הש״י ישראל מעל אדמתם ויפיצם מעבר לנהר הוא נהר גוזן לפי מה שאחשוב וזה היה על יד מלך אשור בשני פעמים בפעם הראשונה הגלה מה שהיה מהם מעבר לירדן כמו שנתבאר בספר דברי הימי׳ והם שני השבטים וחצי השבט והשאר הגלה שם גם כן בימי הושע בן אלה: היא באה בסף הבית והנער מת · רוצה לומר תוך מזוזת ביתה אז מת הנער כמו שאמר לה אחיה והגיד שלא נתעכבה בהיותה בתרצה אך בבאה שם באה אל ביתה כמאמר הנביא: ושם אמו נעמה העמונית · כתב זה בספור דברי רחבעם שני פעמים להודיע כי היות אמו עמונית היה סבת חטאו כי גדל על מנהגיה והיא היתה עובדת עבודה זרה לעת זקנת שלמה כמו שקדם בסוף ספר ל״ה: ויקנאו אותו רוצה לומר ויכעיסו אותו בעבדם עבודה זרה:

מטל · ויתן עז למלכו · הלא קציר חטים היום · גם את ישראל · את אבישג השונמית · ויתן את ישראל בגלל · ויקבץ מלך ישראל · וחברו דה״ה · ויהי ויתן לו מזהב שבא · יסר בנך וניחך · והתענג על יי׳: נלחם י״ב פתחין וסימ׳ בשפטים סימן ט׳: לשום את שמו ג׳ וסי׳ לשכנו תדרשו · ורחבעם בן שלמה מלך · ויתחזק רחבעם דה״ה · וב׳ לשום שמו וסימ׳ כי ירחק ממך · וכי ירבה · ושארא לשכן שמו: חטאו ג׳ וסימ׳ ציה גם חום · בחטאתם אשר · כי ליי׳ חטאו:

רדק

ונם קדש · כמשמעו ויונ' תרגם נפקת ברא וכן תרגם ויעבר הקדשים נפקת ברא: ככל התועבות הגוים · באה הא' הידיעה על הסמיכות כמו על המזבח בית אל והדומים לו בספר מכלל: והפקיד · מנה אותם על ידי שרי הרצי' שישאו הרצים לפני המלך בבואו בבית יי' ואחרי שובו השיבום אל תא הרצי' כי שם היו מופקדים המגינים ולכך זה שהיה עושה אולי היה ירא ממרד או היה עושה דבר זה לגדולה ותפארת ופירוש תא חדר ויונתן תרגם לדוכא ומה שאמר מדי בא בית יי' אחר שכבש הוא ויהודה עמו ושב אל יי' כמו שאומר בדברי הימים ואמר שם וגם ביהודה היו דברים טובים: ומלחמה היתה · אף על פי שאמר שמנעו שמעיה הנביא מלהלחם בישראל ושמעו אליו זה היה בתחלת המלוכות שחשב רחבעם להשיב המלוכה אליו ובפעם ההוא מנעו כיון ששמעו כי מיי' היתה סבה אבל אחר כן היו מלחמו' ביניה': ובשנת שמנה עשרה שנה · לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא יז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכות' בשנה אחת היתה ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמנ' עשרה ולא מנו אותה לפי שלא השלימה ומנו אותם לירבעם כמשפטו: ושם אמו מעכה בת אבישלום · להודיע כי אשה רעה היתה כמו שאומר למטה אשר עשתה מפלצת לאשרה ובנה הלך בדרכיה: ניר בירושלם · כבר פירשנוהו למעלה: ובשנת

רשי

קדש · ניאוף: שישק · מצינו במדרש שיר השירים הוא פרעה נכה ונקרא שישק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא השן שהיה לשלמה חתנו ועכשיו עלה ולקחו: ואת הכל לקח · את הכסא החביב מן הכל: ישאום הרצים · לפניו לכבוד ואחר כך ישיבום אל תא שהרצים עומדים שם תמיד: ובשנת שמנה עשרה למלך ירבעם · שנה אחת אחר מות רחבעם ובשנת עשרים לירבע' מלך אסא שנה השלישית של אביה כימני המלך אסא שנה ג"ו כמו שנוית:

ויסירה

ובשנת ט' ר"פ וחד מציע' פסו' וסי' ובשנת שמנה עשרה לירבעם · ובשנת עשרי' לירבעם · ובשנת חמש ליורם · ובשנת אחת עשרה שנה ליורם · ובשנת שלוש למלכו דיהושפט דה"י · ובשנת י"ח למלכו דיאשיהו דה"י · ובשנת אחת לכורש דריש עזרא וחברו דסוף דה"י · ובשנת שתים למלכו דדניאל · ובשנת בצורת לא ידאג'

וּבְנוֹ אַף אִנּוּן לְהוֹן בָּמָן וְקָמָן וַאֲשֵׁירִין עַל כָּל רָמָא מְנַטְּלָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף: וְאַף נַפְּקַת בָּרָא הֲוָה בְּאַרְעָא עֲבַדוּ כְּכֹל תּוֹעֲבָת עַמְמַיָּא דִּי תָרִיךְ יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַהֲוָה בְּשַׁתָּא חֲמִישֵׁתָא לְמַלְכָּא רְחַבְעָם סְלִיק שִׁישַׁק מַלְכָּא דְמִצְרַיִם עַל יְרוּשְׁלֶם: וּנְסִיב יַת אוֹצְרֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיַת אוֹצְרֵי בֵּית מַלְכָּא וְיַת כּוֹלָא נְסִיב וּנְסִיב יַת כָּל מָגִנֵּי דְדַהֲבָא דַּעֲבַד שְׁלֹמֹה: וַעֲבַד מַלְכָּא רְחַבְעָם חִלּוּפֵיהוֹן מָגִנֵּי נְחָשָׁא וּמַנֵּי עַל רַבָּנֵי רָהֲטַיָּא דְּנָטְרִין תְּרַע בֵּית מַלְכָּא: וַהֲוָה בִּזְמַן דְּעָלֵיל מַלְכָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ נָסְבִין לְהוֹן רָהֲטַיָּא וּמְתִיבִין לְהוֹן לְדוּכָא דְרָהֲטַיָּא: וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי רְחַבְעָם וְכָל דַּעֲבַד הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה: וּקְרָבָא הֲוָת בֵּין רְחַבְעָם וּבֵין יָרָבְעָם כָּל יוֹמַיָּא: וּשְׁכִיב רְחַבְעָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וְשׁוּם אִמֵּיהּ נַעֲמָא דְמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמְלַךְ אֲבִיָּם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי:

וּבִשְׁנַת תַּמְנֵי עַסְרֵי לְמֶלֶךְ יָרָבְעָם בַּר נְבָט מְלַךְ אֲבִיָּם עַל דְּבֵית יְהוּדָה: תְּלָת שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ מַעֲכָא בַּת אֲבִישָׁלוֹם: וַאֲזַל בְּכָל חוֹבֵי אֲבוּהִי דַּעֲבַד קֳדָמוֹהִי וְלָא הֲוָה לִבֵּיהּ שְׁלִים בְּדַחַלְתֵּיהּ דַּיְיָ אֱלָהֵיהּ כְּלִבֵּיהּ דְּדָוִד אֲבוּהִי: אֲרֵי בְּדִיל דָּוִד יְהַב יְיָ אֱלָהֵיהּ לֵיהּ מַלְכוּ בִּירוּשְׁלֶם לַאֲקָמָא יַת בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי וּלְקַיָּמָא יַת יְרוּשְׁלֶם: דַּעֲבַד דָּוִד יַת דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ וְלָא סְטָא מִכָּל דְּפַקְדֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי לְחוֹד בְּפִתְגָּמָא דְאוּרִיָּה חִתָּאָה:

וַיִּבְנוּ גַם־הֵמָּה לָהֶם בָּמוֹת וּמַצֵּבוֹת וַאֲשֵׁרִים עַל כָּל־גִּבְעָה גְבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן: וְגַם־קָדֵשׁ הָיָה בָאָרֶץ עָשׂוּ כְּכֹל הַתּוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם עָלָה שישק מֶלֶךְ־מִצְרַיִם עַל־יְרוּשָׁלָםִ: וַיִּקַּח אֶת־אֹצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וְאֶת־אוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת־הַכֹּל לָקָח וַיִּקַּח אֶת־כָּל־מָגִנֵּי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה: וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם תַּחְתָּם מָגִנֵּי נְחֹשֶׁת וְהִפְקִיד עַל־יַד שָׂרֵי הָרָצִים הַשֹּׁמְרִים פֶּתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ: וַיְהִי מִדֵּי־בֹא הַמֶּלֶךְ בֵּית יְהוָה יִשָּׂאוּם הָרָצִים וֶהֱשִׁיבוּם אֶל־תָּא הָרָצִים: וְיֶתֶר דִּבְרֵי רְחַבְעָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵמָּה כְתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה: וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵין־רְחַבְעָם וּבֵין יָרָבְעָם כָּל־הַיָּמִים: וַיִּשְׁכַּב רְחַבְעָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וְשֵׁם אִמּוֹ נַעֲמָה הָעַמֹּנִית וַיִּמְלֹךְ אֲבִיָּם בְּנוֹ תַּחְתָּיו:

טו

וּבִשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט מָלַךְ אֲבִיָּם עַל־יְהוּדָה: שָׁלֹשׁ שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ מַעֲכָה בַּת־אֲבִישָׁלוֹם: וַיֵּלֶךְ בְּכָל־חַטֹּאות אָבִיו אֲשֶׁר־עָשָׂה לְפָנָיו וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כִּלְבַב דָּוִד אָבִיו: כִּי לְמַעַן דָּוִד נָתַן יְהוָה אֱלֹהָיו לוֹ נִיר בִּירוּשָׁלָםִ לְהָקִים אֶת־בְּנוֹ אַחֲרָיו וּלְהַעֲמִיד אֶת־יְרוּשָׁלָםִ: אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא־סָר מִכֹּל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי:

כ' ר"פ כטע' · שישק ק' · י"ג מל' · כ' ר"פ כטע' · לקד מל' וחד חס' · ד' כטע' ויסכב פלוני · ט' ר"פ · ב' · ב"ב · ה' · כ' את ארכבותיו · כ' לקמי'

בתרא מצעות: צוהו י' בקריאה וסימ' ויעש נח כל אשר צוהו · ויגד משה לאהרן את כל דברי' · ויבא משה ויקרא לזקני העם · ויקח משה את המטה · וישכם דוד בבקר ויטש את הצאן · ויעש דוד כן כאשר צוהו · וחברו דה"י · אשר עשה דוד את הישר · ויעש ברוך בן נריה · אלה פקדתם לעבדתם:

רלבג

ויבנו גם המה להם במות · הנה אמר זה כי כבר נאסרו הבמו' מעת שנבנה בית ה' המקדש ולזה חטאו בזה אף על פי שיזבחו להם ליי': ומצבות · הנה הזהירה התורה גם כן שלא להקים מצבה אפילו לשם ית' שנאמר לא תקים לך מצבה: ואשרי' · הנה דבר האשרה ידוע וידמה כי אשרים הם אלילים בעלי אשרה והנה עשו הבמות על כל גבעה גבוהה ללכת בחקות הגוים אשר הוריש יי' מפני בני ישראל והאשרים הניחו תחת כל עץ כי עשו אשרה מהעץ ההוא: וגם קדש היה בארץ · אחשוב כי קדש הוא בזה המקו' המוכן למשכב אסור ולזה אמר עשו ככל תועבות הגוים אשר הוריש יי' מפני בני ישראל: והשיבום אל תא הרצים · הנה הרצון בתא מבוא פורטגי בלע"ז · והנה היה מביא אותם לשם

כדי שיהיה יותר נשמר ושם אמו מעכה בת אבישלם · הנה בספר דברי הימים זכר שמה מיכיהו בת אוריאל מגבעה והכל אחד עוד זכר שם שמה מעכה בת אבשלום ואחשוב שהוא אבשלום בן דוד כי שם זכר לרחבעם שלש נשים האחת בת בן דוד והשנית בת בן ישי והשלישית מעכה בת אבשלום וידמה שזכר אלו הנשים מפני היותם ממשפחתו ולא זכר באבשלו' שיהיה בן דוד כי לא נהג עמו מנהג בן ואולם אחר הנשי' שלקח ופילגשיו לא זכר שמם אך זכר אלו לבד להיותן ממשפחתו כמו שזכרנו והנה זכר שם אמו להעיד כי היתה מתיחסת לאביה שהיה איש רע מאד ולזה תמצא גם כן שזכר כי היא אשתה מפלצת לאשרה וכאילו באר שהסבה בהיות אביה עושה רע בעיני יי' היתה מפני היותו בן מעכה: ניר בירושלם · ניר הוא האור הנעבדת באופן שיתנו הצמחים אשר בה פרים ובזה יאמר כי לולא דוד לא היה השם יתברך נותן גנו בירושלם זרע שימשול בו להעמיד את ירושלם והוא אסא: רק בדבר אוריה החתי · זה ממה שיעיד כי באחר לדבריו בכללם עשה דוד הישר בעיני יי': ומלחמה

ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו׳ ר״ל כל ימי חיי רחבעם ואף על פי שבתחלה מנעם הנביא מלהלחם להשיב אל רחבעם המלוכה אחר זה היה ביניהם מלחמות: ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם׳ כבר זכר בד״ה מלחמה חזקה שהיתה ביניהם שמתו בה חמש מאות אלף איש מישראל וגם זכר כי רחבעם היה נער ורך כאשר מרדו בו ישראל וזה ממה שיתבאר ממנו שאבים היה במלכו רוב השנים ממה שהיה רחבעם במלכו והנה אמר ורך כי לרוב השלוה שהיתה בימי שלמה היה מעונג מאד ולא ידע כימום המלחמה אך אבים לחם מלחמו׳ בין ירבעם ובין אביו: וגם אמו מעכה בת אבישלום׳ ידמה שאם אמו גדלה אותו וזכר זה כי עם כל זה לא למד אסא מעשיה ועשה הישר בעיני יי׳ כדוד אביו: ויעבר הקדשים מן הארץ׳ הם המוכנים למשכב זכור: ויסירה מגבירה׳ הסירה מהיות גביר׳ כדי שלא תביא העם לעבוד ע״ז: מפלצת לאשרה׳ הוא בנין עשתה לכבוד הע״ז וקראה מפלצת לפי שהוא מביא פלצות וכרות רבות לעובדיו: ויכרת אסא את מפלצת׳ הנה שרף אות׳ לפי שע״ז אסורה בהנאה ולזה השליך עפרה בנחל קדרון שלא יהנו ממנ׳: והבמות לא סרו׳ ידמה שאלו הבמות היו מזבחים בהם לש״י כמו שהיו עושין קודם בנין בית המקדש ובזה היו חוטאים העם אך הבמות שהיו עובדים בהם ע״ז סרו כמו שהתבאר בספר ד״ה: ויבא את קדשי אביו וקדשי בית יי׳׳ הרצון בו שהביא בית יי׳ קדשי אביו וקדשי עצמו ולזה היה קרי וקדשו וכן כתוב בד״ה: ויעל בעשא מלך ישראל ויבן את הרמה׳ יש ספק במה שכתוב בזה בספר ד״ה כי שם כתו׳ שזה היה בשנת שלשי׳ ושש למלכות אסא וכבר מצאנו כי בשנת שלש למלכות אסא מלך בעשא ולא מלך בעשא כי אם ארבע ועשרים שנה ואיך יתכן עם זה שתהיה זאת המלחמ׳ בשנת שלשים ושש למלכות אסא ואולם התר זה הספק והוא לפי מה שאומר והוא שכבר שקטה הארץ מכל מלחמה עשר שנים בימי אסא כמו שכתו׳ בספר ד״ה וכראות ישר׳ הצלחתו נקבצו אליו רבים מישראל בחמש עשרה שנה במלכו כי אז נלחם עם ישראל והביאו שלל רב כמו שכתוב שם וגם כתו׳ ומלחמה לא היתה עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא והרצון בו שלא היתה מלחמה לו עם ישראל קודם זה כי לא יתכן לומר שלא היתה לו מלחמה כלל כי לא שקטה הארץ בימיו כי אם עשר שנים וכאשר התישב זה הוא מבואר שמה שאמר עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא הוא שנת חמש עשרה שנה למלכות אסא כי אז היתה לו מלחמה עם ישראל ואמנם מנה שלשים וחמש שנה מעת החלק המלכות כי כבר היו עשרים שנה לרחבעם ואבים ולאסא חמש עשרה והנה בשנת שש עשרה לאסא בנה בעשא את הרמה ואחשוב שמנה מעת החלק המלכות כי מה שעשה אסא על דבר בניית הרמה סבב גם כן החלק המלכות כי כבר החל המלכות לשוב לו קודם זה כמו שזכרנו ובעבור זה החטא נשארה המלכות נחלקת כבראשונה והנה זה החטא היה ששם בשר זרועו במה ששלח אל בן הדד מלך ארם ולא בטח ביי׳ אשר הפיל מחנה הכושיים לפניו ואחשוב שלזאת הסבה חלה את רגליו לעת זקנתו כי הוא שלח זה אל בן הדד כאילו לא היו לו רגלים ללכת במלחמה ולזה סבב הש״י שחלש כח רגליו לעת זקנתו: בשנת

ויעבר ט׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעבר אלהים רוח על הארץ׳ ויקום ויעברם את הנחל׳ ויעבר ישי שמה׳ ויעבר ישי שבעת בניו׳ ויעבר הקדשים׳ וכשמוע אסא הדברים דדברי הימים׳ ויגע הדבר אל מלך נינוה׳

ומלחמה היתה בין־רחבעם ובין ירבעם כל־ימי חייו: ויתר דברי אבים וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם: וישכב אבים עם־אבתיו ויקברו אתו בעיר דוד וימלך אסא בנו תחתיו:

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על־יהודה: וארבעים ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת־אבישלום: ויעש אסא הישר בעיני יהוה כדוד אביו: ויעבר הקדשים מן־הארץ ויסר את־כל־הגללים אשר עשו אבתיו: וגם את־מעכה אמו ויסרה מגבירה אשר־עשתה מפלצת לאשרה ויכרת אסא את־מפלצתה וישרף בנחל קדרון: והבמות לא־סרו רק לבב־אסא היה שלם עם־יהוה כל־ימיו: ויבא את־קדשי אביו וקדשו בית יהוה כסף וזהב וכלים: ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא מלך־ישראל כל־ימיהם: ויעל בעשא מלך־ישראל על־יהודה ויבן את־הרמה לבלתי תת יצא ובא לאסא מלך יהודה: ויקח אסא את־כל־הכסף והזהב הנותרים באוצרות בית־יהוה ואת־אוצרות בית מלך ויתנם ביד־עבדיו וישלחם המלך אסא אל־בן־הדד בן־טברמן בן־חזיון מלך ארם הישב בדמשק לאמר: ברית ביני ובינך בין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב לך הפרה את־בריתך את־בעשא מלך־ישראל ויעלה מעלי:

ובשנת אחת לכורש דריש עזרא׳ וחברו דסוף דברי הימים: וישלחם ד׳ בקריאה וסימ׳ וישלחם יהושע׳ ויקם יהושע וכל העם׳ וישלחם לבנונה׳ ויקח אסא:

וקרבא הות בין רחבעם ובין ירבעם כל יומי חיוהי: ושאר פתגמי אבים וכל דעבד הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה וקרבא הות בין אבים ובין ירבעם: ושכיב אבים עם אבהתוהי וקברו יתיה בקרתא דדויד ומלך אסא בריה תחותוהי:

ובשנת עסרין לירבעם מלכא דישראל מלך אסא על שבטא דבית יהודה: וארבעין וחדא שנין מלך בירושלם ושום אמיה מעכה בת אבישלום: ועבד אסא דכשר קדם יי כדויד אבוהי: ופלי נפקת ברא מן ארעא ואעדי ית כל טעותא דעבדו אבהתוהי: ואף ית מעכה אמיה אעדיה ממלכותה דעבדת טעותא לאשרתא וקץ אסא ית טעותה ואוקיד בנחלא דקדרון: ובמתא לא עטרא לחוד לבא דאסא הוה שלים בדחלתיה דיי כל יומוהי: ואיתי ית קודשיה אבוהי וקודשוהי לבית מקדשא דיי כספא ודהבא ומניא: וקרבא הות בין אסא ובין בעשא מלכא דישראל כל יומיהון: וסליק בעשא מלכא דישראל על דבית יהודה ובנא ית רמתא בדיל למשבק למתן נפיק ועליל לאסא מלכא דבית יהודה: ונסיב אסא ית כל כספא ודהבא דאשתארו באוצרות בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא ומנגנון בידא דעבדוהי ושדרנון מלכא אסא לות בר הדד בר טברמון בר חזיון מלכא דארם דיתיב בדמשק למימר: קים ביני ובינך ובין אבא ובין אבוך הא שדרית לך שוחדא כספא ודהבא אזיל אשני ית קימך עם בעשא מלכא דישראל ויסתלק מני:

רשי

ויסרה מגבירה׳ מהיות גבירה: ויעבר הקדשים׳ תרגם יונתן ופלי נפקת ברא: כי עשתה מפלצת׳ אמרו רבותינו מפליא ליצנותא וכו׳: והבמות לא סרו׳ במות היחיד שהורגלו ליקרב עליהם בשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית שהיו הבמות מותרות לא סרו עתה ואף על פי שנאסרו משנבנה הבית והיו ענושים עליה כרת: אין

רדק

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה׳ מקצה שמונה עשרה משנה שמלך רחבעם כמו שכתבנו למעלה ולא מנה אותם לרחבעם ומנה אותם לאבים בנו וי״ת ויקצת שנת עשרים הרי שלש שנים לאבים: ושם אמו מעכה וגו׳׳ ולא היתה אם אסא אלא אם אבים אביו כמו שכתוב למעלה ואם אביו קורא אותה אמו כמו שכתוב ותבאן אל רעואל אביהן וזכר לאסא אם אביו בעבור שהיתה עובדת ע״ז כמו שאומר אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה עשה אסא הישר בעיני יי׳ ולא נטה אחריה: וגם את מעכה אמו׳ טעמו למה שאמר ויסר אמר כי גם כן הסיר את מעכה אמו ואחר כך פירש איך הסיר אותה ואמר ויסירה מגבירה כלומר הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשרה ופי׳ מפלצת ע״ז קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעדה כמו פלצו׳ בעתתני לפי שאימתה מוטלת על עובדיה וכן מזה הטעם נקראו אלהים הגלולים כמו שאמר ובאלים יתהוללו: וישרוף בנחל קדרון׳ שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון כי ע״ז אסורה בהנאה: וקדשי בית יי׳׳ ר״ל וקדשי עצמו וחסר הסמך כמו ושכורת ולא מיין וכן הוא בדברי הימים וקדשיו וכת׳ וקדשוהי לבית מקדשא דיי׳ ובקצת ספרים וקדשו כתוב וקרי וקדשיו: הנותרים באוצרות יי׳׳ לפי שלקח שישק מלך מצרים אוצרות בית יי׳ אמר הנותרים כי לא לקחם כלם: אבל

בשנת שתים לאסא מלך יהודה׳ ידוע כי מת ירבעם בשנת שתים לאסא כי עשרים ושתים שנה מלך וכבר מלכו עשרים שנה רחבעם ואבים ולא השלים השנה ונחשבה השנה ההיא לו ולנדב בנו ולא השלים נדב השנה השלישית לאסא ונחשבה השנה ההיא לו ולבעשא ולזה אמר שכבר מלך נדב שנתים ואחר מלך בעשא עשרים וארבע שנה ולזה נשלמו בשנת עשרים ושש לאסא ולא השלים השנה ונחשבה לו שנה ההיא לו ולעמרי ואחר מלך עמרי שתים עשרה שנה ולזה נשלמו בשנת שלשים ושמנה לאסא ובזה הותרו ספקות רבות יפלו במנין אלו השנים שנחשבו לכאן ולכאן : ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם׳ ראוי לספק איך נחשב לו זה לעון והנה היה דבר יי׳ ביד אחיה הנביא שיהיה זה לבית ירבעם בן נבט והנה יראה שנחשב לו לעון במה שאמר אחר זה ועל כל הרעה אשר עשה בעיני יי׳ להכעיסו במעשה ידיו להיות כבית ירבעם ועל אשר הכה אותו׳ ואפשר שנאמר כי נענש על זה מפני שכבר הראה שלא עשה זה בעבור חטאת ירבעם כי גם הוא הלך בדרכי ירבעם ולא עשה זה גם כן למלא דבר יי׳ כמו שעשה יהוא אבל עשה זה לרוע לבבו בעבור שימלוך ולא ימצא מי שיחלוק עמו על המלכות לתתה לבית ירבעם ונענש גם כן בעבור שהרגו בעת שהיה נלחם מלחמות יי׳ עם פלשתים כי כבר היו אז צרים על גבתון אשר לפלשתים ואולי יהוא לא נענש כה על כליתו בית אחאב כי כבר עשה זה במצות נביא השם ונענש גם כן הרבה מהתועבות אשר עשה אחאב :
המת

יח פסוקים אל על על וסי׳ נמסר בסדר פקודי : ד׳ פסוקי׳ את את ואת זאת וסימ׳ ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב׳ והמלך אסא השמיע את כל יהודה׳ והבשת אכלה את יגיע אבותינו׳ ואסא המלך לקח את

וישמע בן-הדד אל-המלך אסא וישלח את-שרי החילים אשר-לו על-ערי ישראל ויך את-עיון ואת-דן ואת אבל בית-מעכה ואת כל-כנרות על כל-ארץ נפתלי : ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את-הרמה וישב בתרצה : והמלך אסא השמיע את-כל-יהודה אין נקי וישאו את-אבני הרמה ואת-עציה אשר בנה בעשא ויבן בם המלך אסא את-גבע בנימן ואת-המצפה : ויתר כל-דברי אסא וכל-גבורתו וכל-אשר עשה והערים אשר בנה הלא-המה כתובים על-ספר דברי הימים למלכי יהודה רק לעת זקנתו חלה את-רגליו : וישכב אסא עם-אבתיו ויקבר עם-אבתיו בעיר דוד אביו וימלך יהושפט בנו תחתיו :

ונדב בן-ירבעם מלך על-ישראל בשנת שתים לאסא מלך יהודה וימלך על-ישראל שנתים : ויעש הרע בעיני יהוה וילך בדרך אביו ובחטאתו אשר החטיא את-ישראל : ויקשר עליו בעשא בן-אחיה לבית יששכר ויכהו בעשא בגבתון אשר לפלשתים ונדב וכל-ישראל צרים על-גבתון : וימתהו בעשא בשנת שלש לאסא מלך יהודה וימלך תחתיו : ויהי כמלכו הכה את-כל-בית ירבעם לא-השאיר כל-נשמה לירבעם עד-השמדו כדבר יהוה אשר דבר ביד-עבדו אחיה השילני : על-חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את-ישראל בכעסו אשר הכעיס את-יהוה אלהי ישראל : ויתר דברי נדב וכל-אשר עשה הלא-הם כתובים על-ספר דברי הימים למלכי ישראל : ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא מלך-ישראל כל ימיהם :

וקביל בר הדד מן מלכא אסא ושדר ית רבני חילותא דיליה על קרוי ישראל ומחא ית עיון וית דן וית אבל בית מעכה וית כל נינוסר על כל ארע שבטא דבית נפתלי : והוה כד שמע בעשא ואתמנע מלמבני ית רמתא ויתב בתרעיתא : ומלכא אסא כנש ית כל דבית יהודה לית דנקי ונטלו ית אבני רמתא וית אעהא די בנא בעשא ובנא בהון מלכא אסא ית גבעתא דבני בנימין וית מצפיא : ושאר כל פתגמי אסא וכל גבורתיה וכל די עבד וקרויא די בנא הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא דבית יהודה לחוד לעדן סיבתיה אתכרע ברגלוהי : ושכיב אסא עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדויד אבוהי ומלך יהושפט בריה תחותוהי :

ונדב בר ירבעם מלך על ישראל בשנת תרתין לאסא מלכא דשבטא דבית יהודה ומלך על ישראל תרתין שנין : ועבד דביש קדם יי ואזל באורח אבוהי ובחוביה דחיב ית ישראל : ומרד ועלוהי בעשא בר אחיה משבטא דבית יששכר ומחהי בעשא בגבתון די לפלשתאי ונדב וכל ישראל צירין על גבתון : וקטליה בעשא בשנת תלת לאסא מלכא דשבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי : והוה בממלכיה קטל ית בית ירבעם לא אשאר כל נשמא לירבעם עד די שיציה כפתגמא דיי דמליל ביד עבדיה אחיה דמשילונאה : על חובי ירבעם דחב ודחיב ית ישראל בארגזותיה דארגיז קדם יי אלהא דישראל : ושאר פתגמי נדב וכל די עבד הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל : וקרבא הות בין אסא ובין בעשא מלכא דישראל כל יומיהון :

רדק

אבל בית מעכה׳ הוא אבל מים הנזכרת בדברי הימים : ואת כל כנרות׳ קבוץ כנרת וזה הוא גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורז״ל הפליגו בספור שבח פירותיה והקבוץ ר״ל שהיו מקומו׳ בחלקים וכלם היו שמנים : על כל ארץ נפתלי׳ כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ובדברי הימים ואת כל מסכנות ערי נפתלי : וישב בתרצה׳ ר״ל ישב לו בעירו כי שם היה מלך כמו שכתוב למטה ולא רצה להלחם עוד עם מלך יהודה כי בסוף ימיו היתה מלחמה ואת ת״י ויתיב בתרעיתא תרגם בתרצה מן עסוק ורצון כלומר ישב לו ירא וחרד ורצון מפני מלך ארם : אין נקי׳ אפי׳ חתן שנאמ׳ עליו נקי יהיה לביתו שנה אחת : וכל גבורתו׳ במלחמות ובכושים : חלה את רגליו׳ מן רגליו וכן הם יצאו את העיר מן העיר והדומים לו ובדברי רז״ל אין נקי שעשה אנגריא לתלמידי חכמים ומפני זה נענש וחלה את רגליו מפני שהעביד בעבודה זו תלמידי חכמים : ויהי כמלכו׳ בכ״פ : בשנת

רשי

אין נקי׳ אפילו חתן מחדרו שנאמר בו נקי יהיה לביתו שנה אחת : שנתים׳ השניה והשלישית לאסא : בשנת

דה״ה : וכל ישראל ו׳ מצעו׳ פסוקי׳ בסיפר׳ וסי׳ והמלך וכל ישראל׳ ויעש שלמה בעת׳ כי ששת חדשים׳ ויקשר עליו בעשא׳ ויעלה עמרי׳ ויתקשר׳ וכל ר״פ דכוו׳ : סימן קדמא ויהי כמלכו תניינא ויהי במלכו ואפ״ס ואשכן כמלך בגדו דקדמא כ״פ ותניינא ב״ת ולית דכוו׳ דסמיכי :

רדק

בשנת שלש לאסא מלך בעשא · היאך היה זה והלא מלחמה זו שנלחם בעשא עם אסא ובנה את הרמה היתה בשנת שלשים ושש למלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים ובעשא לא מלך אלא עשרים וארבע שנה ואם בשנת שלש לאסא מלך בעשא הנה מת בעשא בשנת כז׳ לאסא ואיך אמר כי בנה את הרמה בשנת לו׳ לאסא אלא פי׳ בשנת שלש בשנת שלש שהחל אסא להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ולשנת שלש מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ״ג למלכות בעשא שהיא שנת לו׳ לתחילת מלכותו של אסא והיא שנת כ״ה או כ״ו למלחמת אסא כי שנה שנייה של נדב בן ירבעם מנה אותם נ״כ לבעשא כי לא שלמה לו השנה ועשר שנים ששקטה הארץ בתחילת מלכות אסא כמו שאמ׳ בדברי הימים לא מנה אותם לנדב בן ירבעם ושתי שנים מהם היו בימי ירבעם ושמנה השנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשר שנים מלך נדב מלכות שלימה ונלחם עם אסא וזה הוא ונדב בן ירבעם מלך על ישראל בשנת שתים לאסא כלומר בשנת שתים לאסא למלחמותיו ובשנת י״א למלכו התחילו מלחמותיו וכל החשבונות שמנה בספר זה לאסא אינם לתחילת מלכותו אלא לתחילת מלחמותיו והחשבונות שאמר בדברי הימי׳ הם לתחילת מלכותו ונראה לדברינו כי בחשבונות דברי הימים אומר למלכות אסא ובחשבונות זה הספר אומר לאסא ובסדר עולם אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת י״ו לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושיים ומניין לו״ ש שאומר בדברי הימי׳ הוא למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזירה שתחלק מלכות בית דוד לו״ שנה כנגד אותן לו״ שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה מלכות בית דוד לחזור בשנת י״ו לאסא שמלאו לו״ לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית יי׳ ולא נשען על יי׳ לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה ולדברי בעל סדר עולם יקשה הפסוק שאומר בדברי הימים ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא והנה מלחמת אסא קודם לה״ היתה לדבריו: הנני מבעיר · מן ובערת הרע: וגם ביד יהוא · לפי שאמר וימלוך אלה בנו תחתיו אמר כי לא היתה מלכו׳ שלימה כי לא מלך אלא שנתים ואותם היו מקוטעות שהרי מלך בשנת כ״ו לאסא וזמרי המיתוהו בשנת כ״ז לאסא הנה לא מלך אלא שנה אחת ומה שאמר שנתים מקצת שנתים וגם שאמר הוא לרבות על בית ירבעם כי כמו שנבא אחיה השילוני על ירבעם ועל ביתו שלא תקום מלכותו וכן היה לו כי נדב בנו לא מלך אלא שנתים והיו מקוטעות שהרי בשנת שתים לאסא מלך ובשנת שלש לאסא מלך בעשא שהמיתו הנה כי לא מלך בנו אלא שנה ומה שאמר שנתים מקצת שנתים כן היה לו גם לבעשא כי לא מלך בנו אלא שנה ונפסקה מלכותו כמו שנבא עליו יהוא בן חנני: ועל אשר הכה אותו · כי נענש בעשא על דמי נדב כיון שהלך בדרכיו והיה רשע כמוהו נענש על הריגתו ונהרג גם הוא וכן הוא אומר נ״כ בבית יהוא ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא ואמר אותו ואף על פי שלא זכר נדב הנה זכר בית ירבעם: שר מחצית הרכב · כתרגומו חד מתרין רבני רתיכיא: שותה שכור · כלומר ששתה עד ששכר: בית ארצא · שם אדם והיה פקיד והוא שאמר אשר על הבית ות״י כן בית ארצא טעותא די בביתא בתרצא: ויהי במלכו · בבית: כשבתו · בכ״ף: לא השאיר לו · בכל זרעו והכה גם כן גואליו והם קרוביו וגם הכה רעהו והם אוהביו׳ ורעהו כמו רעיו וכן בהתפללו בעד רעהו מנן גבוריהו כמו גבוריו: והעם

על כל ישראל ב׳ דסמיכי וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימ׳ יב : ואשר עשה ז׳ וסימ׳ נמסר בריש האי סיפרא סימן ב׳ : ועל אשר ד׳ וסימ׳ נמסר בספר שמואל חלק ב׳ סימן יב : וימיתהו ח׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא סי׳ יג : כשבתו ב׳ בקריאה וסי׳ והיה כשבתו על כסא ממלכתו · והיה במלכו כשבתו :

יו

בשנת שלש לאסא מלך יהודה מלך בעשא בן־אחיה על־כל־ישראל בתרצה עשרים וארבע שנה: ויעש הרע בעיני יהוה וילך בדרך ירבעם ובחטאתו אשר החטיא את־ישראל: א ויהי דבר־יהוה אל־יהוא בן־חנני על־בעשא לאמר: יען אשר הרימתיך מן־העפר ואתנך נגיד על עמי ישראל ותלך בדרך ירבעם ותחטא את־עמי ישראל להכעיסני בחטאתם: הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו ונתתי את־ביתך כבית ירבעם בן־נבט: המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים והמת לו בשדה יאכלו עוף השמים: ה ויתר דברי בעשא ואשר עשה וגבורתו הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב בעשא עם־אבתיו ויקבר בתרצה וימלך אלה בנו תחתיו: וגם ביד־יהוא בן־חנני הנביא דבר־יהוה היה אל־בעשא ואל־ביתו ועל כל־הרעה אשר־עשה בעיני יהוה להכעיסו במעשה ידיו להיות כבית ירבעם ועל אשר־הכה אתו:

בשנת עשרים ושש שנה לאסא מלך יהודה מלך אלה בן־בעשא על־ישראל בתרצה שנתים: ויקשר עליו עבדו זמרי שר מחצית הרכב והוא בתרצה שתה שכור בית ארצא אשר על־הבית בתרצה: י ויבא זמרי ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ושבע לאסא מלך יהודה וימלך תחתיו: ויהי במלכו כשבתו על־כסאו הכה את־כל־בית בעשא לא־השאיר לו משתין בקיר וגאליו ורעהו:

ד׳ דסמי׳ · ל׳ למערבאי׳ א׳ בעשא׳ ב׳ נכתי׳ כן · ל׳ חס כל״ס · ל׳ · ה׳ כתע׳ כסיפ׳ · ז׳ דסמי׳ · כ״ל סיפ׳ רפ נגס · ג׳ דסמי׳ ג׳ דסמי׳ · ל׳ · ל׳ מלרע וכתי׳ א׳ כסיפ · ה׳ מ״ל · כ׳ על כסא ממלכתו

בשנת תלת לאסא מלך שבטא דבית יהודה מלך בעשא בר אחיה על כל ישראל בתרצה עסרין וארבע שנין: ועבד דביש קדם יי ואזל באורח ירבעם ובחוביה דחב די חיב ית ישראל: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יהוא בר חנני על בעשא למימר: חלף דאפרשתך מן עפרא ומניתך מלכא על עמי ישראל ואזלתא באורח ירבעם וחיבתא ית עמי ישראל לארגזא קדמי בחוביהון: הא אנא מפלי בתר בעשא ובתר ביתיה ואתן ית ביתך כבית ירבעם בר נבט: דימות לבעשא בקרתא יכלון כלביא ודימות ליה בחקלא יכלון עופא דשמיא: ושאר פתגמי בעשא ודעבד וגבורתיה הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב בעשא עם אבהתוהי ואתקבר בתרצה ומלך אלה בריה תחותוהי: ואף עם יהוא בר חנני נביא פתגם נבואה מן קדם יי הוה על בעשא ועל ביתיה ועל כל בישתא דעבד קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידוהי למהוי כבית ירבעם ועל דקטל יתיה:

בשנת עסרין ושית שנין לאסא מלך שבטא דבית יהודה מלך אלה בר בעשא על ישראל בתרצה תרתין שנין: ומרד עלוהי עבדיה זמרי חד מתרין רבני רתיכיא והוא בתרצה שתי רוי בית ארצא טעותא די בביתא בתרצה: ואתא זמרי ומחהי וקטליה בשנת עסרין ושבע לאסא מלך שבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי: והוה במלכיה כמתבי על כורסיה קטל ית כל בית בעשא לא אשאר ליה ידע מדע וקריבוהי וחברוהי:

רשי

בשנת שלש לאסא מלך יהוד׳ מלך בעשא · שנה שלישית לאסא כמנית לנדב ולבעשא: וגם ביד יהוא בן חנני הנביא לדבר יי׳ היה אל בעשא · כלומר הרי שמלך אלה בן בעשא ואף גם זאת לדבר יי׳ היה ביד יהוא שלא תתקיים מלכותו: ועל אשר הכה אותו · הואיל וגם הוא הלך בחטאותיו כמשא שלא היה לו ל להורגו לכך נענש על הריגתו וכן מצינו ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא הואיל ולא סרו מדרכי אחאב נענשו על הריגתם: שר מחצית הרכב׳ הוא ואחר היו שרים על הרכב: וגואליו ורעהו׳ וקריבוהי ורחמוהי: וימת

רלבג

המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים׳ ר״ל שלא יבא אחד מהם אל קבר: וגם ביד יהוא בן חנני׳ ר״ל כי היה עוד דבר יי׳ על ידו אל בעשא ואל ביתו שיהיה כבית ירבעם על לכתו בדרך ירבעם ועל אשר הכה אותו וזה מה שהוסיף בזאת הנבואה השנית ועל זה התעורר להרוג אדניו ולזה לא נענש על הריגתם אך נענש על לכתו בחטאת ירבעם ועל החטיאו את ישראל: שר מחצית הרכב׳ הנה היו שרי הרכב שנים וזמרי היה אחד מהם והנה שלם השם לבעשא מדה כנג׳ מדה כי הוא הרג בית ירבעם בעת היותם צרים על גבתון אשר לפלשתים והוא גם כן בעת שהיו ישר׳ חונים על גבתון אשר ל לפלשתים הרג זמרי את כל בית בעשא ומשפחתו ורעהו׳ והנה

רדק

והעם חונים על גבתון ׳ גלב ויסראל כרו על גבתון ולא לכדוה ועתה בימי אלא שבו לצור עליה : וימליכו כל יסראל ׳ אותם שהיו במחנה : ויסרף עליו ׳ עמרי סרף על זמרי בית המלך שנשגב בה ומת זמרי : אל בית מלך ׳ חסר הא הידיעה שלא כמנהג ולפי שנכרו לא הוצרך בו הא הידיעה : להחטיא את יסראל ׳ והלא לא מלך אלא שבעת ימים בתרצה לבדה מה החטיא את יסראל בשבעת הימים אלא קודם לכן שהיה שר מחצית הרכב היה מחטיא את יסראל וכן מה שאמ׳ ויתר דברי זמרי על הימים אשר היה שר אמר : אז יחלק העם יסראל ׳ חסר הסמוך כמו הארון הברית וכתוב בסדר עולם וכמה היתה המחלוקת היה ארבעה חדשים : ויחזק העם ׳ אמרו לפי שהתחתן עם יהושפט חזר : את העם ׳ מן העם וכן כצאתי את העיר : וימת תבני ׳ מת מיתת עצמו וכיון שמת מלך עמרי בלא מחלוקת ובסדר עולם אומר כי הרגו תבני כיון שהשיא אחאב בתו של עמרי ליהושפט הרגו את תבני : בשנת שלשים ואחת ׳ והלא בשנת כז לאסא מלך זמרי לא מלך אלא שבעת ימים ומלך עמרי אלא מפני מחלוקת תבני לא מלך מלכות שלימה ובשנת שלשים ואחת לאסא מת תבני ומלך עמרי מלכות שלימה וכלל ימי מלכותו יב שנה הנה שבע שנים מלך מלכות שלימה שהרי בשנת לח׳ לאסא מלך אחאב בנו ומלא׳ עד לח׳ שבע שנים ושש שני׳ שמלך בתרצה עד מחלוקת תבני הרי יג שנה והכתו׳ אומר שתים עשרה שנה שנת יג לא שלמה לו ולא מנה אותה לו : ההר שמרון ׳ כמו העם ישראל ו׳את ההר כרכה כראה מדברין כי כרך גדול היה שם מתחילה אלא שעמרי חזק הבנין וקרא שם העיר שמרון על שם שמר אדני ההר שמרון : ובחטאתיו

רשי

וימת תבני ׳ כשנשא אחאב בתו של עמרי ליהושפט בנו הרגו את תבני כשראו חשיבותו של עמרי בסדר עולם : בשנת שלשים ואחת שנה לאסא ׳ מלך עמרי מלכות שלימה והמש שנים היתה מחלוקתו של תבני מעשרים ושבע לאסא עד שלשים ואחת שתים עשרה שנה שך הכל חמש במחלוקת ושבע במלכות שלימה ולא׳ אפשר לומר שתים עשרה מלכות שלימה ׳ שהרי אחאב בנו מלך בשנת שלשים ושמנה לאסא בתרצה מלך שש שנים עד שלא בנה את שומרון :

ויעבוד

בהבליהם ג׳ בקריאה וסים׳ כעסוני בהבליהם ואני אקניאם ׳ אל כל חטאות בעשה וחטאת אלה ׳ וילך בכל דרך ירבעם דעמרי : וימלכו ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ שם את שאול ׳ כל ישראל את עמרי שר צבא ׳ ויוצא את בן המלך דמלכים ׳ ויקח כל עם יהודה את עזריה דמלכים : חטאתיו ג׳ בקריאה וסים׳ על חטאתיו דזמרי ׳

וישמד זמרי את כל בית בעשא כדבר יהוה אשר דבר אל בעשא ביד יהוא הנביא : אל כל חטאות בעשא וחטאות אלה בנו אשר חטאו ואשר החטיאו את ישראל להכעיס את יהוה אלהי ישראל בהבליהם : ויתר דברי אלה וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל :

טו בשנת עשרים ושבע שנה לאסא מלך יהודה מלך זמרי שבעת ימים בתרצה והעם חנים על גבתון אשר לפלשתים : וישמע העם החנים לאמר קשר זמרי וגם הכה את המלך וימלכו כל ישראל את עמרי שר צבא על ישראל ביום ההוא במחנה : ויעלה עמרי וכל ישראל עמו מגבתון ויצרו על תרצה : ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית מלך באש וימת : על חטאתיו אשר חטא לעשות הרע בעיני יהוה ללכת בדרך ירבעם ובחטאתו אשר עשה להחטיא את ישראל : כ ויתר דברי זמרי וקשרו אשר קשר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל :

אז יחלק העם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת להמליכו והחצי אחרי עמרי : ויחזק העם אשר אחרי עמרי את העם אשר אחרי תבני בן גינת וימת תבני וימלך עמרי :

בשנת שלשים ואחת שנה לאסא מלך יהודה מלך עמרי על ישראל שתים עשרה שנה בתרצה מלך שש שנים : ויקן את ההר שמרון מאת שמר בככרים כסף ויבן את ההר ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר אדני ההר שמרון :

ושיצי זמרי ית כל בית בעשא כפתגמא דיי דמליל על בעשא ביד יהוא נביא : על כל חובי בעשא וחובי אלה בריה די חבו ודי חיבו ית ישראל לארגזא קדם יי אלהא דישראל בטעותהון : ושאר פתגמי אלה וכל די עבד הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא ישראל : בשנת עסרין ושבע שנין לאסא מלך שבטא דבית יהודה מלך זמרי שבעא יומין בתרצה ועמא שרן בגבתון דלפלשתאי : ושמע עמא דשרן למימר מרד זמרי ואף קטל ית מלכא ואמליכו כל ישראל ית עמרי רב חילא על ישראל ביומא ההוא במשריתא : וסליק עמרי וכל ישראל עמיה מגבתון וצרו על תרצה : והוה כד חזא זמרי ארי אתכבישת קרתא ועל לאדרון בית מלכא ואוקיד עלוהי ית בית מלכא בנורא ומית : על כל חוביא די חב למעבד דביש קדם יי למיזל באורח ירבעם ובחוביה די עבד לחיבא ית ישראל : ושאר פתגמי זמרי ומרדיה דמרד הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומין למלכי ישראל : בכן אתפלג עמא ישראל לתרתין פלגון פלגות עמא הוה בתר תבני בר גינת לאמלכותיה ופלגות בתר עמרי : ותקיף עמא דבתר עמרי מן עמא דבתר תבני בר גינת ומית תבני ומלך עמרי : בשנת תלתין וחדא שנין למלכא אסא מלך שבטא דבית יהודה מלך עמרי על ישראל תרתא עסרין שנין בתרצה מלך שית שנין : וזבן ית כרכא דשומרון מן שמר בתרתין ככרין דכסף ובנא ית כרכא וקרא ית שמה דקרתא דבנא על שום שמר מריה דטורא שומרון :

רלבג

והנה מלך זמרי שבעת ימים ובאותן הימים הלך בחטאת ירבעם ומת בחטאתו אשר חטא ותכף המליכו העם את עמרי שהיה שר צבא על ישראל ואף על פי שנתחדש לו אחר זה מחלוקת על המלכות בשנת תבני בן גינת הנה נחשב המלכות לעמרי ומת בשנת שלשים ושמנה לאסא ונחשבה לו השנה ההיא ולזה אמ׳ כי מלך עמרי שתי׳ עשרה שנה ומאלו השתים עשרה שנה מלך שש שנים שלמות בתרצה וזה כי בשנת שלשי׳ ואחת לאסא מלך יהודה מת תבני ומלך עמרי על ישראל בכללם ר״ל עשרת השבטים והנה היה כל זמן מלכותו שתים עשר׳ שנה כמו שזכרנו ובתרצה מלך שש שנים שלמות שיש מסוף שלשים ואחת לאסא עד ראש שלשי׳ ושמנה : ויקן את ההר שמרון ׳ ר״ל ההר שבנה בו עיר שמרון ולפי שהיה שם אדני ההר שמר קרא שם העיר שמרון וזה לאות כי היה שם עיר שמה שמרון קודם זה אך עתה בנאה עמרי :

וירע

וירא ג׳ דגושין עמה׳ אחאב בשא׳ קדשׁ הקדשׁ

שם ג׳ סגול וסי׳ אברם אברם בוכרא בתר קריתא דבריה

והרשע כי ישוב׳ כל חטאתיו אשר עשה רס׳ : ח׳ פסוקים דאית בהון חטאה ועשייה וסי׳ נמסר בסדר נשא : העם ישראל ג׳ דסמיכי בקריאה וסים׳ לברך את העם ישראל ׳ אז יחלק העם ישראל ׳ לא נבדלו העם ישראל : שם כל שם קמץ במו פתחין וסי׳ נמסר בסדר לך לך : ארני ד׳ בקריא׳ וסים׳ ויקח אדני יוסף אותו ׳ דבר האיש ארני הארץ אתנו קשות ׳ ויאמר אלינו האיש אדני הארץ ׳ ויקן את ההר שמרון ׳ וחד ואדני הארנים :

ויעבוד את הבעל׳ מוסף על עגלים של ירבעם: אשרה׳ אילן נעבד: חיאל בית האלי׳ חיאל אשר מבית אל כמו ישי בית הלחמי ולא כאמר הבית לחמי וכן יהושע בית השמשי בספר שמואל ולא הבית השמשי וכן בעפרת אבי העזרי ולא כאמר האבי עזרי ויש פותרין בית האלי על שקבל עליו קללת יהושע ארור האיש אשר יקום ובנה וגו׳ אמרו רבותינו חיאל משל בנימן ויריחו משל יהושפט ומפני מה תלאו באחאב שתולין את הקללה במקלקל: באבירם בכורו יסדה׳ כשיסדה מת בנו בכורו וקבר והלך וקבר כל בניו עד שמת האחרון בהצבת דלתו׳ וכן היא קללתו של יהושע בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה: ויאמר אליהו התשבי׳ מארץ ששמה תושב: חי

ויערע — ב׳ בתרי ל״ס העם ויתקעו׳

ויעשה ד׳ בקריאה וסימ׳ ויעשה עמרי הרע׳ ויהורם בן אחאב׳ ויואש הסמוך לאלישע׳ את כל חקתי שמר: וילך בכל דרך ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ עמרי׳ יהושפט דמלכים׳ יאשיהו דמלכים׳ ושארא

כה ויעשה עמרי הרע בעיני יהוה וירע מכל אשר לפניו: וילך בכל דרך ירבעם בן נבט ובחטאתיו אשר החטיא את ישראל להכעיס את יהוה אלהי ישראל בהבליהם: ויתר דברי עמרי אשר עשה וגבורתו אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב עמרי עם אבתיו ויקבר בשמרון וימלך אחאב בנו תחתיו: ואחאב בן עמרי מלך על ישראל בשנת שלשים ושמנה שנה לאסא מלך יהודה וימלך ב אחאב בן עמרי על ישראל בשמרון עשרים ושתים שנה: ל וַיַּעַשׂ אחאב בן עמרי הרע בעיני יהוה מכל אשר לפניו: ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צדנים וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו: ויקם מזבח לבעל בית הבעל אשר בנה בשמרון: ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את יהוה אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו: בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה ובשגיב צעירו הציב דלתיה כדבר יהוה אשר דבר ביד יהושע בן נון:

יז א ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב

ד׳ | ובחטאתו ק׳ | ג׳ ב׳ נסיב׳ | ה׳ נטע׳ | פולהון חס׳ | פולהון חס׳ | ב׳ לבית יהודה | ל׳ | ל׳ | ז׳ מל׳ | ל׳ | ל׳ לב | ובשגב ק׳ | ל׳ בטע׳ כסיפ׳ | ל׳ וחס׳

ועבד עמרי דביש קדם יי ובאיש מכל די קדמוהי: ואזל בכל ארחא ירבעם בר נבט ובחובוהי די חיב ית ישראל לארגזא קדם יי אלהא דישראל בטעותהון: ושאר פתגמי עמרי די עבד וגבורתיה די עבד הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב עמרי עם אבהתוהי ואתקבר בשומרון ומלך אחאב בריה תחותיה: ואחאב בר עמרי מלך על ישראל בשנת תלתין ותמני שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך אחאב בר עמרי על ישראל בשומרון עסרין ותרתין שנין: ועבד אחאב בר עמרי דביש קדם יי מכל די קדמוהי: והוה שיט בעינוהי למיזל בחובי ירבעם בר נבט ונסיב אתתא ית איזבל בת אתבעל מלכא דצידון ואזל ופלח ית בעלא וסגיד ליה: ואקים אגורא לבעלא בית בעלא דבנא בשומרון: ועבד אחאב ית אשרתא ואוסיף אחאב למעבד לארגזא קדם יי אלהא דישראל מכל מלכי ישראל דהוו קדמוהי: ביומוהי בנא חיאל בית מומי ית יריחו קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכללא יתה ושגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא כפתגמא דיי די מליל בידא דיהושע בר נון: ואמר אליהו דמתושב מתותבי גלעד לאחאב

איזבל — למלכיאלי את איזבל

וילך בדרך: ויוסף ז׳ מלאים בקריאה וסימ׳ ויעמד במקום צר אשר אין דרך׳ ויוסף עוד יפתח: ויוסף יהונתן להשביע׳ רד קעילה׳ ויוסף אחאב׳ דבר אל אחז קדמא דויוסף יי׳ דבר׳ ובעת הצר לו דדה״׳ ויוסף שאול לירא ויאסף כתיב ושארא ויסף:

ובחטאתיו׳ כתיב כלומר חטאות רבות שעשה וקרי בחטאתו לשון יחיד כלומר חטאת העגלים: הנקל לכתו׳ אם היה בעיניו נקל ללכת בחטאת ירבעם והם העגלים כן הראה במעשיו כי נקלים היו בעיניו אותם החטאות ולקח אשה מגויי הארצות לחטוא עוד ולעבוד הבעל שהיו הם עובדים שם וזהו שאמר וילך ויעבוד הלך שם לצידון ועבד הבעל שהיו עובדים שם והשתחוה לו כלומר שקבלו עליו באלוה ועשה כמוהו בשמרון ובנה לו בית וקראו בית הבעל והקים לו שם מזבח: בית הבעל׳ חסר בי״ת השמוש וכן הנמצא בית השם שהוא כמו בבית השם והדומים לו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק: ויעש אחאב׳ הוסיף עוד לחטוא ונטע אשרה לעבודה זולתי הבעל שעשה׳ ובדרש אמרו ויעש אחאב את האשרה אמר ר׳ יוחנן שכתב על דלתי שמרון אחאב כפר באלהי ישראל לא יהא לו חלק באלהי ישראל: חיאל בית האלי׳ מבית אל היה כמו בית הלחמי מבית לחם בבית השמשי מבית שמש ותחת ממשלתו של אחאב היה ועשה דבר זה ולא מיחה בידו אחאב כל כך הרשיע לעשו׳ ועד ימיו לא היה אדם שעלה בלבו לבנות יריחו מפני השבועה שהשביע יהושע ארור האיש אשר יקים ובנה את העיר וגו׳ ותמהה הוא כי יריחו למלך יהודה היה כי משבט בנימן היה ואיך נתן יהושפט רשות לבנותה ומצאנו בירושלמי חיאל מן יהושפט יריחו מבנימן אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב ואחר שנבנתה לא נאסרה ישיבתה כי החרם היתה שלא תבנה כמו עיר הנדחת והבונה אותה עובר בחרם והוא נענש כאשר דבר יהושע וי״ת בית האלי בית מומי כלומר שעבר על האלה שהשביע יהושע ומפני זה נקר׳ בית האלי לא שהיה מבית אל ובדברי רז״ל נקרא בית האלי על שעבר על אלה שאמר יהושע ארור האיש וגו׳: יריחה׳ כתיב בה״א וקרי בוי״ו כמו אהלה והדומים לו: באבירם בכורו יסדה׳ ומת וכן מתו כל בניו ובעת שהציב דלתיה היה עדיין שגוב צעירו חי ומת וי״ת קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכלל יתה וקטיל שגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא: ובשגיב׳ כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו כמו פעי פעוי עליו עלון כי אותיות אה״וי מתחלפות: ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד׳ מעיר ששמה תושב היה תחילה ואחר כך ישב בגלעד וכת׳ אליהו למתותבי גלעד ונחלקו רז״ל מאיזה שבט היה מהם אמרו משבט גד היה ומהם אמרו משבט בנימן ומהם אמרו פנחס זה אליהו וכל אחד מהם סומך דבריו אל הפסוקים בדברים רחוקים ואנחנו לא ידענו האמת והנה גזר אליהו על המטר בקנאתו ליי׳ על עובדי ע״ז כתוב בתורת משה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ובטח באל שיקיים את דבריו ועליו וכיוצא בו נאמר ותגזר אומר ויקם לך כמו שאמר שמואל הנביא אקרא אל יי׳ ויתן קולות ומטר ובעבור כי הרע מכל אשר לפניו גזר אליהו ואמר לו כי לא יהיה טל ומטר אולי יחזור בו והאל ארך אפים האריך אפו לו כאשר האריך לאשר לפניו ומה שאמר כי אם לפי דברי עד שיראה שיחזרו מעבוד ע״ז כלם או מקצתן׳ ובדרש וכי מה ענין זה אצל זה אלא כשמתו בני חיאל כלם הלכו אליהו ואחאב לנחם חיאל ואמר אליהו כי בעון שבנה יריחו מתו בניו כדבר יי׳ אשר דבר יהושע בן נון אמר

רלבג

וירע מכל אשר לפניו׳ ידמה שהלך בחטאת ירבעם כמו שספר והוסיף עוד לחטוא חטאים אחרי׳ ואפשר עוד שאמ׳ שהרע מכל אשר לפניו מפני לכתו בכל חטאת ירבעם כי היה ראוי שיקבל מוסר מפני מה שראה מבית בעשא ובית ירבעם ולפי שלא קבל כלל מהמוסר מפני זה להעיר מעט מחטאת ירבעם הנה ראוי שם שיאמר שהרע מכל אשר לפניו ויעיד שהענין כן מפני א אמרו וילך בכל דרך ירבעם בן נבט: ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם׳ ר״ל כי חטאת ירבעם היו קלים ונקלים בעיניו אך הוסיף על החטאים האלו ולקח לאשה את איזבל והיא היתה בת אתבעל מלך צידונים והנה אפשר שהיה שם המלך ההוא אתבעל או יהיה הרצון בזה בת אתבעל בת מלך צידוני׳ ותהיה מלת בת מושכת עצמה ואחרת עמה ר״ל שנשאה בהיותה בת אתבעל והוא אלהי צידונים והרצון בו שלא נתגיירה וכמוהו אמרו ובעל בת אל נכר ולא די לו בזה אבל גם הוא הלך ועבד את הבעל שהיתה עובדת לו איזבל והשתחוה לו ואחר זה בנה מזבח לבעל בבית הבעל אשר בנה בשמרון ועשה עוד אשרה לבעל ועוד עשה אחאב להוסיף להכעיס את יי׳ אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו: בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו׳ ר״ל כי בימיו בנה חיאל שהיה מבית אל את יריחו ונתאמת מה שקלל יהושע אשר יבנה את יריחו כי כאשר יסדה מת אבירם בכורו ומתו כל בניו עד שמת צעירו כאשר הציב דלתיה ואף על פי ששמע אחאב זה לא התעורר לירא את יי׳ אך שקד על חטאתיו: ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד׳ הנה זכר זה לעוצם חטאת אחאב שאעפ״ שראה קיום מה שייעד הנביא לו מן הרע על חטאתיו לא שב מפני זה אל יי׳ ׳ וראוי שתדע שכבר הסכימו קצת רז״ל כי פנחס זה אליהו מפני מה שמצאו ביניהם מן ההתיחסות והנה נזכר בתורה שהשם ית׳ נתן לו את בריתו שלום

יז

דברי׳ י״ג וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ו׳: ובשר ח׳ וסי׳ נמסר בסדר תזריע: קום ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר ביהושע סימן ז׳: לקחי ג וסימ׳ יערף כמטר לקחי׳ לקחי נא לי פת לחם׳ ותאמר זך לקחי׳ וא׳ ולקחי ואטעם:

חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם־לְפִי דְבָרִי: וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר: לֵךְ מִזֶּה וּפָנִיתָ לְּךָ קֵדְמָה וְנִסְתַּרְתָּ בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן: וְהָיָה מֵהַנַּחַל תִּשְׁתֶּה וְאֶת־הָעֹרְבִים צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלְךָ שָׁם: וַיֵּלֶךְ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יְהוָה וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן: וְהָעֹרְבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֹּקֶר וְלֶחֶם וּבָשָׂר בָּעָרֶב וּמִן־הַנַּחַל יִשְׁתֶּה: וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיִּיבַשׁ הַנָּחַל כִּי לֹא־הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ: וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר: קוּם לֵךְ צָרְפַתָה אֲשֶׁר לְצִידוֹן וְיָשַׁבְתָּ שָׁם הִנֵּה צִוִּיתִי שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה לְכַלְכְּלֶךָ: וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ צָרְפַתָה וַיָּבֹא אֶל־פֶּתַח הָעִיר וְהִנֵּה־שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה מְקֹשֶׁשֶׁת עֵצִים וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר קְחִי־נָא לִי מְעַט־מַיִם בַּכְּלִי וְאֶשְׁתֶּה: וַתֵּלֶךְ לָקַחַת וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר לִקְחִי־נָא לִי פַּת־לֶחֶם בְּיָדֵךְ:

קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְשַׁמֵּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אִם יְהֵי שְׁנַיָּא הָאִלֵּין טַלָּא וּמִטְרָא אֱלָהֵן כַּד אֵימַר: וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר: אֱזֵיל מִכָּא וְתִתְפְּנֵי לָךְ לְקִדּוּמָא וְתִטַּמַּר בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא: וִיהֵי מִנַּחֲלָא תִּשְׁתֵּי וְיַת עוֹרְבַיָּא פַּקֵּדִית לְסוֹבָרוּתָךְ תַּמָּן: וַאֲזַל וַעֲבַד כְּפִתְגָמָא דַיְיָ וַאֲזַל וִיתֵב בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא: וְעוֹרְבַיָּא מַיְתָן לֵיהּ לַחְמָא וּבִסְרָא בְּצַפְרָא וְלַחְמָא וּבִסְרָא בְּרַמְשָׁא וּמִן נַחֲלָא שָׁתֵי: וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וִיבֵשׁ נַחֲלָא אֲרֵי לָא הֲוָה מִטְרָא בְּאַרְעָא: וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר: קוּם אֱזֵיל לְצָרְפַת דִּי לְצִידוֹנָאֵי וְתִתֵּב תַּמָּן הָא פַּקֵּידִית תַּמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא לְסוֹבָרוּתָךְ: וְקָם וַאֲזַל לְצָרְפַת וַאֲתָא לִתְרַע קַרְתָּא וְהָא תַמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא מְנַבְבָא אָעִין וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סַבִי כְעַן לִי זְעֵיר מַיָּא בְּמָנָא וְאֶשְׁתֵּי: וַאֲזַלַת לְמִסַּב וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סַבִי כְעַן לִי פִּתָּא דְלַחְמָא בִּידִיךְ:

רדק

אמר לו אחאב מי גדול משה או יהושע אמר לו משה שהיה רבו של יהושע אמר לו דברי הרב לא נתקיימו ודברי תלמיד נתקיימו והלא אמר משה ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים והלא כל ישראל עובדי ע״ז הם ואין השמים נעצרי׳ קפץ אליהו ואמר ונשבע חי יי׳ אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי: אשר עמדתי לפניו׳ שאני רגיל לעמוד לפניו בתפילה וכן אל המקום אשר עמד שם את פני יי׳: כי אם לפי דברי׳ כתרגו׳ אילהן כד אימר כי לא בא המטר לפי דברו שהאל אמר לו התחלה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר א״כ לפי דברי ר״ל על שאמ׳ במצות האל: ונסתרת׳ שלא ידעך אדם שם: והיה מהנחל תשתה׳ והיה אותך זה כי מהנחל תשתה והעורבי׳ יכלכלוך: ואת העורבים צויתי׳ עורבים ממש והם העופות השחורים וטעם צויתי שמתי בלבם ל להביא לחם ובשר שתי פעמים ביום ואין לשאול מאין היו מביאין לו כי באמת ממקו׳ כשר היו מביאין לו אחר שברצון האל היו מביאין לו והרבה כשרי׳ היו בישראל שאומר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו׳ ובדברי ר״ל יש שהיו מביאין לו משלחנו של אחאב ויש אומרים משלחנו של יהושפט וי״מ העורבים סוחרים כמו עורבי מערבך והנה הכתוב אומר ונסתרת שלא ידעך אדם שם שהרי ראינו כי אחאב היה מחפש אחריו כמו שאמר אם יש גוי וממלכה וגו׳ ואולי הסוחרים ההם היו מסתירים אותו: צרפתה אשר לצידון׳ לפי שיש צרפת אחר ואמו שכ׳ עליו אשר כנענים עד צרפת וזה צרפת שאמר הקב״ה לאליהו שילך שם הוא סמוך לצידון ואינה של ישראל: הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך׳ אם נאמר שנתן בלב האלמנ׳ לכלכלו לא היה זה כי היא לא היה לה במה שתחיה היא אלא ע״י הנס אבל אליהו הבין מדבר האל כן כמו שאמ׳ לו גם כן ואת העורבי׳ צויתי לכלכלך שם וכיון שראה אליהו כי לא היה לאלמנה במה תחיה היא עצמה כ״ש שתכלכלהו ידע כי מה שאמר לו האל צויתי שם על ידי נס הוא שאמר שיצוה דברו וברכתו בבית האלמנה שתוכל לכלכלו לפיכך אמר לה כה אמר יי׳ אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר׳ ואמרו בדרש כי זאת האלמנה אמו של יונה הנביא: לקחי נא לי׳ הלמ״ד מעמדת בגעיא: אם

רש״י

חי יי׳ · למה סמכו כאן אלא שהלכו אליהו ואחאב לנחם את חיאל באבלו אמר אחאב לאליהו אפשר שקללת התלמיד נתקיימה וקללת משה רבינו לא נתקיימה שנ׳ וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים והרי כל ישראל עובדין ע״ז ואין גשמים נעצרין מיד ויאמר אליהו וגו׳: ונסתרת · מפני אחאב ואיזבל: ושם הנחל׳ · כדי שיצע כורך הגשמים ויצרח לגלות שהיה קשה בעיני הקב״ה שישראל שרויין מתים ברעב: צרפתה׳ שם העיר: צויתי שם׳ בשאלת שלי שתכלכלך שם אשה אלמנה: קחי נא לי מעט מים · הוא לא היה מכיר באלמנה שאמר לו הקב״ה ולמד מאליעזר עבד אברה׳ ה ואמר אותה שתתן לי מים לשתות היא האלמנה: מעט

רלבג

שלום ואמר הנביא בריתי היתה אתו החיים והשלום ולא ידמה שכבר נתן השם לפנחס אורך ימים כפלא והנה מצאנו שהיה כהן בימי פילגש בגבעה ובימי דוד מצאנו כתוב ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ויי׳ עמו וככר בארנו בספר שפטים כי הוא היה מלאך יי׳ שנראה אל גדעון ואל יפתח והיה נושא אותו רוח יי׳ כמו מלאך יי׳ כמו שמצאנו גם כן באליהו ולזה אמר׳ ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי׳ צבאות הוא ולזאת הסבה אמר לפנים ויי׳ עמו והנה מצאנו באליהו שאמר לש״י קח את נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ר״ל שאין לו לחיות תמיד בזה העולם אבל ימות כדרך כל הארץ כי לא טוב מאבותיו ומצאנו גם כן שלא מת בעת אשר לוקח מעל ראש אלישע וזה כי אחר זה בא מכתב אליהו אל יהורם בן יהושפט כמו שנזכר בספר ד״ה והנה יתבאר כי זה היה אחר זה לפי שאלישע לא היה נביא כי אם אחר שלוקח אליהו מאתו באמרו נחה רוח אליהו על אלישע והנה מצאנו כי אלישע נבא בימי יהושפט באמרו חי יי׳ אשר עמדתי לפניו כי לולא פני יהושפט אני נושא וגו׳ וזה לאות כי אליהו היה חי אחר זה ואם אמר אומר כי כבר כתב זה אליהו קודם מותו ובא המכתב ליורם אחר מות אליהו אמרנו לו בלתי אפשר הוא זה כי כבר נכללו בדברי׳ ההם ענינים לא יתכן שיאמרם הנביא קודם היותם והוא מה שנבאהו על שלא הלך בדרכי אבותיו הטובים והלך בדרכי מלכי ישראל והרג את אחיו בית אביו הטובים ממנו ויעד אותו שישיגהו עונש כפלא על זה כמו שנזכר שם וזה לא יתכן שיעד בו הנביא קודם העשות החטאים כי אף על פי שידיעה הנביא באיש אחד שכבר יחטא חטא מה הנה האיש ההוא יוכל להשמר שלא יחטא כי הש״י לא יכריח האדם שיחטא ושמהו בעל בחירה כדי שימלט מהרעות הנפשיות והגופיות כמו שבארנו בשלישי מספר מלחמות יי׳ והנה אם לא היה יכול להמלט מזה לא היה ראוי שיענש עליו כי הוא אנוס בעשיית החטא ההוא וזה מבואר מאד ולזה הוא מבואר כי לא מת אז אליהו ולא נעשית בקשתו במה שאמ׳ קח נא את נפשי ולזה תמצא שאמ׳ מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא עם הא הידיעה ולפי שמצאנו זה האורך הנפלא מן החיים לאליהו והנה מצאנוהו גם כן לפנחס כמו שזכרנו ומצאנו בשניהם נשיאות רוח יי׳ ומצאנו ברית החיים לפנחס כמו שזכרנו הנה מן הראוי שנאמר כי פנחס זה אליהו כי יותר ראוי שינחה זרות אחד משינחהו שני זרויות והנה אמר שהוא מתושבי גלעד כי שם נתישב בימים ההם והנה היה דרך פנחס שיהיה נעלם זמן ארוך מהאנשים ואחר היה נראה כמו שיראה במה שזכרנו בספר שפטים: אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי׳ הנה מדרגת הטל בתקופו׳ היום כמדרגת המטר בתקופות השנה כי כמו שהמטר עתו בתקופת הקרה ולזה כן הענין בטל ולזה הוא יורד אבל סוף החלק השני מהלילה והפליג אליהו בשליחות השם למנוע מהם טל ומטר בכללות כל השנים ההם לא בעת שיאמר אליהו בשליחות הש״י כי הטל לא יעצר אפי׳ עם היובש: ונסתרת בנחל כרית׳ הנה זה עדות כי הש״י יעשה מה שיעשה בטבעת הכלותות ולא יחדש דבר כנגד הטבע אם לא בעת הצורך ולזה רצה הש״י שיסתר שם מפני אחאב וסבב הש״י שיגיע לו שם מזונו על יד העורבים והם עופות טמאים כדי שלא ידמהו אדם שם ואין לשאל איך היה יודע אליהו כי הבשר ההוא כשרה כי הש״י רצה שיאכל מה שיביאו לו העורבים עם שכבר היה אפשר שסבב הש״י להאכילו על ידי העורבים דבר טהור וכשר ואיך שהיה הנה לא היה בזה חטא כי לפי שעה יתכן לעבור על קצת המצות באמצעות הנבואה כמו שנתבאר בתורה: קום לך צרפתה אשר לצידון׳ לפי שהיה שם צרפת אחרת באמרו וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת אמר צרפתה אשר לצידון: הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך׳ ר״ל על ידי מופת כי לא היה לה דבר תכלכלהו בו כמו שנתבאר אחר זה ולפי שאמר לו הש״י שהיא תכלכלהו רצה אליהו לקחת המים והלחם מיד האלמנה:

אם יש

מעוג׳ כמו עגה: מלא כף׳ תירגם יונתן מלא פיסת ידא: בצפחת׳ בוטוו״לא בלע״ז כמו שנאמר בשאול צפחת המים אשר מראשותיו: ומתנו׳ משם ולהלן נמות ברעב: עוגה קטנה בראשונה׳ מלדם אגדה יש בבראשית רבה כותאמר לאה בגל: חלה בן האשה׳ כלי שיצטרך למפתח של תחיית המתים כדאיתא בשילהי אגדתא דחלק:

אם יש לי מעוג׳ כל דבר עוג בין פרוסה גדולה או קטנה: כי אם מלא כף קמח׳ שאינו עוג עליין׳ ומלא כף תרג׳ מלא פסת ידא: ומתנו׳ אחר שנאכלהו נמות כי אין לנו מה נאכל עוד: עשי כדברך׳ שתעשה אותו מלא כף ועשי לי ממנו עוגה קטנה לי יספיק הקמח לי ולך ולבנך ומה שאמר בראשונה כי רעב היה כי לא

ומתנו ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן: ותעשה ד׳ בקריאה וסי׳ ותעשה לך אלהים אחרים׳ ותלך ותעשה כדבר אליהו׳ ותעשה לך שם כהיום הזה׳ ותעשה אדם כדגי: ולך ד׳ קמץ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן י״א: פסוקי׳ אית בהון ויקרא ויאמר וסי׳ ויקרא אהרן ויאמר חג׳ ויקרא שמשון׳ ויצמא מאד ויקרא אל יי׳ ויאמר׳ ויקם וילך צרפתה׳ ותלך לקחת׳ הגם על האלמנה׳ ויתמודד על הילד׳ ויקרא אסא אל יי׳׳ ויחל יונה לבוא בעיר׳ גבריאל הבן להלז את המראה:

וַתֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־לִי מָעוֹג כִּי אִם־מְלֹא כַף־קֶמַח בַּכַּד וּמְעַט־שֶׁמֶן בַּצַּפָּחַת וְהִנְנִי מְקֹשֶׁשֶׁת שְׁנַיִם עֵצִים וּבָאתִי וַעֲשִׂיתִיהוּ לִי וְלִבְנִי וַאֲכַלְנֻהוּ וָמָתְנוּ: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵלִיָּהוּ אַל־תִּירְאִי בֹּאִי עֲשִׂי כִדְבָרֵךְ אַךְ עֲשִׂי־לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה בָרִאשֹׁנָה וְהוֹצֵאת לִי וְלָךְ וְלִבְנֵךְ תַּעֲשִׂי בָּאַחֲרֹנָה: כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תֶחְסָר עַד יוֹם תֵּתֶן־יְהוָה גֶּשֶׁם עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: טו וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשֶׂה כִּדְבַר אֵלִיָּהוּ וַתֹּאכַל הוּא־וָהִיא וּבֵיתָהּ יָמִים: כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסֵר כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד אֵלִיָּהוּ:

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלָה בֶּן־הָאִשָּׁה בַּעֲלַת הַבָּיִת וַיְהִי חָלְיוֹ חָזָק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא־נוֹתְרָה־בּוֹ נְשָׁמָה: וַתֹּאמֶר אֶל־אֵלִיָּהוּ מַה־לִּי וָלָךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּאתָ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת־עֲוֺנִי וּלְהָמִית אֶת־בְּנִי: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ תְּנִי־לִי אֶת־בְּנֵךְ וַיִּקָּחֵהוּ מֵחֵיקָהּ וַיַּעֲלֵהוּ אֶל־הָעֲלִיָּה אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב שָׁם וַיַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטָּתוֹ: כ וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהָי הֲגַם עַל־הָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־אֲנִי מִתְגּוֹרֵר עִמָּהּ הֲרֵעוֹתָ לְהָמִית אֶת־בְּנָהּ: וַיִּתְמֹדֵד עַל־הַיֶּלֶד שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהָי

וַאֲמַרַת קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהָךְ אִם אִית לִי מְדַעַם אֱלָהֵן מְלֵי פִּסַּת יְדָא קִמְחָא בְּמָנָא וּזְעֵיר מִשְׁחָא בִּצְלוֹחִיתָא וְהָא אֲנָא מְגַבְּבָא תְּרֵין אָעִין וְאֵיהֹךְ וְאַעְבְּדִנֵּיהּ לִי וְלִבְרִי וְנֵיכְלִנֵּיהּ וּנְמוּת: וַאֲמַר לַהּ אֵלִיָּהוּ לָא תִדְחֲלִין עוּלִי עֲבִידִי כְּפִתְגָּמַיְכִי בְּרַם עֲבִידִי לִי מִתַּמָּן חֲרָרָא זְעֵירָא בְּקַדְמֵיתָא וְתַפְּקִין לִי וְלִיךְ וְלִבְרִיךְ תַּעְבְּדִין בְּבַתְרֵיתָא: אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מָנָא דְקִמְחָא לָא יִגְמַר וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא יֶחְסַר עַד יוֹמָא דְיִתֵּן יְיָ מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא: וַאֲזַלַת וַעֲבַדַת כְּפִתְגָּמָא דְאֵלִיָּהוּ וַאֲכַלַת הִיא וְהוּא וֶאֱנָשׁ בֵּיתָהּ יוֹמִין: מָנָא דְקִמְחָא לָא גְמַר וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא חֲסַר כְּפִתְגָּמָא דַיְיָ דְמַלֵּיל בְּיַד דְאֵלִיָּהוּ: וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין אִתְמְרַע בַּר אִתְּתָא מָרַת בֵּיתָא וַהֲוָה מַרְעֵיהּ תַּקִּיף לַחֲדָא עַד דְלָא אִשְׁתְּאַרַת בֵּיהּ נִשְׁמְתָא: וַאֲמַרַת לְאֵלִיָּהוּ מָה לִי וָלָךְ נְבִיָּא דַיְיָ אֲתֵיתָא לְוָתִי לְאַדְכָּרָא יָת חוֹבַי וּלְמִקְטַל יָת בְּרִי: וַאֲמַר לַהּ הַבִי לִי יָת בְּרִיךְ וְנַסְבֵיהּ מֵחֵינַהּ וְאַסְּקֵיהּ לְעִלִּיתָא דְהוּא יָתֵיב תַּמָּן וְאַשְׁכְּבֵיהּ עַל עַרְסֵיהּ: וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהִי בְּרַם עַל אַרְמַלְתָּא דִי אֲנָא דָר עִמַּהּ לָא יִתְבְּאֵשׁ לַהּ וְלָא יְמוּת בְּרַהּ: וְאִתְמְקַק עַל רַבְיָא תְּלָת זִמְנִין וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהִי

לְהזכיר את עוני׳ על שלא באת אלי הייו שוקלין מעשי ומעשה עירי שהייתי רחויה לכם מסבאת לכאן לא נחשבתי לכלום ואין צדקתי ניכרת וכן בלשו הוא אומר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה אצל אברהם׳ שלא תהא זכותי נזכרת אצלו: ויתמודד׳ לשון מדה כשתטח עליו: ויהי

רלבג

אם יש לי מעוג׳ הוא מענין עגה ואמרה שאין לה שום דבר עוגה אך יש לה מעט קמח בכד ומעט שמן בצפחת: ואכלנוהו ומתנו׳ ר״ל שאחר זה ימותו כי אין לה מה לאכל מפני חוזק ה הרעב: אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה׳ הנה צוה לה אליהו זה כי מפני כלכלה אותו יביא הש״י הברכה בקמח ההוא ובשמן ואם תעשה לה ולבנה תחלה יכלה הקמח והשמן בו: ותאכל הוא והיא וביתה ימים׳ הקדים הוא תחלה כמו שאמר לה אליהו׳ וזכר שסנה אחת אכלו ממנו ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסר והנה היה זה המופת שנסתפק׳ האויר אשר בכד לקמח והאויר אשר בצפחת לשמן כמו הענין בההפך המטה לנחש: ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה׳ ר״ל שהשיגתו המות מפני החלי לתוקו: באת אלי׳ להזכיר את עוני ולהמית את בני׳ אמרה זה כי מפני היות אליהו נקי מן החטאים הנה בהיותו עמה יוכר עונה לפי שאינה צדקת כמוהו ואפשר שאמרה זה מפני שהאיש השלם ידקדק עמו הש״י מאד ויענישהו יותר על חטאו ממה שיענישו איש אחר כמו שזכרנו בדבר הנביא הזקן אשר בבית אל ולזה יתכן שאם לא היה שם אליהו יהיה הש״י מעלים עינו מחטאיה אך מפני היותו שם ידקדק הש״י בכל הנעשה בבית אשר הוא שם ויהיה זה סבה להגיע עליה העונש: מתגורר׳ מענין גר ר״ל דר: ויתמודד על הילד שלשה פעמים׳ ר״ל שנשתטח אצלו ועשה עצמו מדה לו בששם עיניו אצל עיניו ופיו אצל פיו וכפיו אל כפיו וכן בזה הדרך כמו שעשה אלישע בבן השונמית כאילו ירצה בזה שתבא הרוח מאברי הנביא אל אברי הילד: תשב

אכל באותו הדרך ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיסה חלה תחילה: לא תכלה׳ נכתב בה״א ונקודו כבעל אל״ף ועניננו לשון כליון וחסרון כבעלי הה״א: עד יום תתן יי׳׳ כתוב בנ״ון כמו לתתן שם ונקרא בלא נ״ון תת ושניהם נכונים וכבר כתבנו דעתינו בכתוב וקרי כי בגלות כשתבשו הנסחאו׳ והיו מוציאין בנסחא אחת כך ובנסחא א אחרת כך ולא עמדו על בירורם וכתבו האחת מבפנים והאחרת מבחוץ: ותאכל היא והוא׳ הכתוב הזכר בתחילה והנקבה באחרונה והקרי להפך ושניהם ענין אחד כי שניהם אכלו אבל מנהג הלשון הוא כשנזכר זכר ונקבה כאחד יפול הלשון על הקודם אם זכר ואם נקבה ו והראשון הוא העיקר לפי׳ נזכר בראשונה כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתב אסתר המלכה ומרדכי היהודי קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכן זה ותאכל היא והוא כי היא העיקר ואע״פ שעל ידי אליהו בא לה הנס׳ ובדר׳ הוא והיא כתי׳ בזכות אליהו אכלו: וביתה׳ בנה ואחרים בני ביתה אבל למעלה לא אמר אלא לי ולבני כי לא היה מספיק אלא לשניהם לבד והם קודמין לשאר בני ה הבית: וצפחת השמן לא חסר׳ לגזירת פעל בכרי כמו כי חפץ בבת יעקב ואמר חסר לשו׳ זכר כי טעמו אל השמן ולמעלה אמר לא תחסר לשו׳ נקבה טעמו על הצפחת והעניין אחד כמו ש שאמר למעלה שוא מנהג הלשו׳ ברוב להיות טעם הפעל אל הדבק וכמעט יהיה הפעל אל הנדבק כמו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו קשת גבורים חתים: עד אשר לא נותרה בו נשמה׳ יש מי שאומר שלא מת אבל ואבל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה כ נשימתו ולא היו מכירין ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידים עד שחשבה אמו כי מת הוא וכן הוא אומר בדניאל לא נותרה בי נשמה אבל אותו הוא על דרך הפלגה. והנכון כי מת מיתה גמורה כמו שסוברין בני העולם: להזכיר את עוני׳ כמדומה כי על ידך נזכר עוני שמא לא עבדתי לפניך כראוי ועל כן הזכיר לי האל עון שיש לי והעניש האל בבני שמת: הגם אל האלמנה׳ כלומר אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד היום עונש לישראל בעצירת הגשמים ואפי׳ על זאת האלמנה פקדת עונה להמית את בנה לא תחייהו בזכותי שאני מתגורר עמה ויונתן תרגם ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות ברה׳ וזה סיוע למה שכתבנו כי לא מת מיתה גמורה: מתגורר עמה׳ כמו עם לבן גרתי והוא מבנין התפעל: ויתמודד׳ מענין מדה מבנין התפעל כלו׳ שם עצמו במדת הילד כשנשתטח עליו כענ׳ שנ׳ באלישע וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו והענין הזה שתהיה תפלתו בכוונה יותר על הילד כשסוכב עליו ויתמודד עליו ועל הזה ויעתר יצחק ליי׳

לנכח אשתו כלו׳ שהיתה אשתו לנגדו בעת תפלתו כדי שיכוין תפילתו עליה כי עקר׳ היא ואפשר נ״כ כי עשה כן להכניס עליו ולחממו בחום הטבעי היוצא מפניו ומבשרו כי רוב פעמים הכניס נעשי׳ ע״י מעט תחבולה מדרך העולם: שלש פעמים׳ ולא הוצרך יותר כי בפעם השלישי נענה ובכל פעם מהשלשה פעמים היה קורא יי׳ אלהי השב נא נפש הילד הזה על קרבו וענין תשובת הנפש על קרבו תשובת נשימתו והרגשותיו שבטלו וכן ויאכל ותשב רוחו אליו והדומים לו׳ ועל

רלבג

תשב נא נפש הילד הזה על קרבו' לפי שהאברים הפנימיים כמו הלב והכבד והאצטומכא כראה כח הנפש יותר התפלא שתשוב הנפש שם וביחוד אל הלב כי משם תתפשט לכל הגוף: עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר יי' בפיך אמת' ידמה שחשבה אותו בדבר כד הקמח וצפחת השמן שמשמע זה אליהו מנביא אחר אך הוא לא נהיה נביא אך כאשר ראתה שהחיה את המת אז נתברר לה כי הוא בעצמו הוא איש אלהים ואמת הוא דבר יי'. בפיו: בשנה השלישית' ר"ל בשנה השלישית לעצירת הטל והמטר: ויחביאם חמשים איש במערה' ר"ל כי ליראתו שתמצאם איזבל חלקם לשני מחנות ולזה שם חמשים איש במערה אחת וחמשים במערה אחרת: חציר' עשב להאכיל הבהמות: ולא נכרית מהבהמה' רצה לומר שלא נכרית עצמנו מהבהמ' שלא תשאר ממנו לנו קנת: אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך' הנה אף על פי שלא יהיה אחאב מולך עליהם היה חוקר עמהם אם ברח שם אליהו גם היה משביע הגוי והממלכ' באלהיהם שיאמרו לו האמת כמו שנהוג שישביע האדם חברו במה שישאל ממנו שיגיד לו האמת אך לא מלך אחאב בכלל העולם כי היה רשע מאד ולא היה ראוי שייטיב לו הש"י זאת הטובה שלא תראה כי כששאל אליו בן הדד כספך וזהבך לי הוא שלח לו כדברך אדני המלך: ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע' הנה היה אליהו מורגל בכך כי כאשר היה במקום אחד היה רוח יי' נושאו אל מקום אח' כמו שזכרנו ולזה ירא עובדיה מזה: עד מתי

ודבר יי' ז' דסמיכי בקריאה וסימ' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ' ויקם דוד בבקר' ותאמר האשה אל אליהו' ויהי ימים רבים ודבר' כי מציון תצא תורה דישעיה' והכרו דמיכה' ויהי ישעיהו לא יצא: להראות ג' ומלאי' וסימ' נמסר בסדר כי תודיע ובשמואל חלק א' סימן א': האתה זה ד' בקריא' וסימ' האתה זה בני עשו

תְּשָׁב־נָא נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל־קִרְבּוֹ׃ וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל אֵלִיָּהוּ וַתָּשָׁב נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד עַל־קִרְבּוֹ וַיֶּחִי׃ וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וַיֹּרִדֵהוּ מִן־הָעֲלִיָּה הַבַּיְתָה וַיִּתְּנֵהוּ לְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ רְאִי חַי בְּנֵךְ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־אֵלִיָּהוּ עַתָּה זֶה יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אָתָּה וּדְבַר־יְהוָה בְּפִיךָ אֱמֶת׃

תְּתוּב כְּעַן נַפְשָׁא דְרַבְיָא הָדֵין לִמְעוֹהִי׃ וְקַבֵּל יְיָ צְלוֹתָא דְאֵלִיָּהוּ וְתָבַת נַפְשָׁא דְרַבְיָא לִמְעוֹהִי וַחֲיָא׃ וּנְסֵיב אֵלִיָּהוּ יַת רַבְיָא וְאַחֲתֵיהּ מִן עִלִּיתָא לְבֵיתָא וִיהָבֵיהּ לְאִמֵּיהּ וַאֲמַר לַהּ אֵלִיָּהוּ חֲזִי חַיָּא בְרִיךְ׃ וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְאֵלִיָּהוּ כְּעַן דֵּין יָדַעְנָא אֲרֵי נְבִיָּא דַיְיָ אַתְּ וּפִתְגָּמָא דַיְיָ בְּפוּמָךְ אִנּוּן קְשׁוֹט׃

א וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ ה וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה׃ וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ ו וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃ וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד־אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי׃ י חַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וְהָיָה אֲנִי אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה יִשָּׂאֲךָ עַל אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי׃

וַהֲוָה מִזְּמַן יוֹמִין סַגִּיאִין וּפִתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִם אֵלִיָּהוּ בְּשַׁתָּא תְלִיתָאָה לְמֵימַר אֱזֵיל אִתְחֲזֵי לְאַחְאָב וְאֶתֵּן מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ וַאֲזַל אֵלִיָּהוּ לְאִתְחֲזָאָה לְאַחְאָב וְכַפְנָא תַקִּיף בְּשׁוֹמְרוֹן׃ וּקְרָא אַחְאָב לְעוֹבַדְיָהוּ דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְעוֹבַדְיָה הֲוָה דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא׃ וַהֲוָה כַּד קְטַלַת אִיזֶבֶל יַת נְבִיַּיָּא דַיְיָ וּדְבַר עוֹבַדְיָה מְאָה גַּבְרִין נְבִיאִין וְאַטְמַרְנוּן חַמְשִׁין גַּבְרָא בִּמְעַרְתָּא וְסוֹבַרְנוּן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא׃ וַאֲמַר אַחְאָב לְעוֹבַדְיָה הַלֵּיךְ בְּאַרְעָא עַל כָּל מַבּוּעֵי מַיָּא וְעַל כָּל נַחֲלַיָּא מָאִים נִשְׁכַּח עִסְבָּא וּנְקַיֵּם סוּסָוָן וְכוּדְנָוָן וְלָא נִפְסוֹק מִבְּעִירָא׃ וּפַלִּיגוּ לְהוֹן יַת אַרְעָא לְמֶעְבַּר בַּהּ אַחְאָב אֲזַל בְּאוֹרְחָא חֲדָא בִּלְחוֹדוֹהִי וְעוֹבַדְיָהוּ אֲזַל בְּאוֹרְחָא חֲדָא בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וַהֲוָה עוֹבַדְיָה אָזֵיל בְּאָרְחָא וְהָא אֵלִיָּהוּ לִקְדָמוּתֵיהּ וְאִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי וַאֲמַר הַאַתְּ דֵּין רִבּוֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אֱזֵיל אֱמַר לְרִבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָּהוּ׃ וַאֲמַר מָה חֲבֵית אֲרֵי אַתְּ מָסַר יַת עַבְדָּךְ בִּידָא דְאַחְאָב לְמִקְטְלִי׃ קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהָךְ אִם אִית עַם וּמַלְכוּ דְּלָא שְׁלַח רִבּוֹנִי לְתַמָּן לְמִבְעָךְ וַאֲמָרוּ לָא הֲוָה כָא וּמוֹמֵי יַת מַלְכוּתָא וְיַת עַמָּא אֲרֵי לָא מַשְׁכַּח לָךְ׃ וּכְעַן אַתְּ אָמַר אֱזֵיל אֱמַר לְרִבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָּהוּ׃ וִיהֵי עַד דַּאֲנָא אָזֵיל מִלְּוָתָךְ וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ יִטְלְנָךְ לַאֲתַר דְּלָא אִדַּע וְאֵיתֵי לְחַוָּאָה לְאַחְאָב וְלָא יִשְׁכְּחִנָּךְ וְיִקְטְלִנַּנִי וְעַבְדָּךְ דָּחֵיל מִן קֳדָם יְיָ מִזְּעוּרִי׃

ויאמר' האתה זה עשה אל' ' אדני אליהו' עכר ישראל: ימצאכה חד מן כ' מלין כתיב כה בסוף תיבות' וסי' נמסר בסדר וארא: מנערי ג' חס' בליש' וסים' ואני התהלכתי לפניהם' ועבדך ירא את יי' אלוף נערי אתה:

רדק

ועל קרבו' כמו לקרבו וכן ותתפלל על יי' ואומר קרבו לפי שבלב תלוי חיות האדם והוא בקרב האדם נ"ת למעוהי: ודבר יי' בפיך אמת' פי' ועוד שדבר יי' בפיך אמת כלומ' עתה ידעתי כי איש האלהים אתה בהחיותך בני שהיה מת ועוד ידעתי זה בראותי כי דבר יי' בפיך אמת שאמרת כד הקמח לא תכלה וצפח' השמן לא תחסר וכן היה או פי' פי' כשאמר לה תני את בנך על מנת להחיותו אמר לה וכמו שאמר לה כן היה ומה שאמר לו עתה ידעתי כי על הקמח ועל השמן אמרה כי ברכת אלהים בזכות הנביא נזה הדבר הוא כמאמר על דרך ישלח יי' לך את הברכ' באסמיך אבל להחיות מת לא כמאמר: ויהי בשנה השלישית' לעצירת הגשמים: ואתנה מטר' כי מפני הרעב שבו רבי' בתשובה והטיבו דרכיהם ועוד שהיו ב בישראל ז' אלפי' אשר לא כרעו לבעל: ירא את יי' מאד' ועתה אומר היאך היה ירא את יי' מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי יי' ולהחיותם ואמרו רז"ל כי זה עובדיה החביא חמשים איש במערה אחת וחמשים איש במערה אחרת כמו שאמר למטה חמשים חמשים איש במערה: לחם ומים' כי המים היו יקרים בשני הרעב: ולא נכרית מן הבהמה' מן בהמה כתי' וקרי מהבהמה ואחד הוא ופי' לא נכרית עירנו מהבהמה: אם יש גוי וממלכה' סביב ארץ ישראל לא כדברי האומר שמלך בכיפה נהנה בארץ ישר' כלה לא מלך איך מלך בכל העולם והנה היו לו מלחמו' ומלך ארם לקח ערי' ממנו ושם לו חוצו' בשומרון ומה שאמ' והשביע את הגוי והממלכה דרך אהבה ובקש' לא בדרך יראה ושררה או השוחרי' הבאי' מכל גוי וממלכה לארץ ישראל היה משביע אותם אם ראו אותך בארצם: כי לא ימצאכה' טעמו דבק עם לבקשך כלומר בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקשך בארצות הגוים ויש לתמוה איך לא מצא אותו והוא היה בצרפת הסמוך לצידון שהיה בארץ ישראל אולי האלמנה הסתירה אותו ולא גלתה אותו לבני עירה או בני עירה הסתירוהו לשלוחי אחאב כשבאו לבקשו: ורוח יי' ישאך' היו חושבי' בשלא היו מוצאים אותו כי רוח יי' נשאו על אחד ההרים כמו שאמרו בני הנביאי' לאלישע פן נשאו רוח יי' וישליכהו באחד ההרים: ועבדך ירא את יי'' לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה: אוכלי

רשי

ויהי בהכרית איזבל' להגיד כא איך היה עובדיה ירא את יי': חמשים איש במערה' אחת וחמשים איש במערה אחרת: ולא נכרית מן בהמה' לא תכרת כל בהמתנו ממנו: להמיתני' כמו שמפרש ואומר' ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע כי לא ימצאכה שאין הנביא יכול למצוא אותך: שתי

יח

רלבג

עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים. הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחד ופעם אל רגלו השני וכן היו ישראל נוטים על שתי המחשבות פעם יאמינו כי יי' לבדו הוא האלהים ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים. והנה ענין הבעל היה לפי מה שאחשוב שהיו עושים צורה יורידו בה לפי מחשבתם כח המשרת העליון השליט על האומה ההיא ועל האקלים ההוא והיו נביאי הבעל עושים מינים מהפעלות יגיע בהם להם מין מה מהקסם תשפע להם ההודעה לפי מחשבתם את מהשליט ההוא אשר ילדו כחותיו בסבת הבעל אשר עמו לפי מחשבתם וככה היו נביאי האשר' חושבים שישפעו הכחות ההם באילן האשרה אשר כטעותם בעת מובדל והיו מגיעים להם מין מהקסם מאותן הפעלו' המגונות וכבר בארנו החסרון המגיע בהודעת הקסם בששי מספר מלחמות יי'. והנה ספר שנביאי האשרה היו אוכלי שלחן איזבל והנה לא באו שם כאשר קרא להם אחאב כי שמעו כי לבחון כח האשרה בקראו והם בעצמם ידעו כי שקר נסכם הבל ואין מועיל בם ונמלטה אותם איזבל שלא הוכרחו ללכת שם במצות המלך אך נביאי הבעל הוכרחו ללכת שם במצות המלך: ולא ענו העם אותו דבר. יתכן שכבר היו נבוכי' בזה לא היו יודעים לאי זה צד יפנו כי מפני מה שראו שנעצר הטל והמטר מהם בסבת הרעות שעשו ללכת אחרי אלהים אחרים היתה נוטה מחשבתם כי יי' הוא האלהים ולרוב הפתות נביאי הבעל והאשרה היתה מחשבתם נוטה כי הבעל הוא האלהים. ונדמה כי היה הבעל לפי אמונתם מאדים במזל טלה שהוא ביתו והוא מן ממזלות האש ולזה רצה לבחון זה במה שהם אומרים שהוא מיוחס אל הבעל והוא האש ומפני זה נתרצו בו העם ונביאי הבעל וממה שיורה שהם חשבו שיהיה הבעל מאדים התגודדם כמשפטם עד שפוך דם עליהם כי שפיכת הדם

רדק

אוכלי שלחן איזבל. על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון לפיכך לא הזכירה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליהו וזה הראיה שאמ' אליהו אני נותרתי נביא ליי' לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם: ויקבץ את הנביאים. ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים לא נקבצו אלא בהכרח אחאב כי ידעו כי שקר נסכם אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריחם ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי שלחנה לא רצתה שילכו שם: פסחים. כמו הפיסח שהוא פיסח בשתי רגליו כי מי שפיסח רגלו אחת נוטה על הרגל אחת אבל מי שהוא פיסח שתי רגליו אינו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם המחשבות אפי' אמ' לשון נקבות לפי שפי' סעיפים מחשבות שאין אתם יודעים לברור בדעתכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל ואע"ת והלא הם נוטי' אחרי הבעל ולא היו נוטים אחרי ה' האלהים נאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא יי' נטה לבבם אחרי יי' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטיב להם ומפני זה היו פוסחים על שתי הסעיפים ות"י עד אימת אתון פליגין לתרין פלגון הלא יי' הוא אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמא אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך. והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ומה שאמר ובדברך עשיתי כלומר אם תענני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותך שאני אומר אתה מקיים או אפשר שהאל אמ' לו אף על פי שהכתוב לא ספר וזהו שאמר ובדברך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפילה ויש לפרש כי הצריכו האל לתפלה אף על פי שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואף על פי כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל כי נביא אמת היה והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר האש היו אומרי' על ידי כשפים הוא עושה: ולא ענו העם אותו דבר. לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: אשר

והרגני ג' וסימ' ושמע שאול. והיה אני אלך מאתך. הנה אליהו והרגני: כל מלכים וישעיה על כל ועל כל במו אל כל ואל כל וסימ' אמר אל רחבעם בן. ויאמר אחאב אל עבדיהו ב' בו. וישמד זמרי את כל בית בעשא. ויגש אליהו. צדיקים אתם ממני: ויתנו ג' רפין בקריא' וסימ' ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם.

הלא־הגד לאדני את אשר־עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא מנביאי יהוה מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים: ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני: טו ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו: וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד־לו וילך אחאב לקראת אליהו: ויהי כראות אחאב את־אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל: ויאמר לא עכרתי את־ישראל כי אם־אתה ובית אביך בעזבכם את־מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים: ועתה שלח קבץ אלי את־כל־ישראל אל־הר הכרמל ואת־נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל: כ וישלח אחאב בכל־בני ישראל ויקבץ את־הנביאים אל־הר הכרמל: ויגש אליהו אל־כל־העם ויאמר עד־מתי אתם פסחים על־שתי הסעפים אם־יהוה האלהים לכו אחריו ואם־הבעל לכו אחריו ולא־ענו העם אתו דבר: ויאמר אליהו אל־העם אני נותרתי נביא ליהוה לבדי ונביאי הבעל ארבע־מאות וחמשים איש: ויתנו־לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו וישימו על־העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את־הפר האחד ונתתי על־העצים ואש לא אשים: וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם־יהוה והיה האלהים אשר־יענה באש הוא האלהים ויען כל־העם ויאמרו טוב הדבר:

ג' חסי' יוד · ל' · ג"ל בעניין נשמע שמואל · ב' כי כענן ואל ואראה פני אלהי' · כ' ר"פ בטע' תביר ל' · ל' · ל' · ל' · ג' בסיפ' · ל' · ל' · ל' · ל' דסמי' · ג' · ל' · ג' דסמי' ל' וקס · ל' · ג' ר"פ · ל' ואל' והיה אלהים · ל' פסו' אית ויען ויאמרו

הלא אתחוא לרבוני ית דעבדית כד קטלת איזבל ית נביא דיי ואטמרית מנביאיא דיי מאה גברין חמשין חמשין גבר במערתא וסוברתנון בלחמא ובמיא: וכען את אמר אזיל אמר לרבונך הא אליהו ויקטלנני: ואמר אליהו קים הוא יי צבאות די משמשנא קדמוהי ארי יומא דין אתחזי ליה: ואזל עובדיה לקדמות אחאב וחוי ליה ואזל אחאב לקדמות אליהו: והוה כד חזא אחאב ית אליהו ואמר אחאב ליה האת דין עכריה דישראל: ואמר לא עכרית ית ישראל אלהן את ובית אבוך בדשבקתון ית פקודיא דיי ואזלתון בתר בעליא: וכען שלח כנוש לותי ית כל ישראל לטור כרמלא וית נביי בעלא ארבע מאה וחמשין ונביי אשרתא ארבע מאה אכלי פתורא דאיזבל: ושלח אחאב בכל בני ישראל וכנש ית נביי שקרא לטור כרמלא: וקריב אליהו לות כל עמא ואמר עד אימתי אתון פליגין לתרין פלגון הלא יי אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמה אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך ולא אתיבו עמא יתיה פתגם: ואמר אליהו לעמא אנא אשתארית נביא קדם יי בלחודי ונביי בעלא ארבע מאה וחמשין גברא: ויתיהבון לנא תרין תורין ויבחרון להון תורא חד ויהדמוניה וישוון על אעיא ואשתא לא ישוון ואנא אעביד ית תורא חד ואתן על אעיא ואשתא לא אשוי: ותקרון בשום טעותכון ולא תתענון מן קדם דלית ביה צרוך ברם אנא אצלי בשמא דיי וישלח מימריה ויחות אשתא ארי יי הוא אלהים ואתיב כל עמא ואמרו תקין פתגמא:

ויתנו אתו לעשי המלאכה. פן הורעים ונאכלה ומים: וישימו ג' רפין וסימ' וישימו על העצים ואש לא. וישימו וישכילו. וישימו באלהים כסלם: וקראתם ג' ר"פ בקריא' וסימ' נמסר בסדר אמור:

רשי

שתי הסעיפים. שתי המחשבות שאיכם מבינים להכריע מי האלהים ואם הבעל האלהים לכו אחריו: ולא ענו העם אותו דבר. שלא היו יודעין להבחין: אשר

רדק

אשר נתן להם · פירוש נתן להם בדברו שאמר להם בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה או פירוש אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים ונתנם להם אחאב ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם אמ׳ לו הפר לאליהו אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו באבום אחד הוא עלה לחלק האל ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקדוש ברוך הוא מתקדש על זה שעמי כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתה יועצני איני זז ממקומי עד ש שתמסרני בידם הה״ד אשר נתן בידם: ויפסחו על המזבח אשר עשה · תרגם יונתן ואשטתו על אגור׳ דעבד ושטותו עשו עצמם כפסחים וכואבי׳ הולכים ושבים על המזבח ופירוש אשר עשה דרך כלל כמו אחד עשו כלומר אשר עשה ישראל: ויהתל בהם אליהו · בא לנגד כמשפטו והשאל דפים ועניכו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול: כי שיח וכי שיג · שיח ודברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירוש שיג פרשו כשג מן השג תשג ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו שפרשו נשא וכן שיג שפרשו כשג ועניינו או יש לו אויבי׳ ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתדפא אשתליף: וכי דרך לו · או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו: אולי ישן הוא · או שמא ישן הוא ואינו שומר אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול: ויקץ · ביו״ד אותן לבד ויו״ד השרש נעלמה: ויתגדדו · כמו לא תתגודדו ענין שריט׳ בבשר: כמשפטם · כן היה משפטם לעתים כדי להראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם או יהיה הגדילה ממשפטי העבודה: ויתנבאו · דברו דברי התולים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל ותרגומו ואשתטיאו: עד לעלות המנחה · עד שעת קרבן מנחת הערב: ואין קשב · שאם היה להם מקשיב היה עונה אותם קשב כמו והקשיב קשב רב קשב: וירפא · דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם וכן ויואב יחיה את שאר העיר: את מזבח יי׳ ההרוס · אמר כי מזבח היה שם מקדם שבנה לשם יי׳ · ואמרו בדרש כי זה המזבח בנה אותו שאול והוא מה שאמר והנה מציב לו יד וזהו זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שבנו לשם יי׳ בשעת היתר הבמות ועתה משעת שעשה ירבעם העגלים מנע מהקריב במקום אחר אלא או בבית אל או בדן והרסו המזבחות כמו שאמר אליהו את מזבחותיך הרסו ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות לצורך שעה ויש מפרשים וירפא את מזבח יי׳ ההרוס כי בנם שנעשה על ידו שבו בני ישראל בתשובה וזבחו זבחים במזבח יי׳ שהיה הרוס ונמנע מהם:

כשספר

רשי

אשר נתן להם · שהיה נשמט מהם שלא יקרב לע״ז ובריח לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשבילם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה · תירגם יונתן ואשטתו היו מרקדין כשוטטין על מזבחותם: ויפסחו · כמו ויפסעו: כי אלהים הוא · אלוה אתון אמרין דאלה הוא: כי שיח לו וכי שיג לו · שמא יש לו דברים יועצין עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו במלחמה או דרך לו לבית הכסא: ויתגודדו · זה לשון שריטה בכלי וכך כה היו נימוסיהן: ויתנבאו · ואישתטיאו: וירפא את מזבח יי׳ ההרוס · בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח יי׳ עולה על לבם ושגור בפיהם שהיה הרוס ונפגל ובטל שמו והזכרתו מפי כל עדת השבטים. כך שמעתי פשוטו ומדרשו שמעתי שאול בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן הוא אומר ויבן שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשו לשם שמי׳ ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס: אשר

ראשנה י׳ וסימ׳ וישם את השפחות · ויהי בלדתה ויתן יד · והקריב את אשר לחטאת · כל הפקודים למחנה יהודה · ויהי לבני אהרן · בחרו לכם הפר האחד · ושלמתי ראשונה משנה · ומדתי פעלתם · במעל הזה ראשנה · והקרוב אליו כרשנא · במעל · ומלך · ושלמתי · ראשונה כתיב מל בו״ו ואל״ף · ויהי לבני אהרן

כה וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃ וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ ל וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃

ל׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ · יג פסו׳ ואין ואין ל׳ · יב · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ רפי וחס · ל׳ · ל׳ קד חס׳ וחד מל׳ סופה מל׳ · זך · ל׳ · ל׳

וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיֵּי בַעֲלָא בְּחַרוּ לְכוֹן תּוֹרָא חַד וַעֲבִדוּ קַדְמֵיתָא אֲרֵי אַתּוּן סַגִּיאִין וּקְרוֹ בְּשׁוּם טַעֲוָתְכוֹן וְאֶשָּׁתָא לָא תְשַׁוּוּן׃ וּנְסִיבוּ יַת תּוֹרָא דִיהַב לְהוֹן וַעֲבַדוּ וּקְרוֹ בְּשׁוּם בַּעֲלָא מִצַּפְרָא וְעַד עִדָּן טִיהֲרָא לְמֵימַר בַּעֲלָא עֲנֵינָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּעָנֵי וְאִשְׁטַתוּ עַל אֱגוֹרָא דַּעֲבַד׃ וַהֲוָה בְּעִדָּן טִיהֲרָא וְחַיֵּיךְ בְּהוֹן אֵלִיָּהוּ וַאֲמַר קְרוֹ בְּקָל רַב אֲרֵי אַתּוּן אָמְרִין דַּחֲלָא הוּא דִּלְמָא שׁוּעֵי לֵיהּ אוֹ אִשְׁתְּדָפָא אִשְׁתְּדִיף אוֹ אוֹרַח הֲוָת לֵיהּ אוֹ דִּלְמָא דָּמוּךְ הוּא וְיִתְּעַר׃ וּקְרוֹ בְּקָל רַב וְאִתְהַמּוּ כְּנִימוּסֵיהוֹן בְּסַיְפִין וּבְרוּמְחִין עַד דְּאִשְׁתְּפִיךְ דְּמָא עֲלֵיהוֹן׃ וַהֲוָה כְּמֶעְבַּר טִיהֲרָא וְאִשְׁתַּטִּיאוּ עַד לְמִסַּק מִנְחֲתָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּעָנֵי וְלֵית דְּמַצִּית׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְכָל עַמָּא אִתְקְרִיבוּ לְוָתִי וּקְרִיבוּ כָּל עַמָּא לְוָתֵיהּ וּבְנָא יַת מַדְבְּחָא דַּיְיָ דַּהֲוָה מְפַגַּר׃

ראשנה כתיב ביו״ד בתר אל״ף · ושארא ראשנה ראשנה כתיב חס׳ ו״ו: מהבקר ג׳ וסימ׳ נמסר בסוף שמואל: בצהרים יב וסימ׳ כי אתי יאכלו האנשים · עד בא יוסף בצהרים · והיית ממשש · ויהי בצהרים ויהתל · כשלגו בצהרים · קומו ונעלה בצהרים · ויצאו בצהרי׳ ובן הדד שתה שכור · בחור שדד בצהרים · והבאתי השמש בצהרים · כי עזה עזובה תהיה · ובלילה ימששו בצהרים · איכה תרעה איכה תרביץ:

רלבג

הדס היא מהדברים המיוחסים למאדים ולזה אמר להם דרך התול שיקראו בקול גדול כי אלהים הוא מי שיוריד כחו על זה הבעל והוא המשרת העליון ולזה הוא רחוק מאד מכם ועוד סבה אחרת תסבב שלא ישמע אתכם והוא כי שיח וכי שיג לו והנה שיח פרשו כשח כמו שיח שרשו כפת והרצון בו שהעקר כחו כמו ונסחתם מעל פני האדמה כי הסמך והשין ישתתפו מאד בהוראות התיבה אשר הם בהם והנה עקירת כחו תהיה בהיותו בבית מלחמתו או בבית נופל או מה שידמה לזה · או ירצה בשיח עקירת התנועה והוא בהיותו עומד בין היושר והאחורות ושיג כן שרשו נסג בסמך והוא מענין נאחורות כי אז יחלש כחו להתנועע ביושר ולפי שיש בו אלו השנויים בתנועתו אולי ישן הוא עתה שאין לו כח וייקץ עם מה שתעירו כחו כשתקראו לו בקול גדול · או ירצה בו כי שיח לו והוא הדבור עם זולתו וזה שעל למבטים אשר יהיו ממנו למשרתים ואז יתערב כחו בכחם · וכי שיג לו והוא השגת משרת אחר בדרך שידבקו יחד ויתן האחד הכח לשני · וכי דרך לו ר״ל שיפרד מהמבט או מהדיבוק או מביתו או מבית כבודו או שליטותו או זולת זה ממה שידמה לו · אולי ישן הוא עתה שאין לו כח מפני היותו בבית נופל וייקץ אם תקראו בקול גדול ולזה האמין לו נביאי הבעל וקראו בקול גדול כי כן היה דרכם לאלו הסבות אשר זכר להם אליהו וזה היה בתכלית השגעון והסכלות · הנה זה הגיע שבאור המלות מאד בזה·

ואפשר שנאמר עוד שפרצון בזה הוא שאמר להם על צד ההתול קראו בקול גדול אחר שהוא אלהים לפי מחשבתכם ויש לו שיח ותפלה ר״ל שיקבל התפלה וכי שיג לו וכי דרך לו ר״ל שיש לו השגת דבר מבוקש ולו דרך יתנועע בו להשיגו ובהיות הענין כן אולי עתה ישן הוא ר״ל אחר שיש לו הפעלות התנועה שמא יש לו גם כן הפעלות השינה אחרי טרחו בתנועה וייקץ אם תקראו בקול גדול וזה אמר להם על צד הלעג · ואמנם הם קראו בקול להיות זה מנהגם כשיבקשו דבר מהבעל וכדי שתשלם הבחינה כתן להם הבחירה שיבחרו הפר האחד · והנה אחר שבחרוהו נתנו להם שינתחוהו וישימו על העצים ואש לא ישימו · וידמה שהיה היום ההוא יום מאדים ולזה רצה שיעשו זה בבקר כי בשעה הראשונה הוא מושל יותר ולזה המשיכו זה עד שעברה השעה השמינית כי אז תשוב הממשלה לו עד שהוא משתתף גם כן בממשלה באלו השעות · ואפשר שנאמר כי הבחינה לא היתה באש מפני היותו משפע הבעל כמו שהבחנו אבל רצה לבחון מי הוא האלהים בדברים היוצאים מהטבע כי זה מאת שלא יוכל זולתי השם ית׳ לבדו: ויפסחו על המזבח · ר״ל שהיו הולכים ושבים אצל המזבח אשר עשה אחאב בעת קראם הבעל ענכו: ויתגודדו · ר״ל חתכו בשרם בחרבות וברמחים עד שישפך הדם עליהם: ויתנבאו עד לעלות המנחה · ר״ל וידברו אלה הדברים ודומיהם: ואין קולו אין עונה ואין קשב · ר״ל שלא בא שום קול מהבעל ולא ענה אותם בזולת קול לעשות בקשתם ולא שמע ממנו דבר יתבאר שיש שם מקשיב לקולם: וירפא את מזבח יי׳ ההרוס · ר״ל שבזה הפעל העלה רפואה אל מזבח יי׳ ההרוס בישראל עד שלא היו זובחים לו ית׳ כי אם לע״ז או אפשר שהיה שם מזבח בנוי ליי׳ להיותו במת יחיד והרסו אותו בעבדם ע״ז ואז הרסו כל המזבחו׳ שהיו שם לש׳ כאמרו את מזבחותיך הרסו:

ויעש

וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ׃ וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־הָעֵצִים׃ וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם׃ וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְךָ עָשִׂיתִי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית׃ וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃

ל דפי יחד במספר · ג · ל · ל · ל · ל · ל · ל · ל · ל · ב״א פתח · ו · יתיר יוד · ז״א רפין · ל · ו · ל · ל · ל · ל · ל

וּנְסֵיב אֵלִיָּהוּ תַּרְתָּא עַסְרֵי אַבְנַיָּא לְמִנְיַן שִׁבְטֵי בְּנֵי יַעֲקֹב דִּי הֲוָה פִּתְגָּמָא דַּיְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ׃ וּבְנָא יַת אַבְנַיָּא מַדְבְּחָא בִּשְׁמָא דַּיְיָ וַעֲבַד מְזִיקְתָּא כְּבֵית סָאתָן זַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא׃ וְסַדַּר יַת אָעַיָּא וְהַדֵּים יַת תּוֹרָא וְשַׁוִּי עַל אָעַיָּא׃ וַאֲמַר מְלוֹ אַרְבַּע כַּדִּין מַיָּא וַאֲרִיקוּ עַל עֲלָתָא וְעַל אָעַיָּא וַאֲמַר תְּנוֹ וּתְנוֹ וַאֲמַר תַּלִּיתוּ וְתַלִּיתוּ׃ וַאֲזַלוּ מַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא וְאַף יַת מְזִיקְתָּא מְלֵי מַיָּא׃ וַהֲוָה בְּמִסַּק מִנְחָתָא וּקְרֵיב אֵלִיָּהוּ נְבִיָּא וַאֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל יוֹמָא דֵין יִתְיְדַע אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִּשְׁכִנְתָּךְ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנָא עַבְדָּךְ וּבְפִתְגָּמָךְ עֲבָדִית יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ קַבֵּל צְלוֹתִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא קַבֵּל צְלוֹתִי יְיָ בְּמִטְרָא וְיִדְעוּן עַמָּא הָדֵין בְּמֶעְבְּדָךְ לְהוֹן נִסָּא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים וְאַתְּ בְּרַחֲמָתָךְ יַתְהוֹן מִשְׁתְּאֵיל לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ לְאַתָּבוּתְהוֹן לְדַחֲלְתָךְ וְאִנּוּן יְהַבוּ יַת לִבְּהוֹן פְּלִיג׃ וּנְפַלַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת יַת עֲלָתָא וְיַת אָעַיָּא וְיַת אַבְנַיָּא וְיַת עַפְרָא וְיַת מַיָּא דִּבְמְזִיקְתָּא לְחֵיכַת׃

ויבנה ג' וסימ' על פיו' נת:ו לו ארת' ויבנה את האבנים מזבח בשם יי', ויבנה ערים באשדוד דעוזיה דוד"ה' וא' ויבנה ערי יהודה: אברהם יצחק וישראל ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר כי תשא:

רשי

אשר היה דבר יי' אליו לאמר ישראל יהיה שמך, למה נאמר כאן לפי שביום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יצאו ממך עתידי' בניך להקהל כשאר הגוים ולבנו' מזבח ולהקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתירה בדבר בבראשית רבה: תעלה, פושא"ה בלע"ז: כבית סאתים, רחבו בית סאתים מאה על חמשי' כחצר המשכן: כדים מים, להגדיל את הנס: שלשו וישלשו, ויצקו, אלישע על ידיו ונעשו אצבעותיו כ כמעיינות ונתמלאת התעלה הוא שנאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק על ידי אליהו ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעש' הנס במים ע על ידיו: ובדבר' עשיתי, שהקרבתי בבמה בשע' איסור הבמות: ענני יי' ענני, ענני באש ענני במטר כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו ענני באש ענני שלא יאמרו לה מעשה כשפים הם: וידעו כי אתה יי', ואני עבדך וכשתשלחני לבשרם לעתיד לבא יאמינו בי כי אם היום תענני: ואתה הסיבות את לבם, נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין ל לבבם אליך ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסיבות את לבם וכן אמ' משה אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא יי' שלחני לדבר את התגר' והמכו' וכן אמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי: יי' הוא

רדק

כמספר שבטי בני יעקב', שתועיל זכות השבטי' בדבר הזה ויענהו השם בתפלתו או להראותם כי שנים עשר שבטי בני יעקב עליהם להיות מחוברים ודבקים ביי' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו עושים עתה כי שני השבטים היו מעלים עולה במזבח' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה לעיניהם המזבח משנים עשר אבנים וטעם אשר היה דבר יי' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כי בבית אל שבנה שם יעקב אבינו מזבח ליי' נאמר שם ישראל יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו כי ישראל הוא שם שררה כמו שאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשי' ובו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח ליי' נאמר לו שם שמך ישראל עשו הם עגל ובנו שם מזבח לבעל' ובדברי רבותינו ז"ל ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוי' ולבנות מזבח ולהקטיר קטורת עליו בשעת איסור הבמו' ואני מתירה בדבר: ויעש תעלה, עשה חפיר' סביב למזבח שילכו בה המים ורחב התעלה כשיעו' מקו' זריעת סאתים ושיעורו חמשי' אמה על חמשים אמה: מלאו ארבעה כדים מים, אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים וצוה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמ' להם שנו ושלשו ושלשה פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כטעם שנים עשר אבנים למספר שבטי בני ישראל ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה פעמי' כנגד האבו' שהם שלשה שהתפלל לאל ואמ' אלהי אברהם יצחק וישראל: ויצקו, צווי שלם ונמשך פ"א הפעל בטעם כמו משכו וקחו לכם צאן, ובדרש אלישע יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעינות ונתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו הה"ד אשר יצק מי' על ידי אליהו: וילכו המים סביב למזבח, המים ששפכו על העולה ועל העצים הלכו על המז בח סביב כי באמצע המזבח היו העצים והעולה: מלא מים, צוה אליהו למלאת מים או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד השנים עשר כדים: בעלות המנחה, בק"ית פירוש בשעת מנחת הערב: ובדבריך כתיב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם ובדבריך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנסים הם דברי כשפים או קסמים ואם תענני באש שירד מן השמים ידע כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך לא כנגלים שהם עובדים ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמרו אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמות ובדברך עשיתי בדבורך עשיתי: ענני יי' ענני, הכפל לחזק כמו שהוא בכל מקום שאין לו טעם אחר וכן אל אלהים יי' אל אלהים יי' וכן דרך כל מתפלל לשנות דבריו ולשלש כמו יי' שמעה יי' סלחה יי' הקשיבה והדומים להם ות"י קבל צלותי יי' באישתא קבל צלותי יי' במיטרא כלומר כלל בתפלתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום ורבותינו ז"ל אמרו ענני יי' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ועוד בדרש בדבריהם ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי: וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים, וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני: ואתה הסיבות את לבם אחורנית, פירש הגאון רב סעדיה לבם שהיה אחורנית תסב אותו אליך עתה אם תענני ויש מפרשים לבם אחורנית מאמונת הבעל וידעו כי שקר נסכם ויש לומר אם תענני ידעו כי אתה האלהים לבדך ואתה שלא הראית להם עד עתה מופת לבני שיכירו כי אתה אלהים ידמה שאתה הסיבות את לבם אחורנית, ונדרש אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר שאתה הסיבות את לבם אחורנית וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא יי' שלחני וכן אמר מיכה אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי ועוד דרשו אתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה ואין ראוי לסמוך על זה הפירו' כי הבחירה נתנה לבני האדם כמו שכתוב הנה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע האדם יבחר במה שירצה ורבותינו ז"ל אמרו גם כן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והחכם הגדול הר"מבם ז"ל פירש כשמשמעו מנעת מהם התשוב' לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק יי' את לב פרעה וכן כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם ויונתן תרגם וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא וגו' כבעמוד: לחכה, יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות: יי' הוא

רלבג

ויעש תעלה, היא חפירה ויעש אותה כבית סאתים זרע כמו שהיה הענין בחצר המשכן שהיה כמו בית סאתים זרע, והנה להפליג המופת רצה אליהו שירבו שם המים על העולה ועל העצים והנה עשה זה אליהו מעצמו לבטחו שהש"י יעשה המופת על ידו כמו שעשה מבן הצרפית כאמרו מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים או אולי צוהו הש"י על זה להסיר ישראל מהחטא הגדול אשר היו בו: ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה, ר"ל בשליחותך ובמצותך כי ידמה שצוהו על זה כמו שזכרנו ואע"פ שנניח שלא צוהו על זה הנה יתכן שיאמר כי בדברו עשה זה מפני שאמר לו שירא' אל אחאב ויתן מטר על פני האדמה והיה בלתי נכון שיתן מטר על פני האדמ' בעודם מחזיקי' ברשעתם כי אז יסור מעצירת המטר התועלת אשר בעבורו היה והוא כדי שישובו מדרכם הרעה אבל אם היה הענין כן יאמרו כי מקרה היה זה לא בסבת חטאם הנה מן ההכרח היה שיעשה תחלה מה שיהיה סבה להחזירם למוטב לפי מה שאפשר ואז יכירו כי עונותיהם הטו דבר עצירת הגשמים: וידעו העם הזה כי אתה יי' הוא האלהים, יכירו בזה כי אתה יי' הוא האלהים לבד ומה שנראה להם לפעמים שענם הבעל בבא בקשתם הנה זה לא היה מהבעל אבל אותן הפעלות באו מאתך וכאילו הסיבות את לבם אחורנית בהשפע אותן הפעלות מאתך כי הם חשבו שיהיו בסבת הבעל והמשל הנה היתה אמונתם כי בעבדם הבעל תתן הארץ יבולה הנה בתת הארץ יבולה שהיה מגיע מהש"י שתחזקו להאמין בבעל לחשבם כי מאתו נהיה זה: ויורידם

רדק

יי׳ הוא אלהים׳ הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו יי׳ הוא האלהים: וישחטם שם׳ צוה לשחטם כי יד כל העם היתה עמו כשראו זה המופת הגדול: עלה אכול ושתה׳ נראה כי היה מתענה לעצירת הגשמים ואמר לו שיאכל וישתה כי עתה ירד הגשם ופי׳ מה שאמר לו עלה ר״ל עלה על המרכבה כי הדרך מהר כרמל ליזרעאל ירידה היא לא עליה כמו שאמר אסור ורד וכן אמ׳ הכתו׳ בעמק יזרעאל בחיל יזרעאל נראה כי מקום עמק הוא אלא פי׳ עלה על המרכבה או פירושו שיעלה מן הנחל שהיו בו שם ששחטו שם נביאי השקר ואמר שיעלה מן הנחל וילך אל העמק אל האהל אשר נטו לו שם ושיאכל וישתה לא שילך עדיין יזרעאל: כי קול המון הגשם׳ ועדיין לא היה אלא פירושו כי עתה תשמע קול המון הגשם כי בטוח שיהו באל שיתן המטר כמו שאמר לו ואתנה מטר על פני האדמה ועוד כי הרג עובדי הבעל ובטול העם: ויעלה אחאב לאכול ולשתו׳ עלה על המרכבה ללכת יזרעאל לאכול ולשתות ובראותו כי עלה אליהו אל ראש הכרמל להתפלל המתין לו ולא הלך עד שיראה מה יהיה ולפירושנו האחר עלה מן הנחל אל האהל לאכול ולשתות ואליהו עלה לו משם אל ראש הכרמל: ויגהר ארצה׳ כתרגו׳ וגחין שהתנפל לפני יי׳ על המטר למהר לתתו בעוד אחאב שם: וישם פניו בין ברכיו׳ כתיב חסר יו״ד הרבים ומה שאמר וישם פניו בין ברכיו אחר שאמ׳ ויגהר ארצה מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואחר ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתחינתו עד שידע אם יש סימן מטר לפיכך אמ׳ לנערו הבט דרך ים בעוד שהיה הוא בתפילתו או פי׳ וישם פניו ויגהר ארצה כלומר שלא התפלל כפשוט ידים ורגלי׳ אלא שחה כלפי הארץ ושם פניו בין ברכיו והתפלל: עלה נא׳ אולי לא עלה נערו עמו אל ראש ההר לו אם עלה עמו היה בראש ההר מקום גבוה יותר מאותו מקום שהיה בו אליהו ואמר לו הבט דרך ים והוא כד המערב כתרגו׳ או פירו׳ ים ממש כי הר הכרמל קרוב לים ומן הים יעלו העננים לפי׳ אמר לו הבט דרך ים: שוב שבע פעמים׳ ז׳ פעמים אמר לו שוב כי לא היה רואה בכל פעם שום סימן עד השביעית: עלה אמור אל אחאב׳ אולי המקום שעלה בו אחאב לאכול ולשתות היה מקום גבוה בהר: אסור ורד׳ פי׳ אסור מרכב׳ ורד ללכת ליזרעאל מהר שלא יעצרכה הגשם כל כך יהיה הגשם גדול שלא תוכל ללכת בדרך: יעצרכ׳ בה״א כמו והיו לאות על ידכה כמו הככבת עמכה ולא יענוכה והדומים להם: ויהי עד כה ועד כה׳ בין כך ובין כך כלומר בעוד שהיה אוסר מרכבתו ויורד מן המקום אשר אכל שם ו״ת והוה עד דמזדרז נכחית: התקדרו עבים ורוח׳ חשכו מפני העבים והיה רוח והרוח סימן למטר ותרגו׳ איתחפיאו עננא ורוחא: ויד יי׳ היתה אל אליהו׳ כתרגומו ורוח גבורא מן קדם יי׳ הות עם אליהו וזריז חרציה כי כח וגבורה נוסף לו שהרי אחאב כבר רכב והוא הלך אחריו ברגלי והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל: וישנס׳ ויחגור ולמדו רבותינו ז״ל מזה ואמרו לעולם תבא אימת מלכות עליך שהרי אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב: באכה׳ כן דרך המקרא להודות היוקוס כמו באכה מגית באכה אשורה וכן כלם וכנוי הכ״ף כנגד יודע המקום: כה

רשי

יי׳ הוא האלהים׳ ולא הבעל האלהים: ויגהר ארצה׳ וגחין לארעא להתפלל על הגשמים: דרך ים׳ אם תראה ענן עולה מן הים: אסור ורד׳ אסור מרכבותיך ורד מהר הכרמל לשוב לביתך כן יתחק אותך הגשם בדרך: עד כה ועד כה׳ בתוך שהלך השליח ובתוך שאסר המרכבת והשמים התקדרו: ויד יי׳ ורוח גבורה מן קדם יי׳ נתלבש כח לרוץ לפני המרכב׳ ברגליו שלא ילך א׳ אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות: וישנס מתניו׳ כמו ויאזור אין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זירוז מלרז כגבור׳ כה

ימלט ג׳ וסימ׳ ויאמר אליהו להם תפשו את׳ ויבאו לעשות זבחים ועלות׳ היקח מגבור מלקות׳ גם שבי גבור יקח׳ וצדקיהו מלך יהודה׳ ראיתי את יי׳ נצב׳ אל ינוס הקל׳ והיה כל אשר יקרא׳ ובזה אלה

וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לָהֶם תִּפְשׂוּ ׀ אֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אִישׁ אַל־יִמָּלֵט מֵהֶם וַיִּתְפְּשׂוּם וַיּוֹרִדֵם אֵלִיָּהוּ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן וַיִּשְׁחָטֵם שָׁם׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְאַחְאָב עֲלֵה אֱכֹל וּשְׁתֵה כִּי־קוֹל הֲמוֹן הַגָּשֶׁם׃ וַיַּעֲלֶה אַחְאָב לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְאֵלִיָּהוּ עָלָה אֶל־רֹאשׁ הַכַּרְמֶל וַיִּגְהַר אַרְצָה וַיָּשֶׂם פָּנָיו בֵּין בִּרְכָּו׃ וַיֹּאמֶר אֶל־נַעֲרוֹ עֲלֵה־נָא הַבֵּט דֶּרֶךְ־יָם וַיַּעַל וַיַּבֵּט וַיֹּאמֶר אֵין מְאוּמָה וַיֹּאמֶר שֻׁב שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וַיְהִי בַּשְּׁבִעִית וַיֹּאמֶר הִנֵּה־עָב קְטַנָּה כְּכַף־אִישׁ עֹלָה מִיָּם וַיֹּאמֶר עֲלֵה אֱמֹר אֶל־אַחְאָב אֱסֹר וָרֵד וְלֹא יַעַצָרְכָה הַגָּשֶׁם׃ וַיְהִי ׀ עַד־כֹּה וְעַד־כֹּה וְהַשָּׁמַיִם הִתְקַדְּרוּ עָבִים וְרוּחַ וַיְהִי גֶּשֶׁם גָּדוֹל וַיִּרְכַּב אַחְאָב וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֶאלָה׃ וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃

יט

וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב׃

וַחֲזוֹ כָּל עַמָּא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ יְיָ הוּא אֱלֹהִים יְיָ הוּא אֱלֹהִים׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְהוֹן אֲחוּדוּ יַת נְבִיֵי בַעֲלָא גְבַר אַל יִשְׁתֵּיזֵיב מִנְּהוֹן וַאֲחַדוּנוּן וְאַחֲתִנּוּן אֵלִיָּהוּ לְנַחֲלָא דְקִישׁוֹן וְנַכְסִנּוּן תַּמָּן׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְאַחְאָב סַק אֱכוֹל וּשְׁתֵי אֲרֵי קָל אִתְרְגוֹשַׁת מִטְרָא׃ וּסְלֵיק אַחְאָב לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְאֵלִיָּהוּ סְלֵיק לְרֵישׁ טוּרָא דְכַרְמְלָא וּגְחֵין לְאַרְעָא וְשַׁוִּי אַפּוֹהִי בֵּין בִּרְכּוֹהִי׃ וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ סַק כְּעַן סְכִי לְאוֹרַח מַעַרְבָא וּסְלֵיק וּסְכָא וַאֲמַר לֵית מִדַּעַם וַאֲמַר תּוּב שְׁבַע זִמְנִין׃ וַהֲוָה בְּזִמְנָא שְׁבִיעֵיתָא וַאֲמַר הָא עֲנָנָא סָלֵיק זְעֵירָא כְּפַסַּת יַד גְּבַר סָלֵיק מִמַּעַרְבָא וַאֲמַר סַק אֱמַר לְאַחְאָב אַזְרֵיז וְחוּת וְלָא יְעַכְּבִנָּךְ מִטְרָא׃ וַהֲוָה עַד דְּמִזְדָּרַז וְנָחֵית וּשְׁמַיָּא אִתְחֲפִיאוּ עֲנָנָא וְרוּחָא וַהֲוָה מְטַר סַגִּי וּרְכֵיב אַחְאָב וַאֲזַל לְיִזְרְעֶאל׃ וְרוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת עִם אֵלִיָּהוּ וְזָרֵיז חַרְצֵיהּ וּרְהַט קֳדָם אַחְאָב עַד דְּאָתָא לְיִזְרְעֶאל׃ וְחַוֵּי אַחְאָב לְאִיזֶבֶל יַת כָּל דַּעֲבַד אֵלִיָּהוּ וְיַת כָּל דִּקְטַל יַת כָּל נְבִיֵי שִׁקְרָא בְּחַרְבָּא׃

להפר ברית׳ ומוצא אני מר ממות׳ בוטח בלבו הוא כסיל׳ עד שקרים לא ינקה׳ ובעת ההוא יעמד מיכאל: עד כה ועד כה חד מן י״ז פסוקין בקריאה אית בהון עד ועד וסימ׳ עד אנא ינאצוני העם הזה׳ ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה׳ וירד ימה אל גבול היפלטי׳ והערבה עד ים כנרת׳ ויהסם יי׳ לפני ישראל׳ ויהי עד כה והשמים׳ ואל תתנו דמי לו׳ עד יכונן ועד לא ישוב חרון אף יי׳ קדמא׳ לא ישוב חרון אף יי׳ עד תניינא׳ ונעו מים עד ים׳ ותכן כל מלאכת שלמה דו״ה׳ רק הכהנים היו למעט׳ ויקבלון מלכותא קדישי עליונין׳ אחריו החזיק בנוי בן הנדר׳ ואמר אלהם לא יפתחו שערי׳ כי גדול עד שמים חסדך:

יברכה הגשם׳ ר״ל אם תרצה שלא יעצרך הגשם פה לרבוץ אסור המרכבה תכף ורד ליזרעאל קודם בא הגשם: וירכב אחאב וילך יזרעאלה׳ ידמה שבעבור שבא אחאב ליזרעאל ירד גשם גדול קודם באו ליזרעאל: ויד יי׳ היתה אליהו׳ ר״ל שכבר בא אליו דבר יי׳ שיעשה זה ר״ל לשנס מתניו ולרוץ לפני אחאב עד שבא אחאב ליזרעאל והנה שנס מתניו הוא שחבר מתניו בדרך שיתכן לו לרוץ בזולת נזק באבריו הפנימיים מפני חוזק התנועה: את כל אשר עשה אליהו׳ הוא מה שעשה להוריד האש שאכלה העולה והעצים והאבנים והמים אשר בתעלה לחכה לבחון כי יי׳ הוא האלהים ומה שעשה מהבאת המטר: ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב׳ ידמה שהודיע לה שהוא צוה לתפשם כלם ולהורידם לנחל קישון ושחטם שם כאילו רצה שלא יטמא דמם את הארץ ולזה נשפך דמם אל הנחל שיוליכהו למקום רחוק: כה

רלבג

ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם׳ יתכן שצוה העם לשחוט אותם שם ואפשר שהוא בעצמו שחט אותם בקנאו לשם כמו שהרג שמואל את אגג בידו והרג פנחס זמרי וכזבי בידו בקנאתו לשם והנה היותר נאות: עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם׳ ר״ל שקודם השלימך לאכול ולשתות תשמע קול המון הגשם והנה אמר לו שיעלה לפי שהעיר ההיא הסמוכ׳ להר הכרמל היתה יותר גבוהה מהמקום שהיו בו אליהו וישראל והנה בטח אליהו בשם שיעשה זה או ידע זה בנבואה: ואליהו עלה אל ראש הכרמל׳ ידמה שכבר עלה שם כדי שיוכלו לראות משם עם עבים עולים מצד המערב או אולי היה אויר המקו׳ ההוא יותר זך ולזה יתכן שתהיה תפלתו יותר נשמעת מהמקום ההוא כי לנכות האויר יהיה המקום יותר מוכן אל שידבק בו השפע האלהי: ויגהר ארצה׳ ר״ל שכפף ראשו למטה בדרך ששם פניו בין ברכיו והיה מתפלל לשם עם זה ההכנע וההצטער כדי שתהיה תפלתו נשמעת יותר כי ימהר השם להביא המטר להשגחתו על הנביא שלא ישקוד בזה הצער: עלה נא הבט נא דרך ים׳ ידמה שלא עלה עמו נערו ויקרא לו שיעלה שם להביט דרך ים אם יראה דבר מורה כי לא היה מסכים אליהו להסיר עצמו מהמצב ההוא המצער בסימן שמשמע השם תפלתו ולזה לא היה אליהו בעצמו יכול להביט כי היה מתפלל אליהו תמיד בהיותו בזה המצב וכאשר היה מפלים ה׳ לנערו שיבט דרך ים אם יראה שום ענן והיה אומר לו אין שם דבר עד השביעית שאמר לו שכבר ראה עב קטנה ככף איש עולה מים והנה התפלל אליהו בכל זה לפי שלא היו ישראל ראויים מצד עצמם שיגיע להם השפע על דרך המופת ולולי רוב תפלת אליהו והצטערו בזה האופן לא היה מגיע להם מטר בזה הדרך אבל יבא להם כמנהג הטבע בהתמיד עצירת המטר עד שיגיע הש״י להם ואמנם רצה אליהו שיגיע להם המטר תכף כדי שיכירו כי היו מסבבים עצירת המטר ולזה בא המטר תכף ששבו אל יי׳

כה יעשון אלהים וכה יוסיפון׳ דרך שבועה כמו כה יעשה אלהים לי וכה יוסיף ואמר בלשון רבים כי דעתה אל האלהים שהיתה עובדת הבעל והאשרה ומן התימה מה שתרגם יונתן כדין יעבדון לאלתא דיי׳ ובנסחא טובה מצאתי כדין יעבדון לאלתאי וזה הוא האמת והנוסח שכתוב בהם לאלתא דיי׳ טעות סופר הוא: וירא ויקם׳ ראה עצמו בסכנה והלך ונמלט אל נפשו והמפרשים וירא כמו ויירא לא ידעתי למה ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק וגם יונתן תרגם וחזא וקם ואזל לשיזבא ית נפשיה: ויבא באר שבע אשר ליהודה׳ לא נאמר אשר ליהודה אלא בעבור באר שבע אשר נמצא בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב גם כן בנחלת בני יהודה׳ וכבר פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחל׳ בני יהוד׳ מנה אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון אלא אמ׳ אשר ליהודה כלומר יצא לו מתחת רשות אחאב ומארצו והלך לו אל ארץ יהודה מפחדו מאיזבל: והוא הלך במדבר׳ אפילו בארץ יהודה לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן הישוב והלך לו במדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו או יראה אליו דבר יי׳ מה יעשה: תחת רותם אחת׳ אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ונקבה אבל לשון זכר ירצה יותר ורותם מין נחלי ר רתמים כמו מן בקר בקרים והוא עץ שפל שנחלתו חמה מאד יש מפרשים שהוא שלועזין אותו זניסטא ויש אומרי׳ שהוא שלועזים ייניברי: ויאמר רב׳ כלומר רב לי עוד בעולם הזה אני בו בסכנה כל יום ויום ויונתן תרגם ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מיטרף כדין: כי לא טוב אנכי מאבתי׳ נראה כי ארכו ימיו יותר מימי אבותיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו: תחת רותם אחד׳ ובאומרו פעם שנית תחת רותם אחד ולא אמר תחת הרותם להודיע כי הרותם היה יחידי ולא מצא באותו המדבר מחסה אחר שישכב שם אלא אותו רותם לבדו ובדוחק היה יכול לחסות תחתיו: והנה זה מלאך׳ איננו אומר זה על הודעת המלאך אלא יבא על הזמנת העת כמו הנה וכן קול דודי הנה זה בא והיה מספיק באחד אלא יבאו שניהם למהירות הזמנת הענין כלומר תכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול: עוגת רצפים׳ עוגה אפויה בגחלים: ויאכל וישת׳ לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ולא ראינו שיאכל ושיהיה שם עוגה אחרת ולא מים אחרים: כי רב ממך הדרך׳ והוא לא היה יודע אנה ילך אלא שהיה הולך לתומו ארבעים יום וארבעים לילה עד הר חורב ונתישר לו הדרך שם כמו לארון שאמר וישרנה הפרות בדרך וגו׳ וכשהגיע שם עמד כי חשב כי שם יראה לו דבר יי׳ שבאותו ההר נגלה תחלה למשה ובו נגלה הכבוד וניתן תורה לישראל או היתה העמידה בלי כוונתו כמו שהיתה ההליכה שמה: בכח האכילה ההיא׳ לא היה זה כנס משה רבינו כי בו נאמר ארבעים יום וארבעי׳ לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא אמ׳ שעמד בכח האכילה ובאליהו אמר בכח האכילה כלומר שנשתהא המאכל באצטומכא ולא בטלה אותו הכח המקבלת ולא מסכה אותו כח המוסך וזון הגוף באותו מאכל ארבעי׳ יום וארבעים לילה: ויבא שם אל המערה׳ מערה היתה בהר סיני ועליה נאמר ושמתיך בנקרת הצור כמו שתרגם אנקלוס במערת טינרא: מה לך פה אליהו׳ טעם השאלה תחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן שאלת מה לך הים כי תנוס מפני התשובה אי הבל אחיך הרצחת וגם ירשת הראית כי נכנע אחאב ואף על פי שהוא יודע לב בני האדם וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה: קנא קנאתי ליי׳ הקנאה שקנאתי לשם יי׳ והרגתי נביאי הבעל המתעי׳ את ישראל על שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני׳ ובדרש בריתך שבטלו מהם ברית מילה אותה הקנאה גרמה לי לצאת ממקומי לברוח מפני איזבל ולבא פה: את מזבחותיך הרסו׳ כמו שאמר למעלה את מזבח יי׳ ההרוס: ואת נביאיך הרגו בחרב׳ כמו שאמר למעלה בהרוג איזבל את נביאי יי׳: ואותר אני לבדי׳ והלא נותרו המאה שהחביא עובדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאילו אינם: כא

יעשון ה׳ בקריא׳ וסי׳ והזהרת אתהם את החקים ואת התורו׳ ועלי זקן מאד׳ ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר׳ בן הדד דמלכים׳ הנה אפרים שרשם יבש: ו׳ מלין כתיב ת״ו ולא קרינן וסי׳ באותת ובאנו אליו באחרת

וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם׃ וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם׃ וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָת וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי־לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי׃ וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל׃ וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב׃ וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה שֵׁנִית וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ׃ וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב׃ וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃

וְשַׁלַחַת אִיזֶבֶל אִזְגַּדָּא לְוָת אֵלִיָּהוּ לְמֵימַר כְּדֵין יַעְבְּדוּן דַּחֲלָתָא וּכְדֵין יוֹסְפוּן אֱלָהִין כְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר אֲשַׁוֵּי יָת נַפְשָׁךְ כְּנַפְשָׁא דְחַד מִנְּהוֹן׃ וַחֲזָא וְקָם וַאֲזַל לְשֵׁיזָבָא נַפְשֵׁיהּ וַאֲתָא לִבְאֵר שֶׁבַע דִּי לְשִׁבְטָא יְהוּדָה וּשְׁבַק יָת עוּלֵימֵיהּ תַּמָּן׃ וְהוּא הֲלִיךְ בְּמַדְבְּרָא מַהֲלַךְ יוֹמָא וַאֲתָא וִיתֵב תְּחוֹת רִתְמָא חַד וּשְׁאֵל יָת נַפְשֵׁיהּ לִמְמָת וַאֲמַר סַגִּי לִי אַרְכָּא עַד אֵימָתַי אֲנָא מִטְּרַף כְּדֵין כְּעַן יְיָ סַב נַפְשִׁי אֲרֵי לָא טָב אֲנָא מֵאֲבָהָתָי׃ וּשְׁכִיב וּדְמוּךְ תְּחוֹת רִתְמָא חַד וְהָא דֵין מַלְאֲכָא קָרֵיב בֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ קוּם אֱכוֹל׃ וְאִסְתְּכִי וְהָא אִסָּרוֹהִי חֲרָרָא מְעַפְּפָא וּצְלוֹחִיתָא דְמַיָּא וַאֲכַל וּשְׁתִי וְתָב וּשְׁכִיב׃ וְתָב מַלְאֲכָא דַיְיָ תִּנְיָנוּת וּקְרֵיב בֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ קוּם אֱכוֹל אֲרֵי סַגִּי מִנָּךְ אוֹרְחָא׃ וְקָם וַאֲכַל וּשְׁתִי וַאֲזַל בְּחֵילָא דַאֲכִילְתָא הַהִיא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן עַד דַּאֲתָא לְטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ לְחוֹרֵב׃ וְעַל תַּמָּן לִמְעַרְתָּא וּבָת תַּמָּן וְהָא פִּתְגָּמָא דַיְיָ עִמֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ מַה לָּךְ כָּא אֵלִיָּהוּ׃ וַאֲמַר קַנָּאָה קַנֵּיתִי קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת אֲרֵי שְׁבַקוּ קְיָמָךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַדְבְּחָךְ פַּגַּרוּ וְיָת נְבִיָּךְ קְטַלוּ בְּחַרְבָּא וְאִשְׁתְּאֵרִית אֲנָא בִּלְחוֹדִי וּבְעוֹ יָת נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ׃

המקומות׳ אחרת תחת רתם אחת׳ המומתים ותקח יהושבע בת המלך׳ ארבעת ואתה בן אדם כה אמר יי׳ בשנת ויהי בשנת ההיא בראשית ממלכת צדקיהו׳ בשנת הדבר אשר היה אל ירמיהו׳ התפלשתי בנת אל תגילו:

רשי

כה יעשון אלהים׳ לא כמו שעשית לנביאי הבעל: רותם׳ ייניברא בלע״ז: ויאמ׳ רב׳ סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין: רצפים׳ פחמים וכן ובידו רצפה: אל המערה׳ היא נקרת צור שעמד בה משה: את מזבחותיך הרסו׳ בימ׳ יחיד הכנסו׳ לשם שמים שהרי מזבח בית הבחיר׳ בירושלם היה: ורוח

רלבג

כה יעשון אלהים׳ אמרה זה בלשון רבים לרבוי האלוהות אשר היו עובדים להם: וירא ויקם וילך אל נפשו׳ ר״ל שכאשר ראה הסכנה שהוא בה לא רצה לסמוך על הנס אבל קם תכף והלך למלט את נפשו: ויבא באר שבע אשר ליהודה׳ ר״ל שכבר היה למלך יהוד׳ ולזה בא שם להמלט מיד איזבל ואף על פי שבאה לנחלת בני שמעון ה הנה ידמה כי מפני היותו תוך ערי יהודה היו בני העיר ההיא תחת מלך יהודה או אולי במלחמות ש שנלחמו מלכי יהודה עם מלכי ישראל לקחו מלכי יהודה העיר ה האת: והוא הלך במדבר דרך יום׳ בחר ללכת במדבר כדי שלא יראהו איש שיוכל להגיד זה לאיזבל: וישב תחת רותם אחד׳ הוא עץ שפל בניס״טה בלע״ז: וישאל את נפשו למות׳ הנה מחוזק הרעב היה בוחר במות ולזה אמר כי רב לו במה שחיה ובקש מהש״י שיקח את נפשו וימיתהו כי לא טוב הוא מאבותיו שיזכה מפני זה לאורך הנפלא מן החיים: עוגת רצפים׳ ר״ל עוגה שנאפית ברצפו אש: וילך בכח האכילה ההיא׳ ר״ל בכח שקנה מהאכילה ההיא הלך ארבעים יום וארבעים לילה ואולם אמר שקנה הכח מהאכילה ההיא כי קודם האכילה היה חלוש מאד והיה קרוב מאד למות מפני הרעב׳ והנה בא בדרך המדבר עד הר חורב שנתנה בו התורה לישראל: ויבא שם אל המערה וילן שם׳ ידמה שכבר היתה מערה בהר חורב ולן שם אליהו: והנה דבר יי׳ אליו ויאמר׳ אחשוב כי בתחלה בא אליו דבר יי׳ על דרך הנבואה ושאל לו הש״י מה לך פה אליהו ואע״פ שכבר ידע זה הש״י על דרך אמרו לקין אי הבל אחיך והנה השיב אליהו כי הוא מקנא לש״י כי בני ישראל עזבו את ברית התורה והרסו מזבחות הש״י כי לא רצו לעבוד כי אם אלהים אחרים והרגו נביאי השם בחרב כי כבר הרגה אותם איזבל כמו שקדם ונשאר אליהו לבדו מן הנביאים הידועים לה ובקשה להרוג אותו וכאילו שאל מהש״י על זה שיקום נקמתו על אלו הרעות ששמו ישראל והנה קרה זה לאליהו מרוב כעסו על חטאת ישראל או אמר לו הש״י שיצא ויעמוד בהר לפני יי׳ ר״ל כי כשיראה לו כבוד יי׳ אז יצא מהמערה וידמה שכבר עשה זה השם ית׳ כדי שיבקש אליהו רחמים על ישראל לא שיתפלל להשחיתם על רוע מעלליהם כי היה רצון הש״י להאריך להם אפו כדי שישובו אליו ולזה הראה לו הדברים המשחיתים כמו הרוח הגדולה והחזקה שהיא מפרקת הרים ומשברת סלעים׳ ולא

רדק

צא ועמדת בהר׳ נראה כי פתח המערה היה בשיפוע ההר או בראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו צא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה: והנה יי׳ עבר׳ פי׳ כבוד יי׳ עבר לפניו כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויעבור יי׳ על פניו ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול לא ברוח יי׳ כלומר הכבוד ההווה לשעתו ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעים דרך ה הפלגה ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבוד לא היה עובר עדיין ואחר עבור הרוח היה רעש שרעש ההר ואמר לו הקול כי הכבוד איננו באש ואחר עבור האש עבר הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כשומעו קול דממה דקה: וילט פניו באדרתו׳ כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויסתר משה פניו ופי׳ ויצא ויעמד פתח המערה כשמעו קול דממה דקה צא ועמד בהר פתח המערה ו וכסה פניו כמו שאמר לו הדבר צא ועמדת בהר לפני השם ר״ל שיעבור הכבוד ומתוך אותו הקול דממה יצא אליו קול דבר שאמר לו מה לך פה אליהו ופירו׳ קול דממה דקה קול כמוך ו״ת הפסוק כן והא יי׳ מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם יי׳ וגו׳ כבעמוד ויש לשאול מה היה כל זה הענין ולא אמר לו מה יעשה עד שהביאו אל הר חורב והראה לו כל זה הכבוד׳ והנראה בעיני כי כל זה היה גמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל וקדש שם יי׳ בתוך בני ישר׳ והחזיר׳ למוטב עד שאמרו כלם יי׳ הוא האלהים יי׳ הוא ה האלהים והרג נביאי הבעל גמלו האל בצדקו והביאו אל מקום הכבוד עם פלא גדול שעשה עמו בדרך והראה לו כל הכבוד הזה וצריך להתבונן ברוח וברעש ובאש ובקול דממה דקה: וילט פניו׳ כסה פניו כמו לוטה בשמלה׳ פני הלוט הלוט: שוב לדרכך׳ אחר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגנו אותו ואמר לדרכך המדברה דמשק ומדבר דמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך המדבר דמשק למשוח חזאל מלך ארם והנה אליהו לא משח את חזאל ולא יהוא אמר לו הקב״ה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בני ישראל את בריתי אני מודיעך כי על ידי שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי ואתה תמשח חזאל למלך על ארם כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימנה אותו למלך והוא יעשה רעה על ישראל וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו וכן משחו אלישע ע״י אחד הנביאים אם כן למה צוה לו שילך מדברה דמשק כיון שלא משח הוא חזאל יתכן לפר׳ כי כיון שהלך מדברה דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל ויהוא והוא מצאו ראשון הבין כי ע״י אלישע יהיו נמשחים ולא הקדימם האל בנבואה אלא על דרך הנקמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט וגו׳: מדברה דמשק׳ כפתחה הב״ית עפני הסמיכות וכן מדברה בית און: ומשחת את חזאל׳ לפי שמנוי המלוכה או הגדולה הוא ע״י משיחה ברוב כאמר למנוי אע״פ שאינו ע״י משיחה בלשון משיחה לפיכך אמר ומשחת את חזאל וכן אמר תמשח לנביא תחתיך׳ וכן אמ׳ על האבות אל תגעו במשיחי וכן למשיחו לכורש: תמשח לנביא תחתיך׳ כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שאמרת רב עתה יי׳ קח את נפשי צריך שתניח נביא תחתיך ותמנה אלישע בן שפט ותלמידו׳ ובדרש אי אפשי בנבואתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: ימית יהוא׳ שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו עובדים ע״ז: ימית

רשי

ורוח גדולה׳ משריית מלאכי רוחא: ויעש׳ משריית מלאכי זיעא: אש׳ משריית מלאכי אישא: קול דממה דקה׳ קל דמשבחין בחשאי׳ אבל בנביאי אומות העולם אומר דימוה וקול אשמע דממה היתה לשכח ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה לטיכטיסמ״כט בלע״ז ואין שומעין הקול ממש: וילט פניו׳ וכריך אפוהי וכן הוא אומר לוטה בשמלה: תמשח לנביא תחתיך׳ אי איפשי בנביאותך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: ימית

והנה יי׳ ד׳ בקריאה וסימ׳ צא ועמדת בהר לפני׳ ויעש השליש תניינא דפסו׳ נמסר בריש סדר ויצא: ברוח ג׳ קמצין וסימ׳ מפרק הרים׳ ותבנית כל אשר היה ברוח בדה׳ אין אדם שליט ברוח לכלוא: ויאמר יי׳ אליו

וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה: וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה: וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ: וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ:

טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם: וְאֵת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ: וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא

ל׳ דסמי׳ ג׳　ג׳ קמץ　ל׳ קטרת סמים ל׳　ל׳ חס וכעני׳　ז׳　ג׳ ג׳　ו׳ ר״פ　ל׳ פת׳ בית און וסי׳ דימשק סקרתא　ל׳ רפין　ה׳

וַאֲמַר פּוֹק וּתְקוּם בְּטוּרָא קֳדָם יְיָ וְהָא יְיָ מִתְגְּלֵי וְקֳדָמוֹהִי מַשִּׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא מְפָרְקִין טוּרַיָּא וּמְתַבְּרִין כֵּיפַיָּא קֳדָם יְיָ וְלָא בְמַשִּׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא שְׁכִנְתָּא דַיְיָ וּבָתַר מַשִּׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא מַשִּׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא וְלָא בְמַשִּׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא שְׁכִנְתָּא דַיְיָ: וּבָתַר מַשִּׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא אֶשָּׁתָא וְלָא בְמַשִּׁרְיַת מַלְאֲכֵי אֶשָּׁתָא שְׁכִנְתָּא דַיְיָ וּבָתַר מַשִּׁרְיַת מַלְאֲכֵי אֶשָּׁתָא קָל דִמְשַׁבְּחִין בַּחֲשַׁי: וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֵלִיָּהוּ וּכְרִיךְ אַפּוֹהִי בִּשְׁוֹשִׁיפֵהּ וּנְפַק וְקָם בִּתְרַע מְעַרְתָּא וְהָא עִמֵּיהּ קָלָא וַאֲמַר מָא לָךְ כָּא אֵלִיָּהוּ: וַאֲמַר קַנָּאָה קַנֵּיתִי קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת אֲרֵי שְׁבַקוּ קְיָמָךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַדְבְּחָךְ פַּגַּרוּ וְיָת נְבִיָּךְ קְטַלוּ בְחַרְבָּא וְאִשְׁתְּאָרִית אֲנָא בִלְחוֹדִי וּבְעוֹ יָת נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ:

וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ אֱזֵיל תּוּב לְאוֹרְחָךְ לְמַדְבְּרָא דְדַמֶּשֶׂק וּתְהָךְ וְתִמְשַׁח יָת חֲזָאֵל לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל אֲרָם: וְיָת יֵהוּא בַר נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְיָת אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט מִמֵּישַׁר מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְמֶהֱוֵי נְבִיָּא תְּחוֹתָךְ: וִיהֵי דְיִשְׁתֵּזֵיב מֵחַרְבָּא דַחֲזָאֵל יִקְטוֹל יֵהוּא

ו׳ ר״פ בקריא׳ וסי׳ מי שם פה לאדם או מי ישום׳ וזאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם׳ שמעתי תפלתך׳ לך שוב לדרכך מדברה׳ עבור בתוך העם׳ קרא שמו יזרעאל:

רלבג

ולא היה ברוח יי׳ כי אין מדרך הש״י שיביא הרעו׳ אם לא לתכלית שיגיע מהם טוב ולפי שכתבאר לש״י שלא יהיו מקבלים תוכחת לא רצה לעכסם עלא לו החטאים לפי מה ם שראוי אבל המתין להם אם ישובו מ מדרכם הרעה׳ והנה היה אחר הרוח רעש והוא מזיק כי הוא כלי להפכת הארצות׳ וזכר גם כן שלא ברעש יי׳ כמו שזכרנו ברוח׳ והנה אחר הרעש אש שהוא יותר מזיק׳ וזכר גם כן כי לא באש השם לסבה שזכרנו וכאילו באר בזה שאלו הרעות ש שיבאו להם בהדרגה אינם מכוונות מהש״י אך הסתיר פניו מהם ועזבם כמו מטרה ל לאלו הרעות הנכונות לבא עליהם והיה זה כן לפי שהרעות ה הבאות על צד הקנאת המוסר לא יועילו ל להם הלא תראה כי מפני עצירת הטל ו והמטר שלא שבים לא נכנעו מפני הש״י׳ והנה אחר האש קול דממה דקה׳ ר״ל קול כמוך מהש״י כאילו הוא מורכב מהקול והשתיקה והנה העיר בזה כי אחר נפלם באלו הרעות ולא ירגישו שעונותיהם הטו שיהיו משולחים ונעזבים למקרי הזמן הנה יבא להם מוסר מה מהש״י אך לא יהיה שלם באופן שהיה מביא הש״י המוסר לישראל במדבר בימי משה שהיה מגיע באופן שהיו מרגישים תכף כי בסבת העון היה אך יהיה בזה הענין כמו מורכב מהקול ומהשתיקה׳ וידמה כי מרוב כעס אליהו על רוב חטאת ישראל לא שם אל לבו להבין את דבר המראה הזאת ולזה השיב באופן שאמר בראשונה: ויהי כשמוע אליהו׳ ר״ל כשמוע אליהו קול הש״י הסתיר פניו מהביט אל האלהים ולזה כסה פנית באדרת שהיה לבוש בה ויצא מהמערה כמו שצוהו הש״י ועמד פתח המערה: ויאמר יי׳ אליו לך לדרכך מדברה דמשק׳ ר״ל שילך לדרכו אל מדבר דמשק ומשם ימשח חזאל למלך על ארם והרצון בזה היותו נבחר למלך על ארם ומשם ימשח יהוא בן נמשי למלך על ישר׳ ומשם ימשח אלישע בן שפט מאבל מחולה לנביא תחת אליהו אחר שאין רצון אליהו להיות לנביא ולמזהיר לישראל עד שבקר קץ בחייו מפני רוע מעשיהם ואמר לש״י שיקח את נפשו׳ ולפי שלא מצא שם בדרך כי אם אלישע בן שפט השליך אדרתו אליו לעשות לו סימן שיהיה נביא וילבש נבואת אליהו עם שלבישת האדרת היתה סימן לנביא ולזה אמר הכתוב ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש וידמה שהודיע אליהו לאלישע זאת הנבואה וצוהו שיודיע לחזאל שהוא יהיה מלך על ארם ושימשח יהוא בן נמשי למלך על ישראל ולזה היה כאילו ימשחם אליהו או יהיה הרצון בזה כי מפני רצון אליהו בעונש ישראל לפי מה שיורה מה שלימד עליהם חובה לפני הש״י הנה הוא סבת המשח חזאל למלך על ארם וממשח יהוא למלך על ישראל והמשח אלישע לנביא תחתיו ולזה אמר לו הש״י בכל אלו הדברים ומשחת כי הוא סבת המשחם כמו שזכרנו׳ והנה ימית יהוא רבים כי הוא השמיד כל בית אחאב והרג כל עובדי הבעל ונביאיו וכהניו והרג איזבל אשר עליה אמ׳ עליה אמ׳ שיהו קצת שו הדברים לש״י ומה שאמר כי הנמלט מחרב חזא״ל ימית יהוא אין הרצון בו שיקדים הרע שיעשה חזאל לישראל אל הרע שיעש׳ יהוא לישראל כי היה הענין בהפך זה כי בימי יהואחז בן יהוא היה הרע שעשה חזאל לישראל אך הרצון בו שמה שהיה נמלט מחרב חזאל אם היו חיים ימית יהוא כי ידמה שלא היה כח לחזאל בבית אחאב לו היה קיים כי אחאב ובניו הם היו מצליחים תמיד כנגד מלך ארם׳ וכן

ימית אלישע׳ לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים על ידי הדובים ביריחו: לך שוב׳ מאחר: כי מה עשיתי לך׳ שתלך אחרי: בשלם הבשר׳ בישל להם את הבשר כך פירשו דונש ומנחם וכן תירגמו יונתן בשני תיבות ואני אומר אין צריך לחלקו לשתי תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לשני השוורים את הבשר שלהם שהבשר אין בשות מסכים: ויתן לעם׳ מרוב שמחה עשה משתה: כי שלחתי אליך וגו׳ לי תתן׳ ידעתי כי תתנם לי אבל אחרת אני גוזר עליך: כל

ימית אלישע׳ כי בהוכיחו אותם לא היו שומעים אליו ולא היו שבים מדרכם הרעה האויבים יבואו עליהם והרגום וכאילו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושים כשהיה מזהיר להם ומוכיח משלא היה להם מזהיר או פי׳ ימית אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומואב בארץ: נשק לו׳ מלרע: והוא חורש׳ מצאו

ז׳ פסוקים והוא והוא בקריאה וסי׳ ויהי נער מבית לחם יהודה׳ והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני׳ וימצא את אלישע בן שפט והוא חורש׳ אותו תקדישו׳ והוא יבנה את היכל יי׳׳ אכלו זרים כחו׳ ואחר בא חצרון:

והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע: והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו: וילך משם וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו: (ב) ויעזב את הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך ויאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך: וישב מאחריו ויקח את צמד הבקר ויזבחהו ובכלי הבקר בשלם הבשר ויתן לעם ויאכלו ויקם וילך אחרי אליהו וישרתהו:

כ

(א) ובן הדד מלך ארם קבץ את כל חילו ושלשים ושנים מלך אתו וסוס ורכב ויעל ויצר על שמרון וילחם בה: וישלח מלאכים אל אחאב מלך ישראל העירה: ויאמר לו כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם: ויען מלך ישראל ויאמר כדברך אדני המלך לך אני וכל אשר לי: (ה) וישבו המלאכים ויאמרו כה אמר בן הדד לאמר כי שלחתי אליך לאמר כספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן:

ז׳ פסו׳ אית כהון והוא והוא

ט׳ ק׳ לשון קריאת ול׳ לשון עזרה

י״ב ס״פ

כ׳ הסיעני

ודישתזיב מחרבא דיהוא יקטול אלישע: ואשאר בישראל שבעא אלפין כל רכוביא דלא כרעו לבעלא וכל פומא דלא נשק ליה: ואזל מתמן ואשכח ית אלישע בר שפט והוא רדי כתרי עשר פדנין דתורא צמידין קדמוהי והוא בחד מתרי עסרא ועבר אליהו לותיה ורמא שושיפיה עלוהי: ושבק ית תוריא ורהט בתר אליהו ואמר אנשוק כען לאבא ולאמא ואהך בתרך ואמר ליה איזיל תוב ארי מה עבדית לך: ותב מבתרוהי ונסיב ית פדן תוריא והדמיה ובמני תוריא בשיל להון בסרא ויהב לעמא ואכלו וקם ואזל בתר אליהו ושמשיה: ובר הדד מלכא דארם כנש ית כל משריתיה ותלתין ותרין מלכין עמיה וסוסון ורתיכין וסליק וצר על שמרון ואגיח קרבא בה: ושלח אזגדין לות אחאב מלכא דישראל לקרתא: ואמר ליה כדנן אמר בר הדד כספך ודהבך דילי הוא ונשך ובנך שפירא דילי אנון: ואתיב מלכא דישראל ואמר כפתגמך רבוני מלכא דילך נפשי וכל דילי: ותבו אזגדיא ואמרו כדנן אמר בר הדד למימר ארי שלחית לותך למימר כספך ודהבך ונשך ובנך לי תתן:

ויאמר לו כה אמר בן הדד ר״פ הוא חד מן י״ב ויאמר דסבירין ויאמרו וסימ׳ נמסר בסדר מטות: הס י״ב ס״פ וסי׳ נמסר בסדר יתרו:

רלבג

ובן מה שאמ׳ והנמלט מחרב יהוא ימית א אלישע אין הרצון בו שיקדם הרע שעשה יהוא לישראל אל הרע שיתחדש להם בסבת אלישע כי הדבר היה בהפך והנה מה שהמית אלישע הוא ארבעים ושנים נערים שקללם ביי׳ וידמה שהרעב החזק אשר היה בשמרון היה ב בסבת אלישע ולזה אמר המלך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום׳ ואמר שבסבר יגיע זה הרע לשיעור שלא ישארו בישראל כי אם שבעת אלפים אשר והם אשר לא כרעו לבעל ולא נשקו לו׳ והנה אמר יהוא בן נמשי והוא אבי אביו כי כבר יקרא אבי האב אב כאמרו ותבא אל רעואל אביהן: והוא חורש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר׳ ר״ל שהיו שם שנים עשר חורשים היו לכל אחד מהם צמד בקר ואלישע היה חורש כי הוא היה אחד מהשנים העשר החורשים׳ ואמנם זכר זה להעיר כי אבי אלישע היה עשיר מאד ועם כל זה נפרד אלישע מבית אביו לשרת אליהו מפני חוזק אהבתו החכמה: ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו׳ ר״ל כי כאשר עבר אליהו סמוך לו ובהיותו קרוב אליו מאד השליך כנפי אדרתו עליו עד שכבר הסך אדרתו עליו מלי עברו והנה הרגיש תכף אלישע כי רצון אליהו היה אליו שיבא ויחסה תחת כנפיו ולזה עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו ואמ׳ לו שיעזבהו לנשק אביו ואמו ואחר ילך אחרי אליהו: ויאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך׳ ירצה לפי מה שאחשוב לך לנשק אביך ואמך ושוב אחרי כי זה הוא מה שעשיתי לך ר״ל שכבר עשיתי זה להעיר אותך שתבא לחסות תחת כנפי: ובכלי הבקר בשלם הבשר׳ ר״ל בשל להם הבשר וכאשר נתבשל נתן לעם אשר בשדה ואכלו ויקם והלך אחרי אליהו ושרתו כדי שילמד יותר מחכמתו ממה שילמדו שאר תלמידיו כי המשרת הוא תמיד עם הרב ורואה מנהגיו ושומע דבריו תמיד ולומד יותר ממה שילמד התלמיד שאינו משרת: לך אני וכל אשר לי׳ ר״ל שתחת ממשלתך אני לעבדך ולעשות לך מס: אם

שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשים עם הבקר וי״ב צמדים היו לפניו חורשים׳ וצמדים ר״ל בקר לפי שהשוורים בצמדים יחד בעת החרישה בקראם׳ צמד וצמדי׳ ות״י תרין עשר פדנין דתורא צמידין קדמוהי: והוא בשנים העשר׳ מן הי״ב צמדים הוא היה חורש באחד מהם וי״א עבדיו היו כל א׳ ואחד עם צמדו והוא מתורגם והוא רדי בחד מתרי עשר והספור הזה להורות כי מצאו בי״ב והיה אות כי יהיה ממונה על י״ב שבטי ישראל לנביא ולמזהיר: וישלך אדרתו אליו׳ כמו עליו וכת״י ורמא שושיפיה עלוהי ולא שעזבה אצלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו עשה לו סימן שילך אחריו ולא אמר לו בפי׳ כי ידע שיבין כי עוי׳ יהיה נביא וידע כי האל נתן בלב אלישע ללכת אחריו ולשרתו לפי׳ לא עשה אלא סימן ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לנסותו אם היה אומר בלב שלם ופי׳ מה עשיתי לך רוצה לומר אם השלכתי אדרתי עליך לפיכך אתה רץ אחרי: אשקה נא׳ במקצת הספרים הש״ין בקמץ חטף: וישב מאחריו׳ לנשק לאביו ולאמו אע״פ שלא ספר הכתוב ואחר כך שחט הבקר ועשה סעודה באותו השדה לחורשים ולעם אשר באו אחריו ללוותו וזהו שאמר ויתן לעם כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם אחד עשר החורשים אלא זהו פירושו כי הלך לקחת רשות מאביו ומאמו ובאו אחריו מאנשי עירו ללוותו כי הוא נפרד מהם: צמד הבקר׳ אחד מהשנים עשר: בשלם הבשר׳ בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו וכת״י בשיל להון ומרוב מהירותו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצים לבשל ובקע כלי הבקר והוא כלי המחרישה ובשל להם הבשר ומ״ם בשלם במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני כתת לי ואמר כמי העם ועדיין לא זכר העם וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד והמתו חיתו להם והדומים להם: לך אני וכל אשר לי׳ לא אמר על דעת שיקח אלא שיהא הכל תחת ממשלתו להטיל מס ועבודה עליהם והוא שלח לו אחר כן לי תתן כלומ׳ מה שאמרת ליהם על דעת כן אמרתי כי מעתה תתן אותם כי אם כעת מחר אשלח את עבדי וגו׳ וזה היה בין הדברים הראשונים והאחרונים ומפני זה מאן אחאב והזקנים בדברים האחרונים ומה שאמר ולא מנעתי ממנו פי׳ לא מנעתי אלא הודיתי לא שיהיו לו ולא שיקחם לפיכך אמרו לו הזקנים לא תשמע ולא תאבה׳ ובדרש כל מה שתבע בראשונה תבע בשניה חמדה הוא כסף וזהב נשים ובנים כלם חמדה הם אלא מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה ואיזו זו זו התורה הנחמדים מזהב ומפז רב כיון ששמע מלך ישראל כן אמר אין שלי הדבר הזה של זקנים הוא מיד ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמרו אליו לא תאבה ולא תשמע לו כיון ששמע מלך ישראל לעצת הזקנים מיד ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב ואמרו עוד לא תוכל לומר כי מחמד עיניך על ע״ז אמר שהרי כתוב ויאמרו אליו הזקנים וכל העם אל תשמע ואל תאבה והלא היו בהם כמה שלא עבדו לבעל שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו אלא ודאי מחמד עיניך זה ספר תורה ואמרו עוד מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים שנה מפני שכבד את התורה הכתובה בכ״ב אותיות ר״ל תיבות כי בפסוק ויאמר למלאכי בן הדד וגו׳ כ״ב תיבות ובן הדד חושב בתיבה אחת לפי שהוא שם אחד ויש נסחאות כתוב בהן מפני שכבד את התורה שנתנה בכ״ב אותיות: כי אם

כי אם כעת מחר אשלח את־עבדי אליך וחפשו את־ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל־מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו: ויקרא מלך־ישראל לכל־זקני הארץ ויאמר דעו־נא וראו כי רעה זה מבקש כי־שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מנעתי ממנו: ויאמרו אליו כל־הזקנים וכל־העם אל־תשמע ולוא תאבה: ויאמר למלאכי בן־הדד אמרו לאדני המלך כל אשר־שלחת אל־עבדך בראשנה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות וילכו המלאכים וישבהו דבר: וישלח אליו בן־הדד ויאמר כה־יעשון לי אלהים וכה יוספו אם־ישפק עפר שמרון לשעלים לכל־העם אשר ברגלי: ויען מלך־ישראל ויאמר דברו אל־יתהלל חגר כמפתח: ויהי כשמע את־הדבר הזה והוא שתה הוא והמלכים בסכות ויאמר אל־עבדיו שימו וישימו על־העיר: והנה נביא אחד נגש אל־אחאב מלך־ישראל ויאמר כה אמר יהוה הראית את כל־ההמון הגדול הזה הנני נתנו בידך היום וידעת כי־אני יהוה: ויאמר אחאב במי ויאמר כה־אמר יהוה בנערי שרי המדינות ויאמר מי־יאסר המלחמה ויאמר אתה: ויפקד את־נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים ואחריהם פקד את־כל־העם כל־בני ישראל שבעת אלפים:

אלהן כעדנא הדין מחר אשלח ית עבדי לותך ויבלשון ית ביתך וית בתי עבדך ויהי כל רגגא בעינך ישוון בידיהון ויסבון: וקרא מלכא דישראל לכל סבי ארעא ואמר דעו כען וחזו ארי בישתא דין בעי ארי שלח לי לנשי ולבני ולכספי ולדהבי ולא מנעית מני: ואמרו ליה כל סביא וכל עמא לא תשמע ולא תיבי: ואמר לאזגדי בר הדד אמרו לרבוני מלכא כל די שלחתא לעבדך בקדמיתא אעביד ופתגמא הדין לא אכול למעבד ואזלו איזגדיא ואתיבוהי פתגמא: ושלח ליה בר הדד ואמר כדין יעבדון לי דחלתא וכדין יוספון אם יספוק עפרא דשומרון למסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי: ואתיב מלכא דישראל ואמר אמרו ליה לא ישתבח דמזדרז ונחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מנה: והוה כד שמע ית פתגמא הדין והוא שתי הוא ומלכיא במטליא ואמר לעבדוהי אזדרזו וכמנו על קרתא: והא נביא חד קריב לות אחאב מלכא דישראל ואמר כדנן אמר יי החזיתא ית כל המונא סגיאה הדין הא אנא מסר ליה בידך יומא דין ותדע ארי אנא יי: ואמר אחאב במן ואמר כדנן אמר יי בעולמי רברבי מדינתא ואמר מן יתקים קרבא ואמר את: ומנא ית עולמי רברבי מדינתא והוו מאתן ותלתין ותרין ובתריהון מנא ית כל עמא כל בני ישראל שבעא אלפין:

רשי

כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו׳ והלא כל הראשונים דברי חמדה הם אלא מהו מחמד עיניך חמדה מתוך חמדה זה ספר תורה מכאמר בו הנחמדי׳ מזהב ומפז רב אמר אחאב בלבו דבר גדול זה מבקש אין זו שלי לבדי של זקני ישראל היא לפיכך ויקרא לכל זקני הארץ אעפ״ שהיו עובדים ע״ז היו מכבדין את התורה: אם יספוק עפר שומרון לשעלים וגו׳ למיסב בשעולי פרסת ריגלי עמא דעמי עפר שנדבק בפרסת רגלי׳: לשעלי׳ ׳ לשון מדרך כף רגל וכן במשעול הכרמים וכן מי מדד בשעלו מים שדרך בים סוף שנא׳ דרכת בים סוסיך: אם יספוק׳ אם יש דיי: דברו אל יתהלל חוגר כמפתח׳ אימרו ליה לא ישתבח דמיזדרז ונחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מנה אל יתהלל החוגר חרבו לרדת למלחמה שאינו יודע אם יכנח אם לאו: כמפתח׳ חגורת חרבו שעלה כבר מן המלחמה ונצח כך אין לאדוניכם להתהלל בדבר העתיד: שימו׳ כלי המצור על העיר: נביא אחד׳ הוא מיכיהו בן ימלא: בנערי שרי המדינות׳ הם בני התערובות שהיו כל השרים של שאר האומות נותנים בניהם תחת ידו ערבי׳ שלא ימרדו בו: מי יאסור המלחמה׳ יערוך לגוות אותה צא אתה תחלה וכה תמיתנו ועתה תריעו: שבעת אלפים׳ אומר אני הם שאמר עליהם כל הברכים אשר לא כרעו לבעל שבעת אלפים: בסוכות

ישפק ג׳ ב׳ כתי׳ ש״ן וחד כתי׳ ס״מ

רדק

כי אם כעת מחר׳ כתרגומו אלהין כעידנא הדין מחר: לא אוכל לעשות׳ שתחפש בתיכו ותקח כל המחמד והנשים והבנים הטובים אלא מה ששלחת בראשונה שיהיו לך ותחת ממשלתך הדבר ההוא אעשה ואשמע לך בדבר ההוא: כה יעשון׳ לשון שבועה: אם יספוק עפר שמרון לשעלים׳ כל כך העם רב אשר אתי כי כל עפר שמרון ידבק בפרסו׳ רגליהם ולא יספיק ועל הדרך הזה ת״י אם יספוק עפר׳ דשמרון למיסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי וים לפרש לשעלים ענין מי מדד בשעלו מים שהוא האגרוף ופירו׳ אם כל אחד מן העם אשר אתי יקח מלא אגרופו מן העפר אשר בשמרון לא יספיק: ויאמר דברו׳ אמרו לו זה המשל וכת״י אימרו ליה: אל יתהלל חוגר כמפתח׳ חוגר החרב להכנס למלחמה אין לו להתהלל כי אינו יודע מה יקרהו במלחמה כמפתח החרב שכבר יצא ונצח המלחמה הוא יוכל להתהלל: ויאמר שימו׳ פירו׳ שימו כלי מלחמה להלחם על העיר: וישימו על העיר׳ הכינו כלי מלחמה להלחם על העיר וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא כי בסכות היו שותין עדיין כשיצאו נערי שרי המדינו׳ בדב׳ הנביא וא״כ וישימו על העיר אינו אומר ששמו כן אלא שהכינו כלי המלחמה להלחם אל העיר וי״ת שימו אזדרזו ותרגם וישימו על העיר וכמנו על קרתא א״כ לדברין פירוש וישימו על העיר שמו מארב על העיר ושאר החיל היו עדיין בסכות כשיצאו נערי שרי המדינות: והנה נביא אחד׳ אמרו כי הוא מיכיהו בן ימלא: בנערי שרי המדינות׳ והנערים האלה היו גדולים אצלו כי כן מנהג המלכי׳ שיגדלו בחצריהן בני השרים הגדולים וי״א כי הם בני התערובו׳ שלוקח המלך בני השרי׳ עמו להיות לו ערבון שלא ימרדו בו השרים ומה שאמר בנערי שרי המדינות ר״ל לא תצטרך להביא חיל ופרשים מחוץ אלא באותם שעמך נערי שרי המדינות והחיל אשר אתך בעיר ואפשר שנאספו אל שמרון חיל מן הערים האחרות או היו משמרון השבעת אלפים ואפשר שאותם שבעת אלפים היו אותם אשר לא כרעו לבעל: מי יאסור המלחמה׳ כענין ויאסור את רכבו שהוא ענין טיקום הרכב כי ראש המלחמה יקרא אוסר לפי שהוא מתחיל והעם אחריו ולמה שאל אחאב מי יאסר ומי יאסור אלא הוא שהיה מלך אלא לפי שהיה עובד ע״ז והקב״ה עושה עם ישראל גם חשב אחאב שלא יעשה הקב״ה הנס אם יהיה שם הוא לפי שהוא עובד ע״ז לפיכך שאל מי יאסור המלחמה ויאמר אתה: סותה

רלבג

אם יספוק עפר שמרון לשעלים׳ ר״ל שלא יספיק עפר שמרון לכל העם אשר ברגליו אם יקח כל אחד מהם ממנו מלא שעלו והוא מלא אגרופו: ויאמר דברו אל יתהלל חוגר כמפתח׳ ר״ל שכבר אמר למלאכי בן הדד שיאמרו לאדוניהם שאין ראוי שיתהלל בנצוח המלחמ׳ מי שהוא חוגר החרב ללכת למלחמה ואף על פי שיש לו חיל רב כמו שראוי להתהלל מי שהוא מפתח החרב אחר שובו ממלחמה ונצח אויביו כי לא ידע החוגר מה יקרהו כי לפעמים ינצח החיל המעט החיל הרב: ויאמר אל עבדיו שימו׳ ר״ל החיל והמלחמה על העיר: בנערי שרי המדינות׳ ידמה שבני שרי המדינות היו נגלים עם המלך בשמרון והיו אצלו לערבון שלא ימרדו בו שריו: פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים׳ ר״ל שכבר פקד כל ישראל שהיו בשמרון וכבר היו שבעת אלפים ואלה לבדם יצאו להלחם עם חיל מלך ארם: אם

ולוא לה״ מלאים וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: יוספו ד׳ כ״כ חסרים יוד וסי׳ וכל ישראל ישמעו ויראון קדמא׳ וישלח אליו בן הדד׳ ועתה יוספו לחטא׳ אמרו בגוים לא יוספו לגור׳ הלין יוספו כתיב חס׳ יוד בתראה׳ בני עולה דשמואל׳ לדאבה עוד׳ יספו כתיב חסר ו״ו׳ ולא יוסיפו בני עולה דדברי הימים׳ כי ארך ימים ושנות חיים׳ יוסיפו כתיב מל׳ דמל׳ ושארא יספו כתיב: ישפק ג׳ ב׳ כתיב ש״ן וחד כתיב סמ״ך וסימ׳ אם ישפוק עפר שמרון׳ ישפוק עלימו כפימו׳ בינינו יספוק וירב אמריו לאל: והנה ה׳ ר״פ בסי׳ וסי׳ נמסר בריש סיפרא: ויאמר אחאב חד מן כ׳ פסוקים דאית בהון ד׳ פעמים ויאמר וסי׳ ויאמר יצחק אל אברהם׳ ודין:

שותה שכור׳ שותה ומשתכר כאדם בוטח שלא היה חושש לחיל שומרון: עזר אותו׳ שהיו עוזרים אותו: תפשום חיים׳ מה שאמר תפשום חיים תפשום אחר הוא לא שפכה מפני הכפל ר״ל בין יצאו למלחמה בין יצאו לשלום תפשום חיים כי היה בדעתו כי היו מתגברים עליהם האנשים אשר היה הוא שולח אליהם עד שאם ירצו לתפסם חיים שיוכלו כי לא יעלה בלב אנשי שמרון שיצאו להלחם עמם כיון שינעו אליהם מפחדם אליהם לפיכך אמר תפשום חיים וגבהות ובגודל לבב אמר: ואלה יצאו מן העיר׳ פי׳ אלה אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם כלומר החיל אשר נתמנו ללכת אחריה׳ הכו איש את אישו: ויכו איש אישו׳ מן האנשי׳ אשר יצאו משמרון כל איש מהם הכה איש הבא לנגדו מארם אם שלא מלך ארם אליהם לראות אם למלחמה יצאו אם לשלום יצאו וכיון שראו ארם כי הכו האנשים אשר שלחו אליהם וראו כי עצתם הופלה חשבו כי הגבורה והכח עמה׳ שלא פחדו מאנשיה׳ וינוסו כי פחד אלהים נפל עליהם: על סוס ופרשים׳ נמלט על סוס שהיה רוכב עליו ופרשים שהיו עמו גם כן נסו ולא אמר כמה פרשים אלא מיעוט פרשים שנים וי״ת על סוסי׳ ועמיה תרין רתיכין ונוסחא אחרת מצאתי על סוסין ועמיה תרין זוג פרשי׳: ויצא מלך ישראל׳ אחרי אשר יצאו נערי שרי המדינו׳ ומקצ׳ החיל אחריה׳ התחילו להכות בארם ראה מלך ישראל כי החלה התשועה יצא אחר כך כי עדיין היה לבו נקפו על שראה כי החלה התשוע׳ ונסו ארם יצא גם הוא ושאר החיל אשר נשארו בעיר ורדפו גם הם אחרי ארם: ויך את הסוס ואת הרכב׳ כי ארם שהיו רוכבי סוסים ורכב היו נסי׳ על הסוסים ועל הרכב והם באים אחריהם והיו מכים הסוסים ומפילים הרכב והרוכבי׳ נופלי׳ והיו מכים בהם כי לא הכה הסוס והרכב אלא בעבור הרוכבי׳ שהיו נסים ואלו היו משיגים אותם לא היו מכים הסוסים והרכב ות״י ומחא ית סוסוותא ומגיר ית רתיכיא: ויגש הנביא׳ הוא הנביא הנזכר למעלה ונביא אחד: לך התחזק כפשוטו ולא כן כרוב הצוי בפתח וכמוהו והתענג על יי׳ בפתח ופירוש התחזק שתכין עצמך למלחמ׳ כי עתיד הוא לעלו׳ עליך בסוף השנה או פירוש התחזק במעשים טובים ולעקור ע״ז שהרי ראית והכרת כי יי׳ הוא האלהים ושקר הסוס לתשועה שנתן כל ההמון הזה בידך: לתשובת השנה׳ כתרגומו לזמן סופא דשתא שתשוב השמש לנקוד׳ אשר החלה ממנה בראש השנ׳: אלהי הרים׳ כי אמרו זה הנצחון לא מגבורתם ומהמונם כי אנחנו היינו רבים מאד עליהם אם כן מכח אלהיהם היה להם זה אלהי הרים הוא והיה לו כח לעזרם במלחמה שנלחמנו אתם בהר: אם לא נחזק מהם׳ תראה אם לא נחזק מהם אם נלחם במישור: הסר המלכי׳׳ יאמרו זה בעבור שלא יתגאו החיל כשיראו מלכים ראשים עליהם ותשים הפחות במקומם כדי שיתחזקו יותר להלחם בחיל הנופל כדי שנהיה כמו שהיינו בתחילה במנין: ויעל אפיקה׳ ואפקה לבני יהודה הוא ואף על פי שנמצא אפק בנחלת בני אשר זה אפק היה לבני יהודה כי אשר ממלכו׳ אחאב היה ואף על פי שהיה לבני יהודה היאך עלו שם אלא לפי שהיה לפני העיר הזאת מישור גדול חנו שם וקראו להם לבני ישר׳ להלחם עמם שם ובני ישראל הלכו לקראתם: התפקדו וכלכלו׳ התפקדו החיל אשר יצאו במלחמה הראשונה: וכלכלו׳ כלומר היו כלם שלא נפקד מהם איש בזאת המלחמה וכמו שהיו אז כן יצאו עתה למלחמה הזאת וי״ת איתמניאו ואזדמנו: כשני חשיפי עזים׳ אמר בו התרגום כתרין גזרי עזין כלומר שני עדרים קטנים מן העזים: מלאו את הארץ׳ קל וראוי להדגש: ויאמר

בצהרים י״ב וסימ׳ נמסר לעיל בסיפר׳ סימ׳ י״ח: יצאו ח׳ קמצין וסימ׳ נמסר בספר יהושע סימן ב׳: תפשום ג׳ וסימ׳ ויאמר יהוא תפשום׳ ויאמר אם לשלום ב׳ בו: חזקו ג׳ רפין וסימ׳ ויהי כי חזקו ישראל׳ ועבדי מלך ארם אמרו׳ חזקו עלי דבריכם דסוף מלאכי: במישור מישור י׳ מלאים וסימ׳ ועבדי מלך אדם׳

יב ויצאו בצהרים ובן הדד שתה שכור בסכות הוא והמלכים שלשים ושנים מלך עזר אתו: יז ויצאו נערי שרי המדינות בראשנה וישלח בן הדד ויגידו לו לאמר אנשים יצאו משמרון: יח ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום: יט ואלה יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם: כ ויכו איש אישו וינסו ארם וירדפם ישראל וימלט בן הדד מלך ארם על סוס ופרשים: כא ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב והכה בארם מכה גדולה: כב ויגש הנביא אל מלך ישראל ויאמר לו לך התחזק ודע וראה את אשר תעשה כי לתשובת השנה מלך ארם עלה עליך:

כג ועבדי מלך ארם אמרו אליו אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם: כד ואת הדבר הזה עשה הסר המלכים איש ממקמו ושים פחות תחתיהם: כה ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך וסוס כסוס ורכב ברכב ונלחמה אותם במישור אם לא נחזק מהם וישמע לקלם ויעש כן:

כו ויהי לתשובת השנה ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל: כז ובני ישראל התפקדו וכלכלו וילכו לקראתם ויחנו בני ישראל נגדם כשני חשפי עזים וארם מלאו את הארץ:

ונפקו בטיהרא ובר הדד שתי רוי במטליא הוא ומלכיא תלתין ותרין מלכיא מסעדין ליה: ונפקו עולמי רברבי מדינתא בקדמיתא ושלח בר הדד וחויאו ליה למימר גברין נפקו משומרון: ואמר אם לשלמא נפקו אחודונון כד חיין ואם לקרבא נפקו כד היין אחודונון: ואלין נפקו מן קרתא עולמי רברבי מדינתא וחילא דבתריהון: וקטלו גבר גברוהי ואפכו אנש ארם ורדפונון ישראל ואשתזיב בר הדד מלכא דארם על סוסן ועמיה תרין זוג פרשין: ונפק מלכא דישראל ומחא ית סוסותא ומגיר ית רתיכיא ומחא באנש ארם מחא סגיאה: וקריב נביא לות מלכא דישראל ואמר ליה אזיל אתקף ודע וחזי ית דתעביד ארי לזמן סופא דשתא מלכא דארם סליק עלך:

ועבדי מלכא דארם אמרו ליה אלהא דשליט על טוריא אלההון על כן תקיפו מננא וברם נגיח עמהון במישרא אם לא נתקף מנהון: וית פתגמא הדין עביד אעדי מלכיא גבר מאתריה ומני שלטוניא חלופיהון: ואת תמני לך משרין כמשרין דאתקטלא מנך וסוסן כסוסן ורתיכין כרתיכין ונגיח עמהון במישרא אם לא נתקיף מנהון וקביל למימריהון ועבד כן:

והוה לזמן סופא דשתא ומנא בר הדד ית אנש ארם וסליק לאפק לאגחא קרבא עם ישראל: ובני ישראל אתמניאו ואזדמנו ואזלו לקדמותהון ושרו בני ישראל לקבלהון כתרין גזרי עזין ואנש ארם מליאו ית ארעא:

ושל אחריו ואתה תמנה לך חיל׳ ושפט בצדק דלים׳ והיה העקוב למישור׳ ואשים מחשך לפניהם׳ תורת אמת היתה בפיהו׳ רגלי עמדה במישור׳ הורני יי׳ דרכך׳ ויבן מגדלים במדבר׳ למדני לעשות רצונך: ושים ט׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר בשלח: ונלחמה ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בריש שופטים ובשמואל חלק א׳ סימן י״ז: התפקדו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר מדבר סיני: מלאו כל סיפרא בחירק וכל אוריתא דכוו׳ במ״ג קמצין וסימ׳ כי מלאו ימי׳ ומלאו בתי׳ ומלאו בתיך׳ וכל שאר קריאה דכוו׳ בס״ב מלאו בחירק תחת המ״ם וסימ׳ השלטים׳ ומלאו ידיו:

רשי

בסוכות׳ שעשה להם מפני החמה: לתשובת השנה׳ לזמן סופא דשתא: ושים פחות תחתיהם׳ מתוך שלא יהו ממשפחה רמה יתנו לב להתחזק כדי למצ׳ חן: אם לא נחזק מהם׳ ותראה אם לא נחזק מהם: וכלכלו׳ פרנסת צידת מלחמה הצטיידו הם כלי זיין וכל צורכי המלחמה: וכלכלו׳ נתכלכלו: כשני חשיפי עזים׳ קבוצי עזים ואין לו דמיון ומנחם חברו בלשון גילוי כמו מחשוף הלבן חשפי שובל ולשון גילוי נופל על עדרי עזים כמו שגלשו מהר הגלעד כשיורדין מן ההר מתגלה ההר: ויאמר

וינסו׳ ויכס ארם בספרים מדויקים וינסים

רלבג

אם לשלו׳ יצאו תפשום חיים׳ ר״ל שאחר שהיה שיצאו לשלום או למלחמ׳ יתפשום חיים ולא יהרגום: ויכו איש את אישו׳ ר״ל שכבר הכה כל אחד מהם האיש שבא אליו לתפשו: ויך את הסוס ואת הרכב׳ יתכן שהכה אותם להרוג הרוכבים: אלהי הרים אלהיהם׳ ידוע כי שמרון היה בנוי בהר כי שם בנה אותו עמרי: ויעל אפקה למלחמה על ישראל׳ אחשב שאפק היה לארם ולקחוה מיד במלחמה ולזה היו נמלטים שם בן הדד וחילו: ובני ישראל התפקדו וכלכלו׳ ר״ל שכבר התפקדו החיל הנלחם ראשונה עם מלך ארם במלחמה ונמצאו כלם לא נפקד איש ולפי שבארם הנביא ל להיות המלחמה על ידם לא שם אחאב עמהם איש אח׳ מישר׳: כשני חשיפי עזים׳ ר״ל כשני עדרים קטני׳ של עזים׳ והנה היו שני חלקים כי נערי שרי המדינות היו לעבר אחד והשבעת אלפים היו לעבר אחר: ויהי

מלאו פל׳ סיפר׳ חירק וכל אורי׳ דכ׳ במ״ג קמצין וכל שאר קרי׳ דכו׳ בש״ב

ויאמר אל מלך ישר׳ ׃ אמ׳ לו פעם אחר פעם לחזק בלבו כי מיי׳ התשועה וכן ויאמ׳ המלך ויאמ׳ לאסת׳ המלכ׳ ויאמר יצחק אל אברה אביו ויאמר אבי ׃ ובדרש אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך שניה אמר לו אם יפול בן הדד בידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת את איש חרמי׃

ויאמר אל מלך ישראל ויאמר וגו׳ ׃ אמר רבי יוחנן כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר צריך לדרוש אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך אמיר׳ שנייה אם יפול בן הדד בידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמ׳ לו יען אשר שלחת איש חרמי מידך וגו׳ ׃ ינחשו וימהרו ויחלטוה ממנו ׃ ינחשו לשון מנחש אמרו אין שנפלו דבר שלום בפיו אפילו שלא במתכוין סימן טוב הוא זה ו וימהרו להחזיק הדב׳ ׃ ויחלטוה ׃ לשון במיתות וכרתו הדבר מפיו שלא יחזו׳ בו והא של ויחלטוה מטה ל במסורת לשני התיבו׳ כאילו נכתב ויחלטוה ממנו אם ממנו יצא הדב׳ בכונ׳ הלב ׃ ויאמ׳ לו בן הדד הערי׳ אשר לקח אבי מאת אביך עמדי אשיב לך ׃ וחוצו׳ תשי׳ לך בדמשק ותהא מושל בה והיא ראש למלכותי כאשר שם אבי בשמרון עירך על כרחך וכל זה היה א׳ מירא׳ אמר לו אחאב ואני בברית הזאת א׳ אשלחך ׃ הכינ׳

ויאמר אליו ב׳ רפ׳ וסימ׳ איה שרה אשתך ׃ ואשה לא יהיה דוד ׃ והכה דוד את הארץ ׃ ויואב יחיה את שאר העיר דה״ה ׃ ויאמרו אליו עבדיו הנה נא שמענו ׃ יחיה ז׳ בקריא׳ וסימ׳ ואיש יחיה איש עגלת בקר ׃ כי לא יחיה רשע ׃ נשימה נא שקים במתנינו ׃ הוא את נפשו יחיה ׃ בברית ה׳ דגשי׳ בקריאה וסי׳ ואני בברית אשלחך ׃ ויעמד כל העם בברית ׃ וישמעו כל השרים וכל העם אשר ׃ התחזק יהוידע דה״ה ׃ ויבאו בברית לדרוש דה״ה ׃

וקריב נביא דיי ואמר לות מלכא דישראל ואמר ליה כדנן אמר יי חלף דאמרו אנש ארם אלהא דשליט על טוריא יי ולא אלהא דשליט על מישריא הוא ואמסר ית כל המונא רבא הדין בידך ותדעון ארי אנא יי ׃ ושרו אלין לקביל אלין שבעא יומין והוה ביומא שביעאה וקריבו עבדי קרבא ומחו בני ישראל ית אנש ארם מאה אלפין גבר רגלי ביומא חד ׃ ואפכו דאשתארו לאפק לקרתא ונפל שורא על עשרין ושבעה אלפין גברא דאשתארו ובר הדד ערק ועאל לקרתא תון בגו תון ׃ ואמרו ליה עבדוהי הא כען שמענא ארי מלכי בית ישראל ארי מלכי גמלי חסדא אנון נסיר כען סקין בחרצנא ואטונין ברישנא ונפוק לות מלכא דישראל מאים יקיים ית נפשך ׃ ואסרו שקין בחרציהון ואטונין ברישיהון ואתו לות מלכא דישראל ואמרו עבדך בר הדד אמר תתקיים כען נפשי ואמר העד כען קיים אחי הוא ׃ וגבריא נחישו ואוחיאו והתפוהא מניה ואמרו אחוך בר הדד ואמר עולו דברוהי ונפק לותיה בר הדד ואסקיה לרתיכא ׃ ואמר ליה קרויא דנסיב אבא מן אבוך אתיב ושוקין תתקין לך בדמשק כמא דשוי אבא בשומרון ואנא בקיים אשלחנך וגזר ליה קיים ושלחיה ׃ וגברא חד מבני תלמידי נביא אמר לחבריה בפתגמא דיי

ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר יהוה יען אשר אמרו ארם אלהי הרים יהוה ולא אלהי עמקים הוא ונתתי את כל ההמון הגדול הזה בידך וידעתם כי אני יהוה ׃ ויחנו אלה נכח אלה שבעת ימים ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה ויכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד ׃ וינסו הנותרים אפקה אל העיר ותפל החומה על עשרים ושבעה אלף איש הנותרים ובן הדד נס ויבא אל העיר חדר בחדר ׃ ויאמרו אליו עבדיו הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך ׃ ויחגרו שקים במתניהם וחבלים בראשיהם ויבאו אל מלך ישראל ויאמרו עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי ויאמר העודנו חי אחי הוא ׃ והאנשים ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו ויאמרו אחיך בן הדד ויאמר באו קחהו ויצא אליו בן הדד ויעלהו על המרכבה ׃ ויאמר אליו הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב וחצות תשים לך בדמשק כאשר שם אבי בשמרון ואני בברית אשלחך ויכרת לו ברית וישלחהו ׃ ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר יהוה

ג׳ מל׳ בסיפ׳ ׃ ב׳ רפ׳ אית סביר ׃ ב׳ קד׳ מ״ל וחד חס׳ אס׳ יך תהיה מ״ל ׃ ב׳ סרוחי ׃ ב׳ נפשי ותהללך ׃ ל׳ ׃ ל׳ ׃ ל׳ חס׳ ׃ ב׳ בתרי לי׳ ׃ ה׳ דגשים ׃ ב׳ סב בוה ׃ ה׳

יען אשר אמרו ׃ כלומר לא בצדקתך וביושר לבבך כי לא ע עזבת הבעלים בראותך התשועה הגדולה שעשה לך האל ועזבך ברעתך אלא להקדים שמו יעשה האל עמכם גם לפי שאמרו אלהי הרים הוא ולא אלהי עמקים ׃ וידעתם כי אני יי׳ ׃ כי אולי בתשועה הראשונה חשבתם כי מקרה היה עתה תוכלו לדעת כי מיי׳ היתה התשועה ׃ ותקרב המלחמה ׃ כתרגומו וקריבו עבדי קרבא ׃ וינסו הנותרים אפקה אל העיר ׃ כי מלך יהודה היה בשלום עם מלך ארם לפיכך היו נסים שם להמלט כי לא היו הורגים אותם כיון שהיה בשלום עמם לפיכך הוכרכו ישראל לנס גדול הזה וכשיותם במבוא העיר להכנס שם ולהמלט נפלה החומ׳ עליהם ומתו ובן הדד נס ובא אל העיר עם עבדיו הקרובים אליו והיה ראשון לאותן כ״ז אלף או אחרון לפיכ׳ לא מת עמהם והכל היה סבה מאת יי׳ ית׳ שמו ובעיר לא הרגוהו כמו שפירשתי לפי שהיו בשלום עמו אבל היה יכול לצאת מן העיר לפיכך אמרו לו עבדיו נצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך ׃ וחבלי׳ בראשנו ׃ אין בו יו״ד לפיכך הרי״ש בחולם כדרך היחיד כי הרבים הוא ב בקמץ הרי״ש ויש ספרים כתוב ביו״ד ואם כן הוא בא הרי״ש ב בחולם כמו בכל ראשיו קרחה וגם במסורת מצאתי מחלוקת ב במלה הזאת אם הוא מלא או חסר ׃ ויחלטו הממנו ׃ מלת הממנו דבק עם מלת וינחשו לא דבק עם מלת וינחשו לא עם מלת ופירושו כי האנשים היו מנחשים כשאמרו עבדך בן הדד אמרו אם ישמעו ממנו מענה טוב י יחשבוהו לסימן שיחייהו וכיון ש שאמרו לו הם עבדך והוא אומר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך ומה שאמר וימהרו ויחלטו ופירושם לשון מהירות לרוב מהירות שעד שלא גמר הדבר מפיו לומר אחי הוא הם אמרו אחיך וכן דרך ה הלשון לכפול המלים לחזק ה הענין כמו האכה אכה אבי האדרם אדרם בדרך בדרך אלך ודומי׳ להם נ״ת ותטפוהא מיניה כאילו הא׳ הממנו קשורה עם ו ויחלטו כאילו אמ׳ ויחלטוה ממנו ׃ באו קחוהו ׃ כתרגומו עולו דברוהו כלו׳ הכניסוהו לעיר והביאוהו אלי ׃ וחצות תשים לך בדמשק ׃ פירוש שוקים שיהיו מוכרי השוקים ממה שיקנו וימכרו בהם יהיה אמכס שלו וב״ת חצות שוקים ׃ כ״א קירוין ׃ ואני בברית אשלחך ׃ אמרי לו אחאב כיון שתעשה זה אני אשלחך בשלום בברית שאכרות לך מעתה ומה שאמר בברית עם בי״ת הידיעה כלומר בזאת הברית שתקיים לי מה שאמרת ׃ ואיש אחד מבני הנביאים ׃ כתרגומו מתלמידי נביא ואמרו כי זה הנביא היה מיכיהו ׃ הכינ׳

רלבג

ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה ׃ ר״ל שקרבו אנשי המלחמ׳ קצתם לקצת בדרך ש שנלחמו זה עם זה ׃ ובן הדד נס ויבא אל העיר חדר בחדר׳ ידמה שכבר עבר בן הדד קודם נפילת ה החומה ולזה נמלט וכבר היה ירא כי לא היה יכול לצאת מן ה העי׳ ולזה לקחו עבדיו והם בני עיר אפק עצה למלט את נפש בן הדד וזה כי הם חגרו שקים במתניהם כאבלים ו וקשרו חבלי׳ בראשיה׳ להעיר שהם שמים ע עצמם תחת ממשלת אחאב ׃ והאנשים ינחשו ׃ ר״ל שהיו מנחשי׳ בדבור וכאשר שמעו שאחאב קראו אחיו אז ידעו כי לא י יבטרך בן הדד להשי׳ נפשו עבד לאחאב ולז׳ מהרו והחליטו ה המאמר לדעת הממנו אמר אחאב שהוא אחיו כי אולי לא שמע אחאב דבריהם כשאמר להם אחי הוא ולזה מהרו לאמר אחיך בן הדד ואז ענה אחאב להם ואמ׳ באו וקחוהו ויצא אליו בן הדד מן העיר שהיה נחבא בה ויעלהו אחאב על המרכבה ויאמר הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך וחוצות תשים לך בדמשק לקחת שם מכס מהסוחרים הנכנסי׳ כאשר שם אבי בשמרון ואז השיב לו אחאב ואני בברית אשלחך מאחר שתעשה לי כן ויכרות לו ברית וישלחהו ׃ יען

האנשים ינחשו ר״פ וסי׳ ויאמר דקלקו ... לכחש ... כייצגנול׳

רש"י

הכיני נא · סימן זה רע על אחאב שאמ' לו הנביא על פי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה שאמר לו הנביא בדבר יי' הכני ולא הכהו כשם שנפרע מזה יפרע מאחאב: בדבר יי' · הקב"ה אמר שתכה אותי: ופצוע · מכת חבורה: ויתחפש באפר · שינה את מעפורתו שלא יכירוהו כל שיני בגדי' הוא לשון חיפוש:

באפר · תירגמו יונתן במעפורתא הוא סודר: והנה איש סר · ממן הדרך לבא אלי: ויבא אלי איש · שבוי מן המלחמה: אם הפקד יפקד · אם יברח לשון לא נפקד ממנו איש לשון חסרון: והוא איננו · ברח לו: אתה חרצ' · או נפש או ככר כסף: איש חרמי · איש מלחמתי לשון חירום ולשון חירום נפל במלחמה וכן על אלוס תדד ועל עם חרמי · ומדרש אגדה כמה מצודות וחרמים פרסתי לך עד שנפל בידך: סר וזעף · כסים ודוי לשון סרה ממנו: ויהי אחר הדברי' האלה · עוד אחרת לקרב מיתתו: מחיר זה · אל הכרם הזה:

רלבג

יען לא שמעת בקול יי' · ידוע שהעובר על דברי נביא חייב מיתה כבר כתב זה בתור': ויתחפש באפ' על עיניו · הנה אפר הוא צעיף והסתכ' בו בששמהו על עיניו כדי שלא יכירהו מלך ישראל: או ככר כסף תשקול · ר"ל אם תשמרהו כראוי: כן משפטך אתה חרצת · רוצה לומר אתה גזרת על עצמך להיות נפשך תחת נפשו: ויסר את האפר מעל עיניו · ואז הכירו מלך ישראל: איש חרמי · ר"ל איש לכלותיו בחרמי וגרסתי לתתו בידך כי לא היה לו מקום לנוס: על ביתו · ר"ל אל ביתו אשר הלך שם בעבור הנהגת ביתו כי מביתו יצא להלחם עם בן הדד: סר וזעף · סר הוא מענין הנטיה וסור מהמנהג והרצון שכבר התפעל מזה תכלית ההתפעלות והיה על זה הענין זעוף וכעוס מאד: ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו · ר"ל אם לא תחפוץ למכור כחלותיך אתן לך כרם אחר טוב ממנו ואם תתרצה למכרו אתן לך כסף מחירו:

רדק

הכיני נא · נכתב ביוד מקום למ"ד הפעל ומשל זה היה על אחאב שאמר לו הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך וכמו שהאיש הזה מאן להכותו כן אחאב לא רצה להכות את בן הדד ועבר על פי יי' הלא ראה כי הנותרי' שנסו אל אפקה הרגם האל כדי שלא יותר מהם אחד ולא השאיר בן הדד אלא לנסות בו אחאב והוא היה לו להבין כי לא רצה האל יתברך שיותר אחד מהם וחמל על בן הדד והחמלה על הרשעים אכזריות כי ידוע כי סופם לעשו' מלחמה וכן שאול שחמל על אגג חרה בו אף יי' וכמו שהאריה הכה איש שמאן להכות הנביא בדבר יי' כי כן היה דינו כמו שאמר העובר על דברי נביא מיתתו בידי שמי' שנ' אנכי אדרש מעמו ואם תאמ' היאך ידע האיש כי בשם יי' אמר והלא לא נתן לו אות כשמוחזק הנביא אין שואלי' ממנו אות וחייב אדם להאמין בו כן אחאב שמאן להכות מלך ארם נפל בידו והכהו כמו שאמר לו הנביא נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו: הכה ופצוע · הפצע הו' מכת דם · ובדרש אות' טיפת דם שיצאה מן הצדיק היתה כפרה לישראל שלא מתו מהם במלחמו' רמות גלעד שהרי אמר לו הנביא ועמך תח' עמו כי חייבי מיתה היו אלא שאותה טיפת דם היתה כפרה להם: ויתחפש באפר · השתנה באפר ששם על עיניו שלא יכירהו מלך ישראל ותרגומו וכריך במעפרת' עינוהי ונסחא אחר' וכריך במעפרא עלי אפוהי באפר אפר הוא צעיף והוא הפוך מן פארי המגבעות וב"ת באפר קמוצה מורה על הידיע' ואעפ"י שהנביא כבר עשה משל על דבר אחאב אמר למלך עוד דבר משל שישפוט הוא כ בעצמו המשפט: אם הפקד יפקד · כמו ולא נפקד ממנו איש ענין חסרון: עשה הנה והנה · כתרגו' מתפני לכא ולכא כלומר מתעסק כאן וכאן: אתה חרצת · אתה חתכת הדין בעצמך שקבלת שמירתו ונתחייבת לו: איש חרמי מיד · ר"ל מידך ופירו' חרמי הריגתי מן חרוב וחרם זובח לאלהים יחרם ר"ל שהי' חייב הרג וכן ת"י גבר' דחייב קטול או יהיה פי' חרמי מן יצודו חרמים ומצודים שעניים רשת ומכמרות וכן הו' בדרש כמה מצודי' וחרמי' פירשתי לו עד שנפל בידך: על ביתו · כמו אל ביתו · וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו אל ביתו ודברתי על הנביאי' אל הנביאים: סר וזעף · כמו מה זה רוחך סרה ענינו קרוב לזעף ותרגומו נסים ודוי ותרגום והנם זועפים והא אינון נסיסי' וסר פתח שלם כמנהג נחי העי"ן וכן הבירו השני: אשר ביזרעאל · הכרם שהיה לו ביזרעאל ולאחאב היה היכל ביזרעאל כמו שכתוב למטה: לגן ירק · הוא העשב שהוא מאכל האדם או עשבים שיש להם ריח טוב ומנהג לעשות מהם גן בחצר הבית או אחורי הבית: מחיר זה · מחיר כרם זה כלומר מה שוויו אם תרצה למוכר בכסף: מתתי · במחי' כסף או חליפין: ויסב

כא

סר · ב' פת' ובענין וכל סר דכו' פת' במ"ב קמץ וסי' אין מלך ואי' סר ונגיד וסר בדברי הימים ·

תשקול ו' מלאים ו' בליש' משקל וסימ' או ככר כסף תשקול · במשקול עשרים שקל · לו שקול ישקל כעסי · ואשקולה להם · אשקול על ידי עשי המלאכה · על גנזי המלך · (פדין תרין כתראין לית ספרי' דלא תפרי' להון) משפטיך ה' חס' בליש' בקריא' וסימ' כן משפטך אתה חרצת · והוציא כאור צדקך · ואל תצל מפי דבר אמת ·

הַכֵּינִי נָא וַיְמָאֵן הָאִישׁ לְהַכֹּתוֹ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה הִנְּךָ הוֹלֵךְ מֵאִתִּי וְהִכְּךָ הָאַרְיֵה וַיֵּלֶךְ מֵאֶצְלוֹ וַיִּמְצָאֵהוּ הָאַרְיֵה וַיַּכֵּהוּ׃ וַיִּמְצָא אִישׁ אַחֵר וַיֹּאמֶר הַכֵּינִי נָא וַיַּכֵּהוּ הָאִישׁ הַכֵּה וּפָצֹעַ׃ וַיֵּלֶךְ הַנָּבִיא וַיַּעֲמֹד לַמֶּלֶךְ עַל־הַדָּרֶךְ וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֲפֵר עַל־עֵינָיו׃ וַיְהִי הַמֶּלֶךְ עֹבֵר וְהוּא צָעַק אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ יָצָא בְקֶרֶב־הַמִּלְחָמָה וְהִנֵּה־אִישׁ סָר וַיָּבֵא אֵלַי אִישׁ וַיֹּאמֶר שְׁמֹר אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה אִם־הִפָּקֵד יִפָּקֵד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ אוֹ כִכַּר־כֶּסֶף תִּשְׁקוֹל׃ וַיְהִי עַבְדְּךָ עֹשֶׂה הֵנָּה וָהֵנָּה וְהוּא אֵינֶנּוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כֵּן מִשְׁפָּטְךָ אַתָּה חָרָצְתָּ׃ וַיְמַהֵר וַיָּסַר אֶת־הָאֲפֵר מֵעַל עֵינָיו וַיַּכֵּר אֹתוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כִּי מֵהַנְּבִאִים הוּא׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן שִׁלַּחְתָּ אֶת־אִישׁ־חֶרְמִי מִיָּד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ וְעַמְּךָ תַּחַת עַמּוֹ׃ וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹנָה׃

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כֶּרֶם הָיָה לְנָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֶאל אֵצֶל הֵיכַל אַחְאָב מֶלֶךְ שֹׁמְרוֹן׃ וַיְדַבֵּר אַחְאָב אֶל־נָבוֹת לֵאמֹר תְּנָה־לִּי אֶת־כַּרְמְךָ וִיהִי־לִי לְגַן־יָרָק כִּי הוּא קָרוֹב אֵצֶל בֵּיתִי וְאֶתְּנָה לְךָ תַּחְתָּיו כֶּרֶם טוֹב מִמֶּנּוּ אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ אֶתְּנָה־לְךָ כֶסֶף מְחִיר זֶה׃ וַיֹּאמֶר נָבוֹת אֶל־אַחְאָב חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה מִתִּתִּי אֶת־נַחֲלַת אֲבֹתַי לָךְ׃ וַיָּבֹא אַחְאָב אֶל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלָיו נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וַיֹּאמֶר לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־נַחֲלַת אֲבוֹתָי

מחיני כען ולא אבה גברא למחיה׃ ואמר ליה חלף דלא קבלתא למימרא דיי' הא את אזיל מלותי ויקטלנך אריא ואזל מלותיה ואשכחיה אריא וקטליה׃ ואשכח גברא אוחרנא ואמר מחני כען ומחהי גברא מחהי ופרעיה׃ ואזל נביא וקם למלכא על אורחא וכריך במעפרא עינוהי׃ והוה מלכא עבר והוא צוח קדם מלכא ואמר עבדך נפק בגו קרבא והא גברא זר ואיתי לי גברא ואמר טר ית גברא הדין אם משנא ישני ותהי נפשך חלף נפשיה או ככרא דכספא תתקול׃ והוה עד דעבדך מתפני לכא ולכא והא ליתוהי ואמר ליה מלכא דישראל את דנתא דינך ופסקת׃ ואוחי ואעדי ית מעפרא מעלוי עינוהי ואשתמודע יתיה מלכא דישראל ארי מתלמידי נבייא הוא׃ ואמר ליה כדנן אמר יי' חלף דשיזבתא ית גבר דחייב קטול מיד ותהי נפשך חלף נפשיה ועמך חלף עמיה׃ ואזל מלכא דישראל לביתיה נסיס ודוי ואתא לשמרון׃ והוה בתר פתגמיא האלין כרמא הוה לנבות יזרעאלא די ביזרעאלה בסטר היכלא דאחאב מלכא דשמרון׃ ומליל אחאב עם נבות למימר הב לי ית כרמך ויהי לי לגנת ירקא ארי הוא קריב לביתי ואתן לך חלופיה כרמא דטב מניה אם תקין בעינך אתן לך כספא דמוהי מה דשוי׃ ואמר נבות לאחאב חס לי מן קדם יי' מלמתן ית אחסנת אבהתי לך׃ ואתא אחאב לביתיה נסיס ודוי על פתגמא דמליל עמיה נבות יזרעאלה ואמר לא אתן לך ית אחסנת אבהתי

ושביב

קולי שמעה כחסדך · תחי נפשי ותהללך ׃ מתתי ג' בקריא' וסים' מתתי אתה לאיש אחר · מתתי לך את נחלת אבותי · מתתי את מדין ׃ אבותי ז' מלאים בליש' וסים' לא אתן לך את נחלת אבותי · אש' שתתו אבותי את גוזן · אשר השחיתו אבותי · מה עשיתי אני ואבותי · מי בכל אלהי הארצות · ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו · תושב ככל אבותי ׃

רדק

ויסב את פניו׳ הסב פניו אל הקיר: מה זה רוחך סרה׳ כמו סר וזעף שפירשנו ותרגומו נסים: כי אדבר׳ עתיד במקום עבר ורבים כמוהו או הוא בלשון הוה כלומר הייתי מדבר לו זה הדבר: תעשה מלוכה׳ כתרגומו תצלח במלכותא והוא לשון תמיהה: ותשלח הספרים׳ כתוב בה״א הידיעה וקרי בלא ה״א ומניהם נכונים: ואל החורים׳ השרים והסגנים כמו את חורי יהודה ואריבה את החורים ות״ת תורביניא: קראו צום׳ כמשמעו לשון תענית וכ״תי גזרו צומא ואמרה זה לפי שביום התענית מפשפשין במעשיהם ואם יש מעוות מתקנין אותו ואדוני אבי ז״ל פירש צום׳ קבוץ וכן ביום צום שפירמיהו מלשון רז״ל צומת הגידין שהוא מקו׳ קבוץ הגידין: ויעידהו׳ יעידו בו׳ יש לשאול כיון שהשרים והסגנים ידעו הדבר כי שקר היה למה היו צריכין לכל זה יהרגוהו במצות איזבל בלא עדות ובלא דבר התשובה כי זקני העיר והשרים היו מעטין נידם היה במעל עם איזבל כי אילו רצו הזקנים לגלות הדבר לעם לא היו מניחין להרגו בחנם כל שכן הקרובים שהיו לנבות בעיר ואילו רצתה איזבל להרגו בלא משפט לא היה כח בידה כי אף לגזול הכרם לא היה לה כח כי אחאב ואיזבל אף על פי שהיו רשעים היו לשמים ל לעכוד ע״ז אבל אם היו הורגין ונוזלין שלא במשפט היו ישראל מורדין בו כי לא היו מניחין מלך עליה׳ אם לא יעמיד ארץ במשפ׳ אבל לימנעו מע״ז לא היו יכולי׳ כי לא היו אלא שבעת אלפי׳ אשר לא כרעו לבעל ושאר ישר׳ היו רבי׳ מאד שהיה לבם באמונת הבעל שהיו מטעי׳ אותם כביאי הבעל לפיכ׳ בקשה איזבל עלילה שיהרג נבות במשפט כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ובטחה איזבל בזקני ישראל שיכסו עליה ו ויעלימו הדבר או ידעה בהם ש שהיו יריאין את אחאב מאד לפי׳ כתבה להם בשם אחאב וחתמה להם בחותמו כי ידעה שלא ישנו אחרי דברו ואף על פי שהיו יודעי׳ שבדבר עדות שקר ורציחת נפש היו רשעים הזקנים כמו שהיו העדים כמו שאמר׳ היא והושיבו שני אנשים בני בליעל נגדו ויש לשאול עוד אחאב למה לא היה לוקח זה הכרם במשפט המלוכ׳ שהרי כתוב את שדותיכ׳ וכרמיכ׳ וזיתיכם הטובים יקח התשובה כמו שפי׳ בספר שמואל כי אין ממשפט המלוכה שיקח אלא הפירות לצורך עבדיו ואנשי מ מלחמתו אם יצטרכו והראייה שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו וראייה עוד שאמר שדותיכם כרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם ושמ׳ כי על הפירות אמר לא על גוף הקרקע: ברכת אלהים ומלך׳ שתרגומו נדיפתא קדם יי׳ ומלכא לטיתא למה אמר אלהים ומלך ובאחת מהם חייב מיתה אמר׳ זה להגדיל קצף העם עליו ויסקלוהו מיד: אשר היושבי׳ בעירו׳ הודעה אחר הודעה כי די היה אם אמר היושבים או אם אמר אשר יושבים: ויעידוהו׳ אמר הכנוי תחלה ואחר כך ה ההודעה שאמר כנגדו ואמר ויעידוהו ואחר כך אמר את נבות כי כן דרך הכתוב במקומות וכן ותפתח ותראהו את הילד ואחרי׳ זולתו: קום רש׳ אמר לשון ירושה לפי שנפלו לו נכסיו בדין והוא כמקו׳ היורשי׳ וכן בארץ כנען וירשתה וישבת בה לפי שהיתה להם מתנה וירושה מהאל והיא להם כמו אם ירשוה מאביתם ולפי מה שהועד בנבות כי קלל אלהים ומלך חייב מית׳ ומי שנתחייב מיתה למלכות הוא וכל אשר לו למלך ונחלקו רבו׳ ז״ל בזה הדבר ואמרו הרוגי מלכות נכסיהם למלך הרוגי ב״ד נכסיהם ליורשים ומפני זה אמרה איזבל שיעידו העדים שבירך נבות אלהים ומלך כי אילו יאמרו בירך אלהים לבד והיה דינו מסור לב״ד ויהיו נכסיו ליורשים וכשאמרו קלל המלך נתחייב מיתה למלך ות״ת ונכסיו למלך אם כן למה הוצרך לומר אלהים אלא אמרו אלהים אלא להגדיל הקצף עליו ור׳ יהוד׳ או׳ אין הרוגי מלכו׳ נכסיהן למלכות ומה שאמ׳ קום רש ואמ׳ הם׳ ירד שם לרשתו לפי שקרובו היה בן אחי אביו וראוי היה לירוש׳ כי הבני׳ שהיו לנבות נהרגו עמו כמו שכתו׳ אם לא דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש ונו׳ ולדברי ר׳ יהודה לא הוצרך לומר ומלך שלא להגדיל הקצף עליו: כי מת׳ אחר שאמ׳ כי אין נבות חי למה אמ׳ כי מת לו׳ שלא מת מיתת עצמו אלא מת שנתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך

בכסף ט״ו רפין וסימ׳ נמסר ביהושע סימן כ״ב: אתה עתה ג׳ וסי׳ ואתה עתה הקל מעבדת אביך דמלכים׳ אתה עתה תעשה מלוכה׳ אתה עתה ברוך יי׳: ויטב ג׳ חסרים וסימ׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן כ״ד׳ ומלך ה׳

וַיִּשְׁכַּב עַל־מִטָּתוֹ וַיַּסֵּב אֶת־פָּנָיו וְלֹא־אָכַל לָחֶם׃ וַתָּבֹא אֵלָיו אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ וַתְּדַבֵּר אֵלָיו מַה־זֶּה רוּחֲךָ סָרָה וְאֵינְךָ אֹכֵל לָחֶם׃ וַיְדַבֵּר אֵלֶיהָ כִּי־אֲדַבֵּר אֶל־נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וָאֹמַר לוֹ תְּנָה־לִּי אֶת־כַּרְמְךָ בְּכֶסֶף אוֹ אִם־חָפֵץ אַתָּה אֶתְּנָה־לְךָ כֶרֶם תַּחְתָּיו וַיֹּאמֶר לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־כַּרְמִי׃ וַתֹּאמֶר אֵלָיו אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ אַתָּה עַתָּה תַּעֲשֶׂה מְלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל קוּם אֱכָל־לֶחֶם וְיִטַב לִבֶּךָ אֲנִי אֶתֵּן לְךָ אֶת־כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי׃ וַתִּכְתֹּב סְפָרִים בְּשֵׁם אַחְאָב וַתַּחְתֹּם בְּחֹתָמוֹ וַתִּשְׁלַח הַסְּפָרִים אֶל־הַזְּקֵנִים וְאֶל־הַחֹרִים אֲשֶׁר בְּעִירוֹ הַיֹּשְׁבִים אֶת־נָבוֹת׃ וַתִּכְתֹּב בַּסְּפָרִים לֵאמֹר קִרְאוּ־צוֹם וְהוֹשִׁיבוּ אֶת־נָבוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ וְהוֹשִׁיבוּ שְׁנַיִם אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל נֶגְדּוֹ וִיעִדֻהוּ לֵאמֹר בֵּרַכְתָּ אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וְהוֹצִיאֻהוּ וְסִקְלֻהוּ וְיָמֹת׃ וַיַּעֲשׂוּ אַנְשֵׁי עִירוֹ הַזְּקֵנִים וְהַחֹרִים אֲשֶׁר הַיֹּשְׁבִים בְּעִירוֹ כַּאֲשֶׁר שָׁלְחָה אֲלֵיהֶם אִיזָבֶל כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בַּסְּפָרִים אֲשֶׁר שָׁלְחָה אֲלֵיהֶם׃ קָרְאוּ צוֹם וְהֹשִׁיבוּ אֶת־נָבוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל וַיֵּשְׁבוּ נֶגְדּוֹ וַיְעִדֻהוּ אַנְשֵׁי הַבְּלִיַּעַל אֶת־נָבוֹת נֶגֶד הָעָם לֵאמֹר בֵּרַךְ נָבוֹת אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וַיֹּצִאֻהוּ מִחוּץ לָעִיר וַיִּסְקְלֻהוּ בָאֲבָנִים וַיָּמֹת׃ וַיִּשְׁלְחוּ אֶל־אִיזֶבֶל לֵאמֹר סֻקַּל נָבוֹת וַיָּמֹת׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אִיזֶבֶל כִּי־סֻקַּל נָבוֹת וַיָּמֹת וַתֹּאמֶר אִיזֶבֶל אֶל־אַחְאָב קוּם רֵשׁ אֶת־כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי אֲשֶׁר מֵאֵן לָתֶת־לְךָ בְכֶסֶף כִּי אֵין נָבוֹת חַי כִּי־מֵת׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אַחְאָב כִּי מֵת נָבוֹת וַיָּקָם אַחְאָב לָרֶדֶת אֶל־כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי לְרִשְׁתּוֹ׃

ושכיב על ערסיה ואסחר ית אפוהי ולא אכל לחמא׃ ואתת לותיה איזבל אתתיה ומלילת עמיה מה דין רוחך סטיא ולית את אכיל לחמא׃ ומליל עמה ארי מלילית עם נבות יזרעאלא ואמרית ליה הב לי ית כרמך בכספא או אם רעי את אתין לך כרמא חלופוהי ואמר לא אתין לך ית כרמי׃ ואמרת ליה איזבל אתתיה את כען תצלח מלכותך על ישראל קום אכול לחמא וישפר לבך אנא אתין לך ית כרמא דנבות יזרעאלה׃ וכתבת אגרתא בשמא דאחאב וחתמת בעזקתיה ושדרת אגרן לסביא ולתורביניא דבקרתא דיתבין עם נבות׃ וכתבת באגרתא למימר גזרו צומא ואותיבו ית נבות בריש עמא׃ ואותיבו תרין גברין בני רשעא לקבליה ויסהדוניה למימר גדפתא קדם יי ומלכא לטתא ואפקוהי ורגמוהי ויתקטיל׃ ועבדו אנשי קרתיה סביא ורתורביני דיתבין בקרתיה כמא דשלחת לותהון איזבל כמא דכתבת באגרתא דשלחת להון׃ גזרו צומא ואותיבו ית נבות בריש עמא׃ ואתו תרין גברין בני רשעא ויתיבו לקבליה ואסהידו גברי רשעא ית נבות קדם עמא למימר גדיף נבות קדם יי ומלכא לט ואפקוהי מברא לקרתא ורגמוהי באבניא ומית׃ ושלחו לות איזבל למימר אתרגים נבות ומית׃ והוה כד שמעת איזבל ארי אתרגים נבות ומית ואמרת איזבל לאחאב קום אחסין ית כרמא דנבות יזרעאל דלא אבי למתן לך בכספא ארי לית נבות קים אלהן מית׃ והוה כד שמע אחאב ארי מית נבות וקם אחאב למחת לכרמא דנבות יזרעאלה למירתיה׃

בקריא׳ וסימ׳ ובני מיכה פיתון ומלך׳ וחברו׳ ירא את יי׳ בני ומלך׳ והושיבו שני אנשים׳ ויבאו שני האנשים: שני האנשים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר שפטים:

רשי

אל הזקנים׳ זקני אסמאי סבי דבהתא: קראו צום׳ וביום הצום דרכם לבדוק בעבירות שבידם: ברך נבות׳ חילוף של קללה ותרגו׳ גדיף נבות קדם יי׳ ומלכא לט: קום רש׳ יש מחכמים אומרים הרוגי מלכות נכסיהם למלך ויש מהן אומרי׳ בן אחי אביו היה ואותו ואת בניו הרג וראוי ליורשו: התמכרך

רלבג

וישכב על מטתו׳ הנה מרוב הכעס לא רצה שיהיה לו עסק עם ה האנשים אבל שכב על מטתו והסב פניו אל הקיר שלא יראה האנשי׳ בבאם לפניו ומרוב הכעס גם כן לא רצה לאכול: מה זה רוחך סרה׳ ר״ל מה זה רצונך סוטה ממנהגה: אתה עתה תעשה מלובה על ישר׳׳ ר״ל האם כמנהג כזה תעשה מלוכה על ישר׳ הנה בלי ספק אין מחק המלך ל להתפעל כזה האופן: אל הזקני׳ ואל החורי׳׳ ר״ל השופטי׳ והשרים והם לכל׳ ידעו זה הסוד ובטחה בהם איזבל שיסכימו למה שצלה להם אחאב וחתמה ב בחותמו וידמה מזה שאם היו יודעים העם זאת התחבולה לא היו מסכימים בהריג׳ נבו׳ ואף על פי שהיו מ מסכימים בזה זקני העיר ושריה: קראו צום׳ שלחה להם זה כי ביום הצום הם מ מתקבצים ואז יתכן שיעידו זה העדים ל לעיני כל העם׳ והנה קרא העדי׳ בני בליעל כי בזול זה לא יסכימו להעיד על שקר: ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו׳ למדנו מזה שבית הסקילה היה מחוץ לעיר: קום רש את כרם נבו׳ היורשי׳ למדנו מזה שהרוגי מ מלכות נכסיהם ל למלכות: מלך אשר

התמכרך' מכרת את עצמך להכעיס לבוראך : התמכרך' כמו והתמכרתם שם לאויביכם : בחיל יזרעאל' בבקעת יזרעאל בחיל תרגומו של גיא : רק לא כאחאב' הכתוב מעיד עליו שלא היה במלכים כמותו שירבעם וכל אשר אחריו עבדו את העגלים מיראה : אם יעלה העם ירושלם תשוב הממלכה לבית דוד וזה הוסיף הבעל והאשר' להכעיס : התמכר' נמכר לע"ז ראיתי בתלמוד ירושלמי אחאב בית הא' שושבינו היה ובכל יום שם דמיו ונותן לע"ז : ויהלך אט' יחף : לא אביא הרעה' רעת ביתו לא אביא בימיו אבל גזרת ילוקו הכלבים את דמו אי אפשר לבא בימי בנו אלא עליו : בסכה

ודברת אליו ד' דסמיכי בקריא' וסימ' ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו' יי' אלהי העברים שלחני אליך דדבר' הרצחת וגם ירשת ב' בו : חל ה' חס' י' בליש' בקריא' וסימ' וישפכו סוללה' וגם לאיזבל דבר יי'' ישועה ישית חומות וחל' וגלות החל הזה' ויאבל חל וחומה יחדו : אביט' חס' א' בליש' ביאה וסי' בפס' רבת:

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר׃ קוּם רֵד לִקְרַאת אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן הִנֵּה בְּכֶרֶם נָבוֹת אֲשֶׁר־יָרַד שָׁם לְרִשְׁתּוֹ׃ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הֲרָצַחְתָּ וְגַם־יָרָשְׁתָּ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דַּם נָבוֹת יָלֹקּוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּמְךָ גַּם־אָתָּה׃ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־אֵלִיָּהוּ הַמְצָאתַנִי אֹיְבִי וַיֹּאמֶר מָצָאתִי יַעַן הִתְמַכֶּרְךָ לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ הִנְנִי מֵבִי אֵלֶיךָ רָעָה וּבִעַרְתִּי אַחֲרֶיךָ וְהִכְרַתִּי לְאַחְאָב מַשְׁתִּין בְּקִיר וְעָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְנָתַתִּי אֶת־בֵּיתְךָ כְּבֵית יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה אֶל־הַכַּעַס אֲשֶׁר הִכְעַסְתָּ וַתַּחֲטִא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם־לְאִיזֶבֶל דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר הַכְּלָבִים יֹאכְלוּ אֶת־אִיזֶבֶל בְּחֵל יִזְרְעֶאל׃ הַמֵּת לְאַחְאָב בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם׃ רַק לֹא־הָיָה כְאַחְאָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר־הֵסַתָּה אֹתוֹ אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ׃ וַיַּתְעֵב מְאֹד לָלֶכֶת אַחֲרֵי הַגִּלֻּלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אַחְאָב אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיָּשֶׂם־שַׂק עַל־בְּשָׂרוֹ וַיָּצוֹם וַיִּשְׁכַּב בַּשָּׂק וַיְהַלֵּךְ אַט׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר׃ הֲרָאִיתָ כִּי־נִכְנַע אַחְאָב מִלְּפָנָי יַעַן כִּי־נִכְנַע מִפָּנַי לֹא־אָבִי הָרָעָה בְּיָמָיו בִּימֵי בְנוֹ אָבִיא הָרָעָה עַל־בֵּיתוֹ׃

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם אֵלִיָּהוּ דְּמִן תּוֹשָׁב לְמֵימָר׃ קוּם חוּת לְקַדָּמוּת אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי בְשֹׁמְרוֹן הָא הוּא בְּכַרְמָא דְנָבוֹת דִּנְחַת תַּמָּן לְמֵירְתֵיהּ׃ וּתְמַלֵּל עִמֵּיהּ לְמֵימַר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ הֲקְטַלְתָּא וְאַף אַחְסֶנְתָּא וּתְמַלֵּל עִמֵּיהּ לְמֵימַר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ בְּאַתְרָא דִּלְחִיכוּ כַלְבַיָּא יָת דְּמָא דְנָבוֹת יְלַחֲכוּן כַּלְבַיָּא יָת דְּמָךְ אַף דִּילָךְ׃ וַאֲמַר אַחְאָב לְאֵלִיָּהוּ הַאִשְׁכַּחְתָּא לִי בְּעֵיל דְּבָבִי וַאֲמַר אַשְׁכַּחִית חֲלַף דְּהִשְׁתַּבַּתָּא לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ בִּישְׁתָּא וְאַפְלֵי בַּתְרָךְ וְאֱשֵׁיצֵי לְאַחְאָב יָדַע מַדַּע וַאֲחִיד וּשְׁבִיק בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְאֶתֵּן יָת בֵּיתָךְ כְּבֵית יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא בַּר אֲחִיָּה עַל אַרְגָּזוּתָא דְּאַרְגֵּזְתָּא וְתַיֵּבְתָּא יָת יִשְׂרָאֵל׃ וְאַף עַל אִיזֶבֶל גְּזַר יְיָ לְמֵימַר כַּלְבַיָּא יֵיכְלוּן יָת אִיזֶבֶל בְּאַחְסָנַת יִזְרְעֶאל׃ דִּימוּת לְאַחְאָב בְּקַרְתָּא יֵיכְלוּן כַּלְבַיָּא וְדִימוּת לֵיהּ בְּחַקְלָא יֵיכְלוּן עוֹפָא דִשְׁמַיָּא׃ לְחוּד לָא הֲוָה כְאַחְאָב דְּחַשִּׁיב לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ דְּאַטְעִיאַת יָתֵיהּ אִיזֶבֶל אִתְּתֵיהּ׃ וְאַרְשַׁע לַחֲדָא לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוָתָא כְּכֹל דַּעֲבַדוּ אֱמוֹרָאָה דְּתָרֵיךְ יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אַחְאָב יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר סַקָּא עַל בִּסְרֵיהּ וְצָם וּשְׁכִיב בְּסַקָּא וַהֲלֵיךְ יְחֵיף׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם אֵלִיָּהוּ דְּמִן תּוֹשָׁב לְמֵימָר׃ הַחֲזֵיתָא אֲרֵי אִתְכְּנַע אַחְאָב מִן קֳדָמַי חֲלַף דְּאִתְכְּנַע מִן קֳדָמַי לָא אַיְתֵי בִּישְׁתָּא מִיּוֹמוֹהִי בְּיוֹמֵי בְרֵיהּ אַיְתֵי בִּישְׁתָּא עַל בֵּיתֵיהּ׃ ויתיבו

אשר בשמרון' לא אמר שימצא אחאב בשמרון שאלי ירד לכרם נבות שהיה ביזרעאל אלא המלך אשר בשמרון וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבות אחשב כי הלויה והוא הפסיד : הרצחת וגם ירשת' ה"א השאלה ותבא על פתיחת הדברים לשמוע המענה ואף על פי שהדבר ידוע וכן הראית כי נכנע אחאב מלפני הנגלה נגליתי האין הסלע הזה וכן במלות השאלה אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים : המצאתני אויבי' כלומר מצאת לי מקום להאשימני וכן זאת הה"א כהא הרצחת שפירש ואחאב הספיק לנבואה לאליהו בזה הדבר שאמר לו כתשלום ה הנבואה הנני מביא אליך רעה על מפני ישראל : התמכרך' כאילו מכר עצמו לעשות רע וכל עניניו וכל עסקיו לרע וי"ת ד לחסיבת כלומר כל מחשבותיך הם לעשות הרע' ובדרש אשר התמכר לעשו' היאך היה עושה מוחק האזכרות וכותב תחתיהם שם הבעל בראשית ברא הבעל וידבר הבעל וזהו שאמר הכתוב החושבים להשכיח את שמי : הנני מבי' חסר אלף' למ"ד הפעל מהמכתב וכן ישי מות ע עלימו שין ראש אל יני ראשי אשר החטי את ישראל : משתין בקיר' דרך גנאי אפילו הכלב לא ישאר לו וי"ת ידע מדע נראה כי דעתו משית בקירו' לבו שלא ישאר בכל ביתו בן דעת כלו' הקטני' והגדולי' כלם יכרתו : ועצור ועזוב' שלא ישאר לאחאב בישראל עצור ועזוב שיאמרו זה נעצר מבית אחאב או זה נעזב שלא הרגוהו כי כלם יאבדו ואדוני אבי ז"ל פי' עצור הממון הנעצר בבתים ועזוב המקנה ש שיעזב בשדה שלא יאספהו ה הבית ור"ל דרשו עצור בעולם הזה ועזוב לעולם הבא כלומר שאין לו חלק לעולם הבא : בחיל יזרעאל' ת' ביח חוליתא ועוד תרג' באחסנת ולדעתו חסר קו"ף והוא כמו בחלק יזרעאל וכן אמר במקו' אחר בחלק יזרעאל רק לא היה כאחא' כי ירבע' והבא' אחרית אע"פ שעבדו העגל' כונת' לשמים אבל אחאב עבד הבעל והאשרה כאשר הגוים לפיכך אמ' ויתעב מאד וגו' ככל אשר עשו האמרי : אשר הסתה' הדגש תמורת נח הסתה ת' אטעיאת : וישם שק על בשרו' וגם והלך אט ובלילה שכב בשקו : ויהלך אט' הלך בתוך ביתו לאט כאדם דואג וי"ת והליך יחיף : לא אבי הרעה בימיו' חסר אלף למ"ד הפעל מהמכתב : כי

רלבג

מלך ישראל אשר ב בשמרון' ר"ל שמושבו הוא בשמרון או ירצה בזה לפי מה שאחשוב והוא הנכון שהו' מלך ישראל אשר יושבים ב בשומרון לבד ומפני מלכו עליהם הוא ש שליט לעשות החמסים שהוא רוצה לעשות וזה כי מפני היות בני ה השרים תחת ידו ב בשמרון הוכרחו ה השרים אשר ביזרעאל לרשת כרם נבות : במקום אשר לקקו ה הכלבים את דם נבות' אין הרצון בזה שילקקו הכלבים את דם אחאב במקום ש שנסקל נבות כי על' בברכת שומרון לקקו ה הכלבי' דם אחאב כמו שנזכר אחר זה אך הרצון בו כי במדרגת מיתת נבות שלא מת מיתת עצמו ימו' אחאב וכמו שלקקו הכלבי' את דם נבות כן ילוקו את דם אחאב ואפשר ש שנאמר שהרצון בו כי במקום ההוא בעינו ילוקו הכלבי' את דמו אך מפני כי נכנע א אחאב מפני השם ית' האריך לו זה עד ימי בנו ועם כל זה נתקיים באחאב קצת זה הרע והו' שלקקו הכלבי' את דמו שנשטף מן הרכב על ברכת שומרון ואמר שם כי הזונות רחצו להפליג בספור עונש אחאב והוא שהזונות הרוחצות בברכה ההיא רחצו מדמו והכלבים לקקו דמו : המצאתני אויבי' ר"ל האם מצאתני עתה ברע שתיעד לועליו עונש כמנהגך ואמנם אמר זה לפי שחטא בלבד שלוחו בשלום בן הדד ובהריגת נבות : יען התמכרך לעשות הרע בעיני יי' כל כך היה פונה לעשות הרע כאילו נמכר לזה התכלית : משתין בקיר' הם הזכרים : ועצור ועזוב בישראל' ר"ל שיכרית לו מה שהוא עצור מביתו מישרא ומה שהוא עזוב והנה לפי דעתי עצור הוא כמו עוצר כי העוצר מביתו בישראל הוא המולך אחריו או הוא עצור בישרא להיות מלך או שר והעזוב הוא מה שהיה מהם שלא הכית לו ממשלה וכן היה כי יהורם מת ומתו אחריו כל בית אחאב או יהיה עצור רמז לשבעים בניו שהיו עצורים ביד גדולי המלך לגדלם ועזוב הוא מה שאינו מזרעו ביד אומן ומגדל : אל הכעס אשר הכעסת' ר"ל על הכעס : בחיל יזרעאל' ר"ל בביא יזרעאל או הוא מישור ואפשר שיהיה מענין חיל וחומה כי אצל החומה אכלו הכלבים את בשר איזבל כמו שיתבאר בזה שיבא : רק לא היה כאחאב' כל זה אמר לו אליהו : וישם שק על בשרו ויצום' ר"ל שלבש בגדי שק שהם עשויים משער קשה והתענה ושכב בגליה בבגדי שק והלך בנחת כאבל וכמנודה או ירצה באמרו ויהלך אט שכבר הלך בסתר שלא יראוהו האנשים כאבל וכמנודה : לא הביא הרעה בימיו' ידמה שלולא כי נכנע אחאב מפני השם היה מת על יד יהוא בחלקת נבות היזרעאלי ושם ילקקו הכלבים דמו אך מפני שנכנע אחאב מפני הש"י האריך הש"י הרעה הזאת עד ימי בנו ובו נתקיים כל היעוד הרע ועם כל זה הכה מפני שאלו בן הדד בשלום היתה נפשו תחת נפשו ונהרג ברמות גלעד ושם לקקו הכלבים את דמו שנשטף מן הרכב : וישבו

אט ל' פתח וא' קמץ דרכי שערתי ולא חט

רדק

כי לנו רמות גלעד · כי לנו היתה כמו שכתוב את ראמות בגלעד לגדי ואמרו בדרש למה נקרא שמה רמות גלעד שיש לפניה שתי ברכות מים ומלך ארם לקחה ממלך ישרא' ויש לשאול והלא אמר בן הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך ואח"ת לא קיים לו דברו והלא שלום היה ביניהם שלש שנים ולמה לא עשה מלחמה זאת כשלא השיב להם הערים ועוד למה אמר א אחאב על רמו' גלעד יותר משאר הערים כאמר כי רמות גלעד לא לקחה מלך ארם מעמרי אבי א אחאב כי קודם לכן לקחה והוא אמר לו הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב ואחאב לא כתן דעתו אז לשאול ממנו רמות גלעד כי גם כן היה משיב לו שהרי בדמשק כתן לו חוצות כל שכן שהיה משיב מה שהיה לו אלא שלא כתן דעתו אז ואחר כך כשנזכר לא יכול להלחם עמו על זאת שהרי שלחו בברית לפיכך היה שלום ביניהם שלש שנים ועתה כשראה אחאב כי מלך יהודה היה עמו ואמר לעזור לו אמר שילך למלחמה על מלך ארם לקחת רמות גלעד ממנו: האין פה נביא ליי' עוד · כלומר כי אין אלה ליי' כי הכיר יהושפט כי נביאי הבעל או האשרה הם אלא אמר בפירוש כי נביאי שקר הם מפני כבוד אחאב כי נשא את פניו אבל אמר האין פה עוד נביא ליי' ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר יהושפט האין פה נביא ליי' עוד אמר לו אחאב כל אלה הנביאים ליי' הם אמר לו יהושפט כך מקובלני מבית אבי אבא ס סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים ב בסגנון אחד עובדיה אמר זדון לבך השיאך ירמיהו אמ' תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלו כלם אמרו דבר אחד עלה ויתן יי' ביד המלך כמצא שאין בדבריהם ממש: כי אם רע · והלא התנבא עליו טוב שאמר לו הראית כל ההמון הזה הנני נותנו בידך וכך וכן אמר לו בפעם שנייה כמו שכתבנו כי רבותינו ז"ל אמרו זה הנביא היה מיכיהו בן ימלה אלא פירושו ש שהתנבא עליו פעם שליש' והיה כפשך תחת כפשו ועמך תחת עמו התנבא לו שיפול ביד מלך ארם מהיום ההוא ואילך שנא אותו ואמר כי לא יתנבא עליו טוב ר"ל ידעתי כי לא יתנבא עלי טוב: מהרה מיכיהו בן ימלה · ת' תבע מיכיהו ותרגום ואם עתידות למו ומבע דעתוד להון: מלבושי' בגדים · פירוש בגדים חמודות כי מה שהיה אומר מלובשים י ידענו כי לא היו ערומים אלא פי' בגדי מלכות חמודות וכמוהו י ימותו אנשים ר"ל אנשים בחורים בא באנשים באנשים זקנים: בגרן' פי' ויושבי' בגרן וכן הו' בדברי הימי' ויושבי' בגרן והגרן היה פתח שער שמרון אולי מפחד אויביהם שהיה להם מלחמ' עם ארם תמיד היו עושי' גרנות סמוך לעיר ובדברי רבותינו ז"ל אמרו וכי שער שמרון גורן היה אלא לאו כגורן דתניא סנהדרין היתה כחצי גרן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה ורוצה לומר כן היו יושבי' אחאב ויהושפט עם סיעתן כחצי גורן: מתנבאים לפניהם · היו מתנבאים בנבואה זו או בדברים אחרים מתנבאים לשעה אבל לא ברוח השם כי נביאי השקר היו והיו מתפארים בנבואות האל כמו שאמ' צדקיהו כה אמר יי' ואמרו שאר הנביאים ונתן יי' ביד המלך וצדקיהו לאמת נבואתו יותר עשה לו קרני ברזל למשל כמו שנאמר בירמיהו עשה לך מוסרות ומוטות ונתתם על צוארך: עלה

רלבג

ויסבו שלש שנים אין מלחמה · מפני שנכנע אחאב מפני השם האריך לו השם מה שאמר לו שתהיה נפשו תחת נפשו מבן הדד בהלחמו עמו שלש שנים וידמה שמה שאמר לו ועמך תחת עמו האריך השי' עד עת אחר: הידעתם כי לנו רמות גלעד · יתכן שכאשר השיב לו בן הדד הערים אשר לקח אביו מישראל לא נזכר אחאב לשאול לו אז רמות גלעד ולזה אמר לעבדיו הלא ידעתם כי לנו רמות גלעד ואנחנו שותקי' מלקחת אותם מיד מלך ארם: כמוני כמוך · ר"ל שכמו שתלך אתה אלך אני וכמו שילך עמך כן ילך עמי וכמו שתביא סוסיך במלחמה כן אביא גם סוסי: דרש נא כיום את דבר יי' · הנה יהושפט מפני שהיה עוש' הישר בעיני יי' לא הסכים לעשות דבר כי אם על פי יי' · האין פה נביא ליי' עוד ונדרשה מאתו · ראוי שלא יעלם ממנו ש שיהושפט כבר הרגיש כי אלו הארבע מאות נביאים לא היו נביאי יי' שאם היה חושב היותם נביאי יי' היה ראוי שיבטח על דברי אחד מהם ואם לא היה בוטח בהם עם היותם ארבע מאות הנה לא היה ראוי שיבטח בהם אם יהיה עמהם עוד אחר · ולזה ידמה שחקר אם יש נביא ליי' עוד כדי שישמע דברי נביא יי' על זה והנה מלת עוד שבה ש אמרו האין פה נביא לאל' אמרו האי' פה נביא ליי': כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע · ידמה שמיכיהו בן ימלה היה הנבי' שהתחפש באפר והתנבא לו רע אל דבר שלוחו בן הדד בשלום: מלובשים בגדים · ר"ל שהיו מלובשים בגדי מלכות והנה השיב מיכיהו לאחאב עלה ונתן יי' ביד המלך כי ידמה שכבר הכלית במלחמה ואף על פי שכבר מת אחאב שם ולזה היה אמת מה ש שהגיד לו מיכיהו אלא שלא היתה תשובתו מ מספקת לפי השאלה כי עדיין לא הודיע אם יקרה בזה לאחאב רע אם לא ואין ראוי ש שנחשוב שאמר לו מיכיהו בשם יי' דבר שקר כי כבר יתחייב מיתה על זה כמו שנתבאר בתורה: ויאמר

מחשים ד' בקריא וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"ח : כארבע ד' בקריאה וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן כ"ב : האלך חד מן ד' פסוקים דמיין תרין במלכים ותרין בדברי הימים ומתחלפין וסי' ויקבץ מלך ישראל · ויבא אל המלך סימ' ויקבץ ויבא דמלכים ויקבץ המלך אם אחדל · ויבא הנלך אם נחדל · ויקבץ ויבא דדברי הימים הנלך אם אחדל וסימ' א"א נ' נ' נ"א נ"א: מלבשים ד' וסימ' בגדים בגרן פתח שער · וחברו דדברי הימים · והלוים המשוררים לכלם · ויסדו הבונים את היכל יי':

כב

א וַיֵּשְׁבוּ שָׁלֹשׁ שָׁנִים אֵין מִלְחָמָה בֵּין אֲרָם וּבֵין יִשְׂרָאֵל: ב וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית וַיֵּרֶד יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: ג וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־עֲבָדָיו הַיְדַעְתֶּם כִּי־לָנוּ רָמֹת גִּלְעָד וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים מִקַּחַת אֹתָהּ מִיַּד מֶלֶךְ אֲרָם: ד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוֹשָׁפָט הֲתֵלֵךְ אִתִּי לַמִּלְחָמָה רָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כָּמוֹנִי כָמוֹךָ כְּעַמִּי כְעַמֶּךָ כְּסוּסַי כְּסוּסֶיךָ: ה וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל דְּרָשׁ־נָא כַיּוֹם אֶת־דְּבַר יְהוָה: ו וַיִּקְבֹּץ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַנְּבִיאִים כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הַאֵלֵךְ עַל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־אֶחְדָּל וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה וְיִתֵּן אֲדֹנָי בְּיַד הַמֶּלֶךְ: ז וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה עוֹד וְנִדְרְשָׁה מֵאוֹתוֹ: ח וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט עוֹד אִישׁ־אֶחָד לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה מֵאֹתוֹ וַאֲנִי שְׂנֵאתִיו כִּי לֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם־רָע מִיכָיְהוּ בֶּן־יִמְלָה וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אַל־יֹאמַר הַמֶּלֶךְ כֵּן: ט וַיִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־סָרִיס אֶחָד וַיֹּאמֶר מַהֲרָה מִיכָיְהוּ בֶן־יִמְלָה: י וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה יֹשְׁבִים אִישׁ עַל־כִּסְאוֹ מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים בְּגֹרֶן פֶּתַח שַׁעַר שֹׁמְרוֹן וְכָל־הַנְּבִיאִים מִתְנַבְּאִים לִפְנֵיהֶם: יא וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּה בֶן־כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת־אֲרָם עַד־כַּלֹּתָם:

חצי הספר בפסוקים

ויתיבו תלת שנין לית קרבא בין ארם ובין ישראל: והוה בשתא תליתאה ונחת יהושפט מלך שבטא דבית יהודה לות מלכא דישראל: ואמר מלכא דישראל לעבדוהי הידעתון ארי דילנא רמות גלעד ואנחנא שתיקין מלמסב יתה מיד מלכא דארם: ואמר ליהושפט התיזיל עמי לאגחא קרבא לרמות גלעד ואמר יהושפט למלכא דישראל אנא כותך עמי כעמך וסוסותי כסוסותך: ואמר יהושפט למלכא דישראל תבע כען ביומא דין ית פתגמא דיי: וכנש מלכא דישראל ית נביי שקרא כארבע מאה גברא ואמר להון האיזיל ברמות גלעד לאגחא קרבא אם אתמנע ואמרו סק וימסר יי ביד מלכא: ואמר יהושפט הלית כא נביא דיי עוד ונתבע מניה: ואמר מלכא דישראל ליהושפט עוד גברא חד לאתבעא פתגמא דיי מניה ואנא סניתיה ארי לא יתנבי עלי טב אלהין ביש מיכה בר ימלה ואמר יהושפט לא יימר מלכא כן: וקרא מלכא דישראל לגזברא חד ואמר אוחי מיכה בר ימלה: ומלכא דישראל ויהושפט מלכא דיהודה יתבין גבר על כורסיה לבישין לבושין ויתבין באדרא במעלנא דתרע שמרון וכל נביי שקרא מתנבאין קדמיהון: ועבד ליה צדקיה בר כנענה קרנין דברזל ואמר כדנן אמר יי באלין תקטל ית אנש ארם עד די תשיצנון: וכל

רשי

בשנה השלישית · שישלח את בן הדד: ואנחנו מחשים · מתעצלים שיאמו"ר פיג"רי בלע"ז: האין פה נביא עוד · מקובלני אין שני נביאים מתנבאים בלשון אחד ואלו כולם לשון אחד אומרים: כי אם רע · לפי שאמר יען אשר שלחת את איש חרמי וגו': עלה

עלה והצלח · לא אמר לו בשם יי׳: ונתן יי׳ · הלואי יתן יי׳ ביד המלך: לא אדונים לאלה · אתה לבדך תמות במלחמה כענין שנאמר לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו ואף על פי שנאמר ועמך תחת עמו טיפה סיכת מאותו צדיק מיכיהו שהכה חברו הכה ופצוע כפרה על כל ישראל כך מפורש: מימינו ומשמאלו · וכי יש שמאל למעלה והלא נאמר ימין יי׳ רוממה ימין יי׳ עוש׳ חיל ימינך יי׳ נאדרי בכח ימינך יי׳ תרעץ אויב אלא אלו מיימינים ואלו משמאילים מיימינים מלמדים זכות ומשמאילים מלמדים חובה: ויצא הרוח · רוחו של נבות: אי זה

עלה והצלח · דרך התול אמר לו כלשון שאר הנביאים ולא אמר לו כה אמר יי׳ שהרי נשבע כי את אשר יאמר יי׳ אותו אדבר והכיר מלך יהודה בלשונו כי דרך התול היה אומר לו לפיכך אמר לו עד כמה פעמים אני משביעך וכיון שהשביעו אמר לו האמת בשם יי׳: ישובו איש לביתו בשלום · והנה ראינו למעלה שאמר לו הנביא עמך תחת עמו אפשר שהיה זה במלחמות אחרות אבל במלחמה ע לא מתו מישראל כיון שהמלחמה היתה כל היום אי אפשר שלא מתו מהם אלא לא מתו אלא מעטים ומארם מתו רבים ואהן בשלום: ראיתי את יי׳ יושב על כסאו · דרך משל כמו המלך יושב על כסאו ועבדיו ע עומדים לפניו מימינו ומשמאלו: צבא השמים · הם המלאכים: עומד עליו · סמוך לו וכן הכוכבים עליו והדומים להם: מימינו ומשמאלו · דרך משל ובדברי רבותינו ז״ל וכי יש ימין למעלה ויש שמאל למעלה אלא אלו מ מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה: ויאמר יי׳ מי יפתה את אחאב · הדברי׳ האלה הם מבוכ׳ גדולה למי שמבין אות׳ כמשמעם והאמת כי האל העיר רוח נביאי שקר לפתו׳ את אחאב ללכת לרמ׳ גלעד לפי שנתחייב מיתה לשמים לא שבאה לאחד מהם רוח נבואה אלא הערת רוח וחפץ לדבר אל אחאב דברים אלו והוא מה שאמ׳ מיכיהו הנה נתן יי׳ רוח שקר בפי כל נביאיך אלה ויי׳ דבר עליך רעה ושאר כל הדברי׳ כמו ויאמ׳ זה אומר בכה וזה אומ׳ בכה ויצא הרוח ויאמ׳ אצא והייתי רוח שקר כל אלה דברי מליצה הם אמרם מיכיהו לדרך הצעת דברים לא שראה מיכיהו דברים אלה ולא שמעם כי רוח הנבואה לא יהיה רק אמת בשם יי׳ ואף על פי כן תכתוב דרך הדרש כמו שכתוב גם כן בתרגומו של תוספתא ב ויצא הרוח ונפק רוחא דנבות ויקם קדם יי׳ ואמר בבעו מינך ז יתקם לדמי על ידי דאנא מכינא לאטעיותיה ולאובדא יתיה מן ע עלמא ואמר ליה יי׳ במה את יכיל ואמר איפוק ואיהא רוח שיקרא בצדקיה בר כנענא ובשאר נביא שיקרא דיליה ומטום דלית ד ריעותיה דקודשא בריך הוא ב בעבדי ליאות שקר ולא זכי בהון אמר ליה לנבות מדבשקרא את דאכתא פוק ממתיבתא דידי ו ועביד לך לעותך מסו׳ דלא ניחא קמאי למימ׳ שיקר׳ והרב החכם הרמב״ם ז״ל כתב כן וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו של אחאב לפני אלהי הרוחות לא נמצא לו עון ש שחייבו ולא היה שם דבר אחר שסקול כנגדו אלא דמי נבות שנ׳ ויצא הרוח ויעמד לפני יי׳ ונומ׳ והרוח רוח נבות: להאבה

פה אחד ג׳ וסי׳ ויתקבצו יחדו להלחם · והמלאך אשר הלך דמלכים · וחברו דדה׳: כמה ג׳ בקריא׳ וסים׳ עד כמה פעמים אני משביעך דמלכים · וחברו דדה׳ · אשר זעמת זה כמה שנים: לאלה ה׳ בקריא׳ וסים׳ ולבנותי מה אעשה לאלה היום · לאלה תחלק הארץ בנחלה · ראיתי כל ישראל נפצים על ההרים ·

וכל הנבאים נבאים כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח ונתן יהוה ביד המלך: והמלאך אשר הלך לקרא מיכיהו דבר אליו לאמר הנה נא דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך יהי נא דבריך כדבר אחד מהם ודברת טוב: ויאמר מיכיהו חי יהוה כי את אשר יאמר יהוה אלי אתו אדבר: ויבוא אל המלך ויאמר המלך אליו מיכיהו הנלך אל רמת גלעד למלחמה אם נחדל ויאמר אליו עלה והצלח ונתן יהוה ביד המלך: ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יהוה: ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רעה ויאמר יהוה לא אדנים לאלה ישובו איש לביתו בשלום: ויאמר מלך ישראל אל יהושפט הלוא אמרתי אליך לוא יתנבא עלי טוב כי אם רע: ויאמר לכן שמע דבר יהוה ראיתי את יהוה ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו: ויאמר יהוה מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה בכה וזה אמר בכה: ויצא הרוח ויעמד לפני יהוה ויאמר אני אפתנו ויאמר יהוה אליו במה: ויאמר אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן: ועתה הנה נתן יהוה רוח שקר בפי כל נביאיך אלה ויהוה דבר עליך רעה:

וכל נביי שקרא מתנבן כן למימר סק לרמת גלעד ואצלח וימסר יי בידא דמלכא: ואזגדא דאזל למקרי מיכיהו מליל עמיה למימר הא כען פתגמי נביי שקרא ממלל חד שוי קדם מלכא יהי כען פתגמך כפתגמא דחד מנהון ותמלל פתגמין תקנין: ואמר מיכיהו קים הוא יי ארי ית דיימר יי לי יתיה אמלל: ואתא לות מלכא ואמר מלכא ליה מיכה הנזיל רמת גלעד לאגחא קרבא אם נתמנע ואמר ליה סק ואצלח וימסר יי בידא דמלכא: ואמר ליה מלכא עד כמה זמנין אנא מקים עלך דלא תמלל לי להוד קשוט בשמא דיי: ואמר חזיתי ית כל ישראל מבדרין על טוריא כענא דלית להון רעי ואמר יי לית רבונין לאלין יתובון גבר לביתיה בשלם: ואמר מלכא דישראל ליהושפט הלא אמרית לך דלא יתנבי עלי טב אלהן ביש: ואמר בכין קביל פתגמא דיי חזיתי ית יקרא דיי שרי על כורסיה וכל חילי שמיא קימין קדמוהי מימיניה ומסמליה: ואמר יי מן יטעי ית אחאב ויסק ויפול ברמת גלעד ואמר דין בכדין ודין אמר בכדין: ונפק רוחא וקם קדם יי ואמר אנא אטעניה ואמר יי ליה במא: ואמר אפוק ואהוי לרוח שקר בפום כל נביוהי ואמר תטעי ואף תכול פוק ועביד כן: וכען הא יהב יי רוח שקר בפום כל נביך אלין ויי גזר לאיתאה עלך בישא:

וקריב

וחברו דדה׳ · אל תטיפו: יפתה ד׳ בקריאה וסים׳ נמסר בסדר משפטים: במה ח׳ קמצין וסי׳ במה ארע כי אירשנה׳ במה אושיע את ישר׳ · ויאמר שאול נשו׳ · ויצא הרוח ויעמד דמלכים וחברו דדה׳ · במה אקדם אדני׳ · אהבתי אתכם אמר יי׳ · הוגעתם את יי׳ בדבריכם׳ · וא׳ ובמה ויאמר דוד אל הגבעונים:

רלבג

ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני מ משביעך · ר״ל עד כמה פעמים אצטרך ל להשביעך אשר לא תדבר אלי רק דבר אמת ודבר נכון בשם יי׳ והולם היה משביע אותו אחאב כי היה יודע כי נביאי יי׳ היו שונאים אותו מפני שהרגה איזבל נביאי יי׳ ואף על פי שלא היה אפשר להם לאמר דבר שקר הנה כבר אפשר שיעלימו מה שיזיק בו המלך וכן בזה המקו׳ אפשר שהעלים מה שיזיק בו המלך כי לא הודיעו מה יקרה לו בעצמו שם · והנה אין זה דבר אמת לפי השאלה אחר שקצר מלהשיב כראוי ואף על פי שלא היה דבר שקר במה שהודיע ש״ו ולזה השיב לו מיכה מה שיתבאר ממנו שהמלך ימות במלחמ׳ ולא רצה לאמ׳ זה בבאור לחלוק כבוד למלכות: הלא אמרתי אליך לא י יתנבא עלי טוב כי אם רע · הנה מיכה על עצמו קצת חשד ב בדבריו אלא מה ש שאפשר שהעלים מ מיהושפט היותו נביא ואע״פ כן הנה כבר חשש אחאב לדברי מיכה ושנה את בגדו בדרך שלא יוכר בו שהוא מלך להמלט ממה שיעד לו מיכיהו כי חשב שנבואתו הוא שלא יתכונו איל ארם להרוג כי אם מלך ישראל וכאשר לא יכירוהו ימלט מזה: ראיתי את יי׳ יושב על כסאו · אמר זה על צד המשל והמכוון ממנו כלו הוא שהשי״ת שם השפע השופע על הקוסמים כלי להפיל אחאב ברמות גלעד כי בקסם מן החסרון מה שכבר בארנו בספר מלחמות יי׳ ולפי שהקסם יבא מהשפע השופע מאת צבא השמים כמו שבארנו שם אמר שכל צבא השמים עומדים אצלו ולפי שקצת מה שישפע מהם הוא מכוון בעצמו וקצתו אינו מכוון אם לא מצד ההכרח והוא מה שישפע מהם מהרעות אמר שצבא השמי׳ היו עומדי׳ אצלו מימינו ומשמאלו וזה כי מה שישפע מהם מכוון בעצמו הוא מימין השם ית׳ והאחר הוא משמאלו והנה מה שחסר מהם בקסם ההוא הוא מיתת אחאב אשר היתה מכוונת מהשי״ת כמו שיעד במה שקדם להיות נפשו תחת נפש בן הדד: הנך

רדק

להחבה׳ נכתב בה״א במקום אלף: והשיבהו אל אמון׳ נראה שהיה שם פעם אחרת תפוש: לא דבר יי׳ בי׳ אז תאמר שלא דבר יי׳ בי ומדעתי אמרתי זה וכן אמר משה רבינו ע״ה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא יי׳ שלחני: שמעו עמים כלם׳ כן דרך הלשון כמו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה:

התחפש ובא במלחמה׳ אמר מלך ישראל להתחפש ולבא במלחמה כדי שלא יכירוהו ואמ׳ ליהושפט ואתה לבוש בגדיך כי אינך צריך להתחפש אבל אני צריך להתחפש לפי שהם בעלי ריבי והם שונאים אותי ולא יועילו התחבולות שלא ברצון הא׳ כי המושך בקשת לתמו הרגהו וי״ת כמו אתחפש אנא אשתני ואיעול בקרב׳: לא תלחמו׳ והוא לא היתה כוונתו לחמול על ישרא׳ אלא אם ילחמו עם שאר העם ויראה מלך ישראל שתכבד המלחמה בין כך ובין כך ימלט מידם לפיכך אמר להם שכל מלחמתם לא תהיה כי אם במלך לבדו עד שימיתוהו ואחר כך בשאר העם: ויזעק יהושפט׳ והכירו קולו כי יהושפט הוא וזה הוא שאמר ויהי כראות כלומר בהבין כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: לתומו׳ בלא מתכוין לאחאב וי״ת לתמו לקיבליה ולא ר״ל לנגד אחאב אך לנגד עצמו מנגד פניו שלא היסב קשתו לימין או לשמאל אלא כמו שהיה מושך הקשת וירה החצי: ובדרש לתמו תמו שני חזיונו׳ של אליהו ושל מיכיהו שניהם נבאו על מות אחאב: בין הדבקי׳ ובין השרין׳ כתרגומו בין דיבקי ובין שירייניא: לרכבו׳ משרת הרכב: הפוך ידיך׳ כתוב ביו״ד וקרי בלא יו״ד וטעם הכתוב פעמים יצטרכו לאדם שתי ידיו וקרי ידך כי פעמים יספיק באחת: כי החליתי׳ נהפך הקמץ חטף אל החי״ת להרחיב עליה ופירושו החליתי מן המכה ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי נס לרכבו לא רצה לגלו׳ שהוכה אלא אמר לו כי החלה לא שהוכה וכן הוא משמעות הכתוב שאמר החליתי ולא אמר הוכתי וכ״ת אחרי מרע אנא: ותעלה המלחמה׳ היתה הולכת ומתגברת וכמוהו רבי׳ והנה מים עולים: מעמד במרכבה׳ שלא הטה עצמו מפני המכה אלא התחזק בעצמו והיה מחזיק מעמד כמו שהיה במרכבה רוכב כדי שלא יכירו ישר׳ שהוא מוכה ויצרך לנוס במלחמה נכח ארם כשאר הנלחמים: אל חיק הרכב׳ כתרגומו לגו רתיכא:

ויעבור

רשי

אי זה עבר רוח יי׳ איזה הדרך עבר נהרי זה מקרא קצר ובדברי הימים כתיב איזה הדרך עבר וגו׳: ויאמר מלך ישר׳ אל יהושפט התחפש ובא במלחמה׳ להתחפש ולבא: אני אתחפש׳ אשנה בגדי מלכותי שלא יכירוני שאם יכירוני יסורו אלי להלח׳: ואתה לבש בגדיך׳ שעליך לא יסורו להלחם שיכירוך שלא מלך ישראל אתה אלא מלך יהודה ועמך אין להם תגר: ויזעק יהושפט׳ להקב״ה: ואיש משך׳ זה נעמן: לתומו׳ לא ידע שהוא מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין׳ יש שריונות שהם עשויין קליפים קליפים כעניין שנאמר ושריון קשקשים והקליפים מובלים על נקבי השריון וסותמין אותן והם קרויין דביקים: מעמד במרכבה׳ מתחזק ועומד כדי שלא יכירו ישראל במכתו ויברחו ותחלת נפילה ניסה:

רלבג

הנך רואה ביום ההו׳ אשר תבא חדר בחדר להחבה׳ אמר זה כי אף על פי שהצליחו ישראל במלחמה הנה יהיה כבית הסקר מתחבא חדר בחדר על דבר מיתת אחאב מפני שבהבטחתו הלך שם: והשיבהו אל אמון שר העיר׳ ר״ל השיבהו אל העיר ותביאהו שם אל אמון שר העיר: והאכילהו לחם צר ומים לחץ׳ ר״ל שלא יתנו לו די ספקו מלחם ומים אך מה שיספיק לו בדוחק: התחפש ובא במלחמ׳ ואתה לבש בגדיך׳ הנה התחפש הוא מקור והרצון בו שעל דבר מיכיהו ראוי לו שישנה בגדיו ויבא במלחמה בדרך שלא יכירוהו איש ארם אך אתה תלבש בגדי מלכו׳ כי אין לך ליראה כי כלם הסכימו לטוב במלחמה אך בדבר אחאב לבד התנבא מיכיהו רע: לא תלחמו את קטון ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו׳ הנה שם השם ית׳ זה הרצון בלב מלך ארם להפיל אחאב ברמות גלעד ולא השכים הש״י שימות מישראל אחד במלחמ׳ ולזה לא רצו חיל מלך ארם להכות יהושפט כשידעו שאינו מלך ישראל: ואיש משך בקשת לתמו׳ ר״ל שלא היה מתכוין להכות שום אדם והיה מאת הש״י שירה החץ באופן שהכה מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין והרצון בזה שהכהו בין קשקשת לקשקשת מקשקשי השרין והנה הרצון באמרו ובין השרין בין השרין והוא באור למה שאמר בין הדבקים כי הדבקים הם בשרין או אולי על השרין היה כלי זין אחר עשוי מחתיכות ברזל דבקות ורוכבות זו על זו והנה מאת הש״י שבא החץ בין הדבקים כי בזולת זה לא היה יכול להכנס החץ בו ואחר זה קרה גם כן שהמקום אשר הכה בשרין היה בין קשקשי השרין בדרך שנכנס החץ בגופו: כי החליתי׳ לא רצה להגיד כי הוכה כדי שלא ירך לב ישראל אבל אמר כי באהו החולי ולזאת הסבה היה המלך מעמד במרכבה נוכח ארם כל היום ההוא כדי שלא יסורו ישר׳ מהמלחמה ויתחזקו להלחם עם ארם: ותעלה המלחמה׳ ר״ל שגבר חזקה והתגברה מאד׳ ויצק דם המכה אל חיק הרכב׳ ר״ל שמרוב שפיכת דמו נגר וירד אל חיק הרכב אשר היה רוכב עליו:

ויעבר

ויכה י׳ וסי׳ ויכה יהושע את כל׳ ויגש צדקהו בן כנענה׳ ואיש משך בקשת דמלכים׳ ויקח אליהו את אדרתו׳ ויקח אדרת אליהו ב׳ בו׳ ויעבר יורם צעירה דמלכים׳ ויצא מלאך יי׳ ויכה דישעיה׳ ויכה אותם מלך בבל דירמיהו׳ ויכה פשחור את ירמיה: ובא ג׳ ב׳ חס וא׳ מלא וסים׳ ואנכי נער קטן לא אדע׳

וַיִּגַּשׁ צִדְקִיָּהוּ בֶן־כְּנַעֲנָה וַיַּכֶּה אֶת־מִיכָיְהוּ עַל־הַלֶּחִי וַיֹּאמֶר אֵי־זֶה עָבַר רוּחַ־יְהוָה מֵאִתִּי לְדַבֵּר אוֹתָךְ׃ וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ הִנְּךָ רֹאֶה בַּיּוֹם הַהוּא אֲשֶׁר תָּבֹא חֶדֶר בְּחֶדֶר לְהֵחָבֵה׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל קַח אֶת־מִיכָיְהוּ וַהֲשִׁיבֵהוּ אֶל־אָמֹן שַׂר־הָעִיר וְאֶל־יוֹאָשׁ בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ שִׂימוּ אֶת־זֶה בֵּית הַכֶּלֶא וְהַאֲכִילֻהוּ לֶחֶם לַחַץ וּמַיִם לַחַץ עַד בֹּאִי בְשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ אִם־שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם לֹא־דִבֶּר יְהוָה בִּי וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם׃ וַיַּעַל מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה רָמֹת גִּלְעָד׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט הִתְחַפֵּשׂ וָבֹא בַמִּלְחָמָה וְאַתָּה לְבַשׁ בְּגָדֶיךָ וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּבוֹא בַּמִּלְחָמָה׃ וּמֶלֶךְ אֲרָם צִוָּה אֶת־שָׂרֵי הָרֶכֶב אֲשֶׁר־לוֹ שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם לֵאמֹר לֹא תִּלָּחֲמוּ אֶת־קָטֹן וְאֶת־גָּדוֹל כִּי אִם־אֶת־מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב אֶת־יְהוֹשָׁפָט וְהֵמָּה אָמְרוּ אַךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּסֻרוּ עָלָיו לְהִלָּחֵם וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב כִּי־לֹא־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּשׁוּבוּ מֵאַחֲרָיו׃ וְאִישׁ מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ וַיַּכֶּה אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן וַיֹּאמֶר לְרַכָּבוֹ הֲפֹךְ יָדְיךָ וְהוֹצִיאֵנִי מִן־הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֳלֵיתִי׃ וַתַּעֲלֶה הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם וַיָּמָת בָּעֶרֶב וַיִּצֶק דַּם־הַמַּכָּה אֶל־חֵיק הָרָכֶב׃

וְקָרֵיב צִדְקִיָהוּ בַר כְּנַעֲנָה וּמְחָא יַת מִיכָיְהוּ עַל לִיסָתֵיהּ וַאֲמַר אֵידָא שָׁעָה אִסְתַּלַּק רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ מִנִּי לְמַלָּלָא עִמָּךְ׃ וַאֲמַר מִיכָיְהוּ הָא אַתְּ חָזֵי בְּיוֹמָא הַהוּא דְּאַתְּ עָלֵיל תָּוָן בְּגוֹ תָּוָן לְאִטַּמָּרָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּבַר יַת מִיכָה וַאֲתֵיבְהִי לְוַת אָמוֹן רַב קַרְתָּא וּלְוַת יוֹאָשׁ בַּר מַלְכָּא׃ וְתֵימַר כִּדְנָן אֲמַר מַלְכָּא שַׁווּ יַת דֵּין בְּבֵית אֲסִירֵי וְאַכְלוּהִי לַחְמָא בִּדְחוּק וּמַיָּא בִּדְחוּק עַד מֵיתָאִי בִשְׁלָם׃ וַאֲמַר מִיכָיְהוּ אִם מֵתָב תְּתוּב בִּשְׁלָם לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בִּי וַאֲמַר שְׁמַעוּ עַמְמַיָא כּוּלְּהוֹן׃ וּסְלֵיק מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה רָמוֹת גִּלְעָד׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִיהוֹשָׁפָט אֲנָא אֶשְׁתַּנֵּי וְאֵיעוֹל בִּקְרָבָא וְאַתְּ לְבַשׁ לְבוּשָׁךְ וְאִשְׁתַּנֵּי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְעַל בִּקְרָבָא׃ וּמַלְכָּא דַאֲרָם פַּקֵּיד יַת רַבָּנֵי רְתִיכַיָא דִּילֵיהּ תְּלָתִין וּתְרֵין מַלְכִּין לְמֵימַר לָא תַגִּיחוּן קְרָבָא עִם זְעֵירָא וְעִם רַבָּא אֱלָהֵן עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ רַבָּנֵי רְתִיכַיָא יַת יְהוֹשָׁפָט וְאִנּוּן אֲמַרוּ בְּרַם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל הוּא וְזָרוּ עֲלוֹהִי לְאַגָּחָא קְרָבָא בֵּיהּ וּצְוַח יְהוֹשָׁפָט׃ וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ רַבָּנֵי רְתִיכַיָא אֲרֵי לָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל הוּא וְתָבוּ מֵאֲחוֹרוֹהִי׃ וְגַבְרָא נְגַד בְּקַשְׁתָּא לְקִבְלֵיהּ וּמְחָא יַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין דִּבְקֵי וּבֵין שִׁרְיָנָא וַאֲמַר לְמַרְכַּבְנֵיהּ אִתְהֲדַר לַאֲחוֹרָךְ וְאַפֵּקְנִי מִן מַשְׁרִיתָא אֲרֵי מְרַע אֲנָא׃ וּסְלִיקוּ עָבְדֵי קְרָבָא בְּיוֹמָא הַהוּא וּמַלְכָּא הֲוָה מִתְקַף וְקָאֵם בִּרְתִיכָא לָקֳבֵיל אֱנָשׁ אֲרָם וּמִית בְּרַמְשָׁא וְאִתְרִיק דְּמָא דְמַחֲתָא לְגוֹ רְתִיכָא׃

התחפש ובא במלחמה׳ והברו דה״ה מלא: י״ב פסוקים את את ואת את וסימן נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן ג׳: וישובו ז׳ מלאים בנביאים וסימן ויהי כאשר מת גדעון׳ אל נחלתם דסוף ספר שופטים׳ כי לא מלך ישראל הוא׳ וישובו המלאכים אליו׳ וישובו אחרי כן ויאמרו׳ כאשר זמם יי׳ צבאות בריש זכריה׳ וכל כתובים דכוו׳ מלאים במ״ה חסר וסימן וישובו מלכת׳ צאן לרוב׳ וגם בירושלם העמיד יהושפט׳ וישבו כל איש יהודה׳ ויבא לחלקיהו הכהן׳ וכל אוריתא חס׳:

וילוקו הכלבים את דמו · והואיל ואני משם נהרג נבות שהרי אמר הנביא במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות וגו׳ : והזונות רחצו · וכלי הזיין רחצו שם מן הדם כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו אחאב מבונן היה ועשתה לו איזבל דמות שתי זונות במרכבתו : בית השן · שן דפיל : נשלם

ויעבור הרנה · כתרגומו כרוז והאיר ויעבר לשון זכר והרנה לשון נקבה לשון זכר נופל על הקול כמו ויעבירו קול במחנה או אני ויעבר על האדם המעביר את הקול · ובדרש ויעבור הרנה בחבוד רשעים רנה : איש לעירו · שלא ילחמו עוד והכרוז הזה עבר במחנה ישראל או בשתי המחנות ולא נמצא בכתוב מי היו המנצחים והמתגברים אם ישראל ואם ארם וכיון שאמר הנביא ישובו איש לביתו בשלום נראה שלא מתו מישראל ואם מתו מעטים היו ומה שאמר הנביא ועמך תחת עמו במלחמות אחרות היה זה : וישטף · השוטף כמו ויחא ליוסף וינד ליעקב : והזונות רחצו · מוסב למעלה וישטף את הרכב אמר ששטפו הרכב ורחצו הזונות על ברכת שמרון והשטיפ׳ חוקה מהרחיצה : וילקו הכלבים את דמו · ר״ל דם אחאב כי כל זה הדם מאחאב היה וילקו הכלבים את דמו כדבר יי׳ אשר דבר כי במקו׳ אשר לקקו הכלבי׳ את דם נבות ילקקו הכלבים את דמך · והזונות פירושו כתרגומו מאני זינא ובדברי רז״ל אחאב מבונן היה עשתה לו איזבל דמות זונות במרכבתו כדי שיראה ויתחמם ועוד דרשו הזונות כמו חזיונות אלו שני חזיונות של אליהו ושל מיכה אליהו אמר במקום אשר לקקו הכלבים וגו׳ מיכה אמר אם שוב תשוב וגו׳ ויש לשאול היאך אמר בדבר יי׳ הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב בשמרון לקקוהו הכלבים ומהנראה כי יזרעאל קרוב לשמרון ומי בריכת שמרון הולכים עד יזרעאל והמים באו אדומים מן הדם עד יזרעאל ושם לקקו הכלבים הדם : ובית השן · שן הפיל עושין ממנו מלאכה ואחאב בנה ממנו בית אחת או שתים כי בית כלל וכן נאמר בנבואת עמוס ואבדו בתי השן ומה שאמרנו כי בית אמר דרך כלל מצאנו כמוהו לא תשב לו אשה בבית דוד כי קדם המה : נשלם

כבא ו׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא : הלוא יז מלאים בסי׳ וסימ׳ ויאמר נתן · ויקרא לשמעי׳ הלוא הם כתובים דשלמה׳ אבים · אלה׳ ויתר דברי אחאב׳ אחזיהו׳ אל תלכו׳ רחץ וטהר׳ ויסער׳ קול רגלי אדוני׳ ויתר דברי יהוא׳ יואש׳ יהואחז דמלכי יהודה׳ מנחם׳ אשר הסיר חזקיהו׳ שלום ואמת יהיה :

וַיַּעֲבֹר הָרִנָּה בַּמַּחֲנֶה כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ לֵאמֹר אִישׁ אֶל־עִירוֹ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ : וַיָּמָת הַמֶּלֶךְ וַיָּבוֹא שֹׁמְרוֹן וַיִּקְבְּרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשֹׁמְרוֹן : וַיִּשְׁטֹף אֶת־הָרֶכֶב עַל ׀ בְּרֵכַת שֹׁמְרוֹן וַיָּלֹקּוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּמוֹ וְהַזֹּנוֹת רָחָצוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֵּר : וְיֶתֶר דִּבְרֵי אַחְאָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּבֵית הַשֵּׁן אֲשֶׁר בָּנָה וְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנָה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : מ וַיִּשְׁכַּב אַחְאָב עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו :

י׳ חס׳ · ב׳ והיה ככה מולך ט׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ז׳ ומ״ל בסיפ׳

וְאַעֲבַרוּ כָרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא כְּמֵעַל שִׁמְשָׁא לְמֵימַר גְּבַר לְקַרְתֵּיהּ וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ : וּמִית מַלְכָּא וַאֲתָא לְשֹׁמְרוֹן וּקְבַרוּ יָת מַלְכָּא בְּשֹׁמְרוֹן : וּשְׁטַף יָת רְתִיכָא עַל בְּרֵכְתָא דְשֹׁמְרוֹן וְלַחֲכוּ כַלְבַיָּא יָת דְּמֵיהּ וּמָנֵי זֵינָא שְׁטַפוּ כְּפִתְגָּמָא דַייָ דְּמַלֵּל : וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי אַחְאָב וְכָל דַּעֲבַד וּבֵית שִׁנָּא דְפִיל דִּי בְנָא וְכָל קִרְוַיָּא דִּבְנָא הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא ל לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : וּשְׁכִיב אַחְאָב עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי :

רלבג

ויעבר הרנה · הרצון בו ויעבר קול הרנה והיא הצעקה ועניינו קול הכרוז : וישטף הרכב על ברכת ם שומרון · ר״ל כי בעברו שם שטף הרכב על מי הברכ׳ ונתנקה הרכב מהדם ונתערב במים ושם לקקו הכלבי׳ דמו בשתותם מהמי׳ ההם ועוד היה לו מהבנת ם שהכשים הזונות ם הרוחצות בברכ׳ ההיא רחצו בדמו אשר כ נתערב במים ההם : כדבר יי׳ אשר דבר׳ ר״ל שכבר היתה נפשו תחת נפש בן הדד כ כדבר יי׳ אשר דבר נ ונפל ברמות גלעד כדבר יי׳ אשר דבר ולקקו הכלבי׳ את דמו כדבר יי׳ אשר דבר׳

ויתר דברי ד׳ כטע׳ וסי׳ אחאב יהואש ורכעם יהויקי׳ דדה׳

הנה זה באור מה שצריך אל באור בזאת הפרשה אשר הגבלנו באורה בזה המקום : **ואולם** התועלות המגיעים מזה

והנה התועלת הראשון הוא במדות להודיע שצריך להתישב בכל דבר קודם המעשה או המענה כדי שיהיה באופן הראוי ולזה ספר שבא ישרא׳ אל רחבעם ושאלו ממנו שיקל מעול אביו ויעבדוהו שצ׳ להם שימתינו עוד שלשת ימים וישיב אותם דבר :

השני הוא להודיע כי טוב העצה ימצא בזקנים ויעדר מהנערים וזה כי אורך הימים יתן לזקני׳ טוב העצה מפני מה שראו מהעניינים בימיהם כי זה יעמידם על ההתחלות והסבות אשר בהם יגיעו אל התכליות המבוקשות עם שבהם תמצא החכמה יותר לזאת הסבה גם כן ומזה יתבאר שטוב העצה לא יתכן שישלם לילדים אם לא על דרך הזרות :

השלישי הוא במדות והוא להודיע כי בהשפלת האדם עצמו יקנה לו הגדולה והממשלה ובהתנשאו יסיר הגדולה והכבוד ממנו ולזה ספר שעצת הזקנים היתה שאם יהיה היום עבד לעם הזה וישמע אליהם יהיו לו עבדים וספר גם כן שמפני שלא הסכים בזה ורצה להתנשא ולהתגאות סרה ממנו מלכות עשרת השבטים :

הרביעי להודיע קיום יעוד הש׳ שתקרע מלכות עשרת השבטים מזרע שלמה ויהיה לירבעם :

החמשי הוא להודיע יושר ענין רחבעם בהתחלה עד שכבר נמנע מהלחם עם ישראל תכף שבאהו דבר השם ית׳ על ספר והנה ספר בספר דברי הימים שכבר התמיד רחבעם לעשות הישר בעיני יי׳ שלש שנים :

הששי והוא להודיע רוע ענין ירבעם מעת התחלתו מלכותו עד שעשה לו אלהי זהב וגרש הכהנים והלויים מארצו במה שהזניחם מכהן ליי׳ כאילו התחכם לעשות כנגד התורה לפי מה שאפשר ועליו ועל סיעתו נתקיים מה שייעדה התורה באמרה פן יש בכם איש או אשה וגו׳ כי הש׳ ישמיד האיש ההוא ויכרית את שמו מתחת השמים וכזה קרה לירבעם ולבעשא ולעמרי שלא נשאר מהם שריד ופליט :

השביעי הוא לפרסם המופתים והנפלאות שנעשו על יד איש האלהים אשר בא מיהודה ונתאלמו עוד בשבתו והם מה שיבשה יד ירבעם כאשר היה רומז בה לתפוש הנביא ומה שנקרע המזבח ונשפך הדשן ומה ששבה יד המלך אליו בהתפלל הנביא עליו ומה שקרה לו בעברו על דבר עצמו בדבר יי׳ שהמית אותו האריה ולא אכל את הנבלה ולא שבר החמור כי בהאמנ׳ במופתי׳ תתקיים פנת התורה :

השמיני הוא להודיע שהש׳ כשצוה דבר מה בנבואה לא ישוב אחור מהצואה ההיא ויורה על זה מה שנענש הנביא אשר מיהוד׳ על אשר אכל לחם ושתה מים בעיר ההיא אשר הזהירהו הש׳ מזה ואע״פ שאמר לו הנביא הזקן אשר בביתאל כי מלאך בא אליו בדבר יי׳ ואמר לו שישיבהו אל ביתו ויאכל לחם וישתה מים ואם היה אפשר שישוב הש׳ מצואתו הראשונה לא היה ראוי שיענש הנביא אשר מיהודה כי לא היה מוטא אך חטא הנביא אשר כחש לו ואם ישופק על זה מעקידת יצחק שנראה ששב השם מצואתו הראשונה אך היה המכוון בדברי הש׳ זולת מה שהבין אברהם מהם :

התשיעי הוא להודיע שהאנשים הרעים מאד לא יענשם הש׳ על חטאם באופן שיענשם הבלתי רעים מאד ולזה תמצא כי הנביא הזקן מפני עצם חטאיו לא נענש על מה שדבר שקר בשם יי׳ בזדון ונענש הנביא אשר מיהודה על שעבר על דברי עצמו אע״פ שהיה זה בשגגה כי האמין שיהיה לדבר יי׳ מה שאמ׳ לו הנביא הזקן ונענש על שלא התישב בלבו לעמוד על שאי אפשר זה ולזאת הסבה בעינה תמצא שלא נענש ירבעם על הפלגת חטאיו ונענש רחבעם כמו שנה אחת אחר שהתחיל לחטוא כי אז עלה עליו שישק מלך מצרים ולכד ערי המצודות אשר ליהודה ולקח את אוצרות בית המלך וגם אחרי זה היה בפחד גדול עד שמגני הנחשת אשר עשה היו נושאים הרצים מדי באו בית יי׳ ואחר ישיבו אותם אל תא הרצים :

העשירי הוא לפרסם יעוד אחיה השילוני לאשת ירבעם וקיומו אחר זה לפי מה שנזכר בזה וענין המופת אשר נכלל בו והוא מה שהגביל הנביא כי בבא רגליה העיר תקוס ותלך תכף ש׳ ביתה ותכף היותה ש׳ ביתה ימות הילד וזה כי היה מופת נפלא כי בעדיה בדרכה זה היו מלת חייו תלך במהירות או במתון :

האחד עשר הוא להודיע כי הסבה היה באמת לרחבעם היותו בן נעמה העמונית ולזה כפל הספור כי שם אמו נעמה העמונית ובזה נתבאר אמות מה שנזכר בתורה מה הסבה על מה שהזהירה מהתחתן

בנוים ההם והיה כי יסיר את בנך מאחרי והנה נעמה היתה כאילו לא נתגיירה כי הורו לסורן הרע נשי שלמה מגויי האחרות כמו שקדם הספור בזה:

השנים עשר הוא להודיע כי הסבה היתה בחטא אביס היותו בן אשה רשעה והיא מעכה בת אבישלום כי היא עשתה מפלצ' לאשרה כמו שנזכר אחר זה ומזה המקום עמדנו על רוע אבשלום כי הכתוב יחס אותה לו להדמותה לפעלותיו:

השלשה עשר הוא להודיע כי שנות רשעים תקצורנה ואורך ימים לעובדי השם ית' ולזה תמצא כי אביס לא חיה במלכות כי אם שלש שנים ואסא שעשה הישר בעיני יי' האריך ימים על ממלכתו ולזאת הסבה גם כן תמצא שכבר ראה אסא בימיו כמו שמנה מלכים בישרא' והם ירבעם ונדב ובעשא ואלה וזמרי ותבני ועמרי ואחאב:

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אבל ראוי שישים ביי' מבטחו כ"ש כשימצא עמו נעזר בו ית' ולזה תמצ' שנענש אסא בשמו בשר זרועו בשלחו אל בן הדד מלך ארם כסף וזהב שיפר בריתו את בעשא מלך ישרא' כדי שיסור מעליו כמו שנזכר בספר ד"ה ולזאת הסבה גם כן ידמה שחלה את רגליו כמו שבארנו:

החמשה עשר והוא לבאר עוצם השגחת הש"י בישראל בעבור בריתו עם האבות על שכבר תמצא שאף על פי שהיו ישראל ראויים שיסתיר הש"י פניו מהם ויעזוב אותם מצד עוצם חטאתיהם הנה כאשר נגלה לשם ית' מרוב פעלות אחאב שהיו כלי אל שיסורו ישראל לגמרי מאחרי הש"י הראה להם אז ענינים יקחו בהם מוסר וזה בהדרגה כי ראשונה הראה לאחאב ויש' אמתות דברי הנביאים וקללותיה' כי ראו שהקללה שקלל יהושע מי שיבנה יריחו נתקיימה וזה להם לאות כי הקללות הכתובות בתורה למי שלא יקיים את דבריה יתקיימו ולפי שלא לקחו בזה מוסר הראה להם הש"י מקללות נביאו שהם יתקיימו תכף אם לא ישובו אל הש"י ולזה ספר שכבר אמר אליהו אל אחאב שלא יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דבר הש"י וזה יהיה כשישובו לעבודתו ית' וכאשר ראה שלא לקחו מוסר בזה ואף על פי שהם רואים קיום ייעודי הנביא וקללותיו סבב שישוב אליהו אל אחאב ויעשה מה שיתבאר ממנו כי יי' הוא האלהים מצד המופת הנפלא שיתחדש בו ויתבאר בו עם זה כי הבל הוא הבעל לתכלית שישובו ישראל כולם לעבודת הש"י ויהרגו נביאי הבעל וכאשר ראה הש"י כי לא נכנע אחאב בזה הראה לו נפלאות בעשיית הטובות כדי שידע שהוא יי' ויעד לו זה הטוב על יד נביאו עד שכבר נצח במתי מעט מלך ארם עם כל המלכי' אשר היו אתו ושנה בזה הפעל עד שתתחזק בלבו האמונ' בש"י ובכל זה לא לקח מוסר ולזה קרה לו מהרע מה שקר':

הששה עשר הוא לפרסם עוצם הנפלאות שעשה הש"י על יד אליהו והוא שהתמידו העורבי' להביא לו בנחל כרית אשר נסתר שם שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומכד הקמח שהיה בו מעט קמח וצפחת השמן שהיה בו מעט השמן הסתפקו בו אליהו והאלמנה וביתה שנה אחת ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסרה והחיה בן האלמנה אחר מותו והוריד האש מן השמים לאכל העולה והעצים והאבנים ולחכה המים אשר בתעלה עם רבוי המים שנשפכו שם ורבת המטר בהפלגה כאשר התפלל אליהו אל הש"י עם הפלגת העציר שהית' אז ומה שהביא הש"י לאליהו על יד המלאך עוגת רצפי' וצפחת מים ומה שעמד ארבעי' יום וארבעים לילה בזולת מאכל ומשקה והנה שופרו אלו הנפלאות כי בהאמנה בהם פנה חזקה מפנות התורה:

השבעה עשר הוא ללמדנו שכבר אפשר שיעבור הנביא על קצת מצות התורה בדבר יי' לפי שעה ולזה ספר שהעורבי' מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב והיה אוכל הבשר יי' אף על פי שלא היה יודע אם היא כשרה ולזה תמצא שהקריב עולה בחוץ בהעת אסור הבמות ולזה השרש העירה התורה במה שאמרה אליו תשמעון כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה:

השמנה עשר הוא לפרסם עוצם הכפל המופתים אשר נעשו על יד אליהו עד שתמצא שלא הביא השם מהקמח בכד הקמח ומן השמן כי אם שיספיק לשעה אחת כדי שיכפל המופת יותר ויתפרס' זה לאמנה בזה האופן כי כבר התמיד זה המופת שנה אחת וכזה תמצא שהעורבי' הביאו לו שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ולא הביאו לו בפעם אחת ליום אחד או לשני ימי' או יותר עם שבזה הערה שהש"י בחר לנביאו בזה האופן זה הענין כדי שיהיה המזון יותר בריא ויותר רחוק מהעפוש עם שבשני אלו הדברים תועלת לבאר שהשלמים אין ראוי שיבקשו היתרונות אבל יספיק להם ההכרחי לבד:

התשעה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מהסכנה כשיוכל על זה ולא יסמוך על הנס במה שאפשר לו להמלט בצד אחר הלא תראה כי גם הנביא כשירא מאחאב צוהו הש"י שילך קדמה ויסתר בנחל כרית ושם לא ידאהו שום אדם עם מזונו יהיה שם וישתה מהנחל והעורבים יביאו לו לחם ובשר כי אם היה בא לו מזונו על ידי אדם שם אולי יודיע זה למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך לפי שכל אחד מהיודעים מקומו יודיע לו זה למצוא חן בעיניו והתמיד לו זה שנה אחת ואז יבש הנחל ולא השתדל השם להביא שם מים כי לא היה צריך עתה לכמו זה ההסתר הנפלא כי כבר נואש ממנו המלך באופן מה והספיק לו ההסתר בית האלמנה והיא היתה מתקנת לו מזונו באופן ראוי ולזאת הסבה בעינה ספר שכאשר ירא אליהו מאיזבל קם והלך על נפשו במדב' דרך יום שלא ידאהו אדם וזה כי אף על פי שהש"י שליט בעשיית המופתים הנה אינו עושה אותם כי אם בעת הצורך כמו שבארנו במקומות רבים במה שקדם:

העשרים הוא להודיע שכמו שיושגחו הנלווים לשלם בשיביא השם ית' עליהם טובות בזכותו כן תדבק ההשגחה יותר מצדם להביא עונש על החוטאים על צד התוכחת כאמרו בקרובי אקדש ולזאת הסבה אמרה הצרפית מה לי ולך איש האלהים כי באת אלי להזכיר את עוני:

העשרים ואחד הוא להודיע כי כבר יהיה מושגח החוטא בזכות האיש הטוב המושגח אם היה האיש הטוב מצטער ברע שיקרה לאיש ההוא כי להצילו מהצער יצול החוטא מהרע ולזה אמר הגם על האלמנה אשר אני מתגורר בה הרעות להמית את בנה וזה כי מפני זה יצטער אליהו ברע שיקרה לה ולזאת הסבה צער עצמו להתמודד על הילד שלשה פעמים להשים פיו על פיו ועיניו על עיניו וידיו על ידיו וכן בזה האופן ולזאת הסבה ג"כ צער עצמו להביא הגשם כשנהר ארצה ושם פניו בין ברכיו כדי שימלטו מהצער הזה ויביא הש"י גשם על הארץ ומזה הצד תועיל תפלת האדם השלם לזולתו מפני הצטערו על הרע שיקרה לו כמו שזכרנו זה השרש במקומות רבים:

העשרים ושנים הוא במדות והוא להודיע שמי שיעשה דבר מה לתכלית מה ראוי שלא יקצר מהצבאת כל הסבו' העוזרות בהבאת התכלית ההוא ומהסרת כל הסבות המונעות הגעתו ולזה תמצא כי שיהו כשרצה שיבא גשם על הארץ על צד ההשגחה התחכם בכל עוז להכרית האמונה הנפסדת אשר בעבורה נכנסו ישראל בשנעצר להם המטר ולזה רצה נביאי הבעל ונביאי האשרה בשיבחן לעם כי דבר הבעלים הבל ואין בם מועיל וכבר השתמש בזאת הבחינה בכל צד מהצדדים שהיה אפשר לו שלא ישאר להם בה ספק ולזה בחר שיהיו הקרבנות פרים מפני מה שנכשלו ישראל בו מהטעות אחרי עגלי זהב ורצה שיבחרו להם נביאי הבעל הפר האחד כדי שלא יוכלו לומר אלו היה לנו הפר ההוא אשר נשאר לאליהו היה הבעל שומע לקולנו ורצה גם כן שיעשו תחלה כדי שלא יאמרו כי אלהיהם כועס על שעשוהו אחרון ולזה לא ענה אותם ורצה שיקראו בשם אלהיהם כדי שיתפרסם לכל שהם קראו' לאלהיהם ואין קול ואין עונה ואין קשב ולא יוכלו להתנצל ולומר שזה אשר לא ענה אותם בא מפני שלא קראו לו ולזאת הסבה גם כן רצה שיקראו בקול גדול באופן שלא ישאר להם בזה שום התנצלות ואחר זה הקים מזבח יי' ההרוס להעיר כי לו לבדו ראוי שתהיה העבודה והוא אחד לבד ולזה לא רצה להראות כי במקום בעצמו אשר עבדוהו בראשונה יעבדוהו עתה לפי שהוא אחד לבד בזולת רבוי הנה כמו שהזהירה התורה שלא לעבדו כי אם במקו' אשר יבחר יי' אשר הגלותו שם והוא בית המקדש כן רצה שיהו כאשר הביא אותו ההכרח להקריב בחוץ במצות השם להדמות לפי היכלת בדרכי התורה כמו שזכרנו וכבר בנה אותו לשם יי' כדי שיכירו הכל כי כל מעשיו היו לשם יי' ולזה עשהו באש והקים בו מהאבנים כמספר שבטי ישראל כאילו העיר בזה כי ישר' בכללם ראוי שיהיו לש"י כי הוא לקחם לו לעם וכאילו היה סימן שכבר ישובו כלם לאמונתו וצוהו לשפוך שם מהמים כמות רב כדי שיתבאר לישרא' יותר עוצם גבורת הש"י בהורידו אש לאכל את העולה והעצים והאבנים וללחך את המים אשר בתעלה והיו מספר הכדים שתים עשרה לסבה בעינה שהיו מספר האבנים שתים עשרה:

העשרים ושלשה הוא בדעות והוא להודיע שאין בש"י תנועה והשתנות וזהו שרש גדול בענין הש"י כמו שהתבאר במקומותיו וזה למדנו מהתול שהתל אליהו בנביאי הבעל באמרו כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ למדנו בזה שאלו המקרים הם המשוללים מהש"י:

העשרים וארבעה הוא בדעות והוא להודיע שהמופתי' יעשה אותם הש"י על יד נביאו באמצעות התפלה וזה שרש רב התועלת כבר זכרוהו רבו' ז"ל וכבר למדנו זה ממה שספר בזה המקום מתפלת אליהו על בן הצרפית להחיותו ומתפלת אליהו שענהו השם ית' באש בפני כל ישרא' ומתפלתו שיבא המטר עם הפלגת העצירה שהיתה אז ובזה התבאר שלא הוגבל בעת בריאת עולם שיתחדשו אלו המופתי' בעת שנתחדשו כמו שיחשבו אנשי' ממה שאמרו ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית וזה שאם הונח הענין כן יתחייבו ענינים מגונים אין המלט מהם אם תחלה יתחייב שתהיה תפלת הנביא עליהם לבטלה ואם שנית יתחייבו שיתחדשו גם כן בעת שהוגבל חדושם בזול נביא ובזולת משתדל וכבר יתחייב זה לפי שאין לאומר שיאמר שכבר הוגבל אז גם כן שימצא אז נביא כי זה בלתי אפש' כי הנביא לא יהיה אלא בשלמיות יקנו הם רצם בבחירתו שיקנם ושלא יקנם ואם הנחנו שיתחייב אז כן שיהיה נביא הנה בטלנו טבע האפשר ויתחייב שיהיה זה האיש על כל פנים בעל שלמיות יתכן בהם שיהיה נביא ואם שלישית כי מפני שהמופתים נמצאים מתחדשים בעבור תועלת מה לפי המקרים והמשיגים הנמצאים אז לאנשים ויתחייב כשהונח חדוש אלו המופתים בעת ההיא בדרך ההכרח שיהיה חדוש אותם המקרים והמשיגים אשר בעבורם נתחדשו אלו המופתים על צד ההכרח גם כן והמשל שאם הונח הענין כן הנה מפני שמופת רדת האש מן השמים על העולה ועל העצים ועל האבני' ואכלה אותם ולחכם המים אשר בתעלה היה לתכלית שיסורו לישראל מעבודת הבעלים וישובו אל הש"י הנה היה מחוייב לפי זאת ההנחה שיהיו אז ישראל עובדים הבעלים ויהיו א"כ מוכרחים לחטוא וזה יבטל טבע הבחירה וטבע האפשר ויפול התורה בכללה כי מהגדולות מהפנות אשר עליו נבנית הוא שלאדם בחירה ימשול בה לעשות מה שיסודר לו

מהבחירה

לו מהבחירה אם עבירה או מרי הכל לפניו החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע:

העשרים וחמשה הוא להודיע שאין ראוי לשלם לחמול על הרעים המחטיאים זולתם ומסירים אותם מאחרי הש״י כי החמלה עליהם היא אכזריות על הטובי׳ ולזה תמצא שספר שכבר צוה אליהו לתפוש את נביאי הבעל כלם באופן שלא ימלט איש מהם והורידם אל נחל קישון ושחטם שם:

העשרים וששה הוא להודיע שראוי לכל אדם לחלוק כבוד למלכות הלא תראה כי אליהו עם עוצם מעלתו בנבואה שכם מתניו לרוץ לפני אחאב עד באו ליזרעאל ואמנם חלק לו כבוד עתה לא קודם זה כי ידמה שגם הוא סר אז מאחרי הבעלים והאמין בש״י ולזה הסכים לאליהו בהריגת נביאי הבעל אך קודם זה שהיה בתכלית הרוע לא חלק לו כבוד וכן לא חלק לו כבוד כשחטא בדבר נבות:

העשרים ושבעה הוא מה שלמדנו מזה שהיה לאליהו ארך ימים כשלא ולזה אמ׳ קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ומזה שתיסרנו להאמין שפנחס הוא אליהו ושאליהו לא מת כמו שאמרנו אצל באורנו זה הספור:

העשרים ושמנה הוא להודיע עוצם הכנת הר סיני להגיע שם הנבואה ולזה ספר שכאשר הגיע אל המערה שם באהו דבר יי׳ בזה האופן הנפלא:

העשרים ותשעה הוא להודיע שהכוונה במציאו׳ הנביא היא להשגחה על מי שהוא נביא בתוכם וכאשר ישתמש בזה הנביא לתכלית אחר זולת המכוון בו לא תסכים החכמה האלהית שיהיה נביא לעם ההוא ולזה תמצא שספר שכאשר ראה הש״י היות אליהו מבקש רע לישראל שיסירו להבין שאין השם ית׳ חפץ בהבאת הרעו׳ ולזה ראה במראה הנבואה הרוח והרעש והאש ולא היה בהם יי׳ ואחר זה הראהו לו כבודו אז שאל לו שנית מה לך פה אליהו וידמה שמרוב כעס אליהו על חטאת ישראל לא התחכם לעמוד על הכונה האלהית בזה המראה שהראה לו השם ית׳ ולזה השיב שנית לש״י כמו התשובה הראשונה וכאשר ראה הש״י שהוא משתמש בנבואתו להביא רע על ישראל בהפך מה שמכוון בה אז הודיעו שימשח אלישע לנביא תחתיו עם שכבר הודיעו עם זה איך יקום הש״י נקמתו מישראל בעזבם את בריתו על ידי חזאל ויהוא ואלישע:

השלשים הוא להודיע כי רוב החשק בבקשת השלמות והחכמה מביא האדם אל השלמות הלא תראה כי אלישע מפני חוזק חשקו אל השלמות האנושי בא אל זאת המעלה הנפלאה הנזכרת בזה הספור וכבר יגלה עוצם חשקו לזה שהוא הניח בית אביו שהוא עשיר מאד תכף שהשליך אליהו אדרתו עליו ועזב אביו ואמו לזה התכלית והשתדל להיות משרת את אליהו למען ילמד תמיד ממנו ומרוב שמחתו בזה זבח צמד הבקר ובשל הבשר בכלי הבקר ונתן לעם לאכול עם שכל זה להעיר שהוא נפרד מכל וכל מאלו העסקים המלאכותיי׳ ומעתה תהיה כל השתדלותו בבקשת החכמה והשלמות ולזה לא רצה שישארו הדברי׳ אשר היה חורש בהם:

השלשים ואחד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפרד מבית אביו ואמו בזולת ידיעתם כדי שלא יכאיב לבם בשלא ידעו איפה הוא ולזה תמצא שעם רב החשק שהיה לאלישע ללכת אחרי אליהו הנה התעורר ללכת לאביו ולאמו לנשק אותם ולהודיעם הפרדו מהם:

השלשים ושנים הוא במדות כי לפני שבר גאון ר״ל שהגאוה סבת השבר ושהבוטח בכחו ובחזקו ינוצח ולזה ספר כי בן הדד מפני שנתגאה מאד ושלח למלך ישראל שכספו וזהבו לו הוא ונשיו ובניו הטובים לו הם והסכים לו מלך ישראל ולא נתפייס בזה מרוב בטחו על חזקו אבל היה רוצה לקחת כל מחמד עין שיהיה בבית המלך ובבית עבדיו וכאשר לא הסכי׳ בזה מלך ישראל אמר בוטח על חזקו שלא יספיק עפר שומרון לשועלים לכל העם אשר ברגליו ולפי שהיה בוטח על חזקו הראה לו הש״י כי לא לאדם דרכו ונסבב שבמתי מעט נצחוהו אחאב בשתי מלחמו׳ זו אחר זו והנה שם הש״י בטחו על חזקו כלי להפילו במלחמה הראשונה כי מפני זה צוה לתפוש חיים אנשי החיל היוצאים מישראל ויצאו מחיל ארם איש איש לקרא׳ כל איש מהם לתפשו חי כי לא היה ירא שיכו אותם בני ישראל וזה היה סבה שהכו איש אישו ונסו ארם מפני זה ונצחום ישראל והגיע לבן הדד בסוף הענין שלא נשאר לו איש מהחיל אשר היה בוטח בחזקם:

השלשים ושלשה הוא להודיע חוזק השתדלות החכמה האלהית לקרב ישראל לעבודתו וזה כי בעת אשר נתישרו להאמין כי יי׳ הוא האלהים מפני המופת הנפלא שהראה להם אליהו הראה להם נצחם המון חיל ארם הנפלא במתי מעט למען ידעו כי יי׳ הוא האלהים ותתחזק אמונתם בו יותר כמו שזכר בזה המקום:

השלשים וארבעה הוא להודיע שראוי לאדם כשיפול בידו במלחמה מי שהוא תמיד לו ולעמו לקוץ מכאיב שלא יחמול עליו אך יבער אותו מן הארץ פן ימצא לו מקום אחר זה אם ימלט להשחית הוא ועמו לפי היכולת ולזאת הסבה תמצא שצותה התורה להכות את המדינים מפני מה שנתבאר כי הם צוררים לישראל בנכליהם וצותה גם כן למחות את זכר עמלק לזאת הסבה ולזה ספר כי מפני ששלח מלך ישראל בן הדד אשר שמהו הש״י בחרמו וברשותו ובממכרתו כעס הש״י עליו ואמר לו שכבר יהיה נפשו תחת נפשו ועמו תחת עמו:

השלשים וחמשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקשה את לבו הלא תראה מה שקרה לנבות מפני הקשותו לבו שלא נתרצ״ לההליף כרמו למלך בכרם טוב ממנו ולא רצה גם כן למכרו אליו:

השלשים וששה הוא לפרסם כי מפני היות אחאב מלך שומרון היה מושל בישראל ומניע אותם לעשות מה שירצה ולזה לא נענשו כל כך האנשי׳ אשר הסכימו במיתת נבות בזה האופן המגונה וזה כי בני שרי המדינות היו את אחאב בשמרון ומפני זה היו מוכרחי׳ אבותיהם לעשו׳ רצונו כדי שלא ימית בניה׳ ולזה זכר שנעשי שרי המדינו׳ היו את אחאב בשומרון ויקרא גם כן לזאת הסבה אחאב מלך שומרון כי מפני היותו מלך בשמרון היה מולך בכל עשרת השבטים ולזאת הסבה אמר קום רד לקראת אחאב מלך ישר׳ אשר בשמרון כמו שאמרנו בבאורנו לזאת הפרשה:

השלשים ושבעה הוא לפרסם חטא אחאב בדבר נבות ועגשו הנפלא על זה החט׳ ושאר חטאיו ועונש איזבל על זה החטא כמו שיעד לו אליהו כי זה כלו והדומה לו בזה הספור מקיי׳ שהשם ית׳ שופט האחד לפי מעשיו והוא פנה חזקה מפנות התורה:

השלשים ושמנה הוא להודיע שהדיני מלכות ככשיהן למלכות ולזה שלחה איזבל על דבר נבות שיעידו בו כי ברך אלהים ומלך כדי שיהיה חייב מיתה מפני ברכתו המלך ולזה יוכל אחאב לרשת את כרמו ואפשר שנאמר שכבר הומת נבות ולא היו לו בנים ולזה אמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש והם הבנים שהיה עתיד להוליד וידמה שאחאב היה קרוב לו ולזה ירד אחאב לרשת ולזאת הסבה אמרה לו איזבל כי אין נבות חי כי אם מת מגיד שכיון שמת מכל מקום יהיה אחאב יורשו:

השלשים ותשעה הוא להודיע שכאש׳ יעד הש״י יעוד רע לאיש על חטאו ונכנע מלפני הש״י הנה הש״י ינחם על הרעה ההיא ולזה תמצא שזכר כי מפני שנכנע אחאב מלפני הש״י אמר שלא יביא הרעה שיעד לו בימיו:

הארבעים הוא להודיע שבית הסקילה מחוץ לעיר ולזה אמר ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות:

הארבעי׳ ואחד הוא לפרסם רוע תכונת אחאב שעם כל מה שקדם מאלו הדברים שהיה ראוי שיקח בהם מוסר ויטוב לש״י הנה כבר תמצא שכאשר אמר לו יהושפט שידרוש בדב״י התספק בנביאי האשרה שהיה לו ולא דרש פי יי׳ מנביא יי׳:

הארבעים ושנים הוא להודיע שעצת יי׳ היא תקום ולא תועיל תחבולה להנצל ממנה אם לא על צד התשובה אל הש״י כי אז ינחם על הרעה ולזה ספר שלא הועיל לאחאב היותו מתחפש ובא במלחמ׳ שלא יפול במה שיעד לו הש״י על יד נביאו ולפי שכבר נתקיימו במיתתו יעודים רבים כמו שאמרנו אמר כדבר יי׳ אשר דבר ולא אמר כדבר יי׳ אשר דבר ביד עבדו פלוני:

הארבעי׳ ושלשה הוא להודיע שים במה שיושפע מצבא השמים מה שהוא מימין הש״י ובו מה שהוא לשמאלו ובכלל הנה הרעות המסודרות ממנו הם כאילו הם משמאל הש״י מפני היותן בלתי מכוונו׳ בעצמן כמו שבארנו בספר מלחמות יי׳ והטובו׳ השופעו׳ מהם הם מכווני׳ בעצמן:

ויהושפט

רדק

ישלם יהושפט׳ כי אביו היה לו מלחמה עם מלך ישראל והוא השלים עמו וטעם הספור הזה כי נודע זה שהשלים עמו שהרי עזרו כל שכן שהיה בשלום עמו אלא טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו אמר ועוד רעה אחר׳ כמכא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו כמו שאמר לו הנביא הלרשע לעזור ולשונאי יי׳ תאהב: ויתר הקדש׳ תרגם יונתן ושאר נפקת ברא יהיה לדעתו שם כלל לקדשות ולזונות: נצב מלך׳ אמר כי בימי יהושפט לא היה מלך באדום לפי שתחת ממשלת יהוד׳ היה אדום מימי דוד והיו מלכי יהודה ממני׳ עליהם נציבים והנציב היה מלכם ולפי שבימי יהורם בנו מרדו ויבאו מתח׳ יד מלכי יהודה אמ׳ כי בימי יהושפט עדיין היו אדום תחת ידם אלא שבימי בנו פשעו מתחת ידם לפי שהלך בנו בדרך רעה: יהושפט עשר אניות׳ כן כתיב נקרי עשה והכתוב אומר כי עשר ספינות הם שעש׳ ומפני שנתחב באניות עם מלך ישראל שהיה רשע נשברו כמו שכתוב בדברי הימי׳ בהתחברך עם אחזיהו לפי כשאמר לו אחזיהו שיתחבר עמו פעם שנית באניות ולא אבה יהושפט: נשברה׳ כן כתיב נקרי נשברו אולי לא נשברו בדרך אחד אלא נשברה כל אחת ואחת לבדה: בעיר דוד אביו׳ אמר אביו בעבור שהלך בדרכיו: בשנת שבע עשרה ליהושפט׳ והלא בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט ואחאב מלך עשרים ושתים שנה הוצא מהם ארבע נשארו שמנה עשר אלא שנת שנים ועשרי׳ של אחאב לא שלמה לו נמנה אותה לבנו: שנתים׳ לא היו שתי שנים שלמות שהרי הכתוב אומר למטה כי יהורם בן אחאב מלך בשמנה עשרה ליהושפט׳ אלא לפי שלא שלמה לאחזיהו שנה שניה מנה אות׳ לו ולאחיו ולאביו: ניפשע

רשי

וישלם יהושפט עם מלך ישראל׳ לפי שהמלחמה היתה בין אסא אביו ובין בעשא מלך ישראל הוזקק לומר כן: ויתר הקדש׳ כוהנין ניאוף בפרהסיא: ומלך אין באדום׳ מימי דוד הנציב הוא המלך וכאן נכתב לפי שבימי יהורם בנו שקילקל בימיו פשע אדום וימליכו להם מלך אבל בימי יהושפט עדיין היו כפופין לו: כי נשברו אניות׳ לפי שנתחבר עם אחזיהו בזאת לכך נשברו וכך אמר לו הנביא בדה בהתחברך עם רשע פרץ יי׳ את מעשיך: בשנת שבע עשרה ליהושפט׳ יש מתמיהי׳ על המקרא הזה לפי שאחאב שמלך עשרי׳ ושתי׳ וביהושפט נאמר שעמד בשנת ארבע לאחאב נמצא שכלו ימי אחאב בשנת תשע עשר ליהושפט וכאן הוא אומ׳ שמלך אחזיהו בשנת שבע עשרה ליהושפט אך בדקתי ומצאתי בדברי הימים מלכי ישראל שאינו מדקדק במנין שנותיהם ואם עמד בסוף שנה מונה אותה לו בתחלתו ואינו מונה אות׳ לו במקו׳ אח׳ לכך אני אומר בשנת ארבע לאחאב שאמ׳ בעמידתו של יהושפט לא נימנית עמו שנה דראשונה של אחאב וכן נמי אינה מונה ברוב׳ ונם שנה שעמד יהושפט לא נמנית בשנת שבע עשר הללו: בנעד

אופירה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ יהושפט עשה אניות׳ ויבאו אופירה דמלכים׳ וישלח לו חירם: טו֝ פסוק רישיהון וסופיהון מלה חדא ריש׳ נסיב ו׳ו וסיפ׳ לא נסיב ו׳ו וסי׳ והלוחת מעשה אלהים׳ והלוים יסמכו׳ ונפש אדם׳ ומקנה רב׳ ויאיר בן מנשה הלך׳ ותצור חדתה וקריות׳ ויפתח הגלעדי היה׳ וי׳ ישיב לאיש׳ ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכה׳ ועתה קום צא׳ ומלך אין באדום׳ וכמהו לא היה לפניו׳ ויכניה בן׳ והנתינים ישבים׳ והמלך קם בחמתו:

וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אָסָא מָלַךְ עַל־יְהוּדָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: יְהוֹשָׁפָט בֶּן־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת־שִׁלְחִי: וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ אָסָא אָבִיו לֹא־סָר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה: אַךְ הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת: וַיַּשְׁלֵם יְהוֹשָׁפָט עִם־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה וַאֲשֶׁר נִלְחָם הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה: וְיֶתֶר הַקָּדֵשׁ אֲשֶׁר נִשְׁאַר בִּימֵי אָסָא אָבִיו בִּעֵר מִן־הָאָרֶץ: וּמֶלֶךְ אֵין בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ: יְהוֹשָׁפָט עָשָׂר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ לָלֶכֶת אוֹפִירָה לַזָּהָב וְלֹא הָלָךְ כִּי־נִשְׁבְּרָה אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר: אָז אָמַר אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב אֶל־יְהוֹשָׁפָט יֵלְכוּ עֲבָדַי עִם־עֲבָדֶיךָ בָּאֳנִיּוֹת וְלֹא אָבָה יְהוֹשָׁפָט: וַיִּשְׁכַּב יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו: אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם:

וִיהוֹשָׁפָט בַּר אָסָא מְלַךְ עַל דְּבֵית יְהוּדָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל: יְהוֹשָׁפָט בַּר תְּלָתִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין כַּד מְלַךְ וְעַשְׂרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ עֲזוּבָה בַּת שִׁלְחִי: וַאֲזַל בְּכָל אָרְחָא אָסָא אֲבוּהִי לָא סְטָא מִנֵּיהּ לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ: בְּרַם בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עוֹד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמְסַקִּין בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא: וְאַשְׁלֵים יְהוֹשָׁפָט עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל: וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרְתֵּיהּ דַּעֲבַד וְדַאֲגֵיחַ קְרָבָא הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמִין לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה: וּשְׁאָר נַפְקַת בָּרָא דְּאִשְׁתְּאַר בְּיוֹמֵי אָסָא אֲבוּהִי פַּלֵּי מִן אַרְעָא: וּמַלְכָּא לֵית בֶּאֱדוֹם מְמַנָּא אֱלָהֵן אִסְטַרְטֵיגֵי מַלְכָּא: יְהוֹשָׁפָט עֲבַד סְפִינַת אַפְרִיקָא לְמֵיזַל לְאוֹפִיר לְאַיְתָאָה דַּהֲבָא וְלָא אֲזַל אֲרֵי אִתְבָּרוּ סְפִינָתָא בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר: בְּכֵן אֲמַר אֲחַזְיָהוּ בַּר אַחְאָב לִיהוֹשָׁפָט יְזִלוּן עַבְדַּי עִם עַבְדָּךְ בִּסְפִינָתָא וְלָא אֲבָה יְהוֹשָׁפָט: וּשְׁכִיב יְהוֹשָׁפָט עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ יְהוֹרָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: אֲחַזְיָה בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עַסְרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין: ועבד

רלבג

ויהושפט בן אסא מלך על יהוד׳ בשנת ארבע עד וימלך אמציה בנו תחתיו׳ עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ר״ל לשם יי׳ אך היו חוטאים מפני שכבר נאסרו הבמות אחר הבנו׳ בית האקד׳: ויתר הקד׳ אשר נשא׳ בימי אסא׳ הנה שם היו זכרים היו מוכנים למשכב אסור לכל הבא וכבר נשארו מהם בימי אסא ובער אותם יהושפט מן הארץ: ומלך אין באדום נצב מלך׳ ר״ל שלא היה עד הנה מלך באדום אבל הנצב שהיו משימים על אדום מלכי בית דוד היה המלך עליהם ומימי דוד היה זה כן כי הוא שם באדום נציבים כמו שקדם ולפי שבימי יהורם בן יהושפט מרדו האדומיים זכר זה בזה המקום כאילו יאמר שעד סוף ימי מלכות יהושפט התמיד זה הענין להיות כן לא אחר זה: יהושפט עשר אניות תרשיש ללכת אופירה׳ ידמה שעשר אניות עשה ולזה כתוב עשר וקרי עשה וכבר זכר בספר ד״ה כי מפני שנתחבר בהם עם אחזיהו פרץ הש״י מעשיו ולזה לא הסכים יהושפט שילכו עוד עבדיו עם עבדי אחזיה: בעיר דוד אביו׳ אמר זה לפי שהלך בדרכיו: אחזיהו בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שבע עשרה ליהושפט׳ הנה יפול בזה ספק כי בשנת ד׳ לאחאב זכר שמלך יהושפט ועדין מלך אחאב שמנה עשר׳ שנה כי עשרים ושנים שנה מלך ועוד מה שנשאר לו מהשנה הרביעית ואיך יתכן עם זה שיאמר כי בשנת שבע עשרה ליהושפט מלך אחזיה׳ והנה הנר׳ בעיני שכל השנים שספר שמלכו מלכו מלכי ישראל היו לקוחי׳ משנות מלכי דוד עד שכאשר ימלך בסוף שנה אחת ממלכי דוד וברחם השנה הנמשכ׳ לא יאמר שכבר מלך שנתים ובהיות הענין כן הנה מה שאמר בשנת ארבע לאחאב היה בשנת חמש כאשר ימנו השנים לפי שנות מלכי דוד אשר לפי המנין ההוא כאמרו בו שמלך עשרים ושתי׳ שנה שהרי בשנת שלשים ושמנה לאסא התחיל למלוך ונחשבה לו שנה מה שנשאר מהשנה ההיא ומלך אסא אחר השנה ההיא שלש שנים שהרי מ׳ ואחת שנה מלך ובהיות הענין כן הנה עברו ד׳ למלכו׳ אחאב למנין השנים שאמר שמלך עשרים ושתים שנה והתחילה השנה החמשית וידמה שכבר עבר ממנה מעט כשמלך יהושפט כי לא מלך תכף ברגע שמת אביו ואחר זה לא נשלמו י״ז שנה שלימות ליהושפט כשנכנס אחאב מעט בשנת הכ״ב אך על כל פנים היתה נכנס השנה השמנה עשרה כשנכנסה ממיתת אסא׳ ואפשר שנאמר והוא היותר נכון כי הרצון באמרו בשנת ד׳ לאחאב שכבר עברו ארבע שני׳ לאחאב ובזה מצאנו שאמ׳ בשנת אחת עשרה ליהורם בן אחאב והרצון בו שכבר עברו לו אחת עשרה שנה ולזה אמר במקו׳ אח׳ תמורת זה בשנת שתים עשרה ליהורם וכן מה שאמר בשנת שבע עשרה ליהושפט ר״ל שכבר עברו לו שבע עשרה שנה וכן מה שאמר שיהורם בן אחאב מלך בשנת שמנה עשרה שנה ליהושפט ר״ל שכבר עברו שמנה עשרה שנה והיה בשנת תשע עשרה: ובזלך

רלבג

ובדרך אמו׳ היא איזבל כי כן איזבל היה׃ ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב׳ ספר זה להעיר שיותר רעות היו פעולות אחזיה מפעלות אחאב כי אחאב שבקצת מרוע מעשיו אבל זה היה מחזיק בכל אותן הפעלו׳ הרעו׳ שעשו אביו ואמו וכאילו היה זה סבה שפשע מואב בישראל ולא נתנו למלך ישראל המס שהיו נותני׳ לו מיקודם׃ בעל השבכה׳ הוא מעשה רשת עשוי על הארובה שיכנס האור דרך הנקבי׳ אשר בשבכה בבית אשר תחת ה העליה׃ וילך אליה׳ ר״ל שכבר הלך לקרא׳ מלאכי מלך שומרון ואמ׳ להם מה שנזכר הש׳׃ מה משפט האיש׳ ר״ל מה מנהג האיש וכן וכה משפטו כל הימים׃ וישלח אליו שר חמשי׳ וחמשיו ר״ל שלח לאליהו ל לכבודו לקרוא לו שר גדול שהיו חמשי׳ איש הולכים לפניו והלכו עימו החמשי׳ איש ההם׃ איש האלהים המלך דבר רדה׳ ידמה מדבריהם שהם היו רוצים להביאו עמהם בהכרח מכח מצות המלך ולזה אמרו לו שיבא במצות המלך והרבים אליהו מעניכם שאם לא יסכים ללכת מעצמו יקחוהו בכח למלאת מצות המלך ולא אמר להם כי מ מאחר שהם קוראים אותו איש אלהים תבא מזה הכבד אינו תחת המלך ולא יועילו ב בחזקם עמו ולזה אמר ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך׳ ולפי שהשר השני דבר אליו גם כן באופן שדבר אליו ה הראשון עשה אליהו שירדה אש גם כן ו ואכלה אותו ואת ח חמשיו אמנם השר השלישי לא הראה שיבא אליו בכח אבל בא אלי׳ בתחנוני׳ ולזה לא עשה אליהו דבר כנגדו וגם לא היה מסכים לבא עם השר ההוא אל המלך ליראתו מהמלך ההו׳ ומאיזבל אמו׃ בשנת

מקרא

וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְדֶרֶךְ אִמּוֹ וּבְדֶרֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיַּכְעֵס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אָבִיו׃

א וַיִּפְשַׁע מוֹאָב בְּיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מוֹת אַחְאָב׃ וַיִּפֹּל אֲחַזְיָה בְּעַד הַשְּׂבָכָה בַּעֲלִיָּתוֹ אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן וַיָּחַל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ דִרְשׁוּ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן אִם־אֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה׃ וּמַלְאַךְ יְהוָה דִּבֶּר אֶל־אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי קוּם עֲלֵה לִקְרַאת מַלְאֲכֵי מֶלֶךְ־שֹׁמְרוֹן וְדַבֵּר אֲלֵהֶם הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל אַתֶּם הֹלְכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן׃ וְלָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי מוֹת תָּמוּת וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּה׃ ה וַיָּשׁוּבוּ הַמַּלְאָכִים אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מַה־זֶּה שַׁבְתֶּם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ עָלָה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ לְכוּ שׁוּבוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם וְדִבַּרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל אַתָּה שֹׁלֵחַ לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃ וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם מֶה מִשְׁפַּט הָאִישׁ אֲשֶׁר עָלָה לִקְרַאתְכֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵיכֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ בַּעַל שֵׂעָר וְאֵזוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו וַיֹּאמַר אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי הוּא׃ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו שַׂר־חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל אֵלָיו וְהִנֵּה יֹשֵׁב עַל־רֹאשׁ הָהָר וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ דִּבֶּר רֵדָה׃ וַיַּעֲנֶה אֵלִיָּהוּ וַיְדַבֵּר אֶל־שַׂר הַחֲמִשִּׁים וְאִם־אִישׁ אֱלֹהִים אָנִי תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל אֹתְךָ וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֹתוֹ וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח אֵלָיו שַׂר־חֲמִשִּׁים אַחֵר וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַן וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ מְהֵרָה רֵדָה׃

תרגום

וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בְּאוֹרַח אֲבוּהִי וּבְאוֹרַח אִמֵּיהּ וּבְאוֹרַח יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ וּפְלַח יַת בַּעְלָא וּסְגִיד לֵיהּ וְאַרְגֵּיז קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל כְּכֹל דַּעֲבַד אֲבוּהִי׃ וּמְרַדוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיִשְׂרָאֵל בָּתַר דְּמִית אַחְאָב׃ וּנְפַל אֲחַזְיָה מִן סְרִגְתָּא בְּעִלִּיתֵיהּ דִּי בְשׁוֹמְרוֹן וְאִתְמְרַע וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ תְּבַעוּ בְּבַעַל זְבוּב טָעֲוַת עֶקְרוֹן אִם אֶחֵי מִמַּרְעִי דֵין׃ וּמַלְאֲכָא דַּיְיָ מַלֵּיל עִם אֵלִיָּהוּ דְּמִן תּוֹתָב קוּם סַק לִקְדָמוּת אִזְגַּדֵּי מַלְכָּא דְּשָׁמְרוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן הֲלָא אֱלָהָא קַיָּם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שָׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל אַתּוּן אָזְלִין לְמִתְבַּע בְּבַעַל זְבוּב טָעֲוַת עֶקְרוֹן׃ וּבְכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַרְסָא דִּסְלֵיקְתָּא תַמָּן לָא תֵחוּת מִנַּהּ אֲרֵי מְמָת תְּמוּת וַאֲזַל אֵלִיָּה׃ וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא לְוָתֵיהּ וַאֲמַר לְהוֹן מָא דֵין תַּבְתּוּן׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ גַּבְרָא סְלֵיק לִקְדָמוּתָנָא וַאֲמַר לָנָא אִיזִילוּ תוּבוּ לְוַת מַלְכָּא דִּשְׁלַח יַתְכוֹן וּתְמַלְּלוּן עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הֲלָא אֱלָהָא קַיָּם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שָׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל אַתְּ שָׁלַח לְמִתְבַּע בְּבַעַל זְבוּב טָעֲוַת עֶקְרוֹן בְּכֵן עַרְסָא דִּסְלֵיקְתָּא תַמָּן לָא תֵחוּת מִנַּהּ אֲרֵי מְמָת תְּמוּת׃ וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן מָא נִימוֹסָא דְּגַבְרָא דִּסְלֵיק לִקְדָמוּתְכוֹן וּמַלֵּיל עִמְּכוֹן יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ גְּבַר בְּעֵיל סַעֲרָן וְזָרְזָא דְּמַשְׁכָּא אֲסִיר בְּחַרְצֵיהּ וַאֲמַר אֵלִיָּה דְּמִן תּוֹתָב הוּא׃ וּשְׁלַח לְוָתֵיהּ רַב חַמְשִׁין וְחַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ וּסְלֵיק לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתֵיב עַל רֵישׁ טוּרָא וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ נְבִיָּא דַּיְיָ מַלְכָּא מַלֵּיל חוּת׃ וַאֲתֵיב אֵלִיָּה וּמַלֵּיל עִם רַב חַמְשִׁין אִם נְבִיָּא דַּיְיָ אֲנָא תֵּחוּת אִשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְתֵיכוּל יָתָךְ וְיַת חַמְשִׁין דְּעִמָּךְ וּנְחָתַת אִשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וַאֲכַלַת יָתֵיהּ וְיַת חַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ׃ וְתָב וּשְׁלַח לְוָתֵיהּ רַב חַמְשִׁין אוֹחֳרָנִין וְחַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ וַאֲתֵב וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ נְבִיָּא דַּיְיָ כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא אוֹחִי חוּת׃ ואתיב

ודבר י״א בקריא׳ וסימ׳ ועתה קום צא ודבר׳ ומלאך יי׳ דבר אל אליה׳ ויהי המה הולכים׳ אז תקרא ויי׳ יענה׳ אם תשיב משבת רגליך׳ אין קורא בצדק׳ ועתה יען עשותכם׳ מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון׳ הוקם את דברי יהונדב׳ ודבר אלהם דריש פסו׳ ועל הר סיני ירדת׃ ולכן ה׳ בקריאה וסי׳ ולכן

רדק

ויפשע מואב׳ לפי שהיה עובד אחאב כמו שאמר למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וכיון שמת אחאב פשע בבנו׃ בעל השבכה׳ השבכה היתה בעליה והיה ארובה ואורגים אותה בעצים שתי וערב ומניחים נקבים להאיר בבי׳ התחתון ומעשה זה נקראת שבכה שהיא עשויה מעשה שבכה שהיא הרשת׃ ויחל׳ מן חלה על משקל ויעל מן עלה ונקמצה היו״ד מפני ההפסק׃ מה משפט האיש׳ מה תארו ותרגומו מה נימוסא דגברא וגו׳ כי אלישע לא היה אז עמו כי פעמים היה מניחו באחת ה ממקומו׳ והיה הולך יחידי על ההרים להתבודד בנבואה׃ אליהו התשבי׳ כי ידע היה כי מנהגו לאזור אזור עור והיה ידוע כי בעל שיער היה ותימ׳ הו׳ היאך לא היו מכירים אותו מלאכי מלך ישראל והלא הוא היה רגיל עם אחאב ובשמרון ואפשר כי אלו האנשי׳ שלא מלך ישר׳ לא היו אז בשמרון כשהיה אליהו רגיל שם וזמן רב היה לאליהו שלא היה בשמרון מפני איזבל שאמרה להרגו שהרי במלחמת בן הדד ראינו שלא היה שם ולא במלחמ׳ ראמות גלעד כי מיכיהו בן ימלא היה להם אז הנביא ליי׳ אשר בשמרון׃ ויען

רשי

בעל השבכה׳ אומר אני גרא״ה בלע״ז פרגילים לאורגו שתי וערב בנסרי׳ ארוכי׳ וקצרים שקורין קנט״יכילי בלע״ז ועשויין נקבים נקבים כעין שבכה וקורי׳ פר״לוכי בלעז ואני שמעתי שבכה וו״ץ בלע״ז ובלשון אשכנז ו״כדל איסט״יין כמו שפירשתי ובלולים יעלו׃ ויחל׳ לשון חלי׃

נימלוך

מסרה

נשבעתי לבית עלי׳ הנה יי׳ מעלה׳ המטה אשר עלית בה׳ יתכה יי׳ לחננכם ב׳ בן׳ וסימ׳ בלשון ארמי עלי סלק לערסא ומתכי רחמין׃ על ראש ההר ה׳ דסמיכי וסימ׳ והיה נכון לבקר׳ ויעבר דוד העבר׳ וישלח אליו שר חמשים׳ אלף אחד מפני גערת אחד׳ זאת תורת הבית על ראש ההר׃ ואם איש ג׳ בקריאה וסימ׳ ואם איש עני הוא׳ ואם איש אלהים אני׳ ואם איש שפתים יצדק׳ א״נך׃

ויען וידבר אליו · ויען כמו ויען איוב הראשון וענית ואמרת לשון צעקה בדבור: רד אותו · פירוש עמו וכן וירד אתו אל המלך ירד עמו והלך אל המלך כי השר עלה אל קצה ההר ואליהו היה בראש ההר: אל תירא מפניו · כי מתירא היו שיוליכנו למלך והיה ירא מן המלך מפני שהתנבא עליו רע שימות או היה ירא מפני איזבל אמו : בשנת שתים ליהורם

וימלוך יהורם תחתיו · אחיו היה : בשנת שתים ליהורם בן יהושפט · איפש' לומר כן והלא מלך בשנת תשע עשרה ליהושפט שהרי אחזיה מלך בשבע עשר' וימלך שנתי ובסמוך כמו כתב בשנת שמונה עשרה ליהושפט מלך יהורם ויהושפט מלך עשרים וחמש שנים קודם שמלך יהורם בנו אלא ראוי היה יהושפט ליהרג ברמות גלעד ובשכר שזעק תלה לו שבע שנים ומאותה שעה הוא מונה לבנו : בסערה · ברוח סערה · סב

החמשים ה' בקריא' וסימ' נמסר בסדר קרח : אליה ה' וסימ' ומלאך יי' דבר · ודבתריה ולכן כה אמר יי' המטה · ואזור עור אזור · ויען אליה וידבר אלהם · הנה אנכי שולח · והר ויערשיה ואליה · וכל עורא דכוו :

וְאָתֵיב אֵלִיָהוּ וּמַלֵיל עִמְהוֹן אִם נְבִיָא דַיְיָ אֲנָא תֵחוֹת אֶשָׁתָא מִן שְׁמַיָא וְתֵיכוֹל יָתָךְ וְיַת חַמְשִׁין דְעִמָךְ וּנְחַתַת אֶשָׁתָא מִן שְׁמַיָא וַאֲכַלַת יָתֵיה וְיַת חַמְשִׁין דְעִמֵיה׃ וְתָב וּשְׁלַח רַב חַמְשִׁין תְּלִיתָאִין וְחַמְשִׁין דְעִמֵיה וּסְלִיק וַאֲתָא רַב חַמְשִׁין תְּלִיתָאִין וּכְרַע עַל בִּרְכוֹהִי לְקֳבֵיל אֵלִיָהוּ וּבְעָא מִן קֳדָמוֹהִי וּמַלֵיל עִמֵיה נְבִיָא דַיְיָ תֵּיקַר כְּעַן נַפְשִׁי וְנַפְשָׁא דְעַבְדָךְ אִלֵין חַמְשִׁין בְּעֵינָךְ׃ הָא נְחַתַת אֶשָׁתָא מִן שְׁמַיָא וַאֲכַלַת יַת תְּרֵין רַבָּנֵי חַמְשִׁין קַדְמָאִין וְיַת חַמְשִׁין דְעִמְהוֹן וּכְעַן תֵּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינָךְ׃ וּמַלֵיל מַלְאֲכָא דַיְיָ עִם אֵלִיָהוּ חוֹת עִמֵיה לָא תִדְחַל מִן קֳדָמוֹהִי וְקָם וּנְחַת עִמֵיה לְוַת מַלְכָּא׃ וּמַלֵיל עִמֵיה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלַף דִשְׁלַחְתָּא אִזְגַדִין לְמִשְׁאַל בְּבַעַל זְבוּב טַעֲוַת עֶקְרוֹן הֲלָא אֱלָהָא קַיָם דִשְׁכִנְתֵּיה שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁאַל בְּפִתְגָמֵיה בְּכֵן עַרְסָא דִסְלֵיקְתָּא תַמָן לָא תֵחוֹת מִנֵיה אֲרֵי מֵמָת תְּמוּת׃ וּמִית כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דְמַלֵיל אֵלִיָהוּ וּמְלַךְ יְהוֹרָם תְּחוֹתוֹהִי בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לִיהוֹרָם בַּר יְהוֹשָׁפָט מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲרֵי לָא הֲוָה לֵיהּ בַּר׃ וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי אֲחַזְיָה דַעֲבַד הֲלָא אִנוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃

וַהֲוָה בְּאַסָקוּת יְיָ יַת אֵלִיָהוּ בְּעַלְעוֹלָא לְצֵית שְׁמַיָא וְאָזַל

וַיַּעַן אֵלִיָּה וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אִם־אִישׁ הָאֱלֹהִים אָנִי תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל אֹתְךָ וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ־אֱלֹהִים מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֹתוֹ וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח שַׂר־חֲמִשִּׁים שְׁלִשִׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל וַיָּבֹא שַׂר־הַחֲמִשִּׁים הַשְּׁלִישִׁי וַיִּכְרַע עַל־בִּרְכָּיו לְנֶגֶד אֵלִיָּהוּ וַיִּתְחַנֵּן אֵלָיו וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים תִּיקַר־נָא נַפְשִׁי וְנֶפֶשׁ עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה חֲמִשִּׁים בְּעֵינֶיךָ׃ הִנֵּה יָרְדָה אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֶת־שְׁנֵי שָׂרֵי הַחֲמִשִּׁים הָרִאשֹׁנִים וְאֶת־חֲמִשֵּׁיהֶם וְעַתָּה תִּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ׃

טו וַיְדַבֵּר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ רֵד אוֹתוֹ אַל־תִּירָא מִפָּנָיו וַיָּקָם וַיֵּרֶד אוֹתוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ וַיְדַבֵּר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה יַעַן אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ מַלְאָכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ בִּדְבָרוֹ לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃ וַיָּמָת כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלִיָּהוּ וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לִיהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה כִּי לֹא־הָיָה לוֹ בֵּן׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲחַזְיָהוּ אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵמָּה כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

ב

א וַיְהִי בְּהַעֲלוֹת יְהוָה אֶת־אֵלִיָּהוּ בִּסְעָרָה הַשָּׁמָיִם

בן יהושפט · היאך היה זה והלא אמר למטה כי מלך בשנת י"ח ליהושפט ויהושפט הלך עמו למלחמת מואב והנה היה מלך בימי יהושפט שבע שנים כי יהושפט מלך כ"ה שנים אלא ש' שיהושפט המליך את יהורם בנו בחייו מפני מחלוקת אחיו כמו שאומר בדברי הימים ואת ה' הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור מה היה צריך לומר זה ידוע הוא כי המלוכה היא לבכור אלא שנראה כי היה מחלוק' בין בניו לפיכך נתן לו המלוכ' בחייו ומלך בחיי אביו שבע שנים ובשנת שתים למלכות יהורם זו שמלך בחיי אביו מלך יהורם בן אחאב על ישראל : כי לא היה לו בן · לא היה לאחזיהו בן לפיכך מלך יהורם אחיו תחתיו ובסדר עולם בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט אפשר לומ' כן והלא הוא מלך משנת שמנה עשרה ל ליהושפט אלא לענין שנא' ויזעק יהושפט ויי' עזרו ויסירם אלהים ממנו ראוי היה יהושפט ליהרג באותה שעה לפי שהיה עוזר ל לרשע ובשכר שזעק תלה לו הא' ז' שנים ועלו לבנו ועוד נכתבנו : בסערה · בקמץ חטף הסמ"ך אמר בסערה ולא אמר כן למטה אלא רכב אש וסוסי אש רוח ס סערה היה עמהם כמו שאמר ויעל אליהו בסערה אלא הנראה לאלישע אמר רכב אש וסוסי אש אבל הרוח איננה נראית ורוח ה הסערה העלתה אותו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברים הקלים כן העלתה אותו ברצון האל עד גלגל האש ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים ואשר נתנה ומה שנראה רכב אש וסוסי אש לאלישע להודיע בו כי בהעלותו עלה מישראל רכבו ו פרשיו כמו שאמ' אישע אבי אבי רכב ישר' ופרשיו ודעת המוכינו גם חכמינו כי הכניסו האל בגן עדן עם גופו כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא וכן הכניס חנוך שם · ובדרש כי עשרה הם שנכנסו חיים לגן עדן : וילך

רלבג

בשנת שתים ליהור' בן יהושפט מלך יהודה · יש בכאן ספק חזק והוא שלא יתכן שיחיה אחזיהו עד שנת שתים ליהורם בן יהושפט וזה שכבר מלך בשנת שבע עשרה ליהושפט ולא מלך כי אם שתים שני' כמו שקדם וכבר מלך יהושפט עשרים וחמש שנה ולזה לא י יתכן שנאמר שהתחיל למלוך יהורם בן א אחאב בשנת שתים ליהור' בן יהושפט ואם אמרנו שכבר התחיל למלוך יהור' בן יהושפ' בחיי אביו מעת מות אחאב הנה לא יתכן מה שאמר ואת ה הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור שהרי החזיק בה בחייו והנה זכר במה שיבא כי ב בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך י יהודה מלך יהורם בן יהושפט מלך י יהוד' וזה ממה שיוסיף עוד ספק על זה ועוד שאחר זה כתב כי ב בשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה ו ובמקום אחר כתב כי בשנת שתים עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה וזה לאות כי כשיאמר ב בשנת כך למלך פך הנה פעם ירצה בו ש שעברו אותן שנים ל למלך ופעם ירצה שהמליך בשנה ההיא ויהי הרצון באמרו בשנת אחת עשר' ליורם בן אחאב שכבר עברו לו אחת עשר' שנה והיא בשנת שתים עשרה והרצון באמרו בשנת שתים עשרה הוא שכבר היה בשנה ההיא · והנר' בעיני כי מפני החתון שהיה ליהושפט עם אחאב היה יהושפט מולך אחר מות אחאב עם מלך ישראל כל ימיו כי היו חולקים לו כבוד בני אחאב מפני היותו זקן והתחתן באחאב ולזה תמצא שאמ' בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישר' ויהושפט מלך יהודה והרצון בו שיהושפט היה מנהיג מלכות ישראל עמו וכאילו היה יהושפט מלך ישראל גם כן והוא מבואר שהוא מחוייב שיהיה פירושו כן כי אי אפשר שיהיה הרצון בו שתהיה שנת חמש ליהושפט כי שנת החמש ליורם בן אחאב היא שנת עשרים וחמש ליהושפט אחר שכבר מלך אז יהורם בן יהושפט ובזה הדרך נאמר שעד שהתחילם השנה השנית למלכות יהורם מלך יהודה היה מלך יהודה משתתף עם יהורם בן אחאב בהנהגת המלכות כי כבר תמצא במלחמותיו שהיה יהושפט תמיד עמהם · והנה ליישב כל אלו הפסוקים ידמה בעיני שהשנה שמלך בה אחזיה היתה שמנה עשרה ליהושפט ל' שכבר עברו לו שבע עשרה ובמלוך יהורם עברו ליהושפט שמונה עשרה שנה והיא בשנת התשע עשרה ובשנה שעברו חמש שנים ליורם בן אחאב מלך ישר' מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה ובזה לא יפול שום ספק כי כשעברו לאחאב ארבע שנים מלך יהושפט ונשארו לאחאב י"ח שנים מקוטעים ולזה לא עברו ליהושפט במותו כי אם י"ז שנים שלמים והיה בשנת שמנה עשרה ומלך אחזיה שתי שנים מקוטעים ומת כשהיה יהושפט בשנת התשע עשרה ואחר כן חיה יהושפט פחות משש שנים בדרך שלקח מהשנה העשרים וחמש מעט ואז עברו חמש שנים ליורם בן אחאב והיא בשנה השנית וכשעברו לו אחת עשרה שנה והיה בשנת השתים עשרה בדרך שלקח מהשתים עשרה יותר ממה שלקח מהשנה השנית הנה כבר עברו ליורם בן יהושפט יותר משש שנים שלמים והיותר היה קצתו מהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט וקצתו היה מהשנה השמינית ונחשב לו זה שמנה שנים ולא היה כי אם שש שנים ויותר מעט ולפי שהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט לא היתה אלא זמן מועט מאד כמו שאמרנו הנה לא נראה בזמן ההוא היות מלך יהודה בלתי משתתף עם מלך ישראל בהנהגת ישראל ולא הראה לו זה עד בא השנה השנית ליהורם מלך יהוד' והנה בזה הדרך נתישב כל זה בלי שום ספק : בהעלות יי' את אליהו בסערה השמים · אי אפשר שיובן שהעלהו השמים כי לא יעלו שם אלו הגופות אבל הכונה בו בגובה האויר כאמרו עדים גדולות ובצורות בשמים ומגדל וראשו בשמים והנה נשאהו רוח יי' במלאכות יי' אל מקום לא נודע עדיין והוא חי שם כמו שאמרנו: סב

המבלי ד' וסימ' נמסר בסדר בשלח : בהעלות ג' וסי' ויהי בהעלות יי' את אליהו · בהעלות העולה והחלבים · בתתי אתך עיר נחרבת :

שב פה. חכם היה לחותו מחמת ענוה שלא יראה בהלקחו: את אדוניך. אלא אדונינו מלמד שהיו שקולים כאליהו: ויגלום. כרכה כדי שתהא מחה להכות בה: ויגלוס. לא כריכה ממש אלא קולט סקורץ פיינדו בלע"ז: הקשית לשאול. אי אפשי לתת לך יותר ממה שיש בידי: אם תראה אותי לוקח מאתך אז תוכל לעשות לך יותר ויותר: יהי לך כן ואם אין לא יהיה. שאין היכולת בידי: אבי

וילך אליהו. ואליהו נאמר לו ברוח בנבואה כי באותו היום ילקח ולא גלה הדבר לאלישע אבל אלישע נאמר לו גם כן ברוח נבואה שהרי אמר גם אני ידעתי החשו ושאר הנביאים נאמר להם כל שכן, הוא ומה שהיו הולכי' מעבר לירדן נראה כי כן נאמר לו לאליהו בנבואה כי מעבר לירדן ילקח אולי היה הלקחו במקו' אשר נאסף משה רבינו לכבודו כי מעלתו היתה קרובה למעלת משה רבינו וכן הראה לו הכבוד בהר חורב כמו שהרא' לו למשה רבי' וגם מ' יום ומ' לילה כמו שנם משה רבינו: חי יי' וחי נפשך. מה שאמר וחי נפשך אחר שאמר חי יי' לא אמר כן אלא להגדיל כי השבועה הראשונה גדולה אלא נשבע בנפשו להראות כי גדולה נפשו בעיניו והקדים חי יי' לכבוד: בני הנביאים. כתרגומו תלמידי נביא: אשר בית אל. כמו בבית אל ומה שהיו בני הנביאי' בבית אל וביריחו כן היו בערים אחרות אלא זכר אלה לפי שהיה דרכם עליהם ומה שהיו ברוב ערי ישרא' כדי להוכיח את ישראל בכל עיר ועיר ונבואתם היתה לשעה לפיכך לא נכתבה נבואתם: החשו. פי' בו כמו כמו בפתח הה"א: וכן ת' שתוקו ואדוני אבי ז"ל פירש כמשמעו כשאמר הוא להם גם אני ידעתי החשו הם ולא דברו לו עוד: ויגלם. כרכה והכה בה את המים וכן בגלומי תכלת פי' כרכי בגדים: פי שנים ברוחך אלי'. פירשו רז"ל כפלים ממה שהיה באליהו והוא שהחיה שני מתים אח בחייו ואח' במותו ולמי שאמר על רגליו עמד ולביתו לא הלך שרפא צרעת נעמן שהמצורע חשוב כמת שנ' אל נא תהי כמת ואדוני אבי ז"ל פירש פי שני' שני חלקים של שיהיה לו מרוח שיהו וכן הוא אומר פי שנים בכל אשר ימצא לו שני חלקי נכסיו כי הבכור נוטל שני חלקים מן הנכסים והפשוט נוטל החלק השלישי: הקשית לשאול. די היה לך בחלק אחד מרוחי או בחצי רוחי אבל פי שנים דבר קשה שאלת ואעפ"כ אני יהיה לך כח רוח שאני' שתוכל לראותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת האל יהיה שיהיה לך כמו ששאלת: לקח. פעל עומד מבנין שלא נזכר פעלו לפיכך הוא קמץ: ויעל אליהו בסערה. כמו שפירשנו ופירוש השמים לענין הגוף האוירי כמו אשר תעוף בשמים ולענין הרוח השמים העליונים עם המלאכים שיכנו להם השמי' כמו הללו את יי' מן השמים ושיהו נעשה רוחני והגוף כלה באש העליוני ושב כל יסוד אל יסודו ושישע ראה העלותו מן הארץ ובהיותו לאויר ראה דמיון רכב אש וסוסי אש שהפריד בין שניהם כלומר בראותו כי נפרד ממנו מעט אשר הועלה וכן בגדיו באש זולתי האדרת שנפלה מעליו כדי שיקחנה שישע להכות בה המים ואם כדברי רז"ל שהיה לו כפלים ברוח ממה שהיה לאליהו תימה הוא מה צורך היה לו אדרת לחכות בה המי' והנה אפי' עם האדרת לא נחצו המים עד שאמר איה יי' אלהי אליהו ואם תאמ' לא נפלה האדרת לצורך אלישע אלא כיון שנעשה רוחני נפלה האדרת מעליו אם כן שאר בגדיו למה לא נפלו גם כן: ואלישע

בית ד' בליש סבי' בבית וסים ויבא ערוב כבד' ולא נשאר איש בעי' יוצאו בני הנביאים עגלי הזהב אשר: הידעת ה' וסים כי היום יי' לוקח' וחבורו דבעיניא' הידעת חקות שמים' עת לדת יעלי סלע' הידעת למה באתי אליך:

וילך אליהו ואלישע מן-הגלגל: ויאמר אליהו אל-אלישע שב-נא פה כי יהוה שלחני עד-בית-אל ויאמר אלישע חי-יהוה וחי-נפשך אם-אעזבך וירדו בית-אל: ויצאו בני-הנביאים אשר-בית-אל אל-אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום יהוה לקח את-אדניך מעל ראשך ויאמר גם-אני ידעתי החשו: ויאמר לו אליהו אלישע שב-נא פה כי יהוה שלחני יריחו ויאמר חי-יהוה וחי-נפשך אם-אעזבך ויבאו יריחו: ויגשו בני-הנביאים אשר-ביריחו אל-אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום יהוה לקח את-אדניך מעל ראשך ויאמר גם-אני ידעתי החשו: ויאמר לו אליהו שב-נא פה כי יהוה שלחני הירדנה ויאמר חי-יהוה וחי-נפשך אם-אעזבך וילכו שניהם: וחמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מנגד מרחוק ושניהם עמדו על-הירדן: ויקח אליהו את-אדרתו ויגלם ויכה את-המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה: ויהי כעברם ואליהו אמר אל-אלישע שאל מה אעשה-לך בטרם אלקח מעמך ויאמר אלישע ויהי-נא פי-שנים ברוחך אלי: ויאמר הקשית לשאול אם-תראה אתי לקח מאתך יהי-לך כן ואם-אין לא יהיה: ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב-אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים:

ואזל אליהו ואלישע מן גלגלא: ואמר אליהו לאלישע תוב כען הכא ארי יי שלחני עד ביתאל ואמר אלישע קים הוא יי וחי נפשך אם אשבקנך ונחתו לביתאל: ונפקו תלמידי נביא די בביתאל לות אלישע ואמרו ליה הידעתא ארי יומא דין יי דבר ית רבונך מעל רישך ואמר אף אנא ידענא שתוקו: ואמר ליה אליהו אלישע תוב כען הכא ארי יי שלחני ליריחו ואמר קים הוא יי וחי נפשך אם אשבקנך ואתו ליריחו: וקריבו תלמידי נביא די ביריחו לות אלישע ואמרו ליה הידעתא ארי יומא דין יי דבר ית רבונך מנך ואמר אף אנא ידענא שתוקו: ואמר ליה אליהו תוב כען הכא ארי יי שלחני עד ירדנא ואמר קים הוא יי וחי נפשך אם אשבקנך ואזלו תרויהון: וחמשין גברא מתלמידי נביא אזלו וקמו מקביל ברחיק ותרויהון קמו על ירדנא: ונסיב אליהו ית שושיפיה ואחזר ומחא ית מיא ואתפליגו לכא ולכא ועברו תרויהון ביבשתא: והוה במעברהון ואליהו אמר לאלישע שאל מה אעביד לך עד דלא אדבר מלותך ואמר אלישע ויהי כען על חד תרין ברוח נבואתך עמי: ואמר אקשיתא למשאל אם תחזי יתי דאנא מדבר מלותך יהי לך כן ואם לא לא יהי: והוה עד דאנון אזלין מיזל וממללין והא רתיכין דאשתא וסוסון דאשתא ואפרישו בין תרויהון וסליק אליהו בעלעולא לצית שמיא:

הירדנה ד' בקריא וסים וירד הגבול הירדנה' ויבא גדעון הירדנה' ויאמר אליהו אל אלישע' וילך אתם ויבאו הירדנה: ויכה י' וסים נמסר לעיל בספר סימן כ"ב: לקח ה' וסי' נמסר בסדר בראשית:

רלבג

שב נא פה כי יי' שלחני עד בית אל'. ראוי שתדע שלא עשה זה אליהו לתכלית שלא יאציל עליו מן הרוח אשר עליו על אלישע שהרי מזהו הש"ם שימשח אלישע בן שפט לנביא תחתיו ואמנם אמר זה לו כדי שלא יחרד אלישע בהפרד אליהו ממנו אם יראה שינשא בסערה השמי': היום יי' לוקח את אדוניך מעל ראשך'. הנה באר בזה שלא בלקחת אלא מעל ראשו וכן אמר אליהו לאלישע בטרם אלקח מאתך וזה יורה שלא לקחו האלהים במוחלט אבל לקחו מעם אלישע: החשו. שתקו: ויגלם. ר"ל שסבב כרך אדרתו והכה בה במי': ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. ר"ל במה שהאצלת מרוחך על כל בני הנביאים יהיה הנאצל לי מרוחך פי שנים על כל אחד מהם והוא מענין מה שאמר כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו: אם תראה אותי לוקח מאתך'. אמר לו זה על דרך המופתים המתחדשים כאילו יאמר שאם יראה אותו בעת הלקחו מעמו בהעלותו בסערה השמים אז יתחדש לו על צד המופת שיאצל מן הרוח אשר על אליהו מה שישלם בו מה שבקש אלישע ואז עזב אליהו אדרתו כדי שיחזיק בה אלישע ותהיה כלי מה להשלמת זה המופת הלא תראה כי אלישע היה מצוה נחזי שיקח משענת אלישע בידו להחיו' בו בן השונמית וכן תמצא שעל צד המופת נתחדש באדרת אליהו מה שעזר אלישע בעשיית המופתים וכבר באר זולתנו באמרו אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן באורים אחרים ואשר נחשב אנחנו הוא מה שזכרנו והוא נאות ללשון ולענין וזה כי קצת אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך שתשכיל מציאו' השכל הנפרד והוא שכל אליהו אחרי הפרדו מהחומר ואלו הסכימו בהכרח שיהיה זה הענין מות לאליהו וכבר באר שזה בלתי אפשר וקצתם אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך ר"ל שתחקור עמי בכל הסודות אשר אתה נבוך בהם מפני רואתך שאני לוקח מאתך ולא ימצא זה לך ממני זולתי בזה העת והנה יקשה לזה שאנחנו לא מצאנו שעמדו יחד אחר כל זה מה שיתכן בו זה הענין גם לא היה מספיק זמן קצר כמו זה לזה הענין לפי מה שאחשוב והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם. הנה נתחדש זה על דרך המופת לשאת אליהו אל אשר יאיה שמה לרצון הש"י. אבי

רדק

אלישע רואה · ראה העלותו מן הארץ ולא ראהו עוד כי רכב אש וסוסי אש הפרידו בין שניהם : אבי אבי · כתרגומו רבי רבי וכן תלמידי הנביאים נקראו בני הנביאים : רכב ישראל ופרשיו · כתרגומו דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין : ויקרעם לשנים קרעים מכאן שמנו רז"ל שחייב אדם לקרוע על רבו שלמדו חכמה ואותו הקרע אינו מתאחה לעולם לפי שנאמר ל לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהוא לשני' אם כן מה ת"ל לשנים שיראה כאן הקרע לעולם : איה יי' אלהי אליהו · ת' כן ואמר קביל בעותי יי' אלהיה דאליהו ולפי פשוטו איה הוא שאינו מראה כח האות לי כמו שעשה לאליהו בחצות המים : אף הוא ויכה את המים · אף הוא נעשה לו נס והכה המי' פעם שנית אחר שאמר איה יי' אלהי ונחצו הנה והנה וי"מ אף הוא על אליהו שבא כמו שהיה רואני והכה את המים ויחצו ויעבר אלישע · ובדרש אף הוא מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו שבפעם ראשונה היתה זכות שניהם עומדת ופעם שנייה של אלישע היתה זכות צדיק אחד עומדת וכן הוא אומר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי מכאן אתה דורש שמנה מופתים באליהו שש עשר באלישע : נחה רוח אליהו · כיון שראוהו שחצה המים ועבר הירדן ידעו כי נחה עליו רוח אליהו : חמשים בני חיל · למה היו צריכי' בני חיל וכי היה להם לעשות מלחמה אלא פירוש בני חיל בני כח שהיה להם כח ל ללכת הנה והנ' במעט זמן ואך אמרו לו שיבקשוהו והלא הם אמרו לו כי היום יי' לוקח אדוניך מעל ראשך אלא חשבו שמא לא עלה השמים אלא נשאו רוח יי' והפרידו מבני אדם כמו שראו שנפרד מבני אדם מ' יום ומ' לילה ואולי פעמי' רבו' היה לו זה שהיה נפרד מבני אדם ולא היו מוצאים אותו שהרי עובדיה אמר לו ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע : ויפצרו בו · הרבו לו דברים עד ששמע אליהם : עד בוש · עד אשר בושם הרבה מלומר להם שישלחו ותרגום עד סניה : הנה נא מושב העיר טוב · על עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שאם כן לא היו חומדים אותה ולא היו עברים על החרם לבנות אותה ואיהו נ"כ היאך לא רפא אותה ואם היתה משכלת מכמה שנים שישבו בה היו מניחים אותה ולא היו יושבין בה אלא נראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכלת שהיו האנשים שותים המים והיו מתים ברוב · ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקולקלת על שם שארדה יהושע ובא איהו והוסיף לקללה ע' מעשה של חיאל כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו וכל הענין נזכר למעלה ובדברי רז"ל מושב העיר טוב והמים רעים והארץ משכלת מאי טיבותיה אמר רבי יוחנן חן מקום על יושביו : מלח · גם בתוך נס היה כי המלח עושה המים רעים וכן ויורהו יי' עץ אמרו עץ מר היה ונס בתוך נס היה : אל מוצא המים · אל מקור המים המקום שהיו המים יוצאים ממנו :

רפאתי

רשי

אבי אבי · דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין : איה יי' אליהו · שהובטחתי שתשרה בי פי שנים ברוחו ש' : אף הוא ויכה את המים · אף הוא בפ"ר שיעזר בנו של ר' יוסי הג לילי גדולה חביית אלישע כפליים כשל איהו שבתחלה זכות שניהם ועכשיו זכותו יחידי : פן נשאו רוח יי' · איפשר אמם אמרו לו הידעת כי היום יי' לוקח את אדוניך ועכשיו ועלם יהם היכן הוא מלמד מיום שנגנז אליהו הלכה ונסתלקת רוח הקדש מן הנביאים ושוב לא היתה רוח הקדש מרובה בישראל: עד בוש · כתבוים מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו לפי שבטל גדולתו אינו רוצ' שישוב כל זה ראיתי בתוספתא דסוטה: והמים רעים · ומחמת המי' הארץ משכלת את יושביה לקברם אם כן מהו ומושב העיר טוב מכאן אמרו חן מקום על יושבו : אל מוצא המי' · שהיו נובעי' משם : וישלך שם מלח · והלא מלח דבר המקלקל את המי' הוא אלא נס בתוך נס:

ונערים

וירם ח' בקריא' וסימ' ויעשו כן משה ואהרן · וירם משה את ידו · וירם הטבח את השוק והאליה · וירבעם בן נבט אפרתי הזה · וירם אדרת אליהו · וירם קרן לעמו ואשמע את האיש · וירם יאשיהו לבני : נחה ג' מלעיל וסימ' נחה ארם על אפרים · נחה שקטה כל הארץ · נחה רוח אליהו על אלישע · וחר ונחה עליו

ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים : וירם את־אדרת אליהו אשר נפלה מעליו וישב ויעמד על־שפת הירדן : ויקח את־אדרת אליהו אשר־נפלה מעליו ויכה את־המים ויאמר איה יהוה אלהי אליהו אף־הוא ויכה את־המים ויחצו הנה והנה ויעבר אלישע : ויראהו בני־הנביאים אשר־ביריחו מנגד ויאמרו נחה רוח אליהו על־אלישע ויבאו לקראתו וישתחוו־לו ארצה :

ויאמרו אליו הנה־נא יש־את־עבדיך חמשים אנשים בני־חיל ילכו נא ויבקשו את־אדניך פן־נשאו רוח יהוה וישלכהו באחד ההרים או באחת הגיאות ויאמר לא תשלחו : ויפצרו־בו עד־בש ויאמר שלחו וישלחו חמשים איש ויבקשו שלשה־ימים ולא מצאהו : וישבו אליו והוא ישב ביריחו ויאמר אלהם הלוא־אמרתי אליכם אל־תלכו :

ויאמרו אנשי העיר אל־אלישע הנה־נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת : ויאמר קחו־לי צלחית חדשה ושימו שם מלח ויקחו אליו : ויצא אל־מוצא המים וישלך־שם מלח ויאמר כה־אמר יהוה

ואלישע חזי והוא מצוח רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין ולא חזהי עוד ואתקף בלבושיה וסדקנון לתרין סדיקין : ואריםיַת שושיפא דאליהו די נפלת מניה ותב וקם על כיף ירדנא : ונסיב ית שושיפא דאליהו דנפלת מניה ומחא ית מיא ואמר קביל בעותי יי אלהיה דאליהו אף הוא ומחא ית מיא ואתפליגו לכא ולכא ועבר אלישע : וחזוהי תלמידי נביא דביריחו מקבל ואמרו נחת רוחיה דאליהו על אלישע ואתו לקדמותיה וסגידו ליה על ארעא :

ואמרו ליה הא כען אית עם עבדך חמשין גברין בני חילא יזלון כען ויבעון ית רבונך דלמא נטליה רוח מן קדם יי ורמהי בחד מן טוריא או בחד מן חיליא ואמר לא תשלחון : ואתקיפו ביה עד סניא ואמר שלחו ושלחו חמשין גברא ובעו תלתא יומין ולא אשכחוהי : ותבו לותיה והוא יתיב ביריחו ואמר להון הלא אמרית לכון לא תיזלון :

ואמרו אנשי קרתא לאלישע הא כען מותב קרתא שפיר כמא דרבוני חזי ומיא בישין וארעא מתכלא : ואמר איתו לי צלוחיתא חדתא ושוו תמן מלחא ואיתיאו לותיה : ונפק למפקנא דמיא ורמא תמן מלחא ואמר כדנן אמר יי

רוח יי' : נשאו ג' בקריא' וסימ' ויבאו כל איש אשר נשאו לבו · לקרבה אל המלאכה לעשות אתה · פן נשאו רוח יי' : שלשה ימים ד' דסמי' בקריאה וסימ' ויתנו לו פלח דבלה · לכו עוד שלשה ימים דמלכים · ויבקשו שלשה ימים דאליהו · ויהי יונה במעי הדג ·

רלבג

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו · הנה כמו שהתלמידים נקראים בנים כמו בני הנביאי' כן הרב יקרא אב כי הוא המוליד שכל ה התלמיד וקראו רכב ישראל ופרשיו כאילו יאמר שהוא התוקף והחוזק של ישראל במלחמ' ולזה הו' הרכ' והפרשים אשר בהם יגברו במלחמה : אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה' ר"ל אף הוא כאשר הכה את המים הנה נחצו תכף הנה והנה · ואחשב כי לא הכה אותם אלא פעם אחת ובפעם ההיא אמ' איה אלהי אליהו וספר הכתו' שגם שיש' הגיע לזאת המעלה שהגיע אליהו והוא שכאשר הכה את המים נחצו הנה והנה : נחה רוח אליהו על אלישע · ר"ל שכבר האצילו מרוחו מה שימשך ממנו שיעשה אלישע בדמיון המופתים שעשה איהו ולזה חלקו לו כבוד רב והשתחוו לו ארצה : וישליכהו באחת ההרי' או באחת הגאיות' ר"ל להתחבא שם כי היה רגיל אליהו בכך כמו שאמר עובדיה ורוח יי' ישאך אל אשר לא אדע : ויפצרו בו עד בוש · ר"ל הרבו כל כך דברים עד שהיה לו בשת מלחלוק תמיד על דבריהם ולזה אמר להם שלחו מצד המוסר להניחם לעשות רצונם אך דבריו היו באופן שכשאמרו שלחו היה ראוי שיובן ממנו שלא ישלחו מצד דבורו כי פעמים יש הן שהוא כלאו ולזה אמר הלא אמרתי אליכם אל תלכו כי ידע אלישע שלא יראה לאדם אליהו בזה העת כי הסתירו יי' : והמים רעים והארץ משכלת · מפני שאמר אחר זה רפאתי למים האלה ולא יהיה משם עוד מות ומשכלת ידענו כי הארץ משכלת מצד המים שהיו רעים · והנה אע"פ שקלל יהושע מי שיבנה הנה לא מנע האנשים משבת בה אחר שתבנה שאם היה כן לא היו הנביאים יושבים שם והנה הרצון בזה הנה מושב העיר טוב כאשר אדני רואה ולזה אין אויר העיר סבה אל שתהיה הארץ משכלת אך בחמת המים הרעים ומזה הצד קרה לארץ שתהיה משכלת ·

והנה

רשי

ונערים · קטנים המנוערין מן המצות: עלה קרח עלה · מכאן שהקרחת עלינו את המקום שעד עכשיו היינו משתכרין להביא מים מתוקי' מרחוק ומתפרנסין בכך ומשהמתיק אלו אבדו פרנסתן כך מפורש בסוטה: ויראם · ראה שאין בהם ולא בזרעם לחלוחית של טובה: ויהורם בן אחאב · אף פרשה זו בשביל להגיד גם של מישע מלך מואב שנעשה על ידי אלישע ככתבה כאן שמנה באליהו שמנה נסים ובאלישע שש עשרה לקיים פי שנים ברוחך אלי וכתבן כולם זו בצד זו · כך ראיתי בשלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ואבי' ירדן של אלישע כ שתים דשל אליהו: רק לא כאביו וכאמו · שהוסיף את הבעל להכעים: רק בחטאו' ירבעם דבק וכן כל מלכי ישראל מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל לכך עבדו את העגלים: נוקד · מרי ניתי: אילים צמר · ליכרין דרעיא עם גמרם:

רדק

רפאתי · בחירק הפ"א כבעלי הה"א: ומשכלת · ולא תהיה הארץ משכלת כי מן המים היה בה השכול: וירפו המים · כעלימה האלף והיה כבעלי הה"א · ונערים קטנים · כי יש גדולים ויקראו נערים ואמר כי אלה הנערים היו קטנים וכן ונער קטן עמו ורז"ל דרשו נערים שהיו מנוערים מן המצו' קטנים שהיו מקטני אמנה:

למים ח' דגשים בקריא' וסי' ויצמא שם העם למים · רפאתי למים האלה · הוי כל צמא · ואדיריהם שלחו צעיריהם · לא רעב ללחם ולא צמא למים · וחד בין מים למים: ומשם ט' בקריא' וסימ' ונהר יוצא מעדן

רפאתי למים האלה לא־יהיה משם עוד מות ומשכלת: וירפו המים עד היום הזה כדבר אלישע אשר דבר: ויעל משם בית־אל והוא · עלה בדרך ונערים קטנים יצאו מן־העיר ויתקלסו־בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח: ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם יהוה ותצאנה שתים דבים מן־היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים: וילך משם אל־הר הכרמל ומשם שב שמרון:	אסיתי למיא האלין ולא יהי מתמן עוד מותא ומתכלא: ואתסיאו מיא עד יומא הדין כפתגמא דאלישע דמליל: וסליק מתמן לביתאל והוא סליק בארחא ויניקין זעירין נפקו מן קרתא ואתלעבו ביה ואמרו ליה סק קרחא סק קרחא: ואתפני לאחורוהי וחזנון ולטנון בשמא דיי ונפקו תרתין דובין מן חורשא ובזעא מנהון ארבעין ותרין ינקין: ואזל מתמן לטור כרמלא ומתמן תב לשמרון:

ג

א ויהורם בן־אחאב מלך על־ישראל בשמרון ב בשנת שמנה עשרה ליהושפט מלך יהודה וימלך שתים־עשרה שנה: ויעשה הרע בעיני יהוה רק לא כאביו וכאמו ויסר את־מצבת הבעל אשר עשה אביו: רק בחטאות ירבעם בן־נבט אשר־החטיא את־ישראל דבק לא־סר ממנה: ומישע מלך־מואב היה נקד והשיב למלך־ישראל מאה־אלף כרים ומאה אלף אילים צמר: ה ויהי כמות אחאב ויפשע מלך־מואב במלך ישראל: ויצא המלך יהורם ביום ההוא משמרון ויפקד את־כל־ישראל: וילך וישלח אל־יהושפט מלך־יהודה לאמר מלך מואב פשע בי התלך אתי אל־מואב למלחמה ויאמר אעלה כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כ כסוסיך: ויאמר אי־זה הדרך נעלה	ויהורם בר אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת תמני עסרי ל ליהושפט מלך שבטא דבית יהודה ומלך תרתא עסרי שנין: ועבד דביש קדם יי לחוד לא כאבוהי וכאמיה ואעדי ית קמת בעלא דעבד אבוהי: לחוד בחובי ירבעם בר נבט דחיב ית ישראל אתרעי לא סטא מנה: ומישע מלכא דמואב הוה מרי גתין ומתיב תוקרבא למלכא דישראל שנא בשנא מאה אלפין תורין דפטמא ומאה אלפין ד דכרין דרעיא: והוה כד מית אחאב ומריד מלכא דמואב במלכא דישראל: ונפק מלכא יהורם ביומא ההוא משמרון ומנא ית כל ישראל: ואזל ושלח לות יהושפט מלכא דבית יהודה למימר מלכא דמואב מריד בי התיזל עמי לות מואב בקרבא ואמר אסק אנא כותך עמי כעמך סוסי כסוסך: ואמר באידא ארחא נסק ואמר

ל' וכתי' ח' · ד' דנפי' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ט' · ל' · ג' · ב' ויתנו · ב' ויש מוכב · ל' וחד מושע · ל' נחס · ל' וכתי' ר"ס · ג' וסי' כל האדם · אחאב · כן ימת זה · ג' פסוקי' דמיין ומתחלפין · כ'

להשקות את הגן · על כן קרא שמה בבל · ומשם בארה היא הבאר · משם יקבצך יי' אלהיך ומשם יקחך · ומשם עבר קדמה מזרחה · ומשם עבר את בני עמון · ומשם שב שמרון · ומשם לא תאכל · וחברו: כמות ג' בקריאה וסי' אם כמות כל האדם ימותון אלה · ויהי כמות אחאב · כמות זה כן מות זה ורוח · אנ"ך: התלך אתי חד מן ג' פסוקים דמיין ומתחלפין ב' במלכי' וחד בדברי הימים קדמא ויאמר אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמ' יהושפט כמוני כמוך · תניינ' וילך וישלח אל יהושפט התלך אתי אל מואב למלחמ' ויאמר אעלה כמוני כמוך · תליתא ויאמ' אחאב מלך ישראל יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי במלחמה · כתראה בדברי הימים:

רדק (המשך)

ויתקלסו בו · לעגו בו ובזוהו בדבריה' שהיו אומרי' לו בעלותו בדרך עלה קרח עלה קרח וקרח היה אלישע · ובדרש קרח אתה שהקרחת עלינו את המקום: ויראם ויקללם · ונחלקו רז"ל בזה כי קשה אליהם היאך גרם מיתה עליהם על דבר זה מהם אמרו על שם שבזוהו כתן עיניו בהם ונענשו כמו שאמרו כל מקום שנתנו עיניהם חכמים או מיתה או עוני ומהם אמרו ראה שכלם נתעברו אמותיהם ביום הכפורי' כלומר ראה כי מעבירה באו וראויין היו למיתה ולכך הפקירו עצמם לבזותו ולכך קללם ולא מפני שבזוהו ומהם אמרו בלורית ראה להם כגוים ומהם אמרו שלא ראה בהם לחלוחית מצוה ולא עתיד' להיות לא בהם ולא בזרעם לפיכך אררם לסלקם מן העולם ואמרו כי נענש על דבר זה שגרם מיתה לאלה הנערים ואמרו שלשה חלאי' חלה אלישע אחד על שגרה דובים בתינוקו' ואחד על שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחד אשר מת בו וסמכו זה לפסוק שאמ' ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו · חלה · הנה אחד · חליו · שני · אשר ימות בו · שלישי: שתים דובים · נקבות היו ואומ' הרבוי בא"ם כמו גמלים מניקות ובדברי רבותי' ז"ל מהם אמרו כי מעש' נס היה כי באותו יער לא היו רגילים חיות רעות ומהם אמרו נס בתוך נס היה כי לא היה שם לא יער ולא דובי' ואמרו בשביל ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישראל ארבעים ושנים ילדים: ויסר את מצבת הבעל · אבל האשרה לא הסיר מפני אמו שהיתה עובדת ע"ז שהרי נביאי האשרה היו אוכלי שלחנה אבל הוא לא עבד הבעל והאשרה אלא העגלים שעשה ירבעם: היה נוקד · כתרגומו מרי גיתי ונקרא בעל המקנה נוקד שהצאן נקודים ברוב והיה מנהגו שהיה משיב מנחה למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר כלומר עם גמרם שלא היה נגזז ולא אמר הכתוב אם היה משיב לו מנחה זו בכל שנה או לזמן אחד ידוע ביניה': ויהי כמות אחאב · בכ"ף. וכאשר מת אחאב פשע מלך מואב ב באחזיהו בנו כמו שכתו' למעלה וכן ביורם אחיו ולא השיב לו מנחה:

דרך

רלבג

והנה רפא אלישע המי' ההם על דרך המופת בהשליכו אל מוצא המים מלח מהמלח שמו בצלוחית חדשה ואחשוב שכבר בחר אלישע שתהיה ה הצלוחית חדשה כדי שלא יחשבו שיהיה מבושל בה דבר ימשך המלח כחו ויהיה לו רושם על דרך ה הרפואה בתקון המים אך בחר לתקנם במה שאין בו רושם לתקונם כי אכתבו רופאי' שהמי' המלוחים הם רעים לשתייה עם שאי א אפשר במעט מלח שיתן רושם במוצא מים אשר לא יכזבו מימיו אם לא היה זה על דרך המופת: ויתקלסו בו · ר"ל לעגו בו ובזוהו: ויפן אחריו ויראם · הנה לא קללם על שראה אותם וידע וראה על דרך נבואה שהם ראויים לקללה מצד רוע מעשיהם: ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשומרון בשנת שמנה עשרה ליהושפט · זה יורה שאחזיה לא מלך שתי שנים שלמות אך היו מקוטעות והנה באמרנו במה שקדם איך יתישב כל זה התחבון בלי שום ספק: רק לא היה כאביו וכאמו · ר"ל שהוא דבק לבד בחטאת ירבעם ועזב חטאת אחאב ואיזבל · והנה הסיר מצבת הבעל שעשה אביו אך לא הסיר האשרה שעשתה אמו כי לא יכול לפי שהיא היתה בחיים עדיין: היה נוקד · ר"ל בעל מקנה והיה עושה מס למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר ר"ל בעלי צמר ולא נגזזים:

ויאמר

דרך מדבר אדום, לפי שמלך אדום היה לו ללכת עמהם: לתת אותם ביד מואב, שאם לא נמצא מים יפוצו חיילותינו אילך ואילך למצוא מים ויבואו מואב ולא נוכל להמלט מידם: פה אלישע, אלישע הלך עמהם על פי הנבואה להראותם זה הנס הגדול אולי ישוב מלך ישראל מדרכו הרעה והם לא ידעו כי הוא הולך עמהם אבל בא לו בתוך העם: אשר יצק מים, ר״ל ששרת אותו ובדברי רז״ל למד לא נאמר אלא יצק מלמד ששימוש גדול מלמוד׳ ובדרש אמרו עוד אשר יצק מים על ידי אליהו בהר הכרמל כשמלא המזבח והתעלה מים שאלישע היה יוצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשר אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו וכמו שנס נעשה גם על ידו במי׳ לפיכך אמר אשר יצק מי׳ ולא אמר אשר שמש או אשר למד ועוד בדרש אשר יצק מים על ידי אליהו אמרו אפילו היה מבקש מים לפניו היה נותן לו: יש אותו דבר יי׳, שהרי הוא לא בא לעשות מלחמה למה בא לא בא אלא ע׳ נבואה באמ׳ יש אותו דבר יי׳: וירדו, ירדו ממרכבתם לכבודו לדבר עמו ולא קראו לו שיבא אצלם לפי שהיו בצרה גדולה חשו לכבוד הבורא ולכבוד נביאו: מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום, לפי שדבר יהושפט בשמו לא נאמר בו מלך ומלך אדום הוא הנציב שהיו משימי׳ עליהם מלכי יהודה והוא היה להם מלך ויש בו דרש למה לא נאמר ביהושפט מלך להודיע ענוותנותו שלי אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט וי״א שנגזרה גזרה שיתרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מן אותה שעה לפיכך לא נקרא מלך ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אלו הנסים: אל כי קרא יי׳, אל תאמר עתה לנו דברי׳ אלו אמת הוא כי קרא יי׳ לשלשת המלכים הבאים הנה לתתם ביד מואב וית׳ אל לשון בקש׳ בבעו לא תידכר עלנ׳ חובי׳ דשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין יי׳ לתלתא מלכיא וכן תרגם אנקלו׳ אל נא אדוני בבעו כען רבוני: קחו לי מנגן, אמרו כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה עדיין כי אבל היה ורוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה וי״א מפני הכעס שכעס עם מלך ישר׳ היה עצב ואמרו כל הכועס עם נבי׳ נבואתו מסתלקת ממנו מנא לן מאלישע ולשמחו אמר קחו לי מנגן: עשה הנחל גבים, מקום גבוה ׳ גבי׳ חפירות כמו באו על גבים ותרגום גוב נוכא אמר לה׳ שיעשו הנחל חפירות חפירות שימלאוהו מן המים שיבואו ותרגומו פצידין פצידין וכן תרגם אליהו בגילוהי: ונקל זאת בעיני יי׳, נקל זאת בעיניו לעשות לכם זה הנס על שיעשה לכם נס גדול יותר ונתן מואב בידכם: וכל עץ טוב תפילו, כי הכתוב לא אמר לא תשחית את עצה אלא כשיצורו על עיר כמו שאמר הטעם כי ממנו תאכל ואף על פי שרז״ל קבלו כי בכל מקום ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל פשט הכתוב הוא שלא אמר אלא בעת המצור ואפשר שהיתה מצוה לשעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות, ובדרש כשאמר להם הנביא וכל עץ טוב תפילו אמרו לו הרי הוא אומר לא תשחית את עצה ואתה אומר כן אמר להם על שאר העמים נאמר זה אבל אומה זו נקלה ונבזה לפני יי׳ שנאמר ונקל זאת בעיני יי׳ ונאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובות שלהם: תכאיבו באבנים, על דרך המשלה וכן היחיו את האבנים וירפא את מזבח יי׳ ההרוס ותרגומו תטומון: ויהי

דרך מדבר אדום, כי גם מלך אדום ילך עמנו: לתת אותם וגו׳, שימותו בצמא: אשר יצק מים על ידי אליהו בהר הכרמל וביציקתו נעשו אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאת התעלה וראוי הוא ליעשות לנו נס על ידו במים: אל כי קרא יי׳ וגו׳, בבעו לא תידכר חובין דשעתא היא בעי עלנא רחמין ארי זמין יי׳ וגו׳: קחו לי מנגן, מפני הכעס שנסתלק׳ שכינה ממנו: גבים גבים, בורות מליאו׳ מים: ונקל זאת, ועוד גם זה נקל ומועט בעיני יי׳ והוסיף ל להפליא אתכם נס אחר ונתן את מואב בידכם: וכל עץ טוב תפילו, אע״פ שנ׳ לא תשחית את עצה כאן התיר לכם שהיא א אומה בזויה ונקלית לפניו וכן הוא אומר לא תדרש שלומם ו וטובתם אלו האילנות הטובים שבהם: החלקה הטובה, שדה זרועה קומנ״ני בלע״ז: ויהי

אותם ט׳ מלאים בסיפרא וסי׳ ונלחמה אותם במישור׳ אהה כי קרא יי׳ אל כי קרא יי׳, כי רבים אשר אתנו׳ גדולי העיר מגדלים אותם׳ בראותו אותם האכה אכה׳ וילך אותם שמרונה׳ ויושב אותם בהלת׳ והנם ממיתים אותם: וכל עץ ה׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ והכיתם כל עיר׳ והערים יהרסו׳ רנו שמים כי עשה יי׳׳ ואמרת ליער הנגב׳ ואביאם אל הארץ:

וַיֹּאמֶר דֶּרֶךְ מִדְבַּר אֱדוֹם: וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמֶלֶךְ אֱדוֹם וַיָּסֹבּוּ דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־הָיָה מַיִם לַמַּחֲנֶה וְלַבְּהֵמָה אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲהָהּ כִּי־קָרָא יְהוָה לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת אוֹתָם בְּיַד־מוֹאָב: וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה וְנִדְרְשָׁה אֶת־יְהוָה מֵאוֹתוֹ וַיַּעַן אֶחָד מֵעַבְדֵי מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר פֹּה אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט אֲשֶׁר־יָצַק מַיִם עַל־יְדֵי אֵלִיָּהוּ: וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט יֵשׁ אוֹתוֹ דְּבַר־יְהוָה וַיֵּרְדוּ אֵלָיו מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט וּמֶלֶךְ אֱדוֹם: וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מַה־לִּי וָלָךְ לֵךְ אֶל־נְבִיאֵי אָבִיךָ וְאֶל־נְבִיאֵי אִמֶּךָ וַיֹּאמֶר לוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַל כִּי־קָרָא יְהוָה לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת אוֹתָם בְּיַד מוֹאָב: וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי־יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי לוּלֵי פְּנֵי־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא אִם־אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם־אֶרְאֶךָּ: וְעַתָּה קְחוּ־לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד יְהוָה: וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה עָשֹׂה הַנַּחַל הַזֶּה גֵּבִים גֵּבִים: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לֹא־תִרְאוּ רוּחַ וְלֹא־תִרְאוּ גֶשֶׁם וְהַנַּחַל הַהוּא יִמָּלֵא מָיִם וּשְׁתִיתֶם אַתֶּם וּמִקְנֵיכֶם וּבְהֶמְתְּכֶם: וְנָקַל זֹאת בְּעֵינֵי יְהוָה וְנָתַן אֶת־מוֹאָב בְּיֶדְכֶם: וְהִכִּיתֶם כָּל־עִיר מִבְצָר וְכָל־עִיר מִבְחוֹר וְכָל־עֵץ טוֹב תַּפִּילוּ וְכָל־מַעְיְנֵי־מַיִם תִּסְתֹּמוּ וְכָל הַחֶלְקָה הַטּוֹבָה תַּכְאִבוּ בָּאֲבָנִים:

ט ל״ה · ג׳ · ט׳ מ״ל כסיפ׳ · ל״ה מ״ל · ג׳ · ל״ה מ״ל · ד׳ קמץ · ט׳ מ״ל בסיפ׳ · ל״ג · ג׳ · ט״ו · ג׳ · ב׳ · ג׳ דסמי׳ · ט״ו מיחדין · ג׳ · ב׳ ומ״ל כרישיה · ג׳ · ג׳ וחס

וַאֲמַר אוֹרַח מַדְבְּרָא דֶאֱדוֹם: וַאֲזַל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְאַסְחַרוּ מַהֲלַךְ שַׁבְעָא יוֹמִין וְלָא הֲוָה מַיָא לְמַשְׁרִיתָא וְלִבְעִירָא דְעִמְּהוֹן: וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַי אֲרֵי זַמֵּן יְיָ לִתְלָתָא מַלְכַיָא הָאִלֵּין לְמִמְסַר יַתְהוֹן בִּידָא דְמוֹאָב: וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט הֲלֵית כָּא נְבִיָא דַייָ וְנִשְׁאַל יַת פִּתְגָמָא דַייָ מִנֵּיהּ וַאֲתֵב חַד מֵעַבְדֵי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר הָכָא אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט דְשַׁמֵּשׁ יַת אֵלִיָהוּ: וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט אִית עִמֵּיהּ פִּתְגָמָא דַייָ וּנְחַתוּ לְוָתֵיהּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט וּמַלְכָּא דֶאֱדוֹם: וַאֲמַר אֱלִישָׁע לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מַה לִּי וָלָךְ אֱזֵל לְוַת נְבִיֵי אֲבוּךְ וּלְוַת נְבִיֵי אִמָּךְ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּבָעוּ לָא תִדְכַּר חוֹבִין דְשַׁעֲתָא הַהִיא בְּעֵי עֲלָנָא רַחֲמִין אֲרֵי זַמֵּן יְיָ לִתְלָתָא מַלְכַיָא הָאִלֵּין לְמִמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד מוֹאָבָאֵי: וַאֲמַר אֱלִישָׁע קַיָם הוּא יְיָ צְבָאוֹת דִמְשַׁמֵּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אֲרֵי אִלוּלָא פוֹן אַפֵּי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה אֲנָא נָסֵב אִם אֶסְתַּכֵּל בָּךְ וְאִם אֶחְזֵנָּךְ: וּכְעַן אַיְתוֹ לִי גַבְרָא דְיָדַע לְנַגָּנָא בְּכִנּוֹרָא וַהֲוָה כַּד נַגֵּן דִמְנַגֵּן וּשְׁרָא עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ יִתְעֲבֵיד נַחֲלָא הָדֵין פְּצִידִין פְּצִידִין: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תֶחֱזוּן רוּחָא וְלָא תֶחֱזוּן מִטְרָא וְנַחֲלָא הַהוּא יִתְמְלֵי מַיָא וְתִשְׁתּוֹן אַתּוּן וְגֵיתֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן: וְקַלִילָא דָא קֳדָם יְיָ וְיִמְסַר יַת מוֹאָבָאֵי בִּידְכוֹן: וְתִמְחוֹן כָּל כְּרַךְ תַּקִּיף וְכָל קִרְוִין כְּרִיכָן וְכָל אִילָן דְיָאֵי תְּעַקְרוּן וְכָל מַבּוּעֵי מַיָא תִסְתְּמוּן וְכָל אַחֲסַנְתָּא שַׁפַּרְתָּא תְטוּמוּן בְּאַבְנַיָא:

רלבג

ויאמר דרך מדבר אדום, יתכן שבחר הדרך ההוא כדי שלא ירגישו ויביא שם מלך יהודה עם מלך אדום כי היה תחתיו והוא הנציב ששם בו מלך יהודה: פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו, אע״פ שהיו לאליהו תלמידים רבים הנה זכר אלישע שהיה תלמיד והיה ראוי שיקנה יותר מ מהשלמו׳ מפני ששרת את אליהו כי המשרת הוא תמיד לפני רבו ולזה יתכן שילמד ממ׳ ולזה שפט יהושפט שיש את אלישע דבר יי׳ מבורך לזה כי ראה שנסע ממקומו עם אנשי המלחמה ואע״פ שלא היה איש מלחמה ולזה ידמה שעשה זה שאם יצטרכו ישראל לדבר יי׳ ימצאוהו שם והנה לכבודו ירדו אליו שלשת המלכי׳ ולכבוד הש״י: ועתה קחו לי מנגן, ידוע כי הכעס מונע ההתבודדות ל לשכל בעת הנעת הנבואה מפני טרדת המחשבות אשר יהיה בהם הכעס ולפי שכעס מאד אלישע על יהורם מפני שדבק בחטאת ירבעם הוצרך לדבר יסיר כעסו וירחיב לבו ואז שרתה עליו רוח הקדש: עשה הנחל הזה גבים גבים, ר״ל שיעשו המישור הזה חפירות ובזולת רוח וגשם יעשה הש״י על דרך המופת שימלאו החפירות אשר במישור שהוא מים יספיקו להם לשתות הם ומקניהם שהביאו לאכול ממנו ובהמתם אשר ירכבו עליהם: ונקל זאת בעיני יי׳, ר״ל שלא יספיק לש״י עשיית זה החסד לכם כי הוא קל בעיניו ביחס אל ה שהוא רוצה לעשות והוא שכבר יתן את מואב בידכם: והכיתם כל עיר מבצר וגו׳ ר״ל שאמר להם במצו׳ הש״י שיכו כל עיר בצורה וכל עיר נבחרת ויפילו כל אילן טוב ואף על פי שהתורה אמרה לא תשחית את עצה הנה היה זה למצות הש״י לפי שעה להשחית את מואב לפי היכלת ולזה צוה גם כן לסתם להם כל מעין מים ולהכות באבנים כל חלקה טובה כדי שישחיתו תבואתה: ויהי

רשי

ויהי בבקר כעלות המנחה, המים התחילו לירד מן השמים בבקר בארץ אדום וכעלו' המנחה באין שוטפין ובאין לאותו הנחל לפי שאמר לא תראו רוח לא תראו גשם במדרש רבי תנחומא: על הגבול, על הספר שקורין מרק"א: אדומים כדם, כן דרך המים כשהשמש זורחת עליהם בבקר מאדימו' מנגד מרחוק והם לא ראו באותו הנחל מים מעולם לפיכך היו סבורין שהוא דם: והערים יהרסו, היו הורסין: ישליכו איש אבנו, שהיו נוטלין האבני' מן החומות על השדו' כל אבני הקירו' בקיר לעמו' על חרשית שלהן הוא הטיט כ' כלומר שלא היתה עוד אבן בחומה ואחרי זאת ויסבו הקלעי' ויכו את הנשאר בחלקה שלא נשברה החומה והפילוה: ויקח את בנו הבכו', בפסיקתא דפרשת שקלים כדרש ששאל את עבדיו מה טיבה של אומה זו שנעשה להם נסים כאלה אמרו לו אביהם אברהם בן יחיד היה לו ואמר לו הקב"ה הקריבהו לפני ורצה והקריבו להקב"ה אמר להם אף אני בן בכור יש לי ואלך ואקריבנו לע"ז: על החומה, חסר וי"ו שהיה עובד לחמה: ויהי קצף גדו', שנזכרו עונותיה' שאף הם עובדין לע"ז ואינן ראויין לנס:

מנשי

רדק

ויהי בבקר כעלות המנחה, כעלות בכ"ף ופירוש בבקר בעת עלות מנחת הבקר והמים האלה אפשר שהיו מגשמים שהיו רחוקים מהם בארץ אדום אבל המחנה הזאת לא ראה לא רוח ולא גשם או כפרץ אחד מהכהרו' בארץ אדום ברצון הבורא ונגרו המים על הנחל הזה, ובדרש או בבקר או בעלות המנחה מהו בבקר בעלות המנחה אמר רבי תנחומא שטף של גשמי' ירד באדו' בבקר ובאו להם כעלו' המנחה: מכל חוגר חגורה, כתרגומו מכל אסירי סייפא: על הגבול, על גבול ארצם להלחם אם יבואו עליהם המלכים: דם זה, לפי שראו האדמימות ומים לא היו נובעים כי עתה באו המים שם שהרי לא היו שם מתמול שלשו' התחזק בלבם כי דם הוא וחשבו כי נפלה קטטה בין המלכי' והרגו אלו לאו: החרב נחרבו, מענין חרב כלומר נהרגו בינ[י]הם החרב מבנין הנפעל: ויבאו, באו כאנשים בוטחים ולא כנלחמים וישראל נאסר עמהם קמו עליהם והכום: ויכו בה, כן כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף ו והכתוב לא מצאתי לו טעם אלא אם נאמר שהוי"ו תמורת אל"ף ויהיה כמו ויבא בה כלומר ישראל בא בה ופי' בה בעיר כלומר בכל עיר ועיר שהיו נסים אלה להמלט שם מפני ישראל והוא במסרה והוא אחד מתרין שקורין בה ו וסבירין בם והאחר הוא ותירוש יכחש בה: עד השאיר אבניה בקיר חרשת, קיר חרשת שם עיר גדולה בערי מואב וזכר א אותה בכל מפלת מואב ולפי שהיתה בצורה שם זכר אותה ולא זכר הערים האחרו' שהרסו ופירו' עד השאיר הכל הרסו י והפילו עד השאיר קיר חרשת לבדה שהיתה עיר בצורה ובה לא השאירו אלא אבני החומה זהו אבניה אבני העיר הזאת כי כל מה שהיה מחוץ לעיר הרסו והפילו העצים וכל האבנים היו משליכים בחלקו' הטובו' ונשארה חומת העיר הזאת: ויסבו הקלעים ויכוה, הכו בחומה עד שהרסוה ידמה כי לשאר הערים לא היו צריכים להם קלעים אלא היו כובשים הערים ואחר כן היו הורסים אותם ולזאת שהית' עיר בצורה הוצרכו הקלעים והקלעים האלה לא היו קלעים ביד אלא קלעים שמשליכים אבנים גדולות בדיק וכיוצא בו שבאבן אחת משא ככד ומשליכין באותן הכלים האבן לחומה עד שיסבבו החומה וכן עשו לקיר חרשת והכוה ות"י עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוה ואסתחרו קלעיא ומחוהא: וירא מלך מואב, מלך מואב היה בתוך העיר הזאת כמו שאמר למעלה כי נסו מפניהם וחשבו להשגב בעיר הזאת וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה הזאת לקח עמו שבע מאות איש להבקיע אל מלך אדום לצאת מן העיר כי אפשר כי מלך אדום היה קרו' לעיר יות' משני המלכים: חזק ממנו המלחמה, פירוש דבר המלחמה וחזק פועל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח: ויקח את בנו הבכור, פי' אדוני אבי ז"ל כי בן מלך אדום הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב ומפני זה בא עם שני המלכי' כי חשב להוציא בעזרתם בנו מתחת יד מלך מואב וכשחשב מלך מואב להבקיע אל מלך אדום ולא יכול לקח בקצפו את בן מלך אדום והעלהו אל החומ' ושרפו לעיני אביו זהו ויעלהו עולה ששרפו כמו ששורפין העולה: ויהי קצף גדול על ישראל, ממלך אדום כי חשב כי בעזרתם יוציא בנו מתחת יד מלך מואב וזהו שאמר הכתוב על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד ורבי אחי ר' משה ז"ל פי' כי כאשר חשב להבקיע מלך מואב אל מלך אדו' אז לקח בנו באות' המלחמה חטפו מהם והעלהו על החומ' ושרפו לעיני אביו ויהיה קצף גדול על ישראל ממלך אדו' שלא עזרהו להצילו מידם, ובדרש ויעלהו עולה שאל מלך מואב מפני מה אומה זו ראויה לנסים האלה אמרו לו אברהם אביהם העלה את בנו עולה אמר להם אף אני אעשה כן והעלה את בנו עולה ואלקו בדבר זה מהם אמרו לשם שמים העלה אותו וזהו שאמר ויהי קצף גדול על ישראל שנתקצף הקדוש ברוך הוא עליהם כי מלך מואב לא חמל על בנו כשחשב לעשות בו רצון האל ויש' היו מקניטים אותו בכל יום והוא חשב לעשו' רצון האל ואינו כמו שאמרו אשר לא צויתי זה יפתח שהעלה את בתו ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שהעלה את בנו מהם אמרו כי לע"ז העלה ומפני זה חסר וי"ו החמה כי היה עובד לחמה והעלה את בנו לחמה ומה שאמר ויהי קצף גדול שנזכרו עונותיהן של ישראל באותה שעה שגם הם היו שורפים את בניהם לע"ז ולאשרה ואמר הכתוב וכמשפטי הגוים לא עשיתם ואמרו רז"ל כמתוקנים שבהם לא עשיתם במקולקלי' שבהם עשיתם:

זרחה ד' בקריא' וסי' אם זרחה השמש עליו דמים לו, וישכימו בבקר והשמש זרחה, שמש זרחה ונודד דנחום, והצרעת זרחה במצחו, וחד וזרחה לכם יראי שמי: מעין ד' פתחין בקריאה וסי' אל מעין מי נפתוח, וחברו דדברי הימים, וכל מעין מים יסתמו, מעין גנים באר מים חיים ונוזלים, וה' מעין קמצין וסי' נמסר בסדר שמיני: חזק ה' פתחין בקריאה וסימ' נמסר בסדר מקץ: ולא יכלו ג' וסי' ויעשו כן החרטומים, להבקיע אל מלך אדום, ויתרו האנשים להשיב:

כ וַיְהִי בַבֹּקֶר כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְהִנֵּה־מַיִם בָּאִים מִדֶּרֶךְ אֱדוֹם וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֶת־הַמָּיִם: וְכָל־מוֹאָב שָׁמְעוּ כִּי־עָלוּ הַמְּלָכִים לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּצָּעֲקוּ מִכֹּל חֹגֵר חֲגֹרָה וָמַעְלָה וַיַּעַמְדוּ עַל־הַגְּבוּל: וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהַשֶּׁמֶשׁ זָרְחָה עַל־הַמָּיִם וַיִּרְאוּ מוֹאָב מִנֶּגֶד אֶת־הַמַּיִם אֲדֻמִּים כַּדָּם: וַיֹּאמְרוּ דָּם זֶה הָחֳרֵב נֶחֶרְבוּ הַמְּלָכִים וַיַּכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְעַתָּה לַשָּׁלָל מוֹאָב: וַיָּבֹאוּ אֶל־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיָּקֻמוּ יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב וַיָּנֻסוּ מִפְּנֵיהֶם כה וַיָּבוּ־בָהּ וְהַכּוֹת אֶת־מוֹאָב: וְהֶעָרִים יַהֲרֹסוּ וְכָל־חֶלְקָה טוֹבָה יַשְׁלִיכוּ אִישׁ־אַבְנוֹ וּמִלְאוּהָ וְכָל־מַעְיַן־מַיִם יִסְתֹּמוּ וְכָל־עֵץ־טוֹב יַפִּילוּ עַד־הִשְׁאִיר אֲבָנֶיהָ בַּקִּיר חֲרָשֶׂת וַיָּסֹבּוּ הַקַּלָּעִים וַיַּכּוּהָ: וַיַּרְא מֶלֶךְ מוֹאָב כִּי־חָזַק מִמֶּנּוּ הַמִּלְחָמָה וַיִּקַּח אוֹתוֹ שְׁבַע־מֵאוֹת אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב לְהַבְקִיעַ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם וְלֹא יָכֹלוּ: וַיִּקַּח אֶת־בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר־יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עֹלָה עַל־הַחֹמָה וַיְהִי קֶצֶף־גָּדוֹל עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעָלָיו ו

והוה בצפרא כמסק מנחתא והא מיא אתן מאורח אדום ואתמליאת ארעא ית מיא: וכל מואבאי שמעו ארי סליקו מלכיא לאגחא קרבא בהון ואתכנישו מכל אסירי סיפא ולעלא וקמו על תחומא: ואקדימו בצפרא ושמשא נחרת על מיא וחזו מואבאי מקביל ית מיא סומקין כדמא: ואמרו דם דין אתגרא אתגריאו מלכיא וקטלו גבר ית חבריה וכען פוקו לביזתא מואבאי: ואתו למשריתא דישראל וקמו ישראל ומחו ית מואבאי ואפכו מן קדמיהון ומחו בהון וקטלו ית מואבאי: וקרויא פגרו וכל אחסנתא שפירא רמו גבר אבניה ומלאוהא וכל מבועי מיא סתמו וכל אילן דיאי עקרו עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוהא ואסתחרו קלעיא ו ומחוהא: וחזא מלכא דמואב ארי תקיפו מניה עבדי קרבא ודבר עמיה שבע מאה גברא שלפי סיפא לאפגאה לות מלכא דאדום ולא יכילו: ונסיב ית בריה בוכרא דעתיד דימלוך תחותוהי ואסקיה עלתא על שורא והוה רגז רב על ישראל ואסתלקו מניה

ותבו

בה ג' סבירין בם וסי' ותירש יכחש בה ודין סימן חמרא בפת'

רלבג

ויהי בבקר כעלות המנחה, לפי שלא יתכן שיהיו דברי ה' המלכי' לאלישע בלילה ולא ככון נ"כ שאמר שהמתינו לשתות עד למחרת היום ההוא שבאו שם מים מדרך אדום הנה הנראה בעיני בזה שהרצון באמרו ויהי בבקר שזה הרע שאמר לעשות למואב היה בבקר שאחר היום ההוא כמו שיבאר אחר זה אך יעוד בא המים שם נתקיים תכף בעת אשר יעלו בו מנחת ערב והוא תמיד של בין הערבים והוא שכבר הביא הש"י מדרך אדום מים כמלאה הארץ מהם: מכל חוגר חגורה ומעלה, ר"ל כל מי שראוי לחגור חגורה להלחם ומי שלמעלה מהם כלם נצעקו ויעמדו אצל גבול ארצם לשמור שלא יכנסו בה אויביהם: ויאמרו דם זה וגו', לפי שלא היה ממנהג המישור ההוא להיות בו מים חשבו שיהיה דם ולא נתנו לבם הכאת השמש במים: החרב נחרבו, ר"ל הכו זה את זה בחרב והרגו זה את זה: ויבאו אל מחנה ישראל, הנה סבב הש"י שבאו כלם שם לא כדרך האנשים היוצאים למלחמה אך כדרך האנשים היוצאי' לשלל ולזה הכום ישראל בקלות: ויכו בה והכות את מואב, הנה הכתו' ויבו בבי"ת וקרי ויכו בכ"ף והכוונה בהם שכבר הכום במחנה ההוא שבאו שם והוא מחנה ישראל ובא בלשון נקבה על דרך אם תחנה עלי מחנה ואחר זה השלימו להכות את מואב במקומותיהם: והערים יהרסו, עד השאיר אבניה בקיר חרשת, ר"ל שבעיר ההיא לבדה השאיר אבניה כי היא היתה חזקה מאד וכבר היו סובבים הקלעים ומכים אותם והנ' היה שם מלך מואב וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמ' לקח אתו שבע מאו' איש שולף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו אז לקח במחנה מלך אדום בנו הבכור של מלך אדום אשר ימלוך תחתיו והעלהו עולה על החומה ר"ל ששרף אותו כאמרו על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד,

והנה

ויסבו לארץ · כל אחד מהמלכים סב לארצו · ובדרש באותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה : ויסבו · כתיב חסר כלומר יסבו לארץ כמו ויסבו אתו לארץ : ואשה אחת אמרו שהיתה אשת עובדיה : עבדך אישי מת · ת"י עבדך עובדי' בעלי מית ואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל מן קד' יי' כד קטילת איזבל נביאי' וגו' כשעמודי ובתרגו' של תוספתא

מנשי בני הנביאי' · אשת עובדיה היתה כל בני הנביאים שבמקרא כביאה : והנושה · הוא יהורם בן אחאב שהיה מלווהו ברבית בימי אביו במדרש רבי תנחומא לכך נאמר ויך את יהורם ליטול רבית : אסוך שמן · כדי סיכת שמן והאלף בתיבה

אישי ח' וסימ' נמסר בכדר ויצא : רקים ג' חס' בליש' וסימ' כהגלות נגלות · אנשים רקים בני · כלים רקים אל תמעיטי : מגישים ג' בקריאה וסי' מגשים מנחה ועבדים את שלמה · והיא מוצקת · מגישים על מזבחי לחם

וַיָּשֻׁבוּ לָאָרֶץ׃ וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לכי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שכניכי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מיצקת׃ וַיְהִי כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נשיכי וְאַתְּ בניכי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃

וְתָבוּ לְאַרְעֲהוֹן׃ וְאִתְּתָא חֲדָא מִנְּשֵׁי תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא מְצַוְחָא קֳדָם אֱלִישָׁע לְמֵימַר עַבְדָּךְ עוֹבַדְיָה בַּעְלִי מִית וְאַתְּ יְדַעְתְּ אֲרֵי עַבְדָּךְ הֲוָה דָּחֵיל מִן קֳדָם יְיָ כַּד קְטַלַת אִיזֶבֶל יָת נְבִיַּיָּא דַיְיָ דְּבַר מִנְּהוֹן מְאָה גֻּבְרִין וְאַטְמַרִנּוּן חַמְשִׁין חַמְשִׁין גֻּבְרָא בִּמְעַרְתָּא וַהֲוָה יָזִיף וּמוֹבִיל לְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאוֹכָלָא יַתְהוֹן מִנִּכְסוֹהִי דְאַחְאָב מִן קֳדָם דַּהֲווֹ אוֹנְסָא וּכְעַן רְשִׁיעָא אֲתָא לְמִדְבַּר יָת תְּרֵין בְּנַי לֵיהּ לְעַבְדִּין׃ וַאֲמַר לַהּ אֱלִישָׁע מָה אַעְבֵּיד לִיךְ חַוִּי לִי מָא אִית לִיךְ בְּבֵיתָא וַאֲמַרַת לֵית לְאַמְתָּךְ כָּל מִדַּעַם בְּבֵיתָא אֱלָהֵן מָנָא דִמְשַׁח׃ וַאֲמַר אֱזִילִי שְׁאִילִי לִיךְ מָנִין מִן בָּרָא מִן כָּל שִׁבְבָנַיְכִי מָנִין רֵיקָנִין לָא תַזְעֲרִין׃ וְתֵיעֲלִין וְתֵיחֲדִין דַּשָּׁא בְּאַפִּיךְ וּבְאַפֵּי בְנַיִךְ וּתְרִיקִין עַל כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין וּמָנָא דְאִתְמְלֵי תְסַלְּקִין׃ וַאֲזַלַת מִלְּוָתֵיהּ וַאֲחַדַת דַּשָּׁא בְּאַפַּהָא וּבְאַפֵּי בְנַהָא אִנּוּן מְקָרְבִין לַהּ מָנַיָּא וְהִיא מְרִיקָא מִשְׁחָא׃ וַהֲוָה כְּמִשְׁלַם מָנַיָּא וַאֲמַרַת לִבְרַהּ קָרֵיב לִי עוֹד מָנָא וַאֲמַר לַהּ לֵית עוֹד מָנָא וּפְסַק מִשְׁחָא׃ וַאֲתַת וְחַוִּיאַת לִנְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר אֱזִילִי זַבִּינִי יָת מִשְׁחָא וְשַׁלְּמִי לְמָרֵי חוֹבְתִיךְ וְאַתְּ וּבְנַיִךְ תִּתְפַּרְנְסִין מִדְּיִשְׁתְּאַר׃ וַהֲוָה יוֹמָא וַעֲבַר אֱלִישָׁע לְשׁוּנֵם וְתַמָּן אִתְּתָא דַּחֲלַת חֶטְאִין וְאִתְקֵיפַת בֵּיהּ לְמֵיכַל לַחְמָא וַהֲוָה בִּזְמַן מֶעְדּוֹהִי מִתְפְּנֵי לְתַמָּן לְמֵיכַל לַחְמָא׃

ואמרת מגואל ואמרתם · מגשים דשלמה חס' : יסור ח' חסרים בליש' סורה בקריאה וסימ' ויאמר משה אסורה נא ואראה · בשבעות הארון · ידך לא אסרות · לכו סרו רדו מתוך עמלקי · יסר שמה לאכל לחם · מי פתי יסר הנה · וחברו · ולא תסרו ימין ושמאל דואתתנן :

ובניכי כתובין ביו"ד באחרונה כמו הסולא לכל עוניכי התחלואייכי חייכי והקרי אחר הרוב : אסוך שמן · לבין שיש בו שמן והאלף נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נקרא כן : והמלא תסיעי · כתרגומו תסלקי כלומר שתסלקי אותו ממקומו ושימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי ובאמרו לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו : מיצקת · כתו' ביו"ד על דרך הכתובין ביו"ד מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מטיבים את לבם וקרי בוי"ו על דרך הרוב בבנין הפעיל מנחי הפ"א שמומרת בהם היו"ד בוי"ו : ויהי כמלאת הכלים · באגד' ובתרגום של תוספתא והוה כמשלם מניא ואמרת לברה קריב לי עוד מאני תבירי לאספא דמאן דינזר על מאנין ריקנין דימלון יגזר על מאני תבירי ויתקנון והוא לקיט מאני שבירי ומשוי חד על חד ומתחברי במימרא דיי' קודשא בריך הוא ועמודא דמישחא טייף על כולהון עד דשלימו כל פסקי מאנייא אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמודא דמישחא ופסק : ושלמי את נשיכי · ושלמי למרי חובותיך ובתוספתא וכד אתרחים לה ההוא ניסא אמר' ליה לנביא דיי' אית עלי עשור מהאי מישחא הלא אמר לה בעליך זן נביאי'

רשי

הנה נא ידעתי · שלא ראתה זבוב על שולחנו וקרי על סדינו : ויהי היום · ויהי יום אחד : חרדת אלינו · בשבילנו : את כל החרדה הזאת · לשום אל לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי זהיר על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל לבו : מה לעשות לך · מה את צריכה שנעשה לך שבשבילו עסקת כל זה : בתוך עמי · בתוך קרובי אין אל' מזיקני איני צריכה למלך ולא לשר הצבא : ויאמ' · אלישע לגחזי : ומה לעשו' לה · כנגד הטובה הזאת : למוע' הזה כעת חיה · כמו שאת קיימת היו' ולשלו' כך תהי קיימת למועד הזה וחובקת בן : אל אדוני · אל תאמר חובקת בן מה לי חבוקו אם סופו לקוברו וזה שאמרה לו כשמת הלא אמרתי לא תשלה אותי : אל תכזב · אל תראני דבר שיפסוק ים בידך לכך ראשי' ויתן לי בן אך בבקש' ממך אל תתן לי אלא בן של קיימא : ש תכזב · כמו לא יכזבו מימיו : כעת חיה · כעת הזאת שהיתה בחיים ובשלום ולכך ניקוד כעת : ראשי ראשי · הנני חולה בראשי : ויאמ' · אביו אחד מן הנערי' שאהו אל אמו : כהנ

ה' פסוקים שמה שמה וסימ' הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה · מהר המלט שמה כי לא אוכל · ויסר אל העליה וישכב שמה · מקום המשפט שמה הרשע · שמה חבלתך אמך שמה ; מה ומה כ"ד פתחין וסימ' נמסר בסדר כי תשא ;

ותאמר אל־אישה הנה־נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד : נעשה־נא עלית־קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה : ויהי היום ויבא שמה ויסר אל־העליה וישכב־שמה : ויאמר אל־גיחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא־לה ותעמד לפניו : ויאמר לו אמר־נא אליה הנה חרדת ׀ אלינו את־כל־החרדה הזאת מה לעשות לך היש לדבר־לך אל־המלך או אל־שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת : ויאמר ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אבל בן אין־לה ואישה זקן : ויאמר קרא־לה ויקרא־לה ותעמד בפתח : ויאמר למועד הזה כעת חיה אתי חבקת בן ותאמר אל־אדני איש האלהים אל־תכזב בשפחתך : ותהר האשה ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר־דבר אליה אלישע : ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל־אביו אל־הקצרים : ויאמר אל־אביו ראשי ׀ ראשי ויאמר אל־הנער שאהו אל־אמו : וישאהו ויבאהו אל־אמו וישב על־ברכיה עד־הצהרים וימת : ותעל ותשכבהו על־מטת איש האלהים ותסגר בעדו ותצא : ותקרא אל־אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן־הנערים ואחת האתנות וארוצה עד־איש האלהים ואשובה :

ואמרת לבעלה הא כען ידענא ארי נביא דיי קדישא הוא מתפני לותנא תדירא : נעביד כען עלית בתלא זעירא ונתקן ליה תמן אתר ערסא ופתורא וכורסיא ומנרתא ויהי במיתוהי לותנא יתפני לתמן : והוה יומא ועל לתמן וזר לעליתא ושכיב תמן : ואמר לגחזי עולמיה קרי לשונמיתא הדא וקרא לה וקמת קדמוהי : ואמר ליה אמר כען לה הא עסקתא לנא ית כל עסקא הדא מה למעבד ליך הפתגם אית ליך למללא עם מלכא או אם רב חילא ואמרת בגו עסקי עמי אנא מסוברא : ואמר ומה למעבד לה ואמר גחזי בקושטא בר לית לה ובעלה סיב : ואמר קרי לה וקרא לה וקמת בתרעא : ואמר לזמנא הדין כעדן דאתון קימין תהא מחבקא ברא ואמרת בבעו רבוני נביא דיי לא יתכדיב פתגמך באמתך : ועדיאת אתתא וילידת בר לזמנא הדין כעדן דהיא קימא די מלל עמה אלישע : ורבא רביא והוה יומא ונפק לות אבוהי לות חצדיא : ואמר לאבוהי רישי רישי ואמר לעולימא סבהי אובילית לאמיה : ונסביה ואוביליה לאמיה ויתיב על ברכהא עד עדן טהרא ומית : וסליקת ואשכבתיה על ערסא דנביא דיי ואגפת באפוהי ונפקת : וקרת לבעלה ואמרת שדר כען לי חד מן עולמיא וחדא מן אתניא ואתמטי לות נביא דיי ואתוב : ואמר

רדק

הנה נא ידעתי · כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש ואף על פי שאמרה נא איננו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר כיון שהוא רגיל אצלינו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקום בביתנו וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה איננו אומר כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה ורבו' ז"ל דקדקו מלת נא ר"ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידע' ואמרו שלא ראתה לו קרי במטתו : עלית קיר · עלייה בנויה בקירות אבנים או לבנים לא במספס : חרד' אלינו · לשון תנועה והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העי' לקראתו יחרדו כצפור ממצרים ובענין זה תי' הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא היש לדבר לך · ר"ל שידבר בעבורה אם תצטרך והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת כלומר בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך ואמר אלישע לגיחזי כי היא הלכ' מלפניו ואחר שענתה לו לפיכך שא' אלישע לגיחזי : ומה לעשות · כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גיחזי אבל בן אין לה כלומר לזה שאלת איננה צריכ' ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכה כי בן אין לה ואישה זקן · כלומר אם תאמ' אין לה עתה יהיה לה בן לזמן שיבא אישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טובה גדולה וז"ת בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוברא : קרא לה · כי כבר הלכה מלפניו : ויאמר למועד הזה · אפשר שנאמר לו בנבואה העת בנבואה או אמ' מלבו ובטח באל ית' שיקיי' דברו כמו שכתוב באדם הצדיק ותגזר אומר ויקם לך וכן כתיב בשמואל הרבי' ולא הפיל מכל דבריו ארצה וכן אמר בדרש רבנן יראיו יעשה עשה הקדוש ברוך הוא רצונו של נביא והרתה וילדה : כעת חיה · למועד הזה כעת שתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה והיולדת תקרא חיה בדברי רז"ל והחיה תגעול את הסכל : חובקת בן · שתטלי אותו בחיקך : אל אדוני · אמרה שני פעמי' אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהיה הדבר על כל פנים אחר שיאל אותה עליו ושיהיה בן של קיימא כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא ופי' אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו וי"ת אל אדוני בבעו רבוני ותרגם אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך : כעת חיה · כעדן דהיא קימא : ראשי ראשי · היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הנוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה : אתי

רלבג

נעשה נא עלית קיר קטנ' · אחשוב שהקיר בעינה היתה נמשכת העלייה כמו הענין בבנין הכפה ואולטו"ו בלע"ז : ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה · רצה לומר כי לתועלתו אין ראוי ש שישתתפו בני הבית עמו ולא להשתמש בכלים שהוא ישתמש בהם ולזה רצת' שיהיה לו שם כלי תשמישו מיוחדים לה : ויאמר לו אמור נא אליה · הנה לא רצה אלישע לדבר עם האשה אם לא כשהביאו לזה הכרח ואלו הדברים הספיק שיאמרם לה גחזי ולז' לא קרא לה גחזי שתעמוד בפתח כי לא היה רצון אלישע לדבר עמה אבל עמדה בחוץ לפני גחזי והיה גחזי בחוץ קרוב לאלישע או היה סמוך לפתח העלייה : הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת · ר"ל הנה פחדת שלא תוכלי לנו לעשות הראוי מהכבוד כל הפחד הזה עד שהביאך זה לעשות כל מה שעשית לי מהכבוד : מה לעשות לך · להשיב גמול על הטובה הזאת היש לדבר בעבורך אל המלך או אל שר הצבא ולדבר אליהם בעבורך ותאמר בתוך עמי ומשפחתי אנכי יושבת ולזה אין לי עסק עם אחד שיצטרך לי בעבורו לדבר אל המלך או אל שר הצבא : ויאמר אלישע לגחזי ומה לעשות לה מהטובות לתת גמול על זה · ויאמר גחזי באמת בן אין לה ואישה זקן ולזה איננו מוכן מאד אל ההולדה עם שמלדה אפשר גם כן שימנע פרי בטן להיותה עקרה : ויקרא לה ותעמוד בפתח · הנה זה המאמר מפני שהוא נבואה רצה אלישע בעצמו לאמרו לה : כעת חיה · ר"ל כעת הזה העומד וקרא העת ההוא חיה להיות זה החלק מהזמן לבדו נמצא כי הזמן החולף כבר נעדר והעתיד עדיין לא נכנס במציאות וכבר באורנו זה בפרשת וירא אלין באור שלם : אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך · ר"ל שהיא אומרת זה דרך בקשה לא יהיה זה אלי לא תכזב בשפחתך בעבור שפחתך להביא לי טובה שאינה טובה אם לא יתקיים הילד כי אלישע לא הבטיחה שיחיה כמו שהיה נראה מבקשת גחזי שאמר אבל בן אין לה ותהו גם כן מה שזכרה אחר זה שאמרה לו לא תשלה אותי ר"ל אל תתן לי טובה שלא תהיה לי אלא לתת לי שלוה להביא לי מעוגם תשוקתי אל שיהיה לי בן כי אינני חפצה בזה מזה הצד אם לא יתקיים הילד : ראשי ראשי · התרעם הילד לאבין שכבר היה כואב לו ראשו ואז אמר למשרתו שיהיה שם שישא הנער אל אמו : ותשכיבהו על מטת איש האלהים · חשבה שבזכות הנביא יהיה הילד יותר נשמר שם :

היום

מקרא

ויאמר מדוע את‍י הלכת‍י אליו היום לא־חדש ולא שבת ותאמר שלום: ותחבש האתון ותאמר אל־נערה נהג ולך אל־תעצר־לי לרכב כי אם־אמרתי לך: ותלך ותבא אל־איש האלהים אל־הר הכרמל ויהי כראות איש־האלהים אותה מנגד ויאמר אל־גיחזי נערו הנה השונמית הלז: עתה רוץ־נא לקראתה ואמר־לה השלום לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום: ותבא אל־איש האלהים אל־ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה־לה כי־נפשה מרה־לה ויהוה העלים ממני ולא הגיד לי: ותאמר השאלתי בן מאת אדני הלוא אמרתי לא תשלה אתי: ויאמר לגיחזי חגור מתניך וקח משענתי בידך ולך כי־תמצא־איש לא תברכנו וכי־יברכך איש לא תעננו ושמת משענתי על־פני הנער: ותאמר אם הנער חי־יהוה וחי־נפשך אם־אעזבך ויקם וילך אחריה: וגחזי עבר לפניהם וישם את־המשענת על־פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד־לו לאמר לא הקיץ הנער: ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על־מטתו: ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל־יהוה: ויעל וישכב על־הילד וישם פיו על־פיו ועיניו על־עיניו וכפיו על־כפו

תרגום

ואמר מא דין את אזלת לותיה יומא דין לא ירח ולא שבתא ואמרת שלם: וזריזת אתנא ואמרת לעולימהא דבר ואזיל לא תדחוק עלי למרכב אלהן כד אימר לך: ואזלת ואתת לות נביא דיי לטור כרמלא והוה כד חזא נביא דיי יתה מקביל ואמר לגחזי עולימיה הא שונמית דיכי: כען רהוט כען לקדמותה ואמר לה השלם ליך השלם לבעליך השלם לרביא ואמרת שלם: ואתת לות נביא דיי לטורא ואתקיפת ברגלוהי וקריב גחזי למדחה ואמר נביא דיי שבוק מנה ארי נפשה מרירא לה ומן קדם יי אתכסא מני ולא אתחוא לי: ואמרת השאלית ברא מן רבוני הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קים אם לא לא תנסס יתי: ואמר לגחזי זריז חרצך וסב חוטרי בידך ותיזיל ארי תשכח גבר לא תשאל בשלמיה וארי ישאל בשלמך גברא לא תתיבניה ותשוי חוטרי על אפי רביא: ואמרת אמיה דרביא קים הוא יי וחי נפשך אם אשבקנך וקם ואזל בתרהא: וגחזי עבר קדמיהון ושוי ית חוטרא על אפי רביא ולית קל ולית דמצית ותב לקדמותיה וחוי ליה למימר לא אתער רביא: ואתא אלישע לביתא והא רביא מית רמי על ערסיה: ועל ואחד דשא באפי תרויהון וצלי קדם יי: וסליק ושכיב על רביא ושוי פומיה על פומיה ועינוהי על עינוהי וידוהי על ידוהי

מסורה

את ה' כתי' אתי וקרינן את וסימ' קומי נא והשתנית' חבקת בן' מדוע אתי הולכת אליו היום' ואלישע דבר אל האיש' יען אכלת אדם אתי' וא' ואתי שדוד מה תעשי' (וב' ואתי אלית:) עתה ג' ר"פ בסיפר' וסי' עת' רוץ נא לקראתה' עתה המבלעדי יי' עתה הנה בטחת: חגור ד' וסים' נמסר בשמואל חלק ב' סימן כ': ולך ה' וסי' הנה רבקה לפניך' למה אמרת אתחי' ותאמר אל נערה נהג ולך' וקח שמענתי בידך' קחנה בידך ולך: נחזי ד' חס' יוד בקריאה וסי' וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת' מאן גחזי' והמלך מדבר אל גחזי' ודבתריה ויהי הוא מספר למלך:

(הערות בגליון: אתי הולכת ק' · ג' ר"פ בסיפ' הנה בטחת המבלעדי נדין · ל' חס' · ג' פסו' ואין ואין · כפיו ק')

רד"ק

אתי' כתיב ביו"ד וכן הולכתי כתיב ביו"ד כמו שנמצאו יודין נוספות כמו אהבתי לדום מלאתי משפט והקרי הולך אחר הרוב: לא חדש ולא שבת' למדו רז"ל מזה כי חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל שנאמר לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ובשבת היה לה ללכת אליו ואדני אבי ז"ל פירש לא עבר לא חדש ולא שבת שתראית אותו מה לך ללכת אליו עתה: ותאמר שלום' לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא: נהג ולך' י"מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שיכה האתון במתג למהר ללכת' ופי' אל תעצור לי לרכוב אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת וי"מ כי היתה הולכת ברגל כמו כפשטה ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעצור ה האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו ועל הדרך הזה ת' אלא שתרגם אל תעצור על האשה שתרגם לא תדחוק עלי למירכב אילהן כד אימר לך: להדפה' בעבור כבודה שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו: העלים ממני' עד עתה כי באותה שעה שנפלה לרגליו כאמר לו בנבואה: לא תשלה אותי' כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך ותשלה כמו תשגה תרגום שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי ומה לי לבן אם לא יחיה ות' הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסים יתי: חגור מתניך' אמר לו זה לפי שילך במהר' בזריזו': כי תמצא איש לא תברכנו' זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהיה כוונתו בשליחותו ולא יפנ' לבו לדבר אחר לא במעשה ולא בדבור' ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל האדם שהיה פוגע בו היה אומר לו התאמין שהמטה הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו: ואין קול' לענות: ואין קשב' לשמוע כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה: לא הקיץ הנער' מבאנו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר והסברא אשר א אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמ' בזה הנער שהחיה אלישע ומצאנו לו סמך בדברי רבותינו ז"ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא והיתה התשוב' מת מטמא ואין מטמא חי: וישם פיו על פיו' כמו שפירשנו באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפילה על מי ש שמתפלל עליו כמו שאמר ביצחק לנוכח אשתו ואפשר גם כן להנשים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם: ויגהר

רש"י

נהג ולך' מהר: אל תעצר לי' ש תעכב על ידי את הרכיבה: ותאמר שלום' הרי זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום: הלא אמרתי לך' ש תכזב בשפחתך: לא תשלה' לא תשגה אותי על דבר טעות: לא תברכנו' ולא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלוהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת אין זה כ כבוד הנס להתהלל בו מי שבא על ידו נ והוא לא עשה כן אלא לכל השואלו הוא אומר רבי שלחני להחיו' את המת: ויגהר

רלב"ג

הין' לא חדש ולא שבת' ידמה שבימים האלו היו באי' לפני הגדולי' לשמוע דבריהם והם יורו אותם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון: ותחבוש האתון' ר"ל שכאשר חבשה האתון על יד משרתה אמרה לו שינהג האתון וילך לפניה ולא יעכור ב בעבור' האתון מללכת כדי שתרכב על ה האתון אם לא תאמר לו שתרצ' לרכוב בעבו' העיפו: הנה השונמית הלז' ר"ל הנה זאת שאנו רואים היא ה השונמית: ותאמר שלו' לא רצת' לפתוח פיה לרע: ותחזק ברגליו להשתחוות לו ולהתחנן לפניו בעד בנה והנה נגש גחזי לדחותה ולהסיר' שלא תכנע לפני הנביא כל זה ההכנע או אולי עשה זה לכבוד אלישע כי יודע שאין רצונו שתתקרב אליו אשה כל כך: חגור מתניך וקח משענתי בידך' צוהו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ יותר כי החגורה תמנע תנועת האברים הפנימיים ולזאת הסבה גם כן מנעו שלא יברך איש מהאנשים שימצא ב בדרכו גם לא יענה למברכי' אותו כדי שלא יעכב בדרך וידמ' שלא כשמר גחזי מכל מה שאמ' לו אלישע ולזה לא הועיל כששם מטה אלישע על פני הנער וידמה גם כן שלא היה גחזי ראוי שיעשה זה הענין על ידו וזה יתבאר ממה שחטא בו בדבר נעמן: ואין קול ואין קשב' ר"ל שלא היה מדבר ולא שומע כשידברו אלין: ויסגור הדלת בעד שניהם' ר"ל שלא היו בבית כי אם שניהם כי לא רצה שיהיה שם שום אדם כדי שתהיה שם תפלתו יותר שלימה וכדי שלא יראה אדם מה שיעשה: וישם פיו על פיו' כאילו רצה שישפע חיות לנער מאברי אלישע והנה עשה זה אחר התפלה: ויגהר עליו' ר"ל שסב להתפלל אחר זה והיה הולך בבית לבו וכוונתו בתפלה היה נמשך לו תנועת רגליו ללכת כמו שימשך מתנועת קול השיר התנועה במחולות וזה מבואר מן החוש במי שיחשב מחשבות תתנועע כפפו בהם פעם כה ופעם כה שהוא יתנועע ללכת במהירו' בעת חשבו המחשבו' ונכר שאחר התפלה היה עולה וכורע על הילד: והנה

ויגהר עליו ׳ תי׳ ואלהי עלוהי הוא לשון עיפות ויש דוגמתו בברייתא להאזינו ובספרי ומנחם פתר ויגהר פתרון המלה כפי ענינה כשתטח עליו : ויזורר ׳ כתעטש : ספות הסיר ׳ הושיבה על הכירה : נזיד ׳ תבשיל : לבני הנביאים ׳ לתלמידי נביאים : ללקט אורות ׳ ברגיל שקורין אורוגא שמאיר את העינים ויש פותרין אורות ירקות כמו כאשר טל אורות :

ויגהר עליו ׳ התכפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה אבל זה תי׳ ואלהי עלוהי : וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ׳ וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אחר הנער פעם ושכב עליו והתכפל עליו עד שחם בשרו ואחר כך שב לארץ והתפלל והתכפל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוון לבו יותר וכן אמר

השנמית ג׳ חס ו׳ בקריא׳ וסים׳ יתן את אבישג השנמית ׳ ושל אחריו ׳ ויקרא אל גחזי ויאמר : שאי ח׳ בקריא׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן מ״ט גבי ריש פרשתא דותאמר ציון עזבני יי׳ : ותשא יד וסים׳ ותשא את קולה ותבך ׳ ותשא רבקה את ׳ ותשא אשת אדניו ׳ ותשא כל העדה ויתנו ׳ ותשא את בנה ותצא ׳ ותשא מרום עיניך ׳

לה ויגהר עליו ויחם בשר הילד : וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד־שבע פעמים ויפקח הנער את־עיניו : ויקרא אל־גיחזי ויאמר קרא אל־השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך : ותבא ותפל על־רגליו ותשתחו ארצה ותשא את־בנה ותצא : ואלישע שב הגלגלה והרעב בארץ ובני הנביאים ישבים לפניו ויאמר לנערו שפת הסיר הגדולה ובשל נזיד לבני הנביאים : ויצא אחד אל־השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה מלא בגדו ויבא ויפלח אל־סיר הנזיד כי־לא ידעו : ויצקו לאנשים לאכול ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל : ויאמר וקחו־קמח וישלך אל־הסיר ויאמר צק לעם ויאכלו ולא היה דבר רע בסיר : ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים־לחם שערים וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ויאכלו : ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו כי כה אמר יהוה אכול והותר : ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר יהוה :

ה ונעמן שר־צבא מלך־ארם היה איש גדול לפני אדניו ונשא פנים כי־בו נתן־יהוה תשועה לארם והאיש היה גבור חיל מצרע :

ואלהי עלוהי וחם בסריה דרביא : ותב והליך בביתא זמנא חדא לכא וזמנא חדא לכא וסליק ואלהי עלוהי ואתמורק רביא עד שבע זמנין ופקח רביא ית עינוהי : וקרא לגחזי ואמר קרי לשונמיתא הדא וקרא לה ואתת לקדמוהי ואמר סבי בריך : ואתת ונפלת קדם רגלוהי וסגידת על ארעא ונסיבת ית ברה ונפקת : ואלישע תב לגלגלא וכפנא בארעא ותלמידי נביאיא יתבין קדמוהי ואמר לעולימיה תפי דודא רבא ובשיל תבשילא לתלמידי נביאיא : ונפק חד לחקלא ללקטא ירוקין ואשכח גופנא בחקלא ולקיט מניה פקעי חקלא מלי לבושיה ואתא ופרס ורמא לדודא דתבשילא ארי לא ידעו : ואריקו לגבריא למיכל והוה במיכלהון מתבשילא ואנון צוחו ואמרו מותא בדודא נביא דיי׳ ולא יכילו למיכל : ואמר איתו קמחא ורמו לדודא ואמר אריק לעמא וייכלון ולא הוה מדעם ביש בדודא : וגברא אתא מארע דרומא ואיתי לנביא דיי׳ לחם בכורין עסרין טולמין דלחם סעורין ופירוכן בלבושיה ואמר הב לעמא וייכלון : ואמר משומשניה מא אתן דין קדם מאה גברא ואמר הב לעמא וייכלון ארי כדנן אמר יי׳ ייכלון ויותרון : ויהב קדמיהון ואכלו ואותירו כפתגמא דיי׳ : ונעמן רב חילא דמלכא דארם הוה גבר רב קדם רבוניה ונסיב אפין ארי על ידיה עבד יי׳ נצחנא לאנש ארם וגברא הוה גבר חילא והוא לקי בסגירותא :

והבירו ׳ וישלח תבנית יד ׳ ותשא אתי רוח ׳ הרים רעשו ממנו ׳ ותשא בריתי עלי פיך ׳ ותשא ותבא העיר ׳ ותשא חן וחסד לפניו ׳ נתשא חסד לפניו ויבהל : ויאכלו ג׳ רפין בקריאה וסים׳ ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר ׳ ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש ׳ ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש : והותר ג׳ בקריא׳ וסים׳ והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה ׳ והותר עד לרוב ׳ כי כה אמר יי׳ אכול והותר : ונשא ד׳ בקריאה ג׳ מלאים וסים׳ ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול ׳ שר חמשים ונשוא פנים ׳ זקן ונשוא פנים ׳ ונשוא פנים ישב בה ׳ וא׳ נשוא עון ׳ נעמן חס׳ :

רשי: וימצא גפן שדה ׳ גופנא בחקלא : וילקט ממנו פקעות שדה ׳ במתו ממנו פקועות שדה הוא בולוי״ן בלע״ז סם המות ובסס ר׳ מנחם שמעתי וילקט לבד ממנו בלעדיו פקוע׳ שדה : ויפלח ׳ ויקבע : מבעל שלישה ׳ שם מדינה ויונתן תירגם מארע דרומא : בעל ׳ לשון מישור והרב׳ במקרא : לחם בכורים ׳ בפסח שהתבואה מבכרת : בצקלונו ׳ בלבושיה : לעם ׳ לתלמידי׳ שהיה זן : מה אתן זה ׳ כל לחם ולחם : ונעמן שר צבא ׳ מיסי׳ שנעשו על ידי אלישע מסדר והולך : תשועה לארם ׳ הוא מסך בקשת לתומו והרג את אחאב : ידמה שהתשועה הזאת היא הריגת אחאב שנצחם שני פעמים והנה התשועה היא כי בלי מתכוין משך בקשת לתמו והמית אחאב :

ממנו ר׳ סבירין ממנה וס׳ אפרים פעירא דיפתח ולקט בארחא באורייתא׳

רלבג

והנה זרר הנער אחר זה ר״ל שנתעטש וכן עשה אלישע כסדר הזה להתפלל ולכרוע על הילד להתמודד עליו עד שעשה זה שבע פעמי׳ ואז פקח הילד את עיניו ונשלמה לו התחייה : ספות הסיר הגדולה ׳ ר״ל הכן הסיר הגדולה לבשל בה תבשיל ובשל בה תבשיל לבני הנביאים והם תלמידי הנביאי׳ : ללקט אורות ׳ ר״ל ללקט ירקות : וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקועות שדה ׳ פירשו קצת המפרשים שהם קטואי״ן מרי׳ קוגומ״רום בלע״ז והם בתכלית הרוע והסכנה לאוכל מהם וקצתם פירשו שהם הנקראים קולוקינט״ידא והם גם כן כמו סם המות : ויפלח אל סיר הנזיד ׳ ר״ל שכרת העשבי׳ ההם ושמם בסיר הנזיד כי לא ידעו שיהיה בלתי ראות למזון : ויצקו לאנשים לאכל ׳ ר״ל שיצקו מהסיר אל הקערה וכאשר אכלו ממנו צעקו שיש סם המות בסיר ועל צד המופת צוה הנביא שיקחו קמח וישליכו אל הסיר וכאשר עשו זה כרפא הנזיד ולא היה דבר רע בסיר : לחם בכורים הוא מקציר השעורים כי הם נקצרים ראשונה : וכרמל בצקלונו ׳ אחשוב שכבר היו קולין השעורים ואחר כך שוברין אותם והיו קוטרי׳ אותם לחלקים גדולי׳ והוא הנקרא כרמל ואמר שהוא בצקלונו ר״ל בכלי שהיה לו לשאת בו אלו הדברים : כי בו נתן יי׳ תשועה לארם ׳

רדק

דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי : ויזורר הנער ׳ נתעטש ותרגום עטישותיו תהל אור זרירוהי : ותבא ׳ מעלית אלישע : ספות הסיר ׳ ערוך כלומ׳ שי׳ אותה על השפתים : נזיד ׳ תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד : ללקט אורות ׳ ללקט ירקות לאכול וכ״תי ללקטא ירוקין וכן כי טל אורות טלך טל הראוי לירקות ובדברי רז״ל מאי אורות תנא משמיה דר׳ מאיר זה גרגיר אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאירו׳ את העיני׳ והוא הנקרא אירוגא בלע״ז והעלי יצא ללקט לא הזרע : וימצא גפן שדה ׳ תי׳ ואשכח גפנא בחקלא ולקיט מניה פיקעי חקלא וי״מ גפן כמשמעו והמפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רבו׳ ז״ל נגללו הפטריו׳ ההם אבל הגפן ומצאנו בפי׳ הגאונים ז״ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטני׳ והם מרים ועושין מזרע שלהם סמן הוא שאמרו רז״ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנזל אם כן לזה הפירוש ׳ ירצה לומר גפן שדה שהקנה ההוא שנדלין בו אלה הפקועות הוא כעין גפן ונקרא גפן שדה : וילקט ממנו ׳ כמצא גפן זכר ונקבה ברוב וזכר כמו זה שאמר ממנו וכן גפן בוקק ובעל המסל׳ חשבו עם השסה שקורין ממנו וסבירין ממנה : ויפלח ׳ כמו ויבקע מן כפלח הרמון כמו פולח ובוקע בארץ : כי לא ידעו ׳ שהם מרים : ויצקו לאנשים ׳ הי״וד מעמדת בנעיא לחסרון הי״וד פ״א הפעל מהמכת׳ וענינו שיצקו התבשיל בקערו׳ לאנשים לאכול : כאכלם ׳ בכ״ף : מות בסיר ׳ לפי שהיו מרים : וקחו קמח ׳ הוי״ו כמותו הוו״ן שכתבנו שהם ברחם ענין וא״ו׳ לתוספת ענין כמו וישא אברהם את עיניו והדומים לו או תוד׳ מלה כסתרת עמו ופי׳ לכו וקחו : וישלך אל הסיר ׳ והלא כבר יצקו התבשיל בקערו׳ אלא נראה שצוה להחזיר התבשיל בסיר ואחר כך השליך הקמח בסיר שלא תצטרך לתת הקמח בכל קערה וקערה : מבעל שלישה ׳ שם מקו׳ הנזכר בספר שמואל ויעבר בארץ שלים׳ וי״ת זה נזה ארע דרומא : לחם בכורים ׳ מן השעורים הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורים היה : וכרמל בצקלונו ׳ בקליפתו כתרגומו ופירוכן בלבושיה : כי בו ׳ כתרגומו ארי על ידיה עבד יי׳ נצחנ׳ לארם אר׳ ובדבר׳ היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב ועוד בארם בשעה שגמלו חסד עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אחיו המקנ׳ ויעם משתה אמ׳ להם הקדוש ברוך הוא גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעים בעולם הבא שנאמר כי בו נתן יי׳ תשועה לארם : גבור חיל מצורע ׳ כי היה גבור חיל והיה מצורע : נעלה

יצאו גדודים · כשהולכין מאה או מאתים מעצמן לשלל כאשר ימצאו הוא קרוי גדוד : נערה קטנה · ליבה קטנה מעיר נערן : ותהי לפני · והות משמשא קדם איתת נעמן : אחלי אדני לפני הנביא · לשון ויחל משה בקשות כל המתפללי׳ עלין יהיו שיבא הנם לפני הנביא : אחלי שוהיידמגנ״ש בלעז כלומר זו הוא בקשה שהוא צריך לה : ויבא נעמן ויגד לאדניו · למלך ארם : ויקח בידו · מנחה לנביא : וששת אלפים זהב · זהובים : לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו׳ · הספר אומר לו ועתה כבוא הספר הזה וגו׳ · אסיפה במצורע היא לשון רפואתו כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם ובחוליו הכל בדילין הימנו : האלהים אני · ה״א ניקוד פתח ללמד שהוא בלשון תמיהה :

מתאנה · מבקש תואנה להתגרות בו · מתאנה לשון עלילות : הנה אמרתי · סבור הייתי אלי יצא הנביא וידבר עמי ויראה את החולי והניף ידו אל מקום הנגעת : אבי · כמו אדוני : הלא תעש׳ · וכי לא תעשה אפילו אומר לך דבר טורח : ואף כי · קל וחומר שאמר לך דבר קל רחץ וטהר :

ברכה

גברתה ד׳ בקריאה וסימ׳ ותקל גברתה בעיניה · ותאמר גברתה אחלי אדני · כעיני שפחה אל יד גברתה · ושפחה כי תירש גברתה · וחד כשפחה כגברתה : ולהחיות ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ולהחיות לכם לפלטה גדולה · האלהים אני להמית ולהחיות · ולהחיות לב נדכאים : וידע ג׳ וסימ׳ כי יש נביא בישראל · ישלם אליו וידע ·

וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן : ותאמר אל־גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו : ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל : ויאמר מלך־ארם לך־בא ואשלחה ספר אל־מלך ישראל וילך ויקח בידו עשר ככרי־כסף וששת אלפים זהב ועשר חליפות בגדים : ויבא הספר אל־מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את־נעמן עבדי ואספתו מצרעתו : ויהי כקרא מלך־ישראל את־הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות כי־זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך־דעו־נא וראו כי־מתאנה הוא לי : ויהי כשמע אלישע איש־האלהים כי־קרע מלך־ישראל את־בגדיו וישלח אל־המלך לאמר למה קרעת בגדיך יבא־נא אלי וידע כי יש נביא בישראל : ויבא נעמן בסוסו וברכבו ויעמד פתח־הבית לאלישע : וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע־פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר : ויקצף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם־יהוה אלהיו והניף ידו אל־המקום ואסף המצורע : הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא־ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה : ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי־אמר אליך רחץ וטהר :

ואנש ארם נפקו במשרין ושבו מארעא דישראל עולמתא זעירתא והות משמשא קדם אתת נעמן : ואמרת למרתה טובי רבוני אם יזיל לקדם נביא די בשמרון בכן יסי יתיה מסגירותיה : ואתא וחוי לרבוניה למימר כדין וכדין מללת עולמתא די מארעא דישראל : ואמר מלכא דארם איתא איזיל ואשדר אגרתא לות מלכא דישראל ואזל ונסיב בידיה עסר ככרין דכסף ושתא אלפין דינרין דדהב ועסרא אצטלון דלבושא : ואיתי אגרתא למלכא דישראל למימר וכען כמיתי אגרתא הדא לותך הא שדרית לך ית נעמן עבדי ותסניה מסגירותיה : והוה כד קרא מלכא דישראל ית אגרתא ובזע ית לבושוהי ואמר הצרוך אית בי מן קדם יי למקטל ולאחאה ארי דין שלח לי לאסאה גברא מסגירותיה ארי ברם דעו כען וחזו ארי תוסקפא דין בעי לאתגראה בי : והוה כד שמע אלישע נביא דיי ארי בזע מלכא דישראל ית לבושוהי ושלח לות מלכא למימר למא בזעתא לבושך ייתי כען לותי וידע דאית נביא בישראל : ואתא נעמן בסוסוהי וברתיכוהי וקם בתרע ביתא דאלישע : ושלח לותיה אלישע אזגדא למימר איזיל וטבול שבע זמנין בירדנא ויתוב בסרך לך ואתסי : ורגיז נעמן ואזל ואמר הא הויתי אמר דלותי יפוק מפק ויקום ויצלי בשמא דיי אלהיה וירים ידיה על אתר בית מחתא ותתסי סגירותא : הלא טבין אמנה ופרפר נהרי דמשק מכל מי ארעא דישראל הלא אטבול בהון ואתסי ואתפני ואזל ברגז : וקריבו עבדוהי ומלילו עמיה ואמרו מרי אלו פתגמא רבא נביא מליל עמך הלא תעביד ואף אלהין דאמר לך טבול ואתסי :

ונחת

ישקלני במאזני צדק · וסימ׳ בלשון ארמי מתקלא דנביאה שלים : אמנה ג׳ וסימ׳ הלא טוב אמנה ופרפר · תשורי מראש אמנה · ובכל זאת אנחנו כרתים · וחד ואמנה על המשררים : נהרות ג׳ בקריאה וסימ׳ הלא טוב אמנה ופרפר · הובשת נהרות איתן · על נהרות בבל שם ישבנו : וטהר ג׳ וקמצין וסימ׳ וישלח אליו אלישע מלאך · ויגשו עבדיו וידברו · ויאהו צדיק דרכו · וא׳ טהר לבחן שפתיו :

רדק

נערה קטנה · מן השני שנשבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נער׳ גדולה ובדברי רבותי׳ ז״ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה אלא קטנה היתה והיתה ממקום ששמו נערן : ותהי לפני · היתה משמשת לפניה : אחלי אדוני · תחנ׳ אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון : אז יאסוף אותו מצרעתו · כי הנביא ית׳ עושה נסים על ידו ואחלי שם בעלם אשרי ות׳ טובי רבוני : יאסוף אותו מצרעתו · כתרגומו יסי יתיה מסגירותיה ונקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני שהמצורע ישב בדד ובהרפאו יאסף בין בני אדם : ויבא ויגד נעמן הגיד למלך ארם אדוניו דברי הנערה אשר שספרה לו אשתו : וששת אלפי׳ זהב · כתרגו׳ ושיתא אלפין דינרין דדהב : ויבא הספר אל מלך ישר׳ לאמ׳ : הביא הספר ש׳ מלך ישר׳ ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר הזה אליך היו בתחלת הספר דברים אחרים של שלבים הצריכין ספר הכתוב : האלהים אני · ולא נתן אל לבו דבר הנבי׳ אע״פי שהיה יודע כי הקדו׳ ברוך הוא עושה נסי׳ על ידו כי בוש לבא לפניו ולאמר לו להתחנן לאל בעבורו לפי שהוא לא היה שומע אליו להניח עבודת העגלים : מתאנה הוא לי · מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי כי בשלום היה אז עמו : בסוסו · כן כתיב וקרי בסוסיו לשון רבים הכתו׳ אומר על עצמו שהיה הוא רוכב בסוסו והקרי הוא על ה הבאים עמו : והניף ידו אל המקום · ת׳ וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי סגירותיה ופי׳ ואסף המצורע בשר המצורע כלומר מקום הצרעת : אבנה ופרפר · כתוב בבי״ת וקרי במ״ם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי״ת ועם מ״ם : הלא ארחץ בהם וטהרתי · אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטה׳ ואדוני אבי ז״ל פיר׳ הלא בכל יום אני רוחץ : וטהרתי · בתמיה וכי אני טהור בעבור זה וכן פירש ר׳ יונ׳ המדקדק : אבי · כמו אדוני וכתי׳ מריוכן אבי ראה גם ראה : דבר גדול שיך · אם דבר גדול דבר אליך הנביא לעשות כדי שתרפא הלא תעשה כל שכן שדבר קטן דבר אליך שים לך לעשותו שאמר אליך רחץ וטהר וכתי׳ אילו פתגמא רבא נבייא מליל עמך : וטהרתי · ת׳ ואתסי ר״ל כי רפואתו היא טהרתו : ארחץ בהם וטהרתי · ר״ל הלא אני רוחץ בהם תמיד הלא טהרתי מצרעתי מפני רחיצתי בהם : אבי דבר גדול הנביא דבר אליך · ר״ל אילו דבר אליך הנביא לעשות דבר גדול הלא תעשה כדי שתרפא אף כי אמר אליך שתרפא בדבר קל כזה והוא הרחיצה בירדן שבע פעמים שים לך לעשות דבריו :

ברכה

רלבג

וארם יצאו גדודים · ר״ל שמחני ארם יצאו גדודים : נערה קטנ׳ · הנה יקרא נער הקטן אמר בשמואל והנער נער ולא היו לו כי אם שתי שנים ולזה אמר ונער קטון נוהג בם ולזאת הסבה גם כן בזה המקום נערה קטנה : ותהי לפני אשת נעמן · רוצה לומ׳ לשרתה : אחלי אדני לפני הנביא וגו׳ · ר״ל אם תהיינ׳ תחנו׳ אדני ובקשותיו לפני הנביא אשר בשומרון אז יאסוף אותו מצרעתו : ויבא ויגד לאדניו · ר״ל שנעמן בא והגיד זה לאדניו למלך ארם : ואספתו מצרעתו · ר״ל שתרפאהו מצרעתו ונקרא הרפואה מהצרעת אסיפה כי הצרעת תעש׳ מהאחד רבים כי מפני תגבורת החום העפושי יחלש מאד החום הטבעי הקושר איברי הגוף ומשי׳ אותם אחד ולזה תמצא במצורע שכבר יפלו אבריו ולזה אמר בזה המקום ברפואת המצורע וישב בשרך לך וטהר כי המצורע אין בשרו לו כמו שזכרנו כי אין בו ה הדבר שקושר בשרו בו : כי מתאנה הוא לי · ר״ל מבקש תאנה כדי שילחם עמי : והניף ידו אל המקום · ר״ל אל המקו׳ אשר הוא עובד השם : הלא

קח

ברכה · מנחת שלום של הקבלת פנים ששואל תלמיד או עבד בשלום הרב שלו בלבו: אם אקח · שאמי עבודה זרה מעורבין בו: ולא · לשון בקשה לשון הלואי: יותן נא · מאדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה משא שני פרדים ואעשה לעירי ואעשה אותה מזבח: בית רמון · שם עבודה זרה: והשתחויתי · על כרחי כשמוחה אדוני והוא נשען על ידי: כברת ארץ · שם מדה של קרקע כמו במדי כרם אפרינטו בלעז: מומה · חסר אף לפי שהית' לקיחה זו לו למום: ויפל · ואיתרכין: האל · הטבע שלחך: בשני חריטים · מיני בגדים ובודרי' כמו המטפחות והחריטים כך אמרת מנחם אבל יונתן תרג' זה פולדסין ואת ש שבספר ישעיה תרגם מתכית והפותלים אומרים בשני חריטין בשני כיסין ארוכים פרדיים: אל שני נעריו · של נעמן: וישאו לפניו · לפני גחזי: ויבא אל העופל · תרגם יונת' לאתר כסי: ויקח מידם · מיד שני נערי נעמן: וישלח

ברכה · מנחה וכן קח נא את ברכתי: אשר עמדתי לפניו · שאני רגיל לעמוד ולהתפלל לפניו ולעבדו בלבי ושבועה זו למד מרבו אליהו ויש מפר' אשר עמדתי לפניו על אליהו חי יי וחי אליהו אשר עמדתי לפניו: ולא יתן נא לעבדך · שאלה וכן ואל ילך אתנו אמנון אחי: אדמה · לעשות מזבח בארצו וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות אלא אמר שלא יעשה המזבח ליי' בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך: בהשתחויתי · מלעי' בשני פתחין והוא שם יאמר ממנו השתחויה ובמסכה שלם עשרה השתחויות היו במקדש: יסלח יי לעבדך · לא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח יי' לעבדך והכתוב רוצה לומר מעתה יסלח יי' לעבדך כלומר שאל מאל שיסלח לי: כברת ארץ · הוא שיעור מיל: ויאמר גחזי · ויאמר בלבו: ככרים כסף · השוא אשר בכף הוא סימן הסמיכות: בשני חריטים · קשר בשני כיסים ויונתן תרגם פולדסין וכן תרגם סדינים פ פולדסין: אל העופל · מקו' נבוה שבו היה בית כמו עופל ובחן שהוא מקום נבוה ויונתן תרגם לאתר כסי תרגם אותו מן ע עפולי' שפירושו תחתוניות שהוא מקום נסתר: ויפקד

ועתה ואתה ית בטעם תברין וסים' נמסר בסדר בהעלותך: ויפצר ד' וסים' ויפצר בו ויקח · ויפצר בם מאד ויפצר בו לקחת · ויפצר בו חתנו · וכל ויפצרו דכוו' במ"א ויפרצו בו עבדיו: רמון ט' חס' בליש' וסים' נמסר בסדר תצוה: כברת ג' וסים' נמסר בסדר ויחי: חשך ז' וסים' נמסר בספר שמואל חלק א' סוף סימן כ"ה:

וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן וַיִּטְהָר׃ טו וַיָּשָׁב אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא וְכָל־מַחֲנֵהוּ וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי אִם־בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה קַח־נָא בְרָכָה מֵאֵת עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־אֶקָּח וַיִּפְצַר־בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן׃ וַיֹּאמֶר נַעֲמָן וָלֹא יֻתַּן־נָא לְעַבְדְּךָ מַשָּׂא צֶמֶד־פְּרָדִים אֲדָמָה כִּי לוֹא־יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה וָזֶבַח לֵאלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם־לַיהוָה׃ לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת שָׁמָּה וְהוּא נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמֹּן בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן יִסְלַח־נָא יְהוָה לְעַבְדְּךָ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת אָרֶץ׃ כ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי נַעַר אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים הִנֵּה חָשַׂךְ אֲדֹנִי אֶת־נַעֲמָן הָאֲרַמִּי הַזֶּה מִקַּחַת מִיָּדוֹ אֵת אֲשֶׁר־הֵבִיא חַי־יְהוָה כִּי־אִם־רַצְתִּי אַחֲרָיו וְלָקַחְתִּי מֵאִתּוֹ מְאוּמָה׃ וַיִּרְדֹּף גֵּיחֲזִי אַחֲרֵי נַעֲמָן וַיִּרְאֶה נַעֲמָן רָץ אַחֲרָיו וַיִּפֹּל מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם אֲדֹנִי שְׁלָחַנִי לֵאמֹר הִנֵּה עַתָּה זֶה בָּאוּ אֵלַי שְׁנֵי־נְעָרִים מֵהַר אֶפְרַיִם מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים תְּנָה־נָא לָהֶם כִּכַּר־כֶּסֶף וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים׃ וַיֹּאמֶר נַעֲמָן הוֹאֵל קַח כִּכָּרָיִם וַיִּפְרָץ־בּוֹ וַיָּצַר כִּכְּרַיִם כֶּסֶף בִּשְׁנֵי חֲרִטִים וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים וַיִּתֵּן אֶל־שְׁנֵי נְעָרָיו וַיִּשְׂאוּ לְפָנָיו׃ וַיָּבֹא אֶל־הָעֹפֶל וַיִּקַּח מִיָּדָם

וּנְחַת וּטְבַל בְּיַרְדְּנָא שְׁבַע זִמְנִין כְּפִתְגָמָא נְבִיָּא דַיְיָ וְתָב בִּסְרֵיהּ כִּבְסַר יָנִיק זְעֵיר וְאִתְּסֵי׃ וְתָב לְוַת נְבִיָּא דַיְיָ הוּא וְכָל מַשְׁרְיָתֵיהּ וַאֲתָא וְקָם קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר הָא כְעַן יְדַעִית אֲרֵי לֵית אֱלָהָא קַיָּם בְּכָל אַרְעָא אֱלָהֵין בְּיִשְׂרָאֵל וּכְעַן קַבֵּיל כְּעַן תִּקְרוּבְתָּא מִן עַבְדָּךְ׃ וַאֲמַר קַיָּם הוּא יְיָ דִי מְשַׁמֵּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אִם אֲקַבֵּל וְאַתְקֵיף בֵּיהּ לְקַבָּלָא וְלָא אֲבָא׃ וַאֲמַר נַעֲמָן וְלָא יִתְיְהֵב כְּעַן לְעַבְדָּךְ טְעוּן זוּג כּוּדְנָוָן מֵעֲפַר אַרְמְתָא אֲרֵי לָא יַעֲבֵיד עוֹד עַבְדָּךְ עֲלָתָא וּדְבַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַיְיָ׃ לְפִתְגָמָא הָדֵין יִשְׁבּוֹק יְיָ לְעַבְדָּךְ בְּמֵעַל רִבּוֹנִי לְבֵית רִמּוֹן לְמִסְגַּד תַּמָּן וְהוּא סָמִיךְ עַל יְדִי וְאֶסְגּוֹד בֵּית רִמּוֹן בְּמִסְגְּדֵי בֵּית רִמּוֹן יִשְׁבּוֹק יְיָ לְעַבְדָּךְ בְּפִתְגָמָא הָדֵין׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל לִשְׁלָם וַאֲזַל מִלְּוָתֵיהּ כְּרוֹב אַרְעָא׃ וַאֲמַר גֵּחֲזִי תַּלְמִידָא דֶאֱלִישָׁע נְבִיָּא דַיְיָ הָא מְנַע רִבּוֹנִי יָת נַעֲמָן אֲרַמָּאָה הָדֵין מִלְּקַבָּלָא מִנֵּיהּ יָת דְּאַיְתִי קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהֵין אֶרְהוֹט בַּתְרוֹהִי וְאֶסַּב מִנֵּיהּ מִדָּעַם׃ וּרְדַף גֵּחֲזִי בָּתַר נַעֲמָן וַחֲזָא נַעֲמָן גַּבְרָא רָהֵיט בַּתְרוֹהִי וְאִתְרְכִין מִן רְתִיכָא לִקְדָמוּתֵיהּ וַאֲמַר הֲשָׁלָם׃ וַאֲמַר שְׁלָם רִבּוֹנִי שַׁלְחַנִי לְמֵימַר הָא כְעַן דֵּין אֲתוֹ לְוָתִי תְּרֵין עוּלֵימִין מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא הַב כְּעַן לְהוֹן כִּכְּרָא דִכְסַפָּא וּתְרֵין אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשָׁא׃ וַאֲמַר נַעֲמָן שְׁרֵי סַב תַּרְתֵּין כִּכְּרִין וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וּצְרַר תַּרְתֵּין כִּכְּרִין דִּכְסַף בִּתְרֵין פֻּלְדְּסִין וּתְרֵין אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשִׁין וִיהַב לִתְרֵין עוּלֵימוֹהִי וּנְסִיבוּ קֳדָמוֹהִי׃ וְעַל לַאֲתַר כְּסִי וּנְסִיב מִידְהוֹן ופקיד

וירא ה' בקריאה וסים' ויבט הפלשתי ויראה את דוד · וירדף גחזי אחרי נעמן · ויראה ולא יעשה בוקן · ויראה וישב מכל פשעיו · ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב וירא כתיב חס' ה': הואל ד' בקריאה וסים' נמסר בספר שפטים סימן יט: ויצר ג' בקריאה וסים' ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה · ויצר את שני העמודים · ככרים כסף · וכל ויצר עליה דכוו' ·

רלבג

קח נא ברכה מאת עבדך · רוצה לומר מנחה: ולא יתן נא לעבדך גמל פרדים אדמה · רוצה לומר כיון זה אחר שאין רצונך לקחת גמול על זה שעשית לי מן הטו' אך אשאל ממך שתתן לי דרך אוכל לעבוד בו השם יתבר' שעשה לי זאת הטובה ולזה שאל מאלישע שיתן לו מביתו מה שיוכל לשאת שני פרדים מאדמה לבנות ב בה מזבח לה' כי לא יעבוד עוד אלהים אחרים כי אם השם יתברך לבדו ובקש לאלישע שיתפלל לשם שיסלח לו לדבר הזה והוא השתחויתו בית רמון אשר הוא מוכרח בה מפני היות אדוניו נשען עליו בבואו בית רמון להשתחוות: ויאמר לו לך לשלום · קבר הכתו' לך המובן מזה שנתן לו בקשתו במה שבקש לו לעבוד את השם יתבר': וילך מאתו כברת ארץ · היא הארץ הנעבדת אשר סביב העיר והרצון בו שלא הרחיק מן העיר כי לא היה בינו ובין העיר כי אם שדות העיר וכרמיה וגניה: ויצר ככרים כסף בשני חריטים · רוצה לומ' שצרר שני ככרים של כסף בשני חריטים או בשתי אמתחות: ויבא אל העופל ויקח מידם · הנה העופל הוא מקום גבוה והיה שם בית חזק ולזה שם כספו שם כדי שיהיה יותר נסתר: ויפקד

רדק

ויפקד בבית · הפקיד הכסף והבגדים שם שרצה להעלים מאלישע וזה לבדו בענין פקדון מן הקל: מאן גחזי · כן כתיב בלא יוד מאין קרי ושניהם ענין אחד כי מאן כמו אן הלכתם אנה ואנה אילך ואלך: לא לבי הלך · בתמיה כלומר כי לבי ומחשבתי היה עמך בלכתך וידעתי מה שהלכת ועשית: העת · פתח הה״א והיא לתמיה כלומר אם עת שהלכת לקחת לא ידעתי: וזתים וכרמי׳ · כתרגו׳ וחשיבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין וגו׳ כלומר חשבת מן הכסף לקנות לך כל זה · וצרעת נעמן · הוי״ו כמו הוי״ו הנוספים שפירשנו או יהיה דבר נסת׳ עמו ופירושו הכסף כתון לך והצרעת: ובזרעך לעולם · לא אמר בכל הבנים שיצאו ממנו עד עולם אלא באותן בנים שהיו לו שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם שלא ירפאו ממנה ואם גחזי חטא בניו מה חטאו אא״ל שבניו ידעו בדבר וכבר הרחבנו בזה הענ׳ בספר שמואל בקללה שקלל דוד ליואב: צר ממנו · שהיו יושבים שם בדוחק כל כך היו רבי׳ התלמידים ואמרו רז״ל כי כאשר נגרש גחזי מלפני אלישע אז רבו התלמידים כי גחזי היה רע להם והיו רבים יריאי׳ לבא לפני אלישע מפני רעת גחזי שהיה דוחה אותם וכשנפרד גחזי ממנו רבו התלמידים עד שצר המקום להם שהיו יושבים בו מתחלה: ואת הברזל נפל אל המים · אין מלת את נופלת על הפועל כאשר חשבו רבי׳ ופירו׳ ואת הברזל ועם הברזל הקורה עם הברזל נפל במים: והוא שאול · אם היה שלי לא הייתי חושש כל כך אלא שאלתיו ועלי לשלמו: ויקצב עץ · למה לא השליך שם עץ שהיה יד הברזל מתחילה למה הוצרך לקצוב עץ ונרא׳ כי הנסי׳ בדבר חדש יעשו וכן בצלוחית חדשה · ויקצוב עץ להיותו יד הברזל שנפל ונכנס העץ בעין הברזל שנכנס בו היד וצף הברזל עם ידו לפיכך אמר ויקצב שפירושו כריתת העץ במדה שצריך כמו מדה אחת וקצב אחת: ויצף · פועל עומד אשר הציף את מי ים סוף פועל יוצא ויט לפרם ויצף פועל יוצא כלו׳ הנביא הציפו: אל מקום פלוני אלמוני תחנותי · כתרגומו לאתר כסי וטמיר יהי בית מישרי: נחתים · מן הנחת יי׳ גבוריך ותרגו׳ וירד ונחת ופי׳ יורדי׳ וחוני׳ שם ואמ׳ נחתים כי במקום מורד חנו להסתר שם ודגש התי״ו נחתי׳ מקו׳ הנח בשרידי׳ ו״ת נחתי׳ כמן:

לקראתך ד׳ בקרי׳ וסימ׳ וגם הנה הוא יוצ׳ לקראתך וראך · פן בחרב אצא לקראתך · כאשר הפך איש מעל · על כן יצאתי לקראתך לשחר: ולקחת ד׳ בקרי׳ וסי׳ בלשון ארמי יברוחי דיוסף לבושין דרעוא · ופי׳ בסדר ויצא: פלוני אלמוני ג׳ בקרי׳ ואת הנערי׳ יודעתי · אל מקום פלוני אלמוני תחנתי · ויאמ׳ סורה שבה פה פלוני אלמוני:

וַיִּפְקֹד בַּבָּיִת וַיְשַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ: וְהוּא־בָא וַיַּעֲמֹד אֶל־אֲדֹנָיו (כה) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱלִישָׁע מֵאַן גֵּחֲזִי וַיֹּאמֶר לֹא־הָלַךְ עַבְדְּךָ אָנֶה וָאָנָה: וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא־לִבִּי הָלַךְ כַּאֲשֶׁר הָפַךְ־אִישׁ מֵעַל מֶרְכַּבְתּוֹ לִקְרָאתֶךָ הַעֵת לָקַחַת אֶת־הַכֶּסֶף וְלָקַחַת בְּגָדִים וְזֵיתִים וּכְרָמִים וְצֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת: וְצָרַעַת נַעֲמָן תִּדְבַּק־בְּךָ וּבְזַרְעֲךָ לְעוֹלָם וַיֵּצֵא מִלְּפָנָיו מְצֹרָע כַּשָּׁלֶג:

(א) וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֶל־אֱלִישָׁע הִנֵּה־נָא הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים שָׁם לְפָנֶיךָ צַר מִמֶּנּוּ: נֵלְכָה־נָּא עַד־הַיַּרְדֵּן וְנִקְחָה מִשָּׁם אִישׁ קוֹרָה אֶחָת וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שָׁם מָקוֹם לָשֶׁבֶת שָׁם וַיֹּאמֶר לֵכוּ: וַיֹּאמֶר הָאֶחָד הוֹאֶל נָא וְלֵךְ אֶת־עֲבָדֶיךָ וַיֹּאמֶר אֲנִי אֵלֵךְ: וַיֵּלֶךְ אִתָּם וַיָּבֹאוּ הַיַּרְדֵּנָה וַיִּגְזְרוּ הָעֵצִים: (ה) וַיְהִי הָאֶחָד מַפִּיל הַקּוֹרָה וְאֶת־הַבַּרְזֶל נָפַל אֶל־הַמָּיִם וַיִּצְעַק וַיֹּאמֶר אֲהָהּ אֲדֹנִי וְהוּא שָׁאוּל: וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אָנָה נָפָל וַיַּרְאֵהוּ אֶת־הַמָּקוֹם וַיִּקְצָב־עֵץ וַיַּשְׁלֶךְ־שָׁמָּה וַיָּצֶף הַבַּרְזֶל: וַיֹּאמֶר הָרֶם לָךְ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֵהוּ: וּמֶלֶךְ אֲרָם הָיָה נִלְחָם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּוָּעַץ אֶל־עֲבָדָיו לֵאמֹר אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמֹנִי תַּחֲנֹתִי: וַיִּשְׁלַח אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִשָּׁמֶר מֵעֲבֹר הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־שָׁם אֲרָם נְחִתִּים:

וּפַקֵּד בְּבֵירְתָא וּשְׁלַח יָת גֻּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ: וְהוּא אֲתָא וְקָם קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ אֱלִישָׁע מְנָן אַתְּ אָתֵי גֵּחֲזִי וַאֲמַר לָא אֲזַל עַבְדָּךְ לְכָא וּלְכָא: וַאֲמַר לֵיהּ בְּרוּחַ נְבוּאָה אִתְחֲוָא לִי כַּד אִתְהַפִּיךְ גַּבְרָא מֵעַל רְתִיכֵיהּ לְקַדָּמוּתָךְ הַשַּׁעְתָּא הִיא לָךְ דִּנְסַבְתָּא כַּסְפָּא וּנְסַבְתָּא לְבוּשַׁיָּא וַחֲשִׁיבְתָּא בְּלִבָּךְ לְמִקְנֵי זֵיתִין וְכַרְמִין וְעָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן: וּסְגִירוּת נַעֲמָן תִּדְבַּק בָּךְ וּבִבְנָךְ לְעָלַם וּנְפַק מִן קֳדָמוֹהִי חִוָּר כְּתַלְגָּא:

וַאֲמַרוּ תַּלְמִידֵי נְבִיַּא לֶאֱלִישָׁע הָא כְעַן אַתְרָא דִּי אֲנַחְנָא יָתְבִין תַּמָּן קֳדָמָךְ עָק לָנָא: נֵיזִיל כְּעַן עַד יַרְדְּנָא וְנִסַּב מִתַּמָּן גְּבַר כְּשׁוּרָא חֲדָא וְנַעְבֵּיד לָנָא תַּמָּן אַתְרָא לְמִתַּב תַּמָּן וַאֲמַר אֱזִילוּ: וַאֲמַר חַד שְׁרֵי כְעַן וַאֲזֵיל עִם עַבְדָּךְ וַאֲמַר אֲנָא אֵיזִיל: וַאֲזַל עִמְּהוֹן וַאֲתוֹ לְיַרְדְּנָא וְקַצּוֹ אָעַיָּא: וַהֲוָה חַד מָחֵי בְּשָׁרִיתָא וְאִשְׁתְּלִיף בַּרְזְלָא וּנְפַל לְמַיָּא וּצְוַח וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי וְהוּא מִשְׁאַל שְׁאֶלְתֵּיהּ: וַאֲמַר נְבִיָּא דַיְיָ אָן נְפַל וְאַחְזְיֵיהּ יָת אַתְרָא וְקַץ אָעָא וּרְמָא לְתַמָּן וּקְפָא בַּרְזְלָא: וַאֲמַר טוֹל לָךְ וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וּנְסַבֵיהּ:

וּמַלְכָּא דַאֲרָם הֲוָה מְגִיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וְאִתְמְלִיךְ בְּעַבְדוֹהִי לְמֵימַר לַאֲתַר כַּסֵּי וּטְמִיר יְהֵי בֵּית מַשְׁרִי: וּשְׁלַח נְבִיָּא דַיְיָ לְוָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִסְתַּמַּר מִלְּמֶעְבַּר אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי תַמָּן אֱנָשׁ אֲרָם כְּמַן:

רשי

וישלח את האנשים · שלא יראה אותם אלישע: העת לקחת את הכסף · להתעשר ולקחת ממנו בגדים וזתים וגו׳: ויאמרו בני הנביאי׳ · כיסים שנעשו לו מסדר והולך רבותינו אמרו מכאן שהיה גחזי דוחה התלמידים מלפניו וכשנטרד באו תלמידים רבים ונדחק המקום מהם: הואל · התרצה: ואת הברזל · הגרזן: והוא שאול · שאלתיו ואין לי ממה לשלם: ויצף · צף על המים: פלוני אלמוני · כסי וטמיר פלוני לשון כי יפלא יתכסי אלמוני מבלי שם שלא היה רוצה להתגלו: תחנתי · שם אחנ׳ ואארוב את מלך ישראל או את גדודיו העוברי׳ לשלול באורחי דרך אותו המקום: מעבר המקום הזה · מלכת שם: נחיתים · חונים:

רלבג

ויפקד בבית · אחשוב שהרצון בזה שנגר מנה בהיותו בבית שם המטבע שים באלו החריטי׳ כאותאמר שם הדינרין או הסלעים או המעות או יהיה מענין פקדון ואם הוא מהקל והרצון בו שהפקידו בביתו או יהיה מענין פקידות והרצון בו שמנה שם איש או אנשים יקנו לו בכסף ההוא בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות ולזה אמר לו אלישע העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות: מאן גחזי · כתוב וקרי מאין והרצון בו מאין בא ואפשר כי אם לא היה משקר לו היה לוקח בחטא שחטא דרך אחרת כאו תאמ׳ שישיב לו מה שלקח באופן שיתבאר לנעמן שלא היה מאלישע הדבר הזה אך גחזי עשאו מעצמו אך מפני שכחש לו והוסיף בעונו לקח ממנו זאת הנקמה: לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו וגו׳ · ר״ל לא הלך ממני לבי שיעלם ממני מה שעשית כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך והוא נעמן כי בודאי אני יודע כל זה ולזה נתן ענשו על זה שתדבק בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ר״ל כל ימיהם או עד היובל על דרך ועבדו לעולם: צר ממנו · ר״ל דחוק ממנו וידמה כי מפני זה סמך זה לדבר גחזי להעיר כי לרוע תכונת גחזי לא היו התלמידים רבים מאד אך כאשר נפרד גחזי מאלישע אז רבו התלמידים: ונעשה לנו שם מקום לשבת שם · ר״ל שיבנו מהקורות האלו בית או אהל בשיעשו מקצתם עמודים או יבנו הכותלים מאבן ויקרו הבית באלו הקורות: הואל נא ולך את עבדיך · אמר זה כדי שיהיה להם לעזר במתחדש להם שם: ויהי האחד מפיל את הקורה והברזל נפל את המי׳ · ר״ל שבעת הכותו בגרזן להפיל הקורה נשל הברזל מיד הגרזן ונפל במי הירדן וצעק ואמ׳ אהה אדני זה הגרזן לא היה שלי אך שאלתיהו מאח׳: ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל · ר״ל שכבר חתך ותקנו במדה שיוכל להכנס בנקב הברזל ויהיה לו כמו יד והנה היה המופת הזה שכאשר השליכו שמה נכנס בנקב הברזל ונתקיים בו הברזל ולפי שכבר הושרש בדבר המופתים מצד העיון ומצד דברי רז״ל כמו שבארנו בספר מספר מלחמות יי׳ שלא יתחדש בהם דבר חדש כאילו תאמר עליית הברזל למעלה במים והוא ברזל או רדת העץ למטה במים והוא עץ בלתי ראוי שישלול במים והנה הרצון באמרו וישלך שמה שכבר השליך שם העץ בכח כדי שירד מפני זאת התנועה ההכרחית והנה היה העץ בשיעור שהיה יכול לנשא קלותו כבדות הברזל ויציפהו עמו על המים ולזה הוצרך שיהיה העץ גדול ולא הספיק לו גודל יד הברזל להשליכו שם וחתך מפני זה עץ גדול אך המופת היה כמו שזכרנו היותו נכנס בנקב הברזל בהשליכו אותו במי׳: אל מקו׳ פלוני אלמוני תחנותי · ר״ל שכבר היה חונה במקו׳ נעלם כדי שלא ישמר מלך ישרא׳ מעבר שם ויקחהו והנה פלוני מענין פלוי שהוא דבר מכוסה ונעלם ואלמוני הוא ג״כ מענין ההסתר וההעלם והוא נגזר מהאלמות כאו יאמ׳ שלא ידובר בזה כלל כדי שלא יודע לאיש או אפשר על זה הענין בעצמו כי אלף״ אלמוני בזה המקום ישמש במקום עי״ן כמו עלמוני והוא ענין נעלם וכזה מצאנו הורלת שמוש האותיות מזה הצד על זה הדרך: השמר מעבור המקום הזה כי שם ארם נחתים · ר״ל שתשמור מעבור במקום ההוא כי שם ארם נחתים שהיה בו מלך ארם ועבדיו כי שם ארם יורדים במורד אשר שם להחבא שלא תשמר מהם והנה באור נחתים יורדים וחונים תרגום וירד ונחת או יהיה מענין נחת ונשארה התי״ו בקבוץ כמו שנשארה הת״ו במלת נחשתך והרצון בו שהם עומדי׳ שם בנחת בדרך שיעלם היותם שם וכן היה שולח לו אלישע בכל מקום שהיו נסתרי׳ שם מלך ארם ועבדיו לתפשו ולבחון אם היה דבר הנביא אמת שלח שם מלך ישראל אל המקום ההוא אשר הזהירו מעבור שם ומצא אמתות דברי הנביא תמיד לא פעם א׳ לבד ולא ב׳ פעמים לבד אך כזה זה פעמים רבות בדרך שנודע למלך ארם כי מלך ישר׳ היה יודע המקומו׳ אשר יתחבא שם:

ויסער

ויסלח מלך ישראל׳ היה שולח ורואה אם אמת הוא: והזהירו׳ שהזהירו איש האלהי׳ מעבור שם: לא אחת ולא שתי׳ עשה לו כך כי פעמי׳ רבות: על הדבר הזה׳ מי הוא המגלה סודו: איכה׳ היכן הוא: אשר אתנו׳ בעזרתנו: ויאמר הך נא וגו׳ על הקללה לא הזכיר את השם אבל על הנקיחה הזכיר את השם על שתיהן על בער ועל של גדול:

סנורים׳ אורי של שמימן רואה ואינו יודע מה הוא רואה: ולא זו העיר׳ שהכניא בתוכה ואמת אמר להם שכבר יצא ממנה: האשר שבית וגו׳ וכי דרכך להרוג אותם שאתה מביא שביה ומשבית אותם: ויכרה׳ לשון תיקון סעודה: הדבונים

והזהירה׳ בה״א כמו אהלה: ונשמר שם׳ ונשמר משם כמו שהיה מזהירו הנביא: לא אחת ולא שתים׳ לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדו אלא פעמים רבות וכיוצא והא׳ איש אחד לא נגע בעונו שפירושו לא נגע לבדו: ויסער׳ היה מסתער על זה הדבר מי היה מגלה מסתריו: איכה הוא׳ כמו אנה הוא וכן בענין אנה איכה תרעה אלא שהוא קמוץ וזה בחולם: סביבות אלישע׳ והלא אלישע בעיר היה והסוסי׳ ורכב אם חוץ לעיר בהר אלא הראהו לנער כן שהיו סביבות אלישע הראהו לו הא״ל כן לחזק לבו שלא יפחד: כבואם׳ בבא: כראותו׳ כבך: האשר שבית׳ מה דין יש לך בהם שתכה אותם וכי אתה שבית אותם בחרבך ובקשתך: ויכרה להם׳ תיקן להם מאכל גדול וכן יכרו עליו חברי׳ אא״כ כי ויכרה יוצא לשלישי ויכרו יוצא לשני: ולא יספו עוד׳ אינו אומר עוד לעולם שהרי אומר ויהי אחרי כן ויקבץ בן הדד אלא פירו׳ עוד באותו הזמן וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו ונאמר בירמיה וחיל פרעה יצא ממצרי׳ וישמעו הכשדים וכן לא תוסיפו עוד לעלות וכך ועמלו לא יוכל עוד רוצה לומר כל זמן שהיה בו:

רלבג

הלוא יז מלאים בסי׳ וסים׳ נמסר לעיל בסיפרא חלק א׳ סימן כב: אחד כה׳ פתחין וסים׳ ויכלו המים׳ והעלהו שם׳ כמעט שכב׳ ואחד עשר כוכבים׳ ואת אחד עשר ילדיו׳ שכם אחד׳ אל אחד מבניו׳ את אחד מהם׳ אחד עשר יום׳ ומת אחד מהם׳ והאיש מיכה׳ ותאבדנה האתונות׳ ויאמר דוד אל

י וישלח מלך ישראל אל המקום אשר אמר לו איש האלהים והזהירה ונשמר שם לא אחת ולא שתים: ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל: ויאמר אחד מעבדיו לוא אדני המלך כי אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך: ויאמר לכו וראו איכה הוא ואשלח ואקחהו ויגד לו לאמר הנה בדתן:

טו וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד ויבאו לילה ויקפו על העיר: וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדני איכה נעשה: ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אותם: ויתפלל אלישע ויאמר יהוה פקח נא את עיניו ויראה ויפקח יהוה את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע: וירדו אליו ויתפלל אלישע אל יהוה ויאמר הך נא את הגוי הזה בסנורים ויכם בסנורים כדבר אלישע: ויאמר אלהם אלישע לא זה הדרך ולא זה העיר לכו אחרי ואוליכה אתכם אל האיש אשר תבקשון וילך

כ אותם שמרונה: ויהי כבאם שמרון ויאמר אלישע יהוה פקח את עיני אלה ויראו ויפקח יהוה את עיניהם ויראו והנה בתוך שמרון: ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראתו אותם האכה אכה אבי: ויאמר לא תכה האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל אדניהם: ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו וישלחם וילכו אל אדניהם ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל:

והזהירו ק׳ | צ׳ | א׳ מל׳ צ׳ | כ״ה צ׳ מל׳ בסיפ׳ | איכה׳ צ׳ ק׳ | כ׳ | י״פ וחלה תב״יב שמה׳ | ל׳ וחס׳ ז״ו | ז״ו | ט׳ מל׳ בסיפ׳ | ב״ה | צ׳ | ב׳ | ב׳ | ל׳ ומל׳ | צ׳ ל׳ | ט׳ מל׳ בסיפ׳ | ג׳ דפין לשון ראייה | ב׳ חס׳ | ט׳ מל׳ בסי׳ | צ׳ ב׳ ולא בקשתך ל׳ בסיפר׳ | כ׳ צ׳ | צ׳ צ׳ ה׳ | צ׳

ושלח מלכא דישראל לאתרא די אמר ליה נביא דיי ואזהריה ואסתמר תמן לא חדא זמנא ולא תרתין זמנין: ואסתער לבא דמלכא דארם על פתגמא הדין וקרא לעבדוהי ואמר להון הלא תחוון לי מן מדילנא גלי רזי למלכא דישראל: ואמר חד מעבדוהי לא רבוני מלכא ארי אלישע נביא די בישראל יחוי למלכא דישראל ית פתגמיא די תמליל באדרון בית משכבך: ואמר אזילו וחזו היכא הוא ואשלח ואדברניה ואתחוא ליה למימר הא בדותן: ושלח תמן סוסון ורתיכין ומשרין סגיאין ואתו בליליא ואקיפו על קרתא ואקדים משומשניה דנביא דיי למקם ונפק והא משרין אקיפא ית קרתא סוסון ורתיכין ואמר עולימיה ליה בבעו רבוני איכדין נעביד: ואמר לא תדחל ארי סגיאין דעמנא מדעמהון: וצלי אלישע ואמר יי גלי כען ית עינוהי ויחזי וגלא יי ית עיני רביא וחזא והא טורא מלי סוסון ורתיכין דאשתא סחרנות אלישע: ונחתו לותיה וצלי אלישע קדם יי ואמר מחי כען ית עמא הדין בשבריריא ומחנון בשבריריא כפתגמא דאלישע: ואמר להון אלישע לא דין ארחא ולא דא קרתא אתו בתרי ואוביל יתכון לות גבר די אתון בען ואוביל יתהון לשמרון: והוה כמעלהון לשמרון ואמר אלישע יי גלי ית עיני אלין ויחזון וגלא יי ית עיניהון וחזו והא בגו שמרון: ואמר מלכא דישראל לאלישע כד חזא יתהון המקטול אקטול רבי: ואמר לא תקטול הא דשביתא בחרבך ובקשתך את קטיל שוי לחמא ומיא קדמיהון ויכלון וישתון ויזלון לרבוניהון: ואתקין להון שירו רבא ואכלו ושתיאו ושלחנון ואזלו לות רבוניהון ולא אוסיפו עוד משרית ארם למעל בתחום ארעא דישראל: והוה

טו ויסער לב מלך ארם׳ דוכה לומ׳ אחזהו סער ומבוכה על זה הענין לחשבו כי במשרתיו איש יגלה סתריו למלך ישראל: איכה הוא׳ איך הוא והרצון בו אם הוא בעיר בגורה וחיל רב עמו או איך הוא ענינו כי לפי מה שהוא בו אתחכם לשום עליו חיל לתפשו והנה החיל שם בלילה כדי שלא ישמע דבר זה אלישע ויקבץ אנשים יותר עמו: סוסי׳ ורכב אש סביבו אלישע והנה אף ע״פ שלא כעזר לישע בהם היה תועלת להראותם לנערו לשמרו מהפחד כדי שלא יצעק מפני הפחד ויהיה זה סבה שיתפחדו בני העיר

כ כלם ויעזר פחדם אל מה שהיו רוצי׳ לעשות כי לא יכירו כי אלישע שם: וירדו אליו ויתפלל אלישע׳ ר״ל כי בעת שהיו יורדים אל אלישע לתפשו התפלל אלישע אל יי׳ שיכה אותם בסנורים בדרך שלא ידעו היטב וזה ההופן כלמה להם שהעיר שהלכו שם לא היתה העיר שהיו מבקשים והיה אפשר זה לפי מחשבתם כי בלילה הלכו שם ויתכן שבבאם לאלישע שאלו לו האם העיר שהם

סביבת ל׳ כתיב כן בכתי׳ ובכתי׳ וכל אוריתא כתי׳ כן כמ״כ

כבאם ל׳ וחס׳ וחד מל׳ ויפקחם

מכה ה׳ בסגול וסי׳ עבראה בחוטרא לא תמחי עמיין בעברא יי נקי׳

מסרה

אבנר׳ אחד הרקי׳ עד אחד לא נעדר׳ בכל אשר התהלכתי׳ וחברו שפטי דדה׳ בנפש אחד׳ יהי נא דבריך׳ ויאמ׳ אח׳ מעבדיו׳ ואיך תשיב את פני׳ וחברו׳ הנדברים בך׳ ולנשיא מזה׳ ושר מלכות פרס: זהי׳ ח׳ כתיב ה׳ וקרינן ו׳ וב׳ כתיב וי״ו וסימ׳ לשחוק אמרתי מהולל׳ אין טוב באדם שיאכל ושתה׳ וגם זה רעה חולה הכל עמת שבא׳ גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר׳ כל זה נסיתי בחכמה׳ גם זה ראיתי חכמה תחת השמש׳ ויאמר להם אלישע לא זה הדרך תנינא דפסו׳ וידבר אלי זה הלישכה׳ ישובו לא עלהיו׳ אם ישמרו בניך בריתי׳ ב׳ בתראי כתיב זו בוי״ו: ויראו ג׳ בקריאה וסים׳ פקח את עיני אלה ויראו׳ ויראו צדיקים ויראו׳ ויראו שנאי ויבשו: מכה ה׳ בסגול בקריא׳ וסים׳ בלשון תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי עסמין בעברה יי׳ מהי׳ ופירוש׳ נמסר בסדר שמות: ולא יספו ד׳ בקריא׳ וסים׳ ולא יספו עוד להלחם׳ ולא יספו לשאת ראשם׳ ויתקע יואב בשופר׳ ולא יספו עוד גדודי ארם:

בה היא דותן ונכנס לא כיטעיתם בדרך ולא זו העיר אשר אלישע בה כי כבר הלך לעיר אחרת או הרצון בו ולא זו העיר היא דותן והביאור הראשון הוא יותר נכון: האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה׳ ר״ל הנה אלו שביתי והנהגתי בכח נבורת השם יתברך ולמה תכה אותם האם תכה האנשים אשר תנהג בשבי בחרבך ובקשתך אין זה ראוי וכל שכן שאין ראוי זה באשר שבה אותם השי׳: ויכרה להם כרה גדולה ר״ל שעשה להם סעודה גדולה: ולא יספו עוד גדודי ארם׳ ר״ל שלא יספו עוד לבא שם בזה האופן שהיו באים בתחלה בהעלם כי ידאו ממה שראו מהכניא אך כשרצו להלחם בישראל אסף מלך ארם כל מחנהו ולא שלח שם כמו שהיה שולח בתחלה: ויעל

וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיִּקְבֹּץ בֶּן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם אֶת־כָּל־מַחֲנֵהוּ וַיַּעַל וַיָּצַר עַל־שֹׁמְרוֹן׃ וַיְהִי רָעָב גָּדוֹל בְּשֹׁמְרוֹן וְהִנֵּה צָרִים עָלֶיהָ עַד הֱיוֹת רֹאשׁ־חֲמוֹר בִּשְׁמֹנִים כֶּסֶף וְרֹבַע הַקַּב חריונים בַּחֲמִשָּׁה־כָסֶף׃ וַיְהִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עֹבֵר עַל־הַחֹמָה וְאִשָּׁה צָעֲקָה אֵלָיו לֵאמֹר הוֹשִׁיעָה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר אַל־יוֹשִׁעֵךְ יְהוָה מֵאַיִן אוֹשִׁיעֵךְ הֲמִן־הַגֹּרֶן אוֹ מִן־הַיָּקֶב׃ וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַזֹּאת אָמְרָה אֵלַי תְּנִי אֶת־בְּנֵךְ וְנֹאכְלֶנּוּ הַיּוֹם וְאֶת־בְּנִי נֹאכַל מָחָר׃ וַנְּבַשֵּׁל אֶת־בְּנִי וַנֹּאכְלֵהוּ וָאֹמַר אֵלֶיהָ בַּיּוֹם הָאַחֵר תְּנִי אֶת־בְּנֵךְ וְנֹאכְלֶנּוּ וַתַּחְבִּא אֶת־בְּנָהּ׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דִּבְרֵי הָאִשָּׁה וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וְהוּא עֹבֵר עַל־הַחֹמָה וַיַּרְא הָעָם וְהִנֵּה הַשַּׂק עַל־בְּשָׂרוֹ מִבָּיִת׃ וַיֹּאמֶר כֹּה־יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף אִם־יַעֲמֹד רֹאשׁ אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט עָלָיו הַיּוֹם׃ וֶאֱלִישָׁע יֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ וְהַזְּקֵנִים יֹשְׁבִים אִתּוֹ וַיִּשְׁלַח אִישׁ מִלְּפָנָיו בְּטֶרֶם יָבֹא הַמַּלְאָךְ אֵלָיו וְהוּא אָמַר אֶל־הַזְּקֵנִים הַרְּאִיתֶם כִּי־שָׁלַח בֶּן־הַמְרַצֵּחַ הַזֶּה לְהָסִיר אֶת־רֹאשִׁי רְאוּ כְּבֹא הַמַּלְאָךְ סִגְרוּ הַדֶּלֶת וּלְחַצְתֶּם אֹתוֹ בַּדֶּלֶת הֲלוֹא קוֹל רַגְלֵי אֲדֹנָיו אַחֲרָיו׃ עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ יֹרֵד אֵלָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־זֹאת הָרָעָה מֵאֵת יְהוָה מָה־אוֹחִיל לַיהוָה עוֹד׃

וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה כֹּה אָמַר יְהוָה כָּעֵת מָחָר סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־לַמֶּלֶךְ נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר

וַהֲוָה בָתַר כֵּן וּכְנַשׁ בַּר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם יָת כָּל מַשְׁרִיתֵיהּ וּסְלֵיק וְצָר עַל שְׁמְרוֹן׃ וַהֲוָה כַפְנָא רַבָּא בְשָׁמְרוֹן וְהָא צָיְרִין עֲלַהּ עַד דַהֲוָה רֵישָׁא דַחֲמָרָא מִזְדַּבַּן בִּתְמָנַן כְּסַף וְרִבְעַת קַבָּא דְזֶבֶל מַפְּקַת יוֹנַיָא בְּחַמְשָׁא סִלְעִין דִכְסַף׃ וַהֲוָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל עָבַר עַל שׁוּרָא וְאִתְּתָא קָבְלָא קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר פְּרֵיק רִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ וַאֲמַר לָא יִפְרְקִנָךְ יְיָ מִנָּן אֶפְרְקִנָךְ הֲמִן אִדְּרָא אוֹ מִן מַעֲצַרְתָּא׃ וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא מָה לִיךְ וַאֲמַרַת אִתְּתָא הָדָא אֲמַרַת לִי הַבִי יָת בְּרִיךְ וְנֵיכְלִנֵּיהּ יוֹמָא דֵין וְיָת בְּרִי נֵיכוּל מְחָר׃ וּבַשֵּׁלְנָא יָת בְּרִי וַאֲכַלְנוּהִי וַאֲמָרִית לַהּ בְּיוֹמָא אוֹחֲרָנָא הַבִי יָת בְּרִיךְ וְנֵיכְלִנֵּיהּ וְאַטְמַרַת יָת בְּרַהּ׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא יָת פִּתְגָּמֵי אִתְּתָא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְהוּא עָבַר עַל שׁוּרָא וַחֲזָא עַמָּא וְהָא סַקָּא אֲסִיר עַל בִּסְרֵיהּ מִלְּגָיו׃ וַאֲמַר כְּדֵין יַעְבֵּיד לִי יְיָ וּכְדֵין יוֹסֵיף אִם יִתְקַיַּם רֵישָׁא דֶאֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט עֲלוֹהִי יוֹמָא דֵין׃ וֶאֱלִישָׁע יָתֵיב בְּבֵיתֵהּ וְסָבַיָּא יָתְבִין עִמֵּיהּ וּשְׁלַח גַּבְרָא קֳדָמוֹהִי עַד לָא יֵיתֵי אִזְגַּדָּא לְוָתֵיהּ וְהוּא אֲמַר לְסָבַיָּא הַחֲזֵיתוּן אֲרֵי שְׁלַח בַּר קָטוֹלָא הָדֵין לְאַעְדָּאָה יָת רֵישִׁי חֲזוֹ כְּמֵיתֵי אִזְגַּדָּא אֲחוּדוּ דַשָּׁא וּתְדַחֲקוּן יָתֵיהּ בְּדַשָּׁא הֲלָא קָל רִגְלֵי רִבּוֹנֵיהּ בַּתְרוֹהִי׃ עַד דְּהוּא מְמַלֵּל עִמְּהוֹן וְהָא אִזְגַּדָּא נָחֵית לְוָתֵיהּ וַאֲמַר הָא דָא בִישְׁתָּא מִן קֳדָם יְיָ מָה אֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ עוֹד׃

וַאֲמַר אֱלִישָׁע קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַייָ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ כְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר סְאָה סוּלְתָּא בְּסִלְעָא וְסָאתָן סְעוֹרִין בְּסִלְעָא בִּתְרַע דְּשׁוֹמְרוֹן׃ וַאֲתֵיב גַּבְרָא דְמַלְכָּא דִּסְמִיךְ עַל יְדוֹהִי יָת נְבִיָּא דַייָ וַאֲמַר

ונחת

המן ג׳ בקריאה וסימ׳ המן העץ · המן הסלע הזה · המן הגרן: מלפניו ח׳ וסימ׳ וצרעת נעמן תדבק · ואלישע ישב ביתו · חילו מלפניו כל הארץ דו״ה · והאלהים עשה שיראו · אשר יראו מלפניו · אם על המלך טוב יצא · ואת פתשגן כתב הדת · וזרועות השטף מלפניו וישברו:

רדק

ראש חמור · כמשמעו כי הבהמות הטמאות והשקצים היו אוכלים מפני הרעב וכך ת״י רישא דחמרא וי״מ כמו מעשר החמר והוא רחוק: חריונים · כן כתיב וקרי דביונים ופי׳ צואת יונים והכתוב אומר מה שיצא מחור היונים והקרי לשון נקייה יותר מה שזב מן היונים ותרגום זוב דוב וכת״י דזבל מפקת יוניא והיו מבערי׳ אם בצואת היונים כי לא היו להם עצים כי מפני המצור לא היו יכולים לצאת מן העיר לחטוב עצי׳ ביער וא״א ז״ל פי׳ דביוני׳ מה שבזפק היוני׳ שהיונים היו יוצאים ואוכלים התבואה ונכנסים לעיר והיו אנשי העיר לוקחים מה ש שבזפק היונים ואוכלים כי מפני המצור היה הרעב: ותחביא את בנה · שתאכלנו לבד׳ או רחמה עליו להחיותו: מבית · מבפנים: אם יעמוד ראש אלישע · שהיה עליו לבקש רחמי׳ ואיננו מבקש: וישלח איש · המלך שלח איש מלפניו להסיר את ראש אלישע: בטרם · חס׳ וי״ו והיא יתיר׳ במלת והוא אמר וכן ענין הפסו׳ המלך שלח איש מלפניו ש׳ אישע ובטרם יבא המלאך אליו הוא אמר אל הזקנים כי המלך שולח איש ל להסיר את ראשו כי נאמר לו ב ברוח הנבואה: הראית׳ · בדגש הה״א וכן הראית׳ אשר בחר בו יי׳: בן המרצח · בן אחאב שרצח נבות כן הו׳ רוצה לרצחני: הלא קול · תשמעו קול רגלי אדוניו שיבא אחריו: ויאמר · המלך הבא אחרי המלאך אמר הנה זאת הרעה מאת יי׳ עד שאוכלות הנשים בשר בניהם: מה אוחיל ליי׳ עוד · כלומר מה אקוה ליי׳ עוד ומה אקוה לו מה יועילני אחרי זאת הרעה ויונתן תרגם מה אצלי תרגם אוחיל כמו אחלה: אשר למלך נשען על ידו · דרך קצרה ופי׳ השליש אשר למלך שהיה נשען על ידו:

ארובות

רשי

הדביונים · זבל הזב מן היונים: הושיעה המלך · כשג׳ור שסוגת מזונות: ותחביא את בנה · מת ורוצה לאוכלו לבד׳: וירא העם · דרך הקורע את השק תחת בגדיו: אם יעמד ראש אלישע שהיכולת בידו לבקש רחמים: וישלח איש מלפניו · המלך שלח להורגו ובטרם יבא אותו המלאך אל אלישע והוא נגלה לו ברוח הקדש ואומר אל הזקנים והנה המלאך יורד אליו והמלך אחריו: ויאמר המלך הנה זאת הרע׳ מאת יי׳ · זאת אחת מן הקללות שקלל על ידי משה ואכל פרי בטנך במצור ובמצוק וגו׳: מה אוחיל ליי׳ עוד · להוסי׳ לא יועיל:

והרבעה

רלבג

ויעל ויצר על שמרון · ר״ל שבנה עליה מצור בדרך שלא יוכל איש לצאת מן העיר וידמ׳ שכבר שם במצור גם כן עיירו׳ רבות מישרא׳ והיו משחיתים יבול כל הארץ בדרך שהיה הרעב כבד בארץ והנה מה שאמר אלישע ל לשונמית כי קרא יי׳ לרעב וגם בא ש׳ הארץ שבע שנים ואפשר שנתקבצו ברעב שנו׳ אחרות כאילו תאמר חסרון התבואות וידמה שזמן המצור ארוך מאד ולזה הגיע הענין בשמרון מחוזק הרעב שהיה שם ראש חמור שוה שמני׳ כסף והיו אוכלי׳ אותו מפני הרעב כי התור׳ אמרה וחי בהם ולא שימות בהם: ורובע הקב חריונים · פי׳ בו צואת יונים כי היא יוצאת מחוריהם ו וכמוהו לאכול את חוריהם ולא אסער מה היה השתמשותם ברעב בצואת יונים ואפש׳ כי לרוב השחתם האויבים יבול הארץ היו נרגדי הזרעים נמצאים מאד בחוץ והיו היונים אוכלים מהם לשובע ומרוב אכלם מהם היו נ נמצאי׳ מהזרעי׳ ההם קצת בצואתם כי לא יוכלו לעכל כל הכמות ההוא: אל יושיעך יי׳ · ר״ל הנה יי׳ הוא אשר אינו מושיעך כי הוא הביא לנו הרעב החזק הזה אבל אני אין לי אפס כמה שלא אושיעך: המן הגורן או מן היקב · והנה אמר זה לפי שלא היו יכולים לאסוף להם תבואת גרן ותבואת יקב: ותחביא את בנה · ר״ל למלטו שלא יאכלוהו כי אולי תהיה לה הצלה ממקום אחר: אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום · ידמה כי אישע בהוכיחו אותו אמר לו שיהיה רעב ולא הגיד לו שיהיה שבע שנים לבד כמו שאמר אליהו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ולא הגיד לו גם כן שיסור בשנה השלישית ולזה כעס המלך עליו ואמר להמיתו מפני ראותו כי כבר הגיע מחוזק הרעב אל שהיו אוכלים בשר בניהם: בן המרצח הזה · קרא בן אחאב בן המרצח כי הוא הסבים בהריגת נבות ובהריגת נביאי יי׳ על יד איזבל: והנה המלאך יורד אליו ויאמר הנה זאת הרעה מאת יי׳ מה אוחיל ליי׳ עוד: ידמה שהמלאך היורד אליו אמר לאלישע כי הוא בא להרגו על דבר הרעב במצות המלך ואמר לו אלישע כי לא זו הדרך להמלט מהרעב אלא עד שיתפללו לשי׳ וענה המלאך כי אחר שזאת הרעה מאת יי׳ לשוא יתפלל אליו עוד וחשב כי התפלה לבד תועיל להציל מהרע שיעשהו אחר לא מהרעה שיעשה השי׳ בעצמה ולזה ענה אלישע כי השם יצילם מהרע ההוא עד שבעת מחר ישוב בשער שמרון סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל ואפשר שיהיה הרצון בזה שכבר אמר המלאך שבא להמית אלישע כמו מתחרט על שבא להרגו הנה זאת הרעה באה לנו מאת יי׳ על חטאתינו מה אחטא עוד ואקנה לעצמי חיל וכרה על הכרה הזאת בעבור שיכעס עלי השם והוא מענין מעי מעי אוחילה: השליש אשר למלך נשען על ידו · רוצה לומר בעת שהיה המלך נשען על ידו בדרך ששמע המלך דבריו כאשרו מכחים נבואת אלישע שזה לא יהיה כמו שלא יתכן שיעשה השם ארובות בשמים:

וארבעה

רשי

וארבעה אנשים, גחזי ובניו: פתח השער, כמו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו: השמיע אל מחנה ארם, כדמה להם כאילו שומעין: ומצאנו עון, מתחייבין אנו למלכות: כאשר המה, כמו שהיו מלאין מתחלתם לא הוכיחו מה שכתובים: כי רעבים אנחנו, ונחבים לצאת אל השדה ואל המזון: אשר

רדק

ארובות בשמים, להמטיר או כדרך הפלגה להוריד חטים ושעורי' על דרך ירידת המן ותרגם יונתן אילו יי' פתח כוון ומחית טיבא מן שמיא: הנכה, בה"א כמו הנכמת עמכה והדומי' להם: וארבעה אנשי' ארז"ל כי אלה הארבעה היו גחזי וג' בניו: פתח השער, כמו שדרך המצורעי' להיות חוץ לעיר כמו שכתו' מחוץ למחנה מושבו: עד מתנו, עד אשר מתנו: ונפלה, כמו אל הכשדי' אתה נופל: השמיע את מחנה ארם, לפי בא המצורעי' באותו לילה כי אם כשו מאתמול ביום ההוא היו רואים ישר' וכן אומר ויקומו בנשף תכף כששמעו הקול נכנס פחד גדול בלבם ונסו: וינוסו אל נפשם, להציל נפש' לא חסו על הממון ואפילו הסוסי' לא אסרו לרכוב עליהם: לא כן, לא טוב כתרגומו לא כשר מה דאנחנא עבדין:

מחשים, שותקים מלבשר: וחכינו עד אור הבקר, אם נחכה עד אור הבקר מלבשר מצאנו עון בזה: עון, מלת בשני ווי"ן: אל שוער העיר ויגידו להם, שוער דרך כלל כמו ויליל ביתו הם יאכלו בלחמו או פירו' קראו אל שוער אחד מן השוערים וקמו כולם והגידו להם זה הדבר: הסוס אסור והחמור אסור, דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירושו שהיו אסורי' על אבוסיהם: ויקרא השוערים, שוער העיר קרא אל שוערי בית המלך והם הגידו בית המלך פנימ': להחבה, בה"א: בהשדה, נכת' בה"א הידיעה כמשפ' כמו להגדיל אשר בא עליו והדומים לו וקרי בשדה בלא ה"א הידיעה כמנהג ברוב להקל: ככל

עשה כ"ב פתחין וסימ' ועשה חסד לאלפים, עשה משפט יתום, והיה כי תמצאן אתו, ויען השליש אשר, וחברו ויען השליש את איש האלהים, למען ירשו את, מה תחשבון אל יי', הנני עשה את כל, שאלו מיי' מטר, ועסותם רשעים, והיו לי אמר יי' ליום, וימלך דוד על כל, מגדיל ישועות מלכו, דום ליי'

רלבג

וארבעה אנשים היו מצורעי' פתח השער, לפי שהיו מוכרחים לעמוד מחוץ למחנה והיה שם מקום להם תוך שער העיר סמוך לפתח השער: ויקומו וינוסו בנשף, רוצה לומר כי בלילה שמעו הקולות אשר השמיע' השם יתברך על דרך המופת ובלילה ההוא בשו תכף ומרוב פחד עזבו סוסיה' וחמוריה' וברחו ברגליהם: לא כן אנחנו עושים, ר"ל אין אנחנו עושי' דבר ראוי היום הזה הוא יום ראוי לבשר ואם אנחנו שותקי' וממתין עד אור הבקר ידעו זה ישראל וימצאנו עונש על אשר לא בשרנו הבשור' הזאת והנה אז היה עדיין לילה: ויקרא השוערי', רוצה לומר ששוער העיר קרא השוערים אשר שומרים שער המלך: הנה

הנה יהוה עשה ארבות בשמים היהיה הדבר הזה ויאמר הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל: וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל־רעהו מה אנחנו ישבים פה עד־מתנו: אם־אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם־ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל־מחנה ארם אם־יחינו נחיה ואם־ימיתנו ומתנו: ויקמו בנשף לבוא אל־מחנה ארם ויבאו עד־קצה מחנה ארם והנה אין־שם איש: ואדני השמיע את־מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול ויאמרו איש אל־אחיו הנה שכר־עלינו מלך ישראל את־מלכי החתים ואת־מלכי מצרים לבוא עלינו: ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את־אהליהם ואת־סוסיהם ואת־חמריהם המחנה כאשר הוא וינסו אל־נפשם: ויבאו המצרעים האלה עד־קצה המחנה ויבאו אל־אהל אחד ויאכלו וישתו וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמנו וישבו ויבאו אל־אהל אחר וישאו משם וילכו ויטמנו: ויאמרו איש אל־רעהו לא־כן אנחנו עשים היום הזה יום־בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד־אור הבקר ומצאנו עון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך: ויבאו ויקראו אל־שער העיר ויגידו להם לאמר באנו אל־מחנה ארם והנה אין־שם איש וקול אדם כי אם־הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה: ויקרא השערים ויגידו בית המלך פנימה: ויקם המלך לילה ויאמר אל־עבדיו אגידה־נא לכם את אשר־עשו לנו ארם ידעו כי־רעבים אנחנו ויצאו מן־המחנה להחבה בהשדה לאמר כי־יצאו מן־העיר ונתפשם חיים ואל־העיר נבא:

אילו יי פתח כוין ומחית טובא מן שמיא היהי פתגמא הדין ואמר הא את חזי בעינך ומתמן לא תיכול: וארבעה גברין הוו סגירין יתבין במעלנא דתרעא ואמרו גבר לחבריה מה אנחנא יתבין כא עד דנמות: אם נימר נעול לקרתא וכפנא בקרתא ונמות תמן ואם נתיב הכא ונמות וכען אתו ונשתמע למשרית ארם אם יחיוננא ונחי ואם יקטלוננא ונתקטיל: וקמו בקבלא למיעל למשרית ארם ואתו עד סיפי משרית ארם והא לית תמן אנש: ומן קדם יי אשתמע למשרית ארם קל רתיכין וקל סוסון קל משרין סגיאן ואמרו גבר לחבריה הא אגר עלנא מלכא דישראל ית מלכי חתאי וית מלכי מצראי למיתי עלנא: וקמו וערקו בקבלא ושבקו ית משכניהון וית סוסותהון וית חמריהון במשריתא כמא דהיא וערקו לשיזבא נפשיהון: ואתו סגיריא האלין עד סיפי משריתא ועלו למשכנא חד ואכלו ושתיאו ונסיבו מתמן כספא ודהבא ולבושין ואזלו ואטמרו ותבו ועלו למשכנא אוחרנא ונסיבו מתמן ואזלו ואטמרו: ואמרו גבר לחבריה לא כשר מה דאנחנא עבדין יומא הדין יום בסורא הוא ואלו אנחנא שתקין ומורכין עד נהור צפרא ויערעננא חובא וכען אתו ונתמטי ונחוי בית מלכא: ואתו וקרו לנטרי תרע קרתא וחויאו להון למימר אתינא למשרית ארם והא לית תמן גבר וקל אנש אלהין סוסון אסירין וחמרין אסירין ומשכנין כמא דאנון: וקרא נטרי תרעא וחויאו בית מלכא לגיו: וקם מלכא בליליא ואמר לעבדוהי אחוי כען לכון ית דעבדו לנא אנש ארם ידעין ארי כפנין אנחנא ונפקו מן משריתא לאטמרא בחקלא למימר אם יפקון מן קרתא וניחודונון כד חיין ולקרתא נעול:

מסרה

והתחולל לו, שכחו אל מושיעם, עושה מלאכיו רוחות, עשה משפט לעשוקים, עשה שמים וארץ, אשר חטא עשה רע, והסגנים לא ידעו אנה, הבונים בחומה והנשאים, ואשלחה אליהם מלכים, וכל העושה דכוו' פתחין בט"א וסימ' וימרד בו לשלח מלאכיו: החתים ה' בקרי' וסי' נמסר בספר שפטים סימן א': וינוסו ד' מלאים בקריא' וסי' ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את, ובני עמון ראו דדברי הימים, ושלפניו וינס יואב, וינוסו בני ישראל מפני יהודה דדברי הימים: בשרה ג' חס' בקרי' וסי' ולכה אין בשרה, אשר חשב לתתילו בשרה, היום הזה יום בשרה הוא: עון ד' מלאים בלישניהון בקריאה וסימניהון העבר נא את עון עבדיך דדברי הימים, עד אור הבקר ומצאנו עון, הן בעון חוללתי ובחטא, עוונותיו ילכדונו את הרשע: פנימה ה' וסימ' נמסר בסדר שמיני ובספר' חלק א' סימן ז':

רדק

ככל המון ישראל אשר נשארו בה׳ נכתב ההמון על הידיעה בסמיכות כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וקרי בלא ה״א הידיעה כמנהג ברוב ופי׳ הפסוק כן הוא הנם ככל המון ישראל פירוש הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשמרון שהם כחושים מהרעב ואם תאמר היאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשמרון הנה ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אדוני אבי ז״ל׳ ויונתן תרגם אם יבדון הא אינון ככל המונא דישראל דספו: ככל המון ישראל׳ בכ״ף: ויקחו שני רכב סוסים׳ והלא אמר חמשת סוסים והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי פירוש שני רכב סוסים שנים סוסים ורוכבים עליהם ות״י תרין רכבי סוסון אלא מן החמשה שאמרו בחרו השנים הטובי׳ שבהם בהחפזם׳ הכתוב הוא עם ה״א ויהיה מבנין נפעל אם הה״א נקודה בכ״רי והקרי הוא בלא ה״א מן הקל: ויהי כדבר׳ לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברים אע״פ שכבר כתב למעלה הסיב עוד הדברים הנה על המעשה: אתי וביתך׳ היו״ד בכתב נוספת כמו יולד״ן רבות כמו שכתב׳ למעלה: שבע שנים׳ בדברי רז״ל אותן שבע שני׳ אכלו שנה ראשונה מה שבבתי׳ שניה מה שבשדות שלישי׳ בשר בהמה טהורה רביעית בשר בהמה טמאה חמשית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם ובנותיהם שביעי׳ בשר זרועותיה׳ לקיים מה שנא׳ איש בשר זרועו יאכלו: לצעוק אל המלך׳ יש מרז״ל שלמדו מזה הפסוק כי יש חזקה לבורח כיון שהיתה צריכה למלך להחזיר השדה והתבואות שמע מינה כי אותם שהחזיקו היו להם דין חזקה: אל ביתה ואל שדה׳ כמו על וכמוהו רבים אל במקום על וכן הוא הנא אחר זה צעקה אל המלך על ביתה ועל שדה: סרים

רשי

אשר נשארו בה׳ בתוך העיר שלא מתו ברעב: הנה ככל המון ישראל אשר נשארו בה׳ אם יאמרו מסוכנים הם שלא יהרגם אדם הרי הנה בעיר הזאת בסכנת הרעב כאשר כל המון ישראל אשר נשאר בה ואם ימותו הנה ככל המון ישראל אשר תמו ברעב: בחפזם׳ במהרם לנוס: אשר נשען על ידו׳ אתמול כשבא לבית אלישע ואלישע דבר אל האשה זה שבע שני׳: כי קרא יי׳ לרעב׳ הוא הרעב אשר היה בימי יואב בן פתואל: אל ביתה ואל שדה׳ שהחזיקו בה גזלנים: ויבא

ויקחו ו׳ רפין בקרי׳ וסי׳ ויקחו לי תרומה מאת כל איש׳ בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש׳ ואתה תצוה את בני ישראל׳ וחברו צו את בני ישראל׳ ויקחו אליך פרה אדומה תמימה׳ ויקחו נא חמשה מן הסוסים: והנה כל ה׳ דסמי׳ וסימ׳ מדוע גנבוך אחינו׳ והנה כל הדרך מלאה בגדים׳ והנה כל הנשים׳ והנה כל הבי׳ ההדסים:

וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֶהָמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה: וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ: (טו) וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּהֶחָפְזָם וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ: וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה: וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ אֵלָיו: (ה) וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן: וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּךָ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל: (כ) וַיְהִי־לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת:

ח

(א) וֶאֱלִישָׁע דִּבֶּר אֶל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ לֵאמֹר קוּמִי וּלְכִי אַתְּי וּבֵיתֵךְ וְגוּרִי בַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי כִּי־קָרָא יְהוָה לָרָעָב וְגַם־בָּא אֶל־הָאָרֶץ שֶׁבַע שָׁנִים: וַתָּקָם הָאִשָּׁה וַתַּעַשׂ כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתֵּלֶךְ הִיא וּבֵיתָהּ וַתָּגָר בְּאֶרֶץ־פְּלִשְׁתִּים שֶׁבַע שָׁנִים: וַיְהִי מִקְצֵה שֶׁבַע שָׁנִים וַתָּשָׁב הָאִשָּׁה מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וַתֵּצֵא לִצְעֹק אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתָהּ וְאֶל־שָׂדָהּ: וְהַמֶּלֶךְ מְדַבֵּר אֶל־גֵּחֲזִי נַעַר אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר סַפְּרָה־נָּא לִי אֵת כָּל־הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה אֱלִישָׁע:

וַאֲתֵיב חַד מֵעַבְדּוֹהִי וַאֲמַר וְיִדְבְּרוּן כְּעַן חַמְשָׁא מִן סוּסְוָתָא מִן שַׁאֲרָא דְּאִשְׁתְּאַרוּ בַהּ הָא אִנּוּן כְּכָל הֲמוֹנָא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִשְׁתְּאַרוּ בַהּ אִם יֵבְדוּן הָא אִנּוּן כְּכָל הֲמוֹנָא דְיִשְׂרָאֵל דְּסָפוּ וְנִשְׁלַח וְנֶחֱזֵי: וּדְבַרוּ תְּרֵין רִכְבֵי סוּסִין וּשְׁלַח מַלְכָּא בָּתַר מַשְׁרִית אֲרָם לְמֵימַר אֱזִילוּ וַחֲזוֹ: וַאֲזַלוּ בַּתְרֵיהוֹן עַד יַרְדְּנָא וְהָא כָּל אוֹרְחָא מַלְיָא לְבוּשִׁין וּמָנִין דִּרְמוֹ אֱנָשׁ אֲרָם בְּאִתְבְּעוּתְהוֹן לְמֶעְרַק וְתָבוּ אִזְגַּדַיָּא וְחַוִּיאוּ לְמַלְכָּא: וּנְפַק עַמָּא וּבְזוּ יָת מַשְׁרִית אֲרָם וַהֲוָה סְאָה סוּלְתָּא בְּסִלְעָא וְסָאתָן סְעוֹרִין בְּסִלְעָא כְּפִתְגָמָא דַיָי: וּמַלְכָּא מַנֵּי יָת גַּבְרָא דִסְמִיךְ עַל יְדוֹהִי עַל תַּרְעָא וְדָשׁוּהִי עַמָּא בְּתַרְעָא וּמִית כְּמָא דְמַלֵּיל נְבִיָּא דַיָי דְּמַלֵּל כַּד נְחַת מַלְכָּא לְוָתֵיהּ: וַהֲוָה כַּד מַלֵּל נְבִיָּא דַיָי עִם מַלְכָּא לְמֵימַר סָאתָן סְעוֹרִין בְּסִלְעָא וּסְאָה סוּלְתָּא בְּסִלְעָא יְהֵי כְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר בְּתַרְעָא דְשֹׁמְרוֹן: וַאֲתֵיב גַּבְרָא יָת נְבִיָּא דַיָי וַאֲמַר וְאִלּוּ יְיָ פָּתַח כַּוִּין וּמַחֵית טוּבָא מִן שְׁמַיָּא הַיְהֵי כְּפִתְגָמָא הָדֵין וַאֲמַר הָא אַתְּ חָזֵי בְּעֵינָךְ וּמִתַּמָּן לָא תֵיכוּל: וַהֲוָה לֵיהּ כֵּן וְדָשׁוּ יָתֵיהּ עַמָּא בְּתַרְעָא וּמִית:

וֶאֱלִישָׁע מַלֵּל עִם אִתְּתָא דְּאַחֲיֵי יַת בְּרַהּ לְמֵימַר קוּמִי וְאֵיזִילִי אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתִיךְ וְדוּרִי בַּאֲתַר דְּבָשַׁר לְמֵדַר אֲרֵי זַמֵּין יְיָ כַּפְנָא וְאַף עָתִיד לְמֵיתֵי עַל אַרְעָא שְׁבַע שְׁנִין: וְקָמַת אִתְּתָא וַעֲבַדַת כְּפִתְגָמָא דִנְבִיָּא דַיָי וַאֲזַלַת הִיא וֶאֱנָשׁ בֵּיתַהּ וְאִתּוֹתָבַת בְּאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי שְׁבַע שְׁנִין: וַהֲוָה מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין וְתָבַת אִתְּתָא מֵאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי וּנְפַקַת לְמִקְבַּל קֳדָם מַלְכָּא עַל בֵּיתַהּ וְעַל חַקְלַהּ: וּמַלְכָּא מַלֵּל עִם גֵּחֲזִי תַּלְמִידָא דִנְבִיָּא דַיָי לְמֵימַר אִשְׁתָּעֵי כְעַן לִי יָת כָּל רַבְרְבָתָא דַעֲבַד אֱלִישָׁע:

רלבג

הנה ככל המון ישר׳, הנה ההמון כתוב והמון קרי והכל ענין אחד והרצון בכתוב ההמון המון ישראל כמו והנבואה עודד הנביא והרצון בזה אם ימלטו הנה ככל המון ישר׳ אשר נשארו בה בעיר ואין בזה נזק ואם יפסדו הנה ככל המון ישראל אשר תמו ולא יוכר ההפסד הזה ביחס אל כל מה שנפסד מפני הרעב והנה לא הסכימו לשלוח כי אם שני רכב סוסים כי די בהם לעמוד על אמתת זה: אשר השליכו ארם בחפזם, ר״ל מפני היותם נחפזי׳ ללכת: והמלך הפקיד את השליש, ר״ל שכבר הפקידו לאנשים שישמרוהו שם באופן שבעבור העם שם ירמסוהו בעבור מה שדבר כנגד הנביא: ותבא לצעוק אל המלך אל ביתה ואל שדה, ר״ל שהחזיקו בהם אנשי׳ והיתה מבקשת קרקעותיה ופירותיה מיום נסעה: ויאמר

ג׳ פסוקים ויאמר ויאמר קדמא בפתח ובתרא בסגול וסימ׳ ויוסף עוד לדבר׳ ויען השליש׳ וחברו: אתי ה׳ כתיב יוד וסים׳ נמסר לעיל בסיפר׳ חלק ב׳ סימן ד׳: ויהי מקצה ה׳ וסי׳ שלשה ימים ויעברו׳ אחר אשר כרתו׳ ויהי מקצה עשרים שנה דמלכים׳ ותשב האשה מארץ פלשתי׳ שבעת ימים ויהי דבר: גחזי ד׳ חס׳ וסי׳ לעיל בסיפרא חלק ב׳ סימן ד׳:

רשי

ויבא אלישע דמשק · להחזיר את גחזי בתשובה: חיה תחיה · כלפי חזאל אמר שיהיה תחת בן הדד למלכות: ויעמד את פניו · פניו של צער שהיה מבקש לבכות העמידם שלא יבכה בפני חזאל ויסם לבו לעמוד ולהתאפק: עד בוש · כמו עד בושם ולא יכול להתאפק ויבך: תרטש · לשון ביקוע המעים ואב לכולן וקשתות נערים תרטשנה: והרותיהם · מעוברות שלהם: המכבר · ת״י גונכא וכן ותכסהו השמיכה תרג׳ בגונכא והוא בגד: ויפרש על פניו · להצטנן: ובשנת

רדק

סריס אחד · כתרגו׳ גוזה חד והוא סריס כמשמעו שכרתו ביציו ואע״פ שהמעשה הזה אסור בישראל היו להם למלכי ישראל סריסים שהיו לוקחים אותם מן הגוים או שהיו סריסים מחמת חולי והם בבתי המלכים כדי לעמוד בפני הנשים כמו שכתוב סריס המלך שומר הנשים: מיום עזבה · מיקור העי״ן נקרא בקמץ חטף והה״א רפה ויש ספרים במפיק: ויבא אלישע דמשק · למשוח את חזאל כדבר יי׳ אשר דבר אל אליהו כמו שפיר׳ למעלה · ובדרש כי גחזי הלך לדמשק ואם הלך שם חומ׳ אני כי הלך אל נעמן שייטיב לו בעבור שנדבק בו צרעתו בקללת אלישע והם אמרו כי יצא מן הדת והלך שם אלישע כדי להחזירו בתשובה ולא רצה אמר לו כך מקובל אני ממך כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקי׳ בידו לעשות תשובה ומה עשה שהחטיא את הרבים מהם אמרו אבן שואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ ומהם אמרו שם חקק לה בפיה והיתה מכרזת ואומרת אנכי ולא יהיה לך: וכל טוב דמש׳ · על דרך הפלגת הרבוי כמו וכל טוב אדניו בידו וכל הארץ באו מצרימה והדומי׳ להם · ובדרש וכי כל טוב דמש׳ היה נושא ארבעים גמל אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה שהיתה ראויה ליתן בדמיה כל טוב דמשק: אמ׳ לא חיה תחיה · כתוב באל״ף לפי שדעתו שלא יחיה וקרי לו בוי״ו כי אמר לו שיחיה: והראני יי׳ כי מות ימות · כלומר מן החולי יחיה אם לא יומת אבל הראני יי׳ כי ימיתוהו ולפי׳ כשאמ׳ אלישע לחזאל כי יהיה מלך על ארם אמר לו והראני יי׳ כי מות ימות הבין חזאל כי רצה לומר לו שהוא ימיתהו אלא שלא אמר לו בפירו׳: ויעמד את פניו וישם עד בוש · פירו׳ העמיד פניו לכל אחד שלא יראהו חזאל ושם ידיו על פניו עד זמן שהיה מ מתאפק מלבכות ולא יכול ויבך ות״י ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכה נביא דיי׳ ובוש פעל עבר מנחי הפ״א בשקל הבקל אור וכושם משה פעל עבר מן המרובע בשקל כונן: ועולליהם תרטש · ענין הפלת העוללי׳ על הקרקע או בקירו׳ דרך אכזריות ות״י תטרף דומה למה שאל״ל או שטרפה בכותל: והרותיהם תבקע · הנשים ההרות וכן ת״י ומעדיתהון תבזע וזה מדרך אכזריות: ויקח את המכבר ויטבל במים · הוא הכר כמו כביר העזים וטבלהו במי׳ ופרשה על פניו והיה אומ׳ לו כי לרפואה היה עושה לו הדבר ההוא והוא היה עושה לחנקו ולהמיתו: ובשנת

לאשה ה׳ בקריאה וסימ׳ מה זאת עשית · ויאמר הכהן לאשה יתן · ותישר בעיני שמשון · וישלח דוד וידבר לאשה · וישאל המלך לאשה: חזהאל ה׳ מלאים בהא במצעות תיבותא בקריאה וסימ׳ ויאמר המלך אל

ה ויהי הוא מספר למלך את אשר־החיה את־המת והנה האשה אשר־החיה את־בנה צעקת אל־המלך על־ביתה ועל־שדה ויאמר גחזי אדני המלך זאת האשה וזה־בנה אשר־החיה אלישע: וישאל המלך לאשה ותספר־לו ויתן־לה המלך סריס אחד לאמר השיב את־כל־אשר־לה ואת כל־תבואת השדה מיום עזבה את־הארץ ועד־עתה: ויבא אלישע דמשק ובן־הדד מלך־ארם חלה ויגד־לו לאמר בא איש האלהים עד־הנה: ויאמר המלך אל־חזהאל קח בידך מנחה ולך לקראת איש האלהים ודרשת את־יהוה מאותו לאמר האחיה מחלי זה: וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל־טוב דמשק משא ארבעים גמל ויבא ויעמד לפניו ויאמר בנך בן־הדד מלך־ארם שלחני אליך לאמר האחיה מחלי זה: ויאמר אליו אלישע לך אמר־לא חיה תחיה והראני יהוה כי־מות ימות: ויעמד את־פניו וישם עד־בש ויבך איש האלהים: ויאמר חזאל מדוע אדני בכה ויאמר כי־ידעתי את אשר־תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תרטש והרתיהם תבקע: ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה ויאמר אלישע הראני יהוה אתך מלך על־ארם: וילך מאת אלישע ויבא אל־אדניו ויאמר לו מה־אמר לך אלישע ויאמר אמר לי חיה תחיה: ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על־פניו וימת וימלך חזהאל תחתיו:

והוה הוא משתעי למלכא ית דאחיי ית מיתא והא אתתא דאחיי ית ברה קבלא קדם מלכא על ביתה ועל חקלה ואמר גחזי רבוני מלכא דא אתתא ודין ברה דאחיי אלישע: ושאיל מלכא לאתתא ואשתעיאת ליה ומני לה מלכא גוזה חד למימר אתיב ית כל דילה וית כל עללת חקלה מיומא דשבקת ית ארעא ועד כען: ואתא אלישע דמשק ובר הדד מלכא דארם מרע ואתחוא ליה למימר אתא נביא דיי עד הלכא: ואמר מלכא לחזאל סב בידך תקרובתא ואזיל לקדמות נביא דיי ותתבע ית פתגמא דיי מניה למימר האחי ממרע דין: ואזל חזאל לקדמותיה ונסיב תקרובתא בידיה וכל טוב דמשק טעון ארבעין גמלין ואתא וקם קדמוהי ואמר ברך בר הדד מלכא דארם שלחני לותך למימר האחי ממרעי דין: ואמר ליה אלישע איזיל אמר ליה מחא תחי ואחזנני יי ארי ממת ימות: ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכא נביא דיי: ואמר חזאל מא דין רבוני בכי ואמר ארי ידענא ית דתעביד לבני ישראל בישא כרכיהון תוקיד בנורא ועולמיהון בחרבא תקטל ועולמהון תטרף ומעדיתיהון תבזע: ואמר חזאל ארי מה עבדך כלבא ארי יעביד פתגמא רבא הדין ואמר אלישע אחזיני יי יתך מלכא על ארם: ואזל מלות אלישע ואתא לות רבוניה ואמר ליה מה אמר לך אלישע ואמר אמר לי מחא תחי: והוה ביומא דבתרוהי ונסיב גונכא וטבל במיא ופרס על אפוהי ומית ומלך חזאל תחותוהי: ובשנת

חזהאל קח בידך מנחה · ויאמר חזהאל כי מה עבדך · וימלך חזהאל · בהלחמו את חזהאל דמלכים · וחברו דדברי הימים: ויעמד ד׳ וסי׳ ויעמד אתם סביבות האהל · ויעמד את פניו · רוח סערה · אחרים תחתם · וכל דברי הימים דכוו׳ במ״ו וסימ׳ שטן לישראל · ויעמד לפני מזבח דשלמה · ודבתריה כי עשה שלמה כיור · ויצא הרוח · ויעמד יהושפט בקהל · ורוח אלהים למשה את · המלך על עמדו:

רלבג

וישאל המלך לאשה ותספר לו · ר״ל שכבר שאל לה זה הענין ש ספר גחזי שעשה אלישע מהגדולות ו ותספ׳ לו שהענין הוא כן: ויתן לה המלך סריס אחד · ר״ל שר אחד ומזהו שישיב לה את כל אשר לה מ מהקרקעות ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הארץ ואולם מהבית לא צוה לתת לה שכירות וזאת קצת ראויה שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר: וכל טוב דמש׳ משא ארבעים גמל · והנה אחשוב שזאת היא המנחה שלקח בידו ר״ל תחת רשותו ותהיה ו״ו וכל טוב כבא רפה בלשון · ישמעאל ר״ל שהיא ללא ענין והרצון בו כל טוב דמשק: לך אמור לו חיה תחיה · ר״ל שכבר הראהו השם ית׳ כי מות ימות אך כדי שלא יאמרו כי מ מהפחד מת אמר לו חיה תחיה וזה דבר ראוי לנביאים כי בזה יתאמת יותר אמתות נבואתם: ויעמד את פניו · ר״ל שכבר התאפק להעמיד פניו שלא יבכה ושם ידיו על פניו שלא יראהו חזאל בוכה ולא יכול להמנע מלבכות: מבצריה׳ תשלח באש · רוצה לומר הערים הבצורות אשר להם: ועולליהם תרטש · אחשוב שהרצון בזה שיהיה סבה שיהיו כתושי׳ ונעזבי׳ כשיהרג אבותיהם ואמותיהם: והרותיהם תבקע · רוצה לומר הנשים ההרות וזה דרך אכזריות או יהיה הרצון בהרותיהם המגדלים החזקים הבצורים ובנויים בהרים וענין בקוע הוא בקוע חומותיהם וכמוהו על בקעם את הרות הגלעד והנה זה הפירוש השני הוא היותר נכון לפי מה שאחשוב: הראני יי׳ אותך מלך על ארם · הנה זאת היא משיחת חזאל למלך שאמר השם יתברך לאליהו: ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת · אחשוב כי המכבר הוא הנקרא בלע״ז והנה טבל אותו במים קריס כי היה מתרעש בן הדד מתגבורת החום הנכרי ועשה זה להפסיק החום ההוא וזה עזר למהר המות ומלך חזאל תחתיו כמו שאמר לו אלישע: ובשנת

ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישר' ויהושפט חמש שזכר עומד במקום ב' ופי' חמש ליהושפט ומאימתי מונה לו ליהושפט. אלא ה' שנים ממלחמת רמות גלעד כן פירש בעל סדר עולם כי במלחמת רמות גלעד היה ראוי יהושפט שיהרג שהלך לעזור לרשע וכשזעק תלו לו שבע שנים ולסוף ה' שנים מאותה שעה שהיו ה' שנים ליורם בן אחאב וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישראל מאחר שהרגו אותם באו והמליכו את יורם בן יהושפט על יהודה ומלך שתי שני' בחיי אביו ומה שאמ' למעלה וימלוך יהורם בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט שידמה כי יהורם בן יהושפט מלך קודם יהורם בן אחאב שתי שני' הנה כי מלך יהורם בחיי יהושפט אביו שבעה שנים לא המליכו אז אלא כיון שהיה ראוי יהושפט ליהרג מכה מאותה שעה המלכות לבנו אבל לא המליכו אלא שתי שנים בחייו ואני תמה מדבריו שהוא אומר כי במלחמת רמות גלעד נגזר עליו הגזרה ומאותה שעה מנה המלכות לבנו שבע שנים והנה בשנת חמש ליורם בן אחאב שלמו אותם שבע שנים שהרי אחזיהו בן אחאב מלך שנתים ואיך היה שנה חמשית לגזרה ליורם זה לא יתכן ואיך המליכו שתי שנים בחייו והלא כשהיו ליורם חמש שנים ממלכותו מת יהושפט כי לא חיה אחר אחאב שבע שנים ועוד איך אמ' מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר בחורתן באו והמליכו את יהורם בן יהושפט ואותה מלחמה לא ראינו שהיה שם מלך ישרא' ועוד כי אותה מלחמה היתה בימי אחזיהו בן אחאב ועדיי' לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו כי כן מצאנו בדברי הימים שאחרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו בן אחאב לעשות אניות אלא פי' ויהושפט ומת יהושפט כי בשנת ה' ליורם מת יהושפט ומלך יהורם בנו שנית כי כבר מלך בחיי אביו שבע שנים כמו שפירש' ועתה כשמת אביו מלך מלכות שלמה בלא מערער כי הרג את אחיו והתחזק במלוכה כמו שכתוב בדברי הימים ואם חסרה מלת ומת אין תמה בזה כי הענין מובן מהפסוק וכמוהו רבים במקרא חסירי מלה לפי שיובן עניכה מהפסוק וכדומה לזה כגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים שחסר ימות פירום כגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות אבל כגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כן בזה הפסוק אחרי שזכר כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט מובן מהפסוק כי מת יהושפט כי אותה שנה מת ולפיכך אמר ויהושפט כאילו אמר ומת יהושפט ושמנה שנים מלך יהורם בן יהושפט: שנה ׳ כתי' ושנים קרי: לתת לו ניר ׳ כמו נר בדברי על דרך ערכתי נר למשיחי ויונתן תרגם מלכו וכן תרגם אנקלום ונירם ומלכי: בימיו פשע ׳ כי תחת מלכי יהודה היו היום הזה ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה היו נותני' עליהם נציב והוא היה להם מלך ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו: צעירה ׳ עיר מאדום ועבר שם יהורם להלחם עם מלך אדום: ויהי הוא קם לילה ׳ פירום כשהלך יורם צעירה יצא לו חיל אדום וחנו אלה נוכח אלה עד למחר שילחמו אלה עם אלה וכאשר היה בלילה קם יורם עם מחנהו והכה במחנה אדום כל אותם שהיו סובבים אליו והכה שרי הרכב וכשהרגישו היו מבוהלים מחנה אדום כי בפתאום נפלו עליהם ונם עם אדום הנשארים איש לאהליו ואמר אחר כך ויפשע כלומר עם כל זה שעשה יורם לאדום מרדו עוד כל הימים מתחת יד יהודה ואדוני אבי ז"ל פירם ויהי הוא קם לילה על מלך אדום שהכה את אדום הסובב למלך ישראל כלומר שהיו בעזרתו שלא מרדו עדיין כי היו באדום עדיין שלא מרדו וקם מלך אדום והכה אותם ואת שרי הרכב אשר ליורם: וינס העם ׳ ישראל נסו לאהליהם ואמרו לישראל אשר בעריס פשע אדום מתחת יד יהודה: הסוביב ׳ ביו"ד המשך שלא כמנהג עם הנדי וכמוהו הקיף את העיר ובעל כנפים יגיד דבר והוליד און: אז תפשע לבנה ׳ אם לבנה זו היא לאדום למה אמר ויפשע הלא כבר אמר ויפשע אדום ואפשר כי היתה לבנה זו סמוכה לארץ ישראל יותר מאשר ארץ אדום וכשפשע אדום זאת לא מרדה עדיין ואחרי המלחמה הזאת מרדה לפיכך אמר בעת ההיא ורש"י ז"ל כתב כי על לבנה שהיא לישראל אמר שמרדה כשמרד אדום מרדה גם היא במלך וזה הפירום רחוק בעיני: בעיר דוד ׳ אבל לא עם המלכים וכן כתב בדברי הימי' ולא בקבורת המלכים: בשנת שתים עשרה ׳ ויהורם אביו מלך בשנת חמש ליורם בן אחאב ומלך שמנה שנים הנה י"ג לא שתים עשרה לפיכך לא מנאה לו וכך תמצא בכל המספרים כמו שכתבנו:

ובשנת ט' ר"פ וסים' נמסר לעיל בסיפרא חלק א' ריש סימן ט"ו: יורם י"א חד חס' וסימני' תעי דשמואל ׳ וירכב יהוא ב' בפסוק ׳ ויתקשר ב' בפסו' ׳ אחת עשרה ׳ יהושבע בת המלך דמלכים ׳ וירם בנו ׳ ואחיו ׳ גם

וּבִשְׁנַת חָמֵשׁ לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יְהוֹרָם בַּר יְהוֹשָׁפָט מְלַךְ יְהוּדָה: בַּר תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְתַמְנֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם: וַאֲזַל בְּאוֹרַח מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דַעֲבָדוּ בֵּית אַחְאָב אֲרֵי בַּת אַחְאָב הֲוַת לֵיהּ לְאִתּוּ וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ: וְלָא הֲוָה רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְחַבָּלָא יָת דְבֵית יְהוּדָה בְּדִיל דָוִד עַבְדֵיהּ כְּמָא דַאֲמַר לֵיהּ לְמִתַּן לֵיהּ מַלְכוּ וְלִבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָא: בְּיוֹמוֹהִי מְרָדוּ אֲדוֹמָאֵי מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יְהוּדָה וְאַמְלִיכוּ עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא: וַעֲבַר יוֹרָם לִצְעִיר וְכָל רְתִיכַיָא עִמֵּיהּ וַהֲוָה הוּא קָם בְּלֵילְיָא וּמְחָא יָת אֱנָשׁ אֱדוֹם דְמַקְפִין לֵיהּ וְיָת רַבָּנֵי רְתִיכַיָא וְאַפַּךְ עַמָּא לְקִרְוֵיהוֹן: וּמְרָדוּ אֲדוֹמָאֵי מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יְהוּדָה עַד יוֹמָא הָדֵין בְּכֵן מְרָדוּ יָתְבֵי לִבְנָה בְּעִדָּנָא הַהִיא: וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יוֹרָם וְכָל דַעֲבַד הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה: וּשְׁכִיב יוֹרָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: בִּשְׁנַת תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בַּר יְהוֹרָם מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה:

טז וּבִשְׁנַת חָמֵשׁ לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה: יז בֶּן־שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם: יח וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ ׀ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בֵּית אַחְאָב כִּי בַּת־אַחְאָב הָיְתָה לּוֹ לְאִשָּׁה וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה: יט וְלֹא־אָבָה יְהוָה לְהַשְׁחִית אֶת־יְהוּדָה לְמַעַן דָּוִד עַבְדּוֹ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ לָתֵת לוֹ נִיר לְבָנָיו כָּל־הַיָּמִים: כ בְּיָמָיו פָּשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה וַיַּמְלִכוּ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ: כא וַיַּעֲבֹר יוֹרָם צָעִירָה וְכָל־הָרֶכֶב עִמּוֹ וַיְהִי־הוּא קָם לַיְלָה וַיַּכֶּה אֶת־אֱדוֹם הַסֹּבֵיב אֵלָיו וְאֵת שָׂרֵי הָרֶכֶב וַיָּנָס הָעָם לְאֹהָלָיו: כב וַיִּפְשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה בָּעֵת הַהִיא: כג וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹרָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה: כד וַיִּשְׁכַּב יוֹרָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו: כה בִּשְׁנַת שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ אֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה:

בעצתם ׳ תבוסת קדמ' דפסוק ׳ ומן ויקח המכבר עד ואלישע הנביא דכוו' יורם במ"ג יהורם וסימ' מלך יהודם' מלך אחזיהו בן יהורם ׳ ואחזיהו בן יהורם מלך ׳ ירם בנו חס':

רשי

ובשנת חמש וגו' ׳ יהושפט המליך את יורם בחייו שתי שני' כשחזרו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך שנויה בסדר עולם בשנת חמש ליהורם ויהושפט לשנת חמשית שנגזרה גזרה על יהושפט ליהרג ברמות גלעד אלא שתלה לו בשביל שזעק שבע שנים: ניר ׳ ממשלה: וימליכו עליהם מלך ׳ ומימי דוד לא היה להם מלך כמו שנאמ' ומלך אין באדום ויסם ב באדום נציבים שמנה מלכים מלכו באדום לפני מלוך מלך ליסר' המנויי' בספר בראשי' כנגדו מלכו לישראל שנו' מלכי' איש בושת ודוד ושלמה ורחבעם ואבירם ואסא ויהושפ' ויהורם ולא היה מלך לאדום ומה שכתוב למעלה שהלך מלך אדום עם יהורם בן אחאב ועם יהושפט למלחמ' על מלך מואב לא מלך גמור היה אלא נציב שאף הוא היה קרוי מלך וכמו שנאמ' ומלך אין באדום נצב מלך הנצב היה להם במקום מלך: הסובב אליו ׳ הסמוכים אל הספר: ותפשע לבנה ׳ מרדו יושבי לבנה ומרדו במלך ואיני יודע מאי זו אומה היו שהרי לבנה מארץ יש' היא ואומר אני שהיו משבט יהודה ומרדו במלך: ויקבר עם אבותיו בעיר דוד ׳ ובדברי הימים אומר בעיר דוד ולא בקברו' המלכים: ואלישע

רלבג

ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל׳ כבר באררנו זה במה שקדם והרצון בו שכאשר עברו חמש שנים ליורם בן אחאב עם יהושפ' מלך יהוד' שהיה משתתף עמו בהנהגת מלכות ישראל אז מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה: כי בת אחאב היתה לו לאשה ׳ והנה במה שאחר זה קראה בת עמרי ואחשוב כי היתה בת אחאב אך פעם יחסה אל אביה ופעם אל אבי אביה: לתת לו ניר לבניו כל הימים ׳ רוצה לומר שיתן מלכות לבניו כל הימים: בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה ׳ ר"ל כי בימי יורם פשע אדום מתחת יד יהודה ומרדו בהם והמליכו עליהם מלך והעבירו הנציב ששם עליהם מלך יהודה ׳ והנה עבר יורם צעירה וכל הרכב עמו להלחם עם אדום המורד בו והנה לא מרדו כולם בו אך קצתם הלכו בעזרתו כדי להלחם עם המורדים בו מהאדומיים וכשהיה זה שהיה משתדל יהורם להלחם עם אדום המורד בו הנה קם אדום המורד לילה והכה את אדום הסובב אליו להלחם עמו והם אשר באו לעזור את יהורם מלך יהודה והכה בלילה שרי הרכב אשר ליורם וינוסו עם ישראל לאוהליו וגם אז מרדה עיר לבנה בישראל:

בן עשרים

בן

רדק

בן עשרים ושתים ׳ ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו היאך היה זה ועוד כי כל ימי אביו לא היו אלא ארבעים שנה שכן כתוב בן ל"ב שנה במלכו ושמנה שנים מלך הרי ארבעים איך היה הוא בן ארבעים ושתים במלכו זה לא יתכן ואמר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה שמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישר׳ שהרגם יהוא ועתליהו אם אחזיהו מלך יהודה ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפיכך מנה מ"ב מיום שנגזרה הגזרה ובשנת אחד ושלשים לאסא כשאה שנאמ׳ בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי על ישראל והלא קודם לכן ארבעים ושתים שנה מלך אלא ר"ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישראל ומשנת ל"א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ"ב שנים כיצד תשע שנים לאסא וכ"ה ליהושפט הרי ל"ד ושמנה שנים ליהורם הרי מ"ב וזהו רחוק מאד מדרך הפשט ופירוש הנכון כי יהורם חיה יותר מארבעים שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמנה שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל גם כן בחליו לא מנו לו ימי מלכותו והשלימו והמליכו אחזיהו בחייו מעת ש שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו עשרים שנה וכשהמליכו אחזיהו בחיי אביו היה בן עשרי׳ ושתים שנה כמו שאמ׳ הנה ומה שאמר ושנה אחת מלך בירושלם אחר מות אביו אבל בחיי אביו מלך עשרים שנה וכשמת אביו היה בן מ"ב שנה והמליכוהו פעם אחרת ולא מלך אחר מיתת אביו אלא שנה אחת: ושם אמו עתליהו בת עמרי ׳ ולמעלה אמר כי יהורם אביו בת אחאב היתה לו לאשה כאמר כי בת אחאב היתה ואמ׳ בת עמרי כי בני בנים הרי הם כבנים וכן ותבאנה אל רעואל שהיה אבי אביהן וכן זרובבל בן שאלתיאל והוא היה בן פדיה שהיה בן שאלתיאל ורבים ככה ומה שאמר כי חתן בית אחאב והוא היה בן חתן בית אחאב הוא גם כן חתן להם כלומר כי ע"י חיתון היתה קרובתו עמהם: מן המכים ׳ שם כמו מן המכות ויאמר האחד מכה בסגול על משקל מטה וכן אמר התרגום מן מחתא: אשר יכוהו ׳ כמו הכוהו עתיד במקו׳ עבר וכמוהו רבים: לאחד מבני הנביאים ׳ אמרו כי יונה בן אמתי היה: חגור מתניך ׳ אמר לו זה כדי שילך במהרה וישוב במהרה בעוד שאין יהורם שהלך ל להתרפא ביזרעאל וכן אמר ונסת ולא תחכה: וקח פך שמן ׳ ולמה צוה למשחו והלא אין מושחין מלכי ישראל אמרו רז"ל מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב את השמן לא היה שמן המשחה כי לא היו מושחין בו אלא מלכי בית דוד אלא שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא נמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: ולך רמות גלעד ׳ והלא רמות גלעד היתה ביד מלך ארם ואחאב שהלך לקחת אותה מידו מת במלחמה ההיא ולא ראינו אחר כן שלקחה מלך ישראל מידו וא"ת במחנה היו ישראל לפני רמות גלעד שהיו חונכין לקחתה ומלך ארם היה בעיר וישראל בחוץ ושם הוכה מלך ישראל והלך לו להרפא ביזרעאל והניח מחנהו שם ואמר אלישע לזה הנביא שילך שם למחנה ישראל שהיה ברמות גלעד וימשח שם את יהוא זה לא יתכן כי ידמה כי בתוך העיר היו ישראל שהרי אמר והבאת אותו חדר בחדר ואומר ויבא הביתה ואומר אל נרס המעלות ואומר אל יצא פליט מן העיר ללכת להגיד ביזרעאל מכל אלו הפסוקים נראה כי ישראל היו בעיר וארם מבחוץ אם כן נאמר מלך ישראל לקחה מיד מלך ארם או יהואחז או יהורם ואחזאל בא אחר כן להלחם בה והלך שם מלך ישראל עם מחנהו: ובאת שמה ׳ חלוקה המלה בטרחא: חדר בחדר ׳ חדר לפנים מחדר: אל ישראל ׳ כמו על ישראל: ולא תחכה ׳ שיאמר לך דבר אלא מיד תברח: וילך הנער הנער הנביא׳ אמר בתחלה הנער ואחר כך פירש איזה נער ואמר הנער הנביא ולדעת יונתן הנער הוא סמוך אל הנביא כאילו אמר נער הנביא שתרגם תלמידא לנביא: אל

רשי

אלישע הנביא קרא וגו׳ באותו הפרק שהיה יהורם חולה ביזרעאל: חגור מתניך ׳ כל חגורת מתנים לשון זירוז גבור׳ הוא לפי שהוא שולחו ל לדבר הסכנה: לאחד מבני הנביאים ׳ יונה בן אמיתי היה: הנער הנביא ׳ נערו של אלישע הנביא כך תירגם ׳ יונתן ואזל עולימא תלמידא לנביא: אתם

רלבג

בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו ׳ והנה בד"ה אמר בן ארבעים ושתים שנה והנה מה שאמ׳ בדברי הימים אינו ללידת אחזיה אך לעת ב במיתת מלכות עמרי אשר בעבור היותו מזרעו קרהו שנהלב עם מלך ישראל וזה שאחר שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי על כל ישראל ואחר זה מלך שם שנים ואחאב בנו עשרים ושתים ו ואחזיה שנתים ויורם היה בשנת שתי׳ עשרה הרי ארבעים ושתים שנה שעמדה מלכות עמרי: ושם אמו עתליהו בת עמרי ׳ הנה היא אשר זכר כי היא בת אחאב: ויכו ארמים את יורם הנה שבב השם ית׳ שברמות גלעד כפלו אחאב ויורם בנו כי יורם הלך להלחם ברמות גלעד ושם הוכה וזה היה כלי אל שהיה יכול יהוא להמיתו: ויאמר לו חגור מתניך ׳ צוהו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ: ולך רמות גלעד ׳ ידמה שלקחוה מיד מלך ארם אחרי מות אחאב או בעת מות אחאב כי אז הצליחו ישר׳ במלחמה אלא שכבר מת אחאב והנה היה בזה העת חיל ישראל שם: והבאת אותו חדר בחדר ׳ צוהו זה כדי שלא ישמע אדם דבריו: ונסת ולא תחכה ׳ ר"ל שלא תמתין לנום אבל תנוס תכף השלימך הדברים והנה קצר בכאן ולא זכר הדברים שאמר אלישע שיאמר ליהוא אך מדבריו ליהוא למדנו שכבר צוהו אלישע לומר אותן הדברים: ויאמר

ט

וזאת התן ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ותקח צפרה צר ותכרת ארת ׳ וירף ממנו אז אמרה ׳ ויאמרו פלשתים מי עשה זאת ׳ וילך בדרך בית אחאב ׳ וחד והתן המלך וסר אל משמעתך: לאחד ולאחד ז׳ בקרים׳ וסימ׳ אתת לאחד מהם מבשר בניו אשר ׳ ואלישע הנביא קרא׳ ויקרא דוד לאחד מהנערים׳ והיה ביום ההוא יהבט יי׳ ׳

בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחַזְיָהוּ בְמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתַלְיָהוּ בַּת־עָמְרִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ בֵּית אַחְאָב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב כִּי חֲתַן בֵּית־אַחְאָב הוּא׃ וַיֵּלֶךְ אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב לַמִּלְחָמָה עִם־חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיַּכּוּ אֲרַמִּים אֶת־יוֹרָם׃ וַיָּשָׁב יוֹרָם הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים אֲשֶׁר יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בָּרָמָה בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָהאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַאֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל כִּי־חֹלֶה הוּא׃

א וֶאֱלִישָׁע הַנָּבִיא קָרָא לְאַחַד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים וַיֹּאמֶר לוֹ חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח פַּךְ הַשֶּׁמֶן הַזֶּה בְּיָדֶךָ וְלֵךְ רָמֹת גִּלְעָד׃ וּבָאתָ שָׁמָּה וּרְאֵה־שָׁם יֵהוּא בֶן־יְהוֹשָׁפָט בֶּן־נִמְשִׁי וּבָאתָ וַהֲקֵמֹתוֹ מִתּוֹךְ אֶחָיו וְהֵבֵיאתָ אֹתוֹ חֶדֶר בְּחָדֶר׃ וְלָקַחְתָּ פַךְ־הַשֶּׁמֶן וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר יְהוָה מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל־יִשְׂרָאֵל וּפָתַחְתָּ הַדֶּלֶת וְנַסְתָּה וְלֹא תְחַכֶּה׃ וַיֵּלֶךְ הַנַּעַר הַנַּעַר הַנָּבִיא רָמֹת גִּלְעָד׃ ה וַיָּבֹא וְהִנֵּה שָׂרֵי הַחַיִל יֹשְׁבִים וַיֹּאמֶר דָּבָר לִי אֵלֶיךָ הַשָּׂר וַיֹּאמֶר יֵהוּא אֶל־מִי מִכֻּלָּנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ הַשָּׂר׃

בַּר עַשְׂרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין אֲחַזְיָה כַּד מְלַךְ וְשַׁתָּא חֲדָא מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ עֲתַלְיָה בַּת עָמְרִי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲזַל בְּאוֹרַח בֵּית אַחְאָב וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּבֵית אַחְאָב אֲרֵי חַתְנָא דְבֵית אַחְאָב הוּא׃ וַאֲזַל עִם יוֹרָם בַּר אַחְאָב לַאֲגָחָא קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם בְּרָמוֹת גִּלְעָד וּמְחוֹ אֱנָשׁ אֲרָם יַת יוֹרָם׃ וְתָב יוֹרָם מַלְכָּא לְאִתַּסָּאָה בְּיִזְרְעֶאל מִן מַחֲתָא דְמַחוּהִי אֱנָשׁ אֲרָם בְּרָמְתָא כַּד אַגִּיחַ קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וַאֲחַזְיָה בַּר יְהוֹרָם מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה נְחַת לְמִסְעַר יַת יוֹרָם בַּר אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל אֲרֵי מְרַע הוּא׃ וֶאֱלִישָׁע נְבִיָּא קְרָא לְחַד מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא וַאֲמַר לֵיהּ זְרֵז חַרְצָךְ וְסַב מָנָא דִמְשְׁחָא הָדֵין בִּידָךְ וְאִיזִיל לְרָמוֹת גִּלְעָד׃ וּתְהָךְ לְתַמָּן וְתֶחֱזֵי תַמָּן יַת יֵהוּא בַּר יְהוֹשָׁפָט בַּר נִמְשִׁי וּתְהָךְ ו וּתְקִימִנֵּיהּ מִגּוֹ אֲחוֹהִי וְתָעֵיל יָתֵיהּ תְּוָן בְּגוֹ תְּוָן׃ וְתִסַּב מָנָא דִמְשְׁחָא וּתְרִיק עַל רֵישֵׁיהּ וְתֵימַר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ מְשַׁחְתָּךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְתִפְתַּח דַּשָּׁא וְתֶעְרוֹק וְלָא תִסְכֵּי׃ וַאֲזַל עוּלֵימָא תַּלְמִידָא דִנְבִיָּא לְרָמוֹת גִּלְעָד׃ וַאֲתָא וְהָא רַבְּנֵי חֵילָא יָתְבִין וַאֲמַר פִּתְגָם אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ רַבָּא וַאֲמַר יֵהוּא מַן מִכּוּלָּנָא וַאֲמַר עִמָּךְ רַבָּא׃ וקם

ל׳ · פליגין לא כמה · ה׳ כל יתירין ל׳ · ל׳ · ז׳ פתח · ל׳ · זג · ב׳ · ב׳ מ״ל סס שלתיד · ג׳ כסיפ׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ב׳

וכי יתן מתנה מנחלתו׳ לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חבלים ב׳ בו: חגר ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן כ׳: ה׳ פסוקי׳ אית בהון שמה שם וסימ׳ עלת תמיד לדרתיכם ׳ ובאת שמה וראה שם יהוא ׳ ויצו מלך אשור לאמר׳ שמה קנגה קפוד ׳ ויבאו אלה הכתובים בשמות׳ והלופי׳ ו׳ פסו׳ שם שמה וסימ׳ נמסר בריש סדר ראה׃

וזאת ל׳ חס ס״פ וחד ר״פ לסבני מדרש׃

רדק

אל ראשו, אל עם יי׳: אל ישראל, כמו על: ודמי כל עבדי יי׳, ונביאים בכלל: משתין בקיר ועצור ועזוב, פירשנו אותם למעלה: ואין קובר, כי כשהלכו לקברה לא מצאו בה אלא הגלגלת וכפות הידים ולא קברו העצמות: ויאמר לו השלום, המשוגע הזה, היו קוראים לנביא משוגע לפי הגדול שבשרים שאל ממנו השלום: שפעמים בעת הנבואה היה מתנהג כמו המשוגע ושיצא מ מדעתו כמו שאמר ויפשט גם הוא בגדיו לפי שים להם כטול ההרגשו׳ והכחות הגופניות ובני ישראל הרעים שהיה דעתם ולבם אחר הבעל היו קוראים לנביא יי׳ משוגע לדרך בזיון: אתם ידעתם, אתם ידעתם את האיש ואת דבריו כי אני לא ידעתי מה דבריו ולא אמר לי דבר עיקר: שקר, כי אתה מעלים ממנו מה שאמר לך ודבר סוד אמר לך: אל גרם המעלות, אל המעלה העליונה שבמעלות ויונתן תרגם על דרג שעיא והוא אבן ש שמסמכין אותה לדעת השעות: ויתקשר, המרד יקרא קשר לפי שהמרד הוא בהתקשר זה עם זה להיו׳ בלב אחד ובהסכמה אחת: ויורם היה שומר, עתה ספר היאך היה הקשר חזק כי אם היה יורם שם לא היה הקשר או כי היו שרי החיל אשר שם יריאים מיורם ולא היו נסכמים עם יהוא למרוד בו אלא שיורם שהיה שם ברמות גלעד שומר העיר מפני חזאל היה מקרהו שהוכה שם והוצרך לו לשוב להתרפא ביזרעאל ובין כך בא הנביא אל יהוא ומשחו והתקשרו עמו שרי החיל אשר שם: מן המכים, שם כמו מן המכות יאמר האחד מכה כסגול וכן אמר התרגו׳ מן מחאתא: אשר יכוהו, כמו הכוהו עתיד במקו׳ עבר וכמוהו רבים: אם יש נפשכם, אם רצונכם אתי להמליכני כאשר אתם מראים עזרוני בזה הדבר שלא יצא פ פליט מן העיר ללכת להגיד ב ביזרעאל ליהורם כי טוב הוא שנבא עליו פתאום ולא ישמר ממנו: לגיד, כן כתיב וקרי להגיד ושניהם נכונים כי מצאנו המקור בחסרון הה״א רבים כמו לשמיע בקול תודה שהוא כמו להשמיע לראותכם כמו להראותכם והדומים להם: את שפעת יהוא, רבוי עם שהיה בא עם יהוא וכן שפעת גמלים שפע ימים יינקו: שפעת אני רואה, התי״ו כמו הה״א כי איננו סמוך וכמוהו חכמת ודעת אם אתן שנת לעיני בשמחת בקציר והדומה לו שכתבנו בספר מכלל: רכב, משרת רוכב הסוס יקרא רכב ועתה רכב על סוס אדוניו ללכת ל לקראת יהוא: על

רשי

אתם ידעתם את האיש, אתם מכירים את האיש שהוא משוגע ויאמרו שקר אתה אומר מעלים אתה מה שאמר לך: אל גרם המעלות, על דרג שעיא כמין מעלות עשויות למול שעות היום לדעת על כל שעה ושעה כשהצל יורד שעה אחת, גרם אורלוייא בלע״ז לשון פנס והגרמה שבהילכות שחיטה מן הלשון הזה הוא משופש והולך ויורד וכרא׳ כמין גבשושית למעלה: אם יש את נפשכ׳ שאמלוך: מן העיר, מן רמות גלעד: לגיד, כמו להגיד: שפעת, גדול: את

והכיתה ה׳ מלרע ג׳ חס׳ וב׳ מלאים בה״א בתרא וסימ׳ והכית את כל זכורה, והכית את מדין, והכית את ארם באפק חסרים, את עמלק, את בית אחאב אדניך ב׳ בתראי מל׳: ויאמר י״ב סבירין ויאמרו וטים׳ נמסר בסדר מטורת וגם בספר שפטים סימן י״א: יורם י״א וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן ח׳: אל יצא ג׳ וסי׳ אל יצא איש

ויקם ויבא הביתה ויצק השמן אל ראשו ויאמר לו כה אמר יהוה אלהי ישראל משחתיך למלך אל עם יהוה אל ישראל: והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי יהוה מיד איזבל: ואבד כל בית אחאב והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל: ונתתי את בית אחאב כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה: ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל ואין קבר ויפתח הדלת וינס: ויהוא יצא אל עבדי אדניו ויאמר לו השלום מדוע בא המשגע הזה אליך ויאמר אליהם אתם ידעתם את האיש ואת שיחו: ויאמרו שקר הגד נא לנו ויאמר כזאת וכזאת אמר אלי לאמר כה אמר יהוה משחתיך למלך אל ישראל: וימהרו ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו אל גרם המעלות ויתקעו בשופר ויאמרו מלך יהוא: ויתקשר יהוא בן יהושפט בן נמשי אל יורם ויורם היה שמר ברמת גלעד הוא וכל ישראל מפני חזאל מלך ארם: וישב יהורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים בהלחמו את חזאל מלך ארם ויאמר יהוא אם יש נפשכם אל יצא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל: וירכב יהוא וילך יזרעאלה כי יורם שכב שמה ואחזיה מלך יהודה ירד לראות את יורם: והצפה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שפעת יהוא בבאו ויאמר שפעת אני ראה ויאמר יהורם קח רכב ושלח לקראתם ויאמר השלום: וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום ויאמר יהוא

ז״ט ג׳ יהיו תמים · ל׳ כסיפ׳ · ה׳ כטע׳ מלרע · ג׳ · ל׳ · ג׳ חד מ״ל · י״ב סבירין ויאמרו · ב׳ דסמו׳ · ב׳ · ג׳ כסיפ׳ · ה׳ כסיפ׳ · ל׳ · ל׳ · י״א · ל״ג מלעות כסוק · ז״ן בככי׳ · ג׳ · לגיד ק׳ · ז׳ · ז׳ · י״א · ז״ן בככי׳ · י׳ רפין

וקם ועל לביתא ואריק משחא על רישיה ואמר ליה כדנן אמר יי אלהא דישראל משחתך למהוי מלכא על עמא דיי על ישראל: ותמחי ית בית אחאב רבונך ואתפרע פורענות דם עבדי נביא ודמי כל עבדיא דיי מידא דאיזבל: ויבד כל בית אחאב ואשיצי לאחאב ידע מדע ואחיד ושביק בישראל: ואתן ית בית אחאב כבית ירבעם בר נבט וכבית בעשא בר אחיה: וית איזבל ייכלון כלביא באחסנת יזרעאל ולית דקביר ופתח דשא וערק: ויהוא נפק לות עבדי רבוניה ואמר ליה השלם מה דין אתא שטיא הדין לותך ואמר להון אתון ידעתון ית גברא וית שועיתיה: ואמרו שקרא את אמר חוי כען לנא ואמר כדין וכדין אמר לי למימר כדנן אמר יי משחתך למהוי מלכא על ישראל: ואוחיאו ונסיבו גבר לבושיה ושויאו תחותוהי לדרג שעיא ותקעו בשופר ואמרו מלך יהוא: ומריד יהוא בר יהושפט בר נמשי על יורם ויורם הוה נטיר ברמות גלעד הוא וכל ישראל מן קדם חזאל מלכא דארם: ותב יהורם מלכא לאתסאה ביזרעאל מן מחתא דמחוהי אנש ארם כד אגיח קרבא עם חזאל מלכא דארם ואמר יהוא אם רעות נפשכון לא יפוק משיזבא מן קרתא למיזל לחואה ביזרעאל: ורכב יהוא ואזל ליזרעאל ארי יורם שכיב תמן ואחזיה מלכא שבטא דבית יהודה נחת למסער ית יורם: וסכואה קאם על מגדלא ביזרעאל וחזא ית משרית יהוא במיתוהי ואמר משרית אנא חזי ואמר יהורם דבר רכבא ושלח לקדמותהון ויימר השלם: ואזל רכב סוסיא לקדמותיה ואמר כדנן אמר מלכא השלם ואמר יהוא

מה

ממקמו, אל יצא פליט מן העיר, באו הכוס איש אל יצא: ויאמר ו׳ בקריא׳ וסים׳ ושלח לקראת׳ ויאמר השלום, אף יהם ויאמר האח, ויאמר הצילני כי אלי אתה, תשוע ויאמר הפני, הוי המרבה לא לו, ויאמר אדם אך פרי לצדיק:

את שפעת יהוא, ר״ל שפע עם שהי׳ בא עם יהוא: קח רכב ושלח לקראתם, ר״ל רוכב סוס:

רלבג

ויאמר לו השלום, ר״ל שכבר אמ׳ לו זה אחד מהשרי׳ אשר שם וחקר עמו אם הדבר שדבר אליו הוא שלום או הפך כי רגילי׳ היו הנביאים ליעד רע לישראל והנה קראו הנבי׳ משוגע לפי שמרוב התבודדות שכלם בשי׳ היו שונים בפאר הענינים: אתם ידעתם את האיש ואת שיחו, ר״ל אתם מכירי׳ את האיש ואת דבריו שאין בהם ממש ולזה אין לכם לחקור על דבריו כי לא אמר דבר שיהיה לו שורש: ויאמרו שקר הגד נא לנו, ר״ל הנה דבריך הם שקר הגד נא לנו מה אמר לך כי דבר סוד אמר אליך: וימהרו ויקחו איש בגדו, ר״ל שכל אחד מהשרים אשר שם לקח בגדו ושמהו תחת יהוא לעונש המעלות אשר העלוהו שם כדי שיהיה נבוה מאד על כלם כמשפט המלך: ויתקשר יהוא בן יהושפט, רוצה לומר שהתקשר עם השרים אשר שם כנגד יור׳ וזכר כי סבת זה הקשר היה היות יורם מוכה ברמו׳ גלעד כי לולי זה כבר היה שומ׳ ברמות גלעד ונפל ישר׳ מפני חזאל שהי׳ רוצה לכבוש רמות גלעד ומפני יראת השרים ממנו לא היה אפשר או כל זה הך קרה שהוכה שם ו והוכרח מפני זה ללכת ביזרעאל וזה ממה שהישיר הדרך אל זה הקשר: אם יש נפשכם, רצה לומ׳ אם רצונכם להחזיק בקשר הזה לא יצא שום אדם מן העיר שיוכל להגיד זה ב ביזרעאל כי זה יהי׳ בסבה אל שתחזיק יורם לנגדי ולא נוכל לעשו׳ הדלוש ממנו: וירא

מה

את רוכבים צמדים׳ את אשר אני ואתה היינו רוכבים צמדים אחר אחאב ביום שהרג את נבות: ויי׳ נשא עליו׳ כיון שיהו הנביא המשא הזה ואנחנו שמענו: הכהו אל המרכבה וגו׳׳ ובדברי הימים הוא אומר ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא יש ליישב המקראות וינס דרך הגן מיזרעאל לשומרון וירדף אחריו יהוא אך יש נימנוס בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשומרון עד יום המחרת כמו שמפורש בענין ויכתב יהוא ספרים וישלח שומרון וגו׳ ורבותינו פירשו באגדת חלק והוא מתחבא בשמרון. שהיה קודר אזכרות וכותב ע״ז תחתיהם ולפי דבריהם יש לומר שאין החבאה זו מפני יהוא אלא כך פירושו יבקש את אחזיהו וילכדהו כשהיה נס דרך גן ויהוא היה מרשיע לעשו׳ מתחלה שהיה בא לשומרון ומתחבא מפני סרי יהוא׳ לעשות התועבה הזאת לפי שיושבי שומרון עובדי ע״ז היו ויביאוהו אל יהוא אנשי יהוא שרדפו אחריו ויאמר הכהו אל המרכב׳: במעלה גור׳ ששם הכיאוהו אליו: וינס מגדו׳ מוכה בכיליות: ונשכת

ולשלום ג׳ בקריאה וסימ׳ מה לך ולשלום סב אל אחרי׳ וחברו׳ למרבה המשרה ולשלום אין קץ: סב ו׳ בקריא׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בסדר דברים: ולא שב ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וילך בדרך אחר דמלכים׳ בא המלאך עד הם׳ וחברו׳ ואתה כי הזהרתה רשע׳ וחברו: וימצאהו ג׳ בקריא׳ וחס׳ וסי׳ וימצאהו המרים בקשת׳

מה-לך ולשלום סב אל-אחרי ויגד הצפה לאמר בא-המלאך עד-הם ולא-שב: וישלח רכב סוס שני ויבא אלהם ויאמר כה-אמר המלך שלום ויאמר יהוא מה-לך ולשלום סב אל-אחרי: ויגד הצפה לאמר בא עד-אליהם ולא-שב והמנהג כמנהג יהוא בן-נמשי כי בשגעון ינהג: ויאמר יהורם אסר ויאסר רכבו ויצא יהורם מלך-ישראל ואחזיהו מלך-יהודה איש ברכבו ויצאו לקראת יהוא וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי: ויהי כראות יהורם את-יהוא ויאמר השלום יהוא ויאמר מה השלום עד-זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים: ויהפך יהורם ידיו וינס ויאמר אל-אחזיהו מרמה אחזיה: ויהוא מלא ידו בקשת ויך את-יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו: ויאמר אל-בדקר שלשה שא השלכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי כי-זכר אני ואתה את רכבים צמדים אחרי אחאב אביו ויהוה נשא עליו את-המשא הזה: אם-לא את-דמי נבות ואת-דמי בניו ראיתי אמש נאם-יהוה ושלמתי לך בחלקה הזאת נאם-יהוה ועתה שא השלכהו בחלקה כדבר יהוה: ואחזיה מלך-יהודה ראה וינס דרך בית הגן וירדף אחריו יהוא ויאמר גם-אתו הכהו אל-המרכבה במעלה-גור אשר את-יבלעם וינס מגדו וימת שם: וירכבו אתו עבדיו ירושלמה ויקברו אתו בקברתו עם-אבתיו בעיר דוד:

מה לך ולשלם אסתחר לאחורי וחוי סכואה למימר אתא אזגדא עד לותהון ולא תב: ושלח רכיב סוסיא תנינא ואתא לותהון ואמר כדנן אמר מלכא השלם ואמר יהוא מה לך ולשלם אסתחר לאחורי: וחוי סכואה למימר אתא עד לותהון ולא תב ודברא כדברא דיהוא בר נמשי ארי בניח מדבר: ואמר יהורם אזדרז וטקיס רתיכיה ונפק יהורם מלכא דישראל ואחזיה מלך שבטא דבית יהודה גבר ברתיכיה ונפקו לקדמות יהוא ואשכחוהי באחסנת חקל נבות יזרעאלה: והוה כד חזא יהורם ית יהוא ואמר השלם יהוא ואמר מה השלם עד טעות איזבל אמך וחרשהא סגיאין: ואתחזר יהורם לאחורוהי ואפך ואמר לאחזיה נכלא אחזיה: ויהוא מלא ידיה בקשתא ומחא ית יהורם בין דרעוהי ונפק גירא מלביה וכרע ברתיכיה: ואמר לבדקר גבריה סב רמיהי באחסנת חקל נבות יזרעאלא ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין בתר אחאב אבוהי ומן קדם יי אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין: אם לא ית דמי נבות וית דמי בנוהי גלן קדמי בקריב אמר יי ואשלם לך באחסנתא הדא אמר יי וכען סב רמיהי באחסנתא כפתגמא דיי: ואחזיה מלך שבטא דבית יהודה חזא ואפך באורח בית גנא ורדף בתרוהי יהוא ואמר אף יתיה מחוהי ברתיכא במסקנא דגור דעם יבלעם ואפך למגדו ומית תמן: ואחיתו יתיה עבדוהי לירושלם וקברו יתיה בקבורתיה עם אבהתוהי בקרתא דדוד:

וחברו דדה׳ וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי: השלום ד׳ דגשים וסי׳ ונדמו נאות השלום׳ והיתה לי לשם ששון׳ ויהי כראות יהורם׳ כי זרע השלום הגפן: אחזיה ז׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסי׳ בחלק א׳ סוף סימן כ״ב: השלכהו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ במסר רבת׳:

עד הם׳ הראשון כן והשני עד אליהם שלא כמנהג כי המנהג עדיהם מלה אחת ועל אליהם היא תוספת ביאור כי היה מספיק. אם יאמר אליהם או עדיהם לבדו: והמנהג כמנהג יהוא׳ מנהג הרכב כמנהג יהוא שהוא נוהג רכבו בשגעון ו״ת בשגעון ינהג בניח מדבר: השלום עד זנוני׳ מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך לא יהוא לה ולך שלום: ויהפוך יהורם ידיו׳ האחוזות ברסן הפכה להסב פניו ולנוס: מלא ידו בקשת׳ משך הקשת בכל כחו: שלישה׳ בה״א במקום נ״ו כמו אהלה: כי זכור אני ואתה׳ זכור היום שאני ואתה היינו רוכבי׳ יחדיו מחוברי כלומר שהיו רוכבי׳ שניהם ברכב אחד או שניהם זה אבל זה ביחד זהו צמדים כמו צמד בקר ומלת את ר״ל עם כלומ׳ אני עמך ואתה עמי היינו רוכבי׳ צמדי׳ ו״ת ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין: ויי׳ נשא עליו׳ ומן קדם יי׳ אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין: את דמי נבו׳ ואת דמי בניו׳ נחלקו רז״ל בדבר זה יש שאומרי׳ בניו נהרגו עמו ויהם אמרו בנים העתידים לצאת ממנו ואא״ז ל פי׳ ואת דמו בניו שנגזל מהם נחלתם: ראיתי אמש׳ ת״י גלן קדמי בקריב וי״ל אמש כמשמעו הלילה שעבר ונאמ׳ לאליהו ממחרת שמת נבות הנבואה הזאת כי ביום שמת נבות שלחו אל איזבל ולא ירד לכרם לרשתו עד למחרתו הנבואה באה אל אחאב בו ביום שהיה אחאב בכרם ואמר לו ראיתי הלילה דמי נבות ודמי בניו על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה: וינס דרך בית הגן׳ ובדברי הימים הוא אומ׳ והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו נראה כי בדרך הכוהו כמו שאמ׳ להם הכוהו אל המרכבה והם הורו לו חצים והכוהו והוא נס מוכה אל מגדו וימת שם ולא מת מיום אלא כשנתק מחמת המכות כמו שאומר בנבל וימת לבו ב בקרבו ולא מת מיום עד עשרה ימים וכן פירוש וימת שם ש שנשתתק ואח׳ כן כשאוהו עבדיו להחב׳ בשמרון מפני יהוא ועבדי יהוא שרדפו אחריו ומצאוהו מתחבא בשמרון הביאוהו אל יהוא ביזרעאל והמיתוהו שם כי עדיין לא מת ומה שאמר שם ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא לא שקברוהו שם אלא ש שנתנוהו לקבורה והניחו אותו שיוליכוהו עבדיו לירושלם כמו שאמר הנה וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו וגו׳: במעלה גור׳ לא אמר להם שיכוהו במעלה גור אלא אמר לעבדיו שהיו רודפים הכיהו אל המרכבה והם לא השיגוהו כי אוה היה נס על המרכבה ולא השיגוהו עד מעלה גור שהשיגוהו בחצים שמה ואוה נס עם כל זה עד מגדו וזהו שאמר ויכוהו במעלה גור אשר את יבלעם והפסוק חסר במלת ויכוהו ולפי שאמר הכוהו סמך על המבין וכמוהו הרבה במקרא: ונשכת

רלבג

מה לך ולשלום סוב אחרי׳ עשה זאת כדי שלא ידע המלך דבר בזה כדי שיתכן לו יותר להמיתו: והמנהג כמנהג יהוא׳ ר״ל מנהג המלך אשר היה רוכב בו והוא היה נוהג מנהג יהוא כי הוא רכבו ב בשגעון בזולת ישוב: ויהפך יהורם ידו וינס׳ ר״ל שנבר היה נס לשוב ליזרעאל אך מהר יהוא וירה לו חץ הכהו מאחוריו בין זרועיו ויצא מלבו ומת לשעתו וכרע ברכבו ואמר יהוא לבדקר שהיה השליש שלו ש שישא נבלת יורם וישליכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי ר״ל במקו׳ אשר סוקל שם נבות: אני ואתה את רוכבים צמדים אחרי אחאב אביו׳ ר״ל שאני ואתה היינו יחד את רוכבים אחרים מחוברים והולכים אחרי אחאב אביו: אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש׳ אמר דמי בניו העתידים לצאת ממנו כמו שבארנו במה שקדם ואמ׳ אליהו לו בדבר יי׳ שכבר ראה בלילה שעבר קודם מצאו אותו דמי נבות שהומת בעבור שלא רצה למכור כרמו או להחליפו: ואחזיהו מלך יהודה ראה וינס׳ ספר בזה שכבר היה אחזיהו מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא ואולם קבר בזה המקו׳ והנה כשהביאוהו אל יהוא אמר להם שיכוהו אל המרכבה בחצים והנה אמר להם זה בהיותו בעליית גור אשר את יבלעם ושם הכוהו בחצים ונס מוכה אל מגדו וימת שם והנה זכה לקבורה מפני היותו בן יהושפט אשר דרש את יי׳ בכל לבו כמו שנזכר בספר ד״ה: ונתקש

כל לישן הזאה על במ״ר אל וסי׳ והזה אל הבית שבע פעמים׳ והזה אל נכח פני אהל מועד׳ ויז מדמה אל הקיר ב׳ בפסו׳ : מדמה ו׳ בקריאה וסים׳ נמסר בויקרא : והיתה ג׳ בטעמ׳ בנביאים וסים׳ והיתה הפצירה׳ והיתה נבלת איזבל׳ והיתה חבל הים :

וּבִשְׁנַת אַחַת־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מָלַךְ אֲחַזְיָה עַל־־יְהוּדָה׃ וַיָּבוֹא יֵהוּא יִזְרְעֶאלָה וְאִיזֶבֶל שָׁמְעָה וַתָּשֶׂם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ וַתֵּיטֶב אֶת־־רֹאשָׁהּ וַתַּשְׁקֵף בְּעַד הַחַלּוֹן׃ וְיֵהוּא בָּא בַשָּׁעַר וַתֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם זִמְרִי הֹרֵג אֲדֹנָיו׃ וַיִּשָּׂא פָנָיו אֶל־־הַחַלּוֹן וַיֹּאמֶר מִי אִתִּי מִי וַיַּשְׁקִיפוּ אֵלָיו שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה סָרִיסִים׃ וַיֹּאמֶר שִׁמְטֻהוּ וַיִּשְׁמְטוּהָ וַיִּז מִדָּמָהּ אֶל־הַקִּיר וְאֶל־הַסּוּסִים וַיִּרְמְסֶנָּה׃ וַיָּבֹא וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיֹּאמֶר פִּקְדוּ־נָא אֶת־הָאֲרוּרָה הַזֹּאת וְקִבְרוּהָ כִּי בַת־מֶלֶךְ הִיא׃ וַיֵּלְכוּ לְקָבְרָהּ וְלֹא־־מָצְאוּ בָהּ כִּי אִם־־הַגֻּלְגֹּלֶת וְהָרַגְלַיִם וְכַפּוֹת הַיָּדָיִם׃ וַיָּשֻׁבוּ וַיַּגִּידוּ לוֹ וַיֹּאמֶר דְּבַר־יְהוָה הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־־עַבְדּוֹ אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים אֶת־בְּשַׂר אִיזָבֶל׃ וְהָיְתָ נִבְלַת אִיזֶבֶל כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל אֲשֶׁר לֹא־יֹאמְרוּ זֹאת אִיזָבֶל׃ וּלְאַחְאָב שִׁבְעִים בָּנִים בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּכְתֹּב יֵהוּא סְפָרִים וַיִּשְׁלַח שֹׁמְרוֹן אֶל־־שָׂרֵי יִזְרְעֶאל הַזְּקֵנִים וְאֶל־הָאֹמְנִים אַחְאָב לֵאמֹר׃ וְעַתָּה כְּבֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֲלֵיכֶם וְאִתְּכֶם בְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְאִתְּכֶם הָרֶכֶב וְהַסּוּסִים וְעִיר מִבְצָר וְהַנָּשֶׁק׃ וּרְאִיתֶם הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר מִבְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְשַׂמְתֶּם עַל־־כִּסֵּא אָבִיו וְהִלָּחֲמוּ עַל־בֵּית אֲדֹנֵיכֶם׃

ט׳ ר״פ · ז׳ · ז׳ מל׳ בספ׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ סמטוה · ק׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחד ארוריה · ג׳ · ל׳ וחד ורגל׳ס · ג׳ · והיתה ק׳ · ג׳ בטע׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · נ׳ חס׳ · נ׳ · נ׳ · ל׳ · ל׳ · נ׳

וּבִשְׁנַת חֲדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מְלַךְ אֲחַזְיָה עַל דְּבֵית יְהוּדָה׃ וַאֲתָא יֵהוּא לְיִזְרְעֶאל וְאִיזֶבֶל שְׁמַעַת וְכַחֲלַת בִּצְדִידָא עֵינָהָא וְתַקִּנַת יַת רֵישָׁהּ וְאִסְתְּכִיאַת מִן חֲרַכָּא׃ וְיֵהוּא עַל בְּתַרְעָא וַאֲמַרַת הַשְׁלָם זִמְרִי קָטֵיל רִבּוֹנֵיהּ׃ וּזְקַף אַפּוֹהִי לַחֲרַכָּא וַאֲמַר מַן הָכָא מַן וְאִסְתְּכִיאוּ לְוָתֵיהּ תְּרֵין תְּלָתָא גַּוָּזִין׃ וַאֲמַר מַגְּרוּהָא וּמַגְּרוּהָא וּנְדָא מִדְּמָהּ עַל כּוּתְלָא וְעַל סוּסְוָתָא וְדָשׁוּהָא׃ וְעַל וַאֲכַל וּשְׁתִי וַאֲמַר סְעָרוּ כְעַן יַת אֲרוּרְתָּא הָדָא וְקִבְרוּהָא אֲרֵי בַת מַלְכָּא הִיא׃ וַאֲזַלוּ לְמִקְבְּרַהּ וְלָא אַשְׁכַּחוּ בַהּ אֱלָהֵין גּוּלְגַּלְתָּא וְרִגְלַיָּא וּפַסַּת יְדַהּ׃ וְתָבוּ וְחַוִּיאוּ לֵיהּ וַאֲמַר פִּתְגָּמָא דַּייָ הוּא דְּמַלֵּל בְּיַד עַבְדֵּיהּ אֵלִיָּה דְּמִן תּוֹשָׁב לְמֵימַר בְּאַחְסָנַת יִזְרְעֶאל יֵיכְלוּן כַּלְבַיָּא יַת בִּסְרָא דְּאִיזָבֶל׃ וּתְהֵי נְבִילְתָּא דְּאִיזֶבֶל כְּזֶבֶל מְבַדַּר עַל אַפֵּי חַקְלָא בְּאַחְסָנַת יִזְרְעֶאל דְּלָא יֵימְרוּן דָּא אִיזָבֶל׃ וּלְאַחְאָב שַׁבְעִין בְּנִין בְּשֹׁמְרוֹן וּכְתַב יֵהוּא אִגְּרָן וְשַׁדַּר לְשֹׁמְרוֹן לְרַבְרְבֵי יִזְרְעֶאל סָבַיָּא וּלְתוּרְבְּנַיָּא דְּאַחְאָב לְמֵימַר׃ וּכְעַן כְּמֵיתֵא אִגַּרְתָּא הָדֵין לְוַתְכוֹן וְעִמְּכוֹן בְּנֵי רִבּוֹנֵיכוֹן וְעִמְּכוֹן רְתִיכִין וְסוּסְוָן וְקִרְוִין כְּרִיכָן וּמָאנֵי זֵינָא׃ וְתֶחֱזוּן דְּתַקִּין וְדִכְשַׁר מִבְּנֵי רִבּוֹנְכוֹן וּתְשַׁוּוֹן עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דַּאֲבוּהִי וְתַגִּיחוּן קְרָב עַל בֵּית רִבּוֹנְכוֹן׃ ודחילו

רדק

ובשנת אחת עשרה׳ ולמעלה אמר בשנת שתים עשרה ולפי החשבון הוא בשנת י״ב כמו שכתב׳ אלא שב׳ שנים היו בהם מקוטעות ומה שאומר זה הנה אף על פי שאמר למעלה תחלת מלכותו וסופה עתה בעת מותו ספר ב״כ מלכותו להודיע כי בעונו קצרו ימי מלכותו ומת ולא מלך אחר אביו אלא שנה אחת : ותשם בפוך עיניה׳ ותשם פוך בעיניה וכמוהו שלחו באש מקדשך שלחו אש במקדשך או פי׳ ותשם ותתקן בפוך עיניה והפוך הוא הכחול: ותיטיב את ראשה׳ ותתקן כלומר קשטה את עצמה כדי שתמצא חן בעיניו ולא יהרגנה: זמרי הרג אדוניו׳ לפי שהרג זמרי את אלה בן בעשא אדוניו ויהוא גם כן הרג אדוניו לפיכך קראו אותו כן: מי אתי׳ מי שם בעזרתי: שמטוה׳ הפילוה מן החלון לארץ וכתוב בו״ו שהוא כנוי לזכר והקרי בקמץ הה״א לנקבה והו״ו נוספת והכתב יש בו דרש רמז לנבות שבותה לשמוט אותו ולסלקו כן כזה הוא לשמטה כי דין סקילה היה לה כי מתה בנפלה ורמסוה : ויז מדמה׳ בחירק היו״ד מבנין הקל וכתב זה לגלות משפט האל ברשעה הזאת כי היה דמה פראה ימים בקיר: וירמסנה׳ יהוא רמסה בסוסו: כי בת מלך היא׳ ואף על פי שהיתה ממלכי אומות העולם צריך לנהוג כבוד בכל נכבד באמתו מדרך המוסר ולא תלה בכבוד בעלה לפי שהיא גרמה מיתתו ואבדון מלכותו : כי אם הגלגלת׳ כי אחר כל הגוף אכלו הכלבי׳ ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים ושבו והגידו ליהוא ולא קברו ממנה דבר כיון שהיה רוב גופה נאכל כמו שאמר הנביא ואין קובר׳ ובדרש למה נשאר בה הגלגלת והרגלי׳ וכפות הידים שלא אכלו הכלבים לזכות שהיתה מרקדת לפני הכלות נשארו בה הרגלים ולפי שהיתה מטפחת לפניהם נשארו בה כפות הידים ולפי שהיתה מכשכשת בראשה לפניהן נשאר בה הגלגלת ולדעת הדרש הנשאר בה קברו ומה שאמר ואין קובר כי קודם שיבואו לקבר נאכל רוב גופה : בחלק יזרעאל׳ כי החלק הזה היה פתוח אל כרם נבות כמו שאמ׳ הכתוב כי הכרם היה אצל היכל אחאב : והיית׳ הכתוב הוא בלא ה״א כמו ועשת את התבואה והקרי בה״א על הרוב : כדומן׳ כתרגומו כזבל דמבדר על אפי חקלא : אל שרי יזרעאל׳ שרי יזרעאל היו אז בשמרון אולי הלכו שם כששמעו המרד להתיעץ שם לפי ששמרון היתה עיר המלוכה : ואל האומנים אחאב׳ האומנים בני אחאב כמו שאמר גדולי העיר מגדלים אותם : והלחמו׳ לנסותם כתב להם כן : את

רשי

ובשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיהו׳ ולמעלה הוא אומ׳ בשנת שתים עשרה ועל כורחי׳ יהורם אביו לא מת אלא בשנת שתים עשרה ליורם שהרי בשנת חמש ליורם מלך ושמונה שנים מלך ומהו שאמר כאן בשנת אחת עשרה אומר אבי שמלך בחיי אביו שנה לפי שהיה נגוף בתחלואים רעים כמה שנאמר בדברי הימים ואחרי כל זאת נגפו יי׳ לחלי לאין מרפא ויהי מימים לימים יצאו מעיו עם חליו וגו׳ וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו כאן הוא אומר בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה היה במלכו וכל ימי יהורם אביו ארבעים שנה היו ולא יותר שב׳ בן שלשים ושתי׳ שנה במלכו ושמונה שנה מלך והיאך איפשר לבן להיו׳ גדול מאביו שתי שנים אלא עשרים שנה לפני שנולד שהם שתי שני׳ קודם שנולד אביו כנגזרה גזרה זו מיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו כנגזרה גזרה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא אל יהורם וגו׳ כך שנויה בסדר עולם ובתוספתא דסוטה אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט את בת עמרי אך מ מצאתי ויתחתן ל לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת שלשים ואחת לאסא נשאה שנאמר בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי ושנינו ב בסדר עולם שמלך מלכות שלימה שהרי שש שנים קודם לכן מלך על חצי העם ו וכשנכנס׳ אסא את בתו ליהושפט נתעלה ע עמרי והרגו את תבני צא וחשוב משנת ש שלשים ואחת לאסא עד מות אחזיהו ותמצאם ארבעים ושתים : ותיטב את ראשה׳ ותקינת ית רישה כדי שתהא לחן בעיני יהוא וישאנה : ותאמר השלום׳ תרצה להיות עמי בשלום: זמרי הרג אדוניו׳ אם הרגת את אדוניך אין זה דבר חדש שהרי זמרי גם הוא הרג את אלא בן בעשא : מי אתי׳ מי בכם לעזרתי : שמטוה׳ מן החלון ארצה: הגלגלת והרגלים׳ אמרו רבותינו שהיתה מרקדת לפני חתנים בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה : כדומן׳ תרגומו כזבל: ואל האומנים אחאב׳ אומני את בניו : ואתכם הרכב והסוסים׳ ויש בכם כח להלחם : שני

רלבג

ותשם בפוך עיניה׳ ר״ל שכבר קשטה את עצמה ושמה פוך בעיניה להיטיב ראותה אולי עשתה כדי שתמצא חן בעיניו ויחמול עליה ולא יהרגנה או עשת׳ זה להחזיק המלוכה עדיין והוא יותר נכון ולזה אמרה בגאוה ליהוא השלום זמרי הורג אדניו: שמטוהו׳ כתו׳ שמטוה קרי והכתו׳ שב אל גוף איזבל כאילו יאמר שמטו גופה כדי שיפילוהו לארץ וזהו סקילה כמו שסוקל נבות כי הסקילה היא אם בשליכת אבנים על הנסקל או בידיית הנסקל על האבן כאמרו כי סקול יסקל או ירה יירה והנה היה זה מדה כנגד מדה : וירמסנה׳ רמס אותה יהוא אחרי נפלה להמיתה בשלמות ולקיו׳ מה שנ׳ והיתה נבלת איזבל כדמן על פני השדה : בחלק יזרעאל׳ ידמה שבכרם נבות נפלה ושם אכלו בשרה הכלבי׳ כי אצל בית אחאב היה כרם נבות : והנשק׳ ר״ל כלי המלחמ׳ : וישלח

ח וַיִּרְאוּ מְאֹד מְאֹד וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה שְׁנֵי הַמְּלָכִים לֹא עָמְדוּ לְפָנָיו וְאֵיךְ נַעֲמֹד אֲנָחְנוּ׃ ה וַיִּשְׁלַח אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וַאֲשֶׁר עַל־הָעִיר וְהַזְּקֵנִים וְהָאֹמְנִים אֶל־יֵהוּא ׀ לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלֵינוּ נַעֲשֶׂה לֹא־נַמְלִיךְ אִישׁ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה׃ וַיִּכְתֹּב אֲלֵיהֶם סֵפֶר ׀ שֵׁנִית לֵאמֹר אִם־לִי אַתֶּם וּלְקֹלִי ׀ אַתֶּם שֹׁמְעִים קְחוּ אֶת־רָאשֵׁי אַנְשֵׁי בְנֵי־אֲדֹנֵיכֶם וּבֹאוּ אֵלַי כָּעֵת מָחָר יִזְרְעֶאלָה וּבְנֵי הַמֶּלֶךְ שִׁבְעִים אִישׁ אֶת־גְּדֹלֵי הָעִיר מְגַדְּלִים אוֹתָם׃ וַיְהִי כְּבֹא הַסֵּפֶר אֲלֵיהֶם וַיִּקְחוּ אֶת־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁחֲטוּ שִׁבְעִים אִישׁ וַיָּשִׂימוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם בַּדּוּדִים וַיִּשְׁלְחוּ אֵלָיו יִזְרְעֶאלָה׃ וַיָּבֹא הַמַּלְאָךְ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר הֵבִיאוּ רָאשֵׁי בְנֵי־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר שִׂימוּ אֹתָם שְׁנֵי צִבֻּרִים פֶּתַח הַשַּׁעַר עַד־הַבֹּקֶר׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־הָעָם צַדִּקִים אַתֶּם הִנֵּה אֲנִי קָשַׁרְתִּי עַל־אֲדֹנִי י וָאֶהְרְגֵהוּ וּמִי הִכָּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה׃ דְּעוּ אֵפוֹא כִּי לֹא יִפֹּל מִדְּבַר יְהוָה אַרְצָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עַל־בֵּית אַחְאָב וַיהוָה עָשָׂה אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עַבְדּוֹ אֵלִיָּהוּ׃ וַיַּךְ יֵהוּא אֵת כָּל־הַנִּשְׁאָרִים לְבֵית־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל וְכָל־גְּדֹלָיו וּמְיֻדָּעָיו וְכֹהֲנָיו עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃ וַיָּקָם וַיָּבֹא וַיֵּלֶךְ שֹׁמְרוֹן הוּא בֵּית־עֵקֶד הָרֹעִים בַּדָּרֶךְ׃ וְיֵהוּא מָצָא אֶת־אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר מִי אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ אֲנַחְנוּ וַנֵּרֶד לִשְׁלוֹם בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וּבְנֵי הַגְּבִירָה׃ וַיֹּאמֶר תִּפְשׂוּם חַיִּים וַיִּתְפְּשׂוּם חַיִּים וַיִּשְׁחָטוּם אֶל־בּוֹר בֵּית־עֵקֶד אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אִישׁ וְלֹא־הִשְׁאִיר אִישׁ מֵהֶם׃

טו וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־יְהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב לִקְרָאתוֹ וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲיֵשׁ אֶת־לְבָבְךָ יָשָׁר כַּאֲשֶׁר לְבָבִי עִם־לְבָבֶךָ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָדָב יֵשׁ וָיֵשׁ תְּנָה אֶת־יָדֶךָ וַיִּתֵּן יָדוֹ וַיַּעֲלֵהוּ אֵלָיו אֶל־הַמֶּרְכָּבָה׃

ל׳ חס׳ וכל׳ שמואל דכו׳ כמ״א · יו׳ יו כטע׳ אותן ועגלה · ל׳ ומל׳ · ל׳ ומל׳ · ד׳ ל׳ · ל׳ ומל׳ · ט׳מל׳ כסיפ׳ ג׳ חס · יג׳ ל׳ · ו׳ · ל׳ · ג׳ כסי׳ ג׳ כל בנבי׳ · ז׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ פסוקי׳ כעניין מטעי׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ב׳ יולה יתרין ולשלום · ל׳ ג׳ · ב׳ ל׳ · ב׳ ל׳ · ל׳

וּדְחִילוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וַאֲמַרוּ הָא תְרֵין מַלְכַיָא לָא יְכִילוּ לְמֵקָם קֳדָמוֹהִי וְאֵיכְדֵין נְקוּם אֲנַחְנָא׃ וּשְׁלַח דִּמְמַנָא עַל בֵּיתָא וְדִמְמַנָא עַל קַרְתָּא וְסָבַיָא וְתוּרְבְּיָנַיָא לְוַת יֵהוּא לְמֵימַר עַבְדָּךְ אֲנַחְנָא וְכָל דְּתֵימַר לָנָא נַעְבֵּיד לָא נַמְלֵךְ גְּבַר דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ עֲבֵיד׃ וּכְתַב לְהוֹן אִגַּרְתָּא תִנְיָנוּת לְמֵימַר אִם דִּילִי אַתּוּן וּמִנִּי אַתּוּן מְקַבְּלִין סַבוּ יַת רֵישֵׁי גַבְרֵי בְנֵי רִבּוֹנְכוֹן וְתֵיתוֹן לְוָתִי כְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר לְיִזְרְעֶאל וּבְנֵי מַלְכָּא שַׁבְעִין גַּבְרָא יַת רַבְרְבֵי קַרְתָּא מְרַבַּן יַתְהוֹן׃ וַהֲוָה כְּמֵיתֵי אִגַּרְתָּא לְוַתְהוֹן וּדְבַרוּ יַת בְּנֵי מַלְכָּא וּנְכִיסוּ שַׁבְעִין גַּבְרָא וְשַׁוִּיאוּ יַת רֵישֵׁיהוֹן בְּסַלַּיָא ו וְשַׁדַּרוּנוּן לְוָתֵיהּ לְיִזְרְעֶאל׃ וַאֲתָא אִזְגַּדָּא וְחַוֵּי לֵיהּ לְמֵימַר אַיְתִיאוּ רֵישֵׁי בְנֵי מַלְכָּא וַאֲמַר שַׁווּ יַתְהוֹן תְּרֵין דְּגוֹרִין בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא עַד צַפְרָא׃ וַהֲוָה בְצַפְרָא וּנְפַק וְקָם וַאֲמַר לְכָל עַמָּא זַכָּאִין אַתּוּן הָא אֲנָא מְרָדִית עַל רִבּוֹנִי וְקַטְלְתֵּיהּ וּמַן קְטַל יַת כָּל אִלֵּין׃ דְּעוּ כְעַן אֲרֵי לָא יְבַטֵּל מִפִּתְגָּמָא דַיְיָ דְּמַלֵּיל יְיָ עַל בֵּית אַחְאָב וַיְיָ קַיֵּים יַת דְּמַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ אֵלִיָּהוּ׃ וּמְחָא יֵהוּא יַת כָּל דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְבֵית אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל וְכָל רַבְרְבוֹהִי וְקָרִיבוֹהִי וְחַבְרוֹהִי עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב׃ וְקָם וַאֲתָא וַאֲזַל לְשָׁמְרוֹן הוּא בֵּית כְּנִישַׁת רַעֲיָא בְּאוֹרְחָא׃ וְיֵהוּא אַשְׁכַּח יַת אֲחֵי אֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וַאֲמַר מַן אַתּוּן וַאֲמַרוּ אֲחֵי אֲחַזְיָה אֲנַחְנָא וּנְחַתְנָא לְמִסְעַד שְׁלָם בְּנֵי מַלְכָּא וּבְנֵי מַלְכְּתָא׃ וַאֲמַר אַחֲדוּנוּן כַּד חַיִּין וְאַחֲדוּנוּן כַּד חַיִּין וּנְכִיסוּנוּן לְגוֹ בֵּית כְּנִשְׁתָּא אַרְבְּעִין וּתְרֵין גַּבְרָא וְלָא אִשְׁתְּאַר אֱנָשׁ מִנְּהוֹן׃

וַאֲזַל מִתַּמָּן וְאַשְׁכַּח יַת יְהוֹנָדָב בַּר רֵכָב לְקַדְּמוּתֵיהּ וּבָרְכֵיהּ וּשְׁאֵל בִּשְׁלָמֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הַאִית לִבָּךְ כְּשַׁר כְּמָא דְלִבִּי עִם לִבָּךְ וַאֲמַר יְהוֹנָדָב אִית וְאִית הַב יַת יְדָךְ וִיהַב יְדֵיהּ וְאַסְקֵיהּ לְוָתֵיהּ לִרְתִכָּא׃

ואשר על העיר דר מן יו פסו׳ בטעם פזר גדול ונלגל וסי׳ במס׳ רבת׳: מדבר ג׳ וסי׳ מדבר שקר תרחק׳ וקש דבר איש יהודה׳ דעו אפוא כי לא יפל: לשלום ב׳ וסי׳ יואב׳ ויהוא מצא: וישחטום ב׳ וסי׳ אל בור עקר׳ הכהנים:

שני המלכי׳ יורם ואחזיהו: ובני המלך שבעי׳ איש את גדולי העיר וגו׳ כל זה כתב בספר׳ואיני יודע חשבונם שבעים איש והעם גדולי העיר המגדלי אותם: בדודים׳ סירות: חמרים׳ לגורין מונחי׳ כלע׳: צדיקי׳ אתם׳ כולכם בעיניכם ומחזיקים אותי בחזקת רשע על שהרגתי את המלך ועתה ראו הנה אני קשרתי על אדני והרגתיהו את כל אלה מי הכה אני לא ה הרגתים אך מאלה תדעו איפה כי נגזרת המלך היא עליהם נ ופשורנם בדיק הוא ומקיים את מצות ה׳ המקום: בית עקד הרועים׳ בית כניסת רעיא עקד לשון קשר מקום אסיפת רועים: ובני הגבירה׳ איזבל: ויאמר אליו יהוא היש את לבבך ישר׳ ושלם מה שאני עושה כאשר לבבי שלם עם לבבך: ויאמ׳ יונדב יש ויש תנ׳ את ידך׳ ואחוז בה והעלני אליך אל ה׳ המרכבה: בעקבה

רלבג

וישלח אשר על הבית׳ ר״ל שכבר שלח הממונ׳ על בית אחאב והממונה על עיר ש שמרון חקני העיר והאומנים ומגדלים בני אחאב שהיו גדולי העיר כמו שנזכר אחר זה שהם עבדיו וכל אשר יאמר להם יעשו: וישימו את ראשיהם בדודים׳ ר״ל בסלים כלי שירשום האומנים: שימו אותם שני צבורים׳ הם כמו חמרים ר״ל שיעשו שני גלים מאלו הראשים והנה באו בעוד לילה להעלים הענין מ מההמון: וכהניו׳ הם כהני הבמות: ויקם ויבא וילך שומרון׳ ר״ל שכבר קם יהוא ובא לביתו לקחת הרכב והלך לשמרון ובדרכו הנה בהיותו בית עקד ה הרועים הוא הבית שהיו הרועים גוזזים שם את הצאן ולזה היו עוקדין אותם שם הנה מצא יהוא את אחי אחזיהו מלך י יהודה ר״ל בני אחי א אחזיהו כי כבר מתו אחיו כמו שנזכר ב בספר דה״: וישחטם אל בור בית עקד׳ הנה היה בור בבית ההוא שהיה בית עקד הרועים ושם שמום אחר שהרגום: אים

רדק

את ראשי אנשי בני אדוניכם׳ במי הוא פי׳ אנשי כי אם היה אומר אנשי אדוניכם היו סוברים כי על כל אנשי ביתו אמר אע״פ שאינם בניו לפי אמ׳ בני אדוניכם: ובני המלך׳ לא היה זה בספר אלא ספור הכתוב הוא שמספר כי בני המלך שכוה יהוא להביא את ראשיהם היו שבעים איש עם גדולי העיר שהיו מגדלי אותם: בדודים׳ בסלים וכן ת״י בסליא וכמוהו שני דודאי תאנים הדוד האחד: שני צבורים׳ כמו גלי׳ לפי שהם כאספים יחד כמו גל אבנים לפיכך נקראו צבורים מן ויצבור יוסף אם יצבר כעפר כסף וית׳ דגורין כמו שתרג׳ אונקלוס חמרים חמרים: צדיקים אתם׳ אינכם חייבים בדם אלה האנשים תאמרו כי אני עשיתי רע וקשרתי על אדוני והרגתיהו אלה לא ה הכיתי אני אלא גדולי העיר הכו אותם ולא רצו להלחם עליהם תוכלו להכיר ולדעת כי מיי׳ יצא הדבר ואני ואתם צדיקים בדם כל בית אחאב: ומיודעיו׳ קרוביו כמו ולנעמי מודע לאישה וכת״י וקריבוהי: וכהניו׳ כהני במות וית׳ וחברוהי: בית עקד הרועי׳ ת״י בית כניסת רעיא וכתב א״א ז״ל כי נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את צאנם ובעת הגזיזה קושרי׳ אותם ברגליהם מקום העקדה: מצא את אחי אחזיהו׳ בני אחי אחזיהו כמו שאומר בדברי הימים וימצא את שרי יהודה ואת בני אחי אחזיהו וכן אחיו קורא אחיו כמו ואת לוט אחיו: לשלום בני המלך ובני הגבירה׳ בני אחאב ובני איזבל ומה שאמר ובני הגבירה אחר שאמר לשלום בני המלך לפי שהכבוד היה תלוי בה שאף בחיי אחאב היתה היא גבירה ואחאב היה כשמע אליה ועושה על פיה ולא ידעו ענין זה המרד ושהומתה איזבל ושהומת אחזיהו לפיכך לא נסו מיהוא אבל שמעו כי מת יהורם ברמות גלעד לפיכך אמרו לשלום בני המלך וכן אמ׳ שם בדברי הימים משרתים ל לאחזיהו שהיו באים לעבודת אחזיהו לסור לבית אחאב כמו שהיה הוא עמה: תפשו׳ חיים׳ ומה שצוה כן ובלבבו להרגם כמו שאמר וישחטם להגדיל הנקמה שלא ימיתום דרך מ מלחמה: ויברכהו׳ כתן לו שלום: ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך׳ יהונדב אמר יש ויש כפל לחזק כי יש לבבו ואחר כן אמר לו יהוא תנה את ידך להעלותו למרכבה עמו או פ פירושו ויש תשובת יהוא דרך שאלה כלומ׳ כן היא כמו שאתה אומר כי יש לבבך עם לבבי א״כ תנה ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה: על

רדק

עד השמידו · בחירק הה״א כי כן יבוא המקור פעמים : בעקבה · כתרגו׳ בחכמה וכן ויעקבני : קדשו עצרה · זמנו עצרה שיהיו נעצרים כל העם לפני הבעל : לאשר על המלתחה · ת״י לדממנא על קומטריא פי׳ גנזי הבגדים וכן בדברי רז״ל קומטרי דספרי פי׳ גנזי הספרים : כפשו תחת נפשו · נפש השומר תחת נפש הנמלט :
ויטליכו · הוא על דרך הרחבת הלשון מרוב חפזם ומהירותם אותם לשלחם לעיר בית הבעל לנתוץ את המצבות : ויוציאו · הראשון מצבות לשון רבים והשני מצבת לשון יחיד : וישרפוה · כל אחת מן המצבות : למחראות · כתיב וקרי למוצאות ושניהם ענין אחד אלא שהקרי לשון נקיה יותר והענין שהיו נפנין שם : אשר בית אל · כמו בבית אל וכן המזבח בית יי׳ : ויאמר יי׳ אל יהוא · ע״י נביא ובסדר עולם מי אמר לו יונה בן אמתי : בני

רשי

בעקבה · במרמה לשון ויעקבני : קדשו עצרה · הכריזו אסיפה להיות נעצרים לבית הבעל : על המלתחה · לדממנא על קומטריא ארנזים וקופסאות שכורכין ונותנין בתוכן תכשיטי עובדי הבעל : נפשו תחת נפשו · נפש השומר תחת הנפש הנמלט : וישליכו · ורמו רהטיא וגבריא קטילין השליכו חללי׳ את עובדי הבעל : למחראות · לשון בית הכסא וכן לאכול את חוריהם : רק חטאי ירבעם וגו׳ מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד כמו שנתירא ירבעם : ויאמר יי׳ אל יהוא · ביד יונה : בני

ב׳ פסו׳ מטעין בענין וסי׳ ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל · ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון : ד׳ פסוקי׳ בקריאה אית בהון כל כל וכל כל וסים׳ כל החיה כל הרמש וכל העוף · ועתה כל נביאי הבעל · וראשית כל בכורי וכל תרומת כל׳ · כל קבל דנא בה זמנא : הוצא ה׳ בקריא׳ וסי׳ הוצא

וַיֹּאמֶר לְכָה אִתִּי וּרְאֵה בְּקִנְאָתִי לַיהוָה וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ בְּרִכְבּוֹ : וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹן וַיַּךְ אֶת־כָּל־הַנִּשְׁאָרִים לְאַחְאָב בְּשֹׁמְרוֹן עַד־הִשְׁמִדוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־אֵלִיָּהוּ : וַיִּקְבֹּץ יֵהוּא אֶת־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַחְאָב עָבַד אֶת־הַבַּעַל מְעָט יֵהוּא יַעַבְדֶנּוּ הַרְבֵּה : וְעַתָּה כָל־נְבִיאֵי הַבַּעַל כָּל־עֹבְדָיו וְכָל־כֹּהֲנָיו קִרְאוּ אֵלַי אִישׁ אַל־יִפָּקֵד כִּי זֶבַח גָּדוֹל לִי לַבַּעַל כֹּל אֲשֶׁר־יִפָּקֵד לֹא יִחְיֶה וְיֵהוּא עָשָׂה בְעָקְבָּה לְמַעַן הַאֲבִיד אֶת־עֹבְדֵי הַבָּעַל : וַיֹּאמֶר יֵהוּא קַדְּשׁוּ עֲצָרָה לַבַּעַל וַיִּקְרָאוּ : וַיִּשְׁלַח יֵהוּא בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ כָּל־עֹבְדֵי הַבַּעַל וְלֹא־נִשְׁאַר אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־בָא וַיָּבֹאוּ בֵּית הַבַּעַל וַיִּמָּלֵא בֵית־הַבַּעַל פֶּה לָפֶה : וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־הַמֶּלְתָּחָה הוֹצֵא לְבוּשׁ לְכֹל עֹבְדֵי הַבָּעַל וַיֹּצֵא לָהֶם הַמַּלְבּוּשׁ : וַיָּבֹא יֵהוּא וִיהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב בֵּית הַבָּעַל וַיֹּאמֶר לְעֹבְדֵי הַבַּעַל חַפְּשׂוּ וּרְאוּ פֶּן־יֶשׁ־פֹּה עִמָּכֶם מֵעַבְדֵי יְהוָה כִּי אִם־עֹבְדֵי הַבַּעַל לְבַדָּם : וַיָּבֹאוּ לַעֲשׂוֹת זְבָחִים וְעֹלוֹת וְיֵהוּא שָׂם־לוֹ בַחוּץ שְׁמֹנִים אִישׁ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִמָּלֵט מִן־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל־יְדֵיכֶם נַפְשׁוֹ תַּחַת נַפְשׁוֹ : וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לַעֲשׂוֹת הָעֹלָה וַיֹּאמֶר יֵהוּא לָרָצִים וְלַשָּׁלִשִׁים בֹּאוּ הַכּוּם אִישׁ אַל־יֵצֵא וַיַּכּוּם לְפִי־חָרֶב וַיַּשְׁלִכוּ הָרָצִים וְהַשָּׁלִשִׁים וַיֵּלְכוּ עַד־עִיר בֵּית־הַבָּעַל : וַיֹּצִאוּ אֶת־מַצְּבוֹת בֵּית־הַבַּעַל וַיִּשְׂרְפוּהָ : וַיִּתְּצוּ אֵת מַצְּבַת הַבָּעַל וַיִּתְּצוּ אֶת־בֵּית הַבַּעַל וַיְשִׂמֻהוּ לְמַחֲרָאוֹת עַד־הַיּוֹם : וַיַּשְׁמֵד יֵהוּא אֶת־הַבַּעַל מִיִּשְׂרָאֵל : רַק חֲטָאֵי יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא־סָר יֵהוּא מֵאַחֲרֵיהֶם עֶגְלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בֵּית־אֵל וַאֲשֶׁר בְּדָן : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יֵהוּא יַעַן אֲשֶׁר־הֱטִיבֹתָ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי כְּכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחְאָב

וַאֲמַר אִיתָא עִמִּי וַחֲזֵי בְּקִנְאָתִי דַּאֲנָא מְקַנֵּי קֳדָם יְיָ וְאַרְכִּיבוּ יָתֵיהּ בִּרְתִיכֵיהּ : וַאֲתָא לְשֹׁמְרוֹן וּמְחָא יַת כָּל דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְאַחְאָב בְּשֹׁמְרוֹן עַד דְּשֵׁיצְיֵהּ כְּפִתְגָּמָא דַּיְיָ דְּמַלֵּיל עִם אֵלִיָּהוּ : וּכְנַשׁ יֵהוּא יַת כָּל עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן אַחְאָב פְּלַח יַת בַּעְלָא זְעֵיר יֵהוּא יִפְלְחִנֵּיהּ סַגִּי : וּכְעַן כָּל נְבִיֵּי בַעְלָא וְכָל פָּלְחוֹהִי וְכָל כּוּמָרוֹהִי זַמִּינוּ לִי אֱנָשׁ לָא יִשְׁגֵּי אֲרֵי דְּבַח רַב לִי לְבַעְלָא כָּל דְּיִשְׁגֵּי לָא יִתְקַיֵּם וְיֵהוּא עֲבַד בְּחוּכְמָא בְּדִיל לְאַבָּדָא יַת פָּלְחֵי בַעְלָא : וַאֲמַר יֵהוּא זַמִּינוּ כְּנִשְׁתָּא לְבַעְלָא וְזַמִּינוּ : וּשְׁלַח יֵהוּא בְּכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ כָּל פָּלְחֵי בַעְלָא וְלָא אִשְׁתְּאַר אֱנָשׁ דְּלָא אֲתָא וְעַלּוּ לְבֵית בַּעְלָא וְאִתְמְלֵי בֵּית בַּעְלָא סְפָא בִּסְפָא : וַאֲמַר לִדְמְמַנָּא עַל קֻמְטְרַיָּא אַפֵּיק לְבוּשָׁא לְכֹל פָּלְחֵי בַעְלָא וְאַפֵּיק לְהוֹן לְבוּשָׁא : וַאֲתָא יֵהוּא וִיהוֹנָדָב בַּר רֵכָב לְבֵית בַּעְלָא וַאֲמַר לְפָלְחֵי בַעְלָא בְּלוּשׁוּ וַחֲזוֹ דִּלְמָא אִית כָּא עִמְּכוֹן מֵעַבְדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֵן פָּלְחֵי בַעְלָא בִּלְחוֹדֵיהוֹן : וַאֲתוֹ לְמֶעְבַּד נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְיֵהוּא מַנֵּי לֵיהּ בְּבָרָא תְּמָנַן גֻּבְרָא וַאֲמַר גַּבְרָא דְּיִשְׁתְּזֵיב מִן גֻּבְרַיָּא דַּאֲנָא מָעֵיל עַל יְדֵיכוֹן נַפְשֵׁיהּ חֲלַף נַפְשֵׁיהּ : וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי לְמֶעְבַּד עֲלָתָא וַאֲמַר יֵהוּא לְרָהֲטַיָּא וּלְגִבָּרַיָּא עוּלוּ מְחוֹנוּן אֱנָשׁ לָא יִפּוֹק וּמְחוֹנוּן לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וּרְמוֹ רָהֲטַיָּא וְגִבָּרַיָּא קְטִילִין וַאֲזַלוּ עַד קִרְיַת בֵּית בַּעְלָא : וְאַפִּיקוּ יַת קָמַת בֵּית בַּעְלָא וְאוֹקִידוּהָא : וּתְרַעוּ יַת קָמַת בַּעְלָא וּתְרַעוּ יַת בֵּית בַּעְלָא וְשַׁוְּיוּהָא לְבֵית מַפְקַת אֱנָשָׁא עַד יוֹמָא דֵין : וְשֵׁיצֵי יֵהוּא יַת בַּעְלָא מִיִּשְׂרָאֵל : לְהוֹד בְּחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל לָא סְטָא יֵהוּא מִבַּתְרֵיהוֹן אִשְׁתַּעְבֵּיד לְעֶגְלֵי דַּהֲבָא דִּי בְּבֵיתְאֵל וְדִי בְדָן : וַאֲמַר יְיָ לְיֵהוּא חֲלַף דְּאַתְקֵנְתָּא לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָמַי כְּכֹל דִּבְרְעוּתִי עֲבַדְתָּא לְבֵית אַחְאָב

בנין

רלבג

איש אל יפקד · ר״ל שלא יחסר איש שלא יהיו כלם שם : עשה בעקבה · ר״ל במרמה : קדשו עצרה לבעל · זמנו וקראו יום שתהיו נעצרי׳ בו כלכם לבעל : ויאמר לאשר על המלתחה · הוא הממונה על אוצר בגדי הכומרי׳ ועובדי הבעל : וישליכו הרצים והשלישים · ר״ל שכבר השליכו הרצים והשלישים נבלת ההרוגים מבית הבעל בעת הכותם אותם : למחראות · ר״ל לבתי כסאות להפנות שם לבזות העז : ויאמר יי׳ אל יהוא · אמר לו זה על יד נביא כי לא היה יהוא נביא : בימים

השמדו ב׳ חס׳ וא׳ חס׳ בליש׳

ימלט
ב׳ וסי׳ תפש לנבוא דסבא סביה ובדקיה חמא וערק דפסט ידא באתתא חכימתא וסקרת במיכל ·

וישלכו
כולהון חס׳ במ״ד וכל כתובי׳ מ״ל במ״א חס׳ וישלכו את תורתך ·

מסרה
מן המקום · הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה · המה מטיבים את לבם · הוצא את בנך וימות · ויאמר לאשר על המלתחה · והוצא את עמי בני ישר׳ : אל יצא ג׳ בקריא׳ וסי׳ אל יצא איש ממקומו · אל יצא פליט מן העיר · באו הכום איש אל יצא : עד היום ט׳ מיחדק וסי׳ מצוין במסר׳ רבתא דאסדרנא בסוף סיפרא בערך יוד : בית ד׳ דסבירא ובבית וסי׳ נמסר לעיל בסיפר׳ חלק ב׳ סימ׳ ב׳ : בלבבי ג׳ בקריאה וסי׳ והקימתי לי כהן נאמן · ככל אשר בלבבי עשית דיהוא · עד אנה אשית עצות :

רשי

בני רבעים׳ ארבעה דורות תחת שהשמידת את בן אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי ואחאב ואחזיה ויהורם: לקצות׳ כמו קצתי בחיי: בחדר המטות׳ בעליית בית קדשי הקדשים כמה שהוא אומר ויהי אתה בבית יי׳ מתחבא וגו׳ עליו אמר דוד כי יצפנני בסוכה יסתירני בסתר אהלו וקורא אותה חדר המטות על שם בין שדי ילין וזהו שיסד ר׳ אליעזר כפן חדר המטות חורבן ביתך יספר עליהם: לכרי׳ שרי האלות לגבורים ושרי מאות לרצים ולשון כרי שלא אמר לכרים שם לדבר על קבוצת הגבורים כ ברכ״ר כלע״נ: ויכרות להם ברית׳ שיהא בעזרתו להמליך את בן המלך: השלישית

רדק

בני רבעים׳ כמו בנים רביעים יהואחז יהואש ירבעם זכריה ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי אחאב אחזיהו יהורם מלכו מבניו ארבעה דורות ויהוא בער הבעל ולא בער העגלים כי אותם כעסו לשם יי׳ ואף על פי כן היה חטא גדול כמו שכתוב לא תעשון אתי וגו׳: לקצות בישראל׳ להכרית כמו מקצה רגלים חמס שותה: וראתה כי מת בנה׳ כתוב בו״ו וקרי בלא ו״ו והענין אחד: ותאבד׳ ובמקומו בדברי הימים ותדבר וסימ׳ תאבד דוברי כזב: הממלכה׳ פי׳ ממלכות יהודה וכן אומר בדברי הימים: הממותים׳ כתיב וקרי המומתי׳ והענין אח׳ לא שהכתו׳ הוא תואר כמו ממותי אלהים והקרי הוא מהפעלים מבנין הפעיל: בחדר המטות׳ חסר וענינו ותסתירהו ואת מניקתו בחדר המטו׳ וכת׳ ואטמרת יתיה וית מניקתיה ב באידרון בית ערסת׳ וכן בדברי הימים ותתן אותו ואת מניקתו בחדר המטות ואמר אחר כך ויסתירו אותו ל״ל היא הסתירה אותו לפעם ומכאן ואילך ה הסתירו אותו נ״כ היודעים שלא גלו הדבר לעתליה כל שם השני׳ ופי׳ בחדר המטות החדר שהיה בעזרת הלוים או הכהנים ובדברי רז״ל בחדר המטו׳ בתאים ר׳ ישמעאל אומר בעליות בימות החמה שהיו שוכבי׳ שם הכהני׳ והלוי׳ ויש בו דרש בית המקדש קורא חדר המטות על שם בין שדי ילין ועוד כתיב אף ערשינו רעננה: שרי המאיות׳ כתוב ביו״ד וקרי בלא יו״ד המאות וכן כלם חסר בפרש׳ זאת עד ויכרית יהוידע כן כתוב וכן קרי והכתו׳ הוא בהראות היו״ד למ״ד הפועל הנסתרת ממלת מאה כי ה״א במאה לנקבה וה״א השרש נ נעלמת ואלה שרי המאות כהני׳ ולוים היו כי רבים היו כי דוד מנה מן הלוים ארבעת אלפים שוערי׳ וארבעת אלפים משוררים ומהללים: לכרי ולרצים׳ כמו לכרים וכמוהו הרודד עמי תחתי כמו עמים והדומי׳ להם שכתבנו בספר מכלל ות״י לכרי לגבריא ופי׳ לקח שרי המאו׳ חסר בלוים וקרא נ״כ לשרים ולרצים לשרים להתיעץ עמהם וכן אומ׳ בדברי הימים וראשי האבות לישראל וקרא לרצים גם כן להכינס למשמרת המלך: וירא אותם׳ מבנין הפעיל בתשלומו וירא׳ בפתח היו״ד׳ בחי

ערער ה׳ חס׳ וסים׳ ולאשר בערער׳ ויעברו את הירדן בשמואל׳ מן הירדן מזרח השמש דמלכים׳ עזובות ערי ערער׳ ובלע בן עזז׳ וכל אוריתא דכוו׳ חס׳: עתלידה ז׳ וסי׳ ועתלידה אם אחזיהו דמלכים׳ ועתלידה

י

בְּנֵי רְבִעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ וְיֵהוּא לֹא שָׁמַר לָלֶכֶת בְּתוֹרַת־יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־לְבָבוֹ לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם חֲזָאֵל בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃ מִן־הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ אֵת כָּל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד הַגָּדִי וְהָראוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־נַחַל אַרְנֹן וְהַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֵהוּא וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְכָל־גְּבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב יֵהוּא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ יְהוֹאָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים־וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃

ל׳ וכסיר׳ חד ק״ל · ל׳ חס׳ בן כנט · ל׳ נמ״ל · ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ כבניחי׳ וכבתו׳ ל׳ כטע׳ · ל״ז על כניפ׳ · לה

יא

וַעֲתַלְיָה אֵם אֲחַזְיָהוּ וְרָאֲתָה כִּי מֵת בְּנָהּ וַתָּקָם וַתְּאַבֵּד אֵת כָּל־זֶרַע הַמַּמְלָכָה׃ וַתִּקַּח יְהוֹשֶׁבַע בַּת־הַמֶּלֶךְ־יוֹרָם אֲחוֹת אֲחַזְיָהוּ אֶת־יוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָה וַתִּגְנֹב אֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הַמְּמוֹתְתִים אֹתוֹ וְאֶת־מֵינִקְתּוֹ בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת וַיַּסְתִּרוּ אֹתוֹ מִפְּנֵי עֲתַלְיָהוּ וְלֹא הוּמָת׃ וַיְהִי אִתָּהּ בֵּית יְהוָה מִתְחַבֵּא שֵׁשׁ שָׁנִים וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת עַל־הָאָרֶץ׃ וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שָׁלַח יְהוֹיָדָע וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאיוֹת לַכָּרִי וְלָרָצִים וַיָּבֵא אֹתָם אֵלָיו בֵּית יְהוָה וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית וַיַּשְׁבַּע אֹתָם בְּבֵית יְהוָה וַיַּרְא אֹתָם אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃

ז׳ ראתה ק׳ · ז״ל · המומתים ק׳ · כ׳ ז׳ חס׳ בליש׳ · ז׳ · ג׳ זונין דעיין · המאות ק׳ · ל׳ · לט׳

תרגום

בְּנִין רְבִיעִין יִתְבוּן לָךְ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְיֵהוּא לָא נְטַר לִמְהָךְ בְּאוֹרָיְתָא דַייָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּכָל לִבֵּהּ לָא סְטָא מֵעַל חוֹבֵי יָרָבְעָם דְחַיֵב יַת יִשְׂרָאֵל׃ בְּיוֹמַיָא הָאִנוּן שָׁרֵי רוּגְזָא דַייָ לְמִתְקַף בְּיִשְׂרָאֵל וּמְחָנוּן חֲזָאֵל בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ מִן יַרְדְנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא יַת כָּל אַרְעָא גִלְעָד שִׁבְטָא גָד וְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה מֵעֲרוֹעֵר דְעַל כֵּיף נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וְאַרְעָא גִלְעָד וּמַתְנָן׃ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יֵהוּא וְכָל דַעֲבַד וּגְבוּרְתֵּיהּ הֲלָא אִנוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁכַב יֵהוּא עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בְּשָׁמְרוֹן וּמְלַךְ יְהוֹאָחָז בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ וְיוֹמַיָא דִמְלַךְ יֵהוּא עַל יִשְׂרָאֵל עַסְרִין וּתְמָנֵי שְׁנִין בְּשָׁמְרוֹן׃

וַעֲתַלְיָה אִמֵּיהּ דַאֲחַזְיָה חֲזָת אֲרֵי מִית בְּרַהּ וְקָמַת וְאַבְדַת יַת כָּל זַרְעָא דְמַלְכוּתָא׃ וּנְסֵיבַת יְהוֹשֶׁבַע בַּת מַלְכָּא יוֹרָם אֲחָתֵיהּ דַאֲחַזְיָה יַת יוֹאָשׁ בַּר אֲחַזְיָה וּגְנַבַת יָתֵיהּ מִגוֹ בְּנֵי מַלְכָּא דְמִתְקַטְלִין וְאַטְמַרַת יָתֵיהּ וְיַת מֵנִקְתֵּיהּ בְּאִדְרוֹן בֵּית עַרְסָתָא וְאַטְמַרוּ יָתֵיהּ מִן קֳדָם עֲתַלְיָה וְלָא אִתְקְטִיל׃ וַהֲוָה עִמַּהּ בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ מִטַּמַּר שִׁית שְׁנִין וַעֲתַלְיָה מַלְכַת עַל אַרְעָא׃ וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא שְׁלַח יְהוֹיָדָע וּדְבַר יַת רַבָּנֵי מָאוָתָא לְגִבָּרַיָא וּלְרַהֲטַיָא וְאָעֵל יַתְהוֹן לְוָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ וּגְזַר לְהוֹן קְיָם וְאוֹמֵי יַתְהוֹן בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ וְאַחֲזֵי יַתְהוֹן יַת בַּר מַלְכָּא׃

ופקדינון

מלכת על הארץ דמלכים׳ וחברי דדברי הימים׳ ותשמע עתליה דמלכים׳ ותקרע עתליה את בגדה דמלכים׳ ושמשרי ושחריה ועתליה׳ ומבני עילם ישעידה׳ ושארא עתליהו: ג׳ זונין קדם׳ ש״ן ותניינא ז״ן וסים׳ שלח ובשנה השביעית שלח יהוידע׳ התחזק ובשנה השביעית התחזק׳ שכחתני אמרה לאל סלעי׳ ונחתני כי אלהי מעזי׳ אשמרה עזי אליך אשמרה׳ אומרה עזי אליך אומרה׳ וחילופיהון ג׳ זונין קדמא ז״ן תנינא ש״ן וסים׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ ס׳ ב׳:

רלבג

בימים ההם החל יי׳ לקצות בישראל׳ הנה מזה המקום יתבאר לך שמה שהמית יהוא מבית אחאב היה כ כמלט מחרב חזאל כי בימי בית אחאב לא שלטה חרבו בישראל אך בימי יהוא התחיל הש״י לקצץ ולהכרית בישראל על יד חזאל והנה קצה וקרץ הם שני שרשים בענין א אחד: ועתליהו אם אחזיאו ראתה כי מ מת בנה הנה זה היה מאת הש״י לכלו׳ הזרע הבא מאת בית אחאב כי הנותר שלא המית יהוא המיתה עתליה על שנס יואש בן בנה הנרכה יהושבע בת המלך יורם למלטו ולהסתירו מפני ע עתליהו שלא תמיתהו ולזה גנבה אותו ואת מיניקתו בחדר ה המטות שהיו שם ו והסתירו אותו הוא ומניקתו מפני עתליהו ולא הומת והנה ה הסתיר׳ אותם יהושבע בבית יי׳ כי שם היתה יושבת כי בעלה היה כהן גדול והנה החביאתם שם שנים ואז היתה עתליהו מולכת על הארץ: שלח יהוידע ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים׳ הרצון באמרו לכרי לכרים והרצון בו לשרים והם ראשי האבות לישראל כמו שנזכר בספר ד״ה והנה הרצון בזה שכבר לקח יהוידע שרי המאות לכהנים וללוים ושלח בידם לראשי אבות ישראל ולרצים שיבאו אליו והנה הביא אותם אליו בית יי׳ וכרת להם ברית עם יי׳ ועם המלך כמו שנזכר אחר זה שלא יגלה אותם והשביע אותם בשם יי׳ לעשות מכותו להקים את בית המלך על כסא אביו ואחר זה הראה אותם את בן המלך והוא יואש: ויכנס

רדק

באי השבת ושומרי משמרת׳ שיתעסקו בעבודתם וישמרו משמרת הבית ופירו׳ באי השבת כי משמרות קבועות היו בכהנים ובלוים מימי דוד ושמואל שתקנו אותם והיה משמר אחד עובד השבוע ויוצא בשבת אחר הקרבת המוספין ונכנס המשמר האחר ואמר להם יהוידע שישמרו המלך ויהיה השליש׳ מן השומרי׳ מן באי השבת ושתי הידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת יותר פנויים מן באי השבת שעל באי השבת עבודת השבוע ויהיה השליש׳ בבית המלך השלישית בשער סור והשלישית בשער אחר הרצים ולא חלק אותו שלישית יהיה כאן ואותו שלישית יהיה כאן אלא שיחלקו באי ה השבת עם יוצאי השבת לשלשה חלקים ויהיו על השלש מקומות הנזכרים ויהיו מוכנים לשמור הנכנסים והיוצאים שלא יבואו עוזרי עתליהו להמית המלך: בשער סור׳ ובדברי הימי׳ בשער היסוד ות״י בתרע גבריא ויש בסחאו׳ בתרע נטוריא ובדברי רז״ל שהוא שער המזרחי ושבע שמות נקראו לו שע׳ סור ששם היו טמאים פורשים הה״ד סורו טמא קראו למו שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה׳ שער חרסית שהיה מכוון כנגד זריחת החמה הה״ד האו׳ לחרס ולא יזרח׳ שער האיתון שהוא משמש כנים׳ ויציאה שער התוך שהוא ממוצא בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל: בשער אחר הרצים׳ ת״י בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ובדברי הימים לשוערי הספי׳ והוא שער שהיה לדרום העזרה ועליו נאמ׳ בדברי הימים בית האספים ומה שכנהו בשער הרצי׳ לפי שעתו שהיו רצי המלך שם: מסח׳ פי׳ משמרת מסח שתשמרו ממסח והיא הנתיצה וההריסה כמו ונסחתם מעל האדמה ובמקום הזה הוא הריסת ה המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל יי׳ והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד מסלך המשמרה ללכת אל מקו׳ אחר או יהיה מסח מן הסית הדעת שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך: אל המלך׳ בעבור המלך: והבא אל השדרות׳ כתרגו׳ ודיעול לגו מן סדרא כלומ׳ אדם אחר שיכנס תוך סדר משמרותיכם יומת ובדברי הימים והבא אל הבית יומת ואחר הוא כי כל הבית היה משמרתם כמו שאמ׳ מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית: ויקחו איש את אנשיו׳ כל אחד משרי המאות לקח אנשיו עמו: את החנית׳ שם כלל כי לא נתן להם חנית אחד לבד אלא ר״ל החניתים וכן אומר בדברי הימים את החניתים ואת המגנות ואת השלטים ופירו׳ השלטים בדמות מגינים וכן כל שלטי הגבורים: אשר למלך דוד׳ שהיה לוקח דוד במלחמות היה מקדיש כמו שלטי הזהב אשר לקח מהדדעזר ואולתו והיו כתובים לאוצרות בית יי׳: את הנזר ואת העדות׳ בגדי מלכות מן ועדית עדי עדות בשקל נאות ו״ת ית כלילא וית סהדותא ובדברי רז״ל כי זה הנזר היה עדות למלכי בית דוד מי שראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי מלכות אינה הולמתו ואדוניהו בקש להלמו ולא הולמתו: וימשחוהו יהוידע ובניו׳ וכן כתו׳ בדברי הימים וימשחוהו יהוידע ובניו ומפני מה משחוהו והלא אין מושחין מלך בן מלך מפני מחלוקת של עתליהו כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקתו של אדניהו: יחי המלך׳ ת״י יצלח מלכא: את קול הרצין העם׳ חסר הכסמך ומשפטו הרצי׳ רצי העם כמו שינים כסף אמרים אמת או הוא כמו הפוך כמו שהוא אומר בדברי הימים את קול העם הרצים או יהיה קול עומד במקום שנים ופירוש את קול הרצים ואת קול העם וכ״ן הרצין במקום מ״ם וכן לקץ הימין כמו הימים ופי׳ קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך ובדברי הימים את קול העם הרצים מהללים את המלך ות״י את קול הרצים העם ית קל דרקדנין עמא פירו׳ שהיו מרקדים ומטפחין כמו שאמר ויכו כף: עומד

ובבאו ג׳ וסי׳ והיו את המלך בצאתו׳ ומהאלהים היתה תבוסת׳ ובבאי גבעתי: ויוצא ד׳ ותס׳ יוד וסי׳ נמסר בסד׳ ואתחנן:

ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשון השלשית מכם באי השבת ושמרי משמרת בית המלך: והשלשית בשער סור והשלשית בשער אחר הרצים ושמרתם את־משמרת הבית מסח: ושתי הידות בכם כל יצאי השבת ושמרו את־משמרת בית־יהוה אל־המלך: והקפתם על־המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל־השדרות יומת והיו את־המלך בצאתו ובבאו: ויעשו שרי המאיות ככל אשר־צוה יהוידע הכהן ויקחו איש את־אנשיו באי השבת עם יצאי השבת ויבאו אל־יהוידע הכהן: ויתן הכהן לשרי המאיות את־החנית ואת־השלטים אשר למלך דוד אשר בבית יהוה: ויעמדו הרצים איש וכליו בידו מכתף הבית הימנית עד־כתף הבית השמאלית למזבח ולבית על־המלך סביב: ויוצא את בן־המלך ויתן עליו את־הנזר ואת־העדות וימלכו אתו וימשחהו ויכו־כף ויאמרו יחי המלך: ותשמע עתליה את־קול הרצין העם ותבא אל־העם בית יהוה:

ופקדנון למימר דין פתגמא דתעבדון תלתא מנכון עלי שבא ונטרי מטרת בית מלכא: ותלתא בתרע גבריא ותלתא בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ותטרון ית מטרת ביתא מדאשתלי: ותרין חולקין בכון כל נפקי שבא ותטרון ית מטרת בית מקדשא דיי על מלכא: ותקפון על מלכא סחור סחור גבר וזיניה בידי ודיעול לגו מן סדרא יתקטיל והוו עם מלכא במפקיה ובמעליה: ועבדו רבני מאותא ככל דפקיד יהוידע כהנא ודברו גבר ית גברוהי עלי שבתא עם נפקי שבתא ואתו לות יהוידע כהנא: ויהב יהוידע כהנא לרבני מאותא ית מורניתא וית שלטיא די למלכא דוד די בבית מקדשא דיי: וקמו רהטיא גבר וזיניה בידיה מעבר ביתא מימינא עד עבר ביתא מסמלא למדבחא ולבית כפורי על מלכא סחור סחור: ואפיק ית בר מלכא ויהב עלוהי ית כלילא וית סהדותא ואמליכו יתיה ומשחוהי וטפחו יד ואמרו יצלח מלכא: ושמעת עתליה ית קל דרקדנין עמא ואתת לות עמא לבית מקדשא דיי: וחזת

רשי

השלישית מכם באי השבת׳ המשמרות היו מתחלפות ובאות בשבת משמרות כהונה ולוייה אחת נכנסת ואחת יוצאה וצוה את המשמ׳ הנכנס להתחלק לשלשה חלקים השלישית בבית המלך לשמור שלא יעמוד איש על המלך להורגו והשלישית בשער סור הוא שער המזרחי שבעזרה שער הסרלה והשלישית בשער הרצים אף הוא משערי העזרה ויונתן תרגם בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ושער הרצים דרך שם באין מבית המלך לבית המקדש כמה שנ׳ בסוף הענין ואותו שער ה העזרה שנ׳ אחריו שער הרצים קראו בדברי הימי׳ שער הספים: ושמרתם את משמרת הבית מסח׳ שמיר׳ זו צוה על החלק הראשון שאמר עליו ושמרו את משמר׳ בית המלך מסח שמרוהו מאד שלא תסיחו דעתכם לשון כואם שלא יהא יאוש בדבר ות״ס של מסח מן היסוד: ושתי הידו׳ בכם׳ שאמרתי שיהו בשער סור ובשער הרצים ועמהם כל יוצאי השבת כל אנשי משמר היוצא: ושמרתם את משמרת בית יי׳ אל המלך׳ שלא יבואהו נזק מתוך בית יי׳ ולא הוצרך לכל זאת אלא שבת ר ראשונה עד שהומתה עתליה וברחו עוזריה מן העיר: והבא אל השדרות׳ איש נכרי שיבא לתוך המחנה הקרוי סדרות והוא מקום מבוא המלך מביתו לבית יי׳ ולא ידעתי מהו לשון סדרו׳ ות״י סידריא: את הנזר ואת העדו׳ ספר התורה כמו שכתוב והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הנזר הוא העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו: העמוד

רלבג

ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשון השלישית׳ השלישית מהאנשי׳ אשר צוה יהוידע לשמירת המלך הם מבאי השבת והם המשמר הנכנס לכהנים וללויים והשאר ישתדלו בעבודת בית המקדש וכבר זכר אחר זה כי שתי הידות ההם הם כל יוצאי השבת והם משמר היוצא ולזה יהיו השלישית מהם חצי באי השבת כי כל יוצאי השבת הם שתי הידות והנה באר כי השלישית ישמרו משמרת בית המלך שלא יכנס שם אדם יוכל להזיק למלך והשלישית יעמדו בשער סור והוא השער המזרחי שהיו טמאים בלתי יכולים להכנס שם ולזה היה נקרא שער סור כטעם סורו טמא ובד״ה נקרא שער היסוד כי הוא היסוד הראשון מהקדושה והשלישית בשער שהוא אחר הרצים והנה תשמרו את משמרת הבית בית מסח והוא המקום שפרצו בבית בני עתליה המרשעת כמו שזכר בספר ד״ה ואולם שתי הידות באלו השלשה חלקים שזכר הם כל יוצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי׳ בעבור המלך שלא יזיק על צד עוזרי עתליהו והקפת׳ אצל המלך סביב איש כלי מלחמתו בידו והנכנס מהזרים אל הסדרים והמערכות שיהיו מסדרים שומרי המלך יומת כדי לשמור המלך תכלית השמירה ואלו השומרים יהיו את המלך בצאתו ובבאו כדי שלא יקרהו נזק: ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת׳ והנה לקחו מבאי השבת מחציתם לזאת השמירה וכל יוצאי השבת כמו שקדם והנה לא הטריח יהוידע המשמרות האחרות לזאת השמירה: ויתן הכהן לשרי המאות את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד׳ ר״ל שהקדיש אותם המלך דוד: על המלך סביב׳ ר״ל אצל המלך סביב: את הנזר ואת העדות׳ ר״ל הכתר ואחשוב שנתן אצלו התורה שנקראת עדות שיקרא בה כל ימי חייו והיתה עמו כמו שנזכר בתורה: וימשחוהו׳ מפני מחלוקת עתליה הוצרכו למשחו מכורף לזה שלא היה מפורסם אחד שיהיה בן המלך: את קול הרצין העם׳ ר״ל קול הרצים וקול העם: עומד

העמוד · הוא מעמד המלך בבית יי׳ : קשר קשר · מרד ימרד יש כאן הוציאו אותה מבית המקדש לשדרות והביאו אותה דרך בית השדרות לבית המלך ואל תביאוה לצאת דרך מובא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים מתחברים אליה : והבא אחריה · בעזרתה : המת בחרב · להמית בחרב : וישימו לה ידים · מקום איסטנגא בלע״ז : בין יי׳ ובין המלך ובין העם · שיהו המלך והעם אחרי יי׳ ואחר כך בין המלך ובין העם שיהו עבדי׳ למלך : פקדות · ממונים לשמור במקו׳ משמרתם כהלכתן כי עתליה בטלה את סדר משמרות הבית ויבאו דרך שער ה הרצים אל בית המלך : כל ימיו אשר הורהו יהוידע · אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחו׳ למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדשי הקדשים שעה אחת מסוכן למות ואתה נחבאת בו שש שנים כדי אתה להיות א אלוה אז שמע המלך אליהם בדברי הימים : כסף

עומד על העמוד · פי׳ סמוך לעמוד וכן ומבחת עליו סמוך לו ועליו מטה מנשה סמוך לו ות״י קאים על אסטוונא ופי׳ שטיו שהוא שפסל שיושבי׳ בו השרים הגדולים ולדעתו יהיה פי׳ עמוד שהיה באותו השטיו מקום ככבד לעמוד שם המלך לפיכך קרא עמוד וכן אומר בדברי הימים על עמודו כלו׳ מקום הראוי לו לעמוד בו : הוציא׳ אותה אל מבית לשדרות · הוציאו אותה מבית יי׳ ותצא דרך מקום השדרות שהיא מערכת השומרים ואם יצא איש אחריה לעזרתה המיתוהו בחרב : המת׳ מקור : וישימו לה ידים נתנו לה מקום שתצא באותו הדרך אשר מבית יי׳ לבית המלך והוא דרך מבוא הסוסים לבית ושם המיתוה : בין יי׳ ובין המלך׳ מתחלה כרת ברית בין יי׳ והמלך והעם שיהיו כלם לעבודת יי׳ ולהסיר הבעלי׳ ואחר כך כרת ברית בין המלך והעם : ואת מתן׳ כהן הבעל היה שמו מתן : וישם הכהן פקדו׳ · ת״י ומני כהנא מטרו׳ ר״ל המשמרות אשר היו מתוקנות מתחלה כן הושיבם עתה כי כרא׳ כי מפני שהיו עובדי׳ הבעל המלכים אשר היו לפני זה לא נשאר לדבר בבית יי׳ על מכונו ועל סדורו וכן כתו׳ בדברי הימי׳ וישם יהוידע פקדות בית יי׳ ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד על בית יי׳ להעלות עולות וגו׳ : בית מלך · כן כתיב וקרי המלך ואחד הוא אלא שבכתוב חסרון הידיעה : כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן׳ לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני יי׳ כמו שכתוב בדברי הימים אלא פי׳ כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן כלומר כל זמן שיהוידע היה חי וכן כתוב בדברי הימים כל ימי יהוידע הכהן : כל

וכל עם ז׳ וסי׳ בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסריס מלכא וחמא חברא · ופי׳ ביהושע סי׳ ח׳ : סימן מלכים ותקרא קשר · דברי הימים ותאמר קשר קשר · ואפס ותקרא אל אשה ותאמר שלחה : וישמו ד׳ חס׳ וסים׳ וישמו אבנים גדולות · וישמו את ארון יי׳ · אל האבן הגדולה · וישמו לה ידים דעתליה : ויבואו

ותרא והנה המלך עמד על־העמוד כמשפט והשרים והחצצרות אל־המלך וכל־עם הארץ שמח ותקע בחצצרות ותקרע עתליה את־בגדיה ותקרא קשר קשר : **טו** ויצו יהוידע הכהן את־שרי המאות · פקדי החיל ויאמר אליהם הוציאו אתה אל־מבית לשדרת והבא אחריה המת בחרב כי אמר הכהן אל־תומת בית יהוה : וישמו לה ידים ותבוא דרך־מבוא הסוסים בית המלך ותומת שם : ויכרת יהוידע את־הברית בין יהוה ובין המלך ובין העם להיות לעם ליהוה ובין המלך ובין העם : ויבאו כל־עם הארץ בית־הבעל ויתצהו את־מזבחתו ואת־צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות וישם הכהן פקדת על־בית יהוה : ויקח את־שרי המאות ואת־הכרי ואת־הרצים ואת · כל־עם הארץ וירידו את־המלך מבית יהוה ויבואו דרך־שער הרצים בית המלך וישב על כסא המלכים : **כ** וישמח כל־עם־הארץ והעיר שקטה ואת־עתליהו המיתו בחרב בית · מלך :

יב

א בן־שבע שנים יהואש במלכו : בשנת־שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע : ויעש יהואש הישר בעיני יהוה כל־ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן : רק הבמות לא־סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות : **ה** ויאמר יהואש אל־הכהנים

א וחזת והא מלכא קאים על אסטונא כהלכתא ורברביא עמיה וחצוצרתא קדם מלכא וכל עמא דארעא חדן ותקעין **ב** בחצוצרתא ובזעת עתליה ית לבושהא וקרת מרדא מרדא : ופקיד יהוידע כהנא ית רבני מאותא דממנן על חילא ואמר להון אפיקו יתה לגיו מן סדריא ודיעול בתרהא יתקטל בחרבא ארי אמר כהנא לא תתקטל בבית מקדשא דיי : ושויאו לה אתרא ועלת באורח מעלנא דסוסיא לבית מלכא ואתקטלת תמן : וגזר יהוידע ית קימא בין מימרא דיי ובין מלכא ובין עמא למהוי לעם משמש קדם יי בין מלכא ובין עמא : ועלו כל עמא דארעא לבית בעלא וסתרוהי וית אגורוהי וית צלמוהי תבירו יאות וית מתן כומרא דבעלא קטלו קדם אגוריא ומני כהנא מטרן על בית מקדשא דיי : ודבר ית רבני מאותא וית גבריא וית רהטיא וית כל עמא דארעא ואחיתו ית מלכא מבית מקדשא דיי ועלו באורח תרע רהטיא דבית מלכא ויתב על כורסי מלכיא : וחדי כל עמא דארעא וקרתא שדוכת וית עתליה קטלו בחרבא בית מלכא :

בר שבע שנין יהואש כד מלך : בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וארבעין שנין מלך בירושלם ושום אמיה צביה מבאר שבע : ועבד יהואש דכשר קדם יי כל יומוהי כמא דאלפיה יהוידע כהנא : לחוד במתא לא עטרא עד כען עמא מדבחין ומסקין בוסמין על במתא :

ואמר יהואש לכהניא כל

ג׳ מלאים וסים׳ ויבואו דרך שער הרצים · ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה · ויבואו פנימה אל המלך חזקיהו :

רלבג

עומד על העמוד · ר״ל אצל העמוד : הוציאו אותה אל מבית לשדרות · ר״ל הוציאו אותה בדרך שתהיה תמיד מבפני׳ לשדרים ולמערכות השומרים את המלך כדי שלא תמלט ותנוס : והבא אחריה המת בחרב · ר״ל הנמשך אחריה לבא עמה תמיתו בחרב כדי שלא יאספו אליה ותתחזק מעט והנה שמו לה מקום לנוס אשר בחרו ולזה באה דרך כניסת הסוסים בית המלך ושם לא היתה יכולה לנטות אנה ואנה ו והרגוה שם כי לא רצה הכהן שתומת בית יי׳ : ויכרות יהוידע את הברית · הנה לאמונה כרת ברית בין יי׳ ובין המלך והעם שיהיו לעם יי׳ ואחר כן כרת ברית בין המלך ובין העם שהוא יהיה להם למלך והם יהיו לו לעם : ואת מתן כהן הבעל · אחשוב שהרצון בזה שהכתנים לכהן לבעל והם שאר הכהנים שהיו שם עובדים עמו הרגום כלם לפני המזבחות : וישם הכהן פקדות על בית יי׳ · ר״ל שמנה שם ממונים ופקידות כדי שנייכנו מסודר בתכלית הסדור והנה מענין אלו הממונים העמדת המשמרות על ענינם הראשון : ויבאו דרך שער הרצים · ידמה שזה השער היה נקרא כך מימי רחבעם כי אז עשה רחבעם מגנים והפקידם אל תא הרצים : כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן · מגיד שכל מה שהיה מימיו אשר הורהו יהוידע הכהן עשה הישר בעיני יי׳ אך אחרי מות יהוידע לא עשה הישר בעיני יי׳ כמו שנזכר בספר ד״ה : כל

כל כסף הקדשים אשר־יובא בית־יהוה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו כל־כסף אשר יעלה על לב־איש להביא בית יהוה: יקחו להם־הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את־בדק הבית לכל אשר־ימצא שם בדק: ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא־חזקו הכהנים את־בדק הבית: ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את־בדק הבית ועתה אל־תקחו־כסף מאת מכריכם כי־לבדק הבית תתנהו: ויאתו הכהנים לבלתי קחת־כסף מאת העם ולבלתי חזק את־בדק הבית: ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח בימין בבוא־איש בית יהוה ונתנו־שמה הכהנים שמרי הסף את־כל־הכסף המובא בית־יהוה: ויהי כראותם כי־רב הכסף בארון ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את־הכסף הנמצא בית־יהוה: ונתנו את־הכסף המתכן על יד עשי המלאכה

כל כסף קודשיא דמתעל לבית מקדשא דיי כסף תקליא דעבר על מנין גבריא כסף פורקן נפשתא דמתן גבר פורקן נפשיה אף כל כסף דמתנדב גבר בלביה לאיתאה לבית מקדשא דיי: יסבון להון כהניא גבר מן מבריה ואנון יתקפון ית בדקא דביתא לכל אתר די ישתכח תמן בדקא: והוה בשנת עסרין ותלת שנין למלכא יהואש לא תקפו כהניא ית בדקא דביתא: וקרא מלכא יהואש ליהוידע כהנא ולכהניא ואמר להון מא דין ליתכון מתקפין ית בדקא דביתא וכען לא תסבון כספא מן מבריכון ארי לבדקא דביתא תתנוניה: ואטפסו כהניא בדיל דלא למסב כספא מן עמא ובדיל דלא לתקפא ית בדקא דביתא: ונסיב יהוידע כהנא ארונא חד ונקב חורא בדשיה ויהב יתיה בסטר מדבחא מימינא במעל גברא לבית מקדשא דיי ויהבון תמן כהניא אמרכליא ית כל כספא דמתעל לבית מקדשא דיי: והוה כד חזו ארי סגי כספא בארונא וסליק ספרא דמלכא וכהנא רבא וצרו ומנו ית כספא דאשתכח בית מקדשא דיי: ויהבין ית כספא דמתקם על ידי עבדי עבידא

יובא ה' ומל' בקריאה וסימ' וכל חטאת אשר יובא מדמה, במים יובא וטמא עד הערב, אשר יובא בית יי' כסף עובר, כסף אשם וכסף חטאות לא יובא, כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב: ערכו ג' בקריאה וסי' והבאת את השלחן וערכת את ערכו, איש כסף נפשות ערכו, ודבר גבורות וחין ערכו, אנ"ף:

חזקו ד' דגשים בקריאה וסי' לבא חמס שבעים בני ירבעל, לא חזקו הכהנים את בדק הבית, חזקו פניהם מסלע, וכל סביבתיה' חזקו בידיהם: ולכהני' ה' בקריאה וסי' ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן והכהנים, ולכהנים הלוים לא יכרת איש, ואחר הכינו להם ולכהנים ב' בפסוק, והסגנים לא ידעו אנא הלכתי:

רשי

כסף עובר איש כסף נפשו' ערכו, שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלי' שבכל שנה הנאמר בו כל העובר על הפקודים ואיש שיתנדב ערכך נפשות האומר ערכי עלי: כל כסף אשר יעלה וגו' כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית: יקחו להם הכהנים, יהיה שלהם והם יקבלו עליהם לחזק בדק הבית משלהם: מאת מכרו, מאת מכירו הרגיל אצלו: בדק', בקיעה וסדק החומה: ועתה אל תקחו כסף, עוד ואל תחזקו הבית משלכם: כי לבדק הבית תתנוהו אם יפחות יפחות ואם יותיר יותיר: מימין בבא איש' מימין ביאת הנכנסים: אצל המזבח בעזרה: שומרי הסף, שוערי העזרה הממונים על מפתחות העזר' שהרי תירגמו יונתן אמרכליא והאמר כלי' שבעה היו לשבעה שערי העזר' בתוספתא דשקלי': ויהי' מיום אל יום בראותם כי רב הכסף: ויעל סופר המלך וגו', ונתנו את הכסף המתוכן, היו נותנין אותו הכסף המנוי לאח' שהוציאוהו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו על ידי הנזכרין הממונים על עושי המלאכה: המתוכן, לשון מניין כמו ותוכן לבנים תתנו: המופקדים

רדק

כל כסף הקדשים, אומר בדברי הימים, ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יי' כי היה צריך חזוק כי שם אומר הטעם כי עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חזוק כי לולי זה היה עדיין קיים הבנין כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יואש לא היה אלא מאה וחמשים וחמש שנה ובנין אוק כאותו בנין היה עומד יותר ויותר לולא שפרצוהו עתליהו ובניה הם שהיו לה מאיש אחר ולפי שעשו בו פריצות שם יואש על לבו לתקנם והיה צריך לקבץ קדשי ישראל שיקדישו שקלים או קדשי נדבות וההקדשו' שהיו בבית יי' אומר בדברי הימים כי עתליהו ובניה עשו אותם לבעלים הרוב ומה שנשאר לא רצה יהואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר יי' ריק וחשב שיעשהו מקדשי החוץ ואמר לכהנים שיקבצו כל כסף המובא בית יי' גם הכריז על השקלים שיביאו אותם כמו שאומר בדברי הימים ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא בית יי' משאת משה עבד האלהים ומשאת משה הוא כסף שקלים קראו משאת על שם כי תשא את ראש בני ישראל ושלשה כספים זכר הנה כסף עובר הוא מחצי' השקל כמו שנ' כל העובר על הפקודי' איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית ות"י הפסו' כל כסף קודשיא דמיתעל לבית מקדשא דיי' וגו' כשמעו' ואם תאמר כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היה להם התמידים באותה שנה שהיו לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים ונראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן השנים שמלכה עתליהו והיה לבם ועבודתם לבעלים ולא לבית יי' ולא היו מעלים עולות תמיד כמו שאומ' בדברי הימים ויהיו מעלים עולות תמיד בבית יי' כל ימי יהוידע נראה כי קודם לכן לא היו מעלים תמיד ומפני זה הוצרך יהואש להחזיר' ולהעביר קול ולהביא משאת יי' והטובים שבהם שבו אל יי' בכל לבם הביאו מה שהם חייבין מהשני' שעברו והספיק לזה ולזה: איש מאת מכרו, כל איש ואיש מאת הכהנים יקח הכסף מאת ישראל המכיר אותו והרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו ויקחו הכהנים מעט מעט כמו שבא לידם ויהיה עליהם לחזק את בדק הבית פירו' בדק הבית מקום השבר וההריסה ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך: מדוע אינכם מחזקים, נראה שהיו הכהנים שומרים עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך חשד אותם שהיו לוקחים הכסף לעצמם לפיכך אמ' להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו לבדק הבית: ויאתו הכהנים, בזה ויטב בעיניהם שלא יקחוהו כלל כדי שלא יהיו נחשדים בזה הדבר וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם לחזק את הבית וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם: ארון אחד, ארון איש אחד: בימין, כתי' מימין קרי והוא אחד בענין: שומרי הסף, שומרי כלי הבית וסף הוא שם כלל לכלי השרת ות"י אמרכליא והם הנזכרים הגדולים אשר ממונים אחרים תחתיהם כמו שתרגם אנקלוס ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי: ויהי כראותם, יום יום כשהיו רואים שהארון מלא היו מערים אותו ומשיבים אותו למקומו וכן כתוב בדברי הימים ויערו את הארון וישאוהו וישיבוהו אל מקומו כה עשו ליום: ויצורו וימנו, היו מונין תחילה ואח' כך היו משימין אותו בצרורות הכסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותנין הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע או צורפין אותו במטבע כי בהוצאה לא יוציא אדם אלא המטבע לשכר האומנין ולקנות עצים ואבנים ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה נשלם בצורתו ובתכונתו ויש לפרש ויצורו מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבע: על יד', כן כתיב וקרי ידי ואחד בענין: הפקדים

רלבג

כל כסף הקדשי' אשר יובא בית יי', הוא מחצית השקל לכל אחד ואחד שהיה משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר כמו שנזכר בספר לה: כסף עובר, הוא הכסף שאינו מוגבל בכל שנה ושנה כמו ההקדשות והערכין שהיה נודר איש כסף נפשות ערכו וכל כסף אשר יעלה על לב איש להביא את יי' והם הנדרים אי זה נדרים שיהיו ומכלם ההקדשות שהם לבדק הבית: מאת מכרו, ר"ל מאת מיודעו: לכל אשר ימצא שם בדק, ר"ל לכל דבר שיצטרכו לחזק הבית ולבדקו אם יחסר דבר מהראוי לו: כי לבדק הבית תתנוהו, ר"ל שתשימו הכסף ההוא במקום מוכן בו לבדק הבית: ויאותו הכהנים, ר"ל שהם לא רצו לקבל עליהם חזוק בדק הבית ויקבלו על זה הכסף מאת מכריהם אך היה נאות בעיניהם שלא יקחו הכסף ולא יהיה עליהם לחזק את בדק הבית: ויקב חור בדלתו, הנה דרך החור היו משליכין שם הכסף והיה בדלת שהיא מכסה הארון כדי שלא יוכל אחד לקחת ממנו בזולת פתיחת הארון: שומרי הסף, הם שומרי כלי בית המקדש: ויצורו וימנו את הכסף, כבר נתבאר בספר לה שכאשר היה הארון מלא היו מערים אותו ואחר כך היה נושאים אותו ומשיבים אותו אל מקומו ובזה המקום באר שאחר שערו את הארון היו משימים את הכסף בצרורות והיו מונים: ונתנו את הכסף המתוכן, ר"ל הכסף הנמנה מענין מתכונת הלבנים: והיו

המופקדים' הממונים: ויוציאהו' לשון הוצאה לשכור חרשי העץ והבונים הם האמרכלין אורדי האבן שחביריהם עושים על פיהם ראשי האומנות: ולגודרי' בוני החומה תלמידי האמרכלין: ולחוצבי האבן' מן ההר: ספות כסף מזמרות' והם כלי שיר: ולא יחשבו את האנשי' לא היו האמרכלין באים לחשבון עם האנשי' הנזברין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי המלאכה לפי שלא היו חשודין בעיניהם כי באמונה הם עושי': כסף אשם וכסף חטאות' המפרים מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותרו מן המעות לא יובא בית יי' לבדק הבית לכהנים יהיה והם לוקחין מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעולה והעורות שלהם כך שנינו בתמורה זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולות: אז יעלה חזאל' אחר מות יהוידע ועשה יואש את עצמו אלוה: בית מלוא' באותו מקום מלוא שם מקום: סלא' שם מקום: ויוזבר

כלי ז' דמטעין כלי בקריאה וסי' במסרה רבתא: כלי זהב ג' וסי' נמסר במסות: חטאות ג' מלאי' בקריאה וסי' כסף אשם וכסף חטאות' כמה לי עונות' לקדשים ולחטאות: ובית המלך ג' בקריאה וסי' ויקח יואש מלך יהודה' שמעו זאת הכהנים' ויצא אסא כסף וזהב מארצות בית יי' דדברי הימים;

הפקדים בית יהוה ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית יהוה: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את בדק בית יהוה ולכל אשר יצא על הבית לחזקה: אך לא יעשה בית יהוה ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל כלי זהב וכלי כסף מן הכסף המובא בית יהוה: כי לעשי המלאכה יתנהו וחזקו בו את בית יהוה: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעשי המלאכה כי באמנה הם עשים: כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית יהוה לכהנים יהיו: אז יעלה חזאל מלך ארם וילחם על גת וילכדה וישם חזאל פניו לעלות על ירושלם: ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבתיו מלכי יהודה ואת קדשיו ואת כל הזהב הנמצא באצרות בית יהוה ובית המלך וישלח לחזאל מלך ארם ויעל מעל ירושלם: ויתר דברי יואש וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: ויקמו עבדיו ויקשרו קשר ויכו את יואש בית מלא היורד סלא:

בכף אשם יב פסו' לעיין כרים'

סלא ב' כתרי' ליש' סלה כל לבירי וכתי' לא ודין כתי' א':

די ממנן על בית מקדשא דיי ומפקין לנגרי אעיא ולארדכליא דעבדין בית מקדשא דיי: ולארגובליא ולפסלי אבניא ולמזבן אעין ואבנין פסילן לתקפא ית בדקא בית מקדשא דיי ולכל דיפוק על ביתא לתקפותיה: ברם לא מתעביד בית מקדשא דיי קולין דכסף מזמריא ומני מזרקיא חצוצרתא כל מאני דהבא ומאני כספא מן כספא דמתעל לבית מקדשא דיי: ארי לעבדי עבידתא יהבין ליה ומתקפין ביה ית בית מקדשא דיי: ולא מחשבין עם גבריא די יהבין ית כספא על ידיהון למתן לעבדי עבידתא ארי בהמנותא אנון עבדין: כסף אשמא וכסף חטאתא לא מתעל לבית מקדשא דיי לכהניא יהבין ליה: בכין סליק חזאל מלכא דארם ואגיח קרבא על גת וכבשה ושוי חזאל אפוהי למסק לירושלם: ונסיב יהואש מלך שבטא דבית יהודה ית כל קודשיא די אקדישו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבהתוהי מלכיא דבית יהודה וית קודשוהי וית כל דהבא דאשתכח באוצרי בית מקדשא דיי ובית גנזי מלכא ושדר לחזאל מלכא דארם ואסתלק מעל ירושלם: ושאר פתגמי יואש וכל דעבד הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: וקמו עבדוהי ומרדו מרדא ומחו ית יואש בית מלו דנחית לסלא:

רלבג

והיו נותנים אותו על ידי עושי המלאכה הממונים בית יי' והם יוציאהו את הכסף לחרשי העץ והם האומנים הכורתים העצים בתמונ' שירצו ולבונים הבית והם העושים בית יי' כמו ההיכל והדביר: ולגודרי' והם העושים הקירות והגדר לחצר הגדולה והעזרה: ולחוצבי האבן' הם החוצבים אותם מן המחצב ואעפ"י שהיו שוכרים חרשי עץ ומוצבי אבן הנה היו צריכים לקנות העצי' כרותים ואבני מחצב נחצבים או בלתי נחצבים: אך לא יעשה בית יי' ספות כסף' הם כלים לקבל הדם או יין הנסכים ומה שידמה להם: מזמרות' הם כלי זמר: מזרקות' כלים בלע"ז: חצוצרות' הם היו נעשות לתקוע על הזבחי' כמו שזכרה התורה ואמר שלא יעשה מזה הכסף אלו הכלים וזולתם אבל יתנוהו לעושי המלאכה לחזק את בית יי' ואולם התבאר בספר ד"ה שאחר שחזקו את בית יי' אם הותיר היו עושין מהנשאר כלי שרת ולא היו מסכימין לעשות מהכסף כלי שרת אם לא נשאר אחר חזוק הבית: ולא יחשבו את האנשים' ר"ל שהאנשים הנותנים הכסף לעושי המלאכה לא יחשבו עמהם אם נתנוהו כולו לעושי המלאכה אם לא כי בודאי באמונה הם עושים כי הקדם מבדל בדילי אינשי מיניה: כסף אשם וכסף חטאות' ר"ל שהאנשים המפרישים מעות לאשם או לחטאת והותירו הנה המותר לא יובא בית יי' לחזק הבית אך יהיה לכהנים והנה היה הדין שיקנו מהם חטאות או אשמות וימכרו לצרכי חטאות ואשם אך תקנו חכמים שיהיה המותר לעולות הבשר ליי' והעור לכהנים: אז יעלה חזאל מלך ארם' הנה זאת המלחמה היא זולת המלחמ' הנזכרת בספר ד"ה כי בזאת המלחמה לא עלה לירושלם ובמלחמה הנזכרת שם בא אל יהודה וירושלם וידמה שבתחלת הענין כשעשה יואש הרע בעיני יי' אחרי מות יהוידע הכהן היתה זאת המלחמ' והמלחמ' הנזכרת גם כן בד"ה היתה לתקופת השנה אחר שהרג זכריה בן יהוידע ואמ' שם כי אז עזבוהו חיל ארם במחלוי' גדולים ואז התקשרו עליו עבדיו והכוהו על מטתו ומת והנה זכר בזה המקום שכבר היה אז יואש בעיר שמה בית מלוא ולפי שהיה שם בית מלוא אחר זולת זה זכר מזה היה יורד אל סלא

רדק

הפקדים' כן כתיב וקרי המופקדים והכתוב הוא תואר כמו חכם חכמים והקרי הוא מהפעלים ואחד הוא: לחרשי העץ' הם כורתי העצים בלבנון ועושין אותם במקצועות: ולבונים' שבונים העצים בבית: ולגודרים' הבונים קירות האבנים: ולחוצבי האבן' שחוצבין האבנים בהר: ולקנות עצים ואבני מחצב' היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותי' ואבני מחצב כלומ' אבנים חצובות מחצב שם בפסל ותרגו' ולבונים ולארדכליא והם אומני האבן הגדולים אשר תחתיהם אומנין אחרים ותרגם ולגודרי' ולארגובליא הם אומני האבן הגדולים בוני הקירות: אך לא יעשה בית יי' ספות כסף' ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית יי' כלי שרת ור"ל הקשו אלה הפסוקי' ותרצו כאן שנבו והותירו כאן שנבו ולא הותירו וזהו שאמר ובכלות' הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכ' לא היו עושי' כלים כמו שאומר הנה אך לא יעשה בית יי' ספו' כסף כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשתה המלאכה אך כאשר נעשתה המלאכ' כמו שאומר שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו' ובכלותם עשו המותר כלי שרת: ולא יחשבו את האנשים' מכאן אז"ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי כשממנין אנשים על הצדקה אנשים נאותין ממנין ואין מחשבין עמהם שאין חושדין בכשרים: כי באמונה הם עושים' ידועים היו כי אנשים נאמנים היו: כסף אשם' פירו' ר"ל המפרים מעות לחטאתו או לאשמו ולקח הבהמה לחטאת או לאשם והותיר מן המעו' המותר לא יובא בית יי' לבדק הבית אלא לכהנים יהיה אותו הכסף והם לוקחים מהם עול' לקיץ המזבח ואמרו זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא ליי' אשם הוא לכהן להביא כל דבר הבא ממותר חטאת ואשם ילקח בדמיו עולות הבשר ליי' ועורות לכהנים: אז יעלה חזאל' בדברי הימים כתי' כי אחרי מות יהוידע עשה יהואש הרע בעיני יי' וגם הרגו זכריה בנו במצות המלך לפי שהיה מוכיחם ולתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו' ושתי מלחמות היו ואז המלחמה שאמר הנה היתה ראשונה ובאמרו אז יעלה חזאל פי' כשעשה הרע בעיני יי' אחרי מות יהוידע והביא עליהם האל מלך ארם ונלחם על גת ולכדה והיא היתה למלכי יהודה כי דוד לקחה מיד פלשתים: וישם חזאל פניו לעלות לירושלם' ולא עלה כי יהואש לקח קדשי בית יי' הכסף והזהב הנמצא באוצרות בית יי' ואעפ"י שאמר כל הזהב לא ר"ל כלו אלא רובו שהרי בימי אמציה בנו לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית יי' ובאוצרות המלך אלא הרוב לקח ושלח לחזאל: ויעל מעל ירושלם' כלומר נמנע מלעלות ירושלם ואחר כך כשהרגו זכריה שהיה מוכיחם לתקופת השנה עלה חיל ארם ויבואו אל יהודה וירושלם והשחיתו כל השרים ורבים מהעם ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו בתחלואים רבים ואז קשרו עליו עבדיו והרגוהו בעון שהרג זכריה כמו שאומ' שם בדמי בני יהוידע: בית מלוא היורד סלא' בית מלוא שם מקום וסלא שם מקום ובאמרו היורד סלא נראה כי בית מלוא אחר היה ובדברי הימים אמר ויהרגוהו על מטתו וכן היה כי במלחמה הוכה כמו שאומ' שם ואת יואש עשו שפטי' ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בתחלואים רבים וגו' ונשאוהו במטה להוליכו לירושלם ובדרך הרגוהו עבדיו על מטתו: ויוזכר

ויוזכר׳ בכ״פ ובלים יהוזבד בבי״ת ובלת והרבה נמצא בשמו הזה בשמות בני אדם ובדברי הימים בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ויש בו דרש למה פירש שם אמותם ללמדך שנפרע ממנו הקב״ה על ידי אנשי׳ כיוצא בו אמ׳ יבואו עמוני׳ ומואבי׳ כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכי׳ להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע הכהן והרג את זכריהו בנו: בעיר דוד׳ ובדברי הימים ולא קברוהו בקברות המלכים כי שרי יהודה שחזקו את ידו ופתו אותו לעשות הרעות שעשה מתו במלחמה כמו שאומר שם והכירו העם כי מאת יי׳ היה כל זה שלקח נקמה מן השרים ומן יואש על הרעות שעמו לעבוד ע״ז ולהרוג זכריה ולפיכ׳ עשו לו העם זה הבזיון ולא נתנוהו שיקברוהו בקברות המלכים: בשנת

וְיוֹזָכָר בַּר שִׁמְעַת וִיהוֹזָבָד בַּר שֹׁמֵר עַבְדוֹהִי מְחוֹהִי וְקַטְלוּהִי וּקְבַרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲמַצְיָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי:

וְיוֹזָכָר בֶּן־שִׁמְעָת וִיהוֹזָבָד בֶּן־שֹׁמֵר עֲבָדָיו הִכֻּהוּ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו:

ויוזכר בן שמעת ויהוזבד בן שמר׳ כתוב בדברי הימי׳ שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ולמה פירשו הכתוב ללמדך שנפרע ממנו הקב״ה על ידי אנשים כיוצא בו יבאו עמוני׳ ומואבי׳ כפויי טובה שכפו בטובתו של אברה׳ אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכי׳ להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע והרג את זכריהו בנו כמו שמפורש בדברי הימים ומדרש זה כ בספרי: ויתן

רלבג

והנה היה שם יוסכב על מטתו מפני החכי׳ שהכוהו חיל ארם וזכר שכבר קברו אותו עם אבותיו בעיר דוד וזה ממה שלמדנו ממנו שלא קברוהו עם אבותיו בקברו׳ המלכים וכן באר זה בדברי הימים וזכר שכבר מלך אמציה בנו תחתיו הנה זה באור מה שראינו לבארו בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה בזה המקום: ואולם התועלות המגיעים ממנה:

הא׳ והוא כולל הרבה מדברי אלו הספורי׳ הוא להודיע כי ההליכ׳ בדרכי יי׳ ימשכו הטובו׳ וההפך למי שסר מאחרי הש״י ולזה ספר כי יהושפט עשה הישר בעיני יי׳ ובעבור יתר הקלם אשר נשאר בימי אסא אביו ונמשכו לו מההשגחות והטובות והוא שלא מרדו בו האדומיים ומרדו תכף אחרי מותו ומה שקרה לו מהפחד והרע היה בהתחברו לרשע מבד הרשע ולזה היו עליו אימות מות במלחמת רמות גלעד ונשברו אניותיו בהתחברו עם מלך ישראל והתחתנו בו ולזאת הפנה גם כן ספר שאחזיהו בן אחאב מפני הפליגו לעשות הרע בעיני יי׳ ככל חטאת אחאב פשע מואב בו אחרי מות אחאב ונפל בעד השבכה בעלייתו אשר בשמרון וחלה מפני זה חליו אשר מת בו מפני שהיה דורש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחולי זה והלך בלא חמדה כי לא נשאר לו בן שימלוך תחתיו ולזה גם כן ספר מהנערים הקטנים שהיו מחרפים הנביא שכבר נענשו על זה בשיבאו שני דובים מן היער ובקעו מהם ארבעים ושנים ולזה גם כן תמצא כי יהורם בן אחאב לא הפליג ברע כמו שהפליגו בו אביו ואמו והסיר את מצבת הבעל ואעפ״י שדבק בטאות ירבעם הנה מפני מה שמיעט מן הרע נתן הש״י שכרו שהאריך לו זמן הפורענות עד שתים עשרה שנה ולא תמצא כן בבית ירבעם ובבית בעשא גם הצליח במלחמת מואב ושמרו הש״י מיד ארם במקומות אשר נחבאו שם לתפשו והיה זה פעמים רבות על יד נביא הש״י ולזה ספר גם כן בגחזי כי בעבור שחלל כבוד הש״י לקחת כסף על המופת אשר עשה לנעמן ובעבור שלא הודה הענין לאלישע הנה נענש בשדבקה בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ולקיים זאת הפנה שזכרנו ספר גם כן חוזק הרעב שהיה בימי יהורם עד שאכלו בשר בניהם ועם כל זה לא שב מחטאות ירבעם אשר דבק בהם אבל היה מפליג יותר ברע שהיה מנזם להמית נביא יי׳ על דבר זה הרעב ולזה גם כן ספר המשח אזאל למלך על ארם אשר היה לקוץ מכאיב לישראל בעבור עברם את ברית הש״י כמו שאמ׳ הש״י לאליהו וספר עם זה שכבר הודיע לו אלישע הרע שיעשה לישראל כי זה ממה שייסירו יותר לעשות להם אלו הרעות ולזאת הסבה גם כן ספר שיהורם בן יהושפט הלך בדרך בית אחאב ולזה נמשך לו מהרע שמרדו אדום בו ומרדה עיר לבנה וזכר בדברי הימים שכבר נהרגו בניו על יד הערבים לא נשאר לו זולת אחזיה בנו הקטן וזה היה גמולו הראוי לו על המיתתו אחיו כמו שנזכר שם ובסוף הענין נגפו יי׳ במעט עד יצאו מעיו עם חליו וספר גם כן שאחזיהו בנו הלך בדרך בית אחאב ולזה נהרג עם בית אחאב ולא מלך כי אם כמו שנה ולזאת הסבה זכר איך סבב הש״י אשר לו נתכנו עלילות שיבא לבית אחאב ולאיזבל כדבר יי׳ אשר דבר על דבר חטאתיהם אשר הפליגו בהם והנה סבב הש״י שנלחם יורם עם חזאל ברמות גלעד והכוהו ארמים והלך מפני זה להתרפאת ביזרעאל ואנשי החיל נשארו ברמות גלעד לשמור העיר מפני חיל הארמים והיה זה סבה אל שיתכן יותר שימשח הנביא את יהוא על ישראל ושיתקשר יהוא כנגד המלך וסבב הש״י כשראה הצופה שפעת יהוא שנשלח שם המלך רכב אחד וכן שני שלימי׳ עד שיהיה זה סבה אל שיצאו יהורם ואחזיהו לקראת יהוא ומצאוהו אצל חלקת נבות ומת שם יהורם כדבר יי׳ גם הרג אחזיהו ובני אחיו שהיו ארבעים ושנים והיה זה סבה אל שיירשו ממנו הזקנים והאומני׳ את בני המלך אשר בשמרון ושלחו לו ראשי בני אדוניהם בדודי׳ גם נהרגה איזבל ואכלו הכלבי׳ את בשרה בחלק יזרעאל עד שכבר השמיד יהוא כל בית אחאב וכל גדוליו ומיודעיו וכהניו עד בלי השאיר לו שריד ואחרי כן השמיד כל נביאי הבעל וכל עובדיו וכל כהניו ולזה גם כן ספר שעתליה הרגה כל זרע המלוכה כי מבית אחאב היו וגם היא נהרגה בסוף באמצעות הסבות הראויות על ידי יהוידע ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני שעשה יהוא רבקן הש״י באחאב נתן הש״י שכרו שיהיו לו בנים רבעים על כסא ישראל ולזאת הסבה זכר כי מפני שלא שמר יהוא ללכת בתורת יי׳ אלהי ישראל והלך בדרך ירבעם הנה התחיל הש״י אז להכרית את ישראל על יד חזאל ולזה גם כן תמצא כי יואש בכל עת שהלך אחר הש״י כמו שהורהו יהוידע הכהן לא קרה לו רק טוב ואחר שעשה הרע בעיני יי׳ הגיע לו מן הרעות הרבה ולעמו על שכבר השחיתוהו ארמים בתחלואים רבים וקשרו עליו עבדיו והרגוהו: הב׳ והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם לברוח מחברת רשעים ולזה ספר שלא הסכים יהושפט שילכו עבדי אחזיהו עם עבדיו באניות כי כבר קרה לו מחברתו נזק כמו שאמר הנביא ליהושפט לפי מה שנזכר בלה: הג׳ הוא להודיע איך היה חומל הש״י על ישראל מפני השגחתו על האבות ולזה תמצא שכאשר ראה הש״י עוזם סור ישראל מעליו עד שכבר היו דורשים מאלהי העמים אשר המה הבל ידיעת הדברים העתידים ועזבו את יי׳ ונביאיו לזה רצה הש״י שיבא אליהו להגיד למלאכי מלך שמרון כי בעבור שדרש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחליו ועזב נביאי יי׳ הנה לא ירד מהמטה אשר עלה שם כי מות ימות ולזאת הסבה גם כן סבב שיראו ישראל את יי׳ במה שאמר אליהו לשר החמשים וחמשיו כשחשב לתפשו בכח למיעוט האמנתו בש״י ובנביאים אם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך והיה לו כן ולשר החמשים השני על שבח הפלישי והכיר לנביא מעלתו והתחנן לו שתיקר נפשו ונפש עבדיו אלה בעיניו ולפי שכבר הגיע מזה זה התועלת אשר היה ראוי שיהיה זה כלי אל שישובו ישראל לטוב הנה תמצא ביהורם בן אחאב שעשה זה הענין בו רושם עד שמעט הרבה מהחטאים שהיה חוטא בהם אחאב: הד׳ הוא להודיע שראוי לכל אדם שיהיה מפחד ממה שראוי שיפחד ממנו ולא יסמוך על הכם הלא תראה כי גם הנביא אליהו עם עוצם מעלתו באדום המופתים היה ירא מלכות למלך אחזיהו ליעד לו זה הייעוד הרע עד שהבטיחו הש״י שלא יירא מפניו: הה׳ הוא להודיע עוצם מעלת אליהו והפלא שהיה בעיניו והוא שכבר העלה אותו הש״י בסערה גבוה מאד עד שנעלם מכל אדם והסתירהו הש״י מבני אדם עד עת קץ כי לו נגזר ארך חיים כפלא על דרך המופת והראיה שלא מת בהעלותו הסערה השמים אחר זה בא מכתב אליהו ליורם בן יהושפט אשר הורה בלי ספק היותו אז חי כמו שבארנו במה שקדם: הו׳ הוא להודיע כי לא יעשה יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ולזה תמצא שהדברים העתידים יודעו לנביאים קודם חדושם ואעפ״י שיהיה חדושם על דרך המופת הלא תראה כי הלקח אליהו מעל ראש אלישע ביום ההוא היה ידוע לבני הנביאים אשר בבית אל וביריחו ולאלישע אעפ״י שהיה חדושו על דרך המופת וכן גם כן תמצא שהודיע הש״י לאברהם את דבר המופתים אשר יעשה בהוציאו זרעו מעבדותם ולזה אמ׳ וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי כי אלו המופתי׳ היו כלי אל שיאמין אברהם בירושת הארץ כמו שבארנו שם: הז׳ הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי להקדים לאדם הידיעה בדבר מצער טרם הגיעו כי די לו בצער שיקרה לו ממנו בהגיעו לא שיקדים להצטער קודם זה הלא אם יגיע מההודעה תועלת מה ולזה תמצא כי מפני שלא היה מצער אליהו שיגיע תועלת לאלישע מהודעתו אותו כי יי׳ לוקח אותו מעמו היה מעלים ממנו זה לשעדו שכבר יצטער מאד אלישע מזה וכאשר ראה שהגיע העת שלא יוכל להעלים הענין ממנו מפני עוצם דבקות אלישע בחברתו עד שלא רצה להפרד ממנו כלל רצה לתת לו מה שישאל כדי שיסור צערו בהפרדו ממנו לפי מה שאפשר והנה כתן לו הנביא שאלתו על דרך המופת בשבקש מהש״י שיהיה לאלישע כן והוא שיהיה לו ברוח פי שנים על כל בני הנביאים אשר למדו לפניו והנה מה שנתן לו מהאות בזה שאם יראה אותו לוקח מאתו יהיה לו כן אינו שיהיה זה הענין סבה אל היות נאצל מן הרוח אשר עליו לאלישע זה השיעור הכפלא אבל היה זה אות לו בהגיעו שכבר נתנה לו המתנה שמאל מאליהו וזה ממה שהיה ראוי שישמח בו אחר הפרד אליהו ממנו ואחשוב כי אליהו היה יודע שלא יעזוב אלישע הברתו אבל עשה זה לנסות לבבו אם רב חשקו כל כך בהשגת השלמות שלא יתרצה בשום פנים להניח אליהו וכזה תמצא שעשה אליהו לאלישע בתחלה כשהשליך אדרתו עליו גהיה אלישע רוצה לידבק בו תכף הנה אמר לו אליהו לבחון עניינו לך שוב כי מה עשיתי לך ומפני ראותו רב חשקו בחברת אליהו נודע לו שכבר הגיע מחכמתו יותר הרבה ממה שהגיעו ממנה שאר תלמידיו: הח׳ הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיתמסך מאד בחברת הטובים הלא תראה המעלה שזכה בה אלישע מפני חקשו בחברת אליהו זה החשק הנפלא עד שלא רצה להפרד ממנו כלל עד שלקחו יי׳ מאתו: הט׳ הוא להודיע ענין הנפלאות העצומות שבאו בזה הספור כי באמונת הנפלאות יתקיימו הפנות התוריות ולזה ספר שכבר הכה אליהו באדרתו מי הירדן ונחצו הנה והנה ושכבר עשה זה גם כן אלישע ולזה גם כן ספר שכבר רפא אלישע מי יריחו שהיו רעים וממיתים בשום במקום המוצא מעט מלח אשר לא היה בטבע המלח שיתקן המים אבל הוא מקלקל אותם ולזה נ״כ ספר שתכף שקלל אלישע הנערים הקטנים שחרפו אותו יצאו שנים דובים מן היער ובקעו מהנערי׳ ההם ארבעי׳ ושנים וזה עשהו אלישע לתועלת שיכירו ישראל זה וישובו אל יי׳ כי רובם היו עובדי׳ ע״ז בזמנו ולזאת הסבה גם כן ספר המופת שעשה אלישע כשלא היה מים לשלשת המלכי׳ והיו יראי׳ שימותו בצמא ובאו להם המים על דרך המופת שעשה אלישע שבאו מים כמלא מהם הנחל ההוא מזולת שיראו רוח יראו גשם ולא נסם יתחדשו ממנו כמו שיעד להם והיה מעצם המופת בזה שהיה כלי להפיל מלך מואב ביד המלכי׳ ההם בזה האופן הנפלא שזכר וזה שהם ראו מנגד את המי׳ אדומי׳ כדם וחשבו שהחרב נחרבו המלכים

המלכי׳ ויצאו כדמות אנשי׳ הולכי׳ לקחת שלל והיה זה סבה אל שנעשה למואב כל הרע הנפלא שיעד אלישע ולזה נ״כ זכר מופת השמן שלא היה שם אלישע אבל כל עוד שהיתה האשה מוצקת היה מתחדש על דרך מופת שמן באסוך ההוא עד שמלאת כל הכלי׳ שיכלה לקבץ אליה ולזה נ״כ זכר המופת שעשה לשונמית שלא היה לה בן והיה אישה זקן והיה מפני זה יותר רחוק שתתעבר והנה אלישע כשידע יעד אותה בזה הטוב שבעת חיה היא חובקת בן על צד השבת הגמול לה על הטוב שהטיבה לו והיה לה בן ולזה ספר שהוא שחיה בנה אחר שמת ולזה גם כן ספר שהסיר שהיה בו מות מפני פקועו׳ השדה שסמו בו הנה עשה אלישע על דרך המופת שהסיר הרע ממנו בהשליכו קמח אל הסיר אשר אין לו רושם בהסרת זה הרוע ולזה ספר שהלחם שהיה מעט מאד לתת לפני מאה איש אכלו ושבעו ממנו והותירו כמו שייעד אלישע להם ולזה ספר מה שרפא צרעת נעמן בשאמ׳ לו שירחץ במי הירדן שבע פעמים וישוב בשרו אליו וטהר והיה לו זה לאות הסבה גם כן ספר שדבקה צרעת נעמן בגחזי ובבניו תכף שקללם הנביא בזאת הקללה ולזה גם כן ספר שהברזל שנפל מן העץ תוך הירדן הנה אחר שחתך אלישע עץ בצורת יד הגרזן במקום שנכנס שם ותכף שהשליך אלישע העץ אל המים נכנס על דרך המופת בנקב הברזל והציף הברזל על המים ולזה גם כן ספר מה שהראה אלישע לנערו סוסי אש ורכב אש ומה שהכה בסנורים על דרך המופת הגוי כלו הבא אליו עד שהוליכם תוך שומרון והם לא הרגישו ולזה נ״כ ספר מה שהשמיע הש״י את מחנה ארם על דרך המופת קול רכב קול סוס קול חיל כבד בדרך שנסו כלם ברגליהם ועזבו כל המחנה כאשר הוא והיה זה סבה שיהיה סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון בעת שייעד להם אלישע ונתקיים גם כן מה שאמר לשליש אשר המלך נשען על ידו שכבר יראה בעיניו ומשם לא יאכל:

הי׳ הוא להודיע שאין תלמידי חכמים הולכים בלא דברי תורה וחכמה ולזה אמר ויהי המה הולכים הלוך ודבר כי בודאי לא היו דבריה׳ דברי הבאי אבל מרוב תשוקת אלישע ללמד מאליהו היו מדברי׳ בסודות התורה והחכמה והנבואה:

הי״א הוא להודיע כי חייב אדם לקרוע על רבו כשמת הלא תראה כי אלישע קרע בגדיו בהלקח אליהו מאתו ואע״פ שלא מת כי היה ענינו כאלו מת שלא יכול להשיג ממנו אחר זה שום דבר חכמה:

הי״ב הוא להודיע שהקורע בגדיו על אבל רבו אינו מאחה לעולם שנ׳ ויחזק בבגדיו ויקרעם לשני קרעים ולא היה צריך לומר לשנים קרעים אחר שאמר ויקרעם כי לכל הפחות יהיו שנים קרעים אך הרצון בו שתמיד הם נראים שנים קרעים:

הי״ג הוא להודיע שהוא ראוי שלא לומר את שאינו נשמע ולזה תמצא כי בני הנביאים כאשר שאלו את אלישע אם ישלחו חמשים איש בני חיל לבקש את אליהו איפה נשאו רוח יי׳ היה המענה ממנו שלא ישלחו וכאשר הפצירו בו מאד והכיר שאין דעתם להמנע מזה לא רצה לחלוק על כונתם ואמ׳ להם שישלחו בגזר׳ שהיו יכולים להכיר ממנה שאין דעתו שישלחו והיה להם בה התנצלות גם כן שלא עשו כנגד מצות הנביא ולזה אמר להם בסוף הלא אמרתי לכם אל תלכו:

הי״ד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לבזות החכמי׳ והשלמים הלא תראה מה שקרה לנערים שבזו את אלישע שמתו מהם ארבעים ושנים:

הט״ו הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיתדבק לחכמים וישתדל בשירותו כי בשירותו אותם ילמד הרבה מחכמתם מפני היותו תמיד אצלם וישמע כל דבריהם ולזה ספר כי כאשר שאל יהושפט היש פה נביא ליי׳ ענוהו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ללמד כי מפני שירות אותו ושמשו היה ראוי שיקנה מהשלמות אשר לאליהו הרבה ולזה ענה יהושפט גם כן יש אותו דבר יי׳:

הי״ו הוא להודיע עוצם תשוקת הנביאים להוכיח החוטאים כראוי על שכבר תמצא שאע״פ שחלק מן הכבוד הרבה מלך ישראל לאלישע על שכבר ירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום ולא הסכימו לשלא לקרוא לו הנה עם כל זה ענהו הנביא קשה ואמ׳ לו שילך אל נביאי הבעל והאשרה ולא ישאל ממנו דבר אחר שכבר סר מאחרי יי׳ ללכת בחטאת ירבעם וכל זה היה מהנביא להועיל ליהורם שאם ישוב אל יי׳ אולי ינחם יי׳ על הרעה אשר דבר לעשות לו וכאשר ראה שלא היה אז את תוכחת כי הם בסכנה עצומה הראה לו שהוא מואס אותו מפני רוע מעשיו ואמר כי לולי פני יהושפט הוא נושא לא יביט אליו ולא יראנו אך לכבוד יהושפט שעשה הישר בעיני יי׳ יעשה שאלתו וזה כלו להועיל ליהורם כמו שזכרנו:

הי״ז הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל שלם שימאס הרעים ויסור מחברתם ומהבטת ראיית פניהם פן ימשכוהו לרוע דרכיהם ולזה אמ׳ לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך:

הי״ח הוא במדות והוא להודיע שראוי להרחיק מדת הכעס כי הכעס מכבה אור השכל הלא תראה כי מפני כעס אלישע על מלך ישראל לא שרתה עליו שכינה עד שהסיר הכעס בנגון המנגן לפניו:

הי״ט הוא להודיע כי הנביאים אף על פי שהם שליטי׳ בעשיית הש״י המופתי׳ על ידם לא ישתדלו להיטיב בזה האופן כי אם לטובים ולזה תמצא שהאשה שצעקה לפניו כי הנושה בא לקחת את שני ילדיה לו לעבדים אמרה לו שכבר ידע כי אבי הילדים היה ירא את יי׳ כי אם היה מאשר סרו מאחר יי׳ לא היה מתעורר אלישע להיטיב לה בזה האופן הנפלא:

הכ׳ הוא במדות והוא להודיע שמדות הנדיבות היא משובחת הלא תראה מה שקרה לשונמית מפני נדיבותה שהחזיקה באלישע לאכל לחם ושאלה ממנו שיסור שמה תמיד מדי עברו ואחרי שנתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש חלקה לו מהכבוד יותר כראוי לו כי זה היה סבה אל שיהיה לה בן והחייהו אלישע ושלא ימותו ברעב כי הודיע לה שכבר קרא הש״י אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ולזה נתן לה עצה שתלך לגור באשר יאות לה לגור שם על עבור הרעב:

הכ״א הוא להודיע שהוא ראוי למקבל שישתדל לשלם גמול ראוי למיטיב ולזה תמצא שספר שכבר חקר אלישע מה לעשות לשונמית מן הטובה על מה שהיטיבה לו ולרצותו להטיב לה גמול גדול שאל מה לעשות לה והשתדל על כל פנים לעשות לה דבר גדול יהיה לה גמול גדול וראוי על הטוב שהיטיבה לו:

הכ״ב הוא להודיע שאין ראוי לשלם לדבר עם האשה אם לא יביאוהו לזה הכרח אבל ראוי להתרחק ממנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שכאשר רצה אלישע לדעת אי זה גמול יתכן להטיב לה לא דבר אליה הוא בעצמו אבל אמר לגחזי שיקרא לה והוא יאמר אליה אלה הדברים עד אשר ראה אלישע שלא היה לו דרך להטיב לה גמול אם לדרך המופת אז קרא לה ועמדה בפתח כדי שתשמע ייעוד הנביא מפי הנביא:

הכ״ג הוא להודיע שאין התכלית בבנים שישמח אדם בהם בחייו אבל הוא לקיום המין שישאר לאדם בהם זכר ולזה ספר שכבר אמרה השונמית לאלישע כשייעד לה שעל דרך המופת תהיה חובקת בן כעת חיה שלא יכזב בה לתת לה טוב שאינו טוב כי אם לא יחיה אין לה חפץ בזה הטוב להשלות אותה ר״ל לתת לה שלוה בראות׳ שים לה בן ולזה אמרה לו הלא אמרתי לא תשלה אותי:

הכ״ד הוא להודיע כי המועדים והימים טובים מכוונים לעבוד בהם הש״י ולהשתדל בהשגת קנין השלמות לפי היכולת ולזה ספר שכבר אמ׳ אישה לשונמית מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת למדנו בזה שבכמו אלו הימים ראוי ללכת אל החכמים ללמוד מהם:

הכ״ה הוא להודיע שהצריך לדבר הצלת נפש ראוי שיתעסק בו במהירות כפלא לפי מה שאפשר ולזה ספר דבר מהירי׳ השונמית ללכת לאלישע וגם התנפלה בפניו והחזיקה ברגליו כדי שידרש הנביא לבקשתה ולא רצתה להגיד לו בברור על מה באה לכבוד הנביא כי ידעה שהוא ידע זה בראותו אותה וגם לא הסתפקה במה שאמר הנביא לגחזי כי יראה שמא אינו ראוי שיעשה זה על ידו ולזה נשבעה שלא תעזבהו כי רצתה לשלם לבנה ההצלה בלי שום ספק:

הכ״ו הוא להודיע שאין ראוי שיפתח אדם פיו לרע הלא תראה מה שספר מהשונמית שאמרה לאיש השלום כששאל לה על מה ועל מה היא הולכת וכזה אמרה לגחזי:

הכ״ז הוא להודיע שראוי לנביאים לפרסם עוצם גבורת הש״י לגויי הארצות לעשות להם מופת אף על פי שאינם ראויים לו ולזה תמצא שכבר התעורר אלישע לרפאות נעמן מצרעתו למען ידע כי יש נביא בישראל כי בזה תועלת להיישירם לעבודת הש״י וכן מצאנו זה התועלת מבואר בתפלת שלמה כמו שבארנו שם:

הכ״ח הוא להודיע שאין ראוי לנביא לקחת שכר על מה שיעשהו מן המופתי׳ כי כ״ש יבא להאמין כי הוא הפועל בזה המופת ויסור מפני זה התועלת אשר נתחדש בעבורו והוא שיכירו מעלות הש״י וגבורתו וישובו לאמונתו ולזה תמצא שלא רצה אלישע לקחת מנחה מנעמן אחר שרפא אותו מצרעתו וגם קלל גחזי כשקבל ממנו כסף על זה והנה תמצא כי מפני שראה נעמן שלא רצה אלישע לקבל דבר מנעמן על זה להורו׳ שלא היה הוא הפועל בזה אך הש״י התנדב נעמן שלא יעבוד כי אם ליי׳:

הכ״ט הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיכפור העון אך יהיה מודה ועוזב ולזה תמצא שלא קלל אלישע גחזי בראותו אותו אע״פ שהוא יודע שעשה זה החטא אך קללו אחר שכפר עונו ולולי כפירות העון היה אפשר שיקח אלישע לתקן את אשר עותו:

הל׳ הו׳ במדו׳ והוא להודיע שהוא ראוי שכאש׳ נפלו קצת אויבי האומה בידם שייטיבו להם כדי שיהיו בשלום עמהם בראותם שבעת נפלם בידם חמלו עליהם והיטיבו להם וכ״ש שראוי לעשות זה בהיות אויבי האומה יותר חזקים מהם:

הל״א הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מכחיש ובלתי מאמין מה שייעדו הנביאים הלא תראה מה שקרה לשליש מפני היותו מרחיק שיהיה מה שאמר אלישע לסוב למחרת היום ההוא שאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון והוא שכבר ראה זה בעיניו ומשם לא אכל כמו שאמר הנביא לו וזהו היה ענשו הראוי לו שהוא ראה אמות דברי הנבואה ההיא ולא נהנה בטוב שהגיע ממנה:

הל״ב הוא במשפטי׳ התוריים והוא להודיע שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר ולזה תמצא במה שספר שצעקה השונמית אל המלך על ביתה ועל שדה שהיו מחזיקי׳ בהם אנשים שכבר צוה המלך להשיב לה את כל אשר לה ואת כל תבואות השדה מיום עזבה את הארץ ולא אמ׳ להשיב לה שכירות ביתה:

הל״ג הוא להודיע שאין ראוי גם לנביא לסמוך על הנס ולזה צוה אלישע לנביא שיביא חדר בחדר יהוא בן יהושפט בן נמשי למשחו למלך על ישראל כדי שלא יודע סודו פן יהרגנו מלך ישראל וכן תמצא שעשה אחיה לירבעם ושמואל הנביא לדוד ר״ל שלקחו להם דרך כדי להעלי׳ סודם ועניינם:

הל״ד הוא להודיע שאין עושין שררה בממון באחד לבד ולזה תמצא שכאשר היה הכסף בארון לחזק את בדק הבית שמוהו שם הכהני׳ שומרי הסף לא אחד לבד גם בהוציאם הכסף מהארון היה שם סופר המלך והכהן הגדול לא אחד לבד גם בתתם הכסף אחר זה נתנוהו על ידי עושי המלאכה והם הוציאוהו יחד לא אחד לבד:

הל״ה הוא ללמד שהדברים העצמיים בבית המקדש ראוי שיקדימו לדברי׳ המשרתים להם לפי שהם מכוונים בעצמם ובזה היסדה לעמוד על סודו׳ המציאות ולזה ספר שבדק הבית היה קודם עשיית הכלים המשרתים שאינם מכוונים בעצמם כמו הספות והמזמרות והמזרקים והחצוצרות ומה שידמה להם מכלי הכסף והזהב:

הל״ו הוא להודיע שאין מחשבין עם הממונים על ההקדשות והדומה להם כי באמונה הם עושים להיות דבר ההקדש חמור להם ולזה אמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים וכן הענין בגבאי צדקה לפי מה שאחשב:

הל״ז הוא להודיע שמותר חטאת לחטאת ומותר אשם לאשם שאם היה מותר׳ לאי זה דבר שירצו הבעלי׳ לא היה לכהנים וכבר אמר כסף אשם וכסף חטאת לא יובא בית יי׳ לכהנים יהיו ולמדנו מאמרו לכהנים יהיו שדיני אלו הכספים מתחלף ולזה לא יתערבו זה עם זה ואמנם יהיה כשיהיה מותר אשם לאשם ומותר חטאת לחטאת כמו שיראה חיובו מצד עצם הענין:

בשנת

רשי

ויתן ה' מושיע. את יואש בן יהואחז שנאמר בו שלש פעמים תכה את ארם: בשנת שלשים ושבע וגו'. מקרא זה מוכחש משני צדדין ולא מצאתי לו מתקן שהיה לו לומר שלשים ותשע שהרי עמד אביו בשנת עשרים ושלש ליואש ומלך שבע עשרה שנה נמצא שמת בשנת שלשים ותשע ליואש ועוד הוא אומר למטה בעניין בשנת שתים ליואש בן יהואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש מלך יהודה נמצא שעמד יואש בן יהואחז בשנת ארבעים של יואש שהיא שנה אחרונה לו ובשנה שנייה ליואש בן יהואחז מלך אמציה ואף כי תאמר שמלך אמציה בשנת מות אביו וקרא הכתוב שנת שתים ליואש למלת שלא מלך יואש מלך ישראל עד שנת שלשים ותשע של יואש מלך יהודה וירבעם ישב על כסאו בנו היה ויש לתמוה למה נכתבו כאן שני מקראות הללו שהרי עוד לפנינו הוא מספר והולך בדברי יהואש וחוזר וכותב ויתר דברי יואש וגו' וישכב יואש עם אבותיו וגו' ואומר אני שלא נכתבו אלא להפסיק שלא לסמוך מיתת אלישע למקרא של עוו' לומר שעם הרע עו' ואלישע חלה וגו':

פתח

חטאת ו' חס' וסימ' נמסר בסדר נשא: ויחל ד' בקריא' וסימ' ויחל משה את פני' ויחל איש האלהים' ויחל יהואחז את פני יי' דמלכים' ההמת המיתהו: כתמל ח' בקריאה וחס' וסימ' (וירא יעקב את פני לבן') (וס כשמע כמ' ויכא) ראה אנכי את פני אביכן' לא תאספון לתת תבן לעם' ויכו שטרי בני ישראל'

יג

א בשנת עשרים ושלש שנה ליואש בן אחזיהו מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא על ישראל בשמרון שבע עשרה שנה: ויעש הרע בעיני יהוה וילך אחר חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל לא סר ממנה: ויחר אף יהוה בישראל ויתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בן הדד בן חזאל כל הימים: ויחל יהואחז את פני יהוה וישמע אליו יהוה כי ראה את לחץ ישראל כי לחץ אתם מלך ארם: ה ויתן יהוה לישראל מושיע ויצאו מתחת יד ארם וישבו בני ישראל באהליהם כתמול שלשום: אך לא סרו מחטאת בית ירבעם אשר החטי את ישראל בה הלך וגם האשרה עמדה בשמרון: כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לדש: ויתר דברי יהואחז וכל אשר עשה וגבורתו הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב יהואחז עם אבתיו ויקברהו בשמרון וימלך יואש בנו תחתיו: י בשנת שלשים ושבע שנה ליואש מלך יהודה מלך יהואש בן יהואחז על ישראל בשמרון שש עשרה שנה: ויעשה הרע בעיני יהוה לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל בה הלך:

בשנת עסרין ותלת שנין ליואש בר אחזיה מלך שבטא דבית יהודה מלך יהואחז בר יהוא על ישראל בשמרון שבע עסרי שנין: ועבד דביש קדם יי ואזל בתר חובי ירבעם בר נבט דחיב ית ישראל לא סטא מנהון: ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרנון ביד חזאל מלכא דארם וביד בר הדד בר חזאל כל יומיא: וצלי יהואחז קדם יי וקביל צלותיה יי ארי גלי קדמוהי דוחקא דישראל ארי דחק יתהון מלכא דארם: ויהב יי לישראל פריק ונפקו מתחות יד אנש ארם ויתיבו בני ישראל בקרויהון כמאתמלי ומדקמוהי: ברם לא סטו מחובי ירבעם דחיב ית ישראל בהון אזלו ואף אשירתא קמת בשמרון: ארי לא אשאר ליהואחז עם אלהן חמשין פרשין ועסר רתיכין ועסרא אלפין גבר רגלין ארי אבדנון מלכא דארם ושוינון כעפרא לדיש: ושאר פתגמי יהואחז וכל דעבד וגבורתיה הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא ישראל: ושכיב יהואחז עם אבהתוהי וקברוהי בשמרון ומלך יואש בריה תחותוהי: בשנת תלתין ושבע שנין ליואש מלך שבטא דבית יהודה מלך יהואש בר יהואחז על ישראל בשמרון שית עסרי שנין: ועבד דביש קדם יי לא סטא מכל חובי ירבעם בר נבט דחיב ית ישראל בהון אזל:

ודחילו

על כל נדותיו' אך רחוק יהיה ביניכם וביניו' כי אם אשה עצרה לנו' וישבו בני ישראל באהליהם (וקנתס ככתבי' מל:) שלשם כל נביאים מלאים במ"ד חסרים וסימ' בשמואל ב' סימן ג' וכל אוריתא דכוו' בב"ב מלאים וסי' וירא יעקב את פני' פן ירדף: הלוא י"ז מלאים בסיפ' וסימ' נמסר לעיל בסיפ' חלק א' סימן כ"ב: ויעשה ד' וסימ' נמס' בסיפ' חלק א' סימן י"ו: סימן יהואחז אחר חטאת' יהוא בן נמשי' מנחם בן גדי לא סר מעל חטאת' פקח לא סר מן חטאת' יהואש בן יהואחז' ירבעם בן יואש מכל חטאת ושארא מחטאות:

רדק

בשנת עשרים ושלש'. היה לו לומר בשנת עשרים ואחת שהרי בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וכ"ז ואחת הרי כ"ח וב"ח שנה מלך יהוא א"כ בנו מלך בשנת כ"ח ליואש מלך יהודה כאמר כי מה שאמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש ר"ל בתחלת שבע ובשנת כ"ג ליואש ר"ל בתחילת כ"ג: ויתן יי' לישראל מושיע'. הוא יהואש בן יהואחז כי כל ימי יהואחז לחץ אותם מלך ארם: אשר החטי' את ישראל בה הלך'. חסר אלף וכמוהו ופי' חפץ דכאו החלי: גם האשרה'. כי לא כרת אותה יהוא אלא הבעלי' הוא שהשמיד: כי לא השאיר ליהואחז'. אינו טעם לדבק אליו אלא למה שאמר למעלה כי לחץ אותם מלך ארם: בשנת שלשים ושבע'. היה לו לומ' בשנת שלשים ותשע שהרי בתחילת שנת עשרי' ושלש ליואש מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא ומלך שבע עשר' שנה הנה כלו לו י"ז בשנת תשעה ושלשי' ליואש מלך יהודה ונראה כי מלך יהואש בחיי יהואחז אביו שני שנים וזהו שאמר ויתן יי' לישראל מושיע והמושיע הוא יהואש ואחרי שחלה יהואחז את פני יי' ואמר וישמע אליו יי' היאך ידע ששמע אליו יי' אם לא החלה התשועה בימיו אלא מלמד שהחלה התשועה בימיו אך לא על ידו אלא ע"י בנו ואולי על ידי נביא המליכו בחייו שאמר לו כי על ידי בנו תהיה התשועה ובעבור שיראה תחלת הישועה המליכו בחייו:

ויתר

רלבג

בשנת עשרים ושלש שנה ליואש עד סוף הספר: בשנת עשרים ושלש'. ידוע כי שם שנים נחסרו יואש ואלו השם שנים מלך יהוא קודם מלוך יואש ולזה יתבאר כי בראש שנת עשרים ושלש ליואש מלך אחזיהו: ויחל יהואחז את פני יי'. אף על פי שלא היה יהואחז ראוי שתשמע תפלתו הנה שמע הש"י אליו מפני ראותו את לחץ ישר' שלחץ אותם מלך ארם כי לולי שמעו תפלתו היו כליס עשרת השבטי' ותופר ברית הש"י עם השבטי' בעבור האבות ואולם אמרנו בריתו עם השבטים כי כבר התבאר בתורה שלא יכלה אחד מהם כמו שבארנו שם ואחשוב כי שמע הש"י תפלתו לשמור ישראל שלא יכל להם חזאל כזה האופן הכפלה שהיה משחית בהם והיה זה בחייו אך עם כל זה לחץ אותם כל ימי חייו כמו שנזכר אחר זה והקים להם מושיע מידו אחרי מו' יהואחז והוא יואש בנו כמו שנזכר אחר זה ואחר סרו מתחת יד ארם וישבו ישראל באהליהם כתמול שלשום אך לא סרו ישראל מחטאת בית ירבעם וכה הלך יהואחז וגם האשרה עמדה עדיין בשמרון שלא בער אותן יהואחז והנה עם כל זה שמע יי' תפלת יהואחז להקל מהלחץ אשר היה לוחץ אותם חזאל בימיו ולתת לישראל אחרי יהואחז מושיע מיד מלך ארם והוא יואש מפני שברוב הלחץ שהיה לוחץ אותם חזאל היו ישראל כלים בקלות כמו שזכרנו והזכרך הש"י בעבור בריתו עם האבות שירחם עליהם כמו שנזכר אחר זה וזה כי לא השאיר חזאל מיהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים איש רגלי כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: בשנת שלשים ושבע שנה'. כבר קדם כי בהיות יואש מלך יהודה בראש שנת עשרים ושלש למלכו אז מלך יהואחז והוא מלך שבע עשרה שנה מקוטעים משתי קצותיהן והם יתכן שיהיו בפחות משש עשרה שנה ולזה יחוייב שנבין אמרו בשנת שלשים ושבע שנה אחר עבר ליואש שלשים ושבע שנה והיתה שנת שלשי' ושמנה לו בלתי שלימה וזה יתכן שיהיה פחות משש עשרה שנה מעט וידמה שהתחלת שנת מלכי בית יהוא היא זולת התחלת שנת מלכי בית דוד וכזה האופן היתה השנה ראשונה ליואש קטועה וגם האחרונה וכזה יתישר זה המספר וכבר אמרנו במה שקדם שלפעמים ירצה בזה שאלה השנים עברו שלמות למלכותו ולפעמים ירצה שהוא בזאת השנה:

אבי

פתח החלון קדמה׳ מול ארץ ארם שהם במזרח כמה שנאמר ארם מקדם: ירה ויור׳ שדי ונשלח: ויאמר חץ תשועה וגו׳ אלישע אמ׳ החץ הזה יהיה סימן תשועה לישראל: באפק׳ שם העיר: ויאמר להכות חמש או שש פעמים׳ היה לך אז אם כן עשית הכית את ארם חמש או שש פעמים שהרי לסימן תשועה הרכבתי ידיך על הקשת: יבאו בארץ׳ היו רגילין לבא ולשלול בארץ: בא שנה׳ במיעל שתא בתשובת השנה בעוד הארץ מליאה דשאים יש מאכל לבהמתם דרך חיילות לבאת: ויקרא

ויתר דברי יואש׳ למה הזכיר הנה סוף מלכות יואש והלא עתיד לזכור עדיין את אשר עשה ואחר כן ויתר דברי יהואש אלא סמך תחלת מלכות בנו לתחלת מלכותו ואמר וירבעם ישב על כסאו להודיע כי בימיו המליכו כמו שמלך הוא באו אבי אולי הרגים בבנים אחרים שהיו לו שיחלקו עליו לפיכך טרם מותו הושיבו על כסאו וזהו שאמר ירבעם ישב על כסאו ולא אמר וימלוך ירבעם בנו תחתיו כמו שאומר בספר המלכים אלא כיון שאמר בלשון זה נראה כי בנו ישב על כסאו לפני מותו ובסדר עולם אומר ירבעם מלך בחיי אביו שנה שנ׳ וירבעם ישב על כסאו: ואלישע חלה׳ כבר כתבנו למעלה מה שדרשו ב בפסוק זה כי שלשה חלאי׳ חלה אלישע ומזה החולי השלישי מת: ידיו על ידי המלך׳ לחזק לבו להאמין בסימן החצים: ויאמר פתח החלון׳ כבר אמר לו טרם שירכיב ידו על הקשת או אמר פתח לאחד מן העומדים שם: קדמה׳ לפי שארם היה למזרח ארץ ישראל כמו שכתוב ארם מקדם והחץ הראשון הוא שירה דרך החלון אבל האחרי׳ הכה בהם בארץ ואמר אלישע בהורותו החץ זה החץ יהיה ת תשועה שיושיע ישר׳ ובאיזה עם יפול החץ שתהיה תשועה ממנו לישראל בארם יפול החץ וזהו שאמר חץ תשועה ליי׳ וחץ ת תשועה בארם: באפק עד כלה׳ אפק הוא מערי יהודה ואף על פי שהיה גם כן אפק בנחלת בני אשר זה היה לבני יהודה כמו שפיר׳ למעלה בדבר אחאב והוא המקום שנלחמו בו ישראל עם מלך ארם בימי אחאב והכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד ונאמר לאלישע בנבואה כי באותו מקום שהיתה אז התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמות ארם ואמר לו אלישע עד כלה כי כן נאמר לו בנבואה אם יורה המלך ת החצים פעמים רבות והיה סבור אלישע כי לא יעמוד מלירות החצים עד שיאמר לו עמוד ומפני זה קצף עליו אלישע כאשר עמד: להכות חמש׳ אם עלה בלבך להכות חמש או שש פעמי׳ אז הכית ארם עד כלה: וימת אלישע׳ בסדר עולם היא שנה עשירית ליואש מכאן אתה מ מחשב כמה שנים פרנס אלישע לישראל משנת יט ליהושפט עד עכשיו יותר מששים שנה ולא ידעתי מאין היה לו כי בשנה העשירית ליואש מת אבל נראה כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה התשועה שהרי מעת שחלה יהואחז אביו את פני יי׳ שמע יי׳ את תפלתו: וגדודי מואב׳ כיון שמת אלישע התחיל הפורענות לבא התחילו גדודי מואב לבא שעל ידו נושעו ישראל מיד מואב ועשו ישראל בהם רעה גדולה כמו שכתוב למעלה ומשמת הוא התחילו לבא בארץ: בא שנה׳ תרגו׳ במיעל שתא ואפשר שתהיה האלף תמורת הא׳ הנקבה והוא כמו בה שנה כלומר באותה שנה עצמה שמת אלישע באו גדודי מואב בארץ וכמוהו על כן נבהא קומתו באלף במקום הא׳ הנקבה וכן בה ברוב נלוים בהא׳ במקום אלף: וישליכו את האיש׳ מרוב חפזם מפחד הגדוד השליכוהו בקבר אלישע כלומר במערת אלישע שנקבר בה ולא היה להם אלא לפתוח פי המערה ולהשליכו בתוכה והיה נקל להם לעשות זה מלחפור קבר לאיש ופירוש ויהי הם קוברים איש רוצים לקברו ומתעסקים בקבורתו וכיון שפתחו פי המערה השליכוהו שם ונתגלגל האיש עד שנגע בעצמות אלישע וזהו וילך ויגע האיש בעצמות אלישע: ויחי

פתח ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר פתח החלון קדמה׳ פתח לבנון דלתיך׳ פתח פיך לאלם׳ פתח פיך שפט צדק: והכית ה׳ מלרע וסימ׳ נמסר בסדר שפטים ובשמואל חלק א׳ סימן טו׳ ולעיל בספר חלק ב׳ סימ׳ ט׳: כלה י׳ גליש וסימ׳ אקים אל עלי׳ והכית את ארם באפק׳ אז הכית את ארם׳ וישליכו לארון׳ וככלות כל זאת׳ מקרב חיקך כלה׳ כלה בחטה ב׳ בו׳ הלא תאנף בנו עד כלה׳ לבלא הפשע בתרא כתיב א׳:

ויתר דברי יואש וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם עם אמציה מלך יהודה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב יואש עם אבתיו וירבעם ישב על כסאו ויקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל: ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו: טו ויאמר לו אלישע קח קשת וחצים ויקח אליו קשת וחצים: ויאמר למלך ישראל הרכב ידך על הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו על ידי המלך: ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה ליהוה וחץ תשועה בארם והכית את ארם באפק עד כלה: ויאמר קח החצים ויקח ויאמר למלך ישראל הך ארצה ויך שלש פעמים ויעמד: ויקצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם: כ וימת אלישע ויקברהו וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה: ויהי הם קברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע

ושאר פתגמי יואש וכל דעבד וגבורתיה דאגיח עם אמציה מלך שבטא דבית יהודה הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב יואש עם אבהתוהי וירבעם יתיב על כורסיה ואתקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל: ואלישע מרע ית מרעיה דימות ביה ונחת לותיה יואש מלכא דישראל ובכא על אפוהי ואמר רבי רבי דטב ליה לישראל בצלותיה מרתיכין ומפרשין: ואמר ליה אלישע סב קשתא וגירריא ונסיב לותיה קשתא וגירריא: ואמר למלכא דישראל אחית ידך על קשתא ואחית ידיה ושוי אלישע ידוהי על ידי מלכא: ואמר פתח כון למדנחא ופתח ואמר אלישע שדי ושדא ואמר הדין גירא יתעביד לנא פורקנא מן קדם יי והדין גירא יתעביד לנא נצחנא באנש ארם ותמחי ית אנש ארם באפק עד דישתיצון: ואמר סב גירריא ונסיב ואמר למלכא דישראל מחי לארעא ומחא תלת זמנין ופסק: ורגיז עלוהי נביא דיי ואמר הוה חזי לך למחי חמש או שית זמנין בכן פון מחיתא ית אנש ארם עד שיציותא וכען תלת זמנין תמחי ית אנש ארם: ומית אלישע וקברוהי ומשרית מואב עלת בארעא במעל שתא: והוה עד דאנון קברין גברא והא חזו ית משריתא ורמו ית גברא בקברא דאלישע ואזל וקריב גברא בגרמי דאלישע וחייא

רלבג

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו׳ כי הוא גבורת ישראל וכחם בו ינצחו מלחמותיהם בעבותיו שיתן להם בדבר יי׳: וישם אלישע ידיו על ידי המלך׳ להעיר כי ידיו תהיינה ב במלחמותיו על דרך המופת וההשגחה הפרטית בעבור ה הנביא והנה היו אלו המופתים אחר מותו כמו שנמשך מופת המן גם אחרי מות משה וכמו שהחיה השם ית׳ האיש שנגע בעצמות אלישע בעבור כבודו אחר מותו: ויאמר פתח החלון קדמה׳ הנה היה זה רמז להכאת ארם כי הם היו מזרחיי׳ לאם: ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה ליי׳׳ העיר אותו כי בכחו זה שקנה מידי אלישע ינצח במלחמת ארם וזה החץ שירה עתה הוא סימן לזה נאמ׳ שיכם באפק על כלה הנה באר שתהיה המלחמה ב באפק כי משם יתכן לו יותר לנצחם וכבר זכרנו שהשי׳ כשיעשה המופתים יעשה באופן אשר בו יהיה בהם יותר מעט מן הזרות: הך ארצה׳ הנה היו שם חצים רבים וחשב הנביא שיכה בכלם לארץ כיון שאמר לו קח החצים ומפני זה אמר לו שיכה את ארם באפק עד כלה אך יואש הכה שלש פעמים ועמד מלהכות עוד ויקצף עליו איש האלהים כי הוא מיעט הטובה שהיה נותן לו על ארם: וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה׳ הנה בא באלף כמו בה בה״א בחלוף הא׳ באלף כי הם מתחלפות או יהיה הרצון בזה שבא אלישע אל קבר זה שנה ועם כל זה נעשה זה המופת לכבוד אלישע שלא יקבר רשע אצל צדיק והנה זכר שתכף שקברו אלישע התחילו גדודי מואב לבא בארץ להצר לישראל כי בימי אלישע נכנעו כמו שקדם: ויחי

רדק

ויחי ויקם על רגליו ׳ מרז״ל כי חיה והוליד בנים והטעם שחיה לקיים ברכת אליהו שכתוב לו פי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד והוא החיה שנים אחד בחייו בן השונמית ואחד במותו זה האיש ואמרו כי הוליד בן והאיש הזה היה שלום בן תקות והוא מגדולי הדור והיה עושה צדקו׳ בכל יום ומה צדקות היה עושה שיה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות הצדקות שעשה שרתה רוח ב הקדש על אשתו שנ׳ אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקות וכשמת נמלו כל ישראל עמו חסד ויצאו עמו לקברו וראו הגדוד והשליכו האיש בקבר אלישע ויגע בעצמות אלישע וחיה ואחרי כן הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן דודך וכן אמר בתרגומו של תוספתא דין הוא שלום בן תקות והוליד ית חנמאל בתריה ומהם אמרו שלא חיה אלא שלא יקבר עם אלישע הצדיק והאיש הזה היה רשע והאל לא תאסוף עם חטאי׳ נפשי ודקדקו׳ ויקם על רגליו על רגליו עמד ואל ביתו לא הלך אם כן לא חיה אלא כדי שלא יהיה נקבר אצל אלישע וכאשר יצא מן המערה מת ונקבר במקום אחר וברכת פי שנים נתקיימה כשריפא צ ברעת נעמן כי המצורע חשוב כמת : בשנת שתים ליואש בן יהואחז ׳ כיצד בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה מת אחזיהו ומלך יואש בנו ואף על פי שמלך בחיי אביו כמו ש שפירשנו אחר מיתת אביו מונה לו עתה המלוכה הנה תשעה ושלשים ושנת הארבעים שמת יואש מלך יהודה ומלך אמציה בנו באותה שנה הנה בשנת ש שתים ליואש מלך ישראל מלך אמציהו : לא יומתו אבות על בנים ׳ כי משמעות הכתוב כן הוא כמו שאמ׳ איש בחטאו יומת אלא שרבותינו ז״ל קבלו כי בכלל לאו זה עדות הקרובים כמו שתרגם אנקלוס על פום בנין ועל פום אבוהן אבל עיקר האזהרה הוא שלא יומתו האבו׳ בעון הבנים והבנים בעון אבות כמו שהביא ראיה הנה מן הפסוק: ימות ׳ כתיב וקרי יומת והענין אחד: בני המלח׳ כתוב וקרי גי מלח והענין אחד: עשרת אלפים ׳ זכר המוכים בני מלח ולא זכר השאר שאומר בדברי הימים עוד עשרת אלפים שבו חיים ויביאום לראש הסלע וישליכו׳ מרא׳ הסלע וכלם נבקעו: ותפש את הסלע במלחמה ׳ ת״י וכבש ית כרכא בקרבא המצודה היתה בסלע: יקתאל ׳ אחר שלקח המצודה שנה את שמה וקרא את שמה יקתאל על ענין ידוע אצלם : לכה נתראה פנים ׳ פי׳ למלחמה והענין שרצה להלחם עמו אומ׳ בדברי הימים כי בלכת אמציהו להלחם באדום שכר מישראל מאה אלף גבור שילכו עמו והניחם במצות הנביא ואמר להם שילכו למקומם וחרה אפם ופשטו בערי יהודה והכו מהם ג׳ אלפים ובא בזה רבה ומפני זה רצה להלחם אמציה עם מלך ישראל: החות

רשי

ויקרא את שמה יקתאל ׳ שהיתה לו לקיהוי שינים כמו שכתוב בדברי הימים ובשת אתכים מהכות את אדום וישלח ויבאת אלהי בני שעיר להם וישתחוה להם והוכחו הנביא ואמר לו ידעתי כי יעץ יי׳ אלהיך להשחיתך ומה היא העצה שהשיאו להתגרות במלך ישראל : אז שלח אמציה מלאכים וגו׳ ׳ נתראה פנים במלחמה ׳ החות

ויעקב יד בקריאה וסים׳ במסר׳ רבת׳ ; עד עתה ד׳ בקריא׳ וסים׳ נמסר בסדר ראה ובשמואל ב׳ סימן יט ; יואש יו בסיפרא וסי׳ במס׳ רבת׳ ׳ וכל תריסר ושפטים ודברי הימים דכו׳ יואש ושארא יהואש : ואת בני ו׳ דסמי׳ בקריאה וסי׳ נמסר בריש סדר וישב ; בגי ט׳ כתיב יוד וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ יח ; אמציה ט׳ בקריא׳ וסים׳

תרגום

וחיא וקם על רגלוהי ; וחזאל מלכא דארם דחק ית ישראל כל יומי יהואחז ; ורחם יי׳ עליהון ורחם עליהון ואתפני במימריה לאוטבא להון בדיל קימיה דעם אברהם יצחק ויעקב ולא אבה לחבלותהון ולא אגלנון מארע בית שכנתיה עד כען ; ומית חזאל מלכא דארם ומלך בר הדד בריה תחותוהי ; ותב יהואש בר יהואחז ונסיב ית קרויא מיד בר הדד בר חזאל די נסיב מן יהואחז אבוהי בקרבא תלת זמנין מחהי יואש ואתיב ית קרוי ישראל ; בשנת תרתין ליואש בר יהואחז מלכא דישראל מלך אמציה בר יואש מלך שבטא דבית יהודה ; בר עסרין וחמש שנין הוה כד מלך ועסרין ותשע שנין מלך בירושלם ושום אמיה יהועדן מן ירושלם ; ועבד דכשר קדם יי׳ לחוד לא כדוד אבוהי ככל דעבד יואש אבוהי עבד ; לחוד במתא לא עטרא עד כען עמא מדבחין ומסקן בוסמין על במתא ; והוה כד תקפת מלכותא בידיה וקטל ית עבדוהי די קטלו ית מלכא אבוהי ; וית בני קטליא לא קטל כמא דכתיב בספר אוריתא דמשה דפקיד יי׳ למימר לא יומתון אבהן על פום בנין ובנין לא יומתון על פם אבהן אלהן אנש בחוביה ימות ; הוא מחא ית אנש אדום בני מלח עסרא אלפין וכבש ית כרכא בקרבא וקרא ית שמה יקתאל עד יומא הדין ; בכן שלח אמציה אזגדין לות יהואש בר יהואחז בר יהוא מלכא דישראל למימר אתא נקבל אפין בקרבא ; ושלח יהואש מלכא דישראל לות אמציה מלך שבטא דבית יהודה למימר

מקרא

ויחי ויקם על-רגליו : וחזאל מלך ארם לחץ את-ישראל כל ימי יהואחז : ויחן יהוה אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את-אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא-השליכם מעל-פניו עד-עתה : וימת חזאל מלך-ארם וימלך בן-הדד בנו תחתיו : כה וישב יהואש בן-יהואחז ויקח את-הערים מיד בן-הדד בן-חזאל אשר לקח מיד יהואחז אביו במלחמה שלש פעמים הכהו יואש וישב את-ערי ישראל :

יד

א בשנת שתים ליואש בן-יואחז מלך ישראל מלך אמציהו בן-יואש מלך יהודה : בן-עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו יהועדין מן-ירושלם : ויעש הישר בעיני יהוה רק לא כדוד אביו ככל אשר-עשה יואש אביו עשה : רק הבמות לא-סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות : ה ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את-עבדיו המכים את-המלך אביו : ואת-בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת-משה אשר-צוה יהוה לאמר לא-יומתו אבות על-בנים ובנים לא-יומתו על אבות כי אם-איש בחטאו ימות : הוא-הכה את-אדום בגיא-המלח עשרת אלפים ותפש את-הסלע במלחמה ויקרא את-שמה יקתאל עד היום הזה : אז שלח אמציה מלאכים אל-יהואש בן-יהואחז בן-יהוא מלך-ישראל לאמר לכה נתראה פנים : וישלח יהואש מלך-ישראל אל-אמציהו מלך-יהודה לאמר

מסורה בגליון: ל׳ ; ל׳ ; ב׳ לך ואספת ; ל׳ ; ד׳ ; כ״ל סיפל יהואש כת״ב יואש ; כ״ה ; ל׳ ; יו׳ כסיפ׳ ; ז׳ ; יהועדן ק׳ ; ב׳ לסמי׳ ; ו׳ לסמי׳ ; ג׳ ; כ׳ ; יומת ק׳ ; ט׳ כתי׳ יוד׳ מלח ק׳ ; ב׳ אכן העיר ל׳ וא׳ ויקתאל ט׳ ; כ׳

ויוזבד בן שמעת דמלכים ׳ אז שלח אמציה׳ בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם׳ ויתר דברי יואש דאשר נלחם׳ וישלח אמציה כהן ביתאל ׳ ויאמר אמציה אל עמוס ׳ ויען עמוס ויאמר אל אמציה׳ ומשובב וימלך ויושה בן אמציה ׳ בן חשביה בן אמציה בן חלקיה:

רלבג

ויחי ויקם על רגליו ׳ ירצה בזה שחיה תחיה שלימה עד ש שכבר קם על רגליו לא כמו שהיה הענין בבן השונמית שהיתה תחייתו מעט מעט אך זה שב תקף לכחו ל לעמוד על רגליו או אפשר שיהיה הרצון בזה שכבר חיה לקום על רגליו לא ללכת לביתו לעינינו הראשון אך היה זה לאוציאו מהקבר ההוא לכבוד אלישע: לחץ את ישרא׳ בימי יהואחז׳ ידמה שתכף שמת סר לחץ מישראל והנה הושיעם יי׳ על יד יואש שנכה ארם במלחמה שלש פעמים והשיב לישראל את עריהם שלקחו ארם מהם במלחמה ולא ידעני מתי היה זה אם בראשית מ מלכות יואש או אחר שמלך זמן מה וידמה ממה שכתוב פה כי אחר שמת יהואחז סר לחץ ארם מישראל לגמרי כי לא אבה ה השם השחיתם כמו שזכר ולזה לא היה זמן הלחץ כי אם כל ימי יהואחז אך אחר מות חזאל ומלך בן הדד היתה התשועה שהשיב יואש ממלך ארם את כל ערי ישר׳ אשר לקחו ממנו ב במלחמה: ואת בני המכים לא המית כ ככתוב בספר תורת משה ׳ זה לאות כי כונת הכתוב באמרו לא יומתו אבו׳ על בנים ובני׳ לא יומתו על אבו׳ שלא יומתו האבות בחטא הבנים ולא יומתו הבנים בחטא אבותיהם : לכה נתראה פנים ׳ ר״ל התראות הפנים ב במלחמה ; החות

רש"י

החוח אשר בלבנון, שכס בן חמור: שלח אל הארז, יעקב: ותעבור חית השדה, בני יעקב באו על החללי' אף כאן את' בא להתמשל אלי ומשל בזיון הנ' שדימהו לחוח ואת עצמו לארז: ותעב' חית השד' אשר בלבנון ותרמס וגו' לפי שנתגאית אף אתה ירמסוך גדודי חיילותי: ואת בני התערובות, בני השרים שהיו נתוני בבי' המלך לעירבון שלא ימרדו אבותם בו וכן ת"י בני רברביא: ויחי אמציה וגו', כל חמש עשרה שנה מלך עזיה בנו בחיין שכן כתוב בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מ מאחרי יי' ויקשרו עליו וגו', משמעו מה שאמר הנביא כי יעץ יי' להשחיתך: וינס לכישה, שם היה כל ט"ו שנה אחרי ששכב ה המלך עם אבותיו א אחרי מות אמצי' אביו יוכא' אתה למד שמלך עזיה בימי אביו ומכל מקום לא נתנה אילת בידו עד לאחר מות אביו שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומ' אחרי שכב המלך עם אבותיו וכשאתה מונה ימי הבית על פי שנות המלכים אם אינך מ מחשב ט"ו שנים הללו שנמנים לאמציה ו ולעזיה תמצא שעמד ארבע מאות ועשרים ותמם: הוא

רד"ק

החוח אשר בלבנון, משלו משל זה וקרא מלך יהודה החוח וקרא עצמו ארז ומשל תנה את בתך לבני כלומ' אפי' רצה להתחב' עמו דרך שלום הי' נבזה בעיניו להתחב' עמו כ"ש דרך מלחמה: בבית שמש אשר ליהוד', ולמה אמר אשר ליהודה כי ידוע כי בית שמש ליהודה אלא להודיע כי בגבול בני יהודה בא מלך ישראל להלחם עמו: וינגף יהודה, בעון שהביא מלך יהודה אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה כמו שאומר בדברי הימים לפיכך אמר להשחיתו: בשער אפרים, שער היה בירושלם שהיה נקרא שער אפרים שהיה פתוח נוכח גבול אפרים ודרך אותו השער היו נכנסים בני אפרים בבואם לירושלם: עד שער הפנה, הוא שער הפנים ונקרא כן לפי שהיה שם פנת החומה: הנמצאים בית יי' כמו בבית יי' וכמוהו רבים: ואת בני התערובות, בני השרים שמשימין ערבים למלך שלא ימרדו בו ות"י בני רברביא: וישב שומרונה, אומר בסדר עולם בו בפרק מת יהואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם נאמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת ארבעה עשר לאמציה לפי חשבון השנים אבל לא נתברר לנו בכמה שנים לאמציהו היתה מלחמת אדום ומלחמת ישראל: חמש עשרה שנה, זה החשבו' ישר כי אמציהו מלך בשנת שתי' ליואש ויואש מלך חמשה עשר שנה נמצא כי ארבעה עשר שנה מלך יואש בפני אמציהו ואמציה מלך כ"ט הנה כי ט"ו שנה חיה אמציהו אחרי יואש: על הסוסי', על רכב משנה סוסים: הוא

לאלהו ב' חס' וסי' ויקחו את אבשלום וישלכו אתו ביער' וינגף יהודה לפני ישראל דמלכים, וחברו דד"ה לאהליו כתיב: שמרונה ג' וסי' וילך מלך ישראל' ויולך אתם שמרונה' ואת בני התערובות: וימתהו ז' וסי'

החוח אשר בלבנון שלח אל-הארז אשר בלבנון לאמר תנה-את-בתך לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את-החוח: י הכה הכית את-אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך: ולא-שמע אמציהו ויעל יהואש מלך-ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך-יהודה בבית שמש אשר ליהודה: ויגף יהודה לפני ישראל וינסו איש לאהלו: ואת אמציהו מלך-יהודה בן-יהואש בן-אחזיהו תפש יהואש מלך-ישראל בבית שמש ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת ירושלם בשער אפרים עד-שער הפנה ארבע מאות אמה: ולקח את-כל-הזהב והכסף ואת כל-הכלים הנמצאים בית-יהוה ובאוצרות בית המלך ואת בני ט התערבות וישב שמרונה: ויתר דברי יהואש אשר עשה וגבורתו ואשר נלחם עם אמציהו מלך-יהודה הלא-הם כתובים על-ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב יהואש עם-אבתיו ויקבר בשמרון עם מלכי ישראל וימלך ירבעם בנו תחתיו: ויחי אמציהו בן-יואש מלך יהודה אחרי מות יהואש בן-יהואחז מלך ישראל חמש עשרה שנה: ויתר דברי אמציהו הלא-הם כתבים על-ספר דברי הימים למלכי יהודה: ויקשרו עליו קשר בירושלם וינס לכישה וישלחו אחריו לכישה וימתהו שם: כ וישאו אתו על-הסוסים ויקבר בירושלם עם-אבתיו בעיר דוד:

חוחא די בלבנן שלח לארזא די בלבנן למימר הב ית ברתך לברי לאתו ועברת חיות ברא די בלבנן ודשת ית חוחא: ממחא מחיתא ית אנש אדום וראם עלך לבך אתיקר ותב בביתך ולמא את מתגרי בבישתא ותתקטל את ודבית יהודה עמך: ולא קביל אמציהו וסליק יהואש מלכא ד דישראל ואקבילו אפיהון בקרבא הוא ואמציה מלך שבטא דבית יהודה בבית שמש די לשבטא דיהודה: ואתברו אנש יהודה קדם ישראל ואפכו גבר לקרווהי: וית אמציה מלך שבטא דבית יהודה בר יהואש בר אחזיה אחד יהואש מלכא דישראל בבית שמש ואתו לירושלם ופרץ בשורא דירושלם בתרע שבטא דאפרים עד תרע זויתא ארבע מאה אמין: ונסיב ית כל דהבא וכספא וית כל מניא דאשתכחו בית מקדשא דיי ובגנזי בית מלכא וית בני רברביא ותב לשמרון: ושאר פתגמי יהואש די עבד וגבורתיה ודאגיח עם אמציה מלך שבטא דבית יהודה הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב יהואש עם אבהתוהי ואתקבר בשמרון עם מלכי ישראל ומלך ירבעם בריה תחותוהי: וחיא אמציהו בר יואש מלך שבטא דבית יהודה בתר דמית יהואש בר יהואחז מלכא דישראל חמש עסרי שנין: ושאר פתגמי אמציה הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא ל למלכיא דבית יהודה: ומרדו עלוהי מרדא בירושלם ואפך ללכיש ושלחו בתרוהי ללכיש וקטלוהי תמן: ונטלו יתיה על סוסותא ואתקבר בירושלם עם אבהתוהי בקרתא דדוד:

ודברו

ויכהו וימתהו דאישבשת' ויכו את אבשלום' ויקשרו עליו דאמציה' ויבאהו אל יהוא דד"ה' ויקשרו דאמציה דד"ה' ויקשרו דאמון דד"ה' (סו' כמשט) דנביאי' וימתהו כתי' חסר דחסר' דכתובי' וימיתהו כתיב' חס' וי"ו:

רלב"ג

החוח אשר בלבנון, קרא לעצמו ארז וקרא מלך יהוד' חוח על כד הכות ואמר ממשל שאפילו שאל ממנו להתחבר עמו כדי שיהיה שלום ביניהם אעפ"כ יהיה דבר זה נבזה בעיניו כמאם ומהפלגת הכות תעבור חית השדה אשר בלבנון ותרמוס את החוח כל שכן כשירצ' להלחם עמו והנה היה מבזה אותו כל כך מ מפני היותו מזרע א אחזיהו אשר היה מ מבי' אחאב שהרגנוהו אבותיו והרגו כל בית אחאב ולזאת הסבה תמצא בזה המקום כשנכתהו יואש שיחס אותו אל אחזיה ונהו אמרו את אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל עם שזה היתה סבה נכחו אותו כי הוא הלך בדרך אחזיהו וגם יואש אביו אחרי מות יהוידע וכבר ספר בד"ה כי אמציה הביא אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה ובסבת זה החטא נפל ביד יואש הוא ויהודה עמו: הכבד ושב בביתך, הוא מענין הכבוד וכאלו יאמר שכבודו יהיה שישב בביתו כי ישיגהו קלון מזאת המלחמה: בבית שמש אשר ליהודה, הנה מרוב בטחון יואש לנצח מלך יהודה הלך אליו להלחם בארצו ולזה ספר כי בבית שמש אשר ליהודה היתה המלחמה: בשער אפרים עד שער הפנה, ידמה שהיה שם שער היה נכנס בו שבט אפרים בבואם לירושלם ושער הפנה היה שער אשר הוא סמוך לבית ה' והוא נקרא שער הפנה כי הוא היה פנה והיסוד לקדושת ישראל: ואת בני התערובות, הם בני השרים שהם לערבות למלך שלא ימרדו בו אבותיהם והנה זכר כי חיה אמציה אחרי יואש ט"ו שנה כאלו זכר להעיר כי מפני שנתגאה כל כך יואש ואמר לאמציה ונפלת אתה ויהודה עמך הנה הוא מת קודם אמציה חמש עשר' שנה והנה היה כן כי כבר מלך יואש קודם אמציה שתי שני' וי"ד שנה מלך בימיו ונשארו לאמציה ט"ו שנה: בשנת

רדק

הוא בנה את אילת' ובדברי הימים את אילות ואחד הוא והיתה למלך אדום כמו שכתוב בתורה מאת אילת ומעציון גבר וכן אמר בדברי הימים אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל היה בכל ארץ אדום כמו שאומר וישם באדום נציבים ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום מתחת יד יהודה ואילות שלקחה דוד השיבוה אליהם ועתה כשמלך עוזיהו לקח אילת ממלך אדום וישיבה ליהודה ועוזיה בנה אותה אחר שהשיב' ליהודה כי לא בנה אותה והיא ביד אדום אלא לאח' שלקחה מידי אדום ואפשר שנהרסו חומותיה בעת הכבוש עד שהוצרך לבנותה וכמו וי"ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ובאמרו אחרי שכב המלך עם אבותיו נראה כי קודם שמת אביו מלך שאם לא כן לא הוצרך לומר אחרי שכב המלך ומתי היה אלא אחרי מות אביו אלא קודם מלך כיון שנס אביו מירושלם מפני הקושרים עליו ולא ידענו מתי הוא זה שקשרו עליו ונס לכישה והנה נראה מהפסוקים כי תכף שנס שם שלחו אחריו והמיתוהו שם ונשאוהו לירושלם ויקברוהו והמליכו את בנו ואפשר כי וישלחו אחריו שאמר לא היה תכף שהיה בלכיש אלא לאחר זמן ולדברי בעל סדר עולם נראה כי בשובו ממלחמת אדום ונלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו ומקרא מסייעו בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי' ויקשרו עליו קשר וגו' ובשובו ממלחמת אדום הוא שסר מאחרי יי' שהביא אלהי שעיר ובעל סדר עולם אמר כי בשנת שלש עשרה לאמציהו עשה מלחמת אדום ואם כן הוא בשובו מן המלחמה אחרי שנלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו והמיתוהו כל זה היה בשנת שלש עשרה לאמציהו או בשנת ארבעה עשר והנה נשארו משני מלכותו י"ו שנה או ט"ו שנה כי הכתוב אומר כי עשרים ותשעה שנה מלך בירושלם והיאך היה זה ובסדר עולם אומר גם כן מה תלמוד לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בחיי אביו ולא הירם כמה ועוד אמר בו טעם אחר מה יהורם ואחזיהו ויואש מתו מיתת תחלואים ע"י אחרים אף אמציהו מת מיתת תחלואים ע"י אחרים לפיכך אמר אחרי שכב המלך עם אבותיו מת כמות אבותיו ור"שי ז"ל כתב כי אותן חמש עש' שנה לאמציהו משקשרו עליו קם ומלך עוזיהו ואמצי' ישב בלכי' כל אותן חמש עש' שנה ועוזיהו בנו מלך ולא נראה כן לפי הפסוקים כי הכתוב אומר כי אחר שנקבר אמציהו לקחו כל עם יהודה את עוזיהו בנו וימליכו אותו תחת אביו והוא בן י"ו שנה היאך מלך חמשה עשר שנה בחיי אביו ואם יאמר כי ויקחו כל עם יהודה את עוזיהו כשקשרו על אמציהו ונס לכישה אז המליכו בנו ואז היה בן י"ו שנה לא נראה כן לא במלכי' ולא בדברי הימים כי אחר מיתת אביו אומ' שהמליכוהו ועוד היאך אומ' הכתוב על אמציהו כי תשעה ועשרים שנה מלך והוא לא מלך אלא י"ד שנה ואם היה מתחבא בלכיש חמשה עשר שנה מה מלכות היה זה ועוד כי לבנו אינו מונה אלא שתים וחמשי' שנה והם אח' מות אביו כי כן כתו' בן ששה עשר הי' במלכו ונ"ב שנה מלך ואותן ט"ו שנה אם תמנ' אותן לבנו הרי מלך ס"ז והראי' שהוא מביא מהימים שעמד הבית אינה ראיה כי שני חשבונות תמצא בימי הבית כי אם תמנה מתחלת בנין הבית עד שלם ליהויקים שבא עליו נבוכד נצר תמצא ארבע מאות ועשר ושלש' חדשים ואם תמנה עד שחרב הבית מכל וכל ב"ח שנה לצדקיהו תמצא ארבע מאות ותשע וששה חדשים ועוד לדבריו כי היה הקשר ט"ו שנה והוא עומד בלכיש היאך היה זה והכתוב אומר כי בנוסו ללכיש שלחו אחריו והמיתוהו שם ואם אח' ט"ו שנה היה לא היה אומ' וישלחו אחריו כי אחריו נראה מיד אח' שנס שם שלחו אחריו' אלא הנראה בזה כי מלחמת אמציהו עם אדום ועם ישראל היתה עד ארבעה עשר לאמציהו כי מארבעה עשר ואילך לא יכול להיות כי בשנת ארבעה עשר לאמציהו מת מלך ישראל ואם תרצה לומר כי בשנת שלש עשרה לאמציה היתה המלחמה כמו שאומר בסדר עולם אבל הקשר שקשרו עליו לא היה אלא סמוך למיתתו ומה שאמר בדברי הימים ומעת אשר סר אמציהו מאחרי יי' ויקשרו עליו רוצה לומר העת אשר סר מאחרי יי' החלה הרעה לבא עליו שהרי נגף במלחמת ישראל ועוד בכל יום ויום עניינו היה ברע עד סוף ימיו שקשרו עליו עבדיו וזאת קשה מכלם שנס מפניהם לכישה וישלחו אחריו והמיתוהו שם והכתוב קצר וסיפר הרעה האחרונה כי כן דרך הכתוב בהרבה מקומות ומה שאמר אחרי שכב המלך עם אבותיו לומר כי תכף שמת אביו החלה ההצלחה לבא כמו שהיה הפכה בחיי אביו כמו שאומר בדברי הימים ובימי דרשו את יי' הצליחו האלהים ותחילת הצלחתו הוא שהשיב אילת ליהודה: הוא השיב את גבול ישראל' והנה יואש אביו השיב ערי ישראל אלא שיואש השיב אותם הערים שלקח מלך ארם וירבעם בנו השיב מלבא חמת עד ים הערבה מיד מלכי הגוים שלקחו אותם ולא ראינו ביד מי היו ויש מחלוקת בדברי רז"ל בזה יש מי שאומר מה שכבש יהושע כבש זה ויש מי שאומר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה ואנחנו רואים כי גבול לבא חמת וים הערבה הוא מארץ הנכבשת בין משה ויהושע ועוד הכתוב אומ' השיב מלמד שכבר היתה נכבשת: אש' דבר ביד עבדו יונה בן אמתי' לא נכתבה נבואה זו ויש בדבר זה מחלוקת בדברי רז"ל שהם אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא כבו' האב ר"ל חשש לכבוד ישראל לפיכך ברח חוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש לישראל ולא חשש לכבוד האל מה נאמר בו ויהי דבר יי' אל יונה בן אמתי שנית דבר עמו ולא שלישית והקשו והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא ותרצו על עסקי נינוה לא דבר אלא פעם שנית ולא שלישית ומהם אמרו לא דבר עמו לא בנינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם נהפך להם מרעה לטובה: כי ראה יי' לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליהם כי ראה עניים: מרה מאד' משתנה ומתחלף מרעה אל רעה וזת שעבודא דישראל תקיף לחדא: ואפס

רשי

הוא השיב' מיד מלכי ארם: יונה בן אמתי' הוא שמשח את יהוא הוא שאמ' לו בני רביעים ישבו לך אבל רבותינו דקדקו ויהי דבר יי' אל יונה שנית ולא שלישית לפי שתבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב והוקשה להם זה המקרא ותרצוהו בדבר יי' אשר דבר ביד יונה לנינוה ונהפכה גזרת רעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבעם בן יואש מרעה שהיו בה אשר אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ועכשיו נהפך להם לטובה: מורה מאד' מיצר מאד קונטרי"אום בל' כמו אם ימרה את פיך ממרים הייתם ותהיינה מורת רוח ויש פותרים מורה מאד ירוד מאד לשון ירה בים:

וימלכו ה' חס' בליש' וסימ' לעיל בסיפ' חלק א' סימ' יו: מרה ה' חס' וסימ' מול הגלגל אצל אלני מרה' בננו זה סורר ומרה' כי ראה יי' את עני ישראל' אל תהיו כאבתם' מרה באצבעתיו: ואין עוזר ו' בקריאה וסימ' כי ראה יי' את עני ישראל' ואביט ואין עוזר' כי יציל אביון משוע' ויכנע בעמל לבם' ויטע

וַיִּקְחוּ כָּל־עַם יְהוּדָה אֶת־עֲזַרְיָה וְהוּא בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו אֲמַצְיָהוּ׃ הוּא בָּנָה אֶת־אֵילַת וַיְשִׁבֶהָ לִיהוּדָה אַחֲרֵי שְׁכַב־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו׃

בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַאֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִכָּל־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ הוּא הֵשִׁיב אֶת־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־יָם הָעֲרָבָה כִּדְבַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי הַנָּבִיא אֲשֶׁר מִגַּת הַחֵפֶר׃ כִּי־רָאָה יְהוָה אֶת־עֳנִי יִשְׂרָאֵל מֹרֶה מְאֹד וְאֶפֶס עָצוּר וְאֶפֶס עָזוּב וְאֵין עֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל׃ וְלֹא־דִבֶּר יְהוָה לִמְחוֹת אֶת־שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וַיּוֹשִׁיעֵם בְּיַד יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־נִלְחָם

וְדַבַּרוּ כָּל עַמָּא דִיהוּדָה יָת עֲזַרְיָה וְהוּא בַר שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲמַצְיָהוּ׃ הוּא בְנָה יָת אֵילַת וַאֲתִיבַהּ לְבֵירַת יְהוּדָה בָּתַר דִּשְׁכִיב מַלְכָּא עִם אֲבָהָתוֹהִי׃

בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין לַאֲמַצְיָה בַר יוֹאָשׁ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵירַת יְהוּדָה מְלַךְ יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּשָׁמְרוֹן אַרְבְּעִין וַחֲדָא שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מִכָּל חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל׃ הוּא אֲתִיב יַת תְּחוּם יִשְׂרָאֵל מִמַּעֲלָנָא דַחֲמַת עַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּי מַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ יוֹנָה בַר אֲמִתַּי נְבִיָּא דִּי מִגַּת חֵפֶר׃ אֲרֵי גְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דְיִשְׂרָאֵל תַּקִּיף לַחֲדָא וְאִנּוּן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין וְלֵית דְּסָעֵיד לְיִשְׂרָאֵל׃ וְלָא הֲוָה רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמִמְחֵי יַת שְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא וּפָרְקִנּוּן עַל יְדֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יָרָבְעָם וְכָל דַּעֲבַד וּגְבוּרְתֵּיהּ דְּאַגִּיחַ וְדַאֲתִיב

ד' חס · ב' חד חס' וחד מל' · ל' בסיפ' וכל' קריי' דכוו' · ב' כסיפ' דיהואש בן יהואחז נדין · ל · ל · ד' חס · ל' ו' · חס · ל' וחד לחחות · מלכין ל' · ל' כטע' כסיפ' · ל' זקף קטן

אהלי אפדנו' זכרה ירושלם ימי: ויושיעם ד' ג' מלאים וא' חס' וסימ' את עתניאל בן קנז' ויושיעם ביד ירבעם בן יואש' ויושיעם למען שמו' ויושיעם מיד שונא ויגאלם:

רלבג

בשנת חמש עשר' שנה לאמציהו' זה מבואר כי כבר מלך י"ד שנה כשמת יואש מלך ישראל: כי ראה את עני ישראל מורה מאד' ר"ל אף על פי שהיה מורה מאד את פי השם ית' במה שעזבו את בריתו: ואפס עצור ואפס עזוב בים' ר"ל שסרו קניניהם העצורי' בבית והעזובי' בשדה: בשנת

רשי

בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם וגו' · אי אפשר לו' כן והלא עזיה וירבע' מלכו כאחת כמו שפירשתי בסמוך אלא מה תלמוד לומר בשנת כ"ז לירבעם מלך עזריה שמלך מלכות מכובעת למדנו שנתנגע בשנת כ"ז למלכותו : וינגע יי' את המלך · מפורש בדברי הימים שנכנס ולהיכל להקטיר על מזבח הקטורת : בבית החפשית · עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתים חפשי בתלמו' ירושלמי : בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו אף מכא' יש ללמוד שמלך עזרי' משמת יואש מלך ישראל ט"ו שנה בחיי אמציה אביו שאם לא עמד עד שמת אביו כמנא אלא עמד על בשנת ט"ו לירבעם בן יואש וירבעם מלך ארבעים ואחת כמנא שמת ירבעם בשנת כ"ז לעזיה והיאך הוא או' בשנת לח אלא ע"כ עזיה וירבעם מלכו כאח' אלא שירבע' מלך בחיי אביו יהואש שלש שנים לכך הוא אומר וירבעם ישב על כסאו שישב כבר ועזיה עמד משמת יואש וימלך ירבעם מלכות שלימה · ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם שיבוש הסופרים הוא שאיני יכול ליישב בשנ' שלשים ושמונה לעזריה מלך זכריה אלא בענין זה : ניכהו

זכריה כל קריאה כן במ"ב זכריהו וסי' בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו · ואעידה לי עדים נאמנים · וכל דברי הימים דכוו' במ"ו וסי' שם בחלק א' סימן ט' : בבית ה' זונין מן ב' חד בית וחד בבית וסי' נמסר בירמיה סימן

וַאֲשֶׁר הֵשִׁיב אֶת־דַּמֶּשֶׂק וְאֶת־חֲמָת לִיהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב יָרָבְעָם עִם־אֲבֹתָיו עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ זְכַרְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

א בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיָרָבְעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ עֲזַרְיָה בֶן־אֲמַצְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְכָלְיָהוּ מִירוּשָׁלִָם׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו׃ רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃

ה וַיְנַגַּע יְהוָה אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיְהִי מְצֹרָע עַד־יוֹם מֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בְּבֵית הַחָפְשִׁית וְיוֹתָם בֶּן־הַמֶּלֶךְ עַל־הַבַּיִת שֹׁפֵט אֶת־עַם הָאָרֶץ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי עֲזַרְיָהוּ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּשְׁכַּב עֲזַרְיָה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ יוֹתָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה לַעֲזַרְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ זְכַרְיָהוּ בֶן־יָרָבְעָם עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָיו לֹא סָר מֵחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃

כל נכתא' כן במ"ב זכריהו · כ' את פרנה · ל' חס נג' · חס כל"ש ה' זונין · ז"ג בטעם כסיפ' · ל' בנכי' · כ' בנכי' ואעירה לי וכל דה דכו' במ"ז

וְדַאֲתִיב יַת דַּמֶּשֶׂק וְיַת חֲמָת לְדְבֵית יְהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁכִיב יָרָבְעָם עִם אֲבָהָתוֹהִי עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ זְכַרְיָה בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

בִּשְׁנַת עַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְיָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ עֲזַרְיָה בַּר אֲמַצְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְחַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ יְכָלְיָה מִירוּשְׁלֶם׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד אֲמַצְיָה אֲבוּהִי׃ לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עוֹד כְּעַן מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמַיָא עַל בָּמָתָא׃ וְאַיְתִי יְיָ מַכְתַּשׁ עַל מַלְכָּא וַהֲוָה סְגִיר עַד יוֹם מוֹתֵיהּ וִיתֵב בַּר מִן יְרוּשְׁלֶם וְיוֹתָם בַּר מַלְכָּא מְמַנָא עַל בֵּיתָא דָאִין יַת עַמָא דְאַרְעָא׃ וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי עֲזַרְיָהוּ וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ וּשְׁכִיב עֲזַרְיָה עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבַרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ יוֹתָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

בִּשְׁנַת תְּלָתִין וְתַמְנֵי שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ זְכַרְיָה בַּר יָרָבְעָם עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שִׁתָּא יַרְחִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַעֲבַדוּ אֲבָהָתוֹהִי לָא סְטָא מֵחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל׃

ומרד

לו": עוזריהו ד' בנביאים וסי' ואלה השרים אשר · ועזריהו בן נתן · ויתר דברי עוזריהו · בשנת שלשים ושמנה · ומן ועזריהו בן עודד דדברי הימים עד סוף סיפרא דכוו' במ"א ולו אחים קדמא דפסו' :

רדק

ואשר השיב · דמשק וחמת לארם היו אם כן איך אמר השיב ואמר כי דוד המלך כלאם בארם והכה בהם מכה גדולה עד שהיו לו עבדים ושם נציבים בדמשק וגם בחמת אף על פי שלא נראה זה בכתוב כי בחמת שם נציבים נראה כי בחמת היתה מלחמה ואם דמשק לקח כל שכן חמת ואומר ותהי ארם עבדים לדוד וזה שאמ' ליהודה כי מלך ישראל לקחם והשיבם ליהודה כי להם היה המשפט כיון שדוד לקחם ומה שאמר בישראל לומר אף על פי שהוא היה מלך ישראל והשיבם למלך יהודה לא הקפיד בזה כיון שהשיבם בישראל : בשנת עשרי' ושבע' · והלא בשנת י"ד שנה לירבעם מלך עזריה שהרי מלך ירבע' בשנת ט"ו לאמציהו ומלכות אמציהו כ"ט כמצא כי בשנת י"ד לירבעם מת אמציהו ומלך עזריה אלא פי' עשרים ושבע לירבעם בסוף מלכותו שהוא י"ד שנה לתחלת מלכותו מלך עזרי' כי מ"א מלך ירבעם וי"ד וכ"ז הרי מ"א ובסדר עולם בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה וגו' וכי אפשר לומר כן והלא ירבעם ועזריה מלכו כאחת אלא שמלך מלוכה מכובעת פי' וכן היו כ"ז או כ"ו לעצמו אם מלכו כאחת כלומר שתחלת מלכותם היתה בזמן אחד ומכאן ואילך מלך מלכות מכובעת א"כ חצי מלכותם מלכות מכובעת ואם כן לדבריו למה אמר בשנת עשרים ושבע לירבעם היה לו לומר בשנת כ"ז למלכו מלך מלכות מכובעת למה תלה הדב' במלכו' ירבע' ובדברי רז"ל ב"כ יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלותו שהרי בן כ"ה שנה היה במלכו כשמ' אביו הנה שנה אחת היה לו לעוזיהו כשנצטרע כשנולד יותם אם כן שימים מטתו בימי חלותו ולמדו מזה כי מותר למצורע לשמש מטתו בימי חלותו ומה שאמר הכתוב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים בימי ספרו הוא הנה הסכימה לעתם כדעת בעל סדר עולם כי ירבעם ועזיהו מלכו כאחת ולא ידעתי מאין היה להם זה ולא יתכן זה לפי הפסוקים אם לא מלך עזיהו בימי אמציהו אביו י"ד שנה וככר כתבנו' למעלה כי לא ירא' זה לפי הפסוקים שאפי' שנה אחת מלך בחיין : וינגע יי' את המלך · בדברי הימים אומר למה נגעהו לפי שנכנס להיכל להקטיר קטר' ודרשו כי למשה רמז בזה הדבר וזהו שאמר במחלוקת קרח כאשר דבר יי' ביד משה לו כשלקתה יד משה בצרעת רמז לו כי כל החולק על הכהונה ילקה בצרעת לפיכך לקה עוזיהו בצרעת : וישב בבית החפשית · אמרו רז"ל כי המלכות היא עבודה שהרי צריך לשאת כל משא העם עליו ולשמוע אליהם ולשפוט משפטיהם בין ברצונו בין שלא ברצונו אם כן המלכות היא עבדות וכשנצטרע עוזיהו וישב לו בבית אחד לבדו הנה הוא חפשי מן העבודה שהיה בה לפיכך נקראת הבית בית החפשית ועוד אמרו שעש' לו בית בבית הקברות כלא במתים חפשי וי"ת ויתב מברא לירושלם : שופט את עם הארץ · לדברינו כל הימי' שאביו היה מצורע הוא היה שופט את עם הארץ וכן הוא משמעו' הכתוב ולדברי רז"ל כי בשנת שנצטרע נולד ולא שפט את עם הארץ אלא אחר שגדל והיה בן דעת ויקודם לכן היו הזקנים והשרים שופטים את עם הארץ : בשנת ל' ושמנה שנה לעזריהו · אם כדברי רז"ל שעזיהו וירבעם מלכו כאחת היה לו לומ' בשנת ארבעים ואחת לעזריהו מלך זכריהו בן ירבע' אלא שנאמר לדעתם כי זכריהו מלך בחיי אביו ג' שנים וזה לא מצאנו בכתו' וגם בעל סדר עולם לא דבר בזה דבר ואותם ג' שנים מנה אותם לזכריהו וגם לדברינו יתירים י"א שנה ונאמר פי אותם י"א שנה מלך זכריהו בימי אביו ולא ידענו למה אלא כן נראה לפי החשבון : קבל עם

רלבג

בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה' · ידוע כי כשמת אמציה מלך ירבע' ט"ו שנה ולזה יתבאר שכב' מלך עזרי' בשנת י"ו למלכו' ירבעם והנראה בעיני שהוא מונה כ"ז שנה שהיו עתידי' לבא ואחר יכלה מלכות בית יהוא וזה כי ירבעם מלך אחר זה כ"ו שנה ובנו מלך ששה חדשים והם כ"ז שנה מקוטעין : וינגע יי' את המלך ויהי מצורע · כבר באר בלה"ה כי זה קרה לו מפני חשבו להקטי' במזבח הקטור' והנה היה אז יותם בן המלך שופט את עם הארץ בחיי אביו ומהעת שהיה מצורע ישב בבית החפשית לפי שהיה צריך לישב בדד מחוץ למחנה והיתה נקראת בית המצורע בית החפשי' לפי שהמצורע אין לו עסק עם בני אדם והו' מפני זה חפשי מהעסקים והמלאכות : בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה · לפי שכבר מלך ירבעם בחיין עשרים ושש שנה הנה יהיה זה בשנת כ"ז לעזריהו ולזה ידמה שמלך עזריה בחיי אביו י"א שנה כי יקשרו עליו קשר בירושלם מעת סר מאחרי יי' וינס לכיש ואז המליכו כל עם יהודה את עזריה ומלך בחיי אביו י"א שנה והעד הנאמן על זה הוא אמרו הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו וזה לעדות קצת כי מלך בחיי אביו והיה בן שש עשרה שנה כשהמליכוהו בחיי אביו : ואת

וימיתהו ה' מל' וסי' נמסר לעיל בסי' חלק א' סימן י"ג: שלום ג' מל' בנביאי' וסים' שלום בן יבש מלך ר"פ · ויעל מנחם בן גדי' ויתר דברי שלום · וכל כתובי' דכוו' מלאים במ"ו חס' וסי' שלם בנו רחבעם · לשלם הקרחי · ויחזקיהו בן שלם' אשת שלם בן תקוה · השערים בני שלם תנינא דעזרא · שלם וטלם ואורי: ההרותיה ה' מלין בתרי טעמי פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בה' מקומות וסים' מהס"ג ת"לוש ופירו' בסדר

וַיִּקְשֹׁר עָלָיו שַׁלֻּם בֶּן־יָבֵשׁ וַיַּכֵּהוּ קָבָל־עָם וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי זְכַרְיָה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ הוּא דְבַר־יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־יֵהוּא לֵאמֹר בְּנֵי רְבִיעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל וַיְהִי־כֵן׃ שַׁלּוּם בֶּן־יָבֵישׁ מָלַךְ בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָתֵשַׁע שָׁנָה לְעֻזִּיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ יֶרַח־יָמִים בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיַּעַל מְנַחֵם בֶּן־גָּדִי מִתִּרְצָה וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹן וַיַּךְ אֶת־שַׁלּוּם בֶּן־יָבֵישׁ בְּשֹׁמְרוֹן וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ טו וְיֶתֶר דִּבְרֵי שַׁלּוּם וְקִשְׁרוֹ אֲשֶׁר קָשָׁר הִנָּם כְּתֻבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ אָז יַכֶּה־מְנַחֵם אֶת־תִּפְסַח וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־גְּבוּלֶיהָ מִתִּרְצָה כִּי לֹא פָתַח וַיַּךְ אֵת כָּל־הֶהָרוֹתֶיהָ בִּקֵּעַ׃ בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָתֵשַׁע שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ מְנַחֵם בֶּן־גָּדִי עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר שָׁנִים בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל כָּל־יָמָיו׃ בָּא פוּל מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן מְנַחֵם לְפוּל אֶלֶף כִּכַּר־כָּסֶף לִהְיוֹת יָדָיו אִתּוֹ לְהַחֲזִיק הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ׃ וַיֹּצֵא מְנַחֵם אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־גִּבּוֹרֵי הַחַיִל לָתֵת לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים כֶּסֶף לְאִישׁ אֶחָד וַיָּשָׁב מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא־עָמַד שָׁם בָּאָרֶץ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי מְנַחֵם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב מְנַחֵם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ פְּקַחְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פְּקַחְיָה בֶן־מְנַחֵם עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שְׁנָתָיִם׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מֵחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּקְשֹׁר עָלָיו פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ שָׁלִישׁוֹ וַיַּכֵּהוּ בְשֹׁמְרוֹן

ומרד עלוהי שלום בר יבש ומחהי קדם עמא וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי זכריה הא אנון כתיבין על ספרא פתגמי יומיא למלכי ישראל: הוא פתגמא דיי די מלל עם יהוא למימר בנין רביעאין יתבון לך על כורסי מלכותא דישראל והוה כן: שלום בר יבש מלך בשנת תלתין ותשע שנין לעזיה מלך שבטא דבית יהודה ומלך ירח יומין בשמרון: וסליק מנחם בר גדי מתרצה ואתא לשמרון ומחא ית שלום בר יבש בשמרון וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי שלום ומרדיה די מרד הא אנון כתיבין על ספרי פתגמי יומיא למלכי ישראל: בכין מחא מנחם ית תפסח וית כל די בה וית תחומהא מתרצה ארי לא פתחת תרעהא לאשלמא ומחה וית כל מעדיתהא בזע: בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלך שבטא דבית יהודה מלך מנחם בר גדי על ישראל עסר שנין בשמרון: ועבד דביש קדם יי לא סטא מעל חובי ירבעם בר נבט דחיב ית ישראל כל יומוהי: אתא פול מלכא דאתור על ארעא ויהב מנחם לפול אלף ככרין דכסף לאשלמא ידוהי עמיה לאתקפא מלכותא בידיה: ורמא מנחם ית כספא על ישראל ועל כל גברי חילא למתן למלכא דאתור חמשין סלעין דכסף לגברא חד ותב מלכא דאתור ולא אנזיק תמן בארעא: ושאר פתגמי מנחם וכל די עבד הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב מנחם עם אבהתוהי ומלך פקחיה בריה תחותוהי: בשנת חמשין שנין לעזריה מלך שבטא דבית יהודה מלך פקחיה בר מנחם על ישראל בשמרון תרתין שנין: ועבד דביש קדם יי לא סטא מחובי ירבעם בר נבט דחיב ית ישראל: ומרד עלוהי פקח בר רמליהו גבריה ומחהי בשמרון

רדק

קבל עם · שתי מלות והוא כמו נגד העם תרגום נגד קבל ות"י קדם עמא: הוא דבר יי' אשר דבר · מלת הוא טעמו למעלה וימיתהו וימלך תחתיו כאשר דבר יי' וכיון שמלך רב או מעט כבר נתקיים דבר יי' והוסבה המלוכה לאחרים כי הם היו רשעים כלם ואילו היו טובים ארכה מלכותם עוד וכבר היתה מלכותם ראויה להפסק קודם זה מפני עונותם ולא מלך זכריה אותם ששה חדשים אלא לקיים דבר יי' בעבור שידעו העם כי אמת דבר הנביא ליהוא בשם יי' כשאמר לו בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל: את תפסח ואת כל אשר בה · תפסח לא היתה מארץ ישראל אלא מעבר הנהר מארם וכן כתוב כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ונראה כי היתה לגבול ארץ ישראל נכח תרצה ותרצה היתה מארץ ישר' מקומו של מנחם ומנח' בא להלח' על תפסח וקרא לשלום אליה להיותה לו למס ולא פתח לו עם העיר וזהו שאמר כי לא פתח ויך והכה אותה ואת כל גבוליה מתרצה כלומ' מגבול תרצה ואילך כל הנמצא בכל גבוליה הכה ועוד כי כל ההרות שבה בקע דרך נקמה ובזיון: ההרותיה · שתי ידיעות כמו בתוך האהלי: ולא עמד שם בארץ · לא נתעכב שם אלא שב לו לארצו כיון שקבל הכסף ולא שמרם מאויב אחר ויש ולא הזיק תמן בארעא: בארמון

רשי

ויכהו קבל עם · ומחהי קדם עמא לעיני העם: ויהי כן · לא שהיה כדי מלכותו לימשך כל כך אלא לקיים דבר מלך שנאמר כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו': כי לא פתח · שלא העיר לא פתח לו את העיר לקבלו למלך עליהם: ההרותיה · את הנשים הרות שבה בקע: שלישו · נגיד שלו: את

רלבג

ואת גבוליה מתרצ' כי לא פתח · ידמה שתפסח לא היתה מארץ ישראל וקרא לה מנחם לשלום ולא הסכימה להשלי' עמו ולא פתח' לו ולזה הכה אותה ואת כל אשר בה ואת גבוליה הם' מחוץ לעיר מתרצה ואילך וגם כל המגדלים ה החזקים הבנויי' בהרי' אשר בה בקע: בארמון

אמר: י"ח פסוקים על על ומלה במצע' וסים' ישרצו המים שרץ נפש · או מצא אבדה · צו את אהרן · והמה לקחו את אשר עשה מיכה · ויסיפו בני ישר' דויחזק יי' את עגלון · ויאמר לכי וישלח אתה · ותקם חנה אחרי אכלה בשלה · לא טוב הדבר הזה · ועתה כה תאמר לעבדי לדוד דשמואל · ויוצא מנחם את הכסף · והמלך הפקיד את השליש · ערות על יאור · על כן על בחוריו · ואמרת על מה · גבה לבך ביפיך · לא לנו יי' · הנה בית המן · הדבר אשר היה אל ירמיהו:

את ארגוב ואת האריה׳ כל ארגוב לשון פלטין החשובין וכל טרכונין בלשון ארמי פלטין החשובין למלכות בארמון הגדול אשר אצל הארגוב והאריה יש לומר שהיה אריה של זהב עומד באותו ארמון: בשנת עשרי׳ ליותם׳ היה לו לומר בשנת ארבע לאחז שהרי כל ימי מלכות יותם עם עשרה שנה אלא לפי שהיה אחז רשע רצה הכתוב למנותם ליותם בקבר ולא לאחז בחיים יסך הי׳ בשל׳ עולם: בימי׳ ההם׳ בסוף ימיו של יותם: להשליח׳ לגרות: ויגלה

בארמון בית מלך׳ כן כתי׳ ויקרי המלך והענין אחד: את ארגב ואת האריה׳ עם ארגב ועם האריה ושני גבורי׳ היו שמם כך ועמהם בא ועם חמשים מבני גלעדים וימיתהו: בשנת עשרי׳ ליותם׳ והיאך היה זה והלא יותם לא מלך אלא יו׳ והיאך מונה לו עשרים ועשרים של פקח שלמו בשנת ד׳ לאחז אם כן היה לו לומר בשנת ד׳ לאחז ואומר בסדר עולם וכי אפשר לנ׳ כן אלא שהיתה גזיר׳ גזורה בימי יותם׳ דבר אחר שרצה הכתוב למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים: בשנת שתים לפקח׳ בתחילת שתים ופקח מלך בשנת חמשים ושתים לעזריה ועזריה מת בסוף נ"ב לו ומלך יותם הנה בשנת שתים לפקח מלך יותם: הו׳ בנה את שער בית יי׳ העליון׳ השער הזה היה בין בית יי׳ ובין בית המלך כמו שראינו בדב׳ יוחם ויורידו את המלך מבית יי׳ ויבואו דרך שער הרצי׳ בית המלך ומה שאמר כי הוא בנה אותו הוסיף בו בניין או כפל ובנאו שהרי שלמה בנה שער בין ביתו ובית יי׳ כמו שאמ׳ ועולתו אשר יעלה בית יי׳: בימים ההם החל יי׳׳ אחר שמת יותם: את

אשורה ו׳ וקמצין בקריאה וסי׳ וישכנו מחוילה עד שור אשר׳ בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר׳ ויגל מלך אשור את ישראל׳ עד אשר הסיר׳ בשנת התשיעית להושע׳ תהיה מסלה: היה במלכו ז׳ וסי׳ יהורם בן יהושפט דמלכים׳ אמציהו בן יואש׳ עזריה בן אמציה׳ יותם׳ חזקיהו׳ בלא חסרה׳

בְּאַרְמוֹן בֵּית־מֶלֶךְ אֶת־אַרְגֹּב וְאֶת־הָאַרְיֵה וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים אִישׁ מִבְּנֵי גִלְעָדִים וַיְמִתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי פְקַחְיָה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים שָׁנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִן־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ בִּימֵי פֶּקַח מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בָּא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֶת־יָנוֹחַ וְאֶת־קֶדֶשׁ וְאֶת־חָצוֹר וְאֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־הַגָּלִילָה כֹּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיַּגְלֵם אַשּׁוּרָה׃ וַיִּקְשָׁר־קֶשֶׁר הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה עַל־פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ וַיַּכֵּהוּ וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי־פֶקַח וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְרוּשָׁא בַּת־צָדוֹק׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה עֻזִּיָּהוּ אָבִיו עָשָׂה׃ רַק הַבָּמוֹת לֹא סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת הוּא בָּנָה אֶת־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הָעֶלְיוֹן׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹתָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃
בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְהַשְׁלִיחַ בִּיהוּדָה רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם וְאֵת פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ׃ וַיִּשְׁכַּב יוֹתָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ אָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃
בִּשְׁנַת שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מָלַךְ אָחָז בֶּן־יוֹתָם מֶלֶךְ יְהוּדָה׃

יִמְלֹךְ ק׳ · ל׳ כולהון חס׳ במ״ח · ז״ג כטע׳ · ל׳ כנכי׳ · ל׳ דסמי׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ק׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ כנכי׳ · ז׳ · ל׳ כתי׳ אלף דלי׳ כתי׳ ה׳ · ז״ג כטע׳ כסיפ׳ · ו׳ · ל׳ · ז׳ כטע׳ מטעי׳ · ד׳ שלמה אסא יהושפט יותם

בְּאַדְרוֹן בֵּית מַלְכָּא יָת אַרְגּוֹב וְיָת אַרְיָא וְעִמֵּיהּ חַמְשִׁין גַּבְרָא מִבְּנֵי גִלְעָדָאֵי וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי פְקַחְיָה וְכָל דִּי עֲבַד הָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
בִּשְׁנַת חַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עַסְרִין שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מִן חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יָת יִשְׂרָאֵל׃ בְּיוֹמֵי פֶקַח מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲתָא תִגְלַת פִּלְאֶסֶר מַלְכָּא דְאַתּוּר וּשְׁבָא יָת עִיּוֹן וְיָת אָבֵל בֵּית מַעֲכָה וְיָת יָנוֹחַ וְיָת קֶדֶשׁ וְיָת חָצוֹר וְיָת גִּלְעָדָה וְיָת גָּלִילָא כָּל אַרְעָא שִׁבְט נַפְתָּלִי וְאַגְלִינוּן לְאַתּוּר׃ וּמְרִיד מְרָדָא הוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה עַל פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בִּשְׁנַת עַסְרִין לְיוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי פֶקַח וְכָל דִּי עֲבַד הָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְפֶקַח בַּר רְמַלְיָהוּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר עַשְׂרִין וְחַמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְשִׁית עַסְרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ יְרוּשָׁא בַת צָדוֹק׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד עֻזִּיָּה אֲבוּהִי עֲבַד׃ לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲדָרָא עוֹד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמַיָּא עַל בָּמָתָא הוּא בְנָא יָת תְּרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ עִלָּאָה׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יוֹתָם וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃
בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן שָׁרֵי יְיָ לְגָרָאָה בְּדְבֵית יְהוּדָה רְצִין מַלְכָּא דַאֲרָם וְיָת פֶּקַח בַּר רְמַלְיָה׃ וּשְׁכִיב יוֹתָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ אָחָז בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בִּשְׁנַת שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין לְפֶקַח בַּר רְמַלְיָה מְלַךְ אָחָז בַּר יוֹתָם מֶלֶךְ דְבֵית יְהוּדָה׃

רלב"ג

בארמון בית המלך את ארגב ואת האריה אחשוב שארגוב קרא הממונה על כל חבל ארגוב והאריה קרא גבור אחד יקראוהו אריה על צד ההשאלה לרוב גבורתו׳ והנה קם עליו פקח עם שני אלו השרים והיו עמו גם כן חמשים איש מבני גלעדים כי לבני גלעד היה חבל ארגב לפי מה שאחשוב: ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש׳ הנה זה היה לפי מה שאחשוב מה שזכר בספ׳ ד״ה כי תגלת פלאסר מלך אשור הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן ולפי שאלו המדינו׳ היו מארץ אשור אמר בזה המקום ויגלם אשורה: בשנת שתים לפקח בן רמליהו מלך ישראל מלך יותם׳ ר״ל בראש השנ׳ השנית כי בראש שנת חמשים ושנים לעזריה מלך פקח ומת עזריה בשנה ההיא: בימים ההם החל יי׳ להשליח ביהוד׳ רצין׳ ר״ל לגרות ביהודה או לשלח וזה היה אחרי מות יותם כי בימי אחז נתחברו אלה המלכים על ירושלם מפני רוב חטאי אחז כמו שנתבאר בספר ד״ה והם הכו בה מכה גדולה ואחר זה היו צרים על ירושלם ולא יכלו להלחם כי חמל הש׳ על יהוד׳ ולא אמר להשחיתו: ויגשל

ואת
פסו׳ את
ואת ואת
ואת ואת׳

מסרה
יותם תניינא דדברי הימים:
אשר עשה ו׳ וסים׳ עטרי׳
אחזיהו׳ יהואש׳ יותם׳ אחז׳
אמון: בעיר דוד ד׳ בסי׳
דסמיכי וסי׳ וישכב שלמה׳
וישכב אסא׳ וישכב יהושפט׳
וישכב יותם:

ויגלה קירה · את העם אשר בה הגלה למדינה ששמה קיר : עד בא · לפני בא המלך מדמשק · ואת מזבח הנחשת ויקרב וגו' · אי אפשר לומר מזבח הנחשת שעשה משה שהרי נגנז ואי אפשר לומר מזבח אבנים שעשה שלמה וקראו בדברי הימים מזבח הנחשת שהרי אי אפש' לקרבו מזוית לזוית אלא אם כן הורסו והרי שנינו אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה מעל המזבח עד שבא מנשה וסילקה שהוא הרס את המזבח כמו שמצינו באגדת חלק אין לי לפרש מזבח זה אלא בכיורות ומכונות של נחשת שהיו ברכי מזבח והיו אצל המזבח הקדש וכשעשה אחז את המזבח לע"ז סילק את הכיור והקריבו לצד אחר מאת פני הבית שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית יי' ויתן אותו אצל מזבח הקדש צפונה ומצינו שפירשו רבותינו לוגמתו במס' שב' ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת מי היה אומר להם התחילו ממקו' שאומרין שירה לפני הרי כאן לכלי שיר של נחשת קראו מזבח: לבקר

תעבות ט' כתיב כן בליש' בקריאה וסי' וילך בדרך מלכי ישראל דאחז למלכים · וילך בדרכי דאחז דדברי הימים · גם כל שרי הכהנים · יען אשר עשה מנשה · ויסר יאשיהו את כל · הנשוב להפר מצותיך · ואשלח אליכם דירמיה · ויתר דברי יהויקים ותעבותיו · כתעבותיהם לכנעני : כל אילין קדמאי תעבות כתיבן חס' ו'

בן עשרים שנה אחז במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם ולא עשה הישר בעיני יהוה אלהיו כדוד אביו: וילך בדרך מלכי ישראל וגם את בנו העביר באש כתעבות הגוים אשר הוריש יהוה אתם מפני בני ישראל: ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן: אז יעלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה ויצרו על אחז ולא יכלו להלחם: בעת ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם וינשל את היהודים מאילות וארומים באו אילת וישבו שם עד היום הזה: וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלסר מלך אשור לאמר עבדך ובנך אני עלה והושעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקומים עלי: ויקח אחז את הכסף ואת הזהב הנמצא בית יהוה ובאצרות בית המלך וישלח למלך אשור שחד: וישמע אליו מלך אשור ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית: וילך המלך אחז לקראת תגלת פלאסר מלך אשור דומשק וירא את המזבח אשר בדמשק וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמות המזבח ואת תבניתו לכל מעשהו: ויבן אוריה הכהן את המזבח ככל אשר שלח המלך אחז מדמשק כן עשה אוריה הכהן עד בוא המלך אחז מדמשק: ויבא המלך מדמשק וירא המלך את המזבח ויקרב המלך על המזבח ויעל עליו: ויקטר את עלתו ואת מנחתו ויסך את נסכו ויזרק את דם השלמים אשר לו על המזבח: ואת המזבח הנחשת אשר לפני יהוה ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח ומבין בית יהוה ויתן אתו על ירך המזבח צפונה:

בר עשרין שנין אחז כד מלך ושית עסרי שנין מלך בירושלם ולא עבד דכשר קדם יי אלהיה כדויד אבוהי: ואזל באורח מלכי ישראל ואף ית בריה אעבר בנורא כתועבת עממיא דתריך יי יתהון מן קדם בני ישראל: ודבח ואסיק בוסמין על במתא ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף: בכן סליק רצין מלכא דארם ופקח בר רמליה מלכא דישראל לירושלם לאגחא קרבא וצרו על אחז ולא יכילו לאגחא: בעדנא ההיא אתיב רצין מלכא דארם ית אילת לארם ותריך ית יהודאי מאילת וארמאי אתו לאילת ויתיבו תמן עד יומא הדין: ושלח אחז אזגדין לות תגלת פלסר מלכא דאתור למימר עבדך וברך אנא סק ופרוקני מיד מלכא דארם ומיד מלכא דישראל דקמו עלי: ונסיב אחז ית כספא וית דהבא דאשתכח בבית מקדשא דיי ובאוצרי בית מלכא ושדר למלכא דאתור שוחדא: וקביל מניה מלכא דאתור וסליק מלכא דאתור על דמשק ואחדה ואגלי עמא די בה לקרינא וית רצין קטל: ואזל מלכא אחז לקדמות תגלת פלאסר מלכא דאתור לדומשק וחזא ית מדבחא די בדמשק ושדר מלכא אחז לות אוריה כהנא ית דמות מדבחא וית טקוסיה לכל עובדוהי: ובנא אוריה כהנא ית מדבחא ככל דשלח מלכא אחז מדמשק כן עבד אוריה כהנא עד דאתא מלכא אחז מדמשק: ואתא מלכא מדמשק וחזא מלכא ית מדבחא וקריב מלכא על מדבחא ואסיק עלוהי: ואסיק ית עלתיה וית מנחתיה ונסיך ית נסכיה וזרק ית דם נכסת קודשיא די ליה על מדבחא: וית מדבחא דנחשא די קדם יי וקריב מן קדם ביתא מבין מדבחא ומבין בית מקדשא דיי ויהב יתיה על שדא דמדבחא צפונא:

ופקיד

רדק

את אילת לארם · שככר לקחה עזריה מלך יהודה : וינשל את היהודים מאילות · זהו אילת כי כן היתה נקראת אילת ואילות וכן בדברי הימים אילות ופירוש וינשל כמו ונשל גוים רבי' מפניך ענין גירושין ושילוח: וארומים באו אילות · כתיב ארמים לפי שמלך ארם לקחה ועל ידו ישבו האדומים וקרי אדמים בדלת כי לבני אדום היתה כמו שפירשנו למעלה : הקומים עלי · תואר בפלס עובים: ויגלה קירה · העם אשר בה הגלה אל קיר וקיר היתה מאשור הוא שאומר עמוס הנביא יגלו עם ארם קירה אמר יי': ויקרב המלך על המזבח · פועל יוצא וזה לבדו ען הקל יוצא ר"ל הקריב על המזבח קרבנותיו והעלה עולותיו או יהיה ויקרב פועל עומד כמשפטו ויהיה על המזבח כמו אל המזבח קרב הו' בעצמו אל המזבח והעלה עליו: ואת המזבח הנחשת אשר לפני יי' · סמוך עם ה"א הידיעה וכמוהו הממלכות כנען והוא המזבח שעשה שלמה כמו שפירשתי בבנין הבית אמר שזה המזבח נתן אותו עם המזב' אשר לפני יי' ופירוש ויקרב מאת פני הבית הקריב זה המזבח ממזבח הנחשת שהיה בעזרה את פני הבית הקריב זה יותר לצד הבית נתן אותו בין המזב' ובין בית יי' על ירך המזבח לצד צפון:

ויצוהו

מסרה

קדמ' וב' מל' דמל' וסי' הכה בכפך · כתועבות הגוים דמנשה בדברי הימים · ושארא תועבת כתיב חס' ו' בתרא : יו מלין בקריאה דלא מפקי א' ולית להון זוג וסי' שלתך יתן את שלתך אשר שאלת · חטאים ליי' לאכל על הדם · ותזרני חיל למלחמה דשמואל · להשו גלים נצים דספרא · וירפו המים עד היום הזה · פלסר וישלח אחז מלאכים · פלנסר ויער אלהי ישראל · מלו ברב רכלתך מלו · נשו לשוא עריך · ונשו את כלמתם · משתו יגורו אלים · הסורים כי מבית הסורי' · השפות את שער הגיא החזיק · קרוא אני קרוא לה · שרית כל אלה אנשי מלחמה בד"ה · קראים משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קראים : מאת פני ח' בקרי' וסי' מאת פני יצחק אביו · ויגרש אתם מאת פני פרעה · קרבו שאו את אחיכם מאת פני הבית · ויצא השטן מאת פני יי':

רלבג

וינשל את היהודים מאילות · ר"ל שגבר השליכם וגרשם משם והוא אילת שבנה עזריה כמו שקדם: הקומים עלי · ר"ל הקמים עלי: ויגלה קירה · ר"ל שהגלה העם אשר בדמשק אל קיר : ויבן אוריה הכהן · ר"ל ויבנה אוריה הכהן את המזבח בעוד שהי' בא המלך אחז מדמשק עד שכאשר בא מצאו בנוי : ואת מזבח הנחשת אשר לפני יי' · ר"ל שזה המזבח שבנה אוריה היה בחצר הכהנים עם מזבח הנחשת אשר לפני יי' שבנה שלמה והיה זה המזבח השני יותר קרוב אל פני ההיכל כאלו היה מבין המזבח ומבין בית השם אלא שלא היה מכוון לפני הבית אבל אצל ירך המזבח צפונה היה ואפשר ששמהו לפאת צפון להיותם עובדים לצבא השמי' והכוכבים הצפוניים הם היותר חזקים בפעולותיהם בזה העולם לפי מה שסדר הש"י מעניינם ולזה תמצא פעל השמש יותר חזק במזלות הצפוניים:

והנה

פלסר חד מן י"ז מלין דלא מפקין א' ולית זוג

לבקר׳ לפרקים לכשיעלה בלבי לבקרו: את המסגרות המכונות איסטבלאות שהמכונות עשויות עליהם כמו שנאמר וזה מעשה המכונות מסגרות להם: מוסך השבת׳ גג אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת: ואת מבוא בית המלך׳ שהיה בא בו מביתו לבית יי׳ לדך החוץ הסב אותו במקום הכנע מפני המלך אשור שלא ימשול אותם הקלים ונם את המבוא הסב כמו שיצטרך להחבא ויברח בהכנע: בשנת שתי׳ עשרה לאחז ונו׳ אי אפשר לומר שמלך הושע בשנת יב לאחז שהרי בשנת ד לאחז הרגו את פקח ומלך תחתיו וכשתבדוק כ בשנות פקח תמצא כן ונם אי אפש׳ לומ׳ שלא מלך אלא תשע שנים שהרי מלך משנת א הרבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו שנלכדה שומרון הרי יותר משש עשר שנה ומה תלמוד לומר ט׳ שנים שמרד במלך אשור כך שנויה בסדר עולם ואי אפשר לומר שבשנת יב לאחז התחיל למרוד שאם כן תמצא את שני מ מרדו חמש שנים בימי אחז ושש שנים בימי חזקיהו הרי אחת ע עשרה וכאן הוא אומר תשע לא הזכיר שנת שתי׳ עשר׳ לאחז אלא לענין מקרא של א אחריו עליו עלה ס שלמנאסר ונו׳ שבשנת יב לאחז עלה סנחריב על הושע והגלה לאותן שבעבר הירדן וכך שנינו בסדר עולם ומקרא כתוב בדברי הימי׳ ויער אלהי ישרא׳ את רוח פול מלך אשור וינלם לראובני ולגדי ולא פירש באיזה זמן וכאן פירש שבשנת יב לאחז היה שלש גליות גלו עשר׳ השבטים בשנת עשרי׳ לפקח כמו שכתוב למעלה ויך את מלך אשור את עיון ואת דן ואת ארץ נפתלי וינלם אשורה וזה היה שנת הארבע לאחז שהם שמונה שנים וכא עליהם שנת יב לאחז והגלה לראובני ולגדי וכשראה הושע בן אלה מרד בו ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים שהם שמונה שנים ובא וצר על שומרון ונלכדה לקץ שלש שנים וגלו כולן וזהו שנאמר כעת הראשון היקל ארצה זבולן וארצה נפתלי היקל אף בשנייה שלא הגלה אלא שני השבטים אבל האחרון הכביד טיאטא את הכל כזה שהוא מכבד את הבית ומכל מקו׳ לפי החשבון שכתב כאן את מניין שני מרדו תשע שנים לא מרד בו עד שנת יד לאחז שהרי אחז מלך שש עשרה שלש שנים של אחז היה המרד ושש שנים בימי חזקיהו: רק לא כמלכי ישראל׳ שביטל פרדסיאות שישבו מימי ירבעם על הדרכים לשמור שלא יעלו ישראל לרגל וזה בטלן לפי שגלו ענלי הזהב כבר בשתי גליות בגלות ראשונה ויך את עיון ואת דן הגלה ענל שבדן ובשנייה כשגלו ראובן וגד נטל ענל שבבית אל לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל ולפי שבטלו פרדסיאות והם נמנעו מלעלות לרגל לפיכך נחתם גזר דינם לגלות בימיו שעד עכשיו תלו הקלקלה במלכיהם ועתה לא היה במי לתלות וזהו שאמ׳ הושע בן בארי כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל עתה נגלית רעתכם: בשנה

ויצוהו המלך אחז׳ כתוב בוי״ו וקרי בלא וי״ו והכתוב הוא כמו ותראהו את הילד וענין אחד הוא הכתוב והקרי: על המזבח הגדול׳ זהו המזבח שעשה ואמר שיהיה הוא עקר ומזבח יי׳ כטפל לו וזהו שאמר והיה לי לבקר כלומר לפעמים כשארצה לבקרו ולהעלות עליו: את המסגרות המכונות׳ סמוך עם ה״א הידיעה כמו המזבח הנחשת ופירו׳ קצץ המסגרות המכונות שהיו ש סוגרות הכיורות בתוכן וקצץ אותן מסגרות והסיר הכיורות וכן הים הוריד מעל הבק׳ הנחש׳ ונתן אותו על מרצפת אבנים וכן הכיור נתן על מרצפת אבנים ו ובאמרו את הכיור הוא שם כלל כי עשרה כיורות היו ואחר שאמ׳ המסגרות המכונות ידענו כי על הכיורו׳ אמ׳ כן כי אם אמ׳ על כיור אחד לבדו לא היה אומ׳ המכונ ת כי אם המכונה וכל זה שעשה לא עשה אלא דרך בזיון והכעסה כמו שעשה מן המזבח נ״כ וכמו שכבה את הנרות וכמו שסגר ד דלתות בית יי׳ כדי שלא יכנס שם אדם להקריב ועשה מזבחו׳ בכל פנה בירושלם כמו שאומר בד״ה ומתחלה שם המזבח שעשה לפני מזבח יי׳ ועשה אותו עקר ומזבח יי׳ טפל לו וכאשר הכעים עוד השחית כלי בית האלהים וסגר הדלתות שלא יכנס אדם שם: אשר תחתיה׳ זכר הים בלשון נקבה ובשאר מקומו׳ לשון זכר: מרצפת אבנים׳ כמו רצפת בהט ושש וקרק׳ ההיכל לא היה מרצפ׳ אבנים כי אם מצופה זהב היה מרוקע על נסרים של ארז אלא מרצפת אבנים ר״ל שהוא עשה להם מרצפות אבנים במקום ה המכונות: ואת מיסך השבת׳ כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו ואחד הוא ופרשו יסך מענין סכך שנים פרשי׳ וענין את ו״ית טיקוס שבתא ובמקצת נסחאו׳ ית טקס מדבחא דשבת׳ וענינו בניין שעשו לאכפי המשמר לחסות תחתיו ובשמכו אותו לשבת נראה כי למשמר היוצ׳ עשו אותו שהיה יוצא בשבת והיו פנויים מן העבודה מאותו היום והיו יושבין שם על פנות היום שהיו הולכים להם ולא אמר מה עשה בו אבל נראה שסתר אותו את מבוא המלך: החיצונה׳ מלעיל והה״א נוספת כה״א השערה החדרה והוא סמוך למה שאמר שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך וסתר אותו: והוא כמו אחכון והיסב מבוא ביתו שהיה מחוץ הסב אותו בית יי׳ ולא היו נכנסין בו אלא דרך בית יי׳ להסבב בו מפני מלך אשור: בשנת שתים עשרה׳ והלא מלך בשנת ארבע לאחז לפי החשבון כמו שכתבנו למעלה ואמר בסדר עולם שני׳ למרדו אבל הוא מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו ובשנת יב לאחז שהיא שנת שמנה להושע מרד במלך אשור ומשנה שמרד בה עד סוף מלכותו ט׳ שנים: רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו׳ אמרו שהעביר כל אותן פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות ירושלם ואמר כי בטו״ב כא״ב ביטל אותן פרדסאות לפיכך היו ישראל עושין יט בטו״ב כא״ב: ויעל

וכל דם ד׳ בקריאה וסי׳ חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם׳ וכל דם לא תאכלו בכל משבותיכם׳ ויצו המלך אחז ב׳ בפסוק: לבקר ב׳ בקריא׳ וסים׳ ולזבח הנחשת יהיה לי לבקר׳ ואהר נדרים לבקר:

טו וַיְצַוֵּהוּ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן לֵאמֹר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַגָּדוֹל הַקְטֵר אֶת־עֹלַת־הַבֹּקֶר וְאֶת־מִנְחַת הָעֶרֶב וְאֶת־עֹלַת הַמֶּלֶךְ וְאֶת־מִנְחָתוֹ וְאֵת עֹלַת כָּל־עַם הָאָרֶץ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם וְכָל־דַּם עֹלָה וְכָל־דַּם־זֶבַח עָלָיו תִּזְרֹק וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת יִהְיֶה־לִּי לְבַקֵּר׃ וַיַּעַשׂ אוּרִיָּה הַכֹּהֵן כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה הַמֶּלֶךְ אָחָז׃ וַיְקַצֵּץ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־הַמִּסְגְּרוֹת הַמְּכֹנוֹת וַיָּסַר מֵעֲלֵיהֶם וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־הַיָּם הוֹרִד מֵעַל הַבָּקָר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר תַּחְתֶּיהָ וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל מַרְצֶפֶת אֲבָנִים׃ וְאֶת מֵיסַךְ הַשַּׁבָּת אֲשֶׁר־בָּנוּ בַבַּיִת וְאֶת־מְבוֹא הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה הֵסֵב בֵּית יְהוָה מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אָחָז אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כ וַיִּשְׁכַּב אָחָז עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ חִזְקִיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

ויצוה ק׳ | ל׳ | ל׳ | ל׳ דסמי׳ | ב׳ אסר עפ׳ משה | את׳ כ״חס ק כבכיולי ל׳ כב | ל׳ מוסך ק ל׳ | ל׳ תלוי׳ | יב כתי׳ כסיפ׳

וּפַקֵּיד מַלְכָּא אָחָז יַת אוּרִיָּה כַּהֲנָא לְמֵימַר עַל מַדְבְּחָא רַבָּא אַסֵּיק יַת עֲלַת צַפְרָא וְיַת מִנְחַת רַמְשָׁא וְיַת עֲלַת מַלְכָּא וְיַת מִנְחָתֵיהּ וְיַת עֲלַת כָּל עַמָּא דְאַרְעָא וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן וְכָל דַּם עֲלָתָא וְכָל דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא עֲלוֹהִי תִּזְרוֹק וּמַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא יְהֵי לִי לְבַקָּרָא׃ וַעֲבַד אוּרִיָּה כַּהֲנָא כְּכֹל דְּפַקֵּיד מַלְכָּא אָחָז׃ וְקַצֵּץ מַלְכָּא אָחָז יַת גְּדַנְפֵּי בְּסִיסַיָּא וְאַעְדֵּי מִנְּהוֹן יַת כִּיּוֹרָא וְיַת יַמָּא אָחֵית מֵעַל תּוֹרַיָּא דִנְחָשָׁא דִתְחוֹתוֹהִי וִיהַב יָתֵיהּ עַל רִצְפַּת אַבְנַיָּא׃ וְיַת טְקוֹס שַׁבְּתָא דִי בְנוֹ בְּבֵיתָא וְיַת מַעֲלָנָא דְמַלְכָּא בְּרָאָה אַסְחַר לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מִן קֳדָם מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי אָחָז דַּעֲבַד הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה׃ וּשְׁכִיב אָחָז עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ חִזְקִיָּה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

יז

א בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לְאָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה בְשֹׁמְרוֹן עַל־יִשְׂרָאֵל תֵּשַׁע שָׁנִים׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו׃

ל׳

בִּשְׁנַת תַּרְתֵּי עַסְרֵי לְאָחָז מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ הוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה בְּשֹׁמְרוֹן עַל יִשְׂרָאֵל תְּשַׁע שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְחוֹד לָא כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ קֳדָמוֹהִי׃

עלוהי

רלבג

והנה קרא אחז המזבח ההוא אשר בנה מזבח הגדול כי אולי היה יותר גדול השיעור או מפני שהיה אצל מחשבתו יותר נכבד: ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר׳ ר״ל כי לפעמים ארצה לראותו ולבקרו להעלות עליו: את המסגרות המכונות׳ ר״ל המסגרות מסגרות המכונות והנה הסיר מהם את הכיור ועמד הכיור בזולת כנו וכן עשה לכל הכיורות אחר שם והים הסיר מעל שנים העשר הבקר אשר תחתיו ונתן אותו על רצפת אבנים: ואת מוסך השבת אשר בנו בבית׳ היה כמו אהל לעמוד שם משמר היוצא עד הערב: ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יי׳ הנה מפני יראתו ממלך אשור סתם מבוא ביתו מחוץ והיו נכנסין בבית המלך דרך בית יי׳: ויקבר עם אבותיו בעיר דוד׳ באר בספ׳ דה כי לא הביאוהו לקברי מלכי בית ישראל: בשנת שתים עשרה לאחז׳ ידענו כי הושע מלך עד שנת שש לחזקיה והיא שנת ט׳ להושע כמו שנזכר במה שאחר זה ולפי שכבר ידענו כי אחז מלך בשנת יז לפקח הנה נתבאר כי אחז מלך יז שנה לבד קודם שימלוך הושע ולזה צריכי׳ אנו לומר כי אחר עבור יב שנה לאחז והיא אחז בשנת הי״ג כי לא נשארו לו כי אם ב׳ שני׳ אז מלך הושע אך קודם זה היה עבד מלך אשור ולא נחשב למלך כי אם כמו כגיב שמהו מלך אשור ויורד בו כמו שנזכר ואחר זה נמסך במלכותו במרדו תשע שנים: ויעבדהו

בשנת התשיעי׳ למרדו של הושע: ויגל את ישראל׳ ויגלה את ישראל וזה שער כל תיבה שפעל שלה בה״א כגון פנה בנה גלה זנה רבה כשבא לתת ברא״ש התיבה וי״ו יו״ד אם המלה מוסבת על הפועל תהא הי״וד נקוד׳ בחירק כגון ויבן שם מזבח ויפן וירד משה ויגל יהוד׳ מעל אדמתו ותלך ותזן גם היא וירב העם ויעצמו מאד ואם הוא מדבר בלשון מפעיל תהא הי״וד נקודה בשבא כגון ויפן זנב אל זנב ויגל את ישר׳ אשורה ויזן את יהודה וירב בבת יהודה תאניה: ויחפאו׳ בדאו פתרונו לפי ענייננו: על עיר מבצר׳ כמו מקטן ועד גדול: ממגדל נוצרים׳ שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנצור בו׳ בית נבוה העמידו עבודה זרה: ויעד יי׳׳ התרה בהם: כבואי כל חוזה׳ נביאי כל חוזן יש חוזה שהוא שם דבר כמו ועם שאול עשינו חוזה: שנים

אל סוא ל׳ ומשמש א״ב אל וסימ׳ אל אדם ל׳ אל ארבע ל׳ אל אצרותיה ל׳ אל בנו ל׳ אל בנים ל׳ אל בהורידה ל׳ אל, גג ל׳ אל הצאן ל׳ אל המנחה ל׳ אל המלאכה ל׳ אל אדון ל׳ אל אדום ל׳ אל בנתיו ל׳ אל בני ל׳ אל בגד ל׳ אל גבוריה ל׳ אל דבר ל׳ אל הבתים ל׳ אל המשכן ל׳

עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד וישב לו מנחה׃ וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא׃ ויעל מלך אשור בכל הארץ ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים׃ בשנת התשיעית להושע לכד מלך אשור את שמרון ויגל את ישראל אשורה וישב אתם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי׃ ויהי כי חטאו בני ישראל ליהוה אלהיהם המעלה אתם מארץ מצרים מתחת יד פרעה מלך מצרים וייראו אלהים אחרים׃ וילכו בחקות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל ומלכי ישראל אשר עשו׃ ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יהוה אלהיהם ויבנו להם במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עיר מבצר׃ ויצבו להם מצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן׃ ויקטרו שם בכל במות כגוים אשר הגלה יהוה מפניהם ויעשו דברים רעים להכעיס את יהוה׃ ויעבדו הגלולים אשר אמר יהוה להם לא תעשו את הדבר הזה׃ ויעד יהוה בישראל וביהודה ביד כל נביאו כל חזה לאמר שבו מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי חקותי ככל התורה אשר צויתי את אבתיכם ואשר שלחתי אליכם ביד עבדי הנביאים׃ ולא שמעו ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו ביהוה אלהיהם׃

עלוהי סליק שלמנאסר מלכא דאתור והוה ליה הושע עבדא ואתיב ליה תקרובתא׃ ואשכח מלכא דאתור בהושע מרדא די שלח אזגדין לות סוא מלכא דמצרים ולא אסיק תקרובתא למלכא דאתור כשנא בשנא ואחדיה מלכא דאתור ואסריה בבית אסירי׃ וסליק מלכא דאתור בכל ארעא וסליק לשמרון וצר עלה תלת שנין׃ בשתא תשיעתא להושע כבש מלכא דאתור ית שמרון ואגלי ית ישראל לאתור ואותיב יתהון בחלח ובחבור נהר גוזן וקרוי מדי׃ והוה כד חבו בני ישראל קדם יי אלההון דאסיק יתהון מארעא דמצרים מתחות יד פרעה מלכא דמצרים ודחילו טעות עממיא׃ ואזלו בגזרת עממיא דתריך יי מן קדם בני ישראל ומלכי ישראל דעבדו׃ ואמרו בני ישראל מלין דלא כשרין קדם יי אלההון ובנו להון במן בכל קרויהון ממגדל תקיף עד קרוין כריכן׃ ואקימו להון קמן ואשירין על כל רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף׃ ואסיקו בוסמין תמן על כל במתא כעממיא דאגלי יי מן קדמיהון ועבדו קדמוהי פתגמין בישין לארגזא קדם יי׃ ופלחו ית בעליא די אמר יי להון לא תעבדון ית פתגמא הדין׃ ואסהיד יי בישראל וביהודה ביד כל ספר כל מילף למימר תובו מאורחתכון בישתא וטרו פקודי וקימי כבל אוריתא דפקדית ית אבהתכון ודשלחית לותכון ביד עבדי נבייא׃ ולא קבילו ואקשיאו ית קדלהון כקדלא דאבהתהון דלא הימינו במימרא דיי אלההון׃

וקצו

אל המלחמה ל׳ אל זקני ל׳ אל טוב ל׳ אל כסא ל׳ אל משמר ל׳ אל סוא ל׳ אל עגלה ל׳ אל צאנו ל׳ אל ראשי ל׳ אל שמים ל׳ תורת ל׳ ; כגוים ג׳ דגשים בקריאה וסי׳ כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם׳ כגוים אשר הגלה יי׳׳ והעלה על רוחכם: וביהודה ה׳ בקריאה וסימני׳ וביהודה הירדן מזרח שמש׳ ויעד יי׳ בישראל וביהודה׳ עד השליכו אותם מעל פניו דירמיה׳ והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש׳ לכו דרשו את יי׳ בעדי׳ וחד בירושלם ויהודה כי על אף יי׳ היתה בירושלם ויהודה: שבו ה׳ חס׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן׳ וכל אורייתא דכוו׳ חס׳ בס״נ מלאים וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן: מצותי הקתי ג׳ בקריאה וסימ׳ עקב אשר שמע אברהם בקולי׳ אם שוב תשובון דסיפרא׳ ויעד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל:

רדק

ויעל מלך אשור בכל הארץ׳ פי׳ ולכדה ואחר כך עלה שמרון וצר עליה: ומלכי ישראל אשר עשו׳ פי׳ ובחקות מלכי ישראל אשר עשו: ויחפאו בני ישר׳ דברי׳ אשר לא כן על יי׳ אלהיהם׳ בדברי רז״ל מה אמרו אמרו העמו׳ הזה אינו רוא׳ ואינו שומע וזהו לשו׳ ויחפאו שהסתירו הידיעה מהבורא כמו שאמ׳ יחזקאל הנביא שהיו אומרי׳ אין יי׳ רואה אותנו עזב יי׳ את הארץ וכן אמ׳ ישעיהו ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ובא אלף ויחפאו תמור ה״א למ״ד הפעל מן חפה עני׳ ברופים כי ענין אחד ושרש אחד הם: אשר לא כן׳ אשר לא טוב: ממגדל נוצרים עד עיר מבצר׳ ממגדל שעומדים בו השומרי׳ ות״י ממגדל תקיף עד קרוין כריכן: ויעד יי׳׳ מבנין הפעיל מנחי הע״ין ענינו ההתרא׳ על ידי עדים וכן העד העיד בנו האיש העידותי בכם היום: ביד כל נביאו כל חוזה׳ כתו׳ בוי״ו ר״ל ביד כל מי שהיה נביאו לא נביאי׳ הפק׳ וקרי נביאי והו׳ כמו נביאים וכן חלוני שקופים כמו חלונים אנשי מחוקה כמו אנשים ועניינו שהעיד בהם ביד כל חוזה ונביא׳ ובדרש ביד כל נביאו כמה נביאים העידותי בהם אחד בשחרית ואחד בין הערבי׳ נביאו כתיב:

ויתמכרו

רלבג

ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא׳ אחשוב שהיה זה אחר עבור תשע שני׳ להושע כי כבר עלה מלך אשור שמרון ויצר עלי׳ ובסוף הענין לכד שומרון ואז עצר הושע ועצרהו בבית כלא: ומלכי ישראל אש׳ עשו׳ ר״ל ובחקות מלכי ישרא׳ אשר עשו כמו ירבעם בן נבט וחבריו כי כבר הלכו ישר׳ בחקותיהם ועזבו את ברית יי׳: ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יי׳ אלהיהם׳ הנה ויחפאו הוא מענין חפוי וכסוי והרצון בו שהם שמו נעלם ומכוסה נגד יי׳ דברים אשר אינם כן ר״ל שאינם נעלמים ממנו והמשל שהם חשבו שאין הש׳ית׳ מבין אל מעשיהם ושהוא עוזב את הארץ ולזה היו עובדים לצבא השמים והיו עושין הפעלות המגונות ההם כמו שקד׳ מענינ׳ עד שכבר בנו במות בכל עריהם מהקטן עד הגדול והנה הקטן הו׳ מגדל נוצרים ר״ל מגדל שומרים שכאשר יהיו לאדם שדות רבות וכרמים זה אחר זה יבנה מגדל בתוכם לשמור פירותיהם ולאכר׳ שם וגם במגדל ההוא בנו במה ולא הספיק להם זה אבל מחוץ לעיר הציבו להם מצבות ואשרים על כל גבע׳ גבוהה ותחת כל עץ רענ׳ וזה כלו בהפך כוונת התורה שכוונה לעבו׳ הש׳י לבדו ובמקו׳ אחד לבד אחר הבנות בית המקדש: כגוים אשר הגלה יי׳ מפניהם ר״ל שלא נתנו אל לבם שאלו הפעלות המגונו׳ לא הועילו לגוים אשר הגלה יי׳ מפניהם אך היו סבה שהקיאה את אותם הארץ: ויעד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה׳ ר״ל ביד כל נביאים וכל חוזה וידמה שהחוזה הוא יותר שלם מהנביא כי הנביא יקרא נביא אפילו בא אליו דבר יי׳ בחלום כאמרו אם יהיה נביאכם יי׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואולם החוזה יקרא אשר יבא אליו דבר יי׳ במראה והוא למעלה מהחלו׳: כערף אבותם אשר לא האמינו ביי׳ אלהיה׳ המשילם למי שהיה מאבותם שלא האמינו ביי׳ אלהיהם ולא הספימו להאמין בו מפני דברי הנביאים:

וימאסו

שבו ל׳ מלין כתי׳ טעמי

וימאסו את חקיו ואת בריתו · זה כלו עדות כי הם עשו מה שזכר הש"י שאם יעשוהו יביא עליהם אלו הקללות שבאו עליהם ולסוף הענין ישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה ולזה זכר גם כן שהם עזבו כל מצות יי׳ כמו שזכר שם באותם הקללות: ואת עדותיו אשר העיד בם · הנה קרא עדות מה שהיה בתורה על דרך העדות להעיד כאלו׳ השם ית׳ לישראל כמו פסח וסוכות שהם עדות על יציאת מצרים וקדושת בכור בהמה טהורה ופדיון בכור אדם ופטר חמור שהם עדות למכת בכורות וקרא עדות גם כן מה שהעיד בהם הש"י בתורה את השמים ואת הארץ שאם יעברו על בריתו יבאו להם אלו הקללות עד השמידו אותם וקרא עדות גם כן מה שבא בתורה מהספורים אשר הם עדות על פי׳ שיעבור על דב׳ השם ית׳ בזה האופן יענש עונש כפלא והנה רבו הספורים בתורה המעידים על זה ומי שיקיימ׳ ישלם לו גמול טוב והם עזבו כל זה אמ׳ נודע להם שלימותן וטובו והלכו אחרי ההבל והיא הע"ז ועשו גם כן פעולות הש הבלים: ויקסמו קסמים וינחשו ר"ל שהם עשו פעלות להוריד להם רוחניות הכוכבי׳ לפי מחשבתם והיו בזה האופן המנוסה מגיעים להם כח קטן וכן היו מנחשים בגוים והיו מסתפקים באלו ההודעות ועתידות החלופות והמגונות בתכלית והיו עוזבים ההודעו׳ השלמו׳ שהיו מגיעים להם על ידי נביא: ויענם ויתנם ביד שוסים · זכר זה כי כבר עשה הש"י בהדרגה כמו שזכר בתור׳ והוא שכבר ענה ישראל ברעב ובמה שידמה לו ואחר זה נתנם ביד אויבים היו שוללים אותם ואחר זה השליכם מעל פניו והגלה אותם אל ארץ אחרת: וימליכו את ירבעם בן נבט · אמר זה כי ישראל המליכוהו מעצמם אף על פי שכבר ייעד הש"י על יד נביאו הנה כבחר זה או מעצמם לא על ידי נביא ואולם בעת ההו׳ נהפך לבב ירבע׳ לרע ולא היו שואלים פי נביא לא היה בוחר בו כמו שמבאתו בשאול שאף על פי שנמשח למלך אמ׳ הש"י לשמוא׳ כי נאס כי המליכו גם בזה מלא נמשח: וידא ירבעם את ישראל · וידא כתיב וידח קרי הכתוב הוא מענין ידי גורל והרצון בו וישליך וכן כונת הקרי מסכמ׳ לזה הענין כי ההדחה מתיחסת מאד אל ההשלכה · ויבא מלך אשור מבבל · ר"ל שהבי׳ אנשי׳ מכל אלו המקומו׳ להושיב בערי שמרון אמ׳ הגלה משם ישר׳ אחר

ויסרם ב׳ וחס׳ ויסרם לגד מעלין נסא׳ כמסר ל׳ חס׳ · ומספרוים ה׳

עדותיו ה׳ מפקין ו״ו בליש׳ וסימ׳ נמסר בסיפר׳ חלק א׳ ריש סימן ב׳: אשירה ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ ואשירהם תגדעון · ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא · ונתשתי אשיריך: וידא ד׳ קריאן ה׳ ולא כתיב וסימ׳ העיד ויהי ישעיהו דמלכים · וידא כי קרע ישראל · אני אם טוב ואם רע בקול יי׳ · ותחפנס גם בני נף

טו וימאסו את־חקיו ואת־בריתו אשר כרת את־אבותם ואת עדותיו אשר העיד בם וילכו אחרי ההבל ויהבלו ואחרי הגוים אשר סביבתם אשר צוה יהוה אתם לבלתי עשות כהם: ויעזבו את־כל־מצות יהוה אלהיהם ויעשו להם מסכה שנים עגלים ויעשו אשירה וישתחוו לכל־צבא השמים ויעבדו את־הבעל: ויעבירו את־בניהם ואת־בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו ויתמכרו לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: ויתאנף יהוה מאד בישראל ויסרם מעל פניו לא נשאר רק שבט יהודה לבדו: גם־יהודה לא שמר את־מצות יהוה אלהיהם וילכו בחקות ישראל אשר עשו: כ וימאס יהוה בכל־זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים עד אשר השליכם מפניו: כי־קרע ישראל מעל בית דוד וימליכו את־ירבעם בן־נבט וידא ירבעם את־ישראל מאחרי יהוה והחטיאם חטאה גדולה: וילכו בני ישראל בכל־חטאות ירבעם אשר עשה לא־סרו ממנה: עד אשר־הסיר יהוה את־ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל־עבדיו הנביאים ויגל ישראל מעל אדמתו אשורה עד היום הזה: ויבא מלך־אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת וספרוים וישב בערי כה שמרון תחת בני ישראל וירשו את־שמרון וישבו בעריה: ויהי בתחלת שבתם שם לא יראו את־יהוה וישלח יהוה בהם את־האריות ויהיו הרגים בהם: ויאמרו למלך אשור לאמר הגוים אשר הגלית ותושב בערי שמרון לא ידעו את־משפט אלהי הארץ וישלח־בם את־האריות והנם ממיתים אותם כאשר אינם ידעים את־משפט אלהי הארץ:

וקצו בקימוהי ובגזרתיה די גזר עם אבהתהון ובסהדותיה דאסהיד בהון וטעו בתר טעותא והוו ללמא ובתר עממיא די בסחרניהון די פקיד יי יתהון בדיל דלא למעבד כותהון: ושבקו ית כל פקודיא דיי אלההון ועבדו להון מתכא תרין עגלין ועבדו אשירתא וסגידו לכל חילי שמיא ופלחו ית בעלא: ואעברו ית בניהון וית בנתיהון בנורא וקסמו קסמין ונחישו והשיבו למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: והוה רגז מן קדם יי להדא בישראל ואגלנון מארעא בית שכנתיה לא אשתאר לחוד שבטא דבית יהודה בלחודוהי: אף דבית יהודה לא נטרו ית פקודיא דיי אלההון ואזלו בגזירת ישראל דעבדו: וקץ יי בכל זרעא דישראל וענינון ומסרנון ביד בזוזין עד דאגלנון מאתר בית שכנתיה: ארי אתפליגו בית ישראל על דבית יהודה ואמליכו ית ירבעם בר נבט ואטעי ירבעם ית ישראל מבתר פולחנא דיי וחיבנון חובא רבא: ואזלו בני ישראל בכל חובי ירבעם דעבד לא סטו מנה: עד דאגלי יי ית ישראל מארעא בית שכנתיה כמא דמליל ביד כל עבדוהי נביא וגלו ישראל מעל ארעהון לאתור עד יומא הדין: ואיתי מלכא דאתור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרוים ואותיב בקרוי שמרון חלף בני ישראל ויריתו ית שמרון ויתיבו בקרוהא: והוה בשריות למיתבהון תמן לא הוו דחלין מן קדם יי וגרי יי בהון ית אריותא והוו קטלין בהון: ואמרו למלכא דאתור למימר עממיא דאגליתא ואותיבתא בקרוי שמרון לא הוו ידעין ית דין אלהא דארעא וגרי בהון ית אריותא והא אנון מקטלין יתהון בדלית אנון ידעין ית דין אלהא דארעא:

ופקיד

רדק

ויתמכרו · כבר פירשנו בפסוק יען התמכרך לי: רק שבט יהודה לבדו · ושבט בנימן טפל לו ונכלל עמו: וידא · כן כתיב וקרי וידח והכתיב פי׳ מן המנדים ליום רע שנאמר מנדיכם ופי׳ הרחיק מאחרי יי׳ את ישר׳ והקרי ידוע: ויושב בערי שמרון · ולא אמר בשמרון ובערי׳ וכן אמ׳ וירשו את שמרון וישבו בעריה כי שמרון החריבה מלך אשור עד היסוד כמו שנבא עליה׳ מיכ׳ המורשתי ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם: אשר הגליתי · הניעותי וטלטלתי כי פעמים יאמר לשון גלות זולת השבי וכן ויגלה מנחת: אחר

רשי

שני עגלים · בבית אל ובדן: את הבעל · ע"ז ששמה בעל: ויתמכרו · מכרו עצמן לכך: ויסירם מעל פניו · שגלו עם הושע בן אלה: ויגל ישראל · זה נקוד בחירק שהוא לשון גלה ואינו לשון הגלה: לא יראו את יי׳ · אף על פי שהגוים עובדי ע"ז הם יראים מפניו וקרו לי׳ אלהא דאלהיא כענין שנאמר ושמי נורא בגוים ואלו לא יראוהו כי יאמרו אילו היתה בו יראה לא נתן עמו לגלות: אשר

מסרה

תחפנס׳ חצר ק׳ וירח ק׳ אנחנו ק׳ ובתחפנחס ק׳: בתחלת ו׳ בקריא וסי׳ והם המתו בימי קציר תחלת כתיב ויהי בתחלת שבתם שם · בתחלת עלו׳ הלקש · באו בית לחם בתחלת קציר שערים · בתחלת תחנוניך יצא דבר · בתחלת מלכותו כתבו שטנה על: ממיתים ג׳ חד חס׳ וב׳ מל׳ וסימ׳ וישלח בם את האריות׳ אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי · ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים · ידע תדעו חס׳:

ויצו מלך אשור לאמר הליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם משם וילכו וישבו שם וירם את משפט אלהי הארץ : ויבא אחד מהכהנים אשר הגלו משמרון וישב בבית אל ויהי מורה אתם איך יראו את יהוה : ויהיו עשים גוי גוי אלהיו ויניחו בבית הבמות אשר עשו השמרנים גוי גוי בעריהם אשר הם ישבים שם : ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל ואנשי חמת עשו את אשימא : והעוים עשו נבחז ואת תרתק והספרוים שרפים את בניהם באש לאדרמלך וענמלך אלה ספרים : ויהיו יראים את יהוה ויעשו להם מקצותם כהני במות ויהיו עשים להם בבית הבמות : את יהוה היו יראים ואת אלהיהם היו עברים כמשפט הגוים אשר הגלו אתם משם :

ופקיד מלכא דאתור למימר אובילו לתמן חד מכהניא דאגליתנון מתמן ויזלון ויתבון תמן ויילפון ית דין אלהא דארעא : ואתא חד מכהניא דאתגליאו משמרון ויתיב בביתאל והוה מליף יתהון איכדין ידחלון מן קדם יי : והוו עבדין עמא עמא טעותיהון ואחיתו בבמתא דעבדו שמרונאי עמא עמא בקרויהון דאנון יתבין תמן : ואנשי בבל עבדו ית סכות בנות ואנשי כות עבדו ית נרגל ואנשי חמת עבדו ית אשימא : ועואי עבדו נבחז וית תרתק ואנש ספרוים מוקדין ית בניהון בנורא לאדרמלך וענמלך טעות ספרוים : והוו דחלין מן קדם יי ועבדו להון מקצתהון כומרי במתא והוו עבדין להון בבית במתא : מן קדם יי הוו דחלין וית טעותהון הוו פלחין כנימוסי עממיא דאגליאו יתהון מתמן :

ואנשי ד' רפ' בקריאה וסי' ואנשי סדום רעים וחטאים · ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה · ואנשי בבל עשו · ואנשי תמיד יבדילו עברים : והעוים ד' ב' רפ' וב' מצעתא פסו' וסי' והעוים הישבים בחצרים עד עזה · והעקרוני והעוים · והעוים והפרזי · והעוים עשו נבחז : כמשפט ז' רפין ה' פתחין וב' קמצין וסים ואם לבנו יעדנה כמשפט הבנות · כמשפט צידנים יושב ובוטח · את יי' היו יראים · ויעשו את חג הסוכות · ויעמד כמשפט דויד אביו · פנה אלי וחנני כמשפט · ולכל העולות עולות · ב' בתראי קמצין :

רשי

אשר עשו השומרונים, ישראל בעודם שם : גוי גוי אלהיו, אומה ואומה ע"ז שהיו עובדים בארצם אף כאן עשו כן כל גוי בעיר אשר הושיבם סנחריב שם בערי ישראל : סכות בנות, דמות תרנגולת עם אפרוחיה : נרגל, דמות תרנגול : אשימא, דמו' תיש וכן קריין בלשון כל אומה ואומה וכן פירשו רבותינו בסנהדרין : נבחז, דמות כלב : תרתק, דמות חמור : אדרמלך, דמות פרד : ענמלך, דמות סוס : כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם, אותן עבודות זרות שעובדי' הגוים אשר הגלן סנחריב ואוכלוסין את אילו משם היו אלו עובדין כאן :

רדק

אחד מהכהנים, שהם מורי התורה : איך ייראו את יי', הורה אותם שאף על פי שהם עובדים אים אלהיו יהיה לכם לאל כי ישראל אף על פי שהיו עובדים העגלים לא היו עושים אלא להיותם אמצעיים בינם ובין האל כי כן היתה דעת האומות בזמן ההוא שעל כל פנים היה צריך אמצעי להתקרב אליו ולעבדו וישראל נטו אחרי דעות האומות אם כן מה בין ישראל ובין האומות יש אומרי' כי האומות כשהיו עובדי' אים את אלהיה החכמים שבהם היו יודעים כי הצלמים לא יועילו אלא להיותם אמצעיים ולעבדם והעבודה ההיא אמרו כי תיטב בעיני האלהים אבל המון העם לא היה להם לב וסברה כי אם על הנעבד והיו חושבים כי הוא המטיב והמריע וישראל לא כן אלא כלם היו יודעים מירושת אבות כי האל יתברך הוא אלהי האלהים אלא שהיו טועים אחרי דעות האומות לפי שהיו נבדלים מכל שאר האומות וכשהיו רואים ההצלחה לאומו' העולם היו סבורי' כי שהיה האמצעיי' היו גורמי' להם ההצלחה ההיא והיו אומרי' איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם אעשה כן גם אני כמו שאמ' אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני ואפי' הרשעים שבהם היו דורשים את יי' כי ירבעם אמר אל כא את פני יי' אלהיך כי כוונתו כי הוא המטיב והמריע ולא אמר כי יבושת ידו היה מקרה וכשחלה בנו שלח אשתו לדרוש את יי' מאחיה השלוני ואחאב נכנס עם אליהו בדבר נביאי הבעל ונחרד לדבר הנביא שאמר לו והיתה נפשך תחת נפשו ומנבואת אליהו חרד ויקרע את בגדיו וכס ושכב בשק ויהורם אמר כי קרא יי' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב יראת השם זאת היתה בלבם כי מאת האל יתברך הטוב והרע אף על פי שהיו בהם קצת כופרים שהיו אומרים לא ייטיב יי' ולא ירע והיו אומרים מי רואנו ומי יודענו אותם היו מעטים ודעת אחר היתה בלבם והיו אומרים בסתר כמו שאמר ויחפאו בני ישראל ואותם היו מאמינים שהטוב והרע אינו בכוונת מכוון לא באל ולא באחד מן הנעבדים אבל המאמינים בע"ז והעובדים אותה היו רבים ואותם היתה לעתם לאל יתברך אלא שהיו עובדים על ידי אמצעי ויראת אלהים זאת לא היתה אתם כי האל צוה אותם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ר"ל שתחשבו שיהיו אמצעיים ביני וביניכם ובזה היו טועים והולכים בחקות הגוים בדברים אחרים רבים שמכעס האל יתברך לפיכך הקיאה אותם הארץ כמו שאמר להם יי' יתברך ולא תלכו בחקות הגוים ולא תקיא הארץ אתכם ומפני מה היו נענשים הגוים האלה אשר באו בשמרון ולא היו נענשים בארצם כי ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ולא תסבול הארץ התועבות ההם כמו שאמר הכתוב אלהי נכר הארץ לפיכך אמר ויורם את משפט אלהי הארץ וכאמר כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם וזה הכהן הבא להורות אלה הגוים בשמרון אם יאמר להם שלא יהיו עובדים עבודה זרה כלל לא היו מאמינים כי הוא דבר שנדלו בו כל האומות מקדם והוא אבלם כמו מוסכל דראשון אך אמר להם שיהיו עובדים את אלהיהם כמו שהיו עובדים ובלבד שתהא כוונת האל בלבם כי אלה האלהים לא ירעו ולא ייטיבו כי אם ברצון האל אלא שעובדים אותם להיותם אמצעיים בינם ובין הבורא אותם גם כן שישמרו מהתועבות הגדולות בטומאת הגוף כמשכב אסור ומשכב בהמה ומשכב הקריבות כמו שאמר הכתוב כי את כל התועבות הא' עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ וזהו את משפט אלהי הארץ וזהו יראת יי' שיראו ממנו ויתנו לו הכח כי הוא אל על כל אלהים ויזהרו מהטמאות האלה בעבור יראתו והדרתו שלא יעשו בארץ ההיא יותר משאר הארצות : אשר עשו השומרונים, זה ישראל שהיו בשמרון ובאותם בתי הבמות שעשו שם הניחו אלה הגוי' אלהיהם גוי גוי בעריהם אשר היו יושבים שם היה עושה כל אחד בעירו בארץ ישראל כמנהגם בארצם : את סכות בנות, כן היה שם ע"ז שהיו עובדים בארצם וראינו כי שם ע"ז של בבל היה שמה בל כמו שאמר הכתוב כרע בל קורס נבו זה היה בימי נבוכד נצר כמו שאמר הכתוב בל כשם אלהיה אבל בימי מלך אשור היה ע"ז שלהם סכות בנות ובדברי רבותינו ז"ל סכות בנות זה תרנגולת כלומ' דמות תרנגולת היו עובדים והיה שמה סכות בנות וכמו שקורין לתרנגול סכוי כן היו קורין לתרנגול סכות ובנות פי' עם אפרוחיה : נרגל, זה תרנגולת הבר וירושלמי את נרגל רנגליה דיעקב ורגליה דיוסף : אשימא, ברחא קרחא והוא התיש ונקרא אשימא לפי שאין לו צמר והוא כמו שומם ובירושלמי אשימה אימרה כמא דתימא באיל האשם : נבחז, בנ"ן ויש ספרים כתוב נבנן ואינו כי אם בזי"ן וטעות הוא בספרים ופירוש נבחז הוא כלב והיא מלה מורכבת נובח חז נובח מן לא יוכלו לנבוח חז לשון מראה שמראה שיניו : תרתק, פירשו בו צורת חמור : אדרמלך וענמלך, אדרמלך הוא הפרד ונקרא כן דאדר ליה למריה בטעוניה פי' שנושא לרבו כל משאותיו, אדר כמו לדרי טוענא, ענמלך זה הסוס דעני ליה למריה בקרבא ובירושלמי אדרמלך וענמלך זה טווס ופסיוני וטווס הוא הנקרא בלשון לע"ז פ'און וידוע הוא ופסיוני הוא שלו ותרגום שלו ויבא שלו שליו ביסרא ואייתו פסיונין : ויהיו עושים להם, הכהנים היו עושים להם עבודתם וקרבנותיהם בבמות : כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם, כמשפט ישראל שגלו משמרון כן היו עושים אלה הגוים שהיו יראים את יי' ועובדים אלהים אחרי' כמו שפיר' או יהיה פירושו כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם ויהיה טעמו אל אלהיהם היו עובדים לא אל יי' היו יראים כלומר כן היו עושים ועובדים אלהיהם כמו שהיה משפטם בארצם :

רלבג

אחד מהכהנים אשר הגליתם משם, ידמה כי קצ' כהני יי' היו שם במגרשיהם והוא היה מורה הגוים האלו איך יתנהגו לפי משפטי התורה והם עושים עם זה גוי גוי אלהיו בערי שומרון והניחו הע"ז שלהם בבית הבמות אשר עשו השומרונים ויהיו יראים את יי' ועשו להם מקצתם כהני במות כמו שעשה ירבעם והזניח הכהנים מן הכהונה ונדמה כי באלו הבמות היו מקריבים לשם יתעלה כמו שהיה הענין קודם אסור הבמות : כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם, ר"ל שהם היו גם כן עובדים לשם יתעלה ועובדים עבודה זרה ולזה אמר להם אליהו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים אם יי' הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו :

רשי

אינם יראים את יי'. יראה שלימה כמשפט ישראל ואף על פי שנתגיירו מיראת האריות אין יראתם את יי' יראה שלימה כמו שמפרש והולך שאינם עוסקים בתורה במצות אשר צוה יי' את בני יעקב ואינם עושים כחוקותם וכמשפטם שהיה עליהם לעשות משנתגיירו אלא כמו שהורס הכהן שהיה מן השומרונים שהיו עובדים ע"ז: ויכרת אותם ברית. כשנתן להם תור' בהר סיני: בשנת שלש. למרדו של הושע: ויקר' לו נחושתן. לשון בזיון כלומר מה צורך בזה אינו אלא נחש כ נחשת: ישכיל

רדק

עד היום הזה. לפירוש הראשון יהיה פי' עד היום הזה הם עושים על ישראל פי' ישראל אשר גלו לא שבו בגלותם מן דרכם הרעה ועד היום הזה עושים במקום אשר גלו שם כמשפטים הראשונים שהיו עושי' בשמרון אינם יראי' את יי' שלא לעבוד ע"ז כי גם שם עובדים ע"ז מגלותם ולא יראו את יי' כי היראה היא לעבוד את יי' לבדו כמו שאמר להם יהושע ועתה יראו את יי' ועבדו אותו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים וכן אמר להם שמואל אך יראו את יי' ועבדתם אותו באמת ואינם עושים כחקותם וכמשפטם רק כחקות הגוים וכמשפטיהם ואינם עושי' כתורה וכמצוה אש' צוה יי' את בני יעקב ומה שאומר אשר שם שמו ישרא' כי אז כשאמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם אז נראה אליו יי' ואמ' לו ישראל יהיה שמך ולפי' אחרון יהיה פי' אינם יראי' את יי' על הגוי' אעפ"י שאמ' את יי' היו יראים לא היו יראי' את יי' בלב שלם כי אם מפחד האריו' לפי' קראו אותם גרי אריות ואמ' כמשפטים הראשונים היו עושים פי' כמשפטים הראשונים שהיו עושים בארצם כן היו עושים ולא היו עושים כחקותם וכמשפטם וכתורה אשר צוה יי' שהיה עליהם לקבל הכל כיון שנתגיירו ולא קבלו והיה להם לקבל התורה כתורה וכמצוה אש' צוה יי' את בני יעקב וכל הענין וכיון שראו הגוי' האלה כי ישר' גלו משם לפי שלא עשו כתור' וכמצוה אשר צוה יי' אות' היה להם ללמו' ולעשו' כתורה וכמצוה ולא עשו כן והפי' הראשון נכון בעיני: כי אם כמשפט' הראשון. לא שמעו נביאי' המוכיחי' אותם והם עושים אחר התוכחה כמו לפני התוכחה: ויהי בשנת שלש להושע בן אלה. שנת שלש למרדו כמו שפירשנו: וכתת נחש הנחשת. ים מרז"ל שאמ' שוחק וזורה לרוח כי היה אסור בהנאה ומה אמרו כי לא הי' אסור בהנאה כי משה רבינו ע"ה משלו עשה אותו שנ' עשה לך שרף ומשלך שהעובדי' אותו לא היו יכולי' לאוסרו כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ובדין הוא כמו לכתותו לא הוה צריך אלא כיון דחזא חזקיה דקא טעו ישראל בתריה עמד וכתתו: כי עד הימי' ההמה היו בני ישראל מקטירים לו. מעת שהרעו מלכי יהודה וטעו ישר' אח' ע"ז עד הימי' ההמה שמלך חזקיהו היו בני ישרא' מקטרי' לו כיון שמצאו כתו' וראו אותו וחי היו חושבים כי טוב הוא להיות אמצעי ולעבוד אותו והיה מונח מימות משה זה הנחש לזכרון הנס כמו צנצנת המן ואסא ויהושפט שלא בערוהו כאש' בערו שאר הע"ז מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדין ומקטרי' לזה הנחש והיו מניחי' אותו לזכרון הנס וחזקיה ראה לבע' אותו כשביע' הע"ז כי בימי אביו היו עובדי' לו כמו לע"ז אעפ"י שהטובי' היו זוכרי' בו הנס אמר טוב לבער אותו וישכח הנס מלהניחו ויטע בני ישרא' היום או מח' אחריו ורבו' ז"ל אמרו אפש' בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל ע"ז שבארץ יהודה אסא ויהושפט ביערו' אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגד' בו: ויקרא לו נחשתן. דרך בזיון כלומ' אינו אלא נחשת מה כח יש בו להרע ולהטיב בעת שכתתו קרא לו כן אמ' לה' לישר' איך יעלה בלב אדם כי זה יועיל כי אינו אלא נחשת. ותוספת הנו"ן להקטינו כמו האמינון וי"ו כו"ן אישון שבתון וי"ת והוו קרא לי' נחושתן כלומ' ישרא' שהיו עובדי' אותו היו קורין אותו נחשתן:

ואשר

ויצום ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר וארא: ואת החקים ד' בקריאה וסי' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חיו' ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים' הגבול הבלנו לך' ואת החקי' ואת המשפטים והתורה והמצוה דסיפר:

עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֵם עֹשִׂים כַּמִּשְׁפָּטִים הָרִאשֹׁנִים אֵינָם יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֵינָם עֹשִׂים כְּחֻקֹּתָם וּכְמִשְׁפָּטָם וְכַתּוֹרָה וְכַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר־שָׂם שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ (לה) וַיִּכְרֹת יְהוָה אִתָּם בְּרִית וַיְצַוֵּם לֵאמֹר לֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְלֹא תַעַבְדוּם וְלֹא תִזְבְּחוּ לָהֶם׃ כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה אֹתוֹ תִירָאוּ וְלוֹ תִשְׁתַּחֲווּ וְלוֹ תִזְבָּחוּ׃ וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַב לָכֶם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת כָּל־הַיָּמִים וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ וְהַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַתִּי אִתְּכֶם לֹא תִשְׁכָּחוּ וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תִּירָאוּ וְהוּא יַצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיכֶם׃ (ם) וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי אִם־כְּמִשְׁפָּטָם הָרִאשׁוֹן הֵם עֹשִׂים׃ וַיִּהְיוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֶת־פְּסִילֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים גַּם־בְּנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם הֵם עֹשִׂים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

יח

(א) וַיְהִי בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְהוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ חִזְקִיָּה בֶן־אָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִי בַּת־זְכַרְיָה׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה דָּוִד אָבִיו׃ הוּא הֵסִיר אֶת־הַבָּמוֹת וְשִׁבַּר אֶת־הַמַּצֵּבֹת וְכָרַת אֶת־הָאֲשֵׁרָה וְכִתַּת נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹשֶׁה כִּי עַד־הַיָּמִים הָהֵמָּה הָיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מְקַטְּרִים לוֹ וַיִּקְרָא־לוֹ נְחֻשְׁתָּן׃

עַד יוֹמָא הָדֵין אִנּוּן עָבְדִין (ב) כְּנִמּוּסֵי קַדְמָאֵי לֵיתְנוּן דָּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְלֵיתְנוּן עָבְדִין כִּגְזֵירַתְהוֹן וּכְדַחֲזֵי לְהוֹן וּכְאוֹרַיְתָא (ו) וּכְתַפְקֵידְתָּא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת בְּנֵי יַעֲקֹב דְּשַׁוִּי שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃ וּגְזַר יְיָ עִמְּהוֹן קְיָם וּפַקֵּדִנּוּן לְמֵימַר לָא תִדְחֲלוּן לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא וְלָא תִסְגְּדוּן לְהוֹן וְלָא תִפְלְחוּנּוּן וְלָא תְדַבְּחוּן לְהוֹן׃ אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ דְּאַסֵּיק יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב וּבִדְרַע מְרָמַם יָתֵיהּ תִּדְחֲלוּן וּקְדָמוֹהִי תִּסְגְּדוּן וְעַל מַדְבְּחֵיהּ תְּדַבְּחוּן׃ וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא וְאוֹרַיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּכְתַב לְכוֹן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד כָּל יוֹמַיָּא וְלָא תִדְחֲלוּן לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא׃ וּקְיָמָא דִּגְזֵירִית עִמְּכוֹן לָא תִתְנְשׁוֹן וְלָא תִדְחֲלוּן לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא׃ אֱלָהֵן מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן תִּדְחֲלוּן וְהוּא יְשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ וְלָא קַבִּילוּ אֱלָהֵן כְּנִמּוּסֵיהוֹן קַדְמָאֵי אִנּוּן עָבְדִין׃ וַהֲווֹ עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דָּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְיַת צַלְמָנֵיהוֹן הֲווֹ פָּלְחִין אַף בְּנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן כְּמָא דַּעֲבַדוּ אֲבָהָתְהוֹן אִנּוּן עָבְדִין עַד יוֹמָא הָדֵין׃

וַהֲוָה בִּשְׁנַת תְּלָת לְהוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ חִזְקִיָּה בַּר אָחָז מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר עַסְרִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְעַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ אֲבִי בַּת זְכַרְיָה׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד דָּוִד אֲבוּהִי׃ הוּא אַעְדִּי יַת בָּמָתָא וְתַבַּר יַת קָמָתָא וְקַץ יַת אֲשֵׁירָתָא וּפְסִיק יַת חִוְיָא דִנְחָשָׁא דַּעֲבַד מֹשֶׁה אֲרֵי עַד יוֹמַיָּא הָאִנּוּן הֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַסְּקִין בּוּסְמִין לֵיהּ וַהֲווֹ קָרָן לֵיהּ נְחוּשְׁתָּן׃

במימרא

רלבג

עד היום הזה הם עושים כמשפטים ה הראשונים. ר"ל הנשארים הם ישראל כי לא הגלו כולם כמו שיראה מהספור אשר בענין חזקיה ששלח למה שנשאר שם: תשמרון לעשות כל הימים. זה לאות שהתורה נתנה לעשות מצותיה כל הימים לא שתשתנ' באחרית כמו שחשבו אנשים הלילה חלילה: ולא שמעו כי אם כמשפט' הראשון הם עושי'. ר"ל כי ישרא' לא שמעו לסור מעבוד' זרה ולזה מצא שם יאשיה כהני הבמות: ויהיו הגוי' האלה יראים את יי'. ידמה שאמר שלא שימעו אלו הגוים לקול הכהן אך ה הרכיבו בין שתי האמונות ולזה הוא מבואר שלא היו יראי' את יי' שאם היו יראים את יי' לא היו עובדים עבודה זרה ולזה לא נחשבו לגרים אמתיים כי הגרים האמתיים הם כמו ישראלים כי הם לא קבלו עליהם לקיים התורה אך עם עבודת אלהיהם ולזה הם מסוללים מיראת הש"י ומהיות במדרגת ישראל כי הישרא' אף על פי שחוטא זכו לו אבותיו שיהיה מישר' אך הגר לא יהיה גר אם לא יקבל עליו כל מצות התורה כי ה התורה הזאת בלתי קבלת תוספת וגרעון כמו שנזכר במקומות מהתורה: ויעש הישר בעיני יי' ככל אשר עשה דוד אביו. הנה בזה הוסיף על דוד כי הוא לא חטא אך עשה תמיד הישר בעיני יי' ודוד חטא על דבר אוריה: הוא הסיר את הבמות. הם שנעשו להקריב בהם לש"י אשר לא סרו בימי מלכי יהוד' הראשוני': ושבר המצבות. כי התורה אמר לא תקים לך מצבה ואעפ"י שהיא לש"י כ"ש כשהיתה לשם ע"ז כמו שאחשוב שהיה הענין באלו המצבות: היו בני ישראל מקטרים לו. הנה חשבו שתהיה לזאת הצורה מדרגה אלהית מפני שעשאה משה והיה כל הנשוך ורואה אותו וחי והנה קרא לו חזקי' נחשתן ר"ל נחשת שלהן כאילו יאמר שאין לזאת הצורה כח כי אם מה שיש מהכח לנחשת: בכל

תשמרון ל' כפ' וכל מ"ת דכו' בעל

ביהוה אלהי-ישראל בטח ואחריו לא-היה כמהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו: וידבק ביהוה לא-סר מאחריו וישמר מצותיו אשר-צוה יהוה את-משה: והיה יהוה עמו בכל אשר-יצא ישכיל וימרד במלך-אשור ולא עבדו: הוא-הכה את-פלשתים עד-עזה ואת-גבוליה ממגדל נוצרים עד-עיר מבצר: ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו היא השנה השביעית להושע בן-אלה מלך ישראל עלה שלמנאסר מלך-אשור על-שמרון ויצר עליה: וילכדה מקצה שלש שנים בשנת-שש לחזקיה היא שנת-תשע להושע מלך ישראל נלכדה שמרון: ויגל מלך-אשור את-ישראל אשורה וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי: על אשר לא-שמעו בקול יהוה אלהיהם ויעברו את-בריתו את כל-אשר צוה משה עבד יהוה ולא שמעו ולא עשו:

ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך-אשור על כל-ערי יהודה הבצרות ויתפשם: וישלח חזקיה מלך-יהודה אל-מלך-אשור לכישה לאמר חטאתי שוב מעלי את אשר-תתן עלי אשא וישם מלך-אשור על-חזקיה מלך-יהודה שלש מאות ככר-כסף ושלשים ככר זהב: ויתן חזקיה את-כל-הכסף הנמצא בית-יהוה ובאוצרות בית המלך:

בעת ההיא קצץ חזקיה את-דלתות היכל יהוה ואת-האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור:

במימרא דיי אלהא דישראל אתרחיץ ובתרוהי לא הוה כותיה בכל מלכיא דבית יהודה ודהוו קדמוהי: ואדבק בדחלתא דיי לא סטא מבתר פולחניה ונטר פקודוהי דפקיד יי ית משה: והוה מימרא דיי בסעדיה בכל אתר דנפק מצלח ומריד במלכא דאתור ולא פלחיה: הוא קטל ית פלשתאי עד עזה וית תחומהא ממגדל תקוף עד קרוין כריכן: והוה בשתא רביעיתא למלכא חזקיה היא שתא שביעיתא להושע בר אלה מלכא דישראל סליק שלמנאסר מלכא דאתור על שמרון וצר עלה: וכבשוה מסוף תלת שנין בשנת שית לחזקיה היא שנת תשע להושע מלכא דישראל אתכבישת שמרון: ואגלי מלכא דאתור ית ישראל לאתור ואשרנון בחלח ובחבור נהר גוזן וקרוי מדי: על דלא קבילו למימר דיי אלההון ועברו ית קימיה ית כל דפקיד משה עבדא דיי ולא קבילו למימריה ולא עבדו רעותיה: ובארבע עשרי שנין למלכא חזקיה סליק סנחריב מלכא דאתור על כל קרויא דבית יהודה כריכתא ואחדנון: ושלח חזקיה מלך שבטא דבית יהודה לות מלכא דאתור ללכיש למימר חבית אסתלק מני ית דתרמי עלי אקבל ורמא מלכא דאתור על חזקיה מלך שבטא דבית יהודה תלת מאה כברין דכסף ותלתין כברין דדהבא: ויהב חזקיה ית כל כספא דאשתכח בית מקדשא דיי ובגנזי בית מלכא:

בעדנא ההיא קליף חזקיה ית דשי היכלא דיי וית סקופיא דחפי חזקיה מלך שבטא דבית יהודה ויהבנון למלכא דאתור:

ושלח

נאמר היו לפניו, ר"ל חוץ מדוד ושלמה אבל באחר מלכי יהודה אשר היו לפניו אע"פ שהיו בהם מלכים טובים והם אסא ויהושפט ויהואש כל ימי יהוידע ועוזיהו ויותם לא היה בהם שעשה הישר בעיני יי' כמוהו שהרי אמר עליו ככל אשר עשה דוד אביו : ישכיל, יצליח : וימרוד במלך אשור, לפי שאחז אביו היה עובדו אמר כי מרד בו ולא עבדו שבטח באל לבדו : ממגדל נוצרים עד עיר מבצר, ממגדל שעומדים בו השומרי' ו"ת ממגדל תקוף עד קרוין כריכן : מקצה שלש שנים, מתחלת שנה שלישית וכמוהו מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו וכן מקץ שבע שנים תעשה שמטה להשמטת קרקע ולשלוח עבדים כי הוא עלה בשנה הרביעית לחזקיהו היא שנת שביעית להושע ולכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע אין כאן כי אם שתי שנים והוא מקצה שלש אכ"ל פירושו מתחלת שלש וי"ת מסוף תלת שני' ואכ"ל לדעתו בשנה ה הרביעית ובשנה השביעית ר"ל בתחלת השנה הרביעי' והשביעי' : ויגל מלך אשור, שבניין הפעיל כי הוא כלו בסגול ובתשלומו ו ויגלהו : ויתפשם, מה שאמר בדברי הימים ויאמר לבקעם אין פירוש אמר לבקעם ובקעם וכן להרגנו בערמה והרגנו לשכב את בת יעקב ושכב כי תחל לזנות וזנתה והדומה להם : וישלח חזקיה, אחר שתפש ערי יהודה הבצורות ושם פניו ירושלם כמו שאומר בדברי הימים ופנה ל למלחמה על ירושלם שלח לו ח חזקיה אל לכיש שהיה שם מלך אשור והיא מערי יהודה ושלח לו חטאתי שוב מעלי כלומר חטאתי שמרדתי בך ולא עבדתיך שוב מעלי ואת אשר תגזור עלי אתן ושב לו בפעם ההיא אחר שנתן לו מה שהטיל עליו שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב לאחר זמן שב לו לארץ יהודה לאחר שפסק מלתת לו שנה בשנה מה שהטיל עליו כמו שאמ' לו רב שקה על מי בטחת כי מרדת בי ובא עד לכיש ומשם שלח מלאכיו עם קצת ח חיילותיו לירושלם ודב' מה שדבר ולא קבלו אותן הדברים ושב לו רב שקה עם חיילותיו ואמ' כי אז השלימו עמו שבנ' וסיעתו ועליהם נאמר אל תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ומצאו רב שקה כי נסע מלכיש ובא ונלחם על לבנה ושם באה לו שמועה כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו ונסע משם ומשם שלח מ מלאכים אל חזקיהו פעם שנייה והפחידו כי בשובו ממלחמת כוש יבא עם חיילותיו על ירוש' והלך לו ונלחם על כוש ומלך מצרים ועם כל השבי ההו' בא לו ירושלם וחנה על העיר ובלילה ההוא יצא מלאך יי' והכה במחנ' אשור ויצאו ישר' ובזזו כל הבזה ההיא ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך וכן נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים א אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו וגו' ואותם שנצלו מן המלחמה שבו לדת ישראל כמו שאמר אך בך אל ואין עוד אפס אלהים ועליהם נאמר והיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי' צבאות וכל אותה הפרש' באתי כל העניין הזה כאחד לפי שאינו מבואר כלו במקום אחד לא בזה הספר ולא בישעיה ולא בדברי הימים : את אשר תתן עלי אשא, העונש אשר תתן עלי אשא אסבול אותו ואשלם : קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל, קלף הזהב מעליהם כי הדלתות היו מצופות זהב והזהב הוא שלקח וכ"תי קליף : ואת האומנות, ת"י וית סקופיא ותרגם את מפתן הבית סקוף בית מקדשא והאסקופות האלה אשר צפה חזקיהו זהב אפשר כי הזהב אשר עליהם מבנין שלמה הוסר או נפסד וחזקיה צפה אותו זהב ועתה כשנצטרך לזהב לתת למלך אשור קלף אותו הזהב : את

רשי

ישכיל, יצליח : קצץ, את הדלתות שהיו של זהב : ואת האומנות, תירגם יונתן וית סקופיא אסקופות : את

רלבג

בכל מלכי יהודה ואש' היו לפניו, הנה הוא אשר במלת ואשר ס מוסבת הב"ת אשר במלת בכל והרצון בו בכל מלכי יהודה ו ובאש' היו לפניו ואולם אמ' זה כי אפי' דוד לא היה כמוהו כי הנ' חטא וזה לא חטא אך עשה הישר בעיני יי' : וידבק ביי' לא סר מאחריו, הנה הדבקו' ביי' הוא ההשגה ו וההליכה בדרכיו ו ואמרו לא סר מאחריו מעיד שלא חטא בדבר : והיה יי' עמו, זה היה מהש' גמול לו על יושרו : בכל אשר יצא ישכיל, ר"ל בכל אש' יצא יצליח : וימרד במלך אשור ולא עבדו, לפי שאביו אחז עשה עצמו עבד לו כאמרו עבדך ובנך אני זכר כי הוא מרד במלך אשור ועניין ה המרד הוא שלא עבדו : ממגדל נוצרי' עד עיר מבצר, ר"ל שלא נשאר בהם מקו' שלא הוכה מקטו' ועד גדול והיות' קטן הו' מגדל הנוצרי' ר"ל השומרים שעושין מיחוץ לעיר לשמור פ פירות השדה והכרמי' אשר סביבו : קצץ חזקיה את דלתו' היכל יי', ר"ל לקחת מהם הזהב אש' הם מצופות ממנו : ואת האומנות' הם עומדים מצופים זהב או אסקופו' השער התחתונות והעליונות : בתעלת

והיה יי' ו' וסימ' נמסר בזכריה סימן יד : וילכדה ה' בקריאה וסי' וילכו בני מכיר בן מנשה, הארב קם מהרה' ויעבר יהושע דמלכים, ויעל יהושע מעגלונה, וילכדה מקצה שלש, ב' מנהון חס' קדמא ובתרא : לכישה

ז' בקריאה וסי' ויעבר יהושע ב' בפסוק, ויקשרו עליו קשר דאמציה ב' בפסו', וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור דמלכים, ומעת אשר סר אמציהו ב' בפסו' :

את תרתן ואת רב סריס, למעלה בסדר עולם שלא באו שלשתם יחד אלא רב שקה לבדו כמו שכתוב בספר ישעיה ותרתן ורב סריס באו בשליחות שנייה כשבאת לו שמועה על תרהקה מלך כוש וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו וגו': בתעלת, פיסקי"רה בל' בריכה שעושין לגיברי דגים: שדה כובס, שדה שהכובסין שוטחין בו בגדים וכן תירגם יונתן חקל משטח קצריה: המזכיר, אותה משפט בא לפני המלך ראשון שיפסקנו ראשון: אמרת אך דבר שפתי' וגו' אמרת עד הנה לעבוד למלך אשור אך דבר שפתי היה כל זמן שלא יבא ממקומו לבא עליך לא הוצרכת לעזה וגבורה אבל עכשיו שיבא ובא עזה וגבור אתה צריך למלחמה הזאת עתה אמור על מי בטחת: ובא בכפו ונ', כשאדם נסמך על משענת קנה רצוץ שנשבר בידו באין ראשי הקרומיות ונוקבין את כפו: הלא הוא אשר הסיר חזקיהו וגו', יש ללמוד מכאן דרב שקה ישר' מומר היה שהיה מודה שהקב"ה אלוה אלא שרצונו לעבודה זרה: התערב

את תרתן ואת רב סריס ואת רב שקה, ובישעיה אמר רב שקה לבדו נראה כי הוא היה עיקר השליחות והשנים טפלים לו וכן נראה הוא גם כן רב שקה הו' היה המדבר ובסדר עולם הוא אומר כי רב שקה לבדו בא בשליחות ראשונ' כמו שאומ' בישעיה ותרתן ורב סריס בא בשליחות שנייה ומה שזכר הנה תרתן ורב סריס לפי שגם הם היו שלוחים אבל לא ב בפעם הזאת אלא בשליחו' שנייה כשמנאו רב שקה נלחם על לבנ' ולבנה היא מארץ ישראל כמו שנאמר במלכי כנען מלך לבנה אחד ואמרו רז"ל כי רב שקה ישראל משומד היה ואם אמרו מפני שהיה מדבר יהודית הרבה בני אדם ישנאו מדברים בלשון עם אחר והנה אליקים ושבנה ויואח היו מכירים בלשון ארמי אולי קבלה היתה בידם: בחיל כבד, בחיל עם כבד: בתעלת הבריכה העליונה, הבריכה היא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסין שם מי גשמים או מושכין שם מים מן המעין ובבריכה הזאת היו מכונסין המים גם בבריכה הזאת נקב ויסתמו אותו עד זמן שירצו להוצי' מים מן הבריכה והתעלה היא חפירה סמוכה לבריכה ומוציאי' מים מן הבריכה לתעלה בזמן שירצו להשקות או לכבס בגדים: אשר במסלת שדה כובס, המסלה היא הדרך שמתקנים אותה באבנים כדי שיוכלו ללכת בה בימות הגשמים ועיקר הלשון הוא לשון הרמה מענין סלו לרוכב בערבו' שענינו רוממו' והמקום הזה היה בזה השדה והוא מרוצף ומתוקן באבנים ועל המקום הזה היו עומדים מכבסי הבגדים במי התעלה ובשדה היו שוטחים הבגדים לשמש וכת"י שדה כובס חקל משטח קצריא: ויקראו אל המלך, קראו לאשר על החומה או לאשר מצאו בשדה כובס שיאמרו למלך שיצא לדבר עמהם ויצאו אליהם במצו' המלך אליקים ושבנא ויואח: אליקים בן חלקיהו אשר על הבית, וכן אמר בישעיה בזאת הפרשה אבל בפרשה שנאמרה על שבנא נאמר לך בא אל הסוכן הזה על שבנא אשר על הבית ונבא עליו שיהדפנו ממשמרה שהיה בה שהיה על הבית ויתננה לאליקים בן חלקיהו ולא נוכל לומר כי קודם המעשה הזה מרד שבנא ונתנו משמרתו לאליקים ומפני זה אמר אליקי' אשר על הבית כי א' היו המלאכים הראשונים אשר באו ממלך אשור לירושלם ושבנא יצא אליהם עם אליקים ואמרו לרב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ונאמר ויבא אליקים ושבנא הסופר ויואח קרועי בגדים נראה כי עדיין לא מרד אלא בסוף רב שקה אומר שמרד ובסדר עולם אומר כשהלך לכוש שטף שבנא וסיעתו והלך לכוש ובדברי רז"ל כשבא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא כתב והשליכו עם החץ שירד למחנה אשור והיה כתוב בו שבנא וסיעתו השלימו חזקיהו וסיעתו לא השלימו וכאשר יצא עם סיעתו בא גבריאל וסגר דלתות העיר בפני סיעתו כשבא אצל סנחריב אמ' לו היכן סיעתך אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי הסוסים והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקנים וזה אינו כדבר בעל סדר עולם שאמ' ששטף שבנא וסיעתו ואפשר כי קודם לכן מרד מעט שבא מלך אשור על ערי יהודה אבל נסתר ולא היה מראה עצמו וכן במעשה הזה שבא קרוע בגדים היה מרא' הוא עצמו עצב ולבו לא נכון והנבי' גלה דעתו לחזקיהו והורידו ממשמרתו ונשאר סופר והפקיד אליקים על הבית: אמרת אך דבר שפתים, חשבת להנצל בדבר שפתים כלומר בתפלה אין זה כי אם עצה וגבורה צריך אדם למלחמה כך פירש אדוני אבי ז"ל והחכם רבי אברהם בע"ז פי' אמרת לאסף כי יש לך עצה וגבורה וזהו דבר שפתים והטעם כי גבורתך הו' בדבור לבד וי"ת ברם במלל שיפון במילך וגבורה אעביד קרבא: כי מרדת בי, שלא נתן מה שהטיל עליו שנה בשנה: הרצוץ, שהוא רצוץ בראשו ואותם קסמין נכנסין בכף האדם בהשען עליו: הלא הוא אשר הסיר, כלו' כשהסיר חזקיהו ונתץ המזבחות לא עשה כי אם לכבודו ולהנאתו כדי שיבואו כלם לירושלם כי המזבחות בכל מקום לשם יי' היו וחזקיהו הסירם ונתכן איך תחשבו כי יי' יעזור אותו ואיך תבטחו עליו: ליהודה ולירושלם, כתרגומו לאנש יהודה וליתבי ירושלם: התערב

אליהם כול מלאים בספרא בז"מ י"ג חס וסי' נמסר בריש ספרא ס' י"ג (ויאמר אליהם רבשקה לא חסב שם): כיצן מלכים אמרת ישעיה אמרתי ואפ"ס ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך היא: תאמרון ט' בקריא' וסימ'

וישלח מלך־אשור את־תרתן ואת־רב־סריס ׀ ואת־רב־שקה מן־לכיש אל־המלך חזקיהו בחיל כבד ירושלם ויעלו ויבאו ירושלם ויעלו ויבאו ויעמדו בתעלת הברכה העליונה אשר במסלת שדה כובס׃ ויקראו אל־המלך ויצא אלהם אליקים בן־חלקיהו אשר על־הבית ושבנה הספר ויואח בן־אסף המזכיר׃ ויאמר אלהם רבשקה אמרו־נא אל־חזקיהו כה־אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת׃ אמרת אך־דבר־שפתים עצה וגבורה למלחמה עתה על־מי בטחת כי מרדת בי׃ עתה הנה בטחת לך על־משענת הקנה הרצוץ הזה על־מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך־מצרים לכל־הבטחים עליו׃ וכי־תאמרון אלי אל־יהוה אלהינו בטחנו הלוא־הוא אשר הסיר חזקיהו את־במתיו ואת־מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה תשתחוו בירושלם׃

ושלח מלכא דאתור ית תרתן וית רב סריס וית רב שקה מן לכיש לות מלכא חזקיה במשרין סגיאן לירושלם וסליקו ואתו לירושלם וסליקו ואתו וקמו במזיקת בריכתא עליתא די בכביש חקל משטח קצריא: וקרו למלכא ונפק לותהון אליקים בר חלקיה דממנא על ביתא ושבנה ספרא ויואח בר אסף דממנא על דכרניא: ואמר להון רב שקה אמרו כען לחזקיה כדנן אמר מלכא דרבתנא מלכא דאתור מה רחצנא הדין דאתרחצתא: אמרת ברם במלל ספון במילך וגבורא אעבד קרבא כען על מן אתרחצתא ארי מרדתא בי: כען הא אתרחצתא לך על סמך קניא רעיעא הדין על מצרים דאם יסתמיך גברא עלוהי ויעול בידיה ויבזעניה כן פרעה מלכא דמצרים לכל דמתרחצין עלוהי: וארי תימרון לי על מימרא דיי אלהנא אתרחצנא הלא הוא דאעדי חזקיה ית במתוהי וית מדבחוהי ואמר לאנש יהודה וליתבי ירושלם קדם מדבחא הדין תסגדון בירושלם: וכען

כה תאמרון לאדני לעשו' ויאמרו למלאכים הבאים' וכי תאמרון אלי דספרא' ויאמר להם ישעיה דספרא' וחברו ויאמר אליה ישעיהו דישעיא כה תאמרון אל חזקיהו' לא תאמרון קשר' ויאמר אליהם ירמיהו' כה תאמרון אל חזקיהו דדה"ה:

רלבג

בתעלת הברכ' העליונ', הברכה הוא חריץ במי עוברים בו מים והיא אבל המים תעלה ל' חפירה רחבה יתפשטו בו: במסלת שדה כובס, היא הדרך הבא לשדה הכובסים אשר שם יפשטו בגדיהם אחר שכבסו אותם: ויקראו אל המלך, ר"ל קראו שיצא אליהם המלך: ויאמר להם רב שקה, אף על פי שבאו אחרים עמו והם תרתן ורב סריס לא דבר אלא הדברים כי אם רב שקה ולזה לא זכר זולתו בזה השליחות בספר ישעיה וידמה כי אחר שנתן חזקיה את כל הכסף הנמצא באוצרות יי' ובאוצרות המלך למלך אשור שב למרוד בו ולא נתן לו מדי שנה בשנה זה המס הכבד ששם עליו: מה הבטחון הזה אשר בטחת כי מרדת בי ולא קיימת מה שאמרת לי בהיותי נלחם עמך את אשר נתן עליך: אמרת אך דבר שפתים הוא עצה וגבורה, שיתגבר האדם בו למלחמה ר"ל שבדברי שפתיו יסיר מעליו הנלחם עמו כמו שעשית אתה ממני ואחר זה יתחזק ויתגבר בעוזריו לעמוד כנגד מי שהיה נלחם עמו עתה על מי בטחת שיעזרך כי מרדת בי ולפי שחשב מלך אשור כי חשב חזקיה במרדו בו על מלך מצרים שיעזרהו במלחמה אמר אליו הנה בטחת על משענת חלוש כמו משענת הקנה הרצוץ כי לא די שלא יאפשר לאדם להשען בו אבל לא יזיק לעצמו בהשענו בו כי הקנה הרצוץ יכנס בכפו ונקבה כי כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו וכי תאמרון אלי אל יי' אלהינו בטחנו שיצילנו הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו ואת מזבחותיו אשר היו מקריבים בהם ליי' ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה לבד תשתחוו ואיך יעזרהו והוא עשה כנגדו להשחית במותיו ומזבחותיו: ועתה

רשי

התערב נא· התפאר עליו בוא בעירבון על מנת אם תוכל ליתן לך רכבים על אלפים סוסים: התערב· נייר בלעז: ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני· שהרי כל הקטן שבהם שר על אלפים היה ואתה איך משיב לאלפים היה למדנו מכאן על ראשי גייסותיו מאה ושמונה וחמשה אלף שנפלו עם סנחריב שהקטן שבהם שר על אלפים היה שעמו: המבלעדי יי'· וכי שלא ברשות באתי כבר נתנבא ישעיה בימי אחז אביך יביא יי' עליך ועל עמך וגו' את מלך אשור: והשחיתה· את זו הוסיף משלו: כי שומעים אנחנו· אנו בני פלטין ומכירין בלשון ארמי ובשאר לשונות ואל תדבר אלינו יהודית שכל העם מכירין בו ואין אנו רוצין שישמעו: לאכו' את צואת' ברעב המצור: חוריהם· רעי היוצ' דרך חור פי טבעת ורבותי' פירשו לכנותם לשון נאה צואתם מימי שניהם צואה לחה שיני רגליהם לכרכשא דקיימא אתלת שכי או לשון גלל שבא על ידי לעיסת השינים: עשו אתי ברכה· שאילת שלום כמו ויברך יעקב את פרעה: אל ארץ כארצכם· כן דרכי להעביר את האומות ממדינה למדינה היה לו לומר אל ארץ טובה משלכ' שהרי לפתותם בא אלא שידע שיכירו שדבריו שקר: ארץ דגן ותירוש זו אפריקי:

הכע

ואיך
ג' רפ דין ויחנרו ת תנחומי' הגל·

וְעַתָּה הִתְעָרֶב נָא אֶת־אֲדֹנִי אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־תּוּכַל לָתֶת לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃ וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים׃ עַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי יְהוָה עָלִיתִי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהַשְׁחִתוֹ יְהוָה אָמַר אֵלַי עֲלֵה עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ׃ וַיֹּאמֶר אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח אֶל־רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־עֲבָדֶיךָ אֲרָמִית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל־תְּדַבֵּר עִמָּנוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם אֲשֶׁר עַל־הַחֹמָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה הַעַל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲלֹא עַל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־הַחֹמָה לֶאֱכֹל אֶת־חֲרֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת אֶת־שֵׁינֵיהֶם עִמָּכֶם׃ וַיַּעֲמֹד רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית וַיְדַבֵּר וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַל־יַשִּׁא לָכֶם חִזְקִיָּהוּ כִּי־לֹא יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ׃ וְאַל־יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה וְלֹא תִנָּתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי כֹה אָמַר מֶלֶךְ אַשּׁוּר עֲשׂוּ־אִתִּי בְרָכָה וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בֹרוֹ׃ עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם וּכְרָמִים אֶרֶץ זֵית יִצְהָר וּדְבַשׁ וִחְיוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי־יַסִּית אֶתְכֶם לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ׃ הַהַצֵּל הִצִּילוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃

וּכְעַן אִתְעָרֵב כְּעַן עִם רִבּוֹנִי עִם מַלְכָּא דְאַתּוּר וְאֶתֵּן לָךְ תְּרֵין אַלְפִין סוּסְוָן אִם תִּכּוּל לְמַנָּאָה לָךְ רָכְבִין עֲלֵיהוֹן׃ וְאֵיכְדֵין אַתְּ מְדַמֵּי לַאֲתָבָא יָת אַפֵּי חַד מִשִּׁלְטוֹנֵי עַבְדֵי רִבּוֹנִי זְעֵרַיָּא וְאִתְרְחֶצְתָּ לָךְ עַל מִצְרָאֵי לִרְתִיכִין וּלְפָרָשִׁין׃ כְּעַן הֲבַר מִמֵּימְרָא דַיְיָ סְלֵקִית עַל אַתְרָא הָדֵין לְחַבָּלוּתֵהּ יְיָ אֲמַר לִי סַק לְאַתְרָא הָדֵין וְחַבְּלִנֵּהּ׃ וַאֲמַר אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח לְרַב שָׁקֵה מַלֵּל כְּעַן עִם עַבְדָּךְ אֲרָמִית אֲרֵי שָׁמְעִין אֲנַחְנָא וְלָא תְמַלֵּל עִמָּנָא יְהוּדִית קֳדָם עַמָּא דְעַל שׁוּרָא׃ וַאֲמַר לְהוֹן רַב שָׁקֵה הַעַל רִבּוֹנָךְ וַעֲלָךְ שַׁלְחַנִי רִבּוֹנִי לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין הֲלָא עַל גֻּבְרַיָּא דְיָתְבִין עַל שׁוּרָא לְמֵיכַל יָת מַפְקַתְהוֹן וּלְמִשְׁתֵּי יָת מֵימֵי רַגְלֵיהוֹן בְּצַיְרָא עִמְּכוֹן׃ וְקָם רַב שָׁקֵה וּקְרָא בְּקָל רַב יְהוּדִית וּמַלֵּיל וַאֲמַר שְׁמַעוּ פִּתְגָּמָא דְמַלְכָּא דְרַבְּתָנָא מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ כִּדְנָן אֲמַר מַלְכָּא לָא יַטְעֵי יָתְכוֹן חִזְקִיָּה אֲרֵי לָא יְכוּל לְשֵׁיזָבָא יָתְכוֹן מִן יְדֵיהּ׃ וְלָא יַרְחֵיץ יָתְכוֹן חִזְקִיָּה עַל מֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר שֵׁזָבָא יְשֵׁיזְבִנָּנָא יְיָ וְלָא תִתְמְסַר קַרְתָּא הָדָא בְּיַד מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ לָא תְקַבְּלוּן מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר מַלְכָּא דְאַתּוּר עֲבִידוּ עִמִּי שְׁלָמָא וּפוּקוּ לְוָתִי וְאֱכוּלוּ גְּבַר פֵּרֵי גוּפְנֵיהּ וּגְבַר פֵּרֵי תְאֵינוֹהִי וּשְׁתוֹ גְבַר מֵי גוּבֵּיהּ׃ עַד מֵיתִי וְאֶדְבַּר יָתְכוֹן לַאֲרַע טָבָא כְּאַרְעֲכוֹן אַרְעָא עֲבוּר וַחֲמַר אַרְעָא חַקְלִין וְכַרְמִין אַרְעָא דְזֵיתָהָא עָבְדִין מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא דְבַשׁ וְתֵיחוּן וְלָא תְמוּתוּן וְלָא תְקַבְּלוּן מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי יַטְעֵי יָתְכוֹן לְמֵימַר יְיָ יְשֵׁיזְבִנָּנָא׃ הֲשֵׁיזָבָא שֵׁיזִיבָא דַחֲלַת עַמְמַיָּא גְּבַר יָת אַרְעֵיהּ מִיַּד מַלְכָּא דְאַתּוּר׃

ל' · ו' נמ"ל · כה רפ' · ג' · ג' · ל' חס · ג' כתי' ה"א · ל"ג · ו' חס כסיל' · ג' כתי' · ג' · צואתם · מימי ק' רגליהם ק' · ל' · ל' · ג' חברו לישעיה · ג' דפוי' · ג' חד מ"ל וחד חס · ל וחד וידכל ודכם · ז'

יהודית ז' בקריאה וסימ' ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה· ויאמר אליקים בן חלקיהו דמלכים· ויעמד רב שקה ויקרא בקול גדול דמלכים· ויקראו בקול גדול יהודית דדברי הימים· ויעמד רב שקה דישעיה· ויאמר אליקים ושבנא דישעיה· ובניהם חצי מדבר דעזרא: על האנשים ה' בקריאה וסימני' תכבד העבודה על האנשים· ויאמר אליהם רב שקה העל אדנך דמלכים· ותברו דישעיה· הקפאים על שמריהם· וילבו ויגידו לדוד: ותוה ה' וסימ' במסרה רבתא:

רדק

התערב נא· הכנס עמו בערבון בזה הדבר אם תוכל לעשותו: רוכבים עליהם· רכבים שיהיו פרשים: המבלעדי יי'· להפחיד אמר כן או פירושו אחר שכל הארצו' נתן יי' בידי וגם כל ארץ ישראל הוא אמר אלי עלה אל הארץ והשחיתה ואם רב שקה היה ישראל משומד אמר זה לפי שישעיה נבא ואמר הנני מעלה את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו': כי שומעים אנחנו· מבינים ומכירים בלשון ארמית: העל אדניך· כמו האל וכן הוא בישעיה וכן על ה האנשים כמו אל ולאליקים אמר שהוא הגדול וכן הוא אומר ויאמ' אליקים וגו': חריהם כן כתיב וקרי צואת' וענין אחד הו' והקרי הוא לשון נקיה: שניה' כן כתיב וקרי מימי רגליהם והכתוב הוא רמז לתחתוניות וכן בדברי רז"ל המקנה בדבר שהאור שולט בו שינו נוסרות וענין לאכול את צאתם שחושבין להיות במצור על שיאכלו צאתם וכן הוסיף יהונתן בציירא עמכון: ברכה· ר"ל פשרה ושלום ובת' שלמא: איש מי בורו· הבורות שהם חוצה לעיר בגנות: עד בואי ולקחתי אתכם· כיכן עשה בכל הגוים אשר כבש היה מגלה אותם מארצם ומשכן אחרים תחתיהם כדי שיהיו כלם נכבשי' תחתיו וכן עשה יוסף במצרים ואת העם העביר אותו לערים: ארץ לחם וכרמים· אמר זה אחר שאמר ארץ דגן ותירוש כי אפש' שהדגן והתירוש יבואו לה מעיירות אחרות לרוב כמו שאמר בכור לב"כ אמר ארץ לחם וכרמים כי הארץ ההיא עושה לחם ויש בה כרמים ובת' ארע' חקלין וכרמין ארע' דזיתה' עבדין משחא והיא עבדא דבש: כי יסית אתכ'· הדגש תמור הנח כוסת דוד וכן בדגש הסיתך ויכלו לך: הכע

רלבג

ועתה התערב נא אדני את מלך אשור· ר"ל תן לו ערבון שלא תמרוד בי ותהיה לי למס ואתנה לך אלפי' סוסים אם תוכל לתת לך אנשים לרכבים עליהם והנה אמר זה על דרך הבוז והלעג כאילו אמ' שלא ימצאו לחזקיה אלפים אנשי' ראויים לרכוב על סוסים: ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים· כל זה אמ' לירא אותם ולבהלם כאילו יאמר שמלך אשור הוא' באופן מהגודל שאין ראוי לחזקי' להשיב פני פחת א' שהו' מעבדיו הקטני' גם כי אחד מעבדיו הקטנים גדול מאד עד שאין ראוי להשיב פניו ולבטוח על מצרים לרכב ולפרש שיעזרהו במלחמה כנגד מלך אשור: עתה המבלעדי יי'· אמר זה כאילו יאמר איך תבטוח על יי' שיצילך והוא אמר אלי שאעלה על הארץ הזאת להשחיתה: באזני העם אשר על החומה· אמרו זה כי לא היו רוצים שישמעו אלו הדברים העם אשר על החומה כדי שלא ילפו ידיהם משמירת החומה: העל אדניך ואליך· ר"ל האם בעבור אדניך ובעבורך שלחני מלך אשור: לאכו' את צואתם ולשתות את מימי רגליהם עמכם· כאילו אמר שאם ישמרו את החומה שלא יכבשו חיל מלך אשור הנה יבנה עליה מלך אשור מצור על שמרוב הרעב יאכלו צואתם וישתו מימי רגליהם והוא השתן: עשו אתי ברכה וצאו אלי: ר"ל אם תהיו אתי להשים עמי ולבאת אלי עשו ברכה כי אז תוכלו לעבוד האדמה ולאכל פריה: ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם· ר"ל ונהגתי אתכם אל ארץ טובה כמו ארצכם ואמר זה להם לבאר שלא יוציא אם יגלה אותם לארץ אחרת כמו שעשה מעשרת שבטים והנה היה מניע ומבלבל האומות בזה הדרך כדי שלא יוכלו למרוד בו ולזה היה מרחיק אותם מעמדיהם והיה מקרב אותם אליו ואל עמו:

הנע ועוה, אותם מלך אשור החריבם והגלם: כי הצילו את שמרון, והשומרונים היו עובדין את אלהי ארם שהיו שכיניהם: קרועי בגדי', על ששמעו גידופי השם: ותוכחה, שהרשעים מתווכחים ומראין פנים לדבריהם לאמור לנו הכח והגבורה: בנים, ישל': עד משבר, על צרה הדומה לאשה יושבת על משבר ואין בה כח לילד: משבר, שם מושב אשה הכורעת לילד: והוכיח, אִיספרוביר בל' הלעז פנים לדבריו שהצליח בכל אשר הלך: ושמע שמועה, ויעלה מעליכם ושב לארצו ולא מחמת השמועה אלא לאחר זמן ישוב לארצו כבא בניו והפלתיו שם בחרב ומה היא השמועה וישמע אל תרהקה שמע שיצא תרהקה להלחם ועלה מעל ירושלם והלך לכוש ונלחם עם תרהקה ופוט ומצרים שעמו ונצחם ונטל חמדת אוצרותיהם ובא לירושלם ונפל שם הנ' שאמר ישעיה יגיע מצרים וסחר כוש על[י]ך יעבורו וגו': ויסב

הנע ועוה, שמות מדינות או שמות אלהים אחרים ולדעת יונתן פירושו הניע ועוה אותם מארצם שתרגם הלא טלטילינון ואגליאונון: כי הצילו את שומרון מידי, בתמיה וכי יי' אלהיכם שאתם בוטחים בו הצילו את שמרון מידי שתחשבו שיציל את ירושלם מידי וכן הוא אומר בישעיה: וכי יצילו, בוי"ו שדומה ענין תמיהה וי"מ וכי הצילו העגלים את שמרון מידי: קרועי בגדים, רז"ל פי' כי בעבור ששמעו ברכ' השם קרעו בגדיהם וסמכו מזה הפסוק כי כל השומע ברכת יי' חייב לקרוע ואותו קרע אינו מתאחה לעולם ואינו חייב לקרוע אלא אם כן שומע הגדוף מישר' והם שקרעו ששמעו מרב שקה לפי שקבלה היתה בידם כי רב שקה ישראל משומד היה ומה חירוף אמר רב שקה שקרעו בגדיהם כששמעו שאמר מי בכל אהי הארצו' אש' הצילו את ארצם מידי כי יציל יי' את ירושלם מידי אין לך גידוף גדול מזה שהשוה בורא הכל לאלהי עץ ואבן והסיר היכולת מהבורא וכן האל ית' חשב לו דבריו לחירוף וגידוף ואמר עליו את מי חרפת וגדפת ואמר ביד מלאכיך חרפ' את יי': ויקרע את בגדיו, על מה שהגידו לו שחירף וגידף רב שקה יי' יתברך שמו: ויתכס בשק, לענו' עצמו שירחם האל עליו ועל העם: יום צרה ותוכחה ונאצה, תוכח' שרב שקה הוכיחנו בדברי הפחד וחירופין או פירוש שהאל מוכיח אותנו על עונותינו, ונאצה שנאץ רב שקה הש"י וי"ת יום עקא וחיסודין וניאוצא: באו בנים עד משבר, המשיל הצרה לאשה אשר יאחזוה חבליה ובא הבן עד המשבר והוא הרחם מקו' יציאת הולד כי אז חבליה יותר קשים כשהולד קרוב לצאת ואם אין כח ליולדה לחזק עצמה להוליד הולד הנה היא בחוזק חבליה בלי תקוה למנוחה כן הצרה גדולה עלינו ואין לנו כח לצא' ממנה אם לא יעזרנו האל: ללדה, שם תואר ות"י הפס' כן ארי אקיפתנ' עקא כאיתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד: לחרף אלהים חי, כמו שאומר כי יציל את ירושלם מידי וי"ת לחסדא עמא דיי' קיימא: והוכיח בדברי', רב שקה הוכיח בדברי גידופין או פי' האל יוכיח בדברים אשר שמע וכן ת"י ויעביד פורענות' על כל פתגמיא דשמיען קדמוהי: נערי, עבדי כי המשרת יקרא נער והם רב שקה וחביריו: נותן בו רוח, רצון: ושמע שמועה, זהו ששמ' שמלך כוש יצא להלחם' אתו: ושב לארצו, כי מלך כוש יצא לארץ מלך אשור להלחם בארצו בעוד שהיה מלך אשור בארץ

ויגדו ד' חס' בקריא' וסימ' דברי רב שקה דספרא, על אודות הבאר אשר חפרו, עוד יוסף חי, ויבאו המלאכים, וכל שפטים ושמואל דכוו' בס"ב מל' וסימ' ויגדו לאנשי יבש, ויגידו לשאול לאמר הנה העם:

לד אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוַיִם הֵנַע וְעִוָּה כִּי־הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ לה מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלִַם מִיָּדִי׃ לו וְהֶחֱרִישׁוּ הָעָם וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ לז וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּה אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃

יט

א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃ ב וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְאֵת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל־יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא בֶּן־אָמוֹץ׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה׃ ד אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה׃ ה וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לָהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־אֲדֹנֵיכֶם כֹּה אָמַר יְהוָה אַל־תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֹתִי׃ ז הִנְנִי נֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב לְאַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ׃ ח וַיָּשָׁב רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר נִלְחָם עַל־לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע מִלָּכִישׁ׃

אָן דַּחֲלַת חֲמָת וְאַרְפָּד וְאָן דַּחֲלַת סְפַרְוַיִם הֲלָא טַלְטִילוּנוּן וְאַגְלִיאוּנוּן אֲרֵי שֵׁיזִבוּ יָת שָׁמְרוֹן מִן יְדִי׃ מַן בְּכָל דַּחֲלַת מְדִינָתָא דְשֵׁיזִיבוּ יָת אַרְעֲהוֹן מִן יְדִי אֲרֵי יְשֵׁיזֵיב יְיָ יָת יְרוּשְׁלֶם מִן יְדִי׃ וּשְׁתִיקוּ עַמָּא וְלָא אֲתִיבוּ יָתֵיהּ פִּתְגָּמָא אֲרֵי תַפְקֵידַת מַלְכָּא הִיא לְמֵימַר לָא תְתִיבוּנֵיהּ׃ וַאֲתָא אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּהוּ דִּמְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָא סַפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף דִּמְמַנָּא עַל דָּכְרָנַיָּא לְוָת חִזְקִיָּהוּ מְבַזְעִין לְבוּשֵׁיהוֹן וְחַוִּיאוּ לֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי רַבְשָׁקֵה׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא חִזְקִיָּה וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְאִתְכַּסִּי בְסַקָּא וְעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וּשְׁלַח יָת אֶלְיָקִים דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָא סַפְרָא וְסָבֵי כָהֲנַיָּא כַּד מְכַסַּן סַקַּיָּא לְוָת יְשַׁעְיָה נְבִיָּא בַּר אָמוֹץ׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם עָקָא וְחִסּוּדִין וְנִיאוּצָא יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי אַקֵּיפְתָנָא עָקָא כְּאִתְּתָא דְיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵיל לֵית לָהּ לְמֵילַד׃ מָאִים שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ יָת כָּל פִּתְגָּמֵי רַבְשָׁקֵה דִּשְׁלָחֵיהּ מַלְכָּא דְאַתּוּר רִבּוֹנֵיהּ לְחַסָּדָא עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא וְיַעְבֵּיד פּוּרְעָנוּתָא עַל כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּשְׁמִיעִין קֳדָמוֹהִי יְיָ אֱלָהָךְ וְתִתְחַנַּן בִּצְלוֹ עַל שְׁאָרָא הָדֵין דְּאִשְׁתְּאַר׃ וַאֲתוֹ עַבְדֵי מַלְכָּא חִזְקִיָּה לְוָת יְשַׁעְיָה׃ וַאֲמַר לְהוֹן יְשַׁעְיָה כִּדְנָן תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנְכוֹן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ לָא תִדְחַל מִן קֳדָם פִּתְגָּמַיָּא דִשְׁמַעְתָּ דְּחַסִּידוּ עוּלֵימֵי מַלְכָּא דְאַתּוּר קֳדָמַי׃ הָא אֲנָא יָהֵיב בֵּיהּ רוּחָא וְיִשְׁמַע בְּסוֹרָא וִיתוּב לְאַרְעֵיהּ וְאַעֲלְנֵיהּ בְּחַרְבָּא בְּאַרְעֵיהּ׃ וְתָב רַבְשָׁקֵה וְאַשְׁכַּח יָת מַלְכָּא דְאַתּוּר מֵגִיחַ קְרָבָא עַל לִבְנָה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי נְטַל מִלָּכִישׁ׃

ואת זקני, ג' בקריא' וסימ' ויאמר חושי אל צדוק, מתכסים בשקים, וחברו דישעיה: גדפו ג' וסימ' אשר גדפו נערי מלך אשור דספרא' וחברו דישעיה, עוד זאת גדפו אותי אבתיכם:

רלבג

חמת ארפד ספרוים הנע ועוה, הם שמות מדינו' ויעיד על זה מה שאמר אחר זה ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה: כי הצילו את שומרון מידי, הנה קצר בזה המאמר בהתחלתו קצר הנשוא ובסופו קצר הנושא והרצון בו איה אלהי חמת וארפד האם הצילו חמת וארפד מידי איה אהי ספרוים הנע ועוה האם הצילו אלו המדינות מידי איה אלהי שומרון כי הצילו את שומרון מידי והנה הקים ודמה הש' לאו האלילים אשר הם הבל ואי' בם מועיל ועל זה קרעו בגדיהם השומעים דבריו מפני מה שחרף וגדף רב שקה הש' והמלך קרע בגדיו ונתכסה בבגדי שק לצער עצמו כדי שירחם הש' עליו ובא בית יי' להתפלל שם: יום צרה ותוכח' ונאצה היום הזה, ר"ל שהוא יום צרה חזקה מפני מה שנגש מלך אשור להשחית את ירו' עד שמרוב הצרות הנה המעוברות הכורעות לילד אין להן כח ללידה והע"פ שבאו בנים עד משבר והוא המקום מהרחם שיהיה בו הולד בעת יציאתו וניחו מרחם והוא גם כן יום תוכחה ונאצה כי הוכיח רב שקה בדברי נאצה וחרוף וגדוף שהש"י לא יציל את ירושלם מיד מלך אשור והוא אמרו אחר זה והוכיח בדברים אשר שמע יי' אלהיך: נערי מלך אשור, עבדי מלך אשור ומשרתיו: הנני נותן בו רוח, ר"ל רצון: ושמע שמועה ושב לארצו, הנה השמועה היתה ששמע על תרהקה מלך כוש שיצא אליו להלחם אתו ואולי הכינו הש"י משם כדי שיצאו מהמצור בזמן ההוא וישימו לעיר מה שיצטרך להם מהמזון מחוץ ואח' זה ישיב לארצו אח' היות המגפה בחילו ושם בארצו יפול בחרב כי בניו יהרגוהו והנה רב שקה שב אל אדוניו אחרי

ישראל ואני אתן בו רוח שישוב לארצו להלחם עם מלך כוש ויניח מלחמת העיר הזאת ואחר כך אפילנו בחרב בארצו וזה היה אחר שסב ממלחמת כוש לירושלם ונגף מחנהו על ידי המלאך ושב לארצו ושם נפל בחרב כמו שכתוב אבל נבואת המגפה לא אמר להם ישעיהו בפירוש ואין לשאול טעם למעשי האל ית' כי יי' נורא עלילות למה לא נגפו אז אלא עד שהלך להלח' עם מלך כוש ואחר כך שב לירושלם והטעם הנראה לנו בזה כדי שיהיה להם לישראל בזת כוש ומצרים ועוד שיראו כוש ומצרים הנפלאות שעשה לאוהביו ולדורשי שמו כי מלך אשור נצח אותם וכל הארצו' כבש ובירושלם נגף בלא חרב ובלא חנית והנ' כתן בלב מלך אשור להביא חיל מלך כוש ומצרים לירושלם עמו להפחיד יושבי ירושלם עוד: אין

עצותו שליחותו ומצא מלך אשור נלחם אבל לבנה שהיתה מישראל כי שם בא אליו מלך כוש להלחם עמו ומשם שב מלך אשור אל המצור שצר בו על ירושלם ושלח מלאכים אל חזקיהו לאמר כמו הדברים הראשונים וידמה ממה שנאמר אחר זה שהם היו המלאכים הראשוני' ושרב שקה אמר הדברים האלו: ניבטחו

רלבג

ויפרשהו׳ ר״ל הספר שהיה בו אלו החרופי׳ והגדופין כי הם נשאו ספרים על זה ממלך אשור ועוד דברו בפיהם אלו החירופין ולזה אמ׳ אחר זה את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חיים : ויתפלל חזקיהו׳ רוצה לומר יי׳ אלהי ישראל אשר השגחתו דבקה בהם ושכינתו תגלה ותראה על דרך המופת במקום הכרובים בקדש הקדשי׳ כמו שנתפרסם זה מספורי׳ התורה ונתבאר גם כן במה שסופר בעניני שלמה וזה לאות כי השי״ת השגחתו דבקה בישר׳ אתה הוא המנהיג לבדך לכל ממלכות הארץ כי אתה שליט להשפיל מלכים ולהקימם ואם אין להם מסור ממערכת הכוכבים לפי שאתה מושל על הכוכבים ועל השפע השופע מהם כי אתה עשית את השמים ואת הארץ : וידעו כל ממלכו׳ האר׳ כי אתה אלהי׳ לבדך׳ ר״ל שראוי לך לעשו׳ זה כדי שלא יתחלל שמך ואם אין ישראל ראויי׳ שתעשה להם נס : בזה לך לענה לך׳ ר״ל שהי׳ מבזה ומלעגת על דבריך ואיכה יראה מהם כי מהשי״ת יהיה עזרה בסוף כמו ש שבאר ולזה גם הניעה ראש אחריך וזה אמר להודיע שאיכה צריכה שתירא מאלו הדברים אע״פ שכבר היו ישרא׳ מתפחדים מאד מהם כמו שקדם : ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל׳ ר״ל הנה הגדלת לעשו׳ מאד עד שהשיאך גודל לבבך לחרף ולגדף מי שהוא בתכלית הרוממו׳ והו׳ קדוש ישרא׳ הנה ביד מלאכיך חרפת יי׳ ואמרת כי בגבורתך ורב רכב׳ עלית לכבוש מרום הרים והם ה המקומות החזקים הבנויים בהרים : ירכתי לבנון׳ הם קצו׳ יער הלבנון וכל זה מ משל לארץ ישר׳ שהיא גבוהה מכל הארצות והיה מתפא׳ על שכבש רוב ארץ ישראל ולזה אמר ירכתי כי ירושלם היתה באמצ׳ ולא כבש אותה והנה התפאר שיכרות קומת ארזים אשר באמצע היער : ובמקום הגבוה יותר ממנו והנה קרא ארזי׳ וברושי׳ המלכות והשרי׳ או העיירו׳ יותר חזקות : ואבואה

תאמרון ט׳ נמסר לעיל בהאי ענינא : אבותי ז׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בסיפרא דא חלק א׳ סי׳ כ״א : עדן ג׳ פתחין וסימ׳ ההצילו אתם אלהי הגוים׳ וחברו דישעיה׳ ושברתי בריח דמשק והכרתי׳ וא׳ ועדן חרן ומלכה : אין ה׳ בליש׳ וסימ׳ בלשון תרגום׳ בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין׳ ופי׳ נמסר בסדר שמות :

וישמע אל־תרהקה מלך־כוש לאמר הנה יצא להלחם אתך וישב וישלח מלאכים אל־חזקיהו לאמר: ט כה תאמרון אל־חזקיהו מלך־יהודה לאמר אל־ישאך אלהיך אשר אתה בטח בו לאמר לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור : הנה אתה שמעת את אשר עשו מלכי אשור לכל־הארצות להחרימם ואתה תנצל : ההצילו אתם אלהי הגוים אשר שחתו אבותי את־גוזן ואת־חרן ורצף ובני־עדן אשר בתלאשר : איו מלך־חמת ומלך ארפד ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה : ויקח חזקיהו את־הספרים מיד המלאכים ויקראם ויעל בית יהוה ויפרשהו חזקיהו לפני יהוה : טו ויתפלל חזקיהו לפני יהוה ויאמר יהוה אלהי ישראל ישב הכרבים אתה־הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את־השמים ואת־הארץ : הטה יהוה אזנך ושמע פקח יהוה עיניך וראה ושמע את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חי : אמנם יהוה החריבו מלכי אשור את־הגוים ואת־ארצם : ונתנו את־אלהיהם באש כי לא אלהים המה כי אם־מעשה ידי־אדם עץ ואבן ויאבדום : ועתה יהוה אלהינו הושיענו נא מידו וידעו כל־ממלכות הארץ כי אתה יהוה אלהים לבדך : כ וישלח ישעיהו בן־אמוץ אל־חזקיהו לאמר כה־אמר יהוה אלהי ישראל אשר התפללת אלי אל־סנחרב מלך־אשור שמעתי : זה הדבר אשר־דבר יהוה עליו בזה לך לעגה לך בתולת בת־ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם : את־מי חרפת וגדפת ועל־מי הרימות קול ותשא מרום עיניך על־קדוש ישראל : ביד מלאכיך חרפת אדני ותאמר ברכב רכבי אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון

ושמע על תרהקא מלכא דכוש למימר הא נפק לאגחא קרבא עמך ותב ושלח אזגדין לות חזקיה למימר : כדנן תימרון לחזקיה מלך שבטא דבית יהודה למימר לא יטעינך אלהך דאתרחיץ ביה למימר לא תתמסר ירושלם ביד מלכא דאתור : הא את שמעתא ית דעבדו מלכא דאתור לכל מדינתא לגמרותהון ואת מדמי לאשתיזבא : השיזבא יתהון דחלת עממיא דחבילו אבהתי ית גוזן וית חרן ורצף ובני עדן דבתלשר : אן מלכא דחמת ומלכא דארפד ומלכא דלקרתא ספרוים הא טלטילונון ואגליאונון : ונסיב חזקיה ית אגרתא מיד אזגדיא וקרנן וסליק לבית מקדשא דיי ופרסינן חזקיה קדם יי : וצלי חזקיהו קדם יי ואמר יי אלהא דישראל דשכנתיה שריא עיל מן כרוביא את הוא יי ולית בר מנך לכל מלכות ארעא את עבדתא ית שמיא וית ארעא : גלי קדמך יי ודין ושמיע קדמך יי ואתפרע ועביד פורענותא על כל פתגמי דסנחריב דשלחיה לחסדא עמא דיי קימא : בקושטא יי אחריבו מלכי אתור ית עממיא וית ארעהון : ומוקדין ית טעותהון בנורא ארי לא טען דאית בהון צרוך אנון אלהין עובד ידי אנשא אעא ואבנא ואבדונון : וכען יי אלהנא פרוקנא כען מן ידיה וידעון כל מלכות ארעא ארי את יי אלהים לית בר מנך : ושלח ישעיה בר אמוץ לות חזקיה למימר כדנן אמר יי אלהא דישראל דבעיתא מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור שמיע קדמי : דין פתגמא די גזר יי עלוהי מבסרא לך ממיקא עלך מלכות כנשתא דציון בתרך רישיהון מנידין עמא דירושלם : ית מן חסדתא ועל מן אתרברבתא וקדם מן ארמתא קלא וזקפתא לרומא עינך אמרת מלין דלא כשרין קדם קדישא דישראל : ביד אזגדך חסדתא עמא דיי ואמרת בסגיאות רתיכי אנא סלקית לתקוף כרכיהון אף איחור בית מקדשהון ואקטול

רדק

איו מלך חמת׳ על האלהים אמר אשר לא יכלו להציל ארצו׳ עובדיה׳ וגם המלכים איה הם שלא עמדו לפני כלם ואמר עם ספרוים לעיר שהיתה גדולה מכלם : ויפרשהו׳ אח׳ מהספרי׳ או כל א׳ מהם ואדוני אבי ז״ל פי׳ ויפרשהו על הספ׳ שבו היה גדוף האלהים : אשר שלחו׳ שלא המדבר החירוף : אל סנחריב׳ בעבור סנחריב : בזה לך׳ פועל עבר מנחי העי״ן והו׳ מלרע שלא כמנהג ברוב : בתולת בת ציון׳ מלכות כנסתא דציון : בת ירושלם׳ עמא דירושלם ופירוש בתולה כבתולה שלא נכבשה וכן בכל מקום שזוכר בתולה על עם ועל עדה זהו ענינו : על קדוש ישראל׳ כמו אל קדוש וכן כתוב בישעיה : מרום הרים׳ ארץ ישר׳ שהיא גבוהה מכל הארצות והמשילה ללבנון לפי שהלבנון הוא יער עצים בארץ ישר׳ נקרא כן ולפי שהמשיל גדולי ישראל שריו וגבוריו לברושים וארזים המשיל הארץ ללבנון ר״ל עליתי על הארץ וכבשתי אותה ועתה אבא לירושלם ולפי שהיא טובה ונכבדת מכל הארץ קראה מלון קצו יער כרמלו כי הכרמל הוא טוב מן היער וכי הכרמל הוא מקום זרע ואילני פירות ויער לבנון הו׳ אילני סרק ומה שקראה מלון בעבור בית המקדש שבה שהוא משכן הא׳ ומלונו ובישעיה מרום קצו והענין אחד כי בית המקדש במקום גבוה בהר ה׳ המוריה ומה שאמר קצו כאילו היתה ירושלם קץ כל ארץ ישרא׳ לפי שכבש כל ארץ ישראל זולתי ירושלם כלומר מלון קצו שאין לו עוד על דרך ובא עד קצו ואין עוזר לו ות״י סליקי׳ לתקוף כרכיהו׳ וגו׳ ובדברי רז״ל כתיב מלון קצו וכתיב מרום קצו אמר אותו רשע בתחלה אחריב דירה של מטה ואח׳ כך אחריב דירה של מעלה : מבחור

רשי

ויסב וישלח מלאכים להודיעו שאינו שב ל לארצו אלא להלחם עם כוש ולחזור כאן : עדן׳ שם מדינ׳ : הנע ועוה׳ אותן מלך אשור : אמני׳ אמת הוא שהחריבו מלכי אשור את הגוים ונתנו את אלהיה׳ באש : מרום הרים׳ הר הבית : ירכתי לבנון׳ בית המקדש שמלבין עונות : ואכרית

מסרה

וישמע ה׳ וקפין קמצין וסימ׳ נמסר בסדר בלק : ואת ארצם ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ אמנם יי׳ החריבו דמלכים׳ וחברו דישעיה׳ ואת כל המלכים האלה ואת ארצם דיהושע : יי׳ אלהים ה׳ כתו׳ כן בנביאים וסי׳ במס׳ רבת׳ : בזה ח׳ בקניא׳ וסי׳ במסר׳ רבתא : ותשא י״ד בקריאה וסימני׳ נמסך בסיפרא דא חלק ב׳ סימן ד׳ :

ל׳ וחד על׳ תרהקה דישעיה · ט׳ · ב׳ וחס׳ · ב׳ מ״ל · ז׳ מ״ל · ל׳ · ב׳ ובסיפ׳ איה אלהי חמת · ב״ה פתח · ל׳ חס׳ בסיפ׳ · ז״ג · ה׳ קמן · ב׳ · ב׳ · ג׳ · ה״ז · ה׳ כתו׳ כן בנביאי׳ · כ״ל מיחדין · ל׳ חס · ג׳ · ה׳ · ג׳ · ב׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ ולא סעו · ק׳ ל׳ · כרכ ק׳

אז ה׳ וסי׳ בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין׳

למרחוק ח׳ בקריא׳ וסימ׳ ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל׳ וחברו דדה״׳ והקול נשמע עד למרחוק׳ הלא שמעת עד למרחוק דספר׳ וחברו דישעיה׳ ויצא שמו׳ אשא דעי למרחוק׳ משם חפר אכל: ותהי

וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחוֹר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹאָה מְלוֹן קִצֹּה יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃ אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם זָרִים וְאַחְרִב בְּכַף פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר׃ הֲלֹא שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אֹתָהּ עָשִׂיתִי לִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵאתִיהָ וּתְהִי לַהְשׁוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃ וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי יָד חַתּוּ וַיֵּבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵפָה לִפְנֵי קָמָה׃ וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּאתָ בָּהּ׃

כ׳ ב׳ ועל · ד׳ קמ׳ ק ב׳ · כה · ח׳ ב׳ אכותיכם יד · ל ישעיה להשאות ב׳ · כ׳ ב׳ · ל · ל · כ׳ ב׳ · ג׳

ואקטול שפר גבריהון מבחר שלטוניהון ואכביש קרית תוקפיהון ואשיצי סגי משריתהון׃ אנא הויתי חפיר גובין ושתי מין נוכראין וטפחית בפרסת רגלי עמא דעמי כל מי נהרין עמיקין׃ הלא שמעתא מלקדמין מה דעבדית לפרעה מלכא דמצרים הלא על דשליט בהון ואף עלך אתנביאו נביי ישראל ולא תבתא ודא חזיא קדמי מיומי קדם למעבד לך אף ארתקנתא כען איתיתה ודא הות לך לתקלא על דהואה קדמך כאתרגושת גלין דשחו קרוין כריכן׃ ויתביהון אתקצר חיליהון אתברו ובהירתו הוו כעשב חקלא וכירוק דתארה כעשב אגריא דישלוק עד דלא מטא למהוי שובלין׃ ומתבך בעיצא ומפקך לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי וית דארגזתא קדמי גלי׃ חלף דארגזתא על מימרי ואתרגושתך סלקת לקדמי ואשוי שירין בליסתך וזמם בספותך ואתיבנך בארחא דאתיתא בה׃ ודין לך

יד רפין בקריאה וסי׳ נמסר בספרא דא חלקא׳ סימן ית: התרגזך ד׳ וסי׳ ואת התרגזך אלי׳ ודבתריה יען התרגזך׳ והכיר דישעיה: והשיבתיך ג׳ וסי׳ והנה אנכי עמך ושמרתיך׳ יען התרגזך דמלכי׳ וחברו דישעיה:

רשי

ואכרות קומת ארזיו · לא אשוב עד שאחריבנו: קצו · סופו: יער כרמלו · מליאת ארצו ויופי הדרו: אני קרתי ושתיתי מים זרים · כלומ׳ התחלתי בכל מעט ונמרתי כזה הכורה בור ומוצא מים זרים ושותה מים נובעים קורא זרי׳ לפי שעד הנה לא הכירו בהם: ואחריב בכף פעמי · אם צרתי על עיר הבוטח׳ בנהרותיה הבאתי עלי׳ גייסו׳ רבים שהוביש׳ יאוריה בשתיית׳ ושתיי׳ בהמתם ומרפס ד׳ רגליה׳: ואחריב · לשו׳ הוה כן דרכי תמיד: הלא שמעת למרחוק · למה תתגאה ותתגדל בזאת לא שלך היא כי שמעת למרחוק על ידי הנביאים שגזרתי על האומות להביאך עליהם כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי: למימי קדם · משנברא העולם עלת׳ במחשבה שנ׳ כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן זה סנחריב שנשרף באש נתכנס כענין שנאמר נאם יי׳ אשר אור לו בציון: עתה הביאותיה · וזהו הכח שבידך: ותהי · ביאתה של גזרתי להשאו׳ ערים בצורות להיות לגלים נצים לגלי אדמה שצומחין בהן ירקות שאתה מ מוריבן בגזרתי: ויושביהן קצרי יד׳ הם שאני התשתי את כחן לפניך ואין הגבורה שלך אין עתה גיבור אבל הם חלשים: להשאו׳ · לשון שאייה נלמוד: חציר גגות · הממהר ליבש: ושדפה לפני קמה · כשבלים השדופות בטרם יתקשו לבא לידי קמה: ושבתך וצאתך ובואך · תירגם יונתן ומיתבך בעיצא ומיפקך לאגחא קרב׳ ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי מאתי נסייתה: ואת התרגזך אלי · ואת אשר סופך להתגאות ולהתעולל אלי ברוגז ורעם · אשטורמי״ר בלעז: ושאננך · כמו ושאונך: חחי · כמין טיר הוא שמושכין בו בהמה שעסקיה רעים כמו ששנינו כל בעלי השיר יוצאים בשיר: ומתגי · תירגם יונתן זמם והוא של ברזל נתוחבין אותו בנחירי הנאקה ונמשכת בו לפיו שעסקיה רעים והוא ששנינו והנאקה בחטם:

וזה

רדק

מבחור · בחולם ובישעיה מבחר בפתח והענין אחד: אני קרתי · באתי עד המקור כלומר חפשתי אחר מקור המי׳ כי לא היו מספיקין לי מרוב חיילותי המי׳ הנמצאים על הארץ וזהו שאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור וקראם זרים לפי שלא היו ידועים נראים לבני אדם ועל הדרך הזה ת״י הפסוק אנא הויתי חפיר גובין וגו׳ כבעמוד ויש מפרשי׳ יאורי מצור כמו מצרים לפי שהוא נהר גדול אמ׳ כן על דרך ההפלגה: הלא שמעת למרחוק · אמ׳ לו הקב״ה הלא שמעת מזמן רחוק הגזרה שגזרתי על האומות להחריבם אותה הגזרה עתה הביאותיה משמלכו מלכי אשור הבאתי ה הגזר׳ על ידם ועל ידך על האומו׳ ועל ישר׳ אני הוא שגזרתי שיהיו ערים בצורות לגלים נצים ויהיו יושבי הערים קצרי יד ויהיו כ כעשב השדה וירק דשא וכיותר חלוש מהם והוא חציר גגו׳ שלא היה כח ביושבי הערים להלחם כנגדך והכל היה מאתי ואני גזרתי ואמרתי ע״י נביאי טרם שהיתה הגזר׳ ואיך תתפאר על מה שעשיתי אני וכן אמר עליו הנביא ז״ל היתפאר הגרזן על החוצב בו וי״ת כן הלא שמעת מלקדמין וגו׳ כבעמוד וא״א ז״ל פי׳ כן אותה עשיתי ירושלם וכן אמר ויוצרה מרחוק לא ראיתם אמר כי מימים קדמונים אני ע עשיתיה ועתה הביאותיה בתמיה אמר הביאותיה עתה שתהי להשות גלים נצים ערים ושיהיו יושביהן קצרי יד וחתו ובשו ושיהיו כעשב השדה: להשות · שרשו שאה ומשפטו בתשלומו להשאות כמו שכתוב בישעיה ונשתנו תנועות הלמ״ד והה״א מפני חסרון האלף: גלים נצים ערים בצורו׳ · להשות ערים בצורו׳ להיות׳ גלים נצים ופי׳ נצי׳ חריבים מן עריך תצינה: ושדפה לפני קמה · העשב שהכה השדפון טרם היותו קמה כלומ׳ שלא הספיק להיותה קמה ולהיות נגמר בשולו והוכה בשדפון ובישעיה ושדמה במ״ם והוא כמו בפ״א כי המ״ם והפ״א ממוצא אחד: ושבתך וצאתך ובאך · שבתך בארצך וצאתך מארצך ובואך הנה הכל גלוי וידוע לפני: ואת התרגזך אלי · ג״כ ידעתי שהקצפת אלי ודברת כי כדבר באלהי עם ואמן וי״ת שבתך ומתבך בעיצא: ושאננך · כמו ושאונך וכפל הענין להפלגת השאון כן כתבו רבי יונה וכן הו׳ דעתי ודעת יונת׳ שתרגם ואתרגשותך סלקת לקדמי ויש לפרשו כמשמעו בעבו׳ כי התרגזו היה בעבור שהיה שלו שקט ושאנן: ושמתי חחי באפך · הוא הברזל כמין מחט וראשו כפוף נוקב אף הדג ולחיו ומעלין אותו מן המים וכן ובחוח תקוב לחיו ונתתי חחים בלחייך: ומתגי בשפתיך · המתג הוא הברזל שמשימין בפה הבהמה להנהיגה וכת״י וזמם בספוותך ותרגם ורסן מתעה וזמם דטעי ר״ל אני אראה לך שאתה ברשותי ואנהוג אותך למקום שארצה כמו שמנהיג האדם הבהמה ומושכה למקום שירצה וכמו שהדייג מושך הדג אל מן המי׳ בתחבולה: בדרך אשר באת בה · כמו אשר תבא בה כי עתה ע״י מלאכי׳ שלח הדברי׳ והוא הלך להלחם עם מלך כוש אלא אחר המלחמה שב לירושלם ועל אותו הדרך אמ׳ שעתיד לשוב ולבוא לירושלם כי באותו הדרך שיבא ישוב לארצו אחר שינגף מחנהו:

וזה

רלבג

ואבואה מלון קצו · ובישעיה כתוב מרום קצו והנה קרא מלון קצו בית המקדש כי הוא קץ וסוף המעלות והרוממות אשר בארץ ישראל ורצה לומר שכבר יחריב בית המקדש ואחר כך יחריב יער המיסור אשר לפניו אשר מגדל פירות וכמחי׳ לרוב והם בני ירושלם: אני קרתי ושתיתי מים זרים · ר״ל לא היה פלא אם שתיתי מים המוכנים לשתותם אבל אני חפרתי והוצאתי מים זרים אשר לא עלה על לב אדם יוכל לשתות משם מים וזה משל למקומות שכבש שהיו כלם חזקי׳ שלא עלה בלב אדם שיוכל לכבשם ובכף פעמי לבד בלי השתדלו׳ את החרבתי ויבשתי כל היאורים אשר בערי המצור והם הערים החזקים שלא יתכן לכבשם כי אם בבניית המצור עליהם ואפשר שיאמר הומר שכבר אמר אני קרתי ושתיתי בעבו׳ חזקיה שסתם המעינות כמו שנזכר בספר דה״י והבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב: הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי · ר״ל על מה תתפאר על הצלחותיך במלחמות הלא שמעת כי למרחוק הודעתי אלו הדברי׳ מהצלחותיך על כל הגוי׳ על ידי עבדי הנביאים וזה לאות כי אותה עשיתי כמו שאמר ישעיה מי פעל ועשה קורא הדורות מראש ר״ל לשני שיקרא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות הוא מחויב שיהיה הוא הפועל כי לולי זה איך יתכן שידע הוא מה שיעשה זולתו האלהים אם היה הזולת ההוא משרת אותו בזה ויהיה הפועל מסודר מתמודע זה טרם היותו לא מהמשרת כי איננו הראשון בזה וכבר הארכנו המאמר בזה בראשון מספר מלחמות יי׳ ובספר ישעיה: למימי קדם ויצרתיה · ר״ל כי למימי קדם חשבתיה ודמיתיה והוא מענין ויצורי ככל כלם והנה עתה הבאתיה בימי מלכי אשור ותהי זאת המחשבה שחשבתי ועשיתי אותה להשאות ולהחריב עד שיהיו ערים בצורות לגלים חרבים ועשיתי יושבי הערים קצרי יד כאילו אין להם כח חתו ובשו כי נהיו לשמ׳ כרגע מה שלא חשבו זה מלפנים הנה לא היה להם כח להלחם כאילו הם עשב שלה וירק דשא שאיננו זז ממקומו כשיכרתו אותו וכמו חציר הגגות שהוא יותר נקל להכרת וכמו העשב השדוף טרם הגיעו להיות קמה: ושבתך וצאתך ובאך ידעתי · ר״ל שבתך בארצך וצאתך למלחמה ובאך לעיירות שלכדת הכל ידעתי טרם היותו וגם ידעתי התרגזך אלי · רוצה לומר היותך מראה עצמך אלי כורא מאד על מחשבת שלא אוכל לך ושאני צריך לירא ממך ולפי שכבר עלה באזני התרגזך אלי והיה סבת זה היותך שלו ושאנן ולזה יחסת לעצמך אלו ההצלחות לא לי הנה אראה לך שאני האדון והמנהיג ואתה העבד ולזה אשים חחי באפך והוא הברזל שילכדו בו הדגים ואשים בשפתיך המתג שמשימין בשפתי הבהמות להנהגם באשר ירצו: והשיבותיך בדרך אשר באת בה · ידמה שאחר הלחמו עם מלך כוש שב אל ירושלם וגם נגף יי׳ את כל חילו:

וזה

רדק

וזה לך האות · אמ׳ לחזקיה זה שאמרתי לך בנבואה הראשונה ושמע שמועה ושב לארצו וכן עשה שהרי ראית ששלח מלאכיו ושב לארצו להלח׳ עם מלך כוש ובזה האות שנתאמת אמלך לדברי תדע כי גם נבואה זאת תהיה אמת בזה לך לענה לך בתולת בת ציון לא יבא מלך אשור אל העיר הזאת שיכבוש אותה ועוד אני אומר שתאכלו השנה ספיח כי אותה השנה לא זרעו מפני חיל מלך אשור ואכלו הספיחים אם כן מה אמר להם הנביא כי יודעים היו שיאכלו הספיחי׳ אחר שלא זרעו לא היה לה׳ קציר אחר אלא אמר לה הנביא שיתברך להם התבואה שבשדו׳ ויספיקו להם אות הספיחי׳ כל השנה ההיא ובשנה השנית גם כן לא תצטרכו לזרוע כי תאכלו השחים והוא היוצא מהנופל מהספיח ובשנ׳ הג׳ תזרעו מיותר השחים על אכלכ׳ ותקצרו בשלום כי לא יהי׳ לכם פחד מאויב ותטעו כרמים ותאכלו פריס בהשקט ובבטחה ובסדר עולם באחד עשר ביובל עלה סנחריב בשנה הרביעית בשבוע וכן הוא אומר אכול השנה ספיח שעלה בפרס הפסח ולא יכלו לזרוע ואכלו ה׳ הספיחים ובשנה השנית שחים שנדעו לניונות את האילנות ובשנה השלישית זרעו מלמד ש שלא נשתייר בשבוע אלא שנה אחת: שרש למטה · תי׳ כאילן די משלח שורשוהי לרע ומרים נופיה לעילא: כי תצא שארית · יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מן מקיימי אורייתא מטורא דציון: קנאת יי׳ צבאות · קרי ולא כתיב שקנאה הא׳ לשמו לפי שחירף ונגף מלך אשור ביד מלאכיו ג״ת במימרא דיי׳ צבאות תתעביד דא: לא יבא אל העיר הזאת · שיכבשנה כי אל העיר בא עם מחנהו מחוץ לירושלם ושם נגף מחנהו או פי׳ לא יבא לא יכנס תוך העיר וכן תרגם יונתן לא יעול לקרתא הדא: לא יקדמנה מגן · חשל בית השמוש במגן כי בעלי המגינים באים ראשוני׳ אל העיר כשנלחמים עליה׳ וכתי׳ לא יקדמנה בתריסין: ולא ישפוך עליה סוללה · כתרגומו ולא יצבר עלה מליינא ומלייתא הוא תל עפר מדברי רבותינו ז״ל מוליא בכנא והוא שצוברין עפר לעשות תל ולהגביה כנגד חומת העיר ללכוד העיר וכן אמר ויצבור עפר וילכדה: ויהי בלילה ההוא · היום שחזר מלך אשור על ירושלם עם מחנהו ועם כל השבי באותה הלילה יצא מלאך יי׳ והכה במחנה אשור ורבותינו ז״ל אמרו כי ליל פסח היה ועוד אמרו כי לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיה ויום שלישי לחליו היתה מפלתו של סנחריב ואותה הלילה אמרו ישראל שירה שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ואמרו מאה ושמנים אלף שהכה במחנה אשור כולם היו קשורים כתרים בראשיהם וכדבריהם נראה בדברי הימים שנאמ׳ ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וכן מה שנאמ׳ בישעיה במשמניו רזון ואמרו כי מכתם היתה שריפת נשמה וגוף קיים שנ׳ ותחת כבודו יקד יקוד כלומר תחת הלבוש שהוא כבודו של אדם כשרפת בני אהרן שנאמר וישאום בכתנותם וישב בנינוה · שלא יצא במלחמ׳ עוד: בניו · קרי ולא כתיב: הכוהו בחרב · באגדה סנחריב שאל את חכמיו כאשר הכה המלאך מחנהו מה זכות של אומה זו שאלהיהם נלחם להם אמרו לו אברהם אביהם האלה את בנו עולה אמר אף אני אעלה את שני בני לאלהי כששמעו בניו הכוהו בחרב בעוד שהיה משתחוה: כי

רשי

וזה לך האות · לחזקיה אמר הנביא וזה שאמרתי לך שסנחריב יפול כאן יהי׳ לך לאות אף לימים הבאי׳ שאתם יראים למות ברעב לפי שסנחריב החריב את הארץ ונגדע את האילנות: אכול השנה ספיח · בשנה הזאת יצמחו לכם צמחי׳ ותתפרנסו מהם: סחיש · גדועי אילנות שיצמחו וכשתראה דברי קיים במפלת האוכלוסי׳ יהי׳ לך לאות שאף הבטח׳ זו תתקיים: קנאת ה׳ צבאו׳ · שיקנא לכבודו ולשמו ולא שיש זכות בידכם כי הרבה ה הרשיע אחז אביך: לא יקדמנה · לא יערך לפניה מגן: סוללה · צבור אדמה להגביה תל לעמוד עליו להלחם על העיר ועל שם שהוא כובשו ואוכשו בעגי׳ ומקבות כדי שיהא כדג׳ וכבוש בחוזק קורהו סוללה לשו׳ סולו סולו המסילה: ויהי בלילה ההוא · כששב סנחריב מעל כוש ובא עד נוב שהיא סמוכ׳ לירושלם מאה ושמנים וחמשה אלף כולם ראשי גייסות: וישב בנינוה · היא ראש לארץ אשור: בית נסרוך אלהיו · נסר מתיבתו של נח: הכוהו בחרב · שמעו אותו שאמר לשוחטם לפניו אם יצילוהו ש שלא יהרגוהו שרי ה המלכו׳ שמתו בניהם על ידו: בימים ההם · שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב: חלה חזקיהו · ויום שלישי כשעלה בית יי׳ יום מפלת של סנחרי׳ ויו׳ טוב של פסח היה: כי

אכול י׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני: צבאות חד מן י׳ מלין דקריין ולא כתבן וסימ׳ נמסר בריש סדר אלה הדברים: שמונים ו׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סימן ד׳: אדרט ד׳ בקריאה ג׳ קמץ

וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית סָחִישׁ וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאִכְלוּ פִרְיָם׃ וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה׃ כִּי מִירוּשָׁלַ͏ִם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־יָבֹא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבֹא נְאֻם־יְהוָה׃ וְגַנּוֹתִי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃ וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים׃ וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה׃ וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר הִכֻּהוּ בַחֶרֶב וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

כ בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ

וְדֵין לָךְ אָתָא אֲכוֹל בְּשַׁתָּא הָדָא כַּתִּין וּבְשַׁתָּא תִנְיָנֵיתָא כַּתְכְּתִין וּבְשַׁתָּא תְלִיתָאָה זְרוּעוּ וַחֲצוּדוּ וְצוּבוּ כַּרְמִין וַאֲכוּלוּ אִבְּהוֹן׃ וְיוֹסְפוּן מְשֵׁיזְבַיָּא דְבֵית יְהוּדָה דְאִשְׁתְּאָרוּן כְּאִילָן דִּי מְשַׁלַּח שׁוֹרְשׁוֹהִי לְרַע וּמְרִים נוֹפֵיהּ לְעֵלָּא׃ אֲרֵי מִירוּשְׁלֶם יִפְּקוּן שְׁאָר צַדִּיקַיָּא וְשֵׁיזָבַת מְקַיְּמֵי אוֹרַיְתָא מִטּוּרָא דְצִיּוֹן בְּמֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד דָּא׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ לְמַלְכָּא דְאַתּוּר לָא יֵעוּל לְקַרְתָּא הָדָא וְלָא יַקְשִׁירַת תַּמָּן גִּיר וְלָא יְקַדְּמִנַּהּ בִּתְרֵיסִין וְלָא יִצְבַּר עֲלַהּ מַלְיָיתָא׃ בְּאוֹרְחָא דַאֲתָא בַהּ יְתוּב וּלְקַרְתָּא הָדָא לָא יֵעוּל אֲמַר יְיָ׃ וְאָגֵן עַל קַרְתָּא הָדָא לְמִפְרְקַהּ בְּדִיל מֵימְרִי וּבְדִיל דָּוִד עַבְדִּי׃ וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְפַק מַלְאֲכָא דַיְיָ וּקְטַל בְּמַשְׁרִית אַתּוּרָאָה מְאָה וְתַמְנָן וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְהָא כּוּלְּהוֹן פִּגְרִין מֵתִין׃ וּנְטַל וַאֲזַל וְתָב סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר וִיתֵיב בְּנִינְוֵה׃ וַהֲוָה הוּא סָגִיד בֵּית נִסְרוֹךְ טַעֲוָתֵיהּ וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בְּנוֹהִי קַטְלוּהִי בְּחַרְבָּא וְאִנּוּן אִשְׁתֵּיזַבוּ לְאַרְעָא קַרְדּוּ וּמְלַךְ אֵסַרְחַדּוֹן בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן מְרַע חִזְקִיָּהוּ לִמְמָת וַאֲתָא לְוָתֵיהּ יְשַׁעְיָה בַר אָמוֹץ נְבִיָּא וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ פַּקֵּיד עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ

ג״ג לפ׳ · מ״ל — ל׳ ישעיה סחיס — ל׳ — ג׳ כאות קרי ולא כתיב — ל׳ — ט׳ פסוקי׳ לא ולא ולא — ל׳ — ל׳ דסמי׳ ושאר׳ על העיר — ל׳ · ג׳ מ״ל — ג׳ מל׳ וכל ד״ה דכו׳ כמ״א — בניו קרי ולא כתי׳ — ד׳ א׳ פתח וג׳ קמץ

וא׳ פתח וסימ׳ ותנח התבה בחדש השביעי · והמה נמלטו ארץ אררט · ותברו דישעיה · הלין ג׳ קמצין · וחד פתח ממלכות אררט:

רלבג

וזה לך האות אכול השנה ספיח · אמר זה לפי שלא היה ב בלי פחד עדיין אף על פי שימותו חיל מלך אשור כי אולי ישוב עליהם עם חיל אחר ולזה אמר הנביא לחזקיה וזה הדבר אשר תראה מסנחריב שישוב בדרך אשר בא בה ולא יבא על ירושלם יהיה לך אות על ייעוד אחר מייעד אותך השי׳ והוא השנה הזאת תאכלו הספיחים אשר בשדות בחוץ ולא יהיה בחוץ אויב שימנע אתכם מזה ויתברכו הספיחים באופן שיספיקו כל השנה: ובשנה השנית תאכלו סחיש · והם הספיחי׳ הצומחים מהיוצא מהספיחים הראשוני׳ וידמה שאותה שנה היתה שנת השמטה שאם לא היה כן מה זה שלא יזרעו ולא יקצרו: ויספה פליטת בית יהוד׳ הנשארה · ממלך אשור ומלכי ישראל ורצין מלך ארם לעשות שרש למטה ותשתרש כאופן שתעשה פרי למעלה: כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון · יעשה זה השי׳ לקנאתו על החירופין שחרף אותו מלך אשור ואע״פ שאין ישראל ראויין לזה הנס: לא יקדמנה מגן · לפי שההורסים החומות מקדימי׳ לפניהם מגן והם באים תחתיו והורסים החומה בכשיל וכלפות אמר שלא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה להפיל החומה והוא כלי שמשליכין בו אבנים גדולות מאד להפיל החומה בחוזק או ירצה באמרו ולא יקדמנה מגן לא יקדמנה אים מגן ויהיה חסר הנושא כאמרו ומאכלו בריאה שהרצון בו ומאכלו שה בריאה: וגנותי · הוא מענין מגן: למעני ולמען דוד עבדי · ר״ל למען כבוד שמי ובעבור בריתי עם דוד עבדי שאם ימשלו בניו את מ׳ מבטתי לא תסור המלכות מהם: ויהי בלילה ההוא · ר״ל בליל היום ההוא שאמר בו ישעיה אלו הדברים והנה אם כן אמרם אחר שסב סנחריב על ירושלם במצור כמו שפירשנו: וישכימו בבקר והנה כולם פגרי׳ מתים · ר״ל רובם וכזה רבים לדברי הנביאים והנה הנשארי׳ היו מעטים כמו שזכר ישעיה בספרו והנה פגרי׳ מתים הם גופים מתי׳ כי הגוף החי יקרא ג״כ פגר והנה בניו המיתוהו אחר זה כמו שייעד לו הנביא: בימים ההם חלה חזקיה למות · אחשוב כי אחר הספור הקודם היה זה ולא תפלא מיך שאמר ומכף מלך אשור אצילך כי כבר אפשר שאסרחדון היה מגזם שיבא אל ירושלם:

רשי

כי מת אתה, בעולם הזה: ולא תחיה, לעולם הבא מפני שלא נסבת אשה כדאית' בברכות: לא יצא את החצר וגו', מיהר הקב"ה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הכרה בעיר שנכנסה עליו מיתה כדאיתא בירושלמי: ומכף מלך אשור אצילך, למדנו שלפני מפלתו של סנחריב חלה: דבלת תאני', כשהם לאין קריין תאנים וכשנדרסת בעיגול קרויין דבלה:

וימרחו, יתאליקוה להדביקה על השחין ונס בתוך נס שהרי אף בשר חי שאתה נותן עליו דבלה נסרח והקדוש ב"ה נותן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל ומתרפא: הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות, הרי זה מקרא קצר כבר ירד הצל למעלות העשויות לשעות היום כמו אורלויין בלע"ז שעושין האומו' לבחן שעות היום אבן אתה שיתתין במקום שהוא שם כדי מהלך עשר שעות או ישוב למעלה עשר מעלות ויהא נראה כאילו הוא שחרית: ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטו' עשר מעלו', דבר קל הוא לנטו' במקומו נוטה ועומד עשר מעלו' אינו דבר הניכר כל כך לא כי אלא ישוב הצל ויהיה הדבר תימ' שראו שפנה היום לערב' וחזר להיו' בקר: אשר

רדק

כי מת אתה ולא תחיה, לא שרפא מחולי זה כי מתוך זה החולי תמו' וכ"תי ולא תיחי ממרעך ורז"ל אמרו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא מאי טעמא דלא עסקת בפריה ורביה ואמת הוא כי בנין נולדו אחר חולין שכ' בן שתים עשרה היה מנשה במלכו: אל הקיר, כדי לכון לבו בתפלה כי היה תמיה בלבו למה היה האל מקצר ימיו שהרי לא היה אלא בן לט' שנים כשחלה חלי זה וית אל הקיר לכותל בית מקדשא: התהלכתי לפניך, זה עבודת הלב ואחר כך זכר המעשה: והטוב בעיניך עשיתי, כמו שהעיד עליו הכתוב ויעש הישר בעיני יי' ככל אשר עשה דוד אביו ואומר וישמור מצותיו אשר צוה יי' את משה, ובדרש והטוב בעיניך עשיתי שגנז ספר רפואות שעשה שלמה והיו העם בוטחים בו ולא היו דורשים את יי' בלבם: לא יצא העיר התיכונ', העי' כתי' וחצר קרי ובדברי רז"ל כתיב העיר וקרינן חצר מכאן שהסרטיא של מלכים כעיירות בינוניות ובמקום אחר אמר כי בירושלם כתוב העיר לומר מהר הקב"ה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הכריה בעיר שנכנסה עליו מיתה: והוספתי על ימיך, שהיו קצובים לך ובזה מחלוקת בדברי רז"ל יש מהם הוסיפו לו כי ימיו הקצובים היו יותר ולעונם עון היו מחסרין לו ויש אומרים תוספת עשו לו על הקצובים לו ובספר שמוא' בפסוק כי אם יי' יגפנו פירשנו זה הענין: ומכף מלך אשור אצילך, זה ראיה כי קודם מפלתו של סנחריב חלה חזקיה: דבלת תאנים, בדברי רז"ל והלא אם אתה נותן טרף של תאנים על הבשר מיד הבשר מתחבל אלא נס בתוך נס כיוצא בדב' ויורהו יי' עץ עץ מר היה כך הוא דרכו של הקדום ברוך הוא במר הוא ממתיק את המר: מה אות, שאל אות לפי שאמר לו הנזירה כפולה כי מת אתה ולא תחיה חשב כי מה שאמר לו ישעיה הנני רופא לך לא אמר אלא לנחמו ולפי שראה אותו שבכ' בכי גדול ואף על פי שראה שנתרפא השחין לא חשב שנתרפא עד שיתחזק ויוכל לעלות בית יי' כי אפשר שישוב השחין עדיין או שלא סר החולי ממנו: הלך הצל, כמו ילך שאל לו בהייה אות יבחר אם ילך הצל לפני' עשר מעלות ברגע אחד או ישוב אחורנית עשר מעלות ואמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות כי הנלגל במרוצתו יהיה נקל האות שימהר מרוצתו יותר ממנהגו אבל האות יהיה יותר חזק אם ישוב אחורנית ממהלכו: במעלות

מסורה

והטוב ד' בקריאה וסימ' תעשית הישר והטוב בעיני יי', דישעיה', ספי עליך לא תצא הרעות והטוב: והספתי ד' ב' מלעיל וב' מלרע וא' מנהון חס' וסימניהון וגדלתי והוספתי, הגדלתי והוספתי חכמה, והספתי על ימיך, והוספתי על כל תהלתך, ב' בתראי מלעיל, אנא יי' זכר נא את אשר התהלכתי, וחברו

מקרא

כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה: וַיַּסֵּב אֶת־פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה לֵאמֹר: אָנָּה יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל: וַיְהִי יְשַׁעְיָהוּ לֹא יָצָא הָעִיר הַתִּיכֹנָה וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֵלָיו לֵאמֹר: שׁוּב וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ נְגִיד־עַמִּי כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי רֹפֶא לָךְ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי תַּעֲלֶה בֵּית יְהוָה: וְהֹסַפְתִּי עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי: וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ קְחוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וַיִּקְחוּ וַיָּשִׂימוּ עַל־הַשְּׁחִין וַיֶּחִי: וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ מָה אוֹת כִּי־יִרְפָּא יְהוָה לִי וְעָלִיתִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בֵּית יְהוָה: וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ זֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה כִּי יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֵּר הָלַךְ הַצֵּל עֶשֶׂר מַעֲלוֹת אִם־יָשׁוּב עֶשֶׂר מַעֲלוֹת: וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ נָקֵל לַצֵּל לִנְטוֹת עֶשֶׂר מַעֲלוֹת לֹא כִּי יָשׁוּב הַצֵּל אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת: וַיִּקְרָא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־יְהוָה וַיָּשֶׁב אֶת־הַצֵּל

(גליון: ו' כתי' ה"א לשון בעות · חצר ק' · ג' · ד' כ' מלרע וב' מלעי' ומ"ל חס' · פ' · ל' · ג' · ל' · ג' כנגי' · לה')

תרגום

אֲרֵי מָאֵת אַתְּ וְלָא תֵּחֵי מִמַּרְעָךְ: וְאַסְחַר יָת אַפּוֹהִי לְכוֹתַל בֵּית מַקְדְּשָׁא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ לְמֵימַר: קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אִדְּכַר כְּעַן יָת דִּפְלַחִית קֳדָמָךְ בִּקְשׁוֹט וּבְלֵבַב שְׁלִים וּדְתַקִּין קֳדָמָךְ עֲבָדִית וּבְכָא חִזְקִיָּה בִּבְכָא סַגִּיאָה: וַהֲוָה יְשַׁעְיָה לָא נְפַק לְדָרְתָּא מְצִיעָאָה וּפִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִמֵּיהּ לְמֵימָר: תּוּב וְתֵימַר לְחִזְקִיָּה מַלְכָּא דְעַמִּי כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּדָוִד אֲבוּךְ שְׁמִיעַ קֳדָמַי צְלוֹתָךְ גְּלִיָא קֳדָמַי דִּמְעָתָךְ הָא אֲנָא מַסֵּי לָךְ בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה תִּסַּק לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ: וְאוֹסִיף עַל יוֹמָךְ חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין וּמִיַּד מַלְכָּא דְאַתּוּר אֲשֵׁיזְבִנָּךְ וְיָת קַרְתָּא הָדָא וְאָגֵין עַל קַרְתָּא הָדָא בְּדִיל מֵימְרִי וּבְדִיל דָּוִד עַבְדִּי: וַאֲמַר יְשַׁעְיָהוּ יִסְּבוּן דְּבֵלַת תֵּינִין וּנְסִיבוּ וְשַׁוִּיאוּ עַל שִׁיחְנָא וְאִתַּסִּי: וַאֲמַר חִזְקִיָּהוּ לִישַׁעְיָהוּ מָא אָת אֲרֵי יַסֵּי יְיָ לִי וְאֶסַּק בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ: וַאֲמַר יְשַׁעְיָה דֵּין לָךְ אָתָא מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי יַעְבֵּיד יְיָ יָת פִּתְגָמָא דְּמַלֵּיל הַיְהָךְ טוּלָא עֲסַר שָׁעִין אִם יְתוּב עֲסַר שָׁעִין: וַאֲמַר חִזְקִיָּה קְלִילָא דָא דִּיהָךְ טוּלָא עֲסַר שָׁעִין בְּרַם נְסָא יְתוּב טוּלָא לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין: וְצַלִּי יְשַׁעְיָה נְבִיָּא קֳדָם יְיָ וַאֲתֵיב יָת טוּלָא בצורת

מסורה

וימים חס': ירפא ג' וסי' כי גדול כים שברך, ומחץ מכתו ירפא, כי ירפא יי' לי ועליתי: יחזקיהו ג' וסי' נמסר בריש ישעיה: אחרנית ז' בקריא' וסי' ויקח שם ויפת את השמלה ב' בפסוק, ויהי בהזכירו את ארון האלהי', ואתה הסבות את לבם, ויאמ' יחזקיהו נקל, ויקרא ישעיהו הנביא אל יי' דמלכי', הנני משיב את צל:

רלבג

קחו דבלת תאנים, ידוע כי הש"י כשיעשה מופת יבקש להם קצת סבות כשאפשר זה שיהיה בהם יותר מעט מהזרות אצל הטבע ולזה צוה לקחת דבלת תאנים כי אע"פ שאין בו כח לעשות זה הנה בו קצת מבוא בנ ברפואת המורסות ו ובבשולם: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא יי' לי, ראוי שתדע שלא היה זה מיעוט אמונה לחזקיהו אם בקש אות בזה וזה שכבר הודיעו ישעיהו כי גזירת הש' היתה שימות ועתה כשהסכים להוסיף על ימיו חמש עשרה שנה אולי היה תנאי ר"ל אם יהיה חזקיהו כאופן מהשלימות שיתכן שתדבק בו כמו ההשגחה ולזה לא היה סומך בזה חזקיהו אם לא שיתן לו אות שבזולת תנאי נתן לו השם ית' זאת המתנה: הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות, ר"ל אם ישוב ללכת עשר מעלות אחרות בדרך שיהיו עשרים מעלות: ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות, הנה זה הפסוק קשה מאד בפירושו וזה כי הוא ידוע כי נטיית הצל תהיה מצד תנועת השמש ולפי תנועת השמש מעט מעט יטה הצל מעט מעט וזה מבואר בעצמו ובהיו' הענין כן מה זה שאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות איך חשב חזקיה נקל מה שהוא מהמופת נפלא מאד לא ראינו כמוהו בביאור אפי' למשה אשר לא קם כמוהו לכל האותו' והמופתים אשר עשה כי המופתים ההם היו לשנות סדר אלו הדברים השפלים והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתנה בו סדר הגרמים העליונים ובהיות הענין כן הנה יהיה זה המאמר מחזקיה בתכלית הסכלות ואיך לא ראוי שנחשוב זה עליו עם שלמותו הנראה מדבריו ואם אמרנו שלא היה זה המופת בתנועת השמש בעצמה יקשה מה שאמר בספר ד"ה על מליצי שרי בבל שבאו לדרוש המופת אשר היה בארץ כי ידמה מזה המקום שזה המופת היה על דבר אליו לפי שבזה המקום אמר כי שמע כי חלה חזקיהו והנראה בעיני מפני כל זה שזה המופת היה בצל לא בשמש בעצמו וכבר ידעת כי העננים המתמועעים תחת השמש יביאו לפעמים שינוץ השמש בזולת מקומו הראוי לו וזה כבר נמצא בחום הרבה ולפי שראה חזקיה מתנועת הרוח או וקצת אידים שהיו תחת השמש שיקל להם בתנועתם המהירה להסיב הצל עשר מעלות כי באותו צד היתה תנועתם בקש מישעיה שיהיה הענין בהפך זה כדי שיוכר לו מופת השם ית' והנה התפלל הנביא אל הש' ושב הצל אחורנית עשר מעלות כמו ששאל חזקיה וזה המופת יתכן שנהיה בשחדש הש' על דרך המופת אידים מתנועעים לצד ההוא ונרשם בהם ניצוץ השמש והביאוהו בתנועתם במהירות נפלא אל המקום ההוא על שסבר היה זה תקף:

רדק

במעלו' אשר ירדה · אשר ירדה השמש והלך הצל עשר מעלו' ושב השמש אחורנית והיה הצל במעלה הראשונה : במעלות אחז · כי הוא בנה אותם המעלות · ובדר' אשר ירדה במעלות אחז כי במות אחז קצר היום ונטה הצל עשר מעלות וירדה השמש עשר מעלו' טרם זמנו כדי שלא יספדוהו לפי שהיה רשע ואותם עשר מעלות שירדה לאחז חזרה אחורנית לחזקיה לאות ות"י וצלי ישעיה נביא קדם יי' ואתיב ית טולא בצורת אבן שעיא דנחתת במסקנ' דאחז שמשא לאחורוהי עשר שעין ר"ל במעלות היתה אבן מכוונת לדעת שעות היום : בראדך · ובישעיה מרודך כתי' בשם ואחד הוא כי הם ממוצא אחד ובלאדן הוא שם כנוי נסמך לאביו שהיה שמו בלאדן וזה מלך אסרחדון כי סנחריב מלך בבל היה וכן בימי מנשה כאמר בדברי הימים ויבא עליה' את שרי הצבא אשר למלך אשור וגו' ויוליכם בבלה : כי שמע כי חלה · לא היה עקר שאלותו על חליו אלא על המופת שנעשה לו על חליו וכן הוא בדברי הימים לדרוש המופת אשר היה בארץ : וישמע עליהם · כמו אליהם ועל כמו אל ורבים כמוהו כמו וילך אלקנ' הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר וישמע נראה שהם בקשו ממנו להראותם נכתה ושמע אליהם ועם' כן ות"י וקביל מנהון ובישעיה וישמח עליהם : את כל בית נכתה · כל בית חמדתו כלומר כל הדברים שהיו לו ואח' כך פרט מה הם הדברי' הנחמדים וכן נכאת וצרי ולוט דבר נחמד ובדברי רז"ל יש מהם אמרו אשתו היתה משקה להם ויש מהם אמרו זין אכל זין הראה להם ויש מהם אמרו בית גנזיו הראה להם : שמן הטוב · זה שמן אפרסמון שלא היה בכל העולם אלא ביריחו ואמרו כי לפיכך נקרא יריחו והיה רע בעיני יי' כי הראה להם בית נכתה כי נתגאה בבא אליו השלוחים מארץ רחוקה וכי היה מצליח בכל דרכיו וכן אומר בדברי הימים כי גבה לבו ואמר בשלוחים האלה שבאו לכבודו והיה לו לומר שבאו לכבוד האל כי לדרוש המופת באו וכן אומר בדברי הימים וכן במליצי שרי בבל המשולחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו : אשר תוליד יקחו · יקח כתי' וקרי יקחו ואמרו זה דניאל חנניה מישאל ועזריה : והיו סריסי' · מחלוקת בדברי רז"ל יש מהם אמרו סריסי' ממש ויש מהם אמרו שנסתרסה ע"ז בימיהם כלומר שהכירו הכל שאין בה ממש ות"י רברבין כמו שרים ועל דניאל חנניה מישאל ועזריה אמר שהם היו בהיכלי מלך בבל וכאמר עליהם מבני יהודה והם היו מזרע המלוכה כי כן אמר נבוכד נצר לבקש מזרע המלוכ' ומן הפרתמים : כאשר

רשי

אשר ירדה במעלו' אחז · יום שמת אחז נתקצר היום ומיהר הצל לירד עשר מעלות כדי שלא יהא נספד ואותן עשר שעות עזרו עכשיו לחזקיהו · כי שמע כי חלה · ועד אותו היום לא היה אדם חולה וחיה והיאך שמע למוד היה לאכול בשלש שעו' ביום וישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו ניעור בתשע שעו' ומצא שהוא שחרית בקש להרוג את עבדיו אמר אתם הנחתם אותי לישן יום ולילה אמרו גלגל חמה חזר אמר להם מי החזירו אמרו לו אלהיו של חזקיהו כ כדאיתא בפסיקתא : בית נכתה · בית גנזי בשמיו כמו נכאת וצרי ולוט : ואת השמן הטוב · יש פותרין שמן המשחה ויש פותרים שמן אפרסמון שהוא מצוי בארץ ישראל שנאמר ביחזקאל יהוד' וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו ועל שם הריח נקרא יריחו : לא היה דבר · את הארון והלוחות וספר התור' : מארץ רחוקה באו · זה אחד משלשה שבדקן הקב"ה ומצאן עביט של מימי רגלים קין וחזקיהו ובלעם קין לא ידעתי השומר אחי אנכי היה לו לומר ר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כדאית' בתנחומא בלעם שאמ' לו המקום מי האנשים האלה עמך היה לו לומר יי' אלהים אתה ידעת כיון שאמר יחזקאל והוא הטיב בנאוה בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי הרבה מבקשים יש לי · חזקיהו היה לו להשיב לישעיה אתה נביאו של מקום ואתה שואל אלי התחיל מתנאה ואמר מארץ רחוקה באו אלי לכך נענש ועל ששמח עליהם והאכילם על שולחנו : לא יותר דבר · מלה כנגד מלה לא שיר דבר : ומבניך · חנניה מישאל ועזרי' : טוב

וישמע דישעיה וישמח ואפס סימנה ותשמח ציון ·

מסורה

וישמע עליהם כל לשון שמיעה אל בם י"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום · וישמע עליהם חזקיהו דמלכים · וישמע על תרהקה דישעיה · הזכירו לגוים בירמיה · בהקיר בור מימיה כן הקרה · אל תשמעו על דברי הנביאים · לשמוע על דברי עבדי הנביאים · ולבית הרכבים אמר ירמיהו · שאו נס בארץ · השמיעו עליך בקולם · השמיעו על ארמנות באשדוד · ואת זעקתם שמעת על : ואת שמן ז' בקריא' וסי' נמסר בסדר כי תשא : ומאין ה' בקריאה וסי' נמסר ביהושע סימן ט : באצרתי ג' חס' בקריא' וסי' הלוא הוא כמוס עמדי חתום · לא היה דבר אשר לא הראיתם · וחברו דישעיה :

תרגום

בְּצוּרַת אֶבֶן שָׁעַיָא דְנַחֲתַת בְּמַסְקָנָא דְאָחָז שִׁמְשָׁא לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין ׃ בְּעִדָּנָא הַהוּא שְׁלַח בְּרוֹדַךְ בַּלְאֲדָן בַּר בַּלְאֲדָן מַלְכָּא דְבָבֶל אִגְּרָן וְקֻרְבָּנִין לְוָת חִזְקִיָּה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי אִתְמְרַע חִזְקִיָּה ׃ וְקַבֵּל מִנְּהוֹן חִזְקִיָּה וְאַחֲזִנּוּן יָת כָּל בֵּית גִּנְזוֹהִי יַת כַּסְפָּא וְיַת דַּהֲבָא וְיַת בּוּסְמַנַיָּא וְיַת מִשְׁחָא טָבָא וְיַת בֵּית מָנוֹהִי וְיַת כָּל דְּאִשְׁתְּכַח בְּגִנְזוֹהִי לָא הֲוָה מִדַּעַם דְּלָא אַחֲזִנּוּן חִזְקִיָּה בְּבֵיתֵיהּ וּבְכָל שׁוּלְטָנֵיהּ ׃ וַאֲתָא יְשַׁעְיָה נְבִיָּא לְוָת מַלְכָּא חִזְקִיָּה וַאֲמַר לֵיהּ מָה אֲמַרוּ לָךְ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין וּמְנָן אֲתוֹ לְוָתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה מֵאַרְעָא רְחִיקָא אֲתוֹ לְוָתִי מִבָּבֶל ׃ וַאֲמַר מֶה חֲזוֹ בְּבֵיתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה יַת כָּל דִּי בְּבֵיתִי חֲזוֹ לָא הֲוָה מִדַּעַם דִּי לָא אַחֲזֵיתִנּוּן בְּגִנְזַי ׃ וַאֲמַר יְשַׁעְיָהוּ לְחִזְקִיָּה קַבֵּל פִּתְגָּמָא דַיְיָ ׃ הָא יוֹמַיָּא אָתָן וְיִתְנְטֵל כָּל דִּי בְּבֵיתָךְ דִּגְנַזוּ אֲבָהָתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין וִיתוּב לְבָבֶל לָא יִשְׁתְּאַר מִדַּעַם אֲמַר יְיָ ׃ וּמִבְּנָךְ דִּי יִפְּקוּן מִנָּךְ דְּתוֹלִיד יְדַבַּר וִיהוֹן רַבְרְבִין בְּהֵיכְלָא דְמַלְכָּא דְבָבֶל ׃ ואמר

מקרא

בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְּמַעֲלוֹת אָחָז אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת ׃
יב בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי שָׁמַע כִּי חָלָה חִזְקִיָּהוּ ׃
יג וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־כָּל־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת שֶׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ ׃
יד וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה אָמְרוּ ׀ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ מִבָּבֶל ׃
טו וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הִרְאִיתִם בְּאֹצְרֹתָי ׃
טז וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה ׃
יז הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא ׀ כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶלָה לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה ׃
יח וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל ׃

ל' ויתיר א' · נכתו ק' · ל' כתי' כן · ב' חד א"ל דישעיה מ"ל · ג' חס' · יקחו ק'

רלבג

במעלות אחז אחורנית · יתכן שבנה אחז אלו המעלות בבית המלכות · והנה שמע מלך בבל כי חלה חזקיהו ולזה שלח מלאכיו שם וצוה אותם גם כן שידרשו המופת אשר היה בארץ אז מחיל סנחריב שמתו כלם בזולת יד אדם אך הכם מלאך יי' ולזה אמר גם כן אשר היה בארץ ואם היה זה שב אל המופת מהשמש הנה לא היה בארץ לבד אך בכל העולם : בעת ההיא שלח בראדך בלאדן · ראוי שתדע כי אע"פ שהיה סנחריב מושל בבבל כמו שיראה ממה שאמר במה שקדם ויבא מלך אשור מבבל הנה היה שם מלך והיה תחת סנחריב והיה נותן לו מס שנה בשנה כי כן היה מנהגו עם כל המלכים שהיה כובש אותם והנה לפי דעתי נמשכה המלוכ' למלכי אשור עד שבא נבוכד נצר מלך בבל והחזיק במלכות הזה ונמשך המלכות לו ולבנו ולבן בנו עד שבעים שנה : ספרים ומנחה אל חזקיהו · כבר ספר בספר ד"ה כי רבים היו מביאים מנחה ליי' בירושלם ומגדנות לחזקיה והיה זה כן מפני מה ששמעו מהמופת שעשה יי' בחיל מלך אשור אז ידעו כל ממלכו' הארץ כי יי' הוא האלהים ולזה ספר זה שם אחר ספור זה המופת אשר עשה יי' בחיל מלך אשור : וישמע אליהם חזקיהו · ר"ל שכבר שמע בעבורם מה שבקשו ממנו והגיד להם כל אשר שאלו והראם את כל בית נכתה הנה הוא קבוץ על חמודותיו ואחר זה פרט מה שהיה שם והוא כסף וזהב ובשמים ושמן הטוב והוא שמן אפרסמון שלא היה נמצא כי אם בארצו ובמקו' אחד ממנו לבד והוא נקרא בש"מי בלע"ז : ואת בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרותיו · יתכן שהראה אותם גם כן הדברים החמודים שהיו לו בממשלתו והנה היה רע בעיני יי' אשר עשה כי גבה לבו על השי' כי הם באו לדרוש את המופת לכבוד השי' ולא היה ראוי לחזקיה להגדיל עצמו בזה אבל היה ראוי שיתן הגדולה והכבוד לשי' ויראה להם גדולת השי' כי על זה באו ולזה גנה אותו בספר ד"ה על זה כי הוא לא השיב לשי' מהכבוד על זה המופת שעשה לו שהוסיף על ימיו מה שהוא ראוי אבל גבה לבו ולזה היה עליו קצף ועל יהודה וירושלם והנה הקצף היה מה שאמר לו ישעיה הנביא על זה : אשר יצאו ממך אשר תוליד · זה לאות שלא היו בנים לחזקיה בעת זאת הנבואה אך אחר שלש שני' הוליד מנשה שמלך אחריו והנה אמר ומבניך על זרעו ואם הוא רחוק כי כל זרע אד' יקראו בניו אפי' לאלף דור כמו שנקרא אנחנו היום בני ישראל : אשר

רשי

טוב דבר יי׳, מאחר שבימי יהיה שלום: ואשר עשה את הברכ׳ וגו׳, בדברי הימים: ביד עבדיו הנביאים, נחום וחבקוק ולפי שהיה מנשה רשע לא נקרא על שמו לפרש שבימיו היה: תצלנה, לשון מצלתי׳ טינטניר בלע״ז: משקולת

רלבג

אשר כל שומעיו תצלנה שתי אזניו, ר״ל שמרוב התרועה וההפעלות שיקרה לו מאת השמועה הרעה ידמה לו שיהיה קול הברה באזניו: ונטיתי

הלוא ז׳ מל׳ בסיפ׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא דא חלק א׳ סימ׳ כ״ב: העירה ט׳ וסימ׳ ויקרעו שמלתם ויעמס, וירע העם ויתקעו בשפרות, ונס אל אחת, ויהונתן ואחימעץ, ואת קומי לכי לביתך, וישלח מלאכים אל אחאב, ויבא את המים, ובנ׳ עשן ראו דו״ה, העירה והקיצה: וידבר יי׳ ז׳ בטעם דרגא תביר וסימ׳ אני יי׳ דבר אל פרעה כלך, וזאת החיה אשר תאכלו, אליכם מתוך האש, אתם עברים את הירדן, צו את בני ישראל

וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר הֲלוֹא אִם־שָׁלוֹם וֶאֱמֶת יִהְיֶה בְיָמָי׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי חִזְקִיָּהוּ וְכָל־גְּבוּרָתוֹ וַאֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־הַבְּרֵכָה וְאֶת־הַתְּעָלָה וַיָּבֵא אֶת־הַמַּיִם הָעִירָה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּשְׁכַּב חִזְקִיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ מְנַשֶּׁה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

כא

בֶּן־שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ חֶפְצִי־בָהּ׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּשָׁב וַיִּבֶן אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר אִבַּד חִזְקִיָּהוּ אָבִיו וַיָּקֶם מִזְבְּחֹת לַבַּעַל וַיַּעַשׂ אֲשֵׁרָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁתַּחוּ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם׃ וּבָנָה מִזְבְּחֹת בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם אָשִׂים אֶת־שְׁמִי׃ וַיִּבֶן מִזְבְּחוֹת לְכָל־צְבָא הַשָּׁמָיִם בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה׃ וְהֶעֱבִיר אֶת־בְּנוֹ בָּאֵשׁ וְעוֹנֵן וְנִחֵשׁ וְעָשָׂה אוֹב וְיִדְּעֹנִים הִרְבָּה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיס׃ וַיָּשֶׂם אֶת־פֶּסֶל הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָשָׂה בַּבַּיִת אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֶל־דָּוִד וְאֶל־שְׁלֹמֹה בְנוֹ בַּבַּיִת הַזֶּה וּבִירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָשִׂים אֶת־שְׁמִי לְעוֹלָם׃ וְלֹא אֹסִיף לְהָנִיד רֶגֶל יִשְׂרָאֵל מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם רַק אִם־יִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִים וּלְכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה אֹתָם עַבְדִּי מֹשֶׁה׃ וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּתְעֵם מְנַשֶּׁה לַעֲשׂוֹת אֶת־הָרָע מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה בְּיַד־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים לֵאמֹר׃ יַעַן אֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה מֶלֶךְ־יְהוּדָה הַתֹּעֵבוֹת הָאֵלֶּה הֵרַע מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר לְפָנָיו וַיַּחֲטִא גַם־אֶת־יְהוּדָה בְּגִלּוּלָיו׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעָיו תְּצִלֶּינָה שְׁתֵּי אָזְנָיו׃

עבדי משה ב׳ לא כן עבדי וא׳ עבדי כמשה

תרגום

ואמר חזקיה לישעיה תקין פתגמא דיי׳ דמללתא ואמר הלא אם שלם וקשוט יהי ביומי: ושאר פתגמי חזקיה וכל גבורתיה ודעבד ית ברכתא וית מזיקתא ואיתי ית מיא לקרתא הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: ושכיב חזקיהו עם אבהתוהי ומלך מנשה בריה תחותוהי: בר תרתא עסרי שנין מנשה כד מלך וחמשין וחמש שנין מלך בירושלם ושום אמיה חפצי בה: ועבד דביש קדם יי׳ כתועבת עממיא דתריך יי׳ מן קדם בני ישראל: ותב ובנא ית במתא דאביד חזקיה אבוהי ואקים אגורין לבעלא ועבד אשירתא כמא דעבד אחאב מלכא דישראל וסגיד לכל חילי שמיא ופלח יתהון: ובנא אגורין בבית מקדשא דיי׳ דאמר יי׳ בירושלם אשרי ית שכינתי: ובנא אגורין לכל חילי שמיא בתרתין דרתא דבית מקדשא דיי׳: ואעבר ית בריה בנורא ועונין ונחיש ועבד בדין וזכורו אסגי למעבד דביש קדם יי׳ לארגזא קדמוהי: ושוי ית צלם אשירתא דעבד בביתא דאמר יי׳ לדוד ולשלמה בריה בביתא הדין ובירושלם דאתרעיתי מכל שבטיא דישראל אשרי ית שכינתי לעלם: ולא אוסיף לטלטלא ית ישראל מן ארעא דיהבית לאבהתהון לחוד אם יטרון למעבד ככל תפקידתא דפקדתנון ולכל אוריתא דפקיד יתהון עבדי משה: ולא קבילו ואטעינון מנשה למעבד ית דביש מן עממיא דשיצי יי׳ מן קדם בני ישראל: ומליל יי׳ ביד עבדוהי נביא למימר: חלף דעבד מנשה מלך שבטא דבית יהודה ית תועבתא האלין אבאיש מכל דעבדו אמוראי דקדמוהי וחיב אף ית דבית יהודה בפולחן טעותיה: בכין כדנן אמר יי׳ אלהא דישראל הא אנא מיתי בישתא על ירושלם ויהודה דכל דישמענה יצלן תרתין אודנוהי: ואינוד

רדק

כאשר עשה אחאב, כי הוא החל לעשות אשרה במלכי ישראל כי עד שמלך אחאב לא ראינו לאחד מן המלכים שעשו אשרה אלא שהיו הולכי׳ בחטאת ירבעם: לעשות הרע בעיני יי׳ להכעיסו, אמר שסילק האש העליונה שהיתה במזבח מעת שירד׳ שם בימי שלמה עמד הוא וסלקה וזה המעש׳ היה להכעים: ולא אוסיף להניד, אמר אוסיף כי כשהיו חוטאים היה משליט בהם אויביהם והיו מנידי׳ ומגלי׳ אותם מארצם אף על פי שלא גלו גלות שלמה לפני דוד: וידבר יי׳ ביד עבדיו הנביאים, בסדר עולם יואל נחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנש׳ כשר לא נקראו על שמו: כל שמעיו, כתי׳ וקרי שמעה והקרי בעבור כי רעה לשון נקב׳ והכתו׳ על הענין: תצלנה שתי אזניו, פרשו בלל מבנין נפעל מפעלי הכפל מענין לקול צללו שפתי והוא ענין תנועת הרעשה טנדימנט בלע״ז: את

ונתנו ללוים, ביד עבדיו הנביאים, אל מנשה ואל עמו: הרע ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע, יען אשר עשה מנשה מלך יהודה, הרימה פעמיך למשואות, ויי׳ ענה בי ושדי הרע לי, וא׳ ושב והרע לכם:

ונטיתי על ירושלם וגו׳ ר״ל שתנתן ביד אויב כמו שנתנה שומרון ביד מלך אשור : ואת משקולת בית אחאב ׳ הוא אבן העופרת שבונין בו ואומר זה על צד המשל לענין חורבן בית אחאב והכלותו וכן אמר שיכלו מירושלם יושבין : ומחיתי ׳ והכיתי : כאשר ימחה את הצלחת ׳ ר״ל כמו שיכה איש את הקערה מלאה תבשיל שבהכותו אותה תתהפך על פניה ולא ישאר בקערה דבר מהתבשיל שיהיה בה : ונטשתי את שארית נחלתי ׳ הנה קרא מלכות יהודה שארית נחלתו כי הוא לבדו נשאר מנחלת הש״י שהוא עם ישראל כי השאר הגלה מלך אשור : וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד ׳ ידמה שהוא היה הורג כל מי שלא השכים לעבוד ע״ז והנביאים המוכיחי׳ אותם כמו שעשת׳ איזבל שהרגה את נביאי יי׳ : ויעזוב את יי׳ אהי אבותיו ולא הלך בדרך יי׳ ׳ ר״ל שכבר נפרד מכל וכל מדרך יי׳ : וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאל ׳ ר״ל אף על פי שסלח׳ לו חולדה הנביאה יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ אין ה הרצון בזה שחטא י יאשיה קודם זה אך הרצון בו שבעת שמעו את הרע הזאת אשר נגזרה מאת יי׳ על י ירושלם השתדל על כל פנים לתקן את אשר עותוהו הראשונים כי קודם זה לא היה יודע הרע שנגזר עליהם אך היה עושה הישר בעיני יי׳ וזה לא היה מספיק לו להשיב חרון אף יי׳ ממנו אבל היה ראוי שיוסיף לו דבקות בש״י בדרך שיהיה מ מושגח השגחה ימלטו בה מזה הרע הנגזר מאת הש״י ולזה תמצא שהשתדל יאשיה ל להשיב ישראל לעם ליי׳ כדי שיסור מהם זה הרע ולבער בשלמות את כל הכעסה לע״ז : ניתס

רדק

את קו שומרון ׳ קו החרבן על דרך ונטיתי עליה קו תהו ואבני בהו וכן ת״י ואיגוד על ירושלם ית חוט חורבן שמרון וית מ מתקולת צרות בית אחאב : ומחיתי ׳ ענין קינוח : הצלחת ׳ הקערה : כאשר ימחה ׳ חסר איש וכן כאשר ישבור כלי היוצר כאשר ישבור איש : מחה ׳ פי׳ כאשר ימחה האדם את הצלחת שמחה אותה ואח׳ כך הפכה על פניה כי כן דרך המקנח הקער׳ שהופך אותה אחר כך על פניה כדי שלא תתטנף כן ימחה י ירושלם וינקה אותה מאנשיה ואחר כך יחריבנה : הרבה מאד ׳ יש מרז״ל שדרשו בו שהרג ישעיהו : ניתס

רשי

משקולת ׳ הוא חוט שהבוני׳ חומה קושרין בו עופרת לכוין בו את החומה : ימחה את הצלחת ׳ יקנח את הקערה : ספר

ועד היום הזה ג׳ דסמיכי וסימ׳ ככל המעשים אשר עשו מיום ׳ כי לא ישבתי בבית דשמואל ׳ יען אשר עשו את הרע ׳ וכל ירמיהו דכוו׳ במ״ד עד היום הזה וסימ׳ למן היום אשר יצאו אבותיכם ׳ אשר שמת אותות ומופתים ׳ הוקם את דברי יהונדב ׳ לא דכאו עד היום הזה ; עזא ג׳ כתיב א׳ בנביאים וסים ועזא ואחיו

ונטיתי על־ירושלם את קו שמרון ואת־משקלת בית אחאב ומחיתי את־ירושלם כאשר־ימחה את־הצלחת מחה והפך על־פניה : ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לבז ולמשסה לכל־איביהם : יען אשר עשו את־הרע בעיני ויהיו מכעסים אתי מן־היום אשר יצאו אבותם ממצרים ועד היום הזה : וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר־מלא את־ירושלם פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את־יהודה לעשות הרע בעיני יהוה : ויתר דברי מנשה וכל־אשר עשה וחטאתו אשר חטא הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה : וישכב מנשה עם־אבתיו ויקבר בגן־ביתו בגן־עזא וימלך אמון בנו תחתיו :

בן־עשרים ושתים שנה אמון במלכו ושתים שנים מלך בירושלם ושם אמו משלמת בת־חרוץ מן־יטבה : ויעש הרע בעיני יהוה כאשר עשה מנשה אביו : וילך בכל־הדרך אשר־הלך אביו ויעבד את־הגלולים אשר עבד אביו וישתחו להם : ויעזב את־יהוה אלהי אבתיו ולא הלך בדרך יהוה : ויקשרו עבדי־אמון עליו וימיתו את־המלך בביתו : ויך עם־הארץ את כל־הקשרים על־המלך אמון וימליכו עם־הארץ את־יאשיהו בנו תחתיו : ויתר דברי אמון אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה : ויקבר אתו בקברתו בגן־עזא וימלך יאשיהו בנו תחתיו :

בן־שמנה שנה יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו ידידה בת־עדיה מבצקת : ויעש הישר בעיני יהוה וילך בכל־דרך דוד אביו ולא־סר ימין ושמאול :

ל׳ לומ׳ כל היקוס ; ל׳ ; ל׳ ו׳ ; ז׳ כל״ס ; ג׳ לסמי׳ וכל ירמיה דכו׳ ; ג׳ ויומלא בית הבעל ; ה׳ כתע׳ ג׳ קיפ׳ ; ל׳ ; ג׳ ככני׳ כתי׳ א׳ ; ל׳ ; ל׳ כתע׳ כסיפ׳ ; ג׳ ; ל׳ וש׳ ; ל׳ ה׳ וכ׳ עוכ ד׳ כמ״ג ; ג׳ כתע׳ כסיפ׳ ; כ׳ כני כ׳ מוזל ; ג׳ בכני׳ כתו׳ א׳ ; ל׳ ; ל׳ ; ג׳ ; ל׳

טו ; כ ; ו ; כה

ואגוד על ירושלם ית חוט חורבן שומרון וית מתקולת צרות בית אחאב ואמחי ית ירושלם כמא דמתמחיא צלוחיתא מתמחיא ומתהפכא על אפהא : וארטוש ית שארא דאחסנתי ואמסרנון ביד בעלי דבביהון ויהון לבז ולתבר לכל סנאיהון : חלף דעבדו ית דביש קדמי והוו מרגזין קדמי מן יומא דנפקו אבהתהון ממצרים ועד יומא הדין : ואף דם זכי דאשד מנשה סגי לחדא עד די מלא ית ירושלם סיפא בסיפא בר מחובוהי דחייב ית דבית יהודה למעבד דביש קדם יי : ושאר פתגמי מנשה וכל דעבד וחובוהי דחב הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא דבית יהודה : ושכיב מנשה עם אבהתוהי ואתקבר בגן ביתיה בגן עזא ומלך אמון בריה תחותוהי :

בר עסרין ותרתין שנין אמון כד מלך ותרתין שנין מלך בירושלם ושום אמיה משולמת בת חרוץ מן יטבה : ועבד דביש קדם יי כמא דעבד מנשה אבוהי : ואזל בכל ארחא דהליך אבוהי ופלח ית טעותא דפלח אבוהי וסגיד להון : ושבק ית פולחנא דיי אלהא דאבהתוהי ולא הליך באורחא דתקנא קדם יי : ומרדו עבדי אמון עלוהי וקטלו ית מלכא בביתיה : וקטל עמא דארעא ית כל דמרדו על מלכא אמון ואמליכו עמא דארעא ית יאשיה בריה תחותוהי : ושאר פתגמי אמון וכל דעבד הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה : וקבר יתיה בקבורתיה בגנת עזא ומלך יאשיה בריה תחותוהי :

בר תמני שנין יאשיה כד מלך ותלתין וחדא שנין מלך בירושלם ושום אמיה ידידה בת עדיה מבצקת : ועבד דכשר קדם יי ואזל בכל אורח דויד אבוהי ולא סטא לימינא ולסמלא :

והוה

בני אבינדב דשמואל ׳ ויקבר בגן ביתו ׳ ויקבר אתו בקברתו ׳ וכל כתובין דכוו׳ במ״א עזת אלהים זו פעלת לנו : ולא הלך ג׳ וסימ׳ כפעם בפעם לקראת נחשים ׳ יהושפט עשר אניות ׳ ויעזב את יי׳ אלהי אבתיו דאמון : ולא סר ד׳ בקריאה וסימ׳ אשר עשה דוד ׳ ויעש הישר דיאשיהו דמלכים ׳ וחברו דד״ה ׳ וילך בדרך אסא אביו :

ויתם את הכסף · ישלים כלומר ישליכ לנבונו : ויתנוהו לעושי המלאכה · כי היה צריך הבית חזוק ובניין לפי שנהרס מימי יהואש שחזק בדק הבית עד היום ההוא שהיו רכ״ל שנה ובסדר עולם מאתים ושמנה עשרה : שומרי הסף · שומרי כלי בית המקדש וי״ת אמרכליא והם הגזברים וככר פירשנו כל הענין הזה בבדק יהואש : ויתנה · כתיב וקרי ויתנוהו הכתוב אומר על חלקיהו וה״א הכנוי על המנבה והקרי ויתנוהו על שומרי הסף שיתנוהו הכסף וה״א וי״ו הכנוי על הכסף : המופקדים בית יי׳ · כמו בבית : על שפן הסופר · כמו אל שפן וכן וילך חלקיה הרימתה על ביתו כמו אל ביתו : ספר התורה מצאתי בבית יי׳ · דרשו כי אחז שרף את התורה והטמינו מפניו ספר תורה אחד והטמינוהו תחת ה הנדבך ועכשיו מצא חלקיה ספר התורה הזה ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו שרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו וכמה ספרי תורה הניח חזקיהו במותו אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נ״ה שנה ועשה הרע בעיני יי׳ כתועבות הגוים ובנה מזבחות לעז׳ בבית יי׳ והוא השכיח התורה מישר׳ ואין פונה אליה כי כלם היו פונים אל אלהי׳ אחרים וג׳ חקות הגוי׳ ובנ״ה שנה נשתכחה התורה ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית יי׳ לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית יי׳ והיה חלקיהו מחפש בבית יי׳ ובבית קדש הקדשים ובדביר מצא ספר תורה שהיה מונח ב במקומו מצד הארון וכן הוא אומר בדברי הימים ובהוציאם את הכסף המובא בית יי׳ מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת יי׳ ופתח וקראו ונתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך ש שיקרא בו ויראה איך שכתו ה התורה המונעת כל המעשים הרעים שהיו עושים בישראל ואם תאמר והרי מנשה עשה תשובה כמו שכתו׳ בדברי הימים כשהגלו אותו שרי מלך אשור והוליכוהו בבל אמ׳ ובהצר לו חלה את פני יי׳ ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו וישיבהו ירושלם וידע מנשה כי יי׳ הוא האלהים ואומר שהסיר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יי׳ ויאמר ליהודה לעבוד את יי׳ אם כן היאך לא החזיר את ה התורה לישנה ולא קרא בה ואיך היה אצל חלקיה ואצל אחרים חדוש לדברי התורה אפשר כי ה הגלות שגלה מנש׳ היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כל כך אלא שידע ושמע כי ע״ז רע בעיני יי׳ כמו שהעידו בו הנביאי׳ בעודו ברשעו והע״ז בער כשעשה תשובה ולא נתן אל לבו לחפש ספר התור׳ ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שני׳ ולא למד תור׳ עדיין ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם ובסוף מנש׳ מרשעו לא הכין הוא את לבבו כמו ש שכתו׳ ולא נכנע מלפני יי׳ כהכנע מנשה אביו ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התור׳ אבל למה שמצינו בסדר עולם ובדברי רז״ל כי בשנת כ״ב למנשה גלה ואחר כך עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ״ב רוצ׳ לומ׳ כי מנש׳ הרע כאחאב ואחאב עשה הרע כ״ב שנה כל ימי מלכותו ומנשה עשה הרע ג״כ כ״ב שנה הנה ל״ג שנים היה מנשה בתשובה והוא רחוק ואיך היה זה שעמד ל״ג שנים בתשובה רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה זה רחוק מאד : ויהי כשמוע המלך · אמרו כי מצאו הספר נגלל בפר׳ תוכחות יולך יי׳ אותך ואת מלכך וגו׳ כי שם נרמז ענין גלות שמרון וגלו׳ יהודה עם מלך יהודה כמו שאמרנו שם ואולם חלקיה קרא זה אל שפן לשבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר : ואת עכבור · ובדברי הימים ואת עבדון ושני שמות היו לו וכמוהו רבים : נצתה בנו · נדלקה בנו כמו הנני מצית בך אש מליך : על דברי הספר · כמו אל :

עשי יו כתיב יוד בקריאה וסימ׳ במסר׳ רבת׳ : מיכיה ג׳ וסימ׳ ויצו המלך את חלקיה דמלכים · ומבני הכהנים בחצצרות · והכהנים אליקים מעשיה מינימין · וחד מיכיהו וסימ׳ שלוש שנים מלך בירושלם ושם אמו דד״ה · וא׳ ולמכיהו וסימ׳ ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו דד״ה : על דברי י בקריאה וסימ׳ במסר׳ רבת׳ :

וַיְהִי בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת־שָׁפָן בֶּן־אֲצַלְיָהוּ בֶן־מְשֻׁלָּם הַסֹּפֵר בֵּית יְהוָה לֵאמֹר׃ עֲלֵה אֶל־חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְיַתֵּם אֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר אָסְפוּ שֹׁמְרֵי הַסַּף מֵאֵת הָעָם׃ וְיִתְּנָה עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בְּבֵית יְהוָה וְיִתְּנוּ אֹתוֹ לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה לְחַזֵּק בֶּדֶק הַבָּיִת׃ לֶחָרָשִׁים וְלַבֹּנִים וְלַגֹּדְרִים וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־הַבָּיִת׃ אַךְ לֹא־יֵחָשֵׁב אִתָּם הַכֶּסֶף הַנִּתָּן עַל־יָדָם כִּי בֶאֱמוּנָה הֵם עֹשִׂים׃ וַיֹּאמֶר חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עַל־שָׁפָן הַסֹּפֵר סֵפֶר הַתּוֹרָה מָצָאתִי בְּבֵית יְהוָה וַיִּתֵּן חִלְקִיָּה אֶת־הַסֵּפֶר אֶל־שָׁפָן וַיִּקְרָאֵהוּ׃ וַיָּבֹא שָׁפָן הַסֹּפֵר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיָּשֶׁב אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר וַיֹּאמֶר הִתִּיכוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בַבַּיִת וַיִּתְּנֻהוּ עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בֵּית יְהוָה׃ וַיַּגֵּד שָׁפָן הַסֹּפֵר לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סֵפֶר נָתַן לִי חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וַיִּקְרָאֵהוּ שָׁפָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דִּבְרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֶת־עַכְבּוֹר בֶּן־מִיכָיָה וְאֵת ׀ שָׁפָן הַסֹּפֵר וְאֵת עֲשָׂיָה עֶבֶד־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃ לְכוּ דִרְשׁוּ אֶת־יְהוָה בַּעֲדִי וּבְעַד־הָעָם וּבְעַד כָּל־יְהוּדָה עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַנִּמְצָא הַזֶּה כִּי־גְדוֹלָה חֲמַת יְהוָה אֲשֶׁר־הִיא נִצְּתָה בָנוּ עַל אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֲבֹתֵינוּ עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַזֶּה לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב עָלֵינוּ׃

ד׳ · ל׳ · ויתנהו ק׳ · בית׳ ג׳ רפין ק׳ · ל׳ חס׳ כליש · ג״י · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ט׳ל · י׳ · כ״ה · ל׳ קדמ״ל · ל׳ כסיפ׳ · ל׳ כסיפ׳ · ב׳ · י׳ וכל ל״ה דכו׳ כמ״א · י׳ וכל ל״ה דכו׳ כמ״א

וַהֲוָה בִּתְמָנֵי עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ שְׁלַח מַלְכָּא יָת שָׁפָן בַּר אֲצַלְיָה בַּר מְשׁוּלָּם סָפְרָא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְמֵימָר׃ סַק לְוָת חִלְקִיָּה כַּהֲנָא רַבָּא וְיַתְקֵים יָת כַּסְפָּא דְּאִתְּעַל בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ דִּי כְנַשׁוּ אֲמַרְכְּלַיָּא מִן עַמָּא׃ וְיִתְנוּנֵיהּ עַל יְדֵי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא דִּמְמַנָּן בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיִתְּנוּן יָתֵיהּ לְעָבְדֵי עֲבִידְתָּא דִּבְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְתַקָּפָא יָת בִּדְקָא דְּבֵיתָא׃ לְנַגָּרַיָּא וּלְאַרְדִּכְלַיָּא וּלְאַרְגוּבְלַיָּא וּלְמִזְבַּן אָעִין וְאַבְנִין פְּסִילָן לְתַקָּפָא יָת בֵּיתָא׃ בְּרַם לָא מִתְחֲשַׁב עִמְּהוֹן כַּסְפָּא דְּמִתְיְהֵב עַל יְדֵיהוֹן אֲרֵי בְהֵימְנוּתָא אִנּוּן עָבְדִין׃ וַאֲמַר חִלְקִיָּה כַּהֲנָא רַבָּא לְשָׁפָן סָפְרָא סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא אַשְׁכְּחֵית בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וִיהַב חִלְקִיָּה יָת סִפְרָא לְשָׁפָן וְקָרְהִי׃ וַאֲתָא שָׁפָן סָפְרָא לְמַלְכָּא וַאֲתֵיב יָת מַלְכָּא פִּתְגָּמָא וַאֲמַר טְקִיסוּ עַבְדָּךְ יָת כַּסְפָּא דְּאִשְׁתְּכַח בְּבֵיתָא וִיהַבוּהִי עַל יְדֵי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא דִּמְמַנָּן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וְחַוִּי שָׁפָן סָפְרָא לְמַלְכָּא לְמֵימַר סִפְרָא יְהַב לִי חִלְקִיָּה כַּהֲנָא וּקְרָהִי שָׁפָן קֳדָם מַלְכָּא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא יָת פִּתְגָּמֵי סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי׃ וּפַקֵּיד מַלְכָּא יָת חִלְקִיָּה כַּהֲנָא וְיָת אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן וְיָת עַכְבּוֹר בַּר מִיכָיָה וְיָת שָׁפָן סָפְרָא וְיָת עֲשָׂיָה עַבְדָּא דְמַלְכָּא לְמֵימָר׃ אֱזִילוּ תְּבַעוּ מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי וְעַל עַמָּא וְעַל כָּל דְּבֵית יְהוּדָה עַל פִּתְגָּמֵי סִפְרָא דְאִשְׁתְּכַח הָדֵין אֲרֵי סַגִּיאָה חֵימְתָא דַיְיָ דְּהִיא דְּלִיקַת בָּנָא עַל דְּלָא קַבִּילוּ אֲבָהָתָנָא לְפִתְגָּמֵי סִפְרָא הָדֵין לְמֶעְבַּד כְּכָל דִּכְתִיב עֲלָנָא׃

ואזל

רשי

ספר התורה מצאתי · טמון תחת הנדבך שהטמינוהו שם כ כשסרף אחז את ה התורה : לדרש את יי׳ בעדי · ראה כתו׳ יולך יי׳ אותך ואת מלכך : אל

רלבג

ויתם את הכסף ה המובא בית יי׳ · ידמה שיהיה הכסף נתן ב בארון כמו שהיה ה הענין בימי יהואש ה המלך ושם זכר דומה למה שזכר בזה ה המקום והנה אמרו ויתם את הכסף ר״ל ויכלה וזה יהיה כשערו את הארון אשר אספו בו את הכסף שומרי כלי בית המקדש ו והמוציאים הכסף ההוא יתנוהו ממנו על ידי ע עושי המלאכ׳ הממוני׳ בבית יי׳ לחזקו והם הכהן הגדול וסופר המלך ומהכסף ההוא יפרעו שכירותם ל לאומנין העושים ה המלאכה בבית יי׳ ל לחזק את בדק הבית ר״ל מה שראוי שיבדק לתקון מפני הראותו בלתי חזק והאומנים הם חרשי העץ והבונ׳ הקירות והתקרה והגודרים הם ה הגודרים גדר סביב חצר הכהנים וזולתו ומהכסף ההוא היו גם כן קונים עצים ואבני מחצב ולא יחשב את עושי המלאכ׳ הממוני׳ בבית יי׳ הכסף כי ב באמונ׳ הם עושי׳ וכבר באמרנו הסבה בזה ה בענין יואש וגם ב באמרנו התועלות ה המגיעות מזה הספור אשר נכתב שם ולזה לא כתוב לגנותם בזה המקום : ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על שפן הסופר · הנה זכר כי הכהן הגדול היה ראש על שפן הסופר בזה המנוי שהיו עושים אותו שניהם ולזה יחס יאשיה הפעל כלו בהוצאת הכסף לכהן הגדול ולזה אמר ויתם את הכסף אע״פ ששניהם היו שם : ויתנוהו על ידי עושי המלאכה · והנה לא זכר למי אמר זה כי נשען במה שזכר שפן הסופר ועוד שכבר אמ׳ אחר זה ויתן חלקיה את הספר אל שפן : התיכו עבדיך את הכסף · אין הרצון בו שהתיכוהו באש אך הרצון בו מעניין כלוי כטעם ותתך חמתי : ויהי כשמוע המלך את דברי ספר התור׳ ויקרע את בגדיו · יתכן שראה התוכחות והנמשך להם שבמשנה תורה כי שם נרמז ענין גלו׳ שומרון וגלות יהוד׳ עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולי חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר : נצתה בנו על אשר לא שמעו אבותינו · ר״ל נבערה בנו : והיא

אל

רדק

אל חולדה הנביאה׳ אמרו בדרש כי מבני בניה של רחב היתה ולמה הלכו אל חולדה ולא הלכו אל ירמיה יש מרבו׳ ז״ל שאמרו מפני שהנשים רחמניות ומהם אמרו כי ירמיה לא היה שם כי הלך להחזיר עשרת השבטי׳ ואמרו כי ירמיה היה אז נביא שהרי תחלת נבואתו היתה בי״ג שנה ליאשיה וזה הענין היה בשנת י״ח אלא שלא היה שם בירושלם אז כשמצאו התורה אולי היה בענתות או מקום אחר וחולדה היתה יושבת בירושלם לפיכך שלח אליה ואמרו רבו׳ ז״ל כי שלשה נביאים שנתנבאו בימי יאשיהו והם ירמיה וצפניהו וחולדה כי ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולד׳ אל הנשים : בן חרחס׳ בסמ״ך : במשנה׳ כתרגו׳ בבית אולפנא : אשר קרא מלך יהודה׳ כמו לקראם כאילו קראם וכן ויבן שלמה את הבית והדומים להם וכן הוא בדברי הימים אשר קרא לפני מלך יהוד׳ ובדברי רז״ל אשר קרא מלך יהודה וכי מלך יהוד׳ קראם והלא שפן קראם אלא מכאן לשומע כעונה : אספך׳ בחירק בשקל אויבך ויבא גם כן בפגול על משקל אערך בבטן : על אבותיך׳ כמו אל : ונאספת אל קברותיך בשלום׳ והלא כתיב ויורו המורי׳ למלך יאשיהו מהו בשלום שלא חרב בית המקדש בימיו וכן הוא מפרש והולך ולא תראנה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקו׳ הזה : קברותיך׳ ר״ל קברות אבותיך : והכהנים והנביאים׳ ת׳ וכהניא וספריא תרגם הנביאים סופרי׳ כלומר התלמידים לפי שלא היו שם נביאי׳ אחרים שהרי המלך שלח אל חולד׳ מלמד שלא היו שם נביאי׳ אחרים וכן תרגם שופט ונביא דיין וסופר ונוכל לפרש נביאים כמשמעו כי ירמיה וצפניה בן כושי היו נביאים בזמן ההוא ואוריהו בן שמעיהו אפשר שהיה נביא גם כן בזמן ההוא ולא היו בירושלם בעת שמצא חלקיה הכהן את ספר התורה ועתה כאשר שלח המלך לאסף איש יהודה באו גם כן הנביאים לירושלם : על העמוד׳ כתרגומו על אסטוונא וכבר פי׳ למעלה בדבר יהואש ובדברי הימים ויעמוד המלך על עמדו כלומר במקום שהיה רגיל לעמוד שם : עדותיו׳ בהנעת הוי״ו : ויעמוד כל העם בברית׳ עמדו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית וכן היעמוד לבך אם ת׳ תתחזק׳ ידיך ותי׳ וקבילו כל עמא עליהון קיימא : ואת כהני המשנ׳ שהיו שניים לכהן גדול ות״י וית סגן כהניא :

שומרי

רשי

אל חולדה׳ אמרו רבותינו לפי שהאשה מרחמת מן האיש לכך לא שלח אל ירמיהו ויש שאומרי׳ ירמיהו לא היה שם שהלך להחזיר עשרת השבטים : במשנה׳ בבית אולפנא שער יש בעזרה ששמו שערי חולדה במסכת מדו׳ ויש שפותרין במשנה חוץ לחומה בין שתי החומות שהוא משנה לעיר : ונאספת אל קברותיך בשלום׳ ומהו השלום ולא תראינ׳ עיניך בחורבן הבית : על העמוד׳ מקום מעמד המלך בבית המקדש : ואת כהני המשנה׳ סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים :

שומרי

כה תאמרו ו׳ וסי׳ ליוסף אנא שא נא׳ ויאמר שאול כה תאמרו לדוד׳ ואל מלך יהודה השלח דמלכים׳ וחברו דד״ה׳ כה תאמרו איש אל רעהו דירמיה׳ וצוית אתכם אל אדניהם : ויאספו י׳ פתפין וסי׳ נמסר בסדר שמות : באזניהם ח׳ בקריאה וסי׳ ויתנו אל יעקב את כל אהלי הנכר׳

וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור ושפן ועשיה אל חלדה הנביאה אשת שלם בן תקוה בן חרחס שמר הבגדים והיא ישבת בירושלם במשנה וידברו אליה : טו ותאמר אליהם כה אמר יהוה אלהי ישראל אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי : כה אמר יהוה הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל ישביו את כל דברי הספר אשר קרא מלך יהודה : תחת אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים למען הכעסני בכל מעשה ידיהם ונצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה : ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרש את יהוה כה תאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי ישראל הדברים אשר שמעת : יען רך לבבך ותכנע מפני יהוה בשמעך אשר דברתי על המקום הזה ועל ישביו להיות לשמה ולקללה ותקרע את בגדיך ותבכה לפני וגם אנכי שמעתי נאם יהוה : כ לכן הנני אספך על אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה וישבו את המלך דבר : א וישלח המלך ויאספו אליו כל זקני יהודה וירושלם : ויעל המלך בית יהוה וכל איש יהודה וכל ישבי ירושלם אתו והכהנים והנביאים וכל העם למקטן ועד גדול ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בבית יהוה : ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית לפני יהוה ללכת אחר יהוה ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש להקים את דברי הברית הזאת הכתבים על הספר הזה ויעמד כל העם בברית : ויצו המלך את חלקיהו הכהן הגדול ואת כהני המשנה

ואזל חלקיה כהנא ואחיקם ועכבור ושפן ועשיה לות חולדא נביתא אתת שלום בר תקוה בר חרחס נטר לבושיא והיא יתבא בירושלם בבית אולפנא ומלילו עמה : ואמרת להון כדנן אמר יי אלהא דישראל אמרו לגברא דשלח יתכון לותי : כדנן אמר יי הא אנא מיתי בישתא על אתרא הדין ועל יתבוהי ית כל פתגמי ספרא דקרא מלך שבטא דבית יהודה : חלף דשבקו פולחני ואסיקו בוסמין לטעות עממיא בדיל לארגזא קדמי בכל עובדי ידיהון וידלק רוגזי באתרא הדין ולא יטפי : ולמלך שבטא דבית יהודה דשלח יתכון למתבע אולפן מן קדם יי כדנן תימרון ליה כדנן אמר יי אלהא דישראל פתגמא די שמעתא : חלף דזע לבך ואתכנעתא מן קדם יי במשמעך דגזרית על אתרא הדין ועל יתבוהי למהוי לצדו וללוטא ובזעתא ית לבושך ובכיתא קדמי ואף קדמי שמיע אמר יי : בכן הא אנא כניש לך לות אבהתך ותתכניש לקברך בשלם ולא יחזין עינך בכל בישתא די אנא מיתי על אתרא הדין ואתיבו ית מלכא פתגמא : ושלח מלכא וכנשו לותיה כל סבי יהודה וירושלם : וסליק מלכא לבית מקדשא דיי וכל אנש יהודה ויתבי ירושלם עמיה וכהניא וספריא וכל עמא למזעירא ועד רבא וקרא קדמיהון ית כל פתגמי ספרא דקימא דאשתכח בבית מקדשא דיי : וקם מלכא על אסטונא וגזר ית קימא קדם יי למהך בתר פולחנא דיי ולמטר פקודוהי וית סהדותוהי וית קימוהי בכל לבא ובכל נפש לקימא ית פתגמי קימא הדין דכתיבין על ספרא הדין וקבילו כל עמא עליהון קימא : ופקיד מלכא ית חלקיהו כהנא רבא וית סגן כהניא וית

רלבג

והיא יושבת בירושלם במשנה׳ תרגם יונתן במשנ׳ בבית המדרש : לכן הנני אוסיפך אל אבותיך׳ ר״ל שבמותו יהיה נקבר אצל אבותיו ולא תהיה הרעה בימיו ידמ׳ שהיו בישר׳ אז נביאים זולת חולדה אך שלח אליה מפני היותה קרוב׳ לו כי הית׳ אז בירושלם : ויעמוד המלך על העמוד׳ ידמה שהנה שם עמוד והיה בו המלך בעת קראו את התורה כמו שנזכר בפרשת הקהל : ואת כהני המשנה׳ הם הכהני׳ השניי׳ לו כמו סגן הכהני׳ והנמשכי׳ לו לפי מדרגותיה׳ על הסדר : בשדמות

כג

ויאספו
י׳ פתחין וסי׳ סכות סלווית סלחו וסלחו פלסתי׳ נריות דמלכה ולאחיהון חמרא וכספא

ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם׳ וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו׳ בבוא כל ישראל לראות פני׳ הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם׳ ויעל המלך בית יי׳ דמלכים׳ וחברו דד״ה׳ שב נא וקראנה באזנינו : בברית ה׳ דגש וסים׳ נמסר בספרא דא חלק א׳ סימן כ׳ :

רשי

שומרי הסף · אמרכלים הממונים על כל צורכי הבית ומפתחות העזרה בידם : בשדמות קדרון · במישר קדרון : ונשא את עפרם בית אל · אל מקום טמא אשר טמא שם את המזבח שעשה ירבעם ושרף עליו את כהני הבמות : ויקטר בבמות · ואותן שקטרו בבמות בערי יהודה : את בתי הקדשים · בתי הזמה : אורגות שם בתים · יריעות : לא יעלו · הכהני' שקטרו בבמו' לע"ז לא יעלו עול' לשרת אל מזבח יי' : כי אם אכלו מצו' · כלומר כי אם בדבר זה לא יבאו מכהונתם שמותרין לאכול בקדשי' הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין : אכלו מצות · מנחות ונשא הדין לכל הקדשים : את

ונשא ז' וסימ' נמסר בסדר אחרי מות · איש איש כי יקלל אלהיו · ונשא בו אלה להאלתו · (אלו ב' כשמעו שם בכל נ' שלפוסי') ובריש ספרא דא סימן ח' : ויצא י"ג חס' וסי' נמסר בסדר קרח : לעפר ג' וסימ' נמסר בסדר עקב : בני ט' כתיב יוד וסי' נמסר ביהושע סימן י"ח :

ואת־שמרי הסף להוציא מהיכל יהוה את כל־הכלים העשוים לבעל ולאשרה ולכל צבא השמים וישרפם מחוץ לירושלם בשדמות קדרון ונשא את־עפרם בית־אל : ה והשבית את־הכמרים אשר נתנו מלכי יהודה ויקטר בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם ואת־המקטרים לבעל לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים : ויצא את־האשרה מבית יהוה מחוץ לירושלם אל־נחל קדרון וישרף אתה בנחל קדרון וידק לעפר וישלך את־עפרה על־קבר בני העם : ויתץ את־בתי הקדשים אשר בבית יהוה אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה : ויבא את־כל־הכהנים מערי יהודה ויטמא את־הבמות אשר קטרו־שמה הכהנים מגבע עד־באר שבע ונתץ את־במות השערים אשר־פתח שער יהושע שר־העיר אשר־על־שמאול איש בשער העיר : אך לא יעלו כהני הבמות אל־מזבח יהוה בירושלם כי אם־אכלו מצות בתוך אחיהם : י וטמא את־התפת אשר בגי בני־הנם לבלתי להעביר איש את־בנו ואת־בתו באש למלך :

וית אמרכליא לאפקא מהיכלא דיי ית כל מניא דעבידין לבעלא ולאשירתא ולכל חילי שמיא ואוקדנון מברא לירושלם במישר קדרון ואוביל ית עפרהון לביתאל : ובטיל ית כומריא די הבו מלכיא דבית יהודה ואסיקו בוסמין על במתא בקרויא דבית יהודה ובסחרני ירושלם וית דאסיקו בוסמין לבעלא ולשמשא ולסיהרא ולמזלתא ולכל חילי שמיא : ואפיק ית אשירתא מבית מקדשא דיי מברא לירושלם למישר קדרון ואוקיד יתה בנחלא דקדרון ואדקה לעפרא ורמא ית עפרה לקברי בני גליא : ותרע ית בתי הקדש טעותא די בבית מקדשא דיי די נשיא מחין תמן מכולין לאשרתא : ואיתי ית כל כומריא מקרויא דבית יהודה וסאב ית במתא דאסיקו בוסמין תמן כומריא מגבע עד באר שבע ותרע ית במת תרעיא די קדם תרע יהושע רב קרתא די על שמאלא נברא במעליה תרע קרתא : ברם לא סלקין כהניא כומרי במתא לרבחא על מדבחא דיי בירושלם אלהין אכלו פטיר בגו אחיהון : וסאב ית תופת די בחילת בר הנום בדיל דלא לאעברא גבר ית בריה וית ברתיה בנורא למולך : ובטל

רלבג

בשדמות קדרון · הוא כמו נחל קדרון והוא מישור שהיה בו : והשבית את הכמרי' · ר"ל שבטל והשבית את הכמרי' שקטר כל אחד מהם בבמות בערי יהוד' ובמסבי ירושלם והשבית גם כן המקטרי' לבעל ולשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים וידמה שכבר החזירם למוטב ובטל העבודה הזאת שהיו עושים לע"ז : וישלך את עפרה על קבר בני העם · ר"ל על קבר העם שהיו עובדי' ע"ז ומזה המקו' למדנו שקבר אסור בהנאה שאם היה מותר בהנאה היה לו להשמר מזה שמא יהנו בקברי העם ונמצאו נהנין מע"ז : ויתוץ את בתי הקדשי' אשר בבית יי' · אפשר כי עם החזקם בפעולות המגונות ההם החזיקו בזמה ובתועבות שהיו עושים שאר הגוים וידמה כי מעבודת קצת האשרות היה שיהיו שם מוכנים למשגל מגונה והנשים היו אורגות שם בתים בעבור האשרה והיו עושים יריעות יהיו מחיצ' ובית לבאים לעבוד האשרה הפעולה המגונה וכבר זכר הרב המורה קצת מאותם המשגלים המגונים שהיו מנהג הקדומים מעובדי ע"ז להתנהג בהם : ויבא את כל הכהנים מערי יהודה · כבר בא בספר יחזקאל כי הכהנים בני צדוק הם אשר לא עבדו ע"ז אך שאר הכהני' חטאו בחטא בני יהודה והנה טמא את הבמו' בששם בהם לדבר טומאה : אך לא יעלו כהני הבמות · ר"ל שהכהנים שעבדו ע"ז לא יעלו אל מזבח יי' בירושלם להקריב אשה ליי' אך יאכלו במצות המנחות חלקם כמה שידמה להם עם אחיהם כאילו הם בעלי מומין : וטמא את התופת · הנה עשו שם בנין כדי להעביר בנו ובתו באש למולך והיה אש מכאן ואש מכאן והכומרים מעבירים אותו בין שני האשים : וישבת

רדק

שומרי הסף · פירשנוהו : להוציא מהיכל יי' · והלא מנשה הוציא הכל כשעשה תשובה כמו שאומר בדברי הימים ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יי' וגו' · אלא שאמון החזירם שם ובשנת שתים עשרה למלכו החל לטהר ולהעביר את השקוצים כמו שאומר בדברי הימים אבל לא כלה עד שנת שמנ' עשר' אחר שמצא הספר כמו שאמר הנה : בשדמות קדרון · כתרגומו במישר קדרון : ונשא את עפרם ביתאל · כי שם היה עקר הע"ז שהיה שם העגל וטמא אותו המקום שהיה בו העגל והמזבח ונשא עפר שריפת הבעל והאשירה וכליהם ששרף בירושלם בשדמות קדרון נשא את עפרם שם : והשבית את הכמרי' האנשים העובדים לפני הבעל נקראין כמרי' וכן תרגם הכהני' שהם עובדי ע"ז כומריא ומה שאמר שם הכמרים עם הכהנים ושניהם עובדי ע"ז אלא שמשתנין בלבושיהם כי הכמרי' הם לובשים שחורי' לפי' נקראו כמרי' מענין עורנו כתנור נכמרו ואומר כי הכמרים האלה נתנו אותם מלכי יהודה לזו העבודה ויאשיהו בטל העבוד' זרה ובטל העובדים מעבודתם והחזירם למוטב : ויקטר בבמות · ויקטר כל אחד מהמלכים וכמ"ו נאסיקו בוסמין על במתא : ומסבי · כמו ובמסיבי : ואת המקטרי' · פירוש והשבית נ"כ את המקטרי' לבעל לשמש ולירח : על קבר בני העם · העם שהיו עובדי' להם בחייהם השליך עפר השריפה על קבריהם לבזותם כלומר ראו מה שהייתם עובדי' בחייכם כדי שיוסרו החיים וכן אומר בדברי הימי' ויזרק על פני הקברים הזובחים להם והוא חסר הכינוי קברי הזובחי' להם כמו העם המלחמה ו"ת לקברי גליא וגלית שם ע"ז וכן בדברי רבותינו ז"ל בית גליא קורין לה בית כריא : ויתץ את בתי הקדשי' · ת' ית בתי הקדים טעוותא והענין מורה עליו אשר הנשים אורגות שם בתי' לאשרה אבל גם קדש יהיה בארץ ויעבר את הקדשים מן הארץ תרגם כמשמעו נפקת ברא כי אם היה הקדשים זה ענין זמה מה ענין בבית יי' אבל האשרה שעשה מנשה בבית יי' עשה שם בתים לנשי' שיארגו יריעות לכבוד האשרה : בתים לאשרה · יריעות היו אורגו' שם והיריעות היו בתים לאשרה כמו בתים לבדים אפשר שהיו אותן יריעות תלויות סביב האשרה והיה לאשרה בית ומקו' ו"ת די נשיא מייתין תמן מכולין לאשרת' ופי' בעל הערוך כמו מכילתא שהם מדות : ויבא את כל הכהנים · אלה הכהנים היו מזרע אהרן ותרגם אותם יונתן כומריא לפי שכעשו כומרי' לע"ז והביא אותם לירושלם והחזירם בתשובה : ויטמא · שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק הע"ז מלב העם : אשר פתח שער · כמו ואשר פתח השער וכמוהו שמש ירח ופי' נתץ את במות השערי' והבמה אשר היתה פתח שער יהושע שר העיר ג"כ נתץ אולי היתה גדולה משאר הבמות לפיכך זכר אותה לבדה : אשר על שמאל איש בשער העיר · כלומר הבא אים בשער העיר היתה זאת הבמה לשמאלו וכן ת' במיעליה תרע קרתא : כי אם אכלו מצות · פירשו רבותינו ז"ל הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקרבין ומה שאומר מצות פירוש מנחות שהיו באפות מצות והוא הדין לכל הקדשים : וטמא את התופת · שם מקום שהיו מעבירין שם בניהם למולך היה שם המקום תופת ואמרו כי נקרא כן כי היו מרקדים ומכי' בתופים בשעת העבודה כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירין אותו באש ויהם לבו עליו ויקחהו מידם והמקו' הזה היה גיא שהיה לאדם הנקרא הנם ונקרא גי הנם וגי בן הנם והכתוב בזה בני הנם והקרי בן הנם כי לבני הנם היה זה הגיא או לאחד מהם וטמא יאשיהו אותו המקום כלומ' שם אותו מקום טומאה להשליך שם נבלו' וכל טומאה שלא יעלה עוד על לב אים להעביר עוד את בנו ואת בתו באש למולך ומעשה המולך פירשו בדרש אמרו רז"ל אף על פי שהיו כל בתי ע"ז בירושלם המולך היה חוץ לירושלם והיה עשוי צלם חלול נתון לפני' משבעה קנקלי' וכל מי שמקריב סלת פותחין לו אחד מהם תורין ובני יונה פותחין לו שנים כבש פותחין לו ג' איל פותחין לו ד' עגל פותחין לו חמשה שור פותחין לו ששה וכן מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו והיו מסיקין אותו באש והכומרי' נוטלין את התינוק ונותנין תוך ידיו של מולך והתינוק מוציא נפשו ולמה נקרא תפת והנם תפת שהיו מנהמין בתופים שלא ישמע אביו קול הנער וירחם עליו ויחזור בו הנם שהיה התינוק מנהם וקול נהמותיו עולה דבר אחר הנם שהיו הכומרים אומרים יהנה לך יערב לך יתבסם לך : ויסבת

רדק

וישבת את הסוסים · ובטל גם כן זה המעשה שהיו עושים מלכי יהוד׳ שהיו עובדי׳ לשמש וכתנו שם סוסים שהיו מוכנים לזאת העבודה שהיו רוכבי׳ עליהם והולכים לקראת השמש בבקר בזרחה והיו הולכים לקראתו ממקום שהיה מבוא בית יי׳ עד לשכת נתן מלך וזהו שאמר מבוא בית יי׳ אל לשכת נתן מלך ומבא הוא שם כמו מבוא וכן תרגם ממעלנא דבית מקדשא דיי׳ : ללשכת נתן מלך הסרים · כמשמעו וכ״תי גנוזה וכבר פירשנו זה הענין בפסוק ויתן לה המלך סרים אחד : אשר בפרורים · פירוש מגרשי הערים ותרגום ירעשו׳ מגרושות יזועון פרוריא ובדברי רז״ל בבל וכל פרוריא ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי העיר : מרכבות השמש · מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש : הגג עלית אחז · חסר הכסמך הגג גג עלית אחז וכן הארון הברית הארון ארון הברית, וסמך גג העליה לאחז אולי הוא בנה אותו לזאת העבודה : וירץ משם · מן הקל והוא פעל יוצא כלומר הריבם משם ויש לפרשו ענין שבר וכתיתה כמו כי בך ארוץ גדוד לדעת רבי׳ ואפשר שיהיה פרשו רבן ויהיו לו חברים רבי׳ בענינו ות׳ ופליגון מתמן ר״ל ביערם משם כ״א ואריחיק מתמן : להר המשחית הר הזתים ונקרא הר המשחה ולגנאי מפני הע״ז שהיה שם קראו הר המשחית וכן תרג׳ יונתן לטור זיתיא : אשר בנה שלמה · והיאך לא ביערו אותם אסא ויהושפט שביערו כל עבוד׳ זרה אשר היתה בארץ ישראל לפניהם עבודה זרה בערו אבל הבמות לא בערו כי היו אז מקריבים עליהם לאל כי בכלם כאמר והבמו׳ לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרי׳ בבמו׳ ויאשיהו כתן גם כן הבמות כיון שכעשו מתחלה לעבוד׳ זרה או כדי שלא יקריבו עליהם אפי׳ לשם שמים שכיון שהיה בית המקדש קיים אסורות היו הבמו׳ לפיכך כתוב עליו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי׳ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כי המלכי׳ אשר היו לפניו לא הסירו הבמות אף על כי שהיו מלכים טובים : עצמות אדם · עצמות עובדי עבודה זרה שהיה מוציא אותם מקבריהם ונותנם במקום האשרות והמצבות לבזיון ושרפם שם : מה הציון הלז · נראה כי הנבי׳ הזקן צוה לבניו שיעשו על הקבר ציון גדול שיהא ניכר בין הציוני׳ האחרי׳ כי ידע כי תתקיי׳ נבואת הנביא כמו שאמר כי היה יהיה הדבר והנביא אמ׳ מה שיעשה יאשיהו שיוצי׳ העצמו׳ מקבריה׳ וישרפו אותם לפיכך צוה להם שיהיה ציון אותו הקבר ניכר בין האחרים כי עצמות נביא האמת ידע שלא יוציאו מקברו לפיכ׳ כש׳ יאשיהו מה הציון הלז · ובדרש ראה שגדו אחד עלו בו חרולים וקמשונים וגדו אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים לפיכך תמה ושאל מה הציון הלז והיה זה כי צדיק ורשע היו נקברים בו נביא אמת ונביא השקר : ויאמרו אליו אנשי העיר · קבלה היתה בידם כי מעת שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות וחמשים שנה אלא קבלה היתה בידם בן מפי אב : הקבר איש האלהים · חסר הכסמך הקבר קבר איש האלהים וכן הארון הברית : על המזבח בית אל · בא בה״א הידיעה עם הסמוך שלא כמנהג וכמוהו הלשכות הקדש היתד הארג והדומים להם שכתבנו בספר מכלול :

רשי

את הסוסים · אותם המשתחוי׳ לחמה היו להם סוסים מוכני׳ לבא לקראת החמה בבקר : התופת · הוא המולך ועל שם שהיו הכומרים מקישים בתופים שלא ישמע האב את נהמת הבן כשהוא נכוה בידי הצלם קראוהו תופת : נתן מלך · כך שמו : אשר בפרורים · לא ידעתי מה הם : וירץ משם · ויבערם משם : להר המשחית · הר הזיתים הוא הר המשחה וכינן שהזכיר את שמו על ידי ע״ז שינה שמו לגנאי : מה הציון הלז · ראה קבר מכלו אחד עלו קמשונים וחרולים וגדו אחד הדסים ובשמים ותמה עליו ואמ׳ מה זה קבר איש האלהים ונביא השקר שצוה לבניו שיקברוהו אצלו : אשר

Masorah

מרכבות ד׳ ג׳ מלאים וא׳ חס׳ בקריאה וסי׳ מרכבת פרעה וחילו ירה בים ח״ס׳ · מרכבות השמש שרף · שמה מרכבות כבודך · מרכבות עמינדב : בבית אל ד׳ בקריאה וסים׳ ויתירו בית יוסף בביתאל · וגם את המזבח אשר

תרגום

ובטל ית סוסותא דיהבו מלכיא דבית יהודה לשמשא ממעלנא דבית מקדשא דיי׳ ללשכת נתן מלך גוזאה דבפרוריא וית רתיכי שמשא אוקיד בנורא ׃ וית אגוריא די על אגר עלית אחז דעבדו מלכיא דבית יהודה וית אגוריא דעבד מנשה בתרתין דרת בית מקדשא דיי׳ תרע מלכא וארחיק מתמן ורמא ית עפרהון לנחלא דקדרון ׃ וית במתא די על אפי ירושלם דמדרום לטור זיתיא די בנא שלמה מלכא דישראל לעשתורת שקוץ צידונאי ולכמוש שקוץ מואבאי ולמלכום רחוק בני עמון סאיב מלכא ׃ ותבר ית קמתא וקץ ית אשרתא ומלא ית אתרהון גרמי אנשא ׃ ואף ית אגורא די בביתאל במתא דעבד ירבעם בר נבט דחיב ית ישראל אף ית אגורא ההיא וית במתא תרע ואוקיד ית במתא אדקה לעפרא ואוקיד אשרתא ׃ ואתפני יאשיהו וחזא ית קבריא דתמן בטורא ושלח ונסיב ית גרמיא מן קבריא ואוקיד על אגוריא וסאביה כפתגמא דיי׳ דמלל נביא דיי׳ דאתנבי ית פתגמיא האלין ׃ ואמר מה ציונא הדין די אנא חזי ואמרו ליה אנשי קרתא קברא דנביא דיי׳ דאתא משבטא דיהודה ואתנבי ית פתגמיא האלין דעבדתא על אגוריא בביתאל ׃ ואמר שבוקו מניה אנש לא יניד גרמוהי ושזיבו

מקרא

יא וישבת את־הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש מבא בית־יהוה אל־לשכת נתן־מלך הסריס אשר בפרורים ואת־מרכבות השמש שרף באש ׃ יב ואת־המזבחות אשר על־הגג עלית אחז אשר־עשו מלכי יהודה ואת־המזבחות אשר־עשה מנשה בשתי חצרות בית־יהוה נתץ המלך וירץ משם והשליך את־עפרם אל־נחל קדרון ׃ יג ואת־הבמות אשר על־פני ירושלם אשר מימין להר־המשחית אשר בנה שלמה מלך־ישראל לעשתרת שקץ צידנים ולכמוש שקץ מואב ולמלכם תועבת בני־עמון טמא המלך ׃ יד ושבר את־המצבות ויכרת את־האשרים וימלא את־מקומם עצמות אדם ׃ טו וגם את־המזבח אשר בבית־אל הבמה אשר עשה ירבעם בן־נבט אשר החטיא את־ישראל גם את־המזבח ההוא ואת־הבמה נתץ וישרף את־הבמה הדק לעפר ושרף אשרה ׃ טז ויפן יאשיהו וירא את־הקברים אשר־שם בהר וישלח ויקח את־העצמות מן־הקברים וישרף על־המזבח ויטמאהו כדבר יהוה אשר קרא איש האלהים אשר קרא את־הדברים האלה ׃ יז ויאמר מה הציון הלז אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש־האלהים אשר־בא מיהודה ויקרא את־הדברים האלה אשר עשית על המזבח בית־אל ׃ יח ויאמר הניחו לו איש אל־ינע עצמתיו

Masorah

בביתאל · וגם את כל בתי הבמות · ויבא אחד מהכהנים · ומן ויבן ירבעם את שכם עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכוו׳ בביתאל בס״א ביתאל והנה איש אלהים בא מיהודה ׃

רלבג

ויטבת את הסוסים · הנה מלכי יהוד׳ נתנו לשמש סוסי׳ מיוחדים שהיו רוכבים בהם ממבוא בית יי׳ אל לשכת מי שיצוה המלך להיו׳ שר על המגרשים וידמה שבלשכ׳ ההיא היו עושים דבר מה לשמש והנה הם היו הולכי׳ מבית יי׳ לפאת המזרח אל הלשכה ההיא להשתחוו׳ לשמש הפך מה שכוונה ה התורה ולזה סדרה שיהיה קדש הקדשים לפאת מערב כמו ב שבארנו בבאורנו ל לדברי התורה : ואת מרכבות השמש שרף באש · ר״ל המרכבות אשר לסוסי׳ הנזכרי׳ : אל נחל קדרון · מישור קדרון : אשר בנה שלמה מלך ישראל · כבר בארנו במה ש שקדם שלא בנה אותם שלמה אך העלים ע עיניו מכשותיו שבנו הבמו׳ האלו ולזה יחס הכתו׳ בנייתם אל שלמה : וימלא את מקומם עצמות אדם · לטמא אותם וידמה שמעצמות עובדי ע״ז עשה זה : ויקח את העצמו׳ מן הקברים · זה לאות שלא היה משים שם רק עצמות החטאים ולזה לא הסכים לשרוף עליהם עצמות איש האלהים ומלטו עצמותיו עצמות הנביא אשר בא משומרון ולולי זה כבר היו עצמותיו נשרפים כי היה מנביאי ע״ז : מה הציון הלז · הנה בנו בנין על קבר איש האלהים להכירו והבנין ההוא נקרא ציון ושאל יאשיהו מה הציון הלז :

ויזבח

וימלטו

אשר בערי שומרון · שהיה יאשיהו מולך על כל ישרא׳ מה שחזרו מעשרת השבטים על ידי ירמיהו : לא נעשה כפסח הזה · לא נתקבצו רוב עם בכל פסח כמו שנקבצו בזה : מימי השופטים · מימי שמואל כתוב בדברי הימים לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקבצם המצפתה · דבר אחר לא נעשה כפסח הזה ליי׳ בירושלם אבל משמלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה לא עשו פסח כל ישרא׳ בירושלם לפי שנחלקה המלכות לשני׳ מירבע׳ והיו הולכי׳ לעגל שבבי׳ אל ובכן על עכשו שגלו עשר׳ השבטי׳ והחזירן ירמיהו ומלך עליה׳ יאשיהו ובאו כלם לירושלם : תרפים · צלמים שמדברים על ידי כשפים והעושה אותן צריך לכוין שעה אחת ושנה אחת ראויה לכך : וימשחו

וימלטו · כי בקבר אחד היו עצמותיו אצל עצמות הנביא אשר בא משמרון הוא הנביא הזקן נביא השקר ובבית אל היה יושב אז אבל משמרון בא שם כמו שפירשנו למעלה במקומו : אשר בערי שמרון · והלא הכותיים היו יושבים בשמרון וישראל גלו מהם אלא הבמות היו עדיין קיימים וגם שארית נשארה בארץ אחר גלות ישראל מפוזרים בארץ זעיר שם זעיר שם והיו עובדים ע״ז עדיין כמו שאמר ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם וכן אמ׳ בדברי הימים כי מאפרי׳ וממנשה היה שם שארית בימי יאשיהו וכן בימי חזקיהו היה שארי׳ בארץ מזבלון ומאשר ומשמעון ואפרים ומנשה ורבותי׳ ז״ל אמרו כי ירמיהו החזיר מעשר׳ השבטי׳ ומלך עליה׳ יאשיהו : כי לא נעשה כפסח הזה · תכלית הספור הוא זה כי מלת כי נותן טעם למה שקדם וכן כי נתן יי׳ בידינו את כל הארץ ר״ל כי עשו הפסח כמו שצוה אותם יאשיהו ונתקבצו כלם לירושלם וארך הספור ההוא כמו שכתו׳ בדברי הימים וסוף הספור כי לא נעשה כפסח הזה : מימי השופטים · ובדברי הימים כתיב מימי שמואל הנביא וזמן אחד הוא כי שמואל בימי השופטי׳ היה ובימיו התחלה המלוכה בישראל ומה שאמ׳ כי לא נעשה כפסח הזה שהיו כל ישרא׳ בלב אחד לעבוד את יי׳ וכן אמר שמואל וינהו כל בית ישראל אחרי יי׳ ואמר ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ויעבדו את השם לבדו וגם פסח שעשה חזקיהו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיגים ברצים שהיה שולח חזקיהו ואף אות׳ שהיו בירושלם רבי׳ היו טמאי׳ ואכלו את הפסח בטומאה : ואת התרפי׳ · כתרגו׳ צלמניא והם צלמי׳ עשוים לדעת העתידות וכבר פירשנוהו עוד בספר שמואל : אשר שב אל יי׳ · שחרד לדברי תורה ועשה ככל הכתוב בה והסיר הבמות לא השאיר אחד ולא הקריבו בימיו כי אם בבית המקדש לבדו והמלכים אשר לפניו אף על פי שהיו בהם טובים לא הסירו הבמות כמו שאומר עוד העם מזבחים ומקטרי׳ בבמות וכמנהג באסא לדברי׳ אשר לא כן שנשען על מלך ארם והוציא כסף וזהב מאוצרות בית יי׳ ושלח לו וכאמר גם בחליו לא דרש את יי׳ ויהושפט גם כן היה עוזר למלכי ישראל הרשעים ונתחתן עמהם וחזקיה נ״כ כאמ׳ עליו ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושלם אבל יאשיהו כאמ׳ עליו ככל תורת משה ויש מחלוקת בזה בדברי רז״ל מהם אמרו כי יאשיהו חטא את שעשה תשוב׳ גדולה שנ׳ אשר שב אל יי׳ וגו׳ ומה׳ אמרו שלא חטא אלא מה אני מקיי׳ אשר שב אל יי׳ שכל דין שדן מבן שמנה ועד יח החזירו להם שמא תאמר נטל ממון ונתן לזה תלמוד לומ׳ ובכל מאודו שהחזיר להם משלו :

פרעה

נעשה ח׳ קמצין בקריאה וסי׳ וכל המנחה אשר תאפה בתנור · ויאמר אם אסור יאסרוני בשנים · ושנים עשר אריים · וחברו דדברי הימים · ולא נעשה פסח כמהו דדברי הימי׳ · כי אם בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו ·

וַיְמַלְּטוּ עַצְמוֹתָיו אֵת עַצְמוֹת הַנָּבִיא אֲשֶׁר־בָּא מִשֹּׁמְרוֹן׃ וְגַם אֶת־כָּל־בָּתֵּי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס הֵסִיר יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּעַשׂ לָהֶם כְּכָל־הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית־אֵל׃ וַיִּזְבַּח אֶת־כָּל־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר־שָׁם עַל־הַמִּזְבְּחוֹת וַיִּשְׂרֹף אֶת־עַצְמוֹת אָדָם עֲלֵיהֶם וַיָּשָׁב יְרוּשָׁלִָם׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר עֲשׂוּ פֶסַח לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּכָּתוּב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה׃ כִּי לֹא נַעֲשָׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִימֵי הַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר שָׁפְטוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְכֹל יְמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כִּי אִם־בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה לַיהוָה בִּירוּשָׁלִָם׃ וְגַם אֶת־הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִים וְאֶת־הַתְּרָפִים וְאֶת־הַגִּלֻּלִים וְאֵת כָּל־הַשִּׁקֻּצִים אֲשֶׁר נִרְאוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם בִּעֵר יֹאשִׁיָּהוּ לְמַעַן הָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַכְּתֻבִים עַל־הַסֵּפֶר אֲשֶׁר מָצָא חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן בֵּית יְהוָה׃ וְכָמֹהוּ לֹא־הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁב אֶל־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ וּבְכָל־נַפְשׁוֹ וּבְכָל־מְאֹדוֹ כְּכֹל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא־קָם כָּמֹהוּ׃ אַךְ לֹא־שָׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר־חָרָה אַפּוֹ בִּיהוּדָה עַל כָּל־הַכְּעָסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוֹ מְנַשֶּׁה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה גַּם אֶת־יְהוּדָה אָסִיר מֵעַל פָּנַי כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי אֶת־יִשְׂרָאֵל וּמָאַסְתִּי אֶת־הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר־בָּחַרְתִּי אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־הַבַּיִת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם׃ פ

ושזיבו גרמוהי עם גרמי נביא שקרא דאתא משמרון : ואף ית כל בתי במתא די בקרוי שמרון די עבדו מלכי ישראל לארגזא פלי יאשיהו ועבד להון ככל עבידא דעבד בביתאל : ונכיס ית כל כומרי במתא די תמן על אגוריא ואוקיד ית גרמי אנשא עליהון ותב לירושלם : ופקיד מלכא ית כל עמא למימר עבידו פסחא קדם יי אלהכון כמא דכתיב על ספרא דקימא הדין : ארי לא אתעביד כפסחא הדין מיומי נגדיא דדנו ית ישראל וכל יומי מלכי ישראל ומלכיא דבית יהודה : אלהין בתמני עסרי שנין למלכא יאשיהו אתעבד פסחא הדין קדם יי בירושלם : ואף ית בדין וית זכורו וית צלמניא וית טעותא וית כל שקוציא דאתחזיאו בארעא דבית יהודה ובירושלם פלי יאשיה בדיל לקימא ית פתגמי אוריתא דכתיבין על ספרא דאשכח חלקיה כהנא בבית מקדשא דיי : וכותיה לא הוה קדמוהי מלכא דתב לפולחנא דיי בכל לביה ובכל נפשיה ובכל נכסוהי ככל אוריתא דמשה ובתרוהי לא קם כותיה : ברם לא תב יי מתקוף רוגזיה רבא דתקיף רוגזיה בדבית יהודה על כל ארגזותא די ארגיז קדמוהי מנשה : ואמר יי אף ית דבית יהודה אגלי מארע בית שכינתי כמא דאגליתי ית ישראל וארחיק ית קרתא הדא דאתרעיתי בירושלם ובביתא דאמרית יהי שמי תמן :

ושאר

כי לא נעשה כפסח הזה · בשמונה עשרה שנה דד״ה · וכל חמש סגלות דכוו׳ נעשה במ״ב נעשה וסי׳ תורי זהב נעשה לך · אחות לנו קטנה ושרים אין · וסים׳ תורתא דאתתי : ובירושלם כ״א בקריאה וסים׳ במסרה רבתא :

רלבג

ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם על המזבחות · ידמה שעדי׳ נשארו שם קצת ישר׳ כמו שנזכר אחר זה ועדין היו מחזיקי׳ ברשעתם והיו שם כהני במות ויאשיהו זבח אותם אצל ה המזבחות ושרף על המזבחות עצמו׳ אדם : וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי׳ וגו׳ · על שכבר היה מבזה כל הדברים זולת השם ית׳ ובכל הקנינ׳ היה בז לרוב חשקו לעבוד הש׳ ית׳ הרצון שלא יהיה יאשיהו בתחלת ענינו טוב עם הש׳ כי כבר נזכר בדברי הימי׳ כי מקטנותו החל לעבוד השם ית׳ אך לא בער בשלמות האלילים ממלכותו והיו חוטאי׳ עדיין ישר׳ בהם ומפני ראותו הכתוב בספר התורה שיבא מהרע למי שלא יקיים את התור׳ ויעבור על ברית הש׳ התעורר בכל עוז להסיב ישרא׳ לעבודתו ובער האלילים שעשו ישראל מכל ארץ ישר׳ כדי שיסור זכר ע״ז מישראל ולא יוסיפו לחטוא עוד : כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים · ר״ל מימי סוף השופטים שהוא שמואל כי בחייו שבו גם כן כל ישראל אל יי׳ ובימי שאול ודוד היו בישראל במות בהפך כונת התורה אף על פי שהיו מותרות ובימי שלמה כשאחרו גם כן הבמות ונעשו במות לע״ז ובימי חזקיהו לא שבו גם כן כל ישר׳ אל יי׳ אך קצת ישראל היו מלעיגים לדברי חזקיהו אך בימי יאשיהו בזאת השנה שבו כל ישראל אל יי׳ והנה זכר הפסח הנעשה אז לפי שמתנאי׳ הפסח שלא יאכל ממנו ישראל משומד וידמה כי בזאת השנה לבד היה לב כל ישראל לש׳ אך אחר זה חטאו בסתר גם בימי יאשיהו ולזה אמר כי אם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה ליי׳ והנה לזאת הסבה לא שב הש׳ מחרון אפו הגדול כמו שספר כי בלי ספק אם היו ישראל שבים ליי׳ בכל נפשם היתה ההשגחה האלהי׳ דבקה בהם וישוב חרון יי׳ מהם ולזה אמר אך לא שב יי׳ מחרון אפו הגדו׳ ולזאת הסבה נ״כ מת יאשיהו בעון העם כי הוא חשב שיהיו כל ישר׳ הולכי׳ אחר מצות הש׳ ויהיו ראוי׳ מפני זה שידבקו בהם כל הברכות הכתובות בתורה׳ אשר כתו׳ בהם וחרב לא תעבור בארצכם אפי׳ חרב של שלום ובחטא העם מת ונענשו באשר מהם מי שחיו בגלו בגוים ועליו קונן ירמיהו כמ׳ שכתו׳ בספר הקינות לפי מה שנזכר בד״ה ממנו ואמרו רבותינו ז״ל שמה שכתוב שם מזה הוא אמרו רוח אפינו משיח יי׳ נלכד בשחיתותם וגו׳ וזה מסכים למה שאמרנו :

ויקח

רדק

פרעה נכה · כתרגומו פרעה חגירא שהיה נכה רגליו: וילך המלך יאשיהו לקראתו · להלחם אתו לפי שהיה עובר בגבולו בכרכמיש על פרת והוא היה הולך להלחם על מלך אשור שכבש כרכמיש ממלך ארם ושלח לו מה לי ולך מלך ישראל לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי כמו שכתוב בדברי הימים ולא שמע אל דברי פרעה נכה ואמרו רבותינו ז"ל מאי דרש יאשיהו וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום כיון שהיו עושין רצונו של מקום והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי ע"ז היו אלא שהיו עושין בסתר שהרי בימי יאשיהו היה ירמיהו מוכיח כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: וימיתהו במגידו כראותו אותו · בבקעת מגידו היתה המלחמה כמו שאומר בדברי הימים ופי' כראותו אותו כשראה אותו שדעתו להלחם עמו שהתגרה בו וראה אותו לבוש כלי מלחמה כמו שאומר בדברי הימים כי להלחם בו התחפש ונענש יאשיהו לפי שלא שמע יאשיהו אליו כי מפי אלהים היה אומ' לו כמו שאומר בדברי הימי' ולא שמע אל דבר נכה כי ירמיהו התנבא בזה וכן אמרו רז"ל כי אלהים האמור ביאשיהו קדש נמהם אמרו כי חדל לך מאלהים אשר עמי ע"ז ובעוד פרעה שם נלח' בכרכמי' על פרת לקח הש"י נקמת יאשיה ממנו שכר שם ימים רבים עד השנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ובא עליו נבוכ' נצר והוא שהתנבא ירמיהו למצרי' על חיל פרעה נכה מלך מצרי' אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל וגו' ואומר והיה היום ההוא ליי' צבאות יום נקמה להנקם מצריו היא נקמת המלך יאשיהו: בקבורתו · בקברות המלכים כמו שאו' בדברי הימים בקברות אבותיו ומה שאומר בקבורתו אפשר שהוא כרה לו קבורה בחיין: וימשחו אותו · מפני מה משחו אותו והלא אין מושחין מלך בן מלך ולא משחו שלמה אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יהואש מפני מחלוקתו של עתליה ויהואחז גם כן משחו מפני מחלוקתו של יהויקי' שהיה גדול ממנו שתי שנים ומשחו יהואחז אף ע"פ שהיה קטן ממנו מפני שהיה ממלא מקום אבותיו ויהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו כך פירשו רבותינו ז"ל ויהויקים שהיה גדול מיהואחז שתי שנים ראו מהפסוקים ש שנאמ' בן עשרים ושלש יהואחז במלכו וכתיב בן עשרים וחמש יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז אלא שטה חדשים והנה מנאנו בדברי הימי' ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים ה השלישי צדקיהו הרביעי שלום והנה לא נזכר שם יהואחז והם אמרו כי יוחנן הוא יהואחז וקראו בכור שהיה בכור למלכות ושלו' הוא צדקיהו ואמ' השלישי צדקיהו שהיה שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שלום שהיה רביעי למלכות יאשיהו וקראו שלום שבימיו שלמה מלכות בית דוד בימיו ואני פירשתי בדברי הימי' כי שלום הוא יהויכין ונזכרו בן הבן בסדר הבנים רבי' כמותו בספר והחכם רבי אברהם ב"ע כתב כי יוחנן היה בכור ולא מלך ושלום הוא יהואחז והנה יהואחז היה במות אביו בן כ"ג וצדקיה שהיה גדול ממנו בן כ"ד ויהויקים בן כ"ה והנה במלוך צדקיהו לפי זה החשבון היה בן ל"ה והכתוב אומר בן כ"א צדקיהו במלכו אלא שהמליכו יאשיהו אביו בחייו שלש שנים לפני מותו וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו והמליכו את יהואחז שהוא שלום וזהו שאומר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימלכו אותו תחת אביו כנראה כי בחזקה המליכוהו והביא ראיה ממה שכתוב בירמיה ברא־שית ממלכת יהויקים וגו' ואומר עשה לך מוסרות ומוטות וגו' ביד המלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה ואיך היה צדקיהו מלך בראשית ממלכת יהויקים אלא שהיה נודע בבנים כי יאשיה המליך צדקיהו בחייו אלא שלא רצו בו עם הארץ אחרי מות אביו ואכתוב כפרש זה הענין בספר ירמיה בע"ה: ויאסרהו פרעה נכה · נראה כי יהואחז במלכו חשב לנקום נקמת אביו מפרעה נכה והלך ופשט בארץ מצרים והכה בהם מכה גדולה ובשובו פגע בו פרעה בארץ חמת ולכדו ואסרו וזהו שאמר יחזקאל וילמד לטרוף טרף אדם אכל כי מה ענין ויאסרהו מבלי שיקדם לו ענין שנלחם עמו או עלה על ארצו והלא פרעה התנכל ליאשיהו ואמר לו לא עליך אתה היום אלא שכן נראה הענין כמו שפירשנו ומשל יחזקאל מורה עליו: במלך בירושלם · כן כתיב רוצה לו' בעוד מלכו בירושלם מעט הזמן הזה לקחו ויקרי ממלוך שהסירו מהמלוכה לפי שהחל להלחם עמו והוא לא פשע במיתת אביו לפי דעתו כי הוא לא היה בא להלחם עמו ואע"פ כן לקח האל ית' נקמתו ממנו כמו שכתו' והמליך פרע' נכה את אחיו כדי שיהיה לו עבד וידע כי מידו הוא מולך: וככר זהב · כמשמעו ככר א' זהב ואת וככרי דהבא ר"ל ככרים ולא זכר כמה: ויסב את שמו יהויקי' · הטעם כדי שידמה שברשותו הוא והמלוכה לו מאתו כי השם לא משנו: אך העריך · כתרגו' ברם רמא מגביתא על עמא דארעא: איש כערכו · גבר כד חזי כל א' כמו שהיה ראוי לתת לו לפי ממונו: נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ · נגש את עם הארץ לתת את הכסף ואת הזהב:

וימלך ה' בקריאה וסימ' וימלך את שלמה · את מתניה דדו · וימלך פרעה נכה את יהויקים · ולתשוב' השנה שלח · מלך מצרים את אליקים אחיו דדברי הימים:

וְיֶ֨תֶר דִּבְרֵ֧י יֹאשִׁיָּ֛הוּ וְכָל־אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֖ה הֲלֹא־הֵ֣ם כְּתוּבִ֗ים עַל־סֵ֛פֶר דִּבְרֵ֥י הַיָּמִ֖ים לְמַלְכֵ֥י יְהוּדָֽה׃ בְּיָמָ֡יו עָלָה֩ פַרְעֹ֨ה נְכֹ֧ה מֶֽלֶךְ־מִצְרַ֛יִם עַל־מֶ֥לֶךְ אַשּׁ֖וּר עַל־נְהַר־פְּרָ֑ת וַיֵּ֨לֶךְ הַמֶּ֤לֶךְ יֹאשִׁיָּ֙הוּ֙ לִקְרָאת֔וֹ וַיְמִיתֵ֙הוּ֙ בִּמְגִדּ֔וֹ כִּרְאֹת֖וֹ אֹתֽוֹ׃ וַיַּרְכִּבֻ֨הוּ עֲבָדָ֥יו מֵת֙ מִמְּגִדּ֔וֹ וַיְבִאֻ֙הוּ֙ יְר֣וּשָׁלִַ֔ם וַֽיִּקְבְּרֻ֖הוּ בִּקְבֻרָת֑וֹ וַיִּקַּ֣ח עַם־הָאָ֗רֶץ אֶת־יְהוֹאָחָז֙ בֶּן־יֹ֣אשִׁיָּ֔הוּ וַיִּמְשְׁח֣וּ אֹת֔וֹ וַיַּמְלִ֥יכוּ אֹת֖וֹ תַּ֥חַת אָבִֽיו׃

בֶּן־עֶשְׂרִ֨ים וְשָׁלֹ֤שׁ שָׁנָה֙ יְהוֹאָחָ֣ז בְּמָלְכ֔וֹ וּשְׁלֹשָׁ֣ה חֳדָשִׁ֔ים מָלַ֖ךְ בִּירוּשָׁלִָ֑ם וְשֵׁ֣ם אִמּ֔וֹ חֲמוּטַ֥ל בַּת־יִרְמְיָ֖הוּ מִלִּבְנָֽה׃ וַיַּ֥עַשׂ הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה כְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־עָשׂ֖וּ אֲבֹתָֽיו׃ וַיַּאַסְרֵ֨הוּ פַרְעֹ֤ה נְכֹה֙ בְרִבְלָה֙ בְּאֶ֣רֶץ חֲמָ֔ת בִּמְלֹ֖ךְ בִּירוּשָׁלִָ֑ם וַיִּתֶּן־עֹ֙נֶשׁ֙ עַל־הָאָ֔רֶץ מֵאָ֥ה כִכַּר־כֶּ֖סֶף וְכִכַּ֥ר זָהָֽב׃ וַיַּמְלֵךְ֩ פַּרְעֹ֨ה נְכֹ֜ה אֶת־אֶלְיָקִ֣ים בֶּן־יֹאשִׁיָּ֗הוּ תַּ֚חַת יֹאשִׁיָּ֣הוּ אָבִ֔יו וַיַּסֵּ֥ב אֶת־שְׁמ֖וֹ יְהוֹיָקִ֑ים וְאֶת־יְהוֹאָחָ֣ז לָקָ֔ח וַיָּבֹ֥א מִצְרַ֖יִם וַיָּ֥מָת שָֽׁם׃ וְהַכֶּ֣סֶף וְהַזָּהָ֗ב נָתַ֤ן יְהוֹיָקִים֙ לְפַרְעֹ֔ה אַ֚ךְ הֶעֱרִ֣יךְ אֶת־הָאָ֔רֶץ לָתֵ֥ת אֶת־הַכֶּ֖סֶף עַל־פִּ֣י פַרְעֹ֑ה אִ֣ישׁ כְּעֶרְכּ֗וֹ נָגַ֞שׂ אֶת־הַכֶּ֤סֶף וְאֶת־הַזָּהָב֙ אֶת־עַ֣ם הָאָ֔רֶץ לָתֵ֖ת לְפַרְעֹ֥ה נְכֹֽה׃

בֶּן־עֶשְׂרִ֨ים וְחָמֵ֤שׁ שָׁנָה֙ יְהוֹיָקִ֣ים בְּמָלְכ֔וֹ וְאַחַ֤ת עֶשְׂרֵה֙ שָׁנָ֔ה מָלַ֖ךְ בִּירוּשָׁלִָ֑ם

[מסורה: ג' כטע' תביר בסיפ' · ט' · ה' מל' · כ' א' מל' · ו' · כו"ל מל' במ"פ חס' · ב · ממלך ק' ד' · ה' · י"ב · כ' · ל' · ל' וחד כערכי · ל' · לה · ל]

תרגום

וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי יֹאשִׁיָהוּ וְכָל דִי עֲבַד הֲלָא אִנוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמִין לְמַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בְּיוֹמוֹהִי סְלִיק פַּרְעֹה חֲגִירָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם עַל מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל נְהַר פְּרָת וַאֲזַל מַלְכָּא יֹאשִׁיָהוּ לְקַדָמוּתֵיהּ וְקַטְלֵיהּ בִּמְגִדוֹ כַּד חֲזָא יָתֵיהּ׃ וְאַחֲתוּהִי עַבְדוֹהִי כַּד מִית מִמְגִדוֹ וְאַיְתִיאוּהִי לִירוּשְׁלֶם וְקַבְרוּהִי בִּקְבוּרְתֵּיהּ וּדְבַר עַמָא דְאַרְעָא יַת יְהוֹאָחָז בַּר יֹאשִׁיָהוּ וּמְשַׁחוּ יָתֵיהּ וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ תְּחוֹת אֲבוּהִי׃ בַּר עַסְרִין וּתְלָת שְׁנִין יְהוֹאָחָז כַּד מְלַךְ וּתְלָתָא יַרְחִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵיהּ חֲמוּטַל בַּת יִרְמְיָה מִן לִבְנָה׃ וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּכָל דַעֲבַדוּ אֲבָהָתוּהִי׃ וַאֲסָרֵיהּ פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּרִבְלָה בְּאַרְעָא דַחֲמָת מִלְמִמְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וּרְמָא מַגְבִּיתָא עַל עַמָא דְאַרְעָא מְאָה כַּכְּרֵי כַסְפָּא וְכַכְּרָא דְדַהֲבָא׃ וְאַמְלִיךְ פַּרְעֹה חֲגִירָא יַת אֶלְיָקִים בַּר יֹאשִׁיָהוּ תְּחוֹת יֹאשִׁיָהוּ אֲבוּהִי וְשַׁוִי יַת שְׁמֵיהּ יְהוֹיָקִים וְיַת יְהוֹאָחָז דְבַר וַאֲתָא לְמִצְרַיִם וּמִית תַּמָן׃ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא יְהַב יְהוֹיָקִים לְפַרְעֹה בְּרַם רְמָא מַגְבִּיתָא עַל עַמָא דְאַרְעָא לְמִתַּן יַת כַּסְפָּא עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה גְבַר כַּד חֲזֵי טַקִים יַת כַּסְפָּא וְיַת דַהֲבָא מִן עַמָא דְאַרְעָא לְמִתַּן לְפַרְעֹה חֲגִירָא׃ בַּר עַסְרִין וְחַמֵשׁ שְׁנִין יְהוֹיָקִים כַּד מְלַךְ וַחֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם

רשי

וימשחו · לא היה צרי' משיחה אלא מפני שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו שתי שנים כמו שכתוב בענין: איש כערכו · כפי עשרו: על פי

רלבג

[גליון: כראותו ל' חס' וא' מל' כי אין הכשר]

ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו ו וימשחו אותו · ידמה שמשחו אותו מפני המחלוקת שהיתה בין האחי' וידמה מפני זה כי הוא לא היה י יהואחז הבכור וכבר יתבאר זה ממה שזכר כי בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ולא מלך כי אם שלשה חדשים ומלך אחריו יהויקי' והיה בן עשרי' וחמש שנה יהויקים במלכו וזה לאות ש שכבר היה גדול ממנו כמו שתי שנים וכבר נמנו בספר ד"ה בני יאשיהו וזכר שם כי הבכור יוחנן השני י יהויקים השלישי צ צדקיהו הרביעי שלום וכבר באר ר' אברהם בן עזרא ע"ה כי שלום הוא יהואחז כי כתוב בירמיהו כי כה אמר יי' אל שלום בן יאשיהו מלך יהודה המולך תחת יאשיהו אביו אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב עוד ו והנה אחריו מלך י יהויקים ובנו ואחריהם מלך צדקיה ולא מלך יוחנן ואם הוא הבכור מלך בבל המליך הישר בעיניו ואמנם הנה זכר בספר ד"ה כי הבכור יוחנן לפי מה שאחשוב להודיע שכבר עשו ישראל שלא כהוגן בהמליכם הקטן מהבנים אך המליכוהו בהיותו נמשך לפעולות המגונות אשר היו פניהם מועדות אליהם ולזה נמשך אליהם מהרע מה שנמשך כי אולי היה יוחנן אוחז מעשה יאשיהו אביו: ככל אשר עשו אבותיו · ר"ל אבותיו אשר עשו הרע בעיני יי' כמו אחז ומנשה והדומים להם: ויתן ענש על הארץ · ר"ל שיתנו זה המס מדי שנה בשנה והוא המליך להם את אליקים: ולא

זכידה

זבידה׳ כתוב ביו״ד וקרי׳ זבודה בוי״ו עם הלנ״ע: אבותיו׳ אמון ומנשה: ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים׳ הנה מצאנו כי נבוכד נצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים כי כן כתיב בירמיהו הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נצר מלך בבל ובדניאל אומר בשנת שלש למלכות יהויקים בא נבוכד נצר וגו׳ ויתן יי׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער והנה אמר כי יהויקים הגלה בבל וכן אומר בדברי הימים להוליכו בבלה וירמיה נתנבא עליו סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם כמו שאמר כי בדרך מת ואמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה נכה

וישלח כ״ב בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח: כדבר יי׳ ד׳ בטעמא בסיפרא וסימ׳ ביד עבדו אחיה השילני׳ ביד יהושע בן נון׳ אשר דבר אל אליהו׳ ביד עבדיו הנביאים: דם הנקי ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ ובערת דם הנקי

ושם אמו זבידה בת־פדיה מן־רומה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר־עשו אבתיו:

כד

א בימיו עלה נבכדנאצר מלך בבל ויהי־לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד־בו: וישלח יהוה ׀ בו את־גדודי כשדים ואת־גדודי ארם ואת ׀ גדודי מואב ואת גדודי בני־עמון וישלחם ביהודה להאבידו כדבר יהוה אשר דבר ביד עבדיו הנביאים: אך ׀ על־פי יהוה היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאת מנשה ככל אשר עשה: וגם דם־הנקי אשר שפך וימלא את־ירושלם דם נקי ולא־אבה יהוה לסלח: ה ויתר דברי יהויקים וכל־אשר עשה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה: וישכב יהויקים עם־אבתיו וימלך יהויכין בנו תחתיו: ולא־הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי־לקח מלך בבל מנחל מצרים עד־נהר־פרת כל אשר היתה למלך מצרים:

ח בן־שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם ושם אמו נחשתא בת־אלנתן מירושלם: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר־עשה אביו: י בעת ההיא עלה עבדי נבכדנאצר מלך־בבל ירושלם ותבא העיר במצור: ויבא נבכדנאצר מלך־בבל על־העיר ועבדיו צרים עליה:

(מסורה בשוליים: זבידה ק׳ · כל ספיר׳ חס׳ בע״א · כ״נ · ד׳ בטע׳ בסיפ׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ · ב׳ זקפין קמצין · ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ כי ירבה לסלוח · ל׳ · ל׳ כ״נ · ד׳ · ל׳ · עלו ק׳ · ל״ו)

ושום אמיה זבודה ברת פדיה מן רומה: ועבד דביש קדם יי׳ ככל דעבדו אבהתוהי: ביומוהי סליק נבוכד נאצר מלכא דבבל והוה ליה יהויקים עבדא תלת שנין ותב ומריד ביה: וגרי יי׳ ביה ית משרית כסדאי וית משרית ארם וית משרית מואב וית משרית בני עמון וגרנון בדבית יהודה לאובדיהון כפתגמא דיי׳ די מליל ביד עבדוהי נביא: ברם על דארגיזו קדם יי׳ הות דא בדבית יהודה לאגלותהון מארעא בית שכנתיה בחובי מנשה ככל דעבד: ואף דם זכי דאשד ומלא ית ירושלם חוברת דם זכי הות רעוא קדם יי׳ דלא למשבק: ושאר פתגמי יהויקים וכל די עבד הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: ושכיב יהויקים עם אבהתוהי ומלך יהויכין בריה תחותוהי: ולא אוסיף עוד מלכא דמצרים למפק מארעיה ארי נסיב מלכא דבבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל דהוה למלכא דמצרים: בר תמני עסרי שנין יהויכין כד מלך ותלתא ירחין מלך בירושלם ושום אמיה נחשתא בת אלנתן מירושלם: ועבד דביש קדם יי׳ ככל דעבד אבוהי: בעדנא ההיא סליקו עבדי נבוכד נאצר מלכא דבבל לירושלם ועלת קרתא בצירא: ואתא נבוכד נאצר מלכא דבבל על קרתא ועבדוהי צירין עלה:

מישראל׳ וגם דם הנקי אשר שפך׳ ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק: מנחל ד׳ בקריא׳ וסי׳ ונקח בעת ההיא את הארץ׳ ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל׳ ולא הוסיף עוד מלך מצרים׳ מנחל בדרך ישתה: יד מלין כתיב ה׳ בסוף תיבותא וקרינן ו׳ וסימ׳ יקרחה לא יקרחה קרחה בראשם׳ שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה׳ נשברה אניות בעציון גבר׳ עלה בעת ההיא עלה עבדי נבוכד נצר׳ נצתה עריו נצתה מבלי יושב׳ היה צאן אבדות היה עמי׳ נושבה כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה גלעד׳ יונה ואמר לכלה נאופים׳ יהיה ועשיתי אתם לגוי אחד׳ שממה וידעת כי אני שמעתי׳ שפכה ואני כמעט נטיו רגלי׳ חמרמרה פני המרמרה מני בכי׳ עודינה תכלינה עינינו אל׳ שלה ומני שם טעם די כל עם:

רשי

על פי יי׳ היתה׳ כל הרעה הבאה ביהודה על ידי הגדודים האלה: וישכב יהויקים׳ לא על מטתו כי אסרו נבוכד נצר בנחושתים להוליכו בבלה והיו מגררין אותו ומת בידם כמו שנאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך ובדברי הימים כתיב שאסרו נבוכד נצר להוליכו בבלה: לצאת מלחמ׳ לעזור ליהויקים: כי לקח מלך בבל וגו׳׳ שנצחו במלחמה בשנ׳ הרביעית ליהויקים בכרכמיש על נהר פרת ככתוב בספר ירמיה: ניצח

עשה ח׳ פסו׳ אית בהון זקפין ועשיה

רלבג

ולא אבה יי׳ לסלוח׳ ר״ל כי אף ע״פ שעשה מנשה תשוב׳ לא אבה הש״י לסלוח שפיכתו הדם הנקי וידמה שבכלל עבדי יי׳ אשר הרג היה ישעיה בן אמוץ על אשר היה מוכיח אותו וכן אמרו ז״ל כי מנשה הרג ישעיהו: ולא הוסיף עוד מלך מצרי׳ לצאת מארצו׳ אמר זה להעיר כי לקח השם יתברך נקמת יאשיהו ממנו שהרגו בעלותו להלחם על נהר פרת: ניצח

ונסוף ג׳ שנים ליהויקים בתחלת שנה רביעית לו התנבא ירמיהו שיבא נבוכ׳ נצר על ירושלם ובא בשנה ההיא ויצר עליה ולכדה ולקח את יהויקים והוליכו בבל כמו שאומר בספר דניאל והשיבו לירושלם ועמד בירושלם שלש שנים באמונתו עם מלך בבל ומרד בו וזהו שאמ׳ ויהי לו יהויקי׳ עבד שלש שנים וישב וימרד בו וזהו שאמר וישב כי כבר לקחו והוליכו בבל ואחר כך שב ומרד בו הנה היו לו ממלכותו ז׳ שנים או יותר כי לא ידענו כמה היה בבבל טרם שובו לירושלם כי אם נאמ׳ כי בשנ׳ ההיא שהוליכו בבל השיבו לירושלם ועמד שלש שנים באמונתו ומרד הנה עברו שבע שנים ממלכותו ונשארו ד׳ שנים ממלכותו אם כן לא באו גדודי כשדים לירושלם עד סוף ארבע שנים אלו ועמד במרדו ד׳ שנים ושבע שעברו הרי י״א שנה שמלך יהויקי׳ ואם נאמר שהיה שם בבבל יותר נוכל לומר כי עד ד׳ שנים היה שם ובשובו לירוש׳ עברו ח׳ שנים ממלכותו ונשארו שלש שנים ממלכותו ואותן שלש עמד באמונתו עם מלך בבל והיה לו עבד ובסוף שלש שנים שהיא שנת י״א לו מרדו ובאו גדודי כשדים ולכדוהו ושחטו אותו ובדרך מת ולא נקבר והית׳ נבלתו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה ובסדר עולם אומר וכן בדברי רבותינו ז״ל כי בשנה הראשונה שמלך נבוכד נצר כבש נינוה שנייה כבש יהויקים והיא השנה החמישית ליהויקי׳ והיה לו עבד ועמד שלש שנים שהרי שמנה שנים שמלך ארבע קודם מלכות נבוכד נצר ושנה שכבשו בידו ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה שנים שמרד בו ולסוף ג׳ שנים למרדו בא נבוכ׳ נצר וכבשו פעם שנייה וזהו שאומר בדניאל בשנת שלש הרי י״א ליהויקים ושמנה למלכו׳ נבוכד נצר ואותה שנה שמינית המליך יהויכין ומלך ג׳ חדשים והגלהו עם החרש והמסגר וזהו שאמ׳ גלו בשנת שבע גלו בשמנ׳ בשבע לכבוש יהויקים שהיה שמנה למלכות נבוכד נצר שהרי שנה א׳ מלך קודם כבוש יהויקי׳: ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון׳ כלם

באו בשליחות נבוכד נצר הרשע שנתן יי׳ בלבם לבא להאבידו לפי שעשה הרע בעיני יי׳ וזהו שאמר וישלח יי׳ בו ולא אבה הא׳ יתברך להאריך לו עוד לפיכך אמר וישלח יי׳ בו: אך על פי יי׳ היתה ביהודה׳ כלומר קודם מלכות יהויקים היתה הגזירה על פי יי׳ שדבר ביד עבדיו הנביאים בחטאת מנשה כי לולי חטאתיו שרבו היה סולח לחטאות הבאים אחריו אך בחטאתיו נגזרה הגזירה להחריב ירושלם: למלכי יהודה׳ ושם כתוב בשתם ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ואם אמר על זה הספר אין כאן כתוב דבר ממעשיו אלא בשתם ויעש הרע והנראה כי על ספר ירמיהו אמר כי שם מספר תועבותיו בפרשת הוי בונה ביתו: וישכב יהויקים עם אבותיו׳ רוצה לומר שמת אבל לא נקבר עם אבותיו שהרי לא נקבר כלל כמו שכתוב אלא בא על דרך ויאסף אל עמיו: ולא הוסיף עוד מלך מצרים׳ פירוש באותו הזמן עד שמלך צדקיהו ואז יצא כמו שכתוב בירמיהו וימלך מלך צדקיהו וגו׳ וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכמוהו ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל ר״ל בזמן ההוא אבל אחר כך באו כמו שכתוב: בן שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו׳ ובדברי הימים בן שמנה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלם אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה הראשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחר מותו אולי היו לו בנים אחרי׳ ועוד כי ראה שמלכות תלויה ביד אחרים לא ידע אם ישירוהו מהמלוכה כמו שעשו לאחיו והמליך בנו יהויכין שימלוך תחתיו אחריו והיה אז יהויכין בן שמנה שנים ועת כשמת אביו ומלך הוא היה בן י״ח שנה ומלך ג׳ חדשים ולא חשש כאן לכתוב עשרה ימים היתירי׳ ובסדר עולם י״ח של מלך נבוכד נצר שמנה מסנתחת׳ נזר דין לגלות: בעת ההיא׳ כמו שאמר בדברי הימי׳ ולתשובת השנה שלח המלך: עלו עבדי נבוכד נצר׳ כתוב עלה וקרי עלו כי הוא עלה אחר כן ומתחלה צרים על העיר וקרי עלו כי עבדיו עלו בתחילה: ניצח

ויצא יהויכי׳ יצא אל מלך בבל שיעשה בו רצונו והוא לקחו ולמה העבירו מהמלוכה אמרו חשב מלך בבל שיהיה מורד יהויכין כמו שהיה אביו מורד אמר מתלבא בישא גוריא טבא לא כפיק לפיכך העבירו והמליך דודו תחתיו: שריו וסריסיו׳ ת״י רברבנוהי וגברוהי: בשנת שמנה למלכו׳ בתחילת ח׳ שהרי יהויקים מלך י״א שנה ונבוכד נצר מלך בשנה הרביעי׳ ליהויקים ואם היה בסוף ח׳ היה י״ב אלא כך פירו׳ בתחלת שמנה וכן בירמיה אומ׳ וזה העם אשר הגלה נבוכד נצר בשנת ז׳ סוף ז׳ ותחלת ח׳ והרבה פיר׳ כזה בזה הספר ולדברי בעל סדר עולם שנת ז׳ לכיבוש יהויקים היא שנת שמנ׳ לנבוכד נצר: גבורי החיל עשרת אלפים גולה׳ כתי׳ עשרה ועשרת קרי ואחד הוא ואמר עוד ואת כל אנשי החיל ז׳ אלפים ובירמיה אומ׳ בשנת שבע יהודי׳ שלשת אלפים עשרים ושלשה היאך הוא זה החשבון הראשון שהוא עשר׳ אלפי׳ הוא כלל לכל ופרט אחר כן ז׳ אלפי׳ והם מבני בנימן ושאר שבטים ופרט עוד בירמיה ג׳ אלפים והם אנשים מקובצים שהיו מבני יהודה כמו שאמר יהודים והכל י׳ אלפים וכ״ג הוא מספר מועט ולא חשש לספרו עם י׳ אלפים זה הוא גלות שגלה עם יהויכין ובספר ירמיה אומר מה שגלו בגלות צדקיהו שהוא שנת י״ח לנבוכד נצר והיו בשמנ׳ מאות ולב״ ואחר החורבן שנת כ״ג לנבוכד נצר היו הגולים תשמ״ה אות׳ שהיו בעמון ומואב ואמר גולה כמו גולים והוא דרך כלל בלשון יחיד ולדעת יונתן הוא שם שתרגם בגלותא: וכל החרש והמסגר׳ ת״י אומניא ותרעיא: ואת אילי הארץ׳ אלה אורי יהוד׳ ובנימין עליה׳ הכתוב אומר כתאני׳ הטובות הש״ה וגו׳: הוליך גולה׳ בגולה והוא שם בשקל שולה וכן כל גולה: והחרש והמסגר אלף׳ אלה אינם בכלל הי׳ אלפים שזכר במספר של מעלה ובסדר עולם הוא אומר ומתוכן החרש והמסגר אלף היו כלומר שמכלל העשרת אלפים היו ואין דרך המקרא לכלול מספר ואח׳ כן לפרט אם לא לאחדש על ענין הראשון ואכ״ לכל אלה הראשונים היו: הכל גבורים עושי מלאכה׳ בסדר עולם וכי מה גבורה הם עושים בני אדם ההולכים בגולה ומה מלחמ׳ עושין בני אדם האסורים בזיקים הכתובים בשלשלאות של ברזל אלא גבורים בגבורה של תורה וכן הוא אומר גבורי כח עושי דברו עושי מלחמה עושין מלחמת׳ של תורה וכן הוא אומר על כן יאמר בספר מלחמות יי׳׳ חרש אחד מדבר והכל שותקין׳ מסגר שהכל יושבין לפניו ולמדין ממנו לקיים מה שנ׳ ופותח ואין סוגר וסוגר ואין פותח: ויסב שמו צדקיהו׳ הטעם פי׳ למעלה ומה ששנה כל כך שמו וקראו צדקיהו אומ׳ בדרש אמ׳ לו יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: בן עשרי׳ ואחת שנה צדקיהו׳ היאך הוא זה והלא בן לה״ שנה היה לפי חשבו׳ של אחיו שהרי הבן השלישי ליאשיהו היה ויהויקים שהיה גדול ממנו כאמ׳ בו בן כ״ה שנה יהויקים במלכו וי״א שנה מלך הרי לה״ לצדקיהו וכבר כתבנו למעלה לדעת החכם ראב״ע כי הוא אומר שמלך ג׳ שנים בחיי אביו ואז היה בן כ״א וכל זה היה צריך לדעתו שאמר כי שלום הוא יהואחז והוא היה הקטן שבבני יאשיהו וכתיב בן שלשה ועשרים במלכו אבל לדברי רז״ל שאמרו כי שלום הוא צדקיהו אין כאן קושיא כלל כי צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו והיה במות אביו בן עשר שנים ועתה כשמלך בן אחד ועשרים שא שרחוק הוא שזכר שני בנים בסדר והאחד איכנו ולפירושנו כי שלום הוא יהויכין הנה צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו ואין צריך כאן תיקון: כי על אף יי׳׳ והוא טעם למה שאמר אחר כן וימרוד האל יתברך שם בלבו שימרוד במלך בבל כדי שימצא מלך בבל טענה להחריב הכל: היתה בירום׳׳ הפלטה הכשארה היתה בירוש׳ על אפו ועל חמתו בעבור המעשים הרעים שהיו עושים: בשנת התשיעית למלכו׳ למלכות צדקיהו והיא שנת שבעה עשר לנבוכד נצר: ויבנו עליה דייק׳ הוא מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה:

וביהודה ה׳ וסימ׳ נמסר לעיל בחלק ב׳ סימ׳ י״ז: סימן מלכים ויחן עליה ירמיה קדמא ויצרו עליה תניינא ויחנו עליה׳ מלכים בתשעה לחודש ר״פ׳ ירמיה בחודש השביעי ר״פ:

ונפק יהויכין מלך שבטא דבית יהודה על מלכא דבבל הוא ואמיה ועבדוהי ורברבנוהי וגברוהי ודבר יתיה מלכא דבבל בשנת תמני למלכיה: ואפיק מתמן ית כל אוצרי בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא וקציץ ית כל מני דהבא דעבד שלמה מלכא דישראל בהיכלא דיי כמא דמליל יי: ואגלי ית כל ירושלם וית כל רברביא וית כל גברי חילא עסרא אלפין בגלותא וכל אומניא ותרעיא לא אשתאר אלהן חשיכי עמא דארעא: ואגלי ית יהויכין לבבל וית אמא דמלכא וית נשי דמלכא וית רברבנוהי וית רברבי ארעא אוביל בגלותא מירושלם לבבל: וית כל גברי חילא שבעא אלפין אומניא ותרעיא אלפין כולהון גברין גברי עבדי קרבא ואיתגון מלכא דבבל בגלותא לבבל: ואמליך מלכא דבבל ית מתניה אח אבוהי תחותוהי ושני ית שמיה צדקיה: בר עסרין וחדא שנין צדקיהו כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיהו מן לבנה: ועבד דביש קדם יי ככל דעבד יהויקים: ארי על דארגיזו קדם יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכינתיה ומריד צדקיהו במלכא דבבל: והוה בשתא תשיעיתא למלכיה בירחא עשיראה בעשרא לירחא אתא נבוכד נצר מלכא דבבל הוא וכל משריתיה על ירושלם ושרא עלה ובנו עלה כרקום סחור סחור: ועלת קרתא בציירא עד חדא עשרי שנין למלכא צדקיהו:

ט ויצא יהויכין מלך־יהודה על־מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו ויקח אתו מלך בבל בשנת שמנה למלכו: ויוצא משם את־כל־אוצרות בית יהוה ואוצרות בית המלך ויקצץ את־כל־כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך־ישראל בהיכל יהוה כאשר דבר יהוה: והגלה את־כל־ירושלם ואת־כל־השרים ואת׀ כל־גבורי החיל עשרה אלפים גולה וכל־החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם־הארץ: טו ויגל את־יהויכין בבלה ואת־אם המלך ואת־נשי המלך ואת־סריסיו ואת אולי הארץ הוליך גולה מירושלם בבלה: ואת כל־אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עשי מלחמה ויביאם מלך־בבל גולה בבלה: וימלך מלך־בבל את־מתניה דדו תחתיו ויסב את־שמו צדקיהו: בן־עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל בת־ירמיהו מלבנה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר־עשה יהויקים: כ כי על־אף יהוה היתה בירושלם וביהודה עד־השלכו אתם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל:

כה

א ויהי בשנת התשיעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבכדנאצר מלך־בבל הוא וכל־חילו על־ירושלם ויחן עליה ויבנו עליה דיק סביב: ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו:

רשי

ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל׳ לעשות לו כרצונו ולא למלחמה: החרש והמסגר׳ ת״י אומניא ותרעיא ורבותינו אמרו חכמים גדולים בתורה שכשאחד פותח הכל שותקין כמו שכתו׳ החרישו אלי איים׳ מסגר׳ הכל יושבין לפניו ולמדין הימנו כמו שנאמר ופותח ואין סוגר וסוגר ואין פותח: ואת אילי הארץ׳ אלו חורי יהודה ובנימין וצדיקי׳ היו עליהם הכתו׳ אומ׳ כתאנים הטובות כן אכיר את גלות יהודה: שבע׳ אפים׳ ולמעלה הוא אומר י׳ אפים כא׳ הכתו׳ השלים והכריע בספר ירמיה זה העם אשר הגלה נבוכ׳ נצר בשנ׳ שבע יהודי׳ שלש׳ אפים אומר מעתה ג׳ אפי׳ היו משבט יהודה וז׳ אלפי׳ מבנימן ושאר שבטים ואף בסדר עולם למדנו כן: ויסב את שמו צדקיהו׳ יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: כי אף על יי׳ היתה וגו׳׳ לפיכ׳ וימרד צדקיהו במלך בבל נתן הקב״ה בלבו למרוד בו כדי שיגלה: בשנת התשיעית למלכו׳ של צדקיהו: דיק׳ כרקום ת״י: דרך

רלבג

ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל׳ ר״ל שיצא במצור מלך בבל כששמעו שהוא בא שם להשלי׳ עמו ולשים צואריו תחת עולו והנה לא רצה להשלים עמו אך הגלה אותו לבבל הו׳ ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו בשנת שמנה למלכות נבוכד נצר מלך בבל שעברו לו ז׳ שנים שלמות: וכל החרש והמסגר׳ הם האומנים והשוערים ושומרי החומ׳ וסוגרי׳ פתחיה: ואת אילי הארץ׳ ר״ל שרי הארץ: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים׳ והנה אמר למעלה י׳ אלפים ובספר ירמיה אמר שבשנת שבע למלכות נבוכ׳ נצר הגלה יהודי׳ שלשת אלפים ועשרים ושלשה וידמה שמה שאמר בספר ירמיה בשנת שבע ר״ל שעברו לנבוכד נצר ז׳ שנים ולזה אמר בזה המקום בשנת ח׳ ואולם מספר הנבורים ידמה כמו שפי׳ רבינו דוד קמחי כי בתחלה ספר כל גבורי החיל הגולים מיהודה ובנימין ואחר כן פרט בזה המקו׳ הגבורי׳ שהיו משבט בנימן ובספר ירמיה פרט הגבורי׳ שהיו משבט יהודה ולזה קראם יהודים: כי על אף יי׳ היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אות׳ מעל פניו׳ ר״ל כי מחמת מוקשי העם וכעס הש״י עליה׳ נהי׳ שימליכו עליה׳ אלו הרעים ולזה גם כן היתה הסבה שמרד צדקיהו במלך בבל כי לולי מרדו לא נחרבה ירושלם ולא גלו מעל אדמתם כמו שהיה אומר לו ירמיהו: ויבנו עליה דיק סביב׳ הוא מגדל שבונין סביב העיר לכבשה:

בתשעה

דרך שער בין החומותים / מערה הולכת מביתו עד ערבות ירחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי הולך על גג המערה חוץ לעיר ורדפו כשדים אחרי הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו ראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי: וידבר אתו משפט / נתווכח עמו על השבועה: ואת כל בית גדול / בתי כנסיות שמגדלין בהן תורה ותפלה ובתי הספרים: ואת הנופלי' / ששמעו לקול נבוכ' נצר ויצאו אלין מן העי' כמו בלכתו אל כשדים נפלו עליו ממכם וגו': וליוגבים / חופרי הארץ לשון יקב שהם חפורו' בקרקע:

ותבקע ד' וסי' גמס בסדר קרח ובמלכי' א' סים א'; ל' גן כל לשון גן אל במ"ג על וסים אשר על גן המלך וכשדים' והברו דסוף ירמיה / ועל גנתו יונקתו: ירחו ל' בספרא וישגו אתו בערבות ירחו' וכל יהושע ומלכים ירחו במ דין' וכל אוריתא דכוו' ירחו וכל שאר קריא' יריחו וסים' ושכן זררים דעמש רי מקרא די וכלהון כתיבן ו' בסוף תיבותא

בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בָּעִיר וְלֹא־הָיָה לֶחֶם לְעַם הָאָרֶץ׃ וַתִּבָּקַע הָעִיר וְכָל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה ׀ הַלַּיְלָה דֶּרֶךְ שַׁעַר ׀ בֵּין הַחֹמֹתַיִם אֲשֶׁר עַל־גַּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל־הָעִיר סָבִיב וַיֵּלֶךְ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה׃ וַיִּרְדְּפוּ חֵיל־כַּשְׂדִּים אַחַר הַמֶּלֶךְ וַיַּשִּׂגוּ אֹתוֹ בְּעַרְבוֹת יְרֵחוֹ וְכָל־חֵילוֹ נָפֹצוּ מֵעָלָיו׃ וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה וַיְדַבְּרוּ אִתּוֹ מִשְׁפָּט׃ וְאֶת־בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ שָׁחֲטוּ לְעֵינָיו וְאֶת־עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם וַיְבִאֵהוּ בָּבֶל׃ וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הִיא שְׁנַת תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים עֶבֶד מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלִָם׃ וַיִּשְׂרֹף אֶת־בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־כָּל־בֵּית גָּדוֹל שָׂרַף בָּאֵשׁ׃ וְאֶת־חוֹמֹת יְרוּשָׁלִַם סָבִיב נָתְצוּ כָּל־חֵיל כַּשְׂדִּים אֲשֶׁר רַב־טַבָּחִים׃ וְאֵת יֶתֶר הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים אֲשֶׁר נָפְלוּ עַל־הַמֶּלֶךְ בָּבֶל וְאֵת יֶתֶר הֶהָמוֹן הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים׃ וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ הִשְׁאִיר רַב־טַבָּחִים לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים׃ וְאֶת־עַמּוּדֵי הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בֵּית־יְהוָה וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת וְאֶת־יָם הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בְּבֵית־יְהוָה שִׁבְּרוּ כַשְׂדִּים וַיִּשְׂאוּ אֶת־נְחֻשְׁתָּם בָּבֶלָה׃ וְאֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמְזַמְּרוֹת וְאֶת־הַכַּפּוֹת וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם לָקָחוּ׃ וְאֶת־הַמַּחְתּוֹת וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת אֲשֶׁר זָהָב זָהָב וַאֲשֶׁר־כֶּסֶף כָּסֶף לָקַח רַב־טַבָּחִים׃ הָעַמּוּדִים ׀ שְׁנַיִם הַיָּם הָאֶחָד וְהַמְּכֹנוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה לֹא־הָיָה מִשְׁקָל לִנְחֻשְׁתָּם

בְּתִשְׁעָא לְיַרְחָא וּתְקֵיף כַּפְנָא בְּקַרְתָּא וְלָא הֲוָה מֵיכַל לְעַמָּא דְאַרְעָא׃ וְאִתְרַעַת קַרְתָּא וְכָל גֻּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא בְּלֵילְיָא בְּאוֹרַח תַּרְעָא בֵּין שׁוּרַיָּא דִּי עַל גִּנְּתָא דְמַלְכָּא וְכַסְדָּאֵי שָׁרַן עַל קַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וַאֲזַל בְּאוֹרַח מֵישְׁרָא׃ וּרְדַפוּ מַשְׁרִית כַּסְדָּאֵי בָּתַר מַלְכָּא וְאַדְבִּיקוּ יָתֵיהּ בְּמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ וְכָל מַשְׁרִיתֵיהּ אִתְבַּדַּרַת מִנֵּיהּ׃ וַאֲחַדוּ יַת מַלְכָּא וְאַסִּיקוּ יָתֵיהּ לְוָת מַלְכָּא דְבָבֶל לְרִבְלָת וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ פִּתְגָּמֵי דִינִין׃ וְיַת בְּנוֹהִי דְצִדְקִיָּהוּ נְכִיסוּ לְעֵינוֹהִי וְיַת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עַוֵּר וְאַסְרֵיהּ בְּשַׁלְשְׁלָן דִּנְחָשׁ וְאוֹבְלֵיהּ לְבָבֶל׃ וּבְיַרְחָא חֲמִשָּׁאָה בְּשִׁבְעָא לְיַרְחָא הִיא שְׁנַת תְּשַׁע עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל אֲתָא נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא עַבְדָּא דְמַלְכָּא דְבָבֶל לִירוּשְׁלֶם׃ וְאוֹקֵיד יַת מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיַת בֵּית מַלְכָּא וְיַת כָּל בָּתֵּי יְרוּשְׁלֶם וְיַת כָּל בָּתֵּי רַבְרְבַיָּא אוֹקֵיד בְּנוּרָא׃ וְיַת שׁוּרֵי יְרוּשְׁלֶם סְחוֹר סְחוֹר תְּרַעוּ כָּל מַשְׁרִית כַּסְדָּאֵי דְעִם רַב קָטוֹלַיָּא׃ וְיַת שְׁאָר עַמָּא דְאִשְׁתְּאָרוּ בְקַרְתָּא וְיַת שְׁמִיעַיָּא דְאִשְׁתְּמַעוּ עַל מַלְכָּא דְבָבֶל וְיַת שְׁאָר הֲמוֹנָא אַגְלֵי נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא׃ וּמֵחֲשִׁיבֵי עַמָּא דְאַרְעָא אַשְׁאַר רַב קָטוֹלַיָּא לְמֶהֱוֵי מַפְלְחִין בְּחַקְלִין וּבְכַרְמִין׃ וְיַת עַמּוּדֵי נְחָשָׁא דִּבְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיַת בְּסִיסַיָּא וְיַת יַמָּא דִנְחָשָׁא דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ תַּבַּרוּ כַסְדָּאֵי וְאוֹבִילוּ יַת נְחָשֵׁיהוֹן לְבָבֶל׃ וְיַת דּוּדַיָּא וְיַת מַגְרוֹפִיָּתָא וְיַת מְזַמְּרַיָּא וְיַת בָּזִיכַיָּא וְיַת כָּל מָנֵי נְחָשָׁא דַּהֲווֹ מְשַׁמְּשִׁין בְּהוֹן נְסִיבוּ׃ וְיַת מַחְתְּיָתָא וְיַת מִזְרְקַיָּא דִּי דַהֲבָא דַהֲבָא וְדִי כַסְפָּא כַסְפָּא נְסִיב רַב קָטוֹלַיָּא׃ עַמּוּדַיָּא תְּרֵין וְיַמָּא חַד וּבְסִסַיָּא דַעֲבַד שְׁלֹמֹה לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לָא הֲוָה מַתְקַל לִנְחָשְׁתְּהוֹן

בתשעה לחדש / ולא זכר באיזה חדש ובספר ירמיה אמר בחדש הרביעי בתשעה לחדש: ותבקע העיר / בקעו הכשדי' חומת העיר וכיון שראו אנשי המלחמה אשר בעיר כי בקעו העיר ברחו בלילה ההוא וזהו שאמר וכל אנשי המלחמה הלילה רוצה לו' ברחו בלילה ההוא וכן אמר בספר ירמיה וכל אנשי המלחמה ברחו ויצאו מן העיר לילה: דרך שער בין החומותים אשר על גן המלך / יצאו דרך השער שהיה בין שתי החומות בסתר שלא ירגישו בהם הכשדי': וילך דרך הערבה / וילך צדקיהו ואשר יצאו עמו / ובדרש בין החומותים מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי שהלך על גג המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפת' המערה בערבות יריחו היה צדקיהו יוצא וראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפ' במצודתי: אל מלך בבל רבלתה / והרי נבוכ' נצר בא לירושלם כמו שכתו' בא נבוכד נצר מלך בבל וכל חילו על ירושלם אלא שארכו ימי המצור כמו שאומר והלך לו נבוכד נצר כארץ חמת רבלתה והניח חילו במצור וכשכבשו ירושלם היה הוא ברבלת והעלו את צדקיהו אליו / ובדרש לא עלה נבוכד נצר לירוש' אלא מה שאומ' בא נבוכד נצר נבוזר אדן הוא שעלה ודמות דיוקנו של נבוכד נצר היתה חקוקה לו במרכבתו והיתה אימתו מוטלת עליו כאילו הוא עומד לפניו כמו שאומר בספר ירמיה עומד בפני מלך בבל לירוש': וידברו אתו משפט / הוכיחו על שמרד בו ועבר על שבועתו כמו שכתו' וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באהי': בשבע' לחדש / ובירמיה כתוב בעשור לחד' פי' רז"ל בשבע' בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שמיני ותשיעי ובתשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך עד סוף עשירי: היא שנת י"ט למלך נבוכד נצר / וכן כתו' בירמי' ובזה הפסוק היא שנת י"ט אבל בסוף אמר בשנת י"ח לנבוכד נצר הגלה מירוש' נפש ח' מאות כמו שפי' בו ובא' סוף ז' ותחלת ח' וכן הוא שנת י"ח בסוף י"ח והתחלת י"ט ורבותי' ז"ל אמרו גלו בי"ט גלו בי"ח וחשבון א' הוא אלא י"ט למלכות נבוכד נצר וי"ח לכבוש יהויקי' שהיה בשנ' שנייה לנבוכ' נצר: ואת כל בית גדו' / כל בית אדם גדול ר"ל בתי הגדולים וכן ת"י בתי רברביא: אשר רב הטבחים / אשר עם רב הטבחי' וכן כתוב בירמיה אשר את רב טבחי': ואת הנופלי' אשר נפלו / שיצאו אליו קודם כבו' העיר ומסרו עצמ' אליו כמו ש הכשדי' את כופל ות"י וית שמועיא דאשתמעו כלו' שסרו אל משמעתו: על המלך בבל / סמוך ה"א הידיעה כמו הארון הברית: לכורמי' וליוגבים / כורמי' עובדי הכרמי' יוגבים עובדי השדו' וכן ת"י למהוי מפלחין בכרמין ובחקלין וכתוב ולגבים בלא יו"ד כ"א הפועל ובדברי רבותינו ז"ל תני רב יוסף לכורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי עד רמתא וליוגבים אלו צדי חלזון מסולמא דצור עד חיפה:

כהן

רלבג

בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר / הנה לא באר באי זה חדש ואול' בספר ירמיה באר שזה היה בחדש הרביעי בתשעה לחד': ותבקע העיר / ר"ל על ידי חיל כשדים: וכל אנשי המלחמ' הלילה / ר"ל יברחו הלילה לפי שראו כי חיל כשדים נכנסו לעיר: דרך שער בין החומותים / ר"ל שיצאו דרך שהיה בין שתי חומות כדי שלא ירגישו בהם כשדי' ולא ירגישו בהם: אשר על גן המלך / ר"ל אצל גן המלך: וילך דרך הערבה / ר"ל כי המלך הלך דרך המדבר שלא ירגישו בו כשדים: וידברו אתו משפט / אמ' לו משפט המורד והעובר על שבועתו ולזה הרג בניו ועור עיני צדקיהו ויאסרהו בנחשתי' ונתנהו בבית האסורי' עד יום מותו כמו שנז' בספר ירמיה: ובחד' החמשי בשבעה לחדש / וכבר אמר בספר ירמיה בעשור לחדש וידמה שהתחלת החרבן היה בשבעה לחדש כי אז נכנסו בירושלם וסוף החורבן היה בעשור לחד' כי אז נשרף בית המקד': ואת כל בית גדול / ר"ל ואת כל בית אדם גדול: אשר רב טבחי' / ר"ל אשר את רב טבחים: לכורמים וליוגבים / רוצה לומר לעבוד השדות והכרמי': ואת עמודי הנחשת אשר בית יי' / וכבר התבאר בענין צורת אלו הכלים בזכרון בניית שלמה בית ה' המקדש ומשם ילקח ביאור כל מה שנזכר בזה המקום מאלו הכלים: סריה

במ"א ירחה כתיב וסי' בימיו בנה חיאל / וכל יהושע חס' יוד במ"א ובית חגלה ועמק: ואת בני י' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בריש סדר וישב: לעיניו ה' בקריא' וסים' ושרף את הפרה לעיניו / ותלך תמר בית אמנון אחיה / ואת בני צדקיה שחטו לעיניו דמלכי' / וחבירהם דירמיה קדמא ותנינא: ובחדש ה' ר"פ בקרי' וסי' נמסר בסדר פנחס: וא' כל בית ט' דסמיכי בקרי' וסי' כי נשני אלהי' את כל עמלי ואת כל' ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בי' אביך תאספי אליך הבית' ואת אחימלך' וישמח עליה חזקיהו דישעיה / וישרף את בי' יי' ואת בי' המלך דסיפר' / וחברו דירמי' תנינ' / כי כאשר ידבק האזור תנינ' דפסוק' ואקח את יאזני' בן ירמיהו בן חבצניה ואת אחיו ואת כל;

רדק

כהן הראש · כהן גדול שהוא ראש לשאר הכהנים: כהן המשנה · שני לכהן גדול והוא הסגן וכן תרגם יונתן סגן כהניא: שומרי הסף · שומרי כלי בית המקדש: ומן העיר לקח · לפי שאלו שזכר היו מבית המקדש אמר ומן העיר לקח: סריס אחד · סריס ממש כתרגומו גוזא: וחמשה אנשים מראי פני המלך · ובירמיהו אומר שבעה אנשים מראי פני המלך השנים לא היו גדולים כמו החמשה לפיכך לא מנאן כאן ובדברי רבותינו ז״ל כתוב אחד אומר חמשה וכתוב אחד אומר שבעה להביא שני סופרי הדיינין: המצביא את עם הארץ · שעל פיו היו יוצאים העם לצבא: בעמרים

רשי

וקומת הכותרת שלש אמות · ובתחלת הספר הוא אומ׳ חמש אמות ושם יישבתי את המקראות: ושבכה · קופיא״ה בלע״ז כמין כובע: ורמונים · רמונים: הסופר שר הצבא · שהיה יודע מנין כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא: כל שרי החיילים · שיצאו מן העיר להחבא במכולות ובטירים:

כל הכלים האלה ד׳ דסמיכי וסימ׳ ככר זהב טהור יעשה אתה · העמודים שנים דמלכים · וחברו דירמיה · לא נחקר דדברי הימים · ושארא את כל הכלים האלה: ויולך ד׳ ג׳ מל וא׳ חס׳ וסי׳ ויולך יי׳ את הים ברוח קדים · וילך אתם שמרונה · על מלך בבל דמלכים · אל מלך בבל דירמיה: ויגל ד׳ וסי׳ ויגל יהודה מעל אדמתו ·

רלבג

שריה כהן הראש · הוא כהן גדול: ואת צפניה כהן משנה · הוא סגן הכהנים: ואת שלשה שומרי הסף · הם שומרי בית המקד׳: ואת הסופר שר הצבא · רוצה לומ׳ ואת הסופר שהיה סופר שר הצבא ו והנה שר הצבא הוא המצביא את כל עם הארץ על פי הסופר: ויולך אותם על מלך בבל · רוצה לומ׳ אל מלך בבל: כי יראו מפני כשדים · על שהמיתו הכשדים ש שהיו עם גדליה והמית גדליה אשר מנה אותו מלך בבל על שארית הגולה: ויהי

דכל מניא האלין: תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וקרונתהון עלוהי דנחשא ורומא דקרונתהון תלת אמין וסריגתא ורמוניא על קרנתהון סחור סחור כולא נחשא וכאלין לעמודא תנינא על סריגתא: ודבר רב קטוליא ית שריה כהנא רבא וית צפניה סגן כהניא וית תלתא אמרכליא: ומן קרתא דבר גוזא חד דהוא ממנא על גברי עבדי קרבא וחמשין גברין דחזן אפי מלכא דאשתכחו בקרתא וית ספרא רב חילא דכניש ית עמא דארעא ושתין גברא מעמא דארעא דאשתכחו בקרתא: ודבר יתהון נבוזר ארדן רב קטוליא ואוביל יתהון לות מלכא דבבל לרבלת: ומחא יתהון מלכא דבבל וקטלנון ברבלה בארעא דחמת וגלו דבית יהודה מעל ארעהון: ועמא דאשתאר בארעא דבית יהודה דאשאר נבוכדנאצר מלכא דבבל ומני עליהון ית גדליה בר אחיקם בר שפן: ושמעו כל רבני חילותא אנון וגבריהון ארי מני עליהון מלכא דבבל ית גדליה ואתו לות גדליה למצפיא וישמעאל בר נתניה ויוחנן בר קרח ושריה בר תנחומת דמנטופא ויאזניה בר מעכת אנון וגבריהון: וקים להון גדליה ולגבריהון ואמר להון לא תדחלון מעבדי כסדאי תבו בארעא ופלחו ית מלכא דבבל וייטב לכון: והוה בירחא שביעאה אתא ישמעאל בר נתניה בר אלישמע מזרעא דמלכותא ועסרא גברין עמיה ומחו ית גדליה ומית וית יהודאי וית כסדאי דהוו עמיה במצפיא: וקמו כל עמא מזעירא ועד רבא ורבני חילותא ואתו למצרים ארי דחילו מן קדם כסדאי:

כל הכלים האלה: שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וכתרת עליו נחשת וקומת הכתרת שלש אמה ושבכה ורמנים על הכתרת סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד השני על השבכה: ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניהו כהן משנה ואת שלשת שמרי הסף: ומן העיר לקח סריס אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה וחמשה אנשים מראי פני המלך אשר נמצאו בעיר ואת הספר שר הצבא המצבא את עם הארץ וששים איש מעם הארץ הנמצאים בעיר: ויקח אתם נבוזראדן רב טבחים וילך אתם על מלך בבל רבלתה: ויך אתם מלך בבל וימיתם ברבלה בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו: והעם הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר נבוכדנאצר מלך בבל ויפקד עליהם את גדליהו בן אחיקם בן שפן: וישמעו כל שרי החילים המה והאנשים כי הפקיד מלך בבל את גדליהו ויבאו אל גדליהו המצפה וישמעאל בן נתניה ויוחנן בן קרח ושריה בן תנחמת הנטפתי ויאזניהו בן המעכתי המה ואנשיהם: וישבע להם גדליהו ולאנשיהם ויאמר להם אל תיראו מעבדי הכשדים שבו בארץ ועבדו את מלך בבל וייטב לכם: ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה ועשרה אנשים אתו ויכו את גדליהו וימת ואת היהודים ואת הכשדים אשר היו אתו במצפה: ויקמו כל העם מקטן ועד גדול ושרי החילים ויבאו מצרים כי יראו מפני כשדים:

והוה

וחברו דסוף ירמיה · ויגל השארית דד״ה · ויגל אותם למוסר · וא׳ ויגל בלחץ אותם וא׳ יגל יבול ביתו: ייטב ג׳ חס׳ יוד בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ תעשית לו כאשר ייטב בעיניך · קום אכול לחם וייטב לבך דאחאב · ועבדו את מלך בבל: מזרע המלוכה ד׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · וחברו דירמיה · ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית · ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש דניאל: ואת הכשדים ג׳ וסי׳ בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · ואת כל היהודים דירמיה · הנני מסב את כלי המלחמה:

נשא אויל מרודך׳ שמת נבוכד נצר נמלך אויל מרודך תחתיו בעשרים ושבעה לחדש ובספר ירמיה הוא אומ׳ בעשרי׳ וחמשה אלא בעשרי׳ וחמשה ומת נבוכד נצר ונקבר בעשרים וששה בעשרים ושבעה הוציאו אויל מרודך מקברו וגררו בשביל לבטל גזירותיו לקיים מה שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב וגו׳ : וידבר אתו טובות׳ דברי ניחומים :

סליק ספר מלכים

בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך׳ שמת נבוכד נצר ומלך אויל מרודך בנו ובירמיה אומר בעשרים וחמשה פירשו רז״ל בכ״ה מת נבוכד נצר בכ״ו נקבר בכ״ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו כי פחד שמא ישוב עדיין כמו שעשה אחר שנטרד וגר עם החיות והמית בן אחד שהמליכו תחתיו ובקבת הנשיאות בדרש כתו׳ אויל מרודך הוא שהמליכו תחתיו וכשטב נבוכד נצר ומצאו על כסאו נתנו בבי׳ האסורי׳ ועכשיו פחד אויל מרודך אולי ישוב ויהרגנהו והוציאוהו מקברו לראות אם מת בלא ספק לקיים עליו מה שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצ׳ נתעב : ושנא׳ באל״ף במקום ה״א ושל ירמיהו כתיב בה״א : לפניו׳ לא לפניו ועל שולחנו שהרי אומ׳ ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו : כל ימי חיין׳ ימי חיין של יהויכין ובדברי רז״ל רב ולוי חד אמר ימי חיין של אויל מרודך וחד אמר ימי חיין של יהויכין ומסתברא כמאן דאמר ימי חיין של יהויכין שכשהקדוש ברוך הוא נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לגן עדן :

נשלם ספר מלכים

חיו ד׳ חסרים וסימניהון ואבשלום לקח ויצב לו בחיו׳ וארחתו אורחת תמיד דמלכים׳ ושנה את בגדי כלאו דירמיה׳ טוב אשר יפה לאכול ולשתות :

וַיְהִי בִשְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּעֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ נָשָׂא אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת מָלְכוֹ אֶת־רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה מִבֵּית כֶּלֶא : וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כִּסֵּא הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל : וְשִׁנָּא אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ וְאָכַל לֶחֶם תָּמִיד לְפָנָיו כָּל־יְמֵי חַיָּיו : וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו :

וַהֲוָה בִּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְרֵי עֲשַׂר יַרְחִין בְּעַשְׂרִין וְשִׁבְעָא לְיַרְחָא רַבֵּי אֱוִיל מְרוֹדַךְ מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁנַת מַלְכוּתֵיהּ יַת רֵישׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מִבֵּית אֲסִירֵי : וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ פִּתְגָּמִין תַּקְנִין וִיהַב יַת כּוּרְסֵיהּ עֵיל מִן כּוּרְסֵי מַלְכַיָּא דִי עִמֵּיהּ בְּבָבֶל : וְשַׁנִּי יַת לְבוּשֵׁי אֲסוּרֵיהּ וַאֲכִיל לַחְמָא תְּדִירָא קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי : וְשֵׁירוּתֵיהּ שֵׁירוּת תְּדִירָא מִתְיַהֲבָא לֵיהּ מִן קֳדָם מַלְכָּא פִּתְגַּם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי :

סכום פסוקי דספר מלכים אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה וסי׳ אה״לד
וסדריו לה״וחציו ויקבץ מלך ישראל את הנביאים:

רלבג

ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין לפי שאז היתה השנה ראשונ׳ למלכות אויל מרודך וכבר היה ג׳ גלות יהויכין בשנה השמינית לנבוכד נצר מלך מ״ד שנה׳ והנה אמר פה בכ״ז לחדש ובספר ירמיה בעשרי׳ וחמש׳ וידמה כי בכ״ה לחדש היה זה המעש׳ ולא נשלם עד עשרים ושבעה לחדש והנה אמרו רבו׳ ז״ל כי אויל מרודך רצה לנסות אם מת אביו קודם שימלוך כי היה ירא שיצאנו מאד ולזה השליכו מקברו לדעת אם הוא מת כמו שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב ואמנם היה ירא אויל מרודך ממנו כי כשנטרד נבוכד נצר והוכר ממנו שכלו המליכו אויל מרודך כי כן היה ראוי בלי ספק וכאשר שב לדעתו ומצאו מולך שמהו בית האסורין ואולי קבלה היתה בידם: ואכל לחם תמיד לפניו׳ אחשוב כי הוא היה מאוכלי שולחנו ועם כל זה היה שולח לו ארוחה ומשאת לפרנס בני ביתו ואפשר שהוא לא היה מאוכלי שולחנו ואמר שהוא אוכל לחם תמיד לפניו כי אכלו היה בביתו אז סמוך לו: כל ימי חייו׳ אפשר שטב אל יהויכין ואפשר שטב אל אויל מרודך ואין לנו הכרע בזה ואין השלימו ספורים מדברי אויל מרודך ומקרהו בחייו שנוכל לעמוד בבירור על זה מהם׳ הנה זה הוא מה שראינו שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום׳

ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הנה הם אלו׳

הראשון לבאר מדרך העדות שהש״י משגיח על אישי המין האנושי לענוש הרשעים על רשעם ולגמול טוב לצדיקים על צדקם ולזה ספר כי מפני שעשה יהואחז בן יהוא הרע בעיני יי׳ חרה אף יי׳ בישראל ונתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בנו עד שלא השאיר חזאל ליהואחז כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי ולזה גם כן ספר כי ההצלחה שהיתה ליואש בן יהואחז על מלך ארם לא היתה כי אם מפני ברית הש״י עם האבות כי בזולת זה תופר בריתו עם האבות כמו שזכרנו בביאורינו בזה המקום עם מה שעזר בזה אלישע על דרך המופת במה שצוה ליואש לקחת קשת וחצים כי מההשגחה הדבקה לנביא כמשכה אז ההשגחה לישראל בתפלתו ולזה גם כן ספר כי תקף שמת אלישע פשטו גדודי מואב על ארץ ישראל כי בזכותו היו נצולים מזה בחייו ולזה גם כן ספר כי אמציה בעשותו הישר בעיני יי׳ הצליח במלחמה והכה את אדום בגיא מלח עשרת אלפים ומן אז עבד לאלהי אדום והשתחוה להם ויקטר להם נפל ביד אויביו הוא ויהודה עמו ויקשרו עליו קשר בירושלם והמיתוהו ולזה גם כן ספר שההצלחה שהיתה לירבעם בן יואש מלך ישראל היתה בעבור ברית השם עם האבות שלא ימחה שם ישראל מתחת השמים ולזה ג״כ ספר כי עזיה נצטרע מפני החטא שעשה בגבהו אל המזבח להקטיר כמו שנזכר בד״ה וכראשונה כאשר עשה הישר בעיני יי׳ הצליח במלחמות מאד ובכל ענינו כמו שנזכר בד״ה ולזה גם כן ספר שזכריהו בן ירבעם לא מלך כי אם ששה חדשים ונהרג מפני עשותו הרע בעיני יי׳ ומפני חטא אבותיו ולא המית אבותיו בזה האופן כי דבר יי׳ היה שיהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל ולזה גם כן ספר כי מנחם בן גדי מפני עשותו הרע בעיני יי׳ קשר עליו פקח בן רמליהו והרגו ולזה גם כן ספר כי פקח מפני עשותו הרע בעיני יי׳ בא עליו מלך אשור ולקח הרבה מעריו והגלה יושביהם לאשור ומפני זה גם כן קשר עליו הושע בן אלה והרגו ולזה גם כן ספר כי מפני שעשה יותם הישר בעיני יי׳ שכב עם אבותיו קודם שישלח יי׳ ביהודה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו וזה היה בעבור חטא העם כי עם יהודה היו משחיתים כמו שנזכר בספר ד״ה ולזה ג״כ ספר פה ובד״ה כי מפני שעשה אחז הרע בעיני יי׳ והפליג בזה הנה בא עליו רע נפלא על יד רצין ופקח וזולתם כמו שנזכר בספר ד״ה ולזה ג״כ ספר כי מפני שעשה הושע בן אלה את הרע בעיני יי׳ ומפני החטאים שפשטו עליהם מלכי ישראל בכללם הנה בא קץ הכריתת ישראל מעל אדמתם ולזה עלה עליו מלך אשור ובאחרית הדבר לכד שמרון ויגל את ישראל אשורה תכר אחר זה כי זה היה מפני החטאים הנפלאים שהתמידו בהם כל המלכים והעם וזה שהם מאסו את ברית השם ית׳ וכל עדותיו אשר העיד בם ועזבו כל מצותיו ולא אבו שמוע לדברי הנביאים המוכיחים אותם ולזה היה תכליתם לזה הרע הנפלא כמו שיעדה התורה ולזה גם כן ספר שהש״י שלח האריות להמית העם אשר הביא מלך אשור בעם שמרון עד התקרבו לעבודת השם קצת התקרבות ולזה ג״כ ספר כי מפני שהפליג חזקיה לעשות הישר בעיני יי׳ וביער מן הארץ כל מה שים בו רושם להסיר ישראל מאחרי יי׳ הצליח הצלחות רבות ועשה לו הש״י מופתים נפלאים והטיב לו בזה שהוא יצא מעבודת מלך אשור והכה את הפלשתי׳ מכה רבה ונמלט מסנחריב מלך אשור שהיה מולך בכל הממלכות בזה האופן הנפלא שנזכר בזה הספור והוסיף הש״י על ימיו ט״ו שנה ורפאו מחליו הנכבד בקלות רב עד שביום השלישי עלה בבית יי׳ ולזאת הסבה ספר כי מפני שנתן חזקיהו כבוד לעצמו במה שהראה למלאכי מלך בבל מכבוד עשרו ולא נתן הכבוד לש״י לפרסם להם גדולות הש״י מצד המופת שהיה בארץ אשר באו לדרוש עליו כמו שנזכר בספר ד״ה הנה היה קצף יי׳ עליו אלא שלא היה הרע בימיו מפני התהלכו את הש״י תמיד רק בזה הדבר לבד חטא ולזה ג״כ ספר כי מפני שחטא מנשה זה החטא הנפלא בע״ז ושפיכות דמים נגזר על מלכות יהודה לגלות מעל האדמה אשר נתן להם י״י כמו שגלו עשרת השבטים והנה ספר בד״ה שכאשר עשה מנשה תשובה אחרי נתנו יי׳ ביד מלך אשור ואסר אותו ושמהו בבית כלא ולזה לא נהיה הרע בימיו והאריך ימים על ממלכתו אך אמון בנו שהלך בדרכיו הרעים הלך בלא חמדה ולא מלך כי אם שתי שנים וקשרו עליו והכוהו והמיתוהו כאלו היה זה להשגחת הש״י על יהוד׳ ובנימן שלא יכשלו בחטאיו ולזה גם כן ספר כי יאשיה מפני שעשה הישר בעיני יי׳ השגיח בו הש״י שלא היה הרע שנגזר על יהודה וירושלם בימיו אך כהיה בימי בניו וכבר מת על ידי פרעה נכה בעבור אשמת ישראל ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע לבני יאשיהו כלם מפני עשייתם הרע בעיני יי׳ עד שכבר השליך הש״י באחריתם יהודה ובנימן מעל פניו והחריב ירושלם ובית המקדש יהי רצון שיבנהו במהרה בימינו :

השני הוא להודיע שאף על פי שישראל חוטאים לש״י הנה תדבק ההשגחה בהם מצד האבות הקדושים באופן שלא ישמידם ולזה ספר כי מפני ראות הש״י את לחץ ישראל על יד חזאל שהיה בשיעור שיכלם לולי יי׳ שהיה להם כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם מתי מספר הנה חנן הש״י אותם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב והציל אותם מכף חזאל ובזה נתבאר כי כמו שההשגחה הכוללת תמשך מהאבות לזרעם זמן ארוך כן הענין בהשגחה הפרטית אבל היא יותר אמתית בזה ולזה נתבאר מן התורה שלא יכלה שבט מן השבטים:

השלישי לפרסם דבר המופתים המתחדשים על יד הנביא כי באמונתם קיום פנת התורה ולזה זכר ענין הנבואה וההצלחה שנתחדשה ליואש עם הלחמו על ארם מפני מה ששם הנביא ידיו על ידי המלך שהיו על הקשת ומספר החצים שירה אז כן היה מספר המלחמות שהצליח בם והכה את ארם וביאר לו הנביא שאם היה יכה מהחצים בארץ פעמים יותר היה מכה ארם פעמים יותר כאלו התבאר מזה שההצלחה שפעה לו על דרך מופת מהנביא מפני שומו ידיו על ידיו בהכות החצים

שהיה משל להכאתו ארם ולזה נ"כ ספר שהאיש שקברו בנגעו בעצמות אלישע חיה ויקם על רגליו בעבור כבוד אלישע והנה זה המופת היה נפלא מאד ולזה גם כן ספר מה שנגע הש"י המלך עוזיהו בצרעת בעלותו על המזבח להקטיר ולזה נ"כ ספר מה ששלח הש"י האריות להמית השמרונים עד שהסכימו לעבוד את יי' באופן מה והתקרבו קירוב מה לעבודתו ולזה נ"כ ספר המופת הנפלא שעשה הש"י בנגפו חיל מלך אשור שהיה מתפאר על הש"י עד שבלילה ההוא מת חיל מלך אשור על יד מלאך יי' והוא שב לארצו ושם סבב הש"י שהכוהו בניו בחרב והרגוהו כמו שיעד על יד נביאו ולזה נ"כ ספר מה שרפא הש"י על דרך המופת את חזקיה מחליו אשר היה ראוי שימות בו ועניין המופת שעם בהשבתו הצל אחורנית י' מעלות:

הרביעי הוא לפרסם קיום ייעודי השם ית' על יד נביאו ולזה ספר הרע שעשה חזאל לישראל כמו שייעד הש"י לאליהו ונזכר אלישע זה הייעוד לחזאל בעת שלא היה מלך ונתבאר מזה הספור שכן היה העניין בסוף כמו שייעד אלישע ולזה זכר נ"כ שכבר ייעד אלישע שלש פעמים יכה יהואש את ארם ושכן היה העניין בסוף ולזה זכר גם כן מירבעם בן יואש שהוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כמו שייעד הנביא יונה ולזה גם כן ספר שהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל כמו שייעד לו הש"י על יד נביאו וספר ג"כ רוב הרעות שבאו לישראל שכבר ייעד אותם אחיה לאשת ירבעם באמרו והכה יי' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה ונתבאר גם כן מזה הספור ששפטו ראובן והנטפלים אליו גלו ראשונה ואל זה רמז בתורה באמרו יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר כמו שביארנו שם ולזה נ"כ זכר שכבר הסיר הש"י את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עבדיו הנביאים ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד הש"י בסנחריב שכבר ישמע שמועה ושב לארצו ויפול בחרב בארצו ושלא יבא אל ירושלם ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה וכן היה העניין בסוף ולזה נ"כ זכר שכבר ייעד הנביא שירפא יי' לחזקיה ויוסיף על ימיו ט"ו שנה וכן היה ולזה נ"כ זכר שכבר ייעד ישעיה לחזקיה הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתו ואשר אצרו אבותיו בבל ומבניו אשר יוליד יהיו סריסי' בהיכל מלך בבל וכן היה העניין בסוף ולזה נ"כ זכר מה שדבר הש"י ביד עבדיו הנביאים על חטא מנשה שיביא מן הרעה על יהודה וירושלם מה שנתאמת בזה הספור שכבר באה להם הרעה ההיא ולזה נ"כ ספר שכבר עשה יאשיה מה שייעד הנביא אשר בא מיהודה שכבר ישרף יאשיהו על המזבח ההוא עצמות אדם:

החמשי הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר הרשע עם הצדיק אפילו אחר המות ולזה ספר שכאשר קברו איש בקבר אלישע הנה תכף שנגע בעצמותיו חיה ויקם על רגליו כי לא רצה הש"י שיהיה רשע נקבר אצל צדיק:

הששי הוא להודיע שאין ראוי לענוש הבני' על חטא האבו' ולא האבות על הבנים ולזה ספר שבני המכי' לא המית ככתוב בספר תורת משה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על האבות:

השביעי הוא להודיע שאין ראוי שיתגאה האדם בדבר המלחמה ויעורר מדנים מפני ראותו שכבר הצליח במלחמה מה כי כבר אפשר שינוצח במלחמה הזאת אף על פי שכבר הצליח במלחמה האחרת ולזה ספר כי אמציה שעורר מדנים ליהואש מפני מה שראה מהצלחתו על האדומים במלחמה נפל בידו הוא ויהוד' עמו ולזאת הסבה נ"כ ספר ענין הגאוה שאמ' יהואש לאמציה שכבר אמר לו שיפול הוא ויהודה עמו ונמשך לו מזה שכבר חיה אמציה אחר יהואש חמש עשרה שנה:

השמיני הוא להודיע שאין ראוי להתחרות במצליח דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישראל בעבור שמרדו מלכיהם במלכי' המצליחים אשר היו נותנים מס להם כי זה היה סבת החורבן והגלות ולזה ספר שכבר מצא מלך אשור בהושע קשר ולזה צר על שמרון והגלה ישראל מעל אדמתם ולזאת הסבה גם כן זכר כי חזקיה ברואתו כי מלך אשור תפש כל הערים הבצורות אשר ליהודה נכנע אליו ועבדו וזהו אמרו חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא ולזה נ"כ ספר כי כבר היו ישראל בסכנה גדולה בימי חזקיה מלך יהודה מפני מרדו במלך אשור לולי יי' שהיה לו ולזאת הסבה גם כן זכר מרד יהויקים בנבוכד נצר שהיה סבה אל שהגלה שם כל ביתו ובנו יהויכין ועמו גלו היותר נכבדים שבירוש' ולזאת הסבה נ"כ זכר מרד צדקיה במלך בבל שהיה סבה לחורבן ירושלם ולגלות יהוד' מעל אדמתו ולזאת הסבה נ"כ זכר כי יהויכי' מפני ששם צוארו תחת עול מלך בבל היתה לו נפשו לשלל ומזמנו לכד נשארו בני' לבית יאשיהו והנה היה זרובבל בן שאלתיאל מזרעו כמו שנזכר בספר ד"ה ואחרי מות נבוכד נצר נשא אויל מרודך את ראש יהויכין והוציאהו מבית כלא ונתן כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל:

התשיעי הוא להודיע כי זה הרע הנפלא שהביא הש"י על עשרת השבטים לא הביאו אליהם כי אם אחרי הפליגם בעשיית הרע מאד עד שכבר מאסו כל מצות הש"י ועדותיו ועזבום ועבדו אלהי' אחרי' בכל מקומותיה ועשו פעולו' היותר מגונו' והיותר רעות שיוכלו לעשות ולא קבלו מוסר מדברי הש"י על יד נביאיו שהעיד בהם כל הרע שהיה בא אליהם קודם בואו מפני עזבם ברית הש"י והיה זה סבה שמאס הש"י בכל זרע ישראל ויענה אותם במיני ענויים כמו הרעב ומה שידמה לו ואחר זה נתנם ביד שוסים ובוזזים אותם ולבסוף השליכם מעל פניו כמו שנזכר בקללות הכתובות בתורה:

העשירי הוא להודיע כי מה שימשך ממנו רע אף עפ"י שכוון לתכלית טוב ראוי להרחיקו ואעפ"י שסודר ענייננו על יד השלם שבאנשים וכל שכן כשהיה מביא לעבוד עבודה זרה הלא תראה כי כתת הנחשת שנעשה במצות השם יתברך על יד משה רבינו להציל הנשוכים כשיראו אותו כתת אותו חזקיהו ברואתו שהיו ישראל טועים אחריו:

האחד עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיקרע האדם בגדיו בשמעו חלול השם הנכבד ולזה ספר שקרעו בגדיה' שומעי' החירופי' והגדופין מפי רב שקה וגם חזקיה קרע בגדיו כששמע זה מפי שלוחיו ששלח שם אל רב שקה:

השנים עשר הוא להודיע כי אחת מן התחבולות הטובות למלחמ' הוא להפחיד אנשי המלחמה ולזה אמר רב שקה כי אדניו שלחו בעבור האנשים אשר על החומה ליראם ולבהלם:

השלשה עשר הוא להודיע שהמלך ימשול בעם בהטבתו להם כי בזה ימשך רצונם אליו וזהו אמרו עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו:

הארבעת עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיענה על הדברי' שיאמרו לו בעתות הרעה והצרה אך ישבע בחרפה אולי יתעשת האלהים לו וירחמהו ויצילהו מהצרה ההיא ולזה ספר שלא ענו העם דבר לרב שקה כי מצות המלך היא לאמר לא תענוהו:

החמשה עשר הוא להודיע כי לעתות בצרה ראוי שיכנע האדם לפני הש"י ויתפלל אליו כדי שירחמהו ויראה בעניו ולזה ספר שכבר התפלל המלך בשק והתפלל לפני הש"י ובקש מישעיה שישא תפלה בעד השארית הנמצאה ולזאת הסבה גם כן ספר שכבר נכנע יאשיה לפני השם יתברך וקרע את בגדיו ובכה לפניו על דבר הרע המוכן לבא אליו ועל עמו מאת יי' על חטאת אבותיו:

הששה עשר הוא להודיע כי היות השם יתברך מגיד מראשית אחרית הוא מופת על שהוא פועל הדברים כי לולי זה לא יתכן שיודיע אותם טרם היותם כי איך ידע הוא מה שיפעלהו זולתו:

השבעה עשר הוא להודיע כי מהשגחת הש"י בצדיקים ימשך לדחות מעליהם הרע שכבר התחיל לבא כאמרו הן יקטלני לו איחל ולזה ספר שאף עפ"י שכבר נגזר על חזקיה שימות מחליו החולי הנה שמע השם יתברך תפלתו ורפא אותו והאריך ימיו חמש עשרה שנה ולזאת הסבה גם כן ספר שאף על פי שכבר היה נגזר שיבא הרע בימי יאשיהו הנה נעתר לו השם יתברך והיה שלום ואמת בימיו:

השמנה עשר הוא להודיע כי כשנגזר שימשך רע מה מחטאי' מה הנה ראוי לנקות מהחטאים ההם כדי שיסור הרע ההוא ולזה תמצא כי כשידע יאשיהו שהאריך הש"י את הרע עד אחר מותו מפני הכנעו לפניו רצה לנקות ישראל מהחטא ההוא והעמיד כל העם בברית עם השם ית' ובער כל האלילים והמזבחות והבמות ומשמשיהם והשבית את הכומרים וזבח כל כהני הבמות אשר המזבחות לא השאיר לע"ז שום זכר בישראל ובארצם והנה היה כלי כל זה להסיר הרע לגמרי מישראל כי הייעודים הרעים יסורו בסור החטאים אשר בעבורם היו אף ישראל חטאו אז כמו שנזכר הנביא שהיה מוכיח אותם בימי יאשיהו ולזה לא נמשך מזה התכלית שכוון אליו יאשיהו:

התשעה עשר הוא להודיע שכהן שעבד עבודה זרה הוא פסול לעבודה אך הוא אוכל בקדשים עם אחיו הכהנים וזהו אמרו אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי' בירושלם כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם:

יתברך מלכי המלכים אשר עזרנו להשלים
ספר נביאים הראשונים

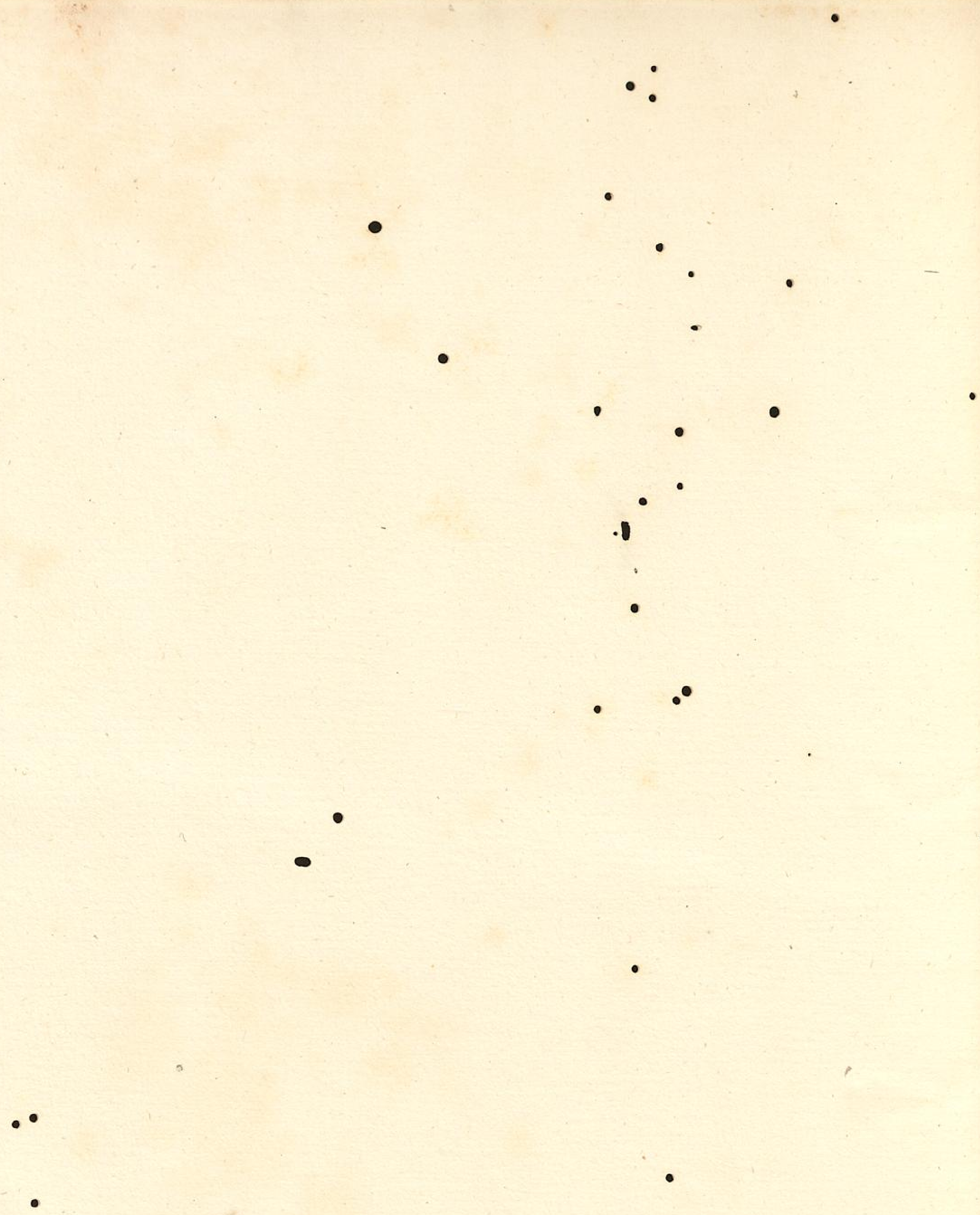

ומי יתן כל עם יי׳ נביאים

צדיקים ירשו ארץ וישכנו

לעד עליה: פי צדיק יהגה חכמה

נביאים אחרונים עם תרגום ועם פירוש

רש״י ועם פירוש רבי דוד קמחי והפיר׳ של החכם רא״בע אשר הוסכנו על ישעי׳ ועל תרי עשר׳ והמקראות מנוקדים וממסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו אשר על מעולם ונתיבותם דרכנו בבנין אותיות תלויות וקטנות וגדולות ועקומות ונקוד סרכה על הכתב וכתב סרכה על הנקוד וסתומו׳ ופתוחות נכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיות מנוזרו׳ כל אלו מונים עם רב העיון ונדפסו במכות

הארון המהולל ברוב היחס לוד״ווינג קי״נינג יצ״ו ובביתו בשנת שע״ט לפ״ק פה

באזיליאה

ולשונו תדבר משפט:

תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו:

שמרו מצותי חקותי ככל התור׳ אשר צויתי את אבותיכם ואשר שלחתי אליכם ביד עבדי הנביאים

רוח נבואה בה יעלו וינבאו אנשי אמת ולאל יכלו ויכמהו :
תפריד יחידתם מעל גויתם עודם בחיותם יראו ויתמהו :
סודות פליאות אכן בישראל בלבד ועם אחר לא ידעו מה הוא :
ואני בנו קמחי מאל אני שואל עזרי בביאורי בחזון ישעיהו :

אמר דוד בר יוסף בן קמחי הספרדי ארבע ספרים אלו שהם ישעיהו ירמיהו יחזקאל ותרי עשר הם נבואות ותוכחות ונחמות על ישראל׳ גם יש בהם נבואות לאומות העולם על פורענותם׳ ולפי שהרעו לישראל נכתבו בין הנבואות בכתבי הקדש כמו שנבאו הנביאים עליהם׳ להודיע כי נקם מהם הקב״ה נקמות ישראל׳ וישעיה נבא בימי ארבעה מלכים אלה׳ גם הושע מצאנו שנבא בימי ארבעה מלכים אלה על יהודה וירושלם׳ ובהושע זכר ירבעם בן יואש מלך ישראל לפי שנתנבא על חרבן בית יהוא ועל מלכות אפרי׳ שתכלה׳ וישעיה לא נבא אלא על יהודה וירושלם׳ ואף על פי שאמר ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם לא על נבואת יהוא בא אותו הפסוק אלא להבטיח את יהודה שלא יפחדו עוד מאפרים׳ וכן מה שאמר וידעו העם כולו אפרים ויושב שמרון בעבור יהודה אמר כמו שאמר בסוף הפרשה מנשה את אפרים ואפרים את מנשה יחדו המה על יהודה׳ וכן מה שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים בעבור שזכר יהודה שלמדו ממעשיהם׳ כמו שאמ׳ וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו וגו׳׳ מכל מקום עקר נבואתו היתה על יהודה׳ ואמרו כי בשנה שנתנגע עזיהו מלך יהודה היתה תחלת נבואת ישעיה׳ לפי שאמר בשנת מות המלך עזיהו׳ ואמר את מי אשלח ואמר הנני שלחני׳ ואותה הפרשה היתה ראויה להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה׳ ואפשר כי בתחלת מלכות עזיהו היתה תחלת נבואתו כי אמר בדברי הימים ויתר דברי עזיהו הראשונים והאחרונים אלה הם כתובים בספר אשר כתב ישעיהו בן אמוץ הנביא׳ נראה כי גם בדבריו הראשונים נתנבא אבל בשנת מות המלך עזיהו ראה המראה הגדולה שלא ראה כמוה קודם לכן׳ לפיכך נבהל בראותה מראה׳ ומה שאמר את מי אשלח נביאים אחרים היו בימיו׳ כי היה עמוס והיה זכריה המבין בראות אלהים והיה הושע בן בארי׳ ואמר את מי אשלח שידע להוכיח את העם הזה כי שלחתי אליהם נביאים ולא הועילו׳ ואמר ישעיהו הנני שלחני׳ כלומר הנני עדיין שלחני כי אם לא הועלתי עד עתה אולי אועיל עדיין׳ ואפשר לפרש פסוק דברי הימים׳ כי דברי עזיהו הראשונים שהיו קודם נבואתו כתבם בספר עם האחרונים אחר שנתנבא :

ד׳ עניק מן בב בסיפ׳ קדמ׳ נסיב אות וחס׳ מלה ותניין חס׳ אות ונסיב יתיר מלה וסימ׳ את יי׳ אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע׳ אתו יי׳ אלהיך תירא אתו

ג׳ רפ׳ חזון עובדיה ולין א׳ פלינ׳ חזון בשום האלקושי

חזון יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃ שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃ יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו

ג׳ כנבי׳ וכל ד״ה דכו׳ כמ״ה

ג׳ ל׳ ומל׳ לי״ם וא׳ חס׳ כ׳

נבואת יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ דְּאִתְנַבִּי עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה׃ שְׁמַעוּ שְׁמַיָּא דְּזָעוּ כַּד יְהַבִית אוֹרַיְתִי לְעַמִּי וְאַצִּיתִי אַרְעָא דְּאִתְרְגִישַׁת מִן קֳדָם פִּתְגָּמֵי אֲרֵי יְיָ מַלֵּל עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין חַבִּבְתִּנוּן וְיַקַּרְתִּנוּן וְאִנּוּן מְרַדוּ בְּמֵימְרִי׃ יְדַע תּוֹרָא זָבְנֵיהּ וַחֲמָרָא אוּרְיָא דְמָרוֹהִי

יחזקיהו ג׳ בנביאים וסי׳ בגלל מנשה׳ חזון ישעיהו בן אמוץ׳ ויאמר יחזקיהו נקל לצל׳ וכל דברי הימים׳ דכוו׳ יחזקיהו במ״ה חזקיהו וסי׳ אחז בנו חזקיהו בנו׳ ויבאו פנימה אל חזקיהו׳ ואמר חזקיהו להעלות׳ כי חזקיהו מלך יהודה הרים׳ ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו׳ וכל שאר קריאן יחזקיהו׃

רדק

חזון ישעיהו בן אמוץ׳ לא ידענו יחסו מאי זה שבט היה אלא שרבותינו ז״ל קבלו כי אמוץ ואמציה אחים היו׃ שמעו שמים׳ החל ספרו בדברי תוכחה כי בני דורו היו רעים ואף על פי שכתו׳ בעזיהו ויעש הישר בעיני ה׳ וכן יותם הרי נאמ׳ בעזיהו ובחזקתו גבה לבו עד להשחית׳ ובימי שניהם היו העם מזבחים ומקטרי׳ בבמו׳׳ וכתוב בדברי הימים במלכו׳ יותם עוד העם משחיתי׳ כל שכן בימי אחז שהיה רע ועשה רעות גדולות כמו שכתוב׳ וכל העם היו רעי׳ בימיו כמו שכתוב בעזבם את ה׳ אלהי אבותם ואף בימי חזקיהו לא היה לבבם שלם את ה׳ כמו שכתוב בדברי הימים׳ ואמר בפתחו דברי תוכחה שמעו שמים׳ וכן אמר משה רבינו עליו השלום כשבא להוכיח את ישראל אמר האזינו השמים כי הם עדים בין ה׳ ובין ישראל כמו שכתוב ואעידה בם את השמים ואת הארץ לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכין׳ או לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את יבולה׳ ויש לדרשת למה אמר שמעו לשמים והאזינו לארץ בהפך מה שאמר משה רבינו עליו השלום ואחד מהם לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר האזינו השמים׳ ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ׳ בא ישעיהו ואמר שמעו שמים לפי שהיה רחוק מן השמים ואמר והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ׃ כי ה׳ דבר׳ מה שאני אומ׳ הם דברי ה׳ אשר שלחני שהוא צועק על בניו׳ ואמר בני׳ גדלתי ורוממתי והם פשעו בי׳ כי גדלתי אותם ורוממתים מעל כל עם והכפל לחזק הענין במלים שונים והענין אחד׳ וכן מנהג המקרא במקומות רבים׳ ואדוני אבי ז״ל פירש גדלתי בתורתי ורוממתים בשכינתי׃ והם פשעו בי׳ מרדו בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני כי יש מכירים וכופרים׳ ויש שאין מכירים ועליהם אמר׃ ידע שור׳ זכר הבהמות שהן גדלות עם האדם לעבודתו ואף על פי שאינן בני דעת בכח ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלים ושבים לביתם ולמקום מאכלם כשבאים ממלאכתם׳ ואין פירוש קונהו קונה אותו בדמים לבד אלא המגדלו ועושה לו צרכיו תמיד וכן אביך קנך וכן אמר קונה שמים וארץ׳ ופירוש אבוס מקום מאכל הבהמה והוא בצרי בשקל אטון׳ והוא אחד בסמוך ובמוכרות׳ והנה

רשי

חזון ישעיהו בן אמוץ וגו׳׳ אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו׃ אשר חזה על יהודה וירושלם׳ והלא על כמה אומו׳ נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה וכן שנינו בברייתא במכילתא בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיה נאמר ואשמע את קול יי׳ אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמרה אחרי כן ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלם כשם שאמר על משא כל אומה ואומ׳ משא אומה פלונית אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלם ולפי שהם תוכחות קושי קראה חזון שהוא קשה מעשרה לשונו׳ שנקראה נבואה כמו שאמו׳ בבראשית רבה וראיה לדב׳ חזות קשה הוגד לי׃ בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה׳ ארבעה מלכים הללו קפא בימיו ביום שנצטרע עוזיה שרתה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו׃ שמעו שמים והאזינו ארץ׳ ומשה אמר האזינו השמי׳ ותשמע הארץ למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה מדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אילו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרי׳ כשנקראנו לעדות זו בימי משה שאמר העדותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלף את הדב׳ כמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה׃ כי יי׳ דבר׳ שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה כך שנויה במכילתא׃ קונהו׳ מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקדאתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קצת חוקותי והם עזבוני כמפורש ביחזקאל ואו׳ אים את גלולי וגו׳ ואף לאחר שהוצאתים ממצרי׳ והאכלתים את המן וקראתי׳ עמי בני ישראל ולא התבוננו כחמור׳ לא ידע שור קנהו מכיר השור קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה שנבראו לשמש ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שהם זוכים ומקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות׃ לא

רשי

לא ידע · לא אבו לידע וידעו ולשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן : הוי · כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם הנונח מלבו וצועק אה אלא שים מהם מועטין שהם לשון צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון ותרגומו אכלו לשון הכרזה : הוי · יש לזעוק על גוי קדוש שנהפך להיות חוטא · ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון : עם כבד עון · כבדות עון כבד אדם שהוא כבד פיס"כט בלע"ז כבד שם דב' של כבדות פשיכט"ומא בלע"ז · ודבוק עם תיבת עון : זרע מריעים · והם היו זרע ברך יי' בנים היו להקב"ה ונהפכו למשחיתים : נאצו · הרגיזו : נזורו · אחור · אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות וכן הוא אומר וינזרו מקדשי בני ישראל נזיר אחיו אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאצל המקום : על מה תוכו וגו' · אדם שלקה וחוזר על סרחונו חברו מוכיחו ואומר לו על זה לקיתה ואיך נותן לב לומ' על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו : מתום · לשון תמימות שלם מאין מכאוב : פצע · מכת חרב : חבורה · לשון חבלה : ומכה טריה · תירגם יונתן מרססא כתותה ומרוססת : טריה · דמו"יידה בלע"ז ובלשון תלמו' יש טרייה לרישיה ומנחם פירש לשון לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מוישט"א בלע"ז : לא זורו · הנגעים האלה לא זורו על ידי רופאים אפקת סממני תחבושת לשון יזורה על נוהו גפרית ומנחם פירש לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור : ולא חובשו · לשון רפואה : ולא רוככה בשמן · לא רוככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבוש' נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנם ועד גדולם אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועונות וחטאים לא זורו וגו' · כלו' לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו צד היראה תשובה אין בלבם : לנגדכם זרים אוכלים אותה · לעיניכם יאכלוה אויבכם : ושממה מכם כאלה הנהפכת לזרים והיא שממה מבעליה כך תירגם יונתן : ונותרה בת · ציון · ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעשה נוטר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך · בתר דקטפוהי לאחר שבצרו אותה : כמלונה במקשה · כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניחה והולך זו שבכרם יקרויה סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין לירא מן העופות ואין צריך לשומרם ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות · כערסל מכתותא כמשכב המלונה · במקשיא במקשה · בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו והוא לשון המשנה שלש אבעיות ביום :

כעיר

ישעיה א

ישראל לא ידע עמי לא התבונן : הוי · גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את־יהוה נאצו את־קדוש ישראל נזרו אחור : על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל־ראש לחלי וכל־לבב דוי : מכף־רגל ועד־ראש אין־בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה לא־זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן : ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים : ונותרה בת־ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה

חטא כחטא ג' חס' בקריא' וסי' הוי גוי חטא עם כבד עון · אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו · כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה : דוי ג' בקריא' וסי' מבליגיתי עלי יגון · על מה תכו עוד · כי רבו אנחותי ולבי דוי :

ישראל לא אליף למדע דחלתי עמי לא אסתכל למתב לאוריתי : וי על דאתקריאו עם קדיש והטו כנישא בחירא ואסגיאו חובין אתכניאו בזרעא רחימא ואבאישו אתאמר להון בנין חביבין וחבילו אורחתהון שבקו ית פולחנא דיי קצו בדחלת קדישא דישראל ובדיל עובדיהון בישיא אסתחרו והוו לאחורא : לא מסתכלין למימר על מה לקינא עוד מוספין למחטי ולא אמרין מא דין כל ריש מרע וכל לב דוי : משאר עמא ועד רישא לית בהון דשלים בדחלתי כולהון סרבין ומרדין אתגעלו בחובין כמחא מרססא לא שבקין מזדוניהון ולא מחמדין לתיובתא אף לא זכון להון לאגנא עליהון : ארעכון צדיא קרויכון יקידת נור ארעכון לקבליכון עממיא מחסנין יתה ובחוביהון צדיאת מנכון אתחלפת והות לנוכראין : ואשתארת כנשתא דציון כמטללתא בכרמא בתר דקטפוהי כערסל מבתותא במקשיא

רדק

והנה אלה הבהמות אף על פי שהם בהמות מכירים המטיב להם וישראל שהם עמי שקניתי' מבית עבדים הם לא ידעו כי אני המטיב להם ונתתי להם ארץ נחלה וגרשתי גוים מפניהם שאם הכירו זה לא עזבוני ולא עבדו אלהים אחרים במקומי' והם לא התבוננו כי בשמרם את תורתי הם בטובה ובעזבם אותה הם ברעה · איך לא התבוננו זה : הוי גוי חוטא · הוי לשון קריאה וצעקה הן לאבל הן להשמיע השומע · ות"י זה לשון אבל כמו אוי שתרג' ווי על עם דאתקריאו עם קדיש וחטו : כבד · שם תאר בשקל מלך עבד והוא אחד בסמוך ובמוכרת : מרעי' · איננו אומר על האבות אלא עליהם אומ' שהם זרע המרעים לעצמם במעשיהם הרעי' הפך זרע ברוכי ה' · וכן הם בנים משחיתים דרכיהם : נאצו · הכעיסו : את קדוש ישרא' · שנתקדש בתוכ' בנפלאותיו ובנקמותיו אשר עשה באויביהם והם עזבוהו : נזרו · בשקל יכלו מענין וינזרו מקדשי בני ישראל · כלומר נבדלו מהאל והלכו להם אחורנית מעבודתו · או פירושו שהפכו לו ערף ולא פנים כמו שאמ' ויהיו לאחור ולא לפני' · ותרגם יונתן וחזרו לפולחני קדל וגו' ויתכן להיות נזרו מבנין נפעל בשקל שדי' ככונו · כסגו מענין זר · ויונתן תרג' נזורו אחור לענין העונש ולא לענין המעשה שתרג' ובדיל עובדיהון וגו' : על מה תכו · לא תעלו על לבבכם על מה אתם מכים : כי עוד תוסיפו סרה · ולא תחשבו כי האל הוא המכה אתכם על עונותיכם אלא תלכו בקרי ותאמרו כי הרע בא עליכם דרך מקרה ולא עונש עונותיכם · ויש מפרשים על מה תכו מה יועיל הכות אתכם כי לא תוסרו בזה · כי עדין אחר המכות תוסיפו לחטוא ולא תוסרו על ידי המכו' · וסרה שם תאר כלו' דרך סררת ומעוותת : כל ראש לחלי · לא תחשבו אם האל יתב' מכה אתכם ותאמרו דרך מקרה נפלו החלאי' הרעים על כולכם אין זה כי אם על עונש עונותיכ' כי כל ראש מזומן לחלי וכל לבב דוי כמו שאמר בתוכחות משה רבינו עליו השלום יככה ה' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב : מכף · כמו שכתוב בתוכחות יככה ה' בשחין רע על הברכים ועל השוקי' אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך : זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן · כי לא תועיל בה רפואה כמו שאמ' בתוכחו' אשר לא תוכל להרפא' · ורפואת המכה לזור אותה ולחבשה ולרכך אותה במשיחה וכיון שאתם רואים כי לא תועיל רפואה למכתכם היה לכם לחשוב כי מהשם היה כמו שיעד לכם בתוכחות · ופירוש מתום ר"ל שלמות כלומר אין בבשרכם דבר שלם ובריא כי כלו נגוע · ופירוש פצע מכה המוציאה דם או ליחה שנפצע הבשר · ופירוש חבורה מכה שנצרר הדם או הליחה · ופירוש טריה לחה כלו' מכתם טריה היא שלא תתנגב לעולם אלא כל זמן היא לחה · וזה סימן למכה שאין לה רפואה · ויונתן תרגם הפסוק הזה על דרך משל משאר עמא ועד רישא וגומר : ארצכ' · כמו שכתוב בתוכחו' והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה · ופירוש שרופות אש כאלו הם שרופות אש כל כך הם חרבות · ופירוש אדמתכם שדות הזריעה ואילנותיהם : זרים אוכלים אותה · לעיניכם ולנגדכם ואין בכם יכולת למנעם כמו שכתוב בתוכחות ישא ה' עליך גוי מרחוק וגו' · ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך וגו' : כמהפכת זרים · והנה נותרה האדמה שממה · כי גוים זרים באים ואוכלים אותה מה שימצאו ואתם אין אתם יכולין לעבוד את האדמה עוד כי הנה האויבים באים עליכם יום יום · והנה האדמה שממה והיא כמהפכת סדום ועמרה שהיו זרים מירא' האל · וכן כתוב בתוכחות כמהפכת סדום וגומר · ויונתן תרגם ובחוביכון וגו' · ויש מפרשים זרים כמו זרם מטר כלומר המקום ששטף המטר הסחף : ונותרה · כי רוב ערי יהודה היו חרבות ובימי חזקיהו כל הערים הבצורות תפשם מלך אשור והנה נותרה ירושלם לבדה כמו הסכה שהיא בכרם וכמו המלונה שהיא בשדה הקשואי' שאין סביבותי' בית וסכה אחרת · וסכה ומלונה ענין אחד במלות שונות כי הסכה היא שילין בה השומר תקרא מלונה · ויונתן תרגם כמטללתא בכרמא וגו' · ופירוש דאבעיוהי חפשוהו שלא נשארו בו קשואים מן נבעו מצפוניו · ירצה לומר שלא נשארו בו קשואים אחר שנקטפו הענבים שהולך לו השומר · וכן כמלונה במקשה אחר שלקטו הקשואים וחפשו המקשה שלא נשאר בה קשואי' והולך לו השומר כן נשארה ציון בלא שומר · כי הקב"ה ששומר ישראל סילק שכינתו מהם · ואמ' סוכה בכרם ומלונה במקשה ולא אמ' כסוכה בגן כי בסוכת הגן כל הימים השומר שם כי אחר שילקטו פרי זה או ירק זה ישאר אחר · וכן כל השנה · אבל בכרם ובמקשה אחר שילקטו הענבים והקשואי' לא נשאר דבר לשמור והולך לו השומר :

כעיר

כעיר נצורה, כעיר שצרין עליה ועושין סוכות סביב לה להסתתר שם החילות וכשמסתלקין מעליה מניחין אותה והולכין כל זה תירגם יונתן: לולי הותיר לנו שריד, מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדום היינו, כולנו כלים: קציני סדום, שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: מריאים, בהמות צאן פטומות:

כעיר נצורה, פירוש כעיר חרבה מאנשיה, וכן ובנצורים ילינו ונצורי ישראל להשיב ענין חרבה, ויונתן תרגם כקרתא דציירין עלה: לולי ה' צבאות, כן נקרא על שם צבאות מעלה ועל צבאות מטה שהם ישראל שנקראו צבאות לפיכך לא רצה לכלותינו כולנו כמו שהיינו חייבים והותיר לנו שריד למען שמו הנקרא עלינו, והשריד הוא מעט ולולי כי ברחמיו הותיר לנו כמעט כסדו' היינו ולעמורה דמינו שלא היה בהם שריד ופליט כי אנחנו עשינו מעשיהם והיינו חייבי' כליה כמוהם, וכ"ף כמעט כף האמתות שבא על המילין לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום כי אותו כהיום תמצאון אותו היו שרי יהודה כמשיגי גבול והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלול, וזה הפסוק הוא לשון הנביא וכלל עצמו עם הפושעים לכבוד ישראל כמו שאמר ירמיהו נחנו פשענו ומרינו, ואמר הקב"ה למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי וגו': שמעו, אמר לשרים ולעם כי הקצינים הם דומים לקציני סדום ועמרה בעשקם העניים ובהטותם המשפטים והעם גם כן דומה לעם סדום ועמורה במעשיהם הרעים ואמר להם שמעו דבר ה' ותורת אלהינו והדבר והתורה היא זאת התוכחה שאמר להם למה לי רוב זבחיכם וכל הפרשה: למה לי רוב זבחיכם, אף על פי שהיו מזבחים ומקטרי' בבמות היו מביאים גם כן קרבנות לבית המקדש בחדשים ובמועדים והואיל ואתם עוזבים תורתי למה לי רוב זבחיכם כי לא צויתי אתכם עליהם אלא כדי שתזכרוני ותעלוני על לבבכם תמיד ולא תחטאו, ואם חטאתם שתתודו עם הקרבן ותשובו מדרכיכם הרעים ואלו עשיתם כן היו לי לריח ניחוח כמו שאמור בתורה אבל עתה אני קץ בהם ומואסם כאדם השבע מן הדבר שהוא קץ בו ומואסו, וזהו שאמר שבעתי עולות אלים ודם פרים וכבשים וגו': כי תבאו, בשלש רגלי' זו הראייה מי בקשה מידכם שתבאו לפני ותמרו את דברי אינו חושב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתרמסו חצרי, ואמר חצרי כי בחצרות בית השם היו עומדים ישראל ולא היה נכנס להיכל כי אם הכהנים: לא תוסיפו, אם עשיתם עד עתה לא תביאו עוד מכאן ואילך כי תביאו מנחה לפני ואין לבבכם אלי זאת היא מנחת שוא והבל ותועבה היא, וכשתקראו מקרא קדש ותאספו ואתם נעצרים בביתי לקדש חדש או מועד שהוא יום שבתון ובלבבכם און ושוא לא אוכל אני לראות זה און ועצרה, וכפל עוד ואמר, חדשיכם, לטורח, למשא כבד, היו עלי עד שנלאיתי לסבול אותם, ויונתן תרגם אסגיתי למשבק כלומר הרבה נשאתי וסלחתי לכם עונותיכם ולא אוכל עוד לסלוח: ובפרישכם, הרי"ש בחירק תחת סגול כדברכם, פרישת כפים היא לתפלה כמו אפרוש כפי אל ה' ואיך לא תבושו ותפרשו אלי כפיכם שנשפכו דמים, לפיכך אני אעלים עיני מכם ולא אקבל תפלתכם אפילו תרבו תפלה ותצעקו כל היום, ורבותינו זכרונם לברכה דרשו הפסוק בנשיאת כפים בכהן ואמרו כל כהן שהרג הנפש לא ישא כפיו שנאמר ובפרישכם כפיכם ידיכם דמים מלאו: רחצו הזכו, רחיצת הלב וזכותו, ופירוש הסירו רוע מעלליכם חדלו הרע חדלו לכם מלהרע איש לאחיו, ורבינו שלמה ז"ל פירש חדלו הרע כמו להרע: למדו, מן הטוב ומן הרע חדלו ותלמדו להטיב איש לחבירו: דרשו משפט, בין עושק לעשוק:

אשרו

כסדם ד' בקריאה וסימ' כסדום היינו לעמרה דמינו, הכרת פניהם ענתה בם, כי מואב כסדום תהיה, היו לי כלם כסדום ויושביה כעמרה: הביא ח' בקריאה וסימ' למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר, ואותנו הוציא משם למען, ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתפל, לא תוסיפו הביא מנחת שוא, יבשו רדפי ואל אבשה אני, והיה אם שמוע תשמעון דירמיה, גם אני נשאתי ידי, ויאמר הבי המטפחת, בתראה חסר א': רחצו ג' בליש' ב' פתח וא' קמץ וסי' יקח נא מעט מים, סורו נא אל בית עבדכם, רחצו הזכו, וסים' מיא דעבדא דכיא:

בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃ לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃ לָמָּה־לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃ כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃ לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה׃ חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃ וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃ רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃ לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ

בִּמְקַשְׁיָא בָּתַר דְּאַבְעֲיוּהִי כְּקַרְתָּא דְּצָיְרִין עֲלַהּ׃ אִלּוּלָפוֹן מוֹתַר טוּבֵיהּ דַּייָ צְבָאוֹת אַשְׁאַר לָנָא שֵׁיזָבָא בְּרַחֲמוֹהִי אִית עַמָּנָא חוֹבִין דְּאֱנָשׁ סְדוֹם פּוֹן אֲבַדְנָא וּכְיָתְבֵי עֲמוֹרָה אִשְׁתֵּיצָנָא׃ קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַּייָ שִׁלְטוֹנַיָּא דְּעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין כְּשִׁלְטוֹנֵי סְדוֹם אֲצִיתוּ לְאוֹרָיְתָא דֶּאֱלָהֲנָא עַמָּא דְּעוֹבָדֵיהוֹן דָּמְיָן לְעַם עֲמוֹרָה׃ לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּסַגִּיאוּת נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן אֲמַר יְיָ שְׂבֵעִית מִסַּת עֲלָוַת דִּכְרִין וְתָרַב פַּטִּימִין וַדַם תּוֹרִין וְאִמְּרִין וְגַדְיָין דְּכָאִלֵּין לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּהוֹן׃ כַּד אַתּוּן אָתָן לְאִתְחֲזָאָה קֳדָמַי מַן תְּבַע דָּא מִיְּדְכוֹן לְמֵיתֵי וּלְאִתְדָּשָׁא עֲזָרָתִי׃ לָא תוֹסְפוּן לְאַיְתָאָה מִנְחַת אֲנִיסָא קוּרְבַּן מְרַחַק הוּא קֳדָמַי יַרְחִין וְשַׁבִּין כְּנִישָׁא אַתּוּן מִתְכַּנְשִׁין לָא שָׁבְקִין חוֹבֵיכוֹן לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן בְּעִדָּן כְּנִישַׁתְכוֹן׃ יַרְחֵיכוֹן וּמוֹעֲדֵיכוֹן רָחֵק מֵימְרִי הֲווֹ קֳדָמַי לְרִיחוּק אַסְגֵּיתִי לְמִשְׁבָּק׃ וְכַד כַּהֲנַיָּא פָּרְסִין יְדֵיהוֹן לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן מְסַלְּקְנָא אַפֵּי שְׁכִנְתִּי מִנְּכוֹן וְאַף כַּד אַתּוּן מַסְגַּן לְצַלָּאָה לָא רַעֲוָא קֳדָמַי לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן מִדִּידֵיכוֹן דַּם זַכַּי מַלְיָן׃ תּוּבוּ לְאוֹרָיְתָא וְאִדַּכּוּ מֵחוֹבֵיכוֹן וְאַעְדוּ בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן מִקֳּבֵיל מֵימְרִי אִתְמְנִיעוּ מִלְּאַבְאָשָׁא׃ אַלִּיפוּ לְאוֹטָבָא תְּבַעוּ דִּינָא זַכּוּ

דאנים

לא חפצתי, אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה: מי בקש זאת מידכ' רמס חצרי, אחרי שאין לבבכם שלם עמי: לא תוסיפו הביא מנחת שוא, מתרה אני בכם לא תביאו לי מנח' שוא שלכם שהעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא נחת רוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו', ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפי' לקרוא עצר' ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכ' הנוטה לעבוד' זרה והעצרה עמו שאין שני הדברים האלו ראוין יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני והאון בלבבכם לעבודה זרה ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם, לפי שידכם דמים מלאו, דמים, רציחה: רחצו הזכו, פתח לפי שהוא מגזרת רחץ רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ: רחצו, הזכו, הסירו, חדלו, למדו דרשו, אשרו, שפטו, ריבו, לכו, י' אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד מלכיות זכרונות ושופרו': חדלו הרע, חדלו ממעשיכם הרעים: הרע, כמו להרע ואי' צריך לכתו' מהרע שכן לשון המקרא נופל על לשון חדלה וחדל לעשות הפסח עד כי חדל לספור כלו' חדלה הספירה חדלה העשייה אף כאן תחדלו הרעה: למדו, רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להיטיב המלמד לעצמו הוא ממשקולת לשון קל לפיכך צווי לשון רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אבל המלמד לאחרים הוא ממשקולת לשון כבד המדגים ואם בא לצוות את הרבי' הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי"ן מדגשת ממשקולת לשון כבד ומגזרת אשר לפיכך לשון ציווי לרבים נקוד פתח כמו אמרו דברו ספרו כמו בשרו:

אשרו

ורדף ג׳ בקריאה ותס׳ וסימ׳ וכשלו איש באחיו כמפני חרב׳ ורדף שלמנים אפרים׳ רעה רוח : וריב ד׳ בקריאה ג׳ סל ואו׳ חס׳ וסימ׳ וריב אלמנה לא יבא אלהם׳ וריב לייי׳ עם יהודה׳ כי ראיתי חמס וריב בעיר׳ ורב לא ידעתי אחקרהו׳ בתרא חס׳ :

חָמ֑וֹץ שִׁפְט֣וּ יָת֔וֹם רִ֖יבוּ אַלְמָנָֽה׃ לְכוּ־נָ֛א וְנִוָּכְחָ֖ה יֹאמַ֣ר יְהוָ֑ה אִם־יִהְי֨וּ חֲטָאֵיכֶ֤ם כַּשָּׁנִים֙ כַּשֶּׁ֣לֶג יַלְבִּ֔ינוּ אִם־יַאְדִּ֥ימוּ כַתּוֹלָ֖ע כַּצֶּ֥מֶר יִהְיֽוּ׃ אִם־תֹּאב֖וּ וּשְׁמַעְתֶּ֑ם ט֥וּב הָאָ֖רֶץ תֹּאכֵֽלוּ׃ וְאִם־תְּמָאֲנ֖וּ וּמְרִיתֶ֑ם חֶ֣רֶב תְּאֻכְּל֔וּ כִּ֛י פִּ֥י יְהוָ֖ה דִּבֵּֽר׃ אֵיכָה֙ הָיְתָ֣ה לְזוֹנָ֔ה קִרְיָ֖ה נֶֽאֱמָנָ֑ה מְלֵאֲתִ֣י מִשְׁפָּ֗ט צֶ֛דֶק יָלִ֥ין בָּ֖הּ וְעַתָּ֥ה מְרַצְּחִֽים׃ כַּסְפֵּ֖ךְ הָיָ֣ה לְסִיגִ֑ים סָבְאֵ֖ךְ מָה֥וּל בַּמָּֽיִם׃ שָׂרַ֣יִךְ סוֹרְרִ֗ים וְחַבְרֵי֙ גַּנָּבִ֔ים כֻּלּוֹ֙ אֹהֵ֣ב שֹׁ֔חַד וְרֹדֵ֖ף שַׁלְמֹנִ֑ים יָתוֹם֙ לֹ֣א יִשְׁפֹּ֔טוּ וְרִ֥יב אַלְמָנָ֖ה לֹֽא־יָב֥וֹא אֲלֵיהֶֽם׃ לָכֵ֗ן נְאֻ֤ם הָֽאָדוֹן֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת אֲבִ֖יר יִשְׂרָאֵ֑ל ה֚וֹי אֶנָּחֵ֣ם מִצָּרַ֔י וְאִנָּקְמָ֖ה מֵאוֹיְבָֽי׃ וְאָשִׁ֤יבָה יָדִי֙ עָלַ֔יִךְ וְאֶצְרֹ֥ף

דַּאֲנִים דּוּנוּ דִּין יַתְמָא עֲבִידוּ קְבִילוּ קְבֵילַת אַרְמַלְתָּא׃ בְּכֵן כַּד תְּתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא תִּבְעוּן מִן קֳדָמַי וְאַעְבֵּיד בָּעוּתְכוֹן אָמַר יְיָ אִם יְהוֹן חוֹבֵיכוֹן כְּתִימִין כִּצְבְעוֹנִין כְּתַלְגָּא יְחִוְּרוּן אִם יִסְמְקוּן כִּזְהוֹרִיתָא כַּעֲמַר נְקִי יְהוֹן׃ אִם תֵּיבוּן וְתַקַבְּלוּן לְמֵימְרִי טוּבָא דְאַרְעָא תֵּיכְלוּן׃ וְאִם תְּסָרְבוּן וְלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי בְּחֶרֶב סָנְאָה תִּתְקַטְלוּן אֲרֵי מֵימְרָא דַייָ גְּזַר כֵּן׃ אֵיכְדֵין תָּבוּ עוּבָדָהָא לְמֶהֱוֵי כְּטָעִיתָא קַרְתָּא מְהֵימַנְתָּא דַּהֲוָת מַלְיָא עָבְדֵי דִינָא קוּשְׁטָא הֲוָה מִתְעֲבֵיד בַּהּ וּכְעַן אִנּוּן קָטְלֵי נַפְשָׁן׃ כַּסְפֵּךְ הֲוָה לִפְסוֹלָא וְחַמְרֵיךְ מְעָרַב בְּמַיָּא׃ רַבְרְבַיִךְ מָרְדִין וְשׁוּתָּפִין לְגַנָּבִין כּוּלְּהוֹן רָחֲמִין לְקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא אָמְרִין גְּבַר לְחַבְרֵיהּ עֲבֵיד לִי טָב בְּדִינִי וַאֲשַׁלֵּם לָךְ בְּדִינָךְ דִּין יַתְמָא לָא דָיְנִין וּקְבֵילַת אַרְמַלְתָּא לָא עָלַת לִקְדָמֵיהוֹן׃ בְּכֵן אָמַר רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֶם אֲנָא עָתִיד לְנַחָמוּתַהּ בְּרַם וַי רַשִׁיעַיָּא כַּד אִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין מְסַנְאֵי עַמִּי וַאֲתִיב נִקְמָא לְבַעֲלֵי דְבָבִי׃ וַאֲתִיב מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וַאֲבָרֵר כְּמָא דִמְנַקַּן

אשרו חמוץ׳ החזיקו את הגזול והוא לשון עשכה אשרנותי אישר חילי ישר כחך׳ לשון אחר הדריכוהו בכתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי ואשר בדרך לבך׳ חמוץ׳ גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ : לכו נא ונוכחה׳ יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם אתם סרחת׳ עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב׳ ואם יהיו חטאיכם כשניט׳ כתומים לפני כאודם שנים אלבינם כשלג : יאמר יי׳׳ תמיד הוא אומר לכם כן כמו על פי יי׳ יחנו׳ דבר אחר לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני עשיני מה שעליכו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגו׳ כתולע צבע שצובעין בו אדום נרעיני הם וים תולעים בכל אחד ואחד : כי פי יי׳ דבר׳ והיכן דבר והבאתי עליכם חרב : לזנה׳ תועה מעל אלהיה : קריה שהיתה נאמנה ומליאת משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחי׳ : מלאתי משפט׳ כגון רבתי עם : צדק ילין בה׳ תמיד של שחר היה מכפר על העבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום׳ ד״א שהיו מלינין בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכו׳ ביום הראשון לא היו גומרין דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה כעשו רוצחין ומצינו בפסיקתא רבי מנחם בר״ר אושעיא אמר ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלם כמניין מלאתי בגימטריא ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה : כספך היה לסיגים׳ שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אות׳ בכסף להונות בהם : סבאך מהול במים׳ משקין שלכם מעורבי׳ במים כדאיתא בפסיקתא : מהול׳ מעורב ואין לו דמיון במקרא׳ ומדרש אגדה פותר לשון אמרתי מהולל מעורבב : סוררים׳ סרים מן הדרך הישרה : ורודף שלמונים׳ תשלומין תירגם יונתן אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר זה אומר לו צדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות : וריב אלמנה לא יבא אליהם׳ האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושואלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא או׳ כל היום הזה יגעתי לו במלאכ׳ וסופי לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומר׳ ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ״ש הוי יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל : נאם האדון׳ שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים : אביר׳ תוקפו של ישר׳ : הוי׳ לשון הזמנה והכרזה ודומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צפון׳ ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם : ואשיבה ידי עליך׳ מכה אחר מכה עד כלות הפושעים : כבור׳

אמרו׳ כמו יאמרו : חמוץ׳ הוא הגזול כמו מכף מעול וחומץ שפירושו גזל׳ ישרו מי שהוא גזול ומעוות בדינו׳ ורבותינו פירשו לשון חמץ ואמרו אשרי הדיין שמחמץ את דינו : שפטו יתום ריבו אלמנה׳ שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה׳ כי הם העשוקים ברוב ואיככם משימים אזניכם לצעקתם : לכו נא׳ לכו אינו ענין הליכה ממש אלא ענין זירוז׳ וכן לכו ונחשבה על ירמיהו׳ לכה נא אנסכה בשמחה והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : ונוכחה׳ ענין ספור הטענות בעל דין עם בעל דינו וכן שם ישר׳ ככח עמו ועם ישראל אתוכח והדומים להם׳ יאמר האל שיתוכחו עמו ויספר יאו הטובות שעשה לכם והרעות שעשיתם אתם לפניו׳ ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כנגדו דבר תתחרטו על מעשיכם הרעים ואם תעשו כן אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו׳ ופירוש תולע׳ כמו תולעת השני שהוא צבע קרימ״זין ואף על פי שזכר שנים שפירושו אדום זכר אחריו תולע רצה בו יותר אדום׳ ודימה החטא לאדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ואם יהיה בבגד כתם מאותו צבע לא יסור בכיבוס׳ וכן אמר אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני׳ והתשובה היא לבון הכתם : ילבינו יאדימו׳ פועלים עומדים : כצמר יהיו׳ חסר התואר ופירושו כצמר לבן ונקי׳ וכן הנותן שלג כצמר וכמוהם בחסרון התאר נזכר המתאר ילבשים בגדים זרע אנשים׳ ימותו אנשים׳ בא בנשים׳ ופיר׳ אדוני אבי ז״ל אם יהיו חטאיכם כשנים שאינו אדום מאד כשלג ילבינו אכפר על עונותיכם ואם יהיו אדומים מאד כתולע אז יהיו כצמר שאינו לבן מאד כמו השלג : אם תאבו׳ טוב הארץ׳ מה שאכלים זרים לעיניכם תאכלו אתם : ואם תמאנו ומריתם׳ לא תהיו אוכלי׳ אבל אכולים לחרב : חרב׳ כמו בחרב חסר בי״ת השימוש׳ וכן הנמצא בית ה׳׳ לנכות בית אביה׳ ויקברוהו ביתו׳ ורחצו מים׳ כי ששת ימים והדומים להם : כי פי ה׳ דבר׳ וכיון שדבר הוא יקים את דברו : איכה׳ הזונה אינה נאמנת לבעלה אבל משקרת בו ומזנה תחתיו וכן ירושלם שהיתה נאמנת לאל בימי דוד ובימי שלמה ובימי אסא ובימי יהושפט לא היו מזבחים ומקטרים בבמות אלא בבית המקדש ואחר כך שבה להיות זונה ועזבו בית ה׳ והם מזבחים ומקטרים בבמות ולאשרות : מלאתי משפט׳ היו״ד נוספת ואומר כי ירושלם היתה מלאה משפט מתחילה כי יהושפט העמיד שפטים בכל ערי יהודה ואמר להם ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי אם לאלהים וגו׳׳ וגם בירושלם העמיד למשפט ה׳ ולריב וגו׳׳ ועתה אין בה משפט כמו שאמר בסמוך כלו אוהב שחד ורודף שלמונים : צדק ילין בה׳ ילין אינו לשון לינה ממש אלא לשון שקידה והתמדה בלב׳ וכן ובהמרותם תלן עיני׳ ובבוקרו ילין עוז׳ ולכת בתוך ביתו והדומי׳ לו׳ וירושלם היה הצדק תמידי בה ועתה מרצחים׳ ועוד כספם היה לסיגים וגו׳ כל זה הפך הצדק׳ ורבותינו ז״ל אמרו דיני׳ ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות גומרי׳ בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה׳ ועשו לפסוק הזה סמך וחשבה מרצחים כשאין מלינים בו דיני נפשות אלא דנין אותו בו ביום : כספך׳ עושים בה מטבע שקר וחושבים בני אדם כי כלו כסף ויש בו סיגים נחשת ובדיל והדומים להם ומחופה בכסף ומטעין בו בני אדם וכן מוכרי יין חושבים הקונים שהם קונים יין חי והוא מעורב במים שבאך הוא היין הנמכר בחנות׳ לפי שבאים שם רקים ופותים וסובאים ומשתכרין שם : מהול׳ מעורב ואין לו ריע במקרא׳ ואדוני אבי הביא לו חבר מהערבי אלמהל : שריך׳ השרים שהיה להם לתקן המעוות הם סוררים ומעוותים היושר והם חברי גנבים כי הגנבים חולקי׳ עמהם לפיכך לא ייסרו אותם׳ ולא יענשום מלגנוב : כלו׳ דרך כלל על השרים כי כלם בדרך אחד לפיכך אמר כלו בלשון יחיד והם אוהבים לקבל שחד ומטים המשפט : ורודף שלמנים׳ כתרגומו אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך : יתום לא ישפטו׳ מן העושקים אותו : לא יבא אליהם׳ כי אינם רוצים לשפוט משפטה ולריב ריבה מן העושקי׳ אותה לפיכך לא תביא אליהם ריבה כי לא תועיל׳ ויונתן תרגם קבילת ארמלתא לא עלת קדמיהון כלומר צועקת לפניהם על ריבה ואינם שומעים אותה : לכן האדון׳ כי בעת ההיא יכירו הכל כי הוא אדון הכל וכן אדון צבאות מעלה ומטה : אביר ישראל׳ שיהיה עוד חוזק העשוקי׳ על ישראל ויקח נקמה מהעושקים אותם והם צריו ואויביו נקמה שלמה יקח מהם על שינחם מהם כלומר שיכלה כעסו וינחם׳ ומלת הוי פירשתיה : ואשיבה ידי׳ פעם אחר פעם עד שאצרוף אותך ותשארי נקיה והסיגים והבדילים הם הרשעים : כבור׳

וְאָשִׁיבָה ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימ׳ יז: כבראשונה ה׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סים׳ כ׳: וחטאים ד׳ וסי׳ בסדר לך לך:

כַּבֹּר סִגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ: וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה: צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה: וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ: כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם: כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ: וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה: *

ב

הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם: וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם: וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלִָם:

בְּבוֹרִיתָא כָּל רִשְׁעָא וְאַעְדֵי כָּל חוֹבָךְ: וַאֲמַנֵּי בִיךְ דַּיָּנֵי קוּשְׁטָא תַּקִּינִין כִּדְבְקַדְמֵיתָא וּמָלְכֵי מַלְכָךְ כַּד מִן אוּלְּיָא וּבָתַר כֵּן יִתְקְרֵי לָךְ קַרְתָּא דְקוּשְׁטָא קַרְתָּא מְהֵימַנְתָּא: צִיּוֹן כַּד יִתְעֲבֵד בָּהּ דִּינָא תִתְפְּרוֹק וְדַעֲבַרוּ אוֹרַיְתָא יְתוּבוּן לָהּ בְּזָכוּ: וְיִתַּבְּרוּן מָרוֹדִין וְחַיָּבִין כַּחֲדָא וְדִשְׁבַקוּ אוֹרַיְתָא דַיְיָ יִשְׁתֵּיצוּן: אֲרֵי תִתְבַּהֲתוּן מֵאִילָנֵי טַעֲוָתָא דַּחֲמַדְתּוּן וְתִתְכַּנְעוּן מִגִּנֵּי טַעֲוָתָא דַּאֲתוּן מִסְתַּיְעִין בְּהוֹן: אֲרֵי תְהוֹן כְּבוּטְמָא דִי מִנַּתַּר טַרְפוֹהִי וּכְגִנַּת שַׁקְיָא דְמַיִן לֵית לָהּ: וִיהֵי תוּקְפְּהוֹן דְּרַשִּׁיעַיָּא כִּנְעוֹרֶת כִּתָּנָא וְעוֹבַד יְדֵיהוֹן כְּנִיצוֹץ נוּרָא כְּמָא דְמִקָּרְבִין דֵּין לִסְטַר דֵּין וְדָלְקִין תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא כֵּן יְסוּפוּן רַשִּׁיעַיָּא אִנּוּן וְעוֹבָדֵיהוֹן בְּיַשָּׁא וְלָא יְהֵי עֲלֵיהוֹן חַיִּס: * פִּתְגַּם נְבוּאָה דְּאִתְנַבֵּי יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם: וִיהֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא מִתַּקַּן יְהֵי טוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּרֵישׁ טוּרַיָּא וּמִנַּטַּל מֵרָמָתָא וְיִתְפְּנוּן לְמִפְלַח עֲלוֹהִי כָּל מַלְכְוָתָא: וִיהָכוּן עַמְמִין סַגִּיאִין וְיֵימְרוּן אֱתוֹ וְנִסַּק לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְבֵית שְׁכִינַת אֱלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב וְיַלְּפִנַּנָא מֵאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּנְהָךְ בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתֵיהּ אֲרֵי מִצִּיּוֹן תִּפּוֹק אוֹרַיְתָא וְאוּלְפַן פִּתְגָּמָא דַיְיָ מִירוּשְׁלֶם:

כבור׳ לשון בורית שבו״ן בלעז ולשונו ולשון נקיון כמו ובר לבב על שם שהוא מנקה הכבד מכתמיו: סיגיך׳ האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערוב׳ רשעים עם הכשרי׳ אני אכלה הפושעים שהם הסיג: כל בדיליך׳ בדיל המעורב בכסף כלומ׳ הרשעים שבך בדיל אישט״יש בלעז: כבראשונה׳ אעמיד לכם שופטים כשרים: במשפט תפדה׳ על ידי שיהו בה עושי משפט תפדה מעונותיה: ושביה׳ עושי תשובה שבתוכה: פושעי׳ מורדי׳ מובדלי׳ לעז: וחטאים׳ אלו מומרים לשאר איסורין: מאילים׳ לשון אלה מין אלה שקורין אולמא בלעז: אשר חמדתם׳ לעבוד תחתיהם ע״ז כענין שנאמר תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה: מהגנות׳ שם היו עובדים עבודה זרה כמה דאת אמר המתקדשי׳ והמטהרי׳ אל הגנות: נובלת עליה׳ העלה שלה נובל כמום פלישטישנט בלעז בלא עלין שרב או קרח הוא כמום וליאלואו אבל נבלה ואין נובל לשון ריקבון כמו נבלה שאין נ״ון נופלת באותו לשון אלא נובל לשון דבר הבלאה ובלה כחו מגזרת נבל תבל כמו תבבול ומתרגמינן מילאה תילאה: אשר מים אין לה׳ להשקות זרעיה בדבר שהוטלי׳ בו משווה פורענותה: החסון׳ התוקף שהיו אונסים את העניים ונוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאמר למעלה וחברי גנבים יהיה אותו ממון לנעורת שמנערין מן הפשתן שהוא קל ונוח לישרף: ופעלו׳ והעושה אותו תוקף יהיה לניצוץ אש ובערו זה בזה: ניצוץ׳ אישטנצילא בלעז תירגם יונתן ופועלו ועובד ידיהון ואין זה אחר לשון העברי׳ שאם כן היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ יהא נראה לשון פועל עכשיו שהוא נקוד מלא פום נראה לשון פועל: ואין מכבה׳ תירגם יונתן ולא יהא עליהון חיים: נכון׳ מתוקן: בראש ההרים׳ בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות ההרים: ונשא מגבעות׳ ינדל נס שנעשה בו מנסי סיני וכרמל ותבר: ונהרו׳ יתקבצו ימשכו אליו כנהרות: אל בית אלהי יעקב׳ לפי שהוא קראו בית אל לפיכך יקראו על שמו אבל אברהם קראו הר בהר יי׳ יראה יצחק קראו שדה לשוח בשדה: לאתים

כבור׳ כמו הדבר המברר הכסף מן הסיגים וישאר נקי ואני שמעתי כבור הימ כבורית ספון בלעז׳ כמו שהבורית מוציא כל כתם כך אוציא אני סיגיך ובדיליך בדיליך מה ר״ל כי הבדיל מעורב בכסף עד שיזקקהו ממנו׳ ואמ׳ בלשון רבי׳ בדיליך להביא כל התערובות המעורבים בו: ואשיבה שופטיך כבראשונה׳ כמו שאמר מלאתי משפט׳ וזה יהיה בימות המשיח שיכלו הרשעים כלם׳ ושארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב: ציון׳ במשפט שיעשו ישראל׳ תפדה כלומר יפדו הם וישובו לה ובצדקה שיעשו ישובו לה הגולי׳ ממנ׳ זהו ושביה בצדקה: ושבר׳ ואז ישברו ויכלו הפושעי׳ וחטאי׳ יחדו׳ כמו שאמ׳ בנבואת מלאכי׳ והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא: כי יבשו׳ אמר יבשו ואמר תחפרו׳ כי כן מנהג המקראות לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד׳ כמו שמעו עמים כלם תשובו ובאו נא׳ והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל׳ אלה הנ׳ פסוקים עד סוף הפרשה אינם לימות המשיח׳ כי מימי חרבן בית ראשון ואילך לא היו עובדים עבוד׳ זרה בישראל בגנות ותחת כל עץ רענן כמו שהיו ואין זכרון אלים וגנות אלא לאותם דורות שהיו בבית ראשון׳ ולפי שזכרנו כליון הרשעים כלם בין מעובדי עבודה זרה בין משאר עבירות׳ וזה יהיה בימות המשיח אמר כי כליון עבודה זרה תהיה טרם זהו וזהו בחרבן בית ראשון שיכלו עובדי עבודה זרה בישראל שהיו בוחרים הגנות והאלים לאשירה ואז בחרבן הבית יבשו כי יראו כי לא יועילו להם האשרים ולא יצילום מיד האויב המחריב אותם והמגלה אותם׳ אז יבשו ויחפרו וידעו כי שקר היה נסכם ועבודתם לאלילים׳ לפיכך לא היה בבית שני עובדי עבו׳ זרה כלל בישראל׳ ואילים כמו אילני׳ וכן הנחמים באלים אילי הצדק׳ ותרגם יונתן ארי תתבהתון מאילני טעותא דחמדתון׳ והפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג: כי תהיו׳ יאמר אתם המרתם אותי באלים ותהיו כאלה נובלת׳ אתם בחרתם גנות ותהיו כגנה אשר אין מים לה: עליה׳ חסר יוד הרבים מהמכתב׳ אמר כן תהיו כאלה נובלת עליה שלא ישאר בה דבר ירוק כן תהיה כל ארצכם חרבה שלא ישאר בה אחד מכם׳ ותהיו כמו הגנה אשר מים אין לה להשקותה שיבשו הירקות והזרעים לא יצמחו׳ וכאשר המשילם לאלה הבטיחם שישובו לארצם כמו האלה שתוציא העלים עוד לזמן הנצת האילנות׳ וכן כגנה כשיבאו מים לה תצמיח זרעיה וילחלחו שרשי הירקות׳ ואלה תרגומו בוטמא׳ וכן תרגם רבינו סעדיה בערבי בוטמא: ואלה נובלת עליה׳ פירושו אלה שעליה נובלים׳ וכן מגלחי זקן׳ שזקנם מגלח׳ ודמה אותם לאלה ולא לאילן אחר׳ כי האלה והאלון כשיפלו עליהם ידמה שהם יבשים מכל וכל יותר משאר אילנות׳ וזכר אחד מהם למשל: והיה החסון׳ אמר על האלילים ועל עובדיהם׳ אמר כי החסון והחזק שבפסילים׳ כמו שאמר עץ לא ירקב יבחר׳ אמר מה יועילו להם חוזק הפסילים׳ כי כמו הנעורת יהיו שיכלה מהרה מפני נצוץ האש כן ישרפו מהרה וכן היה׳ כי נבוזר אדן שרף כל בתי ירושלם באש ובהם היו הפסילים והאלילים׳ ואמר ופועלו לנצוץ כי העושה אותו פסל הוא גרם לו הבערה כמו שהנצוץ מבעיר הנעורת׳ ושהנצוץ נאחז בנעורת במעט זמן יכבו שניהם׳ כי הנצוץ אינו אש שיעמוד אלא מעט והוא כבה׳ וכן הנעורת הבוערת לא תהיה בוערת אלא זמן מועט ותכבה׳ כן יהיו פועלי הפסל והאלילי כי שניהם יכלו יחד׳ כי בחרבן ירושלם נשרפו הבתים והאלילים עמהם ונהרגו העובדים הפסילים והעושים אותם: ואין מכבה׳ ואין מציל אותם מן הדלקה׳ ונעורת הוא מה שמנערין מן הפשתן שטופ״א בלעז׳ ונצוץ הוא שביב האש בׄלאנ״א בלעז׳ ויונתן תרגם הפסוק כן ויהי תוקפהון דרשיעיא ונו׳: הדבר׳ אחר שאמר הפורענות אשר חזה על יהודה וירושלם אמר הנחמה אשר חזה על יהודה וירושלם גם כן: והיה באחרית הימים׳ כל מקום שנאמר באחרית הימים הוא ימות המשיח: הר בית ה׳׳ זהו הר המוריה שבו נבנה בית המקדש: בראש ההרים׳ שיהא נכון ונשא ונעלה מכל שאר הר וגבעה שכל הגוים יכבדוהו וישאוהו ויבאו לעבוד בו לשם ה׳ וזכר הרים לפי שהגוים היו עובדים את אלהיהם על ההרים הרמים: ונהרו׳ וירוצו׳ ומזה נקרא מקום מרוצת מים הרבים נהר: והלכו׳ לכו ונעלה׳ כל עם יאמר לחברו׳ כי מציון׳ זה דברי הנביא לא דברי העמים׳ כלומר למה יאמרו הגוים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים׳ והמורה הוא מלך המשיח׳ ועליו אמר ושפט: ושפט

ושפט · השופט הוא מלך המשיח · וכן ויגד ליעקב המגיד · ויאמר ליוסף האומר · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל · אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבאו למשפט לפני מלך המשיח שיהא אדון כל העמים והוא יוכיח להם · ויאמר למי שימצא בו העול ישר המעוות לבעל דינך · ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם · ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי לעבודת האדמה : לאתים · אמר שחופרים בו נקרא את · ודגש תי״ו לאתים מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו : למזמרות · הם הכלים שזומרים בהם הגפנים ושאר אילנות · כמו וכרמך לא תזמור : בית יעקב · אלה דברי הנביא לאנשי דורו · ואמר בית יעקב לפי שאמר למעלה כי לעתיד יאמרו כל העמי׳ לכו ונעלה אמר אתם שאתם חייבים ומצווים מעתה ללכת באור ה׳ לכו ונלכה באור ה׳ · ואור ה׳ הוא התורה והמצות · ומלת לכו פירשנו למעלה שהוא ענין זרוז · ויונתן תרגם ויימרון וגו׳ · ואמר ונלכה כשתתף הנביא עמהם כמו שפירשנו בפסוק לולי ה׳ צבאות : כי נטשתה · כמו נטשתה כנגד האל · אמר אתה האל שנטשתה עמך בית יעקב עתה הדין עמך כי הם מלאו מקדם · ויונתן פירשו כנגד ישראל אמר שבקתון דחלא תקיפא דהוה פריק לכון דבית יעקב · ופירוש עמך לפי דעתו אתה שהיית עוש׳ מעשה עמך · כמו שאמרו רבותי׳ ז״ל בעושה מעשה עמך ואז היית גואל אותם מכל צרה ועתה נטש׳ אותו : כי מלאו מקדם · פירוש מלאו כשפים יותר מבני קדם · וידוע היה זה ביניהם כי בני קדם היו מכשפי׳ ומעונני׳ · וכן פלשתים היו יותר מעונני׳ מבני קדם וישרא׳ כהם · ועונני׳ שם תאר׳ וכן בני ענכה · ונקראו ארם בני קדם לפי שהם למזרח ארץ ישראל׳ והם למדו מעשי׳ רעים מאשר לפניהם ומאשר לאחריהם · וכן ארם מקדם ופלשתים מאחור : ובילדי נכרים ישפיקו · עוזבים תורת ה׳ ומתעסקים בספרי ה הכשופי׳ והנחשי׳ ומספיקי׳ בהם · והם אומרי׳ דיינו באלה הספרים · והם ספרי׳ נולדי׳ להם מקרוב · כמו שאמר משה רבינו עליו השלום חדשים מקרוב באו שלמדו אותם מהאומות שהם נכרים · והתורה שלמדו אותה מקדם . ונצטוו בה הם ואבותיהם מכמה שנים עזבו אותה · ויונתן תרגם כי מלאו מקדם ארי אתמליאת וגו׳ · לל כמו שהיתה בימי הכנענים · ותרגם ובילדי נכרים יספיקו ובנמוסי עממיא אזלין : ותמלא ארצו · ארצו של זה העם שזכר כי נטשת עמך · אמר כאשר נתמלאה ארצו כסף וזהב וסוסים עד שאין סוף לאוצרותיו ולמרכבותיו אז נמלאה ארצו אלילים · כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט · ואמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל · וזה היה בימי שלמה שהיתה ארץ ישראל מלאה כסף וזהב · כמו שכתוב ויתן שלמה את הכסף בירושלם כאבנים · וכן זהב לרוב שהיו מביאין לו מאופיר וממלכת שבא ומכל המלכים · וסוסים כמו שכתוב ויהי לו ארבעים אלף ארות סוסים · ובימות שלמה החלו לעשותם ולעבוד להם ואף בחיין החלו לעשות כמו שכתוב · ופירוש ואין קצה · ואין סוף · כלומר אין סוף למספרם · והוא דרך הפלגה : ותמלא · פירשנוהו : וישח אדם וישפל איש · כפל הענין במלות שונות · וים מפרשים אדם הקטנים · איש הגדולים · וישח וישפל בו״ו פתוח עבר במקום עתיד כמנהג הלשון · וברוב דברי הנבואה · אמר עוד יבא זמן שישפלו בני אדם ולא יגבהו ברוב כסף וזהב וברוב סוסים · וזה יהיה בימות המשיח שיתקבצו כל הגוים להלחם בירושלם ואז יראו כי לא יועילו להם לא כספם וזהבם ולא גבורתם ולא הרבות עמים ואז תשפל גבהותם וישח גאונם : ואל תשא · ת״י תשא כנגד האל · אמר לא תשא ולא תסלח להם מה שהרעו לישראל אלא תעניסם בפעם ההיא על כל מה שעשו : בא בצור · ואז יאמר איש לאחיו בא בצור : בעפר · במחלות עפר : עיני גבהות אדם · לפי שגבהות האדם נראה בעיניו לפיכך סמך עיני אל גבהות · וכן אמר עינים רמות · רום עינים : שפל · בשקל כי חפץ בבת יעקב · והוא עבר במקום עתיד · כמו ישפל · וטעמו לגבהות · כמו ושח גבהות אדם · או טעמו לעיני · כמו ועיני גבוהים תשפלנה · ואמר שפל על כל אחד ואחד · ונמצא עין בלשון זכר · שבעה עינים · עיניך לנוכח יביטו · עיני ה׳ המה משוטטים : ונשגב ה׳ לבדו · כמו שאמר והיה ה׳ למלך על כל הארץ : כי יום · טעם למה שאמר ונשגב · אמר כי יום לה׳ צבאות כי כל גאה ורם ונשא ישפל ואותו היום יהיה לה׳ כי הכל יכירו במלכותו · ושפל כמו וישפל : ועל כל ארזי · ארזי ואלוני משל על מלכי האומו׳ · וזכר ארזים ואלונים כי הם הגדולים מכל העצים · וכן אשר כגובה ארזים גבהו · וחסון הוא כאלונים · ותרגם יונתן על כל מלכי עממיא וגו׳ : ועל כל ההרים · זכר הדברים אשר יתגאה האדם בהם וכל הגאות ישפל ביום ההוא · כי האל יגבה על כלם ויודו לו גבהותו וישפלו לפניו · והדברים שיתגאה אדם בהם על בני אדם הם ההרים הרמים והגבעות הנשאות שיהיה נשגב בהם מפני אויביו · ויעשה הוא בהם והם לא יעשו בו · וכן מי שיש לו במישור מגדל גבוה או חומות העיר בצורה · וכן מתגאה האדם בעושר וברוב נכסים גדולים הבאים לאדם דרך סחורת הים ברוב · ועל

ואין קצה ה׳ בקריאה וסימ׳ ותמלא ארצו סוסים ב׳ ב׳ בפסוק · כוש עצמה ומצרים · ואין קצה לתבונה · ואין קצה לגויה : בוא י״ג מל׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳ :

ויְדין בין מלכותא ויוכח לעממין סגיאין ויעפפון סיפיהון לסכין ומורניתיהון למגלין לא יטול עם באפי עם זין ולא יתאלפון עוד מכבן קרבא : ימרון דבית יעקב אתו ונהך באולפן אוריתא דיי׳ : ארי שבקתון דחלא תקיפא דהוה פרק לכון דבית יעקב ארי אתמליאת ארעכון טען כמלקדמין ועננין כפלשתאי ובנימוסי עממיא אזלין : ואתמליאת ארעהון כסף ודהב ולית סוף לגנזוהי ואתמליאת ארעהון סוסון ולית סוף לרתיכוהי : ואתמליאת ארעהון טען לעובדי ידיהון סגדין לדאתקינא אצבעתיהון : ומאך אנשא ויחלש תקוף גברין ולא תשבוק להון : ויעלון למערך במערך בטנרא ולאטמרא בעפרא מן קדם דחילא דיי׳ ומזיו יקריה : עיני רמות אנשא ימאכן ויחלש תקוף גברין ותקיף יי׳ בלחודוהי בעדנא ההיא : ארי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי׳ צבאות על כל גותניא ורמי לבא ועל כל תקיפיא וימאכון : ועל כל מלכי עממיא תקיפיא וחסיניא ועל כל טורני מדינתא : ועל כל טוריא רמיא ועל כל רמתא מנטלתא : ועל כל דיתבין במגדל רם ועל כל דשרן בשור כריך : ועל

וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה :

ה בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְהוָה : כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ : וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וְאֵין קֵצֶה לְאֹצְרֹתָיו וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ סוּסִים וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו : וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו : וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְאַל־תִּשָּׂא לָהֶם :

י בּוֹא בַצּוּר וְהִטָּמֵן בֶּעָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאֹנוֹ : עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא : כִּי יוֹם לַיהוָה צְבָאוֹת עַל כָּל־גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל־נִשָּׂא וְשָׁפֵל : וְעַל כָּל־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל כָּל־אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן : וְעַל כָּל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל כָּל־הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת :

טו וְעַל כָּל־מִגְדָּל גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־חוֹמָה בְצוּרָה : וְעַל

רש״י

לאתי׳ · קולטר״ש בלע״ז : מזמרות · סרפ״ש בלע״ז שזומרין בהן הכרמי׳ : בית יעקב וגו׳ · האומו׳ יאמרו להם כן והמקר׳ הזה הוא מוסב על והלכו עמים רבים וגו׳ : לכו ונלכה באור יי׳ · ואמרו להם כן ות״י יימרון דבית יעקב איתו וגו׳ : כי נטשת עמך בית יעקב · הנביא מסב הדיבור אל השכינ׳ ואומר כי על הנה עזבת את עמך בשביל עונם : כי מלאו מקדם · נתמלאו כבאות׳ ממעשי ארמיים ה היושבים במזרח שהם מכשפים ומשתמשים בשם הטומאה כ כדאמרינן בחלק כתן אברהם מתנו׳ שמסר להם שם טומאה וישלח׳ קדמ׳ אל ארץ קדם : ובילדי נכרי׳ ישפיקו׳ בועלים בת אל נכר ו ומתערבי׳ בגוים ויולדת להם ילדים נכרי׳ ובהם הם מספיקים תמיד ומתעסקין ומתרפקין ונטרחים בהם לשון כן יסיתך בספק ד דיבטמג״ט בלע״ז : ואין קצה · לשון קץ : ישתחוו · כמו משתחוי׳ : וישח אדם · הקטני׳ : וישפל איש · השרים והגבורים אנשי החיל : ואל תשא להם · הנביא אומ׳ להקב״ה וידעתי כי לא תסלח להם מלהפרע מהם : בא בצור · לבא בצור לברוח בנקרת הצורים : והטמן בעפר · ולהטמן בעפר : עיני גבהות אדם · גבהות הרוח וכן כל לשון גובה עינים שמקרא כמה דאת אמר גבה עינים ורחב : ארזי הלבנון · דוגמא היא על המלכים : אלוני הבשן · שלטוני׳ כמו שאלונים פחותים מן הארזים : ועל כל ההרי׳ הרמים · על יושביהם : ועל כל מגדל · תירג׳ יונתן על כל דיתבין בנסי ימא באיי הים שמובאין ומובאין באניות : תרשים ·

בוא י״ג מל׳ וכו׳ סימ׳ וכתוב׳ דכו׳ כעס׳

יחלף ד׳ בקריא׳ וחס׳ וסימ׳ והאלילים כליל יחלף׳ ורוח על פני יחלף׳ בבקר כחציר יחלף׳ אם יחלף ויסגיר: לחפר ג׳ וחס׳ וסימ׳ ביהושע ריש סימ׳ ב׳: האדון יי׳ צבאות ה׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ אביר ישראל׳ מסיר מירושלם ומיהודה׳ במשמניו רזון׳ מסעף פארה במערצה׳ וסכרתי את מצרים:

כָּל־אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל־שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה׃ וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃ וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף׃ וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ׃ בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֵת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֵת אֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ־לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים׃ לָבוֹא בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ׃ חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי־בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא׃ *

ג כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מֵסִיר מִירוּשָׁלִַם וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה כֹּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן־מָיִם׃ גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן׃ שַׂר־חֲמִשִּׁים

וְעַל כָּל דְּיָתְבִין בְּנִסֵּי יַמָּא וְעַל כָּל דְּשָׁרָן בְּבִירָנְיָתָא שַׁפִּירָן׃ וְיִמַּאךְ רָמוּת אֱנָשָׁא וְיֶחֱלַשׁ תְּקוֹף גַּבְרִין וְתַקִּיף יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ וְטַעֲוָתָא גְּמִירָא יְסוּפוּן׃ וְיֵעֲלוּן בִּמְעָרַת טִנָּרַיָּא וּבִמְחִלֵּי עַפְרָא מִן קֳדָם דְּחַלְתָּא דַּייָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ בְּאִתְגַּלְיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִּׁיעֵי אַרְעָא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִרְחֲקוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא יָת טַעֲוַת כַּסְפְּהוֹן וְיָת טַעֲוַת דַּהַבְהוֹן דַּעֲבַדוּ לְהוֹן לְמִסְגַּד לְטַעֲוָתָא וּלְצַלְמַנַיָּא׃ לְמֵעַל בִּמְעָרַת טִנָּרַיָּא וּבִשְׁקִיפֵי כֵּיפַיָּא מִן קֳדָם דְּחַלְתָּא דַּייָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ בְּאִתְגַּלְיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִּׁיעֵי אַרְעָא׃ אִתְמְנַעוּ לְכוֹן מִלְּאִשְׁתַּעְבָּדָא לֶאֱנָשָׁא בְּמֶעְבְּדֵיהּ דְּחַלָּא דְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי אֲרֵי יוֹמָא דֵין הוּא קַיָּם וּמְחַר לֵיתוֹהִי וּכְלְמָא חֲשִׁיב הוּא׃ *

אֲרֵי הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת מַעְדֵּי מִירוּשְׁלֶם וּמִיהוּדָה סְמַךְ וּסְעִיד כָּל סְמַךְ מֵיכַל וְכָל סְעִיד מִשְׁתֵּי׃ גִּבָּר וּגְבַר עָבֵיד קְרָב דַּיָּן וְסָפַר וּמִשְׁתְּאַל וְסָב׃ רַב חַמְשִׁין

ונסב

רשי

תרשיש׳ שם ים ששמו תרשיש: שכיות החמדה׳ פלטרין רצופין במשכי׳ רצפת שיש כמו ואבן משכית על שם שסוככין בו את הקרקע: ביום ההוא׳ הוא יום הדין: כליל יחלף׳ כולו יחלף כולם יאבדו: ובאו׳ יושבי הארץ: במערו׳ צורי׳ מחלו׳׳ הם הם מערו׳: בקומו׳ ליום הדין: לערוץ הארץ׳ לשבור רשעי הא׳: להשתחוות לחפור פירו׳׳ צלמי ע״ז בדמות חפרפרו׳ מיני שרצים שחופרין הארץ שקורין טלפ״ש בלע״ז: עטלפי׳ קלבא סורי״ץ בלע״ז יש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו להשתחו׳ ישליך הא׳ בחריצים ובעריצין שימצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן: חדלו לכם מן האדם׳ שלא לשמוע למלכיהם המתעי׳ אתכם מאחרי ולהשתחוות למעשה ידיו: אשר נשמה באפו׳ אשר כל חיותו וכחו תלוי׳ בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר תצא ממנו וקל וחומ׳ לצלם למעשה ידיו שאין בו ממש׳ ד״א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן הא׳ אשר נשמה באפו הראיתם למה נחשב הוא וקל וחומר לצלם למעשה ידיו שאיננו נחשב לכלום: מסיר מירושלם וגו׳׳ כולה מפורשת במסכת חגיגה שמונה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד: וקוס׳׳ זה מלך שנאמר קסם על שפתי מלך: יועץ׳ יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים: וחכם

רדק

ועל כן אמר ועל כל אניות תרשיש׳ וזכר תרשיש׳ כי היא חוף אניות׳ ויונתן תרגם ועל כל דיתבין בנסי ימא׳ ויתכאה אדם גם כן בדירות גדולות ונאות ומצויירות: ועל כל שכיות החמדה׳ פירוש שכיות ציורים׳ כמו אים בחדרי משכיתו׳ ותרגם יונתן ועל כל בדניות שופרא: ושח׳ מפורש הוא: והאילילים׳ אף על פי שהאלילים כבר פסקו מקצת האומות היום עוד יש בקצה המזרח עובדי אלילים׳ ועוד יחשבו גם הם עובדי אלילים שהם משתחוים ועובדים לצלם׳ ואז בימות המשיח כל האלילים יכרתו עד גמירא׳ לפיכך אמר כליל וכן כליל תקטר׳ ופירוש יחלוף׳ יכרית׳ כלומר האל יכרית אותם כלם׳ וכן בענין כריתה אם יחלוף ויסגיר ואחלפה רקתו: ובאו במערות צרים׳ מערות לא נשתנה בסמיכות׳ אמר עובדי האלילים יתחבאו במערות ובמחלות כי יחשבו להנצל שם: לערוץ הארץ׳ כתרגומו למתבר רשיעי ארעא: ביום ההוא׳ בימות המשיח כשיעשה האל משפט ברשעים: אלילי כספו ואלילי זהבו׳ כמו שפירש׳׳ כי עוד היום בקצה ארץ המזרח עובדי׳ אלילי כסף וזהב׳ וכן בצורת של כסף ושל זהב: לחפר פירות׳ טעם הלמ״ד למלת ישליך שזכר׳ כלומר אל החפירו׳ ואל חורי העטלפים שם ישליכו האלילים׳ ויונתן פירש טעם הלמ״ד למלת להשתחות הסמוך לה׳ שתרגם למיסגד לטעותא ולצלמניא׳ תרגם ולעטלפים ולצלמניא׳ כי יש עובדים צורת עטלף׳ ולפירושו גם כן יהיה לחפור פירות פירוש כמו מלה אחת אף על פי שהוא שתי מלות׳ ומפרשים אותו עוף שמנקר הפירות׳ ויש מפרשים שרץ שחופר בארץ חפירות והיו עובדי צורתו׳ ולפיכך יהיה פירושו לחפר פירות פירוש שתי מלות׳ ויהיה פירוש פירות חפירות׳ ודומה לו בדברי רבותינו פירא דשופלי׳ שפירושו חפירה שמשליכים שם גרעיני התמרים׳ ואמר שישליך האדם האלילים למקומות שיחפרו החפירות להסתר שם וישליכו האלילים שם דרך בזיון כי לא הועילו להם ואם יכלו ישברום להיות כסף וזהב לא צלמים: לבא בנקרת הצורים׳ ר״ל יברחו להכנס במערות הצורים׳ ונקראו המערות נקרות׳ וכן ושמתיך בנקרת הצור לפי שמנקרים בצורים ועושים שם מערות: ובסעיפי הסלעים׳ ויבאו גם כן להסתר בשיני הסלעים הגבוהים׳ ודמה שן הסלע לסעיף האילן הגבוה׳ וכן בסעיף סלע עיטם: חדלו לכם׳ אז יאמר כל אחד לחבירו חדלו לכם מן האדם כי יהיה פחד ה׳ על כל העולם׳ ויאמר איש לאחיו לא יהיה עוד מורא בשר ודם עליכם אלא מורא האל לבדו׳ כי האדם כאין נחשב כי במעט רגע ימות כי הנשמה באפו׳ כלומר קרוב לצאת׳ ואמר באפו כי רוח החיים תלוי באף׳ כי דרך נקבי האף יצא החום הטבעי אשר בלב תמיד׳ וכן יכנס אליו דרך נקבי האף קרירות האויר ובזה חיי האדם כמו שידוע בחכמת הטבע׳ אם כן שחיין קצרים במה נחשב הוא ואיך יתכן לבטוח עליו או לירא ממנו: * כי הנה האדון׳ אמר בפרשה שלמעלה גמול הרשעים וכלותם בימי מלך המשיח׳ ועתה אמר כי עתה יעשה דין ברשעים בירושלם וביהודה ויתמו ברעב ובחרב הגדולים שבהם וישארו הנערים והתעלולי׳׳ ואמ׳ האדון להודיעם כי הוא אדון ובידו להרים ולבנו׳ להשביע ולהרעיב׳ והם אינם חושבים כי הוא אדון ויפנה אל מעשיהם כי אם היו חושבים זה לא היו חוטאים ולא היו יוצאים ממצותו וממכותו: משען ומשענה׳ לפי שכפל הענין לחזק כמנהג שנה הענין במלות שונות זכר ונקבה׳ ואחר כך פירש כל משען לחם ומשען מים׳ ואמר משען כי המאכל והמשתה משען גוף האדם ובהם ישען ויחיה׳ וכן אמר בתורה בתוכחות בשברי לכם מטה לחם כמו המטה שישען האדם עליו כן ישען במאכל ובמשתה: גבור ואיש מלחמה׳ אלה ימותו בשלה בחרב: שופט ונביא וקוסם וזקן׳ אלה ימותו בעיר ברעב ובדבר׳ ואלה הארבעה אנשים הנכבדים שבעם׳ ויונתן תרגם ונביא וסופר ותרגם וקוסם ומשתאיל׳ ר״ל סופר ומזהיר בעם׳ ומשתאיל האדם הנשאל שישאלו את פיו על העתידות כמו חוזה בכוכבים: שר חמשים׳ אפילו שר חמשים אין צריך לומר שרי אלפי׳ ושרי מאו׳: ונשוא פנים׳ מי שהוא נכבד מרוב עשרו וגדולתו: ויועץ׳ מי שיש לו עצה ודעת בדרכי העולם ובעסקים שבין אדם לחבירו: וחכם חרשים׳ הוא מי שמתעסק בחכמות וקנה אותם וידעם: וחרשים׳ בפלס חכמים׳ ופירוש חרשים מענין מחשבה׳ כמו אל תחרוש על רעך רעה׳ כי עיקר החכמה במחשבת הלב׳ ואמר וחכם סמוך לומר כי הוא חכם על חכמים אחרים כלומר שיש לו תלמידים חכמים: ונבון לחש׳ פירוש מי שהוא נבון בחכמת הטענה והדבר׳ ואמר לחש שהוא הדבור בחשאי ובנחת׳ כמו כי עבדיו מתלחשים׳ לפי שבענין זה הם דברי חכמים׳ כמו שכתוב דברי חכמים בנחת נשמעים׳ ובאלה הד׳ שזכר הוא תיקון העיר וקיומה וזולתם הוא הרבות העיר והשחתתה׳ והחכם הגדול רבי משה בר׳ מיימון פירש יועץ נקרא מי שעצתו נכונה ועסקיו כראוי בדברים המנהגים אך לא יבין שום שכל ואשר יש לו החכמות המושגות בפעל הוא נקרא חכם חרשים׳ ואשר הוא מבין וזך הטבע ויכול להשלים העניינים בפירוש קצר מתוקן הוא הנקרא נבון לחש אך לא התעסק בחכמה ולא השיג החכמות׳ ויונתן תרגם רב חמשין וגומר׳ ובדברי רבו׳ ז״ל י״ח קללו׳ קלל ישעיהו הנביא את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם׳ ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד׳ מאי היא דכתיב כי הנה האדון ה׳ צבאות וגו׳׳ משען אלו בעלי מקרא׳ משענה אלו בעלי משנה׳ כל משען לחם אלו בעלי תלמוד׳ שנאמר לכו לחמו בלחמי׳ וכל משען מים אלו בעלי הגדה שמושכין לבו של אדם כמים׳ גבור אלו בעלי שמועות׳ ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה׳ שופט זה דיין שדן דין אמת לאמתו׳ נביא כמשמעו׳ קוסם זה מלך׳ שנאמר קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו׳ זקן זה שראוי לישב בישיבה׳ שר חמשים זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה׳ דבר אחר שר חמשים אמר רבי אבהו מכאן שאין מעמידין תורגמן על הצבור פחות מחמשים שנה: ונשוא

וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ׃ וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ־בָם׃ וְנִגַּשׂ הָעָם אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן וְהַנִּקְלֶה בַּנִּכְבָּד׃ כִּי־יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה לְכָה קָצִין תִּהְיֶה־לָּנוּ וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ׃ יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לֹא־אֶהְיֶה חֹבֵשׁ וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שִׂמְלָה לֹא תְשִׂימֻנִי קְצִין עָם׃ כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה נָפָל כִּי־לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָה לַמְרוֹת עֵנֵי כְבוֹדוֹ׃ הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם הִגִּידוּ לֹא כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי־גָמְלוּ לָהֶם רָעָה׃ אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ׃ אוֹי לְרָשָׁע רָע כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ׃

ונסב אפין ומליך מילך ואמר ומשתמע וחכים וסוכלתן בעצה׃ ואמני ינקיא פרנסיהון וחלשיא ישלטון בהון׃ ויתגרון עמא גבר בגבר וגבר בחבריה ישלטון עולמיא בסבא ודשיט ביקיר׃ ארי יחוד גבר באחוהי מזרעית בית אבוהי למימר כסו אית לך רב תהי עלנא ומגביתא הדא תהי תחות ידך׃ ירתיב בעדנא ההיא למימר לית אנא כשר למהוי ריש ובביתי לית מה דאיכול ולית מה דאתכסי לא תמנוני רב בריש כל עמא׃ ארי אתקילו יתבי ירושלם ואנש יהודה גלו ארי מלל פומהון ואגר עובדיהון גלן קדם יי ומרגזין קדם יקריה׃ אשתמודעות אפהון בדינא אסהיד בהון וחטאיהון כסדומאי קבלין ולא מנעין וי לנפשהון ארי גרמו דתיתי להון בישתא׃ אמרו לצדיקיא טוביכון ארי פרי עובדיהון ישתלמון׃ וי לרשיעיא דעובדיהון בישין ארי גמלא דידיהון יתתב להון׃

ישא ד׳ ר״פ וסימ׳ ישא יי׳ פניו׳ עליך גוי מרחק׳ לא אהיה חבש׳ ישא ברכה מאת יי׳: לרשע ה׳ בקריאה וסימ׳ אוי לרשע׳ יסר לץ׳ אמר לרשע צדיק אתה׳ ואתה תשמע מן השמים קדמא דדברי הימים׳ ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע:

רדק

ונשוא פנים׳ זה שנושאים פנים לדורו בעבורו למעלה׳ כגון רבי חנינא בן דוסא׳ למטה כגון רבי אבהו בקסרי: יועץ׳ זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים: חכם׳ זה תלמיד המחכים את רבותיו: חרשים׳ שבשעה שפותח פיו נעשו הכל כחרשים: ונבון׳ זה המבין דבר מתוך דבר׳ לחש זה מי שראוי למסור לו דברי תורה בלחש׳ ואמ׳ עוד אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש לו חמשה דברים הללו׳ יועץ וחכם חרשים ונבון לחש: ונתתי נערים׳ כיון שהוא הסיר הזקנים הרי הוא כאלו נותן הנערי׳ להיות שרים עליה׳ ודרך הדרש אלו בני אדם שמנוערין מן המצות: ותעלולים׳ כמו נערים׳ וכן עוללים שאלו לחם׳ אלא שהוא משקל אחר׳ והוא תאר במשקל תחלואי רעב׳ ויונתן תרגם וחלשיא׳ והדרש תעלי בני תעלי׳ פירוש שועלים: ונגש העם׳ עוד קללה אחרת שלא יכנעו מפני שריהם ומפני המושלי׳ שישימו עליהם אלא כל אח׳ יהיה כעשה נוגש ושוטר בחברו ואפילו הקטן בגדול׳ ופירוש ירהבו יחזקו עליו ויעיזו בו פניהם הנער בזקן והנקלה בנכבד: ירהבו׳ ענין חזק׳ מן ורהבם עמל ואון׳ ויונתן תרגם ונגש ויתגרון׳ ותרגם ירהבו ישלטו׳ וענין אחד הוא כמו שפירשתי׳ והדרש הנער בזקן מי שמנוער מן המצות ירהב במי שמלא מצות כרמון: והנקלה בנכבד׳ מי שחמורות דומות עליו כקלות ירהב במי שקלות דומות עליו כחמורות: כי יתפש׳ כאשר יתפוש איש באחיו׳ כלומר שיתפשוהו בבגדו לדבר עמו ולבקש ממנו זה׳ ופירוש בית אביו משפחת בית אביו׳ כי אינו רוצה לומר אחיו בן אביו אלא איש ממשפחתו שיש לו קרוב דעת עמו: ויאמר לו׳ בבקשה כיון שמלה לך׳ כלומר שאתה מלובש בגדים נאים ונתראה גדול וישאו פניך תהיה קצין לנו ותוכיח מי שראוי להוכיח ותהיה תחת ידך ותחת ממשלתך המכשלה הזאת שאנחנו נכשלים איש ברעהו ואין אנחנו יראים מפני רעהו: לכה׳ כתוב בה״א נוספת׳ כמו ולכה איפוא מה אעשה בני׳ והדרש שמלה דברים שמתכסה אדם בהם כשמלה׳ והמכשלה דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אלא אם כן נכשלים בהם ישכן תחת ידך׳ קצין תהיה לנו׳ ות׳ המכשלה ומגביתא׳ כלומר לגבות המס שהיו מלכי האומות מטילים עליהם׳ כמו שכתוב בפרעה נכה ויתן עונש על הארץ מאה ככר כסף וככר זהב: ישא׳ פירוש ישא הקול בפיו׳ כלו׳ ישבע׳ וכן לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא: חובש׳ מושל׳ נקרא כן לפי שחובש ואוסר העוברים על מצותו׳ וכמוהו האף שונא משפט יחבש׳ וטעם לא אהיה׳ כי איני ראוי לכך כי אין בביתי לחם ושמלה׳ ואע״פ שאני מתראה בחוץ בשמלה זו׳ וכל זה אמר להודיע כי עניות ומסכנות רב יהיה בעיר כי אפילו המתראים בחוץ ביתם רק מכל טוב׳ והדרש לא אהיה חובש לא הייתי מחובשי עצמן בבית המדרש ובידי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא טעם מקרא ולא טעם משנה: כי כשלו׳ ומה טעם כשלו ונפלו׳ לפי שחטאו לה׳ בפה ובמעשה להכעיסו׳ וזהו למרות עיני כבודו׳ כלו׳ כי הוא רואה מעשיהם והם עוברים על מצותו כאלו הוא אינו רואה מעשיהם: למרות׳ כמו להמרות: עיני׳ חסר היו״ד עי״ן הפעל: הכרת׳ מענין ולא אחיו לא הכיר׳ ר״ל כי בפניהם יוכל האדם להכיר שהם רעים וחטאים כסדום והם גם הם מגידים חטאתם בפיהם ואינם מכחידים כמו שהיו אנשי סדום עושים שהיו מתפארים ברשעם׳ ואדוני אבי ז״ל פירש הכרת הה״א שרש׳ ופירש עזות פניהם׳ וכן פירש לא תבושו תהכרו לי׳ תעיזו פניכם לי׳ ודמהו ללשון ערב שאומרים הכר לעזות מצח׳ ויונתן תרגם הכרת פניהם שהם מכירי׳ פניהם בדין׳ אשתמודעות אפיהון בדינא אסהיד בהון: אוי לנפשם׳ כלומ׳ שתאבד נפשם במותם מפני מעשים הרעים לבד מן הפורענות שיבא להם בחייהם והנה הם גמלו רעה לנפשם׳ כלומ׳ לעצמם ברעה שעושין לאחרים: אמרו׳ אינו נווי לאנשים מיוחדים אלא לכל אדם׳ כמו ראה ריח בני׳ אמר למלך ולגבירה׳ והדומים להם׳ אומר לכל מי שיכיר האמת וידע כי משפט האל אמת׳ אמרו וקראו לכל כי אל צדיק ה׳ ישלם לכל צדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו׳ וסמך זה לפסוק אוי לנפשם׳ לפי שלפעמים יהיה טוב לרשע בעולם הזה׳ אמר כי על כל פנים תאבד נפשו גמול מעשיו הרעים כי אל אמונה ואין עול: צדיק כי טוב׳ פירוש צדיק כאשר יהיה טוב שלא ישוב מצדקתו ועשה עול אמרו כי פרי מעלליהם יאכלו בזה ובבא וכן אמרו אוי לרשע רע׳ אוי לרשע שיעשה רע׳ ולא שב מרשעתו כי על כל פנים גמול ידיו יעשה לו בזה או בבא׳ אבל בזה העולם יהיה גמולם ברוב כמו שתראו בישראל כי כשלו ונפלו מפני מעשיהם הרעים ועליהם תצדיקו את הדין ור״ל דרשו הפסוק אמרו צדיק כי טוב׳ וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים וטוב לבריות׳ זהו צדיק טוב׳ ועליו נאמר כי פרי מעלליהם יאכלו שאוכל פירות בעולם הזה׳ והקרן קיימת לעולם הבא׳ טוב לשמים ואינו טוב לבריות זהו צדיק שאינו טוב׳ אוי לרשע רע׳ וכי יש רשע רע ורשע שאינו רע אלא רע לשמים ורע לבריות זהו רשע רע׳ רע לשמים ואינו רע לבריות זהו רשע שאינו רע׳ ורשע רע גמול ידיו יעשה לו בעולם הזה׳ ואמרו הזכות יש לה קרן ויש לה פירות׳ שנאמר כי פרי מעלליהם יאכלו׳ עבירה יש לה קרן ואין לה פירות׳ שנאמר כי גמול ידיו יעשה לו׳ שהעבירה עקרה היא ואין לה פירות׳ אלא אם כן עשתה פירות כגון שבא על הערוה והוליד ממנה בן׳ ויונתן תרגם אמרו לצדיקיא טוביכון וגו׳: עמי

רשי

וחכם חרשי׳ שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשי׳: ונבון לחש׳ ראוי למסו׳ לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית מעשה מרכבה: ונתתי נערים שריהם׳ אלו בני אדם המנוערין מן המצות: ותעלולים ימשלו בם׳ שועלים בני אדם חלשים ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצנים בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אותם כמו ועוללתי בעפר קרני את אשר התעוללתי: ונגש העם׳ יהו לחוקין ונגושין זה על זה בתיגור וחירוס: ירהבו הנער בזקן׳ יתגדל הנער על הזקן: והנקלה בנכבד׳ כפשוטו׳ ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהב במי שהקלות דומות עליו כחמורות: כי יתפש איש באחיו׳ אם יתפש איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה בתורה ומחוורת היא בידך כשמלה קצין תהיה לנו ותלמדנו׳ והמכשלה הזאת שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה תחת ידיך היא בא״ת׳ יודע להורנ׳ לנו׳ ד״א שמלה לך להלבים ערום׳ והמכשלה פיילכנא בלע״ז מחסרוני שאני מחוסר לחם תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה לנו והוא משיב בביתי אין לחם ואין שמלה ומה טיבי לקצין: כי כשלה ירושלם׳ כולם חסידי׳ ונפולים אין עוזר זה לזה ולמה כי מאנו לשמע ועשה כולם מכעיסים: ישא ביום ההוא׳ אין ישא אלא לשון שבועה הוא ישבע להם לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ושמלה אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה׳ ד״א לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הנדונים בבית הסוהר: כי לשונם ומעלליהם אל יי׳׳ לנגדו להכעיסו: למרות עיני כבודו׳ להקניט לפני כבודו׳ ד״א ענייני כבודו: הכרת פניה׳׳ עון שהם מכירי׳ פנים בדין היא ענתה בם לפני׳ לא״ הכרת פניהם ניכרים הם בעזות פניה׳: כסדום הגידו לא כחדו׳ בפרהסיא עשו: אמרו׳ למי שהוא צדיק כי טוב עשה: אוי לרשע רע׳ שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גורם רעה לו ולאחרים בתנחומא והמקרא מוסב על אמרו צדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע: נוגשיו

מנגשיו מעולל׳ ליגכים הם: ונשים משלו בו׳ נשים גוהפות משלו כמו שאמו׳ למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרעה לפיכך כל חלשים משלו בו ויונתן תירג׳ לשון נשים: מאשריך׳ מדריכך שים להם לאשרך בדרך טוב הם מתעי׳ אותך: בלעו׳ קלקלו: נצב לריב׳ של ישראל מעומד שלא לדקדק בדינם: ונעומד לדין עמים׳ מתעכב ומאריך בדינם של אומו׳ עמידה זו לשון עכבה: יי׳ במשפט יבא עם זקני עמו׳ כמו שהיה להם למחות ולאומות אומר אתם בערתם את כרמי אני קצפתי מעט ואתם עזרתם לרעה: גזלת העני׳ דור שהיו עניים במעשים טובי׳ כל זה במדרש אגדה ולפי משמע פשוטו כל העניין על ישראל: ונעומד לדין עמים׳ הם השבטים: ואתם בערתם את הכרם׳ הזקנים והשרים אכלו את שאר העם: מלכם׳ שמו מה לכם: תטחנו׳ תכתתו ותמעיטו לבזותם ב בדינם: ומשקרו׳ עינים׳ לשון הכטה׳ לא צובעו׳ עיניהם ב בסיקרא ובכחול: הלוך וטפוף תלכנה׳ לשון דבר צף על גבי חברו כמו אשר הציף ומתרגמינן דאטיף כך היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם ויונתן תירגם ובפותהן מקפן היו קושרות פיאות כבריות קליעת שערות תלושין כורכו׳ עם קליעותהן שירא׳ גסות וטפופות: וברגליהם תעכסנה׳ כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלן ורומזתו צד חיבת נואפו׳ כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש עכס הו׳ ארס של נחש: ושפח׳ לשון צרעת כמו מספחת היא ועל שנכתב בש״ן דרשו בו רבותינו שתעשנה שפחות מכולנו׳ ויש שדרשוהו שהרבה בהן משפחות משפחות של כנים: פתהן יערה׳ כליהן יערה לשון ארמי הוא פתיא אוכמא הן היו אומרות ימהר יחיש מעשהו דוכום רואה אותי ונוטל אותי כשבא הפורענו׳ היו שרי נבוכד נצר נוטלין אותן להיותא הם לנשי׳ מחמת יופיין רמז הקב״ה למעיינות שלהם והיו שופעות דם זיבה כאדם המערה מכלי אל כלי והיו נמאסות עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן ויונתן תירג׳ יקרהן יעדי׳ פתהן לשון רוחב לשון נודל: ביום ההוא׳ לעתיד לבא כשיב׳ הקב״ה להשיב את ישראל אליו יסיר יי׳ מהם את תפארת העכסים שלא יהו תולין תפארתם בנוי תכשיטי נשים ודברי כלה: העכסים׳ המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה: והשביסים׳ מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנ׳ שבים של שבכה: והשהרוני׳ יונתן תירג׳ סיבכיא: הנטיפות׳ ענקיא לשון ענקים לגרגרת ולשון נטיפות על שם שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והם כמין מרגלי׳ נקובות ואחרוזו׳ בחוט ובלעז מושטי״נבאש: והשרות׳ צמידי הזרוע דמתרג׳ שיריא: והרעלות׳ בגיף שמכסיפות כל פרצופיהן חוץ מגלגל העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראית פלסתו׳ ליטנ׳ אחריג׳ והרעלות מיני סרבלי׳ נאים להתעטף בהם ובלשון משנה יש מדיות רעולות במסכת שבת: הפארים׳ תרגומו כליליא כמו פארי המגבעות: והצעדות׳ אצעדה של שוקיים: והקשורים׳

עניים ג׳ וסימ׳ מלכם תדכאו עמי׳ ועניים מרודים תביא׳ לא יחיה רשע׳ וכל דסמיך לדלים ואביונים דכוו׳ בטב וסימ׳ השאפים על עפר׳ ויספו ענוים ביי׳ שמחה:

יב עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ עַמִּי מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים וְדֶרֶךְ אֹרְחֹתֶיךָ בִּלֵּעוּ׃ יג נִצָּב לָרִיב יְהוָה וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים׃ יד יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם׃ טו מַלָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם הָלוֹךְ וְטָפוֹף תֵּלַכְנָה וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה׃ יז וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וַיהוָה פָּתְהֵן יְעָרֶה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר אֲדֹנָי אֵת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים וְהַשְּׁבִיסִים וְהַשַּׂהֲרֹנִים׃ יט הַנְּטִפוֹת וְהַשֵּׁרוֹת וְהָרְעָלוֹת׃ כ הַפְּאֵרִים וְהַצְּעָדוֹת

(בגליון: מה לכם ק׳ ג׳ · נטויות ק׳ · ל׳ וכתי׳ ס״ה ל׳ · קל׳ · ל׳ מדכחשי פתהן ל׳ · תעכסנה מן פתחין דסף כאסף אדני קל׳ כב אגיזון כסיפ׳)

עַמִּי דְסַרְכוֹהִי בַּזְווֹהִי כִּמְעַלְלֵי לְכַרְמָא וּכְמָרֵי חוֹבָא שַׁלִּיטוּ בֵיהּ עַמִּי מְשַׁבְּחָךְ אַטְעֲיוּךְ וְאוֹרַח שְׁבִילָךְ קַלְקִילוּ׃ עָתִיד לְמֵדַן יְיָ וּמִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין מִן עַמְמַיָּא׃ יְיָ בְּדִינָא יֵעוֹל יַת סָבֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וְאַתּוּן אַנְסְתּוּן יַת עַמִּי חֲטוֹף מִסְכְּנָא בְּבָתֵּיכוֹן׃ מַה לְכוֹן דְּאַתּוּן מְמַסְכְּנִין יַת עַמִּי וְאַפֵּי חֲשִׁיבַיָּא מְבַלִּין אַתּוּן וּמָרְתִין בְּדִינֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת׃ וַאֲמַר יְיָ חֲלָף דְּאִתְרַבְרַבָא בְּנָת צִיּוֹן וַאֲזָלָן מְרִימָן צַוַּאר וּמְסַרְבְּקָן עֵינִין אָזְלָן וּבְפָתְהֶן מַקְפָן וּבְרִגְלְהֶן מַרְגְזָן׃ וִישַׁעְבֵּיד יְיָ יְקָרַת בְּנָת צִיּוֹן וַיְיָ יְקָרְהֶן יַעְדֵי׃ בְּיוֹמָא הַהוּא יַעְדֵי יְיָ יַת תּוּשְׁבְּחַת דְּמְסָנַיָּא וּשְׁבִיסַיָּא וְסַבְּכַיָּא׃ עַנְקַיָּא וְשֵׁירֵי יְדַיָּא וְחַנִּיסְנְסַיָּא׃ כְּלִילַיָּא וְשֵׁירֵי רִגְלַיָּא

עמי נוגשיו מעולל׳ כמו עולל׳ כמו שאמר ונתתי נערים שריהם וגו׳ ׳ ויונתן תרגם עמי דסרכוהי בזוזהי כמעללי לכרמא: ונשים משלו בו׳ אלשים כמו נשים׳ או פירוש מרוב רודפם תאותם באשגל משלו בהם הנשים׳ הפך והוא ימשל בך׳ ויונתן תרגם נשים מענין נושה בהא׳ וכמרי חובא שליטו ביה: עמי מאשריך מתעים׳ מי שאומר לך אשריך כשתעשה מעשים רעים אותם הם מתעים אותך והם נביאי השקר שמשבחים אותך במעשיך הרעים והם בלעו ושחתו דרך אורחותיך שלא חזרת לדרך הטובה והלכת בדרך רעה׳ וכן תרגם יונתן משבחך אטעיך ואורח שבילך קלקילו׳ ויש מפרשי׳ מאשריך כמו מישריך׳ כלו׳ אותם שהיו ראויים ליישר אותך בדרך הטובה הם הטעו אותך: נצב לריב׳ כמו להריב׳ וכן לדין כמו להדין׳ ואלו היה שם היה הלמ״ד בשוא לדין עמים׳ אמר אל תחשבו כי לא יענישכם האל על הרעות שתעשו כי בכל זמן הוא נצב ועומד לדין כל העמים כל שכן עמו ישראל שהשגחתו יותר עליהם מפני שהם קרובים אליו יותר משאר העמים: ה׳ במשפט יבא׳ כי גם זקני העם ושרין עליה׳ עון העם שלא יוכיחו אותם וגם הם אונסים וגוזלים דלת העם: ואתם בערתם׳ יאמר להם בשפטו אותם ישראל הנקרא כרם השם אתם בערתם וכליתם אותו׳ ובערתם מענין ובער בשדה אחר: גזלת העני׳ מי שיחטא אחריב׳ ימצא גזלת העני בבתיכם שמלתו וכלי ביתו שאתם גוזלים אותם׳ ובדברי רז״ל עם זקני עמו ושרין׳ אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא לפי שלא מיחו בשרים: מלכם׳ פירוש מלה אחת׳ הה״א נבלעת בדגש׳ וקרי מה לכם׳ וכן מזה בידך׳ אומר להם לשרים מה לכם תדכאו עמי והם העניים׳ וכן אם כסף תלוה את עמי את העני עמך׳ וקורא אותם עמי לפי שהעניים אין להם עוזר וסמך אלא האל יתברך לא די לכם שתגזלו ממונם אלא שתדכאו אותם בגופם ותמרטו פניהם׳ כלומר תכו אותם ונתכתתו פניהם׳ רל מכת לחי: נאם ה׳׳ הוא אומ׳ לכם זה כי הוא יודע במעשיכם הרעים ואתם תחשבו אין ה׳ רואנו והנה הוא מעיד בכם על גזלת העני שהיא בבתיכם ועל מה שתדכאו ותכו עניי׳ והוא רואה הכל וישפוט אתכם על הכל כי הוא אדון גבהות מעלה וגבהות מטה: ויאמר ה׳׳ גבהו׳ פירושו לפניו: נטויות גרון וגו׳ אלה דברי גבהות וגאות׳ ורבותינו פירשו מהלכות בקומה זקופה: בנות ציון׳ ציון היתה עיר מלוכה לפיכך זכר בנות ציון׳ ועוד כי רוב ארץ ישראל היתה חרבה בימי אחז והיו הנשים מתגאות ביופיין ומראות עצמן בשוקים וברחובות: נטויות גרון׳ שיסתכלו בהן הנואפים׳ ורבותינו פירשו נטויות גרון שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה: ומשקרות עינים׳ כלומר רומזות להם עיניהן שילכו אחריהן לבית׳ ותרגום עין שופתו עינא דסקרתיה׳ ורז״ל פירשו שהיו הולכו׳ עקב בצד גודל: תעכסנה׳ מקשקשות ברגליהם בעכסים שתלויין בהם שהם הפעמונים ומשמיעין קול: ושפח ה׳׳ כתוב בשי״ן והוא ענין ספחת׳ אמר במקום שהיו מתגאות בו תהיינה כספחות׳ והקדקד הוא מקום חלוק השער לכאן ולכאן והיו מחלקות שער ראשן ומתיפו׳ בו והאל יביא על קדקדן מספחת הפך נאותן ביופיין: פתהן יערה׳ פתהם יגלה׳ והוא כנוי לבית הערוה׳ כלומר שתלכנה ערומות לפני האויב המוליך אותן בשביה׳ וי״ת יקריהון יעדי׳ ובדברי רז״ל רב ושמואל חד אמר שנעשה כקיתון וחד אמר שנעשו פתחיהן כיער: ביום ההוא׳ זה וביום ההוא הבא אחריו ימ בימי אחז וחזקיהו כי הפורענות אשר בפרשה היה בימי אחז ולנשארים היה הטוב והכבוד בימי חזקיהו׳ ועליו נאמר צמח ה׳ לצבי ולכבוד׳ ויש לפרש כל זה בטוב הגלות שיכלו רבים מישראל שלא שבו לה׳ בכל לבם׳ כמו שנאמר עליהם וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו׳ ונאמר עוד עליהם והבאתי את שליתכם באש והנשארים יהיו ענוים וקדושים הפך מה שהיו בימי אחז שהיו גאים וטמאים ולא תהיינה הנשים עוד מתפארו׳ בתכשיטיהן׳ לפיכך אמר יסיר ה׳ את תפארת העכסים וגו׳ ונאמר בנבואת צפניה אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה׳ ועתה זכר הדברים אשר היו מתגאות ומתפארו׳ בהם בימי אחז שכולם יהיו בטלים לעתיד לבא שלא תהיה אז גאוה לא לאנשים ולא לנשים והדברים ההם הם העכסים והשביסים והשהרונים׳ ופירוש העכסים עדי שמשימה האשה ברגליה שמקשקש׳ ויונתן תרגם מסניא׳ ואפשר שיהיה זה שמקשקש תלוי במנעל: והשביסים׳ כמו בצלי׳ מן ושבכת את הכתנת שש׳ והוא כלי עשוי כמלאכת תשבץ: והשהרוני׳ כלי עשוי בדמות ירחא סהרא׳ ויונתן תרגום וסבכיא כולן מיני שבכה: הנטפות׳ מן נטף ושחלת׳ ופירוש כלי שמניחין בו הבדי ותולין אותו הנשים בצואריהן׳ ויש מפרשים הענקים שעושין אותו מאבני הבדולח הקטנים וכן נקרא הבדלח חוץ בערבי אלנטף׳ וכן תרגם יונתן ענקיא: והשרות׳ תרגם יונתן ושירי ידא׳ והם הצמידים כתרגומו: והרעלות׳ מן המשנה מדיות רעלות׳ ופירשו הגאונים צעיף משימות על ראשן ומתכסות בו כל הפנים שאין נראה להם אלא העינים וקושרות למטה׳ ויונתן תרגם חניסנסיא כמו שתרגם חמנים׳ וכן תרגם אנקלום חמניכם חניסנסיכון: הפארים׳ כמו מגבעות מן את פארי המגבעות׳ פארי פשתים יהיו על ראשם׳ ויונתן תרגם כלילא: והצעדו׳׳ כמו אצעדה׳ והוא עדי שנושאות הנשים בשוקיהן׳ וכן תרגם יונתן ושירי רגליא: והקשורים

והקטורים, יתרי מפי שקושרות מהם ראשן, ויונתן תרגם קול משמשי, ולא ידעתי מה הוא: ובתי הנפש, הוא עדי שתולות הנשים בין שדיהן על לבן, ויונתן תרגם קדשיא: והלחשים, הוא עדי שתולין אותו הנשים באזניהם נקראו כן לפי שהאזנים בעלות הלחש, ויונתן תרגם וחליתא, וכן תרגום ונעם נזמה וחליתה ואתקינת בקדשה ובחליטת מרגליתהא: הטבעות, ידוע, וכן נזמי האף, וכן ואשים הנזם על אפה: המחלצות, כמו והלבש אותך מחלצות, והם לבושים נאים, וכן תרג' יונתן כתוכיא: והמעטפות, כסות שמתעטפת בו: והמטפחות, כמין צעיף, וכן הביא המטפחת אשר עליך: החריטים, כיסים, וכן בספר חריטי, וכן נקרא בערבי הכיס כרטא והאות בעברי בערבי כף במקומות רבים, ויונתן תרגם ומחכיא, ותרגם אנקלוס וכומז ומחוך: והגליונים, המראות נקראו כן לפי שנגלים בו הפנים לרואה בהם, וכן תרגם יונתן ומחזייתא, וכן תרגם אנקלוס במראות הצובאות במחזיית נשייא: והסדינים, ידוע: והצניפות, ידוע, כמו מצנפת בד יצנף: והרדידים, הוא לבוש דק נקרא בערבי אריד, וכן נשאו את רדידי מעלי, וכן תרגם יונתן כבכתיא, ובדברי רז"ל תנתן כבכתי לבתי: והיה זו הקללה על סוף הפרשה בימי אחז: והיה הבשם, מחזיק הבשר ומעמידו ויהיה מק בהפכו והוא משחת הבשר, כמו ולשונו תמק בפיה: נקפה, יהיה הבשר בנגע ומוכה שלא יוכלו לחגור עליו, כמו ואחרי עורי נקפו זאת, ובדברי רז"ל אין אדם נוקף אצבעו מלמט' אא"כ מכריזין עליו מלמעלה: מעשה מקשה, פירוש מעשה שוה, וכן כתמר מקשה המה, ועניינו תחת אשר היו מתקנו' השער ומשוות אותו תהיה עתה קרחה תחת יופיה השוית השער ותקונו, ומעשה אינו סמוך כי הוא נקוד סגול ומקשה תאר לו: פתיגיל, חגורת משי לחגה: תחת יופי, כל זה הכעור בא להן תחת שהיו מתיפות בעדיהן ובקישוטיהן, ויש מפרשי' כי זה לשון כויה, וכן בדברי רבותינו ז"ל כי תחת יופי, אמר רבא היינו דאמרי אנשי חלופי שופרא כואה: מתיך, תהיה זאת לנשים הקללה הנזכרת, לאנשים בחרב יפלו, והדבור כנגד ציון כמו שאמר למעלה בנות ציון: וגבורתך, פירוש מתי גבורתיך, ומתיך שזכר עומד במקום שנים, פירוש אנשי גבורתך שהיתה בוטחת בגבורתם יפלו במלחמה, וכן תרגם יונתן ועבדי מצותיך בקרבא: ואנו, מענין תאניה ואניה: ואבלו, ענין אבל, והוא על דרך משל כמו כל שעריה שוממין: ונקתה, תהיה נקיה מאנשיה מאין יושב בה: לארץ תשב, שתהיה חרבה ויפלו חומותיה ובתיה ומגדליה לארץ, או פירוש לארץ תשב על דרך משל דרך אבלות, כאלו תשב העיר לארץ על אנשיה שיצאו ממנה, כמו ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון, ויונתן תרגם ותתרוקן ארעא ותחרוב: והחזיקו, כמו והחזיקי את ילדך וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים, ועל זה אמר עצמו לי אלמנותיו מחול ימים, ושבע, אינו לחשבון מכוון אלא כן דרך המקרא לזכור שבע ושבעה לחשבון רב לפי שכל ימי העולם שבועות, כמו שבע כחטאתיכם, שבע יפול צדיק וקם, על אבן אחת שבעה עינים, וכן שבע נשים רוצה לומר נשים רבות: לחמנו נאכל, מה שחייב אדם לעשות משלו שאר כסו', יאמרו לו אכחנו נעשה משלנו שאר כסות רק שתקחנו לנשים שיאמרו עלינו בעולות בעל הן: אסוף חרפתינו, כי חרפה היא לאשה שיושבת בלי בעל, ויש דרש כי נבוכד נצר צוה לחייליו שלא יבעלו אשת איש לפיכך היו מבקשות שיהיה להם שם בעל: ביום ההוא, כבר פירשנו למעלה כי ביום ההוא ביום התשועה בבא הגואל, ופירוש צמח ה' משיח בן דוד, כמו שנאמר והקימותי לדוד צמח צדיק: לצבי, פירושו חפץ, או הדר ותפארת, כמו צבי היא לכל הארצות, לעטרת צבי, ופרי הארץ הוא אומר גם כן על המשיח, מתחילה יהיה כמו הצמח היפה שישמח האדם בראייתו וכשיגיע להיות פרי יהנו עוד ממנו וישמחו בו יותר, כן מלך המשיח מתחילה ישמחו ואחר כן כשיעשה מעשה וינצח מלחמת גוג ומגוג וישים הארץ שלוה ושקטה שכל העולם ייראו ממנו, אחר כן יהיה לגאון ולתפארת שיתנאו ויתפארו בו על כל הגוים, ואמר לפליטת, כמו שכתוב והסירותי מקרבך עליזי גאותך והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בה' ונומר, וכן אמר הנה והיה הנשאר, ויונתן תרגם צמח ה' משיחא דה' ותרגם ופרי הארץ ועבדי ארעא: והיה, זכר ציון וירושלם כי היא ראש מלכות ישראל, או לפי שמשם תהיה מלחמת גוג ומגוג: יאמר לו, ואמר בעבורו: כי הוא קדוש, ונדיק הכתוב שינזור עליו שיחיה לפי ישרו ומעשיו הטובים, וכמוהו מחני נא מספרך אשר כתבת, ויונתן תרגם הפסוק כן ויהא דאשתאר יתוב לציון וגו': אם

והקטורים, כמשמעו קטורים קלריש שקושרין בהן שערן ויש שעושין אותן מוזהבין פרטייכ"ם בלע"ז: ובתי הנפש, שכנגד הלב נושקא"ה בלע"ז: והלחשים, נזמי האוזן מקום שלוחשין לה שם: המחלצות, כיתוניא כמו וקח לך את חליצתם שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותה חולצין אותה מן הגוף: והמעטפות, מכנות המטה כתרגומו ם ושושיפיא: והמטפחות, מפות: והחריטים, תירגמו מחכייא דפוס של בית הרחם כ כדמתרגמינן וכומז מחוך: הגליונים, הן המראות כתרגומו מחזייתא ספיקיי"ש בלע"ז ועל שם שמגלות צורת הפנים קרויין גליונים או שמא מראות שלהם נגללות היו: והסדינים, של פשתן הם המתעטפין בהם: והצניפות, מולקי"נש בלע"ז: והרדידים, כביניתא פירמל"ן בלע"ז והם של זהב שמכבנין בהם הסרבל שהאשה מתעטפת בו: והיה תחת בשם מק יהיה, מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק: ותחת חגורה נקפה, מקו' שחוגרת שם יהיה ניקף נחתך בחבורות ורושמי מכו' כמו ואחר עורו נקפו ונקף סבכי היער: ותחת מעשה מקשה, מקום שהיו עושות בו המעשה האמור למעלה הלוך וטפוף תלכנה והוא בגוב' הראש שם תהיה מקשה קרחה מכה המקרחת את הראש מקשה לשון דא לדא נקשן ואני הייתי מפרשו תחת מעשה מקשה מקום שהיו שם חבורות כותנות טסי הזהב העשויות מקשה בטולי"ץ בלע"ז אלא שהוא נקוד פתח והוא במסורת בעשרה נקודים פתח ואין אחד מהם דבוק לתיבה של אחריו וכל מעשה שהוא דבוק נקוד קמץ: ותחת פתיגיל, הרי כשתי תיבות פתי גיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרחם האמור למעלה פתהן חילוף אותה גילה תהיה מחגורת שק בכל מתני': כי תחת יופי, כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו משתחצות בו: מתיך, גיבוריך מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במניין: ואנו, לשון אניה: פתחיה, שערי עיירות ובתים בכל שעריהם יהא הספד: ונקתה, ותתרוקן מכל כמו ונם אני נתתי להם נקיון שינים ובלשון משנ' יצא פלוני נקי מנכסיו: לארץ תשב, מגובה לשפלות ישבו לארץ ידמו כתשע' כאב: והחזיקו, ויאחזו: שבע נשים באיש אחד, מרוב אלמנות דבות באיש אחד מבקשו' ממנו שישא אותם: אסוף, הטמן חרפתנו כמו ואספתו אל תוך ביתך שהאשה כשהיא נשוא' אין נוהגין בה מנהג הפקר, ומדרש אגד' נבוכד נצר גזר שלא יבעלו אשת איש שלא יעכשו לכך היו מבקשו' שישא עליהן שם אישות: ביום ההוא, לאחר שיכלו כויי תכשיטי הנואפות והנבלות לא תסלה עוד צבי תפארת עמי וצבי כוי כבודם באלה: יהיה צמח יי', לכם לנוי: לצבי ולכבוד, הם הצדיקים הנשארי' בם והחכמים תלמידי התור' בהם יתלו את צבי כבודם: ופרי הארץ, הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל, צבי הוא נוי דבר צביון שיש חפץ בו: והיה הנשאר, בהם בציון יתייסב, והנותר בכל מקו' ישכנו בירוש': קדוש יאמ' לו, כולם יהיו צדיקים ואם תאמר צדיקים המתים לפני אותו היום אבד כבודם תלמוד לומר כל הכתוב לחיי העולם הבא יהיו בירושלם כך תירגם יונתן: אם

מעשה, י' פתחין בקריאה וסימ' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב, והיה תחת בשם מק יהיה, ולא יהיה למצרים מעשה, הפככם אם כחמר היוצר, ויקברהו בקברתיו דאסא דדה, להסיר אדם מעשה, את כל זה ראיתי ונתון, כל אשר תמצא ידך לעשו' בכחך עשה, ובכל מעשה אשר החל, כי את כל מעשה אלהים

וְהַקְּשָׁרִים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְּחָשִׁים׃ הַטַּבָּעוֹת וְנִזְמֵי הָאָף׃ הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת וְהַמִּטְפָּחוֹת וְהָחֲרִיטִים׃ הַגִּלְיֹנִים וְהַסְּדִינִים וְהַצְּנִיפוֹת וְהָרְדִידִים׃ וְהָיָה תַחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק כִּי־תַחַת יֹפִי׃ מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה׃ וְאָנוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב׃ וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לַחְמֵנוּ נֹאכֵל וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ רַק יִקָּרֵא שִׁמְךָ עָלֵינוּ אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ׃

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח יְהוָה לִצְבִי וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל׃ וְהָיָה הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלִַם קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ כָּל־ ה

וְקִלְמַסְמְסַיָּא וְקָדָשַׁיָּא וַחֲלִיטָתָא׃ עִזְקָתָא וְטַלְטוּלַיָּא׃ כִּתּוּנַיָּא וְשׁוּשִׁיפַיָּא לְבוּרְנְקַיָּא וּמַחְכַיָּא׃ וּמַחְזְיָתָא וְקַרְטַסַיָּא וְכִתְרַיָּא וּבֵיגְנָתָא׃ וִיהֵי אֲתַר דַּהֲוָאָה יְהָבָן בּוּסְמִין יִתְמְסֵי וַאֲתַר דַּהֲוָאָה אָסְרָן פְּסִיקַיָּא יְהֵי רוּשְׁמִין דִּמְחָא וַהֲלַף אַקָּפוּת פַּתָּא גְּזוּז רֵישׁ וַהֲלַף דַּהֲוָאָה מְהַלְּכָן בְּגֵיוָה יֵסְרָן סַקִּין דָּא פוּרְעֲנוּתָא תִּתְעֲבֵיד מִנְּהוֹן אֲרֵי טְעָאָה בְשׁוּפְרְהוֹן׃ שְׁפַר גִּבָּרַיִךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְעָבְדֵי נִצְחָנַיִךְ בִּקְרָבָא׃ וְיִצְדּוּן וְיִסוּפוּן תַּרְעֵי קִרְוָהָא וְתִתְרוֹקִין אַרְעָא וְתֶחֱרוּב׃ וְיִתְקְפָן שְׁבַע נְשִׁין בְּגַבְרָא חַד בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר מִדִּילָנָא נֵיכוּל וּמִדִּילָנָא נִתְכַּסֵּי לְחוֹד יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלָנָא בְּנוֹשׁ חִסּוּדָנָא׃

בְּעִדָּנָא הַהוּא יְהֵי מְשִׁיחָא דַיְיָ לְחֶדְוָה וְלִיקָר וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא לִרְבוּ וְלִתוּשְׁבְּחָא לְשֵׁיזָבַת יִשְׂרָאֵל׃ וִיהֵי דְּאִשְׁתְּאַר יְתוּב לְצִיּוֹן וּדְעָבֵד אוֹרַיְתָא יִתְקַיַּם בִּירוּשְׁלֶם קַדִּישׁ יִתְאֲמַר לֵיהּ כָּל דִּכְתִיב

יבא במשפט על כל נעלם: ישיבה לארץ ד' בליש' בקריא' וסימ' ונקתה לארץ תשב, שבי לארץ אין כסא בת כשדים, וישבו אתו לארץ שבעת, ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון:

ד נאכל

רדק

אם רחץ, אם זה ענינו כמו והיה אם בא אל אשת אחיו, אם יהיה היובל לבני ישר', ואם תקריב מנחת בכורים, והדומים להם כמו שכתובים בספר מכלל, ופי' הפסוק לענין הנזכר למעלה קדוש יאמר לו וגו', מתי יהיה זה כשירחץ ה' צואת בנות ציון, כלומ' הטנוף והצואה, והוא דרך משל למעשים הרעים שהם בציון היום לא יהיו שם אז אסיר מקרבך עליזי גאותך: ורחץ, עבר במקום עתיד, וכמוהו רבים בדברי הנבואה ברוב: ורחץ, ידיח, ידיח, כפל ענין במלו' שונות, וכן צואת ודמי וכן משפט ובער, כלומר כי במשפט יעשה ולא יאריך עוד לרשעים ובזה יבער הרע כלו ולא ישאר ממנו דבר וסמך רוח אל לשון הדחה ורחיצה רוצה לומ' לרוב הבעור שלא ישאר מאחריות החטא דבר כמו שהרוח מיבש הדבר, או יהיה פירוש רוח כמו וברוח שפתיו וברוח פיו, וכן תרגם יונתן במימריה: וברא ה' מתחילה היה ענן הכבוד חופה במשכן ובבית המקדש אבל בסוף הגלות יראה ענן הכבוד על בתי החכמים והגדולים והחסידים, וזהו שאמ' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה, כלומר על כל כנו' ונאס' בכנו' יושבי', ונקרא גם כן המקום ההוא מקראה לפי שנקראים שם העדה לפני החכמים, וכנוי הא מקראיה לציון ויהיה שם ביומם ענן ועשן ובלילה נוגה אש להבה כמו שהיה במשכן עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה, ועשן הוא הענן העב, ותרג' יונתן ועשן ואמטתא, ופירוש על דרך שאמר וערפל סביביו, והוא משל על השגת אמתת האל שלא תושג על האמת, כי לא יראני האדם וחי, אפילו חיות הקדש אין רואין אותו, ואמר שבאותו הזמן תרבה השגת בני אדם: כי על כל כבוד חפה, פירוש על כל כבוד בתי ירושלם חפה, כלו' תהיה כבוד האל חופף עליהם הענן ביום והאש בלילה, ויונתן תרג' על כל מכון על כל מקדש טורא דציון: וסכה, ואותה החופה תהיה להם לצל יומם מחורב שלא יכם שמש ושרב ולא יזיקם, וכן המטר לא יזיקם כי החופה תהיה להם למחסה ולמסתור, ותרגם יונתן ועל ירושלם תהא וגו': אשירה נא, דברי הנביא עושה משל בין האל יתברך ובין ישר', וקורא ישר' כרם והאל בעל הכרם, וקורא זה המשל שירה, ודבר זה המשל על אנשי דורו לפי שהוא שבח האוהב ואהבתו עם האהוב, וכן שיר השירים אשר לשלמה לפי שהוא מספר אהבת החושק עם החשוקה, והוא משל לאל עם כנסת ישר', וקורא הנביא האל יתברך ידידי ודודי על דרך כי בי חשק: בקרן בן שמן, כתרגומו בטור רם ובארע שמנה, וקרא ארץ ישר' קרן לפי שהיא גבוהה מכל הארצות, והקרן גבוה מכל הגוף, וקורא ארץ ישראל בן שמן כמו שנאמר עליה ארץ זבת חלב ודבש, ותרג' יונתן וקדישתינון וגו': ויעזקהו, פירוש חפרו, מדברי רבותינו ז"ל מאלוס יושב ועוזק תחת הזתים, או פירוש גדרו סביב, מתרגומו טבעת עזקא שהיא עגולה מסבבת, והרוצה לטע' כרם גודרו תחלה כדי שלא תכנס שם חיה ותפחית הנטעים וגם חופר מקום נטיעת הגפנים, וכן מסקל ממנו האבנים ואחר כך נוטעו ממבחר הנטעים שימצא, וזהו שאמר ויסקלהו שהסיר משם האבנים ואחר כך ויטעהו שורק, ושורק היא הנטיעה החשובה, וכן נטעתיך שורק, ואמרו כי נקרא שורק הגפן שמוציא ענבים טובים שאין בהם חרצן, ופי' המשל כי שמר האל ישר' כשהכניסן לארץ, והגדיל הם הענקים אשר סביבותם וסקל מן הכרם האבני', זהו שבעה אמות מארץ ישר', ונטע בו זה העם שהוא נטע נבחר זרע אמת שהוא זרע אברהם יצחק ויעק' והיו ראויים שיעשו פרי טוב, ויש דרש תרי"ג מצות כמנין שורק הוספתי להם על שבע מצות שנצטוו בני נח: ויבן מגדל בתוכו, מי שיש לו כרם טוב וירצה לשמרו תמיד שמירה מעולה בונה מגדל בתוכו וגם עושה בו יקב ודורך שם הענבים ושומר שם היין כל זה עושה לאהבתו הכרם, גם יש שבונים מגדל אחד בכרם לשמור כל הכרמים כן האל יתברך בנה מגדל בתוכו שהבטיחם בשמירתו כל זמן שישמעו לקולו ויבטחו בשמו שלא יבואם רע, וזהו המגדל החזק, כמו שכתוב מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב: וגם יקב חצב בו, הם הנביאים, כמו שנאמר חצבתי בנביאים, והיקב דורכין בו הענבים להוציא פרי הענבים למעשה, כן הנביאים מורים לישר' התורה כדי שיהיו מעשיהם טובים עם אלהים ואדם, ויונתן תרגם מגדל בית מקדשא, ותרגם יקב מדבחא: ויקו לעשות ענבים ויעש באושים, והנה הוא קוה שיעשה זה הכרם ענבים טובים כמו שהיה המטע טוב כי ממטע טוב היו מאבותם יצחק ויעקב, וכן הורם תורת אמת והיה ראוי שיהיו מעשיהם טובים: ויעש באושים, פירוש ענבים רעים, וכן פירש רבינו סעדיה מתרגום וירע ובאש, ורבינו האיי ז"ל כתב באושים הוא מין ידוע ממיני הענבים והוא הרע שבהם, וידוע הוא מלשון משנה הענבים האובשים במוקדם האלף על הבי"ת, כן ישראל במקום שהיו ראויים לעשות מעשים טובים עשו מעשים רעים: ועתה, כלומר אתם בעצמכם תהיו שופטי' ביני וביניכם, ואמר יושב ירושלם ואיש יהודה כי אחר עשרת השבטים גלו כשנאמרה נבואה זו, כי בשנת שש לחזקיהו גלו עשרת השבטים: מה לעשות, כל השמירות והמלאכות שאדם עושה לכרמו עשיתי לו לא נשאר לי דבר טוב לעשות שלא עשיתי אם כן מדוע היה שקויתי לעשות ענבים ויעש באושי', קויתי' בכלי' היין: ועתה

ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסימן נמסר בסדר בהעלותך:

ישעיה

הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלָ‍ִם׃ אִם רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת־צִיּוֹן וְאֶת־דְּמֵי יְרוּשָׁלַ‍ִם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בָּעֵר׃ וּבָרָא יְהוָה עַל כָּל־מְכוֹן הַר־צִיּוֹן וְעַל־מִקְרָאֶהָ עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה׃ וְסֻכָּה תִהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר׃

ה

א אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן־שָׁמֶן׃ וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם־יֶקֶב חָצֵב בּוֹ וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַ‍ִם וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ־נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי׃ מַה־לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מַדּוּעַ קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ וְעַתָּה אוֹדִיעָה־נָּא אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה

תרגום

דכתיב לחיי עלמא יחזי בנחמת ירושלם׃ אם יעדי יי ית תנאלת בנת ציון וית אשדי דם זכי דבירושלם יגלי מגוה במימר דין ובמימר גמירא׃ ויברי יי על כל מקדש טורא דציון ועל אתר בית שכנתיה ענן יקר יהי מטיל עלוהי בימםא ואמטתא וזהור כאשא שלהובי בליליא ארי יתיר מן יקרא דאמיר לאיתאה עלוהי שכנתא תהי מגנא עלוהי בגנון׃ ועל ירושלם תהי מטלת ענני לאטללא עלה בימם משרב ולבית סתר ולאגנא מזרמית וממטרא׃

אמר נביא אשבחיה כען לישראל דמתיל לכרמא זרעיה דאברהם רחמי תושבחת רחמי לכרמיה עמי חביבי ישראל יהבית להון אחסנא בטור רם בארעא שמינא׃ וקדשתנון ויקרתנון וקימתנון כמצב גפן בחירא ובניתא מקדשי ביניהון ואף מדבחי יהבית לכפרא על חטאיהון ואמרית דיעבדון עובדין טבין קדמי ואנון אבאישו עובדיהון׃ נביא אמר להון הא בית ישראל מרדו מן אוריתא ולא צבן למתב כען יתבי ירושלם ואנש יהודה דינו כען דינא קדמי מן עמי׃ מה טבא אמרית למעבד עוד לעמי ולא עבדית להון מא דין אמרית דיעבדון עובדין טבין ואנון אבאישו עובדיהון׃ וכען אחוי כען לכון ית דאנא עתיד למעבד לעמי

רשי

אם רחץ, כי רחץ יש אם משמש כן בלשון כי וכן אם יבלענו ממקומו כי יבלענו עד אם כלו לשתו': צואת, תנאלת כתרגומו כלומר העביר עונם על ידי יסורין וביעור מן העולם: ידיח, לשון רחיצ' בלשון משנה ובמקרא ושם ידיחו את העולה: ברוח משפט, על ידי יסורין שלג"ש בלר"ז שעולה על רוחו לשפט אותם: וברוח בער, לבערם מן העולם בער כמו לבער דישקומי"נט בלע"ז לשון פעול הלוך: ועל מקראיה, הקרואי' בתוכה: ענן יומם ועשן, להגין מן החומ': כי על כל כבוד, האמור להם תהא החופה שאחופף שכינתי עליהם, ושבע חופות יש כאן ענן ועשן נוגה אש להבה חופה שכינה: וסוכה תהיה לצל וגו' מחורב, להגין מלהט יום הבא שנאמר ברשעים וליהט אותם היום הבא שהקב"ה מוציא חמה מנרתקה ומקדר עליהם: ולמחסה, לשון כיסוי: ולמסתו' להיסת' בה: מזרם, אש המקלא' מנהר דינור על הרשעים בגיהנם שנ' על ראש רשעים יחול במסכ' חגיגה: וממטר, מטר היורד על הרשעים כענין שנאמר ימטר על רשעים פחים: אשירה נא לידידי, הנביא אומר אשירה נא לידידי תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו יי' ילחם לכם בשבילכם: שירת דודי, היא זו אשר שר בשביל כרמו על עסקי כרמו כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו: כרם היה לידידי בקרן בן שמן, בזוית העושה פירו' שמנים כשמן טוב. בן שמן, זוית ראוי לשמן לזתים לעשו' שמן כמו בן מות ראוי למות ודוגמא זו היא ובסוף הענין יפרשנ': ויעזקהו, סיגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזקא: ויסקלהו, הוציא אבנים מתוכו הרעים לנטיעה כמו סקלו מאבן: ויטעהו שורק, הם זמורות היפות לנטיעה משאר זמורות: ויבן מגדל בתוכו, גת לעצור ענבים: וגם יקב חצב בו, הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא לשון בור הוא וכן ועד יקבי המן תרגם יונתן עד שיתיא דמלכא הוא עומק אוקיינוס ולכן נופל בו כאן לשון חציבה כמו ובורות חצובים: ויקו לעשות ענבים, ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה ענבים ויעש לו באושים דומים לענבים וקורין אותם לנבר"וייסם בלע"ז: הסר

הסר משוכתו׳ להסיר גדר המסוכך ומנין עליו משוכה הוא שייג קוצים׳ גדר הוא גדר אבנים: והיה הכרם לבער׳ שירעו בו בהמה וחיה: ואשיתהו בתה׳ לשון שממה וריקנו׳ הוא וכן בנחלי הבתות: ולא יעדר׳ לשון חפיר׳ כרם הוא: ועלה שמיר ושית׳ מיני קוצי׳ פתר בהם מנחם בן סרוק ואני אומ׳ שמיר לשון תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את בית המקדש כענין שנאמר כשמיר חזק מצור: שית׳ לשון השאת והשבר לשון תשאה שממ׳ בלו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת: כי כרם יי׳ צבאות בית ישראל׳ לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעש׳ לכרם הזה עשה לישרא׳ והכרם הוא אדם הראשון כי שנינו במדרשי אגדה במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה במקראות הללו כדרשין עליו לא נטרד אדם הראשון עד שאירף וגידף שנאמר ויקו לעשות ענבים וגו׳ ובמקום אחר שנינו הושיב עליו שומרי׳ שלא יאכל מעץ החיי׳ שנאמר ועל העבים אצוה וכן כדרשנו עליו: כרם היה לידידי׳ להקב״ה בגן עדן זהו קרן בן שמן: ויעזקהו׳ בעשר חופות האמורות ביחזקאל בפרש׳ אירם מלך צר: ויסקלהו׳ מיצר הרע שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע: ויטעהו שורק׳ תחלת יצירתו ממקום המזבח: ויבן מגדל בתוכו׳ ויפח באפיו נשמת חיים מן העליוני׳: וגם יקב חצב בו׳ מעיין נובע מקור חכמ׳: ויקו לעשו׳ ענבי׳ שיולד ויטבח לפניו: ויעש באושים׳ לבריא כבאשים

ועתה׳ הסר משוכתו׳ בדגש עם הוי״ו כמשוכת חדק׳ בדפי׳ והמשוכה היא שעושים לכרם מקוצים חוץ לגדר אבנים שעושים לו ועושין זה לרוב שמירה ואם אין משוכה יכנס בו אדם על ידי הדחק׳ ואז והיה לבער כלומר למאכל׳ כמו ובער בשדה אחר׳ ואחר שיפרוץ גדר האבנים הוא למרמס שירמסוהו חיות ובהמות׳ והמשל במשוכה וגדר הוא שמירת האל שיסלק מעליהם ואומות העולם יהיו שולטות בהם׳ כמו שאמר הכתוב והסתרתי פני מהם והיה לאכול: ואשיתהו בתה׳ ועוד אעשה לו זה כי אף על פי שעשיתיו הפקר ואכלוהו ורמסוהו החיות אף על פי כן הנפנים הנשארים בו לא אעשה בהם שום עבוד׳ שיוציאו פירות אלא אניחנו שיהיה שממה לא יזמר ולא יעדר׳ ופירוש יזמר כריתת הזמורה להרבות בפירות׳ ופירוש יעדר שחופרי׳ סביב הזמורה ותולשין הקוצים והעשבים הרעי׳ וכיון שלא יעבד יעלה שמיר ושית כמו הארץ שאינה נעבדת שצומחין בה שמיר ושית׳ ושמיר ושית מיני קוצים הם׳ ובתה פירוש שממה׳ וכן

בשדה ה׳ רפין בקריאה וסימנ׳ נעבדה נא בארצך׳ ואעברה בארצך׳ לא נעבר׳ הוי מגיעי בית בבית׳ ותאמר נעמי אל רות כלתה׳ ויאמר בעז אל רות הלא שמעת בתי:

לעמי אסלק שכנתי מנהון ויהון למבז אתרע בירת מקדשהון ויהון לדיש: ואשוינון רטישין לא אסתערון ולא יסתמכון ויהון מטלטלין ושביקין ועל נבייא אפקד דלא יתנבון עליהון נבואה: ארי עמיה דיי צבאות בית ישראל ואנש יהודה נצבא דחדותיה ואמרית דיעבדון דינא והא אנון אנוסין אמרית דיעבדון זכו והא אנון מסגן חובין: וי דמקפין ביתא על ביתא חקל אונסא בחקלתהון מקרבין אמרין עד דנחסין כל אתר ומדמן דיתבין בלחודיהון בגוה דארעא: אמר נביא באודני הויתי שמע כד אתגזרת דא מן קדם יי צבאות אם לא בתין סגיאין לצדו יהון רברבין וטבין מבלי יתיב: ארי בחובא דלא יהבו מעשריא בית עשר אשברין דכרם יעבדון ביתא חדא ובית כור זרע יעביד תלת סאין:

לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס: ואשיתהו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר: כי כרם יהוה צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשעיו ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום והושבתם לבדכם בקרב הארץ: באזני יהוה צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב: כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה:

שפטו נא׳ לפי שסוף המשל בא לומר שאף הם עשו כמותו שואל להם׳ המשפט: הודיעה נא אתכם׳ מה נראה בעיני לעשות לו ועשיתי: הסר משוכתו׳ טרדתיו מגן עדן׳ אנפותיו: והיה לבער׳ סופו למות ולמשול בו חיות רעות: פרוץ גדרו׳ טרדתיו מחיצת גן עדן: ואשיתהו בתה׳ בלו הושבתיו שלא נתתי תורה בימיו: לא יזמר ולא יעדר׳ לא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב: ועלה שמיר ושית׳ שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשים מקולקלים: ועל העבים אצוה׳ צויתי עליו שומרים לשמור את דרך עץ החיי׳: כי כרם יי׳ צבאו׳ בית ישר׳׳ כי כאותו הכרם לי בית ישראל עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית שמן בארץ שמינה שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עזקתים תחלה בהיקף ענני כבוד במדבר וסקלתים וניקיתים מפושעי הדור כשנעתים שורק שם מאות נפש מגדל כמכיין שורק הוספתי עליהם על שבע מגות שנבטוו בני נח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי וגם יקב המזבח והשיתין: ויעש באושים׳ קלקלו מעשיהם ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה אשר לא גליתם עדיין ישפטו נא ביני ובין הרעה שהבאתי עליהם מי סרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו אודיעה נא אתכם גם אתם המכעיסים אותי את אשר הגון לכרמי ככל אשר עשיתי לאדם הראשון הסר משוכתו אסלק שכינתי מעליהם המסוככת עליהם כמה שנ׳ ויגל את מסך יהודה פרוץ גדרו אתוץ חומותיו: ואשיתהו בתה׳ ואשוינון רטישין: לא יזמר ולא יעדר׳ לא אסתערון ולא יסתמכון: ועלה שמיר ושית׳ ויהון מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית של כרם ואבל הכרם דבר אחר הוא מתורגם הובאי ובור: ועל העבים אצוה׳ ועל נבייא אפקיד עליהון הנבואה נמשלה למטר שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך מקבלין הנבואה מפי הקדושה: נטע שעשועיו׳ כמו נטע ולפי שהוא דבוק כמו בקר זבח שלמים: ויקו שיעשו משפט והנה משפח אסיפת חטא על חטא והסתפח ספחני נא׳ ד״א לשון נגע ולפי שהוא לשון נופל על הלשון הוא משפט למספח וכן צעקה לצדקה נפל בו רוח הקודש בפי הנביא: הוי מגיעי בית בבית׳ עשרים ושנים אשרי נאמרו בספר תלים על מקיימי התורה ושש הוי אמר ישעיה על הרשעי׳: הוי׳ לשון צעקת אנחה על פורענות העתידה לבא: מגיעי בית בבית׳ מקרבים בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע העני׳ האלפים שבין שני הבתים וכן שדה בשד׳: יקריבו עד אפס מקום׳ שאין מקום לעני ליטב: והושבתם לבדכם בקרב הארץ׳ כשבורים אתם שאין חלק להקב״ה ולא לעניים בארץ חלקו במעשרות אתם גוזלים ולעניים את ארצם שתהיו אתם יושבים בה: באזני יי׳ צבאות׳ אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזרה מאת יי׳ ובשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולים וטובים יהיו מאין יושב: כי עשרת צמדי כרם׳ ומפני הרעב יגלו יושבי הבתי׳ מאין יושב בם וגם זאת תהיה לכם מדה כמדה על הקרבת השדה בשדה שגזלתם חלקו של מקום במעשר הארץ: עשרת צמדי כרם׳ א״ר פינט בלע״ז ואו׳ אני כדי עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד: יעשו בת אחת׳ מדה אחת של יין בת שלש סאין וזרע חומר בת כור שהוא שלשים סאין של תבואה יעשה איפה שלש סאין:

בנחלי הבתות אף על פי שהוא דגוש וזה רפי׳ והמשל אף על פי שסלקתי שמירתי מהם והם למאכל לגוים והגלו אותם מארצם רובם כי עשרת השבטים גלו אף על פי כן הנשארים לא אעשה עמהם טובה ולא אשלח ברכתי להם שיפרו וירבו כמו שאותכין הזמורה כדי שתוציא פירות יותר: ועלה שמיר ושית׳ שיהו מעשיהם לקללה׳ כמו שאמר והמסתכל יסתכל אל צדור נקוב׳ ומשל ועל העבים אצוה יתפרש כמשמעו שאמנע ברכתי מארצם׳ כמו שכתוב ועצר את השמי׳ ולא יהיה מטר׳ ויונתן תרגם על נבייא וגו׳: כי כרם ה׳׳ עתה פירש המשל בית ישראל עשרת השבטים: איש יהודה׳ שבט יהודה ובנימן: נטע שעשועיו׳ מתחלה כשנטעם כנטע שעשועיו היו שהיה משתעשע בהם ושמח עמהם כשהיו עושים מעשים טובים וקוה מהם שיעשו תמיד מעשים טובי׳ ויעשו משפט העניי׳ כמו שהיה עושה עמהם תמיד טובות: והנה משפח׳ פי׳ נגע׳ כמו ספחת׳ ולצחות הלשון סמך משפח אל משפט׳ וכן צעקה לצדקה: מפני שהם קרובים להם באותיות׳ וענין הפסוק רוצה לומר אני קויתי שיעשו משפט העניים והעשוקים והנה הם להם מספח ונגע ברעת וקויתי שיעשו להם צדקה והנה צעקה שצועקי׳ העניים מהעושק שעושקים אותם: משפח׳ כתוב בשי״ן: הוי מגיעי בית׳ רוצה לומר שמשיגים גבול וגוזלים העניים ואם יש לעני בית סמוך לבית העשיר או שדה סמוך לשדהו בא עליו בעקיפין עד שלקחו ממנו ומחברו עם שלו: עד אפס מקום׳ עד שלא נשאר מקום לעניים לשבת ואתם סבורים שאתם לבדכם תשבו בארץ שאתם גדולים ועשירים: והושבתם׳ מבנין הופעל׳ והמושיבים הדיינים הרעים: באזני׳ מאמר הקדוש ברוך הוא׳ אמר מה שאתם מדברים ביניכם ומסכימים לגזול העניים באזני עלה כי אני אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידי להשפיל ולהרים׳ ואני אומר בתים רבים לשמה יהיו׳ אתם הייתם חושבים שאתם תשבו לבדכם ואני אומר שאתם תגלו מהם ובתיכם שהיו רבים וגדולים יהיו שממה מאין יושב: אם לא׳ לשון שבועה׳ וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה׳ אם לא שויתי ודוממתי׳ והוא כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה: רבים׳ כמו רבי המלך׳ כלומר חשובים בבנין יפה׳ וכן גדולי׳ וטובים׳ והוא כפל ענין במלות שונות׳ ויונתן תרגם הפסוק כן אמר נביא באודני הויתי שמע וגו׳: כי עשרת צמדי כרם׳ עתה נתן טעם למה יהיו הבתים שממה מאין יושב כי אשלח קללה בשדות ובכרמים תחת אשר היו גוזלים אותם מהעניים לפיכ׳ תהיה תבואתם לקללה וכיון שלא יהיו הפירות לא יהיו היושבים׳ ופירוש עשרת צמדי בקר מקום בכרם שיחרשו עשרת צמדי בקר ביום אחד לא יצא ממנו יין אלא בת אחת׳ ומדת בת היא בלא כשיעור איפה ביבש׳ ומקום עשרה בשדה כשיזרעו בו כור לא יעשה אלא איפה׳ וחומר הוא הכור והוא עשר איפות: הוי

מאחרי

רד"ק

הוי משכימי בבקר, לשתות יין, אוי להם שכל עסקם הוא לשתות ולתענוג הבשר ואינם עוסקים בדברי תורה וחכמה ובבקר ישכימו לשתות כאלו ירדפו השכר אנה ימצאו אותו טוב, וכן בנשף מאחרים בבית המשתה עד שידליקם היין ויבעירם לעשות כל תאות נפשם: והיה כנור, עתה מספר איך היו משתיהם הכנור והנבל והתוף והחליל שמנגנין בהם והיין לפניהם ובדרך הזה הוא משתיה' בדברים שמושך אותם לשתות כלי הנגון והיין ל לפניהם: ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, הנה הם פנויים ממלאכה כי הם עשירים, והנה כל עסקם במשתה ובשמיעת הנגונים ולא יתעסקו בכל עתות הפנאי בדברי תורה ובדברי חכמה שהם פעל ה', ומעשה ידיו שכתוב על הלוחות עשרת הדברים, והם כלל לכל המצות שבין אדם לחברו ושבין אדם למקום, ויש לפרש את פעל ה', ומעשה ידיו חכמת הככבים כי ממנו יגיע האדם לכבוד הבורא כמו שאמר במזמור מה אדיר שמך בכל הארץ, אמר כי אראה שמך מעשה א אצבעותיך, ואמר השמים מספרים כ כבוד אל, רוצה לומר כל העומד על סוד בריאתם ידע כבוד האל, ואמר הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, רוצה לומר שיתבוננו בחכמה זאת וממנה ידעו כבוד הבורא, וכן אמרו רז"ל כל היודע לחשב בתקופו' ומזלות ואינו מחשב עליו הכתוב אומר ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, ועוד דרשו ואת פעל ה' לא יביטו שלא התפללו שחרית וערבית כלומר יוצר אור ומעריב ערבי', זהו פעל ה' ומעשה ידיו: לכן גלה עמי מבלי דעת, בעבור שלא ידע מעשה האל ולא התבונן בו ופנה אל המאכל והמשתה והתענוג לפיכך יגלה ממקומו ויהיה ברעב ובצמא מדה כנגד מדה, ופירוש כבודו, ואנשי כבודו כלומר אותם שהיו אנשי הכבוד יהיו נקראים אנשי רעב: מתי, כמו אנשי, כמו מעיר מתים: והמונו, והמון העם יהיו יבשים בצמא: צחה, מן והשביע בצחצחות נפשך שהוא ענין יבשים, ותרגום צמא צחותא, וענין יבשים שייבש גרונם מפני הצמא, וצחה תאר שמוך בשקל אשה ריח נחח לה', ובאמרו הרעב לאנשי הכבוד והצמא להמון העם לא זה על זה וזה על זה אלא כולם יהיו שוים ברעב ובצמא אנשי הכבוד והמון העם, ויונתן תרגם מתי כמו מתי בצר"י המ"ם מענין מות, שתרגם ויקיריהון מיתו בכפנא וסגיאהון בבוצירתא בצחותא, ולפי הדקדוק לא יתכן כי מתי בשו"א המ"ם שרשו מתה ומתי בצר"י המ"ם שרשו מות: לכן הרחיבה, אמר דרך משל לרוב בני מותו מישראל: הרחיבה שאול נפשה, לקבל המתים: וירד הדרה, פירו' הדר ארץ ישראל, או הכנוי כנגד ירושלם, אמר שירדו לשאול אנשי הכבוד והמון העם, והענין במלו' שונות, ואמר ושאונה ועלז בה, ושאונה, כמו המונה שזכר: ועלז בה, כמו הדרה שזכר, ופירוש ועלז בה ומי שהיה עלז בה ושמח בעיר מרוב הטובה כמו כן, ויונתן תרגם ועלז בה ודתקיף בהון, והוא כענין שפירשנו, ויש מפרשים ועלז בה האויב: וישח אדם, כפל הדבר במלות שונות, או פירוש אדם על הקטנים ואיש על הגדולים, כמו גם בני אדם גם בני איש, וכן תרגם יונתן וימאך איכשא ויחלש תקוף גברין: ועיני גבוהים, לפי שגבהות אדם נראה בעינים לפיכך אמר עיני גבוהים, וכן אמר ועיני גבהות אדם, וכן אמר עינים רמות, וכן אמר רום עינים: ויגבה, באותו משפט שיעשה ברשעי ישראל יהיה הוא גבוה במשפטו כי הוא רם ונשא ושופט העולם כרצונו והאל הקדוש בעשותו בהם המשפט יהיה נקדש בהם, כמו שאמר בקרובי אקדש, ונאמר ונקדשתי בם, ופירוש בצדקה ביושר: ורעו כבשים, משל הוא על הצדיקים והחלושים שהיו טרם זה נגרשים מבתיהם והולכים מפני הרשעים ובכלות הרשעי' יאכלו העניים מה שהיו אוכלים הרשעי', בימי חזקיהו שהיה מלך צדיק ושופט אמת ובימיו לא היה כח ביד החזקים לעשוק החלושים ומתו או גלו רוב ישראל בימיו, ופירוש כדברם כמנהגם, מתרגמינן כלומר אין אונס להם, ופירוש וחרבות מחים, חרבות השמנים בעלי מוח והם העשירים שהיו עושקים העניים בתיהם שיהיו חרבות גרים יאכלו העניים שגרשיהם יבאו עתה לגור בהם ולאכול את חלקם, ויונתן תרגם הפסוק כן ויתפרנסון צדיקיא וגו', תרגמו על דעת שפירשתי אלא שתרג' כדברם ענין דבור: הוי מושכי העון, אמר על דרך משל כי כמו שמושך האדם העגלה הטעונה בחבלים ובעבותות כן הם מושכים העון אליהם בחזקה, וחבליה' הם חבלי שוא ושקר, וחטאת התענוגים ומשתה היין שמושכין האדם ומביאין אותו לעון גלוי עריו' ולגזל ולשפיכות דמים והם מושכים העון ברצונם אליהם בהרגילם התענוגים אליהם, וכן אמר שלמה בזה הלשון למשוך ביין את בשרי: וכעבות בכף השמום, רוצה לומר כמו שמושכים העגלה בעבות כן הם מושכים החטאת אליהם, וחטאה כמו חטאת: ועבות, שם לחבל היחיד בשקל שאור יאור בשו"א הוא במוכרת או בסמוך כמו מעשה עבות ולרבים עבותים או עבותות, והחבל שהוא עשוי משלש יתרים, ובדברי רז"ל יצר הרע בתחילה דומה לחוט השערה ולבסוף לעבות העגלה שנאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא: האומרים, כשאני שולח להם נביאי והאומרים שאני מביא להם בעונם מעשיהם הרעים הם אומרים אין אנו מאמינים: ימהר יחישה מעשהו, כלומר מעשה הפורענות ונראה שנביאינו אומרים אמת כי עתה אין אנו מאמינים: עצת קדוש ישראל, מה שיען להביא עלינו כי הנה קדוש ישראל ואיך ידע לנו כי הם חושבי' שאין מעשיה' רעים, כמו שאמר הוי האומרים לרע טוב:

הוי

רש"י

מאחרי בנשף, לשתות יין בלילות: יין ידליקם, בוער בם: כנור ונבל, כינור ויתרת יש בנבל מן הכנור למה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני זמר במדרש תילים: תוף, של עור הוא: חליל, חלול של קנה בלמ"ז כלע"ז: ואת פועל יי' לא יביטו, ובאורייתא דיי' לא איסתכלו: ומעשה ידיו לא ראו, עשו עצמן כאילו לא ראו את גבורותיו, ד"א לא קילסוהו שחרית יוצר אור ולא ערבית המעריב ערבים: מבלי דעת, לפי שהיה להם כלי דעת: וכבודו מתי רעב, נכבדיו ימותו ברעב: צחה צמא, צמא כנגד רוב משתיהם: צחה, תרגום של צמאה: לכן הרחיבה, מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשתה לרוב ופערו פה לבלוע אף שאול תרחיב נפש' לבלוע: ופערה, ופתחה: לבלי חק, לאין סוף ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אלו חק ויקבנה לתפנוקיהם: וירד, שם הדרה של ירושלם: ועלז בה, העליזים שבה: וישח, ויחלש תקוף גברין ולפי מדרשו זה הקב"ה שהם גרמו לו להראות כאיש נדהם וכן הוא אומר צור ילדך תשי ואומ' בעלליהם ימך המקדש: ויגבה במשפט, כשיעשה משפטי' בכם יגבה שמו בעולם, במשפט יושטי"ציא בלע"ז: והאל הקדוש, יתקדש בתוך הצדיקי' הנשארים בכם: ורעו כבשים כדברם, צדיקים המשולי' כעדר הרחלי': כדברם, כמנהגם ביושר וכמדה מתכלכלים צדיהם במשפט כ ככבשים הללו: וחרבות מחים, בתי הרשעים שהן שמני': גרים יאכלו, הצדיקים שהן כגרים יאכלום: מחים, שמנים כמו עולות מחים אעלה ורבותינו דרשו כדברם כמדובר בם כ כאותה הנדברות להם: הוי מושכי העון, גוררים יצר הרע עליהם מעט מעט בתחלה בחבלי השוא כחוט של קורי עכבים ומשתגרה בהם מתגבר והולך עד שנעשה כעבות העגלה שקושרין בו את הקרון למשוך: שוא, דבר שאין בו ממש: חטאה, חטא: מעשהו, פורענות שהוא אומר להביא למען נראה דבר מי יקום: האומרים

ויין ז' בקריאה וסימן ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין, וגם תבן גם מספוא יש דפלגש בגבעה, והיה כנור ונבל תוף וחליל, ויחזק את המצרות דדה"י, לאמתם יאמרו איה דגן, לד ם המודות לא אכלתי ובשר, והפחות הראשונים: נראה ה' וסימן האומרים ימהר יחישה מעשהו, כחשו ביי' ויאמרו, נשכימה לכרמים, לא נראה מלחמה, באורך נראה אור:

הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף יַיִן יַדְלִיקֵם: וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם וְאֵת פֹּעַל יְהוָה לֹא יַבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ: לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי־דָעַת וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא: לָכֵן הִרְחִיבָה שְּׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי־חֹק וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ: טו וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה: וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: וְרָעוּ כְבָשִׂים כְּדָבְרָם וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ: הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֺן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה: הָאֹמְרִים יְמַהֵר יָחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ לְמַעַן נִרְאֶה וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה:

וַי דְּמַקְדְּמִין בְּצַפְרָא לְמִשְׁתֵּי חֲמַר עַתִּיק רָדְפִין מְאַחֲרִין לְמִפְטַר מְרַמְשִׁין עַל שְׁוֵיהוֹן חֲמַר אוּנְסִין מַדְלֵיק לְהוֹן: וַהֲוֵי עַל יְדֵי כִנּוֹר וְנֶבֶל קַתְרוֹס אַבּוּבָא וְחַמְרָא מִשְׁתֵּיהוֹן וּבְאוֹרַיְתָא דַיְיָ לָא אִסְתַּכַּלוּ וְעוֹבַד גְּבוּרְתֵּיהּ לָא חֲזוֹ: בְּכֵן גְּלוֹ עַמִּי מִבְּלִי דַעְתָּא וְיַקִּירֵיהוֹן מִיתוּ בְּכַפְנָא וְסִגְוֵהוֹן בִּבְצוֹרְתָּא בְּצַחוּתָא: בְּכֵן אַפְתִּיאַת שְׁאוֹל נַפְשַׁהּ וּפְתַחַת פּוּמַהּ וְלֵית סוֹף וְנַחְתּוּ יַקִּרְהוֹן וְסִגְוֵהוֹן וְאִתְרְגוֹשְׁתְּהוֹן וּדְתַקִּיף בְּהוֹן: וְיִמְאַךְ אֱנָשָׁא וְיֶחֱלַשׁ תְּקוֹף גֻּבְרִין וְעֵינֵי רַבְרְבַיָּא יִמְאֲכָן: וְתַקִּיף יְיָ צְבָאוֹת בְּדִינָא וֶאֱלָהָא קַדִּישָׁא קַדִּישׁ בִּזְכוּתָא: וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָּא כְּמָא דַאֲמִיר עֲלֵיהוֹן יִסְגּוֹן וְנִכְסֵי רַשִׁיעַיָּא צַדִּיקַיָּא יַחְסְנוּן: וַי דְּמַשְׁרָן לְמֶחֱטֵי צִבְחַר נָגְדִין חוֹבִין בְּחַבְלֵי לְמָא אָזְלִין וְסָגָן עַד דְּתַקִּיפִין וּכְגְדִילַת עֶגְלְתָא הוֹבִין: דְּאָמְרִין אִימָתַי יוֹחֵי וִיגַלֵּי פְּרִשְׁתֵּיהּ בְּדִיל דְּנֶחֱזֵי וְיִקְרַב וְיֵיתֵי מַלְכֵיהּ דְּקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וְנֵדְעִנֵּיהּ:

לרע ד׳ קמצין בקריאה וסימני׳ נמסר בסדר בחקתי: ט׳ פסוקים בקריא׳ לא ולא ולא ולא וסימן במסר׳ רבת׳ :

הֹוי הָאֹמְרִים לָרַע טֹוב וְלַטֹּוב רָע שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאֹור וְאֹור לְחֹשֶׁךְ שָׂמִים מַר לְמָתֹוק וּמָתֹוק לְמָר׃ הֹוי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם וְנֶגֶד פְּנֵיהֶם נְבֹנִים׃ הֹוי גִּבֹּורִים לִשְׁתֹּות יָיִן וְאַנְשֵׁי־חַיִל לִמְסֹךְ שֵׁכָר׃ מַצְדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שֹׁחַד וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ׃ לָכֵן כֶּאֱכֹל קַשׁ לְשֹׁון אֵשׁ וַחֲשַׁשׁ לֶהָבָה יִרְפֶּה שָׁרְשָׁם כַּמָּק יִהְיֶה וּפִרְחָם כָּאָבָק יַעֲלֶה כִּי מָאֲסוּ אֵת תֹּורַת יְהוָה צְבָאֹות וְאֵת אִמְרַת קְדֹושׁ־יִשְׂרָאֵל נִאֵצוּ׃ עַל־כֵּן חָרָה אַף־יְהוָה בְּעַמֹּו וַיֵּט יָדֹו עָלָיו וַיַּכֵּהוּ וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חוּצֹות בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפֹּו וְעֹוד יָדֹו נְטוּיָה׃ וְנָשָׂא־נֵס לַגֹּויִם מֵרָחֹוק וְשָׁרַק לֹו מִקְצֵה הָאָרֶץ וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבֹוא׃ אֵין־עָיֵף וְאֵין־כֹּושֵׁל בֹּו לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן וְלֹא נִפְתַּח אֵזֹור חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרֹוךְ נְעָלָיו׃ אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל־קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכֹות פַּרְסֹות סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגִּלָּיו כַּסּוּפָה׃ שְׁאָגָה לֹו כַּלָּבִיא וְשָׁאַג כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל׃ וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיֹּום הַהוּא כְּנַהֲמַת־יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ

וַי דְאָמְרִין לְרַשִׁיעַיָא דְמַצְלְחִין בְּעָלְמָא הָדֵין אַתּוּן טָבַיָא וְלַעֲנְוְתָנַיָא אָמְרִין אַתּוּן רַשִׁיעַיָא הֲלָא בְּמֵיתֵי נְהוֹרָא לְצַדִיקַיָא יַחֲשׁוֹךְ לְרַשִׁיעַיָא וִיבַסְמוּן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא לְעַבְדֵיהוֹן וְיֵיתֵי מְרָדָא לְרַשִׁיעַיָא וְיִדְעוּן דִבְסוֹפָא מְרִיר חֶטְאָה לְעַבְדֵיהּ׃ וַי דְחַכִּימִין בְּעֵינֵי נַפְשְׁהוֹן וְקָבִיל אַפֵּיהוֹן סוּכְלְתָנִין׃ וַי דְגִבָּרִין לְמִשְׁתֵּי חֲמַר וְגִבָּרִין מָרֵי נִכְסִין לְאִתְרַוָאָה מִן עַתִּיק׃ מְזַכָּן לֵיהּ לְחַיָבָא חֲלָף דִמְקַבְּלִין מִנֵיהּ מָמוֹן דִשְׁקַר וּזְכוּת זַכָּאַיָא בְּרַשַׁע מַעֲדָן מִנְהוֹן׃ בְּכֵן יִתְאַכְלוּן כְּקַשָׁא בְּאֶשָׁתָא וְכַעֲמִירָא בְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִסְגָן תּוּקְפְהוֹן כִּשְׁבַז יְהֵי וּמָמוֹן אוֹנְסֵיהוֹן כְּאַבְקָא דְפָרַח אֲרֵי קָצוּ בְּאוֹרַיְתָא דַיְיָ צְבָאוֹת וְיַת מֵימַר קַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל רְחִיקוּ׃ עַל כֵּן תְּקִיף רוּגְזָא דַיְיָ צְבָאוֹת בְּעַמֵיהּ וַאֲרֵים מְחַת גְבוּרְתֵיהּ עֲלֵיהוֹן כַּד מְחָנוּן וְזָעוּ טוּרַיָא וַהֲוָאָה נְבֵלָתְהוֹן מִשְׁגְרָן כִּסְחִיתָא בְּגוֹ שׁוּקַיָא בְּכָל דָא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְהוֹן וְעַד כְּעַן מִתְקְפִין מְרָדֵיהוֹן וְעוֹד מַחֲתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן׃ וְיִזְקוֹף אָת לְעַמְמַיָא מְרַחִיק וְיַכְלֵי לֵיהּ מִסְיָפֵי אַרְעָא וְהָא בִּפְרִיעַ מֶלֶךְ בְּמַשְׁרִיתֵיהּ כַּעֲנָנִין קַלִילִין יֵיתֵי׃ לֵית דִמְשַׁלְהֵי וְלֵית דְמִתְקַל בֵּיהּ לָא יְנוּם וְלָא יִדְמוּךְ וְלָא יִשְׁתְּרֵי זְרִיז חַרְצֵיהּ וְלָא תִתְפְּסֵיק עַרְקַת מְסָנֵיהּ׃ דִי גִירוֹהִי מְחַרְפִין וְכָל קַשְׁתָתֵיהּ מְתִיחָן פַּרְסַת סוּסְוָתֵיהּ כְּטִנְרָא תַקִיפִין וְגַלְגַלוֹהִי קַלִילִין הָא כְּעַלְעוֹלָא׃ נְהוֹמֵי לֵיהּ כְּאַרְיָא וִינְהוֹם כְּבַר אַרְיָוָן וִיכְלֵי וְיֵיחוֹד בִּזָא וִישֵׁיזֵיב וְלֵית דְמַצִיל׃ וִיכְלֵי עֲלוֹהִי בְּעִדָנָא הַהִיא כְּאִתְרְגוּשַׁת יַמָא דְאִם יִבְעוֹן רַשִׁיעַיָא סָעִיד מִיָתְבֵי אַרְעָא עָקָא ותבר

אוי אומרי׳ לרע טוב׳ מקלסין לע״ז ורע בעיניהם לעבוד הקב״ה שהוא טוב : שמי׳ חשך לאור׳ דבר שהוא עתיד להביא עליה׳ חשך אומרי׳ שיאיר להם : שמי׳ מר למתוק׳ עון שה׳ עתיד להביא עליהם פורענות מר אומרי׳ שימתיק להם : ומתוק למר׳ עבודת הקב״ה המתוקה אומרי׳ מרה היא : למסוך שכר׳ למזוג שכר תיקון המשקה קרוי מסך : וצדקת צדיקי׳ שאן ראויין לזכו׳ בבית דין יסירו ממנו ו מחייבין אותו בדין וגוזלין ממונו : והיה הדבר הזה לכם כאכל קש לשון אש׳ כאכול את הקש לשון האש : וחשש׳ תירגם יונתן עמירא קשין של שבולין וכחשש אשר הלהבה תרפנו ותעשנו אפר : כמק׳ כדבר הנימק : ופרחם׳ גדולתם כאבק העולה לפני רוח ומסתלקת כך תסתלק : על כן׳ על מעשיהם הללו : וירגזו ההרים׳ מלכיהם ושריהם : כסוחה׳ כרוק וקיא הניסח מתוך גופו של אדם שהו׳ מאוס ובלשון חכמי׳ קרוי סחי וכן סחי ומאוס : בקרב חוצות׳ כן יהיו מאוסים בין האומות : בכל זאת׳ הבאה עליהם : לא שב אפו׳ לא נתקנו במעשיהם להשיב אפו מהם : נטויה׳ להרע להם : ונשא׳ הקב״ה נס לגוי׳ ירמוז להם רמזי׳ להתאסף ולבא עליהם בשיאות נס הוא כמו קלונס ארוך ונותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן אל עמים ארים נסי וכן ושים אותו על נס קלונס פירטיגא בלע״ז ועל שם שהוא לאות קרוי נס : ושרק׳ שיבליר בלע״ז׳ אף הוא סימן לקיבוץ : מקצה הארץ׳ שיבאו מרחוק לצור על ישראל : קל יבא׳ האויב עליה׳ כמו שמפרש והולך : אין עיף ואין כושל בו׳ לא ייעף ולא יכשל במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו : נפתח׳ לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים : ולא נתק׳ ולא יראו שום סימן כשלון ליראה ממנו מלבא : כצר תירג׳ יונתן כטינרא כמו צר : וגלגליו׳ אופני מרכבותיו : שאגה׳ אימה תהיה זו עליכם כמו לביא : ויפליט׳ יצילנה לטרפו מיד כל הבאי׳ להציל יפליט אישקמוצייר בלע״ז : וינהום׳ אותו האויב על עם יי׳ הנזכר למעלה : כנהמ׳ ים׳ אשר יהמו גליו כן יבא בחיילות המות : ונבט לארץ׳ לשון הבטה יביטו ישראל ויצפו שיעזרום מלכי הארץ שהם סמוכין עליהם כענין שנאמר הילדים מצרים לעזרה : והנה

הוי האומרים׳ למעשיהם הרעים שהם עושים הם אומרים כי טובים הם ולהתעסק בתורה ובחכמה הם אומרים רע ויגיעת בשר׳ והם כאלו שמים חשך לאור כיון שלא יבדילו בשכל מה הוא טוב ומה הוא רע הרי הם כמי שלא יבדילו בחושים נשכח להם חוש הראות וחוש הטעם : הוי חכמים׳ הם חושבים עצמם חכמים ונבונים וכשאומרים להם הנביאים זו דרך טובה לכו בה וסורו מדרך הרעה הם אומרי׳ להם לא כי אלא הדרך שאנחנו אוחזים הטובה ואנחנו חכמים מכם להכיר הטוב והרע׳ ואדוני אבי ז״ל פירש חכמים המה לעשות היושר בעיניה׳ ונבוני׳ המה לתקן מה שהוא נגד פניהם נכון׳ והוא על דרך שאמ׳ חכמי׳ המה להרע : הוי גבורי׳ כל גבורת׳ היא לשתות יין׳ כלומר כחם וגבורתם אינה נראית להלחם עם אויביהם אלא כל עסקם לשתות יין׳ ושתיי׳ היין והתענוגים מביאים החולשה׳ והנה הם מפסידים חכמתם וגבורתם בשתיית ה׳ היין והתענוגים׳ וכן אמר ושריך בבקר יאכלו׳ ובהפכו אומר ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי׳ הנה כי שתית היין מונעת הגבורה: ואנשי חיל׳ כמו גבורים׳ כי פירוש חיל כח׳ כמו המאזרני חיל למלחמה׳ ותרגום כח חילא׳ ויונתן תרגם וגוברין מרי נכסי׳ כמו עשה לי את החיל: למסוך׳ כמו למזוג: מצדיקי׳ השפטים מ מצדיקי׳ הרשע בדינו: עקב שוחד׳ בשכר שוחד שלוקחים ממנו׳ והצדיק בדינו יסירו במשפט צדקתו מ ממנו׳ ואמר ממנו אחר שאמר צדיקים רוצה לומר מכל אחד ואחד מהצדיקים הבאים למשפט : לכן כאכול קש׳ מנהג הלשון להקדים הפועל לפעול אבל כשהדבר מבואר שאין לטעות בו יקדימו הפעול לפועל כמו זה כי ידוע כי האש אוכלת הקש ולא הקש האש׳ וכן מים תבעה אש׳ אבנים שחקו מים׳ לשון אש הלהבת שהיא כצורת הלשון : וחשש להבה׳ כפל ענין במלות שונות׳ חשש הוא הקש הדק׳ ופירוש ולשון להבה ירפה החשש׳ כלומר יחליטנו ויבעירנו׳ כלומר כמו שהמעשה הזה הוא קל מהרה שלשון האש יאכל הקש ולשון להבה ירפה החשש כן יבא להם הרע קל מהרה ויכלם עד ששרשם כמק יהיה׳ ומק הוא מקק הנזכר בדברי ר״ל מקק של סופרים והוא הרקב׳ וממשל שרשם ר״ל החזק שלהם יהיה כמק וכמס׳ ופרחם הוא משל על החלשים כמו האבק שמרוב קלותו יעלה באויר ויכלה כן יכלו כולם החזקים והחלשי׳ שהם רעים : כי מאסו את תורת ה׳ צבאות ואת אמרת קדוש ישר׳ נאצו׳ כפל ענין במלות שונות כאבק כלו קמוץ וגם הכ״ף׳ ו״ת וחשש להבה וכעמירא בשלהוביתא׳ ובדרש לכן כאכול קש לשון אש׳ וכי יש לך קש שהוא אוכל אש אלא קש זה עשו שכל זמן שמרפים ישראל ידיהם מן המצות שולט בהם בישר׳ שהם אש עשו שהוא קש׳ שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש : על כן׳ וירגזו ההרים׳ דרך משל כאלו רגזו ההרים ורעשה הארץ להם מרוב צרתם : כסוחה׳ בשקל ושכולה אין בהם׳ ופירוש כרותה׳ תרגום לא תזמר לא תכסח : לא שב אפו׳ לפי שהם אינם שבים בתשובה : ונשא נס׳ כאלו האל ישא להם נס וכאלו ישרוק להם שיבאו לא״י להחריבה׳ וענינו שיעיר את רוחם לבא מהרה קל הכפל לחזק המהירות והוא מלך אשור שיבא מהרה ובקלות׳ כמו הקל ברגליו שהולך מהרה׳ ויונתן תרגם קל כענין קלילין : אין עיף׳ הפסוק הזה הוא על דרך הפלגה מרוב חפצם ומהירותם לבא לא יעפו ולא יגעו מן הדרך ולא יכשל אחד מהם בדרך׳ כלומר שלא תגוף רגלו באבן בדרך מפני מהירותם ללכת לא ינום ולא יישן ביום וגם בלילה לא ישן אחד מהם לדרך קבע שיצטרך להתיר אזורו ולהתיר שרוך נעליו אלא לבוש ונעליו ברגליו ישן מה שישן בלילה וכל זה דרך הפלגה : כתק׳ פירושו התרת קשר המנעול : אשר חציו׳ וכן כלי מלחמתו כולם ערוכים להלחם׳ חציו שנונים ומחודדים׳ וכן קשתותיו דרוכות׳ לא יצטרכו לדרוך אותם כשירצו להלחם שלא יתעכבו במלחמה׳ וכן פרסות סוסיו כמו הצור׳ והוא האבן החזק כחשבו שלא יכאבו מן הדרך ולא יצטרכו להטיל להם ברזלים׳ וכן גלגלי המרכבה יבאו מהרה כמו הסופה׳ והוא הקש המתגלגל ברוח׳ וכל זה דרך הפלגה : שאגה לו׳ ושאג כתיב׳ ישאג קרי׳ והענין אחד : ויאחז טרף׳ כי לא תהיה שאגתו ונהמתו לחנם אלא שיאחז טרף׳ כמו שנאמר הישאג אריה ביער וטרף אין לו כן האויב הזה והו׳ מלך אשור יאחז טרף ואין מציל מידו שהרי בבאו כבש כל ארץ ישראל וגם כל ערי יהודה הבצורו׳ ופירוש ויפליט יקח הפלטה והיא ארץ יהודה כי הכל כבש זולתי ירושלם : וינהום׳ כנהמת ים׳ כנהמת גלי הים : ונבט לארץ׳ מבנין פעל הדגוש בשקל אבד ושבר׳ אומ׳ יביט ישר׳ לארץ בבא עלית האויב כתאם יביט אם יבא לו עזר ואין ולא יראה כי אם חשך׳ ונהג

ומהו החושך חושך צר׳ כלומר חשך האויב הבא עליו׳ ואע״פ שבמלת חשך עמד הטעם הענין דבק עם צר: ואור חשך בעריפיה׳ ואור השמש חשך לו לישראל בשמים׳ כלומר קדרו לו השמים ממעל מרוב הצרה׳ והשמים נקראו עריפים מפני שמזילים המטר׳ כמו שאמר אף שמיו יערפו טל׳ ופירוש יערפו יזלו׳ וכן יערוף כמטר לקחי יזל׳ ויש מפרשים בעריפיה׳ ברחובותיה׳ כמו יערוף מזבחותם׳ שהוא ענין הריסות׳ ויש מפרשים צר ואור שמש וירח: בשנת מות המלך עזיהו׳ תרגם יונתן בשתא דאתנגע בה מלכא עזיהו׳ והוא כשנכנס להקטיר קטרת בהיכל והצרעת זרחה במצחו׳ ויש לפרש מיתה ממש׳ ולפירוש הזה לא יהיה זה ת תחלת נבואתו ומה שספר השנה שראה זאת המראה לפי שבימיו הרעו העם כמו שאמר בתחלת מלכות יותם אמר ג וראה את ה׳ ראה במראה הנבואה כבוד ה׳ כי פי ה׳ כבוד ה׳׳ וכן תרגם יונתן יקרא דה׳׳ וכן נאמר על הכבוד וירד ה׳ על הר סיני׳ ותרגם גם כן אנקלוס ואתגלי יקרא דה׳׳ וכן אמר יחזקאל על דמות הכסא ועל דמות הכסא כמראה אדם עליו מלמעלה׳ וזהו שאמר וראה את ה׳ יושב על כסא רם ונשא׳ ורם ונשא הוא על הכסא׳ והכל הוא דמות במראה הנבואה׳ ורבותינו הקשו הפסוקים ואמרו כתיב כי לא יראני האדם וחי וכתיב ואראה את ה׳׳ לא קשיא כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה׳ ואמרו רבותינו ז״ל כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו יחזקאל למה הוא דומה לבן כפר שראה את המלך ישעיהו לבן כרך שראה את המלך׳ כלו׳ שיחזקאל ספר פרטי הדברי׳ לפי שהיה חדוש גדול אצלו או אצל בני דורו אבל ישעיה לא ספר אלא דרך כלל כי הוא היה שלם יותר מיחזקאל ולא היתה המראה כל כך חדוש אצלו או בני דורו היו שלמי׳ יותר מבני דורו של יחזקא׳׳ וישעיה זכר שרפים ולא זכר החיות: ושוליו׳ הכנוי כנגד הכבוד׳ וכן תרגם יונתן ומזיו יקריה אתמלי היכלא׳ או יהיה הכנוי כנגד הכסא והשולים הם תחתית הבגד או זולתו׳ והמשל הנה כי ההיכל מכוון כנגד כסא הכבוד: מלאים את ההיכל׳ כמו מלאים וכן וכבוד ה׳ מלא את המשכן וההיכל הוא היכל בית המקדש׳ או פירוש ההיכל השמים כמו ה׳ בהיכל קדשו ה׳ בשמים כסאו: שרפים ממעל לו׳ סמוך לו וכן ועליו מטה מנשה וזבחת עליו׳ וי״ת ממעל במרומא׳ ותרג׳ לו כמו לפניו קדמוהי׳ ותרג׳ שרפים עומדים שמשין קדישין׳ תרגם עומדים קדישין ר״ל עומדים קיימים והם המלאכים הקדושים שהם קיימים לעד: שש כנפים לאחד׳ ולא זכר מנין השרפים אבל זכר כי לכל אחד מן השרפים ראה שש כנפים ויחזקאל ראה לכל אחד מהחיות ארבעה כנפים וזה כי לכל תנועה מהם הם ארבע סבות כמו שיתבאר בספר החכם הגדול רבינו משה זכרונו לברכה׳ וכנפים הם סבת התנועה הממהרת מכל תנועות והוא העופפות׳ וישעיה זכר לשרף שש כנפים׳ והנה זכר הנגלה כי בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף׳ והנה מפרש בספרו טעם ההסתר וטעם שתים׳ ורז״ל אמרו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול נתמעטו כנפי החיות׳ ואני תמה למה סמך הרב הארבעה לתנועה כי לא היו בחיות את שתים לעופף ושתים לכסות גויותיהן כמו שאמ׳ ושתי׳ מכסות את גויותיהנה ובשתים שהיו פרודות מלמעלה היתה העופפות׳ והוא שאמר פרודות מלמעלה׳ פירוש פרודות מלמעלה ופרושות לעופף כי השתים האחרות היו מחוברות לגוף כדי לכסות את גויותיהן׳ והנראה לנו לפי מה שלמדנו מדברי הרב כי טעם ארבע וטעם שש כי ההסתר בשרפים בפנים וברגלים וזה דרך משל׳ וההסתר בחיות בגופן לא ברגליהם וגם לא בפניהם וזה סוד ידוע למשכילים׳ ויונתן׳ תרגם בתרי מכסי אפוהי דלא חזו ובתרין מכסי גויתהון דלא מתחזי ובתרין משמש׳ ומה מאד הטיב פירושו למבינים וכל המראה הזה במראה הנבואה ובהשגת השכל ולא בהשגת חוץ לשכל׳ כי אין למלאכים שקראן שרפים לא פנים ולא רגלים ולא כנפים לפי דעת החכמים הפלוסופים׳ וכן דעת החכם הגדול הנזכר: וגם בדברי רבותינו זכרונם לברכה דברים מסכימים מודים זו הדעת׳ וקראם שרפים לפי שראם במראה הנבואה בדמות אש שורף וזה לגלות עון הדור שהיו חייבים כלייה: וקרא זה אל זה ואמר׳ שמעתי שהיה קורא שרף אל שרף זה והיה אומר אחד לחבירו דרך זרוז והיה קורא אחד לחבירו קדוש קדוש כקורא לחבירו פלוני פלוני והיו אומרים נקדש האל ביחד ונאמר קדוש ה׳ צבאות כי הוא אדון צבאו׳ מעלה וצבאות מטה: מלא כל הארץ כבודו׳ כי הוא ברא הכל ועל הכל יכבדוהו בעלי השכל׳ ויש לפרש כי השלש תיבות הם על האל׳ וזכר שלש פעמים קדוש כנגד שלשה עולמות עולם העליון והוא עולם המלאכים והנשמות׳ ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים׳ ועולם השפל והוא זה העולם׳ והנכבד בזה העולם הוא האדם׳ ואמ׳ שהוא קדוש ומרומם ונעלה מג׳ העולמות ובשני העולמות יקדישוהו וירוממוהו בתהלתם והאדם גם כן בעולם השפל׳ וי״ת קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכנתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא׳ כלל כל העליונים כאחד׳ וזכר אחר כן הארץ שהיא עולם השפל׳ ומה שאמר קדיש לעלם ולעלמי עלמיא רוצה לומר לאורך זמן כן היה וכן יהיה לעולם ועד׳ וכן תרג׳ אנקלוס ה׳ ימלוך לעולם ועד׳ ה׳ מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא׳ והחכם הכוזרי כתב כי קדוש הוא כנוי שהוא נקדש ומרומם משתאנה לו מדה ממדות הברואים ואם יקרא בהם הוא לדרך העברה׳ ועל כן שמע ישעיה קק״ק עד אין תכלית׳ והטעם שהוא נקדש ומרומם משתשיגהו מאומה מטומאת הע׳ אשר השכין כבודו ביניהם וכן ראה אותו על כסא רם ונשא: וינועו אמות הסיפים׳ כתו׳ בסדר עולם עמוס נתנבא לפני הרעש שנאמר׳ שנתים לפני הרעש ישעיהו נתנבא בימי הרעש היינו הוא דאמ׳ וינועו אמות הסיפי׳ מקול הקורא׳ ובדרש עוד כי אותו יום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש׳ ואמת הוא כי הרעש היה בימי עזיהו כמו שכתוב בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה אבל פסוק זה אינו מן הדומה אלא במראה הנבואה דבר הלמד מענינו׳ ואמר כי הקול אשר שמע במראה הנבואה שהיה קורא זה אל זה ואמר קדוש קדוש אותו הקול היה גדול עד שנעו ונעו אמות הסיפים ממנו׳ וראה גם כן שהבית נמלא עשן פירש בית המקדש׳ ראה במראה הנבואה שהיה מלא עשן כמו שראה אברה׳ אבינו עליו השלו׳ במראה הנבואה שנאמר והנה תנור עשן ולפיד אש׳ ותרגם יונתן וזעו שכות ספי היכלא מקל מלולא ובית מקדשא אתמלי אמטתא׳ והסיפי׳ הם מזוזת השער ואמות הם האלי׳ אשר על הסיפי׳ מבית ומחוץ שהם עשוי׳ כמין כפה׳ ובסמכו אמות אל הסיפי׳ רוצה לומר כי האמות נעו עם הסיפי׳ ויש מפרשי׳ אמות כמו אמה ארכו כלו׳ הסיפי׳ נעו ממקומם אמות שתי׳ או שלש כמו שהיו: והבית ימלא עשן׳ זה היה משל על חרון האף על ישראל כמו אז יעשן אף ה׳׳ ואמ׳

ישב ח׳ חס׳ בסיפרא וסימ׳ בשנת מות המלך׳ ובתוך עם טמא שפתים אנכי׳ אל תירא עמי ישב׳ לפקוד עון ישב הארץ׳ יי׳ צבאות דויתפלל:

וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ׃

ו

א בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃

וּתְבַר אַיְתִי עֲלֵיהוֹן בְּרַם צַדִּיקַיָּא דִיהוֹן בְּשַׁעְתָּא הַהִיא יִתְכַּסּוֹן מִן קֳדָם בִּישְׁתָּא׃ בְּשַׁתָּא דְאִתְנְגַע בֵּהּ מַלְכָּא עֻזִּיָּה אֲמַר נְבִיָּא חֲזֵיתִי יַת יְקָרָא דַיְיָ שָׁרֵי עַל כּוּרְסֵיהּ רָם וּמִתְנַטַּל בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ אִתְמְלֵי הֵיכְלָא׃ שַׁמָּשִׁין קַדִּישִׁין בִּרוֹמָא קֳדָמוֹהִי שִׁתָּא גַפִּין לְחַד שִׁתָּא גַפִּין לְחַד בִּתְרֵין מְכַסֵּי אַפּוֹהִי דְלָא חָזֵי וּבִתְרֵין מְכַסֵּי גְוִיָּתֵיהּ דְלָא מִתַּחֲזֵי וּבִתְרֵין מְשַׁמֵּשׁ׃ וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּיהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָל אַרְעָא זִיו יְקָרֵיהּ׃ וְזָעוּ אֵילָוַת סִפֵּי הֵיכְלָא מִקָּל מְלוֹלָא וּבֵית מַקְדְּשָׁא אִתְמְלֵי אֲמִטְתָּא׃ ואמרית

והנה חושך׳ שלא יהא עוזר להם׳ ונבט לשון נפעל כמו לא נפתח ולא נתק והוא גורמת לו להסב הדיבור להבא אויירט איסנ״רדי בלע״ז: צר ואור חשך׳ כמו וכשל עוזר ונפל עזור מי שצר לו שבאת עליו הצרה וזה שבא להאיר לו שניהם חשכו ויש פותרים צר היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה: בעריפיה׳ בבא מאפליה שלה לשון יערף כמטר וכן דרך בערוף מטר האור מאפיל: בשנ׳ מות׳ כשנצטרע: ושוליו׳ כמו שולי המעיל תחתיתו ראיתיו יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיהו שבא ליטול כתר כהונה: שרפים עומדים ממעל׳ בשמים: לו לשמשו כן תירגם יונתן שמשין קדישין ברומא קדמוהי: בשתים יכסה פניו׳ שלא יביט לצד השכינה: ובשתי׳ יכסה רגליו׳ לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו ובתנחומא ראיתי כיסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישר׳ עון העגל: ובשתים יעופף׳ ובתרין משמש: וקרא זה אל זה׳ נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים אחד ויתחיל ויתחייב שריפ׳ אלא אם כן פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו׳׳ ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק״ק ג׳ פעמים כתרגומו: וינועו אמות הסיפים׳ אילות סיפי הם מזוזות הפתח שנמדדין במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות היכל: מקול הקורא׳ מקול המלאכים הקוראים הוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה בו ביום עמד עוזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו רעשה הארץ לבולעו כשבורה דינו ליבלע כקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו׳ ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליעה וכעדתו בשריפה אלא כאשר דבר יי׳ ביד משה בשנה הבא נא ידך בחיקך והוציאה מצורעת כשלג אף כאן צרעת פרחה במצחו: והבית ימלא עשן׳ היה נמלא עשן: כי

כי נדמיתי · הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני השכינה ונשמתי אינו במנוח אות כמות כי אלהים ראינו: נדמיתי · כמו כי נדמה כל עם כנען: טמא שפתים · דמגעל בחובין: רצפה · גחלת וכן עוגת רצפים כמו עוגת רשפי׳ ואמרו בישעיה ובאליהו בגדי רצפ׳ מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קרא עם טמא שפתים וזה אמר כי עזבו בריתך אמר הקב״ה למלאך רצוץ פה שאמר ליטוריא על בני: במלקחים · בצבת: לקח מעל המזבח · שבעזרה: ויגע על פי וגו׳ וסר עונך · זה ליסרך לכפר עונך שאירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחתה כי אם במלקחי׳ והגיעה על שפת הנביא ולא הוזק בתנחומ׳ וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו אלו מלאכים ועצומים מהם עושי דברו הם הנביאים ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל ולשון רצפ׳ דבר הרצוף בפה ובלשון: מעל המזבח · קבל הדיבור מפי הקב״ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל: את מי אשלח · להוכיח את ישר׳ שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא כתבנא שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב״ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע ליסנא כו׳ כדאיתא בפסיקתא: שמעו שמוע · אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותני׳ לב להבין וראו ניסים שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי: השמן לב העם הזה · כמו והכבד את לבו לשון הלוך פעול לכם הולך הלוך והשמן אנגרייש״נט בלע״ז ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע: ועיניו השע · טחים כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם הטוח מתרגמינן דאיתשע: פן יראה בעיניו · נתנו לבם שלא ישמעו לדברי נביאי שהם יראים שמא ייטבו בעיני ה׳ דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיה רפואתם: עד מתי · יכבידו את לבם ולא ישמעו: ויאמר · ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה · לשון גלמוד מאין יושב: ורבה העזובה · שהארץ תעזב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ: ועוד

אנכי ישב ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי ובשמואל חלק ב׳ סימן ו׳: ראו ד׳ ב׳ בו״ו וב׳ בה״א וסי׳ נמסר בסד׳ תלדות: והאדמה ג׳ בקריאה וסי׳ בסדר עקב: ורבה ד׳ וסי׳ ורבה עליך חית · ורבה העזובה · ורבה משטמה · ורבה היא על האדם:

וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃

וַאֲמָרִית וַי לִי אֲרֵי חֲבֵירִית אֲרֵי גְּבַר חַיָּב לְאוֹכָחָא אֲנָא וּבְגוֹ עַמָּא דִּמְגָעַל בְּחוֹבִין אֲנָא יָתֵיב אֲרֵי יַת יְקָר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת חֲזָאָה עֵינַי׃ וְאִשְׁתְּדִי לְוָתִי חַד מִן שַׁמָּשַׁיָּא וּבְפוּמֵיהּ מְמַלַּל דְּקַבִּיל מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן מַדְבְּחָא׃ וְסַדַּר בְּפוּמִי וַאֲמַר הָא שַׁוֵּיתִי פִּתְגָּמֵי נְבוּאֲתִי בְּפוּמָךְ וְיַעְדּוֹן הוֹבָךְ וְחֶטְאָךְ יִתְכַּפְּרוּן׃ וּשְׁמָעֵית יַת קָל מֵימְרָא דַייָ דַּאֲמַר יַת מַן אֶשְׁלַח לְאִתְנַבָּאָה וּמַן יֵיזֵיל לְאַלָּפָא וַאֲמָרֵית הָא אֲנָא שְׁלַח יָתִי׃ וַאֲמַר אֱזֵיל וְתֵימַר לְעַמָּא הָדֵין דְּשָׁמְעִין מִשְׁמַע וְלָא מִסְתַּכְּלִין וַחֲזוּ מֶחֱזָא וְלָא יָדְעִין׃ טַפֵּשׁ לִבֵּיהּ דְּעַמָּא הָדֵין וְאוּדְנוֹהִי יַקַּר וְעֵינוֹהִי עַמְעֵם דִּלְמָא יֶחֱזוֹן בְּעֵינֵיהוֹן וּבְאוּדְנֵיהוֹן יִשְׁמְעוּן וּבְלִבְּהוֹן יִסְתַּכְּלוּ וִיתוּבוּן וְיִשְׁתְּבֵק לְהוֹן׃ וַאֲמָרֵית עַד אֵימָתַי יְיָ וַאֲמַר עַד דְּיִצְדוּן קִרְוַיָּא מִבְּלִי יָתֵיב וּבָתַּיָּא מִבְּלִי אֱנָשָׁא וְאַרְעָא תֶּחֱרוּב וְתִצְדֵּי׃ וְיִרְחַק יְיָ יַת בְּנֵי אֱנָשָׁא וְתִסְגֵּי צַדְיוּתָא בְּגַוָּהּ דְּאַרְעָא׃

נאמ׳ אוי לי כי נדמיתי כיון ששמע הקול הגדול וראה הבית שנתמלא עשן פחד שימות כי חשב שלא היה ראוי להסתכל בכבוד אלא להסתיר פניו כמו שנאמר במשה ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהי׳ וזהו שאמ׳ כי את המלך ה׳ צבאות ראו עיני כיון שראיתי הכבוד אמות כמו שאמ׳ מנוח מות נמות כי אלהי׳ ראינו ופירוש המלך כבוד המלך · וכן תרגם יונתן ארי ית יקר שכינת מלך עלמיא ה׳ צבאות חזו עיני · ופירוש נדמיתי נכרתי כמו נדמה מלך ישראל · ויונתן תרגם וי לי ארי חבית ארי גברא חייב לאוכחא אנא ובגו עמא דמגעל בחובין אנא יתיב · ואדוני אבי זכרונו לברכה פיר׳ נדמיתי נשתתקתי ופירוש טמא שפתים הראשון סגור שפתים כמו נטמינו בעיניכם ונטמתם בם ר״ל כי חשב בעצמו עון שלא הקדים האל עם כתות השרפים כי לא נתן לו רשות לדבר עד שהגיע המלאך הרצפה אל פיו והנראה בעיני כי לפיכ׳ זכר טומאת שפתים ולא טומאת הגוף כי כששמע הנביא דברי השרפים המקדישים האל אמר להם נאה לראו׳ הכבוד ולהקדים האל כי הם טהורים ודבריהם טהורי׳ ולהם נאה לראות בשכליהם הכבוד ולהקדים האל בדבריהם אבל אני שאני טמא כי כל גוף בשר טמא ושפתי טמאים מלהזכיר בפי קדושת האל כשאערוך עצמי כנגדם כל שכן שאני שוכן בתוך עם טמא שפתים כמו שנאמר עליהם וכל פה דובר נבלה ואיך אני ראוי לכל זה הכבוד לפיכך אני ירא שאמות מהמראה הזאת שראיתי והקול הזה בעבורי נהיה לכלותי ולאבדני מן העולם לפי שנסתכלתי בכבוד ואני בשר ודם טמא: ויעף · העי״ן נקרא בקמץ חטף · ויעף דוד העי״ן נקרא בפת״ח שהוא ענין אחר ענין עיפות וזה ענין עופפות ושניהם שרש אחד אמר אחר שנבהלתי מהמראה ומהקול וחשבתי שאמות עף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה והיא גחלת אש ואני ראיתי שהוא לקחה מעל המזבח במלקחים להגיעה אל פי · וכתב אדוני אבי זכרונו לברכה כיון שהוא שרף למה לקחה במלקחים אלא עשה כן כדי שלא ישרף הנביא אם יגע על פיו בידו · ויונתן תרגם הפסוק על דרך משל ואשתדי לותי חד מן שמשיא ובפומיה ממלל דקביל מן קדם דשכינתיה על כורסיה יקרא בשמי מרומא עיל מן מדבחא: ויגע על פי · הגיע הרצפה על פי להסיר העון במכות אש היא ומכאן ואילך יהיה לי רשות לדבר · ויונתן תרגם דרך משל וסדר בפומי ואמר הא שויתי פתגמי נבואתי בפומך ויעדון חובך וחטאתך יתכפרון · ובדרש העון הוא שחרף ישראל ואמר ובתוך עם טמא שפתים: ואשמע את קול ה׳ · מזה הפסוק אמרו כי זה היה תחלת נבואתו וכבר פירשנו הענין בפתיחת הספר · ופי׳ לנו בעבורנו · ואמר לנו לשון רבים כאלו היה מדבר עם השרפים ונמלך עמהם בזה הדבר וכן הבה נרדה · ובדרש את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי היינו הוא דאמ׳ בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוסא אמר ולא היה לו להקדוש ברוך הוא להשרות שכינתו אלא על הדין פסילוסא פירוש קטיע ליסנא · אמר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס על שהיה עמוס בלשונו · והומר הנני שלחני אמר לו הקדוש ברוך הוא ישעיה בני טרחנים הם סרבנים הם אם אתה מקבל להתבזות לך ואמר לו על מנת כן הייתי הוא דאמר גוי נתתי למכים: ויאמר · יש מפרשים שמעו וראו לשון צווי כמשמעו וכן השמן וזה דין ומשפט מאת האל יתברך כשירבה החוטא לחטוא הקדוש ברוך הוא מונע ממנו דרכי התשובה עד שיקבל עונשו וכן נאמר בפרעה ויחזק ה׳ את לב פרעה וכן בסיחון כי הקשה ה׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו · וכן בבני עלי ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה׳ להמיתם וגם פירשנו · ויש לפרש שמעו וראו צווי במקום אתן כאלו אמר תשמעו ותראו · כלומר אתם שומעים באזניכם דברי הנביאים המוכיחים אתכם ואין אתם מבינים ותראו נפלאות הבורא ואין אתם יודעים כלומ׳ לא תשימו לבב ואין אתם משגיחים אלי ואתם משמינים בכונה לבבכם ומכבידים אזניכם ומשיעים עיניכם שלא תשמעו ולא תראו ולא תבינו ולא תדעו כי אינכם חפצים בתשובה ולא ברפואה שהיא הסליחה אחר התשובה · ועל הדרך הזה תרגם יונתן דשמעין משמע ולא מסתכלין חזן מחזי ולא ידעין: השמן · פירשנוהו על שני פנים: השע · כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם · ותרגום וטח את הבית ויסיע ית ביתא כאלו טחלע העין כדי שלא יראו: ולבבו יבין · כמו ובלבבו: ורפא · רפואת הנפש והיא הסליחה וכן כתוב רפאה נפשי כי חטאתי לך: ואמר עד מתי · לפירוש הראשון יהיה פירושו עד מתי תמנע מהם התשובה כבר לקו בעונם וקבלו עונש חטאתם עתידים הם לקבל עוד עונש: ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב · ולפי׳ השני יהיה פי׳ עד מתי יהיו מקשים לבבם ואינם רוצים לשמוע תוכחות ויאמר ידעתי כי לא ישובו עד אשר אם שאו ערים: אשר אם · זה פירשנו כי כמו ואם תקריב מנחת בכורים שהוא כמו וכי תקריב וכן אם יהיה היובל לבני ישראל כי יהיה היובל והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו וזה גם כן כמותם כאלו אמר עד כי שאו ערי׳ · ואמר אשר ואמר אם שפירושו כי כפל הענין במלות שונות כמנהג הלשון לחזק הענין · ושאו עבר במקום עתיד ופתר שישאו הערים שיהיו מעטים היושבים בהם אבל ישארו קצת בתים בעיר שימצא בהם אדם אמר גם זה לא יהיה אלא כל הבתים גם כן יהיו שאיות מאין אדם והאדמה גם כן תשאה שממה כי אין עובד אותה על דרך והאדמה לא תשם: ורחק ה׳ · שמא תאמר יגלו למקום קרוב וישובו לארצם לא כן אלא ירחק אותם בקצות הארץ כמו עשרת השבטים שגלו לחלח וחבור ויהודה ובנימין לבבל וכן אמר בנבואת עמוס והגליתי אתכם מהלאה לדמשק כלומר לא תחשבו כי תגלו למקום קרוב לארצכם כמו דמשק אלא רחוק מדמשק מאד · ומה שאמר את האדם איננו אומר על המין כולו כמו אמחה את האדם · אלא על ישראל וכן ונפלה נבלת האדם: העזובה · שם בשקל מלוכה כלומר העזובה שתעזב הארץ מהם: רבה תהיה · כלומר זמן רב: ועוד

ועוד בה עשיריה' שם כשקל תחתיה ועניינו כי עוד ימלכו בארץ עשרה מלכי' מעט נבואה זו ונבואה זו היתה בשנת מות המלך עזיהו ועשרה מלכים הם יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיהו יואחז יהויקים יהויכין צדקיהו' ואחרי כן ושבה המלחמה והיתה לבער שיכלה הכל שיגלו כולם וחרבה ירושלם: לבער' ענין כליון כמו ובערת הרע כאשר יבער הגלל: כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם' ובעורם יהיה כבעור האלה והאלון שישירו עליהם בזמן החורף ויראה שהם יבשים' וזהו פירוש בשלכת פירוש בהשליך עליהם ואף על פי כן מצבת בם' פירוש העמדה כי עמדה לאותם בהם אף על פי שנראין יבשי' כי בימי ניסן ישובו ויפרחו העלים כן זרע קדש מצבתה כי אף על פי שיגלו כולם לא תחשבו כי יכלו בגלות ולא ישובו לארצם כי עוד יפרחו ויצמחו וישובו לארצם' וכן תרגם יונתן הפסוק כבוטמא וכבלוטא וגו' פירוש מצבת כמו מטע כתרגום ויטע ונציבי' וכנוי הא מצבתה כנגד האלה כמו שאמר ושבה והיתה לבער' ויונתן תרגם ועוד בה עשיריה וישתארון בה חד מן עשרא' ויש מפרשים בשלכת שם שער שהיה בבית ה' המקדש וזה זכר ב' בדברי הימים על שער שלכת ושם היו נטועי' אלה ואלון ואמר המשל בהם: ויהי בימי אחז' אמ' בן יותם בן עזיהו' כי שניהם היו צדיקי' ואע"פ שהוא היה רשע והחטיא את יהוד' עד שהכניסם האל ונתנן ביד מלך ארם וביד מלך ישראל' ומלך ארם שבה ממנו שביה רבה' ומלך ישראל הרג ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ועתה עלו שניהם להלחם עליה: ולא יכול' רצין כי הוא היה עקר המלחמה והוא הביא עמו פקחי' וכן אמר עלה רצין כראה כי הוא העקר' ואמר ולא יכול לא מפני חוזק כי הם פחדו שלא יכבשו ירושלם שנאמר וינע לבבו ולבב עמו אלא ולא יכול כי לא רצה האל לתת את ירושלם ביד אויב כי זכות היתה עומדת להם עדין כמו שאמר גם בימי חזקיהו למעני ולמען דוד עבדי עד עת בא עתה וחרבה על ידי נבוכד נצר' ובדרש ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מה ראה הכתוב ליחסו את אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא ווי הוא זה שמלך זה הרשע אמר להם הקדוש ברוך הוא בן יותם הוא בן עזיהו אבותיו צדיקים היו לפיכך אי אפשר לפשוט ידי בו הדא היא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו: ויגד לבית דוד' אמר לבית דוד כי לולי דוד כבר פסקה המלכות מזרעו בעונם ובעון זה המלך שהיה רשע: נחה ארם על אפרים' כמו ויבאו האלפים על הכפים' והגד למלך כי מחנה ארם עם מחנה אפרים נחה כלומר באו עד קריב לירושלם ותקעו אהליהם ונחו שם לצור על ירושלם ולהלחם עליה' ואמר נחה לשון נקבה על המחנה או על עדת ארם כמו ותהי ארם ותהי ישראל: וינע לבבו' פחדו מאד כי כבר נכשל לפניהם כי כן כתוב במלכים' וינע מן הקל ונפתחה הכון מפני העין: ואמר עצי יער' שכולם נעים מפני הרוח ואחד מניע חברו שנוגע בו מפני התנועה והנה התנועה רבה מתנועת עץ יחידי מפני רוח כן היו כל אחד מהם פוחדים והאחד מפחיד' ויש דרש קול אילני סרק נשמע יותר מקול אילני פירות לפיכך אמר עצי יער: ויאמר' ושאר ישוב בנך' שני בנים היו לישעיהו האחד שמו שאר ישוב לאות ולסימן כי שאר יהודה ישובו עוד אחר הגלות ולא כן עשרת השבטים שלא שבו אחר שגלו ועדין לא שבו אף על פי שעתידין לשוב' ועוד כי לא מהרו לגלות יהודה כמו עשרת השבטי' והבן האחר קרא שמו מהר שלל חש בז לאות ולסימן עשרת השבטים שימהרו לגלות קודם שבט יהודה' ודעת יונתן כי שאר ישוב לא היה בן ישעיהו את פירוש שאר ישוב אנשים טובים שהיו תלמידי ישעיהו' ותרג' כן ושאר דלא חטו ודתבו מחטאה תלמידך: תעלת הברכה' תעלה היא אמת המים הנמשכת מן הברכה והברכה היא עשויה בבנין אבנים שמי המטר מכונסין בה' ואמר העליונה כי שתי ברכות היו שם וזו היתה העליונה: שדה כובס' שהיו כובסים שם הבגדים לפיכך נקרא שדה כובס' ויונתן תרגם חקל משטח קצריא שהיו מכבסי' הבגדים לפיכך נקרא שדה בתעלה והיו שוטחין הבגדים לשמש בזה השדה: ואמרת' השמר' זה לבדו מלרע לפיכך פירשנוהו ענין אחר ענין שמרים כלומר שב על שמריך בנחת כיין היושב על שמריו' ויונתן תרגם ענין שמירה כלומר השתמר' וכן פירש רבינו סעדיה השמר מעשות מלחמה והשקט לך אל תירא' והשקט פעל עומד או יוצא פירו' השקט לבך: משני זנבות האודים' האוד הוא עץ שמגדלין בו האש' וכדברי רז"ל ליטול אוד מבין העצים ואינו עשוי להדליק אלא שנשרף מאליו מעט מעט כשמגדלין בו האש תמיד וכשנשרף עד שאו' קטן שאין ראוי לאוחזו ביד ולכך האש משליכין אותו לצד אחד והוא עשן ויקרא זנב האוד ואחרון האף כמשל לעשן כמו יעשן אף ה' עד מתי עשנת' וכמו שזנב האוד אין בו כח להבעיר דבר אלא שהוא עשן ומעבר בני הבית מעט עד שיכלה העשן כן אלו המלכי' באו באחרון אפם אבל אין כח בהם להבעיר ולכלות ובמעט זמן יכלה עשנן וישובו להם ויכלו: ובן רמליהו' פירוש עם אפרים כמו שאמר רצין וארם' ויקר הכתוב דבריו וסמך על המבין כי בזכור המלך הוא הדין לעם' וכן אמר בפסוק הבא אחריו' יען כי יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן רמליהו' הזכיר ארם ולא זכר המלך: נעלה ביהודה' במי שהוא ראש יהודה והיא ירושלם: ונקיצנה'

ועוד בה עשיריה' גם אותה השארית אשיב ידי עליה כצירוף אחר צירוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם: כאלה וכאלון' אשר בעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבת אף הם זרע הקדש המנאצין בה עומדין בקלופתו הם יהיו לה למצבת' ד"א מצבתה נטיעתה לכך אינו מכלה אותם שאלו נטעתים זרע קדש ויש פותרים שער שלכת היתה בירושלם כמו שאמור ב' בעזרא והיו שם אלה ואלון נטועי': ויהי בימי אחז' מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו הכתוב לומר לא יכול להלחם עליה ולימדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ווי הוא זה שמלך רשע זה אמ' להם בן יותם הוא בן עזיהו הוא אבותיו היו צדיקי' לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא היא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו בבראשית רבה: ויגד לבית דוד' לפי שרשע היה לא הזכיר שמו: נחה ארם על אפרים' נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך נחה לשון נקבה על שם שהמלכות נחה פוס"ר בלע"ז לשון וינח בכל גבול מצרים: וינע לבבו לפי שכבר נלחם בם כל אחד מהם בפני עצמן ויכלו לו שנאמר ויתנהו יי' ביד מלך ארם וגו' והוא ויהרג פקח בן רמליהו ק"כ אלף איש שניהם בדברי הימים: כנוע עצי היער' קול אילני סרק נשמע יותר מכל אילני פירי' כדאית' בבראשי' רבה: ושאר ישוב בנך' שארית מעט שישובו אלי על ידך והם כבניך: אל קצה תעלת' שם תמצאהו: שדה כובס' שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירגם יונתן ורבותינו דרשו ככנע אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי כפה עליו כלי: תעלת' פוס"ר בלע"ז: ברכה' כעין מקוה מים שעושין לדגים: העליונה' במורד ההר ויש בריכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו: השמר' שב בשלום כיין על שמריו: זנבות האודים העשנים' יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבת שלהבת' אודים טיצו"נש בלע"ז: ונקיצנה

ויגד כ"ד וסי' נמסר במס' רבת' דאסר בסיפ' דהאי חיבורא בשרש נגד: נחה ג' מלעיל וסי' נמסר במלכים חלק ב' סימן כ': אל קצה ו' דסמיכי בקרי' וסי' גמס' בסדר בשלח וביהושע סי' יח: בחרי אף ה' בקריאה וסים ויצא מהם פרעה בחרי אף' ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף' בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו' ויבדילם אמציהו להגדוד' גדע בחרי אף כל קרן ישראל:

וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃

ז

א וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ ה יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ נַעֲלֶה בִיהוּדָה

וְיִשְׁתַּאֲרוּן בָּהּ חַד מִן עַסְרָא צַדִּיקַיָּא וִיתוּבוּן וִיהוֹן לִצְרָבָא כְּבוּטְמָא וְכִבְלוּטָא דִּבְמִתַּר טַרְפּוֹהִי דָּמַיִן לְיָבְשִׁין וְעַד כְּעַן אִנּוּן רַטִּיבִין לְקַיָּמָא מִנְּהוֹן זַרְעָא כֵּן גָּלְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל יִתְכַּנְשׁוּן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן אֲרֵי זַרְעָא דְקוּדְשָׁא נִצְבַתְהוֹן׃ וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אָחָז בַּר יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה סְלֵיק רְצִין מַלְכָּא דַאֲרָם וּפֶקַח בַּר רְמַלְיָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִירוּשְׁלֶם לְאַגָּחָא קְרָבָא עֲלַהּ וְלָא יָכִיל לְאַגָּחָא עֲלַהּ׃ א וְאִתְחַוָּא לְבֵית דָּוִד לְמֵימַר אִתְחַבַּר מַלְכָּא דַאֲרָם עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵיתֵי עֲלוֹהִי וְזָע לִבֵּיהּ וְלִבָּא דְעַמֵּיהּ כְּאִשְׁתַּדָּיוּת אִילָנֵי חוּרְשָׁא מִן קֳדָם רוּחָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִישַׁעְיָה פּוֹק כְּעַן לִקְדָמוּת אָחָז אַתְּ וּשְׁאָר תַּלְמִידָךְ דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֶטְאָה לְסְיָפֵי מְזִיקַת בְּרֵכְתָא עִלָּיְתָא דִּי בִּכְבֵשׁ חֲקַל מַשְׁטַח קַצְרַיָּא׃ וְתֵימַר לֵיהּ אִשְׁתַּמַּר וְנוּחַ לָא תִדְחַל וְלִבָּךְ לָא יְזוּעַ מִן קֳדָם תְּרֵין מַלְכַיָּא דְאִנּוּן כְּאוּדַיָּא מְתַנְנַיָּא הָאִלֵּין בִּתְקוֹף רְגַז רְצִין וַאֲרָם וּבַר רְמַלְיָה׃ חֲלַף אֲרֵי מְלַךְ עֲלָךְ אֲרָם בִּישָׁא אֶפְרַיִם וּבַר רְמַלְיָהוּ לְמֵימַר׃ נִסַּק בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וּנְחַבְרִינוּן

וְנָקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה׃ כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם׃ וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ׃ וַיּוֹסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז לֵאמֹר׃ שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַּ לְמָעְלָה׃ וַיֹּאמֶר אָחָז לֹא־אֶשְׁאַל וְלֹא־אֲנַסֶּה אֶת־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא בֵּית דָּוִד הַמְעַט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־אֱלֹהָי׃ לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּ אֵל׃ טו חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל

ונחברנון ונשוינון עמנא ונמליך מלכא בגוה ית מן דכשר לנא׃ כדנן אמר יי אלהים לא תקום ולא תהוי׃ ארי ריש ארם דמשק וריש דמשק רצין ובסוף שתין וחמש שנין יבטלון בית ישראל ממלכו׃ וריש אפרים שמרון וריש שמרון בר רמליה אם לא תהמנון במלי נביא ארי לא תתקימון׃ ואוסיף נביא דיי למללא עם אחז למימר׃ שאל לך אתא מן קדם יי אלהך שאל די יתעבד לך נס על ארעא או תתחזי לך את בשמיא׃ ואמר אחז לא אשאל ולא אנסי קדם יי׃ ואמר שמעו כען בית דוד הזער לכון דאתון מהלן ית נביא ארי תהלון אף ית פתגמי אלהי׃ בכן יתן יי הוא לכון אתא הא עולמתא מעדיא ותליד בר ותקרי שמיה עמנו אל׃ שמן ודבש ייכול

ולא תהיה ה' וסימ' נמס' בסדר קדשים: וראש י"א וסי' במס' רבת': וקראת ד' רפין בקרי' וסי' וקראת שמו ישמעאל כי שמע' וקראת שמו עמנואל' וקראת אתכם הרעה באחרית הימים' וקראת ישועה חומותיך ושעריך:

רשי

ונקיצנה' נעוררם במלחמ': ונבקיענה אלינו' נשוה אותה עמנו כבקעה זו שהיא שוה וכן ת' ונשוינן עמנא שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד: את בן טבאל' בן הטוב אלינו כן תירגם יונתן ויש לפרש טבאל אשר לא טוב בעיני המקום ובגימטריא של אותיות אלב"ם טבאל הוא רמלא טל"ב"ם א"ל בן טבאל בן רמלה: לא תקום' עצתם זאת שתהא יהודה כבושה תחתיהם כי ראש ארם היא דמשק ואין ל לירושלם עמה כלום: וראש דמשק רצין' בדמשק יהיו ראש ולא בירושלם וגם פקח ועשרת ה השבטים בעוד ששים וחמש שנה ליום שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו: יחת אפרי' תרגם אפרי' מעם שיגלם סנחריב עם מלכם הושע בן אלה בא וחשוב מנבואת עמוס עד שגלו עשרת השבטים ותמצאם ס"ה שנים כנבואת עמוס היא שתי שנים לפני שנתנבא עוזיהו שנאמ' בעמוס שנתי' לפני הרעש ועוזיה נתנבא עשרים וחמש שנים הרי כ"ז וי"ו של יותם וי"ו של אחז נשם של חזקיהו שנא' וילכדה בשנ' שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע וינגל את ישר' אשור הרי ששי' וחמש ומניין שימי מלכותו של עוזיהו כ"ה שנים שנאמר בשנת עשרים ושבע לירבעם בן יואש מלך ישר' מלך עוזיהו בן אמציה על יהודה אפשר לומר והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת לפי חשבון שתמצא בספר מלכים אלא שמלך מלכות מנוגעת בשנת עשרים ושבע ל למלכו נתנגע והוא מלך חמשים ושתים שנה ואי אפשר לימנות נבעוד ששים וחמש שנה מיום שאמ' ישעיה נבואה זו שהרי בימי אחז-אמרה והם גלו בשנת שש לחזקיהו וכך מפור' בסדר עולם שמנה הכתו' לנבואתו של עמוס: אם לא תאמינו' לנבואתי אתם ואחז ועמו אשר ידעתי כי רשעים אתם: לא תאמנו' לא אמון בכם: ויוסף יי' ואוסיף נבייא דיי': שאל לך אות' לדבר הזה כי ידעתיך שאין אתם מאמין לדברי הקב"ה: העמק שאלה' העמק ושאל שאלה כמו שמעה סלחה שאל אות בעמקי תהום להחיות לך מת או הגבה למעלה לשאל אות בשמים: ולא אנסה' אין רצוני שיתקדש שמו על ידי: הלאו' אנשי' נביאיי': כי תלאו וגו' לפי שהוא יודע שאתם אין מאמיני' בו והונעתם לפניו ברשעכ' יתן לכם אות: יתן' הוא מאליו על כרחכם: הרה' לשון עתיד הוא כמו שמצינו באשת מנוח שאמר לה המלאך והרית וילדת בן וכתיב ויאמ' לה הנך הרה וילדת בן הנה העלמה אשתי הרה השנה הזאת והיא היתה שנת ד' לאחז: וילדת בן וקראת שמו' רוח הקדש תשרה עלי': נקראת שמו עמנוא' לומר שיהא צורנו עמנו וזה הוא שהרי נערה היא ולא נתנבאת מימיה ובזו תשרה בה רוח הקדש וזהו שנאמר למטה ואקרב אל הנביאה וגו' ולא מצינו אשת נביא שנקראת נביאה אא"ם כן נתנבאה ויש פותרי' שעל חזקיהו נאמ' ואי אפשר שהרי כשאתה מונה שנותיו תמצא שנולד חזקיהו לפני מלכות אביו תשע שנים ויש פותרים שזה האות שעלמה היתה ואינה ראויה לוולד: חמאה ודבש יאכל' הוולד שתהא ארצנו מלאה כל טוב: לדעתו

רדק

ונקיצנה' נעשה לה מצור עד שיקוצו מפנינו ויפתחו לנו: ונבקיענה אלינו' או נבקיענה כלומר נבקיע חומותיה ונכנס בה ותהיה ברשותינו ונמליך מלך בתוכה על ידינו וממנו' ומי יהיה זה את בן טבאל והוא היה איש מבני אפרים שהיו חושבי' להמליכו בירושלם זאת היתה עצתם ולא תקום ולא תהיה' ויונתן תרגם ונקיצנה ונבקיענה אלינו ו ונתברינון ונשוינון עמנא' ותרגם את בן טבאל ית מאן דכשר לנא עשה מלת טבאל כמדריקין הטוב אלינו' ויש מפרשים טבאל רמלא באלפא ביתא ל"א ב"ם' ורמלא הנ' על בן רמליא: כה אמר' לא תקום' עצתם ולא תהיה: כי ראש' לא יהיו הם ראש ומלך בירושלם כמו שחשבו' כי דמשק הוא ראש ממלכת אר' וראש דמשק הוא רצין ולא יהיה ראש ירושלם 'ועוד אני אומ' להם כי בעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם' ופירושו יחת עם א אפרים' כלומר רצין וארם יחת עם אפרים מהיות זה עם זה' ויהיה חסר אפרים וי"ו השמוש' כמו שמש ירח' ורבים כמוהו' ופירוש יחת לרצין הנזכ' כי עליו היה מדבר ועל ארם' ואמר כי הוא יחת ואפרים גם כן מהיות עם ולא יהיה ראש רצין אפי' מארם וגם ארם לא יהיה עיר שיוכלו להלחם ולעשות דבר מעצמם' וכן שמרון שהוא ראש אפרים היום וראש שמרון הוא בן רמליהו לא יהיה זה לאורך זמן כי יחתו ארם ואפרים מעם' וכן אמר ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור' ואמר ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו' וחשבון ששים וחמש שנה איננו מתחיל מנבואה זו שהרי בזה הפרק נולד הבן שנקרא עמנו אל' ואמר בטרם ידע הנער קרוא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור: וכן נאמר במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית' אלא פירושו ובעוד ששים וחמש שנה בהשלמת ששי' וחמש שנה מנבואת עמוס שהתנבא על דמשק' ואמר ושברתי את בריח דמשק וגומר' וגלו את ארם קירה אמר ה'' וכן התנבא על גלות ישראל והיתה נבואת עמוס לפי החשבון בשנת שבע עשרה לירבעם בן יואש מלך ישראל' כיצד ירבעם מלך אחד וארבעים ומנחם עשר הרי אחד וחמשים ופקחיהו בן מנחם שנתים הרי חמשים ושלש' ופקח עשרים הרי שבעים ושלש' והושע בן אלה תשע ואז גלו ישראל הרי שמנים ושנים' תסר מהם שבע עשרה הרי ששים וחמשה חשבון מכוון ולא חשבנו ששה חדשים לזכריה וירח ימים לשלום: וראש אפרים' פירשתיו: אם לא תאמינו כי לא תאמנו' אמר הנביא אם לא תאמינו לדברי אלה למה הוא זה לפי שאין אתם נאמנים וקיימים באמונת האל: תאמנו' ענין קיום כמו מימיו נאמנים: ויוסף ה' דבר אל אחז' פירוש על ידי ישעיהו: שאל לך אות' ידע שלא היה מאמין בדברי האל והוא עצמו הוכיח שלא היה מאמין ששלח מלאכים אל מלך אשור ואמר לו עלה והושיענו מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי' ואם היה מאמין בדברי האל לא היה עושה כן ולא היה שולח לו שחד אלא מתוך שלא בטח בדברי האל שהבטיחו מהם שלח שחד למלך אשור לעזור לו מהם: ה' אלהיך' אמר לו אלהיך אף על פי שהוא לא היה מאמין בו אמר הוא אלהיך ושופטך מיד אלה המלכים' והאמן בו כי הוא אלהים עניכו אדון ומשגיח ושופט: העמק שאלה' העמק לשאל איזה אות תרצה שיתן לך' שאלה מקור במשקל הצווי' ה שמעה ה' סלחה' ופי' העמק והגבה אם תרצה אות בשמים או בארץ' וכת"י שאל דיתעביד לך נסין על ארעא או יתחזי לך בשמיא' ואמר נסין על אשר בארץ כי על ידי נס היה האות שנתן לו בארץ להיות דעת והכרה לתנוק: ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה' כל זה היה מעט האמנה' ואף על פי שהוא אמר בלשון האמנה' כי לא ינסה האל אף על פי כן הנביא ידע את לבבו כי לא אמר אלא ממיעוט האמנה כאומר איני חושש לנסותו בזה לפיכך ענה לו הנביא כי תלאו גם את אלהי: ויאמר' בית דוד' לגנותו לא קראו בשמו' כמו שמע נא בן אחיטוב' וזכר דוד ולא זכר אביו כי בעבור דוד היתה לו המלוכה ובעבורו עושה עמו האל נסים' וכן ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי: אנשים' כתרגומו ית נבייא' וכן את אלהי ית פתגמי אלהי' כלומר שאין אתם מאמינים בהם ותחשבו בלבבכם כי הוא נלאה וחלש מלהקים את דבריו' והלאות והיגיעה בדברים או בפעולות: לכן' הוא יתן לכם אות מעצמו אף על פי שאין אתם חפצים בו והוא יתננו לכם כדי שתאמינו בו על כרחכם: הנה העלמה הרה' העלמה איננה בתולה אלא עלמה כמו נערה תהיה בתולה או בעולה' והנה דרך גבר בעלמה היא בעולה' וכן לזכר קטן בשנים יקרא עלם' בן מי זה העלם' וזאת היתה קטנה בשנים' לפיכך נקראת עלמה' והעלמה הזאת היא אשת הנביא או אשת אחז' והוא הנכון' כי אם היתה אשת הנביא היה אומר הנביאה כמו שאמר ואקרב אל הנביאה' ועוד שאמר מלא רחב ארצך עמנואל' משמע כי בן מלך היה' אמר עתה היא הרה ועתה היא יולדת בן ותקרא אמו שמו עמנואל: וקראת' על אמו הוא אומר והיה מנהגם כי האמות היו קוראות שם לבניהן' ואמר וקראת דרך צווי כי הנביא היה מצוה שתקרא שמו כן' כי מיום שיולד יהיה לכם שלום ויהיה האל עמכם לכך תקרא שמו עמנואל' ומהו האות' חמאה ודבש יאכל' כלומר מיום שנולד יאכל לדעתו חמאה ודבש וכל דבר מתוק שיקריבו לפניו הוא יפתח פיו לו ויקחנו ואם יקריבו לפניו מאכל רע ימאסנו ויסגור פיו לו ולא ידכה בו' וזהו

מהו מאוס ברע ובחור בטוב · ויבחר במאכל הטוב · כמו שאמר חמאה ודבש יאכל לדעתו · ומלת לדעתו היא נקשרת למעלה ממנה ולמטה ממנה · וזה הבן לא נוכל לומר כי הוא חזקיהו · כי כשמלך אחז היה חזקיהו בנו בן תשע שנים וזאת הנבואה נאמרה לאחז בימי מלכותו · והעלמה גם כן אינה אם חזקיהו כי לא היתה עלמה כשנאמר נבואה זו · ויונתן תרגם פסוק חמאה ודבש כן שמן ודבש ייכול עד לא ידע לרחקא בישא ולקרבא טבא · ולהשיב לאולקי' בזאת הפרשה מבואר בספר הברית שחב' אדוני אבי זכרונו לברכה בתשובת האולקי' · וענין הפרש' כי אחז היה מפחד בעבור שני המלכים האלה שלא ילכדו את ירושלם ונתן לו אות כדי להאמין שלא ילכדוה ואם האות דבר כאשר הם אומרי' מה אות היה זה לאחז דבר שהיה אחר כן ליותר מארבע מאות שנה ואיך יתחזק לבו בזה הדבר שלא היה בימיו · ושאר התשובו' מסודרות שם בספר הברית: כי בטרם · פי' אדוני אבי ז"ל אמר לו כי בטרם שיגיע זה האות להם ילכו להם המלכים · וזהו שאמר תעזב האדמה · כלומ' תעזב מהם שילכו לך להם · אבל היה יכול שישוב אחרי כן וילכדו אותה לכך נתן לו האות שכיון שיראה האות בנער יבטח לבו באל כי כמו שהאות הזה שנתן לו נתקיים כן יתקיים דברו שלא ילכדו ירושלם ולא תקום עצתם ולא תהיה · ומה שאמר מפני מלכיה והם לא היו מלכי האדמה ההיא שהיא ירושלם אלא מלכי דמשק ושמרון כך פירוש מפני אלה השנים שהיו מחשבים שהיו מלכיה · ויש לפרש הפסוק בענין אחר ולא יהיה פירוש מאוס ברע השני כמו הראשון אלא פירוש זה השני מאוס ברע ובחור בטוב כמאמר נערים שיגדלו ותכנס בהם דעת הבחירה מעט שיחלו לדבר · ואמר כי בטרם שיחל נער זה לדבר שיהיה בעת בחירת הטוב ומשאו ברע כמאמר הנערים וזה עד שלש שנים או קודם תעזב אדמת שמרון ודמשק ותהיה שממה אשר אתה קץ עתה מפני שני מלכיה · והם רצין ופקח · וכדי שתאמין זה נתן לך האל זה האות מעתה · כי מיד שיולד הנער יבחר במאכל טוב וימאס ברע לדעתו כמו שפירשנו: יביא ה' עליך · מאלה המלכים לא תפחד אבל עוד יביא ה' עליך ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו ונומר · כלומר ימי רעה אשר לא באו מיום שנחלק המלכות · כי אז החלו הרעות לבא על ישראל ולא היו בכלל הימים שעברו ימי רעה כמו אלה הימים · ומי יהיה העושה הרעה הגדולה הזאת שיביא ה' עליך את מלך אשור · ואמר עליך · כי עליו עלה תגלת פלאסר מלך אשור ויצר לו · כמו שכתוב בדברי הימים · ואמר ועל בית אביך · בעבור חזקיהו בנו שעליו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא נשארה עיר בכל ארץ יהודה שלא כבש אלא ירושלם · ואמר ועל בית אביך · ולא אמר על בנך לכבוד חזקיהו שהיה צדיק ואחז היה רשע: והיה ביום ההוא ישרוק · כאלו ישרוק להם שיבאו · כלומ' שיעיר את רוחם · וכן אמר למעלה ושרק לו מקצה הארץ · ואמר זבוב ודבורה לפי שמתאספי' לרוב כרגע לפי' המשיל חיל מצרים וחיל אשור לזבוב ולדבורה שיתאספו מהרה ויבאו מהרה כמו שאמר למעלה והנה מהרה קל יבא' וכן נאמר במשל סבוני כדבורים · כאשר תעשנה הדבורים · וי"ת כן יכלי ה' לעם קטרי משרית גבריא וגו' · ואמר בקצה יאורי מצרים כי הקצינים שבמצרים יבאו עם מלך אשור כשיעלה על ארץ ישר' · וזכר יאורי לפי שעובדי האדמה מתקנים יארים בכל מקום להשקות אדמתם · ואמר כי אפילו עובדי האדמה יניחו עבודתם ויבאו מרוב תאותם להשחית את ארץ ישראל: ובאו ונחו כולם · אמר ונחו כולם לפי שהדבורים נחות על הפרחים · ואמר בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים · כלומר בערים אשר בעמקים ובערים הבצורות אשר בסלעים · ופירוש הבתות חרבות · כמו ואשיתהו בתה · ודגש התי"ו תמורת הנח · ופירוש נקיקי הסלעים שני סלעים: ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים · הם עצים פחותים · כמו תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס · והם משל על ערי הפרזות · וי"ת ובכל הנהלולים בתי תושבחתא: ביום ההוא · זה היה במגפה אשר היה במחנה אשור כשבא לירושלם אחר שכבש כל ארץ ישראל · ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור · והמשיל המגפה לתער לפי שהתער משחית השער מכל וכל כך היתה המגפה רבה בהם ובגדוליהם · כמו שכתוב ויכחד כל גבור חיל נגיד ושר במחנה מלך אשור · ופירוש בעברי נהר בחיל הבא מעברי הנהר · וזהו במלך אשור שבא עם צבאותיו לירושלם · ומה שאמר יגלח בהם הראש · פירוש את שער הראש · וכן וגלח את ראשו · והוא משל על ראשי צבאותיו · ושער הרגלים הוא שער הערוה והוא כנוי להמון העם: וגם את הזקן תספ' · והזקן כנוי למלך · לפיכך אמר וגם כי אין דרך לגלח את הזקן ואפילו מי שיגלח את ראשו לא יגלח את זקנו · אבל שער הרגלים דרך העולם לגלח · ואמר על הזקן תספה ולא היתה בכלל יגלח לפי שמלך אשור לא מת במחנה כי בארצו מת כשובו כי בניו הכוהו בחרב · ומלת תספה פעל עומד · ותי"ו תספה לזקן כי הוא לשון נקבה כמו זכל זקן גדועה אע"פ שנמצא גם כן בלשון זכר · וי"ת את הראש ית מלכא · ותרגם וגם את הזקן ואף ית שלטונהא · ושער הרגלים · תרגם כמו שפירשנו · ופירוש השכירה כי התער שישכור אדם הוא טוב ומחודד · וי"מ שכירה גדולה · וכן גם שכיריה בקרבה גדוליה · וי"ת חרבא חריפא · ושער הוא משקל אחד בסמוך ובמוכרת והוא במשקל נער שער ואינו ממשקל שער זהב: והיה ביום ההוא יחיה איש · גם זה בימי חזקיהו · ואמר שיהיה שלום וברכה בארץ ומרוב הברכה יגדל איש עגלת בקר ושתי צאן ודי לו בהם · כמו אם יהיו לו עדרים מהם בזמן אחר כי זמן ברכה יהיה בימים ההם:

מאוס ג' בקריא' וסימ' חמאה ודבש יאכל · כי בטרם ידע הנער כי אם מאס מאסתנו קצפת: וחד סתי ומאוס תשימנו: בטוב ט' דגשין וסימ' הנה ארצי לפניך · עמך ישב בקרבך · כי בטרם ידע · חמאה ודבש יאכל · הנני פקד על שמעיה · יבלו בטוב · וחברו אם ישמעו ויעבדו יבלו · וחסידוך ישמחו · המשביע בטוב:

לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב׃ כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מָאוֹס בָּרָע וּבָחֹר בַּטּוֹב תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מְלָכֶיהָ׃ יָבִיא יְהוָה עָלֶיךָ וְעַל־עַמְּךָ וְעַל־בֵּית אָבִיךָ יָמִים אֲשֶׁר לֹא־בָאוּ לְמִיּוֹם סוּר־אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁרֹק יְהוָה לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר׃ וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם בְּנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים וּבְכֹל הַנַּעֲצוּצִים וּבְכֹל הַנַּהֲלֹלִים׃ בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה בְּעֶבְרֵי נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת־הָרֹאשׁ וְשַׂעַר הָרַגְלָיִם וְגַם אֶת־הַזָּקָן תִּסְפֶּה׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יְחַיֶּה־אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי־צֹאן׃

עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא לְרַחָקָא בִּישָׁא וּלְקָרָבָא טָבָא׃ אֲרֵי עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא לְרַחָקָא בִּישָׁא וּלְקָרָבָא טָבָא תִּתְרְטִישׁ אַרְעָא דִּי אַתְּ מְעִיק מִן קֳדָם תְּרֵין מַלְכָהָא׃ יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ וְעַל עַמָּךְ וְעַל בֵּית אֲבוּךְ יוֹמִין דְּלָא אֲתוֹ לְמִיּוֹמָא דְּאִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְּבֵית יְהוּדָה יָת מַלְכָּא דְּאַתּוּר׃ וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יְכַלֵּי יְיָ לְעַם קָטְרֵי מַשִּׁרְיָת גִּבָּרַיָּא דְּסַגִּיאִין כְּדִבּוֹבַיָּא וְיִתְנוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא דְּמִצְרַיִם וְלַעֲזִיזֵי מַשִּׁרְיָתָא דְּאִנּוּן תַּקִּיפִין כְּדַבַּרְיָתָא וְיִתְנוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא דְּאַתּוּר׃ וְיֵיתוּן וְיִשְׁרוֹן כּוּלְּהוֹן בִּרְחוֹבֵי קִרְוַיָּא וּבִשְׁקִיפֵי כֵיפַיָּא וּבְכָל מַדְבְּרֵי נַעֲצוּצַיָּא וּבְכָל בָּתֵּי תוּשְׁבַּחְתָּא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִקְטוֹל יְיָ בְּהוֹן כְּמָא דְּמִתְקְטִיל בְּחַרְבָּא חֲרִיפָא בִּסְבָבַיָּא וּבְמַנְרַיָּא בְּעִבְרֵי נַהֲרָא בְּמַלְכָּא דְּאַתּוּר יָת מַלְכָּא וְיָת מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְאַף יָת שִׁלְטוֹנַיָּא כַּחֲדָא יְשֵׁיצֵי׃ וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יְקַיֵּם גְּבַר עֶגְלַת תּוֹרִין וּתְרֵין עָנִין׃

יחיה ז' וסי' ואיש ואשה לא יחיה דוד · והכה דוד את הארץ · ויואב יחיה את שאר העיר דר"ה · יחיה איש עגלת בקר · כי לא יחיה רשע · נשימה נא שקים במתנינו · הוא את נפשו יחיה:

לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב · כשידע למאוס ברע ובחור בטוב ומאין לנו הטובה הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדודי מלכי ארם ופקח בן רמליהו: כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב האדמה מיושביה · אדמת רצין ואדמת פקח: אשר אתה קץ · ויגור מפני שני מלכיה רצין ופקח שבאותה שנה עלה מלך אשור על דמשק כי שכרו אחז כמה שכ' בספר מלכים ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית ואותה שנה ויקשר קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו בשנת עשרי' ליותם שהיא שנת ארבע לאחז: יביא יי' עליך ועל עמך · על חזקיהו בנך המולך אחריך ולפי שהוא צדיק לא קראו בנו: ימים אשר לא באו · מיום נחלקה מלכו' בית דוד וסר אפרים מעל יהודה ומה הם הימי' ימי חיל מלך אשור ואף בהם יעשה ליהודה כם וכן מצינו בדברי הימי' שבא מתחיל' על אחז דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר וצר לו ולא חזקו ובימי חזקיהו בנו נעשה הנס: ישרק יי' · ירמוז להם שיתקבצו: לזבוב · חילות רבות כזבובים מארץ מצרים ויבאו עם סנחריב: יאורי מצרי' · לפי שכל ארץ מצרים עשויה יאורים שאין הגשמים יורדי' שם אלא נילוס עולה ומשקה: לדבורה · חיל גיבורים עוקצים כדבורים: בנחלי הבתות · נחלי עמקים שדות בורי': ובנקיקי הסלעי' · לאורך נקיק נקרת הצור: ובכל הנעצוצים מקום הסירים שקורין ברוס"ם בלע"ז וכן תחת הנעצוץ יעלה ברוש: הנהלולים · בתי תושבחתא: יגלח יי' בתער השכיר' · הגדולה וכן גם שכיריה בקרבה תרגם יונתן רברבהא יגלח בעברי הנהר ביושבי עבר הנהר וכמי מן היושבים במלך אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלים לפי שהוא דבוק נשתנה ליקוד פת': תספ' · תכלה והתגלחת היא ההריגה והתער היא החרב: את הראש · הוא המלך · הרגלים · משרייתיה · הזקן שילטוניא · ורבותי' אמרו גילוח ממש וספת הזקן חריכתה באש · הזקן זקן סנחריב כדאיתא באגדת חלק: יחיה איש ונו' לפי שתהא ארצם ריקנית שיבוזו החיילות את הבהמו' ובמעט הנותר אתן ברכ': והיה מרוב · חלב שיעשו ב' הצאן הללו יבוא בעיניהם החלב ויאכלו החמאה הוא שומן החלב: כל הנותר · הצדיקי' הפליטים מחרב סנחריב בשורה גדולה היא מבשר להם שתזדמן להם פרנסה אחר כל השממון ההוא: והיה ביום ההוא · אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שיהיו שם לפני בא חילות אף גפן שוות אף כסף יהיו לשמיר ולשית כי יניחום בעליהם ובורחין והם מעלות קימשונים ותולעים ועקרבי': בחצים

וְהָיָה מֵרֹב עֲשׂוֹת חָלָב יֹאכַל חֶמְאָה כִּי־חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל כָּל־הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה כָל־מָקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם אֶלֶף גֶּפֶן בְּאֶלֶף כָּסֶף לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה׃ בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת יָבוֹא שָׁמָּה כִּי־שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה כָל־הָאָרֶץ׃ וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס שֶׂה׃

ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קַח־לְךָ גִּלָּיוֹן גָּדוֹל וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ וְאָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֵת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־זְכַרְיָהוּ בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ׃ וָאֶקְרַב אֶל־הַנְּבִיאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא אָבִי וְאִמִּי יִשָּׂא אֶת־חֵיל דַּמֶּשֶׂק וְאֵת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר׃

ויהי מסני טוב משח יכול שמן ארי שמן ודבש יתפרנסון כל צדיקיא דאשתארון בגו ארעא׃ ויהי בעדנא ההיא יהי כל אתר דיהון תמן אלף גופנין שוין באלף מנין כסף להובאי ובור יהי׃ בגירין ובקשתן יהכון לתמן ארי הובאי ובור תהי כל ארעא׃ וכל טוריא דבית יהודה די במעדר יתפלחון לא תעול לתמן דחלת הובאי ובור ויהי לבית ארבעה בקרן דתורין ולבית משרי עדרין דען׃ ואמר יי לי סב לך לוח רב וכתוב עלוהי כתב מפרש מוחי למבז בזא ולמעדי עדאה׃ ואסהיד קדמי סהידין מהימנין ית לוטיא דאמרית לאיתאה בנבואת אוריה כהנא והא אתו אף כן כל נחמתא דאמרית לאיתאה בנבואת זכריה בר יברכיא אנא עתיד לאיתאה׃ ועלית לות נביאתא ועדיאת וילדת בר ואמר יי לי קרי שמיה מוחי למבז בזא ולמעדי עדאה׃ ארי עד לא ידע עולימא מקרי אבא ואמא ישבי ית נכסי דמשק וית עדאי שמרון קדם מלכא דאתור׃ ואוסיף מימרא דיי למללא עמי עוד למימר׃

זג׳ · ב׳ חסר · תדריך · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · כל כסי׳ · ה׳ · ל׳ · ז׳ כתע׳ בלא מקף ופת׳ · מן פתחין כאסף כסי · זט׳ · ל׳ · לג׳

בחרט חד מן יא זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסב ב׳ בריש תיבותא וסים בדמעות האכלתם לחם דמעה׳ ברמעות כלו בדמעות עיני׳ בחיין ושאר חיותא העדיו׳ בחיין ומשך אבירים בכחו׳ בחרט ויקח מידם ויצר אתו׳ ודין׳ במדינות ושאר היהודים אשר׳ במדינות איכה ישבה בדד׳ במצולה המה ראו

מעשה יי׳ במצולה ראיתי הלילה והנה איש׳ בממלכה וסכסכתי מצרים במצרים׳ בממלכה הנה עיני ט׳ אלהים בממלכה׳ בסבך יודע כמביא למעלה בסבך׳ בסבך וישא אברהם את עיניו׳ בסירות בשבע ארני יי׳ בקדשו׳ בסירות ויבשלו את הפסח׳ בנגע השמר בנגע הצרעת׳ בנגע וראה הכהן את הנגע בעור׳ בשאת והובא את בריו בטבעות׳ בשאת וראה הכהן והנה שאת׳ בתנור בשברי לכם מטה לחם׳ בתנור כל המנחה אשר תאפה׃ מלעיל ומיגנו׳

רשי

בחצים ובקשת יבא שמה׳ כל הרוצה ליכנס לתוכו יהא צריך קשת וחצי׳ בידו למלט עצמו מחיות רעות וכחשים ועקרבים׃ וכל ההרים׳ אשר פס סלות לכן לתבואה׃ אשר במעדר יעדרון׳ היא כמין מריס שקורין פסו״יר בלע׳ לא תבא שמה יראת שמיר כי בהם יתעסקו לזרוע תבואה למאכל שאי אפשר בלא התבואה אבל הנפשים יהיו לבז כי אותו הדור של חזקיהו ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין וכן היתה כדאיתא בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהילכות איסור והיתר טומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגו׳ הוא שנא׳ אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה׃ והיה למשלח שור׳ שם ירעו בהמותיהם מרעה שמן׃ גליון׳ מגלה׃ בחרט אנוש׳ במכתב אשר ירוץ כל אנוש הקורא בו אפילו אנוש כל שהוא ואפי׳ אינו חכם וכן תירגם יונתן כתב מפרש׃ למהר שלל׳ לבא סנחריב ולשלול את כל הון עשרת השבטים ולהחיש לבוז נבוכד נצר אחריו ואת צדקיהו ודורו׃ ואעידה לי׳ נס באותן הימים בימי יהויקים על אותו פורענות שני עדים נאמנים האחד לבשרם רעה העתיד לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנא׳ וגם איש היה מתנבא בשם יי׳ אוריה בן שמעיה מקרית היערים ויתנבא על העיר הזאת ועל המקום הזה את כל לדברי ירמיהו׃ ואת זכריהו בן יברכיהו׳ בשנת שתים לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם ה אוריה סימן לזכריה אם תראו שתתקיים נבואת אוריה תהיו מצפים שתתקיים נבואת זכריה כשם שהעלותי בשל סנחריב ע עמוס וישעיה עמוס לפורענותן של עשרת השבטי׳ ישר׳ גלה יגלה וישעיה להבטחתו של חזקיהו כשימלוך׃ ותלד בן׳ הוא הכן עצמו שקראת הנביאה עמנו אל על שם שיהא הקב״ה בעזרו של חזקיהו כשימלוך ואי אפשר לומר שבן שני הוא שהרי שניכו בשנת ד׳ לאחז כאמר׳ נבואה זו ובשנת ד׳ לאחז נהרג פקח ואי אפשר לשני בנים להיוולד בשנה אחת בזה אחר זה וישעיהו אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכה מבני דוד ותשבת מלכותו של חזקיהו׃ ישא את חיל דמשק׳ ויעל דמשק ויתפש׳ ואת שלל שומרון׳ לאחר שנהרג פקח ומלך הושע עלה עליו שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד ונתן לו מנחה ושוחד הוא שלל שומרון כל זה בשנת ארבע לאחז׃ את

רדק

מרוב חלב׳ מרוב שיעשו חלב יאכלו החמאה כי החלב יש בו הקום שהוא נשיוני לחלבא וכשיעשה החלב ישתנו מעורב ובימי׳ ההם מרוב שיהיה להם חלב יעשו ממנו חמאה ולא יחוש על הקום וישפכו אותו ולא יאכלו מן החלב אלא החמאה שיוציאו ממנו וגם דבש יהיה להם הרבה מאד׳ כמו שנאמר על האדמה זבת חלב ודבש׃ כל הנותר׳ כי בימי חזקיהו גלו רוב ישר׳ ואמר כי הנותרי׳ יהיה להם שבע גדול בימי חזקיהו׃ והיה הפסוק כמו הפוך׳ וככה פירושו כל מקום אשר הוא עתה לשמיר ולשית שאין יכולין ל לעובדו מפני המלחמה יהיה בעומד בו׳ כאלו אמר אשר הוא עתה לשמיר ולשית וכמוהו רבים׳ ואמר כי אותו המקום יהיה עבוד כה ביום ההוא עד שאלף גפן בו ישוו אלף כסף שיהיה הפרי מבורך ומוציא הרבה ופרי א טוב׃ בחצי׳ יבא שמה׳ עתה בא שמה מי שירצה לבא בחצים ובקשת מפני המלחמ׳ לפיכך תהיה עתה כל הארץ שמיר ושית שאיננה עבודה מפני המלחמה ותעלה שמיר ושית׃ וכל ההרי׳ והם ההרים שהם ביטוב שנעבדו׳ גם ההרים בימי חזקיהו לא תבא שמה יראת שמיר ושית כמו שהוא עתה׳ כי ה יעדרון במעדר ולא יהיו יראים שיעלה שמיר ושית גם אבל יהיו למשלח שור ולמרמס שה שירעו בהם הבהמות ולא יחושו מרוב התבואה׳ על דרך משלחי רגל השור והחמור׳ ומעדר הוא שם הכלי שחופרין בו׃ יעדרון׳ יחפרון׃ ויאמר ה׳ אלי׳ גליון׳ פירוש אגרת׳ ויש לוחי וכאמרו גדול והוא לא צוה לכתוב בו אלא ארבע תיבות אולי היו דברים רבים והיה עניכם זה למהר שלל חש בז או לא היו אלא ארבע תיבות אלה׳ והגליון היה גדול למשל על ארץ ישראל כמו שהיה הגליון גדול והכתב בה מעט כן היתה ארץ ישר׳ רחבת ידים והיושבים בה מעט שגלו י׳ השבטים והיתה חרבה רובה׳ ופירוש בחרט אנוש׳ לפי שהיה זה במראה הנבואה אמר לו שיכתוב זה בחרט אנוש כלו׳ שלא יחשוב כי זה שצוה לו לכתוב במראה הנבואה לבד אלא שיעשה כן ממש בעבור הנבואה מעליו יכתוב זה בחרט אנוש כי אותו שהוא נכתב בחרט אנוש במראה הנבואה אינו בחרט אנוש כי אינו מעשה ממש כמו שהלך ישעיהו ערום ויחף ולקח הושע אשת זנוני׳ והעביר יחזקאל תער על ראשו ועל זקנו כל זה היה במראה הנבואה׳ לפיכך אמר לו וכתוב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז׳ והמלות האלה כפל ענין במלות שונות׳ והכפל לחזק הענין ולמהרו׳ ויונתן תרגם בחרט אנוש כתב מפרש׃ ואעידה לי׳ אלה הם לדברי הנביא ואע״פ שלא זכר כתיבת הגליון ידוע הוא כי כתבו כמה שצוה לו האל׳ ועוד עשה בו ואף על פי שלא ראינו שצוה בו הא׳ העיד עליו עדו׳ כלומר האתים בו העדים שתהיה נבואה זו כתובה וחתומה כי כן עתידה להיות בקרוב׳ ואוריה נתנבא בימי יהויקים וזכריה בשנת שתים לדריוש׳ ואף על פי שנביאים היו בימי ישעיהו׳ ודע׳ רבותי׳ ז״ל שלא היו בזמן אחד שאמרו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אלא אוריה נתנבא פורענות ציון שדה תחרש וזכריה נתנבא נחמות עוד ישבו זקנים וזקנות וגו׳ נבואת אורי׳ עדות לנבואת זכריה כשם שנתקיימה נבואת אוריה כך תתקיים נבואת זכריה׳ ולדעתם יהיה ואעידה לי דברי האל יתברך׳ וכן תרגם יונתן ואסהיד קדמי סהדי וגו׳ ואקרב אל הנביאה׳ היא אשתו וקראה נביאה לפי שהיתה אשת נביא׳ ושני דברי העיד בענין זה כתיב הגליון והבן הנולד לישעיהו הנביא׃ מהר שלל חש בז׳ לא נקרא שם הנער בד תיבות האלה כאחד אלא אמר שיקראו שמו מהר שלל או חש בז׳ כי שני הזוגות ענין אחד פעם יקראו אותו מהר שלל ופעם יקראו אותו חש בז׃ כי בטרם׳ זמן אחד הוא זה עם מה שאמור למעלה בבן אחז בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב כי אז יחל לדבר הנער ותחלת דבורו הוא שיקרא אביו ואמו כי כזה הדב׳ ידבילוהו תחילה׃ ישא את חיל דמשק׳ ישא הנושא את נכסי דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור ישא חסר הפעל׳ כמו ויגד ליעקב׳ רוצה לומר המגיד׳ וכן אמ׳ ויאמר ליוסף׳ רוצה לומר האומר׳ וכמוהם רבים׃ ויוסף ה׳׳ אמ׳ ויוסף לפי שזכר בזה הענין עצמו׳ ולפיכך אמר גם כן עוד׃ יען

רדק

יען׳ כי היו ביהודה ובירושלם רבים שהיו רוצים במלכות פקח בן רמליהו והיו מואסים במלכות בית דוד לפי שהיתה יד מלכות אפרים תקפה ומלכות בית דוד חלושה בימי אחז׳ ונזכר עם בן רמליהו רצין לפי ששניהם יחד היו נלחמים ביהודה׳ והמשיל מלכות בית דוד למי השלוח ההולכים לאט שהוא כנחל קטן ומימיו הולכים בנחת כן מלכות בית דוד לא היה להם כח להרע לאויביהם רצין ובן רמליהו: ומשוש את רצין׳ יהיו ששים ושמחים עמהם אם יהיו הם מולכים ב בירושלם׳ ומשוש שם סמוך למלת את׳ וכן מקום לא ידע אל: ולכן׳ הוי״ו איננה לתוספת ענין שהרי הוא התחלת דברים׳ טעם למה שאמר יען אשר עשו כך וכך יעשה להם כך וכך כמו וישא אברהם את עיניו׳ ורבים כמוהו׳ אמר הנביא דבר א אליה׳ כי בעבור ששמח לבם עם הנלחמים עם מלכות בית דוד יפלו ביד קשים מהם׳ והם מחנה אשור׳ והמשיל אותם למי הנהר ה העצומים והרבים כ כאשר הם מתגברים בארץ וישטפו כל אשר יעבור עליהם כן מלך אשור ומחנהו הרב שכבש כל ארץ יהודה זולתי ירושלם: ואת כל כבודו׳ הוא חילו הגדול שהתכבד בו על כל העמים וכבש אותם תחת ידו: ועלה על כל אפיקיו׳ אף על פי שהאפיקים הם עמקים׳ ואמר ועלה כנגד ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות׳ ר״ל שכל הארץ תמלא מהם׳ כמו שהאפיקים מלאים מים׳ ועוד מרובים ילכו על כל גדות האפיקים והם שפתי העמקים למעלה שהם גבוהים מן העמק׳ גדותיו הם משל על כל ערי יהודה הבצורות: וחלף׳ תרגום ועבר: עד צואר יגיע׳ המשיל ירושלם לראש הגוף׳ וכשהמים מגיעים לאדם עד צוארו הנה הוא קרוב לטבוע בהם׳ ואם יתגברו מעט יעברו ראשו ויטבע בהם כן מלך אשור בבאו עד ירושל׳ היה כמו המי׳ המגיעים עד הצואר והיתה ירושלם קרובה להכבש לולי רחמי האל׳ וכת׳ עד צואר יגיע עד ירושלם ימטי: והיה מוטות כנפיו׳ הדגש הוא לחסרון נו״ן מוכטו׳ מן נטה׳ ר״ל נטית מחנהו והתפשטותו יהיה מלא רחב של ארץ יהודה כלה׳ ואמר עמנו אל שהוא הבן הנולד לאחז׳ לאות כי לא תכבש׳ כלו׳ אתה עמנו אל שאתה בירושלם בך יכירו כי עמהם האל שתנצל מיד מלך אשור כי כל שאר ארצך תהיה מלאה מהם׳ ובדרש כמה הם מוטות התרנגול א׳ מס׳ בכנפיו א׳ מס׳ באכלוסי סנחריב מלא רחב ארץ יהודה: רעו׳ ענין שבר׳ כמו תרועם בשבט ברזל׳ אמר כנגד העמים הנאספים עם מלך אשור שברו ואחר כן תהיו נשברי׳: וחתו׳ פעל עמד׳ השברו והאזינו כל מרחקי ארץ כל העמי׳ שבאת׳ ממרחק ארץ לירושלם האזינו זאת הנבוא׳ כי בתחילה תשברו ואחר כך תשברו: מרחקי המ״ם בסגול: התאזרו׳ התאזרו תחלה׳ התחזקו למלחמה ואח״כ תשברו׳ והכפל לחזק הענין׳ וי״ת רעו מענין רעך ורע אביך אתחברו עממים ואתברו: עוצו׳ מה תועיל לכם עצתכם על ירושלם כי תופר׳ וכן דברכם עליה לא יקום׳ ולמה כי עמנו אל׳ ומלת עוצו השורק במקום חולם׳ ויבא בחולם בנחי הפ״א כמו גשו הנה בחסרי הפ״א: כי כה אמר ה׳ הטעם בכי למה שאמר כי לא תקום עצתם על ירושלם׳ כי כן אמר ה׳ בחזקת היד כי הוא יהיה מעריצכם שיתן לכם חוזק ותוקף למאמינים בו ולמקדישים שמו׳ גם יסר אותי שלא אלך בדרך העם הזה המואסים במלכות בית דוד מפני מורא המלכים האלה׳ ופירוש בחזקת היד בחוזק הנבואה׳ וכן ויד ה׳ היתה עלי חזקה׳ והחוזק בנבואה הוא שיראה במראה הנבואה מראה נוראה ונפלאה׳ או שיאמר דברים ואלא יסרני שלא אלך אלא בדרך ה׳ ולאמר גם כן לאחרים וליסרם ולהזהירם שלא ילכו בדרכי העם המורדי׳ ואומר להם: לא תאמרון׳ לא תחשבו ולא תרצו זה שתקשרו ותמרדו במלכות בית דוד׳ וכמוהו הלהרגני אתה אומר׳ ויאמר להכות את דוד׳ או פי׳ לא תאמרון אים לאחיו: ואת מוראו לא תראו׳ מה שהם יראים והם רצין ופקח לא תראו אותם ולא תערצון לא תתנו להם בלבבכם ובפיכם העריצות והכח כמו שהעם הזה עושים׳ כי אין להם כח עליכם אם לא ירצה האל׳ ויש מפרשים נבואה זו בימי חזקיהו שהיו יראים ממלך אשור׳ ואמר כי שבנא וסיעתו השלימו בסתר עם מלך אשור׳ וכן פירשו רז״ל: את יהוה צבאות׳ הוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל ואם תיראו אותו ותקדישו הוא יציל אתכם מצבאות מטה הנלחמים עליכם והוא מוראכם שתיראו אותו לבדו: והוא מעריצכם והוא יתן לכם עריצות וכח ולא יוכלו אויביכם להרע לכם: והיה למקדש׳ מקדש׳ הוא ארמון ומקום מסגב שיסגב אדם בו׳ כמו כי מקדש מלך הוא: ובא אל מקדשו׳ אמר כי הקב״ה יהיה לשני בתי ישראל לאחד למקדש׳ והם הבוטחים בו ורוצים במלכות בית דוד׳ ולאחד לאבן נגף ולצור מכשול: לפח ולמוקש ליושב ירושלם׳ לאחד מן הבתים היושבים בירושלם והם המואסים במלכות בית דוד ובוחרים במלכות בן רמליהו׳ וי״מ בימי חזקיהו שבנא וסיעתו׳ וי״ת דיתבין בירושלם: וכשלו

ישעיה ח

תאמרון מ׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וישלח ובמלכים ב׳ סי׳ יח:

יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֵת מֵי הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט וּמְשׂוֹשׂ אֶת־רְצִין וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ וְלָכֵן הִנֵּה אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ וְעָלָה עַל־כָּל־אֲפִיקָיו וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃ וְחָלַף בִּיהוּדָה שָׁטַף וְעָבַר עַד־צַוָּאר יַגִּיעַ וְהָיָה מֻטּוֹת כְּנָפָיו מְלֹא רֹחַב־אַרְצְךָ עִמָּנוּ אֵל׃ רֹעוּ עַמִּים וָחֹתּוּ וְהַאֲזִינוּ כֹּל מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ׃ עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי כְּחֶזְקַת הַיָּד וְיִסְּרֵנִי מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה לֵאמֹר׃ לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ׃ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִצְכֶם׃ וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלָםִ׃

חֲלַף דִּקְץ עַמָּא הָדֵין בְּמַלְכוּתָא דְּבֵית דָּוִד דִּמְדַבַּר לְהוֹן בְּנִיחַ כְּמֵי שִׁלוֹחָא דְּנָגְדִין בְּנִיחַ וְאִתְרְעִיאוּ בִּרְצִין וּבַר רְמַלְיָה׃ בְּכֵן הָא יְיָ מַיְתֵי וּמַסֵּיק עֲלֵיהוֹן יַת מַשְׁרִיַת עַמְמַיָּא דְּסַגִּיאִין כְּמֵי נַהֲרָא תַּקִּיפַיָּא וְהַסִּינַיָּא יַת מַלְכָּא דְּאַתּוּר וְיַת כָּל מַשְׁרִיָתֵיהּ וְיִסַּק עַל כָּל פַּצִּידוֹהִי וִיהָךְ עַל כָּל כֵּיפוֹהִי׃ וְיֶעְדֵּי בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה כְּנַהַל מְגַבַּר עַד יְרוּשְׁלֶם יִמְטֵי וִיהֵי עַם מַשְׁרִיָתֵיהּ מָלֵי פְּתָאֵי אַרְעָךְ עִמָּנוּ אֵל׃ אִתְחַבַּרוּ עַמְמַיָּא וְאִתְבַּרוּ וְאַצִּיתוּ כֹּל דִּי בְּסְיָפֵי אַרְעָא אִתְקַפּוּ וְאִתְבַּרוּ אִתְקַפּוּ וְאִתְבָּרוּ׃ אִתְמַלִּיכוּ מְלַךְ וְיֶעְדֵּי מַלִּילוּ פִּתְגָּמָא וְלָא יִתְקַיַּם אֲרֵי בְּסַעֲדָנָא אֱלָהָא׃ אֲרֵי כְדְנַן אֲמַר יְיָ לִי בְּמִתְקַף נְבוּאֲתָא וְאַלְּפַנִי מִלְּמֵהַךְ בְּאוֹרַח עַמָּא הָדֵין לְמֵימַר׃ לָא תֵימְרוּן מְרוֹד לְכֹל דְּיֵימַר עַמָּא הָדֵין מְרוֹד וּלְדַחַלְתֵּיהּ לָא תִדְחֲלוּן וְעַל תּוּקְפֵּיהּ לָא תֵימְרוּן תְּקוֹף׃ יַת יְיָ צְבָאוֹת יָתֵיהּ תֵּימְרוּן קַדִּישׁ וְהוּא דַּחַלְתְּכוֹן וְהוּא תוּקְפְכוֹן׃ וְאִם לָא תְקַבְּלוּן וִיהֵי מֵימְרֵיהּ בְּכוֹן לְפוּרְעָן וּלְאֶבֶן מָחֵי וּלְכֵיף מִתְקַל לִתְרֵין בָּתֵּי רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל לִתְבַר וּלְתַקָּלָא עַל דְּאִתְפְּלִיגוּ עַל דְּבֵית יְהוּדָה דְּיָתְבִין בִּירוּשְׁלֶם׃

רשי

את מי השילוח ההולכים לאט במלכותא דבית דוד דמדבר להון בנייח כמי שילוחא דנגדין בנייח: שילוח׳ מעיין הוא ושמו גיחון ושלח שרצו להסב את מלכות בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליהו וכאן ניבא על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים אלא אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו וראו את פקח בן רמליהו אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין מלך אלא ר רצין ובן רמליהו היו ראויין למלוך בחייהן וזהו ומשוש את רצין וגו׳ אמר להם הקב״ה אוכלין אתם מתאוו׳ אני מביא עליכם אוכלים הרבה הנה יי׳ מעלה עליכם וגו׳ את מי הנהר העצומים תחת מי השילוח החלשים והנוחי׳: ועלה הנהר על כל אפיקיו׳ יתגברו מימיו לעלות על כל אפיקי מוצא מימיו: והלך׳ הנהר ממולא: על כל גדותיו׳ על גידוליו הן שפתותיו הזקופו׳ במקום שהנהר מושך בין גידוליו זקופין והוא כבתוך מרזב: וחלף ביהודה׳ בארץ יהודה ושטף בחזקה: עד צואר׳ עד עיקר חוזק צוארם ות״י עד ירושלם ימטי: מוטות כנפיו׳ פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוט וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששי׳ באכלוסי סנחריב מלא רוחב ארץ יהודה: עמנו אל׳ הוא שבט יהודה שהבטיחו הקב״ה להיות עמם בימי חזקיהו כדברי הנביאה שקראת שם בנה עמנו אל: רעו עמים׳ לשון רעהו רעך כתרגום יונתן איתחברו׳ התחברו יחד אכלוסי סנחריב: וחתו׳ ותשברו: התאזרו וחתו׳ התאזרו בכל מיני גבורה וסופכם להיות חתים: עוצו׳ לשון צווי: בחזקת היד׳ בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר אלי בדבר זה כמו שכתוב למעלה ויוסף יי׳ דבר אלי ובלשון זה אמר יחזקאל ויד יי׳ עלי חזקה לשון נבואה: ויסרני מלכת וגו׳׳ הזהירני שלא להיות בעצת שבנא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש בסנהדרין ויש רמז בספר הזה לך בא אל הסוכן וגו׳: ויסרני׳ כמו וליסרני: לא תאמרון קשר׳ את סיעתו של חזקיה אף על פי שהם מועטין מסיעות שבנא לא תאמרו אחרי רבים להטות: לכל אשר יאמר העם הזה׳ שעם שבנא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין וכן בקשר של עשרת השבטים שנתקשרו עם מלכי מצרים: ואת מורא׳ העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחרי׳ ולהשלים עמו: לא תיראו ולא תעריצו׳ לא תאמרו חזק הוא כן תירגם יונתן לא תימרון תקיף: והוא מעריצכם׳ מחזיקכם: והיה למקדש׳ אותעצה שיעץ שבנא ושיעץ פקח להשבית מלכו׳ בית דוד יהיה לזימון פורענות לבא עליהם: למקדש׳ כמו התקדשו למחר: ולאבן נגף׳ שהרגלים נגפים בה לשון מכשול כמו בטרם יתנגפו רגליכם פן תגוף באבן רגליך: ולצור מכשול׳ הוא לשון אבן נגף שהצור הוא אבן: לשני בתי ישר׳ שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלם ומי הם שני הבתים פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו: וכשלו

טו וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי׃ וְחִכִּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי לוֹ׃ הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן לִי יְהוָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן׃ וְכִי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל הָאֹבוֹת וְאֶל הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים הֲלוֹא עַם אֶל אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים׃ כ לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה אִם לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין לוֹ שָׁחַר׃ וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה כִּי יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה׃ וְאֶל

וְיִתְקְלוּן בְּהוֹן סַגִּיאִין וְיִפְּלוּן וְיִתַּבְּרוּן וְיִתַּצְדוּן וְיִתְאַחֲדוּן׃ נְבִיָּא טַר סַהֲדוּתָא לָא תַסְהֵיד בְּהוֹן אֲרֵי לָא מְקַבְּלִין חֲתוֹם וְטַמַּר אוֹרַיְתָא לָא צָבָן דְּיֵילְפוּן בַּהּ׃ אֲמַר נְבִיָּא עַל דָּא צַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ דַּאֲמַר לְסַלָּקָא שְׁכִנְתֵּיהּ מִדְּבֵית יַעֲקֹב וּבְעֵיתִי מִן קֳדָמוֹהִי׃ הָא עַד דַּאֲנָא קַיָּם וְעוּלֵימַיָּא דִּיהַב לִי יְיָ יִתְקַיְּמוּן בָּנָא אָתִין וּמוֹפְתִין דַּאֲמִירָן לְמֵיתֵי עַל יִשְׂרָאֵל דְּאִם יֶחֱזוּן וִיתוּבוּן תִּבְטַל גְּזֵירְתָא דִּי נְזָרָא עֲלֵיהוֹן דִּיגְלוֹן מִלְּאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת דִּי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּטוּרָא דְּצִיּוֹן׃ וַאֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא דְּאַתּוּן בֵּינֵיהוֹן תִּבְעוּ מִן בִּדִּין וּמִן זְכוּרוּ דִּמְנַצְפִּין וְדִמְנַהֲמִין הֲלָא כֵן אוֹרַח עַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא עַמָּא מִן טַעֲוָתֵיהּ תָּבְעִין חַיָּא מִן מֵיתַיָּא׃ כְּדֵין תֵּימְרוּן לְהוֹן לְאוֹרַיְתָא דְּאִתְיְהִיבַת לָנָא וּלְסַהֲדוּ אֲנַחְנָא שָׁמְעִין אֶלָּא תִגְלוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וְיֵימְרוּן לְכוֹן כְּפִתְגָּמָא הָדֵין מִבְּעַן לֵית לֵיהּ מִן דְּשֵׁיזִיב וְיִבְעֲנֵיהּ׃ וְיֶעְדֵּי תַקְלָא בְּאַרְעָא וִיהֵי עָקָא וְכַפַּן וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱזֵי כַּפַּן וְסִגּוּף וְיֵילוּט וִיבַזֵּי שׁוּם פַּתְכְרֵיהּ וְטַעֲוָתֵיהּ וְיִתְפְּנֵי לְעֵלָּא לְמִבְעֵי פוּרְקָן בָּתַר דְּתִתְחַתַּם גְּזֵירְתָא וְלָא יִכּוֹל׃

רשי

וכשלו בם רבים׳ במאותן האבנים יכשלו אלו וסיעתן שניהם יפלו ביד שונאיהם פקח נהרג שהרגו הושע ועשרת השבטים נפלו ביד סנחריב ושבנא יצא מירושלים כשעלה סנחריב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו: צור תעודה׳ כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר יי׳ אלי ועוד זאת אמר לי צור תעוד׳ לשון העדותי בכם היום לשון התראה קשור התראותי וחתום התורה על לב לימודי תלמידך יראי שמים הנקראים לימודי יי׳ ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שנאמר קשרם על לבך תמיד: וחכיתי ליי׳ ׳ אמ׳ ישעיה אני המחכה ליי׳ המסתיר פניו מעשרת השבטי׳ וקויתי לו לאמת דברי אלה ולהושיע את בית דוד: הנה אנכי והילדים ונו׳ לאותו׳ ׳ לשני אותות פורענות פקח פמו שנקרא הילד מהר שלל חש בז ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו הישוב בעניין לפי פשוטו ׳ ומדרש אגדה בבראשית רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה אמר אם אין גדיים אין תיישים אם אין כאן אין רועה אגרוס לו לסלק שכינתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותם התורה לסותמה שלא תמצא בישראל לא יועיל לך: וחכיתי ליי׳ המסתיר פניו ונו׳ ׳ אין לך נבואה קשה באותה שעה שאמר משה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף בו ביום הבטיחם ועניתה השיר הזאת לפני לעד כי לא תשכח מפי זרעו: הנה אנכי והילדי׳ ונו׳ ׳ הם תלמידי׳ שחביבין עליו כבנים יהיו לאותות ולמופתים שתתקיים תור׳ בישרא׳ על ידם: וכי יאמרו אליכם׳ אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה ונבא אות׳ בגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי כמה שנאמר בארה בנו נשיא לראובני הוא אשר הגלה תגלת פלאסר: וכי יאמרו אליכם האומות דרשו אל האובות ונו׳ המצפצפים והמהגים׳ לשון נבאי הוא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמצפצפין בקולם לשון ציפצוף והנא נופל בעופות כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה וכן מצינו לשון ציפצוף בקול כמוך שנאמר והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף: הלא עם אל אלהיו ידרש׳ זו תהא תשובתם הלא עם כמונו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרוש שמא תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש נורכי החיי׳ מן המתים: לתורה ולתעודה׳ מחובר למעלה הימנו שמא נדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה כל זה לפי המדרש ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם ונו׳ גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והוכיחו הקב״ה לנביא ולסיעתו של חזקיהו כשיאמרו אליכם שבנא וסיעתו שירא את חזקיהו מבעט בע״ז דרשו אל האובות ואל הידעונים ובררו בע״ז כאשר עשו אבות הראשונים והסיבו את המלוכה אל סנחריב: הלא עם אל אלהיו ידרוש׳ ידרוש עובדים ע״ז ודורשים בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן: לתורה ולתעודה׳ זו תהא תשובתכ׳ שתשמרו את התור׳ כמה שנ׳ למעלה צור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר׳ מאחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודי׳ כשרי׳ שבהם לדבריכ׳ ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו לאלוה אוב וידעוני שום שחר אינו ראוי לשחר פניו כן ת״י׳ ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עיפים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים׳ עניין אחר אם לא יאמרו כדבר הזה׳ עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה: דרשו אל האובו׳ ׳ אע״פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר לכם כך: ועבר בה נקשה ורעב׳ מוסב למעלה מה אמור בתחלת העניין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופירש מה הוא הדרך לא תאמרון קשר לקש׳ עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל העניין: ועבר בה׳ העובר באותה הדרך שעוזבי׳ את הקב״ה וסומכין על מלכי מצרים: נקשה׳ מאורע קשה: נקשה ורעב׳ כלאה בצרות קשות ורעב כי קושי ומצור ומצוק ורעב יבא עליהם בימי מצור שלש שני׳ שצר מלך שומרון: והיה כי ירעב וקלל׳ בענלים ובעלים שהיו עובדים להם: ופנה למעלה׳ לבקש מאת הקב״ה ולא ישמע כי יתחתם גזר דין וכן תירגם יונתן: ואל

רדק

וכשלו בם׳ באבן נגף ובצור מכשול שזכר יכשלו בם רבים והם המורדי׳ הם חושבי׳ להמלט במרדם והם יפלו בתוך המוקש וילכדו: צור תעודה׳ צור כשקל סוב בתשלומו: ענינו ענין קשירה׳ כמו ותהיינה צרורות׳ ומבוקעים ומצוררי׳׳ וצור מקור׳ וכן חתום׳ והוא דברי הנביא׳ אמר אין לי שא לצרור ולחתום התורה בלמודי כלו׳ עם למודי שלא יראוה אחרים אלא התלמידים כי האחרים אינם רוצים לא לראות ולא לשמוע דברי תורה׳ ואחר שהוא כן טוב שיצרוך אותה אדם ויחתמנה ולא תזכר אלא עם התלמידים כי האחרי׳ אם אזכור להם או אראה להם דברי תור׳ ולא יעשוה הנה ענשם כפול אחר האזהרה׳ ולמודי שם תואר לתלמידים׳ וכן כל בניך למודי ה׳ למוד מדבר׳ ויש מפרשים כי הוא לדברי הא׳ ויהיה צור וחתום צוי׳ וכן תרגם יונתן׳ ופי׳ צור כמו נצור טור סהדותא ונו׳: וחכיתי׳ לפירושנו יהיה זה הפסוק נקשר עם אשר לפניו׳ ולפירוש האחר יהיה זה דברי הנביא ואשר לפניו דברי הא׳׳ וכן תרגם יונתן׳ ואמר וחכיתי לה׳ כל זמן אני מחכה לה׳ אפילו בעת שמסתיר פניו מבית יעקב: וקויתי לו׳ כפל ענין במ״ש: וחכיתי׳ בחירק עי״ן הפעל׳ וקויתי בצר״י: הנה אנכי׳ מעשים שעשיתי לאות כמו כתיבת הגליון וקריאת שמות הילדים שאר ישוב ומהר שלל חש בז מעם ה׳ צבאות לא עשיתי דבר מעצמי אלא הכל כאמר לי מעם השם צבאות השוכן בהר ציון והוא יושיענה מיד מלך ארם ומיד מלך אשור׳ ואלה הדברים היה אומר הנביא לתלמידי׳ היושבים לפניו׳ ואמר להם גם כן: וכי יאמרו אליכם׳ כי יאמרו אליכם העם הזה דרשו אל האובות והידעונים כמו שאנו עושים הלא תראו כי הם מצפצפים ומהגי׳׳ אם כן ראוי לדרוש מהם ולהאמין בהם׳ אתם תאמרו להם הלא עם אל אלהיו ידרוש אפילו אותם שדורשים אל אלהים אחרים כל עם ועם דורשים אל אלהיו יש שעושה אלוה החמה ויש שעושה הלבנה ויש שאר הככבים וכל אלה הם חיים ויש בהם כח אף על פי שאין ראוי לדרוש מאתם כי הכח בא להם מהאל יתברך והוא אדון הכל ואליו ראוי לדרוש׳ אבל זה שאתם אומרים לנו שנדרוש אל האובות ואל הידעונים זהו דבר שאין הדעת סובלו כי הם מתים׳ ואיך נדרוש בעד החיים אל המתים׳ כי המתים אינם יודעים מאומה׳ והצפצוף הוא דרך מרמה למתעסקים בהם׳ ויונתן תרגם וארי ימרון לכון עממיא ונו׳: לתורה ולתעודה׳ שבועה כאדם האומר בתורה יהיה כך וכך׳ וכן אם לא שבועה׳ כמו אם לא שויתי ודוממתי׳ והדומים להם׳ יאמרו אלה שאמ׳׳ וכי יאמרו אליכם׳ תדעו באמת כי כן יאמרו אליכם כדבר הזה אשר אמרתי׳ וזהו דבר אשר אין לו שחר׳ פירוש אורה כלו׳ אין להם שום טעם ודבר חשוך ואפל הוא׳ ויונתן תרגם כדי תאמרין להון לאוריתא ונו׳׳ כלו׳ לאוב ולידעוני אין לו מי שישחר פניו ויבקשנו׳ כלו׳ אין ראוי לכך׳ ובדרש אין לו שחר על עצמו אינו מזריח את השחר שהרי עינים לו ולא יראה ואיך יזריח על אחרים׳ ובדרש עוד אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו׳ וכי יאמרו לתורה ולתעודה׳ ולא היה להם כדי ספר ונטפלו בישעיה ונבא לגלות עשרת השבטים כשגלה מלך אשור לראובני ולגדי הגלוהו עמם שנאמר בארה בנו נשיא לראובני ולגדי הוא אשר הגלה תגלת פלאסר: ועבר בה׳ פירוש בארץ׳ שהרי זכר למעלה בהר ציון׳ כלו׳ מי שיעבור בה נקשה ורעב יהיה כי לא ימצא בארץ מה יאכל׳ ופירוש נקשה קשה יומו׳ כמו אם לא בכיתי לקשה יום: והיה כי ירעב׳ כאשר לא ידע מה יעשה ולא ידע עצה לנפשו כי ירעב והתקצף וקלל במלכו שאין לו כח להושיעו כי הרעב מפני מלחמת האויבים: ובאלהיו׳ באלילים שהיה עובד׳ וכאשר יראה שאין לו עזר מזה ומזה ופנה למעלה ישוב לאל יתברך שיעזרהו ונו׳׳ וי״ת פתכריה וטעותיה ויתפני לעילא למבעי פורקן בתר דתתחתם גזירתא ולא יכיל׳ ופתכריה ענין עבוד׳ זרה׳ וכן תרגם סכות מלככם הנשבעים במלכם: ואל

חתום ד׳ מלאים בליש׳ וסימ׳ והעד עדים׳ חתום תורה בלמודי׳ וביד כל אדם יחתום׳ ונחתום בטבעת המלך אין להשיב: שחר ה׳ בקריא׳ וסימ׳ לתורה ולתעודה׳ הילל בן שחר׳ אעירה שחר׳ וחברו׳ אשא כנפי שחר׳ ואל יראה בעפעפי שחר׳ ועיניו בעפעפי שחר׳ מי זאת הנשקפה כמו שחר׳ וחד עורי שחר מעלי:

ואל ארץ׳ כתרגומו וכעיד מיתבי ארעא יבעי׳ והפסוק כפול בענין במלות שונות: צרה וחשכה׳ כמו צוקה ואפלה׳ ופירוש מעוף חשך׳ כמו ארץ עיפתה כמו אופל׳ כי שניהם שרש אחד להם׳ וי״ת לשון עייפו׳: ואפלה מנודח׳ כמו ולאפלה׳ כלומר יראה עצמו מנודח אל החשך ואל האפלה׳ ויונתן תרגם מנודח שם כאלו אמ׳ ואפלה ודחי:

ואל ארץ יביט׳ אולי ימצא עזר אשר שלח מלאכים הושע בן אלה אל סוא מלך מצרי׳: והנה צרה׳ כי לא יעזרהו וגם שבא יבא לסנחריב לרעה לו: מעוף צוקה׳ עיפו צוקה: ואפלה מנודח׳ ע״י אפלה הוא מנודח שכן לשון נידות נופל באפלה כמו לכן יהי דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה ולאפלה הם מנודחים:

זבולן ט׳ כתובים כן וסימ׳ נמסר בסדר ויגש: לא ט״ו דכתיב א׳ וקרינן ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ותרין פלוגתא יוצרי מבטן לעבד לו׳ ואנשי אחי יואב דה״ה׳ ותרין חלוף כתיב ו׳ וקרינן א׳ וסימ׳ ויאמר לו כי אתה תתן׳ הנה לו יעשה אבי דבר גדול:

ט

א אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח׃ כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם׃ הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם׃ הִרְבִּיתָ הַגּוֹי לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל׃ כִּי אֶת עֹל סֻבֳּלוֹ וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ ה הַחִתֹּתָ כְּיוֹם מִדְיָן׃ כִּי כָל סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ׃ כִּי יֶלֶד יֻלַּד לָנוּ בֵּן נִתַּן לָנוּ

וסעיד מיתבי ארעא יבעי ארי ייתי עלוהי עקא כפן ושלהוי עקא קבל ובדור׃ ארי לא ישתלהי כל דייתי לאעקא להון כעדן קדמי גלו עם ארע זבולן ועם ארע נפתלי ושארהון מלך תקיף יגלי על דלא אדכרו גבורת ימא ונסי ירדנא קרב כרכי עממיא׃ עמא בית ישראל דהוו מהלכין במצרים כדבקבלא נפקו למחזי נהור סגי יתבין בארעא טולימותא נהורא אזהר עליהון׃ אסגיתא עמא בית ישראל להון אסגיתא חדותא חדיאו קדמך כחדות נצחי קרב כמא דהוו חדן בפלגותהון בזתא׃ ארי אעדיתא ית ניר מרותיה וית שולטן עקתיה שלטון דהוה מפלח ביה אתבר כיום מדין׃ ארי כל מסבהון ומתנהון ברשע אתגעלו בחובין הא כבסו דמלושא ברם דלא דבן רשמי כתמא מנה כן כמא דלית ביה צרוך אלהן לאתוקדא בנורא כן יתין עליהון עממיא דתקיפין באשתא ויקטלונון׃ אמר נביא לבית דוד ארי רבי אתיליד לנא בר אתיהב לנא

כי לא מועף׳ לא חשב ישראל עצמו בחשך ובצרה וצוקה הבאה לארץ תחלה׳ כלומר עדין לא הרגיש בעצמו כשהגלו זבולן ונפתלי׳ ופירוש מועף פעול מן הפעיל מנחי העי״ן׳ והוא ענין חשכה׳ כמו ארץ עיפתה ומוצק גם כן פעול׳ וכמוהו ענין צוקה: לה׳ פירוש לארץ: הקל׳ המגלה אותם׳ והוא תגלת פלאסר אשר הגלה לראובני ולחצי שבט המנשה ולזבולן ולנפתלי׳ וגלות ראובני וגדי כתוב בספר דברי הימים׳ וגלות נפתלי בספר מלכים׳ וכן זבולן היה סמוך לנפתלי: והאחרון הכביד׳ המגלה אותם והוא סנחריב הכביד עליהם והגלה אותם שאר השבטים׳ ואמר דרך הים עבר הירדן גליל הגוים׳ לפי שנשארה ירושלם שלא נכבשה והיא באמצע ארץ ישראל ספר המקומות שהם בגבול ארץ ישראל והים והירדן מגבולות ארץ ישראל׳ כי גם ארץ יהודה לא כבשה עד בימי חזקיהו ולא היה זה אלא לשעה כי שבו אליהם אחר שהוכה מחנהו כשבא לירושלם׳ ובדרש כעת הראשון לא כראשונים שהקלו מעליהם עול תורה אלא האחרונים הכבידו עליהם עול תורה וראוין לעשות להם נס כעוברי הים וכעוברי הירדן׳ מאי גליל הגוים אמר הקדוש ברוך הוא אם חוזר בו מוטב ואם לא אעשה אותו גלילה בגוים: העם ההולכי׳ אמר עתה כשיכביד מלך אשור לבא על ירושלם שבט יהודה ובנימין שהיו הולכים בחשך ראו אור גדול במפלת מחנה אשור׳ וחצי הפסוק האחרון כפל ענין במלות שונות: הרבית הגוי׳ גוי ישראל הרבית אותו משל לאויביהם במפלת מחנה אשור: לא הגדלת השמחה׳ פירוש לו לגוי שזכר׳ וכתוב לא באל״ף׳ ופירוש לו לגוי הרבית השמחה אבל לאויביהם לא הגדלת אבל המעטת: שמחו לפניך׳ בבית המקדש שנתנו שבח והודאה ושמחו שמחה גדולה: כשמחת בקציר׳ כמו שדרך העולם לשמוח בעת הקציר׳ והת״ו במקום ה״א כמו בשמחה׳ וכן אם אתן שנת לעיני׳ שפעת אני רואה׳ והדומים: כאשר יגילו בחלקם שלל׳ כמו ששמחו בעת שחלקו שלל מחנה אשור כן שמח שמחה גדולה אחר כן כשבאו לבית ה׳ להודות ולשבח על הנס הגדול שעשה להם הא־ל׳ ויש לפרש כאשר יגילו בני האדם בחלק שלל כן שמחו הם לפניך׳ על דרך שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב׳ אלא שגם הם חלקו מחנה אשור ואין צריך לומר משל אחר׳ ופירוש הראשון הוא הנכון: כי את׳ מלך אשור היה עול סבלו של ישראל ומטה שכמו׳ כלומר שהיה למשא עליו והיה שבט הנוגש בישראל׳ ואתה החתות אותו השבט: כיום מדין׳ כמו שהחתות מדין במלחמת גדעון׳ וכן אמר במזמור עשה להם כמדין׳ כי אותו היום היה בו נס גדול ותשועה גדולה כי גדעון בשלש מאות איש הכה את כל מחנה מדין שהיה כדי ארבה לרוב ולהם ולגמליהם אין מספר: כי כל סאון סואן ברעש׳ פי׳ לא תהי׳ זאת המלחמה כשאר המלחמו׳ כי כל שאר המלחמו׳ ילחם הלוחם ברעש הסוסים׳ כמו שנ׳ עליו ברעש ורגז יגמא ארץ׳ וכן רעש הכידונים׳ כמו שאמר עליו לרעש כידון׳ וכן בשאר המלחמות שמלה מגוללה בדמים׳ כי יכו אלה באלה במכת חרב ושמלה מגוללת בדמים׳ אבל זה לא תהיה בה לא חרב לא רעש ולא דמים אלא נהיתה לשרפה מאכלת אש שהכה בה המלאך בלילה ונשרפו׳ ויש מחלוק׳ זה בדברי רז״ל׳ י״א כי היתה נשמה נשרפת וגוף קיים׳ וי״א כי גם הגוף נשרף אבל לא בגדיהם: סואן סאן הנכון שרש ופי׳ לפי ענינו ענין מלחמה׳ ולא מצאנו לו חבר׳ ויהיה סאון תאר וסואן פעל׳ כאלו אמר כי כל עושה מלחמה לוחם ברעש׳ או יהיה סאון שם למלחמה׳ אמר כי כל מלחמות לוחם אדם ברעש: כי ילד ילד׳ זה אמר על חזקיהו לפי שבימי מלכותו היתה התשועה הזאת לישראל שנגף מחנה אשור׳ כאלו אמר זה יהיה בזכות הילד שילד לנו: בן נתן לנו׳ כפל ענין במלות שונות: ותהי

כי לא מועף לאשר מוצק לה׳ כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולהצר לה לארצכם אינו עיף ואינו עצל מלבא עליהם עד שלש פעמי׳ אחת בימי פקח אשר לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת הקדש ואת הגלילה כל ארץ נפתלי והגלות ההיא בשנת ד׳ לאחז ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה מקרא זה בדברי הימים וגלו׳ זה בשנת שתי׳ עשרה לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנא׳ וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו׳ לאחר שנשתעבד לו משנה שנים ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמד מברייתא דסדר עולם ושלישית בשנת שש לחזקיהו שנת תשע למרדו של הושע אשר בלכדה שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזהו האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מוצק לה לארץ ישראל האמור׳ בענין ואל ארץ יביט: כעת הראשון הקל ארצה זבולן׳ הגלות הזו האמצעית קלה תהיה כאות׳ של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולן ונפתלי שאף בשבייה לא הגלה אלא שני השבטו׳ וחצי השבט׳ שבעבר הירדן אבל האחרון משע השלישי הוא הכביד טיאטא את הכל כמכבד את הבית ויש לפרשו אף לשון כובד לפי ענין המקרא שפתח ראשו׳ בלשון הקל ארצה זבולן והאחרון הכביד וכשאמ׳ ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשונים: דרך הים׳ אותן היושבין על ימה של טבריה היא ארץ נפתלי שנ׳ ים ודרום ירשה: עבר הירדן׳ היא גלו׳ שבייה של ראובן וגד: גליל הגוי׳ היא כל ארץ ישראל שהיא גוללת אליה כל הגוים שהכל מתאוין לה ובאין לה לסחורה כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים ויונתן תירגם לשון אחר: העם ההולכים בחשך׳ הם יושבי ירושלם שהיו חשוכי׳ מדאגת סנחריב כענין שנא׳ יחזקיה יום צרה ותוכחה ונאצה היו׳ הזה: ראו אור גדול׳ במפלתו של סנחריב: הרבית הגוי׳ כעשו גדולי׳ לכל שומעיה׳ כששמעו האומו׳ הנסי׳ שנעשו להם: לו הגדלת השמח׳ ולא לאויביו וכתי׳ לא בלמ״ד אל״ף לפי שלא היתה שמחת חזקיהו שלימה לפי שבאותו הפרק נאמר לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך: כשמחה בקציר׳ תירגם יונתן כחדוות נצחי קרב שהוא כעין הקציר הורגי אדם קוצצי צוארים ושינה הכתו׳ בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בליל קציר העומר: כאשר יגילו בחלקם שלל׳ מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים שכשחזר מעל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלם עם כל אוצרות כוש ומצרים כענין שנ׳ יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים וגו׳ והכל בזזו חזקיהו ועמו: כי את עול סבלו׳ עול שהיה סבל לחזקיהו ושהיה מטה את שכמו למשא כבד להעלות מס קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו החיתות ושברת יחד בלילה אחד: כיום מדין׳ בימי גדעון שאף הם נפלו יחד בלילה אחת ובליל קציר העומר כמו שנאמר והנה צליל שעורים מתהפך במחנה מדין: כי כל סאון סואן ברעש׳ יש פותרין אותו לשון שאה ומדה כמו שדרשוהו רבותינו אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרשו מגזרתו מאחר שאין הנו״ן והכ״ף מעיקר התיבה אלא כמו שאון מן שואה ושמון מן שומה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הכ״ף לומ׳ סואן את סואה כמו מן השמון השומה ומן שאון שואה ולא יאמ׳ סואן השמון אורך׳ ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון נהלת נאחון במלחמה׳ כי כל סאון סואן ברעש׳ קול נאחון שוס מכה במלחמה: ברעש׳ שעטת סוסים והגפת תריסין הוא׳ ושמלת הרוגי המלחמה מגוללה בדמים׳ אבל נאחון זה אין בו רעש ואין בו דם: והיתה לשריפה׳ יקד יקוד מאכולת: כי ילד יולד לנו׳ אע״פ שאחז רשע הוא בנו המולך לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה: ותהי

ותהיה משרת הקב"ה ועולו על שכמו שיהא עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם למשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו: למרבה המשרה, למי יקרא השם הזה למלך המרבה המשרה של הקב"ה על עצמו לירא מפניו משרה לשון שררה זו לתשובת החולקים אך יש לומ' שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה ויקרא' שם זה אינה לשם שמם אלא לשם גדולה ושררה כמו ויקרא שם בני' לאם וכמו ועשיתי לך שם אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה, ולשלום הניתן לו אין קץ שיהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו, על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפט וצדק' טעם' יחזקיהו ולשלום וי"ו זה תיקון המלה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול של לו הנה לשלומו אין קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם, עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם, ולתשובת החולקי' האומרי' לדעתם יש להשיב' מהו מעתה והלא לא בא אותו עד לסוף שלש מאות שנה: קנאת יי' צבאות, שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח: תעשה זאת, ולא אתם ראוי לכך ואף זכות אבות תמה, תוספ' ואמרו רבותינו בקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקלס דלתות ההיכל ושגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב: דבר שלח יי' ביעקב, הנבואה שנתנבא לפורענו' פקח בן רמליה: ונפל בישראל, מעתה תתקיים בהם: בגאוה ובגודל לבב לאמר, מה שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב:

לבנים נפלו וגזית נבנה, המלכים שהיו לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהואש שבימיו נתמעטנו כעניין שנא' כי אבדם מלך ארם שפלים היו והם הלכו להם כבניין לבנים רעוע הנופל אבל זה שהוא עכשיו חזק הוא כבניין אבני גזית וכן ארזים טובים מקימים לבניין: וישגב יי' את צרי רצין עליו, הם בוטחים כמה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב"ה ישגב את מלך אשור עליו ויסכסכנו להסיאו לבא עליו כך שמעתי, ואני אומר את אויביו כלפי השכינה הוא אומ' הקב"ה יסכסך את אויביו זה בזה גוי בגוי ארם ופלשתים בישראל וישראל זה בזה כמו שנאמר למטה בעניין מנשה את אפרים וגו': ארם מקדם, ארם הרעו להם מקדם בימי יהואחז ויואש ופלשתים הרעו להם מאחור שהפלשתים להם במערב: בכל זאת וגו' ועוד ידו נטויה, עד שיביא עליהם את סנחריב, דבר אחר ארם מקדם ופלשתים מאחור היו משחיתים ביהודה בימי אחז כמו שמפורש בדברי הימים ועל ישראל ועל יהודה היה ישעיה מתאונן על הצרות הללו: עד המכהו, עד הקב"ה שהוא מביא עליו המכות הללה: כפה ואגמון, לשון מלכים ושלטונים, כפה, ארקוולור בלעז כלומר אותם החופפים עליהם ככיפה זו, ואגמון, אף היא כיפה קטנה ועל שם שכפופה כאגמון קורא לה אגמון ובברייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממוני' ואלה שמותם וכאן אמר הנביא שכל חכמיהם הנביאים להם וחוזים בכוכבי' את הבאות עליהם יכרית יי' מהם: מאשרי, מדריכי, כמו באשורו אחזה רגלי: מאושריו, שלמדו דרכי מדרכי התועה: ומאשריו מבולעים, הנדרכים בדרך המתעים המאשרים אותם בדרכים הללו דרכים מסותרים ונבוכים שאין פתח לצאת מהם ולשון בילוע נופל על הדרך כעניין שנאמר במקום אחר עמי מאשריך מתעים ודרך אורחותיך בלעו: ומרע

למרבה חד מן מלין מיחדין קמצין וסימ' במסרה רבת':

וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם: לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת: דָּבָר שָׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל: וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ אֶפְרַיִם וְיוֹשֵׁב שֹׁמְרוֹן בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל לֵבָב לֵאמֹר: לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית נִבְנֶה שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף: וַיְשַׂגֵּב יְהוָה אֶת־צָרֵי רְצִין עָלָיו וְאֶת־אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ: אֲרָם מִקֶּדֶם וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר וַיֹּאכְלוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־פֶּה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה: וְהָעָם לֹא־שָׁב עַד־הַמַּכֵּהוּ וְאֶת־יְהוָה צְבָאוֹת לֹא דָרָשׁוּ: וַיַּכְרֵת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן יוֹם אֶחָד: זָקֵן וּנְשׂוּא־פָנִים הוּא הָרֹאשׁ וְנָבִיא מוֹרֶה־שֶּׁקֶר הוּא הַזָּנָב: וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי

וקביל אוריתא עלוהי למטרה ואתקרי שמיה מן קדם מפליא עצה אלהא גברא קים לעלמיא משיחא דשלמא יסגי עלנא ביומוהי: סגי רבו לעבדי אוריתא ולנטרי שלמא לית סוף על כורסיה דוד ועל מלכותיה לאתקנא יתה ולמבנא בדינא ובזכותא מכען ועד עלמא במימרא דיי צבאות תתעבד דא: פתגמא שלח יי ברבירת יעקב ואשתמע בישראל: ואתרברבו עמא כולהון אפרים ויתב שמרון ברבו ובתקוף לבב למימר: רישיא גלו ורטבין מנהון נמני נכסיא אתבזזו ודשפירין מנהון נקני: ותקיף יי סנאה רצין עלוהי וית בעלי דבבוהי יערר: ארם ממדנחא ופלשתאי ממערבא ובזו ית נכסי ישראל בכל אתר בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפין מרדיהון ועוד מחתיה עתידה לאתפרע מנהון: ועמא לא תבו לפולחן מן דאיתי עליהון מחא ואולפן מן קדם יי צבאות לא תבעו: ושיצי יי מישראל ריש והגמון שלטון ואטרון יומא חד: סב ונסיב אפין הוא רישא וספר מליף שקר הוא חלשא: והוו משבחי

ותהי המשר' על שכמו למה אמ' שכמו לענין משר', והלא לא נזכר שכמו אלא לענין עבודה כמו ויט שכמו לסבול, ואת מטה שכמו יסור סבלו מעל שכמך, אלא לפי שאחז היה עובד למלך אשור והי' סובלו על שכמו אמ' כי זה הילד לא תהי' עבוד' על שכמו אלא משרה: ויקר' שמו, פי' הקב"ה שהו' פלא יועץ ואל גבור אבי עד' קרא שם הילד הזה שר שלום בעבור כי המשרה תהיה לו ולא יעבד מלך אחר, כמו שאמר וימרד במלך אשו' ולא עבדו: שלום, כי שלום יהיה לישראל בימיו, ואמ' אלו הכנוי' בא' ית' לענינים מורים על דבר חזקיהו: פלא, על דבר הפלא שטב השמש אחורנית: יועץ, כי עצת ה' קמה לו ועצ' סנחריב הופרה: אל גבור, יכול גבור', שאעפי' שבא סנחריב בחיל גדול וגבורי' היה יכול עליהם: וגבר וכרגע קטן הכה את מחנהו: אבי עד, שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן והוא בראו ובידו הוא ל להוסי' ולגרוע ולהוסיף זמן חיי חזקיהו חמש עשרה שנה: למרבה המשרה, המ"ם סתומ' בכתוב, וקרי במ"ם פתוחה, ובהפך זה בעזרא המ' פרוצים, מ"ם פתוח' בסוף התיב' בכתוב, ויש בו דרש כאשר יסתמו חומות ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות ולעת הישוע' יסתמו הפרוצי' ואז תפתח המשרה שהיא סתומ' עד מלך המשיח: למרבה, הוא שם, והוא סמוך לפיכך הוא נקוד בצירי, אמר לרוב המשרה ולשלום אין קץ, שיהיה על כסא דוד ועל ממלכתו, והוא כפל עניין במלות שונות: ולסעדה, שלא תמוט מלכותו ומשרתו מעתה ועד עולם, ואף על פי שיהיה לה הפסק בימי הגלות עוד תשוב לקדמותה, ואמר במשפט ובצדקה' כי בהם יכון הכסא ותקום המלוכה: קנאת ה' צבאות תעשה זא', זאת המשרה שתהיה עתה לבית דוד והתשוע' הגדולה כי יקנא ה' צבאות בדברי נערי מלך אשור אשר חרפו וגדפו ה' יתברך: דבר שלח, הרעה הזאת הבאה על יעקב שלטו אויביהם בהם מאת האל הוא שלא יאמרו מקרה הוא אלא בעונם עונותם באה להם כי טרם ביאת הרעה שלח על ידי נביאיו כך וכך יבא להם אם לא ישובו, וכמו שלא הדבר בהם כן נפל בהם, וכן יפול עד שיגלו מארצם כמו שאמרו להם הנביאים מפיו: וידעו, ואז ידע העם הזה כי אמת אמרתי להם שהם היו אומרים בתחלת הפורענו' הבאה עליהם כן לבנים נפלו וגזית נבנה ולא היו נותנים אל לבם כי בעונם בא להם עתה הרע, אבל היו אומרים אם בא עתה הרע עוד יבא הטוב כפלים, וכשיפול בהם דבר ה' יכלו ויגלו מארצם אז ידעו כי הדברים שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב כי הבל יכחמון כי אז תכלה גאותם וגודל לבבם: לבנים נפלו' דרך משל כתרגומו רישיא גלו וגו': וישגב, צרי רצין, מלך אשור ומחנהו שתפש דמשק והמית רצין ואמר זה לפי שאפרים היה עמהם בברית ושניהם היו נלחמים על יהודה, אמר כי לא יועיל אחד לחבירו כי האל ישגב ויחזק את אויבי רצין עליו: ואת אויביו יסכסך, יבלבל עמו בארצו שיבאו ללכדה: ארם מקדם, כי לפני מלוך פקח בן רמליהו היה נלחם ארם בישראל מאד, כמו שנאמר וישימם כעפר לדוש, וארם היה להם ממזרח ארץ ישראל ופלשתים ממערב, ואלה ואלה נלחמים בהם ואכלו אותם בכל פה: בכל זאת לא שב אפו, כלומר לא שבו הם כדי שישוב האל מחרון אפו, ועוד יד האל נטויה עליהם לכלות' כיון שלא שבו כמו שאמ': והעם לא שב עד המכהו, לא התבוננו כי האל הוא המכהו בעונותיו ולא שב אליו ולא דרשו אותו: ויכרת, כפה ואגמון, החזקים והחלשים, כפה הוא ענף העץ, כמו וכפתו לא רעננה, ואגמון הוא הנומא הגדל במים: יום אחד, הוא אותו היום שגלו השבטים: זקן, הוא הזנב, כי נביאי השקר מקטני העם היו ולמצא חן בעיני הגדולים היו מתנבאים להם טובה ומבטיחים אותם על שקר כדי שיתנו להם פת או יין, כמו שכתוב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה: ויהיו, אותם שהיו ראוים לישר אותם ולהדריכם בדרך טובה אותם היו מתעים אותם והם בעיניהם מאשרים אותם: לפיכך

לפיכך ומאושריו מבולעים, שהיו מאושרים בעיניה' כשהיו מורים אותם הדרך הרעה היו מבולעים ונשחתים בעצתם הרעה: על כן, לא ישמח, בהפך וגלתי בירושלם וששתי בעמי, כי כשאוחז אדם דרך הרעה ותבא לו בעבור זה הרעה הנה הוא על דרך משל יעצב, כמו ויתעצב אל לבו, וכשאוחז אדם הדרך הטובה ותבא לו בעבור זה הטובה הנה הוא על דרך משל שמח, כמו שאמר וששתי בעמי, ואמר ישמח ה' במעשיו, ואמר בחוריו, כי הם ברוב תריס אחר עיניהם ולא תצילם גבורתם וכחם מהרעה הבאה עליהם, ע"כ לא ישמח ה' בהם כי אינם עושים רצונו: ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם, אפילו היתומים והאלמנות שראוי לחמול ולרחם עליהם לא ירחם האל עליהם: כי כלו חנף ומרע, בין גדולים בין קטנים בין חזקים בין חלושים בכל זאת שתבא להם רעה גדולה שלא מצאו מרחמים לא שבו הם, לפיכך לא שב אפו מהם, ועוד ידו נטויה עליהם להרע להם אפילו בגלות: כי בערה כאש רשעה, הרשעה שעשו הם בערה בהם כאש, ודרך האש שתחל לבער בקוצים ובעצים דקים תחילה כמו שאמר ומצאה קוצים ואחר כך תבער בעצים הגדולי' כן רשעתם תאכלם תחל בקטני', והם הקוצי' ואחר כן ותצת בסבכי היער, והם הגדולים: ויתאבכו, לפי מקומו ויתגאו: גאות עשן, חסר כ"ף הדמיון כגאות עשן, וכן לב שמח ייטב גהה כגהה, לפי שהמשיל רשעתם לאש בוערת אמר שתגאו, כלומר עשנם גאה כגאות עשן, כלו' שהתפרסמו במעשיהם הרעי' עד שכל האומות ידעו בה' כיים רואה העשן ולא יראה האש כן ידעו הרחוקים מהם מעשיהם הרעים: בעברת, נעתם ארץ, חשך מלשון ערבי, ויונתן תרגם חרובת ארעא, ובא ארץ בלשון זכר, כמו שרץ ארצם צפרדעים: כמאכולת אש, כמו הדבר הנאכל באש שקנץ שאכלו בו האש דולק הענץ האחר כן העם הזה איש את אחיו לא יחמלו, לא די להם הרע שעושין להם אויביהם כי גם הם מריעים זה לזה: ויגזור, העם הזה חוזר על כל צדדיו ותוטף מכאן כל אחד מחבירו, ואף על פי כן הוא רעב כי לא יספיקו לו, ופי' ויגזור ויחטוף, כי החוטף גוזר הדבר ממקומו וכן אומר אחר כן: מנשה את אפרים, זכר אלה לפי שהמלכות היתה לאפרי' ומנשה ואפרי' אחים ואף על פי כן אלה יבוזו את אלה ואחר כך יחדו המה על יהודה: בכל זאת, עם כל הרעה הזאת הבאה עליהם לא שבו ממעשיהם הרעי' כדי שישוב ה' מחרון אפו: הוי החוקקי', עתה דבר על הדיינים ועל סופריה' הדייני' היו מטי' את הדין ואומרי' לסופריהם לכתוב דין שפסקו שיהא להם קיום, ואומר החקקים על הסופרים, ואמר ומכתבים על הדיינים, כי הם מכתבים, וכתבו יוצא לשליטי הם מצוי' לסופרי' לכתוב והסופרי' כותבים וחוקקים חקקי און והדיינים מכתבים להם אותו העמל והאון: להטות, כשבאים לפניהם לדין העשיר והגדול עם העני או האלמנה והיתום שהם חלושים אם הדין עם החלושים שהוא ברוב מפני אולמתם ותוקף שכנגדן והדיינים מטין את הדין ונותנים לעשיר ומהדרין פניו בדין והנה הדיינים כאלו הם שוללים ובוזזים העניים היתומים והאלמנות: ומה תעשו ליום פקודה, ליום שיפקוד האל עונותיכם: ממרחק, זהו מלך אשור שבא מארץ רחוקה לארץ ישראל להשחיתה: על מי, כמו אל, כמו הרמתה על ביתו, והדומי' להם: ואנה תעזבו כבודכ', כי אתם תגלו מכבודכ': בלתי כרע, היו"ד לכנוי, כמו ומושיע אין בלתי, אמר לפי שהעם הזה בלתי אינם עמי ולא שומעי' אלי לפיכך כרע תחת אסיר, כלו' במקום האסירי' כרע להיות עמהם ובמקום הרוגי' גם כן יפלו הם הרוגי', כלו' מהם שבוים ומהם הרוגי' לא ישאר אחד מהם בארצו כי כולם יהיו גולים או הרוגי', והמפרשי' פירשו בלתי כי היו"ד איכה לכנוי, יש מפרשי' כן לא ימלט אלא מי שיכרע ויחביא עצמו בין האסורי' או במקום ההרוגים שלא יחשבוהו שהוא חי, ואדוני אבי ז"ל פירש בעבור שלא כרע לאל אסורי' והרוגי' יהיו, ורבי משה ז"ל פירש זולתי הכריעה שים להם בארצם שהגוי' מכניעי' אות' זולתי זאת תבא להם גדולה מזאת והיא הגלו' שהיו מהם אסורי' או מהם הרוגי': הוי אשור, לשון קריאה, קורא לו שיבא על ארץ ישראל לשלול שלל, וקוראהו שבט אפו ומטה זעמו שבו מיסר ישראל, ופירש בידם במקומם, כלו' בארץ ישראל אשלח זה השבט, ויש מפרשים בידם של מחנה אשור, כלומר מטה זעמי שמתי בידם ואחר כך פירש עוד ואמר: בגוי חנף הפסוק כפול בענין במלות שונו': ולשומו מרמס, כי הכל יהיו דורכים ורומסים עליהם:

והוא

מדין ג' בקריא' וסימ' מדין וסבכה, רכבי אתונות צחורות ישבי על מדין, להטות מדין דלים, חד שם קרתא קרתא וחד לשון ארת וחד לשון דין:

וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי הָעָם־הַזֶּה מַתְעִים וּמְאֻשָּׁרָיו מְבֻלָּעִים: עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח ׀ אֲדֹנָי וְאֶת־יְתֹמָיו וְאֶת־אַלְמְנֹתָיו לֹא יְרַחֵם כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל־פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה: כִּי־בָעֲרָה כָאֵשׁ רִשְׁעָה שָׁמִיר וָשַׁיִת תֹּאכֵל וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן: בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת נֶעְתַּם אָרֶץ וַיְהִי הָעָם כְּמַאֲכֹלֶת אֵשׁ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ: וַיִּגְזֹר עַל־יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל עַל־שְׂמֹאול וְלֹא שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר־זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ: מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת־מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל־יְהוּדָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה:

יוד

הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ: לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי לִהְיוֹת אַלְמָנוֹת שְׁלָלָם וְאֶת־יְתוֹמִים יָבֹזּוּ: וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה וּלְשׁוֹאָה מִמֶּרְחָק תָּבוֹא עַל־מִי תָּנוּסוּ לְעֶזְרָה וְאָנָה תַעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם: בִּלְתִּי כָרַע תַּחַת אַסִּיר וְתַחַת הֲרוּגִים יִפֹּלוּ בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה: הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה־הוּא בְיָדָם זַעְמִי: בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ וְעַל־עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז וּלְשׂוּמוֹ מִרְמָס כְּחֹמֶר חוּצוֹת:

עַמָּא הָדֵין מַטְעַן וְרַבְרְבָנוֹהִי מְסַלְעֲמִין: עַל כֵּן עַל עוּלֵמוֹהִי לָא יֶחְדֵּי יְיָ וְעַל יַתְמוֹהִי וְעַל אַרְמְלָתוֹהִי לָא יְרַחֵם אֲרֵי כוּלְּהוֹן חֲנֵפִין וּבִישִׁין וְכָל פּוּמְהוֹן מְמַלְּלִין שְׁקַר בְּכָל דָּא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעַד כְּעַן מִתְקְפִין מְרָדֵיהוֹן וְעוֹד מָחָתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן: אֲרֵי תַדְלֵיק כְּאֶשָּׁתָא פּוּרְעֲנוּת חוֹבֵיהוֹן חַטָּאַיָּא וְחַיָּבַיָּא תְּשֵׁיצֵי וְתִשְׁלוֹט בִּשְׁאַר עַמָּא וּתְשֵׁיצֵי סַגֵּי מַשְׁרְיָתָא: בְּתַעֲבוּר מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת חֲרוּבַת אַרְעָא וַהֲוָה עַמָּא כִּיקֵדַת נוּר גְּבַר עַל אֲחוּהִי לָא חָיְסִין: וּבַז מִן דָּרוֹמָא וּכְפַּן וְשֵׁיצֵי מִן צִפּוּנָא וְלָא סְבַע גְּבַר נִכְסֵי קָרִיבֵיהּ יִבְזוֹן: דְּבֵית מְנַשֶּׁה עִם דְּבֵית אֶפְרַיִם וּדְבֵית אֶפְרַיִם עִם דְּבֵית מְנַשֶּׁה כַּחֲדָא יִתְחַבְּרוּן לְמֵיתֵי עַל דְּבֵית יְהוּדָה בְּכָל דָּא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעַד כְּעַן מִתְקְפִין מְרָדֵיהוֹן וְעוֹד מָחָתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן: וַי דְּרָשְׁמִין רִשְׁמִין דִּמֵינָס וּכְתַב דְּלֵיאוּ כָּתְבִין: לְאַסְטָאָה מִדִּין מִסְכְּנִין וּלְמֵינָס מַה דְּדִרְעָן מְחַשִּׁיכֵי עַמָּא בְּדִינָא לְמֶהֱוֵי אַרְמְלָן עֲדֵיהוֹן וְיַת נִכְסֵי יַתְמַיָּא יִבְזוֹן: וּמַה תַּעְבְּדוּן לְיוֹמָא דְּיִסְעֲרוּן עֲלֵיכוֹן חוֹבֵיכוֹן וּלְרִגּוּשׁ עָקָא מְרָחִיק יֵיתֵי לְאָן תַּעַרְקוּן לְסָעִיד וְהֵיכָא תִשְׁבְּקוּן יְקָרְכוֹן: בְּכֵן בַּר מִן אַרְעֲכוֹן אֲסִירִין תִּתְאַסְרוּן וּבַר מִקִּרְוֵיכוֹן קְטִילִין תִּתְרְמוֹן בְּכָל דָּא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעַד כְּעַן מִתְקְפִין מְרָדֵיהוֹן וְעוֹד מָחָתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן: וַי אַתּוּרָאָה שׁוּלְטַן רוּגְזִי וּמַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמַי עֲלֵיהוֹן בִּלְוָט: בְּכְנִשְׁתָּא חֲנֵפָא אֲשַׁלְּחִנֵּיהּ וְעַל עַמָּא דַּעֲבַרוּ עַל אוֹרַיְתָא אֲפַקְּדִנֵּיהּ לְמִבַּז בִּזָּא וּלְמֶעְדֵּי עֲדָאָה וּלְשַׁוָּיוּתֵיהּ לְדָיִישׁ כְּסִין שׁוּקִין:

והוא

רש"י

ומרע, רשע כמו זרע מרעים: כי בערה כאש רשעה, רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש: שמיר ושית, שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם: ותצת בסבכי היער, בדלת העם סבכי ענפי': ויתאבכו גאות עשן, יהיו נבוכים ומסוגרים בחוזק עשן התבערה, ויתאבכו, כל לשון נבך אין יסוד תיבה אלא בך כמו מבכי נהרות עמק הבכא והנו"ן באה בו לפרקי' ואין באה בו אל"ף במקום נו"ן כמו אל"ף של אבחת חרב ואל"ף של אחוותי באזניכם: נעתם ארץ, יונתן תירגם חרובת ארעא וקשה בעיני לפרש כן שהיה לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיון במקרא לא לשון התרגום ולא לשון אחר אני מפרשו לפי ענייני בעברת הקב"ה נעתם העשן הזה לארץ והוא לשון נגזר על האר' או לשון נתך והגיע לארץ: ויגזור על ימין, יבוזו ויטללו זה את זה על ימין או על שמאל ולא ימצא להם: איש בשר זרועו, ת"י גבר ניכסי קריביה יבזון: מנשה את אפרי', מנשה יתחבר עם אפרים: ואפרים את מנשה עם מנשה ויחדיו המה יתחברו על יהודה: חקקי און, שטרי און שטרות מזוייפין: ומכתבים, לשון ערבי הוא כמו מכתבים בלשון עברי: להטות, על ידי שטרות שקר את הדלים מדין זכות הראויה להם: שואה, לשון חורבן: ליום פקודה, שיפקד הקב"ה עליכם עונכם: על מי תנוסו לעזרה, הקב"ה אינו בעזרתכם: ואנה תעזבו, את כל הכבוד אשר אתם קובצי' מן הגזל כשתלכו בגולה: בלתי כרע תחת אסיר, במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היה שם כריעת המרבץ שם באותו המקום תהיו אסורים כלומ' חוץ מארצם תאסרו וכן ת"י בר מן ארעכון אסירין תתאסרון: תחת, מקו' כמו שבו איש תחתיו: ותחת הרוגי' יפלו, ובאותו מקום יפלו הרוגים: הוי כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדו' בת את עמי ומטה הוא זעמי בידם של בני אשור: בגוי חנף, ישראל:

והוא

רשי

והוא׳ סנחרי׳: לא כן ידמה שהנזר׳ מאתי ואני שולחו: ידמה׳ קוייליר בלע״ז כי בלבבו להשמיד את הכל בגאוותו: כי יאמ׳ וגו׳ ׳ לכך גבה לבו: הלא ככרכמיש׳ כאשר בני כרכמיש שרים ושלטונים כן בני כלנו ׳ על כן אם לא כארפד אשר הוא מטלטנות חמת שלקחתי מארם ואם לא כדמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון אם לא כארפד חמת לבוק הוא כארפ׳ של חמת לכך נקוד פתח: ופסיליה׳ ׳ היו מירושלם ומשומרון מכאן שרשעי ישרא׳ היו מספיקין צלמי׳ לכל האומו׳ ואחרי שעובדי פסילי שומרון וירוש׳ נפלו בידי ולא הצילום פסיליה׳ כך שומרון וירושלם לא תנצל: כאשר עשיתי לשומרון וגו׳ ׳ זאת יאמר לאחר שיכבוש את שומרון: והיה כי יבצע וגו׳ ׳ אבל לא היה כמו שדימה אלא מאחר שיגמו׳ הקב״ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובקבת ערי יהודה ומאותה ירחם יבכנו בני ציון וירושלם לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכחו נבר: אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור׳ ׳ על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר פרי גודל קרייש״מנט דגרגליי״א בלע״ז של לב סנחריב: תפארת רום עיניו׳ ׳ על שנתפאר בגאותו׳ תפארת ונטמ״נט בלע״ז: רום עיניו׳ גסות רוחו כעניין שנאמר גבה עינים ורחב לב כי אמר בכח ידי עשיתי כל גבורתי ולא מאת הקב״ה: בבינותי ׳ חכמתי: ועתידותיהם מעמדם ומכנם: כביר יושבים׳ יושבים רבים ׳ כביר׳ פלטו״רש בלע״ז: ואוריד ׳ הורדתי׳ מגדלות: כקן ׳ כקיני עופו׳ הפקר: וכאסוף בצים עזובות׳ ׳ וכאשר יאסוף אים בצים עזבו׳ שעזבתם אמם ואין מוחה בידם לכסות עליהם: נודד כנף ופוצה פה ומצפצף׳ ׳ כל הלשון הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הנולין לקן צפרי׳ ולבצים עזובות אמר לשון זה לא צפצפו עליהם האב והאם: היתפאר הגרזן׳ ׳ הקב״ה אומר לא היה לך להתהלל בזאת כי אינך אלא כגרזן שלי ואני החוצב בך כפרע על ידך מאויבי אתה המשור ואני המניפו׳ ׳ משור מני״רא בלע״ז וכי דרך המשור להתהלל על מניפו: כהניף שבט את מרימיו׳ ׳ כאילו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם:

בלבבו ה׳ בקריאה וסימ׳ והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי׳ ׳ וכן במליצי שרי בבל דברי הימים׳ ׳ וישם דוד את הדברים האלה: והוא לא כן ירמה ׳ ודבר אמת בלבבו והד ובלבבו יגדיל: הלא ו׳ חס׳ בסיפר׳ וסי׳ כי יאמר הלא שרי יחדו׳ הלא ככרמיש כלנו ׳ הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה׳ ׳ הלא על האנשים היושבים׳ ׳ הלא אני מחשה׳ ׳ הלא מעט מוער: הגרזן ד׳ מיחדין בלישנ׳ וסי׳ לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן ׳ ונדחה ידו בגרזן לכרות ׳ היתפאר הגרזן על החוצב בו: ומקבו׳ והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע:

וְהוּא לֹא־כֵן יְדַמֶּה וּלְבָבוֹ לֹא־כֵן יַחְשֹׁב כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ וּלְהַכְרִית גּוֹיִם לֹא מְעָט׃ כִּי יֹאמַר הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים׃ הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ כַּלְנוֹ אִם־לֹא כְאַרְפַּד חֲמָת אִם־לֹא כְדַמֶּשֶׂק שֹׁמְרוֹן׃ כַּאֲשֶׁר מָצְאָה יָדִי לְמַמְלְכֹת הָאֱלִיל וּפְסִילֵיהֶם מִירוּשָׁלִַם וּמִשֹּׁמְרוֹן׃ הֲלֹא כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשֹׁמְרוֹן וְלֶאֱלִילֶיהָ כֵּן אֶעֱשֶׂה לִירוּשָׁלִַם וְלַעֲצַבֶּיהָ׃ וְהָיָה כִּי־יְבַצַּע אֲדֹנָי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂהוּ בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִָם אֶפְקֹד עַל־פְּרִי־גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְעַל־תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו׃ כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֻנוֹתִי וְאָסִיר ׀ גְּבוּלֹת עַמִּים וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי וְאוֹרִיד כַּאבִּיר יוֹשְׁבִים׃ וַתִּמְצָא כַקֵּן ׀ יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף׃ הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ כְּהָנִיף שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו

וְהוּא לָא כֵן מְדַמֵּי וְלִבֵּיהּ לָא כֵן מַחְשֵׁיב אֲרֵי לְשֵׁיצָאָה אֲמַר בְּלִבֵּיהּ וּלְאַסְפָּא עַמְמִין לָא בַּחֲיָם׃ אֲרֵי יֵמַר הֲלָא כָל שִׁלְטוֹנָי כַּחֲדָא כְּמַלְכִין חֲשִׁיבִין קֳדָמַי׃ הֲלָא כְּמָא דְכַרְכְּמִישׁ בְּבִישָׁא קֳדָמַי כֵּן כַּלְנוֹ אִם לָא כְּמָא דְאַרְפַּד מְסִירָא בִידֵי כֵּן חֲמָת וּכְמָא דַעֲבָדִית לְדַמֶּשֶׂק כֵּן אַעְבֵּיד לְשֹׁמְרוֹן׃ כְּמָא דְאַשְׁכַּחַת יְדֵי מַלְכְּוָן דְפָלְחָן לְטַעֲוָתָא וְצַלְמָנֵיהוֹן מִירוּשְׁלֶם וּמִקַּמְתָא דְשֹׁמְרוֹן׃ הֲלָא כְּמָא דַעֲבָדִית לְשֹׁמְרוֹן וּלְטַעֲוָתְהָא כֵּן אַעְבֵּיד לִירוּשְׁלֶם וּלְצַלְמָנַיָא דִי בַהּ׃ וִיהֵי אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ לְמֶעְבַּד יַת כָּל דַּאֲמַר בְּטוּרָא דְצִיּוֹן וּבִירוּשְׁלֶם אַסְעַר עַל עוֹבָדֵי רָם לִבָּא דְמַלְכָּא דְאַתּוּר וְעַל תּוּשְׁבַּחַת רָמוּת עֵינוֹהִי׃ אֲרֵי אֲמַר בִּתְקוֹף יְדִי עֲבָדִית וּבְחוּכְמְתִי אֲרֵי סוּכְלְתָן אֲנָא וְאַגְלֵיתִי עַמְמַיָא מִמְּדִינָא לִמְדִינָא וְקִרְוֵי תוּשְׁבַּחְתְּהוֹן בְּזֵיתִי וְאַחֲתֵירִית בִּתְקוֹף יַת יָתְבֵי כְרַכִּין תַּקִּיפִין׃ וְאַשְׁכַּחַת כְּקִנָּא יְדִי נִכְסֵי עַמְמַיָא וּכְמִכְנַשׁ בֵּיעִין שְׁבִיקִין כָּל דַּיָּרֵי אַרְעָא אֲנָא כְנֵישִׁית וְלָא הֲוָה נָטֵיל מִבָּא וְשָׁרֵי כָּא וּפָתַח פּוּמָּא וּמְמַלֵּיל מִלָּא׃ הַאֶפְשַׁר דְּיִשְׁתַּבַּח חוּלִילָא עַל דְּחָלֵיל בֵּיהּ לְמֵימַר הָא אֲנָא חֲלָלֵית אִם יִתְרַבְרַב מַסְרָא עַל דְּנָגֵיר בַּהּ לְמֵימַר הֲלָא אֲנָא נַגֵּרִית כְּאַרְמָא

רדק

והוא לא כן ידמה ׳ כפול בענין במלות שונות ׳ אמר כי מלך אשור לא יחשב כי הוא שלוחי ומטה זעמי אבל חשב כי בכח ידו עושה מה שעושה מנציחת האמת והוא אינו יודע כי הוא שלוחי וכאשר ארצה אמנענו מלהשחית והוא חושב להשחית הכל ואפי׳ ירושלם: לא מעט׳ ׳ אחר שהשחית כל הממלכות וגם ורוב מלכות ישראל אמר שלא ישאר זה המעט והיא ירושלם שלא יכבוש אותה: כי יאמ׳ בלבבו׳ או לעמו ׳ איך תעמד עיר או ממלכה לפני הלא כל אחד משרי הוא חשו׳ כמלך וים לכל אח׳ מהם עם גדול וחיל רב׳ או פירוש שרי מלכים הם והם מלכי האומות ש שכבש: הלא ככרכמי׳ ׳ אלה העיירות על נהר פרת ממלכות ארם וכבשם מלך אשור ׳ לפיכך אמר הלא ככרכמיש ׳ כלנ׳ זו כזו כי כולם היו שוות לפני ונמסרו בידי ׳ וכן שמרון כמוהם: וכלנו ׳ הוא כלנה הוא הנזכר בספר עמוס: כאשר ׳ לממלכות האליל ופסיליהם ׳ כלומר אף על פי שים בהם אלילי׳ ופסילים לא היה כהם כח להציל ארצם מידי: מירושלם וםשמרון ׳ פירוש שהיו חזקים מירושלם ומשמרון ׳ וכיון שלהם מצאה ידי כל שכן שמרון וירוש׳ ׳ וזה אמר קודם שלכד שמרון ואחר שלכד שמרון אמר: הלא כאשר׳ אלילי׳ ועצביה׳ ׳ ענין אחד במלו׳ שונות׳ והיה כי יבצע׳ כי ישלי׳ ׳ כמו ידיו תבצענה ׳ בצע אמרתו׳ ׳ אמר כאשר ישלים ה׳ את כל מעשהו בגוים ובישראל על ידי מלך אשו׳ בהר ציון ובירושלם אפקוד עליו עונות שחשב כי בכחו עשה מה שעשה בירושלם כי שם מת מחנהו ושם נפקד עונו׳ ׳ ומה שאמר על פרי גודל לבב מלך אשור לפי שמחשבתו הרעה עשתה פירות ׳ שהיה מתפאר בה לבני אדם ׳ ואומר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי והיה מצליח בכל דרכיו לפיכך היה חושב כי בחכמתו תלויה הצלחתו ׳ וזהו שאמר על פרי ׳ וכפל הענין ואמר ועל תפארת רום עיניו׳ כי גבהות הלב נראה בעינים ׳ וכן אמר רום עינים ורחב לב: כי אמר ׳ גבולות עמים ׳ לפי שכבש כל הארצות כאלו הסיר כל הגבולות ׳ כי לכל עם יש גבול לארצו לפי התפשט המלכות ׳ כאמרך מלכות עם פלוני מכאן ועד כאן ׳ וכיון שהוא כבש הכל שב הכל מלכות אחת ׳ וכאלו אין מלכיות הגוים נחלקות והנה הוא כאלו הסיר הגבולות: ועתידותיהם שושיתי׳ ׳ כתוב ביוד וקרי ועתודותיהם בוי״ו ׳ ואחד הוא בענין שוסיתי׳ בשני סינין ׳ השניה קורין שין והוא כמו סמך ׳ מן שוסים את הנרכנות ושסיתי מן הדומה למרובע ׳ ופירוש עתודותיהם אוצרותיהם ׳ לפי שממון האוצרות הוא טמון בהם לעתיד אם יצטרך לו ׳ ויונתן תרגם וקרוי תושבחיהון בזיתי: ואוריד כאביר יושבים ׳ אלף כאביר נוספת ׳ או המלה נוספת מן כביר ואביר ׳ ושניהם ענין אחד והרכבה להגדלה ׳ פירוש אותם שיושבים במקום כביר וחזק אני אוריד אותם לארץ ובפסוק ואסיר ואוריד לעתיד ׳ כיהו״ן בוא״ו ׳ ושוסיתי עבר והנה עבר ועתיד בפסוק והטעם כי כבש המדינות ועתיד לכבוש הארצו׳: ותמצא כקן ידי ׳ כמו שהקן מופקר וכעזב לכל עובר ׳ וכן כתוב גם כן כעוף נודד קן משולח ׳ אמר חיל העמים מצאה אותו ידי כמו שימצא האדם הקן ויקחנו ואין ממחה בידו כן אני לא מצאתי בכל העמים מי שיעמד כנגדי ׳ וכמו שיאסוף אדם בצים עזובות שאין האם עליהם כי כשהעוף עליהם נודד כנפיו ומכה בקן למנוע מלקחתם אם יוכל ׳ אבל כשהם עזובות יקחם בלא מניע׳ כן אני לא מצאתי מונע לכל מה שלקחתי ואספתי ׳ ולא אפילו בדבור כל שכן במעשה׳ ולפי שהמשיל חיל עמים לקן ולבצים עזובות המשיל העמים לעוף ׳ לפיכך אמר נודד כנף ופוצה פה ומצפצף ולמ״ד לחיל כלמ״ד הרגנו לאבנר׳ ונודד הוא פעל יוצא או יהיה פעל עומד כחבריו ׳ והוא כמו נובלת עליה ׳ לפי שעליה נובלים תקרא האלה נובלת ׳ כלומר מגד עליה שהם נובלים׳ וכן נודד כנף ׳ מגד כנפיו שהוא נודד: היתפאר׳ ׳ אמר הנביא אלה דברי מלך אשור ׳ וזה תימה היאך יתפאר הגרזן על החוצב בו ׳ והגרזן הוא מלך אשור והחוצב בו הוא האל יתברך ׳ וכפל הענין לחזק: ומשור ׳ הוא המגרה׳ ושרשו כסר והכ״ון כבלעה בדגש השי״ן ׳ וממנו מסככין בנסרים הנזכר במשנה: כהניף שבטו ׳ כמו שמניף זה השבט והוא מלך אשור ׳ כמו שאמר שבט אפי׳ ׳ ועם מי הוא לא עם מטה כמוהו אלא עם מי שמרים אותו להכות העמים והוא האל יתברך ׳ ואמר מרימיו לשון רבים ׳ כמו אלהים קדושים הוא וכפל הדבר במלות שונות: ואמר

ואמר כהרים מטה לחזק הענין ׳ ופירוש לא עץ זה המטה לא יבא שיהא עץ כשאר העצים ׳ כלו׳ לא יגדל יותר ממה שהוא עתה ומעתה בהתפארו ישוף ויכלה : לכן ישלח האדון ׳ בעבור זה שלא חשב הוא שיש עליון מנהיג אותו אלא אמר כי בכחו ובחכמתו היה עושה מה שהיה עושה לפיכך ירא׳ה לו שאל כי הוא האדון והוא אדון

כהרים מטה לא עץ ׳ לא העץ הוא המרים אלא האדם הוא המרים : ותחת כבודו ׳ תחת בגדיהם יהו נשרפין הבגדים הם מכבדים את האדם : יקד יקוד ׳ ישרף שריפה כשריפת אש ׳ ומדרש אגדה כאן פרע לבני שם הכבוד שעשה שם לאביו כשכסה ערות נח אביו שנאמר ויקח שם ויפת וגו׳ : אור ישראל ׳ התורה שעוסק בה חזקיהו תהיה לאש לסנחריב :

ונחרצה ג׳ בקריאה וסימ׳ כי כלה ונחרצה׳ ועתה אל תתלוצצו ׳ והגביר ברית לרבים ׳ וא׳ נחרצה פי נחרצה נעשתה : יככה ג׳ בקריאה וסימ׳ למה יככה נפש׳ מאשור בשבט יככה ׳ יומם השמש לא יככה :

כְּהָרִים מַטֶּה לֹא־עֵץ׃ לָכֵן יְשַׁלַּח הָאָדוֹן אֲדֹנָי צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנָּיו רָזוֹן וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד אֵשׁ׃ וְהָיָה אוֹר־יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה וּבָעֲרָה וְאָכְלָה שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ בְּיוֹם אֶחָד׃ וּכְבוֹד יַעְרוֹ וְכַרְמִלּוֹ מִנֶּפֶשׁ וְעַד־בָּשָׂר יְכַלֶּה וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס׃ וּשְׁאָר עֵץ יַעְרוֹ מִסְפָּר יִהְיוּ וְנַעַר יִכְתְּבֵם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יוֹסִיף עוֹד שְׁאָר יִשְׂרָאֵל וּפְלֵיטַת בֵּית־יַעֲקֹב לְהִשָּׁעֵן עַל־מַכֵּהוּ וְנִשְׁעַן עַל־יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בֶּאֱמֶת׃ שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר׃ כִּי אִם־יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה׃ כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת אַל־תִּירָא עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃ כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה

(Marginal notes: כ׳ כטעם · ז״כ · ל׳ נ׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ ן׳ וחס׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ ונ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כ · ל׳ · ח׳ כטע׳ כסי׳ · ב׳ לגבול · מוחב · לא׳ · ל׳ רפ · ל׳ · ג׳ · י״ד כטע׳ כסי׳ · ה׳ חס׳ כסי׳ · ג׳ · לג׳ · ג׳ · כה)

כְּאַרְמָא חוּטְרָא לְמִמְחֵי לָא חוּטְרָא מָחֵי אֱלָהֵן מַן דְּמָחֵי בֵּיהּ׃ חֲלַף דְּאִתְרַבְרַב מַלְכָּא דְאַתּוּר בְּכֵן יְשַׁלַּח רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת בְּרַבְרְבָנוֹהִי מָחָא וְתְהוֹרַת מָנֵי יְקָרְהוֹן מֵיקַד יֵיקְדוּן בִּיקֵידַת אֶשָּׁא׃ וִיהֵי מָרֵיהּ נְהוֹרֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל וְקַדִּישֵׁיהּ מֵימְרֵיהּ תַּקִּיף כְּאֶשְּׁתָא וּפִתְגָּמוֹהִי כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וְיִקְטוֹל וִישֵׁיצֵי שִׁלְטוֹנוֹהִי וְטוּרְנוֹהִי בְּיוֹמָא חָד׃ וְיֵקַר סַגֵּי מַשְׁרְיָתֵיהּ נַפְשֵׁיהוֹן עִם פִּגְרֵיהוֹן יְשֵׁיצֵי וִיהֵי תְּבִיר וַעֲרִיק׃ וּשְׁאָר עַבְדֵּי קְרָבֵיהּ יְסוּפוּן לְמֶהֱוֵי עַם דְּמִנְיָן וּמַלְכּוּ חַלָּשָׁא יִתְחַשְׁבוּן׃ וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא יוֹסְפוּן עוֹד שְׁאָרָא דְּיִשְׂרָאֵל וְשֵׁיזָבַת בֵּית יַעֲקֹב לְאִסְתַּמָּכָא עַל עַמְמַיָּא דַּהֲווֹ מְפַלְּחִין בְּהוֹן וְיִסְתַּמְכוּן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל בִּקְשׁוֹט׃ שְׁאָר דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֲטָאָה שְׁאָרָא דְּבֵית יַעֲקֹב יְתוּבוּן לְמִפְלַח קֳדָם אֱלָהָא גִּבָּרָא׃ אֲרֵי אִם יְהֵי עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל סַגִּי כְּחָלָא דְּיַמָּא שְׁאָר דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֲטָאָה יִתְעַבְדוּן לְהוֹן גְּבוּרָן דְּמִתְגַּבְּרָן וּמִדַּבְּרָן בִּזְכוּ׃ אֲרֵי גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עָבֵד עִם כָּל רַשִׁיעֵי בְּנֵי אַרְעָא׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת לָא תִדְחַל עַמִּי יָתֵיב צִיּוֹן מֵאַתּוּרָא בְּשׁוּלְטָנֵיהּ יִמְחֲנָךְ וּמָרְוָתֵיהּ יַרְמֵי עֲלָךְ כִּדְבְאוֹרַח מִצְרָיִם׃ אֲרֵי עוֹד צִבְחַר כִּזְעֵיר וִיסוּפוּן לְוָטַיָּא מִנְּכוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב

ויקדוש ׳ הקב״ה ׳ ל״א ויקדוש צדיקים שבדור : שיתו ושמירו ׳ שריו וגבוריו : כרמל ׳ יער גבוה וכבוד יערו וכרמילו ׳ הם רבוי חיילותיו : כמסוס נוסס ׳ לפי שדימה אותם לעצי יער דימה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקוראו סס כמו כ כמו׳ יאכלם סס ׳ כמסוס נוסס כינוס המנורר׳ כמסום נוסס כמסוס של נוסס שהוא כטוחן דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר שריפת גופן דק משום הוא הכוטחן ונופל על ידי תולעת נוסס הוא התולעת : ושאר עץ יערו ׳ הנותרים בחיילותיו : מספר יהיו ׳ נוחים לספור כי מעט הם ונער יוכל לכותבם ואמרו רבותינו עשר׳ כשאלו מהם שאין לך קטן שאינו כותב יוד קטנה : להשען על מכהו ׳ לסמוך על מלכי מצרים שהם היו תחלת המציקים להם : שאר ישוב ׳ השארית שבהן ישובו אל הקב״ה : אל גבור ׳ שהראה להם גבורה בסנחריב : כי אם יהיה עמך ׳ לחזקיהו אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב תשטף את כליון החרוץ לבא עליהם ויעכבנו מלבא הצדקה שיתנהג בה : כי כלה ונחרצה ׳ תראו שהקב״ה עושה ברשעים ותכנעו ותשובו אליו : לכן ׳ לפי שידעתי שתשובו אליו חזקיהו וסיעתו כה אמר יי׳ אל תירא מאשור : בשבט יככה׳ בשבט פיו יחרף וינאף אתכם על ידי רב שקה : ומטהו ישא עליך ׳ לאיים כדרך שעשו מצרים ׳ ועוד יש לפרש בשבטו יככה אם׳ עד הנה הכך בשבט והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כ

כדרך המצריים משום ר׳ מנחם אמ׳ לי ר׳ יוסף : כי עוד׳ ימים מעט : מזער וכלה׳ הזעם שלי שניתן למטה ביד אשור כמו שאמור למעלה ומטה הוא בידם זעמי : ואפי׳

צבאות מעלה וצבאות מטה והוא ישלח בצבאותיו מגפה׳ ואמ׳ רזון והוא המות ׳ כמו וישלח רזון בנפשם ׳ ועוד לפי שאמר ב במשמניו אמר גם כן רזון ׳ ופירוש במשמניו גדולים שבהם גבורי׳ ובריאים ׳ כמו ויכחד כל גבור חיל ונגיד וכו׳ וכן נקראו הבריאים והחזקים בלשון הזה ׳ כאמרו כל שמן וכל איש חילוכן אמר וירגב במשמניהם ובחורי י ישראל הכריע : ותחת כבודו ׳ ובמקום כאלו כלומר במקום שהיה שם מתכבד מחנהו הגדול והעצום שם יקד יקוד כיקוד אש תבער בו מגפה שורפת ש שתשרפנו כשרפת אש : והיה אור ישראל׳ האל שהוא אור ישראל ו והאיר להם בחשכה שהיו בה ׳ כמו שאמר למעלה העם ההולכים בחשך ראו אור גדול ׳ והנה האל יתבר׳ כמו האור המאיר והאוכל ויאיר לישראל ויאכל במחנה אשור ׳ וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין ׳ ופירוש שיתו ושמירו כתרגומו ויקרא השרים הגדולי׳ שבמחנהו קוצים לפי שבהם היה מכאיב העולם כקוץ מכאיב : וכבוד יערו וכרמלו ׳ היער הוא מקום ה העצים הגדולים ו והארזים והכרמל הוא מקום העבוד שבו שדות וכרמים ׳ והמשיל מחנה אשור ליער ולכרמל כי היו במחנהו מלכים ושרים גדולים והיה במשנהו די לכל צרכיהם וממון רב משלל מצרים וכוש והיה בהם עם רב עובדי אדמה וזולתם ׳ וכבוד כל המחנה מתו כולם ׳ ומה שאמר מנפש ועד בשר יכלה ׳ מראה כי הגוף גם כן נשרף ׳ ויש בזה מחלוקת בדברי רבותינו ׳ וחלקו על פסוק ותחת כבודו ולא כבגדו ממש כמו שהוא בפרק חלק והנה פסוק זה מסייע למי שאומר כי הנפש עם הגוף נשרפו ׳ והפסוק שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים מסייע למי שאמר נשמה נשרפה וגוף קיים ׳ כי הפגרים היו אלה שהיו מתים ׳ ואף על פי שהם לא הביאו אלא שני פסוקים הנה מראה טעם כל אחד ואחד ׳ ונוכל לתרץ שני הפסוקים כי נשרף מקצת גופם ׳ וכן אומר למטה בפרשת הן אראלם צעקו חוצה והיו עמים משרפות שיד : והיה כמסוס נוסס ׳ והיה מחנהו כמו מחנה שימס נושא הנס כי יפול כל המחנה ׳ ויונתן תרגם ויהא תביר ועריק יהיו נשברים ונסים ׳ כלומר המעטים הנותרים ינוסו : ושאר עץ יערו ׳ לפי שהמשיל המחנה לעצי היער אמר הנשארים מעץ יערו שלא ימותו מספר יהיו ׳ כלומ׳ מעטים ׳ כמו ואני מתי מספר : ונער יכתבם ׳ פירשו בו כי עשרה היו הנשארי׳ והנער כשמתחיל לכתוב בלמדו הכתיבה תחילה יכתוב אות היו״ד כי שיא ראשית הא״לף ׳ ויתכן לפרש כי הנער לא יגאה לכתבם כי מעטים יהיו והנער יוכל לספרם ולכתבם : והיה ביום ההוא ׳ להשען על מכהו ׳ כמו שהיה אחז נשען על מלך אשור והיה מכהו במס שהיה מכביד עליו או מכהו במלחמ׳ כי אחר כן נלחם בו ועתה הכירו כי אין להשען באל׳ כי צריך לו שיעבדנו ויתן לו מס וכאשר לא יתן או הוא לא ירצה בו יכהו וילחם בו ׳ אבל ראוי להשען על ה׳ צבאות כי לא יבקש מהאדם דבר אלא שישען בו באמת ויושיענו מכל צרותיו ׳ ולפי שחזקיהו נשען על ה׳ הכה מלך אשור שהי׳ מכהו ונודע לכל כי ה׳ קדוש ישראל : שאר ישוב ׳ לפי שבימי חזקיהו גלו רוב ישראל לפיכך אמ׳ שאר כלו׳ מה שנשא׳ מישראל ישוב ׳ ובאר עוד ואמר שאר יעקב למי ישוב אל אל גבור ישוב בתשובה שלמה אל ה׳ שהראה גבורתו בגבורי האל׳ : כי אם יהיה׳ כנוי עיך כנגד חזקיהו ׳ אמ׳ אפילו אם יהיו רבים כחול הים שאר יקראו מי שישוב בו ׳ כי כשהלך הרוב המעט יקרא שאר ׳ כן ישראל רובם יכלו ויעבור עליהם כליון חרוץ שישטף בצדקה ויכלם לפי שהם פושעים והנשאר בו שהוא המעט ישוב לאל ׳ וזה אומר על עשרת השבטים שגלו והשאר יהודה ובנימן שבו לאל בימי חזקיהו והושיעם האל מיד מלך אשור : וכליון חרוץ פי׳ כליון נגמור : כי כלה ונחרצה ׳ כמו שאמר כליון חרוץ ׳ וכפל ונחרצה לחזק׳ כלו׳ כי הכלה תהיה נגמרה ׳ אמ׳ כלה אני עושה והכלה תהיה נחרצה : לכן ׳ אמ׳ יושב ציון לפי שכבש מלך אשור כל ארץ יהודה ׳ כמו שכתו׳ ויחן על כל ערי יהודה הבצורו׳ ויתפש׳ ולא נשארה אלא ירושלם ׳ ואמר ציון שהיא ראש הממלכה ׳ בשבט יככה לא יכלה אותך מכל וכל אלא כמי שמכה בשבט שמכאיב האדם המוכה ואינו ממיתו כן יעשה מלך אשור ביהודה : ומטהו ישא עליך ׳ זה המס שהטיל על יושבי ירושלם שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב : בדרך מצרים ׳ באותו דרך ובאותו ענין שעשו המצריים בישראל׳ שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ענו אותם במסים ובעבודה קשה אבל לא כלו אותם כן עשה מלך אשור בישראל : כי עוד מעט מזער ׳ הכפל להמעיט הזמן אמר עוד מעט זמן יהיה שיכלה זעמי על מלך אשור כי הוא היה על כה שבט אפי ומטה זעמי להכות העמים ועתה יכלה זעמי ואפי עליו עד שיכלה ׳

וזה

עורב ד׳ מלאים וסי׳ ויכו את עורב ב׳ בו׳ כמכת מדין בצור עורב ׳ שחורות כעורב ׃ פארה ג׳ מל׳ ב׳ כתיב פורה וחד כתיב פארה וסים׳ מסעף פארה במערצה כן כתיב ׳ פורה דרכתי לבדי ׳ לחשוף חמשים פורה ׳ וב׳ חס׳ וסי׳ ואם ירא אתה לרדת ׳ הוא ופרה נערו ׃

זַ֫עַם וְאַפִּי עַל־תַּבְלִיתָֽם ׃ וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם ׃ וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָֽׁמֶן ׃ בָּא עַל־עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו ׃ עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה ׃ צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתֽוֹת ׃ נָדְדָה מַדְמֵנָה יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִֽיזוּ ׃ עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בֵּית־צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָֽם ׃ הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה

וְרוּגְזִי עַל עַמְמַיָא עָבְדֵי תִבְלָא לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן ׃ וְיַיְתֵי עֲלוֹהִי יְיָ צְבָאוֹת מָחָא כְּמָחַת מִדְיָן בְּשָׁקִיף עוֹרֵב וּמַרְוָתֵיהּ תֶּעְדֵי מִנָּכוֹן כְּמָא דַעֲדָרַת מְרוּת פַּרְעֹה עַל יַמָּא וְיִתְעַבְדָן לְכוֹן גְּבוּרָן כְּדִבְאוֹרַח מִצְרָיִם ׃ וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא תֶּעְדֵי מַרְוָתֵיהּ מִנָּךְ וְנִירֵיהּ מֵעַל צַוְרָךְ וְיִתַּבְּרוּן עַמְמַיָא מִן קֳדָם מְשִׁיחָא ׃ אֲתָא עַל עַיָת עֲבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמַס יְמַנֵּי רַבָּנֵי מַשְׁרְיָתֵיהּ ׃ גְּזוּ עֲבַרוּ יַרְדְּנָא בְּגֶבַע בָּרְתוּ לְדִהוֹן אִתְּבַרוּ יָתְבֵי רָמְתָא אֱנָשׁ גִּבְעַת שָׁאוּל עֲרַקוּ ׃ אֲרִימוּ קָלְכוֹן אֱנָשׁ בֵּית גַּלִּים אַצִּיתוּ דְּיָתְבִין בְּלַיִשׁ דְּדָיְרִין בַּעֲנָיָה עֲנָתוֹת ׃ אִתְּבַרוּ אֱנָשׁ מַדְמֵנָה יָתְבֵי גֵּיבִים גְּלוֹ ׃ עַד כְּעַן יוֹמָא רַב וְסַגִּי עִדָּן לֵיהּ לְמֵעַל הָא סַנְחֵרִיב וּמַלְכָּא דְאַתּוּר נְטַל וַעֲבַר תְּלָת אֻוְנִין וּדְבַר עִמֵּיהּ אַרְבְּעִין אַלְפִין גּוּסְפְּנִין דִּדְהַב דִּבְנֵי מַלְכִין קְטִירֵי תָגָא יָתְבִין בְּהוֹן וּדְבַר עִמֵּיהּ מָאתָן אַלְפִין אֲחִידֵי סַיְפִין וְרוּמְחִין וּדְבַר עִמֵּיהּ מָאתָן וְשִׁתִּין אַלְפִין מְחַצְצֵי גִירִין גּוּבְרִין דְּרָהֲטִין קֳדָמוֹהִי מְאָה אַלְפִין אוּרְכָּא דְמַשְׁרְיָתֵיהּ אַרְבַּע מְאָה פַּרְסִין צַוַּאר סוּסְוָתֵיהּ אַרְבְּעִין פַּרְסִין מִנְיַן מַשְׁרְיָתֵיהּ מָאתָן וְשִׁתִּין אַלְפִין רִבּוֹא חָסֵר חַד וְכֵן אֲתוֹ עַל אַבְרָהָם כַּד רְמוֹ יָתֵיהּ לְנוּר נוּרָא יְקִידְתָּא וְכֵן עֲתִידִין לְמֵיתֵי עִם גּוֹג וּמָגוֹג כַּד יִשְׁלֵם עָלְמָא קִצֵּיהּ לְמִתְפָּרְקָא מַשְׁרִיתָא קַדְמֵיתָא כַּד עֲבַרוּ בְּיַרְדְּנָא שְׁתוֹ מַיָּא דַהֲווֹ בְּיַרְדְּנָא מַשְׁרִיתָא תִנְיָתָא כַּד עֲבַרוּ בְּיַרְדְּנָא דְלוֹ עִקְבֵי סוּסְוָתָא וּשְׁתוֹ מַיָּא מַשְׁרִיתָא תְּלִיתָאָה כַּד עֲבַרוּ בְּיַרְדְּנָא חֲפַרוּ בֵּירִין וּשְׁתוֹ מַיָּא ׃ אֲתָא וְקָם בְּנוֹב קִרְיַת כַּהֲנַיָּא לָקֳבֵיל שׁוּרָא דִירוּשְׁלֶם וְעָנֵי וַאֲמַר לְחֵילוֹתֵיהּ הֲלָא דָא הִיא קַרְתָּא יְרוּשְׁלֶם דַּעֲלָהּ אַרְגֵּישִׁית כָּל מַשְׁרְיָתַי וַעֲלָהּ כְּבֵשִׁית כָּל מְדִינָתַיָא הָא הִיא זְעֵירָא וְחַלָּשָׁא מִכָּל כְּרַכֵּי עַמְמַיָא דִּכְבֵשִׁית בִּתְקוֹף יְדִי עֲלַהּ קָם מָנִיד בְּרֵישֵׁיהּ מוֹבִיל וּמַיְתֵי בִּידֵיהּ עַל טוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דִי בְצִיּוֹן וְעַל עֲזָרְתָא דְבִירוּשְׁלֶם ׃ הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת רְמֵי קְטוֹל בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ כְּבְעוּט דְּמִתְבָּעֵיט בְּמַעֲצַרְתָּא וְרָמֵי קוֹמָא יִתְקַטְּפוּן

ולפי׳ שהיה לשבט ישוב : על תבליתם ׳ לשון תבל עשו על אירופים ונידופים אשר גדפו נערי מלך אשור אותי : ועורר עליו ׳ ולעורר עליו : שוט ׳ מכת יסורין : כמכת מדין ׳ שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו מהם ונמלטו נהרג עורב בצור עורב כמפורש בספר שופטים ׳ אף זה לאחר שישוב לארצו ימות שם בחרב : ומטהו על הים ׳ ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים בפרע׳ ובחילו: ונשאו ׳ וטילטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים : וחובל עול׳ סנחריב מפני חזקיהו שהיה כוח לדורו כשמן ׳ ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיאם לעסוק בתורה כעניין שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגו׳ : בא על עית ׳ מונה והולך מסעות שנסע סנחריב ובא על ערי יהודה לבא ירושלם ביום מפלתו ׳ עיית מגרון ומכמש רמה גבעת שאול בת גלים לישה ענתו׳ מדמנה גבים ׳ כולן מקומו׳ הן : לנו ׳ לשון לינה : נסה ׳ ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו : צהלי קולך ׳ להזהיר לעם : הקשיבי לישה ׳ את קול השופר וברחו לכם וכן עניה ענתות : העיזו ׳ נאספו לברוח ׳ ורבותינו דרשו צהלי קולך וכל המקרא במדרש אחר באגדת חלק והעמידו ה המסעות על עשר אבל יונתן תירגם את כולן שמות מקומות : עוד היום בנוב לעמוד ׳ כל הדרך הזה נתלבט כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו א אצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנ׳ וכשעמד בנוב וראה את ירושלם קטנה לא חש לדברי אצטגניניו והתחיל להניף ידו בגאוה וכי על עיר כזו הרכנסתי כל החיילו׳ הללו לינו פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו : הר בת ציון ׳ להר בת ציון : הנה האדון ׳ בלילה ההוא : מסעף פארה במערצה׳ יפסח פארות עיקר ענפי אילנותיו׳ במערצה במשור המקצץ הענפים אין פארה זו לשון נת שהרי לא נכתב בו״ו כמו פורה דרכתי׳ וכמו לחשוף עשרים פורה אלא באלף כמו ותארכנה פארותיו ׳ ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים א אים ברנק״יר בלע״ז כמו וכלה סעיפיה וכן בסעיפיה פוריה : במערצה ׳ בכלי משחית העורץ ושובר אותם : ורמי הקומה ׳ המלכים והשרים : גדועים ׳

וזה הוא ואפי על תבלית ׳ תבלית׳ בשקל תכלית׳ : ועורר עליו ׳ שוט הוא קשה משבט ומטה ׳ אמ׳ הוא הכך בשבט והקב״ה יכהו בשוט ותהיה המכה שיכהו כמכת מדין בצור עורב שהכה מחנה מדין ושרי מדין שברחו רדפו אחריהם והרגו את עורב בצור עורב ואת זאב ביקב זאב ׳ ונקרא צור עורב לכך כמו שמזכיר ראשי הדברים כי ידוע הוא הענין וכתוב בספר שפטים כן הכה מחנה מלך אשור והמלך שברח הכוהו בניו בחרב : ומטהו על הים ׳ ומטהו שהיה מטה עליך יהיה סופו כמו שהיה סוף מטה פרעה על הים כי שם כלה זעם ה׳ עליו ונטה הקב״ה מטהו עליו : בדרך מצרים ׳ כאותו דרך שעשה במצרים שטבעם בים כן כלה מחנה אשור בירושלם׳ וכף כמכת במקום שנים ׳ ופי׳ מטהו על הים ׳ כלומר כמו שהי׳ על הים : והיה ביום ההוא ׳ וחובל עול מפני שמן ׳ עול סנחריב ישחת מפני שמן ח חזקיהו ׳ והנה הוא בהפך כי שמן גורם השמן ישחת מהעול אשר עליו תמיד כן הוא דרך העולם׳ וכן היה לאו׳ שישחת שמנו של ישראל מפני עול סנחריב כי הם היו מעטים וסנחריב ע עם רב והקב״ה ב ברחמיו הפך את הדב׳ והיה השמן קשה מן העול ונחבל עול ס סנחריב מפני שמן ישראל ׳ וית ויתברון עממיא מן קדם משיח׳ פירוש חזקיהו שנמשח בשמן המשחה ׳ ואעפ שלא נמשח כי אין מושחין מלך בן מלך ראוי היה להמשח אלא שלא היה צריך ׳ ובדרש מפני שמנו של חזקיהו שהיה מדליק בבתי כנסיו׳ ובבתי מדרשו׳ : בא על עית ׳ עתה מספר כשבא סנחריב עם מחנהו אל ירושלם ואוכר המסעות שעבר בארץ בנימן וביהודה והיה בהבטחה להשחית ירושלם כל אלה שמות הערים לא נזכרו רובם בספר יהושע כי לעיר אחת שני שמות : למכמש יפקיד כליו ׳ הלמ״ד במקום ב״ית ׳ כמו הרגנתי לפצעי ׳ לפניכם לחרב ׳ והלומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בשמוש האותיות ׳ והפקיד במכמש רוב כלי מלחמתו כדי שילך לו במהרה לירושלם כי היה חושב בלבו כי לא היה צריך לרוב כלי מלחמה כי היה נקל בעיניו לכבשה : עברו מעברה ׳ ת׳ מעברא דירדנא : גבע מלון ׳ אמר כשעברו הירדן באו ללון בגבע שהיא עיר לבנימן וכינ׳ שראו כן יושבי הרמה חרדו : חרדה הרמה ׳ פי׳ יושבי הרמה חרדו ׳ וכן גבעת שאול נסו ׳ פי׳ יושבי גבעת שאול נסה ׳ כי כן דרך המקרא במקומות רבים ׳ וגבע וגבעה שתי עיירות הן בארץ בנימן ׳ כמו שכתוב בספר יהושע ׳ ואפשר כי גבעת בנימן שנזכר בספר שמואל וסמכה אל שאול לפי שהיה מלך והיה משבט בנימן ׳ או בגבעה הוא שם ארמון לשבתו לפיכך נקראת על שמו ׳ וכן בספר שמואל ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול ׳ ואפשר גם כן כי גבעת שאול היתה זולתי גבעת בנימן ושאול בנה אותה הגבעה ונקראת על שמו : צהלי קולך ׳ הרימי קולך כשופר כדי שישמעו אנשי לים ויברחו ׳ ומחנה אשור היה בדרכו פוגע בעיר שמה בת גלים תחילה ואחר כך בלים : נדדה מדמנה ׳ זאת העיר מצאנוה בערי מואב שמה מדמנה ׳ אבל בערי ישראל לא מצאנו זה השם ׳ והוא כמו שכתבנו שיש לעיר שני שמות ׳ ואפשר שהיא העיר הנזכרת בערי יהודה ונקראת מדמנה וסנסנה אף על פי שאין נקודם שוה אותיותיהם שוות ׳ וכן הגבים שם העיר ׳ והעיזו ׳ לשון אסיפה ׳ כמו שלח העז את מקנך : עוד היום בנוב ׳ דרך הדרש כי ביום אחד הלך כל המסעו׳ הנזכרים ודחק עצמו שיהיה באותו היום בנוב כי משם יראה ירושלם ׳ וכיון שראה אותה משם : ינופף ידו ׳ על ירושלם כאדם המבזה הדבר אמר אין זו נחשבת בעיני כי כמה עיירות בצורות ממנה כבשתי ׳ ואלולי אבי זכרונו לברכה פירש הפסוק כן עוד היום שישובו לנוב לעמוד שם אותם שברחו משם מפני סנחריב : ינופף ידו הר בת ציון ׳ אמר על דרך משל כי עוד ינופף ידו הר בת ציון על מחנה אשור במפלתו ׳ וכן גבעת ירושלם ׳ והוא כפל הענין במלות שונות ׳ ובא הפסוק הזה כענין שאמר בזה לך לענה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם : הנה האדון ׳ סנחריב חשב כי אין עליו אדון כמו שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי ׳ אמר הנביא הנה האדון ה׳ צבאות הוא אדון צבאות מעלה ומטה והוא יפיל בכח מלך אשור והמשיל מחנהו ליער מלא עצים גבוהים ׳ ואמר כי האדון מסעף פירוש כורת הפארות : במערצה ׳ פי׳ ביד חזקה יערצם וישברם : ורמי הקומה ׳ כלומ׳ העצים רמי הקומה יהיו גדועים והוא משל על השרים הגדולים שהיו עמו : ונקף

רדק

ונקף · מבנין הדגוש והוא ענין כריתה כמו אמרו ינקופו ותרגום וערפתו ותנקפיה : וסבכי · משל על השרים הגדולים שבאו בעצה אחת עם סנחריב והסתבכו זה עם זה בעצה אחת ובלב אחד כמו ענפי העצים המסתבכים זה עם זה : בברזל · כמו העץ שהענפים נכרתים בברזל כן יהיו הם נכרתים בחזק מהם : והלבנון · כלל כל עצי היער · ואמר לבנון שהוא שם יער בארץ ישראל · ודבר הכתוב על ההוה : באדיר · הוא המלאך המכה אותם : ויצא חטר · סמך פרשה זו שהיא עתידה לימות המשיח להבטחה שהיתה בימי חזקיהו · אמר אל תתמהו על פלא גדול כזה שיעשה בימי חזקיהו במפלת מחנה אשור ברגע אחד כי עוד יעשה לישראל פלא גדול מזה בימות המשיח שיהיה לישראל בקבוץ גליות · וזה יהיה ממשפחת המלך חזקיהו · אבל ישי לפי שממנו יצא המלך הראשון ופירוש חטר מטה כתרגומו · ואמר מגזע · משרשיו · לפי שהעץ הנכרת יחליף ויוציא יונקות מגזעו ומשרשיו · ופירוש גזע מה שנשאר מן העץ על הארץ ומכדי הגזע יעלו הנצרים · וכן מן השרשים שהם תחת הארץ יפרחו גם כן · ולפי שישראל גלו מארצם זה כמה שנים ונפסקה מלכותם כאלו נכרת העץ אבל הגזע והשרשים נשארו אמר כי עוד יש תקוה שיחליף הגזע · ואמר הנביא כי משרשי ישי ומגזעו יצא עוד חוטר נכר ויהיה עוד מלך על ישראל כבתחילה ויותר ממה שהיה

רשי

גדועים · אין לשון גידוע נופל אלא באילנות ודבר קשה : ונקף · אף זה לשון קציצה כמו כנוקף זית · ונקף לשון נפעל : סבכי היער · הענפים החשובים והגבורים : והלבנון · עובי יערו וכרמילו הן מרבית חיילותיו : באדיר יפול · על ידי מלאך יפלו · לא באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומושלם של ישראל כמה שנאמר והיה אדירו ממנו : ויצא חוטר מגזע ישי · ואם תאמרו הרי תנחומין לחזקיהו ועמו שלא יפלו בידו ומה תהא על הגולה אשר הגלה בחלח וחבור שמח אבי שכבר לא אבד סוף שיבא מלך המשיח ויגאלם : חוטר · שבט מלוכה : ונצר · לשון יונק אילן · ונצר משרשיו יפרה וכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ שנית ידו הרי שנאמר נבואה זו לנחמת הגולים מאשור : והריחו ביראת יי׳ · ימלא רוח יראת יי׳ ובלע״ז אירא״וכמי״ר לו״י : לא למראה עיניו ישפוט · כי בחכמת הקב״ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב : במישור · לשון נוח ורך : והכה ארץ בשבט פיו · כתרגו׳ וימחי חייבי ארעא : וברוח שפתיו · ובממלל סיפוותיה : והיה צדק אזור מתניו · ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור : ומריא · שור פטם : ושעשע · ושיחק : על חור פתן · על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קרו״ט בלע״ז · פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן ושוב אין לו לחש שנ׳ אשר לא ישמע לקול מלחשים : ועל מאורת צפעוני · יונתן תירגם חיזו גלגלי עינוהי חיוי חורמן ומנחם פתר בו לשון נקב וחורי עפר וכן חור כשדים וכן בחורים כבדו יי׳ : גמול · תינוק הגמול משדי אמו : ידו הדה · תרגם יונתן ידוהי יושיט כמו הד הרים וכמו הידד שהוא לשון הרמת קול אף זה לשון הרמה והוא אחדוכה בלע״ז בתוכו ישוד טפל כמו עשה בנה קנה :

זמטר ב׳ ויצא חטר מגזע ישי · חטר גאוה : כל מישור המישור זס׳ · יוד בס״י מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימ׳ כ׳ : בשבט ו׳ רפין בקריאה וסימ׳ ומזבלון משכים בשבט סופר · והוכחתיו בשבט אנשים · והכה ארץ בשבט פיו · תרועם בשבט ברזל · ופקדתי בשבט פשעם · אני הגבר ראה עני : כבקר ג׳ בקריאה וסימ׳ ואריה כבקר יאכל תבן · זאב ושלה ירעו כאחד · חציר כבקר יאכל :

גְּדֻעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃

יא וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה׃ וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃ וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃ וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם׃ וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן׃ וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר פָּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ הָדָה׃

יִתְקַטְפוּן וְתַקִיפַיָּא יִמְאָכוּן׃ וְיִקְטִיל גִּבָּרֵי מַשִׁרְיָתֵיהּ דְּמִתְגַּבְּרִין כְּבַרְזְלָא וְעָבְדֵי קְרָבֵיהּ עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל יִתְרְמוֹן׃ וְיִפּוֹק מַלְכָּא מִבְּנוֹהִי דְּיִשַׁי וּמְשִׁיחָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי יִתְרַבֵּי׃ וְתִשְׁרֵי עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ רוּחַ חוּכְמָא וְסוּכְלְתָנוּ רוּחַ מְלַךְ וּגְבוּרָא רוּחַ מַדַּע וְדַחְלְתָא דַּיְיָ׃ וִיקָרְבִנֵּיהּ לְדַחַלְתֵּיהּ דַּיְיָ לָא לְחֵיזוּ עֵינוֹהִי יְהֵי דָאֵין וְלָא לְמִשְׁמַע אוּדְנוֹהִי יְהֵי מוֹכַח׃ וִידִין בְּקוּשְׁטָא מִסְכְּנִין וְיוֹכַח בְּהֵימָנוּתָא מַחֲשִׁיכֵי עַמָּא דְּאַרְעָא וְיִמְחֵי חַיָּבֵי אַרְעָא בְּמֵימַר פּוּמֵּיהּ וּבְמַמְלַל סִפְוָתֵיהּ יְהֵי מְמִית אַרְמִילוֹס רַשִׁיעָא׃ וִיהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ וְעָבְדֵי הֵימְנוּתָא מְקָרְבִין לֵיהּ׃ בְּיוֹמוֹהִי דִּמְשִׁיחָא דְּיִשְׂרָאֵל יִסְגֵּי שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְיָדוּר דִּיבָא עִם אִמְּרָא וְנִמְרָא עִם גַּדְיָא יִשְׁרֵי וְעֶגְלָא וְאַרְיָא וּפַטִּים כַּחֲדָא וְיָנִיק זְעֵיר יְהֵי מְדַבַּר לְהוֹן׃ וְתוֹרְתָא וְדִיבָא יִרְעֲיָן כַּחֲדָא יִשְׁרוֹן בְּנֵיהוֹן וְאַרְיָא כְּתוֹרָא יֵיכוֹל תִּבְנָא׃ וְיִחַיֵּךְ יָנְקָא עַל חוֹר חֵוֵי פִּתְנָא וְעַל חֵיזוּ גַלְגַּלֵּי עֵינֵי חֵוֵי חוּרְמָן חֲסִילָא יְדוֹהִי יוֹשִׁיט׃

ואמר : ונחה עליו רוח ה׳ · כי מה׳ יהיה כל זה · אמ׳ בתחילה רוח ה׳ ואחר כך פירש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳ וחכמ׳ הוא הדבר שילמדנו אדם וידענו ויהיה מזומן בכל עת · ובינה התבוננו׳ האד׳ במה שלא למד ממה שלמד : ועצה · היא הידיעה והרגילו׳ במוסרי׳ ודרכי בני העולם זה עם זה · ודעת ויראת ה׳ שניהם סמוכין על השם · ר״ל שידע ה׳ ויירא ממנו : והריחו ביראת ה׳ · לפי שאמר היא הרגשה ריח · וכן מרחוק יריח מלחמה · כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש · וכן אמ׳ והריחו ביראת ה׳ · כלומר במעט הבנה ירגיש בני אדם הטובי׳ והרעי׳ · ולא יצטרך לראיית עיני׳ ולמשמע אזן בשפטו בני אדם ולהוכיח אות׳ כי מדעתו ומתבונתו יבין מעשיה׳ במעט התבוננו׳ ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש והריחו ובכורו · ר״ל רוח פיו וכן לרוחתי לשועתי · ר״ל כי דבורו תמיד יהיה ביראת ה׳ : ושפט בצדק · אמר דלים וענוי ארץ · ואף על פי שהוא ישפוט כל האדם בצדק דלים ועשירים · לפי שדרך העולם להדר פני הגדולים והעשירים אומר כי הוא לא יעשה כן אלא בצדק יקח משפט הדלים מן העשירי׳ ויוכיח החזקים במישור בעבור עניי ארץ שלא יגזלום ולא יעשקום בעבור שהם רפים וחלשים · ולמ״ד לענוי ארץ במקום בעבור כלמד אמרי לי אחי הוא ודולתו : והכה ארץ בשבט פיו · ר״ל רשעי ארץ · ולפי שזכר ענוי ארץ שהן הפכם סמך על המבין · גם סוף הפסוק מוכיח שאמר ימית רשע · וגם בלא חסרון יובן הענין שיכה בני ארץ מי שראוי להכות שהרי אמר והוכיח במישור לענוי ארץ · ופירוש בשבט פיו וברוח שפתיו · כי יקללם וימותו כמו שכתוב בצדיקים ותגזר אומר ויקם לך · ואמר בשמואל הנביא כל אשר ידבר בא יבא · וכאמר באלישע הנביא ויקללם בשם ה׳ · ותבקענה שתים דובים מן היער · ותבקענה מהם ארבעים ושנים ילדים : והיה צדק · הצדק והאמונה שיחזיק בהם יהיו לו חוזק שלא ימעדו מתניו · והפסוק כפול בטעם בשלות שונות : וגר זאב · יש מפרשים כי בימות המשיח יתחלפו טבעי החיות והבהמות וישוב למה שהיה בתחילת הבריאה ובתיבת נח · כי בתחלת הבריאה ובתיבת נח · ומה אכל האריה השה הנה כשחטה הבריאה אלו היה אוכל האריה או זולתו מן הטורפים אוכלי בשר כי אם אכל בשר משאר החיות והבהמות הנה היה חסר העולם אותה בריה כי כולם נולדו זכר ונקבה לא יותר ולא המתינו מלאכול עד שפרו ורבו הנטרפים · אלא בודאי אכלו עשב השדה על שפרו ורבו הנטרפים · והיה טבעם מאותו היום ואילך לאכול בשר · וכן בתיבת נח אלו אכלו הטורפים הנטרפים הנה חסרה אותה הנטרפת מן העולם · כי שנים שנים נכנסו ולא יותר אלא אם כן נאמר כי שבעה שבעה שנכנסו מן הטהורה היו לצורך הטורפים · ויש מפרשים כי כל זה משל כי הזאב והנמר והדוב והאריה הם משל לרשעים העושקים והגוזלים שהם לחלשים כמו החיות הטורפים לנטרפי׳ · והכבש והפרה והעגל והגדי הם משל לענוי ארץ · ואמר כי בימות המשיח יהיה שלום בארץ ולא ירעו איש את חברו · ולא יתכן זה הפי׳ לפי שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי · ובימות המשיח בכל העולם יהיה שלום כמו שכתוב וכתתו חרבותם לאתי׳ וחניתותיה׳ למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה · ואמר במשיח ודבר שלום לגוים · והנכון כי טבע החיות לא תתחלף ויטרפו ויאכלו בשר כמו שהם עושים עתה אלא הבטיח את ישראל שהחיות הרעות לא יזיקו בכל ארץ ישראל וזהו שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי · והטעם כי מלאה הארץ דיעה את ה׳ כיון שהם טובים ושמרו דרך ה׳ לא תשלוט בהם חיה רעה ולא בהמה וככל אשר להם כמו שהבטיח על ידי משה רבינו עליו השלום · והשבתי חיה רעה מן הארץ · ואפילו אם יעברו בארץ לא יזיקו : ופרה ודוב תרעינה וגומר · וכן אמר בהושע הנביא וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים וגו׳ · ומה שאמר ואריה כבקר יאכל תבן · כאלו יאכל תבן כמו הבקר שלא יטרוף בשר הבהמה בארץ ישראל אם לא ימצאנה נבלה · ויש לפרש עוד הענין דרך משל והארי והדוב והנחש הם משל לאומות הרעות · ופירוש ופרה ודוב תרעינה · כי כל עסק הבהמה לא יהיה אלא לעסוק בעבודת האל לא להבלי העולם · וזהו שאמר כי מלאה הארץ דיעה את ה׳ : ומריא · יש אומרים שהוא מין ממיני הבקר הגדולים · ויש מפרשים המפוטמי׳ שבבהמות יקראו מראי׳ · וכן ת׳ ופטים : ופרה ודוב · ודוב היא הנקבה · וכן ותבקענה שתים דובים · וכן עז עזים רחלים · וכן ילדיהן ירבצו יחדו : ושעשע מאורת · כמו אור נקרא כן לפי שיכנס ממנו למקום שהנחש בו · וכן המנהרות אשר בהרים שפירשנו המערות ויש להם אור שתכנס ממנו האורה לפיכך נקראו כן · והפסוק כפול בענין במלות שונות · ופירוש גמול · כמו יונק אלא שגמול נקרא בעת השלמת יניקתו · ואמר יונק וגמול לענין הנחש לפי שהנחשים נמצאים פעמים בחורי הבית והקטנים משחקים בקרקע הבית ובחורי הקירות · ופירוש הדה כמו ידה · ר״ל שלח ידו · והנה איבת הנחש הנגזרת בימי בראשית עם האדם תסתלק בימות המשיח בכל ארץ ישראל ולעם ישראל בכל מקום שילכו לא יזיקם נחש ולא חיות רעות · ות׳ מאורת צפעוני חיזו גלגלי עייני חיון חורמן · פירוש כי הנחש כשהוא בחורו והוא מקום חשך ונלגל עינו מאיר והיונק רואה את האורה מבחוץ וסבור אבן מאירה היא או זכוכית ומושיט ידו לקחת אותו הדבר שסבור נוגע בצפעוני ולא יזיקנו הצפעוני · חבר פתן וצפעוני · לפי שהם רעים שבמיני הנחש ואע״פ כן לא יזיקו כל שכן שאר הנחשים :

לא ירעו · כל ארץ ישראל קרא הר קדשי · וטעם הר לפי שהיא גבוה מכל הארצות · והטעם למה לא ירעו כי מלאה הארץ דעה את ה': הארץ · ר"ל ארץ ישראל כמו שאמר ירמיהו הנביא כי כלם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם וגו': כמים לים מכסים · מקום המים יקרא ים המים ממלאים אותו המקום עד שמכסים אותו שלא יראה קרקע הים: והיה שרש ישי · פירוש היוצא משרש ישי · כמו שאמר ונצר משרשיו יפרה · כי ישי הוא השרש · וכן תרגם יונתן בר בריה דישי: אשר עומד · פירוש אשר יהיה עומד ביום ההוא שהוא יום קבוץ גליות ויהיה הוא לכל העמים כמו הנס בחיל שילכו אחר נושא הנס כל החיל · כן ידרשו כל הגוים אל המשיח וילכו אחריו לעשות מה שיצוה כולם יהיו כשמעים אליו · לפיכך יהיה בכבוד שלא יהיה לו מלחמ' ויהיה במנוח' ובכבוד כי כל הגוים יכבדוהו ויעבדוהו: והיה שנית כי ראשונה קנה אותם מבית עבדים ממצרים ובזמ' קבוץ גליות יוסיף ה' שנית ידו לקנותם מכל הגוים אשר נפוצו שם · ועל גלות בבל לא נאמר זה כי לא יצאו אלא יהוד' ובנימן שהיו בגלות בבל ולא נקבצו עשרת השבטי' לפיכך לא נוכל לומר על אותו הקבוץ שנית כי מ ממצרי' יצאו כל ישראל לא נשאר אחד ולא יאמר שנית אלא שתדמ' לראשונה · ויקבוץ זה הגלות תהיה שנית למצרים שיצאו כולם · וכן יצאו כולם בקבוץ זה הגלות · לפיכך אמר מאשור וממצרי' ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים · ומה שאמר את שאר עמו אשר ישאר · לפי שרבים מהם כלו בגלות: ומאיי הים · גם אשר בארצו' אדום וישמעאל אשר מארץ ישראל והנה שהם איי הים: ונשא נס · כאלו הקב"ה ירים נס לגוים שיחרדו לבא אל מקום הנס כן ישלחו ביום ההוא כל הגוים את ישראל אם' בארצם שילכו להם בכבוד:

מנחתו ד' חס' ו' בליש' מנוחה וסימ' וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי · דבר אדני המלך למנחה · והיתה מנחתו כבוד · ודמשק מנחתו · וכל המנחות דכוו' חס': ואסף ג' בקריא' וסימ' ואסף איש טהור את אפר הפרה · ואסף המצורע · ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה: משלוח ג' מל' בליש' שלוח וסימ' אדום ומואב משלוח ידם · השכם ושלוח דר"ה · ונשלוח ספרים ביד הרצים:

לֹֽא־יָרֵ֥עוּ וְלֹֽא־יַשְׁחִ֖יתוּ בְּכָל־הַ֣ר קָדְשִׁ֑י כִּֽי־מָלְאָ֣ה הָאָ֗רֶץ דֵּעָה֙ אֶת־יְהוָ֔ה כַּמַּ֖יִם לַיָּ֥ם מְכַסִּֽים׃ וְהָיָה֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא שֹׁ֣רֶשׁ יִשַׁ֗י אֲשֶׁ֤ר עֹמֵד֙ לְנֵ֣ס עַמִּ֔ים אֵלָ֖יו גּוֹיִ֣ם יִדְרֹ֑שׁוּ וְהָיְתָ֥ה מְנֻחָת֖וֹ כָּבֽוֹד׃ וְהָיָ֣ה ׀ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יוֹסִ֨יף אֲדֹנָ֤י ׀ שֵׁנִית֙ יָד֔וֹ לִקְנ֖וֹת אֶת־שְׁאָ֣ר עַמּ֑וֹ אֲשֶׁ֣ר יִשָּׁאֵ֡ר מֵֽאַשּׁוּר֩ וּמִמִּצְרַ֨יִם וּמִפַּתְר֜וֹס וּמִכּ֗וּשׁ וּמֵֽעֵילָ֤ם וּמִשִּׁנְעָר֙ וּמֵ֣חֲמָ֔ת וּמֵאִיֵּ֖י הַיָּֽם׃ וְנָשָׂ֥א נֵס֙ לַגּוֹיִ֔ם וְאָסַ֖ף נִדְחֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וּנְפֻצ֤וֹת יְהוּדָה֙ יְקַבֵּ֔ץ מֵאַרְבַּ֖ע כַּנְפ֥וֹת הָאָֽרֶץ׃ וְסָ֙רָה֙ קִנְאַ֣ת אֶפְרַ֔יִם וְצֹרְרֵ֥י יְהוּדָ֖ה יִכָּרֵ֑תוּ אֶפְרַ֙יִם֙ לֹא־יְקַנֵּ֣א אֶת־יְהוּדָ֔ה וִיהוּדָ֖ה לֹא־יָצֹ֥ר אֶת־אֶפְרָֽיִם׃ וְעָפ֨וּ בְכָתֵ֤ף פְּלִשְׁתִּים֙ יָ֔מָּה יַחְדָּ֖ו יָבֹ֣זּוּ אֶת־בְּנֵי־קֶ֑דֶם אֱד֤וֹם וּמוֹאָב֙ מִשְׁל֣וֹחַ יָדָ֔ם וּבְנֵ֥י עַמּ֖וֹן מִשְׁמַעְתָּֽם׃ וְהֶחֱרִ֣ים יְהוָ֗ה אֵ֚ת לְשׁ֣וֹן יָם־מִצְרַ֔יִם וְהֵנִ֥יף יָד֛וֹ עַל־הַנָּהָ֖ר בַּעְיָ֣ם רוּח֑וֹ וְהִכָּ֙הוּ֙ לְשִׁבְעָ֣ה נְחָלִ֔ים וְהִדְרִ֖יךְ בַּנְּעָלִֽים׃ וְהָיְתָ֣ה מְסִלָּ֔ה לִשְׁאָ֣ר עַמּ֔וֹ אֲשֶׁ֥ר יִשָּׁאֵ֖ר מֵֽאַשּׁ֑וּר כַּאֲשֶׁ֤ר הָֽיְתָה֙ לְיִשְׂרָאֵ֔ל בְּי֥וֹם עֲלֹת֖וֹ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

יב

וְאָמַרְתָּ֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא אוֹדְךָ֣ יְהוָ֔ה כִּ֥י אָנַ֖פְתָּ בִּ֑י

לָא יִבְאֲשׁוּן וְלָא יְחַבְּלוּן בְּכָל טוּרָא דְקוּדְשִׁי אֲרֵי תִתְמְלֵי אַרְעָא לְמִדַּע יָת דַּחַלְתָּא דַיְיָ כְּמַיָּא דְלְיַמָּא חָפַן׃ וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא בַּר בְּרֵיהּ דְיִשַׁי עָתִיד דִיקוּם אָת לְעַמְמַיָּא לֵיהּ מַלְכְּוָן יִשְׁתַּמְעוּן וִיהֵי אֲתַר בֵּית מֵישְׁרוֹהִי בִיקָר׃ וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא יוֹסִיף יְיָ תִּנְיָנוּת גְּבוּרְתֵּיהּ לְמִפְרוֹק יָת שְׁאָרָא דְעַמֵּיהּ דְאִשְׁתְּאַר מֵאַתּוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס וּמֵהוֹדוּ וּמֵעֵילָם וּמִבָּבֶל וּמֵחֲמָת וּמִנַּגְוָת יַמָּא׃ וְיַזְקוֹף אָת לְעַמְמַיָּא וִיכַנֵּישׁ מְבַדְּרֵי יִשְׂרָאֵל וְגָלְוַת יְהוּדָה יְקָרֵב מֵאַרְבַּע רוּחֵי אַרְעָא׃ וְתֶעְדֵּי קִנְאֲתָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּדְמְעִיקִין לְדְבֵית יְהוּדָה יִשְׁתֵּיצוּן דְבֵית אֶפְרַיִם לָא יְקַנּוּן בִּדְבֵית יְהוּדָה וּדְבֵית יְהוּדָה לָא יְעִיקוּן לְדְבֵית אֶפְרַיִם׃ וְיִתְחַבְּרוּן כְּתַף חַד לְמִמְחֵי פְלִשְׁתָּאֵי דִי בְמַעַרְבָא כַּחֲדָא יְבוּזוּן יָת בְּנֵי מַדִּנְחָא בֶּאֱדוֹם וּמוֹאָב יוֹשִׁיטוּן יְדֵיהוֹן וּבְנֵי עַמּוֹן יִשְׁתַּמְעוּן לְהוֹן׃ וְיַבֵּשׁ יְיָ יָת לִישַׁן יַמָּא דְמִצְרַיִם וִירִים מְחַת גְּבוּרְתֵּיהּ עַל פְּרָת בְּמֵימַר נְבִיּוֹהִי וְיִמְחֵינֵיהּ לְשַׁבְעָא נַחְלִין וְיִהָכוּן בֵּיהּ בְּסַנְדָּלִין׃ וּתְהֵי אוֹרַח כְּבִישָׁא לִשְׁאָרָא דְעַמֵּיהּ דְיִשְׁתְּאַר מֵאַתּוּרָאָה כְּמָא דַהֲוָת לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם מַסְּקֵיהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְתֵימַר בְּעִדָּנָא הַהִיא אוֹדֵי קֳדָמָךְ יְיָ אֲרֵי עַל דְּחָבֵית קֳדָמָךְ הֲוָה רוּגְזָךְ עֲלַי

וכרו

רשי

דעה את יי' · לדעת את יי': לנס עמים · להיות עמים מרימים נס להקבץ אליו: שנית · כמו שקנאם ממצרי' שהיתה גאולתם ברור' מאין שיעבוד אבל גאולת בית שני אינה מן המנין שהרי משועבדי' היו לכורש: ומאיי הים · הן איי כתיים יונים: ונשא נס · פירקא בלעז והיא לאות לקבץ אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו: אפרים לא יקנא את יהודה · משיח בן יוסף ומשיח בן יהודה לא יקנאו זה בזה: ועפו בכתף פלשתים ימה · יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבשו את ארצם כמו דרך ירצחו שכמה שכם אחד וכן ת' ויתחברון כתף חד למימחי פלישתאי די במערב: ובני עמון משמעתם · כתרגום משתמעין להון מקבלין מצותם עליהם: והחרים · ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישראל ממצרים ועל הנהר · נהר פרת לעבור בו גליות אשור: בעים רוחו · אין לו דמיון במקרא ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו: לשבעה נחלים · לשבעה גזרים לעבור בו שבע גליות האמור' למעלה מאשור וממצרים וגו' · ומאיי הים אינו מאותו כלל: והדריך · בתוכו את הגליות: בנעלים · ביבשה: והיתה מסלה · בתוך המים לשאר עמו: ואמרת · בראותך את האומות נדונין לחרפות ולדראון: אודך כי אנפת בי · והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה נרצה עוני ישוב אפך ותנחמני ויונתן תרגם אודך יי' כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך ולנחמני והנה שב אפך ממני: עזי

וסרה · כשיקבצו בני ישראל בארצם תסור הקנאה שהיתה ביניהם בגלותם מאפ' שהיתה בהם חלוק מלכיות מקנאת' במלכות בית דוד: וצוררי יהודה יכרתו · כי מקדם היו ביהודה צוררים לאפרים: ואפרים · ר"ל כל ישראל לבד מיהודה · ומפני שהיו ישראל מקנאים במלכות בית דוד היו יהודה צוררים ואויבים להם · וכן ראינו שעכבו המלכות שבע שנים שלא מלך דוד אלא על יהודה · וכן בסוף דוד אל המלכות אחר שברח מפני אבשלום אמר מדוע גנבוך אחינו וגו' · ואומר ויקם דבר איש יהודה מדבר איש ישראל · ויתקע שבע בן בכרי בשופר וגו' · וכן עד שנחלקה המלכות במלוך רחבעם שאמר אני אוסיף על עלכם · ומה שאמר יכרתו · ר"ל שלא יהיו · וכן ונכרתה קשת מלחמה · והפסוק כפול בענין במלות שונו': ועפו · יכוונו אל עבר פלשתים למערבה של א"י · וכת"י · ואכחנו מפרשים ועפו ענין עיף עופפת שהיא התנועה המהירה · ואמ' בלשון עופפת למהירות תנועתם אל מקום פלשתים להכות' ולבזוז אותם · ויש מפרשי' ועפו ענין ויגע · כלו' יהיו עיפים מהכות בכתף פלשתים · ומלת בכתף סמוך ובא על דרך במוכרת' · כי על דרך הסמיכות משפטו בשם נקודות · וכתב בן אשר כי בא כן בהיותו מלרע לתקן קריאת הפ"א מפני פ"א פלשתים: אדום ומואב · אף על פי שאין נכרים היום באומות לבד ישראל שהם נבדלים מן האומות בתורתם ושלא התערבו עם האומות · אבל שאר האומות התערבו רובם · כשזוכר אדום ומואב ובני עמון ר"ל ארצותם והיושבים בהם היום · וכן מה שאמר בנבואת דניאל העתידה ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון כן פירושו: משלוח ידם · שישלחו בהם ישראל ידיהם לכל אשר ירצו: משמעתם · שיהיו נשמעים לכל אשר יצוו אותם · וזכר אלה המקומות לפי שהם קרובים לארץ ישראל אבל גם כך כל האומות יהיו תחת ידי ישראל: והחרי' · ענין כריתה כי כל לשון חרם כריתה והשחתה · וכן והחרים ענין כריתה וגזרה · ובא בענין הזה בים שאמר לגוזר ים סוף לגזרים: את לשון ים מצרים · הוא נהר מצרים הנקרא שיחור · ויבא ברצון האל שיעור דרך שיעברו בו גאולים: והניף ידו על הנהר · הנהר הזה הוא נהר פרת · וכן תרגם יונתן · ופירוש והניף ידו שינהג רוח חזק שייבשהו כמו שעשה בים סוף ביציאת מצרי' כמו שאמ' והיתה מסלה לאשר עמו וגו': בעים רוחו בחזק רוחו שיוליך על הנהר וייבשהו' ומלת בעים תתפרש לפי הענין ואין לה חבר במקרא' · ורבי אחי רבי משה פירש עים מן לעי השדה שפירושו גל · ופירש בעים כמו בגלים כלומר בגלי הים · והנהר יניף ידו ורוחו להשקיטם וליבשם: והכהו לשבעה נחלי' · יכה הקדוש ברוך הוא נהר פרת ויכהו ברוח עזה עד שישוב לשבעה נחלים ויהיה דרך בין נחל לנחל: והדריך · העוברים באותם הדרכים בנעלים שתהיה הדרך חרבה כאלו לא היה שם מים ויעברו בהם בנעליהם ברגליהם · והדריך פעל יוצא והאל הוא המדריך והעובר הוא הדורך · ומה שאמ' לשבעה אפשר שיהיו שבעה דרכים ולא יותר · ואפשר גם כן שיהיה שבעה ענין רבוי כלו' לדרכים רבים כי כן הוא דרך הלשון · כמו שבע כחטאותיכם · שבע יפול צדיק וקם: והיתה · בזה הנהר תהיה מסלה לשאר עמו כלו' שתהיה דרך סלולה כאלו זמן רב היתה דרך · ומה שאמר לשאר פירשנוהו · ומה שאמר מאשור · כי אותם שהם באשור הוא דרך ישרה לעבור בנהר פרת של ארץ ישראל: כאשר היתה · פירוש כאשר היתה מסלה בים סוף כן תהיה מסלה בנהר פרת: ואמרת · כי אנפת בי · פירוש לפי שאנפת בי והגליתני ועתה שב אפך ונחמתני · לפיכך צריך אני להודות לך שסב אפך ממני ולא הנחתני בגלות כמו שהייתי חייב לפי עונותי: הנה

הנה אל ישועתי · כי עזי · העין בקמץ חטף : וזמרת · כמו וזמרתי · והראיה כי הרי״ש קמוצה ואלו היה סמוך היה פתח · אבן אשר נתנך היום ביד כמו בידי : ושאבתם מים בששון · דרך משל כמו השואב מים מן המעיין שלא יפסקו מימיו כי בכל עת ימצא בו לשאוב כי הוא מקור תמידי כן לא תפסוק מהם הברכה והישועה ויהיו בששון כל ימיהם · ויונתן תרג׳ הפסוק במשל למוד החכמה כי החכמה נמשלת למים · והמלמדים הם כמו המעיין והתלמידים הם השואבים וכת׳ ותקבלון אולפן חדת ואמר חדת לפי שאותו הלמוד יהיה חדש וכן ילמדו אז דעת את ה׳ מה שלא למד אדם עד אותו היום כמו שאמ׳ כמים לים מכסי׳ : ואמרת׳ תאמרו זה אל זה לדרך זרנו : קראו בשמו · קראו לעמי׳ בשמו · כמו ויקרא שם אברם בשם ה׳ · וזהו טע׳ הודיעו הזכירו · או פי׳ קראו בשמו כשתתפללו לו · וכן ואני אקרא בשם אלהי׳ · וכת׳ סלו בשמיה : זמרו לה׳ כי גאות עשה · כמו שאמ׳ על ים סוף כי גאה גאה · וזאת הגאו׳ תהיה מודעת בכל הארץ שיוציא עם דל מבין עמים הרבים והעצומים · ומגפת גוג ומגוג גם כן תהיה מודעת בכל הארץ · ועל כל זה ראוי לכם לזמר לה׳ : צהלי · הרימי קולך בשירה ובשבח האל כי קדוש ישר׳ היה גדול בקרבך · כלומ׳ גדול שמו בקרבך בנפלאות שעשה כמו שאמר בנבואת גוג ומגוג ביחזקאל והתגדלתי והתקדשתי ונומר : משא בבל · אמ׳ אשר חזה להודיע כי נתנבא גם על אומות העולם · ובראשון אמר אשר חזה ולא הוצרך לומר על האחרים : על הר נשפה · כשא ונבו׳ · כמו וילך שפי · אפתח על שפיים קינה · ויונתן תרגם על כרכא דיתיב שליוא · ר״ל בבל שהיתה שלוה ושקטה · בירום מלשון רבותינו והוא שאכלוס בעליהם שלם שנים בשופי · אמר שאו נס הניפו יד׳ על דרך משל כאלו קראו להם ונשאו להם נס על הר גבוה והניפו להם יד שיבאו מהרה אל בבל להשחיתה · והבאים אליה הם מדי ופרס · והנפת היד הוא כאדם הקורא והוא רחוק לו שאינו שומעו ומניף לו בידו שיבא : ויבאו פתחי נדיבי׳ · כמו בפתחי חסר בי״ת השמוש · כמו לגנו׳ בית אביה · ואחרים רבים · ושרי בבל קורא נדיבי׳ שהיו גדולים בעושר ובמעלה · והם הנקראים נדיבים כי ברוב אנשים גדולים ואנשי שם רוח נדיבה בהם · ויש מפרשים נדיבי׳ על מדי ופרס · ויפרשו פתחי כמו חרבות · וכן ואת ארץ נמרד בפתחיה : אני צויתי למקודשי · והם מדי ופרס · ואמר צויתי ואמ׳ למקודשי · ר״ל שהעיר את רוחם לבא אל בבל ואלו הם כאלו צוה וקדם וזמן אותם לבא : לאפי · לעשות בבבל אפי וחמתי ויהיו עליזים ושמחים : גאותי · שאני מתגאה על בבל על ידם : קול המון · אמר הנביא כי שמע בנבואה קול המון בהרים דמות עם רב בהרים מדברים ונשמע קול המון ההרים בו ושמע קול שאון ממלכו׳ גוים נאספים ורב הצבא הזה היה ה׳ צבאות והוא היה מפקדם · כלו׳ מונה אות׳ · תפקדו אותם לצבאות׳ · כי כן דרך העולם בצבא צבא למלחמה מונה אותם האדון המושל עליהם לדעת מנינם בבאם למלחמה · ויש לפרשו ענין מנוי כלומר הוא מפקידים עליהם · וכן תרגם יונתן : באים · מקצה השמים · ממזרח · אמר מקצה השמים על דרך הפלגה לרחוק הקצה כאלו נוגע לשמים מן הצד ההוא : ה׳ וכלי · מנהיג הצבא ועם הצבא הם כלי זעמו ובהם יחבל ארץ בבל : הלילו · אמ׳ כנגד אנשי בבל : כשוד משדי יבא · כשוד שיבא מחזק שאין דרך להנצל ממנו · וכן כקול שדי · וכן תרג׳ יונתן : על כן · כי אין להם תחבול׳ להנצל כיון שבא לה׳ זה להנצל מאת ה׳ : תרפנ׳ · הידי׳ מלהלח׳ כנגד אויביה׳ והלב ימס שלא ימצא בעצמו שום גבורה · גבור׳ איש בלב · כמו שאמ׳ ואמיץ לבו בגבורי׳ : ונבהלו · בקמץ מפני הסלסלת כי יש לה משפט הפסק · ופירוש יושבי בבל יהיו נבהלי׳ ולא יוכלו להשיב יד : יאחזון · הפסק · ופי׳ הם יאחזו׳ צירי׳ · וזה הענין משמש בשני פני׳ כי הצירי׳ יאחזו האדם הנבהל · כמו חיל אחז יושבי פלשת · הלא חבלי׳ יאחזון · צירי׳ אחזוני · ובהתחזק האדם תמיד כאלו האדם יאחז הצירי׳ שלא יפרדו ממנו · לפיכך אמר צירי׳ וחבלי׳ יאחזון · לדעת יונתן יהיה נו״ן יאחזון נו״ן הכנוי והוא כמו יאחזום · ויהיה בענין׳ כמו זאת פירושו׳ לכן תרג׳ יחדונונון : יתמהו · לפי שבא להם הרעה פתאם יתמהו איש אל רעהו איך היה זה : פני להבי׳ פניהם · כאלו שים לו בשת שישובו פניו אדומי׳

עזי וזמרת יה ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ויהי לי לישועה דוויש׳ · הנה אל ישועתי אבטח ולא׳ · ודהלל׳ : הישועה ג׳ בקריאה וסימ׳ בשמואל חלק א׳ סימן יד : נשגב ג׳ קמצין בקריאה וסימ׳ ואמרתם ביום ההוא הודו ליי׳ · נשגב יי׳ כי שכן מרום · יהללו את שם יי׳ : צויתי ה׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר צו : ויבאו ז׳ רפין

ישב אפך ותנחמני : הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יהוה ויהי לי לישועה : ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה : ואמרתם ביום ההוא הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו הזכירו כי נשגב שמו : זמרו יהוה כי גאות עשה מידעת זאת בכל הארץ : צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל :

יג

משא בבל אשר חזה ישעיהו בן אמוץ : על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים : אני צויתי למקדשי גם קראתי גבורי לאפי עליזי גאותי : קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים יהוה צבאות מפקד צבא מלחמה : באים מארץ מרחק מקצה השמים יהוה וכלי זעמו לחבל כל הארץ : הילילו כי קרוב יום יהוה כשד משדי יבוא : על כן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש ימס : ונבהלו צירים וחבלים יאחזון כיולדה יחילון איש אל רעהו יתמהו פני להבים פניהם :

(מסורה בגליון: ל׳ · ג׳ ג׳ · ל׳ · ל׳ ג׳ · ב׳ חס׳ וי״ו · ב׳ · מודעת ק׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ רפין · ג׳ ל׳ ל׳ · ג׳ · ל׳ ל׳ רף · ג׳ · תריסר וכסד · ג׳ · ז׳ כטעמרעימי׳ ופסקי׳ · ל׳ ל׳ · ג׳ · ישב ל׳ וחס׳ וסי׳ ואל תסכינה בפרתא דירושלם ואתנחס)

וכדו דתבית לאוריתא יתוב רוגזך מני ותרחם עלי : הא על מימר אלהא פורקני אנא רחיץ ולא אזדעזע ארי תוקפי ותושבחתי דחילא יי אמר במימריה והוה לי לפריק : ותקבלון אולפן חדת בחדוא מבחירי צדיקיא : ותימרון בעדנא ההיא אודו קדם יי צלו בשמיה חוו בעממיא עובדוהי אדכרו ארי תקיף שמיה : שבחו קדם יי ארי גבורן עבד גליא דא בכל ארעא : בועי ושבחי כנשתא דציון ארי רבא אמר לאשראה שכנתיה בגוך קדישא דישראל : מטל כס דילוט לאשקאה ית בבל דאתנבי ישעיה בר אמוץ : על כרכא דיתבא שליוא זקופו אתא ארימו קלא להון אניפו יד ויעלון בתרעהא מתנדבין : אנא פקדית למזמני אף ערעית גברי ויתפרעון מנהון רוגזי תוקפי ותושבחתי : קל המון בטוריא דמות עם סגי קל אתרגושת מלכון עממין דמתכנשין יי צבאות ממני משרין בקרבא : אתן מארעא רחיקא מסיפי ארעא יי ומני כס דלוט קדמוהי לחבלא כל רשעי ארעא : איליליו ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי כבזא מן קדם שדי ייתי : על כן כל ידיא יתרשלון וכל לבא דאנשא יתמסי : ויתבהלון עקא וחבלין יחדונונון זיע כלידתא יזועון גבר לחבריה יתמהון אפי שלהובין אפיהון : הא

וסימ׳ ואתה הרם את מטך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קום לך למסע · הבו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה ילכו · ויבאו אליך כמבוא עם · בתרא מל׳ : לחבל ג׳ וסימ׳ וכלי זעמו לחבל · וכלי כליו רעים · בראתי משחית לחבל : נבהלו צירים חד מן ז׳ מלין בטעמא מרעימין ומפסיקין וסימ׳ ויתמהמה ויחזיקו · ויאמר יי׳ אלהי ארני · וימאן ויאמר אל אשת אדניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר יי׳ מציון · ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו :

רשי

עזי וזמרת יה יי׳ · עז ושבח של הקב״ה הוא היה לי לישוע׳ · ואין לפרש עוזי עוז שלי שלא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא על כורחך וזמרת דבוק הוא לתיבה שלאחריו לכך אני אומר שאין יוד של עזי אלא כמו יוד של שוכני סנה : יה יי׳ · על הכה היה שמו חלוק ובמפלתו של עמלק נעשה שלם וכן הוא אומר כי יד על כס יה אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה ליי׳ בעמלק : ויהי לי לישועה · כמו היה לי לישועה ודרך מקראות לדבר כן כמו ואשר לא שם לבו וגו׳ ויעזב את עבדיו ואת מקנהו ועוד בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליה׳ רחבע׳ היה לו לומר מלך עליהם רחבעם : ושאבתם · ותקבלון אולפן חדת : ממעיני הישועה · כי ירחיב לכם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התור׳ שנשתכחו בגלות על ידי הצרו׳ : עלילותיו · מעלליו : הזכירו · לשבח כי נשגב הוא : משא בבל · משאוי פורענות של בבל : על הר נשפה שאו נס · להקבץ על הר שקט ובוטח בשופי שאו נס לגוים והרימו קול לנקבצים שיבאו עליו : הניפו להם יד · לרחוקי׳ שאין יכולים לשמוע ויראו את הנפת היד ויבאו בפתחי נדיבים של שרי בבל : פתחי · כמו בפתחי כמו ותשב בית אביה הנפתר בבית אביה ומנחם בן סרוק פתר חרבות כמו והמה פתיחו׳ : אני צויתי למקודשי · שיבאו ויתחילו להתגרו׳ בם והם פרס ומדי אנשי כורש ודריוש שזמנתים לכך : קראתי גבורי לאפי · לעשו׳ חרון אפי בה׳ שהם עליזי גאותי שאני מתפאר בהם : וכלי זעמו · הם גבורי מדי ופרס : לחבל כל הארץ · של בבל : כשוד · כיום ביזה מאת הקב״ה יבא : כל ידים · של בבל : צירים וחבלים · הם לשון יסורי אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקים להפתח : יחילון · חיל וחלחלה לשון רתת הם : איש אל רעהו יתמהו · בני בבל על הצובאים עליהם כי משונים הם ופני לאבים פניהם : להבים · אומה שפניהם צהובים ומאויימין מאד או י״ל שהם עם חושבי מחשבות ואת בני בבל דיינה להם על שם התימהון : וחטאיה

נחטאיה׳ חוטאיה: ופסיליהם מזלותיהם: יהלו׳ יאירו וכן בהילו נרו וכן אור כי יהלו: חשך השמש׳ מתוך צרת׳ נראה להם כאילו חשך השמש: על תבל׳ על ארצם: אוקיר אנוש מפז׳ בו בלילה אכבד את דניאל מפז כשהביאוהו לקרות מכתב מנא מנא תקל ופרסין באדין אמר בלשאצר והלבישו ית דניאל ארגוונא וגו׳: כתם אופיר׳ קבוצת זהב אופיר:

שמים ארגיז׳ כל זכאם ירגז כשאפיל שרה של בבל שאי׳ הקב״ה נפרע מן האומו׳ עד שנפרע מ משריהם תחלה שנאמר יפקוד יי׳ על צבא מרום במרום ואחר כך על מלכי האדמה׳ ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים אף כאן תחלה שמי׳ ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ירעשו יושביה לקול מפלתה תישמעו בלכד: והיה׳ יושב בבל: כצבי מודח׳ ממקומו: כל הנמצא׳ בחוץ ידקר: וכל הנספה׳ על בני העי׳ להיות נקלט עמה במצור יפול בחרב כשתלכד העיר׳ נספה לשון ספות הרוה ספו שנה על שנה ספו על זבחיכם אקויילייר בלעז: ירוטשו׳ יתבקעו וכן נערים תרטשנה: הנני מעיר עליהם את מדי׳ דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן הוא אומר ביה בליליא קטיל בלשאצר ודריוש מדאה קביל מלכותא: וזהב לא יחפצו בו׳ אין חוששי׳ כי אם להרוג ולהנקם על כל הרע׳ אשר עשו יולכי בבל לכל האומות: וקשתות׳ של בני מדי נערים של בבל׳ תרטשנה תבקענה בחציהם אשר יורו ב בקשתותיה׳: ופרי בטן׳ עוללים דקים: והית׳ בבל׳ שתי פורענית׳ באו לה בשתי שנים דריוש הרג בלשא׳ ומלך שנה ולשנה השנייה בהפכה כמהפכת סדום מן השמי׳ וכן שנינו בסדר עולם וכא בשנה השמועה הזאת של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות ונומר שהית׳ מכב׳ ורא׳ש הממלכות ושהיתה תפארת גאון כשדי׳ עתה והיתה כמהפכ׳ סדום: לא יהל שם ערבי׳ כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל אפילו ערבי שדרכם ליטע באהלים ולהסיע מקניה׳ ממקו׳ למקו׳ לא תמצא חן בעיניהם לתקוע בה אהליהם כי אף למרעה כאן לא תהיה ראויה אל תתמה על לא יהל הנכאר כאילו היתה בו א׳לף כי הרבה מקומות יש שהברת קול האות במקום אות וכן מלפנו מבהמות ארץ כמו מאלפנו וכן שקר מזין על לשון הות כמו שקר מאזין: ציים׳ תירגם יונתן תמון הם כמיות מרטליכם בלעז: אוחים

הנה יום ה׳ בא אכזרי ועברה׳ יהיה אכזרי ועברה וחרון אף עמו: הארץ׳ פירוש ארץ בבל: וחטאיה׳ יושבי בבל שהם חטאים ורשעים ישמידם מבבל עד שתשאר שממה בעונותיה מאנשיה: כי כוכבי׳ הנביאים מדברים דרך משל׳ ואומרים על מי שתבא לו צרה כי הוא יושב בחשך ולא יזרח לו השמש ולא יאירו לו הככבים ולא שום אורה׳ כמו שאמר ידעך נרו באשון חשך׳ וכן זה הפסוק ואחרי׳ רבים בזה הענין׳ ופירוש וכסיליהם׳ כתב רבי יונה כי כסיל הוא ככב גדול נקרא בערבי סהא״ל והככבים המתחברי׳ אליו נקראי׳ על שמו כסילי׳: יהלו אורם׳ ענין נגה שרשו הלל מבני הפעי׳ ויהלו כמו יניהו׳ כמו שאמר וירח לא יגיה אורו׳ כאן אמר לא יתנו אורם והפעלה על הככבים׳ אם אראה אור כי יהל׳ הפעלה על האו׳ בכאתו סיקוו אורו: ופקדתי על תבל׳ ר״ל על ארץ בבל אפקוד עליה רע׳ שעשו לישראל: ועל רשעים׳ הכשדי׳ שהם רשעים והרעו לישראל יותר מדאי׳ כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: גאון זדים׳ שהיו גאים ואנשי זדון אשבית זדונם: אוקיר׳ אשים בני תבל יקרים יותר מפז׳ כלומר אם ירצה אדם לפדותם שלא יהרגום לא יקחו מדי ופרס בהם משקל זהב שלא יהרגו אות׳: מכתם אופיר׳ מזהב אופיר׳ והפסוק כפול בענין במלות שונות׳ ויונתן תרגם הפסוק בענין אחר אמ׳ אחבב דחלי וגו׳׳ ר״ל על ישרא׳ שהיו בבבל שלא יומתו בין המומתים מאנשי בבל כי יהיו יקרי׳ בעיני מדי ופרס יותר מפז ויסמרו אות׳ שלא יהרגו: על כן שמים׳ דרך משל׳ כאלו ירגזו השמים ותרעש הארץ מרוב הרעה הבאה על בבל כי לא יוכלו להנצל מן החרב בשו׳ ממון׳ לפיכך אמ׳ על כן: והיה׳ העם הנכרי אשר בבבל יהיה בבא הרע׳ על בבל כצבי מודח׳ שידיחוהו וירדפו אחריו ללכדו שהוא רץ בכל כחו כן כל אשר בבבל מעם אחר יצאו בחפזון מתוכו׳ איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו: כל הנמצא׳ כל הנמצא בתוכו מעם אחר ידקר׳ כמו אנשי העיר׳ וכפל הענין במלות שונות׳ ואמר על הנספה יפול בחרב׳

זדים ד׳ וסי׳ ועתה אנחנו מאשרי׳ ופקדתי על תבל רעה דמלאכי׳ ודבתרי׳ כי הנה היום בא׳ אלהי׳ זדים קמו עלי תניינ׳ דסיפר׳ וכל אלפא ביתא דכוו: ד׳ כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיב׳ וסי׳ אשה תארש ואיש אחר׳ ועלליה׳ ירטשו לעיניהם׳ שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת׳ ואספתי את כל הגוים אל ירושלם:

הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה (ו) וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה׃ (י) כִּי־כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ אוֹרוֹ׃ וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֺנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל׃ אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר׃ עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ וְהָיָה כִּצְבִי מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ׃ (טו) כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בֶּחָרֶב׃ וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה׃ הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא יְרַחֵמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם׃ וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה׃ (כ) לֹא־תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־דּוֹר וָדוֹר וְלֹא־יַהֵל שָׁם עֲרָבִי וְרֹעִים לֹא־יַרְבִּצוּ שָׁם׃ וְרָבְצוּ־שָׁם צִיִּים וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים

(Masorah: ל׳ ומל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · זג׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ רפי · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ מל׳ בסבע׳ דרכי׳ · ל׳ · ח׳ מל׳ · ג׳ · ב׳ · לג · תשכבנה ק׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ז׳ · ל׳ יה׳ · ל׳ וחס׳)

הָא יוֹמָא מִן קֳדָם יְיָ עָתִיד לְמֵיתֵי אַכְזְרִי וְתַעֲבוֹר וּתְקוֹף רְגַז לְשַׁוָּאָה אַרְעָא לְצָדוּ וְחַיָּבָהָא יְשֵׁיצֵי מִנַּהּ׃ אֲרֵי כוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּנְפִילֵיהוֹן לָא יְזַהֲרוּן נְהוֹרֵיהוֹן וְקָבַל שִׁמְשָׁא בְּמִפְּקֵיהּ וְסִיהֲרָא לָא מַזְהַר נְהוֹרֵיהּ׃ וְאַסְעַר עַל דָּיְרֵין בְּתֵבֵל בִּישְׁתָא וְעַל רַשִׁיעַיָּא חוֹבֵיהוֹן וַאֲבַטֵּיל רְבוּת רַשִׁיעִין וּתְקוֹף תַּקִּיפִין אַמְאִיךְ׃ אֲחַבֵּב דָּחֲלַי מִדַּהֲבָא דְּמִתְיַקְּרִין מִנֵּיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא מִמַּסְנְנָא דְּאוֹפִיר׃ עַל כֵּן שְׁמַיָּא אֲזִיעַ וּתְזוּעַ אַרְעָא מֵאַתְרָהָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וּבְיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ וִיהֵי כְּטַבְיָא מְפָרַד וּכְעָאן וְלֵית דִּמְכַנֵּישׁ גְּבַר לְעַמֵּיהּ יִתְפְּנוּן וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ יְעֶרְקוּן׃ כָּל דְּיִשְׁתְּכַח בָּהּ יִתְקְטַל וְכָל דְּיֵעוֹל לִכְרַכֵּי צִיָּרָא יִתְקְטֵל בְּחַרְבָּא׃ וְעוּלְמֵיהוֹן יִתָּרְפוּן לְעֵינֵיהוֹן יִתְבְּזִיזוּן בָּתֵּיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן יִשְׁתַּכְבָן׃ הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יַת מָדָי דִּי בְכַסְפָּא לָא מִטַּקְסִין וְדַהֲבָא לָא מִתְרְעִין בֵּיהּ׃ וְקַשְׁתָּתְהוֹן עוּלֵמִין יְבַזְעָן וְעַל וְלַד מְעִין לָא יְרַחֲמוּן עַל בְּנַיָּא לָא תְחוּס עֵינֵיהוֹן׃ וּתְהֵי בָבֶל דַּהֲוָת מִלְקַדְמִין חֶדְוַת מַלְכְוָן תּוּשְׁבַּחְרַת רְבוּת כַּסְדָּאֵי כַּהֲפֵכְתָּא דַּהֲפַךְ יְיָ יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה׃ לָא תְתֵב לַעֲלָם וְלָא תִשְׁרֵי עַד דָּר וְדָר לָא יִפְרוֹס תַּמָּן עַרְבִי מַשְׁכְּנֵיהּ וְרָעַן לָא יִשְׁרוּן תַּמָּן׃ וְיִשְׁרוּן תַּמָּן תַּמְוָן וְיִתְמְלוּן בָּתֵּיהוֹן אוחיין

בפירוש הנספה כמו נוסף שהוא מעם אחר ונוסף אל אנשי העיר׳ והוא משרש ספו שנה על שנה למען ספות הרוה׳ ויסף וספה בענין אחד׳ ובענין הזה תרגם יונתן׳ ועניין ידקר הוא מכת החרב׳ ויש מפרשים כל הנספה כמו ויש נספה בלא משפט׳ ואמר כל מי שיגיע זמנו למות לא ימות על מטתו אלא יפול בחרב: ועולליהם ירטשו׳ הבנים בעיני האבות׳ ישסו בתיהם ונשיהם תשכבנה לעיניהם׳ ואחר כן יהרגו אותם׳ וכל זה הוא דרך אכזריות׳ וענין ירטשו הוא הפלת העוללים בקרקע או אל הקירות לדרך אכזריות׳ וישסו ענין בזה והוא מפעלי הכפל מבנין נפעל: ותשכבנה׳ כתוב ותשגלנה קרי: הנני מעיר׳ אעיר את רוחם לבא אל בבל להלחם עליה וזה מדי כי דריוש המדי הוא שכבש בבל ובמותו מלך עליהם כורש הפרסי׳ וזה העם לא יחשבו כלום כסף וזהב לפדיון אנשי בבל אלא יהרגו אותם ולא יהיה להם פדיון׳ כמו שאמר אוקיר אנוש מפז: וקשתות׳ פי׳ עם קשתותיהם ירטשו הנערים כי הנה הקשתות תרטשנה הנערים׳ ופי׳ בו כי היו משימים הנערים בקשתות מקום חצים ומורים אותם על הקרקע ואל הקירות: פרי בטן׳ ובנים׳ ר״ל בעודם קטנים׳ וכן ואכל פרי בטנך׳ אם בנים ואם בנות יאכל׳ או בן ינח או בת ינח: לא תחוס עינם׳ במנרק והוא לכמו במורק כי כל השאר בחולם: והיתה בבל׳ פירוש בבל שהיתה צבי ממלכות תפארת גאון כשדים תהיה עתה כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה ופירוש צבי חפץ שכל הממלכות היו חפצים בה והכשדים שהיתה להם היו מתפארים ומתנאים בה עתה תהיה כמהפכה שהפך אלהים את סדום ואת עמורה שתהיה חרבה ולא יהיה בה יישוב לעד׳ והעיר בבל שמלכו עליה דריוש וכורש׳ ושהיא היום אינה בבל הקדומה כי אותה החריב דריוש ובנה עיר אחרת באותה הבקעה היא שמה בבל עד היום׳ ובסדר עולם אומ׳ כי כשכבש אותה דריוש והרג בלשצר ומלך עליה שנה ובשנה השניה הפכה אלהים כמהפכת סדום ועמרה׳ וזהו שאמ׳ הכתו׳ ובא בשנה השמועה שמועה זו של דריוש׳ ואחריו בשנה השנית השמועה זאת כמהפכה שהפכה אלהים כסדום ועמרה: לא תשב׳ פי׳ תשב ותשכון על העיר כנגד היושבים והשוכני׳ בה׳ כמו העיר היושבת אלף׳ רוצה לומר על אנשיה היוצאי׳ ממנה: לא יהל משפטו לא יאהל׳ רוצה לומר לא יטה אהלו׳ ואמר ערבי לפי שהערביי׳ הם השוכנים באהלים: ורועי׳ ואפילו רועי׳ לא ירביצו שם צאנם׳ כי אמר תחלה לא תשב׳ כלו׳ לא תהיה בנויה עד שישבו בה אנשי׳ ולא אפילו אהל לא יטה אדם שם לדרך ערלאי ואין צריך לומר אלא אפילו הצאן לא ירביצו שם שלא ירביצו אותם שם הרועי׳ כי משכן החיות רעות תהיה כמו המדבר: ורבצו׳ הצאן לא ירביצו שם אלא מי ירבץ שם חיות המדבר ירבצו שם׳ ופירוש ציים חיות השוכנות במקו׳ ציה לפיכך נקראו ציים׳ וי״מ שהם כמיות הנזכר בדברי רבו׳ כדי שלא תקפוץ הנמיה מרטרי״נא בלעז: בתיה׳ החרבי׳ אוחים

אוחי' ׳ חיה שקורין בלעז פורן : בנות יענה ׳ הם הקטני' מן היענ' והאמות מעופפי' בעולם ויניחו קטניהם ויתאבלו לחוסר מזונותם ׳ לפיכך אמר ואבל כבנות יענה ודרך היענ' לשכן במדבר ובמקומות החרבי' : ושעירי' ׳ הם השדי' ׳ כמו לשעירים אשר הם זונים אחריהם ׳ ונקראו כן לפי שהם נראי' כדמות שעירי' למאמין בהם ׳ וכן ת"י ושידין יחייכון תמן : וענה ׳ פי' ויצעק ׳ כמו ענו לה ׳ ותען להם ׳ וענתה שמה והדומי' להם ענין הנבהת קול ׳ וכן דרך האיי' והתני' להנביה קולם והוא כקול אבל : איים ׳ שם חיה מחיות המדבר ׳ ות' ויצפצון חתולין בבירניתהון ׳ כ"א ויצפצון כדי' קולם לפ"א : באלמנותיו ׳ כמו בארמנותיו ׳ כתרגו' : ותנין בהכלי ענג ׳ וכן תנין יענו בהיכלי ענג שהיו ועתה

וקרוב ד' בקריאה וסימ' וענה איים באלמנותיו ׳ כי קרו' יום וקרוב יום ליי' ׳ הודינו לך אלהים הודינו ׳ וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח : והביאום ג' ב' מלאי' וא' חס' וסימ' למען אשר יביאו בני ישראל ׳ ולקחום עמים והביאו' ׳ ובזזום ולקחום : מכה ה' פתחין וסי' כלשון ארמי עבראה בחוטרא לא תלקי עממין ברוגזא יי' מחי :

אֹחִים וְשָׁכְנוּ שָׁם בְּנוֹת יַעֲנָה וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ־שָׁם : וְעָנָה אִיִּים בְּאַלְמְנוֹתָיו וְתַנִּים בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג וְקָרוֹב לָבוֹא עִתָּהּ וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ :

א כִּי יְרַחֵם יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחָם עַל־אַדְמָתָם וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ עַל־בֵּית יַעֲקֹב : וּלְקָחוּם עַמִּים וֶהֱבִיאוּם אֶל־מְקוֹמָם וְהִתְנַחֲלוּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמַת יְהוָה לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְהָיוּ שֹׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם :

וְהָיָה בְּיוֹם הָנִיחַ יְהוָה לְךָ מֵעָצְבְּךָ וּמֵרָגְזֶךָ וּמִן־הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה אֲשֶׁר עֻבַּד־בָּךְ : וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאָמָרְתָּ אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ שָׁבְתָה מַדְהֵבָה :

ה שָׁבַר יְהוָה מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים : מַכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה רֹדֶה בָאַף גּוֹיִם מֻרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ : נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ פָּצְחוּ רִנָּה : גַּם־בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ לְךָ אַרְזֵי לְבָנוֹן מֵאָז שָׁכַבְתָּ לֹא־יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ : שְׁאוֹל מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ לִקְרַאת בּוֹאֶךָ עוֹרֵר לְךָ רְפָאִים כָּל־עַתּוּדֵי אָרֶץ הֵקִים מִכִּסְאוֹתָם כֹּל מַלְכֵי גוֹיִם :

אוֹחִין וְשִׁדְרָן תַּמָּן בְּנָת נַעֲמִין וְשֵׁידִין יְחַיְכוּן תַּמָּן : וִיצַפְּצוּן חֲתוּלִין בְּבִרְנְיָתְהוֹן וִירוֹדִין בְּבִירַת מֵישְׁרֵי תַּפְנוּקֵיהוֹן וְקָרִיב לְמֵיתֵי עִדָּן תַּבְרָהּ דְּבָבֶל וְיוֹמָהָא לָא יִתְרַחֲקוּן : אֲרֵי יְרַחֵם יְיָ עַל דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִתְרְעֵי עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְיַשְׁרֵנּוּן עַל אַרְעֲהוֹן וְיִתּוֹסְפוּן גִּיּוֹרִין עֲלֵיהוֹן וְיִסְתַּמְכוּן עַל בֵּית יַעֲקֹב : וְיִדַבְּרִנּוּן עַמְמִין וְיוֹבְלוּנוּן לְאַרְעֲהוֹן וְיַחְסְנוּנוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל אֲרַע שְׁכִנְתָּא דַּיְיָ לְעַבְדִין וּלְאַמְהָן וִיהוֹן שָׁבַיִן לְשׁוֹבֵיהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּמְשַׁעְבְּדֵיהוֹן : וִיהֵי בְּיוֹמָא דִּינִיחַ יְיָ לָךְ מִצַּעֲרָךְ וּמִמַּרְוָתָךְ וּמִן פּוּלְחָנָא קַשְׁיָא דְּאִתְפְּלַח בָּךְ : וְתִטּוֹל מַתְלָא הָדֵין עַל מַלְכָּא דְבָבֶל וְתֵימַר אֵיכְדֵין בְּטֵילַת מָרוּת מְשַׁעְבְּדָנָא סָף תְּקוֹף חַיָּבָא : תְּבַר יְיָ תְּקוֹף רַשִׁיעִין שׁוּלְטָן חַיָּבִין : דַּהֲוָה מָחֵי עַמְמִין בִּתְקוֹף מָחָא דִּי לָא פְּסִיק מַפְלַח בִּתְקוֹף עַמְמִין מַפְלַח וְלָא מְנַע : נְחַת שְׁדוֹכַת כָּל אַרְעָא יַבְּעוּ תּוּשְׁבְּחָא : אַף שִׁלְטוֹנִין חֲדִיאוּ עֲלָךְ עַתִּירֵי נִכְסַיָּא אָמְרִין מֵעִדָּן דִּשְׁכֵבְתָּא לָא סָלִיק מְחַבְּלָא עֲלָנָא : שְׁאוֹל מִלְּרַע זָעַת לָךְ לְקַדָּמוּת מֵיתָךְ אַעִירַת לָךְ גִּבָּרִין כָּל עַתִּירֵי נִכְסַיָּא אֲקִימוּ מִכּוּרְסְוָתְהוֹן כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא : כולהון

ארץ יד זקפין קמצין בקריאה וסימ' ירכיבהו על במותי ארץ ׳ שאול מתחת רגזה לך ׳ הכינו לבניו מטבח ׳ אבל אמללה ארץ ׳ רנו שמים כי עשה יי' ׳ רנו שמים וגילי ארץ ׳ ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך ׳ ותשכח יי' עושך ׳ חשף יי' את זרוע קדשו ׳ כי קול נהי נשמע מציון ׳ הנני מביא אתם מארץ צפון וקבצתי' ׳ יי' עזי ומעזי ׳ משא דבר יי' על ישראל תניינא דזכריה ׳ כי לא בחרבם ׳ וכל אתנחתא וס"פ דכוו' קמץ במ"ד בסגול וסי' כי לא שלום ידברו ׳ בשמך אלהים ׳ דור הרבות שניו ׳ תחת שלש רגזה ארץ :

רשי

אוחים ׳ לא ידעתי מה מין חיה הם : ושעירים ׳ שדים : וענה איים באלמנותיו ׳ ויגורו חתולים בארמנותיו : וענה ׳ כמו וענתה שמה ומעונותיו טרפה וים לפרש עוד וענה לשון עניית קול : ותני' ׳ יענו בהיכל עונג שלהם : וימיה ׳ ימי טובתה לא ימשכו כי כבר הובטחו ישראל לפי מלאת לבבל שבעים אפקד אתכם ואותה פקידה על ידי כורש מלך פרס שיטול המלוכה מבבל אחר דריוש המדי כי שניהם מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניהם אי מינן מלכי מינייכו הפרכי : כי ירחם יי' את יעקב ׳ לשמור להם הבטחת גאולתם מיד בבל : ובחר עוד בישראל ׳ לעתיד וגאלם גאולה שלימה : ונספחו ׳ ונוספו וכן ספחני נא וכן מהסתפח ב בנחלת יי' : והתנחלום ׳ יהיו כנחלים מהם וכן והתנחלתם אותם : ורדו ׳ לשון רידוי וכבישה כמו לא תרדה בו : ביום הניח יי' לך ליש' הכתו' מדבר : מעצבך ומרגזך ׳ שעיצבך והרגיזך מלך בבל ופרעתך מפלתו יניח לך כי תשא חפשי : מדהבה ׳ לשון מרבית גאוה ומשא כבד ׳ ורבותינו דרשו האומרים מדוד והבא : שבר יי' מטה רשעים ׳ שהיה מכה עמים בעברה : מורדף בלי חשך ׳ מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חשך עצמו מרדוף ומדלוק אחר כל אומה ואומה : פצחו רנה ׳ זאת הרנה פצחו נחה שקטה כל הארץ : אף ברושי' שמחו ׳ אף שלטונין חדיאו שמחו על מפלתך : לקראת באך ׳ כשתרד לגהינם ומה היא הרגזה לעורר לקראתך : רפאים ׳ ענקי' השוכבים שם : כל עתודי ארץ ׳ כל מלכי האומות השרים והשרות הכתוב מושל לפרי' ולפרו' ולעתודי' כמו כי סבבוני פרי' וכמו פרו הבשן אסר בטומרו' וכאן מושלם לעתודי' : הקי' השליח : מכסאות' שבגהנ' כל מלכי גוי' :

נס

יהיו חרבי' מלו' החיות : וקרוב לבא עתה ׳ עת חרבן בבל קרוב לבא : וימיה ׳ ימי שלותה לא ימשכו כי קצרי' יהיו : כי ירחם ה' ׳ בעבור שירח' ה' את יעקב יבא בקרו' עת חרבן בבל כי ב בחרבנה תהיה תשוע' ישר' : והניח' ׳ כתרגומו ויסרינון : ונלוה הגר עליהם ׳ יתחברון גרי' אז' לראות' כי בחרבן בבל תהיה תשועתם יודו כי בשבתם היה החרבן ההוא לפי שהרעו לישראל יותר מדאי כמו שאמ' קצפתי על עמי ונומרי' לא שמת להם רחמי' ׳ ומלך מדי ופרס שלקח בבל ה הודה כי מה' היתה לו כמו שאמ' כל ממלכות הארץ נתן לי אלהים ביאו ונומר' ׳ ואמר מי בכם בכל עמו ויעל ׳ וגרי' שנתגיירו אז בגלותם מבבל לא ראינו זה בכתו' ולא לקחו' עמי' ונומ' ׳ אבל מצאנו שהיו להם שוטני' רבי' בבנין ירושלם ׳ לפיכך הנכון בעיני בזה כי זה הפסוק יתפרש לשני פנים כי ירחם ה' את יעקב ׳ עתה בגלות בבל ירחם עליהם ו ויוציאם מגלותם ובחר עוד בישראל בימי ה משיח ואז ונלוה הגר עמם ׳ כמו שכתוב ונלוו גוים רבי' אל ה' ביום ההוא ׳ וכמה פסוקים מורי' על זה הענין בזאת המשיח בדברי הנביאי' ׳ וכן ולקחום עמי' ׳ כמו שכתוב והביאו את כל אחיכם מנחה לה' וכמה פסוקי' מורי' על זה : ונספחו ׳ ויתחברו ׳ כמו ספחני נא אל אחת הכהונות : ולקחו' והתנחלו' ׳ יתנחלו מהם להנחילם לבניהם אחריהם : להיות להם לעבדי' ולשפחות ׳ כמו שכתוב ועמדו זרי' ורעו צאנכ' ובני נכר אכריכ' וכורמיכם : והיה ׳ אמר כנגד ישראל היושבי' בגלות בבל ביום שהניח ה' מעצבך תשא המשל הזה ׳ והוא יום חרבן בבל : מעצבך ׳ מצער הגלות : ומרגזך ׳ המ"ם בחירק ׳ וכן מאחרי דוד ׳ מרדף אחרי ישר' : אשר עבד בך ׳ אף על פי שמלת העבודה לשון נקבה אמר עבד לשון זכר ׳ רוצה לומ' על ענין העבודה ׳ וכן יעשה מלאכה ׳ והדומי' להם : ונשאת המשל ׳ משל הוא הדבר שאינו מובן כמשמעו ׳ וכן בזה : מדהבה ׳ מטה ׳ שבט ׳ גם ברושי' ׳ ארזי לבנון ׳ ופי' מדהבה מתרגום זהב דהבא ׳ והוא תאר לבבל שהיתה בעלת הזהב שהיתה לוקחת מס מכל הארצות ׳ ויונתן תרגם סף תקוף חייבא : שבר' מטה ׳ ושבט משל על האחוז והממשלה רשעי' מושלי' ׳ אמר על נבוכד נצר ועל אויל מרודך ועל בלשצר : מכה ׳ אומר על נבוכד נצר ׳ ולפי שהוא היה תחלת הממשלה והוא כבש כל הארצות אמר זה הענין עליו כי בניו אף על פי שעבדו אותם כל הגוי' הם לא לקחו להם דבר אלא מה שהניח להם אביהם בעברה שלא היה לו חמלה עליהם : מכת בלתי סרה ׳ התי"ו במקום ה"א כי אינו סמוך ׳ וכן חכמת ודעת ׳ שפעת אני רואה ׳ והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלל ׳ אמר כי אני רואה מכל מכתו לא היתה סרה מכל העמי' אלא תמיד היה מכה אותם : רודה באף ׳ והיה רודה בהם באף ובחימה ׳ וב"ת באף קמוצה מורה על ה"א הידיעה ׳ רוצה לומר האף הידוע לו למלך בבל : מורדף בלי חשך ׳ כל גוי וגוי מורדף מפניו בלי חשך ולא מנע מלרדפו אלא תמיד הוא מורדף מפניו לא יתן לו מנוחה : נחה ׳ ועתה במות בן בנו וסרה ממשלת הרשע נבוכד נצר נחה שקטה כל הארץ ופצחו רנה ׳ ואמר דברי' כנגד נבוכד נצר כאלו מת הוא ביום ההוא : גם ברושי' ׳ לפי שאמר נחה שקטה כל הארץ והוא אומר על עם הארץ שהיו תחת עבודתו והיו בצרה לפיכך אמר גם ברושי' ׳ והוא משל על המלכי' ׳ וכן ארזי הלבנון ׳ אמר שגם המלכים שמחו באבוד מלכותו וממשלתו ׳ כלו' אפילו המלכים והשרים שאין נותני' עליהם עבוד' כמו על עם הארץ אפילו הם שמחו לו באבודו כי במות בן בנו אבדה ממשלתו : לא יעלה הכורת עלינו ׳ לפי שהמשיל הגדולים לברושי' ולארזי' אמר גם כן הכורת לדרך משל ׳ ואמר מאז שכבת ׳ כלו' מעת שמת נבוכד נצר ׳ כי אף על פי שעבדו הגוי' את בנו ואת בן בנו לא היו מצירין להם אלא שהיו נותנים להם מס ׳ אבל נבוכד נצר היה הורגם ונותנם בבית האסורים ומעבידן עבודות קשות : שאול מתחת ׳ החיים שמחו והמתי' רגזו ופחדו ׳ על דרך משל לפי שהיה מחריד כל העולם בחייו אמר כי המתי' יפחדו שלא יחרידם במותו ׳ והוא על דרך משל מרוב החרידו כל העולם ׳ אמר בדרך הפלגה כי המתי' חרדו ופחדו בבואו אליהם ׳ ושאול בזה הפסוק זכר ונקבה ׳ כמו שאמר רגזה ׳ ואמר עורר ׳ אמר על"ד כי השאול העיר המתי' הגדולים לבאת לקראתך במותך ׳ וכאלו המלכים בקברם בכסאותם כמו בחייהם והשאול הקי' אותם לקראתך : רפאים ׳ מתים ׳ וכן רפאים בל יקומו ׳ אם רפאים יקומו ׳ ות' גברין ׳ כלו' הגדולי' והגבורי' המתי' : עורר לך' עתודי ארץ ׳ המלכים נקראים עתודים לדרך משל ׳ כמו שהעתודי' מנהיגים הצאן והולכים לפניהם ׳ כמו שאמר כעתודים לפני צאן כן המלכים מנהיגי' העם :

כלם יענו · יענו התחלת הדבור · כמו ועניית ואמרת · ויען איוב ויאמר · גם אתה ואף על פי שבחייך היית מושל על כלנו עתה נראה שגם אתה חלית כמונו וקרך מקרה המות כמו שקרה לנו · וחלית מבנין שלא נזכר שם פעלו כמו אשר חלה ה' בה: הורד שאול גאונך · שהיית מתגאה ומדמה בעצמך שאתה כמו אל לפי שהיית מושל על כל העמי' · ועתה נראה שהורד שאול אותו הגאון והנך מת כאחד העם: המית נבליך · שהיה נשמע בביתך קול המיית נבלים וכנורות ועתה הורד שאול עמך · כי פסקו אותם השמחות תחתיך · ועתה הנה תחת המצעים היקרים והמכסי' הנכבדים שהיו לך בחייך עתה במותך הם רמה ותולעה · ואמר יצע ומכסיך שהוא לשון זכר ואעפ' שרמה ותולעה לשון נקבה לפי שרמ' ותולע' הוא דרך כלל על רבים מן התולעי' וכשידבר דרך כלל ידבר פעמים לשון זכר ופעמי' לשון נקב' · כמו ומכסך תולע לשו' זכר ורמה תכסה על ידם לשון נקבה · וכן ותהי הכנם ותעל הצפרד': איך נפלת · כי היית בחייך כמו ככב השמי' ולא כל ככב אלא ככב המגיה אורו מ הרבה · והוא ככב השחר · והוא הנקרא הילל · מענין בהלו נרו עלי ראשי · ועתה איך נפלת משמי' לארץ ו ונגדע והנה בחייך היית חולש על גוים ועתה נחלשת ונגדעת: חולש · כמו ויחלש יהושע · ועל במקום בית השמוש · כאלו אמר חולש בגוי' · וכתי' · וכמו זה ועל חרבך תחיה · כמו בחרבך · ונתת אותם על של אחד פמו בשל · ורז"ל פי' כי חולש מפיל גורל · כמו שאמר מטילי' חלשים על ה הקדשי' ביו"ט אבל לא על המנות · ואמ' מאי משמע דהאי חלשים ליטנא דפוריא הוא ד דכתיב חולש על הגוי' · והוא שאמר כי עמד

ויאמרו ט' רפי' בקריאה וסימ' זכור ימות עולם בינו · יי' עזי ומעזי ביום צרה · בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים · כלם יענו ויאמרו אליך דסיפר' · כל הגוים נקבצו לך דסיפר' · ישישו וישמחו בך · ירננו וישמחו חפצי צדקי · ישמחו השמים ותגל הארץ · התשלח ברקים וילכו :

י כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ׃ הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֶמְיַת נְבָלֶיךָ תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה׃ אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם׃ וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן׃ אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן׃ טו אַךְ אֶל־שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר׃ רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת׃ שָׂם תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר וְעָרָיו הָרָס אֲסִירָיו לֹא־פָתַח בָּיְתָה׃ כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם שָׁכְבוּ בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ׃ וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב לְבֻשׁ הֲרֻגִים מְטֹעֲנֵי חָרֶב יוֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר כְּפֶגֶר מוּבָס׃ כ לֹא־תֵחַד אִתָּם בִּקְבוּרָה כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ לֹא־יִקָּרֵא לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים׃

ט' רפין · ל' · ב' חס' וא' מל' · ל' · ב' · ל' ומל' · ל' · ה' · ל' ומל' · ב' · ב' כסיא' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' רפין · ו' דגשי' · ל' ח' וכ' · ב' · ל' · ל' · ב' · ה' · נ"א

כּוּלְּהוֹן יְתִיבוּן וְיֵימְרוּן לָךְ אַף אַתְּ מְרַעְתָּא כְּוָתָנָא לָנָא דְמֵיתָא׃ אִתְחַת לִשְׁאוֹל יְקָרָךְ אִתְרְנוֹשַׁת תּוּשְׁבְּחַת זְמָרָךְ תְּחוֹתָךְ יְשַׁוּוֹן רִמָּה וְעִיל מִנָּךְ רִיחֲשָׁא׃ ד אֵיכְדֵין אִתְרְכֵנְתָּא מִן רוּמָא דַהֲוֵיתָא זִיוְתָן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא כְּכוֹכַב נוֹגְהָא בֵּין כּוֹכְבַיָּא אִתְרַטַשְׁתָּא לְאַרְעָא דַהֲוֵיתָא קְטוֹל בְּעַמְמַיָּא׃ וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בְּלִבָּךְ לְרוּמָא אֶסַּק עֵיל מִן עַמֵּיהּ דֶאֱלָהָא אֲשַׁוֵּי כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וְאֶתֵּב בְּטוּר זְמַן בְּסִיפֵי צְפוּנָא׃ אֶסַּק עֲלַוֵּי כָּל עַמָּא אֱהֵי עִלָּאִי מִכּוּלְּהוֹן׃ בְּרַם לִשְׁאוֹל תִּתְּחַת לְסִיפֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא׃ חָזָךְ עֲלָךְ יְדוּקוּן בָּךְ יִסְתַּכְּלוּן וְיֵימְרוּן הָדֵין גַּבְרָא אֲזִיעַ אַרְעָא אַצְדֵּי מַלְכְוָתָא׃ שַׁוִּי תֵבֵל כְּמַדְבְּרָא וְקִרְוֹהִי פַּגַּר לַאֲסִירוֹהִי לָא פְתַח תַּרְעָא׃ כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא כּוּלְּהוֹן שָׁכְבִין בִּיקָר גְּבַר בְּבֵית עָלְמֵיהּ׃ וְאַתְּ אִתְרְכֵנְתָּא מִקִּבְרָךְ כְּחָט טְמִיר חֲפֵי קְטִילִין מְטַעֲנֵי חֶרֶב נָחֲתִין לְגוֹב אַבְנֵי בֵית אַבְדָנָא כְּפֶגֶר מְדַשְׁדָּשׁ׃ לָא תְהֵי כְּחַד מִנְּהוֹן בִּקְבוּרָה אֲרֵי אַרְעָךְ חַבֵּלְתָּא וְעַמָּךְ קְטַלְתָּא לָא יִתְקַיַּם לְעָלַם זֶרַע מַבְאֲשִׁין׃ אתקינו

רשי

גם אתה חולית כמונו · תמיהים הכו איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות: המית נבליך · נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך · ויש לפתור המיית נבליך הומת בני נבל עושי נבלה שבחיילותיך ומדומה אני שבמסורת הגדולה חיבר את זה ואת זמרת נבליך בא"לף בית של שתי לשונות: הילל בן שחר · כוכב הנוגה המהיל אור ככוכב הבקר זו הקינה על שרה של בבל כאמרה שיפול משמים: נגדעת לארץ · אתה נבוכד נצר שהיתה חולש על גוים · מטיל גורל עליהם על המלכים מי מהם ישרתך ביום פלוני ומי ביום פלוני · ורבותי' דרשוהו שהיה מטיל גורל על המלכים למשכב זכור: ממעל לכוכבי אל · ישראל: בהר מועד · הר שהכל מתוועדים שם הוא הר ציון: בירכתי צפון · בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כעניין שנאמר על ירך המזבח צפונה: אעלה על במותי עב · אהיה כדאי לדור עם בני אדם אעם' לי עב קטנה באויר ואשב בה · ויונתן תירג' אסק עילוי כל עמא: ישגיחו · יביטו דרך חורין וחרכין אבוטי"ר בלע"ז: יתבוננו · פורפנשי"ר בלע"ז: לא פתח ביתה · לא פתח להם בית אסיריה' להוציאם כל ימי חייהם לפוטרם ללכת לביתם כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטל לה ה"א בסופה: איש בביתו · בקברו וכן תירגם יונתן בבית עולמים: כנצר נתעב · כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומסרש ומוציאו כך הושלכת מקברך · אמרו חכמים כשנעשה בהמה וחיה שבע שנים המליכו עם הארץ את אויל מרודך וכשחזר למלכותו בטלו וחבשו בבית האסורין עד יום מותו כשמת הוציאו אויל מרודך מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישוב למלכותו יהרגנו אמרו לו מת ונקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו וגיררוהו: לבוש הרוגים מטועני חרב · בלבוש מלוכלך כמות לבוש הרוגים: מטועני חרב · מדוקרי רמחים מודקר בלשון ערבי מוטען: יורדי אל אבני בור · אל עמקי בור מקו' שהאבני' נוללי' שם ירדת: כפגר מובס · מדשדש ת' כמו כבוס קמינו ועל הרי אבוסנו מתבוססת בדמיך הנדוש כטיט חוצות: לא תחד אתם בקבור' · לא תשוה לשאר מלכי' לנוח בקברך: כי ארצך שחת · ברוב עבודה ועמך הרגת חנם כמו שמפורש בדניאל ואמ' להובדא לכל חכימי בבל לכך שאוך וכהנו כך בזיון להשליכך מקברך: לא יקר' לעול' זרע מריעי' · ואף בניך ילקו בעונך ולא יתקיימו אחריך ימים רבי' כי יתחברו עליה' שונאיך וישחיתו:

ויאמרו

מלך בבל על אם הדרך ונומר · ואמר קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד · ואמר בימינו היה הקסם בירושלם הנה שהיה מפיל גורל' באיזה עם ילחם כי כולם היו לפניו לעשות בהם כרצונו ובבאו ירושלם הטיל גורל אם ילך לרבת בני עמון או לירושלם: ואתה אמרת · בחייך היית חושב בלבבך מרוב הצלחה שהיה לך היית חושב השמים אעלה דרך משל · כלומר למעלה מכל בני אדם · וכתי' לרומא אסק: ממעל לכוכבי אל · ועוד ארים יותר גבוה מכל הככבים על דרך משל · דמה ישר' לכוכבי אל · ויפה פיר': ואשב בהר מועד בירכתי צפון · הר מועד הוא הר ציון לפי שהיו נועדים שם כל ישראל תמיד נקרא הר מועד · ואמר ירכתי צפון · כי ציון לצפון ירושלם · וכן אמר הר ציון ירכתי צפון · כלומ' התפאר בעצמו שיכבוש ירושלם וישים כסאו בה · ואדוני אבי ז"ל פי' הר מועד וירכתי צפון בבל · אמר כשאשב הר מועד בירכתי צפון אני חושב בעצמי כי ממעל לכוכבי אל ארים כסאי · וקורא בבל הר מועד לפי שכל העולם היו נועדים שם אל מלך בבל · וקראה הר לפי שהיתה עיר חזקה · וכן קראוה ירכתי צפון כי היא צפונית מזרחית ליישוב העולם: אעלה · כפל הענין לחזק · ובמתי עב · ר"ל השמים שהם ממעל לעבים: אדמה · מבנין התפעל ומשפטו אתדמה: אך אל שאול · תחת שמעל לכוכבי אל שהיית חושב תורד אל שאול · ותחת ירכתי צפון תורד אל ירכתי בור ובור הוא הקבר: ראיך · במותך אליך ישגיחו וההשגחה היא דקות הראות: שם תבל · גם זה מדברי המתבוננים בו · ויאמרו הזה הוא ששם תבל כמדבר · ותבל הוא שם לארץ המיושבת: לא פתח ביתה · לא פתח להם בית הסהר לעולם כיון שנתנם בבית האסורים לא הוציאם עוד משם: כל מלכי אים בביתו · פי' איש בקברו · וכן ת' : ואתה השלכת מקברך · אמרו בשעה שנטרד נבוכד נצר והיה עם החיות שבעה שנים ועם הארץ המליכו אויל מרודך בנו · וכאשר שב נבוכד נצר לדעתו ושב אל היכלו אל בבל ומצא בנו יושב על כסאו נתנו בבית האסורים ולא יצא משם עד שמת נבוכד נצר והוציאוהו העם להמליכו והוא לא רצה למלוך · אמר איני מאמין שמת ואם יבא כמו שבא בפעם אחרת וימצאני יהרגני הוציאו אותו מקברו והראו לו שמת · על זה נאמר ואתה השלכת מקברך · ג"א בתרגום שתרגם שכבו בכבוד איש בביתו אתכנשו ביקר גבר בביתיה · ותרגם ואתה השלכת מקברך ואת אתרכינת מאתרך · וזה נוטה לדרך הפשט יותר ויתפרש איש בביתו כמשמעו · כלומר כל המלכי' נחו בביתם ובהיכליהם ואתה השלכת מקברך · מביתך שהיית חושב שתהיה בו לזמן רב כמו שאדם בקבר והשלכת מתוכו כלומ' שרוח רעה שעברה עליך מאת האל השליכה אותך מביתך והלכת לדור בין החיות : ונצר נתעב · כשמנוע אדם נטיעים ויש ביניהם שאינו מצליח עוקר אותו משרשיו ומשליכו · וכן לבוש הרוגי' שהוא מלוכלך בדם משליך אדם אותו · כי כיון שהוא לבוש הרוג אין אדם חושש בו לרחצו וללבשו · כי אין דרך בני אדם ללבשו כיון שהוא מהרוג · ועוד שהוא מנוקב מדקרות החרב : מטועני חרב · הוא הרוגים · וכפל הענין במ"ש לחזק הענין · ופי' מטועני מדוקרים וכן פי' אדו' אבי ז"ל טענו את בעירכם · ודמהו ללשון הערב :· יורדי אל אבני בור · אמר על המלבושים · ואעפ' שאמר לבוש בלשון יחיד הרבה כמוהו במקרא · אמר כי מלבושי ההרוגי' מושלכים ויורדים אל אבני בור כמו ההרוג · והוא כפגר מובס נגרמס בין הרוגים · וכן השלכת אתה כמו אותם הלבושים · ואמר אבני בור בעבור הקבר שבונין בתוכו באבנים סביב הנקבר · והוא הנקרא בלשון משנה דופק: לא תחד אתם · לא תתיחד עם מלכי גוים בקבורה · כלומר לא תהיה שוה להם במותך ויקברוך כי לשאר מלכי' יעשו כבוד גדול בקבר' אותם ושורפים עליהם וחונטים אותם · אבל לך לא יעשו עמך כבוד אלא שתקבר כאחד העם · ולמה · כי ארצך שחת · פי' בכובד המס שהיה מטיל עליהם עמך הרגת מרוב אימה שהיה מטיל עליהם עד שבחטא קל היה הורג אנשיו · כי הנה חכמי ארצו הרג על שלא ידעו להגיד לו חלומו ופתרונו · וזה אכזריו' גדולה · לפיכך שמחו כל עמו במותו ולא עשו לו כבוד בקבורתו כמו שעושי' לשאר מלכים: לא יקרא לעולם זרע מרעים · בנין שהם זרע מרעים לא יקרא לזמן רב בן פלוני: כי במהרה יכרת זרעו · כי במות בלשצר בן בנו נכרת זרעו מכל וכל :

הכינו

היתה ד' בקריא' וסי' אם לא כאשר דמיתי, ומלחמה לא היתה, ציון מדבר היתה, על כן לנידה היתה: וידו ג' בקריאה נסים' בסדר תלדות: בודד ג' וס"ל וסים' ואין בודד במועדיו, פרא בודד לו, כצפור בודד על גג:

הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֺן אֲבוֹתָם בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אָרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים: וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְהוָה: וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי־מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת: נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם: לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי וְעַל־הָרַי אֲבוּסֶנּוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ וְסֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר: זֹאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם: כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה וּמִי יְשִׁיבֶנָּה: בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה: אַל־תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף: וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג: הֵילִילִי שַׁעַר זַעֲקִי־עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו:

אַתְקִינוּ לִבְנֵיהוֹן קְטוֹל בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן דִּלְמָא יְקוּמוּן וְיַחְסְנוּן אַרְעָא וְיִתְמְלוּן אַפֵּי תֵבֵל בַּעֲלֵי דְבָבוּ: וְאִתְגְּלֵי לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאֵשֵׁיצֵי לְבָבֶל שׁוּם וּשְׁאָר וּבַר וּבַר בַּר אֲמַר יְיָ: וַאֲשַׁוִּנַּהּ לִירוּתַת קוּפְּדִין בֵּית צָדוּ בְּצִין דְּמַיִן וַאֲהַמְמִנַּהּ כְּמָא דִמְהַמְמִין בְּמַבִינָא וְאַתְבִּבְנַהּ לְשֵׁיצָאָה אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: קַיֵּם יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימַר אִם לָא כְּמָא דַחֲשִׁיבִית כֵּן תְּהֵי וּכְמָא דִיעֲצִית הִיא תְקוּם: לְמִתְבַּר אַתּוּרָאָה בְּאַרְעִי וְעַל טוּרֵי עַמִּי אֲרוּשְׁשִׁנֵּיהּ וְתֶעְדֵי מִנְּהוֹן מַרְוָתֵיהּ וְנִירֵיהּ מֵעַל צַוְּרֵיהוֹן יִתְפְּסַק: דָּא מַלְכָּא דִי מְלִיךְ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא וְדָא גְבוּרְתָּא דִי מְרַמְמָא דְשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְוָתָא: אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת מְלַךְ וּמַן יַעְדֵי וּגְבוּרְתֵּיהּ מְרַמְמָא וְלֵית דִּיתִיבְנֵּיהּ: בְּשַׁתָּא דְמִית מַלְכָּא אָחָז הֲוָה מַטַּל נְבוּאֲתָא הָדָא: לָא תֵיחְדוּן פְּלִשְׁתָּאֵי כּוּלְּכוֹן אֲרֵי אִתְּבַר שׁוּלְטָן דַּהֲוָה מַפְלַח בְּכוֹן אֲרֵי מִבְּנֵי בְנוֹהִי דְיִשַׁי יִפּוֹק מְשִׁיחָא וִיהוֹן עוֹבָדוֹהִי בְּכוֹן כְּחִיוֵי מַפְרִיחַ: וְיִתְפַּרְנְסוּן חֲשִׁיכֵי עַמָּא וְעִנְוְתָנַיָּא בְּיוֹמוֹהִי לְרוּחֲצָן יִשְׁרוֹן וִימִית בְּכַפְנָא בְּנַךְ וּשְׁאַר עַמִּיךְ יִקְטוֹל: אֱלִילִי עַל תַּרְעָךְ צְוַחִי עַל קַרְוָךְ אִתְבַּרְתּוּן פְּלִשְׁתָּאֵי כּוּלְּכוֹן אֲרֵי מִצִּפּוּנָא פּוּרְעָנוּתָא אָתֵי וְלֵית דִּמְאַחַר בִּזְמְנוֹהִי:

הכינו לבניו, שיהרגו אותם וזה בעון אבותם, ויש לכם לירא שיהיו הבנים כמו האבות רעים, לפי' הרגו אותם שלא יקומו וירשו ארץ: ומלאו פני תבל ערים, אם הם יקומו ימלאו פני תבל שונאים ועריס לפי' השמרו שלא יקומו: עריס, שונאים, כמו ויהי ערך, וכן בלשון ארמי ופסריה לערך, וכן ת"י, ויש לפרש ערי' כמשמעו' ויתפרש כך אם הם לא יקומו ויירשו ימלאו פני תבל ערים וירבה הישוב כי הם היו כובשי' הערים ומחריבים הישוב: וקמתי עליהם, כלומר אתעורר עליהם ל להכריתם: לבבל, פי' למלך בבל, ואמר לבבל כי בהכרת זרעו של מלך נכרת' ונחרבה בבל, או פי' לבבל ליושבי בבל כי כולם ימותו בחרב אבות ובנים יחדו: שם ושאר' הכרתת השם הוא שלא ישא' לו דבר שזכר שמו עליו, או יהיה ושאר קרוב: כמו איש איש אל כל שאר בשרו' ואם זה בקיץ וזה בגיר': נין, הוא הבן: ונכד' הוא בן הבן' וכן ת' בר ובר בר: ושמתי' למרש קפוד, כמו שאמר בחרבן אדום וירשוה קאת וקפוד, וקפוד הוא הנקרא בערבי קנאפד, ובלעז טארטוג' והוא נמצא תמיד במקום המים: וטאטאתיה במטאטא השמד, ענין מכבדו' שמכבדין את הבית בלשון משנה, והוא הנקרא בלשון מקרא יעים ויעה בדרך אמר כמו שמכבדין הבית וישא' קרקע הבית נקי כן תהיה בבל נקיה מאנשיה ומכבוד' ומהרכוש ומכל דבר ואותו הכבוד יהיה כבו' השמד והשחתה, וכן בדברי רבותינו ז"ל לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעוה לאמתי' דרבי דקאמרה להדיא אתתא שקלי טאטיתך וטאטי ביתא, והנה נשלמת נבואת בבל, ופרשה זאת אחריה על מלך אשור: נשבע' דברו הוא שבועתו, כי דברו קיים כמו השבועה, לפיכך אמר אם לא שהוא כענין שבועה, כאדם שאומר אם יהיה כך לא יהיה כך, וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו, אם לא שויתי ודוממתי, כאשר דמיתי, כמו שחשבתי על מלך אשור: כן היתה, עבר במקום עתיד, וכן תרגם יונתן כן תהא: וכאשר יעצתי, היא הגזרה תקום כמו שיעצתי עליו, ועצה היא תקון הדבר וברורו: לשבור אשור, ומה היא העצה לשבור אשור בארצי, והיא ארץ ישרא', כי שם קרוב לירושלם נפל אשור, כי יצא מלאך ה' והכה מחנהו, כמו שכתו' ואמ' ועל הרי כי ירושלם הרים סביב לה ושם היה מחנה אשור: וסר מעליהם עולו, שהיה מטיל עליהם מס גם כבש כל הארץ לבד ירושלם כמו שכתוב: זאת העצה, אמר על כל הארץ, ואמר על כל הגוים כי מלך אשור כבש כל אלו הארצות והיה פחדו ואימתו על כל הגוים וכיו' שהיתה יד ה' כטויה עליו והכהו חרדו כל הגוי' ויראו מה' ואנשי כוש ומצרי' שהיו במחנה וראו מפלת מלך אשור עבדו את ה' ויראו ממנו, כמו שכתוב יהיה מזבח לה' בארץ מצרי': כי ה', כיון שהוא רוצה אין מי שיפר עצתו אם כן דברו קיים, כמו שאמר על יד נביאיו כן יהיה וכן יקום: בשנת מות המלך אחז, נבואה זו על פלשתי' באמרה בשנת אחז ומלך חזקיהו, אמ' הנביא כנגד פלשתי' עוד: אל תשמחי פלשת כלך, כמו ששמחת עד עתה משמת עזיהו, והוא שבט מכך, כמו שהוא אומר בדברי הימים ויצא וילחם בפלשתים ויפרץ את חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת אשדד ויבנה ערי' באשדוד ובפלשתים, וכשמת עזיהו שמחו פלשתים ולחצו את ישראל בימי אחז כמו שכתוב שם ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנת ובנותיה ואת גמזו ואת בנותיה וישבו שם, וכשמת אחז ומלך חזקיהו אמר הנביא אל תשמחי פלשת כי הכ' קם מי שיכך והוא מזרע מי שהכך בתחילה: נחש, משל על עזיהו שהכהו כמו שהנחש מכה וממית, ויונתן תרגם ארי מבני בנוהי דישי יפוק משיחא, אמר נחש על ישי כי כן נקרא כמו שכתוב אשר בא אל אביגיל בת נחש: צפע ושרף מעופף, כאמר על חזקיהו, כלומר זה יהיה קשה לך מעזיהו כמו שהצפע והשרף קשים מהנחש, ופירוש מעופף מדלג ממקום למקום, ויונתן תרגם ויהון עובדוהי בכון כחיוי מפרח, ואמר כלך לרוב השמחה שהיו שמחים כולם במות עזיהו, וחזקיהו הכה בפלשתים כמו שכתוב בספר מלכים הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: ורעו בכורי דלים, ישראל שהיה להם עד עתה בכורה וחלק גדול בדלות עתה ירעו הכה והנה שלא יהיה להם פחד מאויביהם ולבטח ירבצו, דמה אותם לצאן שרועים במדבר בלא פחד, כי בעוד שהיו אויביהם שולטים בהם לא היו יוצאים מעריהם בבצורות והיו רעבי' ועתה יצאו לכל מקום בלי פחד וישבעו מטוב העמים: והמתי ברעב שרשך, הם ירעו ואתם תמותו ברעב, ואמר שרשך על האספים בערי המבצר: ושאריתך, והנשארים מן הרעב שלא ימותו ברעב: יהרוג, חזקיהו, ואמר והמתי שהוא מאמר ישראל, ואמר יהרוג כי מה שיעשה חזקיהו הוא מעשה האל כי בעזרתו עשה מה שעשה: הלילי שער, זעקי עיר הלילי על שער זעקי על עיר על השבר הגדול הבא עליך, וכן תרגם יונתן הלילי על תרעך צווחי על קרוך: נמוג פלשת כלך, נמוג ונשבר את פלשת כלך, ואמר נמוג לשון זכר, ואמר הלילי זעקי לשון נקבה, לשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה כנגד העדה: כי מצפון עשן בא, הפורענות שהוא כעשן, ואמר מצפון ארץ ישר' שהיא צפונית לארץ פלשתי': ואין בודד במועדיו, שיתן חזקיהו ללכת להלחם על פלשתי' אין ביש' שיהי' בודד בעצמו שלא ילך עם החיל כי כולם ילכו בשמח', וכן תרג' יונת' ולית דמאחר בזמנוהי:

ויאמרו זה לזה הכינו לבניו מטבח לבל יקומו וירשו ארץ ותמלא הארץ שונאי' ומציקי' וכן תירגם יונתן בעלי דבבין כמו ויהי ערך, ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעלה שם תבל כמדבר ועריו הרס חזר ואמ' יכלה זרעו ויחזרו יושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עיירות: ושאר, שארית: נין, בן מושל במלכות אביו: ונכד, בן הבן, נין זה בלשאצר, ונכד זו ושתי: קיפוד, הריצ"ון בלע"ז: וטאטאתיה, לשון כיבוד אשקוב"ר בלע"ז כמו שאמרו רבותינו לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעי כו': כאשר דמיתי, באשור כן היתה אתה כנוכד נצר ראית' שנתקיימו דברי נביאי ישראל בסנחריב לשבור אשור בארצי ובזאת תדע כי את אשר יעצתי עליך גם היא תקום: לשבור אשור וגו', מוסב על כאשר דמיתי כן היתה, אבוסנו, אשר אמרתי לרומסו ולבוססו: על כל הגוי', על אשור בשעתו ועל בבל בשעת': בשנת מות המלך אחז, ומלך חזקיהו בנו היה המשא הזה על פלשתי': אל תשמחי פלשת כולך, שהרימותם ראש בימי אחז שהיה רשע שנגרם לו רשעו שנמסור בידכם כענין שנ' בד"ה ופלשתי' פשטו בערי השפלה ונומר: כי נשבר שבט מכך, כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בכם כמו שמצינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנאמר ויצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת: כי משרש נחש, משורש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה זה חזקיהו שנאמר בו הוא הכה את פלשתי' ואת עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרי' עד עיר מבצר: ופריו שרף מעופף, תירגם יונתן ועובדוהי יהון לכון כחיוי: ורעו בכורי דלים, ורעו בימיו שרי ישראל שהן עכשיו דלים מפניכם, בכורי, לשון שרים כמו גם אני בכור אתנהו: כי מצפון עשן בא, פורענות קשה כעשן תבא עליהם מצפון עזה וגבוליה שהכה חזקיהו היא בדרומה של ארץ ישראל במקצוע דרומית מערבית כמאת ארץ ישראל לה מצפו' וכן מצינו בספרי בהאזינו בקשו לברוח כלפי דרום היו מסבירין אותו שנאמר על שלשה פשעי עזה למדנו שעזה בדרום: ואין בודד במועדיו, תרגם יונתן ולית דמאחר בזמנוהי בבדודים שייעד לבא עליכם אין מאחר פעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כלם כאחד יבואו בחזקה:

ומה

רש"י

ומה יענה מלאכי גוי · ומה יגידו בימי חזקיה מלאכי ישראל ההולכי' לבשר בשורות כן יגידו יי' יסד בציון הקים בה מלך הגון וחזק יי' עמו : ובה יחסו עניי עמו · אף מעשרת השבטי' באים שם כמו שמפורש בדה"ב שלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב להקב"ה : משא מואב · כתב' ישעיה שיבא סנחריב על מואב ויגלם כמו שנ' בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב : כי בליל שודד ער מואב נדמה · נדמה מואב כאילו ישן דומם ואין יכול להלחם ובליל אחר אשר שודדו קיר מואב נדמה תרגם יונתן ואיבון למימין · ער וקיר שתי מדינות מואב הם : עלה הבית · עלה מואב הבית ואנשי דיבון עלו הבמות לבכי אלו בוכים בבית ואלו בוכי' בראשי במותיהם : יורד בבכי · נוכח וכוהם בבכי וכן וירדתי על ההרים וכן זכור עניי ומרודי : על כן חלוצי מואב יריעו · על אשר מזויני מואב יריעו לקראת המלחמה נפשו של מואב ירעה לו מתרועע' כאבל על עצמו : לבי למואב יזעק · נביאי ישראל אינם כנביאי אומות העולם בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פ פורענות הבאה על האומות : בריחיה עד צוער · על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישיה עיקר חוזק שלהם כעגלה שהיא שלישית לבטן : לשון אחר שלישיה בגרתנית ויונתן תירג' בריחיה כמו בורחיה הבורחים יברחו מהם להמלט עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער : מעלה הלוחית · מקום מעלות הר ששמו מעלה הלוחית וכן מורד חורונים יבכו הבורחי' דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם : יעוערו · יצעקו ולשו' ארמי הוא שתרג' יונת' לא ידריך הדורך הידד לא יעוערון בקלהון : מי נמרים · נהר של אותו מקום : משמות יהיו · מדם חלל המתערב ונופל בהם : כי יבש חציר וגו' · כלומ' גבוריהם ומלכיה ושליטיה ולפי ששבחה של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שבה כמו שסניכו שיש למואב לפי' משל את פורענות' בחורבן מרעה שלה : על כן יתרה עשה' על אש' יתר' עשה תבא עליו הפורענו' הזה שהיו כפויי טובה שהרי בכמ' מקומו' עמד אברה' ללוט בצאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו סולח מתוך ההפכה ונלחם עליו עם אמרפל וחביריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מוני' אות' כשהגלה סנחרי' לראובני ולגדי והיו ישראל בוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכם אתם הולכים אברהם אביכם לא מעבר הנהר בא וזהו שנאמר שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו את סנחריב שלש שנים שכר על שמרון הוא שנאמר בשלשה שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב : ופקדתם · תרגם יונתן ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב והוא לשון מינוי כמו ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקדתם עליה תלקח מהם : על נחל הערבים ישאום · יקחו האויבי' אותם את הגבולין ועוד יש לפרש ופקודתם שאביא עליהם זו תהיה על נחל הערבים ישאום האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל שהיא נחל ערבים שנ' על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו :

מסורה

ובה ג' בקריאה וסי' ובה ארע כי עשית חסד · ובה אבן יקרה · ובה יחסו עניי עמו : סי' ישעיהו בכל ראשו קרחה · ירמיהו כי כל ראש קרחה · ישעיהו כל זקן גדועה · ירמיהו וכל זקן · ישעיהו עד יהץ נשמע קולם · ירמיהו נתנו קולם · ישעיה בריחה כתיב · ירמיה וקצות בריחיה · ישעיהו יעלה בו · ירמיה יעלה בבכי ·

ישעיה כי דרך חרנים · ירמיה במורד חרנים : שלישיה ג' וסימ' עד צער עגלת שלישיה · עד חרנים עגלת שלישיה · ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה · בתראה מל :

ישעיה טו

ומה־יענה מלאכי־גוי כי יהוה יסד ציון ובה יחסו עניי עמו :

א משא מואב כי בליל שדד ער מואב נדמה כי בליל שדד קיר־מואב נדמה : עלה הבית ודיבן הבמות לבכי על־נבו ועל מידבא מואב ייליל בכל־ראשיו קרחה כל־זקן גרועה : בחוצתיו חגרו שק על גגותיה וברחבתיה כלה ייליל ירד בבכי : ותזעק חשבון ואלעלה עד־יהץ נשמע קולם על־כן חלצי מואב יריעו נפשו ירעה לו : ה לבי למואב יזעק בריחה עד־צוער עגלת שלשיה כי מעלה הלוחית בבכי יעלה־בו כי דרך חרנים זעקת־שבר יעערו : כי־מי נמרים משמות יהיו כי־יבש חציר כלה דשא ירק לא היה : על־כן יתרה עשה ופקדתם על נחל הערבים ישאום :

(הערות המסורה בשוליים: ל' · ל' · ג' ונכפסו · כ' · ל' · כספ' מונח וריבן כתי' · ל' · ל' · ל' · ג' כתי' ה"א · ל' חס' · ל' · ל' · ל' כב · ג"א מ"ל · ל' · ל' · ל' ומל · כ"א כתי' א' · ג')

תרגום

ומה יבסרון אזגדי עממיא ארי יי' שכליל ציון ובה יתרחצון חשיכי עמא : מטל כס דלוט לאשקאה ית מואב ארי בליליא אתבזיזת לחית מואב ואנון דמיכין ובליליא אתכביש כרכא דמואב ואנון רדימין : סליקו לבתיא דדיבון לבמתא למבכי על נבו ועל מידבא מואבאי מיללין בכל רישיהון מרטא ובכל דקן גלוח : בשוקיהון יסרון סקין על אגריהון וברחוביהון כולהון מיללין מצוחין ובכן : וצוחו יתבי חשבון ואלעלה עד יהץ אשתמע קלהון על כן מזרזין מואב מיללין ועל נפשהון מצוחין : בלבהון מואבאי ימרון למערק עד צוער עגלת תלתות רבתא ארי במסוקית לוחית כדבכן יסקון בידה ארי במחותית חורונים צוחת תבירי קרב יבסרון : ארי מי נמרים לצדו יהון ארי יבש עסבא סף דתאה ירוק לא הוה : על בן שאר נכסיהון יתבזזון ותחומהון דעל ימא מערבא יתנסיב מנהון : ארי

רד"ק

ומה יענה מלאכי גוי · כל אחד ממלאכי הגוים ההולכים בשליחות מארץ אל ארץ כשישאלו אותו הדשות מה יאמר · יאמר כי ה' יסד ציון במלוך חזקיהו כי היה לציון כמו יסוד לבנין · כי חשב מלך אשור להחריבה והתפלל חזקיהו וענהו האל על ידי ישעיה הנביא · ואמר לא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סוללה · ואמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה : ובה יחסו עניי עמו · כל ערי יהודה הבצורו' נתפשו והיא נשארה ובה חסו ישראל : משא מואב · נבואה זו על פורענות מואב · ואמר הנביא כי בלילה יבא לה השדד בעולם ישני' שלא יהיו נשמרי' ממנו ואמר בליל בדרך ה הסמיכות אולי חסר הנסמך · רוצה לומר בליל פלוני · או בא סמוך במקום מוכרת כמו אל חזקיהו בחיל כבד · ופירוש נדמה נכרת : ושדד ונדמה מלות שונות והענין אחד ואמר שדד ונדמה נעלה עבר במקו' עתיד כדרך הנבואות : ער מואב · הוא עיר מואב ששמה ער · ונסמכה אל מואב אולי היתה עיר אחרת ששמה כך · ותרגומה לחית · ואולי ער היא ערוער כי היא למואב · וכן תרגום ירושלמי מערוע' על שפ' נחל ארנון מלחית די על כיף נחלא דארנונאי וים מפרשי' ער כמו עיר · ותרג' יונ' ואנון דמיכין · פירושו בענין דממה כי כשהאד' ישן הוא דומם : וקיר · הוא עיר למואב ששמה קיר · וכן כתוב והרס מקיר ונגלו עם ארם קירה · וזה היה למואב לפיכך אמר קיר מואב · ויונתן תרגם כרכא דמואב : עלה הבית ודיבון · עלה מואב אל הבית · והוא בית עבוד' זרה · ודיבון הוא שם המסגב שהיה שם בית עבודה זרה : הבמות · וכן היו שם במות לבד בית עז' · וכאשר יבאו האויבים עליהם פתאום יעלו עליה' לבכי ולבכות שם לפני עבודה זרה שלהם ולספוד ולקרוע בגדיהם כדי שירחם עליהם כמום אלהיהם לפי דעתם : על נבו ועל מידבא ייליל · שכבשו אותם האויבי' ויקרחו ראשיהם עליהם וינדעו זקניה' · ואמר לשון נדעון על הזקן ולשון קרחה על הראש כי כן המנהג לתלוש שער הראש על צער הגדול ועל אבל לגדוע הזקן · כלומ' לגלח הזקן · כי הזקן המגודל הוא תפארת הפנים ומפני האבל יסירו התפארת · וכן אמר מגלחי זקן וקרועי בגדים · ולא אמר הנה מגלחת ואמר גדועה לנכחי : בכל ראשיו קרחה · זה לבדו בא בחולם הרי"ש בלשון רבי' : בחוצותיו · בשוקי' וברחובות ועל הגגות · כלומר בגלוי יחגרו שק ויילילו ויבכו · וכשמדבר בלשון יחיד הוא על הכלל ובלשון רבי' הוא על הפרט · ופירוש יורד בבכי כאו כל גופו יורד ונתך בבכי · והוא דרך הפלגה מרוב הבכי · ויונת' תרג' יורד מבוחין · מענין אריד בשיחי ואף על פי שאינו משרשו : ותזעק חשבון ואלעלה · ערי מואב · וכן יהץ והיא יהצה הנזכ' בתורה · והיא בגבול מואב לפיכך אמר עד : על כן חלוצי מואב · אותם חלוצי צבא שהיו במואב כשראו כל העם בוכים · גם הם הריעו תרועת הבכי והיללה עמהם ולא שמו לבם להלחם כנגד אויביה' : נפשו ירעה לו · ירעה מענין תרוע' ואע"פ שאינו משרשו · ופירוש נפש מואב ירעה בעבור עצמו · כלומר על הרעה שבאה לו : לבי למואב · מדבר הנביא על לשון העם שיאמר כל אחד מהם כך · ואמר זעקה ללבב על דרך משל מרוב המייתו · ויונתן תרגם בלבהון מואבאי ימרון למערק עד צוער : בריחיה · אמר בכנוי הנקבה לפי שהמשיל מואב לעגלה שלישיה · ופירוש עגלה גדולה בת שלשה שנים כי היא הטובה · וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבאה אליה הרעה · ואמר כי הנמלטים ממואב יברחו עד צוער · ואמר עגלת בתי"ו כמו בה"א · כמו ותועבת לאדם לץ · אף גילת ורנן · אל תתני פוגת לך · והדומים להם שכתבנו בספר מכלל · ויונתן תרגם עגלת תלתות רבתא : הלוחית · שם מקום גבוה · אמר כאשר יברחו ילכו הולך ובכה ויזעקו זעקת שבר הבא עליה' פתאו' : חורוני' · שנים הם חורון העליו' וחורון התחתון · פירוש יעוערו · כמו יעירו · ונכפלה הפ"א · וי"מ שהוא הפוך כמו ירועעו מענין תרועה · ולפי דעתי שהוא מענין שבר · מדברי רבותינו כמחקה המגלה ואמרה איני סותה מערערין אותה · פירוש משברין ומכין אותה עד שתשתה · אף על פי שביעוערו לא נכפלה בו כי אם הפ"א בלבד שניהם ענין אחד · ופירוש יעוערו ישברו עצמם בזעקם על שברם ויכו כף אל כף וכף על ירך כמנהג הצועקי' הבוכי' : כי מי נמרי' · נמרי' שם נהר או שם מקום בארץ מואב · ואמר משמות יהיו כיון שאין שם מים ואין שם רק ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו : על כן יתרה עשה · חסר מלת אשר ומשפטו אשר עשה · וכן לעם עליה אשר עליה · את הדרך ילכו בה אשר ילכו בה · בעבור זה עשה ה' לי · בעבור זה אשר ה' עשה לי · ופי' על כן יליל מואב ויבכה כי יתר ההמון שכנס ופקודתם הכל ישאו האויבים על נחל הערבים : ונחל הערבים · נחל סמוך לעיר מואב שהיו בו ערבים כמו ערבי נחל · ומה שיוציאו מן העיר ישאו על שפת הנחל ההוא ושם יקבצו הכל ואחר כך יחלקו ביניהם השלל · ופירוש פקודתם ממונם · נקרא הממון פקודה לפי שהאדם פקיד ונגיד עליו · וכפל הענין במלות שונות : כי

כִּי־הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל מוֹאָב עַד־אֶגְלַיִם יִלְלָתָהּ וּבְאֵר אֵילִים יִלְלָתָהּ׃ כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם כִּי־אָשִׁית עַל־דִּימוֹן נוֹסָפוֹת לִפְלֵיטַת מוֹאָב אַרְיֵה וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה׃

יו

א שִׁלְחוּ־כַר מֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע מִדְבָּרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן׃ וְהָיָה כְעוֹף־נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרֹת לְאַרְנוֹן׃ הָבִיאוּ עֵצָה עֲשׂוּ פְלִילָה שִׁיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ בְּתוֹךְ צָהֳרָיִם סַתְּרִי נִדָּחִים נֹדֵד אַל־תְּגַלִּי׃ יָגוּרוּ בָךְ נִדָּחַי מוֹאָב הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד כִּי־אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד תַּמּוּ רֹמֵס מִן־הָאָרֶץ׃

ה וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וּמְהִר צֶדֶק׃ שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּא מְאֹד גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ לֹא־כֵן בַּדָּיו׃ לָכֵן יְיֵלִיל מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלֹּה יְיֵלִיל לַאֲשִׁישֵׁי קִיר־חֲרֶשֶׂת תֶּהְגּוּ אַךְ־נְכָאִים׃ כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל גֶּפֶן שִׂבְמָה בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ

תרגום: ארי אתקפת צוחתא ית תחום מואב עד אגלים מיללין ובאר אילים מצוחין׃ ארי מי דימון אתמליאו דם קטולין ארי אמני על דימון כנישת משרין לשיזבת מואב מלך במשריתיה יסק ולמבז שארא דארעהון׃ יהון מסקי מסין למשיחא דישראל דיתקוף על דהוו במדברא טור כנשתא דציון׃ ויהי כעופא דאפרחוהי מקניה ויטלטל יתפקן ויהוין בנת מואב מניזן להון לארנון׃ אתמליכו מלך עבידו עצה שויאו כליליא טוליך בימטא בגו טיהרא טמרי מטלטליא ומבדריא לא תקרבין׃ יתיתבון ביך מטלטלי מלכות מואב הוי סתרא להון מן קדם בזוזין ארי סף מעיקא אשתיצי בזזא ספו כל דהוו דישין מן ארעא׃ בכן משיחא דישראל יתקן בטוב כורסוהי ויתיב עלוהי בקשוט בקרתא דדוד דאין ותבע דין ועבד קשוט׃ שמענא רברבי מואב דמתגאן להדא יקירהון ומפנקיהון וגיותנותהון לקביל פורענותהון לא שוי להון׃ בכן מיללין מואבאי על מואבאי כולהון מצוחין ומיללין על אנש כרך תוקפהון דון ימרון ברם כבישין׃ ארי אתבזיזא משרית חשבון אתקטלא סיעת שבמה מלכי עממיא קטילו

מדברה ה׳ ג׳ קמץ וב׳ פתחין וסימ׳ והיו תצאתיו מדברה ׳ לך שוב לדרכך מדברה ׳ שלחו כר מושל ארץ׳ ארץ ׳ ולמזרח ישב דה״ה ׳ ומן הגדי נבדלו אל דויד ׳ ג׳ בתראי קמצי׳ : ודרש ג׳ חס׳ וסי׳ ודרש אל המתים שפט ודרש משפט ׳ שחר טוב יבקש רצון :

רד״ק: כי הקיפה ׳ בכל גבול מואב ׳ סביב יזעקו ויילילו ׳ וכן עד אגלים ובאר אלים ׳ וכן ערי מואב על הגבול או סמוכות לגבול : כי מי דימון ׳ דימון שם נהר בערי מואב ׳ ואמר כי מדם החללים מלאו מי הנהר דם : כי אשית ׳ מאמר האל אמר אשית על דימון : נוספות ׳ שיהיה הדם נוסף על מי הנהר ׳ ופירוש נוספות בלשון נקבו׳ תעלות או גלות מדם נוספו׳ על הנהר שילכו מזה ומזה לנהר פלגים יבלי דם : לפלטת מואב אריה ׳ הפלטים מן האויבים יבא להם אריה ש שימיתם : ולשארית אדמה ׳ כפל ענין במלות שונות : אדמה׳ אדמת מואב ׳ ויש מפרשים אריה נבוכד נצר שהיה נמשל לארי׳ כמו שאמר עלה אריה מסבכו , רוצה לומר כי זה החרבן הראשון הוא שיחריבם סנחריב מלך אשור ומה שישאר מהם יחריבם נבוכד נצר ׳ וכן תרגם יונתן מלך במשרייתה יסק: שלחו כר ׳ כתוב במלכים ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישר׳ מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר׳ ויהי במות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל לפיכך אמר ה הנבי׳ שלחו כר ׳ כלומר אותן כרים ואלים ש שהייתם שולחים למלך ישר׳ למס ומרדתם בו היה לכם לשלוח אותו מס ולא באה אליכם זאת הרעה אם תעשון כן׳ ואמ׳ מסלע מדברה שהיא עיר ראש מלכות מואב ׳ ואמר על הר בת ציון שהיא ראש ממלכת ישר׳ ׳ ואחר שלא היה מלך בשמרון היה לכם לשלוח לציון אל מלך יהודה ׳ ואפשר שיהיה פי׳ שלחו לעתיד כלומר עתה שתשפל מלכותכ׳ שיחריב אתכם מלך אשור ושרה גאותכ׳ תשלחו המס שהייתם שולחי׳ מתחילה למלך ישר׳ תשלחו עתה אל הר בת ציון לחזקיהו מלך יהודה שיהיה מלך צדיק וחזק במלכותו ותכנעו לפניו ותעלו לו מס : והיה כעוף נודד׳ כן יהיה מואב כמו העוף הנודד מקנו ׳ וכמו קן האפרוחים משלחים מקנם שאין להם מקו׳ לנוח כן תהיינה בנות מואב ׳ והם הכפרי׳ כמו בחשבון ובכל בנותיה כולם יעבירו לארנון ויוליכום בגולה ׳ וארנון היא גבול מואב : הביאו עצה עשי פלילה ׳ הביאו כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד ׳ עשי כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו ׳ והענין אחד ׳ כי כשמדבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכנסה וכשידבר לשון רבים כנגד העם ׳ ואמר היה לך להביא עצה לעשו׳ משפט בעצמך להצלת ישר׳ ׳ כי אברה׳ עשה כמה ענייני׳ להצלת לוט והיה לך לשמור החסד לבניו והיה לך לשית צלך כליל בתוך צהרים ׳ והוא דרך משל שהיה להם להסתיר אותם מישראל שהיו בורחים מפני האויב דרך ארצם ׳ ודמה צרת האויב לחום הצהרים שצריך לאדם כשיעמד לחום השמש בצהרים שיחוס בצהרים בתקפו והצלה ממנו הוא הצל׳ ואמר כליל לפי שהלילה צל׳ כלומר צל גדול ככל הלילה היה לך לפרוש עליו׳ כלומר הסתר גדול שתכסי ותסתירי אותם מפני האויב שלא ימצאם : סתרי נדחים ׳ אל תגלו׳ כפל הענין לחזק : יגורו בך נדחי׳ הכנוי כנגד האל כשהיו ישראל נדחים מארצם ועוברים דרך ארצך היה מן הדין שיגורו וישכנו בך ושתהיה להם סתר מפני שודד והוא סנחריב׳ ומואב הוא לשון קריאה כמו משה משה: כי אפס המץ ׳ היה לך להסתיר כי הנה עתה אפס השודד שלהם והמוצץ כל טובם והרומס ארצם כולם תמו ׳ וזהו אמרו על מפלת סנחריב בירושלם׳ ושוד תאר׳ והוא כמו שודד׳ וכן המבליג שוד על עז׳ אמר הם ינצלו מן השודד: והוכן בחסד כסא׳ למלך חזקיהו ומואב יכלה ויבא עליו עוד שודד אחר שודד ויפלו מגאותם ׳ וזהו שאמר אחריו שמענו גאון מואב ונומר: והוכן בחסד כסא ׳ של חזקיהו יהיה נכון בחסד שעשה ׳ וכן וישב עליו באמת שעשה ׳ כמו שכתוב ויעש הטוב והישר והאמת לפני ה׳ אלהיו ׳ או פירוש באותו חסד ואמת שהבטיח האל את דוד ׳ כמו שאמר וחסדי לא אסיר ממנו ׳ ואמר וחסדי לא אפר מעמו ולא אשקר באמונתי : באהל דוד׳ רוצה לומר בית המלכות אשר לדוד׳ ויהיה זה המלך שופט ודורש משפט : ומהיר צדק ׳ פירוש שופט שהיה שופט משפט צדק בביתו לכל הבא לפניו וגם היה דורש וחוקר על אשר לא יבא לפניו והיה דורש משפט העניים והעשוקים אף על פי שלא יזעקו אליו : ומהיר צדק׳ זריז ומהיר לעשות מעשה היושר והצדק: שמענו׳ מאמר הנביא בלשון האומות שיאמרו כן על מואב ׳ שמענו שהיה מתגאה מאד מואב בעודו בשלותו׳ וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה: גא מאד׳ כמו גאה אלא שנכפל ממנו למ״ד הפעל: ועברתו ׳ שהיה מתקצף ומתעבר ללא דבר על הגוים שסביביו מרוב גאותו: לא כן בדיו ׳ לא אמת כזביו׳ כלומר דבריו שהיה מדבר בגאותו לא נתקיימו עתה שבאה אליו הרעה ׳ כמו כן בנות צלפחד דוברות: בדיו׳ כמו חרב על הבדים ונואלו: לכן ייליל׳ המואבים הנשארים יבכו ויילילו על ההרוגים: לאשישי קיר חרשת׳ אשישי הם היסודות׳ כמו נפלו אשיותיה׳ וכן בארמית ואושיא יהיבו ׳ והוא משל על אצילי מואב וגדוליה: תהגו אך נכאים׳ אתם נכאי׳ הנשארי׳ תהגו׳ כמו אהגה כיונה: נכאי׳ כמו נכאי לבב: קיר חרשת שם מערי מואב: כי שדמות ׳ פירוש גפני׳ וכן ומשדמות עמרה ׳ כל הפסוק הוא על הגפן : בעלי גוי׳ מלכי גוים :

רש״י: אגלים ובאר אלים ׳ מקומות הם בגבול מואב : יללתה ׳ של מואב : ובאר אלים ׳ כמו ולבאר אלים : מי דימון ׳ שם הנהר : מלאו דם ׳ כשם הנהר : כי אשית על דימון נוספות ׳ דם שמו ודם חללים אוסיף עליו למלאתו ויונתן תרג׳ נוספות כנישת משריין מחנות הנוספות יחד והוא לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה : לפליטת מואב אריה ׳ פליטה שישאיר סנחריב יבא נבוכ׳ נצר בעתו וישחיתם והוא נקר׳ אריה בענין שנאמ׳ עלה אריה מסובכו : ולשארית ׳ ישראל : אדמה ׳ אדמתכם : שלחו כר מושל ארץ ׳ אל תתגאו בגאותכ׳ הלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב במלכים היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלח אותו כר המושל שלכם מ מסלע מדברה אל הר בת ציון : כעוף נודד ׳ מקינו : קן משולח ׳ כאפרוחים משולחים מקינם ש שהולכי׳ מטולטלי׳ כן תהיינ׳ בנות מואב למעברות ארנון : עשי פלילה ׳ הוא לשון ויכוח משפט לבחר לך את הטוב כמו משפט נבחרה לנו דישפ״רייסמנט בלע״ז: שיתי כליל צלך ׳ שיתי לך צל בצהרים שיחשיך עליך כלילה להסתר בו מפני אויביך: סתרי נדחי׳ ׳ אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכד נצר אל תסגירום אלא תסתירום: יגורו בך נדחי ׳ בני ישראל הבורחים: הוי סתר למו ׳ כי גם את תדעי כנפש הנודדי׳ מה היא צרת׳: כי אפס המץ ׳ המץ שלך עשרך וכבודך שהיה לך על ידי צאנך ובקרך שאת מוצצת מהם חלב וחמאה: כלה שד׳ ׳ לשון שדים המספיקין חלב כמו ושד מלכי׳ תינקי: תמו רומס ׳ הבהמות שלך הרומסות בארצך: והוכן בחסד כסא׳ כשיבא עליך השבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל ש שבאותו הפרק יפול סנחריב על ידי חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שעשה כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנאמר בדברי הימים כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן : וישב עליו שופט ודורש משפט ומהיר צדק ׳ תרג׳ יונתן ועביד קשוט : גא מאד ׳ כתגאה מאד : גאותו וגאונו ׳ שלא כדין הוא כי עיקר גידולו באו על ידי ממזרו׳ וניאוף הבנות מאביהן : עברתו ׳ עיבורו הריון שלו: דבר אחר עברתו חמתו ששמר לישראל : לא כן ׳ גבוריו עשו שהיו כפויי טובה: ייליל מואב למואב ׳ על מואב : לאשישי קיר חרשת ׳ על חומות קיר חרשת : תהגו אך נכאים ׳ שברים: תהגו ׳ תקוננו: אשישי׳ כמו נפלו אשיותיה : שדמות׳ שדות תבואה: גפן שבמה ׳ יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחרי׳ לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם: אומלל ׳ חרב:

שרוקיה

שְׁרוּקֶּיהָ עַד־יַעְזֵר נָגָעוּ תָּעוּ מִדְבָּר שְׁלֻחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ עָבְרוּ יָם׃ עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה אֲרַיָּוֶךְ דִּמְעָתִי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה כִּי עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־קְצִירֵךְ הֵידָד נָפָל׃ וְנֶאֱסַף שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל וּבַכְּרָמִים לֹא־יְרֻנָּן לֹא יְרֹעָע יַיִן בַּיְקָבִים לֹא־יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ הֵידָד הִשְׁבַּתִּי׃ עַל־כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר יֶהֱמוּ וְקִרְבִּי לְקִיר חָרֶשׂ׃ וְהָיָה כִי־נִרְאָה כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־הַבָּמָה וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא יוּכָל׃ זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מוֹאָב מֵאָז׃ וְעַתָּה דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאָב בְּכֹל הֶהָמוֹן הָרָב וּשְׁאָר מְעַט מִזְעָר לוֹא כַבִּיר׃

יז

א מַשָּׂא דַּמָּשֶׂק הִנֵּה דַמֶּשֶׂק מוּסָר מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה׃ עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרֹעֵר לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃ וְנִשְׁבַּת מִבְצָר מֵאֶפְרַיִם וּמַמְלָכָה מִדַּמֶּשֶׂק וּשְׁאָר אֲרָם כִּכְבוֹד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃

שִׁלְטוֹנֵיהוֹן עַד יַעְזֵר מְטוֹ טְעוֹ לְמַדְבְּרָא מְטַלְטְלֵיהוֹן גְּזוֹ עֲבַרוּ יַמָּא׃ עַל כֵּן כְּמָא דְאַיְתֵיתִי מַשִׁרְיָן עַל יַעְזֵר כֵּן אַיְתֵי קָטוֹלִין עַל שִׂבְמָא אֲרַוֵּיךְ דִּמְעָתָא חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה אֲרֵי עַל חַצְדִּיךְ וְעַל קִטְפִּיךְ בָּזוֹזִין נְפָלוּ׃ וְתִתְכְּנֵשׁ בִּיעַ וְחֶדְוָה מִן כַּרְמְלָא וּבְכַרְמַיָּא לָא יְרוּצוּן וְלָא יְחַיְכוּן וַחֲמַר בְּמַעְצְרַיָּא לָא יַעְצְרוּן עָצוֹרִין עֲצוּר אַבְטֵלִית׃ עַל כֵּן מְעֵיהוֹן דְּמוֹאָבָאֵי כְּכִנָּרַיָּא הָמָן וְלִבְּהוֹן עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפֵיהוֹן דָּוָן׃ וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱזֶה אֲרֵי יִלְאֵה מוֹאָב עַל בָּמָתָא וְיֵעוֹל לְבֵית טַעֲוָתֵיהּ לְמִבְעֵי וְלָא יִכּוּל׃ דֵּין פִּתְגָּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ עַל מוֹאָבָאֵי מִבְּכֵן׃ וּכְעַן מַלֵּיל יְיָ לְמֵימַר בִּתְלַת שְׁנִין כִּשְׁנֵי אֲגִירָא וְיֵסוּף יְקָרְהוֹן דְּמוֹאָבָאֵי בְּכָל הָמוֹן סַגִּיאָא וּשְׁאָר צִבְחַר כִּזְעֵיר יְסוּף כָּל יְקָרְהוֹן׃ מַטַּל כָּס דִּלְוָט לְאַשְׁקָאָה יַת דַּמֶּשֶׂק הָא דַמֶּשֶׂק מִתְעַדְיָא מִמַּלְכוּ וּתְהֵי לִכְרַךְ מַחְמְרָא׃ שְׁבִיקָן קִרְוֵיהוֹן חֲרִבוּ לְבֵית מִשְׁרֵי עֶדְרִין דְּעָן יְהוֹן וְיִשְׁרוֹן וְלֵית דְּמָנִיד׃ וְיִבְטֵל שׁוּלְטָן מֵאֶפְרַיִם וּמַלְכוּ מִדַּמֶּשֶׂק וּשְׁאָר יְחִידָאִין מֵאֲרָם וִיקָרְהוֹן כִּיקַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃

ויהי

בבכי ו׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר וינש׃ ולא יוכל ד׳ בקרי׳ וסי׳ וכסה את עין הארץ ולא יוכל׳ ובא אל מקדשו להתפלל׳ ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו׳ ולא יוכל יי׳ עוד לשארת׳ וכל ולא יכול דכוו׳ במ״ד וסימ׳ וירא כי לא יכול לו ויגע׳ אתה ידעת את דוד אבי׳ ואחיהו לא יכול לראות כי קמו׳ לא יכול להכיל את העלה דל״ה׃ ערער ה׳ חס׳ וסי׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סוף סי׳ ל׳ ובמלכים חלק ב׳ סימן י׳׃

ל׳ ל׳ ומל׳ ל׳ מלעיל · ל׳ וכ״כ ה׳ ר״פ כטע׳ · י׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס · ב׳ וס״פ · ל׳ · ל׳ ל׳ ב׳ · ל׳ ריש פסו׳ וסוף ז״ן · ל׳ · ל׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ חס׳ וכל אור׳ דכות׳ ב׳ · חצי הנבי׳ · ל׳

רשי

שרוקיה׳ נטיעות שורק שלה׃ על יעזר נגעו׳ שדמות הגפן ושורק הנזכרים כאן איכם אלא משל והם מחנות וסיעות ושלטוני׳ וכת׳ על יעזר נגעו הלכו בגולה׃ תעו מדב׳ למדבר׃ שלוחותיה׳ זמורותיה והם משל גליותיה׃ נטשו׳ נפצו כמו ונטשתיך המדברה והנה נטושי׳ וינטשו בעמק רפאי׳׃ אבכה בבכי יעזר׳ ת״י כמא דאייתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה ולשון המקרא הנביא אומר כעין קינות יעזר יש לי לקונן עליך את הגפן שבמ׳׃ אריוך דמעתי׳ ארוה עליך דמע׳ יש תיבה משמשה בשתי תיבות כמו בני יבאוני ארץ הנגב נתתני דברו צשלו׃ קיציך׳ תאני׳ שמיבשין בקיץ׃ הידד׳ קול שודדי׳ ובוזזים׃ מן הכרמל׳ הוא מקום יער ושדות תבואה׃ לא ירועע׳ לשון תרועת שמחה׃ הידד השבתי׳ קול המתאספים להטיל הקורה לעצור הענבי׳׃ יהמו׳ בקינה׃ כי נלאה מואב׳ להלחם על במות המגדלי׳׃ ובא אל מקדשו׳ אל מקום אשר הם מתקדשים שם ומזדמנים שם להתפלל סוף כלייתו של מואב ביד נבוכד נצר׃ אשר דבר יי׳ אל מואב מאז׳ מימי׳ רבים לפני בא הרעה עליו ניבא לו ישעיה את זאת׃ מאז׳ מעת אשר שכר בלק את בלעם׃ ועתה דבר יי׳׳ לקרב את הפורענו׳ להם׃ בשלש שנים כשני שכיר׳ בשביל שלש שנים שסייעו את סנחריב כששר על שומרון ועזרוהו בלא בצע כאילו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל שאר המונו של סנחריב ששיטפ׳ בשבי מתוך אותו החיל נילך לו וכן מפורש בסדר עולם שטף עמונים ומואבים שהיו מ מסייעין אותם כשצר על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר שלש שני׳ כשני שכיר וגו׳ ועוד יש לפרש שלש שנים כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליכם לאורך זמן אבל מזומנין יהיו ולא תאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירתו לצמצ׳׃ ונקלה כבוד מואב׳ בעיני כל המון סנחריב הרב׃ ושאר׳ פליטה הנשארת למואב מעט מזער תהיה׃ לוא כביר׳ לשון רוב׃ מוסר מעיר׳ לשון הסרה׃ מעיר׳ מהיות עיר׃ מעי׳ לשון שפלות ועומק כמו מעות ימים׃ עזובות ערי ערועער׳ יונת׳ תרגם לשון חורבן כמו ערער תתערער ופירשו על ערי ארם׳ ומדרש אגדה מתמיה לפי שערער מארץ ישראל היתה שנא׳ ואת ערועער עומד בדמש׳ ומכרית בערועער אלא שהיו בדמשק שווקים כמנין ימות החמה וכל אחת יש בה עבודה זרה ועובדי׳ לה יום אחד בשנה וישראל עשו את כלן קיבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערועער אצל דמשק׳ ואני מפרשו לפי פשט המקרא על שנתחברו רצין ופקח בן רמליהו יחד והנביא היה מתנב׳ על מפלת דמשק ואומר הנה דמשק מוסר מעיר ערי ערועער שהיו של פקח כבר היו עזובות שגלו הראובני והגדי כבר והרי תמיד לעדרי צאן הם נתונות ורובצים שם כאן מואב ואין מחריד עוד תהי מלכות פקח הולכת וכלה ותלכד גם שומרון בימי הושע ואז נשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק שיסרנ רצין׃ ככבוד׳ עשרת השבטים יהיו גם אלו יגלו לאלא וחבור אלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית׃

ומשמן

רדק

שרוקיה׳ כמו נטעתיך שורק׳ והוא הטוב מן הגפני׳ ומלת שרוקי׳ נכתבה בוי״ו עם הדגש׃ שלוחותיה הם הפארות הגפן המתפשטות׃ נטשו׳ התפשטו עד שעברו ים׳ וכן והנם נטושים מתפשטים׳ והפסוק הזה הוא משל על בני מואב שיהרגו מקצתם וילכו בגולה מקצתם׳ ושדמות משל על המון העם׳ וכן גפן שרוקיה על השרי׳ וכן תרגם יונתן שדמו׳ משריית גפן וגו׳׃ על כן אבכה׳ מאמר הנביא בלשון מואב גפן שבמה׳ בבכי גפן שבמה׳ ובבכי שזכר עומד במקום שנים׃ אריוך דמעתי׳ כנגד חשבון ואלעלה הוא מדבר ואומר ארוה א אותך דמעתי׳ והוא דרך הפלגה כאלו ה הדמעה כמטר שמרוה הארץ׳ ומלת אריוך מן הדגוש היו״ד עין הפעל והוי״ו למ״ד ה הפעל׃ כי על קיצך ועל קצירך הידד נפל׳ בזמן הקצי׳ בא עליה׳ האויבי׳ והיד הוא לש׳ קריאה והוא שצועקים השוללים כשיבאו על העיר פתאו׳׳ וכן הוא לשון הדורכים כמו שכתוב הידד כדורכים יענה׃ וקיצ׳ הוא פירו׳ הקיץ לחים ויבשים׃ ונאסף׳ כאלו יאסף מן המקו׳ שהוא ש מקו׳ את השמחה והגיל׳ ומה שאמר ונאסף שמחה הסמוך אליו הוא לשון נקבה פירוש בחסרון מלת דבר׳ כלומר כל דב׳ שמחה יהיה נאסף מן הכרמל ופירוש כ כרמל מקום שדות ז זריעה ועצי פרי׳ ויש לפר׳ ונאסף ענין כליון מן אסוף אסיפם והדומי׳לו׃ לא ירנן ולא ירועע׳ כי מנהג הוא לשמוח ולרנן ולהריע בשמחה בבציר ובקציר ובאסיפת הפירו׳ וכן כתוב כשמחת בקציר׳ ובכרמי מואב לא יעשו בהם שמחה והלולים כי יגלו מארצם ותהיה ארצם שממה׃ לא ידרך׳ אמר על היין לא ידרך על שם סופו׳ כמו וטחני קמח אפיתי על גחליו לחם׳ והידד הוא קריאת הדורכים בשמחה׃ על כן׳ מאמר הנביא בלשון מואב׃ מעי׳ וקרבי׳ הוא כפל ענין במלות שונות׳ כי הקרב הוא המעים ויונתן תרגם וקרבי ולבהון׳ וכן הוא הלב בכלל הקרב׃ וקיר חרש׳ הוא קיר חרשת הנזכר למעלה׃ והיה כי נראה כי נלאה׳ כאשר יהיה נראה לעם כי נלאה מלכות בבמה׳ כמו שאמר למעלה בבמות לבכי׳ וכאשר יהיה נראה שהוא נלאה מהבכי יבוש לעמוד שם בבמה׃ ובא אל מקדשו׳ ירצה לבא אל בית מקדשו׳ והוא בית אלהיו ירצה לבא שם ולהתפלל אולי יועילנו ולא יוכל ללכת מתוך לאותו מן הבכי׃ וכן תרגם יונתן אל מקדשו לבית טעותיה׃ זה הדבר׳ נבואה זו נאמרה על מואב מאז זה שנים ולא קבע לה זמן ועתה הוסיף לאומרה וקבע לה זמן׃ כי בשלש שנים׳ כשני שכיר ונקלה כבוד מואב׳ כלומר עד שלש שנים מזומנות כימי שכיר שהוא מדקדק בזמנו ולא יוסיף עליו כן תבא הרעה על מואב עד שלש שנים מזומנו׳ וכבודו ישוב לקלון כבודו שהוא עתה וגאותו בכל ההמון הרב שיש לו עם רב וממון רב הכל יסוף׃ ושאר מעט מזער׳ ומה שישאר מהם יהיה מעט מזער׳ והכפל למעט׃ לוא כביר׳ לא יהיה עוד כביר חזק כמו שהיה׳ ובדרש אשר דבר ה׳ אל מואב מאז כששכר בלק את בלעם נגזרה זו על מואב׳ ובסדר עולם בשנת בא תרתן אשדודה בשלוח אותו סרגון מלך אשור שטף עמוני׳ ומואבי׳ שהיו מסייעים אותו כשצר על שמרון שלש שנים לקיי׳ מה שנאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב׳ כלומר לפי שהם סייעו מלך אשור שלש שנים על שמרון כאלו היו שכירים׳ לפיכך יפלו בידו ונקלה כבוד מואב ביד מלך אשור׃ משא׳ נבואה זו על דמשק שתחרב כי מלך אשור החריבה כמו שכתוב׳ וכן החריב שמרון אחר כן וזכר חרבן ישראל בזאת הנבואה כי שני המלכים רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישר׳ נועדו על ירושלם להלחם׳ לפיכך זכר חרבן ישראל שהיה מלכו׳ אפרי׳ בנבואה זו׃ מוסר מעיר׳ מוסר מהיו׳ עיר׃ והיתה מעי מפלה׳ שישפילה׳ ותהיה גל אבני׳׳ וזכר דמשק לפי שהיתה ראש הממלכ׳ כמו שאמ׳ כי ראש ארם דמשק׃ עזובות ערי ערועער׳ אפשר שהיתה בארם עיר ששמה ערועער והיתה עיר גדולה׳ לפיכך סמך אליה הערים הקטנו׳ ואמר ערי ערועער ואף על פי שהית׳ בערי מואב ערועער והיא שכבשוה בני ישראל היתה גם כן בערי דמשק עיר ששמה ערועער כמו שכתו׳ עד ערועער אשר על פני רבה׃ ובמדרש עומד בדמשק ומכרית בערועער לא שהיו בדמשק שוקי׳ כמנין ימו׳ החמה וכל אח׳ יש בו ע״ז והיו עובדי׳ כל אחת ביומה וישר׳ היו עובדי׳ כולם ביום אח׳ לכך הזכיר מפלת ערוע׳ שהיה בישר׳ אצל מפלת דמשק׃ לעדרי׳ תהיינ׳ שיהיו חרבו׳ ויהיו למרב׳ צאן׃ ונשב׳ מבצ׳ היא שמרון שהיה מבצר אפרי׳ ורא׳ ממלכת׳ וממלכ׳ מדמשק׳ כי מלך אשור המי׳ רצי׳ מלך אר׳ והחריב דמשק׃ ושאר ארם׳ לפי שזכ׳ דמשק אמ׳ לא דמשק לבד כי גם שאר אר׳ יגלו כמו כבוד בני ישר׳ כן יגלה כבוד׳ כי שניה׳ גלו בזמן אח׳ ע״י מלך אשור׃

והיה

והיה ביום ההוא: בזמן ההוא שגלו עשרת השבטי' שהיה כבוד יעקב: ידל · ענין דלות ועניות והוא הפך הכבוד · כי עם העושר הוא הכבוד: ומשמן בשרו ירזה · דרך משל על עשרם וכבודם שגלה והרזון הפך השמן: והיה כאסוף קציר · כמו שהקציר יאסוף הקמה ויקבצנה יחד לא ישאר אלא שבלים מעטי' אחת הנה ואחת הנה כן יעש' מלך אשור בישראל שיגלה אות' לא כאחרו בעשרת שבטי' אלא מעטי' מפוזרים בארץ וגם מהם יקחו וילקטו אות' אשר ימצא: קציר · שם תאר בפלס שרי ופלי': וזרועו שבלי' יקצור · כפל הענין במלות שונות: והיה כמלקט שבלים בעמק רפאי' · יהיה זה האויב מלקט ישר' הבורחים כמו שמלקט שבלי' אחת הנה ואח' הנה כן ילקט האויב מה שנמצא מה' בורחים · ואמר ילקטם בעמק רפאים ובאחר המקומות · אבל זכר עמק רפאים כי הוא סמוך לירושלם ומלך אשור תפש הכל מה שלכד שהיה חוץ ל לירושלם · ועמק רפאי' נזכר בספ' יהושע אשר בקצה עמק רפאים צפונה נקרא כן העמק ההוא אולי היה לענקי': ונשאר · אמר זה על יושבי ירושלם שהיו כעוללות כנגד שאר ישר' שהיו רבים והם מעטי' כעוללות להם: וכנוקף זית · כמו אחר נקיפת זית שנשארים כזית גרגרים מעטים שלא נשרו בעת הניקוף והם אשר בראש ה אמיר שלא תשיג יד המנקף להשירם · ואמיר נקרא הסעיף העליון · כן היה ירוש' שהיא נבוהה ומעולה שבארץ ישר' ואשר יהיו בתוכה לא תשיג יד מלך אשור:

ומשמן בשרו ירזה · ועותר יקריה יגלי: והיה כאסוף קציר קמה · כמו שבעת קציר קמה אוסף הקוצר בבת הקמה בידו אחת וזרועו השנית שבלים יקצור במגל כן יעקור סנחריב ויגלה הכל ואף ליקט הנוסר בשעת קצירה ילקט ויאספו כלומר אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטם: בעמק רפאים · הוא הגיא אשר על פני ירוש' כמו שמלקט שבלי' בספר יהושע תמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלם:

ידל יב בלי' פתחין וסי' נמסר בשפטים סימן ו' גבי פסו' וידל ישראל: ועיניו יא בקריא' וסים' במסר' רבת': ובבקר ו' בקריאה וסים' נמסר בסדר בשלח: יהמיון ג' וסים' כהמות ימים יהמיון · אך בצלם יתהלך איש · כי הנה אויביך יהמיון:

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ יֵרָזֶה: וְהָיָה כֶּאֱסֹף קָצִיר קָמָה וּזְרֹעוֹ שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים בְּעֵמֶק רְפָאִים: וְנִשְׁאַר־בּוֹ עוֹלֵלֹת כְּנֹקֶף זַיִת שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַּרְגְּרִים בְּרֹאשׁ אָמִיר אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה בִּסְעִפֶיהָ פֹּרִיָּה נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל־עֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה: וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל־הַמִּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה וְהָאֲשֵׁרִים וְהַחַמָּנִים: בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ עָרֵי מָעֻזּוֹ כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאָמִיר אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיְתָה שְׁמָמָה: כִּי שָׁכַחַתְּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵךְ וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ עַל־כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ: בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ:

הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן:

יב פתחי' בלים · ל · ג' מל · ד' בלים · ב · ל · ל"ב · ג' בתרי לים · ב' · ל · ל · ל מל וחד חס' וכתי' ה' · ל · ב' כרמי' · ל' וחס' · ל · ל · ב' · ד' רפ' · ג' · ב' · ב'

וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יִמְאַךְ יְקָר יַעֲקֹב וְעוּתַר יְקָרֵיהּ יִגְלֵי: וִיהֵי כְּמִכְנַשׁ חָצַד קָמָה וְדַרְעֵיהּ שׁוּבְּלִין יַחֲצוֹר וִיהֵי כִּמְלַקֵּט שׁוּבְּלִין בְּמֵישַׁר גִּבָּרַיָּא: וְיִשְׁתַּאֲרוּן בֵּיהּ עוֹלְלִין כְּבִיעוּר זֵיתָא תְּרֵין תְּלָתָא גַּרְגְּרִין בְּרֵישׁ עַנְפָּא אַרְבְּעָה חַמְשָׁא בְּסוֹכָא מַרְדָּא כֵּן יִשְׁתַּאֲרוּן יְחִידָאִין צַדִּיקַיָּא בְּגוֹ עָלְמָא בֵּינֵי מַלְכְּוָתָא אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: בְּעִדָּנָא הַהִיא יִסְתְּמֵיךְ אֱנָשָׁא לְפוּלְחָן עָבְדֵיהּ וְעֵינוֹהִי לְמֵימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל יְסַבְּרוּן: וְלָא יִסְתְּמֵיךְ עַל אֱגוֹרַיָּא עוֹבַד יְדוֹהִי וּדְאַתְקֵינָא אֶצְבְּעָתֵיהּ לָא יִתְקַיֵּם וַאֲשֵׁרַיָּא וַחֲנִיסְנַסַּיָּא: בְּעִדָּנָא הַהִיא יֶהֶוְיָן קִרְוֵי תוּקְפֵיהוֹן כִּכְרַךְ דַּחֲרִיב וְאִתְחַמַּר דִּי אִשְׁתְּבֵיק מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּתְהֵי לְצָדוּ: אֲרֵי שְׁבַקְתְּ אֱלָהָא דְפוּרְקָנִיךְ וְדַחֲלַת תַּקִּיפָא דִּי מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִיךְ לָא אִדְכַּרְתְּ בְּדִיל דְּאַתְּ נְצִיבָא נִצְבָא בְחִירָא וְעוֹבָדִין מְקַלְקְלִין אַסְגֵּירַתְּ: בַּאֲתַר דְּאִתְקַדֶּשְׁתּוּן לְמֶהֱוֵי עַם תַּמָּן קַלְקֵלְתּוּן עוֹבָדֵיכוֹן וְאַף כַּד עֲלְתּוּן לַאֲרַע בֵּית שְׁכִנְתִּי תַמָּן הֲוָה חֲזֵי לְכוֹן לְמִפְלַח שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי וּפְלַחְתּוּן לְטַעֲוָתָא אַרְחֵיקְתּוּן תְּיוּבְתָּא עַד דִּמְטָא יוֹם תַּבְרְכוֹן וּבְכֵן הֲוָה כֵּיבְכוֹן לְמַפַּחַת נְפָשׁ: וַי הֲמוֹן עַמְמִין סַגִּיאִין דִּי כְמֶהֱמֵי יַמָּא הָמָן וְאִתְרְגוּשַׁת מַלְכְּוָן דְּבָאִתְרְגוּשַׁת מַיִין תַּקִּיפִין מִתְרַגְּשִׁין:

שמלקט שבלי' בספר יהושע תמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלם: ונשאר בו · חזקיה וסיעתו שה' תוך ירוש' אנשים מעט כעוללות כרם וכנוקף זית המשאיר שנים שלשה גרגרי' בראש אמיר · בראש הענף: בסעפיה · בענפיה וכן וכלה סעיפ' וכן מסעף פארה: כנוקף זית · קוצץ זתים ללוקט' מן האילן וכן ונקף בסבכי היער ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחריב אנשי' מעט כנוקף זית כדאיתא באגדת חלק: ישעה · יפנה ל עושהו כמו וישע אל הבל: האדם · צדיקי' שנשארו בם: לא יראה · לא יחשבו בעיניו: ערי מעוזו · של ישרא: כעזובת החורש והאמירי · עזובות כיער הזה חריבנ' מאין אדם: חור' · הוא יער כדמתרג' ביער חורשא: והאמור · אף הוא יער מקום אילנות כעזובת ערי האמורי שהניחם חריבות בימי יהושע כחורש והאמיר וברחו להם מפני בני ישרא והיתה ארץ ישרא שממה: על כן תטעי ונו' · על כן כאשר נטעתיך מתחילה נטעת נטעי' נעמנים שהם עשר בני יעקב והעלות נטעיך לזמורות נתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומים ל לגפן: תזרענו · תתני זרעך באותו נטע ועוד יש זמורת זר תזרענו תתחתן בגוי' ונתערבו בהם: ביום נטעך תשגשגי · לשון סיכסוך כשתגשגו זמורותיך במיני דשאי' וערבובי' המקלקלי' ענבי הגפן כלו' במקו' שנטעתיך לי לכרם שם קילקלת במעשיך הוא שאמר להם יחזקאל ביום בחרי ישרא ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואמר וימרו בי ולא אבו לשמוע וגומר ואף כאן תשגשגי נתערבת בתועבות המצרים:

ובבקר זרעך תפריחי · וליום המחרת כשהוצאתיך משם והכנסתיך לאר' גם שם זרעך הרע הפרחת: נד קציר ביום נחלה · נדים של קציר רע אשר הוכיח בו' ובלילה נחלה אותו קציר הגיע לי' כרה: וכאב אנוש · שנשלמת שכרך: נד · הוא לשון נובה וכן נכבו כמו נד נוזלי' וכן כונס ככד ואין נד ונוד שוי': אנו' · נעכר באולי רע וכן ויאנ' וכן כי אנושה מכותיה · ל"א ובבקר זרעך תפריחי עד שלא בא השרב הפרחת ודרך הכרם לפרוח בבא השרב והמפריח בבקר אינו הגון זה במדרש ר' תנחומא: הוי המון עמים רבים · מלה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקי' בו סופו ללקות לפיכך הנביאי' הנבאי' פורענות ישרא על ידי האומות סומכין אחריו פורענו' האומ' שלקה ישרא על ידה: המון עמי' · אוכלוסי סנחריב: ישאון · לשון תשואה הומ: ונער

ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו · לא אמר על המזבחות מעש' ידיו כי כל מזבחות מעש' ידי אדם אלא המזבחו' סמך למעשה ידיו · ומעשה ידיו הם האלילי' והוא עושה המזבחות להם ועובד עליה' לפניו' ואף על פי שבא הסמיכות בה"א הידיעה כן בא כמוהו המזבח בית ל · ואחרי' כמוהו כמו שכתבנו בספ' מכלל: ואש' עשו · כפל הענין במלו' שונו': ביום ההוא · כעזובת החרש והאמיר · שם דבר' כמו ורבה העזוב' בקרב הארץ · אמ' כי ערי מעוזו יהיו עזובו' מפני האויב כעזוב' החרש והאמיר שעזב מלקט הפירו' העוזב אות' לגבה' ולמעוט כמו שאמר למעלה שני' שלש' גרגרי' בראש אמיר: אשר עזבו מפני בני ישרא · פירוש כעזוב' שעזבו הכנעני' מפני בני ישרא · וכעזובת שזכר עומד במקו' שני' כי משבע' אומות רבי' מהם ברחו ועזבו עריה' כשבאו ישרא לארץ · ובדרש אומר כי הכנעני פנה לפניה' והלך לאפריקי · ויש אומרי' כי הפריזי פנה · כן ישר' עזבו אפילו ערי המעוז מפני מלך אשור · ותפש שעליה כאמ' ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפש' ולא הוצרך להלח' עליה' כי מצאן עזובות ולא הניחו בהם את הכס' והטף · וזהו שאמר ויאמר לבקע' אין כלומר חשב לבקע' בדיק ומחי קביל ולא הוצרך כי מצאם עזובו': והית' שממה · והית' הארץ שממה מאין יושב: כי שכחת · אמר כנגד כנסת ישר' למה קרה לך כל זה אפילו ערי מעוזך עזובות לפי שאת עזבת צור מעוזך ואלהי ישעך שהיה לך מגדל עוז ומושיעך מן האויב ואת שכחת אותו ולא זכרת אותו בעת צרתך לפיכך הכיתך ביד אויב: על כן תטעי נטעי נעמנים · על כן בא לך זה לפי שהיית מתחילה נוטעת נטעי נעמני' ועתה זמורת זר תזרענו אותו · הנעימות הפכת לזרות · והוא משל כי עבוד האל הגדול הפכת לעבודת אל זר: ביום נטעך · מתחילה בעוד שהיית הולכ' אחרי הא' הגדול היית מצלחת במעשיך · כמו על דרך משל אם יטע אדם נטע ויצמח ביום הנטיעה ובבקר יוציא פרח ויכן כן היו כל מעשי ידיך באים על הנכונה והיתה בהם ברכה מרובה ועתה בהשחיתך דרכך נד קציר יכול הנטע והקציר: ביום נחלה וכאב אנוש · ביום שבאה לך המכה הגדולה והכאב האנוש: קציר · כמו ועשה קציר כמו נטע · ואמר תטעי · ואמ' תזרענו · ואמ' נטעך · ואמ' זרעך · כי הצומח צומח בשני דרכי' בנטיע' ובזריע' · ואמ' תטעי בלשו' נקבה · ואמ' תזרענו לשון זכר · כי כן דרך הפסוק כשידבר לעם פעם בלשו' זכר ופעם בלשו' נקב' כשידבר לשון נקבה הוא כנגד הכנסה וכשידבר לשו' זכר הוא כנגד העם: הוי המון עמי' · הוי כמו אוי או הוא לשו' קריאה' אמ' על מחנ' אשור הבא בירוש' בחיל כבד והמון ושאו' ענין אחד ושלם לחזק הענין · ודמה החיל הכבד למים רבי' ששוטפי' הארץ כן מחנה אשו' שטף כל ישרא עד ירושלם וכשבא לירושלם נער בו הא: ונס · זאת היה המליצ' גם כן המי' · כמו שתרג' וינער ביום סוף ויחרב · וכן אמ' מה לך הים כי תנום · וכן נער הא במחנ' אשור ואמ' רבי' מהם בנערתו והנשאר' נסו והמלך נ"כ נס לו · ובאמרו ממרחק והיה לו לומ' למרחק אל ר"ל כי הוא נס מירוש' ואפי' כשהי' רחוק מירוש' נס עדין מאותו מקו' רחוק כי לא היה בוטח בעצמו · וכן אמ' וסלעו ממגו' יעב' : ירדף · ונס כאלו רודפי' אחריו ומלאך ה' היה רודפו · ובאמרו כמוץ הרי' לפי שהרות נושב בהרי' בחזק יות' מאש' נושב במישו' ר"ל כי רודפו היה חזק:

לאמים

ונער בו · הבא באותו שאון : כמוץ הרים · משל את הרשעים במקולקל שבמינו ובמקולקל שבאותו המין מוץ הרים יבש משל עמקי׳ : וכגלגל · הוא מפרח של קוצים שקורין קרדונם בלעז הדומים לאותו שנוררין בהן בגדי צמר ואוכן קשין ובהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתכפי׳ מאליהן והרוח מפזרתן ואותו הכיווץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין העין בחמצע וחמש זרועותיו סביב לה : והנה בלהה · פלים באים על האויב ומבהלין אותו : בטרם בקר איננו · והאויב אין בעולם : זה חלק שוסינו · חלק סנחריב וחלק גוג ומגוג׳ כשיבאו לבוזזינו : הוי ארץ צלצל כנפי׳ · ת״י דאתן לה בספינן מארע רחיקא ונקילעיהון פריסן כנשרא דטאים בכנפוהי ואני אומר לפי שהן שרויין במזרח והארץ חמה העופו׳ כאספי׳ שם והיא מכוללכת בכנפי עופות ונבואה זו על אוכלוסי גוג ומגוג כענין שנאמר ביחזקאל פרס כוש ופוט אתם : לכו מלאכים קלים · לראות את אמת הוא שחזרו ישראל למקומם אשר הוא גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא נורא בחזקתו : מן הוא והלאה · מן היום אשר נבחר לעם והלאה : גוי קו קו · שנפרע בו בעונו מדה במדה וניתן לו למבוסה · דבר אחר קו קו לשון קיא שתי ומאוס : נהרים · מלכים : כל יושבי תבל וגו׳ · אינכם צריכים לשלוח צירים על כך כי כנשוא נס הרים תראו בהקבץ הגליות ונתקוע שופר תשמעו : אשקטה · מתשלום שכרו של עשו אשכה מכל עסקי ואביטה במכוני לה להטיב לו : כחום צח עלי אור · יאיר ויבהיק לו כחם השמש צח על ירק כמו ללקט אורות : כעב טל · שהקוצרים מתאוים לו להשיב נפש בחם קציר : כי לפני · בישול קצירו של עשו ושל גוג טרם תמלא תאותו וסברו שהוא זומם לכלות את אחיו : כתם פרח · שלו ויתקרב להתבשל תבואה במלילותיה ולהיות פני כנה של גפנה בוסר וגומל נגמל להיות נצים כפול הלבן הוא בוסר הוא נירוע : וכרת · הכורת את זלזלי הגפן הם הזמורות והשריגי׳ במזמרות · שרפם בלעז : ואת הנטישות · הם עיקרי הגפני׳ שקורין ציפם בלעז : התז · כרת וקצץ כלומר יהרוג המלכי׳ והשרים והשליטי׳ של עשו ושל גוג וחיילותיו ועוזרין : יעזבו יחדיו · פגריה׳ : לעיט הרי׳ · לעוף הרים : וקץ עליו · כל ימות הקיץ :

גמא ג׳ וחס׳ וסימ׳ ותקח לו תבת גמא · וככלי גמא על פני מים · היגאה גמא · ואחר חציר לקנה וגמא : ומורט ב׳ וסימ׳ אל גוי ממשך ומורט · עם ממשך ומורט : ומבוסה ג׳ ומל׳ וסימ׳ השלח בים צירים · יובל שי ליי׳ · יום מהומה ומבוסה ומבוכה :

לאמים כשאון מים כבירים ישאון ונער בו ונס ממרחק ורדף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה : לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וגורל לבוזזינו :

יח

א הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש : השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו : כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו : כי כה אמר יהוה אלי אשקוטה ואביטה במכוני כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר : ה כי לפני קציר כתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנטישות הסיר התז : יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו

מלכון דכאר תרגושת מיין סגיאין מתרגשין ויזוף ביה ויערוק מרחיק ויתרדף כמוץ טוריא קדם רוחא וכגלגלא קדם עלעולא : לעדן רמשא והא כרלא הוה עד דלא צפרא והא כדליתוהי רין חולק לאנסנא ועדב לבזזנא : וי ארעא דאתן לה בספינן מארע רחיקא וקלעיהון פריסן כנשרא דטאס בכנפוהי דמעבר לנהרי הודו : דמשלח בימא אזגדין ובדרגוגין על אפי מיא אזילו אזגדין קלילין לות עמא אניסא ובזיזא לות עמא דתקיף מבכן ולהלא עמא אניסא ובזיזא דבזו עממיא ארעיה : כל דיתבין בתבל ודשרן בארעא במזקף אתא על טוריא תחזון אתא ובמתקע שופרא תשמעון פורקן : ארי כדנן אמר יי לי אניח לעמי ישראל ואשקיט לדהון ואתרעי ממדור קודשי לאוטבא להון ברכן ונחמן איתי להון בפריע כשחין פצח על שמש כענן טל בשחין חצר : ארי עד לא ימטי זמן חצדא אלנא לאפרחא ובסרא מניה סמדר ויקטול שלטוני עממיא בחרבא וית תקיפיהון יעדי ויעבר : ישתבקון כחדא לעופא דטוריא ולבעירא דארעא בקיטא יהי שרי עלוהי כל עופא דשמיא וכל בעירא דארעא עלוהי יעבדון

תחרף

לאמים · מפורש הוא : לעת ערב · כמו שכתוב ויצא מלאך ה׳ ויכה במחנה אשור מאה ושמנים וחמשה אלף : בטרם בקר איננו · כמו שכתוב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים : זה חלק שוסינו · אמר הנביא זה החלק והגורל ראוי לשוסינו ולבוזזינו והם מחנה אשור ששסו ובזזו את ישראל : הוי ארץ צלצל כנפים · אחר שזכר הישועה אשר היתה בימי חזקיהו סמך אליה הישועה הגדולה העתידה להיות בימות המשיח · ואמר הוי והוא לשון קריאה · קרא כנגד הארץ ההיא אשר מעבר לנהרי כוש · וקראה צלצל כנפים לרוב הספינות אשר בה · כי כפרש הקלעי׳ בהם ידמו לכנפי׳ וילכו בה כמו העוף שעופף בכנפיו והקלעי׳ יעשו צל · וכן תרגם יונתן ווי ארעא דאתו וגומ׳ : השולח בים צירים · הוא המלך אשר מעבר לנהרי כוש ישלח מלאכי׳ דרך ים : ובכלי גמא ישלחם · פירושו ספינות עשוי׳ מהגומא והם קלות ללכת על פני המים · ורבינו סעדיה ז״ל כתב כן בספר האמונות ומי שיהיה מהם בארץ כוש ישאו אותם בערבות של גומא עד שיגיעו למצרים כי במקום הגבוה מהנהר הר יוצא במים לא יוכלו הדוניות לעבור שלא ישברו · אך עריבו׳ הגומא העשוי׳ בשעה אם יגעו בהר יפלו ולא ישברו · וענין צלצל כנפים שארכות׳ מסובכים ונסתרים מהרבה בני אדם · ואלה המלאכים ישלחם עם מנחה וגם בני ישראל אשר בארצו ישלחם למנחה · כמו שכתוב בנבואת צפניה · מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי · ויאמר למלאכים לכו מלאכים קלים · כלומר שהם בספינות קלות · כמו שאמר ובכלי גמא לכו אל ישראל שהיו עד עתה גוי ממושך וממורט שמשכו אותו אומות העולם אלה מזה ואלה מזה ומרטו אותו · כלומר משיכתם אותו היתה במריטת שערם ובשרם · כלומר שהשחיתו גופם וארצם : אל עם נורא · מן הוא והלאה · מהיום אשר היה לעם היה עם נורא · רוצה לומר שהיה אדם רואה בהם נפלאות ונוראות שהיה עושה עמהם האל בטובתם וברעתם · כי בטובתם היה מצליחם על כל גוי · וברעתם היה מכה אותם דרך מוסר לא לכלותם כי בכל אשר משכום הגוים ומרטו אותם לא היה כח בידם להכריתם מגוי : גוי קו קו ומבוסה · מעט מעט בססוהו הגוים · וענין קו קו לדרך משל כמו שהבנאי נוטה הקו ועושה כדבך אחד ונוטה אותו למעלה מזה לעשות כדבך אחר · וכן מעט מעט עד כלותו הקיר · כן כל עושה דבר עתה עושה מעט ועוד מעט עד שיעשה הדבר · וכן מה שאמר קו לקו צו לצו זעיר שם זעיר שם : אשר בזאו נהרים ארצו · בזאו כמו בזזו האלף תמורת הכפל : נהרים · הוא משל על מלכי אומות העולם : כל יושבי תבל · כמו שיעשה זה אשר מעבר לנהרי כוש כן תעשו כולכם : כנשא נס הרים · כמו שאמר ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל : וכתקוע שופר · כמו שאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול · וזה דרך משל · כי כשירצה אדם לקבץ עם ישא נס בהרים כדי שיראו הנס למרחוק ויבאו · וכן יתקע בשופר וישמעו הקול למרחוק ויבאו כן יקבצו בני ישראל אל ארצם מפה ומפה בעת הישועה · וכן הגוים יביאו אותם ויקבצו אותם כאלו נשאו להם נס ותקעו בשופר : כי כה אמר ה׳ · אשקטה כתוב בו״ו וקרי בלא וי״ו בחטף קמץ הקוף ואחת היא · אמר הנביא אז בבא הגואל אנוח ואשקוט מהמייתי עליהם · כמו שאמר למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה · ואז כשיצא כנוגה צדקה אשקוט ואביטה במכוני והוא בית המקדש אביט בו לטובה : כחום צח עלי אור · והוא המטר כמו יפיץ ענן אורו · כי כשיהיה השמש בהיר על הארץ אחר המטר הוא יפה וטוב לבמחים · כמו שאמר מנוגה וממטר דשא מארץ · וכן עב טל בחום קציר הוא טוב · כי בעת הקציר יהיה החום הגדול וכשתעבור עב טל יהיה טוב לבני אדם לקרר האויר · ואמר טל ולא אמר מטר כי המטר יזיק לקציר אבל הטל ייטיב ולא יזיק : כי לפני קציר · המשיל גוג ומגוג והגוי׳ הבאי׳ עמו על ירושלם אחר הישועה לגפן פורחת · וכשהשליך הפרח יהיה הגפן · והגפן יהיה בוסר והבוסר גומל מעט מעט עד שיהיו ענבים בשולות · וזה משל על גוג ומגוג שיבא בעם רב סוסים ופרשים לבושי מכלול כולם קהל רב צנה ומגן תופשי חרבות וירבו בכל יום · כמו שאמר פרס כוש ופוט אתם כלם מגן וכובע · ופי׳ לפני קציר · לפני השלמת זמן קציר · כי חצי ניסן ואייר וחצי סיון יקרא עת הקציר בארבע עתי השנה · ובחצי סיון יהיה פרי הגפנים בוסר בארץ ישראל ברוב · וזהו שאמ׳ יהיה נצה שסב הגפן להיות בוסר · והבוסר גומל ומתבשל · והטעם כי כמו שהבוסר גומל יהיה קרוב לבשולו · כן גוג ומגוג כשיהיו קרובי׳ לגמור הצלחת עד שיכבשו ירוש׳ ויצא חצי העיר בגולה · אז יצא ה׳ ונלחם בגוים ההם · זהו וכרת הזלזלי׳ במזמרות · והזלזלים הם יניקות הגפנים הרכים והם קרובי׳ להשחת · והנטישות הם הענפים המתפשטים יקראו שליחות ויקראו׳ כמו שאמר שלוחותיה נטשו עברו ים : התז · ענינו כרת · והוא מפעלי הכפל שרשו תזז · מלשון רבו׳ ז״ל רוח תזזית : ונכה׳ רפה ההא עלתה כנה מעיק הא׳ · ואפשר כי נכה הרפה הה״א לנקבה לא לכנוי · וממנו ויסלך בזית כנתו : יעזבו · זהו מחנה גוג ומגוג · וכן אמר בנבואת יחזקאל אמר לצפור כל כנף ולחית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם וגומ׳ · ואמר כי הכה קיץ וחורף יהיו הפגרים מושלכים · וכאמרו העוף בקיץ והבהמה בחורף · כי העוף יעופף ברוב בימי הקיץ והחיות ילכו בימי החורף ברוב · והנה אמר בנבואת יחזקאל וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשי׳ · ואיך אמ׳ יעזבו יחדו לעיט ההרים ולבהמת הארץ · זה יהיה בעוד שיתעסקו בקבורתם · ואף על פי כן לא יוכלו לקבר׳ כולם ויאכלו מהם החיו׳ והעופו׳ בקיץ ובחורף :

בעת

מפניו כ"ג וסים' מצויין במסרה רבתא בערך פנה: קשה הקשה ה' פתחין בקריאה וסים' נמסר בסוף סדר וילך: ונהר ד' בקריא' וסים' ונהר יוצא מעדן להשקות, ונהר יחרב ויבש, אזלו מים מני ים, ונהר יסובבני סוף חבוש: ואיננו י"ב בקריאה וסים' במסר רבתא:

תֶּחֱרַף׃ בָּעֵת הַהִיא יוּבַל־שַׁי לַיהוָה צְבָאוֹת עַם מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט וּמֵעַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה צְבָאוֹת הַר־צִיּוֹן׃

יט א מַשָּׂא מִצְרָיִם הִנֵּה יְהוָה רֹכֵב עַל־עָב קַל וּבָא מִצְרַיִם וְנָעוּ אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפָּנָיו וּלְבַב מִצְרַיִם יִמַּס בְּקִרְבּוֹ׃ וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְנִלְחֲמוּ אִישׁ־בְּאָחִיו וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ עִיר בְּעִיר מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה׃ וְנָבְקָה רוּחַ־מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ וַעֲצָתוֹ אֲבַלֵּעַ וְדָרְשׁוּ אֶל־הָאֱלִילִים וְאֶל־הָאִטִּים וְאֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים׃ וְסִכַּרְתִּי אֶת־מִצְרַיִם בְּיַד אֲדֹנִים קָשֶׁה וּמֶלֶךְ עַז יִמְשָׁל־בָּם נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת׃ ה וְנִשְּׁתוּ־מַיִם מֵהַיָּם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃ וְהֶאֱזְנִיחוּ נְהָרוֹת דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מָצוֹר קָנֶה וָסוּף קָמֵלוּ׃ עָרוֹת עַל־יְאוֹר עַל־פִּי יְאוֹר וְכֹל מִזְרַע יְאוֹר יִיבַשׁ נִדַּף וְאֵינֶנּוּ׃ וְאָנוּ הַדַּיָּגִים וְאָבְלוּ כָּל־מַשְׁלִיכֵי בַיְאוֹר חַכָּה וּפֹרְשֵׂי מִכְמֹרֶת עַל־פְּנֵי־מַיִם אֻמְלָלוּ׃ וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִשְׁתִּים י שְׂרִיקוֹת וְאֹרְגִים חוֹרָי׃ וְהָיוּ שָׁתֹתֶיהָ מְדֻכָּאִים כָּל־עֹשֵׂי שֶׂכֶר

כ'. ל' · ג' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' · ה' · ל' · ל' · ל' · ג' עג"ל · ל' · י' מל' · י' מל' · ל' יחס' · ה' · ג' · ג' · ל' · ל' · כ' וזרע קדקה

יַעַבְדוּן סִתְוָא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְנְיֵהּ בְּתוּקְרָבְתָּא לִקְדָם יְיָ צְבָאוֹת לְעַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא וּלְוָת עַמָּא דְיִתְקֵף מִבְּכֵן וּלְהַלָּא עַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא דְּבַזּוּ עַמְמַיָּא אַרְעֵיהּ לְאַתְרָא דְאִתְקְרֵי שְׁמָא דַייָ צְבָאוֹת דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בְּטוּרָא דְצִיּוֹן׃ מַטַּל כָּס דְּלָוֹט לְאַשְׁקָאָה יַת מִצְרָאֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי בַּעֲנָן יְקָרֵיהּ לְאִתְפְּרָעָא מִמִּצְרָיִם וְיִתַּבְרוּ טַעֲוָת מִצְרָאֵי מִן קֳדָמוֹהִי וְלִבָּא דְמִצְרָאֵי יִתְמְסֵי בִּמְעֵיהוֹן׃ וְאֶגְרֵי מִצְרָאֵי בְּמִצְרָאֵי וִיגִיחוּן קְרָב גְּבַר בַּאֲחוּהִי וּגְבַר בְּחַבְרֵיהּ קְרִי בְּקִרְי וּמַלְכוּ ב בְּמַלְכוּ׃ וְתִתְמְסֵי רוּחָא דְמִצְרָאֵי בִּמְעֵיהוֹן וְחַכִּימֵיהוֹן אֲסַלְּעֵם ו וְיִתְבְּעוּן מִן טַעֲוָן וּמִן חָרָשִׁין וּמִן בִּדִּין וּמִן זְכוּרוּ׃ וְאֶמְסַר יַת מִצְרָאֵי בְּיַד רִבּוֹן קְשֵׁי וּמֶלֶךְ תַּקִּיף יִשְׁלוֹט בְּהוֹן אֲמַר רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת׃ וְיִצְדְּרוּן מַיָּא מִיַּמָּא וְנַהְרְהוֹן יֶחֱרוּב וְיִיבַשׁ׃ וְיִצְדְּרוּן נַהֲרָוָתְהוֹן וְיִיבְשׁוּן וְיֶחֶרְבוּן נַהֲרֵיהוֹן עֲמִיקַיָּא קָנֵי וְגוּמֵא לָא יִסְקוּן׃ וְיִיבַשׁ רוּבֵּיהּ דְנַהֲרָא וִיהֵי בְּבֵיפֵיהּ וְכָל בֵּית מִזְרַע נַהַרְהוֹן יִיבַשׁ וְיֶחֱרַב וְלָא יִצְמַח׃ וְיִצְדְּרוּן צַיָּדֵי נוּנַיָּא וְיִתְאַבְּלוּן כָּל דַּהֲווֹ רָמַן בְּנַהֲרָא חַכְּתָא וּפָרְסֵי מַצְדָּן עַל אַפֵּי מַיָּא יִצְדְּרוּן׃ וְיִבְהֲתוּן פָּלְחֵי כִתָּנָא דִסְרִיקִין וּמָחָן מִנֵּיהּ מַצְדָּן׃ וִיהֵי אֲתַר בֵּית שָׁתֵי מַחָא בְּבִישִׁין אֲתַר דַּהֲווֹ עָבְדִין סִכְרָא וּכְנִשִׁין

בעת ההיא יובל שי, אומות העולם יובילו שי עם ישראל לה' מנחה, כמו שאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגו': אל מקום שם ה' צבאות, אל מקום אשר יקרא שם שם ה' צבאות והוא הר ציון: משא מצרים, אמר רוכב על עב קל, דרך משל לרוב מהירות הגזרה עליהם: ונעו אלילי מצרים, אליליהם שהיו בוטחים בהם ינועו מפניו לא יושיעום בעת צרתם, ואמר ונעו אלילי מצרי' ידמה כי אלילים רבים היו להם, וכן אמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, ותרגם יונתן ונעו ויתברו: וסכסכתי ענין בלבול: וכן ואת אויביו יסכסך, אמר יבלבל אותם ביניה לבד מהאויבי' שיבאו עליה' תהיה ביניהם בלבולי' ונלחמו איש באחיו מ' ממלכה בממלכה אף על פי שמצרים כולו מלכות אחת היו בהם שרים תחת המלך הגדול זה מולך במדינ' אחת וזה מולך במדינ' אחרת כמו מלכי כנען: ונבקה, מבנין נפעל, מענ' נפן בוקק, והוא ענין ריקות, כלומר לא תשאר ברוחם חכמה ובינה ולא ידעו לקחת עצה לעצמם: ועצתו אבלע כפל ענין במלו' שונות, אבלע ענין השחתה, ואמר זה הענין במצרי' לפי שהיו בהם חרטומים וחכמי' וכשיראו שאבדה עצת' ידרשו אל האלילים ואל האטים, ותרגם יונתן ומן חרשין, ותרגום מכשפה לא תחיה חרשא לא תחי: וסכרתי כמו וסגרתי, מן יסגרך ה' בידי, וכן תרג' יונתן ואמסר: אדנים קשה ומלך עז' כפל הענ' במלו' שונו', ואדונים לשון תפארת ליחיד, וכן אם אדניו יתן לו אשה ונולתו, ומלך עז הוא מלך אשור: ונשתו, מה שאמר בנבואה זו מיובש הנהר ומהפסק מחיתם ממנו הכל הוא דרך משל, לפי שנהר נילוס הוא משקה הארץ על שלא יצטרכו לגשמים ומהנהר יבא להם רוב הדגים, כמו שאמר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, ולולי היאור לא היה ישוב במצרים והיתה חרבה מאין אדם כי לא ירדו שם גשמים לפיכך המשיל חורבנה על יד מלך אשור כאלו פסק מהם הנהר, וכן הים הסמוך לנהר שלא יוכל לבא להם דרך ים שום מחיה: ונשתו מבנין נפעל מענין נשתה גבורתם ענין הפסק הדבר ואבודו: והאזניחו נהרות, נחלקו במלה הזאת, יש אומרים כי הה"א לבנין הפעיל כה"א הפקידו השמידו והא"לף נוספת, ויש אומרים כי כהנו בא"לף על לשון ארמי אשתיו חמרא אתכריאת רוחי וכתבו הה"א על לשון עברית והא"לף על לשון ארמית, ואחי ר' משה פירש כי הא"לף במקום ה"א הבנין כא"לף וכל מלבושי אגאלתי והה"א כה"א ההסב אסיב את בנך במקום אס, כאלו אמר ואם האזניחו, ופירושו כן ונהר יחרב ויבש ואם הנהרות יחרבו ויבשו דללו וחרבו יאורי מצור כי היאורים יהיו מהנהרות כנ', כשיבא הנהר ימלאו היאורים מים, וכן קנה וסוף שהם על שפת היאורים קמלו, אחר שאין שם מים, ופירוש האזניחו רחקו, כמו ותזנח משלום נפשי, וכשיבשו הנהרות הנה רחקו, ופירוש דללו כמו חרבו, כמו דלו מאנוש נעו, ופירוש מצור מצרים, ופירוש קמלו נכרתו, כמו החפיר לבנון קמל ויונתן תרגם יאורי מצור נהריהון עמיקיא: ערות על יאור, ערות תאר לירקות ולדשאים הלחים, וכן ומתערה כאזרח רענן מתלחלח, ואמר הירקות שהיו סמוך ליאור ועל פי יאור, כלומר על שפת היאור יבש נדף ואיננו: ואנו הדיגים, הפסוק כפול בענין במלות שונות, הדיגים הם צדי הדגים והם צדים אותן בשני דרכים כשמשליכים חכה והוא כמין מחט שראשו כפוף ונכנס בפי הדגים ומושכין אותן בה ופורשין גם כן מכמורת והיא הרשת ונתפשים שם הדגים: ואנו, כמו ואבלו, וכן תאניה ואניה: ובשו עבדי פשתים, פירוש עושי, מתרגמין מעשה עובד, וכן יכיר מעבדיהם כמו מעשיהם, ואמר כי יבושו עובדי פשתן: שריקות כלומ' שמסרקין הפשתן במסרק והטוב והיפה שבו עושים ממנו הרשתות, וזהו שאמר ואורגים חורי, כי הרשתות הן עשויות נקבים נקבים: חורי, כמו חורים, וכן וחשופי שת כמו השופים וקרע לו חלוני כמו חלונים, ואחר שיבש הנהר יבשו עושי הרשתות לצוד הדגי', ויש מפרשים שריקות הטוב שבפשתן, וכן נקרא בערבי שרק, וכן מפרשי' חורי לבני: והיו שתותיה כמו לשתותיה, וכן כי השתות יהרסון, וכן בדברי רבותינו ז"ל שותא דהוו מכנו עלה בי תרי, פירוש דעת: מדוכאים, נשברים כאלו הם נכרתים שלא ידעו בהם כי אין נהר ואין יאור: כל עושי שכר, וכן כל עושי שכר היו: אגמי

תחרף, כל ימות החורף מכאן אמר משפט נוג לעתיד לבא שנים עשר חדש: רוכב על עב קל, מהרה לשלוח קל מהרה גזרת דברו ליפרע ממצרים: ונעו אלילי מצרים מפניו, לא יהיה להם כח להציל את עמם מיד שלוחיו של אשור וזה שאמר הכתוב פורענות מצרים בלשון הזה מה שלא אמר בלשון הזה לשאר אומה מפני שהם למודים ללקות במדה הזאת ועברתי בארץ מצרי' ובכל אלהי מצרים ולכך ארץ מיראין את האל' במכה שכבר לקה בה: וסכסכתי מצרים במצרי', סופו מפרש את תחלתו ונלחמו איש באחיו: ונבקה רוח, תתרוקן חכמתו כמו בוקק הארץ: האטים, אחד מן השמות של ע"ז: וסכרתי, כמו וסגרתי ויש עוד לפר' לשון ויסכרו מעיינות תהום אסתמנו ואחבשנו: ביד אדונים קשה, כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיד כמו אדני יוסף עד בא אדניו: ומלך עז, מלך אשור: ונשתו מים מהים, ונחרבו מים מן הים, ונשתו, לשון השאת והשבר לפי שכל שבח ארץ מצרים על ידי נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה אותה דרך יאורי' העשויים בידי אדם לפיכך הוא מדמה פורענות שלה ליובש יאורות: ונשתו מים מהים, ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים: ונהר, זה נילוס: והאזניחו, כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ו ונעשין רפש ונזנחין: דללו, במחברת אם דל הוא, יאורי מצור, יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות: קנה וסוף, שהיו גדלי' שם מרוב מימיהם: קמלו, כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתיבשי' ונופלי' ת"י קמלו לא יסקון ובמקום אחר תרגם החפיר לבנון קמל כתר ואומר אני שהוא לשון קציצה ש שנקצצים מאליהן מחמת יובשן ונופלין: ערות על יאור על פי יאור וגו', ערות לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילוס ואפילו על פי שפתו וכל הנזרעי' עליו הכל יבש ונדף: ואנו, לשון אוני ואבל: הדייגים, הם מצריים שצדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורי' רבי' העשויי' על שפתו על פני ארץ מצרים כולה ומה שאין כן בכל הנהרות: חכה, אמ"ו בלע"ז: עובדי פשתים, זורעי פשתים על הנהר: שריקות, פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין: חורי, כמו בהמות שדי וקרע לו חלוני: והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר, פיסק"ירא בלע"ז כמו ויסכרו מעיינות תהום שסוכרין המי' היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטי' ונעשי' אגם מים הנקוי' ועומדין במקומן ורבי' שם דגי' ואמ' הכביא שיהו יבודו' חפירותיהן מדוכאי' ויפלו אגמי השכר שעשו: אגמי

ויגידו ד׳ רפין וסימ׳ שאל את נעריך ׳ אים איפוא חכמיך ׳ יגישו ויגידו לנו ׳ יבאו ויגידו צדקתו לעם: מעשה י׳ פתחין וסי׳ נמסר בריש סיפרא דא סימן ג׳: כנשים ג׳ דגשים וסי׳ חדל להיות לשרה ׳ כי לא כנשים המצריות ׳ ביום ההוא יהיה מצרים כנשים:

אגמי־נפש: אך־אולים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נבערה איך תאמרו אל־פרעה בן־חכמים אני בן־מלכי־קדם: אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה־יעץ יהוה צבאות על־מצרים: נואלו שרי צען נשאו שרי נף והתעו את־מצרים פנת שבטיה: יהוה מסך בקרבה רוח עועים והתעו את־מצרים בכל־מעשהו כהתעות שכור בקיאו: ולא־יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון: ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וחרד ופחד מפני תנופת יד־יהוה צבאות אשר־הוא מניף עליו: והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יהוה צבאות אשר־הוא יועץ עליו: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליהוה צבאות עיר ההרס יאמר לאחת: ביום ההוא יהיה מזבח ליהוה בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל־גבולה ליהוה:

(גליון: ה׳ חס׳ כ״ים ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ כ׳ חד ר״פ וחד ס״פ ׳ ד׳ רפין ׳ ל״ח רפין ׳ כ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ כ׳ ׳ ג׳ ר״פ כסיפ׳ ׳ ג׳ דגשי׳ ׳ כ׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ כ׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ וכל קרי׳ הקרס ׳ כ׳ ׳ טו)

וכנשין מיא גבר לנפשיה: ברם אטפשו רברבי טאנס חכימיא דמלכותיה לפרעה מלך דטעו איכדין תימרון לפרעה בני חכימין אנחנא ואת בר מלכין דמלקדמין: אן אנון חכימך ויחוון כען לך וידעון מה מלך יי צבאות על מצרים: אטפשו רברבי טאנס טעו אנש מפים אטעיו ית מצראי רבני פלכהא: יי רמא ביניהון רוח דטעו ואטעיאו ית מצרים בכל עובדיהון כמא דטעי רויא ומדשדש בתיוביה: ולא יהי למצרים מלכא דמלך ריש והגמון שלטון ואטרון: בעדנא ההיא יהון מצראי חלשין כנשין ויזועון ויתברון מן קדם ארמות גבורתא דיי צבאות דהוא מרים עליהון: ותהי ארעא דבית יהודה למצרים לדחלא כל דידכר יתה ליה יזוע מן קדם מלכא דיי צבאות דהוא מליך עליהון: בעדנא ההיא יהוין חמש קרוין בארעא דמצרים ממללן ממלל כנענאה וקימן בשמא דיי צבאות קרתא בית שמש דעתידא למחרב יתאמר היא חדא מנהן: בעדנא ההיא יהי מדבחא מתקן קדם יי בגו ארעא דמצרים וקמתא בסטר תחומה קדם יי: ויהי

אגמי נפש׳ אגמי שכת לשון שכת ויכפש שמי האגמים נוחים ועומדים במקום אחד וית דהוו עבדין סיכרא וכנשין מיא נגר לנפשיה: איך תאמרו׳ מעתה לפרעה כל איש מכם על עצמו בן חכמים אני ומאחר שיכשל בעצתכם איך תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם: נואלו׳ לשון אוילים: כמאו׳ כתעו כמו הנחש המיאכי: עועים׳ שם חולי של טירוף הדעת: מסך בקרב׳ ׳ משקה מזג להם בתוכ׳ שיגע את רוחם לשון מסכה יינה פירו׳ משקה בחבית עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך: אשר יעש׳ ראש וזנב כפה ואגמון ׳ הם החרטומים ואיצטגנינים החוזים בכוכבים שים ברקיע מזלות ובכבי׳ המכוני׳ כן ועשויין דוגמת ראש וזנב והם כתובי׳ בתלי וים לפרש כתרגומו ראש ואגמון שלטון ואיטרון: והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא׳ כשישמעו הנותרים במצרי׳ משבי סנחריב את מפלתו שיפול בארץ יהוד׳ בלא שום מלחמת זרוע בשר ידעו כי יש שכינה בישר׳ ומושיעם חזק ויראו ויפחדו מפני אדמת יהודה: חגא׳ לשון שבר ואימה ופחד לשון יחגו וינועו כשכור וכן חגוי הסלע: מפני עצת יי׳ צבאות אשר הוא יועץ עליו׳ להפילו ביד סנחריב ויהוד׳ ימלט מידו: ביום ההוא יהיו חמש ערים וגומ׳ ׳ שנינו בסדר עולם אחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיהו ופטר את האוכלוסין שהביא עמו ממצרי׳ ומכוש בקולרין לפני ירוש׳ וקבלו עליהם מלכות שמי׳ וחזרו למקומן שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו׳ הלכו ובנו מזבח ליי׳ בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמים לקיים מה שנאמר בי׳ ההוא יהיה מזבח ליי׳ בארץ מצרים ויש מרבותינו שדרשוהו במס׳ מנחות על מזבח בית חוניו בנו של שמעון הצדיק שברח לו למצרי׳ ועשה שם מזבח: עיר ההרס יאמ׳ לאחת׳ תרגם יונתן קרתא דבית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהוא חדא מנהון: ההרס׳ ת״י לשני פנים לשון האומ׳ לחרס ולא יזרח ולשון הריסה וחורבן ומהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמי׳ שנבא בתחפנח׳ ושיבר את מצבו׳ בית שמש אשר בארץ מצרי׳ למדנו שבי׳ שמש שבארץ מצרי׳ עתידה ליחרב ומצבו׳ האמורו׳ שם היא ומצב׳ אצל גבולה ליי׳ האמורה כאן ויש לומ׳ שהית׳ בית שמש יושבת בגבול מצרי׳ על הספר לכך נאמ׳ אצל גבולה: והיה

אגמי נפש׳ והוא כמו ענמי׳ מן ענמה נפשי ושבר כמו ויסכרו מעינות׳ רוצה לומר שסוגרים בפני המים כדי שיקוו המים ויצודו בהם דגים׳ כמו שאמרו בתלמוד הסוכר את המים מערב יום טוב ולמחר השכים ומצא בה דגים׳ אמר אותם שהיו עושים שכר עתה יהיו מדוכאים ואגמי נפש ויש מפרשים אגמי נפש האגמים שים בהם דגים וקרא הדגים נפש׳ וי״ת ויהא אתר בית שתי מחא כביתי׳ את דהוו עבדין סכרא וכנשין מיא נגר לנפשיה: אך אוילים׳ חכמי יועצי פרעה׳ בא סמוך על סמוך׳ כמו כהרי נחלי דבש וחמאה׳ את מספ׳ מפקד העם: אל פרעה׳ בעבור פרעה׳ איך תאמרו בעבור פרעה שהוא אומר בן חכמי׳ אני בן מלכי קדם ואי׳ חכמתו ומלכותו ואיה חכמתכ׳ גם כן שלא תוכלו לתת לו עצה להנצל מרעתו׳ ויש מפרשים שכל אחד מחכמיו היה אומר בן חכמים אני׳ כלומר אני חכם ובן חכם ויודע לתת עצה טובה לכל דבר ואיך נשאתם בפעם הזאת׳ ועל דרך הזה תרג׳ יונתן איכדין תימרו׳ לפרעה בני חכימין אנחנא ואתבר מלכין ד דמלקדמין: איה איפה חכמיך׳ כפל הענין במלות שונות׳ אמ׳ בכל חכמתכם לא יוכל להגיד מה יעץ ה׳ צבאות על מצרים הפורענו׳ שעתיד לבא עליהם׳ ואמר יעץ כאלו יעץ האויב לבא עליהם: נואלו׳ כמו נו׳ נבוכין כפעל מענין הטא הטאת׳ כאלו הטעו אותם ואבדה חכמתם: התעו את מצרים׳ הם השרים והחכמים התעו את מצרים שהיא פנת שבטיה׳ כלומר ראש הממלכה׳ והם התעו אותה שהיו מבחיטים אותה בחכמתם שלא יוכל לבא לה רעה שלא ידעו הם בחכמתם׳ והנה זאת הרעה לא ידעו אותה: ה׳ מסך בקרבה׳ כלומר מאת האל יתברך בא להם זה שבלבל עצתם והשחית חכמתם: מסך׳ ענין ערוב ובלבול׳ כמו ביין מסכתי׳ שהוא ענין ערוב המים ביין: ועועים׳ שרשו עוה׳ והוא כפל הפא׳ מענין ונעוה לב: והתעו פירוש השרים והגדולים׳ פירוש השרים שזכר כלומר השרים הגדולים שדרכם ליעץ אותה הם התעו אותה׳ שהאל בלבל עצתם׳ וכנה מצרים בלשון נקבה שאמר פנת שבטיה׳ ובלשון זכר באמרו אל כל מעשהו׳ כן מנהג הלשון במקומות רבים׳ כי כשידבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכנסה׳ וכשידבר בלשון זכר ידבר כנגד העם: כהתעות שכור בקיאו׳ תרגם יונתן כמא דטעי רויא ומדשדש בתוביה׳ פירוש כמו שהשכור נתעה ולא ידע מה יעשה ויקיא ויתגלגל אחר כן בקיאו: ולא יהיה׳ למעשה אשר יעשה׳ פירוש לא ישאר למצרים שום מעשה שיעשה ולא יועילנו: ראש וזנב׳ כלומ׳ כל חכמת חכמיו וחרטומיו הכל ינסה להנצל מרעתו ולא יועילנו: ראש וזנב כפה ואגמון׳ הן משל על חכמי מצרים החכמי׳ והגדולים הם ראש׳ והפחותים זנב׳ וכן כפה ואגמון׳ כי כפה הם החזקי׳ בחכמה׳ ואגמון הם החלושים׳ והוא כפל הענין במלות שונו׳ רוצה לומר לכם יעשו חכמתם ולא תועילם׳ ויונתן תרגם מעשה כמו עצה׳ אמר מלכא דימלוך ריש ואגמון שלטון ואטרון׳ וי״מ ראש וזנב ראש התלי ונכבו המתעסקי׳ בחכמת הכוכבים׳ ולא ידעו הרעה הבאה עליהם: ביום ההוא׳ אמ׳ ביום ההוא לפי שבזמן אח׳ היה שסנחריב מלך אשור מצרי׳ וכוש ואחר כן בא לירושלם ונגף שם׳ לפיכך אמר ביום ההוא כי בזמן אחד היה זה הכל: כנשים׳ חלשי׳ כנשים מפני תנופת יד ה׳ צבאות׳ כלומ׳ מאת ה׳ צבאות בא להם זאת הרעה׳ לפיכך לא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם ויהיו כנשים: והיתה׳ כשישמעו מצרים המותרי׳ בארצם מפלת סנחריב בירוש׳ תהיה להם אדמת יהודה לפחד ורגזו וחלו ממנה: לחגא׳ פירוש תנועת הפחד ורעדה׳ וכן יחוגו וינועו כשכור: מפני עצת ה׳ צבאות׳ מפני שראו תחלת מפלתן ביד מלך אשור ואחר כך מפלת מלך אשור בארץ יהודה ידעו כי עצת ה׳ צבאות היתה מפלתם כמו שהיתה מפלת אשור ביד ה׳ שהרי היו כלם פגרים מתי׳ בלא חרב ידעו כי הכל מאת ה׳ הוא: ביום ההוא׳ כשיראו מפלת אשור שבי מצרים וכוש שהיו שם במחנה אשור בשלשלאות של ברזל כמו שאומר ינהג מצרים וסחר כוש וגומ׳ ׳ ואומ׳ בזיקים יעברו וגו׳ ׳ ויאמרו אך בך אל וגומ׳ ׳ יכירו וידעו כי אין אלהים כי אם אלהי ישרא׳ וישובו לאמונת ישראל׳ כי חזקיהו התיר כל השבוים שהיו במחנה ממצרים ומכוש ולקח כל הבזה והתיר השבוים ושבו לארצם והגידו נפלאות הבורא׳ והיו חמש ערים במצרים ששבו לאמונת האל ובנו מזבח והעלו עולות לה׳ ׳ ועל זה נאמ׳ יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען׳ רוצה לומר שפת ארץ ישראל שהוא לשון עברי לפי שהיו הולכים ושבים לארץ ישראל ולומדים מעשיהם ולשונם׳ ואמר כנען לפי שמצרים וכנען היו אחים בני חם ונפלה ארץ כנען לישראל לנחלה ונסבה ארץ כנען ככנרים למצרים ועתה ישובו אליה כאלו היא לכנען אחיהם כי יחשבו ישראל אחים: ונשבעות לה׳ צבאות׳ כי בו יאמינו ובו ישבעו לא באלילי׳ שהיו מאמינים מתחילה: עיר ההרס יאמר לאחת׳ כל כך יהיו דבקים באמונת האל עד שיסכימו ביניהם שאם תשוב מעבודת האל אחת מחמש ערים יאמר לה עיר ההרס׳ כלומר שיעמידו עליה ויהרסוה׳ ויונתן תרגם כמו החרס בחי״ת מן האומר לחרס׳ ותרגם קרתא בית שמש דעתיד ליחרב יתאמר היא חדא מנהון: ביום ההוא׳ פירשנוהו: והיה

והיה לאות ולעד, זה יהיה למצרים לאות ולעד, כי כל זמן שיחזיקו באמונת האל יקראו אל ה' והוא יושיעם מיד כל צורריהם, וזה יהיה להם לאות כי האל ישמרם כשיחזיקו באמונתו: מושיע ורב, גדול, כמו על כל רב ביתו, כלומר גדול יהיה המושיע שישלח להם והוא מלאך ה' שיכה בשונאיהם והם נכולים, ויונתן תרג' ורב ודיין, וזה רוצה לומר שישפוט בשונאיהם: ונודע ה', כי בזה ידעוהו עוד ויכירוהו מלבד מה שידעוהו מתחילה במגפת מלך אשור גם בעצמם ידעוהו ויכירוהו שיצילם בכל אשר יקראוהו: ועבדו זבח ומנחה, ועבדו כמו ועשו, מתרגמי' מעשה עובדא, וכן ועבדת הצדקה, והדומים לו, או פירושו כמשמעו, ופירוש ועבדו לה' בזבח ומנחה, וכן תרג' יונתן ויפלחון בנכס' קודשין ובקורבנין:

יצעקו ג' וסימ' שם יצעקו ולא יענה מפני גאון, והיה לאות ולעד ליי' ובעת צרתם יצעקו דעזרא: נדר ה' קמצין בליש' בקריאה וסימ' במסרה רבתא: ברכו ד' בקריאה וסימ' ראה ריח בני כריח, וישטם עשו את יעקב על הברכה, אשר ברכו יי' צבאות לאמר ברוך, עמיאל הששי יששכר השביעי: רגלך ה' חס' בליש'

כ וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לַיהוָה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי־יִצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה מִפְּנֵי לֹחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם: וְנוֹדַע יְהוָה לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה וְנָדְרוּ־נֵדֶר לַיהוָה וְשִׁלֵּמוּ: וְנָגַף יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה וְנֶעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם: בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְסִלָּה מִמִּצְרַיִם אַשּׁוּרָה וּבָא־אַשּׁוּר בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאַשּׁוּר וְעָבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־אַשּׁוּר: בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: כה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יָדַי אַשּׁוּר וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל:

כ

א בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ: ב בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעַלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף: וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כּוּשׁ: כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת־גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפַי שֵׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם:

ויהי לאת ולסהיד קדם יי צבאות בארעא דמצרים ארי יצלון קדם יי מן קדם דחקיהון וישלח להון פריק ודין וישזבנון: ותתגלי גבורתא דיי לאוטבא למצראי וידעון מצראי למדחל מן קדם יי בעדנא ההיא ויפלחון בנכסת קודשין ובקורבנין וינדרון נדרין קדם יי וישלמון: וימחי יי ית מצרים מחא ויסנון ויתובון לפולחנא דיי ויקבל צלותיהון ויסי יתהון: בעדנא ההיא תהי אורח כבישא ממצרים לאתור ויגיחון אתוראי למצראי ומצראי באתוראי ויפלחון מצראי ית אתוראי: בעדנא ההיא יהי ישראל תליתאה למצראי ולאתוראי ברכא בגו דארעא: דברכיה יי צבאות למימר בריך עמי דאפקית ממצרים דעל דחבו קדמי אגליתי יתהון לאתור וכדו דתבו מתקרן עמי ואחסנתי ישראל: בשתא דאתא תרתן לאשדוד כד שלח יתיה סרגון מלכא דאתור ואגיח קרבא באשדוד וכבשה: בעדנא ההיא גזר יי ביד ישעיה בר אמוץ למימר אזיל ותיסר סקא בחרצך ומסנך תשלוף מעל רגלך ועבד כן אזל פחיח ויחיף: ואמר יי כמא דהליך עבדי ישעיה פחיח ויחיף תלת שנין את ומופת על מצראי ועל כושאי: כן ידבר מלכא דאתור ית שבי מצרים וית גלות כוש עולמין וסבין פחיחין ויחפין ופלן עריה קלן מצרים:

בקריאה וסימ' ויאמר אל תקרב הלום של נעלך, והם תכו לרגלך, של נעליך דיהושע, ונעלך תחלץ מעל רגלך, אם תשיב משבת רגלך, הטבעו בבוץ רגלך, וכל כתובי' דכוו' חס' במ"א מל' עד אשית אויביך הדום:

רשי

והיה, המזב' לאות ולעד בינם ובין המקו': מושיע ורב, מושיע ושר: מדברו' שפת כנען, כישרא' שבא"ל כנען: ונודע יי', יהי כח גבורתו ניכר להם: ונגף, לשון מכה הוא: נגוף ורפוא, ואחר המכה יברא להם רפואה: ונעתר להם, ירצה להם: תהיה מסלה, ותהיה דרך כבושה שילכו בה תמיד ממצרי' לאשור: ובא אשור במצרי', תירגם יונתן ויגיחון אתוראי במצראי: יהיה ישרא' שלישיה למצרי' ולאשור, ישלו' ולברכ' לפי שלא היתה אומה חשוב' בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור וישרא' היו שפלי' בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואמר הנביא על ידי הנס שיעש' לחזקיהו יגדל שם של ישרא' למעלה ויהיו חשובי' כאחת מאלו הממלכו' לברכ' ולגדול': אשר ברכו, לישרא': ברוך עמי, ישראל אשר בחרתי לי לעם בהיותם במצרי': ומעש' ידי, הראיתי להם גבורו' שהפלאתי באשור ועל ידי אותם נסי' ישובו אלי ויהיו כאילו עתה עשיתי' מחדש והם יהיו נחלתי ישרא' ודוגמא זו ת"י: ופתחת השק מעל מתניך, ת"י ותיסר סקא בחרצך ושלדברים מוכיחי' שהרי עד עכשיו לא ציוהו לחגור שק שהוא אומ' לו להתירה ועוד שהוא אומר ונעלך תחלוץ זהו סימן לאבלו' ופירוש ופתח כמו מפותחו' פתוחי חותם לחגו' שק בדוחק על בשרו כדי שתראה חקוק' בבשרו: מעל מתניך, למעלה ממתניך: ערום, ת"י פחיח בבגדים קרועים ובלואי' ולא ערום ממש: שלש שני' ילך כן לאו' ולמופת למצרי' ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרי' וגו' למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שני' לפני מפלתו של סנחריב שהרי מפלתו היתה כשהביא את שבי מצרי' ותרהקה מלך כוש לפני ירושלם בקולרין כשבא לצור על חזקיהו: חשופי שת, כמו חשוף שת והיוד יתירה כיוד חלוני ותורי ושדי, שת בית מושב הרעי וכן ויכרות את מדויהם עד שתותיהם ונמול זה היה להם תחת חם אביהם אשר ראה ערות אביהם ולא כסה אותה מדה כנגד מדה:

ונדרו נדר לה', בעת צרת ידרו נדרי' וישלמו לא שידרו ולא ישלמו אחר שינצלו אלא ש שישלמו מה שידרו כי יכירו כי ה' הוא המושיע: ונגף ה', יכם וירפאם כדי שיכירו כי הוא המוחץ והרופא כי בשובם אל ה' ובצעקם אליו יעתר להם וירפא' מיד: ביום ההוא, לפי שמתחילה היו מתגרי' זה בזה מצרי' ואשור, ועתה הנותרי' ממגפת מחנה אשור וראו יד ה' שהית' בהם ידעו כי ה' הוא האלהים ותהיה להם חברה ואחו' ואהב' עם מצרי' שידעו גם כן את ה' ותהיה מסלה ממצרי' לאשור ומאשור למצרים: ועבדו מצרי' את אשור, פירוש עם אשור שניהם יעבדו את ה' וישרא' תהי' להם שלישיה: ביום ההוא, שלישי', שלישית תהיה להם באמונת הא' ויהיו ברכה בקרב הארץ שתהיה להם ברכה על שאר האומות כל זמן שיחזיקו באמונת הא': אשר ברכו ה', כל אחת משלשת ברכו ה' באו' ויאמר ברוך עמי מצרי' ששבו להיו' עמי: ומעש' ידי אשור, שהכירו שהם מעשה ידי ואני הא' ואין עוד: ונחלתי ישרא', ישרא' הם נחלתי מקדם, ויונתן תרגם הפסוק כלו על ישראל בריך עמי וגו': בשנת בא תרתן, זה הענין היה בשנת ארבע עשרה שנה לחזקיהו מלך יהודה שבא על ירושלם ושמע על תרהקה מלך כוש שיצא להלחם עמו ונסע משם ונלחם עם מצרים ועם כוש וכבשם ובא עם השבי וחזר לירושלם ויקו' לכן באותה שנה שלח תרתן לאשדוד ולכדה, ואז נאמרה נבואה זו לישעיה כי כמו שלכד מלך אשור אשדוד כן ילכד מצרים וכוש, ויש מפרשים כי שלש שנים קוד' שבא לירושלם מלך אשור היה זה שבא תרתן לאשדוד ולכדה ואז נאמרה נבואה זו לישעיה, כי לסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבות מצרי' ואת גלות כוש כמו שאמ' שלש שנים אות ומופת על מצרי' ועל כוש, ולפירושינו שלש שנים ידבק עם הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף, אמר כי שלש שנים הלך וזה אות ומופת על מצרים ועל כוש כי כן ילכו הם: וסרגון, הוא סנחריב, ורבותינו ז"ל אמרו שמונה שמות יש לו: בעת ההיא, ביד ישעיהו הנביא פורענו' מצרי' וכוש דבר בידו, ואמ' לו שיעשה האות בעצמו שיהיה סימן להם וילך ערום ויחף, ומה שאמר לו ופתחת השק לפי שהיה לובש שק על גלות השבטים ומתאבל עליהם, ואמר לו שיפתח אותו השק שהיה חגור על בשרו ועל מתניו ויחלוץ נעליו וילך ערום ויחף: ויעש כן, הלוך ערום ויחף, הדבר הזה אין לפרשו כמשמעו שצוה האל את הנביא שילך ערום ויחף חלילה, וכן מה שאמר האל להושע קח לך אשת זנונים, וכן מה שאמר ליחזקאל והעברת על ראשך ועל זקנך תער, וכן מה שאמר לו שיאכל עוגת שעורי' אפויה בגללי הבקר, וכל אלו והדומים להם אינם דברים שיצוה האל לנביאיו לעשותם, אלא הכל היה במראה הנבואה שהיה רואה הנביא במראה הנבואה שהיה מצוה אותו האל שיעשה כך והיה עושה כך במראה הנבואה ההוא, ואף על פי שיאריך הזמן כמו בזאת הנבואה שלש שנים ובנבואת הושע וילך ויקח ותהר ותלד בן ואחר כך ותהר ותלד בת כל זה במראה הנבואה, ואף על פי שאלה שהיה זמן רב הכל היה במראה הנבואה בפעם אחת: ונעלך, אמר לשון יחיד דרך כלל, ויונתן תרגם ופתחת השק בהפך הענין ותיסר סקא בחרצך: ויאמ', כן שמע במראה הנבואה אחר שהלך ערו' ויחף שהיה ה' קורא אותו ואומר כאשר הלך עבדי ישעיהו אות ומופת מה שעשה עבדי ישעיהו זה כאשר כשיהיו לאות ולמופת על מצרים ועל כוש עשה כן להודיע כי כן ילכו הם לפני שוביהם: כן ינהג, אמ' וחשופי שת אחר שאמר ערו' ויחף כי הנגו' בלכתם ערומי' הוא שילכו חשופי ערוה כמו שעשה מלך עמון במלאכי דוד לבזות, ויכרות את מדויה' בחצי עד שתותיהם: וחשופי, כמו וחשופים, וכן יקרא לו חלוני כמו חלונים, והדומים להם: שת, הוא כנוי לעגבו' ולערוה, וכן עד שתותיה', ואמר ערות מצרים והוא הדין לכוש כי כבר זכר שניהם, ומה שסמך הענין במצרים לרוב גנותם כמו שאמר עליהם גדלי בשר אשר בשר חמורים בשרם:

וחתו

ה וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ מִכּוּשׁ מַבָּטָם וּמִן־מִצְרַיִם תִּפְאַרְתָּם׃ וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה־כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר־נַסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ׃

כא

א מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלוֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃ חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי הַבּוֹגֵד׀ בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד׀ שׁוֹדֵד עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי כָּל־אַנְחָתָה הִשְׁבַּתִּי׃ עַל־כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת׃ תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת בִּעֲתָתְנִי אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה׃ ה עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים מִשְׁחוּ מָגֵן׃ כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי לֵךְ הַעֲמֵד הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד׃ וְרָאָה רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב גָּמָל וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב׃ וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל־מִצְפֶּה׀ אֲדֹנָי אָנֹכִי

תרגום: וְיִתַּבְּרוּן וְיִבְהֲתוּן מִכּוּשׁ בֵּית רוֹחְצָנֵיהוֹן וּמִן מִצְרַיִם תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן׃ וְיֵימַר יָתֵיב נִסָּא הָדֵין בְּעִדָּנָא הַהִיא הָכְדֵין הֲוָה בֵּית רוֹחְצָנָא דַהֲוֵינָא סְבִירִין לְמֶעְרוֹק לְתַמָּן לְסָעִיד לְאִשְׁתֵּזָבָא מִן קֳדָם מַלְכָּא דְאַתּוּר עַד כְּדוּן נַפְשְׁהוֹן לָא שֵׁיזִבוּ וְאֵיכְדֵין נִשְׁתֵּיזֵב אֲנַחְנָא׃ מַטַּל מַשִּׁרְיָן דְּאָתְיָן מִמַּדְבְּרָא כְּמֵי יַמָּא דְנָגְדִין כְּעַלְעוֹלִין וְאָרְחָן בְּאוֹרַח דָּרוֹמָא מַדְבְּרָן וְאָתְיָן מִמַּדְבְּרָא מֵאַרְעָא דְאִתְעֲבִידָא בָהּ חֲסִינִין׃ אֲמַר נְבִיָּא נְבוּאָה קַשְׁיָא אִתְחֲוָאָה לִי אֲנִיסַיָּא מִתְאַנְסִין וּבָזְזַיָּא מִתְבַּזְזִין סַקוּ עֵילָמָאֵי תְּקִפוּ מָדָאֵי כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַנְּחִין מִן קֳדָם מַלְכָּא דְבָבֶל אַנְחֵית לְהוֹן׃ עַל כֵּן אִתְמְלִיאוּ חַרְצֵיהוֹן זִיעָא דְחַלְּתָא אַחֲדְתִּנּוּן הָא כְּחֶבְלִין לְיָלְדְתָּא אִטַּפְּשׁוּ מִלְּמִשְׁמַע טְעוֹ מִלְּמֶחֱזֵי׃ טְעָה לִבְּהוֹן עָקָא וּבִיעוּתִין אַחֲדוּנוּן אֲתַר בֵּירַת רוֹחְצָנֵיהוֹן הֲוָה לְהוֹן לִתְבַר׃ סַדְּרוּ פָּתוֹרִין אֲקִימוּ סַכְוָאִין אֲכוֹלוּ שְׁתוֹ קוּמוּ רַבְרְבַיָּא מְרִיקוּ וְצַחְצַחוּ זַיְנָא׃ אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר לִי יְיָ אֱזֵיל אֲקִים סַכְוָאָה דְיֶחֱזֵי חָזֵי׃ וְיֶחֱזֵי רְתַךְ אֱנָשׁ וְעִמֵּיהּ זוּג פָּרָשִׁים רָכֵב עַל חֲמָר רָכֵיב עַל גַּמְלָא אֲמַר נְבִיָּא אֲצֵיתִית אֲצָתָא וַחֲזֵית וְהָא מַשִּׁרְיָן לַהֲרָא׃ אֲמַר נְבִיָּא קָל מַשִּׁרְיָן דְּאָתְיָן בְּסִיטוֹנֵיהוֹן כְּאַרְיָא וְעַל סָכוּתָא קֳדָם יְיָ אֲנָא קָאִים

מסורה: שודד ז׳ מלאים בקריאה וסימ׳ כי בא עליה על בבל שודד׳ יגורו בך נדחי׳ חזות קשה הגד לי ב׳ בפסו׳ הוי שודד ואתה לא שדוד ב׳ בפסו׳ קול פחדים באזניו: פלצות ד׳ בקריא׳ וסימ׳ תעה לבבי פלצות בעתתני׳ וכסתה אתם פלצות׳ יראה ורעד יבא בי׳ ואם זכרתי ונבהלתי:

רש"י: וחתו ובושו׳ כל המביטים ומצפים אל עזרת כוש והמתפארים במשען מצרים: תפארתם׳ ווכטו״ם בלעז: יושב האי הזה׳ ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה: האי׳ לשון איי הים: משא מדבר ים׳ הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה ואם תאמר הרי כבר ניבא עליה על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה פעמי׳ שהנבואה באה בפיו היום בסיגנון אחד ולאחר זמן בסיגנון אחר: משא מדבר ים׳ תירג׳ יונת׳ מטול משרי׳ דאתיין ממדברא כמי ימא: כסופות בנגב לחלוף׳ כרוח סופה המתהפך בארץ נגב שאין מעלה אבק רב: לחלוף כך יחלופו צבא מחנות רבות על בבל: ממדבר׳ יבאו לה: מארץ נוראה׳ תירגם יונתן מארעא דאיתעבידא בה חסינין יש לפרש שהוא מקו׳ נחש ועקרב כמו שנאמ׳ המדבר הגדול והנורא: חזות קשה׳ הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגד לי: הבוגד בוגד׳ תירג׳ יונתן אניסיא מתאנסין ובוזזיא מתבזזין ולשון העברית לפי התרגום כך פירושו אתה הבוגד בא אחר ובוגד אותו ואת השודד בא אחר ושודד אותו אלו פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל ששדדה ובזזה עד עתה את כל המדינות: עלי עילם׳ ובואי עליה: צורי מדי׳ על בבל במצור שהי צורי הטע׳ למטה בריש וזה טעמו למעל׳ בצלי כמו קומי שובי: כל אנחתה השבתי׳ לא מפיק ה״א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשי׳ רבים ש שופבי״ם בלע״ז כל אנחות השבתי שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אותה: מלאו מתני חלחלה׳ הנביא היה רחמני ומתאונ׳ על פורענו׳ האומו׳ זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינ׳ והאכינ׳ כאילו זו בבל מתאונב׳: צירים׳ לשון חיל וחבלי׳ ורבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתי הבי׳: נעויתי׳ אולי הוא הקרוי עוי׳ בלשון חכמים: פלצות׳ בהלה: את נשף חשקי׳ לילה שהייתי חושק בה לשמחה ולמשת׳ ובספר יוסיפו׳ מצינו שהיה שמח על שנצחו גדודיו את חיל פרס אותו לילה שם לי לחרד׳ שנ׳ בלשצא׳ מלכא עבד לחם רב וגו׳ אישתיו חמרא וגו׳ ביה בליליא קטיל וגו׳ ודריוש מדאה קביל מלכותא: צפה הצפית׳ זקוף המנור׳ בבראשית רבה צוואין למנרתא צפיתא: אכול שתה׳ ומתוך האכילה והשתייה צעקו קומו השרים: משחו מגן׳ ומגיני עור שלוק הן ומושחי׳ אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין וכך נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים פלט את משיחתו ולא קיבלה וכעשה מגן שאול כאילו לא נמשח בשמן: לך העמד המצפה׳ עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על ארך שלוותה של בבל והוא חבקוק שנ׳ עונה ועמד בתוכ׳ ואמר על משמרתי אעמד ואצפה לראות מה ידבר בי אמר הקב״ה לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאתי שיעמד על מצפהו ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד: וראה רכב׳ ואני אראנו שם כמין רכב צמד פרשי׳ אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי: והקשי׳ קשב׳ ושם ישמע בנבואתו כמין רוב הומיו׳ תשואו׳ חיילות: ויקר׳ אריה׳ הוא חבקוק אר׳ בגימטריא כמניין חבקוק ישעי׳ נתנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן: על מצפ׳ יי׳׳ יי׳ אלהי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיענו על זאת:

והנה

רד"ק: וחתו ובשו׳ על ישרא׳ אמר שהיה בטוח׳ בכוש ובמצרי׳ לפי שהיו בעלי מלחמה למלך אשור׳ כמו שאמר על תרהקה מלך כוש יצא להלחם אתך׳ ועל יהודה ובנימן אמר ועל השרידים שנשארו מעטי׳ בארץ כי עשרת השבטים בכלל כבר גלו בשנת שש לחזקיהו׳ וכאשר כבש מלך אשור את שבות מצרי׳ וגלות כוש היה בשנת ארבע עשר׳ לחזקיהו והיו מביטים לכוש שילחמו למלך אשור ומתוך כך ימלטו מידו׳ וכן היו מתפארי׳ להנצל על ידם ממלך אשור וכאש׳ יראו מפלת כוש ומצרים ביד מלך אשור יחתו ויבשו: ואמ׳ ׳האי ארץ ישראל כי היא על גבול הים: אשר נסנו שם לעזרה׳ כתרגומו דהוינ׳ סבירי׳ למערק לתמן לסעיד לאשתזבא מן קדם מלכא דאתור עד כען כפשיהון לא שזיבו ו ואיכדי׳ נשתזיב אנחנא: משא מדבר ים׳ נבוא׳ זו נאמר׳ על בבל ואע״פי שכבר נתנבא עליה באמרו משא בבל שנה ושלש עליה לפי שהרעו לישרא׳ יותר מדאי׳ וכן נתנבא על מפלת מלך אשו׳ כמה פעמי׳ וקרא בבל מדב׳ ים לפי שמדי ופרס היו במזרחית צפונית של בבל כמו שאמר העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש׳ והנה בבל מערב למדי ופרס והמערב יקרא ים׳ ואמר מדבר כי מדב׳ ים בין בבל למדי ופרס׳ וי״ת מטלן משרי׳ דאתו ממדברא כמי ימא: כסופו׳ בנגב׳ כמו רוח סער בנגב׳ במדב׳ ׳במקו׳ יבש שהוא שם תמי׳ הרוח כן יבאו מדי ופרס להלוך אל בבל׳ וי״ת בנגב דרום׳ ואתן בארח דרומא מדברן ואתין ממדברא׳ והוא מה שפיר׳ שארץ מדי ופרס מזרחית צפונית לבבל׳ אם כן בבל לה מערבית דרומית ים ונגב: מארץ נוראה׳ מארץ רחוקה׳ והוא מדי ופרס שהם רחוקים מבבל׳ והרחוק יקרא נורא לפי שהאד׳ ירא הרחוק שלא ידע גבורתו ומנהגו יות׳ מן הקרו׳ שידע גבורתו ומנהגו׳ ויונתן תרג׳ מארע דאתעבידו בה חסינן: חזות קשה׳ אמר הנביא נבואה קשה לבבל נאמר לי מאת השם׳ ומה היא הנבואה הבוגד בוגד מי שהיה בוגד יבא בוגד שיבגוד בו ומי שהיה שודד יבא שודד שישדדנו׳ ומי הוא הבוגד והשודד זה מלך בבל שהיה בוגד באומות שהיו בשלום עמו ושודדן כי היא הבגידה שהיה שודד אותם ולא היה שומר להם ברית כן יבא לו בוגד שיבגוד בו ושודד שישדדנו והוא כורש: עלי עילם צורי מדי ופרס׳ ואמר כל הנבואה כנגד עילם ומדי שיעלו לבבל ויצורו עליה: צורי׳ טעמו מלרע: כל אנחתה השבתי׳ פירוש אנחת בבל׳ ר״ל מה שהיו נאנחים מפחדה׳ כי הכנויים בשמות יפלו על הפעל ועל הפעול׳ כמו מנגד נגעי יעמודו׳ השר מעלי נגעך׳ בבית תפלתי׳ שמעתי את תפלתך׳ נסכתי מלכי׳ ואלהי מלכי מקדש׳ וה״א אנחתה רפה ומשפטה במפיק׳ וכמוהו רבים׳ כמו ושערה לא הפך לבן׳ ורחמ׳ הרת עולם׳ ראמה בתה עונה בה׳ ויאמ׳ לה בעז והדומי׳ להם: על כן׳ הנביא מדבר בלשון כל אחד מבני בבל׳ או בלשון בלשצר המלך: נעויתי משמוע׳ משמוע הפורענו׳ הבא לבבל כל שכן שאבהל כשאראנה: תעה׳ חשקי׳ בחיריק החי״ת׳ הנביא מדבר בלשון בלשצ׳ שעשה משת׳ רב בלילא והיה אותו הלילה נשף חפצו וחשקו ותאותו שהוק׳ מלך והיה שמח עם עבדיו ושם לו הקב״ה אותו הנשף בחרדה בכתב שכת׳ המלאך בכותל ההיכל חרד מאד על הכתב ההוא כמו שכתוב אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין וארכובתי׳ דא לדא נקשן: פלצות׳ ענין רעדה׳ כמו שכתוב דא לדא נקשן: ערוך השלחן׳ בעת שהיו עורכי׳ השלחנ׳ היו אומרין צפה הצפית שיצפה הצופ׳ כי היו מפחדי׳ מעם מדי ופרס ובעת שהיו אוכלי׳ ושותי׳ היו אומרי׳ קומו השרי׳ משחו מגן כלומ׳ כחכחו המגיני׳ למלחמ׳׳ וכן תרגם יונתן צפה הצפית אקימו סכוין׳ ותרג׳ משחו מגן מריקו וכחכחו זייכא׳ תרג׳ יונתן מגן זייכא׳ ר״ל כלי זיין כגון השריונו׳ והכובעים כי גם הם מגן על האדם במלחמ׳׳ ויש מפרשים משחו מגן העם לפי שבאותו הלילה מת בלשצ׳ כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכא׳ אמ׳ הנה מת מלכנ׳ משחו אחר תחתיו׳ ובב״ר צפה הצפי׳ סדר מנרת׳ אית אתרא דקריי׳ מנרת׳ צפיתא: כי כה אמר׳ כאלו הנבי׳ בבבל׳ ואמר על לשון שרי בבל שיאמרו זה לזה שיעמידו המצפה לראות אם בא חיל מדי ופרס ויגיד אשר יראה: וראה רכב׳ וראה המצפה רכב צמד פרשים רכב שרוכבים עליו זוג פרשים: וראה גם כן רכב חמור רכב גמל: והקשיב קשב רב קשב׳ יקשיב אם הם קרובים אם ישמע קול פרסותם׳ ויונתן תרגם ויחזו רתך אינם ועמיה זוג פרשים וגומר: ויקרא׳ ויקרא המצפה אריה על המצפה המשיל מדי ופרס לאריה העומד על המצעה ומביט אילך ואילך אנה יטרוף׳ אמר הנביא בלשון קריאה בראותו זה: אדני אנכי

עומד

עומר תמיד׳ יומם ולילה על משמרתי אנכי נצב כל הלילו׳ כלומר ביום ובלילה אני עומד ומצפה מתי יהיה זה שיבא חיל מדי ופרס ויחריבו בבל לפי שהרעו לישראל׳ ונדרש כי אריה אמר על חבקוק הנביא׳ אמר ישעיהו כי חבקוק עתיד לומר זה אנכי עומד תמיד יומם ולילה שעג עוגה ועמד בתוכה כמו שמפרש בתלגום תפלה לחבקוק׳ וקרא חבקוק אריה כי כן הוא בגמטריא חשבון חבקוק כחשבון אריה ׳ואת הפסוק כן אמר ישעי׳ נביא׳ קל משרין וגו׳: והנ׳ זה׳ בעוד שהי׳ המצפה מקשיב הנה בא החיל כמו שהיה רואה קרבו אל העיר: ויען׳ המצפה ויאמר נפלה נפלה בבל׳ הכפל לחזק: שבר׳ פירוש המשבר׳ ויונתן תרגם נפלה נפלת ואף עתידה למיפל בבל׳ ר״ל שתי נפילו׳ ראשונה על ידי מדי ופרס ושניה על ידי ששים׳ שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדי׳ כמהפכת אלהי׳ את סדום ואת עמורה ׳וזה היתה לעולם כי אותה בבל לא נתישבה עוד לעול׳ כמו שפירשנו למעלה במשא בבל: מדשתי ובן גרני׳ יאמר הנביא בלשון האל בבל היא מדשתי שאדוש אותה בחיל מדי ופרס כמו שדשין התבואה׳ ובן גרני׳ כפל ענין במלו׳ שונות׳ כי הבר והתבן יקרא בן גרן לפי שידוש בגורן: אשר שמעתי׳ אמר הנביא זאת הנבואה אשר שמעתי על בבל הגדתי לכם כמו ששמעתיה׳ ואמר אלהי ישרא׳ לפי שבעבור ישראל יביא האל הפורענות לבבל:

שבו ה׳ חס׳ בנביאים וכתובי׳ וסימ׳ נמסר בסדר ואתחנן: תימא ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ חדד ותימא׳ וחברו דד״ה׳ ואת דדן ואת תימא׳ ישבי ארץ תימא׳ הביטו ארחות תמא׳ בתרא חס׳ יו״ד: כלך ג׳ וסימ׳ כי עלית כלך לגגות׳ אסוף אאסוף יעקב׳ כלך יפה רעיתי:

ח עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם וְעַל־מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל־הַלֵּילוֹת׃ ט וְהִנֵּה־זֶה בָא רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים וַיַּעַן וַיֹּאמֶר נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל וְכָל־פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ׃ י מְדֻשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם׃

יא מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל׃ יב אָמַר שֹׁמֵר אָתָא בֹקֶר וְגַם־לָיְלָה אִם־תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֵתָיוּ׃

יג מַשָּׂא בַּעְרָב בַּיַּעַר בַּעְרַב תָּלִינוּ אֹרְחוֹת דְּדָנִים׃ יד לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נֹדֵד׃ טו כִּי־מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ מִפְּנֵי ׀ חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה׃ טז כִּי־כֹה אָמַר אֲדֹנָי אֵלָי בְּעוֹד שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְכָלָה כָּל־כְּבוֹד קֵדָר׃ יז וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי בְנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר׃

כב

א מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה־לָּךְ אֵפוֹא כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת׃

קָאֵם תְּדִירָא בִּימָמָא וְעַל מַטַּרְתִּי אֲנָא מְעַתַּד כָּל לֵילְיָא׃ וְהָא דֵין אָתָא רְתַךְ אֱנָשׁ וְעִמֵּיהּ זוּג פָּרָשִׁין וַאֲתִיב וַאֲמַר נְפַלַת וְאַף עֲתִידָא לְמִפַּל בָּבֶל וְכָל צַלְמֵי טַעֲוָתְהָא יִדַּקְדְּקוּן לְאַרְעָא׃ מַלְכִּין דְּאוּמָנִין לְאַנָּחָא קְרָבָא יֵיתוּן עֲלַהּ לְמִבְזְּזַהּ כְּאִכָּרָא דְּאוּמָן לְמֵדָשׁ יַת אִדְּרָא אֲמַר נְבִיָּא דִּשְׁמַעִית יַת קָל מֵימְרָא דַּיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל חַוֵּיתִי לְכוֹן׃ מַטַּל כָּס דִּלְוָט לְאַשְׁקָאָה יַת דּוּמָה עֲלַי אַכְלֵי מִן שְׁמַיָּא נְבִיָּא פָּרֵישׁ לְהוֹן יַת נְבוּאֲתָא נְבִיָּא פָּרֵישׁ לְהוֹן מָה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי׃ אֲמַר נְבִיָּא אִית אֲגַר לְצַדִּיקַיָּא וְאִית פּוּרְעָנוּת לְרַשִׁיעַיָּא אִם תָּיְבִין אַתּוּן תּוּבוּ עַד דְּאַתּוּן יָכְלִין לְמֵתָב׃ מַטַּל כָּס דִּלְוָט לְאַשְׁקָאָה יַת עַרְבָאֵי בְּחוּרְשָׁא בְּרַמְשָׁא יְבִיתוּן שַׁיְרָת בְּנֵי דְדָן׃ לְאַפֵּי צַחְיָא פּוּקוּ נַגְּדִין דְּמַיָּא דְּיָתְבֵי בְּאַרְעָא דָּרוֹמָא לַחְמָא דְּאַתּוּן אָכְלִין זַמִּינוּ לִמְעַרְקַיָּא׃ אֲרֵי מִן קֳדָם קְטוֹל עֲרַקוּ מִן קֳדָם חַרְבָּא שְׁלִיפָא וּמִן קֳדָם קֶשֶׁת מְתִיחָא וּמִן קֳדָם תְּקוֹף קְרָבָא׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לִי בְּסוֹף שַׁתָּא כִּשְׁנֵי אֲגִירָא וְיָסוּף כָּל יְקָרְהוֹן דַּעֲרָבָאֵי׃ וּתְקוֹף עָבְדֵי קְרָב גִּבָּרֵי בְנֵי עֲרָבָאֵי יִזְעֲרוּן אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל גְּזִיר כֵּן׃ מַטַּל נְבוּאֲתָא עַל קַרְתָּא דְּיָתְבָא בְּחֵילְתָא דְּאִתְנַבִּיאוּ עֲלַהּ נְבִיָּא מָה לְכוֹן בְּדֵין אֲרֵי סְלֵקְתּוּן כּוּלְכוֹן לְאִגְּרַיָּא׃

והנה זה בא׳ כשיתפלל על כך יראה כמין רכב אדם וגו׳: נפלה נפלה בבל׳ תירגם יונתן נפלה ואף עתיד׳ למיפל שתי נפילות שנה אחר שנה תחלה על ידי מדי ופרס ובשנ׳ השנייה על ידי ששים והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת סדום וכן מצינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת וגו׳: מדושתי ובן גרני׳ תבואת קדש שלי ערימת חטיי אשר נכטוניתי מפני רוח הקדם לתקן אתכם בדרך הישרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגרן: אשר שמעתי׳ אותו הגדתי לכם: דומה׳ היא אדום וכן הוא אומר מי כצור כדומה בתוך הים: אלי קורא משעיר׳ אמר הקב״ה אלי קורא הנביא או המלאך מעול מלכות שעיר: שומר מה מלילה׳ שומר ישר׳ מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת: אמר שומר׳ הקב״ה: אתא בקר׳ יש לפני להזריח לעמו׳ בקר לכם: וגם לילה׳ מתוקן לעשו לעת קץ: אם תבעיון בעיו׳ אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ: שובו אתיו׳ בתשובה: משא בערב׳ על ערביים: ביער בערב תלינו׳ ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יוצאי׳ ולכים ביער דרך העברת שיירות: אורחות דדנים׳ בני דודכן: לקראת צמא׳ דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מלואי רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במעיו והוא מת׳ ד״א לקראת צמא התיו מים לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גיליתי לו באר מים: כי מפני חרבות נדדו׳ עמי: חרב נטושה׳ פשוטה על פני הארץ כמו והנם נטושים על פני כל הארץ וינטשו בעמק רפאים׳ ד״א נטושה כמו לטושה כל אותיו׳ אשר מוצאיה׳ קרובים להיות ממקו׳ אחד מתחלפות זו בזו כן בלמ״ד כעניין שנאמר בעזרא לעשות לו נשכה כמו לשכה: כשני שכיר׳ אדקדק בה לנמכם המועד כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שנתו: ושאר׳ שארית: קשת גיבורי בני קדר׳ בעלי רובי קשת שהם נאביה׳ שנאמ׳ בו ויהי רובה קשת: גיא חזיון׳ היא ירוש׳ גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות: כי עלית כולך לגגות׳ כשבא עליהם חיל עולים על גגותיה׳ לראות את החיל ולהלחם ורבותינו פיר׳ על כהני׳ שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה ביד׳ כדאיתא במס׳ תענית׳ ומדרש אגדה אומר שהיו גשי הלוח באיכה רבתי:

תשואות

משא דומה׳ דומה היא מבני ישמעאל׳ כמו שכתוב ומשמע ודומה ומשא׳ אמר הנביא אלי קורא קול הנבואה כי משעיר יבא להם המחריב ארצם ובקרוב תבא אליהם הרעה וישומו שומרים בחומות העיר׳ לומר שיקומו בני אדם מרוב פחדם ויסובבו בעיר וישאלו לשומרים מה מלילה׳ וכפל הדבר כדרך השואלים: מה מליל׳ בא על דרך הסמיכות׳ וכמוהו בא אל חזקיהו בחיל כבד: אמר׳ ענה להם השומר אתא בקר׳ כלומר הבקר יבא׳ אבל מה תועילו כי גם הלילה יבא אחריו שתצטרכו לשמור עוד מפחד האויב: אם תבעיו בעיו׳ אם תשאלו שאלו: שובו אתיו׳ לשאול׳ כלומר עוד הלילות תשאלו בזה כי אין לכם בטח מן האויב׳ ואא״א ז״ל פיר׳ כי עתידי בני שעיר להחריב דומה וקורא הנביא שומר וצופה והנביא מדבר כאלו בני שעיר קוראי׳ אליו ושואלים לו מה מלילה כלומר מה מלילותם וימותם של דומה׳ כלו׳ אם הגיע זמן קצם עדין ונלך עליהם׳ והנביא משיב להם כבר נשלמו הימים והלילות ובא בקר מפלתם שובו עתה עליה ותצליחו׳ ותרגם יונתן כן מטל כס דלוט וגו׳ ׳ וכדברי רבותי׳ ז״ל בספרו של רבי מאיר מצאו כתוב משא דומא משא אדום: אלי קורא משעיר׳ אמר רבי יוחנן אלי קורא מפני שעיר: שומר מה מלילה׳ אמרו לישעיה רבינו ישעיה וכי מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה אמר להם המתינו לי עד שאשאל כיון שאשאל חזר אצלם אמרו לו שומר מה מליל׳ שומר העולמים׳ אמר להם לא כשאתם סבורין אלא בקר לצדיקים ולילה לרשעים בקר לישראל ולילה לכותיים׳ אמרו לו אימתי אימת דאתון בען האל בעי אם תבעיון בעיו׳ ואומרים להם ומי מעכב אמר להם תשובה שובו אתיו: משא בערב׳ נבואה זו נאמר׳ על ערב והם בני קדר׳ ובי״ת בערב במקום על׳ כמו כן יכתן בו כי אם הבהמ׳ אשר אני רוכב בה כמו עליה: ביער בערב תלינו ארחו׳ דדנים׳ אומר כנגד שיירות בני דדן שהיו עוברי׳ ושכים בערב׳ אמ׳ עתה בחרבן ערב תלינו ביער כי לא תמצאו אהלים ללון שם כי חרבו אהלי קדר׳ ויונתן תרגם בחורשא ברמשא יביתון׳ תרגם בערב כמו בערב: לקראת צמא התיו מים׳ התיו כמו אתיו׳ אומר דרך משל למים שיבאו לקראת הצמא כי בני קדר יהיו גולים ונודדי׳ במדבר ולא ימצאו מים לשתות ויושבי ארץ תימא כשימצאום גולים ונודדים צריך שיקדמום בלחמה: כי מפני חרבות׳ ואם תשאלום מפני מה הם נודדי מפני חרבות שפשטו בארצם מפני חרב נטושה שפשטה בארצם׳ וכן וינטשו בלחי׳ כמו ויפשטו׳ ויש מפרשים כמו לטושה׳ ויונתן תרגם שליפא: כי כה אמר ה׳ בעוד שנה׳ שנאמר׳ אלי נבואה זו: וכלה כל כבוד קדר׳ כשני שכיר׳ שהם מצומצמי׳ ומדקדק בזמנו לבאת כמו שאומ׳ כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו׳ וכן זאת השנה תהיה מצומצמת: ושאר מספר קשת׳ וזה שישארו מהם רובי קשת שיברחו ויהיו מתי מספר: ימעטו׳ יהיו הולכים ומתמעטים כי ה׳ אלהי ישראל דבר׳ לפי שהרעו לישראל כשהגלם מלך אשור׳ אולי באו בני קדר עם מלך אשור והרעו לישראל בעת שהיו מוליכים אותם בשביה׳ או שעברו ישראל דרך ארצם בגלותם והרעו להם: משא גיא חזיון׳ נבואה זו נאמרה על ירושלם׳ וקראה גיא חזיון לפי שהיא מקום הנבואה׳ ומה שקראה גיא והיא הר לכנותה לרעה לפי שהשפילוה יושביה לרעתם והשיבו׳ מהר אל בקעה ואיכה ראוי׳ שתקרא עתה הר אלא גיא: מה לך איפה כי עלית כלך לגגות׳ דרך בני העיר לעלות לגגו׳ ע׳מגדלי׳ בעת שיבאו להם האויבי׳ ויכנסו בעיר בחזקה יעלו לגגות׳ להשגב בהם׳ או להלח׳ מהם ש׳ כשפות אם יוכלו׳ אמר הנביא כנגד עמ׳ מה לך אלה היית אתמול תשואות מלאה עיר הומיה מה לך עתה שנאספת אל הבתים ועלית אל הגגות מפני מה היה זה מפני עונך:

תשאות

תשאות מלאה הארץ, תשאות פירוש קול המון העיר מרוב העם אשר בתוכה, וכן תשאות חן חן לה: חלליך לא חללי חרב, כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם עם אויביהם אלא נאספו אל העיר ומתו בתוכה ברעב והנה אינם חללי חרב אלא חללי רעב: כל קציניך נדדו, קציניך וראשיך שנדדו וברחו: מקשת אסרו, כלומר רובי קשת שרדפו אחריהם השינום ואסרו אותם והם צדקיהו ושרים שברחו ויצאו מירושלם לילה ורדפו אחריהם הכשדים ותפשום: כל נמצאיך, פירוש כל הנמצאים בתוך העיר אסרו, וכן אשר מרחוק ברחו שחשבו להמלט אסרו גם כן: על כן אמרתי, דברי הנביא אמ' כנגד המנחמים: שעו מני, כלומר הרפו ממני ש תנחמוני כי אמרר כפשי בבכי שאבכה: ש תאיצו לנחמני, כפל ענין במלו' שונות, אמר אל תדחקו לנחמני על שד בת עמי כי רב הוא מלהנחם עליו: כי יום מהומה, ענין שבר, כמו והמ' מהומ' גדולה: מבוסה, ענין הרמיסה והנאול, כמו כפגר מובס, בוסס כטיט חוצות: מבוכה, ענין בלבול, כמו נבוכים הם בארץ: מקרקר קיר, הורס הקיר כמו משרש עוקר השורש, ומה שאמר קיר תוספ' ביאור, כי די לו במקרקר, וכן לצבא צבא, ותשרש שרשיה, ויקסמו קסמים, וענין מקרקר קיר שהרסו הכשדי' חומת ירושלם, כמו שכתוב ותבקע העיר, ואומר ויתצו את חומת ירושלם: ושוע אל ההר, היוצאים מן העיר הולכי' וצועקי' מהר אל הר ומגבעה ש גבעה, ויונתן תרגם מבלשין בתיא מקפין מגדליא ברישי טוריא: ועילם, פירוש בני עילם: נשאו אשפה, בחצים וקשת להלחם על ירושלם, וכן קיר והיא עיר למלך אשור, כמו שאמר ויגלהו קירה, וכן בני קיר נגו המגיני' לבא למלחמה על ירוש': ערה, ענין גלוי, כמו את מקורה הערה, ויש לפרש קיר כמשמעו כותל וערה ענין דבוק, וכן בדברי רבותי' ז"ל מעורה בטרפשי', פירוש דבוקה, ופירוש הפסוק עילם נשא אשפה לירות החצים אל ירושלם, וכן דבק אל החומה המגינים לאתור החומה תחתיה להפילה, וכן תרגם יונתן ועל שוריא דבקו תריסין: ברכב אדם פרשים, תרגם יונתן ברתך אנש ועמיה זוג פרשין: ויהי מבחר עמקיך, אומ' כנגד ירושלם מבחר ארצך ימלא ברכבי האויבי', ואמר עמקיך כי הרכב לא ילך בהרים אלא בעמקים: שות שתו, שמו פניהם לשערי ירושלם להלחם, ויש מפרשים כלחמו, וכן ופה ישית בנאון נליך ילחם, ויונתן תרג' עמקיך משריך, ושות שתו ממנן על תרעין, וכן וישימו על העיר, ר"ל הפרשי' שמו עסקם וכלי מפצם לכבוש העיר: שות שתו, שמו כלו המצור אל השער: ויגל את מסך יהודה, גלה האויב את מסך יהודה שהיו סגורים שהיו מסוככין שלא תבא עליהם רעת האויב מפני בית המקדש שהיה בנחלתם, והנה בא האויב בעונותם ונגלה המסך שלהם: ותבט, אומר כנגד עם ירושלם או כנגד המלך, אמר כשראית האויב שבא עליך הבטת אל נשק בית יער הלבנון שבנה שם שלמה מגינים ונתת עיניך בהם להביאם אל ירוש', כלומר הכינות עצמך למלחמה ולא לתשובה ומעשים טובים, כלומר הבטחך היתה אל הנשק ולא אל האל, כמו שאמר ולא הבטתם אל עושהו, ויונתן תרגם אל נשק בית יער על זין בית גנזי מקדשא: ואת בקיעי עיר דוד ראיתם, פרצות שהיו בחומות עיר דוד היא ציון ועשיתם הכנה לבנות אותם פרצות: ותקבצו את מי הברכה התחתונה, מי הברכה שהיו מתפזרים ממנה ולחוץ קבצתם אותם לתוכה להיות המים מזומנים לעשות בהם חמר לבנין הפרצות, ובריכה היא חריץ בנוי באבנים מתקבצים בה מי גשמים: ואת בתי, הנה הכינותם המים, וכן הכינותם האבני' שספרתם הבתי' ומי שהיה לו בית יתר נתצתם אותו לבנות פרצות החומה מאותם האבנים: ותתצו, תי"ו השרש רפה ומשפטה להדגש כי שרשו נתץ: לבצר, ענינו לחזק מן ערים בצורות: ומקוה, בקמץ בשקל משרה, עוד עשיתם הכנה למים בין שתי החומות סמוך למי הברכה הישנה עשיתם שם חריץ שיקוו בו מי גשמים כל אלה ההכנות עשיתם מפני האויב כדי להציל ירושלם מידו: ולא הבטתם אל עושיה, ולא הבטתם אל הבורא אשר עשה אותה ותקנה עד הנה ושמרה מיד האויב אל הבטתם לשוב אליו וללכת בדרכיו כי הוא היה מציל אתכם אם שבתם אליו יותר מכל ההכנות שעשיתם: ויוצרה מרחוק לא ראיתם, מי שיצר לירושלם זה זמן רב ורחוק להשרות שכינתו בה ובחר אותה מכל הארצות לא ראיתם אותו לשוב אליו, ובדרש ויוצרה מרחוק לא ראיתם מי שברא אותה קודם שנברא העולם, כמו שאמרו רבותינו ז"ל ז' דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן גן עדן ותורה וצדיקים וישראל וכסא הכבוד וירושלם ומשיח בן דוד, ואין משמעות הדרש הזה כמו שמבינים אותו המון התלמידים אלא פירוש שעמדו בכח להבראות קודם שנברא העולם לפי שהדברים האלה הם תכלית בריאת העולם: ויקרא, קרא ה' על ידי הנביאים נבואה זו טרם היות הפורענות כדי שיבכו ויספדו ויקרחו ויחגרו שק וישובו בתשובה שלמה לפני האל יתברך וינחם על הרעה והם לא עשו כן אלא והנה ששון ושמחה:

והנה

תשואות ד' בקריאה וסי' תשואות מלאה עיר הומיה, תשואות חן חן לה, תשואות נוגש לא ישמע, תשואות סכתו: הומיה ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' תשואות מלאה, המיה היא וסוררת, אשת כסילות הומיה' הומיה דסוררת חס': שתו ד' מלעיל וסימ' נמסר בסדר כי תשא: ותבט ג' בקריא' וסימ' ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב, ותבט ביום ההוא אל נשק, ותבט עיני בשורי, אנ"ך:

תְּשֻׁאוֹת׀ מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה קִרְיָה עַלִּיזָה חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי־חֶרֶב וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה׃ כָּל־קְצִינַיִךְ נָדְדוּ־יַחַד מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ כָּל־נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ יַחְדָּו מֵרָחוֹק בָּרָחוּ׃ עַל־כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל־תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי עַל־שֹׁד בַּת־עַמִּי׃ כִּי יוֹם מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לַאדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן מְקַרְקַר קִר וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר׃ וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר עֵרָה מָגֵן׃ וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רָכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה׃ וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל־נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר׃ וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר־דָּוִד רְאִיתֶם כִּי־רָבּוּ וַתְּקַבְּצוּ אֶת־מֵי הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה׃ וְאֶת־בָּתֵּי יְרוּשָׁלַם סְפַרְתֶּם וַתִּתְצוּ הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוֹמָה׃ וּמִקְוָה עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל־עֹשֶׂיהָ וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם׃ וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק׃

אשפה ב' עלא תרגום

מִן קֳדָם אִתְרְגוּשָׁא דְאִתְמְלִיאַת קַרְתָּא מְשַׁבַּחְתָּא כְּרַכָּא חֲדָאָה קְטִילַיִךְ לָא אִתְקְטִילוּ בְּחַרְבָּא וְאַף בִּקְרָבָא לָא מִיתוּ׃ כָּל שִׁלְטוֹנַיִךְ אִטַּלְטַלוּ כַּחֲדָא מִן קֳדָם מְתַח קַשְׁתָּא גְלוֹ כָּל דְאִשְׁתְּכַח בִּיךְ אִתְקְטַלוּ כַּחֲדָא מֵרָחִיק עֲרַקוּ׃ עַל כֵּן אֲמָרֵית שְׁבוּקוּ מִנִּי אֶבְכֵּי בִּמְרַר לָא תִתְבְּעִיתוּ לְנַחֲמוּתִי עַל תְּבַר כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ אֲרֵי יוֹם רְגוּשׁ וְאִתְרְשָׁא וּקְטוֹל קֳדָם יְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת עַל קַרְתָּא דְיָתְבָא בְּחֶלְתָּא דְאִתְנַבִּיאוּ עֲלַהּ נְבִיַּיָא מְבַלְשִׁין בָּתַּיָא מַקְפִין מִגְדְּלַיָא בְּרֵישֵׁי טוּרַיָא׃ וְעֵילָמָאֵי נְטַלוּ זַיִן בִּרְתִּךְ אֱנָשׁ וְעִמֵּיהּ זוּג פָּרָשִׁין וְעַל שׁוּר דְבַקוּ תְרֵיסִין׃ וַהֲוָה שְׁפַר מֵשְׁרָךְ אִתְמְלִיאוּ רְתִיכִין וּפָרָשִׁין מְמַנָּן עַל תַּרְעִין׃ וּגְלֵי יַת מַטְמוֹרִית בֵּירַת יְהוּדָה וְאִסְתְּכֵי בְעִדָּנָא הַהִיא עַל זֵין בֵּירַת גִּנְזֵי מַקְדְּשָׁא׃ וְיַת פְּלוּגַת קַרְתָּא דְדָוִד חֲזֵיתוּן אֲרֵי סַגִּיאַת וְכַנֵּשְׁתּוּן יַת עַמָּא לְמֵי בְרֵכְתָא אַרְעִיתָא׃ וְיַת בָּתֵּי יְרוּשְׁלֵם מְנִיתוּן וְתָרַעְתּוּן בָּתַּיָא לְתַקָּפָא שׁוּרָא׃ וּמִקְוְיָא עֲבַדְתּוּן בֵּין שׁוּרַיָא לְמֵי בְרֵכְתָא עַתִּיקְתָא וְלָא אִסְתַּכַּלְתּוּן בִּדְעָבְדַהּ וְדִי בְרָאַהּ מִלְּקַדְמִין לָא חֲזֵיתוּן׃ וְאַכְלֵי נְבִיָּא דַיְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּיוֹמָא הַהוּא לְמִבְכֵּי וּלְמִסְפַּד וּלְגִזּוּז רֵישׁ וּלְמֵיסַר סַקִּין׃

והא

רשי

תשואו' מליאה, עיר שהית' מליאה תשואות קול רוב אדם הומייה ועליזה עכשיו מה לך מתאבלת: חלליך לא חללי חרב, טובים היו אילו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב: כל קציניך נדדו יחד, צדקיהו ושריו שיצאו לברוח לילה: מקשת אוסרו, אשר מאימת המורים חצים בקשת היו כאסרי' להסגר בתוך העיר וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקי' ורובן מרחוק ברחו קודם לכן: שעו מני, חדלו ממני כך הקב"ה אומר למלאכי השרת: מבוס', מרמס כמו בוססו את חלקתי וכמו כגיבורי' בוסים בטיט חוצות: מקרקר קיר, יגס קירקור קיר החומה: ושוע אל ההר, וקול שוועה לנוס אל ההרי' להמלט: נשא אשפה, אשפות חצי' קוייב"רץ בלע"ז: וקיר ערה מגן, תירג' יונתן ועל שוריא דבקו תריסין והוא כמו ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר שם העיר כמו ויגלה קירה בני אותה מדינה גילו מגינה' על ירוש': שות שתו השערה, שמו מצור על השערים ודוגמתו יש במלכים במלחמ' בן הדד שימו על העיר: ויגל, לשון גילוי: מסך יהודה, הוא בית המקדש שהיה מגין ומיסך ומסכך עליהם: ותבט ביום ההוא, תחבולות להלחם בם: אל נשק בית היער, הם המגינים שלש מאות ומאתים שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון: בקיעי עיר דוד, בקיעי החומה ראיתם כי רבו: ותקבצו את מי הברכה, יונתן תירגם וכנשתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא שהיא אצל בקיעי עיר דוד להלחם שם לפי שראית' שיש שם תורפה לירושלם ונוחה ליכבש משם: ואת בתי ירושלם ספרתם, כמה בתים יש לכל אחד שיתצו מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים לבצר את החומה: לבצר, לחזק לשון ערים בצורות: ומקוה עשיתם, אגם מים להיו' חוזק לעיר: בין החומותי', החומו' כפולו' חיל וחומה ובין מי הברכ' הישנה: ולא הבטתם אל עושיה, ואם תאמרו אף חזקיהו עשה כן שנ' ויתחזק ויבן את כל החומ' הפרוצ' ויעל על המגדלי' ולחוצה החומה האחרת ויחזק את המלא עיר דוד חזקיהו ביי' אהי ישראל בטח וגו' אבל עתה בימי יהויקי' וצדקיהו לא הבטת' אל עושיה: ויוצרה מרחוק, מאז שברא את העולם עלת' ירושלם ובית המקדש במחשבה: לא ראית', לא חשבתם:

והנה

והנה ששון ושמחה ׳ לא דאגו ולא פחדו לדברי הנביא אלא לענג ושמחו ׳ ואמרו הואיל וסופנו למות מעתה נעשה ששון ושמחה ונהרג בקר ונשחט צאן ונאכל בשר ונשתה יין כי מחר נמות ונשמח בעודני בחיים וכל זה ללעג ולשחוק לדברי הנבא וזהו חלול ה׳ : ונגלה ׳ מה שהם אומרים נגלה באזני וידוע לפני אני ה׳ צבאות ׳ לפיכך אני נשבע : אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון ׳ כי קשה עון זה הדבר מהעונות שקדמו לכם ולא יכופר העון הזה בגלות אלא עד תמותון אבל המיתה שתמותו בחרב אותה תכפר עליכם ׳ ויונתן תרגם עד תמותון מותא תנינא ׳ ר״ל מיתת הנפש בעולם הבא ׳ ותרגם ונגלה באזני אמר נביא באודני הויתי שמע כד אתגזר דא מן קדם ה׳ צבאות ׳ ואמרו רז״ל כל מי שיש בידו חלול השם אין כח בתשובה לתלות וביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת ׳ שנ׳ אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון : כה אמר ה׳ ׳ הסוכן ׳ פירוש אוצר מן עדי מסכנות לפרעה ׳ וכן תרגם יונתן פרנסא ׳ ושבנא היה פקיד ואוצר בבית המלך חזקיהו ונטה לעתו על מלך אשור להסגיר לו העיר וקשר קשר עם קצת ׳ אנשי העיר ׳ ועליו נאמ׳ ולא תאמרו׳ קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר כמו שפירשנו במקומו : על שבנא ׳ כמו אל שבנא ׳ וכן ותתפלל על ה׳ כמו אל ה׳ : ואשר על הבית ׳ ר״ל שממונה על בית המלך ׳ מה לך פה ׳ כאלו אמר ואמרת אליו מה לך פה שהרי אמר לו לך בא אל ה הסוכן הזה ׳ וכן תרגם יונתן ותימר ליה מה לך כא׳ נראה כי שבנא לא היה מבני ירושלם אלא שבא לגור שם ונעשה פקיד ב בבית המלך ׳ ובדרש כי מעיר שמה סכני היה לפיכך קראו סוכן ובא לו לירושלם ולפי שלא היה מתושבי העיר ונשאו לבו לקשור קשר להסגיר העיר למלך אשור אמ׳ לו מה לך פה מה עסק יש לך בעיר הזאת ואיכה ארץ מולדתך ׳ ומי לך כה אי זה אח או קרוב יש לך בעיר שאתה עושה דברים כאלה בעיר : כי חצבת לך פה קבר ׳ אתה מדמה בעצמך כאו חצבת לך פה קבר שאתה בוטח שתמות כאן לא יהיה זה אלא הנה ה׳ מטלטלך : חצבי מרו׳ קברו ׳ ואתה כמי שחוצב במקו׳ גבוה קברו שלא יפחד שיורידוהו משם ׳ וכמי שחוקק משכנו בסלע שאתה בוטח שתהיה לעולם בעיר הזאת בשררה שאתה בה היום שלא יהיה אדם שיורידך ממנה ׳ לפיכך קשרת עם מלך אשו׳ לא יהיה זה כי אחר יבא תחתך שיורידך מן שררתך ׳ כמו שאמר וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו ׳ וית קבר קברו אתר אתריה ׳ ורז״ל פירשו חצבי מרום קברו שחצב לו קבר בקברי בית דוד לפיכך אמ׳ מה לך פה ומי לך פה מי קבור כאן ממשפחות אבותיך ׳ ויו״ד חצבי חקקי נוספת על הפעל כיו״ד היושבי בשמי׳ והוא דרך צחות : הנה ה׳ מטלטלך טלטלה גבר ׳ פירש אדוני אבי ז״ל טלטול גדול וכבד ׳ וגבר שם תאר לטלטול וה״א טלטלה נוספ׳ ואיכה לנקבה ׳ ורז״ל פירשו טלטלת איש ואמרו טלטולא דגבר׳ קשה מדאתתא ׳ וזה לפי שהאשה תמצא ית׳ מרחמים בגלותה מן האיש ׳ כלומר תגלה למקו׳ שלא תמצא מרחמים ׳ וכן ת׳ טלטול דגבר׳ ולפי דעתי כי מלת גבר הוא לשון קריאה ׳ כלומר אתה הגבר הנה ה׳ מטלטלך טלטלה ׳ וקראו גבר לפי שהיה מתגאה ומתגבר ׳ ובדרש טלטלה גבר כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר : ועטך עטה ׳ כמו שאומר צנף יצנפך צנפה כדור ׳ כמו שאד׳ עוטה הבגד וצונפו וכורכו כמו כדור ומשליכו למקו׳ רחוק ׳ ויש שמפרשו ענין עיט ׳ כלו׳ מפריחך אבל איננו משרשו ׳ ובדברי רז״ל עטך מלמד שפרחה בו צרעת כמו על שפם יעטה ׳ וי״ת ותחפינך בהתתא ׳ פירו׳ תכסך בושה כמו האדם המתבייש שמכסה פניו : צנוף ׳ כנוף מקור צנפה שם ׳ ופירושו כמה שפירשנו : ועטך עטה ׳ כמו שכורך אדם המצנפת ומשליכם למקום רחוק ׳ ואמר עוד כדור אל ארץ רחבת ידים ׳ כמו שמשליך אדם הכדור בארץ רחבת ידים שאין שם גדר או דבר מעכבו שהוא מתגלגל והולך עד שימצא דבר שיעכבנו ׳ וכדור הוא הנקרא פלוט״א והכ״ף שרש ׳ וכן במשנה הכדור והאמום ותחסר ממנו במקום הזה כ״ף הדמיון יצנופך ככדור ׳ וכן לב שמח ייטיב גהה כגהה ונו׳ : שמה תמות ׳ ולא כמו שחשבת שחצבת לך פה קבר : ושמה מרכבו׳ כבודך קלון בית אדונך ׳ פי׳ אדוני אבי ז״ל שמה באותו מקו׳ שתהיה שם מטולטל תרכב מרכבה שתחשב אותה לנפשך לכבוד גדול ובכאן היה לך בה קלון אם תרכב אותה אך שם תהיה מכובד בה ׳ כלו׳ הכבוד שיש לך בעיר הזאת יהפך שם לקלון לך ׳ ורבותינו פירשו בקם קלון בית אדוניו נהפך כבודו לקלון ׳ כי כשיצא למלך אשור שאלו אותו איה העם שקשרת עמהם ׳ אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו וקשרוהו בזנבות סוסיה׳ והיו מגררין אותו על הקוצים ועל הברקנים ׳ וזהו מרכבות כבודך המרכבות שהיית חושב שיתנו לך מרכבו׳ לכבוד נתנו אותם לך לקלון שקשרו אותך בזנבי סוסיהן׳ ויונתן תרגם תמן תמות ונו׳ : והדפתיך ׳ אמר והדפתיך כאלו הנבא מדבר ׳ ואמר יהרסך דבר הנביא על האל ׳ וכן מנהג לשון הקדש במקומות רבים ׳ כמו שמעו עמים כלם ׳ כלם תשובו ובאו נא ׳ לכלם ולסרניכם ׳ והדומי׳ להם ׳ והמצב והמעמד הוא הפקידות שהיה בה : והיה ביום ההוא ׳ ביום שתגלה ממקומך זה אתן במקומך אליקים בן חלקיהו ׳ ופירוש ביום בזמן ההוא ׳ כמו והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עומד לנס׳ והדומים לו פירושם בזמן ההוא ׳ ופירוש וקראתי שיתן בלב חזקיהו למנות פקיד אליקים במקום שבנא וכאלו האל יקראהו שיבא ויקח הפקידו׳ ׳ ויונתן תרגם וקראתי ואדבי׳ כלומר אגדילהו ואמנהו על בית דוד ׳ וכן תרגם אנקלוס לאה קראתי בשם חזי דרביתי בשום ׳ וטוב הוא פירושו ׳ וכן שליטים וקרואים ר״ל גדולים וכן קרואי עדה גדולי העדה שהם נקראים לכל עצה ׳ והנה מצאנו בספר מלכים ובספר זה כי אליקים היה על הבית ושבנא היה סופר כמו שאמר ויצא אליו אליקים אשר על הבית ושבנא הסופר וזה היה כשבא סנחריב לירושלם ׳ ואפשר כי קודם לכן מרד והיו דבריו עם מלך אשור והיה מכסה עצתו והיו נגלהו על ידי הנביא ואמ׳ לו לך בא אל הסוכן הזה ׳ והנביא אמר לחזקיהו והורידהו מגדולתו ושם תחתיו אליקי׳ וכשבא סנחריב לירושל׳ היה אליקי׳ על הבית ושבנא כאחר סופ׳ ואף על פי כן היה שבנא מכסה עצמו ויקרע בגדיו על דברי רב שקה כמו האחרי׳ כאלו היה הדבר קשה בעיניו : והלבשתיו כתנתך ואבנטך ׳ דרך משל כי הכתנת מלבוש הוד ותפארת לגדולה והאבנט היא חגורה על המתנים ׳ והוא משל לחוזק שלא ימעד מגדולתו : והיה לאב ׳ ליועץ כאומן ולמנהיג טוב כאו וישימני לאב לפרעה יועץ ומנהיג מדינתו : ונתתי

הרג ג׳ ותס׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר בהעלתך : אכול י׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שמיני : תמתון ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ ולא תגעו בו פן תמתון ׳ הנחש ל האשה לא מות תמתו׳ ׳ אם יכפר העון הזה ׳ אכן כאד׳ תמתו׳ ׳ בתראה מל׳ : מרכבות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר בשלח ובמלכים ב׳ סימ׳ כ״ג : ולבית י׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא :

וְהִנֵּה ׀ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג ׀ בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת : וְנִגְלָה בְאָזְנָי יְהֹוָה צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד־תְּמֻתוּן אָמַר אֲדֹנָי יְהֹוִה צְבָאוֹת : טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהֹוִה צְבָאוֹת לֶךְ־בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת : מַה־לְּךָ פֹה וּמִי לְךָ פֹה כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ : הִנֵּה יְהֹוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה : צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ : וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ כ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ : וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ : וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וּלְבֵית יְהוּדָה :

ב׳ ר״פ בסיפ׳ ג׳ ׳ ו׳ מלאים ׳ ב׳ ל׳ ׳ ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ ׳ ד׳ בטע׳ בסיפ׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ ב׳ בכל דוד ולגר ׳

וְהָא בִיעַ וְחֶדְוָה אָמְרִין נִקְטוֹל תּוֹרִין וְנִנְכֵּס עָאן נֵיכוֹל בְּסַר וְנִשְׁתֵּי חֲמַר נֵיכוֹל וְנִשְׁתֵּי מְדַנְמוּת לָא נֵחֵי : אָמַר נְבִיָּא בְּאוּדְנַי הֲוֵיתִי שָׁמַע כַּד אִתְגְּזַר דָּא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת אִם יִשְׁתְּבֵק חוֹבָא הָדֵין לְכוֹן עַד דִּי תְמוּתוּן מוֹתָא תִנְיָנָא אָמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת : כִּדְנַן אָמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אִתָא אֱזֵיל לְוָת פַּרְנָסָא הָדֵין לְוָת שֶׁבְנָא דִי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא : וְתֵימַר לֵיהּ מַה לָּךְ כָּא וּמַה לָּךְ כְּדֵין אֲרֵי אַתְקֵינְתְּ לָךְ כָּא אֲתַר אַתְקֵין בְּרוּמָא אַתְרֵיהּ שַׁוִּי בְּכֵיפָא בֵּית מְדוֹרֵיהּ : הָא יְיָ מְטַלְטְלָךְ טִלְטוּל דְּגַבְרָא וְתַחְפִּנָּךְ בַּהֲתָא : יַעְדֵי מִנָּךְ יָת מִצְנֶפְתָּא וְיַקִּיפוּנָךְ בַּעֲלֵי דְּבָב כְּשׁוּר מַקַּף וְיַגְלוּנָךְ לְאַרְעָא פְּתָיוּת יְדַיִן תַּמָּן תְּמוּת וּלְתַמָּן רְתִיכֵי יְקָרָךְ יְתוּבוּן בִּקְלָן עַל דְּלָא נְטַרְתָּא יְקָר בֵּית רִבּוֹנָךְ : וְאַרְחֲנָךְ מִמְּקוֹמָךְ וּמִשִּׁמּוּשָׁךְ יְמַגְּרָנָּךְ : וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא וְאַרְבֵּי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה : וְאַלְבְּשִׁנֵּיהּ כִּתּוּנָךְ וְהֶמְיָנָךְ אֲזָרְזִנֵּיהּ וְשׁוּלְטָנָךְ אֶתֵּן בִּידֵיהּ וִיהֵי לְאַב לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וּלְבֵית יְהוּדָה : ואתן

רשי

והנה ששון ושמחה ׳ הקב״ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים : כי מחר נמות ׳ בעולם הבא הנביאים אומרים לנו מאת הקב״ה שלא יהיה לנו חלק לעולם הבא נעשה לנו הנאה בחיינו : עד תמותון ׳ תירגם יונתן מותא תנייתא לעולם הבא : הסוכן ׳ בעל הנאות היה וכן ותהי לו ס סוכנת ומדרש אגדה אומר מן סכני היה ובא לו לירושלם בויקר׳ רבה : אשר על הבית ׳ ממונה היה על בית המקדש יש אומרים כהן גדול ויש אומרים אמרכל : מה לך פה ׳ הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמר בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא שבנא ו וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו : חצבי מרום קברו ׳ שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכי׳ לכך הוא אומ׳ לו מה ירושה לך בקברות הללו : ומי לך פה ׳ מי ממשפחתך קבור כאן : חצבי ׳ חקקי יו״ד יתירה כמו שכני סנה מקימי מעפר דל : טלטלה גבר ׳ כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מ מדאתתא : ועוטך עטה ׳ כמו ויעט בהם לשון עיט יפריחך כעוף בגלות ורבותינו אמרו צרעת פרחה בו כדא״א על שפם יעטה : צנף יצנפך ׳ כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים : כדור ׳ כשור מקף ורבותינו פירשו לשון כדו׳ שקורין פלוט״א בלע״ז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד : אל ארץ רחבת ידים ׳ בכסיפיא שם המקום : שמה תמות ׳ ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך נהפכים לקלון בית אדוניך שבקשת : וממעמדך ׳ ומשימושך במקדש יהרסך : לאליקים ׳ הוא היה על הבית כשנפל סנחריב כמו שמצינו כשיצאו אל רב שקה ונגלה לו שבנא וסיעתו ונגררוהו בזנבות סוסיהם כדאיתא בסנהדרין שכשהלך סנחריב אל תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם : מפתח

מפתח בית דוד׳ תירגם יונתן מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד: ותקעתיו יתד במקו׳ נאמן׳ ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים תירגם יונתן נאמן לשון קיום מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא ימוט שרש את המקרא ותקעתיו יתד נאמן במקום: הצאצאים והצפיעות׳ תירגם יונתן בניא ובני בנייא ומנחם חברו עם צפיעי הבקר לימד שהוא לשון עוללים דקים היוצאין ממעי אמן ויהיה צפיע לשון יציאה דבר היוצא: כל כלי הקטן׳ הקטנים שבמשפחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו: מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלי׳ תירגם יונתן מכהניא לבשי אפודא עד בני לוי אחזי כנלי׳ ויהי׳ אגנו׳ לשון כלי של שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר: תמוש היתד׳ גדולתו של שבנא: ונכרת המשא אשר עליה׳ בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים והנשענים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבאת עליו: הילילו אניות תרשים׳ שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשים סחורה לצור׳ תרשיש שם הים: כי שודד מבית מבוא׳ כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילים לפונדוק מלבוא עוד לתוכו ולא יהיה עוד לכם מקום בצור ללון שם: מארץ כתים׳ הם הכותיים: נגלה למו׳ השודד לאנשי צור׳ ד״א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשיש שוד של צור שברחו בני צור אצל כתים ומשם נשמעה השמועה: דומו יושבי אי׳ התאבלו ושבו דומם יושבי אי הים שמה סוחרי צידון עוברי ימים היו רגילי׳ למלאותך כל סחורה עכשיו כשנפל צור תפל צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום: ובמים רבים׳ היה בא זרע ממצרים היושבת על ארץ שיחור אל צור: קציר יאור׳ מצרים היה תבואה של צור שיחור הוא נילוס שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרי׳ והיו מביאי׳ התבואה לצור באניו׳ מצרי: ותהי צור סחר גוים׳ מעט רב שהיה בה כל הגוים מביאי׳ לה סחורה: בושי צידון׳ שטפילה לצור: כי אמר ים׳ כי אמרה צור היושבת במעון הים שהיא עיקר ראש המלכות אריכי כמי שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו והרי כמי שלא רוממתי בתולות וכן תירגם יונתן ורבותינו אמרו באגדה בושי צידון כי אמר ים מה אני שאין לי בנים ובנות לדאג עליהם שלא יתפשו בעוני אני משכה מצות קוני לעבור גבול חול אשר שם לי על אחת כמה וכמה בושי צידון שיש לך לדאג בכל אלה: כאשר שמע למצרים׳ אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים: יחילו׳ יבהלו: כשמע׳ השומעים כשיבא שמע צור כי גם מכותיה של צור יהיו דוגמת אותן מכות דם ואם קול שאון מעיר בקרקור הצפרדעי׳ נהפכו נחליה לזפת וכנים ועפרה לגפרית וירשוה קאת וקפוד ונשפטתי אתו בדבר המק בשרו וכרת הזלזלי׳ דוגמת הברד והארבה וטבח גדול בארץ אדום כנגד מכת בכורות השיטה הזאת אם צור זו היא אדום ואם צור ממש לפי שכסה אותה הים הוא אומר עליה כאשר שמע למצרים ואני אומר שכל העניין מדבר בצור העיר שהרי סמך לה צידון: עברו

ונתתי מפתח׳ דרך משל כי הוא יהיה יועץ של מלך יהודה ועל פיו יעשה לסגור ולפתוח׳ ואמר על שכמו והמפתח לא ישא אדם אותו על שכמו אמר העניין כשני משלים אמר מפתח כי בידו יהיה ענין בית המלכות לפתוח ולנעול׳ ואמר על שכמו שהוא כמו משא שישא אדם על שכמו׳ ר״ל כי הוא ישא ויסבול ויכלכל דברי המלכו׳׳ ואפשר שהיה אליקי׳ בן חלקיהו כהן ומצאנו חלקיהו ביחס דברי הימים ושלום הוליד את חלקיה וחלקיה הוליד את עזריהו ועזריה זה אפשר שהוא אליקים ושני שמות היו לו׳ ומצאנו עזריה שהיה נגיד בית האלהים בימי חזקיהו: ותקעתיו יתד במקום נאמן׳ הוסיף עוד למשול משל על הגדולה ועל השררה שתהיה לו עד שיהיה לכבוד לכל בני משפחתו וכלם יהיו נתלי׳ בו כמו הקטן שהוא נתל׳ בגדול ונסמך עליו׳ והמשילו ליתד שהיא תקועה במקום נאמן חזק וקיים שהיא ראויה לתלות בה כל דבר ולא יראו שתשבר ותזוז ממקומה: ותלו עליו׳ לפי שהיתד תולין עליה אמר דרך משל כי כל בני משפחתו יהיו מתכבדי׳ בו ונתלי׳ עליו׳ ופי׳ הצאצאים והצפיעות הבני׳ והבנות׳ ותרגם יונתן בניא ובני בניא: כל כלי הקטן׳ אמר אפילו הקטנים יהיו מתכבדים ומתפארים בו כי כל כך תהיה גדולתו מפורסמ׳׳

לכסא ו׳ רפין וסימ׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן׳ כי עשית משפטי ודיני׳ ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני׳ וידבר אתו טובות׳ נשבע יי׳ לדוד׳ אם ישמרו בניך: ובמים ג׳ בקריאה וסימ׳ ובמים רבים זרע שיחור׳ ובמים עזים נתיבה׳ ובמים לא רחץ למשעי:

תרגום		מקרא
וְאֶתֵּן מַפְתֵּחַ בֵּית מַקְדְּשָׁא וְשׁוּלְטָן בֵּית דָּוִד בִּידֵיהּ וְיִפְתַּח וְלֵית דְּאָחֵיד וְיֵיחוֹד וְלֵית דְּפָתַח׃	ג׳ פסו׳ ואין ואין	וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית־דָּוִד עַל־שִׁכְמוֹ וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ׃
וְאֶמַנֵּינֵיהּ אֲמַרְכַּל מְהֵימָן מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּם וִיהֵי לְכוּרְסֵי יְקָר לְבֵית אֲבוּהִי׃	ל׳ / ו׳ רפין	וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית אָבִיו׃
וְיִסְתַּמְכוּן עֲלוֹהִי כָּל יַקִּירֵי בֵּית אֲבוּהִי בְּנַיָּא וּבְנֵי בְנַיָּא מֵרַבְרְבַיָּא וְעַד דַּעְדְקַיָּא מִכַּהֲנַיָּא לָבְשֵׁי אֵפוֹדָא וְעַד בְּנֵי לֵוִי אָחֲדֵי נַבְלַיָּא׃	ל׳. ל׳ / ל׳. ל׳	וְתָלוּ עָלָיו כֹּל כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת כֹּל כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל־כְּלֵי הַנְּבָלִים׃
בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת יַעְדֵּי אֲמַרְכַּל מְהֵימָן דִּי מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּם וְיִתְקְטִיף וְיִפּוֹל וְתִתְבְּטֵל מַטַּל נְבוּאֲתָא דִּי עֲלוֹהִי אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ גְּזַר כֵּן׃	ל׳. ל׳ / ל׳	כה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְנִגְדְּעָה וְנָפְלָה וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־עָלֶיהָ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

כג

תרגום		מקרא
מַטַּל כָּס דְּלוּט לְאַשְׁקָאָה יַת צוֹר אֵילִילוּ נָחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מֵחוֹזֵיהוֹן מִלְּמֵיתֵי מֵאַרְעָא כִּתָּאֵי אָתֵי עֲלֵיהוֹן׃	ג׳ ב׳ מל׳	א מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ׃
אִתְבַּרוּ יָתְבֵי נִיסָא תַּגָּרֵי צִידוֹן דַּהֲווֹ עָבְרָן בְּיַמָּא מְלוּךְ׃	ל׳	דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ׃
דַּהֲוַת מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְעַמְמִין סַגִּיאִין דְּבַחֲצַר כְּנִישַׁת נַהֲרָא עֲלַלְתָּהּ וַהֲוָת סְחוֹרָא לְעַמְמַיָּא׃	ל׳. ל׳ חס / ג׳ מל׳	וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם׃
בְּהִיתוּ צִידוֹנָאֵי אֲרֵי אֲמַר מַעַרְבָאָה דִּי יָהֵיב בְּתָקוֹף יַמָּא לְמֵימַר לְוַי לָא מַרְעִית לָא אַעְדֵּיתִי וְלָא רַבֵּיתִי עוּלֵמִין פַּנְקֵית בְּתוּלָן׃	ל׳	בּוֹשִׁי צִידוֹן כִּי־אָמַר יָם מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר לֹא־חַלְתִּי וְלֹא־יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי בַחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת׃
כְּמָא דִי שְׁמַעוּ לְמַחֲתָא דִּלְקוֹ מִצְרָאֵי זָעוּ כַּד שְׁמַעוּ צוֹרָאֵי׃	ל׳	ה כַּאֲשֶׁר שֵׁמַע לְמִצְרָיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר׃

גלו

רוממתי ל׳ וא׳ ורוממתי וכ׳ ורוממתי

ואמר כלי דרך משל לפי שהמשילו ליתד יהיו תולין עליה גדולים וקטני׳ לפי חוקה של יתד׳ ופירוש כלי קטן כלי התשמיש הקטן כי מכל התשמישים תולין על היתד׳ לפיכך אמר מכלי האגנו׳ עד כל כלי הנבלים וסמיכות כלי האגנות וכלי הנבלים לפי שהאגנות יש בהם גדולות וקטנות ומוכנות לתשמישים משונים זה מזה׳ וכן הנבלים יש בהם זה משונה מזה בתלותיו או במיתריו וכלם יקראו נבלים׳ ות׳ כלי הקטן מרברביא ועד דעדקיא׳ ותרגם מכלי האגנו׳ עד כל כלי הנבלי׳ מכהניא לבושי אפודא ועד בני לוי אחדי כנליא: ביום ההוא׳ היתד התקועה במקו׳ נאמן׳ וזה משל על שבנא שהיה סבור שיהיה בכבודו קיים עד יום מותו׳ כמו שאמר חוצבי מרום קברו ונכרת המשא אשר עליה כמו היתד כשתשבר ותפיל ישתברו ויפלו ויכרתו הכלי׳ התלוי׳ והנשואים עליה שיפלו עמה כן כשישבר שבנא תשבר משפחתו וכל סיעתו: משא צור׳ נתנבא על צור שתחרב והיתה עיר סחורה׳ כמו שאומר׳ לפיכ׳ קרא כנגד תרשיש שהיא על הי׳ והיא היתה עיר סחורה נ״כ והיו באות הספינו׳ תמיד מתרשיש לצור׳ לפיכך אמר הלילו אניות תרשיש׳ כלומר ספדו כי אין לכם מקום שתלכו שם שצור תחרב׳ וזהו שאמר שדד מבית מבא שדד בתיכם ומקומכם שהיה באכם שם עתה שדד מבא שם כל סוחר׳ ופירוש מבית מהיות בית ומקו׳ וכן והשבתיך מזונה מהיות זונה׳ וימאסך ממלך מהיות מלך׳ ויסירה מגבירה מהיות גבירה׳ מארץ כתים נגלה למו׳ ת׳ מארע כתאי אתי עליהון׳ ואנו רואים כי נבוכד נצר החריבה כמו שמפורש ביחזקאל׳ וכתים הם מבני יון׳ אם כן איך אמר מארץ כתים נגלה׳ ופירש אדוני אבי ז״ל כי כתים היו סוחרים הולכים לבבל ואמרו להם שיבאו לצר ויוכלו לתפוש אותה והם יעזרום ויבאו להם דרך הים: דמו יושבי אי׳ היושבים באיים אשר על הים שהם סוחרים והולכים באניות עתה דמו׳ כלומר שתקו והעצבו כי עיר סחורתכם נחרבה׳ ויונתן תרגם דמו אתברו׳ וצידון היא על הים גם כן: סוחר צידון עובר ים מלאוך׳ לשון יחיד דרך כלל׳ כמו ויהי לי שור וחמור׳ כי אם הסוס אסור והחמור אסור׳ כה תאמרו לאיש יבש גלעד׳ והדומים להם: מלאוך כנגד צור׳ ופירושו מלאו אותך בסחורה׳ ומלאוך קל המלא׳ וראוי להדגש כי הוא מהדגוש: ובמים רבים׳ הפסוק כמו הפוך׳ אמר וזרע שיחור שהוא במים וקציר יאור היא תבואתה צר כלומר כי ממצרים היה בא לה ברכה מתבואה לפי שמצרים רבת תבואות כי לא תצטרך לגשמי׳ כי הנהר שנקרא שיחור משקה את הארץ ההיא׳ והו שאמר במים רבים: ותהי סחר גוים׳ צר היתה סחורת גוי׳ כי כלם היו סוחרי בה: בושי צידון׳ כיון שנחרב מקו׳ סחורתך בושי והכלמי׳ כי הנה אמ׳ ים והיא צר לפי שהיתה סחורתך דרך ים והיא היתה מעוז הים׳ כלומ׳ מעוז כל הערי׳ שהם לחוף הים׳ אמר כשראתה בחורבנה הנני היום כאלו לא חליתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורי׳ ולא רוממתי בתולות כי אני היום חרבה ושכולה והוא דרך משל להמשיל העיר באשה אם ויולדת בני׳ ומגדלת אותם ומרוממת אותם׳ וכן אמר כי חלה גם ילדה ציון את בניה׳ ויונתן תרג׳ כי אמ׳ ים הרי אמר מערבאה דיתיב בתקוף ימא ותרג׳ לא חליתי ולא ילדתי לוי לא מרעית ולא אעדיתי ולא רבתי עולמין פנקית בתולן׳ כלו׳ הלואי שלא היה לי כל הכבוד כי מה יועיל אחר שסופו להיו׳ חרבה: כאשר שמע למצרים׳ כאשר ישמעו מצרי׳ חרבן צר יפחדו ויחילו בעבור עצמם׳ כמו שחלו יושבי צר כששמעו כי נבוכד נצר בא עליה׳ להלחם׳ כי קוד׳ החריב נבוכד נצר צר ואח׳ כך החריב מצרי׳ כמו שמפורש בספר יחזקא׳: עברו

עברו תרשישה, אמר כנגד הסוחרים אשר בצור עברו לכם תרשישה כי צור תחרב ותרשיש גם כן על הים והיו סוחרים באים אליה אבל לא כמו אל צור, ועתה אין לכם עוד מסחר אל צור ועברו לכם תרשישה: הלילו יושבי אי, יושבי אי הים הלילו כי חרבה עיר סחורתכם, ולדעת יונתן אומר כנגד אנשי העיר שתרגם עברו גלו למדינת ימא: הזאת לכם, אמר כנגד אנשי העיר הזאת חשבתם שתהיה לכם צור שהיתה עליזה מרוב כבודה והיתה מימי קדם ועתה יובילוה רגליה לגור מרחוק, כלומר לגלות מארצה ולגור בארץ שהיא מרחוק, ואמר רגליה, כלומר כי על כרחה יוליכוה רגליה ללכת בגלות, וזהו על דרך שאמר רגלוהי דבר אינם איכון ערבין ביה לאתר דמתבעי תמן מובילי יתיה, וקדמתה, שם כמו שקדמת שלא יבם, וה"א לנקבה והיא במפיק, כלומר קדמת העיר היא מימי קדם, ויונתן תרג' מיומי קדם מלקדמין וגו': מי יעץ, מי היה יועץ להחריב צור שתקום עצתו לולי כי הא' יתב' יעץ ועצתו תקום, כי צור היתה עיר גדולה ומעטירה, כלומר נותנת עטרה למלכה ולעמה מרוב עשר' וכבודה, ולמי היה עולה בלב להחריב' כי סוחריה היו שרים, היו נחשבי' כמו שרים, וכנעניה כמו נכבדי ארץ, והענין כפול במלו' שונות: כנעניה, פירוש סוחריה, וכן כנען בידו מאזני מרמה, אלא שהוא משקל אחר, ויונתן תרגם שלטונאה: יהוה צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ, כפל ענין במלו' שונות, ופירוש הפסוק השם צבאות יעץ זאת לפי שהיתה מתגאה ברוב עשרה והיתה נותנת העטרה לעצמה ולא לאל לפיכך גזר להחריבה: לחלל גאון כל צבי, כלומר כל ארץ צבי וחפץ ישפל גאונם ויחולל כשיראו חרבן צור יעשו קל וחומר בעצמם ויהיו בעיניהם נקלים ומחוללים: עברי ארצך, מהרה וגלי משם: כיאור, יש מפרשים כיאור מצרים שיוצא ממקומו ומתפשט כן תצאי ממקומך אנה ואנה, או יהיה פירושו כמו היאור שעובר במהרה, ועל הדרך הזה המשיל במקום אחר כי יבא כנהר צר ואנה תעברי לבת תרשיש, כלומר לעדת תרשיש, כמו בת ציון, ותרשיש גם כן על הים סמוך לצור, ואומר שתעבור אל תרשיש כי אין מזח עוד, כלומר אין לך עוד חוזק בארצך, ובת תרשיש חסר למ"ד השמוש, כמו ויבא ירושלם, וכמוהו רבים: ידו נטה, הקב"ה נטה ידו על הים, ר"ל על צור שהיא על הים וכל עוברי הים, וכאלו הקב"ה נטה ידו על הים שלא יבא לצור עוד דרך ים כי כל עובר ים כי הרגיז הממלכות אל צור שהיא כנען, כלומר שהיא עיר סחורה כמו שפירשנו כנעניה: צוה, לנבוכד נצר שיבא עליך לשמיד מעזניה, או יהיה פירוש הפסוק כן, והוא שב למה שאמר למעלה השם צבאות יעצה, אמר לא יהיה זה פלא בעיניכם אם ה' צוה להחריב צור כי כן צוה ונטה ידו על הים בטביעת פרעה ומצרים, וכן הרגיז ממלכות רבות כסיחון ועוג וזולתם, והוא שצוה על ארץ כנען לשמיד מעזניה אף על פי שהית' ארצם ערים גדולות ובצורות בשמים הוא צוה להשמיד כל המעוזים ההם וישראל במצותו וברצונו כבשו הכל לא היתה קריה אשר שגבה מהם: לשמיד, כמו להשמיד, וכן בחסרון הה"א, ולכפיל ירדך, ולשבית ענוי ארץ, והדומים להם: מעזניה, הנו"ן במקום אות הכפל שהיה משפטו מעוזיה ולהקל הקריאה החליפו אות הכפל בנו"ן, וכן כי לא תמנו כמו תממו: ויאמר, האל אמר כנגד צור, ומה שאמר לא תוסיפי עוד לעלוז לא אמר עוד לעולם שהרי לשבעים שנה חזרה לאיתנה אלא פירוש עוד לזמן רב, וכן ולא יספו עוד גדודי ארם, ועמלו לא יוכל עוד: המעושקה, אמר ואת בת צידון גם כן, קומי עברי לך לארץ כתיי' כי חרבה צור שהיא באה אליך בסחורה שהיתה שכנה לך ואין לך עוד מעמד ואת מעושקה מכל צור, גם אפשר כי צידון גם כן החריב נבוכד נצר כשהחריב צור כי סמוכות היו, ואמר המעושקה שעשקוה עם צור, וכן נבא על שתיהן יואל, ואמר וגם מה את לי צור וצידון וגומ', קל מהרה אשיב גמולכם בראשיכם, אבל צור היא העיקר, לפי' באמרה הנבואה על צור, ואמר בתולת לפי שלא נכבשה עד היום, וכן בתולת בת ציון, בתולת בת יהודה, קורא העיר בתולה קודם שיכבשוה ותהיה ברשות אחר כי היא כבתולה קודם בואה לרשות בעל: כתיים, בספרי יולי"ן כתוב ולא קרי, כי האירק בתי"ו ולא ביו"ד ואחד הוא, כמו עבריים ועברים: הן ארץ, הנה בבל וכינוה וכל שאר הארץ שהיא ארץ כשדים היום זה העם לא היה שם מקדם כי אשור יסדה לציים, כמו שאומר בתורה מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח, וכשדים היו בני כשד בן נחור וכבשו הארץ הזאת והיא נקראת היום ארץ כשדים ואשור יסדה מקדם על כן נקרא הארץ ההיא בכלל אשור, והמולכים עליה נקראים מלכי אשור, אבל היא היום לבבל ולכשדים כי הם כבשוה והם הקימו בחוניו שהם היום, ועוררו ארמנותיה שהיו בה מתחלה ושמוה למפלה, ובאמרו שמה לשון יחיד הוא אומר על מלכם, ובכלל על הגוים, ופי' לציים כמו לפניו יכרעו ציים, לעם לציים, והם השוכנים במדבר בארץ ציה, ואמר כי אשור יסד זאת הארץ שיהיו שוכנים בה אותם שהיו יושבי אהלים בציה קודם זה, ואמר ענין הפסוק על צור, כלומר אל יהי הדבר הזה פלא בעיניכם אם תחרב צור כי הנה חיל כשדים שבאים להחריבכם ארצם גם כן היתה לאחר מתחלה ואחר כן לקחוה הם מהראשונים והם עוד יקחוה אחרים מהם, כי כן מנהג העולם זה עולה וזה יורד להודיע כי האל הוא אדון כל הארץ, ופי' בחניו מגדליו, כמו עפל ובחן, ופירוש עוררו שברו, כמו ערער תתערער, ויש מפרשים הן ארץ כשדים על צור, כלומר זאת העיר ארץ כשדים היא כי זה העם לא בנה אותה אלא אשור יסדה לספינותיו: ציים, ספינות כמו וצי אדיר, והם ערי אשור הקימו מגדליו ועתה באו כשדים עם נבוכד נצר ועוררו ארמנותיה ושמה למפלה, ויש מפרשים הן ארץ כשדים גדולים הם ממך והגבורה עתיד להחריבה על ידי פרס ומדי והוא עתיד להחריבה ולשמה עד שיאמרו רואיה זה העם לא היה, וכן אשור יחריב האל ארצו ותהיה מיוסדת לציים ולחיות והם הקימו מגדלים והוא שמה למפלה: הילילו, שהייתם באים בספינות לסחורה לצור או לצידון עתה הלילו כי שדד מעזכם שהוא צור, כי רוב האניות הם בתרשיש והסוחרים היו באים שם באניות ללכת לצור או לצידון וכיון שנחרבו הלילו כי אבד שכרכם כי צור היא מעוז לכם שהייתם באים שם עם הסוחרים:

תרשישה ד' בקריא' וסימ' עברו תרשישה הלילו, ויקם יונה לברוח תרשישה ב' בפסוק קדמאה, ובתראה על כן קדמתי לברוח תרשישה, וחד ובני יון אלישה ותרשישה דדה: נכבדי ג' בקריא' וסים' כנעניה נכבדי ארץ, לחלל גאון כל צבי, נכבדי מים: יסדה ד' בקריא' וסים' אשור יסדה לציים, כי הוא על ימים יסדה, בארץ יסדה לעולם, ואגדתו על ארץ יסדה: שמה ג' בקריא' וסים' שמה למפלה, שמה לשממה, ושמה לצלמות ישית לערפל:

עִבְרוּ תַּרְשִׁישָׁה הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי אִי׃ הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה מִימֵי־קֶדֶם קַדְמָתָהּ יֹבִלוּהָ רַגְלֶיהָ מֵרָחוֹק לָגוּר׃ מִי יָעַץ זֹאת עַל־צֹר הַמַּעֲטִירָה אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃ יְהוָה צְבָאוֹת יְעָצָהּ לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל־צְבִי לְהָקֵל כָּל־נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃ עִבְרִי אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת־תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזַח עוֹד׃ יָדוֹ נָטָה עַל־הַיָּם הִרְגִּיז מַמְלָכוֹת יְהוָה צִוָּה אֶל־כְּנַעַן לַשְׁמִד מָעֻזְנֶיהָ׃ וַיֹּאמֶר לֹא־תוֹסִיפִי עוֹד לַעְלוֹז הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת בַּת־צִידוֹן כִּתִּיִּים קוּמִי עֲבֹרִי גַּם־שָׁם לֹא־יָנוּחַ לָךְ׃ הֵן ׀ אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה אַשּׁוּר יְסָדָהּ לְצִיִּים הֵקִימוּ בַחִינָיו עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂמָהּ לְמַפֵּלָה׃ הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי שֻׁדַּד מָעֻזְּכֶן׃

גְּלוֹ לִמְדִינַת יַמָּא אֵילִילוּ יָתְבֵי נִיסַיָּא׃ הַהֲדָא לְכוֹן תַּקִּיפְתָּא צוֹר מִיוֹמֵי קֳדָם מִלְּקַדְמִין הֲוֹו מַיְתַן לַהּ תִּקְרוּבְתָּא מֵאֲרַע רְחִיקָא כְּדוּ לְאִתּוֹתָבָא הָא גָּלְיָא׃ מַן מְלִיךְ דָּא עַל צוֹר דַּהֲוָת מַמְלְכָא מַלְכִין דִּי תַגָּרָהָא רַבְרְבִין שִׁלְטוֹנָהָא יַקִּירֵי אַרְעָא׃ יְיָ צְבָאוֹת מַלְכֵהּ לְאַפָּסָא יְקַר כָּל חֶדְוָתָא לְאַקָּלָא כָּל יַקִּירֵי אַרְעָא׃ גְּלַא מֵאַרְעִיךְ כְּמֵי נַהֲרָא עֲרוֹקִי לִמְדִינַת יַמָּא לֵית תְּקוֹף עוֹד׃ גְּבוּרְתֵיהּ מְרַמְמָא עַל יַמָּא לְאַזָעָא מַלְכְוָתָא יְיָ פַּקִּיד עַל כְּנַעֲנָאֵי לְשֵׁיצָאָה תּוּקְפָּהָא׃ וַאֲמַר לָא תוֹסְפוּן עוֹד לְמִתְקַף דַּהֲוֵיתוּן אָנְסִין לְעַמָּא דִי בְצִידוֹן לְכִתִּים קוּמוּ גְּלוֹ אַף לְתַמָּן לָא יְהֵי לְכוֹן נְיָח׃ הָא אַרְעָא כַסְדָּאֵי דֵּין עַמָּא כַּד לָא הֲוָה אַתּוּרָאָה שַׁכְלְלָהּ לְגִנּוּן אֲקִימוּ חֶזְוָתְהָא פַּגַּרוּ בִרְנִיָּתְהָא שַׁוְיוּהָא לְמַחְמְרָא׃ אֵילִילוּ נָחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מָחוֹזֵי תוּקְפְּכוֹן׃

ויהי

רשי

עברו, אנשי צור לברוח לתרשיש: הזאת לכם עליזה, הרי נפלה לפניכם ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו יובילוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח: כנעניה, תגריה כמו כנען בידו מאזני מרמה ולא יהיה כנעני עוד: כל צבי, מצב חזק: עברי ארצך, לגולה: כיאור, כיאור הזה שעולה ומתפשט: בת תרשיש, צור היושבת בים תרשיש: אין מזח, אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתניים מזח לשון אזור כמו ולמזח תמיד יחגריה וכל אזור לשון חוזק: ידו נטה, הנוטה יי' צוה אל כנען, צוה את קוראיו על כנען: לשמיד, כמו להשמיד וכן ללכת לגיד ביזרעאל כמו להגיד וכן לשמיע קול תודה כמו להשמיע: מעזניה, צור וצידון משל כנען היו כמו שנאמ' את צידון בכורו: כתים, אל ארץ כתים קומי עבורי גם שם לא ינוח לך למה אני אומ' קומי עבורי הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשר לא כדי הוא להיות עם שהם נקראו הנוי המר והנמהר עם שוטה הוא מן הבריו' שהקב"ה מתחרט עליהן על שבראם כמו ששנינו שלשה הקב"ה מתחרט עליהם במסכת סכה: אשור יסדה, להשכין בא ציים שלו ספינותיו בירכיו' גדולות כמו צי אדיר: הקימו בחוניו, הם יקימו מגדלותיהם על צור, בחוניו לשון עופל ובוחן בירפריי"ן בלע"ז שעושין למצור על הכרכים: עוררו ארמנותיה, יחריבו לשון ערו ערו לשון נתיצה עד היסוד:

טו וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְנִשְׁכַּחַת צֹר שִׁבְעִים שָׁנָה כִּימֵי מֶלֶךְ אֶחָד מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה יִהְיֶה לְצֹר כְּשִׁירַת הַזּוֹנָה׃ קְחִי כִנּוֹר סֹבִּי עִיר זוֹנָה נִשְׁכָּחָה הֵיטִיבִי נַגֵּן הַרְבִּי־שִׁיר לְמַעַן תִּזָּכֵרִי׃ וְהָיָה מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה יִפְקֹד יְהוָה אֶת־צֹר וְשָׁבָה לְאֶתְנַנָּה וְזָנְתָה אֶת־כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וְהָיָה סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי יְהוָה יִהְיֶה סַחְרָהּ לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה וְלִמְכַסֶּה עָתִיק׃

כד

א הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבוֹלְקָהּ וְעִוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ׃ ב וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כַּעֶבֶד כַּאדֹנָיו כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה כַּנֹּשֶׁה כַּאֲשֶׁר נֹשֶׁא בוֹ׃ הִבּוֹק תִּבּוֹק הָאָרֶץ וְהִבּוֹז תִּבּוֹז כִּי יְהוָה דִּבֶּר אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ אֻמְלְלָה נָבְלָה תֵּבֵל אֻמְלָלוּ מְרוֹם עַם־הָאָרֶץ׃ ה וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ כִּי־עָבְרוּ תוֹרֹת חָלְפוּ חֹק

ויהי בעדנא ההיא ותתרחיק צור שבעין שנין כיומי מלכא חד מסוף שבעין שנין יהי לצור כתושבחת נפקת ברא׃ אתחלף יקריך אטלטל למדינא קרתא די הות כנפקת ברא אתרחקת הפוכי בנריך לאבלא וזמריך לאליא מאים יעול דכרניך׃ ויהי מסוף שבעין שנין יעול דכרנה דצור קדם יי ותתוב לאתרה ותהי מספקא סחורה לכל מלכות עממיא די על אפי ארעא׃ ויהי סחורתה ואגרה קודשא קדם יי לא יתאצר ולא יתגנז ארי לדמשמשין קדם יי יהי אגרה למיכל למסבע ולכסו דיקר׃

הא יי מביז ארעא ומסר לה לסנאה ותחפי בהתא אפי רברבהא על דעברו על אוריתא ויבדר ית דיתבין בה׃ ויהי הילונאה כבהנא עבדא כרבוניה אמתא כמרתה זבנא כמזבנא יזפא כמוזפא רשא כמן דרשי ביה׃ אתבזזא תתבזז ארעא ואתדשא תתדש ארי יי מלל ית פתגמא הדין׃ אתאבלת חרובת ארעא צדיאת חרובת תבל ספו תקוף עמא דארעא׃ וארעא חברת תחות יתבהא ארי עברו על אוריתא אבטילו מועדיא אשניאו

ונשכחת צור׳ לפי שמזכירה בלשון נכרי לשון זונה אמר ונשכחת כזונה ששכחוה אוהביה אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פונים אליה לפי שתהא חריבה: כימי מלך אחד׳ ימי דוד שבעי׳ שנים היו ואיני יודע מהו הסימן הזה הניתן כאן: יהיה לצור׳ זכרון מעט שתתנער משפלותה ותחזור לאות׳ שהיו רגילין אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה: כשירת הזונה׳ שרואה שאין פונה אליה ונושאת קול ערב ונעי׳ בשיר אולי תערב על מאהביה: הרבי שיר׳ כלומר אף הרבי תחנונים והשפילי גאונך: לאתננה׳ לקדמותה נלעוסלה על ידי סחורתה ומכנה אות׳ בלשון נכרי: וזנתה׳ ותספק סחורה אך בלשון נכרי כינה אותה: קודש ליי׳ עתידי׳ צדיקים לבוז אותה כשיבא מלך המשיח: לא יאצר׳ להיות אוצר למלכיה: ולא יחסן׳ לא יכתילוה לבניהם: למכסה עתיק׳ למלבושי נוי עתיק משובח כמו דבר עתק: הנה יי׳ בוקק הארץ ובולקה׳ הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שניבא להם נחמה זו והם עתידים ל לראות לפניה צרה רבה לכך אמ׳ להם לא לכם אני אומר שתירשוה כי הנה הקב״ה בוקק ובולק אתכם והנותרים מכם ליום הגאולה ה המה ישאו קולם וירונו וזהו סוף העניין ולהם נבאתי הנבואה ה הטובה׳ בוקק מריקן׳ ובולקה מחריבה: ועוה פניה׳ והשפיל חשוביה עוה לשון נעויתי מראו׳׳ תוספ׳ והיה כעם ככהן לא כשאר הולכי דרכי׳ שהאדון מוליך עבדו והגבירה מוליכה שפחתה האדון ככבד והעבד נקלה הגבירה נ נכבדת והשפחה נקלית אבל כשהשבאי מוליך השבוי׳ הכל שוין לפניו: כקונה כמוכר׳ בזמן שהעם יושב על נחלתו לבטח הקונ׳ שמח והמוכר עצב שלא ישוב לממכרו אבל כשהשבאי מוליכם הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל וכן כמלוה כלוה שניהם שוים ש שהלווה אין לו מה לפרוע ו והמלוה אם לא הלוה לזה היה השבאי נוטלו כמו כן כנושה כאשר נושה בו לווה נופל בכסף ונושה נופל בכל שאר דברים כגון יין ושמן ותבואה ודבש כדכתיב כי תשה ברעך משאת מאומה ע״כ: הבוק תבוק׳ תתרוקן: והבוז תבוז׳ לשון בזה ושלל: נבלה׳ כמו והעלה נבל לשון כמש ותשות כח: אומללה׳ לשון שפלות כמו היהודים האמללים: תבל׳ היא ארץ ישראל שהיא מתובלת במצות הרבה: מרום עם הארץ׳ גאון עם הארץ: והארץ חנפה׳ כמין חניפות עושה עשב ואינה עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשיה: תחת יושביה׳ בשביל יושביה: ברית

והיה ביום ההוא׳ ביום שתחרב צור יהיה נגזר עליה שתהיה נשכחת שבעים שנה שלא תבנה: כימי מלך אחד׳ פירשו המפרשים כימי מלך דוד׳ ולא פירשו למה נתן הסימן הזה׳ והנכ׳ בעיני כי אמר כימי מלך אחד לפי שימי האדם הם שבעים שנה ברוב׳ כמו שאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה׳ ואמר כי זמן זה תשבת ממלוכה׳ ולפי שהיתה לה מלוכ׳ גדולה וכבוד גדול׳ כלומר כמו שיוכל לחיות מלכה ומלכותה כן תהיה מ מאין מלוכה׳ ולדברי המפרשים שפירשו כ כימי מלך דוד נראה לי הטעם לפי שמלך דוד היה לו ברית עם חירום מלך צור ואחרי מות דוד ושלמה לא שמרו הברית והרעו לישראל כפי יכולתם׳ ואמר כי זמן זה תשבת מלכותם כדי שיזכרו ברית דוד שהיה לו עם מלכם והם לא שמרו הברית וידעו כי בעונו עון בא להם הגזרה הזאת: מקץ שבעים שנה יהיה לצור כשירת הזונה׳ לפי שהיתה צור רבת הסחורה ו ומכל הגוים והממלכו׳ יוצאים לה ובאים לה בסחוריה דמה אותה לזונה שיבאו אליה בני אדם רבים ופעמים תשכח ולא יבא אליה אחד׳ כן תהיה צור שתשכח מן הזונים אחריה והם הסוחרי׳ ובסוף שבעים שנה יהיה לה פקידה כמו שירת הזונה׳ כי הזונה אחרי שתהיה נשכחת זמן רב ורואה הזונים עוברים ולא יפנו אליה היא מרימה קולה בשיר כדי שיבאו אליה׳ כן צור לסוף שבעים שנה תבנה וישובו הסוחרים אליה כאלו היא הרימה קולה בשיר כדי שיפנו אליה וישובו אליה: קחי כנור׳ אמר לה דרך משל שתעשה כמו שעושה הזונה הנשכחת שתקח הכנור בידה ותסובב העיר אחרי שנגנזה בביתה וראתה שאין פונה אליה תקח הכנור ותסובב העיר אולי יראה אותה וישמע אותה אדם ויערב לו קולה ויבא אליה׳ לפיכך אמר סבי עיר זונה נשכחה וגו׳: והיה מקץ׳ יפקד ה׳׳ הוא החריבה והוא יפקדנה למען תדע כי מה׳ היתה לה׳ כי הנביא נבא עליה בשם ה׳ טרם שתחרב נבא על חרבנה ועל פקודתה: וזנתה׳ תסחר׳ כמו שפירשנו׳ וכן תרגם יונתן ותהא מספקא סחורה לכל מלכוות עממיא די על אפי ארעא: והיה סחרה׳ זה הפסוק היא נבואה העתידה בימי המשיח׳ או אולי היתה כבית שני אך הקרוב כי היא עתידה׳ וכן הפרשה הבאה אחריה: הנה ה׳ בוקק׳ המפרשים פירשו פרשה זו על גלות עשרת השבטים׳ וכן נראה מדברי רז״ל׳ וכן דעת יונתן׳ והנכון בעיני כי היא עתידה׳ וכן מבואר בסוף הפרשה: בוקק׳ מריק׳ כלומר אני אריק אותה שתהיה ריקה מאנשיה׳ אבל בפן בוקק הוא פעל עומד וזה יוצא: ובולקה׳ גוזר אותה מן הישוב׳ וכן ומבוקה ומבולקה׳ וכזה הענין בדברי רבותינו ז״ל לא חילק ידענא ולא בילק ידענא׳ פירוש שתבלק הטבעת וכורתה׳ ואדוני אבי ז״ל פירש ענין פתיחה מן הערבי בלקת אלבאב׳ ר״ל פתיחת השער׳ ופירוש בולקה פותח אותה שיבאו אנשיה ממנה׳ ולזה נטה דעת המתרגם שתרג׳ ובולקה ומסר לה לסנאה: ועוה פניה׳ על דרך משל יעוה פני הארץ שלא ימצא בה כל חי׳ ויונתן תרגם ותחפיה בהתא אפי רברבהא על לעברו על אוריתא׳ וכל אלו המלות אמר זכר בזה הפסוק הם כפל ענין בהשחתת הארץ׳ וכפל ענין במלות שונות כמו שהוא דרך המקרא כדי לחזק הענין: והיה כעם׳ אלה הם כפי הדמיון וכל אחד נושא וכנוי לפיכך תבא הכף עם שניהם׳ ר״ל זה כזה וזה כזה׳ וכן כמוך כמוהם׳ כמוך כפרעה׳ ובאמרו כעם ככהן כעבד כאדוניו׳ וכן כולם׳ ר״ל כי בהשחתת הארץ לא יכירו בה המשחיתים הנכבד ולא יראו פני גדול אלא כולם יהיו שוים בגזרה ויהיה הגדול כקטן והקטן כגדול׳ וכל אלה שזכר הם זה למעלה מזה׳ כי הכהן אדון לעם׳ כמו יתרו כהן מדין׳ והקונה למעלה מן המוכר׳ כי המוכר נחלתו מפני עוניו מוכר והקונה עשיר והעשיר כאדון לעני׳ וכן אמר הכתוב עשיר ברשים ימשול׳ וכן המלוה כאדון ללוה׳ וכן אמ׳ הכתוב עבד לוה לאיש מלוה׳ ומה שאמר כנושה כאשר נושה בו אחר שאמר כמלוה כלוה לפי שהאחד משאת כסף והאחד משאת אוכל׳ ופירוש כנושה הוא הלוה׳ ונושה בו הוא המלוה׳ וקשר הב״ית מפריד ביניהם: הבוק׳ כי ה׳ צבאות דבר׳ וכיון שהוא דבר לא יוכל אדם לגזור עליו כי באמת יהיה שתבוק הארץ ותבוז: אבלה׳ ענין השחתה׳ וכן אבל תירוש: נבלה׳ כמו כפלה׳ וכן כנבול עלה מגפן׳ וכפל הענין לחזק: מרום עם הארץ׳ גדולי כל עם ועם ישופו: והארץ חנפה׳ כלו הראתה הטעה שהיתה שממה ולא נתנה פירותיה׳ ולמה היה זה לה בעון יושביה: וזהו פי׳ תחת בעונם׳ כמו תחת אשר לא עבדת: כי עברו תורות׳ אם על השבטי׳ אמר כמו שפירשו המפרשים הוא כפשוטו כי לרוב רשעתם גלו׳ ולפי שהיא עתידה על אומות העולם יהיה פירוש כי עברו תורות על השעבוד ששעבדו בישראל יותר מדאי׳ כמו שאמר הקדוש ברוך הוא אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה׳ הנה כי עברו תורות וחלפו חק בשעבוד ישראל: הפרו

סחרה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה סחרה ואת ננה קדש ליי׳ לא יאצר ב׳ בפסוק׳ כי טוב סחרה מסחר כסף׳ טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה: והארץ ח׳ ר״פ וסים׳ נמסר בסדר בהר סיני וביהושע סים׳ יג: אבל ג׳ וסים׳ אבל תירש אמללה גפן׳ אמללה ארץ החפיר׳ לעגלות בית און יגורו׳ וא׳ ואבל העל זאת לא תרגז:

הפרו ברית עולם · כמו שאמר באדום ולא זכרו ברית אחים · וכן עמון ומואב וישמעאל אחים היו לישראל וכולם הרעו להם והרעות שבאו לאומות העולם בעונם ישראל באו להם · וכן לעתיד לגוג ומגוג ולשאר האומות בעונם ישראל יבא להם מה שיבא מהרעה: על כן · אע"פי שיש שאר עבירות שבעבורם נענשו ישראל ושאר האומות האלה הוא על כולם שנשבעים בשם האל לשקר ועליה היה חרבן הארץ ברוב · וכן אז"ל כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כולו שנאמר אלה וכחש וגו' · ונאמר מפני אלה אבלה ארץ : אכלה ארץ · בכף: ויאשמו · בשוא האלף והשין והוא לשון שממה: חרו · ענין יובש ושרפה · ל"ל ענין כליון: אבל · חרבן הארץ היה בכלות פירותיה שלא תתן הדגן והתירוש והיצהר ואם אין עובדי האדמה אין פירות · אבל · ענין שממה · וכן על כן תאבל הארץ : נאנחו כל שמחי לב · טעם הדגן והתירוש כי ברבותם ישמח האדם ובכלותם יאנח : שבת משוש תפים · כי בתפים ובכנורות היו שמחים בבית המשתה שהיו עליזים ושמחים ועתה שבת וחדל : בשיר · כמו שהוא דרך השמחים ששותים על השיר והזמירות והם יהיו נאנחים ואין בפיהם שיר · וגם אותו המעט שכר שישתו ימר להם יהיה כמו מר בפיהם מרוב הצרות: נשברה קרית תהו · אחר שנשברה היא קרית תהו · וכן אפיתי על גחלין לחם · והדומים להם: סגר כל בית מבא · באמרו כל ר"ל רוב · כמו וכל הארץ באו מצרימה · כי חרבי' יהיו רוב הבתים ואין בהם ענין להכנס בהם: צוחה על היין · בשוקים צועקים על היין מי שיש לו יין למכור יבא וימכור · והצועקים הם עוברי דרך או המעט שישארו בעיר · או פירוש צווחה ויללה תהיה על היין בחוצ' כי חסר מהם:

בשיר ג' דגשי' וסימ' ימר שכר לשתיו · כל אלה על ידי אביהם · ויהיו משרתים לפני משכן דו"ה : באורים ב' בתרי לישני וסימ' גם בחלומו' גם באורי' · על כן באורי' כבדו יי' · בתראה חסר : בוגדי' ה' מל' בקריא' וסים' ובגד בוגדים בגדו · למה תביט בוגדים · יבושו הבוגדים ריקם · ורשעים מארץ יכרתו · אף היא כחתף :

הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם׃ עַל־כֵּן אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל־כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי אֶרֶץ וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר׃ אָבַל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה־גָפֶן נֶאֶנְחוּ כָּל־שִׂמְחֵי־לֵב׃ שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר׃ בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו׃ נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹּהוּ סֻגַּר כָּל־בַּיִת מִבּוֹא׃ צְוָחָה עַל־הַיַּיִן בַּחוּצוֹת עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ׃ נִשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יֻכַּת־שָׁעַר׃ כִּי כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים כְּנֹקֶף זַיִת כְּעוֹלֵלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃ הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ מִיָּם׃ טו עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק וָאֹמַר רָזִי־לִי רָזִי־לִי אוֹי לִי בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ׃ פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃

אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִי מִן עָלְמָא׃ עַל כֵּן מִן קֳדָם מוֹמֵי דִשְׁקַר חֲרוּבַת אַרְעָא וּצְדִיאוּ דְיָתְבִין בַּהּ עַל כֵּן סָפוּ יָתְבֵי אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר אֱנָשָׁא בִּזְעֵיר׃ אִתְאַבַּלוּ כָּל שָׁתֵי חֲמַר אֲרֵי אִתְפְּרִיכוּ גוּפְנַיָא אִתְאֲנַחוּ כָּל חֲדֵי לִבָּא׃ בְּטֵלַת חֶדְוַת תּוּפִין אִתְמְנַעַת אִתְרְגוּשַׁת תַּקִיפִין פְּסַקַת חֶדְוַת כִּנָּרָא׃ עַל יְדֵי זְמָר לָא יִשְׁתּוּן חֲמַר יֵמַר עַתִּיקָא לְשָׁתוֹהִי׃ אִתְבַּרַת קַרְתְּהוֹן צְדִיאַת אֲחִידוּ כָּל בָּתַּיָא מִלְמֵעַל׃ מְצַוְּחִין עַל חַמְרָא בְּשׁוּקַיָא שְׁלֵימַת כָּל חֶדְוְתָא גְּלָא בֵיע מִן אַרְעָא׃ אִשְׁתְּאַר בְּקַרְתָּא צְדוּ וְאִתְרְגוּשְׁתָּא בְּפִגּוּר תַּרְעִין׃ אֲרֵי כְּדֵין יִשְׁתַּאֲרוּן יְחִידָאִין צַדִּיקַיָא בְּגוֹ אַרְעָא בֵּינֵי מַלְכְוָתָא כְּבִיעוּר זֵיתָא כְּעוֹלְלָן בָּתַר קְטָף׃ אִנּוּן יִרְמוּן קָלֵיהוֹן יְשַׁבְּחוּן בְּמֵימְרָא דַיְיָ יִבְעוֹן כְּמָא דִבְעוֹ עַל גְּבוּרָן דְאִתְעֲבִידָא לְהוֹן עַל יַמָּא׃ עַל כֵּן בְּמֵיתֵי נְהוֹרָא לְצַדִּיקַיָא יְקָרוּן קֳדָם יְיָ בְּנִיסֵי יַמָּא יְהוֹן מוֹדָן וּמְבָרְכִין שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דְמִתַּמָּן עָתִיד לְמִפַּק חֶדְוָא לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא תּוּשְׁבְּחָא שְׁמַעְנָא לְצַדִּיקַיָא אֲמַר נְבִיָּא רָז אַגַר לְצַדִּיקַיָא אִתְחֲזֵי לִי רָז פּוּרְעָנוּת לְרַשִׁיעַיָא אִתְגְּלֵי לִי וַי לַאֲנוּסַיָא דְמִתְאַנְסִין וּלְבִזוּז בָּזְזִין דְּהָא מִתְבַּזִּין׃ דַּחֲלָא וְכוּמְצָא וּמְצָדָא עֲלָךְ יָתֵיב אַרְעָא׃

רשי

ברית עולם · היא התורה שקיבלו בברית: על כן אלה · בעון שבועת שוא: חרו · לשון יבש וצמא בחום חורב כמו נחר מפוח: משוש תפים · שהייתם אומרים הנה ששון ושמחה: קרית תהו · כשתשבר נקראת קרית תהו: מבוא · מלבא לתוכו אים: ערבה · החשיכה: משוש הארץ · היא ירושלם: ושאיה יוכת שער · על ידי שאיית גלמוד שיהו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים על ידי שדים ומזיקין: כי כה · ישארו ישראל בקרב העמים אחד בעיר ושנים במשפחה: כנוקף זית · המשאיר גרגרים בראש אמיר: המה ישאו קולם · לאותו המעט הנשאר תבא ה הטובה שכבאתי למעלה: צהלו מים · יותר ממה שצהלו על הים בגאולת מצרים: על כן באורים · תירגם יונתן במיתי נהורא ל לצדיקיא על שתי אורו' של גאולת בבל ושל אדום ומנחם אמר אורי' לשון נקעים וסעיפי' שהיו בורחים שם וכן אור כשדים בקעת כשדי' וכן מאורת צפעוני נקע חור מעונתו: מכנף הארץ · תירגם יונתן מבית מקדשא שהוא בסוף ארץ ישראל במזרחה כמו ששנינו לוז מן המערב וירדן מן המזרח כמאה מירושלם לירדן מהלך יום אחד ואני אומר לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין להעלו' זמירות מכנף הארץ ומה הן ה הזמירות צבי לצדיק עתיד להיות מצב ותקומה לצדיקים: ואומר רזי לי וגו' · אוי שנגלו לי שני רזי' רז פורענות ורז ישועה והרי תרחק הישועה עד שיבאו אויבים בוזזי' אחר בוזזי' ושודדי' אחר שודדי' · חמש בגידות אמורו' כאן כנגד בבל ומדי ופרס ויון וכותי' שישתעבדו בישראל לפני גאולתם ואחרי הבגידות האלה פחד ופחת ופח עליך יון יושב הארץ : פחת

באורים ב' חד מל' וחד חס' בתרי לש'

ערבה כל שמחה · חשכה כל שמחה כי השמחה ביין · כמו שאמר ויין ישמח לבב אנוש · וערבה מן ערב שהוא חשך · והשמחה אורה והשכה חשך : גלה משוש הארץ · גלה והלך המשוש מארצם : נשאר · המשוש גלה מן העיר ולא נשאר בה אלא שמה ושאיה · ופירוש בעיר · בכל עיר ועיר מערי אומות העולם · ופירוש שאיה ובשאיה יוכת שער העיר · כי אין יוצא ואין בא · ושאיה אחות שמה כמו אם שאו ערים מאין יושב וכל הפורענו' הגדול הזה שזכר יהיה בימי המשיח בגוג ומגוג ובשאר האומו' ואלה הפסוקים אשר זכר בסוף פרשה זו מעידים על פירושנו כי עתידה היא זו הנבואה בימי גוג ומגוג ובשאר האומות שיסופו רוב העמים וישאר המעט · כמו שאמר ונשאר אנוש מזער · ובפסוק אחר זה גם כן אמר כנוקף זית : כי כה יהיה · כל הנזכר יהיה בקרב הארץ : בתוך עמי' · עד שיהיו הנשארים כנוקף זית או כעוללות אם כלה בציר · ופירוש כנוקף זית כחביטת עץ זתים כשאדם חובט ונוקף אותו ישארו מעט זתים שלא יפלו בחביטתו אחת הנה ואחת הנה · וכן אחר שיבצר אדם כרמו ישארו בו עוללות מעט · כן יהיו העמים כי רובם יסופו והמעט ישארו והנשארי' ידעו באל ובי כלתו כי הוא אדון הכל ובידו הכל כשיראו מפלת גוג ומגוג · ועליהם נאמר לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד · וכן הנשארים ממחנה אשור כשראו מפלתו שבו לעבוד את ה' · כמו שכתוב וכמו שפירשנו למעלה בפרשת נבואת מצרים : אם כלה · כאשר כלה · וכן אם יהיה היובל לבני ישראל · ואם מזבח אבנים תעשה לי · והדומים להם : המה ישאו קולם · בשבח האל וירונו בגאון ה' שראו שגאה על כל העמים בהפילו אותם בבאם על ירושלם : צהלו מים · כמו יצהלו עבר במקום עתיד וכמוהו רבים · ובנבואות ברוב · ופירוש מים ממערב · כלומר אותם שהם רחוקים מירושלם בארץ מערב ירונו ויצהלו בגאון ה' : על כן באורים · בעמקים · כמו אור כשדים · ומה שאמר באורים כי רוב הערים הם בעמקים לא בהרים · ואמר על כן ר"ל כשתראו ותשמעו ביכולת האל וגאונו כבדוהו בדברי שבח · וכן באיי הים הרחוקים כבדו לה' אלהי ישראל · כי בעבורם עשה מה שעשה בעמים : מכנף הארץ · גם זו הפרשה עתידה כמו אשר לפניה · ואמר מכנף הארץ זמירו' שמענו צבי לצדיק מכנף הארץ · פי' קצה הארץ · וכן לאחוז בכנפו' הארץ בקצות הארץ · כלומ' מרחוק באה לנו השמועה והבשורה הזאת · ואמר שמענו' כי גם הנביאים שהיו בימיו נבאו על עתידה זו כמו שכתוב בנבואותם : צבי לצדיק · פירוש צבי חפץ ופאר · וכן צבי היא לכל הארצו' · והדומים להם · כלומר אלו הזמירו' שמענו למי הם לצדיק כי הצדיק ראוי לשמוח בהם והם לו לזמירות · כמו שאמר הוא בתחלת הספר ביום ההוא יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד · ולמי יהיה לפלטת ישראל והם הצדיקים · כמו שאמר הנה לצדיק · ואמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם · ואמר רזי לי רזי לי · כאלו אמר הנביא כשראיתי זה הפורענות העתידה לבא בישראל בימי הגלות והנה כלפו ולא ישארו אלא הצדיקים : רזי לי · כלומ' רזון לי · כאלו אמר משמן בשרי ירזה על זה ואוי לי על זה כי כמה בוגדים יש בהם וכולם יכלו · או פירוש כמה בוגדים יבגדו בהם · או פירוש שהוא רמז על ארבע מלכיות · בגד בוגדים · מדי ופרס בגדו · ובגד בוגדי' · על מדי ופרס · בגדו יון וכותא · וכולם נשתעבדו בישראל ובגדו בהם בגלות' ביניהם · ורז"ל דרשו ואמרו יצתה בת קול ואמרה רזי לי רזי לי · אמ' הנביא עד מתי · יצתה בת קול ואמרה בוגדים בגדו וגומר · עד דאתו בוזזי ובוזזי דבוזזי · ויוד רזי למד הפעל כיוד בכי · ורזי מלעיל מפני מלת לי שהיא בבדה שהיא מלה זעירה · ויונתן תרגם רזי ענין סוד · כמו וכל רז לא אנס לך · וכן תרגם הפסוק מבית מקדשא דמתמן וגו' : פחד · זה אמר כנגד אומות העולם יון וישמעאל ואולם שהיו יושבי הארץ ואדני' עליה ויפרע בגלו' ביניהם · אמ' אל תחשבו כי לישראל לבד תהיה הצרה כי גם לכולכם תתחשבו שתהיו אדונים ויושבי הארץ תגועו מתוכה וכל אומה ואומה תגוע ממקומה וישראל ינצלו מהצרה והצדיקים ההם יכתבו לחיים אבל אתם לא תמלטו :

רש"י

פחת, גומא ליפול בה כמו שמפורש ואומר הנס מפני הפחד יפול אל הפחת וגומ' הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד והנמלט משם ילכד בפח במלחמת גוג: רועה התרועעה, לשון שבר כמו תרועם בשבט ברזל: פור התפוררה, לשון פירורין: כמלונה, סוכת נוצרים שבראש האילן: צבא המרום, יפיל שרי האומות תחלה: ואוספו, האומות אסיפה שהיא לרעתם להכניס אסיר אל בור המוכן לו מחוייבי גיהנם: וסוגרו על מסגר, הם שבעה מדורי גיהנם: ומרוב ימים יפקדו, עונות ימים רבים יפקדו עליהם וזהו שיסד הקליר לרוב ימים להמנות לחשוב להם חשבונות: וחפרה הלבנה וגו', תירגם יונתן ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא: עצות מרחוק אמונה אומן, עצות שיעצת מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים: אמונה אומן, אמונה כאמנת אומן כמו אוהל אוכל ואינו לשון פועל אלא לשון מפעל אפויי"מינט בלע"ז: כי שמת, הר עשו מעיר לגל: ארמון זרים מעיר, מעון שעשו בעירך שהחריבוה תתן ארמנות' חורבן אשר לעולם לא יבנה: מחסה מזרם, כיסוי אוהל להציל מזרם וצל להגין מחורב ומהו אותו זרם הוא רוח עריצים כי רוחם דומה לזרם השוטף בקיר ומפילו: כחורב בציון, בעת יובש שמיבש הזרעים להתמולל כן תכניע שאון זרים:

כחורב

נפתחו ג' בקריא' וסימ' וארבות השמים נפתחו, כי ארבות ממרום נפתחו, שערי הנהרות נפתחו: רעה ג' מנ' ליש' בקריאה וסימ' כי רעה היא, שן רעה ורגל מועדת, רעה התרועעה הארץ, בתראה מלעיל: ולא תוסיף ד' בקריא' וסימ' נוע תנוע ארץ כשכור, ולא תוסיף עוד לשכלם, עין שופתו ולא תוסיף, ואמר עד

ויהי דיערוק מן קדם דחלא יפול לגו כומצא ודיסק מגו כומצא יתאחד בסרגתא ארי גבורן בשמיא אתעבידא וזעו יסודי ארעא: מזע תזוע ארעא מנד תנוד ארעא פרוק תתפרק ארעא: אשתדראה תשתדי ארעא כרויא ותהי אזלא ואתיא כערזלא ויתקפון עלה חובהא ותפול ולא תוסיף למקם: ויהי בעדנא ההיא יסער יי על חילותא תוקפא דיתבין בתוקפא ועל מלכי בני אנשא דדירין על ארעא: ויכנשונון מכנש לבית אסירי ויעגנונון לבית עגנה ומסגי יומין יעול דכרניהון: ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא ארי תתגלי גבורתא דיי צבאות בטורא דציון ובירושלם וקדם סבי עמיה ביקר: יי אלהי את ארוממנך אודי שמך ארי עבדתא פרישן מלכין דאמרתא לאיתאה מלקדמין בכן איתיתא וקימתא: ארי שויתא קרוי פצחין לגלין כרך תקיף לדמחמרא בית דחלת עממיא בקרתא ירושלם לעלם לא יתבני: על כן יקרון קדמך עם תקיף קרית עממין חסינין ידחלון מן קדמך: ארי הויתא תקוף למסכן סעיד לחשיך בעדן עקא כמא דמטמרן מן קדם זרמית כטלל משרב כן מלי רשיעיא לצדיקיא כזרמית דשקפא בכותל: כשרב בארעא צחיא אתרנושת

והיה הנס מקול הפחד יפל אל־הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח כי־ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ: רעה התרעעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וכבד עליה פשעה ונפלה ולא־תסיף קום: והיה ביום ההוא יפקד יהוה על־צבא המרום במרום ועל־מלכי האדמה על־האדמה: ואספו אספה אסיר על־בור וסגרו על־מסגר ומרב ימים יפקדו: וחפרה הלבנה ובושה החמה כי־מלך יהוה צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד:

כה

א יהוה אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן: ב כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה ארמון זרים מעיר לעולם לא יבנה: על־כן יכבדוך עם־עז קרית גוים עריצים ייראוך: כי־היית מעוז לדל מעוז לאביון בצר־לו מחסה מזרם צל מחרב כי רוח עריצים כזרם קיר: ה כחרב בציון

פה תנא: ייראוך ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' למען ייראוך כל הימים דמלכים, וחברו למען ייראוך ללכת דדה"י, קרית גוים עריצים ייראוך, ייראוך עם שמש, קדמא חס':

רדק

והיה, זה הפסוק פירוש לאשר לפניו: והפחת, היא החפירה הגדולה: כי ארבו' ממרום נפתחו, לפי שהגזרו' יורדות מן השמי' אמר כאילו הוא מטר נובר, כמו שאמר במבול וארובות השמים נפתחו, וכן תהיינה הגזרות יורדות מן השמים לרוב מאד כמו המבול, ומפני זה וירעשו מוסדי ארץ שלא תהא עמידה ליושביה: רעה התרועעה, ענין שבר, וכן פור התפוררה, כמו אתה פוררת בעזך ים, וכל הכפל לחזק הצרות הגדולות שתהיינה בעת ההיא על כל הארץ: נוע תנוע ארץ, כמלונה, סכת שומר הכרמים שעושה שכתו בהר ושומר משם כל הכרמים ואותה הסוכ' היא עשויה מעצי' קלים כי אין לה קבע כי אין יושב בה השומר אלא כל זמן שהענבים בכרמים לשומרם ואותה הסכה נקראת מלונה לפי שנם בלילה לן שם השומ' וכשהרוח מכה באות' מלונה היא מתנודדת אילך ואילך ומפני קלותה היא עומד' בהתנודדה שלא תפול לארץ ואם יש בראש' דבר שיכבד עליה תפול, כן תהיה הארץ יכולו יושביה אילך ואילך ולא תהיה להם עמיד' כי פשעיה יכבדו עליהם ויפלו לארץ ולא יוסיפו לקום עליה עוד: והיה ביו' ההוא יפקד ה' על צבא המרו' במרו', יש מפרשי' זה על קדרו' המאורות כי הוא סימן ואות לרעת האומות לפיכך אמר ועל מלכי האדמה, והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש כי צבא המרום הם המלאכים שהם עומדי' לעזור לגוי אחד ולהסטין לגוי אחר כאשר הוא מפורש בספר דניאל, ועל כן אמר ועל מלכי האדמה כי מלכות הגוים דבק עם מלכות המלאכים: ואספו אספה אסיר, חסר כף הדמיון, ופירוש כאסור, כמו שמאספים האסורים בלילה אל הבור וסוגרים אות' במסגר עד הבקר שיוציאום לעבודתם כן יאספו האומות, ר"ל שיהיו כאסירים מפני ישראל שלא יהיה להם רשות להרי' יד ורגל עד שיפלו לפניה' בתכלי' השפלות: ומרוב ימים, ר"ל לימי' רבים יפקדו ויהיו כל גוי וגוי בממלכתו כי אחר שהורגלו ימים רבים בשפלות לא ירעו עוד וישובו גוי וגוי בממלכתו, ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק על ישראל שיהיו בגלות ימים רבי' וסגרו על מסגר בין עמי' ובין עמים ומרוב ימים יפקדו כל גוי וגוי, ואחר שיהיו ימים רבים בגלות ירחם עליהם האל ויפקדו: וחפרה הלבנה, פי' וחפרה להם לאומות העולם הלבנה ובושה להם החמה, כלומר יחשוך העולם עליהם מרוב הצרו' וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג ואז תראה מלכות ה' כאמר בהר ציון ובירושלם כי שם יחנו על ירושלם גם יכבשו חצי העיר ויצא השם ונלחם בגוי' ההם, ואז יכירו כל הכשדים מכל הגוי' כי לה' המלוכה ויהיה נגד זקניו עמו לכבוד ולתפארת, כמו שאמר בראש הספר יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד וגו', ואמר והיה הנשאר בציון וגו', והם זקניו הנזכרים הנה: יהוה אלהי, ואז יאמר בימים ההם כל אחד מהזקנים שזכר וכנגד זקניו כבוד לאמר ה' אלהי אתה, כלו' אתה שופטי כי לקחת משפטי מאומות העולם עתה אני מכיר שאתה אלהי באמת על כן ארוממך אודה שמך, כלומר אתן לך בתהלתי רוממות לפי שהתרוממת ונשאת על כל הגוים, ואמר ארוממך ואמר שמך, כי הוא שמו ושמו הוא: כי עשית, עמנו פלא דבר נפלא בעינינו כי קחתנו מבין הגוים שהיינו כפופי' ביניהם ועובדי' להם, ועוד אחרי קבוץ גליות שיתקבצו עלינו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו יפילם על הרי ישראל כולם, כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה שלא נהיה זה: עצות מרחוק אמונה אומן, העצות שאמרת מזמן רחוק על ידי נביאיך נתקיימו קיים חזק, ואהו אמונה אומן, כמו רעים נאמנים שפירושו חזקים וקיימים, וכן במקום נאמן חזק וקיים: כי שמת מעיר, מאותו מקום שהיה עיר עשית גל, כלומר שמתו גל אבנים כי רבים מערי הגוים יהרסו באותן הימים, וכפל הדבר במלות שונות לחזק הענין ואמר קריה בצורה למפלה בצורי הפה: ארמון זרים מעיר, יהיה נסבת מעיר כי לעולם לא יבנה, וארמון זרים אמר על כבל שהיה כמו ארמון לכל ערי העמי' והעמים יקראו זרים ונכרים: על כן, אפילו העזים והעריצים שבאומות העולם יירא(ו)ך ויכבדוך כשיראו מה שעשית בגוג ומגוג ומחנהו: כי היית מעוז לדל, מחסה דל ואביון הם ישראל, ודמה הצרות והגלות לזרם מים ולחורב השמש והאל היה מחסה וצל להם שלא כלו בגלות, ופירש המשל ואמר כי רוח עריצים כזרם קיר, רוצה לומר כעס עריצי הגוים על ישראל היה להם כזרם מי' המפיל הקיר, ולולי רחמי הא' לא היה לנו תקומה, ורוח' כעס, כמו אל תבהל ברוחך לכעוס, כל רוחו יוציא כסיל, הביאו את רוחי: (שייך לדף ת"סס ע"א) כחורב בציון, כי החורב והשרב במקום ציה אין לאדם בעבורו מחסה ומפלט כן הכנעת אתה אותם שאון זרים והמונם שלא יהיה להם מפלט ומקלט: חורב בצל עב, ואותו החורב יהיה לגוים כחורב בציון ויהיה לישראל כחורב בצל עב, כלומר כי צרות גדולות יהיו באלו הימים לאומות העולם ולישראל, כמו שכתבנו למעלה בפסוק וחפרה הלבנה וישראל ימלטו מאותה הצרה כמו שכתוב כל הנמצא כתוב בספר, ויהיה להם אותו החורב כמו החורב שיבא עליו צל ויקרר אותו אבל לגוים יהיה כריתה שיכניע אותם:

זמיר

בצל יב בקריא׳ וסים׳ במסרה רבתא: ונשמחה ד׳ בקריא׳ וסים׳ זה קוינו לו ויושיענו׳ נרננה ונשמחה בכל ימינו׳ זה היום עשה יי׳ משכני אחריך נרוצה: במו ט׳ בקריא׳ וסים׳ כהדוש מת בן במו מדמנה׳ חציו שרפתי במו אש׳ חציו שרף במו אש׳ במו פי אתחנן לו׳ כי תלך במו אש לא תכוה׳ לירות במו אפל׳

שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה׃ וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים שְׁמָנִים מְמֻחָיִם שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים׃ וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי־הַלּוֹט הַלּוֹט עַל־כָּל־הָעַמִּים וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי יְהוִה דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְהוָה קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃ כִּי־תָנוּחַ יַד־יְהוָה בָּהָר הַזֶּה וְנָדוֹשׁ מוֹאָב תַּחְתָּיו כְּהִדּוּשׁ מַתְבֵּן בְּמֵי מַדְמֵנָה׃ וּפֵרַשׂ יָדָיו בְּקִרְבּוֹ כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׂ הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ עִם אָרְבּוֹת יָדָיו׃ וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חוֹמֹתֶיךָ הֵשַׁח הִשְׁפִּיל הִגִּיעַ לָאָרֶץ עַד־עָפָר׃

כו

בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר־הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה עִיר עָז־לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל׃ פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים׃ יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם שָׁלוֹם כִּי בְךָ בָּטוּחַ׃

Masorah notes in the margin beside the verses: זו כליש׳ · ל · ב׳ להם באשר · ל · ל · ל · ל · ב׳ ל · ל · ל · ל · ל דסמג׳ · ט׳ כסיפ׳ · ג׳ ב׳ חס ול׳ מל׳ · ג׳ · ל · ל ומל׳ · במו׳ ב׳ ק · ל · ל · ל · ל · ב׳ · ב׳ · ל · י׳ ל׳קמצ׳ וכל אספ דכו׳ · ז׳ · זא׳ · ז׳ · ל׳ לחס׳ · ה׳

אִתְרְגוּשַׁת תַּקִּיפִין תְּמָאֵיךְ כְּטַלַּל כֵּיף מַקַּר בְּאַרְעָא מְשַׁלְהֲיָא כֵּן נְיָח רוּחָא לְצַדִּיקַיָּא כַּד יִמְאֲכוּן רַשִׁיעַיָּא׃ וְיַעֲבֵיד יְיָ צְבָאוֹת לְכָל עַמְמַיָּא בְּטוּרָא הָדֵין שֵׁירוּ וְזַמְּנָא מְרַמַּן דְּהִיא דִיקָר וּתְהֵי לְהוֹן לִקְלָן מָחָן חֵילָא מָחָן דְּלָא יִשְׁתֵּיזְבוּן מִנְּהוֹן מָחָן דִּיסוֹפוּן בְּהוֹן׃ וְיִסְתַּלְעֲמוּן בְּטוּרָא הָדֵין אַפֵּי רַבָּא דְּרַב עַל כָּל עַמְמַיָּא וְאַפֵּי מַלְכָּא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְּוָתָא׃ יִתְנַשׁוּן מוֹתָא לְעָלְמִין וְיִמְחֵי יְיָ אֱלֹהִים דִּמְעֲתָא מֵעַל כָּל אַפַּיָּא וְחִסוּדֵי עַמֵּיהּ יַעְדֵּי מֵעַל כָּל אַרְעָא אֲרֵי בְמֵימְרָא דַיְיָ גְּזִיר כֵּן׃ וְיֵימַר בְּעִדָּנָא הַהִיא הָא אֱלָהָנָא דֵין דִּי סְבַרְנָא לֵיהּ וְיִפְרְקִנָּנָא דֵּין יְיָ דַּהֲוֵינָא מְסַבְּרִין לְמֵימְרֵיהּ נְבוּעַ וְנֶחְדֵּי בְּפוּרְקָנֵיהּ׃ אֲרֵי תִתְגְּלֵי גְּבוּרְתָּא דַיְיָ בְּטוּרָא הָדֵין וְיִתְדָּרְשׁוּן מוֹאֲבָאֵי בְּאַתְרְהוֹן כְּמָא דְּמִתְדָּרַשׁ תִּבְנָא בְּטִינָא׃ וְיַפְרִיס מַחְרַת גְּבוּרְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן כְּמָא דְּמַפְרִיס שַׁיָּטָא לְמִשָּׁט וְיַמְאִיךְ יְקָרֵיהּ עִם אַשְּׁוַת יְדוֹהִי׃ וּכְרַךְ תְּקוֹף כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא יְמַגַּר יִרְמֵי יִמְטֵי לְאַרְעָא עַד עַפְרָא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יְשַׁבְּחוּן תּוּשְׁבַּחְתָּא חַדְתָּא בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה קִרְיַת תּוּקְפָא לָנָא פּוּרְקָן יִתְּשָׂם עַל שׁוּרָהָא וְרַחְמִין׃ פְּתַחוּ תַרְעַיָּא וְיֵיעוּל עַמָּא זַכָּאָה דִּי נְטַרוּ אוֹרַיְתָא בְּלִבָּב שָׁלֵם׃ בְּלֵבָב שָׁלֵם נְטַרוּ שְׁלָמָא שְׁלָמָא יִתְעֲבֵד לְהוֹן אֲרֵי בְמֵימְרָךְ אתרחיצו

ואניעדה עליכם במו ראשי׳ אאמיצכם במו פי׳ ותבוא חדה במו ארב דאיוב׳ קדמ׳ במי כתיב וקרינן במו:

כחורב בצל עב׳ כשהמים מתקשרי׳ בענן עב בימי השרב שהכל שמחים בו כן יענה שיר הצדיקי׳ על זמיר עריצים ומפלתן׳ זמיר לשון לא תזמור: ועשה יי׳ צבאות לכל העמים׳ כשיבואו לצבא על ירושלם: משתה שמנים׳ שהם סבורים שיהא כוח להם כשמן יהפך להם למשתה שמרים: שמנים ממוחים׳ כוחים ושמנים כמוח עצמו׳ יהיה שמרי׳ מזוקקין מכל משקה שמן ויין שלא יהא שם אלא שמרים לבדם וכל זה במלחמת גוג ומגוג: הלוט׳ הכיסוי: הלוט על כל העמים׳ המכסה את כל העמי׳ הלוט כמו וילט פניו׳ הנה היא לוט׳ בשמלה: המסכה׳ לשון נסיכות ושררה: בלע המות׳ יכסנו ויעלימנו עולמית מישראל: ואמר׳ עמו ביום ההוא הנה וגו׳: קוינו לו ויושיענו׳ הייננו מקוי׳ לו שיושיענו: כי תנוח יד יי׳׳ גבורתו של מקו׳: ונדוש׳ יהא כילם: תחתיו׳ במקומו ונדוש כמו כמוג וכרוץ הגלגל: מתבן׳ תבן: מדמנה׳ טיט וכן לדומן על פני האדמה: ופרש ידיו׳ ישבר ידיו וזרועותיו בספוק כפים בבכי: השוחה׳ השט במים: לשחות׳ לשוט וכן מי שחו דיחזקאל: והשפיל׳ המשפיל את גאותו: עם ארבות ידיו׳ לשון וארב לו ותירגם יונתן אשוות ידוהי מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלים גבוהים אשוות חומות ומגדלי׳ כמו נפלו אשיותיה: משגב חומותיך׳ למואב הוא אומר: עיר עז לנו ישועה ישית׳ העיר ירושלם שהיא מאז תמיד לנו לעז ישועה ישית המושיע את חומותיה ואת חילה: חיל׳ חומה שלפני החומה הגבוהה: פתחו שערים׳ שלה ויבא לתוכה גוי צדיק שומר שמר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב״ה שיקיים הבטחתו שהבטיח על פי נביאיו לגאלם: שומר׳ ממתין וכן ואביו שמר את הדבר וכן ושמר יי׳ אלהיך לך: יצר׳ שהיה סמוך על הקב״ה ונשען עליו בחזקה שלא זז מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין ת תצור שיהא שלום כי בך היה בטוח לפיכך הנון לך לנצר: כי

זמיר׳ ענין כריתה׳ כמו וכרמך לא תזמור: יענה׳ ענין כניעה׳ כמו לענות מפני והעריצים הם הגוים: ועשה ה׳ בהר הזה׳ בהר ציון כי שם יהיו נקבצים כל הגוים על ירושלם: משתה שמנים׳ מענין שומן׳ והוא דרך משל על הכוס שישתו שם׳ כמו שאמר כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים׳ וכל זה דרך משל כמו שאמר גם כן אתן התירוש סף רעל לכל העמי׳ ואמ׳ שהמשתה ההוא שיעשה יהיה משתה שמני׳ ממחי׳ כלומר שמנים הרבה מענין מוח ואם אינו משרשו׳ והמשתה השמן ביותר כשישתה אדם ממנו הרבה מ מכביד הלב ומאבדו וכל שכן משת׳ שמרי׳ שיהיו מזוקקים מן היין׳ וכל זה משל למהומו׳ ה׳ שתהיינה בהם והם עצמם יהרגו אחד את חברו׳ כמו שאמ׳ ועלת׳ ידו על יד רעהו׳ וי״ת בטורא הדין שרו עג׳ ופי׳ שרו סעוד׳ ופי׳ זמן שיזמינ׳ לבא לסעודה זאת׳ וזהו ענין שאמר והעליתיך מירכתי צפו׳ והביאותיך על הרי ישראל: בלע׳ ענין השחתה׳ כמו כבלע רשע צדיק ממנו׳ והדומי׳ להם: הלוט הלוט׳ הראשון שם והשני פעול׳ כמו והמסכה הנסוכה׳ ואף על פי שהן׳ בחולם׳ אן הוא תואר׳ והפסוק כפול במלות שונות׳ כי ענין הלוט הלוט כענין המסכה הנסוכה׳ ופי׳ הפסוק ההשת׳ והכסוי׳ שנסתרו בו הגוי׳ עד היום ההוא שהיו כולם בשלוה ובשררה׳ ישחית האל אותו הכסוי ויהיו מגולים ומוכני׳ לרעה הבאה עליה׳ ולא יהיה להם מכסה ומחסה ממנה׳ ופי׳ פני כי עד היום ההוא היו מכוסי׳ כאלו לא היו פניהם נראי׳ כענין שכת בעלו אשר דרכו נסתרה׳ ואא״ז ז״ל פי׳ הלוט הלוט רמז לאומה שמכסי׳ את פניהם: בלע המות׳ ישחית ויבטל המות׳ ר״ל מיתה מקרית לא מיתה טבעית׳ ר״ל ההריגה שהיו הורגים אותם הגוים בגלות אז תבטל אותה המיתה והדמעה שהיתה על כל פנים׳ ר״ל על כל פני עם ישראל שהיו בוכים בגלות תמיד מהרעות שהיו עושי׳ להם הגוים אז ימחה האל אותה הדמעה מעל פניהם כי לא תהיה להם צרה עוד׳ וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ שהיו מפוזרים בכל הארץ והיה להם חרפה בכל מקום האל יסיר אותה חרפה: כי ה׳ דבר׳ באמת יהיה זה כי ה׳ דבר׳ ומה שהוא מדבר יקיים על כל פנים: ואמר׳ עמו שזכר יאמר ביום ההוא כשיראו התשועה הגדולה הנה אלהינו זה קוינו לו בגלו׳ שיושיענו הנה הוא שיושיענו וכפל הענין ואמר זה ה׳ קוינו לו עתה שיושיענו נגילה ונשמחה בישועתו: כי תנוח יד ה׳׳ להכות בגוים: ונדוש מואב׳ אף על פי שהאומות נתבלבלו ולא נכר היום איזהו עמון ואיזהו מואב ואיזה אדום׳ וכן שאר האומות׳ וכן באותן הימים גם כן לא יהיו נכרים העמים׳ וכן כתוב בנבואת דניאל ואלה ימלטו מיד אדום ומואב וראשית בני עמון׳ פירוש מיד מלך הצפון׳ אבל אם ימלטו מיד מלך הצפון לא ימלטו מיד האל במלחמת גוג ומגוג׳ והענין כי אף על פי שאינם נכרי׳ והם מעורבים זה עם זה אפשר שיהיו בהם משפחות ידועות׳ או אפש׳ שקורא אדום האומה השוכנת בארץ אדום׳ וקורא מואב לשוכנת בארץ מואב וכן לכולם׳ וזכר הפה מואב כי יהיה לעזר לגוים הבאים מארץ צפון לירושלם עם גוג ומגוג׳ ולפי שמואב הם שכנים לארץ ישראל וקרובים להם יכינו להם לבאים דרכים ויהיו עמהם׳ לפיכך זכר מואב בפרט׳ ואמר נדוש מואב תחתיו׳ ופירושו במקומו׳ וכן תרג׳ יונתן באתריהון׳ ויהיה נדוש כמו שהוא נדוש התבן באשפה: מתבן׳ כמו תבן: ומדמנה׳ הוא האשפה׳ כי הזבל שבאשפ׳ יקרא דמן׳ היו דמן לאדמה׳ כדמן על פני השדה׳ ואדוני אבי ז״ל פירש מדמנה שם עיר מערי מואב׳ כמו שכתוב בנבואת מואב׳ גם מדמן תדמי׳ ופירוש הפסוק כן נדוש מואב במקומו שהיא מדמנה כהדוש מתבן כמו שדשין התבן: ופרש׳ האל יפרש ידיו בקרב מואב כאשר יפרוש השוחה לשחות כי האדם השט במים יפרש ידיו בכל כחו והאל ישפיל גאות מואב: עם ארבות ידיו׳ והם אצילי הידים׳ כי השוחה ישפיל כל דבר שיזדמן לו במים בשחותו תחת אצילי ידיו בפשטו אותם׳ כן האל ישפיל כל גאות מואב׳ ובמקום אחר זכר גם כן מואב בגאות׳ כמו שאמר שמענו גאון מואב גאה מאד וגו׳: ומבצר משגב׳ סמוך על סמוך׳ וכן מספר מפקד העם׳ והדומים להם: עד עפר׳ שלא תהיה לו עוד תקומה: ביום ההוא׳ כל זה בזמן הישועה׳ והשיר שיושר הם אלו הפסוקים שאומר והולך׳ ואמר בארץ יהודה כי שם תהיה המלחמה והתשועה׳ יאמרו על ירושלם שהיא עיר עז לנו והשית הקדוש ברוך הוא תמותיה וחילה ישועה׳ וכן אומר וקראת ישועה חומותיך׳ וחיל היא החומה הקטנה שלפני החומה הגדולה׳ ובדברי רז״ל מאי חיל וחומה שורא ובר שורא׳ ופירוש חיל החפירה שסביב החומה׳ מתרגמינן ניח חילתא: פתחו׳ דרך משל שארץ ישראל תפתח להם שהיא היום כאלו סגורה בפניהם: שומר אמונים׳ שמרו בגלות אמונת האל ולא עבדו עבודה זרה כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: יצר סמוך׳ אומר כנגד האל היצר שהוא סמוך ונשען עליך תצור אותו כי בך בטוח לפי שבטח בך נצרת אותו ונתת לו שלום שלום והכפל לחזק השלום:

בָּטוּחַ׃ בִּטְחוּ בַיהוָה עֲדֵי־עַד כִּי
בְּיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים׃ כִּי הֵשַׁח ה
יֹשְׁבֵי מָרוֹם קִרְיָה נִשְׂגָּבָה יַשְׁפִּילֶנָּה
יַשְׁפִּילָהּ עַד־אֶרֶץ יַגִּיעֶנָּה עַד־עָפָר׃
תִּרְמְסֶנָּה רָגֶל רַגְלֵי עָנִי פַּעֲמֵי דַלִּים׃
אֹרַח לַצַּדִּיק מֵישָׁרִים יָשָׁר מַעְגַּל
צַדִּיק תְּפַלֵּס׃ אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ
יְהוָה קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־
נָפֶשׁ׃ נַפְשִׁי אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה אַף־רוּחִי
בְקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָּ כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ
לָאָרֶץ צֶדֶק לָמְדוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃
יֻחַן רָשָׁע בַּל־לָמַד צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת י
יְעַוֵּל וּבַל־יִרְאֶה גֵּאוּת יְהוָה׃
יְהוָה רָמָה יָדְךָ בַּל־יֶחֱזָיוּן
יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ צָרֶיךָ
תֹאכְלֵם׃ יְהוָה תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ
כִּי גַּם־כָּל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים
זוּלָתְךָ לְבַד־בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ׃ מֵתִים
בַּל־יִחְיוּ רְפָאִים בַּל־יָקֻמוּ לָכֵן פָּקַדְתָּ
וַתַּשְׁמִידֵם וַתְּאַבֵּד כָּל־זֵכֶר לָמוֹ׃

אִתְרְחִיצוּ׃ אִתְרְחִיצוּ עַל מֵימְרָא
דַיְיָ לַעֲלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא בְּכֵן
תִּתְפָּרְקוּן בְּמֵימַר דְּחִילָא דַיְיָ תַּקִּיף
עָלְמַיָּא׃ אֲרֵי אַמְאֵיךְ יָתְבֵי רוּמָא
קַרְיָא תַקִּיפָא יַמְאֲכִנַּהּ וְיִרְמְנַהּ עַד
אַרְעָא יַמְטִנַּהּ עַד עַפְרָא׃ יְדוּשׁוּנַהּ
רִגְלִין רִגְלֵי צַדִּיקַיָּא פַּרְסַת ע
עִנְוְתָנַיָּא חֲשִׁיבֵי עַמָּא׃ אוֹרְחָת
צַדִּיקַיָּא כְּוָּנָן אַף עָבְדֵי אוֹרְחָת
צַדִּיקַיָּא תְּתַקֵּן׃ אַף לְאוֹרַח דִּינָךְ
יְיָ סְבַרְנָא לִשְׁמָךְ וּלְדָכְרָנָךְ חֶמְדַּת
נַפְשָׁנָא׃ נַפְשִׁי מַחְמְדָא לְצַלָּאָה
קֳדָמָךְ בְּלֵילְיָא אַף רוּחִי בִּמְעַי
מְבָרְכָא לָךְ אֲרֵי כְּמָא דְּדִינָךְ תַּקִּין
לְאַרְעָא קוּשְׁטָא יִתְאַלְּפוּן לְמֶעְבַּד
דָּדְיָרִין בְּתֵבֵל׃ יְהַבְתָּא לְהוֹן
אַרְכָא לְרַשִׁיעַיָּא אִם יְתוּבוּן ל
לְאוֹרַיְתָךְ וְלָא תָבוּ כָּל יוֹמִין דַּהֲווֹ
קַיָּמִין יַעְבְּרוּן קְשׁוֹט עַל אַרְעָא הֲווֹ
שַׁקְּרִין אַף אִנּוּן לָא יֶחֱזוּן ב
בְּתוּשְׁבַּחַת יְקָרָךְ יְיָ׃
יְיָ כַּד תִּתְגְּלֵי בִּגְבוּרְתָךְ
לְאוֹטָבָא לִדְדָחֲלָךְ לָא יְנְהַר לְסָנְאֵי
עַמָּךְ יֶחֱזוּן רַשִׁיעַיָּא וְיִבְהֲתוּן ע
פּוּרְעָנוּת עַמָּא תַּחְפִּנּוּן אַף אֶשָּׁתָא
לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ תְּשֵׁיצֵי׃ יְיָ תְּתַקֵּן שְׁלָמָא לָנָא אֲרֵי בְּכָל עִדָּן חֲסַכְנָא מֵחוֹבָנָא אַתְּ עֲבֵיד
עִמָּנָא׃ יְיָ אֱלָהָנָא שַׁלִּיטוּ בָנָא עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי עֲלָנָא רִבּוֹנִין בַּר מִנָּךְ בְּרַם בְּמֵימְרָךְ
אֲנַחְנָא רְחִיצִין בִּשְׁמָךְ אֲנַחְנָא מוֹדָן׃ אִנּוּן פָּלְחִין לְמֵתִין דְּלָא יַחוּן לְגִבָּרֵיהוֹן דְּלָא יְקוּמוּן
בְּכֵן כַּד תַּסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן וּתְשֵׁיצֵנּוּן וְתוֹבֵיד כָּל דָּכְרָנְהוֹן׃ אתגליתא

בקרבי י״א וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ט׳ : רמה ג׳ לעיל בקריא׳ וסימ׳ פן יאמרו ידינו רמה ׳ רמה קרני ביי׳ ׳
רמה ידך בל יחזיון : יחיו ג׳ וסימ׳ ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו׳ מתים בל יחיו׳ יחיו מתיך נבלתי׳ לי
עליהם יחיו ׳ וגם אני נתתי להם ׳ אבותיכם איה הם׳ מדוע רשעים יחיו׳ ונמסר גם ביהושע סימ׳ ט׳ :

רש״י

כי ביה יי׳ ׳ כי יש לסמוך עליו שהוא דאיל׳ ליי׳ סלע וצור מחסה עולמי׳ : יושבי מרום ׳
צור ויון : רגלי עני ׳ מלך המשיח שנ׳ בו עני ורוכב על חמור : פעמי
דלים ׳ ישראל שהיו דלים עד הנה : אורח לצדיק מישרים ׳ אורח שהיא מישור
לקיבול שכרו של צדיק אתה יי׳ שאתה ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו אורח
שיקבל שכרו והצדיק הוא יעקב
תרעו וכה פתרונו אורח צדיק
שיטול שכר מישרי׳ שיהא בהן :
ישר ׳ אתה הקב״ה מעגל רגלי
הצדיק תפלס לו לאותו אורח
שילום זה לשון קונטרפ״יש בלע״ז
כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו
איזה יכשר הזה או זה כך היושר
בלבו להוליכו בדרך קיבול שכר על
כל אם הכהי׳ מעשיו לפני׳ כבשרון:
אף אורח משפטי׳ יי׳ קוינו׳ ׳ כאשר
צפינו לקיבול הטובה מאת׳ אף כך
קוינו להראותינו אורח משפטי
בקמתיך ברשע : לשמך
ולזכרך תאות נפש ׳ אותה נפשנו
לראות שם שיצא לך מאז לעשות
נקמה בצריך : נפשי אויתיך ׳
בגלותי שדומה ללילה לעשות את
אלה : אף רוחי בקרבי אשחרך ׳
אתחנן לך לכל זה למה כי כאשר
משפטיך באים לארץ שאתה ע
עושה משפט ברשעי׳ : צדק למדו
יושבי תבל ׳ למידים להצדיק את
דיניך ולהודות על מדותיך שרואי׳
החוטא לוקה והצדיק מקבל שכר
טוב : יוחן רשע בל למד צדק ׳
וכי יש לך לחון את הרשע
אשר דר בין שני צדיקים ולא למד
צדק ובארץ נכוחות ירושלם ובית
המקדש יעול לשלול ולבוז ו
ולהשחית : ובל יראה גאות יי׳ ׳
לא חשב בעיניו גדלך וגאותך וכל
יראה לשון רגילות ותמידות לא
ראה לא חשב כמו ככה יעשה
איוב : יי׳ רמה ידך וגו׳ ׳ ראיתי
מדרש אגדה רבים למקראות של
פרשה זו עליונה ותחתונה ואינם
מיושבים לא על דיקדוק הלשון
לא על סדר המקראו׳ והוצרכתי
לבאר אותה על אופני סדרה ו
ומדרש אגדה יש שמביאם הנביא
שלא יראו האומות בטובתו של
הקב״ה בהיטיבו לישראל אמר לו מוטב שיחזו ויבושו ואין זה אח׳ הלשון שאין כתוב
כאן הרימה ידך ועוד שאף התיבה חלוקה מתיבה כיוצא בה כל יד רמה שבמקרא
טעמו למטה וזה טעמו למעלה כמו הנה קמה אלומתי וכמו הנה שבה יבמתך שכולן
לשון עבר אף זה יי׳ כשתלקה יד גבורתך מעל צריך בל יראו גבורתך כי ראו דרכם
צלחה בבקשה ממך יחזו ויבושו קנאת עם בטובה שתיטיב לעמך אף בעצמן יראו
משפט נקמתך שתאכלם האש : תשפת׳ תכין וכן שפות הסיר וכן לעפר מות
תשפתני ויש לפתור את כולן לשון שימה תשית שלום לנו : כי גם כל מעשינו ׳ רעים
פעלת לנו כנגדם לקחנו מידך בכל חטאותנו : בעלונו ׳ כעשו לנו אדונים וכנשונו :
זולתיך ׳ בדבר שלא כרצונך דרוש לאלהי׳ אחרים לעבור על תורתך ואנחנו לבד בך
הזכרנו ולא נזכיר שם אלהותו באל אחר אלא בו לבדו ׳ שמך שם אלהותך נזכיר
לאמר אלהינו לבד הוא אלהים : מתים בל יחיו ׳ יהי רצון מלפניך שלא יחיו
הרשעים האלה לעולם הבא והרפאים האלה שריפו ידיהם מתורתך בל תהי להם
תקומה : לכן פקדת ותשמידם׳ הלא פקדת עליהם כבר ותשמידם באמרי פיך
בענין שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק : יספת

רדק

בטוח׳ שם תאר בשקל פעול : בטחו בה׳ עדי עד׳ עד עולם ׳ או יהיה עדי גם כן
עולם ויהיה כפול ׳ כלומר בכל העולמים בטחו בו ׳ וכן תרגם יונתן לעלם ועלמי
עלמיא : כי ביה ה׳ צור עולמים ׳ כי בו ראוי לבטוח כי הוא צור העולמים ׳ פירוש
חוזק הזמנים כולם ׳ וצור תאר ׳ וכן הצור תמים פעלו ׳ ויש לפרש צור שם ופירושו
כי הוא חוזק העולמים ׳
ועל דרך זה חי ה
העולמים ׳ ופירוש ביה
ה׳ הראשון שם תאר
מורה על היות העולם
מאתו ׳ והשני יו״ד ה״א
וי״ו ה״א שם העצם : כי
השח ׳ בזה תראו כי
טוב לחסות ולבטוח בו
לפי שאתם בית ישראל
בטחתם בו כי השח
והשפיל שונאיכם שהיו
יושבי מרו׳ קרי׳ נשגבה
וכל קריה נשגבה מהם
השפיל ׳ או אמר על
קרי׳ מיוחד מהם והיא
ישפילנה וגו׳ ׳ הכפל
לחזק הענין : תרמסנה ׳
אחר שתפול לארץ ת
תרמסנה רגל ׳ ואיזה
רגל רגלי עני והם ישר׳ :
פעמי דלים ׳ כפל העני׳
במלו׳ שונו׳ כמנהג ׳ ר״ל
שירמסו ישראל גאותם
ונאונם ויהיו אדונים
עליהם תחת אשר היו
עבדים תחתיהם : ארח
לצדיק ׳ כמו ארח
מישרי׳ לצדיק׳ ופירושו
אתה תתן לצדי׳ ותכונן
לפניו ארח מישרים
ותפלס מעגלו : ויושר ׳
הוא לשון קריאה כנגד
האל יתברך ׳ אמר
אתה האל ישר ותישר
מעגל צדיק ׳ והוא על
דרך שאמרו בא לטה׳
פתחין לו בא ליטהר
מסייעין אותו: ותפלס ׳
ענין יושר ׳ וכן פלס
מעגל רגליך ׳ ולזה
נקרא מטה המאזנים
פלס לפי שהוא מישר המשקל ׳ וכן ושקל בפלס הרים : אף ארח ׳ אף בדרך
משפטיך ה׳ קוינוך ׳ כלו׳ אפילו בעת שהגיעו משפטיך עלינו שהיית מיסר אותנו
בגלות בחטאתינו אע״פ כן קוינו לך ולא היינו מתיאשים מן הגאולה ולשמך
ולזכרך היתה תאות נפשנו ׳ ופי׳ ולשמך ולזכרך שהיינו מתאוים לנביא שיזכור לנו
שמך ׳ ויאמר לנו בגלות דבר מאתך : נפשי אויתיך ׳ כשמדבר על לשון ישראל
פעמים מדבר בלשון רבי׳ על דרך פרט ופעמי׳ בלשון יחיד ׳ אמר בנפשי אויתיך ׳
כלו׳ בכל כחי ורצוני אויתיך : אף רוחי בקרבי ׳ כל עוד שיהיה רוחי בקרבי אשחרך
ואקדימך בתפלתי : כי כאשר משפטך לארץ ׳ אף על פי שמשפטך תבא עלינו לא
אמנע בעבור זה מרדף אחריך ומהתאוות אליך כי אני רואה כי משפטיך טובי׳ ׳
כי כאשר משפטיך יבאו לארץ הם נוסרו ולמדו לעשות צדק יושבי תבל והם אשר
נגע אלהים בלבם שבעבורם מתקיימת תבל׳ אבל הרשעים לא יוחנו וזהו
שאמר : יוחן רשע׳ ופירושו בתמיה ׳ אמר יוחן רשע יהוא לא למד צדק בעבור
משפטיך ׳ כי אמ׳ אינם למוסר אלא מקרה הוא בעול׳ לית דין ולית דיין : בארץ נכוחו׳
יעול ׳ בארץ ששבו לעשות נכחות ונוסרו בעבור משפטיך שנגעו בהם הוא לא כן
יעשה אלא יעול יעשה עול במשפטו : ובל יראה גאות ה׳ ׳ יש מפרשי׳ אותו דרך תפלה
לאל שלא יראה הרשע גאות ה׳ ׳ פלו׳ שלא יראה בטובה ׳ ואנכון שהוא על דרך הוה ׳ כמו שאמ׳ יעול ׳ ולמה שאינו רואה בגאות ה׳ ולא יחשוב שהאל משגיח בעניני בני אדם
ויבא עליהם לגמלם כרשעם : יי׳ רמה ידך בל יחזיון ׳ הם הרשעים אינם רואים כשרמה ידך ׳ כלומר אינם חושבי׳ בבא הפורענות על הרשעי׳ כי מידך הוא: יחזו ויבושו
קנאת עם ׳ יראו בעת הישועה כשתקנא לעמך ותושיעם יראו הם ויבשו ׳ כמו שאמ׳ קנאתי לירושלם קנאה גדולה ׳ כי אז לא יוכלו לומר מקרה הוא כי יראו מעט עם נושעים
מעמים רבים ואז יבשו ויכלמו: אף אש צריך תאכלם ׳ אותה האש תאכל צריך כי כשיבוא האדם יהפכו פניו לאש ׳ כמו שאומ׳ פני להבי׳ פניהם : יהוה תשפת׳ תערוך מן
שפות הסיר ׳ אמר תערוך שלום לנו כי בידך לעשות כמו שפעלת ועשית לנו כל מעשינו מה שקרה לנו ממעשה העולם הן טוב הן רע אתה פעלת הכל ולא היה בדרך מקרה׳
והואיל ובידך הכל ערוך לנו השלו׳ כי כמה ימים היינו בצער בגלות ומכאן ואילך תן לנו שלום ׳ ואדוני אבי ז״ל פירש תערוך לנו השלום כי כשתתן לנו השלום כל מעשינו פעלת
לנו הכל תלוי בשלום: יהוה אלהינו׳ זכור לנו מה שתחזקני עמך בגלות כי אף על פי שהיו האומות בעלים ואדונים לנו והיו עובדי׳ בנו בפרך אף על פי כן לבד בך נזכיר שמך ׳ ולא
היינו זוכרי׳ שם אלהי׳ אחרי׳ כאויבינו אשר היינו תחתיה׳ היינו כפולי׳ מיד׳ והיינו במעלה ובגדול׳ כמוה׳ ולא רצינו וסבלנו העינוי וזכרנו את שמך לאויבינו ואמרנו כי בך בטחונינו
ולא נמיר אותך באחר: מתים בל יחיו ׳ ואלה העמי׳ ההם שלא פנינו אליהם בגלות כי הם מתים ואין בהם ממש ׳ ופירו׳ לא יחיו אין בהם חיות והם כמו המתים שלא יקומו׳
כמו שאמ׳ ממקומו לא ימיש : לכן פקדת ׳ אתה עליהם ׳ ועל עובדיה׳ והשמדת אותם מן העול׳ עד שלא נשאר זכר להם : כל זכר ׳ פירוש שום זכר ׳ כמו כל מלאכה לא תעשו :
יספת

יספת לגוי ה׳ ׳ אותם השמות המעלת ואכלת אבל אגוי שהוא לך יספת והגדלת להם כל טובה יספת להם לפי שנכבדת עמהם ולא עם הגוים האחרים ׳ לפיכך רחקת אותם עד קצוי ארץ ׳ כלומ׳ טלטלתם הנה והנה והגליתם מארצם על קצוי ארץ: יהוה בצר פקדוך ׳ כשהיו ישר׳ בגלות בצרה פקדוך ׳ כלו׳ אותך לבדך פקדו בעת צרתם לא אחר: צקון לחש מוסרך למו ׳ בעת שהיה מוסרך להם היו שופכי׳ לפניך תפלה כי יודעים היו כי הצרה הבאה להם בגלות מ מוסרך היה ולא בדרך מקרה לא שהיית מיסר אותם על עונם והם היו׳ מתודי׳ ומתפללי׳ לפניך כן היה דרכם וחקם כל זמן שהיו בגלות: צקון הנון מספת כנ״ון אשר לא ידעון אבותיך׳ והוא חסר כ״א הפעל ושרשו יצק׳ ולחש פירוש תפלה׳ נקראת כן לפי שהיא נאמרת בלחש ׳ את ה׳ בעקא וגו׳ ׳ ר״ל בעתות השמד בגלות בשעה שהיו גוזרים עליהם שלא ללמוד ת תורה ושלא לעשות מ מצות והם היו לומדי׳ ועושים בחשאי: כמו הרה׳ פירשו אדוני אבי ז״ל דבק עם הפסוק שלמעלה צקון לחש מ מוסרך למו׳ אמר כל כמה שתכם ותיסרם הם בכל עת שבים אליך ויאהבוך ׳ כמו הרה תקריב ללדת כי בעת שהיא קרובה ללדת חבליה יותר חזקי׳ ואף על פי שהיא יודעת כי בעלה גרם לה זה איננה שונאה אותו ובאותה שעה שחבליה חזקים היא תאהבנו׳ וכן היינו מפניך כי בעת שתכנו ותיסרנו אנו אוהבי׳ אותך יותר ושבי׳ אליך בכל לב: הרינו חלנו כמו ילדנו רוח׳ פירש אדוני אבי ז״ל היולדת כאשר ילדה ידעה כי כבר נמלטה׳ אך ענינו כמו האשה שתקריב ללדת בלא עתה ולא ילדה׳ זהו כמו רוח׳ ואינה שמחה בהפסק החבלים כי יודעת היא כי בקרוב תעמד עוד במשבר בנים׳ כן היינו אנחנו בגלו׳ כי בעת שהיינו נמלטים מצרה לא היינו שמחים כי ידענו כי אחרת תכופה ועתידה לבא אחריה׳ כי בענין זה היינו בכל ימי הגלות כי דבר הישועות אשר הבטחתנו לא היה נעשה בארץ: ובל יפלו יושבי תבל׳ לא היו נופלי׳ ממלכות אומו׳ העולם כי אותו דבר הוא סימן לישועתינו כשיפלו הם נקום אנחנו ובכל עת שהיינו נצולים מצרה לא היינו שמחים בזה כי היינו יודעים כי לא הגיע עת הישועה ולא היינו רואים שהיו נופלי׳ יושבי תבל: נעשה׳ כפעל עומד: יחיו מתיך ׳ אמר אז בעת הישועה יחיו מתיך כי עתיד הקדוש ברוך הוא להחיות מתים בעת הישועה׳ וכן אמר בנבואת דניאל ורבים מישני׳ אדמת עפר יקיצו׳ וכבר כתבנו בתחילת פרשה זו שהיא ביום ההוא יושר השיר הזה׳ והשיר הוא ענין הפרשה הזאת עד זה הפסוק׳ ואמ׳ הנביא אז יחיו מתיך והכנוי הוא כנגד האל׳ רוצה לומר הצדיקי׳ שהם לאל כמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה כי תחית המתים לצדיקים ולא לרשעים׳ וכן נראה בזה הפסוק שאמ׳ מתיך׳ וכן בנבואת דניאל שאמ׳ ורבים׳ ואמר נבלתי יקומון׳ וחסר עם או כ״ף כנבלתי או עם נבלתי׳ אומ׳ כשתקום נבלתי מן העפר יקומו גם כן שאר הצדיקי׳ והוא היה בוטח באמת שיקום שהיה יודע בעצמו שהוא צדיק: הקיצו ורננו׳ ויאמ׳ כל אחד לחברו הקיצו ורננו שוכני עפר׳ או יצא קול מן השמים ויאמר להם זה: כי טל אורות טלך׳ אורות הם ירקות׳ כמו ללקט אורות׳ אמר על דרך משל טל הראוי לירקות הוא טלך כמו שהטל מחיה הירקות ומצמיחם כן טלך אמ׳ כנגד השם שיחיה המתי׳: וארץ רפאים תפיל׳ הארץ תפליך המתים ממנה לחוץ׳ לשון האשה המפלת׳ וארץ כמו והארץ נעדרה ממנו ה״א הידיעה׳ או יהיה תי״ו תפיל כנגד האל׳ אמר תחיה מתיך אבל הרשעים והם הרפאים תפיל אותם לארץ על שלא תחיה אותם: לך עמי׳ זה הפסוק אמר במלחמות גוג ומגוג שתהיה צרה לישראל מעט זמן אמר דרך משל לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך׳ וזה משל להסתר במעשים טובי׳ ובתשוב׳ שלמה׳ כי כמעט רגע יהיה הזעם ויעבור והטובי׳ ימלטו׳ כמו שאמ׳ כל הנמצא כתוב בספר: חבי׳ אמ׳ לשון נקבה כנגד עמי שזכר כי עם מצאנו בלשון נקבה׳ כמו מלוע שובבה העם הזה׳ וחטאת עמך׳ אבל ברוב הוא לשון זכר׳ ויש מפרשים אותו שם בפלס שבי נבי׳ ודלתיך כתיב ביו״ד לשון רבים וקרי דלתך לשון יחיד על דרך כלל׳ ואינו ממשקל דלת בסגול׳ כי היחיד אומ׳ דלתיך׳ כמו ויקוב חור בדלתו: יעבור׳ כתוב בוי״ו וקרי בלא וי״ו בקמץ חטף מפני המקף: כי הנה ה׳ יוצא ממקומו׳ על דרך משל כמו שאמ׳ גם כן ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם וכל עונם שקדם יפקד עליהם בעת ההיא וכל דם נקי ששפכו יפקד עליהם וכאשר לא ינקם הדם יראה כאלו הוא מכוסה תחת הארץ וכשינקם כאלו הוא מגולה׳ וכן אמר איוב ארץ אל תכסי דמי׳ לפיכך אמ׳ ולא תכסה עוד על הרוגיה׳ וזכר הדם ולא זכר החמסים האחרים שעשו כי הדם הוא החמס הגדול׳ וכן אמר בנבואת יואל ונקיתי דמם לא נקיתי: ביום ההוא׳ הקשה הגדולה והחזקה׳ הכפל לחזק כריתת החרב בגוים שלא היתה כמוה׳ וכל זה במלחמת גוג ומגוג כמו שפירשנו׳ ולויתן שזכר הוא משל על מלכי האויבו׳ החזקים: ולויתן

יספת לגוי׳ לישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד וכל כמה שיספת להם נכבדת שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה מה שאין כן מנהג הרשעי׳ ועל כן ריחקת מלפניך כל שאר קצוי ארץ הרי בטובתם כך עושים ישראל לפניך קילוס וכבוד ובצר להם יי׳ בצר פקדוך אינם מהרהרים אחר מדותיך: צקון לחש׳ שפך שיח ותפלה: מוסרך למו׳ בהיות מוסר יסוריך בא׳ן עליהם וכך היא תפלתם כמו הרה תקריב ל׳ ללדת וגו׳ כך היינו מפניך רואין אנו צרות מתחדשות וסבורים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה לפי שאנו מובטחים ליגאל מתוך צוקה וצרה כיולדת זו: מפניך׳ מפני גזירותיך: הרינו חלנו׳ חיל כיולדה כאילו ילדנו כאילו קרובי׳ אנו ליגאל והוא רוח ואין ישועה: ישועות בל נעשה ארץ׳ בכל סבלינו וצרתנו אין אנו מבינים לנו ישועה: ובל יפלו׳ ואין נופלין בני עשו שהם יושבי תבל שכבשו ומלאו את הארץ ויונתן תירגם כל יפלו לשון ונפלינו אני ועמך אין יושבי תבל יפולין לעשות פלא: יחיו מתיך׳ למעלה התפלל שלא יחיו הרשעים וכאן התפלל שיחיו הצדיקים בבקשה ממך׳ יחיו אותן שמומתין עליך יצא דבר מלכו׳ מלפניך לומר נבלתי יקומון נבלות עמי שנבלו עצמן עלי להם תהי תקומה זו חילוף למה שכתוב למעלה רפאים בל יקומו אבל אלו יקומון: הקיצו ורננו׳ כל זה יאמר להם הקב״ה הקיצו ורננו לשון ציווי הוא זה: כי טל אורות טלך׳ כי נאה לך לעשות כן שיהא טל תורתך ומצותיך להם טל של אור: וארץ רפאים תפיל׳ ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים ש שריפו ידיהם מתורתך: רפאים תפיל׳ לפי שאמר ובל יפלו יושבי תבל חזר ואמר אתה תפילם כי אי׳ בצדקותנו כדי להפילם: לך עמי בא בחדריך׳ תשובה זו השיבוהו לנביא לך עמי בוא בחדריך בבתי כנסיות ובבתי מדרשות׳ ד״א התבונן על מעשיך בחדרי לבך כך דרש ר׳ תנחומא: וסגור דלתך בעדך׳ תירגם יונתן עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך ור׳ תנחומא דרש סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מדת הדין: חבי׳ התחבאי מעט עד יעבר זעם כי אמת אפקד על שונאיך: כי הנה יי׳ יוצא וגו׳׳ ממדת רחמים למדת הדין: יושב הארץ׳ הוא עשו והר שעיר: על הרוגיה׳ שהרגו בישראל: על לויתן נחש בריח וגו׳׳ תירגם יונתן על מלכא דאיתרברב כפרעה מלכא קדמאה ועל מלכא דאיתרברב כסנחריב מלכא תנינא׳ בריח לשון פשוט כבריח הזה לפי שהיה ראשון׳ עקלתון לשון כפול לפי שהוא שני׳ ואומר אני לפי שאלו שלש אומות חשובות מצרים ואשור ואדום לכך אמר על אלו כמו שאמור בסוף הענין ובאו האובדים מארץ אשור והנדחים מארץ מצרים ועל שם שנמשלו האויבי׳ כנחשים הנושכין: לויתן נחש בריח׳ הוא מצרים: לויתן

קצוי ארץ ג׳ וסימ׳ יספת לגוי יי׳ יספת׳ נוראות בצדק תעננו׳ כשמך אלהים כן תהלתך׳ קדמא ארץ מלעיל: וארץ ג׳ בקריאה וסימ׳ וארץ רפאים תפיל׳ כי הנני ברא שמים חדשים׳ שמים לרום וארץ לעמק׳ וכל שמים וארץ דבוו׳: יעבור ז׳ טל וסימ׳ חבי כמעט רגע עד יעבור׳ וסלעו ממגור יעבור׳ ומאלהי משפטי יעבור׳ ירדפם יעבור שלום׳ חק נתן ולא יעבור׳ ודתי פרס ומדי ולא׳ קימו וקבלו היהודים:

טו יְסַפְתָּ לַגּוֹי יְהוָה יָסַפְתָּ לַגּוֹי נִכְבָּדְתָּ רִחַקְתָּ כָּל־קַצְוֵי־אָרֶץ׃ יְהוָה בַּצַּר פְּקָדוּךָ צָקוּן לַחַשׁ מוּסָרְךָ לָמוֹ׃ כְּמוֹ הָרָה תַּקְרִיב לָלֶדֶת תָּחִיל תִּזְעַק בַּחֲבָלֶיהָ כֵּן הָיִינוּ מִפָּנֶיךָ יְהוָה׃ הָרִינוּ חַלְנוּ כְּמוֹ יָלַדְנוּ רוּחַ יְשׁוּעֹת בַּל־נַעֲשֶׂה־אֶרֶץ וּבַל־יִפְּלוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל׃ כ לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דְּלָתְיךָ בַּעֲדֶךָ חֲבִי כִמְעַט־רֶגַע עַד־יַעֲבוֹר זָעַם׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֹן יֹשֵׁב־הָאָרֶץ עָלָיו וְגִלְּתָה הָאָרֶץ אֶת־דָּמֶיהָ וְלֹא־תְכַסֶּה עוֹד עַל־הֲרוּגֶיהָ׃ א בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה בְּחַרְבוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל

כו

ג׳ ג׳ ונססו׳ · ג׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ · ה׳ כטע · ו׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ לדתך ק׳ · ל׳ ז׳ מ״ל · ה׳ חס׳ כס׳ · ל׳ · ג׳ ומ״ל · ג׳ · ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ וג׳ חס׳ בליש׳

אִתְגְּלֵיתָא לִכְנִשְׁתָּא מְבַדְּרֵי עַמָּךְ יְיָ אַף עֲתִיד אַתְּ לְקָרָבָא גָלוּתְהוֹן לְאִתְגְּלָאָה בִּגְבוּרְתָּךְ לְדַחָקָא כָּל רַשִׁיעַיָא לְגֵהִנָּם׃ יְיָ בְּעָקָא הֲווֹ דְכִירִין לִדְחַלְתָּךְ בְּעָקְתְהוֹן הֲווֹ מַלְּפִין אוּלְפַן אוֹרַיְתָךְ בַּחֲשַׁי׃ כִּמְעַדְיָא דְּמָטָא דִּבְעִדָּן מֵילְדָהּ זָיְעָא וּמְצַוְחָא בְּחֶבְלָהָא כֵּן הֲוֵינָא מִן קֳדָם דְּחַבְנָא קֳדָמָךְ יְיָ׃ אַחֲדָתָנָא עָקָא כִּמְעַדְיָא דְּמָטַת עִדָּן מֵילְדָהּ קְלִיל כְּרוּחָא פּוּרְקָן לָא אִיתְיָאוּ אַרְעָא לָא עֲבַדוּ אַף פְּרִישָׁן לָא יָכְלִין לְמֶעְבַּד דְּדָיְרִין בְּתֵבֵל׃ אַתְּ הוּא מְחַיֵי מֵיתִין גַּרְמֵי נִבְלַתְהוֹן אַתְּ מְקִים יֵחוּן וִישַׁבְּחוּן קֳדָמָךְ כָּל דַּהֲווֹ רְמָן בְּעַפְרָא אֲרֵי טַל נְהוֹר טַלָּךְ לְעָבְדֵי אוֹרַיְתָךְ וְרַשִׁיעַיָא דִּי יְהַבְתָּא לְהוֹן גְּבוּרָא וְאִנּוּן עֲבַרוּ עַל מֵימְרָךְ לְגֵהִנָּם תִּמְסַר׃ אֱזִיל עַמִּי עֲבִיד לָךְ עוֹבָדִין טָבִין דִּיגִנּוּן עֲלָךְ בְּעִדָּן עָקָא אִטַּמַּר כִּזְעֵיר זְמַן עַד דְּיֶעְדֵי לְוָט׃ אֲרֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי מֵאַתַר שְׁכִנְתֵּיהּ לְאַסְעָרָא חוֹב יָתֵיב אַרְעָא עֲלוֹהִי וּתְגַלֵּי אַרְעָא עַל דַּם זַכַּי דְּאִתְּשִׁיד בַּהּ וְלָא תְּכַסֵּי עוֹד עַל קְטִילָהָא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יַסְעַר יְיָ בְּחַרְבֵּיהּ רַבְּתָא תַּקִּיפְתָּא וְחַסִּינְתָּא עַל מַלְכָּא דְּאִתְרְבְרַב כְּפַרְעֹה מַלְכָּא קַדְמָאָה וְעַל

לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם׃ בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ׃ אֲנִי יְהוָה נֹצְרָהּ לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצֳּרֶנָּה׃ חֵמָה אֵין לִי מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה אֶפְשְׂעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָּחַד׃ אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי׃ הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃ הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃ בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֺן־יַעֲקֹב

ועל מלכא דאתנטי כסנחריב מלכא תנינא ויקטול ית מלכא דתקיף כתנינא די בימא׃ בעדנא ההיא כנשתא דישראל דהיא ככרם נציב בארעא טבא שבחו לה׃ אנא יי נטר להון קים אבהתהון ולא אשיצנון אלא בזמן דאנון מרגזין קדמי אנא משקי להון כס פורענותהון אלולי חוביהון גרמין לאתפרע מנהון כבר לילי ויימם מימרי מגין עליהון׃ הא נבורן סגי קדמי הלא אם ישוון בית ישראל אפיהון למעבד אוריתא אשלח רוגזי וחמתי בעממיא דמתגרן בהון ואשיצנון כמא דמשיצי אשתא הובאי ובור כחדא׃ אם יתקפון בפתגמי אוריתי אתעבד שלמא להון מכען שלמא יתעבד להון׃ יתכנשון מביני גלותהון ויתובון לארעהון תמן יתילידון דבית יעקב יפשון ויסגון דבית ישראל וימלון אפי תבל בני בנין׃ הכמחתא דהוה מחי מחוהי אם בקטול קטילוהי יתקטיל׃ בסאתא דהויתא כאל בה יכילון לך דהויתא שלח ומעיק להון הני עליהון במלא מתקיף עליהון ביום לוט׃ בכן ברא ישתבקון חובי בית יעקב

ודין

לרגעים ד׳ בקריאה וסימ׳ אני יי׳ נצרה׳ חרדות ילבשו על הארץ ישבו׳ וחרדו לרגעים איש לנפשו׳ לרגעי׳ תבחננו׃ יכפר ד׳ וסימ׳ ולארץ לא יכפר׳ אם יכפר העון הזה׳ בזאת יכפר עון יעקב׳ בחסד ואמת יכפר עון׳ ונמסר גם בסדר מסעי׃

רשי

לויתן נחש עקלתון׳ הוא אשור׃ והרג את התנין אשר בים׳ הוא צור שהוא ראש לבני עשו והיא יושבת בלב ימים וכן כתיים קרואים איי הים והן יונים׃ ביום ההוא׳ בעת הגאולה ישירו לישראל זו היא כרם חמר הוציאה יינה הטוב׳ חמר ווינום בלע״ז׃ אני יי׳ נוצרה׳ בעת הגלות׃ לרגעים אשקנה׳ מעט מעט אני משקה אותה כוס פורענות הבאה עליה פן אפקוד עליה בבת אחת ואכלנה לכך לילה ויום אני מתבונן בה ויונתן תירגם אם לא שאני פוקד עליהם עוונות שהם מרגילים לפני לילה ויום הייתי מגין עליהם׃ חימה אין לי׳ אין לי פה להגביר חמתי על האומות לפי שאף ישראל חוטאין ומדת הדין מקטרגת׃ מי יתנני שמיר שית במלחמה׳ בבני מלחמתי מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל מדת הדין למחו׳ שישובו ישראל בתשוב׳ והיא נותנת אותי שמיר ושית בבני מלחמה אפשע פסיעה על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרון ונוספו׳ על עונם ואציתם יחד כן תירגם יונתן על האומות ורבו׳ ז״ל פירשו על ישר׳ המושל על הכרם חמה אין לי בכל הכעסים שהכעסתני הכרם הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לבערם מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימים שעברו לולי השבועה הייתי שמיר ושית ופושע בכרם ואציתנה יחד׃ או יחזק במעזי׳ או לשון אם כמו או נודע כי שור נגח הוא או יחזק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי או יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי׳ שמתקשקשת בי על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם׃ שלום יעשה לי׳ ממדת הדין שלא תוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו׃ הבאי׳ ישרש יעקב׳ הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השריש יעקב שם ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנובה׃ הכמכת מכהו הכהו׳ הראית׳ בגבורתי שכמכת המכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים ים תמיהות שהם מתקיימו׳ כגון זו וכגון הגלה נגליתי אל בית אביך הנראה אתה מה המה עושי׳׃ אם כהרג׳ ישרא׳ שהיו הרוגין של פרעה הורג פרעה ועמו׃ בסאסאה׳ באותה מדה׃ בשלחה תריבנה׳ כששילחה מצרי׳ את ישראל תריבנ׳ המדה בסאה שלה׃ הגה ברוחו הקשה׳ הנה דיבר בדיבורו הקשה׃ ביום קדי׳׳ ביום ויולך יי׳ את הים ברוח קדי׳ עזה׃ לכן׳ גם עתה בזאת היה מתכפ׳ עון יעקב לזכות להגאל כמאז׃

וזה

רדק

ולויתן הוא הדג הגדול אשר בים׳ ויקרא גם כן תנין׳ כי כן כתוב ויברא אלהי׳ את התנינים הגדולי׳׳ לפיכך המשיל המלכי׳ הגדולים בלויתן ותנין׳ והתנין הוא הנחש׳ ומה שאמר בריח ואמ׳ עקלתון כאלו היה מבריח הים מן הקצה אל הקצה מרוב גדלו ובמקומות מעקל עצמו מרוב ארכו לפיכך נקרא עקלתון׳ ומה שאמ׳ לויתן לויתן תנין שלשה רמז למלכות יון וישמעאל ומלכות ההודיי׳ שליש׳ וים מפרסי׳ נחש בריח התלי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה גם הוא עקלתון׳ ועליו נאמ׳ חוללה ידו נחש בריח׳ ולפירו׳ הזה גם כן הוא משל על מלכי האומות׳ וכן הוא בפרקי דרבי אליעזר התלי מכוכב המאורות ונטוי מן הקצה אל הקצה כבריח נחש עקלתון׃ ביום ההוא כרם חמר ענו לה׳ פירוש לכנסת ישראל שירו לה וענו לה כרם חמר כרם שעושה יין טוב׳ ולפי שהנביא בתחילת נבואתו קרא לה כרם שעושה באושי׳ ולא ענבי׳ לפיכך אמר כי בעת ההיא שהיא עת הישועה אז יקראו לה כרם חמר שעושה ענבים טובים שיצא מהם יין חשוב ואדום טוב׳ כי חמר ענין אדמימות׳ וכן אמר יין חמר רוצה לומר שאדם היין כי כן חשיבות היין אדמימותו׳ כמו שאמ׳ אל תרא יין כי יתאדם׳ ותרגום יין חמרא׳ והאדום יקרא בערבי אל חמר׃ אני ה׳ נוצרה׳ הפך מה שאמ׳ הסר משוכתו והיה לבער׃ לרגעי׳ אשקנה׳ הפך מה שאמ׳ ועל העבי׳ אצוה מהמטיר עליו מטר׃ פן יפקד עליה׳ פירש אדוני אבי ז״ל עליה מן עלה זית׳ אמ׳ לרגעי׳ אשקנה פן יחסר אפילו העלי׳ שלה כל שכן הפרי׳ או פירוש פן יפקד האויב עליה לילה ויום אצרנה׳ ופירוש המשל׳ אני ה׳ נוצרה שתהיה השגחתי תמידה עליה׳ כמו שאמ׳ ושמתי עיני עליהם לטובה׃ לרגעי׳ אשקנה׳ שאשפיע עליהם רוח דעת ורוח נבואה כמים לרוב׳ כמו שאומ׳ כי מלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסי׳׳ ונאמ׳ אשפוך רוחי על כל בשר ואיני אומ׳ כל בשר אלא על ישר׳׳ כמו שאומר אחר כן ונבאו בניכם ובנותיכם ונומר׃ אצרנה׳ בקיץ אסף הכלי׳ במקצת ספרי׳׃ חמה אין לי׳ כי איכה ממדותי אלא ארך אפי׳׳ ואף על פי שכתוב נוקם ה׳ ובעל חמה הרי פירש אחריו נוקם הוא לצריו להם הוא נוקם ונוטר לעת יבא אידם׳ ואף על פי שמאריך להם זמן רב עושה זה כדי להאביד ולהשמידם מכל׳ כמו שאומ׳ ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו׳ ואומ׳ להשמדם עדי עד׳ אבל לישראל איני עושה כן אלא כשחוטאו מעט מעט הוא פוקד עונם ואיננו שומר להם עד שיכלם כמו שאמ׳ רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם׳ לפיכך אמ׳ חמה אין לי׳ כלומ׳ על ישר׳ שאם היה לי חמה מי הוא שיתן לי שמיר ושית׳ כלומר הכרם שנותן לי שמיר ושית במקום ענבים אם היה לי חמה הייתי פושע בה פסיעה אחת והייתי שורפה כלה כאחד במלחמה כשאני נלחם עמה על כל עונותיה׳ כן פירש אדוני אבי ז״ל הפסוק׳ והוא הטוב שבפירושי׃ שמיר שית׳ חסר וי״ו השמוש כאלו אמ׳ שמיר ושית׳ כמו שמש ירח ראובן שמעון׳ והדומי׳ להם׳ שמיר שית הם מיני קוצי׃ או יחזק במעזי׳ או יחזק בתורתי׳ כלו׳ הייתי מכלה אותם או היה מחזיק במעזי׳ כלומר תורתי שהיא מעוז להם׳ יעשה שלום לי׳ כלו׳ יבא זמן עוד שיעשה שלום לי׃ שלום יעשה לי׳ הכפל לחזק השלום שלא תהיה עוד מלחמה בין האל ובין ישר׳ והוא זמן הישועה׳ והו שאמ׳ אחריו׃ הבאי׳׳ כלומ׳ הימים הבאים והוא זמן הישועה כמו הנה ימים באים נאם ה׳ והקמותי לדוד צמח צדיק וגו׳׳ ואז בימים ההם ישרש יעקב׳ ופירוש ישרש יתן שרש כמו שאמ׳ ויך שרשיו כלבנון כי עתה בגלות הוא כמי שאין לו שרש אבל בימי׳ ההם ישרש מלמטה ויתן פרח מלמעלה׃ ומלאו פני תבל תנובה׳ כלומ׳ כתנובה כמו שאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ׳ ותנובה חסר כ״ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה׃ הכמכת מכהו הכהו׳ כי עתה בזמן הזה תוכלו להכיר ולדעת כי אין חמה לאל על ישר׳ כמו שאמר חמה אין לי כי אם כמכת מכהו הכהו ומכהו הוא מכה ישר׳ כמו פרעה וסנחריב וזולתם ועתה אם בכל אשר חטאו ישר׳ הכהו האל כמו שהכה מכה ישראל שהכה בעשר מכות׃ אם כהרג הרוגיו הורג׳ כפל הדבר אמר אם הורג ישראל כמו שנהרגו הרוגיו והם אויבי ישר׳׳ והכמו כנגד ישר׳ כי הם הרוגי האל שהרגם בשביל ישראל׳ או יהיה הכמו לישראל ואמר הרוגיו כי בעבור ישר׳ הם הרוגי׳ והרי הם כאלו הרגם׃ בסאסאה׳ ענינו סאה והוא כפול הפ״א והעי״ן׳ אמר לא עשה האל עם ישראל כמו שעשה עם אויביו שספך חמתו לשם ואבדם מן העולם לא עשה כן לישראל אלא כשהיו חוטאים לפניו במדה נפרע מהם לא יותר מן המדה שהיה שפיכת חמה אלא במדה קו לקו הוא נפרע מהם׳ והמדה שהוא שולח להם תריבנה׳ כלו׳ תריב כנסת ישראל בשלחה והוא כלל לשדות התבואה ולעצי הפרי כלומר שולח להם השדפון והירקון ארבה וחסיל וכיוצא בהם׃ הגה ברוחו הקשה׳ הסיר הפרי ברוחו הקשה שמשיב בהם׃ ביום קדים׳ יום שמנשבת רוח קדים עזה רוחו הוא ששולח בהם להנקם מהם לאכול תבואתם ופירותיהם לא שישפך חמתו עליהם בלא מדה עד שיכלם זה לא יעשה האל עם ישראל׳ וזהו שקדם חמה אין לי אלא הכמכת מכהו׳ ושלחה הוא שם על הגפנות ושדות התבואה כמו ברכת השלח לגן המלך׳ שלחיך פרדס רמונים׳ ואדוני אבי ז״ל פירש הפסוק כן במדה שמדדה רבית לריב אתה ולספטה ובשלחה ואחרבה רבית להורגה לדון אותם באש כמדת סדום כי מעשיהם היו כמעשיהם לולי שחמל האל והנה האש הסירה ברוח קדים עזה לאחר שנודקה על העיר כמו שמפורש ביחזקאל׳ הגה ענין הסרה כמו הגה סיגים מכסף הגה רשע לפני מלך׃ לכן בזאת יכופר עון יעקב׳ אף על פי שיש גם עונות אחרים זהו עיקר עונם האשרים והחמנים שהם עובדים אותם ואם יתן המזבחות אשר עשו לבעלים יתשם ויכתתם היטב כמו אבני גיר מנופצות ובתנאי שלא יקומו עוד אשרים וחמנים כי אם יכתתום עתה ויחזרו ויבנו אותם אחר זמן אין תשובתם שלמה אלא שיעקרו אמונתם מלבם ויתצום ויכתתום שלא ישובו לבמתם עוד בזה יכופר עונם׃

וזה

מה יהיה כל פרי הסיר חטאתו ' כי אם יסיר מה יהיה פרי ההסרה הסרת כל חטאתו כי מאחר שעיקרו עבודה זרה כל שכן שישובו משאר העונות כי מעט שימחו עבודה זרה ממעשה וממחשבה ישובו לאל בתשובה שלמה ויעשו מצותיו כי העבודה זרה היא עיקר כל העונות ' וגיר הוא סיד ובארמית על גירא די על כותל היכלא : כי עיר בצורה ' כי עתה שיעבדו עבודה זרה העיר שהיתה בצורה היתה בעונותם בדד מאין יושב בה ואותו שהיה נוה ומשכן האלהים הוא עתה חרב : משלח ונעזב כמדבר ' והיא מקום מרעה הבהמות ' או פי' עיר בצורה בדד ' עתידה ' כלו' בעונותיכם עיר שהיא בצורה עתה תהיה בדד ' ויאמר זה על ירושלם או על שמרון כי כשאמר' נבואה זו לא גלו עדין השבטי' כמו שאמ' הוי עטרת גאות שכורי אפרי' ' ומה אמר על בית ה' המלכו' או על בית ה' המקדש אמר שיחרב בעונותם ויהיה משלח ונעזב כמדבר ושם ירעה עגל ושאר בהמו' זאת כמשמעו או על דרך משל : וכלה סעפי' ' אמ' סעפי' לפי שהמשיל כנסת ישראל לכרם אמר כי העגל ירעה אותה וכלה סעפיה כמו שאמר בנבואה ה' הראשונ' הסר משוכתו והיה לבער ' ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש עגל משל על מלך מצרי' כמו שקרא עגלה יפיפי' מצרים וזה כשלקח יהואחז ' ופירש החכם רבי אברהם בן עזרא סעפיה משל על ערי הפרזות ' ואם עגל משל על פרעה יהיה סעפיה משל על הכסף והזהב שענש פרע' את הארץ : ביבש קצירה ' קציר הוא ענף העץ כמו וטל ילין בקצירי תשלח קצירה עד ים ' וקצירה הוא לשון יחיד דרך כלל ואמר על ה הפרט דרך רבוי תשברנה רוצה לומ' הסעפי' והפארות ' ואמ' דרך משל כמו הענף כשיבש בו ענף ישבר מאלין כן ישראל בהגיע עת פורענותם ישברו מאליהם ואפילו נשים באות מאירות אותה ' פירוש מבעירות ומדליקו' אותה כי כיון שיבש הענף אינו ראוי כי אם לשרפה ' פירוש אותה כנסת ישר' ' ורוצה לומר כי כל אומה אפי' יהיו חלשים כנשי' ירעו לה ויפחיתו אותה : כי לא עם בינות הוא ' ישראל עתה אינו עם בינות שאלו היה עם בינות היה מתבונן בעצמו ורואה כי כל זה הרע בא לו על עונו : על כן לא ירחמנו ' לפי שאינו מתבונן על מעשיו ואינו שב לאל בבא עליו הרעה לא ירחמנו מי שעשה אותו וגדלו לו על כל עם : ויוצרו ' להיות לעבד לו והוא לא עשה על כן לא ירחם עליו ולא יחננו והסתיר פניו מהם והיה לאכול ומצאוהו צרות רבות ורעות אולי אז ישוב ' ויונתן תרגם אלה שני הפסוקים על אומות העולם כלו' אם עשה טיט האסרי' והחמני' תהיה עיר בצורה של אומות העולם בדד ' וכן תרגם יונתן ארי קרתא וגו' : והיה ביום ההוא ' בזמן הישועה : יחבט ' כמו שהוא חובט חיטי' מן הקש וכמו שהוא חובט זתים מהאילן כן יחבט האל ית' את ישראל מהאומות כי הם בתוך העמים כחטי' בתוך הקש וכזתי' בתוך אילן הזית שילקט אדם ממנו הטוב שהם הפרי ויניח הקש והעצי' : משבולת הנהר ' שבלת הוא חוזק מרוצת הנהר כמו ושבלת שטפתני ' ופירוש הנהר הוא נהר סבטיון כמו שאמר על השבטים וזרם מעבר הנהר ' ואמר עד נחל מצרי' כי עד מצרי' יבאו וגם יתקבצו עם אחיהם בני הגלות הזה ויעלו לירושלם ' ואמ' ואתם כנגד בני הגלות שהם יהודה ובנימן שהם מפוזרי' בכל פאה לפיכך אמ' ואתם תלוקטו כאלו אמר אתם בני ישר' אשר מעבר הנהר הלז תלוקטו לאחד אחד כמו שאמ' בנבואת ירמיהו ולקחתי אתכ' אחד מעיר ושני' ממשפחה והבאתי אתכ' ציון ' ופירוש לאחד אחד אחד לחבירו כלו' אחד מזה ואחד מזה יתקבצו יחד ' ומה שאמ' עד נחל מצרי' כי במצרי' סוף מלכות העמי' בהלחם מלך הנגב עם מלך הצפון ויבא מלך הצפון עד מצרי' ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמודות מצרי' וכו' כמו שכתוב בחזיון דניאל ' ואמ' בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו' : והיה ביום ההוא ' כפל עוד הענין לחזק : יתקע בשופר גדול ' כך יתקבצו כאלו היה נתקע בשופר גדול להשמיע הקול בכל העול' כמו שאמ' גם כן וה' אלהי' בשופר יתקע כך יבאו מכל פאה כאלו תקעו להם בשופר שיבאו האובדי' הם השבטי' שהגלם שם מלך אשור והוא בארץ אשור שהיו שם כאלו אבודי' שלא יבאו עוד משם כי גלות בבל שהיו יהודה ובנימן שבו אחר כן לסוף שבעי' שנה ואחר כן גלו פעם שניה והם נדחים בכל פאה ומפוזרים ' ומה שאמר בארץ מצרים כי שם יבאו כמו שפירשנו וממש יעלו והשתחוו לה' בהר הקדש ובירושלם ' פירוש בהר הקדש שהוא בירושלם : בהר הקדש ' הוא הר המוריה והוא מקום בית המקדש : הוי עטרת גאות ' עתה דבר על אנשי דורו במלכות אפרים על השבטים שהיו גאים ומתענגים בטובה שהיתה להם והיה כל עסקם במאכל ומשתה ובתענוג בשמן המשובח עד שבאים לידי שכרות ומקיאים ויוצאים כדרך השכורים והיו משכחים אחר הגאות העולם ושכחו האל ומצותיו כמו שאמר שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וגומר ' ואומרו רבותינו ז"ל חמרא דפרוגיתא ומיא דדורמסקית קפחו עשרת השבטים מישראל ' ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות על דרך משל כי מן הגאוה היו עושין עטרות להם והיו מתפארים בעטרם ובתענוגם ובנוי תפארותם כמוץ העשב או האילן שהוא יפה בגאותו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ והנה נשחת יפיו ושב עפר כן יהיה צבי תפארת גאותם ואמר אפרים כי היה ראש מלכות ישראל ' וצבי פירושו חפץ וחמדה ופאר כמו צבי היא לכל הארצות ' ואמר אשר על ראש גיא שמנים הגאות וכן התפארת שהוא על ראש גיא השכורים מאלה שהם הלומי יין כלומר מוכי היין שהיין מכה אותם לארץ שמפלים שכורים מתגוללים בקיאם ובצואתם : וקרא ראש גיא שמנים על דרך הפלגה מרוב השמן המשובח שיוצקים על ראשם כאלו היא גיא מליאה מים ועתה אומר להם מה סוף תענוגם ואמר :

הנה

משלח ג' בקריאה וסימ' נוה משלח ונעזב ' והיה כעוף נודד ' ונער משלח מביש אמו : לאחד ולאחד ז' פתחין וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סי' ט' :

וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃ בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם׃

כח

א הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃

ודין כל עובדי אסטיורת חובוהי בשויותיה כל אבני אגורא כאבני גיר מנפצן לא יתקימון אשריא וחנסנסיא ׃ ארי קרתא דהות כריכא בלחודה תתב תהי מטלטלא ושביקא כמדברא בה יגיחון צדיקיא ויבזון ית נכסהא ויסופון משריתהא מלמפק ׃ יתקצר חילהון ויבהתון בעובדיהון יתברון נשיא עלן לבית דחלתהון ומלפן יתהון ארי לא עם סוכלתן אנון על כן לא ירחם עליהון דעבדנון ודברנון לא יחוס עליהון ׃ ויהי בעדנא ההיא יתרמון קטילין קדם יי מכיף נהרא פרת עד נחלא דמצרים ואתון תתקרבון חד לסטר חד בני ישראל ׃ ויהי בעדנא ההיא יתקע בשופרא רבא וייתון די גלו לארעא דאתור ודאטלטלו לארעא דמצרים ויסגדון קדם יי בטורא דקודשא בירושלם ׃ וי די יהיב כתרא לגיותנא טפשא רבא דישראל ויהיב מצנפתא לרשיעיא דבית מקדשא תושבחתיה די על ריש חילא שמנא כתישי חמר ׃

הא

רשי

וזה כל פרי ' הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחו' במותיו כאבני גיר מנופצות מ מדוקדקו' וכן ונפצו את עולליך וכן ונפצתים איש באחיו גיר מין צבע הוא : לא יקומו אשרים וחמנים ' למען לא יקיימו להם עוד : כי עיר בצורה בדד ' כי בעשותם זאת עיר בצורה תהיה בדד והנוה י יהיה משלחו מיושביו ונעזב כמדב' : שם ירעה עגל ' אפרי' וירבעם שקרוי עגל שנאמר כעגל לא לומד : וכלה סעיפי' ' ענפיה : ביבש קציר' ' קצירי שרשיה כמו תשלח קציריה ועשה קציר כלומר כשתכלה זכות מעט שבידה של אדום שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה : נשים באות מאירו' אותה ' עם חלש כנשי' ילליקום כך תירגם יונתן מאירות כמו לא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונ"ם מחמת שהעצים יהיו יבשים יהיו נוחי' להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי ואריה כל עוברי דרך השיב לו דונש והלא כת' ביבש קציר' ובענפי' יבשי' אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאמרו לקבל מהן צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבבא בתרא פ"ק לית ליה ביבש קצירה תשברנה : יחבט יי' ' תירגם יונתן יתרמון קטילין ואני אומ' ב' לשונות הללו חיבוט ולקיטה כופלין זה על זה כחובט זיתיו ואוזר ומלקטן ואחרים מלקטין אותן מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפה כמו שנאמר יתקע בשופר גדול : משבולת הנהר ' הם האובדים בארץ אשור : עד נחל מצרים ' הם הנדחים בארץ מצרים : הנהר פרת ' הם בני אשור היושבים על פרת : עד נחל מצרים ' הם יושבי מצרים יחבט אותם כחובט זתי' : ואתם תלוקטו ' מן הגליות : לאחד אחד ' המוצא אחד מכם יביאהו מנחה : האובדים בארץ אשור ' לפי שנפוצו מארץ רחוקה לפני' מן הנהר סבטיון קראם אובדי' : שכורי אפרי' ' שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגית' כדאמ' מייא דדורמסקית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטי' : וציץ נובל צבי תפארתו ' משב מטע תפארתו יהי ציץ הפרח שלו נובל הם תאני' המתקלקלות כמו ששנינו בברכו' על הנובלות ופירשו רבותינו בושלי כומרא ציץ כן כדמתרגמינן ויצץ ציץ ואציץ כן אשר נטועי' על ראש גיא שמני' היא כנרת שפירותיה מתוקי' ושם הם הולמי' עצמ' ביין : הלומי יין ' כתישי חמר וים עוד לפתור צבי תפארתו אשר על ונומר צבי התפארת שעל ראש עטרת השבטים המשוחין בגאות ראשי שמנים כמו שנאמר ראשי שמנים ימשחו גיא לשון גאוה כמו מואב גא מאד ואותו הצבי הוא לפני כציצת נובל תהיה בבכורה וגומר : הלומי יין ' כך קוראן על שם שכרותן שנאמר בהם השותים במזרקי יין :

הנה

לאדני ז׳ כתובים כן וסימ׳ ויאמר אל נא יחר לאדני דשלשים׳ ויאמר אל נא יחר לאדני דעשרה׳ הנה חזק ואמיץ לאדני׳ וארור נוכל ויש בעדרו׳ לאדני אלהינו הרחמים והסליחות׳ זרע יעבדנו יספר לאדני׳ נפשי לאדני משמרים לבקר: וגם ג׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ וגם הוא חכם ויבא רע׳ וגם אלה ביין שגו׳ וגם

הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃ בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃ וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃

וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃

אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃

הָא מְחָן תַּקִּיפָן וְחַסִּינָן אָתְיָן מִן קֳדָם יְיָ כְּזַרְמִית בְּרַד כְּעַלְעוֹל רוּחַ כְּזַרְמִית מַיִן תַּקִּיפִין שָׁטְפִין כֵּן יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְיַגְלוֹנוּן מֵאַרְעֲהוֹן לַאֲרַע אוֹחֲרִי בְּחוֹבַיָּא דִי בִידֵיהוֹן׃ בְּרַגְלִין יִתְדְּשׁ כִּתְרָא דְגֵיוָתָנָא טַפְשָׁא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וִיהֵי דְיָהֵיב מִצְנֶפְתָּא לְרַשִׁיעַיָּא דְּבֵית מַקְדְּשָׁא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דִּי עַל רֵישׁ חֵילָא שְׁמֵינָא כְּבִכּוּרָא עַד לָא קִיטָא דְּאִם יֶחֱזֵי דְחָזֵי יָתַהּ כְּאִלּוּ הִיא בִּידֵיהּ יְבַלְעִנַּהּ׃

בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי מְשִׁיחָא דַייָ צְבָאוֹת לִכְלִילָא דְחֶדְוָא וּלְכֶתֶר דְּתוּשְׁבַּחְתָּא לִשְׁאָרָא דְעַמֵּיהּ׃ לְמֵימַר קְשׁוֹט דְּדִין לְדְיָתְבִין בְּבֵית דִּינָא לְמֵדַן דִּין דִּקְשׁוֹט וּלְמִתַּן נִצְחָנָא לִדְנָפְקִין בִּקְרָבָא לַאֲתָבוּתְהוֹן בִּשְׁלָם לְבָתֵּיהוֹן׃ וְאַף אִלֵּין בְּחַמְרָא רְווֹ וּבְעַתִּיקָא אִסְתַּלְעַמוּ כַּהֲנָא וְסָפַר רְווֹ מִן עַתִּיק אִסְתַּלְעַמוּ מִן חֲמַר טְעוֹ מִן עַתִּיק אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר מֵיכַל בְּסִים טְעוֹ דַיָּנַהָא׃ אֲרֵי כָּל פָּתוּרֵיהוֹן מְלָן מֵיכַל מְנָעַל וּמִשְׁקַץ לֵית לְהוֹן אֲתַר דִּי נְקֵי מִן אוֹנֵס׃ לְמַן אִתְיְהִיבַת אוֹרַיְתָא וּמַן אִתְפְּקַד לְמִסְבַּר חוּכְמָא הֲלָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּרְחִימִין מִכָּל עַמְמַיָּא וַחֲבִיבִין מִכָּל מַלְכְוָתָא׃ ארי

מהם אקח לכהנים: ואת מי ד׳ בקריאה וסימ׳ ואת מי עשקתי׳ ואת מי יבין שמועה׳ ואת מי דאגת ותיראי׳ את מי אין כמו אלה: מחלב ג׳ וסימ׳ ולבן שנים מחלב׳ גמולי מחלב עתיקי משדים׳ זכו נזריה משלג:

רשי

הנה׳ יש רוח חזק ואמיץ ליי׳ שהוא כזרם ברד ושער קטב מרירי: הניח לארץ ביד׳ יניחהו על ארצם בידו החזקה ויפיל הכובלות מן התאנים: כביכורה בטרם קיץ׳ כבישולה של תאנה ציץ נובל: בטרם קיץ׳ עת בישול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו כך ויפקד על הרעה ויביאה עליו: ביום ההוא׳ כהתם הפושעים: יהיה יי׳ צבאות לעטרת צבי׳ לצדיקים הנשארים בה: ולרוח משפט׳ יהיה הקב״ה להורות משפט: ליושב על המשפט ולגבורה׳ יהיה לאותן שהם משיבי מלחמה מלחמתה של תורה: וגם אלה׳ יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלומ׳ טובים וחשובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בם: שגו ברואה׳ הלעיגו בדברי הנביאים ו״ת במאכל מעדני׳ שראוהו עונג להם: פקו פליליה׳ הכשילו המשפט: פקו׳ לשון פיק ברכים פוקה: כי כל שולחנות׳ שלהם של זבחי מתים הם שהם כקיא צואה: בלי מקום׳ אין הדעת סובלתן: את מי יורה דיעה׳ שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולי׳ פנו לדרך רעה: גמולי מחלב׳ גדולי מחלב: עתיקי משדים׳ לשון ויעתק משם׳ לא גדולי מן התור׳ שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים שלפני תלמידי חכמים: כי

רדק

הנה חזק ואמיץ לה׳׳ הנה יום חזק לה׳ שיבא עליהם כזרם ברד שמפיל האילנות ומשברם: שער קטב׳ וכשער׳ וכ״ף כזרם עומדת במקום שני׳ ושער הוא אומר על רוח סערה שקוטב וכורת הכל׳ ועוד המשילו לזרם מים כבירי׳ שיבאו וישטפו כל אשר יעבור עליהם ויפילו האילנות הנבוהי׳ לארץ כן זה היום החזק והאמיץ: הניח לארץ׳ כמו יניח עבר במקום עתיד וכמוהו רבים אמר שזה היום החזק יניח עטרת גאותם לארץ ביד כלו׳ בחזקה: ברגלים תרמסנה׳ ולא די שיניח עטרת גאונם לארץ אלא שירמסנה ברגלים לאחר שתפול לארץ וזה כלו משל לרוב שפלותם׳ ואמר תרמסנה לשון רבות ואמר עטרת יחידה ואמר עטרת דרך כלל ואמר תרמסנה דרך פרט על כל עטרותיהם רוצה לומ׳ כל הדברים שהם מתגאי׳ בהם וכן כי תקראנה מלחמה: והיתה ציצת׳ נוכר בלשון זכר ציץ ובלשון נקבה ציצת וכן נץ ונצה׳ וציצת אינו סמוך שא התי״ו תבא במקומו׳ רבי׳ במקום ה״א כמו ענלת שלישי׳ אל תתני פונת לך׳ והדומי׳ להם כמו שכתבנו בספר מכלל׳ ולפי שזכר הציץ בלשון זכר ובלשון נקבה אמר והיתה׳ ואמ׳ נובל עוד דמה ציץ תפארתם לבכורה בטרם קיץ ואמר ככבורה בטרם קיץ כלומר התאנה הבכור׳ בטרם שיבאו פירות הקיץ כלו׳ הבכורה שתבא בתחיל בני אדם קופצין עליה לקחתה והרואה אותה בתחילה לוקח אותה: בעודה בכפו יבלענ׳ כלו׳ בזמן שתהיה בכפו תכף יבלענה מרוב חמדתו אותה כן יהיה עושר אפרים וטובם יבלעם האויב במהר׳: כבכור׳׳ מפיק ה״א ואינה לכנוי רק היא לתפארת הקריא׳ וכמוהו ותעלומ׳ יוציא אור ונגלה על ראשה׳ ואדוני אבי ז״ל פירש בכפו ענף כמו וכפתו לא רעננה כלו׳ כשיראה אותה בענף יבלענ׳ מרוב תאותו לה: ביום ההוא׳ שיגלו עטרת השבטים כמו שאמר באותו עת יהיה ה׳ צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו והם יהודה ובנימן שנשארו ומלך עליהם חזקיהו שעשה הישר בעיני ה׳ ובשנת שש לחזקיה גלו השבטים׳ ואמר לעטרת צבי הפך לעטרת גאות שאמר על השבטים וכפל הענין ואמר לצפירת תפארה לחזק הענין כי עטרה וצפירה אחד וצבי ותפארה אחד ומנהג המקרא הוא לכפול הענין במלות שונות לחזק הענין׳ וצפירה הוא ענין סבוב לפיכך נקראה העטרה או מצנפת הראש צפירה לפי שהיא סביב הראש׳ ובמשנ׳ הקופה משיעשה בה שתי צפירות והם מה שעושין מן הגומא סביב הקופה ואמ׳ שהאל יהיה להם לכבוד ולתפארת בימי חזקיהו: ולרוח משפט׳ ויהיה האל לרוח משפט למי שיושב על המשפט והוא חזקיהו שיהי׳ מלך ויושב על כסא מלכות לעשות משפט ואמר כי האל יהיה לו לרוח משפט כלומר שהאל יתן לו לדעת ובינה לעשות משפט אמת׳ ואמר רוח כמו שאמר ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה כי החכמה והבינה מחלקי הרוח שהיא הנשמה: ולגבורה׳ שיהיה להם האל לגבורה וכן יהיה להם לשלום במחנה אשור בעברם ולא הוצרכו לגבורת אדם כי האל והיה להם לגבורה׳ וכן כשנלחמו באויביהם והשיבו מלחמה להם עד שער עריהם הגבורות האל היה להם לגבורה ובגבורתו נכחו אויביהם כמו שכתוב הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרי׳ עד עיר מבצר׳ ויונתן תרגם שני הפסוקים כן בעדנא ההיא יהא וגו׳ וכן רבותינו ז״ל פירשו הענין הזה בימי המשיח לעתיד ואמרו לעושי רצונו של הקדוש ברוך הוא ולצפירת תפארה למצפין תפארתו: וגם אלה׳ אלה אומר על יהודה ובנימן אמ׳ כמו שאמר על השבטים שכורי אפרי׳ הלומי יין כן אמר על יהודה ובנימן כי אפילו הם ביין שגו ובשכר תעו וזה היה בימי אחז וכן היו אלה דראוי׳ לגלות כמו אלה אלא שעתיד למלוך מלך עליהם שישיבם אל הדרך הטובה והוא חזקיהו: כהן ונביא׳ הכהן והנביא שהיה להם להורות התורה הם שגו במוהם במשתה ובתענוג העולם׳ ונביא אינו אומ׳ על נביאי האמת כי אם על נביאי השקר שהיו ביניהם והם היו מתעי׳ אותם ומתירי׳ להם התענוג ואומרים להם שלום יהיה לכם אל תיראו עשו מה שתרצו׳ וי״ת כהנא וספר ר״ל תלמיד: נבלעו מן היין׳ נשחתו מרוב שתיית היין ותעו מן הדרך הנכונה מרוב שתיית השכר: שגו ברואה פקו׳ רואה שם בפלס יורה ומלקוש ופי׳ שגו בנבואה בנבואות נביאי אמת שגו ולא הלכו בה׳ ואדוני אבי ז״ל פירש אפילו בדבר הנראה לעין הם שוגגו: בו פקו פליליה׳ כשלו מן ופיק ברכים שפירושו מכשול אמר כשלו במשפט ולא שפטו דין אמת הכהן והנביא שהיה להם להורות התורה ולשפוט המשפט משפט אמת: פליליה׳ מן ונתן בפלילי׳: כי כל שלחנו׳׳ אפילו שלחן הכהני׳ מלאו קיא וצואה פי׳ קיא וצואה חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון אמר שהם שותים עד שמשתכרים ומקיאים כי כן דרך השכור כמו שאומר כהתעות שכור בקיאו והנה הם מקיאים דרך פיהם ויוצאים דרך נקביהם ממעל ומתחת: בלי מקום׳ על שאין מקום נקי במקום משתיהם אלא הכל מלא קיא וצואה: את מי׳ אחר שהם משתכרים וכל עסקם במאכל ובמשתה ומשתכרים המורה שיבא להורותם למי יורה דעה ולמי יבין שמועה מה ששמע הנביא מאת האל לבותם ולהורותם ולהבינ׳ ולמי יורה דעה ולמי יבין שמועה והנה הם אינם בני דעה והשכל והרי הם כנערי׳ שמתלכלכי׳ בעצמן ואין להם דעת ללכת למקו׳ מוקצה להפנות: גמולי מחלב עתיקי משדי׳׳ הם הנערי׳ הקטני׳ אחר שנשלמ׳ יניקת׳ כמו ויגדל הילד ויגמל ועד יגמל הנער והנערים כשתשלם יניקתם מתחילין לדבר ואין להם עדין מתבונת האדם והשכל מן הבהמה אלא הדבור כי אין להם עדין דעת כן הם אלה הגדולים כקטנים ופי׳ עתיקים משדים׳ מוסרים מן השדים כמו שאמר ויעתק משם׳ ואמר גמולי עתיקי בדרך הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם׳ האלהי מקרוב׳ השכני באהלים:
כי

כי צו לצו' צו הוא שם כמו מצוה ולא נאמרה המצוה בזה הלשון במקו' אחר' ודומה בו באמרו צו מצוה קטנה' אמר כי הם כמו הנערי' ולנערי' יצוה אדם אותם מעט מעט וילמדם כדי שיקבלו כי אין להם לב לקבל אלא דברים מעטו' וכן פי' קו לקו והקו הוא קו הבנין והבנאי נוטה אותו עד שיעשה אותו טור אחד ואח"כ יסלקהו ויטהו לעשו' טור אחר' וכן יעשה מעט מעט עד שישלי' הקיר' וכן הוא הלמוד וההרגל לנערי' וכן צריך שילמד הנביא לעם הזה כי הם מעטי הבינה ועוד כי הם נלאי' לשמוע דבר ה' בעבור שאינם חפצי' בו' ואחר שאמ' צו לצו קו לקו וכפלם לחזק הענין ואמר זעיר שם זעיר שם כלומר יאמר להם מעט בדבר זה ומעט בדבר זה ואף על פי כן אינם מקבלי': כי בלעגי שפה' אמר הנביא שידבר אל העם הזה ידמה שידבר להם בלעגי שפה כמו הלועג בשפתותיו שלא יוכלו בני אדם להבין את דבריו היטב או כמי שידבר בלשון אחרת כן עושין עצמן שלא יבינו דברי הנבי': אשר אמ' אליהם' והנביא לא יאמר להם אלא דברים טובי' שינוחו בהם אם ישמעו לו ויאמר להם זאת המנוחה אם תשמעו אל דברי ה' ותעשו מצותיו תהיה לכם מנוחה בארצכם ולא תגלו ממנה' והיה אומר לשהניה' ונביאיה' הניחו לעיף ישראל שהוא עיף ויגע בצרות רבות שיניחוהו הניחו לו והורוהו דבר ה' בנחת ינוח ולא תתעוהו בשקרותיכ' ובפחזותכ': ולא אבוא שמוע' ככת' באלף' וכן ההלכו' אתו וכן מלאת הוא:

והיה להם דבר ה' שלא רצו לשמוע מעט מעט היה להם למכשול עון מעט מעט מדה כנגד מדה: למען ילכו וכשלו אחור' כלומ' כשיחשבו ללכת לפנים יכשלו לאחור ותהיה בהם יד אויביהם ונשברו ונוקשו ונלכדו: לכן שמעו' אנשי לצון' שאתם מתלוצצים על דבר ה' ולא תחשבוהו לכלום: מושלי העם הזה' אמר כנגד שרי יהודה שהם מושלים על העם הזה כי אחז המלך לא היה עושה התועבות ההם אם השרים היו מוחים בידו אבל כשהנביא היה מוכיחם ומודיעם הפורענות העתידה לבא עליהם היו מתלוצצים ואומרים כרתנו ברית את מות: כי אמרתם' שאתם מתיאשים מן הפורענות ואומרים דרך ליצנות כרתנו ברית את מות שלא יבא לנו' וכן שוט האויב כשיעבור בעולם לא יבא אלינו: חוזה' שם כמו רואה שפירשנו' כלומר מחזה עשינו עמו כאדם המתרא' פנים עם בעל דינו לעשות שלום עמו: כי שמנו כזב' והם נביאי השקר: כזב מחסנו' הם לא היו אומרים כזב ושקר אלא הנביא קורא אותו מחסה כזב' והם לדברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר: שיט' כתוב ביוד וקרי שוט בויו ואותיות אהו"י מתחלפות: עבור' כתוב בלא יו"ד והוא מקור וקרי יעבור ביו"ד האיתן' והענין אחד: לכן כה אמר ה' יסד שם תאר' ואף על פי שהוא פתח' אמר הנני מיסד בציון אבן והוא המלך המשילו באבן גדולה שנותנין אותה ליסוד הבנין' וכן פנות הבית עושים אבנים גדולות לקירות הבניין' ואמר שימלוך מלך טוב בציון שתגדל ציון על ידו מן האויב והוא חזקיהו שיחזיר העם בתשובה ויבער הרשעים' ופי' בחן מבצר מן הקימו בחוניו: והבחן: יקרת' שם כמו יקר' והתי"ו במקום הה"א ואיננו סמוך כמו שפי' במלאת ציצת: מוסד מוסד' הראשון שם והשני פעול והוא דגוש עם הוי"ו' ופי' יסוד חזק שבינותיו יהיה זה היסוד והו' חזקיהו והוא המאמין לא יחיש לפי שרוב' לא היו מאמינין בדברי הנביא בימי אחז לפי' אמר המאמינין לא יחיש המאמין שים בכם לא יחיש ויאמר לראות זאת הנבואה אבל על כל פני' יראה אותה ואם לא תהיה כל כך בקרוב לא תרחק: ושמתי' על יד זה המלך שיקום אשי' משפט לקו לא כמו שהוא עתה שאין משפט ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ אבל בימי המלך הזה יהיה המשפט במישור כמו הקו שנותנין אותו ליישר הבנין' וכמו המשקלת והיא אבן הבדיל או העופרת שמשוים אותו על הבנין גם כן לראות' אם הוא ישר ועל פי המשקלת הבוני' מיישרים הבנין כן תהיה הצדקה במישור: למשקלת' שם בפלס משמרת ומפני האתנח נקמצה הקוף:

ויעה

לצון ג' ומל' וסימ' שמעו דבר יי' אנשי לצון' עד מתי פתיים תאהבו פתי' אנשי לצון יפיחו:

י כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם: כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה: אֲשֶׁר אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ: וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ: לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם: טו כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שִׁיט שׁוֹטֵף כִּי־עָבַר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ: לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ: וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקָלֶת

אֲרֵי אִתְפַּקַדוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וּמָא דְאִתְפַּקַדוּ לָא צְבִיאוּ לְמֶעְבַּד וְאִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיַיָא דְאִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבֵק לְהוֹן וּלְמִלֵי נְבִיַיָא לָא קַבִּילוּ הֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן וְלָא חֲמִידוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתִי סְבַרוּ דְיִתְקַיַם לְהוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתָא וְלָא סְבַרוּ לְפוּלְחַן בֵּית מַקְדְשִׁי כִּזְעֵיר הֲוָה בְּעֵינֵיהוֹן בֵּית מַקְדְשִׁי לְמִפְלַח תַּמָן כִּזְעֵיר בְּעֵינֵיהוֹן שְׁכִנְתִּי תַמָן: אֲרֵי בְשִׁנּוּי מַמְלַל וּבְלִישָׁן תּוּלְעֲבָא הֲווֹ מְלַעֲגִין לְקַבֵיל נְבִיַיָא דְמִתְנַבָּן לְהוֹן עַמָא הָדֵין: דְאָמְרִין לְהוֹן נְבִיַיָא דֵין בֵּית מַקְדְשָׁא פְּלַחוּ בֵיהּ וְדָא אַחְסָנַת בֵּית נְיָחָא וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא אוּלְפָן: דֵין יְהֵי כָּס פּוּרְעֲנוּתְהוֹן עַל דַעֲבַרוּ עַל פִּתְגָמָא דַיְיָ וְעַל דְאִתְפַּקַדוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וּמָא דְאִתְפַּקַדוּ לָא צְבִיאוּ לְמֶעְבַּד בְּכֵן יִתְמַסְרוּן לְעַמְמַיָא דְלָא יָדְעוּ אוֹרַיְתָא עַל דַהֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן וְלָא חֲמִידוּ לְמֶעְבַּד רְעוּתִי בְּכֵן יְסַבְּרוּן לְסָעִיד בְּעִדָן דְאַיְתִי עֲלֵיהוֹן עָקָא וְלָא יְהֵי לְהוֹן סָעִיד וְסָמִיךְ עַל דַהֲוָה זְעֵיר בְּעֵינֵיהוֹן בֵּית מַקְדְשִׁי לְמִפְלַח תַּמָן בְּכֵן יִשְׁתַּאֲרוּן כִּזְעֵיר בֵּינֵי עַמְמַיָא דִיגְלוּן לְתַמָן בְּדִיל דִיהוֹן וְיִתְקְלוּן לַאֲחוֹרָא וְיִתַּבְרוּן וְיִתַּצְדוּן וְיִתְאַחֲדוּן: בְּכֵן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ גֻּבְרִין רַשִׁיעִין שִׁלְטוֹנֵי עַמָא הָדֵין דִי בִירוּשְׁלֶם: אֲרֵי אֲמַרְתּוּן גְּזַרְנָא קְיָם עִם קְטוֹלָא וְעִם מְחַבְּלָא עֲבַדְנָא שְׁלָמָא מְחַת סַנְאָה אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן כְּנַחַל מְגַבַּר דְאַתּוּן אָמְרִין לָא תֵיתֵי עֲלָנָא אֲרֵי שַׁוֵינָא בִּבְרִיב רָחְצָנָנָא וּבְנִין שִׁקְרִין אִטַּמַרְנָא: בְּכֵן כִּדְנָן אָמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְמַנֵי בְצִיוֹן מֶלֶךְ מֶלֶךְ תַּקִיף גִּבָּר וְאֵימְתָן אַתְקְפִנֵּיהּ וְאַחְסְנִנֵּיהּ אָמַר נְבִיָא וְצַדִּיקַיָא דְהֵימְנוּ בְּאִלֵין בְּמֵיתֵי עָקָא לָא יִזְדַעְזְעוּן: וְאֲשַׁוֵי דִינָא תַּקִין דְאִטַּמַרְתּוּן כְּחוּט בִּנְיָנָא וּזְכוּתָא כְּאֶבֶן מַשְׁקוּלְתָּא

וידליק

כי צו לצו צו לצו' נביא מצוה להם מאת הקב"ה והם יש להם צו של עובדי ע"ז כנגד צו זה ואומר הנביא מוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך: קו לקו' יש להם קו משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם' הנביא אומ' להם עוד מעט תבא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחיש מעשהו לימים מעטי': לעגי שפה' וכן כל לשון לענים וכן עלגים שניה' לשון דבור הפוך שאינו מיושר להשמע: ידבר אל העם הזה' כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג שאין יכולים להבין בו: אשר אמר' הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה: והיה להם דבר יי' וגו'' כמדתם ימדוד להם יגזור בדברו עליהם צו של אומות המשתעבדי' בם על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה חילוף תקוה יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם' לימים מועטין תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביה': משלי העם הזה' האומרי' לצון בלשון משל כגון כרתנו ברית את מות שלא יבא עלינו: עשינו חוזה' גבול שלא יעברנהו וכן מחוז חפצם וכן מחזה אל מחזה כולם לשון גבול הם וקיצונו של דב' אשומייר בלע"ז: שוט שוטף' מכה המתהלכת בארץ: לא יבאנו' לא יבא עלינו: שמנו כזב' שמנו ע"ז: מחסנו' מחסה שלנו: ובשקר נסתרנו' בע"ז בטחנו להסתירנו: הנני יסד' לשון עבר הוא כמו יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר בציון אבן כבר נגזרה גזרה לפני והעמדתי מלך המשיח שיהא בציון לאבן בוחן לשון מבצר וחוזק כמו עופל ובוחן וכמו הקימו בחוניו: מוסד מוסד' הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד מוסד שהו' מוסד גמור: המאמי' לא יחיש' המאמי' דבר זה לא ימהרנ' לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא: ושמתי משפט לקו' ולפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסורין להיות לקו כלומ' אשים קו מלתי יסורי' להבי' עליכ' ואת צדקה אשי' שתהא משקולת המיישר' בניי' הבוני' בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניה' ומישרת דרכיה' שיכלו הפושעי' ונותרו הצדיקים:

ויעה

הבין ה׳ בקריאה וסימ׳ ושאלת לך הבין׳ והיה רק זועה הבין שמועה׳ והכלבים עזי נפש׳ אל תהיו כסוס כפרד׳ חכמת ערום הבין דרכו׳ וסימ׳ בלשון תרגום הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא: האזינו ה׳ ומל וסימ׳ השמים ואדברה׳ שמעו מלכים האזינו רזנים׳ שמעו דבר יי׳ קציני סדם האזינו׳ האזינו ושמעו קולי׳ ולאמי אלי האזינו׳ האזינו כל ישבי חלד׳ שמעו חכמים מלי׳ ובית המלך האזינו:

הבין ל׳ וסי׳ כלביא שאלין חכמתא לסוסיא

רשי

ויעה ברד מחסה כזב׳ אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו אביא ברד ויגרפנו ויעה לשון טיאוט כמו את היעים שגורפין בהם אפר הכירות וסתר שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר אביא המון אומות שיסברו ויכבושיהם ויפיליהם ולשון משפט האמור כאן ישטיפ״א בלעז: וכפר בריתכם את מות׳ ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה לשון קנוח וסילוק דבר וכן אכפרה פניו: וחזותכם׳ אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה: שוט שוטף׳ אשר אמרתם לא יבואנו והייתם לו למרמס: בבקר בבקר׳ כלומ׳ תדיר תדיר אביא עליכם גזרות: והיה רק זועה הבין שמועה׳ זוועה לכל השומעים להבין שמועות פורענויות הקשות שאביא עליכם כל השומעים יזועו: כי קצר המצע מהשתרע׳ כי אביא עליכם שונא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיגיע מצעו עליכם יקצר לו מהשתרע השוכב עליו׳ המשתרע׳ מהתפשט להאריך איבריו אישטנדלי״ר בלעז: והמסכה צרה׳ הנסיך שימשול עליכם יהיה מקומכ׳ דחוק לו בהתכנסו לתוכו ורבותינו דרשוהו על ע״ז שהכניס מנשה להיכל קצר המצע הזה מהשתרע מהשתרר עליו שני רעים ואני פירשתיו לפי פשוטו ובדרך זה תירגם יונתן ואף מדרש רבותינו יש ליישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדו עליו שנאמר הנה השמים ושמי השמי׳ לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי כביכול צר לנו המקום: כי כהר פרצים׳ תירג׳ יונתן ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דיי׳ ביומי עזיה מלכא וכניסין דעביד ליהושע במישר גבעון וכו׳ כן יתגלי לאתפרעא מדעבדין וכו׳: זר מעשהו׳ ידמה לכם לזר כי יביא עליכם פורענות קשה: לעבוד עבודתו׳ לעשו׳ מלאכתו כמו עבוד׳ האדמה לגבוליי״ר בלעז: ועתה אל תתלוצצו׳ לאמ׳ כרתנו ברית את מות: מוסריכם׳ יסורין: הכל היום׳ לשון תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח: יחרוש׳ מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרוע לעולמים חורש אם כן מה יועיל אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו: יפתח וישדד אדמתו׳ וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמה באתים ובכלי מחרשה וישדד לשון עבודת שדה יפתח וישדד בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש רבי תנחומא: הלא׳ כן דרך החורש כיון שחרש משוה פני האדמה ואחר כך זורע: והפיץ קצח׳ אם קצח בא לזרוע זורע בתבואה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה׳ קצח מין אוכל הוא: ושם

ישעיה כח

וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ: וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת־מָוֶת וְחָזוּתְכֶם אֶת־שְׁאוֹל לֹא תָקוּם שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי יַעֲבֹר וִהְיִיתֶם לוֹ לְמִרְמָס: מִדֵּי עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי־בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה וְהָיָה רַק־זְוָעָה הָבִין שְׁמוּעָה: כִּי־קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׂתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס: כִּי כְהַר־פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ: וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי־כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת עַל־כָּל־הָאָרֶץ: הַאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ קוֹלִי הַקְשִׁיבוּ וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי: הֲכֹל הַיּוֹם יַחֲרֹשׁ הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ יְפַתַּח וִישַׂדֵּד אַדְמָתוֹ: הֲלוֹא אִם־שִׁוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ קֶצַח וְכַמֹּן יִזְרֹק וְשָׂם חִטָּה שׂוֹרָה

תרגום

וִידַלַּק רוּגְזִי בְּרוֹחְצָן כְּרְבֵיכוֹן וְעַל דְּאִשְׁתַּמַּרְתּוּן מִן קֳדָם מְעִיקָא יַתְכוֹן עַמְמַיָּא יִגְלוֹן: וְיִבְטֵיל קְיָמְכוֹן דְּעִם קְטוֹלָא וּשְׁלָמְכוֹן דְּעִם מְחַבְּלָא לָא יִתְקַיַּם מְחַת סָנְאָה אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן כְּנַחַל מִנְבַּר וּתְהוֹן לְהוֹן לְדַיִשׁ: בִּזְמַן מֶעְדּוֹהִי יִגְלֵי יַתְכוֹן אֲרֵי בִּצְפַר בִּצְפַר יֶעְדֵי בִּימָם וּבְלֵילֵי וִיהֵי עַד לָא יִמְטֵי זְמַן לְוָטָא תִּסְתַּכְּלוּן בְּמִלֵּי נְבִיַּיָא: אֲרֵי יִתְקַצַּר חֵילֵיהוֹן מִשַּׁעְבּוּד תַּקִּיף וְשִׁלְטוֹן מָעִיק יַסְנֵי מַרְוָא: אֲרֵי כְּמָא דְזָעוּ טוּרַיָּא כַּד אִתְגְּלֵי יְקָרָא דַיְיָ בְּיוֹמֵי עוּזִיָּה מַלְכָּא וּבְנִסִּין דַּעֲבַד לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִּבְעוֹן לְאִתְפְּרַע מֵרַשִׁיעַיָּא דַּעֲבַרוּ עַל מֵימְרֵיהּ כֵּן יִתְגְּלֵי לְאִתְפְּרָעָא מִדְּעָבְדִין עוֹבָדִין נוּכְרָאִין עוֹבָדֵיהוֹן וּמְדַפְלְחִין פּוּלְחָן טַעֲוָתָא פּוּלְחָנְהוֹן: וּכְעַן לָא תִתְרַשְׁעוּן דִּלְמָא יִתְקְפוּן יִסּוּרֵיכוֹן אֲרֵי גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה שְׁמַעִית מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא: אֲמַר נְבִיָּא אֲצִיתוּ וּשְׁמַעוּ קָלִי אִתְפְּנוּ וְקַבִּילוּ לְמֵימְרִי: בְּכָל עִדָּן מִתְנַבָּן נְבִיַּיָא לְאַלָּפָא מָאִים יִתְפַּתְּחָן אוּדְנֵי חַיָּבַיָּא וִיקַבְּלוּן אוּלְפָן: הֲלָא אִם יְשַׁוּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וִיתוּב וִיכְנֵישׁ יַתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאִנּוּן מְבַדְּרִין בֵּינֵיהוֹן הָא בְּקִצְחָא וּבִכְמוּנָא דִּמְזַדְּרִיק וִיקָרֵיב יַתְהוֹן זַרְעָן לְשִׁבְטֵיהוֹן הָא כְּזָרְעֵי חִטִּין עַל בַּיִר וּסְעוּרִין

רדק

ויעה ברד׳ המשיל האויב לברד ולמי׳ שוטפים כמו שאמ׳ למעלה כזרם מי׳ כבירים שוטפים׳ ויעה מגזר׳ יעי׳ שהם המנקות שמנק׳ אדם בהם הבית׳ ואותו הכזב שהיו אומרים כי שמנו כזב מחסנו הברד יסיר אותו המחסה ואותו סתר שקר שאמרתם ובסתר נסתרנו אותו הסתר ישטפו אותו מים והוא רמז למחנה אשור שיבא כמים כבירים שוטפים׳ כמו שאמר למעלה את מי הנהר העצומי׳ והרבי׳׳ ואמר וחלף ביהודה שטף ועבר וגומר כמו שאמר ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ואז נשטפו הרשעי׳ אשר ביהודה שהיו משימים סתרם ומחסם השקר והכזב: וכפר׳ יתבטל ויוסר׳ כמו ולא יוכל כפרה: וחזותכם׳ שאמרתם עשינו חוזה לא תקום כמו שחשבתם׳ וכן שוט שוטף שאמרתם לא יבאנו לא כמו שאמרת׳ אלא שתהיו לו למרמס: מדי עברו׳ מעת שיעבור אותו השוט יקח אתכם: כי בבקר בבקר יעבור׳ כלומר בכל יום ויום כי מעת נסעו לבא לארץ ישר׳ לא ינוח ביום ובלילה׳ כמו שאמר למעלה לא ינום ולא יישן׳ ומה שאמר בבקר בבקר והמחנה היה הולך ביום ובלילה כי בלילה לא היו נראים אלא בכל בקר ובקר היו נראים בארץ שהיו באים אל ירושלם: והיה רק זועה הבין שמועה׳ כשיבינו שמועתו יזועו וירעדו ויפחדו ממנה כי עתה אינם מאמיני׳: זועה׳ תנועה׳ כמו ולא קם ולא זע ממנו כי המפחד ירעד ויזוע וינוע נופו: כי קצר המצע׳ פעל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח וכן צרה פעל עבר כי הוא מלעיל אמר דרך משל כאדם ששוכב על מצע והוא קצר ואינו יכול לפשוט רגליו ולהשתרע בו׳ וכן כאדם שיתכסה בשכבו במכסה שהיא צרה ולא יכול להתכנס ולהתאסף תחתיה כן יהיה ישראל כי מחנה אשור יתפשט בארצם והנה רחב ארצם תשוב צר וקצר׳ כמו שאמר מלא רחב ארצך עמנו אל׳ ולא נשאר להם מכל ארצם אלא ירושלם והיתה צרה וקצרה מהתכנס כולם בתוכה: מהשתרע׳ מענין שרוע וקלוט שהוא ענין יתרון: כהתכנס׳ כשירצה להתכנס תחתיה לא יוכל׳ התכנס ענין אסיפה׳ כמו נדחי ישראל יכנס: כי כהר פרצים׳ כמלחמה שנלחם דוד בפלשתי׳ בבעל פרצים והיה שם הר׳ כמו שכתוב ויעלו בבעל פרצי׳׳ ואותו הדבר היה פלא גדול שהכה אותם דוד בעם אשר היו אתו אז ועליהם באספו כל פלשתים׳ ואמ׳ דוד פרץ ה׳ את אויבי לפני כפרץ מים׳ כלומ׳ מאת ה׳ היתה זאת וכמו אותו המעשה שהיה גדול שקם ה׳ ונלחם בהם כן יקום עתה וילחם ביסר׳׳ וכמו מלחמת יהושע בגבעון שהיה פלא גדול ואמר ויהומם ה׳ כן יהום עתה ה׳ את ישר׳ ולא יהיה בהם כח לעמוד כנגד אויביהם׳ ומה שאמר כעמק בגבעון ר״ל כמו שעשה בעמק אילון ובגבעון: לעשות מעשהו זר מעשהו׳ כשיקום לעשות מעשהו זר בישראל יאמרו זר מעשהו כי לא עשה כזה מתמול שלשם׳ וכפל ענין במלות שונות כי זר ונכריה אחד ומעשהו ועבודתו אחד כתרגום מעשה עובדא׳ ואא״ז פי׳ זר מעשהו כי בהר פרצים ובגבעון קם בעזרת ישראל להנקם מאויביהם אך עתה זה יהיה בהפך כי מישראל ינקם עתה׳ ויונתן תרגם הפסוק כן ארי וגו׳׳ ועתה אל תתלוצצו׳ כמו שאמר עליהם אנשי לצון ולרוב הפעלה בפעל יבא בלשון התפעל׳ כמו מתנקם בכפשי׳ מתדפקים על הדלת׳ והדומים להם׳ יחזקו בשו״א החית והזין: מוסריכם׳ יסוריכם׳ אמר השמרו לכם שלא תתלוצצו עוד על דברי ה׳ פן יהיו יסוריכם חזקים הכל כפי מעשיכם כי הפורענות עתידה לבא כי שמעתי מאת ה׳ כי כלה ונחרצה׳ הכלה שתהיה נחרצה תהיה׳ כלומר גמורה׳ וכן כליון חרוץ כליון גמור: האזינו׳ אמר להם דרך משל׳ ואמר להם שיאזינוהו וישמעוהו׳ וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין: הכל היום יחרש החרש׳ דימה משפטי האל ומצותו על ידי הנביאים למשפטי החרישה והזריעה׳ ונפרש תחילה המליצה ואחר כך נפרש המשל׳ אמר החורש שהוא חורש אדמתו כדי לזרעה יחרום כל היום לא יעשה אלא מה יעשה אחר שחרש קצת היום יפתח ויתיר שוריו וישדד אדמתו׳ כלו׳ יכתוש הרגבים׳ וזהו וישדד שהולך בשדה וכותת הרגבי׳ במקום שימצאם: הלא אם שוה פניה׳ אם כמו כאשר׳ וכן אם יהיה היובל׳ אמר כאשר ישוה פני האדמה שכתת הרגבי׳ ישוה פני הכיר כדי שיפול הזרע בשוה: והפיץ קצח וכמון׳ כי לכל אחד מן הזרעי׳ יש משפט היאך יזרח והקצח והכמון צריך לזרען במקום שהעפר כתות הרבה ודק מאד: שורה׳ מדה׳ כמו במשקל ובמשורה שפירושו מדה׳ ושורה תאר לדב׳ הנתן במדה׳ והיא בלשון נקבה לפי שהיא תאר לחטה שהיא לשון נקבה׳ ואמ׳ וכן ישים החטה בזריעתו במקום שהוא יודע מן האדמה שהוא מקום טוב לזריעת החטה יזרענה שם במדה לא יוסיף על המקום ההוא ולא יגרע מן האדמה שהיא טובה:

וכן

וכן שעורה גם כן נסמן שיש לו סימן במקום זריעת השעורים׳ וכוסמת גם כן שימנה בגבולה הידוע לו׳ וכן לכל זרע וזרע כמשפטו ובמקום הראוי לו׳ אבל זכר אלו שהן עיקר מאכל האד׳ והבהמ׳ וכן הקצח והכמון הם מיני תבלי׳ צריכי׳ למאכל האד׳׳ כן הוא משפט הזריעה׳ ושורה ונסמן וגבולתו ענין אחד׳ ואמ׳ הענין במלות שונות כמנהג׳ וקצח הוא זרע שחור והוא ממיני התבלין׳ וכמון ידוע והוא הנקר׳ קומי״ן בלע״ז: ויסרו למשפט׳ האל יסר הזורע משפט הזריעה והורהו׳ כאלו אמר ואלהיו יסרו ל להשפט ויורנו׳ כלומר שנתן חכמה זו לבדו בלבו ואא״ל פירש הפסוק כן ואמר ויסרו למשפט על דרך משל כמו שייסר המכ׳ אמר שיכה הזורע הרגבים הקשים כדי לשוות פני הקרקע כמשפטו׳ כמו שאמר אחר כך אלהיו יורנו׳ פירוש ימטירנו מענין יורה ומלקוש׳ כלומ׳ הזורע יזרע כמשפט ואחר כך יקוה לאל שיתן מטר ויצמחו הזרעים: כי לא בחרוץ׳ פי׳ הוא לוח עץ ואבנים דקות תחובות תחתיו לדוש׳ אמ׳ כמו שיש חלוק בין הזרעי׳ בעת הזריעה ומשפט זה אינו כמשפט זה כן בעת האסיפ׳: כי לא בחרוץ יודש קצח׳ ואופן עגלה על כמון יוסב׳ יוסב בוי״ו עם הדגש׳ ופירו׳ ולא אופן עגלה׳ ולא שזכר עומד במקו׳ שני׳ פירוש כי הקצח והכמון הם מיני זרעי׳ דקי׳ ולא ידושו אות׳ לא בחרוץ ולא בעגלה אלא במטה יחבטו׳ ומטה ושבט אחד: לחם יודק׳ אבל הלחם רוצה לומ׳ מה שעושין ממנו הלחם והם החטי׳ והשעורי׳ והכוסמין יודק עליהם על ידי החרוץ והעגלה׳ ומה שאמ׳ יודק כמו יודש אלא אמ׳ יודק על התבן שעל הזרע שיודק בדישה עד שיתגלה הזרע שבתוכו: כי לא לנצח׳ אף על פי כן לא יודשו לעולם אלא זמן קצוב יש להם שיבין האדם הדש בחרוץ או בעגלה מה שהוא מודש׳ ואדוש האל״ף בו נוספת וראשונה בחיריק ושניה בפתח והוא מקור: והמם גלגל עגלתו׳ כמו אופן עגלה שזכר כי אופן ועגלה אחד הוא כי אם יעשה זה זמן רב אופן העגלה יהום ויכתת הזרע׳ וכן בחרוץ גם כן ישמר שלא יעבירנו עלהתבואה זמן רב כדי שלא ידיקו פרשי החרוץ הזרע׳ ופרשיו הם השנים מהחרוץ שבהם נכתת התבן מעל הזרע ואם יעשה זה זמן רב אפילו הזרע יהיה שבור ומכותת׳ וכנוי ודושנו וידוקנו על הלחם שזכר׳ ופעל ידושנו שהוא לשון יחיד על האופן׳ וכן פעל ידוקנו על החרוץ: גם זאת׳ לפי שאמר בתחילת הפרש׳ קולי ואמרתי אמר אל תחשבו כי זה אמרתי לכם מלבי כי גם זאת האילה כמו הדברי׳ האחרי׳ שאני אומר לכם מעם ה׳ צבאות יצאה שהפליא בזה עצה והגדיל בו תושיה׳ כי המשל הזה הוא כפלא וגדול ותושיה היא החכמה והתורה כי החכמה יש במשל הזה׳ ועתה נפרש המשל החורש הוא האל יתברך והאדמה הוא ישראל׳ וכמו שהחורש יתקן האדמ׳ כדי שתהי׳ נכונה לקבל הזרע כן האל ית׳ תקן ענין ישראל כדי שיהיו נכונים לקבל דבריו׳ תחילה הוציאם ממצרים שהיו בה כשדה שאינו עבוד ומעלה קוצים כן היו הם במצרים במעשים רעים שדומים לקוצים והוא שלח להם משה נביאו אחר ששלח להם אהרן ונביאים אחרים׳ כמו שאמר בנבואת יחזקאל ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וגומר׳ ואחר ששלח להם משה ועשה להם אותות ומופתים עד שהאמינו׳ כמו שאמר ויאמן העם והוציאם בכסף וזהב והכה אויביהם במכות הידועות והראה להם עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה והעבירם בים ביבשה ונער פרעה וחילו׳ וכל זה הוא תקון האדמה לקבל הזרע שיקבלו מצותיו וחקותיו׳ וכן אמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע׳ ותקון האדמה ושווי פניה לא יעשה אותו החורש כל היום כן האל לא יראה הנפלאות ההם בכל עת׳ ואחר תקון האדמה התחיל לזרוע בה והוריד שכינתו לעיניה׳ בהר סיני בקולות וברקים ולפידים והשמיע להם דבריו עד שכולם היו במדרגת נביאים אבל לא היו כולם שוי׳ כמו שאמרו רבותינו ז״ל משה מחיצה בפני עצמו ואהרן מחיצה בפני עצמו׳ וכן כולם איש איש לפי שכלו׳ והטובים בשכלם והם דקי העיון הם הנמשלים למקום שהוא מיטב האדמה דקת העפר שראוי לזרוע בה הקצח והכמון שהם זרעים דקים ואינם מאכל בפני עצמם אלא לטעם׳ כל זה הוא לדקות הענין ומעוט ההנשמה׳ וכן קבלו דקי העיון שבהם והשכילו הדברים הדקים הרוחניים׳ והחטה והשעורה והכוסמת׳ גם בדברים נגלים יש בהם זה דק מזה׳ וכן במקבלין יש בהם שעיונו טוב זה מזה כמו שהחטה טובה דקת המאכל מהשעורה והכוסמת וצריך לה מקום טוב מן האדמה לזורעה בו׳ וכן השעורה והכוסמת כל אחד לפי מה שהיא כן כל אחד מהדברים הדקים העיוניים יש לו משפט בפני עצמו׳ וכן במקבליהם ומשכיליהם כל אחד יש לו משפט׳ וכמו שהזורע מקוה בזרעו שתוציא לו האדמה מגרגיר אחד כמה גרגירים כן קוה האל מישראל שיוסיפו על מה שהורם וישכילו ויבינו דבר מתוך דבר׳ כי כמו שטבע האדמה להוציא יותר על מה שנזרע בה כן טבע האדם להוציא יותר בכח הנפש המשכלת שנתנה בו שלח להם נביאים תמיד לעוררם ולהשכילם׳ והם כמו המטר באדמה כמו שאמר אלהיו יורנו׳ ועוד כי הזרע יעמוד באדמה זמן קצוב עד זמן צמיחתו וגמר בשולו ואחר כך יקצור אדם אותו וידושנו להוציא והמאכל וליהנות בו כן ישראל אחר שנתן הזרע בהם׳ והם החכמה והתורה והמצות ונתקיימו בהם והורגלו בהם׳ וזה כנגד זמן עמידת הזרע באדמה היה ראוי שימצא הזורע תוספת ויראה הטוב שבו לעיני כל׳ כמו שאמר כי היא חכמתכ׳ ובינתכם לעיני העמים׳ והיה להם להשכיל ולהטיב מעשיהם על שיאמרו העמים עליהם רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה׳ והדישה הוא מאמר הנביא ואזהרתו להוציא הפרי הטוב׳ והם המעטים הטובים והמשכילים ראוים שיספיק להם מעט האזהרה כמו הקצח והכמון שיחבטו אותו בשבט׳ והעם ראוים לאזהרה גדולה וחזקה כמו הזרעים הגסים החטה והשעורה והכוסמת שצריך לדושם בחרוץ ואופן עגלה׳ ואף על פי כן לא יהיה זה לנצח כן הנביאים לא יעשו אזהרתם לנצח כי כמו שהזרע יהיה נפסד ברוב הדישה כן דברי הנביא הם נפסדים ברוב האזהרה אחר שאינם מקובלים׳ והנה נשארו באדמה ללא תועלת׳ כי ישראל כל מה שיזהירם הנביא יוסיפו לחטוא׳ והנה הדברים נשחתים אחר שלא יהנו מהם ולא ישובו בעבורם מדרך הרעה והנה הם הפך המבוקש מהם והתקוה בהם ויאמרו העמים עליהם עם סכל ואין לב הפך מה שנאמר עליהם כשהיו שומרים דרך ה׳ רק עם חכם ונבון׳ ויונתן תרגם כן כל היום בכל עדן מתנבין וגו׳: הוי אריאל אריאל׳ המזבח נקרא אריאל׳ וכן בספר יחזקאל ומהאריאל ולמעלה קרנות ארבע׳ וכן תרגם יונתן ווי מדבחא מדבח׳ דבני בקרתא דשרא בה דוד׳ ורבותינו ז״ל אמרו שההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו ודומה לארי׳ שנאמר הוי אריאל מה הארי הזה צר מאחריו ורחב מלפניו וכו׳ ונקרא אריאל כדרך הנוהים שכופלים דבריהם כי הנביא היה נוהה עליו׳ ואמר עליו הוי:

ופירוש

וגם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו׳ ואם תבואה באה לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטין באמצע החרישה והשעורה זורע סביב לסימן והכוסמין זורע על גבולי השדה ומגדיל שורה לשון שורה זורעה באמצע ונמצא׳ שורה על השעורין והכוסמין: ויסרו למשפט וגו׳ אף מי שאלהיו יורנו לא לנצח ישלח נביאים להוכיח אחרי שאינו שומע לתוכחה הוא ייסרנו במשפטי יסורין כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח כזה שמשוה פני הארץ לזרוע כדי שתגלא עמל חרישתו שחרש: בחרוץ׳ הוא עץ עשוי חרצים חרצים׳ ושמו מורג ומחתך בו הקשין להיות תבן׳ כי לא בחרוץ דשין את הקצח לפי שזרעו נוח לצאת מתוך קשי׳ שלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו לפי כי קל הקצח לחובטו במטה והכמון בשבט: לחם יודק׳ ואת מי דקים בדברים קשין את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבט: כי לא לנצח אדוש ידושנו׳ הרי כי זה משמש בלשון אלא לא לנצח כותשין עליו לפי שלעול׳ לא יכתשו גרעיני הזרע להיו׳ נידשין ליכתת על ידי החרוץ ואופן העגלה: והמם גלגל עגלתו ופרשיו׳ וכשמסבבי׳ עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו אפי׳ הגלגל הומם ומשתבר וכן שאר כלי העגל׳ עמו המפרישי׳ את התבואה מקשיה ולא ידוקנו והחטי׳ אינן כידוקי׳ להיו׳ כטחנין׳ אדוש ידושנו כמו עשה יעשה כנף יכנכף ואל״ף זו באה במקו׳ ה״א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט כמו התחב׳ אף כאן הדוש ידושנו וכן אחברו מנח׳: גם זאת מעם וגומר׳ גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קצח וכמון מעם הקב״ה יצאה: הפליא עצה׳ להראותכם רמזים בדרך חידות ומשל נפלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במדושה רבה לפי שהם נחבטין בקל כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזרות ואתם קשים לקבל תוכחות כתבואה הקשה לדוש לכך יכביד עליכם הרבה ולא לכנם לכלייה יריב וידקה כאשר לא לנצח אדוש ידושנו ויכלו חציו ומכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגלה והחטין לא ידיקו ואילו הייתם נוחים לכלות לא היה בודק אתכם ביסורין קשין כפשתני הזה כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה: הוי אריאל׳ תירגם יונתן מדבחא דיי׳ ואף יחזקאל קראו כן שנאמר והאריאל שתי׳ עשרה על שש אם שלמעלה שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח כמו ששנינו בסדר יומא ורבותי׳ פירשוהו על ההיכל שהיה צר מאחריו ורחב מלפניו:

קרית

תושיה ז׳ מל בליש׳ וסימ׳ הפליא עצה הגדיל׳ עמו עז ותושיה׳ ותושיה יראה שמך דמיכה׳ כי כפלים לתושיה׳ לי עצה ולי תושיה׳ לתאוה יבקש נפרד׳ יצפן לישרים תושיה:

וּשְׂעֹרָה נִסְמָן וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ׃ וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ׃ כִּי לֹא בֶחָרוּץ יוּדַשׁ קֶצַח וְאוֹפַן עֲגָלָה עַל־כַּמֹּן יוּסָּב כִּי בַמַּטֶּה יֵחָבֶט קֶצַח וְכַמֹּן בַּשָּׁבֶט׃ לֶחֶם יוּדָק כִּי לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ וְהָמַם גִּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא יְדֻקֶּנּוּ׃ גַּם־זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה׃

כט

הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת

וּסְעוֹרִין עַל סוּמָנִין וְכוּנְרִתִּין עַל תְּחוּמִין׃ הָא כָל אִלֵּין אוּלְפַן דְּדִין דִּיִדְעוּן דִּי אֱלָהָא מְחַוֵּי לְהוֹן אוֹרְחָא דְתַקְנָא דִי יְהָכוּן בַּהּ׃ אֲרֵי לָא בְמוֹרְגֵי בַרְזְלָא מַדְרְכִין קִצְחָא וְגַלְגְּלֵי עֶגְלָא עַל כַּמּוֹנָא מְחַזְרִין אֲרֵי בְחוּטְרָא חָבְטִין קִצְחָא וְכַמּוֹנָא בְּמַחְבּוֹטָא׃ יַת עֲבוּרָא מַדְרְכִין אַף יָתֵיהּ אֲרֵי לָא לְעָלְמָא אַדְרָכָא יַדְרְכוּנֵיהּ וּמְבַלְבֵּל בְּגַלְגְּלֵי עֶגְלָתֵיהּ וּמַפְרִישׁ יַת עֲבוּרָא וּמַפְרַח יַת דּוּקָא׃ אַף דָּא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת נְפָקָא דְּאַרְתְּקִין עָלְמָא בְּמַחְשָׁבַת דַּעְתֵּיהּ רַבְּתָא אַסְגֵּי עוּבָדֵי בְרֵאשִׁית בְּסַגֵּי חוּכְמְתֵיהּ׃ וַיְ מַדְבְּחָא דִּבְנֵי בְקַרְתָּא

ופירוש קרית חנה דוד כתרגומו · או יהיה אריאל השני סמוך לקרית · וקרית אינו סמוך אלא התי"ו במקום ה"א כמו בשוכרת · כמו הלת מנה אחת · חמת למו · צ̇את נוכל והדומי' להם · וטעם שזכר דוד בספור הזה לפי שאלוד כראה מקום המזבח תחלה בהר המוריה והיה קרבנו שם ונעתר שם כאמו ונעצרה המגפה · אבל מה שמקריבי' עתה שם אינו לרצון כמו שאמר עולותיכם לא לרצון כיון שמעשיהם רעים גם זובחי' גם כן לאלהי' אחרי' והמוחנו שם כחשב לו כאלו מקף וערף · וכן אמ' זובח השה עורף כלב · לפיכך אמ' חגים ינקופו הכבשי' שישחטו כחשב להם כאלו עורפים אותם · ותרגו' וערפתו ותנקפיה: חגים · כמו כבשי' · וכן אסרו חג בעבותי' · ומה שאמ' ספו שנה על שנה · פירוש מה שתוסיפו לבא שנה בשנה לזבוח זבחים אינם זבחי': והציקותי לאריא · קרא שם העיר ירושלם אריאל על שם המזבח אשר בה · ואמ' שיציק לה · וכן היה כי כל סביבותי' תפש מלך אשור: והיתה תאניה ואניה · שיבכו בעיר ירושלם על אחיהם ה ההרגים בערים ס סביבותיהם וגם יפחדו על עצמם: והיתה לי כאריאל · ירושלם תהיה לי כמו המזבח שמוקף זבחים כן תהיה היא מוקפת הרוגים בערי' אשר סביבותיה · ומה שאמ' לי כי כמו שזבחי המזבח הם לי ש שמקריבי' אותן כן דם ההרוגים הוא לי כי ברצוני נעשה כמו ש שקרא מלך אשור שבט אפי ומטה זעמי: וחניתי · כשיחנה מלך אשור על ירושלם אני הוא שאחנה עליה כי במצותי וברצוני יעשה מה שיעשה · וכן וצרתי והקימותי · ופירו' כדורי סבוב · וכן במסכ' הכדור והאמום · ונקרא כן לפי שהוא עגול · וחסר כ"ף או בית השמוש · ואניש עליך סביביך · כמו הכדור · וכן כדור אל ארץ רחבת ידים · ובמשקל אחר כמלך עתיד לכדור: וצרתי · מענין כי תצור אל עיר: מצב · מגדל ען ש שמעמידי' על העי' ל

קרית חנה דוד · לאיתבני ב בקרתא דשרא בה דוד: ספו שנה על שנה · ותמיד עונותיכם הולכים וחזקים על שחני' שלכם ינקופו יכרתו לשון נוקף זית: והיתה לי כאריאל · תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמה: כדור · כשורה של גייסות מקיפות: מוצב · לשון כרקום המוצב על העיירות: מצורות · לשון מצור: מארץ תדברי · יהא נראה כאילו דבור היוצא מפיך יוצא מתחת הקרקע · ציפצוף הוא לשון קול אחם כקול עופות דקין: אמרתך תצפצף · להתחנן אלי ומתוך תחינתך יכמרו רחמי: והיה כאבק דק המון זריך · אכלוסי סנחריב שיהיו למאכולת אש ויעשו אבק: והיה · הדבר הזה: פתע פתאו' · מקרה פתאו': מעם יי' צבאות תפקד · ואחרי שתשפלי ותצפצף אמרתך תפקד אריאל מאתי להושיעה ברעם וברעש וגו': והיה כחלום · שדומה שרואה ולא ראה כן יהיה המון כל הגוים ידמו לכבוש ולא תעלה בידם: וכל צביה · המצביים עליה מצב ומשחית ש שקורין צנבי"ל בלע"ז כמו שנאמר בשאול המצב והמשחית חרדו: שוקקה · תאבה וכן אל אישך תשוקתך: כן יהיה וגומ' · לא ישיגו תאותם אשר יזמו לעשות: התמהמהו · אין מתוכים להתבונן לחשוב על מעלליכם: ותמהו · ותהיו תמהים על קילקולכם: השתעשעו · לשון עיניו השע היו עורי' מראו': שכרו · עצמיכם ולא מיין למה כי

כחלום ג' · וסים' כחלום חזיון לילה' · כחלום מהקיץ' · כחלום יעוף ולא ימצאהו: ונפשו ח' וסים' קשורה בנפשו · ונפשו לא חידה' · ונפשו מאכל תאוה' · ונפשו אותה ויעש' · ונפשו משאול תציל' · ונפשו עליו

הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָה דָוִד סְפוּ שָׁנָה עַל־שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ׃ וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל וְהָיְתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה וְהָיְתָה לִּי כַּאֲרִיאֵל׃ וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֻצָּב וַהֲקִימֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת׃ וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף׃ וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן זָרָיִךְ וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה לְפֶתַע פִּתְאֹם׃ מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפָּקֵד בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל סוּפָה וּסְעָרָה וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה׃ וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־אֲרִיאֵל וְכָל־צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ וְהַמְּצִיקִים לָהּ׃ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה אוֹכֵל וְהֵקִיץ וְרֵיקָה נַפְשׁוֹ וְכַאֲשֶׁר יַחֲלֹם הַצָּמֵא וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהֵקִיץ וְהִנֵּה עָיֵף וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה כֵּן יִהְיֶה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־הַר צִיּוֹן׃ הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ הִשְׁתַּעַשְׁעוּ וָשֹׁעוּ שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן נָעוּ וְלֹא שֵׁכָר׃

דִי שְׁרָא בָהּ דָוִד מִן קֳדָם כְּנִישַׁת מַשְׁרְיָן דְמִתְכַּנְשִׁין עֲלַהּ שַׁתָּא בְשַׁתָּא בְרַחֲגִין יִבְטְלוּן׃ וְאָעִיק לְקַרְתָּא דְמַדְבְּחָא בָהּ וּתְהֵי צַדְיָא וְרֵיקַנְיָא וּתְהֵי מַקְפָא קֳדָמַי דַם קְטִילִין כְּאַקָּפוּת מַדְבְּחָא דַם נִכְסַת קוּדְשַׁיָא בְיוֹמָא דְחַגָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְאַשְׁרֵי עֲלַיִךְ מַשְׁרְיָן וְאַבְנֵי עֲלַיִךְ כַּרְקוֹם וְאֶצְבּוֹר עֲלַיִךְ מְלִיתָא׃ וְתִתְמַאכִין מֵאַרְעָא תְמַלְלִין וּמֵעַפְרָא יִנְצְפָן מִלַּיִךְ וִיהֵי כְאוֹב מֵאַרְעָא קָלַיִךְ וּמֵעַפְרָא מִלַּיִךְ יִנְצְפָן׃ וִיהֵי כְאָבַק דְקִיק הֲמוֹן מְבַדְרַיִךְ וּכְמוֹץ דְעָדֵי אִתְרְנוּשַׁת תַּקִיפִין וִיהֵי בִתְכֵּיף אִתְרְנוּשָׁא׃ מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת תִּתְפַּקִיד בְּרַעַם וּבְזִיעַ וְקָל סַגִי בְּעַלְעוֹל וּבְרוּחַ וְשַׁלְהוֹבֵי אֶשָׁא דְמְשֵׁיצְיָא׃ וִיהֵי כְּמַחֲלַם הִרְהוּר לֵילֵי הֲמוֹן כָּל עַמְמַיָא דְמִתְכַּנְשִׁין עַל קַרְתָּא דְמַדְבְּחָא בָהּ וְכָל מַשְׁרְיָתְהוֹן וְחֵילֵיהוֹן וְדִמְעִיקִין לְהוֹן׃ וִיהֵי כְמָא דִי יַחֲלוֹם כַּפְנָא וְהָא אָכִיל וּמִתְּעַר וְחַסִירָא נַפְשֵׁיהּ וּכְמָה דִיחֲלוֹם צַחְיָא וְהָא שָׁתֵי וּמִתְּעַר וְהָא מְשַׁלְהֵי וְנַפְשֵׁיהּ מְשַׁלְהֲיָא כֵּן יְהֵי הֲמוֹן כָּל עַמְמַיָא דְמִתְכַּנְשִׁין עַל טוּרָא דְצִיּוֹן׃ אִתְרְפוּ שְׁהוֹ אִשְׁתְּגִישׁוּ אִתְרְמִימוּ וְאִשְׁתְּמַמוּ רְווּ וְלָא מִן חֲמַר טְעוֹ וְלָא מִן עֲתִיק׃ ארי

תאבל' · ונפשו לא תשבע מן הטובה' · ונפשו שוקקה' · וגם נמסר בריש סדר ויגש: הצובאים ג' וסים' נמסר בסדר מסורת:

ללכדה: מצורות · מן ובנית מצור · ואע"פ שלא נכתב בפרשה ההיא שבנה מלך אשור על ירושלם מצור אבל אמ' הנביא לא יבא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנ' מגן ולא ישפוך עליה סוללה · ומה שאמ' לא יבא רוצה לומ' לא יכנס לתוך העיר שיכבשנ' · ומה שאמ' לא יורה ולא יקדמנ' ולא ישפך לא עשה אבל הכינו אות' הי' לירו' ולשפך מחר גם הקימו מגדל עץ ומצור להלא' מחר ובלילה הכם מלאך ה' והוסר' עבתם · ויונתן תרגם וצרתי עליך מוצב ואבני עלך כרקום: כמו שתרגם אנקלוס ובנית מצור ותבני ברכומין · ותרגם והקימותי עליך מצורות ואצבר עלך מליתא כמו שתרגם ולא ישפך עליה סוללה לא יצבר עלה מליתא: ושפלת · את תשפלי · אמר כנגד ירושלם רוצה לומר יושבי' בה: מארץ תדברי · אמר תדברי בשפל קול כאלו יצא הקול מתחת הארץ · וכן אמר גם תשח כאלו תצא מעפר · וכפל הענין במלות שונות כמנהג · ועוד כפל ואמר והיה כאוב מארץ קולך וגומר · ופירוש כאוב כי בעלי האוב ישמיעו קול כמוך מתחת הארץ · כמו שפירשנו בספר שמואל בפרשת בעלת אוב: תצפצף · על האמירה · כמו קול תשח · אמ' כל כך יהיה הקול כמוך עד שלא ידמה לדבור אדם אלא לצפצוף העופו' · והענין הזה אמ' על אליקי' ושבנא ויואח שאמ' אל רב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם הזה · ואלה הדברי' קול כמוך אמרו לו כדי שלא ישמעו העם · ואומ' ויעמד רב שקה ויקרא בקול גדול יהודי' כדי שישמעו העם: והיה כאבק · כמו האבק הדק שילך בנפיחת הפה כן יהיה המון זריך שיכלו במהר' · ופירוש זריך הזרים האוני' עליך והוא מחנה אשור · וכפל הענין עוד ואמר וכמוץ עובר ונומר: לפתע פתאום · הלמ"ד לשמוש כ"ף · כמו בפתע פתאום · וכן הדגתי לפגעי' לפניכם לחרב · והדומים להם · כלומר יבא פתאום שברם כי בבקר מצאום כולם פגרים מתים · ופתע כמו פתאום · וכפל הענין במלות שונות לחוק: מעם · אומר איך תהיה זאת הגזרה הגדולה פתאום לפי שתבא מעם ה' צבאות · והמשל המגפה לרעם ולרעש וכו': והיה כחלום חזון לילה · מה שרואה אדם בחלומו יקרא חזון ואף על פי שאיננו נבואה · ותרגם יונתן כמחלם הרהור ליל · וזה מפר' בפסוק הבא לפניו: על אריאל · על העיר שהמזבח בתוכ' כמו שפירשנו: צוביה · כמו צובאיה: ומצדת' · בחולם · ופי' אנשי מצודתה · כלומר בונין מצודות עליה ללכדה: והיה כאשר יחלום · כמו שהחלם רעב שיזן ובשנתו רואה שהוא אוכל והוא מה שהיה מהרהר בעוד שהיה ער והנה בהקיצו ריקה נפשו כמו שהיתה קודם השינה' · כי כל חולם לא ימצא דבר בהקיצו מכל מה שהיה חולם · וכן הצמא והנה עיף · כמו הבהמה לפי שהעיף ימן הדרך צמא נקרא העיף צמא · וכן הארץ הצמאה כבל סלע ככד בארץ עיפה: שוקקה · מתאוה · מן ואל אישך תשוקתך · והוא תאר מן המרובע על משקל כפרה סוררה: התמהמהו ותמהו · זאת הנבואה בימי אחז אמר התמהמהו ותמהו כנגד אנשי יהודה · ופירושו התעכבו · כמו ויתמהמה · והעכוב הזה במחשבה · אמר האריכו במחשבותיכם ותחשבו בלבבכם בעכוב כדי שתתבונו בדבר ואחר שתתבוננו בדבר תמהו בעצמכם איך נהיתה בכם הרעה הזאת שתניחו דברי אלהים חיים שאומרים לכם נביאי האמת ואתם מתפתים בדברי נביאי השקר אשר השתעשעו ושעו · ופירוש אדוני אבי ז"ל התעורו ועורו אחרים · מענין ועיניו השע · והם נביאי השקר' התעורו ועורו אתכם מלראות הנכונה: שכרו ולא יין · הם נביאי השקר · ואמר ולא יין ולמעלה אמר תעו בשכר אינו אומ' בזה הפסוק שאינם משתכרי' אלא אומר כי גם בעת שאינם שותים הם שכורים כי לא ישכילו ולא יבינו כמו השכור · וכפל הפסוק בענין במלות שונות · כי נעו כמו שכרו · כי השכור ינוע ויניד גופו הנה והנה עד שנופל:

כי

כי נסך · כסה · כמו והמסכה הנסוכה · ואת קשות הנסך שהו' ענין כסוי · כלומ' כסה אתכם בכח תרדמה שהפיל עליכם עד שאתם חשובים כנרדמים שאין אתם שומעי' למי שיקרא לכם : ויעצם · וישנור · וכן מן הקל עוצם עיניו כסה עליכם וסגר עיניכ' שלא תראו ולא אתכם לבדכם אל הנביאים שהם נביאי שקר : ואת ראשיכם החוזי' כסה · והם הם המעצמים את עיניכם על שלא תראו · ומה שאמר כי נסך ה' עליכ' כלומר כל כך הוא ה הכסוי חזק על שידמה כי מה' הוא · או פירושו על דרך השמן לב ה העם הזה כמו ש שפירשנו : ותהי לכם חזות הכל · נבוא' הכל · כלומר נבואת כל נביאי ה' המתנבאים לכם הוא לכם כמו ה הספר החתום שאם יתנו האגרת ליודע לקרותה יאמ' לא אוכל כי חתום הוא · ימצא זאת העלה לפי שאין רצונו לקרותה כי אם היה רצונו לקרותה ה היה אומר פתח אותו ואקראנו · כן החכמים שבכם אומרים כי יש בדברי הנביאים דברים סתומי' לפיכך לא יתכנו לב להם ואם היה רצונם לשמוע ולהבינם יאמרו לנביא פרש לנו זה הדבר הסתו' : ונתן לאשר לא ידע ספר · ואמר לא ידעתי לקרו' ספר · ואפילו יהיה פתוח · כי הכסילים שבכם ימצאו עלה אין אנחנו מבינים דברי אלהים אמרו לחכמינו והנה חכמיה' ונביאיה' יטעום הנה כי בין זה ובין זה הספר לא י יקרא · כן דברי ה' לא ישמעו בעיניכם לא ל לחכמים ולא לכסילים · ויתכן לפרש חזות הכל שלא יהיה חזות סמוך · ויהיה הכל כמו לכל ופירוש הנבואה היא לכולם בין לחכמיכ' בין לכסיליכ' כדברי הספר החתו': על אשר לא ידע · כלומ' אל אשר לא ידעי' כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו · וכמו ותתפלל על ה' כמו אל · ויש מפרשי' הספר החתום שדבריו סתומים וחתומים : ויאמר ה' · כי נגש · יש מחלוק' בקריאת המלה הזאת יש קוראים אותה בשי"ן הנקודה לצד ימין כמו נגש יוסף ורחל ענין קריבה' וכן הוא לפי המסרה אשר עליו שאמר לית כוותיה בספרא · ואם בשי"ן הנקודה בצד שמאל הנה אחר כמוהו נגש והוא נענה · אבל זה בסי"ן כמו והנוגשים אגים שתרגם חלף דאתרברב · וכן נמצא במקצת ספרים כנגד בסי"ן · ופירוש הפסוק לקריאת נגש בסי"ן כן · ויהיה טעם יען נמשך אל לכן שאמר בפסוק אחר · אמר בעבור שעשו זה לכן הנני יוסף · אמר הנה הם קרובים אלי בגרונה ומכבדים אותי בפיהם ומרחקים לבם ממני · ולקריאת נגש בסי"ן יתפרש לפי דעת המתרג' בעבור שהם גדולים בעיניהם ומראים עצמם כנוגשי' אל שאר העם לכבד את ה' בפיהם ולהתפלל לפניו ואנחנו נפרש נגש בשי"ן כמו נגש והוא נענה · יאמר כי בעת שיש להם צרה יכבדוני בפיהם ומקרבי' אלי פיהם ושפתותיה' ומרחקים ממני לבם ותהי יראתם אותי מצות אנשי' מלומדה כי מי שאינו עושה את מה שמצוה לבד ואינו מוסיף מעצמו אינו עושה הדב' מאהבה ומרצונו : לכן יוסף · פעל והוא בחירק כמו בצרי · וכן הנני יוסיף על ימיך · תומיך גורלי בחירק : ואמ' יוסף רוצה לומ' עוד על מה שהבאתי עליכ' עוד אביא רעה גדולה עליכם : להפליא · להביא רעה עליהם עד שיפלא בעיני הרואה · על דרך ותרד פלאים · לפיכך כפל ואמר הפלא ופלא : ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו · בגלות ובטלטול תאבד חכמתם שהם חכמים · אבל חכמתם לרע להם ולא להטיב · כמו שאמר חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו · או פירוש ואבדה כי כשתבא להם הרעה תאבד חכמתם שלא יהיה להם עצה ותחבולה להנצל ממנה ולא תועיל להם אז חכמתם : הוי המעמיקי' · מעמיקים במחשבתם להסתיר עצתם מהאל' · כלומ' כי הם חושבי' כי ה' אינו משגיח בעניני הארץ לפיכך עושים כל רצונם · כי אומרי' כי אין רואה ואין יודע · ופירוש במחשך כאלו מעשיהם במקום חשך כנגד בני אדם שאין רואי' אותם · כן חושבים כל מעשיהם בסתר ובגלוי לא יראם האל · וכן תרגם יונתן במחשך כדבקבלא : לסתיר · כמו להסתיר : הפככם אם · כענין אמת · כמו ואם בריאה יברא ה' · ואם ללצים הוא יליץ · והדומים להם · שפירשתי אותם כך בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו · ואמ' באמת הפככם נקל בעיני כחומר היוצר יחשב לפני · כמו היוצר שהחומר בידו שיעשה ממנו כלי אחד ואחר כך שב לעשות כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר כן נקל הפככם בידי כי אתם בידי כמו החומר ביד היוצר · והיאך אתם אומרים כי אינני רואה מעשיכ' כי יאמר מעשה לעושהו' בתמיה · וכי יאמר מעשה לעושהו לא עשאני ומה לו להפך אותי מכלי אל כלי · וכפל הדבר במלות שונות · ואמר ויצר אמר ליוצרו לא הבין : ויצר · הוא שם לכלי הנוצר ביד היוצר · ולמ"ד לעושהו ליוצרו במקום בעבור כלמ"ד אמרי לי : הלא עוד · הלא עוד במעט זמן תראו ההפך שאני עושה בכם · ואמר מעט מזער כפל ענין במלות שונות להמעיט הזמן · והנבואה נאמרה בימי אחז ואמר שזה יהיה בקרוב בימי חזקיהו : ושב לבנון לכרמל · לבנון הוא יער הלבנון שיש בו ארזים גבוהים ונשאים :

ראשיכם ו' וסימ' אל תפרעו · אתם נצבים ריש סידרא · ואת ראשיכם החוזים · ופארכם על ראשיכם · שאו שערים · וחברו שאו שערים : יוסף ה' כתיב כן חס' יוד וסי' ויאמר שאול · הנני יוסף להפלא · הנני יוסף על ימיך · אם יעמד ראש אלישע · ולא יוסף עצב עמה : מעשה י' פתחין וסימ' נמסר בסדר

כִּֽי־נָסַ֨ךְ עֲלֵיכֶ֤ם יְהוָה֙ ר֣וּחַ תַּרְדֵּמָ֔ה וַיְעַצֵּ֖ם אֶת־עֵֽינֵיכֶ֑ם אֶת־הַנְּבִיאִ֛ים וְאֶת־רָאשֵׁיכֶ֥ם הַחֹזִ֖ים כִּסָּֽה׃ וַתְּהִ֨י לָכֶ֜ם חָז֣וּת הַכֹּ֗ל כְּדִבְרֵי֮ הַסֵּ֣פֶר הֶחָתוּם֒ אֲשֶֽׁר־יִתְּנ֣וּ אֹת֗וֹ אֶל־יוֹדֵ֛עַ הַסֵּ֥פֶר לֵאמֹ֖ר קְרָ֣א נָא־זֶ֑ה וְאָמַר֙ לֹ֣א אוּכַ֔ל כִּ֥י חָת֖וּם הֽוּא׃ וְנִתַּ֣ן הַסֵּ֗פֶר עַ֠ל אֲשֶׁ֨ר לֹא־יָדַ֥ע סֵ֛פֶר לֵאמֹ֖ר קְרָ֣א נָא־זֶ֑ה וְאָמַ֕ר לֹ֥א יָדַ֖עְתִּי סֵֽפֶר׃ וַיֹּ֣אמֶר אֲדֹנָ֗י יַ֚עַן כִּ֣י נִגַּשׁ֩ הָעָ֨ם הַזֶּ֜ה בְּפִ֤יו וּבִשְׂפָתָיו֙ כִּבְּד֔וּנִי וְלִבּ֖וֹ רִחַ֣ק מִמֶּ֑נִּי וַתְּהִ֤י יִרְאָתָם֙ אֹתִ֔י מִצְוַ֥ת אֲנָשִׁ֖ים מְלֻמָּדָֽה׃ לָכֵ֗ן הִנְנִ֥י יוֹסִ֛ף לְהַפְלִ֥יא אֶת־הָֽעָם־הַזֶּ֖ה הַפְלֵ֣א וָפֶ֑לֶא וְאָֽבְדָה֙ חָכְמַ֣ת חֲכָמָ֔יו וּבִינַ֥ת נְבֹנָ֖יו תִּסְתַּתָּֽר׃ ה֛וֹי הַמַּעֲמִיקִ֥ים מֵיהוָ֖ה לַסְתִּ֣ר עֵצָ֑ה וְהָיָ֤ה בְמַחְשָׁךְ֙ מַֽעֲשֵׂיהֶ֔ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ מִ֥י רֹאֵ֖נוּ וּמִ֥י יֹדְעֵֽנוּ׃ הַפְכְּכֶ֔ם אִם־כְּחֹ֥מֶר הַיֹּצֵ֖ר יֵחָשֵׁ֑ב כִּֽי־יֹאמַ֨ר מַעֲשֶׂ֤ה לְעֹשֵׂ֙הוּ֙ לֹ֣א עָשָׂ֔נִי וְיֵ֛צֶר אָמַ֥ר לְיֹצְר֖וֹ לֹ֥א הֵבִֽין׃ הֲלוֹא־עוֹד֙ מְעַ֣ט מִזְעָ֔ר וְשָׁ֥ב לְבָנ֖וֹן לַכַּרְמֶ֑ל

אֲרֵי רְמָא בֵינֵיכוֹן יְיָ רוּחַ דְטָעוּ וְאִטְמַר מִנְכוֹן יַת נְבִיַיָא וְיַת סָפְרַיָא וְיַת מַלְפַיָא דַהֲווֹ מַלְפִין לְכוֹן אוּלְפַן אוֹרַיְתָא טַמַר׃ וַהֲוַת לְכוֹן נְבוּאַת כּוֹלָא כְּפִתְגָמֵי סִפְרָא דַחֲתִים דְאִם יִתְנוּן יָתֵיהּ לִדְיָדַע סִפְרָא לְמֵימַר קְרֵי כְעַן דֵין וְיֵימַר לֵית אֲנָא יָכִיל אֲרֵי חֲתִים הוּא׃ וְיִתְיְהֵב סִפְרָא לִדְלָא יָדַע סִפְרָא לְמֵימַר קְרֵי כְעַן דֵין וְיֵימַר לֵית אֲנָא יָדַע סִפְרָא׃ וַאֲמַר יְיָ חֲלַף דְאִתְרַבְרַב עַמָא הָדֵין בְּפוּמְהוֹן וּבְסִפְוָתְהוֹן מְיַקְרִין קֳדָמַי וְלִבְּהוֹן אִתְרַחַק מִדַחֲלְתִי וַהֲוַת דַחֲלַתְהוֹן קֳדָמַי כְּתַפְקֵידַת גֻבְרִין מַלְפִין׃ בְּכֵן הָא אֲנָא מוֹסִיף לְמִמְחֵי יַת עַמָא הָדֵין מְחָן מְפָרְשָׁן וְתֵיבַד חוּכְמַת חַכִּימֵיהוֹן וְסוּכְלְתָנוּתָא מְסוּכְלְתָנֵיהוֹן תִּטַמַר׃ וַי דִמְדַמָן לְאִטַמָרָא עֵיצָא מִן קֳדָם יְיָ וַהֲווֹ כִּדְבְקַבְלָא עוֹבָדֵיהוֹן וְאָמְרִין לֵית דְחָזֵי לָנָא וְלֵית דְיָדַע בְּעוֹבָדָנָא׃ הַלְמֶהְפַּךְ עוֹבָדֵיכוֹן אַתּוּן בָּעַן הָא כְּמָא דְטִינָא בְּיַד פַּחֲרָא כֵּן אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי הַאֶפְשַׁר דְיֵימַר טִינָא לְעָבְדֵיהּ לָא עֲבַדְתָּנִי וּבְרִיְתָא דְתֵימַר לְבָרְהָא לָא חַכִּימַתְּ לִי׃ הֲלָא עוֹד צִבְחַר כִּזְעֵיר וִיתוּב לִבְנָן לְמֶהֱוֵי כְּכַרְמְלָא וכרמלא

מטות ולעיל בסיפרא סוף סימן נ'׃

כי נסך יי' וגו' לשון מזג כמו מסכה יינה או לשון נסיכות השליט בכם רוח תרדימה על פושעי ישראל היה ניבא שהיו חוזים בכוכבי' ובקיאים להשביע השרים שלמעלה כל אחד בשם הראוי להשביעו בו לכך הם אומרי' מי יתא עלינו אם יבא האויב עלינו יכולנו לעשו' לה חומת אש סביב או להקיפה ים הגדול אמ' הקב"ה אני אחליף השרי' שלמעלה הממונ' על האש נתמנה על המים כשמשביע בשר של אש להביא לו אש הוא משיבו אין זו שלי וכן שר של מים ואף שם שאתה משביעני בו איני מכיר זו היא עיצום העינים וכיסוי ראשי החוזים בכוכבים : חזות הכל · כל מה שהייתם חוזים במזלות יהיה מכוסה מכם כדברי אגרת החתומה בשעוה אשר יתנוה ל לקרותה ליודע לקרו' אגרת ואמ' לא אוכל שהרי אין אני רואה ב בתוכ' לפי שהיא חתומה : ונתן הספר על אשר לא ידע ספר · וכשנוטלין אותה ממנו ופותחין חותמה ונותנין אותה למי שאינו מכיר לשון אגרת ואומרין לו קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשתשביע שר האש יאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממני ו וכשתשביע את אבירו יאמר איני מכיר את השם הזה שאתה מ משביעני בו שאין זה שמי וזהו שאמר ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם זה השם המפורש במדרש תילים : יען כי נגש העם הזה · יונתן תירגם חלף דאיתרברב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן על לשמים הם מראין עצמן כ כמכבדין אותי בפה ושפה אבל את לבם הרחיקו ממני : ותהי יראתם אותי · לא בלב שלם כי אם במצות האנשים המלמדים אותם התראו כנכנעים מלפניו כדי לכתיתו בפיכם : לכן הנני · הוא אשר יוסיף להפליא פלא נוסף על פלא כיסוי על כיסוי אוטם על אוטם ומהו הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו קשה סילוקן של חכמי ישראל כפלים כחורבן בית המקדש וכל קללות שבמשנה תורה שכולן אינן אלא הפלאה אחת והפלה יי' את מ מכותיך וכאן שתי הפלאות : לסתיר עצה · כמו להסתיר עצה : הפככם אם כחומר היוצר יחשב · תהפוכות שלכם הזאת אתם יודעים שהוא כחומר היוצר כמו שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאני כך אינכם יכולים לומר שאיני מבין מעשיכם : אם כחומר וגומר · לשון תמיה הוא ויש תמיהות המתקיימות : ויצר אמר ליוצרו לא הבין · אמר על יוצרו לא הבין מה ביצרי והלא הוא בנה את המטמוניות והחדרים והמחשבות · לעושהו כמו על עושהו ודוגמתו ואמר פרעה לבני ישראל כן יאמרו לי אחה הרגתהו : הלא עוד מעט · בימים מועטין נקל בעיני אם תשובו אלי ושב לבנון שהוא יער עצים להיות כרמל ויטוב שדות וכרמים :

והכרמל, הוא מקום שדות התבואה וכרמים ועשים שפלים, וזה המשל אמר על הנאים הרמים שהיו בימי אחז שישובו שפלים בימי חזקיהו עד שלא יהיה להם רשות לדבר ישובו על כרחם לדרך הטובה, והכרמל והם השפלים והעניי' שהיו בימי אחז ולא היה כח בידם להוכיחם בימי חזקיהו יהיו כנאים כארזי יער הלבנון ויוסיפו בכבוד ובגדולה עד שידמו לארזי הלבנון כמו שאמר ויספו ענוים בה' שמחה: ושמעו, אותם שהיו חרשים יבואו עתה לשמוע דברי הספר והם היו עורים לראותם, כמו שאמר למעלה ותהי לכם חזות, הכל כדברי הספר החתום, ומאפל ומחשך שיהיה להם, כוונה לומר הצרה תרפאנה הנבואה שתתקיים שהיו עורים בה כשהיה מוכיחם הנביא: ויספו, הם יהיו בצרה והענוים יוסיפו לשמוח בהשם שהיו מאמינים בו קודם בא הצרה עתה יוסיפו לשמוח כשיראו שתתקיי' להם הנבואה ולרשעים הצרה ולהם הרוחה והכבוד, וכפל הענין במלות שונות, ואמר ואביוני אדם, כלומ' האביוני' שבאדם שהיו בירושלם והם הם העניי': כי אפס, ישמחו ויגילו כשיראו אפיסת העריצי' והלצי' ושקדי און שהם לא הי' להם רשות לדב' לפניה' ולא להוכיחם כשיראו בפורענותם יגילו, כמו שאמר באבוד רשעים רנה, פירוש שקדי און מתעסקים ומהירי' אל האון ומתכוונים תמיד איך יפעלו אותה: מחטיאי, כשאדם מוכיח בדברי' חושבים הדבר עליו לחטא כאלו הכה אותם, וכן למוכיח בשער יקושון, מי שמוכיחם בשער, כלומר ברבים כדי שיוסרו ישימו לו מוש ויכשילוהו בדרכיו, כלומ' יתמכו לו כל רע וילשינו עליו למלך ומטים הצדיק בתהו והבל, ותרגם יונתן ואסטיאו בשקר דין זכאין: יקושון, מנחי העין והוא מענין מוקש, ויהיה יקש ויקוש בענין אחד, וכת' בען ליה תקלא, ויש לפר' יקושון מענין קש ומפרשי שהוא שרש קשש, וכן התקוששו וקושו, מן לקושש קש, כי כמו שמקושש עצים או קש לוקט מכאן ומכאן ואוספן יחד כן מחפש האדם שלקטו מומין מזה ומזה ואומרן לו, כן הם עושי' מי שמוכיחם אומרי' לו חרפה ובדופי' מלקטי' ואומרי' לו הלא אתה עשית כך וכך במקו' פלוני או בזמן פלוני, ועוד עשית כך ואיך תעשה עצמך מוכיח: לכן, אל בית יעקב אשר פדה את אברה' פירוש הפסוק כן ה' אשר פדה את אברהם אמ' אל בית יעקב שלא יבוש יעקב, והענין כי כולם בני יעקב וכאשר יש בהם אנשי' רשעי' הרי יעקב אביה' כאלו בוש ממעשיהם אלו היה חי כאדם שהוא צדיק שיצא בנו לתרבות רעה שהוא בוש ונכלם ממעשיו, וטעם אשר פדה את אברהם כי כמו שהיה אברה' אבינו דר בין רשעי' ופדה ה' אותו מידם והוציאו מארצם כן היו העניי' שזכר למעלה בין הרשעים ולא היה בידם יכולת להחזיק בדרכי ה' בפרהסיא, אמ' עתה יבא זמן וזהו בימי חזקיהו שיחזיקו בגלוי בדרכי ה': והקדישו קדוש יעקב, והם יקראו בית יעקב באמת ולא יבוש יעקב ממעשיהם אלא ישמח ממעשה ילדיו בימי חזקיהו שישובו לדרך טובה ויכלו הרשעי' במלחמות שקדמו ואותם שישארו מהם שלמדו ממעשיהם ולא היו רשעי' כהם אותם שהיו תועי רוח ודעי' ישובו לדרך טובה ולא יבוש יעקב ממעשיהם אלו היה חי: פניו יחורו, יתבלבנו, מתרגו' לבן חיור, והבוש יתלבנו פניו, וכן בדברי רז"ל המלבין פני חברו ברבי': כי בראותו, פירוש בראו' יעקב ילדיו שהם ילדיו ובניו באמת בלכתם בדרך הטובה ובראותו מעשה ידיו בקרבו והוא מה שתעשה במחנה אשור הכא בארצו ובראותו כי יקדישו ילדיו שמי על הנס הגדול: והקדישו את קדוש יעקב, שיאמרו בהקדישם שמו קדוש יעקב ואלהי ישראל שהוא אביה' אז לא יבוש יעקב אבל ישמח, וכל זה דרך משל כמו שפירשנו, ופירוש יעריצו יתנו לו בתהלתם הכח והמערכה שהכה במחנה אשור בלילה מאה ושמני' וחמשה אלף ולא הועילה להם גבורתם וכחם ורוב חילם, ומה שסמך קדושת האל ליעקב בכל מקום ולא עשה כן לשאר האבו' כמו שאמ' קדוש יעקב, ואמ' כי כה אמ' ה' צבאות קדוש ישראל אביר יעקב, ואמר קדוש ישראל מושיעך, ואמ' באלהים קדוש ישראל ואמ' קדוש ישראל ויוצרו, ואמר גואל ישראל קדושו, ואע"פ שמקצתם יש לפרש על כלל ישראל מכל מקו' יש בהם שאין להם דרך לפרשם אל על יעקב עצמו, ואמ' זה לפי שיעקב ראה קדושת האל במראה הנבואה במחזה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה: וידעו, אותם שהיו תועי רוח מתחלה בראותם הנס הגדול הזה ידעו בינה כלומ' יתבוננו במעש' האל וידעו כי הוא משגיח במעשה האדם וידעו כי כל אשר היו אומרי' להם הנביאי' נביאי השם היה אמת' וכפל הענין במלות שונות, ואמ' ורוגני' הם תועי רוח, ולקח הוא התורה, כמו כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: הוי בנים סוררי', הנה אמר בתחלת הספר שנבואת ישעיהו כבא בימי עוזיהו יותם אחז ולא ראינו במלכי' שבקשו עזר ממצרי', כמו שאמר באלה הפרשיו' והוכיחם בזה, ואם נאמר כי נתנבא על דור צדקיהו שהיה אחריו ואמר עליהם הוי שישלחו למצרי' לעזרה וכן עשו, ולא ירחיק בן לענין הפרשיו' שהוא אומ' אחרי כן בתשועה שנעשית בימי חזקיהו, לפיכך נאמר כי בימי אחז היה זה ואע"פ שלא נכתב זה בספר מלכי' ולא בדברי הימי', או בימי חזקיהו עצמו שלא היו שרי יהוד' טובי' כי בהכרח נדול הסיבם חזקיהו למוטב, והנה מלך אשור עלה על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם, ואלו היו טובי' לא בא להם כן, תהו הנכון לפי ענין אלו הפרשיות הסמוכו', ומה שאמ' בכל פרשה מהם קדוש ישרא' לפי שנקדש בישרא' בדבר מחנה אשור, ואמר הוי בנים סוררי' אוי להם לאותם שנקראו בנים, כמו שכתוב בני' אתם לה' אלהיכם, אבל הם סוררים כפרה סוררה ונוטי' מדרך הטובה ועוזבים אביהם שבשמים ונשתבח אליהם צרה לא ישובו אליו ולא יבקשו ממנו עזר אלא מבקשי' עזר מאויביהם ובכל אשר הם עושים לא ישאלו פי נביא לשאול את פי ה' על מעשיהם אלא עושים בעצת עצמם: ולא מני, והעצה אינה ממני, וכפל הענין במלות שונות ואמר ולנסוך מסכה: ולא רוחי, לא מרוחי ולא מדברי: ולנסוך מסכה, כמו לעשות עצה כי העצה בסוד ובסתר, וכן לנסוך מסכה ענין כסוי ונסתר העצה, וכת' ולאתמלכא מלך ולא שאלן בנביי, או פירוש ולנסוך מסכה שחושבים להתכסו' בצל מצרים: למען ספות חטאת על חטאת, לא די להם בעונם ובחטאתם אלא שמוסיפין עליהם חטאת זו שישאלו על פני עזר מאחר שלא ברשותי, וזהו מרד גדול העבד באדוניו שנתלה באדון אחר על פניו: ההולכים, הולכים מארצם לרדת מצרים לבקש להם עזר ואמר לרדת כי ההולך מירושלם הוא יורד: והיה מעוז פרעה, שחשבתם שיהיה לכם מעוז יהיה לכם לבשת שלא תעזרו בו ותכלמו מעצתכם:

והחסות

רשי

והכרמל ליער יחשב, תירגם יונתן קרוין סגיאין יתיב, ואגדה בבראשית רבה חורשי' דבר אינם ישוב ערים ובני אדם רצוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים:
ושמעו ביום ההוא וגו', ותיבטל הקללה האמור' למעלה כי נסך יי' עליכם וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדת חכמת חכמיו: ענוים, שפלים שסבלו עולו של הקב"ה וגזרותיו: כל שוקדי און, השוקדי' ומתבוננים היאך יפעלו און:
מחטיאי אדם, בדבריהם הם נביאי השקר: ולמוכיח בשער יקושון, ולדמוכח להון וכו' בען ליה תקלה לשון מוקש: ויטו בתהו צדיק, ואסטיאו בשקר דין זכאין:
אשר פדה את אברהם, מאור כשדים: לא עתה יבוש יעקב, מאביו: ולא עתה פניו יחורו, מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה: כי בראותו ילדיו, אשר יהו מעשי ידי כלומ' צדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו:
ורוגנים ילמדו לקח, לשון ותרגנו באהליכם אותם שהיו מתאוננים ונרגנים על דברי הנביאים ילמדו לקח: סוררים, סרים מן הדרך: לנסך מסכה, להמשיל עליהם מושל ולא רוחי ודעתי בדבר ומהו הנסוך הוא פרעה:
ההולכים לרדת מצרים, על הושע בן אלה אשר שלח מלאכי' אל סוא מלך מצרים: לרדת מצרים, ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות, לא ירידה היא להם: ולחסות, להתכסות אבריאי"ר בלע"ז:

כל מלכים וישעיה ותריסר על בית ועל בית במ"א אל בית ואל בית וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימן י"ד:
שאלו ג' בקריא' וסי' ויקחו האנשי' מצידם, ההלכים לרדת מצרים, נדרשתי ללא שאלו:

וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ וְשָׁמְעוּ בַיּוֹם־הַהוּא הַחֵרְשִׁים דִּבְרֵי־סֵפֶר וּמֵאֹפֶל וּמֵחֹשֶׁךְ עֵינֵי עִוְרִים תִּרְאֶינָה׃ וְיָסְפוּ עֲנָוִים בַּיהוָה שִׂמְחָה וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יָגִילוּ׃ כִּי־אָפֵס עָרִיץ וְכָלָה לֵץ וְנִכְרְתוּ כָּל־שֹׁקְדֵי אָוֶן׃ מַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר וְלַמּוֹכִיחַ בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן וַיַּטּוּ בַתֹּהוּ צַדִּיק׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃ כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ׃ וְיָדְעוּ תֹעֵי־רוּחַ בִּינָה וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ־לֶקַח׃

ל

הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים נְאֻם־יְהוָה לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל־חַטָּאת׃ הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם וּפִי לֹא שָׁאָלוּ לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם׃ וְהָיָה לָכֶם מָעוֹז פַּרְעֹה לְבֹשֶׁת

וְכַרְמְלָא קִרְוִין סַגִּיאִין יִתִיב׃ וְיִשְׁמְעוּן בְּעִדָּנָא הַהִיא דִּכְחֵרְשִׁין מִלֵּי סְפַר וּמִקְּבֵיל וּמֵחֲשׁוֹךְ עֵינֵי סָמָן יֶחֱזְיָן׃ וְיוֹסְפוּן מְקַבְּלֵי עוּלְבָּן בְּמֵימְרָא דַיְיָ חֶדְוָא וַחֲשִׁיבֵי בְנֵי אֱנָשָׁא בְּמֵימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל יִבְעוּן׃ אֲרֵי סָף מְעִיקָא וְאִשְׁתֵּיצִי בָזָזָא וְסָפוּ כָּל דַּהֲווֹ מְשַׁחֲרִין לְמֵינָס׃ מְחַיְבִין בְּנֵי אֱנָשָׁא בְּמִלֵּיהוֹן וּלְדִמוֹכַח לְהוֹן בֵּית דִּינָא בְּתַרְעָא פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בָּעָן לֵיהּ תַּקְלָא וְאַסְטִיאוּ בִּשְׁקַר דִּין זַכָּאִין׃
בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ עַל בֵּית יַעֲקֹב דִּפְרִיק יָת אַבְרָהָם לָא מִכְּעַן יִבַּהֲתוּן דְּבֵית יַעֲקֹב וְלָא מִכְּעַן אַפֵּיהוֹן יִשְׁתַּנּוּן׃ אֲרֵי בְּמֶחֱזוֹהִי גְבוּרָן דְּאַעְבֵּיד לִבְנוֹהִי טָבְוָת אַבְרָהָם לְזַרְעֵיהּ בַּתְרוֹהִי עַל אַרְעֲהוֹן בֵּינֵיהוֹן יְקַדְּשׁוּן שְׁמִי וְיֵימְרוּן קַדִּישׁ עַל קַדִּישָׁא דְיַעֲקֹב וְעַל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יֵימְרוּן תַּקִּיף׃ וְיִדְּעוּן דְּלָא אֲלִיפוּ רוּחַ דְּסוּכְלְתָנוּ וְדַהֲווֹ אָמְרִין לֵית כָּל אִלֵּין יְקַבְּלוּן אוּלְפָּן׃ וַי בְּנַיָּא מְרוֹדַיָּא אֲמַר יְיָ לְמֶעְבַּד עֵיצָא וְלָא מִמֵּימְרִי וּלְאִתְמַלָּכָא מְלַךְ וְלָא שָׁאֲלִין בִּנְבִיַּי בְּדִיל לְאוֹסָפָא חוֹבִין עַל חוֹבֵי נַפְשְׁהוֹן׃ דְּאָזְלִין לְמֵחַת לְמִצְרַיִם וּבְפִתְגָּמֵי נְבִיַּי לָא שְׁאִילוּ לְאִתַּקָּפָא בִּתְקוֹף פַּרְעֹה וּלְאִתְרְחָצָא בִּטְלַל מִצְרָיִם׃ וִיהֵי לְכוֹן תְּקוֹף פַּרְעֹה לְבַהֲתָא

והחסות בצל מצרים ׳ חסות שם בפלס גלות: כי היו בצען שריו ׳ שרי יהודה או הכנני למלך יהודה: כל הבאיש ׳ בשני כחין הא״לף והיו״ד ׳ וככר כתבנוהו עם חביריו בספר מכלל בחלק הדקדו׳ ממנו ׳ והוא מענין בשת ׳ ופי׳ הכל בושו ממנו ונכלמו כשהלכו על עם לא יועילו למו: על ׳ במקום אל ׳ כמו ותתפלל על ה׳ וילך אלקנה הרמתה על ביתו ׳ והדומים להם: משא בהמות נגב ׳ נבואה זו שנתנבא שיאכלו בהמות הנגב ׳ ר״ל חיות המדבר שיאכלו ההולכים לבקש עזר ממצרים ׳ ונגב ׳ פי׳ ארץ יבשה וחרבה ׳ כמו ארץ הנגב נתתני ׳ והוא מדור חיות הרעות יקרא נגב מצרי׳ לפי שהי׳ דרומית לא״י: בארץ צרה וצוקה ׳ אותה הדרך שהם הולכים בה היא צרה וצוקה שישכנו בה חיות רעות ׳ ואמר שיצא מהם לביא וליש אפעה ושרף מעופף אשר ישאו על כתף עירי חיליהם שנושאים ממון על העירים ועל הגמלים לתת למלך מצרים שיעזרם ממלך אשור: דבשת ׳ היא חטוטרת הגמל והיא סובלת המשא כמו הכתף בחמור: על ׳ פי׳ שהוא כמו אל עם ׳ וי״ת משא כמו משא במרפדים אדמה ׳ אמר מטלין על בעיריהו׳ באורח דרומ׳: ומצרים ׳ לכן קראתי לזאת׳ פי׳ קראתי לזאת ירושלם: רהב הם שבת ׳ החוזק שלהם הוא שבתם בעיר ירושלם ולא ילכו לבקש עזר ממצרים כי לא יועילו להם ׳ ורהב פי׳ חוזק׳ כמו ורהבם עמל ואון ׳ וי״ת בכן ערעית מנהון קטולי׳: עתה׳ אמר האל לנביא בוא כתוב אותה הנבואה על לוח אתם ׳ ר״ל אתם שתראה מה שתכתוב על לוח ואחר כך חקה אותה הנבואה על ספר כדי שתהיה עדות ליום אחרון ׳ ופי׳ לעד עד עולם כדי שיראו הם והבאים אחריהם כי לא לחנם הבאתי עליהם פורענות אלא בעבור עונם כי עם מרי הו׳ וכבר העידותי בהם יום יום ע״י נביאי ולא אבו שמוע ׳ לפיכך כתוב התוכחה והרעה העתידה לבא עליהם כדי שתהיה לעדו׳: חקה ׳ הה״א במפיק ועניינו חקוק אותה ׳ ולדעת יונתן אין הה״א חקה במפיק ולא ה״א כתבה שתרגם עול כתב על לוח ביניהון ועל שטין דספר רשום: כי עם מרי ׳ כחשי׳ ׳ תאר האחד כחש והוא מן הדגושים ולולי החי״ת היה דגוש בשקל אכר אכריהם ופי׳ עם מרי כתרגומו עם סרבן שמורים באל ובמצותיו: בנים כחשים ׳ שהם היו בני האל וכחשו בו שאיננו אביהם כי אינם שומעים אליו כי הבן שאיננו שומע לאביו הרי הוא כאלו מכחש בו שאינו אביו: אשר אמרו לרואים ׳ ולחוזי׳ ׳ הם נביאי ה׳: נכוחות ׳ דברי׳ ישרים: חלקות ׳ כמו שאומרי׳ נביאי השקר שמחליקי׳ להם ואומרי׳ שלום יהיה לכם עשו כתאותיכם: מהתלות ׳ הם אינם אומרי׳ שהם מהתלות אבל הנביא קורא לדברי נביאי השקר מהתלו׳ שהם מהתלי׳ בהם ואומרי׳ להם אל תיראו ׳ ואומרי׳ לנביאי ה׳ חזו לנו כדברי אלו הנביאי׳ שרואי׳ לנו שלום וטוב והם אינם יודעי׳ כי הם מהתלו׳ ולא לדברי׳ ישרי׳: סורו מני דרך ׳ מני ארח ׳ שניהם הנ״ון בצר״י ׳ אומרי׳ […] סורו מן הדרך הזה ומן הארח הזה שאת׳ רוצי׳ שנלך בו ולא נעשה כתאות לבנו השביתו מפנינו מה שאתם אומרי׳ לנו בכל יום ויום בשם קדוש ישרא׳: לכן ׳ בדבר הזה ׳ […] נביאי ה׳ שמוכיחי׳ אתכם ללכת אל הדרך הטובה: בעשק ונלוז ׳ ותבטחו בממונכ׳ שהוא מעושק וגזל: ונלוז׳ פירוש מוטה ׳ כלו׳ דין מוטה ׳ כלו׳ שתטו משפט דין העשוקי׳ […] תקחו מהעושק והנה ממונכם חמס ועשק ואתם בוטחי׳ ונשעני׳ עליו שתושעו בו שתשלחו שחד למלך מצרי׳ לעזור לכם מיד מלך אשור ׳ כמו שאמ׳ למעלה ישאו על כתף עירים חיליהם ׳ ואמ׳ קדוש ישראל על הבוטחי׳ בו כי הבוטחים בו ומקדישים שמו הוא יהיה בעזרם ואתם שבוטחי׳ בהם תפלו כפרץ נופל: לכן ׳ כפרץ נופל ׳ אחר שנפל ונבקע הוא כפרץ כי הפרץ לא יפול אל כאמר על שם סופו ׳ וכן וטחני קמח ׳ והנה פירש אחרית מה הפרץ ואמ׳ נבעה בחומה נשגבה: ונבעה ׳ הוא מקום כפוח בקיר והוא מענין שאין תשבעו וכאשר בקיר מקום כפות הוא קרוב ליפול ׳ ואמ׳ בחומה נשגבה לפי שתכבד החומה שהיא גבוהה על מקום הנפח שהיא באמצעיתה או למטה ממנה ותפול פתאם ותעבור לכובד נבהותה ׳ וכמו שאותו מקום הנפוח הוא גורם לנפילת החומה הנשגבה כן יהיה לכם העון הזה שאתם מבקשי׳ עזר ממצרי׳ יגרום לכם מפלתכם נפילה גדולה בשבר גדול מאין מרפא כנפילת החומה הנשגבה שישברו אבני׳ בנפילתה מפני שנחבטת חביטה רבה מפני גבהותה ׳ וכן המשיל לענין אחר בחומה נשגבה מפני שהם חשבו להם פרעה מלך מצרי׳ שיהיה להם כמו חומה נשגבה מפני האויב: ושברה ׳ האל ישבור אותה החומה שאתם חושבי׳ להשגב בה ישבור אותה: כשבר נבל יוצרי׳ ׳ כמו שישבר נבל יוצרי׳ שהוא כלי חרש כי העוש׳ כלי חרש יקרא בשתם יוצר ויהיה זה השבר כמו שישבור כלי היוצר בלי חמלה שאין בדעתו להשאיר ממנו מכתת אחת לחתות בה אש מיקוד:

כי היו בצוען שריו ׳ של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים: חנס ׳ היא תחפנחס: כל הובים ׳ כולם בייםו את עצמן לקנות להם אדוכים חנס ועם הארץ לא יועילו למו: על עם ׳ בשביל עם לא יועילו למו: לחרפה ׳ גידוף דישטל״ביר בלע״ז: משא בהמות נגב ׳ מטולין על בעיריהון באורח דרומ׳ לפי שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל ונהו הגידוף והחרפה שמחרפין אותן רואין את אלו שטוענין משואות ממונם על בהמתם להוליך שוחד למצרים חנם ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וגו׳: אפעה ׳ מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדים לשבעים שנה ואף שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהו לו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו: חיליהם ׳ ממונם: דבשת ׳ חטורת אלדרו״בא בלע״ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא ועל שם שמתרקבת תמיד נכון שם דבש לרפואה קרויה דבשת כדאמרינן בבבא מציעא דבש והדבים אזי לכתישא דגמלי: לזאת ׳ למצרים: רהב ׳ הם גסי הרוח: שבת ׳ עם בטל ומתגאים חנם ׳ ד״א שבת רהבם ונסותם שלהם ראוי הוא לשבות: חוקה ׳ חקוק אותה הנבואה הזאת: עם מרי הוא ׳ ישראל: חלקות ׳ חנפיות: חזו ׳ הנבאו: הטו ׳ אותנו: מני אורח ׳ חפיצים אנו בנבואת שקר: בדבר הזה ׳ בנבואת אמת: ונלוז ׳ מנוזה וליזן: כפרץ ׳ של חומה שנפל: נבעה בחומה נשגבה ׳ מגילה ליכנס בה בחומת מסגבכם: נבעה ׳ לשון גלוי כמו נבעו מצפוניו איגליין מטמורוהי ודומה פתר נבעה בליטה שהחומה נעשית כמין אבעבועו׳ מפני הגשמי׳ וקילקול טיט רעוע: נבל יוצרים ׳ כוד של חרס ולא ימצ׳ במכתתו שבריו חרס גדול שיהא ראוי לחתות בו אש מיקוד לשאוב בו מים מן הבסק כל שאיבת אש כופל בה לשון חתייה:

לחשוף

אפעה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ לביא וליש מהם ׳ כיולדה אפעה אשום ואשאף יחד׳ תהרגהו לשון אפעה ׳ והזורה תבקע אפעה: לזאת ג׳ וסימ׳ ויפן פרעה ויבא אל ביתו ׳ לכן קראתי לזאת רהב ׳ אי לזאת אסלח לך: בחד לישן דכתיב ה׳ וסימ׳ אתה דכאת בחלל רהב׳ אזכיר רהב ובבל׳ תרהיבני בנפשי עז ׳ ולא פנה

וְהֶחָסוּת בְּצֵל־מִצְרַיִם לִכְלִמָּה׃ כִּי־הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו וּמַלְאָכָיו חָנֵס יַגִּיעוּ׃ כֹּל הִבְאִישׁ עַל־עַם לֹא־יוֹעִילוּ לָמוֹ לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי לְבֹשֶׁת וְגַם־לְחֶרְפָּה׃ מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה לָבִיא וָלַיִשׁ מֵהֶם אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף יִשְׂאוּ עַל־כֶּתֶף עֲיָרִים חֵילֵיהֶם וְעַל־דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים אוֹצְרוֹתָם עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ׃ וּמִצְרַיִם הֶבֶל וָרִיק יַעְזֹרוּ לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת רַהַב הֵם שָׁבֶת׃ עַתָּה בּוֹא כָתְבָהּ עַל־לוּחַ אִתָּם וְעַל־סֵפֶר חֻקָּהּ וּתְהִי לְיוֹם אַחֲרוֹן לָעַד עַד־עוֹלָם׃ כִּי עַם מְרִי הוּא בָּנִים כֶּחָשִׁים בָּנִים לֹא־אָבוּ שְׁמוֹעַ תּוֹרַת יְהוָה׃ אֲשֶׁר אָמְרוּ לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֹזִים לֹא־תֶחֱזוּ־לָנוּ נְכֹחוֹת דַּבְּרוּ־לָנוּ חֲלָקוֹת חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת׃ סוּרוּ מִנֵּי־דֶרֶךְ הַטּוּ מִנֵּי־אֹרַח הַשְׁבִּיתוּ מִפָּנֵינוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ לָכֵן כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעַן מָאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו׃ לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם הֶעָוֺן הַזֶּה כְּפֶרֶץ נֹפֵל נִבְעֶה בְּחוֹמָה נִשְׂגָּבָה אֲשֶׁר־פִּתְאֹם לְפֶתַע יָבוֹא שִׁבְרָהּ׃ וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים כָּתוּת

ואתרחצנא בטלל מצרים לאתכנעו׃ ארי הוו בטאניס רברבוהי ואזגדוהי עד תחפנחס מטו׃ כולהון אזלין למבהת לות עמא דלא יהנון להון לא לסעיד ולא להנאה ארי לבהתא ואף לחסודין׃ מטלין על בעירהון באורח דרומא בארע עקא ועיוק אתר דאריא בר אריון וחיון הורמנין מפרחין נטלין על כתף עילין נכסיהון ועל חטוריאת גמלין מא דבאצריהון מובלין לעם לא יהנון להון׃ ומצראי למא וריקנו סעדהון בכן ערעית מנהון קטילין זמינין איתי עליהון׃ כען עול כתב על לוח ביניהון ועל שטין דספר רשום ותהי ליום דין לסהדו קדמי עד עלמא׃ ארי עם סרבן אנון בניא כדיביא בניא לא אבו לקבלא אולפן אוריתא דיי׃ דאמרין לנביא לא תתנבון ולמלפיא לא תלפון לנא אולפן אוריתא בסימן מלילו עמנא אשתעו לנא שנין׃ אסטיונא מאורחא דתקנא אבטלונא ממסרתא ארחיקו מן קדמנא ית מימר קדישא דישראל׃ בכן כדנן אמר קדישא דישראל חלף דקצתון בפתגמא הדין ואתרחצתון בשקרא ובאונסא ואסתמכתון עלוהי׃ בכן יהי לכון חובא הדין ככרך דחרוב ואתחמר כשור מתקף דבתקיף שלו ייתי תבריה׃ ותברה כתבור מן דחסף דפחרא דמדקק

אל רהבים ׳ ורהבם עמל ואון ׳ לך התרפס ורהב רעך׳ ובתבונתו מחץ רהב׳ תחתיו שחחו עוזרי רהב׳ שהם הרהיבוני שערך כעדר׳ ירהבו הנער בזקן והנקלה ׳ לכן קראתי לזאת רהב ׳ עורי עורי לבשי עז ׳ וא׳ נ״ל ופחד ורהב לבבך: כפרץ ד׳ וסימ׳ פרץ ה׳ את איבי לפני דשמואל׳ וחברו דד״ה פרץ האלהים את איבי׳ כפרץ נופל נבעה ׳ כפרץ רחב יאתיו:

לחשוף מים׳ לדלות וכן לחשוף עפרים פורה וכן חשפי שובל דלי מים מן שבילך שספוי״ש בלע״ז: מגבא׳ גוב מלא מים: כי כה אמר׳ הקב״ה לכם זה ימים אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז מצרים ולאכל ממוכם כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי: שובה׳ לשון ישוב ומרגוע וכן שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל: בהשקט׳ הבא לכם מאתי ובבטחה תהיה גבורתכם: על סוס ננוס׳ נתקשר במלכי מצרים ונביא משם סוסים קלים לנוס: אלף אחד׳ מכם: מפני גערת אחד׳ מן האויבים או כולכם מפני גערת חמשה תנוסו: אם נותרתם׳ כמו אשר נותרתם: כתורן׳ עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה שקורין מש״ט בלע״ז: וכנס׳ אף הוא קלונס גביה שנותנין בראש הגבעה וכשרואה הכופה גייסות באין נותן עליו שודר והרוח מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו: ולכן׳ על שלא אביתם לשמוע: יחכה ה׳ לחננכם׳ איני ממהר לכם על הגזרה הרעה שנגזרה עליכ׳ כדי למהר ולהביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בא קיצה: ולכן ירום לרחמכם׳ יתרחק לרחמכם: כי אלהי משפט ה׳׳ ויפרע תחלה מן המורדים בו: אשרי כל חוכי לו׳ לנחמות אשר הבטיח כי לא יפל דבר: כי׳ עוד ימים באים אשר ישאר להיות ישב בציון ובירושלם צדיק יהיה: בכו לא תבכה׳ לא תצטרך לבקש בקשה מאת הקב״ה בבכי כי לקול זעקך יחנך: לחם צר ומים לחץ׳ לא תהיו צרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה כמה שנאמר השותים במזרקי יין הנה ששון ושמחה וגומ׳: ולא יכנף׳ לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו: מוריך׳ הקב״ה המלמדך להועיל: ואזניך תשמענה וגומ׳׳ לא כמו שאתם עושים עתה שאתם מואסי׳ בדבריו ואומרים לא תחזו לנו נכוחות כי אם אזניך יהיו נטויות אף אחריך לשמוע דבר מאתי אולי יבא נביא ויורך דרך ללכת בין ימין בין שמאל: אפדת׳ כוי:

כמו

או לחשוף בה מים מגבא אלא ישברהו עד שיהיה כתות כתיתות דקות׳ והמקום שיוקדת בו האש נקרא יקוד׳ וכן בדרך העולם לקחת אש מיקוד במכתת חרס׳ ולחתות כמו לקחת׳ וכן היחתה איש אש בחיקו׳ וגבא יקרא מקום שיקוו בו מעט מים וכן בגבאותיו וגבאיו ואין אדם יכול לקחת ממנו בכלי כי אם בשבר כלי שיכול לסמוך שפתי השבירה בקרקע הגבא ויקח מעט מים שבו וכאשר יקח המים מן הגבא הנה נשאר הגבא חשוף ומגולה׳ לפיכך אמר ולחשוף׳ וכן לחשוף חמשים פגרם לקחת כל התירוש עד שלא ישאר ביקב כלל׳ ויונתן תרגם ולחשוף ולמדלח ענין דלות מים: כי כה אמר ה׳ בשובה ונחת׳ כפל ענין במלות שונות׳ וכן כפל עוד ואמר בהשקט ובבטחה׳ אמר אני אמרתי אם תשמעו לי כי בנחת תושעון ולא תצטרכו ללכת לטרוח לבקש עזר כי אם שתשבו בעיריכם וזאת תהיה גבורתכם׳ ר״ל כי ה׳ נלחם לכם ולא אביתם: ותאמרו לא כי על סוס ננוס׳ אם יבא האויב יש אתנו סוסים וננוס עליה׳ מפני האויב עד יעבור ואחר כן נשוב לארצינו: ועל קל נרכב׳ סוס או גמל קל׳ וכדבריכם כן יהיה שתנוסון אבל לא המנוסה שחשבתם שתנצלו מיד האויב כי אם תרכבו אתם על קל רודפיכם יקלו מכם וישיגו אתכם: אלף אחד׳ אמר אחד ואף על פי שאין צריך אלא

תנוסו [illegible]

תנוסו ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר אם בחקתי: בכו ה׳ כתיב ויו בסוף וסימ׳ כי עם בציון ישב׳ בכו בכו להולך׳ הולך ובכו ילכו׳ בגת אל תגידו דפיכה׳ בכו תבכה בלילה:

לָא בַחַיִם וְלָא מִשְׁתְּבַח בְּדִקוּקַיהּ חֲסַף לְמֶהֱתֵי נוּר מִמַבְעוּר וּלְמִדְלַח מַיִין מִפְּצִיד׃ אֲרֵי כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲמַרִית דִי תְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא תְנוּחוּן וְתִתְפָּרְקוּן תִּשְׁקְטוּן וְתִשְׁרוּן לְרוּחֲצָן תְּהוֹן גִּבָּרִין וְלָא אֲבִיתוּן׃ וַאֲמַרְתּוּן לָא אֱלָהֵן עַל סוּסְוָתָא נֶעֱרוֹק וְעַל כֵּן תֶּעֶרְקוּן וְעַל קַלִילִין נִרְכּוֹב עַל כֵּן יְהוֹן קַלִילִין רָדְפֵיכוֹן׃ אַלְפָּא חַד מִן קֳדָם מְזוֹפִית חַד מִן קֳדָם מְזוֹפִית חַמְשָׁא תֶּעֶרְקוּן עַד דְּתִשְׁתַּאֲרוּן כְּבוּעֲרָא עַל רֵישׁ טוּרָא וּכְאָתָא עַל רָמְתָא׃ וּבְכֵן עֲתִיד יְיָ לְמֵחָס עֲלֵיכוֹן וְתַקִיף הוּא דִירַחֵם עֲלֵיכוֹן אֲרֵי אֱלָהָא עָבֵיד דִינָא יְיָ טוּבֵי צַדִיקַיָא דִמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנֵיהּ׃ אֲרֵי עַמָא בְּצִיוֹן יָתֵיב בִּירוּשְׁלֶם מִבְכָא לָא תִבְכֵּי רַחֲמָא יְרַחֵם עֲלָךְ קָל צְלוֹתָךְ יְקַבֵּיל וְיַעֲבֵיד בָּעוּתָךְ׃ וְיִהַב לְכוֹן יְיָ נִכְסֵי סַנְאָה וּבִזַת מְעִיקָא וְלָא יְסַלֵיק עוֹד שְׁכִנְתֵּיהּ מִבֵּית מַקְדְשָׁא וִיהֶוְיָן עֵינָךְ חָזְיָן יַת שְׁכִנְתֵּי בְּבֵירַת מַקְדְשָׁא׃ וְאוּדְנָךְ יִשְׁמְעוּן פִּתְגָמָא מִבַּתְרָךְ לְמֵימַר הָדָא אוֹרְחָא דְתַקְנָא הַלִיכוּ בָהּ לָא תִסְטוּן מִנַהּ לְיַמִינָא וְלִסְמָאלָא׃ וּתְסַאֲבוּן יַת חִפּוּי צַלְמֵי כַסְפֵּיכוֹן וְיַת תִּקּוּן מַתְכַת דְהַבְכוֹן תַּרְחִיקוּנוּן כְּמָא דִמְרַחֲקִין

לֹא יַחְמֹל וְלֹא־יִמָּצֵא בִמְכִתָּתוֹ חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וְלַחְשֹׂף מַיִם מִגֶּבֶא׃

טו כִּי כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם וְלֹא אֲבִיתֶם׃ וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי עַל־סוּס נָנוּס עַל־כֵּן תְּנוּסוּן וְעַל־קַל נִרְכָּב עַל־כֵּן יִקַּלּוּ רֹדְפֵיכֶם׃ אֶלֶף אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ עַד אִם־נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן עַל־רֹאשׁ הָהָר וְכַנֵּס עַל־הַגִּבְעָה׃ וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהוָה לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֶמְכֶם כִּי־אֱלֹהֵי מִשְׁפָּט יְהוָה אַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֵי לוֹ׃ כִּי־עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלִָם בָּכוֹ לֹא־תִבְכֶּה חָנוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ׃

כ וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי לֶחֶם צָר וּמַיִם לָחַץ וְלֹא־יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת־מוֹרֶיךָ׃ וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ׃ וְטִמֵּאתֶם אֶת־צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ וְאֶת־אֲפֻדַּת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ תִּזְרֵם כְּמוֹ

אמר כן לפי שהאלף הוא אחד במעלה הרביעי ואח׳ הוא אחד במעלה הראשונ׳ ואמ׳ שהרב ינוס מפני המעט: מפני גערת חמשה תנוסו׳ כולכם: עד אם נותרתם׳ אם במקום אשר׳ כי ימצא במקו׳ אשר׳ כמו עד אם דברתי דברי׳ ובמקום כאשר כמו אם יהיה היובל לבני ישראל׳ ואם מנחה אכניס תעשה לי׳ והדומים להם׳ אמר כל כך תנוסו הנה והנה עד שהנשארים בכם יהיו מעטים בין רבים׳ כמו התורן על ראש ההר שיראה יחידי מרחוק׳ וכן כמו הנס על הגבעה׳ והענין כפול כי הנס יפרשו על התרן: ולכן יחכה ה׳ לחננכם׳ יחכה פעל יוצא׳ כלומר יבטיחכם שתחכו לו לחננכם שעוד יחון אתכם ויסעד אתכם׳ ובענין הזה על אשר יחלתני׳ יש מפרשים הפסוק הזה עם הפרשה הבאה אחריו עתידה׳ והנכון שהוא מענין הפרשה שידבר על דורו של חזקיהו ועל הרעים שבהם שמבקשים עזר ממצרים אמר על הפסוק הזה׳ והפסוק הזה כנגד הטובים חזקיהו וסיעתו: לחננכם׳ לחון אתכם׳ לחון בשקל אין נחלת לחמם: ירום לרחמכם׳ ירום וינשא על מחנה אשור לרחם אתכם: כי אלהי משפט ה׳׳ ולא יספה הצדיקים עם הרשעים: אשרי כל חוכי לו׳ כי הם ינצלו: כי עם בציון ישב׳ לא כשאר ערי יהודה שנתפשו ביד מלך אשור בעבור שלא היו חוסים בא׳: בירושלם בכו לא תבכה׳ אתה העם אשר בירושלם שלא יצאתם ממנה לבקש עזר ממצרים בכה לא תבכה כמו שבוכים האחרים שנתפשו כי הא׳ יחנך לקול זעקך: כשמעתו ענך׳ כאשר שמע זעקך ענה אותך׳ וזהו שקרע חזקיהו בגדיו והתכסה בשק ובא בית ה׳ והתפלל שם וענה אותו הא׳ על ידי ישעיהו הנביא׳ ואמר אל תירא מפני הדברי׳ אשר שמעת וגו׳: ונתן לכם ה׳ המפרשי׳ פירשו כמו ואם נתן׳ כמו כי אינך יוצא׳ שפירושו כי אם אינך יוצא׳ ושמית והלכת׳ ואם שמית והלכת והדומים להם׳ ויהיה לזה הפי׳ ויו ולא יכנף כפ״א רפ״א בלשון ישמעאל׳ אמ׳ אם עד עתה נתן לכם לחם צר ומים לחץ לא יהיה עוד זה כי לא יכנף עוד מוריך׳ ויהיה מוריך כמו מטרך מן יורה ומלקוש׳ ופי׳ לא יכנף לא יאסף ולא יעצר׳ והדומה לו בדברי רז״ל כנופיא לאסיפת העם ולעצירתם׳ ואז בימי חזקיהו היה להם בצורת ונשר להם אותם בשבע׳ כמו שאמר אכול השנה ספיח ובשנה השנית סחיש ובשנה השלישית זרעו וקצרו וגומ׳׳ או פירוש ולא יכנף לא ירחק בכנף הארץ׳ כלומר לא יהיה רחוק מכם המטר אלא קרוב שיהיו עיניכם רואות תמיד׳ ויש לפרש מוריך מן ולא שמעתי לקול מורי׳ ואמר זה על חזקיהו׳ ואם יוד מוריך לרבים יהיה חזקיהו ושריו׳ רוצה לומר שלא ישלח שלוחים בכנף הארץ כמו שעשה אחז ששלח למלך אשור לעזור לו במלחמת רצין ופקח אבל חזקיהו יהיה בטוח במקומו ולא יצטרך אל עזר אדם ועיניך יראו אותו תמיד בירושלם שיורה אותך הדרך הטובה והישרה׳ ויונתן פירש הפסוק על מחנה אשור שתרגם הפסוק כן ויהב ה׳ לכון נכסי שנאה וגומר׳ ונכון הוא פירושו: ומים לחץ׳ בא בסמיכות עם המ״ם׳ כמו מ״ם ברכים: ואזניך׳ אפילו יקרא אותך המורה מאחריך׳ ויאמר לך זה הדרך לכו בה תשמענה אזניך ותקשבנה כל שכן כשיורה אותך פנים בפנים׳ ר״ל שיהיו דורו של חזקיהו בימים ההם חפצים לשמור התורה והמצות ושומעי׳ לקול מוריהם אפילו יקראו אותם מאחריהם: כי תאמינו וכי תשמאילו׳ כשתרצו להטות אל הימין או אל השמאל לא תעשו אלא הדרך הישר נגד עיניכם לכו בה לא תטו ימין ושמאל ממצות המורה׳ ותאמינו׳ כמו כי תימינו האלף תמורת היוד: וטמאתם׳ כשידבר כנגד העם ידבר פעם לשון יחיד דרך כלל ופעם לשון רבים דרך פרט׳ ופירוש וטמאתם תתנו אותו כמו טמא׳ כי כן אמר חזקיה על הפסילים שעשה אחז אביו׳ אמר ללוים והוציאו את הנדה מן הקדש׳ ואמר ויוציאו את כל הטומאה אשר מצאו בהיכל ה׳ ואמר ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה׳ והנדה והטומאה הם הפסילים והמסכות: אפדת׳ כמו וחשב אפדתו׳ כתרגומו ענין תקון: תזרם: תזרם למקום רחוק:

כמו

כמו דוה׳ כמו הכלה שתשב במקום רחוק מבעלה בימי נדת דותה : צא תאמר לו׳ תאמר לפסל צא ותוכה׳ ו״מ צא כמו צואה ותשלכנה לחוץ׳ וכן הוא במסרה לית לשון טנופת : ונתן׳ יתן לך האל מטר לבורך זרעך אשר תזרע׳ וכן יתן לך לחם תבואת האדמה כי לא יבא בו שדפון וירקון ולא יאכלנו הארבה׳ ועוד יהיה לחם ארבך דשן ושמן ונס מקנך ירעה במכן : כר נרחב׳ כי הכל יהיה מלא תבואה וירעה המקנה ברחב׳ כר הוא מקום מרעה : ומקנך׳ כתוב ב״יוד אפשר שהוא לרבים׳ או הוא תמורת למ״ד הפעל : והאלפים׳ השורים׳ כמו שגר אלפיך : והעירים׳ הם עולי החמורים : עובדי האדמה׳ שעובדים בהם האדמה : בליל חמיץ יאכלו׳ מרוב התבואה שיהיה להם יאכילו השורים והחמורים ה המספא הנקי שינקו אותה להם ויזרו ויבררו כמו החטים למאכל האדם : בליל׳ הוא המספוא׳ כמו אם יגעה שור על בלילו : חמיץ׳ נקי לפי ענינו׳ וגם יש לו דומה בלשון ערבי׳ ו״ת בליל פטים : זורה׳ בינוני מפלא נזכר פעלו מן הדגוש לפי׳ הוא בסגול : וברחת׳ רחת מן רוח לפי שמזרין בה ומנקי׳ הקש מן התבואה : והיה׳ לענין שאמר שיתן מטר על פני האדמה אמר כל כך יהיה שפע המים עד שההרים והגבעו׳ יבאו בהם מים ויהיה זה ב ביום הרג רב בנפול מגדלים : ביום׳ כמו בעת׳ כמו ביום הכותי כל בכור׳ יום זעקתי בלילה נגדך׳ וכן כל ביום ההוא שאומר על עתידה : הרג רב׳ הוא מה שהכה האל במחנה אשור כי אחר כן נרנס האל ליושבי ירושלם ויהודה בכל טוב׳ ופי׳ בנפול מגדלי׳ שרים גדולים׳ וכן תרגם יונתן ד רברבין׳ כמו שאומ׳ ויכחד כל גבור חיל ונגיד במחנה אשור : והיה אור הלבנה׳ רוב המפרשים פי׳ פסוק זה לעתיד׳ ויש שפי׳ כמשמעו׳ ואיננו נכון׳

דוה ג׳ וסימ׳ ואיש אשר ישכב את אשה׳ תורם כמו דוה׳ נתנני שוממה כל היום׳ אנך : שבעתים ו׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשי׳ : שבעת הימי׳ ח׳ ומקומם מצויין במסר׳ רבת׳ דאסדרנא בריש האי חבורא בערך יום : חבוש ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ביום חבוש יי׳ את שבר עמו׳ פארך חבוש עליך׳ פניהם חבוש בטמון : ירפא

דָּוָה צֵא תֹּאמַר לוֹ׃ וְנָתַן מְטַר זַרְעֲךָ אֲשֶׁר־תִּזְרַע אֶת־הָאֲדָמָה וְלֶחֶם תְּבוּאַת הָאֲדָמָה וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא כַּר נִרְחָב׃ וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים עֹבְדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר־זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה׃ כה וְהָיָה ׀ עַל־כָּל־הַר גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־גִּבְעָה נִשָּׂאָה פְּלָגִים יִבְלֵי־מָיִם בְּיוֹם הֶרֶג רָב בִּנְפֹל מִגְדָּלִים׃ וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא׃

הִנֵּה שֵׁם־יְהוָה בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת׃ וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף עַד־צַוָּאר יֶחֱצֶה לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי עַמִּים׃ הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ־חָג וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר־יְהוָה אֶל־צוּר יִשְׂרָאֵל׃ ל וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת־הוֹד קוֹלוֹ

ת דִּמְרַחֲקִין יַת טוּמְאָתָא כֵּן תַּרְחִיקוּנוּן׃ וְיִתֵּן מְטַר זַרְעָךְ דִּי תִזְרַע יַת אַרְעָא וְעִבּוּרָא וַעֲלַלְתָּא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא וִיהֵי פַרְנוּס וְטָב ו וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָּא מִגֵּירַתְהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא שְׁמַן רַכִּיכִין וּפַטִּימִין׃ וְתוֹרַיָּא וַחֲמָרַיָּא דִּי מַפְלְחִין בְּהוֹן יַת אַרְעָא בְּלִיל מְפַטַּם יֵכְלוּן דִּי דְרָא בְרִיחַתָא וּבִמְדָרְיָא׃ וִיהֵי עַל כָּל טוּר רָם וְעַל כָּל רָמָא מְנַטְּלָא פַּצִּידִין נָגְדִין מַיִין תַּקְלָא לְמַלְכִין וּלְמַשְׁרְיָתְהוֹן בְּיוֹם קְטוֹל רַב בְּמִפַּל רַבְרְבִין׃ וִיהֵי נְהוֹר סִיהֲרָא כִּנְהוֹר שִׁמְשָׁא וּנְהוֹר שִׁמְשָׁא יְהֵי עָתִיד לְאַזְהָרָא עַל חַד תְּלַת מְאָה אַרְבְּעִין וּתְלָתָא כִּנְהוֹר שַׁבְעַת יוֹמַיָּא בְּיוֹמָא דִּיתֵיב יְיָ יַת גָּלוּת עַמֵּיהּ וּמְרַע מַחֲתֵיהּ יַסֵּי׃ הָא שְׁמָא דַיְיָ מִתְגְּלֵי כְּמָא דְאִתְנַבִּיאוּ עֲלוֹהִי נְבִיַּיָּא מִלְּקַדְמִין תַּקִּיף רוּגְזֵיהּ וְקַשֵּׁי מִלְסוֹבָרָא מִן קֳדָמוֹהִי עַל רַשִׁיעַיָּא נְפַק לְוָט וּמֵימְרֵיהּ בְּאֶשָּׁא אָכְלָא׃ וּמֵימְרֵיהּ כְּנַחַל מְגַבַּר עַד צַוַּאר תַּקִּיפִין יִקְטֵל לְאַרְמָא עַמְמַיָּא בְּרָמוּת רֵיקָנוּ וּזְמָם דִּטְעוּ בְלִיסַת עַמְמַיָּא׃ תּוּשְׁבַּחְתָּא תְהֵי לְכוֹן בְּלֵילְיָא דְאִתְקַדַּשׁ בֵּיהּ חַגָּא וְחֶדְוַת לִבָּא כְּמָא דְנָגְדִין בְּתוּדְתָא בְּאַבּוּבָא לְמֵעַל בְּטוּר קוּדְשָׁא דַיְיָ לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְיַשְׁמַע יְיָ יַת זִיו קָל מֵימְרֵיהּ

ג׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ כ׳ : ולשונו ז׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן ז׳ :

רשי

כמו דוה׳ יהו מאוסים בעיניך כנדה : ונתן׳ הקב״ה את מטר זרעך : ושמן׳ לשון דבר שמן ואינו לשון שמן לפיכך טעמו למטה ונקוד קמץ : כר נרחב׳ עד שיהו הכרים שמינים ורחבים : כר׳ כבש׳ לשון אחר מישור נרחב כמו ככר הירדן וכמו כרמל כר שהו׳ מלא תבואה : והאלפים׳ שורים : בליל חמיץ׳ כמו על בלילו קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכם : יאכלו אשר זורה׳ התבואה פעמי׳ אחת ברחת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה לפיכך יהיה התבן בלול בתבואה שתזרה במזרה אצל הקשין : רחת׳ פי״לא בלע״ז׳ מזרה ון בלע״ז׳ ומדרש אגדה בליל לשון בלול שיהא האוכל בלול בתבן : יבלי מים׳ נהרי מים כמו ועל יובל ישלח שרשיו : ביום הרג רב׳ שיהא טבח גדול בארץ יון׳ ו״ת ביו׳ קיטול רב במיפל רברבי׳ : שבעתים כאור שבעת הימים׳ שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים הרי ארבעים ותשע שבעיות העולים לשלש מאות וארבעי׳ ושלשה : שם יי׳׳ גבורתו שתהא לו לשם מה שיעשה ב בסנחריב : בא ממרחק׳ להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים : משאה׳ ה״א יתירה ואינו אלא כמו משא לפיכך נקודה רפי : כנחל שוטף׳ אשר העובר יחצה בו עד צוארו שאין בו שום כח ל לעמוד בפני שטף המים : להנפה׳ להניף׳ אוונ״יר בלע״ז : בנפת שוא׳ לא להועיל להם והם שבורים להועיל : רסן׳ פרומ״ביא פר״ינק בלע״ז : השיר יהיה לכם׳ בליל הפסח תבא לכם שמחה זו : כליל התקדש חג׳ כמו שאמרתם שיר על הפסחים במצרים ונראה מקרא זה כאילו בא ללמד על סנחריב ולימד על פרעה שאמרו הלל בליל אכילת פסחים מדרש תילים : כהולך בחליל׳ ותשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבא בהר יי׳׳ כמו ששנינו במס׳ בכורי׳ :

ויש שפי׳ משל לרוב הטוב׳ שתהיה לעתיד בימי המשיח׳ וכן הוא׳ אבל יתכן לפרשו גם כן משל בימי חזקיהו שיהיה להם טובה רבה אחרי מות מחנה אשור והתשועה ממנו היתה גדולה׳ וכמו שקורא הצרה חשך ואפלה׳ כמו שאומ׳ שמש וירח קדרו והכוכבים אספו נגהם והפסוקים הדומים להם לזה׳ כן יקרא התשועה אורה׳ כמו שאומר ליהודים היתה אורה ושמחה לא שהוסיף להם אור השמש ואור הלבנה אלא הישועה היא האור׳ וכן לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף עוד׳ והדומים לזה׳ ושבעתים ר״ל אורות גדולות רבות׳ כמו שבעתים יוקם קין׳ ר״ל נקמות רבות לא שני פעמים שבעה לבד׳ כי חשבון שבע ושבעה יבא להגדיל החשבון׳ כמו שבע יפול צדיק וקם׳ שבע כחטאתיכם׳ והדומים להם : כאור שבעת הימים׳ דרך משל כאלו אור שבעת ימי השבוע יהיו כאחד בתוספת האחד על חברו : ביום חבוש ה׳ את שבר עמו׳ אם לעתיד ביום קבוץ גליות או אחר מלחמת גוג ומגוג ועליו יתפרש לזה הפי׳ הפסוק שלפני זה ביום הרג רב שלא תהיה אחר המלחמה ההיא צרה בעולם׳ וכאלו יהיה כל העולם אורה׳ ואם בימי חזקיהו אחרי מות מחנה אשור׳ ולענין הפרשיו׳ האלו לפני הפסוקי׳ הבאים האלה ולאחריהם ירצה הענין הזה בימי חזקיהו כמו שפי׳׳ וכן דעת הגדול רבי׳ משה מימון ז״ל׳ ופירוש כאור שבעת הימים׳ שבעת ימי חנכת שלמה : הנה שם ה׳׳ שם ה׳ שחרפו מלאכי מלך אשור הנה הוא בא להנקם ממנו׳ ומה שאמר ממרחק לפי שהיה חושב מלך אשור כי האל הוא כאלו הוא במרחק ממנו ולא יוכל להרע לו׳ לפיכך אמר כי הנה הוא בא ממרחק : בוער אפו׳ שאפו בוער על מלך אשור ועל מחנהו : וכובד משאה׳ ההא אינה כנוי לנקבה כי היא רפה׳ ואמ׳ כובד משאה כלומ׳ כבד יהיה עליהם לסבול המשאה הכבדה ההיא שישא האל עליהם : שפתיו מלאו זעם׳ ולשונו וגו׳ כפל הענין במלות שונות ושפתיו ולשונו הם לדברי הנבואה שהתנבא הנביא עליהם : ורוחו׳ ודבורו׳ וכן תרגם יונתן וממריה כמו שאמר שפתיו ולשונו כן אמר ורוחו׳ או יהיה פירוש ורוחו מלאכו והוא המלאך שהכה במחנה אשור יהיה להם כנחל שוטף שישטפם : עד צואר יחצה׳ כמו מי הנהר שהגיעו לאדם עד צוארו שאין לו דרך לצאת מהם אלא יטבע בתוכם או הוא קרוב להיות טובע׳ וכן מחנה אשור כמעט כלו כולם כי לא נשארו אלא מעט כשעור הראש אצל הגוף : להנפה גוים בנפת שוא׳ מקור׳ כמו להניף׳ פירוש רוחו יבא להניף הגוים אשר במחנה אשר בהנפת שוא׳ ונפה היא הכברה שמניפין בה התבואה ואותה אינה לשוא אלא לברר הבר מן התבן׳ אבל זאת הנפה שיניף האל בה הגוים תהיה נפת שוא שלא ישמר בה דבר בורך אלא הכל ילך לשוא ולאבוד׳ ויהיה גם כן רוחו לעמים האלה כמו רסן מתעה כי הרסן שמשימין בפי הבהמה הוא מיסר הבהמה שתלך דרך ישרה למקום שרוצה הרוכב אבל זה הרסן ישים האל על לחיי העמים להתעותם לא ליסרם ויוליכם לאבדון : השיר׳ באותו היום שתהיה המגפה במחנה אשור יהיה לכם יושבי ירושלם שיר ושמחה כמו הלילה שמתקדש בו החג והוא הלילה של חג שמשמחים בו ואומ׳ בו שיר כן יהיה לכם זה ביום מפלת מחנה אשור שתשמחו ותשירו ותהללו לאל שעשה לכם נס גדול׳ והשיר הזה הוא בפה והשמחה היא בלב׳ לפיכך אמר ושמחת לבב׳ ואמר כהולך בחליל׳ כי ההולך בחליל באמת יש לו שמחת לבב׳ ואמר הולך כי המחול הוא שהולכים רבים איש ביד חברו סביב סביב והחליל מכה בתוכם : לבא בהר ה׳׳ שיבאו בהר ה׳ שהוא בית המקדש לשיר ולהללו׳ אם אל צור ישראל שהיה צורם וחזקם עם מלך אשור׳ ורז״ל פירשו כי בליל פסח היתה מגפת מחנה אשור׳ שכאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג שאומרי׳ בו שירה והלל זהו ליל הפסח : והשמיע ה׳׳ כשבא מלאך ה׳ בא בקול רעש שהבהילם ויבהלו נשמתם :

נלחם יב פתחין וסים' נמסר בספר שפטים סימן ט' : ירידה מצרים ד' בליש' וסים' ויקומו וירדו מצרים ויעמדו' ויעקב ובניו ירדו מצרים' ההלכים לרדת מצרים' הוי הירדים מצרים לעזרה : ויבא ג"א וסים' נמסר בסדר ויקהל : עזור ה' מל' וסים' וכשל עוזר ונפל עזור' יתום אתה היית' אל תרחק ממני כי

וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה בְּזַעַף אַף וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה נֶפֶץ וָזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד׃ כִּי־מִקּוֹל יְהוָה יֵחַת אַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה׃ וְהָיָה כֹּל מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו בְּתֻפִּים וּבְכִנֹּרוֹת וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה נִלְחַם־בָּהּ׃ כִּי־עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה גַּם־הוּא לַמֶּלֶךְ הוּכָן הֶעְמִיק הִרְחִב מְדֻרָתָהּ אֵשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה נִשְׁמַת יְהוָה כְּנַחַל גָּפְרִית בֹּעֲרָה בָּהּ׃

לא

א הוֹי הַיֹּרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה וְעַל־סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ וַיִּבְטְחוּ עַל־רֶכֶב כִּי רָב וְעַל פָּרָשִׁים כִּי־עָצְמוּ מְאֹד וְלֹא שָׁעוּ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ׃ וְגַם־הוּא חָכָם וַיָּבֵא רָע וְאֶת־דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר וְקָם עַל־בֵּית מְרֵעִים וְעַל־עֶזְרַת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא־אֵל וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא־רוּחַ וַיהוָה יַטֶּה יָדוֹ וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזֻר וְיַחְדָּו כֻּלָּם יִכְלָיוּן׃ כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה אֵלַי כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאַרְיֵה וְהַכְּפִיר עַל־טַרְפּוֹ אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו מְלֹא רֹעִים מִקּוֹלָם לֹא יֵחָת וּמֵהֲמוֹנָם לֹא יַעֲנֶה כֵּן יֵרֵד יְהוָה צְבָאוֹת לִצְבֹּא עַל־הַר־צִיּוֹן וְעַל־גִּבְעָתָהּ׃

(Masorah marginalia: ל' ומל' · ל' · ג' · ל' · ל' · ל' זק כטעם · ל' · ל' וב פתח · כס · ל' · ל' · קיא · ל' · ל' וחס · ל' · ל' · ל' כליש' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ג' · רפ בקיפרא · ה' כטע' לשו' · ל' · זו' · מל' · ל' חס · ל' · ד' כסיפ' · ל' · זק · ל' · סח כמסר · ל' · ל' · ל' דגש ול' רפי' · ל')

ותקוף דרע גבורתיה יגלי בתקוף רגז ושלהובי אשא דמשיצא פסילן בדזור וזרמית ואבנין דברד׃ ארי מקל מימרא דיי מתבר אתוראה די בשולטן מחי׃ ויהי כל מעבר רברביהון ותקיפיהון די יניח יי פורענות גבורתיה ביניהון בתופין ובכנורין ישבחון בית ישראל ועל קרבא תקיפא דיתעביד להון בעממיא׃ ארי מסדרא מן עלמין לקביל חוביהון גהנם אף היא מלך עלמיא אתקנא לעמיקא ולאפתאה מדורא דאשתא דלקא בה כדבאעין סגיאין מימרא דיי כנחל מנבר גפרית דלקא בה׃ וי דנחתין למצרים לסעיד ועל סוסותא מסתמכין ומתרהצין על רתיכיא ארי סגיאין ועל פרשיא ארי תקיפין לחדא ולא אסתמיכו על מימר קדישא דישראל ואולפן מן קדם יי לא תבעו׃ ואף הוא בחוכמתיה איתי בישתא על דשבדיה וית פתגמוהי לא בטיל ואקים על בית מבאשין ועל דסעדין לאות שקר׃ ומצרים אנש ולא רב וסוסותהון בסר ולא רוח ויי ירים מחת גבורתיה ויתקל סעיד ויפול סעיד וכחדא כולהון ישתיצון׃ ארי כדנן אמר יי לי כמא דמכלי אתיא בר אריון על צידיה דמזדמנין עלוהי דיר רעין מקלהון לא אתבר ומאתרגושתהון לא מזדעזע בן תתגלי מלכותא דיי צבאות למשרי על טורא דציון ועל רמתה׃ בעופא

צוה קרובה' זכרה ירושלם' אהלי אפדנו׃

רשי

ונחת זרועו' אין זה לשון כוח אלא לשון נחת פושלוגט בלע"ז כמו ויכה בכל גבול' יוכלים הנחת גבורתו ירלה בלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב : נפץ' לשון שיבור יותר : וזרם' קילוח מטר סוחף : מקול יי' יחת אשור' אזנים פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו באגדת חלק : בשבט יכה' אשור אשר היה רגיל להכותך בשבטו : והיה כל מעבר מטה מוסדה' כל מעברות תוקף יסודו' אוכלוסיו כל המקומות אשר עברו שם והשחיתו' וביום מפלתם יניח יי' אליהם שמועת מפלתם והם יהיו בתפים ובכינורות' וכה פתרון המקרא בסירוס והיה בתפים וכינורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניחם יי' עליו : ובמלחמות תנופת שוא מעלה ומוריד נלחם בם הקב"ה' ומדרש אגדה תנופ' קציר העומר עולה לישראל באותה מלחמה כי ליל שמה עשר בניסן היה : כי ערוך מאתמול' יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשם : תפתה' גיהנם שכל המתפתה ביצרו נופל שם : למלך הוכן' לצורך סנחריב וחילו : מדורתה' לשון אש נסקת מערכת עצים על האש קרויה מדורה : נשמת יי' נפיחת רוחו : בוערה' בוערת : הוי' על הושע ועשרת השבטים : היורדים מצרים לעזרה' אשר שלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים : ועל סוסים' הבאים משם שהם קלים לרוץ : ישענו כמו ולא שעו אל קדוש יעקב כמו שעשה חזקיהו שנאמר ביי' אלהי ישראל בטח וימרוד במלך אשור ואת דבריו לא הסיר' אשר אמר והשיבך יי' מצרים באניות מדה כנגד מדה שאמרתי לך לא תוסף עוד לראותה ואת' הלכת מדעתך סופך לילך בגלות על כרחך : וקם' על עשרת השבטים שהם בית מריעים ועל מצרי' אשר הם להם לעזרה : יטה ידו' שהקב"ה סומך הכל בידו וכשיט' אות' יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל כך מדרש אגדה ויונתן תירגם ירים מחת גבורתיה : כאשר יהגה' המיית קול כמו וכיונים הגה נהגה : אשר יקרא עליו מלא רועים' יאספון עליו בקריאת קול המון : מלא רועים' אסיפת רועים וכן קראו אחריך מלא וכן יחד עלי יתמלאון' כולם לשון קיבוץ : לא יענה' לא יכנע לא יעשה עצמו עני וכן לענות מפני וכן וענה גאון ישראל : כן ירד' ולא יפחד מהמון האומות :

רדק

ונחת' מתרגמינן ויגלי ונחת' ונחת הוא שם הירידה ר"ל שיוריד הא"ל זרועו עליהם' ר"ל מכתו : ולהב אש אוכלה' פירשו רבותינו ז"ל שרפת כם גה וגוף קיים כמו שפירשנו בפסוק ותחת כבודו יקד יקוד : נפץ וזרם' כאלו ירדו עליהם ברקי' מנפצים ומשברים וזרם מטר ואבן ברד כן יכלו במהרה : כי מקול ה' ' בשבט יכה' האל יכה אותו בשבטו' או פירוש אשור שהיה מכה בשבטו עתה יחת ויספר שהרי קראו שבט' כמו שאמר הוי אשור שבט אפי' וכן תרגם יונתן : והיה כל מעבר מטה מוסדה' בכל מקום שיעבור במחנה המטה שיסד האל לו שיניחנו עתה על מלך אשור בתפים ובכנורו' ותהי המלחמה שילחם ה' עליו בתפים ובכנורות לא בכלי מלחמה' ומה שאמר בתפים ובכנורות פי' באבוד רשעים רנה' וכאלו המלאך מנגן בשעה שמכה אותם : ובמלחמות תנופה' כפל ענין כי המנגן מניף בידו : מוסדה' שם והה"א רפה : נלחם בה' בה כתוב ר"ל במחנה כי הוא בלשון נקבה' כמו המחנה האחת' אם תחנה עלי מחנה' וקרי בם ר"ל באנשי המחנה : כי ערוך מאתמול' בטורק כמו באולם : תפתה' הוא גיהנם' אומר כי ערוך הוא להם מאתמול קודם מותם שהכביא התנבא בטרם בא הגזרה על כפילתם ובמות גופם תמות גם כן נפשם ותהיה בגיהנם : ותפתה' זכרו בפסוק בלשון זכר ובלשון נקבה : גם הוא למלך הוכן' גם למלך אשור הוכן התפתה אף על פי שהיה מתגאה ומתנשא בעצמו ואומר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי' לפיכך אמר גם כן ה העמיק הרחיב האל העמיק והרחיב תפתה למחנה הגדול הזה שיכנסו כולם שם : מדורתה' מדורת התפתה תהיה גדולה לשרוף נפשות הרשעי' האלה כי יש שם אש ועצים רבי' ונשמת ה' שהיא כנחל גפרית להם הם שם כמדורה שבוערה בה שלא תכבה בוערה דולקה' ופירוש נשמת ה' ההבל היוצא מהפה שיקרא נשימה : וכן אמר נפשו גחלים תלהט' וכל הענין הזה לדרך משל על הגזרה שהביא האל עליהם קשה ורעה' וכן אמ' על אבדון נפשות הרשעי' מדורה אש ועצים הרבה והעמיק והרחיב הכל לדרך משל : הוי' על סוסים ישענו' על סוסי מצרים : ולא שעו על קדוש ישראל' ולא בטחו' וכן ישעה האדם על עושהו : וגם הוא חכם' וגם האל חכם ויודע מחשבותם כי לא דרשו אל ה' וירדו למצרים לעזרה בעבור כי דעתם ומחשבותם כי לא יטיב ה' ולא ירע' ולכן לפי מחשבתם הביא עליהם רע להראותם כי ייטיב וירע ולא תועיל להם מה שחשבו להעזר במצרים : ואת דבריו לא הסיר' מה שנבאו הנביאים בשמו לא הסי' אותם הדברים אלא הקים אותם למען ידעו כי האל משגיח בעניני בני אדם ומדבר עם הנביאים ושולח אותם להוכיח בני אדם' ובראותם שיבא עליהם הרע שדברו להם הנביאי' בשם ה' ידעו כי רואה אותם : וקם על בית מרעי' אלו ישראל : ועל עזרת פועלי און' אלו מצרים : ומצרי' אדם ולא אל' אין בידם לעזור אם לא ירצה האל כי בידו הטוב או הרע שיבא לו כי האדם אומ' ולא יעשה ודבר ולא יקימנה : וסוסיהם' גם כן שהיו בוטחי' בהם ישראל בשר ולא רוח' ופי' ולא מלאך ושקר הסוס לתשועה ואיך יעזרו' מצרים והם לא יעזרו לעצמם כי ה' יטילהו עליהם : וכשל עוזר' מצרים : ונפל עזור' ישראל : ויחדו' הוא מלך אשור ושבו אבו ונטה זעמו כי גם בזו כשבא מלך אשור ובאותו השבי והביזה בא ירושלם כשחנה עליהם' ועל זה כאמר יניע מצרים ושחר כוש וגו' ' ויונתן תרגם ולא אל ולא רב : כיכה אמר ה' ' הנה אשור ומצרים יכלוין באשר לא ידעו' והנה תדעו כי ידיע השם לאשר ירצה' וכן יטיב לאשר ירצ' והם יושבי ירושלם' כי מלך אשור שהשחית את ישראל ויהודה ומצרי' יבא להשחית ירושלם ולא יהיה כח בידו לפי שלא ירצה האל : כי כה אמר ה' אלי' אמר הנביא כי כן אמר לו האל כי יבא האל על המחנה ההוא כמו האריה על טרפו' ויהגה כמו ישאג' אשר יקרא' כתרגומו דמזדמן : מלא רעים' אסיפת רועים' כמו קראו אחריך מלא' והדומי' לו' ענין אסיפה וקבוץ ולאחר האריה יבאו הרועי' מכה ומפה להציל הטרף מידו אם יוכלו' והוא האריה מקול הרועים לא יחת ולא יעזוב בעבורם טרפו : ומהמונם לא יענה' פי' לא יכנע' כמו לענות מפני' והדומים לו' כן ירד ה' צבאות על המחנה שבא לצבא על הר ציון ועל גבעתה' וציון הוא לשון נקבה' כמו ציון היא דורש אין לה' או פירוש לצבא צבא כי האל ירד עליה לצבא צבא כנגד צבא מחנה אשור

כצפרים

כצפרים עפות · לשון נקבה · כמו כל צפור טהורה · וכתב אחז״ל המשיל מלאך ה׳ אשר הכה מחנה אשור לאריה בגבורתו ולצפרים עפות למהירותו : והציל · מקור בחירק ההא · וכן והמליט · וכמו כן למען הרביע את הארץ · והדומים לו כתבנו בספר מכלל : שובו · אומר כאשר העמיקו לעשות סרה שובו · והם בני ישראל שהרשיעו לעשות שובו מדרככם הרעים שובו טרם בא היום שתשובו על כל פני׳ כאשר תראו המעשה הגדול שיעשה האל במחנה אשור ויותר יהיה לכם גמול טוב אם תשובו קודם לכן ותאמינו לדברי הנביא : כי ביום ההוא · שיכה האל מחנה אשור ויראו כי לא בחרב איש יפול ידעו כי יד ה׳ עשתה זאת וימאסו כל איש אלילי כספו וידעו כי הבל המה וה׳ הוא האלהים ואין עוד · והאלילים שעשו לכם ידיכם ת תכירו שהוא חטא ושגיאה גדולה שעלתה בדעתיכם כי הם לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה ולא הצילו ה המחזיקים בהם שהרי נתפשו כל ערי יהודה ונצלה ירושלם לפי שהחזיקו ביי׳ והתפללו לפניו שיושיעם מיד מלך אשור : ונפל · כי המלאך לא איש ולא אדם : ונס לו מפני חרב · פירוש ונס לו מלך אשור כמפני חרב כאלו שולפי חרב ירדפו אחריו כשיראה המגפ׳ הגדולה במחנהו ינוס לו : ובחוריו · המעט הנותרים · למס יהיו · שימס לבבם מפני פ פחדם : וסלעו · ואל סלעו ומגדלו החזק יעבור כי לא יבטח ב בעצמו עד היותו שם מרוב פחד · ויש מפרשים אפילו סלעו יעבור מרוב פחד ו ויברח לו יותר רחוק · והראשון נכון · ויונתן תרגם ושלטונוהי מן קדם דחלא יעדון : וחתו מנס שריו · כמו מנס שיפחד אדם ויחת כשירא׳ נס החיילות כן יחתו שריו השרידים מהמגפה אשר יראו : אשר אור לו · זה האור וזה התנור יש לו ב בירושלם שישרפם · ויש מפרשים אשר אור לו בציון ותנור על ה המזבח שהוא בבית המקדש · כלומ׳ לכבוד מזבחו ומקדשו יהיה זה : הן לצדק · זה המלך הוא חזקיהו ימלוך לעשות צדק ומשפט לפיכך תהיה תשועה זו בימיו · וכן השרים ישורו למשפט וצדק, ולמד לשרים להורות על העצת ויספק זולתה · כמו הרנו לאבנר · והשליטי לאבשלום · לאמות חמס · והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : והיה איש · איש זה חזקיהו יהיה לבני דורו מחסה : כמחבא רוח · כמקום שנחבא אדם שם מפני הרוח או שנסתר אדם שם מפני זרם מטר כן יסתרו בני דורו בו בצדקתו להנצל מרעת מלך אשור : כפלגי מים בציון · יהיה להם כפלגי מים שימצא אדם במקום ציה · או כצל סלע כבד בארץ עיפה · פירוש בארץ צמאה · וכן בארץ ציה ועיף בלי מים · והוא המדבר שהוא מישור אין שם מים ואין שם צל ויכרו ההולכים בו שמכה אותם כל היום שרב ושמש ואם ימצאו מים וכן אם ימצאו סלע גדול שינוחו לצלו מפני השמש ישיבו נפשם אליהם בו · כן היה חזקיהו שהיו ישראל בצער בשבי ובבזה בימי אביו · וכבד גדול · כמו עמק הככר הזה : ולא תשעינה · מענין ועיניו השע · שני שרשי׳ והענין אחד · אמר כי בבואתו זמן לא יהיו עורים וחרשי׳ לדברי ה׳ אלא יראו וישמעו ויקבלו דברי ה׳ · וכן אמר למעלה ושמעו ביום ההוא החרשי׳ דברי ספר וגומ׳ · כי עד הזמן הזה היו עורים וחרשים כמו שאומר ויעצם את עיניכם : ולבב נמהרים · שהיו עד עתה שימהרים עתה יבינו לדעת דבר ה׳ · ונמהרים הם הכסילים · כמו ועצת נפתלי׳ נמהרה · אמרו לנמהרי לב · אמר אותם שהיו עוסי׳ עצמם פתאים ועגלים להבין דבר ה׳ · כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה · ואחרי התשועה הגדולה הזאת ישובו להיו רואי׳ ושומעי׳ ומביני׳ ומדברי׳ צחות : לא יקרא עוד · איננו אומ׳ עוד כל ימי עולם אלא עוד כל ימי חזקיהו · וכן הוא אומר ועמלו לא יזכור עוד · ר״ל כל זמן שהיין בו · ואמ׳ זה בעבו׳ כי ה״ז מתחלה מחניפי׳ הרשעים ומיפים להם מעשיהם בפניהם וקוראים לנבל נדיב ולכילי שוע · ואמר כי עוד כל ימיו לא יראו מפני הרשעי׳ולא יחניפום עוד אלא לכל אחד יאמרו מה שיש בו · והנדיב הוא האיש שהוא בעל נפש טובה ונותן מה שנותן בעין טובה · ונבל הפכו שהוא אדם פחות ולא יתן אלא בהכרח ובעין רעה : ולכילי · שנותן במדה לא יותר דבר בפום פנים ועינו צרה אבל איננו פחות כמו הנבל : ושוע הוא ותרן בממונו מאד שמח במתנותיו והוא יותר במעלה מהנדיב : כי · בריך להפרים בין הנבל והנדיב כי מעשיהם וענינם בהפך · כי נבל ידבר בפיו נבלה ויחשב בלבו לעשות און כי הלב איננו עושה אלא חושב · ואמר יעשה כי הוא חושב תמיד עד שיבא לידי מעשה · וכן אמר לעשות חונף ולדבר אל ה׳ תועה · יחשב לדבר בעבור דבר התועה שאומ׳ שאיננו משגיח בבני אדם לפיכך יגזול כשיוכל כי חושב כי אין משפט ואין ה׳ רואה את הארץ ואינו מפחד כי אם מבני אדם : להריק נפש רעב · כי העניים שהם רעבים וצמאים אין להם עוזרים ברוב והנבל יריק נפשם · כלומר יגזול מהם מאכלם והרי הוא כאלו יריק נפשם ויוציאה · וכן יחסיר משקם : וכילי · כלי׳ הכף · והוא כמו ולכילי שזכר בחירק הכף · ודבר על הנבל שהוא עושה מעשה נבלה ועתה מדבר על הכילי שמחשבתו רעה אבל אינו כמו הנבל · כי הנבל יעשה מעשה הרעה · אבל הכילי אינו רע כל כך שיעשה מעשה אבל חושב ומדבר רע על החלושים העניים ובאמרי שקר שמדבר יועץ לחבל העניים :

והציל ג׳ וסימ׳ פן מצא לו ערים · גנון והציל · ורעו את ארץ אשור : בחרב ח׳ רפין וסימ׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן יז · כצל ד׳ רפין וסימ׳ כפלגי מים בציון · כצל בנטותו נהלכתי · ימי כצל נטוי · ימינו כצל עובר :

ה : כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן יְהוָה צְבָאוֹת עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם גָּנוֹן וְהִצִּיל פָּסֹחַ וְהִמְלִיט : שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעֱמִיקוּ סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : כִּי בַּיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וֶאֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יְדֵיכֶם חֵטְא : וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב לֹא־אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ וְנָס לוֹ מִפְּנֵי־חֶרֶב וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ : וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר יַעֲבוֹר וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרָיו נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר־אוּר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלָ͏ִם :

לב

א הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ־מֶלֶךְ וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ : וְהָיָה־אִישׁ כְּמַחֲבֵא־רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵי־מַיִם בְּצָיוֹן כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה : וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים וְאָזְנֵי שֹׁמְעִים תִּקְשַׁבְנָה : וּלְבַב נִמְהָרִים יָבִין לָדָעַת וּלְשׁוֹן עִלְּגִים תְּמַהֵר לְדַבֵּר צָחוֹת : ה לֹא־יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ : כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה־אָוֶן לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר אֶל־יְהוָה תּוֹעָה לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעֵב וּמַשְׁקֶה צָמֵא יַחְסִיר : וְכֵלַי כֵּלָיו רָעִים הוּא זִמּוֹת יָעָץ

(Masoretic marginal notes: ל׳ ל׳ · ומ״ל · ל׳ ג׳ · ח׳ מלרע · ל׳ · ח׳ · ל׳ · ז׳ מ״ל · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ כי ספרים ל׳ ג׳ · ל׳ רפין ד׳ ל״פ כסי׳ · ה׳ ל׳ · ה׳ ל׳ · ל׳ כ״א · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ · ג׳)

כְּעוֹפָא דְּטָאֵס כֵּן תִּתְגְּלֵי גְבוּרְתֵּיהּ דַּייָ צְבָאוֹת עַל יְרוּשְׁלֵם יָגֵין וִישֵׁזֵיב יַצִּיל וְיַעְדֵּי : תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא אֲרֵי אַסְגֵּיתוּן לְמֶחְטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : אֲרֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יְרַחֲקוּן גְּבַר טַעֲוַת כַּסְפְּהוֹן וְטַעֲוַת דַּהַבְהוֹן דַּעֲבַדוּ לְכוֹן יְדֵיכוֹן חוֹבָא : וְיִפּוֹל אַתּוּרָאָה בְּחֶרֶב לָא אֱנָשׁ וְחֶרֶב לָא אֱנָשׁ תְּשֵׁיצְנֵיהּ וְיֵעְרוֹק לֵיהּ כְּמִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְגִבָּרוֹהִי לְתָבַר יְהוֹן : וְשִׁלְטוֹנוֹהִי מִן קֳדָם דַּחֲלָא יְעִדּוֹן וְיִתַּבְרוּן מִן קֳדָם נִסָּא רַבְרְבוֹהִי אֲמַר יְיָ דִּזְהוֹר לֵיהּ בְּצִיּוֹן לְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא וְתַנּוּר בָּעִיר לֵיהּ דְּאֶשָּׁא בִּירוּשְׁלֵם לְדַעֲבַרוּ עַל מֵימְרֵיהּ : הָא לְקוּשְׁטָא יִמְלוֹךְ מַלְכָּא וְצַדִּיקַיָּא לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִּין מִן עַמְמַיָּא יִתְרַבּוּן : וִיהוֹן צַדִּיקַיָּא דְּמִטַּמְרִין מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָּא כְּמָא דְמִטַּמְּרִין מִן קֳדָם זַרְמִית יְתוּבוּן וְיִתְרַבּוּן וְיִתְקַבֵּיל אוּלְפַּנְהוֹן בִּפְרִיעַ כְּפַצִּידֵי מַיָּא דְּנָגְדִין בְּאַרְעָא מְשַׁלְהַיָּא בִּטְלַל כֵּיף מֵיקַר בְּאַרְעָא מְשַׁלְהַיָּא : וְלָא יִטַּמְטְמָן עֵינֵי צַדִּיקַיָּא וְאוּדְנֵי מְקַבְּלֵי אוּלְפָּן יְצִיתָן : וְלִבַּב מְהַרְהֲרִין יִסְבַּר לְמִידַע וְלִישָׁנְהוֹן דַּהֲוָה בְּלִים יוֹחֵי לְמַלָּלָא בִּצְחִצְחָן לָא יִתְאֲמַר עוֹד לְרַשִׁיעָא צַדִּיקָא וּלְדַעֲבַרוּ עַל מֵימְרֵיהּ לָא יִתְאֲמַר תַּקִּיפִין : אֲרֵי רַשִׁיעַיָּא רִשְׁעָא מְמַלְּלִין וּבְלִבְּהוֹן מִתְעַשְּׁתִין אוֹנָס לְמֶעְבַּד שְׁקַר וּלְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ סַטְיָא לְשַׁלְהָאָה נֶפֶשׁ צַדִּיקַיָּא דְּמִתְחַמְּדִין לְאוּלְפָּנָא הָא כְּכַפְנָא לְלַחְמָא וּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דְּאִנּוּן כְּמַיָּא בְּצַחְיָא מְדַמַּן לְבַטָּלָא : וְרַשִׁיעַיָּא דְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין וְאִנּוּן עַל עֵיצַת חֶטְאִין מִתְמַלְּכִין לחבלא

רשי

והמליט · יוציא את ישראל מן הצרה · לשון המלטה איסקמוציר בלע״ז : פסוח · דילוג ויש עוד לפותרו לשון חיים : שובו · למי שהעמיקו׳ מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם מעליו עתה שובו אליו : וסלעו ממגור יעבור · וחזקו מרוב פחד יחלוש : וחתו מנס · מפני הניסים שיראו שהקב״ה עושה לישראל : אשר אור לו בציון · שם יהיה האש מוכן לשורפם : הן לצדק ימלוך מלך · הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק : ולשרים משפט ישורו · ועל מי יש לו למלוך על שרים אשר למשפט ישורו · ואמר הנביא זאת על אחז שהיה רשע אבל חזקיהו בנו ימלוך וכדי הוא : והיה איש · הגבור ביראת הקב״ה הוא חזקיהו יהיה לישראל כמחבא רוח כמחסה סלע שנחבאים בו מפני הרוח ונסתרים שם מפני חורב כן יבטחו בו הנותרים מ מעברת השבטים : בציון · לשון יובש ציה : כצל סלע כבד בארץ עייפה · במקום שמש ש שהארץ עייפה שם נחריבה ותאבה לצל : ולא תשעינה עיני רואים · לא כמות שהם עכשיו אוזניו הכבד ועיניו השע לשון טוח : ולבב נמהרים יבין לדעת · לא כמה שעכשיו השמן לב העם : ולשון עלגים וגומ׳ · ולא כמה שעכשיו כי בלעגי שפה · עלגים · כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות צח קרוי עלג וגלעג : כילי · רמאי נוכל ואורש רעים : שוע · לשון אדון שהכל שועין ופונין אליו : נבלה ידבר · מדבר לשון הוה הוא : יעשה און · יקבץ מחשבו׳ און כמו עשה לי את החיל הזה : לעשות חנף · חושב מחשבות איך יוכל לעשות הנופה · חונף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח : ומשקה צמא יחסיר · לפי פשוטו שנוזלין העניי׳ ותרגומו פתגמי אורייתא דאינון כמיא לצחייא מדמן לבטלא ובדבר

ג' פסוקי' בקריא' מן ז' מלין ג' מלין מיכא וג' מלין מיכא והוא באמצע וסים' מאשר שמנה להמו והוא יתן · ונדיב נדיבות יעץ · אלהים הבין דרכה · אנ"ך: שדיו' כתיב י' בקריאה וסים' במסר' רבת': שאננות ג' נשים שאננות קומנה · וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות · חרדו שאננות רגזה:

לְחַבֵּל עֲנִוִּים בְּאִמְרֵי־שֶׁקֶר וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט: וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ וְהוּא עַל־נְדִיבוֹת יָקוּם: נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֹמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי: יָמִים עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בֹּטְחוֹת כִּי כָּלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא: חִרְדוּ שַׁאֲנַנּוֹת רְגָזָה בֹּטְחוֹת פְּשֹׁטָה וְעֹרָה וַחֲגוֹרָה עַל־חֲלָצָיִם: עַל־שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל־שְׂדֵי־חֶמֶד עַל־גֶּפֶן פֹּרִיָּה: עַל אַדְמַת עַמִּי קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה כִּי עַל־כָּל־בָּתֵּי מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה: כִּי אַרְמוֹן נֻטָּשׁ הֲמוֹן עִיר עֻזָּב עֹפֶל וָבַחַן הָיָה בְעַד מְעָרוֹת עַד־עוֹלָם מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים: עַד־יֵעָרֶה עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל וְכַרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב: וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב: וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־עוֹלָם: וְיָשַׁב עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטַחִים וּבִמְנוּחֹת שַׁאֲנַנּוֹת: וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר וּבַשִּׁפְלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר: אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל־כָּל־מָיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל־הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר:

לְחַבָּלָא עִנְוְתָנַיָּא בְּמִלֵּי שְׁקַר וּפִתְגָּמֵי חֲשִׁיכַיָּא בְּדִינָא: וְצַדִּיקַיָּא קוּשְׁטָא מִתְמַלְּכִין וְאִנּוּן עַל קוּשְׁטְהוֹן יִתְקַיְּמוּן: מְדִינָן דְּיָתְבָן שְׁלֵיָן קוּמָא שְׁמַעְנָא קָלִי כְּרַכִּין דִּי שָׁרָן לְרוֹחְצָן אֲצִיתָא לְמֵימְרִי: יוֹמִין עִם שְׁנִין יְזוּעוּן דִּי שָׁרָן לְרוֹחְצָן אֲרֵי סָף עֲבוּרָא עֲלַלָּא לֵית לְמִכְנַשׁ: אִתְבְּרוּ דְּיָתְבִין שְׁלֵיָן זָעוּ דִּי שָׁרָן לְרוֹחְצָן שְׁלַחוּ וְאִתְעַרְטִלוּ וְאֱסַרוּ עַל חַרְצִין: עַל דַּדִּין סָפְדִין עַל חַקְלֵי חֶמְדְּתָא עַל גּוּפְנִין טָעֲנִין: עַל אַרְעָא דְּעַמִּי דְּהִיבַאי וּבוּר תַּסֵּק אֲרֵי עַל כָּל בָּתֵּי דַּדִּין קִרְוָא תַּקִּיפָא: אֲרֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא חֲרוּב הֲמוֹן קִרְוַיָּא דַּהֲוָאָה פָּלְחִין בֵּיהּ צְדִיאָה בֵּירַת תֻּקְפָּנָא וּמַטְמוֹרָנָא אִתְבְּלַשׁ וּכְרֵי חֲרוּב וּצְדֵי עַד זְמַן אֲתַר דַּהֲוָה בֵּית חֶדְוָא וְחֵידוּ לְמַלְכַיָּא כְּדוּ הֲוָה מִבַּז לְמַשְׁרְיָן: כָּל דְּנָה עַד דְּיֵיתֵי לָנָא רוּחַ מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וִיהֵי מַדְבְּרָא לְכַרְמְלָא וְכַרְמְלָא קִרְוִין סַגִּיאִין יָתִיב: וְיִשְׁרוּן בְּמַדְבְּרָא עָבְדֵי דִינָא וְעָבְדֵי צִדְקְתָא יַת כַּרְמְלָא יֵיתְבוּן: וִיהוֹן עָבְדֵי צִדְקְתָא שְׁלָם וּמְפַלְחֵי צִדְקְתָא יִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוּן לְרוֹחְצָן עַד עָלְמָא: וְיֵתִיבוּן עַמִּי בִּמְדוֹרֵיהוֹן שְׁלָם וְעַל אַרְעֲהוֹן לְרוֹחְצָן וּבְקִרְוֵיהוֹן שְׁלֵיָן: וְיֵחוֹת בַּרְדָּא וְיִקְטִיל מַשְׁרְיַת עַמְמַיָּא וְיִצְדְּרוּן וִיסוּפוּן דְּיָרֵיהוֹן: טוּבֵיכוֹן צַדִּיקַיָּא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוּבָדִין טָבִין דְּאַתּוּן דָּמָן לְהָרְעִין עַל שַׁקְיָא מְשַׁלְּחִין לְאַדְרָבָא בְּתוֹרַיָּא וּלְמִכְנַשׁ בַּחֲמָרַיָּא:

ונדבר אביון משפט · לחבל אביון במשפטו · משפט זה לשון תחלת דברים במשפט כשמדבר האביון טענותיו זה יועץ זימות להכשילו בכללין משפט משמש שלשה לשונות תחלת טענות דרייסנ"מנט בלע"ז וגמר הדין יודיימנ"ט בלע"ז ומשטר שוטרי' אותו פיסורין יוסטי"ציא בלע"ז: על נדיבות יקום · בשביל נדיבותיו תהי לו תקומה: נשים שאננות · מדינן דיתבן שליין: בנות בוטחות · כרכין דיתבין לרוחצן: ימים על שנה · כמו שני שנה על שנה ותמיד עונותיכם מתגברין וסוף תרגזנה אלו שהן עכשיו לבטח כי יכלה מהן בציר הענבים ואוסף התבואה לא יבוא אל הבית · אוסף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח: רגזה · כמו לרגז: פשטה · כמו לפשוט: וערה · כמו לערות לשון עריה: וחגורה · כמו לחגור לכך טעמו למעלה וכן תירג' יונתן שלחו ואיתערטלו ואסרו על חרצין מתוך שפיפיתן ויתערמו מבגדיהם לא יחגרו על בגדיה' כי על מתניה': על שדי' סופדי' · יטפחו על לבם: על שדי חמד · שדי חמדתן · ומדרש אגד' על חכמי סנהדראות שהם כשדים המניקים יספדו · ועל עיר חמדת שתחרם כשדה ועל גפן פוריה הם ישרא' שנקראו גפן שנא' גפן ממצרים תסיע: קוץ שמיר · הוכחי וכור כי כל חורבן זה יהיה על כל בתי משוש: ועל קריה עליזה · ירושלים שהיא משוש לכל הארץ: כי ארמון המלך נוטש והמון העיר גלה: עופל ובוחן · בית מקדשי שהיה להם למבצר: היה בעד מערות · יהיה בתוך חורבות · מערות לשון ערו ערו · ובעד כמו הבעד ערפל ישפוט: עד עולם · עד עת קץ · עופל ובחן שניהם לשון מבצר: משוש פראים · לתאות ישמעאל ולמרע' צאן וחיילותיו: עד יערה עלינו · ישפוך עלינו כמו ותער כדה לשון שפיכ' נופל על הרוח כמו ושפכתי על בית דוד רוח חן וכן אשפך רוחי על כל בשר: ליער יחשב · קירוין סגיאן כיער הזה שהוא מלא עצים: ושכן במדבר משפט · בירושלם שהיא כמדבר: וצדקה בכרמל · היא ארץ ישראל שתהא באותן הימים ככרמל: וברד ברדת היער · על כרחי אין ברד זה שם דבר שהרי נקוד חציו קמץ וחציו פתח בלשון פעל וכן פתרונו לשון פעולה כמו ורחץ ויושב ועמד וברד ויברוד את ברידת היער ויהיה הבי"ת של בדרת מן יסוד כמו עטרת עקרת כלומ' וימטיר הקב"ה את מטר פחי הרשעים בני פרס שהם עכשיו בגויים ומלאים עדים כיער: ובשפלה · שנשפלו ישראל עד עכשיו תשפל עיר מטרפלין של פרס ודוגמת כן תירג' יונתן ויחות ברדא ויקטול משריית עממיא: אשריכם · ישראל שהגליה · זרעת צדקתכם כזורעים על מים מעתה תקצרו ותאספו תבואה שכרכם הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית כך תירגם יונתן כלומ' תקבלו שכר פעולתכם הטובה:

הני

וכן במשפט האביון ידבר לחייב אותו בדין ולהענישו · זהו שאמר ובדבר אביון משפט · כאלו אמר ובדבריו על אביון במשפט לחבלו ולהשחיתו · ופירוש כליו רעים מדותיו · אומר כמו שהוא צר עין ודעת חסרה ורעה כן כליו רעים וחסרי' כשימכור ימכור במדה חסרה: זמות · דברי נבלות · כמו כי זמה היא: ונדיב · וכלל בכלל הטוב · והנה הוא הפך הכילי כי הוא זמות יעץ והנדיב נדיבות יעץ: והוא על נדיבות יקום · בעבור הנדיבות יקום ויעלה במעלה גדולה: נשים · כתרגומו מדינן · וכן בנות כרכין · אמר כנגד ערי יהודה שהיו חושבות להיות שאננות ובטוחות אמר להן אף על פי שאתם בוטחות עתה עוד ת תרגזנה: ימים על שנה · כמו עם שנה · וכן ויבאו האנשי' על הנשים · ר"ל שנה עם שנה · כלומר לא שנה אחת לבד אלא שנה אחר שנה תרגזנה כי האויב ישחית הקציר והבציר ואחר כן יגלה אותם ותהינה הערים חרבות: אסף · אסיפת התבואה · ונבואה זו אפשר לפרשה עתידה על חרבן ארץ ישראל כלה וחרבן בית ה המקדש בימי צדקיהו או חרבן בית שני וכן תרגם יונתן כי ארמון נוטש בית מקדשא ח חריב · ויהיה נחמת עד יערה עלינו רוח ממרום ונומ' · וכל הפרשה עתידה בימי המשיח · או תהיה נבואה זו על חורבן ערי ישראל וגלותם בימי הושע בן אלה · ויהיה פירוש ארמון נוטש על שמרון שהיה ארמון מלך ישראל וגם על ערי יהודה שתפסם מלך אשור · ותהיה נחמת עד יערה עלינו וכו' בימי חזקיהו אחר מפלת מחנה אשור: חרדו שאננות · אמר חרדו שהוא גווי דברים לפי שעניינו על העם אשר בתוך הערים: רגזה · גווי הנקבות בא בבנין הא ופעמים בבנין לבדה כמו קרקן לו ופעמים בהא לבדה כמו רגזה · וכן פשטה ועורה וחגורה · ויש אומרים כי ארבעתם מקור · ועורה מן ערום ועריה: וחגורה · פירוש וחגור שק: על שדים סופדים · על שדים שהיו מניקים יהרעב · וכן יהיו סופדים על שדי חמד על גפן פוריה · כלומר על לחם ויין שאין להם שדי חמד שדי חמדה שהיו מתחלה ועתה הם בורים · וכן גפן פוריה שהיתה מתחלה ועתה בוקקה: על אדמת עמי · וכן יהיו סופדים על אדמת עמי שתעלה ותצמיח קוצים ושמירים · ואף על פי שאמר על שדי חמד לא פירש מה הם · ועתה פירש קוץ ושמיר תעלה: קוץ שמיר · חסר וי"ו השמוש כמו קוץ ושמיר · וכן שמש ירח · ראובן שמעון · מלך שרים והדומים להם: כי על כל בתי משוש · כי גם עליהם יהיה ההספד שהיו בתי משוש מתחלה · וכן קריה שהיתה עליזה מתחלה: כי ארמון · פירשנוהו: עופל ובחן · מגדלים גבוהים וחזקים יהיו: בעד מערות · יהיו עוד למערות שידורו בם חיות השדה: בעד · במקום למ"ד השמוש · כי תבא זאת המלה בענין אותיות השמוש · וכן בא במקום למ"ד בעד החלון: משוש פראים · שישמחו בם פראי' במדבר · פרא למוד מדבר · מרעה עדרים מחיות השדה: עד יערה · עד ישפך עלינו רוח רצון ממרום · כלומר יהיה זה החרבן עד ירצה האל וישפוך רצונו עלינו ואז יהיה המדבר לכרמל: רוח · רצון · כמו אל אשר יהיה שמה הרוח: והיה מדבר לכרמל · מה שהוא מדבר יהיה כרמל שהוא מקום זרע ושדות תבואה ועצי מאכל: והכרמל ליער יחשב · ברוב עצים כלומר יעלו ישראל ממדרגה למדרגה · וכרמל כתוב והכרמל קרי · והענין אחד · ושכן · כתרגומו: והיה מעשה · בעבור מעשה הצדקה שיעשו יהיה להם שלום · ובעבור עבודת הצדקה יהיה להם השקט ובטח עד עולם · והפסוק כפול בענין במלות שונות · כי עבודת פירוש מעשה · כתרגום מעשה עובדא · וכן עובדי פשתים שריקות · אבל יונתן תרגמו עבודה ממש ומפלחי צדקתא: וישב · הפסוק כפול בענין במלות שונות ופשוט הוא: וברד · חציו קמץ וחציו פתח והוא פעל עבר ואם היה שם יהיה כולו קמוץ · אמר כשירד יפול הברד ביער שלא יזיק לצמחים ועצי מאכל ברדת שם כמו ברד: ובשפלה תשפל העיר · לא יזכר שום שפלות בעיר ירושלם אלא אם כן יזכרו השפלה שהיא העיר אבל לא שפלות מעלה כי לא תשפל מעלת ישראל · ויש מפרשים שתשב פרזות שיבנו בתים בבקעה כי לא יצטרכו לבנות בהר מגדלים חזקים: אשריכם זורעי על כל מים · על כל מקום מים כי בכל מקום שתזרעו תמצאו מים: משלחי רגל השור והחמור · כל כך יהיה השבע גדול עד שישלחו השורים והחמורים לרעות בשדות:

הני

הוי שודד. אם נחמה זו כמו שכתבנו היא בימי חזקיהו א״כ הוי שודד על סנחריב. ואם עתידה בימות המשיח יאמר הוי שודד על מלך הגוים שיהיה בימים ההם. והיא מלכות פרס במראה דניאל. ואמר אוי לך שודד שלא היית עד עתה שדוד והיית בוגד ולא בגדו בך עדין: כהתימך שודד תושד. כשתשלים להיות שודד כן תושד אתה שישדדו אותך. ר״ל שיבא זמן שתסבר שתשלם מ מלכותך: כנלותך. משפטו כהכלותך. כי הוא מקור מבני הפעיל. ועניינו כמו כהשלימך וכן לא יטה לארץ מנלם שפי׳ השלמת ותכלית: כהתימך. משפטו בדגש המ״ם. כי שרשו תמם והוא קל. כמו שהיקלו רבים מפעלי הכפל: תושד. בוי״ו עם הדגש: יהוה חננו. אם בימי חזקיהו פחדו יושבי ירושלם ממלך אשור עד שהוצרכו ל להתפלל ולבקש רחמי׳. כמו שכתוב ואמרו ה׳ חננו לך קוינו. ואם בימי המשי׳ יפחדו מפני גוג ומגוג ויצטרכו ל להתפלל ולבקש רחמי׳: היה זרועם לבקרי׳. בכל בקר ובקר היה זרוענו מפני האויב: אף ישועתנו. כ״ש בעת צרה שצריך שתהיה ישועתנו ונהיה נושעי׳ בך. ומה שאמר זרוע׳ בכנוי הנסתרים ואמר חננו קוינו ישועתינו בכנוי המדברי׳ בעדם כן דרך הלשון. כמו שמעו עמי׳ כולם. ואולם כולם תשובו ובאו נא. והדומי׳ להם כמו שכתבנו בספר מכלל: מקול המון נדדו. אם במחנה אשור פי׳ מקול המון המלאך המכה במחנה אשור. ואם בגוג ומגוג גם כן כמו שכתוב ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם: נדדו עמים. כפלו גוים. הנשארים מן המגפה: מרוממתך. מהרוממות שלך שידעו כי רמת ונשגבת עליהם ולא הועילה להם גבורתם ורב חילם: ואוסף שללכם. שלל הגוים שיהיה שללכם שתאספו ותשללו אותו: אוסף החסיל. כאסיפת החסיל והארבה שאוספי׳ אותם כשנחו על האדמה שיואכלו׳ בני העיר ואוספים אותם בכליהם שלא ישחיתו התבואה כן יצאו בני ירושל׳ ויאספו שלל מחנה אשור. ודמה גם כן הליכת המלאך במחנה אשור להלוך הארבה בתבואה שמשחיתה: ואמר כמשק גבים שוקק בו. ומשק ושוקק ענין הליכה. כמו ובן משק ביתי: גבים. ארבה. כתרגום ארבה גובא ויונתן תרגם הפסוק כן ויכנשון בית ישראל וגו׳. ואם הענין בימות המשיח הנה כתוב גם כן ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק וגומר. ושללו את שולליהם ובזזו את בוזזיהם. אבל רבותינו ז״ל פירשוהו בימי חזקיהו וכך אמרו. אמר להם נביא לישראל אספו שלליכם. אמרו לו לבוז או לחלק. אמר להם אוסף החסיל. מה אסיפת החסיל זה כל אחד ואחד לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו. אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו. אמר להם כמשק גבים שוקק בו. מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונם של ישראל כיון שנפל ביד גוים מיד טהור: נשגב ה׳. בזאת התשועה נשגב הוא שישגבוהו העמים על הנס הזה ויודו לו כי הוא שוכן מרום ובידו להשפיל הגבוהים ולהרים השפלים שהשפיל מחנה אשור שבאו על ירושלם ביד רמה והרים יושבי ציון שהיו שפלים ומלא ציון משפט וצדקה. נשגב׳ בינוני מבנין נפעל כי הוא קמוץ: ופירוש מלא ציון כי מהיום ההוא והלאה יהיו בציון עושין משפט וצדקה. וכן ת״י דאמר לממלי ציון עבדי דין דקשוט וזכו. ויש לפרש מלא ציון משלל העמים במשפט ובצדקה: והיה אמונת עתך. אמר כנגד ישראל קיום זמנך וחוזק ישועתך יהיה חכמת ודעת ויראת ה׳ שהיא אוצרו של אדם. כלומר הנה באה לכם ישועה זאת ואתם בשלום אם תרצו שיהיה קיים לכם השלום והישועה כל זמניכם התעסקו בחכמה ודעת ויראת ה׳ שהיא אוצרו של אדם. כי כמו שאוצר האדם הוא מבטחו של אדם ועומד לו בעת צרה כן יראת ה׳. לפיכך תהיו יראי ה׳. והתעסקו בחכמה ודעת אלהים ותנצלו מכל צרה ותהיו בשלום כל עתכם אמונת קיום. כמו במקום נאמן. שפירושו קיים: חוסן. חוזק. כמו והיה החוסן לנעורת: חכמת. בתי״ו במקום ה״א. כמו ציצת נובל. אלת מנה. מכה בלתי סרה. והדומים להם. ואא״ז פירש מי גרם לכם ישועה זאת חכמת אלהים ודעת שבחזקיהו ויראת ה׳ שהיא אוצרו. ויונתן תרגם הפסוק כן והיא מה דאמרת וגומר: הן אראלם. פרשה זו על הפורענות הבאה לישראל קודם מפלת מחנה אשור: ואראלם. מלאכים. כי אראל שם למלאך. וכן רבותינו ז״ל זכרו המלאך בזה השם. ואמרו נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש. כי כמו שמלת מלאך יאמר על שליח נופני ועל שליח רוחני כן מלת אראל. והפסוק כפול בענין במלות שונות. אמ׳ המלאך שלהם שהיו שולחי׳ מתחילה מעיר אל עיר והיו מתחילה מלאכי שלום עתה יצעקו חוצה כי האויב בא בארץ ויבכיון מר. ויונתן תרג׳ מלת אראלם כשתי מלות. כלומ׳ אראה להם. וכן תרגמו הא כד אתגלי להון וגו׳: נשמו מסלות. מפני האויב נשמו המסלות כי שבת עובר אורח: הפר ברית מאס ערי׳. פי׳ אדוני אבי ז״ל היו ישרא׳ אומרים כבר הפר בריתו האל עמנו ומאס ערינו הפך מה שאמר עיני ה׳ אלהיך בה: לא חשב אנוש. לא חשב אותנו לכלום. ויונתן תרגם על דאשניאו וגו׳ אבל. ענין השחתה. וכן על כן תאבל הארץ. ונכר ארץ בלשון זכר ובלשון נקבה. וכן נעתם ארץ. שרץ ארצה. בלשון זכר ובלשון נקבה ברוב: היה השרון כערבה. השרון יקרא מקום דשן ושמן. וכן על הבקר הרועים בשרון. ואומר שאותו המקום יהיה כמדבר: ונער בשן וכרמל. מנער פירותיו הבשן והכרמל. כלומר ישלו אילנותיהם פירותיהם:

לבקרים ד׳ וסימ׳ יי׳ חננו לך קוינו. ותוכחתי לבקרים. לבקרים אצמית כל רשעי ארץ. חדשים לבקרי׳ רבה. וא׳ לבקרים וסימ׳ ותפקדנו לבקרים: ודעת ד׳ ג׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימ׳ והיה אמונת עתיך חסן. טוב טעם ודעת למדני. הלא כתבתי לך שלישים. ולבי ראה הרבה חכמה:

לג

א הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד וּבוֹגֵד וְלֹא־בָגְדוּ בָךְ כַּהֲתִמְךָ שׁוֹדֵד תּוּשַּׁד כַּנְּלֹתְךָ לִבְגֹּד יִבְגְּדוּ־בָךְ׃ יְהוָה חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם לַבְּקָרִים אַף־יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת צָרָה׃ מִקּוֹל הָמוֹן נָדְדוּ עַמִּים מֵרֽוֹמְמֻתֶךָ נָפְצוּ גּוֹיִם׃ וְאֻסַּף שְׁלַלְכֶם אֹסֶף הֶחָסִיל כְּמַשַּׁק גֵּבִים שֹׁקֵק בּוֹ׃ ה נִשְׂגָּב יְהוָה כִּי שֹׁכֵן מָרוֹם מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְהוָה הִיא אוֹצָרוֹ׃ הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָּיוּן׃ נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת שָׁבַת עֹבֵר אֹרַח הֵפֵר בְּרִית מָאַס עָרִים לֹא חָשַׁב אֱנוֹשׁ׃ אָבַל אֻמְלְלָה אֶרֶץ הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה וְנֹעֵר בָּשָׁן וְכַרְמֶל׃

(ז״מל׳ מל׳ · ל׳ ז״מל׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ חד מל׳ דגש · ל׳ ב׳ · ל׳ חס ול׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ ל׳ חס · ב׳ תלמיה · נ׳ · ז״ דפתח · ב׳)

וַי דְּאָתֵי לְמִבַּז וְיָתָךְ לָא יִבְזוּן וּדְאָתֵי לְמֵינַס וְיָתָךְ לָא יֵינְסוּן כַּד תֵּיתֵי לְמִבַּז יִבְזוּנָךְ וְכַד תִּלְאֵי לְמֵינַס יֵנְסוּנָךְ׃ יְיָ רְחִים עֲלָנָא לְמֵימְרָךְ סַבַּרְנָא הֲוֵי תוּקְפָּנָא בְּכָל יוֹם אַף פּוּרְקָנָנָא בְּעִדָּן עָקָא׃ מִקָּל הֲמוֹן אִתְבְּרוּ עַמְמַיָא מִסְּנֵי גִבּוּרָן אִתְבַּדַּרוּ מַלְכְּוָתָא׃ וְיִכְנְשׁוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא סַנְאֵיהוֹן כְּמָא דְכָנְשִׁין יָת זַחְלָא וַאֲזַן בְּמָאנֵי זֵינָא כְּמָא דַאֲזַן בְּזִרְקָתָא׃ תַּקִּיף יְיָ דְּאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא דַּאֲמַר לְמִמְלֵי צִיּוֹן עָבְדֵי דִּין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ׃ וִיהֵי מָא דַאֲמַרְתָּא לְאוֹטָבָא לְדַחֲלָתָךְ אִיתֵיתָא וְקַיֶּמְתָּא בְעִדָּנֵיהּ תְּקוֹף וּפוּרְקָן חוּכְמְתָא וּמַדַּע לְדַחֲלַיָא דַיְיָ אוֹצַר טוּבֵיהּ עָתִיד׃ הָא כַד אִתְגְּלֵי לְהוֹן יְצַוְּחוּן בְּמָרַד אִזְגַּדֵּי עַמְמַיָא דַאֲזַלוּ לְבַסָּרָא שְׁלָם תָּבוּ לְמֶהֱוֵי בָכָן בִּמְרִיר נְפָשׁ׃ צְדִיאוּ כִבְשַׁיָא פְּסַקוּ עָדֵי אוֹרְחָא עַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא אִתְרְחִקוּ מִקִּרְוֵיהוֹן לָא חֲשִׁיבוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא דְבִישְׁתָא אָתְיָא עֲלֵיהוֹן׃ אִתְאַבְּלַת חֲרוּבַת אַרְעָא יְבֵישׁ לִבְנָן נְתַר הֲוָה שָׁרוֹנָא כְּמֵישְׁרָא צְדֵי מַתְנַן וְכַרְמְלָא׃

הוי. האויב שאתה שודד תמיד ואתה לא שדוד ובוגד אתה תמיד ואין אדם בגדך ובוזך: כהתמך. להיות שודד כשלותך שדידתך באותם שנגזרה נזרה עליהם להיות שדודים על ידך תושד: כנלותך לבגוד. מנחם חיבר כנלותך עם ולא יטה לארץ מנלם בחלק אח׳ ומנלם המ״ם הראשונה בו יסוד נופל כמו מ״ם של מאמר ושל מדע ויתכן להיותו לשון כליון לפי הענין. כנלותך לשון ככלותך. ולא יטה לארץ מנלם כליון הכגזר עליהם לא יטה לארץ להיות בטל והולך אלא הולך וחזק: היה זרוע. של שדודי׳ ביד השודד: לבקרי׳. מדי יום יום כשהוא מיצר להם אף ישועתנו תהיה בעת צרה: מקול המון. הבא מלפניך נדדו עמים עד הנה כשהפלאת לנו כ כיסיך: נאוסף שללכם. זה מוסב על כנלותך לבגוד יבגדו בך ו ואוסף שללכם אתם הבוגדי׳ את עמי כבא פקודתכם יבזו אתכם שארית עמי ויאספו שללכם כ כאסיפת חסיל שאוסף לו תבואה בקיץ כל אחד לעצמו אף כלן יבוזו איש לו: כמשק גבים שוקק. כקול נהם מים האספים ונופלין בגבים בנהם כן יהמו הבאים לשלול ולבוז. משק לשון נהם כמו ארי נוהם ודוב שוקק. וכן ממשק חרול כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה מתכים קול וכן בעיר ישוקו: גבים. כמו לחשוף מים מגבא. ורבותינו דרשוהו באגדת חלק בביזת אוכלוסי סנחריב: כי שוכן מרום. הראה גבורתו שהג׳ רם על כל וידו על העליונה: והיה אמונת עתך ונומר. והיה לך לחוסן ישועות ולחכמ׳ ודעת את אשר תאמין לבוראך עתים שקבע לך לתרומות ומעשרות בעת ה הפרשתן ללקט שכחה ופיאה ב בעתם לקיים שמיטין ויובלות בעתם: יראת יי׳. שתירא מלפניו היא אוצר טוב להפתח לך מאתו על ידה. ל״א אמונת עתך את שהאמנת בהקב״ה בעתי׳ שעברו עליך ובפית ליטעו תהיה לך לחוסן: הן אראלם צעקו חוצה. היה הנבי׳ מתנבא נחמות ואומר שהפורענות כבר אכלוהו ומעתה אקום ואנשא לנאלם. הן על אראל שלהם הוא המזבח כבר צעקו וספדו בחוצותם וברחובות׳ בבכי ונהי: מלאכי שלום. ומלאכי שליחות׳ שהיו רגילין לבשר שלום מר יבכיון ואומרים נשמו מסילות שבת עובר אורח: הפר. אויב ברית שכרת לישרא׳: מאס ערי׳. ביזה בעיניו כל שונא אינו חושב אנוש: אבל. לשון אבלות: קמל. יבש ככרת: היה. לשו׳ עבר הוא: השרון. שם מחוז מרעה בהמות כמו שמכינו אלים ממוחב עגלים משרון: כערבה. חורבה: ונוער. לשון תשנוק כמו וינער יי׳:

עתה

עתה אקום · אקום על מלך אשור המחריב ארצכם וארומם ואנשא עליו: תהרו חשש · אומר כנגד העמי' אשר במחנה מלך אשור · וקורא המחשבה הריון והמעשה לידה והם חשבו ללכוד ירושלם ולא עלה בידם הנה מחשבתם הבל ומעשיהם תהו · וזהו השם וקש · וחשש הוא הקש הדק: רוחכם אש תאכלכם · מחשבתכם תהיה אש שתאכל אתכם · כלומר כי בעבור שבאתם לירושלם וחשבתם ללכדה תבא אש ה' שתאכלכם והוא מלאך ה' שהכה במחנה אשור · וכנה אותה המגפה בשרפת אש · וכן למעלה בפרשת לכן ישלח האדון · ושם הארכנו בפירושו: והיו עמים משרפות סיד · אותם עמים אשר במחנה מלך אשור יהיו כמו האבנים שמורפים לסיד · או כמו קוצים כסוחים שיכתו וידלקו באש:

עתה כ"ה ר"פ וסימ' נמסר במסר' רבתא בשרש עת: קוצים ד' ב' חס' וב' מל' וסי' כי תצא אש ומצאה קצים · קוצים כסוחים באש יצתו · ואל תזרעו אל קצים · דעכו כאש קוצים · תניינא ובתרא מל' · וא' זרעו חטים וקוצים: מצדו' ט' בליש' וסימ' את המנהרו' ואת המצדו' · וישב דוד במדב' במצדו' · ויעלו זיפי' · וישב במצדו'

י עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה עַתָּה אֵרוֹמָם עַתָּה אֶנָּשֵׂא: תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם: וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ: שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי: פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי־יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם: טו הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע: הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים: מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים: לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל

כְּעַן אֶתְגְּלֵי אֲמַר יְיָ כְּעַן אֶתְרוֹמַם כְּעַן אֶתְנַטַּל: אִתְעַשְׁתּוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא עַשְׁתּוֹנִין דִּרְשַׁע עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין בִּישִׁין בְּדִיל עוֹבָדֵיכוֹן בִּישַׁיָּא מֵימְרִי כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְשֵׁיצֵי יָתְכוֹן: וִיהוֹן עַמְמַיָּא יְקֵידַת נוּר כּוּבִין מְפַסְּקִין בְּנוּרָא יִתּוֹקְדוּן: שְׁמַעוּ צַדִּיקַיָּא דִּנְטַרוּ אוֹרַיְתָא מִלְּקַדְמִין מָא דַעֲבָדִית וּדְעוּ חַיָּבַיָּא דְּתָבוּ לְאוֹרַיְתִי קָרִיב גְּבוּרְתִּי: אִתְבַּרוּ בְצִיּוֹן חַיָּבִין דְּחַלָּא אֲחַדְתִּנּוּן לְרַשִּׁיעַיָּא דַּהֲווֹ מְנַנְּבִין אוֹרְחַתְהוֹן אָמְרִין מַן יָדוּר לָנָא בְּצִיּוֹן דְּבַהּ זֵהוֹר שְׁכִנְתֵּיהּ כְּאֶשָּׁא אָכְלָא מַן יִתּוֹתַב לָנָא בִּירוּשְׁלֶם עֲתִידִין רַשִּׁיעַיָּא לְאִתְדָּנָא לְאִתְמַסְרָא לְגֵיהִנָּם יְקֵידוּת עָלַם: אֲמַר נְבִיָּא יְתִבוּן בַּהּ צַדִּיקַיָּא כָּל דִּמְהַלֵּךְ בִּזְכוּ וּמְמַלֵּל בְּיוֹשָׁן מִתְרַחִיק מִמָּמוֹן דִּשְׁקַר מַרְחֵיק נַפְשֵׁיהּ מִן אֲנוּסִין מְנַע יְדוֹהִי מִלְּקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא מְטַמְטֵם אוּדְנֵיהּ מִלְּמִשְׁמַע בְּאַשְׁדֵּי דַם זַכַּי וְכָלֵי עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי בְּעָבְדֵי בִּישׁ: הוּא בַּאֲתַר רָם וּמְנַטַּל יְהֵי בֵּית מֵישְׁרוֹהִי בֵּית מַקְדְּשָׁא תִּסְבַּע נַפְשֵׁיהּ מְזוֹנֵיהּ מְסַפַּק מוֹהִי קַיָּמִין כְּמַבּוּעַ דְּמַיִן דְּלָא פָּסְקִין מוֹהִי: יָת יְקָר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא בְּתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ יֶחֱזְיָן עֵינָךְ תִּסְתַּכַּל וְתֶחֱזֵי בְּבָחֲתֵי אֲרַע גֵּיהִנָּם: לִבָּךְ יְהָשׁוּב רַבְרְבָן אֵיכָא סָפְרַיָּא אֵיכָא רַבְרְבַיָּא
איכא

רשי

עתה אקום · מרוב רעות שעשה החייב לעמי לא אתאפק עוד עתה אקום וארומם ואנשא: חשש · מין עץ דבר שנוח לידלק: רוחכם אש · מנשבכם תבא רוח אש ותאכל החשש והקש: כסוחים · קצוצים · כסוחים כמו לא תזמר לא תכסח: רחוקים · המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם: קרובים · בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש: פחדו בציון חטאי' · היאך ימצאו פתח לתשובה: מי יגור לנו אש אוכלה · כלומר מי יעמד בעדנו לשכך חימה בוערת · ל"א מי יגור לנו פי' מי הוא לנו שיגור בציון עם הגור שהוא אש אוכלה והוא משיב אוהב צדקות וכו': מלך ביפיו תחזינה עיניך · הקב"ה שהוא מלך אותו תחזה מארץ מרחקי' שאתה עומד תראה הניסים והגדולה שאעשה לך ועם נועז עמקי שפה לא יראה שכינת המלך ביופיו ע"כ: הולך צדקו' · מי הוא ימצא הולך צדקות: נוער כפיו · אסקו"ט בלע"ז: אוטם · סותם וכן שקופים אטומים: ועוצם · סוגר וכן ויעצם את עיניכם: לחמו נתן · לא יהא מבקש לחם כי מן השמי' יספיקו לו מזון: מימיו נאמנים · מקור מימיו לא יכזב כלומ' זרעו יגדל וכל צרכיו יספיקו: מלך ביופיו תחזינה עיניך · לך הצדיק אני אומר שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום: תראינה ארץ מרחקים · תירגם יונתן תסתכל ותחזה בבחתי ארע גה"נ: לבך יהגה אימה · כשתראה המלכים והשרים והחכמים שהיו שליטים בחייהן והרי הם נידונים בגהנם יהגה לבך אימה ותאמר איה חכמתן וגדולתן של אלו איה שהיה סופר בחיין ושוקל כל דבר חכמה שהיו שואלין ממנו כל עסק מלכות:
איה

עין גדי · נלכדה הקרי' המצדו' · חדלו גבורי בבל · ואשר במצדות ובמערות בדבר · והוא מרומים ישכן · ויתנהו במסגר בהחים · וסימ' בלשון ארמי במערתא דגדיא בטורא מטמר מרום בבל אקש לה סותא:

מראות ל' וחד טיהור שבי מראות רע

כסוחים · פירוש כרותי' · ותרגם לא תזמור לא תכסח · ואמר כסוחים לפי שהקוצי' שאינם כרותי' אלא מחוברים הם ל לחים ולא ידלקו ב במהרה אבל כשהן כרותים והם יבשים ידלקו במהר' כן תהיה המגפה בפתע: שמעו רחוקים אשר עשיתי · במחנה מלך אשור הרחוקים ישמעו ו והקרובי' שהיו במחנה אשור ידעו גבורת האל שגבר עליהם והכם וידעו כי מלך אשור מה שעשה לא בכחו עשה כמו שהתפאר ואמר בכח ידי עשיתי: פחדו בציון · החטאים שהיו בציון פחדו כאשר ראו מחנה אשור הגדול ל והחנפים שהיו בה א אחזם רעדה: ואמר מי יגור לנו · כלומר מי יעמד בעבורנו כנגד מחנה הזה שהוא אש אוכלה ומוקדי עולם · והחטאי' והחנפי' אשר בציון הם שפחדו כי לא בטחו בה' שיצילם והם שבנ' וסיעתו אבל הצדיקים אשר בה הם פחדו ובטחו בה' ולא אמרו מי יגור כי ידעו כי האל יצילם בטובם אליו וזעקם והתפללם לפניו והם חזקיהו ו וסיעתו: אוכלה · בצרי' עין הפעל · וכן ולהב אש אוכלה · מגורה את הכרמים · והדומים להם · ויונתן תרגם אש אוכלה על האל' ותרגם אמרין מאן ידור לנא בציון וגו': הולך צדקות · אמר הנביא אתם אומרים מי יגור לנו הולך צדקות יגור לכם והוא חזקיהו ובצדקתו תנצל העיר · ואף על פי שתלה הזכות בדוד ואמר למעני ולמען דוד עבדי זכות דוד עמדה להם עם זכות חזקיהו אלא זכר דוד כי הוא עקר ראש ממלכת ציון ונקראת עיר דוד · ויונתן תרג' כל הפסוק על כל הצדיקים אשר בירושלם אמר יתבון בה כל צדיקיא וגומר: הולך צדקות · אשר בית השמוש כמו הולך בצדקות · ואלה המדות אשר אמר בפסוק הם ראויות למלך ובהם תעמוד מלכותו: הולך צדקות · כל דרכיו ומעשיו הם בצדקה ובמעשים טובים: מואס בבצע מעשקות · הנה אומר בתורה בשפטים שנאי בצע · אמר בצע סתמא כי כל ממון שונאים שאינם רודפים אחר הממון כי מתוך שאינם חומדים לא יטו אל השחד · אבל הנה אמר בבצע מעשקות שרוצה לומר בממון של גזל ושל עשק לפי שזה מדבר במלך והמלך יצטרך לממון לתת לבני חילו ואנשי מלחמתו ועבדיו ומשרתיו וצריך לו שישתדל אחר הממון שיהיה מן הדין אבל ממון שאינו מן הדין מואס אותו · לפיכך אמר בבצע מעשקות אף על פי שיש בידו כח לקחת ממון אחרים מואס אותו אם לא יהיה מן הדין כגון שיענש אדם למלכות בממונו · נוער כפיו · מתמוך בשוחד לפיכך אמר נוער כפיו לומר כי שום שוחד בעולם לא יקבל אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב ואפילו מנחה לא יקבל מיד בעל הדין בעוד הדין לפניו מנער ידיו משום שחד בעולם: אוטם אזנו משמוע דמים · לפי שביד המלך להרוג העושים העוברים על מצותו אמר כי לא יהרוג כי אם בדין ואם יבאו בני ביתו ויאמרו לו פלוני חייב לך מיתה שעשה לך כך וכך אוטם אזנו · כלומר אינו רוצה לשמוע אם לא יתברר לו באמת שהוא חייב מיתה ודמים ל' דם זכאי או אפילו חייב בדבר שהוא לעצמו מוחל ומעביר פשעו כי קשה בעיניו הריגת אדם אם לא לבער רעה מן הארץ: ועוצם עיניו מראות ברע · אינו רוצה לראות בשום רע שבעולם · או פי' ברע באדם רע כלומר אדם שהוא רע לא יוכל לראותו · כמו שאמר דוד דובר שקרים לא יכון לנגד עיני · וכל אלה המדות היו בחזקיהו: הוא מרומים ישכון · זה המלך ישכון בטח כשוכן במגדלים גבוהים · וכפל עוד הענין במלות שונות לחזק · ופי' מצדות · מגדלים חזקים ולא נשתנה בסמיכות להקל הקריאה: לחמו נתן · קמץ כי הוא בינוני: מימיו נאמני' · קיימים שלא יפסקו · ואמר הענין הזה לומר כי שבע יהיה בימי חזקיהו כמו שאמר בפרשה של מעלה אשרי' זורעי על כל מים וגו': מלך ביפיו · הוא חזקיהו · ואמר תחזינה עיניך כנגד שבט יהודה · ואמר תראינה ארץ מרחקים · פי' עיניך שהיו רואות עד עתה מלך ארץ מרחקי' והוא מלך אשור שהיו עובדים אותו מתחלה ורואים את פניו במנחה שהיו מביאים לו · אמר עוד לא תראו אותו אלא מלך זה תראו ביופיו ובהדרו שלא יפחד וישב על כסאו בכבוד · ועליו נאמר וינשא לעיני הגוי' · ומלך שזכר עומד במקום שנים כמנהג המקרא כאלו אמר מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה מלך ארץ מרחקים · ומרחקים המ"ם פתוחה: לבך יהגה אימה · לבך שהיה הוגה אימה טרם זה · כלומר כל היום היית בפחד המס והיית מחשב בלבך איה סופר עתה יבא עלינו כותב המס ושוקל הכסף מידינו:
וסופר

צבאם ז׳ וסימן ויכלו השמים והארץ׳ כי קצף ליי׳ על כל הגוים׳ ונמקו כל צבא השמים׳ המוציא במספ׳ צבאם׳ ואדם עליה בראתי׳ וברוח פיו כל צבאם׳ אתה עשית את השמים:

איה ספר איה שקל איה ספר את־המגדלים: את־עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה: חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן אהל בל־יצען בל־יסע יתדתיו לנצח וכל־חבליו בל־ינתקו: כי אם־שם אדיר יהוה לנו מקום־נהרים יארים רחבי ידים בל־תלך בו אני־שיט וצי אדיר לא יעברנו: כי יהוה שפטנו יהוה מחקקנו יהוה מלכנו הוא יושיענו: נטשו חבליך בל־יחזקו כן־תרנם בל־פרשו נס אז חלק עד־שלל מרבה פסחים בזזו בז: ובל־יאמר שכן חליתי העם הישב בה נשא עון:

חצי הספר בפסוקים

לד קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו תשמע הארץ ומלאה תבל וכל־צאצאיה: כי קצף ליהוה על־כל־הגוים וחמה על־כל־צבאם החרימם נתנם לטבח: וחלליהם ישלכו ופגריהם יעלה באשם ונמסו הרים מדמם:

תרגום: איכא חשביא יתון אם יכלון לחשבא מנין קטילי רישי משרית גבריא: ית מרות עם תקיף לא תכול למחזי עמא דהוה עמיק ממללהון מלמשמע מלעגין בלשנהון מדלית בהון סוכלתנו: תחזי במפלתהון ציון קרית זמננא עינך יחזין בנחמת ירושלם באצלחותא בשלותא כמשכנא דלא מתפרק ולא משתלפן סכוהי לעלם וכל אטונוהי לא יתפסקון: ארי אלהן מתמן תתגלי גבורתא דיי לאוטבא לנא מאתר נפקין נהרין שטפין פתיורת ידין דלא תיזיל בידה ספינת צידין ובורני רבתא לא תגוזניה: ארי יי דיננא דאפקנא בגבורתיה ממצרים יי מלפנא דיהב לנא אולפן אוריתא מסיני יי מלכנא הוא יפרקננא ויעביד לנא פורענות דין מן משרית גוג: בעדנא ההיא יתברון עממיא מתוקפהון ויהון דמן לספינא דאתפסקו חבלהא ולית לה תקוף על תרנהון דאתפסיק ולא אפשר למפרס עלוהי קלע בכן יפלגון בית ישראל נכסי עממיא סניאות עדי ובוז ואפילו ישתארון בהון עורין וחגירין אף אנון יפלגון סניאות עדי ובוז: ולא יימרון מכען לעמא דשרן סחור סחור אתיב לשכנתא מלותכון אתת עלנא מחת מרע עמא בית ישראל יתכנשון ויתובון לארעהון שביק לחוביהון: אתקרבו עממיא למשמע ומלכותא אציתו תשמע ארעא ומלהא תבל וכל דדירין בה: ארי רגז מן קדם יי על כל עממיא וקטולא על כל משריתהון חיבנון מסרנון לקטלא: וקטיליהון יתרמון ופגריהון יסק תננהון ויתמסון טוריא מדמהון:

רש״י: איה סופר את המגדלים׳ גם הוא דבר מלכות ממונה על בתי המלכו׳ כמה הם וכמה מגדלים צריך לעיר פלוני וכן סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה כמה מגדלים היא צריכה: את עם נועז׳ כמו לועז אל כל האומות שאינ׳ לשונם לשו׳ הקדש: לא תראה׳ לא תחשוב בלבך כי כולם יהיו חשיבים ושפלים: נלעג׳ לשון עלגים ועימקי שפה כל זה לשון נכרית שאין מכירין בלשון הקדש: עמקי שפה׳ כמו ויהי כל הארץ שפה אחת: חזה ציון׳ ואת מי תראה בלבך להחשב מלוכה ושררה את ציון אשר היא קרית בית וועד לנו: בל יצען׳ בל ישא ודומה לו אילון בצעננים ומתרגם מישור אנגיא והם נקעים שבשדות שקורין פוש״ע בלע״ז כמו אנגי דארעא מיקרו שהמים כאספים שם מן ההרים והגבשושיות וב״ת של בצעננים אומר אני שאינה כשרפת בתיבה לא משמש היא: בל יסע יתדותיו׳ היתדות שקושרין בו מיתרי האהל בל יסע אותם מן הארץ ממקו׳ תקועתם כמו ויסיעו אבנים גדולות וכן ויסיעם עם הבריח לשון תלישה: כי אם שם׳ כי אם׳ מושב על בל יסע יתדותיו ועל בל ינתקו הרעה לא תהיה כי אם הטוב יי׳ יהיה שם אדיר לנו והעיר תהיה מקום נהרים יאורים׳ כענין שנאמר ביחזקאל וימד אלף ויעבירני נחל אשר לא אוכל לעבור וכן ניבא יואל ומעין מבית יי׳ יצא והוא הנחל שהיה מתגבר והולך: אני שיט׳ אניה השטה במים: וצי אדיר׳ ובורני רבתא: כי יי׳ שופטנו׳ שר ושופט שלנו: נטשו חבליך׳ המושכים את הספינה׳ כן׳ הכן היטב: תרנם׳ תורן הספינה: בל פרשו נס׳ לא יוכלו לפרוש ווילון המנהיג את הספינה: אז חולק עד׳ שלל עדאה: מרבה׳ הרבה יחלקו שלל אשור: פסחים׳ שהיו על עכשיו חלשים: ובל יאמר שכן׳ של ישראל חליתי׳ בשביל האומה הנאת באתני הרעה׳ כי העם ישרא׳ שנקראו עם היושב בירושלם יהיה נשוא עון: ונמקו

רד״ק: סופר את המגדלים׳ פירוש שהיה סופר המגדלי׳ אשר בעיר ועיר כי אות׳ הבתי׳ הגבוהים היו חשובים ונותנים יותר במס וכל אותה המחשבה והפחד לא יהיה לך עוד: את עם נועז לא תראה׳ עוד לא תראה הסופרים והשוקלים: את עם נועז׳ כמו עז והוא כפעל ושרשו עז ויעז ועזות בענין אחד׳ ועם עז הם הכשדים: עם עמקי שפה׳ משמע שהיו מדברים ארמית שלא היו שומעים ומבינים אותו ישראל אלא יחידים׳ כמו שאמרו אליקים ושבנא ויואח אל רב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם׳ כנראה כי העם לא היו מבינים ארמית׳ ולשון אחרת לאשר לא יבינו הוא לו עמוק ונלעג׳ כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת: משמוע׳ פי׳ מהבין׳ כמו גוי אשר לא תשמע לשונו׳ וכן אמר אין בינה שלא היו מבינים אותו׳ והענין כפול במלות שונות: חזה ציון׳ אותו עם נועז לא תראה אלא מה תראה ציון קרי׳ מועדינו שהיו באים שם במועדים שלש פעמים בשנה כי עד עתה לא היתה קרי׳ מועדינו בימי מלכי ישראל שלא היו באים שם כל ישרא׳ גם בימי אחז שהיו בטלי׳ מועדי׳ השם וקרבנותיו כי גם בתחלת מלכו׳ חזקיהו כתב על אפרי׳ ומנשה אגרות שיבאו בירושלם לעשו׳ פסח והיו מבחיקי׳ ברצי׳ ומלעיגי׳ בם ועתה עיניך תראנה ירושלם נוה שאנן כי עד עתה לא היה נוה שאנן כי היתה יד מלכי האומות עליה: אהל בל יצען׳ פי׳ לפי ענינו כתרגומו במשכנא דלא מתפרק כי לא מצאנו לו חבר במקרא׳ ואאו״ל פי׳ משרש יצע ומצעינו והנון נוספת בשקל בנין קנין אלמן רחמן׳ ופירוש אהל שלא יורד ולא יהיה מצע לעולם אלא לעולם יהיה פרוש ונטוי: בל יסע יתדותיו׳ אפי׳ אחת מיתדותיו לא יסע׳ ולפי שדמה אותו לאהל אמ׳ יתדותיו וחבליו שינטה עם יתדו׳ וחבלי׳ ומה שאמ׳ לנצח רוצה לומ׳ זמן רב: כי אם שם׳ זה אם פירושו כמו אמת׳ וכן כי אם ים אחרית׳ כי אם כאמר היוצר יחשב׳ והדומים להם׳ אמר איך תהיה ירושלם נוה שאנן ואהל בל יצען כי באמת שם בירושלם אדיר ה׳ שהוא לנו ובעזרתינו והוא אדיר ויכול על מחנה אשור ואף על פי שהוא רב ועצום: מקום נהרים יאורים׳ והוא יהיה לנו מקום נהרים כאלו סביב לירושלם יהיו נהרים ויאורים רחבי ידים שלא יוכלו לעבור עליה האויבים ואפילו אני שיט וצי אדיר לא יוכל ללכת בנהר הגדול הזה ולא לעבור אותו׳ ולפי שהמשיל מחנה אשור לנהר גדול כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ונומר׳ אמר כי ה׳ יהיה להם מקום נהר גדול ממנו שלא יוכל מלך אשור לעבור בו ולכבוש ירושלם: אני שיט׳ שמוליכים אותו במשוטים: וצי אדיר׳ ספינה גדולה: כי ה׳ שפטנו׳ והוא ישפטנו מיד מלך אשור׳ כלומר שיקח משפטנו ממנו שעשה לנו כמה רעות: ה׳ מחוקקנו׳ הוא מושל בנו׳ כי המושל יקרא מחוקק כמו ומחוקק מבין רגליו׳ לפי שהוא משים חקים בעם׳ כלומר האל שופטנו ומחוקקנו ומלכנו והוא יושיענו מידו: נטשו חבליך׳ אמר כנגד מחנה אשור שדמה אותו לאני שיט ולצי אדיר׳ והספינה ינהיגוה בחבלי׳ הקשורים בוילון׳ הפרוש על התרן שימשכו החבלים כפי חכמת רב החובל ויפרשו הנס שהוא הוילון ותלך הספינה ברוח שקולט הוילון׳ ואמר נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס׳ כאלו נטשו החבלים ואין חבל למשוך והחובלים לא יוכלו לחזק הטב התורן שלהם ולפרוש הנס כיון שהחבלים נטשו ונפסקו׳ או פירש נטשו נתפשטו ואינם נטוים כמו והנם נטושים על פני האדמה: אז חלק עד שלל מרבה׳ או כיון שלא תוכל הספינה ללכת יחלקו שללה השוללים׳ כן מחנה אשור כיון שמתו יבאו ישראל וישללו ובזזו המחנה ואפילו הפסחים אשר בירושלם הלכו לשלול ולבזוז כי קרוב להעיר היה המחנה: עד׳ כמו שלל׳ מתרגמינן שלל עדאה׳ וכן בבקר יאכל עד׳ וחסר וי״ו השמוש כאלו אמר עד ושלל׳ וכן שמש ירח׳ ראובן שמעון׳ והדומים להם׳ ואמר עד ושלל כפל ענין במלות שונות לחזק הענין כמו שהוא דרך המקרא: מרבה׳ שם כמשקל מראה משקה׳ ר״ל שלל רב שללו: ובל יאמר שכן׳ לא יאמר השוכן בירושלם חליתי כמו שהיו אומרים מתחלה מרוב הכרות חלינו וכאבנו לא יאמרו עוד זה כי ה׳ נשא עונם בסבת חזקיהו שהוכיחם והחזירם למוטב והושיעם האל תשועה גדולה׳ ויש מפרשים הפרשה הזאת כולה עתידה לימות המשיח׳ והנכון כמו שפירשנו: קרבו גוים׳ פרשה זו עתידה ואחר כך זכר תשועת ישראל עד ויהי בארבע עשרה שנה׳ וקרא אותה בשם בצרה כמו שהיתה בצרה עיר גדולה וכן אמר ירמיהו הנביא במגלת איכה תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך׳ הנה כשתחרב ארץ כותי׳ יבאו ישראל מגלות זה שלא יוסיפו עוד לגלות׳ ואמר בנבואה זו גוים ולאמים תבל וכל צאצאיה׳ כי קצף על כל צבאם׳ שיבאו גוי על גוי ובזאת יהיה ההרג והטבח בהם: וחלליהם ישלכו׳ שלא יהיה להם קובר׳ לפיכך יעלה באשם וסרחונם: ונמסו ההרים מדמם׳ זה על דרך הפלגה ונמקו

וְנָמַקּוּ כָּל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנָגֹלּוּ כַסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹל כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה׃ ה כִּי־רִוְּתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי הִנֵּה עַל־אֱדוֹם תֵּרֵד וְעַל־עַם חֶרְמִי לְמִשְׁפָּט׃ חֶרֶב לַיהוָה מָלְאָה דָם הֻדַּשְּׁנָה מֵחֵלֶב מִדַּם כָּרִים וְעַתּוּדִים מֵחֵלֶב כִּלְיוֹת אֵילִים כִּי זֶבַח לַיהוָה בְּבָצְרָה וְטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ וְיָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם וּפָרִים עִם־אַבִּירִים וְרִוְּתָה אַרְצָם מִדָּם וַעֲפָרָם מֵחֵלֶב יְדֻשָּׁן׃ כִּי יוֹם נָקָם לַיהוָה שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב צִיּוֹן׃ וְנֶהֶפְכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ לְגָפְרִית וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה׃ ו לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה לְעוֹלָם יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ מִדּוֹר לָדוֹר תֶּחֱרָב לְנֵצַח נְצָחִים אֵין עֹבֵר בָּהּ׃ וִירֵשׁוּהָ קָאַת וְקִפּוֹד וְיַנְשׁוֹף וְעֹרֵב יִשְׁכְּנוּ־בָהּ וְנָטָה עָלֶיהָ קַו־תֹהוּ וְאַבְנֵי־בֹהוּ׃ חֹרֶיהָ וְאֵין־שָׁם מְלוּכָה יִקְרָאוּ וְכָל־שָׂרֶיהָ יִהְיוּ אָפֶס׃ וְעָלְתָה אַרְמְנֹתֶיהָ סִירִים קִמּוֹשׂ וָחוֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ וְהָיְתָה נְוֵה תַנִּים חָצִיר לִבְנוֹת יַעֲנָה׃ וּפָגְשׁוּ צִיִּים אֶת־אִיִּים וְשָׂעִיר עַל־רֵעֵהוּ יִקְרָא אַךְ־שָׁם הִרְגִּיעָה לִּילִית וּמָצְאָה לָהּ מָנוֹחַ׃ טו שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז וַתְּמַלֵּט וּבָקְעָה וְדָגְרָה בְצִלָּהּ אַךְ־שָׁם נִקְבְּצוּ

וְיִתְמַסּוּן כָּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְיִתְמְחוּן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כְּמָא דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן בְּסִפְרָא וְכָל מַשִׁרְיָתְהוֹן יְסוּפוּן כְּמִיתַּר טְרַף מִגֻּפֶּן וּכְנִבְלָא מִתְּאֵנָה׃ אֲרֵי תִתְגְּלֵי בִשְׁמַיָּא חַרְבִּי הָא עַל אֱדוֹם תִּתְגְּלֵי וְעַל עַמָּא דְּחַיְּבֵית לְדִינָא׃ חַרְבָּא קֳדָם יְיָ אִתְמְלִיאַת דַּם אַדְהֲנַת מִתְּרַב מִדַּם מַלְכִין וְשִׁלְטוֹנִין מִתְּרַב כָּלְיָת רַבְרְבִין אֲרֵי קִטְלָא קֳדָם יְיָ בְּבָצְרָא וְנִכְסָא סַגִּיאָה בְּאַרְעָא דֶּאֱדוֹם׃ וְיִתְקַטְלוּן גִּבָּרִין עִמְּהוֹן וְשִׁלְטוֹנִין עִם טוּרָנִין וְתִרְוֵי אַרְעֲהוֹן מִדְּמְהוֹן וַעֲפְרְהוֹן מִתַּרְבְּהוֹן יִדְהַן׃ אֲרֵי יוֹם פּוּרְעָנוּתָא קֳדָם יְיָ שְׁנַת תּוּשְׁלֵימְתָא לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין עוּלְבָּנָא דְּצִיּוֹן׃ וְיִתְהַפְּכוּן נַחֲלָהָא לְזִפְתָּא וַעֲפְרָהּ לְנוּפְרִיתָא וּתְהֵי אַרְעָא לְזִפְתָּא בָּעֲרָה׃ לֵילֵי וִימָם לָא תִטְפֵי לַעֲלַם יִסַּק תְּנָנַהּ מִדָּר לְדָר תֶּחֱרוּב לַעֲלַם עָלְמַיָּא לֵית דִּי עָדֵי בַהּ׃ וְיַחְסְנוּנַהּ קָתִין וְקִפּוֹדִין וְקִפּוּפִין וְעוֹרְבִין יִשְׁרַן בַּהּ וְיִתְנְגִיד עֲלַהּ חוּט דְּחוּרְבָּנָא וּמַשְׁקַלְתָּא דְּצַדְיוּתָא׃ דַּהֲווֹ אָמְרִין בְּנֵי חִירִין אֲנַחְנָא וְלָא צָבָן לְקַבָּלָא עֲלֵיהוֹן מַלְכוּ וְכָל רַבְרְבָהָא יְהוֹן לִלְמָא׃ וְיִסְּקוּן בִּרְנְיָתְהָא סִירִין קַרְסוּלִין וְחוּחִין בִּתְקוֹף כְּרַכָּהָא וּתְהֵי מְדוֹר יְרוֹדִין אַתְרָא לְבַת נַעֲמָא׃ וְיַעְרְעָן תַּמָּן בַּחֲתוּלִין וְשֵׁידִין חַד עִם חַבְרֵיהּ יַתִּיבוּן בְּרַם תַּמָּן יִשְׁרְיָן לִילִין וְיִשְׁכְּחָן לְהֶן נְיָח׃ תַּמָּן תְּקַנֵּן קוּפְּדָא וּתְשֵׁיזִיב וְקוֹרֵהוֹן יַנְצְפוּן בְּטוּלָא בְּרַם לְ מָן יִתְכַּנְּשׁוּן דַּיְיתָא

וכל צבאם ד' וסימ' נמסר בסדר בראשית: לא תכבה ו' בקריא' וסימ' אש תמיד תוקד על המזבח' והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה' ואמרת ליער הנגב' ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי' לילה ויומם לא תכבה' כי אני יי' בערתיה: על רעהו ה' בקריא' וסימ' וכי יזיד איש על' כי כאשר יקום איש על רעהו' ופגשו ציים את איים' כה תאמרו איש על רעהו' גבר מחליק על רעהו:

ונמקו כל צבא השמים · יפחדו כשאשליך את שרי האומות ונגולו לשון גולל ונגלו כספר השמים תירגם יונתן ויתמחו' שמיא כמא דאמיר עליהון בסיפרא ואני מפרשו לפי הענין מפני שעכשיו הטוב' והאורה לא' אומו' לכשימחו ויחרבו יהי דומה העולם חשך עליהם כאילו נגלל השמים והאור כגלילת ספר : יבול · יכמוש · וכנובלת מתאנה כמושה כאילן קרויה נובלת · וזהו שפירשו רבותינו מאי נובלות בושלי כומרא שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן נובלן ומתחממות ומתבשלות : כי רותה בשמי' חרבי · להרוג שרים שלמעלה ואחר כך תרד על יון למטה שאין כל אומה לוקה עד שילק' שר שלה במרום : עם חרמי · עם מלחמתי לשון משנה בשעת חירום שנו וכן את אים חרמי דאחאב : כרים ועתודים · שרים ושלטוני' : בבצרה · מארץ מואב היא אבל לפי שהעמידה מלך לאדום שכאמ' וימת חושם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה לפיכך תלקה עמהם בפסיקתא: ראמים עימם · מלכי' עם שלטונים ראמים עם העתודים הכתובים למעלה : אבירים · פרים בריאים וגדולים כמה דאת אמר עם אבירי בשן שלה : שלומים לריב ציון · שישלם גמול על עיסקי ריב ציון הצועקת לפניו לשופטה מן המריעים לה : ונהפכו נחליה · של יון : קפוד · עוף הפורח בלילה בואיטא בלע"ז : מדור לדור · מאותו דור על דור אחרון · לא היא קללת משה מלחמה ליי' בעמלק מדור דור מדורו של משה לדורו של שאול ומשם לדורו של מרדכי ומשם לדורו של מלך המשיח : קו תהו · משפט של שממה : ואבני בהו · משקלות של דין חורבן כמו אבן שלימה : חוריה ואין שם מלוכה יקראו · שרים שלה עומדי' ואין אחד מהם קורא על עצמו שם שררה ומלוכה : אפס · כלייה : ועלתה ארמנותיה סירים · כך דרך חורבות לצמוח בהם קוצים וסנאים והוא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון אורטי"אש וכיוצא בהן : נוה תנים · הוא מדבר שהוא דרך להיות בו תנים שהוא מין חיה רעה : ופגשו ציים את איים · ויערעון תמון בחתולי' כך תירג' יונתן · תמון נמיות מרטו"ליכש בלע"ז : ושעיר · שד : הרגיעה · לשון מרגוע : לילית · שם שידה : קננה · לשון קן ציפור : קפוז · היא קיפוד : ותמלט · ותלד ביציה : ובקעה · היא יציאת האפרוחים מן הביצה וכן הוא אומר ביצי צפעוני בקעו : ודגרה · היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו גלוצי"ר בלע"ז וכן קורא דגר : דיות

ונמקו · זה על דרך משל כי למי שתבא לו צרה גדולה כאלו נהפכו השמים והארץ עליו והרי העולם לו נהפך וכאלו אין צבא השמים כי אין לו אורה והעולם חשך עליו · וזה המשל תראהו תמיד בדברי הנביאים : ונגלו כספר · כי השמים נטוים כאהל ועתה ידמו להם שיהיו נגללים כמו הספר הנגלל : וכנובלת · פירוש ונעלה נובלת מתאנה' והנכון שיהיה הכסתר אתנה לא עלה כי עלה מן הדומה הוא לשו' זכר שא"ל כתאנה הפרי שנובלת מעץ התאנה' כי הפרי יקרא תאנה והעץ תאנה · לפיכך היה נכון שיאמר בסתם וכנובלת משיאמר וכתאנה מתאנה · ותאנה לשון נקבה לפיכ' אמ' עליה נובל': כי רותה חרבי · שהיא בשמים תרוה מדם החללים האלה ועל מי תרד החרב הזאת מן השמים על יון ועל עם חרמי כי ה הוא עם שאני רוצה להחרים לעשות משפט בהם על מה שהרעו לישראל · וטעם בשמי' וטעם חרב דרך משל כי הגזרות יורדות מן השמים · ורותה פעל עומד מן הדגוש · וכן רותה אדני מדם: חרב לה' · החרב שתהיה בגוים שיהרגו שה את אלה לה' היא כי הוא צוה ורצה זה : מלאה דם · מרוב הריגה · ואמר מלאה דרך משל על דרך אסכיר חצי מדם : הודשנה · מלשו' דשן ושמן · כלומר השמנה מחלב כרים : ועתודים · ואים ואמי' ופרי' ואבירי' הוא משל על מלכי הגוים פחות וסגנים · ודקדוק מלת הדשנה היא מורכבת מן הפעל והתפעל · כי הראוי התדשנה והשי"ן ראויה להדגש : וירדו' עמם · ימותו מלכים רבים אחרים ממלכי יון : כי יום נקם · כל זה הוא נקם ושלומים לה' שנוקם מהם ומשלם להם גמולם וריב ציון הוא רב עמהם : ונהפכו נחליה לזפת · תרג' יונתן ויתהפכון נחלהא וגומר' ומה שאמר לזפת ולגפרית משל על חרבנה' או תהיה כארץ סדום ועמורה : לילה · על שאמר תהיה גפרית וזפת בערה אמר כי לעולם יעלה עשנה כמו שהיא עוד היום ארץ סדום ועמורה שעולה עשן ממנה תמיד: מדור לדור · בקמץ הלמ"ד ולית כותיה : וירשוה · שיהיו תמיד בה כאלו שעמד על ירושתו' ואלה שזכר דרכם לעמוד בחרבות : קאת' הוא הנקר' במשנ' קיק והוא עוף מדברי במלא ככרכי הים' וקפוד הוא הנקר' קאפ"ר בערבי בלע"ז טרטוג"א : וינשוף' באולם והוא עוף שהוא עף בלילה · או אותו שהוא צועק בלילה' ולפיכ' נקרא ינשוף מן נשף: ונטה עליה · האל יטה עליה קו תהו ואבני בהו כי מי שבונה נוטה קו ואבן העופרת שהיא המשקולת והקו והמשקלת יהיו של תהו ושל בהו · כלומר הפך הבנין יעשה בה שהוא החרבן : חוריה · שהיו קוראים מתחילה אין שם מלוכה כי אכתנו מלכים הם יהיו עתה אפס וכל שריה : ואין שם · בוי"ו · כמו ויסא אברהם את עיניו · והדומים לו שאינם לתוספת : חוריה' סגניה' וכן ואת כל חורי יהודה' ואריבה את החורים : ועלתה' תעלה הארץ מקום ארמנותיה סירים כי במקום החרב יעלו ויצמחו הקוצים : סירים קמוש וחוח' מיני קוצים הם : חציר' כמו חצר בצרי' וכן ישים ויסם' ותרגם יונתן כמו מקום אתרא לבת נעמא: ופגשו' חיות עם חיות יפגשו שם כי מדור החיות מדבריות תהיה העיר : ציים' חיות השוכנ' בציה במדבר' ותרגם יונתן קמוס טמיון' ואיים תרגם חתולין' ושעיר כתרגומו שד' וכן לשעירי' אשר הם זונים אחריהם מתרגמינן לשדים' ואפשר שהיא חיה מחיו' המדבר' וכן לילית חיה שצועקת בלילה או עוף שעף בלילה' ובדברי רז"ל המפלת דמות לילית טמאה לידה ולד הוא אלא שיש לה כנפים : שמה קננה קפוז' כמו קפוד : ותמלט' כמו והמליטה זכר' לל ותלד: ובקעה ודגרה' כמו קורא דגר' ענין אסיפה' כלומר אסיפת הביצים' ו"י ודגרה כמו אחר' כלומר אחר שאספה הביצים וחממה אותם ואחר כך תבקע הבצים ויצאו הבני' כמו ו"י ויבקעו המים' הן אתה קצפת ונחטא: ריות

דיות׳ כמו ואת הדיה׳ אוולטור בלע״ז : אשה רעותה׳ פי׳ עם רעותה: דרשו מעל ספר ה׳ וקראו׳ אומ׳ כנגד מי שיראה דרשו מעל ספר ה׳ והוא הספר הזה וקראו החיות והעופות הנזכרות בזאת הפרשה כי כן תראו אותם כולם בחרבנה שתהיינה שוכנות בעיר הזאת לא תחסר אחת מהן : לא פקדו׳ לא חסרו אחת מהן את רעותה אלא כולם תהיינה שם׳ ואדוני אבי ז״ל פירש ספר ה׳ זה ספר תורת משה רבינו׳ דרשו כל חיות ועופות הכתובות בפרשת ויהי ביום השמיני אחת מהן לא נעדרה׳ והחכם רבי אברהם פירש כי הוא דרך משל רמז לגזרות שמים הכתובו׳ באצבע אלהים׳ והטעם שכל הגזרות תבאנה : כי פי הוא צוה׳ אמ׳ אלה יתברך׳ פירוש צוה שיהיה כך לפיכך יהיה על כל פנים לא יעדר: ורוחו׳ פירוש רוח פי האל׳ על דרך וברוח פיו כל צבאם׳ ר״ל רצונו וחפצו והוא קבצן שיבאו כולם בארץ כות׳: והוא הפיל׳ כאלו הפיל גורל בארץ שתהיה להם ירושה : וידו חלקתה׳ ידו חלקה אותה הארץ להן לחיות ולעופו׳: בקו׳ על דרך משל כמו שמחלק אדם הארץ בחבל ובקו: ישושום מדבר וציה עד משל׳ ומ״ם ישושום במקום נון הנוספת בעתידי רבים ישמעון יזכרון או מ״ם במקום נם או עמ״ם כמם בשלם הבשר שהוא כמו בשל להם׳ ר״ל המדבר והציה שהיו שוכנות בהם החיות האלה ישושו בהם כי כשילכו לשכון בארץ כותי׳ ויש לפרש מדבר וציה ארץ ישרא׳ שהיתה כמדבר מיום שגלו ישראל ממנה עתה בחרבן ארץ כותיתים ותגיל׳ כי כשתחרב זאת תתישב זאת כמו שפירשנו׳ ויונתן תרג׳ יחדון ליתבין במדברא בארעא צחיא: ותפרח כחבצלת׳ כמו הוורד שתפרח ותתן ריחה : פרוח׳ אף גילת ורנן׳ תגל גילה אחר גילה׳ והתי״ו במקום הה״א׳ וכמוהו רבים׳ ורנן שם מקור: נתן לה׳ לארץ ישראל: המה׳ בני ישראל בשובם לארצם יראו כבוד ה׳ בשוב כבודו בירושלם: חזקו׳ פעמים יבא הצווי לא לאדם מיוחד אלא למי שיהיה׳ כמו ריח כבני׳ אמור למלך ולגבירה׳ וכן זה חזקו ידים רפות׳ או אומר זה כנגד הנביאים או כנגד מי שיש לה׳ לב חזק בגלות ובוטחים בא״ל ובוטחים יום יום להביא הישועה: אומר לה׳ שיחזקו ידי הרפי׳ בגלות׳ וכן תרגם יונתן אמר נביא תקיפו ידין דמרשלן: אמרו לנמהרי לב׳ אותם שהיו נבהלים בלבם בצרות גדולות מן הגלות: נקם יבא׳ או לעשות נקם : גמול אלהים׳ ועתה תראו גמול אלהים כי הוא יבא ויושיעכם מהגלות : אז תפקחנה׳ ישראל שהם בגלות כעורים ופסחי׳ ונאלמים : כי נבקעו במדבר מים׳ הנה אמר מיכה המורשתי כימי צאתך מארץ מצרי׳ אראנו נפלאות׳ והנה יהיה זה מהנפלאות שיבקעו במדבר מים ונחלים בערבה׳ שימצאו מים רבים בדרך בשובם לארצם: והיה השרב׳ מקום השרב ומקום הצמאון יהיה לאגם ולמבועי מים שיהיו נובעים להם בדרכם ... ציה שהוא מקום השרב שאין שם מים מרוב החום׳ ותרגום אכלני חורב אכלני שרבא: בנוה תנים רבצה׳ מקום שהיה נוה תנים והיו רובצות ... יהיה חציר לקנה וגומא׳ שיצמחו שם קנה וגומא שאינם צומחים אלא במקום מים : חציר׳ כמו חצר׳ כמו שפירשנו למעלה׳ ואמר רבצה וכל אחת ואחת ... אומר על הנקבות כמו שאומר גם תנים חלצו שד : והיה שם׳ שם במדבר שלא היה שם דרך מעולם יהיה עתה מסלול ודרך׳ ובדרש עכשיו אין דרך במדבר ... איננה הולכת בלילה אלא לאור המזלות׳ ואז יהיה מסלול ודרך׳ ומסלול כמו מסלה: ודרך הקדש יקרא לה׳ לאותה הדרך׳ כי עם קדש ילכו בה: ... ר״ל אחד מן הרשעים: והוא למו׳ לישראל לבד יהיה אותו הדרך: הולך דרך׳ בין הולך דרך שהוא רגיל ללכת דרכים בין אוילים לא יתעו באותה הדרך:

ואוילים

רעותה ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בא: מהנה ז׳ וסים׳ נמסר בסדר ויקרא: ואזני ג׳ וסים׳ ואזני חרשים תפתחנה׳ ואזני שמעים תקשבנה׳ ואזני כל העם אל ספר התורה: לאגם ג׳ פתחין וסים׳ והיה השרב לאגם׳ אשים מדבר לאגם׳ ישם מדבר לאגם:

דִיּוֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ׃ דִּרְשׁוּ מֵעַל־סֵפֶר יְהוָה וּקְרָאוּ אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ כִּי־פִי הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן׃ וְהוּא־הִפִּיל לָהֶן גּוֹרָל וְיָדוֹ חִלְּקַתָּה לָהֶם בַּקָּו עַד־עוֹלָם יִירָשׁוּהָ לְדוֹר וָדוֹר יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃

לה

יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה וְתָגֵל עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת׃ פָּרֹחַ תִּפְרַח וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן־לָהּ הֲדַר הַכַּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן הֵמָּה יִרְאוּ כְבוֹד־יְהוָה הֲדַר אֱלֹהֵינוּ׃ חַזְּקוּ יָדַיִם רָפוֹת וּבִרְכַּיִם כֹּשְׁלוֹת אַמֵּצוּ׃ אִמְרוּ לְנִמְהֲרֵי־לֵב חִזְקוּ אַל־תִּירָאוּ הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נָקָם יָבוֹא גְּמוּל אֱלֹהִים הוּא יָבוֹא וְיֹשַׁעֲכֶם׃ אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים וְאָזְנֵי חֵרְשִׁים תִּפָּתַחְנָה׃ אָז יְדַלֵּג כָּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי־נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה׃ וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי מָיִם בִּנְוֵה תַנִּים רִבְצָהּ חָצִיר לְקָנֶה וָגֹמֶא׃ וְהָיָה־שָׁם מַסְלוּל וָדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ לֹא־יַעַבְרֶנּוּ טָמֵא וְהוּא־לָמוֹ הֹלֵךְ דֶּרֶךְ

דְיָתָא אִתְּתָא לְוַת חַבְרְתָהּ׃ תְּבַעוּ מֵעַל סִפְרָא דַיָי וּבְעוּ חֲדָא מִנְהוֹן לָא שְׁנַת וְאִתְּתָא לַחֲבָרְתָהּ לָא עֲכִיבַת אֲרֵי בְּמֵימְרֵיהּ יִתְכַּנְשָׁן וּבִרְעוּתֵיהּ יִתְקָרְבָן׃ וְהוּא בְּמֵימְרֵיהּ רְמָא לְהוֹן עַדְבָא וּבִרְעוּתֵיהּ פְּלֵיג לְהוֹן בְּחוּטָא עַד עָלְמָא יַחְסְנוּנַהּ לְדָר וְדָר יִשְׁרוֹן בַּהּ׃ יֶחֱדוּן דְיָתְבִין בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא צִיחִיָא וְיִבְעוּן דְשָׁרָן בְּמֵישְׁרָא וְיִזְהֲרוּן כְּשׁוֹשַׁנַיָא׃ מֵדָץ יְדוּצוּן וְיֶחְדוּן אַף בִּיעַ וְהֶדְוָא יְקַר לִבְנָן יִתְיְהִיב לְהוֹן זִיו כַּרְמְלָא וְשָׁרוֹנָא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִלְהוֹן אָמְרִין אִלֵין אִנּוּן יֶחֱזוּן יְקָרָא דַיָי זִיו תּוּשְׁבַּחְתָּא דֶאֱלָהָנָא׃ אֲמַר נְבִיָא תַּקִיפוּ יְדִין דְמַרְשְׁלָן וּרְכוּבִין דְרָעֲלָן חַסִינוּ׃ אֱמַרוּ לִדְמוֹחָן בְּלִבְּהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא תְּקַפוּ וְלָא תִדְחֲלוּן הָא אֱלָהָכוֹן לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִין אִתְגְלֵי מָרֵי גַמְלַיָא יְיָ הוּא יִתְגְלֵי וְיִפְרְקִנְכוֹן׃ בְּכֵן יִתְפַּתְּחָן עֵינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל דְאִנּוּן כְּסָמָן מִן אוֹרַיְתָא וְאוּדְנֵיהוֹן דִכְחֵרְשִׁין לְקַבָּלָא לְמִלֵי נְבִיָא יְצִיתָן׃ בְּכֵן בְּמֶחֱזֵיהוֹן גַלְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל דְמִתְכַּנְשִׁין וְסָלְקָן לְאַרְעֲהוֹן הָא כְּאַיָלִין קְלִילִין וְלָא לְאִתְעַכָּבָא וִישַׁבַּח לִישָׁנְהוֹן דַהֲוָה בְלִים אֲרֵי בְּכֵן אִתְבְּזָעוּ בְמַדְבְּרָא מַיָא וְנַחֲלַיָא בְּמֵישְׁרָא׃ וִיהֵי שָׁרוּבָא לַאֲגַמִין דְמַיִן וּבֵית צַחְוָנָא לְמַבּוּעֵי מַיָא אֲתַר דַהֲוָה יְרוֹדִין שָׁרָן תַּמָן יִסְקוּן קָנֶה וְגוּמָא׃ וִיהֵי תַמָן כְּבַשׁ אוֹרַח וְתִקוּן אוֹרְחָא דְקוּדְשָׁא יִתְקְרֵי לַהּ לָא יְעִדוּן בַּהּ מְסָאֲבִין וְלָא יִפְסְקוּן עֲדֵי אוֹרְחָא

ודלא

דיות׳ וולטויירש בלע״ז: אשה רעותה׳ כמו אל רעותה: דרשו מעל ספר יי׳׳ קראו מעל ספר בראשית כשהביא המבול גזר שיתקבצו כל הבריות להסגר בתיבה זכר ונקבה אחת מהנה לא נעדרה מלבא על אחת כמה וכמה כשיגזור עליה׳ זאת להקבץ לשתות דם ולאכול בשר וחלב: לא פקדו׳ לא חסרו כמו לא נפקד איש: כי פי הוא צוה׳ שיבואו נרואו של פי הוא קבצ׳׳ רוחו מושב על פי כמו וברוח פיו כל צבא׳ אף כאן רוחו של פי הוא קבצן: והוא הפיל להן׳ עכשיו הנביא אומר על הקב״ה והוא הפיל להם לאותם החיות והעופות גורל שיעלו אלו לחלקו: ישושום׳ כמו ישושו מהן : מדב׳ וציה׳ ירושלם הקרויה ציה וציון הקרויה מדב׳ הן ישושו על מפלת׳ של גיבורי כות׳ ופרס ותגל ערבתה של ירושלם׳ ישושום ישישו עליהם כמו בני יבאוני שפתרונו יבאו ממני וכן בשלם הבשר בשל להם הבשר: ורנן׳ כמו ולרנן : הלבנון׳ בית המקדש : הדר׳ כבוד׳ לציון : חזקו ידים רפות׳ כל הנביאים מבשרי ישועה נחמו את ישראל וחזקו את ידיהם הרפות: חזקו לשון משקל כבד ופתרונו חזקו את אחרים ואם היה בא לומ׳ חזקו אתם שידכם רפות היה ליכקד חזקו ואמצו עכשיו שאומר להם לחזק ולאמץ אחרים נקוד חזקו אמצו חזקו אל תיראו זה נקוד חיזקו לשון קל חזקו אתם מאליכם כמו שיאמר ליחיד חזק ואמץ ולא יאמר חזק: לנמהרי לב׳ שממהרי׳ את הגאולה ומצערין על איחורה: נקם יבא׳ כמו בנק׳ יבא: גמול אלהים׳ על הרשעים הוא יבא ואתכ׳ יושיע: עיני עורי׳׳ אותם שהיו עד הנה עורי׳ מהכיר את מוראי עליהם : ואזני חרשים׳ שלא היו שומעים לקול נביאי עד הנה תפקחנה ותפתחנה כי אתן להם רוח חכמה ליראה אותי ועל ישרא׳ הוא אומר שקראו עורים וחרשים כענין שנאמר החרשים שמעו וגו׳ : אז ידלג כאיל פסח וגו׳׳ ישראל שהם עכשיו פסחים ואלמים מכנים שקורא פסחים אלמים כמו שנאמר פסחים בזזו בז: ותרון׳ בישועתי: לשון אלם׳ לשונם של ישראל שהם בין אויביהם אילמים שומעי חרפה ואינם משיבים: כי נבקעו במדבר מים׳ כי תשמחם ישועתי ויפרחו כמדבר ציה הצמאה למים ומעיינות נבקעים בתוכה כלומר כי יצמח ישע לנדכאים ; והיה השרב לאגם׳ המתאב לתשועה יהא נושע והנביא דבר בלשון משל: בנות תנים רבצה וגו׳׳ מקום שהיה מדבר ציה שהו׳ נוה מרבץ תנין יהיה לא מקום חציר הנעשה לקנה וגומא ואין דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים כענין׳ שנ׳ היגאה גומא בלי בצה וגו׳: רבצה׳ שם דבר הוא כמו מרבץ שהרי אינו מפיק ה״א: והיה שם מסלול׳ לעוברי׳ ושבי׳: לא יעברנו׳ לאותו דרך שום טמ׳ כלו׳ לא יהיה עוד לז׳ אומו׳: והוא למו׳ והוא הדרך של אותן עורי׳ וחרשי׳ ופסחים ואלמי׳ הנזכרי׳ למעלה יהיה הילוך אותו דרך ואפילו הם אוילי׳ אל יתעו כי איישירנו לפניה׳:

ופריץ

ונסו ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונסו מנסת חרב ונפלו ואין׳ ונסו יגון ואנחה קדמא׳ דישעיה׳ ונסו הצללים סב׳ וחברו ונסו הצללים אלך לי אל: ירושלימה ה׳ ד׳ מנהון חס׳ בקריא׳ וסימ׳ ותבא ירושלימה בחיל כבד מאד דמלכת שבא׳ וירכיבו אתו עבדיו ירושלמה׳ וישלח מלך אשור דישעיה׳ וישלח תבנית יד׳ אחר זה שלח

ואוילים לא יתעו: לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה לא תמצא שם והלכו גאולים: ופדויי יהוה ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה:

לו

ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם: וישלח מלך אשור את רבשקה מלכיש ירושלמה אל המלך חזקיהו בחיל כבד ויעמד בתעלת הברכה העליונה במסלת שדה כובס: ויצא אליו אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר: ויאמר אליהם רבשקה אמרו נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת: אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה עתה על מי בטחת כי מרדת בי: הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו: וכי תאמר אלי אל יהוה אלהינו בטחנו הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה תשתחוו: ועתה התערב נא את אדני המלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם: ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים: ועתה המבלעדי יהוה עליתי על הארץ הזאת להשחיתה יהוה אמר אלי עלה אל הארץ הזאת והשחיתה: ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם אשר על החומה: ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך

ודלא אליפו לא יטעון: לא יהי תמן מלך מבאיש ושלטון מעיק לא ינוזניה ולא ישתכחון תמן ויהכון פריקין: ופריקיא דיי יתובון ויתכנשון מביני גלותהון ויעלון לציון בתושבחתא וחדות עלם תהי להון די לא פסקא ועגן יקר תהי מטל על רישהון ביע והדוא ישכחון ויסוף מנהון מבירת ישראל דונא ותינחתא:

והוה בארבע עשרי שנין למלכא חזקיה סליק סנחריב מלכא דאתור על כל קרויא דבית יהודה כריכתא ואחדנון: ושלח מלכא דאתור ית רב שקה מלכיש לירושלם לות מלכא חזקיה במשרית סגיאן וקם במזיקרת ברכתא עליתא דכביש חקל משטח קצריא: ונפק לותיה אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די ממנא על דכרניא: ואמר להון רב שקה אמרו כען לחזקיה כדנן אמר מלכא דרבתנא מלכא דאתור מה רוחצנא הדין דאתרחצתא: אמרית ברם במלל ספון במלך וגבורא אעביד קרבא כען על מן אתרחצתא ארי מרדתא בי: הא אתרחצתא על סמך קניא רעיעא הדין על פרעה מלכא דמצרים דאם יסתמיך גברא עלוהי ויעול בידיה ויבזעניה כן פרעה מלכא דמצרים לכל דמתרחצין עלוהי: וארי תימרון לי על מימרא דיי אלהנא אתרחצנא הלא הוא דאעדי חזקיה ית במתוהי וית אגורוהי ואמר לאנש יהודה וליתבי ירושלם קדם מדבחא הדין תסגדון: וכען אתערב כען עם רבוני מלכא דאתור ואתן לך תרין אלפין סוסון אם תכול למנאה עלך רכבין עליהון: ואיכדין את מדמי לאתבא ית אפי חד משלטוני עבדי רבוני זעריא ואתרחצתא לך על מצרים לרתיכין ולפרשין: וכען הבר ממימרא דיי סלקית לארעא הדא לחבלותה יי אמר לי סק על ארעא הדא וחבלה: ואמר אליקים ושבנא ויואח לרב שקה מלל כען עם עבדך ארמית ארי שמעין אנחנא ואל תמלל עמנא יהודית קדם עמא די על שורא: ואמר רב שקה הלות רבונך ועלך שלחני

רשי

ופריץ חיות׳ אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר וגם אריה מסובכו הוא כנבוכדנצר לא ימצא שם: בל יעלנ׳ לאות׳ הדרך ידרך משמש לשו׳ זכר ולשון נקבה כדכתיב את הדרך אשר ילכו בה הרי נקבה בדרך אחד יצאו אליך הרי זכר: לא תמצא׳ חיה רעה שם: ושמחת עולם׳ שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך יציאתן ממצרים וי״י הולך לפניהם יומם: ונסו׳ היגון והאנחה מהם: בתעלת׳ פוס״ר בלע״ז בריכה מקום כינוס מים חפור בקרקע בידי אד׳ לתת בו דגי׳ ארוך ורחב: במסלה׳ דרך כבושה שינט״יר בלע״ז: שדה כובס׳ ת׳ חקל משטח קצריא שמשטחין שם ה הכובסים את הבגדי׳: המזכירי׳ כותב הזכרונו׳ בספ׳ דברי הימים: אמרתי אך דבר שפתי׳ הו׳ בפיו לאמר לא אעבוד למלך אשור ומסירת׳ שאעלה עליו לצבא יחזור בו עכשיו הרי עליתי מעתה או יעבדני או צריך הוא לבקש עצה וגבורה למלחמה: עתה׳ שבא העת אמו׳ נא על מי בטחת למרוד בי: אשר יסמך איש׳ על הקנה הרצוץ הנשבר והקוציות באים בכפו ונוקבין אותה כן פרעה ל לבוטחים בו סופן להיות עזרתן לרעתן׳ אשר הסיר חזקיהו את במותיו׳ ביער את כל בתי ע״ז ומזבחות ובמות והזקיק את כל יהוד׳ להשתחו׳ לפני מזבח אחד: התערב נא׳ בדבר זה אם תוכל לקיימו: לשון ערבון שקורין גייר בלע״ז: ואיך תשיב׳ אפילו פני פחת אחד שהו׳ מעבדי אדני הקטנים שהקטן בראשי נשו׳ שלו ממונה על שפים אים: אחד עבדי׳ אחד מעבדי כמו אחד השיחים אחד הריקים: המבלעדי יי׳ שלא מרשותו: יי׳ אמר אלי׳ כבר נבאו הנביאי׳ ישא את חיל דמשק ואת שלל שומרון לפני חיל מלך אשור והוא טעה לומר כאשר עשיתי לשמרון כן אעש׳ לירושלם: כי שומעי׳ אנחנו׳ מכירי׳ אנחנו אותו׳ לשון שומעים איטנדי״נט בלע״ז: ואל תדבר אלינו יהודית׳ שכל העם מכירי׳ בלשון יהודית והם מתפחדים מדבריך: האל אדוניך׳ תמוהה הוא לכך נקוד חטף פת׳ וכי אל שכיב׳ לבדכם שלחני אדוני הלא על כולם שלחני ולכך באתי שכל העם ישמעו ויראו ואל יסיתם חזקיהו למרוד:

לאכול

רדק

ואוילים׳ ר״ל אותם שהם אוילים לענין דרכים שלא הורגלו בהם בזה הדרך לא יתעו׳ אבל ילכו דרך ישר עד ירושלם: לא יהיה׳ לפי שמתחלה היה מדור חיות רעות שהיה מדבר עתה ש שילכו בה בני ישראל לא יהיה שם אריה ופריץ חיות לא יעלה באותה הדרך ואל תמצא שם חיה רעה׳ ופי׳ ופריץ חיות׳ אפילו הפריץ שבחיות שפורץ מנהג החיות שהולך ליזקו׳ שבני אד׳ מזויין אפילו אותה לא תמצא שם והלכו שם גאולים בלי פחד: ופדויי ה׳ ישובון׳ ושמחת עולם על ראשם׳ דרך משל כי ילכו קוממיות ראש כשוא בשמחה: ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה׳ זהו ישיגו ונסו ושלמטה מזה בפרשת עורי עורי לבשי עוזך ישיגו׳ כנ״ון׳ נסו׳ אין וי״ו בראש המלה׳ והסימן שלא תטעה בהם וי״ו כנון׳ ופירוש הסימן כי הוי״ו קודם לנ״ון׳ וזה שהוא ישיגו ונסו בוי״ו בסוף ישיגו וי״ו בראש ונסו הוא הראשון׳ והאחרון נ״ון בסוף ישיגון ונון בתחילת נסו אין שם וי״ו: ויהי בארבע עשרה שנה׳ פרשה זו פירשנוה בספר מלכים באר היטב׳ ויש בניה׳ שנוי מעט אשר שהענין אחד׳ במלכים׳ אמרת אך דבר שפתים אמר רב שקה כנגד חזקיהו א חשבת בלבך שדבר שפתים יצילך׳ וזו היא התפלה׳ ואין זה כי עצה וגבורה צריך ל למלחמה׳ ובזה הספר אמרתי׳ אמר רב שקה אמרתי כי אתה חושב להשען על דבר שפתי׳ רוצה לומ׳ על תפלתך והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ אך דבר שפתי׳ העצה והגבורה שלך בדבר שפתים היא לבד:

ויקראהו

סנחריב: ולירושלם׳ ח׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ד׳: יהודית ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ חלק ב׳ סימ׳ ח׳:

סימן מלכים ובארבע עשרה שנה׳ ישעיה ויהי בארבע עשרה שנה׳ מלכים וישלח מלך אשור את תרתן׳ ישעיה וישלח את רב שקה׳ מלכים וישלח מלך אשור פזר׳ ישעיה וישלח מלך אשור פסק׳ מלכים מן לכיש אל המלך חזקיהו׳ ישעי׳ מלכיש ירושלם׳ מלכי׳ ויעלו ויבאו ירוש׳ ויעלו ויבאו ויעמדו אשר במסלת׳

שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חראיהם ולשתות את שיניהם עמכם׃ ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית ויאמר שמעו את דברי המלך הגדול מלך אשור׃ כה אמר המלך אל ישא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם׃ [טו] ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יהוה לאמר הצל יצילנו יהוה לא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור׃ אל תשמעו אל חזקיהו כי כה אמר המלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו׃ עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים׃ פן יסית אתכם חזקיהו לאמר יהוה יצילנו ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור׃ איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים וכי [כ] הצילו את שמרון מידי׃ מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יהוה את ירושלם מידי׃ ויחרישו ולא ענו אתו דבר כי מצות המלך היא לאמר לא תענהו׃ ויבא אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים ויגידו לו את דברי רבשקה׃

לז

[א] ויהי כשמע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית יהוה׃ וישלח את אליקים אשר על הבית ואת שבנא הספר ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים אל ישעיהו בן אמוץ הנביא׃ ויאמרו אליו כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה׃ אולי ישמע יהוה אלהיך את דברי רבשקה אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי והוכיח בדברים אשר שמע יהוה אלהיך ונשאת תפלה [ה] בעד השארית הנמצאה׃ ויבאו עבדי המלך חזקיהו אל ישעיהו׃

שלחני רבוני למללא ית פתגמיא האלין הלא על גבריא דיתבין על שורא למיכל ית מפקתהון ולמשתי ית מימי רגליהון בצירא עמכון׃ וקם רב שקה ואכלי בקל רב יהודית ואמר שמעו ית פתגמי מלכא דרבתנא מלכא דאתור׃ כדנן אמר מלכא לא יטעי לכון חזקיה ארי לא יכול לשיזבא יתכון׃ ולא ירחיץ יתכון חזקיה על מימרא דיי למימר שיזבא ישיזבננא יי לא תתמסר קרתא הדא ביד מלכא דאתור׃ לא תקבלון מן חזקיה ארי כדנן אמר מלכא דאתור עבידו עמי שלמא ופוקו לותי ואכולו גבר פרי גופניה וגבר פרי תינוהי ושתו גבר מי גוביה׃ עד מיתא ואדבר יתכון לארעא טבא כארעכון ארע עבור וחמר ארע חקלין וכרמין׃ דלמא יטעי יתכון חזקיה למימר יי ישיזבננא השיזבא דחלת עממיא גבר ית ארעיה מיד מלכא דאתור׃ אן דחלת חמת וארפד אן דחלת ספרוים וארי שיזבו ית שמרון מן ידי׃ מן בכל דחלת מדינתא האלין דשיזבו ית ארעהון מן ידי ארי ישיזיב יי ית ירושלם מן ידי׃ ושתיקו ולא אתיבו יתיה פתגמא ארי תפקידת מלכא היא למימר לא תתיבוניה׃ ואתא אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די ממנא על דכרניא לות חזקיה כד מבזעין לבושיהון וחויאו ליה ית פתגמי רב שקה׃ והוה כד שמע מלכא חזקיה ובזע ית לבושוהי ואתכסי בסקא ועל לבית מקדשא דיי׃ ושלח ית אליקים די ממנא על ביתא וית שבנא ספרא וית סבי כהניא כד מכסן סקיא לות ישעיה בר אמוץ נביא׃ ואמרו ליה כדנן אמר חזקיה יום עקא וחסודין ונאוצא יומא הדין ארי אקפתנא עקא כאתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד׃ מאים שמיע קדם יי אלהך ית פתגמי רב שקה דשלחיה מלכא דאתור רבוניה לחסדא עמא דיי קימא ויעביד פורענותא על כל פתגמיא דשמעין קדם אלהך ותתחנן בצלו על שארא דאשתאר׃ ואתו עבדי מלכא חזקיה לות ישעיה׃

לאכול את צואתם, אף הם ברעב המצור יאכלו: את חריהם, רעי היוצא דרך הנקב שלהם ולשון כאור תקנו סופרים לקרותו צואתם כך שנו רבותינו מקראות הכתובים לגנאי קורין אותן לשבח כמו בעפולים בטחורים ישגלנה ישכבנה חוריהם צואתם שיניהם מימי רגליהם, צואה לאחר שיני לכרכשתא היא האלחולת שקורין טבחי"א בלע"ז עומדת על ידי שלש שינים: עשו אתי ברכה, באו אלי לשלום ובדברי והביאו אלי תשורת שלו׳, ברכה שלו"ד בלע"ז כמו ויברך יעקב את פרעה: ואכלו איש גפנו, ואלך מעליכם ושבו בשלום עד שאמצא ארץ טובה כארצכם ואגלה אתכם שם כי כן דרכי להעביר האומות מארץ אל ארץ כמה שנאמ׳ ואסיר גבולות עמים אל ארץ כארצכם אמר רבי שמעון בן יוחי שוטה היה זה משל למלך כו׳ בספרי פרש׳ והיה עקב היה לומר אל ארץ יפה מארצכם אלא שלא היה יכול לספר בגנותה: וכי הצילו את שומרון מידי, ובני שומרון היו עובדים לאלהי ארם שכיניה וחמת היא מארם: קרועי בגדים, על ששמעו גידופי השם והיא כמו ברכת השם: ותוכחה, אפרוב"מנט בלע"ז האויבים מוכיחים להשתבח בהצלחתם לאמר ידינו רמה ואין אלהים כאלהינו, כי באו בנים בני ישראל בניו של הקב"ה: עד משבר וכח אין ללידה, עת צרה הדומה לאשה היושבת על המשבר ואין כח לוולד לצאת: והוכיח בדברים, הגיד כחו והראה הצלחתו, והוכיח איספרו"ביר בלע"ז:

ושמע

מסרה

ישעי׳ ויעמד בתעלת במסלת׳ מלכים ויקראו אל המלך ויצא אלהם׳ ישעיה ויצא אליו אליקים׳ מלכים אמר אך דבר שפתי׳ ישעיה אמרתי אך דב׳ שפתי׳ וסימ׳ ואיך אמר׳ אחתי היא כו׳ כי אמרתי׳ מלכים עתה הנה בטחת׳ ישעיה הנה בטחת׳ מלכים וכי תאמרון אלי׳ ישעיה וכי תאמר אלי׳ סימן מלכים רבים ישעיה לשון יחיד׳ מלכים ויאמ׳ ליהוד׳ ולירושלם לפני יתיב׳ ישעיה ויאמ׳ ליהוד׳ ולירושל׳ לפני תביר׳ מלכים השתחוו ב בירושלם׳ ישעיה הזה תשתחוו׳ מלכים את ארני את מלך׳ ישעיה את ארני ה המלך׳ מלכים עתה המבלעדי׳ ישעיה ועתה המבלעדי׳ מלכים על המקום על עלה על הארץ׳ ישעי׳ עליתי על הארץ עלה אל הארץ׳ מלכי׳ עליתי על המקום הזה להשחיתו על הארץ׳ ישעיה על האר׳ הזאת להשחיתה אל הארץ׳ מלכים ויאמר אליקי׳ בן חלקיהו ושבנא ויואח׳ ישעיה ויאמר אליקים ושבנא ויואח׳ מלכים ואל תדבר עמנו׳ ישעיה ואל תדבר אלינו׳ מלכים חריהם את שניה׳ כתי׳ ישעיה חראיהם שיניה׳ כתיב׳ מלכים העל ארניך מלעיל׳ ישעיה האל אדניך ואליך׳ מלכים ויאמר אלהם רב שקה׳ ישעיה ויאמ׳ רב שקה האל׳ מלכים יהודית וידבר ויאמר שמעו דבר המלך הגדול׳ ישעיה יהודית ויאמר שמעו את דברי ה המלך הגדול׳ מלכי׳ כי לא יוכל להציל אתכם מידו׳ ישעיה כי לא יוכל להציל אתכם׳ מלכים עד באי ולקחתי אתכם תלישא׳ ישעיה עד באי ולקחתי זקף: מלכים ושבנא הספר׳ ישעיה ואת שבנא הספר׳ מלכים אל ישעיהו הנביא בן אמוץ׳ ישעיה אל ישעיהו

ישעיהו בן אמוץ הנביא׳ מלכים אולי ישמע יי׳ אלהיך את כל דברי רב שקה׳ ישעיה אולי ישמע יי׳ אלהיך את דברי רב שקה׳ מלכים ויאמר להם ישעיהו׳ ישעיה ויאמר אליהם ישעיהו׳ מלכים ושב לארצו׳ ישעיה ושב אל ארצו׳ מלכים וישמע אל תרהקה מלך׳ ישעיה וישמע על תרהקה מלך׳ מלכים הנה יצא

רשי

וישמע שמועה׳ מיד זו שמועה תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלחם עם תרהקה ואין זו סיבה לארצו ואחר כך ישוב הלום ואני עתיד להשיבו לארצו ולהפילו שם בחרב : וישמע מלך אשור על תרהקה ׳ לאמר יצא תרהקה להלחם אתך : וישמע וישלח מלאכי׳ אין וישמע השני כמו וישמע הראשון הראשון לשון שמועה והשני לשון קבלה קיבל דברי השלוחי׳ וייטבו בעיניו לתת לב להסתלק מעל ירושלם להלחם תחלה עם כוש : וישלח מלאכים אל חזקיהו׳ להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא על מנת לשוב : עדן׳ שם מלכות כמה דאת אמר חרן וכנה ועדן : הנע ועוה׳ הכיעהו נעיוהו מלך אשור והחריבם ו נטילטלם ממקומם : אמנם יי׳׳ אמת הוא כי החריבו מלכי אשור : את כל הארצות ואת ארצם׳ הארצות המדינות ואת ארץ הסמוכה להם עדי הממלכה אשר הכה ראש למדינה קורא א ארצות ושאר המחוזות אשר ס סביבותיהם קורא ארצם ובספר מלכים כתוב את הגוים ואת א ארצם ולשון אחד הוא : ונתון׳ כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרי׳ לשון פעול אמור זכור דוגמ״ש ב בלע״ז : עץ ואבן׳ הם לפיכך לא היה בהם כח ויאבדו׳ מלך אשור : מרום

ואמר להון ישעיה כדין תימרון לרבונכון כדנן אמר יי לא תדחל מן קדם פתגמיא די שמעתא דחסדו עולימי מלכא דאתור קדמי : הא אנא יהיב ביה רוחא וישמע בסורא ויתוב לארעיה ואפלניה בחרבא בארעיה : ותב רבשקה ואשכח ית מלכא דאתור מגיח קרבא על לבנה ארי שמע ארי נטל מלכיש : ושמע על תרהקא מלכא דכוש למימר נפק לאגחא קרבא עמך ושמע ושלח אזגדין לות חזקיה למימר : כדין תימרון לחזקיהו מלך שבטא דבית יהודה למימר לא יטעינך אלהך די את רחיץ ביה למימר לא תתמסר ירושלם ביד מלכא דאתור : הא את שמעתא דעבדו מלכי אתור לכל מדינתא לנפרותהון ואת מרמי לאשתיזבא : השיזבא יתהון דחלת עממיא דחבילו אבהתי ית גוזן וית חרן ורצף ובני עדן דביתלסר : אן מלכא דחמת ומלכא דארפד ומלכא דלקרתא ספרוים הלא טלטלנון ואגליאנון : ונסיב חזקיה ית אגרתא מיד אזגדיא וקרא חדא מנהון וסליק לבית מקדשא דיי ופרסיה חזקיה קדם יי : וצלי חזקיה קדם יי למימר : יי אלהא צבאות אלהא דישראל דשכנתיה שריא עיל מן כרוביא אתה הוא יי ולית בר מנך לכל מלכות ארעא את עבדת ית שמיא וית ארעא : גלי קדמך יי ודון ושמיע קדמך יי ואתפרע ועביד פורען על כל פתגמי סנחריב דשלח לחסדא עמא דיי קימא : בקושטא יי אחריבו מלכי אתור ית כל מדינתא וית ארעהון : ומוקדין ית טעותהון בנורא ארי לא טעון דאית בהון צרוך אנון אלהן עובד ידי אנשא אעא ואבנא ואבדונון : וכען יי אלהנא פרקנא מן ידיה וידעון כל מלכות ארעא ארי את יי לית בר מנך : ושלח ישעיה בר אמוץ לות חזקיה למימר כדנן אמר יי אלהא דישראל דבעיתא מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור : דין פתגמא די מליל יי עלוהי מבסרא עלך ממיקא עלך מלכות כנשתא דציון בתרך רישיהון מנידין עמא דבירושלם : ית מן חסדתא וית מן אתרברבתא וקדם מן ארימתא קלא וזקפתא

ויאמר אליהם ישעיהו כה תאמרון אל אדניכם כה אמר יהוה אל תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך אשור אותי : הנני נותן בו רוח ושמע שמועה ושב אל ארצו והפלתיו בחרב בארצו : וישב רבשקה וימצא את מלך אשור נלחם על לבנה כי שמע כי נסע מלכיש : וישמע על תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר : כה תאמרון אל חזקיהו מלך יהודה לאמר אל ישאך אלהיך אשר אתה בוטח בו לאמר לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור : הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם ואתה תנצל : ההצילו אותם אלהי הגוים אשר השחיתו אבותי את גוזן ואת חרן ורצף ובני עדן אשר בתלשר : איה מלך חמת ומלך ארפד ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה : ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראהו ויעל בית יהוה ויפרשהו חזקיהו לפני יהוה : ויתפלל חזקיהו אל יהוה לאמר : יהוה צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ : הטה יהוה אזנך ושמע פקח יהוה עינך וראה ושמע את כל דברי סנחריב אשר שלח לחרף אלהים חי : אמנם יהוה החריבו מלכי אשור את כל הארצות ואת ארצם : ונתן את אלהיהם באש כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום : ועתה יהוה אלהינו הושיענו מידו וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה יהוה לבדך : וישלח ישעיהו בן אמוץ אל חזקיהו לאמר כה אמר יהוה אלהי ישראל אשר התפללת אלי אל סנחריב מלך אשור : זה הדבר אשר דבר יהוה עליו בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם : את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימותה קול

כל סיפר׳ מ״ל ט׳ · ג׳ ה׳ מ״ל כסיפר׳ ו׳ מ״ל ג׳ · ל׳דמלכים אל תרהקה · ט׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ מ״ל בככי׳ · ב׳ ומ״ל · ו׳ מ״ל ל׳ · ל׳ · כ׳ ל׳ · מלכים ויקראם ב׳ · טו · ה׳ חס׳ כסיפר׳ ג״ב חס׳ · ג״ב · ה׳ ו׳חס׳ · ג׳ · ז׳ · כ׳ · ג׳ · ה״ב · כ״ל · ה׳ · כ׳ ל׳ ג׳ ע״ל

רדק

ויקראהו ׳ כל אחד ואחד מן הספרים׳ וכן הוא במלכים ו ויקראם ׳ וכן אמר ויפרשהו׳ ויונתן תרגם ויקראהו וקרא חד מ מנהון׳ ואדוני אבי ז״ל פי׳ ויקראהו ויפרשהו על הספר שהיה בו ג גדוף האל : את כל הארצות ואת ארצם׳ כתרגומו ית מדינתא וית ארעהון : רוצה לומר המדינה והכפרי׳ : שחים ׳ ובמלכים סחים ׳ והענין אחד ׳ כמו כשב וכבש׳ שלמה ושמלה : מכתב

מסרה

להלחם׳ ישעיה לאמ׳ יצא להלחם חס׳ הנה׳ מלכים וישב וישלח מלאכים ׳ ישעיה וישמע וישלח מלאכי׳ ׳ מלכים את אשר עשו׳ ישעיה אשר עשו ׳ מלכים אשר שחתו׳ ישעיה אשר השחיתו׳ מלכים איו מלך חמת ׳ ישעיה איה מלך חמת׳ מלכים מיד המלאכי׳ ויקראם׳ ישעיה מיד המלאכים ויקראהו׳ מלכי׳ ויתפלל חזקיהו אולא לפני יי׳ ויאמר׳ ישעי׳ ויתפלל חזקיהו יתיב אל יי׳ לאמר׳ מלכים יי׳ אלהי ישר׳ טרס׳ ישעיה יי׳ צבאו׳ אלהי ישר׳ אולא : את השמים ואת הארץ י״ג וסימ׳ מקומם מצויין במסר׳ רבתא בערך שמים : מלכים הטה יי׳ אזנך ושמע את ד דברי סנחריב׳ ישעיה הטה יי׳ אזנך ושמע את כל דברי׳ מלכים אשר שלחו׳ ישעיה אשר שלח׳ מלכי׳ את הגוים ואת ארצם׳ ישעיה את כל הארצו׳׳ מלכים ונתנו את א אלהיהם׳ ישעיה ונתון את אלהיהם׳ מלכים הושיענו נא מידו: ישעיה הושיענו מידו׳ מלכים כי אתה יי׳ אלהים׳ ישעיה כי אתה יי׳ לבדך׳ מלכי׳ אשר התפללת אלי תביר׳ ישעיה אשר התפלת אלי יתיב׳ מלכי׳ מבזור׳ ישעיה מבזר וסימן רישי ס ספריהון ׳ מלכים ואנואה

מרום הרים · הר הבית : ירכתי לבנון · בית המקדש : ואכרות קומת ארזיו · את אלך לארצי עד אשר אחריבנה : קיצו · סופו : יער כרמילו · טוב שבחו ושבח חזקו : אני קרתי ושתיתי · כלומר התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי כזה הכורה בור ומוציא מים ומצליח לשון מקור : ואחריב בכף פעמי · אם באתי לצור על עיר הבטוחה בחוזק נהרותיה הבאתי עליה גייסות רבים וכלו מימי נהרותם בשתייתם ובשתיית בהמתם ומדרך כף רגליהם : יאורי מצור · יאורי עיר הבאה במצור ע״י יאורות : ואחריב · לשון הוה כלומר כן דרכי תמיד : הלא שמעת · ולמה תתפאר אין זה שלך כי גזרה היא מלפני זה שנים רבות שתהיה אתה פורע פורענותי מן האומות כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי : הלא שמעת למרחוק · יותר משבעים שנה שנתנבא עמוס שנתים לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מאז ים לך לשמוע שעשיתי והכנתי פורענות זו : מימי קדם · מששת ימי בראשית עלתה על לב אות׳ גזרה שנגזרה עליך שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן · עתה כשהגברתיך על האומות הביאותיה לאותה גזרה כדי שתהא להשאות לגלים נצים ערי בצורו׳ שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה מאדם ויתעשו לגלים נוחים ירק : ויושביהן קצרי יד · אני התשתי את כחן לפניך : ושדמה לפני קמה · שדמה הוא שקורין אשטובלא בלע״ז הנשאר בקרקע שרשי הקציר : לפני קמה · כשלא הגיע להתבשל ולהתקשות לבא לידי קמה והוא חלש ורך : לפני קמה · בטרם יהיה קמה : ושבתך וצאתך ובואך ידעתי · תירג׳ יונתן ומיתבך בעיצה ומיפקך לברא לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי כשעלתה מחשבה בלבך ונועצת להחריב את ביתי אני ידעתיה : התרגזך · התרעשך והתגברך אלי : ושאננך · כמו ושאונך : חחי · כמין טבעת הוא ונותנין אותו בשפת בהמה שעסקיה רעים לאושכה בו : ומתגי · תירגם יונתן זמם והו׳ של ברזל ונותנין אותה בנחירי האנקה והוא ששנינו ונאקה בחטם במסכת שבת : וזה לך האות · הדיבו׳ הזה אינו לסנחריב אלא הנביא אמ׳ לחזקיה והתשוע׳ הזאת תהיה לך לאות להבטחה אחרת הנה החריבו הלגיונות את כל הזרעים וגדעו את כל האילנות והקב״ה מבטיחך שתספקו השנה הזאת בספיחי הזרעים שיצמחו מאליהם : ובשנ׳ השנית שחים · הן ספיחי גידועי אילנות כך הוא בסדר עולם אבל יונתן תירגם כתכתין ספיחי ספיחים וזה לך האות כשתראה שיתקיים דברי שישוב סנחריב לארצו ויפול תאמין שיתקיים עוד הבטחה השנייה · אכול השנה ספיח : קנאת יי׳ צבאות · שיקנא לשמו ולא מחמת זכות שבידיכם למדנו שתמה זכות אבו׳ : ולא יקדמנה מגן · לא יעדוך לפניה מגן כדמתרג׳ לפני קדם : ולא ישפך עליה סוללה · ולא יצבור עלה מלית׳ · או׳ אני הו׳ ששופכי׳ עפר וצוברין לפני החומה והמגדלות לכנ׳ עליה כרכים סוללה על שם שסוללין וכובשין אות׳ במקבות כדי שיתקשה · ותרגומו מליתא על שם שעושין לו מתחלה שני מחיצות כגדר קני׳ ושופכין העפר ביניהם וכובשין אותו שם לאחר שמלאו את שמתיצו׳ · ושמעתי שפותרין אותו זריק׳ אבני׳ גדול׳ שקורין פילייר״א בלע״ז אבל אין באבני׳ לשון שפיכה ולא לשון סללה ואין לשון התרגו׳ נופל על פתרון זה :

ואבואה מלון קצה · ישעי׳ ואבוא מרום קצו · מלכי׳ אני קרתי זקף · ישעיה אני קרתי טפחא · מלכי׳ ושתיתי מים זרים · ישעי׳ ושתיתי מים · מלכי׳ למימי קדם ויצרתיה · ישעי׳ מימי קדם ויצרתי׳ · מלכי׳ להשו׳ גלים · ישעי׳ להשאו׳ גלים : והשיבתיך ג׳ וסי׳ וחצה אנכי עמך · יען התרגזך דמלכי׳ · והגרו דספר׳ : השלישי׳ ט׳ מל׳

וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל : בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחַר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹא מְרוֹם קִצּוֹ יַעַר כַּרְמִלּוֹ : אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מָיִם וְאַחְרִב בְּכַף־פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר : הֲלוֹא־שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ עָשִׂיתִי מִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵאתִיהָ וּתְהִי לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת : וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וָבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵמָה לִפְנֵי קָמָה : וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבוֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי : יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ : וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית שָׁחִיס וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאִכוֹל פִּרְיָם : וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה : כִּי מִירוּשָׁלִַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת :

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבוֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה : בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבוֹא נְאֻם־יְהוָה : וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי :

לרומא עינך ואמרתא מלין דלא כשרין קדם קדישא דישראל : ביד עבדך חסדתא עמא דיי׳ ואמרתא בסגיאות רתיכי אנא סלקית לתקוף כרכיהון ואף איחוד בית מקדשהון ואקטול שפר גבריהון מבחר שלטוניהון ואכבוש קרית תוקפהון ואשיצי סני משריתהון : אנא הויתי חפיר גובין ושתיתי מין וטפחית בפרסת רגלי עמא דעמי כל מי נהרין עמיקין : הלא שמעתא מלקדמין מא עבדית לפרעה מלכא דמצרים ואף עלך אתנביאו נביי ישראל ולא תבתא ודא חזיא קדמי מיומי קדם למעבד לך ואף אתקנתה כען איתיתה ודא הות לך לתקלא על דהואה קדמך כאתרגושת גלין דשחו קרוין כריכן : ויתביהון אתקצר חיליהון אתברו ובהיתו הוו כעשב חקלא וירוק דתאה כעשב אגריא דשלוק עד לא מטא למהוי שובלין : ומתבך בעיצה ומפקך לברא לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי וית דארגזתא קדמי גלי : חלף דארגזתא על מימרי ואתרגושתך סליקת לקדמי ואשוי שירין בליסתך וזמם בספותך ואתבנך באורחא דאתיתא בה : ודין לך אתא אכול בשתא הדא כתין ובשתא תניתא כתכתין ובשתא תליתאה זרעו וחצודו וצובו כרמין ואכולו אבהן : ויספון משיזביא דבית יהודה דאשתארון כאילן דמשלח שורשוהי מלרע ומרים נופיה לעלא : ארי מירושלם יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מקימי אוריתא מטורא דציון במימרא דיי׳ צבאות תתעביד דא : בכן כדנן אמר יי׳ על מלכא דאתור לא יעול לקרתא הדא ולא יקשת תמן גיר ולא יקדמנה בתריסין ולא יצבור עלה מליתא : באורחא דאתא בה יתוב ולקרתא הדא לא יעול אמר יי׳ : ואגין על קרתא הדא למפרקה בדיל מימרי ובדיל דוד עבדי :

וסי׳ נמסר בסד׳ שלח לך : ט׳ פסוקי׳ אית בהון לא ולא ולא ולא וסימ׳ נמסר לעיל בסיפר׳ בסוף סימ׳ ה׳ :
ולמען ט׳ מיחדין וסימ׳ ולמען תספר באזני · ולמען ספר שמי · לא בצדקתך ובישר לבבך · ושמרת את חקיו · ולמען תאריכו ימים · ולמען יאריכו ימים דעקב · ולמען שמך תנחני · ולמען דוד עבדי דגנתי על העיר · ותברו ולמען ירושלם :

ויצא מלאך ה' וגו'. לאחר שהלך ונלחם עם כוש חזר ובא לירושלים ובאותה שעה ויצא מלאך ה' וכך שנויה בסדר עולם הנני נותן בו רוח ושמע שמועה כמה שנאמר וישמע אל תרהקה וגו'. שטף שבנא הסופר וסיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש ולקח חמדת כל הארצות ובא לו לירושלים לקיים מה שנאמר יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו זו ירושלים. אחריך ילכו זה חזקיהו. באותה שעה וישלח את תרתן ואת רב סרים הם הנזכרים בספר מלכים והם הם המלאכים שנאמר עליהם ששלח אחר השמועה שנאמר וישלח מלאכים אל חזקיהו ולא הם באו עם רב שקה בשליחות הראשון ועל אותן הספרים השיב ישעיהו בזה לך לענה לך. אותה שעה ויצא מלאך ה' ויכה וגו' כולם מלכי' קשורי כתרי' בראשותיהם נקטן שבכולם היה שר על שני אלפים שנאמר ואתנה לך אלפים סוסים ואיך תשיב את פני פחת אחד וגו' למדנו על קטן שבפחותי' שהוא שר על אלפים איש ונפלו הם וגייסותם : וישב בנינוה. היא ראש הממלכות כענין שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה : בית נסרך. נסר מתיבתו של נח כדאמרי' באגדת חלק: הכוהו בחרב. שאמר אם מביא אותי שלא יהרגוני בני מלכותי שהבאתי בניהם כאן מקריב שני בני לפניך עמדו והרגוהו: בימים ההם. שלשה ימי' לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג' כשעלה בית ה' הוא יום מפלתו של סנחריב והוא יום טוב ראשון של פסח: כי מת אתה ולא תחיה. מת אתה בעולם הזה. ולא תחיה לעולם הבא משום דלא עסקת איתתא כו' כדאיתא בברכות: הנני יוסיף. הנני הוא אשר יוסיף על ימיך : ומכף מלך אשור אצילך. למדנו שלפני מפלת סנחריב חלה וזה לך האות שתתרפא ויתוספו ימיך כמפורש למטה. במלכים שאל לו מה אות כי אעלה: הנני משיב. אחורנית עשר מעלות את הצל: צל המעלות. כמין מדרגות עשויות כנגד החמה לבחון בהם שעות היום כעין אורלוגין שעושין האומני': אשר ירדה. מיהרה לירד ונתקצר היום עשר שעות ביום שמת אחז כדי שלא יהו מספידין אותו ועלו עכשיו לאחוריהם ביום שנתרפא חזקיהו ונתוספו על היום עשר שעות : מכתב. תירגם יונתן כת' אודאה על ניסא דאיתעביד לחזקיהו: אני אמרתי בדמי ימי. כשראיתי ימי בדמי' בשממון וחרישה כמו נדמה כל עם כנען כלומ' כשחליתי אמרתי אלכה בשערי שאול עתה אמות. לפי שעד אותו היום לא נתרפא חולה: פקדתי יתר שנותי. כמו לא נפקד ממנו איש נחסרתי שאר שנותי ויונתן תירגם על דוכרני לטב אתוספו על שני כ נפקדתי לטובה ונתייתרו שנותי. תו' אמרתי לא אראה יה. לא אשתמש עוד בשם של יה: בארץ החיים. חיים משתמשין בו אבל המתים אינם רשאין שנאמר לא המתים יהללו יה אין למתי' שאין מזכירין שם בן שתי אותיות לעולם ע"כ : בארץ החיים. בבית המקדש: לא אביט אדם. אי עוד : עם יושבי חדל. כשאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ונמנעה מן החיים :

ארדט ד' ג' קמצין ואח' פתח וסימ' במלכים ב' סוף סימן י"ט : אנה ו' כתיב ה' בסוף וסי' זכר נא את אשר התהלכתי דסיפר' וחכרו דמלכים. אנה ה' מלטה נפשי. אנה ה' כי אני עבדך. אנה ה' אל נא נאבדה. אנה ה' הלא זה דברי: יוסף ה' כתיב כן חסרי' יוד וסי' נמס' לעיל בסיפר' בסי' כ"ט : אחורני' ז' וסי' נמסר

ויצא מלאך יהוה ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים: ויסע וילך וישב סנחריב מלך־אשור וישב בנינוה: ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט וימלך אסר־חדן בנו תחתיו:

לח

א בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבוא אליו ישעיהו בן־אמוץ הנביא ויאמר אליו כה־אמר יהוה צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה: ויסב חזקיהו פניו אל־הקיר ויתפלל אל־יהוה: ויאמר אנה יהוה זכר־נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול: ויהי דבר־יהוה אל־ישעיהו לאמר:

ה הלוך ואמרת אל־חזקיהו כה־אמר יהוה אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיתי את־דמעתך הנני יוסף על־ימיך חמש עשרה שנה: ומכף מלך־אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על־העיר הזאת: וזה־לך האות מאת יהוה אשר יעשה יהוה את־הדבר הזה אשר דבר: הנני משיב את־צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה: מכתב לחזקיהו מלך־יהודה בחלתו ויחי מחליו:

י אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי: אמרתי לא־אראה יה יה בארץ החיים לא־אביט אדם עוד עם־יושבי חדל:

נפק מלאכא דיי וקטל במשרית אתוראה מאה ותמנן וחמשא אלפין ואקדימו בצפרא והא כולהון פגרין מתין: ונטל ואזל ותב סנחריב מלכא דאתור ויתיב בנינוה: והוה הוא סגיד בית נסרוך טעותיה ואדרמלך ושראצר בנוהי קטלוהי בחרבא ואנון אשתיזבו לארעא קרדו ומלך אסרחדון בריה תחותוהי:

ביומיא האנון מרע חזקיה לממת ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נביא ואמר ליה כדנן אמר יי פקד על אנש ביתך ארי מאית את ולא תחי ממרעך: ואסחר חזקיהו אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי: ואמר קבל בעותי יי אדכר כען ית די פלחית קדמך בקשוט ובלב שלם ודתקין בעינך עברית ובכא חזקיה בביא סגיאה: והוה פתגמי נבואה מן קדם יי עם ישעיה למימר: איזיל ותימר לחזקיה כדנן אמר יי אלהיה דדוד אבוך שמיע קדמי צלותך גליא קדמי דמעתך הא אנא מוסיף על יומך חמש עסרי שנין: ומיד מלכא דאתור אשזבנך וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא: ודין לך אתא מן קדם יי דיעביד יי ית פתגמא הדין די מלל: הא אנא מתיב ית טול אבן שעיא דנחתת במסקנא דאחז שמשא לאחורוהי עסר שען ותב שמשא עסר שען בצורת אבן שעיא דנחתת:

כתב אודאה על נסא דאתעבד לחזקיהו מלך שבטא דבית יהודה כד מרע ואתסי ממרעיה: אנא אמרית בדון יומי אהך בתרעי שאול על דכרני לטב אתוסף על שני: אמרית לא אתחזי עוד קדם דחילא דיי בארעא בית שכנתיה די בה אריכות חיא ולא אפלח קדמוהי עוד בבית מקדשא דמתמן עתיד למפק חדוא לכל יתבי ארעא מלמדר בירושלם קרתא דקודשא מרורי פסק:

מבני

רדק

מכתב. כתב הודאה זו כשנתרפא מחליו ועלה בית ה'. אמר הודאה להיות למזכרת על החסד שעשה עמו האל שהוסיף על ימיו. ובמלכים ובשמואל פירש ענין תוספת הימים : ויחי. ענין רפואה. וכן עד חיותם : אני אמרתי בדמי ימי. בכריתת ימי. כי לא היה אלא בן שלשים ותשע שנה. וכן ודמיתי. ואמר אוי לי כי נדמיתי. והדומים להם. ענין כריתה. אמר אני חשבתי כשאמר לי הנביא כי מת אתה ולא תחיה איך אלך בכריתת ימי לקבר טרם זמני ואיך פקדתי יתר שנותי שחיים רוב בני אדם יותר מחמשים שנה. ואמרו רז"ל כי מת עד חמשים שנה זו היא מיתת כרת: פקדתי. חסרתי. וכן אשה רעותה לא פקדו. ולא נפקד ממנו איש. והדומים להם ענין חסרון : אמרתי לא אראה יה. פיר' רבינו סעדיה ענין הודאה. ונכון הוא כי ראות האל הוא ההודאה והשכל לפניו והתבונן בדרכיו. ואדוני אבי ז"ל פירש לא אראה מעון יה. כלומר בית המקדש. והנה הוא פירוש מה הוא לא אראה יה בארץ חיים. ר"ל בזה העולם שיש בו ראית הלב וראית העין. וראית הלב הוא בלבי. והוסיף עוד ואמר לא אביט אדם עוד והוא ראית העין : עם יושבי חדל. עם יושבי העולם הזה שנקרא חלד וחדל. כמו כבש וכשב :

דורי

במלכים חלק ב' סי' כ'; בארץ החיים ג' וסי' לא אראה יה' אתה מחסי חלקי' תמצא בארץ החיים ;

אדני כ"ב וד"א בספרא וסימ' ושפח אדני קדקד בנות ציון · אם רחץ אדני · יסיר אדני את תפארת · בשנת מות המלך · ואשמע את קול אדני אמר · ואמר עד מתי אדני · לכן יתן אדני הוא · ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה · ולכן הנה אדני מעלה · דבר שלח אדני ביעקב · על כן על בחוריו · והיה

דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל רֹעִי קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם יְהוָה עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי׃ טו מָה־אֲדַבֵּר וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה אֶדַּדֶּה כָל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי׃ אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי׃ הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי׃ כִּי לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמוֹנִי הַיּוֹם

מִבְּנֵי דָרִי אִתְנְטִילוּ יוֹמַי אִתְקַצִּיצוּ וּגְלוֹ מִנִּי אִתְכְּפִילוּ כְּמַשְׁכְּנָא דְרָעֵי אִתְקַפַּדוּ כִּנְוַל גַּרְדָּאִין חַיַּי מִיקַר מַלְכוּתִי אֲנָא גָלֵי יְמָמַי וְלֵילְוָתַי שְׁלִימוּ׃ נְהֵמִית עַד צַפְרָא כְּאַרְיָא דְנָהֵים וְתָבַר גַּרְמֵי חֵיוְתָא כֵּן מִתַּבְּרִין מִן קֳדָם דְּוָנָא כָּל גַּרְמַי יְמָמַי וְלֵילְוָתַי שְׁלִימוּ׃ כְּסוּסְיָא דַּאֲחִיד וּמְנַצֵּף כֵּן נְצִיפִית וְנַהֲמִית כְּיוֹנָה זְקַפִּית עֵינַי דְּיֵיתֵי לִי רְוַח מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא יְיָ קַבֵּל צְלוֹתִי עֲבֵיד בָּעוּתִי׃ מָה אֲמַלֵּל תּוּשְׁבַּחְתָּא וְאֵימַר קֳדָמוֹהִי וְהוּא אַסְגֵּי טַבְוָן לְמֶעְבַּד עִמִּי מָה אֶפְלַח וַאֲשַׁלֵּים קֳדָמוֹהִי כָּל שְׁנַיָּא דְּאוֹסֵיף עַל חַיַּי וְשֵׁזֵיב מִמְּרִיר נַפְשִׁי׃ יְיָ עַל כָּל מֵיתַיָּא אֲמַרְתָּא לְאַחָיָאָה וְקֳדָם כּוּלְהוֹן אַחֲיֵיתָא רוּחִי וְאַחְיֵיתָנִי וְקַיֵּימְתַּנִי׃ הָא לְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא סַגִּי שְׁלָמָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ מַיְתֵי מְרִירָא לְשַׁרִּיעַיָּא בְּכֵן כַּד יְרַעִית יוֹם מוֹתִי שְׁפַכִית דִּמְעָתִי בִּצְלוֹ קֳדָמָךְ מַר לִי סַגִּי וְאַתְּ אִתְרְעִיתָא בְּחַיַּי בְּדִיל דְּלָא לְחַבָּלָא נַפְשִׁי אֲרֵי אַרְחֵיקְתָּא מִן קֳדָמָךְ כָּל חֲטָאַי׃ אֲרֵי לָא דְבִשְׁאוֹל מוֹדָן קֳדָמָךְ מֵיתַיָּא לָא מְשַׁבְּחִין לָךְ לָא מְסַבְּרִין נָחֲתֵי גוֹב בֵּירַת אֲבַדָּנָא לְפוּרְקָנָךְ׃ דְּחַי חַי יוֹדֵי קֳדָמָךְ כְּוָתִי יוֹמָא הָדֵין

כי יבצע · והיה ביום ההוא יוסיף אדני · כי כה אמר אדני דהעמד המצפה · ויקר' אריה · בעוד שנה · יען כי נגש · לחם צר · ביד עבדיך חרפת · כסוס עגור כן אצפצף · אדני עליה' יחיו · ותאמר ציון עזבני אדני:

רש"י

דורי נסע ונגלה מני · בני דורי נסעו ממני נסעו כמו נסחו ■מו כל יסע יתדותיו: כאהל רעי · כאהל רועי בהמה שמסיעו מכאן ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה: קפדתי · הכרתי מהר חיי כאורג הממהר לארוג כל זה הייתי סבור · ויונתן תירגם כנחל גידודין כנחל המושך בין גלות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ · ואומר אני שהוא כאל חריף ששמו אורג והוא שאמר איוב וימי קלו מני ארג חלפו עם אניות אבה: מדלה יבצעני · תירגם יונתן מיקר מלכותי אנא גלי סבור הייתי שעת' יבצעני מכל כבודי · דלה לשון גוב' וכן ודלת ראשך: מיום ועד לילה תשלימני · כמו מזכר ועד נקבה כלומר מימים ומלילות תכלני וכן תירגם יונתן יממי ולילותי שלימו: שויתי · עצמי כל הלילה לסבול יסורי ה חולי ונתגברתי כארי לסבול: כן ישבר כל עצמותי · כמו כן ירבה וכן יפרוץ כל מה שאני מ מתגב' כן יגבר החולי עלי לשבור כל עצמותי: כסוס · כמו כסים והוא שם עוף: כסוס עגור · כמו כסום ועגור כעוף זה שמצפצפוהו בגרונו והוא מ מצפצף וכן תירגם יונתן כסוסיא דאחיד ומנציף: עשקה לי · כמו עשוק אותי לקחני מיד מלאך ה המות וערבני להצילני לשון ערבנ' גרנטיא"ה בלעז כמו ערוב עבדך לטוב · עשקה לי עשוק אותי מידו כאשר תאמר רפא נא לה רפא אותה: מה אדבר · שבח וקילוסין לפניו והרי אמר לי כ בחמות והוא עשאן: אדדה כל שנותי · כמו ותדד שנתי אתנודד מכל שנתי לקלס לפניו: על מר נפשי · שהיתה מרה ונחמני ויונתן תירגם שנותי לשון שנים: יי' עליהם יחיו · את יי' על כל מיתיא אמרתא לאחואה: ולכל בהן חיי רוחי · וקדם כולהון אחייתא חיי רוחי · ואני אומר לפי פשוטו יי' עליהם על שנותי הנזכרי' למעלה אדדה כל שנותי יי' שיכן שכנו וחסדו עליהם ואמר לי על פי נביאו יחיו: ולכל בהן חיי רוחי · ולכל דבר אשר תלויין בהן חיי רוחי אמר יי' עליהם ויחיו: ותחלימני · מעתה ידעתי שתחלימני ותחייני · תחלימני תבריאני ותחזיקני כמו יחלמו בניהם: הנה לשלום מר לי מר · כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר שהרי תלו לי הרפואה בזכות אחרים כה אמר יי' אלהי דוד אביך למעני ולמען דוד עבדי כאן הודעתני שאני חוטא כך פירשו חכמים אבל לפי ישוב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מידי סנחריב מר לי מר על חליי שהייתי נטוי למות ולא שמחתי בבשורה ואתה בטובך חשקת נפשי מבלי רדת שחת: כי לא שאול תודך · אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על הנס של מפלת סנחריב ולא הייתי סובר אל אמתת הבטחתך שהבטחתני עליו: חי חי · לשון בני אדם כלומר כשים בני אדם חיים בעולם זה חי וזה חי יונאת ההודאה מביניהם:

יודיע

רד"ק

דורי · פירוש מגורי · וכן מדור באהלי רשע · אמרתי כי מגורי בעולם הזה נסע ממני: ונגלה מני · כמו ממני: כאהל רעי · כמו רועה היו"ד תמורת ה"א למ"ד הפעל · ופירוש כמו הרועה שמסיע אהלו ממקום למקום · ונגלה ענין גלות שהוא הטלטול: קפדתי כארג חיי · אמרתי שקפדתי חיי כמו האורג שמקפד היריעה כשנשלמה ארוגתה · וקפדתי ענין כריתה · כמו קפדה בא שהוא ענין כריתה · ומה שאמר קפדתי רוצה לומר אני גרמתי ב בעונותי: מדלה יבצעני · אמרתי כי מחולי זה ימיתני האל · ודלה ממחלה · כמו מדוע את ככה דל בן המלך חולה: יבצעני · ענין כריתה וחתיכה · וכן יתר ידו ויבצעני · ותרגום כתות אותה פתי' בבעיתה בצוע: מיום עד לילה תשלימני · ביום החולי אמרתי כי עד לילה תשלימני · כלומר תשלים ימי · ובאמרו יבצעני ואחר כך אמר ישלימני כן דרך הכתו' לדבר בפסוק אחד ל לנכח ושלא לנכח · כמו שמעו עמים כולם אולתו: שויתי עד בקר · שויתי כמו שמתי · והנה בהיותי בערב וראיתי כי לא מתי עדין שמתי זמני עד בקר · והנה הלילה חזק חליי עד ששבר החולי כל עצמותי כמו האריה ששובר עצמות החיה הנטרפת בפיו · וחשבתי כי מיום עד סף הלילה והוא עד הבקר שאמר תשלימני · תשלים זמני ואמות · ויש מפרשים כארי כן ישבר רצוץ עצמות לא שבירתם מפני הקלחת זהו שאמר כי האריה תקחנו קלחת בכל יום ישאו רצון עצמות: כסוס עגור · חסר וי"ו השמוש · ופירוש כסוס ועגור · וכן שמש ירח · ראובן שמעון · והדומי' להם · וסוס הוא עוף · והוא נכתב ביו"ד בירמיהו ותור וסיס ועגור · ותרג' יונתן וכורכיא · ובדברי רבותינו ז"ל קס ריש לקיש ונוא כבורכיא · ופירש' שהוא גרואה בלעז · ועגור · תרגם יונתן וסנוניתא והוא סנונית הנזכר בדברי רבותינו ז"ל · ופירוש רבינו האיי כטאף בערבי והוא שקורין ארונדלא · אבל תרגם יונתן כסוס עגור בענין אחר כמשמעו כמו סוס ורוכבו · כסוסיא דאחיד ומנצף כן נצפית · תרגם עגור כענין נצפוף · וענין מנציף כמו הפוך בדברי רבותינו ז"ל סוס מנצף · אמר אני בחליי אצפצף כמו העופות המצפצפים ואהגה כמו היונה והוא נהימות החולה בחליו: דלו עיני למרום · ומתוך חליי הכבד נשאו עיני למרום לאל שהוא במרום ואמרתי לו ה' עשקה לי מחלתי: ערבני · אתה · כמו ערוב עבדך לטוב · ענין הנחה והשקט · ויש לפרש עשקה גזוי · ואף על פי שהעי"ן איננה חטופה אלא נקראת במאריך · וכמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני · ועניני ענין תוספת ויתור · וכן בדברי רבותינו ז"ל עשיק לנביך ושוי לכרסיך · אמר הוסיף לי על ימי וערבני: דלו עיני · ענין הרמה · ויש לו חברים בשרש דלה · ארוממך ה' כי דליתני · והדומה לו · וענין הרמת העינים · כמו שאמר אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים · לפי שהאל יושב שמים ואף על פי שאין לו מקום כבודו הגדול הוא בשמים: מה אדבר · מה אוכל לדבר ולשבח לפניו · ואמר לי על ידי הנביא שאחיה מחלי זה ואעלה בית ה' ביום השלישי · וכן עשה · וכן יעשה גם כן בתוספת השנים אין לי לעשות אלא שאזכור זה כל שנותי ובדברי זה אודה לאל שהצילני · ופירוש אדדה כמו האשה שמדדה את בנה בדברי רבותינו ז"ל · והוא הנענוע מעט מעט · וכן הוא דרך האדם כשזוכר הצרה שעברה עליו וכבול ממנה מנענע בראשו · ופירוש על מר נפשי על מרירות נפשי שהיה לי ונצלתי ממנה: אדני עליהם יחיו · אמר עתה ידעתי כי עליהם יחיו · פירוש על הימים הקצובים לאדם יוכלו לחיות אם רצונך כמו שאני עושה · כי כבר נמלאו ימי הקצובים והוספת עליהם חמשה עשר שנה: ולכל בהן חיי רוח · לכל אספר ואומר כי בהן בשני התוספת חיי רוחי: ותחלימני והחייני · אני מתחנן לפניך שבאלה השנים שהוספת לי תחלימני ותחייני · והוא כפל הענין במלות שונות · והוא ענין הבריאות שאהיה בריא באלה השנים: הנה לשלום · הנה בחליי היה לי מר בעבור שלום שלא היה לי · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הנה לשלום כאשר הייתי בחצי ימי כי בן תשעה ושלשים שנה היה כשחלה · כי אם תתגבר המרה האדומה על האדם לעולם יהיה חולה בנערותו ויהיה בשלום בזקנותו והפך זה אם תתגבר הליחה והנה אמצעיים שנות שלום: ואתה חשקת נפשי משחת בלי · חשקת נפשי להצילה משחת הכליה · והוא הקבר שגופו של אדם בלה בו: כי השלכת · ואף על פי שהייתי חייב לפי עונותי וחטאי אתה השלכתם אחרי גוך · דרך משל כאדם המשליך הדבר אחרי גוו שלא יראה אותו: כי לא שאול תודך · ושנה ושלש הענין במלות שונות לחזק הענין · אמר טוב הוא שתחיה בני אדם בזעקם לפניך מחטאם כי יודוך בחייהם ולא יודוך במיתתם · ועל הגוף אמר שהוא מת לא על הנשמה שתחיה אחר מיתת הגוף: מות · ולא מות · ולא שזכר עומד במקו' שנים · וכמוהו רבים: לא ישברו · הגופות שהם יורדי בור לא ישברו אל אמתך לספרה ולהגידה כמו שהחיים עושים ואין זה כנגד תחיית המתים כי הוא איננו מדבר אלא על הגופות בעודם בקבר ולא כל הגופות יחיו ויעמדו מן הקבר: חי חי · כל חי וחי יודוך כמוני היום ואם הייתי מת לא הייתי מודה לך הודאת הפה כמו שאני עושה עתה ·

כסוס בקצת ספרי' כתי' כסים וקרי' כסוס [illegible]

יודיע, אשיספר בלעז: אל אמיתך, האב מודיע ומכוין לבנו על אמיתך להאמין בך: דבלת תאנים, דבלת העשויה מתאנים כשאן לאין קרויין תאנים והשבדרסין בעיגול קרויין דבלה: וימרחו, ויחליקוה לדבקה על השחין וכשם בתוך בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח אלא הקב"ה נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל ומרפא: מה אות, מה טוב ומה כאב אות זה הנותן לי אשר אעלה בית יי': וישמע כי חלה ויחזק, היה למוד לאכול בשלש שעות וישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעמד משנתו בתשע שעות מצא שהוא שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמר הנחתם אותי ישן יומם ולילה עד הבקר אמרו לו גלגל חמה הו' שחזר אמר להם ומי החזירו אמרו לו אלוהו של חזקיהו כו' כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא: בית נכתה, בית גנזיו של בשמים כמו נכאת וצרי ולוט: ואת השמן הטוב, יש פותרים שמן המשחה ויש אומרים הוא שמן אפרסמון שהיה מצוי בארץ ישראל והוא פנג האמור ביחזקאל יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג. וראיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל ביריחו לכך נקרא ירחו על שם הריח: לא היה דבר, אף ספר תורה: מארץ רחוקה באו אלי, זה אחד משלשה בני אדם שבדקן המקום ומצאן עביט של מימי רגלים קין וחזקיהו ובלעם חזקיהו היה לו להשיב אתה נביאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוק' באו אלי לפיכך נענש ועל שגזרת עליהם והאכילן על שולחנו וכן בלעם שאמר לו מי האנשים האלה עמך והשיב ואמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי וכן קין שאמר לו אי הבל אחיך היה לו לומר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כו' כדאיתא בתנחומא: לא יותר דבר, מדה כנגד מדה כנגד לא היה דבר: ומבניך, הם חנניה מישאל ועזריה: טוב דבר יי', מאחר שבימי יהיה שלום: נחמו נחמו, חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמו' הפסיק פרשה זו בינם לבין הפורענות נחמו אתם נביאי נחמו את עמי: כי מלאה צבאה, תרג' יונתן עתידא דתתמלי מעם גלוותהא כמו כי מלאה מכבאה ויש פותרין צבאה כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ:

ועוד אב לבני' יודיע אל אמתך אם. לא היו לו בני' ותחיה ויהיו לו בנים ויודיע אמתך כמו שאעשה אני. ואף אם יהיו לו בנים כל זמן שיחיה עמהם ילמדם ויודיעם. אם כן הוא טוב שתאריך לאדם. ואם חלה שתרפאהו מחליו ויודה לך הטובה שעשית לו ויודיע לבניו אחריו. וכן אמרו רז"ל כי לא היו בנים לחזקיהו אלא עד אחר חליו. ואף על פי שההודאה והודעה לא תועיל לו ולא תסכן, כמו שאמר אם צדקת מה יסכן לו. אף על פי כן אחר שהוא רצה וגדלה בני אדם אם כן הוא רוצה בקיומם ובלכתם בדרך טובה ושיהיה בהם דעת להבין בחסדי הבורא ולהודות לפניו עליהם כי זה מהדרך הטובה וכאשר לבם נכון הוא מסייע אותם ועוזרם בזה: אל אמתך, כמו את אמתך, וכן יבא את במקום אל, כמו והראה את הכהן, והדומים לו, וכן יבא אל במקום את, כמו אספרה אל חק, וירדפו אל מדין, או פירוש יודיעם הדרך שיביאם אל אמתך והחסד שעושה הא' עם בני אדם אמת הוא מצד עצמו כי הוא רב חסד, ותהו מדרכיו אם כן הוא אמת, ונראה כי יונתן תרגם אל זה כמו בכרי' כמו הארצות האל שתרגם אבהן לבנן יחוון גבורתך ויודון למימר דכל אילן קשוט, וכן פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא, ותהו לפי פירושו אב לבנים יודיע אלה האמונות, ואני תמה בזה כי לא ראיתי בשום ספר אלא אל נקוד סגולה וסמוך במקום עם אמתך כמו האחר, והמסורה אל אמתך שנים, והם שני הסמיכים חסר הם בפסוק כי לא שאול תודך ובפסוק חי חי: יהוה להושיעני, ה' אמר להושיעני מן החלי, וכן עשה שהושיעני, וכמו למד להרגנו בערמה, לשכב את בת יעקב, והדומים להם: ונגינותי ננגן, ועל התשועה שהושיעני א' אודה לפניו תמיד וננגן אני וחברי בנגינותי שחברתי על תשועה כל ימי חיינו ננגן אותם: ועל בית ה', כמו בבית ה', כי יבא על בענין בית הסמוס, כמו ועל חרבך תחיה שהוא כמו בחרבך, ונגנת אותם על של אחד כמו בשל, המלט על נפשך כמו בנפשך: ויאמר ישעיהו, זה הפסוק שאחריו אינם מהמכתב ולא מצאתי להם טעם למה נכתבו הנה אחר המכתב, כי משפטם למעלה אחר וגנותי על העיר הזאת, וכן הם בספר מלכי': דבלת תאנים, וזה היה נס בתוך נס כי התאנים מזיקים לשחין: וימרחו, ענין חבישה וחתול: ויחי, וירפא, כמו עד חיותם: ויאמ' חזקיהו, מה שאמר למעלה שאמר ישעיהו וזה לך האות חזקיהו שאלו מישעיהו ואמ' לו מה אות כי אעלה בית ה', רוצה לומר שארפא ואעלה בית ה' כמו שאתה אומ': בעת ההיא, גם זו הפרשה פירשתיה בספר מלכי' באר היטב: נחמו נחמו, כל אלה הנחמות עתידות לימות המשיח והכפל לחזק, תרגם יונתן נבייא אתנביאו תנחומין על עמי אמר אלהכון, נחמו, וכן דברו כמו שפירשנו בפסוק חזקו ידים רפות: דברו, צבאה, זמנה, וכן הלא צבא לאנוש עלי ארץ, ופירוש כי מלאה כי השלימה שם זמנה רוצה לומר זמן שהיה לה להיות בגלות, ויונתן תרגם ארי עתידה דתתמלי מעם גלותהא, תרגם צבאה כמשמעה מן לצבא צבא: כי

ומאין ה' וסימ' נמסר בספר יהושע סימן ט': באצרתי ג' חס' וסימ' נמסר בסדר האזינו ובמלכים חלק ב' סימן כ': יקחו י' בקריא' וקמצין וסי' נמסר בריש סדר אמר אל הכהנים:

אב לבנים יודיע אל אמתך: (כ) יהוה להושיעני ונגינותי ננגן כל ימי חיינו על בית יהוה: ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי: ויאמר חזקיהו מה אות כי אעלה בית יהוה:

אבהן לבניהון יחוון גבורתך ויודון למימר דכל אלין קשוט: יי למפרקנא אמר ונגון תושבחתיה ננגן כל יומי חיינא על בית מקדשא דיי: ואמר ישעיה יסבון דבלת תינין וישורטון על שיחנא ואתסי: ואמר חזקיה מה את ארי אסק לבית מקדשא דיי:

לט

(א) בעת ההיא שלח מראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו וישמע כי חלה ויחזק: וישמח עליהם חזקיהו ויראם את בית נכתה את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת השמן הטוב ואת כל בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו בביתו ובכל ממשלתו: ויבא ישעיהו הנביא אל המלך חזקיהו ויאמר אליו מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו אליך ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו אלי מבבל: ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו לא היה דבר אשר לא הראיתים באצרתי: (ה) ויאמר ישעיהו אל חזקיהו שמע דבר יהוה צבאות: הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבל לא יותר דבר אמר יהוה: ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יהוה אשר דברת ויאמר כי יהיה שלום ואמת בימי:

בעדנא ההיא שלח מרודך בלאדן בר בלאדן מלכא דבבל אגרין וקורבנין לות חזקיה כד שמע ארי מרע ואתסי: והדי עליהון חזקיה ואחזינון ית בית גנזוהי ית כספא וית דהבא וית בוסמנא וית משחא טבא וית כל בית מנוהי וית כל דאשתכח בגנזוהי לא הוה מדעם דלא אחזינון חזקיה בביתיה ובכל שולטניה: ואתא ישעיה נביא לות מלכא חזקיה ואמר ליה מה אמרו גבריא האלין ומנן אתו לותך ואמר חזקיה מארעא רחיקא אתו לותי מבבל: ואמר מה חזו בביתך ואמר חזקיה ית כל די בביתי חזו לא הוה מדעם דלא אחזיתנון בגנזי: ואמר ישעיה לחזקיה קבל פתגמא דיי צבאות: הא יומיא אתן ויתנטיל כל די בביתך ודי גנזו אבהתך עד יומא הדין ויתובל לבבל לא ישתאר מדעם אמר יי: ומבנך דיפקון מנך דתוליד ידברון ויהון רברבין בהיכלא מלכא דבבל: ואמר חזקיה לישעיה תקין פתגמא דיי דמללתא ואמר ארי יהי שלם וקשוט ביומי:

מ

(א) נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם: דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה

נבייא אתנביאו תנחומין על עמי אמר אלהכון: מלילו על לבא דירושלם ואתנבו עלה ארי עתידא דתתמלי מעם גלותהא ארי

כי נרצ׳ עונה׳ כשלם ענשה כמו אז תרצ׳ הארץ את שבתותיה׳ וכן עונה ענשה כמו כי לא שלם עון האמרי וגומר׳ ויונתן תרגם אשתביקו לה חובהא: כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה׳ הכפל יוכל להיות פעמים שתים או יותר כמו ותכפל חרב שלישיתה רוצה לומר שלש פעמים תכפל׳ ובאמרו כפלים רוצה לומר שתים והוא אומר על שתי גליות שגלו ישראל גלות בבל וזה הגלות ולמה היה זה בעבור כל חטאתיה׳ והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש כ כפלים מכרות שלקח פלגני׳ ואדוני אבי ז״ל פירש כפלים עונותיה׳ ועונות אבותיהם כמו שאמר ירמיהו הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיה׳ סבלנו׳ ויונתן תרגם ארי קבלת כס תנחומין מן קדם ה׳ כאלו לקת על חד תרין בכל ח חטאתהא: קול קורא׳ כאלו קול קורא׳ וטעם פנו ישרו׳ כי ימצאו במדב׳ ובערבה דרך סלולה כאלו פנו וישרו אותה להם בני אדם׳ וטעם לאלהינו כי הוא מנהיג זה העם היוצא מהגלות: כל גיא׳ כל זה דרך משל כי העליה בהרים ו והירידה תיגע הולכי דרכים והם לא ייגעו ולא ייעפו׳ והעקוב הוא הדרך המעוות: והרכסים׳ נגשושית הדרכים כי הוא ענין גבהות וכן מרוכסי איש: ונגלה׳ אז כשיצאו מהגלות ביד רמה וימצאו אפילו ב במדבר מים וכל צרכם כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו אז יגלה כבוד ה׳ לעיני כל ה העמים: וראו כל בשר׳ ידעו כל בני אדם כי פי ה׳ דבר כלומר ידעו אז כי הנחמות האלה שדברו הנביאים על פי ה׳ דברו מה שדברו כשיראו שיתקיימו ה הנבואות׳ וראו׳ ענין ידיעה והבנה׳ רוצה לומר ראית הלב כמו ולבי ראה הרבה והדומים לו: קול אומר קרא׳ כאלו קול קורא׳ או פירושו קול נבואה קורא לנביא קרא׳ ואמר הנביא מה אקרא ויאמר לו הקול קרא ואמור כי כל הבשר חציר׳ רוצה לומר על הגוים שיבאו עם גוג ומגוג שימותו רובם ומה שאמר כל הבשר הוא דרך הפלגה כמו וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו׳ ומה שאמר וכל חסדו אפילו עשו חסדים הרבה לא יזכרו להם כי עונותיהם רבים׳ ועוד שהרעו לישראל ויקבלו ענשם׳ והמשילם לחציר ולציץ השדה שהם יבשים במהרה והציץ נופל גם כן ברוח המנשבת: יבש׳ עבר במקום עתיד כמנהג ובדברי הנבואה ברוב: יבש׳ כפל עוד הענין לחזק הענין: ודבר אלהינו׳ שדבר על ידי נביאיו: על הר גבוה׳ דרך משל כי מי שרוצה להשמיע קולו עולה במקום גבוה ולפי שירושלם היא עיקר ארץ ישראל וכן ציון כי שתיהן עיר אחת לפיכך שם אותן בדברי הנבואה כאלו הן מבשרות שאר הערים׳ ופירוש מבשרת ציון את ציון המבשרת׳ וכן מבשרת ירושלם: אל תיראי׳ אל תפחדי מלבשר ולאמ׳ לערי יהודה הנה אלהיכם כי על כל פנים יבא רוצה לומר כבודו שישוב לירושלם׳ ומה שזכר יהודה בעבור ירושלם ועוד כי המלכות ליהודה: הנה ה׳ בחזק יבא׳ ביד חזק כי לא יצטרך ליד אחרת אלא ידו החזקה: וזרועו משלה לו׳ רוצה לומר לעצמו היא תעמד לו למשול בעמים׳ ותואר היד בחזק שהוא לשון זכר כי ימצא לשון זכר כמו והנה בו מגלת ספר: שכרו׳ שיתן לבוטחים בו בגלות: ופעלתו׳ שכר פעלה לפעלי אמת והנה היא פעלתו ופעלתם׳ וכן נסכתי מלכי מלכי מקדש בבית תפלתי שמעתי את תפלתך והדומים להם׳ וחסרון שכר מפעלתו כמו לא תלין פעלת שכיר רוצה לומר שכר פעלת שכיר: כרעה עדרו׳ כמו רועה טוב שירעה עדרו שיקבץ הטלאים הקטנים שלא יוכלו עדין ללכת כשאר הבהמות ויקבצם מזה אחד ומזה אחד וישאם בחיקו והעלות שהן אמותיהן ינהל לאטם ולא ידפקם כך הקדוש ברוך הוא ינהל את ישראל מהגלות לאטם ויסמוך כל חולה וכל נשבר׳ ונקראו האמות עלות על שם בניהם שהם קטנים כמו עול ימים שהם נסמכים לאמותיהם ליניק׳ ואדוני אבי ז״ל דקדק במלת עדרו שהוא שלו חומל עליו יותר מן העדר שישמור בשכירות: מי מדד׳ אמר לא יתמהו הגוים אם הוציא ישראל מעבודתם שעמדו ברשותם כמה שנים כי מי שברא העולם מאין יכול לעשות זה לפיכך אמר מי מדד בשעלו מים׳ ופירוש שעלו אגרופו׳ והוא עד״מ כי אין לו יד ואגרוף יתברך ויתברך׳ ופירוש מדד לפי שהמים במקום מקוה כאדם שמודד מים ונותן בתוך כלי שידע מדתן׳ כן שם האל המים במקומם וידע מדתן׳ והשמים לפי שהם שטוחים אמר בם מדת הזרת כי דבר השטוח ימדדו אותו בזרת ובקנה׳ ואמר תכן מפני השטח שצריך תקון כמו שכתוב וימתחם כאהל לשבת: וכל׳ פירוש ומדד׳ תרגום וימדו בעמר וכלו בעומרא: בשלים׳ מדה גדולה וכן בדמעות שלים:

פנו ג׳ בקריאה וסימ׳ קול קורא במדבר פנו דרך׳ ואמר סלו סלו פנו דרך׳ פנו דרך העם: כי פי יי׳ דבר ג׳ דסמיכי בקריאה וסים׳ אם תאבו ושמעתם טוב׳ ונגלה כבוד יי׳ וראו׳ אז תתענג על יי׳: כציץ ג׳ בקריאה וסי׳ וכל חסדו כציץ השדה׳ כציץ השדה כן יציץ׳ כציץ יצא וימל: ושמים ד׳ בקרי׳ וסי׳ ביום עשות יי׳ אלהים׳ ושמים בזרת תכן׳ הודו על ארץ ושמים׳ לא זכו בעיניו: תכן ג׳ בקרי׳ וסים׳ מי תכן את רוח יי׳׳ ושמים בזרת תכן וכל בשליש׳ ושמים תכן במדה:

כי נרצה עונה כי לקחה מיד יהוה כפלים בכל חטאתיה: קול קורא במדבר פנו דרך יהוה ישרו בערבה מסלה לאלהינו: כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור ה והרכסים לבקעה: ונגלה כבוד יהוה וראו כל בשר יחדו כי פי יהוה דבר: קול אמר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה: יבש חציר נבל ציץ כי רוח יהוה נשבה בו אכן חציר העם: יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם: על הר גבה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם הרימי אל תיראי אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם: י הנה אדני יהוה בחזק יבוא וזרעו משלה לו הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו: כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש

ארי אשתביקו לה חובהא ארי קבילת כס תנחומין מן קדם יי כאלו לקת על חד תרין בכל חטאתהא: קל דמכלי במדברא פנו אורח מן קדם עמא דיי כבישו במישרא כבשין קדם כנשתא דאלהנא: כל חיליא יראמון וכל טור ורמא ימאכון ויהי כפלא למישרא ובירת גדורין לבקערה: ויתגלי יקרא דיי ויחזון כל בני בסרא כחדא ארי במימרא דיי גזר כן: קל דאמר אתנבי ומתיב ואמר מה אתנבי כל רשיעיא כעשבא וכל תוקפהון כמוצא דחקלא: יבש עסבא נתר נציה ארי רוחא מן קדם יי נשבת ביה בכן כעסבא חשיבין רשיעיא בעמא: מית רשיעא אבדו עשתונוהי ופתגמא דאלהנא קים לעלמין: על טור רם סקו לכון נבייא די מבסרין לציון ארימו בחילא קלכון די מבסרין לירושלם ארימו לא תדחלון אמרו לקרויא דבית יהודה אתגליאת מלכותא דאלהכון: הא יי אלהים בתקוף מתגלי ותקוף דרע גבורתיה שלטא קדמוהי הא אגר עבדי מימריה עמיה דכל עובדיהון גלן קדמוהי: כרעיא דעדריה רעי בדרעיה מכניש אמרין ובחיניה מסובר רכיכין מיניקתא בניח: מן אמר אלין קים אמר ועביד דכל מי עלמא חשיבין קדמוהי כטפא בשעולא ומשחת שמיא כאלו בזרתא מתקנין ועפרא

כרכה׳ כתפיים: כי לקחה וגומ׳׳ ארי קבילת כוס תנחומין מן קדם יי׳ כאילו לקת על חד תרין בכל חטאתהא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים ואם תאמר היאך מדתו של הקב״ה לשלם לאדם כפלים בחטאו מכינו מקרא מלא ושלמתי ראשונה משנה עוונם וחטאתם: קול׳ רוח הקדש קורא במדבר דרך ירושלם פנו דרך יי׳ לשוב גליותיה לתוכ׳: כל גיא ינשא׳ והאר ישפל הרי דרך חלק׳ ושוה ונוחה: והרכסים׳ הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד ש שכיניה׳ זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות: הרכסי׳ כמו וירכסו את החשן: לבקעה׳ קנפ״נייא בלע״ז ארץ חלקה ושוה: קול׳ מאת הקב״ה אומר אלי קרא: ואמר׳ רוחי אלין מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל ה הבשר חציר כל שרי המלכיות תהפך גדולתם ותהיה כחציר: וכל חסדו כציץ השדה׳ כי חסד לאומים חטאת׳ ד״א סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליו שאין בידו לקיים שמא ימות ש שבשיבם חציר כבל ציץ כן כשמת האדם בטלה אבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקיים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי ובשרי מבשרת ציון כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה: ככל׳ כמש: מבשרת ציון׳ נביאי דמבשרין לציון ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר זכו קל כזכר לא זכו תש כנקבה ו ומאחר פעמיו עד הקץ: בחוזק יבא׳ על הרשעים ליפרע: הנה שכרו אתו׳ מזומן אתו לצדיקים: ופעולתו׳ שכר פעולה שעליו ליתן להם: כרועה׳ אשר עדרו ירעה בזרועו מקבץ טלאים ובחיקו כ נושאם: עלות ינהל׳ מינקתא בניא מדבר הצאן ה המיניקות׳ ינהל כמו מנהל: מי מדד וגומ׳׳ כל זה היה בו כח לעשות וכל שכן שיש בו כח לשמור אבטחות הללו: בשעלו׳ בהליכתו שנאמר דרכת בים סוסיך׳ בשעלו׳ כמו במשעול הכרמים שביל׳ שעל׳ שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים: תיכן׳ אמולאי״ר בלע״ז: וכל בשלים׳ ומדד בשליסית שלים מדבר שלים ישוב שלים ימים ונהרות׳ לים׳ אחרי׳ בשלים מגודל עד אמה שליסי לאצבעות ומנחם פי׳ שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שלים: ושקל

רשי

ושקל בפלס הרי׳ הכל לפי הארץ הר כבד תקע בארץ קשה והקלי׳ בארץ רכה : מי תכן ׳ את רוח הקדש בפי הנביאי׳ יי׳ תכנו וכלי הוא להאמן : ואיש עצתו ׳ יודיענו רוחו כן תירג׳ יונתן ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא׳ מי תיכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב״ה עצה : את מי נועץ ויבינהו ׳ האיש להקב״ה הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו את מי מן האומות נועץ כמו שנועץ עם הנביאי׳ כמו שנאמר באברהם ויי׳ אמר המכסה אני מאברהם וגו׳ : ויבינהו וילמדהו באור׳ משפט׳ את מי מן האומו׳ עשה כן שלימדו חכמ׳ כמו שעשה לאברהם שנתן לו לב להכירו מאליו ולהבין בתורה שנאמר וישמר משמרתי ואומ׳ למען אשר יצוה וגו׳ וכליותיו היו נובעו׳ חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי : הן גוים כמר מדלי ׳ ואין חשובין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות סודו : כמר מדלי ׳ כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומשקע טנופת המים ורוקבין העץ ל לימוכילא בלעז : וכשחק מאזנים ׳ שהנחשת מעלה עיפוש ומשחק : כדק ׳ אבק דק : יטול ׳ כאבק הניטא ועולה על ידי רוח כדק אשר יכטל : אין די בער ׳ על מזבחו : וחייתו ׳ של לבנון אין די עולה ׳ ד״א ולבנון אין די בער וגו׳ לכפר על עון הרשעים : כאין נגדו ׳ כאין הם בעיניו ואינם חשובי׳ לפניו : נסך ׳ לשו׳ מסכה : נסך חרש ׳ חרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחשת ואח׳ כך הצורף מרקעו׳ בטסי זהב ומצפהו מ מלמעלה : רתוקות ׳ שלשלאות : המסכן תרומ׳ ׳ או אם בא לעשותו של עץ המלומד להבחין להבדיל בין עץ המתקיי׳ לשאר עצים עץ שלא ירקב מהר יבחר ׳ המסכן המלומד כמו הסכן הסכנתי ׳ תרומה הפרשה ברירת העצים : הלא תדעו ׳ מוסדות הארץ מי יסדה ואותו היה לכם לעבוד :

חונ

דיו׳ וסים׳ נמסר בסדר תוריע : יו פסוקים אין אין במצעות פסוק וסימ׳ ויקם פרעה לילה הוא ׳ וכי יראה הכהן ׳ ויאמר הכהן חרב ׳ ולבנון אין די בער ׳ וירא כי אין איש דישעיה ׳ הנה קול שועת ׳ לבני עמון כה אמר ׳ וכי תגישון עור ׳ אמר נבל בלבו ׳ ותברו ׳ הכל סר ׳ כלו סג ׳ עשה גדלות עד אין חקר תגיינא דאיוב ׳ עיר

עָפָר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים
וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ
יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ אֶת־מִי
נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט
וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃
טו הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם
נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ וּלְבָנוֹן
אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃
כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן
נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ וְאֶל־
מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־
לוֹ׃ הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב
יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃
כ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר
חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא
יִמּוֹט׃ הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ
הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא
הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃

ועפרא דארעא כאלו במכילא אתכל וטוריא כאלו מתקל תקילין ורמתא כד במוזניא : מן תקין ית רוח קודשא בפום כל נביא הלא יי וצדיקיא עבדי מימריה פתגמי רעותיה הודענון : להון דבעו מן קדמוהי אסבר חוכמא ואלפנון אורח דדין ויהב לבניהון אוריתא ואורח דסוכלתנו לבני בניהון הודענון : הא עממיא כטפא מדול וכעיול מוזניא חשיבין הא נגותא כדוקא דפרח : ואילני לבנן לא יספקון לארלקא וחיותא דבה לית היא כמסת לעלתא : כל עממיא כלמא עובדיהון גמירא ושיצאה אנון חשיבין קדמוהי : ולמן אתון מדמן למרן קדם אל ומה דמות אתון מסדרין קדמוהי : הא צלמא נגרא עביד וקנאה בדהב מחפי ליה ושלשלן דכסף קינאה מאחיד ליה : אורן בר אעא דלא אחיד ביה רקבא בחר נגר אומן בעי ליה לאתקנא צלם דלא יצטלי : הלא ידעתון הלא שמעתון הלא אתחוא מן אולא עובד סדרי בראשית לכון הלא תסתכלון למדחל קדם מן דברא יסודי ארעא :

דאשרי

פרוצה אין ׳ ידעתי כי כל אשר ׳ הצרי אין בגלעד :

רדק

בפלס ׳ הוא מטה הברזל שהוא מסומן בנקודות לדעת בהם המשקל : מאזנים ׳ ידוע ׳ ואמר וכל בשלש עפר הארץ הוא כאלו הוא מדוד אצלו וכן ההרי׳ והגבעות כאלו הן שקולי׳ אצלו וכולם ברואים בשיעור טוב ומדה נכונה ׳ כמו שאמר וירא אלהי׳ את כל אשר עשה והנה טוב מאד ומי שעשה כל זה בלי עוזר יוכל להוציא ישראל מיד חזקים מהם ׳ ונכר מארבע יסודות שלש כי שמים זכר במקום יסוד האש כי הם ל לדעת רבים מיסוד האש ואפילו יהיו יסוד חמישי כדברי ארסטו׳ זכרן במקום יסוד האש לפי שהוא סמוך לגלגל הלבנה ולא זכר יסוד הרוח לפי שאיננו נראה ואף על פי שהוא מורגש ׳ וענין הפסוק לא נאמר אלא כנגד הסכלי׳ שהם לא יאמינו אלא מה שיראו ׳ לפיכך זכר שלש היסודות ה הנראים אבל החכמים לא יתמהו בזה אם יוכיח הא׳ ישר׳ מהגלות כי ידעו בחכמתם כי לא קצרה יד השם מהושיע ׳ ויש מפרשים כי זכר גם כן הרוח והוא מי תכן את רוח ה׳ כי מפרשים מלת ה׳ תוספה לשאלה ואינו נסמך רוח אל ה׳ ׳ והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש על זה בענין סמוך כמו ורוח אלהים מרחפת ׳ ולפי דעתי כי שמים שזכר הוא במקום שני היסודות העליונים כי שמים במקום יסוד האש כמו שפירשנו וכן במקום יסוד האויר כי נקרא שמי׳ כמו שכתוב ויקרא אלהים לרקיע שמים ׳ וסמך הפלס לעצמו שאמר בשעלו ובזרת לפי שהם עליונים ׳ ואף על פי שהמי׳ תחתונים פעמי׳ יעלו כמו העבי׳ ׳ אבל יסוד העפר שהוא התחתון שבהם והכבד סמך אותו לדבר חוץ מעצמו בשלים ובפלס ובמאזנים ׳ ואף על פי שזה וזה דרך משל כמו שפירשנו : מי תכן את רוח ה׳ ׳ כשעשה כל זה מי תכן את רוחו כמו וכשמו אותה ויעם׳ אין מלאך וכל שכן אדם שיתקן את רוחו ושיודיעהו עצתו כשעשה העולם ואמר לו כן תעשה וכן אמר מטה שמים לבדו ׳ ומי שזכר עומד במקום שנים כאלו אמר ומי איש עצתו יודיענו ׳ וכפל הענין עוד ואמר : את מי נועץ ויבינהו ׳ בארח משפט ׳ פירוש בדרך תכונת העולם מי למדהו ׳ וכן וארמון על משפטו ישב פירוש על תכונתו ׳ וכן כמשפט הראשון והדומים להם : הן גוים ׳ ואחר שכל זה עשה מאין עוזר ומאין מלמד איך יוכלו הגוים למונעו מהוציא ישראל מתוכם ׳ והלא כולם הן לפניו כמו הטיפה מדלי שהוא דבר מועט כנגד מי הדלי ׳ ונכר הדלי לפי שהטיפה נופלת מהדלי כשמוציאין : או כשחק מאזנים ׳ שהוא דבר מועט מן המעט כי בכפיתה מעוטה יצא העפר הדק ההוא אשר במאזנים : הן איים כדק יטול ׳ כשירצה כל האיים ישאם ויטלם וישפכם כמו הדבר הדק ׳ ויונת׳ תרגם הא נגוותא כדוקא דפרח ׳ פירוש יטול פעל עומד אם כן הוא מבנין כפעל משרש טיל ׳ וכן כתבו רבי יהודה חיוג : ולבנון ׳ לגוים שחושבים עלי ואומרים שאין לי יכולת להוציא ישראל מידם לא יכופר להם בשום עולה שיקריבו לפני אחר שירשו שאוביאם ויתחרטו במה שאמרו ׳ כל עצי שבלבנון להדליק אש וכל חית הלבנון לשרפה לעולה לפני לא יספיקו להם ׳ ומה שאמר לבנון דבר על ההוה לפי שהוא יער בארץ ישראל : כל הגוים מאפס ׳ פחות מאפס על דרך המה מהבל יחד : ואל מי ׳ אתם חושבים כי כמו שהאלוהות שלכם אין בהם כח להציל כך הוא האל חלילה שתדמו או תערכו אותם לו כי הפסל שאתם עושים אלוה מעשה ידי אדם הוא : הפסל נסך ׳ ענין נסוי כלומר שעושה הפסל מאבן או מעץ ואחר כך מכסהו בזהב או בכסף ׳ או פירוש נסך ענין התכה ועניכו על הכסף ועל הזהב : ירקענו ׳ כמו וירקעו את פחי הזהב : ורתוקו׳ כסף ׳ שלשלאות כסף כמו עשה הרתוק ואם אינו ממשקלו : צורף ׳ הצורף נותן בו שלשלאות של כסף ׳ ויונתן תרגם שלשלן דכסף קינאה מאחיד ליה : המסכן תרומה ׳ מסכן כמו ילד מסכן כי זכר למעלה זהב וכסף והם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף ׳ אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יבחר לו עץ טוב שלא ירקב וממנו יעשה פסלו כל כך הוא בטחונם בפסל : הלא תדעו ׳ אמר כנגד עובדי הפסל איך תוכלו לטעות בזה ולעבוד הפסל וכי הוא אדון העולם הלא תדעו מדעתכם מי הוא אדון העולם ואם לא תדעו זה מדעתכם הלא תשמעו ממה שקוראים בספרי׳ ואם לא זה וזה הלא הגד מראש לכם והיא הקבלה לא שמעתם דרך קבלה שהיא מראש מימים קדמונים כי באלה הפלם ידע האדם או יבין מעצמו או ילמד ממי שילמדהו או ישמע מן המגידי׳ דרך קבלה ׳ ועוד ואמר הלא הבינותם מוסדות הארץ ׳ כלומר אם יש לכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדות הארץ ׳ ונאריך מעט בזה הענין ונאמר כי עובדי הפסילים אינם חושבי׳ שהאבן ההיא או העץ ההוא או הזהב או הכסף ברא את העולם ושהוא אדון העולם לא יעלה על הדעת שיש שכל בעולם שיאמין זה אלא הפסילים כעשו מתחילה לשם כוכב מן הכוכבי׳ או צורה מן הצורות העליונות ׳ דימו העושים מתחילה שהם מורידים כח הכוכב ההוא על הצורה ההיא ושעובד הצורה כאלו עובד את הכוכב ׳ והכוכבים מנהיגי׳ העולם התחתון אם כן ראוי לעבדם עד שנשתקע דבר זה בלבות בני אדם לעבוד את הצורות ולא נתנו לב למה שעשו בתחילה אלא חושבים שהצורה הזאת הנעשת מאבן או מעץ או משום דבר כיון שנעשת בצורה הזאת מטיבה ומריעה ואחרי׳ בצורה אחרת ׳ והנה הראשוני׳ טעו בדעתם והאחרונים טעו מבלי דעת ׳ ועל זה היו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר ולא ישיב אל לבו וגומר ׳ חציו שרפתי במו אש וגומר ׳ וכן אומר ממקומו לא ימיש ׳ וכן אמר אף להם ולא ידיעון וגומר ׳ כראה שהם היו חושבים כי הצורות ההם ייטיבו ויריעו והיו מקריבים להם ומנסכים ומקטרים להם ולא נתנו אל לבם שיש לעולם בורא והוא מנהיג העולם ומטיב לטובים ומריע לרעים אלא העולם הוא כמו שהוא היה ויהיה מאין בורא ומאין מנהיג כמו הדבר שיפול במקרה ׳ והדברים האלה שאנחנו עובדים ומכבדים כן עשו אבותינו ובעבודה זו היו מצליחים וכן אנחנו אחריהם ׳ וכן חשבו בדברים רבים ובמעשים שיעשו אותם ואומר שהדבר ההוא יועיל או יזיק יחלה או יבריא ואין הדברים ההם לא מדרך חכמה ולא מדרך רפואה ולא מדרך כח מן הכחות הידועים אלא כמו שהורגלו דור אחר דור וחושבים כי הדברים ההם הם עקר ואין לדרוש בורא או מנהיג או מכון׳

ואלו

ואלו הם דרכי האמרי שזכרו רבותינו ז"ל ומי שהוא מסתכל בדעתו להבין העולם בכלל ובפרט יבין כי לעולם מנהיג ואליו ראוי לדרוש לפיכך אמר הנביא כנגד עובדי הפסל הלא הבינותם מוסדות הארץ · כלומר אם יש בכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדי הארץ ומהשמים כמו שאמר הנוטה כדוק שמים וכמו שאמר גם כן אחר זה מן הככבי' · אמר הנביא מכל זה תוכלו להבין כי בורא יש לעולם שמנהיגו ובראו בסדר שמסודר לא נפל כך במקרה · ומוסדות הארץ הם ארבע יסודות האש והרוח והמים והעפר וכל הנבראי' אשר בארץ הם מארבע יסודות אלה כמזגים ובין היסודות האלה מחלוקת וטבעם משונה זה מזה והנה האש חם ויבש והמים בהפך קרי' ולחי' ושניהם כלורי' זה על זה והאויר שביניהם לא ימנע האש ולא המים מלעבור בתוכו אם כן שם גבול לאש שלא ירד ממקומו ולמי' שלא יעלו ממקומם עד שיפגשו זה בזה ונמצא מחלוקת ביניה' וינצח הנוכר כמו שאנו רואים באש ובמי' אשר בינינו כשיפגשו זה בזה · אם כן מי יוכל לומ' שזה היה במקרה בלא הנהגת מנהיג שאם טבע באש שלא ירד אלא יעלה ובעלותו גם כן שם לו גבול ולא יוכל לעלות אלא עד גלגל הלבנה כי שם גלגל הלבנה חזק בטבעו מגלגל האש שלא יוכל האש לעוברו אף על פי שטבעו הוא לעלות וכן שם טבע במי' לרדת ולא לעלות ובירידתן גם כן שם גבול ולא ירדו אלא עד הארץ כי שם לארץ טבע חזק וקשה לעמוד כנגד המים שהם לחים ורכים והארץ יבשה ולא יעברוה המים · וכן שם האויר בין האש ובין המי' להפריד ביניהם · לפיכך האויר חם ולא דומה בחומו לאש ובלחותו למים · ומי יאמר שהיה כל זה אלא במסדר חכם שם כל אחד מהם בסדר שיוכל לעמוד וכל אחד יעמוד בסדרו ולא ישתנה לעולם ודבר שהוא במקרה לא יהיה על סדר אחד קיים אלא פעם יהיה כך ופעם יהיה כך · ועוד שארבע יסודות הם כמזגי' בגוף אחד חי וזה כנגד זה וטבעו בהפך חברו ואיך יעמוד הגוף שהם בו בשלום אלא שיש מסדר ומנהיג סדרם בדרך שלא יגבר האחד על חברו ויעמידו ארבעתם כאחד הגוף עד עת יבוא קצו' · וגם בגופות המתים כגון האבנים והמתכות הם כמזגי' ארבעתם בכל אחד ואחד כפי משפטו · והנה העולם בכללו כמו בית בנוי והשמים כמו התקרה על הבית והככבים כנרות בבית · והארץ כשלחן ערוך בבית ובעל הבית שבנה הבית הוא האל יתבר' בעולם והאדם בעולם כמו הפקיד בבית אשר נתן בידו כל עניני הבית והוא לא ראה בעל הבית בעיניו אף שגדל בתוכו הבית ואמרו לו שאביו היה פקיד בזה הבית והוא גם כן יהיה כן אחריו ואם הפקיד בעל שכל ידרוש לבעל הבית מי הוא כדי שיבא לפניו תמיד וכדי שלא יחטא בפקידתו כי יודע הוא כי לזמן קרוב או רחוק יבא לחשבון עמו על פקידתו וחושב בלבו כאלו בעל הבי' על ראשו תמיד ונותן עיניו בו ובמעשיו · ואם עשה מעשיו בשכל ימצא חן בעיני בעל הבי' ואם ימצא בו רעה יעבירנו מפקידתו והפקיד הסכל לא יעשה זה אלא כיון שרואה עצמו פקיד יעשה בו כרצונו וכתאות לבו · לא ישגיח אל בעל הבית מי הוא ואומר בלבו כיון שאינני רואה בעיני כי יש לבית זה בעלים מי יביאני לחשוב זה שיש לו בעלי' אלא אוכל ואשתה מה שאני מוצא בבית הזה ואעשה בו כלבבי בעוד שאני מוצא אינני חושש אם יש בעל בית אם אינגו · וכשיודע זה לבעל הבית בא ומוציאו מן הבית בדחיפה ובקצף גדול כן האל יתברך הוא אדון העולם ושם האדם פקיד בעולם התחתון ואם מתן אל לבו שיש אדון בעולם והוא הוא שנתנו פקיד בעולם ויירא ממנו כעבד שירא מאדוניו כי ירצה בשכלו כי אי אפשר לזה העולם מבלי אדון המנהיג ומסדר ימצא חן בעיני האדון ואם הוא סכל ולא ישיב אל לבו לא דעת ולא תבונה ואמר בלבו אינני חושש אם יש אדון אם אין אדון כי בשרירות לבי אלך ובכח לבי אעשה כתאות לבי האל טורדו ועוקרו מן העולם ומונע הכח והיכולת ממנו לפיכך אמר אחר זה הנותן רוזני' לאין וגומר' · ירצה להם שהוא אדון בעולם מורים ומעשיר משפיל אף מרומם: היושב · כאלו אמר על השמים כי הם חוג הארץ כמו שיעשה אדם במחוגה העגולה כי למחוגה יש שתי אצבעו' האחת יעמוד ובשנית יקיף העגולה והנה הנקודה בתוך העגולה והארץ כמו הנקודה כי היא התחתון שבעגולה והשמים סביב הארץ כמו העגולה · ואמר היושב דרך משל כי אין לו מקו' יתעלה מכל דמיון אלא כאדם היושב על מקום גבוה מאד ומביט במקום השפל ידמה לו הדבר הגדול קטן לפיכך אמ' ויושביה כחגבי' · כמו שאמר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם · ויונתן תרגם לאתרי בתקוף רומא שכינת יקריה תרגם שיושב כמו המושיב · ואלה השמים שהם חוג הארץ הוא נוטה אותם וכפל הענין במלות שונות · כי וימתחם כמו הנוטה וכאהל כמו הדוק · כי פירוש דוק יריעה שיעשה אדם ממנה אהל · ופי' לשבת תחתיהם · כי לא ישב אדם בבית אם אין אלא תקרה · ויונתן תרגם הנוטה כדוק דמתח כזעיר · וענין וימתחם הנטיה והפריסה · וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה מקום שמתח עמו וממנו נקרא הפסק אמתחת כמו שפירשנו בספ' מכלל בחלק הדקדוק ממנו: הנותן רוזנים ושופטי ארץ · שמתגאי' בגדולתם ובוטחי' בכחם ובחילם · ומה שאמר עשה כמו שאמר ונטה עליה קו תהו כי ההריסה אינה מעשה על דרך האמת: ורוזנים · ידוע כמו ורוזנים נוסדו יחד כענין שרים וגדולי': אף בל נטעו · כל כך יתנם לאין עד שיאמרו עליהם לא נטעו ולא זורעו ולא נשרש בארץ גזעם על דרך שאמר עליהם ולא נודע מקומו איים · וכאמר עוד עליהם על הדרך הזה אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך · ואמ' אף ב' פע' כל אחד לרבות את חבירו כמו גם אכחנו גם אתם גם טפנו: שרש · ענינו כמו גזע והוא מהבנין אשר לא נזכר פעלו על דרך המרובע: גזעם · שרש האילן מה שנראה ממנו על הארץ יקרא שרש כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכ' העולם מן הגזע שלו מן השרשים של בעל הבית: וגם נשף · וגם עקירתם היא במהרה כנשיבת הרוח · נשף כמו נשפת ברוחך: וסערה · כמו ורוח סערה: ואל מי תדמיוני ואשוה · אל מי תוכלו לדמות אותי שאהיה אני נדמה לאותו הדבר ואשוה לו כי לא תוכלו לדמותי בדבריכם אם לא בשכל ובעבור דמיונכם לא אשוה אני אם כן אני יחיד ובורא העולם כולו · ואמר קדוש כי הוא קדוש ובעל המחשבות: שאו מרום עיניכם · אמר הסתכלו בככבי' לפי שהם גופים עצומי' וגדולים בגוף ובמראה מנבראי מטה וכבר אמר להם שיבינו בארבע יסודות ובארץ ובשמים הנטוים עליה' כאהל' עתה אמר להם שיסתכלו בככבים שהם נבראים עצומים וראו בדעתכם מי ברא אלה כי ברואים הם ואינם בוראים כי יש לאדם להבין בדרכי החכמה כי העולם מחודש וכיון שיתברר לו שהעולם מחודש ידוע שיש לו מחדש כי אין הדבר מחדש עצמו והמחדש לא יתכן להיו' אלא אחד כמו שיתברר במופת בדרכי החכמה אם כן הככבי' שהם רבי' ברואים הם ולא בוראים · וראו גם כן בדעתכם המוציא במספר צבאם מה שאין כן יכולת באדם לספור אותם · ומה שאמרו חכמי התכונה והסכימו כי יש מספר לככבים והם אלף וכ"ח זהו לככבים הגדולים המאירים על הארץ אבל ידוע מדרך החכמה כי יש ככבים רבים אין מספר להם אבל בני אדם אבל מי שבראם יודע מספרם · ופירוש לכולם בשם יקרא · כמו שאמר דוד עליו השלום מונה מספר לככבים לכולם שמות יקרא · רוצה לומר כי לכל אחד מהם יקרא שם הנאות לו לפי הדבר הנברא בעבורו לסבת אותו הדבר אחר סבת עצמו כי כל כוכב וכוכב יש לו כח וממשלה על נבראי מטה כל אחד על מין ידוע שנותן בו כח לעשות מלאכתו ותולדתו · וכן אמרו רז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואמר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ · וזהו שאמר הנה גם כן מרוב אונים השמות שקורא להם מרוב כחות שיש לכל אחד מהם על יסודי מטה · ולפי הכח שיש לכוכב נקרא שמו לפי אותו ענין ושכל אחד מהם הוא אמיץ כח כי לא יפסיד כחו ולא ישתנה כמו שהוא בנבראי מטה שהם נפסדים באישיהם אף על פי שעומד מיניהם אבל נבראי מעלה אים מהם לא נעדר לעולם בשום העדר לא בכולו ולא במקצתו וכמו שהיה ביום הבראו כן יהיה כל ימי עולם לא יוסיף ולא יגרע כי אין התוספת אלא לבעלי החסרון והם שלמים בבריאתם וכל זה חייב אדם ללמוד מספרי החכמות ולהבין בדעתו בנבראי' בין בנבראי מעלה בין בנבראי מטה ומהם יכיר הבורא והנה הנביא הזהיר בני אדם בזה ואמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הבינותם ואמר שאו מרום עיניכם וראו · ופירוש וראו כמו שפירשנו ראית הלב · ואמרו רז"ל כל מי שאינו מחשב בתקופות ומזלות עליו הכתוב אומר ואת פעל ה' לא הביטו ומעשה ידיו לא ראו · ואמרו מנין שמצוה לאדם לחשב בתקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים זהו חשוב תקופות ומזלות · ואמרו רז"ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב אסור לספר הימנו

חוג ל' בחקו חוג וא' ובחוג כתי' יתהלך

וישביה ו' וסימ' היושב על חוג הארץ · כמו כן ימותון · העיר ההללה · היו לי כלם כסדם · וישתמר חקות עמרי · אשר עשיריה מלאו : צבאם ז' וסימ' נמסר לעיל בריש סימן לה :

הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת : הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה : אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם : כה וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ : שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר :

דְאַשְׁרֵי בִּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי כְּקַמְצִין דְמָתַח כִּזְעֵיר שְׁמַיָא וּפַרְסִנוּן כְּמַשְׁכַּן יְקָרָא לְבֵית שְׁכִנְתָּא : דִמְסַר שִׁלְטוֹנִין לְחוּלְשָׁא דַיָנֵי אַרְעָא כִּלְמָא עֲבֵיד : אֲפִילוּ יִפְשׁוּן אֲפִילוּ יִסְגוּן אֲפִילוּ יִתְרַבּוּן בְּאַרְעָא בְּנֵיהוֹן וְאַף רוּגְזֵיהּ יְשַׁלַּח בְּהוֹן וְיִבַהֲתוּן וּמֵימְרֵיהּ כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְדַבַּר יַתְהוֹן : וּלְמַן תְּדַמּוּן קֳדָמַי וְתִשְׁווּן יֵימַר קַדִּישָׁא : זְקוּפוּ לְרוּמָא עֵינֵיכוֹן וַחֲזוּ לְמַדְהַל קֳדָם מַן דִבְרָא אִלֵּין דְאַפֵּיק בְּמִנְיָן חֵילֵי שְׁמַיָא לְכוּלְהוֹן בִּשְׁמְהָן קָרֵי מִסְּגֵי גְבוּרָן וְתַקִּיף חֵיל חַד מִסִּדְרֵיהּ לָא מִתְעַכַּב :

רש"י

חוג · לשון מחוגה עוגל קומפ"ס בלע"ז : ויושביה · לפניו כחגבי' : כדוק · כיריעה טיל"א בלע"ז : אף בל נטעו · אף הרי הם כמי שלא נטעו : אף בל זורעו · ועוד יתיר מכאן שישורשו ויעקרו כאילו לא זורעו זריעה פחותה מנטיעה : בל שורש בארץ גזעם · לכשיעקרו לא ישרים הגזע בא'ר' שיהא מחליף כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונה ונקודה הרי"ש פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהו' לשון פועל איכרדציכ"ץ בלע"ז : מי ברא אלה · כל הצבא אשר תראו במרום : מרוב אונים · שיש לו ושהוא אמיץ כח איש מן הצבא לא נעדר שלא יקר' בשם :

ותדבר ג' בקריא' וסי' ותדבר נא אמתך' ותדבר ולא תאלם' למה תאמר יעקב ותדבר ישראל: יעבור ז' מל' וסי' נמס' לעיל בסי' בסוף סימן כו: העיר ה' בקריא' וסי' מי העיר ממזרח צדק יקראהו' חגרו החצים' ובשנת אחת לכורש ודריש עזרא' וחברו דסוף ד"ה' ויקומו ראשי האבות: נדף ה' קמצין בקריאה וסי' נמס' בסד' בחקתי:

לָ֤מָּה תֹאמַר֙ יַעֲקֹ֔ב וּתְדַבֵּ֖ר יִשְׂרָאֵ֑ל נִסְתְּרָ֤ה דַרְכִּי֙ מֵיְהוָ֔ה וּמֵאֱלֹהַ֖י מִשְׁפָּטִ֥י יַעֲבֽוֹר׃ הֲל֨וֹא יָדַ֜עְתָּ אִם־לֹ֣א שָׁמַ֗עְתָּ אֱלֹהֵ֨י עוֹלָ֤ם ׀ יְהוָה֙ בּוֹרֵא֙ קְצ֣וֹת הָאָ֔רֶץ לֹ֥א יִיעַ֖ף וְלֹ֣א יִיגָ֑ע אֵ֥ין חֵ֖קֶר לִתְבוּנָתֽוֹ׃ נֹתֵ֥ן לַיָּעֵ֖ף כֹּ֑חַ וּלְאֵ֥ין אוֹנִ֖ים עָצְמָ֥ה יַרְבֶּֽה׃ וְיִעֲפ֥וּ נְעָרִ֖ים וְיִגָ֑עוּ וּבַחוּרִ֖ים כָּשׁ֥וֹל יִכָּשֵֽׁלוּ׃ וְקוֹיֵ֤ יְהוָה֙ יַחֲלִ֣יפוּ כֹ֔חַ יַעֲל֥וּ אֵ֖בֶר כַּנְּשָׁרִ֑ים יָר֙וּצוּ֙ וְלֹ֣א יִיגָ֔עוּ יֵלְכ֖וּ וְלֹ֥א יִיעָֽפוּ׃

מא

הַחֲרִ֤ישׁוּ אֵלַי֙ אִיִּ֔ים וּלְאֻמִּ֖ים יַחֲלִ֣יפוּ כֹ֑חַ יִגְּשׁוּ֙ אָ֣ז יְדַבֵּ֔רוּ יַחְדָּ֖ו לַמִּשְׁפָּ֥ט נִקְרָֽבָה׃ מִ֤י הֵעִיר֙ מִמִּזְרָ֔ח צֶ֖דֶק יִקְרָאֵ֣הוּ לְרַגְל֑וֹ יִתֵּ֨ן לְפָנָ֤יו גּוֹיִם֙ וּמְלָכִ֣ים יַ֔רְדְּ יִתֵּ֤ן כֶּֽעָפָר֙ חַרְבּ֔וֹ כְּקַ֥שׁ נִדָּ֖ף קַשְׁתּֽוֹ׃ יִרְדְּפֵ֖ם יַעֲב֣וֹר שָׁל֑וֹם אֹ֥רַח בְּרַגְלָ֖יו לֹ֥א יָבֽוֹא׃ מִֽי־פָעַ֣ל וְעָשָׂ֔ה קֹרֵ֥א הַדֹּר֖וֹת מֵרֹ֑אשׁ אֲנִ֤י יְהוָה֙ רִאשׁ֔וֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִ֖ים אֲנִי־הֽוּא׃

לְמָה תֵימַר יַעֲקֹב וּתְמַלֵּל יִשְׂרָאֵל מִטַּמְרָא אָרְחִי מִן קֳדָם יְיָ וּמִן קֳדָם אֱלָהִי דִינִי יַעֲדֵי׃ הֲלָא יְדַעְתָּא אִם לָא שְׁמַעְתָּ אֱלָהּ עָלְמָא יְיָ דִי בְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא לָא בָעֲמַל וְלָא בְלֵאוּ לֵית סוֹף לְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ׃ דִּיהַב לְצַדִּיקַיָּא דְּמִשַּׁלְהָן לְפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא חוּכְמָא וּדְלֵית לְהוֹן תְּקוֹף נִכְסִין מַסְגֵּי׃ וְיִשְׁתַּלְהוֹן עוּלֵימִין חַיָּבִין וְיִלְאוֹן וְרוֹקֵי רַשִׁיעַיָּא אִתְקָלָא יִתְקְלוּן׃ וּדְסַבַּרוּ לְפוּרְקָנָא דַיְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן וְיוֹסְפוּן חֵיל וְיִתְחַדְּתוּן לְעוּלֵמְתְהוֹן כִּצְמוֹחַ דְּסָלֵיק עַל גַּדְפֵי נִשְׁרִין יְרַהֲטוּן וְלָא יִלְאוֹן יַהֲכוּן וְלָא יִשְׁתַּלְהוּן׃ אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי נַגְוָן וּמַלְכְּוָן יִסְפוּן חֵיל יִתְקָרְבוּן בְּכֵן יְמַלְּלוּן כַּחֲדָא לְדִינָא נִתְקָרַב׃ מַן אַיְתֵי בִגְלַאי מִמַּדִּנְחָא אַבְרָהָם בְּחִיר צַדִּיקַיָּא בְּקֻשְׁטְ קָרְבֵיהּ לְאַתְרֵיהּ מְסַר קֳדָמוֹהִי עַמְמִין וּמַלְכִין תַּקִּיפִין תְּבַר רְמָא כְעַפְרָא קְטוֹלִין קֳדָם חַרְבֵּיהּ כְּקַשָּׁא רְדוֹפִין קֳדָם קַשְׁתֵּיהּ׃ רְדָפִנּוּן עֲדָא שְׁלָם חֲיָלַת אוֹרַח בְּרַגְלוֹהִי לָא עַלַּת׃ מַן אֲמַר אִלֵּין קַיָּם אֲמַר וַעֲבִיד וְסַדַּר דָּרַיָּא מִלְּקַדְמִין אֲנָא יְיָ בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אַף עָלְמֵי עָלְמַיָּא דִּילִי אִנּוּן בַּר מִנִּי לֵית אֱלָהָא׃

רשי

למה תאמר' עם יעקב ותדבר בגלות: נסתרה דרכי מיי' העלי' מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והמטיל עלינו אותם שלא ידעוהו: ומאלהי משפטי יעבור' העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהיה לו לשלם לאבותינו ולנו: בורא קצות הארץ ואין חקר לתבונתו' ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הנא יודע את המחשבו' למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת על ידי היסורין: נותן ליעף כח' וסופו להחליף כח לעיפותכם: ויעפו נערים' גבורת אויביכם המנוערים מן המצות תיעף: ובחורים כשול יכשלו' אותם שהם נכשין גבורי' וחזקי' יכשלו ואת קויי' ה' תחליפו כח חדש וחזק: אב' כנף: החרישו אלי' לשמוע דברי: איים' דשעי': יחליפו כח' יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם אולי יעמדו בדין בכח: יגשו הלום' ואז משיבנו ידברו: למשפט נקרב' להוכיחם על פניהם: מי העיר ממזרח' אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברהם להביאו מארם שהוא במזרח נצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך: יתן לפניו גוים' מי שהעירו ממקומו להסיעו הוא נתן לפניו ארבעה מלכים וחיילותיה': ירד' ירדה: יתן כעפר חרבו' דמא כעפרא קטילין קדם חרביה בתן את חרבו עושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף: ירדפם יעבר שלום' הלך כל מעברותיו בשלום לא נכשל ברודפו אותם: אורח ברגליו לא יבא' דרך אשר לא בא בה קודם לכן ברגליו' לא יבא לא היה רגיל לבא: מי פעל ועשה' לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש' מאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת: אני יי' ראשון' להפליא פלא מעזור' ואת האחרונים אני הוא' אף עמכם בניו אחרונים אהיה ואעזור אתכם:

ראו

רדק

למה תאמר יעקב' אומר כנגד ישראל שהם בגלות למה תאמר זה כי בעבור אורך הגלות תאמר כי נסתרה דרכך מה' ולא ישגיח עליך ועל צרות הגלות שאתה סובל: דרכי' רוצה לומר עניני שאני בו' וכן מלוא לדך רשעים כלאה והדומים לו רבים: משפטי יעבור' משפטו ודיני שהיה לו לריב עם הרשעים העובדים בי יעבור ממנו ולא יהיה לפניו לזכרון כי אינגו חושש בו ולמה תאמר זה: הלא ידעת' מדרך השכל מדעתך: אם לא שמעת' ממלמד ומורה: כי אלהי עולם ה'' אלהי שופט כינו על האלהים יבא דבר שניהם' וכן כל אלהים שהוא על שאל יתברך רוצה לומר שופט העולם ומשגיח בו ושופט כל אחד לפי מה שהוא אלא שאין אנחנו משיגים דעת משפטו בכל מקום לפיכך אמ' איך תחשוב כילא ישגי' עליך והוא משגיח על כל העולם כלו כי הוא ברא וכיון שמעט' ידיע הוא באמת משגיח עליו ואמ' שהוא סוף העולם באמ' יקח משפטך מן העובדי' בך' ומה שאמ' בור' קצו' הארץ להודיע שברא הארץ עגולה באמצע הגלגלים המקיפים סביבותיה והיא כנקודה בתוך העגולה והקדוש ברוך הוא מעמידה בכחו באמצע בלי שו' סמיכה כמו שכתו' תול' ארץ על בלימה ואין אחת מקצותיה נוטה לאחת משש הפאות של כולה באמצע מכל צד ומכל קצה וזה שאמר בורא קצות הארץ' ואם תאמרו הנה כי הוא אלהי עולם וברא אותו ומשגיח עליו אבל לא יוכל בכל עת לשפוט כי ייגע לפעמי' וילאה לפיכך אמר לא ייעף ולא ייגע שהרי אתה רואה כי הוא מסבב הגלגלים והם סובבים סבוב שאין לו הפסק וזה בכח מסבב שאין הפסק לכחו ולפיכך אין הפסק לסבוב הגלגלים שהם סובבים בכח שאין לו הפסק אם כן אתה רואה כי לא ייעף ולא ייגע אם כן אינו מכד לאות ויגיעה כאשר אינו עושה משפט ברשעים המשעבדים ישראל' ואם תאמר מאחר שברא העולם ומעמידו בכחו הגדול ומשגיח בו ושופטו והכח בידו לשפוט בכל עת ואין לכחו הפסק למה ראה זה הזמן הארוך בצרת ישראל בגלות ולא יושיעם מצרתם ולא יעשה משפט ברשעים' שתשובה אין חקר לתבונתו אין אנחנו יודעי' יכולים להשיג חכמתו ותבונתו ולא נוכל לחקור עליה ולדעת אותה אבל הוא יודע מה יעשה אלא שאין אנחנו מכירי' ויודעים אותו' נותן ליעף כח' והנה יתן כשירצה כח ועצמה לישראל שהם בגלות ויעפי' ויגעים מאין אונים: ויעפו נערים וינעו' רשעי העולם שמוסיפים כח בכל יום כמו הנערים יעפו כשיהיה רצון האל ייגעו ויפסיק כחם ולא יהיה להם אפילו כח נערים ובחורים ורשעי העולם שהם גם כן כבחורים שהם שלמי' בכחם כימי הבחרות לא יועילם כחם כשירצה האל אלא כשול יכשלו: וקוי ה'' וקוי כתיב ביו"ד אחת לבד והיא עין הפעל ויו"ד הרבים נעלמת מהמכתב ונשארה במבטא' אמר הרשעי' כשול יכשלו אבל ישראל שהם קויי ה' בגלות ואפס כחם עוד יחליפו כח כמו הענף אם יכרת ועוד יחליף והוא ענין התחלפות הדבר בתמורת הדבר שחלף ועבר: יעלו אבר כנשרי'' כתב רבינו סעדיה כי הנשר יעלה לעשר שנים גבוה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לחום האש ויפיל עצמו לים מרוב חומו וימרט ויתחדש אחר כן ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו וכן כל עשר שנים עד מאה ובשנת המאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות: ירוצו' בשובם לארצם ולא ייגעו ילכו בדרך ולא ייעפו: החרישו אלי איים' החרישו שתקו והאזינו אלי כי המדבר לא יאזין' ופירוש איים שוכני איים: יחליפו כח' יתאמצו בטענות אם יוכלו להשיבני: יגשו אז' לשמוע דברי: אז ידברו' אז אחר שישמעו דברי ידברו אם יש להם טענה: יחדו' אני והם נקרב למשפט על טענותי וטענותיהם כי הם מחסרי' כחי ויכולתי ואומרי' שאין בי כח להציל ישראל מידם ועובדי' פסילי' שאין בהם ממש יאמרו לי' מי העיר ממזרח' והוא אברהם אבינו שהעיר אותו האל לבאת מארץ מזרח שהיתה ארץ מולדתו כמו שאמר ארבה בני קדם והעיר אותו הא' מבי' עובדי פסילי': צדק יקראהו לרגלו' בכל מקום שהיה הולך זהו לרגלו בכל מקו' שהיה רגלו שם היה קורא צדק ואמת כמו שאמר ויקרא שם אברם בשם ה'' וכנוי יקראהו לצדק זהו הצדק והאמת שהיה אומ' להם עזבו עבודת האלי' כי אין בהם ממש ועבדו מי שברא העולם והיה מלמד אותם דרכי האמונה' היה שלא כזה איש אחד בין כל בני הארץ שהיו כולם עובדי אלילים ומוכיחם על אמונתם ולא פחד מהם וממלכיהם מי העיר לבבו לעשות זה הלא אנכי ה': יתן לפניו גוים' ומי הוא שנתן לפניו גוים והרדה אותו במלכים והם ארבעה מלכי' כדר לעומר והמלכים אשר אתו רדפם אברהם בשלש מאות ושמנה עשר איש והכם והציל מהם כל השבי וכל הרכוש אשר לקחו מה היה ברוב בטחונו בי: ירד' ענין ממשלה והוא מבנין הפעיל ומענינו כמו לא תרדה בו בפרך' וירדו בכם שנאיכם' ופי' ומלכים ירד' ובמלכים רוצה לומר שהשליטו במלכים והוא במעט עם' יקראהו יתן ירד ירדפם יעבר יבא כולם במקום עתיד במקום עבר וכמוהו רבים' והטעם שאמר אלא כולם בלשון עתיד כי כמו שעשה האל עם אברהם אז כן יעשה בכל דור ודור עם כל צדיק שיהיה בו אהבת האל כמו אברהם: יתן כעפר חרבו' כתגם האל כעפר לדוש לפני חרב אברהם וכתגם כקש נדף לפני קשתו' וכן ת' דמא כעפרא קטולין קדם חרביה כקשא רדופין קדם קשתיה' ויש מפרשים כתן חרב של כל אחד מהמלכים וקשתו כעפר וכקש נדף: ירדפם יעבור שלום' רדף אותם ועבר בשלום כי לא מת במלחמה אחד מאנשיו' שלום בחסרון בי"ת השמוש וכן הנמצא בית ה' כמו בבית ה' וכמוהו רבים' ויש לפרש שלום שם תאר כמו ויבא יעקב שלם ויהיה בסקל קרוב רחוק וכמוהו שלח ידו בשלומיו: אורח ברגליו לא יבא' וזהו תימה אורח שלא כתבו רגליו ולא עפה בו בלילה שבא עליהם והכם' וי"מ אורח רע ברגליו לא יבא שלא קרה לו שום רע בדרך ההיא' ויונתן תרגם חיילת אורח ברגלוהי לא עלת' ויש מפרשים הענין הזה ענין נבואה על כורש שיעירהו האל ממזרח לבא על בבל ויתפשה ולא יעמדו לפניו גוים ומלכים' והנכון כמו שפירשנו' וכן פירשו אחז"ל' וכן פירש יונתן שתרגם מי העיר ממזרח מאן אייתי בגלאי ממדינחא אברהם בחיר צדיקיא: מי פעל ועשה' כפל הענין במלות שונות' אמר מי פעל ועשה גבורות אלו: קורא הדורות מראש' מי שקורא הדורות העתידות מקדם והחזיק אברהם וגדלו שידע שיצא ממנו זרע שיהיה כשר לפניו נבחר מכל העמים: אני ה'' אני הוא שאני ראשון ואני עם אחרונים שעתידים להיות כלומר שאני יודע כל הדורות מראש ועד סוף' ופירוש קורא כאלו קורא כך וכך יהיה בעתיד' וכן קורא על ידי נביאיו עתידות רבות:

ראו

ויראו ו' רפין בקריאה וסימ' וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון · והנשארים ישמעו ויראו · וכל ישראל ישמעו ויראו דבן סורר · ראו איים ויראו · יראו רבים ויראו · יראו צדיקים ויראו · וחד המה ואביהם ויראו : צרף ד' חס' וסימ' הפסל נסך חרש וצרף קדמא דפסו' · ויחזק חרש את צרף · הוביש כל צרף

ה ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון : איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק : ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם אמר לדבק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט : ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי : אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך : י אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי : הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך : תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך : כי אני יהוה אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל תירא אני עזרתיך : אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם יהוה וגאלך קדוש ישראל : טו הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות

חזו נגותא ודחלון דבספי ארעא יזועון יתקרבון וייתון : גבר ית חבריה יסעדון ולאחוהי יימר תקיף : הלא יבהתון בעובדיהון דמתקיף נגרא עם קינאה מחי בפטישא עם דמטפח בקורנסא זמנא אמר על דבקא תקין הוא ומתקיף ליה במסמרין דלא יצטלי : ואת ישראל עבדי יעקב דאתרעיתי בך זרעיה דאברהם רחימי : דקריבתך מזרעית ארעא ומִמלכותא בחרתך ואמרית לך עבדי את אתרעיתי בך ולא ארחקנך : לא תרחל ארי בסעדך מימרי לא תתבר ארי אנא אלהך אתקפנך אף אסעדנך אף אחרנך בימין קושטי : הא יבהתון ויתכנעון כל עממיא דהוו מתגרין בך יהון כלמא ויבדון אנשי דינך : תבענון ולא תשכחנון לאנשי מצותך יהון כלמא וכלא מדעם גברין דהוו מתגרין למעבד עמך קרב : ארי אנא יי אלהך מתקיף ימינך דאמרית לך לא תרחל מימרי בסעדך : לא תרחלון שבטיא דבית יעקב זרעיתא דישראל מימרי בסעדכון אמר יי ופריקכון קדישא דישראל : הא שויתיכון למורג תקיף חדת מלי סמפורין

תקטיל

מפסל · ויוצא לצרף כלי : ויאבדו ב' וסימ' הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך · בשוב אויבי אחור : פיפיות ב' ומל' וסימ' הנה שמתיך למורג חרוץ חדש · וחרב פיפיות בידם :

ראו איים · עובדי ע"ז הגבורות שאעשה ויראו : קרבו ויאתיון · זה אצל זה כאספים להלחם כשיראו הגאולה : איש את רעהו וגו' · יאמר תוק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם : ויחזק חרש · נוסך הפסל : את צורף · המרקעו בזהב : מחליק פטיש · באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה : את הולם פעם · הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו : אומר לדבק טוב הוא · על אותן שהיו מחברי' אחר קרקע טובה לדבק בה עששית ברזל · לדבק · שולדר"א בלע"ז : ויחזקהו · לצלם במסמרים : לא ימוט · כולם יחזק זה את זה : ואתה ישראל עבדי · ועלי יש לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו ומדרש אגדה בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם · ראו איים אותה מלחמ' ויראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בניו את בני עילם שהם משם : איים · כשם שאיים הם מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מ מסויימין בעולם : איש את רעהו יעזורו · זה עוזר את זה בברכו' ברוך אברם וזה עוזר את זה במתנות ויתן לו מעשר מכל : ויחזק חרש · זה שם שהיה כפה לעשות מסמרו' ובריחים לתיבה : את צורף · זה אברהם שהיה צורף את הבריות לקרבן אל השכינה : את הולם פעם · זה אברהם שהלם כל המלכים ה האלה פעם אחת : אומר לדבק טוב הוא · טוב לידבק באלוהו של זה : ויחזקהו · שם לאברהם להיות דבק בהקדוש ברוך הוא ולא ימוט : ואתה ישראל עבדי · אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת · ואתה ישראל עבדי · הקנוי לי משני אבות : זרע אברה' אוהבי · שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה : אשר החזקתיך · לקחתיך לחלקי כמו וישלח ידו ויחזק בו : מקצות הארץ · משאר האומות : ומאציליה · מן הגדולים שבהם : קראתיך · בשם לחלקי בני בכורי ישראל : ולא מאסתיך · שנאמ' בו ואת עשו שנאתי : אל תשתע · אל ימס לבך להיות כשעוה זו וזה הכלל כל תיבה שתחלת יסודה שי"ן כשבא לדבר בלשון מתפעל או תתפעל או יתפעל התי"ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו וישתומם וישתמר חוקות עמרי תשתכרין תשתפך נפשי : תולעת יעקב · משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה · תולעת וורמי"נא בלע"ז : מתי ישראל · מספר ישראל : למורג חרוץ · כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים כעין כלי כפתים של ברזל שקורין לימ"א בלע"ז וגוררין על הקשין של שבלי' ומחתכן עד שנעשו תבן דק : חדש · כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו : בעל פיפיות · הם חידודי החריצין :

תדום

ראו איים · יושבי האיים הם כשראו ושמעו זה הדבר הגדול מעשה יראו ויפחדו גם כן קצות הארץ ששמעו זה הדבר מפי המגידי' חרדו לזה הדבר : קרבו ויאתיון · קרבו ובאו לפני אברהם כמו מלך סדום שיצא לקראתו ואף על פי כן איש את רעהו יעזרו לעשות הפסילי' ולא נתנו אל לבם לא דעת ולא תבונה איך היה זה הדבר לאברהם שלא היה אלא בשלש מאות וי"ח איש ונצח ארבעה מלכים גדולים וזה דבר פלא שאם תאמרו המלכים היו חלשי' הרי הם שהיו ארבעה ונצחו מתחילה חמשה מלכים והכו כל הארץ אם כן היה להם לתת לב למה היה זה הפלא על ידי אברהם אלא שאמונתו נבדלת מאמונת כל הגוים ו והאל אשר דבק בו ועבד אותו הוא עזרהו על המלכי' האלה ולא די שלא אמרו זה אלא שהחזיקו יותר בפסילי' ואמרו בפחד' וביראת' מהמעש' הגדול אשר ראו נתחזק ונתאמץ בעבודת אלהינו כל אחד בפסלו והם י יעזרונו : איש את רעהו · ולאחיו · כמו ואיש אל אחיו · והפסוק כפול בענין במלות ש שונות : ויחזק חרש · חרש עצים עושה ת תחלה הפסל מעץ ומחזק בדברו צורף הכסף והזהב לעשות צפוי הכסף מהרה ויצפנו : מחליק פטיש · והצורף מה יעשה ש ממהר מלאכתו ומחלי' פטיש להכות בו טסי הכסף או הזהב · מחליק מענין ואנכי איש חלק · חלקלקות : את הולם פעם · הולם שם דבר כי הוא מלעיל ופירוש הולם מכה מן והלמה סיסרא ופירוש פעם הסדן שמכין עליו · ופירוש מחליק פטיש להכות בו הטסין על הסדן ואת במקום למ"ד המשמש כאלו אמר למכת הסדן · יונתן תרגם מחא בפטישא עם דמטפח בקורנסא · ויהיה לדבריו פטיש המקבת הגדולה ופעם המקבת הקטנה תקל' כדברי רבותינו ז"ל קורנס וכן דרך הצורף מתחילה מכה במקבת גדולה ואחר כך בקטנה : אומר לדבק טוב הוא · כשמדבק הטסין על פסל העץ וכשמדבק יפה כפה ואומר טוב הוא ואחר כן יחזקהו במסמרים כדי שלא ימוט הטס או מחד שם הכסף מעל פסל העץ : ואתה ישראל עבדי · איך כנויי הארצות כי עבדי אתה ואני בחרתיך להיות לי עבד · ולמה שאתה זרע אברהם אוהבי שאהבני ודבק בי ונזל מתוך עובדי פסילים ואלילים : אשר החזקתיך · עבר במקום עתיד כדרך הנבואות · רוצה לומר אחזיק בך להוציאך מהגלות : מקצות הארץ ומאציליה · ומגדולי הארץ וממלכיה קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעבור אותך : ולא מאסתיך · אף על פי שארך הגלות : אל תירא · זהו כי עמך אני ואשר אחריו בכפלת החרשים שמענו ש' תירא כי אתך אני · וחד פסוק סימן וירדתי והברתי עמך שם ונומר : אל תשתע כי אני אלהיך · לפי ענינו אל תפחד · ויונתן תרגם לא תתבר · ובדברי רז"ל אל תשתע כי אני אלהיך אל תהיה כשעוה כלומ' כדונג שנמס מפני האש כן אל תמס אתה · ואדוני אבי ז"ל פירש מענין שעו ממני שפי' הרפו · ופירוש אל תשתע אל תרפה כענין אל ירפו ידיך : הן יבשו · הנחרי' בך · כמו בני אמי נחרו בי · מן חרה : יבשו ויכלמו · כיון שלא תעלה מחשבתם שהיו חושבים שלא יצאו מרשותם לעולם : תבקשם · אם תבקשם לא תמצאם כל כך יאבדו ויהיו כאין וכאפס : מצותיך · כמו הן לריב ומצה : כי אני · ואחר שאני אומר לך אל תירא בטוח תהיה כי לא איש אל ויכוח : אל תיראי תולעת יעקב · לפי שהם חלשי' בגלות כתולע' ובילמדנו למה נמשלו ישר' לתולעת לומר לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזי' אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה כך ישר' כל כחם בתפלה ומכי' רשעי העולם שהם חזקים כארזים ונמשלו' בהם שנאמר ארז בלבנון : מתי · כמו אנשי : עזרתיך · לשון נקבה כנגד התולעת ואף על פי שאמר מתי : הנה שמתיך למורג חרוץ · כמו למורג ותרוץ וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם · ואף על פי שהמורג הוא החרוץ הכלי ההוא עשוי בשתי תכונות לאחד קוראי' מורג ולאחד חרוץ · או יהיה חרוץ תאר למורג רוצה לומר מורג מחתך היטב כי חרוץ ענין חתוך כמו אם חרוצים ימיו · אמר כנגד תולעת יעקב הנה שמתי אותך לרשעים בצאתך מהגלות למורג נחרוץ חדש : בעל פיפיות · בעל פיות רבות לפיכך נכפל בו הפ"א והיו"ד כי כל מורג הוא בעל פיפיות והם המסירים הקליפה מעל הבר :

הרים

תלוש הרים · מלכים ושרים : תזרם · תזרה אותם כמזורה לרוח · והרוח תשאם מהליהם לניהכם : מבקשים מים · נתנבא הנביא על אחרית הימים לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי יי' ישוטטו לבקש את דבר יי' ולא ימצאו ונשיטוב אפו יכין להם לחם ומים וישכין שכינתו ורוחו בפי נביאיהם : נשתה · לשון ונשתו מים מהים לשון ה

הרים ונבעות · משל למלכי ז' האומות ושריהם : תזרם · אתה תזרה אותם כאלם שזורה התבואה אחר הדישה והרוח תשא ותפיץ המוץ והם יהיו כמו המוץ : העניים והאביונים · בני הגלות בבאתם מהגלות לשוב לארצם וילכו דרך מדברות מקום שאין מים יבקשו מים במדבר ולא ימצאו ולשונם יבשה בצמא ויצעקו אלי

כמץ ב' וחס' וסים' ונבעות כמץ תשים · כי אם כמץ אשר תדפנו רוח : תגיל ב' וסים' ואתה תגיל ביי' בקדוש ישראל תתהלל · ונפשי תגיל ביי' : תתהלל ב' וסי' בקדוש ישראל תתהלל · אשה יראת יי' : לאנם ג' פתחי' וסים' לעיל בסים לה : וישימו ג' רפי' בקריאה וסים' ויתנו לנו שני פרים ויבחרו להם · למען יראו וידעו · וישימו

תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים : תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם ואתה תגיל ביהוה בקדוש ישראל תתהלל :
העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה אני יהוה אענם אלהי ישראל לא אעזבם :
אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים :
אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו :
למען יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יהוה עשתה זאת וקדוש ישראל בראה :
קרבו ריבכם יאמר יהוה הגישו עצמותיכם יאמר מלך יעקב :
יגישו ויגידו לנו את אשר תקרינה הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו ונדעה אחריתן או הבאות השמיענו :
הגידו האתיות לאחור ונדעה כי אלהים אתם אף תיטיבו ותרעו ונשתעה ונרא יחדו :
הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם :
העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש

תקטיל עממיא ותשיצי ומלכותא כמוצא תשוי : תדרנון ורוחא תטלנון ומימריה כעלעולא לקשא יבדר יתהון ואת תבוע במימרא דיי' בקדישא דישראל תשתבח :
ענותניא וחשיכיא דמחמדין לאולפנא הא כצחיא למיא ולא משכחין רוחיהון בכופא משלהיא אנא יי' אקביל צלותהון אלהא דישראל לא ארחקנון :
אקרב גלותהון מביני עממיא ואדברנון באורח תקנא ואפתח להון על נגרין נהרין ובגו משרין מבועין אשוי מדברא לאגמין דמין וארע בית צחונא למבועי מיא :
אתן במדברא ארזין שטין והדסין ואעין דמשח ארבי במישרא ברון מורנין ואשכרועין כחדא :
בדיל דיחזון וידעון וישוון דחלתי על לבהון ויסתכלון כחדא ארי גבורתא דיי' עבדת דא וקדישא דישראל ברא יתה :
קריבו דינכון אמר יי' אעילו חזוותכון אמר מלכיה דיעקב :
יתקרבון ויחוון לנא ית דערענא קדמיתא מה אנון חוו ונשוי לבנא ונדע סופדהון או דעתידין למיתי בסרונא :
חוו דאתין לסופא ונדע אם למען דאית בהון צרוך אתון פלחין אם יכלין אנין לאיטבא ולאבאשא ונסתכל ונדון כחדא :
הא אתון למא ועובדיכון לא מדעם תועיבא דאתרעיתון ביה לכון :
איתיתי בגלאי מלך דתקיף מרוח צפונא וייתי כמפק שמשא בגבורתיה ממדנחא : אבריניה

באלהים כסלם : ונדעה ה' בקריא' וסים' הוציא' אלינו ונדעה אותם · יגישו ויגידו לנו · הגידו האותיו' לאחור · ונדעה בשלמי הרעה הזאת · ונדעה התצליח דרכנו דפסל מיכה · וחד פליגי וסים' ונדעה נרדפה לדעת :

לשון ה השאת והשבר וכלן לשון חורבה ויובש ולכך התי"ו מודגשת שהרי באה במקום שתים שאין שאת באת תי"ו והיה לו לומר לנקבה נשתתה שהרי לזכר יחיד יאמר נשתה ולרבים נשתו : נהרות · לב מבין לתור' ולנבואה : מדבר · מקום שלא היתה חכמת תורה : אתן במדבר ארז שטה · כל מיני יישוב אף כאן אתן כל מיני חכמה וטובה ושלום : תדהר ותאשור · שמות אילני סרק העשוין לבניין : קרבו ריבכם · כל האומות בואו וריבו והתווכחו עם בני : עצומותיכם · טענות בריאות וחזקות שלכם ולשון ריב הוא זה בלשון משנה שנים שהיו מתעצמין בדין במסכת סנהדרין : יגישו · העמים את נביאיהם וקוסמיהם : ויגידו לנו את אשר תקרינה · לעתיד : הראשונות · שהיו קודם בריאת עולם ועל מה נברא מה הנה : או הבאות · לעתיד ישמיענו ונראה אם יש בהם ממש שנתקיימו דבריהם : הגידו ה האותיות לאחור · המופתים הבאים באחרונה : ונשתעה · ונספר דבריכם ויספר מתרגמינן ואישעי : הן אתם מאין · ודבריכ' איך יתקיימו : ופעלכם מאפע · איככם אלא פועי' ומדימי' קול להטעו' בדברי כזב : תועבה · המתעבים הם יבחרו בכם ולא הקב"ה, ולא עבדיו ולא משרתיו : העירותי מצפון ויאת · אני מגיד העתידו' הנני מעיר לבבו' חרבות ירושלם את כורש מצפו' ויאת על בבל להחריב : ממזרח שמש יקר' בשמי · כל ממלכו' הארץ נתן לי יי' אלהי השמים ונראה שארץ פרס במזרחי' נפונית היא לארץ ישר' · לא העירותי מצפו' את נבוכד נצר להחריב את עירי ויאת וכורש ה היערתי ממזרח שיקר' בשמי לבנו' את עירי שמלכו' פרס במזרח ארץ ישר' היא שנ' ראיתי את האיל ונו' : ויבא

ואני אענם כי אני אלהי ישראל ואני הוצאתים מהגלות לא אעזבם למות בצמא במדבר אלא מה אעשה להם אפתח על שפי' נהרות : נשתה · כמו נשתה גבורתם · ודגש התי"ו מפני הפסק : אפתח על שפים · המקומות הגבוהי' כמו וילך שפי : נהרות · מים שילכו נהרות מהם : ובתוך בקעות · וכל שכן בתוך בקעות שיצאו מעינות רבות והכל יהיה דרך פלא כי לא ימצאו מים במדבר לא בהר ולא בבקעה : אתן · לא שימצאו מים במדבר לבד אלא אפילו עצים יגדלו בהם ואם תאמר מה צורך להם בעצים אלה בעלות מהגלות נוכל לומר שיברא אלה העצי' במדבר בקומתן כמו שנבראו בימי ב בראשית ויהיה להם צל שלא יכם שרב ו ושמש · או להעמיד הפלא ההוא מהיום ההוא והלאה ויהיו ב באותן מדברות לעולם מים ועצים גדלי' בהם ויאמרו בני העולם ב בעברם בהם זה עשה האל לכבוד ישרא' ויהיה לשם ה' לעולם על ה הפלא ההוא · וכן אמר למטה בפרש' דרשו ה' והיה לה' לשם לאות עולם לא יכרת : עץ שמן · הוא העץ שקורי' בלע"ז פי"ן והוא עצי ש שמן והשמן שיוצ' ממנו היא הזפת · וכן תרגם יונתן אעין דמשח · ולא נוכל לומר כי הוא עץ זית כי בעזרא זוכר אותם בשנים והביאו

עלי זית ועלי עץ שמן : תדהר · תרגם יונתן מורנין · ובדברי רז"ל תדהר שאלא ופירושו שא"ף בלע"ז : ותאשור תרגם יונתן ואשכרועין · ובדברי רז"ל תאשור שורבינא · וכתב רבי יונה כי כן נקרא בערבי שורבין · ובעל הערוך פירש אשכרוע בערבי בקס והוא שקורין לו בלע"ז בוסו אם כן לדבריו ברוש אינו בויים : למען · אעשה הנפלאות האלה למען יראו אותם אומות העולם · לפיכך אמר יחדו כל הגוים וידעו וישימו על לבם וישכילו כי יד ה' עשתה זאת שהוציא ישראל מהגלות ועשה להם הנפלאות האלה : בראה · זאת הפלאה כי הפלא הוא חדוש · לפיכך אמר בלשון בריאה : קרבו · כנוי מפני הדגוש אלא שהרי"ש אינה מקבלת דגש · עתה שב לדבר כנגד עובדי הפסילים : ריבכם · הריב שיש לכם עם ה' ועם עמו · וכפל הענין במלות שונות : עצמותיכם · הטענות עצומות שיש לכם · פירוש אחר עצמותיכם הוא לשון ריב וזה בלשון משנה שנים שהיו מתעצמין לדין · ויא עצמותיכם הדברים העצומים שעשיתם בעולם : יגישו · הפסילים שאתם אומרים שהם אלהים יגישו אליכו דבריהם · אומר הנביא בעדו ובעד ישרא' אליכם עובדי' הפסילים כמו הנביא שלא האל יתברך לבדו : ויגידו לנו את אשר תקרנה · המקרים העתידים לבא · ואמר בלשון נקבות כלו אמר הקורות המובאות בני העולם : הראשונות מה הנה · יאמרו לנו הראשונות שעברו מה הנה : הגידו · אמ' כנגד הפסילי' כלו מדבר עמהם : ונשימ' לבנו · לזכור אם היו הראשונו' כמו שתאמרו : ונדעה אחריתן' ונדעה שתדעו אחריתן אם ידעת' ראשיתם או הבאות השמיענו העתידו' לבא : הגידו האותיות · פירוש הבאות · וכן אתא בקר · כתרגו' בא אתא : לאחור · לסוף · וכן תרגמו לסופה · כי בתחילה אמר הבאות לעתיד שלא בזמן רחוק מאד ואחר כך אמר הגידו האותיו' לאחור ר"ל באחרית הימי' אם תעשו זה : נדעה כי אהים אתם · אף תטיבו ותריעו כמו שחושבים עובדיכם : ונשתעה ונרא · כן כתו' באלף הא"ל וקרי ונראה בה"א והענין אחד · ונשתעה פירוש ונספר · כמו שהוא תרגום ואשתעיא · כלומר נספר עליכם ונראה אתכם יחדיו אנחנו כמו עובדיכם אחר שתאמרו כל זה : הן אתם ופעלכם · על מחשבת העובדים כי אין לאלילים פעל : מאפע · כמו מאפס · כי הסמך עי"ן באות מחלפת ביתא אמר במאתים ועשרים ואחד מערים · ורבי אחי רבי משה ז"ל פי' כמו אפעה כלומר פעליכ' כמעשה הנחשי' הממיתי' לדבקיהם : תועבה יבחר בכם · איש תועבה כלומר המתעבים יבחרו בכם לא הקב"ה כי האל ימאס בכם : העירותי מצפון ויאת · המפרשים פירשו זה על כורש מלך פרס כי ארצו מזרחית צפונית לבבל · לפיכך אמר מצפון ואמר ממזרח שמש כי הוא החריב בבל ונוה את ישראל לעלות לארצם לפיכך אמר ראשון לציון הנה הנם · ואדוני אבי ז"ל פירש הפרשה על המשיח ואמר העירתי ולא אמר מי עד שאמר הן עבדי אתמוך בו · וזה הנכון · ומה שאמר מצפון ואמר ממזרח כי שם עשרת שבטים בחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי ואותה הארץ היא צפונית מזרחית : ויאת · בא בחסרו' למ"ד הפעל והנא כמו ויאתה : ויבא

ד׳ פסוקים מיחדין דכל חד וחד לית זוגה וסימ׳ אין קדוש כיי׳ אין אין ואין׳ מדוע באתי ואין ואין אין׳ מי הגיד מראש ונדעה אין אין אין׳ יש אחד ואין אין ואין: וישיבו ג׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ גבריא שאילו למיכל׳ ופירושן בסדר דברי׳: ד׳ מל׳ בקריאה בליש׳ שבירה וסימ׳ אחרי שבור חנניה׳ קנה רצוץ לא ישבור ופשתה

מב

יִקְרָא בִשְׁמִי וְיָבֹא סְגָנִים כְּמוֹ־חֹמֶר וּכְמוֹ יוֹצֵר יִרְמָס־טִיט׃ מִי־הִגִּיד מֵרֹאשׁ וְנֵדָעָה וּמִלְּפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק אַף אֵין־מַגִּיד אַף אֵין מַשְׁמִיעַ אַף אֵין־שֹׁמֵעַ אִמְרֵיכֶם׃ רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלִַם מְבַשֵּׂר אֶתֵּן׃ וְאֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין יוֹעֵץ וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר׃ הֵן כֻּלָּם אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ נִסְכֵּיהֶם׃

א הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ׃ קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵילוּ׃

ה כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃

אַגְבְּרְנֵיהּ בִּשְׁמִי וְיֵיתֵי וְיֵדוּשׁ שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָּא כְּמָא דְדָיְשִׁין יַת עַפְרָא וּכְפַחֲרָא דְעָרֵיךְ יַת טִינָא׃ מַן חֲוֵי מִן אוּלָּא וְנִדַּע וּמִלְּקַדְמִין וְנֵימַר קְשׁוֹט אַף לֵית דִּי מְחַוֵּי אַף לֵית דִּמְבַסַּר אַף לֵית דְּשָׁמַע לְמִלֵּיכוֹן׃ פִּתְגָּמֵי נֶחָמְתָא דְּאִתְנַבִּיאוּ נְבִיַּיא מִלְּקַדְמִין עַל צִיּוֹן הָא אֲתוֹ וְלִירוּשְׁלֶם מְבַסַּר אֶתֵּן׃ וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין וּמֵאִלֵּין לֵית דְּמָלִיךְ מֵלַךְ וְשָׁאֲלִתְנוּן אִם יְתִיבוּן פִּתְגָּם׃ הָא כּוּלְּהוֹן לְמָא וְלָא מִדַּעַם עוֹבָדֵיהוֹן בְּזָא וְתַבְרָא עֲשְׁתּוֹנֵיהוֹן׃ הָא עַבְדִּי מְשִׁיחָא אֲקָרְבִנֵּיהּ בְּחִירִי דְּאִתְרְעֵי בֵיהּ מֵימְרִי אֶתֵּן רוּחָא דְקוּדְשִׁי עֲלוֹהִי דִּינִי לְעַמְמִין יְגַלֵּי׃ לָא יִצְוַח וְלָא יַכְלֵי וְלָא יָרִים לְבָרָא קָלֵיהּ׃ עִנְוְתַנַיָּא דְּאִנּוּן דָּמָן לְקַנְיָא רְעִיעַ לָא יִתַּבְרוּן וַחֲשִׁיכַיָּא דִּכְבוּצִין עֲמֵי לָא יִטְפּוּן לְקוּשְׁטָא יַפֵּיק דִּינָא׃ לָא יִלְהֵי וְלָא יִלְאֵי עַד דְּיִתְקֵן בְּאַרְעָא דִּינָא וּלְאוֹרָיְתֵיהּ נַגְוָן יְכַתְּרוּן׃ כִּדְנַן אֲמַר אֱלָהּ עָלְמָא יְיָ דִּבְרָא שְׁמַיָּא וּתְלָנוּן שַׁכְלֵיל אַרְעָא וְדַיְרָהָא יָהֵב נִשְׁמְתָא לְעַמָּא דִּי עֲלַהּ וְרוּחַ לִדְמְהַלְּכִין בַּהּ׃ אנא

כהה׳ וקשת וחרב מלחמה אשבור מן הארץ׳ ואוכלי פת בגו ישברוהו׃

רדק

ויבא סגנים׳ יבא על סגנים והם מלכי ז׳ האומות: כמו חומר׳ כמו היוצר על החומר שמגבל אותו ברגליו׳ וסנה הענין ואמר וכמו יוצר ירמס טיט׳ ויוצר הוא האומן העושה כלי החרס: מי הגיד מראש׳ מתחלה טרם באה העתידה מתחלה מי הגידה מהאלילים ועובדיהם ואם הגידה אחד מהם נלעה כי הם אמת: ומלפנים׳ ומי הגידה מלפנים ונאמר עליו כי הוא צדיק ונאמן בדברו: אף אין מגיד׳ אבל ידענו כי אין מגיד: ואין משמיע׳ בכל האלילים ואין מ מעובדיה׳ שיאמ׳ ששמע את אמריכם׳ אמר לנכח האלילים כי פה להם ולא ידברו׳ וענין כפול במלו׳ שונו׳: ראשון לציון׳ ראשון שיבוא לציון מהגלות יבשר ציון ויאמר לציון הנה הנם בניך וכפל המלה למהירות הענין: וארא ואין איש׳ מעובדי האלילי׳ שידע דבר: ואין יועץ׳ מאלה׳ אמ׳ על האלילים ואין בהם יועץ לעבדיו מה לעשו׳: ואשאלם וישיבו דבר׳ אני אשאלם והם לא יענו ולא ישיבו דבר׳ ואין שוכר שהוא כמו לא עומד ענינו במקום שנים כאלו אמר ולא ישיבו: הן כולם׳ כל האלילים ונסכיהם כמו הפסל נסך חרש כלו לרוח ותהו עשו אותם ונסכו וחפו אותם כסף וזהב כי לא יועילום ולא יגידו להם מן העתידות דבר: הן עבדי׳ זהו מלך המשיח כמו ש שפירשנו: אתמך בו׳ דרך משל כמו המלך הנשען בעבדו הנאמן לו: נתתי רוחי עליו׳ כמו שאמר נח כן עליו ונחה עליו רוח ה׳: משפט לגוים יוציא׳ יוציא משפטם לאור וישלים בין גוי לגוי שלא יהיה עוד מלחמה ביניהם׳ כמו שאמר נס כן עליו ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וגו׳׳ ואמר ודבר שלום לגוים ומשלו מים ועד ים׳ וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג: לא יצעק׳ כמו שהוא דרך השופט לזעוק על הנשפטים לפניו ולהכריחם לדבר משפטו הוא לא יהיה צריך לזה כי בנחת ידבר להם והם יקבלו דבריו: ולא ישא׳ פירוש ולא ישא קולו׳ וכפל הענין לחזק: קנה רצוץ׳ רצוץ ענינו קנה שהוא קרוב להשבר׳ וכן על משענת קנה הרצוץ שאם היה שבור מכל וכל לא היה אדם נשען עליו׳ אמר כל כך יהיו דבריו והנהגת מלכותו בנחת עד שאפי׳ החלושים לא ירגישו בו ודימה החלושי׳ לקנה רצוץ ולפשתה כהה שעיניה שהיא קרובה לכבות׳ ולא יעלה על דעתך לפי שיהיה נח ורפה לא יעשה משפט אלא אף על פי כן לאמת יוציא משפט כי לא יכבד ממנו מזימה: לא יכהה ולא ירוץ׳ לא יתרשל ולא יחלש ולא יתרפה עד שישים לארץ משפט׳ ופירוש לארץ ליושבי הארץ וכן איים שוכני איים: ולתורתו׳ שיורה להם ייחלו׳ כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו: כה אמר האל ה׳׳ האל שהוא בורא שמים׳ הענין הזה אמרו הנביא כמה פעמים לפי שהיו בדורו בעלי אמונה רעה שהיו מאמינים כי העולם לא נברא אלא כך היה קדמון אבל הוא עלול ויש לו עלה׳ ויש שהיו מאמינים כי העולם מקרה אין לו בורא ולא עלה כמו שכתבנו׳ ומפני האמונות הרעות ההם היה שונה תמיד הענין הזה כי השם יתע׳ הוא בורא העולם ומחדשו והוא מוציאו מאין ליש׳ ואמר בורא השמים׳ אמר אל יחשוב אדם כי השמים בעבור שהם קיימים ולא יקרה אותם שום הפסד ושום שנוי שהם קדמונים אלא האל בראם וחדשם: ונוטיהם׳ שנטה אותם כאהל על הארץ׳ ומלת ונוטיהם נכתבה ביו״ד הרבוי בלשון רבים כמו איה אלהי עושי׳ ישמח ישראל בעושיו: רוקע הארץ׳ הרקוע היא הפריסה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב׳ ורקע ברגלך׳ והנה הארץ עגולה ככדור והנה האל כשהקוה המים אשר על פני הארץ אל מקום אחד להיות עליה צמחים וכולל אותם במלת וצאצאיה עשה הארץ שהיא היבשה כאלו היא שטוחה לשבת עליה כאדם הרוקע דבר ושוטח אותו כמו הרקע ששוטח הטסים: וצאצאיה׳ פירו׳ ברא צאצאיה עליה כי אחר שאמר תדשא הארץ ותראה היבשה אמר תדשא הארץ ואחר כן נתן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה׳ וזה היה ביום הששי שברא האדם ונפח בו נשמה כמו שאמר ויפח באפיו נשמת חיים והוא נותן נשמה לעם עליה ויזכר שאר בעלי חיים כמו שאמר תוציא הארץ נפש חיה למינה׳ וזהו ורוח להולכים בה כי לא יאמר נשמה אלא על האדם׳ ופירוש כל אשר נשמת רוח חיים באפיו אמר נשמת בעבור האדם ואמר רוח בעבור שאר בעלי החיים׳ והקדים אדם אף על פי שהיה אחרון לפי שהוא עיקר היצירה׳ וכן אמ׳ עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי׳ זכר אדם לבדו לפי שהוא עיקר היצירה׃

אני

רשי

ויבא סגנים׳ ויבא על מלך בבל ועל שריו כאשר בא לרמוס על חומר וכמו יוצר חרשים ירמוס טיט לכלי חרס כן ירמוס הוא סגנים: מי׳ מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבא׳ ומי מלפני׳ הגידה ולכשתבא נאמר שהוא צדיק שנבואתו צדק: אף אין מגיד׳ אבל אין בכם שיגיד עתידה ותתקיים: אף אין שומע אמריכ׳ שיגיד בבא העתיד פלוני נביא הבעל ניבא אותה מלפני׳: ראשון לציון הנה הנם׳ מלך ראשו׳ שיתן לב לציון הנה זה הוא שאמרתי ואעפ״י שלא תגמר הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל מי בכם מכל עמו: הנם׳ זקני ישראל יהיו בנוני׳ על פי דברו לעלו׳ מן הגולה ולהתחיל: ולירוש׳ מבשר אתן׳ באותן הימים חגי זכריה אשר יזרזום לבנות בימי דריוש השליטי לפרס: וארא ואין איש׳ תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד לדבר עתיד: ומאלה׳ מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ שעמד בסוד יי׳ וידע אותם: ואשאלם וישיבו דבר׳ אשר ישיבו דבר אם אשאלם: הן כולם און׳ יש לכם לדעת שכל נביאי עבודה זרה און ואפס כל מעשיהם: נסכיה׳ צלמי מסכותם כמו הפסל נסך חרש ויונתן תרג׳ בענין אחר׳ ראשון לציון וגו׳׳ פתגמי נחמת׳ דאיתנביאו נבייא דמלקדמין על ציון הא אתו ולפי התרגום כל הענין מדבר במלך המשיח ובגאולה אחרונה אבל אני רואה נבואה שנתנבא ישעיה על כורש כולה בלשון השיגנון של פרשה זו אני יי׳ העירותיהו בצדק׳ קורא ממזרח עיט׳ האותיות שאנוכי מגיד מראשית אחרית כולה נוטה אחר ענין פרשה זו: הן עבדי אתמוך בו׳ הן עבדי׳ יעקב עינו כמותכם כי אתמוך בו: בחירי׳ ישראל קרוי בחירו כי יעקב בחר לו יה ואומר למען עבדי יעקב וישראל בחירי׳ אותו רצתה נפשי׳ עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו וסופו משפט לגוים יוציא שנאמ׳ והלכו גוים רבי׳ וגו׳ ויורנו מדרכיו וגו׳: ולא ישא׳ לא ינביה קול לא יצטר להוכיח ולהתנבא׳ אל הגוים שהם מעצמ׳ יבואו ללמוד מהם כענין שנאמ׳ נלכה עמכם כי שמענו אלהי׳ עמכם: קנה רצוץ לא ישבור׳ תרג׳ יונתן ענותניא דאינון כקניא רעיעא לא יתברון וחשיכיא דאינון כבוצין עמי נכר נבה לא יטפון: ופשתה כהה׳ פתילת פשתה לחה שקרובה ליכבות מלך שלהם לא יגזול את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים: לא ירוץ׳ כמו לא ירצץ כי מלאה הארץ דיעה וישמעו להם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגו׳ וזהו ולתורתו איים ייחלו כולם ישמעו לתורתו: האל יי׳׳ בעל הדין ובעל הרחמים: בורא השמים׳ תחלה כמין פקיע של שתי ואחר כך נטה אותם כדאיתא במסכת חגיגה: וצאצאיה׳ ובורא את היוצאי׳ ממנה: נותן נשמה׳ נשמת חיים: לעם עליה׳ לכולם בשוה: ורוח׳ קדושה: להולכי׳ בה׳ למתהלכי׳ לפני:

קראתיך

אני ה׳ · אומר לישראל אני ה׳ שעשיתי כל זה יכול להוציאך מהגלות ואני הוא שקראתיך בצדק כשהגיע זמנך לצאת שתצא ולא תירא בצאתך כי אני אחזיק בידך: ואצרך · אשמרך מן הגוים שלא ירעו לך: ואחזק׳ בכלי׳ והאות בפוא לבדו: לברית עם · לקיים כל עם ועם כי בעבורך מתקיים כל העולם וכל ברית הוא ענין קיום וכן תהיה גם כן לאור גוים · כמו שאמר והלכו גוים לאורך · והאור היא התורה שתצא להם מציון · וישראל יהיו קיום האומות על שני פנים האחד שיהיה שלום בעבורם בכל הגוים כמו שאמר על המשיח ודבר שלום לגוים · ואמר והוכיח לעמים רבים · וכתתו חרבותם לאתים וגו׳ והשנית כי בסבת ישראל יהיו הגוים שומרים שבע מצות וילכו בדרך טובה כמו ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו וגו׳: לפקח · אני ה׳ קראתיך לפקוח עינים עורות כלומר עיניכם שהם עורות בגלות מרוב הצרות: וכן להוציא ממסגר אסיר · אתה שאתה אסיר בגלות ובבית כלא ויושב׳ בחשך׳ אסיר׳ בדגש: אני ה׳ הוא שמי · הוא שמי המיוחד לי לא כשם הפסילים אף על פי שעובדיהם ישתתפו אותם עמי בשם אלהי׳ ולא יוכלו לשתפם עמי בזה השם כי אני הוא אדון על הכל ועוד לא אתן כבודי לאחר כמו שעשיתי עד הנה שלא עשיתי משפט ברשעי׳ על כן לא הכירוני וכגון אחרי האלילים ואחרי הוציאי ישרא׳ מהגלות ואעשה עמהם נפלאות גדולו׳ יכירוני כל העמי׳ כי אין בלעדי אחרי עשותי משפט ברשעי׳ כמו שאומ׳ והיו כל זדים וכל עושי רשע׳ קש ולהט אותם היום הבא וגו׳: ותהלתי לפסילים · ולא תהלתי ולא שזכ׳ עומד במקום שני׳ וכן תקות ענוים תאבד ורבים כמוה: הראשונו׳ הנה באו · אמר הנביא הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחרי׳ הנה באו כי בימי ישעיהו הנביא באו: וחדשו׳ אני מגיד · ועתה אני מגיד לכם נבואו׳ חדשו׳ שלא שמעתם ואשמיע אותן אתכם בטרם תצמחנ׳ ותדעו כי כמו שנתקיימו הראשונו׳ כן יתקיימו האחרונות · ואלה הם

רשי

קראתיך · לישעיה הוא אומר: ואצרך׳ כשיצרתיך זאת היתה מחשבתי שתשפ את עמי לבריתי ולהאיר להם: לאור גוים · כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנאמר גוי וקהל גוים: לפקוח עינים עורות · שאינם רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי: להוציא ממסגר אסיר · ועל ידי שיתפקחו עיניהם יצאו אסירי׳ ממסגר · דבר אחר לבשרם על גלות העתידה לבא עליהם שסופן לצאת ממנה: הוא שמי · הוא מפורש בלשון אדנות וכוחו עלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן שיהו עובדי אלילי׳ מושלים בעמי עולמית ויאמרו יד אלהיהם רמה: הראשונות · שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים וגם את הגוי וגו׳: הנה באו · שעריתי אבטחתי · ועתה חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה: תהלתו מקצה הארץ · על כורחם כשיראו את גבורתי ונפלאותי לישראל יודו כל האומות כי אלהים אני: יורדי הים · פורשי בספינות: ומלואו · הקבועי׳ בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר ווניציא״ה: ישאו מדבר · קול בשיר: חצרים תשב קדר · מדבר קדר שהם דרים עתה באהלים יהיו ערים וחצרים קבועים: יושבי סלע · המתים שיחיו כן ת״י: מראש הרים יצוחו · מרים טוריא ירימון קלהון: החשיתי מעולם · זה ימים רבים החשתי על חורבן ביתי ותמיד אחרים ואתאפק לשון הווה עד עתה הציקתני רוחי ומעתה כיולדה אפעה: אשום · אתבהל: ואשאף · ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי: אחריב הרים וגבעות · אהרוג מלכים ושלטונים: וכל עשבם · כל הכלוים עליהם: אוכים · לשון יובש הוא לענין דבר לח כגון עשב ונהרות: והולכתי · ישראל שהיו עורים על הנה מהביט אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה:

עינים כ״ח בקריאה וסימ׳ הנה הוא לך כסות עינים · ותשב בפתח עינים אשר · חכלילי עינים מיין · מכלות עינים דבהקתי · נופל וגלוי עינים · וחברו · וכליון עינים דכי תבא · עם יפה עינים · שמעו נא זאת עם סכל · וגבותם מלאות עינים סביב · וכל בשרם וגביהם · בתוך בית המרי אתה יושב · ומשקרות עינים · טהור עיני׳

אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך: אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא־אתן ותהלתי לפסילים: הראשנות הנה־באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם: שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם: ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו: ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו: יהוה כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף־יצריח על־איביו יתגבר: החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד: אחריב הרים וגבעות וכל־עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש: והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא־ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים

אנא יי רביתך בקשוט ואתקפית בידך ואתקננך ואתננך לקים עם לנהור עממין: לפתחא עיני בית ישראל דאנון כסמן מן אוריתא לאפקא גלותהון מביני עממיא דאנון דמן לאסירין ולמפרקהון משיעבוד מלכותא דאנון עגינין כאסירי קבל: אנא יי הוא שמי ויקרי דאתגליתי עליכון לעם אוחרן לא אתין ותושבחתי לפלחי צלמיא: קדמיתא הא אתאה וחדתן אנא מחוי עד לא אתין אבסר יתכון: שבחו קדם יי תושבחתא חדתא אמרו תושבחתיה מסיפי ארעא נחתי ימא ומלאה נגון ויתביהון: ישבח מדברא וקרוין דיתבין ביה פציחין יתבין מדבר ערבאי ישבחון מיתיא כד יפקון מבתי עלמיהון מרישי טוריא ירימון קלהון: ישוון קדם יי יקרא ותושבחתיה בנגון יחוון: יי למעבד גבורן אתגלי למעבד גבורא מתגלי ברגז במלול אף בזיע על בעלי דבבוהי מתגלי בגבורתיה: יהבית להון ארכא מעלמא דאם יתובון לאוריתא ולא תבו כחבלין על ילדתא יתגלי דיני עליהון יצדון ויסופון כחדא: אחריב טורין ורמן וכל עסביהון איביש ואשוי נהרין לנגון ואגמין איביש: ואדבר לבית ישראל דדמין כסמן באורח דלא ידעו בשבילין דלא אליפו אדרכנון אשוי קבל קדמיהון לנהור וכפלא למישרא אלין פתגמיא

דתריסר · נגששה כעורים קיר · לפקות עינים עורות · על אבן אחת שבעה עינים · ברה מאירת עינים · גבה עיני׳ ורחב לב · עינים להם ולא יראו · וחברו · ושח עינים יושיע · עיני׳ הייתי לעור · עיני׳ רמות לשון שקר · מאור עיני׳ ישמח לב · רום עינים ורחב לב · למי חכלילות עינים · טוב מראה עינים מהלך נפש: מחשך ב׳ וסימ׳ אשים מחשך לפניהם לאור · מיודעי מחשך: למישור י׳ מלאים וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימ׳ ב׳:

העתידו׳ שאומ׳ להוציא ישרא׳ מגלו׳ זה · ואמר תצמחנ׳ על דרך משל · וכן אצמיח קרן לדוד אצמיח קרן לבית ישרא׳ כי הדבר החדש הוא כמו הצמח כמו הצמח שיתחדש ויתגלה על פני הארץ אחרי הסתרו כן תהיה תשועת ישראל: שירו לה׳ · בעת גאולת ישראל: מקצה הארץ · תהלתו יגידו הגוים מקצה הארץ כי ממזרח שמש ועד מבואו ידעו בגאולת ישרא׳ כי הם מפוזרי׳ בכל פאות והגוים בראות׳ הנפלאו׳ הםם ישירו תהלתו: וכן יורדי הים באניות כלומר בים וביבש׳ ישירו לה׳ · ואמ׳ ומלואו · על דגי הים שהם מלא הים והוא על דרך משל כמו וכל עצי השדה ימחאו כף · וכן איים ויושביה׳ בא׳ המקומו׳ ישירו: ישאו קול: מדבר ועריו · על דרך משל כאו ישאו קול בשירה המדבר והערי׳ כי יש מקומות במדבר שים שם ערים: חצרים תשב קדר · וכן ישאו קול החצרים שתשב קדר בהם כי בני קדר שוכנים במדבר באהלים שהם כמו החצרים שהם הכפרי׳ פנים ובתי החצרי׳ · כי בני קדר אינם יושבי׳ כאחד אלא מפוזרי׳ במדבר שהם בו הנה והנה כמו הפרזים · ופירוש תשב קדר · עדת קדר כמו ותהי ישרא׳ ותהי ארם · וזכר מדבר ובני קדר כי דרך מדבר יצאו ישרא׳ מהגלות: ירונו יושבי סלע · וכן יושבי סלע ר״ל המגדלי׳ הבנוי׳ על הסלעי׳ ועל ההרים ירונו ויצוחו וצויח׳ ענין צעקה · וזכר יושבי סלעי׳ והרים שהם רואים הולכי מדבר והערבה מרחוק: ישימו · יתנו לו בפיה׳ הכבוד והתהלה: יהוה כגבור יצא · לתשועת ישרא׳ כמו הגבור שיצא למלחמה בלא פחד: יעיר קנאה · קנאת ישרא׳ שהעבידום בגלות כמה שנים: יריע אף יצריח · הכל דרך משל למנצחים במלחמה שהם מריעים ומצריחי׳ להתגבר על אשר כנגדם: ויצריח · כמו יריע · ובאמרו אף יצריח כי הצריחה יתר בהגבה׳ קול מהתרוע׳ ויתגבר על אויביו: החשיתי · אמ׳ הא׳ יתברך מזמן רב החשיתי ושתקתי בצער ישרא׳ בגלות והתאפקתי בסבל לחצם כאדם המתאפק ולא יראה לאחרי׳ מה שבלבו ומתחזק להסתיר רגזו · כמו ויתאפק ויאמ׳ שימו לחם · ויתאפק המן: כיולדה אפעה · עתה אצעק כמו היולד׳ שצועק׳ בחבליה כן אזעק על הרשעי׳ שהם אויבי כמו שאמ׳ בפסוק שלמעל׳ ומה כי יותר מדאי התאפקתי ולא אוכל עוד לסבול בצער׳: אשום ואשאף יחד · אשום׳ ואבלע׳ יחד כל אויבי׳ וכן כי שאפני אנו׳ שאפה רוח׳ שמות ישאוף ענין בליע׳ והשחת׳: אחרי׳ הרי׳ ונבעו׳ · משל על מלכי ז׳ האומו׳ וכן עשב׳ משל על ז׳ האומו׳: וכן כהרי׳ ואגמי׳ משל על ז׳ האומו׳ שהם מלאי׳ כל טוב כמו הנהרו׳ והאגמי׳ עתה יחסרו כל הטוב ההוא ויהיו כמו הנהרו׳ והאגמי׳ שיבשו ושבו איים שהם מקומו׳ לשב׳: אחרי׳ עני׳ חרבן: והולכתי · אבל ישר׳ שהם כעורי׳ בגלו׳ אוליך אותם בדרך לא ידעו שאולי׳ לארצ׳ דרך מדבר העמי׳: לאור · כי ההולך בחשך או בדרך מעקשי׳ יכשל וההולך בדרך לא ידע כאילו הולך בחשך או במעקשו׳ וישרא׳ ילכו כהולך באור ובדרך מישור:

עשיתים

עשיתים׳ עבר במקום עתיד וכמוהו רבים ובדברי הנבואות ברוב העתידות כאלו נעשו: נסוגו׳ ואז יבושו עובדי פסילים וכן הבוטחי׳ בהם ויסוגו אחור ממחשבתם: החרשי׳ אמר האל כנגד ישראל אשר בדור הנביא אתם ישראל שאתם חרשים לשמוע דבר ה׳ ועורים לראותו שמעו אלו הטובות שאני עתיד להטיב לישראל ומן הראשונות שבאו תדעו שהאחרונות העתידות יבואו ואיך תקשו לבבכם ולא תשמעו לי להטיב דרכיכם ולא עוד אלא שאתם אומרי׳ לנביאי כשאקרא אתכ׳ שאתם חרשי׳ ועורי׳: מי עור׳ אתם תאמרו על נביא ה׳ שהוא עבדי שהוא עור: כמלאכי נביאי שאשלח לכם תאמרו מי עור וחרש כמוהו׳ וכפל הענין במלות שונות: כמשלם׳ עבדי הנביא שהוא שלם בראות הלב תאמרו עליו מי עור כמוהו: ראות׳ ואת׳ תראה ראית רבות: ולא תשמור׳ בעין לבכם להם באו אליכו הנבו׳ האו והנה עיניכ׳ רואות ועורות כי מה תועיל הראיה לרואה אם לא ישמו׳ את דרכו׳ וכן אזניכם פקוחות ולא ישמע אחד מכם התוכחה והנה אתם כחרשים׳ ראות מקור וכן פקוח׳ ואמר תשמור ישמע לשון יחיד כי אפילו אחד מהם לא ישמור ולא ישמע לשוב אל הדרך הטובה׳ ובאמרו תשמור בתיו הנוכח ואחר כך אמר ישמע אין תימה בזה כי כמוהו רבים במקרא ידבר לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד כמו שמעו עמי׳ כולם וזולתו: יהוה חפץ למען צדקו׳ יעשה לא למענכם שגדיל תורתו עדין בימי הגאולה ויאדיר אותה כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה׳ ואז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תשמענה אבל עתה הם חרשי׳ ועורי׳ ובזויי׳ כי הוא עם בזוז ושסוי ולא יבינו ולא ישכילו כי בעונותיה׳ יהיה להם זה: והוא עם׳ ישרא׳ הוא עם בזוז שבוזזי׳ אותם אויביהם ושוסים אותם תמיד: הפח בחורים כולם׳ כמו על חור פתן אומר כי בחורי׳ אשר התחבאו שם יפיחו אותם אויביה׳ כלומר ילכדו אותם בפח שלהם׳ ובאמר׳ חורים לל׳ מערות ואמר חורים על דרך גנאי כמו שאמרו פלשתים הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שם: ובבתי כלאי׳ ובכל הרע הזה ובכל הבזיון הזה לא ישובו אל לבם בעונינו הוא זה: השב׳ בפתח השין מקום צרי בעבור ההפסק ורוצה לומר אין אומר לאויב השב הבזה: מי בכם יאזין זאת׳ זאת התוכחה מי בכם שיאזינה ויקשיבנה וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים זהו לאחור ויתודה ויאמר מי נתן למשיסה: מי נתן׳ שלא יאמר מקרה הוא היה לנו אלא שהקדוש ברוך הוא עשה זה בחטאתינו: למשוסה׳ כתיב בוי״ו וקרי בלא וי״ו והענין אחד אלא שכתוב הוי״ו במקום אות הכפל: זו חטאנו׳ זו אשר חטאנו לו׳ ויש מפרשי׳ זו במקום אשר וכן ברשת זו טמנו: ולא אבו׳ כן דרך המקרא כמו שכתוב כמה פעמי׳ שיאמר בפסוק אחד בכנוים משונים זה מזה והענין אחד ודומה לזה היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: וישפוך׳ לפי שחטא ישראל לפניו שפך עליו חמה אפו כמו חמה באפו׳ או הוא מוכרת במקום סמוך כאלו אמר חמת אפו׳ וכן כאיפה שעורים אסיפה אסיר: ועזוז׳ שם שלם והוא כמו עז אלא שברוב יבא חסר הכפל וזה בא שלם וכן ועזוז נפלאותיו: ותלהטהו׳ המלחמה: ולא ידע׳ ולא ישים על לב כי בעונותיו בא לו כל זה וישוב בתשובה ותסור מעליו הרעה ואמ׳ ותלהטהו מסביב על ביאת סנחריב על ערי יהודה ויתפשם׳ ותבער בו׳ כאשר בא חילו לירושלם כן פירש אדוני אבי ז״ל: ועתה כה אמר ה׳ יש מפרשים פרשה זו בענין כרש מלך פרס ששלח ישרא׳ מגלות בבל׳ ואדוני אבי ז״ל פירש אותה בענין סנחריב והוא הנכון׳ והנה הענין הזה דבק במה שלמעלה מזה ותלהטהו מסביב כמו שפירשנו ועתה הבטיח יושבי ירושלם מסנחריב׳ ויש לפרש גם כן זאת הפרשה עתידה: בוראך יעקב׳ שתכיר כי אני בוראך ובורא העולם: אל תירא כי גאלתיך׳ מחרב סנחריב כי לא ילכוד ירושלם׳ ואם היא עתידה פי׳ גאלתיך מן הגלות: לי אתה׳ ועל׳ לגאלך: כי תעבור במים׳ לפי שהמשיל חיל סנחריב למי הנהר כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגומר׳ ואמר שטף ועבר עד צואר יגיע אמר ליושבי ירושלם כי לא ישטפוש נהרות מלך אשור ולא תבער בהם אפו כי המשילם גם כן לאש כמו ותלהטהו מסביב׳ ואם היא עתידה יאמר כי בגאלתך מהגלות והעבור בין העמים שהם כנהרות או כמו אש לא יזיקוך:

כי

והערים יל׳ פיתן פתיל פתיין עבריא קתנין

ולא ישמע ד׳ וסימ׳ אליכם פרעה׳ ויסרו אתו ולא ישמע׳ כל איש אשר ימרה׳ ראות רבות ולא תשמר: ויצרך ג׳ וסימ׳ בראך יעקב ויצרך ישראל׳ ויצרך מבטן יעזרך׳ גאלך ויצרך מבטן: ולהבה ג׳ וסימ׳ כי תעבר במים אתך אני׳ בצל חשבון עמדו׳ אליך ה׳ אקרא כי אש אכלה דיואל:

עשיתם ולא עזבתים: נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו:

החרשים שמעו והעורים הביטו לראות: מי עור כי אם־עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה: ראית רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע: יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: והוא עם־בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משסה ואין־אמר השב: מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור: מי־נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יהוה זו חטאנו לו ולא־אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו: וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער־בו ולא־ישים על־לב:

מג

ועתה כה־אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל־תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי־אתה: כי־תעבר במים אתך־אני ובנהרות לא ישטפוך כי־תלך במו־אש לא תכוה ולהבה לא תבער־בך:

ב׳ וכ״ב · ב׳ · ל׳ · ב׳ · ראות ק׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ א׳ ס״פ וא׳ ר״פ · למשיסה ק׳ · לג׳ · ל׳ וחס׳ · כ׳ וחס׳ · ב׳ · ל׳ · זא · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ · ג׳ · ט׳ · ג׳ · כה

אעבדנון ולא ארחיקנון: יסתחרון לאחורא יבהתון בהתא פלחי צלמיא דאמרין לצלם מתכא אתון טעותנא: רשיעיא דאנון כחרשין הלא אודנין לכון שמעו וחיביא דאנון כסמן הלא עינין לכון אסתכלו וחזו: הלא אם יתובון רשיעיא יתקרון עבדי וחיביא דנביי שלחית עליהון אלא רשיעיא עתידין לאשתלמא פורענות חוביהון ברם אם יתובון יתקרון עבדיא דיי: חזיתון סגיאן ולא נטרתון אתפתחא אודניכון ולא קבילתון אולפן: יי רעי בדיל לזכאות דיה ישראל ירבי לעבדי אוריתיה ויתקיף יתהון: והוא עם בזיז ואניס אתחפיאו בהתא עולמין כולדהון ובבתי יסורין עניגין הוו לעדי ולית דמשיזיב לבזא ולית דאמר אתיב: מן בכון יצית דא יקביל ויסבר לסופא: מן מסר לעדי יעקב וישראל לבוזזין הלא יי מן קדם דחבו קדמוהי ולא אבו למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולא קבילו אולפן אוריתיה: ושפך עליהון חימת רוגזיה ותקוף עבדי קרביה אתי עליהון וקטלו בהון מסחור סחור ולא ידעו ושליטו בהון ולא שויאו דחלתיה על לבא: וכען כדנן אמר יי דבראך יעקב ודאתקנך ישראל לא תדחל ארי פריקתך רביתך בשמך דילי את: ארי בקדמיתא כד עברתון בימא דסוף מימרי הוה בסעדכון פרעה ומצראי דסגיאין כמי נהרא לא יכילו לכון ואף בתנינותא כד תהכון לביני עממיא דתקיפין כאשתא לא יכלון לכון ומלכין דחסינן כשלהוביתא לא ישיצון יתכון: ארי

עשיתים׳ אעשם כן לשון נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי: החרשי׳ והעורים׳ על ישראל הוא אומר: מי עור׳ בכם אין אחד כי אם עבדי הוא העור שבכולכם: וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להנבא נבואות: מי עור כמשולם׳ מי שהיה עור בכם כבר קבל יסורין והרי הוא כמשולם כל תגמולין ויצא נקי: ראות רבות׳ ראיית הרבה לפניכם ואינכם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי: פקוח אזנים׳ אני עסוק לפקוח אזניכם על ידי נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולשון הוה הוא: יי׳ חפץ׳ להראותכם ולפקוח אזניכם למען צדקו ולכך הוא מגדיל ומאריך לכם תור: והוא׳ העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישים על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב: הפח בחורים כולם׳ בחוריה׳ פחי נפש כולם׳ תוספות ד׳ דבר אחר הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמ׳ ובחורי ובבתי כלאי׳ החבאו יוכיח שכן הוא: ואין אומר השב׳ כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב בא מתחותנו הוא דגש: יאזין׳ לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב: לאחור׳ יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה וכן תרגם יונתן לאחור לסופא וכן כל לאחור שבמקר׳ עתיד להיות הוא: זו חטאנו לו׳ זו היא שגרמה את המשסה והבז את אשר חטאנו לו: ולא אבו׳ אבותינו בדרכיו הלוך: ולא ידע׳ יודע הוא שא שלם בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו: ועתה׳ אף על כל זאת כה אמר יי׳ אל תירא: כי תעבר במים׳ כשעברת בים סוף אתך הייתי: ובנהרות לא ישטפוך׳ גרתה כין המצריים והאומות המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות: כי תלך במו אש׳ לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא גם שם לא תכוה: ולהבה׳ כמה שנאמר והיו עמים משרפות שיד גם הוא לא תבער בך:

נתתי

כי אני ה׳, קדוש ישראל, אני קדוש ישראל אלהיך ואני מושיע אותך: נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך, כאשר בא חיל סנחריב ושם פניו לירושלם שמע על תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש וסבא ומצרים ושב לו עם השבי ההוא להלחם בירושלם ושם נגף האל מחנהו ועתה אומר כי כוש וסבא ומצרים נתנם האל כופר לישראל ונתנם ביד מלך אשור תחת ישראל ואף על פי שסבא בן כוש כלל בכוש הבבי׳ האחרי׳, ואם היא עתידה יהיה הענין מה שאמר בנבואת דניאל כי בא מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפלטה, ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמודות מצרים ולובים וכושים במצעדיו׳ ואמר בנבו׳ ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך ונו׳: מאשר יקרת, כפל הענין עד ואמ׳ מאשר יקר ונכב׳ ישרא׳ בעיני אתן אלה העמי׳ תחתיך הם יגלו וישרא׳ ינצלו ויצאו מהגלות: אל תירא, זה לא יתכן פירושה אלא עתידה, ולמה שפירשנו מה שלפני זה על סנחריב יאמר אל תירא כי כמו שעשיתי עמך כאש׳ עבר כן אעשה עמך בעתיד ואקבץ גלותך מארבע כנפות העולם, ומה שאמר זרעך ר״ל אפילו הקטני׳ אנהלם לאטם, או אמר זרעך בעבור שהנבואה עתידה לזה הגלו׳ והנבואה כאמר׳ לאותם שהיו בזמן ההוא והם לא יהיו בזה אלא זרעם הוא שיהי׳ לפיכ׳ אמר אביא זרעך, ומה שאמר אקבצ׳ יורה על תחית המתים שיחיו אות׳ שהיו בדור ההוא ונגלו: אומר, והנה זכר ארבעה רוחו׳ כי תימן הוא דרום, ואמ׳ תני תכלאי הביאי בלשון נקבה לפי שהרוח ב בלשון נקבה, ומה שאמר לרוחו׳ הוא על דרך משל כאלו הרוחות ישאום במקומ׳ ויביאו׳ אל ארץ ישרא׳, או אמ׳ על יושבי הרוחות כמו שאמ׳ והביאו בניך ב בחצן ונו׳, וטעם בני ובנותי האנשים והנשי׳ כי ינהל לאט הנשים עם ילדיהם כמו שאמר עלות ינהל: כל הנקרא בשמי, כל ישראל נקרא עם ה׳, ובאמרו כל אומ׳ כי לא ישאר אחד מהם אף על פי שהם מפוזרי׳ בכל פאות, או אמר כל הנקרא בשמי מישרא׳ והם הצדיקי׳ כי יצרפם האל בגלות והטובים ימלטו כמו שאמר כל הכתוב לחיים בירושלם והם הנקראים בשם ה׳: ולכבודי בראתיו, כמו שאמר בורא׳ יעקב ויוצרך ישרא׳ שהם מכירים ויודעים כי האל בראם וברא העולם והם מודים בזה והנה הם נבראים לכבוד הא׳ כי הם מודים בו ומודיעי׳ שהשם ברא יצירת האדם מאין ליש לא מאין ממש שהרי נברא מן העפר אלא כיון שלא נברא מכמותו שהוא בשר כאלו נברא מאין, היצירה תקון אבריו, העשיה תקון מזונותיו וצרכי גופו לפיכך אמ׳ עשיתיו, לפיכך צריך האדם להתבונן ביצירת האל׳ ומתקו׳ אבריו היאך נעשו בחכמה ובתקון פרנסתו מיום הולדו ואת החכמה מביא׳ האדם להכיר בוראו ולשבחו ולהודו׳ לשמו וזהו כבוד הא׳, לפיכך אמ׳ ישרא׳ שבראתיו לכבודי והוא מתבונן במעשי ומודה על יחודי דין הוא שאוציאנו מהגלו׳, ויש לפרש הפסו׳ על העולם כולו לפי שאמ׳ אומ׳ לצפון תני ונו׳ אמ׳ תני דאוי לבוא לארבע רוחו׳ העולם כי כל העולם הוא הנקרא בשמי כמו שאמ׳ בראשית ברא אלהים את השמי׳ ונו׳, ולכבודי בראתיו, שהוצאתיו מאין ליש כי לא היה שם דבר שנברא ממנו: יצרתיו, צורותיו וגבורתו: עשיתיו, ר״ל תקון פרטיו, וית כל דא בדיל ונו׳: הוציא, מקור כלומר אמרתי להוציא עם עור שהם בגלו׳ כעורי׳ וכחרשי׳: כל הגוים נקבצו, עבר במקו׳ עתיד יאספו הם וחכמיהם כולם: מי בהם, שיגיד זאת העתידה: וראשונו׳ ישמיעונו׳, הראשונות הם ענין סנחריב: ישמיעונו אותם טרם היותם כמו שהשמעתי׳ אני על ידי נביאי: יתנו עדיהם, שאמרום טרם היותם: ויצדקו, כאמ׳ עליה׳ כי צדיקי׳ הם במאמר ונאמנים בדבריה׳: וישמעו ויאמרו אמת, ואם לא ידעו ישמעו מה שיאמ׳ הנביא ויאמרו כי אמת הוא ויודו על האמת: אתם עדי, אמ׳ לישרא׳, ועבדי אשר בחרתי הוא הנביא׳, אמ׳ אתם עדי כי מה שאמרתי לכם בדבר סנחריב על הרעה שעשה לכם ועל מפלתו הכל אמרתי לכם על ידי הנביא קודם שיהיה, וכן הנביא עד שאמ׳ לכם בשמי וכאש׳ אמ׳ כן היה: למען תדעו, מן הראשונות תדעו האחרונות כי יתקיימו ותאמינו לי כן אקיים העתידות כמו שאמרתי להוציא בניכם מהגלות האחרון ותבינו כי אפילו לא יהיה לכם עדות בזה מדעתכם תוכלו להבין כי מה שאני אומר אמת הוא כי אני הוא אמת ודברי אמת, והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אני הוא זה היחוד שאין למעלה ממנו כי כל יש אינינו הוא בעצמו: לפני לא נוצר אל, הדבר הזה קשה למפרשים בעבור שאמר לפני ואחרי והוא יתברך אין לו ראשית ואחרית ועוד שאמר נוצר לפיכך פירשו מקצתם נוצר כמו יצר ורוצה לומר לפני שיצרתי היצירות לא יצר אל זולתי שום יצירה ואמ׳ זה על האלילים ואחרי שיצרתי גם כן לא יצר אל זולתי שום יצירה, ואדוני אבי ז״ל פירש נוצר כמשמעו בפעל ופירשו סמוך כי הוא פתוח ר״ל לא היה דבר נוצר על ידי אל זולתי לפי שהיו מצרים היצירות על ידי וכן לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל אחר גם כן כלומר אחר שנוצרו על ידי לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל, ויונתן תרגם אתון סהדין ונו׳: אנכי אנכי, הכפל לחזק, וכן אני אני הוא, אמר אנכי השם המורה על עצם אמתתו ואחר שאני עיקר המצואו׳ וכל המצואו׳ בסבתי אין מושיע זולתי, ר״ל מאין רצוני ועושה דבר זולתי והושעתי כמה פעמים אתכם ואושיע עוד ואין מונע, והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ אנכי אנכי שתי פעמים שלא השתנה כהשתנות צבאות מעלה כנגד המוצק והתחתיים בעצם ובתבנית על כן אושיע בכל עת: אנכי, הגדתי והושעתי ר״ל הפעמים שהושעתי אתכם קוד׳ הגדתי לכם ע׳ נביאי והשמעתי אתכם על ידיהם אושיעכם, וכן עשיתי: ואין בכם זר, ואין בכם אל זר, לפיכך שמתי פני אליכם לטובה להושיעכם ולא עשיתי כן לשאר העמים כי יש בהם אל זר ובוטחי׳ בו ואתם עדי בזה כי כן עשיתי עם אבותיכם ועמכם ואני אל היכול בראשונה ובאחרונה, ויונתן תרגם אנא חויתי לאברה׳ אבוכון ונו׳:

נס

וממערב ג׳ בקריאה וסי׳ וממערב אקבצך, כי לא ממוצא וממערב, וממארצות קבצם: ועינים ג׳ בקריאה וסי׳ ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת, הוציא עם עור ועינים יש, ועינים רמות תשפיל, אנ״ך: אנכי אנכי ג׳ בקריא׳ וסי׳ הוא מוחה פשעיך למעני, אנכי אנכי יי׳, אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את:

כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך: אל-תירא כי אתך-אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: אמר לצפון תני ולתימן אל-תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף-עשיתיו: הוציא עם-עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו: כל-הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת: אתם עדי נאם-יהוה ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי-אני הוא לפני לא-נוצר אל ואחרי לא יהיה: אנכי אנכי יהוה ואין מבלעדי מושיע: אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר ואתם עדי נאם-יהוה ואני-אל:

ארי אנא יי אלהך קדישא דישראל פרקך יהבית חליפך מצראי כוש וסבא תחותך: מדאת חביב קדמי אתיקרתא ואנא רחמתך ומסרית עממיא תחותך ומלכותא חלף נפשך: לא תדחל ארי בסעדך מימרי ממדנחא איתי בנך וממערבא אקרב גלותך: אמר לצפונא איתא ולדרומא לא תעכב איתו בני מרחיק וגלות עמי מסיפי ארעא: כל דא בדיל אבהתכון צדיקיא דאתקרי שמי עליהון וליקרי בריתינון אתקנית גלותהון אף עבדית להון נסין: דאפיק עמא ממצרים דאנון כסמן ועינין להון וכחרשין ואודנין להון: כל עממיא יתכנשון כחדא ויתקרבון מלכון מן בדיהון יחוי דא וקדמיתא יבסרוננא יתנון סהדיהון ויזכון וישמעון ויימרון קשוט: אתון סהדין קדמי אמר יי ועבדי משיחא דאתרעיתי ביה בדיל דתדעון ותהימנון קדמי ותסתכלון ארי אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אנון ובר מני לית אלה: אנא אנא יי ולית בר מני פריק: אנא חויתי לאברהם אבוכון מה דעתיד למיתי אנא פרקית יתכון ממצרים כמא דקימית ליה בין בתריא ואנא אשמעית יתכון אולפן אוריתי מסיני ועד אתון קימין ולית בכון נוכרי ואתון סהדין קדמי אמר יי ואנא אלהא:

רשי

נתתי כפרך מצרים, הם היו למדיין לך שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נגאלת והיית חייבי׳ כליי׳ כמו שבאו׳ ביחזקא׳ ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרי׳: ואתן אדם תחתיך, תמיד אני רגיל בכך: אומר, לרוח צפון תני הגליות שבכנו: ולתימן, שהיא רוח חזקה אל תכלאי מלכנס בחזקה להביא גליותי וכן עורי צפון ובאי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתוב עורי תני אבל דרומי׳ שאינה צריכה חיזוק כתוב באי כמות שהיא וכן אל תכלאי: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו תכנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל כלומר אע״פ שעבדו בגולה ובצרה כבר הכנתי להם כל צרכי גאולתם: הוציא עם עור, הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שכעסו כעורים ועינים להם ולא ראו: כל הגוים נקבצו, אם כל הגוים נקבצו יחדיו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידה וכיוצא בה מפני טעותם או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם קודם שבאו: יתנו עדיה׳, ששמעו שנבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אביכם הגליות ובאו: ועבדי יעקב אשר בחרתי, גם הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי אבטחתי: למען תדעו ונו׳, כל זה עשיתי למען תתנו לב לדע׳ אותי: אנכי הגדתי, הגליות לאברה׳: והושעתי, לקיי׳ דברי בעת קץ: והשמעתי, לכם הראשונו׳: ואין בכם זר, באותן הימי׳ שעשיתי כל האלה לא נראה בכולכם אל זר להראות גדולתו ואלהותו בפני: ואתם עדי, שפתחתי לכם שבעה רקיעי׳ ולא ראית׳ כל תמונה:

נס

גם מיום · טרם שהיה יום · כלומר קודם שהיה העולם · וטעם גם לפי שאמר הגדתי והשמעתי ר"ל בימים הקדמונים בימי אבותיכם אמ' כי גם קודם זה אני הוא · ועוד קודם שהיה העולם גם כן אני הוא · וכן מעולם ועד עולם אתה אל מטרם שהיה העולם · ואחר שאני כן אין מידי מציל כשארצה להושיע עם מעט או ארצה להרע לכם: אפעל ומי ישיבנה · וכאשר אפעל ואעשה דבר מי ישיב אותה הפעולה לאחור · ויש לפרש גם כן מיום אני הוא מזמן רב אני הוא עמכם · כמו שאמ' כי מעולם שברתי עולך וגו' ר"ל מזמן רב ובכל אשר הייתי עמכם והושעתי אתכם מיד צריכם אין מידי מציל: כה אמר ה' · נבואה זו על גלות בבל: גואלכם · מגלות בבל: קדוש ישראל · אביכם · וכבר פירשנו בפסו' כי בראותו טעם אמרו קדוש ישראל · ואמר אותו כ כמה פעמי' בזה הספר · ר"ל כי בזכותו הוא מטיב להם בגלותם · כמו שאמר וזכרתי את בריתי יעקב: למענכם שלחתי בבלה · כ בעבורכם כדי שתבאו מהגלות שלחתי כורש לבבל להחריב' ולהוציא אתכ' מתוכה ולהשיב' לארצכם: והורדתי בריחים כולם · אוריד יושבי בבל ממעלותם ויברחו להם בבא כורש: בריחים · תאר · כמו בריחי' עד צוער אלא שזה מן הדגוש ו ובריחה מן הרפים: וכשדי' באניות רנתם · וכשדים יברחו באניות וצעקתם כלומר צעקת הבכי · וכמוהו קומי רני בלילה · ויש מפרשים בריחים כמו באניות והב'ית לשמוש · ובריחים שם האניות לפי שהולכות ברוח · ויונתן תרגם במשוטין · ואני תמה מהחכם רבי' אברה' אבן עזרא שכתב פי' שלחתי כאלו הוא קורא אותו ש שולחתי בקבוץ שפתי' השי"ן מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו וכך ה הוא לשון פי' · והנה הטעם כל כך באתי במהרה לגאול אתכם כאלו שלחתי · וחכם גדול בספרד אמ' כי הכבוד ידבר עם הנביא ושר ישראל הוא המשולח אל בבל לגאול ישרא' · וזה לשונו · ואני מקובל כי קריאתו שלחתי בחירק השי"ן מבנין פעל הדגו' · וכן מצאתי בכל הספרי' המדוייקי' אשר ראיתי · והמתרג' ידמה גם כן שכן היה קורא אותו שתרג' בדיל חוביכון אתגליתון לבבל · אך שאין פירושו כפירושינו כי הוא ר"ל שלחתי אתכם בגלות לבבל · אבל לפי מה שנסמכה בדברי רבותינו זכרונם לברכה ידמה שהם היו קוראין שלחתי בקבוץ שפתי' השי"ן שאמרו כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם · גלו לבבל שכינה עמהם · שנאמר למענכם שלחתי בבלה · גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם: אני ה' קדושכם · שאני מקדים שמי בכם · כמו שאמר כורש כל ממלכות הארץ נתן ליה' מי בכם מכל עמו יהיה אלהיו עמו ויעל: בורא ישראל · כמו שפירשנו בוראך יעקב: מלככם · הוא מלככם באמת ולא יעזבכם ביד מלכי העמי': כה אמר ה' הנותן בים דרך · מי שנותן לעמו ישראל דרך בים סוף הוא יושיעכם מהגלות הזה · כי הענין דבק למעלה · וכפל הענין במלות שונות ואמר ובמים עזים נתיבה או אמר מים עזים על הירדן: המוציא · ואחר שזכר הנס שעשה להם בים סוף זכר גם כן הנס שעשה להם בדבר סנחריב · כלומר מי שעשה לכם הנסים האלה יעשה לכם עוד בבבל ואמר המוציא שהוא הוציא חיל מלך אשור ברכב וסוס והביאו לארץ ישראל · כמו שכתוב ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרי' ולדבורה אשר בארץ אשור וגו' · ואמ' אשור שבט אפי והנה הוא הוציאם והוא הפילם בירושלם: יחדו ישכבו בל יקומו · כשישכבו בלילה לא קמו · כמו שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים · והו שאמר דעכו כפשתה כבו · כלומר כי ברגע מתו כמו הפשתה שדולקת שכבה במהרה · ודעכו כמו כבו: אל תזכרו ראשונות · אמר הנה אלה הפלאות הראשונות אל תזכרו אותם בקבוץ גליות כל כך תהיה הפליאה ההיא גדולה · וכפל הענין במלות שונו' ואמר וקדמוניו' אל תתבוננו · וכן אמר ירמיהו הנביא עוד לא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה וגומר · ור"ל פי' אל תזכרו ראשונות זהו שעבוד מלכיות · וקדמוניות אל תתבוננו · זה יציאת מצרים: הנני עושה חדשה · הנני עושה פליאה חדשה · והוא אומר על קבוץ גליות: עתה תצמח · ובאמרו עתה וענין המלה הזאת על זמן קרוב לפי שהגאולה קרובה לבא אם ישובו ישראל בתשובה וזה כמה אגיע זמנה אם זכו ישראל · כמו שאמרו רז"ל · ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו · או אמר עתה כאלו עתה תצמח · כלומר תהיו בטוחים בה כאלו תראו אותה בעיניכם: הלא תדעו · זאת הישועה הלא תדעוה מקדם כי כתובה היא בתורת משה · שנאמר ושב ה' את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים ונומר · וזה לא נאמר על גלות בבל כי לא היו נפוצים בכל העמים ולא יצאו מן הגולה כי אם גולי בבל כי עשרת השבטים לא יצאו מגלותם · ועוד כי אמר כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך · והשבים לבבל לא שבו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם שהרי היו בהם מחללי שבת ונושאי נשים נכריות · ומה שאמר בספר ירמיה לפי מלאת לבבל שבעים שנה · ואמר ובקשתם אותי ומצאתם · על שתי הגליות זכר באותה הפרשה: אף אשים · אמר אף כלו' עוד אעשה עמכם טובה גדולה ופליאה רבה שלא תדעוה מן התורה שאשים במדבר דרך בישימון נהרו' · כמו שאמר למעלה בפסוק קול קורא · וכן אמר למעלה בפרשת חזקו ידים רפות כל הענין: בישימון · מקום שמם שהוא המדבר · ופרשו ישם מן והבמות תשמנה: תכבדני · על דרך משל · כמו או שיח לארץ ותורך · כמו שאמר למעלה יששום מדבר וציה כי בהיות במקום ציה מים כאלו המדבר והציה ישישו וכל שכן חית השדה שתבא להם ההנאה מן המים שישישו וישמחו וכאלו תכבדני בתהילותי: עמי בחירי · שבחרתי בו משאר העמי': עם זו יצרתי לי · יצרתי להיות לי לעם והם יספרו תהלתי על הנסים שאעשה להם בהוציאו אותם מהגלו' · ועתה החל בפרשה אחרת להוכיח את ישרא' שבאותו הדור אמר כי כל הטוב שאני עתיד להטיב לבניכם אחריכם שיהיו בגלות לא במעשיכם הטובים ולא למענכם אעשה ואמר: ולא אותי קראת יעקב · אפילו לא קראת לי בעת צרתך כל שכן שלא יגעת בי ישרא' · ופי' כי יגעת כי יאמר שיגע' בי לא עשית כי אפי' לא קראת לי: בי · ר"ל בעבודתי כלומ' לא קראתני ולא יגעת לעבוד אותי · ויש לפרש לא די שלא קראתני אלא הוגעתני לעבוד ע"ז שהג' עלי לטורח:

באניות ד' וסימ' והשיבך יי' מצרים · אז אמר אחזיהו · וכשדים באניות רנתם · יורדי הים באניות · וחד ובאניות רבות ובא בארצות: עם זו ג' בקריאה וסימ' עם זו גאלת · עד יעבר עם זו קנית · עם זו יצרתי לי: ד' מל' יוד בלישן הבאה בקריאה וסימ' והביאתי אתם וידעו את הארץ · לך הביא העיר · עד שהביאתיו אל בית אמי · לא הביאת לי שה עלתיך · וי"ס מסרה שאין מונין אלא ג' ודין כתרא אין מונין אותו אלא ג' קדמא':

גַּם־מִיּוֹם אֲנִי הוּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל אֶפְעַל וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְכֶם קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בָבֶלָה וְהוֹרַדְתִּי בָרִיחִים כֻּלָּם וְכַשְׂדִּים בָּאֳנִיּוֹת רִנָּתָם׃ טו אֲנִי יְהוָה קְדוֹשְׁכֶם בּוֹרֵא יִשְׂרָאֵל מַלְכְּכֶם׃ כֹּה אָמַר יְהוָה הַנּוֹתֵן בַּיָּם דָּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה׃ הַמּוֹצִיא רֶכֶב־וָסוּס חַיִל וְעִזּוּז יַחְדָּו יִשְׁכְּבוּ בַּל־יָקוּמוּ דָּעֲכוּ כַּפִּשְׁתָּה כָבוּ׃ אַל־תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל־תִּתְבֹּנָנוּ׃ הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמָח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ כ בִּישִׁמֹן נְהָרוֹת׃ תְּכַבְּדֵנִי חַיַּת הַשָּׂדֶה תַּנִּים וּבְנוֹת יַעֲנָה כִּי־נָתַתִּי בַמִּדְבָּר מַיִם נְהָרוֹת בִּישִׁימֹן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי בְחִירִי׃ עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃ וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל׃

ל' · ג' · ל' ד' · ל' · ד' מל' · ג' רפין · כ' · ל' · ל' · ל' · ל' וכ' · ג' חס' בליש' · ל' וזקף קמץ · ל' כ' · ל' · כן כתוב · ג' · י' ר"פ בסיפ' · ל'

אַף מֵעָלְמָא אֲנָא הוּא וְלֵית דְּמִן יְדִי מְשֵׁזֵיב אַעְבְדִנָּהּ וְלָא אֲתִיבִנָּהּ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ פָּרִיקְכוֹן קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל בְּדִיל חוֹבֵיכוֹן אַגְלֵיתִי יַתְכוֹן לְבָבֶל וְאַחֲתִית בְּמְשׁוֹטִין כּוּלְהוֹן וְכַסְדָּאֵי בִּסְפִינֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן׃ אֲנָא יְיָ קַדִּישְׁכוֹן דִּבְרָהִי לְיִשְׂרָאֵל מַלְכְּכוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּאַתְקֵין בְּיַמָּא אוֹרְחָא וּבְמַיִין תַּקִּיפִין שְׁבִילָא׃ דְּאַפֵּיק רְתִיכִין וְסוּסְוָן מַשְׁרְיָן וְעַם סַגִּי כַּחֲדָא אִתְבְּלַעוּ וְלָא קָמוּ דְעִיכוּ כְּבוּצָא עֲמֵי טְפוּ׃ לָא תִדְכְּרוּן קַדְמָיָתָא וּדְמִן אַוְלָא לָא תִסְתַּכְּלוּן׃ הָא אֲנָא עָבֵיד חַדְתָּא וּכְעַן תִּתְגְּלֵי הֲלָא תִּדְעוּנַהּ אַף אֲשַׁוֵּי בְּמַדְבְּרָא אוֹרַח בְּצַדְיוּתָא נַהֲרָן׃ יְיַקְּרוּן קֳדָמַי כַּד אַיְתֵּב מְדִינָן דִּצְדָן אֲתַר דַּהֲוָאָה שָׁרְיָן יְרוֹדִין וּבְנָת נַעֲמִין אֲרֵי יְהָבֵית בְּמַדְבְּרָא מַיָּא נַהֲרִין בְּצַדְיוּתָא לְאַשְׁקָאָה גָּלְוַת עַמִּי דְּאִתְרְעֵיתִי בַהּ׃ עַמָּא דֵין אַתְקְנֵית לְפוּלְחָנִי בְּתוּשְׁבַּחְתִּי יְהוֹן מִשְׁתָּעַן׃ אֲמִיר עַל יְדֵי נְבִיַּיָא וְלָא בְּפוּלְחָנִי עָרְעִיתוּן דְּבֵית יַעֲקֹב אֲרֵי לְאֵיתוּן בְּאוּלְפָן אוֹרַיְתִי יִשְׂרָאֵל׃ לא

רשי

גם מיום אני הוא · לא אותו היום לבדו הייתי לבדי כי גם מאז היות יום אני לבדי: אפעל · אם באתי לפעול אין משיב: למענכ' שלחתי בבלה · יונתן תרגם בדיל חוביכון אגליתי יתכון לבבל: והורדתי בריחים כולם · ואחתית במשוטין כולהון משוטין הוא עץ שמנהיג את הספינה ומיישרה: וכשדים · הוליכו אתכם באניות רנתם וגם יש לפרשו על בשורת הגאולה · למענכם שלחתי אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשוטין לגולה לארץ מדי וכשדים אוריד באניו' שהיתה רנתם בהם: הנותן בים דרך · בים סוף וגם הוצאתי מצרים לרדוף אחריכם רכב וסוס וחיל ועיזוז וכולם יחדיו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו: כפשתה כבו · תירגם יונתן כבוצא עמי טפו: אל תזכרו לראשונות · הנסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו תעסקו להודות ולהלל: אל תתבוננו · אל תסתכלו בהן אל תתנו להם לב: כי נתתי במדבר מים · כלומר בארץ חריבה אתן יישוב: תכבדני חית השדה · מקום שהוא חרב ומרבץ לחית השדה ולתנים ולבנות יענה: עם זו יצרתי לי · למען תהלתי יספרו: ולא אותי קראת · בפנותך אחרי ע"ז: כי יגעת בי · נלאית מהר בעבודתי:

לא

לא הבאת לי׳ וזה היה בימי אחז שבטל עבוד׳ האל מבית המקדש כמו שכתוב עליו ויסגור את דלתות בית ה׳ ויעש לו מזבחות בכל פנה בירושלם ובכל עיר ועיר בבית לקטר לאלהים אחרי׳ וכן התודה עליו חזקיהו בנו ואמר כי מעלו אבותינו ויסבו פניהם ממשכן ה׳ ויתנו עורף גם סגרו דלתות האולם ויכבו הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל: וזבחיך׳ כמו ובזבחיך חסר בית השמוש וכמוהו רבים: לא העבדתיך׳ כי אם עבדתני וינעת בעבורי אני הייתי המעביד והמיגע וכיון שלא ינעת ולא עבדת אינני מעביד ומיגע: בלבונה׳ כי לבונה זכה היתה בקטר׳ והם לא הקטירו: לא קנית קנה׳ קנה הוא קנה בשם שהיה בקטרת׳ ואמ׳ בקנה לא קנית לפי שלא היה הקנה בארץ ישראל כי אם על ידי קונין כי מארץ רחוקה היה בא להם כמו שכתו׳ וקנה הטוב מארץ מרחק: הרויתני על דרך משל: אך העבדתני׳ והנה הדבר הזה להפך כי אני לא העבדתיך ואת׳ העבדתני והטעם שהייתי סובל כעבד סובל טרחו וכן אמר היו עלי לטורח נלאיתי כשוא כי החטאים והעונות היו עלי למשא כבד וזה על דרך משל ואני סבלתי משאכם כעבד שאין לו יכולת להקל טרחו והיה מדרך המשפ׳ שאכלה אתכם כרגע על רוב חטאתיכ׳ אך סבלתי שלא כליתי אתכם וזה למעני כי לא למענכ׳ ועל חטאתיכם אני כפרע מעט מעט מכם: אנכי אנכי הוא׳ הכפל לחזק ר״ל אנכי הוא שסלחתי פשעם לדור המדב׳ ואנכי הוא הסולח ומוחה פשעיכם בכל דור ודור: למעני׳ שלא יחולל שמי בכם אם אכלה אתכם: הזכירני׳ ואם תאמר שאני שכחתי צדקותיך ואינם רבות חטאתיך כאשר אני אומר הזכירני כאדם המזכי׳ לחברו דבר ששכח: נשפט׳ יחד׳ אני ואתם

אם הכיתיך כפי פשעיך או אם מחיתי אותם לך: ספר אתה למען תצדק׳ ספר אתה תחילה טענותיך למען תצדק בדין כמו שאמ׳ צדיק הראשון בריבו ר״ל שאפי׳ תספר אתה אם תספר האמת לא תצדק ואפי׳ לא תספ׳ כל חטאתיך ולא תספר כל צדקותי שעשיתי עמך: אביך הראשון חטא׳ ואיך תאמ׳ לא חטא׳ אתה והנה אביך הראשו׳ חטא והוא אד׳ הראשו׳ כי האד׳ מוטבע בחטא כי יצר לב האד׳ רע מנעוריו: ומליציך פשעו בי׳ פי׳ שריך ונדוליך וכן במליצי שרי בבל כי הענין אחד במ״ם כמו את מספר מפקד העם׳ וזכר השרי׳ שהם היו ראויים להוכיח העם ולהשיב אותם לדרך הטובה והם פשעו בי׳ ונ״מ אביך מלכך כמו והיתה יד ה׳ בכם ובאבתיכם ומפרשי׳ אותו על ירבעם׳ ויתר נכון להיות פירושו על שאול כי הוא מלך לראשונה על כל ישראל: ואחלל׳ הוי״ו פתוחה כי אין הענין עבר אלא פירושו בכל דור ודור אני מחלל שרי קדש ואני מתן לחרם יעקב וישראל לגדופי׳ בעונותיה׳ אבל איני מכלה אותם מכל וכל׳ וזכר שרי קדש לפי שאמר ומליציך פשעו בי אמר כי שרי קדש שיש בישראל הם מחוללים ביד האויב ונספים בעון השרים הפושעים והעם כי הטובים הם נספים בעון הרעי׳ כשהם רבים וכן אמ׳ כן תספה בעון העיר כי לא ימלט האחד בין הרבים אלא על ידי נס׳ וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה היו עבדי האל וחסידיו ונספו בעון הרבי׳ ועל זה אמר כי עד צדק ישוב משפט׳ ופי׳ לחרם להרג כמו ואת כל הנשמה החרים: לגדופים׳ שהם לחרפ׳ ונדופה בין האומות׳ ובדרש ואחלל שרי קדש אלו הלוי׳: ועתה שמע׳ אע״פ שאני מחלל אתכ׳ ומכה אתכ׳ בעונותיכ׳ עוד איטב לכם טובה גדולה ועתה שמע הנחמה הטובה כי אתה עבדי בין שאר האומ׳ וכך בחרתי מכולם והעבד הטוב אף על פי שיאמא לפעמים לא ינרשהו אדוניו אלא מיסרו ובאחרונ׳ אחר שיהיה נוסר כמה פעמי׳ ניכחם העבד וישוב לעבוד את אדוניו ביסרת לבב וייטיב לו אדוניו טובה רבה: כה אמר ה׳ עושך׳ כמו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו אשר הגדילום ולמדם׳ או יהיה פירוש עושך׳ כמו בוראך יוצרך מבטן׳ פי׳ החכם רבי אברהם אבן עזרא כי רמז ליעקב כמו שאמר בבטן עקב את אחיו כלומר מי שיצר יעקב בבטן בכח שאחזה ידו בעקב עשו אחיו שלא כדרך שאר העוברים כי אין העובר מוציא ידו מן השליא כל שכן שיתפוש בידו וזה היה מעשה נס ומי שהיה עם אביכם בבטן יהיה עמכם בגלות שהו׳ מקו׳ צר לכם כמו הבטן לעובר׳ ויתכן לפרש ויוצרך מבטן כמו שפי׳ בורא׳ ונט׳ מבטן כי בעת צאת הבן מן הבטן יכניסהו בברי׳ האל וימול אותו לשמונת ימים: יעזרך׳ שיעזרך והוא אומ׳ לך אל תירא: וישורון׳ ידוע שהו׳ ישר׳ ונקר׳ כן לפי שהוא ישר בין העמי׳: כי אצק׳ כי כמו שאני יוצק מים על מקום צמא כן אצק רוחי על זרעך׳ וכן אמ׳ יואל אשפוך רוחי על כל בשר וכל בשר אינו ר״ל אלא ישר׳ לבד כמו שאמר ונבאו בניכם ובנותיכם׳ וכן אצק עליה׳ ברכתי׳ ובאמרו על זרעך ועל צאצאיך כי הנבואה היא מתנבאת כנגד דורו והיא מבטיח הישועה על בניהם שתבא הגאולה בימיהם׳ והמשיל דבר המים לפני ענינו׳ לרוחי וברכתי האחד לענין הנפש שישראל צמאי׳ בגלות לדבר הנבואה שפסקה זה כמה שנים וכן אמ׳ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה׳ והבטיח לרוות הצמא כמו שהמים מרווים המקו׳ הצמא והיבש ואמ׳ אצק רוחי על זרעך׳ ולעני׳ הגוף שישר׳ צמאי׳ בגלו׳ לישועה ולכל הטוב שהבטיח האל בשובם לארצם ועל זה אמ׳ וברכתי על צאצאיך׳ ובאמרו על יבשה ר״ל יבשה ע״ל דרך כלל כמו שאמ׳ ויקרא אלהי׳ ליבשה ארץ אבל זהו פרט למקו׳ הצמא והיבש מן הארץ: וצמחו בבין חציר׳ בי״ת בבין המשמשת הוא לתוספת באור כי מספיק היה אם אמ׳ בין חציר וכמוהו בי״ת בתוך׳ אמ׳ יצמחו ישרא׳ בטובה כאשר היו נזרעי׳ בין חציר וזה על דרך משל והחציר הוא צומח במהרה ולזה המשילם לחציר לרוב מהירות צמיחת׳ לא לעמידה כי החציר לא יעמוד כמו שאמר כי כחציר מהרה ימלו לפיכך אמ׳ אחר כך כערבי׳ על יבלי מים שעומדים באחתם כל הימים: זה יאמר׳ כי הנשארים בישרא׳ כולם יהיו קדושים וכולם יקראו שהם לה׳ ושהם מזרע יעקב כמו שאמ׳ והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמ׳ לו ונו׳ וכן אמ׳ והיה כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט: יכתוב ידו לה׳׳ יאמ׳ בפיו ויכתוב בידו לה׳ ר״ל כי הוא לה׳׳ ויונתן תרג׳ יקרב קרבניה׳ ובאמרו זה וזה לפי שיבא מזה אחד ומזה אחד כמו שכתוב ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל: יכנה׳ יכנה עצמו בשם ישר׳ כי לא יזכר שם עצמו אלא יאמ׳ ישר׳ אני

ספר ב׳ וסימ׳ ולמען ספר שמי בכל הארץ׳ ספר אתה למען תצדק: תצדק ד׳ ג׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ ספר אתה למען תצדק׳ החפץ לשדי כי תצדק׳ תרשיעני למען תצדק׳ למען תצדק בדבריך׳ בתרא פתח:

לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃ אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃ הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃

מד

וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כִּי אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ׃ וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃

לא איתיתא קדמי אמרין לעלתא ונכסת קודשך לא יקרתא קדמי לא אסגיתי עלך בקורבנין ולא אתקפית עלך בלבונתא׃ לא זבנתא קדמי בכסף קני בסם ותרב נכסת קודשך לא דהינתא על מדבחי ברם אסגיתא קדמי בחובך אתקפתא קדמי בעויתך׃ אנא אנא הוא שביק לחובך בדיל שמי וחטאך לא ידכרון׃ אמר כען נדון כחדא אשתעי את בדיל אם תכול ותזכי׃ אבוך קדמאה חטא ומלפך מרדו במימרי׃ ואפיס רברבי קודשא ואמסר לקטלא יעקב וישראל לחסודין׃ וכען שמע יעקב עבדי וישראל דאתרעיתי ביה׃ כדנן אמר יי דעבדך ודאתקנך ממעין יסעדנך לא תדחל עבדי יעקב וישראל דאתרעיתי ביה׃ ארי כמא דמתיהבין מיא על ארע בית צחונא ומתנגדין על יבשתא כן אתן רוח קודשי על בנך וברכתי על בני בנך׃ ויתרבון צדיקיא רכיכין ומפנקין כלבלבי עסב כאילן דמשלח שרשוהי על נגרין דמיין׃ דין יימר מדחליא דיי אנא ודין יצלי בשום יעקב ודין יקריב קורבניה קדם יי ובשמא דישראל יתקריב׃

רשי

לא הבאתי לי שה עולותיך׳ כי אם לעו: לא העבדתיך׳ עבודה רבה במנח׳ קומץ מעט עולה לגבוה וגם היא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה: לא קנית לי בכסף קנה׳ לקטרת לא הוצרכת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצויה בארצכם הרבה אמר רבי אבא קינמו׳ היתה גדילה בארץ ישרא׳ והיו אוכלין אותה עזי׳ וצביי׳ במדב׳ איכה: העבדתני בחטאותיך׳ אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהיתה חוזר׳ מרכב׳ השכינה מבבל שהלכ׳ לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכד נצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה: אנכי אנכי׳ אני הוא שמחיתי׳ מאז ואני מוחה אותם גם עתה: למעני׳ ולא בזכות ולא בצדק אבותיך: הזכירני׳ כל תגמול שיש לך ולאבותיך עלי: נשפטה יחד׳ יכנס למשפט: אביך הראשון חטא׳ באומרו במה אדע: ומליציך פשעו בי׳ אין לך בכל מליצי׳ שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את שנאי: ואחלל שרי קודש׳ בשביל עונותיכ׳: ועתה שמע׳ לשוב לתורתי יעקב עבדי: כי אצק מים על צמא׳ כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך: וצמחו בבין חציר׳ בתוך ינן על ידי נרים שיתוספו עליהם׳ בין חציר הוא ינן שנאמר על ינן והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה: זה יאמר ליי׳ אני׳ אלו צדיקים גמורים: וזה יקרא בשם יעקב׳ אלו קטנים בני רשעים: וזה יכתוב ידו ליי׳ אלו בעלי תשוב׳: ובשם ישר׳ יכנה׳ אלו הגרי׳ כך שנויה באבות דר׳ נתן:

ראשון ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא ובשמואל חלק ב׳ סימן יט: המה חד מן ד׳ נקודות בנביאי׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר מדבר סיני: חבריו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון הן כל חבריו יבשו׳ קח לך עץ אחד וכתב עליו ב׳ בו׳ ושלאחריו דבר אליהם כה אמר ה״פ׳ קרמא מל׳: חרש ג׳ פתחין וסימ׳ מעשה חרש אבן פתוחי חתם׳

כֹּה־אָמַ֨ר יְהוָ֧ה מֶֽלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֛ל וְגֹאֲל֖וֹ יְהוָ֣ה צְבָא֑וֹת אֲנִ֤י רִאשׁוֹן֙ וַאֲנִ֣י אַחֲר֔וֹן וּמִבַּלְעָדַ֖י אֵ֥ין אֱלֹהִֽים׃ וּמִֽי־כָמ֣וֹנִי יִקְרָ֗א וְיַגִּידֶ֤הָ וְיַעְרְכֶ֨הָ לִּ֔י מִשּׂוּמִ֖י עַם־עוֹלָ֑ם וְאֹתִיּ֛וֹת וַאֲשֶׁ֥ר תָּבֹ֖אנָה יַגִּ֥ידוּ לָֽמוֹ׃ אַֽל־תִּפְחֲדוּ֙ וְאַל־תִּרְה֔וּ הֲלֹ֥א מֵאָ֛ז הִשְׁמַעְתִּ֥יךָ וְהִגַּ֖דְתִּי וְאַתֶּ֣ם עֵדָ֑י הֲיֵ֤שׁ אֱל֙וֹהַּ֙ מִבַּלְעָדַ֔י וְאֵ֥ין צ֖וּר בַּל־יָדָֽעְתִּי׃ יֹֽצְרֵי־פֶ֤סֶל כֻּלָּם֙ תֹּ֔הוּ וַחֲמוּדֵיהֶ֖ם בַּל־יוֹעִ֑ילוּ וְעֵדֵיהֶ֣ם הֵ֗מָּה בַּל־יִרְא֛וּ וּבַל־יֵדְע֖וּ לְמַ֥עַן יֵבֹֽשׁוּ׃ מִֽי־יָצַ֥ר אֵ֖ל וּפֶ֣סֶל נָסָ֑ךְ לְבִלְתִּ֖י הוֹעִֽיל׃ הֵ֤ן כָּל־חֲבֵרָיו֙ יֵבֹ֔שׁוּ וְחָרָשִׁ֥ים הֵ֖מָּה מֵאָדָ֑ם יִתְקַבְּצ֤וּ כֻלָּם֙ יַעֲמֹ֔דוּ יִפְחֲד֖וּ יֵבֹ֥שׁוּ יָֽחַד׃ חָרַ֤שׁ בַּרְזֶל֙ מַעֲצָ֔ד וּפָעַל֙ בַּפֶּחָ֔ם וּבַמַּקָּב֖וֹת יִצְּרֵ֑הוּ וַיִּפְעָלֵ֙הוּ֙ בִּזְר֣וֹעַ כֹּח֔וֹ גַּם־רָעֵב֙ וְאֵ֣ין כֹּ֔חַ לֹא־שָׁ֥תָה מַ֖יִם וַיִּיעָֽף׃ חָרַ֨שׁ עֵצִ֜ים נָ֣טָה קָ֗ו יְתָאֲרֵ֣הוּ בַשֶּׂ֔רֶד יַעֲשֵׂ֙הוּ֙ בַּמַּקְצֻע֔וֹת וּבַמְּחוּגָ֖ה יְתָאֳרֵ֑הוּ וַיַּעֲשֵׂ֙הוּ֙ כְּתַבְנִ֣ית אִ֔ישׁ כְּתִפְאֶ֥רֶת

ל׳ · מ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ו׳ חס׳ בסיפ׳ · כ׳ · ל׳ · ל׳ · ט״ו נקודות בקריא״ה ל״ב · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

כְּדְנָן אָמַר יְיָ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּפַרְקֵיהּ יְיָ צְבָאוֹת אֲנָא הוּא דְמִלְקַדְמִין אַף עַלְמֵי עַלְמַיָא דִילִי אִנוּן וּבַר מִנִי לֵית אֱלָהּ׃ וּמַן כְּוָתִי דִי עַרְעֲנָהּ וִיחַוִינָהּ וִיסַדְרִנָהּ קֳדָמַי מִשַׁוָיוּתִי עַמָא דְמִן עַלְמָא וְדָאתְיָן וְדַעֲתִידִין לְמֵיתֵי יְחַווּן לָנָא׃ לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְּרוּן הֲלָא מִבְּכֵן בַּסַרְתָּךְ וְחַוֵיתִי וְאַתּוּן סָהֲדִין קֳדָמַי הַאִית אֱלָהָא בַּר מִנִי וְלֵית דְתַקִיף אֱלָהֵין דְמִן קֳדָמַי מִתְיְהֵב לֵיהּ תְּקוֹף׃ עַבְדֵי צַלְמַיָא כּוּלְהוֹן לְמָא וּפָלְחֵיהוֹן דְלָא יְהֲנוּן לְהוֹן וְסָהֲדִין אִנוּן בְּנַפְשָׁתֵיהוֹן דְלָא חָזָן וְלָא יָדְעִין בְּדִיל דְיִבַהֲתוּן׃ מִן עֲבַד דַחֲלָא וְצַלְמָא אַתִּיךְ בְּדִיל דְלָא לַהֲנָאָה׃ הָא כָל פָּלְחֵיהוֹן יִבַהֲתוּן וְאוּמָנִין עוּבְרָנִין מִבְּנֵי אֱנָשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן כּוּלְהוֹן יְקוּמוּן יִתַּבְּרוּן יִבַהֲתוּן כַּחֲדָא׃ נַפָּחָא מִבַּרְזְלָא חֲצִינָא עָבֵיד וּנְפַח נוּר בְּשִׁיחוּרִין וּבְמַקוּבִין מַתְקֵיף לֵיהּ וְעָבֵיד לֵיהּ בִּתְקוֹף חֵילֵיהּ דְאִם יִכְפַּן עֲבְדֵיהּ וְלָא יֵיכוּל לָא יְהֵי בֵיהּ חֵיל וְאִם יִצְחֵי וְלָא יִשְׁתֵּי מַיָא יְהֵי מִשַׁלְהֵי׃ נַגָּר אָעִין נָפֵיק בְּחוּטָא מַסַר לֵיהּ בְּמַשְׁקוּלְתָּא מְנַזֵי לֵיהּ בְּאִזְמֵלְיָא וּבִנְצוּרִין מְאַחֵד לֵיהּ וְעָבֵד לֵיהּ כִּדְמוּת גְּבַר כְּתוּשְׁבַּחַת איתא

חרש ברזל מעצד ופעל בפחם׳ חרש עצים נטה קו׳ וסימ׳ עובדא דקיסא פרזלא:

כה אמר ה׳ מלך ישראל וגואלו׳ כי כשיגאלנו יהיה הוא מלך ישראל לבדו שלא יהיו ברשו׳ מלכי הגוים והוא אדון כבאות מטה ומעלה ובידו הכל והיכולת בידו להוציאם מהגלו׳ אני ראשון אף לכבאות מעלה העומדים שלא ישתנו אף להם אני ראשון ואני בראתים ואני אחרון הם יכלו ואני קיים ומבלעדי אין אלהים לבטל אמונת העובדי׳ לשמש ולירח ולככבים אין באחד מהם שהוא אלהים אלא במצותי וברשותי הם מנהיגים מה שמנהיגים: ומי כמוני׳ ומי שהוא אלהים כמוני יקרא העוברות והעתידות ויגידם ויערכה לי מה שהיה משומי עם עולם כלומ׳ מבריאת העולם׳ והנה יאמר משומי כלו׳ כי אני שמתי הנבראים בעת שבראתים כל אחד ואחד בגבולו ה העליונים למעלה והתחתונים למטה וכן יאמר לי האותיות אשר תבאנה ואינו כפל לשון אלא פירוש האותיות העתידות לבא בזמן קרוב ואשר עתידות לבא בזמן רחוק׳ ולמו תרגם יונתן כמו לנו ויש לפרשו כמשמעו ׳ ופירוש בעבור׳ כלומ׳ יגידו כדי לבדק עצמם׳ ויש מפרשים ואותיות דברי מופת ואם יגידה ויערכה על ההוה ם שעבר מבריאת העולם עד הנה: אל תפחדו׳ אמר לישרא׳ אל תפחדו מאלהים אחרים ואל תיראו מהם וכן אמר ירמיהו אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם: ואל תרהו׳ פירוש לפי מקומו כמו אל תפחדו׳ ויונתן תרגם לא תדחלון ולא תתברון כמו לא תירא ולא תחת הלא מאז שהשמעתיך והגדתי העתידות לבא ובאו ואתם עדי כי לכם שלחתי נביאי ועמכם עשיתי נסים ונפלאות ואתם יודעים אם יש אלוה מבלעדי כמו שאמר משה רבינו או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות וגו׳ לעיניכם׳ כמו שאמר הנה ואתם עדי: ואין צור בל ידעתי׳ כי אין למעלה ממנו ידוע כי כל הידועים כולם אבלי׳ או פירוש אין צור שלא ידעתי והם אינם יודעים אותם על האמת כי אינם אלוה׳ ואמר זה על המלאכים ועל הגלגלים׳ ות׳ ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיהב ליה: יוצרי פסל׳ האומנים שעושים ויוצרים הפסל כולם תהו כי מעשיהם תהו והפסילים שהם חמודיהם שהם חומדים ואוהבים אותם והם לא יועילו להם למה חומדים אותם: ועדיהם המה׳ ואם תאמרו לי אין אנו יודעים שלא יועילו עדיהם המה הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו וכיון שאינם רואים ואינם שומעים ויודעים היאך יועילו לאחרים: למען יבושו׳ יזכרו זה למען יבושו מעבדתם אותם׳ וי״מ ועדיהם המה ל״ל הם מעידים על עצמם כי אין להם כח כי אם תפשם לא יוכלו למלט עצמם כ״ש אחרים: מי יצר אל׳ מי יעשה מעשה תהו כזה שיטרח לתהו ויסים כספו להבל היש שגעון כזה: נסך׳ כסהו או לשון יציקה: הן כל חבריו׳ המתחברים אליו לעשותו או לעבדו׳ או פירוש חבריו כמשמעו שהפסל תהו והמתעסקים בו הם תהו כמוהו כמו שאמר יוצרי פסל כולם תהו הנה הם חברי׳ לפסל בדבר תהו: וחרשים המה מאדם׳ אינם מלאכים ושרפים העושים זה האל אלא אומנים מבני אדם שעושים שאר מלאכות ועושים אותו אל׳ זה דבר תימה: יתקבצו כולם׳ פירוש כל עובדי הפסל יתקבצו וישאו ויתנו במעשיהם מהו ויסתכלו בו אם יעשו זה יש להם שיפחדו מהאל על מה שעשו ויבשו מעצמם ממעשיהם שהוא תהו שיתבוננו בו: חרש׳ סמוך לברזל כי הר״ש פתוחה׳ ספר עתה במעשה הפסל איך טורחים להבל מי שהוא אומן ברזל יעשה מעצד ויעשה המקבות כי כל אומן צריך לכלי ברזל יעשו הפסל מעץ או מאבן או מברזל או בדיל או כסף או שאר מתכות בכלי ברזל יעשו אותם: מעצד׳ כלי ברזל שחותך בו חרש עצים והוא שקורין דולודוי״רא בלעז או איי״שא: ופעל בפחם ובמקבות׳ אותו החרש פעל בפחם שנופח בו לחמם הברזל שיעשה ממנו הכלי ופעל במקבות שיעשה אותם שיצור בהם הפסל וזהו שאמר יצרהו ופעל במקבות שיצרהו בהם׳ יצרהו פרשו יצר וכ״א הפעל כבלעת בלנם: ויפעלהו בזרוע כחו׳ בכל כחו הוא פועל בו כי יקוה בפעלתו שכר טוב ועניינו בזרוע בכחו׳ ובי״ת בזרוע משמשת במקום שנים׳ או פירוש כמו הפוך בכח זרועו וכן מקום שם קבר: גם רעב ואין כח׳ עד שמרוב חשקו במלאכה כשיגיע עת האכילה לא ירצה לקום מהמלאכה והוא רעב ופועל על שלא ישאר בו כח וכן צמא ולא יקום אפילו לשתות והנה הוא עיף וצמא ורעב ועם כל זה פועל מרוב חשקו במלאכה: חרש עצי׳ גם כן סמוך והר״ש פתוחה: נטה קו׳ המדה יתארהו ינבלהו כלומר ישים גבול בעץ בשרד והוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרוצה לכרו׳ מן העץ וכן ותאר הגבול׳ והצבע ההוא יקרא שרד והקו שאמר הוא החוט שצובע אותו בשרד: יעשהו במקצעות׳ ואחר שסמן אותו יתקנהו במקצעות ומקצועות הם שני כלים דומין במלאכתם לאחד קורין לו פלאנ״א ולאחד סימנט שיקלף בהם הנגר פני העץ ומחליקו׳ ותרגום ואת הבית יקציע יקלף ותרגם יונתן במקצעות באזמילא ואלו הכלים עשויין כמו אזמלים: ובמחוגה יתארהו׳ מחוגה׳ קונפא״ס בלעז ובו יעשו הצורות ותאר הדברים המצויירים׳ יתארהו הראשון אל״ף בחטף פתח והשני הא״לף בחטף קמץ: כתפארת אדם׳ כי צורתו נאה ומפוארת משאר בעלי חיים׳ ותרגם יונתן כתפארת אדם כתושבחת איתתא למתב בביתא כלומר כמו שהוא תפארת האשה שתשב בבית שלא תצא לחוץ כן הוא הפסל יושב בבית וכיוהו ונפש אדם מן הנסים׳ ואדוני אבי ז״ל פירשו כמשמעו והענין כפול ואמר ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם ולמה לשבת בית לא לבורך אחר כי הוא ממקומו לא ימיש:

ומי כמוני יקרא׳ ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה: עם עולם׳ כל בריות: ואותיות׳ דברי מופת: ואשר תבואנה׳ נאת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו: ואל תרהו׳ אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל תחתו מלהודיע את שמי לבין האומות: הלא מאז השמעתיך׳ מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי׳ שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין צור בל ידעתי׳ ת׳ ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיהיב ליה תקוף: בל ידעתי׳ לשון ואדעך בשם אני ׳ ידעתיך במדבר ידע לכתך: ועדיהם המה׳ הפסילי׳ הם עדים על בושת עובדיה׳ שהרי אנו רואין שאינם לא רואין ולא יודעין ואנו עובדין להם: למען יבושו׳ העובדים להם: נסך׳ לשון יציקה ומסכה והכ״ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כנון כ״ן של נסך ונש׳ נגף: הן כל חביריו׳ של אותו יוצר ונוסך פסילים ה המתחברי׳ אליו לעבוד את יצירתו ונסכו יבושו: וחרשים המה׳ אותם יוצרים ונוסכים ומבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל: חרש ברזל׳ חרש של ברזל: מעצד׳ הוא אחד מכלי הנפחי׳: ופעל׳ הפסל: בפחם׳ קרבו״ן בלעז: ובמקבות׳ מרטי״ל בלעז: יתארהו׳ לשון ציור: ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב ונומ׳ ׳ גם הוא היוצר חסר כח והלא הוא שאם ירעב אין בו כח או אם לא שתה מים ויעף לאלתר קל וחומר שפעולתו אין בה תועלת לעזור: חרש עצים׳ ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו: נטה קו׳ כדרך הנגרים ׳ ועל פי הקו יתארהו בשרד מייסר אותו ב במסור שקורין דאלאור״ה בלעז: יתארהו׳ ייפהו: יעשהו במקצועו׳ ומחליקו ברהיטני ואיזמל מקצועות תירגם יונתן איזמלון: ובמחוגה יתארהו׳ לשון ותאר הגבול אם בא לעשות בו ציורים עגולים מסב אותן במחוגה קונפ״ס בלעז: כתפארת אדם׳ היא האשה שהיא תפארת בעלה: תרזה

לכרות לו ארזים׳ על הנה ספר מעשה הפסל מעץ הטוב עתה אומר כי עוד יטרח עושה הפסל שהולך אל היער לכרות לו ארזים לעשות מהם פסל׳ ועוד טורח יותר מזה שנוטע כטיעה ויגדל אותה עד שתהיה ראויה לכרות ממנה עצים לעשות פסל׳ ראו עד היכן הגיע כח עבודת׳ והכל נקל בעיניהם בחשבם לקבל שכר טוב על זה והם טורחי׳ לתהו ובהו והבל לא יתבוננו במעשיה׳ ובאמרו ארזים מבקש המשובח שבהם לכרותו: תרזה׳ אילן מאילני סרק׳ ופירשו בו שהוא שקורין לו בערבי סנאב״ר: אלון׳ הוא ערמון: ויאמץ לו בעצי יער׳ לבקש מהם הטוב: נטע ארן׳ שם אילן גם כן טוב למלאכה׳ ובדברי רבותינו ז״ל עצי ארזי׳ ארני׳ וברושים: וגשם יגדל׳ יש מפרשים גשם גוף ר״ל גוף עץ׳ וכן בארמי גשמי יצטבע׳ ושכון לפרשו כמשמעו׳ וכן תרגם יונתן ומטרא ירבי׳ והוצרך לומר וגשם יגדל׳ כי ידוע הוא כי כל צומח יגדל אותו הגשם אלא אמר שאף על פי שהוא נוטע העץ לשם עבודה זרה הגשם יגדל אותו והרי הגשם בשליחות האל יתברך בא ואף על פי כן עולם כמנהגו נוהג כמו שאמרו רבותינו ז״ל בזה העניין הרי שגזל סאה של חטין וזרעה דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין: והיה׳ כי כשכורת העץ וחושב אותו לפסל החתיכות הנפסלו׳ יהיו לו לבער ולהחם ולאפו׳ באותם פסילי העצי׳: ויחם׳ האל״ף נקרא בקמץ חטף והח״ף בו״ד: ישיק׳ כמו יבעיר כלו׳ ישיק בהם את התנור: ואפה לחם׳ כמו וטחני קמח: למו׳ כמו לו או כמשמעו להם׳ ופירוש לפסילי׳ אף על פי שלא זכר אלא אחד רבים הם: חציו׳ ר״ל מקצתו אמר כי בחציו שמבער יהנה בשני פנים שיצלה בו צלי ויאכל עד שישבע ועוד שיחם בשרו בהם: על חציו בשר יאכל׳ פירוש יצלה צלי היאך יאכל בשר על חציו שיצלה בו הצלי: ויאמ׳ האח׳ שמחה וכן האח האח ראתה עינינו׳ יאמר הסכל הזה מתפתה בדבר הפסל ויסמח בו לסכלותו בשני פנים בהנאת

ארן נ״ון זעירא והיא חד מג׳ נונ״ין זעירין וסימ׳ נטע ארן׳ ונכושו זבן׳ ונרגן מפריד אלוף׳ ואינון מן אלפא ביתא דאתוון זעירין ונמסרו בריש ספר ויקרא: ויתפלל ג׳ רפין בקריאה וסי׳ ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא׳ יסגוד לו ויתפלל אליו׳ ויזהי ויתן לו מזהב שבא׳ אנ״ך: שובה ה׳ מלרע בקריאה וסימ׳

רשי

תרזה ואלון׳ מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעצי יער׳ עושה לו חיזוקים בין לחיזוק בין לבני במיני עצים המשובים זה מזה במראיהן: נטע אורן׳ כשמוצא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו׳ אורן לשון נטע יונק פרנצ״ין בלע״ז: והיה לאדם לבער׳ והיה אותו עץ מקצתו לצורכי אדם לבער: ויקח׳ מן העצים ויחם גופו לנגדם: אף ישיק׳ מהם תנור ואופה לחם: אף יפעל אל׳ מן הנותר: ולא ישיב אל לבו׳ חציו שרפתי במו אש: ולא דעת ולא תבונה׳ בו לאמ׳ זאת: לבול עץ׳ לרקבון עץ: רועה אפר לב הותל הטהו׳ לבו אשר הותל הטהו לעשות לו רועה של אפר׳ הבלם שנשרף חציו ונעשה אפר השוטה הזה אומר שהוא לו לרועה ולמפרנס׳ ד״א רועה אפר לשון ריעות עובד ע״ז ומחבר אליו את ע״ז שהיא אפר: ולא יציל׳ הכתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרד מעליו: לא תנשני׳ לא תהיה שכוח מיראתי: מחיתי כעב פשעיך׳ במצרים ובמדבר גם עתה שובה אלי: פצחו׳ לשון פתחון פה: ויוכרך

אדם לשבת בית: לכרת־לו ארזים ויקח תרזה ואלון ויאמץ־לו בעצי־יער נטע ארן וגשם יגדל: והיה טו לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף־ישיק ואפה לחם אף־יפעל־אל וישתחו עשהו פסל ויסגד־למו: חציו שרף במו־אש על־חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף־יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור: ושאריתו לאל עשה לפסלו יסגוד־לו וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם: ולא־ישיב אל־לבו ולא דעת ולא־תבונה לאמר חציו שרפתי במו־אש ואף אפיתי על־גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד: רעה אפר לב הותל כ הטהו ולא־יציל את־נפשו ולא יאמר הלוא־שקר בימיני: זכר־אלה יעקב וישראל כי עבדי־אתה יצרתיך עבד־לי אתה ישראל לא תנשני: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: רנו שמים כי־עשה יהוה הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל־עץ בו כי־גאל יהוה יעקב ובישראל יתפאר:

אתתא למתב בביתא: למקץ ליה ארזין ונסיב תרז ובלוט ומתקיף ליה באעי חורשא נצב אורנא ומטרא ירבי: והוי לאנשא לאדלקא ונסיב מנהון ושחין אף אזא ואפא לחם אף עבדיה דחלא וסגיד אתביה צלמא ובעא מניה: פלגיה אוקיד בנורא על פלגיה בסרא אכיל טוה טוי וסבע אף שחין ואמר אח שחינית חזיתי נור: ושאריה לדחלא עבד לצלמא סגיד ליה ואשתעבד ליה ובעא מניה ואמר שזבני ארי דחלתי את: לא ידעין ולא מסתכלין ארי מטמטמן מלמחזי עיניהון מלאסתכלא בלבהון: ולא מתיב ללביה ולא מדע ולא סוכלתנו למימר פלגיה אוקידית בנורא ואף אפיתי על גומרוהי לחם טוית בסרא ואכלית ושאריה לתועבא אעביד ליבלי אעא אסגוד: הא דחלתא פלגיה קטמא לביה שטיא אטעיה ולא ישיזיב ית נפשיה ולא יימר הלא שקרא עבדית בימיני: אדכר אלין יעקב וישראל ארי עדבי את אתקנתך למהוי עבד פלח קדמי את ישראל לא תתנשי דחלתי: מחיתי כעבא חובך וכעננא עדי כל חטאך תוב לפולחני ארי פרקתך: שבחו שמיא ארי עבד יי פורקן לעמיה יבבו יסודי ארעא בועו טוריא תושבחתא חורשא וכל אילניא דביה ארי פרק יי יעקב ובישראל ישתבח: כידנן

ארן כון זעיר׳ חד מן ג׳ נונין זעירי׳ דאית בתנ״ך דאתוון זעירין

ולא ט׳ פסו׳ ולא ולא ולא

ובנחה יאמר שובה יי׳ רבבות׳ מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך׳ שובה יי׳ חלצה נפשי׳ שובה יי׳ עד מתי׳ שובה יי׳ את שביתנו:

הגוף לשעה ובחשבו כי יהיה לו שכר טוב בעבודתו יאמ׳ מה טוב לי זה הפסל כי אני נהנה ממקצתו בהנאת גופי ומקצתו אעבדנו ויצילני בעת צרתי: חמותי׳ מלרע: ושאריתו לאל׳ פירוש לפסילו זהו האל שלו: יסגוד לו׳ ישתחוה כפל עניין במלו׳ שונות כי יסגוד כמו ישתחו׳ כתרגומו׳ או פירוש יסגוד לו כריעה: וישתחו׳ פשוט ידים ורגלי׳ כמו שפירשו רבותינו ז״ל׳ ויונתן תרגם סגיד ליה ואשתעביד ליה: לא ידעו ולא יבינו׳ טח׳ מגזרת הע״ין׳ ואם הוא פתח והוא פעל יוצא בחבירו והטח הוא האל על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו׳ או יהיה הטח יצרם הרע הנזכר על שכלם: ולא ישיב׳ ויו ולא דעת כויו ויסא אבהם את עיניו׳ או הוא כפל עניין׳ אמר ולא ישיב אל לבו אלה הדברי׳ שזכר כי הם דברי תימה ואין בלבו לא דעת ולא תבונה לאמר זה כלומר לחשוב בלבו חציו שרפתי במו אש ואף וגו׳: אפיתי על גחליו׳ ולמעלה אמר אף ישיק כי שניהם יעשה אדם בעצים׳ או ישיק בהם את התנור ויאפה הלחם על ידי הדבקה או יאפה הלחם על הגחלים: ויתרו׳ הנותר ממנו והוא שם מן יתר הנ״ס: לתועבה׳ לדבר שתעב האל ומנע מעבוד אותם: לבול עץ׳ לענף עץ׳ וכן כי בול הרים ישאו לו׳ ועקרו יבול: רועה אפר׳ אמ׳ זה שעוש׳ הפסל לעבדו רועה אפר הוא כלומ׳ מתעסק בדב׳ שלא יועיל לו והוא על דרך אפרי׳ רועה רוח׳ ויונתן תרג׳ הא לאלהא פלגי קטמא: לב הותל הטהו׳ הותל תאר ואם הוא פתוח ומשפטו להדגש לא בא קל כמו התל בי׳ אמ׳ יצר הרע שמהתל בו הטהו לדרך רעה והוא לא יבין ולא יציל את נפשו טרם אבדה: ולא יאמ׳ הלא שקר בימיני׳ מה שפעלתי ועשיתי בימיני שקר הוא׳ וכת׳ הלא שקרא עבדי׳ בימיני: זכור אלה יעקב׳ אם העמי׳ עובדי פסילי׳ לא יבינו אתה זכור הדברי׳ האלה ולא תפות׳ לעובדי הפסילי׳: כי עבדי אתה׳ מאז עבדי אתה ולא עבד הפסילי׳ ועל כן יצרתיך להיו׳ לי עבד׳ וטעם יצרתיך כמו שפירש בורא ויוצרך׳ או עת שלקח ישראל לעם והוציאם מבית עבדי׳ הוא עת היצירה׳ ויונתן תרג׳ אתקנתיך למהוי עבד פלח קדמי: וישראל לא תנשני׳ לא תנשה ממני זכרני אתה ואזכרך: מחיתי כעב פשעיך׳ כמו העב שנמחה במים כן מחיתי פשעיך: שובה אלי׳ ומה שחטאת על הנה מחיתי׳ והחכם ר׳ אבריה׳ בן עזרא כתב כעת העוברת באלת השמש׳ וכפל העניין במלות שונו׳: שובה׳ מלרע: גאלתיך׳ עתה אגאלך מגלות בבל: רנו שמים׳ על דרך משל כאלו כל העולם ישמח בגאלת ישרא׳ מהגלות: כי עשה ה׳ טובה עם עמו וגאלם: תחתיו׳ ארץ׳ היא הנקוד׳ האמצעי׳ אשר בארץ׳ והנה זכר העגולה והנקוד׳ וזכר הדומם והצומח והחיו׳ לא זכר כי לא ישמחו כולם כי בכל תאבל: פצחו׳ עניינו הרמת קול׳ וזכר הרי׳ לפי שעיקר בריאת הארץ ההרי׳ שבה: יתפאר׳ כי תפאר׳ האל יהי׳ בהוציא עמו מהגלו׳ והעמי׳ יפארוהו בזה׳ וכן אמ׳ כרם כל ממלכו׳ הארץ נתן לי ה׳:

כה אמר ה'. ויוצרך מבטן. פירשתיו: עושה כל. עשיתי כל העולם בעת הבריאה ולא היה אלא אני לבדי ובכל יום אני עושה שאני מעמידו בכחי: נוטה שמים. רוקע הארץ. פירשתים. ובאמרו לבדי ומאתי ר"ל כי אני ראשון לכל הנבראים ובעת הבריאה לא היה אלא אני לבדי ומאתי ומכחי היה הכל. ובבראשית רבה הכל יודים שלא נבראו מ מלאכים ביום ראשון שלא יהיו אומרי' מיכא היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקדוש ברוך הוא מ ממדד באמצעיתו אלא אני ה' עושה כל נוטה שמי' לבדי רוקע הארץ מאתי: מי אתי כתוב לומר מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם: מפר אותות בדי'. וכיון שהוא אדון הכל הוא מפר ומבטל כשירצה המעשי' מהחכמי' שהיו בבבל שהיו כוזבים ב באותותם שהם אותות השמים. כמו שאמר ומאותות השמים אל תחתו'. או פי' אותות שעות היום. כמו שאמ' א והיו לאותו' שלא הכירו הרעה שתבוא להם כמו שאמר יעמדו נא ויושיעך הוברי שמים ונו'. וקראם בדים לפי שהם כוזבים במשפט המזלות לפעמי'. ובדים מן בדיך מתים יחרישו שפי' כוביך. וכן פי' קוסמים הם החוזים. כמו בלעם בן בעור ה הקוסם. כי חוזה ב בכוכבי' היה. ובדים וקוסמי' וחכמי' הם כפל ענין במלות שונות. ה והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' בדים מגזרת בדד כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד ו ויגידו העתידות ולא בדרך חכמה. וקוסמים הם חכמי המזלות וחכמים הם הרואים בכבד וכבתף: מקים דבר עבדו. הוא ישעיהו ומלאכיו שאר הנביאים שנתנבאו על בנין בית שני: לירושלם. בעבור ירושלם. וכן ולערי: תושב. שישובו יושביה עליה. תושב. שרשו ישב משקל נוסף פועלו מהנוסף: וחרבותיה. טעמו על ירושלם שנזכר: האומר לצולה. היא בבל המשיל אותה למצולת ים לשני דברים האחד שהיה מלאה מים והשני לפי שהיתה בקעה: חרבי. כלומר יבשי. כלומר שלא ישאר כל טוב בה אלא תחרב על ידי כרש. וכן ונהרותיך אוביש דרך משל. והנה כיד האל שכל כי הוא אמר לירושלם שהיתה חרבה שתבנה ואומר לבבל שהיתה בנויה שתחרב: האומר לכרש. בעבור כרש אומר שהוא רועה שלי כלומר שינהג את צאני והוא ישראל: וכל חפצי ישלים. בבבל ובירושלם: והיכל תוסד. הנה כמצא היכל זכר ונקבה כי כמצא והיכל ה' לא יסדו. ואפשר כי התי"ו תי"ו הנכח. ואמר תוסד כי בימי כרש לא עשו אלא היסוד כי בטלו העמונים את מלאכתם והיתה בטלה עד שנת שתים לדריוש: כה אמר ה' למשיחו לכורש. כמו שקראו רועי כן קראו משיחי. כלומר מלכי כי אני המלכתיו להחריב את בבל והמלך הוא משוח. או לפי שהמלוכה היתה על ידי משיחה נקרא הממוני שממונה האדם על איזה דבר בלשון משיחה. וכן ומשחת את חזאל. תמשח לנביא תחתיך. יען משח ה' אותי. וכן למשיחו לכרש הממונה שלו כי האל מנה אותו למלך: לרד. מקור מן הקל בשקל כסך יקושים. והוא מגזרת הרודד עמי תחתי. והוא ענין פרישה ורקיעה כתרגום וירקעו ורדידו: אפתח. שלא יהיה בהם כח לפני כורש כי האוזר חוזק המתנים: לפתוח. כאלו הם פתוחות. וכן לא יסגרו כאילו לא יסגרו שהרי אמר דלתות נחושה אשבור אני לפניך. כלומר עזרי ילך לפניך: והדורים. דרכים עקלקלות אישרם לפניך. והוא על דרך משל שלא יכשל בבואו לבבל בשום ענין. ודומה להדורים בדברי רבותינו ז"ל הדורה דכותא: אושר. כתוב בוי"ו וקרי אישר ביו"ד. והענין אחד כי אותיות אהו"י מתחלפות: אשבר. אגדע. כי בעזרתי תלכד בבל אף על פי שדלתותיה נחושה ובריחיה ברזל: ונתתי לך אוצרות חשך. כי מה שאדם אוצר מכסף וזהב ואבנים טובות תחת הקרקע יאצור אדם אותם במקום שהוא חשך ומסתרים ובבבל היו אוצרות רבות כמו שקורא אותה מדהבה. כלומר בעלת הזהב: ומטמוני. כפולת המלה השניה: למען תדע כי אני ה'. כי זה הנצחון שאתה עושה בארצות להכניע מלכי הארצות תחתיך לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי ובעזרתי. וכרש הכיר זה בדעתו כי מה' היתה לו. וכן אמר כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמי'. ולפי שהמלכים אשר לפניו התגאו ולא הכירו האל עד ששלח ידו בהם. כמו מלך אשור שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי. ונבוכד נצר אמ' אעלה על במתי עב אדמה לעליון. לפיכך התבונן כורש בעצמו וראה שהראשוני' שנתגאו נפלו ביד האל הכיר כי הכח לאל וידע כי בידו הכל והוא המגבי' והוא המשפיל: למען עבדי יעקב. זה שאני עושה לא למענך אלא למען עבדי יעקב וכל זה להחרי' בבל שהעבידו יותר מדאי והכבידו עולם ולהוציאם מהגלו' בעבור זה אני נותן לך הכח הזה: אכנך ולא ידעתני. כי כמה שנים לפני כורש ולפני גלות ישראל התנבא הנביא על חרבן בבל. ואמר ואקרא לך בשמך. ואמ' אכנך כי פעם היתה בשם כרש כמו בזאת הפרשה ופעם בלא זכר שם כרש וזהו הכנוי: ולא ידעתני. ועדין לא היית יודע אותי כשהייתי קורא על ידי נביאי שאתה תחריב בבל: אני ה' אאזרך. אתן אזור במתניך עד שלא ידעתני כי כבר דברתי על ידי עבדי הנביאים עליך שאתן לך כח על ממלכות הארץ ועל בבל:

ישלים ד' ב' מל' וב' חס' וסימ' ועצת מלאכיו ישלים. גם איביו ישלם אתו. וכל חפצי ישלם. כי ישלים חקי. קדמא' ובתרא' מל': אוצרות י"א מל' וסי' במסו' רבת':

כה אמר יהוה גאלך ויצרך מבטן אנכי יהוה עשה כל נטה שמים לבדי רקע הארץ מאתי: מפר אתות בדים וקסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל: מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם: האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש: האמר לכורש רעי וכל חפצי ישלם ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד:

מה

כה אמר יהוה למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו: אני לפניך אלך והדורים אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע: ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מסתרים למען תדע כי אני יהוה הקורא בשמך אלהי ישראל: למען עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני: אני יהוה ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתני:

מאתי ק' ג' ומ"ל · ל' ב' מ"ל וב' חס' · צ' · ל' · ל' · ל' וחס' · ה' וחס' · ב' חס' · ג' ב' א' וא' · ל' · ב' · אושר ק' · ב' · ז"ג מ"ל · ל' וחס' ו' · י' מ"ל · כ"ו מיוחדין · ל"ג · ל' · ב' · ל' · ב'

כדנן אמר יי דפרקך ודאתקנך ממעיין אנא יי עביד כולא תלית שמיא במימרי שכלילית ארעא בגבורתי: מבטל אתות בדין וקסומין משגש מתיב חכימיא לאחורא ודעתהון מקלקל: מקים פתגמי עבדוהי צדיקיא ומלך שלוחוהי משלים דאמר לירושלם תתותב ולקרויא דבית יהודה יתבנין וחרבתהא אקומם: דאמר על בבל תחרוב ונהרהא איבש: דאמר על כורש למתן ליה מלכו וכל רעותי יקים ולדאמר לירושלם תתבני והיכלא ישתכלל: כדנן אמר יי למשיחיה לכורש דאתקפית בימיניה למימסר קדמוהי עממין וחרצי מלכין אשרי לפתחא קדמוהי רשין ותרעין לא יתאחדון: מימרי קדמך יהך ושוריא אכביש דשין דנחש אתבר ועברין דברזל אקצץ: ואתן לך אוצרין דחשוך וסימן דמטמרן בדיל דתדע ארי אנא יי דרביתי בשמך אלהא דישראל: בדיל עבדי יעקב וישראל בחירי וקרית לך בשמך אתקנתך ולא ידעתא למדחל קדמי: אנא יי ולית עוד ובר מני לית אלהא סעדתיך ולא ידעת למדחל קדמי: בדיל

ויוצרך מבטן. מאז ויתרוצצו הבנים בקרבה הייתי לך לעזרה ובחרתיך: נוטה שמי' לבדי. מפר אותו' בדי'. לפי שאני נוטיתי שמים לפיכך אני יכול להפר אותותם: בדי'. הם החוזים בכוכבים על ידי אותות השמים ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבים קורין אותם בדים. שאני מחליף השרים שלמעלה וטועין אלו הנשאלין בהם ולפי שאיכטגנוני בבל היו חוזים ב בכוכבים כמו שהוא אומר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמי' לכך הוא אומר שיפר אותות בדיהם כי אני הוא שהפרתי אותות בדי מצרים: מקים דבר עבדו. משה: ועצת מלאכיו. מלאך אחד אומ' ליעקב ישראל יהיה שמך וקיימתי דבריו אף כאן אקיי' עצת נביאי האומ' על ירושלם תושב: האומ' לצולה חרבי. האומר לבבל התיבשי: ונהרותיך אוביש. לפי שהיא יושבת על נהרות מדמה הדינה אוכלוסיה ליובש נהרות: רועי. מלך שלי: למשיחו. כל שם גדולה קרויה משיחות כמו לך נתתים למשחה ורבותינו אמרו למלך המשיח אומ' הקב"ה קובל אני לך על כורש כדאיתא במס' מגילה: לרד לפניו גוים. להרקיע ולרדד לפניו גוים. לרד לשטוח: ומתני מלכים אפתח. לשון אלסות הוא זה ושבר את כי חגורת מתני' שוא זירוז את כמו אזור נא כגבר חלציך. ואתה תאזר' מתניך ומזיח אפיקי' ריפה לשון שברון את: לפתוח לפניו. דלתי שערי בבל. שערי' הן' חלל פתח השער. דלתי' הם הפותחי' ונועלין בהם את השער: והדורי' אישר. תירגם יונתן ושורייא אכבש כמו הדר הדרכא על שם שסובבת ה החומה את העיר. וים לפרש הדורים אורחו' עקלקלות איישר לפניו: הקורא בשמך. עדיין לא נולדת ואני קורא לך שם כורש: למען עבדי יעקב. שתוציאהו מגלות בבל: ולא ידעתני. לא עשית רצוני כי אני אמרתי הוא יבנה עירי והוא כשעמד אמר מי בכם מכל עמו רשות נתן להם לילך וכל הטורח פרק מעל צוארו: יוכר

ישעה׳ פתחי׳ וסימ׳ תפתח ארץ ויפרו ישע׳ כי הלבישני בגדי ישע׳ וכהניה אלביש ישע׳ וקדרי׳ שגבו ישע׳ ירחקו בניו מישע וידכאו: וכל צבא׳ ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ויכלו השמי׳ והארץ׳ ונמקו כל צבא השמי׳׳ ונגלו כספר השמי׳ ׳ אנכי עשיתי ארץ ואדם׳ אתה הוא יי׳ לבדך׳ (וכסר׳ בראשי׳ כשמט פסוק וכגולו וגו׳)

לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָהּ כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד׃ יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה כָל־אֵלֶּה׃ הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁחָקִים יִזְּלוּ־צֶדֶק תִּפְתַּח־אֶרֶץ וְיִפְרוּ־יֶשַׁע וּצְדָקָה תַצְמִיחַ יַחַד אֲנִי יְהוָה בְּרָאתִיו׃ הוֹי רָב אֶת־יֹצְרוֹ חֶרֶשׂ אֶת־חַרְשֵׂי אֲדָמָה הֲיֹאמַר חֹמֶר לְיֹצְרוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה וּפָעָלְךָ אֵין־יָדַיִם לוֹ׃ הוֹי אֹמֵר לְאָב מַה־תּוֹלִיד וּלְאִשָּׁה מַה־תְּחִילִין׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְיֹצְרוֹ הָאֹתִיּוֹת שְׁאָלוּנִי עַל־בָּנַי וְעַל־פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי׃ אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ בָרָאתִי אֲנִי יָדַי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם צִוֵּיתִי׃ אָנֹכִי הַעִירֹתִהוּ בְצֶדֶק וְכָל־דְּרָכָיו אֲיַשֵּׁר הוּא־יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ לֹא בִמְחִיר וְלֹא בְשֹׁחַד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר־כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ יֵלֵכוּ בַּזִּקִּים יַעֲבֹרוּ וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים׃

בְּדִיל דְּיֵדְעוּן מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא וּמִמַּעַרְבָא אֲרֵי לֵית בַּר מִנִּי אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד׃ דְּאַתְקֵין נְהוֹר וּבָרֵי חֲשׁוֹךְ עָבֵד שְׁלָם וּבָרֵי בִישׁ אֲנָא יְיָ עָבֵד כָּל אִלֵּין׃ יְשַׁמְּשׁוּן שְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וַעֲנָנַיָּא יַגְּדוּן טוּבָא תִּתְפְּתַח אַרְעָא וְיֵיחוֹן מֵיתַיָּא וּזְכוּתָא תִּתְגְּלֵי כַּחֲדָא אֲנָא יְיָ בְּרֵיתִנּוּן׃ וַי דִּי מַדְמֵי לְמָרָן לְקַבֵּיל פִּתְגָמֵי בָּרְיֵהּ וְרָחֵץ דְּיוֹטְבוּן לֵיהּ צַלְמֵי פַּחֲרָא דַעֲבִידִין מֵעֲפַר אַדְמְתָא הַאֶפְשַׁר דְּיֵימַר טִינָא לְעָבְדֵיהּ לָא עֲבַדְתַּנִי וְעוֹבָדָךְ לֵית יְדִין לֵיהּ׃ וַי דַּאֲמַר לְאָב מַה תּוֹלִיד וּלְאִתְּתָא מַה תֶּעְדִּין׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וּדְאַתְקְנֵיהּ אָתַיָּא דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי אַתּוּן שָׁאֲלִין מִן קֳדָמַי עַל עַמִּי וְעַל עוֹבַד גְּבוּרְתִּי תְּפַקְּדוּנַנִי׃ אֲנָא בְּמֵימְרִי עֲבָדִית אַרְעָא וֶאֱנָשָׁא עֲלַהּ בְּרֵיתִי אֲנָא בִּגְבוּרְתִּי תְּלֵית שְׁמַיָּא וְכָל חֵילֵיהוֹן שַׁכְלֵילִית׃ אֲנָא אַיְתֵיתֵיהּ בִּגְלֵי בְּקוּשְׁט וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ אֲתַקֵּין הוּא יִבְנֵי קַרְתִּי וְגָלוּת עַמִּי יְשַׁלַּח לָא בִדְמִין וְלָא בְמָמוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ לֵיאוּת מִצְרַיִם וְתַגָּרֵי כוּשׁ וֶאֱנָשֵׁי סְבָא גַּבְרִין דִּסְחוֹרָא עֲלָךְ יֶעְדוּן וְדִילָךְ יְהוֹן בָּתַר פִּתְגָמָךְ יְהָכוּן בְּשַׁלְשְׁלָן יֶעְדוּן וְלִיךְ יִסְגְּדוּן מִנִּיךְ יִבְעוֹן וְיוֹדוּן לְמֵימַר בְּקוּשְׁטָא בִּיךְ אֱלָהָא וְלֵית עוֹד אֱלָהָא בַּר מִנָּךְ׃

בקושטא

צבאם ז׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא בראש סימ׳ לד׳:

רשי

יוצר אור׳ לצדיקים: ובורא חשך׳ לבבל וכן עושה שלום ובורא רע: הרעיפו שמים וגו׳׳ צדק האמור במקרא מוסב על הכל ועל הרעיפה הרעיפו שמים צדק ושחקי׳ יזלו צדק כלומר מאתי יבא הצדק להיטיב להם מן השמים: בראתיו׳ בראתי את הדבר הזה: הוי רב את יוצרו׳ כתנבא ישעי׳ על חבקוק שעתיד לעמוד ולקרוא תגר על אורך הצלחתו של נבוכד נצר על אנה יי׳ שועתי וגו׳ ותעש׳ אדם כדגת הים והקב״ה אמר לישעיה למה זה בא לריב את שבור הוא שאיני שם על לב להושיע את עמי מעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה: אין ידים לו׳ אין מקום לו: הוי אומר לאב מה תוליד׳ כשבור הוא להיות מרחם על הבן יותר מאביו׳ ל״א הוי בן האומר לאב למה הולדת דומה הוא לזה שהוא רב את יוצרו: האותיות שאלוני וגו׳׳ ה״א נקודה קמץ למלתה שאינה תמוהה וכן פירושו אם באתם לשאול לי אתם הנביאים שאלוני על אותות השמי׳ ומופתים אשר אתם רואים נולדי׳ בארץ עליהם הוו שואלים אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי ישראל שבשבילם יצרתי את הכל אתם באים לצוותי ולקרוא לפני תגר: תצוני׳ תמוה הוא וכי עליכ׳ לצוות על בני אני כבר בראתי להם הישועה במחשבה שעלת׳ לפני כיצד אנכי העירותיהו בצדק על כורש הוא אומר: אנכי עשיתי ארץ׳ נתתיה לאשר ישר בעיני: יגיע מצרים ונומ׳׳ הרי הודעתי אתכם במה אושיע את בני מיד בבל כי כורש לכך העירותיהו בצדקי ועוד אני מודיעכם תשועת שסנחריב שבימי חזקיהו כאשר ישוב מעל תרהקה מלך כוש יבא לירושלם ואמתלת כל אוצרות כוש וסוחרי׳ שילכו לעזור את כוש בידו ויבא עם אותו השלל ויפל ב בירושלם וחזקיהו ועמו יבזו את הכל כן מפורש בסדר עולם שעל סנחריב נאמר: עליך׳ ירושלם: בזיקים יעבורו׳ שהביאם שם סנחריב שלולים בקולרים ולאחר מפלתו עמד חזקיהו ופט׳ את כל השבויים ונתגיירו והכירו מלכות שמים: אנשי מדה׳ גובהי קומה: אך בך אל׳ יהו מודים שאין אלוה אלא לישראל: אכן

רדק

למען׳ וממערבה׳ הה״א רפה ואינה לכנוי אלא הוא שם בלשון נקבה כמו מערב שם בלשון זכר׳ ויתכן להיות הה״א כנוי לשמש׳ כי ימצא בלשון נקבה ואם היא רפה ימצא כמוה׳ ונכר ממזרח וממערב כי ממזרח למערב הוא הישוב השלם ולא כן מצפון לדרום: יוצר אור ובורא חשך׳ מלרע: ובורא רע׳ מלעיל׳ ונכר אור וחשך ושלום ורע דבר והפכו זכרם למשל כי כן יעשה האל יתן אור ושלום וחשך ורע לבבל ורע הפך שלום כי השלום טוב והמלחמה רע׳ ואמר על אור ושלום יוצר ועשה כי הם מעש׳ ועל חשך ורע אמר בורא כי אינ׳ דבר כי הסרת האור היא ה החשך׳ והסרת הטוב והשלו׳ הוא רע: ובורא׳ ענין גזרה׳ כמו ואם בריאה יברא ה׳ גזר שיהיה׳ ואאז״ל פירש ובורא חשך הארץ׳ כי היא הנגרמת החשך בעולם כשתפסק השמש הארץ מסך בין השמש ובינינו לפיכך הוא החשך׳ ופירוש עושה שלום בין התולדות שהם הפוכות בטבעם׳ ובהסכמת ארבעה ת תולדות אלה יהיה בריאות הגוף והוא שלום ואם תגבר אחת מהם על חברתה ה הקרה על החמה או החמה על הקרה או הלחה על היבשה או היבשה על הלחה זהו חלי הגוף שהוא רע וזה יבא ממאכלי׳ רעים לגוף כי אם יהיו חמים ויאכל מהם יותר מדאי תגבר יד תולדת החמה או ההפך כי כל אחת עומדת כנגד חברתה׳ או יבא החלי מדברי׳ אחרים והבורא ברא הדברים והמאכלים׳ ואעפי שאדם גורם לעצמו החלאים שהם על המאכלים הבורא ית׳ בראם׳ זהו ובורא רע׳ ואף על פי שהוא לא בראם לרע׳ וכתב רבינו שעליה יחס הטוב והרע לבריאת האל כנגד מחשבת מי שהוא מאמין בשני אלוהות אחד טוב ואחד רע׳ לפיכך אמר אני ה׳ עושה כל אלה: הרעיפו שמים ממעל׳ ענין הזלה׳ וכן מן הקל ושחקים יערפו טל׳ והוא כמו הפוך: ירעפו׳ אמר זה על דרך משל על התשועה שתבא לישראל כאלו מלאכי שמים באים לעזרתם׳ וכן יושבי הארץ: ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד׳ פירוש ויפרו ישע וצדקה שתצמיח הארץ יחד׳ ואעפ״י שהזקף כישע דבק עם וצדקה לפיכך אמר ויפרו לשון רבים: בראתיו׳ כל אחד מהם הישע והצדקה׳ וי״ת הפסוק על תחית המתים: הוי רב את יוצרו׳ אמר זה על מלך בבל שהיה מתגאה ומתנשא כנגד האל והוציא כלי בית המקדש לשתות בהם והמשיל משל ואמר אם החומר יריב עם היוצר אותו ויאמר לו מה תעשה אני יודע יותר ממך: חרש את חרשי אדמה׳ כי זה המלך חרש יתחשב עם חרשי אדמה׳ כי ככלי יוצר כפך במהרה כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכא: אין ידים לו׳ ידמה שלא עשוהו ידים׳ וכן המשילו לבן שאמר לאב מה תוליד או לאם מה תחילין כי זה לדבר שאינו׳ ואיך יתנשא מלך בבל על האל שהוא בידו כחומר ביד היוצר׳ וכן אמר על מלך אשור היתפאר הגרזן על החוצב בו: כה אמר ה׳׳ האותיות שאלוני׳ יאמר כנגד האומות שאלו לי העתידות הבאות לישראל אני אגיד לכם לא כאלהיכם שאינם יודעים מאומה: על בני׳ על ישראל שהם בני ופועל ידי תצוו לנביאים בעבורי שיאמרו לכם דברי והם יגידו לכם מה אני עתיד לעשות בעבור בני והכח בידי לעשות כי אני בראתי הכל: אנכי׳ ואדם עליה בראתי׳ זכר האדם כי הוא ממונה עליה והוא ראש בריאות הארץ וכל הנבראים בה בעבורו׳ אמר ידי נטו שמים׳ נאמר וכל צבאם צויתי׳ כמו שאמר דוד כי הוא צוה ונבראו׳ להודיעך כי המעשה והנטיה לא היה אלא מצוה והמצוה אינה בדבור אלא רצון: אנכי העירותיהו בצדק׳ הכנוי על כרש שזכר למעלה׳ אמר אני הוא שעשיתי כל זה העיר העירותי לכרש שיעשה צדק ויוציא ישראל מהגלות ויחריב שונאיהם ומעבידיה׳ וזהו צדק: הוא יבנה עירי׳ כי שהוא נתן להם כסף וזהב לבנות הבית והעיר: לא במחיר ולא בשחד׳ כי אם לעשות רצוני כי ידע בלבו כי אני המלכתיו׳ כמו שאמר נתן ליה׳ אלהי השמים׳ ואמר והוא פקד עלי לבנות לו בית: וגלותי ישלח׳ כמו שאמר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל׳ והנה זאת אעשה לישראל ועוד ישועה אחרת טרם זאת וטרם גלותם והוא דבר סנחריב׳ ועל זה אמר׳ כה אמר ה׳ יגיע מצרים׳ וזה הענין כמו שאמר למעלה נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך׳ ושם פירשנו הענין׳ וכן פירשנו בפרשת יהיו עוד חמש ערים בארץ מצרי׳: וסבאים׳ אנשי מדה׳ פירוש מדה גדולה׳ וכן אנשי מדות: עליך יעברו׳ כי מלך אשור העביר׳ שם על ירושלם: ולך יהיו׳ כי לקחו ישר׳ כל הבזה והם היו בזיקים ובשלשלאות׳ ועליך ואליך אמ׳ לירושלם: ואליך ישתחוו׳ ואליך יתפללו׳ להתירם ממאסרם ויוליכם שאין אל אלא אתה ואין עוד זולתך ואפס אלהים אלא אלהי ישראל: אכן

אכן, כן יאמרו הם, או הם לדברי הנביא כי כן יודו האומות, וכן הוא באמת שאתה אל מסתתר שאיכך נראה ואתה אלהי ישראל כי בהם נראה כחך וגבורתך בתשועה שתושיעם בעת צרתם: מסתתר, פירשו יונתן כמו נסתר שתרגם בקושטא את אלהא אשריתא בתקיף רומא שכינתך, והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש כי משפטו שהוא מבנין התפעל אמת כי אתה אל מסתתר מסתתר מהגוי שאין לך חפץ בו ואתה אלהי ישראל מושיע: בושו וגם נכלמו, אמר כי הכלימה יותר מן הבשת: חרשי צירים, אומני הפסילים, ונקראו צירים שהוא ענין צירים וחבלים יאחזון כמו שנקראו עצבים, והנה הלכו בכלימה אומני הפסילים ועובדיהם כי לא הושיעום בעת צרתם הפסילים שהביאו עמהם אבל ישראל לא יבושו ולא יכלמו כי הוא נושע בה' תשוע' עולמי', ופירוש עולמי' זמנים ארוכים: ולא תבשו, דברי הנביא לישר': עד עולמי עד, כל ימי עולם: כי כה אמר ה', אמר כי לפי שזאת הפרשה טעם לאשר עליה שדבר בענין האלילים שלא יושיעו ולא יצילו ואין מושיע אלא האל שהוא ברא הכל: בורא שמים, כבר פירשנו כי זה הענין זכר אותו הנביא כמה פעמים מפני האמונות הרעות שהיו בדורו: הוא האלהים, וכיון שהוא ברא הכל הוא האלהי', רוצה לומר השופט והמנהיג ולא הגלגלים והככבים כי אף על פי שהם מנהיגים התחתונים במצותי הם עושים ואני אלהים עליהם, כמו שכתוב הוא אלהי האלהים, ואמר זה הענין כנגד עובדי האלילים כי אין ראוי לעבוד אלא למי שהוא אדו' על הכל, וכן הוא אומר יוצר הארץ לקבל כח והנהגת העליונים: ועושה, מתקנה, כלומר הוא תקנה להיות יושבים עליה כשהקוה המים אל מקום אחד: הוא כוננה, כונן אותה להיות הנבראים עליה פרים ורבים, כמו שאמר להם פרו ורבו, ואם הם מתמעטי' הוא בפשע בני אדם שים להם דעת להבדי' הטוב והרע ובעשותם הרע הם מתמעטי' או זה על ידי זה במלחמ' או על ידי מגפה מאת האל, כמו שנגף מחנה אשור שנכר ובעונם נגפו ונתמעטו כי האל ברא הארץ לפרות ולרבו' לא ברא אותה לתהו להיו' תהו שאין אדם ובהמ' אלא להיות יושבי' עליה ואם מתמעטי' הכל בעונם: אני ה' ואין עוד, מוחץ ורופא ממית ומחיה אלא אני לבדי: בסתר דברתי כשדברתי במעמד הר סיני לא היה בסתר ובמקום ארץ חשך שלא ראה ולא שמע אדם כי נגלו נגלתי על הר סיני לזרע יעקב בקולו' וברקי' וענן כבד וקול שופר חזק מאד ושמעו וראו הקולות המקומו' הסמוכי' להר סיני ומהם שמעו אחרי' ואחרים מאחרי', כי אי אפשר לענין גדול כזה שלא היה נודע בכל העולם וכל זה לא עשיתי לתהו אלא לצורך כדי שידעו כי אני הוא האלהים ואמרתי לזרע יעקב שיבקשוני, כמו שאמר אנכי ה' אלהיך, ולא יבקשו אחר זולתי, כמו שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, ואמרתי לזרע יעקב והוא הדין לכל בני אדם אלא הם ואבותם היו דבקים בי יותר משאר הגוי' ולקחתים סגולה מכל העמים והיה להם לשאר העמי' ללמוד מהם ולא לבקש אלהים אחרים כי לא יועילום, כמו שזכר כי לא הועילו ולא הושיעו הפסילים שהיו במחנה אשור: אני ה' דובר, מה שדברתי והגדתי להם לזרע יעקב צדק ומישרי' הוא הכל: הקבצו, התנגשו, תהיו נגשים כלכם אלי: פליטי הגוים, הפחותים שבגוים והם עובדי הפסילים שאי אפשר שאין בגוים חכמי' ומבינים כי הבל הוא עבודת הפסילים ואם הם רבים קורא אותם פליטי, רוצה לומר פחותים, וכן פליטי אפרים אתם פירושו הפחותי' שבאפרי': לא ידעו אלה הנושאי' את עץ פסלם לא ידעו ולא יבינו איך הוא אלוה והוא נושא אותו ומתפלל אליו, ובאמת הוא אל שלא יושיע: הגידו, איש לחברו והגישו זה את זה לפני גדוליכ' ומנהיגיכם: אף יועצו יחדו, הם אם ידעו זה ויאמרו מי מכל אליליה' השמיע זאת מקדם טרם בואה ומי מכל פסיליה' הגידה מאז לפני שתבא זאת הגזרה שהבאתי על מחנה אשור, וכן הגזרה שהבאתי על בבל, ואמר זאת כי על שתיהן דבר בפרשה שלמעלה מזו: הלא אני ה', אני הוא שהגדתי על ידי עבדי הנביאים הגזרה הזאת טרם בואה: ואין עוד אלהים מבלעדי, שהגידה ואני הוא אל צדיק, כלומר נאמן בדברי ומושיע שהושעתי ירושלם ממלך אשו' והושעתי ישראל מגלות בבל: פנו אלי, כמו שראיתם ישראל שהם נושעים בי לפי שהם פונים אלי כן אתם כל אפסי ארץ, כלומר כל הגוים מקצות הארץ ועד קצות הארץ פנו אלי גם כן ותהיו נושעים בי גם כן ותדעו כי אני אל ואין עוד: בי נשבעתי, השבועה היא הגזירה שלא תשוב, אמר בי נשבעתי שזה יהיה באחרית הימים שיפנו אלי ויושעו כל אפסי ארץ, וזהו שאמר יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב, רוצה לומר יצא מפי בצדקה ולא ישוב אחור אותו הדבר, ומה הוא כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון, כמו שאמר בנבואת צפניה הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד: תשבע כל לשון, כמו שאמר ובשמו תשבע, רוצה לומר שלא יזכירו שם אלהים אחרים ולא יכרעו לפניו אלא לפני האל יכרעו ויתפללו ובשמו ישבעו באמת: אך בה' לי אמר צדקות, המפרשים פירשו כי אלה דברי הנביא, ויש מפרשים אמר הנביא אלה העתידות לא ידעתי בדרך החכמה אך בשם שאמר לי אלהי הצדקות והעוז, והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אך בה' לבדו צדקות ועוז ונכנסה מלת לי, ואדוני אבי ז"ל פירש אמר הנביא אני נשבע בה' כי לי אמר צדקות ועוז: עדיו

מסתתר ד' וסימ' נמס' בשמואל חלק א' ריש סימ' כו: נושע ג' ב' פתח וא' קמץ וסימ' אשריך ישר' מי כמוך' ישר' נושע ביי' תשועת' אין המלך נושע ברוב חיל' וחד צדיק ונושע הוא' וסים' ישראל פתחי' מלכיא קמצין: הקבצו ד' בקריא' וסים' הקבצו ושמעו בני יעקב' הקבצו ובאו התנגשו' הקבצו כלכם ושמעו מי' הקבצו ובאו האספו מסביב: הלוא אני ג' וסים' אף יועצו יחדו' הלא אני מחשה' הלא אני אמרתי למנות בעם:

טו אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ: בּוֹשׁוּ וְגַם־נִכְלְמוּ כֻּלָּם יַחְדָּו הָלְכוּ בַכְּלִמָּה חָרָשֵׁי צִירִים: יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד: כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשָׂהּ הוּא כוֹנְנָהּ לֹא־תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד: לֹא בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב תֹּהוּ בַקְּשׁוּנִי אֲנִי יְהוָה כ דֹּבֵר צֶדֶק מַגִּיד מֵישָׁרִים: הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הִתְנַגְּשׁוּ יַחְדָּו פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יָדְעוּ הַנֹּשְׂאִים אֶת־עֵץ פִּסְלָם וּמִתְפַּלְלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: הַגִּידוּ וְהַגִּישׁוּ אַף יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו מִי הִשְׁמִיעַ זֹאת מִקֶּדֶם מֵאָז הִגִּידָהּ הֲלוֹא אֲנִי יְהוָה וְאֵין־עוֹד אֱלֹהִים מִבַּלְעָדַי אֵל־צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אַיִן זוּלָתִי: פְּנוּ־אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ כִּי אֲנִי־אֵל וְאֵין עוֹד: בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי־לִי תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: אַךְ בַּיהוָה לִי אָמַר צְדָקוֹת וָעֹז עָדָיו כה יָבוֹא וְיֵבֹשׁוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בּוֹ: בַּיהוָה

בְּקוּשְׁטָא אַתְּ אֱלָהָא אַשְׁרֵיתָא בְּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִנְתָּךְ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל פָּרִיק: בְּהִיתוּ וְאַף אִתְכְּנַעוּ כּוּלְהוֹן כַּחֲדָא הֲלִיכוּ בְּאִתְכַּנְעוּ פָּלְחֵי צַלְמַיָא: יִשְׂרָאֵל יִתְפְּרִיק בְּמֵימְרָא דַיְיָ פּוּרְקָן עָלְמַיָא לָא תִבְהֲתוּן וְלָא תִתְכַּנְעוּן לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָא: אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ דִּי בְרָא שְׁמַיָא הוּא אֱלֹהִים דְּשַׁכְלֵל אַרְעָא וְעַבְדָהּ הוּא אַתְקְנָהּ לָא לְרֵיקָנוּ בְרָהּ אֱלָהֵן לְאַסְגָּאָה עֲלָהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא אַתְקְנָהּ אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד: לָא בְסִתְרָא מַלֵּלִית בַּאֲתַר אַרְעָא קְבַל וְלָא אֲמַרִית לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב לְרֵיקָנוּ תִּבְעוּ דַחֲלְתִּי אֲנָא יְיָ מְמַלֵּל קְשׁוֹט מְחַוֵּי כֵיוָנָן: אִתְכְּנִישׁוּ וְאֱתוֹ אִתְקָרָבוּ כַּחֲדָא מְשֵׁיזְבֵי עַמְמַיָא לָא יָדְעִין דְּנָסְבִין יַת אָעֵי צַלְמֵיהוֹן וּבָעָן מִן דַּחֲלָא דְלָא יִפְרוֹק: חַוּוּ וְאִתְקָרָבוּ אַף אִתְמְלִיכוּ כַחֲדָא מַן בַּסֵּר דָּא מִלְקַדְמִין מִבְּכֵן חַוְיַהּ הֲלָא אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד אֱלָהּ בַּר מִנִּי אֱלָהּ דְזַכַּי וּפָרִיק לֵית אֶלָּא אֲנָא: אִתְפְּנוּ לְמֵימְרִי וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל דִּבְסִיפֵי אַרְעָא אֲרֵי אֲנָא אֱלָהָא וְלֵית עוֹד: בְּמֵימְרִי קַיְמִית נְפַק מִן קֳדָמַי בִּזְכוּ פִתְגָם וְלָא יִבְטֵיל אֲרֵי קֳדָמַי תִּכְרַע כָּל בְּרֶךְ תְּקַיֵּם כָּל לִישָׁן: בְּרַם בְּמֵימְרָא דַיְיָ עֲלַי אֲמַר לְאַיְתָאָה זְכָוָן וּתְקוֹף בְּמֵימְרֵיהּ יוֹדוּן וְיִבְהֲתוּן בְּטַעֲוָתְהוֹן כָּל עַמְמַיָא דַהֲווֹ מִתְגָּרָן בְּעַמֵּיהּ: בְּמֵימְרָא דַיְיָ יִזְכוּן

ולא ישוב ו' יפי' תורא אסתכנ וכפ' לניה אדבר ונחך

רשי

אכן אתה אל מסתתר, וכן יאמרו להקב"ה אכן הבנתנו כי לגבות חובותיהן של עמך אתה מסתתר מלהראות נראתך כביכול אין בך יכולת והתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע כך מפורש במכילתא: חרשי צירים, אומני ציורים של צלמים עובדי עבודה זרה: לא לתוהו בראה, כי לשבת יצרה: לא בסתר דברתי, כשנתתי את התורה לא אמרתי על תהו ועל חנם לזרע יעקב בקשוני כי אם לקבל שכר גדול: אני יי' דובר צדק, מאחר שפתחתי להם בדבר צדקי להודיעם מתן שכרן אחרי כן הגדתי להם מישרי חוקי ותורותי שקודם מתן תורה נאמר להם ועתה אם שמוע וגומ' והייתם לי סגולה ממלכת כהנים וגומ': התנגשו, לשון הגשה והכ"ון שפילה בו כאשר יאמר התנגשו יתנגשו: פליטי הגוים, אשר נשארו מחרבו של נבוכד נצר: לא ידעו הנושאים את עץ פסלם, להבין דעת: השמיע זאת מקדם, מי בפסיליכם אשר השמיע מקדם להביא אליכם תשועה אים אים לעובדיו: הלוא אני יי' ואין עוד, שאני מודיע מה שאני עתיד לעשות לעמי ואקיים דברי: פנו אלי, והניחו פסיליכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו: בי נשבעתי, ויצא מפי צדקה לקבל כל השבים אלי דבר דברתי ולא ישוב ומהו הצדקה אשר יצאת מפי כי לי תכרע כל ברך ואני אקבלם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגומ': אך ביי' לי אמר, המקר' זה מסורס וכן פתרונו אך לי ביי' אמר צדקות ועוז אף על פי שכל הגוים ישתחוו לפניו אך לי לבדי כנסת ישראל ביי' הובטח לי צדקות ועוז ולא יבאו שאר אומות לכלל כבודי: עדיו יבאו ויבשו וגו', כל הנחרים בהקב"ה יבאו עדיו להתחרט על מה שעשו בחייה' ויבושו: הנחרי', המתגרי': ביי'

כל ג' וסי' ופקדתי על בל בבל' כרע בל קרס נבו' הוביש בל חת מרודך: רחם ה' ג' קמצין וב' פתחין וסימ' הלא ימצאו יחלקו שלל' הנשאי' מני רחם' ואטמא אתם במתנתם' שאול ועצר רחם' וא' ברכו' שדי' ורחם: ולא יענה ה' בקריאה וסים' ועקתם ביום ההוא' אז יזעקו אל יי' דמיכה' ישאהו על כתף יסבלהו' שם

יצדקו ויתהללו כל־זרע ישראל: כרע בל קרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עמוסות משא לעיפה: קרסו כרעו יחדו לא יכלו מלט משא ונפשם בשבי הלכה: שמעו אלי בית יעקב וכל־שארית בית ישראל העמסים מני־בטן הנשאים מני־רחם: ועד־זקנה אני הוא ועד־שיבה אני אסבל אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט: למי תדמיוני ותשוו ותמשלוני ונדמה: הזלים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ויעשהו אל יסגדו אף־ישתחוו: ישאהו על־כתף יסבלהו ויניחהו תחתיו ויעמד ממקומו לא ימיש אף־יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו: זכרו־זאת והתאששו השיבו פושעים על־לב: זכרו ראשנות מעולם כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני: מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא־נעשו אמר עצתי תקום וכל־

יזכון וישתבחון כל זרעא דישראל: חמיט בל אתקטף נבו הוו צלמניהון דמות חיותא ובעירא מטולי מעותהון יקירין על נטליהון ואנון משלהין: אתקצצו ואתקטפו כחדא ולא יכילו לשיזבא נטליהון ופלחיהון בשביא אזלו: קבילו למימרי דבית יעקב וכל שארא דבית ישראל דרחימין מכל עממיא וחביבין מכל מלכותא: ועד עלמא אנא הוא ועד עלם עלמיא מימרי קים אנא ברית כל אנשא ואנא בדרית יתהון לביני עממיא אף אנא אשבוק לחוביהון ואסלח: למן תדמון קדמי ותשוון ותכונון קדמי בקשוט: הא עממיא נבן דהב מכיס וכספא במאזניא תקלין אגרין קינאה ועביד ליה דחלא סגדין אף משתעבדין: נטלין ליה על כתפיהון סבלין ליה מחתין ליה באתריה וקאם מאתריה לא אפשר ליה דינוד אף יבעי מניה לא יתיביניה מעקתיה לא יפרקניה: ארכרו דא ואתקפו ואתיבו מרודין על לב: ארכרו קדמיתא דמן עלמא ארי אנא אלה ולית עוד אלה בר מני: מחוי מן אולא לסופא ומלקדמין דלא אתעבידא אמר מלכי יתקים וכל רעותי

יצעקו ולא יענה' לעבדי קראתי ולא יענה: מראשית ה' בקריאה וסים' נמסר בסדר שלח לך:

רשי

ביי' יצדקו ויתהללו' בהבטחת משען אהבתו ימצאו צדקה ויתפארו במעוז' ויתהללו' פרוונטיר בלעז: כרע בל קורס נבו' אלוהותיה של בבל כרעו קרסו לשון שחוק של עז הוא כמי שיש לו חולי מעים ואינו מספיק ליסב על מושב בית הכסא על שהוא נתרז: כרע בל קורס נבו' איסקלופיד בל קונקיאה נבו כך שמעתי משמו של רבינו גרשון מאור הגולה: היו עצביה' צלמי צורות של בל ונבו היו לחיה ולבהמ' כדמו להיו' כחיה וכבהמ' שמזהימי' ומלכלכין עצמן ברעי שלהם: נשואותיכם עמוסו' משא' ריעי שבמעיכם כבידו' הם לעמוס כמשא לאדם עיף לפיכ' קרסו כרעו יחדיו הקריסה עם הכריע': לא יוכלו מלט משא' להפליט הצואה שבמעיה' כשאר המוציאין כהונן' מלט לשון הוצאה ממקום בלוע וכן שמה קננה קפוד ותמלט הוציאה ביצתה וכן והמליטה זכר ויונתן לא תרגם כן המקראות הללו: העמוסים מני בטן' מאז נולדותם בבית לבן הארמי עמסתי אתכם על זרועתי כי מאז עמדו עליכ' קמים בכל דור ודור ולא כשאר האומו' העומסי' ונושאים את אלהיהם כמו שאמור למעלה אבל אתם עמוסים ונשואים בזרועותי: ועד זקנה' אשר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם ולעמוס ולשאת ולמלט ולפי שאמר על עז שהיא נסבלת וגם משאה אינה יכולה למלט אמ' אני הסובל אחרים ואת משאי אמלט: ותמשילוני' כמו ואתמשל כעפר ואפר לשון דמיון: ונדמה' ונהיה אני והוא דומין זה לזה: הזלים זהב מכיס' לשון יזלו מים: בקנה ישקולו' הוא קנה המאזנים שקורין פלייל בלעז: זכרו זאת' אשר אני חפץ לומר: התאוששו' והתחזקו כמו לאשישי קיר חרשת: השיבו' על לב ומה שאני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב: זכרו ראשונות מעולם' אשר ראיתם כי אנכי אל ואין עוד אנכי אלהי' ואפס כמוני: מגיד מראשי' אחרית' גלות מצרים וגאולתה הודעתי בבין הבתרים לפני היותה:

רדק

עליו יבא' כלומר בעל צדקות ועוז יקרב אליו ויבשו ויכלמו כל הנחרים בו' רוצה לומר כל הכועסי' והקוצפים בו' ויונתן תרגם ברם במימרא וגו': והנכון אצלי בפירו' הפסוק הזה כי הוא דבק באשר למעלה ממנו' אמר תשבע כל לשון אך בה' לבדו ולא באל אחר' והראיה לפירוש זה כי תשבע אין לו קשר באותו הפסוק' כי לי שזכר איננו ולו קשורי' כי לא יקשר ענין שבועה בזה הדרך אלא עם בי"ת לא עם למ"ד' כמו בה' נשבעתי' כי נשבעתי' ובשמו תשבע ואשבע לו בה' וכן כולם: לי אמר' ה' צדקות ועוז' וכן הוא אמר לי צדקות ועוז לתתם לאשר עבדוני' עדיו יבא ויבשו כל הנחרים בו' כל העמי' שהיו נחרי' בו ומואסים בו ובעבודתו עד היום ההוא אז יבאו עדיו ויתודו לפניו ויבשו על מה שעשו' ואמר יבא בלשון יחיד רוצה לומר כל עם ועם' ואמר במסרה כי יבא זה אחד מן דסבירין לשון רבים: ביהוה יצדקו' העמים יבשו אבל זרע ישראל יצדקו בעבודת' אותו ויתהללו בו לעיני העמים' כי הם דבקו בו אפילו בגלות' כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר: כרע בל' עתה שב לבזוק על הפסילי' שזכר הנושאי' את עץ פסלם' אמר כי כשנלכדה בבל לא די שלא הצילם אלהיה' אלא הוא עצמו כרע' רוצה לומר ששברו אותו וכרע ונפל לארץ' וכן נבו קורס' והוא כמו כרע' ובל הוא שם פסל שעובדי' אותו בבבל' וכן נבו: לחיה ולבהמה' שנשאו אותם אחר ששברו אותם טענו אותם על הבהמות להוליכם למדי ופרס כי היו מכוסים כסף וזהב' ויש חיה שטוענים עליה משא כמו הפיל: נשאותיכם עמוסות' אמר לדרך שחוק ולעג מנשאותיכם הם עמוסות הבהמות' כלומר טעונות יותר מדאי כי יכבדו המשאות מרוב הזהב שבהם עד שיאמרו החמרים והגמלים: משא לעיפה' עיפה' תאר לבהמה שהיא עיפה מכובד משאה: נשואותיכם' כמו משואותיכם' והוא תאר' ויש לפרש נשואותיכם תאר לבהמות המשאות' ואמר עמוסות שהם טעונות יותר מדאי' וכנוי נשואותיכם כנגד העצבים ללעג הבהמות המשאות אותם עמוסות הם ועיפות' ויונתן תרגם חמיט בל אתקטף נבו וגו'' ועוד שנה הענין ואמר: קרסו כרעו' מלט משא' למלט עצמם מן המשא שלא ישאו אותם הבהמות' ונפשם הם עצמם הלכו בשבי כל שכן שלא הצילו עובדיהם: ונפשם עצמם' כמו ברזל באה נפשו' או אמר נפשם לפי מחשבת עובדיהם' ויונתן תרגם לא יכלו לשיזבא נטליהון ופלחיהון בשביא אזלו: שמעו' אמר וכל שארית על גלות בבל שהיו שארית עשרת השבטים שגלו ראשונה והם לא שבו בשוב גלות בבל: העמוסים מני בטן' אתם עמוסים ונשואים עלי מבטן ומרחם אמכם' וכן אשא ואסבול אתכם עד שיבה' כלומר כל ימיכם לא אטוש אתכם' או אמר ועד שיבה שצריך יותר סבל וסעד' רוצה לומר כי בכל עת שתהיו בצרה אני אסבל אתכם' וכן אמר דוד עליך השלכתי מרחם' ואמר ועד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני' שיבה יותר מזקנה' וכן אמרו בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה: אני הוא' אני הוא עמכם: אני עשיתי' וכיון שעשיתי וגדלתי אתם עלי לשאת ולסבול אתכם והמשא והסבל עליו יתברך היא דרך משל: ואמלט' אמלט אתכם מגלות בבל: למי תדמיוני' ונדמה' ואהיה כדמה' אמר זה כנגד בני בבל שהיו בוטחים בפסיליהם ומעבידים ישראל ואומרים לא יוכל אלהיהם להציל אותם מידינו כי אלהינו מסרם בידינו' לפיכך אמר איך תדמו אותם אלהים לי כי אותם הם מזהב וכסף ומעשה ידי אדם הם: הזלים' ענין זול בדברי רבותינו ז"ל מוציאין הזהב בזול אף על פי שהזהב ביוקר הם עושים אותו לפסילים כזול ומוציאים הרבה ממנו מכיסם: בקנה' הוא קנה המאזנים: אף ישתחוו' ההשתחואה יותר מהסגידה' לפיכך אמר אף כמו שפירש בפסוק יסגוד לו וישתחו: ישאוהו' אחר שיעשהו הצורף ישאוהו לביתם כי לא ילך ברגליו: תחתיו' במקומו: ויעמוד' יעמוד שם במקום שיניחוהו: לא ימיש' פעל עומד מבנין הפעיל' וכן לא ימיש מתוך האהל: זכרו זאת והתאוששו מבנין איש' כלומר היו אנשים ולא בהמות שלא יבינו ולא ישכילו' ויש מפרשים התחזקו כענין אשישי קיר חרשת שעניינו יסודות שהם חוזק הקיר' וכן תרגם יונתן ואתקפו' ואדוני אבי ז"ל פירש מענין אש הכוו והשרפו' כלומר הכלמו ממעשיכם הרעים: זכרו ראשונות מעולם' שהוצאתי ישראל ממצרים בעל כרחם ובאלהיהם עשיתי שפטים בזה תוכלו להכיר כי אנכי אל ואין עוד אלהים: ואפס' כמו אין: מגיד' כי כל העתידות האלה הגדתי טרם בואם שיבא כורש ויחריב בבל ואלהיה ויצא ישראל מתוכה:

אומר

אומר עצתי תקום, אני אומר ועושה ועצתי שאמרתי תקום ואין מפר וכל חפצי אעשה ואין מוחה בידי: קורא, אמר זה על כורש שבא מארצו שהיא מזרחית לבבל ויבא קל מהרה כמו העוף לפיכך קראו עיט: איש עצתי, שקיים מה שיעצתי על בבל דברתי זאת הגזרה ואביאנה, ובאמרו אף לרבות המעשה על המאמר, והראשון לרבות הקריאה שזכר, והקריאה היא שהעיר את לבבו כאלו קרא אלו והדבור הוא על ידי הנביא, ואדוני אבי ז"ל פירש זה הפסוק על מלך המשיח וקראו עיט שיעוף במהרה בזמנו, וכן שני הפסוקים שאחר זה על גאולת הגלות הזה, וכן תרגם יונתן על הדרך הזה לאמר לכנשת גלותא וגו': שמעו, אמר לאנשי בבל שהם אבירי לב ואכזרים לישראל:

הרחוקים מצדקה, מעשות צדקה להם: קרבתי, תפארתי, התשועה שאתן להם תהיה תפארת לי: רדי ושבי, רדי מכסא ממלכה שהיית מולכת על כל הארצות, ושבי על עפר לא שתהיה לך מלוכה אפילו בארצך כי על עפר תשבי, כלומר שתהיי חרבה, וקראה בתולה שהיתה עד עתה כבתולה שלא נבעלה, כלומר שלא שלטה יד אדם עליה, וכפל הענין במלות ש שונות ואמר שבי לארץ ונומר: כי לא תוסיפי, מלרע בפסק' אחד לבד, אמר לא תוסיפי שיקראו לך רכה וענוג' כמו שהיו קוראי' עד עתה שהיית בעלת תענוגים, ובעל ה התענוגים יקרא רך, וכן אמר האיש הרך בך והענוג הרכה בך והענוגה, כי לפי התענוג יהיה הרך ו והחולשה באבריהם כי אנשי העמל והיגיעה שאין להם תענוג ו ומאכליהם גסים יהיו קשים וחזקים ויסבלו העמל והטורח: קחי רחים, כדרך השבוים שישימו אותם בבית הסוהר ויטחנו שם, כמו שאמר על בכור השבי אשר אחר הרחי', וכן אמ' בשמשון ויהי טוחן בבית האסורים, אמ' לה שתלך בשביה: גלי צמתך, הצמה הוא השער שמתקנת אותו האשה על צדעיה מעל פניה ומכסה אותו בצעיף, וזהו כבודה, אבל האשה שתלך ב בגלות ירד כבוד' ולא תשים צעיף והנה צמתה מגולה נופלת על פניה כאשה בזויה:

תאחר ד' בקריאה וסימ' מלאתך ודמעך לא תאחר, כי תדר נדר ליי' אלהיך לא', קרבתי צדקתי לא תרחק, כאשר תדר נדר לאלהים לא תאחר: ישיבה לארץ ד' בליש' וסימ' נמסר בריש האי סיפרא סוף סימן ג': ובאי ד' ג' חס' וא' מל' וסימ' נמסר בריש מלכים, וסי' דמל' הרוצה להעשיר יצפין: ולא אדע ג' בקריאה וסימ'

מז

חפצי אעשה: קרא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתו אף־דברתי אף־אביאנה יצרתי אף אעשנה: שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה: קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר ונתתי בציון תשועה לישראל תפארתי: רדי ושבי על־עפר בתולת בת־בבל שבי־לארץ אין־כסא בת־כשדים כי לא תוסיפי יקראו־לך רכה וענגה: קחי רחים וטחני קמח גלי צמתך חשפי־שבל גלי־שוק עברי נהרות: תגל ערותך גם תראה חרפתך נקם אקח ולא אפגע אדם: גאלנו יהוה צבאות שמו קדוש ישראל: שבי דומם ובאי בחשך בת־כשדים כי לא תוסיפי יקראו־לך גברת ממלכות: קצפתי על־עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא־שמת להם רחמים על־זקן הכבדת עלך מאד: ותאמרי לעולם אהיה גברת עד לא־שמת אלה על־לבך לא זכרת אחריתה: ועתה שמעי־זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול: ותבאנה לך שתי־אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן כתמם באו עליך

(מסורה בגליון: עצתי ק' · ז' מ"ל · ל' וקף קמץ ל' · ד' כ"ג · ב' כסיפ' ומל' ב' · ל' · ב' · ל' · ל' · ל' · ב' ואם תראה עוד · ב' עורי לאכן ל' · ב' כטע' מלרע וכענין · ל' · ב' · ב' עד לא עשה ארץ · ב' א' כתי' אלף · ב' דסמי' · ב' חד לפ · ל' וחס' · ל' · אקח ל' זקף קמץ והוא חד מן א"ב מן חד חד קמץ בוקפא)

דאמר לכנשתא גלותא ממדנחא לאיתאה בגלי כעוף קליל מארע רחיקא בני אברהם רחימי אף מללית אף איתנדה אתקנתה אף אעבדנה: קבילו למימרי תקיפי לבא דרחיקין מזכותא: קריבא זכותי לא תתרחק ופורקני לא יתעכב ואתן בציון פריק לישראל תושבחתי: חותי ותיבי על עפרא מלכו כנשתא דבבל תיבי לארעא לית כורסי יקר מלכות כסדאי ארי לא תוספין דיקרון לך רכיכא ומפנקא: קבילי מרועא ועולי בשיעבוד גלא יקר מלכותיך אתברו שלטוניך אתבדרו עם משריתיך גלו כמי נהרא: תתגלי בהתתיך אף יתחזי קלניך פורענות גמירא אתפרע מניך ואשני דיניך מבני אנשא: פרקנא יי צבאות שמיה קדישא דישראל: תבי שתקא ועולי בקבלא יקר מלכות כסדאי ארי לא תוספין דיקרון ליך תקיפת מלכון: רגזית על עמי אפסית אחסנתי ומסרתנון בידיך לא אתמלית עליהון רחמין על סבא אתקפת מרותיך לחדא: ואמרת לעלם אהי תקיפת מלכון עד לא שוית אלין על לביך לא אדכרת לסופא: וכען שמעי דא מפנקתא דיתבא לרחצן דאמרא בלבה אנא ולית בר מני עוד לא אתיב ארמלו ולא ארע תכלו: וייתן ליך תרתין אלין זמן ביומא חד תכל וארמלו כדשלמן ייתון עלך בסניאות חרשך בתקוף קסמך לחדא: ואתרחיצת

ועתה שמעי זאת עדינה, מי זה מעלים עצה, ואני בער ולא אדע:

רשי

קורא ממזרח עיט, מארץ ארם שהיא במזרח קראתי לי את אברהם להיות כמלך בעצתי, עיט כמו העיט עיטה וטעים אתיעטו כל סרכי מלכוותא וגם יש לפותרו בלשון עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח ונודד ממקומו, ומארץ מרחק קראתי לאיש עצתי ועמו יעצתי בין ה הבתרים ארבע מלכיות כמו שמפורש בבראשית רבה והנה אימה חשכה גדולה וגו': אף דברתי, עמו הגליות והגאולות אף אביאנה: אבירי לב, אשר אמצתם לבבכם בין האומות ונדבקתם בי: הרחוקי' מצדקה, אשר ארכו לכם הימים ולא ה הראיתי אתכם צדקתי לגאול, קרבתי צדקתי מעתה ולא תרחק: אין כסא, אין מלכות כי לא תוסיפו שיקראו לך עוד רכה ו וענוגה: קחי רחיים, היא עבוד' קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי ופרס, דבר אחר וחטני קמח לכדה לדרך גלותך: גלי צמתך, זרועיך ושוקיך דברים המצומת וקשור ומכוסה: חשפי שובל, גלי השבילים מן המים שעליהם כי לדרך שם ת תצאי בגולה או גלי שוקך ועברי נהרות: ולא אפגע אדם, לא אבקש פני אדם לקחת נקמתי: גואלינו יי' צבאות שמו, הנביא אומר כל זה הקדוש ברוך הוא עושה לגאלינו מהם: על זקן הכבדת עולך, על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת עולך: ותאמרי, בלבך לעולם אהיה גברת ואין פורענות בא עלי והדבר הזה השיאך עד לא שמת אלה המכות שיבואו עליך אל לבך: ולא זכרת אחריתה, של רעתך שעשית: עדינה, תי' מפנקתא: ואפסי עוד, ואפס מאותי כמו אין זולתי: שתי אלה, שאמרת שלא תשבי א אלמנה ולא תדעי שכול תבאנה לך פתאום: שכול, מתשיביך: ואלמון, ממלכך כל קבורת בנים ונלות בני הארץ קרוי שכול: כתומם, כולם שלמים בגזרתם השכול והאלמנות: חבריך

חשפי שובל, חשפי כמו גלי, מענין מחשוף הלבן, וחשופי שת והרגל יקרא שובל מענין שביל שהוא הדרך, שבילי עולם, ושבילך במים רבים, והאשה אף על פי שמכס' רגליה בלכתה בדרך תגלה אותם ואם תעבור נהר תגלה אותם' ואם תעבור נהר תגלה אפי' השוק, ולפי שדמה בבל לאשה רכה וענוגה אמר לה שתהיה עוד שפחה טוחנת ותלך בשבי גלות צמה ותעבור נהרות גלוית שוק: חשפי, האל"ף בסגול, ובמדרש מפרש שובל מענין שבלת הנהר' שאמר במדרש חזית חשפי שובל קלפי שבלתא דנהרא: תגל ערותך, וכפל ואמר גם תראה חרפתך, רוצה לומר שתראה לכל העולם חרפת': נקם אקח, מהרע' שעשו לישראל: ולא אפגע אדם, מענין פן יפגענו בדבר או בחרב, ואדם חסר כף הדמיון, כמו לב שמח יטיב גהה, פירוש כגהה, וכן אדם פירוש כאדם, כלומר לא אפגעם כשאר אדם אלא אקח נקמה שלמה מהם, ועל הדרך הזה תרגם יונתן ואשני דינך מבני אינשא, ויש מפרשים אפגע מענין בקשה, כמו אל תפגעי בי, וכאשר הוא בלא בי"ת הוא נופל על הנעתר, וכן לא אפגע אדם, לא אקבל בקשת אדם עליהם, וכן פגעת את שש, כמו שאני עתיד לפרשו: גואלנו, מי עשה כל זה בבבל גואלנו ה' צבאות והוא יקרא קדוש ישראל כי בעבור ישראל יראה קדושת שמו בבבל: שבי דומם, שבי בשתיקה שלא ישמע קולך, כמו שאמ' והיה כאוב מארץ קולך, ודומם שם או תאר כלל זכר, כמו לנקבה ריק, וכן עורי לאכן דומם ובאי בחשך שלא תראי כי הדין עליך שתהיי בכלמת ולא ישמעו אותך ולא יראו אותך בני אדם כי היית גברת ממלכות ועתה את שבויה וגולה, ואם תאמרי שתשובי עוד לממלכתך: לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות, לא תוסיפי שיקראו לך והוא מלרע, כמו אשר בפסוקי' שלמעלה, והם במסרה שנים מלרע: קצפתי, כל זה העונש בא לך בשביל ישראל שקצפתי עליה' והם נחלתי וחלקי מכל שאר האומות וכאשר קצפתי עליהם בעונם לא שמת להם רחמי': על זקן, שדרך העולם לכבדו ולא להטריחו, וכן אמ' ירמיהו פני זקנים לא נהדרו: ותאמרי, אלה, פי' אלה העתידות לבא עליך לא חשבת שיוכלו לבא, ופירש עוד אמר כל כך חשבת שתהיי לעולם גברת עד שלא שמת שום דבר על לבך מרעה שתבא עליך כי חשבת שתהיי לעולם לא זכרת אחרית באותך הגדולה שתשפל, ויש מפרשים לא זכרת אחרית ירושלם שהיתה גברת ונפלה בידך: ועתה, עדינה, כמו שקראה גם כן ענוגה: ואפסי ואפס זולתי כגדולה כמוני: אלמנה, העיר אלמנה במות מלכה שהוא לה כמו בעל לאשה והיא שכולה במות עמה שהם כמו בנים לה: ותבאנה, הוי"ו בשוא: רגע ביום אח' כי בלילה נהרג בלשצר המלך ונכנסו פרס ומדי ולכדו העיר כמו שכתו' ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ודריוש מדאה קביל מלכותא, ופירוש ביום בעת, כמו יום צעקתי בלילה נגדך: שכול ואלמון, שם, רוצה לומר שימותו נערים וגדולים ותהיינה הנשים אלמנות מבעליהן ושכולות מבניהן: כתמם, כהשלמתם, כלומ' רעות שלמות יבאו אליך:

רשי

חבריך ׳ לשון כשפים כמו וחובר חבר: חכמתך ודעתך ׳ חכמתך ורוע לבבך היא שובבתך הפכו לבך להיות שובבה איכוויי״א בלע״ז שבבוך מדרך שאר הבנות: לא תדעי שחרה ׳ לא תדעין למיבעי עלה את פני מי תשחרי למלטך ממנה: כפרה ׳ לקנחה ולהעבירה וזהו כל לשון כפרה הוא לשון קינוח וסילוק: עמדי נא ׳ התחזקי נא: אולי תערוצי ׳ מאים תוכלי למיתקף: הוברי שמים ׳ יונתן תרגם כמו צופי שמים דמסכן למזלת שמיא דימהו לברה כחמה ולברור מללו ׳ וכן חברו מנחם עמהם מברדי הליכות המזלו׳ וכה פתרונו יען אשר לא יוכלון ה הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היו׳ ולילה עד ברור להם השעים לטוסר וגם מיכה אמר בנבואה חשכה להם מקסום לימד כי ב ביום אשר יחתמו הכוכבי׳ ולא יוכלו לקסום: מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך ׳ כי בהתחדש הלבנה רואים בשעת תולדתה מקצת ממה שעתיד לבא ואין יודעין כל הבירור לכך נאמר מאשר וכן הוא אומר במקום אחר המצפצפים והמהגים כ כעופות הללו שמצפצפין ומהגים ואין יודעין על מה: הנה היו ׳ חוניך כקש: אין גחלת לחמם ׳ אין שארית להם כקש הזה שאין בדליקתו גחלי׳ להתחמם לאורם: איש לעברו תעו ׳ איש לדרכו אל עבר פניו: שמעו זאת ׳ שני השבטים העתידין ללכת בגולה לבבל: בית יעקב הנקראי׳ בשם ישראל ׳ הוא שבט בנימין שאינם נקראים על שבט יהודה אלא על שם שאר שבטי ישראל: וממי יהודה יצאו ׳ ושבט יהודה שיצאו וגזלו מימי דלין של יהודה כמה דאת אמר יזל מים מדליו: לא באמת ׳ כמו שאמר ירמיה ואם חי יי׳ יאמרו אכן לשקר וגו׳ כלומר לא הייתם כדי ליגאל אלא על כי מעיר הקדש נקראו והיא גרמה להם שלא גלו עם עשרת השבטים בימי סנחריב באשור ונחבור שאין להם גאולה: ועל אלהי ישראל נסמכו ׳ בימי חזקיה שנאמר בו ביי׳ אלהי ישראל בטח היא גרמה להם שלא גלו אלא בימי נבוכד נצר שהגלם לבבל ותהי להם גאולה על ידי כורש: הראשונות ׳

ובא יו רפ בקריאה וסי׳ ובא אשר לו הבית והגיד לכהן ׳ ובא הכהן וראה והנה פשה ׳ ובא אהרן אל אהל מועד ופשט ׳ ובא השמש וטהר ואח׳ יאכל מן הקדשי׳ ׳ ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו ׳ ובא האו׳ והמופ׳ אשר דבר אליך ׳ ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה ׳ ובא המלך דוד עד בחורים ׳ ובאה והכה את ארץ מצרים דירמיה כן כתיב ׳ ובא עליך רעה ׳ ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ׳ ובא לפנימה וימד ׳ ובא לציון גואל ׳ ובא כמהלך רישך ׳ והברו ובא מתהלך ׳ ובא במלכות מלך הנגב ׳ ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו: לחמם ו׳ בקריאה וסים׳ ככה יאכלו בני ישראל לחמם טמא ׳ לחמם בדאגה יאכלו ׳ אין גחלת לחמם ׳ כי לחמם לנפשם ׳ ושרש רתמים לחמם ׳ ויכינו בקיץ לחמם:

ישעיה

ברב כשפיך בעצמת חבריך מאד: ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני חכמתך ודעתך היא שובבתך ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד: ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי: עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי: נלאית ברב עצתיך יעמדו נא ויושיעך הברו שמים החזים בכוכבים מודיעם לחדשים מאשר יבאו עליך: הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו: כן היו לך אשר יגעת סחריך מנעוריך איש לעברו תעו אין מושיעך:

מח א שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וממי יהודה יצאו הנשבעים בשם יהוה ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה: כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו יהוה צבאות שמו:

תרגום

ואתרחיצת בבישתיך אמרת לירת דחזי לי חוכמתיך ומדעיך היא קלקלתיך ואמרת בלביך אנא ולית בר מני עוד: ותיתי עלך בישתא לא תדעין למבעי עלה ותפול עלך עקא לא תכלין לאעדיותה ותיתי עלך ברתכיף אתרגושא לא תדעין: קומי כען בקסומיך ובסניורת חרשיך דהוית מתעסקא בהון מינקותיך מאים תכלין להנאה מאים תכלין למתקף: לאית בסגיאות מלכך יקומון כען ויפרקוניך דמסכן למזלת שמיא ודחזן בכוכביא מהודעין זמניא מטען ליך למימר כן עתיד למיתי עלך ירח בירח: הא הוו חלשין כקשא עממיא דתקיפין כאשתא שציאונון לא ישזבון ית נפשהון מיד קטולין לית שאר ומשזיב אף לא אתר לאשתזבא ביה: כן הוו ביך עובדי שקריך דהוית מתעסקא בהון מינקותיך שלטוני תוקפיך גבר לקביל אפוהי גלו לית דפריק ליך: שמעו דא בית יעקב דמתקרן בשמא דישראל ומזרעית יהודה נפקו דגזר להון קים בשמא דייאלהא דישראל לא יפסק דכרנהון הלא קים ממריה בקשוט ובזכו: ארי בקרתא דקודשא חולקהון ועל אלהא דישראל רוחצנהון יי צבאות שמו:

קדמיתא

רדק

ברב כשפיך ׳ כלומר עם רב כשפיך ועצמת חבריך שלא יועילוך ׳ והענין כפול במלות שונות: חבריך ׳ מן וחובר חבר והוא ענין כשפים: ותבטחי ברעתך ׳ אמר רעתך על הכשפים שהם רעה והסרת הבטחון מהאל ואת בטחת בהם ולא יועילוך: אין ראני ׳ כי מעשה הכשפים יעשה בלט ובסתר ׳ וכן אומר ויעשו כן החרטומים בלטיהם ׳ ואף על פי שהיית עושה בסתר אני ראיתי ׳ ואל״ף ראני פתח במקום צירי״ ובמקצת ספרים הוא קמוץ ׳ וכן לפוזיאני ממכרי׳ הקמץ במקום צירי׳ חכמתך ודעתך ׳ חכמות חיצוניות שהיו בך החכמה ההיא היא שובבה אותך מלפנות לאל שהיית חושבת שהיא תועילך היא המרידה אותך באל: שובבתך ׳ ענין מרד ׳ כמו שובו בנים שובבי׳ והדומים להם: ובא עליך רעה ׳ ובא לשון זכר ורעה לשון נקבה ׳ על כן נאמר כי הוא חסר יום או דבר ׳ כלומר יום רעה: לא תדעי שחרה ׳ ולא תדעי עת בואה כמו השחר שבא בבקר כ ברגע ׳ ויש מפרשים לבאת ממנה לאור כי הרעה חשך ׳ ויונתן תרגם לא תדעין למבעי עלה: הוה ׳ כמו שבר: כפרה ׳ להסיר אותה ׳ כמו אכפרה פניו במנחה שפירושו אסיר כעסו: שואה ׳ פירו׳ שממה: עמדי ׳ מנעוריך ׳ כל ימי היותך ׳ או פי׳ שמלמדין הנערי׳ אותם כשפים וחברים: אולי ׳ דרך לעג: תערוצי ׳ תתחזקי ׳ והוא פעל עומד מענין עריץ ׳ כלומר תהיי ערוצה: נלאת ׳ כי לא יועילוך עצתיך וכשפיך ונלאת בהם: נלאת ׳ כמו יגעת: עצתיך ׳ ברבוי הזכרים לבד: הוברי שמים ׳ פירושו עמו החוזים בכוכבים ׳ ופירוש גוזרי משפט העתידות על פי הכוכבים ׳ וכתוב הוברו כלומר אשר חזו לך עד עתה ׳ וקרי הוברי שחוזים עתה ושניהם ענין אחד: מודיעים לחדשים ׳ הלמ״ד בשגול שלא כמנהג ׳ וכתב החכם רבי אברהם אבן עזרא מודיעים העתידות בחכמתם: לחדשים ׳ כי לא יסתכלו לדעת כל הקורות בחויר ובמדינות רק מעת התחברות המאורות כי הם עיקר אמונתם ׳ וזהו טעם לחדשים עליך ׳ ופי׳ כי מאשר יבאו דבק עם ויושיעך ׳ ורז״ל הדביקוהו לחדשים שאמרו מאשר ולא כל אשר ׳ כלומר מודיעים מקצת העתידות ולא כולם ׳ וטעם הפסוק החוזים שמודיעים הקורות הבאות איך לא הודיעו לך זאת הרעה הבאה עליך טרם בואה אם ידעוה ועתה אם יש להם תחבולה להושיעך ממנה יושיעך: הנה היו ׳ החוזים היו כקש שנשרף מהר מפני האש והנה הם לא יוכלו להציל עצמם מיד הלהבה שתשרפם והיא הבירה ואיך יושיעוך: אין גחלת לחמם ׳ הנה החוזים אינם כמו העץ הנשרף שיש תועלת בגחלתו אלא כמו הקש הנשרף שאין בו גחלת וגם להבתו לא תעמוד כן אלה החוזים בבא הבירה כבהלו ולא הועילו בחכמתם לא לעצמם ולא לאחרים: לחמם ׳ מקור בפלס לסבב את בת יעקב ׳ רוצה לומר להתחמם בה ׳ והלמ״ד פתוחה מפני החי״ת: אור לשבת נגדו ׳ ואין אור ׳ ואין שזכר עומד במקו׳ שנים: ואור הוא הלהבת ׳ כלומר הלהבה שרפתם לא שקבלו תועלת בה לשבת נגדה להתחמם כן בבא הבירה לא מצאו לנפשם שום מקום תועלת: כן היו לך ׳ חכמיך ׳ כן עמדו לך בעת צרה כמו שתראי: אשר יגעת ׳ בהם להיות חכמי׳ בתוכך מכשפי׳ והוברים וחוזי׳ וכולם לא הועילוך ולא היו לך בעת צרתך ׳ וכן סוחריך מנעוריך שסחרו בארץ זה כמה שני׳ בעת צרתך ברחו מן העיר והלכו להם: איש לעברו ׳ זה למזרח וזה למערב: אין מושיעך ׳ ואומר תעו ׳ כי ברחו כתועים בדרך הנה והנה מפני הפחד מבולבלים ומבוכים: שמעו זאת ׳ אמר הנביא כנגד אנשים שהיו רעים שמעו זאת העתידה שאמרתי שאחריב בבל בעבורכם אחר שגלו אליה בעונותיכם ׳ ועם כל זה לא כנשתי אתכם ואתם בית יעקב שהיה עבדי והיה לכם ללמוד מעשה אביכם הנקראים בשם ישראל ׳ וכיון שאתם נקראים בשם ישראל אביכם היה לכם להיות כמוהו: וממי יהודה יצאו ׳ כלומר מזרע יהודה שהיה טוב ׳ ועל הדרך הזה ענין יעקב ממקור ישראל ׳ וזכר יהודה כי על שבט יהודה נבא כמו שאמר בראש הספר אשר חזה על יהודה וירושלם: הנשבעים בשם ה׳ ובאלהי ישראל יזכירו ׳ כפל הענין במלות שונות: והנה הם נשבעים בו ׳ ומזכירים שמו לא באמת ולא בצדקה כי אינם עושים מצותיו ואינם יראים אותו ואינם חוששים בהזכרת שמו אם לאמת אם לשוא כי אם ישבע אדם בחיי המלך והוא מורד בו ראוי שיענשהו: כי מעיר הקדש ׳ היא ירושלם שהיא עיר הקדש כי האל בחרה לשכנתו שהוא קדוש ישראל והיה לכם להיות קדושים ולא לטמא העיר אשר אתם נקראים על שמה ׳ כמו שאמר ובני ציון גילו ושמחו בה׳ אלהיכם ואינו אומר על ירושלם לבדה כי אם על כל יושבי ארץ יהודה ׳ נסמכו ׳ בפיהם ולא בלבבם והוא ה׳ צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל לעשות בהם כרצונו ואיך לא יראתם מפניו:

הראשונות

הראשונות · דבר סנחריב · כי זאת התוכחה אחרית נאמרה וכיון שהגדתי על ידי נביאי ובא מה שאמרתי היה לכם להאמין בי ולשמור מצותי כי ראיתם כי פתאום עשיתי בסנחריב מה שגזרתי עליו כמו שאמר ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור: ואמר הראשונות בלשון רבים · וכן יבאו ואשמיעם ותבאנה · כי פעמים רבות התנבא על דבר סנחריב כמו ש שכתוב בזה הספר כמו שפירשנו: מדעתי · כבר ידעתי כי קשה אתה ואף על פי כן א הוכיחך כי התשועה הגדולה שראית בימי סנחריב הרי אתה כאו לא ראית היום קושי לב בעולם כזה · וכן אמר משה רבינו עליו השלו׳ כי אני ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה · ואמ׳ ידעתי כי השחת תשחיתון: וגיד ברזל · קשה כגיד ברזל כי א אחר שהפכת ערפך שי׳ לא פנית עוד אלי כאלו ערפך גיד ברזל שלא יוכל לחזור כאלו איכנו פרקים · וכן מצחך הוא כנחושה שלא תבוש מפני · כי העזות יראה במצח ובפנים · כי מי שיש בו העזות יריס מצחו ופניו כנגד מ מוכיחו כאו מצחו ופניו קשים שלא יוכל ל להכניעם ולהכלם את ירים בעזו׳ מצחו ופניו · וכן כתוב חזקו פניהם מסלע: ואגיד׳ הגזרה העתידה לבא הגדתי לך אותה מאז בטרם תבא פן תאמרי שאלו לא עשיתי זה שמא ה היית אומר עצבי עשם עשה או הגזרו׳ הבאות ונסכי צוה אות׳ שיבאו: שמעת חזה כלה · שמעת אותה הגזרה

צום ג׳ בקריאה וסימ׳ ויעשו בניו לו כן כאשר · כי הקימו בני יהונדב בן רכב את׳ · ופסלי ונסכי צוםם: ידעתם ד׳ קמצי׳ בקריא׳ וסימ׳ ובא האות והמופת אשר דבר אליך · השמעתיך חדשות מעתם · קרא אלי ואענך׳ והכעסתי לב עמים: י״ב פסוקי׳ גם גם גם וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימ׳ ח׳:

ג הָרִאשֹׁנוֹת מֵאָז הִגַּדְתִּי וּמִפִּי יָצְאוּ וְאַשְׁמִיעֵם פִּתְאֹם עָשִׂיתִי וַתָּבֹאנָה׃ ד מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אָתָּה וְגִיד בַּרְזֶל עָרְפֶּךָ וּמִצְחֲךָ נְחוּשָׁה׃ ה וָאַגִּיד לְךָ מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן־תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם וּפִסְלִי וְנִסְכִּי צִוָּם׃ ו שָׁמַעְתָּ חֲזֵה כֻּלָּהּ וְאַתֶּם הֲלוֹא תַגִּידוּ הִשְׁמַעְתִּיךָ חֲדָשׁוֹת מֵעַתָּה וּנְצֻרוֹת וְלֹא יְדַעְתָּם׃ ז עַתָּה נִבְרְאוּ וְלֹא מֵאָז וְלִפְנֵי־יוֹם וְלֹא שְׁמַעְתָּם פֶּן־תֹּאמַר הִנֵּה יְדַעְתִּין׃ ח גַּם לֹא־שָׁמַעְתָּ גַּם לֹא יָדַעְתָּ גַּם מֵאָז לֹא־פִתְּחָה אָזְנֶךָ כִּי יָדַעְתִּי בָּגוֹד תִּבְגּוֹד וּפֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן קֹרָא לָךְ׃ ט לְמַעַן שְׁמִי אַאֲרִיךְ אַפִּי וּתְהִלָּתִי אֶחֱטָם־לָךְ לְבִלְתִּי הַכְרִיתֶךָ׃ י הִנֵּה צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכָסֶף בְּחַרְתִּיךָ בְּכוּר עֹנִי׃ יא לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יֵחָל וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן׃ יב שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי אֲנִי־הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אַף אֲנִי אַחֲרוֹן׃ יג אַף־יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם קֹרֵא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ

קַדְמָיָתָא מִבְּכֵן חַוֵּיתִי וּמִמֵּימְרִי נְפַקָא וּמְסַרְתִּנּוּן בִּתְכֵף עֲבַדְתִּנּוּן וַאֲתָאָה׃ גְּלֵי קֳדָמַי דְּאַתְּ סָרְבָן וְקָשֵׁי כְּבַרְזְלָא קְדָלָךְ וּבֵירַת עֵינָךְ חֲסִין כִּנְחָשָׁא׃ וְחַוֵּיתִי לָךְ מִבְּכֵן עַד לָא יֵיתֵן בַּסַּרְתָּךְ דִּלְמָא תֵימַר דַּחַלְתִּי עֲבַדְתִּנּוּן וְצַלְמִי וּמַתְּכִי אַתְכְּנוּן׃ שְׁמַעְתָּא הָא אִתְגְּלִיאַת לְכָל עַמָּא מַה דְּאִתְגְּלִיאַת לְכוֹן וְאַתּוּן הֲלָא תְחַוּוֹן בַּסַּרְתָּךְ חַדְתָּן מִכְּעַן וְנִטִּירָן וְלָא יְדַעְתּוּן׃ כְּעַן אִתְבְּרִיאָה וְלָא מִבְּכֵן וְקֳדָם יוֹם מֵיתֵיהוֹן וְלָא בַּסַּרְתִּנּוּן דִּלְמָא תֵימַר הָא יְדַעְתִּנּוּן׃ אַף לָא שְׁמַעְתְּ לְמִלֵּי נְבִיַּיָּא אַף לָא קַבֵּילְתָּא אוּלְפַּן אוֹרַיְתָא אַף לְפִתְגָּמֵי בִּרְכָן וּלְוָטִין קְיָמֵי דַּאֲקֵימִית עִמְּכוֹן בְּחוֹרֵב לָא אַרְכֵינְתָּא אוּדְנָךְ לְקַבָּלָא אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דְּשַׁקָּרָא תְשַׁקַּר וּמָרוֹד מִמְּעַיִן יִתְקְרֵי לָךְ׃ בְּדִיל שְׁמִי אַרְחֵיק רוּגְזִי וְתוּשְׁבַּחְתִּי אֲקֵים לָךְ בְּדִיל דְּלָא לְשֵׁיצָיוּתָךְ׃ הָא צְרַפְתָּךְ וְלָא בְּכַסַּף בְּחַרְתָּךְ בִּרְחוֹק מִסְכֵּינוּ׃ בְּדִיל שְׁמִי בְּדִיל מֵימְרִי אַעֲבֵיד דְּלָא יִתְּחַל וִיקָרִי דְּאִתְגְּלֵיתִי עֲלֵיכוֹן לְעַם אוֹחֲרָן לָא אֶתֵּן׃ קַבִּילוּ לְמֵימְרִי דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְזַמְּנִי אֲנָא הוּא אֲנָא הוּא דְּמִלְּקַדְמִין אַף עָלְמֵי עָלְמַיָּא דִּילִי אִנּוּן וּבַר מִנִּי לֵית אֱלָהָא׃ אַף בְּמֵימְרִי שַׁכְלֵילִית אַרְעָא וּבִגְבוּרְתִּי תְּלֵית שְׁמַיָּא קְרֵית אֲנָא לְהוֹן קָמוּ כַּחֲדָא׃ אתכנשו

הראשונות · שעברו גאולת מצרי׳ ותשועת חזקיהו מיד סנחריב: מאז הגדתי · מטרם היות׳ ופתאום עשיתים ותבאנה כמו שהגדתי תחילה על פי נביאי: מדעתי כי קשה אתה · מאשר ידעתי אותך כי קשה אתה ואם יבא הכם ולא הגדתיו תחלה תאמר עצבי עשאן ולא מאת הקב״ה הם לפי׳ אגיד לך מאז בטרם תבא וגו׳ · מדעתי מ״ם זו משמשת נתינת טעם כמו לפי שידעתי ודוגמתו כי מאהבת יי׳ אתכ׳ ומשמרו את השבועה: שמעת חזה כולה · שמעת הראשונות שהגדתי ראה שבאו כולם: ואתם הלא תגידו · ותעידו אשר לא כפל דבר: השמעתיך חדשות מעתה · עתה אני חוזר ומשמיעכם חדשות שהם חדשות לכם ולפני הם גלויות מעול׳: ונצורות · ושמורו׳ באוצרותי ואת׳ לא ידעתם: עתה נבראו ולא מאז · הם: ולפני יום · היותם אני משמיעכם: ולא שמעתם · עד היום ולפני יום מוסב על ה השמעתיך האמור למעל׳: גם לא שמעת גם לא ידעת וגו׳ · תרגם יונתן אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אולפן אורייתא אף לפתגמי ברכן ולווטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך: כי ידעתי בגוד תבגוד · כשירדתי להצילך מיד מצרים גלוי היה לפני שסופך לבגוד ואף על פי כן ש שמרתי שבועת אבות זהו שנאמ׳ ראה ראיתי את עני עמי שתי ר ראיות רואה אני שסופן לבגוד ומכל מקו׳ ראיתי את עני עמי כך דרש ר׳ תנחומא: ופושע מבטן · משהייתם במצרים כמו שמפורש ביחזקאל ואודע להם בארץ מ מצרים ואומר אליהם וגו׳: אאריך אפי · לשון הווה הוא: ותהלתי אחטם לך · וזאת היא תהלתי אשר אחט לך לשון חוטם אסתום חוטמי מצאת עשן נחירי ומקצוף עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמה דאת אמר עלה עשן באפו וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם: חרה אפי׳ וכן ועצמי חרה מני חורב כאשר חוטמי מרוב חימום: ולא בכסף · ולא על ידי אור של גהינם כצרוף הכסף באור: בחרתיך · בחרתי לך כור עוני כנגד כור אור כור הוא כלי שמתיכין בו כסף וזהב: כי איך יחל · איך יחלל שמי בהכריתי אתכם: וכבודי לאחר לא אתן · שאויביכם יאמרו יד שאיהם רמה: שמע אלי יעקב · שם שקרא לך אביך: וישראל מקוראי · מאתי נקראת ישראל ויונתן תרגם וישראל מזמני: יי׳

כמו שהשמעתיך ראה אותה כלה באה: ואתם הלא תגידו · כי כן הוא · וכי תכחישו מה שראיתם בעיניכ׳ והנה השמעתיך עוד חדשות מעתה העתידו׳ לבא והוא חרבן בבל כמו שיספר: ונצורות · שמורות אצלי ולא ידעתם אותם: עתה נבראו · העת שיבאו מפי השם הוא עת בריאתם: ולפני יום · ולא לפני היום הזה שאני מגיד שמא תאמר הנה ידעתין זה לא היה כי עתה נבראו ולא ידעת׳ ולא שמעתם עד עת׳: גם לא שמעת · יש לפרשו דבק בפסוק שלפניו · והנכון לפרשו בפני עצמו · אמר לו דרך תוכחה גם לא שמעת מה שצויתיך · כלומר לא קבלת גם לא ידעת כי סרו המצות מלבבך ושכחתם והנה לא ידעת אותם: גם מאז · לא היא עתה תחילת בוגדך כי גם מאז הדורו׳ שעברו לא פתחה אזנך לקבל דברי · וחירק הפ״א מקום שורק · וכן ופתחו שעריך · פתח הסמדר · והנכון שיהיו כמשמעם מבנין פעל והם פעלי׳ עומדים: בגוד תבגוד · בכל דור ודור יש בך בוגדים: כי מבטן · ר״ל מעת היותך לי לעם פשעת בי · וכן קרא לך פושע כי במדבר פשעת בי כמה פעמי׳ כי מי שהו׳ פושע פעם אחת לא יקרא פושע את מי שסוכה תמיד בפשעו יקרא פושע · או פירוש מבטן כי הרשע יש קצת ממדותיו בטבע יצירתו · וכן הצדיק כמו שאמר ברשעים זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב · וכן אומ׳ על הצדיק בטרם אצרך בבטן ידעתיך: למען שמי · שנקרא שמי עליכם שנקראתם עם ה׳ · וכן אמ׳ משה רבינו בתפלתו והם עמך ונחלתך: אאריך אפי · בכל דור ודור: כי אתם חייבים כליה במעשיכם הרעים אך שאני מאריך אפי למען שמי ולמען תהלתי כי תהלה היא לי בהיות לי עם מיוחד מבין העמים דבקים בי כי אם יפשעו בי ישובו אלי: אחטם · כמו אאריך אפי · כי האף יקרא חוטם: הנה צרפתיך · לא רציתי להכריתך בעונותיך אבל צרפתיך על ידי ענויים בחרב ובשבי ובדבר: ולא בכסף · ולא כצורף כסף כי צורף הכסף יסיר כל הסיגי׳ מן הכסף ויכלה אותם ממנו עד שלא ישאר בו אלא כסף צרוף ואני לא עשיתי כן כי מעטים היו הנשארים אם עשיתי כן אבל הרשעים שבכם שהם הסיגים עניתי׳ בחלאים או בשבי או בשכול בנים או בפרי בהמה או בפרי האדמה כמו שכתוב בקללות לא להכריתם מכל וכל · וזהו שאמר בחרתיך בכור עוני ובדרש ולא בכסף ולא ע׳ אור של גהנם כי כצרוף הכסף באור שבחרתי לך כור עוני כנגד כור האור · כור הוא כלי שמתיכין בו הכסף · ועוני כולל כל מיני ענויים · יש מפרשים בחרתיך כמו בחנתיך ואין צורך רק הוא כמשמעו כי הצרוף הוא בחירת הכסף מהסיגים: למעני למעני · הכפל רוצה לומר למען שמי ולמען תהלתי · כמו שאמר כי איך יחל איך יהיה מחולל שמי אם אכריתך: וכבודי לאחר לא אתן · לא אתן לאחר כבודי שיתפארו עובדי אל אחר עלי שיאמרו אלהיהם מסר ישראל ולא היה כח בידו להושיעם מידם: יחל · מבנין נפעל מבעלי הכפל: שמע אלי יעקב וישראל מקוראי · שאני קראתיו ישראל ואתם נקראים על שמו ישראל: אני הוא · בזמן עומד: אני ראשון · בזמן שעבר: אני אחרון · בזמן עתיד: אף ידי · לא תאמר כי מראשית הזמן אני לבד כי אף טרם הזמן אני כי ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים והזמן נברא בבריאתם · ואמר יסדה לפי שהארץ כיסוד לבנין לפי שהיא תחתונה והשמים נטוים עליה · וזכר היד שהיא שמאל לארץ לפי שהיא נקלה כנגד השמים · וזכר הימין לשמים שהשמים נכבדים מהארץ כמו שהימין נכבדת מהשמאל · ועוד כי פעלת הימין יותר קיימת מפעלת השמאל כן השמים קיימים באיסיהם ואין כן איסי הארץ · ופירוש טפחה תכן אותם בטפחו · כמו שאמר ושמים בזרת תכן: קורא אני אליהם יעמדו יחדו · הנה נחלקו רבותינו ז״ל בבריאת שמים וארץ · בית שמאי אומרי׳ שמים נבראו תחילה ואחר כך הארץ · שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחילה ואחר כך השמים · שנאמר לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים · אמר רבי תנחומא הכא אמרית טעמא לבריאה שמים קדמו · שנאמ׳ בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · ולשכלול

ולשכלול הארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · אמר רבי שמעון בן יוחי תמה אני איך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריאת שמים וארץ אלא שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו · ואדוני אבי ז"ל פירש יעמדו יחדו כי כאשר ברא הבורא יתברך שמים וארץ הנה הוציאם מאין ליש ונכח הטבע למעשה ומחוברי' ברוא בראשיתם ועלו השמים בטבעם כדרך העליונים לעלות וירדה הארץ בטבעה כדרך התחתונים לרדת ואלו לא העמידם האל היו עוד היום השמים עולים והארץ יורדת אך כאשר ראה האל יתברך טוב עמידת' העמידם · וזהו שאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו · והחכם רבי אברהם פירש אני עשיתי' ובעת שאקרא אליהם למלאת חפצי י יעמדו שניהם לפני כ כעבדים · והנכו' בעיני שפירושו כן אני עשיתי' בתחילת בריאתם וכל ימי עולם הם עומדים יחדו בכחי · ופירוש קורא אני אליהם שאני משפיע עליה' כחי בכל עת ובו יעמדו על ת תכונתם וכאלו אני ק קורא להם שיעמדו ו ועומדים : הקבצו · וכיון שאני עשיתי הכל בידי כל הנבראי' ואני אשפיל מלכות זו ו ואריס אחרת כמו ש שאעש' לבבל להשפילה ולהריס כורש · וכשתקבצו כולכם הים בכם בנקבצי' מי שידע אלה העתידות שאני עושה : מי בהם · שהגידם : ה' אהבו · פירוש כורש · וכבר זכרנו כמה פעמי' שהוא יחריב בבל לפיכך סמך על המבין · ונכרנ בכנוי ולא זכר שמו · ה' אהב אותו כי יעשה חפץ האל בבבל ויראה זרוע האל בכשדים כי הוא לא התפאר בכחו כמו סנחריב ונבוכד נצר · אלא אמר כל ממלכות הארץ נתן לי אלהי השמים · ומה שאמר הקבצו לנכח ואמר בהם שלא לנכח כן דרך הלשון · וכן שמעו עמי' כולם וזולתו : כשדים · חסר בית השמוש · והוא כמו בכשדים · וכן לזנות בית אביה שהוא כמו בבית אביה · ורבים כמוהו · ויונתן פירש אהבו על ישראל שתרגם ה' דרחים ליה לישראל עביד רעותיה בבבל וגומ' : אני אני · הכפל לחזק · או פירוש אני שהייתי ואני שאהיה · וכמו שדברתי על כורש על ידי נביאי כן הביאותיו אל בבל והצליח דרכו · ומה שאמר אף קראתיו קראתיו בשם · כמו שאומר למשיחו לכרש : קרבו · אלה דברי הנביא : לא מראש בסתר דברתי · כנבואת סנחריב שהיתה ראשונה לא דברתי בסתר אלא בגלוי אמרתי כי כן יהיה : מעת היותה · מעת היות הגזרה כמו שאמרתי ואתם עדי · וכן עתה אדני אלהים שלחני על הגזרה העתידה לבא והיא אבדן בבל : ורוחו · פירוש מלאכו · כלומר ומלאכו בא אלי בשליחות האל יתברך בנבואה והודיעני זאת הגזרה העתידה לבא שלחני אליכם שאודיענה לכם · ומה שהוצרך לומר ורוחו · כי פעמים ישמע הנביא קול בלא ראית מלאך ופעמי' יראה מלאך במראה הנבואה · ואדוני אבי ז"ל פירש לא מראש כאשר נבאתי כבואת סנחריב בגלוי דברתי ומעת היותה אותה הנבואה שאמר את מי אשלח ומי ילך לנו שם אני מזומן · ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו שם בקרבי להתנבא העתידות · והגאון רב סעדיה פירש כמו ברוחו · על דרך ותערבם ברוחך ביד נביאיך · וכמוהו דרשו ה' ועזו כמו בעזו · והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש ורוחו ומלאכו הממונה על מלכות פרס כי יש מלאכים ממונים על המלכיות כמו שכתוב בספר דניאל · ויונתן תרגם מעדן דאתפרשו עממיה ונו' : כה אמר ה' גאלך · מגלות בבל על ידי כורש : מלמדך · אני מלמד בכל יום להועיל לך שתהיה בשלום אם תשמע לי ולא תגלה לבבל ולא תצטרך לתשועה זאת אם תלך בדרך שאני מדריכך : לוא הקשבת · אלו עשית זה שהקשבת למצותי : ויהי כנהר שלומך · ולא תשלוט בך יד אויב ובא כנהר · רוצה לומר כמימי הנהר שהם רבים · ויונתן תרגם כשפע נהר פרת : וצדקתך · וצדקה שהייתי עושה עמך כגלי הים שהם תמידים בלי הפסק זה אחר זה : ויהי כחול · והיה כמו כן כחול זרעך שהייתי מברך אותך בפרי בטנך · וכפל הענין במלות שונות · ואמר וצאצאי מעיך כמעותיו · ומעותיו הם אבני החול שהם גרגרות קטנות והם כדמו' מעות הכנכ' בדברי רבותינו ז"ל · ויש מפרשים כמעותיו כמעי הים והם הדגים · ויונתן תרגם כפרודוהי והם אבני החול שהם פרודות קטנות : לא יכרת ולא ישמד שמו · פירוש שם זרעך · כלומר אף על פי שלא הקשבת למצותי לא אכריתך מכל וכל אלא אגלה אותך לארץ אויביך ואחר כך אגאלך ואומר לך צאו מבבל : מלפני · שלא אושיבך לפני בבית שכינתי · ואמר כנוי שמו על זרעך בעבור כי רוב השבי הגולהם היו הבנים כי האבות מתו : צאו מבבל ברחו מכשדי' · אין זה בריחה מפחד כי ביד רמה יצאו ובקול רנה אך פירושו מהירות ההליכה · וכן לברוח תרשים כי מלפני ה' הוא בורח · כמו שפירש אדוני אבי ז"ל : הוציאוה · זאת הבשורה : ולא צמאו · אם נבואה זו על השבי מגלות בבל כמו שהוא בנראה הוא תימה איך לא נכתב בספר עזרא כשספר בזאתם מהגלות שנעשו עימהם נסים אלו שבקע צור בעבורם במדבר : אין שלום אמר ה' לרשעים · לאנשי בבל · וזהו שאמר אמר ה' · ושלמטה בפרשת כי כה אמר רם ונשא שוכן עד אמר אלהי · והסימן ה' אלהי : שמעו איים · פירוש יושבי איים · ואלה דברי הנביא על עצמו · ואמר שמעו והקשיבו על העמים שהם מרחוק כאלו הם אבלו לפי שהתנבא אליהם פורענות העתידה לבא עליהם · שהרי התנבא על סנחריב מלך אשור כמה פעמים והתנבא ועל בבל ועל מואב ועל דמשק ועל מצרים ועל דומה ועל צור וצידון : ה' מבטן קראני · אל תתמהו עלי אם אני מתנבא רעות עליכם כי אני מזומן לנבואה מן הבטן · והוא על הדרך שפירשנו בפסוק ובטרם תצא מבטן :

נשם

רשי

יי' אהבו · לזה שעשה חפצו של הקדוש ברוך הוא בבבל : וזרועו · יראה בארץ כשדי' ועל כורש אמר כן : אף קראתיו · לכורש ויונתן תרג' יי' אהבו לישרא' אף קראתיו לאברהם וקריאה זו לשון גידול להיות מקוראי כמו אלה קריאי העדה : מעת היותה שם אני · מעידן דאיתפרשו עממי' מדחלתי תמן אנא קריבתיה לאברהם א אבוכון לפולחני : ועתה יי' אלהים שלחני ורוחו · אמר נביא וכען יי' אלהים שלחני ומימריה עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה · ומדרש אגדה רבי תנחומא פירש שמעו זאת · תורת משה שנאמר בה זאת התורה · לא מראש בסתר דברתי בסיני והנביא אומר מעת היותה לאותו דבר שהוא אומר שם אני : ולמדנו מכאן שכל הנביאים ע עמדו בסיני · ועתה שלחני להנבא אליהם ואף לשון זה ישנו עירוב דברים לא מראש בסתר דברתי אמרה שכינ' מעת היותה שם אני אמר הנביא · ויש לפתור שלא יהו עירובי דברים קרבו אלי שמעו זאת שאני מתנבא לכם על מפלת בבל ונאולתכם לא מראש בסתר דברתי אותה מעת היותה שנגזר הקב"ה להביאה שם הייתי לאמר שמשעת הגזירה הקב"ה מעמיד הנביא שעתיד להנבא על הדבר בסוד פמליא של מעלה ואעפ"י ש שעדיין אינו נוצר : כמעותיו · של ים כדגי הים לרוב : לרשעים · לנבוכד נצר וזרעו : מבטן קראני · משאני בבטן עלתה לפניו במחשבה להיות שמי ישעיה להנבא ישועת ונחמות :

נשם

ישעיה מח–מט

הקבצו ד' ג' מנהון ר"פ וסים' נמסר לעיל בסיפר' דא סים' מ"ה : הביאתיו ד' בליש' ב' מל' וב' חס' וסים' נמסר בסדר מקץ : ועתה אדני אלהים ג' דסמיכי בקריא' וסים' ועתה יי' אלהים הדבר · ועתה יי' אלהים אתה הוא · ועתה יי' אלהים שלחני ורוחו · וחד עתה יי' אלהים יאמן נא דבריך דה"ה : שלומך ג' בקריא' ב'

יַחְדָּו׃ הִקָּבְצוּ כֻלְּכֶם וּשֲׁמָעוּ מִי בָהֶם הִגִּיד אֶת־אֵלֶּה יְהוָה אֲהֵבוֹ יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ בְּבָבֶל וּזְרֹעוֹ כַּשְׂדִּים׃ טו אֲנִי אֲנִי דִּבַּרְתִּי אַף־קְרָאתִיו הֲבִאֹתִיו וְהִצְלִיחַ דַּרְכּוֹ׃ קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ־זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי יְהוִה שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכֲךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ׃ לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֺתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם׃ וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעֹתָיו לֹא־יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי׃ כ צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב׃ וְלֹא צָמְאוּ בָּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע־צוּר וַיָּזֻבוּ מָיִם׃ אֵין שָׁלוֹם אָמַר יְהוָה לָרְשָׁעִים׃

מט א שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק יְהוָה מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי אִמִּי

ג' ר"פ · ד' · ה' · ל' ב' חס' וב' מל' · יד' ל' ומל' · י' · ג' חד ר"פ וחד ס"פ וחד מגע' פסוק · ג' מל' ב' · ג' ב' יתיר וחד מל' · ל' ג' · ל' ג' · ס"א והשמיעו ג' ומל' · ה' ר"פ · ל' · ד' · ל'

אִתְכְּנַשׁוּ כוּלְּכוֹן וּשְׁמַעוּ מַן בְּהוֹן חַוִּי יַת אִלֵּין יְיָ דְּרַחֵם לֵהּ לְיִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד רְעוּתֵיהּ בְּבָבֶל וּתְקוֹף דְּרָע גְּבוּרְתֵּיהּ יִגְלֵי בְּכַסְדָּאֵי׃ אֲנָא בְּמֵימְרִי גְּזֵרִית קְיָם עִם אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן אַף רַבֵּיתֵיהּ אֲעֵלְתֵּיהּ לַאֲרַע בֵּית שְׁכִנְתִּי וְאַצְלַח יַת אָרְחֵיהּ׃ אִתְקְרַבוּ לְמֵימְרִי שְׁמַעוּ דָּא לָא מִן אוּלָּא בְּסִתְרָא מַלֵּלִית מֵעִדָּן דְּאִתְפְּרַשׁוּ עַמְמַיָּא מִדַּחַלְתִּי תַּמָּן אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן קָרֵבְתֵּיהּ לְפוּלְחָנִי אֲמַר נְבִיָּא וּכְעַן יְיָ אֱלֹהִים שַׁלְחַנִי וּמֵימְרֵיהּ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ פָּרִיקָךְ קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ מַלֵּיף לָךְ לְהַהֲנָאָה מְחַוֵּי לָךְ בְּאוֹרַח דְּתְהָךְ׃ אִלּוּ אֲצֵיתְתָא לְפִקּוּדֵי וַהֲוֵי פוּן כְּשְׁפַע נְהַר פְּרָת שְׁלָמָךְ וְזַכְוָתָךְ כְּגַלֵּי יַמָּא׃ וַהֲווּ פוּן סַגִּין כְּחָלָא דְּיַמָּא בְּנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ כְּפֵרוּדוֹהִי לָא יִפְסוֹק וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי שְׁמֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל מִן קֳדָמַי לְעָלַם׃ פּוּקוּ מִבָּבֶל עֲרוֹקוּ מִמְּדִינַת אֲרַע כַּסְדָּאֵי בְּקָל תּוּשְׁבַּחְתָּא חַוּוּ וּבַסַּרוּ דָּא אַפְּקוּהָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא אֱמַרוּ פְּרַק יְיָ עַבְדוֹהִי דְּבֵית יַעֲקֹב׃ וְלָא אַצְחִינוּ בְּחָרְבָתָא דְּבַרְנוּן מַיָּא מִטִּנָּרָא אַפֵּיק לְהוֹן וּבְזַע טִינָּרָא וּנְגוּדוּ מַיָּא׃ לֵית שְׁלָם אֲמַר יְיָ לְרַשִׁיעַיָּא׃ קַבִּילוּ נַגְוָן לְמֵימְרִי וְאָצִיתוּ מַלְכְּוָן מְרַחִיק יְיָ עַד לָא הֲוֵיתִי זַמְּנַנִי מִמְּעֵי אִמִּי

ארכר

חס' וא' מל' וסים' לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר · הסיתוך ויכלו לך · עד הגבול שלחוך · קדמ' מל' : הוציאוה ג' בקריא' וסים' הוציאוה ותשרף · הוציאוה עד קצה הארץ · הוציאוה אל טבירת השדרות דה"ה · אנ"ך : בחרבות ב' וסים' כשעלים · ולא צמאו בחרבות · וסים' תעליא צחו :

ויׂשם פי׳ לא אוכל למנוע עצמי מלהתנבאות כי הוא שם פי כחרב חדה לדבר העתידות בחתוך לשון בלא מורא: בצל ידו החביאני׳ שלא יוכלו להרע לי ישראל אף על פי שדברתי עליהם רעות: וישמני לחץ ברור׳ לירות בלשוני למרחוק לאומות: באשפתו הסתירני׳ לפי שדמה עצמו לחץ דמה סתרי האל לאשפה שהחצים נסתרים בה׳ ואמר חרב חדה כנגד ישראל שהם קרובים אליו׳ ובחרב יכה אדם לקרוב ולא לרחוק׳ ואמר חץ כנגד האומות שהם רחוקים ובחץ יורה אדם למרחוק׳ ופירוש ברור מרוק ומרוט עד שהוא זך וברור: ויאמר לי עבדי אתה׳ שאתה מזומן לשליחותי כעבד לאדון שאמרתי הנני שלחני: ישראל׳ יאמר בכלל ופרט אתה ישראל שאתפאר בך כאדון המתפאר בעבדו ה הנאמן: ואני אמרתי׳ בראותי כי לא שבו ישר׳ בתשוב׳ בתוכחתי אמרתי לריק יגעתי׳ וכפל הענין במלות שונות משפטי ופעלתי הם את השם שהוא שלחני אליהם ולא ה הועלתי ועמו אריב על זה: ועתה אמר׳ לשובב יעקב אליו לפיכך יצרני להיות לו לעבד ולהשיב יעקב אליו בתוכחתי ונאסף ישראל לו׳ כלומר לעבודתו ואם לא יועיל בדור הזה די לי שאכבד בעיני ה׳ ויודיעני סודותיו ועתידותיו והוא היה עזי שלא ירעו לי׳ וכתוב לא יאסף בא׳לף ופירוש הכתוב בתמי׳: ויאמר נקל׳ כפעל עומד והקוף בצרי׳ ופירו׳ בתמי׳ והוא חסר הא׳ התימה׳ כאלו אמר הנקל למה אמרת כי לריק יגעת וכי נקל הוא מהיותך לי עבד לא די לך בזה אף על פי שלא ישמעו אליך אנכי דוריך די לך שעשית שליחותי׳ ועוד להקי׳ את שבטי יעקב מנפילתם בגלות בין העמים ולא די לך שהתנבאת על הטובה שאני עתיד להביא ע עליהם: ונצורי ישראל להשיב׳ פירוש להשיב אותם לקדמות׳ ונצורי׳ פירוש חרבות׳ כמו ובנצורים ילינו: ונתתיך לאור גוים׳ פירוש כי נבואותיך יהיו לעתיד לאור גוים שיראו ש שיתקיימו נבואותיך ו ושובו לדרך טוב ו ויאירו בך להיו׳ ישועתי עד קצה הארץ׳ כי בתשועת ישראל יהיו נושעים גם כן הגוים אח׳ מלחמת גוג ומגוג׳

כחרב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וישם פי כחרב חדה׳ ושמתיך כחרב גבור׳ חדה כחרב פיות: חדה ה׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן יט: והבל ג׳ בקריא׳ והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו׳ לתהו והבל כחי כליתי׳ שקר החן והבל היופי׳ אנ״ך: למתעב ד׳ קמצין בליש׳ וסי׳ לבזה נפש למתעב גוי׳ ודבר תמים יתעבו׳

הַזְכִּיר שְׁמִי׃ וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי׃ וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי־אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּךָ אֶתְפָּאָר׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִלֵּיתִי אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת־יְהוָה וּפְעֻלָּתִי אֶת־אֱלֹהָי׃ וְעַתָּה אָמַר יְהוָה יֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו וְיִשְׂרָאֵל לֹא יֵאָסֵף וְאֶכָּבֵד בְּעֵינֵי יְהוָה וֵאלֹהַי הָיָה עֻזִּי׃ וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד לְהָקִים אֶת־שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וּנְצִירֵי יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי עַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ כֹּה אָמַר־יְהוָה גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ לִבְזֹה־נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וָקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרֶךָּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְהָקִים אֶרֶץ לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שֹׁמֵמוֹת׃ לֵאמֹר לַאֲסוּרִים צֵאוּ לַאֲשֶׁר בַּחֹשֶׁךְ הִגָּלוּ עַל־דְּרָכִים יִרְעוּ וּבְכָל־שְׁפָיִים מַרְעִיתָם׃ לֹא יִרְעָבוּ וְלֹא יִצְמָאוּ וְלֹא־יַכֵּם שָׁרָב וָשָׁמֶשׁ כִּי־מְרַחֲמָם יְנַהֲגֵם וְעַל־מַבּוּעֵי מַיִם יְנַהֲלֵם׃ וְשַׂמְתִּי כָל־הָרַי לַדָּרֶךְ

ברור ל׳ והעת ספתי׳ יצרי ל׳ למדנחאי כתיב יוצרי וכא כמס׳ ל׳ ומ״ל למערבאי חס׳ ונצורי ק׳

אדכר שמי: ושוי פתגמוהי בפומי כחרב חריפא בטלל גבורתיה אגין עלי ושויני כגיר בחיר די בבית אזנין מסתר: ואמר לי עבדי את ישראל דבך אשתבח: ואנא אמרית לריקנו לאיתי ללמא ולא מדעם חילי שציתי ברם דיני גלי קדם יי ואגר עובדי קדם אלהי: וכען אמר יי דאתקנני ממעין למהוי עבד פלח קדמוהי לאתבא דבית יעקב לפולחניה וישראל לדחלתיה יתקרב ויקרנא קדם יי ומימר אלהי הוה בסעדי: ואמר הזעיר לכון דאתון מתקרן עבדי לאקמא ית שבטי יעקב וגלות ישראל לאתבא ואתננך לנהור עממין למהוי פורקני עד סיפי ארעא: כדנן אמר יי פרקיה דישראל קדישיה לדבסירין בני עממיא לדמטלטלין בני מלכותא לדהוו עבדין לשלטונין להון מלכין יחזון ויקומון רברבין ויסגדון בדיל יי דמהימן קדישא דישראל ואתרעי בך: כדנן אמר יי בעדן דאתון עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון וביום עקא אנא מקים פורקן וסעד לכון ואתקננך ואתננך לקים עם לאקמא צדיקיא דשכבין בעפרא לאחסנא ירותן דצדין: למימר לדאסירין בני עממיא פוקו ולדרעגינין בני מלכותא כד בקבלא אתגלו לנהור על אורחן ישרון ובכל נגדין בירת משריהון: לא יכפנון ולא יצחון ולא ילקנון שרבא ושמשא ארי דעתיד לרחמא עליהון ידברנון ועל מבועי מיין ישרנון: ואשוי כל טוריא כבישין קדמיהון כאורח וכבשיא

ויתעב את נחלתו׳ יתעב יי׳ וא׳ מתאב אנכי׳ ובמסרה אורי׳תי׳ מוסף זה כל אכל תתעב נפשם: שפיים ג׳ מל וסימ׳ אפתח על שפיים נהרות׳ לאמר לאסורים צאו׳ קל על:

רשי

ויׂשם פי כחרב חדה׳ להוכיח את הרשעים ולהתנבאות עליהם פ פורענות: בצל ידו החביאני׳ שלא יוכלו להרע לי: לחץ ברור׳ ממורט קל״ר בלע״ז: באשפתו׳ כלי כדתק החצי׳ שקורין קוייברא בלע״ז: ואני אמרתי להבל יגעתי׳ כשראיתי שאני מוכיחם ואינם שומעים: אכן משפטי את יי׳ הוא יודע שאינה מאתי אלא מ מאתם: לו יאסף׳ אלין ישוב בתשובה: נקל מהיותך וגו׳׳ מתנה קטנה היא בעיני שתהא לך זאת לבדה שתהא לי עבד להקים את יעקב ולהשיב אלי נצורי ישראל והנני מוסיף לך עוד ונתתיך לאור גוים להנבא על מ מפלתה של בבל שהיא שמחה לכל העולם: נצורי ישראל׳ כמו ונצורת לב שלבם מוקף יצר הרהורי עבירה כעיר נצורת מ מצור הצרים עליה: לבזה נפש׳ נפש בזויה לישראל שהם בזויים: למתעב גוי׳ ליוי שהגוי מתעבו והוא עבד למושלים עליו: מלכים יראו׳ אותו וקמו: אשר נאמן׳ לשמור הבטחתו שהבטיח ל לאברהם על המלכיות כענין שנ׳ והנה תנור עשן וגו׳: קדוש ישרא׳׳ הוא ויבחרך: בעת רצון׳ בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפייס לפני: וביום ישועה׳ שתהא צריך לישועה: ואצרך׳ ואשמרך: לברית עם׳ להיות עם ברית לי: להקים ארץ ישראל הבחורה לי בכל הארצות: לאמר לאסירים צאו׳ לעת אשר אומ׳ לאסירי גולה צאו: שפיים׳ תרגם יונתן נגדין נחלי מים: שרב׳ חום: ושמתי כל הרי לדרך׳ כלפי שאמ׳ על ידי חורבנה שבת עובר אורח עכשיו ישובו וילכו בו עוברים ושבים: ומסלותי

כמו שאמר יבאו כל בשר להשתחוות לפני׳ ואמר והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך: כה אמר ה׳׳ גואל ישראל׳ מגלות העמים כי עתידו׳ הם אלה הפרשיות הבאות אחר זה: קדושו׳ שיתקדש בהם בנפלאות שיראה בהוציאו אותם מהגלות: לבזה נפש׳ אמר האל בעבור ישרא׳ שהוא בזוי נפש ומתעב אותו כל גוי והוא עבד מכמה מושלים עוד יראה שיראוהו מלכים ויקומו מפניו ושרים ישתחוו לו: למען ה׳ אשר נאמן׳ למען ה׳ שהוא בעזרת ישראל יעשו זה׳ כמו שאמר זכריה יחזקו עשרה אנשים וגומ׳ נלכה עמכם כי שמענו אלהי׳ עמכם: אשר נאמן׳ בדברו ובהבטחתו שהבטיח את ישרא׳ ולמען קדוש ישראל אשר בחר בך: כה אמ׳ ה׳ בעת רצון׳ יאמר הא׳ לישראל בעת שתעשה רצוני אני עניתיך בזעקך אלי מצרה אם באה עליך: וביום ישועה׳ פי׳ וביום שתהיה צריך לישועתי עזרתיך ואצרך׳ וכן אעשה בכל דור ודור שאסמכך יש הגליה אף על פי שאתם חייבים לפעמים מכל מקום אצרך עד שאתנך לברית עם וזה לעתיד לימות המשיח שתהיה צריך להיות לברית עם ר״ל לקיום עם׳ כמו שאמר יקימך ה׳ לו לעם קדוש: להקים ארץ׳ פירוש להקים חרבות ארץ ישראל ולהנחילך נחלות שהיו שוממות כל זמן הגלות׳ וכן ת׳ בעת רצון כמו שפירש בעדן דאתון וגומר׳ ותרגם להקים ארץ לאקמא צדיקיא דשכבין בעפר׳: לאמר לאסורים צאו׳ שהם בגלות כמו אסורים שאין להם כח לצאת מתחת ממשלת הגוים׳ וכן דמה הגלות לחשך: ירעו׳ שימצאו בכל מקום ספקם בצאתם מהגלות: ובכל שפיים׳ מקומות הגבוהים׳ וכן וילך שפי׳ וזכר שפיים כי אין דרך למצוא מרעה לבהמות בהרים כי אם במקום מים כן המקומות שלא ימצא בהם הולך דרך ספקו אבל הם ימצאו בהם ספקם: לא ירעבו׳ בכל הדרך לא יהיה להם רעב וצמא כי האל יזמין להם כי יפתח להם במדבר מעינות ויצמיח להם גם כן עצי מאכל עם פירותיהם׳ וזה דרך נס ופלא׳ כמו שאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: שרב׳ כמו אכלני חרב תרגום שרבא: מבועי׳ שרשו נבע בכל מקום שילכו במדבר יהיו נובעים להם מים: ושמתי׳ כמו שאמר כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו׳ וזה יהיה כמשמעו דרך נס כדי שלא יעלו וירדו בדרכים׳ או הוא דרך משל רוצה לומר שלא ייגעו ולא יעפו בדרכים כי העליה והירידה תיגע ההולך ואשר יחזק כחם שלא ייעפו:

ואמר

ואמר הרי ומסלותי בבנוי המדבר ואמר האל רוצה לומר שהוא יחלק הדרכים ההם במדברות מקום שאין שם דרך, כמו שאמר והיה שם מסלול ודרך ונומ': הנה אלה, זכר ארבע הפאות שישראל מפוזרים בכולם, ואמר על פאת מזרח מרחוק לפי שארץ ישראל באמצע הישוב בקרוב והיא רחוקה מפאת מזרח יותר כי היא נוטה לפאת מערב בארץ, לפיכך אמר על מזרח מרחוק: ומים, הוא המערב: מארץ סינים, הוא הדרום, כמו שתרגם יונתן מארע דרומא, כי הסינים שוכנים שם, והסינים הוא מבני כנען, כמו שכתוב, ופירש רב סעדיה ז"ל ארץ בלפון: רנו שמים, דרך משל כאלו כל העולם שמח בצאת ישראל מהגלות: ופצחו, כתוב יפצחו קרי והענין אחד, ופירוש הרמת קול בשמחה, וזכר הרי' בפני עצמם ואף על פי שהם בכלל ארץ לפי שהם עיקר בריאת הארץ והחלק הקיים שבה, ועוד כי המתכו' בהרי': ותאמ' ציון, זכר ציון לפי שהי' ראש ממלכת ישראל וכאלו העיר מתאוננת על בניה שגלו ממנה, וכל ישראל בניה ולא יושביה לבד כי אליה היו באים כל ישראל לעבוד את ה': עזבני, שכחני אמרה זה לאורך הגלות הזה ש שילמה שעזבה האל ושכחה: התשכח אשה עולה, בנה הקטן כי היא מרחמת עליו יותר בעבור שאין לו כח ל לבקש פרנסתו כמו ה הגדול, וכפל הענין ואמר מרחם בן בטנה, וכן אמר גם כן על הקטן כמו עול וכן או בן ינק או בת ינק, אם בנים ואם בנות, אמר התשכח אשה ע עולה שלא תרחם בן בטנה זה לא יהיה: גם אלה תשכחנה, פעמים שגם אלה הנשים ת תשכחנה בניהן כשים בהן מדת אכזריות כי ימצא בהן אבל הן מ מעטות אבל אני רחום ולא אשכחך לעולם, הן על כפים פירש רב ס סעדיה ז"ל כמו ענגים וכן נשא לבבינו אל כפי', והכון כמשמעו, וכן תרגם יונתן, כאלו את חקוקה לפני שאזכרך תמיד: חומותיך, פירוש חומותי' ההרוסו': מהרו, עבר, במקום עתיד כמו ימהרו וכן הוא המנהג בנבואות ברוב: מהרסיך ומחריביך, והם הפושעים יצאו ממך שיכלו שלא יהיה בך עוד רשע ופושע כי הם היו סבת ההריסה והחרבן: שאי סביב עיניך, כי מכל פאה יבאו כולם כל בניך מ

הנה אלה חד מן ה' פסוק' אית בהון הנה והנה וסימ' נמסר בסדר ויצא: התשכח ב' רפי' וסימ' התשכח אשה עולה, התשכח בתולה עדיה: אשכחך ב' וסימ' ואנכי לא אשכחך, אם אשכחך ירושלם: שאי ח' וסימ' קומי שאי את הנער' ויקרא אל גיחזי, שאי סביב עיניך, ותקשרים ככלם, שאי עיניך על שפיים, יען שכחת אתי,

ומסלתי ירמון: הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים: רנו שמים וגילי ארץ יפצחו הרים רנה כי נחם יהוה עמו ועניו ירחם:

ותאמר ציון עזבני יהוה ואדני שכחני: התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד: מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יהוה כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה: כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך: עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי המקום גשה לי ואשבה: ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם:

כה אמר אדני יהוה הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה: והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני יהוה אשר לא יבשו קוי: היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק

ל' ל' ול"כ · ל' פסו' הנה והנה · ג' · ל' · ג' · זל' · ופצחו ק' · ג' כ"כ · ל' · ב' רפין · ל' ומ"ל · למלרע · ב' אס · ג' · ל' · ל' · ל' · ה' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ויחס' · ל' נקס' · זא · ל' · ל' ומ"ל · ל' · ל' ויחס' · ג' · ג' · ל' ומ"ל · ד' חס' כליס' · ל' · ז' פסו' ואני אני · ו' כ"כ · ז"כ ס"פ · ו' כטע' כסיפ' · ל' · כ' כתרי ליס' · ל' · ל' · ל' ויחס' · ל' · ל' וכ"כ · כ' · ל' · כ' · ומ"ל · טו · כ

ובבשיא ירומון: הא אלין מרחיק ייתון והא אלין מצפונא וממערבא ואלין מארע דרומא: שבחו שמיא ובועי ארעא ודוצו טוריא תושבחתא ארי עתיד יי לנחמא עמיה ועל ענותנוהי ירחם: ואמרת ציון סליק שכנתיה יי מני ויי רחקני: האפשר דתתנשי אתתא ברה מלרחמא על בר מעהא מתיבא כנשתא דישראל ואמרת אם לית קדמוהי אתנשאה דלמא לא מתנשי לי ית דעבדית עגל דדהב אמר לה נביא אף אלין אתנשין מתיבא ואמרא לידה אם אית קדמוהי אתנשאה דלמא מתנשי לי ית דאמרית בסיני נעביד ונקביל מתיב ואמר לה מימרי לא ירחקנך: הא כדעל ידין את צירא קדמי שורך לקבלי תדירא: יוחון בניכי חרבתיך מפגרך ומחרבך מניך יגלון: זקופי ירושלם סחור סחור עינך וחזא כל בני עם גלותיך מתכנשין ואתן לגויך קים אנא אמר יי ארי כולהון ליך כלבוש דיקר ועובדיהון בגויך כקשוט כלתא: ארי חרבתיך וצדיותיך וארע מפגרותיך ארי כען תרחקין מיתב ויתרחקון מסלעמך: מכען יימרון חד חד בגויך בני עם גלותיך עק לי אתרא רוח לי ואיתב: ותימרין בלבך מן רבי לי ית אלין ואנא תכלא ויחידא גליא ומטלטלא ואלין מן רבי הא אנא אשתארית בלחודי אלין היכא הוו: כדנן אמר יי אלהים הא אגלי בעממיא גבורתי ועל מלכותא ארים נסי וייתון בנך בציבין ובנתך על פרון יתנטלן: ויהון מלכיא תורבינך ומלכותהון ישמשונך על אפיהון על ארעא ישתטחון למבעי מניך ועפר רגלך ילחכון ותדעין ארי אנא יי דלא יבהתון צדיקיא דמסברין לפורקני: היתנסיב מגברא עדי ואם דשבו זכאין ישתיזיב

רשי

ומסלותי ירומון, כלפי שאמ' כשמו מסלו' נתקלקלו מאין מתקן אות' עכשיו ומסילותי ירומון יתקנו ק קילקול הדרכים וינביה אותם כמשפט בחלוקי אבנים ועפר: מארץ סינים, מארע דרומאי: כי נחם יי', את עמו: ותאמר ציון, היא היתה סבורה ששכחתיה: התשכח אשה עולה, עולל שלה: מרחם בן בטנה, מלרחם על בן בטנה: גם אלה תשכחנה, אפילו אם יש תשכחנה אנכי לא אשכחך: על כפים, על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי ל לראותך ולזוכרך תמיד, דבר אחר על כפים מעל ענני כבוד כמו על כפים כשה אור: מהרו בניך, לשוב: תצרי מיושב, תהי צרה מרוב יושבי' שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות ל להם בתים: בני שכולייך, בנים שהייתה שכולה מהם: גשה לי, התקרב לצד אח' בשבילי ואשבה: גלמודה, סוללא בלע"ז: וסורה, מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה: ידי, נסי סימן להביא גלוי': נס, פירל"קא בלע"ז כמו וכנס על הגבעה וזהו סימן קיבוץ ונותנין בראשה בגד: בחוצן, איישו"לא בלע"ז ודומה לו בעזרא וגם אני חצני נערתי: היוקח מגבו' מלקוח, כשבורי' אתם שאי איפשר לקחת מהרשע מלקוח שבין של יעקב הצדיק: ואת

ואם שבי ב' פסוקי' דעיין

נם את שאי כלמתך, קומי רני בלילה: י"ב פסוקי' דמיין מן ג' ג' מלין קדמאה ותליתאה לא נסיב ו' וסימ' ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש מיד ומיד מיד, ולקחו מן הדם ונתנו על ועל על, כל אשר יגע בבשרה יקדש ואשר אשר, אז ישוב הרוצח ואז אז, הנני ענו בי נגד יי' את ואת את, ויאמר אלהם עד יי' בכם ועד עד, אלהי אברהם ואלהי נחור אלהי, עלי עשור ועלי עלי, ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואלה אלה, לו חפץ יי' להמיתנו לא ולא לא, כי יצמו אינני שומע וכי כי, כה אמר יי' צבאות אל יתהלל חכם ואל אל:

מגל הפאות: חי אני, זו ההבטחה שלא תשוב אחור כמו כי נשבעתי בהקבץ כל ישראל אליך יהיו לך כמו העדי והקשורים לכלה: כי חרבותיך ושוממותיך, שאת דואגת עליה' לא תדאגי עוד: כי עתה תצרי מיושב, כל החרבות והשוממות יהיו מיושבות עד שתצרי מרוב יושבים: תצרי, תדחקי: ורחקו מבלעיך, משחיתוך ירחקו בקצה הארץ שלא יבא עוד בגבולך משחית: עוד, שכליך, שאת שכולה מהם יהיו רבים בתוכך עד שיאמר כל אחד לחברו צר לי המקו' גשה לי ואשבה, כלומר גם האלה בעבורי מאוכל לשבת כל כך יהיו רבים היושבי' ויונתן תרג' רוח לי ואתיב: ואמרת, גלמודה, יחידה: גולה וסורה, מכל בניה שגלו וסרו ממנה וכן כשה נובלת עליה, וסורה שם תאר כמו וסורי בארץ יכתבו: איפה הם, אאיפה כלומר מאיזה מקום באו, או פירוש איפה היו: כה אמ' בחצן, זרוע או כנף הבגד וכן חצני נערתי: והיו, אמניך, מגדליך כמו כאשר ישא האומן את היונק: וידעת, אז תדעי כי אני ה' ובידי הכל להשפיל ולהרים ואם היית שפלה ימים רבים תהיי רמה על כל העמים ואני הוא אשר לא יבושו קוי כי אם קויתם אותי ימים רבים בגלות לא אבדה תקותכם ולא יהיה לכם עוד בשת מן האומות שהיו אומרים כי אין לכם תקוה: היקח מגבור, אלה הם דברי האומות איך יוקח מגבור מלקוח שלקח, ועוד כי הוא שבי צדיק כי בצדק ובמשפט לקחו איך ימלט מידו משני פנים האחד שהוא גבור והאחר שהוא צדיק בשבין כן ישראל איך יצאו מתחת רשותינו:

כי כה' ענה הקדוש ברוך הוא: גם שבי גבור יקח, כי אני גבור מכם שאקחנו מידכם, ומה שאמרו צדיק אינו כי אם עריץ כי בכח ובעריצו' לקחתם אותו לא בצדק ובמשפט כך פירשו אדוני אבי ז"ל: יריבך, שם תאר והיו"ד נוספת כיו"ד יקום, כלומר המריב אותך בגלות ואושיע בניך מתוכם: והאכלתי את מוניך, אונסיך, כמו ולא יונו עוד נשיאי עמי ותרגומו ולא יכסון: את בשרם, על דרך איש בשר זרועו יאכלו: וכעסיס, יין ענבי' או יין רמוני' נקרא כן לפי שיוצא על ידי סחיטה וכתישה, מן ועסותם רשעי' וכן מעסיס רמוני' יטפו ההרי' עסים: דמם, מדמם, ותרגם יונתן ית בשר דהוו מונין לך וגו': כה אמ' ה' אי זה ספר כריתות אמכם, הנה אמ' ירמיהו שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה' פירשו המפרשים כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתו' שלא יהיה מהם עוד מלך כי בקבוץ גליות אמר ו ועבדי דוד נשיא להם, ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות, אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל ש שמוכיח אשתו מכיתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות לפי שעתיד להחזירה אלא כן יהודה עתיד להחזיר המלכות לו, ונוכל לפרש גם כן לפי שעשרת השבטים לא שבו בשוב הגלות מ מבבל ועוד שמשגלו לא יצאו ממקום גלותם ואחר להם הגלו' אמר הרי הם כאלו נתן להם ספר כריתו' ובני יהודה שבו לארצם אחר שבעי' שנה וישבו בארצם א ארבע מאות ועשרים שנה, ואעפ"י שיהודה לא גלה עדין הנבי' דבר על העתיד ונחמה ש שמנחם את ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם ב בעונותיהם ובשובם א האל ישיב שבותם, ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות' כלומר כי קרובי' אתם לשוב אי כאשר שבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם ספר כריתות ובשובכם ישובו גם כן אחר השבטים כי דוד ימלוך על ישראל כלו', וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ י יהודה אשר ביד אפרי' ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד, ואף על פי שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתו' גדול ואורך גלות' אמר והנה ישיב אותם עם שבט יהודה 'שאותם היה הכנסה והכלל והבנים הם הפרט והנה לא נמכרתם ואיככם צריכי' לכסף בפדותכם אלא עונותיכם היו דמי המכירה והתשובה תהיה כסף הפדות: מדוע, אתם מעכבים הגאולה כי אני מזומן לקבל אתכם בתשובה אם תשובו, ולמה היה זה כי באתי ואין איש עונה אלי: קראתי, שובו אלי ואשובה אליכם: ואין עונה, מכם: הקצור קצרה ידי מפדות, וכי חשבתם לאורך גלותכם כי לקוצר ידי הוא זה שלא פדיתי אתכם עד עתה אין זה אלא בשבילכם שלא שבתם אלי, והביאה והקריאה הם דברי הנביאים כמו שכתבנו בכמה מקומות כי האל מקבל השבים בכל עת קראם אלין בלב שלם הוא קרוב אליהם ונכון לקבלם: הן בגערתי, איך תחשבו כי מקוצר ידי הוא זה שלא נגאלתם עד עתה והנה אחריב הים בגערתי כמו שעשיתי בים סוף בגערה לבד, וכן כתיב ויגער בים סוף ויחרב, והגערה הוא שהוליך רוח קדים עזה את הים לחרבה: אשים נהרות מדבר, כשארצה אוביש הנהרות כמו שעשיתי בירדן שהובשתי אותו עד שעברו ישראל וממקום המעבר עד הים יבש הנהר כמו שאמר והיורדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו והנה מתה הדגה שהיתה בנהר כשתמו המים ובאשה, ומה שאמר על הירדן נהרות והוא אחד מפני נהרות אחרים הנשפכים לתוכו, וכן אמר על זה אתה הובשת נהרות איתן, כמו שפירשתי בספר תהלים: אלבים, וכן עשיתי במצרים כהפסד האויר להם שהלבשתי להם השמים קדרות שהיה להם חשך שלשת ימים: ושק אשים כסותם, כאלו שק היה כסותם שלא ראו אור, והשק הוא שחור ועם כל זה עשיתי כן אוכל לעשות להוציאכם מהגלות ואעפ' שאתם בתוך עמי' רבים, וזכר המים והאויר לפי שהם יסודות ואם ביסודות יעשה חפצו כל שכן בנבראי' מהם, ויש לפרש עוד שבים שמים קדרות על קדרות השמש והירח, או על העננים כמו שנאמר עליהם והשמים התקדרו עננים ורוח, אלא שנכון הוא לפרש הכל במה שעשה בעבור ישראל, ויתכן לפרש הפסוקים האלה דרך משל דמה טובות העמים שהיה להם בשפע כמו הים והנהרות, ואמר שיחריב אותם ויוביש אותם כלומר שיפסיק טובת, בעבור הרעה שעשו לישרא', והענין כמו שפירשנו בפסוק ושמתי נהרות לאיי ואגמים אוביש: אדני אלהים, אלה דברי הנביא אמרם על עצמו, אמר נתן לי לשון למודים לשון אנשים מורגלים בלשון כמו למוד מדבר, וכן אמר למעלה וישם פי כחרב חדה, שתקן לשוני לדבר נחות מהרה כאלם הרגיל בדבר לדעת דברי השם ולעות בו את מי שהוא עיף, ר"ל צמא לשמוע את דבר ה' כמו לשתות היעף במדבר ר"ל הצמא, וכן בארץ ציה ועיף בלי מים, ופי' לעות לאמר דבר בעתו: יעיר בבקר בבקר, אולי היו נבואותיו במראות הלילה והיה כאלו האל מעירו בבקר והנבואה, או פי' בבקר בבקר יום אחר יום כי לא היתה הפסקה בנבואתו שיהיה בלא נבואה חדש או ימים: יעיר לי אזן, הנה תקן פי לדבר ואזני לשמוע כלמודי', כמו שאמ' ה' אלהים נתן לי לשון למודים: אדני, אלהים אמר שני פעמים ה' אלהים ועוד אמר וה' אלהים, הן ה' אלהים, לפי שהיה מדבר על הנבואה והנבואה תבא לנביא באמצעות המלאכים הנקראים אלהים:

ישלט

נ

ושק נ' ופתח וסימ' אלביש שמים קדרות, בצום ושק ואפר דדניאל, הכזה יהיה צום אבחרהו: יעיד ז' וסימ' בנשר יעיר קנו, יי' כגבור יצא, אדני יי' נתן לי לשון למודים ב' בו, והוא רחום יכפר עון, אם זך וישר אתה, ובחוקתו בעשרו יעיר, ויך אלחנן בן יעור דודה כן כתיב, בתרא שום בר נש: בבקר בבקר

כה ימלט: כי־כה אמר יהוה גם־שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט ואת־יריבך אנכי אריב ואת־בניך אנכי אושיע: והאכלתי את־מוניך את־בשרם וכעסיס דמם ישכרון וידעו כל־בשר כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב:

א כה אמר יהוה אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר־מכרתי אתכם לו הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם: מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם־אין־בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם: אדני יהוה נתן לי לשון למודים לדעת לעות את־יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים: ה אדני יהוה פתח־לי אזן

ישתזיב: ת"א אמרת ירושלם האפשר דיתנסב מעשו רשיעא דאמיר עליה על חרבך תחי ע עדאה דעדי מני ואם שביא דשבא ישמעאל דאמיר עליה דצדיקיא הוא ישתיזב: ארי כדנן אמר יי' אף דשבו גברין אתיב ודעדו תקיפין אשזיב וית פורענותיך אנא אתפרע וית בנך אנא אפרוק: ת"א ארי כדנן אמר יי' אף עדאה דעדא מניך עשו גברא יתנסב מניה ושביא דשבא מניך ישמעאל גותנא דאמיר עליה ערוד באנשא ישתיזב וית פורענותיך אנא אתפרע וית בנך אנא אפרוק: ואתן ית בסר דהוו מונן ליך מיכל לכל עופא דשמיא וכמא דמתרון מחמר מרית כן חית ברא מדמהון תתרוי וידעון כל בסרא ארי אנא יי' פרקיך ומשזביך תקיפא דיעקב: כדנן אמר יי' אידא היא אגרת פטורין דיהבית לכנשתכון ארי אתרחקת או מן גבר דליה חובא קדמי דזבנית יתכון ליה הא בחוביכון אזדבנתון ובמרדיכון אתרחקת כנישתכון: מא דין שלחית נביי ולא תבו אתנביאו ולא קבילו האתקפדא אתקפדת גבורתי מלמפרק ואם לית קדמי חיל לשיזבא הא במזופיתי אחריב ימא אשוי נהרין מדברא יסרון נוניהון מבלי מיא וימותון בצחותא: אכסי שמיא כדבקבלא וכסקא אשוי כסותהון: יי' אלהים יהב לי לשן דמלפין להודעא לאלפא לצדיקיא דמשלהן לפתגמי אוריתא חוכמא בכן בצפר בצפר מקדים לשלחא נביאוהי מאים יתפתחן אודני חיביא ויקבלון אולפן: יי' אלהים שלחני לאתנבאה

יג וסימ' מצוין במסר' רבת' בערך בק:

רשי

ואת יריבך, ועם מריבך אני אריב: והאכלתי את מוניך, לחית השדה את בשרם, מונייך לשון אל תונו אונאת דברים ה המקנתרי' אותך בגידופיהם: וכעסיס, מתק יין: דמם ישכרון, כן ישכרו' מדמם אותם הרגילי' לשתות דם ומי הם אלו עוף השמי' כן תירגם יונתן: מדוע באתי, להתקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי: אלבים שמים, נגא השמים שרי האומות כשאני בא ליפרע מן האומה: נתן לי לשון לימודים, ישעיה היה אומר יי' שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כי לדעת לעות את העייפים ו וצמאים לשמוע את דברי הקב"ה, דבר לעות, מנחם חיברו במחלוקת עת לעשות ליי' לקבוע להם עתים: יעיר לי אזן, מעורר את אזני ברוח קדשו: לשמוע כלימודי', כמשפט הלימודי' האמת והנכוחה: פתח לי אזן, והשמיעני את מי אשלח שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה כו' כ כדאיתא בפסיקתא דנחמו נחמו:

ואנכי

לא מריתי׳ ללכת בשליחותו ולא נסוגותי אחור שלא אלך אלא אמרתי הנני שלחני: גוי׳ ואף על פי שהתנבאה בעבור השליחות לא נמנעתי בעבור זה אלא ברצון הלכתי ואתן זה כדברי ירמיה שאמר ואמרתי לא אזכרנו וגומר׳ ומה שאמר גוי נתתי למכים אפשר שהיה זה אבל לא מצאנו זה בכתוב׳ ואפשר שיהיה פי׳ הפסוק כן אפי׳ היו מכים ומורטים אותי אני אקבל ברצון לאהבת האל: למרטים׳ מורטים שער לחיין וזקנו: ואדני אלהים יעזור לי׳ אם הכו אותי׳ ואמר יעזור לי שלא יתנני בידם להמיתני׳ ואם לא הכוהו פי׳ יעזור לי בחקי׳ לדברי נבואתי על כן לא נכלמתי באמרי בפרהסי׳ לדברי נבואתי כי ידעתי כי לא אבוש כי יתקיימו דברי: כחלמיש׳ פי׳ האבן החזק: קרוב מצדיקי׳ שיצדיק דברי ויעשים אותם אמת וקרוב הוא אלי תמיד הוא מחדש נבואות אלי גם שונה הוא אלי קצת נבואות כמו דבר סנחריב וכיון שהוא שונה אלי תמיד על כל פנים יקיי׳ אותם אם לא יעשו הם ת תשובה שתשוב אחור דברו וינחם על הרעה׳ או פי׳ קרוב כי בקרוב יצדיק דברי: מי יריב אתי׳ שלא יהיה כמו שנבאתי: הן ה׳ אהים׳ מי הוא ירשיעני ב בדבריו׳ ולא אמר מי שלא ימצא מי ש שירשיעהו כי רבים היו מרשיעים אותו אלא אמר מי הוא שירשיעני כנגד יבלה׳ ופי׳ ירשיעני׳ כמו והרשיעו את הרשע׳ אשר ירשיעון אלהים: כלם׳ כל העומדים כנגדי לסתור את דברי: מי בכם׳ אחר שים מרשיעי׳ אותי מי שהוא בכם ירא את ה׳ ישמע אלי וגם מאשר הלכו בחשך עד עתה ישוב מדרכו הרעה ויבטח בשם ה׳ וטוב לו: הן כלכם׳ רוצה לומר רובכם׳ כי באמת יראי האל היו בהם אך מאותם שהיה קורא להם אשר הלך חשכי׳ שישובו לו אמר ידעתי שלא תשובו כי כלכם אתם שהיית׳ בדרך רעה עד עתה קדחי אש את׳ ר״ל קדחי אש באף ה׳׳ כמו כי אש קדחה באפי אבל אותו פעל עומד וזה פעל יוצא׳ וכן יוצא כי אם קדחתם באפי: מאזרי זיקות׳ כפל הענין במלות שונו׳ ומוציאי אש מן העצים ומן האבנים יקראו מ מאזרי זיקות: זיקות׳ הם ניצוצי האש׳ וכן תרגם מגרן באשתא׳ כתרגו׳ והשלחתי בכם ואגרי בכון: לכו באור אשכם׳ אם בערתם גאותו האש תאכלכם׳ כי העון יכלה אתכם: מידי היתה זאת׳ הרעה לכם שתשכבון למעצבה׳ והשכיבה הזאת שאמר כמו שכיבת החולי או המות׳ כלומר שלא יהיה בכם כח לקום לפני אויביכם: אשכם׳ הא״לף בשגול והשי״ן רפה: שמעו דבר ה׳׳ כנגד הטובים יראי ה׳׳ הביטו אל צור חצבתם׳ פי׳ חצבתם ממנו׳ זה אברהם: ואל מקבת בור נקרתם׳ נקרתם בו וזהו שרה׳ דמה רחם האשה לבור׳ ופי׳ מקבת נקיבת הבור׳ כאלו אמר אל בור נקובה שנקרתם בה ממנה׳ והחכם רבי משה בן עזרא פי׳ צור שרה׳ כי היא הנפעלה׳ והמקבת אברהם כי הוא הכלי הפועל בבור: נקרתם׳ מן העיני האנשים ההם תנקר: הביטו׳ עתה פי׳ המשל: תחוללכם׳ תחולל אתכם׳ ותחולל עתיד במקום עבר כאלו אמר חוללה אתכם׳ וענינו מן חיל כיולדה׳ אמר הביטו אליהם ולכו בדרכיהם וראו הם וראו מה עשיתי להם: כי אחד קראתיו׳ ואמרתי לו לך לך מארצך וממולדתך׳ אחד היה ואחר כן ברכתיו והרביתיו׳ ומה שסמך לענין זה בחמת ציון פי׳ אאז״ל בעבור כי בזמן שנואשו שניהם מהיות להם בן לעת זקנתם אז פקדתי׳ ונתתי להם בן׳ כן ישרא׳ אחר שילך גלותם מאד עד שיהיו נואשים מן הגאולה אז יפקדם הא׳ ויוציאם מן הגלות: ואברכהו וארבהו׳ עתיד במקו׳ עבר כי וארבהו בשוא וכן ואברכהו פתח הוי״ו שהוא במקו׳ שוא: כי נחם ה׳ ציון׳ זכר ציון כי היא עיקר המלכות: וערבתה׳ כמו מדברה׳ וכן במדבר בערבה׳ והדומים להם׳ ואמר נחם וישם עבר במקום עתיד כמנהגו בנבואות ברוב: הקשיבו׳ ולאומי׳ בנו״ן עם הדגש׳ והדומים לו כתבנו בספר מכלל: כי תורה מאתי תצא׳ כמו שאמ׳ בתחילת הספר כי מציון תצא תורה׳ כי המלך המשיח יורה העמים ללכת בדרכי ה׳׳ וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג: ומשפטי׳ כמו שאמר שם ושפט בין הגוים:

לאור

למעצבה אילין משמשין בה׳ בסוף תיבותא וסימ׳ ורבבה ל׳ יפול מצדך אלף׳ קרבה ל׳ לא שמעה בקול׳ דאבה ל׳ בצאורו ילין עז׳ ורחבה ל׳ ונסבה למעלה למעלה׳ שבה ל׳ ואת תזנוניה ממצרים לא׳ ומריבם ל׳ ויקרא שם המקום מסה׳ למעצבה ל׳ תשכבון׳ הקבה ל׳ ויבא אחר איש ישראל׳ בעקבה ל׳ ויהוא

וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נְסוּגֹתִי׃ גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק׃ וַאדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ׃ קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי נַעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי׃ הֵן אֲדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי מִי־הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃ מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃

נא

שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃ הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃ כִּי־נִחַם יְהוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃ הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוּמִּי אֵלַי הַאֲזִינוּ כִּי תוֹרָה מֵאִתִּי תֵצֵא וּמִשְׁפָּטִי

ואנא לא סרבית לאחורא לא אסתחרית׃ גבי יהבית למחן ולסתי למרטן אפי לא טמרית מאתכנעו ורוק׃ ויי אלהים סעיד לי על כן לא אתכנעית על כן שויתי אפי תקיפין בטינרא וידענא ארי לא אתבהת׃ קריבא זכותי מן ידין עמי נקום כחדא מן בעיל דיני יתקרב לותי׃ הא יי אלהים סעיד לי מן הוא די יחיבנני הא כולהון כלבושא דבלי וכעשא אכל ליה׃ [אמר נביא עתיד קודשא בריך הוא למהוי אמר לעממיא] מן בכון מדחליא דיי די שמע בקל עבדיה נביא דעבד אוריתא בעקא כגבר דמהליך בקבלא ולית זהור ליה מתרחיץ בשמא דיי ומסתמיך על פורקנא דאלהיה׃ [מתיבין עממיא ואמרין קדמוהי רבוננא לא אפשר לנא למעסק באוריתא ארי כל יומנא אתגרינא דין עם דין בקרבא וכד נצחנא דין לדין אוקדנא בתיהון ושבינא טפלהון ונכסיהון ובהדא גונא שלימו יומנא ולא אפשר לנא למעסק באוריתא מתיב קודשא בריך הוא ואמר להון] הא כולכון מגרן באשתא מתקפי חרב אזילו פילו באשתא דגריתון ובחרבא דתקפתון ממימרי הות דא לכון לתקלותכון תתובון׃ קבילו למימרי רדפי קושטא דבען אולפן מן קדם יי אסתכלו די כחציבא מטינרא אתחצבתון וכפסולא דמגוב ריקן אתפסלתון׃ אסתכלו באברהם אבוכון ובשרה דעדיאתכון ארי חד הוה אברהם יחידי בעלמא קרבתיה לפולחני וברכתיה ואסגיתיה׃ ארי עתיד יי לנחמא ציון לנחמא כל חרבתהא וישוי מדברהא כעדן ומישראהא כגנתא דיי ביע וחדוא ישתכח בה מעלי תורתא וקל דמשבחין׃ קבילו למימרי עמי וכנשתי לפולחני אציתא ארי אוריתא מן קדמי תפוק ודיני

עשה בעקבה׳ להעציבה ל׳ עשינו לה כוני׳ להעציבה דירמיה׳ שובבה מדוע העיר׳ קרבה ל׳ אל נפשי גאלה׳ חובה ל׳ אשר משמאל לדמשק׳ נעזבה ל׳ וקראו להם עם הקדש גאולי יי׳׳ מארבה ל׳ כמוץ יסוער מגרן׳ נקרבה ל׳ החרישו אלי איים׳ שגבה ל׳ ממנו את הכל נתן יי׳:

רשי

ואנכי לא מריתי׳ מלילך בשליחותו ולא נסוגותי אחור אלא ואומ׳ הנני שלחני: גוי נתתי למכי׳׳ הוא אמר לי ישעיה בני סרבנים הם בני טרחנים הם על מנת שלא תכעס עליהם אמרתי לו על מנת כן: ויי׳ אלהים יעזור לי׳ אם יקומו עלי: קרוב מצדיקי׳ הקב״ה קרוב לי לזכותי בדין: עש׳ תולעת הבגדים: בקול עבדו׳ בקול הנביאים: אשר הלך חשכים׳ אפילו צרה באה עליו יבטח בשם יי׳ כי הוא יצילנו: הן כולכם׳ שאינם שומעים בקול נביאיו: קודחי אש׳ עברתו עליכם: מאזרי זיקות׳ מחזיקי זיקות הן נצוץ וגחלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זיקוקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לן: לכו באור אשכם׳ לפי דרככם תלקו: מידי׳ תהא גמולכם זאת לכם: אל צור חוצבתם׳ ממנו׳ ואל מקבת בור׳ שנוקבין וחוצבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה׳ נוקרתם לשון נקרת הצור כמו יקרוה ערבי נחל ומי הוא הצור הוא אברהם א אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכ׳ אשר ילדתכ׳ לשון כי חלה גם ילדה: תחוללכם׳ אשר תלד אתכם: כי אחד קראתיו׳ כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו׳ קראתיו רביתיו וגדלתיו לשון קריאי העדה וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי: וערבתה׳ אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה של שהערבה כבר היה בה ישוב והוחרב: תודה׳ קול הודייה: כי תורה מאתי תצא׳ לדברי נביאי תורה הוא והמשפטי׳ סופן להיות מרגוע ומנוחה לגוים אשר א אהפו׳ להם שפה ברורה לעובדני: ארגיע

לאור עמי׳ שיאיר עיניהם בדרכיה׳ וישפטו ביניהם ויוכיחם שיהיו בשלום זה עם זה׳ כמו שאמר וכתתו חרבותיהם לאתים וגו׳׳ וזהו שאמר ארגיע׳ כלומ׳ אניחם ואשקטם מעל חמתי או ממלחמה׳ או פירוש לאור העמים לעיני העמים ארגיע להם ומשפטי להם׳ כלומר שאעשה משפט בהם: קרוב צדקי׳ אם ישמעו אלי בני הגלות קרוב הוא צדקי לבא: ויצאי׳ הרי הוא כאלו יצא׳ וכן אמר כי קרובה ישועתי לבא: וזרועי עמים ישפטו׳ זהו מלחמת גוג ומגוג׳ ואמר וזרועי בלשון רבים לרוב הנקמה שיעשה בהם כאדם המכה בשתי ידיו: אלי איים יקוו׳ יושבי איים יקוו אלי מהיום ההוא ואילך: ואל זרועי׳ שאסמוך אותם ביד ימיני: שאו׳ אם הפסוק הזה כמשמעו איך יאמר ותשועתי לעולם תהיה ואם העול׳ יאבד איך תהיה ישועה וצדקה אם אין העולם נברא׳ ואאז״ל פירש זה יהיה ולא יהיה זה׳ והוא על דרך הפלגה כלומר קודם אחריב העולם משאני אבטל ישועתי וצדקתי׳ וכמו שאלו קיימים כן תהיה ישועתי קיימת׳ וכן אמ׳ ירמיהו הנבי׳ אם ימושו החקים האלה מלפני גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני׳ והחכם ר׳ אברהם בן עזרא כתב כן מזה הפסוק למדו אנשי תושיה כי נשמת האדם עומדת ודברם אמת והשמים הוא הרקיע והארץ ה׳ היא המיוסדת וישועת האדם וצדקתו לעולם עומדת׳ ר״ל כי האויר יקרה לו הפסד ושנוי׳ וכן הארץ כמו רעש הארץ ונפול ההרים ויבא מזה הפסד ה׳ היסוד: ויושביה׳ כמו כן ימותון׳ ואעפ׳ שהם מד׳ יסודות זכר השנים כי באויר הם חיי הגוף ויסוד הגוף הוא העפרי׳ וכן אמ׳ כי עפר אתה ואל עפר תשוב׳ אבל הנשמה החכמה לעולם תחיה לא תמות׳ והרב הגדול רבי משה בר מימון ז״ל פי׳ דרך משל על אבוד האומות ו המריעים לישראל׳ אמ׳ ראו איך נחתכו השמי׳ ההם ושממה הארץ ההיא וימות מי שעליה ואתם נעדרים כאלו אמר שהם אשר מלאו את הארץ והיה נחשב בהם העמידה והקיום כשמים׳ על דרך משל ונזמה אבדו מהר ו ואלו ככלות העשן ו ועניניהם הקיימי׳ בקיימות הארץ יאבדו העניני׳ ההם כאבוד הבגד הבלה: כמלחו׳ ענין השחתה׳ וכן ארץ מלחה לא תשב׳ והוא עבר במקום עתיד: תחת׳ תשבר׳ כמו אל תירא ואל תחת: שמעו׳ אמר עוד כנגד בני הגלות׳ וכפל הענין במ״ש אל שהדם בו קצת הענין: תורתי בלבם׳ אות׳ שתורתי בלבם לא בפי׳ ה׳ לבד כי הם יראו הישועה: חרפת אנוש׳ שמחרפים אותם האומות על אחור הגלות׳ וכן אמר כל היום כלמתי נגדי וגו׳: ומגדופתם׳ גדופה כמו חרפה׳ כי כבגד: זה הפסוק מסייע פי׳ הר״מבם ז״ל: יאכלם׳ הכנוי לרשעים׳ כלומר יאכל אותם הרע הבא עליה׳ כמו הבגד שיאכל אותו העש וסס הוא אחי עש ובערבי יקרא סוס כי הם יאבדו מן הארץ ואתם תהיו בה לעולם בצדקתי וישועתי שאתן לכם: עורי עורי׳ שניהם מלרע: לבשי עוז׳ דרך משל כמו נאות לבש: עורי׳ זה מלעיל: כימי קדם׳ במצרי׳: עולמי׳ זה ימים רבים ואמנים ארוכי׳ שעברו: עורי׳ רהב׳ זה מצרים׳ וכן אזכיר רהב ובבל׳ ואמר המחצבת שהכה אותם בעשר מכות: מחוללת׳ מגזרת חיל כיולדה: תנין׳ זה פרעה׳ וכן אמר התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו: הלא את היא המחרבת ים׳ זה ים סוף׳ כמו שאמ׳ וישם את הים לחרבה׳ וכפל הענין ושלם במלות שונות: השמה׳ מלעיל בשני פשטין כי הוא פעל עבר והוא במקו׳ אשר שמה׳ וכן הבאה מגרימה שבעים׳ אשר באה׳ כי לא תבא הה״א הידיעה על העוברים: ופדויי׳ כמו שעשית מקדם כן תעשה עוד עם גלות ישרא׳׳ ועוד כמו שעברו גאולים בים סוף ובאו לארצם כן פדויי ה׳ ישובון מהגלות: ובאו ציון ברנה׳ וי״ו ופדויי במקו׳ כן׳ כי יש וי״ו להשוות דברי׳ כמו שכתוב בספר מכלל׳ וכן וי״ו ושפתי רננות יהלל פי כמו שפירשנו בספר תלים׳ וכן ושמועה טובה תדשן עצם׳ ובספר משלי כמו אלה הוי״ן רבים: ושמחת עולם על ראשם׳ דרך משל כי ילכו קוממיות ראשם נשוי בשמחה: ישיגון נסו׳ ושל מעלה מזה בפרשה חזקו ידים ישיגון ונסו ושם כתבנו הסימן שהוא וי״ו נון: אנכי אנכי הוא מנחמכם׳ אמ׳ מנחמכם לשון רבים ואמר מי את ותיראי לשון נקבה ואחר כך את ותשכח ותפחד לשון זכר כי כן מנהג המקרא כשמדבר כנגד כנסת ישרא׳ כשמדבר בלשון רבי׳ מדבר כנגד הפרטי׳ וכשמדבר בלשון יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר בלשון נקבה מדבר כנגד הכנסה: ימות׳ כי בן תמותה הוא ואם יגבר לך היום לא יגבר לך מחר: חציר׳ פירוש כחציר׳ וכן גור אריה יהוד׳ והדומי׳ לו רבי׳: ותשכח׳ אחר שהו׳ בורא העול׳ היה לך לחשוב כי יש כח בידו להציל מיד בן אדם ואיך פחדת מבן אדם ולא זכרת הא׳ שאם תשוב אליו ותבקש מלפניו הוא יצילך מידו: נוטה ויוסד׳ פירשתי כמה פעמי׳: כאשר כונן להשחי׳ ולמה אתה מפחד ממנו שוב לאל ולא תפחד ממנו כי בן אדם אם עלתה חמתו וכונן להשחי׳ לא יעשה ולא יספיק לו כדבר סנחריב ואיה חמתו הלכה כעשן:

מהר

ראשם יד בקריאה וסימניהון נמסר בסדר מדבר סיני: אנכי אנכי ג׳ דסמיכי וסימניהון נמסר לעיל בספרא דא סימן מ״ג:

ה לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ׃ קָרוֹב צִדְקִי יָצָא יִשְׁעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי אִיִּים יְקַוּוּ וְאֶל־זְרֹעִי יְיַחֵלוּן׃ שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל־הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי־שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ־כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת׃

שִׁמְעוּ אֵלַי יֹדְעֵי צֶדֶק עַם תּוֹרָתִי בְלִבָּם אַל־תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ וּמִגִּדֻּפֹתָם אַל־תֵּחָתּוּ׃ כִּי כַבֶּגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם סָס וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי לְדוֹר דּוֹרִים׃ עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי־עֹז זְרוֹעַ יְהוָה עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דֹּרוֹת עוֹלָמִים הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין׃

י הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְּהוֹם רַבָּה הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי־יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים׃ וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃

אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃ וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃

ל׳ וחס | ס״א חס ל׳ | ל׳ וא׳ כי הסמי׳ ל׳ | ב׳ א׳ חס | ט׳ | ל׳ | ה׳ כ׳ ל׳ כתי׳ סמ״ך ג׳ בליש׳ | ל׳ וחד וזרוע ה׳ | יב בליש׳ מ׳ | ל׳ | ו׳ | י׳ זוגין מתחלפין | ל׳ ומ״ל | ג׳ | כ׳ חמשי׳ סכה | ב׳ וחס׳ | ז״ך | ב׳ בפסוק | נוטה ד׳ מל׳ בליש׳

כִּנְהוֹר לֵיהּ עַמְמִין אַגְלֵי יִשְׁתַּבְּחוּן׃ קְרִיבָא זָכוּתִי נְפַק פּוּרְקָנִי וּבִתְקוֹף דְּרַע גְּבוּרְתִּי עַמְמַיָּא יִתְדָּנוּן לְמֵימְרִי נַגְוָן יְסַבְּרוּן וְלִתְקוֹף דְּרַע גְּבוּרְתִּי יְכַתְּרוּן׃ זְקוּפוּ לִשְׁמַיָּא עֵינֵיכוֹן וְאִסְתַּכַּלוּ בְּאַרְעָא מִלְּרַע אֲרֵי שְׁמַיָּא כִּתְנָנָא דְּעָדֵי כֵּן יֶעְדּוּן וְאַרְעָא כִּכְסוּתָא דְּבָלְיָא כֵּן תִּבְלֵי וְיָתְבָהָא אַף אִנּוּן הָכֵן יְמוּתוּן וּפוּרְקָנִי לְעָלַם יְהֵי וְזָכוּתִי לָא תִתְעַכַּב׃ קַבִּילוּ לְמֵימְרִי יָדְעֵי קוּשְׁטָא עַמָּא דְּאוּלְפָן אוֹרָיְתִי בְּלִבְּהוֹן לָא תִּדְחֲלוּן מֵחִסּוּדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא וּמֵאִתְרַבְרְבוּתְהוֹן לָא תִתַּבְרוּן׃ אֲרֵי כִּלְבוּשָׁא דְּאָכֵיל לֵיהּ עָשָׁא וּכְעַמְרָא דְּאָחֵיד בֵּיהּ רוּקְבָא וְזָכוּתִי לְעָלַם תְּהֵי וּפוּרְקָנִי לְדָר דָּרִין׃ אִתְגְּלָא אִתְגְּלָא לִבְשִׁי תְקוֹף גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ אִתְגְּלָא כְּיוֹמֵי קֶדֶם דָּרַיָּא דְּמִלְקַדְמִין הֲלָא בְּדִילָךְ כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל תַּבֵּירַת גִּבָּרַיָּא שֵׁיצֵיתִי פַּרְעֹה וּמַשִׁרְיָתֵיהּ דַּהֲווֹ תַקִּיפִין כְּתַנִּינָא׃ הֲלָא בְּדִילָךְ כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל אַחְרֵבִית יַמָּא מֵי תְהוֹם רַבָּה שַׁוֵּיתִי עוּמְקֵי יַמָּא אוֹרַח לְמֶגֱז מְשֵׁיזְבַיָּא׃ וּפְרִיקַיָּא דַּיְיָ יִתְכַּנְּשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן וְיֵיעֲלוּן לְצִיּוֹן בְּתוּשְׁבַּחְתָּא וְחֶדְוַת עֲלַם תְּהֵי לְהוֹן דְּלָא פָסְקָא וַעֲנָן יְקָר יְהֵי מְטַל עַל רֵישֵׁיהוֹן בֵּיעַ וְחֶדְוָא יִשְׁכְּחוּן וְיִסּוּף מִנְּהוֹן מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דָּווֹנָא וְתֵינַחְתָּא׃ אֲנָא אֲנָא הוּא מְנַחֶמְכוֹן מְמַּן אַתּוּן דָּחֲלִין מֵאֱנָשָׁא דְּמָאֵית וּמִבַּר אֱנָשָׁא דִּי כְּעִסְבָּא חֲשִׁיב׃ וְאִתְנְשֵׁיתָא פוּלְחָנָא דַיְיָ דְּעָבְדָךְ דִּתְלָא שְׁמַיָּא וְשַׁכְלֵל אַרְעָא וּדְחֵילְתָּא תְדִירָא כָּל יוֹמָא מִן קֳדָם חֲמַת מְעִיקָא כְּמָא דְּמִתַּקְנִין לְחַבָּלָא וּכְעַן אָן הִיא חֲמַת דִּמְעִיקָא׃

מוחי

רשי

ארגיע׳ אניח: ישפוטו׳ ייסרו יוסטי״ציא בלע״ז: שמים כעשן נמלחו׳ שרי צבאות האומות שבשמים׳ נמלחו נתבלו כמו בלויי הסחבות והמלחים כנגד ה הכשחת׳ לה נמלחו נתבלבלו לשון מלחי הים שמבלבלין המים ב במשוטות מנהיגי הספינה וכן ממולח טהור קודש: והארץ׳ שלטוני הארץ: ויושביה׳ שאר העם: וישועתי׳ לעמי לעולם תהיה׳ ד״א שמים וארץ ממש וכה פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ וראו כמה הם חזקים ובריאים ואף על פי כן יבלו וצדקתי וישועתי יהיו לעולם הרי שצדקתי בריאה וחזקה י יותר מהם: עש וסס׳ מיני תולעי׳ הם: עורי עורי׳ תפלת הנביא היא: רהב׳ מצרים שכתוב בה רהב הם שבת: מחוללת׳ לשון הרג חלל: תנין׳ פרעה: ופדויי יי׳ ישובון׳ לשון תפלה ומוסב על עורי עורי: מי את׳ בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות ל למה תיראי מאנוש אשר סופו ל למות: ותשכח את יי׳ עושך׳ ולא נשענת עליו: המציק׳ מושלי הרשעים המשעבדי׳ ב בכם: כאשר כונן׳ נזדמן: ואיה חמת המציק׳ מחר בא ואיננו:

מהר

מהר צועה להפתח · אפילו כקב״ן קטן עליו וצריך הוא להפתח בהילוך הפעמים כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך למזונות רבים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות : צועה · לשון דבר העומד להיות כירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין השקט על שמריו ונא׳ הורק מכלי אל כלי ונאמר שם ושלחתי לו צועים וצעוהו וכליו יריקו׳ ד״א מהר צועה · אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתני׳ חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש · צועה חוגר כמו צועה ברוב כחו : ולא ימות · הימסור בידו לשחת אבל הלשון ראשון מדרש אגדה הוא בפסיקתא ד רבתי : רוגע הים · לשון עורי רגע פרונ״צא בלע״ז : לנטוע שמים · לקיימא עמא דאמר עליהון ליסגון ככוכבי שמיא : וליסוד ארץ · ולשכללא כנישתא דאמ״ר עליהון ליסגון כעפרא דארעא : קבעת · תירגם יונתן פיילי והוא שם כוס ולי נראה ק קובעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומצית יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו : התרעלה · הוא משקה המטמטם ומתיש כח האדם כאסור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו והטרות והרעלות שהוא לשון עיטוף ובמסכת שבת מדיות רעולות מין סרבל נאה להתעטף בו · תרעלה איכטומישמ״כט בלע״ז : מצית · אנוסטי״ר בלע״ז : שתים הנה קוראתיך · צרות כפולו׳ שתים שתים : מי אנחמך · מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקת׳ דוגמתך : עלפו · לשון עייפות כמו ת תתעלפנה הבתולות בצמא פ פשמי״ר בלע״ז : כתוא מכמר · הפקר כתוא זה שנפל למכמר · תוא כמו תאו וזמר : ושכורת ולא מיין · שכורת דבר אחר שלא מ מיין : יריב עמו · אשר ידין דין עמו : מוגיך · מציעיך ומטלטליך · כמו והנה ההמון נמוג קרוטל״ר בלע״ז : שחי ונעבורה · על גביך : התנערי

מהר צועה · לא תזיקך חמת המציק כי עתה ימהר הגולה להפתח מבית גלות והוא ישרא׳ שהוא גולה בין העמים · ולשון צועה הוא ענין טלטול ונוע ממקום למקום יש בטלטול השבי ויש בטלטול אחר · וכן לשון גלות כי גולה אתה למקומך אינו טלטול השבי · ולשון צועה יש בו פעל עומד כמו זה מהר צועה · וכן את צועה זונה · ויש שהוא פעל יוצא כמו ושלחתי לו צועים ו וצעוהו צועה ברוב כחו: ולא ימות לשחת · לא ימות בגלות שהוא לו כמו קבר · ועל הכלל מדבר כי אם ימותון בגלות יחידים יעלו ב בתחיית המתי׳ · אבל באמרו ולא ימות על הכלל יאמ׳ · כלומ׳ שלא יאמר שם כי על כל פני׳ יצא ויפתח ממאסר הגלות: ולא יחסר ל לחמו · בעודו בגלות אף על פי שהוא שבוי האל מזמין להם בין הגוי׳ אויביה׳ ושוביהם טרפם וצרכם בכבוד · זו פירוש ולא יחסר לחמו בצאתו מהגלות בדרך כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו׳ · ובדרש מפרש הפסוק כן איך תפחד מבן אד׳ שימות והנה בעודו ב בחיים הוא דבר אלוש מאד אפילו כקבין קשי׳ עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעיס כדי שלא ימות לשחת · וכיון שמהר להפתח צריך למזונות שאם י יחסר לחמו ימות · ויונתן תרגם כן מוחי וגו׳ : ואנכי ה׳ · שיש בידי כח להוציאך מ מהגלו׳ ואנכי רגע הים כל שכן שאגער בעמים המחזיקים בכם : רוגע · תרג׳ יונתן כמו גוער לכזיף בימא׳ ויש לפרשו כמו בוקע׳ וכן עורי רגע וימאס׳ בכחו רגע הים׳ והנה גערתי בים סוף לעברכם : ויהמו גליו · במקום הבקיעה · ולא יכלו לעבור עד שעברו י ישראל · וכן והמו גליו ולא יכלו: ה׳ צבאות שמו · והוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל : ואשים · הנה שמתי דברי בפיך להיות לי לעם · וכן ודברי אשר שמתי בפיך : ובצל ידי כסיתיך · שלא יוכלו העמים לכלותך בגלות כל זמן שיהיו דברי בפיך ובלבבך כי לא שמתי אותם בפיך אלא להיותם בלבבך לעשותם כמו שאמר בפיך ובלבבך לעשותו : לנטוע שמים · וכל זה אכסה עליך בגלות עד שיבא עת לנטוע שמים וליסוד ארץ וזהו קבוץ גליות שיהיו ישראל עולם חדש · וכן אמר הנני בורא שמים חדשים והארץ החדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו׳ : ולאמר לציון עמי עתה · פירש לבני ציון וזכר ציון כי היא עקר המלכות · ויונתן תרגם לקיימ׳ עמא וגו׳ כבעמוד : התעוררי · קבעת · שמרי הכוס : התרעלה · הרעדה · או פירושו סם המות אמר די לך בגלות כבר שתית כוס התרעלה עד השמרים גם מצית אותה עד שלא נשאר בכוס אפילו טפה כלומר כל הכתובות הגיעו עליך ודי לך קומי מהגלות התעוררי והתעוררי : אין מנהל לה · בעודה בגלות לא היה כח ביד בני הגלות לנהל האחד חברו ולהחזיק בידו ולסמכו מהרעה כי כולם היו שוים בה : שתים הנה · הרעות הקוראות אותך בהיותך בארצך קרוב לגלות שתים רעות היו השוד והשבר והם הרעב והחרב כי השוד הוא החרב והשבר הוא הרעב אלה הרעות היו לך מלבד רעות הגלות שסבלת זה כמה שנים : קראתיך · בנוע הא״לף : מי אנחמך · איזהו עם שלקה כמותך שאוכל לנחמך בו : בניך עלפו שכבו · מענין על ראש יונה ויתעלף ענין עיפות ורסוק האברים עד שלא יוכל לעמוד על עצמו כמו שאמר בקינות ירמיה שכבו לארץ חוצו׳ נער וזקן : כתוא מכמר · כתוא שהוא סובב במכמר שלכדו אותו בו · ותוא היא החיה הנזכרת בתורה ותאו וזמר בהפוך האותיות כמו כבש וכשב והוא שור הבר ומכמר הוא רשת · וכן יפלו במכמוריו רשעים · וכן ופורשי מכמורת : לכן · ושכורת ולא מיין · פירוש ושכורת הצרות ולא מיין : כה אמר אדניך · הוא יהיה אדוניך ולא מלכי׳ האמות והוא אלהיך שיקח משפטך מן העמים : יריב עמו · יקח ריב עמו ומשפטם מן הגוים · וכן ריבו אלמנה : ושמתיה ביד מוגיך · פרשו יגה מן כי ה׳ הוגה : לנפשך · אמר כנפשך ואמר גוך כי הנפש מעונה בעינוי הגוף : וכחוץ · פירוש כמו השוק שהכל עוברי׳ עליו וכל זה סבלת לאהבתי לפיכך אמ׳ ותשימי : עורי עורי · עזך · שהיית מופשטת ממנו עד עתה לבשי אותו :

ואנכי ט׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ ואנכי עמדתי בהר כימים הראשני׳ · ואנכי הסתר אסתיר פני׳ · ואנכי לא חטאתי לך׳ · ואנכי היום רך ומשוח מלך׳ · ואנכי יי׳ אלהיך רגע הים ויהמו גליו׳ · ואנכי מעשיה׳ ומחשבתיהם באה לקבץ׳ · ואנכי תולעת ולא איש׳ · ואנכי נטעתיך שורק׳ · ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים׳ · וכל תריסר ר״פ דכוו׳ ואנכי : ובצל ג׳ בקריא׳ וסי׳ ובצל ידי כסיתיך׳ · ובצל כנפיך אחסה׳ · ובצל כנפיך ארנן : ארץ יד קמצין וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן יד : אדניך ב׳ וסימ׳ אדניך יי׳ ואלהיך יריב עמו׳ · כי הו׳ אדניך והשתחוי לו : עורי עורי ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ עורי עורי דבורה׳ עורי עורי ב׳ בפסו׳ · לבשי עז זרוע יי׳ · לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך :

: מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ : (טו) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ : וָאָשִׂם דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי־אָתָּה : הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית : אֵין־מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה : שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ : (כ) בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ : לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן : כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד : וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד־מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים :

נב

(א) עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַ͏ִם עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא :

מוֹחִי פוּרְעָנָא לְאִתְגְּלָאָה וְלָא יְמוּתוּן צַדִּיקַיָּא לְחַבָּל וְלָא יַחְסְרוּן מְזוֹנֵיהוֹן : וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּנְזֵיף בְּיַמָּא וְהָמָן גַּלּוֹהִי יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ : וְשַׁוֵּירִתִּי פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָּךְ וּבִטְלַל גְּבוּרְתִּי אַגֵּינִית עֲלָךְ לְקַיָּמָא עַמָּא דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן דְּיִסְגּוֹן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּלְשַׁכְלָלָא כְּנִשְׁתָּא דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן דְּיִסְגּוֹן כַּעַפְרָא דְּאַרְעָא וּלְמֵימַר לְדָיְרִין בְּצִיּוֹן עַמִּי אַתּוּן : אִתְרַבְּבַא אִתְרַבְּבַא קוּמִי יְרוּשְׁלֵם דְּקַבֵּילְתְּ מִן קֳדָם יְיָ יַת כָּסָא דְּחֵמְתֵּיהּ יַת פַּיְלֵי כָּסָא דִּלְוָטָא שְׁתֵית אַעְרֵית : לֵית דִּמְנַחֵם לָהּ מִכָּל בְּנִין דִּילֵידַת וְלֵית דְּמַתְקִף בִּידַהּ מִכָּל בְּנִין דְּרַבִּיאַת : תַּרְתֵּין עָקָן אֲתָאָה עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם לָא יְבִילֵית לְמֵקָם בִּיד אַרְבַּע יֵיתוּן עֲלָךְ בִּזָּא וּתְבָרָא וְכַפְנָא וְחַרְבָּא לֵית דִּי מְנַחֵים אֱלָהֵן אֲנָא : בְּנַךְ יְהוֹן מְטָרְפִין רָמָן בְּרֵישׁ כָּל שׁוּקַיָּא כִּמְזָרְקֵי מְצָדָן מָלָן חֵמְתָא מִן קֳדָם יְיָ מְזוֹפִיתָא מִן קֳדָם אֱלָהִיךְ : בְּכֵן שְׁמַעִי כְעַן דָּא מְטַלְטַלְתָּא דִּרְוָיָא מִן עָקָא וְלָא מִן חֲמַר : כִּדְנַן אֲמַר רִבּוֹנִיךְ יְיָ וֵאלָהִיךְ דַּעֲתִיד לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין עַמֵּיהּ הָא קַבְּלֵית מִן יְדִיךְ יַת כָּסָא דִּלְוָטָא יַת פַּיְלֵי כָסָא דְּחֵמְתִי לָא תוֹסִיפִין לְמִשְׁתְּהַהּ עוֹד : וְאֶמְסְרִנַּהּ בְּיַד דַּהֲווֹ מוֹנָן לִיךְ דַּהֲווֹ אָמְרִין לְנַפְשִׁיךְ אַמְאִיכִי וְנֶעֱדֵי וְאַמְאִיכַתְּ כְּאַרְעָא יְקָרִיךְ וַהֲוֵית כְּשׁוּק לְעָדָן : אִתְגְּלָא אִתְגְּלָא לְבִשִׁי תּוּקְפִּיךְ צִיּוֹן לְבִשִׁי לְבוּשֵׁי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְקוּדְשָׁא אֲרֵי לָא יוֹסְפוּן וְיֶעְדוּן בִּיךְ עוֹד עָרְלִין וּמְסָאֲבִין :

התנערי מעפר, דמה ישיבתם בגלות כמי שהתפלש בעפר ואומר התנערי מעפר וקום: שבי, כמו את השבי ואת המלקוח, ויונתן תרג' ענין ישב קומי תבי על כורסי יקרא ירושלם: התפתחי מוסרי צוארך, חסר יו"ד הסימן ממוסרי צוארך שהרי היא בגלות כאלו עול מוסרים בצואר: שביה, תאר בפלס עניה: כי כה אמר ה' חנם, בלא כסף אלא בעונות: ולא בכסף, אלא בתשובה, ועוד נאריך בענין זה בפסוק וירא כי אין איש: כי כה אמר ה' מצרים ירד עמי בראשונה, זכר שתי גליות גלות מצרי' וגלות בבל כי מלך אשור הוא מלך בבל, ואמר מצרי' שירד שם בראשונה לגור שם ואשור כמו כן באפס עשקו כל אחד מהם, כי מצרים לא היה לו דין להעבידו בפרך כי לגור בא שם תחילה, וכן אשור לא היה לו דין בהם ולא היו בני מלחמתו למה בא סנחריב והגלה עשרת השבטים ונבוכד נצר הגלה יהודה ובנימין והוא באפס בלא משפט ואע"פ שהיתה גזרה מהאל הם המצריים העבידו' וענו אותם יותר מדאי, וכן אשור כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: ועתה, בזה הגלות שהוא גלות שלישי: מה לי פה, מה לי כל כך בזה הגלו' שהארכתי אותם זמן רב בגלו' כן יאמר האל בהגיע זמן הגאולה: כי לקח עמי חנם, אינם מתעכבים בגלות בשביל כסף שהם חייבים לשוביהם אלא בעונותם גלו וכבר לקחו עונשם: משלו יהילילו, הגוים המושלי' בהם יהילילו אותם בעבודתם הקשה ובאה צעקתם אלי, ועוד כי כל היום שמי מנואץ בגלות שהגוים ינאצוהו שהם הורגים ושוללים אותם על יחוד שמי: לוקח, פתוח כי הוא פעל עבר שלא נזכר פעלו מן הבנין: יהילילו, שרשו ילל מענין יללה והוא מבני' הפעיל והוא פעל יוצא: מנואץ, מורכב מפועל והתפעל וכבר בארנו דקדוקו היטב בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בבנין פועל: לכן ידע עמי שמי, שאינו נודע בגלות אבל הוא מנואץ בעת הגאולה ידעו עמי שמי וזהו שאמר ביום ההוא אז ידע עמי שמי, וכן שאר העמי' ידעוהו אז לא זכר עמי כי הם ידעוהו באמת ויעד כי הנבואה לא דברה לשוא וההבטחה שהבטחתים על ידי הנביאים אז ידעו שהיא אמת וידעו כי אני הוא המדבר לא שדברו הנביאים מעצמן אלא הם נבאו בשמי, וברואותם שיתקיימו ההבטחות ההם ידעו כי אני הוא שדברתי אותם והנני כמו שהייתי לא שניתי ולא אשנה אלא שהם לא ידעוני כמו שידעוני אז בעת הגאולה: מה נאוו, שרשו נוה והאלף נחה והנו"ן לנפעל, וכן נאוו לחייך והוא ענין יופי: ואמר ענין יופי על הרגלי' על דרך משל כמו מה יפו פעמיך כלומר מה יהיו נאים ויפי' רגלי המבשר שיעלה על ההרי' להשמיע קול לבשר שלום וטוב וישועה ולאמר לציון מלך אלהיך כי עד הזמן ההוא לא יראה שהוא מלך אבל אז יאמרו הכל שהוא מלך כמו שאמר והיתה לה' המלוכה, והענין דרך משל כי ידוע הדבר בעולם כלו כאלו אנשי' על ההרי' משמיעי' קול הישועה, וכן דרך העולם לבשר על הטובה הזרית משובח לבשר עליה: קול צופיך, כביאור כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך על הגוים לפי שהוא צופה העתידות ואחר כן פירש מה יהיה קול צופיך, ואמר נשאו קול כלומר שינשאו קול בשמחה: וירננו יחדו, כי יראו עין בעין בשוב השם ציון כלומר יראו במראה הנבואה כי שב הכבוד לציון והוא רוח הנבואה שפסקה משמתו חגי זכריה ומלאכי ובעת הישועה תשוב רוח הנבואה לקדמותה ועוד יותר משהיתה, וכן אמר עין בעין נראה אתה השם כי כולם היתה בהם רוח הנבואה במעמד הר סיני מלבד הכבוד שראו בחוש העין, ויונתן תרגם צופיך פרנסיך: פצחו, ענינו הרמת קול, וכן פצחי רנה: חשף, דרך משל כלומר כי ישועת ישראל תהיה בגלוי, וכן וזרועך חשופה גלויה: סורו סורו, הכפל לחזק: משם, ממקום הגלות: מתוכה, מתוך כל עיר ועיר שאתם בה: הברו, הנקו מכל טומאה ומכל עון: נשאי כלי ה', כלי זיין שלכם יהיו כלי ה' ולא חרב ולא חנית אלא חסדי האל ורחמיו הם יהיו כליכם בצאתכם מהגלות וטעמו לפניו: כי לא בחפזון, כלומר ביד רמה תצאו אל תפחדו מאד' ולא תהיו צריכי' לכלי זיין, ויונתן תרגם נטלי מאני דבית מקדשא, ולא ידעתי דעתו כי אין בזה הגלות כלי בית המקדש כמו שהיו בגלות בבל שנשאו אותם בצאת' מהגלות: כי הולך לפניכם, לפיכך תצאו בנחת כי לא תיראו מאדם אבל ממצרים יצאו בחפזון לפי שהמצריים היו ממהרים אותם לצאת מפני מכותם אבל משיצאו מן העיר הלכו בנחת ביד רמה:

בכסף טו"ר רפין וסימ' נמסר ביהושע סימ' כ"ב: לקח ה' ג' פתחין וב' קמץ וסימ' וישלחהו יי' אלהים מגן עדן, ויאמר לאמו אלף כסף, ועתה מה לי פה נאם, אילין ג' קדמאי קמצין, אם תראה אתי לקח, מעצר וממשפט לקח, וא' ולקח מהם קללה, ב' בתראי פתחין: נשאו י' בקריא' וסימ' נמסר בסדר מטות,

נב

הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְּׁבִי יְרוּשָׁלִָם הִתְפַּתְּחוּ מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת־צִיּוֹן: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף תִּגָּאֵלוּ: כִּי־כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ: וְעַתָּה מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי חִנָּם מֹשְׁלָו יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהוָה וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ: לָכֵן יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי: מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ: קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן: פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלִָם כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלִָם: חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה: כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

אִתְנַפַּצִי מֵעַפְרָא קוּמִי תְּבִי עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא יְרוּשְׁלֶם אִתְפְּסַקוּ דַּנְקֵי צַוְרִיכוֹן שְׁבִיָה כְּנִשְׁתָּא דְצִיוֹן: אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ מַגָּן אִזְדַבִּנְתּוּן וְלָא בִכְסַף תִּתְפָּרְקוּן: אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְמִצְרַיִם נְחַת עַמִּי בְּקַדְמֵיתָא לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן וְאַתּוּרָאָה בְּלָמָא אַנְסֵיהּ: וּכְעַן עֲתִידְנָא לְמִפְרַק אֲמַר יְיָ אֲרֵי אִזְדַבַּן עַמִּי מִגָּן עַמְמַיָא דִשְׁלִיטוּ בְהוֹן מִשְׁתַּבְּחִין אֲמַר יְיָ וְתְדִירָא כָל יוֹמָא עַל פּוּלְחָן שְׁמִי מַרְגְּזִין: בְּכֵן יִתְרַבָּא בְעַמְמַיָא שְׁמִי בְּכֵן בְּעִדָּנָא הַהִיא תֵּדְעוּן אֲרֵי אֲנָא הוּא דְמַלֵּלִית וּמֵימְרִי קַיָם: מַה יָאַיָן עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל רִגְלֵי מְבַסַּר מַשְׁמַע שְׁלָם מְבַסַּר טָב מַשְׁמַע פּוּרְקָן אֲמַר לִכְנִשְׁתָּא דְצִיוֹן אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא דֶאֱלָהִיךְ: קָל פַּרְנָסַיִךְ דִמְרִימִין קָלְהוֹן כַּחֲדָא מְשַׁבְּחִין אֲרֵי בְעֵינֵיהוֹן יֶחֱזוּן גְּבוּרָן דִּי עֲבַד יְיָ כַּד יְתִיב שְׁכִנְתֵּיהּ לְצִיוֹן: בּוּעוּ וְשַׁבַּחוּ כַּחֲדָא חָרְבַת יְרוּשְׁלֶם אֲרֵי עָתִיד יְיָ לְנַחָמָא עַמֵּיהּ פְּרִיק יְרוּשְׁלֶם: גַּלֵּא יְיָ יַת דְרַע קוּדְשֵׁיהּ לְעֵינֵי כָל עַמְמַיָא וְיֶחֱזוּן כָל דִבְסְיָפֵי אַרְעָא יַת פּוּרְקָנָא דֶאֱלָהָנָא: אִתְפָּרְשׁוּ אִתְפָּרַשׁוּ פּוּקוּ מִתַּמָּן בִּמְסָאַב לָא תִקְרְבוּן פּוּקוּ מִגַּוַּהּ אִתְבְּחַרוּ נָטְלֵי מָנֵי בֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ: אֲרֵי לָא בִבְהִילוּ תִפְּקוּן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וּבְעֵרוֹקֵי לָא תְהוֹבְלוּן לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי מְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן יְיָ וַעֲתִיד לְכַנָּשָׁא גָּלְוָתְכוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל:

ובשמואל חלק ב' סימ' י"ח: עין בעין ג' וסימ' אשר עין בעין נראה אתה, ולא תחס עינך, קול צופיך נשאו קול: ישועת ה' פתחין וסימ' נמסר בסדר בשלח: בחפזון ג' ומל' בקריא' וסימ' ואכלתם אתו בחפזון, כי בחפזון יצאת מארץ מצרים, כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה:

רשי

התנערי, איסקו"ר בלע"ז כמנער את הטלית: קומי, מן הארץ מגזרת לארץ תשב: שבי, על הכסא: התפתחי, הוי כתרת: מוסרי, קרינגלש בלע"ז: שביה, כמו שבויה: חנם נמכרתם, על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר: ולא בכסף תגאלו, אלא בתשובה: מצרים ירד עמי וגו', הם המצרים היו להם קצת חוב עליהם שנעשו להם אכסניא וכלכלום אבל אשור באפס ובחנם עשקו: מה לי פה, למה אני שוהא ומשהא בני כאן: יהילילו, מתפארים לאמר ידינו רמה: מנואץ, מתנאץ והרי זה דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו: ידע עמי, כשאגאלם יכירו כי שמי אדון עליהם ומושל כמשמעו: לכן ביום, גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי: צופיך, צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר: חשף, גלה: צאו מתוכה, מתוך פרס כי כל נחמות האלו האחרונות אינן אלא על גלות פרס: טמא אל תגעו, שקץ יהיו לכם מליגע בם: הברו, הטהרו: נושאי כלי ה', הכהנים והלוים שהייתם נושאים כליו במדבר: כי הולך לפניכם, שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו, כי לא בחפזון תצאו מה טעם כי הולך לפניכם ה' לנחותכם הדרך ומי ששלוחו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון, ובמנוסה לא תלכון לפי שמאסיפכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחשלי' ואת הכושלים וכן הוא אומ' ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון: הנה

הנה ישכיל עבדי, הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב צדיקים שבו: כאשר שממו, כאשר תמהו עליהם עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה משחת מאיש מראהו ראו מה תואר מכוער משאר בני אדם כן כאשר אנחנו רואים בעינינו: כן יזה גוים רבים, כן עתה גם הוא תגבר ידו ויזה את קלונות הגוי' אשר זירוהו: יקפצו, יסגרו פיהם מרוב תימהון כי כבוד אשר לא ספר להם על שום אדם ראו בו: התבוננו, איסתכלו: מי האמין לשמועתנו, כן יאמרו איש לרעהו אילו היינו שומעים מפי אחרים מה שאנו רואין אין להאמין: וזרוע ה', כזאת בגדולה והוד על מי נגלתה עד הנה: ויעל כיונק לפניו, העם הזה לפניו בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מעט ועלה מאילין כיונק מיונקות האילנות: וכשורש, עלה מארץ ציה: לא תאר, היה לו מתחלה ולא הדר: ונראהו ולא מראה ונחמדהו, וכשראינוהו מתחלה באין מראה היאך נחמדהו, ונחמדהו תמיה הוא: נבזה וחדל אישים, היה כן דרך הנביא הזה מזכיר כל ישראל כאיש אחד אל תירא עבדי יעקב ועתה שמע עבדי יעקב ואף כאן הנה ישכיל עבדי בבית יעקב אמר וישכיל לשון הצלחה הוא כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל: וכמסתר פנים ממנו, מרוב בושתם ושפלותם היו כמסתירי פני' ממנו חבושי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו וירא מהביט: אכן חליינו הוא נשא, אכן לשון אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואי' שלא מחמת שפלותו בא לו אלא מיוסר היה ביסורין להיות כל האומות מתכפרות ביסוריהן של ישראל, חלי שהיה ראוי לבא עלינו הוא נשא: ואנחנו חשבנוהו, אנו היינו סבורי' שהוא שנאוי למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעוונינו: מוסר שלומינו עליו, באו עליו יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיוסר להיות שלום לכל העולם: כולנו כצאן תעינו, עתה נגלה כי כל ז' אומות תעו: הפגיעו

ונשא יב' וסימ' בסדר תרומה: ואשר לא ה' וסימ' נמסר בסדר וארא: אישים ג' בקריאה ומל' וסימ' נבזה וחדל אישים, את אישים פעלי און, אליכם אישים אקרא,

הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד: כאשר שממו עליך רבים כן משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם: כן יזה גוים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו:

נג

א מי האמין לשמעתנו וזרוע יהוה על מי נגלתה: ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה לא תאר לו ולא הדר ונראהו ולא מראה ונחמדהו: נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי וכמסתר פנים ממנו נבזה ולא חשבנהו: אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה: ה והוא מחלל מפשענו מדכא מעונתינו מוסר שלומנו עליו ו ובחברתו נרפא לנו: כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו ויהוה

הא יצלח עבדי משיחא ירום ויסגי ויתקוף לחדא: כמא דסברו ליה בית ישראל יומין סגיאין דהוה חשך ביני עממיא חזוהון וזיוהון מבני אנשא: כן יבדר עממין סגיאין עלוהי ישתקון מלכין ישוון ידיהון על פומהון ארי דלא אשתעיאו להון חזו ודלא שמעו אסתכלו: א מן הימין לבסורתנא דא ותקוף דרע גבורתא דיי כדון על מן אתגליאת: ויתרבא צדיקיא קדמוהי הא כלבלבין דפרחן וכאילן דמשלח שורשוהי על נגרין דמיין כן יסגון תולדת קודשא בארעא דהות צריכא ליה לא חזו חולא חזויה ולא איממתיה אימרת הדיוט ויהי זיו קודשא זיויה דכל דיחזיניה יסתכל ביה: בכן יהי לבוסרן ויפסק יקר כל מלכותא יהון חלשין ודוון הא כאנש כיבין ומזומן למרעין וכמא דהות מסלקא אפי שכנתא מננא בסירין ולא חשיבין: בכן על חובנא הוא יבעי ועויתנא בדיליה ישתבקון ואנחנא חשיבין כתישין מחן מן קדם יי ומענן: והוא יבני בית מקדשא דאתחל בחובנא אתמסר בעויתנא ובאולפניה שלמא יסגי עלנא ובדנצירת לפתגמוהי חובנא ישתבקון לנא: כולנא כענא אתבדרנא גבר לקבל אורחיה גלינא ומן קדם יי הות רעוא למשבק

הנה ישכיל עבדי, הפרשה הזאת נאמרה על גלות ישראל, וקרא אותו עבדי כמו שאמר ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך, אמר הנה יבא עת שיצליח עבדי וירום ונשא וגבה מאד: ישכיל, יצליח, כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל, וכן תרגם יונתן יצלח, ואמר ירום ונשא וגבה, אמר לשון המעלה בכל לשון לפי שמעלתו תהיה מעלה יתרה, ועתה אפרש הפרשה כמו שפירשה אדוני אבי ז"ל בספר הגלוי: כאשר שממו, ענין תמיה כמו משמים בתוכה, אמר כאשר תמהו מרוב שפלותך, והדין היה עליהם שיתמהו כי היו רואים שהיה משחת יותר מכל איש מראהו ותארו יותר משאר בני אדם, ואשר מדבר פעם לנכח כמו שאמר עליך ופעם שלא לנכח כמו שאמר מראהו ותארו כן דרך המקרא בכמה מקומות כמו שכתבנו, והחכם רבי אברהם פירש כי כן משחת מאיש מראהו דברי הגוים שיתמהו על ישראל ויאמרו כי משחת מאיש מראהו כי כמה גוים יש בעולם שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות גם יש בהם שישאלו היש ליהודי פה או עין כן הוא בארץ ישמעאל ובארץ אדום: משחת, באל"ף השם והוא תאר, וכן הערים המבדלות בתי"ק השם, תאר ותארו בחולם מפני האל"ף: כן יזה, ענין דבור, כמו יטף שהוא בענין הזיה, ובענין דבור, כנטפו מים לשון הזיה, אל יטפו יטיפון לשון דבור, כן יזה ענין דבור והוא יבא לשלישי כ"לאמר בלעז, אמר כמו שתמהו על שפלותו כן יתמהו על גדולתו וידברו עליה תמיד: עליו יקפצו מלכים פיהם, אפילו למלכים יראה כבודם כבוד גדול, וכן אמר וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך: יקפצו, לשון סתימה, כמו מקפץ על הנבעות שהוא סתימת המבעד בדלוג, ובלשון סגירה כמו לא תקפוץ ידך, ופיהם יכולים להתפרש על מלת יקפצו יפתחו פיהם לספר בגדולתו או ישימו יד על פה מרוב תמהון: כי אשר לא סופר להם ראו, יותר יראו מגדולתו משסופר להם ויותר מאשר שמעו יתבוננו באותו הזמן מגדולתו: מי האמין, הגוים יאמרו או מי היה מאמין לשמועה שהיינו שומעים עליו מפי הנביאים או מפי האומרים בשמם לא היינו מאמינים מה שאנו רואים עתה בעינינו: וזרוע ה' על מי נגלתה, כמו שנגלתה על זה, או יהיה פירוש על מי דרך בזיון על מי נגלתה כמו שנגלתה על זה, כלומר מי היה שנגלתה עליו זרוע ה': ויעל כיונק, מן ילכו יונקותיו, כמו הסרס שהוא בארץ ציה: ויעל כיונק, ממנו שאין לו תאר ולא הדר כן היה זה, ולפי דעתי כי פירו עתה עלה זה מן הגלות לפני האל ועלה מהגלות על דרך פלא, כמו אם יעלה יונק מארץ ציה או אם ימצא פרח עץ או עשב שצומח בארץ ציה שיהיה פלא כן היה פלא עלותו מהגלות, והענין כפול במלות שונות: לא תאר לו, בעוד שהיה בגלות לא היה לו לא תאר ולא הדר, ר"ל פאר יפה: ונראהו ולא מראה, והיינו רואים אותו ולא היה מראהו יפה אלא כעור ומשונה משאר בני אדם: ונחמדהו, ולא היינו חומדי' אותו אלא מתעבים אותו, ולא שזכר עומד במקום שנים: נבזה, אין צריך לומר שלא היינו חומדים אותו אלא אף נבזה היה בעינינו: וחדל אישים, כאות שמבני אדם היה, או פירוש חדל הוא מאישים שלא היו מתחברים עמו: איש מכאובות וידוע חולי, המכאובות והחולי הוא בעד הגלות, ופירוש ידוע, כי ידוע ורגיל היה לעבור עליו של הגלות: וכמסתר פנים ממנו היינו, כמסתרים פנים ממנו שלא היינו רוצים להביט בו מרוב מאוס שהיינו מואסים אותו ולא חשבנוהו לכלום: אכן חלינו, הנה כתב יחזקאל הנביא בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן כל שכן איש אחד באיש אחר וכל שכן אומה באומה אחרת, אם כן מה הוא חלינו הוא נשא, מחולל מפשעינו ובחבורתו נרפא לנו, ואינו דומה לזה מה שאמר ירמיהו בספר קינות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, כי הוא על דרך פוקד עון אבות על בנים, והוא כשאוחזים הבנים מעשה אבותם בידיהם, כמו שאמר לשונאי, שזהו משפט מאת האל שנושא הבן עונו ועון האב, ומה שאמר ירמיהו אמר על לשון המוהים כי מתוך צערם לא יהיו דבריהם במשפט ובמשקל, וזה שיאמרו האומות אכן חלינו הוא נשא והדומים לזה הוא דברי עצמם לא שישראל סבלו עון האומות אלא הם יחשבו זה בדעתם כאשר יראו בעת הישועה כי האמונה שהחזיקו בה ישראל היא האמת והאמונה שהחזיקו הם בה היא שקר ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבלים ונו', יאמרו לפי סברתם אם כן מה היה הצער שהיו סובלים ישראל בגלות הנה לא היה בעונם כי הם היו מחזיקים אמונת ישרה ואנחנו שהיה לנו שלום ושלוה והשקט ובטח היינו מחזיקים אמונת שקר, אם כן החולי והמכאוב שהיה ראוי לבא עלינו היה בא עליהם והם היו כופר וכפרה לנו ואנחנו חשבנוהו בהיותו בגלות שהוא נגוע ומוכה אלהים ומעונה מיד האלהים בעונו והנה אנו רואים כי לא זה בעונו אלא בעוננו זהו שאמר: והוא מחולל פעל מן המרובע, מענין חיל כיולדה ומשרשו: ומדוכא, מן דכא לארץ חיתי: מוסר שלומינו עליו, שלומינו כמו כלנו, כמו הגלת שלומים, כמו גלות שלומים כלומ' גלות שלמה, היסורים שהיו ראוים לבא עלינו כולם באו עליו, ויש מפרשים שלומינו מן שלום, כלומר כשהיינו בשלום והיה ראוי המוסר לבא עלינו בעוונינו והיה בא עליו: ובחבורתו, מן חבורה תחת חבורה אלא שזה דגוש וזה קל, והחבורה והנגע הוא משל על צער הגלות, וטעם נרפא לנו, כמו כי אני ה' רופאך: כלנו כצאן תעינו, ר"ל כצאן מבלי רועה, לפיכך אמר כצאן בפתח הכ"ף לידיעה כי אותו הצאן הוא תועה שאין לו רועה: הפגיע

מכאובות ל' וכתי' כן

מכה ב' וקמץ וחד כתי' ...

הפגיע, העון הוא הפוגע בהם והאל הוא המפגיע שמולח להם הרע, פירוש עון עונש העון, כמו כי לא שלם עון האמרי עד הנה: נגש והוא נענה, נגש בממון, כמו נגש את הכסף, לא יגוש את רעהו: נענה, בגוף שמענים גופו במכות, ועם כל זה לא יפתח פיו לא היה לו רשות לצעוק ולהתלונן על מה שהיינו עושים לו אלא היה כמו השה שיובילו אותו לשחוט שלא י יפתח פיו ולא יצעק או כמו הרחל שנאלמה לפני גוזזיה, ודמיון השה הוא לענוי הגוף ולהמותתו, ודמיון הרחל הוא לגניבת הממון שהוא בדמיון הגז, ודמה אותו לרחל ולא לכבש ל לחולשתה יותר, כי בכל המינין הנקבה חלושה מהזכר כן ישר' בגלות הם חלושים מאד: נאלמה, מלעיל והוא נפעל עבר: ולא יפתח פיו, לא לגוף ולא לממון: מעצר, מעצור הגלות שהיה נעצר שם ו וממשפט השבי שהיו עושים בו שפטי' לוקח ונפדה מכל זה: ואת דורו מי ישוחח, מי היה מדבר שיהיה ד דורו כל כך בגדולה, וכמוהו מי מלל לאברהם: ישוחח, ענין דבור וכן במעשה ידיך אשוחח, והם מבנין מרובע שכתי העי"ן: כי נגזר מארץ חיים, כאשר גלה מ מארצו שנקראת ארץ חיים, כמו אתהלך לפני ה' בארצו' החיים, ויש לפרש כי בגלות נחשב באמת כאלו נגזר מארץ חיים ואיך היינו חושבי' שתהיה לו גדולה כזו: מפשע עמי, כל עם ועם יאמ' כן כי מפשעו היה בא להם הנגע לא מ מפשע עמם: ויתן, היו הורגים אותו בגלות כמו שהורגים הרשעים על רשעם והוא לא עשה חמס ולא דבר מרמה בפיו והיו הורגים אותו כאלו עשה רע והם היו מונים אותו עם רשעים, וטעם ויתן שהוא היה מוסר עצמו למיתה כי הם היו פוטרי' אותו אם היה כופר בתורתו וחוזר לתורת' והיה מוסר עצמו למית' ולא יכפור בתורתו, וכן אמר עליך הורגנו כל היום, וטעם ואת עשיר במותיו, כי גם העשיר הורגי' אותו בעבור עשרו והוא נהרג לא בעבור רשע שהיה בו אלא בעבור עושר שהיה לו, וטעם במותיו, לשון רבים כי מיתות רבות יעשו לו יש מהם נשרפים ויש מהם נהרגי' ויש מהם נסקלים ולכל מוסרים עצמם על יחוד השם: ויהוה חפץ דכאו החלי, אין אנו רואים במכאוביו ובצרותיו בגלות אלא חפץ האל כי הוא היה מחזיק בתורתו שהיא תורת אמת והיה מוסר עצמו עליה אם כן אין אנו רואים במכאוביו טעם שלא או היה נתפס בעונותיו או היה חפץ הא' כך לדכאו ולהחליאו וחפץ הא' לא ידענו: החלי, חסר אל"ף שהיא למ"ד הפעל והוא נקרא כבעלי הא"לף ואף על פי' שרוב השרש הוא בה"א: אם תשים אשם נפשו, אך זה אנו רואים כי גמול טוב יש לו על הרע שסבל ואם שמה נפשו עצמה במקום אשם כמו שאמר את רשעים, עתה יראה זרע רב, כמו שאמר זכריה הנביא עליהם ורבו כמו רבו, ואמר ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם, ואמר יחזקאל הרבה אותם כצאן אדם: יאריך ימי', כמו שאמ' בספר הזה כימי העץ ימי עמי, ואמר זכריהו הנביא ואיש משענתו בידו מרוב ימים: וחפץ ה' בידו יצלח, הנה היה בגלות חפץ ה' לדכאו ובגמול זה יצלח בידו, חפץ ה' שירבה אותו וייטיב לו עד מאד, עד כאן דברי האומות מכאן ואילך דברי האל: מעמל נפשו, מעמל נפשו שסבל בגלות יהיה לו גמול שיראה ישבע, כלומר יראה טוב שישבע בו: בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים, עבדי הוא ישרא' כמו שאמרנו בתחילת הפרשה, ופירוש בדעתו, כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה', וכתוב כי כולם ידעו אותי, והנה עבדי ישראל שהיה צדיק ויודע את ה' יצדיק בדעתו גוים רבים, כמו שכתוב והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו וגו': ועונותם הוא יסבול הוא בצדקתו יסבול עונות הגוי' כי בצדקתו יהיה שלום וטוב בעולם אפילו לגוים: לכן אחלק לו ברבי', רבים ועצומי' הם גוג ומגוג והעמים אשר יבאו עמו אל ירושלם, כמו שאמר זכריה הנביא ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרוב, וזה יהיה לו תחת אשר הערה למות נפשו גמול שמסר עצמו למיתה ביד הגוי' בגלות יהיה לו כל הכבוד הזה ויהיה ממונם תחת ממונו שלקחו ונפשם תחת נפשו שימותו שם כל חיל גוג ומגוג כמו שכתוב: הערה, שפך נפשו למות, וכן ותער כדה, ענין שפיכה, אבל הוא בענין אחר: ואת פושעים נמנה, כמו שפירשנו ויתן את רשעים קברו והוא חטא רבי', ויתכן לפרשו בגלות ור"ל חטא רבים שחטאו בו הגוי' והוא נשא וסבל צערם, והוא על דרך וחטאת עמך: ולפושעים יפגיע, ואעפ"כ היה מתפלל בעבור הפושעי' שהיו פושעים בו והיה מבקש מהם לברך את ארצם, כמו שאמר ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שם וגו', וכמהו מן הכבד בלשון תחנה ובקשה הפגיעו במלך ויפתו' כי אין מפגיע, גם יש לפרש בעת הגאולה ויהיה פירו' כמו שפירשנו ועונות' הוא יסבל, ורבותינו פירשוה על משה רבינו עליו השלו' ואמרו תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנ' ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, ואת פשעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר, והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל, ולפשעי' יפגיע שבקש רחמי' על פשעי ישרא: נ"א הנה ישכיל עבדי יצלח עבדי משיחא ותרגם כאשר שממו כמו דסברו לי' בית ישרא' וגו': רני עקרה, כתרגומו, כי ההרה תחיל קרוב ללדתה וכן חיל כיולדה:

הפגיע בו, נעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החריב עולמו, הפגיע אספרי"איר בלע"ז לשון תחנה: נגש והוא נענה, נגש הכה במוגשים ודוחקים: והוא נענה, באוכחת דברים שורפרלדי"ץ בלע"ז: ולא יפתח פיו, סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזיה נאלמה, ולא יפתח פיו מושב על שה לטבח יובל: מעוצר וממשפט לוקח, הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו האומות באחרית הימים כשיראו כשנלקח מן העוצר שהיה עצור בידם וממשפט היסורין שסבל עד עתה: ואת דורו, שנים שעברו עליו מי ישוחח, את התלאות אשר מצאוהו: כי נגזר, היה מתחלה וגולה מארץ חיים היא ארץ ישרא' אשר מפשע עמי בא הנגע הזה לצדיקים שבהם: ויתן את רשעי' קברו, מסר את עצמו להקבר ככל אשר יגזרו עליו רשעי האומו' שהיו קונסין עליהם הריגה ו וקבורת חמורים במעי הכלבים: את רשעים, לדעת הרשעים נתרצה ליקבר ולא יכפור באלהי' חיים: ואת עשיר במותיו, ולדעת המושל מסר עצמו בכל מיני מות שגזר עליו על לא רצה לקבל עליו כפירה לעשו' רעה ולחמוס חמס ככל הגוי' אשר גר ביניהם: ולא מרמה בפיו, לקבל עליו עז באלוה: ויי' חפץ דכאו החלי, הקב"ה חפץ לדכאו ולהחזירו ל למוטב לפיכך החלה אותו: אם תשים אשם נפשו וגו', אמר הקב"ה אראה אם תהא נפשו נ נתונת ונמסרת בקדושתי להשיבה לי אשם על כל אשר מעל אגמול לו גמולו ויראה זרע וגו', אשם זה לשון כופר שנותן אדם למי שחטא לו אמינדא בלע"ז כענין שנאמר בפלשתי' אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם: מעמל נפשו, היה אוכל ושבע ולא היה גוזל וחומס: בדעתו יצדיק צדיק, היה שופט עבדי משפט אמת לכל הבאים לדין לפניו, ועונותם היה סובל כדרך כל הצדיקים שנאמר אתה ובניך תשאו את עון המקדש: לכן, על עשותו זאת אחלק לו נחלה ונורל ברבים עם האבות ה הראשונים: הערה למות נפשו, לשון ותער כדה: ואת פושעים נמנה, סבל יסורין כאילו חטא ופשע והוא בשביל אחרי' נשא חטא הרבים: ולפושעים יפגיע, על ידי יסורין שבאת על ידו טובה לעולם: רני עקרה, ירושלם אשר היתה כלא ילדה: לא חלה, לשון לידה הוא שהיולדה על ידי חיל וחבלים יולדת: מבני

נגש ד' וסימ' צר לו כי נגש העם, ואיש ישראל נגש, נגש והוא נענה, וסא מונה תחת ירהבו ונגש חורש בקוצר, בקצת ספרי מסרה מסרו יען כי נג"ש העם הוה דסיפרא במקום צר לו כי נג"ש העם הזה דבשמואל והוא שבוש נפל בספרי' כי הדין דסיפרא הוא בשין והוא נמנה עם ד' נג"ש בשין שיש בקריא וזה נמנה

הִפְגִּיעַ בּוֹ אֵת עֲוֺן כֻּלָּנוּ׃ נִגַּשׂ
וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא יִפְתַּח־פִּיו כַּשֶּׂה
לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נ
נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו׃ מֵעֹצֶר
וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ מִי יְשׂוֹחֵחַ
כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים מִפֶּשַׁע עַמִּי נֶגַע
לָמוֹ׃ וַיִּתֵּן אֶת־רְשָׁעִים קִבְרוֹ
וְאֶת־עָשִׁיר בְּמֹתָיו עַל לֹא־חָמָס
עָשָׂה וְלֹא מִרְמָה בְּפִיו׃ וַיהוָה חָפֵץ
דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם־תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ
יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים וְחֵפֶץ יְהוָה
בְּיָדוֹ יִצְלָח׃ מֵעֲמַל נַפְשׁוֹ יִרְאֶה
יִשְׂבָּע בְּדַעְתּוֹ יַצְדִּיק צַדִּיק עַבְדִּי ל
לָרַבִּים וַעֲוֺנֹתָם הוּא יִסְבֹּל׃ לָכֵן
אֲחַלֶּק־לוֹ בָרַבִּים וְאֶת־עֲצוּמִים
יְחַלֵּק שָׁלָל תַּחַת אֲשֶׁר הֶעֱרָה לַמָּוֶת
נַפְשׁוֹ וְאֶת־פֹּשְׁעִים נִמְנָה וְהוּא חֵטְא
רַבִּים נָשָׂא וְלַפֹּשְׁעִים יַפְגִּיעַ׃

נד

א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה
פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים

לְמִשְׁבַּק חוֹבֵי כוּלָּנָא בְּדִילֵיהּ׃ בָּעֵי
וְהוּא מִתְּתָב וְעַד לָא פְתַח פּוּמֵיהּ
מִתְקַבֵּל תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא כְּאִמְּרָא
לְנִכְסְתָא יִמְסַר וּכְרַחֲלָא דְקֳדָם
גָּזְזָהָא שָׁתְקָא וְלֵית לְקִבְלֵיהּ דְּפָתַח
פּוּמֵיהּ מְמַלֵּל מִלָּא׃ מִיסּוּרִין
וּמִפּוּרְעָנוּ יְקָרֵיב גָּלְוָתָנָא וּפְרִישָׁן
דְּיִתְעַבְדָן לָנָא בְּיוֹמוֹהִי מַן יִכּוּל
לְאִשְׁתְּעָאָה אֲרֵי יַעְדֵּי שׁוּלְטָן עַמְמַיָּא
מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל חוֹבִין דְחָבוּ עַמִּי
עַד לְוָתְהוֹן יִמְטוּ׃ וְיִמְסַר יָת
רַשִׁיעַיָּא לְגֵיהִנָּם וְיָת עַתִּירֵי נִכְסַיָּא
דְאַנְּסוּ בְּמוֹתָא דְאַבְדָנָא בְּדִיל דְּלָא
יִתְקַיְּמוּן עָבְדֵי חֶטְאָה וְלָא יְמַלְּלוּן
נִכְלִין בְּפוּמְהוֹן׃ וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָת
רַעֲוָא לְמִצְרַף וּלְדַכָּאָה יָת שְׁאָרָא
דְעַמֵּיהּ בְּדִיל לְנַקָּאָה מֵחוֹבִין נ
נַפְשְׁהוֹן יֶחֱזוּן בְּמַלְכוּת מְשִׁיחֲהוֹן
יִסְגוּן בְּנִין וּבְנָן יוֹרְכוּן יוֹמִין וְעָבְדֵי
אוֹרַיְתָא דַייָ בִּרְעוּתֵיהּ יִצְלְחוּן׃
מִשִּׁעְבּוּד עַמְמַיָּא יְשֵׁיזֵיב נַפְשְׁהוֹן
יֶחֱזוּן בְּפוּרְעָנוּת סָנְאֵיהוֹן יִסְבְּעוּן
מִבִּזַּת מַלְכֵיהוֹן בְּחוּכְמְתֵיהּ יְזַכֵּי
זַכָּאִין בְּדִיל לְשַׁעְבָּדָא סַגִּיאִין ל
לְאוֹרַיְתָא וְעַל חוֹבֵיהוֹן הוּא יִבְעֵי׃ בְּכֵן אֲפַלֵּג לֵיהּ בִּזַּת עַמְמִין סַגִּיאִין וְיָת נִכְסֵי
כְרַכִּין תַּקִּיפִין יְפַלֵּג עֲדָאָה חֲלַף דִּמְסַר לְמוֹתָא נַפְשֵׁיהּ וְיָת מָרוֹדַיָּא שַׁעְבֵּיד לְאוֹרַיְתָא
וְהוּא עַל חוֹבִין סַגִּיאִין יִבְעֵי וְלִמְרוֹדַיָּא יִשְׁתְּבֵיק בְּדִילֵיהּ׃ שַׁבַּחִי יְרוּשְׁלֶם דַּהֲוָת כְּאִתְּתָא
עֲקָרָא דְלָא יְלֵידַת בּוּעִי תוּשְׁבַּחְתָּא וְדוּצִי דַּהֲוָת כְּאִתְּתָא דְלָא עֲדִיאַת אֲרֵי סַגִּיאִין יְהוֹן

עם הד' בסין דאית בקריא ועוד כי בספרי' המדוייקי' נמסר על נגש דסיפר' לית דכוו' בסיפרא ואע"ג דאיכא פלוגתא בקריא לדעת בעלי המסרא הוא בשין: לרבי' ד' בקריא וסימ' מעמל נפשו יראה, והגביר ברית לרבי', שק ואפר יצע לרבי', ומשכילי עם יבינו לרבי', וב' ברבי' ועשה למבצרי מעוזי, לכן אחלק לו ברבים:

בני שוממה, אף על פי שהיתה ירושלם ימים רבים שוממה רבים יהיו בניה: מבני בעולה, והם רשעי העולם שהם כבעולה, כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה והככה
האלמנה והשכולה שהיא שוממה והיא ירושלם שהיא כאלמנה, ואמר כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיים, וי"ת אחרי סנחריב וגו', זכר פרס הלפי דעתי שהיא מלכות
הרביעית כי מלכו' ישמעאל אף על פי שהיא תקיפה מלכות פרס גוברת עליה: הרחיבי, מרוב בנים שיבאו לך: מקום אהלך, הוא ירושלם: ויריעו' משכנותיך, שאר ערי ישראל:
יטו, המטים היריעות וימשכו אותם למרחוק להרחיב האהל והמשכנ' כמו שאמר זכריהו הנביא משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו, ואמ' וגם חמת תגבל בה צור
וצידון, ואמר ורחמה ונסבה תחתיה וגו', ואמר ירמיהו הנביא הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה ויצא עד קו ה המדה וגו': כי ימין ושמאל תפרצי, על דרך ופרצת ימה ו וקדמה וזכר ידרום וכפו': וזרעך גוים ירש, כולל מזרח ומערב: וערים נשמות, בין מארץ ישראל בין מ משאר ארצות ישראל יושיבו אותם: אל תיראי, אל תפחדי שיהיה באתך מגלות זה כ כאתך משאר גליות שמאחור בארצך צרות רבות ורעות בבית ר ראשון ובבית שני: כי לא תבושי, לעולם אחר שתצאי מזה ה הגלות לא תהיה לך צרה לעולם כי בגלות האדם לגדולה ו ותמצאהו שפלות אחר כך יבוש ויכלם: כי בשת עלומיך, הצרות שהיו לך בארצך ובהיו' הימים ההם קדמונים קראם עלומי': וחרפת אלמנותיך, הצרות שהיו לך בגליות שהיית כאלמנה ומרוב טובה תשכחו כל הצרות ה הראשונות כמו שאמר בסוף הספר כי נשכחו הצרות הראשונות: ולא תכלמי, במקום ש תראי שזכר כלומר אל תכלמי ופחד שתפחדי אחר היותך בארצך לא יהיה זה כי לא תחפירי והוא כמו לא תבושי והו' פעל עומד מן הכבד, וכן החפיר לבנון: כי בועליך, מי שהיה

יטו ה' בקריאה וסימ' מן הגוים אשר אמר יי' דסלכים, ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי, ודרך ענוים
יטו, ורבתריה ועת בגדים חבולים יטו אצל כל מזבח, יטו אביונים מדרך: ואשת ו' בקריאה וסימ' ואשת
נח ושלשת נשי בניו, ואשת נעורים כי תמאס, היא חברתך ואשת בריתך, ואשת איש נפש יקרה, ואשת

בני שממה מבני בעולה אמר יהוה: הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי: כי ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו: אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד: כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא: כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה: כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה: עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך

יהון בני ירושלם צדיתא מבני כרכא יתיבתא אמר יי: אפתיא אתר בירת מישרך ומקרוי ארעיך יתבי לא תמנעין אסגא עם משריתיך ושלטוניך תקיפי: ארי לדרומא ולצפונא תתקפין ובנך עממין ירתון וקרוין דצדין ייתבון: לא תדחלין ארי לא תבהתין ולא תתכנעין ארי לא תתכלמין ארי בהתת עולמותיך תתנשין והסודי ארמלותיך לא תדכרין עוד: ארי מריך דעבדיך יי צבאות שמיה ופרקיך קדישא דישראל אלה כל ארעא יתקרי: ארי כאתא שביקא ועיקרת רוח ערעך שכנתא דיי וכאתת עולמין דאתרחקת אמר אלהיך: בשעא זעירא סלקית אפי שכינתי זמן זעירא מניך ובטבוות עלם דלא פסקן ארחם עלך אמר פרקיך יי: כיומי נוח דא קדמי דקיימית במימרי דלא יעדון מי טופנא דהוו ביומי נוח עוד על ארעא כן קיימית במימרי דלא יחול רוגזי עלך ולא אזוף ביך: ארי טוריא יעדון ורמתא יתפרקון וטובי מניך ירושלם לא יעדי וקים שלמי לא יתרחק אמר דעתיד לרחמא עלך יי: חשיכתא מקבלא עולבן קרתא דאמרין עלה עממיא לא תתנחם הא אנא כביש בצרידא אבני רצפתיך ואשכללניך באבנין טבין: ואשוי במרגלין אעך

מדינים נשתוה, ואשת חצרון אביה: בפוך נ' בקריאה וסימ' ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה ראיזבל,
כי תקרעי בפוך לשוא תתיפי, הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך:

רשי

מבני בעולה, בת פרס: יטו, למרחוק: מיתריך, הם חבלים דקים התלוים בשולי אהלים וקשורים ביתדות שקורין קבילש בלע"ז ותוקעין בארץ: תפרוצי, תגברי: עלומייך, נעוריך: כי תמאס, כשתמאס בעיניו שכועס עליה מעט: בשצף קצף, מנחם פתר חרי אף ודונש אמר כמעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן: ובחסד עולם, שיתקיים עד עולם: כי מי נח זאת לי, שבועה בידי והולך מפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': כי ההרים ימושו, אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש: סוערה, שלבה סוער בדברי נביאי: מרביץ בפוך, רוצף רצפתך באבני פוך: כדכד, מין אבן טובה: שמשותייך, יונתן תירגם אענך ומנחם חברו עם ישמשוניה ויש פותרין לשון שמש חלונות שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחיצה במיני זכוכית צבעי' לנוי, ומדרש תילים פותר שמשותיך שמש ומגן שיני החומה:
לאבני

אדוניך הוא עושיך ומי שעשאך וכוננך הוא יהיה בעליך כי בגלות בעלוך אדונים אחרים כמו שאמר בעלונו אדונים זולתך: ה' צבאות שמו, והיכולת בידו כי הוא אדון
צבאות מעלה ומטה: אלהי כל הארץ יקרא, אז יקרא כמו שאמר ולעבדו שכם אחד כי כל העמים יודו בו אז, ובעליך ועושיך לשון רבים דרך כבוד כמו אלהים, וכן
ישמח ישראל בעושיו: כי כאשה, אין את כמו האשה שמת בעלה כי בעלך חי וקיים לעולם אלא הרי את כאשה שקצף עמה בעלה ועזבה ימים רבים: ועצובת רוח, כן קרא
שמך ה' אשה עזובה ולא אשה אלמנה, ואם תאמר שיעזבך לעולם כי מאס בך והלא את אשת נעורים ולא ימאס אותה בעלה לעולם: ברגע, אף על פי שארכו ימי הגלות
כולם יהיו נחשבים כרגע קטן כנגד הרחמים שיהיו גדולים כשאקבצך, וי"ת ברגע ר"ל בימים שעזבתיך אותם הימים הם רגע כנגד ימי הטובה: בשצף קצף, זה הפסוק
כענין הפסוק הראשון אלא שכפל הענין במלות שונות לחזק הענין, ומלת בשצף פירש מנחם לפי הענין כמו בחרי קצף, ואדוני אבי ז"ל פירש במעט קצף, וכן תרגם
יונתן בשעה זעירה סלקית אפי שכינתי זמן זעירא מניך: כי מי נח, יש מחלוקת בספרים במלה הזאת ברוב הספרי' הם שתי מלות ופי' מנחם מי המבול וסמכ' לנח שבאו בימיו
ונקרא מהם, ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי בלת דותה, וכן תרגם יונתן כיומי נח מכל מקום הענין אחד, אמר כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח שנשבעתי שלא
יעברו עוד על הארץ והיא גזרה שלא תבטל כן נשבעתי אחרי צאתך מהגלות מקצוף עליך ומגער בך, ופי' זאת הגלות והשביה היא לך כמו מי נח כמו שהם לא יהיו עוד כן
לא יהיה לך גלות עוד, ושבועת מי נח היא שאמר שני פעמים ולא יכרת כל בשר עוד ממימי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר, כך פירשו רבותינו ולמדו מזה כי לאו
לאו שבועה ומדלאו לאו שבועה הן הן נמי שבועה, ויש לפרש כי הברית היא השבועה כמו שאמר והקמותי את בריתי אתכם והברית הוא קיום הדבר וכן שבועה היא קיום
הדבר: מגער בך, העי"ן נקראת בחטף קמץ: כי ההרי' ימושו, ההרים והגבעות הם הדברים הקיימים אשר בארץ ואף על פי כן פעמים ימושו ותמוטנה ברעש הארץ אבל
חסדי ובריתי אתך הוא יותר קיי' שלא ימוש לעולם, ויש לפרש ההרי' והגבעו' משל על מלכי האומו': עניה סערה, סוערת בסערת הגלו': לא נחמה, פי' עד עתה לא נחמה:
וי"ת חשיכתא מקבלת עולבן קרתא וגו': מרביץ, מושיב או משכיב כלו' שיהיו אבני היסוד אבני פוך שהם כעין חול והם מרגלי' ועליהם ארביץ אבני הקיר, וכן ויסדתיך בספירי'
וזה אומר לירושלם: וי"ת הא אנא כביש וגו': ספיר, פירש הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה, והחכ' ר' אברה' כתב שהיא אדומה, ויונתן תרג' באבני' טבן כמו שתרג' אנקלוס
לבנת הספיר כעובד אבן טבא: ושמתי כדכד, תרגו' ירושלמי כפך ספיר כדכדינא וספירינא וכפך היא מרגלי' שחורה: שמשותיך, החלונו' שתכנס בהם השמש אפשר כי פנות
החלונות יהיו אבן כדכד או אפשר אויר החלונות יבנה בכדכד כמו שעושין אותו בזכוכית צבועה במיני צבעונים וכשיבא ניצוץ השמש עליהם יהיה המראה יפה מבפנים:
לאבני

לאבני אקדח, האל״ף מורה על העצם כלמ״ד לכל כליו תעשה נחשת, חרבו לאבנר, והשליטו לאבשלו׳: אקדח, אבן מזהירה כאש וכן בתוך אבני אש התהלכתי לפיכך נקראת אקדח מן קדחי אש, וכן תרגם יונתן לאבני גמר כתרגום גחלת גומרא: לאבני חפץ, אבני שיש חפץ בהם, ומה שאמ׳ כל גבולך כלומ׳ לא ירושלם לבדה אלא אף ערי גבולה, ויתכן לפרש למ״ד לאבני אקדח לאבני חפץ משמשות כלומר האבנים שהיו בהם מתחילה אשים אותם לאבני׳ טובו׳ ומרגלי׳, וכן למ״ד ושמתי ליער והדומי׳ להם, והדברים האלה אפשר שיהיו כן כמשמעם או אפשר שהם משל לרוב הגדולה שתהיה לישראל ושפע הטובה עד שאם ירצו יעשו בניינם באבנים טובות ומרגליות: וכל בניך למודי ה׳, למודי תאר כמו שפירשנו לשמוע כלמודים, וזה כענין שאמר ירמיהו הנביא ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמו׳ דעו את ה׳ כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: ורב שלום בניך, ר״ל וירבה כי רב פעל עבר מבעלי הכפל מוסב ומורה לעתיד מפני הוי״ו: בצדקה, בצדקה שתעשי תהיי נכונה בגדולה לעולם ותהיי רחוקה מעשק בני אדם: כי לא תיראי, אפילו פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחיתה שלא תקרב אליך, והענין כפול במלות שונות: רחקי, כמו תרחקי, וכן ומות בהר כמו ותמות, ושים בסלע קנך כמו ותשים: הן גור יגור, פירושו כתרגומו ענין אסיפה כמו יגורו עלי עזים, ודרך פשוטו יתפרש כן הנה יאספו עליך עמים: אפס מאותי, לא במצותי כמו שנאספו עליך פעמים אחרים במצותי כסנחריב ונבוכד נצר אבל אלה הגוים שיאספו אליך והם גוג ומגוג לא במצותי ולא האסיפה ההיא מאתי, ואע״פ שאמ׳ בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך על הרי ישראל, ומה שאמר יעלו דברים על לבבך זהו הענין בעצמו כי אלה שם בלבו לבא שם לא לרעת ישראל אלא לטובתם ולקחת נקמת ישראל ממנו ומן הגוים האחרים שהרעו לישראל ובארץ ישראל יקח נקמתו מהם לכבוד שמו ולכבוד ישרא׳ ולהכאתם שיהיה בזתם ושללם לישראל וזהו פירוש אפס מאותי לא יעלו מאתי להרע לך כמו שתהיה מחשבתם כן: מי גר אתך עליך יפול, מי שיאסוף אתך להלחם עליך יפול כמו שאמר על הרי ישראל יפול: הן, כן כתיב ויקרי הנה והענין אחד, אמר אף על פי שכלי המלחמה הם מעשה האדם ויבא גוג ומגוג והגוים אשר עמו בכלי מלחמה לרוב מי שיעשה כלי המלחמה אני עשיתי אותו וכיון שאני עשיתי העושה ובידי לאבד העושה כל שכן המעשה ואם הם באים בכלי מלחמתם אני בראתי משחית לחבל הם וכליהם כמו שאמר והכתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל: באש פחם, כי בפחם יפעלו חרשי ברזל, ויונתן תרגם הפך בית השמוש שתרגם נפח נור בשחורין: ומוציא כלי למעשהו, למה שהוא רוצה לעשות חץ או חרב או חנית או רומח: כל כלי יוצר, ענינו יפעל כמו שפירשנו ובמקבות יצרהו ופרשו יצר ויוצר מבנין שלא נזכר שם פעלו מהכוסף ואם לא כמכא: לא יצלח, לא יצלח לבעליו ולא יזיק לך: וכל לשון, אם יהיה לך משפט עם גוי אחד תרשיע אותו במשפט ויבא הוא חייב ותהיה טענתו בטלה ולא תבאי מהמשפט זכאי כלומ׳ לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדברים וזאת הברכה היא נחלת עבדי ה׳, כלו׳ בנחלה היא להם לעולם וישרא׳ יהיו עבדי ה׳ מיום הנחלה עד עולם: הוי כל צמא, הוי לשון קריאה וכן הוי ציון המלטי, ואחר מלחמת גוג ומגוג יכירו האומות כי האל הוא מולך על כל ואז זולתו ואז יבאו אל ירושלם ללמוד משפטי האל ותורותיו כמו שאמר בתחילת הספר לכו ונעלה אל הר ה׳ ויורנו מדרכיו ויהיה הענין כאן קריאם לבא וללמוד והמים משל לתורה ולחכמה כמו שאי אפשר לעולם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא חכמה וכמו שהצמא מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמ׳ כמו שנאמר בנבואת עמוס לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה׳: ואשר אין לו כסף, לא יחוש כי אינו צריך כי בחנם יתנו לו יין וחלב, כמשלה תורה ליין מה יין משמח הלב כמו שנאמ׳ ויין ישמח לבב אנוש אף דברי תורה כן שנאמר פקודי ה׳ ישרים משמחי לב, וחלב כמו שהחלב קיום היונק וגדולו כן דברי תורה קיום הנשמה וגדולה שהיא הולכת וגדלה בלמודה במדרגתה כמו שהיא, ואמר אכילה על היין והחלב כי הם מאכל ומשקה לגוף: למה תשקלו כסף, פירש החכם רבי אברהם שיגעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו, ויפה פירש, וזהו בלא לשבעה וגם הם לא יקראו לחם כי לא יועילו לגוף ולנפש: ואכלו טוב, זה התורה שנ׳ כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: ותתענג בדשן נפשכם, לעולם הבא וכן ותחי נפשכם, כי כמו שהדבר שהוא שמן ודשן הוא תענוג הגוף כן התורה והחכמה הוא תענוג הנשמה וחייה: הטו אזניכם, חסדי דוד הנאמנים, הוא המשיח כי יקרא שמו דוד וכן כאמר עליו ודוד עבדי נשיא להם לעולם: הנאמנים, הקיימים כמו במקום נאמן כלומר כמו שחסדי עם דוד קיימים כן תהיה בריתי עמכם קיימת ועוד זכר דוד בעבור שהוא יהיה המורה לעמים כמו שאמר בתחילת הספר ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים: הן עד, מזהיר ומעיד בכם כמו העדותי בכם היום העד העיד בנו האיש לאמר והועד בבעליו ואף על פי שאלה והדומים להם ענין התראה לשון עדות הם גם כן כי המתרה מתרה בפני עדים כדי שלא יכחיש בו המותרה, וכן אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כאלו אמר בפניהם אני מתרה בכם שיהיו עדים ביני וביניכם, ועל המשיח אמר שיהיה מזהיר העם ומוכיחם, ויונתן תרגם הא רב: לאומים יבו״ן עם הדגש: נגיד ומצוה, בצר״י שלא כמנהג: אמר כי יהיה נגיד עליהם ומצוה אותם כמו שהאדון מצוה על עבדיו:

למודי ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ וכל בניך למודי יי׳, היהפך כושי קדמ׳ מל׳: לחבל ג׳ וסימ׳ נמסר בריש האי ספר׳ סימ׳ ג׳: למשפט ט״ו דגשי׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו: למים ה׳ דגשי׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ובמלכי׳ ב׳ סוף סימ׳ ב׳: בלוא ו׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ הוי כל צמא לכו למים ב׳ בפסו׳, למה תשקלו כסף בלוא לחם ב׳ בפסו׳, ועמי המיר כבודו בלוא יועיל׳, אם ישך הנחש בלוא לחש:

וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ הֵן אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

נה

א הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃

ותרעיך לאבני גמר וכל תחומך לאבני צרוך: וכל בניך אלפין באוריתא דיי וסגי יהי שלם בנך: בזכותא תתקנין אתרחקי מעושקא ארי לא תדחלין ומתבירא ארי לא יעול עלך: הא אתכנשא יתכנשון ליך גלות עמיך לסופא מלכי עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם בגויך יתרמון: הא אנא בריתי נפחא נפח נור בשחורין ומפיק מנא לצורכיה ואנא בריתי מחבלא לחבלא: כל זין דיתתקן עלך ירושלם לא יצלח וכל לישן דיקום עמך לדינא תחיבניה דא אחסנת עבדיא דיי וזכותיהון מן קדמי אמר יי: וי כל דצבי למילף ייתי ויילף ודלית ליה כסף אתו שמעו ואליפו אתו שמעו ואליפו בלא בדמין ובלא בממון אולפן דטב מחמר ומחלב: למא תתקלון כספכון בלא למיכל ולאותכון בלא למסבע קבילו קבלא למימרי ואכלו דטב ותתפנק בדדהן נפשכון: ארכינו אודניכון וקבילו למימרי שמעו ותתקים נפשכון ואגזר לכון קים עלם טבות דוד דמהימנן: הא רב לעממיא מניתיה מלך ושליט על כל מלכותא: הא

רשי

לאבני אקדח, יונתן תירגם לאבני גמר גומרי׳ תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרבונקל״א לשון גחלת ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ, לאבני רצון: רחקי מעושק, כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים אותך: הן גור יגור אפס מאותי, הן ירא יירא ויגור מגזרת רעות אותו שאין אני עמו הוא יון הרשע וחביריו: מי גר אתך, מי אשר נאסף עליך למלחמה או מי גר מי שנתגרה בך, ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות המשיח ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך, עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל: הנה אנכי, אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הוא שגיריתי בך את האויב ואני הוא שהתקנתי לו פורענות: ומוציא כלי למעשהו, לצורך גומרו כל צורכו: כל כלי יוצר עליך, כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך: יוצר, לשון חרבות צורים אף תשיב צור חרבו: הוי כל צמא, הוי זה לשון קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים, לתורה: שברו, לשון לשבור בר קנו: יין וחלב, לקח טוב מיין וחלב: למה תשקלו כסף, למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם: חסדי דוד, שאגמול לדוד חסדיו: עד לאומים, שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד לדכיהם על פניהם: הן

הן גוי לא תדע. כנגד ישראל גוי שלא תדעם שהוא רחוק מארץ ישראל תקרא אותו ויבא לפניך אף על פי שלא תדעם ולא ידעוך עד היום בשמעם הנפלאות שעשה האל עמך ירוצו ויבאו לעבודתך למה שתבוא · ומי נתן לך זה התפארת ה' אלהיך : דרשו ה' · אמר לבני הגלות דרשוה' בהמצאו · הנכון בפירושו מה שפירש אדוני אבי ז"ל דרשוהו בענין שימצא לכם : בהיותו קרוב · בענין שיהיה קרוב · וזו היא דרישה בכל לב כמו שכתוב קרוב השם לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת · ורבותינו ז"ל פירשו בהמצאו קודם גזר דין · ויונתן תרגם תבעו דחלתא דה' עד דאתון חיין כעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין · ר"ל שיעשו תשובה קודם מיתה כי אז הוא נמצא וקרוב ולא אחר מיתה כי אחר מיתה אין תשובה לנפש כמו שאמר כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה : יעזוב רשע דרכו · במעשה ובפה · וכן יעזוב מחשבותיו הרעות כי אין תשובה מועילה בנראה אם לא תהיה גם כן בנסתר כי טובו' האדם ורעותיו הם תלויות ביד ובפה ובלב ומשלשתן צריכה התשובה : כי ירבה לסלוח · אף על פי שהאדם הרבה להרע : כי לא · כי אם חטא אדם לחבירו ינקם ממנו ולא ימחול לו ואף על פי שימחול לו בנראה ישמור לו בלבבו · והנראה יקרא דרך כמו שפירשנו והנסתר מחשבה · והנה אני ארבה לסלוח לא כמו ובאשר אני מוחל אני מוחל באמת ולא ישאר אצלי מהעון דבר : כי גבהו · כמו שאמר דוד כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו וזה חסד גדול כשישובו לירא מהאל ימחול להם וייטיב להם גם אתם בגלות אם הרעותם והרבה לכם גלותכם שובו אלי ודרשוני ותמצאוני קרוב לכם כי לא ישוב דברי הטוב שהבטחתי אתכם · והמשיל זה הענין לגשם היורד מן השמים ואמר : כי כאשר ירד הגשם · ושמה לא ישוב · כי לא יצא הגשם לבטלה שלא יעשה מעשה ויושב לו זה לא יהיה אלא מה יעשה הרוה

וגוי ד' בקריא' וסימ' ואתם תהיו לי ממלכת · וגוי גדול יעזר מירכתי ארץ · וחברו · וגוי לא ידעוך אליך ירוצו : דרשו יי' ג' דסמיכי וסימ' דרשו יי' בהמצאו קראוהו · דרשו יי' ועזו · וחברו דד"ה : לסלוח ב' מל' וסים ואל אלהינו כי ירבה לסלוח · דם הנקי : ושמה ח' וסים' ושמה קברתי את לאה · כי מנגד תראה ·

ה הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

ו דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃

ז יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃

ח כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה׃

ט כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃

י כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃

יא כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃

יב כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃

יג תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ תַּחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃

נו

א כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃

ב אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃

הָא עַם דְּלָא תֵדַע יִפְלְחִנָּךְ וְעַם דְּלָא יַדְעוּךְ יִרְהֲטוּן לְאִסְתַּמָּכָא לָךְ מִפִּין בְּדִיל יְיָ אֱלָהָךְ וּלְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי שַׁבְּחָךְ׃ תְּבַעוּ דַּחֲלְתָּא דַיְיָ עַד דְּאַתּוּן חַיִּין בְּעוֹ מִן קֳדָמוֹהִי עַד דְּאַתּוּן קַיָּמִין׃ יִשְׁבּוֹק רַשִׁיעָא אוֹרְחֵיהּ דִּרְשְׁעָא וּגְבַר אֱנַס עֶשְׁתּוֹנוֹהִי וִיתוּב לְפוּלְחָנָא דַיְיָ וִירַחֵם עֲלוֹהִי וּלְדַחַלְתָּא דֶאֱלָהָנָא אֲרֵי מַסְגֵּי לְסַלָּחָא׃ אֲרֵי לָא מַחְשְׁבָתַי מַחְשְׁבָתְכוֹן וְלָא אָרְחָתְכוֹן תַּקְּנָן כְּאָרְחָת טוּבִי אָמַר יְיָ׃ אֲרֵי כְּמָא דְּרָמִין שְׁמַיָּא מִן אַרְעָא כֵּן תַּקְּנָן אָרְחָתַי מֵאָרְחָתְכוֹן וּמַחְשְׁבָתַי תַּקְּנָן מִמַּחְשְׁבָתְכוֹן׃ אֲרֵי כְּמָא דְנָחֵית מִטְרָא וְתַלְגָּא מִן שְׁמַיָּא וּלְתַמָּן לָא אֶפְשַׁר לֵיהּ דִּיתוּב אֱלָהֵן מְרַוֵּי יַת אַרְעָא וּמַרְבֵּי לַהּ וּמַעְילָה וְיָהֵיב בַּר זַרְעָא כְּמִסַּת לְזָרֵעַ וְלַחְמָא כְּמִסַּת לְמֵיכַל׃ כֵּן יְהֵי פִּתְגָּם טוּבִי דְּנָפֵק מִן קֳדָמַי לָא אֶפְשַׁר דִּיתוּב לְקֳדָמַי רֵיקָן אֱלָהֵן עָבֵד יַת דְּרַעֲוָא וּמַצְלַח לִדְשַׁלַּחְנָא לֵיהּ׃ אֲרֵי בְחֶדְוָא תִּפְקוּן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וּבִשְׁלָמָא תְּתוּבְלוּן לְאַרְעֲכוֹן טוּרַיָּא וְרָמָתָא יְבוּעוּן קֳדָמֵיכוֹן תּוּשְׁבְּחָא וְכָל אִילָנֵי חַקְלָא יִשְׁעֲנוּן בְּעַנְפֵּיהוֹן׃ חֲלַף רַשִׁיעַיָּא יִתְקַיְּמוּן צַדִּיקַיָּא וַחֲלַף חַיָּבַיָּא יִתְקַיְּמוּן דַּחֲלֵי חִטְאָה וִיהֵי קֳדָם יְיָ לְשׁוּם לְאָת עֲלַם דְּלָא יִפְסוֹק׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ טְרוּ דִינָא עֲבִידוּ צִדְקְתָא אֲרֵי קְרִיב פּוּרְקָנִי לְמֵיתֵי וְזָכוּתִי לְאִתְגְּלָאָה׃ טוּבֵי אֱנָשׁ דְּיַעֲבֵד דָּא וּבַר אֱנָשָׁא דְּיִתְקֵף בָּהּ יְטַר שַׁבְּתָא מֵאַחֲלוּתֵיהּ וְיִטַּר יְדוֹהִי מִלְמֶעְבַּד כָּל דְּבִישׁ׃

רשי

הן גוי לא תדע תקרא· לשימושך אם אלי תשמעו לשם יי' הנקרא עליך : בהמצאו · קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם לדרשני : כי לא מחשבותי מחשבותכ' · אין שלי ושלכ' שוות לכך אני אומ' לכם יעזו' רשע דרכו ויתפוש את דרכי : ואיש און מחשבותיו · ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני : כי גבהו שמי' וגו' · כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלו' ושבח בדרכי יותר מדרכיכם ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם : כי כאשר ירד הגשם והשלג · ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם כן דברי אשר יצא מפי להודיעכם על ידי הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם · ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגומ' אין דיני כדיני בשר ודם אתם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם : כי בשמחה תצאו · מן הגלות : ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה · שיתנו לכם פריים ובמחאם ניהנו ישבחו : תחת הנעצוץ וגו' · רבותי' דרשו תחת הרשעי' יעלו צדיקי' · נעצוץ וסרפד · מיני קוצים הם כלו' הרשעי' יאבדו והצדיקים יטלו ממשלת: יעשה זאת · שומר שבת וגו' : הבדל יבדילני יי' · למה אתגייר הלא הקב"ה יבדילני מעל עמו כשיפלם שכרם :

נ"א

מסרה

הראיתיך בעיניך ושמה · ושמה כל סרני פלשתים · ושמה מרכבות כבודך קלון בית · קום וירדת בית היוצר · בבלה יבאו ושמה יהיו · כי כאשר ירד הגשם : כה אמר יי' ד' בטעם בספרא וסים' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו · הנותן בים דרך ובמים · שמרו משפט ועשו צדקה · השמי' כסאי והארץ הדום רגלי :

את הארץ : ונתן זרע לזורע · הגשם הוא הנותן כמו ונתנה הארץ את יבולה ומתבואת הארץ יצניע האדם תחילה מה שיצטרך לזרוע לו בשנה הבאה והשאר הוא למאכלו · ופשוטו של פסוק נראה כי אחר שהדוה ישוב הגשם אל השמים · פירש א"א ז"ל כי שוב הגשם הוא חום השמש ששואף אותו ולולי זה לא היתה הארץ צריכה גשם · גם נכון הוא מה שפירשנו בו ושמה לא ישוב לעולם אלא יעשה שליחותו והרוה את הארץ : כן יהיה דברי · שהבטחתי אתכם להוציאכם מהגלות ומפי אמרוהו הנביאים · לא ישוב אלי ריקם אלא באמת יעשה מה שחפצתי : והצליח · הענין שלא ימנאהו פגע שיתבטל קצת ממנו אלא הכל יעשה כמו שאמרתי : כי בשמחה תצאו מהגלות : ובשלום תובלון · לארצכם : ההרי' והגבעות · וכל עצי השדה · דרך משל ר"ל שישמח כל העולם : ימחאו כף · יכו כף לשמחה כמו ויכו כף אל כף ויאמרו יחי המלך : תרגו' ויך ומחא' או יהיה ההרים והגבעות משל על מלכי אומות העולם · וכל עצי השדה משל על העמי' : תחת הנעצוץ · מין ממיני הקוצים וכן סרפד · ואלה יגדלו במדבר · ואמר שהאל יתן תמורתם במדבר ברוש והדס כמו שאמר למעלה בפרשת העניים והאביונים אתן במדבר ארז שטה והדס וגו' : והיה לה' לשם · שזה הפלא יהיה עומד כמו שפי' למעלה ויונתן תרגם דרך משל חלף רשיעיא יתקיימון צדיקיא וגו' : כה אמר ה' · אמר לבני הגלו' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא אם תטיבו דרכיכם מראה כי התשובה מעכבת ביאת המשיח : אשרי אנוש יעשה זאת · שמירת שבת : יחזיק בה · שמהר בה כל ימיו : מחללו · שלא יעשה בו שום מלאכה · וכן הוא בכלל שמירת שבת לקדשו כמו שאמר זכור את יום השבת לקדשו וקדום שבת להבדילו משאר הימים כי כן כל לשון קדושה הוא ענין הבדלו מאחר במעלה · כמו שאמר ויבדל אהרן לקדשו קדש קדשים ומבדילו משאר הימי' במאכל ובמשתה ובכסות נקיה וזהו בענין הגוף ובענין הנפש שתהיה נפשו פנויה מעסקי העולם ובדלה מהם ומתעסקת בדברי תורה וחכמה ומתבוננת במעשי האל · וזכר ענין השבת בפרט במקום הזה לפי שהוא מדבר לבני הגלות שיטיבו דרכיהם ויצאו מהגלות · והטובה שבהם הוא שמירת השבת וכענין שבת גלו מארצם · ואמרו ז"ל לא חרבה ירושלם אלא בשביל שחללו בה את השבת שנאמר ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכ' · ואמרו אם משמרים ישרא' שתי שבתות מיד נגאלים שנאמר אשר ישמרו את שבתותי וגו' · וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי וגו' · ובזכרו מצות שבת הוא הדין לשאר מצות עשה אבל זכר החמורה ואע"פ שיש בה מצו' לא תעשה העשה הוא הכל שאם ישבות לא יעשה מלאכ' · ואמ' אחר כך מעשות כל רע · שהו' מצו' לא תעשה בכללי ואמ' מחללו לשו' זכר אע"פ ששבת לשון נקבה ר"ל יום השבת :

נ"א

ואל יאמר. מה שזכר בן הנכר והסרים מישראל בן הנכר שאין לו ירושה בארץ והסרים שאין לו בן שירשנו אל יאמרו בעבור זה שהם מובדלים מארץ ישראל אני מבטיח אותם טובות אחרות כן פירש א״א ז״ל. והנה מצאנו ביחזקאל כי הגרים תהיה להם נחלה בארץ ישראל כאמר כי בן הנכר שאמר הנה שלא הוליד בנים אחרי שהתגייר והרי הוא כסרים שאין לו בן. ויחזקאל אמר על אשר הולידו בישראל אחרי שנתגיירו. וכן אמר אשר הולידו בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל: יבדילני. פתח הלמ״ד מקום צר״י. וכן יאהבני אישי והדומים לו שכתבנו בספר מכלל. וההבדלה הזאת שיהו חושבים שיאמר בן הנכר אף על פי שגליתי אל ה׳ ונתגיירתי ואין לי בן בישראל לא אהיה נחשב מעט השם בין בעולם הזה בין בעולם הבא. וכן יאמ׳ הסרים מה אני בעולם כיון שלא אניח בן כמותי הרי אני כאלו לא באתי לעולם ולא חפץ בי הא׳. והרי אני כעץ יבש שלא יוציא פרי וענף והנה הא׳ ברא העולם לפריה ורביה כמו שכתוב פרו ורבו׳ וכתיב לשבת יצרה׳ ואחר שלא זכיתי להניח בן ובמותי יכרת שמו ונכרי מן העולם אין הא׳ רוצה בי׳ ועל ענין זה אמרו רז״ל מי שאינו מניח בן ליורשו הרי הוא כמנודה לשמי׳. לא אמרו מנודה אלא כמנודה שיראה כמנודה ואינו אם מעשיו טובי׳. אמר ל יאמר ל יחשוב זה לא בן הנכר ולא הסרים: כי כה אמר ה׳ לסריסים. והקדים הסריסים לפי שהשלים בסרים וכן דרך הכתו׳ לתפוס האחרון כמו את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר: אשר ישמרו את שבתותי. פירש א״א ז״ל שבת בראשית ושבת הארץ כי גם בעון שמטת הארץ גלו כמו שכתוב בבריתי ואף על פי שהיא הכל ככלל בכלל: ובחרו באשר חפצתי. זכר הברית בפי׳ כי המצות יותר חזק׳ לפי שכתנו בברי׳ כמו שאמר משה הנה דם הברית אשר כרת ה׳ עמכם על כל הדברי׳ האלה.

הן אני ד׳ בקריא׳ וסי׳ הן אני ערל שפתים ואיך׳ הן אני נשארתי לבדי׳ הן אני עץ יבש׳ הן אני כפיך לאל: אל הר י׳ו בקריא׳ וסי׳ ומשה היה רעה את צאן יתרו׳ ויקם משה ויהושע משרתו׳ ויאמר משה אל יי׳ לא יוכל העם לעלות׳ והיה נכון לבקר ועלית׳ ויפסל שני לחת אבנים׳ עלה אל הר העברים הזה וראה׳

ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יהוה לאמר הבדל יבדילני יהוה מעל עמו ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש׃ כי כה אמר יהוה לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי׃ ה ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת׃ ובני הנכר הנלוים על יהוה לשרתו ולאהבה את שם יהוה להיות לו לעבדים כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי׃ והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים׃ נאם אדני יהוה מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו׃ כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו ביער׃ צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח

ולא יימר בר עממין דמתוסף על עמא דיי למימר אפרשא יפרשנני יי מעל עמיה ולא יימר סריסא הא אנא חשיב כאע יביש׃ ארי כדנן אמר יי לסריסיא דיטרון ית יומי שביא דילי ומתרען בדצבינא ומתקפין בקימי׃ ואתן להון בבית מקדשי ובארע בית שכנתי אתר ושום דטב מבנין ומבנן שום עלם אתן להון דלא יפסוק׃ ובני עממיא דמתוספין על עמיה דיי לשמשותיה ולמרחם ית שמא דיי למהוי ליה לעבדין כל דיטר שבתא לאחלותיה ומתקפין בקימי׃ ואיתנון לטורא דקודשי ואחדנון בבית צלותי עלותהון ונכסת קודשיהון יתסקון לרעוא על מדבחי ארי בית מקדשי בית צלו יתקרי לכל עממיא׃ אמר יי אלהים דעתיד לכנשא מבדרי ישראל עוד אקריב גלותהון לכנשא יתהון׃ כל מלכי עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם בגויך יתרמון יהון למיכל להית ברא תסבע מנהון חיות חורשא׃ סכואיהון סמן כולהון לא ידעין מדעם כולהון כלבין חרשין לא יכלין למנבח

רשי

ואל יאמר הסרים. למה איטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין זכרון: ומחזיקים. אוחזים: לכל העמים. ולא לישרא׳ לבדם כי אף לגרים: עוד אקבץ עליו. מן האומו׳ שיתגיירו ונלוו עליהם: לנקבציו. נוספים על קבוצי ישרא׳: כל חיתו שדי כל האומות אתיו והתקרבו אי ותאכלו את כל חיתו ביער. את גבורי האומות שאמרו את לכם מלהתגייר. חיתו שדי חית השדה אין כחה רב כחית היער חית השדה חלשה ונשת כח מחית היער ועל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה: צופיו עורים כולם. לפי שאמר דרשו יי׳ וכל הענין והם אינם שומעים חוזר ואומ׳ הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על התשובה ותיטיב להם והרי פרנסיה׳ כעיורים כולם ואין רואין את הנולדו׳ כצופה המופקד לראו׳ את החרב באה ולהזהיר את העם והוא עור מלראו׳ את החרב באה נאלם מלהזהיר את העם. ככלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם מלנבוח כן פרנסי ישראל אינם מזהירין אותם לחזור למוטב:

עלי אל הר העברים הזה הר נבו׳ ויעל משה מערבות׳ ונסב הגבול מבעלה ימה׳ שלחו כר מושל ארץ׳ במראות אלהים הביאני׳ והלכו גוים רבים ואמרו לכו׳ והלכו עמים רבים ואמרו לכו׳ והביאותים אל הר קדשי׳ עד שיפות היום׳ שלח אורך ואמתך המה׳ וכל הר הכרמל דכוו׳ אל הר:

או אמ׳ בבריתי על המילה כי הנה גם היא נתנה בשלש עשרה בריתות: ונתתי׳ בביתי ובחומותי׳ כתרגומו בבית מקדשי ובארע בית שכינתי׳ ר״ל בבתי ההיכל ובחומותי תוך חומות העזרה כי שם ימצאו החכמי׳ תמיד ויזכרו מעשי החסידים שהם בזמנם ושעברו: יד׳ מקו׳ כמו ויד תהיה לך׳ אבל זה אינו מקום נופפי אלא במקום מעלה ושבח׳ וכן ברוך ה׳ ממקומו׳ וכענין הנמצא בדברי רז״ל ממלא מקום אבותיו והדומים לו: ושם׳ שאמסיך שמו לדורות הבא׳ כמו שאמר שם עולם אתן לו אשר לא יכרת׳ ומה שאמר ונתתי ואתן כמו שאמר לדוד ועשיתי לך שם כשם הגדולי׳ אשר בארץ כי אף על פי שמעשי האדם היושרי׳ והטובי׳ ממשיכי׳ שמו כן הוא אבל בהיות האדם טוב לפני האלהי׳ ומעשיו בכונה טובה האל נותן בלבות בני אדם להזכירו לטוב כל הימים כמו שישמעו מעשיו בן מפי אב׳ וזה קצת גמולו הטוב אחרי מותו מלבד הגמול הגדול השמור לנשמתו׳ ואמר לו אחר שאמר להם׳ ר״ל לכל אחד מן הסריסים׳ וכן דרך המקרא בהרבה מקומות: ובני הנכר׳ על ה׳׳ כמו אל ה׳׳ וכן ותתפלל על ה׳: כל שומר שבת׳ זכר את השבת בפירוש לטעם שפירשנו׳ ועוד כי שמירת שבת יסוד גדול באמונת האל כי לא ישמור שבת אלא מי שיודה שהעולם מחודש ויש לו מחדש בראו מאין ואין זולתו אם כן אין לשרת ולעבו׳ זולתו ויאמין כי בששת ימים ברא האים את העול׳ וישבו׳ ביו׳ השביעי כמו שכתב משה רבינו וצוה לעמו אשר בחר בו לשמור את השבת להיו׳ להם לעדו׳ ולזכרון כי הוא ברא את העולם׳ ובעבור זה נתנה להם קודם מתן תורה כי אחר שהודיעם שהוא אדון ובורא אחר כך היה ראוי לצוותם על תורתו ומצותיו כאדון המצוה ל עבדיו ומי שילוה ל ה׳ ראוי שיאמין כי משה ותורתו אמת ובזה ילוה עם ה׳ להיות לעם אחד: והביאותים׳ כמי שיכנים אורח בביתו ומקבלו בשמחה כן אמר אצוה לכהנים שיקבלו׳ בשמחה כשיבאו להתגייר: ושמחתים בבית תפלתי׳ שיהיו שמחי׳ בראותם עצמם בעזרה שהוא בית התפלה שנה בשנה עם ישראל בתפלתם ובעולותיהם ובזבחיהם: לכל העמי׳׳ כמו שאמ׳ שלמה בתפלתו וגם אל הנכרי כל שכן לשבים לדת ישראל: נאם ה׳׳ עוד אקבץ עליו לנקבציו׳ פירש אדוני אבי ז״ל לאחר שאקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליהם נקבצי׳ אחרים על נקבציו והם גוג ומגוג והפסוק שאחריו מורה זה הפירוש: כל חיתו׳ אמר כל חית השדה וכל חית הארץ אתיו לאכול הפגרי׳ אשר במחנה גוג ומגוג׳ וכן אמ׳ בנבואת יחזקאל אמור לצפור כל כנף ולכל חית הארץ הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם: חיתו׳ הוי״ו נוספת כוי״ו בנו בעור׳ והדומים לו וכן חיתו יער׳ ובא הסמיכות על בי״ת השמוש׳ כמו השכוני באהלים׳ והדומים לו שכתבנו בספר מכלל: אתיו בווי שלם מנחי הלמ״ד׳ כמו בעיו׳ ובא אף בבלי׳ שלא לחטף עליו: צופיו׳ חסר יוד הרבים מהמכתב עתה בהשלימו הנחמה שב הנביא להוכיח ישרא׳ בני דורו שהיו רעים׳ ואמר צופיו עורי׳ הם נביאי השקר שהם מטים אותם לדרך רעה׳ ואמר לא ידעו ולא אמר לא ראו כי פירוש עורים עורי הלב: כלבים אלמים׳ דמה אותם לכלבים לפי שהכלבים שומרים הצאן׳ וכשירגישו בחיה רעה שבאה אל הצאן ינבחו והחיה הולכת לה ונביאי השקר עושים עצמם כצופים ושומרים ישראל׳ והנה הם כמו כלבים אלמים שלא יוכלו לנבוח שלא יועילו לצאן כי תבא החיה ותטרוף הצאן כרצונה׳ או הם כמו הכלבים שאוהבים לנום ולא יעורו לקול שאגת החיה ותבא ותטרף׳ והנה הכלבים כמו שאינם ולא יועילום אבל יזיקום כי שומר הצאן ישען עליהם שינבחו ולא תבא החיה לטרוף׳ כן נביאי השקר שעושים עצמם שומרי ישראל׳ והנה יבאו העולם שהם כמו חיות רעות וישחיתו בישראל׳ והנה השומרים לא יועילום אבל יזיקום שבעון דרכיהם הרעים שיורו אותם יבא האויב על ישראל׳ גם כן מנהג הכלבים לנום תמיד לפיכך המשילם לכלבים גם הם הצופים אוהבים לנום׳ ובמדרש וכי יש כלב אלם אלא מה הוא אלמים׳ מה טיבו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה את פיו כך היו דייני ישראל:

הוזים שוכבים, פירש דונש נרדמים שוכבין ויונתן כיימין שכבין ואין לו דמיון: והכלבים עזי נפש, רוצים למלאות כריסם איגנרי״ש בלע״ז: והמה רועים, כמו שהכלבים לא ידעו שבעה כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית הימים, כולם לדרך הנייתם פנו איש לבצעו לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם:

הוזים, כתרגומו כיימין שכיבין אין לו חבר: אוהבי לנום, סימוך על אות השמוש, וכן משכימי בבקר, לנביאי מלכם, והדומים להם: והכלבים, ואם תאמר הכלבי׳ האלה לא יאכלם בעליהם, לפיכך לא ישמרו הצאן, הנה הם אוכלים אבל אוכם שבעים כי עזי נפש הם כפש׳ המתאוה היא עזה וחזקה ולא תשבע׳ כן אלה הכופי׳

נאסף ג׳ ב׳ פתחין ואח׳ קמץ וסימ׳ אני נאסף אל עמי קברו׳ כאשר נאסף אהרן אחיך׳ כי מפני הרעה נאסף הצדיק׳ ב׳ בתראי פתחין: ונשא י״ב וסימ׳ נמסר בסדר תרומה:

הזים שכבים אהבי לנום: והכלבים עזי־נפש לא ידעו שבעה והמה רעים לא ידעו הבין כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו: אתיו אקחה־יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד: הצדיק אבד ואין איש שם על־לב ואנשי־חסד נאספים באין מבין כי־מפני הרעה נאסף הצדיק: יבוא שלום ינוחו על־משכבותם הלך נכחו: ואתם קרבו־הנה בני עננה זרע מנאף ותזנה: על־מי תתענגו על־מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא־אתם ילדי־פשע זרע שקר: הנחמים באלים תחת כל־עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים: בחלקי־נחל חלקך הם הם גורלך גם־להם שפכת נסך העלית מנחה העל אלה אנחם: על הר־גבה ונשא שמת משכבך גם־שם עלית לזבח זבח: ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך

נימין שכבין רחמין למרמך: וכלביא תקיפי נפשן לא ידעין למסבע ואנון מבאשין לא ידעין לאסתכלא כולהון גבר לקבל ארחיה גלו גבר למבז ממוניה דישראל: אמרין אתו ונסב חמר ונתרוי מן עתיק ותהי שרותנא דמחר טבא מדיומא דין רבא סגיאה לחדא: צדיקיא מיתין ולית אנש דמשוי דחלתי על לב ונברי נמלי חסדא מתכנשין ולא מסתכלין ארי מן קדם בישתא דעתידא למיתי מתכנשין צדיקיא: יהכון שלם ינוחון על אתר בית משכבידהון עבדי אוריתיה: ואתון אתקרבו הלכא עם דרא דעובדיהון בישין דמנצבת קודשא נצבתהון ואנון מנאפין ומזנן: על מן אתון מתפנקין וקדם מן תפתחון פומכון תסגון למללא רברבן הלא אתון ילדי מרוד זרעא שקרא: דפלחין לטעותא תחות כל אילן עבוף נכסי ינקיא בנחליא תחות שקיפי כיפיא: בשעיעות כיף נחלא חולקיך אף תמן אנון עדבך אף להון נסכת נסכין אסקת קורבנין העל אלין יתוב מימרי: על טור רם ומנטל שוית אתר בית מישריך אף לתמן סלקת לדבחא דבח: ואחורי דשא ומזוזתא שוית דוכרן טעותיך

מקצהו, כמו כל העם מקצה מקצה מנייכם ועד קצהו כולם כוהנין כן: אתיו אקחה יין, כך היו אומרים זה לזה: והיה כזה יום מחר, במאכל ובמשתה: הצדיק אבד, כגון יאשיהו: ואין איש שם על לב, למה נסתלק: באין מבין, אין במותרים מבין מה ראה הקב״ה לסלקם: כי מפני הרעה, העתידה לבא על הדור נאסף הצדיק: יבא שלום, כי כן אמר הקב״ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה: ינוחו על משכבותם, בהיות הרעה זה שהיה הולך בנוחו ביושרו כמו עשות נכוחה: ואתם קרבו הנה, הנותרים משנסתלקו הצדיקים ותקבלו פורענותכם: בני עוננה, בני בשפים זרע שהזכר מנאף ותזנה הנקבה: על מי תתענגו, מאחר ששבתם מאחרי על מי תשענו להתענג בטובה אילו זכיתם אז תתענגו על יי׳ אבל עכשיו על מי תתענגו: על מי תרחיבו פה, כשאתם מתעתעים ומלעיגים בנביאיו: הנחמים באלים, המתחממין בשכבת זרע תחת האלים הם אלה ואלון: שוחטי הילדים, לקרבן ע״ז: סעיפי, נקרת הצורים וכן אל סעיף סלע: בחלקי נחל, בחלוקי אבנים אשר בנחל: חלקך, בהם ירבמו אותך: הם הם גורלך, להעבב בהם, למה כי גם להם שפכת נסך: העל אלה אנחם, מלהרע לך: שמת משכבך, משכב מאופיך לע״ז על ההרים הרמים: ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך, לפי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפת אשר נואפיה צופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא בשכבה אצל בעלה לבה ונכרנה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם:

כל עסקם במאכל ובמשתה ואינם שבעי׳ כי הם רודפים אחר התאוה, ומי שעושה כן לא ישבע לעולם: שבעה, שם או מקור: והמה רועים, רועים את עצמה ולא יחושו על הצאן שהם ישראל: לא ידעו הבין, לא ידעו להבין במעשיהם כי מעשיהם תהו הם ותועים ומתעים את ישראל וכל אחד מהם פונה לדרכו שיוכל להועיל לעצמו במאכל ובמשתה ולבצוע בצע ולא יחושו על העם: מקצהו, כל אחד מקצה שלו ובשכונתו עושים מעשים האלה, ומן התימה שתרגם יונתן רעים מבאישים ידמה שהוא קורא ה המלה בקמץ הרי״ש: אתיו, אומר כל אחד מנביאי השקר לבני העם בואו אצלי ואקח היין לכם שנשתה ביחד: ונסבאה, מן זולל וסובא: יום מחר, כעשה כמו היום, או יותר יהיה גדול יום מחר במשתה מן היום הזה: יתר, שם או תאר, אלה הם הדרכי׳ שמורים נביאי השקר לישראל ומפתים אותם במאכל ובמשתה עד שישמעו להם לכל אשר יצוו אותם ומסירים

הדגש ה׳ קמצין וסי׳ התיו בלביא שאלין תכונתא לסופיא

נז

אותם מדרך ה׳: הצדיק, הפסוק כפול במלות שונות, ואינו אומר על צדיק מיוחד אלא על הצדיקים שעברו מן הדור ההוא, וכן אמר ואנשי חסד נאספים, פירוש נאספים אל עמם, ובאמרו אבד לא ר״ל שהצדיק אבד במותו כי לעצמו לא אבד, אבל נשמתו בחיים ערבים טובים מחיי הגוף את אבד מדורו כי להם היא האבידה: ואין איש שם על לב, שיוכיח ישראל על המעשים הרעים האלה, או פירוש ואין איש שם על לב בפירוש ואין מבין שטעמו דבק עם כי מפני הרעה נאסף הצדיק, כלומ׳ הצדיק ואנשי חסד נאספו מן הדור טרם זמנ׳ מפני הרעה העתידה לבא על הדור ההוא ושלא יראו הם ברעה ההיא, כמו שאמרה חולדה הנביאה על פי הדיבור ליאשיהו הנני אוסיפך אל אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה: ואין איש שם על לב, ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק שלא יראה ברעה: יבא שלו׳, כשנאסף הצדיק טרם זמנו לטובתו הוא כמו שאמ׳ מפני הרעה, ועוד כי במותו יבא למנוחה טובה ויבא בשלום, כי טרם הרעה ימות בשלום, כמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום: ינוחו על משכבותם, החסידים שזכר במותם ינוחו במרגוע גדול והמיתה תקרא בשכיבה, כמו ושכבתי עם אבותי, כי אף על פי שיובן ממנו שכיבת כמשמעה והיא שכיבת הגוף בקבר אף על פי כן באותה שכיבה תהיה מנוחה לנפש, כי לשון שכיבה גם כן כענין מנוחה, כמו לא שכב לבו ועורקי לא ישכבו: הולך נכוחו, השלום שזכר יבא נכח הצדיק בהאספו, כלומ׳ בשלום מת ולשלום יבא במותו, וכאו׳ השלו׳ יבא לקראתו, והחכם רבי אברהם פירש לכל מי שיהיה הולך בחיין נכח השם יהיה לו במותו השלום והמנוחה: ואתם קרבו הנה, אמ׳ כנגד בני דורו הרעי׳ קרבו הנה לשמוע על מעשיכם הרעים: בני עוננה, שאמותיכם מעוננות ומכשפות, כי הכתוב נמצא ברוב בנשים, ואבותיכם מנאפים ואמותיכם זונות ואיך תהיו אתם טובים: ועוננה, תאר, וכן ועוננים כפלשתים, אם פרשם שלם ענן ואם פרשם עונן והוא בינוני: ותזנה, ר״ל ותזנה אמכם, כן היו בני הדור ההוא רעים בני רעים, ועל הדרך הזה אמר הושע לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו: על מי תתענגו, כמו שאמר אתיו אקחה יין וגו׳, שהיו מתענגים במאכל ובמשתה והיו מרחיבים פה ומאריכים לשון על נביאי ה׳ ומתלוצצים עליהם, כמו שאמר למעלה בפרשה הוי עטרת גאות, ואמר שמעו דבר ה׳ אנשי לצון, על עצמכם היה לכם להרחיב פה שאתם ילדי פשע זרע שקר: ילדי, היו״ד בחירק שלא כמנהג את בפתח: הנחמים, הנה ראינו בספרי הנביאים שהמשילו ישראל ועובדי ע״ז לאשה שהיא זונה תחת בעלה, ודברי יחזקאל ברוב על זה הדרך, וכן תחילת דברי הושע על הדרך הזה, ועל הדרך הזה ענין פרשה זו, וזהו ענין הנחמים באלים: שמת משכבך, אהבת משכבם, וכל לשון הפרשה: הנחמים, מבנין נפעל שרשו יחם, מן בכל יחם הצאן משכב הזכר, והנקבה אמר בלשון חמימות כמו יחמתני אמי, והיה בכל יחם הצאן, ויחמו הצאן, ליחמנה במקלות: באלים, ופירש אחר כך, תחת כל עץ רענן, כי אלים כלל לעצים כי כן היה דרכם לעבוד עבודה זרה תחת העצים הרעננים שענפיהם ועליהם לחים: שוחטי הילדים, היא עבודה זרה שהיו זובחי׳ את הבני׳, וכן אמר יחזקאל הנביא ובשחטם את בניהם לגלוליהם, והיו עושים זה בנחלים מקום שהיו שם סלעים תחת הסעפי׳ ופי׳ סעפים שנים, וכן בסעיף סלע עיטם, כמו שן סלע, נקרא כן לפי שהוא לסלע כמו הסעיף לאילן: בחלקי נחל, כשהיו מוציאין אבן חלקה ויפה באבני הנחל היו עובדי׳ לה, על דרך שאמרו רבותינו זכרונ׳ לברכה זקף לבנה והשתחוה לה: חלקי, שם תואר לאבן חלקה, כמו חלוקי אבנים אלא שהם שני משקלים ובסגיהם הלמ״ד דגושה, הם האבנים חלקך וגורלך, הפך ה׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי, ואמר חלקי ואמר חלקך לשון נופל על הלשון: אנחם, מבנין נפעל, כמו וינחם ה׳ על הרעה, אמר העל אלה, כלומר אם על אלה המעשים הרעים אוכל להנחם על הרעה מלהביאה להם: על הר גבוה, כמו שאמר על ההרים הגבוהים ותחת כל עץ רענן: משכבך, כבר פירש׳ שהוא כנוי לעבוד׳ זרה שהיו עובדי׳ שם גם שם לא חששת לטורח העליה היה הכל נקל לך להבתך העבודה ההיא: ואח׳ הדלת והמזוז׳ שמת זכרונך, שמת דבר ממין העבודה שתזכרי תמיד העבודה, הפך נכתבת על מזוזת ביתך ובשעריך, אני כתתי לך מצות מזוזה שתזכרי תמיד עבודתי ואת הנחת עבודתי בעבור עבודת אלהי׳ אחרי׳ ושמת להם זכרון אחר הדלת והמזוזה והנחת הזכרון שנתתי לך לזכרני תמיד, ות״י זכרונך מן זכרו כיין לבנון, אזכרתה לה׳, כלומר שמת קטרת לעבודה זרה אחר הדלת והמזוזה:

כי

מרחוק ה' חס' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סימ' כו: ומעולם ג' בקריאה וסימ' הלוא אני מחשה, ומעולם לא שמעו, בטרם הרים יולדו: ואותי ה' מל' בסיפר' וסימ' אשר גדפו נערי מלך אשור, הן גור יגור אפס מאותי, ואת מי דאגת ב' בפסוק' ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי: דכא ג' בקריאה וסימ' לא יבא פצוע דכא, את דכא ושפל רוח, תשב אנוש עד דכא, אנ"ך:

כִּי מֵאִתִּי גִּלִּית וַתַּעֲלִי הִרְחַבְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ וַתִּכְרָת־לָךְ מֵהֶם אָהַבְתְּ מִשְׁכָּבָם יָד חָזִית: וַתָּשֻׁרִי לַמֶּלֶךְ בַּשֶּׁמֶן וַתַּרְבִּי רִקֻּחָיִךְ וַתְּשַׁלְּחִי צִירַיִךְ עַד־מֵרָחֹק וַתַּשְׁפִּילִי עַד־שְׁאוֹל: בְּרֹב דַּרְכֵּךְ יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ נוֹאָשׁ חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת עַל־כֵּן לֹא חָלִית: וְאֶת־מִי דָּאַגְתְּ וַתִּירְאִי כִּי תְכַזֵּבִי וְאוֹתִי לֹא זָכַרְתְּ לֹא־שַׂמְתְּ עַל־לִבֵּךְ הֲלֹא אֲנִי מַחְשֶׁה וּמֵעֹלָם וְאוֹתִי לֹא תִירָאִי: אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֵךְ וְאֶת־מַעֲשַׂיִךְ וְלֹא יוֹעִילוּךְ: בְּזַעֲקֵךְ יַצִּילֻךְ קִבּוּצַיִךְ וְאֶת־כֻּלָּם יִשָּׂא־רוּחַ יִקַּח־הָבֶל וְהַחוֹסֶה בִי יִנְחַל־אֶרֶץ וְיִירַשׁ הַר־קָדְשִׁי: וְאָמַר סֹלּוּ־סֹלּוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי:

טו כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים:

הֲוֵית דָּמְיָא לְאִתְּתָא דִּרְחִימָא עַל בַּעְלָהּ וּטְעָת בָּתַר נוּכְרָאִין אַפְּתֵירַת אֲתַר בֵּית מִישְׁרָךְ וּנְזַרְתְּ לִיךְ מִנְּהוֹן קְיָם רְחֵמְתְּ אֲתַר בֵּירַת מִשְׁכְּבְהוֹן אֲתַר בְּחַרְתְּ: כַּד עֲבַדְתְּ לִיךְ אוֹרַיְתָא אַצְלַחְתְּ בְּמַלְכוּתָא וְכַד אַסְגֵּית לִיךְ עוֹבָדִין טָבִין סַגִּיאָה מַשִּׁרְיָתִיךְ וְשַׁלַּחַתְּ אִזְגַּדְךְ עַד מְרַחִיק וְאַמְאֵכְתְּ תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא עַד לִשְׁאוֹל: בְּסַגִּיאוּת אָרְחָתִיךְ לְאֵירַת לָא אֲמַרְתְּ לְמֵתַב נִכְסִין סַגִּיאִין אַסְגֵּית עַל כֵּן לָא סְבַרְתְּ לְמֵתָב: וְיַת מַן יְצִיפַתְּ וּקְדָם מַן דְּחֵילַתְּ אֲרֵי אַסְגֵּית לְמַלָּלָא כַּדְבִין וּפוּלְחָנִי לָא אַדְכַּרְתְּ וְלָא שַׁוֵּירַתְּ דַּחַלְתִּי עַל לִבִּיךְ הֲלָא אֲנָא יְהָבֵית אַרְכָּא מֵעָלְמָא דְּאִם תְּתוּבִין לְאוֹרַיְתָא וְלִקְדָמַי לָא תַבְתְּ: אֲנָא חַוֵּיתִי לָךְ עוֹבָדִין טָבִין דְּאִנּוּן זַכְוָן לִיךְ וְאַתְּ אַסְגֵּית לִיךְ עוֹבָדִין בִּישִׁין דְּלָא יַהֲנוּן לִיךְ: אַצְוַחִי כְעַן אִם יִפְרְקוּנִיךְ עוֹבָדֵי שִׁקְרִין דַּהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן מִינַּקוּתִיךְ וְיַת כּוּלְהוֹן יִטּוֹל רוּחָא יְדַהּוֹן כַּלְמָא וּדְרָחֵיץ עַל מֵימְרִי יַחְסִין אַרְעָא וְיֵירַת טוּרָא דְקוּדְשִׁי: וְיֵימַר אַלִּיפוּ וְאַזְהַרוּ אַפְנוּ לֵב עַמָּא לְאוֹרַח תַּקְנָא סַלִּיקוּ תַּקְלַת רַשִׁיעַיָּא מֵאוֹרַח כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר רָמָא וּמְנַטְּלָא דְּשָׁרֵי בִשְׁמַיָּא וְקַדִּישׁ שְׁמֵיהּ בִּרְוּמָא שָׁרֵי וְקַדִּישָׁא שְׁכִנְתֵּיהּ אֲמַר לְמִפְרַק לִתְבִירֵי לִבָּא וּלְמַכִּיכֵי רוּחָא לְקַיָּמָא רוּחַ מַכִּיכִין וּלְמִסְעַד לֵב תְּבִירִין: אֲרֵי

רש"י

כי מאתי גלית ותעלי, אצלי היית שוכבת וגלית הכיסוי שהיינו מכוסי' יחד ותעלי מאצלי: ותרחיבי משכבך, לקבל בו מנאפים הרבה: ותכרות לך, ברית מהם: אהבת משכבם, כשחזית לך יד ומקום להראות להם אהבתך, יד אייזי"ש בלע"ז וכן ראו חלקת יואב על ידי: ותשורי למלך בשמן, ואני מתחלה בגלותיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני תמרוקים: תשורי, לשון ראיית פנים כמו אשורנו ולא קרוב וכן ותשורה אין להביא דורון של הקבלת פנים: ותשלחי ציריך, שלוחיך למרחוק לבקש עם ממלכי האומות: ותשפילי, את חוקי האומו' עד שאול כן תירגמו יונתן: ברוב דרכיך יגעת, כשעסקת בדרכיך למלאות תאותך להרבות הונך: לא אמרת נואש, נתייאשתי מאלו ולא אחוש עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמצות אתן לב: חית ידך מצאת, צורך ידך מצאת הצלחת במעשיך: על כן לא חלית, לא נחלה לבך לדאג על עבודתי לעסוק בתורה, חית לשון ערבי הוא צורך: ואת מי דאגת, ממי נתייראת: כי תכזבי, כי פסקת לך מעבודתי וכזבת בי כמו לא יכזבו מימיו כל האדם כוזב פליי"נט בלע"ז וכן כל לשון כזב מי שבוטחין עליו והוא כוזב ובוגד: הלא אני מחשה, שהחשיתי על כמה פשעים שפשעת בי: אני אגיד צדקתך, אני תמיד מגיד לך דברים שאם תעשי אותם תצדקי: ואת מעשיך, שאת עושה שלא ברצוני לא יועילוך בעת רעתך: בזעקך יצילוך קיבוציך, יקומו נא קבוצות אלילים ופסילי' אשר קבצת ויצילוך בזעקך מצרתך הלא את כולם ישא רוח ולא יקומו ולא יוכלו להציל: ואמר סולו סולו, כה יאמ' הנביא בשמי לעמי כבשו כבשו מסילה סלולה פנו יצר הרע מדרכיכם: הרימו מכשול, סקלו האבנים שאתם נכשלים רגליכם בהם הם היצה"ר רשע: מרום וקדוש, אני שוכן ומשם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי עליו, שפלים ונדכאים סובלי עוני וחלאים: כי

רד"ק

כי מאתי גלית ותעלי, כי מאתי גלית עצמך אני צויתי לך עבודתי במקום סתר, מזבח אדמה תעשה לי, לא בבנין אבנים גבוה וצויתי לא תעלה במעלות על מזבחי, ולא עשית כהפך לאלהים אחרים במקום מגולה על ההרים הרמים: הרחבת משכבך, אני אמרתי לא תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקו' אשר יבחר ה' אלהיך באחד שעריך, ואת הרחבת משכבך במקומו' רבי' כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: יד חזית, בכל מקו' ומקו' אשר ראית הפך בכל מקום אשר תראה כי אני צויתי לך זה שלא תלמדי ממעשי הגוים שהם מקריבים בכל מקום ועשית הפך מצותי בכל דבר: ותשרי למלך בשמן, ותשורי פירש רב סעדיה ז"ל מענין ותשורה שפיר' מנחה, ואני פירשתיו בספ' השרשי' כמו ותלכי וכן תשורי מראש אמנה, ישור על אנשים, וכן שרותיך ומערכיך, וכן בדברי רבותינו ז"ל שיירא העוברת ממקו' למקום, למלך, בפתח הלמ"ד לידיעה, ר"ל מלך אשור שהוא היה מושל בכל הארצות בימים ההם, אמר לא די שעבדת אלהים אחרים אלא שסלקת בטחונך ממני ובטחת בזרוע בשר ודם, ועל זה נאמר ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו, שאלו היו עובדים ע"ז ונדעתם לאל שהוא הסבה הראשונה ועובדים השמש והירח לכבודו ועובדים צורתם לעבודה היה רע, כמו שאמר לא תעשון אתי אלהי כסף וגו', אלא עוד עשו רעה שהסירו לבם ובטחונם מהאל ובטחו במלך אשור ואחר כן נפלו בידו, ואמר בשמן כי שמן היו מוליכים מארץ ישראל, כמו שנ' עליה ארץ זית שמן, ואמר יהודה וא"י המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך, ואמר ושמן למצרים יובל: ותרבי רקחיך, שהיית שולחת להם למנחה שמן רוקח עשית ממנו הרבה לשלוח למלך אשור להיות לך לעזר: ציריך, שלוחיך, שלחת אותם במנחה עד מרחוק כי ארץ אשור רחוקה היא מארץ ישראל: ותשפילי, השפלת עצמך עד שאול ובזית בשלחך אל ארץ רחוקה לבקש עזר, ואפשר שיהיה תשפילי פעל עומד, וכן השפילו שבו, כלומר שפלת עד שאול בעבור המעשים הרעים, וי"ת הפסוק כן כד עבדת לך אוריתא וגו': ברוב דרכך יגעת, אלו רגית היית נושעת במנוחה בארצך אלו הלכת בדרכי האל ית' ועתה כי מרדת בי הוצרכת לבקש עזר ויגעת ברוב דרכים: לא אמרת נואש, כמו האדם היגע בדרכים שיאמר נואש לבי מלכת בדרכי' האלה אשב ואנוח לא אמרת את כן אלא ערב היה לך כל הטורח ההוא על כן לא חלית ולא כאבת בטורח ההוא מאהבתך ללכת בדרכי העמים ולסור מדרך ה', ופי' חית ידך, חיי כחך, כלו' מצאת דבר שהיה ערב לך כמו המזונות שהם חיי האדם וכחו: ואת מי דאגת, ממי פחדת ותיראי: כי תכזבי, אם תרצי לכזב ולומ' שלא עשית אלה המעשים שזכרתי ממי פחדת כי אותי לא זכרת כשהיית עושה המעשים הרעים ולא שמת על לבך כי לא היית חושבת שאני רואה מעשיך אם כן לא פחדת ממני למה תכזבי טוב הוא שתתוודי עליהם: הלא אני מחשה, הלא אני שתקתי לך והארכתי אפי ולא הענשתיך מיד: ומעולם, ומקדם מדתי כן עם בריותי שאני מאריך אפי עליהם: ואותי לא תיראי, אבל את לא יראת אותי כי אם יראת אותי לא היית עושה המעשים הרעים ואם לא יראת אותי בעת המעשה לא תיראי אותי בעת התוכחה שתכזבי את ותאמרי לא עשיתי רע: אני אגיד, אעפ"י שתכזבי את ותאמרי צדיקה אני אני אגיד הצדקה שעשית והם המעשים הנזכרים ותאמרי כי הם מעשים טובים: ואת מעשיך, ואגיד מעשיך ולא יועילוך המעשים שעשית כאשר חשבת אבל יזיקוך: בזעקך, עתה תראי אם יועילוך מעשיך כשתזעקי מרעת האויב תראי איך יצילוך קבוציך, ר"ל העמים שהיית מקבצת לעזור לך והיית נושאת מנחה להם להיות לך לעזרה עתה תראי אם יצילוך כי הם יחריבוך כי מלך אשור החריב א"י והנה הם לא הצילו עצמם כשבא לירושלם בעם כבד: ואת כולם ישא רוח, כמו הרוח שישא המוץ קל מהרה כן מתו כולם ברגע אחד: והחוסה בי, והוא חזקיהו וסיעתו ינחל ארץ לא כמו שחשב מלך אשור ללכוד ירושלם: ויירש הר קדשי, הוא ירושלם, ואעפ"י שענין זה על חזקיהו כולל בו ג"כ כל האדם וכל קבוץ האדם לא יועיל לו בזעקו מצרתו, כי כל קבוצי האדם בעולם הזה הוא רוח והבל וירושת ה' הוא אוצרו, והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי, העולם הבא נקרא ארץ חיים והר הקדש והעולם הזה מכשול והרמתו היא התשובה: ואמ' סלו סלו, החוסה בי יאמ' במגפ' האויב סלו סלו פנו דרך, כי המכשול שהיה בדרכי' הורס, והוא האויב שלא היו יכולים ישראל לבא ירושלם מפני האויב, אמר פנו להם הדרך עתה והרימו המכשול, אם יש בדרכים אבני מכשול הרימו אותם כי המכשול הגדול והוא האויב כבר הוסר, והכוונה אינו לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה, וכן ראה ריח בני, אמור למלך ולגבירה, חזקו ידים רפות, והדומים לאלה, ואמר שיפנו להם דרך ויבא עתה ישראל בהשקט ובטחה, וענין סלו ומסלה שמרימים האבנים שמשימים בדרכים שהם מקולקלות בטיט, וי"מ סלו מה שמסירין האבנים מן הדרכים שלא יכשלו בהם בני אדם העוברים בדרכים והבהמות: כי כה אמ' ה', אמ' הנביא: שוכן עד, שוכן לעולם, וטעם שוכן עד כי כמו שיקרא שוכן מי שמתמיד עמידתו במקו' כן יקרא האל ית' שוכן על לפי שמתמיד השגחתו בנבראים: וקדוש שמו, כמו ששמעתי שהיו קוראים אותו השרפים קדוש ה' צבאות מה יאמ' האל מרום וקדוש אשכון: ואת דכא ושפל רוח, ואעפ"י שאשכון עם מרומים וקדושים והם הגלגלים והמלאכי' כן אשכון עם התחתוני' עם מי שהוא בהם דכא ושפל רוח להחיות רוחם ולבם אעפ"י שהם בצרה, פעמים לא תחשבו שאיני משגיח עליהם, וכן ישראל שעתידין להיות זמן ארוך בגלות והם שפלים ונדכאים אני עתיד להחיותם כי הם כמו מתים בגלות מרוב הצרות:

פי

כי לא לעולם אריב׳ אם אביא יסורין על האדם אין תחרותי עליו לאורך ימים ולא קצפי לנצח: כי רוח מלפני יעטוף׳ כאשר רוח האדם שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יודה ויכנע על מעלו כמו העטופים ברעב בעטף עולל והנשמות שאני עשיתי׳ כי רוח מלפני כי זה משמש בלשון כאשר כמו כי תראה כי תבא כלומר כשרוחו בעטפת והוא נכנע אני מבטל ריבי וקצפי מעליו: בעון בצעו׳ גזלתו: קצפתי׳ תחלה ואכהו הסתר פני תמיד מצרתי ואקצוף ועל כי הלך שובב בדרך לבו ופרש את אמיקל׳ וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו: דרכיו ראיתי׳ כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה:

ואשלם נ׳ בקריא׳ וסימ׳ ואשלם את נדרי אשר בחברון׳ ואשלם נחמים לו לאבליו׳ מי הקדמני ואשלם׳ חטאתם ט׳ וסימ׳ וכפר על הקודש מטמאת׳ וסמך אהרן את שתי׳ והיתה זאת לכם לחקת׳ וידבר אל העדה לאמ׳ סורו׳ קרא בגרון אל תחשך׳ ישוב ירחמנו׳ כן אהבו לנוע׳ זבחי הכהבי׳ העמיקו שחתו׳

כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי: בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף וילך שובב בדרך לבו: דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו ולאבליו: בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יהוה ורפאתיו: והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט: אין שלום אמר אלהי לרשעים:

נח

קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם: ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון: למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו: הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רשע לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם:

ארי לא לעלמא אתפרע בדין ולא לאפרש יהי רוגזי ארי רוחי מיתיא אנא עתיד לאתבא ונשמתא אנא עבדית: בחובי ממונהון דאנסו הוה רוגזי עליהון ואלקיתנון סלקית שכנתי מנהון וטלטלתנון בדרית גלותהון על דטעו בתר הרהור לבהון: אורח תיובתהון גליא קדמי ואשבוק להון וארחים עליהון ואשלם תנחומין להון ולמתאבלין עליהון: דברא ממלל ספון בפום כל אנשא אמר נביא שלמא יתעבד לצדיקיא דנטרו אוריתי מלקדמין ושלמא יתעבד לתביא דתבו לאוריתא קריב אמר יי ואשבוק להון: ורשיעיא כימא דטריד דבעי למנח ולא יכיל ועברין מוהי סין וטין: לית שלמא אמר אלהי לרשיעיא: נביא אכלי בגרונך לא תמנע כקל שופרא ארים קלך וחוי לעמי מרדיהון ולבית יעקב חוביהון: וקדמי יום יום אולפן תבעין כאלו למדע אורחן דתקנן קדמי צבן כעמא דזכו עבד ומדין אלהיה לא אתרחק שאלין מן קדמי דין וקשוט כאלו לאתקרבא לדחלתא דיי צבן: אמרין למא אנחנא צימין וקדמך גלי מסגפין נפשתנא וקדמך ידיע נביא אמר להון הא ביום תעניתכון אתון תבעין צרכיכון וכל תקלתכון צימין ולממחי בכורמיזא דרשעא לא תתענון תעגין כאלין לאשמעא במרומא קלכון:

ההדרא

וכל בחטאתם ובחטאתם דכוותהון:

וארפאהו ואנחהו׳ אוליכהו בדרך מרפא או ואנחהו לשון הנחה ומרגוע: לו ולאבליו׳ למצטערי׳ עליו: בורא׳ אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקר׳ לו שלום שלום: לרחוק ולקרוב׳ שניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה אמ׳ יי׳ ורפאתיו מחוליו ומחטאיו: והרשעים׳ שאין נותנין לב לשוב: כים נגרש׳ הים הזה גליו מתגאי׳ לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול אשר שמתי גבול לים וכשמגיע שם הוא נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חבירו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם כגון פרעה אמר מי יי׳ סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות נבוכד נצר אמר אדמה לעליון׳ כים נגרש כים אשר נגרש שגורש כל הים רפש וטיט: אין שלום׳ כלפי שאמ׳ לצדיקי׳ ולבעלי תשוב׳ שלום שלום לרחוק וגו׳ חזר ואמר אין שלום לרשעי׳: והגד לעמי פשעם׳ אלו תלמידי חכמי׳ שכל שגגתם פשע ששגגת תלמוד עולה זדון: ולבית יעקב חטאתם׳ אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה: ואותי יום יום ידרשון׳ כענין שנאמר ויפתוהו בפיהם: ודעת דרכי יחפצון׳ חפצים לשאול הוראות לחכמי׳ כאילו רוצים לקיימ׳: כגוי אשר צדקה עשה וגו׳׳ כך שואלי׳ אותי תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיי׳ וכשהן צמים ואין נענין אומרי׳ למה צמנו ולא ראית ואני אומ׳ הן ביום צמכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם אתם עמילי׳ למצא ואף בגזל וחמס: וכל עצביכם׳ בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידיכם אתם נוגשי׳ אותם ביום צומכם: לא תצומו כיום׳ כמשפט היום לשבור לבבכם כדי שישמע קולכם במרום: הלכוף

כי לא לעולם אריב׳ מיום היות׳ לי לעם ועד עתה הייתי במריבה עמהם הם חוטאי׳ ואני קוצף עליהם ולא תהיה זאת המריבה והקצף לעולם כי אסיר לב האבן מהם ועשיתי אשר בחקי ילכו: כי רוח מלפני יעטוף׳ הרוח מלפני הוא והוא יעטוף וילבש הגוף ויכבוש אותו ללכת בדרך הטובה׳ וכפל הענין ואמר: ונשמות אני עשיתי׳ כמו שאמ׳ מלפני כי אין בנשמה מטבע הארץ כמו הגוף שהוא מטבע הארץ׳ לפיכך הוא חוטא והולך אחר תאות הבהמות וימשוך הרוח אחריו ולא תהיה כן לעולם אלא יכיר האדם כי הנשמות מלפני הם ואני לבדי עשיתי אותם ואין בהם מטבע הארץ ומלאו דעה את ה׳ וזה מיום שאעלה אותם מהגלות ואחיה אותם מתמותת הגלות׳ וי״ת הפסוק על תחית המתי׳׳ ארי לא לעלמא וגו׳: בעון בצעו׳ שהיה חומד ועושק׳ כי עון החמס גדול ואף על פי שאין בו מיתה׳ ומה שלא חייבה עליו תורה מיתה לפי שאין עון זה נמצא ברוב כי הוא משחית סדר הישוב לפיכך מוכיח אותו בני אדם׳ אבל כשהעון הזה מתפשט במדינה לא תוכל לעמוד ותחרב מפני החמס׳ והמבול בא לעולם מפני החמס כמו שכתוב כי מלאה הארץ חמס מפניהם: הסתר׳ פירוש הסתר פני׳ כמו שאמר ואנכי הסתר אסתי׳ פני מהם: וילך שובב׳ מרד שמרד בי ובעבודתי ופנה אחרי אלהי׳ אחרי׳ כמו שהתעהו לבו: דרכיו ראיתי׳ ראיתי דרכיו כי אינו עומד זמן ארוך בדרך טוב שלא יחטא וישוב וכיון שהכיתיו והגליתיו זמן רב ישוב: וארפאהו׳ ר״ל רפואת הנפש׳ כמו רפאה נפשי: ושב ורפא לו׳ אסלח לעונו: ואנחהו׳ בדרך הטוב׳ כלומ׳ אייסר לבו שלא יחטא עוד: ואשלם נחומים לו ולאבליו׳ על הצרות ועל הרעה שסבל בגלו׳ אשלם לו נחומי׳׳ כלו׳ טובו׳ שינחם בהם ויותר לאבליו לאותם שהתאבלו בגלות על חרבן ירושלם׳ כמו שאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה׳ וי״ת דרכיו ראיתי אורח תיובתהון גלי קדמי׳ ותרגם לו ולאבליו להון ולמתאבלין עליהון: בורא׳ ואהיה מחדש דבר שפתים שיאמר בפי הכל שלום שלום ולא יזכר שם מלחמה בעולם׳ וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג׳ ופי׳ לרחוק ולקרוב׳ לרחוק מירושלם ולקרוב לה׳ ולפי שהמלחמה ההיא תהיה בירושלם סמך השלום אליה: ורפאתיו׳ שב ליסר׳ כמו שפירשנו וארפאהו׳ ויש מחלוק׳ בדברי רז״ל בדבר זה׳ ומקצתם פירשו בהפך זה׳ ופירשו רחוק בעלי תשובה׳ ופירשו קרוב הצדיקים׳ ולמדו מזה ואמרו גדולי׳ בעלי תשובה מצדיקי׳ גמורים שב׳ לרחוק ולקרוב בראשה רחוק והדר קרוב׳ ופירשו רחוק מי שהיה רחוק ונתקרב וקרוב מי שהיה קרוב כבר: והרשעי׳ ואז יסופו הרשעי׳׳ כמו שאמ׳ בנבואת מלאכי והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ונו׳ ופי׳ הפסוק נמשך טעמו עד אין שלום לפי שאמ׳ שלום שלום לרחוק ולקרוב אבל הרשעי׳ שהם כים נגרש אין שלום להם אלא יסופו כולם אז׳ ופירוש כים נגרש׳ כמו הים שהוא נגרש אל השפה כל רגע ורגע כי השקט לא יוכל אלא יבא גל אחר גל לעולם לא ינוח ובבואו אל השפה יגרשו מימיו רפש וטיט מקרקע הים אל היבשה׳ ודמה מעשי הרשעי׳ לרפש וטיט כי לעולם לא ינוחו הרשעי׳ מהרהור העולם עד שימותו כמו שאמ׳ שם רשעי׳ חדלו רגז: אין שלום אמ׳ אלהי׳ כן הוא׳ והספרי׳ שכתו׳ בהם אמ׳ ה׳ טעות הוא כי הראשו׳ אשר בפרש׳ כאו מקבל הוא אמ׳ ה׳ וזהו אמ׳ אלהי והסימן ה׳ אלהי: קרא בגרון׳ אמ׳ האל לנביא שיקר׳ בקול לבני דורו שהיו מרא׳ עצמם טובי׳ והיו רעי׳ ויוכיח על מעשיהם וירים קולו אליה׳ כמו השופר שישמע קולו למרחוק׳ והקריאה היא בגרון אע״פ שהדבור הוא בחתך בפה הקול יוצא מן הגרון׳ וכן אמ׳ רוממות אל בגרונם׳ בקראי כחר גרוני: אל תחשך׳ אלא תמיד קרא להם: לעמי׳ שהם נקראים עמי׳ וכפל הענין במלות שונות: ואותי דורשי׳ וחפצים בפה ולא בלב ולא במעשה כי העושה צדקה ומשפט לו נאה לדרוש ולשאול איך יעשה׳ אבל מי שלא יעשה למה ידרוש הנה בדרשו כפל עונו: למה צמנו׳ והם אומרי׳ לי למה צמנו ולא ראית תעניתנו ולא קבלת תפלתינו: ולא תדע׳ כאלו לא תדע כלומ׳ אין אתה משגיח בנו ואויבינו מושלי׳ בנו וצמנו ולא ראינו שהושעתנו׳ והתשובה הן ביו׳ צומכם׳ ואיך ארצה צומכ׳ ואינו כי אם למריבה׳ כי ביום התענית יאספו העם ויראה אדם בעל חובו וישאל ממנו חפצו כלומ׳ חובו׳ כי ימצאהו ביום התענית ואם לא יתן יכנוס אותו וידחקנו עד שיתן וגם יכנו באגרוף רשע אם יענה לו שלא כרצונו הנה כי אין צומכם לאל כי אם לצורכיכם: עצביכם׳ ממונכם׳ כמו ועצביך בבית נכרי׳ כי הממון יגיע האדם ועצבונו׳ ודגש צדי׳ עצביכם לתפארת הקריאה כדגש קוף מקדש׳ והדומים להם: תנגשו׳ מן לא ינגש את רעהו ובא בחולם׳ ומן התימה שתרגם אותו יונתן וכל תקלתכון מקרבין תרגם כמו בש״ין כמו ויגש אליו יהודה שתרגומו וקריב לותיה יהודה: הן לריב׳ הנה אין צומכם כי אם לריב ומצה ואיך ארצה אותו: אגרוף׳ ידוע בדברי רבותינו זכרונם לברכה כאמרם בעלי אגרופים נזלתו: כיום׳ כמו כהיום׳ והכף כף האמתי׳ כמו כף השבעה לי כיום׳ והדומים לו׳ להשמיע במרום שאתם צועקים בתפלתכם כאלו אתם שופכים נפשיכם לפני ואינו כי אם דרך מרמה כאלו איני יודע לבבכם:

הכזה · אין הצום הנרצה התענית מלאכול ומלשתות וכפיפת הראש כמו האגמון והוא הנומה שכופף ראשו ולא הצעת השק והאפר כי אין המעשי' האלה נבחרים ונרצים לפני אם לא בלב נשבר ובמעשים טובים ושוב מדרכים רעים: הלא זה · חרצבות רשע · קשורי רשע · וכן כי אין חרצבות למותם · כי מעשה הרשע כשיתחזק ידמה לקשר האמיץ שלא יוכל אדם לפתחו ולהתירו כי אם בטורח גדול · וכפל הענין במלות שונות: ואמר התר אגדות מוטה · כי מוטה כמו רשע שממטים העניים מן ימינו עלי און · או יהיה המוט' שם העול · כמו ויקח חנניה את המוטה · דמה לתקש העניים וכובש אותם כאלו ישימו עול ומוטה על צוארם · ויונתן תרגם שרי קטרי כתבי דין מסטי: ושלח רצוצים חפשים · הם העבדים שהם רצוצים ושבורים ביד אדוניהם עוברים על לא תרדה בו בפרך ולא ישלחום מקץ שבע שנים כמו שהוכיח ירמיהו הנביא גם כן בני דורו על זה: מוטה · פירשנוהו: הלא פרוס · הפריסה היא הבציע' ידוע בדברי רז"ל בענין חתיכות הלחם מבפך ואחר כך בוצע ואוכלו: מרודים · כתרגומו מטלטלין · וכן עניי' ומרודי' עניה ומרודה ענין טלטול: ומבשרך אל תתעלם · להאכיל הרעב ולכסות הערום הוא חיוב לכל ישראל אבל מי שהוא קרובו הוא חייב יותר זה · ואם יראה אותו שהוא עני לא יעלים עיניו ממנו עד שיצטרך לשאול מאיתו אלא חייב להלוות לו ולפתוח לפניו דרכים שיריוח בהם: ומבשרך · כמו איש איש אל כל שאר בשרו ומי שעושה המעשי' האלה מוחזק הוא שמקיי' כל המצות אלא זכר מעשים אלו שהם הפך המעשים הרעים שזכר: אז · אם תעשה מעשים אלו לא תצטרך לצום ולשק ואפר ויבקע כשחר אורך כמו השחר שהולך ואור עד נכון היום: אורך · רוצה וארוכתך · מהרה תצמח רפואתך אם בא עד עתה עליך רעה

תביא ג' בקריא' וסימ' ומכל החי מכל בשר · ראשית בכורי אדמתך תביא · וחברו · לא תביא אתנן זונה · ובמלאת ימי טהרה · ולא תביא תועבה אל ביתך · ולקחת מראשית כל פרי האדמה · וצו את יהושע בן נון · ואת עשרת חריצי החלב · תשמע זעקה מבתיהם · הלא פרוס לרעב לחמך ועניים · אף על זה פקחת עיניך · היתה כאניות סוחר ממרחק:

ה: הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא־צום ויום רצון ליהוה: הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל־מוטה תנתקו: הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי־תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תתעלם: אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כבוד יהוה יאספך: אז תקרא ויהוה יענה תשוע ויאמר הנני אם־תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר־און: ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים: ונחך יהוה תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא־יכזבו מימיו: ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור־ודור תקומם וקרא לך גדר פרץ משובב נתיבות לשבת: אם־תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי

ההדא הוא תעניתא דרעינא בה יומא דמסגף אנשא נפשיה כפיף רישיה כאגמון כפיף ועל סקא וקטמא בארת הלדא אתון קרן תענית ויומא דרעוא ביה מן קדם יי: הלא דא היא תעניתא דרעינא בה פרדו כנישת רשעא שרו קטרי כתבי דין מסטי ופטרו דהוו אנסין בני חורין וכל דין מסטי תסלקון: הלא תפרנס לכפנא מלחמך וחשיכין מטלטלין תעל לגו ביתא ארי תחזי ערטלאה ותכסניה ומקריב בשרך לא תכבוש עינך: בכן יתגלי כשפרפרא נהורך ואסות מחתך בפריע תסק ויהכון קדמך זכותך ביקר מן קדם יי תתכנש: בכן תצלי ויי יקבל צלותך תבעי מן קדמוהי ויעבד בעותך אם תעדי מבינך אסטיות דין מרמן באצבע ומללה מלין דאונס: ותתפח קדם כפנא נפשך ונפש מסגפא תסבע וידנח בחשוכא נהורך וקבלך יהי כטיהרא: וידברנך יי תדירא ויסבע בשני בצורתא נפשך וגופך יחיי בחיי עלמא ותחי נפשך מליא תפנוקין כגנת שקיא דמרויא וכמבוע דמיין דלא פסקין מוהי: ויבנון מנך חרבת עלם יסודי דר ודר תקומם ויקרון לך מקים אורחא דתקנא מתיב רשיעיא לאוריתא: אם תתיב משבתא רגלך משבתא רגלך למעבד צורכך ביומא דקודשי ותערע

רשי

הלכוף · ה"א זו תמוהא כלומר שמא לכוף כאגמון ראשו אני צריך אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים וקורין לו א"יס בלע"ז: הלזה תקרא צום · לשון תמיהא לפיכך הה"א נקודה חטף פתח: חרצובות · לשון קשור ואיסור: מוטה · הטיית משפט וכל מוטה תנתקו תירגם יונתן וכל מיסטי דין תסלקון: ועניים ומרודים · נאנחים ונאנקים על צרתם כגון עוניי ומרודי אריד בשיחי: ומבשרך · ומקרובך: יבקע כשחר · כעמוד השחר הבוקע בעבים: וארוכתך מהרה · ורפואתך מהרה כמו אעלה ארוכה לך: ותפק כפשך · בתנחומי דברי' טובים: בצחצחו' · בעת צמאון ובצור' כך תירג' יונתן: יחליץ · יזיין כמו חלוצי צבא: משובב נתיבו' לשבת · תירג' יונתן: מתיב רשיעיא לאוריתא משובב כמו משיב: לשב' · ליישובו של עולם: ונחלת

בנופך או בממונך · עתה בהטיבך מעשיך תצמח רפואתך מהרה כצמח האדמה שהולך וגדל כן תהיה הצלחתך זה יהיה בעולם הזה ובעולם הבא: והלך לפניך צדקך · כשתמות כבוד ה' יאספך אל · מקום הכבוד אשר נפשות הצדיקי' צרורות שם בצרור החיים · ושנה זה הענין ושלש במלות שונות לחזק הענין אלא שבפעם שנית פרט דברי שזכר בכלל ובפעם השלישית זכר בפרט שמירת שבת שהוא יסוד גדול לכל המצות כמו שפירשנו למעלה: אז תקרא · כי עתה בעשותך המעשים הרעים תאמר למה צמנו ולא ראית אבל בהטיבך מעשיך תדע שאענה אותך בקוראך אלי ואראה צומך ואשמע תפלתך: אם תסיר · אם תשוב מהמעשים האלה הרעים ותעשה מעשים טובים: מוטה · פירשתיו: שלח אצבע · מקור כמו שאמר למעלה ולהכות באגרוף רשע · אמר אם תסיר אותו המעשה הרע ואפילו שלח אצבעך תסיר כדרך בני אדם המריבים שישלח אצבעו האחד אל פני חברו לא שיכנו · וכן תסיר דבר און שלא תריב עם רעך אפילו בדברים · והכל הוא בכלל חרצבות רשע שזכר: ותפק לרעב נפשך · ואלה המעשים הטובים שתעשה שתוציא לרעב נפשך ורצונך · כלומר כשתפרנס לו לחמך ברוח נדיבה תעשה ובהסברת פנים שיכיר כי ברצון ובלב טוב אתה נותן לו · וכן על הכסות שכבר זכרו: ותפק · כמו ותוצא · וכן ויפק רצון מה' · מפיקים מזן אל זן: תשביע · שתהיה פרוסת הלחם שתתן לו כדי שביעה: כצהרים · אם היה לך אפלה וצרה תשוב כמו הצהרים שהוא חוזק אור היום: ונחך ה' · כדרך ה' נחני בצדקתיך · כלומר תמיד ישגיח עליך בכל אשר תפנה: בצחצחות · ענין יובש · כמו צחה צמא בעת שיהיה צמא וחסרון טוב בעולם הוא ישביע נפשך: ועצמותיך יחליץ · ידשן · על דרך ושמועה טובה תדשן עצם · וזכר העצמות לפי שהם מוסדות הגוף · וכענין זה אמרו רבותינו ז"ל העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אומר החליצנו ה' אלהינו · כלומר השביענו ודשנו במצותיך · או פירוש הניחנו כי כן פירשוהו לשון מנוחה · ואמרו כי בארבע לשונות נשתמשו בלשון הזה · ישלף · ישזיבן · יזין · יניח · ישלף כמו וחלצה נעלו · ישזיב כמו חלצני ה' · יזין כמו חלוצים תעברו · יניח כמו ועצמותיך יחליץ · היך מה דאת אמר רבה והחליצנו: כגן רוה · שיש בו מעינות שישקוהו והוא רוה ושבע תמיד והירקות אשר בו לחים · או תהיה כמו מוצא מים והוא המקור אשר לא יכזבו מימיו כי אפילו בעת היובש הוא נובע · ומלות הדבר הוא כזב כאלו מכזב בו שלא היה שם מעולם · על דרך כחש מעשה זית ותירוש יכחש בה: ובנו ממך · כי כמו שהמעשים הרעים מחריבים הארץ כן המעשים הטובים מישבים אותה: ופי' ממך · המעשי' הטובי' היוצאים ממך יבנו חרבות העולם שהיו חרבות זמן רב: מוסדי דור ודור · המוסדות שנפלו זה דור ודור אתה במעשיך הטובים תקומם אותם: וקורא לך גודר פרץ · בני העולם יקראו לך כי בזכותך ובמעשיך הטובים ינדרו הפרצות: משובב נתיבות לשבת · כי בחרבן הארץ הנתיבות שוממות אין עובר בהם · כמו שאמר דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד · ויאמרו עליך כי אתה המשובב הנתיבות לעבור בהם לשבת כי מפני ישיבת הערים ישובו גם כן הדרכים · ויונתן תרגם ויקרון לך מקים ארח תקנה מתיב רשיעיא לאוריתא: אם תשיב משבת · מלכת בשבת חוץ לתחום · ואמר אם תשיב כלו' אם היית הולך בדרך ונזכרת שהוא שבת והשיבות רגלך אחור מלכת עוד לכבוד שבת כל שכן עשות חפציך שהוא כולל המלאכות שחייבין עליהם מיתה כי אפילו לבא חוץ לתחום שהוא בלאו חמור עליך ותשמר ממנו: ביום קדשי · שאני קדשתי כמו שאמר ויקדש אותו · והקדוש הוא שהבדילו משאר הימים · ופירוש עשות חפציך מעשות · ומ"ם משבת עומדת במקום שנים · ורגלך · וחפציך · חסרים יו"ד הרבים · ורבותינו זכרונם לברכה פירשו רגלך דרך המקרא לשון רבים שאמרו רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום יכנס שנאמר אם תשיב משבת רגלך רגליך קרינן · כלומר אף על פי שכתוב רגלך בלא יו"ד יש אם למקרא:

ונקראת

על יי׳ לא׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ בערך אדני: קורא ו׳ וקמץ בקריא׳ וסי׳ וראו גוים צדקך וכל מלכי׳ כבודך׳ ובנו ממך חרבו׳ עולם מוסדי דור ודור׳ לשום לאבילי ציון׳ גם לא שמע׳ גם׳ נדרשתי ללא שאלו׳ לאופני׳ להם קורא הגלגל׳ וכל לשון עץ דכוו׳: במותי ג׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ ירכיבהו על במותי ארץ׳ והרכבתיך

וקראת לשבת ענג לקדוש יהוה מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על יהוה והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יהוה דבר:

נט הן לא קצרה יד יהוה מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע: כי אם עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם וחטאותיכם הסתירו פנים מכם משמוע: כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה: אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה בטוח על תהו ודבר שוא הרו עמל והוליד און: ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האכל מביציהם ימות והזורה תבקע אפעה: קוריהם לא יהיו לבגד ולא יתכסו במעשיהם מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם:

ותערע לשבתא בתפנוקין לקדישא דיי תיקר ותיקר קדמוהי מלמעבד אורחך מלספקא צורכך ומללא מלין דאונס: בכן תתפנק קדם יי וישרנך על תוקפי ארעא ויוכלנך פרי אחסנת יעקב אבוך ארי במימרא דיי גזיר כן: הא לא מקפידות ידא מן קדם יי לית אתון מתפרקין ולא מדיקיר קדמוהי מלמשמע לא מתקבלא צלותכון: אלהן חוביכון הוו מפרשין ביניכון לבין אלהכון וחטאיכון גרמו לסלקא אפי שכנתא מנכון מלקבלא צלותכון: ארי ידיכון שותפין בדם זכי ואצבעתכון בחובין ספותכון ממללין שקר לישנכון נכלין מחשב: לית דמצלי בקשוט ולית דמתדן בהמנותא מתרחצין על למא וממללין שקר מוחן ומפקין מלבהון מלין דאונס: הא כביעי חיוי חורמנין מפרתין וכקוין דעכוביתא מחיא דמן דאכל מביעיהון מאת ומשחנן ומפקן חיון חרמנין מפרחין: הא כקוין דעכוביתא דלא כשרין לאתכסאה כן לית הנאה בעובדיהון דרשיעיא עובדיהון עובדי אונס וליאות שקר בידהון:

על במותי ארץ׳ הנה יי׳ יוצא ממקומו: נשפט ה׳ קמצין וסימ׳ אין קורא בצדק׳ כי באש יי׳ נשפט׳ הנני נשפט אותך על אמרך׳ בא שאון עד קצה׳ איש חכם נשפט:

רשי

נחלת יעקב אביך׳ נחלה בלא מצרים כמה שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו׳ לא כאברהם שנאמר לו הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנאמר ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פירש ר׳ שמעון: הן לא קצרה׳ את אשר לא נושעתם לא מקוצר ידו הוא: הסתירו פנים׳ גרמו לכם שהסתיר פניו מכם: נגאלו׳ לשון טינוף וכן לחם מגואל: צפעוני׳ מין נחש רע: בקעו׳ איסקלושט בלע״ז כלומר מעשים מכוערים שאינם לטובתם עשו: וקורי עכבים׳ אירינ״יט בלע״ז וקורי א׳ אורטול״ש בלע״ז: קורי׳ הם כלי האורג שהשתי מוסך בהן ומנח׳ חברו במחברת קורות על שם שהעכבים מיסך ארגותיו בקורו׳: והזורה׳ תירגם יונתן משחנן לשון חימום שקורין בלע״ז קוב״ר המחממן יוצא מהן כשהוא מבקע הקליפה: אפעה׳ מין נחש שהוא רע כך לא ישתלמו במעשיהם אלא רעה ועיקר לשון נהזורה לשון עיצור הוא להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזר את הגזה ועיצורו של זה הוא חימומו:

רדק

וקראת לשבת עונג׳ אם תשיב משבת׳ מצות לא תעשה׳ וקראת לשבת עונג׳ מצות עשה לענג הגוף ביום השבת במאכלים ערבים וטובי׳ שמתוך שיטנהו מאלו ימים לטוב יזכור מעשה בראשית ושהאל חדשו מאין ושבת ביום השביעי ומתוך כך ישבח לאל ויפארהו בפיו ובלבבו׳ ותתענג נפשו בו׳ ופי׳ וקראת כמו מקרא קדש: לקדוש ה׳ מכובד׳ כפל ענין במ״ש׳ ורבו׳ פירשו ביום הכפורי׳ שאמרו מאי דכתיב לקדוש ה׳ מכובד זה יום הכפורי׳ שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה: וכבדתו מעשו׳ דרכיך׳ זהו הכבוד שתמנע מעשות כל מלאכה׳ כי פירוש דרכיך חפציך ומעשיך כמו דרכי ספרתי ודרכיך למאו׳ מלכין והדומי׳ להם׳ ורז״ל פירשו דרכיך מנהגיך שלא יהא מנהגו של שבת כמנהגו של חול׳ כמו שאמרו וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול׳ וכן שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול׳ וכן שלא יאכל המאכלי׳ והמשתה של שבת כשל חול׳ ופי׳ לשנות מנהג עת האכילה להקדים או לאחר: ממצוא חפצך׳ כפל ענין במ״ש כי הוא כמו מעשות דרכך כמו שפיר׳ על דרך הפשט׳ וכתי׳ מלספקא צורכך׳ ורז״ל פיר׳ ממצוא חפצך׳ בדברים שלא ידבר בשבת בחפציו׳ והם הדברי׳ שצריך לעשותם בחול׳ ודקדקו מחפצי׳ ׳ ואמרו חפציך אסור לדבר אבל חפצי שמים מותרים כמו שאמרו חשבונו׳ של מצוה מותר לחשבן בשבת׳ ואמרו פוסקין צדקה לעניים בשבת׳ ואמרו משדכין על התינוקות ליארס ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות׳ כי כל הדברים האלה אם ידבר בהם הם מצוה׳ ואפי׳ ללמדו במה שיחיה כדי שלא יהיה גנב ונלסטם את הבריות׳ ואמרו ודבר׳ שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול׳ כלומ׳ שידבר בשבת בנחת וימעט בדברי׳ ואמרו דבר דבור אסו׳ הרהור מותר ואף על פי כן החסידים אין נשמרים אפילו מהרהור חפציהם אלא בחפצי שמים כמעשה החסיד ההוא שמספר במסכת שבת׳ וי״ת ודבר דבר ומלמללא מלין דאונס׳ פי׳ דבר און כי כן מתרגם און אונס וזה אסור אפילו בחול: אז תתענג על ה׳׳ אם תתענג את השבת תתענג על ה׳ כלומר יספיע לך טובות עד שתתענג עליו ותודה בו ובטובו כי מאתו הכל ובידו׳ והתענוג על ה׳ הוא תענוג הנפש׳ והגאון רב סעדיה פירש תענוג הגוף כלו׳ תענוג גופך יהיה על ה׳ לא ככסילים שכ׳ בהם לא נאה לכסיל תענוג אבל המשכיל לא ירבה בתענוג יותר מדאי כי אם במשפט בעבו׳ כי הוא מתעסק בחכמה ובה יתענג יותר אלא שתענוגי הגוף במשפט ייטיבו שכלו ויחזקו כחותיו השלשה והם כח הזכרונות וכח הבחינה וכח החחשבה: והרכבתיך על במותי ארץ׳ כמו ירכיבהו על במותי ארץ ישראל שהיא גבוה מכל הארצות׳ כלומר אם תגלה ממנה ישליטך עוד עליה בשכר שמירת שבת ושאר המצות וההבטחה הזאת לכל בני הגלות אם הוא קרוב מזמן הגאולה יזכה לישועה ואם הוא רחוק מזמן הגאולה יזכה לתחיית המתים ויזכה לארץ ישראל ולטובה: והאכלתיך׳ כפל הענין במלות שונות׳ ואמר יעקב כי בניו הם מיוחדים בנחלה לא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בן יצחק׳ וכן אמר ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם׳ ורז״ל דרשו כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך׳ לא כאברהם שנאמר בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה׳ ולא כיצחק שנאמר בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל׳ אלא כיעקב שנאמר בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה: כי פי ה׳ דבר׳ וכיון שהוא דבר יקיים דברו: הן לא קצרה׳ אחר שהשלים להורותם על המעשים הטובים ושיסורו מהמעשים הרעים שב להוכיחם עוד על רוע מעשיהם׳ ואמר כי לשוא יתלוננו על האל׳ ואומרים למה צמנו ולא ראית׳ ואמר להם זה שלא ראה האל צומכם ולא הושיע אתכם מאויביכם לא מפני שקצרה ידו מהושיע ולא מפני שכבד׳ אזנו משמוע כי הוא שומע צעקתכם ובידו להושיע אתכם אלא שעונותיכם גרמו לכם והם מבדילים ביניכם לבינו והרי הוא כאלו אינו שומע או כאלו אין כח בידו להצילכם׳ ולמה מפני עונותיכם: הסתירו׳ עובר לשלישי: כי אם׳ מפורש הוא: כי כפיכם נגאלו בדם׳ בשפיכות דם נקי: ואצבעותיכם בעון׳ לשלח אצבע ולהכות באגרוף: ושפתותיכם׳ והנה העון במעשה ובדבור׳ ומלת נגאלו מורכבת מן נפעל ופעל שלא נזכר שם פועלו׳ וסבת ההרכבה כתבנו בספר מכלל׳ וענינו ענין טנוף מן לחם מגואל: אין קורא׳ אחד מהם לחבירו להוכיח בצדק׳ ויונתן תרגם לית דמצלי בקשוט: ואין נשפט׳ באמונה כי השופט יעות דינו: בטוח על תהו׳ כשמדבר עם חבירו שוא שאין לבו עמו כפיו על מה הוא בוטח על תהו כי חושב בלבו שלא יגלה לחבירו אם הוא מדבר בשוא והלא הוא גלוי לפני האל וגם לחבירו יגלה יום אחד מתוך מעשיו והנה בטחונו בהבל: הרה עמל׳ דימה המחשבה להריון והדבור והמעשה ללידה: והוליד׳ נכתב ביו״ד המשך: ביצי׳ דמה עוד מחשבותם ומעשיהם לביצי צפעוני כשיבקעו יצאו מהם צפעונים כן מחשבותם רעות ומעשיהם רעים׳ ופירוש בקעו הצפעונים מבקעי׳ אותם׳ כמו ביצת האפרוח שמנקר בחוטמו ובוקע הקליפה מעט מעט עד שיצא כך הם מטרידים לבם תמיד במחשבות רעות עד שיוציאום למעשה: וקורי עכבים׳ יריעות שאורג העכבים שאין להם תועלת וקיום והעמלה כן מעשיהם לא יועילום: האוכל מביציהם׳ שב לביצי צפעוני שזכר׳ אמר כמו האוכל ביצי צפעוני שימות בלא ספק כן המתחבר אליהם ולמעשיהם ימות: והזורה׳ כמו והזורה בקמץ הרי״ם על משקל על פי אבשלום היתה שומה׳ ובא בסגול תחת הקמץ׳ כמו ולכה בתוך ביתו שהוא כמו ולכה בקמץ׳ וענינו כמו ותשכח כי רגל תזורה׳ והוא אומר על ביצי הצפעוני כשהיא זורה ברגל׳ אמר אם יאכל אדם מביצי הצפעוני ימות׳ וכן אם תזורה רגלו על הביצה תבקע הביצה ויצא האפעה וימיתנו כן כל המתחבר עם הרשעי׳ בכל ענין שיתחבר עמהם ימיתוהו׳ ואפעה הוא הצפעוני ושני שמות יש לו׳ וכן תרגם יונתן שניהם חיון חורמנין׳ ותרגם והזורה תבקע אפעה׳ ומשחנן ומפקין חיון חורמנין מפרייתהון: קוריהם׳ כמו קורי עכבים שאינם ראוים לעשות מהם בגד ולהתכסות בהם כן לא יתכסו הם במעשיהם בבא הרעה עליהם בעבור כי מעשיהם מעשה און: רגליהם

רגליהם · וימהרו · כי אפילו החייב מיתה ראוי לדיין לאמץ דינו ולא ימהר בדיני נפשות ואם ימהרו לשפוך דם נקי: דרך שלום לא ידעו · כי לא דרכו בה: עקשו להם · הם עותו נתיבותיהם לעצמם כי יכשלו בם: על כן · הפסוקים האלה עד וירא כי אין איש הם דברי הנביא על לשון בני הגלות הזה כי בעון האבות עם עון הבנים ארכה הגלות הזאת כי רוב ישראל לא שבו עוד משגלו בגלות ראשונה · וכן אמר ירמיה הנביא על לשון בני הגלות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · ואמר דוד על לשון בני הגלות אל תזכור לנו עונות ראשונים · ואמר על כן שהרבו אבותינו להרע אנחנו עוד היום בגלות והנה האל שופטנו מדה כנגד מדה הם רחקו המשפט והצדקה והשלו על כן

הנה ג׳ וסימ׳ נהמה כדבים כלנו · הנו סינים מכסף · ודבתריה הגו רשע לפני מלך: קדמאה כתיב ה׳ בסוף תיבותא: ברחוב ד׳ ומל׳ בקריא׳ וסי׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין · רק ברחוב אל תלן · כשלה ברחוב אמת · ברחוב אכין מושבי: וסר מרע ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וסר מרע משתולל · איש היה בארץ עוץ איוב שמו ·

רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרֻצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי מַחְשְׁבֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת אָוֶן שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּמְסִלּוֹתָם: דֶּרֶךְ שָׁלוֹם לֹא יָדָעוּ וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעְגְּלוֹתָם נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם כֹּל דֹּרֵךְ בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם: עַל־כֵּן רָחַק מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ וְלֹא תַשִּׂיגֵנוּ צְדָקָה נְקַוֶּה לָאוֹר וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ לִנְגֹהוֹת בָּאֲפֵלוֹת נְהַלֵּךְ: נְגַשְׁשָׁה כַעִוְרִים קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים: נֶהֱמֶה כַדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים הָגֹה נֶהְגֶּה נְקַוֶּה לַמִּשְׁפָּט וָאַיִן לִישׁוּעָה רָחֲקָה מִמֶּנּוּ: כִּי־רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאותֵינוּ עָנְתָה בָּנוּ כִּי־פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ וַעֲוֹנֹתֵינוּ יְדַעֲנוּם: פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בַּיהוָה וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר־עֹשֶׁק וְסָרָה הֹרוֹ וְהֹגוּ מִלֵּב דִּבְרֵי־שָׁקֶר: וְהֻסַּג אָחוֹר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד כִּי־כָשְׁלָה בָרְחוֹב אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא־תוּכַל לָבוֹא: וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְסָר מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל וַיַּרְא יְהוָה וַיֵּרַע בְּעֵינָיו כִּי־אֵין

רַגְלֵיהוֹן לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ רָהֲטִין וּמוֹחִין לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּי עֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן עֶשְׁתּוֹנֵי אוֹנֵס בִּזָּא וְתַבְרָא בִּכְבִשֵׁיהוֹן: אוֹרַח שְׁלָמָא לָא יָדְעִין וְלֵית דִּינָא בְּמַהֲכֵיהוֹן שְׁבִילֵיהוֹן עֲקִימוּ לְהוֹן כֹּל דְּדָרֵיךְ בְּהוֹן לָא יְדַע שְׁלָמָא: עַל כֵּן אִתְרָחַק דִּינָא מִנָּנָא וְלָא מְעָרְעָן לָנָא זַכְוָן סַבַּרְנָא לִנְהוֹר וְהָא חֲשׁוֹךְ לְזֵהוֹר וְהָא כִּרְבַקְבָלָא אֲנַחְנָא מְהַלְכִין: נְמַשְׁמֵשׁ כְּסָמָן כּוּתְלִין וּכְדְלֵית לְהוֹן עֵינִין נְמַשְׁמֵשׁ אִתְקְלְנָא בְּטִיהֲרָא כְּמָא דְמִתַּקְלִין בְּקַבְלָא אִתְאֲחַד בְּאַפָּנָא כְּמָא דַאֲחִידִין קִבְרַיָא בְּאַפֵּי מֵיתַיָא: עַסֵּנָא מִן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבָנָא דְמִתְכַּנְשִׁין עֲלָנָא כְּדוּבִּין כּוּלָנָא וּכְיוֹנִין נָהֲמָא נְהַמְנָא סַבַּרְנָא לְדִינָא וְלֵית לְפוּרְקָנָא אִתְרָחַק מִנָּנָא: אֲרֵי סַגִּיאִין חוֹבָנָא קֳדָמָךְ וְחַטָּאנָא אַסְהִידוּ בָנָא אֲרֵי חוֹבָנָא גְלָן לָנָא וַעֲוָיָתָנָא יְדַעְנָא לְהוֹן: מְרַדְנָא וְכַדִּיבְנָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְאִסְתְּחַרְנָא לַאֲחוֹרָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דֶאֱלָהָנָא וַהֲוֵינָא מְמַלְלִין שְׁקַר וְסַטְיָא מוֹחָן וּמַפְּקִין מִלִּבְּהוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁקַר: וְאִסְתְּחַר לַאֲחוֹרָא עָבְדֵי דִינָא וְעָבְדֵי זָכוּתָא מֵרָחִיק קָמִן אֲרֵי אִתְקַלוּ עָבְדֵי קוּשְׁטָא וְעָבְדֵי הֵימָנוּתָא לָא יָכְלִין לְאִתְגַּלָּאָה: וַהֲווֹ עָבְדֵי קוּשְׁטָא מִטַּמְּרִין וּדְסָטָן מִבִּישׁ מִתְבַּזְּזִין וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּבְאִישׁ קֳדָמוֹהִי אֲרֵי לֵית דִּינָא

השמת לבך אל עבדי איוב · וחברו׳ חכם ירא וסר מרע:

רשי

ואין משפט במעגלותם · כלומר אין במעגל דרכיהם דבר נשפט באמת כמשפטו: נתיבותיהם עקשו להם · הם העוו את דרכם לעצמם: רחק משפט ממנו · שאנו צועקי׳ חמס מאויבינו ואין הקב״ה שופט לנקום נקמה: ולא תשיגנו צדקה · הנחמות הטובות שהבטיחנו אינן משיגות אותנו לבוא לנגוהו׳ נקוה ובאפלת נהלך: באשמנים · מנחם פתר לשון מחשכים ורוב הפותרי׳ מודי׳ לו אבל דונש פתרנו לשון שומן והאל״ף נוסף בו כמו אל״ף שבאחוותי ושבאכזב ודרך האתרי׳ אף כאן בין האשמנים בין החיים השמנים אנחנו כמתים ויונתן תירגם לשון מסגר איתאחד באפנא כמה דאחידין קברי׳ באפי מיתיא: הגה נהגה · לשון יללה: דבר עשק · כמו לדבר עשק: הורו והוגו · לירות ולהוציא הורו לשון ירה בים · ל״א הורו והוגו הרב והתלמיד שם המקור והוגו כאשר הוגה מן המסילה הגו סיגים מכסף: והוסג אחור · משפט נקמתנו מאויבנו שהיא תלויה בהקב״ה: וצדקתו עומדת מרחוק · למה כי כשלה אמת ברחובותינו וכיון שהאמת כשלה מארץ אף משמים אין הצדק והמשפט באין: משתולל · מוחזק שוטה אל הבריו׳ כמו אלכה שולל והוא מגזרת שוגג דמתרגמי׳ שלו וכן על השל: וירע בעיניו כי אין משפט · לפיכך הביא עליהם הפורענות: וירא

ונצלדקה והשלו על כן רחק משפט ממנו: ולא תשיגנו צדק׳ · כי מימדות הבורא שוא לפקוד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: נקוה לאור · יום יום נקוה לאור ולישועה שהיא האור והנה חשך והוא הגלות · וכפל הענין במלות שונות · נגששה כעורים קיר · כמו נמששה · מן ואיית ממשש בצהרי׳ והצרות בגלות הם החשך והעורון: באשמנים כמתים · הרי אנו חשובים כאלו אנו נקברים כמו המתים · ומלת באשמני׳ פירשה אדוני אבי ז״ל כי הנון נוספת ושרשו אשם · מן תאשם שמרון שהוא ענין שממה והקברים הם מקום שממה וי״ת את אחד באפכא וגו׳: נהמה כדובי׳ כלנו · קול הדובי׳ בקול המיה ויללה · וכן היוני׳ הונות בקול יללה כי ההגינה והיללה נמצא בזה הענין בקול יללה · וכן אמר כיוני הגאיות כולם הומות וי״ת עסנא מן קדם בעלי דבבנא וגו׳: למשפט · שיקח האל משפטנו מאויבינו · כי רבו פשעינו · עם פשעי אבותינו כי בתחלה אמר כי בפשעי האבות היה אריכות הגלות · ועתה הוסיף ואמר לא בפשעי האבות לבד ולא בפשעי הבנים לבד אלא אלה ואלה גרמו · ואמר נגדך כי אנחנו מתודים בגלות על עונותינו שהם גלוים וידועים לפניך לפיכך אמר נגדך לא כמו האבות שהיו אומרים מקצתם אין השם רואה אותנו: וחטאתינו ענתה בנו · אמר וחטאתינו לשון רבות ואמר ענתה לשון יחידה רוצה לומר כל אחת ואחת מהחטאות העידה בנו כי בעונם העונות באות לנו הצרות · וכמוהו לשון יחיד על רבים ועיניו קמה · ויבא אלי אנשים · כלכלה הקריות · לא תמעד אשוריו · והדומים להם: אתנו · שאנחנו מכירים בהם ומתודים עליהם · וכפל הענין ואמר ועונותינו ידענום: פשע וכחש בה׳ · שניהם מקור · וכן נסוג דבר: הורו והגו · מקור · או יהיה נסוג מנחי העי״ן והנון לנפעל · כמו לא נסוג אחור לבינו · ופירוש וכחש אין זה כמו כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא שהרי אמר נגדך כלו׳ שהוא יודע בנו ובמעשינו · אלא פירוש וכחש בשמם כי כשיכחש איש בחברו כאלו מכחש בה׳ · וכן אמר ומעלה מעל בה׳ וכחש בעמיתו וכיון שמכחש בעמיתו שהפקיד אצלו או שהלוה לו בלא עדים הרי הוא כאלו מכחש בה׳ שהרי הוא עד ביניהם · או פירוש בה׳ כמו שתרגם יונתן במימרא דה׳ · כלומר כחש במכותו שגוהו לא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו: ונסוג מאחר אלהינו · הפך אחרי ה׳ אלהיכם תלכו · ונסוג שרשו נסג ענינו ענין התאחרות כמי ששב לאחור · וכן והוסג אחור משפט: וסרה · רוצה לומר דבר סרה פירוש מעוותת: הרו · כמו הרו עמל הנזכר למעלה ובאה הה״א בחולם והיה משפטו בקמץ · וכן והגו כי שרשו הגה ובא הה״א בחולם במקום קמץ · ופירוש כמו הרו עמל שפירשנו למעלה · ומה שחושבים בלבם שפרשו ירה · ויונתן תרגם הרו והגו מוחן ומפקן: ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש הרו כמו להורות את בני ישראל · והגו מן המחשבה אל הדבור ואל המעשה מחשבותיהם ודבריהם דברי שקר · והסג · אמר על דרך משל כי המשפט שב לאחור כי אין לו מקום ביניהם · וכן הצדקה מרחוק תעמוד ולא תקרב אליהם והמשפט הוא לשפוט בין שני בעלי ריב להצדיק הצדיק ולהרשיע הרשע בדינו: והצדקה · היא לתת לעני ולהלוות לו וגמילות חסדים ותקון המדות בין לעניים בין לעשירים · והאמת להיות דובר אמת ולא ישקר בעמיתו בפקדון או בתשומת יד והדומה להם ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב וראש האמת שיודה באל ונכונות: ונכוחה · הוא היושר שיהיה ישר בדרכיו ובמה שבינו לחברו ולא יאהב לעצמו יותר מלחברו · כמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך · ויהיה ישר עם כל אדם מאיזה עם שיהיה · ומה שאמר ברחוב כי בסתר היו בהם אנשי אמת · וכן אמ׳ ירמיהו ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה כי אנשי אמת היו נחבאי׳ לא היו מתראי׳ בפני האחרי׳ כי היו נבזי׳ ושפלי׳ בעיניהם · ויונתן תרגם משפט עבדי דינא וצדקה עבדי זכותא אמת עבדי קושטא ונכוחה עבדי הימנותא: ותהי האמת נעדרת · שלא היתה נמצאת ביניהם בכל כאלו לא היתה מעולם: וסר מרע משתולל · איננו נמצא כאלו שללו ובזזו אותו מן העולם: וירא ה׳ וירע בעיניו · כי אין משפט · זכר משפט והניח האחרי׳ כי זה קשה מכולם כי אם אין משפט בטל סדר בני אדם ולא יעמוד הישוב · ואמרו רבותינו ז״ל גדול כחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דין אלא על החמס · שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם:

וירא

וירא כי אין איש · הנה מצאנו בתורה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו · ואמ' ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך · וכן אמ' ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך · הנה על ידי התשובה יהיה קבוץ גליות · וישעיה אמ' וירא כי אין איש ותושע לו זרועו וגומ' · וכן אמ' ואביט ואין עוזר · וכן אמ' דרכיו ראיתיו וגומ' · כמו שפירשנו למעלה · ואמ' יחזקאל לא למענכם אני עושה בית ישר' וגו' · ואמ' והוצאתי אתכם מן העמי' וגו' ואומ' וברותי מכם המורדי' והפושעי' כי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישר' לא יבאו · וגם בתורה אמ' וזכרתי להם ברית ראשוני' וגומ' · כראה כי בחסד האל ובזכות האבות יבאו לא בזכותם וגם בדברי רז"ל ראינו שהיו נבוכי' בזה אם יבאו על ידי תשובה אם לאו · ואמרו אמ' רבי יוחנן אין בן דוד בא אלא או בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב · בדור שכלו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישתומ' כי אין מפגיע · והדר ותושע לו זרועו · בדור שכלו זכאי דכתיב ועמך כולם צדיקי' לעולם ירשו ארץ · ועוד אמרו רבי יהושע בן לוי רמי כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אכים אתא הוי · וכתיב עני ורוכב על חמור הא כיצד זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור · ועוד בדבריהם רבי אליעזר אומ' אם ישראל עושין תשובה מיד נגאלין שנאמ' שובו בני' שובבי' · אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו אלא בתשובה ומעשים טובים · הנה אנו רואי' כי מסופקים היו אם יהיה קבוץ גליות על ידי תשוב' או לאו וזה מפני מחלוקת הפסוקי' · ואפש' לתרץ הפסוקי' כי רוב ישראל ישובו בתשובה אחר שיראו סימני הגאולה · ועל זה נאמ' וירא כי אין איש כי לא ישובו בתשובה עד שיראו תחילת הישועה ועדין יהיו בהם פושעי' ומורדי' ויצאו מהגלות בכלל רוב ישר' השבי' בתשוב' ויכלו בדרך שלא יבאו לארץ ישראל · וכאמרו וירא כי אין איש רוצה לומ' על כלל ישר' שלא ישובו בתשובה שלמה ולא יפגעו לאל בלב נכון עד שיראו סימני הגאולה · ואיש אומ' על כלל ישר' · כמו ואיש ישר' פשטו במצפה שהיו שם כל ישראל · כי לא יתכן שלא יהיה איש ואנשי' בישר' צדיקי' וטובי' שיהיו ראוים לגאולה אבל לא לגאול כל ישר' בזכותם · וכן מה שאמ' רבותינו ז"ל דור שכלו חייב ר"ל רובו כי לא היה מעולם בישר' דור שכלו חייב שלא היו בהם אנשי' צדיקי' וטובי' · וגם החייבי' לא אמ' שיהיו חייבי' כליה חס ושלום אלא שאין ראוין לגאולה ׃ וישתומם · ענין תמהון לבב · וכן לאשר שממו עליך רבי' · אשתומם כשעה חדא ׃ מפגיע · ענין תפלה ובקשה · כמו אל תפגע בי ׃ ותושע לו זרועו · כי אין עוזר וסומך עמו כי אם כחו וצדקתו לבדו כי מעשה האלים וצדקתו הם כעוזרי' וסומכי' להושיע אותו · ואמר זרועו ואמר צדקתו אמר זרועו כנגד הנוי' לקחת נקמה מהם כמו שנאמר היוקח מגבור מלקוח כמו שפירשנו · ואמ' צדקתו כנגד האבות שזכר בריתו עמהם ולזרעם אחריהם ועושה עמהם הצדקה להושיעם מהגלות · ובאמרו ותושע לו רוצה לומר לעצמו · והטעם לפי שעל האדון מוטל להושיע עבדו מיד המחזיקים בו והמשתעבדים בו כמו שעושים בנו אומות העולם היום ובתשועת העבד יושע האדון · רוצה לומר שיגדל שמו · וכן הושיעה ימינך וענני ׃ וילבש צדקה · כאלו יהיו שני מינים על דרך משל כלי צדקה וישועה לישראל וכלי נקם לגוים · והמשיל כלי הישועה לכלי מלחמה שהם מגן שריון וכובע · משל שיגן על ישראל בגלות ובצאתם מהגלות מהאויבים שלא ירעו להם · והשריון והכובע אינם מלבושים אלא לפי שעה בעת המלחמה · והתשועה תארך מעת התחלתה עד שיהיו ישראל בארצם ובשעת מלחמת גוג ומגוג · והמשיל כלי הנקם והקנאה לבגדים והמעיל שילבש האדם אותם כל שעה כי עוד כל ימי עולם יהיו אומות העולם עבדים לישראל וירדו בשונאיהם ובני נכר אכריהם וכורמיהם והוא נקם וקנאה על השעבוד ששעבדו בישראל כל ימי הגלות ׃ תלבשת · שם ואמר השם אחר הפעל לחזק הענין · כמו ניבוס דוד בוס · קצף ה' על אבותיכם קצף · ומעלה מעל · למען טבוח טבח · והדומים להם ׃ כמעיל · המ"ם נקראת רפא שלא כמנהג ברוב אלא שנמצאת במוהו ׃ כעל גמולות · כמו שלבש קנאה על גמולות שגמל לפרעה ולסנחריב ולשאר צוררי ישראל כן ילבש קנאה כשיוציאם מגלותם · וכפל הענין עוד לחזק ואמר כעל ישלם · כמו ששלם על אותם גמולות לאויבינו כן ישלם · ומהו השלום חמה לצריו גמול לאויביו ׃ גמול · הרע שעשו לישראל ישלם להם · וכפל עוד ואמר לאיים גמול ישלם · לאיי הגוים · וזכר איים לפי שישראל מפוזרים בגלות בכל האיים וכולם הרעו לישראל ולכולם ישלם האל גמול ׃ וייראו · ואחר שישלם הגמול ייראו אותו כל העולם ממערב וממזרח כלומ' בכל העולם ׃ כי יבא כנהר צר · פירש אדוני אבי ז"ל יבא לשון שקיעה · כמו ובא השמש וטהר · אמר ישקע הצר ולא יראה עוד · כמו שנהר שוכנם בים ולא יראה · ופי' נוססה ענין ניסה · אמר רוח ה' תניס הצר שלא יראה ׃ ונססו · מבנין מרובע ושרשו נוס · ואז ובא לציון גואל · ובדברי רז"ל אם ראית דור שצרות רבות עליו חכה לו · שנאמר כי יבא כנהר צר וגו' · וכתיב בתריה ובא לציון גואל · ויש לפרש כי יבא כנהר צר טעם למה שאמר וייראו ממערב וגו' אמר טעם למה ייראו ה' כי יבא כנהר צר כי יבא גוג ומגוג שהוא הצר בארץ ישראל כמו הנהר הבא במרוצה ואז רוח ה' נוססה בו ותכלנו מן העולם · כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה · ואז ובא לציון גואל · כי אף על פי שיהיו ישראל בירושלם קודם שיבא גוג ומגוג כיון שיבא הוא יאמרו כי לא בא להם גואל הואיל ואומות העולם באים ונלחמים עליהם וכשישפטהו האל שם בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אז יאמרו כי בא לציון גואל באמת ולשבי פשע ביעקב · כי אז ישובו כל ישראל בתשובה שלמה · ונוססה ענין נס · כמו כמסוס נוסס · כי מנהג העולם כי נושא הנס מכה ברא לחמה בחיל שכנגדו ורוח ה' תהיה נוססה בו ומכה בחיל גוג ומגוג · ועל הדרך הזה תרגם יונתן וייתון כשפע נהר פרת מעיקים ובמימרא דה' יתברון ׃ ובא לציון גואל · מפורש הוא ׃ ולשבי · מלרע ׃ ואני זאת בריתי אותם · פירש החכם רבי אברהם בן עזרא זאת הברית שאזכרות עמהם רוח הנבואה שיהיה להם · והו שאמר רוחי אשר עליך ׃ ודברי אשר שמתי בפיך · כפל דבר כמו שכתוב והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר וגו' · והנבואה לא תפסק מהם לעולם וזהו שאמר לא ימושו מפיך וגו' · אמר כנגד ישראל · ואדוני אבי ז"ל פירש כי בריתי היא התורה שנתנה בברית והבטיח שלא תמוש מפיהם לעולם ותהיה ברית דבר שהוא קיים כי כל ברית הוא קיום דבר · ולפי דעתי כי כן הוא פירוש הפסוק · אמר ואני · פירוש ואני מבטיח אותם בזאת לפי שאמר ולשבי פשע ביעקב שיהיו בלי עון נקיים מכל פשע אמר כי זאת תהיה בריתי אותם · כמו שאמר ירמיהו וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה וגומ' · ואמר ונתתי תורתי בלבם וגומר · ואומר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם · ותהו שאמר רוחי אשר עליך זאת רוח טהרה שאתן בתוכם שלא יחטאו עוד · וזהו שאמר יחזקאל ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו וגומר · וזהו שאמר ישעיהו רוחי אשר עליך כי זאת הרוח היתה בנביא ואמר לו שאותה הרוח תהיה לישראל אז ודברי כמו שהם שגורים בפיך · ואמר כנגד ישראל לא ימושו עוד לעולם לא מפיך אחר שאשים אותם בפיהם לא ימושו עוד לעולם לא מפיך ולא מפי זרעך לעולם ׃

רשי

וירא כי אין איש · ועתה בהכחמו על הרעה לעמו רואה כי אין איש צדיק לעמוד בפרץ ׃ וישתומם · ויחרים לראות אם יש מפגיע בעדם ואין מפגיע וישתומ' לשון אדם העומד ותוהא ושותק בתמהונו ות"י דוישתומם כתי"ו של משתולל שכיהם משמש' לשון מתפעל וכן דרך התיבה שיסודה הראשון שי"ן או סמ"ך כשהיא נהפכת ללשון מתפעל כתפעל ויתפעל בא התי"ו באמצע אותיו' שורש התיבה כמו' וישתומם לשון שומו שמי' משמים בתוכם כשמו אחרונים לשון תמהון ׃ ותושע לו זרועו · ויכקם מאויבין ׃ וצדקתו · שמכתהו הוא להשיאו ולאמץ ידיו בנקמתו ואע"פ שאין אנחנו הגנוי' להושע ׃ קנאה · אינקפרי"מנט בלע"ז לקנאות לשמו הגדול ׃ כעל גמולות · כדת להשיב על גמולות האויבי' ׃ כעל ישלם · כדת להשיב עליהם ישלם ׃ כי יבא כנהר · צרה על אויביו ׃ נוססה בו · כפלאת בו לשון נס · ד"א נוססה בו אוכלת בו כתולעת בעץ כמו והיה כמסוס נוסס ׃ זאת בריתי אותם · בדבר זה כרתי בריתי להם ואקיי' כי אף בגלותם לא תשכח תורתי מהם ׃

על

ובא י"ז ר"פ וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' י"ו ולעיל בהאי סיפרא סי' מ"ו ׃ ומפי ג' בקריאה וסימ' הראשונות מאז הגדתי · ואני זאת בריתי אותם אמר ב' בפסו' ׃ ועד עולם י"ב דסמי' בקריא' וסימ' למרבה המשרה ולשלום אין קץ · ואני זאת בריתי אותם אמר · לאמר שובו נא איש מדרכו · ושכנתי אתכם במקום הזה ·

דִּינָא ׃ וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי דְּלֵית גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין וִידִיעַ קֳדָמוֹהִי וְלֵית אֱנָשׁ דִּיקוּם וְיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וּפַרְקִנּוּן בִּדְרַע תּוּקְפֵיהּ וּבְמֵימַר רְעוּתֵיהּ סַעֲדִנּוּן ׃ אִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד זַכְוָן לְעַמֵּיהּ תְּקוֹף וּפוּרְקָן אַיְתֵי בְּמֵימְרֵיהּ לְדָחֲלוֹהִי וְיִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד לְאִתְפְּרָעָא בְּתְקוֹף מִסָּנְאֵי עַמֵּיהּ וִיתֵיב נִקְמָא לְבַעֲלֵי דְּבָבוֹהִי ׃ מָרֵי גְּמָלַיָּא הוּא גְּמָלָא יְשַׁלֵּם פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאוֹהִי גְּמָלָא לְבַעֲלֵי דְּבָבוֹהִי לְנַגְוָתָא גְּמָלָא יְשַׁלֵּם ׃ וְיִדְחֲלוּן מִמַּעַרְבָא יָת שְׁמָא דַּיְיָ וּמִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא יָת יְקָרֵיהּ אֲרֵי יֵיתוֹן כִּשְׁפַע נְהַר פְּרָת מְעִיקִין בְּמֵימְרָא דַּיְיָ יִתַּבְרוּן ׃ וְיֵיתֵי לְצִיּוֹן פָּרִיק וְלַאֲתָבָא מְרוֹדַיָּא דְּבֵית יַעֲקֹב לְאוֹרַיְתָא אֲמַר יְיָ ׃ וַאֲנָא דֵּין קְיָמִי עִמְּהוֹן אֲמַר יְיָ רוּחַ קוּדְשִׁי דַּעֲלָךְ וּפִתְגָּמֵי נְבוּאָתִי דְּשַׁוֵּיתִי בְּפוּמָּךְ לָא יֶעְדוּן מִפּוּמָּךְ וּמִפּוּם בְּנָךְ וּמִפּוּם בְּנֵי בְנָךְ אֲמַר יְיָ מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא ׃

מִשְׁפָּט ׃ וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ ׃ וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְאָה ׃ כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יְשַׁלֵּם חֵמָה לְצָרָיו גְּמוּל לְאֹיְבָיו לָאִיִּים גְּמוּל יְשַׁלֵּם ׃ וְיִירְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת־שֵׁם יְהוָה וּמִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ אֶת־כְּבוֹדוֹ כִּי־יָבוֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְהוָה נֹסְסָה בוֹ ׃ וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה ׃ וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם ׃

ושמתי את הצולעה לשארית · ויברך דוד את יי' לעיני · ואנחנו נברך יה מעתה · יחל ישראל אל יי' · יהי שם יי' מבורך · וחסד יי' מעולם ועד עולם · ירושלם הרים סביב לה · יי' ישמור צאתך ובואך ׃

קומי

קומי אורי׳ אמר כנגד ירושלם׳ ואורי צווי וכבר פירשנו כי האורה משל על השמחה ועל הטובה׳ והחשך בהפכו על הצרה ועל הרעה שיבא: כי בא אורך׳ הגיע זמן ישועתך שהוא לך אורה גדולה׳ וכפל הענין ואמר וכבוד ה׳ עליך זרח׳ וכן תרגם יונתן ארי מטא זמן פורקנך׳ ויש מפרשים כי בא אורך שקע אורך כמו ובא השמש אמר דרך משל שקע אורך שהוא אור בעולם הזה ויהיה לך תמורתו אור גדול והיא הישועה והשמחה׳ וכן אמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם והכל דרך משל: כי הנה החשך׳ חשך וערפל משל על הצרות: יזרח ה׳׳ וכבודו עליך יראה׳ כפל ענין במלות שונות כי ה׳ כבוד ה׳׳ ויש מפרשים כמו ב כבודו׳ וכן נראה בכבודו:

ומקום ג׳ בקריאה וסימ׳ ובמקום רגלי אכבד׳ ומקום משכן כבודך׳ ומקום הצדק שמה הרשע: והשתחוו ז׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר בא:

ס

א קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ
וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח: כִּי־הִנֵּה
הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים
וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה
: וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ
זַרְחֵךְ: שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם
נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ
ה וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה: אָז תִּרְאִי
וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֵהָפֵךְ
עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ:
שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן
וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה
יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְהוָה יְבַשֵּׂרוּ:
כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת
יְשָׁרְתוּנֶךְ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית
תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר: מִי־אֵלֶּה כָּעָב
תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם:
כִּי־לִי אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
בָּרִאשֹׁנָה לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם
וּזְהָבָם אִתָּם לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהַיִךְ
י וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ: וּבָנוּ
בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ
כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ
: וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה
לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם

קוּמִי אַנְהַרִי יְרוּשְׁלֶם אֲרֵי מְטָא
זְמַן פּוּרְקָנִיךְ וִיקָרָא דַייָ עֲלָךְ יִתְגְּלֵי
: אֲרֵי הָא חֲשׁוֹכָא יַחְפֵי אַרְעָא
וְקַבְלָא לְמַלְכְּוָתָא וּבִיךְ יִשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא
דַייָ וִיקָרֵיהּ עֲלָךְ יִתְגְּלֵי: וִיהָכוּן
עַמְמַיָא לִנְהוֹרִיךְ וּמַלְכַיָא לְקֳבֵיל
זְהוֹרִיךְ: זְקוֹפִי יְרוּשְׁלֶם סְחוֹר
סְחוֹר עֵינָךְ וַחֲזִי כָּל בְּנֵי עַם גָּלְוָתִךְ
דְּמִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן לְגַוִיךְ בְּנַךְ מֵרַחִיק
יֵיתוּן וּבְנָתָךְ עַל גַּסְסִין יִתְנַסְבָן:
בְּכֵן תֶּחֱזַין וְתִנְהֲרִין וְתִרְהֲלִין וְיִפְתֵּי
לִבִּיךְ בִּדְחֲלַת חֲטָאִין אֲרֵי יִתְחֲלַף
לִיךְ עוֹתַר מַעַרְבָא נִכְסֵי עַמְמַיָא
יִתְעֲלוּן לְגַוִיךְ: שִׁירַת עַרְבָאֵי תַּחְפֵּי
סְחַרְנִיךְ הוֹנְנֵי מִדְיָן וְהוֹלָד כּוּלְהוֹן
מִשְּׁבָא יֵיתוּן דְּהַב וּלְבוֹנָה יְהוֹן
טָעֲנִין וְרָאתָן עִמְּהוֹן בְּתוּשְׁבַּחְתָּא
דַייָ יְהוֹן מִשְׁתָּעַן: כָּל עָאן עַרְבָאֵי
יִתְכַּנְשׁוּן לְגַוִיךְ דִּכְרֵי נְבָיוֹת
יְשַׁמְּשׁוּנִיךְ יִתַּסְּקוּן לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחִי
וּבֵית תּוּשְׁבַּחְתִּי אֲשַׁבַּח: מַן אִלֵּין
דְּאָתָן בִּגְלֵי כַּעֲנָנִין קְלִילִין וְלָא
אִתְעַכָּבָא גָלְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל דְּמִתְכַּנְשִׁין
וְאָתְיָן לְאַרְעֲהוֹן הָא כְיוֹנִין דְּתָיְבָן לְגוֹ
שׁוֹבְכֵיהוֹן: אֲרֵי לְמֵימְרִי נַגְוָן
יְסַבְּרוּן וְנָחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא אִיְדָא
פְּרַסָא קִלְעָהָא בְּקַדְמֵיתָא לְאַיְתָאָה
בְּנַךְ מֵרַחִיק כַּסְפְּהוֹן וְדַהֲבְהוֹן
עִמְּהוֹן לִשְׁמָא דַייָ אֱלָהָךְ וּלְקַדִּישָׁא
דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי שַׁבְּחָךְ: וְיִבְנוֹן בְּנֵי
עַמְמַיָא שׁוּרָךְ וּמַלְכֵיהוֹן יְשַׁמְּשׁוּנִיךְ אֲרֵי בְרוּגְזִי אַלְקֵיתִיךְ וּבִרְעוּתִי אֲרַחֵם עֲלָךְ: וְיִתְפַּתְּחוּן
תַּרְעָךְ תְּדִירָא יֵימָם וְלֵילֵי לָא יִתְאַחֲדוּן לְאַעָלָא לְגַוִיךְ נִכְסֵי עַמְמַיָא ומלכיהון

רשי

על צד תאמנ׳׳ על ניססי כסאים של מלכים תהיינה אמונות: אז תראי ונהרת׳ בכין תחזין ותנהרין: ופחד ורחב לבבך׳ ויתמה וירחב לבך: כי יהפך עליך המון ים׳ ארי יתחלף ליך עותר מערבא: חיל גוים׳ נכסי עממיא: שפעת׳ רוב: בכרי מדין: הונגי מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה: ועיפה׳ גם הם מבני מדין עיפה ועפר ואבידע ׃ ואילי נביות׳ דכרי נביות: בראשונה׳ כמו כבראשונה בימי שלמה כענין שנאמר כי אני תרשים למלך בים אחת לשלש שנ׳ תבא אני תרשים וגו׳ : תרשים׳ שם הים: לשם יי׳ אלהיך׳ שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבאו: כי פארך׳ נתן לך פאר: וברצוני׳ ובהרצותי לך איוונא״פיימנט בלעז: ופתחו שעריך תמיד׳ לשון פיתוח מיוסקולת לשון כבד על שם שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שבר מלשון שבירה כך פתחו מלשון פתחו ט״ש אובי״רטש בלעז:
ברום

והלכו גוים׳ כמו שאמ׳ והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו זהו שילכו הגוים לאור ישרא׳ הם ומלכיהם ושריהם: זרחך׳ שם יאמ׳ ממנו זרח על משקל צמח פרח: שאי סביב׳ כולם פירוש בניך ובנותיך׳ וכתי׳ כל עם גלות׳ ובא הידיעה אחר הכנוי כמו ויסכו את טעמו ותפתח ותראהו את הילד והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: תאמנה׳ מענין כאשר ישא האומן את היונק והיתה הנ״ון לאויה להכנס לחסרון נ״ון השרש כי הנ״ון כתובה לרבות׳ ואח״ז כתב כי המלה יחידה והנ״ון שרש והה״א נוספת כה״א ותקרבנה ותבאנ׳ ואף על פי שאמר ובנותיך׳ ר״ל כל אחת ואחת׳ ופי׳ על צד תאמנה׳ על צד המלכו׳ והשרות כמו שכתוב ושרותיהם מניקותיך: אז תראי׳ מן ראה׳ ורבי׳ טעו בזאת המלה שקראו התי״ו בגעיא׳ כמו מן ירא׳ וגם יש ספרים שכתוב ביו״ד וטעות היא כי מן ראה היא׳ וכן ת׳ בכן תחזין ותנהרין׳ ופי׳ תראי בניך שיבאו מכל צד ונהרו פניך׳ וזהו ונהרת שהוא ענין אורה כמו ואל תופע עליו נהרה הביטו אליו ונהרו: ופחד ורחב לבבך׳ ופחד כאדם הנבהל בבא אליו טובה רבה פתאום ורחב לרוב הטובה ולרוב העם שיבאו בך כי כמו שיצר הלב בעבור הרעה והצרה והאבל כן ירחב לטובה ולשמחה: כי יהפך עליך המון ים׳ כי היית חרבה ושממה ועתה תהיה בהפך כי יבאו עליך עמי׳ רבי׳ כהמון ים ות״י ותידחלין ויפתי לביך וגומר: שפעת׳ ענין רבוי וכן ושפעת מים תכסך כי שפע ימי׳ יינקו: בכרי׳ הם גמלי׳ הקטני׳ עולי ימי׳ וכן בכרה קלה: ותהלו׳ ה׳ יבשרו׳ כתרגומו כלומר הגמלים והסוחרים והזהב והלבונה יביאו אותם בסחורה גם למנחה למלך המשיח ולבית ה׳׳ וטעם יבשרו לפי שיהיו אומות העולם חדשים בספור תהלות ה׳ כי עד אותו הזמן ישראל הוא שיהיו בספור תהלות ה׳ וכל מספר חדשות יקרא מבשר: כל צאן קדר׳ ר״ל רוב כמו וכל הארץ באו מצרימה׳ קדר ונביות מנגלי באן לרוב כי הם יושבי אהלי׳ ונוסעים ממקום למקום ומבקשים מקום המרעה: אילי נביות ישרתונך׳ חסר בי״ת השמוש ופי׳ באילי נביות ישרתונך הגוים שיביאו לך מנחה מהם: ישרתונך׳ מלעיל האתנחתא בתי״ו לפיכך הנ״ון בסגול: יעלו על רצון מזבחי׳ כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון׳ וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם ופירוש יביאו מנחה מהם׳ וכן יעלו מהם על מזבחי שיקריבו מהם קרבן לה׳: או ישראל יקריבו מהם׳ יש מחלוקת בדבר זה בדברי רז״ל כי רבי אליעזר אומר שאין מקריבין מבהמות הגוים לא אכחנו ולא הם לפי שחוששין בהם לרביעה׳ והקשו זה הפסוק לר׳ אליעזר ותרץ כולם גרי׳ גרורי׳ הם לעתיד לבא דכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד: אפאר׳ שיביאו שם הגוים מנחה וקרבנות׳ וטעם אפאר שאתן בלבם לפארי׳ וכן טעם אהפוך אל עמים: מי אלה׳ אמר תעופנה לשון נקבות על קהלות ישר׳ העולות מהגולה מזה ומזה ותבאנה קל מהרה כמו העב׳ והמשיל מרוצת הקלות לעופפו׳ כי היא התמועה הקלה שבתנועו׳ וכן מחץ יעוף יומם: וכיונים אל ארבותיה׳ כי יותר יעופו מהרה בשוב׳ אל קניהם ממה שיעופו בצאתם מהם מפני שממהרות לשוב אל גוזליהם שהניחו להאכילם מאשר בפיהם: ארבותיהם׳ הם אלונות השובך׳ וכ״ף כיונים פתוחה לידיעה כלומר היונים שיניחו הגוזלים בשובך: כי לי איים יקוו׳ פירוש שוכני האיים יקוו לי כי ידעו כי אני המטיב ומריע לפיכך יביאו בניך במקומם׳ ואפילו יהיו רחוק יביאו אותם אל ארץ ישראל: ואניות תרשיש בראשונה׳ בחסרון כ״ף הדמיון כבראשונה כמו שהיו באות אניות תרשים בראשונה בימי שלמה: כספם וזהבם אתם׳ אפשר כספם וזהבם של ישראל כלומ׳ עם כל ממונם יבאו לא יניחו ממונם דבר בארצות הגולה׳ או אפשר כספם וזהבם של הגוים כמו שנאמר בעולי בבל ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה לשם ה׳ אלהיך כי ישמעו את שמע כבודו וגדלו שיעשה בהוציאו עמו מהגלות ובעשותו נקמה בשונאיהם: פארך׳ בקמץ הרי״ש לנקבה כמו בכנוי הזכר בעבור כי כאש״מדב׳ כנגד כנסת ישראל ידבר פעם בלשו׳ זכר ופעם בלשון נקבה לשון זכר כנגד העם ולשון נקבה כנגד הכנסה׳ ופירוש פארך הוא נתן לך הפא׳ והכבוד הזה שיעבדוך הגוים: ובנו בני נכר׳ מלבד שיעבדוך במנחו׳ שיביאו לך יעבדיך בארצך שיבנו חומותיך ויעשו מלאכתך: ישרתונך׳ מלעיל כמו אשר לפניו: כי בקצפי׳ אז תכירי כי כל ענייניך בין הטוב בין הרע הוא מאתי ואינו מקר׳ כלל כי בעת שהיה קצפי עליך היית אמה לעבדי׳ בגלו׳ ובעת רצוני שיהיה עליך יעבדוך אפי׳ מלכי הגוים כל שכן העם: ופתחו׳ מן הדגוש והוא פעל עומד׳ וכן פתח הסמדר פתחה אזניך׳ כלומר יהיו נפתחי׳ תמיד יומם ולילה להביא אליך חיל גוים׳ אמ׳ כנגד העיר ירושלם כמו שהיא כל הפרשה שעריך יהי׳ נפתחי׳ תמיד בלילה כמו ביו׳ כדי שיכנסו נושאי חיל הגוים אליך למנחה כי יהיה שלום בעולם וילכו בלילה בעת החו׳ וכן תרג׳ יונתן להביא אליך לאעלא בגוך נכסי עממיא:
ומלכיהם

נמלכיהם נהוגים׳ יהיו נהוגים אליך שיבאו לפני מלך המשיח כעבדי׳ לפני אדוניהם׳ ומה שאמר נהוגים כי מנהג המלכים כשילכו בדרך ילכו רוכבי׳ או רגלים ינהגו אותם שרים דרך כבוד׳ ויונתן תרג׳ נהוגים זקיקים רוצה לומר אסורים בזיקי׳: כי הגוים חרוב יחרבו׳ ענין חרבן׳ ויש מפרשים ענין חרב כלו׳ יהרגו: כבוד הלבנון׳ העצים הטובי׳ שבו׳ ואחר כך מפרש מה הם כמו שהיה משלח מלך צור למלך שלמה: ברוש תדהר ותאשור׳ כבר פירשנו בפרשת העני׳ והאביוני׳: לפאר מקום מקדשי׳ שיבנו בהם בית המקדש׳ ומקו׳ רגלי אכבד׳ כי בית המקד׳ מכון כנגד כסא הכבוד ואם כסא הכבוד מושבו בית המקדש הדום רגלי אכבד כי הוא יתן בלבם להביא: והלכו שחוח׳ שם בשקל גבוה קומתו׳ מן תחתיו שחו: בני מעניך׳ אותם שהיו מעניך בגלות ומתו כבר בזמן הישועה בניהם ילכו אליך שוחחים ומתנפלים לפניך׳ ור״ל מעניך מעני בניך׳ כי כנגד ירושלם מדבר על כפות רגליך ועל כפות רגלי בניך ורוצה לומר על מדרך הכפות כי הכף מתחת: עיר ה׳ ׳ כי כבודו יראה בה: ציון קדוש ישר׳ ׳ סמוך ציון של קדוש ישראל: תחת עזובה׳ שנגלה כבוד ה׳ מעליך: ואין עובר׳ בחרבנה: משוש דור ודור׳ לכל דורות העולם תהיה משוש כמו שנקראת יפה נוף משוש כל הארץ: וינקת חלב גוים׳ דרך משל כלומ׳ שתאכלי טוב ארץ הגוי׳: ושד מלכי׳ ׳ בחולם כמו בפתח כמו חלבו שד׳ והוא על דרך משל רוצה לומר טובם׳ וכן תרג׳ יונתן ותסבעון נכסי עממיא וביזת מלכין תתפנקון: תחת הנחשת׳ תחת הנחשת שלקחו הגוים ממך אביא זהב׳ כלומר אתן בלבם לשלם לך כפלים וכפלי כפלים מאשר לקחו ממך הם ואבותיהם: ושמתי פקדתך שלום׳ תחת פקודתך שהיו הגוים נותנים פקידים על ישראל לגבות מהם מס אשים לך שלום וצדקה ולא יהיו עוד עליך פקידים ונוגשים: לא ישמע עוד חמס׳ שיעשו לך הגוים לא ישמע עוד: וקראת׳ אז תקראי ישועה חומותיך כי לא תצטרכי עוד לעלות על החומות ולסגור השערים מפני האויב׳

ישמע ׳ בקריא׳ וסימ׳ ובכל אשר אמרתי אליכ׳ תשמרו׳ לא ישמע עוד חמס בארצך׳וגלתי בירושלם וששתי׳ בהקיר בור מימיה כן׳ כה אמר יי׳ עוד ישמע במקום׳ ויתנהו בסוגר בחחים׳ והשבתי המון שריך׳ קול מלאכה׳ אחריו ישאג קול׳ וגם נביאים העמדת׳ וא׳ וישמע ויקמו הלוים׳ לאלף ב׳ וסימ׳ ומאה לאלף ואלף׳

ומלכיהם נהוגים: כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו: כבוד הלבנון אליך יבא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך וקראו לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל: תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור: וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה: לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה: לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך יהוה לאור עולם ואלהיך לתפארתך: לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי יהוה יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך: ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעו מעשה ידי להתפאר: הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יהוה בעתה אחישנה:

ומלכיהון זקיקין: ארי עם ומלכו דלא יפלחונך ירושלם ייבדון ועממיא אשתיצאה ישתיצון: יקר לבנן לניך יתעל בירן מורנין ואשכרעין כחדא לשבחא אתר בית מקדשי ואתר בית אשריות שכנתי איקר: ויהכון לניך כפיפין בני משעבדיך וישתטחון למבעי מנך על פרסת רגליך כל דהוו מרגזין ליך ויקרון ליך קרתא דיי ציון דאתרעי בה קדישא דישראל: חלף דהוית שביקא ומטלטלא ולית דעדי ואשונך ליקר עלם בית דיין דר ודר: ותסבעין נכסי עממיא ובבזת מלכין תתפנקין ותדעין ארי אנא יי פרקיך ומשיזביך תקיפא דיעקב: חלף נחשא דבזו מניך ירושלם איתי דהבא וחלף ברזלא איתי כספא וחלף אעיא נחשא וחלף אבניא ברזלא ואשוי פרנסך שלם ושלטוניך בזכו: לא ישתמע עוד חטפא בארעיך בזא ותבירא בתחומיך ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין: לא תצטרכין עוד לנהור שמשא בימםא ואף לא לזהור סיהרא בליליא ויהי ליך יי לנהור עלם ואלהך לתושבחתיך: לא תבטל עוד מלכותיך ויקריך לא יעדי ארי יי יהי ליך לנהור עלם וישלמון יומי אבליך: ועמיך כולהון זכאין לעלם יחסנון ארעא נצבא דחדותי עובד גבורתי לאשתבחא: דזעיר בהון יהי לאלפא ודחלש לעם תקיף אנא יי בזמנה איתנה: אמר

הקטן יהיה לאלף: לגוי עצום ג׳ וסימ׳ הרף ממני ואשמידם׳ הקטן יהיה לאלף׳ והנהלאה לגוי עצום:

רשי

ברום תדהר ותאשור׳ מיני עצי יער לבניין: ציון קדוש ישראל׳ ציון דאיתרעי ביה קדישא דישראל ציון של קדוש ישראל: ושד מלכים׳ לשון שדים ותינוקי יונקה עלין: תחת הנחשת׳ שנטלו ממך: ושמתי פקודתך שלום׳ ואשוי פרנסייך שלם ושלטונייך בזכו: פקודתך׳ פקידים שלך ורבותינו אמרו הפקודות ש שבאו עליך בגלותך והכונסים שדוחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה: לא יהיה לך עוד׳ לא תצטרכו לאור השמש: להתפאר׳ שאהיה מתפאר בם פורוונטי״ר בלע״ז: לא יאסף׳ לשון אספו נגהם הכניסו אורם: בעתה אחישנה׳ זכו אחישנה׳ לא זכו בעתה: יען

לפיכך תקראי להם ישועה הפך המלחמה שהיתה מקדם וכן בשערים לא יספרו בהם אלא תהלות ה׳׳ ויונתן תרגם ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין: לא יהיה׳ כבר פירשנו כי ימשיל הישועה והטובה לאורה׳ אמר כל כך יהיה אורך גדול שהוא אור ה׳ והוא הטובה הגדולה עד שלא יהיה נחשב אור השמש ואור הירח לכלום׳ והכל דרך משל כמו שאמר ואור החמה יהיה שבעתים: לתפארתך׳ שתתפאר בכבודו וטובו שיגדיל עמך: לא יבא׳ גם זה משל׳ כתרגומו לא תבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי: ועמך כולם צדיקי׳ שיצרף אותם האל׳ כמו שכתוב וצרפתים כצרוף כסף והנשארים יהיו כולם צדיקים וקדושים׳ כמו שכתוב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו ונומר: לעולם ירשו ארץ׳ שלא יגלו עוד ממנה לעולם כי יהיו נצר מטעי שירצו במעשיהם כי אני נטעתים לא כבראשונה שנאמר עליהם מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ולא היה כרמה שהיה מטע ה׳ אלא זמורת זר: להתפאר׳ שאתפאר בהם בקרא להם עם ה׳ כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר: הקטן׳ אינו אומר על גוף אחד כי מה ענין קטן וצעיר אלא רוצה לומר השבט והמשפחה׳ הקטן מהם יהיה לאלף פעמים ממה שהוא עתה׳ וכפל הענין במ״ש כמנהג׳ ואמר הצעיר לגוי עצום: אני ה׳ בעתה אחישנה׳ זאת הטובה שאני מבטיחם אני ה׳ אעשנה שהיכולת בידי׳ ואמר בעתה ואמ׳ אחישנה אמרו רז״ל זכו אחישנה לא זכו בעתה׳ ויש לפרש כשיגיע עתה אחישנה׳ לגמרה מהרה כי לא יארך זמן מעת התחל הישועה עד כלותה׳ ויונתן תרגם אנא השם בזמנה אייתינה:

רוח

רוח ה' עלי' אלה הם דברי הנביא על עצמו' רוצה לומר כי הבשורות הטובות שאמר ושעתיד לומר רוח הנבואה מאת ה' היא שסרתה עליו ושלחו האל לבשר בהם ישראל העתידים להיות בגלות זמן ארוך וימצאו אלה הנחמות כתובות ולא יתיאשו מן הגאולה' כי מפי ה' הם אלה הנחמות ששלחני לאומרם ולכתבם לבשר בהם כי הגלות שהם ענוים ונשברי לב כי סובלים הגלות לשם ה'' ואלו רצו להפרד מיחודו ומתורתו היו כאחד מהעמים אשר הם ברשותם' וטעם משח' רבה וגדל ומנה אותי להיות שליח באלה הנבואות' וכן ומשחת את חזאל' תמשח לנביא תחתיך' אל תגעו במשיחי' ולפי שמנוי המלכים הוא על ידי משיחה כאמר למנוי אחר לשון משיחה' ואף על פי שאין שם משיחה' ופירוש יען בעבור' כי אפשר שתשרה עליו רוח נבואה ולא ימנה אותו להיות שליח לבשר בנבואה ההיא אחרי' לפיכך אמר רוח ה' עלי יען משח אותי' כלומר מה שאני אומר ברוח נבואה שהיתה עלי בעבור כי האל מנה אותי לזה להיות שליח לבשר ענוים לחבש לנשברי לב: פקח קוח' שתי מלות ועניינם מלה אחת' ופירוש פתות המאסר' ויש לפרשו כענין שתי מלות ושיקראו לאסירי' פקח' רוצה לומר שיפתחו ממאסרם' וכן יקראו לשם קוח שרשו לקח' ר"ל שילקחו מהגלות' והאז"ל פירש כי שם המאסר קוח לפי שהם נלקחים ונכלאים בו' כאלו אמר פתחו בית המאסר ויצאו האסירי' ויונתן תרג' ולדאסירי' אתגלו לנהור: לקרא שנת רצון' שנ' הגאולה שהיא שנת רצון' כמו שכתוב וברצוני רחמתיך אבל שנות הגלות היו שנת קצף' כמו שאמ' כי בקצפי הכיתיך: ויום נקם' הוא יום נוג ומגוג שינקם ה' בהם ובזה ינחם האל כל אבלים' ואחר כך פירש מי הם האבלים ואמר לאבלי ציון: לשום פאר תחת אפר' כי מנהג האבל לשום אפר בראשו: שמן ששון' וכן שמן ששון מחבריך' וזה גלה על חבריו פאר תחת אפר:

חורב י"ו חס' וסימ' הייתי ביום אכלני חרב' על הגוה לבדה' אל הגוה לבדה' ויחי החרב אל הגוה לבדה' תהיה משלכת לחרב' לחרב ולקללה תהיה בצרה דירמיה' חרב ל' ממיה ויבשו' ונתתי את ארץ מצרים' וסוכה תהיה לצל יומם' מאסה מורט' כחרב בציון ב' בו' והשו ערי חרב' קול ישורר בחלון חרב בסף'

א רוּחַ אֲדֹנָי יְהוִה עָלָי יַעַן מָשַׁח יְהוָה אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים שְׁלָחַנִי לַחֲבֹשׁ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם דְּרוֹר וְלַאֲסוּרִים פְּקַח־קוֹחַ: לִקְרֹא שְׁנַת־רָצוֹן לַיהוָה וְיוֹם נָקָם לֵאלֹהֵינוּ לְנַחֵם כָּל־אֲבֵלִים: לָשׂוּם ׀ לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה תְהִלָּה תַּחַת רוּחַ כֵּהָה וְקֹרָא לָהֶם אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע יְהוָה לְהִתְפָּאֵר: וּבָנוּ חָרְבוֹת עוֹלָם שֹׁמְמוֹת רִאשֹׁנִים יְקוֹמֵמוּ וְחִדְּשׁוּ עָרֵי חֹרֶב שֹׁמְמוֹת דּוֹר וָדוֹר: ה וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי יְהוָה תִּקָּרֵאוּ מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר לָכֶם חֵיל גּוֹיִם תֹּאכֵלוּ וּבִכְבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ: תַּחַת בָּשְׁתְּכֶם מִשְׁנֶה וּכְלִמָּה יָרֹנּוּ חֶלְקָם לָכֵן בְּאַרְצָם מִשְׁנֶה יִירָשׁוּ שִׂמְחַת עוֹלָם תִּהְיֶה לָהֶם: כִּי אֲנִי יְהוָה אֹהֵב מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה וְנָתַתִּי פְעֻלָּתָם בֶּאֱמֶת וּבְרִית עוֹלָם אֶכְרוֹת לָהֶם: וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל־רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְהוָה:

אֲמַר נְבִיָּא רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים עֲלַי חֲלַף דְּרַבִּי יָתִי יְיָ לְבַשָּׂרָא עִנְוְתָנַיָּא שַׁלְחַנִי לְתַקָּפָא לִתְבִירֵי לִבָּא לְמִקְרֵי לְדִשְׁבַן חֵירוּ וְלִדְאֲסִירִין אִתְגְּלוּ לִנְהוֹר: לְמִקְרֵי שְׁנַת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ וְיוֹם פּוּרְעָנוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא לְנַחָמָא כָּל אֲבֵלַיָּא: לְשַׁוָּאָה לַאֲבֵילֵי צִיּוֹן לְמִתַּן לְהוֹן כְּלִיל חֲלַף קְטַם מְשַׁח דַּחְדְוָה חֲלַף אֶבְלָא רוּחַ מְשַׁבְּחָא חֲלַף רוּחֲהוֹן דַּהֲוָת עֲמְיָא וְיִקְרוּן לְהוֹן רַבְרְבֵי קוּשְׁטָא עַמֵּיהּ דַּייָ לְאִשְׁתַּבָּחָא: וְיִבְנוּן חָרְבַת עֲלַם צַדְיַת קַדְמָאֵי יְקוֹמְמוּן וִיחַדְּתוּן קִרְוִין דַּהֲוָאָה חָרְבָן צַדְיָא דָּר וְדָר: וִיקוּמוּן נוּכְרָאִין וְיִרְעוּן עָנְכוֹן וּבְנֵי עַמְמַיָּא אִכָּרֵיכוֹן וּמַפְלְחֵי כַּרְמֵיכוֹן: וְאַתּוּן כָּהֲנַיָּא דַּייָ תִּתְקְרוּן דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם אֱלָהָנָא יִתְאֲמַר לְכוֹן נִכְסֵי עַמְמַיָּא תֵּיכְלוּן וּבִיקָרְהוֹן תִּתְפַּנְּקוּן: חֲלַף דִּבְהֶתְתּוּן וְאִתְכְּנַעְתּוּן עַל חַד תְּרֵין בְּטַבְוָן דַּאֲמָרִית לְכוֹן אַיְתֵי לְכוֹן וְיִתְבַּהֲתוּן עַמְמַיָּא דַּהֲווֹ מִשְׁתַּבְּחִין בְּהוּלַקְהוֹן בְּכֵן בְּאַרְעֲהוֹן עַל חַד תְּרֵין יַחְסְנוּן חֶדְוַת עֲלַם תְּהֵי לְהוֹן: אֲרֵי אֲנָא יְיָ רָחֵמְנָא דִּינָא מְרַחֵק קֳדָמַי שִׁקְרָא וְאוֹנְסָא וְאֶתֵּן אֲגַר עוֹבָדֵיהוֹן בִּקְשׁוֹט וּקְיָם עֲלַם אֶגְזַר לְהוֹן: וְיִתְרַבּוּן בְּעַמְמַיָּא בְּנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן בְּגוֹ מַלְכְּוָתָא כָּל חָזְיֵיהוֹן יִשְׁתְּמוֹדְעֻנּוּן אֲרֵי אִנּוּן זַרְעָא דְּבָרְכֵיהּ יְיָ:

רשי

יען משח' אין משיחה זו אלא לשון שררה וגדולה: פקח קוח' פקח את מלקוחם ושבים והתירם: לקרוא לשבויים דרור' כלומ' לבשר להם בשורת הגאולה: שנת רצון' שנת פיוס ורצוי: אילי הצדק' לשון אילנות כמו מאילי' אשר חמדתם ומטע יי' יורה עליו: אכריכם' מנהיגי המחרישה: כהני יי'' כשילוחי הקב"ה: חיל גוים' נכסי עממיא: תתימרו' אתם תכנסו תחתיהם בכבוד שנטלו עד הנה: תחת בשתכם' שהיה משנה אף הם כלמה ירונו תמיד חלקם כלומר תחת אשר עד הנה תמיד עמי היו דוננ' כלמה חלק' יש רנה שהיא אבל כמו קומי רוני בלילה וכמו ותעבור הרנה דאחאב: כי אני יי' אוהב משפט שונא גזל בעולה' לכך איני מקבל עולות הרשעים שכולן גזל: ונתתי פעולת' של ישראל שתהא באמת אז ונתתי פעולת' שפעלו שכר שסבלו ביזופי הרשעים על כבודי באמת:

כחתן

בעולה ב'מ'ל בסיפ'

ואקרא חרב' ועצמי חרה מני חרב: שנא ושנא ד' חס' בקריאה וסימ' יהושע' שנא גזל בעולה' ושנא תקעים בטח' שנא בצע יאריך ימים' וכל אוריתא דכוו' חס': ברך י"ג בקריאה וסי' במסר' רבת': ישיש ד' בקריאה וסימ' כן ישיש יי' עליכם להטיב אתכם ולהרבות' ומשוש חתן על כלה' ישיש עליך בשמחה' ישיש כגבור לרוץ ארח' וחד וישיש בכח יצא לקראת נשק:

חבריו פאר תחת אפר: מעטה תהלה' הוא משל' כי אין מעטה תהלה הפך רוח כהה אם לא יהיה דרך משל' כי מצאנו גם כן מעטה ולבישה ברוח' כמו ורוח לבשה את עמשאי' שמן ששון תחת אבל' כי האבל אינו סך שמן' כמו שאמר בדבר התקועית: כהה' תאר לנקבה' וכן והיא כהה' ופי' רוח קדרה וחלושה' וכן וכהתה כל רוח כי רוח ישראל קדרה בגלות: אילי הצדק' כמו אלני' כמו שאמר מטע ה'' כמו כי יבשו מאלים: להתפאר' כבר פירשנוהו: ובנו חרבות עולם' בזה אין בו ספק אלא כאותו של מעלה בפרשת קרא בגרון ובנו ממך חרבות עולם' וכן מתחלף בסאר המלות' ופי' ובנו ישראל אילי הצדק שזכר חרבות עולם שהיו חרבות מזמן רב: שממות ראשוני' שהיו שוממות מדורות הראשונים הם יקוממו אותם: וחדשו ערי חרב' אותן הערים שהיו חרבות יחדשו אותם' והפסוק כפול במלות שונות: ועמדו זרים' ועמדו מעצמם יקומו ממקומם ויבאו לעבוד אתכם ורעו צאנכם: אכריכם' עובדי שדותיכם: וכורמיכם' עובדי כרמיכם: ואתם' תהיו לא צריכים לעבוד עבודתכם כי בני נכר יעשו אותם ותהיו פנוים לעבוד את השם' כמו הכהנים שהיו מוכנים ומזומנים לעבודת בית המקדש כן תהיו פנוים מעסקי העולם ותתעסקו בתורת אלהים ובדברי חכמה לדעת את ה': חיל גוים תאכלו' וזה מלבד שיעבדו אתכם בארצם יביאו לכם למנחה זהב וכסף וכל טוב ארצם' והחכם ר' אברהם ב"ע פירש והנה יהיו הגוים כנגד ישראל כישרא' כנגד בני אהרן הכהנים' על כן חיל גוים כנגד המעשר: תתימרו' תתגדלו ותתרוממו בכבודם שהוא ממונם: תתימרו' היוד תחת אלף וכן וה' האמירך היום' וית תתפנקון: תחת בשתכם' שהייתם בגלות לבשת ולחרפה ותחת אותו הבשת יהיה לכם הפכו והוא הכבוד על פי שנים שהיה לכם בשת יהיה לכם כבוד' וית חלף דבהתתון ואתכנעתון על חד תרין בטבוון די אמרית אייתי לכון: וכלימה ירונו חלקם' תחת שזכר עומד במקום שנים' ותחת כלימה שהיה להם בגלות ירונו בחלקם הטוב שאתן להם' וית ויתבהתון עממיא דהוו משתבחין בחולקהון: לכן בארצם משנה יירשו' ולא יצטרכו לצאת מארצם לסחורה להרויח ממון כי בארצם יירשו מטוב העולם משנה ממה שהיה להם ואותה השמחה תהיה להם לעולם שלא תפסק: כי אני ה' אוהב משפט' נותן טעם למה שאמר שיתן להם משנה' אמר כי אני אוהב משפט' וזה יהיה עול ולא משפט' כי ישראל שהם מבחר הגוים ואשר דבקו בה' כל ימיהם וארכו להם ימי הגלות והרעה אם לא יהיה להם עוד תקוה לא יהיה משפט' ואני ה' אוהב משפט שיעשו אותו בני האדם כל שכן שאעשהו אני כי אפילו בעבודתי אני שונא גזל' וזהו בעולה כמו שאמר והבאתם גזול' אם כן על כל פני' כיון שאני אוהב משפט ושונא הפכו שהוא גזל צריך שאגמול להם תחת גלותם ורעתם' רב טובה כפליים מה שהיה להם ברעה כי הכל סבלו לשמי' לפיכך ונתתי פעלתם באמת שכר פעלתם שפעלו ועשו לשמי אתן להם באמת וברית עולם שלא יהיה לו הפסק אכרות להם לא כברית אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים שהיה לו הפסק: ונודע בגוים' כשילכו בארצות הגוים לטייל או לסחורה אף על פי שלא יצטרכו יהיו נודעי' ונכרים לרוב הכבוד והגדולה שיהיה להם וילכו בבגדי חופש ורקמה יאמרו עליהם אלו בני ישראל הם אלו זרע ברך ה' הם' ובאמרם ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים' כי הם הבחורים הם שילכו לתאותם לראות ארצות הגוים:

שוש אשיש בה' · אלה הם דברי ירושלם לעת המתרגם שתרגם אמרת ירושלם מחדא אחדי במימרא דה' · או הם דברי ישראל בשובם מהגלות · וכתב אדוני אבי ז"ל פי' · במדת רחמים : באלהי · במדת הדין · ועל כן כפל שוש אשיש · ועוד כי כאשר זכר מדת רחמים הגוף והנפש שמחים אך במדת הדין תגל הנפש שהיא עליונית ומקבלת יסורין יותר מהגוף : בגדי ישע מעיל צדקה · דרך משל · והבגדים הם שילבש אותם האדם והמעיל הוא שיתעטף בו · לפיכך אמר יעטני על מעיל : יכהן פאר · יגדיל פארו בלבושים נאים · כי הכהן שהוא עובד האל הוא ראש העם וגדולם · לפיכך נאמרה הגדולה בלשון כהונה · וכן ובני דוד כהנים היו · ויונתן תרגם כחתנא דמצלח בגנוניה וככהנא רבא דמתקן בלבושוהי : כליה · כלי תכשיטי' וקשוריה : כי כארץ · ועוד המשיל ישועת ישראל לארץ שתוציא צמחה · כי היה הגרגיר בארץ כנפסד ונשחת ואחר כך יצמח ויתחדש וישוב למה שהיה ויותר טוב ויפה בחדושו · כי ברוב החדש טוב מן הישן ועוד כי מגרגיר אחד יצאו כמה גרגירים · כן ישר' היו ימים רבים בגלות נשחתים ונפסדים וכמעט אבדה תקותם ויצמחו בהגיע עת הגאולה ויפרו וירבו ויוסיפו על מה שהיו במספר ובכבוד ובגדולה יותר ממה שהיו כפלי כפלים · ועוד המשיל אותם לגנה שתצמיח זרועיה זו אחר זו שאין הירק' צומחין כאחד אלא לפי עתי השנה ויתחדשו בה צמחים לפי עתי השנה · כן ישראל תתחדש להם טובה אחר טובה וזה יהיה נגד כל הגוים כי כולם ידעו ויכירו בטובתם שהיא גדולה על כל הטובות שבעולם : זרועיה · שם על כל זרע זרוע תואר · ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כי מקבצת הטובות הם מאת ה' הבורא יתברך והוא משל כארץ תוציא צמחה שעצמה בלא זריעה ומקבצתם שישראל זרעו בטובות טעמו והוא משל כגנה זרועיה תצמיח שזורעים אותה ומצמחת כן יצמיח צדקה מאתו ותהלה מזכיות ישראל :

צמחה ד' וסימן כי כארץ תוציא · כל טרפי צמחה תיבש · על ערגת צמחה תיבש · ברביבים תמוגגנה צמחה תברך : אשקוט ג' מלאי' בליש' וסימ' ולמען ירושלם · אשקוטה ואביטה · כי עתה שכבתי ואשקוט :

סב

שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה
תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי
יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן
פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃ כִּי כָאָרֶץ
תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ
כֵּן אֲדֹנָי יְהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה
נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם׃ לְמַעַן צִיּוֹן לֹא
אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם לֹא אֶשְׁקוֹט
עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ
כְּלַפִּיד יִבְעָר׃ וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ
וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם
חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ וְהָיִית
עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנוֹף
מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ לֹא־יֵאָמֵר
לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר
עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ
וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ
וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ כִּי־יִבְעַל בָּחוּר
בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן
עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃
עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי
שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד
לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־
דֳּמִי לָכֶם׃ וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־

אֲמַרַת יְרוּשְׁלֶם
מֶחְדָּא אֶחְדֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ תְּבוּעַ
נַפְשִׁי בְּפוּרְקָנָא דֶאֱלָהִי אֲרֵי
אַלְבְּשַׁנִי לְבוּשִׁין דְפוּרְקָן מְעִיל
דְּזָכוּ עַטְפַנִי כַּחֲתָנָא דְמַצְלַח
בִּגְנוֹנֵיהּ וּכְכָהֲנָא רַבָּא דְמִתַּקַּן
בִּלְבוּשׁוֹהִי וּכְכַלְּתָא דְמִתְקַשְּׁטָא
בְּתִקּוּנָהָא׃ אֲרֵי כְּאַרְעָא דְמַפְּקָא
צִמְחַהּ וּכְגִנַּת שַׁקְיָא דְזֵרוּעָהָא
מַרְבְּיָא כֵּן יְיָ אֱלֹהִים יְגַלֵּי זָכוּתָא
וְתוּשְׁבַּחְתָּא דִירוּשְׁלֶם לְקֳבֵל כָּל
עַמְמַיָּא׃ עַד דְּאַעְבֵּד פּוּרְקָן לְצִיּוֹן
לָא אֲנִיחַ לְעַמְמַיָּא וְעַד דְּאַיְתֵי
נֶחָמָא לִירוּשְׁלֶם לָא אַשְׁקֵיט
לְמַלְכְוָתָא עַד דְּיִתְגְּלֵי כִּשְׁפַרְפָּרָא
נְהוֹרַהּ וּפוּרְקָנַהּ כְּבָעוּר יִבְעַר׃
וְיֶחֱזוּן עַמְמַיָּא זָכוּתִיךְ וְכָל מַלְכַיָּא
יְקָרִיךְ וְיִקְרוּן לִיךְ שְׁמָא חַדְתָּא
דִּי בְמֵימְרֵיהּ דַיְיָ יְפָרְשִׁנֵּיהּ׃ וּתְהוֹן
כְּלִיל דִּהְדָרָא קֳדָם יְיָ וּכְתַר
דְּתוּשְׁבַּחְתָּא קֳדָם אֱלָהָיִךְ׃ לָא
יִתְאֲמַר לִיךְ עוֹד שְׁבִיקָא וּלְאַרְעִיךְ
לָא יִתְאֲמַר עוֹד צַדְיָא אֲרֵי לִיךְ
יִתְקְרֵי עָבְדֵי רְעוּתִי בַהּ וּלְאַרְעִיךְ
יָתְבָא אֲרֵי תְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ
בִּיךְ וְאַרְעִיךְ תִּתְיַתַּב׃ אֲרֵי כְּמָא
דְמִתְיַתַּב עוּלֵם עִם בְּתוּלְתָּא כֵּן
יִתְיַתְּבוּן בְּגַוִּיכִי בְּנַיְכִי וּכְמָא דְחָדֵי
חַתְנָא עִם כַּלְּתָא יֶחְדֵּי עֲלַךְ אֱלָהָיִךְ׃
הָא עַל עוֹבָדֵי אֲבָהָתִיךְ צַדִּיקַיָּא קַרְתָּא דִירוּשְׁלֶם
מְתַקְּנִין נָטְרִין קֳדָמַי כָּל יְמָמָא וְכָל לֵילְיָא תְדִירָא לָא פָּסְקִין מַדְּאַמַר דָּכְרָן טַבְוָתִיךְ
קֳדָם יְיָ לָא פָּסֵיק לְכוֹן׃ וְלָא יִפְסוֹק דָּכְרָנְהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי עַד
דִּתְקִין

רשי

כחתן · אשר ילבש לבושי פאר הכהן גדול : וככלה תעדה כליה · תכשיטיה : כי ארץ תוציא צמחה וגו' · למען ציון אעשה ולא אחשה · על מה שעשו לה : לא אשקט · לא יהא שלום לפני עד יצא כנוגה צדקה : יקבנו · יפרשנו : בעולה · מיושבת : כי יבעל וגו' · ארי כמה דמיתתב עולם עם בתולתא כן יתייתבון בגוייכי בנייכי : על חומותיך ירושלם · רבותינו דרשוהו במשמעו מלאכים : המזכירים את י"י · על חורבנה לבנותה מאי אמרי אתה תקום תרחם ציון כי בחר י"י בציון כדאיתא במסכ' מנחות ויונתן תירגם חומותיך אבות הראשוני' המגיני' עלינו כחומה : הפקדתי שומרים · לכתוב ספר זכרונו' שלא ישתכח זכותם מלפני : לא יחשו · מלהזכיר זכותם לפני : המזכירים את י"י · את זכות האבו' : אל דמי לכם · אל תחרישו :

יאכלוהו

רדק

למען ציון · אלה הם דברי ה' בהיות ישראל בגלות ואמר למען ציון אשר נקרא שמי עליה · וזכר ציון וירושלם הוא כפל ענין במלות שונות וכן לא אחשה ולא אשקוט כי ציון וירושלם עיר אחת אלא שהמצודה נקראת ציון : כלפיד יבער · כלפיד הבוער שיראו אותו מרחוק כן צדקך וישועתך יראו אותה הגוים הרחוקים : וראו גוים צדקך · הצדק שיעשה האל עמך צדקך וכבודך אמר כנגד ירושלם : שם חדש · כמו שאמר חפצי בה : יקבנו · יפרשנו כמו אשר נקבו בשמות : והיית · הענין כפול במלות שונות : עטרת וצניף תפארת ומלוכה יד וכף · וטעם ביד ה' בכף אלהיך לומר כי הוא יחזקם לך שלא יפלו לעולם עטרת תפארתך וצניף מלכותך כי תמיד יהיה ידו עמך לסמכם והטעם שתהיה היא עטרת תפארת לאומות העולם שיתפארו בה ובמלכותה : לא יאמר · ולארצך · שאר ארץ ישראל כי לירושלם יזכר : חפצי בה · כי בירושלם יהיה הכבוד : בעולה · על דרך משל כי הארץ המיושבת דומה לאשה שיש לה בעל וכשהיא שוממה היא כאלמנה שאין לה בעל · וכן אמר העיר רבתי עם היתה כאלמנה · ותרגם יונתן בעולה יתבא וכן תרגם תבעל תתיתב : כי יבעל · כי כמו שיבעל בחור בתולה שהוא דבר נאה ומתקבל בחור שיבעל בתולה יותר משיבעל זקן בתולה או בחור בעולה כן ארץ ישראל כל זמן שלא יהיו בניה בתוכה אף על פי שהיו יושבים בה אומות העולם לא היתה נקראת בעולה כי לא היו מתקבלי' בה ולא היה נאה שבתם בה אלא כמו זקן עם בתולה או בחור עם בעולה אבל כשישובו ישרא' בתוכה הרי היא כבעילת בחור בתולה : ומשוש חתן על כלה · בימי חופתה שהוא נקרא חתן והיא כלה ואז הוא המשוש והשמחה ביניהם יותר כי אז הם בחדושם כן יהיה שמחת אלהיך עליך כל הימים : על חומותיך · דרך הדרש בזה ידוע שהשומרים הם המלכי' והם מתפללים לאל על ירושלם שישיבנה ליושבה ויש מפרשים כי השומרי' הם אבלי ציון שמתפללי' ביום ובלילה על ירושלם · וגם יש לפרש על כל ישרא' בגלותם שהם שומרים וצופים תמיד בבנין ירושלם ומזכירי' בונה ירושלם ביום ובלילה בתפלותיהם ובברכותיהם · ויונתן תרגם על עובדי אבהתך צדיקיא קרתא ירושלם וגו' וכן תרגם יונתן אל תתנו דמי לו ולא יפסוק דוכרנהון מן קדמוהי עד דיתקן ועד דישוי ית ירושלם תושבחתא בארעא · ויש לפרש הפסוק כן על חומותיך ירושלם אמר האל לירושלם אחר שיבנו חומותיך אל תפחדי שיפלו עוד לעולם כי אני הפקדתי עליהם שומרים כל היום וכל הלילה תמיד : לא יחשו · כי שאר שומרי חומות אם הם ערים בלילה ולא יחשו מלדבר להעיר האחד את חברו וביום הם ישני' · אבל שומרי חומות ירושלם יהיו ערי' ביום ובלילה תמיד · והשומרים הם דרך משל כלומר השגחת הא' · כמו עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה : המזכירי' את ה' · אמ' כנגד בני הגלות אתם שעליכם להזכיר ה' : אל דמי לכם · לא יהיה לכם דמי ושתיקה והתפללו לפניו תמיד ושפכו לפניו לבבכם עד יכונן ירושלם בחומותיה ובבנינה וישימה תהלה בארץ · הפך מה שהיא עתה כל ימי הגלו' חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות · ודברי' אלה הם דברי האל מראש הפסוק · על דרך שובו בנים שובבי' ארפא משובותיכם · הננו אתאנו לך כי אתה אלהינו שמזרז אותם על התשובה · ומה שאמר תחילה הפקדתי ואחר כך אמ' המזכירי' את ה' ואמר אל תתנו דמי לו כן דרך הכתוב · כמו ואל משה אמר עלה אל ה' והדומים לו · ויש לפרש כי המזכירי' את ה' הם דברי הנביא כנגד בני הגלות ואמר הואיל וכל ההבטחו' הטובו' האלה מבטיח אתכם האל הזכירו את שמו תמיד שפכו לפניו לבבכם עד יקבץ הגלות ויכונן ירושלם וישימה תהלה בארץ : ואל תתנו דמי לו · כפל ענין לחזק ומפורש הוא בפסוק שלמעלה ממנו · ואמר דמי לכם · ואמר דמי לו · כי כמו שהמדבר לחבירו מתעסק בדבריו ומן התמדת דבורו מזקיק את חברו להיות מאזין לו שיתן את לבו לכל דבריו בלא דמי ובלא הפסק · והנה כשיפסוק מלדבר תהיה השתיקה וההפסק לשומע כמו למדבר :

יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלִַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ: נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ: כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי: עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים: הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו: וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה:

סג

א מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת: פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי: כִּי יוֹם נָקָם ה בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה: וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי:

ת דִיתַקֵן וְעַד דִישַׁוֵי יַת יְרוּשְׁלֶם תֻּשְׁבַּחְתָּא בְּאַרְעָא: קַיֵים יְיָ בִּימִינֵיהּ וּבִדְרַע תּוּקְפֵיהּ אִם אֶתֵּן יַת עִבוּרִיךְ עוֹד מֵיכַל לְבַעֲלֵי דְבָבִיךְ וְאִם יִשְׁתּוּן בְּנֵי עַמְמַיָא חַמְרִיךְ דְלָאֵית בֵּידֵיהּ: אֲרֵי דְכַנְשׁוּהִי לְעִבוּרָא יֵיכְלוּנֵיהּ וִישַׁבְּחוּן קֳדָם יְיָ וּדְעַצְרוּהִי לְחַמְרָא יִשְׁתּוּנֵיהּ בְּדָרַת קוּדְשִׁי: אֲמַר נְבִיָא עֲבַרוּ וְתוּבוּ בְּתַרְעַיָא אַפְנוּ לֵב עַמָא לְאוֹרַח תַּקְנָא בַּסַרוּ בְּסוֹרָן טָבָן וְנֶחָמָן לְצַדִיקַיָא דְסַלִיקוּ הִרְהוּר יִצְרָא דְהוּא כְאֶבֶן תַּקְלָא אֲרִימוּ אָתָא עַל עַמְמַיָא: הָא יְיָ אַשְׁמַע לְסִיָפֵי אַרְעָא אֲמָרוּ לִכְנִשְׁתָּא דְצִיוֹן הָא פָרְקִיךְ מִתְגְלֵי הָא אֲגַר עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ עִמֵיהּ וְכָל עוֹבָדֵיהוֹן גְלַן קֳדָמוֹהִי: וְיִקְרוּן לְהוֹן עַמָא דְקוּדְשָׁא פְרִיקַיָא דַיְיָ וְלִיךְ יִתְקְרֵי תְּבִיעֲתָא קַרְתָּא דְלָא אִתְרְחֵקַת: מַן אֲמַר אִלֵין עָתִיד לְאֵיתָאָה מָחָא עַל אֱדוֹם פּוּרְעָנָא תַּקִיפָא עַל בָּצְרָה לְמֶעְבַּד פוּרְעָנוּת דִין עַמֵיהּ כְּמָא דְקַיֵים לְהוֹן בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר הָא אֲנָא מִתְגְלֵי כְּמָא דְמַלֵלִית בִּזְכוּ סַגִיָא קֳדָמַי חֵיל לְמִפְרַק: מָא דֵין יִסְמְקוּן טוּרִין מִדַם קְטִילִין וּמֵישְׁרִין יִפְקוּן כַּחֲמַר בְּמַעְצַרָא: הָא כִבְעוּט דְמִתְבְּעֵט בְּמַעְצַרָא כֵּן יִסְנֵי קְטוֹל בְּמַשִׁרְיַת עַמְמַיָא וְלָא יְהֵא לְהוֹן תְּקוֹף קֳדָמַי וְאֶקְטְלִנוּן בְּרוּגְזִי וַאֲדוּשִׁנוּן בְּחֶמְתִּי וְאֶתְבַּר תְּקוֹף תַּקִיפֵיהוֹן קֳדָמַי וְכָל חַכִּימֵיהוֹן אֲסַלְעֵם: אֲרֵי יוֹם פֻּרְעָנוּתָא קֳדָמַי וּשְׁנַת פוּרְקַן עַמִי מְטָת: וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית גְבַר דְלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין וִידִיעַ קֳדָמַי וְלֵית אֱנָשׁ דִיקוּם וְיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וּפְרַקְתִּנוּן בִּתְרַע תּוּקְפִי וּבְמֵימַר רְעוּתִי סְעַדְתִּנוּן:

יאכלהו ד׳ וחס׳ וסי׳ ואכלו את הבשר בלילה הזה׳ בחדש השני בארבעה עשר יום בחדש הזה׳ בשלו את הבשר פתח אהל מועד׳ כי מאספיו יאכלהו והללו: מבצרה ג׳ יובב בן זרח׳ וחברו דד״ה׳ מי זה בא מאדום׳ אנ״ד: פורה ב׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סוף סימ׳ י׳: ואין עוזר ו׳ דסמיכי וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימ׳ י״ד:

יאכלוהו׳ מוסב על דגנך: ישתוהו׳ מוסב על תירושך: עברו עברו בשערים׳ אמ׳ כיית עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא: סולו סולו המסלה׳ כבשו הדרך כט״ן לוקמי״ן בלעז סולו לשון מסלה הוא: סקלו מאבן׳ סקלו המסילה והשליכו אבני מכשול לצדדין׳ מאבן מהיות שם אבן וכנגד יצר הרע הוא אומר ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות׳ סקלו איספיליי״ץ בלעז: הרימו נס׳ כלונס פורק״א בלעז אות הוא שיקבצו אלו ויביאו לי את הגולים אכלם: הנה שכרו׳ מוכן לתת לעבדיו מוכן אתו: ופעולתו׳ שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת: מי זה בא מאדום׳ כתנבא הנביא על שאמר הקב״ה שעתיד לעשות נקמה בפרס והוא עצמו בכבודו הורג את שר שלהם תחלה כעניין שנ׳ כי רותה בשמי׳ חרבי ואח״כ על פרס תרד וכבר בזעם פניו שהרג הרג רב והכני׳ מדב׳ בלשו׳ מלחמות בני אדם לבושי בגדים ובהרג׳ הרג הדם נתז על בגדיה׳ כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האזן מה שהיא יכולה ל לשמוע וכן וקולו כקול מים רבי׳ דימה הנביא קול חזק שלו ל לקול מים רבים לשבר את האזן כדרך שאיפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין ברוב גבורות א אלהינו להשמיעה כמות שהיא: מי זה בא מאדום׳ ישראל אומר מי זה וגומ׳ ובא חמוץ בגדים צבועים בדם וכל דבר שהוא מתנאץ בריחו ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ: מבצר׳׳ אמרו רבו׳ שתי טעיות עתיד שר של פרס לטעות כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט וטועה שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לפרס במות מלכה הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היה כעניין שנאמר על קריות ועל בצרה: זה׳ שהיה הדור בלבושו צועה וכאז״ר ברוב כחו והקב״ה משיבו אני הוא שעלת׳ לפני לדבר בצדקת האבות ו ובצדקת דורו של שמד וצדקתי גם היא עמהם ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושיך מדוע בגדיך אדומים: ומעמים אין איש אתי׳ מתיצב לפני להלחם׳ נצחם׳ דמם שהוא תוקפו ונצחונו של אדם: אגאלתי׳ כמו נגואלו בדם: ואביט ואין עוזר׳ לישראל: וחמתי היא סמכתני׳ חמתי שיש לי על הרשעים אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חיזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואע״פ שאין ישראל ראויין והגונים לגאולה ואשתומם׳ לשון שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע: ואבוס

נשבע ה׳׳ כי כאשר יזכור השבועה הוא קיום הדבר בלא תנאי׳ ואמר נשבע׳ ואמר אתן׳ כמו שפירשנו כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳׳ ואמר בימינו ובזרוע עזו׳ רוצה לומר כי הכח והיכולת בידו לקיים השלום ולא ישלטו עוד בהם אויבים: ובימינו ובזרוע עזו׳ הוא כפל ענין במלות שונות כי הימין הוא הזרוע העז באדם׳ וכן מדבר הא׳ על דרך משל: כי מאספיו׳ מן הדגוש והוא מן הקל וכמוהו רבים׳ וטעם והללו את ה׳ רמז למעשר שני ונטע ר רבעי׳ וזהו כי מאספיו יאכלוהו׳ שהיו כאוכלי׳ לבעלים׳ ונטע רבעי הוא הלולים לה׳׳ וכן במעשר שני היה מ מתודה ומהלל לאל׳ והוא שאמר בחצרות קדשי׳ כי מעשר שני ונטע רבעי לא היו נאכלין אלא בירושלם לפנים מן החומה כמו שכתוב לפני ה׳ אלהיך תאכלנו׳ וכל העיר נקרא לפני ה׳ אלהיך׳ וכן נקראת חצרות קדשי׳ והחצר כלל הבתים: עברו עברו׳ הכפול כמו שפירשנו במלת סלו סלו׳ והכפל גם כן לחזק הענין: בשערים׳ על דרך עברו משער לשער במחנה: פנו דרך העם׳ עם ישרא׳׳ וענין פלו ומסלה פ פירשנוהו גם כן שם: סקלו מאבן׳ לפירוש הראשון שפירשנו שם יהיה פירוש סקלו מ מאבן שישליכו במסלו׳ אבנים׳ וזהו פירוש סקלו׳ ומה שאמר מאבן׳ רוצה לומר מאבנים גדולות סקלו אותם׳ ולפירוש השני יהיה פירוש סקלו הסרת האבנים מ מהדרכים: הרימו נס על העמים׳ שיבשרו אותם בכל מקום שהם בגלות׳ וכל זה דרך משל לא שירימו נס ויסקלו דרכים׳ אלא דרך משל כאומר פנו דרך לפלוני שבא׳ כי בהגיע עת הישועה יאמרו העמי׳ לישרא׳ לאו שובו לארצכם כאלו הרימו להם נס כל כך תגלה הישוע׳ לכל: הנה ה׳׳ הנה שכרו אתו׳ שכר טוב שישלם לישראל על הגלות שסבלו בעבור שמו הגדול: ופעלתו לפניו׳ ושכר פעלתו׳ ושכר שזכר עומד במקום שני׳ ופירוש ופעלתו הפעלה הטובה שעשו הם לנו בהחזיקם בגלות בתורתו ובמצותיו עם הצרו׳ הגדולות׳ וכנוי וי״ו ופעלתו שב לנו כי פעלתם היא פעלתו כי לשמו יעשוה׳ וכן ושמחתי׳ בבית תפלתי כמו שפירשנו׳ ולפניו׳ רוצה לומר עמו כי מה שעמו הוא לפניו ומה שלפניו הוא עמו׳ ויונתן תרגם הא אגר עבדי מימריה עמיה וכל עובדיהון גלן קדמוהי: וקראו׳ דרושה׳ הפך שהיו קוראים לך ציון היא דורש אין לה: עיר לא נעזבה׳ הפך מה שאמרת עזבני ה׳׳: מי זה בא מאדום׳ נבואה זו על העתיד כמו שפירשנו בפרשת קרבו גוים לשמוע׳ והמשיל האל יתברך המחריבה לגבור עושה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג וכאלו אדם שואל מי הוא זה׳ והוא עונה אני מדב׳ בצדקה׳ כלומ׳ מה שדברתי אני בצדקתי לישר׳ עשיתי כי אני רב להושיע׳ כלומ׳ רב כח להושיע ישר׳ כמו שפירשנו באות׳ פרשה: חמוץ׳ אדום׳ לפי ענין הפסוק: מבצר׳׳ בצר׳ היא׳ עיר גדולה לאדום: הדור בלבושו שלב׳ בגדי נקם: צעה ברב כחו׳ מניע ומטלטל הגוי׳ מקב׳ צ קבה׳ וכב׳ פירשנו המלה בפסוק מהר צועה להפת: מדו׳ אדום ללבושיך׳ הלמ״ד כלמ׳ לאמו׳ חמם׳ הרגנו לאבב׳ והשליכו לאבשלום׳ והדומי׳ לה׳׳ וכל זה דרך משל כמו שפירשנו שדמ׳ הא׳ לגבו׳ הורג באויביו: ובגדיו אדומי׳ מן הד׳ וית מה דין יסמקון טורין וגו׳: פורה׳ והנה הא׳ כעונה לשואלין ואמ׳ פורה דרכתי לבדי׳ הגת נקרא׳ פור׳ לפי שמפררי׳ ומרבבי׳ בתוך הענבי׳ כשדורכי׳ אות׳׳ והמשיל הרשעי׳ כאלו הם ענבי׳ בגת והא׳ דורכם׳ ומה שאמ׳ לבדי ואין איש אתי׳ רוצה לומ׳ שאין זכות לישרא׳ והוא היה כעוזר לא אם היה לה׳ זכות׳ וכב׳ פירשנו זה בפסוק וירא כי אין איש: גם מהעמי׳ אין איש׳ לעזרתי להנקם באויבי ישרא׳ כי כולם היו אויביה׳ ובכולם אעשה נקמה: לפיכך אדרכ׳ באפי׳ שיש לי עליה׳ על שהרעו לישרא׳ שהגליתי׳ ביניהם ואני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה: נצחם׳ דמם יזה על בגדי לפיכך הם אדומי׳ ונקרא הדם נצח לפי שהוא חיי האדם וחזקו: אגאלתי׳ כמו הגאלתי׳ ואל״ף תמור ה״א הפעל׳ וכן אתחבר יהושפט כמו התחבר׳ ואגאלתי ענין טנוף ולכלוך׳ וכן לחם מגואל: כי יום׳ היה בלבי׳ זמן רב עד שבאה שנת גאולי׳ ואז יהיה יום נקם בעמי׳: ואביט׳ פירשנו זה הענין בפסוק וירא כי אין איש׳ ואמ׳ למעלה זרועו וצדקתו׳ והנה אמ׳ זרועי וחמתי זרועי כמו שפי׳ שם וחמתי על נקם שיעשה ברשעי׳ בזמן הישוע׳ לפיכך סמך לו ואבוס עמי׳:

תהלות ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' חסדי יי' אזכיר' נורא תהלת עשה פלא' ואתה קדוש יושב' לא נכחד מבניהם' וא' ותהלות יי' יבשרו' דאורי' חס': ומלאך ב' פתחין וסימ' ומלאך הברית' ומלאך פניו הושיעם: והמה י' ר"פ בקריאה וסימ' והמה טרם ישכבון' והמה לקחו את אשר עשה מיכה'

וָאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם׃ חַסְדֵי יְהוָה אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃ בְּכָל־צָרָתָם לֹא צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃ וְהֵמָּה מָרוּ וְעִצְּבוּ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ וַיֵּהָפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב הוּא נִלְחַם־בָּם׃ וַיִּזְכֹּר יְמֵי־עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ אַיֵּה הַמַּעֲלֵם מִיָּם אֵת רֹעֵה צֹאנוֹ אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבּוֹ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ׃ מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם׃ מוֹלִיכָם בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ׃ כַּבְּהֵמָה בַּבִּקְעָה תֵרֵד רוּחַ יְהוָה תְּנִיחֶנּוּ כֵּן נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאָרֶת׃ הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ

ואקטל עממיא ברוגזי ואדושנון בחמתי וארמי לארע ארעיתא קטילי גבריהון: אמר נביא טיבותא דיי' אנא מדכר תושבחתא דיי' כעל כל דגמלנא יי' וסגי טוביה לבית ישראל דגמלנון כרחמוהי וכסגיות טוביה: ואמר ברם עמי אנון בניא דלא ישקרון והוה מימריה להון פריק: בכל עדן דחבו קדמוהי לאיתאה עליהון עקא לא אעיק להון ומלאך שליח מן קדמוהי פרקנון ברחמתיה ובמחסיה עליהון הוא שיזבנון ונטלנון וסוברנון כל יומי עלמא: ואנון סריבו וארגיזו על מימר נביי קודשיה ואתהפך מימריה להון לבעל דבב הוא אגיח קרבא בהון: וחס על יקר שמיה בדיל דוכרן טבותיה דמן עלמא גבורן דעבד על ידי משה לעמיה דלמא ימרון אן דאסקנון מן ימא אן דדברנון במדברא כרעיא לעניה אן דאשרי ביניהון ית מימר נביי קודשיה: דבר לימינא דמשה דרע ושבחתיה בזע מי ימא דסוף מן קדמיהון למעבד ליה שום עלם: דדברנון בין תהומיא כסוסיא די במדברא לא מתקל כן אף אנון לא אתקילו: כבעירא די במישרא מדברא מימרא דיי' דברנון כן דברתיה לעמך למעבד לך שום דתושבחא: אסתכי מן שמיא ואתגלי ממדור קודשך ותושבחתך אן פורענותך וגבורתך המון טבותך וסגיות

רש"י

ואבוס, לשון מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך וכמו בוססו את נחלתי: נצחם, גבורת נצחונם: חסדי יי' אזכיר, הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי יי': ורב טוב, אזכיר אשר גמל לבית ישראל ברחמיו: אך עמי המה, אף על פי שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו: בכל צרת', שהביא עליהם: לא צר, לא היצר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקו' כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפני' משמשי לפניו הושיעם תמיד בשליחותו של מקו': והמה מרו, הקניטו כמו ממרי' הייתם: ויזכור ימי עולם משה עמו, הנביא מתאונן ואומ' בלשון תחנה היום בגולה זוכר עמו את ימי עולם את ימי משה ובצרתו הוא אומר איה משה רועינו המעלינו מים סוף: את רועה צאנו, דמיון רועה המעלה את צאנו איה הוא אשר שם בקרב ישראל את רוח קדשו של הקב"ה ולימדנו חוקים ומשפטי': מוליך לימין משה זרוע תפארתו, הקב"ה היה מוליך לימין משה את זרוע גבורתו בכל עת שהיה צריך לעזרתו של הקב"ה היה זרועו מוכן לימינו: כסוס במדבר, שאינו נכשל לפי שהיא ארץ חלקה כן לא נכשלו בתהום: כבהמה, אשר בבקעה תרד ובקעה היא ארץ חלקה ואין בה מכשול קנפיי"א בלע"ז: תרד, תתפשט כמו לרד לפניו גוים כן רוח יי' תניחנו לתהו' ועשה בו דרך כבושה: כן נהגת עמך, כך היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך: איה קנאתך, הראשו': המון מעיך, שהיו רגילים להמות עלינו כאשר מאז כענין שנאמר על כן המו מעי לו והמון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו כתחשנו מהיות הומים עלינו כאשר מאז: התאפקו

רד"ק

ואבוס, ענין רמיסה ודריכה כמו בוסס בטיט חוצות: ואשכרם בחמתי, אשקם כוס חמתי עד שישכרו: נצחם, חזקם ותקפם: חסדי ה', אמר הנביא על החסדים שהראה לנו האל שיעשה לעתיד לעמו אזכור לבני אדם החסדים שעשה להם בשעבר כדי שידו וישבחו שמו, ואמ' חסדי לבד לפי שהם מרו את דברו והוא הטיב להם בכל דור ודור, לפיכך אמר תהלות ה' כי על אותם החסדי' ראוי להלל את ה' כעל כל אשר גמלנו ה' אזכיר אותם החסדים כמו שהיו על כל אשר גמלנו: ורב טוב, שעשה לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו לא לפי מעשיהם: ויאמר, כאשר לקחם לו לעם שהוציאם ממצרים אמר אך עמי המה, אלה עמי הם שלקחתים מתוך עם אחר ולקחתים לי לבנים ולא ישקרו בי לעולם: ויהי להם למושיע, כיון שהיה ל' להם למושיע שהושיעם ממצרים אמר שלא ישקרו בו לעולם, ומלת אך היא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה, אך טוב לישראל אלהים והדומים להם: בכל צרתם לא צר, כתוב באל"ף וקרי בוי"ו, ופי' הכתוב לא הרבה להם הצרה כי הושיעם ממנה, ופי' הקרי לו לאל צר בצרתם, על דרך ותקצר נפשו בעמל ישראל, והכל דרך משל, ודברה תורה בלשון בני אדם ו"ת בכל עידן דחבו קדמוהי וגו' ורז"ל כתבו על הפסוק הן יקטלני לא איחל, שהוא קרי וכתוב גם כן אמרי לחזי האי אי בלמ"ד אל"ף כתוב אי בלמ"ד וי"ו כתוב וכל היכא דכתוב למ"ד אל"ף לא הוא אלא מעתה בכל צרתם לא צר דכתוב בלמ"ד אל"ף הכי נמי דלא הוא וכי תימא הכי נמי והא כתיב ומלאך פניו הושיעם לא משמע הכי ומשמע הכי ומלאך פניו הושיעם מסבב סבות להושיעם והסבו' יבאו מלפניו לא שיהו מקרה, והסבה תקרא מלאך נאלם מהצרה שהם בה כן יעשה עמהם בכל דור ודור, וזהו שאמר כל ימי עולם: וינטלם, וינשאם, בכל ענין במלות שונות: והמה מרו, ענין מרי, כמו מריתם פי: ועצבו, ענין הכעסה, וכן כמה ימרוהו וגו', אמר אחר שהיה נוטל אותם מהצרה המה שבו ומרו את דברו ולא שמעו לקולו ורוח קדשו והוא דברי נביאיו הנאמרי' ברוח הקדש, וכן ת': ויהפך להם לאויב, הפך שנאלם מיד אויב הוא נלחם בם והיו שונאיהם באים להם בדרך רעה עד שהיו אומרים זה מיד האלהים הוא: ויזכור ימי עולם, ישראל בגלות בעתות הצרה הוא זוכר ימים מקדם, זהו ימי עולם, כששלח משה לעמו, ועמו, חסר למ"ד השמוש, כמו ויבא ירושלם, והדומי' לו, ואמ' הנביא בדרך הנבואה כי ישראל זוכר בגלו' אותם הימי' ואומ' הנה ישרא' במצרי' היו רבי' בהם עובדי עבודה זרה כמו שמפורש בספר יחזקאל, ואעפ"י כן כיון שראה את עניי' רחם עליהם, ואמר וישמע אלהים את נאקתם ונגלה למשה ואמר ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרי' ושלחו להם ועשה עמהם אותות ומופתי' והוציאם ממצרים ונאלם, ואעפ"י כן כשרדפו מצרי' אחריהם לא זכרו הכפלתו' שעשה עמהם, ואמר המבלי אין קברים במצרים וגו', ואעפ"י כן העבירם בים ביבשה והעלם מן הים ויכסו מים צריהם, ולפיכך הם תמהי' בגלו' ואומרים איה המעלם מים: את רועי צאנו, עם רועי צאנו, והם משה ואהרן, ואעפ"י שאנו חוטאי' כבני הגלה גם אבותינו חטאו והיה מושיעם בעת צרתם למה ארך לנו זה הגלות כל כך עד שנצטרך לומר איה הוא המושיע את אבותינו כאלו היום אינו כמכה: איה השם בקרבו את רוח קדשו, שישלח בהם רוח נבואה אלבד משה אהרן ומרים היו שבעי' זקני' שנחה עליהם רוח נבואה גם ביום מעמד הר סיני היו כולם נביאי', ומי שעשה עמהם כל זה איה הוא עתה, והנה עתה נסתלק רוח נבוא' משמתו חגי זכריה ומלאכי שאלו היו עמנו נביאי' היו מודיעי' לנו קץ הגאולה והיה לנו נחת רוח בזה אבל אנחנו זה כמה שני' בגלות ואין לנו נביא ולא אתנו יודע עד מה: המעלם, בצרי' ומנהג הפעל בקמץ עם מ"ם הפעלים, כמו אינכי רוכם, והמפרשי' פירשו ויזכר על האל יתברך, ועל הדרך הזה תרגם יונתן: מוליך לימין משה, עתה ספר איך העלם מים ואיך ירדו בתוך הים, ואעפ"י שהוא ידוע אומר כן להגדיל הספור ולהודות האל יתברך כי בנס גדול ופלא מופלא היה שהיה מוליך זרוע תפארתו לימין משה שהיה בימינו המטה, ואיך היה מטה משה בוקע הים' לא שהאל היה מוליך לימינו זרוע תפארתו והיה בוקע הים' מפניהם' פירוש מפני ישר' כדי שיעברו בתוכו: לעשות לו שם עולם, שיזכרו אותו כל העמי' על זה הדבר הגדול ויראו ממנו, כמו שאמ' שמעו עמי' ירגזון, כי לא היה צריך זה להעביר ישר' לפאה האחרת כי מאותה הפאה שנכנסו לאותה הפאה עצמ' יצאו אלא עשה זה להראו' ידו הגדולה ולהראות כי בידו הכל אפי' להפך הטבעי' היסודיי' וזהו תפארת לו ושם עולם, וכל זה הראה על ידי משה ויסר' עמו מאהבתו אותם: מוליכם, עוד ספר גודל הנס שלא תאמר אף על פי שהיה יבש קרקע הים לא היה כל כך יבש שיהיו יכולים ללכת בו בחזקה או לרוץ בו לפיכך אמר מוליכם בתהומות כסוס במדבר' הוליכם באות' התהומו' כמו הסוס הרץ במדב' שהיא ארץ המישור ואין שם לא אבן ולא טיט שיהיה לו מכשול כן היו הם יכולין לרוץ באותו קרקע הים כל כך נתקשה הקרקע בים כרגע ולא נכשלו בו: כבהמה, והמשיל עוד לכתם בקרקע הים ואמ' כי הם ירדו בתוך הים כמו שתרד הבהמה בבקע' בלי עמל' כי המורד מעט והוליכ' בבקעה נוחה כי היא דרך מישור: רוח ה' תניחנו, הכנוי לעמך שזוכר אחר כן' כמו ותראהו את הילד' והדומי' לו' אמר רוח ה' הניח עמך מצריו והרודפים אחריו' ואמ' רוח ה' כמו רוחך' וכן ונו משה אמ' עלה אל ה'' ומלת כן מושב לדמיון כבהמה שזכר' וענין הפסוק כן כבהמה בבקעה תרד כן נהגת עמך ורוח ה' תניחנו' ויונתן תרגם תניחנו כמו תנחנו' מן נחה את העם' כבעירא דבמישרא מדברא מימרא ה' דבריכון: שם תפארת' שם שיהיה לך תפארת וכבוד לעולם והנה כל זה עשית בימי' הקדמוני' ועתה נטשתנו בגלו' זה כמה שנים: הבט, על כי רם ה' ושפל יראה' ובשמי' זבול קדשו ותפארתו כי בהם יראה עזו כי הם עומדי' לעד לעולם בגבורת' לא ישנו ולא יחליפו: איה קנאתך וגבורתך' שהיית מקנא בראו' עוני עמך ומראה גבורתך בעמי' איה הם עתה המון מעיך ואיה המון מעיך ורחמיך שאזרת המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה' איה המון המעים ואיה הרחמים: אלי

אלי התאפקו׳ אני רואה שהתאפקו והתחזקו רחמיך אלי ולא נכמרו למהר לרחם עלי ואיך היה זה: כי אתה אבינו׳ והאב לא יתאפק על הבן אלא ירחם עליו מיד: כי אברהם לא ידענו׳ על דרך אבי ואמי עזבוני וה׳ יאספני׳ כי אף על פי שאברהם אבינו הנה כמה דורות שמת והאב בשר ודם לא ידע בנו או בן בנו אלא בחייו אלא אתה אבינו חי וקיים מעולם ועד עולם ואין לנו לשעוק אלא אליך בכל הדורות שעברו ושיהיו אתה אבינו ואתה גואלנו מכל צרה ומעולם שמך עלינו׳ וזכר אברהם כי הוא ראש האבות׳ ועוד שאמר לו האל כי ביצחק יקרא לך זרע׳ ואמ׳ ואתן לו את יצחק ולא אמר את ישמעאל׳ כמו שאמ׳ ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו׳ וזכר ישרא׳ כי כל זרעו זרע אמת לא כיצחק שיצא ממנו עשו׳ ואומר ויאהב יצחק את עשו: למה תתענו ה׳׳ בראותינו שלות הרשעים ואורך הגלות לנו והצרות תמידות עלינו׳ הנה אנו תועים מדרכיך ואומרים אין תקוה עוד׳ וכאלו אתה תתענו בהאריכך גלותינו׳ ובאמרו תתענו תקשיח לבנו׳ אינו אומר על כלם אלא רבים מישראל נתיאשו מהגאולה לאורך הגלות וכיון שיש בהם קצת מדבר בלשון כללי׳ וכן אמר הקב״ה למשה עד אנה מאנתם ׳ בעבור קצת העם שיצאו בשבת ללקוט מן׳ וכן אמר דניאל חטאנו והרשענו והעוינו ומרדנו: תקשיח׳ ענין אכזריות ורחוק הלב מהדבר הנאהב׳ וכן תקשיח בניה ללא לה: שוב למען עבדיך׳ שוב מחרון אפך בנו ואם לא למעננו כי אנחנו חוטאים שוב למען עבדיך׳ והם האבות ולמען שבטי נחלתך והם י״ב שבטים׳ ופירוש נחלתך שהיו לך לנחלה כמו שכתוב יעקב חבל נחלתו: למצער׳ לזמן מעט ירשו הארץ עם קדשך שנתת להם הארץ נחלה מעט זמן עמדו בה וגלו ממנה כי לא היו בה אלא ארבע מאו׳ ועשר שנה בראשונה ורוב ישראל לא שבו עוד אליה: צרינו בססו מקדשיך׳ זמן מצער עמדו ובאו צרינו וגרשונו ממנה ולא עוד אלא שבססו ורמסו מקדשך שהיה מקום כבוד ולא היו נכנסים בו אלא יחידים: היינו מעולם׳ היינו אנחנו תחת ממשלתך לא צרינו כי לא משלת בם ולא נקרא שמך עליהם ואיך באו הם תחתינו בארץ ירושתנו: לוא קרעת שמים ירדת׳ דרך שאלה שמא קרעת שמים וירדת לדבר עמה׳ כמו שעשית לנו ואם מפניך הרים נזלו בעבורם כמו בעבורנו׳ וזה היה ביום מעמד הר סיני שירד כבודו על הר סיני והיה אש וענן וההר חרד ונזדעזע הוא והאחרי׳ שהיו קרובי׳ אליו כמו הר שעיר והר פארן גם כן נזלו מים מהענן ששכן עליהם אלא שעיקר הדבר היה על הר סיני לפיכך נזכר בתורה הר סיני לבד׳ והנה היה ההר בוער באש ונוזל מים כי האש והענן עליו: קרעת שמים׳ דרך משל׳ כמו ודלתי שמים פתח׳ ושמים הוא האויר: נזלו׳ דגש הלמ״ד לתפארת הקריאה מפני ההפסק: כקדוח אש המסים׳ המסים שם שרשו מסס והיתה הסמך ראויה להדגש בחסרון הכפל אלא שבא הנח תמורת הדגש והאחד מן המסים המס׳ ואש גדול וחזק יקרא אש המסים שממס כל דבר כן היה האש ההוא על הר סיני: כקדוח׳ ענין בעירה ושריפה׳ כמו כי אש קדחה באפי׳ כי אש קדחתם׳ והיתה אש שתבעה מים כי האש היתה בהר ומים היו בהר הנה היו המים רותחים והיה ההר עשן כלו בין מקום האש בין מקום המים׳ כי המים הרותחין יעלו עשן וכל זה להודיע שמך לצריך שאינם יודעים שמך ולא היו מכירי׳ כך ועל ידי הנוראות הודעת להם כי יש אדון בעולם ומנהיג יעשה בכל כרצונו יבעיר ההרים שלא כמנהג וטבע העולם׳ ובעבור שרגזו גוים מפניך כאשר רגזו ההרים שאותו היום נשמע ונודע בעולם: מים תבעה אש׳ אש הוא הפועל אף על פי שבא אחרון והמים הוא הפעול אף על פי שבא ראשון׳ כי הדבר מבואר כי האש תרתיח המים ואין לטעות בו לפיכך לא הקפידו בראשון ובאחרון: תבעה׳ ענין רתיחה׳ לפי שהמים ברתיחתם יעלו אבעבועות כאמר בזה הלשון׳ ויש לפרש הענין הזה כלו דרך משל על המלחמות שנלחם האל בעבור ישראל באויביהם: ואמר קרעת שמים וירדת על דרך הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא׳ וכן ההרים משל על מלכי האומות׳ והאש כמו שאמר והיו עמים משרפות שיד: בעשותך׳ לא נקוה הנוראות הגדולות שהיית עושה עמנו לא היינו מקוים להם שתעשה בעבורנו כל כך נוראות שתרד בעבורנו ויזלו הרים מפניך: ומעולם לא שמעו׳ אומות העולם ולא האזינו הנוראות שעשית עמנו ולא שמעו ולא ראו: אלהים זולתך׳ ר״ל שום אלוה זולתך שיעשה למחכה לו מה שעשית אתה למחכה לך׳ וי״ת כן ומעלמא לא שמעת אודן וגומ׳ ובדברי רבותינו ז״ל אמר שמואל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו: פגעת את שש ועשה צדק׳ יש אומרים פגיעה המיתה׳ כלומר סלקת מן העולם הצדיקים שהיו ששים במצותיך ועושים צדק׳ יש מפרשים פגעת קבלת תחנת הצדיקים׳ וכן לא אפגע אדם לא אקבל תחינת אדם עליהם׳ ולשני הפירושים ענין הפסוק על דרך אבד חסיד מן הארץ׳ אמר ראותם(?) הצדיקים שהיו עושים מצותיך בשמחה אינם בעולם עתה שיעמדו לנו בפרץ כמו שהיו עושים הראשונים: בדרכיך יזכרוך׳ היו זוכרים אותך בדרכיך שהם שלש עשרה מדות כשהיית כועס על עמך בעונותם היו הצדיקים עומדים לפניך כמו שעשה משה בדבר העגל ובדבר המרגלים׳ אמר ה׳ ארך אפים ורב חסד נושא עון וגומ׳ סלח נא לעון העם הזה וגומ׳: הן אתה קצפת ונחטא׳ כשהיית קוצף עלינו בעבור שחטאנו לפניך: בהם עולם ונושע׳ בהם היינו סומכים כל ימי עולם׳ כלומר בכל דור ודור שהיו בהם צדיקי׳ והיינו נושעי׳ בהם שהיו מתפללין לפניך בעדנו אבל עתה בגלות אפסו החסידי׳ והצדיקים ונכלנו אנחנו כטמא אין דבר שלא שתעשה אתה למען שמך:

התאפקו׳ כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם נתאפק ולא הכירו את אשר נכמרו רחמיו אל אחיו: כי אתה אבינו׳ ועליך להביט ולראות בצרותינו: כי אברהם לא ידענו׳ בצרת מצרים: וישראל לא יכירנו׳ במדבר כי כבר נסתלקו מן העולם ואתה יי׳ אבינו בכולם נעשית לנו אב ורבותינו דרשו בו כמו שדרשו במסכ׳ שבת:

והמה מביאים איש מנחתו דמלכים׳ והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי׳׳ והמה מרו ועצבו את רוחו׳ והמה אם ישמעו ואם יחדלו׳ והמה כאדם עברו ברית׳ והמה לא ידעו מחשבת יי׳׳ והמה עזרו עם דוד דה״ה׳ והמה לשואה יבקשו נפשי:

וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ׃ כִּי־אַתָּה אָבִינוּ כִּי אַבְרָהָם לֹא יְדָעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יַכִּירָנוּ אַתָּה יְהוָה אָבִינוּ גֹּאֲלֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ׃ לָמָּה תַתְעֵנוּ יְהוָה מִדְּרָכֶיךָ תַּקְשִׁיחַ לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ׃ לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם־קָדְשֶׁךָ צָרֵינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ׃ הָיִינוּ מֵעוֹלָם לֹא־מָשַׁלְתָּ בָּם לֹא־נִקְרָא שִׁמְךָ עֲלֵיהֶם לוּא־קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ

א מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃ כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֲמָסִים מַיִם תִּבְעֶה־אֵשׁ לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ מִפָּנֶיךָ גּוֹיִם יִרְגָּזוּ׃ בַּעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת לֹא נְקַוֶּה יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃ וּמֵעוֹלָם לֹא־שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא־רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ׃ פָּגַעְתָּ אֶת־שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ הֵן־אַתָּה קָצַפְתָּ

וְסַיָּעַת רַחֲמָךְ עֲלַי יִתְחַסְנוּן׃ אֲרֵי אַתְּ הוּא דְרַחֲמָךְ עֲלָנָא סַגִּיאִין כְּאַב עַל בְּנִין אֲרֵי אַבְרָהָם לָא אַסְקָנָא מִמִּצְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לָא עֲבַד לָנָא פְּרִישָׁן בְּמַדְבְּרָא אַתְּ הוּא יְיָ וְרַחֲמָךְ עֲלָנָא סַגִּיאִין כְּאַב עַל בְּנִין פָּרְקָנָא מֵעָלַם שְׁמָךְ׃ לְמָה תְּרַחֲקִנָּנָא יְיָ לְמִטְעֵי מֵאָרְחָן דְּתַקִּנָן קֳדָמָךְ כְּעַמְמַיָּא דְלֵית לְהוֹן חוּלָק בְּאוּלְפַן אוֹרָיְתָךְ לָא יִתְפְּנֵי לִבָּנָא מִדְּחַלְתָּךְ אֲתֵיב שְׁכִנְתָּךְ לְעַמָּךְ בְּדִיל עַבְדָּךְ צַדִּיקַיָּא דְקַיֶּמְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ לְמֶעְבַּד בֵּינֵיהוֹן שִׁבְטֵי אַחְסַנְתָּךְ׃ בִּזְעֵיר דִּירִיתוּ עַמָּא דְקוּדְשָׁךְ בַּעֲלֵי דְבָבָנָא דוּשִׁישׁוּ מַקְדְּשָׁךְ׃ הָא אֲנַחְנָא עַמָּךְ דְּמִן עָלְמָא לָא לְעַמְמַיָּא יְהַבְתְּ אוּלְפַן אוֹרָיְתָךְ לָא אִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלֵיהוֹן לָא לְהוֹן אַרְכֵנְתָּא שְׁמַיָּא אִתְגְּלֵיתָא מִן קֳדָמָךְ טוּרַיָּא זָעוּ׃ כַּד שְׁלַחְתָּא רוּגְזָךְ כְּאֶשָּׁתָא בְּיוֹמֵי אֵלִיָּהוּ אִתְמְסִיאָה יַמָּא מַיָּא מְלַחֲכָא אֶשָּׁתָא לְהוֹדָעָא שְׁמָךְ לְסָנְאֵי עַמָּךְ מִן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא זָעוּ׃ בְּמֶעְבְּדָךְ פְּרִישָׁן לָא סַבַּרְנָא לְהוֹן אִתְגְּלֵיתָא מִן קֳדָמָךְ טוּרַיָּא זָעוּ׃ וּמֵעָלְמָא לָא שְׁמַעַת אוּדֶן קָל גְּבוּרָן לָא אֲצֵיתַת לְמִלּוּל זִיעַ עַיִן לָא חֲזָת מָא דַחֲזוֹ עַמָּךְ שְׁכִינַת יְקָרָךְ יְיָ אֲרֵי לֵית בַּר מִנָּךְ דְּאַתְּ עֲתִיד לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ צַדִּיקַיָּא דְמִן עָלְמָא דְמִסַּבְּרִין לְפוּרְקָנָךְ׃ מִתְרַעֲיָן קֳדָמָךְ עוֹבָדֵי אֲבָהָתָנָא צַדִּיקַיָּא דַחֲדִיאוּ לְמֶעְבַּד רְעוּתָךְ בְּקֻשּׁוֹט וּבְזָכוּ בְּאוֹרַח טוּבָךְ וְרַחֲמָךְ הֲווֹ דְכִירִין לְדַחֲלְתָּךְ הָא בְּכָל עִדָּן דַּהֲוָה רְגַז מִן קֳדָמָךְ עֲלָנָא על

תקשיח׳ לשון אימוץ לב: למה תתענו׳ כי בידך להסיר יצר הרע ממנו כמה שנאמר כחומר ביד היוצר וגו׳ ואומר והסירותי את לב האבן וגומ׳: למצער ירשו עם קדשך׳ גדולתם וירושתם זמן מועט היתה להם: בוססו׳ דוששו: היינו׳ עתה כעם אשר לא בחרת למשול בם מעולם וכאילו לא נקרא שמך עליהם: לו קרעת שמים׳ וירדת להצילנו עתה כאשר ירדת להציל מיד מצרים אז מפניך הרים נזלו ברתת וזיע: כקדוח אש׳ את דבר הנימס מלפניו וכאשר המי׳ תבעה האש כשתתן נחלת אש מתכת בוערת במים יעלו המים אבעבועות כל זה עשית במצרים ויהי ברד ואש מתלקחת בתוכה: להודיע שמך לצריך׳ כענין שנ׳ באותה מכה ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו׳ לו עשית עתה כן אז מפניך גוים ירגזו: בעשותך׳ במצרים ובכל האויבי׳ נוראות אשר לא היינו מקוים שתעשה לנו כל אותן נוראו׳ שלא היינו הגונים׳ לכך ירדת להר סיני אז מפניך הרים נזלו כך פי׳ דונש בן לברט אבל יונתן תירגם כקדוח אש המסים על אליהו בהר הכרמל שנאמ׳ בו גם המים אשר בתעלה לחכה: ומעולם לא שמעו׳ כאותן נוראות שנעשות לאחת מכל האומות לפני כן גם עין לא ראתה אלהים אחר זולתך אשר יעשה האלהים למחכה לו מה שעשית אתה למחכים לך כך שמעתי מרבי יוסי והנכאי(?) אבל רבותינו שאמרו כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגומ׳ ששמעו עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב״ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים: פגעת את שש ועושה צדק׳ כמו ויפגע בו וימת סילקת ממנו והרגת את הצדיקי׳ שהיו ששים לעשות צדק ובדרכי רחמיך היו מזכירי׳ אותך בתפלתם: הן אתה׳ כשקצפת עלינו על כל אשר היינו חוטאי׳ בהם מעולם נושענו בתפלתם נושענו מעולם: ונושע

ונחטא · אחר שחטאנו · וכן וילדו תולעים ויבאש · אחר שבאש · וכן ויבקעו המים אחר שנבקעו המים : ונהי כטמא · עדים · מתרגום ספחת עדיא · ויש מפרשי׳ מתרגום הרה מעדיא · כלומר כשתלד בנדיה מלוכלכים בדם · ויש לפרש כנגד סמרטוט ובלוי · וכן בדברי רבותינו ז״ל המסמסת בעדים עד שהוא כתון תחת הכר · והענין אחד כי בגד מלוכלך הוא מוסר מהבריו׳ · אמר אנחנו כשאנו בגלות כמו הדבר הטמא · או כמו בגד עדים שהוא כמאס כן כל צדקותינו אפילו הצדקות שאנו עושים אינם רצויות אלא במחשות כי אין אנחנו עושים אותם אלא להתפאר בהם ולהתגדל ולקנאת איש מרעהו · ולפיכך ונבל כעלה כלנו כמו העלה שהוא נובל כן אנחנו נובלים כלנו · וכמו הרוח שנושא העלה הנופל כן ישיאונו עונותינו לזרותינו בכל פאה · ודקדוק מלת ונבל יש אומרים שהוא מבנין כפעל ומשפטו וננבל ובהעדר פ״א הפעל הוטלה תנועתה על נו״ן איתן · ויש אומרי׳ שהו׳ מבנין הפעיל והיה מ׳ משפט הבי״ת להדגש ובא הנח תמורת ה׳ הדגש · כמו שבא במל׳ ויזד יעקב : ועוננו · חסר יו״ד הרבים מ׳ מהמכתב : ואין קורא בשמך · כמו שהיו חסידי׳ הראשונים עושים · מתעורר · ואין מתעורר · ואין שוכר עומד במקום שנים : להחזיק בך · במצותיך ובדרכיך : כי הסתרת פניך · כי כענין כאשר · כמו כי תוליד בנים · אמר כאשר הסתרת פניך ותמוגגנו ביד עונינו אין קורא בשמך : מתעורר להחזיק בך · כמו שהיו עושים הראשוני׳ שהיו עומדי׳ בפרץ לפניך : ותמוגגנו · ענין המסיסה ואמר ביד עונינו כי לא אתה עשית אלא עונינו : ואתה ה׳ · אף על פי שחטאנו לפניך אנחנו בניך ואתה אבינו · והאב לא יזנח הבן ואף על פי שחטא לו · והנה אנחנו החומר ואתה יוצרינו והיוצר ישנה החומר מכלי לכלי כאשר ישר בעיני היוצר כן אנחנו בידך ולא כן שאר הגוים כי אין השגחתך עליהם תמידה אבל אנחנו בידך כחומר ביד היוצר שעיניו תמיד בחומר ועושה כלי ·

צדקותינו ג׳ בקריא׳ וחס׳ וסימ׳ הוציא יי׳ את צדקתינו׳ והני כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו׳ כי לא על צדקתינו אנחנו : היתה ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר בריש האי סיפרא סימ׳ יד : שאלו ג׳ קמצין בקריאה וסימ׳ ויקחו האנשים מצידם ואת פי ההלכים · לרדת מצרים · נדרשתי ללא שאלו : פרשתי ג׳ בקריאה וסימ׳

ונחטא בהם עולם ונושע : ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל־ צדקתינו ונבל כעלה כלנו ועוננו כרוח ישאנו : ואין־קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי־הסתרת פניך ממנו ותמוגגנו ביד עוננו : ועתה יהוה אבינו אתה אנחנו החמר ואתה יצרנו ומעשה ידך כלנו : אל־תקצף יהוה עד־מאד ואל־לעד תזכר עון הן הבט־נא עמך כלנו : ערי קדשך היו מדבר ציון מדבר היתה ירושלם שממה : בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל־ מחמדינו היה לחרבה : העל־אלה תתאפק יהוה תחשה ותעננו עד־ מאד : נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל־גוי לא־קרא בשמי : פרשתי ידי כל־היום אל־עם סורר ההלכים הדרך לא־טוב אחר מחשבתיהם : העם המכעסים אותי על־פני תמיד זבחים בגנות ומקטרים על־הלבנים : הישבים בקברים ובנצורים ילינו האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כליהם : האמרים קרב אליך אל־תגש־בי כי

על דחבנא בהון בעובדי אבהתנא צדיקיא דמן עלמא אנחנא מתפרקין : והוינא כמסאב כולנא וכלבוש מרחק כל זכותנא ונתרנא כמתר טרף כולנא ובחובנא כרוחא אתנטלנא : ולית דמצלי בשמך מתרעי לאתקפא בדחלתך ארי סלקתא אפי שכנתך מננא ומסרתנא ביד חובנא : ואת יי רחמך עלנא סגיאין כאב על בנין אנחנא טינא ואת בריתנא ועובד גבורתך כולנא : לא יהי רגז מן קדמך יי בנא עד לחדא ולא לעלמא תדכר חובין הא גלי קדמך דעמך אנחנא כולנא : קרוי קדשך הואה מדברא ציון מדברא הות וירושלם צדיא : בית קדשנא ותושבחתנא אתר דפלחו קדמך אבהתנא הוה ליקידת נור וכל בית רגגנא הוה לחרבה : העל אלין תתחסן יי ואת יהיב ארכא לרשיעיא דמשעבדין בנא עד עלמא : אשתאלית במימרי לדלא שאילו מן קדמי תבעירת אולפן אוריתי לדלא רתבעו דחלתי אמרית הא אנא משתאיל תדירא כל יומא לעם דלא מצלי בשמי : שלחית נביאי כל יומא לעמא מסרבנא דאזלין באורח דלא תקנא בתר עשתוניהון : עמא דמרגזין על מימרי קדמי תדירא דבחין בגנן טעותא ומסקין בסמיא על לבניא : דיתבין בבתיא דבנן מעפר קבריא ועם פגרי בני אנשא דירין דאכלין בשר חזירא ורטף פגול במניהון : דאמרין רחיק להלא לא תקרב בי ארי

רשי

ונושע · לשון הווה : ונהי כטמא · מאחר שנסתלקו הצדיקי׳ ממנו : וכבגד עדים · וכלבוש מרחק כבגד מאוס שהכל אומרי׳ הסר עדים תרגום של הסרה : ונבל כעלה · ונכמוש כעלה פליישטר בלעז : ועונינו כרוח ישאונו · ובחובנא כרוחא איתנטילנא : מתעורר · כמו מתגבר על יצרו : ותמוגגנו · ותניענו : תחשה ותעננו · תחריש על העשוי לנו על כאן תפלת הנביא ותחלתה חסדי יי׳ אזכיר : נדרשתי ללא שאלו · הקב״ה משיבו אי אפשר שלא להנקם מהם כי נדרשתי מהם להוכיחם על יד נביאי והם לא היו שואלים : אמרתי הנני הנני שובו אלי · והנני מוכן לקבל : אל גוי לא קורא בשמי · אשר לא היה חפץ להיות נקרא על שמי : פירשתי ידי · כדי לקבלם בתשובה : סורר · סר מן הדרך : זובחים בגנות · מעמידים ע״ז בגנותיהן ומקטרין שם בשמים על הלבנים : היושבים בקברים · שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים : ובנצורים · הם פגרי המתי׳ שהם כנתונים במצור שאינם יכולין לצאת : ומרק פיגולים · רוטב כתעב כמו ואת המרק שפך : האומרים · אל הצדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ואל תגש בי : כי

פרשתי ידי כל היום · כי בארבע רוחות השמי׳ פרשתי ידי אליך : הלבני׳ ג׳ בקריאה וסימ׳ לא תאספון לתת תבן לעם ללבן · ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים · ומקטרים על הלבנים :

ואם לא ישר בעיניו ישוב ועשהו כלי אחר · כן אתה עיניך בנו תמיד ופוקד מעשינו ואם חטאנו וקצפת עלינו והנה אנחנו כלי נשחת שוב ועשנו כלי אחר : ואל תזכור לעד עונינו והבט כי עמך כלנו · ואף על פי שחטאנו לא יצאנו מתחת רשותך ולא עזבנו שמך הגדול ולא פנינו אל אלהים אחרים לפיכך העבר עונינו ורחם עלינו : אל תקצוף · ימפורש הוא : ערי קדשך · והבט ערי קדשך שהיו מדבר ציון וירושלם שהיו משכן כבודך הנה הם מדבר ושממה · אעפ״י שאחר חרבנה שבו הנוי׳ ובנו אותה כיון שאין ישראל עליה הרי היא חרבה ושממה מיושביה · ועוד כי בידם תחרב מזמן כי יבאו אדומי׳ ויקחוה מיד ישמעא׳ ויחריבוה והנה היא היתה בזה הענין מיום גלות ישראל ממנה : בית קדשינו · אבותינו הללוך בו והיה לשרפת אש בראשונה ובשנייה · ועודנו בחרבנו כי לא נבנה מעולם מקום המקדש ביד הגוים : וכל מחמדינו היה · בית המקדש והנה הוא לחרבה זה כמ׳ שני׳ : העל אלה · איך תוכל להתאפק על אלה ולא תרחם : תחשה · תשתוק כאלו אין אתה שומע צעקתינו : ותעננו · שאנחנו מעונים בגלו׳ ביד האויבי׳ ות״י העל אלין תתחסין ה׳ וגו׳ : נדרשתי · והנה האל משיב לבכי הגולה כי בעונות אבותיהם שגברו ועבדו עבודה זרה ובעונות׳ בגלות ועברו על המצות ארך הגלות כל כך · ואמר נדרשתי ללא שאלו נדרשתי לאבותיכ׳ אם ידרשוני ולא שאלוני · וכפל הענין במלות שונות ושלש הענין ורבע שאמר נמצאתי ואמר אמרתי ואמר פרשתי ידי · וכל זה לחזק הענין כי כמה פעמי׳ היה שולח להם ביד הנביאים שובו אלי ואשובה אליכם וכיוצא בענין הזה : לא קורא בשמי · כאלו לא נקרא בשמי עם ה׳ כן לא פנה אלי : פרשתי ידי · לקבלם בתשובה אם ירצו ות״י שלחית נביי וגומ׳ : לא טוב · ר״ל דרך רע · וכן מנהג הלשון · כמו יתיצב על דרך לא טוב · אשר לא טהורה היא · אשר איננו טהור · והדומים לו : העם · על פני · ר״ל בירושלם גם בבית המקדש עשו תועבות : בגנות · כמו שהיה מנהג תחת כל עץ רענן : על הלבנים · בשעה שהיו שורפין הלבנים היו מסימין עליהם קטרת לעבודה זרה : היושבים בקברים · לדרוש אל המתים ות״י דיתבין בבתיא וגו׳ : ובנצורים ילינו · בחרבות ילינו בלילה שיראו להם השדים לדעתם · כי המזיקים נראים בחרבות למתאמינים בהם · וכן ובנצורי ישראל להושיב ענין חרבות ות״י ועם פגרי בני אנשא דיירין : בשר החזיר · עוברין על כל המנע בתורה : ומרק פיגולים · כולל כל שאר הבהמות טמאות שקצים ורמשים וכלם הם פגולים ונתעבים : ומרק · כמו ואת המרק שפך · כי הוא מרוק הבשר וכליהם נראים באותו השומן הדבק בהם ויכיר אדם כי בשר חזיר ושקצי׳ בשלו בהם אם ירצו לכפור בהם ולומר שלא אכלום · וכתוב ופרק והענין אחד : האומרי׳ הם טמאים אוכלים כל טמא ואומרים למי שהוא טהור אני טהור ממך : קרב אליך · כלומר עמוד בעצמך אל תקרב אלי : אל תגש בי כי קדשתיך · אני קדוש ממך :

אלה

אלא שעשו המעשים הרעים האלה ולא הכירו בעצמם כי רע עשו הם מעלים עשן באפי: אש יוקדת׳ באפי כל היום עליהם ועל זרעם אחריהם׳ לפיכך ארבה הגלות לבניהם זמן רב: הנה כתובה׳ החטאת הגדולה לא כמחת אלא הרי היא כתובה לפני לזכרה תמיד: לא אחשה׳ ולא אשקוט: כי אם שלמתי׳ עד אשר אשלם להם משלם דעות אבותיהם המצטרף עם עונותם בגלות אבל העיקר הוא עונות אבותם שגדל: ושלמתי על חיקם׳ אף על פי שאני עתיד לשלם גמולם לבניהם אחריהם מעתה אשלם לעצמם שעשו הרעה וית כן הא כתיבא קדמי וגו׳: עונותיכם ועונות אבותיכם יחדו׳ כלומר הצטרפו אלה עם אלה והאריכו אתכם בגלות: אשר קטרו׳ אותו המעשה הרע כפרו בי ועבדו עבודה זרה׳ והוא שאמר חרפוני׳ כי כשעבדו על הגבעו׳ הנה חרפוני ובזוני וכפרו בי כי אני צויתי׳ שלא לעבוד ע עבודה זרה כי העובד עבוד׳ זרה כופר בעיקר: ומדותי פעולת ראשונ׳ אל חיקם׳ תחלה אמדד להם עצמם פעולתם אל חיקם ואחר כך ל לבניהם הראשון כתוב אל וקרי על חיקם וזה השני על וקרי אל חיקם: כה אמר ה׳׳ אמר כנגד בני הגלות אל תתיאשו בעבור זה שאמרתי מן הגאולה כי אף על פי שאשלם לכם עון אבותיכם ב בהאריכי גלותכ׳ בעונ׳ עם עונותיכ׳ לא אשום אתכם׳ אלא על כל פנים אוציא אתכם מן הגלות ואשיבכם אל ארצכם אחר שישלם ענשכם׳ והמשיל לאשכול ענבים שבשל להוציא ממנו התירוש׳ ואם יבא אדם להשחיתו יאמ׳ לו חברו אל תשחיתהו כי ברכה בו כי תירוש יש בו ש שהוא ברכה וטובה׳ ואף על פי שיש בו ח חרצנים וזגים שאין בהם ברכה בעבור התירוש שיש בו ה השאירהו כן ישרא׳ אף על פי שיש בהם ח חוטאים צדיקים יש בהם שהם ברכה ל לעולם ובעבו׳ הצדיקי׳ אין ראוי להשחית׳ את

ראשנה י׳ בקריאה וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימ׳ יח: וירשוה ד׳ בקריאה וסימ׳ וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה וירשוה׳ בחירי ועבדי׳ והשיבותים אל הארץ דירמיה׳ ויבנה ערי יהודה דתהילים:

קדשתיך אלה עשן באפי אש יקדת כל־היום: הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם־שלמתי ושלמתי על־חיקם: עונתיכם ועונת אבותיכם יחדו אמר יהוה אשר קטרו על־ההרים ועל־הגבעות חרפוני ומדתי פעלתם ראשנה על־חיקם: כה׳ אמר יהוה כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל־תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל: והוצאתי מיעקב זרע ומיהודה יורש הרי וירשוה בחירי ועבדי ישכנו־שמה: והיה השרון לנוה־צאן ועמק עכור לרבץ בקר לעמי אשר דרשוני: ואתם עזבי יהוה השכחים את־הר קדשי הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך: ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו יען קראתי ולא עניתם דברתי ולא שמעתם ותעשו הרע בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרתם: לכן כה־אמר׳ אדני יהוה הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם

דבינא מנך אלין רוגזיהון כתננא קדמי פורענותהון בגיהנם דאשתא דלקא בה כל יומא: הא כתיבא קדמי לא אתן להון ארכא בחייא אלהין אשלם להון פורענות חוביהון ואמסור למותא תנינא ית גויתהון: חוביכון וחובי אבהתכון גלן קדמי כחדא אמר יי דאסיקו בוסמין על טוריא ועל רמתא חסידו קדמי ואתן אגר עובדיהון בקדמיתא על חינהון: כדנן אמר יי כמא דאשתכח נח זכי בדרא דטופנא ואמרת דלא לחבלותיה בדיל לקימא עלמא מניה כן אעביד בדיל עבדי צדיקיא בדיל דלא לחבלא כלא: ואפיק מיעקב זרעא ומיהודה ירית טורי ויחסנונה בחירי ועבדי צדיקיא ישרון תמן: ויהי שרונא לבית משרי עדרין דען ומישר עכור לבית ארבעה בקרן דתורין לעמי דתבעו דחלתי: ואתון בית ישראל שבקתון פולחנא דיי אתנשיתון ית פולחן טורא דקדשי דמסדרין לטעון פתורין וממזגין לדחלתהון אננין: ואמסר יתהון לחרבא וכלכון לקטלא תתמסרון חלף דשלחית נביי ולא תבתון אתנביאו ולא קבלתון ועבדתון דביש קדמי ובדלא צבינא אתרעיתון: בכן כדנן אמר יי אלהים הא עבדי צדיקיא ייכלון ואתון רשיעיא תכפנון הא עבדי צדיקיא ישתון ואתון רשיעיא תיצחון

רשי

כי קדשתיך׳ כי קדשתי וטהרתי יותר ממך כן תירגם יונתן: אלה׳ התועבות אשר עשו הנם לעשן חימה באפי: הנה כתובה׳ חטאתם לפני וכבר נגזר דינם ונחתם: עונותיכ׳ ושל אבותיכם יחדו אשלם לכם: כאשר ימצא התירוש באשכול׳ תירגם יונתן כמה דאישתכח נח זכיי בדרת דטופנא: התירוש׳ זה נח שהיה מתוק כאשכול בדור המשוכל ויש לפתור כמשמעו: למען עבדי׳ למען כל צדיק וצדיק הנמצא בם: ועמק עכור׳ כמשמעו: והשרון׳ שם מחוז שהיה בארץ ישראל: עוזבי יי׳ רשעי ישראל שהחזיקו בע״ז ומתו ברשעם: העורכים לגד׳ שם ע״ז העשויה על שם המזל ובלשון משנה יש גד גדי וסינוק לא: למני׳ למנין חשבון הכומרים אתם ממלאין אגנות מזג יין: ממסך׳ יין מזוג במים כמשפטו כמו לאקול ממסך משנה ייכה ויש פותרי׳ למני לע״ז שמניתם עליכם אבל ומניתי אתכם שלא נקוד ומניתי דגש יורה שהוא לשון מנין: עבדי׳ הצדיקים: ואתם׳ הפושעים בי: שמכם

כמו שיעשו באשכול שידרכו אותו ויוציאו ממנו התירוש וישליכו ממנו החרצנים והזגים כן יעשה האל בישראל יוציאם מהגלות בהגיע עתם ויצרפם בדרך׳ כמו שכתוב בנבואת יחזקאל וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו׳ וית כן כדנן אמר ה׳ כמא דאשתכח וגו׳: והוצאתי מיעקב זרע׳ פירוש זרע ברכה׳ כלומר זרע הראוי ליעקב׳ וכלל בכלל יעקב עשר׳ השבטי׳: ומיהודה׳ כלל בו בנימן׳ כי מלכות אחד היו וגלו כאחד׳ וזכר שתי הגליות שלא יתיאשו אפי׳ עשרת השבטי׳ שלא שבו משגלו בראשונה מבטיח אותם שישובו עוד לארצם וירשוה׳ ואמר הרי ר״ל הר ציון והר הבית שהוא בחלק יהודה: והיה השרון לנוה צאן׳ כמו שהיה׳ כי השרון מקום מרעה׳ וכן כתוב ועל הבקר הרעים בשרון: ועמק עכור לרבץ בקר׳ וכן העמקים ירבצו בהם הבקר וירעו בהם כמו שהיו ויותר טוב כי ירבצו בטח ולא יפחדו מאויב והעמקי׳ מקום מרעה גם כן׳ ומה שזכר עמק עכור לפי שהיה לו שם נגאי מתחילה׳ אמר עוד לא יזכר אותו השם כי רבץ בקר יקראו עמק ברכה׳ וכן אמר הושע ואת עמק עכור לפתח תקוה׳ ולמי תהיה כל זאת הברכ׳ לעמי אשר דרשוני לא לאשר עזבוני׳ לפיכך אמר אחריו: ואתם עוזבי השם׳ אמר כנגד אנשי הדור שהיו עובדים עבודה זרה והם יכלו ברשעת׳ הם ונשמתם ולא יראו בטובת ישראל לעתיד לבא׳ כמו שאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו רבים ולא כלם אלא הצדיקים: השכחים׳ שם התאר׳ אמר הם השוכחים הר קדשי שהוא בית המקדש מלהקריב עליו קרבן: העורכים לגד שלחן׳ גד פירושו מזל׳ כלומר מקריבים למזל מן המזלו׳ ואמר רבי משה כהן שהוא כוכב צדק כי כן יקראו בלשון ערבי: והממלאי׳ למני ממסך׳ וכן ממלאי׳ כלומר משלימים ממסך יין׳ ר״ל כסך למני והוא שם כוכב׳ ויש מפרשים לככבים שהם מנוים והם שבעה ככבי לכת: ומניתי׳ לשון כופל על הלשון׳ והוא דרך צחות׳ כמו גד גדוד יגודנו׳ דן ידין עמו׳ ועקרון תעקר׳ ולפי שאמר למני אמר ומניתי׳ אתם עובדים למנין הככבים ואני אמנה אתכם לחרב ולא יחסר אחד׳ וכן אמר אחריו כלכם לטבח תכרעו יען: ובאשר לא חפצתי׳ זה היה מרד להכעים שבחרתם באשר לא חפצתי: לכן כה אמר ה׳׳ מה שאמר למעלה מזה היא כנגד אותו הדור שהיה הנביא בו כמו שפירשנו שהיו עובדי׳ עבודה זרה׳ ואם כנגדם אמ׳ זאת הפרשה גם כן לא יתכן זה כי כלם גלו כשגלו צדיקי׳ ורשעים׳ גם מהצדיקי׳ מתו בחרב כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ׳ אלא מה שאמר ומניתי אתכם לחרב על הרשעים נמורי׳ המכעיסים האל בעבודה זרה׳ אמר שלא נשאר אחד מהם שלא מת בחרב אבל האחרי׳ גלו הצדיקים ושאינם צדיקי׳ גמורי׳׳ ואף על פי שמתו מן הצדיקים אל אמונה ואין עול ידע מה שעשה אין להרהר אחריו׳ ואם נאמר כי זאת הפרשה כנגד עולי הגולה כמו שכתוב שיצרפם בעלותם מהגלות אינו דבק במה שכתוב למעלה׳ ועוד שאמר ואתם תרעבו ולא אמר ואתם אלא לאותם שוכר׳ על כן הנכון בעיני כי אלה הפסוקים נאמרו דרך משל על שכר העולם הבא׳ אמר מתחלה ענשם בעולם הזה ומניתי אתכם לחרב׳ ועתה אמר ענשם לעולם הבא׳ ואמר הנה עבדי יאכלו׳ ר״ל תשיג נפשם המשכלת בחכמה העליונה בידיעת האל׳ וההשגה הזאת תענוג הנפש פמו שהאכילה והשתי׳ תענוג הגוף׳ וכן נאמר גם כן דרך משל הוי כל צמא לכו למים ואמ׳ לכו שברו ואכלו׳ ואמר שמעו אלי ואכלו טוב׳ כל זה משל לחכמה׳ וכתוב לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר השם׳ וכן צמא׳ נפשי לאהים׳ וכן בספר משלי הרבה כזה׳ ורבותינו ז״ל משלו גם כן שכר העולם הבא וענשו בזה הענין׳ והביאו גם כן אלה הפסוקים לראיה׳ אמרו תנן התם ר׳ אליעזר אומ׳ שוב יום אחד לפני מיתתך׳ אמרו לו תלמידיו וכי אדם יודע באיזה יום ימות אמ׳ להם כל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשוב׳

ואף

תִּצְמָאוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׂמָחוּ וְאַתֶּם תֵּבֹשׁוּ׃ הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב לֵב וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וּמִשֵּׁבֶר רוּחַ תְּיֵלִילוּ׃ וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי וֶהֱמִיתְךָ אֲדֹנָי יְהוִה וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר׃ אֲשֶׁר הַמִּתְבָּרֵךְ בָּאָרֶץ יִתְבָּרֵךְ בֵּאלֹהֵי אָמֵן וְהַנִּשְׁבָּע בָּאָרֶץ יִשָּׁבַע בֵּאלֹהֵי אָמֵן כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ מֵעֵינָי׃ כִּי־הִנְנִי בוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וָאָרֶץ חֲדָשָׁה וְלֹא תִזָּכַרְנָה הָרִאשֹׁנוֹת וְלֹא תַעֲלֶינָה עַל־לֵב׃ כִּי־אִם־שִׂישׂוּ וְגִילוּ עֲדֵי־עַד אֲשֶׁר אֲנִי בוֹרֵא כִּי הִנְנִי בוֹרֵא אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם גִּילָה וְעַמָּהּ מָשׂוֹשׂ׃ וְגַלְתִּי בִירוּשָׁלַ͏ִם וְשַׂשְׂתִּי בְעַמִּי וְלֹא־יִשָּׁמַע בָּהּ עוֹד קוֹל בְּכִי וְקוֹל זְעָקָה׃ לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עוּל יָמִים וְזָקֵן אֲשֶׁר לֹא־יְמַלֵּא אֶת־יָמָיו כִּי הַנַּעַר בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוֹטֶא בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יְקֻלָּל׃ וּבָנוּ בָתִּים וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פִּרְיָם׃ לֹא יִבְנוּ וְאַחֵר יֵשֵׁב לֹא יִטְּעוּ וְאַחֵר יֹאכֵל כִּי־כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי וּמַעֲשֵׂה

תִּצְחוּן הָא עַבְדַי צַדִּיקַיָּא יֶחְדוּן וְאַתּוּן רְשִׁיעַיָּא תִבְהֲתוּן׃ הָא עַבְדַי צַדִּיקַיָּא יְשַׁבְּחוּן מִטּוּב לֵב וְאַתּוּן תְּצַוְחוּן מִכְּאֵב לֵב וּמִתְּבַר רוּחַ תְּיַלְלוּן׃ וְתִשְׁבְּקוּן שׁוּמְכוֹן לְקִיָּמָא לִבְחִירַי וִימִיתְכוֹן יְיָ אֱלֹהִים מוֹתָא תִנְיָנָא וּלְעַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִקְרֵי שְׁמָא אוֹחֲרָנָא׃ דְּמִתְבָּרֵךְ בְּאַרְעָא יְבָרֵךְ בֶּאֱלָהָא קַיָּמָא וּדְמַקְיֵם בְּאַרְעָא יְקַיֵּם בֶּאֱלָהָא קַיָּמָא אֲרֵי יִתְנַשְׁיָן עָקְתָא קַדְמָיָתָא וַאֲרֵי מְסַתְּרָן מִן קֳדָמַי׃ אֲרֵי הָא אֲנָא בָרֵא שְׁמַיָּא חַדְתִּין וְאַרְעָא חַדְתָּא וְלָא יִדַּכְּרָן קַדְמָיָתָא וְלָא יִתַּסְקוּן עַל לֵב׃ אֱלָהֵן יֶחְדוּן וִיבוּעוּן בְּעַלַם עָלְמַיָּא דַּאֲנָא בָרֵי אֲרֵי הָא אֲנָא בָרֵי יָת יְרוּשְׁלֶם בִּיעָא וְעַמָּהּ חָדֵי׃ וַאֲבוּעַ בִּירוּשְׁלֶם וְיֶחְדוּן בָּהּ עַמִּי וְלָא יִשְׁתְּמַע בָּהּ עוֹד קָל דְּבָכָן וְקָל דִּמְצַוְחִין׃ וְלָא יְהֵי מִתַּמָּן עוֹד יָנִיק יוֹמִין וְסָבָא דְּלָא יְשַׁלֵּם יָת יוֹמוֹהִי אֲרֵי דְּחַיֵּב עוּלֵם בַּר מְאָה שְׁנִין יְהֵי מָאֵית וּדְחָטֵי בַּר מְאָה שְׁנִין יִתָּרֵךְ׃ וְיִבְנוּן בָּתִּין וְיֵיתְבוּן וְיִצְבוּן כַּרְמִין וְיֵיכְלוּן אִבְּהוֹן׃ לָא יִבְנוּן וְאָחֳרָנִין יֵיתְבוּן לָא יִצְבוּן וְאָחֳרָנִין יֵיכְלוּן אֲרֵי כְּיוֹמֵי אִילָן חַיַּיָּא יוֹמֵי עַמִּי וְעוֹבָד

ומשבר ג׳ קמצי׳ בליש׳ וסי׳ ולא נתלו על שבר ׳ ומשבר רוח תילילו ׳ ושברה כשבר נבל׃ מעיני ד׳ וסימ׳ ותדד שנתי מעיני ׳ כי נשכחו הצרות ׳ נוחם יסתר מעיני ׳ ויסתר עמל מעיני׃ כאחד (זה סייד לדף תקט) ז׳ בקריא׳ וסי׳ זאב וטלה ירעו כאחד ׳ כל הקהל כאחד ׳ והכרו כל הקהל ׳ כי הטהרו הכהני׳ ׳ ויעמד ישוע ובניו ׳ בבקר זרע

מסרה

את זרעך ולערב ׳ ויהי כאחד למחצרי׳ ׳ וסימ׳ דובא וכל קהלנא אדכון קמון טבתא בתצרתהון׃

רשי

שמכם לשבועה ׳ לוקח משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא ׳ יקריני כאשר אירע לפלוני׃ והמיתך ׳ מיתת עולם׃ ולעבדיו יקרא שם אחר ׳ שם טוב ואכל לברכה׃ אשר המתברך בארץ ׳ כי תהיה יראתי על כלם ומלאה הארץ דעה והמתהלל ומשתבח בארץ יתברך באהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי אמן אלהי ה האמת שאימן ושמר הבטחתו זאת׃ כי נשכחו הצרות ׳ לכך יקראוני אלהי אמן׃ שמים חדשים ׳ יתחדשו השרי׳ שלמעלה ויהיו שרי ישראל שרים עליונים ושרי האומו׳ תחתונים וכן בארץ ויש אומ׳ שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים ונו׳׃ עול ימים ׳ נער כמו עולל עול ימים קטן בשנים׃ בן מאה שנה ימות ׳ יהא בן עונשין להתחייב מיתה בעבירה שיש בה מיתה כן מפרש בבראשית רבה׃ יקולל ׳ בעבירה שהיא צריכה כלוי׃ כימי העץ ׳ תירגם יונתן עץ החיים׃ יאכל

רדק

נאף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו תשובה ומעשים טובים ׳ אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזמן את עבדיו ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו את עצמן יושבו על פתח בית המלך אמרו כלום בית המלך חסר כלום טפשים שבהם הלכו ועשו מלאכה ואמרו כלום יש סעודה שאין בה טורח פתאום בקש המלך את עבדיו הללו נכנסין מקושטין והללו נכנסין כשהן מלוכלכים שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשים אמ׳ הללו ישבו ויאכלו והללו יעמדו ויראו ׳ זיואי חתנו של רבי מאיר בשם רבי מאיר אומר אף הם נראים כשמשים אלא אלו ואלו יושבים הללו רעבים הללו אוכלים והללו שותים והללו צמאים ׳ שנאמר לכן כה אמר השם הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו ונו׳׃ הנה עבדי ׳ מנהג הסעודה לאחר אכילה ושתיה שהם שמחים ישמחו וירננו וירימו קול בשירי׳ וצעקתם תהיה להפך ׳ כי הרמת קול עבדי תהיה מטוב לב והרמת קולכם תהיה מכאב לב ומשבר רוח ויהיה קולכם קול יללה׃ והנחתם ׳ על עונש הגוף אמר זה כי עונש הנפש לא ידע אדם בו ׳ אלא פירוש כשתמותו מיתת הגוף בחרב תניחו אחריכם שמכם לשבועה ולקללה הפך הצדיק שכתוב בו זכר צדיק לברכה ׳ אבל אתם יזכר שמכ׳ לקללה כי בחירי יקללו בכם מי שיקללו ויאמרו יהיה כך וכך והמיתך ה׳ כמו שהמית פלוני ופלוני ׳ כמו שאמר על צדקיהו ואחאב שקלם מלך בבל ׳ שנ׳ בהם ולוקח מהם קללה לכל גלות יהוד׳ אשר בבבל לאמר ישימך אלהים כצדקיהו וכאחאב אשר קלם מלך בבל באש׃ ולעבדיו יקר׳ שם אחר ׳ בהפך זה שיהיה שמם ונזכרם אחריה׳ לברכה ויתברכו בהם׳ כמו שאמר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה׃ לשבועה ׳ כמו לקללה ׳ וכן אמר בסוטה יתן ה׳ אותך לאלה ולשבועה ׳ כי בשבועה יזכיר האדם קללה כמו שאומר אדם בשבועתו אהיה כך וכך אם עשיתי זה ׳ ויונתן תרגם והמיתך וימיתכון ה׳ אלהים מותא תנינא׃ אשר המתברך ׳ ומתי יהיה זה שיקללו בחירי ה׳ הרשעים אחר בואת ישרא׳ מהגלות ויבאו הרשעי׳ לעת הזאת לכלין והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ׳ כי בואתו הזמן המתברך בארץ יתברך באלהי אמן שלא ישאר בעולם שום אמונה ושום יראה שיתברך וישבע אדם בה אלא באלהי אמן לבד ׳ ואמר בארץ כי בכל העולם תהיה אמונה אחת והיא אמונת אלהי אמן ׳ ופי׳ אלהי אמן ׳ כמו אל אמונה ׳ כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד ׳ ופי׳ מתברך מבקש הברכה לעצמו ׳ כמו והתברכו בזרעך ׳ ולא אמר ונברכו בך ׳ והמתברך יאמר אלהי אמן יברכני כמו שברך פלוני ופלוני הצדיקים ׳ וכן לא ישבעו שום שבועה אלא באלהי אמן ׳ כמו שאמר כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון׃ כי נשכחו הצרות הראשונות ׳ כי עד אותו הזמן לא היה העולם בלא צרות ובלא מלחמות ובאותו זמן יהיה שלום בעולם ׳ כמו שאמר ודבר שלום לגוים ׳ ואמר וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה ׳ וכל כך יהיה שלום עד שישכחו הצרות הראשונות ׳ ובאמרו וכי נסתרו מעיני ׳ הראה כי הכל היה מאת ה׳ לכל גוי וגוי לא בדרך מקרה ׳ וכן דברו הנביאים מפי ה׳ על הצרות והמלחמות על כל גוי וגוי טרם בואם׃ כי הנני ׳ מרוב הטובה שתהיה כאלו יהיה העולם חדש שמים חדשים והארץ חדשה ׳ כמו שאמר ולא תזכרנה הראשונות ׳ פי׳ הצרות הראשונות כמו שאמרנו ׳ והחכם רבי אברהם פירש שמים חדשים על הרקיע ׳ אמר שהאל יחדש אויר טוב שיהיו בני אדם בריאים ויחיו שנים רבות גם יוסיף בכח הארץ והנה היא חדשה ׳ ואם כפירושו יהיה זה בכל העמים והנה אמר הכתוב כי כימי העץ ימי עמי לא עמים אחרים׃ כי אם שישו ׳ יאמר כנגד ישראל יאמר להם אל שישו וגילו עדי עד מרוב הטובה לא יאמר להם דבר אחר ׳ כלומר שום דבר רע כי אם זה הדבר הטוב׃ אשר אני בורא ׳ פירוש מחדש ׳ כי הדבר החדש יקרא בריאה ׳ כמו בראשית ברא אלהים ונו׳ ׳ ואם בריאה יברא ה׳׃ כי הנני בורא את ירושלם גילה ׳ שיהיה שמה גילה ושם עמה משוש ׳ וזכר ירושלם כי אף על פי שיהיה שלום בכל העולם תהיה ירושלם העקר ומשם יצא השלום לעולם והתורה והדרך הטוב שבעבורו יהיה שלום ׳ כמו שאמר על מלך המשיח ודבר שלום לגוים ׳ ואמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו ׳ כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלם ׳ ורב הטובה והשלום ואריכות הימים בירושלם ובארץ ישראל יהיה ׳ כמו שאומר נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים ונשא מגבעות׃ וגלתי בירושלם ׳ לפיכך יהיה שמה גילה כי אני אשמח בה מפני שיעשו בה רצוני וישכון בה כבודי ׳ וכן עמה משוש שאשים בהם שיהיו עבדי ובחירי ועושי חפצי׃ קול בכי וקול צעקה ׳ כי יבכו בני אדם בעיר על מת בלא זמנו או על חלל או על שביה שסבו מן העיר וכל זה לא יהיה כי חרב ומלחמה לא יהיה ומיתה טבעית לא תהיה כי אם לשנים ארוכים שיהיה האדם מלא ימים כשימות עד שלא יבכו לו ׳ והנה יהיה הפירוש בפסוק שאחריו׃ לא יהיה משם ׳ מירושלם ׳ והוא הדין לכל ארץ ישראל אבל ירושלם היא העקר והיא ראש ממלכת ישראל ׳ ופירוש משם כי באמרו לא יהיה ׳ ר״ל לא יצא משם לקבורה׃ עול ׳ נער ׳ כמו עולל וזקן ׳ כי בן ששים לזקנה והנה הוא זקן ולא מלא את ימיו עד שיהיה בן שבעים ׳ וזה בזמן הזה אבל באותו הזמן לא יאמרו על זקן שמלא את ימיו עד שיהיה בן שלש מאות וחמש מאות שנה ויותר כמו שהיו הדורות הראשונים בתחלת בריאת העולם היו החיים ההם בכלל או ביחידים ולעתיד לבא יהיה בכלל ישראל׃ כי הנער בן מאה שנה ימות ׳ אם ימות אדם בן מאה שנה וזה יהיה בעונו יאמרו עליו נער מת ׳ עבירה זה ואמר והחוטא בן מאה שנה יקולל ׳ כלו׳ כי קללת האל תהיה לו וחוטא הוא כשימות בן מאה שנה׃ ובנו בתים וישבו בהם ׳ כל ימי עמוד הבנין ויותר ׳ וכן ונטעו כרמים ואכלו פרים כל ימי היותם נושאי פרי ׳ ופירם הענין ואמ׳׃ לא יבנו ׳ כי כימי העץ שיטעו כן יהיו ימיהם ׳ כמו שאמ׳ לא יטעו ואחר יאכל ׳ ואמר עמי ובחירי כי להם יהיה אריכו׳ הימים לבד ועל דרך מופת לא לספור העמי׳ ׳ ויונתן תרג׳ כי כימי העץ ארי כיומי אילן חייא ׳ ואפש׳ שכיון בזה למה שאמרו רבותינו ז״ל עץ חיים מהלך חמש מאות שנה׃

יבלו

יְדֵיהֶם יְבַלּוּ בְחִירָי׃ לֹא יִיגְעוּ לָרִיק וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה הֵמָּה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם׃ וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע׃ כה זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי אָמַר יְהוָה׃

סו

א כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃

ה שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃

יְדֵיהוֹן יְבַלּוּן בְּחִירָי׃ לָא יְהֲלוּן לְרֵיקָן וְלָא יְרַבּוּן לְמוֹתָא אֲרֵי זַרְעָא דְבָרְכֵיהּ יְיָ אִנּוּן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן עִמְּהוֹן׃ וִיהֵי עַד לָא יְצַלּוּן קֳדָמַי וַאֲנָא אֲקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן עַד לָא יִבְעוֹן מִן קֳדָמַי אַעְבֵּד בָּעוּתְהוֹן׃ דִּיבָא וְאִמְּרָא יִרְעוֹן כַּחֲדָא וְאַרְיָא כְּתוֹרָא יֵיכוֹל תִּבְנָא וְחִוְיָא עַפְרָא מְזוֹנֵיהּ לָא יַבְאֲשׁוּן וְלָא יְחַבְּלוּן בְּכָל טוּרָא דְקוּדְשִׁי אָמַר יְיָ׃ כִּדְנָן אָמַר יְיָ שְׁמַיָּא כּוּרְסֵי יְקָרִי וְאַרְעָא כְּבֵשׁ קֳדָמַי אֵידֵין בֵּיתָא דְתִבְנוּן קֳדָמַי וְאֵידֵין אֲתַר בֵּית אַשְׁרָיוּת שְׁכִנְתִּי׃ וְיָת כָּל אִלֵּין גְּבוּרְתִּי עֲבַדַת וַהֲלָא הֲוָאָה כָּל אִלֵּין אָמַר יְיָ וּבְדֵין רַעֲוָא קֳדָמַי לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ בְּדִעְנְוָתָן וּמַכִּיךְ רוּחַ וּמִשְׁתְּוֵי לְקַבָּלָא פִּתְגָמַי׃ נָכֵיס תּוֹרָא כְּקָטֵיל גְּבַר דָּבַח אִמַּר כְּנָקֵיף כְּלַב מַסֵּק קוּרְבָּן דַּם חֲזִירָא קוּרְבַּן מַתְּנַתְהוֹן מַתְּנַת אוֹנֶס אַף אִנּוּן אִתְרְעִיאוּ בְּאָרְחָתְהוֹן וּבְשִׁקּוּצֵיהוֹן נַפְשְׁהוֹן אִתְרְעִיאַת׃ אַף אֲנָא אֶצְבֵּי בְּתַבְרְהוֹן וּמִמַּה דְּיָצְפָן לָא יִשְׁתֵּיזְבוּן חֲלַף דִּשְׁלַחִית נְבִיַי וְלָא תָבוּ אִתְנַבִּיאוּ וְלָא קַבִּילוּ וַעֲבַדוּ דְּבִישׁ קֳדָמַי וּבִדְלָא צָבֵינָא אִתְרְעִיאוּ׃ קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ צַדִּיקַיָּא דְּמִשְׁתְּוָן לְקַבָּלָא פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ אֲמָרִין אֲחֵיכוֹן סָנְאֵיכוֹן מְרַחֲקֵיכוֹן בְּדִיל שְׁמִי יִסְגֵּי יְקָרָא דַיְיָ וְנֶחֱזֵי בְּחֶדְוַתְכוֹן וְאִנּוּן יִבְהֲתוּן׃

גם אני ו' ר"פ וסימ' נמסר בספר שפטים סוף סימ' ב': ובאשר ד' בקריאה וסימ' ומניתי אתכם לחרב׳ גם אני אבחר בתעלוליהם׳ ואפרוחיו יעלעו דם׳ ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך: בחרו ג' בקריאה וסימ' ויקחו להם נשים מכל אשר׳ ובאשר לא חפצתי בחרו׳ תחת כי שנאו דעת׳ אנ"ך:

רשי

יאכל תבן׳ ולא יצטרך להשחית בבהמה: ונחש הרי עפר לחמו ומצוי לו תדיר ומדרש אגדה ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמכינו נופל ביד בני יוסף שנאמר בית עשו לקש ובית יוסף להבה וגו' אבל ביד בני שאר השבטים שנמשלו לחיות לא מכינו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותם השבטים שנמשלו כאריה כגון יהודה ודן כיוס' שנמשל כשור יאכלו את שנמשל כתבן: השמים כסאי׳ איני צריך לבית המקדש שלכם: איזה בית׳ אשר הנה כדי לשכינתי: את כל אלה׳ השמי' והארץ ידי עשתה ואת אשר בימצמתי שכינתי בתוככ' בהיותכ' נשמעין לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונ' מקטיר לבונה כמו אזכרת' והית' ללחם לאזכרה: מברך און׳ מברך אותי בתשורת אונס מבצע און מתשיר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשור' שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אחי ברכה וכאן ש': גם המה בחרו בדרכיהם׳ הם חפיצי' בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליהם ואם תאמ' מהו גם כן דרך לשון עברית לומ' שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה גם לי גם לך גם אהבה גם שנאה לשון לא ימותו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: בתעלוליהם׳ להתעולל בם לשון כי התעללת בי: ומגורתם׳ מה שהם יראי': יען קראתי׳ שמעו שמוע ושובו אלי: ואין עונה׳ לאמר שמעתי: החרדים אל דברו׳ הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם׳ פושעי ישראל הנזכרי' למעלה: שונאיכם מנדיכם׳ האומרים קרב אליך אל תגש בי׳ ד"א אמרו אחיכם בני פרס מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד יי'׳ בגדולתנו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו׳ הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי כל שאון שלהם בא לפני הקב"ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחריכן קול יי' משלם גמול לאויביו: בטרם

רדק

יבלו בחירי׳ שיבלה מעשה ידיהם בימיהם׳ כמו שאמר ולא יבנו ואחר ישב: לא ינעו לריק׳ הפך מה שאמר בקללה וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם׳ אמר להם כי כל יגיעם יהיה לברכה כי לא יבא אויב שיאכל יגיעם ולא שדפון וירקון: ולא ילדו לבהלה׳ כי לא ימותו בניהם בחייהם שיבהלו במיתתם: וצאצאיה' אתם׳ כל ימיהם יהיו אתם כי לא ימותו בחייהם׳ וכפל הענין במלות שונות: והיה׳ הפך מה שנאמר בגלות סכותה בענן לך מעבור תפלה: טרם יקראו׳ פעמים טרם יקראו ופעמים עוד הם מדברי': זאב וטלה׳ כבר פירשנו הענין בפרשת ויצא חטר: ונחש עפר לחמו׳ כמו שהיה לא דבר אחר׳ כלומר לא ישוך אדם מישראל׳ כמו שמפורש לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי והיא ארץ ישראל׳ והמשל המורה בנחש יהיה פירוש שלא יהיה מאכלו אלא מין שהוא עפר שנאמר כי עפר אתה כי ישראל נאמר עליו בזמן ההוא כי מלאה הארץ דעה את ה' והנה אוכלו עפר ולא ישוך הנחש עקבו: כה אמר ה'׳ עתה חזר להוכי' בני דורו הרשעי' והוכיחם על דברי הזבחים עם מעשים רעים כמו שהוכיח' בתחל' הספר גם כן למה לי רוב זבחיכ' וגו'׳ אמר השמים כסאי׳ כלומר וכי סבורי' אתם שהבית שאתם מביאי' שם הזבחי' שאני שוכן בו ושיכילני הבית כמו שמכיל הגוף אין זה כי הנה השמים כסאי והארץ הדום רגלי׳ כמו שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי אלא אני לא צויתי על הבית שאשכון אני בו ולא על הזבחים שאוכלם לא צויתי אלא כדי שיכינו ישראל לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבא שם להתפלל ולהעלות עולות וזבחי' לעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולשרפם כדמות הדבר הנשרף על המזבח אם כן אם אתם עושים הרע ובאים לבית וזובחים לפני הפסלתם הכוכה ואין זה מצותי ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההפך ואתם מכעיסי' אותי בזה לפיכך אמר השמים כסאי׳ ומה שאמר כסאי לא שיהיה הוא יתברך גוף שישב בכסא אלא דרך משל כמלך שיושב על הכסא ורגליו בשרפרף ומצוה על עמו מה יעשו׳ והכסא באמת מכובד משרפרף׳ לפיכך דמה השמים לכסא והארץ להדום רגלים שהוא השרפרף׳ וכל מה שבשמים ובארץ הוא סבה לכל והכל נעשה במצותו ובגזרתו מן העליונים אל התחתונים: ואי זה מקום׳ כפל ענין במלות שונות: ואת כל אלה׳ ולא תחשבו לפי שאמרתי השמים כסאי והארץ הדום רגלי כי הם קדומים כמוני לא כן אלא אני הקדמון לבדי וחדשתי ועשיתי את כל אלה השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה: ויהיו כל אלה׳ אני עשיתים והיו כמו שצויתי ועם כל זה שאני רם על כל רמים אני מביט אל השפלים והענוים והחרדים אל דברי לקיים מצותי אף על פי שאין מקריבין קרבן מי שאינו חוטא אין צריך לקרבן אבל המקריבים קרבן ומעשיהם רעים אין קרבנם לרצון אבל הם לעון ועל זה אומר: שוחט השור׳ אמר מי ששוחט השור להקריבו לפני והוא ברשעו הרי אני חושב אותו בשחטו השור כאלו מכה איש ומת׳ וכן זובח השה להקריבו כאלו ערף כלב להקריבו לפני׳ וכן מעלה מנחה לפני כאלו מעלה דם חזיר לפני שהם כמו הכלב והחזיר טמאים׳ וכן מזכיר לבונה כאלו מברך און ודבר שוא לפני כלומר גזל שהוא און ושוא: מזכיר׳ מקטיר כמו אזכרתה לה': מברך׳ מביא מנחה כמו קח נא ברכתי שעניינו כמו מנחתי׳ וכן קח נא ברכה מאת עבדך מנחה וכן לשאול לו בשלום ולברכו ולהביא לו מנחה׳ ומה שאמר עורף כלב לפי שאינו בן שחיטה אמר בו לשון עריפה כמו שאמר בפטר חמור וערפתו׳ וכן וערפו שם את העגלה שהיו מכין אותה בקופיץ ממול ערפה ופירושו כריתות הערף׳ וערף קריאתו בשני טעמים והוא פעל כי השם הוא מלעיל ערף ולא פנים׳ וזכר כלב וחזיר לפי שהכלב מפרים פרסה אף על פי שאינו שוסע שסע והחזיר מפרים פרסה ושוסע שסע׳ והנה שניהם יש בהם כל סימני טהרה והם טמאי'׳ כך הם מראים בעצמם כל מעשה טוב בהקריבם הקרבן והם טמאים במעשיהם הרעים׳ ואמר גם המה׳ פירוש הם ששוחטים השור וזובחים השה גם המה הם כמו עורף כלב ומעלה דם חזיר למה לפי שבחרו בדרכיהם הרעים: ובשקוציהם נפשם חפצה׳ לא בדרכי ובמצותי שאמרתי להם אל תשקצו את נפשותיכם: גם אני אבחר בתעלוליהם׳ כיון שהם משחיתים דרכיהם גם אני אבחר בהשחתת מעשיהם׳ וכן ובעלילותם הנשחתות׳ והדומים להם ענינם מעשה הרס והשחתה: ומגורתם׳ מה שהם יראים ממנו והוא החרב והרעב אביא להם: יען קראתי׳ להם על ידי הנביאים להשיבם לדרך הטובה: ואין עונה׳ כלומר אין מקבל דברי: שמעו׳ מנדיכם׳ מרחיקים אתכם בעבור שאתם חרדים לדבר ה' הם שונאים אתכם ומרחיקים אתכם והם אומרים למען שמי יכבד ה'׳ כלו' ככד הוא עלינו במצותיו אשר צונו כמו ולא ככבד עליך׳ הם אמרו זה בעבור ה' אבל הוא האל יהיה נראה ונגלה בשמחתכם שתשמחו בישועתו והם יבשו׳ ומתי יהיה זה כאשר יהיה קול שאון מעיר׳ ואם כנגד בני דורו החרדים אל דבר ה' אמר כמו שאמר וחרד על דברי יהיה פירושו ונראה בשמחתכם על שכר הנכונות כמו שפירשנו׳ או לפי שהם עתידים לחיות בתחית המתים לימות המשיח׳ ניתכן לפרש כי אמר זה כנגד עולי הגולה החרדי' אל דבר ה':

קול

קול שאון מעיר׳ אז לימות המשיח יצא קול שאון מעיר ירושלם על גוג ומגוג והם אויבי ה׳׳ וכן אמר בנבואת זכריה ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם: בטרם׳ ר״ל כי פתאום תבוא הישועה לישראל׳ והמשיל ירושלם לאם וישראל לבנים׳ ואמר זכר כי הוא טוב וחזק מן הנקבה וכו שמחו יולדיו יותר מן הנקבה כן יהיה אותו הדור שתהיה להם הישועה׳ והנה אמר בטרם תחיל ילדה׳ ואמר אחר כן היוחל׳ ואמר כי חלה׳ הטעם כי הישועה תבא להם פתאום כמו אם תלד הנקבה בטרם יבא חבל לה׳ אבל קודם שתשלם הישועה וטרם שיקבצו כל ישראל בארצם ותשלם שלותם תהיה להם מעט זמן כמו חבלי יולדה כמו שאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם כמו שפירשנו׳ וכן אמ׳ בנבוא׳ זכריהו ונלכדה העיר ונשסו הבתים וגו׳׳ ואחר החבלים האלה ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם׳ ואמר לעת ערב יהיה אור׳ וזוהי הלידה אחר שחלה׳ ואמר וישבו בה וחרם לא יהיה עוד: והמליטה׳ הלידה כאמרה בזה הלשון׳ וכן שמה קננה קפוז ותמליט ותמלט: מי שמע׳ היוחל ארץ׳ בא בלשון זכר כמו ולא נשא אות׳ הארץ׳ והוא משלא נזכר שם פעלו מהנושא׳ והנוס׳ ימצא כן פעל עומד ויוצא׳ העומד כמו יחילו עמי׳ ולאם מה תחילי׳ והיוצא קול ה׳ יחיל מדבר׳ יחילו דרכיו בכל עת׳ ומלת היוחל פעול מהיוצא כי ממנו יבנה שלא נזכר פועלו: האני אשביר׳ אחר שהמשיל ציון לאשה יולדת אמ׳ האני אשביר ולא אוליד כלומ׳ אם אביא האשה על המשבר ולא אוליד אותה כן זה לא יתכן׳ ואם אביא ציון על המשבר במלחמת גוג ומגוג באמת אוליד אותה׳ והלידה היא הישועה: אם אני המוליד ועצרתי׳ אני הוא המוליד ארצות הגוים עד הזמן ההוא ואז אעצור אות׳ מלדת כי הגדולה והכבוד יהיה לישראל לבדם׳ וזה אנא אלהא ברית עלמ׳ וגו׳: שמחו׳ כל אוהביה׳ בגלות על דרך כי רצו עבדיך את אבניה ואז בקבוץ גליות תשמחו בה ותשישו בתוכה שתראו בבנינה כמו שראיתם בחרבנה והתאבלתם עליה כן תשמחו בה ותשישו בתוכה: למען׳ התאבלתם עליה למען שתראו בשמחתה ותינקו ושבעתם משוד תנחומיה כי ידעתם כי זה יהיה גמולכם: משוד׳ כמו ושוד מלכים תינקי והוא כמו שד בפתח והוא על דרך משל ר״ל תענוג: תמצו׳ ענין מציצה: מזיז׳ ענינו לפי מקומו כמו זיו׳ ויונתן תרגם מחמר יקריה: כי כה אמר ה׳ שלום׳ שלום הגוים שיבאו מכל פאה לשאול שלומם ומביאים להם מנחה׳ ומה שאמר כנחל שוטף׳ לא שיזיק כמו הנחל השוטף אלא כמו שהנחל השוטף יבא במרוצה כן יבא להם כבודם וממונם במרוצה׳ ועל הדרך הזה בא כוס תרין ידין לאלהים: וינקתם׳ על דרך משל כמו שיונק התינוק החלב מאין עמל כן תאכלו כבוד הגוי׳ שלא יגעתם בה׳ ואחר שהמשיל אותם לתינוק בינקה המשיל אותם גם כן ליונק כמו שנושאת אותו האומנת על זרועיה והיא משעשעת אותו על ברכיה וכל זה מורה גדול היונק כן תהיו אתם מנושאים בגוים ומכובדים בכל מיני כבוד וגדולה: תשעשעו׳ מבנין פעל שלא נזכר שם פועלו מבנין פיעל שממנו יוצא זה׳ וכן ושעשע יונק: כאיש אשר אמו תנחמנו׳ מצרה שעברה עליו כן אנכי אנחמכ׳ מצרת הגלות: ובירושלם תנוחמו׳ כי שמה ירצה כבודי עליכ׳ ומה שזכר האם ולא האב לפי שהאשה משלת בדברים יותר מן האיש: וראיתם׳ ועצמותיכם כדשא תפרחנה׳ הפך ורוח נכאה תיבש גרם׳ כי כמו שהדאגה והיגון יבשו עצמותיכם בגלות כן כשתשובו לירושלם השמחה והששון יפריחו עצמותיכם: את עבדיו׳ כמו עם עבדיו שתהיה יד ה׳ עמהם לטובה ועם אויביו לרעה ולזעם וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג: וזעם׳ מלרע כי הוא פעל לפיכך תא״ו קמץ ותא״ו פתח׳ ויונתן תרגם ועצמותיכ׳ כדשא תפרחנ׳ וגויתכון כדתאי׳ יהירין: כי הנה ה׳ באש נשפט׳ כמו שאמ׳ בנבואת יחזקאל אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו: מרכבותיו׳ גזרותיו היורדות מן השמים להשיב בחמה אפו שלא היה עליו גדול על כל גוים עתה ישיבנו בחימה׳ וחימה גדולה מאף׳ כי חימה לשון חמום כי כשיתחמם בעל הכעס בדבר שיכעס בו יהיה כעסו גדול׳ ועל הדרך הזה תרגם יונתן לאתבא בתקוף רוגזיה׳ ואדוני אבי ז״ל פירש להשיב להבעיר מן שביב אש׳ והוא על משקל להקל כל נכבדי ארץ׳ ואם זה באורך וזה בקצר׳ אחד הוא: כי באש ה׳ נשפט׳ כפעל עומד והוא קמוץ׳ ואמר כי יהיה נשפט עם גוג ומגוג באש כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגומר׳ ובחרבו הוא מה שאמר שם חרב איש באחיו תהיה והוא חרב ה׳ את כל בשר׳ כמו שנאמר בנבואת זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה: המתקדשים׳ רוב המפרשים פירשו על מה שקוראים בלע״ז שנטו״נר: והמטהרים׳ דינו מתטהרים כי הוא מבנין התפעל כמו המתקדשי׳ וכן הוא הענין בענין התפעל כמו והתברך בלבבו כי לא יהיה ברוך אלא מתברך הוא בעצמו שהו׳ חושב שיהיה ברוך׳ וכן מתכבד וחסר לחם הוא מראה עצמו נכבד ועשיר ואינו כי הוא חסר לחם׳ וכן המתקדשי׳ מראי׳ עצמם כקדושי׳ והם טמאי׳ וכן המטהרי׳ והם הפרסיי׳ שהם מטהרים גופותם ורוחצים עצמם תמיד והם טמאים במעשיהם הרעים ומטונפים והנה הם מראים עצמם טהורים ואינם: אל הגנות׳ בברכות המים אשר בגנות:

למען ו׳ פסוקי׳ למען למען

חלה ג׳ מלעיל וסימ׳ פצחי רנה וצהלי לא חלה׳ כי חלה גם ילדה ציון׳ כי חלה לטוב יושבת מרות דמיכה: משוש ד׳ בקריאה וסי׳ כי על כן כתי משוש׳ גילה ועמה משוש׳ שישו אתה משוש כל המתאבלים׳ הזאת העיר שאמרו כלילת יופי: נשפט ה׳ וקמצ׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא ריש סי׳ נ״ט:

קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי־שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־חלה גם־ילדה ציון את־בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את־ירושלם וגילו בה כל־אהביה שישו אתה משוש כל־המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי־כה אמר יהוה הנני נוטה־אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על־צד תנשאו ועל־ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד־יהוה את־עבדיו וזעם את־איביו: כי־הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי־אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את־כל־בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל־הגנות

קל אתרגושא מקרתא דירושלם קלא מהיכלא קל מימרא דיי דמשלם גמלא לבעלי דבבוהי: עד לא מיתי עקא לה תתפרק עד לא ייתי לה זיע בחבלין על ילידה יתגלי מלכה: מן שמע כהדא ומן חזא כאלין האפשר דתתעבד ארעא ביומא חד אם יתברי עמא זמן חדא ארי עתידא דתתנחם ציון ותתמלי מעם שבי גלותהא: אנא אלהא בריית עלמא מבראשית אמר יי אנא בריית כל אנשא אנא בדרית יתהון לביני עממיא אף אנא עתיד לכנשא גלותיך אמר אלהיך: חדו בירושלם ובועו בה כל רחמהא רוצו עמה דיץ כל דהוו מתאבלין עלה: בדיל דתתפנקון ותשבעון מבזת תנחומתהא בדיל דתשתון ותתרוון מחמר יקרה: ארי כדנן אמר יי הא אנא מיתי לה כשפע נהר פרת שלם וכנחל מנגד יקר עממיא ותתפנקון על גססין תתנטלון ועל רכובין תתרבון: כגבר דאמיה מנחמא ליה כן מימרי ינחם יתכון ובירושלם תתנחמון: ותחזון ויחדי לבכון וגויתכון כדתאין יזהרון ותתגלי גבורתא דיי לאוטבא לעבדוהי צדיקיא וייתי לוט לבעלי דבבוהי: ארי הא יי באשתא מתגלי ובעלעולין רתיכוהי לאתבא בתקוף רוגזיה ומזופיתיה בשלהובית אשתא: ארי באשתא עתיד יי למדן ובחרביה ית כל בשרא וסגיאין קטיליא קדם יי: דמזדמנין ודמדכן לגנן דטעותא סיעא

רשי

בטרם תחיל׳ ציון חיל היולדת ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות יביאום לתוכה: והמליטה זכר׳ כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה אישקמוציי״ר בלע״ז: היוחל ארץ ביום אחד׳ היבא חיל ליולדת לילד מלא ארץ בני׳ ביום אחד: האני אשביר׳ האני אביא את אשתי על המשבר ולא אפתח רחמ׳ להוצי׳ עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שמא עצרתי בתמיה: משד׳ לשון שדים: תמוצו׳ שוצ״ייר בלע״ז: מזיז כבודה׳ מכבוד גדול הזז וממשמש לבא לה: זיז׳ אישמו״בימנט בלע״ז: וכנחל שוטף׳ אני נוטה לה כבוד גוים: על צד׳ על צדי אומניכ׳ על גיסי׳: תשעשעו׳ תהיו משועשעי׳ כדרך שמשעשעין את התינוק אישבנ״ייר בלע״ז: ונודעה יד יי׳ בעשותו נקמותיו נוראות ידעו עבדיו את כח גבורת ידו: באש יבא׳ בחמת אש יבא על הרשעים: להשיב׳ לבריו בחימה את אפו: כי באש׳ של גהנם יי׳ נשפט עם בריו ולפי שהו׳ בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען טענותיו למכות עונש ופשעם וכן ונשפטתי אתו הנני נשפט אותך לשון ויכוח הוא דריישנ״ייר בלע״ז ופשוטו כי באש יי׳ ובחרבו נשפט כל בשר וכן רבים משורשים במקרא: המתקדשים׳ המזדמני׳ אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע״ז פלונית: אל הגנות׳ שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע״ז:

אחר

אחר אחד בתוך ׳ אחר הבריכה הגדולה המיוחדת שהיא בתוך הגן והולכים אחריה וגם רוחצים גופם ומעשיהם מכוערים שם בזנות׳ והכתוב אחד והקרי אחת כלומר יהיה מעין או בריכה׳ כי מעין לשון זכר ובריכה לשון נקבה׳ ויש מפרשים אחר אחת האשרות בתוך הגן ׳ והנה אין עתה עובדי אשרה אולי יש בקצות הארץ: אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר ׳ אלו האומו׳ שהם אוכלים השקץ והעכבר : יחדיו יסופו ׳ במלחמת גוג ומגוג המלכיות אלא הגוברות בעולם הזה ׳ והיא מלכות רביעית במראות דניאל ונחשבות למלכות אחת לפי שלא שלטה אחת לבדה בעולם ׳ והמפרשים הפסוק על ישראל אינו נכון כי אינו ענין הפרשה אלא על העתיד בימי גוג ומגוג ואין עתה ב ישראל אוכלי בשר החזיר ועובדי אשרה׳ ו״ת דמזדמנין ודמלכן לגניזנו׳ ואנכי מעשיה׳ ׳ אנכי אהיה עם מ מעשיהם ומחשבותיה׳ של אלה העמים ה המתקדשים׳ אמר העת הבאה לקבץ את כל הגוים ׳ כלומר אני אסבב שיבאו כל העמים עם גוג ומגוג כדי שיראו את כבודי שאכבד בהם כמו ש שאמר בנבואת יחזקאל ונתתי חחים בלחייך׳ כ והוצאתי אותך׳ ואמ׳ והעליתיך והביאותיך ואמר יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבה רעה כמו שאמר הנה ומחשבותיהם ׳ ואמר בנבוא׳ זכריה ואספתי את כל הגוים אל י ירושלם׳ כלאה כי האל יסבב ויתן בלבבם ׳ לפיכך אמר הנה ואנכי מעשיהם ומחשבותיה׳ ׳ ואמר באה ׳ על העת ׳ כלומר העת ההיא העתידה ׳ וכן אמר בנבוא׳ זכריה הנה יום בא לה׳ ׳ וכמהג בחסרון עת הנה באה ונהיתה שנאמר בזה הענין בנבואת יחזקאל : ושמתי בהם אות ׳ זהו שאמר בנבואת זכריה ועיניו תמקנה בחוריהם והוא האות שישים האל׳ ואלה שילכו בגוים יהיו עדות על המעשה הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג׳ וכן ושלחתי מהם פליטים אל הגוים הוא שנאמר שם והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה וגו׳ ׳ כי האל יותירם להגיד כבודו בגוים שלא באו לירושלם והם איים רחוקים מירושלם שלא שמעו׳ ואלה הפלטים ובעלי האות ילכו בכל הארצות להגיד׳ ואומר מושכי קשת הם הטורקים : תובל ויון ׳ ואף על פי שכתוב כי גוג הוא נשיא משך ותובל אם כן יבאו עמו ואיך יאמר כי להם יגידו המגידים לא יתכן שלא ישארו בארצם רבים מן הגוים אלא בעלי מלחמה ילכו והמגידים יגידו לנשארים בארצות: והביאו ישראל׳ שהיו נשארים באיים הרחוקים שלא עלו עם אחיהם אותם הגוים אשר הם בתוכם כשישמעו זה הפלא הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג יביאו ישראל בסוסי׳ וברכב מנחה לה׳ ויביאו אותם מלובשים בגדי תפארת ורוכבים בסוסים וברכב כמו שמביאים ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה׳ כן יביאו הגוים את ישראל בבגדי׳ טהורי׳ נאים ובמרכבות נאות ונכבדו׳ ׳ ופי׳ בצבים׳ כמו שש עגלות צב שתרגומו כד מחפיין ׳ והם כלים מעשים מחוברים שנושאי׳ בהם בני אדם על גבי בהמה ועושי׳ אותם מכפני׳ בבגדים נאים : ובכרכרות׳ הם הגמלים או שאר בהמה שהם קלים בהליכתם עד שמרוב מרוצתם ידמה שהם מרקדים לפיכך נקראו כרכרות׳ כמו ודוד מכרכר שפירושו מרקד׳ ו״ת מכרכר משבח ׳ ובכרכרות ובתושבחן וגו׳: על הר קדשי׳ כמו אל׳ וכן ותתפלל חנה על ה׳ כמו אל ה׳ ׳וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו׳ והדומים להם : וגם מהם ׳ כלומר אפילו מאותם שהיו משוקעים בגוים באיים הרחוקים עד שלא נודע זכרם ולא עלו עם אחיהם בית ישראל מן הגולה ׳ ואפשר ששנו קצת מן הדת אף על פי כן מהם אקח לכהנים ללוים אותם שהיו כבר ממשפחות כהונה ולויה אקח אותם הכהנים להיות כהנים משרתים לפני והלוי׳ לשרת כמו הלוים לשורר בשיר בכנורו׳ ובנבלים ׳ ובדברי רבותינו ז״ל וגם מהם אקח משהם מביאים אותם ומנחתם והם באים לילך והוא זה ישראל וזה כהן וזה לוי כנון שנמכרו לעבדים ונשתכחו ועל אונס נעשו גוים׳ אמר רבי אליעזר וגם מהם אקח שהם מביא׳ את ישראל למלך המשיח כל מי שיהיה כהן ישרא׳ או כהן או לוי׳ גם מהם אקח מן המביאים ומן המובאים : ו״ת ואף מנהון וגו׳ ואדוני אבי ז״ל פירש וגם מהם אקח לכהנים ללוים לצורך הלהנים להיות להם חוטבי עצים ושואבי מים׳ וכן אמר בנבואת זכריה ולא יהיה כנעני עוד בבית ה׳ ר״ל הגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים כי מגדולי הגוים יהיו עובדים הכהנים : כי כאשר השמים החדשים׳ קראם חדשים כי הם עומדים בחדושם ולא יבלו כמו שהיו ביום שנבראו כן הם היום ׳ וכן יהיו׳ וכן הארץ עומדת בחדושה לא תבלה אלא שתולדותיה בלים׳ וכן אמר שלמה דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת׳ ופירוש לפני כי אני סבת קיומם ועמידתם: ופירוש אשר אני עושה שאני מעמידם בחדושם׳ וכן יעמד זרעכם ושמכם שלא תחשבו אתם שתהיה בימיכם הגאולה שמא זרעכם אחריכם יגלו מארצם ויאבד שמם בגלות לא יהיה זה כי באותה הטובה שתהיו אתם יעמד זרעכם אחריכם כל ימי עולם כימי השמים על הארץ כי לעולם לא יאבד שם ישרא׳ ולא יגלו עוד מארצם כמו שחשבו אלו הגוים שבאו עם גוג ומגוג להלחם על ירושלם שחשבו להגלות את ישרא׳ ולאבד שמם ׳ לפיכך אמר כי כאשר לא יהיה כמו שהם חשבו כי לעולם יעמוד זרעכם כעמוד השמים והארץ: והיה מדי חדש בחדשו׳ כמו מחדש לחדש ׳ ומלת די מורה על התמידת הדבר בלא הפסק׳ וזכר שני זמנים הקרובים לקרובים והרחוקים לרחוקים כמו משנה לשנה או יותר לפי רחוק הארצות וקרבתם לירושלם :

אל הגוים ה׳ וסימ׳ ושמתי בהם אות ׳ ויבא אל הגוים׳ בהגלותי אותם ׳ אל הגוים השוללים אתכם דזכריה׳ שפוך חמתך דתהלות: והביאו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: בכלי י״ח בליש׳ וסימ׳ ויבאו האנשים על הנשי׳ ׳ וכל כלי פתוח אשר׳ לא יהיה כלי גבר׳ ויקח מקלו בידו ׳ והבית בהבנותו׳ בשלם הבשר׳

אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא

סִיעָא בָּתַר סִיעָא אָכְלֵי בְּשַׂר חֲזִירָא וְשִׁקְצָא וְעַכְבְּרָא כַּחֲדָא יְסוּפוּן אֲמַר יְיָ׃ וּקְדָמַי גְּלַן עוֹבָדֵיהוֹן וְעֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן עֲתִידְנָא לְכַנָּשָׁא יַת כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא וְיֵיתוֹן וְיֶחֱזוֹן יַת יְקָרִי׃ וַאֲשַׁוֵּי בְהוֹן אָתָא וַאֲשַׁלַּח מִנְּהוֹן מְשֵׁיזְבִין לְבֵינֵי עַמְמַיָּא לִמְדִינַת יַמָּא פּוּלָאֵי וְלוּדָאֵי דְּנָגְדִין וּמָחַן בְּקַשְׁתָּא לִמְדִינַת תּוּבַל וְיָוָן נַגְוָתָא רְחִיקָן דְּלָא שְׁמַעוּ יַת שֵׁמַע גְּבוּרְתִּי וְלָא חֲזוֹ יַת יְקָרִי וִיחַוּוֹן יַת יְקָרִי בְּעַמְמַיָּא׃ וְיַיְתוּן יַת כָּל אֲחֵיכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ בְּסוּסָוָן וּבִרְתִיכִין וּבִרְחֵלִין וּבְכוֹדְנָוָן וּבְתוּשְׁבְּחָן עַל טוּרָא דְקוּדְשִׁי לִירוּשְׁלֶם אֲמַר יְיָ כְּמָא דְיַיְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת קוּרְבָּנָא בְּמָנָא דְכֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ וְאַף מִנְּהוֹן אֲקָרֵיב לְמֶהֱוֵי כַהֲנַיָּא וְלֵוָאֵי אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי כְּמָא דִשְׁמַיָּא חַדְתִּין וְאַרְעָא חַדְתָּא דַאֲנָא עָבֵיד קַיְמִין קֳדָמַי אֲמַר יְיָ כֵּן יִתְקַיְּמוּן זַרְעֲכוֹן וְשׁוּמְכוֹן׃ וִיהֵי בִזְמַן רֵישׁ יְרַח בִּירַח וּבִזְמַן שַׁבָּא בְּשַׁבָּא יֵיתוּן

אך לא יעשה בית יי׳ ׳ב׳ בו׳ ומוצא כלי למעשהו׳ והביאו את כל אחיכ׳ ׳ שאנן מואב מנעוריו׳ ונשחת הכלי אשר הוא עושה׳ אכלני הממני נבוכד נצר ׳ ואתה קח לך חטין ׳ ויקרא באזני קול גדול׳ והנה ששה אנשים׳ לא יערכנה זהב׳ יש זהב ורב פנינים ׳ וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמדה דכוותא בס״א כלי וסימ׳ ויהי לחזקיהו עושר וכבוד הרבה׳ וכל תורת כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכוות׳ כלי וכלי וכל תריסר ותהלות דכוות׳ כלי וכלי בס״ב הפורטים על פי הנבל׳ ולו הכין כלי מות ׳ ונמסר גם בסדר ויקהל :

רשי

אחר אחד ׳ כמה שתירגם יונתן סיעה בתר סיעה מתקדשי׳ ומטהרים לעבוד סיעה אחר ש שנמרה חבירתה את עבודתה : בתוך ׳ באמצע הגינה כן היה דרכם להעמידה : ואנכי מעשיה׳ ומחשבותיהם באה וגו׳ ׳ ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא ת תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע שמעשיהם הבל ו ומחשבותם שהם חושבין למען שמי יכבד ה׳ יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא ה האסיף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלם : וראו את כבודי ׳ בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו : ושמתי בהם אות ונומר׳ פליטי׳ ימלטו מן המלחמה ואני אשאירם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן האותות תכירוכו חביריהם בהם כדי להודיע לרחוקים ב במגפה זו נגפו הצובאים על ירושלם : בצבים׳ הם עגלות מטוקסות במחיצות ואהל ודומה לו שש עגלות צב : ובכרכרות׳ ובשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר טריפיר בלע״ז ו ומנח׳ פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ : כאשר יביאו ׳ מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת ר רצון : וגם מהם אקח לכהנים ללויים ׳ מן הגוים המביאים אותם ומן המובאי׳ אקח כהנים ולוים שמטומעי׳ אתה בגוים מ מחמת אונסן ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשי׳ לפני: אמ׳ יי׳ היכן אמ׳ הנסתרות ליי׳ אלהינו כך שנו׳ באגדת תלים : תולעת׳

ונל

כל בשר · ר״ל כל בני אדם ואפילו שאר העמים · וכן ויברך כל בשר את שם קדשו · והנה ראינו בנבואת זכריה כי כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם יעלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה׳ צבאות ולחוג את חג הסוכות · וטעם כתב הסכות כי מלחמת גוג ומגוג תהיה באותו הזמן : ויצאו וראו · אותם הגוים שיבאו להשתחוות מחדש לחדש או משבת לשבת יצאו חוץ מירושלם לעמק יהושפט לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו באל וחשבו לעשות כנגדו להגלות ישראל מארצם · וזה יהיה קרוב לימי המשפט · ואף על פי שיקברום בית ישראל כמו שכתוב וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים אפשר כי באותם שבעה חדשים יראו משפט הרשעים ההם : כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה · והאש תהיה לאות בהם · וכן התולעת תהיה גם כן אות שלא תמות מפני האש : והיו דראון לכל בשר · לאות שבאו להשתחוו׳ להשם כמו שאמר יבא כל בשר להשתחוו׳ לפני · וכשיבאו ויראו בהם משפט הנגזר להם ויראו פגריהם מלאים תולעים אוכלים אותם והאש הבוער בהם · יעלה באפם באפם ויהיה מאוס להם וילכו מפניהם אחר שראו משפטם לא יוכלו ל לעמוד שם שעה מרוב הסרחון · ומלת דראון ענין מאוס וכן לדראון עולם · ועיקר מלת דראון היא תולעת מלשון רבותינו ז״ל הדרא והכנה שבתבואה כשרץ מפני שאין בהם לחה · ויש מפרשים שזה הוא יום הדין לפושעי ישראל ויצאו הצדיקים חוץ לירושלם בגיא בן הנום ושם יראו בפושעים זה המשפט · ויש מפרשים שזה יהיה אחר תחית המתים ויקיצו גם כן הרשעים ויהיו אחר שיקיצו לדראון עולם כמו שכתוב בדניאל · ואחרים אמרו כי ואשם לא תכבה · רמז לנשמה בהפרדה מעל גויתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי האל תשאר אצל גלגלי האש : ותולעתם לא תמות · אמר על הגוף שהרי אמר בפגרי האנשים · והנכון בעיני מה שפירשנו · ות״י ויפקון ויחזון בפגרי גבריא וגו׳:

לא תכבה ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר צו ולעיל בסיפרא דא סימן לד׳ : לכל בשר ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח :

כָּל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה : וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר : והיה מדי חדש :

ג׳ סה׳ בנביי · ז׳ · ל׳ · ו׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳

כָּל בִּסְרָא לְמִסְגַּד קֳדָמַי אֲמַר יְיָ : וְיִפְּקוּן וְיֶחֱזוּן בְּפִגְרֵי גֻבְרַיָּא חַיָּבַיָּא דְמָרַדוּ בְּמֵימְרִי אֲרֵי נִשְׁמַתְהוֹן לָא יְמוּתוּן וְאֶשַּׁתְהוֹן לָא תִטְפֵּי וִיהוֹן מִתְדָּנִין רַשִׁיעַיָּא בְּגֵיהִנָּם עַד דְּיֵימְרוּן עֲלֵיהוֹן צַדִּיקַיָּא מִסַּת חֲזֵינָא :

רשי

תולעתם · רמה האוכלת את בשרם : ואשם · בגיהנם : דראון · לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתי תיבות די ראייה עד דיימרון צדיקיא מיסת חזינא:

סליק ספר ישעיה

יתקך סימן

סכום פסוקי דסיפרא אלף ומאתים ותשעים וחמשה וסימ׳ ארצה וחציו כי אם שם אדיר ה׳ לנו :

חזק ונתחזק

ברוך השם אשר ברא הרים וגבעות :
וחלק לנו מבחו להשלים ספר ישועות :
הוא יבשרנו בשורות טובות ושמועות :
ויראנו מתורתו נפלאות :
וישם לנו לטובה אות :
ויקרב לנו קץ הפלאות :

ואלה מוסיף על הראשונים · והוא הפירוש הנחמד ותאוה לעינים להשכל ולפקוח עיני עורות הוא שחבר החכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל · ולא הכנסנו במלאכת הקודם להוציאו לאור בכל כד השלמות הוספנו אותו · ולא כן עשו קודמינו בדפוסם בשני ובשלישי אלא השמיטוהו · ואנחנו לו נכדע עוד כאלה וכאלה רבים להוסיף לטובת כל ישראל למען תהיה המלאכה ערוכה בכל ושמורה · כה יתן אלהים וכה יוסיף אם לא עזבנו · וכאשר אנו עושים כן עוד בדעתינו לפי אומץ כחינו לעשות · וחפץ ה׳ בידינו יצליח · וישלח לנו מלך המשיח · במהרה בימינו · מארבע כנפות הארץ לקבץ נדחינו · אמן :

אבן עזרא

סודות אשר עמקו ונבהו · יראום נבוני לב ויתמהו :
יתן אלהים עוז לאברהם · הבא לפרש ספר ישעיהו :

השם אחד ודברו אחד רק המעלות משתנו׳ כפי כח כל נביא כי אין מעלותם שוות יש מהם שנבואתם בחזיון לילה כמו אברהם וגדל החוזה גם כן ישעיהו :

א

חזון כן חזון נוסף ויש בדברי יחיד כי כל נביא שנזכר שם אביו גם הוא נביא ויש מי שאומר שהוא מזרע המלוכה כי אמוץ ואמציה אחים היו על כן לא יכלו רשעי ישראל להרע לו כאשר הרעו לירמיהו והנה כתיב נביא לגוים נתתיך ועל דרך הפשט כי כל נביא שנזכר שם אביו הוא גדול ונודע שמו בדורו ויש מהם שהוא נביא ויש שאינו נביא כמו כאשר דוד בן ישי והנה דוד איש האלהים וכאשר נאמר יהוא בן נמשי אין נמשי מלך והנה מצאנו בחזון ישעיהו בן אמוץ הנביא והנה יתכן שיהיה הנביא שב אל ישעיהו או שיהיה דבק עם אמוץ וכאשר מצאנו אל ישעיהו הנביא בן אמוץ ידענו כי הוא הנביא וכן הזכיר אבות צפניה בעבור חזקיהו · וטעם אשר חזה כי רובי נבואותיו על ערי יהודה שיתפשם מלך אשור ועל ירושלם שנמלטה מידו וכן מחצי הספר על גלות יהודה כי לא הזכיר שאר השבטים ונבואתו היתה בימי עוזיהו והקרוב אלי כי בשנת מותו התחיל להתנבאות כאשר אפרש עוד · ועל דרך הפשט כי בימי חזקיהו מת כי אילו נמשכו ימיו עד ימי מנשה היה זה כתוב ויש בדברי יחיד שהרגו מנשה בעבור שאמר ראו עיני ואם הדבר קבלה הוא האמת : שמעו · יש מלות נגזרות משמות והם פעלים כמו והאזינו ארץ והטעם הטו אוזן והנה אין הפרש על דרך הפשט בין שמעו ובין האזינו והחל לקרוא לעדי׳ שהעיד משה לישרא׳ כי אבד תאבדון והנה בא העת : כי יי׳ דבר · אחר שהשם הוא המדבר שמעו דברו או כי יי׳ דבר שתשמעו : בנים · נמשלו ישראל לבנים שאין כח להם והאב גדלם ורומם מעלתם על בני גילם : והם פשעו בי · שיצאו מתחת רשותי כמו ויפשע אדום מתחת יד יהודה על כל דבר פשע : ידע · הזכירו השור והחמור כי הם הנמצאים תמיד עם בני אדם : אבוס · מקום אכילתו והוא במקום מוכרת וסמוך שוה וממנו וברבורים אבוסים ומשור אבוס פעול והטעם שהוא עומד באבוס : ישראל לא ידע · והנה הבהמות טובות בדעת יותר ממנו : ועמי לא התבונן · הטעם כפול כדרך רוב נבואות ושירת האזינו גם משלי בלעם והטעם כי אני גדלתי׳ והם לא הכירוני : הוי · יש מפרשים ה״א תחת אלף״ כמו אדרס הדורס איך והיך ולפי דעתי שהוא סימן קריאה ועיקר המלה מגזרת היה בעבור שמצאנו הוי הוי ונסו והוי ציון המלטי על כן אמר אחריו לנוכח על מה תכו : כבד עון · שם התואר והו׳ סמוך כמו ערל לב וערל בשר : זרע מרעים · בעבור היותם הם עם אבותיהם רעים או הטעם כמו אביך האמורי ואמך חתית כאשר אפרש : משחיתים · נפשם או דרכם : עזבו את יי׳ · הטעם עבודת השם : נאצו · הכעיסו : נזורו אחור · מגזרת וינזרו מקדשי על משקל ולא יכולו ואם איננו במקום מוכרת ורבי׳ אמרו שהוא מבניין נפעל כמו נכונו ללצים מגזרת זר : על מה תכו · תי״ו תכו לרגליך שורש על משקל ושפו עצמותיו ובמקו׳ הזה הוא לנוכח והטעם כל מה שתכו תוסיפו אתם עוד למרוד כי הראוי היה לעשות תשובה כמו ובעת הצר לו ויוסיף למעול : סרה · תחסר מלה או דברה מגזרת סורר או יהיה שם : כל ראש לחלי · פי׳ על מה תכו כי כל ראש מוכן לכל חולי והזכיר הראש והלב כי שניהם הם השרים : דוי · תואר שהם כמו גנב שלא : מכף · מתום · מקום שיש בו תום כמו בריאות והוא משונה בדקדוק כי היה ראוי להיות על משקל מעוז וכמוהו אין מתום בבשרי · ויאמר רבי משה הכהן ז״ל כי הוא כמו מתים בעבור שמצא מעיר מתים והטעם אין בהם מה שיש למתים והוא מעט רחוק ותחסר מלת רק אין בו מתם רק פצע וחבור׳ וכמוהו אין טוב לאדם שיאכל ושתה : פצעי · ריצוץ העצם : וחבורה · מכה שתתחבר אליה הלחה : טריה · שאיננה יבשה כמו לחי החמור טריה וכן בלשון ישמעאל : לא זורו · כמו ויזר את הגזה כי המכה לא תרפא עד שתוזר הליחה גם חובשו כטעם עוצר ואתול ומגזרתו לא אהיה חובש : בשמן · שהיה ראוי לה : ארצכם · הנזכר למעלה משל שנלקחה כל ארצכם ויש מהם שממה שאין שם אדם ויש מהם שרופות אש ויש שזרים אוכלים תבואתה כטעם בעצבון תאכלנה · וטעם כמהפכת זרים פי׳ ארצכם שממה ויתכן היות זרים מגזרת זרם ויהיה המ״ם שורש לא לשון רבים ויהיו שנים משקלים : ונותרה · הטעם שערי יהודה הבצורות תהיינה נתפשות ולא תותר רק ציון : כסוכה בכרם · מקום השומר והטעם על הסכינה : כמלונה · מקום ללון השומר בשדה קישואים : כעיר נצורה · חרבה כמו ובנצורים ילינו : לולי · דברי הנביא בעבור ישראל שהם אומרי׳ וכמעט דבק עם שריד בעבור טעם המפסיק כי עיקר גדול הו׳ לשמור דרך הטעמים : שמעו · זאת תשובת הנביא בעבור שאמרו הם כסדום היינו אמר אילו הייתם כן כן הדין כי שריכם הם כשרי סדום וזה טעם קציני סדום והעם כעם עמורה : למה · הטעם למה אשאירכם עוד בארץ בעבור רוב עולותיכם · ומלת שבעתי כדרך בן אדם דבר הכתוב והאמת אם ארעב לא אומר לך : אילים · הם

גדולים : מריאים · מין ממיני השור וגדול ממנו וחלבו אסור והגאון אמר שהוא מלשון משנה כמו בריאים : פרים וכבשים · הם קטנים : ועתודים · גדולים והם התיישים העולים על הצאן : כי · לראות פני · כמו לפני כי אין פני פעולים : רמוס · שם הפועל : לא תוסיפו · ציווי כמו לא תוסיפו על הדבר : הביא · כמו להביא כי מנחתכם היא שוא בעיני והקטורת היא תועבה : חדש · מפורש בתורה שהוא ראש חדש : קרא מקרא · שתקראו אותם מקראי קדש והזכירם עם העולות והמנחה בעבור המוספים : לא אוכל און · תחסר מלת נשוא כמו חמור לחם · וטעם ועצרה כמו מעוצר וממשפט לוקח שלא תעשה כל מלאכה וכן עצרת והטע׳ לא אוכל לסבול און עם עצרה כי מה תועלת יש לעצרה עם און : חדשיכם · היו עלי לטורח · על כן אשירכם וישבתו : נלאיתי נשוא · דרך משל : ובפרשכם · בא הרי״ש בחירק תח׳ פתח קטן והטעם שאסתיר הרחמים מכם וכן אינני שומע והטע׳ שלא אושיעכם בעבור כי ידיכ׳ דמים מלאו והטעם שפיכות דמים : רחצו הזכו · הטעם רחצו ידיכם מהדם ששפכו · הזכו מבנין התפעל ובולע התי״ו בדגשות הזי״ן כמו ולקח למטה׳ : למדו היטב · שם הפועל והטעם להיטב : אשרו חמוץ · האלף״ תחת יוד והפך זה תתיימרו וחמוץ שם התואר כמו קרוב מגזרת מעול וחומץ · ורבי׳ פרשוהו שיחמצו הדין והטע׳ שלא ידינו מיד ויהיה טעם אשרו כמו אשרוני בנות : שפטו יתום · דינו משפט יתום שאין לו עוזר וכמוהו שפטני אלהי׳ וריבה ריבי וכן ריבו אלמנה : לכו · יש אומר כי ונוכחה דברי השם כמו ועם ישרא׳ יתוכח · והנכון בעיני שהוא דברי הנביא לישראל כאומרו השם אמר לי שנקבל תוכחת כי גם הנביא אמר ויסרני מלכת כאשר אפרש : כשנים · כמו שני התולעת והטעם הפך כי אם תכבסו בנתר כי יסור העון ותשובו נקיים מכל חטא וזה פי׳ רחצו · כשלג וכצמר כפול בטעם : אם · שמעתם טוב הארץ תאכלו · שיאכלו הזרים שהזכיר למעלה : ואם · הטעם אם תשמעו תאכלו ואם מריתם תאכלו אכילת חרב או יחסר אות ב״ית כמו הנמצ׳ בית יי׳ וזה האמת כי פי יי׳ דבר : איכה · הנה הוכיחם הנביא ולא שמעו : לזונה · תחת אשה אחר היותה כאשה נאמנה · יוד מלאתי משפט נוסף כיו״ד גנובתי יום : צדק ילין בה ועתה מרצחים · הטעם על זמן עומד כי אין לו סימן בלשון הקודש · מרצחים פועל יוצא לשנים פעולים והטעם על הדיינים : כספך · דרך משל על השופטים ועל השרים על כן אחריו שריך סוררים והטעם המובחרים שבהם הם סיגים · ה״א מהול שורש ואין לו ריע במקרא : שריך · שלמונים · מגזרת שלם ישלם והטעם שהיו מטי משפט ואומר הדיין תן לי כך ואני אשלם לך הגמול בהשפטך עם רעך : יתום · שלא יפחדו ממנו אינם עושים לו משפט : וריב אלמנה · שיש לה לא ירצו לשומעה על כן לא יגיע אליהם : לכן · נאום · הוא שם כמו וינאמו נאום והאומר כי תחת נאום הוא כי לא יעלם האלף״ · וטעם האדון בעבור השופטים שהם אדוני הארץ · וטעם יי׳ צבאות שהוא באמת אדון והצבאות לעדים ולמה נסמך השם לצבאות מפורש בשמואל : אביר ישראל · שהם במטה כנגד צבאות מעלה כי גם הם יקראו צבאות השם ככתוב בתורה : הוי · כמו אוי להם בעשותי כך : אנחם · אמצא נחמה כי הכעיסוני על דרך לשון בן אדם : ואשיבה ידי · מכתי כמו הנה יד יי׳ הויה : כבור · כאילו כבורית והנכון שהוא כבור ידי · וטעם סיגיך בעבור שאמר בתחילה כספך היה לסיגים · ויאמר רבי משה הכהן נ״ע כי השבעה מיני מתכו׳ לא ימצאו במקר׳ על לשון רבים והנה שכח כל בדיליך : ואשיבה שופטיך · הטעם שיגלו ישרא׳ ושופטיהם גם יסורו שופטי אחז ויעמיד חזקיהו שופטי צדק כי כן כתוב : כבראשונה · כימי דוד ושלמה והבי״ת נוסף : ציון · בעבור המשפט תפדה מיד סנחריב : ושביה · יפדו הם שעשו תשובה : ושבר פושעים · היוצאים מתחת הרשות והם חמורים מחטאים והטעם על כל ערי יהודה הבצורות שנתפשו · ועוזבי יי׳ · כפול כמשפט : כי · מאילי · מגזרת אלה וחוברה על סימן זכרי׳ כמו נשים גם שלש שאים והעד מהגנות · יש אומרים כי יוד יבושו תחת תי״ו הנוכח וכמוהו אמרו רבים ולפי דעתי שהוא דבק עם יכלו ואחר כך שב לדבר עם הנוכח וכמוהו רבים : ותחפרו · כמו תבושו : כי · אחר שאמר שיבושו מהאילים שחמדו וגזלו המשילם לאלה שנבלו עליה ודיקדוק נובלת עליה שהי׳ כן מפלת עליה וכן ותאבלו דרך וכמוהו שנאמר בוילוי קשינו עורף והנה התברר כי מאילים מגזרת כאלה והנה אחרי כן וכגנה : והיה החסון · תקיף והוא תואר השם כי השם הוא חוסן : לנעורת · הוא שינוער מהפשתים : לניצוץ · כמו שביבים וכמוהו ונוצצים כעין נחשת קלל והטעם על הפסילים שיחזקום שלא ימוטו הפועלים בעת כרתם בעבור שלא הושיעום ישרפום גם הם ישרפו וזה טעם ובערו שניהם כמו מדוע לא יבער הסנה :

ואין מכבה · ואין עוזר :

ב

הדבר׳ זאת נבואה אחרת נם היא דבקה כי ציון עתה תפדה מיד סנחריב ועוד יבוא עת שתהיה לה מעלה גדולה והנה אמר באחרית הימי׳ והם ימי המשיח שהם אחרית ימי עולם: והיה׳ והנה לא היו ימים אחרי ישעיהו שלא היו שם מלחמות והנה זה כתב בספר בן גוריון ובספרי פרס ומדי׳ כי המלחמה לא שקטה בבית שני נא ורומי ועוד הכתוב העיד ולא ילמדו עוד ידענו כי הר הבית לא יהיה נשא רק פירושו נכון יהיה הר הבית שירוצו אליו מארבע הפיאות כאילו הוא נשא מכל הגבעות: ונהרו׳ מגזרת נהר בעבור מרוצתו: ושפט׳ השופט והוא המשיח כמו אשר ילדה אותה ללוי: לאיתים׳ כמו את מחרשתו ואת אתו ודגשות הת״ו לחסרון הנח הנעלם שהוא במלת אתו: למזמרות׳ שיזמרו בהם הכרמים: בית׳ שה דברי הנביא מוכיח את ישרא׳ והטעם אחר שתדעו כי ציון תפדה עתה בעבור המשפט ועוד יבוא זמן ישועה גדולה לה חייבין אנחנו שנאמי׳ כולנו בדברי הנבואו׳ שהן אמת כאור והנכים הנביא עצמו עמהן לדרך מוסר כאשר דבר משה׳ ושלאת לעונינו או בעבור שגדל עמהם ולמד מדרכי דברי פיהם כאשר אפרש: כי׳ יש אומרים כי ת״ו נטשת לנכח השם והטע׳ שיודה הנביא לשם כי באמת נטשם כי מלאו מקדם ורבי משה הכהן אמר כי ת״ו הנכח לישרא׳ והטע׳ כי שכחת עמך ותורתו: כי מלאו׳ יש אומרי׳ השתגעו כמו קראו אחריך מלא והנכון בעיני כי הם מלאים מחכמת בני קדם והם ארם וכן כתב ארם מקדם ופלשתי׳ מאחור על כן אחרי כן ועוננים כפלשתי׳ ויהיה בית יעקב כדרך קריאת כראשון: ובילדי נכרים ישפיקו׳ מה שהולידו במחשבת כי האמצעי בין שתי המחברות יקרא נולד וישפיקו כמו אם ישפוק עפר שמרון ואם הם שני׳ בנייני׳ והטע׳ כי די להם בחכמות החיצונות ולא יבקשו הנבואה שהיא האור: ותמלא כסף׳ קודם זהב בעבור מכו׳ הא׳ קנה נוסף כה״א לילה על כן המלה מלעיל והנה הזכיר למעלה שהוא חכם ובפסוק הזה שהוא עשיר ונבור כאשר יזכירם ירמיהו: ותמלא׳ אלים׳ מגזרת אל שאין כאן ממש: למעשה ידיו׳ של צורף׳ ישתחוו כולם וכן אצבעותיו: וישח׳ מבניין נפעל כמו ויומם לבב העם והטעם בעבור זה באו לידי שפלות: ואל תשא להם׳ יש אומרי׳ שהת״ו לנוכח השם וטעמו סליחה והקרוב ש׳ שאין כפם לאחד מהם שתשא ראש או כפם להם בעבור שהו׳ דבק בטעם כטעם וישפל או תחסר מלת ארץ כמו ולא נשא אותם הא׳ והמדקדק שאמר שמלת ש׳ לא תמצא כי אם על ציווי איננו נכון והעד ודרך כתיבה אל מות: בא׳ שם הפועל כמו כי בא יבוא או ציווי שיאמר כן כל איש לרעהו וכן הטמן מבניין נפעל: עיני׳ יש עין לשון זכר והנה הטעם כל אחד מעיני כמו בנות צעד׳ עלי שור: ושח רום אנשים׳ להפך כמו יהיה חשכי: כי׳ ושפל׳ כמו וישפל כי הוי״ו השיבו לעתיד כמו ויבא השמש וטהר: ועל׳ יתכן היות הארזים גם ההרי׳ וכולם כמשמעו או הטעם לדרך משל לבחורים והגדולי׳ והעשירים והגבורים והמלכים׳ ועל ההרים לפי דעתי מגזרת הרה כאשר אפרש בספר תהלות: ועל המגדל׳ בארמון המלך: ועל׳ אם הטעם על דרך משל יהיו הסוחרי׳ נאלה האניות הן לישראל ההולכות אל תרשים: שכיות׳ כמו אבן משכית: ושח׳ בעם אחרת כי בעבור כל אלה הנזכרי׳ ינבה לב בעליהן ובאבדם ישחו: והאלילים׳ יחלוף׳ יכרות וכן כל בני חלוף שים עליהם מיתה וקרוב ממנו חלף והלך לו: כליל׳ מלה נופלת על יחיד זכר ונקבה ועל רבים והטעם הכל כמו כליל תכלת כליל תהיו ג״ד יחלוף שב אל השם הנכבד: ביום׳ אשר עשו לו׳ העושים כמו ויאמר ליוסף את אשר כבר עשוהו: לחפר פרות׳ לפי דעתי שהאחת חפרפרת והוא שם עוף יעוף בלילה כעטלף ומביא עצמו ביום במקום סתר׳ ויש אומרי׳ שהוא עוף שיאכל הפירו׳ בלילות והם שתי מלות: לבוא בנקרת׳ מקום מנוקר: ובסעיפי׳ כדמות בדים יוצאים מהסלע יסתרו שם: לערוץ׳ לנכח מגזרת עריץ ויש אומרי׳ להפחיד והנה יהיה פועל יוצא ויתכן היות ש׳ תערוץ גם כן ויחסר מלת לבך ונקר׳ עריץ שם התואר יוצא כמו האמיס: חדלו׳ אחר שהשם גזר עליכם וזהו מפני פחד יי׳ אין כח באדם לבטל גזירותיו על כן חדלו לכם מן האדם שלא יושיעו אתכם כי הבל המה:

ג

כי׳ יתכן היות זאת הפרשה פירוש הארזים וההרים וכלם או יתכן שתהיה דבקה עם חדלו לכם מן האדם והוא הנכון בעיני: משען ומשענה׳ דרך צחות והטעם כל משען ופי׳ כל משען לחם ומים: גבור׳ שיש לו כח: ואיש מלחמה׳ שהוא רגיל: שופט׳ שישאלו שירוכו בדרך היושרה בדת וכן הנביא גם הקוסם בחכמת המזלות: זקן׳ שנסה דברי העולם: שר׳ ונכם חרשים׳ הוא האומן: ונבון לחש׳ אפילו המבין ללחוש הנחשים ויש אומרים מגזרת מתלחשים: ונתתי׳ ת״ו תעלולים נוסף מגזרת עולל והנה הו׳ שם התואר גם אני אבחר בתעלוליה׳ שם: ונגש׳ בנין נפעל כמו נגש לריב ויש אומרים כי הנו״ן שורש מהבניין הכבד הדגוש: ירהבו׳ כמו ישלטו וינצחו כמו המדהבת רהב: כי׳ בית אביו׳ ממשפחתו: שמלה לכה׳ אף על פי שהוא בה״א הוא כמו חבירין והטעם לא נבקש ממך שתתן לנו שמלה: והמכשלה׳ הטעם על ירושלם וכן כתב כי כשלה כדרך בן אדם שידבר כן בעת הכעס: ישא׳ ישבע כמו לא תשא את שם יי׳: חובש׳ כמו חובש מכה והטעם עוזר וכתיב יורש עזר: ואין שמלה׳ אפילו לנפשי: לשונם ומעלליהם׳ כל דיבורם וכל מעשיהם לפאת השם: למרות׳ פתחות הלמ״ד בעבו׳ הא׳ הבנין החסר וכמוהו לנאותם הדרך וטעם עיני כפרהסיא: הכרת׳ יש אומרים מגזר׳ כרת והיושר מגזרת הכירוהו והדגש לחסרון הנו״ן והנה כרא׳ במלת יככר שוגא הטעם מי שיכיר בפנים לדעת תולדת הגוף הם יענו ויודו דרך האמת איך צריך לעדי׳ על כן: וחטאתם כסדום הגידו׳ וטעם לא כחדו כי המכחד עוד יש לו מעט בושת: אמרו׳ יש אומרים שבחו כמו את יי׳ האמרת והישר בעיני שהוא מלשון אמירה בלב ובפה: יאכלו׳ כל הצדיקים והוא דרך קצרה והטעם שלא תחשוב כי צדיק אחד לבדו יאכל פרי מעלליו וטעם זה הפסוק דבוק עם אוי לנפשם: אוי׳ יש אומרים כי רע הוא תואר נוי והנכון שהוא תואר רשע: עמי׳ כל אחד מנוגשיו הוא עולל והמ״ם נוסף והוא תואר השם ואיננו פועל׳ הא׳ מאבריך תחת יו״ד כי אותיות יהו״א מתחלפין

כמו אשרו חמוץ והטעם הדאויים שיישרוך המה יתעוך: בלעו׳ שחתו עד לא יודע הדרך: נצב׳ על כן נצב השם לריב ואיננו שם כי אם שם הפועל מהבנין הנכבד הנוסף וכמוהו לדין והטעם על גזירותיו: עמים׳ טעמו רבים כמו עמים הר יקראו: יי׳ טעם ואתם איך תשפטו עמי ואתם בערתם הכרם כמו רעיתם כמו ובער בשדה אחר והכרם הם ישראל: מלכם׳ לנשות הלמ״ד בעבור חסרון הא׳ מה והם שתי מלות כמו מזה בידך: תטחנו׳ כמו תשחקו לדרך משל על הקלון והבזיון: ויאמר׳ ומשקרות׳ המסתכלות הרבה ובדברי רז״ל סיקרנית: וטפוף׳ יש אומרים מלשון דבור כמו והטף אל דרום ואיננו נכון בדקדוק ואחרים אמרו כי הוא מגזרת תרגום בארמית אשר הציף כאדם שיצוף על פני המי׳ ויש אומ׳ כי הוא מגזרת טף והוא היושר בעיני והטעם הולכות מהלך טף: תעכסנה׳ תשימנה עכסים ברגליהם כמשפט הנבלים הרוכבים׳ ויש אומרי׳ כי העכסי׳ משמיעות קול: ושפח׳ כמו מספחת היא ואם הוא בשי״ן והנה כן בשורי מהם: פתהן׳ יש אומ׳ חסר אלף׳ פאתהן והטעם פאת ראשיהן והנכון בעיני שהוא מגזרת והפותו׳ רמז לאחוריה והנה הזכיר למעלה ומטה: יערה׳ ינלה: ביום׳ העכסים׳ הם ברגלים: השביסים׳ אין לו אח ויש אומ׳ כי הם בשוקי׳: והשהרונים׳ כדמות ירח בחנורה מגזר׳ ארמית ועל דעת רבים כן אגן הסהר: הנטיפות׳ אין רע לו יש אומרים בשער: והשרות׳ באזנים והוא תרגם ארמית לדעת אחרים: והרעלות׳ מלה לבדה בלחיים: הפארי׳ מגזרת תפארת בידי׳: והצעדות׳ באזרוע והעד מאצעדת שאול כי האלף נוסף כאלף אזרוע: והקשורים׳ ידועים בגרון: ובתי הנפש׳ על החזה שהוא בית הנפש כי בו הוא הלב: והלחשים׳ כתבים כתובים בזהב ובכסף על דרך לחישה: הטבעות׳ באצבעות: ונזמי האף׳ פירשתיו: והמחלצות׳ אלה בגדים כמו וקח לך את חליצתו: והמעטפות׳ יש אומרים בלבוש תתעטף בו האשה׳ ויש אומ׳ מחלצות אלוק ומעטפות מכנסי׳: והמטפחו׳ כמו הבי המטפחת אשר עליך: והחריטים׳ יש אומ׳ כדמות טלת קרוב מלשון ישמעאל או הוא מגזרת בחרט אנוש כאשר אפרש עוד: והגליונים׳ כמו גליון גדול: והסדיני׳ כמו סדין עשתה: והצניפות׳ בראש: והרדידים׳ כדמות טלת בלשון ישמעאל והכלל כי כל אלה הם מלבושים וישתנו כמנהג המקומות: והיה׳ בושם׳ יעמיד הבשר ויחזקנו והנה מק קרוב מהפך והוא מפעלי הכפל ומגזרת: תמקנה בחוריהן: נקפה׳ שם והנו״ן שורש והוא קרוב מגזרת ונקב סבכי היער וטעמו כעין כריתות: מעשה מקשה׳ גלוח שער בשוה כמו ולא עשה רגליו: פתיגיל׳ חלוק דק מרוקם ישים על כל המלבושים: כי תחת יופי׳ אמר הגאון כי ההפך שהוא תחת יותר יפה להם ואחרים אמרו שמלת כי מגזרת כויה וכמוהו אף ברי שהוא מגזר׳ רווי ואיננו נכון בדקדוק כי וי״ו כויה שורש ולפי דעתי שהוא כך כי תחת יופי יעשו המק והנקפה והקרחה: מתיך׳ הטעם תתאלמנה הנשי׳ בעבור מות אנשיהם בחרב ומלת מתיך מושכת עצמה ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ומתי גבורתך: ואנו׳ כמו לא אכלתי באני והוא מהשניי׳ הנראים ובאה המלה כמו ושרו הצפרדעים מלרע: פתחיה׳ שב אל ציון הנזכרת בראש הפרשה והטעם חסרון הזכרים: ונקתה׳ כמו נקיון שנים: לארץ תשב׳ שב אל ציון:

ד

והחזיקו שבע׳ הטע׳ רוב בעבור ימי השבוע כל זה בעבור שימותו הזכרים במלחמ׳: ביום׳ צמח יי׳׳ יש אומרים על חזקיהו והנכון בעיני שהם צדיקי ירושלם שימלטו: לצבי׳ כמו צבי היא לכל הארצות כמו הדר ויש אומרי׳ שהוא מגזר׳ ארמית למאן די הוה צבי יתכניה ור׳ משה הכהן פירש צמח כמשמעו שהשם יתן ברכה בצמח ובפרי: והיה׳ כל הכתוב לחיים בירושלם׳ אפרשנו בספר תרי עשר בפסוק אז נדברו: אם׳ כטע׳ כי או טעמו קדום יאמר לנותר אם רחץ השם כך מציון: ידיח׳ כמו ידיחו את העולה כמו ירחצו: וברוח בער׳ מגזרת ובערת הרע:

ה

אשירה נא׳ כל נא כמו עתה: לידידי׳ בעבור ידידי כמו אמר לי בעבורי: לכרמו׳ בעבור כרמו: ידידי׳ עקרו משולם ודודי משניים: בקרן בן שמן׳ מקום נכבד היה בכרמי ירושלם ויש אומרים בקרן שהוא במקום גבוה בן שמן מגזרת והיה דשן ושמן וכמו לשד השמן ואיננו רחוק: ויעזקהו׳ יש אומרים איתמו מגזרת תרגום טבעת עזקתא ואין לו טעם והנכון שאין למלה הזאת אח רק תמצא בלשון קדר וטעמו כמו גדר ומשוכה: ויסקלהו׳ מהבנין הכבד וטעמו הסיר האבנים ואם היה מהבניין הקל או יהיה לחבר האבני׳ וכן ושרשך מארץ חיים: ויטעהו שורק׳ מטע שורק כי שם הפועל הוא בנח כל פועל עבר או עתיד: ויבן מגדל בתוכו׳ מקום לשבת השומר: וגם יקב חצב בו׳ להוציא התירוש בכרם: באושים׳ כמו חוחים כמו ותחת שעורה באשה׳ וטעם ויעזקהו שהיתה ארץ ישראל בנויה בבתים נחמדי׳ וחומות ויסקלהו שגרש הכנענים והמגדל הוא בית השם שהיה בהר המוריה והיקב משל למזבח העולה׳ ענבים כמו צדיקים: ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה׳ כל איש שהוא מיהוד׳ שהם סביבות ירוש׳: מה׳ מה נשאר מטוב לעשות לכרם שלא עשיתיו: מדוע׳ שתי מלות כמו מזה בידך וכן מלבם תדכאו עמי: ועתה׳ משוכתו׳ כמו לשכים בעיניכ׳: לבער׳ לרעות כמו ובער בשדה אחר׳ וטעם פרוץ גדרו שתפולנה החומות: ואשיתהו בתה׳ כמו שממה וכמוהו בנחלי הבתות: לא יזמר׳ מגזרת זמורה לתקנה לכרות ממנה הזמורה: יעדר׳ תקון כמו חפירה וכמוהו אשר במעדר יעדרון: שמיר ושית׳ מיני קוצים והטעם שיגברו הרשעים׳ וטעם על העבים על הנביאי׳ וכן כתיב גם נביאיה לא מצאו חזון: כי׳ הנה פירש הנמשל בכרם: משפח׳ מגזרת שאת המספחת היא: הוי מגיעי׳ היו כטעם קריאה או כמו הוי והטעם משיגי גבול הבתים והשדות: עד אפס מקום׳ עד שאין מקום והטעם שלקחו הכל: והושבתם׳ מבנין שלא נקרא שם פועל מהפועלים בעלי הי״וד

וכן והוריד המשכן: באזני' הטעם באזני אני יי' צבאות זה החמס ששמעתי וכמוהו
יי' במראה אליו אתודע או הוא לדברי הנביא ותחסר מלת אמר או קול: כי עשרת'
שם חשבון והטעם רבים' וטעם צמדי כרם בעבור שהשיגו הגבול והנה רובי
הכרמים כצמדים: בת אחת' מדה אחת והאומ' הוא עשרת כורים והבת והאיפה
שוות: הוי משכימי' סמוך אף על פי שאחריו בי"ת וכמוהו השכוני באהלים וכן
מאחרי בנשף תחלת הלילה וכן בנשף בערב יום כוכבי נשפו כי נשף יש שהוא סמוך
אל הבקר' ומלת ידליקם יוצאה לשנים פעולים מגזרת כי דלקת אחרי ויש אומרי'
מתרגו' יבעירם בארמית: והיה כנור' ידוע: נבל' שיש בו עשרה נקבים גם
חליל מגזרת חלול: ואת פועל יי' לא יביטו' על דרך רבים שהמתעסק בשכרות לא
ידע דרכי השם וכן כל שוגה בו לא יחכם ולפי דעתי כי במקום הזה לא ידבר כי אם
על הרעות שהביא השם על ישראל כי גלו עשרת השבטים: לכן' וכבודו' הטעם
ועם כבודו כמשפט מלות מושכות אחרו' וכן צחה צמא מתי צחה' וטעם צחה קרוב
מצמא וכן והשביע בצחצחות ונגזרתו האור הזך והצח: לכן' נפשה' הוא הרוח
היוצא מהפה וכמוהו נפשו גחלים תלהט' ופערה כמו פתחה וכמוהו ופיהם פערו
למלקוש: לבלי חק' הפך המנהג: ועלז' וכל עלז שיש בה או יהיה עלז לאחרים
במפלתה' ויאמר רבי יונה ז"ל כי א הוא כדרך השחוק שאירע לקנה המתים בעת
המות: וישפל' כל אדם משאר הגוים אשר הם סביבות יהודה: ויגבה' אז
תראה גבהות השם בעבור המשפט שעשה בישראל ותגלה קושטו בעבור הצדק
שעשה: ורעו' אז תהיה ארץ יהודה שממה וירעו בה הכבשים כאילו כהונים
היו להיותם שם מגזרת ארמית וכמוהו לזברו' ביש: מחים' הם הכבשים השמני'
שיש בהם מוח וכמוהו ממוחים' וחרבות מגזרת חרבן והנה הוא סמוך ותחסר
מלת הארץ כמו ושכור' יגון ולא מיין משא חמור לחם' וטעם גרי' יאכלו אנשים
נכרים שידורו שם והנה מחים תאר השם והם פעולים והגרים פועלים:
הוי מושכי העון' הטעם שיחזיקו העון וכעבות העגלה חטאה הם מושכים חטאה
והוא שם כמו חטאת כמו נושא עון ופשע וחטא' כי גם יהיה תאר השם: האומרים'
יתכן היות ימהר פועל יוצא כמו מהרו את היין ויתכן להיות יחישה לבדו יוצא ובאו
שניהם עתידים בלא דגש וכמוהו אל תרבו תדברו והטעם מי יתן ותבואנה אלה
העתידו' ונראה אם הם אמת: הוי' הטעם בעבור שהיו מתאוי' שתבואנה הרעות
והנה הם כמי שאין לו דעת: הוי' הטעם שלא יכירו בין טוב לרע והם חכמים
בעיניהם: הוי גבורי' הטעם כנגעה חכמת' בעבור היין: למסוך כמו לנסוך והן
שני שרשים וכמוהו מסכה ייגה: מצדיקי' והיין יעור להם גם השוחד יעור להם:
עקב' בעבור כטעם שכר באחרונה מגזרת ואת עקבו מים: וצדקת' כל אחד
מהצדיקים יסירו ממנה כמו בנות צעדה עלי שור: לכן' קש' פעול ולשון אם פועל'
וחשש כמו קש וכמוהו תהרו חשש ויחסר אות בי"ת עם להבה כמו כי ששת ימים
המנחה בית יי' כי ירפה שב אל חשש והוא פועל ועומד: כמק' שימק השרש והנה
לא יעמד: כאבק' סמוך ויחסר ארץ או הדומה לו והנה הטעם האבות והבנים:
על כן' על שעזב תורתו: וירגזו ההרים' מכובד המכה: כסוחה' מושלכת
והכ"ף שורש וכמוהו שרופה באש כסוחה והם שנים משקלים: ונשא' כאילו ישא
נס לכל גוי עד שיבא להלחם עם ישראל וכן ושרק לו: קל יבוא' בזמן קל יבא או
הוא תואר הבא והוא הנכון: אין' ינום' קל מישן והטעם לא ינום אף כי שישן
ולא נתק מבנין נפעל: אשר' כצר' כמו חרבות צורים כי משקלי השמות
משתנים: וגלגליו' כמו אופן מרכבותיו והם ידועים' וטעם כסופה שיבא מהרה
והפירוש כמוץ סופה: שאגה' וינהום' מלה זרה בעבור שאות הגרון ירחב
ויבוא העתיד על משקל יפעל שהיה עי"ן הפועל אחד מהגרון רק אם היה לו לומר כן
לא יתכן להיותו כלל על משקל יפעול: ויפליט' ירצה שיפליט לראות אם יש
מציל: וינהום עליו' על ישראל: כנהמת ים' כי אז יחשך אור העולם וכתוב
חשכת מים' וטעם ונבט לארץ כי בארץ יהיו ולא בים ויבוא החשך דרך משל על
מצוקות הלב' יש אומרים כי ונבט מבנין נפעל והקרוב אלי שהוא מבנין הכבד
הדגוש והוא שב אל ישראל כאשר אמרתי במלת עליו: צר' ואור' יש אומרים
השמש והירח ואחרים אמרו הירח והשמש כי הירח צר כנגד השמש ור' אלוכי'
אומ' שיחסר אות הא' כאילו אמר צהר כי אותיות יהו"א פעם הם יתרים גם ימצאו
חסרים והנה טעה כי הא' איננה מאותיות המשך ולא יעלם רק באחרונה שהיא
תמורת אלף" במבטא והנכון בעיני להיות כמשמעו להיות צר כמו צר ומצוק מצאוני
או יהיה תואר השם והטעם כי תחשך ארץ ישראל מפאת הצר גם מפאת האור
שיחשך בעת הריסותיה כי יעלה איד ויכסה אור השמש: בעריפיה' כמו יערף
מזבחותם וקרוב מגזרת וערפתו:

ו

בשנת מות' הקדמונים אמרו שמלת מות צרע' כי בעת שנכנס אל ההיכל להקטיר
היה הרעש גם הוא נכון ויתכן להיות כמשמעו כי בשנה שהתנבא מת עזיהו ואין
טענה בימי עזיהו אחר שהיה חלשים וזאת היא תחלת נבואת ישעיהו: רם ונשא'
תאר הכסא לא כאשר אמרו רבים והטעם שהוא למעלה מהחיות כאשר אפרש
בספר יחזקאל: ושוליו' הם שולי הכסא כי מנהג המלכים להיות בגדים על כסאם:
שרפים' קראם שרפים בעבור ששרפו פיו' וטעם עומדים ממעל לו כמו עומדים
עליו מימינו ומשמאלו ודברה תורה כלשון בני אדם להבין בני אדם כי כן דרך
המלכים הגדולים' וטעם אלה הכנפים אפרש במראות יחזקאל' וכיסוי הפנים
כמו ויסתר משה פניו וכן רגליו בעבור הכבוד: ובשתים יעופף' למלאות שליחות
השם: וקרא' הנה לא הזכיר כמה מספרם יש אומרי' שנים והנכון רבים:
קדוש' שלש פעמים שכן יאמרו תמיד וכמוהו היכל יי' היכל יי' ארץ ארץ
ארץ' קדוש תאר השם והקדושה בעצם ולא תשתנה כנגד המקומות והשם הראה
לו זאת הנבואה בעבור שיתקדש מטומאת השפה כי השם קדוש וכן משרתיו
ושלוחיו' וטעם צבאות הם המלאכים שהן במעלה אף על פי שהוא קדוש קדוש
כבודו מלא הארץ שהיא למטה והמפרש מלא כל הארץ הדרים בה כמו ליי' הארץ
ומלואה לא אמר כלום והעד וימלא כבוד יי' את כל הארץ: וינועו אמות הספים'
כאילו סרו הספים ממקומם' אמות ידועות ויש אומרי' כי אין למלה הזאת אחות:
מקול' השמש הקורא והנה אמר וינועו פועל עבר והנה ימלא עשן בעבור שאין
בלשון הקודש סימן על זמן עומד והנה משפט העברים לערב דבריהם: ואומר'
נדמיתי' נכרתי מהיותי עם חברת הקדושים כמו ודמיתי אמך ויש אומרי' מלשון
דמי גם הוא נכון' טעם איש טמא שפתים לפי דעתי שהנביא נדל עם ישראל שהיו
טמאים במעשה ובדיבור והנה למד מדיבוריהם והעד ויסרני מלכת בדרך העם הזה
על כן אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב' וטעם כי את המלך יי' צבאות ראו
עיני שהוא קדוש ופחדתי להקדישו בעבור טומאת שפתים ואף על פי שאמר ראו
עיני במראות נבואה ראה כן: ויעף' כאשר הוא הע"ן קמוץ ויקרא בחטוף הוא
מגזרת עוף וכאשר פתוח הוא מגזרת עיף: רצפה' גחלת כמו עוגת רצפים' וטע'
במלקחים כדרך בן אדם' וטעם המזבח בעבור שהאש היא טהורה לא זרה:
ויגע' טעם זה' על האש שימצא בלשון זכר: וסר עונך' הוא עון הדיבור
שהוא מדבר התולים כדרך אנשי דורו: ואשמע' אומר לשרפים על כן מלת לנו'
וטעם הנני שלחני אחרי שטהרו שפתי אני ראוי להיות שליח ולא הייתי כן בימים
הראשונים על כן אמרתי מזאת הפרשה תחלת נבואת ישעיה: ויאמר' שמעו
שמוע' יש אומרי' אח' שנגזרה הגזרה השם לא יקבל תשוב' למנוע הרעה נגזרת
בעולם הזה ויאמ' רבי משה הכהן ז"ל כי הטעם על מה שיועיל להן מועצו' טובות
שימלטו בעבור' וזה היה נכון לולי מלת ושב ורפא לו והראשון הוא הנכון: השמן'
יש אומ' שמלת השמן שם הפועל כמו הקטר יקטירון ביום וכן השע כמו להשע וזה
לא יתכן בעבור מלת פן רק הכל ציווי וידענו כי אין כח בנביא להשמן הלב רק הוא
כלבו' וכמוהו רבים: השע' מגזרת לא תשעינה כטעם טח וכן תרגום ארמית והיה
ראוי להיותו על משקל הרף והשתנה בעבור אות הגרון או יהיה מהפעלים השניים
הנראים: ואומר' ביקש הנביא לדעת עד מתי תעמוד זאת הרעה שלא יבינו ולא
ישובו והנה התשובה עד שתהיה הארץ שממה: ורחק' וירחקם ויוליכם אל ארץ
רחוקה: העזובה' תאר השם או פעולה ועוד יש אומ' כי עשרה מלכים יעמדו עוד
על יהודה טרם הגלו' וזה טעם ושבה והיתה לבער כמו ובערת הרע ויש אומרים
מגזרת לא תבערו אש ובאמ' שכן היה מספר המלכים עם עזיהו ואחרי' אמרו כי
עשירי' תשאר בארץ ועל דרך דקדוק הלשו' עשיריה תאר השם ואיננו כמו עשירים
והעד יהיה ישראל שלישיה והנה התברר כי זה רמז למלכות: כאלה וכאלון' שנים
אילנים היו בשער שלכת והיו חזקים והאומרי' כי שלכת הפוך מלשכה איננו אמת גם
כן הגוזרי' אותו ממלת השליך כי המדבר כאלה לא ידע דקדוק הלשון' וטעם מצבת
בם שיעמדו עוד ויהיו נכבי' תמיד ואל תתמה על שהמשילם לאילן והנה כן כי כימי
העץ' וטעם זרע קדש מצבתה שאלה שיעמדו בה אחר כן הם זרע קדש וזה רמז
לעולם מגלות בבל:

ז

ויהי' ולא יכול' רמז לפקח בן רמליהו על כן כתוב אחריו נחה ארם על אפרים:
ויוגד' בעבור היות המלך על עשרת השבטים בתחלה מאפרי' תקרא המלכות
כן: על אפרים' כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים: ויאמר' צא נא' כמו עתה:
שאר ישוב' שם בן הנביא כאשר אפרש והאומרים כי בנך מגזרת בינה אין להן
בינ' בדקדוק: תעלת' כמו אשר בתעל' לחב' והמי' רבים ואין הברכה ככה כי הברכ'
תקרא מקום חיבור מימי הגשמי' ורבי' אמרו שנקראת כן בעבור שמימיה ממקום
מבורך: ואמרת' השמר' מלרע מגזרת שמרים כמו ושקט הוא על שמריו והטעם
שב על שמריך כי לעולם השמר מלשון שמירה הוא מלעיל והעד אל תירא' והשקט'
פועל יוצא והטעם כפסך או עמך ודמה אלה המלכים לזנבות אודים כמו אוד מוצל
מאש והטע' שהם כמו הנשאר לאוד שיעלה עשן ואין כח לו לבער על כן באחרי אף כי
בחרי אפם ידמו לזנבות: יען' כמו בעבור ויתכן היות הי"וד שימ' העתיד: נעלה'
ונקיצנה' פועל יוצא עד שיקוצו מפנינו והטע' על ירוש' על כן ונבקיענה: את בן
טבאל' יש אומרי' כי הו' בתמורה רמלא והוא בן רמליהו וזה הבל כי בעבור שהזכיר
בתחלה בן רמליהו והנה אומר עם ארם ונמליך מלך יש אומ' הטוב אלינו ואין מלת
אל כי אם כלא כאילו אמרו את בן טוב לא והנכון שהוא שם שר גדול מישראל או
מארם: כה' לא תקום' זאת העצה כי כן הזכיר למעלה יען וכבר הודעתיך כי
כל פועל אם לא נזכר השם לעולם הו' בכח הדבור: כי' טעם כי כמו כי עם קשה
עורף הוא אף על פי והטעם בעבור רצין ופקח הצרים על ירושלם: ובעוד' כאומר
עוד כשארו שנים ויהיה כן ותוסף' הבי"ת כב"ית בטרם ותחלת זה החשבון שנת
הרעש שהיה בימי עזיה שהתנבא עמוס וישרא' גלה יגלה וכמוהו ויהי מקץ ארבעי'
שנה ויאמר לאבשלום: יחת' מגזרת החתות והוא מבנין נפעל כמו ימס והטעם
שיהיה לו רע מעט שיבוא עליו ויתכן היות יחת מבעלי הנו"ן כמו ינס וכמוהו תחת
נערה והנה נראה הנו"ן במלת הנחת יי' גיבוריך והטעם שירד מהיותו נחשב לעם:
וראש' כאשר פרשתי: אם לא תאמינו' תחסר מלת דברו והטעם בקשו אות על
כן כתיב אחריו ויוסף יי' שאל לך אות והנה ירצה כאשר אמר הנביא אם לא תאמינו
שלא ענה' וטעם כי לא תאמנו בעבור שאין אמונה בכם כמו ויאמנו דבריכם:
ויוסף דבר על אחז' על ידי ישעיהו וכמוהו וידבר יי' אל מנשה ואל עמו: שאל העמק'
שאלה' ציווי אחר ציווי בלא דגש וי"ו וכמוהו התאחדי הימיני ומלת שאלה על משקל
יי' שמע' כאילו אמ' שאל והעמק בשאל' שתהיה למט' או הגבה למעל' ורבי' אמ' שמלת
העמק גם הגבה שם הפועל: ויאמ' מתשוב' הנביא ידענו כי מחשבת אחז היתה
לרעה וטעמו לא ארצ' לשאול ולנסו' כי אדע שלא יוכל לעשות מה שאשאל ממנו:
ויאמר' הלאות' דבר שלא יוכל לעשותו והנה טעמו בעבור שאתם מלכים ואין כח

באלהים כנגדכם תחשבו כי כן דרך השם: לכן, טעם הוא לעם שאתם לא תשאלו האות הוא יתננו לכם והתימה מהאומרי' שעל אחיהם ידבר והנה האות נתן לאחז ואותו נולד אחרי שנים רבות ועוד שאמר כי בטרם ידע הנער טוב ורע תעזב האדמ' והנה היתה ארץ אפרים גם דמשק עזובה בשנת שש לחזקיהו והכתוב אמר מפני שני מלכיה ורבים השתבשו ואמרו כי עמנואל הוא חזקיה וזה לא יתכן שאם אמרנו שזאת הנבואה היתה בתחלת מלכות אחז הנה כל מלכותו שש עשרה שנה וכאשר מת היה חזקיהו בן עשרים וחמש שנה ואחרי' אמרו שהוא בן אחז ואחרים אמרו שהוא משל למלכו' ואם כן מה טעם לדעת הנער טוב ורע ומה טעם למהר שלל לקר' אב ואם, והישר בעיני שעמנואל הוא בן ישעיהו גם כן מהר שלל והעד ואקרב אל הנביאה גם כן שאר ישוב וכל אחד מאלה השלשה בנים נקראו לאות מה שעתיד להיות הנה עמנו אל שהשם יעזרם ויהיה עמם בצר' שהם עומדים בעבור שני המלכי' ומהר שלל שבאה עת גלות שומרון ושאר ישוב שאחרית ישראל ישובו תשובה והנה הנאמן על זה הפי' הנה אנכי והילדים אשר נתן לי כמו הילדים אשר חנן אלהים והמפרשים אותם תלמידים יראונו כמוהו במקרא גם ישעיהו היה לאות ולמופת על מצרי' ויאמר הגאון כי האות הוא שיהיה זכר ולפי דעתי שהאות חמאה ודבש יאכל כי אין מנהג הילדים שיאכלו בעת לדתם וידענו כי הקטן בשנים יקרא נער והנקבה נערה גם כן עלמה והזכר עלם והנה יתכן להיותה בתולה או בעולה כי אין בטעם רק כנגד השנים ועלם יוכיח והנה דרך גבר בעלמ' ואיננה בתול' כלל בעבור שאמר בראש לא ידעתם: וקראת, העלמה כמו וחטאת עמך: חמאה, לדעתו מאוס, במאכל הרע כי הטוב הוא המתוק: כי, יש אומרי' בן עשרים שנה בעבור דברי משה מבן עשרים אם כן היתה זאת הנבואה אחר שתי שנים במלכות אחז ויתכן היותו פחות מעשרים: יביא, הטעם כאשר תגלה שומרון ודמשק אז יבא סנחריב על יהודה: והיה, המשיל החיל לזבוב וטעם לרך מצרי' כי עבר עליהם מלך אשור ובאו כולם לעזרו: ובאו, מלת נחו מלרע כמו כי שמו אותי בבור ושמו את שמי: הבתות, מקום שממ' מגזר' ואשיתהו בתה: ובנקיקי הסלעי', אין לו חבר ופירושו לפי מקומו, גם הנעצוצי' אילנים אין להם פרי וכן ותחת הנעצוץ, גם אין אח למלת הנהלולים והנה יהיו רבים עד שיחנו במקום הישוב ואשר אין שם ישוב: ביום, בתער השכירה, משל על יציאת מלאך השם והרג מחנ' אשור יש מפרשי' השכירה הגדולה ואמרו כי כמוהו גם שכיריה בקרבה ולפי דעתי שהשכיר' שם כמו בכח האכילה והוא מגזרת שכר שיקח בעל התער בעבור שהי' חדה מאד כי זאת היא אומנותו, וטע' את הראש והזקן ושער הרגלי' כל גבור ושר ונגיד כי כן כתוב: והיה, ושתי צאן, דרך קצרה והטעם שיות, וטעם יחיה איש מי שיהי' בירושלם: והיה, הטע' שהשם יתן ברכה כי יבא רב ממעט על כן אוכל חמאה ודבש יאכל: והיה, אשר יהיה שם, כמו היה וכן אז ישיר משה ישנו עגל: לשמיר ולשית, מיני קוצים והטעם כי מחנ' אשור השחיתו את הארץ שנה אחר שנה: בחצים, לא יוכל אדם לבא במקו' הכרמי' שהיו כי אם בחצי' כי יפחד שיש יער שנחבאו לסטי' או חיות בקוצים: וכל אשר במעדר, שהיו הכרמים שם בתחלה מתקנים יתקנום עתה כי לא יהיו שם קוצים וכל כך יתן השם ברכה בכרמי ההר עד שישלחו השור שם כטע' אסרי לגפן עירה והנה אמר כי מעגלה אחת ושתי צאן ירבה החלב וכרמי ההר שימלטו לבדם יתן השם ברכה עד בלי דיי:

ח

ויאמר, גליון גדול, יש אומרים ממגלה והנה יוד תחת דגש וכנה דליו שוקים: בחרט, כמו ויצר אותו בחרט צורה יפוקה כדמות אדם ואחרים אמרו כי גליון יחיד מגליונים והוא בגד והכתיבה במלאכת רקום והטעם כי יתנבא לעתיד על גלות שומרון: ואעידה, יש אומרי' כי האלף תחת הה"א ואחרי' אמרו כי בא עתיד תחת עבר ויתכן היות ואעידה כמשמעו שאעיד לי והנביא עשה מה שצוה השם ואם לא נזכר: את אוריה הכהן, היה כהן גדול בימים ההם גם זכריה היה אדם גדול ודרך הדרש ידוע' על נבואת זכריה הנביא ואוריה הנבי': ואקרב, טעמו רמז לשכיב' כמו אל תגשו אל אשה והנביא' אשת הנביא ונקראת כן בעבור שבעלה נביא או גם היא היתה נביאה: כי, זה הנער נולד קודם שתי שנים שתגל' שמרון: ויסף, הנושא כמו ויאמר ליוסף: ויוסף, טעם ויוסף כי גם זאת הנבואה היתה' על דבר מלך אשור: יען, מי השלוח, יש אומרים שהם ירושלם והנכון מלכו' בית דוד שרובי מלכי בית דוד היו צדיקים ומלכי ישראל היו כלם רעים וחטאי' וטעם השילוח הם כמו גולות מים או שישלחם אדם או מים שיגדלו שלחים כמו שלחייך פרדס רימונים: ולכן, עליהם, על אנשי יהודה שהיו קושרים על אחז: אפיקיו, המקומו' חזקי' מהמים כמו על אפיקי מים או כפי טעם המקום וכן גדותיו ויש אומרי' כי הוא חסר הל"ים כמו שרשרו' עם שרשו' ולא אמר כלום כי הל"ים תכפל ואיננה שורש כי שרש שרשות שרש אבל ל"ם חסרה לא תמצ' כי איננה מאותיו' השרות: וחלף, מטות כנפיו מלא רוחב ארצך עמנו אל, וטעם הזכירו כי הוא היה לאות שתמלט ירושלם מיד רצין ופקח גם מיד סנחריב גם כאשר הגלה דמשק ושמרון: רעו, כמו תרועם בשבט ברזל גם אותו לשון שיוי כמו שובו ציון, וטעם התאזרו פעמים שיעשו כן בכל רגע: עוצו, הטעם כל מה שתעוצו על ירושלם לא תקום העצה והנה עוצו מהשניים הנראים, ור' משה הכהן ז"ל אמר שהוא חסר יוד והיה ראוי להיותו יעוצו כמו זכורו: כי עמנו אל, זה טעם שם בן הנביא: כי, בחזקת היד, כאשר התחזק' עלי הנבואה כמו היתה עלי יד יי': ויסרני, דגשות הסמך לבלוע היוד שהוא פ"א הפועל כמו בטרם אצרך בבטן והנה ויסרני שורה על יוסר פירושו במלת טמא שפתים: לא, יוכיח המשכילים שלא יקשרו על אחז ויסובו עם מלך אשור וזה טעם ואת מוראו והנה הוא דבק עם מלך אשור הנזכר למעלה: את, אחר שאמר את היסף אתו וכמוהו רבים או טעמו אתו לבדו תקדישו שמנהג האדם שיפחד מהקדוש כמו כי איש אלהים קדוש הוא: מעריצכם, שם התואר או פועל שהוא מפחידכם באמת: והיה, טעמו על מלך אשור וטעם מקדש מקו' שילך אדם אליו להגדל בו ולהנצל בו והנה הוא דבק למקדש נגף ולאבן נגף שיעל' אדם עליו להשגב בו: לשני בתי ישראל, מלכות ישראל ויהודה והנה טעם לפח לאפרי' ולמוקש ליהודה: וכשלו בם, שב אל פח ולמוקש: צור, יש אומרי' שהוא חסר נ"ון כמו שמור והנכון שהוא כמו חתו' והטעם סתום אלה דברי הנבואה והם התעוד' והתורה: בלמודי, שם התאר וכמהו לשמוע כלמודי' והנ' הוא מתלמידי: וחכיתי, אלה דברי הנבי' שאמתין על שהשם יתן לו רשות לגלות סודו: הנה, הטעם יוכלו להבין מסוד הנבוא' ממעשי ומשמות בני: מעם יי' צבאות, הטעם כי אלה השמו' היו מעם השם: השוכן בהר ציון, הטעם מרוב אהבתו: וכי יאמרו אליכם, עם התלמידי' ידבר: המצפצפים, דומ' לדבור וכמוהו כסוס עגור כן אצפצף: והמהגים, מהבנין הכבד הנוסף והטע' שיעשו לאחר שיהגה: הלא עם, זאת התשוב' הטעם הלא זה עם שידרוש אל אלהיו כדרך לעוג ומהתל באליהו איך יבקש אל הצלמים שהם מתים בעד החיים: לתורה ולתעוד', הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא בעבו' תורת הנבוא' כי עוד יאמרו כדבר הזה לא נשמע כי הוא כלילה שאין לו שחר והטעם לא תצא תעלומ' לאור, ויש אומרי' כי טעם לתורה שבועה וכדבר הזה לא ראינו במקרא: ועבר, יש אומרי' כי הנה ימים באים שהעובר בארץ יהוד' והוא מיהוד' יהיה נקשה ורעב מפני חיל סנחריב וכאשר ירעב כי לא יושיעו מלכו ולא ע"ז שלו אז יפנה למעלה להתפלל לאלהי השמי' ולפי דעתי שהוא על חיל סנחריב שיעבר בארץ יהודה וידוע כי מחנה גדול ירעב: במלכו, הוא מלך אשור וכאשר יפנה למעלה ולמטה יראה הכל חשך: ואל, מעוף, כמו ארץ עיפתה כמו חשך: מנודח, מפוזר כמו והנדחים ויתכן שהוא כן ומעוף אפיל' מנודח בעבור שהוא לשון זכר: כי, כמו אותה העיפה והחשכ' לא תהיה לירושלם שהציק עליה האויב ויש אומרים כי לא יוכל הצר לעוף אל ירושלם אשר הציק לה כעת הראשונה כי בפעם הראשונה שבא מלך אשור הקל ארץ זבולן ונפתלי ובפעם האחרונ' הכביד לכלו' הגליל ויתכן היות גוי' על ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך:

ט

העם, אלה הם אנשי ירושלם שהולכים במסילותיה כעור שלא יראה מפני הצער: הרבית, הם יהודה שנקבצו אל ירושלם וטעם לו הרבית השמחה כאשר הוא קרי ואשר הוא באלף לא היתה שמחה כמוה כמו לא היה פחד: כי את עול סבלו, משקלי השמו' משתני': מטה, מכה שכמו: החתות, נפתח הה"א בעבור אות הגרון כמו החלו' ואינ' מלה זרה ותי"ו החתות לנוכח השם כמו הרבית הגוי: כיום מדין, בימי גדעון: כי, יש אומרים סאון מגזרת סאה שהשם מדד לאשור כפי מעשיו ויש אומ' שהוא הפוך מן אסון כמו כשב וכבש והנכון שאין למלה הזאת דומ' והעד סואן שהוא פועל והנו"ן שורש וטעמו כמו כאוקה ברעש גדול: ושמלה מגוללה בדמים, וכל אחד שוכב חלל בדמיו או טעמו שהשמלה שהיתה מגוללה בדמי חללים שהרג' והנה היתה' לשרפה והטעם על מיתת חיל סנחריב ביד המלאך כשנשרפו': כי, כל זה בזכות הילד שיולד לנו וידענו כי כבא סנחריב היה חזקיהו בן שלשים ותשע לכן קראו ילד בעת נבואת הנביא, יש אומרים כי פלא יועץ אל גבור אבי עד הן שמות השם ושם הילד שר שלום והנכון בעיני כי כל אלה שמו' הילד פלא שהשם עשה פלא בימיו יועץ כן היה חזקיה ויועץ המלך אל גבור שהיה תקיף שנמשכה מלכות בית דוד בעבורו ועד כמו שוכן עד שר שלום שהיה שלום בימיו וכן כתוב: למרבה, דרך דרש הסופרי' כי המ"ם סגור בתוך המלה והיה ראוי להיותו בסוף רמז לאות השמש שטב הצל לאחור יתכן היות מרבה שם כמו מעשה או פועל מהבנין הכבד הנוסף כמשפט וכן כתוב: דבר, נבואה או גזירה: ונפל הטעם כפול כמשפט: וידעו, אפרים, הם עשרת השבטים: לבנים, דרך משל אם אשור הרע לנו עוד נשוב כקדמותינו וטובים מאשר היינו: שקמים, כדמו' תאנים רעים: וישגב, צרי רצין, הם אשור: אויביו, שב אל השם ואם ארם או ישראל והנה ארם שהן מזרח לישרא' ישובו להרע לישראל עם מלכי אשור, מאחור שהם במערב ארץ ישראל: והעם, על ישראל: המכהו, הוא השם שהוא המכ' באמת ובאו סימנים שנים כמו בתוך האהלי': ויכרת, הטעם לא שב העם כי אין מורה להם הדרך הישרה: כפה, הוא השרש נכנה וכפתו לא רעננה: ואגמון, כמו הלכוף כאגמון ראשו והוא כמח כר' וידוע: זקן, והנה פירש כי הראש משל לזקן וכן הכפה והזנב ואגמון משל לנביא השקר: ויהיו, אלף מאשרי תחת יוד והפך זה תתיימרו וכן אלף ומאשריו: על כן, ישמח, השם כדרך לשון אדם כי בהיות הנעשים בטוב ישמחו עושיהם: חנף, הוא ברו טוב ותוכו רע: כי, דמה הרשע לאש שיאכל המבער והשמיר והשית הם הרשעי': ויתאבכו, מלה זרה כמו התרוממו: בעברת, כעתם, בלשון קדר כמו חשך גם זה דבק בעבור העשן הנזכר למעלה ור' משה הכהן ז"ל אמ' שהוא כמו יועם זהב והתי"ו מבנין התפעל ואלת טעות גדולה: ויגזר, דרך משל בעבור מלחמות שיעשו ביניהם והן אחים כאילו הם גוף אחד: מנשה, זה פירוש הפסוק שהוא למעלה והנה מנשה ילחם עם אפרים ושניהן על יהודה:

י

הוי חוקקים, הוי כמו קריאה לשופטים וסופריהם: ומכתבי', פועל יוצא לשני פעולי' מהבנין הכבד הדגוש ויהיה עמל דבוק עם כתבו: להטות, יצוו לסופרי' שיכתבו ספרי שקר על היתומים והאלמנו' והדלי' שאין להן כח ואפילו לדבר, ומה הטעם כל זה עשיתם והנה מה תעשו בי' שיפקוד השם עונותיכ': כבודכם, הוא ההמון: בלתי, הטעם כל זה עשיתם לא ימלט רק מי שיכרע תחת אסיר ויפיל עצמו תחת הרוגים כאילו הוא הרוג כמוהם: הוי אשור, הוא דרך קריאה, שבט אפי שהוכחתי בו רבים והמטה שהוא ביד בני אשור הוא זעמי: בגוי, ועל עם עברתי, שים לי עברה עליו: והוא, ידמה, כמו כאשר דמיתי והוא מגזרת דמיון והטעם לא יחשב כי להוכיח שלחתיו רק אין לו מחשבה כי אם לעקור את הכל: כי יאמר בלבו הנה שבו שרי שהין בתחלה שרים הנם מלכים על גוים:

הלא

הלא ככרכמיש כלנו · כמו ואכד כלנה והם שמות מקומות נקראו על שם הבונים
כמו מצרים : כאשר עשיתי לממלכות · עובדי ע"ז : מירושלם · מסביבות
ירושלם והם ערי יהודה הבצורות שתפשם : הלא · זאת הנבואה היא על סנחריב
כאשר יבא להלחם על ירושלם : והיה כי יבצע · ישלים וכמוהו ידיו תבצענה :
את כל מעשהו · להביא חיל סנחריב אל ציון : על פרי · כמו פרי מחשבתו :
כי · עשיתי גבורה : נבונותי · מהשניים הנראים מבנין נפעל : ואסיר · עתיד
והטעם על זמן עומד כמו יעשו עגל בחורב : ועתידותיהם שושתי · מגזרת ועתדה
בשדה לך הממון שיזמן האדם שימציאנו לעתיד מימיו : ואוריד כאביר · ואם
הוא באל"ף הוא נוסף והטעם אוריד היושבים בארמון כביר · ויאמר ר' משה הכהן
כי האל"ף עיקר כמו אביר הרועים והטעם כגבור : ותמצא · לחיל · ממון כמו את
החיל הזה : נודד כנף · פועל יוצא והנה הכנף פעול בעבור שהמשילם לבצים
והאפרוחי' יולדו מהם : היתפאר הגרזן · כלי הברזל שיחתך בו והוא מגזרת נגרזתי
והנה הטעם כי השם המשילו ואין למשור רע כי אם ישר במגר' והוא מפעלי הכפל
על משקל מעוז ומשל אחר כהניף שבט ואת מרימיו והטעם כהנפת השבט ותנופת
מרימיו כי עיקר התנופה למרימיו כהרים מטה הארמה למרימים לא לעץ : לכן ·
טעם במשמניו מיתת גדולי אשור כי כן כת' : יקד · כמו ויט שמים וירד · יקוד על
משקל כפור : והיה אור ישראל · הוא השם והטעם על המלאך שהכחיד המחנה :
שיתו ושמירו · הרשעים : וכבוד יערו וכרמילו · משל שהיו רבים כאילני היער
והכרמל : מנפש ועד בשר יכלה · שהכחידם כדמות שרפה : כמסוס · שם כמו
יקוד ואיננו סמוך · וטעם נוסס שיהיה זה הדבר נראה כנס : ושאר · שלא ימלטו
כי אם מעטים עד שיוכל לכותבם נער שאין לו רגילו' בחשבון : והיה · על מכהו ·
הוא אשור וזה לאות כי רבי' מיהודה קשרו : שאר ישוב · הוא שם בן הנביא והנה
פירש כי טעם שאר ישוב על שאר יעקב והוא יהוד' גם ישוב משרת עצמו ואחר עמו
כמו מתן בסתר יכפה אף והנה הוא כן שאר ישוב שאר יעקב ישוב ש' אל גבור וטע'
גבור בעבור שהוא יוכל להושיעם : כי · הטעם אף על פי שיהיו ישראל רבים בימים
ההם כחול הים לא ישאר מהם רק מי שישוב לשם כי כליון חרוץ גזור מהשם כמו
אתה חרצת יבוא ככחל שוטף בצדק : כי · ונחרצה · גזרה נגזרת מאת השם כמו
אתה חרצת : לכן · יושב ציון · בעבור שנתפשו כל ערי יהודה : יככה · במחשבתו :
בדרך מצרים · כי משה עבר : כי · מעט מזער · בימים ויכלה זעמי ואפי בהם על
רוב שהשחיתו · ויש מפרש תבליתם מן אחרי בלותי על משקל תכליתם : ועורר ·
וכמכת מטהו על הים בשוב המי' על מצרים : ונשאו · רמז לסנחריב בשובו בבושת :
והיה · יסור סבלו · של מלך אשור וכף בואך ליהודה : וחבל · כמו השחתה וכן וחבל
את מעשה ידיך וטעמו ויושחת העול כאשר יושם שמן בצואר והטעם שיתגבר יהוד' :
בא · הזכיר מסעי מלך אשור בבואו אל ציון : יפקיד כליו · עם קצת מחנהו לבא אל
ציון במהרה : עברו מעברה · הנהר או שם מקום : לנו · מגזרת ללון : צהלי ·
הרימי קול וכן צהלת הסוס : בת גלים · שם מדינה ויתכן היותו בת כמו בת ציון :
מדה · הגבים · שם מקום או בורות מתרגום ארמית : העיזו · הבריאו כפשם או
אחרים מישראל כי הוא פועל יוצא שלא העיז : עוד · יבוא היום שיעמוד בנוב : הנה ·
מסעף · יכרית הסעיפים כמו לא תפאר אחריך ושרשך מארץ חיים : פארה · כמו
סעיף וככה ותשלח פארות : במערצה · בגבורה מגזרת עריץ : ורמי הקומה ·
בעבור כי השרים נכחדו : ונקף · לשון הכרתה : סבכי היער · האילנים המסובכי' :
בברזל · משל למלאך והשרי' הדומים לאילני הלבנון יפלו בברזל אדיר והנה בברזל
מוסף עצמו ואחר עמו :

יא

ויצא · רובי המפרשים אמרו כי זה המשיח והטעם שימות מחנה אשור הצר על
ירושלם ועוד יבא עת גאולת ירושל' השלימה ולפי דעת רבי משה הכהן שעל חזקיהו
רמז כי הוא דבק עם הפרשה : חוטר · מגזרת תרגום מטה : נצר · כמו זרע ·
ונצר כמו סעיף כנצר נתעב · וטעם ויצא כי קטן היה כאשר היה זאת הנבואה :
ונחה · על משקל ושבה אל בית אביה מהשניי' הנראי' והנה פרש כי רוח יי' היא רוח
חכמה ובינה וכן כתוב על יהושע בתורה : וגבור' · כי גבור היה חזקיה כי כן
כתוב : והריחו · פעמים תטעה הרגשת האוזן שתשמע ואין קול גם העין תטעה
שירא' לה הנה שהוא נע רק הרגשת הריח לא תטעה והריחו כאילו יריח הדבר
בידיעת השם שיש לו לא ישפוט כאשר יראה לעיניו ולא כאשר ישמע כי יתכן להיות
עדות העדים שקר ואלה התוכחות והמשפטים הם כמשפט המלוכ' : ושפט בצדק
דלי' · כמשפטי התור' שלא יהדר פני דל : והוכיח במישור · ביושר לטובים : והכה
ארץ · בפיו כאילו הוא שבט לרשעים : והיה · והנה הצדק לא יסור ממנו כל ימיו
בכל מעשיו : וגר זאב · דרך משל מהשלום שיהיה בימיו : ומריא · פירשתיו שהוא
מין ממיני השור וחלבו אסור : ופרה · היא גדולה כי העגל קטן ויש אומרים כי
הנקב' חזקה מהזכר : יאכל תבן · כאילו יסור מנהג תולדתו ולא יזיק לטרוף :
ושעשע · לעולם תמצא בטעם הזה כפולה : חור · הפה או האף : מאורת · העין
שהיא בעלת האור · יתכן היות הה"א הדה תחת יו"ד ידו אליה והטעם ישלח ידו או אין
לה אחות : לא ירעו · הפתן והצפעוני כאילו כל ארץ ישראל מלאה דעת יי' כי
ידוע הוא כי יודע השם לא ישחית לעולם רק יבנה ויתכן : כמים · תחסר מלת אשר
וכן הוא כי הדעות תרבינה כמו אשר יכסו המים על ים שלא יפסיקו רק תוספנה :
והיה · אם על המשיח שכל העולם כלו תחת רשותו ועל דעת ר' משה הכהן הנזכר
על אות השמש כי כן כתב לדרוש המופת : והיתה מנוחתו · בכבוד וכן הנמצ' בית
יי' : והיה · שנית · כנגד גאולת מצרים והנה לאות כי על ימי המשיח ידבר כי
גאולת בית שני לא היתה גאולתו שלימה כי כל השבטים גם כל יהודה לא שבו אל
ארצם והמפ' על חזקיהו שהתקבצו למלכותו כאשר ראו כי נמלט' ירושלם ומת
סנחריב אחרי מות רובי מחנהו : ונשא · כאילו השם ישא נס לכל הגוים שיראוהו
ישראל וישובו אל ארצם והנה ישראל עשרת השבטים גם הזכיר יהודה : וסרה ·
שלא יקנא אפרים בעבור שהמשיח הוא ממשפחת יהודה ואם חזקיהו בעבור עמוד
מלכותו : וצוררי יהוד' · שונאיה' ואם על חזקיהו על ארם והנה לא יצור את אפרים
להשיב להם גמולם בימי פקח : ועפו · יש אומר כמו מגילה עפה פרושה ורבי משה
הכהן אמר כי אין רע לו והטעם כמו ינוחו ויחסר מקום ארץ : ימה · שהם מערב
ארץ ישראל : בני קדם · הם ארמים : משלוח ידם · שישלחו ידם לבוזם : ובני
עמון משמעתם · ישורו ש' משמעתם או תחת משמעתם : והחרים · יכרית כמו כל
חרם שיעברו בו ישראל ביבש' ולא יעכבם הים שישובו מהרה : בעים · אין לו אח
והשם שורש וטעמו כמו בכח והמפר' אותו מגזרת אם תבעיון בעיו לא ידעו הדקדו' :
הנהר · הוא היאר : והדריך פועל יוצא לב' פעולים : והיתה · והנה פירש הטעם
האחרים והמכה כאשר היתה רמז לבקיעת ים סוף : ואמרת · התי"ו לנוכח ישראל
הם השבים אל ארצם :

יב

כי אנפת בי · אע"פ שאנפת בי כמו רפאה נפשי כי חטאתי לך : הנה · אחר
שעמי אל ישועתי : אבטח אשכון בטח · פרוש חצי השם בספר תהלו' וזמרת יופ'
בתורה : ושאבת' מים · משל שיתענגו כצמא בשואבו מים : ואמרתם · זה
לזה : קראו · קול גדול בשמו : עלילותיו · מעשיו : זמרו · מזמרת הארץ
הטעם תנו זמרה ודבר משובח לשם : מודעת · פעול מהבנין הכבד הנוסף :
כי גאות · לשון נקבה והתי"ו לעדה : צהלי · דין הוא שתגביהי קולך בת ציון כי
השכינ' בקרבך :

יג

משא בבל · הזכיר מפלת בבל אח' מפלת אשור כי בבל השחית אשור : על הר
נשפה · יש אומרים מגזרת נשף כמו שחרות והנכון שהוא מגזרת שפיים והנו"ן
לבנין נפעל וטעמו גבוה או אין לו אח : להם · לבאים על בבל להלא' עליה :
ויבאו · ומיד יבואו ויכנסו למדינה כי יתפשוה : אני · דברי השם : למקודשי · הם
המזומנים : עליזי · שהם שמחים להראות גבורתי או שמחתים בגבורה ששמתי
בהם : קול · מנהג תולדת ההר כאשר ידבר איש להשיב הקול וזה הוא טעם קול
המון מגזר' הומה והנה פירש למה זה קול שאון בממלכות גוים כי מלך פרס שהוא
כורש ומלך מדי שהוא דריוש שניהם התחברו על בבל וזה מפורש בספר דניאל :
מפקד · ישים פקידים או מפקדים והוא פועל יוצא לשני' פעולים : באים · כי
מפאת עילם באו כאילו הם מקצה השמים רמז למרחוק : יי' · והנה באו גזירות
השם וכלי זעמו שהם פרס ומדי : הלילו · כשוד משדי יבא · כי זה השוד בא מהשם
ומי יוכל לבטלו ויש אומרים כי שדי כגבור שודד והראשון הוא הנכו' : על כן כל
ידי' · מאנשי בבל : ונבהלו · פני להבים פניהם · כמו שרופים מרוב הצער ויש
אומרים כי להבים גוי ככושים : הנה · יו"ד אכזרי נוסף כיו"ד פנימי : לשום · ארץ
כשדים : כי · וכסיליהם · יש אומרים כי כסיל הוא הכוכב שהוא קרוב מהסדן
הדרומי שימותו הגמלים אם יראוהו ולפי דעתי שהוא לב עקרב ויתכן להיות
הכסילים מגז' הכסלים שהם קרובים אל הסדנים ויאמר רבי יונה כי כסיל הוא אחד
וחבר כוכבים אחריו אליו וכמוהו בתי השן : יהלו · כמו יאירו מהפעלים של הכפל
והנה הוא פוע' יוצא וככה בהלו נרו גם כן יגיה והעד יגיה חשכי : ופקדתי על תבל
רעה · כי ממלכות רבות תפש כורש וכן אמר כל ממלכות הארץ נתן לי יי' אלהי
השמי' : אוקיר · פועל יוצא מהבנין הכבד הנוסף וכן הוקר רגלך וטעם אנוש
הזכרים שימותו במלחמה : על שמים ארגיז · דרך משל שלא ימצא הבורח
מנוחה : והיה · המון כשדים : כצבי · שידיחו אותו הרודפי' והוא פועל מהבנין
הכבד הנוסף על משקל מוקטר מוגש מוצב ארצה : כל · ידקר · שלא יחמול עליו :
וכל הנספה · שם התאר מבנין נפעל : ועולליהם · תשגלנה · כנוי לשכיבה ויקרא
תשכבנה לדרך כבוד : הנני · הזכיר מדי כי הם יותר אכזרי' : לא יחשובו ·
למאומה רק יהרגו : וקשתות · תרטשנה · תבקענה : והיתה בבל · שהיתה
צבי ממלכות וכמוהו הבית הזה יהיה עליון אשר היה : לא תשב · והטעם לא
תהיה נושבת : יהל · חסר אל"ף כמו שקר מזין : ערבי · הם בני קדר וכן מלכי
הערב משא בערב והטעם כי אפילו ערבי שמנהגם להתגודד ממקום למקום לא
יתקעו בהם אהליהם : ורבצו · ציים · הם חיות דרות בארץ ציה : אוחים ·
אין לו אח והם חיות שמשתוממים כל רואם : בנות יענה · ידועות והם עופות :
ושעירים · כדמות שדים והם שעירים בריים ויתכן היות אוחים עופות והוא הנכון :
וענה איים · לשון רבים מן איה יענה טעמו כנון או דירה מגזרת מעון :
באלמנותיו · יש אומר כי פירושו כמו בארמנותיו כמו וידע אלמנותיו ולא יתכן
שיתחלף אות באות לבד מאותיות אהו"י וכן פירושו וענה שם כל אחד מהאיים עם
אלמנותיו ותנים כמו אח הייתי לתנים :

יד

כי · כאשר נלכדה בבל אז שלח כורש הגולה : ונספחו · ונתחברו כמו ספחני נא :
ולקחום · הטעם כאשר יראו העמים שכורש יכבד לישראל יבקשו להיותם עבדים
לישראל : והיה · כ"ף מעצבך עם יהודה ידבר · מעצבך בגוף ומרגזך בלב :
ונשאת · מדהבה · תרגום זהב וכן בלשון קדר והטעם זהב המס : שבר · מטה
רשעים · רמז למלכות וכן שבט כי המלך כרועה והעם כצאן : מכה · מכת · סמוך
ויחסר יד וכמוהו השותים במזרקי יין : מורדף · פעול מהבנין הכבד הנוסף
וטעם מורדף רודה במורדף בלי חשך ויתכן היות מורדף פעול בטעם : נחה ·
במות מלך בבל : פצחו · בלשון קדר דבר צחות : גם · הטעם שהיה מנהג
לכרות הברושים והארזים לבנות מצור וסוללה : שאול · לשון זכר ונקב' והנה
רגזה גם עורר : רפאים · הם המתים ויתכן היות האל"ף תחת הה"א רפה : עתודי
ארץ · הם המלכים כטעם או תים : הקים מכסאותם · היו קמים כאילו היו חיים
ויתכן היות מנהג הבבליים לשום כסאות בקברי המלכים : כלם · אילו יכלו לדבר
היו אומרים כן : חלית · מגזרת נחלה : הורד · יצע · יתכן היותו פועל עבר
כמו אשר ילד לו ויתכן היותו עתיד תחת עבר ובא על דרך לשון זכר כמו ולוקח

מהם קללה והיא דרך צחות וככה בלשון קדר וכן ומכסך והוא פועל: איך, הילל, הקרוב אל הדעת שהוא כוכב נוגה והעד בן שחר שהוא נראה קרוב מעלות השחר בימים ידועים ואין בכוכבי' ובצבא השמים כולו כוכב מאיר למראה העין כמוהו על כן נקרא הילל מגזרת לא יהלו אורם: חולש, כמו ויחלש יהושע ויש אומר מפיל גורלות כטעם קלקל בחצים: ואתה, השמים אעלה, רמז לגבהות הלב: ואשב בהר מועד, הוא הר ציון ונקרא כן שהוא מועד השם כמו שרפו כל מועדי אל והעד ירכתי צפון כי היתה ציון: אעלה, זה הפסוק דבק בבא אחריו אתה אמרת אעלה על במותי עב: אדמה, מבנין התפעל והתי"ו מבולע והעד דגשות המ"ם: ראיך, ישגיחו, כמו יביטו: יתבוננו, שילמדו בינה בעבורך: שם תבל, מקום הישוב ולעולם זאת המלה בלשון נקבה רק במקום הזה ויש אומרים כי וי"ו ועריו שב אל מדבר או כי הרס ערי עצמו: לא פתח, בית מאסרם: כל, איש בביתו, שהכין לעצמו והוא הקבר וכן אל בית עולמו: ואתה, הקדמונים אמרו כי אחרי מות נבוכד נצר נסחב מקברו כי היו אומרים אנשי ממלכתו שמא לא מת ועוד ישוב כאשר שב בראשונה גם זה נכון והאמת כי זה הפסוק על נבוכד נצר הוא כי הוא תחלת מלכות בבל על ישראל והעד הכינו לבניו מטבח: כנצר, שעיף: מטועני חרב, בלשון קדר כמו מדוקרים ויש אומר מגזרת טענו בדרך רחוקה כמו מלאים: מובס, פועל מהשניים הנראים: לא תחד, חסר אל"ף השורש כמו ואוהבי אהב ורבי יהודה המדקדק אומ' שהוא חסר יו"ד מגזרת יחד: כי ארצך שחת, אפילו ארצך שחת ואף כי ארצות אחרות והנה פירשו ועריו הרס: הכינו לבניו, בלשצר וכל ביתו: בעון אבותם, אויל מרודך אביו ונבוכד נצר אבי אביו: ערים, אויבי' כמו ויהי עריך והטעם כי יעורר שנאה בכל העולם והנה הטעם ומלאו שלא ימלאו וי"א אחר שלא ירשו הם הארץ יתיישב העולם: וקמתי, שם הוא עצם, ושאר כמו שאר בשרו והוא האב, ונין בן, ונכד בן הבן: ושמתיה, קפוד, ידוע יש אומרים שהוא מגזרת קפדתי כאורג חיי בעבור הקפידו: וטאטאתיה, כל המפרשי' אמרו כי אין למלה הזאת אחות והטעם הענין שיסירו בו הדומן: נשבע, שבועת השם היא הגזרה שנגזרה: דמיתי, חשבתי והטעם כל מה שחשבתי בכל מה שעבר כן היה וכן יהיה לעתיד: לשבור, כאשר חשבתי לשבור אשור בארצי שהיא ירושלם כי שם הכבוד: וסר מעליהם, מארצי והרי: זאת, כן תהיה זאת העצה שיעצתי על בבל: על כל הגוים, על אשור על בבל בעתם: כי, אחר שהשם גזר מי יוכל להפר:

טו

בשנת, המשא, נבואה או משל בדרך נבואה והעד כי משורש נשא: אל, תשמחי הוא שמעוני והוא קשה מהנחש והטעם כי חזקיה יהיה גבור מאביו והוא יזיק פלשתים כי כן כתוב במלכים הוא הכה את פלשתים את עזה ואת גבולה ממגדל נוצרים ועד עיר מבצר והפרי שיתן שרף מעופף והמעופף הוא קשה בשרפים: ורעו בכורי דלים, הם ישראל שהשתדלדלו קודם כל אומה והטעם כי יהיה לישראל שובע וישכנו לבטח ואת פלשת להפך: שרשך, האבות, ואחריתך הם הבנים וכן לא לאחריתו: הלילי, הטעם שירימו קול בפרהסיא: כי מצפון עשן בא, הוא מלך אשור והנכון שהוא נבוכד נצר והעד כי יי' יסד ציון: ואין בודד, מגזרת בדד: במועדיו, בארמוניו בא העשן ולא יוכל אדם לשבת אפילו לבדו בביתו: ומה יענה, כל מלאך ממלאכי גוי זה יענה כי יי' יסד ציון ולא יוכל מלך אשור לה' וטעם ומה יענה שישאלו הגוים מה היה לירושלם וכן יענה המלאכים לשולחיהם: משא, בליל, סמוך והטעם בליל כך מהשבוע: שודד ער מואב, והנה הוא חסר בי"ת במואב: נדמה, נכרת כמו ודמיתי אמך: קיר מואב, מדינה כמו וארם מקיר: עלה, הטעם עלה יושב, הבית שם מדינה, הבמות לעז: בכל ראשיו, של מואב: כל זקן גדוע, שם כמו וחבולתו חוב ובי"ת בראשיו ימשך אחר עמו כמ"ם מאל אביך: בחוצותיו, בחוצות מואב: על גגותיה, רמז למדינ': ייליל, כמו ייטיב והנה העתיד בבנין הפעיל נע והם זרות: ותזעק, נפש של מואב: ירעה לו, והנכון שכל אחד יזעק ויאמר: לבי למואב, בעבור מואב: בריחיה, בריחי המדינה צועקים כמו הילילי שער או בריחיה הובאו אל מצרים כי משם בא מלך אשור או צוער של סדום ויהיה עגלת שלישיה שיש לה ג' שנים תואר צוער ויתכן היות בריחיה שם התואר כטעם בורחיה אך בריחיה לא יתכן לאמרו כי איך יהיה פועל ו"ו לפועל עומד: יעוערו, העי"ן השני כפול והטעם כמו יעוררו והיא מלה זרה: כי, נמרים, שם מקום: משמות, שם ואילו היה פועל מהכפולים תחת השי"ן חירק: על, יתרה שם ממון: עשה, קנה כמו עשה לי את החיל הזה: ופקדתם, מגזרת פקדון והנה הממון ישאום אל ערבי הנחל והנכון שממונם ישאוהו על הנחל הידוע בארצם שהוא על ערבים והטעם שיוליכו ממונם למקום אחר אולי ישאר להם: כי, עד, מושך אחר וכן ועד באר אלים: כי, מלאו דם, חללי מואב: נוספות, הטעם רעות נוספות וכן שעיר יענה עזות והטעם מלות: כי אשית, מושך גם את' וכן הוא כי אשית לפליטת מואב אריה והוא מלך אשור:

יו

שלחו כר, מין ממיני הגמל שירוץ מגזרת הכרי והרכשים, יש אומרים כי מושל ארץ יתואר הכר בעבור שפסיעתו בארץ גדולה מכל פסע והנכון להיות כר סמוך כי לא ימצא רק אצל המושלים: והיה, מואב כעוף נודד: בנות מואב, הם הכפרים כמו וילכדו בנותיה: הביאי, דברי הנביא למואב קודם שתבא לך זאת הצרה הביאי לנפשך עצה: פלילה, שם על משקל אכילה מגזרת פלילים: צלך, שהסתירי ישראל בברחם אליך נדחי' ממקומם, נודד אליך אל תגלי: יגורו, נדחי, דברי הנביא או השם בעבור כבוד ישראל: מפני שודד, ששדד שומרון והוא מלך אשור: כי, עוד יבוא עת שיאבד זה הנוגש ויכלה השוד: הוכן, תאר השם והוא ינבא למען תגיעו כמותו: תמו, מחנות: רומס, הוא מלך אשור: והוכן, בעבור החסד כסא המלוכה: באהל דוד, היא ירושלם: שופט, זה חזקיהו: ומהיר צדק, תאר השם מגזרת מהרה: שמענו, ידבר הנביא על לשון ישראל או הגוים: גא, חסר ה"א והיא מלה זרה: לא כן בדיו, לא יהיה כן בדיו כמו ותעש בדים ויש אומרים מחשבותיו ולא כן כמו כן בנות צלפחד ובדיו כמו בדיך מתים יחרישו: לכן, לאשישי, יש אומרים ליסודי והטעם שיהגו והם נכאים כאשר יספרו מעלת אשישי קיר חרשת וכן בתרגום ארמית ואושיא יחיטו והנכון בעיני שהוא כמו אשישי ענבי' והעד גפן שבמה והטעם שתהגו ואתם נכאי' כאשר תזכרו ימי השמחה הפך היללה: כי שדמות, כמו ומשדמות עמורה כמו גפנים: אמלל, כל אחד: בעלי גוי' כמו אדני יוסף כסף ישיב לבעליו והם מלכי אשור: הלמו שרוקיה, הכו כמו והלמה סיסרא: עד יעזר נגעו, כל כך היו רחבי': תעו מדבר, שרחבו עד מקום שאין שם ישוב: שלוחותיה, אילניה כמו שלחיך פרדס רימונים: נטשו, כמו והנם נטושים פרושי': על כן אבכה, יאמר כל א' וא' ממואב: גפן שבמ', שם מקום ויחסר על: אריוך, מלה זרה כי היו"ד תחת הו"ו והו"ו תחת הה"א והיא מלה זרה והכ"ף לנוכח חשבון והיא מדינ' מואב הגדולה: על קיצך, פרי הקיץ: הידד, זאת המלה ידברו בה הרומסי' והדורכי' והוא ישחית הפרי והקציר בעודנו רטוב: ונאסף, יאסף הגיל אל אחרים מהם והטעם יסור מהם הכרמל כי גם למואב חלק בו: ירועע, מגזרת תרועה מהפעלים השניים כפולי האות האחרון: הידד, ביקב להוציא היין לשבח הפך הקיץ והקציר: על כן מעי, איננו דברי הנביא רק ידבר על לשון איש מואב: והיה כי נראה כי נלאה מואב עלה על הבמה, לעז או נלאה על הבמה כטעם ולא יוכל והוא הנכו': זה, אשר דבר יי', דברו היא גזרה שנגזר כמלך שיאמר למשרתיו עשו כן על דרך משל להבין השומעי': ועתה דבר' השם נלה זה הסוד כי שלש שנים נשארו והטעם כשני שכיר שכל יום יבשר נפשו מתי יגיע הקץ כן הנביא היה שמח בגעת קץ אידם: ונקלה, כבודו שהוא המון רב וישאר מעט מזער: לא כביר, לא עם גדול במספר ידוע כבירים או טעמו לא ישאר מהם אדם גדול כמו הן אל כביר:

יז

משא דמשק, מוסר, מגזרת השיר מהיותה עיר ואם הוא לשו' זכר והנכון שהוא על עם דמשק והעד והיתה מעי כמו לאיים והמ"ם נוסף: עזובות, זה היה על יד מלך אשור: ונשבת, כי בבוא סנחריב תפש דמשק גם שמרון ומבצריה: ושאר ארם, כי דמשק היא עיר ארם יהי להם כבוד ככבו' בני ישראל שכתב אחריו ידל כבוד יעקב, ויש אומרים ושאר ארם כל כך יהיו בחרפה עד שיהיה ככבוד לישראל כנגד מאור רעם: והיה, ידל כבוד יעקב, על מות החללים והגולים מהשבטים: והיה, בתחלה: כאסוף, הקוצר קציר הקמה: והיה כמלקט שבלים, באחרונה כי פעמים בא מלך אשור על ארץ ישראל: בעמק רפאים, מקום היה וקצירו רע ומעט ורזה: ונשאר, כנוקף זית, מגזרת ונקף סבכי היער וכן חגים ינקופו: אמיר, הוא המעולה בזית מגזרת ויי' האמירך וכן בלשון קדר: ארבעה חמשה, גרגרי': בסעיפיה, של אותה שהיתה פוריה: ביום ההוא ישעה, ירפה אדם עצמו על השם וזהו הבטחון וכמוהו ישעו ואין מושיע, טעם תראנה שלא תראנה עוד עבודה זרה כי לא ילך כי אם אל מקום הכבוד: ולא, החמני', הנו"ן נוסף כנו"ן רחמניות והם צלמים עשויות כדמות מרכבות לשמש ככתוב במעשה מנשה: ביום, ערי מעוזו, של ישראל: אשר עזבו, הכנענים: החורש, האילן כמו חורש מצל: והאמיר, שהוא למעלה והנה הוא השורש והסעיף בבורחם מפני ישראל בבואם אל ארץ כנען: והיתה, שומרון: שממה, כי היא עיר המלוכה: כי, והנה שב הנביא להוכיח אנשי שומרון: נעמני', כמשמעו בלשון קדר והוא צמח שיצמח מהרה וכן וזמורת זר והטעם שורק זר: ביום, תשגשגי מגזרת שגיא תגדלי אותו מהרה וכמוהו ובבקר זרעך תפריחי והנה אומר לך כלל בדברי נביאי התוכחות כי מחצי הפסוק נלמוד על חציו ברוב: נד קציר, והנה ינוד הקציר כמו וטל ילין בקצירי: ביום נחלה, תחסר מכה והנה נחלה תאר למכה וככה מאכלו בריאה והעד וכאב אנוש מגזרת ויאנש והנה הטעם כי הרבית בנים ויבא יום האיד ויספו: הוי המון עמים רבי', מלך אשור ומחנהו בבואו על ציון: ישאון, מגזרת שאון והנה הנו"ן איננו שורש והנו כמו זדון: לאמים, ונער בו, השם במלך אשור: ממרחק, כנגד ארצו: ורודף, הנשאר מהמונו: לעת, בערב היו אנשי ירושלם יראים ממנו: בלהה, כמו בלהות אתנך וטעם בלהות בהלות הפוך כמו כשב וכבש: בטרם בקר איננו, בבאת המלאך והכחיד רוב המחנה: זה חלק שוסינו, לדברי הנביא והוא שמח:

יח

הוי ארץ, הוי לשון קריאה כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון: צלצל כנפים, כפול מצל שהיא ארץ רחבה: מעבר לנהרי כוש, שם מלכו' אשור: השולח, מי שהוא מנהגו לשלוח בים שלוחים: לכו, אתם מלאכים קלים ובשרו ישראל שברחו וגלו והם מעבר לנהרי כוש ובעבור נהרי אמר ובכלי גומא: ממושך, הם ישראל שנמשכו ממקומם כנכשים על שמורטו ממושך: אל עם נורא, הם הכושיים מן אותו העם או הוא רמז לנהרי: גוי, היתה דעתו כדעת הנער כאשר ילומד קו לקו על כן היתה מבוסה, ואל"ף בזאו לחסרון אות הכפל וכמוהו דליו שוקים על דעת ר' משה הכהן נ"ע, וטעם נהרים מלכים כמו את מי הנהר: כל, הטעם כאילו נס נושא על כל הארץ: וכתקוע שופר, לדעת מעשה השם במחנה סנחריב: כי, טעם אשקטה על השכינה שעמדה: ואביטה, ואראה: מכוני, היא ירושלם: כחם, אור: צח עלי אור, אחר הגשם כמו יפיץ ענן אורו כי השמש הנקראת אור גם כן הירח כי כן כתב לעושה אורים גדולים הם שבת הגשם במאמר השם: כי לפני קציר כתם פרח ובוסר גומל, כמו ויגמל שקדים עולנו יהיה בנצתו: וכרת, השם: הזלזלים, הם הדליקים עם השרש ואין למלה הזאת אחות: ואת הנטישות, אותם הבדים הגדולים

הגדולים שנמשלו: התז' כמו כרת ובלשון קדמונינו ז"ל ימצא ובא פועל עבר אחרי עבר בלא וי"ו דבק כמו חמק עבר וטעם הפסוק קודם שימלא פרי מחשבותם יכחדו: יעזבו' זה מחנ' אשור הנכחד ביד המלאך: לעיט' כמו וירד העיט על משקל שם נס שים: וקץ' מגזרת קיץ: תחרף' מחורף לאכול נבלות המתים: בעת' שי' דורון הטע' יובילו שי: עם ממושך ומורט' הם ישראל הגולים והנה יובאו לכבוד השם אל מקומו שהוא בהר ציון ולפי דעת רבי משה זה פי' יוסיף יי' שנית ידו:

יט

משא מצרים' רוכב על עב קל' רמז לגזירו' הבאות מהרה: וסכסכתי' כטעם בלבול ואת אויביו יסכסך: ונבקה' מגזרת בוקק כטעם מריק' ונבקה מבנין נפעל מפעלי הכפל כמו ונסבה ורחבה: האטים' מגזר' ויהלך אט המעטים שיעשו בסתר: וסכרתי' יש מחליפין הכ"ף בג'ימל ולא יתחלפו באמת כי אם אותיות הנוח והנכו' שהוא מגזרת ויסכרו מעינות תהום: אדוני קשה' דקדוקו מפור' בתורה: ומלך עז' הו' מלך אשור: ונשתו' מגזר' לשונם בצמא נשתה כטעם יבושת: והאזניחו' האל"ף נוסף והטעם יזנחום בני אדם: דללו' מגזרת דל: יאורי מצור' היאורים שלא יוכל האויב להכריתם בבוא במצירה במצור: קנה וסוף' צמח על שפת היאור: קמלו' נכרתו וחברו בספר בעצמו: ערות' יש אומרי' כמו מתער כאזרח וטעמו רטוב והטעם כי כל ערות שהוא על יאור ועל פיו וכל מזרע יאור הכל ייבש ויש אומרים נאסף כל מה שהיה על היאור ועל פיו כי הצמח הוא כמכסה: ואנו' כמו ואבלו: הדייגים' שם התאר כמו נגבים: חכה' כמו בחכה הועלה שבה ילקחו הדגים ורבי' גזרו המלה מחיך והם בדרך רחוקה: מכמורת' רשת: ובשו' שריקות' יש אומ' מגזרת משריק והנכון שהוא עין השורק וכן שרוקים: חורי' הלבנים והוא שם התאר או היו"ד סימן הרבים והיה ראוי להיותו חורים וכמוהו חורי יהודה: והיו שתותיה' כמו כי השתות יהרסון השתות שיבנו לקחת הדגים: כל עושי שכר' כמו ויסכרו מעינות תהום ואם הוא בשי"ן וכמוהו בשורי מהם: אגמי נפש' האגמים שהם כפשות הדגים: אך' חכמי יועצי' הדקדוק כן הוא חכמי פרעה יועצי פרעה והוא לדרך קצרה וכמוהו נהרי נחלי דבש: נבערה' מגזרת ואני בער: בן חכמים אני' כמו בן אורים כל אחד יהלל עצמו כי אבי חכם היה גם היו אבותי מלכים בימים הקדמונים: איפו' אם הוא בן חכם היה גם מלך שידע דברי העולם למה לא ידעו מה יעץ השם עליהם: נואלנו' כמו אשר נואלנו כטעם אוילת: נשאו' מגזרת הנחש השיאני מבנין נפעל: פנת שבטיה' הם הגדולים כמו פנות כל העם וטעם שבטיה המשפחות: יי' מסך' גם נסך שנים שרשים והטעם אחד כמו ערב: עועים' מלה זרה והוא מגזרת עוה: ולא' אפילו במת שים לו ראש וזנב לא יהי לו ויש אומרי' שהוא דרך משל כי הוא תועה ולא ידע מה יעשה והנה לא יעשה מעש' ראש שהוא זקן ונשוא פנים: זנב' הוא שאר ההמון וכנה כפה ואגמון: ביום' אחר שישמע בתחל' אלה הגזרות שנגזר השם עליו ובאו או יפחד מהשם: והיתה' לחגא' כמו יחוגו וינועו כשכור מגזרת ובמחונה יתאחרו וטעם אדמת יהודה בעבור השכינה השוכנת פה: ביום' שפת כנען' מזה נלמוד כי הכנענים בלשון הקדש היו מדברים: עיר ההרס' שם עיר והתמה מהמתחלף הה"א בחי"ת: ביום' דרך הדרש ידוע כי המזבח רמז להריסת מצרים ועל דרך הפשט שהוא כן והעד ועבדו זבח ומנחה: והיה' מי שהוא בצער יבא לזבוח שם: ורב' גדול כמו על כל רב ביתו: ונודע' ועבדו' בזבח ומנחה: ונגף' ורפוא' הטעם ורפוא רפוא: ונעתר' יתרצה להם: ביום אשורה' אל אשור ויהיו בשלום אחרי שבות קצתם ויהיו עבדי מלך אשור: ביום' רובי המפרשים אמרו כי שלישיה מגזרת ושלישים והם צריכין למשנה קודם השלים ועל הפשט מגזרת שלשה כי יהיו באשור אנשים שיכירו השם וכן במצרי' יותר והנה ישראל יהיו ברכה כי יתברכו בם מצרים ואנשי' מאשור יכירו השם: אשר' כי השם ברך ישראל על כן יהיה ברכה או יברך כל אחד מאלה השלשה: ברוך עמי' בעבור שיעשו מזבח לשם בפרהסיא קראם עמי: ומעשה ידי' שיש בהם אנשים מעט שיכירו מעשה השם: ונחלתי' שהם לעולם נחלתו כי אשור ומצרים כמו מקרה הם כנגדם והמתרגם אמ' ברוך עמי אשר במצרים:

כ

בשלוח' סרגון' יתכן היותו סנחריב או אחר ואשדוד היתה לפלשתים: בעת' ופתחת השק' לאות כי הנביא היה לובש שק ואת' שאלה קשה איך ילך הנביא ערום להיות לאות על מצרי' ואני אפרש' בתחלת תרי עשר בעזרת השם: אות' ומופת' כמו והיה יחזקאל לכם לאות: ויאמר' וטעם שלש שנים לשלש שנים יהיו או שלש שנים יהיה מצרים ברעה: כן' גלות כוש' שבאו לעזרם: וחשופי' בעבור שהנביא הלך ערום או שהשם חשפם: שת' הוא האחור מגזרת עד שתותיהם: ערות מצרים' זאת ערות מצרים' או מלת וחשופי שת מושכת עצמה ואחרת עמה: וחתו' ישראל הבורחים אל מצרים: מכוש מבטם' שעיניהם תלויות אליהם: תפארתם' שהיו מתפארין בם: ואמר' היושב באיי הים סביבו' מצרים מים: הנה' כן ארע לאלה שנשענו אליהם:

כא

משא מדבר ים' הוא בבל כי זה המשא עליה והוא מערב כנגד פרס ומדי או פירושו ים כמשמעו: לחלוף' כמו לעבור: ממדבר בא' האויב ולא מהים ומארץ נוראה ארץ מדי ופרס: חזות' נבואה: קשה' על בבל: הבוגד לי' דברי הנביא מי שירצה למרוד ולבגוד יוכל והרוצה להיות שודד יוכל לשוד: עלי עילם' היא מדינת פרס: צורי כמו וצרת עליה ובאה המלה מלרע כמו שובי נפשי: כל אנחתה השבתי' יש אומר' אין מי שיאנח על בבל ויש אומר' נשבתה כל אנחתה שעשתה ולפי דעתי כי מתחלת כל אנחתה עד סוף הפרשה הם דברי הנביא על לשון בלשצר המלך כי הכל ידע שהנביא ישמח במפלת בבל ואיך יאמר על כן מלאו והנה ככה ידבק הטעם אמר המלך כאשר שמעתי קול עלי עילם כמנהג אנשי המלחמה להזכיר שם ארצם כל אנחתה של בבל השבתיה במיני השיר שהובאו כלי בית יי' ושתה בהם ובבל במצור ובמצוק: על' שב אל עלי עילם כאשר שמעתי כן לא אשמע ולא אראה מרוב הפחד: תעה' פלצות' מן ויכרות אסא את מפלצתה כדמות תפארת זה שהיו הפרסיים מתפארים על כן נבעתי או רעדה כמו יתפלצון: את נשף חשקי' הלילה ששתה בכלים ופחד כאשר קרא לו דניאל הכתב: ערוך' צפה הצפית' לפי דעתי אין ריע לו וטעמו כנוכ' וטעם קומו השרים שנהרג בלשצר באותו הלילה ומשחו דריוש הזקן למלך ונקרא המלך מגן כי הוא יגן על העם וכן מגיננו ראה אלהים: כי' אלה דברי הנביא: העמד המצפה' בדרך נבואה: וראה' הטעם אם ראה רכב צמד פרשים או רכב חמור או רכב גמל יקשיב וירבה להקשיב מה שמועה בפיהם: ויקרא' בדרש כי אריה הוא חבקוק בגימטריא והנכון בעיני שהוא חסר כ"ף כמו אם אוכלה הוא והטעם ויקרא המצפה כאריה בקול גדול: על מצפה אדני אנכי עומד תמיד' והטעם לבקש חזון: והנה זה בא' והנה רכב איש עם צמד פרשים: ויען' כל אחד: ויאמר נפלה נפלה' פעמים שלא נשארה לה פליטה: שבר' המשבר לארץ כמו אשר ילדה אותה ללוי: מדושתי' והנה בבל מדושה והיו"ד סימן השם או הנביא או דבר רכב איש כי גם אני דשתיה והיתה כבן גרן ויתכן היות בן הגורן הבר שיאסר וזה רמז לישראל: משא דומה' כמו ומשמע ודומה ומשא: אלי קורא משעיר' ידבר על לשון דומה כאילו הוא בא מרגל משעיר לחקור ארץ דומה והוא שואל לשומרי' אמור לי אתה שומר מה מליל מה מלילה והטעם כאילו השואל הוא מאנשי דומה ויש לו צורך לקו' בלילה ללכת לדרך או להתעסק בשד' כמנהג רוב המקומות וטעם פעמי' שישאל לרבים והנכון בעיני שזאת המלה לראות אם השומרים ישנים: מה מליל' ראוי להיות סמוך וכמוהו ביין אלבון כיין הטוב שיאסר שם מקום ויאמר הגאון שומר מה עבר מהלילה שומר מה נשאר ולפי דעתי שהוא כמו בליל שודד ער מואב והטעם בליל כך מהשבוע: אמר שומר' כמה בקר ולילה עברו ואתם בן שעיר שאתם מהם לא באתם למלחמה עלינו: אם תבעיון' מתרגום ארמית ובא לאמ"ד הפועל שלם כי היו"ד תמורת הה"א גם בעיו כמו ויאמר שלחו אם תבקשו לבא בקשו: שובו' לשולחים אתכם ובאו כולכם ובאה מלת אתיו זרה ויתכן שנקמץ האלף" בעבור שהוא מהגרון ויתכן להיות השומר השליט על הארץ כי כמה שליטים לא יוכלו לסבול רעות וימסרו מקום שלטונם: משא בערב' כמו מלכי הערב וממשפחות קדר וכן ביער בערב: דדנים' כמו שבא ודדן והטעם שארצם חמה ויבשה ואין בה מקורות מים והנה הנביא יוכיחם שיעשו חסד עם הארחות להשקותם מים כאשר הוכיח מואב: לקראת צמא' הה"א התי"ו תחת אלף": תימא' כמו חדד ותימא: בלחמו' שב אל צמא והטעם עשו חסד עמו כי מנהגנו היה להאכיל כל נודד אליו וטעם קדמו הוא ואנשיו או חבריו: כי' אלה הנודדים והם שברחו מפני מלך אשור: נטושה' יש אומרים כי הנו"ן תחת הלמ"ד ואיננו נכון רק הוא כמו והנם נטושים: כי' בעבור זה העון שלא עשו חסד כטעם על דבר אשר לא קדמו אתכם: בעוד שנה' וכלה כל כבוד קדר' זאת השנה חשובה היא שהיא ארוכה כשני שכיר: ושאר' טעם ושאר לאות כי הרוב יאבד:

כב

משא גיא חזיון' ירושלם שהיא מקום הנבואה' יש אומרים כי טעם עלית לגגות לקטר למלאכת השמים ולפי דעתי שהטעם עלותם לראות המחנות הצרות על ירושלם כי כן מנהג המדינות: תשואות' מגזרת שאון: עליזה' שמחה והטעם כי היתה מליאה אנשים ונלכדו בשביה וברעב ולא יכלו להלחם: כל' מקשת' שראו מרוב הפחד מסרו עצמם ואסרו: מרחוק ברחו' אשר מרחוק ברחו כמו עם לבבם שלם: על' אלה דברי הנביא: שעו ממני' הרפו ממני כמו לא תשעה ממני' אמרר' השומעים בבכי: כי' ומבוכ' מגזרת נבוכי הם: מקרקר' מהפך או הורס והנה הוא הפך הקיר כמו ושרשך מארץ חיים: ושוע אל ההר' יש אומרי' כמו ישענו ואין מושיע ויש אומרים כי השועה תגיע אל ההר: ועילם' זאת הנבואה על ביאת נבוכד נצר וטעם עילם אפילו עילם שהתגבר עליהם נבוכד נצר הוא ישא אשפה ויבוא על ירושלם: וקיר' שאפילו שהם בעלי מדינו' קיר כמו וארם מקיר יגלה מגניו על ישרא' סביבות ירושלם: ויהי' כ"ף עמקיך לנכח ירושלם: שות שתו' הדייק והסוללה וכל המלחמה: ויגל' וכבר נגלה מסך יהודה והטעם כי ראו בבוא האויב כי אין להן כח לסבול ויתכן היות ויגל השם: ותבט' שב אל יהוד' שהסתכלו בכלי הנשק וראו בקיעי עיר דוד כי רבו והוצרכו לקבץ את מי הבריכה להיות כמו חומה סביב למקום: ואת' והוצרכו לספר הבתים לדעת מספר אנשי המלחמה: ותתצו הבתים' הסמוכי' לחומה מחוץ: ומקוה' כמו מקוה מים: ולא הבטתם אל עושיה' שהוא השם כי הוא עושה זאת הגזרה להביא נבוכד נצר: ויוצרה' הטעם על הגזרה ויתכן היות מרחוק דבק עם מלת ויוצרה ויתכן היותו דבק עם לא ראיתם: ויקרא' כנוי לגזרה והנכון שהקריאה היא נבואת הנביאים: והנה' הרינה יציאת הרוח והפך זה וישחטם במדבר: אכול ושתה' ידבר הנביא מה שיהיו אומרים: ונגלה' זה הדבר ותחסר מלת אני כמו יי' במראה אליו אתודע ויש אומרי' כי הם לדברי הנביא והראשון הוא הנכון: עד תמותון' ביד האויב הצר עליכם: כה' וטעם יי' צבאות בעבור הסוכן שהוא ממונה על בית המלכות וכאילו הוא פקיד על הממון שהוא אצור הסוכן כמו ערי מסכנות כמו אוצרות' וטעם על שיתנבא עליו ויאמר לו מה לך לשבת פה ומי לך פה וממשפחה שיוכלו לעזור לך: כי חצבת לך פה קבר' כמו כרית ובורות חצובים והטעם שתחשוב בלבך כי לעולם תהיה סוכן ובירושלם תמות ותקבר תקנת לך שם קבר והאומר שפי' קבר כמו ארמון איננו נכון והעד שמה תמות: הנה יי' מטלטלך' כפול מן ויטילו הכלים: טלטלה' אתה שתחשוב כי אתה גבור כטעם והיית לאיש והנה הוא כדמות

קריאה או טלטלה כטלטול גבר והראשון קרוב אלי: צנוף. מגזרת מצנפת שיקחנו עם כל ממונו וכל כבודו. כף כדור לדמות וזאת הלשון ידוע מדברי קדמונינו ז״ל גם מטעם המקום: ארץ רחבת ידים. היא בבל: מרכבות כבודך. הטעם שם ימות הוא וכל מרכבותיך כי אתה קלון לבית אדוניך או או תהיה והקרוב שזה היה בגלות יהויקים או יהויכין בעבור וקראתי לעבדי והלבשתיו כתנתך: והיה. טעם לעבדי שהיה עבד השם ולא כן שבנא: והלבשתיו כתנתך. יש לכל ממונה כתונת ידועה ואבנט כאשר היו חוגרים אבנט ידוע חכמי אדום: והיה לאב. מלמד טוב ואוהב כאב: ונתתי. מזה הפסוק נלמוד כי על הבית הוא בית המלכות: ותקעתיו יתד. כיתד וכמוהו ועיר פרא אדם יולד: ותלו. אחר שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו: הצאצאים. הם הבנים שהם יוצאי מעים: והצפיעות. אולי הם הבנות מגזרת יצא צפע ואחר שאמר שהוא לאב הנה איש יהודה כבניו והנשים כבנותיו שהם נמשלים אל כלים קטנים. וטעם מכלי האגנות כמו וישם באגנות אולי שם הזהב: ועד כל כלי הנבלים. כלי הנגונים והטעם שלא ישאר דבר בבית המלכות שלא יהיה תחת רשותו: ביום. תמוש היתד. רמז לשבנא שהיה חושב שהוא כיתד תקועה במקום נאמן: ונכרת המשא אשר עליה. הם אנשי ממשלתו:

כג

משא צור. צור היא על הים ונבוכד נצר תפשה: כי שדד כל בית. בצור שלא יבא שום סוחר: מארץ כתים. אפילו מארץ כתים שהיא רחוקה נגלה להם זה השוד והזכיר כתים בעבור האניות והעד וצים מיד כתים: דמו. רמז לצור אף על פי שהיתה מלאה מסוחרי צידון גם היא על הים והעד וירכתו על צידון: ובמים רבים. הסוחרים היו מביאים לצור זרע מי שיחור ותבואתה היה קציר יאור מצרים: ותהי סחר גוים. שם ויחסר מלת בעלת כמו וחסרון לא יוכל להמנות: בושי. כי אמר ים. זה הוא התקיף בכל הים והטעם על צור כאילו לא היה בלא צור עם וזה טעם לא חלתי: כאשר. כשמע שוד מצרים ויתחלל השומע כן יחילו כשמע צור: עברו תרשישה. בה״א כמו אל תרשים: יושבי. כל אי: הזאת. היא צור שהיתה עליזה לכם כטעם משוש לכל הארץ והנה היא קדומה ואיך עתה הלכה בשביה לרחוק: מי. המעטירה. שהייתה עטרת לאיים: כנעניה. כמו סוחריה כמו כנען בידו: יי׳. השם שהוא מלך צבאות יעץ זאת: עברי. אל ארצך בת תרשים והטעם ברחי אל מקומך מהרה כרוץ היאור או עברי ארצך כמעבר היאור: אין מזח. כמו ולמזח תמיד יחגרה דמות אזור מחזק החלצים: ידו. השם והטעם מכה: מעוזניה. רמז לצור והלשון תחת בלוע הדגש גם כנען סוחר ויש אומרים כי תחסר מלת ארצות כנען בעבור מעוזניה שהוא לשון נקבה: ויאמר. השם: המעשקה. הטעם כי הון סוחריה ילקח בצור. וטעם כתים לכי אל כתים לסחור: הן. הנה ארץ כשדים והטע׳ על יושביה זה העם שהוא עם כשדי׳ לא היה כמוהו וכמוהו לא היה פחד ויש אומרים מי יתן ולא היה כי הנה ממלכת אשור יסדה הטעם שהושימה והיתה נוה לציים הם החיו׳ קטנו׳ שהם בארץ אף על פי שאשור הקימו המקימים בחוניו להלחם כמו עופל ובוחן והוא בנין גבוה והנכון שו״ו בחוניו שב אל עם כשדים כאשר הקים בחוניו: עוררו. פועל יוצא כאילו הבחונים עוררו הארמונים עד שהתעוררו שמה למפלה: הלילו אניות תרשים. ההולכת בסחורה אל צור: והיה. ונשכחת צור. כמו ונשכחה וכמוהו ושבת לכסיא: מלך אחד. הטעם מלכות נבוכד נצר ובנו ובן בנו כי כאחד יחשבו: כשירת הזונה. יהיה לה דיבור ומעשה: קחי. כי הזונה הנשכחה תסובב העיר והיא מנגנת אולי תזכר וכן צור תשלח ספרים אל כל סביבותיה אולי יבאו הסוחרים אליה כאשר בראשונה: והיה. הטעם. בגעת זה הזמן: ושבה לאתננה. כמו אתנן זונה דמים על הזנות: וזנתה את כל ממלכות. הטעם שיבואו אליה לסחורה: והיה. אשר תרוית תקדיש ממנו לשם: לא. יושם באוצר ולא במקום חוסן: כי ליושבים לפני יי׳. הם גלות ירושלם בשובם בימי כורש: לאכל לשבעה. הגולה תשבע: ולמכסה. מכסה: עתיק. תקיף כמו יצא עתק מפיכם ויש שואלים והלא התורה אסרה אתנן זונה ואיך אמר הנביא כי אתנן צור הזונה יהיה קודש התשובה הכתוב בתורה הוא האמת וזה שאמר שנביא הוא על דרך משל ואיננה זונה כלל:

כד

הנה. בוקק כמו מריק וכמוהו גפן בוקק: ובולקה. כטעם מחריבה ואחות זאת המלה בספר הזה: ועוה. יהפך פניה: והיה. כל האדם יהיו שוי׳ ברעה הזאת וכאשר יתחברו שנים כפ״ן היא דרך קצרה וכן הוא האדון כעבד והעבד כאדוניו: כמלוה. הוא הנותן משלו חנם: כנושא. הוא בעל הממון ואשר הנושא בו הוא הלוקח ממון על משכונו: הבוק. מגזרת בוקק והוא שם הפועל מהפעלים הכפולים: תבוק. כמו ישוב וככה הבוז תבוז ואחר שהשם גזר זאת לא תשאר תפארת לאדם על חביריו: אבלה. הטעם על מלך אשור שהשחית ממלכות רבות: נבלה. מבנין נפעל כמו ונבקה רוח ונסבה ויתכן היות נבלה השני כמו נבול תבול מהבנין הקל: אומללו. יושבי מרום הארץ: והארץ חנפה. תורות׳ שקול הדעת שכל בני אדם ישתוו׳ בו: חלפו חוק. כרתו כמו כליל יחלוף והחק הם חוקי השם כפי התולדת וזה הוא טעם ברית עולם: על כן באלה. חסר בי״ת כמו כי ששת ימים ויש אומרים כי תחסר מלת תחת כמו ונשלמ׳ פרים שפתינו: חרו. כמו וחרה נחשתה כמו שרפו: אבל תירוש אמללה גפן. כי אין זומר ועודר: שמחי לב. כי היין ישמח לב: שבת משוש תופים. מבית המשתה: שאון עליזי׳. כאשר ישתכרו: בשיר לא ישתו יין. בניגון כי אם לבורך כי ימר השכר ולפי דעתי שמלת ימר מפעלי הכפל כמו יקל והוא מבנין נפעל: נשברה. הטעם כל קריה שהולכים יושביה אחרי התוהו: סוגר כל בית מבוא. כי יצא כל אדם למסלות מרוב הצער: צוחה. כמו צעקה: על׳

מקום היין: בחוצו׳. בפרהסיא: ערבה. מגזרת ערב כמו חשכה: נשאר. ושאייה. שם מגזרת שואה והנביא אמר נשאר על דרך בן אדם להבין השומעים וכן טוב משניהם: כי. כנוקף זית. כנוער ויקרוב מטעם ונקף סבכי היער: כעוללו׳. והטעם מעט כי אם כלה בציר ישארו עוללו׳: המה. כל המפרשים הסכימה דעתם כי מפרשת הנה יי׳ בוקק הארץ הוא לעתיד על מלחמת גוג ומגוג ולדעת רבי משה הכהן שידבר על מלך אשור ולמשתה שמני׳ על מות מחנה סנחריב ועדיו הוי עטרת גאות: המה. הנמלטים: ירונו. הרמת קול ומגזרת ותעבר הרנה: מים. ההולכים בים וכן מלת צהלו והעד צהלת הסוס: על. באורים. יש אומר׳ גבולות וכמוהו מאור כשדים ויש אומר בבקעים והראשון הוא הנכון: באיי הים. כבדו את יי׳ כי כבדו מוסף אחר עמו: מכנף. יתכן היות טעם המה הצדיקים ובעבור שהארץ היא עגולה אמרה מכנף הארץ והטעם ממקום רחוק: צבי. פאר או מתרגום ארמית ומלת ואומר דבר כל גוי וכן שמענו: רזי. מגזרת וישלח רזון בנפשם וטעם פעמים בכל רגע: בוגדים בגדו. כי כל האדם בוגדים בגד אחר בגד: פחד. ובעבור זה בא הרע לכל עם והנה כאשר תפחד הנפש והפחת שהיא כמו בור קרובה ונלכדה רגלו בפח מיד יפול: והיה. כי ארובות. כמו חלונות והטעם נגזרות שמים: רעה. מגזרת תרועם וזאת הלשון ידועה בארמית: פור התפוררה. כטעם שבר כמו שלו הייתי ויפרפרני וככה אתה פוררת בעוזך ים: נוע. הטעם על יושבי הארץ שינושו ממקום למקום ויתנודדו כמלונה כי השומר יחליף מקום מלונו. וטעם וכבד כי יבקשו להתנועע ולברוח ויכבד פשעם עליהם ויפלו: קום. שם הפעל וככה ומלך אלקום עמו: והיה. יש רבים שפירשו זה על קדרות המאורות והנכון שהן המלאכים שהן עומדים לעזור לגוי ולהיות לגוי אחד לשטנם וזה מבואר בספר דניאל על כן אמר ועל מלכי האדמה באדמה כי מלכות המלכים דבקה עם מלכות המלאכים: ואספו אספה. כאסיר כאשר יובא המון האסירים אל הבור לסגור עליהם ויעזבום ימים רבים וכן יפקדו לתת להם מחיה והטעם כי תמשך זאת הרעה ויתכן היותו כמו ומימי רבי׳ תפקד וזאת הפקידה לרעה: וחפרה. טעם הלבנה והשמש כי הם מושלים והנה מלכי אדמה יבושו גם תקדר השמש והלבנה אז תראה מלכות השם בהר ציון אז יהיה כבוד לצדיקים בשם ויש אומרים כי הטעם על עובדי המאורות ואיננו דרך בטעמי הפרשה:

כה

יי׳ אלהי. דברי הנביא או כל אחד מהזקנים: עצות מרחוק. מימים קדמונים והטעם דרך עם עשית והנה נבאו באמונה ובאה מלת אמונה אומן כמו יי׳ עזי ומעוזי כי הטעם כמה ערים ישחתו בבוא גוג ומגוג ולדברי רבי משה הכהן על ימי סנחריב: לגל. כמו עד הגל הזה: ארמון זרים. הם הגוים: מעיר. מכל עיר: על. עם עז. הנמלטים או הרחוקים כאשר ישמעו: כי. התמה כי כל קריה בצורה נלכדה ומקום הדלים נמלט וזאת ירושלם מחסה מזרם כי האויב כמשל למים: כי רוח עריצים. פי׳ מזרם: כחורב בציון. כמו בארץ ציה: שאון זרים תכניע. והנה חורב בצל עב כפול בטעם והנה בצל עב כאשר יסתר העב ואיננו כראה והנה זמיר עריצים כמו שאון זרים מגזרת זמירות: יענה. מגזרת עני והוא פועל עומד ומגזרת לענות מפני: ועשה. בהר הזה. היא ציון: משתה שמנים. הטעם שיאכילם מאכלים שמנים: ממוחים. מגזרת ומוח עצמותיו ישוקה והוא מהבניין הכבד הדגוש ואחר כן ישקם שמרי׳ מזוקקים והנה ישתכרו כטעם כי כאשר שתיתם על הר קדשי: ובלע. כמו כבלע את הקודש כטעם גלוי: הלוט. כמו וילט פניו באדרתו והנה טעמו כמו מסכה והוא כמו מכס׳ כמו והמסכ׳ צרה בהתכנס: בלע המות. יבלע אותם: מעל כל פנים. כי רעות גדולות עשו לכל: ואמר. דבק עם מלת עמו: ויושיענו. והוא יושיענו תמיד והנה הוא כזמן עומד: כי. יד יי׳. מכתו: ונדוש מואב. שבאו לעזור הצרים על ציון ונדוש מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים או מפעלי הכפל: כהדוש. שם הפעל מבנין נפעל ובא שורק תחת חולם כי יתחלפו: מדמנה. מקום הדומן: ופרש. השם ידיו בקרב מואב: השוחה. כמו מי שחו: והשפיל. גאות מואב: עם ארבות ידיו. אין לו אח וטעמו לפי מקומו ומפרשים הוציאהו מגזרת עושה ארבות בדרך רחוקה: ומבצר. כף חומותיך כנגד מואב: השח השפיל. בלא דבק וי״ו כמו כרע שכב כפל׳. וטעם השח כי כבר השח בבוא סנחריב:

כו

ביום. עיר עוז לנו. זאת ירושלם שהיא עוז לנו השם ישית החומות וחיל החומה: פתחו. אין ראוי לפתוח שערי זאת המדינה שיבוא בה וידור בה כי אם צדיקים כישראל: יצר. מי שיצרו סמוך עליך אתה השם תצרנו בשלום ויש אומרים שיתכן להיות מלה שלום זכר גם לשון נקבה: בטחו. על כן יאמרו אבות לבנים בטחו בשם. בי״ת ביה משרת כמשפט: צור. חזוק לעולם כי יש בספרים שמרכיבים אלף בי״ת עם השם שהוא חצי השם במספר האותיות ובספר תהלות אפרש זה בפסוק סולו לרוכב בערבות: כי השח. מפעלי הכפל כמו הקל ארצה זבולון והטעם על מדינות הגוים: ישפילנה ישפילה. כמו עזי ומעוזי והטעם תמיד: תרמסנה. כל כך ישפילנה עד שתרמסנה רגל ולא רגל שר כי אם רגלי עני: פעמי. כמו רגלי כי שלש פעמים כמו רגלים: ארח. ולמה זה בעבור שאין ארח לצדיק רק אורח מישרים: ישר. ואתה השם ישר ומעגל צדיק תפלס כמו תשקול: אף. אלה דברי צדיקים שיקוו השם להראות משפטו בעולם כי הנפש מתאוה לשמך ויחסר אות למ״ד כאילו אמר לאורח משפטיך: נפשי. רעיון נפשי שאויתיך בלילה: אף רוחי בקרבי אשחרך. והנה יש לאדם נפש ורוח כאשר פירשתי בקהלת: כי כאשר. יראו משפטיך לארץ ילמדו צדק: יושבי תבל. שם מקום הישוב: יחן. מפעלי הכפל כמו על כמון יוקב והנה הטעם כי השם יחן

על

על הרשע והוא לא ילמד צדק והטעם שיאריך לו אולי ילמוד: בארץ נכוחות, במקום שיש שם יושר יעשו עולה נכוחות מגזרת נכח כמו טובים ונכוחים ולא ישים לב לראות גאות השם: יי׳, הטעם אחר שידך רמה והם לא יחזיון יחזו שיקנאו לעמך ויבושו ותאכל האש צריך ויש אומר יחזו קנאתך בכלם והוא דבק בטעם אף אש צריך: יי׳ תשפות, תערוך כמו שפות הסיר שפות: כי, תמיד אתה עשית לנו מה שלא נדע אנחנו לעשותו: יי׳, כי גם אנחנו עבדנוך כאשר בעלונו היו אדונינו כמו כסף ישיב לבעליו ואעפ״כ היינו מזכירים שמך, וטעם לבד בך כי אתה עזרתנו כאילו אמר אין עוזר כי אם בך על כן יכולנו להזכירך: מתים, ואלה האדונים שבעלונו הנם מתים: יספת, כל מה שיספת ליסר עמך פעם אחר פעם הודו כבודך ואם הרחקתם ממקומם: יי׳, בצרתם פקדוך צקון לחש הנון נוסף כנו״ן אשר לא ידעון והיא מלה זרה והיתה ראויה להיותה יצקו לכן באה חסרת פ״א הפעל כמו והיוס רד מאד והטעם כמו ולפני יי׳ ישפך שיחו והטעם מוסרך שהיו אומרים בלחש המוסר שהיית מייסר אותם: כמו הרה, פי׳ מוסרך: תקריב, עצמה ללדת: הרינו חלנו, ורוח וכן ילדנו והטעם כי לא היה בנו כח להנצל וזה הוא ישועות לא נוכל לעשות: בארץ, חסר בית כמו כי ששת ימים: ובל יפלו, יש אומר שהוא חסר אלף ואמרו ויפלו מאד בעיניהם ואין ויפלו שם כי אם כמשמעו כאשר אפרש ולפי דעתי שלא נוכל שלא יפלו: יחיו, רק מתיך הכ״ף לנוכח השם הם יחיו ולפי דעת הכל שזה רמז לתחיית המתים ויש אומרים שהוא הפך מתים בל יחיו כי הנה אמרנו מתו ואנחנו שהיינו חשובים כמתים היינו חיים: נבלתי, היו״ד סימן הנביא כי הוא מישראל וכן הוא יחיו מתיך ומתי נבלתי יקומון כאילו קול ישמעו לאמר הקיצו כי טל אורות טל עם אורה הוא טלך והכ״ף לנוכח השם ויש אומרים כי אורות צמחים כמו ללקט אורות והם צמחים יסבו כנגד השמש והירח: וארץ, נפתח הוי״ו להורות על ה״א הדעת הנעדר והארץ תפיל הרפאים ממנה כנפל אשת ויש אומרים אתה לבדך החיית מתיך כי תולדת הארץ להפיל המתים בתוכה: לך עמי בוא בחדריך, על דעת רבי משה הכהן שיסגרו בירושלם מפני סנחריב: חבי, יש אומרים כי בא כדרך בעלי ה״א באחרונה כי ימצא עם לשון נקבה כמו ואשאת עמך ורבי יהודה המדקדק נ״ע אמר כי חבי שם על משקל שבי והראשון הוא האמת: כי, יוצא ממקומו, הנזרות היוצאות מלפני השם: את דמיה, הם החללים הנקברים בקרבה:

כז

ביום, באותם הימים זאת הפקידה כמו הכתובה למעלה: לויתן, הוא התלי ונקרא בריח בעבור שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה: ועל לויתן, גם הוא בים והוא צורת נחש כי גם צורת נחש בים ועקלתון שם התאר והתנין הוא הגדול אשר בים ויש אומרים כי לויתן נחש בריח גם עקלתון הם ביבשה והטעם על מלכי הארץ והתנין הוא מלך מצרים כאשר הוא כתוב בספר יחזקאל ויש אומרים מלך צור והישר בעיני רבי משה הכהן שהוא רמז מבחר כל גבורי חיל ונגיד ושר:

ביום חמר, תירוש כמו תשתה חמר והטעם שתתן פרי הרבה: ענו, כנון קול ענות: לה, לציון ומלת ענו למנגנים וכבר הזכיר הנביא שיהודה נטע שעשועי השם: אני, נוצרה, על השכינה שהיא בציון: לרגעים אשקנ׳, משל לנבואה שלא תפסוק: פן יפקד עליה, אמר ר׳ יונה המדקדק כי פן כמו לא ויו״ד יפקוד תחת אל״ף סימן המדבר וכמו ארח חיים פן תלפס והטעם על כל העמים אפקד בלתי עליה ויאמר רבי יצחק בן שאול נ״ע כי יפקד כמו לא נפקד ממנו איש והוא דבק עם לרגעים אשקנה פן יבול עליה כל אחד מעליה כמו נובלת עליה ויאמר רבי משה הכהן פן יפקד עליה האויב אצרנה לילה ויום והוא הישר בעיני: חמה, יש אומר כי גם אלה דברי השם והטעם אין לי חמה רבה: מי יתנני, כדרך בן אדם דבר הכתוב ויחסר בי״ת כמו כי ששת ימים וכן הוא מי יתנני בשמיר ובשית שים בכרם והטעם על הרשעים וביום מלחמתי בכרם: אפשעה בה, כמו כי כפשע: אציתנה, אבעירנה כמו למה הציתו עבדיך: או יחזק, יש׳ במעוזי אז לא אלחם עם יש׳ כטעם היה השם כאויב, וטעם שלום פעמי׳ ולא עם אומות העולם בשבילם ויאמר רבי משה הכהן כי פירושו כן זה שאומר לא אומר אותו בחמה שיש לי: מי יתנני, כמו מי יתן לי וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני מי יתן לי השמיר והשית בכרם והטעם אם לא יסורו ישראל הרשעים מהם אהרג הכל: או יחזק במעוזי, אז ישרש יעקב, ולפי דעתי כי חמה אין לי איננו דברי השם ואל תתמה כי בספר הזה רבים כאלה והנה על קרוב הרינו חלינו יחיו מתיך ואלה דברי איש יהודה אחר שהשם אמר אני יי׳ נוצרה לרגעים פן יפקד עלינו אמרו אין אנחנו מדברים בחמה שאם יבוא האויב לשוס הכרם שמיר ושית הייתי הורג את עצמי כמו והיה יחזקאל לכם ואת שמואל כאשר עשה ביום הזה והנה במלחמה דבק עם מי יתנני או יחזק השם שיתן לי עוז ברית שיהיה השם בשלום עמי גם האויב אז ישרש יעקב והוצרכתי לפירוש הזה בעבור מלת יעשה שלום לי כי השם עושה שלום לבדו:

הבאים, בימים הבאים ויחסר בי״ת כאילו אמר בהבאים ויש אומרים כי טעמו הבנים: ישרש, ותשאר שרשיה: תנובה, פרי: הכמכת, זאת הפרשה על גלות שמרון והעד האשרים: מכהו, הוא אשור: הרוגיו, הם הכנענים הנהרגי׳ בקחת ישראל את ארצם והטעם כי השם לא הכה ישראל כמכות אלה הנזכרים:

בסאסאה, רובי המפרשים אמרו שהוא מגזרת סאה והטעם מדה והיא מלה כפולה כמו ירקרק מטלטלך, ה״א תריבנה על שמרון והנה אחר כן כי עיר בצורה: בשלחה, יש אומר כי היא השחיתה עצמה בכלי מלחמתה כמו ובעד השלח יפלו והנכון שהוא מגזרת שלחיך והעד ביום קדים והנה הוא כן במדה שמדדה לנפשה כי מריבה עשתה אפילו עם אנשי כפריה והם שלחה על כן הגה השם אותה כמו אשר הוגה מן המסילה והנה הה״א תחת יו״ד השורש כמו ידו הלה: ביום קדים, רוח מזרחית: לכן בזאת יכופר עון יעקב, והטעם שלא יבוא לו רע כי עון יעקב רע והנה הטעם שתהיה הנזרה בטלה אילו היו מבטלין ע״ז: הסיר, שם הפעל: מזבח, של הבעלים: גיר, כמו סיד: מנופצות, ככלי יוצר תנפצם משוברות ולא יקומו יעמדו: כי, בדד, היא והיא שמרון: סעיפיה, כמו על שתי הסעיפים והטעם על ערי הפרזות: ביבש קצירה, כמו וטל ילין בקצירי: תשברנה, הפארות שהם קטנים מהקציר: מאירות, יש אומרים מגזרת אריתי מורי והטעם לוקטות והטעם אפילו הנשים שאין להם כח ויש אומרים שמאירות כמו מבעירות והטעם כי יהיו לעצים וזה הנכון וכמוהו ולא תאירו מזבחי חנם: והיה, באותם הימים: יחבט, כמו כי תחבט חובט חטים על כן תלוקטו והטעם כי ישאר מעט מרוב: והיה, הטעם אז יבקשו כל בני אפרים הנדודים לשוב אל ירושלם כי ראו כי מלכותם אבדה:

כח

הוי, שכורי אפרי׳, שהיו השרים מתעסקי׳ ביין: צבי, כמו לצבי ולכבוד, וטעם עטרת על המלוכה: ראש גיא שמנים, ראש שמנים כמו ראשי בשמים וכל כך היו רבי׳ עד שסב גיא כמו ונשב בגיא ויש אומר כמו גיא מאד שהוא חסר ה״א: הלומי יין, כמו הלמוני בל ידעתי: הנה חזק, תואר ליום או לאיל: שער קטב, והכ״ף הראשון מושך אחר וכן הוא כשער קטב כמו אהי קטבך שאול: הניח לארץ, הטע׳ כי השם הוריד אלה הזרמי׳ והניחם לארץ בידו החזקה: ברגלים, עטרת, באה מלת יחיד והטעם רבות וכמוהו רבים: והיתה ציצת נובל, כאילו אמר זה הציץ שיהיה נובל כמו בת בבל השדודה או ציצת עלה נובל והוא הנכון: כביכורה, היא התאנ׳ הבכורה בטרם בא פרי הקיץ: ביום, והנה זה הפך צבי עטרת אפרים כי תראה מלכות השם בציון: ולרוח, ליושב על המשפט, הם הסנהדרין והטעם שיחזיקם: משיבי מלחמה, אל השער יש אומרים משיביה מהשער ורבי משה הכהן אמר כי השם יחזק הבורחים והוא הנכון: וגם, יש מאנשי יהודה: כהן, שהוא המורה וכן הנביא שהוא מוכיח: שגו ברואה, בדברי הרואה מוכיחי העם: פקו פליליה, השופטים והנה פקו פועל יוצא או תחסר מלת לדברי והוא הנכון והני פועל עומד מגזרת ופיק ברכים כטעם הנתק הברכים: כי, כן מנהג המשתכרים: בלי מקום, שאיננו מלא כמו עד אפס מקום וכן מלאו קיא ומלאו צואה והנה ממעל ומתחת: את, אם בא הנביא להוכיחם אין מבין כי בעבור היין איכם בדעתם כנערים: שמועה, שם: גמולי מחלב, הוא סמוך ומוכרת כמו השכוני באהלים: עתיקי, שהסירו אותם כמו ויעתק משם והמלה תאר השם: כי צו לצו ראויים הם לדבר עמם כאשר ידבר האב אל בנו הקטן שלא ירע עוד: צו לצו, מצוה אחר מצוה או מצוה דבקה למצוה: קו לקו, למוד הכתיבה: זעיר שם, מעט מעט פעם אחרי פעם: כי בלעגי, מגזרת לעג כי כן המנהג שידבר המלמד לתינוק: ובלשון אחרת, שיבקש המלמד אותו שאיכם קשות על הלשון תחת אחרות כן ראוי שידב׳ המוכיח אל העם הזה: אשר אמ׳ להם, הנביא: זאת, ירו׳ היא מנוחתכ׳ עשו מנוחה לעיף שלא יברח אל מצרי׳ ואשור: המרגעה, מגזרת מרגוע ושניהם שמות ועל דעת המדקדק הירושלמי שהמלה פועלת, האל״ף בסוף אבא נוסף כאל״ף ההלכוא: והיה, והנה חשבו כי דבר השם איננו עיקר רק להרגלים למען לא יכלו אל מצרי׳ כאשר כתב הוי היורדי׳ מצרי׳ לעזר׳ כי אחת היא: לכן, אנשי לצון, המתלוצצים לאמר כי דברי השם כמו צו לצו: מושלי, יש אומרים מגזרת ממשלה והטעם השרים והנכון שהוא כמו על כן יאמרו המושלים: כי כרתנו ברית, עם מות שלא נמות עתה: ועם שאול עשינו חוזה, כמו ברית ויאמר רבי משה הכהן כי חזו׳ דרך נבואה ומה יעשה במלת עשינו חוזה ולפי דעתי שחוזה הוא הנביא וכן הוא ברית את מות ועם שאול עשינו ברית חוזה כברית שתעשה על ידי נבואה: שוט שוטף, על רעב והקרוב שהוא כן שוט כנחל שוטף: כי שמנו, הטעם אף על פי ששמנו כזב וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך: לכן, הנני יסד, שם התאר מהבנין הכבד על משקל אבד והנה כמוהו יוצא ושבת אני את המתים: אבן בחן, כמו עופל ובוחן והטעם שתהיה כשגבה ציון ממלך אשור: פנת יקרת מוסד, הראשון שם כמו היסוד ויקרת סמוך אליו והשני פועל מבנין הכבד הנוסף על משקל מוסב על כן הסמ״ך דגוש לבלוע הכפל: המאמין לא יחיש, כי עוד לימים רבים תהיה זאת הנבואה: ושמתי, דרך משל על קו ומשקלת הבונים בעבור שאמר הנני יסד בציון אבן ויש אומרים כי האבן על דרך משל על חזקיהו: ויעה ברד, מגזרת היעים והנה ברד פועל כי יעה פועל יוצא וטעם ברד משל למלך אשור: ומחסה, מושך אחר וכן הוא וסתר מחסה מים ישטופו או תחסר מלת אלה: וכפר, כמו ואיש חכם יכפרנה כטעם השחתה והסרה וברית חזותכם עם שאול, וי״ו והייתם כפ״א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו: מדי, עבור הנחל השוטף יקחכם: זועה, איננו כמו זעוה הפוך כאשר יפרשו רבי׳ רק הוא מגזרת ולא זע ממנו ובא הוי״ו באמצע כוי״ו מות והטעם כי יפחד שיבין שמועתכם מה שירע לכם: כי, המצע, שהוא למטה ביציע: מהשתרע, המסך כמו שרוע וקלוט: והמסכה, כמו מכסה: כהתכנס, שם הפועל מגזרת לך כנוס וטעם כהתכנס כאשר יתחברו תחתיה רבים וזה דרך משל על העם והמושלים בם: כי כהר פרצים, הוא הנודע במלחמות דוד שנקרא בעל פרצים כי בפתע פתאום רוצחו הפלשתים במעשה פלא או כעמק שהוא בגבעון שרגז רמז בעת עמוד השמש והירח כן יעשה השם מלחמה זרה על ישראל שלא נשמע כמוה: נכריה עבודתו, כפול בטעם כמשפט: ועתה, מוסריכם, מוסרות: ונחרצה, גזרה נגזרה כמו אתה חרצת: האזינו ושמעו קולי, ושמעו אמרתי, והטעם הקול: הכל, הטעם כי החורש יתקן האדמה פעם אחרי פעם או שתים ויזרע והארץ מתולדתה תעשה התבואה: יפתח וישדד, יתקן השדה כמו ישדד לו יעקב והטע׳ כפול: הלא, שוה, מגזרת שוה ואשת מדיני׳ נשתוה: קצח, הוא כמין כמון ודק ממנו והוא שחור: שורה, יש אומרים הטובה ויש אומרי׳ במדה כמו במשורה

והוא היוצר: ושעורה׳ השעורה ידוע: נסמן׳ כמו סימן: וכסמת גבולתו׳
מגזרת מגבלות תעשה אותה: ויסרו׳ והשם כבר יסר הזורע והמפיץ ולמדו איך
יעשה׳ וטעם למשפט כמו במספרם כמשפט לעשות כמנהג וכן אלהיו יורנו: כי
בחרוץ׳ כמו חרוץ אדם: על כמון׳ לא יסב כי טעם לא ימסוך אחר עמו: לחם׳
ומנהג הלחם שידוק׳ אלף״ אדוש כנוסף כאלף״ אזרועך ועת שיהיה בגלגל עגלתו או
פרסיו לא ידוקנו והטעם כאשר יחרוש לא ידוקנו כי כל דבר בעתו ברא השם להיותו
כן על כן אחריו גם זאת הטעם כי לא ידושנו לנצח: הפליא עצה׳ פליאה:
תושיה׳ חכמה ויאמר רבי משה הכהן שהוא מגזרת יש והנה הטעם כי תולדת
האדמה והזרעונים טובה מתולדתם שישמעו לדברי הנביא ולא יועיל והפך זה יערף
כמטר לקחי כאשר פרשתיו:

כט

הוי אריאל׳ יש אומר כי נקראת ירושלם כן על שם המזבח כמו וההראל והאריאל
כי אותיות יהו״א מתחלפות ויש אומר׳ שנקראת כן בעבור שמולה אריה וזה רחוק:
קרית׳ סמוך ויחסר מלת אמת או הדומה לה שחנה שם דוד או כן דרך הלשון
לסמוך אל פועל עבר כמו בראשית תחלת דבר יי׳: ספו שנה׳ הוסיפו שנה כמו
לספות עוד׳ וחגים הם העולות: ינקופו׳ פועל עומד והטעם שיפסקו העולות
או יהיה פועל יוצא ותחסר מלת הנוקפים כמו ויאמר ליוסף: והציקותי לאריאל׳
לירושלם: והיתה תאניה׳ כמו ואנו הליינים ויש אומר׳ מגזרת אנה שלא ישאר
רק מקימה: והיתה לי כאריאל׳ שהמזבח שמם מהעולות או כאריאל שיזבחו
כלם: וחניתי כדור׳ פתאם כמו כדור אל ארץ רחבת ידים: מוצב׳ מגדל
מצב: ושפלת׳ הטעם על דברי שלוחי חזקיהו אל רב שקה: מארץ תדברי׳
כאילו תדברי מתחתית הארץ: כאוב׳ כמו וכאובות חדשי׳ כי כן אומנותם:
והיה כאבק דק׳ הוא חסר מלה כי הוא סמוך: המון זריך׳ הם מחנה אשור
וזה יהיה לפתע פתאם: מעם יי׳ תהיה זאת הפקידה על הכרים ברעם בגלגל
ברעש בארץ ובקול גדול בסופה וסערה עם להב אש הטעם על באת המלאך על
מחנה אשור להכחידו: והיה כחלום׳ שיראה אדם בלילה שיקיץ ואין כל כן היה
מחנה אשור: וכל צוביה׳ חסר אלף״ וכל אנשי מצודתה או הטעם וכל המצודות
כמו המגדלים: והיה׳ לעולם אחר חלום מלת והנה והטעם כאילו והוא שב אל
הרעב: שוקקה׳ מבקשת משקה: התמהמהו׳ ידבר אל אנשי ציון שיתמהו
לאמר איך יהיה זה ומה סוד זאת הנבואה והנה הנביא ידבר כאשר ידבר איש אל
רעהו ולמה לא ידעו כי הם שכורים ולא מהיין: כי נסך׳ מגזרת המסכה צרה
בהתכנס וכפ״ עליכם לאנשי ציון: ויעצם׳ מגזרת עצם כאילו שם עצם על עיניכם
והנה כסה לעד על מלת נסך: ותהי׳ כל הנבואה: כי חתום הוא׳ לא יוכל
להבין וכן טעם חתום תורה כאשר פירשתי: ונתן׳ הטעם לא יבינו זאת הנבואה
החכמים המבינים ואשר אין בינה להם: ויאמר׳ כי נגש מגזרת והנוגשים אנשים
מבין כפעל והטעם שיבער כפשו חכם להתענות: בפיו׳ כל אחד: מצות אנשים
מלומדה׳ כטעם רגילות כעגל לא לומד: לכן הנני יוסיף׳ כמו ונסתר אני כי
אומלל אני שהוא בעבור פתוח הלמ״ד ויש אומרים שמלת יוסיף פועל על משקל
תומיך גורלי: הפלא ופלא׳ שלא יבינו על כן אחריו ואבדה ויש אומר שהוא כמו
עושה פלא ולפי דעתי שעושה פלא כזה: הוי המעמיקים׳ בעומק לבם׳ כפתח
למ״ד לסתיר לחסרון ה״א הבנין כמו לשמיד: הפככם׳ והנה הפך האמת: אם
כחומר היוצר יחשב׳ האדם: ויצר׳ מגזרת יוצר יאמר בעבור יוצרו לא יבין
והנה הלמ״ד כלמ״ד אמרי לי: הלא מעט׳ בימים: ושב לבנון׳ שהוא נותן פרי
יותר מהכרמל: ככרמל׳ והכרמל כיער וזה הטעם על רעבונם: ושמעו׳ אז יבינו
דברי הנבואה ולא יראו אלה העורים כי אם אחר שיהיו באופל: ויספו׳ הצדיקים
ימלטו כי ערי יהודה הבצורות נתפשו כי נכרתו שופטי אחז כאשר פירשתי למעלה:
כי אפס׳ תם כמו כי אפס כסף: כל שוקדי און׳ כמו לשקוד על דלתותי:
מחטיאי׳ ישמרו לדברו אדם ויחטיאוהו כדי להעניש או יחטיאו אחרים בדבריהם:
יקושון׳ מגזרת מוקש ור׳ משה הכהן אמר כי הם יוכיחו המוכיח מגזרת התקוששו
וקושו ואמר כי היה השי״ן ראוי להדגש: לכן אשר פדה את אברהם׳ והוציאו מבין
הרשעים: יחורו׳ ילבינו וזאת הלשון ידועה בארמית: כי בראותו ילדיו׳
והטוב שאני עושה עם הטובים: יקדישו שמי׳ יעריצו׳ ייראו אחרים או הוא
פועל עומד אחר שהזכיר יעקב אמר על דרך משל כי אילו היה חי ויראה הילדים
הטובים והפלא שאעשה עמם היה הוא עם בניו מקדשים שמי כי אני הייתי קדוש
יעקב: נידעו׳ ורוגנים׳ כמו ותרגנו באהליכם והם הפך הלומדים:

ל

הוי׳ אוי לבנים הסוררים: ולא מני׳ ולא ממני וכן שעו מני: ולנסוך מסכה׳
כמו והמסכה והטעם משל על העצה: ולא מרוחי׳ הטעם מנבואתי: ההולכים׳
והנה פירש הכתוב למעלה׳ לא השתגה מ״ם מעוז בעבור שהוא מפעלי הכפל:
והיה׳ והחסות׳ שם והיה ראוי להיות חסיות על משקל עבדות: כי׳ שריו׳
הוי״א שב אל העם שהיו משלחים אפילו שריהם למצרים אולי יושיעו ירושלם מכף
מלך אשור: כל׳ אלף״ הובאיש כנוסף כל אדם הובים אלה ההולכים פועל יוצא
כי הלכו אל עם לא יכולו לעזרם: משא בהמות נגב׳ דבקה על היורדים מצרימה
והנה הנביא אומר על בהמות נגב והיא מצרים כי היא בפאת דרום כנגד ארץ
ישראל ואמר כי בדרך שילכו אלה היורדים יפגעו בהמות קשות כלביאים ונמרים על
כן לביא וליש מהם אפעה: בארץ צרה׳ שלא יוכל לברוח ואלה היורדים ישאו
על כתף עירים ממונם שיברחו בו אל מצרים כמו את החיל הזה: לבשת׳ כמו
נבזון ואין רע לו והנה הטעם שבהמות נגב ישחיתו מהם: ומצרים׳ קראתי
לזאת׳ ירושלם שינצח מי שיסב בה ולא ירד: עתה בא אליהם׳ כי הנביא היה
משתומם מסבת אתם: ועל ספר חקה׳ כתו׳ חקה ברפי ויש ספרי׳ שהה״א במפיק׳

והנה הו׳ לשון ציור והמלה חוקקה או חוקק או חקקנה בנו״ן: כי כחשי׳ שם התואר
על משקל אכרים וכימין הכ״ף בעבור אות הגרון: שמוע׳ שם הפועל: אשר׳ לא
תראו׳ לכו לא תתנבאו ונקראו רואים בעבור שנבואת במראות אלהים: נכוחות׳
כמו לדברים ישרי׳ והוא שם התאר: דברי חלקות׳ שם וכן חזו מהתלו׳: סורו׳ זה
לדברי העם לנביאים: השביתו׳ ממנו זכר או שם השם: לכן׳ בדבר הזה׳ בנבואה
ותבטחו בעושק ובממון: ונלוז׳ שם התואר וכן הו׳ ודבר נלוז כמו כי תועבו׳ יי׳ נלוז
והוא הפך היושר לכן טע׳ ותבטחו בממון שתתנו למלך אשור ולא יבואו: העון הזה׳
ישחתכם: כפרץ׳ כמגדל נופל או דבר נבעה והוא מטע׳ כפוח מגזרת אבעבועות
או יהיה נבעה תואר פרץ: פתע׳ גם פתאום קרובים כטע׳ אדמת עפר: ושברה׳
כנבל׳ כלי יוצר: לא יחמול׳ לכתותו: לחתות אש׳ כמו יחתה נחלים אתה חותה
על ראשו והוא מפעלי הכפל: ולחשוף׳ מגזרת מחשוף הלבן חשף יי׳ את זרוע
קדשו: גבא׳ מגזרת וגבאיו תרגם בור׳ וטעם לחשוף לגלות כי המים הם בסתר
וזה הטעם על היורדים מצרים: כי׳ בשובה׳ השקט כמו שובה יי׳ רבבות אלפי
ישראל הטעם כי תשועה תהיה לכם במקומכם ולא תרדו מצרים: ותאמרו׳ אמר
רבי יונה המדקדק כי ננוס מגזרת נס כטעם נרכב שיש אחריו ויש אומרים שהוא
כמשמעו אתם נסתם ורודפיכם ינוסון אתכם: על קל׳ שם התאר לסוס או כר
לגמל: אלף׳ סמוך אל אחד מהם והוא תאר לשר והטעם כי שר שיש לו אלף
אנשים ינוס מפני גערת אדם אחד: תנוסו׳ כלכם: כתורן׳ רמז שישארו
מעט מהרבה והנכון בעיני כי טעם ככם על הנותרים בירושלם שלא ירדו על מצרי׳:
ולכן יחכה יי׳ על דרך דיבור בני אדם: לחננכם׳ מפעלי הכפל על משקל אין
גאלת לחמס מהבנין הקל ממשקל לשכב את בת יעקב ואם הם זרות בדקדוק ולכן
הוא ירום לרחמכם כי השם יעשה לכם משפט מאשור: כי עם׳ בכו לא תבכה׳
אלה דברי הנביא כי השם יחנך ובא לקול הלמ״ד בעבור שזעקת אלין: ענך׳ מלה
זרה בדקדוק וכן כי פארך: ונתן׳ לחם צר ומים לחץ׳ שהיו ברעב כאשר
פירשתי ושב לבנון לכרמל ומים אוכנו שמו׳ וכן הוא ומים מי לחץ כמו האהלה שרה
אמו: ולא יכנף׳ ירחק שיהיה בכנף הארץ: מוריך׳ בדרך הישרה והם חזקיהו
ושריו: והיו עיניך׳ כפול בטעם כמשפט: ואזניך׳ הטעם כי בעיניך תראה
מוריך לפניך וכן מאחריך תשמע דברי הנביאים והמוכיחים ויש אומרים כי זה דרך
משל על מראה הלב ומשמעו: כי תאמינו׳ האלף״ תחת יו״ד ימין וכמוהו רבים
והטעם כי אם תאמינו או תשמאילו מהדרך ישרה תשמע באזניך מוריך בדרך
הטובה: וטמאתם׳ צפוי׳ שם: אפודת׳ מכסה יקר על הפסל: תזרם׳
כי הם אסורים בהנאה: כמו דוה׳ אשה טמאה שלא יגע בה טהור: ונתן׳
אשר תזרע׳ אחר מות מלך אשור: כר׳ כמו ככר הירדן וכן כי בת עין חסר
בי״ת כל כך יהיה הזרע והצמח רב: והאלפים׳ השוורים שיחרשו בהם וכן
העיירים כמו שגר אלפיך: בליל׳ כמו אם יגעה שור על בלילו: חמיץ׳ גם חמוץ
שוים: אשר זרה׳ אותו: ברחת׳ מגזרת רוח והוא כלי ובמזרה: והיה׳
על כל הר גבוה׳ פלגים יבלי מים׳ כמו ועל יובל ישלח שרשיו והטעם רב המטר
עד שיעמוד על ההרים: ביום הרג רב׳ שימותו אנשים: בנפול מגדלים׳ ואחת
נחמה כי אם ימותו עשרה יחיו רבבות כי בעבור שיפול קיר על האלמנה לא יעבור
השם הגשם שלא ישלחנו להחיות רבים כי אין לגשם דעת שירד על מקום אחד ולא
על מקום אחר עמו ביחד: והיה׳ כל המפרשים אמרו כי זה הפסוק לעתיד וטעם
הפרשה על מלחמת גוג ומגוג רק רבי משה הכהן אמר שהיא כולה דבקה והנה
אחריה אומר הוי היורדים מצרים ונכה לפניה וטעם אור הלבנה שהשם יחזק
אור הלבנה והחמה אחרי הגשם הרב וזה דבר פלא: שבעתים׳ פי׳ כאשר פירש
הנביא כאור שבעת הימים והטעם כאור שבעת הימים מחובר: ביום יחבוש יי׳
בזמן שירפ׳ השם מכת ישר׳ בימי גוג או בימי אשור: הנה׳ טעם שם שישמע מעם׳
השם במחנה אשור וטעם ממרחק מהשמים בעבור רדת המלאך: וכבד משאה׳
כמו והמשאת החלה כי שמות הם לעשן: ורוחו׳ הרוח היוצא מפיו דרך משל על
דבר המלאך: להנפה׳ רובי המפרשים אומר׳ כי להנפה כמו להניף ורבי משה
הכהן אמר שהוא כמו רסן והנה זה הרוח כרוח שקר שהתנבא עליו מיכיהו וזהו
הנכון והטעם כי הרסן יושם על לחיי הסוס להוליכו לדרך הישר׳ וזה הרוח ישים
רסן מתעה וכמוהו בנפו׳ שוא והנה טעם להנפה כמו קשר: השיר׳ הכ״ף לנכח
יהודה: כליל התקדש חג׳ ליל הפסח על כן אמרו הקדמונים ז״ל כי בליל הפסח על
נכחד מחנה אשור: לבא בהר יי׳ דבק עם כהולך: והשמיע׳ הוד קולו׳
כאשר יפחד השומע מקול רעם: ונחת׳ ידיד׳ כמו ותנחת עלי ידך: יראה׳ לעולם׳
בי״ת בזעף מוסף את׳ בנפץ מגזרת תנפצם: ואבן ברד׳ דרך משל: כי בשבט
יכה׳ כאילו בשבט יוכה או כי בשבט יכנו השם: והיה׳ מוסדה׳ פעול מהבנין
הכבד הנוסף כי הנה מטה על לשון נקבה שמעו מטה ומי יעדה והטעם כל מקום
שיעבור עליו זה השבט וכן המטה: אשר יניח יי׳ עליו׳ לא יהיה לשם יניעה רק
יכה והמכה הוא המלאך שמת כמו בתופים ובכנורות: ובמלחמות תנופה׳
תנופת יד לנגן: כי׳ מאתמול׳ ואם הוא בשורק הוא כמו חולם וטעם אתמול
מלפנים: תפתה׳ שם מקום מטונף סביב ירושלם ושם ישליכו כל דומן ויעלה ממנו
עשן והטעם כי השם ערך למלך אשור: גם היא למלך הוכן׳ הטעם כי נכחד כל
נגיד ושר ויש אומר כי הוא רמז למלך אשור: מדורתה׳ מגזרת מדורה מקום
בעור האש: נשמת יי׳ היוצאה מהרה וזה דרך משל על הגזרות הבאות
במהרה:

לא

הוי׳ כמו אוי ליורדים מצרים שלא ראו זאת התשועה והלכו להנצל ושם ימותו:
ולא שעו׳ שלא הרפו עצמם לבטוח בשם מגזרת שעו מני והאומ׳ כי שעו שב לנו״ן
איננו נכון: וגם׳ גם השם ידע מחשבותם והביא רע עליהם: ואת דבריו לא הסיר׳
לא בטל: ומצרים׳ ולא רוח׳ מלאך כמו יי׳ אלהים שלחני ורוחו:

ידו׳ מכתו: ויחדו׳ מצרים והכורשים אליהם והטעם כי מלך אשור השחית מצרים כבואו אל ירושלם: יכליון׳ שלם כמו יחטיון: כי׳ יהגה כטעם ישאג: אשר יקרא׳ זה אל זה להתחבר להלחם עם האריה: מלא׳ כלם׳ שלא יחסר רועה שלא יבא: ומהמונם לא יענה׳ מגזרת עני גם לענות וכמוהו זמיר עריצים יענה: ירד׳ רמז למלאך: כצפרים׳ מלת צפרים נקבה ואם היה בו״ם כפילגשים לעולם לשון נקבה על כן עפות שם תואר בפועל כמו רבו׳ נשבות: גנן׳ יסתיר מגזרת מגן והטעם על בני הצפרים שיגנו עליהם ויצילום: והציל׳ שם הפועל אף על פי שהוא בחירק: פסוח׳ מגזרת ופסח יי׳ על הפתח: שובו׳ אלה דברי הנביא שובו לשם אתם בני ישראל שהעמקתם לו סרה מגזרת סורר: כי׳ ידיכם׳ רמז לעושים וטעם חטא שאין חטא למעלה ממנו: ונפל׳ בחרב לא איש׳ רק ביד המלאך וחרבו השלופה ואם הוא כדרך משל להבין השומעים: ובחוריו׳ הנמלטים ילקחו בדרך: וסלעו׳ יעבור׳ סלעו הוא גבול מלכותו מרוב פחדו וזה הטעם ממגור והטעם כי יברח ולא ישען על סלעו ומגל כם שירא שרים הנמלטים או הנשארים באדנו: אור ותנור׳ רמז למזבח או דרך משל כאשר הזכיר למעלה ולהב אש אוכלה:

לב

הן׳ הטעם על חזקיהו ושריו שתעמד מלכותו ולמ״ד ולשרים לא ידעתי לו טעם וכמוהו והשלישי לאבשלום למן היום: והיה איש׳ כל אחד משרי חזקיהו או היא בעצמו: כמחבא רוח׳ מקום והוא פועל מהבנין הכבד הנוסף: כציון׳ מגזרת ציה כמו חורב: בארץ עיפה׳ צמאה כמו בארץ עיפה לך סלה והיה איש יהודה כיושב במקום מחבא רוח: ולא תשעינה׳ כמו ועיניו השע: ולבב נמהרים׳ מגזרת מהירות בכסילות: ולשון עלגים׳ אין חבר ובלשון קדר כמו עבדים והנכון שהוא הפך מדבר צחות ומלת צחות חסירת מלות כי צחות תואר השם וטעמו ומשקלו זכות: ולא׳ נבל׳ מגזרת נובלת עליה: כילי׳ הפך שוע ושוע כמו נדיב שידיו רפות לתת ולא סגורות מגזרת ושוע אל ההר ויש על דרך דרש שמלת כילי שתים מלות כי יאמר שלי שלי: כי נבל׳ הטעם על שרי אחז: תועה׳ שם כי משקל השמות משתנים: וכילי כליו׳ הטעם כלי המשפט כי היו השרים דיינים והנה אומנותם לעות הדין: ונדיב׳ הטעם על שרי חזקיה על כן בתחלה ולשרים משפט ישורו: נשים׳ יש אומרים כי הטעם הקריות כי הם חשובות כבנות ושומרון היתה כאם: ימים׳ הטעם שנה על שנה: רגזה׳ בחסרון נו״ן והנגיד אומר שהוא לשון ציווי ואם הוא על לשון זכר ורבי משה הכהן אמר שהוא שם הפעל: אוסף׳ הטעם כפול אוסף התבואה: חרדו׳ על לשון זכר כמו אם תעירו אם תגאלו בדרך קריאה: רגזה׳ זכרתיו וככה משפט פשוט׳ ועורה שיפשטו הבגדי׳ ועורה מגזרת ערום ועריה עריה תעור והנכון בעיני כי הנשים הם כמשמעם: על שדים סופדים׳ כל הנשים תחם׳ מלת כל כמו וכל הנשים יתנו יקר: על׳ עמי׳ שמרון: קוץ שמיר׳ חסר וי״ו כמו אדם שת אנוש: כי׳ שמיר יעלה על כל בתי משוש: כי ארמון׳ המלך׳ עזב גם נטש מהבנין הקל שלא נקרא שם פועלו: עופל׳ מקום שהיה גבוה מגזרת ויעפילו: ובחן׳ כמו הקימו בחוניו והם מגדלים היו מערות: עד יערה׳ מבנין נפעל והטעם כי אליכו תביט הרעה על ביאת מלך אשור אל ארץ יהודה והטעם גזירה: והיה׳ כל מדבר זרוע כמו הכרמל והכרמל ליער יחשב כתבירתו הראשון: ושכן׳ הטעם שהשם יעשה משפט בעוזביו: והיה מעשה הצדקה שלום׳ כי כן היה בימי חזקיהו כאשר אמר ולשלום אין קץ ויש מפרשים כי יערה עליכם לשבח: וישב׳ איש יהודה: וברד׳ הרי״ש פתוח כי הוא פעל כמו עשן כולו והטעם כי אם ירד ברד אל היער ירד ולא אל מקום הזרע: וטעם תשפל העיר שתשב פרזות כבקעה: אשריכם זורעי על כל מים׳ שיבואו: משלחי רגל השור׳ כטעם והאלפים והעירים כי פרא׳ אחת היא כלה:

לג

הוי׳ לשון קריאה והטעם על אשור: כהתימך שודד׳ להיותך שודד תושד: כנלותך׳ כמו כהכלותך וכמוהו ולא יטה לארץ מנלם: יי׳ זאת היא תפלת הצדיקים כבואו מלך אשור והיא בדרך נבואה: היה זרועם׳ על אנשי המלחמה: מקול המון׳ אשור: מרוממותיך׳ שבתת לו רוממות: ואסף שללכם׳ שלל הגוים כי סימן הכף בעבור ישראל שהגלה מלך אשור: גבים׳ תרגום ארבה בארמית: שוקק׳ כמו אוסף ויש אומרים כי כמוהו ובן משק ביתי ולפי דעתי שכמוהו בספר יואל ישתקשקון גם הוא בארבה: נשגב יי׳ והטעם על השכינה שהיא בציון: והיה אמונת עתך׳ לאיש יהודה ידבר: חכמת׳ סמוך ותחסר חכמת כן יראת השם היא אוצר חוסן ישועות: הן אראלם׳ יש אומר׳ מגזרת אריאל כאילו אמר על אראלם ואיננו נכון בטעם הפרשה ויש אומרים שהן שתי מלות אראה להם גם זה רחוק והנכון בעיני שמלת אראלם כמו מלאכיהם והעד מלאכי שלום וכמוהו את שני אריאל מואב והטעם כי מלאכי כל גוי שיבקשו שלום בעולם יבכו בשלוט מלכות אשור כשמו מסלות׳ כי מלך אשור לא יעמוד בבריתו עם גוי: לא חשב אנוש׳ מאומה נגדו: אבל׳ ימצא ארץ לשון זכר כמו נעתם ארץ והנה זה הפסוק מכחיש דברי רבי משה הכהן שאמר כי תאכלהו אש לא נפח כן לדרך הלשון כל מלה שהיא לזכר ולנקבה לא יתכן לומר לשון נקבה אחרי לשון זכר: החפיר׳ לשון מלך אשור כי הוא פעל יוצא עד שקמל שנכרת: היה השרון׳ כמו חבצלת השרון: ננער׳ מגזרת ככה יהיה נעור ורק: עתה׳ בעבור שהגדיל להשחית עתה אקום: ארומם׳ מבנין התפע׳ והיה הלי״ם ראוי להדגש לחסרון התי״ו כנו״ן אנשא: תהרו׳ התי״ו לנוכח אשור: חשש׳ כאשר היא בלשון קדר כמוץ: רוחכם׳ יש אומרים רוחכם תהיה כאש והוא תאכלכם והנכון שהוא דבק עם חשש ולא תהיה רוח שישאכה כי אם אש שתאכלכה: והיו׳ משרפות׳ כאילו נשרפו בשיד רמז לנכחדי פתאם על ידי המלאך וכמוהו קוצים כסוחים אשר באש יצתו: שמעו׳ קרובים׳ הם ישראל על כן אחריו פחדו: פחדו׳ שיפחדו מהשם בראותם גבורתו במחנה אשור ויאמרו מי ממנו שיוכל לגור עם השם שהוא אש אוכלה והטעם בציון ששם הכבוד: הולך׳ אלה דברי הנביא כי מי שהוא הולך צדקות והמלה חסרת בי״ת: אוטם׳ סוגר כמו יאטם אזנו ואם הם שני בניינים: ועוצם׳ כמו ויעצם את עיניכם ואם הם שנים בנינים: הוא׳ עושה אלה: ישכון׳ בציון כאילו דר במצדות: לחמו נתן׳ יהיה נתון לו לאם להספיקו: נאמנים׳ שלא יכזבו והטעם שלא יכרתו והנה הוא יושב בנוה גם יתענג: מלך׳ אלה דברי הנביא כאומר יזכור יהוד׳ בבא מלאכי מלך אשור לקחת מס מחזקיהו כי כל אוצרות בית השם נתן והענים כל יהודה והיו אומ׳ מי ילך עמנו משרי חזקיה אל מלך אשור במס זה הוא מלך ביופיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים כי אשור רחוק מירום: לבך׳ ידבר בנפשו: אימה איה סופר׳ הוא הכותב כמו עונש כל אדם: איה שוקל איה סופר המגדלים׳ מגזרת מספר כי נתנו עונש על כל מגדל: את נועז׳ לא נדע אם הנו״ן שורש או לבניין נפעל והיא מלה זרה אין לה משפחה והטעם עם נכרי או משנה והאומר כי הנו״ן תחת למ״ד לא דבר נכונה: נלעג לשון׳ כי כל לשון שלא יבין אדם אותה הוא בעיניו ללעג: חזה׳ אין צורך לאדם לחזות מלך אשור רק חזה ציון: קרית מועדינו׳ כמשמעו או כמו שרפו כל מועדי אל: אהל חסר כ״ף: יצען׳ אין לו ריע וטעמו לא יפל או בל יסע יתד מיתדותיו: וכל׳ האבלים הם המיתרים: כי׳ הטעם לא ישע זה האהל רק יהיה השם אדיר לנו במדינה שיש סביבותיה נהרים: יאורים׳ חסר וי״ו כמו שמש ירח עמד: ידים׳ מקומות והטעם מכל פאה והם נהרים שלא ילך באחד מהם אני במשוט והטעם שלא יפחדו מאויב לא מהים ולא מהיבשה כי זה הפסוק כנגד לבך יהגה אימה ואין מי שישפטנו עוד שיאמר פלוני תן מס זה והמחוקק הוא הסופר יכתוב מי ומי ילך אל המלך במס כי השם לבדו הוא שפטנו ומחוקקנו ומלכנו: נטשו׳ כ״ף חבליך לנכח מחנה אשור נטשו כמו ונטשתיך דרך משל כי הספינה תטבע והים ישליך הממון שיש בה: בל׳ יחזקו החובלים התורן שלהן ולא יפרשו נס אז יחלק עד שלל כמו אדמת עפר מגזרת בבקר יאכל עד: מרבה׳ כמו הרבה אפילו פסחים בזזו בז ואף כי אחרים: ובל יאמר׳ עוד השכן בציון חליתי כי העם כולו נשוא עון:

לד

קרבו ומלואה׳ שהיא מליאה מהם: תבל׳ מקום הישוב: וכל צאצאיה׳ מגזרת יצא: כי׳ כל המפרשים אומרין כי זה לעתיד רק רבי משה הכהן אומר כי אדום חרבה בימי אשור וכל הפרשה הי׳ דבקה: צבאם׳ הם צבא המלחמ׳: וחלליה׳ יעלה באשם׳ שם והנה הוא בלי סמיכה באש על משקל קדש׳ כמשו מפעלו הכפל מבנין נפעל: ונמקו׳ בבא לאדם יום אידו תחשך לו השמש כאשר הוא כתוב ביום המות והנכון בעיני שאלה הדברים רמז לכל עזר שיש לו לכל גוי במשטר שמים כאשר מפורש בספר דניאל ונמקו מבנין נפעל וכן נגלו מגזרת מגלה: כי׳ זה החזוק לאשר רמזתי מהגזירות: הנה על אדום תרד ועל עם חרמי׳ שים לי חפץ להיותם חרם לעשות משפט בהם: חרב׳ הטעם גזרה: הודשנה׳ מלה מורכבת מבנין שלא נקרא שם פעלו ומבנין נפעל על דעת רבים ואיננו נכון רק היא מלה זרה והטעם מגזרת והיה דשן ושמן: כרים׳ כמו חלב כרים דרך משל לגדולים כמו אילי מואב: בבצרה׳ יש אומר שהיא קום טנטינה וזה לא יתכן כי אין לה היום אלף שנים שנוסדה רק היא מדינה בארץ אדום: וירדו׳ עמם׳ עם הכרים והעתודים והראמים והפרים הם רמז למלכי אדום: כי׳ זה הכתוב יוכיח שהוא לעתיד ויש אומרים כי זאת הנבואה נתקיימה בימי נבוכד נצר אחר גלות ציון כטעם גם עליך תעבור כוס: שנת שלומים׳ כמו גמולך ישוב בראשך שכתוב גם בספר עובדיה על אדום: ונהפכו׳ כן היה או יהיה במעשה פלא ויש אומר׳ כי הוא דרך משל שלא ישאר שם שות׳ מים כאלו נהפכו המים לזפת: בוערה׳ תוכיח כי תי״ו זפת לשון נקבה: לילה׳ לא תכבה׳ אשה: לנצח נצחים׳ זמנים אין קץ להם: וירשוה׳ קפוד׳ ידוע מגזרת קפדתי כאורג חיי׳: קו והאבן ביד הבונה ותוהו ובהו כטעם שממה: חוריה׳ הם הגדולים הנמשלי׳ לעין לבן כי הקטנים יקראו חשובים: מלוכה׳ יקראו אותם הקרואים ותחסר אות למ״ד ממלת מלוכה: אפס׳ כמו אין: ועלתה׳ על ארמנותיה כל אחד מהסירי׳ והם קוצים כמו פי כקול הסירים תחת הסיר וככה קמוש: תנים׳ כמו אח הייתי לתנים: חציר׳ כמו חצר וכמוהו ישים וזקן או הוא חצר ממש: ופגשו ציים׳ דרים בארץ ציה: איים׳ רבים כמו ואת האיה ואם בא בו״ם: ושעיר׳ כדמות שעירי׳ ברים: הרגיעה׳ מגזרת מרגוע: לילית׳ העוף שיעוף בלילה: שמה׳ קפוז׳ איננו כמו קפוד רק עוף אחר: ותמלט׳ ותוליד וכן והמליטה זכר: ובקע׳ תוציא לבקוע בביצה: דגרה׳ כמו קורא דגר: דיות׳ לשון רבות כמו מין הדיה: דרשו מעל ספ׳ יי׳ רמז לגזרו׳ שמים שהם כתובים באצבע אלהים והטעם שכל הגזרות תבאנה אל ארץ אדום גם הם הנכתבות להיות ארץ אדום כוה להן: כי פי׳ רמז לגזרות היוצאות מפי השם: ורוחו׳ רוח פיו והנה הטעם כפול כמשפט: והוא׳ חלקתה׳ פועלת ופעולה: בקו׳ שהוא קו אמת:

לה

יששום׳ יש אומרים שהמלה חסרת בי״ת וכן הוא ישושו בם ואין זה נכון כי מה טעם בם והאמת כי המ״ם תחת נו״ן נוסף בפעלים כמו פדיום והטעם כי ארץ אדום תהיה לבלה חרבה רק ארץ ישראל להפך ולדעת רבי משה הכהן שהיא ירושלם הנמלטת: פרוח תפרח׳ ארץ ישראל או ירושלם: אף גילת ורנן׳ והנה התי״ו כמו גילת לב׳ ויש אומרים כי לה שב אל לבנון בעצמו: המה׳ יושבי ירושלם: חזקו ידים׳ לפי דעת כל המפרשים שהוא לעתיד ולדעת רבי משה על השבים בימי חזקיהו במות מלך אשור וטעם ברכים בעבור ההליכה: אמרו לנמהרי לב׳

שלא

שלא היו מאמינים להיות כפלא הזה : נקס יבא׳ לעשות נקס באשור:
או תפקחנה עיני עורים׳ ברחותם זה הפלא גם כן השומעים : אז ידלג׳
לשוב אל ירושלם : ותרון׳ דרך משל כי ימצאו מים בכל מקום הפך דבק
לשון יכך : והיה השרב׳ מקום חורב וכן לא יכם שרב ושמש וכן תרגום
אכלני חורב בארמית : בנוה׳ אשר היתה רבצה בנוה תנים והוא מקום ציה :
חציר׳ כמו חצר : לקנה ונומא׳ שיצמאו סביבות הנהרים : והיה׳ אף על
פי שיגדלו נחלים בדרך יהיה שם מסלול דרך מסלה : ודרך הקדש׳ בעבור
שובם אל ירושלם : לא יעברנו׳ כל גוי טמא אף על פי שהדרך להם היה יפחדו
שיעברו עליו והלכו במסלול הגאולים ועוד כי ההולך בדרך : ואוילים׳ שלא ידעוהו :
לא יתעו׳ כי יהיה מסלול : לא יהיה׳ בדרך אריה ולא פריץ חיות שיזיק על
שיפחדו הרוכים לשוב והנה ילכו השבים גאולים מאויבים ומחיות : ופדויי׳ אלה
השבים יבואו אל ציון ברנה ושמחת נצח על ראשם כי כח הנשמה בראש וי״א כי הם
כדמות מסך על ראשם גם הוא נכון : ששון ושמחה ישיגו׳ אותם ויש אומרים כי
הם ירדפו אחרי הששון וישיגוהו ואם יש מלות נוספות הטעמי׳ הם שוים כי המלות
כלים והטעמים הם כפועלים :

לו

והנה אפרש שש מלות במלכים כתוב אמרת אך דבר שפתים והטעם אמרת
לאנשי׳ כי יש לך עצה וגבור׳ וזה הוא והטעם כי גבורתי בדבור היא לבדה ובישעיהו
אמרתי בליבי לדברי רב שקה כי עצתך וגבורתך בדבר שפתים ובמלכים ויקראם על
הספרים ובישעיהו ויקראהו על הספר לבדו שש האחלפות ובשני ספרי׳ ויפרשהו
ובישעיהו תוספת זרים עם מים והטעם נהרי זרים ובמלכי׳ להשות והטעם שישתו
עריס בצורות עם גלים נצים ובישעיה להשאו׳ באל״ף מגזרת שואה כגלים נצים או
יתחלף הוי״ו באל״ף כמשפטם ובמלכי׳ שדפ׳ ובישעיה שדמה והם שתי מלות והטעם
אחד ובמלכים שחיש ובישעיה שחיס כמ׳ כשב כשב והטעם אחד :

לז אין לו פירש לח

מכתב לחזקיהו׳ ויחי׳ כמו על חיותם כמו עמידה וכן אתה מחיה את כולם גם כן
גבול החי : אני׳ בדמי׳ יש אומרים מגזרת דם כמו לחלותי׳ והנכון כמו כריתנ׳
כמו נדמה מלך ישראל : שאול׳ הוא הקבר שהוא בתחתית הארץ הפך השמים
שהם למעלה לעולם והעד ואביעה שאול הנך ואיננו ניהם כלל : פקדתי׳ מגזרת
לא נפקד ממנו איש והוא לשון נחות גם כן בלשון קדר׳ ויש אומר׳ כי פקדתי פקד
נומני כמו בני יבאוני ואחרי׳ אמרו פקדתי כי פקד יותר והטעם יתר שנותי כמו את
מספר ימיך אמלא ושם פרשתיו : אמרתי׳ השם איננו מקרה עד שתשלט העין
בו רק הוא נר׳ במעשיו והטע׳ שלא יראה מעשי שהם בעולם הזה והוא שיכיר מעשי
השם בעולם הזה וזהו בארץ החיים כאילו הוא יפרש לדברו והנה הזכיר בתחלה
הענוג האדם בעולם הזה והוא שיכיר מעשי השם ואח׳ כך שיתענג במראה העין
להיות עם חביריו וזהו לא אביט אדם עוד : חדל׳ כמו תבל ויתכן היות המלה
הפוכה כמו כבש מגזרת חדלי ויתכן היות כמוהו מה חדל אני ויתכן שנקר׳ העולם
הזה חדל שחדל לעולם להיות אדם בו : דורי׳ כמו מגורי מדור באהלי רשע וזאת
הלשון ידועה בארמית גם נכון היות דור ודור מגזרתו כטעם כי גר אנכי עמך :
נסע׳ מבנין נפעל ונדגש הסמ״ך בחסרון הנ״ון שהוא פ״א הפועל : נגלה׳ כמו
גלות : מני׳ כמו ממני וכן שעו מני : כאהל רועי׳ היו״ד ליתם המלה או כיו״ד
בניני גם הכזרי כי אהל הרועה לא יעמד במקום אחד : קפדתי׳ כמו כפלתי
וכמוהו ויימי קלו מני ארג : מדלה׳ החולי כמו מדוע ככה דל בן המלך כי מאת
המחלה יבצעני יתמו שני כמו יתר ידו ויבצעני ואת המחלה שהוא עושה עמי שלום
ביום ומלחמה בלילה וככה רובי התחלואים והנה תשלימני כמו ואם לא תשלים :
שויתי׳ מגזרת שוה ותחסר מלת נפשי והנכון שהוא החולי כי הוא שוה בגבורת
מלחמתו עמי : כארי׳ ומנהג הארי לשבר העצמו׳ והתמה כי בלילה ילחם
עמי ויעשה שלום לי בבוקר׳ כס׳ כסוס עגור מושך אחר עמו כמו כרע כאח לי
וכמוהו ככבש אלוף ואלה עופו׳ והטעם שהחולה בכובד אליו יצפצף ויהגה ואי׳ מבין
דבריו : דלו׳ מפעלי הכפל וכמוהו דליו שוקים כטעם נשיאות : יי׳ עשקה לי׳
זאת הדלה : ערבני׳ עתה ערוב עבדך לטוב ויש אומר כי העי״ן תחת חי״ת וזה
הבל ומלת ערבני כדרך לשון בני אדם והטעם התערב עמי בבריתי : מה אדבר
ואמר לי׳ הנני יוסיף על ימיך ומלת עשה כמו יעשה וכן נתתי כסף השדה או טעם
עשה שעשה זה החסד עמי אע״פ אדדה כל שנותי בזכרי זאת המלה שעברה עלי
ומלת אדדה מבנין נפעל ואין דיע לו במקרא רק אדדם עד בית אלהים במשנה
מדדה את בנה והטעם ידוע : יי׳׳ על דבריך הוא הנזכר שאמר והוא אמר והנה
על אמרתך ומעשיך יהיו החיים : ולכל׳ עת בהן חיי רוחי : ותחלימני׳ מגזרת
יחלמו בניהם ירבו בבר ובדברי חכמים ז״ל עתים חלום : הנה לשלום׳ כאשר
הייתי בחצי ימי כי בן תשע ושלשים שנה היה כאשר חלה כי אם תתגבר המרה
האדומה על תולדת האדם לעולם יהיה חולה בנערותו ויהי בשלום בזקנותו והפך זה
תתגבר הלחה והנה האמצעים שנות שלום : מר לי מר׳ פעמים לחזוק ויש
אומר׳ מגזרת תמורה : משחת בלי׳ יש אומרים מגזרת בליתי והוא שם על משקל
פרי ואחרים אמרו שהוא במקום הזה כמו לא והוא הפך והראשון הוא הישר בעיני
כאילו אמר ואתה חשקת נפשי והעליתני משחת בלי : כי השלכת אחרי גוך׳ דרך
משל כבן אדם שלא יראה מה שיש אחריו כי ידענו שאין גו לבורא הגויות הנה
ראיה על אשר אמרו קדמונינו שבעבור חטא שעשה היה מת בקוצר שנים והם
העתיקו כי היות קודם חמשים ושתים שנה הוא בכרת ועל זה נעצב כי לא ידע
שעבר עבירה שהוא חייב מיתת בכרת על כן אמר זכר נא את אשר התהלכתי
לפניך והטוב בעיניך עשיתי והנה הזכיר המחשבה והמעשה והקדמונים אמרו כי
לא התעסק במצות פריה : כי לא שאול תודך׳ הטעם על הגוף הנקבר בשאול
וכן הוא מות לא יהללך כמו מותן בסתר יכפה אף : ישברו׳ כמו ייחלו כמו עיני כל
אליך ישברו ורבים יתמהו איך כתב הנביא כדברי׳ האלה שמכחישים בתחיי׳ המתי׳
ויש להשיב כי הגוף אין לו כח ולא לדעת בצאת הנשמה ממנו ולמה יתמהו והנה גם
בהיות הנשמה דבקה עם הגוף איננו מבין ואף כי במותו : חי חי׳ פעמים והטעם
מי שחי כמוני או שיחיה אחרי חליו הוא חייב שיודה והטעם בפה שבו תראה חבור
הנשמה עם הגוף בדרך ההודאות ויש אומר׳ כי חי הראשון הוא השם ואין צורך :
אב לבנים יודיע׳ אלה האמונות : יי׳׳ אמר או יאמר או יצוה : ונגינותי׳ שאחבר
אנכי והמשוררים שהם בבית השם כל ימי חיינו : ויאמר׳ זה כלא כי
התאנים הם מזיקים לשחין וזה שאמר יש אומרים כי הם במצות דבלת תאנים
כפתחים דבקים ויחתכו כמאכלת : וימרחו׳ קרוב בלשון קדר וטעמו ידוע :
ויאמר׳ הטעם וכבר אמר חזקיהו מה אות וכבר הזכירו למעלה וזה לך האות
מאת יי׳ :

לט אין לו פיר׳ מ

נחמו נחמו עמי׳ נדבקה זאת הפרשה בעבור שהזכיר למעלה כי כל אוצרות
המלך גם בניו יגלו לבבל על כן אחרי זאת הנחמות ואלה הנחמות הראשונות מחצי
הספר על דעת רבי משה הכהן נ״ע על בית שני ולפי דעתי הכל על גלותינו רק
יש בתוך הספר דברי גלות בבל לזכר כי כורש שלח הגולה ואולם באחרית הספר
דברים הם לעתיד כאשר אפרש׳ ודע כי מעתיקי המצות ז״ל אמרו כי ספר שמואל
כתבו שמואל והוא אמת עד וימת שמואל והנה דברי הימים יוכיח שהם דור אחר
דור לפני זרובבל והעד מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו ויש להשיב כאשר ישמעו
שם הנביא ואם איננו והמשכיל יבין׳ ומלת נחמו לדברי השם לנביאו או לגדולי
העם וטעם פעמים לדרך מהירות או רגע אחרי רגע : דברו׳ לעולם דבור על לב
להסיר העצב והדאגה שעברה וכן וידבר על לבם׳ וטעם ירושלם כנסת ישראל :
כי מלאה צבאה׳ מלאו ימיה וכמוהו כל ימי צבאי איחל הלא צבא לאנוש והמפרשי׳
אמרו שהוא כמשמעו והראשון הוא הנכון : כי נרצה׳ נשלם ותם כמו עד ירצה
כשכיר יומו או תרצה הארץ כטעם תם עונך : כפלים׳ מכות שלקחה מכל
גוי : בכל חטאתיה׳ בעבור כל חטאתיה : קול קורא׳ הם המבשרים :
פנו׳ יאמר לכל גוי : דרך יי׳׳ הטעם אלה שהיו בגלות שישובו להר הקודש
וזהו דרך יי׳ : ישרו׳ הטעם כפול : כל גיא ינשא׳ שהוא שפל אז ינשא והנה
גיא איננו סמוך כמו גיא חזיון המון גוג ויתכן שתחסר מלת גיא כך וכך כמו מה
מליל והטעם שיבאו השבים בלא יגיעה : העקוב׳ כמו עקוב מלב והוא הפך
מישור : והרכסים׳ מגזרת מרכסי איש כטעם מקום מעוות : ונגלה׳ כאשר
יחדש השם זה הפלא אז יראה כבוד השם : קול׳ דבק בכבוד השם כי לדברו יקום
לבדו ולא כבן אדם׳ וטעם קול אומר קרא הוא המלאך שיאמר לנביא קרא : כל
הבשר חציר׳ כחציר כמו כי שמש ומגן יי׳ : כציץ השדה׳ בבקר יציץ וחלף
ולערב ימולל ויבש : יבש חציר׳ הוא הצמח הלח וכן בלשון ישמעאל :
נשבה בו׳ כמו מרחפת מגזרת וישב אותם אברם ואם הם שני ענינים : אכן׳
כחציר כל העם : יבש׳ אחר היותו כחציר יבש ואחר היותו כציץ הנו כנבל
רק דבר השם יקום כמו יעמוד ואין מי ישיבנו : כי רוח יי׳׳ והטעם הרוח שישלח
נושב בחציר וייבש : על׳ מבשרת ציון׳ הטעם על עדה ולא נקבה ממש :
הנה׳ בחוק יבא׳ תואר היד כי ימצא על לשון זכר כמו והנה בו מגילת ספר :
הנה שכרו׳ שיתן שכר לחוכי לו וככה פעלתו פעולת שכיר והטעם שכר
הפועל ולפי דעתי שזה הטעם איננו דבק עם הפרשה רק הוא אומר שאיננו מבקש
שכר והטעם איננו כרועה שכיר על כן אחריו עדרו כרועה : ובחיקו ישא׳ מי
שלא יוכל ללכת : עלות׳ הם ההרות שיעלו עליהם הזכרים : ינהלם׳
בלט וזה הטעם שהשם יקבץ בני הגולה ויחבוש הנשברים : מי׳ והתמהי׳ איך
יהיה זה והלא השם ברא הכל וידע כמה מים יש בים כאילו מדדם היד :
בשעלו׳ כמו בשעלי שעורים : ושמים׳ שנטה כיריעה ידע מדתם כי הוא
בראם בגבורתו כפי החכמה כאילו מדדם בזרת וכדרך בן אדם דבר הכתוב :
וכל׳ כמו מדד ותרגום וימדו בעומר וכלו : בשלים׳ כמו מסורה ויתכן להיותו
מגזרת שלם לכן לא נדע היום איך יהיו המדות הקדמונים וכן ותשקמו בדמעות
שליש : ושקל בפלס׳ הוא הנקרא קריסתון הוא שיש לו זרוע ארוך והוא
מגזרת פלס מעגל : וגבעות במאזנים׳ והטעם שישים בכף מאזנים גבעה
ובכף האחר אחרת וזה דרך משל : מי׳ אמר הגאון כי לא הזכיר הרוח עם
השלשה היסודים ואמר כי השם תשובה כאילו אמר מי תכן הרוח והתשובה השם
ולפי דעתי שזה איננו נכון בעבור שהכתוב הוא את רוח ומה טעם איש עצתו איש
עצתו יודיענו וכן פירושו מי תכן רוח השם וסמך הרוח אליו כמו ורוח אלהים
מרחפת ומי הראשון מושך אחר ומי איש שיודיענו השם עצתו למה ברא כן :
את מי נועץ׳ מבנין נפעל פועל עבר על כן הוא פתוח עי״ן עם מי התיעץ :
ויבינהו׳ ויתן בינה לשם ולימדו בארח משפט שהם לכל מוסר : וילמדהו דעת׳
העתידות : הן גוים כמר מדלי׳ כטיפת הנופלת מהדלי ואין רע לו : וכשחק׳
הוא האבק הדק מגזרת ושחקת ממנה הדק ואחר שכל בני אדם הבל נגדו את
מי נועץ : יטול׳ ישליך כמו ויטילו את הכלים אך הוא משורש אחר ורבי יונה
המדקדק אמר כי יטול מבנין נפעל בדרך רחוקה או פירוש יטול ישא כמו נוטל :
ולבנון׳ ואין לשם צורך לעולות כי אין די בלבנון לבער וטעם לבנון שיבינו השומעים
כי הטעם כל עצי הארץ וכן טעם חיתו : כל׳ והנה הזכיר כל הגוים והם
האדם ואחר כך הבהמות והחיות והטעם אחר שכל הגוים הם כאין׳ ומ״ס
מאפס כמ״ס המה מהבל יחד כאילו אמר פחותים מאפס הם נחשבים והתימה
מהגאון ז״ל שאמר שבני אדם נכבדים ממלאכי השם והלא קרא זאת הפרשה :
ואל׳ אל׳ הם בלא ה״א הדעת כמו אלהים הוא יודע : הפסל׳ הוא
הנכרת מאבן או מעץ : נסך׳ כמו עגל מסכה :

ירקענו׳ כמו וירקעו את פחי הזהב ומגזרת רקיעי: ורתוקו׳ כמו עשה הרתוק כדמות שלשלאות: המסכן׳ יש אומרים כי המסכן כמו סוכן הוא המושם על האוצרות וכן הוא המסכן שהוא מסכן על תרומה ויש נכון שהוא תואר שהוא אכזר באוצר שהוא תרומה לעשות ממנו פסל: יבחר׳ בעל התרומה: לא ימוט׳ לחזקו במסמרי׳: הלא תדעו׳ בשיקול הדע׳ שהוא העיק׳: הלא תשמעו׳ שילמדוהו אותם אחרי׳: הלא הוגד מראש׳ וזה למטה מכל הדעות: מראש׳ מיום היותכם ואם אין לכם דעת הלא הבינותם מוסדות הארץ: היושב׳ חוג׳ מגזרת ובמחוגה והטעם הכלי העושה החוג והוא הקו הסובב בעגול והנה לעד כי הארץ עגולה לא רבועה ואם אין צורך לפסוק כי הדבר ידוע בראיות גמורות וטעם היושב שהכל מלא כבודו: כדוק׳ כטפדיר והוא קרוב מתבנית האהל ואלה השמים אינם האופנים: וימתחם׳ כמו ויפרשם: לשבת׳ תחתיו והטעם כי השם הוא היושב על חוג הארץ: הנותן רוזנים׳ שגגים כמו מחתת רזון כי שמו׳ התואר ישתנו: אף הטעם כענים שאבדו כאלו לא נטעו מבנין כפעל זורעו מבנין שלא נקרא שם פועלו: בל שרש׳ פעל מבנין פעל הקל: וגם נשף׳ כמו נשפת ברוחך וטעם וגם כמו עוד: ואל׳ הטעם יאמר לעובדי הפסל היש בבני אדם בעיניכם נכבדים מהרוזנים והשופטים הלא תראו שהשם ישמידם כרגע: ואשוה׳ אהיה שוה עמו וטעם קדוש כי השם קדוש מהשתוות עם אחד ממעשיו אף כי עם מעשה מעשיו: שאו׳ מי ברא אלה׳ הבריאות שהם שם ומי הוא המוציא בכל יום במספר צבאם וזה כנגד הרואי׳ גם יתכן להיותו רמז לכוכבי לכת שיש מספר זאת ידוע לכל אחד אבל השם רק בני קדם וכל חכמי המזלות עד היום לא יוכלו לעמוד על אמונת מספ׳ צבאת כל אחד או ידבר על מספר הכוכבים שהם בגלגל העליון כי אין יכולת בחכם לדעת מספרם: מרוב אונים׳ שיש לשם ושהוא אמיץ כח: איש לא נעדר׳ והטעם על המספר או על עצם כל כוכב כי איננו מת לעולם והנה איש כמו עצם וכן והאיש גבריאל: למה׳ נסתרה דרכי׳ אין השם רואה מה אני עושה וככה משפטי: יעבור׳ והטעם יעבור ממני משפטי ולא ישפטני על דרכי: הלא ידעת׳ בשקול הדעת כי בראיות גמורות ידע המשכיל את בוראו: אם לא שמעת׳ שיהיה מאמין בדברי המשכילים: אלהי עולם׳ אלהי נצח והטעם כאשר היה כן הוא ולא ישנה: בורא קצות הארץ׳ כבר פרשתי בסדר בראשית כי בורא קרוב מגזרת גוזר וטעם קצות הוא הקו הסובב ועל דעת אנשי תושיה כי הקו איננו גוף ואחר שהוא השם עומד לעולם והנה הארץ לעד שהוא מעמיד אותה תמיד בתוך הגלגלים על בלימה לא ייעף ולא ייגע ואין חקר לתבונתו והנה לעולם לא תתום גבורתו וחכמתו׳ ויש אומרים כי נסתרה דרכי רמז על הצרות שישראל יחשבו כי השם לא ידעם או אם ידעם לא יוכל להושיעם: נותן׳ הוא איך ייגע והוא הנותן ליעף כח ולאשר אין אונים לו ירבה עצמה על משקל חכמה: וייעפו׳ והנערים שיש להם כח ייעפו והבחורים יכשלו: וקוי יי׳ יחליפו׳ קודם תום הכח הראשון יבא כח אחר מהשם להם וכמוהו אם יכרת ועוד יחליף וזאת הלשון קרובה בלשון קדר: יעלו אבר׳ כמו כנף מי יתן לי אבר ויתכן היות זה הטעם כי ישראל שקוו השם הוא יחזיקם וישיבם אל ירושלם והבבליים שהם גבורים יחלשו:

מא

החרישו׳ כאילו אמר החרישו ושמעו אלי: ולאומים יחליפו כח׳ אם יש בהם יכולת: יגשו׳ אחרי שיחליפו כח אז ידברו ונקרב למשפט לדעת אי זה גבור: מי העיר׳ הקדמונים אמרו כי זה רמז על אברהם שהתגבר על המלכים ושבר הצלמים והראיה שאמר אחר כן זרע אברהם אוהבי גם זה נכון ולפי דעתי שהוא רמז על כורש כי כל הפרשה היא דבקה וכן כתוב קורא ממזרח עיט והנה אחרית העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי ובפרשה כולה מפורש שם כורש ממזרח כי עילם צפונית מזרחית בבל: צדק יקראהו לרגלו׳ יפגע או צדק יקראהו בכל מקום לכתו: ומלכים ירד׳ ישליט אחרים על מלכים כי זאת המלה מבנין הפעיל והטעם כמו וירד מיעקב: יתן כעפר חרבו׳ חרב כל מלך וי״א כי היו לו חרבות רבות וקשתותיו תעופינה כקש נדף: ירדפם׳ ירדף אחרי המלכים ויעבר בשלום ולא ייעף כאילו לא בא ברגליו הארח: מי עשה׳ כלדך תקון כמו וימהר לעשות אותו והטעם מי פעל זה השם עשהו שהוא קורא הדורות מראש קודם שיהיו והטעם שידע כל הדורות הבאים ויקרא כל דור לעמוד בעתו: אני יי׳ הראשון לכל הדורות שעברו ועם אחרונים אני הוא: ראו איים׳ גבורת כורש: קרבו׳ אלה: ויאתיון׳ מלה שלימה כי היו״ד תחת ה״א הכח שהוא למ״ד הפעל: איש׳ כל איואי וכל אים ואים וכל גוי וגוי יוסיפו לעבוד ע״ז אולי ימלטו מיד כורש: ויחזק׳ מחליק׳ מגזרת ואנכי איש חלק: פטיש׳ ידוע כמו וכפטיש יפוצץ סלע: הולם פעם׳ מגזרת והלמה סיסרא והוא הברזל שיכה עליו בו ופעם יתכן היותו כלי הברזל שיכו עליו ונקרא פעם בעבור שיכה עליו או הולם פעם כלי אחד: אומר לדבק׳ עד שיהיה הדבק טוב: ואתה׳ אלה הם עובדי עבודה זרה לדברי הנבי׳ ואתה ישראל עבדי וטעם זכר אברהם כי הוציאו מבין עובדי עבוד׳ זרה ואוהבי איננו כמו אהובי כי אהובי פועל אוהבי פעול יוצא מאוהב ונדבק באהוב והוא הפעול: אשר׳ מקצות הארץ׳ שהיו בבבל והיא רחוקה מארצם: ומאציליה׳ מגדוליה הם נאצלים מהכל כמו ואצלתי מן הרוח וכן ואל אצילי בני ישראל או פירושו מבין אציליה: אל תשתע׳ הת״ו לבנין התפעל ובא פ״א הפועל קודם הת״ו כמשפט הלשון והטעם תרפה כמו שעו מני: הן׳ הנחרים בך׳ מבנין נפעל מגזרת חרי אף וכמו נחרו בי והטעם על בני בבל כי בעת פקדת הש״י על בבל והחריבם פקד את בניו ושבו לגבולם במצות כורש: תבקשם׳ מצותך׳ חסר נו״ן על כן נדגש הצד״י על משקל מלקות וכן אוהב מצה כי ינצו אנשים: וכאפס׳ כמו לא: כי׳ מחזיק ימינך׳ כי זה דבר פלא שנלכדה בבל ונהרגו בחוריה במדינה ונמלטו ישראל: אל תיראי תולעת׳ שהיה ישראל נחשב כתולעת בעיני הבבליי׳ והטעם אל תיראי שתהרגי עם הבבליים: כי אני עזרתיך׳ פועל עבר תחת עתיד והטעם כי כל הגזירות העתידות להיותם חשובות כאילו הם ועוד כי עבר ועתיד הם כנגד הנבראים לבדם: הנה׳ למורג׳ ידוע וכמוהו המורגי׳: חרוץ׳ שהוא גזור כמשפט כמו כן משפטך אתה חרצת אל תתמה בעבור שהכתוב ידבר עם ישראל בלשון נקבה גם לשון זכר בפסוק אחד כי טעם הנקבה העדה ואיננה נקבה ממש׳ וטעם תדוש הרים משל לבבליים: תזרם׳ רמז שיאבדו רוב הבבליים גם ישראל שללו הבבליים: העניים׳ כאשר תשובו מבבל אל ירושלם: נשתה׳ חרבה כמו ונשתו מים מהים: אני יי׳ אענם׳ אני אלהי ישראל כי אני מושך אחר עמו כמשפט: אפתח׳ שפיים׳ הם גבוהים הפך בקעות גם זה פלא להיות נהר על שפי: אשים מדבר׳ שאין שם ישוב: אתן במדבר ארז שטה׳ חסר וי״ו ארז ושטה כמו שמש וירח עמד: תדהר ותאשור׳ אילנים וכל אלה סביבות הנהרים כי בכל מקום שהוא חסר מים לא יצמחו: למען יראו׳ האביונים יראו בעיניהם וישימו לב: וקדוש ישראל בראה׳ כפי דעתי כמו גזר זאת ולפי דעת רבים שהשם יביא מים ולא מים: קרבו׳ צווי מהבנין הכבד הדגוש על משקל ברכו יי׳: עצומותיכם׳ כמו ריבכם וכן ובין עצומים יפריד ויתכן היותו מגזרת עצום והנה הוא תואר הרבים: יגישו׳ הצלמים והנה טעם קרבו עם ישראל שלא היו מאמינים והיו עובדים גם בבבל צלמים וטעם ריבכם עד שנראה אי זה טוב: הגידו׳ ידבר עם הצלמים: האותיות׳ מגזרת אתא בקר וטעם העתידות הבאות לאחור הוא הזמן הבא כי הזמן שעבר יקרא לפנים אז נדע כי יש בכם כח להטיב ולהרע: ונשתעה׳ ונספר ותרגום ויספר משה בארמי׳ ואישתעי ויש אומרים כמו ואל תשתע: הן אתם׳ סימן לצלמים: מאפע׳ כמו אין והבל ואין ריע לו בכל המקרא: תועבה׳ הטעם איש תועבה יבחר בכם או לתועבה יבחר בכם עובד אתכם: העירותי׳ נפתח הה״א בעבור העי״ן שהוא אחריו: מצפון׳ כי עילם צפונית מזרחית לבבל ותחסר מלת איש וכן הוא העירותי איש מצפון והוא כורש: ויאת׳ מלה זרה בעבור שהפ״א והלמ״ד מאותיות הנח והיה ראוי להיותו על משקל ויפן וכאשר נעלם האל״ף הרחיבו מה שיש לפניו כמשפט אותיות הגרון על כן נפתח היו״ד והנה הוא מבנין הקל: ויבא׳ בארצות: סגנים׳ או במחנה סגנים וירמסם: מי׳ ונאמר צדיק׳ צדקו דבריו והפך הכזב והנה אין משמיע ואין מי שישמע אמרי הצלמים כי פה להם ולא ידברו: ראשון׳ ראשון אחר ראשון וזה תאר המבשר: הנה׳ הם שיאמר המבשר לציון והנה בניך והנם והכפל להורות על המהירות: וארא׳ והנה אין איש מאנשי הצלמים שיגידו זאת: הן כולם׳ על הצלמים יש אומרים כי וי״ו און תחת יו״ד כי אותיות יהו״א מתחלפות ויתכן היותו כמשמעו הם הבל ואף כי מעשיהם: נסכיהם׳ יש אומרים מגזרת עגל ומסכה והנכון בעיני הנסכים שיסכו להן עובדיהם:

מב

הן׳ רובי המפרשים אמרו כי עבדיהם צדיקי ישראל ויאמר הגאון כי הוא כורש והנכון בעיני שהוא הנביא והוא מדבר בעד נפשו כאשר הזכיר ונתתיך לאור גוים ואתנך לברית עם: נתתי רוחי׳ רוח נבואה: משפט׳ אלה העתידות כל אשר יקרה לכל גוי יוציאנו ולפי דעת הגאון כי כורש יהיה מלך צדק: לא יצעק׳ כאשר יעשה השופט בחוץ שיתחברו אל השוחט אנשים: קנה רצוץ׳ נקרא על שם סופו וככה ובגדי ערומים תפשיט והטעם הוא לא ישבר קנה והטעם לא יכרית: ופשתה׳ לא יכבנה׳ שהוא דבר קל עד שתהיה כהה כמו והנה כהה הנגע ויש הפרש ביניהם בדקדוק כי כהה של תורה פועל עבר וזאת כהה תואר השם והטעם הוא לא יזיק גוי בעבור נבואתו רק יאמר מה שיהיה באמת: לאמת יוציא משפט׳ כל גוי כאשר הוא עתיד להיותו בגזרת השם: לא יכהה׳ הנביא רמז על הדבק כרוח בגוף: ולא ירוץ׳ גופו מפעלי הכפל מגזרת רצוץ כמו ירוץ ושמח והטעם לא ימוש או טעמו אדם לא יכריחנו כטעם המזכר למעלה והוא הנכון: עד ישים בארץ משפ׳׳ שתתגלה נבואתו וזה טעם ולתורתו תורת נבואתו כמו לתורה ולתעודה כאשר פירשתי: כה׳ בורא השמים׳ כי יש להם קו שהוא גבול להם: ונוטיהם׳ על הארץ רמז לרקיע: רוקע הארץ וצאצאיה׳ פעל ונפתח הקו״ף בעבור העי״ן הנוטע און הלא ישמע: וצאצאיה׳ הם הצמחים שעל פני האדמה: נותן נשמה׳ לאדם והם העם אשר עליה: ורוח׳ לחיות ההולכים ואמר עליה בעבור הליכתו בקומה זקופה: אני׳ אלה דברי הנביא שאמר לו השם בעד נפשו: ואצרך׳ שלא יגע בך רע: לברית עם׳ להקים ברית עם וכן במקום אחר לברית עם להקים ארץ: לפקוח׳ שהוא מבשר ישראל שיצאו מגלות בבל וכן לאמר לאסורים צאו: אני׳ הוא שמי׳ הנכבד כי אין במקרא שם עצם לבדו רק זה לבדו וזה הוא כבודי שאגלה העתידות לנביא ויגלם על שמי לכבדני ולא מסרת אחר עמו ולא תהלתי לפסילים: שירו׳ דברי הנביא שכל אנשי היבשה יתנו שבח לשם בשוב ישראל מבבל על כן הזכיר קדר עם יושבי האיים ויורדי הים בשומעם זה הפלא: ישאו׳ כל מדבר ועריו וכל חצרים שיושבים שם קדר והנה הקדריים לעולם בערבה: ירונו׳ הגוים יושבי סלע ירימו קול כמו ותעבר הרנה: יצוחו׳ הרמת קול לשבח או לנכאי וכמוהו צוחה על היין: ישימו׳ יודו כי עשה גבורות השם וכן יאמרו: יי׳ כגבור יצא׳ רמז לגזרות היוצאות על פי השם שהיו בסתר: קנאה׳ בעבור הבבליים עובדי בל: יריע׳ מן תרועה: יצריח׳ כמו מר צורח יצעק ואם הם שנים בניינים: יתגבר׳ שנוצחה בבל: החשיתי׳ אלה דברי השם החשיתי כמו החרשתי וכן גם אני ידעתי החשו: אתאפק׳ כמו להתאפק: כיולדה אפעה׳ אצעק ואין רע לו ויש אומרים שהוא כן כיולדה שהיא יולדת אפעה כן אשום ואשאף

מגזרת אפעה שרף מעופף: אשם. מבנין נפעל מפעלי הכפל: אשוף יחד. כטעם שואף זורח והנה היא שמיה בלב עם שאוף בפה וזה הכתוב הוא כנגד שיהיו אנשי העולם חושבים כי אין לו כח להושיע עמו: אחריב. ואיך חשבו זה והלא יראו שאחרי' הרים וגבעות וכל העשב אוביש ואעשה מהנהרו' איים שירדו שם בני אדם: והולכתי. ואני מוליך עורים בדרך לא ידעו כי העור אם היה רגיל בדרך ילך בה בלי אור ואני אשי' המחשך כאילו הוא אור להם ומעקשים למישור יש אומר' כי זה רמז לשוב ישראל מבבל: נסוגו. הטעם אני יש לי כח כאשר אראה ולא לפסילים מוסף אחר עמו וכן לפסילי המסכה בעבור מלת אתם: החרשים. השמיעה והמראה עיקרה בלב והנה אלה חרשי לב ועורי לב: מי. זה הכתוב לעד על יושר פירושי: החשתי. והטעם אתם עורים כי תאמרו כי אין עור רק הנביא: כמלאכי אשלח. הוא שליח השם וכן כתיב ויאמר חגי מלאך יי': מי עור כמשולם. כמו וירא מצוה הוא ישולם מגזרת שלם וכן המשולם הוא הצדיק: ועור כעבד יי'. שיעבד השם ואם איננו נביא: ראות. מלה זרה בעבור התחברות שני משקלי שם הפעל בא' המוכרת והסמוך וכן הוא יראו דברי אל רבים ולא תשמרם הנפש או העין ואזניה' יפקחו ולא ישברים ולא ישמעו וזה תימה: יי' חפץ. זה שלא יביט להראות צדק השם עד שיגדי' תורתו שיפחדו כל עוזביה אז יהיה זה הכתוב עם הבא אחריו כי השם הראה צדקתו ושם זה העם האומ' על הנביא שהוא עוד שסוי ובזוי: והוא. שסוי. מבעלי הה"א כמו שוסי' את הגרנות: הפח. שם הפעל כמו כפיחה ואם הם שנים שרשים: בחורים. מגזרת חור פתן והטעם שהם אסורים יושבים בתחתית יוצאי השבי השב בעבור שהוא סוף פסוק והוא פועל יוצא השב המשסה: מי בכם יגיד זאת. כמו זה הנביא שתאמרו שהוא עור וישמע העתיד וזה לאחור והוא מגזרת אל תאחרו אותי: לפנים. מגזרת פנה: מי. אז יודה העם ויאמר מי נתננו למשיסה הלא יי' זו כטעם זה הוא שחטאנו לו ולא אבו אבותינו שמוע ללכת בדרכיו: וישפך עליו. כמו בנות צעדה עלי שור על כל אחד מאבותינו. חמה והוא חמת אפו כמו האהלה שרה אמו: ותלהטהו מסביב. מגזרת להט החרב והנה יולד כי אבותם היו עורי לב שלא ידעו:

מג

ועתה. אמר הנביא אחרי שאתם מודים עתה יגאלכם השם: קראתי בשמך. מעלה גדולה כמו ראה קראתי בשם והמעלה היא שאתם שלי כי הכתוב ידמה השרים לנהרים גם אש כמו אש יאכלם מחשבון והטעם כי תעבור במים על מדי ופרס כאשר ילכדו בבל: כי. נתתי. כפרך מצרי' שמלכי מדי יעשו להם רעה: מאשר. ואתן אדם. שאני בראתים כאשר בראתיך: אל. ממזרח. היא בבל. וממערב היא מצרים ואשור וכתי' והסב לב מלך אשור: אומר. תני. בני: ולתימן. ימין והנה יקבצם מארבע כנפות הארץ בני ובנותי אנשים ונשים: כל. יש אומרים כי נקרא כמו קורא ואיננו נכון רק הוא כמשמעו כל הנקרא בשמי שהם עם יי': ולכבודי. להיות כבוד לשמי: בראתיו. זה העם: אף עשיתיו. הטעם ותקנתיו ורבי שלמה בעל השירים הספרדי ז"ל פירש בו כי זה סוד העולם ואיננו דבק בטע' הפרשה: הוציא. שם הפועל: עם עור. שהיו כן בתחילה ואף על פי שיש להם עינים והנה כל הפרשה דבקה: כל. ושמא יאמר אדם כי ישראל לא ידעו אלה העתידות כי הם עורים שמא יש בגוים ובחכמיהם מי שידע' מי בכם יגיד אלה העתידו' וישמיעם ראשונות שעברו הן קודם היותם שתהיינה: יתנו עדיהם. מי שישמע זה אז יהיו צדיקי' פה. ישמעו העדים כן ויאמרו אמת כך היה: אתם. עם ישראל ידבר ועבדי הוא הנביא: כי אני הוא. זה הייחוד שאי' למעלה ממנו כי כל יש איננו הוא בעצמו: לפני לא נוצר אל. יש אומרים לפני מעמד הר סיני ואחרי אחרי המעמד ואין צורך רק הוא אין לפני אל וכן אחרי לא יהיה והטעם כי הוא ראשון ואחרון ונזכר נוצר עם אל כי אין אל מבלעדיו כי אם נוצר ועורי לב יחשבו שיצא מדברי הנביא שהשם נוצר חלילה חלילה רק לא יבינו האמת: אנכי אנכי. הטעם אנכי אנכי פעמים שלא אשתנה כהשתנות צבאות מעלה כנגד המוצק והתחתים בעצם ובתבנית על כן אושיע בכל עת: אנכי הגדתי. במצרים להושיעכם: והושעתי והשמעתי. אתכם קולי בהר סיני: ואין בכם זר. כי ישראל לבדם היו: ואתם עדי. והטעם ששמעתם כן מפי אבותיכם: ואני אל תמיד. כטעם אני יי' לא שניתי: גם. הטעם אני אל קודם היות שם יום על כן מלת גם מהיות יום אני הוא ואחר שאני אל מי יכול מידי אפעל חפצי ורצוני ומי ישוב פעולתי: כה. שלחתי בבלה. יש אומרים כי תי"ו שלחתי רמז לנביא ולפי דעתי שהוא דבר יי' כי בתחלה כה אמר יי' ואחר כן אני יי' קדושכם והנה הטעם כל כך באתי במהרה כאילו שלחתי וחכם גדול בספרד אמר כי הכבוד ידבר עם הנביא נגד ישראל הוא המשלח אל בבל לגאול ישראל: והורדתי בריחים. בריחי בבל והיתה נלכדת כטעם אבד ושבר בריחיה שערי המדינה ואגיד כשדים שהם אניות רנתם אורידם מהאניות: אני יי' קדושכם. שאהיה מלככם להושיעכם: כה. הנותן בים דרך. לאות כי אניות תבאנה מהאויבים אל בבל ויכנסו אניות בבל: המוציא רכב וסוס חיל. כבל ועזוז ביבשה והם הכשדים היוצאים להלחם עם הפרסיים: דעכו. מהבנין שלא נקרא שם פעלו וטעמו כבו וכן ידעך נרו באישון חשך: אל תזכרו. בפה הפלאים הקדמונים: אל תתבוננו. בהם במחשבה: הנני. חדשה. לכידת בבל או שימלטו ישראל לבדם והוא הנכון בעיני ועוד שאשים במדבר מים בעבור השבים מהגולה אל ציון: תכבדני. אל הטוב שאני עושה להם והזכיר תנים בעבור שהם דרים בארץ ציה וזה הטוב אעשנו בעבור כבוד עמי: עם זו. כמו זה והטעם זה הוא העם שלי והטעם על אלו השבים ולא הטעם כי זאת הטובה שאעשה עם עמי איננה חיוב כי אפילו ישראל בבבל לא בקשוני והטעם כי יגעת אפילו לא קראת אותי עד שתיג' בשבילי וטעם ישראל קריאה כמו אתה ישראל: לא הבאת לי. עולותיך בבבל: ואל כבדתני. בזבחי שלמים

ולא בקשתי ממך שתעבדני במנחה: ולא הוגעתיך בלבונה. שתקנה לי: לא קנה. הוא קנה בושם: וחלב. זבחי חטאת לא הרויתני בהם והנה הוא חסר בי"ת כמו ששת ימים: אך העבדתני. דברה תורה בלשון בני אדם והטעם כי בעבור חטאותיך שבתי בעיני הגוים כעבד שאין לו כח וכן טעם הוגעתני: אנכי. והנה למעני שלא יחולל שמי אמחה פשעיך: הזכירני. ואם תאמר שלא חטאת לי בהיותך בארצך והכ' הגליתיך הזכירני: נשפטה יחד. כעמוד למשפט: ספר. דבריך אתה למען תצדק: אביך הראשון. הוא ירבעם שבחרו ישראל למלך לא על פי השם: ומליציך. הם השרים מליצי הכהנים ויש אומרים שאביך הם המלמדים כמו אבי אבי רכב ישראל וישימני לאב לפרעה אבי כל תופש כנור ועוגב והמליצים הם התלמידים והוא מגזרת כי המליץ: ואחלל. הם הכהנים וכן כתיב כי היו שרי קודש: ואתנה. ועתה זאת הרעה עשיתי לך בעבור מעשיך:

מד

ועתה. שמע את הטוב': כה. ויצרך מבטן. רמז ליעקב כטע' בבטן עקב את אחיו ושם אפרשנו או הוא על דרך משל ומבטן מיום היות' לעם לשם: ישורון. מגזרת ישר והוא תאר השם ואפס על משקלו: כי אצק. כמו שאצק מים על המקום צמא כן אצק רוח קדשי או רוח ישעי ונדגש צד"י אצק לחסרון היו"ד וכמוהו בטרם אצרך בבטן: וצמחו. רוחי וברכתי כמו חציר ורבים אמרו על הצאצאים וכן וצמחו כאילו הם יושבים בין החציר והטעם שיפרו וירבו: זה. יהיו רבים ורבם אוהבי השם לשוב אל ביתו: וזה יקרא בשם יעקב. להתפאר לעיני הגוים שהוא מזרע קדום: וזה יכתוב ידו. חסר בי"ת וכן הוא יכתו' בידו לבא אל מקדש השם: יכנה כמו יקרא ורבי' פירשוהו על הגרים כטעם והחזיקו עשרה אנשים: כה. מלך ישראל. בהיותם בארצם והם גואלם מהגלות: יי' צבאות. כי לעולם הוא מלך והעדים צבאות השמים: אני. מלך ראשון: ומי. ומי שיאמר שהוא כמוני יקרא כאמ' קולו: ויגיד. כל העוברות ויערכם לי: משומי. העם הראשון וטעם עולם בזמן שעבר: ואותיות. פעל שלם: ואשר תבאנה. יגיד לנפשה שידעום: אל תרהו. אין לו ריע והמחליפי' באלף' איננו נכון במקום הזה בעבור חסרון היו"ד מהמכתב שהוא שורש. וטעם אל תפחדו כאשר תבאנ' אלה הצרות אל בבל אל תפחדו אתם הלא אתם הלא מאז הודעתי אתכם ואתם עדי והנה תראו היש אלוה מבלעדי ואין צור שלא אדענו: כי הוא תוהו ובוהו ויש אומרי' שהוא כמו ויודע בהם כטע' גם אנשי סוכות והנכון שהוא רמז להמון מעלה: יוצרי פסל כולם תוהו. הם ופסיליהם תוהו: וחמודיהם. שיצירום במסכיות עד שיהיו נחמדים לעין והם הפסילים: ועדיהם המה. כי הפסילים לא יראו ולא ידעו: למען יבושו. דבק עם ועדיהם המה: מי. היש שגעון כמו מי שיצר אל וקרא כפי מחשבתו: כסף. כמו עגל מסכה לבלתי הועיל: הן כל חביריו. הם כהני הבעל או האומני' והוא הנכון: יתקבצו כלם. ויכלמו: חרש. כאשר הוא סמוך הוא פתוח הרי"ש ויש במקום מוכרת לעולם הוא בקמץ גדול ואין מלה זרה במקרא: מעצד. כלי ברזל שיחתכו בו: ובמקבות. כלי העושה נקב: יצרהו. מגזרת צורה והנכון מגזרת יצירה: גם רעב. תאר החרש: חרש עצים. הזכיר פסילי האבן והברזל והנה גם פסילי העץ: נטה קו. כי כן משפט': יתארהו. יעשה תארו והנכון שהוא כמו ותאר לכם הגבול כדמות רושם: בשרד. מין ממיני צבעונים ואין ריע לו: יעשהו במקצעות. יתקן ויאמר ר' יונה ז"ל כי המקצוע רמז לשרטוט: במחוגה. מגזרת חוג הוא הכלי שיעשה בו העגול: כתפארת אדם. יש אומרים נקבה ואין צורך רק הטעם כפול: לשבת בית. כאדם שיושב בביתו: לכרות. הטעם יש מי שיפסול אלהיו מארזים ויש מי שיקח תירזה מין ממיני אילנים: ויאמץ לו. יטעהו: אורן. שם אילן או פירושו שורש: וגשם. גוף גם כן תרגום ארמית גם בלשון קדר ויש אומרים הוא יטע אורן והגשם יגדלנו: והיה לבער. להדליק והנה פירש יש שיחום באש ויש מי שישיקנו כמו ואש נשקה כדמות בעור: ויסגוד. ידועה בארמית ובלשון קדר: האח. מלה יאמר אדם אותה כאשר ימצא תענוג וכמוהו האח ראתה עינינו: ראיתי אור. כמו אור לו בבנין ראיתי כמשמעו ורב סעדיה נ"ע אמר כי טעמו רוחתי בלי רע: ושאריתו לאל עשה. כפי מחשבתו. לפסלו פירוש לאל עשה: לא. הדעה בנקבים הקרובים אל המצח והבינה בנקב האמצעי שהוא בתוך הראש: כי טח. כמו וטח את הבית והוא פועל יוצא והפועל הוא השם: עיניהם. כל אחד וכמוהו רבים: ולא ישיב אל לבו. רמז לשכל שהוא העיקר. מ"ם עם וי"ו במו נוסף כמלת כמו: ויתרו. הנותר: לבול. אין רע לו יש אומרים לפסל או לצורה ורבי משה הכהן אמר כי כמוהו כי בול הרים והטעם צמח: רעה. כאדם שירעה אפר שיזיק ולא יועיל או טעמו כמו רועה רוח: הותל. תאר השם כי שמות התאר משתנים על משקל ורגל מועדת: לב. הטפש: הטהו. ואת המלה לנגלי בכל המקרא כי הוא נוטה מהדרך הישרה ומלת להטות פירשתיה: זכר אלה. שעשיתי בהיותך בארצי וטעם כי עבדי אתה אחר שאת' היית עבדי הודה פשעיך הקדמונים כי אני חפץ שתהיה לי עבד וטעם אתה לבדך: תנשני. מבנין נפעל ולפי דעתי שהוא כן לא תנש' ממני זכרני ואני אזכרך: מחיתי כעב. העוברת בצאת השמש איננה: רנו. דרך משל כי שמחה גדולה תהיה בישראל כי בעבור ישראל שינאלו תגלה לכל העולם תפארת השם: כה. עשה כל. אני עושה כל חפצי והעד כי נטיתי שמים לבדי: מאתי. מנחי כי אין השם גוף וכתוב מי אתי והנה הוא כמו לבדי ודע כי הכתוב אמר נוטה השמים ורוקע הארץ כי עמידתם תמיד בשם: מיפר. בדים. הם הבודאים מלבם וכמוהו בדיך מתים יחרישו ויותר נכון להיותו מגזרת בדד כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד: וקוסמים. הם חכמי המזלות והטעם נודרי' האומרי' כן יהיה והנה הבדי' הם האומרי' כן יהיה לא בדרך חכמה: משיב חכמים. הם רואי הכבד והכתף וחכמי העתיד: מקים עבדו. הוא הנביא והטעם עצמו ומה הוא דבר הנביא שתושב ירושלם מגזרת ישיב' כמו

תורד וחרבות כל עיר ועיר או הה"א סימן ירושלם: האומר לצולה, כמו מצולה במצולת ים וזה הטעם רמז על בבל שהיתה מליאה אדם והון כמצולת ים: האומר, ולאמר לירושלם תבנה, הנה זאת הראיה גמורה שנבנת ירושלם בימי כורש ורמז תוסד על בית השם שצוה שיבנה וכאשר יסדו ידי זרובבל צוה כורש שלא יבנה והנה התברר שלא טעה דניאל בחשבונו כאשר פירשתי במקומו:

מה

כה אמר יי', יש אומרי' כי משיחו הוא הנביא ויש אומ' כי הוא כורש ושניהם נכוני' כי הנביא אמר יען משח יי' אות, גם מלאכי ומשחת את אזאל: לרד, שם הפועל מגזר' הרודד עמי תחתי וכמוהו ליום קומי לעד: אני, הטע' עזר השם או רמז לשר פרס ככתו' בספר דניא': והדורי', הפך איסר ויש אומ' מגזרת הדר והטעם החרי' והוא שם התאר או פעול: דלתות נחושה, הם בשערי המדינות: ונתתי, אוצרות חשך, שיבוזו המדינות: למען תדע, כי בתחילה לא היה ירא השם: למען, כל זאת הגדולה לא אעשה בשבילך רק בעבו' ישרא' שתשלח הגולה גם תבנה ירושלם: אכנך, כמו אקרא בשמך לי אתה: ולא ידעתני, כי עוד לא ידבר לנבוא: אני יי', לבדי שאדע העתידות והעד דבר כורש: אאזרך, אחזקך ואף על פי שלא עבדתני: למען, ועוד אזרתיך להיות שמי נודע בכל העולם כי אני לבדי ואין עוד: יוצר, הזכיר דבר והפכו: ובורא חשך, מגזרת בריאה כטעם גזירה כי החשך איננו כלום רק העדר האור: ובורא רע, כמוהו והנה רע מלחמה הפך שלום או חולי בגוף בן אדם שהוא כלחם עם התולדת והזכיר זה בפרשה הזאת שהוא יחזק כורש הפך מלך בבל: הרעיפו, לשון ציווי למלאכים שירעיפו הצ' ויפרו ישע ואמת: אני יי' בראתיו, בדק הוא"ו סימן כורש והטעם שיעשה צדק בעולם: הוי, לשון קריאה והטעם על אשר לא יאמינו בדברי השם שאמר אלה העתידות: רב, יעשה עם יוצרו מריב' וזה היוצר כמו ככלי יוצר תנפצם: חרש, שהוא נחשב כחרש מחרשי אדמה: היאמר חמר ליוצרו מה תעשה, וזה לא יתכן רק היוצר יעשה חפצו או יאמר פעלך אין ידים או יאמ' ליוצר זה שעשית לא עשוהו ידיך והנכון שהטעם כפול והטעם פעלך בלא ידים נעם' כי אין לך ממשלה בו לעשות רצונך: הוי, או יאמר הבן לאביו קודם שיולד מה תוליד ולאם' שהיא אמו מה תחילין כמו כי חלה גם ילדה ציון: כה, אני הוא יוצר ישראל: שאלוני, לשון ציווי כמו שמעוני ופגעו לי בעבור את הגרון: תצוני, בתמיה הלא כאשר יודע היוצר מה יעשה הלא ישראל הם בני והנה תצוני עם אומות העולם ידבר: אנכי, ואיך תצוני על בני וכל העולם שלי הוא כי אנכי עשיתי ארץ ואדם אני הו' שידי נטו שמים, וכל צבאם צויתי ונבראו הטעם משל לדבור וכן כתיב כי הוא צוה ונבראו: אנכי, וי"ו העירותיהו על כורש: וכל דרכיו אישר, ולמה זה כי הוא יבנה עירי: כה יגיע מצרים, גם זה לאות שכורש יבוז מצרים ויהיו נשבים וידוע כי דרכם על ארץ ישראל כי היא אמצעית בין עילם ובין מצרים: אנשי מדה, הטעם בגדולה כי כל איש מדה יש לו וכמוהו ואת יקת והיית לאיש ויודו ויאמרו אך בך אל וזה היה אחרי שוב הגולה: אכן, אז יודו לשם ויאמרו אמת כי אתה אל מסתתר מהגוי אשר לך הפך בו ואתה אלהי ישראל מושיע ומפרשים אמרו כי מסתתר כמו נסתר ונראית בעבור ישראל שהושעתם וזה איננו נכון בדקדוק כי מסתתר מבנין התפעל: בושו, הלכו בכלימ' החרשים שפסלו הפסילים והם הלכו בכבוד אל המשלחים בשבילם כי צירים שלוחים וכן ציר בגוים שולח וטעם הלכו שילכו אל מקומם: ישראל נושע ביי', על כן לא יבושו כאשר יבושו החרשים שעשו תהו שלא הושיע בעת צרה עד שלא יוכל אדם לספר: כי, הוא כוננה, באדם ובבהמה: לא תהו בראה, לשוא: לא, והנה לא בראתי הארץ לתוהו ואיך אומר לזרע ישראל תהו בקשוני ורבים פירשוהו לא בסתר דברתי על מעמד הר סיני והנכון בעיני שהוא רמז על אלה העתידות שגילה סודם לנביאו ונביאו לישראל ולגוים על כן אמר מגיד מישרים: הקבצו ובאו, לשון צווי: פליטי הגוים, הם הבבליים והטעם כן קראתי מקדם ולא ידעו זה הנושאים: הגידו, האמת: והגישו, תגמיכ': אף יועצו, מבנין נפעל: פנו, טעם והושעו ותהיו נושעים והנה הראיות בידכם: בי, טעם בי שהוא קיים וכל מקום ששם שבוע' היא גזירה שנגזר' ולא תבטל: יצא מפי, דבר צדקה כמו צדקה ממני והטע' דבר אמת: כי לי, והטעם שאלה העתידות אעשם עד שתכרע לי כל ברך תשבע כל לשון להיות' לי כי לי ימשוך אחר עמו כמשפט וכמוהו ובשמו תשבע: אך, אלה דברי הנביא כאומר לא ידעתי אלה העתידות בדרך חכמה אך ביי' לבדי שאמר לי אלה הצדקות והעוז והנכון אך ביי' לבדו צדקות ועוז ונכנסה מלת לי אמר והטעם בשם שדבר עמי: עדיו, ולא שבתי עדי: ביי' יצדקו, שיהיו מאמינים בשם:

מו

כרע בל, עבודה זרה לבבליים גם כן נבו ויש אומרים שהוא כוכב חמה: קורס, מגזרת קרסים והטעם ידוע ואין ראוי לכתבו: לחיה ולבהמ', שישא אדם עליהם על כן נשואותיכם עמוסות משא לעיפה תואר הבהמה הנושאת: קרסו כרעו, הנושאי': ולא יכלו מלט, עבביה': נפשם, הנשואים כי גם הם שבו ויש אומרי' כי כרעו קרסו כל העצבים שהיו בבבל שלא הזכירם ולא יכלו העצבים למלט משא כי הם בעצמם הלכו בשבי: שמעו, אלהי בבל היו נשואים ואני אלהי ישרא' נשאתי' מני בטן, מיום שהיו: ועד, דרך משל מיום שהיו עם השם עד עולם: אני עשיתי, ישראל ולא כאלהי בבל שהבבליים יעשו אלהים ואני אשא ואמלטם ולא כמוהם שלא יכלו למלט משא: למי, ותשוו, אותי ונדמה שנינו: הזלים, עם עובדי עבודה זרה ידבר הזלים רבים הוציאוהו מגזרת אזל מכלינו והוא חסר אלף' והנכון שאין רע לו כי אזל פועל עומד וטעמו הנותנים זהב מכיסם והנה בתוך אבנים בנים והנה הוא במאזנים גם קנה כן טעמו ואין רע לו: ישאוהו, תחתיו, במקומו: לא ימיש, פועל יוצא לא יוכל להמיש בשנו ממקומו או הוא פועל עומד

והראשון הוא הנכון: יצעק, מוסף אחר עמו וכן הוא ומצרתו יצעק: זכרו, והתאוששו, יו"ד כמו והוסדו כמו אשויתיה ואושיא יחיטו ורבינו האי גאון ז"ל אמר שהוא מגזרת אש כאילו הוא התחררו והגאון רב סעדיה ז"ל אמר שהוא משא והטע' הוקדו כטעם והיה בלבי כאש בוערת והשיבו זאת על לב: זכרו ראשונות, שעברו על כן אמר מעולם אז תדעו כי אני לבדי אל: מגיד, כי הגדתי האחרית מראשית והטעם קודם היותו כי מי יוכל לבטל גזרותי כי לעולם עצתי תקום וכל חפצי אעשה: קורא ממזרח עיט, הוא כורש וקראו עיט כאילו יעוף למלאות רצוני: אף דברתי, זאת הגזירה אף אביאנ' יצרתיה כגזירת שמים אף אעשנה בארץ: שמעו אבירי לב, שאינם מאמינים בדברי השם כטעם חזקי לב: קרבתי צדקתי, להראותה וזה טעם לבא: לא תאחר, עצמה עמו מבוא דרך משל בעבור שהוא פועל יוצא: ונתתי, מוסף אחר עמו וכן הוא ונתתי לישראל תפארתי או טעמו לישראל שהם תפארתי והוא הנכון אשר בך אתפאר:

מז

בתולת בת בבל, הטעם שהיא כמו בתולה שלא יצאו דמי בתוליה בת כמו קהלת: אין כסא, לא יהיה לך כסא לעולם: ענוגה, שם התאר כמו אדומה: קחי רחים, כי כן מנהג השפחו' והטעם שתלך בשביה: קמח, לא יתכן רק נקרא על שם סופו וכמוהו ובגדי ערומי' תפשיט: גלי צמתך, הוא השיער שהוא לפנים בראש: שובל, הוא השיער היורד על הלחיים ונקר' על דרך משבולת הנהר על דעת ר' משה הכהן והנכון שאין ריע לו ופירושו כפי מקומו בלא ראיה: עברי נהרות, לטחון: תגל, מבנין נפע': ולא אפגע אדם, ולא אקבל פגיע' אדם כמו פיוס כמו ואל תפגעי בי והנה אם היה אחר מלת פגיעת ב"ית יהיה הוא הפועל ויש אומ' נקום אקח ממך ולא אפגע אדם כמו ויפגעו את משה ואת אהרן שיעמוד לי בדרך או שיאמר לי ש' תעשה או לא אפגע אדם שלא אשמה: גואלינו, אז יאמרו ישראל זה הוא גואלינו: שבי, יקראו לך, הקוראים כמו אשר ילדה אותה וכן רבים: קצפתי, הנה הטעם כאשר קצפתי על עמי לא רחמת אותם והזכיר הזקן לחסרון כוחו ובעבור כבודו: ותאמרי, בלבך והיה ראוי שתשימו אלי ששיתי לעמי: על לכך לא זכרת אחריתה, של גאותך או לא זכרת מה היתה אחרית נחלתי כאשר קצפתי עליה: ועתה, עדינה, שם התואר מגזר' היתה לי עדנה: ואפסי, היו"ד נוסף כתוספת יו"ד מני אפרי' הבעל הוא המלך: שכול, של על משקל דין ככפור חרב שפוט: ותבאנה, חסרון המלוכה ומות הבנים: כתומם, כאשר היו הרעת שלמות והוא שם הפועל וכל זה בעבור כשפיך: ותבטחי ברעתך, ודעתך, רמז לחכמה חיצונה מכחדת השם, וכקמץ אלף" רואני בעבור היותו מהגרון: חכמתך, שחשבת שהיא חכמה שובבתך כנוי לנכוח ושלא ירצה לשוב מדרכו: ואפסי, כחברו אני חכמה ואין חכם עוד כמוני: ובא עליך רעה, יום רעה: שחרה, כלילה שאין לו שחר והטעם אור: הוה, מגזרת ואתה הוה להם לרע שיהיה פתאום וכמוהו והותי במאזנים: כפרה, לתת כופר להסירה או לבטלה כמו ואיש חכם יכפרנ': שואה, כמו שממה: עמדי נא אתה, בחבריך, שם על לשון רבים ומגזרת וחובר חבר: הועיל, שם הפועל: אולי תערוצי, מגזר' עריץ: נלאית, עצתיך, מלה זרה כי התחברו יחד סימן היחיד והרבים וכמוהו והפלא יי' את מכותך ואם הוא הפך: הוברי שמים, אין ריע לו וטעמו חכמי שמי' הם חכמי המזלות ויש מי שהוציאו מגזרת ברור והטעם שלא יוכלו לדעת חלקי השמ' אם לא יהיה אויר השמים ברור וזך וזאת היא דרך רחוקה כי הה"א הוא עיקר והוא על משקל שומרי החומות: מודיעים לחדשים, כן חכמתם כי לא יסתכלו לדעת כל הקורות באויר ובמדינות רק מעת התחברות המאורות כי הם עיקר אומנותם וזה טעם לחדשים רק מאשר יבואו עליך איננו דבק עם לחדשים רק עם מלת ויושיעך ואם היא רחוקה וכמוהו אשר אתם יורשים אותם ואת אלהיהם: הנה, טעם אם מחנה האויב כמו כי אם יבאו מחשבון: לחמם, שם הפועל מפעלי הכפל והוא שלם על משקל לסבב את בת יעקב והטעם שימותו הם ולא תשאר להם שארית: כן היו, על אלה החכמים: אשר יגעת, שהיית נותנת להם ממון: וסוחריך, שאינם מארצך שהיו אוהבים בבוא רעתיך עזבוך:

מח

שמעו, וממימי יהודה, כמו זרע וכמו עין יעקב: הנשבעי' ביי', לא באמת, הטעם שהם אומרים בפה שהם לשם ואינם כן בלב ובמעשה: כי נקראו, שהם בני ציון: נסמכו, בפה: הראשונות, יאמר השם לאלה שאינם מאמינים הלא הגדתי להם כזה ראשוני' קודם היותם על כן ותבאנה פעל עבר: מדעתי, כאשר ידעתי הראשונות כן ידעתי כי קשה לב אתה והוא מדבר למי שאינו מאמין בשם והוא מזרע יעקב וכאלו גיד ברזל ערפך שלא תסור מדרכך ומצחך שלא תבוש: ואגיד, הנה הטעם אחר כי הגדתי לך העתידות שלא תאמר בהיותם כי עצביך שהיית עובד אותם בארצך עשום והם צוו והיו וטעם צום כדרך השם: שמעת, מה ששמעת ראה הכל בא: ואתם הלא תגידו, כי כן הוא הנה השמעתיך חדשות מעתה: ונצורות, שהם נצורות בצורות והטעם אצל השם: עתה נבראו, נגזרו: ולפני היום, שהודעתיך לא שמעתה והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי וישא אברהם: גם, באמת שלא שמעת או הטעם ידעת כי לא תשמע שתבגוד בי ולא תאמי' בדברי וטעם מבטן כי ידעתיך מעת היותך והפך זה בטרם אצרך בבטן והנה קראו פושע והטעם על הגזרות ועוד אפר' זה בתחלת ספר ירמיהו: לא פתחה אזנך, עצמה דרך קצרה: למען שמי, שתקראו עם השם: אחטם לך, אין לו חבר ובדברי הקדמונים חוטם והנה הוא כן אאריך אפי ואאריך החוטם לך גם למען מוסף אחר וכן הוא ולמען תהלתי: הנה צרפתיך, רמז על הגלות: ולא בכסף, הטעם ולא במצרף כסף להסיר הסיגים והם הרשעים: בחרתיך, יש אומרי' שהוא כמו בחנתיך ואין רע לו והנכון שהו' כמשמעו

בחרתי

בחרתיך בכור עוני לא מצרף כסף: למעני · כי איך יחל · מבנין נפעל מפעלי הכפל והיוד שב למעני כמו ונשאר אני והנני יוסף על ימיך: שמע · מקוראי · הנקראים בני השם והטעם יש לך להאמין כי אני ראשון ואחרון והנה תאמין באמת: אף ידי · השמאל דרך משל והזכיר הימין עם השמים בעבור שהם נכבדים מהארץ · והנה טעם אף כי אני אמת ראשון ואחרון כי אני בראתי הכל · וטעם טפחה אשר טפחתי ורביתי ויש אומרים שמדד השמים בטפח ומזה הכתוב למדו המפרשים כי השמים והארץ נבראו יחד לא זה קודם זה ודרך הפשט שאני עשיתים ובעת שאקרא אליהם למלאת רצוני וחפצי יעמדו שניהם לפני כעבדים וכמוהו למשפטיך עמדו היום כי איך יקרא השם לאשר איננו: הקבצו · את אלה העתידות: יי' אהבו · סימן כורש: יעשה חפצו · חפץ השם בבבל ויעשה זרועו בכשדים ויתכן היות וי"ו חפצו שב אל כורש גם וי"ו וזרועו: אני אני · פעמים שלא אשתנה · וי"ו קראתיו שב אל כורש: קרבו · אלה דברי הנביא: לא מראש · מבתחלה לא אמרתי זה הסוד וזאת הגזירה: בסתר דברתי מעת היותה · אמר הגאון מכאן רמז כי הנשמה קודם הגוף ולא אמר כלום כי הנה הכתוב אומר בתחילה עתה נבראו ולא מאז והטעם כאשר נגזרה זאת הגזירה שיצאה מפי השם אלה המלאכים הם השרים הממונים על המלכיות כאשר הוא כתוב בספר דניאל שם הייתי גם אני ורוחו הוא המלאך והגאון אמר כי הוי"ו תחת בי"ת ואמר כי כמוהו דרשו יי' ועזו ואין צורך: כה · והנה זאת הנבואה להודיע שכר השומעים אל דברי השם: לוא · האל"ף במלת לו נוסף כאל"ף ההלכוא אתו והנה הוי"ו ויהי כה"א רפה בלשון ישמעאל וטעם כנהר שלא יפסוק וככה גלי הים:
ויהי כחול · מספר זרעך: וצאצאי מעיך · כמו בטנך: כמעותיו · כמעות הים והנה הזכיר הגלים והחול ומלת כמעותיו רמז למעי הדגים · וי"ו שמו אל זרעך: צאו · ידבר עם בני הגולה: הוציאוה · כמו בפרהסיא ולא די שיגאל עמו עד שיחלם להם פלא בשובם אל ציון שלא צמאו בחרבות שהוליכם השם שם: מים מצור · והטעם ממקום שלא היה שם מים: ויזובו · כמו זב מבשרו: אין · יש אומרים כי אין שלום לרשעים מישר' ויתכן שיהיה רמז לבבליים כי זאת הטובה תהיה לישראל ואין שלום לבבליים:

מט

שמעו · אלה דברי הנביא: מרחוק · היושבים בארץ רחוק או מרחו' על דבר העתיד: מבט' קראני · אפרשנו בספר ירמיה: וישם פי כחרב חדה · לדבר נחות או חדה על נבואתו על בבל והטע' אע"פ ששם פי כחרב חדה החביאני השם בצל ידו ולא יכלו לי הבבליים ורשעי ישראל והנה החביאני כמו נדן לחרב והעד ובאשפתו ברור זך נראה: ויאמר לי · השם: עבדי אתה · הוא מזרע ישראל אשר בך אתפאר או אתה ישראל שאתה נחשב בעיני ככל ישראל והוא הנכון: ואני · גם אלה דברי הנבי' בעד נפשו: אמרתי · בלבי: לריק יגעתי · שהוגעתי נפשי להוכיח את ישראל ולא שמעו: אכן משפטי · אבל השם שיתן לי שכר על יגיעתי וככה ופעולתי כמו ולא תלין פעולת שכיר: ועתה · השם יצרני להוכיח את ישראל עד שישובו אל השם: לא יאסף · השרש שהוא בוי"ו כאשר הוא קרי וכמוהו הוא עשנו ולו אנחנו וחביריהם והגאון אמר לא יאסף לא ימות כי מנהגנו לפ' כדרך קרי וכדרך כתיב והנכון מה שאמרתי רק האל"ף הכתב הוא תחת וי"ו כאשר פירש ר' יהודה המדקדק נ"ע: ויאמר נקל · הוא בעיני להיותך עבד לשובב ישראל אל ארצם בדבור: ונצורי ישרא' · חרבות כמו כעיר נצורה והטעם כי לא תשיב ישראל לבדם רק נתתיך לאור גוים להיות ישועתי להשמיעה קודם היותה:
כה · גם אלה דברי הנביא וככה הוא כה אמר השם לי שאני בזוי נפש אצל הרשעים והנה לבזה נפש שם התאר · למתעב גוי פועל יוצא לשנים פעולים שהנביא ידבר דברים שיתעבוהו בשבילם הגוים או יהיה למתעב גוי שהנביא יתעב כל גוי: לעבד מושלים · והטעם כפי מחשבת גדולי ישראל או רמז על הבבליים והוא הנכון:
מלכים יראו וקמו · הנה כבר רמזתי לך זה הסוד בחצי הספר ועל דעת רבים כי המלכים כמו כורש כאשר ישמע דברי הנביא יקום וישתחוה: למען יי' · כי נאמן בדבריו · והנה כ"פ ויבחרך לעד על יוסף זה הפירוש: כה · בעת רצון עניתיך · גם זה עד על הרמז ורבים אמרו כי כ"פ עניתיך שב אל כורש והנ' אין הפרשה דבקה ורבי משה אמר כי בי"ת בעת רצון כבי"ת במרחב יה ואיננו רחוק: לאמ' · רמז על ישראל שהתנבא הנביא קודם הגולה: ובכל שפאי' · ימצאו מרעיתם: לא · בשובם אל ציון: שרב · כמו חורב והיה שרב והמכה לשמש כמו יומם השמש לא יככה: ושמתי כל הרי לדרך · שישפלו ההרים והמסלות ירומו והנה הם בשפלה ובאה מלת ירומון עם מסילות כמו אם תמצאו את דודי והעיקר אחר שהכל לשון רבים לא יחושו לאמר על נקבות בלשון זכרים ויש אומרים כי טעם כל הרי שהשבי' יהיו רבים עד שילכו על ההרים ויפרש ירומון על השבים כאילו הוא כן ועל מסלותי ירומון · הנה · מרחוק יבאו · ממזרח: מצפון · היא בבל: ומים · אשור כאשר הוא כתיב והסב לבב מלך אשור: מארץ סינים · מפאת מצרים אולי הסנה מאת הגזירה: רנו · דרך משל או רננת שמים להיות האויר זך והארץ לתת צמח וכן ההרים: ותאמר · קודם הגולה היתה אומרת ציון כי יי' שכחה וטעם ציון כנסת ישראל: התשכח · בעבור שהשם שם בתולדת כל הנקבות לרחם על ילדיהן אמר כן: עולה · כמו עולל וכן עולל ימים וזקן: מרחם בן בטנה · הטעם כפול: גם אלה תשכחנה · גם יש נשי' אכזריות שתשכחנה בניהם או עצמן ויתכן שתשכחנה אלה: ואנכי לא אשכחך · וטעם עולה כי על הקטן תרחם יותר כי אין בו כח: הן · אמר הגאון כי על כפים העבים ולפי דעתי שהכתוב דבר על לשון בני אדם כי על כפים חקותיך שאראה אותך תמיד והעד חצי פסוק כמשפט:
מהרו · הנה באו בניך ויצאו ממך כל מהרסיך: שאי · כלם · היא"ס ציון בניך ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי טעם כלם על בניך ועל מהרסיך והטעם על הרשעים ויפרש יבאו כמו פועל עבר ואין צורך: חי אני · והנה גזרה שלא תבטל כאשר אני חי כי זה יהיה אמת: ותקשרים ככלה · כקישורי כלה בצואר: כי · תחת חרבותיך וכמוהו האתן בכורי פשעי ונשלמה פרים שפתינו או כי עד הנה היו כן: תצרי מיושב · מרוב היושבים והם כלם בניך על כן טעם ורחקו מבלעיך: עוד · גשה · לשם בשבילי כמו גש הלאה: ואמרת · וגלמודה · יושבת בדד וכמוהו ויהי גלמוד ושורש המלה מארבע אותיות והוא תאר השם: סורה · שם התאר שסרה ממקומה ולא יתכן היותו פעול כי סר איננו מהפעלים היוצאים: ואלה איפה הם · שתי מלות כטעם אין: כה · ידי · כאדם שישא ידו וירא הו וכן ארים נסי והטעם שאודיע זאת הישועה: והביאו · הגוים בניך: בחוצן · כמו גם חצני נערתי: והיו · אומניך · כמו אומן את הדסה זה דרך משל לרוב הכבוד שיהיה להן: היוקח · דברי הנביא ידבר בעד ישראל שהיו אומרים איך יצא ישראל מיד הגוים: היוקח מגיבור · המלקוח שלקח והוא השבי: ואם שבי צדיק ימלט · בעבור צדקתו אחר שלקחו הגבור: כי כה אמר יי' · השבי · שלקח הגבור יוקח ממנו: עריץ · כמו גבור והוא תאר השם כמלת אימים הנה הוא יוצא ועוד כי אעשה מריבה עם אנשי ריבך ורבים אמרו כי שרשו מבעלי הי"וד בראשונה ואחרים אמרו שהוא הפוך ויאמר הירושלמי כי תחסר מלת אשר כאילו אמר ועם אשר יריבך ויסם הי"וד שהוא לעתיד והנה שכח ריבה יי' את יריבי והכלל שהי' מלה זרה:
והאכלתי מוניך · מגזרת לא תונו איש את עמיתו ואחרים אמרו שופריך כמו על ידי מונה שישראל כמשלו לצאן: דמם · מדמם והוא דרך צחות:

נ

כה · כריתות · גט כריתות: אמכם · ובין אשתו והנה זה יכחיש לדברי ירמיה ואתן את ספר כריתותיה אליה והתשובה כי ירמיהו דבר על מלכות ישראל שלעולם לא תקום וכמוהו לא תוסיף קום וישעיהו דבר על מלכות דוד שממנו יהיה משיח: מדוע באתי · רמז לנביאים שהתנבאו אולי ישובו ישראל לשם: הן בגערתי · הנה ראיה גמורה שלא תקצר ידי מפדות: אלביש שמים · מלבוש: קדרות · הטעם על העבים ויש אומרים על קדרות השמש כאשר תקדר כולה בחצי היום וכאילו שק כסותם בעבור שהשק הוא שחור: יי' · אלה דברי הנביא:
למודים · מתואר השם והעד למוד מדבר · לשמוע כלמודים ולעות דבוק עם לדעת ומלת לעות מגזרת עת וטעם יעף לב התלמיד כאשר ילמד דברים קשים ויעף וילאה והנה לעות לשון עת או היא מלה זרה אין ריע לה וטעם יעיר כי יי' יעיר אותי בבקר בבקר ופירוש יעירני שיעיר אזני שאהיה שומע כלימודי' והנ' אני תלמיד לשם: יי' · אחר שהשם פתח אזני שגלה סודו לי לא מריתי אני להיות שלוחו: גוי · לא חששתי אם אני נתתי על שמו גוי למכים: ואדני יי' יעזר לי על כן לא נכלמתי · והטעם כי השם יקיי' כל דברי נבואתי: קרוב מצדיקי · קרוב הוא העת שאראה אני צדיק בדברי הנבואות אז אומר מי יריב אתי: הן · ואחר שהשם עוזרי מי הוא ירשיעני ואלה שהם מרשיעים אותי בפה והם כולם כבגד יבלו כטעם יאבדו:
מי · ידבר הנביא עם אלה שהלך חשכים שב אל ירא השם שלא יבקש גדולות ותאות העולם יבטח בשם ויש אומר כי כאשר הלך חשכים שב אל ירא השם תאר לעבדו שהוא הנביא והטעם מי גם בכם כמו אין בכם בעבור שראיתם הנביא אין לו מעלה בעולם הזה וזה הוא הנכון בעבור הכתוב כמו אחריו: הן · מאזרי זיקות · כמו שביבים מטעם הפרשה הטעם נפשכם: מידי היתה · גזרה: למעצבה תשכבון · בעצבון תמותון כמו וישכב דוד ורבים כן:

נא

שמעו · שב לדבר עם הטובים המאמינים בדברי הנביא וטעם והביטו כמו אל תתמהו איך תשוב ציון מלאה בנים כאשר היתה: הביטו אל צור · כמו הנני עומד לפניך שם על הצור שם הצור שחצבתם ממנו וזהו אברהם: ואל מקבת בור · מגזרת ויקב חור בדלתו: נקרתם · ממנו זאת שרה: הביטו · אמר רבי יונה כי תחוללכם פועל עתיד כמו תשובבכם תחת פועל עבר וחוללתכם ויאמר רבי משה הכהן כי הוא תואר השם ואם אין על משקלו: ואברכהו · הוי"ו פתוח כי הוא לעתיד והטעם שאמרתי לו ואברכהו וכך היה וכן כי ניחם יי' ציון: כי · הנה הוא דבק כטעם נחם כל חרבותיה ברוב הבנים והיושבים: הקשיבו אלי עמי · אלה דברי השם: תורה · תצא · היא הנבואה: ארגיע · כמו אניח וכמוהו זאת המרגעה ויאמר אחד מן המפרשים כי ארגיע אעשה רגע בלא עיכוב והראשון הוא הנכון: קרוב צדקי · להראות: וזרועי · פועלים וגוים פעולים או אלי איים יקוו: שאו · מזה הפסוק למדו אנשי תושיה כי נשמת האדם עומדת ודברם אמת לכן אין טעם הפסוק כן והשמים הוא הרקיע והארץ היא מיושבת וישועת השם ואמונתו וצדקתו לעולם עומדת: שמעו · חרפת אנוש הבבליים ושאר הגוים שגשבו שם: כי · סס · כמו עש ואין ריע לו וצדקתו עומדת לעד: עורי · מלרע וככה רבים: לבשי עז · כי הלבוש תפארת לזרוע:
המחצבת רהב · אנשי הנבוא וכמוהו לא פנה אל רהבים אזכיר רהב ובבל:
מחוללת · מגזרת חיל אחז והטעם על האותות שנעשו במצרים ותנין הוא פרעה וכן כתוב בספר יחזקאל התנין הגדול: הלא · המחרבת ים · על בקיעת ים סוף המחרבת מי תהום: השמה · אשר שמה כמו השבה עם נעמי והטעם כפול:
ופדויי · הטעם עורי זרוע השם ואז ישובון פדויי השם וכבר פירשתיו:
אנכי מנחמכם · סימן לנביא עם ישראל: מי את · על דעת הכל עם ישראל ידבר ולפי דעתי שהנביא ידבר ברוח הקודש עם נפשו והעד ואשים דברי בפיך:
תכיל · חסר כ' כמו אם תוכלה הוא: ותשכח · כאלו שכחת ברוח הקודש אל לבו שהוא עושך ויש לו כח גדול שהשמים והארץ ברשותו:
המציק · כאשר אמר גוי נתתי למכים להשחית להרוג ואיה עתה חמת המציק: מהר צועה · מגזרת צועים וצעוהו והנה צועה כמו יושב
במצור

במצור ובמצוק ואם הוא פועל עומד והטעם כמו קשור ומלת להפתח לעד: ולא ימות לשחת, זה הנביא: ולא יחסר לחמו, כמיכיהו וירמיהו שאכלו בלחם לחץ: ואנכי רגע, יש אומרים שהוא הפוך כמו גוער ויש אומרים מניח אחר שהמו גליו לשון ירגוע והוא היפך בעיני או טעמו אנית אני יה ואני אנוה שיהמו גליו והטעם משל על המציקים: ואשים, כשיתיך, להצילך כי אמר כאשר כונן להשחית: לנטוע שמים, דרך משל שיתנבא על המדינה שתשובנה לקדמותן: וליסוד, שם הפועל ונעלם היו"ד כמשפטו והנה בא כמו השלם וכמוהו מניח לו לישון: התעוררי, כוס חמתו, דרך משל לאדם שישתכר ולא ידע מה יעשה לו והוא שוכב כרדם: קובעת, אין רע לו ויש אומרים השמרי' שיקבעו למטה: התרעלה, כמו והברושי' הורעלו כמו רעדה שירעד האדם בראותה: מנית, מגזרת למען תמצו ואם הם שנים בניים והטעם רעה שלימה: אין, כאשה שאין לה מנהל והטעם אין מלך או שופט שיושיענה: שתים, מי ינוד לך, יקונן כמו לנוד לו ולנחמו: השוד והשבר, השוד הוא החרב כי השוד לעולם עם החרב כמו בשברי לכם מטה לחם וי"א זונות בואו הרעות: מי אנחמך, חסר ב' במי אנחמך כי האדם יתנחם כאשר יאמ' לו מה שאירע לך כבר אירע כן לפלוני: בניך עולפו, כמו ויתעלף: שכבו, מתי רעב וחרב: כתוא, כמו עוף ואין רע לו והטע' כתוא מכמר והנה הוא סמוך אל מכמר כמו יפלו במכמוריו: נערת, הוא חמתו: לכן שמעי, זאת הנבואה הכתוב' אחרי הפסוק: ושכורת, סמוך ותחסר מלת חמת או אף או רעות: כה, יריב עמו, והטעם יקח ריב עמו כמו ריב אלמנה: ושמתיה ביד מוגיך, מגזרת יגון והוא מבניין הכבד כמו אשר הוגה: שחי, והשפילי ונעבור עליך וכחוץ הטעם כפול:

נב

עורי, כל המפרשי' הסכימה דעתם כי זאת הנבואה עודנה לעתיד אע"פ שישוב לזכור קורו באו משם וזאת היא תשובת ר' משה הכהן ז"ל ולא אמר כלום כאשר אפרש כי אם אמרנו שזאת הנבואה היא על גלות בבל ושוב הגולה הנה כתוב לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא וכתו' כי מי כח זאת לי כן כשבעתי והנה היא גזרה לא תבטל בבל ובא יבא אחרי יוסף כמו אל תדברו גבוהה ויחסר אות שי"ן והוא דרך צחות בלשון: התנערי מעפר, דרך משל על כן אמ' שבי כי היא הוא שוכבת בעפר: התפתחי מוסרי צוארך, הטעם שלא תהי עוד תחת ממשלת גוי: כי, חנם נמכרתם, מכרתי אתכם לגוים והטע' בלא כסף וכן אגאלכם חנם כי הטעם כמה רעות עברו אל עמי באו כי בתחלה ירד אל מצרים לגור ושם ענה: ואשור באפס דבר, כמו בלא דבר כמו חנם עשקו הטעם על גלות אשור: ועתה מה לי פה, עוד דרך משל כלשון בני אדם או מה לי שאחרים: כי לקח עמי חנם, בבבל ובאדום ובכל גוי, ומושליו הם גדולי ישראל והנכון שהם כמו על כן יאמרו המושלים בואו חשבון: יהילילו, בהראות ה"א הבנין: מבואר, שתיו מבולע וכן הוא מתנאץ: לכן ידע עמי שמי, כאשר אומר הנני: מה, אמר שאושיעך וזה הטעם הנני, מה נאוו מבניין נפעל מגזרת וכי תאוה הוא לעיני' והאומ' כי הגון שורש איננו אמת אע"פ שתמצא זאת הלשון בלשון חכמינו: מלך אלהיך, זה הוא הנני: קול, צופים שיש לך וכלם ישאו קול לבשרך: כי עין בעין, כי כלם יראו בעיניהם בשוב יי' ציון וכמוהו אשר עין בעין נראה אתה יי': פצחו, לשון צחות וכן בלשון קדר הנה הוא כטעם דיבור: חשף, שטעם הגלאו גבורתו כגבור שיחרוף בכח זרועו: כל אפסי ארץ, ויש אומרים קצות הארץ בלא חבר רק מהטעם ואחרי' אמרו כי כמהו ואשור באפס עשקו כאלו אמ' באפסו ועוד כמוהו אני ואפסי ויש אומרי' שהאל"ף נוסף כמו פיפית בר והנכון בעיני שהוא כמו מי אפסי' ואל תתמ' כי הפסוק ישים יד ורגל ובטן ופה והטע' ידוע שהמדבר הוא בן אדם וכן השומע ישים הדברים בדרך משל כאלו הם על נורות בן אדם להבין השומעים: סורו, אמר רבי משה הכהן ז"ל צאו מתוכה של בבל והנכון בעיני שמלת סורו סורו עומד על הגולה שהיא בינות הגוים סורו סורו פעמים דרך עקירות כמו סורה אלוני: צאו משם, כל אחד ואחד ממקו' גלותו: טמא אל תגעו, שיבדלו מאומות העולם: צאו מתוכה, כל אחד ממדינת גלותו כי אין בכל הפרשיות למעלה זכר בבל: הברו נושאי, בנין נפעל והיא ראוי להדגש בעבור אות הכפל: נושאי כלי יי', הם ישראל נושאי התורה ויש אומ' על הלוים שהם נושאי הארון והראשון נכון בעיני: כי לא בחפזון תצאו, כאשר יצאתם ממצרים: כי הולך לפניכם, כבוד השם וטעם מאספכם בעבור שהם מפוזרים בגלות ולפי דעתי כי השם ישוב אתם כי הכבוד הולך לפניהם ואחריהם כמו מאסף לכל המחנות: הנה ישכיל עבדי, זאת הפרשה קשה מאד אמרו בעלי פלוגתינו שהוא כמו לאלהיה' ויפרשו עבדי הגוף וזה לא יתכן כי הגוף לא ישכיל ואפי' בשאדם חי ועוד מה טעם יראה זרע יאריך ימים והוא לא היה לו כך ועוד יאריך ימים ולא היה כן ועוד ואת עצומים יחלק שלל והראיה גמורה כי למעלה כי הולך לפניכם יי' והם ישר' ואחר כך רני עקרה והיא כנסת ישראל והנה טעם עבדי כל מי שהיה בגלות מישראל והוא עבד השם ורבי' פירשוהו על משיח בעבור שאמרו קדמונינו ז"ל כי ביום שחרב בית המקדש נולד משיח והוא אסור בזיקי' והנה אין טעם לפסוקי' רבים כבוה וחדל אישי' מעוכר וממשפט לוקח ויתן את רשעי' קברו ומה טעם יראה זרע יאריך ימים והגאון רב סעדיה ז"ל פירש כל הפרשה על ירמיה ויפה פירש וטעם יזה גוים רבים כפיו כדרך נבואתו גם כתב בתחלת ספרו ויונק לפניו כי קטן היה כאשר התנבא ויי' הפגיע בו והוא חטא רבים נשא כי כן כתב זכר עמדי לפניך לבקש עליהם טובה כשה לטבח יובל וכן כתב ואני ככבש אלוף יובל לטבח ופירש ואת עצומים יחלק שלל על ארוחה ומשאת שנתן לו רב טבחי' והנכון בעיני כי כל הפרשה דבקה כי מה טעם להזכיר ירמיהו אחר הנחמות ולפני הנחמות והנה ידבר על כל עבד יי' שהוא בגלות או יהיה עבדי כמו ישראל עבדי וזה קרוב מזה והנה ישכיל יבין עבדי כי עוד ירום ונשא מבניין נפעל: כאשר שממו עליך, כמו ושממו עליה אויביכם והטעם שישתומם כל מי שיראה עבד השם וטעם רבים הגוים וטעם כן כאלו אמר היה כן: כן משחת מאיש, והנה משחת תאר השם ותארו בא על דרך רמזו וזה דבר ידוע כי כמה גוים יש בעולם שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות וישאלו היש ליהודי פה או עין כן בארץ ישמעאל ובאדום: כן יזה, זה הטעם כמו ירום ונשא כאשר היה כן אמרנו שנשחת תארו בעיני הרואים כן יבא זמן שיבקש תמם וטעם יזה ישפוך דמיהם או יקפצו מלכים פיהם והנה עליו כמו בשבילו: אשר לא ספר להם ראו, שלא עלה על לב הגוים שתהיה לישראל תשועה:

נג

מי, אז יאמרו הגוים מי האמין מי היה מאמין שתהיה כשמועה הזאת ששמענו: וזרוע יי' על מי נגלתה, לעולם כאשר נגלה על אלה: ויעל, והנה הוא עבד השם מישראל או כל ישראל לפני הש"י עולה כיונק כמו ילכו יונקותיו: וכשרש מארץ ציה, שלא יתן פרי שלא יגדל: לא תאר לו, פירושו כמו ותארו מבני אדם: ונראהו ולא מראה, ולא משרת עבמו ואשר עמו וכן הוא ולא נחמדהו וכמוהו מתן בסתר יכפה אף: נבזה וחדל אישים, חדל להחשב עם אנשים: איש מכאובות, עבד השם ואם על הכל הטעם כמו איש מלחמה והוא קרוב מטע' עכם והוא סמוך וטעם מכאובו' וחלי בער הגלות: וכמסתר פנים ממנו, יש עד היום הזה גוי כאשר יראה יהודי יסתיר פניו ממנו והטע' שלא יראהו להושיעו: אכן, זה הוא ראש הפסוק אכנו הייכו מחליאים והוא היה נושא מכאובינו שהיינו מכאיבים אותו היה סובל ואנחנו חשבנו שהוא נגוע מגזרת והכ' הנגע עמד בעיניו: מוכה אלהים, סמוך שהשם הכהו ועכהו על הנכון שהחלאי' ראויין לבוא עלינו בעבור כי תורתינו הבל והבאו על ישראל שתורתם תורת אמת והעד כולנו כצאן תעינו: והוא מחולל, מגזרת חלל ומוסר שיתמיד שלומינו והוא עליו והעד ובחבורתו נרפא לנו וטעם מחולל כי השם יפקוד על הגוים בעבור שנערו ישראל וכתו' ונקיתי דמם לא נקיתי וטעם מוסר שלומינו ידוע כי כל זמן שישראל בצער הגלות ויהיה שלום לגוים הלא תראה כתו' על עת הישועה והיתה עד כה ועוד כתו' כאשר השיבו המלאכים כי כל הארץ יושבת ושוקטת וענה המלאך עד מתי לא תרחם ירושלם הטעם כי כל זמן שיש לגוים השקט לא תרוחם ירושלם: כולנו, באחרונה יכירו האמת והנה הוא דבק עם נגוע ומוכה אלהים וכמוהו אך שקר נחלו אבותינו: הפגיע, מגזרת ויפגע במקום: עון, במקום שוה כמו עונש כמו אם יקרך עון כי לא שלם עון האמרי ויגדל עון בת עמי ויש אומרים מגזרת ואל תפגע בי ויהיה פי' עון כולנו כאשמנו והטעם כי יפגע בעבור היות שלום בעולם כטעם ודרשו את שלום העיר לכן מלת עון תבא קשה עם הפגיע בו: נגש, מבנין נפעל: ולא יפתח פיו, ואין צורך לפרש זה כי כל יהודי כן הוא בגלות כי בשעה שיוכה לא יפתח פיו לדבר אף כי הוא הצדיק שבהם שלא יתעסק בעולמו כי אם בעבודת השם ולא יכיר שר או גדול שיעמד לו בפרץ בקום עליו אדם ולא יפתח פיו והטעם בכל עת: מעצר, והנה השם גואל ישראל והאמת צדיקי ישראל: לוקח, השם לקחו מעוצר והוא היה עצור במשפט משפט נקמות: ואת דורו מי ישוחח, כמו או שיח לארץ ותורך והטעם מי היה מגיד לאנשי דורו שיהיה כן והוא כבר היה כמו כנגזל מארץ חיים: מפשע עמי, דברי כל גוי וזה שהנגע שיהיה לישראל היה מפשעינו כמו מחולל מפשעינו והנכון שהוא כן ומפשע עמי יבא הנגע להם בעבור מלת למו שהוא כמו להם: ויתן, יש מפרשים על מתי גלות ויש אומרים שמלת במותיו מגזרת ואתה על במותימו תדרך והטעם בנין שיושם על הקבר והנה יהיה במותיו כמו קברו: ואת עשיר, כמו ואת רשעי' והטעם הגוים שהם עשירים כנגד ישראל והנכון בעיני שטעם הפסוק שבכל כך היה ישרא' בצער בגלות שהיה רוצה שימות עם הגוים כמו תמות נפשי עם פלשתים והכתוב אמר ויתן על מחשבתו כמו וילחם בישראל על בלק והעד כי זה תרוב הצער שאמר על לא חמס עשה כי הגוים יצערו ישראל חנם ולא בעבור מעשה שעשו ולא דבור רע שידברו שהוא נכון להתפרש לפני עיניו' ואם עשן טוען והלא במות לא תשתכ' במלת על במותימו ומדוע השתכח במלת במותיו יש להשיב כי זאת המלה תבא על שנים משקלים כמו סריסי פרעה וסריסי המלך: ויי' חפץ דכאו, כמו דברו לשלום מהבנין הכבד הדגוש: החלי, מבעלי הה"א בא על דרך האלף ואף כי שמנאנו תחלואיה אשר חלה יי' בה והנה חפץ דכאו לייסרנו בגלות: אם תשים אשם נפשו, שיתודה ויודה והטעם אם תשי' נפשו אשמתו לנגדו יראת השם יראה בנים ויאריך ימים שיראה הוא ובניו בישועת השם והנה ידבר על הדור שישובו לשם לדת השם בגעת קץ ביאת המשיח: וחפץ יי' בידו יצלח, הטעם על התורה שישובו הגוים לדת השם: מעמל, הטע' השכר שיקבל על אשר סבל יראה חפצו או יראה טוב עד שישבע בעבור כי בדעתו יצדיק רבים והם הגוים שילמדום ישראל לעשות התורה וטעם ועונותם הוא יסבול שישתתף ישראל עם צער הגוים ברוב עונותם לא כאשר עשו הם לישראל או הטעם שיתפלל לשם בעד הגוים כטעם ואם משפחת מצרים לא תעלה וזה הנכון בעיני כי הפסוק הבא אחריו לעד: לכן, כל המפרשי' אמרו כי זה הפסוק דרך משל על המתים על ייחוד השם וטעם רבים כמו גדולים כמו על כל רב ביתו והם הנביאים והעצומים הם האבות הטעם שיהיה חלק מתי הייחוד עם הנביאים וידענו כי זה דבר אמת הוא רק איננו מטעם הפרשה והנכון בעיני כי הוא כן לכן אתן לישראל חלק בו ושלל מגוים רבים ואת עצומים כמו בנאתי את העיר תחת זה שכר בעבור כי הערה נפשו למות וי"א כמו גלה והטעם בפרהסיא והנכון בעיני שהוא כמו ותער כדה ואם הם שנים בנייני' והעד על תער נפשי כטעם שפך: ואת, ועם, פושעי' שפשעו בשם כן היו ישראל נחשבים: והוא חטא רבים נשא, כי בעבור נערם היה שלום לכל הגוים והחטא שהיו ראויי' הם לשאתו היה ישראל נושאו: ולפושעים, בעבור הפושעים יפגע בשם כטעם דרשו את שלום העיר והנה פירוש ולפושעי' הגוים, והנה פירשתי לך כל הפרשה ולפי דעתי כי הנה ישכיל עבדי הוא שאמ' הנביא עליו הן עבדי אתמך בו ויאמר לי עבדי אתה וכן כתוב בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים וכת' גוי כתתי למכים והסוד כאשר רמזתי בחצי הספר והנה כל הפרשיות דבקות זאת עם זאת:

נד

רני עקרה, כנסת ישראל עקרה לא ילדה והיא עקרה והטעם שמעט מספר ישראל: פצחי גם נפלי, פירשתיו: לא חלה, מגזרת חיל וכן הוא פנחי רנה ונפלי עקרה אשר לא חלה על דעת ר' משה הכהן ז"ל ועל דרך האמת כל אומה שיש לה בעל והוא מלך: הרחיבי, טעם הרחיבי מקום בעבור רוב בנים: יטו, שב אל בני שוממה או תחסר מלת נוטים כמו ויאמר ליוסף, וטעם אל תחשכי כמו אל תמנעי אותם שיטו יריעות אהלך: מיתריך, מיתרי האהל האהל והנה הטעם המדינות והכפרים: כי, תפרוצי, כמו כי תרבי וכמוהו ופרצת ימה ויש מפרשי' שהוציאוהו מגזרת פרץ: וזרעך גוים יירש, פירוש כי ימין ושמאל תפרוצי יושיבו זרעך: אל, תחפירי, כמו וחפרה הלבנה וטעם אל תיראי בהיותך בגלות: עלומיך, רמז לגלות עלומיך או רמז לבית ראשון וגם שני שהיו רעות רבות לישראל מעורבות בימי מלכותם: אלמנותיך, חסרון המלכות: כי, מלת בועליך על לשון רבים וכן עושיך כמו ישמח ישראל בעושיו על דרך מלת אלהים ואדונים כאשר פירשתי בספר בראשית והנה טעם בועליך כמו מלכך ואלהייך כמו אלהי כל הארץ יקרא הטעם כי כל הגוים ישובו לתורת השם וכן כתו' לקרא כלם בשם יי': כי, בעבור שאמר וחרפת אלמנותיך שהגוים מחרפים את ישראל שאין להם מלך אמר השם כאשה עזובה היית ועצובת רוח שעזבה בעלה והנה בעלה חי כאשר אמר כי בועליך עושיך ומלת עצובת שם התואר לא פעול ואם הוא על משקלו על כן כתוב קראך יי' ואשת נעורים כי תמאס אמר השם וכן היית: ברגע, בי"ת ברגע נוסף כבי"ת בתחלה בראשון ויש מפרש שפירש כי הוא מן רוגע הים והעד וברחמים: בשצף, אין רע לו והטעם כמו מעט: ובחסד עולם, השך רגע הנה הטעם שתעמוד מלכות ישראל לעולם כאשר הוא מפורש בספר דניאל והנה יהיו ימי הגלות ואם ארכו כמו רגע כנגד ימי המלכות שלא יפסקו: כי מי נח, המבול שהיה בימי נח הטעם זאת הגזירה שגזרתי והבטחה שאמרתי וכאשר נשבעתי שלא יעבור מבול כמי נח על הארץ והוא הכתוב ולא אוסיף עוד להכות את כל חי וטעם מקצוף עליך בעבור שהמשילה לאשה עזובה: כי, טעם יתכן שימושו ההרים רק חסדי מאתך לא תמוש וברית שלומך בינו וביניך והטעם כבעל עם אשתו ביניהם ברית שלום: תמוטיכה, כמו מסוכה כי לשון נקבות בפעלים השניים הנראים יבואו על שני משקלים: עניה סוערה, כמו הולך וסוער או שהיא עומדת בסערה והיא זאת ירושלם: בפוך, אבן יקרה שחורה ויש אומרים שכמוהו מלת כפך ספיר: אבניך, שיבנו בהם: בספירים, אבנים יקרות אדומות כאשר פירשתי במגילת איכה: ושמתי, אין רע למלת כדכד במקרא והיא אבן יקרא: ושמשותיך, מגזרת שמש והן בחלונות ישימו זכוכית וזה מנהג ארמוני המלכים והם השמשות על השער: אקדח, אבן יקרה והאלף נוסף והוא מגזרת כי אש קדחה באפי: לאבני חפץ, שיש לאדם חפץ בהם לא בכל האבנים שהם מושלכות

יושלכות אין חסן בהם: וכל· למודי· כמו תלמידי והנה המלה תאר השם: ורב· פועל עתיד בעבור הוין: בצדקה תכונני· תכנן התפעל והתיו תבולע והטעם שיעשו צדק ישראל בעולם ולא יעשקו הגוים כמשפט המלכים וטעם לא תיראי בעבור העושק והחמס יסיר השם המלכות: הן· אמר רבי יונה הן גור יגור כמו הכור ואמר כי כמוהו כהרכו ממגורות והטעם היתכן שיתחבר חבור כי אם ברשותי על גוג ומגוג מי גר אתך פי' מי שהתחבר והיה אתך ושב עליך אז יפול והנכון בעיני כי גור יגור כמשפטו וכן הוא היתכן שיגור עמך גר בארץ שהוא שלי כי אם ברשותי מי שירצה לגור עמך בארצי עליך יפל כמו אל הכשדי' אתה נופל על פני כל אחיו נפל והטעם שיפיל עצמו תחת רשותך: הנה· דרך משל: ומוציא כלי· מהאש ויתקנהו וגם אנכי בראתי המשחית שישחית כלי החרש: כל כלי יוצר· שיוצר עליך להיותו לא יצלח רק ישבר הנה יוצר מהבנין שלא נקרא שם פועלו על משקל יוסר: וכל לשון· הנה פירוש זה כל כלי: תרשיעי· הטעם שיאמינו הגוים בתורת ישר' וישר' יראום בטעת דתיהם: זאת נחלת עבדי יי'· מהשם על התורה או על ארץ הצבי:

נה

הוי· לשון קריאה כמו הוי כל כמה אלה דברי השם לאומות העולם בימים ההם מי שירצה ללמוד תורה: ואשר אין לו כסף· והטע' אם אין לו כסף לקנות שאין לו כסף ללמוד: שברו· הטע' על החכמה כטעם אכול את המגילה הזאת כי החכמה לנשמה כמאכל לגוף: לכו· אלי וטעם ושברו הנה ואכולו בלא כסף וטע' שברו יין וחלב כי שניהם הם כמו מאכל ומשתה וכן יודו חכמי הרפואות וטעם יין וחלב כי התורה כמשלה בהם: למה· שיוגיעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו: ואכלו טוב· בדשן· כמו והיה דשן ושמן כטעם תענוג הנשמה במות הגוף או טעמו הטו ולכו ממקומכם אלי כמו סור אלי ע' תירא: ותחי נפשכם· הטע' עמידת הנשמ' במות הגוף או טע' שיחיי' המשיח אחר ששבו לדת השם: ואכרתה לכם ברית עולם· שלא תמוט בברית וחסד שכרתי עם דוד וכתוב לעולם אשמור לו חסדי ויתכן היות חסדי דוד רמז על המשיח שהוא ממשפחתו כאשר נקרא הנביא ישראל וכאילו הוא כי חסדי דוד כאמני' הם והעד על זה הפסוק הבא אחריו: הן עד· זהו המשיח· לאמ"ד לאומים שורש ויתכן היות לטעם כי המשיח לעד כי אין מלך אחר נגיד על העולם: ומצוה· אשר יצוה מה שיעשה: הן גוי לא תדע· גוי לא היית יודעו תקרא שיבוא אליך כטעם לעבדי קראתי: אליך ירוצו· והנה התברר מה שפירשתי: פארך· מלה זרה בדקדוק כי אין כמוה בפעלים השלמי' רק בנחים כמו כשמעתו ענך: דרשו· לפי דעתי כי זאת הפרשה תוכחה על אנשי דורו הטעם אחר שתדעו כי תגאלו מבבל וגם מכל הגוים פעם שנית דרשו השם· וטעם בהמצאו לדורשים כי ידוע שהשם נמצא בכל מקום ובכל עת הנה הטעם קודם חתום הגזרות וכן טעם בהיותו קרוב רמז לשכינה שהיא במקדש: יעזוב· פירוש דרשו השם: דרכו· שהוא כסוג ללכת בה ויעזוב איש און מחשבותיו והנה העקר המחשבה והמעשה: כי ירבה לסלוח· העונות: כי· טעמו כי חשבתם שאגמול לכם רע אע"פ שתשובו אלי על כן לא מחשבותי כמחשבותיכם כי במחשבותי להטיב לכם והנה לא דרככם דרכי כי דרכי הם ישרי' גם מפורש בספר יחזקאל הדרכי לא יתכנו: כי· דרך משל כי הגשם כרדתו מן השמי' ירוה את הארץ על כן הורדתי לתת זרע לזורע ולחם לאוכל: כן יהיה דברי לא ישוב ריקם· והטעם כי אמלא כל אשר דברתי אל נביאי וזהו כי בשמחה תצאו מהגלות תובלון אל ארצכם על סוסים ופרדים על גלות בבל כן היה ואם לעתיד גם מפורש בסוף הספר זה על שתי גליות דיבר: ימחאו· כטעם ירננו וזאת הלשון ידועה בארמית ומגזרת ימחה אל כתף ים כנרת: תחת הנעצוץ· כמו הנעצוצים ואין ספק כי הברוש טוב ממנו: הסרפד· אין חבירו במחי הסוסים הנה יקדש עלה לשו' נקרות במדבר בשובם אל ציון וזהו והיה ליי' לשם לאות עולם וזהו שלא עומד:

נו

כה· אחר שתדעון כי השם יגאלכם ויעשה לכם כל אלה הטובות שמרו משפטיו כי קרובה הישועה והנה לעד כי העונות מעכב ביאת משיח: אשרי· זאת המצוה שאמר והוא שומר שבת מחללו וידוע כי שבת סימן התיו לנקבה אולי זה בא כאילו אמר יום שבת או יהיה ויו מחללו חלול השמור כי עם כל פועל שם הוא נכח הלשון ואם לא נכתב כאשר פירש רבי משה הכהן ז"ל במלת ותנכנו שהוא שב ללקח וכמוהו וברב יועצים תקום והטעם עצה ואם לא נכתב: ואל· בן הנכר· אלה הגרים גירי הצדק: הנלוה· פועל עבר והה"א תחת אשר כה"א ההלכוא אתו: יבדילני· פתח גדול תחת קמץ קטן וכמוהו כי עתה יאהבני אישי: הן אני עץ יבש· בעבור שלא יוליד: כי כה אמר יי'· הזכיר השבתו' כי אות היא בינו ובין שומרימו בעבור ששבת השם הנה כל שומר שבת הוא לשם: ונתתי· יד· מקום כמו יד תהיה לך: ובני· הם· הזכיר הסריסים קודם בני הנכר בעבור שהשלים בהם כי כן דרך המקרא ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו: לשרתו· שרות השם לעשות חקיו: והביאותים· כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים· כדרך תפילת שלמה: נאם· מקבץ נדחי ישראל· כי אם עלו מבבל ומעילם ואשור והטעם לנקבציו על הגרים והנה עוד אקבץ גרים על נקבצי ישראל ולנקבציו שב אל ישראל: כל· הטעם שהצדיקי' גם הגרים ישובו רק המקטרים לע"ז לא ישובו והנה אתיו לשון ציווי כמו אם תבעיון בעיו שובו אתיו כמו בואו מגזרת ואתא מרבבות קודש והטעם כי השם נוה לאומות העולם הרשעים להרוג רשעי ישראל כמו החיות שתהרוגנ' אלה את אלה: צופיו· יאמר אל נביאי השקר שהיו בישראל והיו כצופים עורים והנה דרך משל על היום או על כלבים אלמים בלילה כי לא ישמרו הבית ותועלת אין בהם: לנבוח· זעקת הכלב וכן בלשון קדר: הוזים· כמו כלבים ואין רע לו כי הה"א עיקר כה"א הורים והונים כי לא יבא הפעל מבנין הפעיל כי אם בה"ם פירש רבי יונה אמר המתרגם בייחן שהבין לפי שהכלבים הם אדוקים בתנומה יותר משאר כל בעלי חיים והנה הטעם כפול: והכלבים עזי נפש· רוב הנפש הנמצא במקרא על הכח המתאוה לאכל כמו ונפשו תאכל תאוה והטעם כי על אלה הכלבים אין בהם תועלת רק יזיקו כי אם חזקי התאוה וזאת היא עזות נפש ולא ישבעו לעולם והנה המשל: והמה· הטעם הכלבים הנזכרים הם רועי ישראל שלא ידעו הבין· שם הפועל: איש לבצעו· מה יועיל לו מאומה כמו מה בצע בדמי כל אחד מקצהו: אתיו· ובממון שיקחו חמס יתענגו בו לשתות ואומר הרועה לחבירו בא ונקחה יין: ונסבאה שכר· משכר כמו אל תהי בסובאי יין ולא יעשו יום אחד לבדו רק יום אחריום: יתר מאד· תאר השם שיהיה ליום מחר יתרון על היום בעונג ובמשתה:

נז

הצדיק· אלא מעשה הרועים הצדיקים אבדו ואין איש שם על לב לאמר מדוע יאבדו הצדיקים ויחיו אלה הרשעים והנה זה פי' הנביא כאסף הצדיק עד שלא יראה הרע הבא על ישראל ועל עיר הקודש: יבא· הצדיקים בשלום על קברם כטעם בשלו' תמות ואתה תבא אל אבותיך בשלום: ינוחו על משכבותם· כל מי שהולך נוכח השם כטעם אחרי יי' אלהיכם תלכו וי"א בי השלום יבא עם השקט וינוחו על משכבותם הולך נכוחו והנה נכוחו תחת נכחו כי משקלי השמות משתנים: ואתם קרבו· למשפט עמי בית ישראל יאמר יי': בני עוננה· כמו ועוננים כפלשתים: זרע מנאף· הוא האב ותזנה האם והטעם הבנים והבנות רעות: על מי תתענגו· לבקש מה שעשה עמכו טוב: הנחמים· הטוב בפירושים שידבר על ע"ז ויהיה הנחמים על משקל הנגנים מבנין נפעל מגזרת בבל יחם הצאן והנה הוא דבק עם ילדי פשע והנה כתוב ובחטא יחמתני אמי: שוחטי· לע"ז כמו ואשחט אותם כמעשה הזונה שתהרג ילדיה: בחלקי· מגזרת חלוקי אבנים והטעם שיבקשו אבנים חלקות לציירם להיות פסילי': גם להם שפכת נסך· העל אלה אנחם· על הרעה שאעשה לך ויש אומרים שהוא מבנין התפעל כאילו אמר מה תנחומים יהיו לי ואין צורך: על· שמת משכבך· כזונה שתזנה במקום מגולה והטעם בפרהסיא: ואחר· גם כן בסתר: שמת זכרונך· כמו וזכרו כיין לבנון וממנו אזכרתה: כי מאתי· כמו זונה כי גלית ענינך מאתי שהייתי מסתיר אותך: ותעלי· לזנות בפרהסיא: הרחבת משכבך. הטעם שיכיל המשכב אנשים רבים ותכרת לך מהם· תחת ותכרתי וכמוהו ותעשי הרעות ותוכל ותכרתי לך ברי' מהם שבחרת להיותם אנשי בריתך אותם שאהבת שישכבו עמך בכל מקום שראית כמו בכל מקום אשר תראה: ותשורי· והנה עוד רעה אחרת לא די שעבדת לע"ז עד ששגרת דורון למלך אשור או למצרים להשען עליו והנה ותשורי מגזרת ותשורה אין להביא ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי ותשורה דמי המלאה והנכואה גם ככון הוא להיו' ותשורי כמו אשורנו הלכת לראותי בשמן כי מארץ ישראל יוליכו השמן: בירך· הם השלוחים: ותשפילי· כמשך עד שאול: ברוב· יגעת· מרוב דרכים שהלכת והנה יגעת ולא אמרת נואש לבי כמו ונואש ממנו שאול רק אמרת אולי תועיל יגיעתי: חית· כמו כח והטעם דבק עם יגעת על כן לא חלית: ואת· למה הוכרכת לדאוג מאויב ולירא ממני על שהוכרכת לכזב ולא זכרת אותי: הלא אני מחשה· לפי דעתי שהוא פועל יוצא לשני' פעולים והטעם כי אני אשתיק באמת מי שיכזב כן אני וכן הייתי ויתכן היות את מי דאגת מתי יראת ממני והראשון הוא הנכון ויש אומרים שטעם מחשה כטעם החשיתי שאסבול כאדם שישתוק: אני אגיד צדקתך· בפה: ואת מעשיך ולא יועילוך· בעבור שמעשיך רעי' שבטחת על זולתי יי': בזעקך יצילוך קבוציך· אלה שקבצת להושיעך והנה קבוציך תאר השם כמו למודי יי': ואת כולם ישא רוח יקח הבל· אותם דרך משל שיאבדו ולא יראו ישועת השם: והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי· והנה הוא דבק עם הפרשה הנכתבת למעלה כל שומר שבת: ואמר· האומר או הקורא או הכרוז: סולו סולו· הקלו המסילה מאבן וטעם פעמים שהקורא יקרא כן פעם אחר פעם: מדרך עמי· שהיו עובדי השם על כן בסוף הפרשה אין שלום אמר יי' לרשעים: כי· רם ונשא· שמו: שוכן עד· עולמי עד עד שלא יוכל אדם לספור והטעם ככה והטעם שוכן כי כל הנבראים יש להם תנועה גם לכוכבים תנועה כנשמה: מרום וקדוש אשכון· והטעם כי אשכון עם המלאכים למעלה ועם דכא שהוא בארץ וטעם אשכון להחיות רוח שפלים או אשכון מרום להחיות אלה השפלים: כי לא לעולם אריב· עם ישראל: ולא לעולם אקצף· כי אני בראתי הרוחות והנה ראוי להיות כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי כי הטעם כפול והנה יעטוף מגזרת לעני כי יעטף: בעון· ואכהו· שב אל עמי הזוכר למעלה או אל דכא ושפל רוח ואכהו פועל יורה על זמן עומד כי אין סימן לו בלשון הקדש: הסתר· הסתרתי פני והכיתיהו ביד דרך משל עד שלא ארחם עליו והנה הסתר שם הפועל הוא הלך שובב מתכחש ומתגבר ושב אל דרכו הרעה ומלת שובב לגנאי: דרכיו ראיתי· הנה זאת לאות על יושר על פירוש הספר כאשר ראיתי דרכיו או שעשה תשובה או טעמו כמו כי יצר לב האדם רע: וארפאהו· כי החולה היה כי אין כח לחולה שילך: ואשלם נחומים לו· שאנחמהו על החולי שעבר עליו: ולאבליו· הם אוהביו כדרך האבלים על החולה במותו: בורא· כל המפרשים אמרו כי השם הוא בורא ותחסר מלת אמר לולי שאין ראוי לחדש כי הייתי אומר שהוא לשון בריאה מגזרת ובורא חושך ומלת ניב כמו פרי כמו תנובות שדי והטעם הדיבור וכן פירושו אמרו שלום לרחוק ולקרוב הודיעו שכבר רפא השם את ישראל והטעם ורפאתיו: והרשעים· והטעם שהשם ירפא צדיקי ישראל ולא הרשעים כי הם כים שהוא נגרש מיד כמו ויגרשו מימיו וקרוב מגזרת הככי גורש מפניך: כי השקט לא יוכל· פירוש כים נגרש הנה תחסר מלת שהוא נגרש כי נגרש תאר השם: ויגרשו מימיו· כמו יבועו: אין· על כן לא יהיה להם שלום כי הם לא יוכלו השקט:

נח

קרא· ידבר השם אל נביאו קרא בגרון אל תחשוך הקריאה כי חשך פועל יוצא: כשופר· שישמעו כולם: ואותי יום יום ידרושון· בפה ובדעת: ודעת דרכי יחפצון· בדבור שישאלון אלי הם משפטי צדק והם חפיצים להיותם קרובים אלי: למה· הם מתענים ואומרי' למה צמנו ולא ראית כאילו לא תראה ולא תדע והטעם לא תושיענו והתשובה הן ביום צומכם ימצא כל איש חפצו מי שיש לו מריבה עם אדם אחר: וכל עצביכם· ממון כמו ועצביך בבית נכרי וקרוב מגזרת עצבון כמו יגיע כפיך יגיע מצרים: תנגושו· הנה הנון כנון הנדוף עשן תנדוף ויחסר בעל כאילו אמר כן עצבים וכמוהו ואשה יראת יי' ורבים כך: הן· באגרוף רשע· דבר קשה שיוכה בו ובדברי הקדמונים ז"ל בעלי אגרופין וכמוהו באבן או באגרוף וי"א חתיכת עפר קשה כמו מגרפותיהם: לא תצומו כיום· טעמו כיום הזה: הכזה· יום ענות אדם נפשו· כפול כי הוא הצום: הלכוף· מפעלי הכפל במשקל לקול אויבי: כאגמון. כמה רך שישח את ראשו והוא ידוע: יציע· דגשות הצד"י לחסרון יו"ד השרש כמלת אכרך והשלם ייציע והטעם ישים מצע ושק ואפר יציע: הלא· פתח· כמו התר: חרצובות· כמו קשרים וכמוהו כי אין חרצובות למותם: מוטה· כמו מוטות עולכם והנה הטעם לחפשים העבדים ככתוב בספר ירמיהו העשוקים משפט: רצוצים· הם העבדים העשוקים כמו רצון משפט כמו ואת מי רצותי ויש אומרים כי חרצובות רשע על המחשבות והראשון נכון בעיני: הלא פרוס· כמו פורש אין להם וכמוהו פריסת מלכותך והטעם פריסת ככר לחם: מרודים· המ"ם שורש והנה הוא כמו מעונים וכמוהו זכור עניי ומרודי: תביא בית· בית שלך: ומבשרך לא תתעלם· כמו קרוב כמו אחינו בשרינו הוא: אז יבקע כשחר אורך· שכל רגע יוסף האור: וארוכתך· רפואתך והוא שם כמו אעלה ארוכה לך ויש אומרים כן ארוכתך ימי גבול החולי על כן מלת תצמח: והלך לפניך צדקך· יאספך כיו מאסף לכל המחנות והנה יהיה שמור: אז· מתוכך· מקרבך והטעם על המחשבה או יתוכך מתוך ישראל וטעם מוטה העבדים: שלח אצבע· שם הפעל משקל כשכב אדוני המלך כאילו אמר לשלוח יד להכות רעו או לקחת הונו גם ודבר און שם הפעל: ותפק· כטעם ויפק רצון מיי' והנה נפשך כדרך פעול: ונפש נענה תשביע· לעולם עניו דבק עם נפש הוא נוס ומלת תשביע לעדם: וזרח בחשך· אפי' בחשך לילה יזרח אורך והטעם כאשר תבוא רעה לעולם אתה תנצל: ונחך יי' תמיד· והטעם שהוא יהיה עמך בכל מקום שתלך: בצחצחות· כמו נחה כמא הפך הריווי: ועצמותיך יחליץ· יש אומ' כמו יד שן בלי חבר ואחרי' אמרו יזוק כמו חלוצי צבא ויש אומרים שיחלץ כמו יחלון כאשר מכאנו ישליח ישלח ישמיח ישמח וזהו הנכון כי הנה הוא כמו שומר כל עצמותיו והנה יחלצם משבר: לא יכזבו· כמו יכרתו וכזב מגזרתו כי הוא דבר שאינו עומד כי מקרה הוא: ובנו· הבונים שיוצאים ממך: מוסדי דור ודור· שהיה על מוסד שיעמוד לדור ודור: תקומם· כמו משובב: נתיבות לשבת· אחר שאינם הולכים עליהם בני אדם לשבת תשובבם: אם· יי' ינחך תמיד אם תשיב משבת רגליך או הוא דבק עם משובב נתיבות גם הוא נכון וטעם משבת מלכת בשבת: עשות חפציך· הטעם כפול: וקראת לשבת עונג· שלא תעשה בו מלאכה ושתתענג הנפש בשמוע דברי תורה: לקדוש יי' מכובד· הוא יום שבת והנה פירוש מה טעם מכובד והוא וכבדתו מעשות דרכיך שאתה רגיל לעשות בחול וכן תמצא

עמנא

ממצא חפצך ודבר דבר עתיד או בדברי העולם כי אם בדברי תורה ושכל שאמרנו צריכין לקבלה: אז תתענג · אם תקרא יום שבת עונג אז תתענג על יי׳ כנגן שתתענג על האב: והרכבתיך על במותי ארץ · על גבהי הארץ והיא ארץ ישראל: והאכלתיך נחלת יעקב · טעם׳ הנה ידבר עם בני הגולה על כן והרכבתיך גם משובב נתיבות:

נט

הן · הנה שב הנביא להוכיח עוד בני הגולה ובאחרונה אמר ואני זאת בריתי והנה כל הפרשיות דבקות וטעם הן לא קצרה דעו כי לא קצר׳ יד השם מהושיעכם: כי · לבין אלהיכם · למ״ד עם בין והיא לבד׳ תספיק או מלת בין הסתירו פני׳ מכם כדרך לשון בן אדם שיסתיר פניו ואז כיון שלא יראה ולא ישמע: כי · נגואלו · מלה מורכבת מבנין נפעל ומבניין שלא נקרא שם פועלו: בדם · שפיכות דם והנה אצבעותיכם בעון כדבר עשוק והנה המעשה והדבור רעים: אין קורא בצדק · מוכיח: ואין נשפט · תואר השם: בטוח על תוהו · שיאמר איש לרעהו כן אעשה והוא לא ימלט דברו: הרו עמל · משל על המחשבה: והוליד · והוא הדבור: ביצי · והנה המשילם שהם כביצי צפעוני כאשר יבקעו: וקורי · ידוע ממעשה העכבים: והאוכל מביציהם · מביצי צפעוני: והזורה · היה ראוי להיות תחת הרי״ש קמץ גדול ובאה מלה זרה במו ולנה בתוך ביתו והנה הזורה פעולה כמו כי מולים היו קונה בשוכנים היא מגזרת ויזר את הגזה כי מי שיזרנה או תקבע הצפעוני ויצא אפעה כמו אפעה ושרף: קוריהם לא יהיו לבגד · והנה דמה כל מעשיהם למעשה העכבים שאיננו עומד: רגליהם · כי מחשבותם שוד ושבר במסילות שידרכו בם והנה טעם רגליהם כפול: דרך · נתיבותיהם · שהיו ידיעות עקשו׳ ומי ילך בנתיבותיהם וילמד מהם: על כן · הנביא ידבר על לשון ישראל שיאמרו בגלות: לגששה · כפול כטע׳: נגששה · כמו כמשש ואין ריע לו ויוא מגזרת וגוש עפר: בנשפים · שהוא הפך היום באילו היינו בנשף וזה דרך משל: באשמני׳ · יש אומרי׳ קברי׳ ויתכן שהם כמו נהרי׳ או כמו בחיי׳ והטע׳ ביכות החיים ויתכן היות האלף נוסף והטע׳ ביכות השמנים והם הגוים: נהמה כדובי׳ · והטעם נצעק ואין מושיע ואין מי שיעשה לנו משפט: כי · אלה דברי הנביא על לשון ישראל שיודו לשם עונותם: ענתה בנו · כמו לא תענה ברעך: כי פשעינו אתנו · הם עוד: פשוע וכחש · שמות הפעלי׳ והנה פשוע לצאת מתחת הרשות: ונסוג · שם הפועל מבניין נפעל על דרך ונשלו: הרה · מגזרת הורה ומול׳ והורו כמו עושו והורו מגזרת על ברכת הורי ותהר את מרים והנה הוא על משקל קונו והוא׳ שב על שקר ויש אומרים כי היה ראוי להיותו על משקל בנה בניתי ובאו זרות וטעם מלב מלבם יוציאו דברי שקר: והסג · מבנין שלא נזכר שם פועלו: וצדקה מרחוק תעמד · דרך משל כי אין צדקתו אמת לשון נקבה והוא חסר נו״ן וימצא מבולע בתלת אמתך: ונכוחה · דברים שיאמר אדם לנכח חבירו ראה דבריך טובי׳ ונכוחים: ותהי · משתולל · יש אומרים משוגע כמו אלכה ערום ושולל אשתוללו אבירי לב ויתכן היות הכל מגזרת שולל להסיר הון והנה משתולל שם הפועל מבניין התפעל: וירא · וישתומם · מגזרת שממה ורבי משה שהוציאו מגזר׳ שתום העין ולא אמר אמת כי לא יכול אדם לאמור מן וישכור וישכורר כפול הלמ״ד: ותושע לו · כלשון בני אדם כי השם הוא המושיע ואיננו נושע והנה הטעם על כבודו להראות גבורתו · מפגיע כמו ולפושעים יפגיע: וילבש · דרך משל לגבור שהוא לובש הקהרא הוא השריון: תלבושת · השבים תוין נוספין כתי״ו תפארת: ויעט · עטיה כאילו עוטה מעיל: כעל · כאיש יקרא על גמולו׳ והטעם שישלם חימה לצריו לכל האיים גמול ישלם והנה צריו ואויביו ביבשה גם הזכיר לאיים הים: וייראו · ה״א שהוא מלשון יראה והוא חסר יו״ד ויא כמשמעו וטעם שמו מעשהו והעד את כבודו: כי יבא כנהר צר · כמו צר ומצוק מצאוני והנה הוא שם כן רוח יי׳ נוססה בו מגזרת נס וזה הטע׳ קרוב מדברי דניאל והיתה עת צרה לכל העולם אשר לא נהייתה כמוה וישראל לבדם ינצלו על כן אחרי זאת ובא לציון גואל: ובא לציון גואל · זה המשיח וטעם לשבי פשע כמו כל הנמצא כתוב בספר: ואני זאת בריתי · הנה אמרו׳ ברית עמה׳ ומה היא היא רוחי אשר עליך וכ״ף לישר׳ ידבר וטע׳ רוחי נבואתי כאשר כתב והיה אחרי כן אשפך את רוחי: ודברי אשר שמתי בפיך · והטעם כפול כי הנבואה ולא תפסק להם הנבואה מזרעם לעולם:

ס

קומי אורי · לשון ציווי כמו בואי בחולם בעבור האל״ף: כי בא אורך · לשבח ולפי דעתי שביאת האור הוא חשך כמו בא ערב ונפסק האור שהיה לך וזרח עליך כבוד יי׳ והעד לא יהיה לך עוד אור השמש לאור יומם וטעם אורי על מלכות או הנבואה: כי הנה החשך זהו כטע׳ כי יבא כנהר צר וערפל תכסה לאומים: ועליך יזרח יי׳ · והטעם עליך לבדך: והלכו גוים לאורך · כי מנהג מי שהוא בחשך לראות היושבים באור: שאי · כולם · רמז על בניך ובנותיך גם שיזכירם ויתכן להיות כלם סימן המלכים: תאמנה · מגזרת ויהי אומן את הדסה: אז תיראי · והטעם כאשר יבאו המלכים אליך ויביאו בניך אז תיראי כאדם שירא בבא לו תשועה ודבר שלא עלה על לב כאשר יקרה למוצא אבדה: ונהרת · תרוצי פה ופה: ופחד · והנה יהיה פחד מעורב עם שמחה וזאת רחב לב הפך הצרה: כי יהפך עליך המון ים · או טעם תיראי מרוב המון שיהפך עליך חיל גוים כיבשה: שפעת · הנוכה כמו שפעת אני רואה: בכרי · הנות משרת מגזרת שלחו כר ישאו דרון: כל · ישרתונך · הטעם יהיו לצרכך וכמוהו את בגדי השרד לשרת בקדש הם בגדי הכהונה: יעלו על רצון · והנה על ימשוך אחר עמו וכן הוא על מזבחי: מי אלה · הטעם על הבנים והנה קומי אורי ידבר עם ציון: אל ארובותיהם · הם החלונות שעשו קנם: כי לי איים · שאתן להם שכר טוב: ואניות תרשיש בראשונה · והזכיר תרשיש כי היא קרובה לארץ: כספם וזהבם · והנה הטעם כי לי איים יקוו כי לא יתנו להם שכר ישר׳ והנה הוא מפורש לשם יי׳ אלהיך · והנה פארך בא בקמץ גדול תחת קטן בעבור היותו סוף פסוק: ובנו · אפילו בני ישראל לא יבנו חומות ירושלים כאשר לא בנו הבית כי אם הגוים: ופתחו · יש אומרים החירק תחת שורק ויש אומרים כי ופתחו שב אל בני נכר ואיננו נכון והנה הטעם ידוע להביא חיל גוים ביום גם בלילה: ומלכיהם · שהיו נהוגים כטעם לאסור מלכיה׳ בזיקי׳: כי · חרוב יחרבו · מגזרת חרוב החרב נחרבו המלכים ויש אומרים מלשון חרבן והראשון הוא נכון: כבוד הלבנון · והנה פי׳ האילנים הנכבדי׳ בלבנון ברוש תדהר ותאשור יחדו: לפאר · לבנות בית השם: והלכו · שחוח · שם: וקראו לך עיר יי׳ · והנה לעד קומי אורי שאמר אל ציון עיר ימשך עצמו ואחר עמו וכן הוא ציון עיר קדוש ישראל כמו אל כאשך תוכיחני: תחת · עזובה · בהיותה הרבה: משוש דור ודור · הטעם משוש שלא יפסק: ויונקת חלב גוים · הטעם ממון שיתנו מס: ושוד מלכים · מגזרת שדים כי משקל השמות משתנים: תחת הנחשת אביא זהב · אשים בלב הגוים שיביאו הזהב והנכון שאביא לך שכר זהב · ל״א זהב גוים והנה הנחשת כנגד מהברזל על כן תחתיו זהב כנגדו: ושמתי פקודתך · אנשי פקודתך כמו פקיד והם החולקים המס שיקחוהו בשלום ונוגשיך בצדקה: לא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר · הטעם כפול: וקראת · יש אומר׳ כמו וקראת אתכם רעה ויש אומרים מלשון קריאה כי הישועה תקרא אל חומותיך והנכון שמלאת וקראת לנכח ציון כי חומותיך תקראם ישועה והעד ושעריך תהלה והנה וקראת ימשוך אחר עמו כמשפט: לא · לא תצטרכי לאור השמש בעבור אור הסביבה: לאור עולם · יומם ולילה: לא · זה השמש לא יבוא והירח לא יאסף והטעם כי בהתחברו עם השמש אז יעדר אור מהארץ: ושלמו ימי אבלך · כי האבל ישב בחשך: ועמך · נצר · כמו ונצר משרשיו יפרה: מעשה ידי להתפאר · כדרך בן אדם שישמח במעשיו בהיותם מתוקנים: הקטן · המשפחה הקטנה שמספרם מעט תהיה לאלף: בעתה · בהגיע עת הישועה והנכון שהוא דבק עם הקטן יהיה לאלף והנה אחיש לעשות לשום הצעיר לגוי עצום כדרך ואעשך לגוי גדול:

סא

רוח · אלה דברי הנביא והם נבואה כמו ויאצל מן הרוח: יען משח יי׳ אותי · כי הנביאי׳ יקראו משיחי׳ וכמוהו אל תגעו במשיחי והם האבות ויאמר רבי משה הכהן ז״ל כי תשובת יען משח יי׳ אותו שום אשים ביו׳ ואין צורך כי יען טעמו השב משפטי בעבור שאבשר ענוי׳: פקח קוח · מל׳ אחת ועי״ן ולמ״ד הם כפולי׳ כמו סחרחר אדמדם ירקרק והוא שם: לקרא שנת רצון · היא שנת הגאול׳: לנחם כל אבלי׳ · והנה פרש אחר כן כי הם אבילי ציון: לשום לאבלי ציון · הוא שיפרש פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל כי האבל לא יסוך שמן והתקועית לעדה: רוח כהה · שם התאר מגזרת כהה הכנע יש אומרי׳ כטע׳ חשך והנכון כעיני שהוא הפך פשה: אילי הצדק · מגזרת אילני׳ כמו מאילים אשר חמדתם והעד מטעם השם: ובנו חרבות עולם · קדמוניות: שוממות ראשונים · דורי׳ שעברו: ועמדו · לפניכם: זרים · כעבדים: איכריכם · שם התאר והם עובדי האדמה: ואתם · כהנ׳ אמ׳ כי כל כהן לעולם הוא משרת והעד משרתי אלהינו והנה יהיו הגוים כנגד ישר׳ וישר׳ כנגד בני אהרן על כן חיל גוים כנגד המעשר · יוד תתימרו תחת אלף מגזרת את יי׳ האמרת: תחת בשתכם · תירשו: ותחת כלמה ירנו חלקם · והנה פירש מלת משנה שאמר לכן בארצם משנה יירשו: כי · הטע׳ אשלם להם גמול כי אני אוהב צדק שונא גזל אפי׳ בעולה שהיא קרבה לפני על כן ונתתי פעולתם כמו שכרם כמו ולא תלין פעולת שכיר והנה טעם גזל שלא אגזלם כי אם לא אתם להם שכר הנה גוזלי שכר: ונודע בגוים · לא יורה זה הכתו׳ שישראל יהיו עוד מפוזרים רק יודעו ביכות הגוים הבאים לחוג את חג הסכות ככתוב בספר זכריה והכותבים מם: שוש · אז יאמר ישראל שוש אשיש: יעטני · פועל עבר מגזרת עוטה אור כשלמה והם שני בניינים: כחתן יכהן פאר · הוא פועל יוצא שהוא מצריך לפאר כמו כאשר פירשתי במלת ישרתונך: תעדה כליה · הם הקשורים על גרגרותיה: כי כארץ · אשר זרועה תצמיח צדקה הטעם שיגדל הצדק כאילו הוא צמח:

סב

למען · אלה דברי ישראל בגלות: כלפיד יבער · שב אל לפיד ותחסר מלת אשר: וראו · קורא לך · מהבניין שלא נקרא שם פועלו: יקבנו · כמו נקבו בשמות: והיית עטרת · ביד יי׳ · כי יש מקומות שיתנו העטרות בידים: לא · זה הכתוב יורה כי למען ציון דברי השם ואמ׳ לא אשקוט כלשון בני אדם: חפצי בה · שתים מלות: תבעל · הן יפרשנו כי יבעליך דרך משל על טוב המלוכה: על · אלה השומרים כנוי על אבילי ציון שאין להם עסק כי אם בכי ולא ישנו בלילה כשומרי החומות והוסיף בל היום כי מנהג השומרים לישן ביום וכן כתוב משמרי׳ הבקר שוא · והנה פירש הנביא דבריו שהם מזכירי׳ הוא פועל יוצא לשבית פעולי׳ כמו הזכירני נשפט יחד גם נשבע גם זה יורה לאות כי זאת הנבואה לעתיד כי הנה נשבע השם שהיא גזר׳ בלא תנאי וטעם בימינו כמו גבורתו שהיא עומדת לעד וטעם להזכיר במקום הזה בימינו שאדם לא יוכל לקחת דגנך בחוזקה כי יאכלוהו שב על דגנך וקבציו שב אל התירוש: עברו · טעם להזכיר טוב לארץ בעבור אבילי ציון שיתענגו בלא פחד והנה שב לבאר שתהיה יציאת ישראל מגלותם ושובם אל ארצם בכבוד וכן יאמרו פקידי הגוים · וטעם עברו בשערים להכריז בכל שער ושער לאמר פנו דרך העם סקלו אותם מאבן הרימו נס בעולם: הנה · בת ציון · הנה שהולידם: ופעולתו · פרשתיו וטעם שכרו שיתן שכר טוב לסובלי הגלות או טעמו שיתן שכר טוב למי שיכבד ישראל: וקראו · ולך יקרא · הכ״ף לנכח ציון:

סג

מי · יש אומרים כי זה הבא הוא המשיח ויש אומרים שהוא מיכאל והנכון שהוא רמז לשם הנכבד: חמוץ בגדים · מגזרת אומץ זה שהיה הלוך בלבושו והטעם איך התנכף: צועה · אחרים כמו ושלחתי לו צועי׳ וצועהו והעד וברוב כוחו ויאמ׳ רבי משה הכהן ז״ל כי צועה כמו מהר צועה להפת׳ והוא תאר השם ואיננו פועל יוצא במקום הזה ובעבור שאמ׳ מי זה השיב אני מדב׳ רב להושיע גדול כמו על כל רב ביתו: מבצרה · שם מקום כאילו בא משם והנה הטע׳ מעם בצרה והם אדום ואשר הם על תורתם בכל מקום שיהיו שם: מדוע · למ״ד ללבושך נוסף כלמ״ד השלישי לאבשלום והטעם הדם הדומה ליין: פורה · והנה זאת התשובה הטעם הרינת אדום והשחתת מלכות תורת׳ · וטעם לבדי כי אני גזרתי על אדום כן ואדרכם אף על פי שיראה שהוא לעתיד הוא סימן הזמן העומד: ויז נצחם · הנה יז כמו ויט משה · נצחם הוא הדם שבו יחיה האד׳ כנהו והוא מגזרת נצח: אגאלתי · האלף תחת ה״א הבנין ולפי דעתי שהיא מלה מורכבת מפועל עבר ועתיד ופי׳ אגאלתי כמו טנוף כמו יגאלוהו חשך וצלמות: כי · יום נקם · בלבי ושנת גאולי באה · והנה גאולי פעולים והיו״ד סימן המדב׳ והו׳ השם: ואביט · דרך משל כי אין צורך לשם: ואשתומם · כמו וישתומם וסם פירשתיו: ואבוס עמים · אחרים לבד מאדום: ואוריד לארץ נצחם · כמו אשפוך לארץ דמם: חסדי · אז יודו משכילי ישראל על רוב החסדי׳ שעשה השם עם ישראל בהוציאם ממצרי׳ גם בגלות ושהושיעם והושיבם אל ארצם · וטעם תהלות יי׳ מזכיר חסדי השם וזאת היא תהלתו: ורוב · טוב תואר השם שהוא רב טוב: ויאמר · הטעם כי אמר כדרך בן אדם שחשב שיהיו בנים נאמנים על כן הושיעם: בכל · לא צר · האמת שהוא בוי״ו כטעם ותקצר נפשו לדרך משל להבין השומעים כאלו גם הוא היה בצרה על כן מהר להושיעם: ומלאך פניו הושיעם · וכן כתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ואיננו משה כלל: וינטלם · כמו ונטל החול והנה הטעם שנאלם ממצרי׳ ונשאם בארצם על כן אמר כל ימי עולם כל הימים שהיו בארצם: והמה מרו ועצבו · מגזרת על תעצבו דרך משל ויש אומרים כי רוח קדשו הוא מלאך הכבוד: הוא נלחם בם · עד שיבאו מארצו: ויזכור ימי עולם · שעבר ימי משה ועמו כמו שמש ירח עמד ויתכן היות משה פועל כי הוא מושה את ישראל והראשון הוא הנכון: איה המעלם · הטעם עתה יאמר הגוים איה המעלה אותם מים סוף על משקל משה שהוא רועה את ישראל: איה השם · בקרב משה ויש אומרים על הכבוד שהיה בקרב ישראל: מוליך · זרוע תפארתו · זה הוא מלאך השם ההולך לפני מחנה ישראל: בוקע מים · מוליכם בתהומות · הים: כסוס במדבר · והוא היבשה: כבהמה · ואחר כאתם מהים הוליכם השם במדבר כבהמה שהיא יורדת בבקעה לאט כן רוח השם נחה את ישראל והנה תניחנו תחת תניחם והנכון שוי״ו תניחנו שב אל משה והוסיף כן בהגת עמך והנה משה וישראל: הבט · יספר הנביא תפלת המשכילים בגלות כי הוא דבק עם והוא נלחם בם: מזבול · כמו דירה וכמהו יזבלני אישי והנה הטעם כפול: התאפקו · עתה כמו ולא יכול יוסף להתאפק: כי · הטעם שאתה אבינו ואנחנו בניך ואתה אב שתמצא לעולם והזכיר אברהם שהוא היה הראשון שכרת השם ברית עמו להיות לו לאלהים ובניו והזכיר גם יעקב שהוא סוף האבות והוא עקרנו לבדו: יכירנו · כמו הבדל יבדילנו:

למה · בעבור היות השם הסבה העליונה היא הראשונה אמר למה תתענו ויש משיבים כי זה כטעם מה שאמרו קדמונינו ז״ל אין מספיקין בידו לעשות תשובה ואחרים אמרו כי הכתוב דבר כנגד המחשבות ויש אומרים בעבור שאנחנו בגלות לא נוכל לעשות כל המצות שהם תלויות בארץ: תקשיח · כטעם תקיר וכמוהו הקשיח בניה ללא לה:

טוב למען עבדיך · הם אבות ולמען שבטי נחלתך הם השופטים : למצער · זמן מעט : ירשו עם קדשך · הארץ והנה הנכרים בוססו ויש אומרים לדבר מועט ירשו עם קודשים או לזמן מועט והוא נכון : היינו · כאנשים שלא משלת בם מעולם :

סד

לוא קרעת שמים · יש אומרי׳ על מתן תור׳ כאילו לוא קרעת שמים והאמת שהוא כמשמעו כמו לו עמי שומע לי וזה הטעם אילו היית קורע שמים ותרד והטעם על הנזרו׳ או יהיו הסרי׳ כוטפי׳ מפניך הטעם המלאכי׳ היושבי׳ בטח · וכדגם למ״ד כזולו בעבור שהוא סוף פסוק על משקל ולא יכלו : כקדוח · המסים · שמנו הסרים באש היא קודחת וכמים שהאש תבעה אותם מגזרת אבעבועות כן ירגזו גוים מפניך : בעשותך · הטעם כאשר היית עושה : נוראות · והוא תאר השם כמו על דרך ועשיר יענה עזות ולא היינו מקוים לראות כמוהם וכשהיית יורד או מפניך כוזלו הסרים והטעם כי עשית כבר ככה : ומעולם לא שמעו · השומעי׳ ולא האזינו גם עין לא ראתה אלהים זולתך אשר יעשה למחכה לו אשר יחכה : פגעת · הטעם אם היית כועס היית פוגע את הצדיקים כטעם עומד בפרץ או יהיה פי׳ פגעת היית מקבל פיוס הצדיקים כמו לא אפגע אדם וטעם שש הצדיק שהיה שש כך : בדרכיך יזכירוך · בדרכים שהורתנו לכאמן בית והנה עתה קצפת אתה ואנחנו חוטאים היינו או טעמו כשהיית קוצף ואנחנו כבר חטאנו : בהם · בעבור הצדיקים לעולם הספירות הקצף : ונושע · והיינו נושעים והנה נושע על זמן עותד : ונהי · ועתה היינו כטמא כולנו : עדים · כמו יאכל עד כי בגד השלל הוא מגואל בדמים : ונבל · להתחבר נו״ן השורש כי הוא מגזרת נובלת עליה עם נו״ן סימן המדבר חסר נו״ן השורש ואפס׳ על משקלו : ואין · מתעורר · כלחם תאר השם להחזיק ידו בך : ותמוגנו · מגזרת נמוגו כל יושבי כנען : ועתה · הטעם עשה עמנו כרצונך כי אין כח בידינו כי אנחנו כחומר : אל · עד מאד · כי הרבה קצפת עמך אנחנו היום : ערי · קדשך כי אנחנו עמך וראה ערים שקדשת בשמך הם חרבות : בית · הוא בית השם : אשר הללוך אבותינו · הטעם המשוררים : העל אלה תתאפק · כמו ומה תחריש והטעם לא תמהר להושיענו :

סה

נדרשתי · הנה תשוב׳ השם כי אבותיכם הכעיסוני ואני נדרשתי הטעם המצאתי ענייני בכל׳ לעם לא שאלו שאמצא להם : אמרתי הנני הנני · פעם אחר פעם על יד הנביאים : לא קורא · לא היה נקרא בשמי בימי׳ הקס כי אם בשם הבעל נדרשתי אמר רבי משה הכהן כי הכתוב הראשון על אומות העולם והטעם כי אפילו לגוים שלא נקראו בשמי נדרשתי ולעמי פרשתי ידי והטעם שאקבל אותם : הדרך · ימשוך עצמו ואחר עמו וכן הוא הדרך דרך לא טוב כמו ועץ הדעת טוב ורע : העם · על פני · כעבד שיכעיס אדוניו והוא רואהו בעיניו : זבחים בגנות · עז׳ : היושבים · לדרוש אל המתי׳ ודברי השדי׳ : ובנצורים · חרבות כציר כנורה : האוכלי׳ בשר החזי׳ · להכעיסני : ומרק · ידוע ואת המרק שפיך וכתיב ופרק והם שני שמות לטעם אחד : האומרי׳ · הם טמאים והם אומרים לאחרים שלא אכלו בשר החזיר : קרב אליך · כמו גשה אליך : כי קדשתיך · פעל עומד כמו נבי יכאוני וכן הוא כי קדשתי ממך אני קדוש ממך : אלה · שמו עשן באפי : הנה · זאת הרעה שעשו כתוב׳ היתה לפני ולא שכחתיה : עונותיכם · והנה אתם הוספתם עונות על עונות אבותיכ׳ וטעם ראשונה שהלכו בגלו׳ אבותיכם בעבור עבודה זרה : כה · אף על פי כי יהיה בימי׳ הקס כאשר ימצ׳ התירוש באשכול לאמר אדם לחברו אל תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי הם צדיקי ישראל בגלות לבלתי השחית הכל : והוצאתי · שיצאו בגלות והם הצדיקים והעד שאמר בחירי : והיה׳ עמק עכור סביב ירושלם וכתב את עמק עכור לפת׳ תקוה ורבי׳ אמרו כטעם עוכר ישראל ואי׳ בורך : אם׳ רבשוני כי יזכור אשר דרשו זולתו : ואתם · השכחים · שם תאר על משקל יראים : לגד · גדוד השמים ויאמר רבי משה הכהן כי לגד הוא כוכב צדק שיורה על כל דבר טוב כי כן לשון קדר ואמר כי אין כמוהו באגד : למני · יש אומרים לצורת הגלגל שכל צורה תורה יש לה מניין ידוע מכוכבים ור׳ משה הכהן אמר שהוא שם כוכב : ממסך · מגזרת מסכה יינה : ומניתי · דרך צחות בלשון הקודש לאמר גד גדוד יגודנו דן ידין עמו ובעבור שאמר למני אמר אחריו ומניתי ממספר כמו ע״י מוכה : לכן · עבדי · הם השבים אל ציון : ואתם · אשר ישארו שלא עבדו השם ישארו ברעתם : תיילילו · ראוי להיות תחת הת״יו פתח על דרך ישיירו כנלך וכמוהו ממרחק ידע ולאלמנה לא ייטיב · והנחתם · לשבוע׳ ואלה כמו ישימך כצדקיהו וכאחאב ויאמר אדם לחבירו והמיתך יי׳ · יקר׳ שם אחר · ככבד : אשר · אין תלת מתברך כמו ונברכו בו כי הפרש יש ביניהם · וטעם באלהי אמן שיכיר כל העולם כי אין אלוה אמת זולתו כי אמן מגזרת אמונה והוא תאר השם וטעם׳ שיודה שזהו אמת או מתפלל שיתאוה להיותו אמת · וטעם כי נסתרו הצרות שעברו על הצדיקים עובדי השם כי בראות הרשעים שהצרות באות עליהם היו מלעיגים בם ובעבודתם : כי · יש אומרי׳ כי הטע׳ כאילו ורבי יהודה המדקדק כ״ע את׳ כי טעם בראות שמים והארץ על הפרטים והנכון כי השמים הם הרקיע והשם יחדש אויר טוב שיהיו בני האדם בריאי׳ בגופם ויחיו שני׳ רבות וגם יוסיף בכח הארץ והנה היא חדשה והאומר כי זה רמז לעולם הבא איננו דבק בפרשה כי אין לעולם הבא אכילה וכן הורו קדמונינו ז״ל והוא אמת לבדו : הראשונות · יש או׳ על הצרות והוא הנכון ואחרים אמרו על השמי׳ וארץ ואין טעם לפירוש זה והעד הפסוק הבא אחריו : כי · עדי עד · שנים ארוכי׳ כי הנה אחריו ימות והנה בורא את ירושלם יוכיח כי אין הבריא׳ להוציא יש מאין כאש׳ אמר כל המפרשים רק הוא מגזרת חדש׳ : וגלתי · קול בכי · על חלל או מת בלא עתו כי הפסוק הבא אחריו לעד : לא · הנה תורה זאת הפרשה כי השבים אל ציון בימות המשיח יחיו שני׳ רבות והנה הזקן ימלא את ימיו שהוא בתולדת לחיות כמו הקדמונים כאדם ועד נח וכן עול ימים שהוא העולל והמת מת והוא בן מאה שנה ואם מת יקולל כי אם היה פחות מאלה השנים או יאמרו עליו עדיין לא שלמה דעתו וזה אמר שמת והוא נער והחוטא אם יהיה בן מאה הכתוב לעד כי סוף העולם ישוב כראשיתו : ובנו · הטעם שיהיה לבטח כי אין אויב והפסו׳ הבא אחריו לעד או טעמו שיבנו בי׳ וישבו בו שני׳ רבות ולא כמיתי מלחמה : לא · כימי העץ · שיעמוד שנים רבות כמו הקרוב גם אחרי׳ · וטעם ומעש׳ ידיהם יבלו בחירי כי יש מעשי׳ שיעשה האדם ויזקין והם יראו חדשים כבניין והמכת׳ והם בחירי הם פועלי׳ : לא · הטעם לא ימותו בניהם כי השם ברך אותם וברך בניהם להיותם אתם : והיה טרם יקראו · לפי דעתי כי טרם כמו עוד ואם בא בתוספת בי״ת כמו קוד׳ והטעם כל אשר ישאלו ממני אתן להם : זאב · הטעם השלום ולפי דעת רבים שהשם יסיר תולדת הזאב והעד כבקר יאכל תבן · וטעם נחש עפר לחמו כתולדתו ולא דבר אחר והטעם שלא יזיק כל אלה הנבואות עתידות בארץ ישראל לבדה כי כתוב כן בכל הר קדשי :

סו

כה · שב הנביא להוכיח הרשעים : השמים כסאי · ידענו כי כבוד שהם מלא השמים והארץ והטעם כי מן השמים תבאנה הגזרות על כל העולם כולו כאשר תבאנה מלפני המלך בשבתו על כסאו : הדום רגלי · כי הוא ברשותי ושלי ואחר שהכל שלי אי זה בית ואי זה מקום כפול בטעם : ואת · והנה טעם אחר כי הוא ברשותי ושלי כי זה הכסא וההדום אני עשיתים : ויהיו כל אלה · דבק עם ידי עשתה : ואל זה אביט · הטעם אף על פי שהשמים כסאי אביט אל עני ונכה רוח וטעם אביט אשים עיני עליו והנה הפך אעלי׳ עיני מכם : שוחט · הטעם כי אביט אל חרד אל דברי לא אל המקריבים עולה ומעשיהם רעים והנה שוחט השור כאילו יכה איש הטעם דם יחשב כי אין העולה קרבה כהוגן או יהיה מכה איש לא מכת נפש רק מכת פגע וחבורה : זובח השה · לפני כאילו הורג כלב והנה עורף שהוא מלרע פועל וטע׳ לכרות העורף וכן וערפו שם וכאשר הוא שם הוא מלעיל הנו שם : מעלה מנחה · כאילו העלה דם חזיר : מזכיר לבונה · מגזרת אזכרה כאלו מברך און · וטע׳ גם המה תחסר מלת אבותיהם וכן הוא כי אבותיכם גם המה : גם אני · בתעלוליהם מגזרת עלילות דברים והטעם בעלילו׳ שיבא עליהם או מגזרת ויתעללו בה להתעולל : ומגורתם · יראת׳ כמו ויגר מואב : שמעו · מנדיכם · מרחיקים אתכם ומתבל יבידוהו ויש אומרים שאתם חשובי׳ מנודי׳ בעיניהם וטעם אחיכם שהוא יותר קשה : יכבד יי׳ · אמר רבי משה הכהן כי הוא מלשון כבדות והטעם כי הוא כבד עליו לזכרו ולשמר חוקיו וראייתו כי לא ימצא מלשון כבוד כי אם מבנין נפעל כמו נכב׳ והנה שנח יכבדו נכיו והעד ינעדו והנה על פירושו הטעם ידוע ותחס׳ מלת זמן כאילו אמר עוד אביא זמן שנרא׳ בשמחתכ׳ והם יבושו דברי המנדים וכן פירוש הפסוק אמרו אחיכם למען שתי יכבד השם מי יתן ויכבד השם מגזרת כבוד ונראה בשמחתכם ונבוש אנחנו וזה הוא הטעם והם יבושו והטעם שיאמרו שהשם לא יוכל להראות כבודו והנה יהיה זה הכתוב דבק עם הבא אחריו והמפרשים אמרו שאיננו לשון המנדי׳ ואמרו כי הוא דבר השם כלדך כעשה אדם ואחיכם אמרי השם והנביא : קול שאון מעיר · ציון : קול מהיכל · השם הוא בית השם או השמים כי יקראו היכל הקודש וטעם קול שישמע בכל העולם נקמת השם בהם : לאויביו · הם המנדדים : בטרם תחיל · מגזרת חיל כיולדה הטעם שיבואו בני ציון בלא טורח כיולדת שילדה בנים בלי טורח : והמליטה · כטעם ילדה וכמוהו שמה קננה קפוד ותמלט ואם הם שנים בניכים והטעם שיבואו בני ציון בלי טורח מארבע רוחות פתאום כאילו ציון חלה וילדה בנים ביום אחד והוא דבר פלא : האני אשביר · מגזרת משבר בנים הטעם שיש לי כח לעשות באלה כאילו אני אגיע היולדה על המשבר ולא אוכל להוליד או אני שהייתי מוליד כל העולם ועצרתי : שמחו · כל המתאבלים · בגלות עליה : למען · משוד · כמו ושוד מלכים תינקי׳ והנה הטעם שובע שמחות כי התנחומים הפך האבלות : תמוצו · כמו מיץ חלב ואם הם שני׳ פרשים : מזיז כבודה · אמר רבי יוכתן בן עוזיאל מחמד אמר רבי משה הכהן כמו וזיז שדי והוא מעט רחוק והנכון שאין רע לו : כי · כנהר · אטה אל ציון שלום ובנחל שוטף : קול נוים · כמו עשה לי את החיל הזה : על צד תנשאו · בעת בואכם מהגלות : תשעשעו · כמו ושעשע יונק ובא העין בקמץ חטף בעבור היותו סוף פסוק : כאיש · לאשה רחמנות על הבן : וראיתם · לכבכם · רמז לנשמה כי היא המרכבת הראשונה כי הם המוסדות : ועצם · פועל ולעולם הפ״א קמוץ והעי״ן פתוח אם היה מלעיל הנו שם ושכיהם פתוחים : כי · באש · לחרות האף והטעם הגזירות ההוות פתע פתאום : וכסופה מרכבותיו · על דרך משל : להשיב בחמה · כאשר יש תשובת חרון או דבק עם מ״ם הוא לשבח ועם בי״ת לגנאי : כי · דרך משל שיבוא במשפט עמם או הוא כמו פועל כדרך כשבע : המתקדשי׳ · שיתקדשו ללכת לע״ז : המטהרי׳ · חסר תי״ו התפעל והוא מבלע בטי״ת : אל הגנות · כמו האשרו׳ : אחר אחת · אשרה אחת וכתב אחד והנה הוא עץ כי כל אשרה עץ וטעם בתוך שהיו סובבים את האשרה מפה ומפה והנה הוא בתוך או בתוך הגן · ואוכלי בשר החזיר הטעם שאין יקדשו וגופם מלא טומאה : ואנכי · כטעם על יי׳ ועל משיחו : באה · תחסר מלת עם והטעם כאשר יחשבו שיוסדו עלי או תבא עת לקבץ כל הגוי׳ סביב ירושלם : וראו את כבודי · שאעשה בהן דין עד שיראו כבודי לכל העולם וזה מלחמת גוג ומגוג : ושמתי · זה האות לנבאי בחסרון עי״ן והאות פדוש שלא נראה כמוהו · וטעם פלטים שימותו רובם כאשר הוא מפורש בספר יחזקאל ובספר זכריה : והביאו · ליי׳ לכבוד יי׳ שיפחדו : ברכב · ברזל : בצבים · הם העגלות שש עגלות צב : ובכרכרות · כמו שלמו כר והוא מין ככבד מהגמל והמלה כפולה : כאשר · היו מביאים ישראל את המנחה שלא תתגאל : וגם · אלה שיבואו אקח להיות כהנים לפני ולוים : כי · החדשים · פירשתיו : עומדים לפני · שלא יבלו כקדמונים וטעם לפני בעבור כי השם עיקר כל עמידה : כן יעמד זרעכם ושמכם · שלא ימחה או שמכם שלא ימחה כמו זרעכם והטעם כפול וכמוהו כעת יאמר ליעקב ולישראל : והיה מדי · קרוב מטעם כל עת שיהיה החדש וכמוהו מדי עברו וחדש בחדשו כמו דבר יום ביומו והטעם כל יום ויום בעתו ומזה הכתוב למדו הקדמונים ז״ל שמשפט רשעים בגיהנם י״ב חדש ומטעם מדי שנה · וטעם מדי שבת בשבתו כפי ז׳ שבתות : ויצאו · סביב ירושלם כי שם תופת ומזה הכתוב למדו כל החכמים שיהיה יום דין בירושלם ורבים אמרו כי ואשם לא תכבה רמז לנשמה כהפרדה מעל גוייתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי השם תשאר אצל גלגל האש והקדמונים אמרו כי זה אחר תחיית המתים ודראיתם שאמר דראל כל הרשעים אחר שיקיצו שיהיו לדראון עולם והכל אמת אמרו ומלת לדראון כמו נדוף ויש אומרים שהם שתי מלות ויפרשו ראון

מגזרת הוי מוראה ונגאלה ומלת לדראון

עולם יכחישם :

סליק ספר ישעיה הנביא

אלין מלין דכתיב ו"ו בסוף תיבותא וקרי י' וסימני' מצותו ועשה חסד דמשנה תורה' אזנו ויאמר שאול לרצי' כלבו ושם האיש נבל' שנואו ויאמ' דוד ביום ההוא' תקראו ואנכי אמרתי איך אשיתך' תשובו ב' בפסו' אכלנו המאנו נבוכד נצר ה' בפסו' וידו ארם מתחרת כנפיהם' חתיתו כי נתתי ארת חתיתו' רבו אכתוב אשתנו בארין נבוכד נאצר התמלי' לשרושו וכל די לא להוא עבד דתא' ויעשו מתנידה מתני ויעשו' ידו מבני נבו יעיאל' וענו ובקבקידה וענו ואחיהם:

כי אם בזאת יתהלל המתהלל

וחלופיהן חד מן כ"ד כתיבן י' בסוף תיבות' וקרי' ו' וסי' דודי ואחריו אלעזר בן דודי' במי כי תנוח יד יי' בהר עתה סבבוני' ושובי שובו נא אל תהי עולה' יעדי ושאר דברי שלמה' וישבי ויבאו אל חלקיה

דברי

השכל וידע אותי כי אני יי

עשה חסד משפט וצדקה בארץ

כי באלה חפצתי נאם יי

עזור נא אל אדיר	ועין לבי האיר	בכתבי לברי	ירמיהו הנביא:
היה עם פי עטי	בדבר לא יחטיא	וידלק מכטי	ויסר מחטבי:

סמוך אלי תמיך בידי לבבי	היה עזרי בפירוש ירמיהו:
בחנתי בעזרתך הלא היא	ובינתי באיכה הוא ומה הוא:

אמר דוד בן יוסף בן קמחי זה הספר מצאנוהו מסודר בסדרן של נביאי' אחר ספר ישעיהו וכן כתבתי פירושו אחר פי' ספר ישעיהו ואע"פ שאינם מסודרין כן בדברי ר"ל שאמרו סדרן של נביאים יהושע שפטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה תרי עשר ונתנו טעם כיון דמלכים סופיה חרבנא וירמיה כוליה חרבנא ויחזקאל סופיה נחמתא וישעיה כוליה נחמתא סמיך חרבנא לחרבנא ונחמתא לנחמתא אף על פי כן בכל הספרי' הטובים אשר ראינו שנכתבו בספרד מכמה שנים סדרם לפי זמנם ישעיהו קודם לירמיהו כמו שקדם זמנו לזמנו וכן ירמיהו קודם ליחזקאל ובשנים עשר שהוא אחרי כן השוו עם סדר ר"ל אף על פי שיש בהם נביאים קדמו לירמיהו ויחזקאל לפי שנבואתן קטנה לא כתבו כל ספר וספר לבד כדי שלא יאבד במיעוטו כמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה חיידי דזוטר מרכם וכתבו נבואתם בספר אחד עם נבואת חגי זכריה ומלאכי שהיו נביאים האחרונים ונבואתם גם כן קטנה ואני אכתוב בע"ה בפי' הספר הפסוקים שצריך לפרשם והמלין שצריך לדקדקן לא פסוק אחר פסוק בכל מקום כמו שעשיתי בפי' ישעיהו אלא כמו שעשיתי בפירוש ארבעת ספרים הראשונים ומצאנו שלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור ירמיה וצפניהו וחולדה ואמרו רבותינו זכרם לברכה ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בתוך בתי כנסיות וחולדה אצל הנשים ועתה אתחיל בעזרת המלמד אדם דעת:

רשי

דברי ירמיהו ' מן הכהני' ליתי כל קלקלתא דתקן עובדוהי ירמיה בא מרחב התוכחות ולוקח כל מתקנת' דמקלקלן עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן ש שבאו מזרע כשר:

אשר היה דבר יי' אליו וגו' אשר התחילה שכינה לשרות עליו באותו הזמן: ויהי

[Text]

ד' עד הנה

יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃

[Targum]

פִּתְגָמֵי נְבוּאַת יִרְמְיָהוּ בַּר חִלְקִיָּה מִן רֵישֵׁי מַטְּרַת כַּהֲנַיָּא מִן אֲמַרְכְּלַיָּא דַּהֲווֹ בִּירוּשְׁלֶם גַּבְרָא דְקַבֵּיל ד אַחְסַנְתֵּיהּ בַּעֲנָתוֹת בַּאֲרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִין׃ דַּהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה בַר אָמוֹן מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְלַת עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכֵיהּ׃

רדק

דברי ירמיהו בן חלקיהו ' כתב א"א ז"ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן שמצא ספר התורה בבית יי' בימי יאשיהו וירמיהו בנו נבא בימי יאשיהו ותחלת נבואתו היתה בשנת שלש עשרה למלכו ועדין לא שבו יאשיהו ויהודה מרעתם עד שמנה עשרה שנה למלכו ש שמצא ספר תורה: מן הכהנים' תרגם יונתן מן רישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו בירושלם גברא דקביל אחסנתיה בענתות: בענתות' היא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע ומה שהחל בדברי לפי שכולל בספר הזה כל דברי נבואות שנבא על ישראל ועל הגוים וכן דברי עצמו מה שקרה לו בנבואתו עם ישראל' ובדרש ג' נביאים על ידי שהיתה נבואתם דברי קנתורין לפיכך נתלה נבואתן בעצמן ואלו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיהו ר"ל בעצמן שדברו בדברי עצמן כמו שלמה שאמ' אני קהלת הייתי מלך וכל הענין שספר בעצמו וכן עמוס ספר בדברי עצמו קשר עליך עמוס וכל הענין כמו שכתו' וכן ירמיהו ספר בתחלת ספרו לדברי עצמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכל הענין וכן בתוך ספרו מה שספר מן הרעות שעשו לו:

רדק

ויהי בימי׳ דבר יי׳ שהיה אליו היה גם כן בימי יהויקים בן יאשיהו וכן בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י״א שנה ובשנת אחת עשר׳ נפל ביד מלך בבל ונגלת׳ ירושלם בחדש החמישי כמו שכתוב בסוף ספר מלכים: בטרם אצורך׳ כן כתיב בו״ו וקרי הצד״י בקמץ חטף כמשפטו עם הכנוים ואין עמו ו״ו והענין אחד וענין בטרם אצרך כתב אדוני אבי כאשר ברא היסודו׳ הש׳ ידעו בכח הטבע ואחר כך הוציאו לפעל וכן אמר ישעיהו מעת היותה שם אני בכח היסודות הייתי מזמן שהיית׳ עת בעולם ועתה הוציאני מכח לפעל ושלחני ברוחו או פי׳ ידעתיך כמו ידעתי׳ בשם שאמר למשה ומורה עליו ובטרם תצא מרחם: הקדשתיך׳ מלשון קדושה׳ וידעתיך לשון גדולה ולפירוש הראשון יש לשאול והלא כל הנביאים והצדיקים וכן הרשעים בטרם הבראם ידעם והכירם אך יורה זה שאביו ואמו נזהרו בקדושה וטהרה בעת ההריון שיהיה הנביא מקודש והחכם הגדול ר׳ משה בר מימון ז״ל כתב כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהי׳ נכון לנבואה עם ההתלמדות ויש לדעתו לישאל למה לא אמ׳ זה הענין לנביא אח׳ אלא לירמיהו ונוכל לומ׳ לפי שידע האל ית׳ שירמיהו יסרב בשליחו׳ האל הודיעו כי הוא מוכן לנבואה מן הבטן כדי שיחזק לבו ללכת בשליחות האל ואם תאמר והלא משה רבינו ע״ה היה מסרב ג״כ בשליחות האל ולא אמר לו כן הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו והוא אות הסנה והאותות האחרים שנתן בו יכולת לעשותן לפני פרעה וגם נוכל לומר כי משה רבינו כבר ידע זה מעצמו כי חכם גדול היה וידע כי בעיקר יצירת האדם יש הכנה טבעית לנבוא׳ למי שהוא עתיד להתנבא ולא זה בלבד אלא כל חכמה וכל טבע שיש באדם שהוא נוכר בו יש לו קצת הכנה בו בעיקר היצירה ינכר בה עם ההתלמדות וי״ת הפסוק כן עד לא בריתך וגו׳ כבעמוד: ואומר אהה׳ לשון קריאה על הצער ועל הדאג׳ ומה שאמר לא ידעתי דבר ר״ל דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד ואין תמה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו כמו שכתוב ורוח הנבואה תחכימהו אותם אע״פ שהיו נערים ואפשר כי נער ר״ל משרת ואע״פי שהוא גדול בשנים יקרא נער כמו שכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער והיה משרת נביא אחד שהיה בימיו או חכם ור״ל ביד גדול ממני ראוי לשלוח זה השליחות לא בידי כמו שאמר משה רבינו שלח נא ביד תשלח והמפרשים פירשו כי נער היה בשנים בהנבאו וכן שמואל וזכריהו בן עדוא וי״ת כן ואמרית קביל בעותי וגו׳ כבעמוד: כי על כל אשר אשלחך׳ על במקום אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר אשלחך תלך כי בעננות באה לו הנבואה בתחילה וצוה האל לשלחו לירושלם מקום המלוכה להוכיח את המלך ואת עמו והבטיחו שיחזק לבו ללכת למקו׳ שלא היה רגיל שם ויתקן דבריו בפיו שידע לדבר דברי תוכחות בלא מורא: להצילך׳ בא בטוראה בגבול הלמ״ד לפי שיש לו העמדה ופעמים יש לו משפטו והפסק לא הבטיחו שלא ינעו בו אלא ינעו בו ויכוהו ויצילהו מידם שלא ימיתוהו אף על פי שהיה ברצונם להמיתו כמו שכתוב וכשבאו להמיתו ואת ברוך אמר ויסתירם יי׳: וישלח יי׳ את ידו׳ הוא המלאך הנראה אליו ודבר אליו בשם השם ונקרא בשמו ונראה במראה הנבואה שהושיט ידו אליו והניע הדברים על פיו ונראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן אף על פי שאין הנעת הדבר אלא על האוזן לא על הפה במראה הנבואה נר׳ לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן בו בפיו לדבר בחתוך לשון בלא מורא וכן אמר בישעיהו ויגע על פיו כי שניהם ויגע בפתח היו״ד מבנין הפעיל וי״ת הפסוק דרך משל ושלח יי׳ ית פתגמי נבואתיה וגו׳ כבעמוד: ראה הפקדתיך׳ שמתיך פקיד וממונה עליהם לטוב ולרע כי כאשר תתנבא עליהם כן יבא עליהם וכפל הלשונות הכריתה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומ׳ והטוב היה מעט באומות כמו שאמר בבני עמון ואחר כך אשיב שבות בני עמון ואמר בעילם והיה באחרית הימים אשיב את שבות עילם ואמר לבנות ולנטוע כנגד לנתוש ולנתוץ ויונתן חלק הפסוק הרע לאומות והטוב לישר׳ שתרגם חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכוותא לתרעא ולאבד׳ ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא: ויהי דבר יי׳׳ זה היה במראה הראשונה כי בתחלה אמר לו שילך באשר ישלחהו ואחר כן באותה המראה עצמה הראה לו במראה הנבואה מקל שקד כאמרו מקל שקד אני רואה נראה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר בו שהוא מען שקד לפיכך אמר לו הטבת לראות שאילו ראה אותו בעלים ובפרחים מה היתה הטבת הראייה נקל הוא להכיר זה הראה לו האל מקל שקד להיות משל על הפורענות העתידה לבא על ישראל שתבא להם במהרה כמו שען השקד ממהר לפרוח יותר משאר העצים לפיכך נקרא שקד כי השקידה ענין המהירות וההשתדלות וכן אמר כי שקד אני על דברי לעשותו ואמר לפקוד על ללתותי יום יום ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמוחי לאבאשא אנא חזי: ויהי

ויהי בימי ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ ויהי בימי אמרפל מלך שנער׳ ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דסיפרא׳ ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין דישעיה׳ ויהי בימי שפט שפטים ויהי רעב בארץ׳ ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש: ובטרם ג׳ בקריא׳ וסימ׳

ירמיה א

א ויהי בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה עד־תם עשתי עשרה שנה לצדקיהו בן־יאשיהו מלך יהודה עד־גלות ירושלם בחדש החמישי: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ה בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך: ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי: ויאמר יהוה אלי אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך ואת כל־אשר אצוך תדבר: אל־תירא מפניהם כי־אתך אני להצלך נאם־יהוה: וישלח יהוה את־ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך: י ראה הפקדתיך היום הזה על־הגוים ועל־הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר מה־אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה:

תרגום

והוה בימי יהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה עד ד דשלימא חרא עשרי שנין לצדקיה אחוהי בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה עד דאתא נבוכד נצר מלכא דבבל וצר על ירושלם תלת שנין ואגלי עמא דבה בירחא חמישאה: והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עמי למימר: עד לא בריתך ממעין אתקנתך ועד לא אתיתא לעלמא ו זמנתך נבי משקי כס דלוט לעממיא מניתך: ואמרית קביל בעותי יי׳ אלהים הא לית אנא ידע לאתנבאה ארי רבי אנא ומשירותי עקא וגלו אנא מתנבי על עמא הדין: ואמר יי׳ לי לא תימר רבי אנא ארי כל אתר דאשלחנך תהך וית כל דאפקדנך תתנבי: לא תדחל מן קדמיהון ארי בסעדך מימרי לשיזבותך אמר יי׳: ושלח יי׳ ית פתגמי נבואתיה וסדר בפומי ואמר יי׳ לי הא שויתי פתגמי נ נבואתי בפומך: חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מ מלכותא למעקר ולתרעא ולאבדא ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקימא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עמי למימר מה את חזי ירמיה ואמרית מלך דמוחי לאבאשא אנא חזי:

ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו׳ ובטרם תצא מרחם הקדשתיך׳ ובטרם יתנגפו רגליכם: ויאמר יי׳ אלי ד׳ בטעמא בסיפר׳ וסימ׳ אל תאמר נער אנכי׳ צדקה נפשה משובה ישראל׳ קרא את כל הדברים׳ אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי׳ וסימ׳ טליא צדיקא קרא לשמואל: הגוים ה׳ וסימ׳ ראה הפקדתיך היום הזה׳ שפוך המתך על הגוים דירמיה׳ אשר היה דבר יי׳׳ מן הממלכות תהיה׳ וקצף גדול אני:

רשי

ויהי בימי יהויקים׳ ויהי נביא כל ימי יאשיהו הנותרים וימי יהויקים בנו וימי צדקיהו בנו עד תם עשתי עשרה שנה היא השנה עד גלות ירושלם בחדש החמישי: בטרם אצרך בבטן וגו׳ מימי אדם הראשון הראהו הקב״ה לאדם דור ודור ונביאיו׳ אצרך לשון צורה: ידעתיך׳ קנייסנטי בלע״ז כמו לא נודעתי להם: הקדשתיך׳ זמנתיך לכך: נביא לגוים׳ לישראל שהם נוהגים עצמם כגוים כך נדרש בסיפרי נביא מקרבך וגו׳ יקים לך ולא לגוים הא מה אני מקיי׳ נביא לגוים נתתיך בניהגים מנהגי גוים ועוד יש לפתור נביא לגוים כמו על הגוי׳ להשקות כוס התרעלה להנבא עליהם פורענות כמה שנא׳ קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקיתה אותו את כל הגוים׳ ד״א ובטרם תצא מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך זה הוכיחם וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעי׳ שנה וזה נתנב׳ ארבעים שנה: אהה׳ לשון יילל קונפליי״נט בלע״ז: כי נער אנכי׳ איני כדי להוכיח משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נחשב בעיניהם בכמה נסים שעש׳ להם הוציאם ממצרי׳ וקרע להם את הים הורי׳ את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה העלה את הבאר אני בתחלת שליחותי אני בא להוכיח: על כל אשר אשלחך׳ אל האומות: ואת כל אשר אצוך׳ לישראל תדבר: וישלח יי׳ את ידו׳ כל שליחות שהוא אצליך לשון הושטה לא״ה כתרגו׳ ושלח יי׳ ית פיתגמי נביאותיה: הפקדתיך׳ מניתיך על הגוים׳ לנתוש ולנתוץ דישפנ״ייר בלע״ז ועל ישר׳ לבנות ולנטוע אם ישמעו כך תרגם יונת׳: מקל שקד׳ אמנדלי״ר בלע״ז: הטבת

היטבת לראות׳ השקד הזה הוא ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי ויונתן תירגם שקל שקד מלך למוחי לאבאשה׳ ומדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר בישולו עשרים ואחד יום כמניין ימים שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית: סיר נפוח׳ רותח בווייליינט בלעז: ופניו׳ רתיחותיו אשישאולצי״ש בלעז: מצפון תפתח הרעה׳ בבל לצפונה של ארץ ישראל היא: ודברתי משפטי אותם׳ אתווכח עמם עם יהוד׳ וירושלם: תאזור מתניך׳ לשון זירוז כאיש חיל: למלכי יהודה׳ כנגד מלכי יהודה: ונלחמו אליך׳ ויהון דיינין ומגיחין לקבלך למיסתר פתגמי נביאותך: זכרתי לך׳ אם הייתם טובים אלי תאוותי לרחם עליכם כי זכרתי חסד נעורייך ואהבת כלולו׳ חופתך שהכללתיך לחופה ולשון הכנסה הוא כלולותיך נוצ״ס בלעז ומה הוא חסד נעוריך לכתך אחר שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת יצאתם למדבר ואין צדה לדרך כי האמנתם בי: קדש ישרא׳ כתרומה: ראשית תבואתו׳ כראשית קציר לפני העומר שאסו׳ באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו כן תירגם יונתן: אלא

ויהי דבר יי׳ שנית׳ ומה שאמ׳ שנית לפי ששתי המראו׳ היו בענין אחד ואע״פ שהדברים הנראי׳ לו נשתנו אמ׳ כי בענין זה נר׳ לו פעם שנית ששאלו נ״כ מה הנ׳ רואה ופי׳ לו נ״כ המשל תוך המראה לא שבא לספר הפעמים שנראה לו כי לא ספר אלא זאת וכן ויהי דבר יי׳ אל יונה שנית לפי שדבר עמו בענין כינוה שתי פעמים לפיכך אמר שנית לא כדברי בעל הדרש שאמ׳ שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו: סיר נפוח׳ נפוח תאר ופירושו רותח והסיר כשהו׳ רותח מעלה הבל כמו הנופח באש שמוציא הבל מפיו בעת הנפיחה: ופניו מפני צפונה׳ הצד מן הסיר שיצאו ממנו יקרא פנים: מפני צפונה׳ היה לו לומר אל פני צפונה אלא באמרו במ״ם באר בו שני ענינים כי פני צפונה מורה כי פני הסיר היו פוני׳ פני צפונה ואמר אותו במ״ם להורות כי המרתיחין אותה היו מארץ צפון והיא בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל ואדוני אבי ז״ל פי׳ ופניו פני השפתים או הכירה שׁ ששופתין עליה הקדרה אמר כי פני השפתי׳ שמכניסי׳ משם האש תחת הסיר היו לצד צפון מורה שהמבעיר האש תחת הסיר יבא מצפון והסיר היא ירושלם, כמו שהמשיל אותה גם כן בנבואת יחזקאל לסיר ואמר שפות הסיר שפות וכל הענין ושם מבואר ה הענין ות״י סיר נפוח מלך דרתח כדוב אנא חזי וטקוס משריתיה דמדברן ואתיין מאפי צפונא: תפת׳ ענין התרה כמו ויפת׳ את הגמלים כאילו היתה קשורה עד הנה ועתה תהיה מותרת לבא על ישראל ועל הדרך הזה תרגם יונתן תשרי בישתא כמו שתרגם אונקלוס ויפתח את הגמלים ואשרי ית גמליא ואפשר נ״כ ענין פתיחה כי שני הענינים קרובים: כי הנני קורא׳ כאילו אני קורא להם שיבאו כלומר אשים בלבם שיבאו: משפחות ממלכות צפונה׳ המשפחות אמר על העם וממלכו׳ אמר על המלכים ראשי הממלכו׳ ועל שם נקראים ממלכות ואומר זה על מלכי ארץ בבל והמלך הגדול היה נבוכד נצר ועל הממלכות אמר ובאו ונתנו איש כסאו ר״ל כשיצורו על ירושלם והם כרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל שנכר למטה כאשר נלכדה ירושלם: ודברתי׳ דבור האל עמהם הוא הביא המלכים עליהם וכן אמר אליהוא כי באחת ידבר אל וגו׳ ואמר ובמוסרם יחתום והוא הדבור שידבר עמהם שיביא יסורים עליהם להוכיחם: למעשי ידיה׳ ביו״ד ויש ספרים שכתוב בהם למעשה בה״א טעות הוא ועל פי המסורת הנה ידענו זה: ואתה תאזור מתניך׳ ללכת בזריזות כמו שאמר באליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב: פן אחתך׳ אם לא תירא מהם ותבטח בי אצילך מידם ואם תירא מהם אחתך ואפילך לפניהם: על כל הארץ׳ ואחר כך פי׳ למלכי יהודה אמר תהיה כנגדם כעיר מבצר שלא יוכלו לך כמו שלא יוכל אדם לכבוש עיר מבצר כל שכן אם יהיו׳ לה חומו׳ נחשת ומה שאמר לעמוד ברזל שלא יוכל אדם להטותו ולשברו ות״י על כל הארץ לאשקאה כס דלווט על כל יתבי ארעא: ונלחמו אליך׳ כמו שת״י ויהון דיינין ומגיחין לקבלך למסתר פתגמי נבואתך: להצילך׳ שלא ימיתוך: הלוך׳ מקור או צווי וכן זכור את יום השבת תמוך אשורי: באזני ירושלם׳ ר״ל עם ירושלם ומלב׳ כנגד העיר כאו מדבר כנגד העם: זכרתי לך חסד נעוריך׳ אף על פי שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעים לא אעשה אותך כלה וגם אענים המריעים לך כי זכרתי לך חסד נעוריך וענין חסד נעוריך אהבת כלולותיך כמו שת״י דכיר אנא לכון טבוות יומי קדם רחמת אבהתכו׳ דהימינו במימרי וגו׳ כבעמוד ואפשר שהיה דעתו באמרו יומי קדם על האבו׳ אברהם יצחק ויעקב שהיו אנשי חסד או אהבת כלולותיך פי׳ חסד נעוריך והכל ענין אחד על דור המדבר וקורא הימים הקדמוני׳ ימי נעורים בדרך המשלה כמו שהנערים קודמין לבחורים ולזקנים ופי׳ כלולותיך שם מן כלה כי כנסת ישראל נדמית לכלה ביום מתן תורה והקב״ה נדמה לחתן: קדש ישר׳׳ נחשב כמו קדש שלא יאכלנו זר ומה שאמר ראשית תבואתה הוא כפל ענין במלות שונו׳ כי התרומת שהיא ראשית התבואה היא קדש וכל זרים אוכליו יש עליהם אשם כן ישראל אף על פי שהקב״ה מביא עליהם האויב הוא נענש עליהם כי זוכר להם חסד נעורים שהוא חסד האבות כמו שראינו בסנחריב וכן בנבוכד נצר ולעונש ישראל נחרבה בבל כמו שכתוב: תבואתה׳ כתוב בה״א במקום וי״ו כמו: אהלה והדומים לו ות״י קדם התרומה וראשית תבואתה העומר שתרגם כן קודשיא אינון בית ישראל קדם יי׳ ועל בזיזיהון וגו׳ כבעמוד: יאשמו

דברי י״ג וסים׳ נמסר בספר מלכים א׳ סים׳ ו׳: לעיר ד׳ וסים׳ לעיר מבצר ולעמוד ברזל׳ ויעמד שפטים בארץ׳ וישרם למטה מערבה׳ בנה חומה חיצונה: יוכלו י״א בקריא׳ וסים׳ ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני׳ ולא יוכלו בני ישראל לקום׳ אמחצם ולא יוכלו קום ויפלו׳ ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל׳ צפו

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה ׀ אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ טו כִּי ׀ הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח ׀ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃

ב

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה

וַאֲמַר יְיָ לִי יָאוּת חֲזֵיתָא אֲרֵי מוֹחֵי אֲנָא עַל פִּתְגָּמֵי לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי תִּנְיָנוּת לְמֵימַר מָה אַתְּ חָזֵי וַאֲמָרִית מְלַךְ דְּרָתַח כְּדוּד אֲנָא חָזֵי וְטִקּוּס מַשְׁרְיָתֵיהּ דִּמְדַבְּרָן וְאָתְיָן מֵאַפֵּי צְפוּנָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִי מִצְּפוּנָא תִּשְׁרֵי בִישְׁתָּא לְמֵיתֵי עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מַכְלֵי לְכָל זַרְעִית מַלְכְוָת צְפוּנָא אֲמַר יְיָ וְיֵיתוּן וְיִרְמוּן גְּבַר כּוּרְסוֹהִי לִקְבֵל תַּרְעֵי יְרוּשְׁלֶם וְעַל כָּל שׁוּרָהָא סְחוֹר סְחוֹר וְעַל כָּל קִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה׃ וַאֲמַלֵּל פּוּרְעָנוּת דִּינֵי מִנְּהוֹן עַל כָּל בִּישְׁתְּהוֹן דִּשְׁבַקוּ פוּלְחָנִי וְאַסִּיקוּ בוּסְמִין לְטַעֲוָת עַמְמַיָּא וְאִשְׁתַּעְבְּדוּ לְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ וְאַתְּ תִּתְקַף חַרְצָךְ וּתְקוּם וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן יָת כָּל דַּאֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לָא תִתְמְנַע מִלְּאוֹכָחוּתְהוֹן דִּלְמָא אֲתַבְּרָנָךְ קֳדָמֵיהוֹן׃ וַאֲנָא הָא יְהַבְתָּךְ יוֹמָא דֵין תַּקִּיף כְּקִרְיָה כְּרִיכָא וּכְעַמּוּדָא דְּבַרְזֶל וּכְשׁוּר דִּנְחָשׁ לְאַשְׁקָאָה כָּס דִּלְוָט לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא לְמַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה לְרַבְרְבָהָא לְכָהֲנָהָא וּלְעַמָּא דְאַרְעָא׃ וִיהוֹן דָּיְנִין וּמְגִיחִין לִקְבְלָךְ לְמִסְתַּר יָת פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתָךְ וְלָא יָכְלִין לָךְ אֲרֵי בְסַעֲדָךְ מֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיזָבוּתָךְ׃ וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ אֱזֵיל וְתִתְנַבֵּי קֳדָם עַמָּא דִי בִירוּשְׁלֶם לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּכִירְנָא לְכוֹן טַבְוָת יוֹמֵי קֳדָם רַחֲמַת אֲבָהָתְכוֹן דְּהֵימְנוּ בְּמֵימְרִי וַאֲזַלוּ בָּתַר תְּרֵין שְׁלִיחַי בָּתַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּלָא זְוָדִין בְּאַרְעָא דְלָא מִזְדַּרְעָא׃ קוּדְשַׁיָּא אִנּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְעַל בָּזְזֵיהוֹן כִּרְמְעָא אֲרָמוּת עֲלָלָא דְמַן דְּאָכֵיל מִנֵּיהּ חַיָּב לְמֵמַת וּכְשֵׁירוּ חֲצַד עוֹמֶר אֲרָמוּתָא דְעַד לָא מְקָרְבִין מִנֵּיהּ כַּהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן קוּרְבָּנַיָּא עַל מַדְבְּחָא

עורים כלם׳ ונתתיך לעם הזה׳ על מי אדברה ואעידה׳ לכן כה אמר יי׳ הנני מביא רעה׳ זנח עגלך שומרון׳ נעו עורים בחוצות׳ מים רבים לא יוכלו לכבות׳ ב׳ קדמאי חס׳:

כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ה כֹּה אָמַר יְהוָה מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ׃ וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם׃ וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה׃ הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה לֹא יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ׃ לָכֵן עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב׃ י כִּי עִבְרוּ אִיֵּי כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת׃ הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל׃ שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי־שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם

מן דאכיל מניה מתחייב אף כן כל בזזיהון דבית ישראל יחובון בישתא תיתי עליהון אמר יי׃ קבילו פתגמא דיי בית יעקב וכל זרעית בית ישראל׃ כדנן אמר יי מה אשכחו אבהתכון במימרי שקר ארי אתרחקו מדחלתי וטעו בתר טעותא והוו ללמא׃ ולא אמרו נדחל מן קדם יי דאסיק יתנא מארעא דמצרים דדבר יתנא במדברא בארע מישר וחרוב ב בארע צדיא וטולימותא בארע דלא עדא בה אנש ולא אתותב אנשא תמן׃ ואעלית יתכון לארע דישראל דהות מנצבא כברמלא למיכל אבה וטובה ו ועלתון וסאבתון ית ארע בית שכנתי ואחסנתי שויתון לפולחן טעותא׃ כהניא לא אמרו נדחל מן קדם יי ומלפי אוריתא לא אליפו למידע דחלתי ומלכיא מרדו במימרי ונביאי שקרא מתנבן בשום טעותא ובתר דלא יהנון להון אזלו׃ בכן אנא עתיד לאתפרעא מנכון אמר יי ומן בני בניכון דאם יעברון כעובדיכון אנא עתיד לאתפרעא׃ ארי עברו לנגות כתאי וחזו ולמדינת ערבאי שלחו ואסתכלו לחדא וחזו עממיא דגלן מכרך לכרך וממדינה למדינה נטלין ית טעותהון ומובלין להון עמהון ובאתר דאנון שרן פרסין ית משכניהון ומקימין ית טעותהון וסגדין להן אידא היא אומא ולישן דעבדת כותכון בית ישראל׃ הא עממיא לא שבקו פולחן טעותא ואנון טען דלית בהון צרוך ועמי שבקו פולחני די בדיליה אנא מיתי עליהון יקרא ואזלו בתר דלא יהנון להון׃ אתאבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידא למחרב ועל בית מקדשא דעתיד לאצטדאה ועל דעובדין בישין עבדו עמי לחדא אמר יי׃ ארי תרתין בישין עבדו עמי פולחני שבקו די בדיליה אנא מיתי עליהון יקרא כמבוע דמיין דלא פסיק ושעו בתר טעותא דאנון להון

ולא אמרו ד' בקריא' וסימ' ולא אמרו איה יי' המעלה אותנו מארץ מצרים' ולא אמרו לעלות עליהם לצבא: ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי' אלהינו' ולא אמרו העברים ברכת יי' אליכם: הכוהנים ג' ר"פ וסימ' הכהני' לא אמרו איה יי'' הכהנים בני ידעידה' וחברו: ועמי י"א בקריא' וסימ' יי' הצדיק ואני ועמי הרשעי''

איש ריב הייתי אני' ועמי שכחוני ימים אין מספר' ועמי המיר כבודו בלוא יועיל' ועמי אהבו כן ומה תעשו' ועמי לא ידעו את דרך יי'' ועמי את טובי ישבעו' ועמי תלואים למשובתי' שמעוני אחי ועמי בו"ה' כי נמכרנו אני ועמי' תנתן לי נפשי:

רשי

ולא אמרו איה יי'' כי נלך אחרי אלהים אחרים: ערבה' פלנור"א בלע"ז: ושוחה' נטוייה אי כפוש"יה בלע"ז: ציה' דישיקאט"ה בלע"ז: צלמות' לשון חשך הוא: אל ארץ הכרמל' לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא פי' נטועה כיער: תופשי התורה' סנהדרין: והרועים' המלכים: נבאו בבעל' בשם הבעל: עוד אריב' טעם אביא עליכם רעה א אתווכח עמכ' עוד על ידי נביאי אף על פי שרבתי עמכם כבר י ימים רבים: איי כתיים' לאיי כתיים' איי איש"לש בלע"ז: וקדר שלחו' ולקדר שלחו לראות מנהגם: והתבוננו מאד' ושימו לב להסתכל בדבר יפה: הן' כמו אם אם המיר גוי מהם את אלהיו ואף על פי שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו היה נכבד' וכתיים וקדריים יושבי אהלים ורועי מקנה ונוסעים והולכים ו ומטלטלין ממרעה למרע' וממדב' למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שחונים שם ואני נשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתם אותי כך ת תירגם יונתן ורבותי' אמרו כתיים עובדים למי' וקדריים עובדים לאש ואף על פי ש שיודעים שהמי' מכבין את האש לא הניחו את אלהיהם: בלא יועיל' בע"ז שאין בה תועלת: שמו שמים' לשון תמהון שמו השתוממו והו' לשון ציווי כמו אם כה יאמרו אלינו דומו: ושערו' לשון סער: חרבו מאד' כאילו אתם כחרבים על בית המקדש שעתיד ליחרב: שתים רעות' אם בכיוצ' המירו יראתם בה יש כאן רעה א' ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים חיים ללכת אחרי ע"ז שהיא כבורו' של מי' מכונסין ונשברין ונסדקין ו ומימיהם נבלעים ב בסדקיהם הרי שתי' רעו': אשר

כבודו ז"ח מלין תיקון סופרים

רדק

יאשמו' האל"ף כמו אל"ף לבדו: כה אמר' מה מצאו אבותיכם' הדורות הראשונים משנכנסו לארץ שעבדו ע"ז: איה יי'' לא נתנו על דעתם לאמר איך נעבוד אלהים אחרים ואיה יי' המעלה אותנו כלומר איה שהלכנו אותו אחרי גוינו ולא פנינו אלין: ערבה ושוחה' כתרגומו מישר וחרוב: ולא ישב אדם שם' שמא תאמר כבר בימים ההם נתישבו המקומות ההם ואחר כך חרבו ושבו מדבר זה לא היה כי אין המקומו' ההם ראוים לישוב כי אינם מקום זרע ומה שדרשו רז"ל בזה ידוע ופי' אדם אדם הראשון ואמ' מאחר שלא עבר מהיכן ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה ושלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה: אל ארץ הכרמל' מה שסמך אותה אל הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדו' ובכרמי' ואילנות טובים נקרא כרמל אלפי שארץ ישראל היתה כן כמו שכתוב עליה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו' קראה ארץ הכרמל וי"ת לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא: לתועבה' כתרגו' לפולחן טעותא שהם תועבת יי' ומה שאמ' ארצי נחלתי רוצה לו' הארץ הראויה לי לשמו' בה שכינתי כי הי' נבחר' מכל הארצו' לטעם ידוע אצל המשכילים: הכהנים' איה יי'' פירשנוהו והכהנים שהם לפני יי' כל היום ומקריבי' קרבנות לפניו היה להם לומ' לעם העובדי' לבעל איה יי' שתעבדו לזולתו: ותופשי התור'' הם החכמי' לומדי התורה לא ידעוני שלא למדו התור' לשמה לקיים מה שכתו' בה אלא לומדי' בפה ולא בלב וזהו לא ידעוני כי המחשבה הטובה והמעשים הטובים הוא דעתה לא הלמוד לבד וי"ת ומלפי אוריתא לא אליפו למדע דחלתי: והרועים' הם המלכים שהם רועי העם כמו שהרועי' רועי הצאן וכ"ת ומלכיא מרדו במימרי: והנביאים' הם נביאי השקר: לכן עוד אריב אתכם' אדבר אתכם עוד דברי ריב ותוכחה ואמ' עוד כי הקדים בדברי תוכחה באמרו מה מצאו אבותיכם ואמר כמו שאמרתי על אבותיכם כן אני צריך לומר לכם כי גם אתם רעים כמותם וכן אהיה צריך להריב עם בני בניכ' כי גם הם ידעו ככם וזה על ה הדרך שאמר משה רבי' כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך' ודברי תוכח' אלה האחרוני' כי עברו איי כתיים ולאו וכל הענין וי"ת בכן אנא עתיד ל לאתפרעא מנכו' אמר יי' ומן בני בניכון אם יעבדון כעובדיכון א אנא עתיד לאתפרעא: כי עברו איי כתיים' מלא בשתי יודי"ן פירשו רז"ל כי לפיכך זכר אלו האומות כי הקדרים עובדים לאש והכתים עובדים למים ואף על פי שיודעים עובדי האש כי המים מכבים האש אף על פי כן אינם ממירים אלהותם [illegible] כתאי וחזו למדינת ערבאי וגו' כבעמוד והאריך הוא על זה הפסוק: הן היתה כזאת' בדרך שאלה לא שיהיה הן כדרך אם כמו שכתב רבינו יונה [illegible] הדבר בחבריו ויבא ענין השאלה בלא ה"א השאלה ובלא אם כמו אתה זה בני והדומה לו: ההימיר' כן כתוב ביו"ד בין הה"א [illegible] ענין ההחלפה כמו ואם המר ימיר מנחי העי"ן והענין השני מן ובכבודם תתימרו מנחי הפ"א והוא הענין גדולה לל' אם החליף [illegible] פי שהמה לא אלהים לא זה ולא זה כל אחד דבוק בשלו: שומו' כלומר ראוי העולם שיהיה חרב על זאת הרעה שומו ענין ש[illegible] ענין חרבן והאית נקראת בקמץ חטף והוא בווי מן הקל והמסורת עליו לית חטף וכתב רבי יונה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו [illegible] אותו בכ בווי אבל מן הדגוש כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מפני המסרה ועוד המסרה על חרבו פני האדמה שנים ובפסוק [illegible] ארעא דישראל דעתידה למחרב כבעמוד: כי שתים' המשיל הטוב המשפיע לישראל בעודם מחזיקים בתורתו למקור מים חיים [illegible] ועזבוני לעבוד אלוהות שהם להם כמו בארות נשברים: בארות

אסר לא יכילו׳ טינדל״נכט בלעז את מימיהם שהמים מטפטפין את ספתם וכתליה׳ והם נופלין: לחבוב׳ לחפור: יליד בית׳ בן האמה: ישאגו׳ שואגים לשון הווה: כפירים׳ מלכים: נצתה׳ נכתו כאש: גם בני נוף ותחפנחס׳ הם מצריים שאתם בוטחי׳ עליהם לעזרה: ירעוך קדקד׳ ירצצו נגלגלתכם ירעוך לשון רציצה כלמתרגמינן ורצוץ

בארות׳ הם חריבי׳ עשוי׳ כבנין לאסוף לתוכ׳ מי המטר ואם הם נשברין יצאו המים מהם כמו שיכנסו בהם והנה תוחלת הבוטחין בהם נכזבה והנה טוב האל למיחלין לו הוא כמשל למקור מים חיים לשני פני׳ לטובה הא׳ שלא יצאו לו המים ממקו׳ אחר אלא ממקומו הם נובעין ועוד שאין להם הפסק כן טוב הא׳ למיחלי׳ לו כי הטוב יבא להם מאתו והוא לא יקבלנו מאח׳

ישב ה׳ חס׳ בסיפ׳ וסימ׳ עריו נצתה מבלי ישב׳ כתבו את האיש הזה ערירי׳ ולא יכרת לדוד איש׳ וארץ ערי יהודה אתן שממה׳ ואני הנני ישב במצפה: לדרך ג׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ ועתה מה לך לדרך מצרים ב׳ בפסוק׳ וישם לדרך פעמיו: יי׳ אלהיך ו׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ כי לי איים יקוו ואניות תרשיש׳ הלא זאת

בֹּארוֹת בֹּארֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם׃ הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־יְלִיד בַּיִת הוּא מַדּוּעַ הָיָה לָבַז׃ טו עָלָיו יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתָה מִבְּלִי יֹשֵׁב׃ גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנְחֵס יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃ הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־כ אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹד כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה זֹנָה׃ וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שֹׂרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃

כְּגוּבִּין תְּבִירִין דְּלָא יָכְלִין לְקַיָּמָא מַיָּא׃ הַכְעַבְדָּא הֲוָה יִשְׂרָאֵל אִם יְלִיד בֵּיתָא הוּא מַדִּין אִתְמְסַר לְבִזּוּזִין׃ עֲלוֹהִי יָכְלִין מַלְכַיָּא יְרִימוּן קָלְהוֹן וְשַׁוּוֹ אַרְעֵיהּ לְצָדוּ קִרְווֹהִי צַדְיָן מִבְּלִי יָתֵיב׃ אַף בְּנֵי מְפִיס וְתַחְפַּנְחֵס יִקְטְלוּן גִּבָּרָךְ וְיִבְזוּן נִכְסָךְ׃ הֲלָא דָא פוּרְעָנוּתָא תִּתְעֲבֵד מִנִּיךְ עַל דִּשְׁבַקְתְּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָךְ דְּאַחֲזֵיךְ אוֹרְחָא תַקְנָא וְלָא הֲלֵכְתָּא בַהּ׃ וּכְעַן מָה לְכוֹן לְאִתְחַבָּרָא לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמִרְמֵי דְכוּרֵיכוֹן בְּנַהֲרָא וּמָה לְכוֹן לְמִגְזַר קְיָם עִם אַתּוּרָאָה לְאַגְלָאָה יָתְכוֹן לְהָלְאָה מֵעֲבַר פְּרָת׃ אַיְתֵיתִי עֲלָךְ יִסּוּרִין וְלָא מְנַעַת מִבִּישְׁתִּיךְ וְעַל דְּלָא תַבְתְּ לְאוֹרָיְתָא פוּרְעָנוּתָא תִּתְעֲבֵד מִנִּיךְ וּדְעִי וַחֲזִי אֲרֵי בִּישְׁתָּא וּמְרִידָא אַיְתֵי עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם עַל דִּשְׁבַקְתְּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְלָא שַׁוִּיתְ דַּחַלְתִּי לְקֳבֵל עֵינָךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת׃ אֲרֵי מֵעַלְמָא תַּבְרִית נִיר עַמְמַיָּא מִצַּוְּרֵיכוֹן פְּסַקִית חֲנִיקֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן לָא נוֹסֵף עוֹד לְמֶעְבַּר עַל מֵימְרָךְ אֲרֵי עַל רָמָא מְנַטְּלָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף אַתְּ פָּלְחָא לְטַעֲוָתָא׃ וַאֲנָא קַיֵּמְתְּכוֹן קֳדָמַי כְּמִנְצַב גַּפְנָא בְחִירָא כּוּלְּכוֹן עָבְדֵי קְשׁוֹט וְאִיבְּרֵין אִשְׁתַּנֵּיתוּן קֳדָמַי בְּעוֹבָדֵיכוֹן מְקַלְקְלַיָּא סְטֵיתוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנִי הֲוֵיתוּן כְּגֶפֶן דְּלֵית בֵּיהּ הֲנָאָה׃ ארי

תעשה לך עזבך את יי׳ אלהיך׳ תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך׳ ותרא איכתי ותכסה בושה׳ יי׳ אלהיך בקרבך גבור׳ אך דעי עונך כי ביי׳ אלהיך פשעת׳ וכל סופי פסוקי׳ דכוו׳ בס״א ונטעתי׳ על אדמת׳ ולא ינתשו:

ורעוע: הלא זאת תעשה לך׳ הלא את הרעה ואת הפורענות הזאת תגרום לך האשמה והעון אשר עזבת את יי׳ אלהיך: בעת מוליכך בדרך׳ שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה: מה לך לדרך מצרים׳ למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרי׳: לשתות מי שיחור׳ שטבעו זכוריך בנילוס׳ שיחור הו׳ נילוס כמה שנא׳ מן השיחור אשר על פני מצרים בספר יהושע: ומה לך׳ למרוד בי למען תגלי לדרך אשור למעבר נהר פרת: תייסרך רעתך׳ סוף שרעתך תביא עליך ייסורין: ומשובותיך׳ לשון בני שובבי: תוכיחוך׳ לשון מוסר׳ ולא פחדתי׳ פחד שלי לא היה בלבך לירא אותי: שברתי עולך׳ העול של עץ נופל בו לשון שבירה והמוסרו׳ שהן של עור נופל בהן לשון נתיקה: מוסרותיך׳ הם רצועות שקושרין בהם העול: ותאמרי לא אעבור׳ על דבריך: כי על כל גבעה׳ אך אתה לא שמרת את הבטחתך ועל כל גבעה את צועה לשון משכב ומצע כי משמש לשון אלא: נטעתיך שורק׳ שורק הוא זמורת גפן טוב כלומר בני אבות כשרים וצדיקים ומדרשו נטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות של בני נח שש מאות ושם כמניין שורק: סורי׳ דיסטול״לטורס בלעז: גפן נכריה׳ הנוטחת ביערים: כתר

בארות קדמ׳ חל נ׳ תניין חס׳ וכספרים תרייקים כונא תרויהון חס׳ ופלוגת איכא

ותחפנחס ק׳

אעבוד ב׳ כתי׳ ד וקרי׳ ר״א ותכני כנוי

וטובו גם כן אין לו הפסק וכן המשיל הטוב שמיחלין ישראל מהאלוהות ומהאומות העובדים אותם והיו בוטחים במלך אשור ובמלך מצרים שהיו בוטחים בו שיעזרו׳ מהאויבים הצרים אותם כמו הבארות הנשברים כי אפילו יהיו שלמי׳ יש להם הפסק כשיכלו המים המכונסים כי ממקום אחר יבאו להם המים המכונסים לא מעצמם כן הכח שהיה לעוזריהם היה בא להם מאחר כי המלך לא יעשה דבר אלא בעזר צבאותיו גם כן אם לא בעזר האל׳ כמו שנאמר אין המלך נושע ברוב חיל ואם הם בוטחים שאלהיה׳ יעזרם הנה הם כמו בארות נשברים שלא יכילו המים כי אפילו ישים אדם בהם מים יצאו בעד השברי׳ ולא ימצא בהם מים כן הם שבוטחים באלהים אחרים אפילו יהיו עם רב אפילו יהיו להם כלי זיין הרי הם כאילו אינם וינצחום אויביה׳ ואפי׳ יהיו מלוקרים וכן דגנם ותרום׳ יהיו לאחר׳ כמו שאמ׳ פנה אל הרבה והנה מעט ואמ׳ והבאת׳ הבית ונפחתי בו: יכילו׳ יחזיקו כמו אלפים בת יכיל: העבד׳ הה״א פתוחה כי היא לתמיה כלומר אם עבד הוא או יליד בית ואם הוא יליד בית שנולד מן השפחה שיש לו לאדם בביתו והלא נקרא בני בכורי׳ בני׳ אתם ליי׳ אלהיכם ומנהג האב לרחם על הבן ואיך נטשו האל שיבזו אותו אויביו וכי עבד הוא שאין משגיח האדון כל כך עליו כמו שמשגיח האב על הבן ומדוע עליו ישאגו כפירים ונתנו קולם עליו הבהילוהו בקולם ובזזוהו בידם ומדוע היה זה והכפירים הם מלכי האומות נדמו לכפירי אריות והשאלה הזאת כאילו ישראל שואלים מדוע היה להם זה והנביא משיבם הלא זאת תעשה לך עזבך את יי׳ אלהיך: נצתה׳ חרבו ושממו וכ״תי נצתה כדיין ושרשו יצת וכתיב בה״א וקר׳ בוי״ו כמו ידינו לא שפכה והדומים לו או יהיה נצתו ענין הדלקה והבערה כמו ונצת בסבכי היער והוא על דרך עריכם שרפות אש ואדוני אבי ז״ל פירש נצתו נמחו כי המקום החרב יעלה צמחים: גם בני נף׳ אמר הנביא והשיב להם כתופש דבריהם כן הוא כמו שאתם אומרים ועוד כי אפילו בני נף ותחפנחס שאת בוטחת בהם והולכת למצרים לבקש עזר ממצרים גם הם ירעוך קדקד ומה יעשה לך כל זה עזבך את יי׳: ירעוך׳ ישברוך כמו רעה התרועעה ורעו את לויתיו ורעו את ארץ אשור ומה שאמ׳ קדקד כי מכת הקדקד מכה רבה מואחת הראש באמצע כי הוא חוצה הראש וטרף זרוע אף קדקד ות״י ירעוך קדקד יקטלון גיברך ויבזו נכסך: ותחפנחס כתיב וקרי ותחפנחס והיא עיר בארץ מצרים תקרא כזה וכזה כי קרובים הם: הלא זאת תעשה לך׳ אמר תעשה בלשון נקבה על עזבך שהוא מקור לפי שהמקור הוא כדיעת השם ויבא לשון זכר ולשון נקבה ואמר בלשון זכר כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך וכשאמר הלא זאת תעשה לך עזבך כאילו אמר עזיבתך כי הוא דמות השם וכן בא בלשון נקבה כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך: בעת מוליכך בדרך׳ הוא היה מוליך אותך בדרך ישרה ואת נטית מעליה ועזבת את יי׳ ללכת אחרי אלהים אחרים ואמר בדרך בידיעה כלומ׳ בדרך הידועה שהלכו בה אבותיך הראשונים: ועתה מה לך׳ למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור ועזבך במקומך אם תרצי ללכת דרך ישרה לא היית צריכה לטרוח דרכים רחוקים כאילו התאוית לשתות מי שיחור או מי נהר מלך אשור וי״ת וכען מה לכון לאתחברא לפרעה מלכא דמצרים וגו׳ כבעמוד: תיסרך׳ אחר שנסית כמה פעמים כי בעשותך רעה יבא לך רע ובעבור משובותיך שאת מורדת בי ימשלו בך האויבים הם בעצמם רעתך ומשובותיך יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שהרי נסית כי יבא לך רעה בעבורה זהו ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך: פחדתי׳ שם נשקל פחדה אהבה אחוה אמ׳ יראתי ופחדתי לא היתה אליך ולא פחדת שאביא עליך רע בעונם מעשיך הרעים: כי מעולם׳ מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוים מעליך וכשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור עוד על מצותיך והכתו׳ אעבוד לא אעבוד עוד עבודה זרה ולא עשית כן שלא בכוח לך עברת על מצותי ושבת לעבוד עבודה זרה כמו שאתה עושה עתה כי על כל גבעה גבוהה וגו׳: צועה זונה׳ דמה אותה בעבודתה אלהים אחרים כמו הזונה שתדבק מעט זמן בזונה אחד ואחר כך תמשוך זונה אחר ותלך אחריו ובזה המשל הם רוב דברי יחזקאל כן את עבדת עבודה זרה פלו׳ זמן אחד ואחר כך עז׳ פלו׳ ואת הולכת מגבעה אל גבעה ומעץ רענן אל עץ רענן לעבוד עז׳: צועה׳ הולכת ונוסעת ממקום למקום וכן מהר צועה להפתח וכן צועה ברב כחו אך הוא פועל יוצא: ואנכי׳ שורק׳ הוא הגפן המשובח שבמיני הגפן ואומר כי בענביו לא ימצא חרצן ואמר זה על אברהם אמר איך היה זה ואיך יצאת כמו גפן נכריה כי מטעתך היה גפן נבחר וזרע אמת והיה ראוי שיצא ממנו גם כן פרי טוב והנפנים שיטעו ממנו יהיו טובי׳ ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה והוא הגפן הרע והוא נכרי למטע שהיה שורק ונטע אמת הוא לי כמו נכרי וזר כאילו לא יצא ממנו וסורי הגפן הם הבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך אמ׳ נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכריה שפירותיה באושים לא ענבים והגפן תימצא בלשו׳ זכר ובלשון נקבה בלשון זכר גפן בוקק וימצא גפן וילקט ממנו ובלשון נקבה והיא כפורחת לגפן אחת והגפן האדרת הגפן נכריה: כי

עשית ד׳ וסימן למשה מה זאת עשית׳ ראי דרכך בגיא דעי׳ איפה לקטת היום׳ אשר עשית את ונכלמת׳ ומן הודע את ירושלם עד ונחלת בך דכוו׳: לעץ ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אמרים לעץ אבי אתה ולאבן׳ לעץ הקיצה עורי לאבן׳ כי יש לעץ תקוה:

כִּי אִם־תְּכַבְּסִי֙ בַּנֶּ֔תֶר וְתַרְבִּי־לָ֖ךְ בֹּרִ֑ית נִכְתָּ֤ם עֲוֺנֵךְ֙ לְפָנַ֔י נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃ אֵ֣יךְ תֹּאמְרִ֞י לֹ֣א נִטְמֵ֗אתִי אַחֲרֵ֤י הַבְּעָלִים֙ לֹ֣א הָלַ֔כְתִּי רְאִ֤י דַרְכֵּךְ֙ בַּגַּ֔יְא דְּעִ֖י מֶ֣ה עָשִׂ֑ית בִּכְרָ֥ה קַלָּ֖ה מְשָׂרֶ֥כֶת דְּרָכֶֽיהָ׃ פֶּ֣רֶה׀ לִמֻּ֣ד מִדְבָּ֗ר בְּאַוַּ֤ת נַפְשׁוֹ֙ שָׁאֲפָ֣ה ר֔וּחַ תַּאֲנָתָ֖הּ מִ֣י יְשִׁיבֶ֑נָּה כָּל־מְבַקְשֶׁ֙יהָ֙ לֹ֣א יִיעָ֔פוּ בְּחָדְשָׁ֖הּ יִמְצָאֽוּנְהָ׃ מִנְעִ֤י רַגְלֵךְ֙ מִיָּחֵ֔ף וּגְורֹנֵ֖ךְ מִצִּמְאָ֑ה וַתֹּאמְרִ֣י נוֹאָ֔שׁ ל֕וֹא כִּֽי־אָהַ֥בְתִּי זָרִ֖ים וְאַחֲרֵיהֶ֥ם אֵלֵֽךְ׃ כְּבֹ֤שֶׁת גַּנָּב֙ כִּ֣י יִמָּצֵ֔א כֵּ֥ן הֹבִ֖ישׁוּ בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֑ל הֵ֤מָּה מַלְכֵיהֶם֙ שָׂרֵיהֶ֔ם וְכֹהֲנֵיהֶ֖ם וּנְבִיאֵיהֶֽם׃ אֹמְרִ֨ים לָעֵ֜ץ אָ֣בִי אַ֗תָּה וְלָאֶ֙בֶן֙ אַ֣תְּ יְלִדְתָּ֔נוּ כִּֽי־פָנ֥וּ אֵלַ֛י עֹ֖רֶף וְלֹ֣א פָנִ֑ים

ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ כתי׳ הא · נפשה ק · ל׳ · ב׳ וגרונך ק · ל׳ · לג מל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ילדתנו ק · ב · כה · ו

אֲרֵי אִם תְּרַמִּין לְאִתְנַקָּאָה מֵחוֹבַיִךְ כְּמָא דִמְנַקַּן בְּנִתְרָא וּמְחַוְּרִין בְּבוֹרִיתָא הָא כְּרוֹשֶׁם כִּתְמָא דְּלָא דְּכֵי כֵּן סַגִּיאוּ חוֹבַיִךְ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ אֵיכְדֵין תֵּימְרִין לָא אִסְתָּאֲבִית וּבָתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא לָא הֲלָכִית זְקוֹפִי עֵינַיִךְ עַל אָרְחָתַיִךְ כַּד הֲוֵית יָתְבָא בְּחֵילְתָא לְקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר דְּעִי מָה עֲבַדְתְּ הֲוֵית דָּמְיָא לְיַנְקָא קַלִּילָא דִמְקַלְקְלָא אָרְחָתָהָא׃ כְּעָרוֹדָא דִמְדוֹרֵהּ בְּמַדְבְּרָא בִּרְעוּת נַפְשֵׁהּ שָׁתְיָא רוּחָא כִּירוֹדָא כֵּן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מְרַדַת וּטְעַת מִן אוֹרַיְתָא וְלָא צְבִיָא לְמֵתַב נְבִיָּא אֲמַר לָהּ כָּל בָּעָהָא דְאוֹרַיְתִי לָא יִשְׁתַּלְהוֹן בִּזְמָנָהּ יַשְׁכְּחוּנָהּ׃ מְנַעִי רַגְלַיִךְ מִלְּאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּפוּמִיךְ מִלְּמִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וַאֲמַרְתְּ תָּבֵירַת מִבָּתַר פָּלְחָנָךְ לָא אֲרֵי רְחֵימִית לְאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּבָתַר פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן אֵהָךְ׃ כְּבַהֲתַת גְּבַר דְּמִתְחַשַׁב מְהֵימָן וּמִשְׁתְּכַח גָּנִיב כֵּן בְּהִיתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִנּוּן מַלְכֵיהוֹן רַבְרְבֵיהוֹן וְכָהֲנֵיהוֹן וּנְבִיֵּיהוֹן דְּשִׁקְרָא׃ אָמְרִין לְצַלְם אָעָא אֲבוּנָא אַתְּ וּלְמָה דְּמִתְעֲבֵד מִן אַבְנָא אָמְרִין לֵיהּ אַתְּ בְּרֵיתָנָא אֲרֵי אַחְזַרוּ בְּפוּלְחָנִי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַּחַלְתִּי לְקָבֵל אַפֵּיהוֹן

רשי

נתר׳ מין אדמה שחפין ושפין בה את הבגדים: בורית׳ ניקיון כמו ובר לבב ויש לועזים בורית שאבון בלע״ז: נכתם עונך׳ הא כרושם כתמא דלא דכי כן סגיאו חוביך קדמי׳ כתם טאק״א בלע״ז: עונך׳ על עון העגל כאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר ביום פקדי ופקדתי עליהם כל פקודת הבאות על ישראל יהא מקצת עון העגל בהם: ראי דרכך בגיא׳ מה עשית מול בית פעור ועוד עתה את מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המשרכ׳ דרכיה בכרה גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע בכרי מדין מתורגם הוגני מדין והם גמלים ב בחורים כמו שמצינו בסנהדרי׳ נפישי גמלי שבי דטעיני משכי ד להוגני: משרכת׳ מחזקת בדרכי נעוריה לשון משרך שרוך ויש לחברו עם שרוך הנעל קושרת דרכי נערותה בלבה: פרא׳ שלווא״יקו בלע״ז ויש לועזין קול״ין בלע״ז: למוד מדבר׳ הלמוד להיות במדברות כן אוהבת לנוע: שאפה רוח׳ פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו: תאנתה מי ישיבנה׳ אותה מדת תניני שיש בה כינס התנים שואף רוח כמה שנא׳ שאפו רוח כתנים: מי ישיבנ׳ מאות׳ מדה כן אתם מי יוכל להשיבכ׳ מדרככם הרעה: כל מבקשיה לא ייעפו׳ כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיגה ומה סופה בחדשה ימצאוכה אדם אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש ואז היא נלכדת אף אתם אדם אחד הוכן לכם כבר מימות האורגלי׳ שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו: תאנתה׳ שון דנדוכמ״וכט בלע״ז כן ת״י כירודא׳ ד״א לשון יללה כמו תאניה ואניה לא״ שאקונטר״יאה בלע״ז כמו תאנת שילה: מנעי רגלך מיחף׳ זו היא מדתך כפרא האוהב לנוע כביאי אומרי׳ לך מנעי עצמך מעז שלא תלכי יחף בגולה ומנעי גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים מאם אין מיחוש נואשתי בדבריכם נואם נוקל״יר בלע״ז: כי ימצא׳ בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק נאמן כן תירגמו יונתן: ובעת

רדק

כי אם תכבסי׳ כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורית להעביר ממנו הכתם כן אם תכבסי עונך ותנקי כלומר שתשובי בתשובה אף על פי כן אעניש על עונך כל כך הוא רב ועצום והנה כתוב כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי התשובה לזאת השאלה כי על כל פנים אם עשו ישראל שבאותו הדור תשובה היו נושעים מהאויב גלא היה מגלה אותם אבל היו מקבלי׳ עונש עונם הרב באחרים כי יש עון שאינו מכופר בתשובה לבדה אלא עם היסורין שממרקין העון אחר התשובה ורז״ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כי זה וזה אחר גזר דין אלא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כי גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע כמו שנ׳ לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה עד ע עולם: בנתר׳ יש מפרשי׳ הוא שקורין לו בלע״ז אלומ״י ויש מ מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש ובו מנקין כל דבר: בורית׳ י״מ שהוא שקורים לו בלע״ז סב״ון ויש מפרשים שהוא עשב שמכבסין בו: איך תאמרי׳ רוצה לומר כל כך עונך מגולה שאם רצית להכחישו לאמר לא נטמאתי ואחרי הבעלים לא ה הלכתי לא תוכלי לכחש: ראי דרכך בגיא׳ והלא על הגבעות היתה עבודתם איך אמר בגיא אלא ר״ל ראי דרכך שהוא דרך בגיא לעלות אל הגבע׳ וזכר הגיא בעבור כי הגבעה כמו ההר היא אבן ולא יכיר בה אדם הדרך כמו בגיא לפיכך תוכלי לראות הדרך שיש לך בגיא שלא היה לך דרך בה אלא לעלות אל הגבעה לעלות עולות ואת תמידה ללכת שם עד שהדרך נעשה מסלה נכרת לכל שדורכין בה בני אדם ואין באותו הגיא דרך ט׳ אם לגבעה הסמוכה לו דעי מה עשית מעבודת הבעל בגבעה ולמה שפירש בו יונתן הוא פירוש נכון שתרגם כן ראי דרכך זקפי עיניך וגו׳ כשעמוד ולפי דרך יונתן נפרש הפסוק כן איך תוכלי לומר אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך שהוא כמו שהיה בגיא מול בית פעור שהלכת אחרי בעל פעור כן את הולכת עתה אחרי הבעלים ואיך תוכלי לכחש: דעי מה עשית׳ בגאי מול בית פעור והנה גם כן באורך הנה את כבכרה קלה שמשרכת דרכיה פעם תרוץ הנה ופעם תרוץ הנה כן את פעם את עובדת עבודה זרה פלוני׳ ופעם ע״ז פלונית ות״י הוית דמיא כינקתא קלילא דמקלקלא ארחתא ובכרה היא הגמלה הקטנה עולת ימים והיא רצה יותר מהזכר׳ משרכת מענין שרוך הנעל שקושרין אותו סביב הנעל כמה פעמים: פרה׳ בה״א כמו באלף״ פרא אדם הן פראים במדבר והוא חמור הבר אמר והנה את כמו הפרא שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והיא ארץ מישור לרוץ בו מאד וזכר הפרא בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה כמו חמור ושור ויהי לי שור וחמור ואמר שהנקבה רצה יותר לפיכך זכר לשון נקבה ואמר באות נפשה אבל אחר שהוא כתוב נפשו לשון זכר כאמר המשל הזה על זה והקרי נפשה כמו שהוא רוב הפסוק בלשון נקבה ואמר באות נפשה שאפה רוח כי היא רצה למקו׳ שתאוה לא יוכל אדם להשיבה ממקו׳ תאותה וענין שאפה רוח כמו שאפו רוח כתנים והיא ההרחה ומשיכת האויר אל האף והשאיפה היא במרוצה כמו שכתב החכם הגדול רבי שלמה בן גבירול כי רמז חום הריח באמרו כי לא לקלי׳ המרוץ מפני שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מחוץ לרחף או לנופף על החמימות הטבעי אשר בתוך גוף האדם והשאיפה תהיה בחום האף ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה ויונתן תרגם שאפה רוח שתיא רוח כירודא הוסיף בו כתנים כמו שאפו רוח כתנים: תאנתה׳ מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבובו כלומר כאשר תאנה עצמה ללכת למקו׳ תאותה מי יוכל להשיבה: כל מבקשיה לא ייעפו׳ כי בחנם ירוצו אחריה כי לא יוכלו להשיגה: בחדשה ימצאונה׳ י״מ החדש שתשלם הריונה אז היא מלאה וכבדה ואז יוכלו להשיגה ולמצאה כן כנסת ישר׳ והמבקשים אותה הם הנביאים המוכיחים אותה לשוב אל יי׳ ולא יועילו אמר כי באדם שיכבד עליה פשעה וכבלה והוא אדם אב שנפל הבית והוחרב אז ימצאוה ותודה על פשעה כי לא שמעה אל הנביאים כשתראה בחורבנה ויש מפרשים בחדשה בחדושה כלומר בכל עת ימצאוה כאלו עתה תחל לרוץ והיא חדשה במרוצה ויונתן תרגם בזמנה ישכחונה: מנעי׳ כשהנביאים אומרים לך מנעי רגלך מיחף שלא תלך יחף וגרונך מנעי גם כן מצמאה כלומר שלא תלכי בדרכים רחוקים להעזר מן האומות ובדרכים יקרה לאדם צמא והלך יחף כי יבלו מנעליו בדרכים וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרצי לא תצטרכי לזה כי במקומך יהיה לך עזר מהאל אם תלכי אחריו ואת אמרת להם נואש כלומר נואש לבי מלכת אחרי יי׳ לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים שאני רואה שהם מצליחי׳ ואהבתי אותם ואחריהם אלך ויונתן תרגם מנעי רגלך מלאתחברא לעממיא ופומך מלמפלח לטעות עממיא וגו׳ כשעמוד: יחף׳ גם כי אילו היה תאר היה אומר יחפה כי רגל היא בלשון נקבה או יהיה זכר ונקבה כמו יד והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר: צמאה׳ שם בשקל שמלה: וגרונך וגורנך כתיב והענין אחד אולי הם שני משקלים: כבשת גנב׳ פירוש הנכון כתרגומו כבהתת גבר דמתחשב כאמן ואשתכח גנב כי הגנב המפורסם אין לו בשת: כן הובישו׳ פירוש היה להם להובים כי הם לא היה להם בשת כי אילו היה להם בשת היו שבים מדרכיהם הרעים אלא היה להם להובים ממעשים הרעים כי הם היו עם אשר בחר יי׳ בהם ובאבותיהם והם תעו אחרי אלהים אחרים הנה הם במשל כאדם שהיה מוחזק כנאמן ונמצא בגנבה שיתביים מהמעשה אשר קרהו באמת כן ישראל היו מוחזקים בעם יי׳ עושים מצותיו ודבקים בו ושבו לעבוד אלהים אחרים היה להם להובים כי יצאו מחזקתם: שריהם׳ באה ו״ו כמו בו״ו כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: וכהניהם׳ כהני הבעל: נביאיהם׳ נביאי השקר: אומרי׳ לעץ׳ ולאבן׳ לצלמי העץ והאבן: אבי אתה׳ גדולי ואדני: ילדתנו׳ כמו יצרתנו וכן בטרם הרים יולדו: כי פנו אלי עורף׳ רוצה לומר כל עבודתם אינה אלא לעבודה זרה זרה אינם פונים לעבודתי כלל ובפנותם אלי אינו אלא בעורף והיא כפייה כי וכן נזכר הפנה בעורף׳ הפנה עורף מואב בוש: ובעת

ובעת רעתם יאמרו׳ אלי קומה והושיענו וכן ת״י ובעידן דבישתא אתיא עליהון כפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין רחי׳ עלנא ופרוקנא: מספר עריך היו אלהיך׳ בכל עיר ועיר אלוה אחד: למה תריבו׳ איך תבאו להתווכח בריב ולומר לא חטאנו: כולכם פשעתם בי׳ אף הצדיקים שבכם היינו דאמרי אינשי בהדי הוצא לקיא כרבא: לשוא הכתי׳ על אשר כי לא הועיל שיקחו מוסר: אכלה חרבכם את נביאכם׳ הרגתם את זכריה וישעיה: ראו דבר יי׳׳ הוציא להם צנצנת המן אמר להם ראו כאן מה דבר יי׳ מועיל: המדבר הייתי לישראל׳ לשון תימה הוא לכך נקוד מ״ם רפי וה״א בחטף פתח כלום נדמה לאבותיכם שהוא מדב׳ כשהלכו בו שהורדתי להם לחם זה דבר יום ביומו: מאפליה׳ לשון חשך: מדוע׳ אמרתם: רדנו׳ נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש ר׳ תנחומא ומנחם פי׳ רדנו לשון ירידה ועוד פני׳ אחרי׳: תיטיבי׳ תקשטי עניך לקראת כאפיך כמו ותיטב ראשה דאיזבל בפרשת יהוא: גם את הרעות למדת׳ לא חזרת על כל רוע דרך ללמוד את המקולקלת שבכולם גם לשון אפי׳ לכן לשון שבועה אמת אך את הדרך הרע שבכל הדרכים למדת לעניך למדת הנהגת: לא במחתרת מצאתים׳ לא מצאתה אותם במחתרת כשהרגת אותם: כי על כל אלה׳ שהיו מוכיחים אותך בדברים האלה׳ מצאתים כה יאמר לנקבה לשון פעלת׳ והרבה יש בספר יחזקאל את נשאתים: ותאמרי׳ בלבך: כי נקיתי׳ אשר אזכה אני נפשי: שפטו אותך׳ בא עמך במשפט: תזלי׳ לשון זלזול לשנות את דרכך לעזוב אותי ולסמוך על מצרי׳ לעזרה בימי יהויקים וצדקיהו: לשנות׳ לשון שינוי: כאשר בושת מאשור׳ שסמך אחז עליו ויצר לו ולא חזקו כמה שנאמר בדברי הימים: לאמר

י׳ מלין בתרי טעמי פי׳ האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במ״א מקומות שישרתנה מאיילה וסים׳ נמסר בסדר פנחס ושם נמסר י״א כי יש ספרים מוספים לאפנים לאם קורא הגלגל:

וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃
לָמָּה תָרִיבוּ אֵלָי כֻּלְּכֶם פְּשַׁעְתֶּם בִּי נְאֻם־יְהוָה׃ לַשָּׁוְא הִכֵּיתִי אֶת־בְּנֵיכֶם מוּסָר לֹא לָקָחוּ אָכְלָה חַרְבְּכֶם נְבִיאֵיכֶם כְּאַרְיֵה מַשְׁחִית׃ הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דְבַר־יְהוָה הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם־אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ לוֹא־נָבוֹא עוֹד אֵלֶיךָ׃ הֲתִשְׁכַּח בְּתוּלָה עֶדְיָהּ כַּלָּה קִשֻּׁרֶיהָ וְעַמִּי שְׁכֵחוּנִי יָמִים אֵין מִסְפָּר׃ מַה־תֵּיטִבִי דַּרְכֵּךְ לְבַקֵּשׁ אַהֲבָה לָכֵן גַּם אֶת־הָרָעוֹת לִמַּדְתִּי אֶת־דְּרָכָיִךְ׃ גַּם בִּכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ דַּם נַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים נְקִיִּים לֹא־בַמַּחְתֶּרֶת מְצָאתִים כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה׃ וַתֹּאמְרִי כִּי נִקֵּיתִי אַךְ שָׁב אַפּוֹ מִמֶּנִּי הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל־אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי׃ מַה־תֵּזְלִי מְאֹד לְשַׁנּוֹת אֶת־דַּרְכֵּךְ גַּם מִמִּצְרַיִם תֵּבֹשִׁי כַּאֲשֶׁר־בֹּשְׁתְּ מֵאַשּׁוּר׃

ובעדן דבישתא אתיא עליהון כפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין רחם עלנא ופרוקנא׃ ואן דחלתכון דעבדתון לכון יקומון אם יכלן למפרקכון בעדן בישתכון ארי מנין קרויכון הואה דחלתכון דבית יהודה׃ למה אתון מדמן למדן לקבל פתגמי כולכון מרדתון במימרי אמר יי׃ למגן אלקיתי ית בניכון אולפן לא קבילו קטלת חרבכון נביאיכון כאריא דמחבל׃ עם דרא אתון קבילו פתגמא דיי הא כמדבר צדי דלית ביה הנאה הוה מימרי לישראל אם כארע חורבא מה דין אמרו עמי אטלטלנא לא נתוב עוד לפולחנך׃ האפשר דתתנשי בתולתא תקונה כלתא קשוטהא ועמי שבקו פלחני יומין דלא מנין׃ מה את משתפרא בארחתיך למעבר רחמי לאתחברא בעממיא בכן אף ית בישן אלפת מן ארחתיך׃ אף בסתרא אשתכחת דאשדת דם זכי דם נפשת דמסכנין זכאין לא במה דמשכחין במחתרתא אלהן על כל אלין עבדת׃ ואמרת ארי זכיתי ברם תב רוגזיה מני הא אנא עביד עמיך פורענות דין על דאמרת לא חטיתי׃ מה את מסתכלא לחדא לקלקלא ית אורחתיך אף ממצרים תבהתין כמה דבהתת מאתוראה׃

ובעת רעתם׳ כשתבא עליהם הרעה ויראו כי אין אלהיהם מושיע אותם יאמרו אלי קומה והושיענו כמו שאמר צדקיהו דרוש נא בעדינו את יי׳ כי נבוכ׳ נצר מלך בבל נלחם עלינו: ואיה׳ כי מספר עריך׳ ואם תאמר אין לי אלהים אחרי׳ מספר עריך היו אלהיך כי בכל עיר יש לך אלוה: למה תריבו׳ ענין מריבה ותלונה אמר כשיבא האויב עליכם אתם מריבים אלי ואומרי׳ למה עזבנו יי׳ ויתננו ביד אויבינו ולמה זה אתם מריבים אלי והלא כלכם פשעתם בי ופי׳ כלכם גדוליכם וקטניכם וי״ת ענין דין למה אתון מדמן למדן לקביל פתגמי: לשוא׳ אמר בניכם לפי שאמר כלכ׳ אמר למה אתם מריבים אלי ואם תאמר למה אני מכה אתכם ביד האויבים אתם פשעתם בי ואם תאמרו למה אני מכה בניכ׳ לפי שהם למדים מקטנותם לדב׳ שוא ואם מיסרי׳ אותם נביאי יי׳ מוסר לא לקחו אם כן למה תריבו אלי ויונתן תרגם לשוא למגן כלומר בחנם הכתי אותם כי מוסר לא לקחו ורז״ל פי׳ לשוא על עסקי שוא שאמרו בעון נדרים בנים מתים שנאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו: אכלה חרבכם נביאיכם׳ יש מפרשים כי אמר זה על זכריה ועל אוריה הנביאים שהרגום ואין זה הפי׳ נכון כי לא היה או׳ נביאיכם כי לא היו נביאיהם אלא נביאי השקר כמו שאמר כהניהם ונביאיהם אלא הנכון כמו שפי׳ אדוני אבי ז״ל אמר נביאיכם שהם נביאי השקר אתם הרגתם אותם כשמעכם דבר יי׳ ונבואתם גרמה לכם אבוד הנפשות לפיכך אמר כאריה משחית שמשחית הבשר וקורעו קרעים בטרפו כן אתם השחתם אות׳ בנפשות׳ ובגופותם: הדור׳ הה״א הקריאה כה״א הקהל חקה אחת לכם: ראו דבר יי׳׳ הבינו מה שהוא אומר לכם כי יש ראיה בלב כמו ולבי ראה הרבה ראה דבריך טובים והדומים להם׳ ובדר׳ כי בנכנת המן הראה להם לפיכך אמר להם ראו ולא אמר שמעו:

המדבר הייתי׳ אם הייתי להם כמו המדבר או ארץ מאפליה שלא ימצא בהם האדם צרכו אלא כל צרכם וספוקם מצאו כי כל זמן שהלכו אחרי אם כן מדוע אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו ממשלה ומלכים ושרים לא נבא עוד אליך׳ רדנו מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה׳ מאפליה מלה אחת בשוא הלמ״ד ונקודתה מחלוקת בין הספרים יש ספרים שנקו׳ מאפליה המ״ם בפת׳ והאלף בשוא ויש ספרים שנקוד בהם מאפליה המ״ם בשוא והאלף בפתח והפ״א דגושה ופירוש ארץ אפל ולהגדיל האפל סמך אותו למלת י״ה וכן שלהבת י״ה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים וי״ת מאפליה תרגבה כי היא כמו ארץ אופל שלא ימצא בה דבר ותרגם רדנו אטלטלנא וכן תרגם עניים מרודים מטלטלין: התשכח בתולה עדיה׳ בתולה כלה וכפל הענין במלות שונו׳ כי אין כלה בעדים וקשורין כ״א בתולה וכן אין בתולה בעדי׳ ובקשורין כ״א כלה ויפר׳ כמשלו לכלה ביום מעמד הר סיני ואיך שכחו אותי היום והלכו אחרי אלהים אחרים זה כמה ימים ושנים ובאמרו אין מספר הוא להפלגה: מה תיטיבי׳ תתקני דרכך לבקש אהבה כלומר אהבת האומות כמו שאמר מה לך לדרך מצרים ומה לך לדרך אשור ונמצא לשון הטבה ברעה כי רוצה לומ׳ תקון הדבר או חזוקו כמו היטב חרה לך כי יטיב את אבי הרעה עליך על הרע כפים להטיב: גם את הרעות׳ כלומר האומות הרעות למדת את דרכיך כלומר שהרעות מהם והם למדו מרעותיך וכתיב למדתי והוא מאמר האל רוצה לומר למדתי אותך בדרכיך שהן רעות ויבא לך בעבורן רע כאילו למדתי אותן מדרכיך שיוסרו עליך והקרי למדת כמו שפירשנו: גם בכנפיך׳ בכנפי בגדך על דרך ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי ויונתן תרגם אף בסתרא אשתכחת דאשדיתא דם זכאי תרגם בכנפיך סתרא כמו ולא יגלה כנף אביו שמפרשין אותו סתר אביו והיא אשתו ומה שאמר נמצאו ואמר דם כאילו אמר דמים שהרי אמר נפשות: לא במחתרת׳ שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים ואת לא מצאת אותם במחתרת למה הרגת אותם והם נקיים: מצאתים׳ מצאת אותם כי כן תחבר הנקבה המצאת עם הכנוי בחירק התי״ו: כי על כל אלה׳ טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו: ותאמרי׳ אמר כי על כל אלה אני מוכיחך על שאת הולכת אחרי העמים ועובדת אלהיהן ושופכת גם כן דם נקי ואת אומרת כי נקית ממעשים רעים ושב אף האל ממני ולא ירע לי עוד ובזה עונך כפול כמה שאמר החכם כפירת העון שתי עונות ובזה אני נשפט אותך ומעניש בזה על אמרך לא חטאתי: מה תזלי׳ פרשו אזל והוא ענין הלוך כתרגומו אמר מה תלכי הנה והנה לבקש עזר ותשנה את דרכך פעם לאשור פעם למצרים ומה שאמר מאד כמו שאמר מה תיטיבי דרכך כמו שפירשנו: כאשר בושת מאשור׳ שסמך לו אחז שחד ואומר בדברי הימים ויצר לו ולא חזקו וכן בימי חזקיהו תפש כל ערי יהודה הבצורות ואמר גם כן תבושי ממצרים שנתן יהואחז שחד לפרעה נכה והעריך את הארץ לתת השחד ויענוד לו ממלך בבל ולא הועיל כי יצאו גדודי כשדים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת כי לקח מלך בבל מנחל מצרים והנה בושה יהודה מעזרה ונפל עוזר לפיכך אמר זה הפסוק: גם

גם מאת זה תצאי, רוצה לומר מן המקום הזה שלא יועילוך מבטחיך שהיית בוטחת בהם: ולא תצליחי להם, רוצה לומר בעבורם ומה שאמר וידיך על ראשך כי כן דרך האשה הצועקת על אידה הולכת וידיה על ראשה כמו שאמר בתמר ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה וי"ת ובהתת חוביך על רישיך: לא מר, ענינו עם כי מאס יי' הוא מאס בך בעבו' מבטחיך ואומ' לך הן ישלח איש את אשתו: חנוף תחנף הארץ ההיא, שיעשה בה זה המעשה כמו שאמרה תורה כי תועב' היא לפני יי' ולא תחטיא את הארץ כן אמר הנה חנוף תחנף הארץ כלומר תחטא: ואת זנית רעים רבים ושוב אלי, במקומות רבים המשיל הכתוב כנסת ישראל לאשה והקב"ה בעלה כלומר שלקחה לו לעם כאלה והיא לו כאשה והוא לה כבעל וכמו האשה שתזנה תחת בעלה שהיא חייבת כן ישראל שהלכו אחרי עמים רבים ודבקו בטעותם קורא הכתוב זה זנות וזה הענין נמצא בנביאי' שדברו בזה המשל וקראו ענין זה ענין זנו' ושמשו בו בכל לשון של זנות וזה הרבה בספר יחזקאל אמר ואחר שהלכת לבעלי' איך תשובי אלו עוד ואפילו תשובי בתשובה לא תוכלי לשוב אלי עד שתגלי מארצך ותשבי שם ימים רבי' עד תשכחי עונך הראשון ולא יעלה על לבך עוד עבודת אלילים ואח' כן תשוב אלי ואשוב אליך: שאי, שפים, מקומות גבוהים כמו ההרים הרמים והגבעו' הנשאות כי כן היה דרך עובדי ע"ז בזמן ההוא כמו שכתוב: שגלת, כתיב שכבת קרי כמו ישגלנה ישכבנה לשון נקיה וכבר פירשנו כי לשון הזנות והשכיבה הוא ענין הע"ז: על דרכים ישבת להם, פי' לעובדי ע"ז כלומ' ישבת מיחלת עוברי דרכים שהם מכמה מקומות רוצה לומר עם ועם עובד אלהיו ואת התאוית

לאמר הן ישלח וגו', יש לי לומר שאין עוד את ראויה לי כי כן דרך המשלח את אשתו והלכה לה וגו': ואת זנית רעים רבים, עם אוהבים רבים ואף על פי כן שובי אלי: ושוב אלי, כמו עשות ולשוב אלי אני עוסק בך: שפיים, ישלי מים: לא שוגלת, לשון פלגש: ישבת להם, להיות ככונה לקראתם: כערבי, יושב אהלים שהו' תמיד מצוי בחוץ במדברות ועל שם כך הוא קרוי ערבי ששוכן בערבה: מלקוש, המטר היורד בניסן על המלילות ועל הקשין ומלקוש טרדיוות בלע"ז: הלא מעתה, הלואי שבת מרעתך וקראת לי אבי ואם תעשי כן הינטור ליך אדוניך לעולם את אשר חטאת לו אם ישמור לנצח לא ישמור: הנה דברת, בפיך לא נכא עוד שיך ואותה הרעה תעשי ולא תתני לב לשוב: ותוכל, ונצחת למרוד: משובה, נצחת ומוכחת בימי יאשיהו המלך כשבינוני להחזיר עטרת השבטים שראית אשר עשתה משובה ישראל השובבה אכוויייא"ה בלע"ז ישראל עטרת השבטים: הולכה היא, בעודה על אדמתה קודם שגלת' בימי חזקיה עם הושע בן אלה הולכה היתה הולכ' על כל הר גבוה: ותזני שם, לע"ז ותזני כמו ותזן יו"ד יתירה: ואומר

רעים ה' בקריא' וסימ' לאמר הן ישלח איש את אשתו, לחלק יגיד רעים, הן יוסף רעים רבים, איש רעי' להתרועע, אכלו רעים שתו ושכרו דודים: ותוכל ג' קמצין וסימ' כי שרית עם אלהים ועם אנשים, ותעשי הרעות ותוכל, פתיתני יי' ואפת:

גַּם מֵאֵת זֶה תֵּצְאִי וְיָדַיִךְ עַל־רֹאשֵׁךְ כִּי־מָאַס יְהוָה בְּמִבְטַחַיִךְ וְלֹא תַצְלִיחִי לָהֶם׃ א לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר הֲיָשׁוּב אֵלֶיהָ עוֹד הֲלוֹא חָנוֹף תֶּחֱנַף הָאָרֶץ הַהִיא וְאַתְּ זָנִית רֵעִים רַבִּים וְשׁוֹב אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃ שְׂאִי־עֵינַיִךְ עַל־שְׁפָיִם וּרְאִי אֵיפֹה לֹא שֻׁגַּלְתְּ עַל־דְּרָכִים יָשַׁבְתְּ לָהֶם כַּעֲרָבִי בַּמִּדְבָּר וַתַּחֲנִיפִי אֶרֶץ ב בִּזְנוּתַיִךְ וּבְרָעָתֵךְ׃ וַיִּמָּנְעוּ רְבִבִים וּמַלְקוֹשׁ לוֹא הָיָה וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ מֵאַנְתְּ הִכָּלֵם׃ הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאתִי לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה׃ הֲיִנְטֹר לְעוֹלָם אִם־יִשְׁמֹר לָנֶצַח הִנֵּה ה דִבַּרְתִּי וַתַּעֲשִׂי הָרָעוֹת וַתּוּכָל׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ הַמֶּלֶךְ הֲרָאִיתָ אֲשֶׁר עָשְׂתָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל הֹלְכָה הִיא עַל־כָּל־הַר גָּבֹהַּ וְאֶל־תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וַתִּזְנִי־שָׁם׃

ח אַף מִלְּוַת דֵּין תִּפְּקִין וּבְהֵתַת חוֹבִיךְ עַל רֵישִׁיךְ אֲרֵי רָחֵיק יְיָ רוּחְצָנִיךְ וְלָא תַצְלְחִין לְהוֹן׃ לְמֵימַר הָא יִפְטַר גְּבַר יָת אִתְּתֵיהּ וּתְהָךְ מִלְּוָתֵיהּ וּתְהֵי לִגְבַר אוֹחֲרָן הַאֶפְשַׁר דִּיתוּב לְוָתַהּ עוֹד הֲלָא מֵחָב תֵּחוּב אַרְעָא הַהִיא וְאַתְּ טְעֵיתָא וְאִתְחַבַּרְתְּ לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְתוּבִי מִכְּעַן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ זְקוּפִי עֵינָךְ עַל נַגְדִּין וַחֲזַא הֵיכָא לָא אִתְחַבַּרְתְּ לֵיךְ לְמִפְלַח ל לְטַעֲוָתָא עַל אוֹרְחַת בֵּית מ מֵישְׁרֵיהוֹן אוֹרֵכְתְּ לְהוֹן כַּעֲרָבָאֵי דְּשָׁרַן בִּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא וְחַיֵּבְתְּ אַרְעָא בְּטַעֲוָתִיךְ וּבְבִשְׁתִּיךְ׃ וְאִתְמְנַעוּ רְסִיסַיָּא וּמַלְקוֹשָׁא לָא הֲוָה וְחוּצְפָּא כְּאִתְּתָא נַפְקַת בָּרָא הֲוָה לֵיךְ מְסָרְבַתְּ לְאִתְכְּנָעָא׃ הֲלָא מִכְּעַן תְּצַלַּן קֳדָמַי רִבּוֹנִי אַתְּ פָּרְקִי דְּמִן עָלְמָא׃ הַאֶפְשַׁר דְּתִנַּטְרוּן לֵיךְ חוֹבִיךְ לְעָלַם אִם תִּתְקַף עֲלָךְ מָחָא לְאַפְרֵישׁ הָא מַלֵּלְתְּ וַעֲבַדְתְּ בִּישִׁין וְאַסְגֵּיתְ׃ וַאֲמַר יְיָ לִי בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא הַחֲזֵיתָא מָה דַּעֲבַדוּ דְּמִתְחַסְּנִין לְמֵתַב לְפוּלְחָנִי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אָזְלִין אִנּוּן עַל כָּל רָמָא מְנַטְּלָא וְלִתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף וּפָלְחִין אָעָן לְטַעֲוָתָא׃ ואמרית

לכלם לעבדם כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: כערבי במדבר, כי כן דרך הערביים השכנים במדבר יושבים להם על הדרכים מיחלי' השיירות העוברות למכור להם ולקנות מהם וי"ת שפים נגרין כמו נגדי בריתא בתלמוד ותרגום לא שכבת לא אתחברת ליך למפלח וגו' כבעמוד: בזנותיך, בסימן רבוי אחד לבד והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: וימנעו רביבים, הוא המטר והוא היורד במרחשון והוא הנקר' ירה ומורה וכן בדברי רז"ל יורה במרחשון ומלקוש בניסן כי אלה שני הזמנים הם זמני המטר לצורך התבואה וברוב הזמנים רוב המטר יורד במרחשון לפיכך נקרא ירח בול מענין מבול ונקרא המטר ההוא רביבים במקום שקראו במקום אחר יורה וענין הפסוק אומר כי נמנעו הגשמים מפני מעשיהם הרעים כמו שאמר בתורה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו' וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ועם כל זה שמנעתי הרביבים בעונך ומלקוש לא היה לא נכלמת ממעשיך והיה לך מצח כאשה זונה שאינה בושה מנאפופיה ומרימה מצח ומעיזה פניה אף על פי שהנביאים מוכיחים אותך ואומרים לך בושי ממעשיך ראי העונש שמשיגך בעבורם עם כל זה מאנת הכלם וזהו שאמר מאנת כלומ' שהיית ממאנת בתוכחת הנביאים ולא בושה מפניה' ורז"ל דרשו הפסוק ואמרו אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנ' וימנעו רביבים וגו' ות"י וחוצפא כאתתא נפקת ברא הוה לך ועז פנים יקרא חצוף בלשון רז"ל: הלא מעתה קראתי, כתיב ביו"ד כאילו הוא מדבר בעדו וקרי בלא יו"ד כמו לנמצא ופי' הכתוב אמר הלא מעתה כלומ' היה לך מעתה לקרוא לי אבי כיון שקראתי לך ע"י נביאי בכי היה לך לענות ולומר לי אבי אלוף נעורי אתה ולא עשית כן ופי' הקרי אמר הלא מעתה כיון שראית שעצרתי הגשמים היה לך לשוב אלי ולקרוא לי אבי אלוף נעורי אלופי וגדולי מימי הנעורים והוא זמן יציאת מצרים כי אז נכנסו ישראל תחת כנפי השכינה ונתחנכו במצותיו ובידיעת אלהותו כמו הנער הנכנס ללמוד ומחנכין אותו בידיעת תורה וחכמה ותרגם יונתן אלוף נעורי פרקי דמן עלמא: הינטור, אמר הנביא אם עשית זה הינטור האל לך לעולם עונך אם ישמור חטאתך לנצח לא יעשה זה אלא בשובך אליו ישוב אליך וייטיב לך ואת לא עשית כן אלא דברת ותעשי הרעות ותוכל, דברתי כתיב ביו"ד אמר הנביא הנה דברתי לך לשוב ולא עשית אלא הרעות לעשות ותעשי הרעות וקרי דברת בסוף הת"ו כנוי הנמצאת אמר הנביא הנה דברת לעשות רעות ועשית כמו שדברת: ותוכל, תרגם יונתן ואסגית כלומר הרבית לעשות רעות בכל יכלתך וזה הפירוש הוא נכון אמר עשית הרעות כמו שיכולת עשות או פירושו כאשר יכולת לעשות ויש וי"ו במקום כאשר כמו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי ובאמרו ותעשי לשון נקבה ותוכל לשון זכר כן הוא מנהג המקרא במקומות רבים כשדיבר כנגד כנסת ישראל ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסה ולשון זכר כנגד העם והכל אחד ואחז"ל פירש שני אלו הפסוקים כן הלא מעתה קראתי לי אבי מעתה מקרוב כשחזר יאשיה המלך בתשובה ושבו אנשי יהודה עמו מוכרחי' היו כמו שהוא מפורש שאמר בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם בשקר, הינטור לעולם כך היו אומרים הם והנביא אומר להם הנה דברת ועשית הרעות ותוכל: ויאמר, בימי יאשיהו המלך, למה אמר זה והלא ידוע כי בימי יאשיהו נתנבא אלא לפי שנתנבא אף בימי יהויקים ובימי צדקיהו אמר כי נבואתו היתה' בימי יאשיהו קודם שעשה תשובה יאשיהו ויהודה שהרי יאשיהו בער עבודה זרה מן הארץ וכאן הוא אומר ותנאף את האבן ואת העץ אם כן הנבואה כאמרה קודם התשובה ומה שאמ' בכל זאת לא שבה אלי כי אם בשקר שדומה שעשו תשובה לא שעשו אותה בשקר אפשר כי בתוכחות הנביא ירמיה שהתנבא עליהם אפשר ששבו מקצתם בגרתה ובגלוי לא בסתר זהו שאמר בשקר וגם יש לפרש שנבואה זו כאמרה אחר התשובה ואע"פ שאומר ביאשיהו אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו יאשיהו הוא שטב בכל לבבו אבל אנשי דורו שבו מוכרחים מאימת המלך וזהו שאמר לא שבה אלי כי אם בשקר: הראית אשר עשתה, זה לא היה בימי יאשיהו שכבר גלו ישראל בשנת שש לחזקיהו ואיך ראה ירמיהו מה שעשו ישראל קודם גלותם והלא בתחלת נבואת ירמיהו היה לגלות ישראל צ"ב שנה והוא אמר לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואם כן נפרש הראית שמעת או הידעת כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים והדומים לו או נפרש אשר עשתה על השארית הנמצא מישראל מפוזרין בארץ מצרים וממנשה וממשמעון ומנפתלי שהיו שם בימי יאשיהו שאמר בדברי הימים ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי ואמר אשר אספו הלוים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל: משובה, שם תאר וענינו מורדת מן שובו בנים שובבים: הולכה היא, לפירוש הראשון פי' שהיתה הולכת היא ולפי' השני כי עתה הלכה היא ולא לקחה מוסר כאשר גלו: ותזני שם, היו"ד במקום הא למ"ד הפעל והוא כמו ותזנה וכן נור ילדך תפי וחטאתם מלפניך אל תמחי: ואומר

שלחתיה ב׳ וסימ׳ איזה ספר כריתות אמכם׳ ואתן את ספר כריתותיה: ויאמ׳ יי׳ אלי ד׳ בטעמא בסיפר׳ וסימ׳ נמסר בריש סיפרא: צפנה ה׳ חס׳ בסיפר׳ וסימ׳ סיר נפוח אני רואה ופניו׳ כי הנני קורא לכל משפחות ממלכות׳ הלוך וקראת את הדברים האלה׳ כי אם חי יי׳ תנינא דספרא׳ אל ינוס הקל ואל ימלט:

וָאֹמַר אַחֲרֵי עֲשׂוֹתָהּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה אֵלַי תָּשׁוּב וְלֹא־שָׁבָה וַתִּרְאֶה בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה׃ וָאֵרֶא כִּי עַל־כָּל־אֹדוֹת אֲשֶׁר נִאֲפָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל שִׁלַּחְתִּיהָ וָאֶתֵּן אֶת־סֵפֶר כְּרִיתֻתֶיהָ אֵלֶיהָ וְלֹא יָרְאָה בֹּגֵדָה יְהוּדָה אֲחוֹתָהּ וַתֵּלֶךְ וַתִּזֶן גַּם־הִיא׃ וְהָיָה מִקֹּל זְנוּתָהּ וַתֶּחֱנַף אֶת־הָאָרֶץ וַתִּנְאַף אֶת־הָאֶבֶן וְאֶת־הָעֵץ׃ וְגַם־בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁבָה אֵלַי בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה בְּכָל־לִבָּהּ כִּי אִם־בְּשֶׁקֶר נְאֻם־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי צִדְּקָה נַפְשָׁהּ מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל מִבֹּגֵדָה יְהוּדָה׃ הָלֹךְ וְקָרָאתָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צָפֹנָה וְאָמַרְתָּ שׁוּבָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה לוֹא־אַפִּיל פָּנַי בָּכֶם כִּי־חָסִיד אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לֹא אֶטּוֹר לְעוֹלָם׃ אַךְ דְּעִי עֲוֺנֵךְ כִּי בַּיהוָה אֱלֹהַיִךְ פָּשָׁעַתְּ וַתְּפַזְּרִי אֶת־דְּרָכַיִךְ לַזָּרִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וּבְקוֹלִי לֹא־שְׁמַעְתֶּם נְאֻם־יְהוָה׃ שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים נְאֻם־יְהוָה כִּי אָנֹכִי בָּעַלְתִּי בָכֶם וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם

וַאֲמָרִית בָּתַר דַּעֲבָדוּ יָת כָּל אִלֵּין לְפוּלְחָנִי יְתוּבוּן וְלָא תָבוּ וַחֲזוֹ מִשַּׁקְרָיָא אֲחֵיהוֹן דְּבֵית יְהוּדָה׃ וּגְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי עַל כָּל עֵסַק דִּטְעוֹ דְמִתְחַסְנִין לְמֵתָב לְפוּלְחָנִי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אַגְלֵיתִנּוּן כְּמָה דְּיָהֲבִין אִגֶּרֶת גֵּט פִּטּוּרִין וּמְשַׁלְּחִין וְלָא דְחִילוּ מִשַּׁקְרָיָא דְּבֵית יְהוּדָה אֲחֵיהוֹן וַאֲזַלוּ וּטְעוֹ אַף אִנּוּן׃ וַהֲוָה מִדְּקַלִּילָא בְּעֵינָהָא טַעֲוָתָהָא וְחַיֵּבַת יָת אַרְעָא וּטְעָת עִם פָּלְחֵי אַבְנַיָּא וְאָעַיָּא׃ וְאַף בְּכָל דָּא לָא תָבוּ לְפוּלְחָנִי מִשַּׁקְרָיָא אֲחֵיהוֹן דְּבֵית יְהוּדָה בְּכָל לִבְּהוֹן אֱלָהֵן בְּשִׁקְרָא אָמַר יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לִי זַכִּיאוּ נַפְשֵׁיהוֹן דְּמִתְחַסְנִין לְמֵתָב לְפוּלְחָנִי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מִמְּשַׁקְרַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה׃ אֱזֵל וְתִתְנַבֵּי יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בְּאֲרַע צִפּוּנָא וְתֵימַר תּוּבוּ דְּמִתְחַסְנִין לְמֵתָב לְפוּלְחָנִי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אָמַר יְיָ כַּד תְּתוּבוּן לָא אֶשְׁלַח רוּגְזִי בְּכוֹן אֲרֵי מַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן אֲנָא אָמַר יְיָ וְלָא יִתְנַטְּרוּן לִיךְ חוֹבַיִךְ לְעָלַם׃ בְּרַם דְּעִי חוֹבִיךְ אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהִיךְ מְרַדְתְּ וְקַלְקֵלְתְּ יָת אוֹרְחָתָךְ אִתְחַבַּרְתְּ לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא תְּחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף וּלְמֵימְרִי לָא קַבֵּלְתּוּן אָמַר יְיָ׃ תּוּבוּ בְנַיָּא דְּמִתְחַסְנִין לְמֵתָב אָמַר יְיָ אֲרֵי אֲנָא אִתְרְעֵיתִי בְּכוֹן וַאֲקָרֵב יָתְכוֹן בְּאִלּוּ אַתּוּן מִשְׁתָּאֲרִין

רשי

ואומר׳ על ידי נביאי עמוס והושע בן בארי ושאר נביאים אלי תשוב: ותרא בגודה אחותה יהודה׳ כל זה בגודה קשה ממשובה: ישראל׳ שהם ראשונים לקילקול לא ראו פורענות ללמוד ממנו ולשוב קרויין משובה: יהודה׳ שראה שגלו אלו ולא לקחה מוסר קרויי׳ בגדה: וארא כי על אודות וגו׳ נקודות טעמי מקרא זה מלמדין על פירושו ישראל נקוד זקף מובדל משלחתיה שלחתיה נקוד זקף גדול לעצמו וזהו פירו׳ וארא נסתכלתי בה ליפרע ממנ׳ ולמה כי על כל אודות אשר נאפה משובה ישראל ומה היתה נקמתי שלחתיה מעל פני ולא יראה בוגדה יהודה שראתה בפורענותה של שומרון לתת לבה לשוב: ותחנף את האבן׳ וטעת עם פלחי אבניא ואעיא ויונתן תירגם מקל זנותה לשון קלות מדקלילא בעיניהא טעוותהא: וגם בכל זאת׳ שראו בקלקלת פורענות חביריהם: כי אם בשקר׳ דורו של יאשיהו מראים עצמם שהם צדיקי׳ והם רשעי׳ היו צרים צורות של ע״ז על דלתותיהם מבפנים חציה על זו וחציה על זו וכשהיו מבערי ע״ז בודקין היה הדלת פתוח ולא היו מכירין בה: צדקה נפשה משובה ישראל׳ נקתה ופטרה עצמה מן הדין שלא היה לה ממי ללמוד: הלוך וקראת וגו׳ הלוך כתרגומו אזיל לשון צווי כאן ציוהו לילך ולהחזיר עשר׳ השבטי׳ בימי יאשיהו כמו שאמר למעלה שבימי יאשיהו נאמרה לו נבואה זו וחזרו מקצת מהן בשמונה עשרה ליאשיהו: צפונה׳ אל המקומות שגלו שם לאשור: פני׳ רוגזי כן ת״י: פשעת׳ מרדת: ותפזרי את דרכיך׳ לשון זנות פישוק רגלים למשכבי אשה: שובבים׳ אשווייש״ר בלע״ז שיבבתם דרככם מרוב כל שהית׳ בשלוה ועונג כמו שהוא אומר הפורטים על פי הנבל השותים במזרקי יין: כי אנכי בעלתי בכם׳ ונקראתם בשמי שאני אדון לכם ואין כבודי להניח אתכם ביד אויבי: לא

בגדה חס׳ כי׳ אחות׳ ת״ל יהודה יוס׳

רדק

ואומר׳ אמרתי כיון שעשתה כל הרעות האלה ומצאוה צרות רבות ורעות עליה תתחרט על מעשיה הרעים ותשוב אלי והנה לא שבה עם כל זה: ותרא בגודה אחותה יהודה׳ כלומר ראתה שעשתה כל זה משובה ישראל ולא שתה אל לבה והכתוב חסר הענין אבל מן הכתוב נבין מה שאינו כתוב וכן פסוקי׳ רבים במקרא כמו נגיד חסר תבונו׳ וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: ותרא׳ ותראה כתיב ואחד הוא: בגודה׳ שם תאר בא בקמץ הבי״ת על דרך היחיד: וארא׳ ואני ג״כ ראיתי כי היא ראתה ולא שבה ומה ראתה כי על כל אודות אשר נאפה משוב׳ שלחתי׳ עם כל זה לא יראה בגודה אחותה יהודה שאשלח אותה גם כן ולא שבה אלי ומה שאמר וארא טעמו נקשר בסוף הענין כי אם בשקר לפיכך אמר וארא כי בני אדם לא ראו זה אבל אני ראיתי כי תשובת׳ בשקר ולא בכל לבה ואני בוחן לב ראיתי כל זה ואתן את ספר כריתותיה אליה והנה אמר ישעיה איזהו ספר כריתות אמכם אשר שלחתי׳ וירמיהו אמר ואתן את ספר כריתותיה אליה פי׳ המפר׳ כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתו׳ שלא יהיה עוד מהם מלך כי בקבוץ גליו׳ אמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוצי׳ אשתו מביתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתו׳ מפני שעתיד להחזירה אליו וכן יהודה עתיד להחזיר המלכו׳ אליו ויוכל לפרש גם כן לפי שעשר׳ השבטי׳ לא שבו בשוב הגלות מבבל ועוד משגלו לא יצאו ממקום גלותם וארך להם הגלות מאד הרי הם כאילו נתן להם ספר כריתו׳ ואף על פי שעתידים לחזור אבל שבט יהוד׳ הרי הם כאילו לא נתן להם ספר כריתות שהרי שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ת״ך שנה ואף על פי ששבט יהודה לא גלו עדיין הנביא דבר על העתיד ונחמה שמנחם ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיהם ובשובם אל האל ישיב שבותם ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כמו ששבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם כריתות ובשובם ישובו גם כן שאר השבטים כי דוד ימלוך על כל השבטים וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד ואפילו שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול וארך גלותם מאד והנה ישיב שבותם עם שבט יהודה: בגדה׳ בא בצרי עין הפעל על דרך היחיד וכן נוטרה את הכרמים והדומים להם: והיה מקול זנותה׳ ענין קלות ואמר המסרה עליו לית חסר בקלילותא ופירושו כתרגומו והוה מדקלילא בעינהא טעוותהא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא וכבר פירשנו כי לשון זנות וניאוף הנזכר בזה הענין הוא ענין הדבקות בעבודה זרה: וגם בכל זאת׳ בכל זאת שראתה ששלחתי אחותה לא שבה אלי בכל לבה וזה קודם תשובת יאשיהו או אחר תשובתו כמו שפי׳ למעלה בפסוק ויאמר יי׳ אלי: בגוד׳ שם תאר היה משפטו בשוא כ״א הפעל כמו קרובה רחוקה ונשאר עם הקמץ כמו שהוא לזכר: ויאמר יי׳ אלי צדקה נפשה׳ אף על פי שחטאה משובה ישראל תחלה הנה אחותה יהודה הוסיפה לחטוא עד שנחשבת אחותה ישראל צדיקה כנגדה ותוספת החטא ביהודה הוא לבזותם בית האל להכנים שם פסיליה׳ ואליליה׳ ולבטל שם עבודת האל ולעבוד עבודה זרה בבית עצמו כמו שנאמר באחז שצוה לעשות מזבח כבה דמות המזבח אשר בדמשק ובטל עבודת מזבח יי׳ וגו׳ ויסגר את דלתות בית יי׳ ונאמר ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ונאמר עליו וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים וכן במנשה נאמר וישתחו לכל צבא השמים ונאמר והעביר את בנו באש ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יי׳ ונאמר עליו הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ויחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא ירושלם פה לפה אלים: הלוך וקראת׳ אינו אומר לנביא שילך צפונה במקום שגלו עשרת השבטים כי הגלה אותם מלך אשור בחלח ובחבור וערי מדי והם בפאת העולם כלפי מזרח אלא פירושו הלוך ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה לכו ונפילה גורלות והדומים להם ומה שאמר וקראת רוצה לומר שיקרא הדברים האלה בירושלם לפני זקני יהודה ויקרא הדברים כנגד ישראל שגלו כאילו מדבר עמהם פנים בפנים ואמר להם שובה משובה ישראל רמז להם שעתידים לשוב באחרית הימים וזהו שאמר לא אטור לעולם כלומר שלא ישמור עונם לעולם אלא ישיבם אליו אחר זמן ארוך ויקבצם עם גלו׳ יהודה ומה שאמר לא אפיל פני בכם ר״ל לעולם וטעם לעולם לשנים ללא אפיל פני ולא אטור כי כבר הפיל פניו בהם בגלותו אותם ופני פי׳ כעסי כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא פני יי׳ חלקם והדומים להם ומה שאמר כי חסיד אני ר״ל כי אף על פי שחטאתם והייתם חייבים כליה אני חסיד כמו שאמר במדות האל ורב חסד והחסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי: אך דעי׳ אך קודם שאשיבך אלי צריך שתדעי עונך ותכירי בעצמך על מה הגליתיך כי ביי׳ אלהיך פשעת וכיון שתכירי זה תשובי אלי ואשובה אליך: ותפזרי׳ כי לא עבדת ע״ז אחת לבדה אלא פזרת את דרך לזרים לזה ולזה כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: ובקולי לא שמעתם׳ כי הייתי מתרה בכם תמיד ע״י הנביאים ולא שמעתם: שובו בנים שובבים׳ מורדים כמו משובה שפירשנו: כי אנכי בעלתי בכם׳ כלומר אבעל בכם אחר שגרשתי אתכם ות״י אתרעיתי בכון ואדוני אבי ז״ל פי׳ בעלתי קצתי לפי שהוא קשור בבי״ת וכן אנכי בעלתי בם נאם יי׳ ודמה אותו כן בזה הענין בלשון ערבי:

אחד

רדק

אחד מעיר ׳ אפילו יהודי אחד יהיה לבדו בעיר מערי הגוים משם אקחנו וכן אם יהיו אפילו שנים לבדם באומה אחת משם אקחם ואומה נקראת משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה וכן לכל משפחות ממלכות בפוטה רז״ל פירשו אחד מעיר מזכה את כל העיר שנים ממשפחה מזכים את כל המשפחה ובזכותן יבאו כלם מהגלות: ונתתי׳ כלבי׳ שירעו אותם כלבי וחפצי לא כרועים הראשונים והם מלכי ישר׳ ויהודה שהיו מדריכי׳ אותם בדרך רעה ולעבוד ע״ז אבל אות׳ הרועי׳ שאתן להם בזמן הישועה ירעו אותם דעה והשכל והרועים הם פרנסי ישראל שיהיו עם מלך המשיח כמו שכתו׳ בנבואת מיכה והקמונו עליו שבעה רועי׳ ושמונה נסיכי אדם: והיה כי תרבו׳ לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ ולא יעלה על לב כלומר אף על פי שתרבו ופריתם בארץ לא יקראו בכם הגוים שיבאו להלחם בכם ותצטרכו לצאת למלחמה וארון האלהים עמכם כמו שהיה מנהגם שהיו מוציאים הארון במלחמ׳ ובימי׳ ההם לא יצטרכו לזה כי לא יהיה להם מלחמ׳ עוד ולזה אמ׳ לא יאמרו ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד כלומר לזה הדבר להוציאו למלחמה ׳ וכתו׳ ולא יעשה עוד ולא יגיחון ביה עוד קרב: בעת ההיא ׳ אין צריך לומר שלא יבאו הגוים על ירושלם להלחם אלא יקראו אותה כסא השם נקוו אליה הגוים לשם יי׳ ולעבדו לא להלח׳ ומה שאמר לירושלם אחר שאמר אליה רוצה לומר שיאמר אחד לחברו נלך לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע לא ישראל ולא הגוים: שרירות לבם׳ חזוק לבם מדברי רז״ל שריר וקים: בימים ההמה׳ בקבוץ גליות: על בית ישראל׳ עם בית ישראל וכן ויבאו האנשים על הנשים: מארץ צפון׳ כמו שכתבנו כי השבטים בארץ צפון כלפי מזרח מהלאה לבבל: ואנכי אמרתי׳ זה נאמר על הכה אני עתיד לקיים כלם באחרית הימים אף על פי שתהיו בגלו׳ ימים רבי׳ אבל אם תרבו לא תגלו כי אנכי אמרתי איך אשיתך בבנים כלומ׳ במאמר שתקראו לי בנים כמו שאמ׳ בנים אתם ליי׳ אלהיכ׳: ואתן לך׳ כלומר אשאירך בהם כמו שנתתיה לך הארץ שנקראת ארץ חמדה שחומדין אותה כל הגוים נחלת צבי׳ כפל ענין במ״ש כי צבי פי׳ חפץ והוא כמו חמדה שזכר שחפצי׳ בה צבאות הגוים וי״ת צבי צבאות גוים חדות תושבחת עממיא ואיך יהיה זה ובאי זה ענין שאתכנה לך ואמר בזה הענין יהיה שאשיתך בבני׳ ואתן לך ארץ חמדה שתקראו לי אבי ומאחרי לא תשובו תקראו כתיב וקרי תקראי׳ כנגד הכנסה והכתוב כנגד העם ואחד הוא אם תקראו לי אב אקרא לכם בנים כמו שאמר אשיתך בבנים תשובו כתיב לשון רבים וקרי תשובי לשון נקבה כמו שפי׳ במלת תקראו: אכן בגדה׳ כמו שבגדה אשה מרעה והוא בעלה כן בגדתם בי ומה שקשר זה הלשון עם מ״ם שלא כמנהג ל״ל כי בבגדה בבעלה הולכת מאתו לאיש אחר: קול על שפיים נשמע׳ כפעל בימני כי הוא קמץ ופי׳ שפים המקומות הגבוהי׳ ואמר על שפים כדי שישמע קולם למרחוק בהתודותם ופי׳ הפסוק אמר היה ראוי להם שישמע קולם למרחוק על שפים ויבכו ויתחננו לאל בני ישראל ויתודו לו כי הם העוו את דרכם ושכחו את יי׳ אלהיהם כי אם היו עושים זה אני הייתי מקבל אותם בתשובה ואומר להם שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם והם יאמרו הננו אתנו לך כי אתה יי׳ אלהינו: שובו׳ ארפה׳ כתיב בה״א והוא כמו באל״ף ענין רפואה ואמר ענין רפואה על הסליחה לדרך המשלה וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך כי כמו שמכת הגוף נרפאת ברפואה שעושין לה כן מכת הנפש והוא העון רפואתה הסליחה עם התשובה: הננו׳ קל ובמות הכ״ן: אתנו׳ נקרא בקמץ כבעלי האל״ף והוא מבעלי הה״א מן ואתא מרבבות קדש: אכן לשקר׳ יתודו ויאמרו לשקר עבדנו עבודה זרה כי לא הועילה לנו כי העבודה זרה היו עובדים על ההרים ועל הגבעות לפיכך אמר מגבעות המון הרים ופי׳ מגבעות התשועה שהיינו מקוים מעבודת הגבעות לשקר היא כי אין תשועת ישראל כי אם ביי׳ אלהינו והמון קמץ הה״א ואיננו סמוך להרים שאם היה סמוך היה אומר המון בשוא ופתח הה״א כמו אב המון גוים ופירושו התשועה שהיינו מקוים מהגבעות בעבודה שהיינו עובדים עליהם לשקר הוא וכן ההמון שהיינו מתקבצים בהרים לעבוד שם עבודה זרה לשקר הוא וההרים חסר בית השמוש כמו הנמצא בית יי׳ לזונות בית אביה וזולתו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ועל הדרך הזה פירש יונתן הפסוק בכן לשקרא פלחנ׳ על רמתא ולא להנאה אתרגישנא על טוריא וים לפרש הפסוק בענין אחר: אכן לשקר מגבעות׳ אחננו שהיינו מצפין מהגבעות עזר מהאומות וכן מההרים היינו מצפין שיבא המון מן הגוים לעזרתנו לשקר היא כמו שאומר בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע וכן פי׳ אח״ז ובאמרו תשועת ישראל לפי שעינו עליהם לטובה כשילכו בדרכיו ושמרם תמיד ולא כן שאר האומות: והבטת

בימי׳ ההמה ח׳ בקריאה וסימ׳ והיה כי תרבו ופריתם בארץ׳ ילכו בית יהודה על בית ישר׳׳ לא אעשה אתכם כלה׳ בני ישראל המה ובני יהודה׳ אשר יחזיקו עשרה אנשים׳ וגם על העבדים׳ אשר אשיב את שבות יהודה׳ דרכים גתות בשבת ומביאים: ההמה יב וסימ׳ נמסר בסדר בהעלותך: ויבאו ז׳ חטפין וסימ׳ ואתה

תרגום

חד מקרתא ותרין מזרעיתא ואעל יתכון לציון: ואמני עליכון פרנסין עבדי רעותי ויפרנסון יתכון במדע ובחוכמה: ויהי ארי תסגון ותפשון בארעא ביומיא האנון אמר יי׳ לא יימרון עוד ארון קימא דיי׳ ולא יסק על לב ולא ידכרון עוד ביה ולא יזוען ולא יגיחון ביה עוד קרב: בעדנא ההיא יקרון לירושלם אתר בית שכנתא דיי׳ ויתנהון למפלח בה כל עממיא לשמא דיי׳ לירושלם ולא יהכון עוד בתר הרהור לבהון בישא: ביומיא האנון יתחברון דבית יהודה עם בית ישראל וייתון כחדא מארע צפונא לארעא דאחסנית ית אבהתהון: ואנא אמרית איכדין אצלחניך בבניא ואתן ליך ארע חמדתא אחסנת חדות תושבחת עממיא ואמרית רבוני תצלן קדמי ומבתר פולחני לא תתובין: בכן כמה דמשקרא אתתא בבעלא כן שקרתון במימרי בית ישראל אמר יי׳: קלא על נגדין אשתמע דבכן ומתאנחין בני ישראל ארי קלקילו ית אורחתהון אתנשיאו ית פולחנא דיי׳ אלההון: תובו בניא דמתחסנין למתב אשבוק לכון כד תתובון הא בכל עדן אתון אמרין תבנא לפולחנך פרוקנא ארי את יי׳ אלהנא: בכן לשקרא פלחנא על רמתא ולא להנאה אתרגשנא על טוריא ברם במימרא דיי׳ אלהנא פורקן ישראל:

ירמיה ג

אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון: ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל: והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם יהוה לא יאמרו עוד ארון ברית יהוה ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד: בעת ההיא יקראו לירושלם כסא יהוה ונקוו אליה כל הגוים לשם יהוה לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שררות לבם הרע: בימים ההמה ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבאו יחדו מארץ צפון על הארץ אשר הנחלתי את אבותיכם: ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ואמר אבי תקראו לי ומאחרי לא תשובו: אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי בית ישראל נאם יהוה: קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל כי העוו את דרכם שכחו את יהוה אלהיהם: שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו אתנו לך כי אתה יהוה אלהינו: אכן לשקר מגבעות המון הרים אכן ביהוה אלהינו תשועת ישראל:

הרם את מטך׳ ואני הנני מחזק את לב מצרים׳ קום לך למסע׳ הבו לכם שלשה אנשים׳ על הר נשפה׳ בימים ההמה ילכו בית׳ ויבאו אליך במבוא עם׳ בתרא מל׳: נשמע ד׳ קמצין וסי׳ קול על שפיים נשמע׳ קול ברמה נשמע נהי בכי׳ בלי נשמע קולם׳ כתוב בה בגוים נשמע:

רשי

לא יאמרו עוד ארון׳ כי כל כניסתכם תהא קדושה ואשכון בה כאילו הוא ארון: יפקדו׳ כמו יזכרו: ולא יעשה עוד׳ מה שנעשה בו כבר בשילה שהביאוהו במלחמה עם פלשתים בימי עלי: ונקוו׳ ונקבצו לשון מקוה מים: שרירות׳ לשון ראייה כמו אשורנו: ילכו בית יהודה על בית ישראל׳ עמם יתחברו ויתוספו עליהם להיות ממלכה אחת: ואנכי אמרתי׳ בלבי ולכך הנחלתיה לאבותיכם: איך אשיתך בבנים׳ את עדתי ואומתי בתוך שאר בנים מעורב׳ בין האומות לפיכ׳ בררתי מנה יפה ואתן לך ארץ חמדה צבי צבאו׳ גוים צביון כל צבאות גוים: אכן׳ אבל אתם לא עשיתם מחשבתי כי אם כמו אשה שבוגדת מרעה על שאינו יכול להספיק מזונותיה כן בגדתם בי המספיק לכם כל טוב כך מדרש אגדה: על שפיים נשמע׳ קרוב הוא להישמע: הננו אתאנו לך׳ הנביא מלמדם להתוודות ולומר כן הננו אתאנו לך אכן לשקר וגו׳ בשכבה בבשתינו כל זה לשון תפלה שהנביא מלמדם לומ׳ אתאנו׳ באנו: אכן לשקר שמרנו׳ מגבעות והמון הרים שעבדנו ע״ז שם אכן באמת: והבטת

והבשת · עון שעסקנו בה כמה דלת אמר ויכזרו לבשת היא אכלה את יגיע אבותינו בעון עבודתה היה יגיענו לבז: אם תשוב ישראל · בתשובה זו אלי תשוב לכבודך הגדולתך הראשונ׳ · ואם תסיר שיקוציך מפני אז לא תנוד לגלות בגולה: ונשבעת חי יי׳ באמת · כשתשבע בשמי תשבע באמת ולא כאשר עתה שכתו׳ בכם אם חי יי׳ יאמרו אכן לשקר ישבעו: והתברכו בו גוים · אם תעשי כן אז יתברכו בישראל הגוים כל גוי יאמר לבנו תהא כפלוני ישראל: יתהללו · יגידו שבחכ׳ ד״א יתהללו מי שיוכל להדבק בישראל יתפאר בדבר פורווגטיר בל׳: כי כה אמר יי׳ וגו׳ · נירו לכם ניר · הנו למידי׳ מעובדי אדמה שנריס אותה בימי הקיץ להמי׳ שרשי העשבים שלא תהא מעלה קוצי׳ בעת הזרע בחורף אף אתם הטיבו מעשיכ׳ בטרם תבא אליכם הרעה שלא תהא תפלתכם כמחשת כשתצעקו: ואל תזרעו אל קוצים · ואל תהי צעקתכם לפני מתוך הרשע כי אם מתוך תשוב׳ שלא תהיו דומי׳ לזורע בלא ניר והיא נהפכת לקוצי׳ קרדונ״ש בלע״ז: המלו ליי׳ · בטרם תצ׳ חמתי כאש זאת הניר לפני הזרע: ואמרו תקעו שופר׳ הזהירו את יושבי הארץ שיתקעו בשופר לברוח: מלאו · לשון אסיפה והרב׳ יש במקרא אשר יקרא עליו מלא רועי׳ יקראו אחריך מלא יחד עלי יתמלאון: שאו נס · לברוח לציון: העיזו · האספו כמו שלא העז: עלה אריה׳ נבוכד נצר: מסובכו׳ דרך אריה ליושב במארב סבכי היער אספיישי״ש בלע״ז: תצינה · לשון ציה:

והבשת · ויתכן גם כן ויאמרו כי הבשת והיא העבוד׳ זרה אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו הבעל שהיו עובדים נקרא בשת כמו וינזרו לבשת שהוא כמו לבעל וכן נקרא ירובשת ירובעל כי הבעל בשת וכלמה למי שיתעסק בו והיגיע היא תבואת השדה כי בעונם זה העון היה בתבואתן השדפון או ירקון או ארבה או אויב וכן אכלה את צאנם ואת בקרם ואת בניהם ואת בנותיהם שהיו מתים בדבר בעונם עון עבודה זרה הנה שאנחנו יודעים כי הבשת והיא עבודה זרה אכלה הכל וזה ובהתת חובין אספת ית לאות אבהתנא ובאמרו אבותינו ואמר מנעורינו רוצה לומר כי אנחנו ראינו מנעורינו כי יגיע אבותינו נאכל בעונינו: נשכבה בבשתנו · אנחנו גם כן כמו אבותינו שהיו כלים בבשתם כן אנחנו אחריה׳ אוחזו דרכיהם נשכב׳ בבשתינו ובאמרו נשכב׳ לפי שהאדם שהוא בצרה גדולה ולא ידע מה לעשות יפיל עצמו בשינה ושוכב וכן על הדרך הזה אם תשכבון בין שפתים והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל וכן אמר ותכסנו כלימתינו על דרך ובשת פני כסתני מנעורינו פירוש מן מנעורינו עשינו הרע כמו שראינו לאבותינו: אם תשוב · אם תודו בדברים האמרים ותשובו אלי אני אקבל אתכם בתשובה ותנוחו ולא תגלו מן מארצכם תשוב השני ענין מנוחה כמו בשובה ונחת תושעון וכפל הענין במלות שונות ואמר אם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד כלומר לא תנודו מארצכם וי״ו ולא כוי״ו ויפת אברהם את עיניו ובאמרו מפני רוצה לומר בכל מקום שהם בארצכם השקוצים והגלולים כי בכל מקום שהם הם לפני ויותר בארצכם שהוא מקום קבול רוח עליוני ויותר בית המקדש ששמו שם השקוצים וי״ת תשוב השני קבול התשובה אמר אם תתוב ישראל לפולחני אמר יי׳ תתקבל תיובתך עד דלא תתחתם גזרתך: ונשבעת · לא כמו שאתם נשבעים עתה שאתם נשבעים בשם יי׳ לשקר כמו שאמר ואם חי יי׳ יאמר אכן לשקר ישבעו ומה שאמר באמת במשפט

מנעורנו ג׳ ומל׳ וסי׳ אנשי מקנה היו׳ והבשת אכלה את יגיע׳ ושל אחריו נשכבה בבשתנו: ניר ח׳ ז׳ מל׳ וחד׳ חס׳ וסי׳ למען היות ניר לדוד׳ נתן יי׳ אלהיו לו ניר בירושלם׳ לתת לו ניר ולבניו כל הימים׳ לתת לו ניר ולבניו דוה׳ נירו לכם ניר ואל תזרעו׳ נירו לכם ניר דהושע׳ רב אכל ניר ראשים׳ נר רשעים

וְהַבֹּשֶׁת אָכְלָה אֶת־יְגִיעַ אֲבוֹתֵינוּ מִנְּעוּרֵינוּ אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם׃ כה נִשְׁכְּבָה בְּבָשְׁתֵּנוּ וּתְכַסֵּנוּ כְּלִמָּתֵנוּ כִּי לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

ד

א אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃ וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לְאִישׁ יְהוּדָה וְלִירוּשָׁלַםִ נִירוּ לָכֶם נִיר וְאַל־תִּזְרְעוּ אֶל־קֹצִים׃ הִמֹּלוּ לַיהוָה וְהָסִרוּ עָרְלוֹת לְבַבְכֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָםִ פֶּן־תֵּצֵא כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם׃ ה הַגִּידוּ בִיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַםִ הַשְׁמִיעוּ וְאִמְרוּ וְתִקְעוּ שׁוֹפָר בָּאָרֶץ קִרְאוּ מַלְאוּ וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ וְנָבוֹאָה אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר׃ שְׂאוּ־נֵס צִיּוֹנָה הָעִיזוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ כִּי רָעָה אָנֹכִי מֵבִיא מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְּכוֹ וּמַשְׁחִית גּוֹיִם נָסַע יָצָא מִמְּקֹמוֹ לָשׂוּם אַרְצֵךְ לְשַׁמָּה עָרַיִךְ תִּצֶּינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃

וּבַהֲתַת חוֹבִין אֲסִיפַת יַת לֵיאוֹת אֲבַהָתָנָא מִזְּעוּרָנָא יַת עָנְהוֹן וְיַת תּוֹרֵיהוֹן וְיַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתְהוֹן׃ נִשְׁכּוֹב בְּבַהֲתַת חוֹבָנָא וְתַחְפִּנָנָא אִתְכְּנָעוּתָנָא אֲרֵי קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא חַבְנָא אֲנַחְנָא וַאֲבָהָתָנָא מִזְּעוּרָנָא וְעַד יוֹמָא הָדֵין וְלָא קַבֵּלְנָא לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא׃ אִם תְּתוּב יִשְׂרָאֵל לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ תִּתְקַבַּל תְּיוּבְתָּךְ עַד לָא תִּתְחֲתֵם גְּזֵרְתָךְ וְאִם תַּעֲדֵי שִׁקּוּצָךְ מִן קֳדָמַי לָא תִטַּלְטֵל׃ אִם תְּקַיֵּם בִּשְׁמִי קַיָּם הוּא יְיָ בְּקוּשְׁטָא בְּדִינָא וּבִזְכוּתָא וְיִתְבָּרְכוּן עַמְמַיָּא בְיִשְׂרָאֵל וּבֵיהּ יִשְׁתַּבְּחוּן׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וְלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם עֲבִידוּ לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין וְלָא תִבְעוֹן פּוּרְקָן בְּחוֹבִין׃ תּוּבוּ לְפוּלְחָנָא דַיְיָ וְאַעְדּוּ רְשַׁע לִבְּכוֹן אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם דִּלְמָא יִדְלַק כְּאֶשָּׁתָא רוּגְזִי וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חָיֵס מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן׃ חַווּ בִיהוּדָה וּבִירוּשְׁלֶם בַּסְּרוּ וְאִמְרוּ תִקְעוּ שׁוֹפָרָא בְּאַרְעָא אַכְלוּ אַסְגּוּ וְאִמְרוּ אִתְכַּנְשׁוּ וְנֵעוֹל לְקִרְוִין כְּרִיכָן׃ זְקוּפוּ אָתָא עַל צִיּוֹן גְּלוֹ לָא תִתְעַכְּבוּן אֲרֵי בִשְׁתָּא אֲנָא מַיְתֵי מִצִּפּוּנָא וְתַבִירָא רַבָּא׃ גְּלָא מַלְכָּא מִכְּרַכֵּיהּ וּמְחַבֵּל עַמְמַיָּא נְטַל בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ נְפַק מֵאַתְרֵיהּ לְשַׁוָּאָה אַרְעִיךְ לְצָדוּ קִרְוַיִךְ יִצְדְּיָן מִבְּלִי יָתֵב׃

חטאת׳ בתרא חסר׃ ונבואה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ לכו ונבואה ונגידה בית המלך׳ האספו ונבואה אל ערי המבצר׳ קדמא חסר׳ וא׳ נבואה למשכנותיו נשתחוה׃

ובצדקה פי׳ אתז״ל באמת כשתדע שהוא באמת במשפט כשתתחייב מן הדין בשבועה ובצדקה שאם תכיר שהמשפט אינו בצדקה לא תקבל השבועה ויונתן תירגם ונשבעת ואם נשבעת ואם תקיים בשמי קים הוא יי׳ בקושטא ובדינא ובזכותא רוצה לומר אם תצטרך להשבע תשבע באמת ויתכן פי׳ ונשבעת כמו ובשמו תשבע כי השבועה בשם השם הוא כבוד והדר למי שיראנו ויעבדנו בלב שלם השבועה בדבר שידמן לו להשבע היא מצוה הרי הוא כמי שמהללו ומגדלו כשנשבע בשמו כמו שדרך העולם להשבע במה שיאהב יותר כמו נפשו וראשו וכן הנביאים היו נשבעים תמיד בדבריהם ולא כל אדם ראוי להשבע אפילו באמת אלא יריאי השם ואוהביו לפיכך אמר באמת במשפט ובצדקה וכן אמר בתורה את יי׳ אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע ופירשו רבותינו זכרם לברכה כשיהו בך כל המדות האלה ראוי לך להשבע בשמו ואם לאו אי אתה ראוי להשבע בשמו: והתברכו בו גוים ובו יתהללו · כי עוד יבא זמן שאפילו שאר הגוים יתברכו בו ויתהללו בו ולא באלילים ויתכן לפרש כנוי בו שם לישראל כלומר אם תעשה כל זה יתברכו הגוים בך כמו שכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ומה שאמר ונשבעת לנכח ואמר בו שלא לנכח כן דרך המקרא במקומות רבים: כי כה אמר יי׳ · נירו לכם ניר · נירו כמו הנירו כמו שימו השיאו כי אם הבנין נופלת להקל והניר הוא חרישת השדה קודם הזריעה ובחרישה ההיא יעקרו הקוצים והעשבים הרעים מן השדה ויהיה ראוי לזריעה אחר כן והמשל הוא שיטיבו את לבם להבין דברי השם ולקבלם בלב נכון והוא כחורש שאדמה לקבל הזרע לא שיאמרו בפה נשמע את דבר השם ולבם לא נכון עמו כמו שאומר למעלה לא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר זהו כזורע אל הקוצים שלא יצמח וי״ת עבידו לכון עובדין טבין ולא תבעון פורקן בחובין: אל קוצים כמו על קוצים · כמו ויך הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו והדומין לו: המלו ליי׳ · זאת היא מילת הלב ופירושו לפניו והסירו ערלת לבבכם: הגידו · אומר לשומעים נבואתו שיגידו אים לחברו שמלך בבל עתיד לבא עליהם מפני רוע מעלליהם השמיעו על ידי כרוז ולהשמיע יותר יתקעו בשופר: קראו מלאו · גזרי מהדגוש והוא קל המ״ל והיה ראוי להדגם ופירושו אספו כמו מלא רעים קראו אחריך מלא שפירושו ענין אסיפה וכל זה כדי שיאספו אל ערי המבצר ועוד ישאו נס במגדל ציון כדי שיראוהו מרחוק ויכנסו ויאספו אל ערי המבצר או לירושלם וא״ע שכלם עתידים להכבש ערי המבצר וירושלם אמר להם זה להצלת זמן מועט או אמר להם זה לפי מחשבתם שינצלו: שאו נס ציונה · אל ציון כלו׳ במגדל ציון כי הוא מקום גבוה ויראוהו למרחוק: העיזו · כמו שלא העז את מקנך ענין המנוסה והאסיפה אל העיר: מצפון · מבבל שהוא בצפון לארץ ישראל: עלה אריה מסבכו · זהו מלך בבל והמשילהו לאריה שאין עומד לפניו כן נבוכד נצר כבש כל הארצות לא עמד איש בפניו ופי׳ המשל לפניו ומשחית גוים · מסבכו היא סכתו שהוא שוכב בה תמיד ולפי שנעשת מסבכי עצים נקראת כן: תצינה · תחרבנה כמו גלים נציס וכן ת״י קרוין צדין וא״א ז״ל פי׳ תצמחנה מענין הנבו הרמוני׳ ויהיו לפי זה הם תרון שניס שרשים וענין אחד והערים החרבות יצמחו דשאים ועשבים: על

רדק

על זאת · כי לא שב חרון אף השם ממנו כי לא שבנו אליו וחרון אפו לא שב ממנו אלא עתיד לבא עלינו: והיה ביום ההוא · יאבד לב המלך ולב השרי׳ · כי דרך המלך והשרים לחזק לב העם בבא עליהם אויב והם יאבד לבם ויהיו נבהלי׳ בבא עליהם השבר הגדול והמלך הוא צדקיהו והכהנים הם כהני הבמות ולא יהיו נשמים כי

רשי

על זאת · מה היא זאת כי לא שב וגו׳ ואע״פ שדבר למעלה בנבוכד נצר על החורבן כאן חזר לדבר במיתת יאשיהו: כי לא שב חרון אף וגו׳ · ואע״פ ששב יאשיהו בכל לב כאמר בו לא שב יי׳ מחרון אפו על כל הכעסי׳ אשר הכעיסו מנשה: והיה ביום ההוא · ביומו של יאשיהו: יתמהו · למה עלתה בו כל כך והם אין יודעין שאין דורו

לעם הזה ב׳ בעניין וסימן ויאמר אהה · בעת ההיא: ולירושלם ח׳ וסימן הלא הוא אשר הסיר דמלכים · וחברו דישעיה · ולירושלם מבשר אתן · אכן השא השאת · ודבתריה בעת ההיא יאמר לעם הזה · נירו לכם גיר דירמיה · הלא הוא יחזקיהו דדה״ · כי עזבו הלוים :

עַל־זֹ֛את חִגְר֥וּ שַׂקִּ֖ים סִפְד֣וּ וְהֵילִ֑ילוּ כִּ֥י לֹא־שָׁ֛ב חֲר֥וֹן אַף־יְהוָ֖ה מִמֶּֽנּוּ׃ וְהָיָ֤ה בַיּוֹם־הַהוּא֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה יֹאבַ֥ד לֵב־הַמֶּ֖לֶךְ וְלֵ֣ב הַשָּׂרִ֑ים וְנָשַׁ֙מּוּ֙ הַכֹּ֣הֲנִ֔ים וְהַנְּבִאִ֖ים יִתְמָֽהוּ׃ וָאֹמַ֞ר אֲהָ֣הּ ׀ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֗ה אָכֵן֩ הַשֵּׁ֨א הִשֵּׁ֜אתָ לָעָ֤ם הַזֶּה֙ וְלִיר֣וּשָׁלִַ֔ם לֵאמֹ֔ר שָׁל֖וֹם יִהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם וְנָגְעָ֥ה חֶ֖רֶב עַד־הַנָּֽפֶשׁ׃ בָּעֵ֣ת הַהִ֗יא יֵאָמֵ֤ר לָֽעָם־הַזֶּה֙ וְלִיר֣וּשָׁלִַ֔ם ר֣וּחַ צַ֞ח שְׁפָיִ֣ים בַּמִּדְבָּ֗ר דֶּ֚רֶךְ בַּת־עַמִּ֔י ל֥וֹא לִזְר֖וֹת וְל֥וֹא לְהָבַֽר׃ ר֧וּחַ מָלֵ֛א מֵאֵ֖לֶּה יָ֣בוֹא לִ֑י עַתָּ֕ה גַּם־אֲנִ֛י אֲדַבֵּ֥ר מִשְׁפָּטִ֖ים אוֹתָֽם׃ הִנֵּ֣ה ׀ כַּעֲנָנִ֣ים יַעֲלֶ֗ה וְכַסּוּפָה֙ מַרְכְּבוֹתָ֔יו קַלּ֥וּ מִנְּשָׁרִ֖ים סוּסָ֑יו א֥וֹי לָ֖נוּ כִּ֥י שֻׁדָּֽדְנוּ׃ כַּבְּסִ֨י מֵרָעָ֤ה לִבֵּךְ֙ יְר֣וּשָׁלִַ֔ם לְמַ֖עַן תִּוָּשֵׁ֑עִי עַד־מָתַ֛י תָּלִ֥ין בְּקִרְבֵּ֖ךְ מַחְשְׁב֥וֹת אוֹנֵֽךְ׃ כִּ֛י ק֥וֹל מַגִּ֖יד מִדָּ֑ן וּמַשְׁמִ֥יעַ אָ֖וֶן מֵהַ֥ר אֶפְרָֽיִם׃

(marginal notes: ל׳ וים חולל בו · ח׳ מל׳ כפים · זק׳ ל׳ · ל׳ מ׳ · לה׳ מל׳ · ל׳ ב׳ · ט׳ רפין לסמי׳ לדכור · ד׳ · ב׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ; verse numbers י · טו)

עַל דָּא יֵיסְרוּן סַקִּין יִסְפְּדוּן וְיֵילְלוּן אֲרֵי לָא תָב תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ מִנָּנָא׃ וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יִתְבַּר לִבָּא דְמַלְכָּא וְלִבָּא דְרַבְרְבַיָּא וְיִצְדוּן כַּהֲנַיָּא וּנְבִיֵּי שִׁקְרָא יִשְׁתַּעַמְמוּן׃ וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים בְּכֵן הָא נְבִיֵּי שִׁקְרָא מַטְעַן לְעַמָּא הָדֵין וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לְכוֹן וּכְעַן הָא חַרְבָּא מְקַטְלָא בְעַמָּא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְאֲמַר לְעַמָּא הָדֵין וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם כְּרוּחַ טִיהֲרִין עַל רֵישֵׁי נַגְדִין דְּמַיִין בְּמַדְבְּרָא כֵּן אוֹרַח כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי לָא לְמִדְרֵי וְלָא לְבַדָּרָא׃ עַל דִּטְעוֹ בָּתַר נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְמִתְנַבָּן לְהוֹן בְּרוּחַ דִּשְׁקַר בְּכֵן מַשְׁרְיַת עַמְמַיָּא מֵאֵלֵין קַלִּילִין כְּרוּחָא יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן כְּעַן אַף בְּמֵימְרִי אִיתְנוּן וַאֲמַלֵּל פּוּרְעֲנוּת דִּינֵי מִנְּהוֹן׃ הָא מְלַךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק וְחָפֵי יַת אַרְעָא וּכְעַלְעוֹלִין רְתִיכוֹהִי קַלִּילִין מִנִּשְׁרַיָּא סוּסְוָתֵיהּ וַי לָנָא אֲרֵי אָתֵי לְמִבְזְזָנָא׃ אִתְחַוַּרִי מִלְּמֶעֱבַד בִּישָׁא לִבֵּךְ יְרוּשְׁלֶם בְּדִיל דְּתִתְפָּרְקִין עַד אֵימָתַי יוֹרְכוּן וְיִתְקַיְּמוּן עֻבְדֵי אוֹנֵס דִּי בְגַוִּיךְ׃ אֲרֵי קָל נְבִיַּיָּא דְמִתְנַבָּן עֲלֵיהוֹן דִּינְלוֹן עַל דִּפְלַחוּ לְעֶגְלָא דִי בְדָן וּמְבַסְּרֵי בְסוֹרָן בִּישָׁן יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן עַל דְּאִשְׁתַּעְבַּדוּ לְצַלְמָא דַאֲקֵים מִיכָה בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם׃

רדק

בטלה עובדתם והנביאים נביאי השקר יתמהו כי שקר נבאו לעם שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם וכ״תי יתמהו ישתעממון כמו שתרגם אונקלוס ובתמהון לבב ובשעמימות לבא והוא אבדת הלב והבהלה : ואמר ·
אכן השא השאת · כיון שאתה מאמרי אף לנביאי השקר המטעים אותם ומשיאין אותם שלום שלום הרי הוא כאילו אתה משיא אותם ויחשבו רוב העם כי יי׳ דבר אתם והם על שני הסעיפים אם ישמעו לי ואם י ישמעו להם ורובם נוטי׳ אחריהם לפי שהם רבים או פי׳ כמו אני יי׳ פתיתי את הנביא ההוא ש שעניננו הערת חפץ כדי לגלות שקריהם ורעתם שעושין בסתר ועוד נפרש זה הענין בספר יחזקאל בפסוק והנביא כי יפותה ות״ת בכן הא נביאי שקרא מטען לעמא הדין וליתבי ירושל׳ ובאמרו לעם הזה ולירושלם פירו׳ ולעם הזה לעם שזכר וזכר בפרט ירושלם לפי שהיא העקר ורבינו סעדיה פירש השאת רוצה לומ׳ גלות נביאי השקר המשיאים אותם וכן אני יי׳ פתיתי את הנביא באמרתי עליו שהוא מפותה ומליצה זו כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע:
ונגעה חרב על הנפש · והנה חרב האויב נגעה על הנפש כלומר שהחלו להרוג בעם לא שבי ולא בזה לבד אלא אף אורגי׳ ואיך יאמרו שלום יהיה לכם ות״ת הא חרבא מקטלא בעמא:
בעת ההיא · בעת יבא האויב אמר להם הנה האויב בא עליה׳ כמו רוח צח העובר על שפיים שהם מקומו׳ הגבוהי׳ כמו ההרים והגבעות או כמו רוח העובר במדבר שבאלה המקומות יעבור הרוח מאין מונע כי ביישוב כשתעבור הרוח תמצא מונעי׳ הרבה שלא תעבור הבתי׳ והכותלי׳ והגדרו׳ אבל בשפיים ובמדבר לא תמצא מונע כן האויב בא ואין מונע אותו ואיזה דרך בא דרך בת עמי וזה הרוח לא ימצאו בו שום נחת רוח כמו רוח שזורים בו התבואה ומבררים אותה מן המוץ על ידי הרוח הנה הרוח כשלא תהיה חזקה יותר מדאי אף על פי שתזיק לדברים תועיל לדברים אבל הרוח הזה שנמשל בו האויב לא יבא לישראל אלא להרע להם ולא ימצאו בו שום דבר טוב וזהו שאומר אחר כן רוח מלא מאלה זה הרוח יותר חזק מאלה כלומר מרוח שהוא לזרות ושהוא להבר ופירושו רוח צח זך ובהיר כמו דודי צח ואדום צחו מחלב רוצה לומר שהאויב הוא ככל רצונו בעם רב בסוסים ופרשים לבושי מכלול כלם או פי׳ רוח צח רוח יבש מן והשביע בצחצחות נפשך כלומר שיבש הארץ ויחריבנה ות״ת ברוח טיהרין על רישי וגו׳ כבעמוד: רוח מלא · חזק כלומר יבא הרוח מלא בכל כחו וכן על הדרך הזה מלא ידו בקשת: יבא לי · מאמר הנביא במקום ישראל עתה קודם בואו: גם אני אדבר משפטים אתם · פי׳ על ישראל ובאמרו גם אני לרבות על משפט הנבואה ותוכחותיה אדבר גם אני מעצמי משפט תוכחה עמם ואולי ישובו בהרבותי תוכחתי עליהם ות״ת על דטעו בתר נביאי שיקרא וגו׳ כבעמוד : הנה כעננים · כמו שהעננים עולים מן הארץ כמו שנאמר ואד יעלה מן הארץ ועולים קל מהרה כן יעלה האויב על ארץ ישראל ואומר יעלה כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: וכסופה · היא הרוח החזקה שהולכת במרוצה ובחזקה כן ילכו מרכבותיו: קלו מנשרים · כי הנשר קל לעוף מאשר עופות ועף בגובה האויר יותר מכלם וכן אמר כאשר ידאה הנשר: כי שודדנו · כי לשדוד אותנו יבא: כבסי · לא תהיה תשובתך בגראה לבד אלא אף בנסתר וזהו שאמר לבך כמו שאמר למעלה ולא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וכן אמר הנה נ״כ תלין בקרבך מחשבות אונך וזהו כי תשובתם לא היתה מלב ומה שאמר תלין לשון זכר והוא מדבר כנגד נקבה שהיא ירושלם כבר פירשנו למעלה כי כשמדבר הנביא כנגד כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר פעם לשון נקבה כי הנקבה כנגד הכנסה והזכר כנגד העם וכן כשמדבר כנגד ירושלם והנה אמר הנה כבסי למען תושעי ולמעלה אמר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית ובאותו פסוק כתבנו תשובת השאלה: ואונך · מענין עמל ואון ובאה הוי״ו נחה כמו עולתה ועולתה פעם נעה פעם נחה וענין תלין אינו לינת הלילה אלא השקידה על הדבר תמיד כי כן נמצא בלשון הקדש לשון לינה בזה הענין כמו ובהמרותם תלן עיני בגואלרו ילין עז והדומים להם ות״ת עד אימתי יורכון ויתקיימון עבדי אונס דבגויך : כי קול מגיד מדן · אומר כי מדן יבא מי שיגיד ביאת האויב וזכר דן כי הוא גבול ארץ ישראל כמו שנאמר מדן ועד באר שבע וכן הר אפרים ואון פי׳ עמל ורעה כמו עמל ואון והפסוק כפול בענין במלות שונות כי משמיע כמו מגיד ות״ת הפסו׳ כן ארי קל נבייא דמתנבן עליהון וגו׳ כבעמוד: הזכירו

רשי

חוזר יפה כשבא לבער את ע״ז מה היו ליצני הדור עושין חוקקין צורת ע״ז על דלתותיהן חצייה בדלת זה וחצייה בדלת זה כשהיה פותחו לא היתה נכרת וכשהלך משם סונרם והיא מ מתחבר: השא השאת · אטי״נטאר בלע״ז ל לשון הנחש השיאני שנביאי השקר ניבאו׳ לכם שלום יהיה לכם: לעם הזה · על העם הזה כשיגלו כולם:
צח שפיים · מכבד ומטאטא אף את שדות יבלי המים לשיתם מ מדבר · לא״ צח לשון צמא דמתרגמינן צ צחות׳: דרך בת עמי · אותו רוח בא וגם לא לזרות מוץ מגורן א אהבונ״יר בלע״ז כמו ויזרם במזרה · ולא להבר ולנקות תבואה הוא בא כלומר לא לטובה כי אם לרעה להגלות אנשים וטף ובהמה : רוח מלא מאלה · הפורענות יבא לי רוח מלא רוח שלם שלא אחזור בי ולא אנחם רוח טלב״ט בלע״ז ; משפטי׳ · לשון ניכוח : וכסופה · איקומאטורבילון בלע״ז: אונך · חמסך:
כי קול מגיד מדן · ארי קל נבייא מתנבן עליהון דינלון על ד דפלחן לעגלא דבדן ומבשרן בשורן בישן ייתון עליהון על דאישתעבידו לצלמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים ואף על פי שכבר גלו העגלי׳ מימות סנחריב עדיין עונם קיים גדולה היא עבירה שסובלת לפניה ולאחריה לפניה מימות אברהם שנאמר וירדף עד דן כיון שהגיע לדן תש כחו שעתידין בניו לעבוד שם ע״ז ולאחריה בחורבן הבית שנאמר כי קול מגיד מדן ומשמיע און: און · שבר: נצרים

על ערי ב׳ וסימ׳ את עיון ואת דן דמלכים׳ ויתנו על ערי יהודה קולם: מעי מעי חד מן י״א מקומות בטע׳ לגרמיה משרת לגרש אבל לא תמנע האולא מבוא ביניהם וסימ׳ את מחלת בת ישמעאל׳ אי כבוד בן פנחס בן עלי׳ ויען יונדב בן שמעה אחי דוד׳ בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום׳ את תרתן ואת רב שקה

הַזְכִּירוּ לַגּוֹיִם הִנֵּה הַשְׁמִיעוּ עַל־יְרוּשָׁלִַם נֹצְרִים בָּאִים מֵאֶרֶץ הַמֶּרְחָק וַיִּתְּנוּ עַל־עָרֵי יְהוּדָה קוֹלָם׃ כְּשֹׁמְרֵי שָׂדַי הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב כִּי־אֹתִי מָרָתָה נְאֻם יְהוָה׃ דַּרְכֵּךְ וּמַעֲלָלַיִךְ עָשׂוֹ אֵלֶּה לָךְ זֹאת רָעָתֵךְ כִּי מָר כִּי נָגַע עַד־לִבֵּךְ׃ מֵעַי מֵעַי אוֹחוּלָה קִירוֹת לִבִּי הֹמֶה־לִּי לִבִּי לֹא אַחֲרִישׁ כִּי קוֹל שׁוֹפָר שָׁמַעַתְּ נַפְשִׁי תְּרוּעַת מִלְחָמָה׃ שֶׁבֶר עַל־שֶׁבֶר נִקְרָא כִּי־שֻׁדְּדָה כָּל־הָאָרֶץ פִּתְאֹם שֻׁדְּדוּ אֹהָלַי רֶגַע יְרִיעֹתָי׃ עַד־מָתַי אֶרְאֶה־נֵּס אֶשְׁמְעָה קוֹל שׁוֹפָר׃ כִּי אֱוִיל עַמִּי אוֹתִי לֹא יָדָעוּ בָּנִים סְכָלִים הֵמָּה וְלֹא נְבוֹנִים הֵמָּה חֲכָמִים הֵמָּה לְהָרַע וּלְהֵיטִיב לֹא יָדָעוּ׃ רָאִיתִי אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה־תֹהוּ וָבֹהוּ וְאֶל־הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם׃ רָאִיתִי הֶהָרִים וְהִנֵּה רֹעֲשִׁים וְכָל־הַגְּבָעוֹת הִתְקַלְקָלוּ׃ רָאִיתִי וְהִנֵּה אֵין הָאָדָם וְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם נָדָדוּ׃ רָאִיתִי וְהִנֵּה הַכַּרְמֶל הַמִּדְבָּר וְכָל־עָרָיו נִתְּצוּ מִפְּנֵי יְהוָה מִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה שְׁמָמָה תִהְיֶה כָּל־הָאָרֶץ וְכָלָה לֹא אֶעֱשֶׂה׃ עַל־זֹאת תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְקָדְרוּ הַשָּׁמַיִם מִמָּעַל עַל כִּי־דִבַּרְתִּי זַמֹּתִי וְלֹא נִחַמְתִּי וְלֹא־אָשׁוּב מִמֶּנָּה׃

אַדְכַּרוּ לְעַמְמַיָא הָא בַשַּׂרוּ עַל יְרוּשְׁלֶם אֲמַרוּ מַשְׁרְיָת עַמְמִין חָטוֹפִין כְּקָטוֹפִין אָתְיָן מֵאֲרַע רְחִיקָא וִישְׁרוֹן עַל קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וִירִימוּן עֲלֵיהוֹן קָלְהוֹן׃ כְּנָטְרֵי חַקְלָן הֲווֹ עֲלַהּ מִסְחוֹר סְחוֹר אֲרֵי עַל מֵימְרִי סָרֵבְתְּ אֲמַר יְיָ׃ אָרְחָתִךְ בִּישָׁתָא וְעוֹבָדִךְ מְקַלְקְלַיָא גְרַמוּ אִלֵּין לִיךְ דָא בִישְׁתָא וּמְרָדָא אִיתֵי עֲלָךְ יְרוּשְׁלֶם עַד דְאִתְּבַר רְשַׁע לִבִּיךְ׃ אֲמַר נְבִיָא מְעַי מְעַי כֵּיבִין לִי זָע סְמַךְ לִבִּי הָמֵי לִי לִבִּי לָא שָׁתֵק אֲרֵי קָל צְוָחַת קַרְנָא שְׁמַעַת נַפְשִׁי יַבָּבוּת עָבְדֵי קְרָבָא׃ תְּבָרָא עַל תְּבָרָא יִתְעֲרַע אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת כָּל אַרְעָא בִּתְכֵּף חֲרוּבַת אַרְעִי זְמַן חֲדָא כָּל קִרְוִי׃ עַד אֵימָתַי אֲנָא חָזֵי סִימָן אֶשְׁמַע קָל קַרְנָא׃ אֲרֵי אִטַּפַּשׁוּ עַמִּי מַדַע דַחַלְתִּי לָא אֲלִיפוּ בְּנִין טַפְשִׁין אִנּוּן וְלָא סוּכְלְתָנִין אִנּוּן חַכִּימִין אִנּוּן לְאַבְאָשָׁא וּלְאוֹטָבָא לֵית אִנּוּן יָדְעִין׃ חֲזֵיתִי יַת אַרְעָא הָא צַדְיָא וְרֵקַנְיָא אִסְתַּכְּלֵית בִּשְׁמַיָא וְהָא לָא מַזְהֲרִין נְהוֹרֵיהוֹן׃ חֲזֵיתִי טוּרַיָא וְהָא זָיְעִין וְכָל רָמָתָא אִתְפָּרְקָא׃ חֲזֵיתִי וְהָא לֵית עַמָּא שָׁרֵי עֲלַהּ וְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָא אִטַּלְטָלוּ׃ חֲזֵיתִי וְהָא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַהֲוָת מְנַצְבָא כְּבַרְמְלָא תָּבַת לְמֶהֱוֵי כְּמַדְבְּרָא וְכָל קִרְוַהָא צַדְיָאָה מִן קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צַדְיוּ תְהֵי כָל אַרְעָא וּגְמִירָא לָא אַעְבֵּיד׃ עַל דָא תַחְרוּב אַרְעָא וְיִקַּבְלוּן נְהוֹרֵי שְׁמַיָא מִלְעֵלָא עַל דִגְזֵירַת בְּמֵימְרִי חֲשַׁבִית בְּעֵצְתִּי אֶעְבְּדִנַּהּ וְלָא אֲתִיבְנַהּ׃

מלכיש ירושלם׳ וגם כל היהודים אשר במואב׳ באים מדרך שער העליון׳ מעי מעי אוחילה׳ עבד מלך האנשים׳ הן ישא איש בשר קדש׳ ויעש׳ בירושלם חשבונות דה״ה: נתצו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וכל עריו נתצו מפני יי׳ והצורים נתצו ממנו׳ ונתצו רמותיך:

רשי

נצרים׳ נותני מצור עליהם: שדי׳ כמו שדה: אותי מרתה׳ הקניטה כמו ממרים הייתם מרגזין: עשו אלה׳ לעשות אלה לך: אוחילה׳ לשון חיל ורתת: קירות׳ אנטיגאש בלע״ז: שמעת נפשי׳ מאחורי הפרגוד באתי בשור׳ קול מתרועת מלחמה: שבר על שבר׳ חרבן ירושלם על גלות יכניה: רגע יריעותי׳ רגע שודדו יריעותי: עד מתי אראה׳ האסיפו׳ האלה הנוספים נס להקבץ לבא להלחם: התקלקלו׳ נתקו ונזרקו ממקומן ועם קלקל בחנים חברו מנחם: והנה הכרמל׳ ארץ הנטועה כל טוב ככרמל נהיה מדבר מדרש אגדה ראיתי ההרים אלו האבות וכל הגבעות אלו האמהות כלומר זכותן תמה: אין האדם זכות משה שנ׳ בו ענין מכל האדם והנה הכרמל אליהו: וכלה לא אעשה׳ כיוסביה כי אותיר פליטים שלכו בגולה: תאבל׳ תחרב: זמותי׳ לשון מחשבה: על כי דברתי׳ הפורענות הזה ואקיימנה: ולא אשוב׳ ולא אנחם לחשוב מ מחשבות טובות עליה׳: ודומה

הזכירו לגוים׳ ומה הוא הקול המגיד שאומר בעבור הגוים הנה השמיעו על ירושלם כי נוצרי׳ באים וגו׳ ולמ״ד לגוים כמו בעבור כלמ״ד אמרי לי אחי הוא והדומים להם ופירוש נוצרים חיל כנוכר נכר ונקראו על שמו וי״ת נוכרים כמו בוזרים כב״ת שתרגם משרית עממיא חטופין כקטופין אתן מארע רחיקא ותרגם לא תבצור לא תקטוף: ויתנו על ערי יהודה קולם׳ כלומר השמיעו על ירושלם כי כבר כתנו על ערי יהודה קולם ובמהרה יגיעו לירושלם ופירו׳ נתינת הקול תקיעת השופרות והתחוברות בחיל: כשמרי שדי׳ כמו שדים או שדות ובא בחסרון מ״ם כמו ויקרע לו חלוני שהוא כמו חלונים וחשופי שת כמו וחשופים והדומים להם או היו״ד תמורת הה״א והוא כמו שדה אבל י״ת לשון רבים כנטרי חקלן ופירוש כשומרי שדי כמו שומרי השדות מהבהמו׳ שלא יכנסו בו לרעות שצריך שיעמדו סביב השדה שלא תכנס בו ה הבהמה משום צד כן באו האויבי׳ סביב ירושלם כי בכל ערי יהודה שהם סביבה חנו כי פירוש עליה על ירושלם ועליה ר״ל סביב לה בסמוך כמו ועליו מטה מנשה ו והדומים להם: כי אותי מרתה׳ אותי פירוש דברי על יד הנביאים כי דברו כמו עצמו וכן ממרים הייתם עם יי׳ פי׳ את פי יי׳ כי לשון מרי יקשר במלת את עם דבר כמו מריתם את פי ולא מרו את דברו כי ענין מרי הוא שנות והחליף הדבר והמצוה או יהיה פי׳ אותי כמו בי כיבא בקשר הב״ת כמו כי מרו בך וימרו בי וי״ת ארי על ממרי סריבת: דרכך ומעלליך׳ הדרך שהלכת בה והמעשי׳ שעשית הם גמרו לך כל זה הרע שבא האויב להחריב ארצך: עשו׳ מקור והוא במקום עבר כאילו אמר עשה או עשו: זאת רעתך׳ רעתך גרמה כי מר וקשה הדבר הרע הבא עליך עד כי נגע עד לבך וי״ת לא בשתא ומרדא אייתי וגו׳ כבעמוד: מעי מעי אוחילה׳ הכפל כדרך הנוהי׳ שכופלים ד דבריהם וכן ראשי ראשי׳ אוחילה מענין חיל כיולדה אמר הנביא אצעק מכאב מעי כלומר שאחזני חיל וכאב במעי על הרעה הבאה לנו וכן קירות לבי אוחילה ואם תאמרו אצעק פעם ואחרים פעם הומה לילבי: לא אחרים׳ לא אוכל להחרים כי לבי הומה לי תמיד: שמעת נפשי׳ אמר למה לא אוכל להחרים כי את נפשי שמעת קול שופר ואמ׳ נפשי ולא אמר אזני כי עדיין לא שמעו אזני כי עדיין לא בא האויב א אבל נפשו שמעה בנבואה ידבר כנגד נפשו כלומר את נפשי נדמת לי שלא אוכל להחרים כי את שמעת קול שופר תרועת מלחמה וכתו׳ שמעתי ביו״ד ואחד הנא עם הקרי כי שמיעתו היא שמיעת הנפש ומה שאמ׳ קירות לבי הוא דרך השאלה לפי שלבב

דפנות באלל׳ שים בו וי״ת אמ׳ כבייא וגו׳ כבעמוד: שבר על שבר׳ שבר השבטי׳ בא תחלה ועתה בא שבר יהודה: נקרא׳ ענין מקרה אע״פ שהוא באל״ף: שדדו אהלי׳ ככה הבתים החשובים והארמונים הגבוהי׳ באהלים כאילו היו אהלי׳ ויריעות כטויות שנקל לכבסם כמו האהלים כן הם שדדו פתאם ורגע: עד מתי׳ השומרים מכהנם לעמוד במגדלים הגבוהים ובהרים הרמים וכפרוזין האויבים באים מרימים הנס כדי שיראוהו העם ויתקעו בשופר כדי שישמעו העם ויהיו נזהרים ואמ׳ הנביא עד מתי יהיה זה הלא תשוב מחרון אפך על עמך ישראל ועכהו הגל: כי אויל עמי׳ כי אילו היו חכמים ומכירי׳ הדרך הטובה וידעו אותי כי אני המטיב להם והמריע לפי מעשיהם לא היו רואין נס ושומעים קול שופר: בנים סכלים׳ לפי שנקראו בני האל כמו שאמר בנים אתם ליי׳ אלהיכם ואמר אלה הבנים סכלים המה ולא נבונים המה כלומר תבונתם וחכמתם אינה נחשבת תבונה וחכמה אלא סכלות כיון שלא ידעו את יי׳ כמו שאמר במקום אחר הנה בדבר יי׳ מאסו וחכמה מה להם וכן אמר ישעיהו הנביא ובילדי נכרים ישפיקו והחכמה השלמה אינה כי אם עם תורת יי׳ כמו שאמ׳ כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמי׳ ואחר שאינם יודעים את יי׳ ולא עושי׳ מצותיו חכמתם היא ערמה ותחבולה להרע לא להטיב אבל התורה מלמדת את האדם לעשות הטוב והישר: ראיתי׳ אמר הנביא ראיתי בנבואה את הארץ: והנה תהו ובהו׳ כתרגומו צדיא וחרובא כיון שהיא שממה ואין יושבין עליה הרי היא כתהו ובהו כמו בתחילת בריאתה שנ׳ והארץ היתה תהו ובהו: ואל השמי׳ כמו ואת השמי׳ וכן אספרה אל חק כמו אספר את חק וירדפו אל מדין כמו את מדין והדומי׳ להם ויונתן הוסיף הבטתי אסתכלית לשמיא וכל זה דרך משל מרוב הצרה כאילו קדרו השמי׳ ורעשו ההרי׳ והגבעות וכן ועוף השמים נדדו אמר דרך הפלגה מרוב חרבן הארץ כלו העופות משם ולא יעופו בתוכה הארץ: ראיתי׳ התקלקלו׳ ענין קלקול ידוע בדברי רז״ל ואדוני אבי ז״ל פי׳ ענין קלות כלומ׳ רעשו מרוב קלותם כי כבדותם יעמידם: ראיתי׳ אין האדם׳ האדם שהיו בארץ אינם והם ישראל: ראיתי׳ הכרמל׳ הכרמל שהוא מקום תבואה ועץ פרי ראיתי אותו כמו המדבר: עריו׳ סמך הערים לכרמל שאמר עריו לפי שהערים סבת הישיב׳ בהם שדות וכרמים ועץ פרי והם נקראים בכלל כרמל: נתצו׳ ענין נתיצה והריסה ויונתן תירגם כמו הפוך צדיא כמו שתרגם נכתו אולי היה לומר כן אבל אכחנו מצאנו נתצו הת״ו קודם לצדי: כי כה אמר׳ וכלה לא אעשה׳ כמו שהבטחתים בתורה לא מאסתים ולא געלתים לכלותם: על זאת תאבל׳ תשחת וכן אבל תרום נשחת: על כי דברתי זמותי׳ כי מה שדברתי אל הנביאים כאלו חשבתי לא נחמתי עד הנה ולא אשוב ממנה עוד כי כאשר חשבתי ודברתי כן יהיה על זאת ראוי שתאבל הארץ: וקדרו השמים׳ זה דרך משל לרוב הצרה כמו שפירשנו: מקול

מקול פרש ורמה קשת, לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ורומה קשת יורה חצים בקשת אמר כשישמעו קול הפרשים והקשתות שיהיו מחנה רב וישמעו קולם מרחוק יברחו ויבאו מהערים להשגב במקומות הנבוהים: בורחת כל העיר, בורחים כל אנשי העיר וכן אמר וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו ואינו אומר על עיר מיוחדת באמרו כל העיר אלא רוצה לומר כל אנשי עיר ועיר: באו בעבים, במקומות הגבוהים כעבים על דרך הפלגה או פירוש בעבים ענין עובי רוצה לומר ביערים העבים והמסובכים באילנות להסתר שם וכן תירגם יונתן עלו למערק בחורשיא ותרגום יער חורשא: ובכפים עלו, בסלעים תרגו' סלע כיפא: כל העיר עזובה, רוצה לומר כל עיר ועיר כמו שפירשנו לפיכך אמר ואין יושב בהן איש: ואת שדוד, ז"א שהוא חסר כ"ף הדמיון ענינו ואת כשדוד ואין צורך לכל זה כי לכנסת ישראל ידבר פעם לשון נקבה פעם לשון זכר וכל אחד מהן נכון כמו שפירשנו בפסוק ותעשו הרעות: מה תעשי, כשיבא לך השוד והשבר מה תעשי כלומר במה תנצלי כי תלבשי עתה שני ותתיאשי מן הפורענות ולא תחושי לרעה העתידה לבא עליך ולא תכנעי והיה לך להכנע מפני האל וללבוש שקים כדרך הנכנע ושב מחטאתו לא תלבש שני ולעדות עדי זהב כמו שאמר עליהם ישעיהו הנביא והנה ששון ושמח' הרג בקר ושחט צאן וגו' והיו אומרים עוד כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור לא יבאנו וגו' והנה אתה רואה שהיו מתיאשים מן הפורענו' והמשילם גם כן לזונה כמו שפירשנו וכמו שדרך הזונה ללבוש בגדים נאים ולהתיפות ולקרוע בפוך עיניה כדי שיחשקו בה החושקים כן כנסת ישראל היתה מתדמה במעשה האומו' לעבוד את אלהיה' וללבוש כלבושיהם להתגדל ולהתפאר בפניהם בבגדי' נאים ובמרכבות נאות כדי שיאהבו אותה ויאמרו הרי היא כמוני ויאהבוה והנביא אומ' לה מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו אמר להפך בא מה שחשבתם כי אתם שלקתם בטחונכ' מעלי ובטחתם באומו' והתדמיתם להם במעשיכ' כדי למצא חן בעיניה' ויהיו חשקי' בכם והנה מאסו בכם על שיבקשו נפשתיכ' להרג ולאבד: תקרעי, כתרגומו תכחלין ואמר בלשון קריעה כי היא קורעת עיניה מרוב התמלאתה לכחול אותם: עוגבים, חושקים וכן תירגם יונתן קנו בך רחמך וכן ותעגב על מאהביה והדומים לו בזה הלשון ענין חשק: כי קול כחולה, חולה שם תואר בפלס טובה מענין חיל כיולדה ומשרשו ואמר לדרך משל כי בית ציון תרים קול כמו האשה היושבת על משבר אחיל תזעק בחבליה ועוד הגדיל הענין והמשילה למבכירה והיא האשה היולדת לראשונה כי חבליה קשים מחבלי אשה אחרת ופירו' צרה שהיא צועקת צרה כמבכירה: תתיפח, מענין ויפח לקץ שהוא ענין הגיון תהגה ותהמה ותקונן על הרוגיה ואומרת אוי נא לי כי עיפה נפשי כנגד בת ציון אוי נא לי כי עיפה משבול הנער הגדול לרוב הורגים שמאוכי ות"י דמשתטחא ופרסא ידהא אמרה ווי כען לי וענין תפרש כפיה תשבר ידיה כמו פרשה ציון בידיה כי כן דרך המצטער לפרש כפיו אחת באחת לרוב הצער: שוטטו, חפשו ובקשו והנה אמר דוד בספר תהלים נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה כי היו בירושלם חסידים ועבדי האל ואיך אמר ירמיה אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלח לה פירש אדוני אבי ז"ל כי ירמיה אמר בחצות ירושלם ואמר ברחובותיה כי החסידים שהיו בירושלם היו מתחבאים בבתיהם ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחצות מפני הרשעים ורז"ל פירשו כיון שנהרגו ע"י אויבים אף על פי שהיו רשעי' וחייבי מיתה נתכפר להם במיתתן וקרי להו עבדיך וחסידך: אם תמצאו איש, ר"ל איש טוב וגדול כמעשיהם וכן הלא איש אתה וכן אם גבר דליה עובדין טבין: ואם חי יי', כי ברוב הם נשבעים באלהים אחרים כמו שאמר וישבעו בלא אלהים ואם יהיה שישבעו בי להראות עצמן שהם יראי שמי ונשבעים בשמי לשקר הם נשבעים בשמי ואני היודע: יי' עיניך הלא לאמונה, אמר הנביא תמיה על זה הענין אמר לדרך קריאה יי' עיניך הלא לאמונה כלומ' השגחתך בעולם הלא לאמונה כלומר לדבר קיים לא לדבר בטל והנה הכית אותם על מעשיהם הרעים ולא חלו כלומר לא כאבו ולא הרגישו בעצמם כי אתה המכה אותם בעונם אם כן מה הועילה השגחתך בהם ודומה למה שאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו וכן מה שאמ' ישעיה הנביא על מה תכו עוד תוסיפו סרה: כליתם מאנו קחת מוסר, הבאתם עד קרוב לכליה אעפ"כ מאנו קחת מוסר ואם נביאיך מזהירים אותם חזקו פניהם מסלע ולא בשו מפניהם מאנו לשוב לאמונה ענין קיום כמו אמונה אומן במקום נאמן ות"י יי' הלא גלי קדמך וגו' כבעמוד: ואני אמרתי, אמר הנביא נסיתי אותם בעניני התוכחה הקטנים והגדולים אמרתי כלומר חשבתי בעצמי כשהוכחתי העם ולא קבלו אמרתי אך דלים הם נואלו כי ברוב דלת העם אין להם דעת ובינה כמו הגדולי' לפי שהם כורמים ויוגבים וכל עסקיהם עבודת האדמה ולא יתעסקו בדברי מוסר ובתורה ובחכמה לפיכך לא קבלו תוכחת כי נואלו ואין להם דעת כי לא ידעו דרך יי' משפט אלהיהם: אלכה לי אל הגדולים, כילפי שהם גדולים ועשירים ואינם מתעסקים במלאכה יש להם פנאי ללמוד תורה וחכמה וברוב הם בעלי מוסר ודעת ולמדו תורה ומשפט אלהיהם ואולי תועיל בהם תוכחתי כי יבינו וישכילו למה שאומר להם והנה כשדברתי עמהם יחדיו שברו על התורה אף על פי שידעוה כתקו' עולה מעליהם ונתקו מוסרותיה ואמר יחדו ר"ל כולם מבאתים כן וכן תירגם יונתן ברם אינון כחדא מרדו וגו' כבעמוד: על

פרש ג' ב' קמץ וא' פתח וסימ' מקול פרש ורמה קשת, פרש וגלגל ורכב, פרש מעלה ולהב חרב, מצעיתא פתח: בפוך ג' וסימ' בפוך עיניה דאיזבל, מרביץ בפוך אבניך, כי תקרעי בפוך עיניך: הכיתה ג' מל ה'

מִקּוֹל פָּרָשׁ וְרֹמֵה קֶשֶׁת בֹּרַחַת כָּל־הָעִיר בָּאוּ בֶּעָבִים וּבַכֵּפִים עָלוּ כָּל־הָעִיר עֲזוּבָה וְאֵין־יוֹשֵׁב בָּהֵן אִישׁ׃ וְאַתְּי שָׁדוּד מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־תִלְבְּשִׁי שָׁנִי כִּי־תַעְדִּי עֲדִי־זָהָב כִּי־תִקְרְעִי בַפּוּךְ עֵינַיִךְ לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי מָאֲסוּ־בָךְ עֹגְבִים נַפְשֵׁךְ יְבַקֵּשׁוּ׃ כִּי קוֹל כְּחוֹלָה שָׁמַעְתִּי צָרָה כְּמַבְכִּירָה קוֹל בַּת־צִיּוֹן תִּתְיַפֵּחַ תְּפָרֵשׂ כַּפֶּיהָ אוֹי־נָא לִי כִּי־עָיְפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים׃

ה

א שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַםִ וּרְאוּ־נָא וּדְעוּ וּבַקְשׁוּ בִרְחוֹבוֹתֶיהָ אִם־תִּמְצְאוּ אִישׁ אִם־יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה וְאֶסְלַח לָהּ׃ וְאִם חַי־יְהוָה יֹאמֵרוּ לָכֵן לַשֶּׁקֶר יִשָּׁבֵעוּ׃ יְהוָה עֵינֶיךָ הֲלוֹא לֶאֱמוּנָה הִכִּיתָה אֹתָם וְלֹא־חָלוּ כִּלִּיתָם מֵאֲנוּ קַחַת מוּסָר חִזְּקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ־דַּלִּים הֵם נוֹאֲלוּ כִּי לֹא יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם׃ אֵלְכָה־לִּי אֶל־הַגְּדֹלִים וַאֲדַבְּרָה אוֹתָם כִּי הֵמָּה יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם אַךְ הֵמָּה יַחְדָּו שָׁבְרוּ עֹל נִתְּקוּ מוֹסֵרוֹת׃

מקל פרשין ודנגרין בקשתא גלו כל יתבי ארעא עלו למערק בחורשיא סליקו לאטמרא בכיפיא כל קרויהון שביקן ולית דיתיב בהון אנש: ואת הא מתבזזא מה אית בידך חיל למעבד ארי אתרחצת על לבשי צבענין ועל דמתקנין בתקונין דדהב ארי תכחלין בצדירא עינך לא להנאה תתקנין קצו ביך רחמך מקטלין נפשך בען: ארי קל כמעדיא שמעית עקא כאתא דמשריא למילד בכור קל כנשתא דציון דמשתטחא ופרסא ידהא אמרא וי כען לי ארי משלהיא נפשי מן קדם קטולין: הליכו בשוקי ירושלם וחזו כען ודעו ובעו ברחובהא אם תשכחון גבר דליה עובדין טבין אם אית עבד דין דקשוט בעי הימנותא ואשבוק להון: ואם בשמא דיי ימן בכן לשקרא אנון משתבעין: יי הלא גלי קדמך לאוטבא לעבדי הימנותא רשיעיא אלקיתא יתהון ולא תבו שציתנון סריבו לקבלא אולפן אתקיפו אפיהון מטינרא מסרבין למתב: ואנא אמרית ברם מדמסכנין אנון אטפשו ארי לא אליפו למדע ארחן דתקנן קדם יי למעבד דין דקשוט קדם אלההון: אהך לי לות רברביא ואמלל עמהון ארי אנון אליפו למידע ארחן דתקנן קדם יי למעבד דין דקשוט קדם אלההון ברם אנון כחדא מרדו מן אוריתא אתרחקו מן אולפנא:

וסימ' לך והכיתה את עמלק, והכיתה את בית אחאב, הלא לאמונה הכיתה אתם, ב' קדמאי מלרע: כל דבור אתו אתך אתם דגש במ"ט רפי אותו אותך אותם וסימ' נמסר בסדר וירא:

רשי

ורומה, כמו רמה בים: באו בעבים, ביערות עבים מקום סיבוך קוצים להטמן: ובכיפים עלו, סלע מתרגם כיפא: כי תלבשי שני, להתנאות ולמצא רחמים לפני השודדים: תקרעי בפוך, לשון קריעה שהפוך נראה כמרחיב קרע העין כך שמעתי וגם מנחם לא חלק במחברת קרע: פוך, לשון כוחל: עוגבים, המשחקי' עם הנשים בכדי מיני ניאוף כמו ותעגבה על פלגשיהם: נפשך יבקשו, מבקשים להרגך: כמבכירה, כאשה המבכרת תחלת לידתה: תתיפח, תייליל ותצעק נגיחות קונפלייטא בלע"ז כמו ויפח חמס לשון דיבור: אוי נא לי, כך אומרת: יי' עיניך הלא הם, על בעלי אמונה להטיב ולמה בגדו אלה בך ואין מבקש אמונה: הכיתה אותם, ולא כעסו חולים על המכה לשוב אל לבם לשוב מרעתם: קחת, כמו לקחת: ואני אמרתי, הנביא אומר כן אך דלים הם מחכמה אלו שאני מדבר עמהם: נואלו, לשון אויל כתרגו' איטפשו: אלכה לי אל הגדולי', הם ישמעו אך לא הגעלתי וגם המה יחדיו שברו עולו של הקב"ה מעליהם: אריה

על כן הכם' על שסברו עול התורה מעליהם הכם אריה מיער המשיל האויב לאריה שיוצא מן היער לטרוף ולזאב שיוצא לעת ערב ובא סמוך לישוב כדי לטרוף הבהמה יחידי כי איננו בעל לב חזק כמו הנמר וכל שכן כאריה לפיכך ירא לבאת ברוב אלא לעת ערב לפיכך אמר זאב ערבות ואמר זאב ערבות ישדדם שלם נקוד על דרך החסר או הוא מבנין מרובע כמו ישודד מכבותיו ובא כמשפטו והוא הנכון האריה משל למלך כמו שהאריה מלך החיות הזאב משל לחיל ונמר לשרי החיל וכן תירגם יונתן מלך במשריתיה יסק עליהון וגו' כבעמוד וים מפרשים ערבות כמו במדבר בערבה: נמר שקד' כמו שוא שקל שומר ענין השתדלות על הדבר והתמדה בו: מהנה' ר"ל מהערים: אי לזאת אסלח לך' מלת אי לשון קריאה והוא הפוך בלשון ערבי י"א מה טובה יש בך שאומר לזאת אסלח לך כלומר בעבור זאת הטוב' ואיננו מוצא בך טובה רק רעות רבות בניך עזבוני וגו' והקריא' כנגד ירושלם: ואשביע אותם וינאפו' על דרך וישמן ישורון ויבעט: יתגודדו' יתקבצו גדודים ולא ישובו אים מחברו וכן תירגם יונתן מ מסתייעין: סוסים מוזנים' כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ואותיות אהו"י מ מתחלפות והוא כמו הפוך מוזנים מן מזון אמר הנה הם כמו הסוסי' שנתנו להם מזון רב בלילה ו והם שבעים בתאותם בבקר יצאו ויצהלו וצהלתם היא נתינת קולם ובשמחה אורגליר בלע"ז כן הם ינאפו בלילה עם נשי רעיהם וימלאו תאותם ובבקר יוצאים שמחים מתהללים ברעתם: אל אשת רעהו' בעבור אשת רעהו: משכים' שם וכן כטל משכים הולך כלומר בהשכמה בבקר: העל אלה' אם על אלה הרעות לא אפקוד אי אפשר שלא אעניש על הרעות הגדולו' האלה וכפל הענין במלות שונות ואמר: ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי' ונפשו הוא והוא נפשו וכן נשבע יי' בנפשו כמו כי נשבעתי ויונתן פי' בנפשי כלומ' ברצוני תרגם ואם עמא דכדין עובדיהון לא אתפרע מנהון ברעותי: ואם בגוי אשר כזה' זה עם וי"ו השמוש ואם והבאים אחר זה בפרשיות האחרות אם בלא וי"ו השמוש בגוי שיהיה כזה העם או פירוש אם בגוי אשר כזה מעשיהם כ כתרגומו: עלו בשרותיה' בחומותיה תרגום חומה שורא והכנוי לירושלם והכנוי עלו ושחתו כנגד האויבים ויונתן תירגם בשרותיה בקרוהא: הסירו נטישותיה' הם שיני החומה ויונתן תירגם כמו ארמנותיה בירניתהא: כי לא ליי' המה' עתה כבר היו ליי' שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה אבל עתה אין חומותיה ליי' שיגן עליהם כי עם העיר עזבוהו והוא עזבה והתירם לאויב וים מפרשים הסירו נטישותיה כמו ואת הנטישות הסר התז שהם סעיפי האילנות המתפשטים ובאמרו וכלה לא תעשו איננו אומר על החומה שהרי נתצוה כלה כמו שאמר ואת חומות ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אלא פי' וכלה לא תעשו בעם: כי בגוד' לפיכך תקחו נקמתי מהם ובדין אני מצוה לכם שתשחיתום כי הם בגדו בי: כחשו ביי' ויאמרו לא הוא' פירוש לא הוא שישגיח עלינו ויראה במעשינו ואם נעשה כחפצנו לא תבא עלינו רעה בעבור זה וחרב ורעב לא נראה אף על פי שמפחידין אותנו נביאיו על זה שקר הם אומרים כי לא תבא להם נבואה מאת האל כי הוא איננו רואנו ואיננו יודענו ועל הדרך הזה תירגם יונתן כדיבו במימר' דיי' ואמרו וגו' כבעמוד: והנביאים' הנביאים שמטעים אותם ואומרים שלום יהיה להם יהיו לרוח כלומר כמוץ לפני רוח: והדיבר אין בהם' כיון שהדבר אין בהם כלומר רוח הקדש איך ידעו הם כך וכך אלא שהם סומכין בחלומותיהם או בקסמיהם ומבטיחים העם לטוב כדי שימצאו חן בעיניהם כשמיפין להם מעשיהם ואומרים לא תבא עליכם רעה ובעונם זה יכלו ויהיו לרוח: כה יעשה להם' על דרך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כלומ' כך וכך רעה יעשה להם וי"ת ונביי שקרא יהון וגו' כבעמוד: לכן כה אמ'' את הדבר הזה' שאתם אומרים עלי לא הוא ולא נבואתי והנה דברי מגיעים אליך: הנני נותן דברי בפיך והעם הזה עצים ואכלתם ובזה יכירו כי נבואתי מגעת אליך שיתקיימו עליהם דברי לרעה כמו שאתה אומר ויהי דבריך להם כמו האש לעצים שתאכל אותם ומה שאמר דברכם כמדבר כנגד הנביא הרי הוא כאומר אמור להם יען דברכם את הדבר הזה כי הנני נותן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם ויונתן פירש דברכם כנגד הנביאים שתרגם חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין: הנני מביא עליכ' בית ישראל: קריאה' ממרחק' כי בבל היא רחוקה מארץ ישראל: גוי איתן' חזק שלא תוכל להלחם כנגדו: גוי מעולם הוא' מזמן רב הוא גוי זה חזק ושאר הגוים הם יראים אותו ולא תוכל להעזר עם גוי זולתו: גוי לא תדע לשונו' ולא תבין מה יאמר וזה יותר קשה מאויב שמבין אדם לשונו וכן אמר בתורה בקללות גוי אשר לא תשמע לשונו: ולא תשמע' ולא תבין והענין כפול במלות שונות: אשפתו

מהנה ז' בקריאה וסימ' ועשה מאחת מהנה' כל היוצא מהנה יטרף' ושמרון בחצי חטאתיך' והלשכות העליונות קצרות' אחת מהנה לא נעדרה' אחת מהנה לא נשברה' בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דדה: לוא לה" מל' וסימ' נמסר בסדר ויקרא: ואכלתם ב' בקריא' וסימ' והעם הזה עצים ואכלתם' ואכלתם חית השדה' ולא תשמע ד' דסמיכי בקריאה וסימ' לא תאבה לו ולא תשמע אליו' ואם יפנה לבבך ולא תשמע' הנני מביא עליכם גוי ממרחק' עד אנה יי' שועתי דתריסר:

עַל־כֵּן הִכָּם אַרְיֵה מִיַּעַר זְאֵב עֲרָבוֹת יְשָׁדְדֵם נָמֵר שֹׁקֵד עַל־עָרֵיהֶם כָּל־הַיּוֹצֵא מֵהֵנָּה יִטָּרֵף כִּי רַבּוּ פִּשְׁעֵיהֶם עָצְמוּ מְשֻׁבוֹתֵיהֶם: אֵי לָזֹאת אסלוח־לָךְ בָּנַיִךְ עֲזָבוּנִי וַיִּשָּׁבְעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים וָאַשְׂבִּעַ אוֹתָם וַיִּנְאָפוּ וּבֵית זוֹנָה יִתְגּוֹדָדוּ: סוּסִים מְוּזָנִים מַשְׁכִּים הָיוּ אִישׁ אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ יִצְהָלוּ: הַעַל־אֵלֶּה לוֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה וְאִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי: עֲלוּ בְשָׁרוֹתֶיהָ וְשַׁחֵתוּ וְכָלָה אַל־תַּעֲשׂוּ הָסִירוּ נְטִישׁוֹתֶיהָ כִּי לוֹא לַיהוָה הֵמָּה: כִּי בָגוֹד בָּגְדוּ בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה נְאֻם־יְהוָה: כִּחֲשׁוּ בַּיהוָה וַיֹּאמְרוּ לוֹא־הוּא וְלֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה וְחֶרֶב וְרָעָב לוֹא נִרְאֶה: וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ וְהַדִּבֵּר אֵין בָּהֶם כֹּה יֵעָשֶׂה לָהֶם: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת יַעַן דַּבֶּרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הִנְנִי נֹתֵן דְּבָרַי בְּפִיךָ לְאֵשׁ וְהָעָם הַזֶּה עֵצִים וַאֲכָלָתַם: טו הִנְנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם גּוֹי מִמֶּרְחָק בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה גּוֹי אֵיתָן הוּא גּוֹי מֵעוֹלָם הוּא גּוֹי לֹא־תֵדַע לְשֹׁנוֹ וְלֹא תִשְׁמַע מַה־יְדַבֵּר:

על כן מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא מחורשא ויקטלנון עממיא דתקיפין כדיבי רמשא יבזזונון שלטונין דחסינין כנמרא כמנין על קרויהון כל דיפוק מנהון יתקטל ארי סגיאין מרדיהון תקיפין תיובתהון: נביא אמר ליה כנשתא דישראל על אידא אשבוק לכון אנא קריתי לכון בנין ואנון שבקו פולחני ומקימין בשום טעותא עוד שבעית יתהון טובא ואנון תבו למהוי זנאין ובית נפקת ברא מ מסתייעין: סוסון אגריסין אחרין הוו גבר על אתת חבריה מצוחין: העל אלין לא אסער לאיתאה עליהון בישתא אמר יי ואם מן עמא דכדין עובדוהי לא אתפרע מנהון ברעותי: סקו בקרוהא וחבילו וגמירא לא תעבדון פגרו בירניתהא ארי לא רעוא קדם יי בהון: ארי שקרא שקרו במימרי בית ישראל ובית יהודה אמר יי: כדיבו במימרא דיי ואמרו לא מן קדמוהי אתיא עלנא טבתא ואף לא תיתי עלנא בישתא ודקטלין בחרבא ובכפנא לא נחזי: ונביי שקרא יהון ללמא ונבואת שקריהון לא תתקים דא פורענותא תתעבד מנהון: בכן כדנן אמר יי אלהים צבאות חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין הא אנא יהיב פתגמי נבואתי בפומך תקיפין כאשתא ועמא הדין חלשין כקשא ויקטלונון: הא אנא מיתי עליכון עם מרחיק בית ישראל אמר יי עם תקיף הוא עמא דמעלמא הוא עמא לא תידע לישניה ולא תשמע מה דימלל: בית

רשי

אריה' מלכות בבל: זאב' מלכות מדי: נמר' מלכות יון: יטרף' בפרס: זאב ערבות' לשון ערפה ושוחה זאב המדבר: שוקד' ממהר' ומנחם חברו עם לשון שמירה כמו לשקוד על דלתותי וי"ת לשון אריבה: אי לזאת אסלח לך' בתמי' שאת לזאת אסלח לך ומנחם פי' אי כמו אין אשר בניך עזבוני ואשביע אותם כל טוב: יתגודדו' יתקבצו גדודים: סוסים מיוזנים משכים היו' כסוסים אלו המיוזנים בקושי אבר תשמיש בכל בקר היו משכים לאור בקר הוא בהשכמ': יצהלו' לשון זה מפל על הסוסי' מקול מצהלות אביריו לשון צהלה אגווייש"ניכט בלע"ז: בשרותיה' לשון מישור' ומנחם חברו לשון חומה עם אשור אך לא יתכנו נטישותיה כ"ש בלע"ז שהם שרשי כרם להיות נחשבים עם האומות ולא עם המישור ואני אומר שרותיה לשון שורות הכרם וי"ת בשרותיה בקירוהא ונטישותיה בירניתהא: ויאמרו לא הוא' לא מן קדמוהי אתיא עלנא טבתא: והנביאים יהיו לרוח' כתרגומו ונביאי שקרא יהון ללמא כלומר הנבואה הנבאים לנו נביאי שקר בשמו של הקב"ה לבריה' יהפכו להבל: והדבר' של קדושה שהם אומרי' לנו בשם הקדוש ב"ה אינו בהם: כה יעשה להם' הנביא אומר לאומרים זאת כה יעשה להם כאשר אמר יי' לי ומה אמר יען דברכם את הדבר הזה וגו': ואכלתם' ותאכל אותם: איתן' תקיף: גוי מעולם הוא' מימי קדם התחיל למלוך בי בדור הפלגה בארץ שנער: אשפתו

רדק

אשפתו׳ כי אבי האשפה ימיתו כל מי שיגע בהם וכאילו כלם קבורים באשפה ואמר כקבר פתוח שמוכן להשליך בו המתים: כלם גבורים׳ כי הם מלומדי מלחמה ואין לכם מפלט להנצל מידם: ואכל׳ לחמך כלל כל מאכל והאכילה הנזכרת בפסוק זה אכילה היא איכות המאכל וזה אכילת החרב כמו שתרגם יונתן ויבוז חצרך וגו׳ כבעמוד: ירושש׳ ענין רש ושבר וענין הרישות נופל גם כן בהריסת הערים כמו כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות: בחרב׳ בעת החרב או טעם בחרב למעלה לבניך ולבנותיך כאילו אמר יאכלו בניך ובנותיך בחרב ומה שאמר בניך ובנותיך כי כמו כן יאכל האבות אלא שאמר בתורה ואכל פרי בטנך וזה להכחיב כפם האבות שישחטו בניהם לעיניה׳ והם הקטני׳ שמתים בעון אבותם: גם בימים ההמה׳ כשיבא האויב ויאכל זה וזה כמו שכתו׳ לא אעשה אתכם כלה כי אתן בלב האויב להשאיר לכם פלטה: והיה כי תאמרו׳ מדבר כנגד העם כמו שדבר על הנה׳ ושב לדבר כנגד הנביא שיענה להם תשובת השאלה כאשר עזבתם וגו׳ והשאלה והתשובה תהיה אחר שיבא האויב ויגלה העם: כן תעבדו זרים׳ מדה כנגד מדה אתם עבדתם אלהי נכר בארצכם תעבדו עם נכר בארץ לא לכם: הגידו׳ אומר לכל השומעי׳ דברו שיאמרו להם זאת התוכחה לבד אחר חול גבול הים: שמעו נא׳ מבואר הוא: האותי׳ איך לא תיראו מפני והנה יש לי שני עדים שלא תוכלו להכחיש כי האחד הוא בכלל העולם והאחר הוא בכם לבדכם אשר הוא בכלל העולם הוא דבר הים כי בראשית בריאת העולם היו המים מכסים הארץ כולה כי כן היה טבעם אחר כן אמרתי שיקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה והנה בהקוות המים שהיו על פני כל הארץ אל מקום אחד היו שופעים על המקום ההוא כגבים כמו כן והיה להם לפי טבעם לרדת ולהתפשט על פני כל הארץ כבתחלה אלא שאני אמרתי לו עד פה תבא ולא תוסף והאמירה היא הרצון ושמתי החול על שפתו גבול לו שלא יעברנהו והנה החול אין חומה גבוה שתעמוד בפני המים ולא עוד אלא שגלי הים מתגעשי׳ והומין ובאים עד השפה כאילו יעברו עליה כפי טבעם ולא יוכלו לפי שאני מנעתי טבעם בזה ובזה תוכלו להכיר כי אני משגיח בתחתונים ועושה בהם כרצוני ואיך לא תיראו אותי ולא תחילו מפני ולא תעלו בלעתכם שאני יכול לעשות בכם כרצוני אם תעברו מצותי אם כן ראוי לקרוא אתכם עם סכל ואין לב שלא תבינו זה או אם תבינו ויש לכם לב להבין אם כן לבבכם סורר ומורה שאתם מכירים וכופרים כי הנה שמתי בכם עד כי בעשותכם רצוני אני נותן גשמיכם בעתם יורה במרחשון ומלקוש בניסן ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו ובימי הקציר לא ירד לכם מטר וזהו שאמר שבועות חקות קציר ישמור לנו ובהיותכם מיוחדים בין שאר האומות בזאת הברכה איך לא תשימו זה על לב כי אני משגיח עליכם ואיך תכחשו בי ותאמרו לא הוא ואם תאמר למה לא נתן להם לעדים האותות והמופתים הכתובים כמו קריעת ים סוף והירדן וזולתן משנוי הטבע שאי אפשר לשם מבלתי מכוין ומשגיח הופך הטבע כרצונו נאמר כי כל האותות והמופתים יוכלו להכחיש בהם אם ירצו כי לא היו אלא פעם אחת בזמן אחד ואותם שלא היו בזמן ההוא יוכלו להכחיש בהם אם יהיו כופרים בתורה אבל זה העד היות החול גבול לים הוא חק עולם לא סר ולא יסור כל ימי היות עולם ובזה לא יוכלו להכחיש שהרי רואים בעיניהם ושומעים באזניהם רואים ביאת גלי הים עד השפה ולא יעברו החול שהוא שפה לים ושומעים התגעשות הגלים והמייתם כאילו בבאם יעברו הכל ויכסו פני הארץ זה דבר שלא יוכל אדם להכחיש: תחילו׳ מן חיל כיולדה: יעברנהו׳ הנון נוספת כמו כל היום יברכנהו: ויתגעשו׳ גליו שאומר בסוף׳ ויעברנהו גם כן בנון נוספת: ולעם׳ סרו וילכו׳ סרו מהדרך הטובה והלכו להם בשרירות לבם וי״ת על דסטו מבתר פולחני גלו: ולא אמרו׳ נירא נא׳ נון נא נקראת רפא״ אע״פ שמלת נירא נקראת מלעיל: הנותן גשם׳ ואחר כך פי׳ יורה ומלקוש בעתו אבל למה שכתב ויורה בוי״ו השמוש הנותן גשם בשאר עתי השנה לצורך הגנות ולשתו׳ ולשאר צרכי האדם והבהמו׳ ונתן גם כן יורה ומלקוש לצורך התבואה כל אחת בעתו: שבועות חקות קציר ישמור לנו׳ אותם שבועות שחקות קציר ישמור לנו שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר וזהו חק הקציר ומשפטו וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר הוא חק הקציר ומשפטו גם כן לפיכך אמר חקות ומה שאמר שבועות ולא אמר ימי הקציר לפי שאנו סופרים שבעה שבעות על חג השבעו׳ לפיכך תלה ימי הקציר בשבעות וי״ת בזמן קים שבועיא דבזמן חצדא נטר לנא: עונותיכם׳ והיה לכם לאמר בלבבכם כי אלה הרעות הבאות עליכם עונותיכם הטו אתכם שהרי כשהייתם עושים רצון האל היה נותן לכם גשם בעתו וכל צרכיכם באים על הנכונה אם כן מי מנע הטוב מכם ומי הביא עליכם הרע אלא עונותיכם וחטאתיכם: כי נמצאו׳ ישור כשך יקושים׳ יביט כל אחד בדרכי אם יעבור אדם שיגזלו ממנו מה שעמו ויביט כאדם המכיח יקוש׳ ומציב משחית ללכד העופות כן יביטו הם ויארבו והציבו משחית אנשי׳ ילכודו ולא עופות ומשחית יקרא הפח שלוכד העופות כן הם מציבים ומארבים מזה ומזה ללכוד אנשי׳ ולגזול מהם מה שעמהם

ישור

אשפתו ג׳ בקריא׳ וסי׳ אשפתו כקבר פתוח׳ אשרי הגבר אשר מלא אשפתו׳ הביא בכליותי בני אשפתו: פתוח ד׳ בקריא וסים׳ נמסר בסדר חקה: בהנה ג׳ וסים׳ לחטא׳ אשר הוא יושב בהנה׳ אשר אתה בוטה בהנה בחרב: חק עולם ה׳ בקריא׳ וסים׳ ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו׳ כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם׳

אַשְׁפָּתוֹ כְּקֶבֶר פָּתוּחַ כֻּלָּם גִּבּוֹרִים׃ וְאָכַל קְצִירְךָ וְלַחְמֶךָ יֹאכְלוּ בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ יֹאכַל צֹאנְךָ וּבְקָרֶךָ יֹאכַל גַּפְנְךָ וּתְאֵנָתֶךָ יְרֹשֵׁשׁ עָרֵי מִבְצָרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵנָּה בֶּחָרֶב׃ וְגַם בַּיָּמִים הָהֵמָּה נְאֻם־יְהוָה לֹא־אֶעֱשֶׂה אִתְּכֶם כָּלָה׃ וְהָיָה כִּי תֹאמְרוּ תַּחַת מֶה עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וַתַּעַבְדוּ אֱלֹהֵי נֵכָר בְּאַרְצְכֶם כֵּן תַּעַבְדוּ זָרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָכֶם׃ כ הַגִּידוּ זֹאת בְּבֵית יַעֲקֹב וְהַשְׁמִיעוּהָ בִיהוּדָה לֵאמֹר׃ שִׁמְעוּ־נָא זֹאת עַם־סָכָל וְאֵין לֵב עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ׃ הַאוֹתִי לֹא־תִירָאוּ נְאֻם־יְהוָה אִם מִפָּנַי לֹא תָחִילוּ אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם חָק־עוֹלָם וְלֹא יַעַבְרֶנְהוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ וְלֹא יוּכָלוּ וְהָמוּ גַלָּיו וְלֹא יַעַבְרֻנְהוּ׃ וְלָעָם הַזֶּה הָיָה לֵב סוֹרֵר וּמוֹרֶה סָרוּ וַיֵּלֵכוּ׃ וְלוֹא־אָמְרוּ בִלְבָבָם נִירָא נָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַנֹּתֵן גֶּשֶׁם וְיֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בְּעִתּוֹ שְׁבֻעֹת חֻקּוֹת קָצִיר יִשְׁמָר־לָנוּ׃ כה עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ־אֵלֶּה וְחַטֹּאותֵיכֶם מָנְעוּ הַטּוֹב מִכֶּם׃ כִּי־נִמְצְאוּ בְעַמִּי רְשָׁעִים

בית אזניה כקברא פתיח כולהון גברין׃ ויבוז חצרך ומיכלך יקטלון בנך ובנתך ישבי ענך ותורך יבוז פרי גופנך ותינך יפגר קרוי ארעך כריכתא דאת רחיץ לאשתזבא בהון מן קדם דקטלין בחרבא׃ ואף ביומיא האנון אמר יי לא אעביד עמכון גמירא׃ ויהי ארי תימרון חלף מה עבד יי אלהנא לנא ית כל אלין ותימר להון כמה דשבקתון פולחני ופלחתון לטעות עממיא בארעכון כן תשתעבדון לעממיא פלחי טעותא בארעא דלא דילכון׃ חוו דא בבית יעקב ובשרוהא בדבית יהודה למימר׃ שמעו כען דא עמא טפשא ולית ליה לב דעינין להון ולא חזן אודנין להון ולא שמעין׃ המן קדמי לא תדחלון אמר יי אם מן קדם מימרי לא תזועון דשויתי חלא תחומא לימא קים עלם ולא עדי ליה ומטרפין ולא יכלין והמן גלוהי ולא עדן ליה׃ ולעמא הדין הוה לב סטי ומריד על דסטו מבתר פולחני גלו׃ ולא אמרו בלבהון נדחל כען קדם יי אלהנא דמחית מטר בכיר ולקיש בעדניה בזמן קים שבועיא דבזמן חצדא נטר לנא׃ חוביכון גרמו אלין לכון וחטאיכון מנעו טובא מנכון׃ ארי אשתכחו בעמי חיבין

רשי

אשפתו׳ מקום נרתק החצים: ירושש ערי מבצריך וגו׳ הרי זה מקרא מסורס ירושש בחרב את ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה׳ ירושש ימסכן: בחרב׳ על ידי גייסות וכן הוא אומר וחרב לא תעבור בארצכם: האותי לא תיראו׳ הלא הים שאינו דואג מפני הפורענו׳ ואינו מצפה לקיבול שכר ירא מפני ואינו עובר הגבול אשר שמתי סביביו: תחילו׳ לשון פחד: ויתגעשו גליו׳ ומרומם לעבור הגבול ולא יוכלו לעבור: והמו גליו׳ שאון קול גדול: ולא יעברנהו׳ הגלי׳ לא יעברו הגבול: יורה ומלקוש׳ כתרגו׳ בכיר ולקיש׳ שבועות חוקות קציר׳ שבעה שבועו׳ שחקק לנו בהם שתי חקות קציר חק העומר וחק שתי הלחם: ישמר לנו׳ שיהא הקציר בזמנו: הטו אלה׳ הטו החקות האלה מעליכ׳ שאיני שומרם לכם ואתם כלים ברעב: ישור

והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה׳ והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדוש׳ האותי לא תיראו נאם יי׳ ואם מפני׳ ו״א בליש׳ וסים׳ נמסר בסדר כי תשא: שבועות ד׳ ג׳ מל׳ חס׳ וסים׳ שבעת חקת קציר ישמר לנו׳ שבועי שבעות להם׳ חג שבעות ימים דיחזקאל׳ שבעות משות אומר׳ קדמא חס׳:

ישור׳ יארוב וכן למען שוררי לשון אשורנו ולא קרוב: כשך יקושים׳ כאשר ישוך היקוש שעושין ללכוד צביים ביער כשרגלו בא לתוכו והוא נושכו ומחזיקו ברגלו ונלכד וקורין לו פ״יד בלע״ז: הציבו משחית׳ ניכב״ל בלע״ז כן עושין אורבים על עיר או על דרך: הציבו׳ כמו מצב פלשתים: ככלוב׳ הוא מקום שמפטמין בו עופות וכן תירגמו יונתן כבית פיטמא ובלע״ז פרג״ק: שמנו עשתו׳ לשון עשת שן נוף עב ובלע״ז אישפי״שירש: עברו דברי רע׳ אם באת רעה או עבירה לידם לא נעו ממנה אלא עברו בה ועשאוה: לא דנו דין יתום׳ למען יצליחו: שמה׳ תמהון: ושערורה׳ דבר מגונה לכל ומהו דבר התמהון הנביאי׳ נבאים שקר ואומרים היו גוזלין ואונסין והכהנים שהם שופטי העם ונשיאיהם ירדו את העם על ידי הנביאי׳ כלומ׳ לאחריה׳ כמו והמלך עובר וכל העם עוברים על ידו דוד אחריו אף כאן על ידיהם אחריהם לעשות כדברי הנביאי׳: העיזו בני בנימין׳ ללכת לעריכם לשמור מבצריכם: בית הכרם׳ שם מקום הוא: שאו משאת׳ נס להקבץ ולהלחם על נפשכם: הנוה והמעונגה דמיתי׳ החרבתי תרגמו יונתן לשון ונדמו נאות השלום כדמתה אשקלו׳: רעי׳ ועדריהם׳ משל הוא מלכים וחיילותיהם: רעו׳ אכלו: את ידו׳ את מקומו סביביו: קדשו׳ זמנו: אוי לנו׳ לעת פנות היום: כי פנה היום׳ כאשר פנה לעת ערב הציתו האור בבית המקדש: כלתו

כזה ה׳ וסימ׳ הנמצא כזה איש אשר רוח׳ והיה כזה יום מחר׳ אם בגוי אשר כזה׳ ותרין חברנהי: משאת ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ועל בית הכרם שאו משאת׳ נוגי ממועד׳ ויתן משאת כיד המלך׳ וחד ומשאת ויתן לו ארוחה ומשאת: קומו ונעלה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ קומו ונעלה בצהרים׳ ודבתריה קומו ונעלה בלילה׳

יָשׁוּר כְּשַׁךְ יְקוּשִׁים הִצִּיבוּ מַשְׁחִית אֲנָשִׁים יִלְכֹּדוּ: כִּכְלוּב מָלֵא עוֹף כֵּן בָּתֵּיהֶם מְלֵאִים מִרְמָה עַל־כֵּן גָּדְלוּ וַיַּעֲשִׁירוּ: שָׁמְנוּ עָשְׁתוּ גַּם עָבְרוּ דִבְרֵי־רָע דִּין לֹא־דָנוּ דִּין יָתוֹם וְיַצְלִיחוּ וּמִשְׁפַּט אֶבְיוֹנִים לֹא שָׁפָטוּ: הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי: שַׁמָּה וְשַׁעֲרוּרָה נִהְיְתָה בָּאָרֶץ: הַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַשֶּׁקֶר וְהַכֹּהֲנִים יִרְדּוּ עַל־יְדֵיהֶם וְעַמִּי אָהֲבוּ כֵן וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְאַחֲרִיתָהּ:

א הָעִזוּ בְּנֵי בִנְיָמִן מִקֶּרֶב יְרוּשָׁלַ͏ִם וּבִתְקוֹעַ תִּקְעוּ שׁוֹפָר וְעַל־בֵּית הַכֶּרֶם שְׂאוּ מַשְׂאֵת כִּי רָעָה נִשְׁקְפָה מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל: הַנָּוָה וְהַמְּעֻנָּגָה דָּמִיתִי בַּת־צִיּוֹן: אֵלֶיהָ יָבֹאוּ רֹעִים וְעֶדְרֵיהֶם תָּקְעוּ עָלֶיהָ אֹהָלִים סָבִיב רָעוּ אִישׁ אֶת־יָדוֹ: קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ מִלְחָמָה קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַצָּהֳרָיִם אוֹי לָנוּ כִּי־פָנָה הַיּוֹם כִּי

ה יִנָּטוּ צִלְלֵי־עָרֶב: קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַלָּיְלָה וְנַשְׁחִיתָה אַרְמְנוֹתֶיהָ:

בִּנְכְלִין אָשְׁרִין דִּם זַכַּי כִּלְבוּשׁ צַיָּדִין דְּמָחֵי וְקָטֵיל מִתְעַשְׁתִּין לְחַבָּלָא נַפְשִׁין קָטְלִין: כְּבֵית פִּטְמָא דִמְלֵי עוֹפָא כֵּן בָּתֵּיהוֹן מְלָן נִכְלִין עַל כֵּן סַגִּיאוּ וַעֲתִירוּ: עֲתַרוּ אַף קְנוֹ נִכְסִין אַף עֲבַרוּ עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא עֲבַדוּ דְבִישׁ דִּין דִּקְשׁוֹט לְאַדְרִינִין וְאִלּוּ הֲווֹ דָרְנִין דִּין יַתְמָא הֲווֹ מַצְלְחִין, וְדִין חֲשִׁיכַיָּא בְּקוּשְׁטָא לֵית אִנּוּן דָּיְנִין: הַעַל אִלֵּין לָא אֶסְעַר לְאַיְתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישָׁא אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דִכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אֶתְפְּרַע מִנְּהוֹן כִּרְעוּתִי: תֵּימָה וּשְׁנוּ הֲווֹ בְּאַרְעָא: נְבִיֵּי שִׁקְרָא מִתְנַבַּן שִׁקַר וְכָהֲנַיָּא מְסַיְּעִין עַל יְדֵיהוֹן וְעַמִּי רְחִימוּ כֵן וּמַה תַּעְבְּדוּן לְסוֹפָא: גְּלוֹ בְּנֵי בִנְיָמִן מִגּוֹ יְרוּשְׁלֶם אֲרֵי קָל צְוָחַת קַרְנָא אִשְׁתְּמַעַת בְּאַרְעָא וְעַל בֵּית בִּקְעַת כַּרְמַיָּא זְקִיפוּ עַמְמַיָּא סִמְוָתָא אֲרֵי בִישְׁתָא אִסְתְּכִיאַת מִצִּפּוּנָא וּתְבִירָא רַבָּא: יָאֲתָא וּמְפַנַּקְתָּא אִיכְדֵין קַלְקֵילְתְּ יַת אוֹרְחָתִיךְ בְּכֵן בְּהִיתַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן: לַהּ יֵיתוֹן מַלְכִין וּמַשִׁרְיָתְהוֹן יִגְדּוּן עֲלַהּ מַשְׁכְּנִין סְחוֹר סְחוֹר וְסָיְעִין גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ: זַמִּינוּ עֲלַהּ עָבְדֵי קְרָבָא קוּמוּ וְנִסַּק בְּטִיהֲרָא וַי לָנָא אֲרֵי פְּנָא יוֹמָא אֲרֵי נְגַדוּ טוּלֵי רַמְשָׁא: קוּמוּ וְנִסַּק בְּלֵילְיָא וּנְחַבֵּל בִּרְנְיָתַהָא:

קומו ונעלה ציון אל יי׳ וחד קומו נעלה:

ישור׳ יביט כמו אשורנו ולא קרוב: כשך׳ הוא מקור כמו כהניח או תאר והוא כמו מניח מן וחמת המלך שככה שפירושו נחה ושך הוא פעל יוצא ושככה פעל עומד: יקושים הם כמו מוקשים וי״ת ארי אשתכחו בעמי חייבין וגו׳ כבעמוד: ככלוב מלא עוף׳ כלוב כלי עשוי מנסרין מגדלין בהם עופות ומפטמין אותם שם וכן ת״י כבית פיטמא ודומה לו והנה כלוב קיץ של עשוי מנסרים והמשילם לכלוב מלא עוף כמו שהכלוב ממלאים אותו עופות כפי מה שהוא ונותנים לתוכו מאכלם ומשקם ואוכלין שם תמיד כן בתי אלה הרשעים מלאים מרמה ר״ל ממון מקובץ במרמה ובאין ומתעדנין בו: על כן גדלו ויעשירו׳ על כן שבא להם ממון זה בלי עמל ויגיעה גדלו בנכסים והעשירו: שמנו עשתו׳ על דרך משל כמו וישמן ישורון ויבעט כלומר הרבו בנכסים גם יש בו קצת המליצה כי העשירים ברוב הם שמנים ודשנים עשתו זכו מן עשת שן כי השמן עור בשרו זך וכן תרגם יונתן עתרו אף קנו נכסין: גם עברו דברי רע׳ לא דיים בעשרם אלא הרבו לגזול ולחמוס עד שעברו כל דברי איש רע כלומר יותר הרעו לעשות מאשר אנשים רעים עד שעברו עליהם ברעתם ויונתן תרגם אף עברו על פתגמי אורית׳ עבדו דבים ופי׳ דין יתום כלומ׳ משפט היתום והאדם החלוש לא שפטו ולא לקחו משפטם מעושקיהם: ויצליחו׳ ואף על פי כן ויצליחו: ומשפט אביונים׳ כפל ענין במלו׳ שונות: העל אלה׳ פירושו כתרגומו העל אילין לא אסער וגו׳ כבעמוד: שמה ושערורה נהיתה׳ שמה ענין תימה כמו כאשר שממו עליך רבים כלומר דבר תימה הוא מה שנהיה בארץ מרעות שעושין ודבר טנוף ולכלוך וזהו פירוש שערורה ענין טנוף ולכלוך כמו התאנים השוערים וכת״י שמה תימה ויש נוסחאות תיימא והוא לשון כליון כמו מתם תיימי מיא בדברי רז״ל ותרגו׳ שערוריה ושנו: הנביאים׳ עתה פי׳ מה היא השמה והשערורה שנהיתה בארץ נבאו בשקר לעם ויאמרו שלום יהיה לכם ובזה מטים העם לדרך רע: נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם׳ ענין לקיחה מן רדה הדבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הדבש בידו שהוא טוב וערב וי״מ אותו ענין ממשלה מן כי הוא רודה לא תרדה בו ר״ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומכונתם ומטים המשפט כרצונם: ועמי אהבו כן׳ ר״ל רוצים בכל זה לפי שהם מיפים להם מעשיהם הרעים: ומה תעשו לאחריתה׳ כלומר לאחרית שמה ושערוריה שזכר כלומר אם השערוריה יפה בעיניכם עתה מה תעשו לאחריתה כי תדעו כי מרה תהיה באחרונה: העיזו׳ הניסו כמו שלח העז מקנך אמר לבני בנימן שהם בירושלם אתם בנימן נוסו והניסו את אשר לכם מקרב ירושלם כל שכן משאר עריכם כי אפילו ירושלם תלכד ומה שאמר העיזו הוא דרך גוזמא כי אין להם מקום אנה ינוסו שם אלא כאומר אם יש לכם מקום שתנוסו נוסו והניסו מקרב ירושלם כי גם היא תלכד וירושלם היתה ליהודה ובנימן ומה שאמר לבנימן ולא אמר ליהודה כא״ש שנוהג על קרוביו תחלה כי הוא כותב עליהם יותר ממה שהוא כותב על אחרים והוא היה מענתות בארץ בנימן והם היו קרוביו בני משפחתו כמו שאמר לו עליהם כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וי״ת העיזו גלו: ובתקוע תקעו שופר׳ תקוע שם מקום הוא שנאמר וישלח יואב תקועה ואמר לדרך צחות ובתקוע תקעו לשון נופל על לשון כמו ועקרון תעקר ואמר תקעו שופר להניס העם אל העיר: ועל בית הכרם שאו משאת׳ מגדל גבוה בכרם אחד גבוה לשמור כל הכרמים אשר סביבותיו ואותו נקרא בית הכרם וכן הוא אומר ויבן מגדל בתוכו ואמר שישאו בו משאת שיראו הרחוקי׳ הלהבה וינוסו ומשאת כמה משיאין משואות במשנה: נשקפה׳ נראתה ונגלתה עתה תבא: מצפון׳ היא בבל שהיא לצפון: הנוה והמעונגה דמיתי׳ פעל יוצא כמו אם היא [illegible] דמיתי רעיתי כלומר דמיתי בת ציון לאשה הנוה והמעונגה והנה אני רואה שיבאו עליה רועים ועדריהם להחרידה ופירוש הנוה האשה השוכנת בנוה שלה [illegible] תאר לנקבה בפלס דוה ורבי יהודה חיוג פירש הנוה כמו נאוה בא״לף מן נאוו לחייך בתורים ענין יופי ונוי וכן תרגם יונתן ומפנקא ואדוני אבי זכרונו [illegible] כרתי כמו כדמו עמי: אליה׳ המשיל המלכים הבאים אליה להחריבה לרועים והעדרים הם חייליהם וצבאותם וכמו זה רבים במקרא והמשיל המלכים [illegible] העם לצאן כמו הוי רועה אוילי וכתרג׳ להם רועים כלבי והדומים להם וכת״י לה ייתון מלכים ומשרייתהון: רעו איש את ידו׳ את מקומו וכן רועות על [illegible] אחד או שר יכול על עיר או על ערים וכן האחר עד כלותם לכבוש את הארץ: קדשו עליה מלחמה׳ אומר איש לחברו מהרועים זמנו מלחמה על ציון [illegible] איש את ידו כולם זמנו עצמן למלחמה על ציון: קומו ונעלה בצהרים׳ ואמר בפסוק שאחריו קומו ונעלה בלילה זכר צהרים ולילה לפי שהם זמני [illegible] מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים אמרו בזמנים קשים להם עולה עליהם אמר הנביא אוי לנו כי פנה היום כלומר בצהרים שאומרים אויבנו לרעה [illegible] כי צהרים קשה לרוב החום ועת יפה לרוב האורה ואנחנו נקח ממנו הרע ולא הטוב כי לנו חשך היום זהו כי פנה היום כלומר האור פנה לו לדרכו [illegible] מתפשטים כי אין לנו אורה אלא חשכה: קומו׳ ארמנותיה׳ שהם חושבים להשגב בהם נשחיתה אותם:

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּרְתוּ עֵצָה וְשִׁפְכוּ עַל־יְרוּשָׁלִַם סֹלְלָה הִיא הָעִיר הָפְקַד כֻּלָּהּ עֹשֶׁק בְּקִרְבָּהּ׃ כְּהָקִיר בּוֹר מֵימֶיהָ כֵּן הֵקֵרָה רָעָתָהּ חָמָס וָשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל־פָּנַי תָּמִיד חֳלִי וּמַכָּה׃ הִוָּסְרִי יְרוּשָׁלִַם פֶּן־תֵּקַע נַפְשִׁי מִמֵּךְ פֶּן־אֲשִׂימֵךְ שְׁמָמָה אֶרֶץ לוֹא נוֹשָׁבָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ כַגֶּפֶן שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל הָשֵׁב יָדְךָ כְּבוֹצֵר עַל־סַלְסִלּוֹת׃ עַל־מִי אֲדַבְּרָה וְאָעִידָה וְיִשְׁמָעוּ הִנֵּה עֲרֵלָה אָזְנָם וְלֹא יוּכְלוּ לְהַקְשִׁיב הִנֵּה דְבַר־יְהוָה הָיָה לָהֶם לְחֶרְפָּה לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ וְאֵת חֲמַת יְהוָה מָלֵאתִי נִלְאֵיתִי הָכִיל שְׁפֹךְ עַל־עוֹלָל בַּחוּץ וְעַל סוֹד בַּחוּרִים יַחְדָּו כִּי־גַם־אִישׁ עִם־אִשָּׁה יִלָּכֵדוּ זָקֵן עִם־מְלֵא יָמִים׃ וְנָסַבּוּ בָתֵּיהֶם לַאֲחֵרִים שָׂדוֹת וְנָשִׁים יַחְדָּו כִּי־אַטֶּה אֶת־יָדִי עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי מִקְּטַנָּם וְעַד־גְּדוֹלָם כֻּלּוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וּמִנָּבִיא וְעַד־כֹּהֵן כֻּלּוֹ עֹשֶׂה שָּׁקֶר׃ וַיְרַפְּאוּ אֶת־שֶׁבֶר עַמִּי עַל־נְקַלָּה לֵאמֹר שָׁלוֹם שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם׃ הֹבִשׁוּ כִּי תוֹעֵבָה עָשׂוּ גַּם־בּוֹשׁ לֹא־יֵבוֹשׁוּ גַּם־הַכְלִים לֹא יָדָעוּ לָכֵן יִפְּלוּ בַנֹּפְלִים בְּעֵת־פְּקַדְתִּים יִכָּשְׁלוּ אָמַר יְהוָה׃

אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת קְצוּ אָעָא וְצַבַּרוּ עַל יְרוּשְׁלֶם מְלֵיתָא הִיא קַרְתָּא דְאִתְפְּקִידוּ לָהּ חוֹבָהָא כּוּלְהוֹן אָנְסִין בְּגַוַּהּ׃ כְּגוּבָא דְמַקֵּים מוֹהִי כֵּן אוֹרִיכוּ וְאִתְקַיָּמוּ בְגַוַּהּ עָבְדֵי בִישְׁתָּא קָל חֲטוֹפִין וּבִזְּזִין מִשְׁתְּמַע בָּהּ קֳדָמַי תְּדִירָא עַל כֵּן אַיְתֵיתִי עֲלַהּ מְרַע וּמְחָא׃ אִתְרְדַא יְרוּשְׁלֶם דִּלְמָא יִרְחַק מֵימְרִי יָתִיךְ דִּלְמָא אֲשַׁוִּינִיךְ צַדְיָא כְּאַרַע סְדוֹם דְּלָא אִתּוֹתְבַת׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִתְבַּזָּזָא יִתְבַּזְּזוּן כְּמָא דִמְהַלְּכִין עַל שׁוּלֵי גֻפְנָא לְמִקְטַף שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל וְתָתִיב מַחֲרָתִךְ עֲלֵיהוֹן כִּדְקָטֵף עַל סַלְסְלִין׃ עַל מַן אֲמַלֵּל וְאַסְהֵד וִיקַבְּלוּן אוּלְפַן הָא אִטַּפְּשַׁת אוּדְנְהוֹן וְלָא יָכְלִין לְמֵיצַת הָא פִּתְגָמָא דַיְיָ הֲוָה לְהוֹן לְחִסּוּדִין מִדְּלָא צָבַן בֵּיהּ׃ וְיַת נְבוּאַת דַּיְיָ בִּתְקוֹף מִן קֳדָם יְיָ אִתְמְלֵיתִי לְאֵיתִי לְסוֹבָרָא וְלָא יְכִילְתָּא לְמִשְׁפַּךְ עַל יַנְקִין בְּשׁוּקָא וְעַל סִיעַת עוּלֵימִין כַּחְדָא אֲרֵי אַף גְּבַר עִם אִתְּתָא יִתְאַחֲדוּן סָב עִם דִּשְׂבַע יוֹמִין׃ וְיִסְתַּחֲרוּן בָּתֵּיהוֹן לְאוּחֲרָנִין חַקְלָן וּנְשִׁין כַּחְדָא אֲרֵי אֲרֵים יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי מִזְּעֵירֵיהוֹן וְעַד רַבְרְבֵיהוֹן כּוּלְּהוֹן אָנְסֵי מָמוֹן וּמִסָּפַר וְעַד כָּהֵן כּוּלְּהוֹן עָבְדֵי שְׁקַר׃ וְאַסִּיאוּ יַת תְּבַר כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי בְּמִלֵּי שִׁקְרֵיהוֹן לְמֵימַר שְׁלָמָא שְׁלָמָא וְלֵית שְׁלָם׃ עֲלֵיהוֹן לְמִבְהַת אֲרֵי תוֹעֶבְתָּא עֲבַדוּ אַף מִבְהַת לֵית אִנּוּן בָּהֲתִין אַף אִתְכְּנָעָא לֵית אִנּוּן יָדְעִין בְּכֵן יִתְרְמוּן קְטִילִין בְּעִדָּן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן יִתַּקְלוּן אֲמַר יְיָ׃

ישמע׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ ס׳ : ואעידה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ואעידה בם את השמים ואת הארץ׳ ואעידה לי עדים נאמנים׳ על מי אדברה ואעידה׳ שמעי עמי ואדברה׳ שמע עמי ואעידה בך: מלאתי ג׳ וסי׳ ואת חמת יי׳ מלאתי׳ ואולם אנכי מלאתי כח׳ כי מלאתי מלים׳ בתרא מלתי כתיב: שלום שלום ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ יצר סמוך תצר׳ בורא ניב שפתים שלום׳ וירפאו את שבר עמי׳ וחברו וירפאו את שבר בת עמי על נקלה׳ ורוח לבשה את עמשאי ראש השלישים לך דוד:

רשי

כרתו עצה׳ לא מפיק ה״א והוא לשון עץ שאין לשון כריתה נופל על העצה ועצה האמור כאן לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים הרבה: העיר הפקד׳ שבאה פקודתה: כהקיר׳ לשון מקור: ביר׳ באר: כן הקרה רעתה׳ כן נובעת רעתם תמיד מוסיפים ומחדשים: חלי ומכה׳ על כן אייתיתי עלה מרע ומחא: הוסרי׳ קבלי מוסר: פן תקע׳ פן תנתק הוקע׳ לשון חיבור והוקע אותם ויש מפר׳ לשון הסרת החיבור והרבה תיבות משמשות כן: עולל׳ גרפא״ץ בלע״ז לאחר שבצרו הכרם וכשאחרו עוללו׳ והעניים באים ועוללי׳ אותם כן יבזו ויחזרו ויבזו: השב ידך׳ אתה השונא השב ידך לשלול שנית כבוצר המשיב ידו על סלסלות המסלסל ומחפש העוללות וכן היתה שהגלה את יהויקים והרגו והמליך את יכניה חזר לסוף שלשה חדשים והגלהו חזר לסוף עשתי עשרה שנה והגלה את צדקיהו סלסלות רבירקור״ש בלע״ז כמו סלסלה ותרוממך כך פיר׳ דונש ומנח׳ פי׳ לשון סל פני״רש בלע״ז: ואעידה׳ לשון התראה: ערלה׳ אטומה וכן כל לשון ערלה: לחרפה׳ מחרפין אותו: ואת חמת יי׳ מלאתי׳ לבי מלא כבוא׳ לבוא חמת יי׳ עליהם: הכיל׳ כמו להכיל לאטופר״ד בלע״ז: שפוך על עולל׳ לשפוך על היונקים: בחוץ׳ בשוק: מלא ימים׳ קרוב למות והוא יתר על זקן: שדות ונשים יחדו׳ יוסבו לאחרים: בוצע בצע׳ אונס ממון: על נקלה׳ קל הוא לנביאי השקר להוציא מפיהם ולומר שלום יהיה לכם ובדב׳ זה מרפאין בדיבורם את השבר העתיד לבא עליהם: הובישו׳ עליהון למיבהת: הכלים׳ כמו להכלי׳: מרגוע

רדק

כי כה אמר יי׳ ׳ כלומר מאת יי׳ היתה זאת כי הוא רוצה להשחיתה והעיר את רוחם לבא אליה וכאילו אמר להם כרתו עצה׳ עצה כמו עץ והה״א חיכנה לכינוי כי היא רפה אמר כרתו עצים לעשות מהם דייק ולשפוך סוללה על ירושלם והם האבנים שמשליכין בדייק וכלומה לו על העיר לנתוץ חומותיה ומגדליה ולדעת יונתן סוללה הוא תל גבוה שתרגום סוללה מליתא והו׳ שסופכין עפר ועצי׳ תוך החפירות אשר סביב העיר עד שממלאי׳ אותם מעפר ועצים תלים סביב לעיר על מלוי החפירות כדי לעלות מהם לחומה והוא הנקרא סוללה: היא העיר הפקד׳ היא העיר שהפקד מכה אע״פ שהצריך לה הקב״ה לא יצריך לה עוד כי כלה עשק בקרבה בכל העיר ימצא אדם עשק בקרבה כלומר אפי׳ בתוך העיר עושקים אין צריך לומ׳ חוץ לעיר בדרכים: כהקיר ביר׳ כהקיר מן מקור ביר כמו באר אמר כמו שהבאר מימיה נובעין תמיד בלי הפס׳ כן הקרה רעתה וזהו שאמר על פני תמיד ומה שאמר תמיד כלומר שאני רואה ומשגיח לעד לא כמו שהם אומרי׳ אין יי׳ רואה אותנו: חלי ומכה׳ אמר חמס ושוד חלי ומכה ישמע בה שמחלים העניים ומכי׳ אותם כמו שנאמר ופני עניים תטחנו או פירושו עונש החמס והשוד שהם עושים אני מביא עליה׳ חלי ומכה וכן ת״י כגובא דמקיי׳ מוהי וגו׳ כבעמוד: הוסרי׳ פן תקע נפשי ממך׳ שאם לא תוסרי יפרד רצוני ממך שלא ארצה לך תקע נפשי ממך כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדב׳ ממקומו ושרשו יקע או יקע: לא נושבה׳ כאילו לא נושבה מעולם כך תהיה שממה ות״י כארע לסדום דלא אתותבת: כה אמר יי׳ ׳ עולל׳ מקור מן הדומה למרובע כי שרשו עלל אמר כמו שמעללין הגפן אחר שבצרו אותה שישובו על העוללות הנשארות ויבצרו אותם כן יעשו האויבים כי שארית ישראל הוא כמו העוללות בגפן ועוד פי׳ ואמר השב ידך כבוצר על סלסלות כל אחד מהאויבי׳ יאמ׳ לחבירו השיב ידך לבוז ולשלול כמו שהוא בוצר ומשיב בסלסלים ומשיב ידו פעם אחר פעם על שיעולל הגפן כולה ויונתן פי׳ השב ידך דברי הנביא בנגד האל ותתיב מחתך עליהון כדיקטיף על סלסלין׳ סלסילות כמו סלי׳ שרשו סלל והדגש לאות סלי׳ חורי ובסלסלות נכפלה גם כן פ״א הפעל: על מי׳ ואעידה ענין האזהרה כמו העד בעם העד העיד בנו האיש ובא בלשון עדות כי המזהיר באחד מזהיר בו בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן: ולא יוכלו להקשיב׳ הם עושים עצמן כאילו ערלה אזנם ואין בהם יכולת להקשיב: לחרפה׳ כי מה שהוא חרפה לאדם לא ירצה לשמעו כן הוא להם דבר יי׳: ואת חמת׳ חמת יי׳ היוצאת על ישראל מלאתי ממנה עד שנלאתי להכילה: שפוך על עולל׳ לשפוך החמה על עולל: בחוץ׳ כלומר שיהרגו האויבים העוללים בחוצות בלי חמלה וכן כשפכה החמה: ועל סוד בחורים יחדיו׳ ולא תועיל להם כחם סוד ר״ל סיעה שמתחברים יחד בסוד אחד ובעצה אחת ולא יועילם כל זה: איש עם אשה׳ כלומר עם אשתו: זקן עם מלא ימים׳ כי לא יחמלו על זקן ומלא ימים הוא יותר מהזקן ת״י ואת חמת יי׳ וית נבואת יי׳ בתקוף מן קדם יי׳ אתמלאתי: ונסבו׳ שדות ונשים׳ וכן שדותיהם תהינה לאחדים: כי מקטנם׳ כמו שחטאו כולם כן ילקו כולם: מנביא׳ נביא השקר ו״ת ומספר ר״ל סופר מזהיר העם וכן כהן כהן הבעל או מכהני הלוים כי גם הם היו רעים: וירפאו׳ נביאי השקר והכהנים רפאו את שבר עמי: על נקלה׳ כלומר על אמירה נקלה שאין בו ממש: לאמר שלום שלום ואין שלום׳ הם אמרו שלום והנה אין שלום כי הנה האויב בא יום יום: הובישו׳ פי׳ בתמיה כשעשו תועבה לא הובישו: גם הכלים לא ידעו׳ פי׳ לא הרגישו בכלימה שיכלימם אדם על רוע מעשיהם: לכן יפלו בנופלים׳ נביאי השקר וכהני הבעל יפלו בעת שיפלו שאר הנופלים מישראל וזה יהיה בעת פקודתם שאפקוד עליהם חטאתם והוא יום חרבן הבית והעיר:

מרגוע · מנוחה: גם בוש לא יבושו · אינם מתביישין ממעשיהם הרעים: והקימותי עליכם צופים · הוא שמעמידין אנשים על המגדלים בעת החירום ואיש צופה ורואה אם גייס בא לעיר תוקע בשופר ומזהיר את העם להחלץ ולבא על החומה אף אני העמדתי נביאים המשמיעים אתכם את הפורענות הבאה להזהר ולתקן דרכיכם שתנצלו והוא כשופר תקיעת הצופה הקשיבו לקול השופר הזה והחלצו צופים גייסם בלע״ז והקימותי פי׳ העמדתי להם כבר וכן ת״י ואקימית: את אשר בם · את הרעה אשר בידם: פרי מחשבותם · שכר מחשבותם: ותורתי וימאסו בה · הרי זה דוגמת עזי וזמרת יה ויהי לי לישוע׳ שהיה לו לומר היה לי לישועה אף כאן היה לו לומר ותורתי מאסו בה ולכך המקראות לדבר כן: למה זה לי לבונה · אשר אתם מקריבים לפני אשר משבא בא׳: לא ערבו · לא נעמו: יחזיקו · יקחו כמו וישלח ידו ויחזק בו וכן צרה החזיקתני אחזתני: מגור · יראה · לא לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב וכן ת״י: התפלשי · התגלגלי: אבל יחיד · אבל של בן יחיד מי שאין לו אלא בן יחיד ומת: מספד תמרורים · לפי שהוא דבוק נקוד מספד בפתח ואינו נקוד מספד בצרי: עלינו · כביכול עלי ועליך: בחון

כה אמר יי׳ עמדו על הדרכים · פי׳ עמדו בדעתיכם על הדרך הטוב ועל הדרך הרע וראו בבינתכם ואמר זה כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם יי׳ הוא האלהים לכו אחריו וכן אמר להם הנה נביאי האמת אומרי׳ לכם הוסרו ושובו מדרכיכם הרעים ואל תנתנו ביד אויב ונביאי השקר אומרי׳ להם טוב הו׳ הדרך שאת׳ אוחזין לא תסורו ממנו ומה שהנביאי׳ מפחידי׳ אתכ׳ כי תנתנו ביד אויב א׳ תיראו כי שלום יהיה לכם ועתה בחנו בשכל׳ איזה הוא הדרך הטוב גם שאו בעינו׳ נתיבות עולם כמו שאמ׳ מרע״ה שאל אביך ויגדך כן אמר להם שאלו נתיבות עולם כלומ׳ שאלו בעבור הדרכים אם׳ מעולם כלומ׳ הדורות שעברו ותמצאו כי מי שאחז דרך האמת בא לו הטו׳ ומי שאחז דרך שמורי׳ אתכם נביאי השקר בא לו הרע לפי שאחז בדרך השק׳ ומשני פני׳ אלה תוכלו להכיר איזה הדרך הטוב ולכו בה או מדרך השכל או מדרך הקבלה: ומצאו מרגוע לנפשכ׳ · ובזה תמצאו מרגוע נפש ונחת רוח בשתי הסעיפים וכשאמרתי לכ׳ זה אמרת׳ לא נלך ולא נחקור על הדרכי׳ כי מה שאנו אוחזין הוא טוב בעינינו: והקימותי צופי׳ · נביאי אמת שמזהירי׳ אות׳ ואומרי׳ להם הקשיבו לקול השופר ראו איך מבטיחין אתכם נביאי השקר על תוהו שאומרים לכם שלום יהי׳ לכם ועת׳ הקשיבו לקול שופר שתוקעים סביבותיכ׳ בשופר מפני האויב להניס העם ויאמרו לא נקשי׳ וכן אמרו לא נחוש לכל זה כי אנחנו בירושלם נהי׳ בשלום ו״ת ואקימית עליהון וגו׳ כבעמוד: לכן שמעו הגוי׳ · שאר העמים שמעו כי אני מזהי׳ כב׳: ודעי עדה · ואת עדת ישרא׳ דעי: את אם בם · כמו שאמר ראי את עונך וזהו את אשר בם העונו׳ אשר באכסיך מ מקטנם ועד גדולם וכן ת׳ ודעי כנישתא דישראל ית חוביהון: שמעי הארץ · כי אתה עד ביני וביניהם ואמר הארץ ולא אמר השמים כי גם הם עדים לפי שהארץ תהיה חרבה בעונם: פרי מחשבותם · איני אומר שיענישם על המחשבה לבד אלא על מעשיהם שהם פרי מחשבות׳ שהם חושבים שאין אני רואה מעשיהם לפיכך הולכים אחר לבם למלאות תאותם: על דברי · אל דברי כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו · ואדוני אבי

צפים ב׳ כתיב כן חס׳ וי״ו וסימ׳ ויקחהו שדה צפים · והקמתי עליכם צפים · וא׳ מל׳ דמל׳ צופים מהר אפרי׳: עלותיכם ב׳ כתיב כן בקרי״א וסימ׳ למה זה לי לבונה משבא תבוא · עלותיכם ספו על זבחיכ׳ · והיה המקום אשר יבחר אלהיכם בו · והביאותים אל הר קדשי עולתיהם כתיב ושארא עלתיכ׳ כתיב במ״א מל׳ דמל׳ ויכלו

כֹּה אָמַר יְהוָה עִמְדוּ עַל־דְּרָכִים וּרְאוּ וְשַׁאֲלוּ ׀ לִנְתִבוֹת עוֹלָם אֵי־זֶה דֶרֶךְ הַטּוֹב וּלְכוּ־בָהּ וּמִצְאוּ מַרְגּוֹעַ לְנַפְשְׁכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא נֵלֵךְ׃ וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם צֹפִים הַקְשִׁיבוּ לְקוֹל שׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ לֹא נַקְשִׁיב׃ לָכֵן שִׁמְעוּ הַגּוֹיִם וּדְעִי עֵדָה אֶת־אֲשֶׁר־בָּם׃ שִׁמְעִי הָאָרֶץ הִנֵּה אָנֹכִי מֵבִיא רָעָה אֶל־הָעָם הַזֶּה פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם כִּי עַל־דְּבָרַי לֹא הִקְשִׁיבוּ וְתוֹרָתִי וַיִּמְאֲסוּ־בָהּ׃ לָמָּה־זֶּה לִי לְבוֹנָה מִשְּׁבָא תָבוֹא וְקָנֶה הַטּוֹב מֵאֶרֶץ מֶרְחָק עֹלוֹתֵיכֶם לֹא לְרָצוֹן וְזִבְחֵיכֶם לֹא־עָרְבוּ לִי׃ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶל־הָעָם הַזֶּה מִכְשֹׁלִים וְכָשְׁלוּ בָם אָבוֹת וּבָנִים יַחְדָּו שָׁכֵן וְרֵעוֹ יֹאבֵדוּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה עַם בָּא מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְגוֹי גָּדוֹל יֵעוֹר מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ׃ קֶשֶׁת וְכִידוֹן יַחֲזִיקוּ אַכְזָרִי הוּא וְלֹא יְרַחֵמוּ קוֹלָם כַּיָּם יֶהֱמֶה וְעַל־סוּסִים יִרְכָּבוּ עָרוּךְ כְּאִישׁ לַמִּלְחָמָה עָלַיִךְ בַּת־צִיּוֹן׃ שָׁמַעְנוּ אֶת־שָׁמְעוֹ רָפוּ יָדֵינוּ צָרָה הֶחֱזִקַתְנוּ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ אַל־תֵּצְאִי הַשָּׂדֶה וּבַדֶּרֶךְ אַל־תֵּלֵכִי כִּי חֶרֶב לְאֹיֵב מָגוֹר מִסָּבִיב׃ בַּת־עַמִּי חִגְרִי־שָׂק וְהִתְפַּלְּשִׁי בָאֵפֶר אֵבֶל יָחִיד עֲשִׂי־לָךְ מִסְפַּד תַּמְרוּרִים כִּי פִתְאֹם יָבֹא הַשֹּׁדֵד עָלֵינוּ׃

כִּדְנָן אֲמַר יְיָ קוּמוּ עַל אוֹרְחָן וַחֲזוֹ וּשְׁאִילוּ לִשְׁבִילִין דְּמִן עָלְמָא אֵידָא אוֹרְחָא דְתַקְנָא וְהַלִּיכוּ בָהּ וְאַשְׁכַּחוּ נְיָח לְנַפְשְׁכוֹן וַאֲמַרוּ לָא נֵיזֵל׃ וַאֲקֵימִית עֲלֵיכוֹן מַלְפִין קַבִּילוּ לְמִלֵּי נְבִיַּא וַאֲמַרוּ לָא נְקַבֵּל׃ בְּכֵן שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא וּדְעִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת חוֹבֵיהוֹן׃ שְׁמַעִי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּישְׁתָּא עַל עַמָּא הָדֵין תּוּשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי לְפִתְגָּמֵי עַבְדַּי נְבִיַּיָּא לָא קַבִּילוּ וְאוֹרַיְתִי וְקָצוּ בָהּ׃ לְמָה דְנָן קֳדָמַי לְבוֹנְתָּא דְמִשְּׁבָא תֵיתֵי וְקָנֵי טָבְתָא מֵאֲרַע רְחִיקָא עֲלָוָתְכוֹן לָא לְרַעֲוָא וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן לָא יִתְקַבְּלוּן קֳדָמַי׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל עַמָּא הָדֵין תַּקְלָן וְיִתְקְלוּן בְּהוֹן אֲבָהָן וּבְנִין כַּחֲדָא מָגִיר וְקָרִיבֵיהּ יֵיבְדוּן׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ הָא עַמָּא אָתֵי מִצְּפוּנָא וְעַמְמִין רַבְרְבִין יֵיתוּן בִּגְלֵי מִסְיָפֵי אַרְעָא׃ קַשְׁתָּן וּתְרֵיסִין אֲחִידִין אַכְזְרָאִין אִנּוּן וְלֵית לְהוֹן רַחֲמִין קָלְהוֹן כְּיַמָּא בְּאִתְרְגוּשֵׁיהּ וְעַל סוּסְוָתָא רְכִיבִין מְסַדְּרִין אִנּוּן כִּגְבַר עָבֵיד קְרָבִין עֲלָךְ כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן׃ שְׁמַעְנָא יַת שִׁמְעֵהוֹן אִתְרַשְׁלָא יְדָנָא עָקָא אַחֲדַתְנָא הָא כְּחֶבְלִין לְיָלַדְתָּא׃ לָא תִפְּקוּן לְחַקְלָא וּבְאוֹרְחָא לָא תְהָכוּן אֲרֵי חַרְבָּא דְסָנְאָה מְקַטְּלָא לְמִתְכַּנְשִׁין מִסְּחוֹר סְחוֹר׃ כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי אֱסַרוּ סַקִּין וְחָפוּ רֵישְׁכוֹן בִּקְטְמָא אֵבֶל כְּיָחִיד עֲבִידוּ לְכוֹן מִסְפַּד בִּמְרַד אֲרֵי בִתְכֵף יֵיתוּן בָּזוֹזִין עֲלָנָא׃

את הימים והיה ביום השמיני · בעולתינו ובזבחינו כן כתיב · ועולתיך לנגדי תמיד · ועולתך ידשנה סלה · כן כתיב ושארא עלתיך כתיב: שקד׳ קמצין וסימ׳ וכל אשר יפל עליו · בת עמי חגרי שק · על כל מתנים שק׳ ואני בחלותם לבושי שק · וכל השק בשק ואס״ף דכוו׳:

כ׳ חס׳ י׳ · ל׳ · כ׳ חס׳ וי״ו · ל׳ · ל׳ · כ׳ מ״ל ס״א ל׳ מ״ל כ׳ · כ׳ כ״כ חס׳ וי״ו קדמ׳ י״ד כטע׳ · ל׳ וכתי׳ כן · ואלכדו ק׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וכל כדרי׳ דכו׳ · תכאי ק׳ · תלכו ק׳ · ל׳ חס ונ׳ חס׳ כליס׳ · ל׳ · ב׳

אל פירש פרי מחשבותם המחשבות שאדם חושב ולא בא לידו על כן כמגע מעשותם עליהם אמר פרי מחשבותם אבל המחשבות שיבאו לידו וכמגע מעשותם מירשת שמים לא יענשו למעשים ו״ת פרי מחשבותם תושלמת עובדיהון: ותורתי וימאסו בה · כמו ואל תורתי לא הקשיבו כי על דברי ר״ל דברי הנביאים שמזהירים אותם ותורתי ר״ל תורת משה לא די שלא הקשיבו לה כשקוראי׳ אותה אליה׳ אלא גם מאסו בה שלא ירצו לקרותה ולשמעה כי בימי יאשיהו כשמצא חלקיהו ספר התורה ויקראו בה היה חדוש אצלם כי כבר שכחו אותה: למה זה לי לבונה · וקנה הטוב · שהיו מביאין אותם מארץ מרחק לקטרת כי לא היתה נמצאת בארץ ישראל ושאר סמני הקטרת היו נמצאים בה או זכר השנים ואת הדין אחרים והקטרת היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצע לפני למה תטרחו להביא הכשרון שהוא הקטרת: לכן · אבות ובנים · שכן ורעו׳ זכר כן להודיע כי האב לא יזהיר הבן אם ידע וכן אם הבן ידע לא יזהיר לאב וכן האיש עם שכנו ר״ל שהוא שוכן אצל ביתו וכן עם רעו שיש לו משא ומתן או שותפות עמו אין אחד מהם מתירא ומזהיר את חברו לפיכך יאבדו כולם כי כל אחד ירצה ברעת חברו: יאבדו כתיב ואבדו קרי והענין אחד: כה אמר יי׳ · יעור · ואני הוא המעיר אותו לבא שיבא אל ירושלם ארץ רחוקה לא יהיה בלתי הערה ויעור מבנין נפעל: קשת וכידון יחזיקו · כל אחד יחזיק בידו שני כלי זיין: כים יהמה · כגלי הים: ועל סוסים ירכבו · כי לא יבאו רגלים לבד אלא אף רוכבי סוסים יהיו בהם רבים ומלחמתם יותר חזקה: ערוך כאיש למלחמה · כל אחד מהם יהיה ערוך בכלי זיין כמו איש אחד הנועד להלחם עם חברו מלחמה ערוכה שמכין עצמו בכלי זיין וברוב לא יהיו הרבים כל כך מזויינין וזה החיל יהיה כל אחד מהם ערוך למלחמה כאיש אחד ועל מי יבאו אליך בת ציון: שמענו את שמעו · שמעו הנני שזכר והנפרד מן שמעו שומע בפלס רומה ושמענו מאמר הנביא שכולל עצמו עם ישראל החרדים אל דבריו: אל תצאי · תלכי · תצאי תלכי כתוב ביו״ד הנקבה מדבר כנגד הכנסה תלכו תצאו קרי מדבר כנגד הפרטים והענין אחד: חרב · יש לאויב מבחוץ להכותכם אם תצאו: ומגור · ופחד יש בכל סביבותיכם אם תצאו ו״ת מגו׳ מסביב מקטלא למתכנשין מסחו׳ סחו׳: בת עמי והתפלשי באפ׳ · התגוללי בתוך האפ׳ ו״ת וחפו רישיכון: אבל יחיד · אבל אדם שמת לו בנו יחידו שהוא אבל קשה: מספד תמרורים · מספד סמוך לפיכך הוא פתוח מספד של מרירות ובמסרה ב׳ פתחין והסימן תמריא סמכין לרמיא פירוש תאריה מספד תמרורים סמיכין מספד בית האבל רמניא כמספד הדרימון: כי פתאום · מעתה התחילו לספוד כי לא תדעי עת בואו כי פתאום יבא עלינו:

בחון

בחון׳ אמר לנביא אף על פי שאתה אומר להם דברים קשים ומתנבא עליהם רעות אל תירא מהם כי בחון ומבצר נתתיך להם בחון פירושו מבצר כמו הקימו בחוניו וכן אמר לו בתחלת נבואתו הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל לפיכך אל תירא מהם ותחפש אחר דרכיהם זהו שאמר ותדע ובחנת את דרכם ואמר ובחנת לשון נופל על לשון לפי שקראו בחון אמר ובחנת את דרכם ויונתן תרגם בחון בחיר: כלם סרי סוררים׳ סרי בסמ״ך כמו בשי״ן השרים הם שרי סוררים כלומר שעבדיה׳ סוררים והשרים כמו כן סוררים והעבדים הולכי רכיל לאדוניהם לאכל עניים באמרי שקר והנה השרים עם העבדים נמשלים לנחשת וברזל שיעשו המלאכה כאחד כשהן מעורבין זה בזה והנחשת בזה המקום פירו׳ הברזל שקורין בלעז אצ״יר שמערבין אותו עם הברזל לעשו׳ בו כלי אומנו׳ כי לא יחתוך הברזל לבדו אלא עם זה הנחשת וכן פי׳ אדוני אבי כל נחושת ונחושת שבמקרא שמלב׳ לענין חוזק ו״ת כל רברביהון מרדין וגו׳ כבעמוד: נחר מפוח׳ לפי שהמשילם לנחשת וברזל שעושה אות׳ הנפח כלי על ידי האש המשילם עוד למלאכת הצורף כשיתיך הכסף ישים העופר׳ עם הכסף כדי שלא יכלה הכסף האש והנופח נופח במפוח באש לצרף הכסף והמפוח הו׳ משל על הנבי׳ הנופח הוא הנביא והמפוח הוא פיו ונרונו אמר כי המפוח נשרף מרוב התמדת הנופח בו ודבור הנביא הוא הנפיחה והעופרת תם ועדיין הכסף הרע לא נתך והם ישראל הרעים שמדבר שיה׳ הנביא השכם והערב תמיד עד שנחר גרונו ועדיין רעים לא נתכו ועודם בקשים והעופרת משל למעט ההשתדלו׳ וההתמדה בדברי משל ומליצה להחזירם למוטב והנה לשוא צרף צרוף׳ צרוף שם תאר בשקל גדול׳ נחר מבנין נפעל ענין שרפה וכן וחרה נחשתה: מאשתם׳ כתיב מלה אחת וקרי תרין מלין: כסף נמאס׳ ואחר שלא נתך מרעתם הנה הם ככסף נמאס וכן קראו אותם היודעים אותם ורעתם כי מאס יי׳ בהם כיון שלא נתקו מרעתם ואינן חוזרים למוטב: הדבר׳ אמר בזה הענין הדב׳ אשר היה אל ירמיהו מה שלא אמר כן בפרשיות הקודמות אלא כה אמר יי׳ לפי שאמ׳ לו זאת הנבואה בשער בית יי׳ לפיכך אמר הדבר אשר היה להודיע כי מה שעמד בשער בית יי׳ מאת יי׳ כאמר לו דבר זה שיעשה כן: עמוד בשער בית יי׳׳ הוא שער מזרחי כי הוא המיוחד שבשערים: הבאים בשערים האלה׳ שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלש׳ בדרום ואחד במזרח: כה אמר׳ ואשכנה אתכם׳ אעמידכם בשכונכם במקו׳ זה ולא תגלו ממנו וכמוהו החייתם כל נקבה העמדת׳ אותן בחיים: אל תבטחו לכם אל דברי השקר׳ לשון בטחון נקשר עם מלת אל ועם מלת על בזה הפסוק הוא אל דברי ובפסוק הנה את׳ בטחי׳ הוא על: היכל יי׳ היכל יי׳ היכל יי׳ המה׳ אלו דברי השקר שאומרי׳ להם נביאי׳ השקר המתעים אותם או הם היו אומרים לנביא והוא ירמיהו והיו אומרים לו לא יחריב היכלו בעבור העון ולא תחרב העיר הזאת ואמר שלשה פעמים היכל יי׳ לפי שהיו שלשה אולם והיכל ודביר כן פי׳ אדוני אבי ז״ל ופי׳ כי פסוק ארץ ארץ ארץ תשובת דבריהם אמר הרי ההיכלות שאתם אומרים לפני חטובים כמו הארץ כיון שאתם חוטאים לפני ומבזים ההיכלות ו״ת לא תתרחצון לכון וגו׳ כבעמוד ויתכן כי הכפל לחזק כי כן מנהג הלשון לכפול המלות לחזק הענין פעם בשתי מלות פעם בשלש: עשו תעשו׳ מקור בוי״ו כמו כה״א: גר יתום׳ כמו שמש ירח בחסרון וי״ו החבור וזכר אלה והוא הדין לאחרים אלא זכר אלה לפי שהם עשוקים ברוב לחולשתם: במקום הזה׳ בכל מקום הוא רע ובמקום הזה הוא יותר רע שהוא מקום השכינה: לרע לכם׳ אתם רעים כי לרע לכם הוא הליכתכם אחרי אלהי׳ אחרי׳ כי בזמן שאתם עושים זה אתם נופלים לפני אויביכם: ושכנתי׳ למן עולם ועד עולם׳ למזמן רב שנתתיה לכם מימי אברהם נתתיה לכם עד עולם ר״ל כל ימי עולם אם ילכו בניכם בדרכי: הנה׳ לבלתי הועיל׳ כי אתם רואים כי אין תועלת באותם הדברים: הגנב׳ התחשבו שתעשו מעשים רעים ותנצלו מעונשם בעבור שתבאו ותעמדו לפני בבית הזה כאשר אתם אומרים אחר שתעשו כל התועבות האלה ותבאו בבית הזה ואמרתם נצלנו ופי׳ אתם אומרים נצלנו בעבור שתשובו לעשות את כל התועבות האלה: גם

ורעים ג׳ וסימ׳ מעט ורעים היו ימי שני חיי׳ ויתן יי׳ אתות ומופתים׳ צרוף ורעים לא נתקו: היטיב ב׳ מל׳ וסימ׳ כי אם היטיב תיטבו את דרכיכם׳ וגם היטיב אין אתם: גר ג׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת׳ גר ויתום ואלמנה לא תעשקו׳ גר אנכי בארץ׳ אנ״ך: ועד עולם י״ב וסי׳ נמסר בישעיה׳ סימ׳ ס׳:

בחון נתתיך בעמי מבצר ותדע ובחנת את דרכם: כלם סרי סוררים הלכי רכיל נחשת וברזל כלם משחיתים המה: נחר מפח מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו: כסף נמאס קראו להם כי מאס יהוה בהם:

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר: עמד בשער בית יהוה וקראת שם את הדבר הזה ואמרת שמעו דבר יהוה כל יהודה הבאים בשערים האלה להשתחות ליהוה: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה: אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל יהוה היכל יהוה היכל יהוה המה: כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו: גר יתום ואלמנה לא תעשקו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה ואחרי אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם: ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עולם ועד עולם: הנה אתם בטחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל: הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לבעל והלך אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם:

בחיר יהבתך בעמי כברך תקיף ותהודע ותחוי להון ית אורחתהון: כל רברביהון מרדין מהלכין בנכילו כמא דמערב נחש עם פרזלא כולהון מחבלין אנון: הא כמשב נפחין דחריך בנורא כן חשא קלהון דנביא דמתנבן להון תובו לאוריתא ולא תבו וכאברא דמתמסי בנו כורא כן הואה בטילין בעיניהון מלי נביא דמתנבן להון לא להנאה אליפונון מלפיהון ועובדיהון בישיא לא שבקו: הא מכסף פסולא מרחקין קרו להון ארי רחיק יי יתהון: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי למימר: קום בתרע בית מקדשא דיי ותתנבי תמן ית פתגמא הדין ותימר קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה דעלין בתרעיא האלין למסגד קדם יי: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אתקינו ארחתכון ועובדיכון ואשרי יתכון באתרא הדין: לא תתרחצון לכון על פתגמי נביי שקרא דאמרין קדם היכלא דיי אתון פלחין קדם היכלא דיי אתון דבחין קדם היכלא דיי אתון סגדין תלת זמנין בשתא אתון מתחזן קדמוהי: ארי אם אתקנא תתקנון ית ארחתכון וית עובדיכון אם מעבד תעבדון דין דקשוט בין גברא ובין חבריה: גיור יתום וארמלא לא תונסון ודם זכי לא תשדון באתרא הדין ובתר טעות עממיא לא תהכון לאבאשא לכון: ואשרי יתכון באתרא הדין בארעא דיהבית לאבהתכון למן עלמא ועד עלמא: הא אתון מתרחצין לכון על פתגמי נביי שקרא בדיל דלא להנאה: גנבין קטולי נפשן וניפין ומשתבעין לשקר ומסקין בוסמין לבעלא ואזלין בתר טעות עממיא דלא ידעתון: ואתן

ל׳ ג׳ · ב׳ ס״א לכם · ל׳ כתי׳ סמ״ך · ל׳ · ל׳ ג׳ · ב׳ כעיני׳ · כו״ל חס׳ ה׳ · ה׳ כטע׳ כסף׳ ל׳ · ב׳ מ״ל · לכתי׳ וי״ו · ג׳ ר״פ · ג׳ · ל׳ · ב׳ י״ב · י״ב · י׳ וכל ל״ה דכו׳ במ״א · ל׳ וחס׳ ל׳ וחס׳ · ב׳ · ב׳ מחמן

מאש תם ק׳ כתי׳ מלה חדא וקרי׳ תרין

רשי

בחון נתתיך׳ לירמיה׳ כאמר חוזק נתתיך בתוכם ותדע ובחנת את דרכם שתוכיחם והם לא ישמעו׳ בחון לשון חוזק כמו עופל ובחן הקימו בחוניו: סרי סוררי׳׳ שרים מן הדרך: הולכי רכיל׳ בין הנחשת והברזל מטילי איבה בין שני שרים שיש בהן כח להתגרות יחד כך שמעתי ואני אומ׳ הולכי רכיל הם וחזקי׳ כנחש׳ וברזל להחזיק כזביה׳ ויונתן תירגם רכיל זה לשון נוכל מהלכין בנכילו כמה דמערב נחשא עם פרזלא ונוכל הוא לשון מחשבה כמו ויתנכלו אותו להמיתו: נחר מפוח׳ משל הוא כשצורפי׳ כסף מפחין במפוח ונותנין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל לצרוף אבל אתם כאתי לצרוף את אתכם המפיח נחר ונחרך מכח האש ותם העופרת כולו: ולשוא׳ ועל חנם צרף הצורף כי לא הועיל: ורעי׳ לא נתקו׳ מדרכם הרעה כלומר יגעו הנביאים להוכיח ולא הועילו נתקו׳ פורנטדאקי״ץ בלעז׳ לא׳ ורעים כמו רשעים: נחר׳ לשון חרה אפי ועצמי חרה מני חורב איסרם בלעז: כסף נמאס׳ שאינו נצרף בשום יניע׳: היכל יי׳ היכל יי׳ תלת זימנין בשתא אתון מתחזין קדמוהי: הגנוב רצוח ונאוף׳ בתמיה וכי אלה תעשו ויועיל ההיכל לכם: המערת

ה · א · ה

ובאתם ׳ מפורש הוא: המערת פריצי׳ ׳ וכי תחשבו הבית הזה כמו מערת פריצים וכן הוא בעיניכם הבית הזה מה שתחשבו שאתם נצולים בבאכם אליו הוא כפל עונכם שתעיזו פניכם לבא אלי אחר עשותכם מה שמנעתי לעשותו אין זה אלא פריצות ועזות מצח וקשי לב שתעשו הפך רצוני ותבאו לפני זה מרד גדול והכעסה: גם אנכי הנה ראיתי׳ לא תחשבו כי אני לא אראה מחשבותיכם הרעות כי איני כמו בן אדם שיכול אחד לגנוב לבבו ולהראות לפניו מה שאין בלבו כי אני ראיתי לבבכם וראיתי כי בבאכם אלי אין לבבכם אלי אלא בלבבכם שתעשו עוד את התועבות אשר עשיתם מתחילה ומה שאמר מערת כי כן דרך הפריצים בעשותם הרעות להאסף יחד חוץ לעיר באחת המערות להסתר שם מבני אדם ומה שתאמרו כי לא אחריב ביתי בעבור מעשיכם כמו שאמ׳ היכל יי׳ כמו שפירשנו למעלה אלה הם דברי שקר: כי לכו נא׳ ראו מה עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל שהחרבתי אותו וסלקתי שכינתי ממנו ונלה הארון ממנו והיה עם פלשתי׳ ולא חששתי לכבודי אחר שהיו הם מבזי׳ אותו כן אעשה בבית הזה לפיכך אל תבטחו אל דברי שקר כאלו׳ ושלשת הפסוקים הבאים אחר זה הפסוק מבוארים הם: את כל זרע אפרים׳ עשרת השבטי׳ שגלו וכנה אותם לאפרי׳ לפי שהמלכות היתה לאפרים ביום שנחלקה המלכות וממש ואילך נקראו עשר׳ השבטים בשם אפרים: ואתה תשא׳ ענין הנבהת הקול כמו ישא עשו את קולו: רנה׳ צעקה כמו ויעבר הנה קומי רני: האינך׳ ובחוצות ירושלם׳ שלא יבושו להכעיסני בגלוי בשוקי׳ וברחובו׳: הבנים׳ כל בני הבית מתעסקי׳ בעבודה זו לשכר שיקבלו בעבודה: לעשות כונים׳ מיני מאכלים שהיו מכינים ומניחים למלאכת השמים וכן עשינו לה כונים וכן ואת כיון צלמיכם ואולי קראם כונים לפי שמכונין לבן ודעתן אליהם לעשותן ולתקנן היטב וי״ת כוני כרדוטין: למלכת השמים׳ חסר א״לף ופי׳ כמו מעשה השמים כלומר לכוכבים וי״מ למלכת השמי׳ לשון מלוכה ר״ל לכוכב גדול שבשמים וי״ת לכוכבת שמיא: האותי׳ הם עושים להכעיסני וכי סבורים הם שהם מכעיסי׳ אותי כי לא תחול בי מדת כעס ולא מדה אחרת אינם מכעיסים אותי אלא עצמן כי עליהם יחול הכעס וחרון אף: למען בשת פניהם׳ שיבושו במעשיהם הרעים כי אני איני ראוי שאכעס במעשיהם אפילו תחול בי שום מדה מה שלא תחול כי לא יזיקו לי מעשיהם הרעי׳ ולא יטיבו לי מעשיהם הטובים כמו שאמ׳ אליהוא לאיוב אם חטאת מה תפעל בו ורב פשעיך מה תעשה לו או מה מידך יקח לאיש כמוך רשעך ולבן אד׳ צדקתך ומה שאמר בתורה כעסוני בהבליהם הכעיסוני בפסיליה׳ דברה תורה כלשון בני אדם אבל הוא ית׳ אין בו מדת כעס ולא מפחיתות המדות המצויות בבני האדם כמו הכעס וזולתו: לכן׳ אפי וחמתי׳ כי הם עשו להכעיסני והכעס יחול ואף וחמה ואמר נתכת לרוב מרוצתה לבא עליהם כדב׳ הנתך ובאמרו נתכת לשון נקבה וזכר גם כן אף שהוא לשון זכר כי כן הוא דרך לשון הקדש להיות זכר הפועל עם השם הדבק בו יהיה ראשון או אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר בת אביחיל ומרדכי היהודי ותאכל היא והוא נרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני: ובערה׳ אמר בערה ולא זכר האש לפי שהחמה ענין חמימות וטבע האש אשר באדם מוליך הכעס והחמה: כה אמר יי׳ צבאות׳ זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהם השלמים שמהם יאכלו הבעלים בשר ולא זכר חטאת ואשם כי לא היו מתודי׳ מחטאתם ולא שבים ועוד כי בתמיד היו חוטאים ואין על התמיד קרבן אלא היו מביאים עולות להראות עצמת שהם עובדים את יי׳ בנדבה והשלמים היו מביאין לאכול בשר עם הראות במעשיהם עבודת האל ואמ׳ מה לכם להביא זבחיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות ותחשבו כי יהיו לרצון לי כמו שכתוב בהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכם רצוין לפני עולות וזבחים נ״כ לא יהין רצוין:

שילו ח׳ כתי׳ כן בו״ו בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי: בראשונ׳ ח׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו׳ ושמתי מקום לעמי ישראל דמלכי׳ והחברו דה״ה׳ כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר׳ כל מכה יבוסי בראשונה דה״ה ב׳ בפסוק׳ נחלה מבוהלת בראשונה׳ ואמצא ספר היחש: המה עשים ה׳ בקריאה וסימ׳ ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת׳ כן המה עשים גם לך בשמואל׳ האינך ראה מה המה עשים׳ עד תשוב תראה תועבות גדלות דיחזקאל׳ כי ענבים בפיהם המה עשים דיחזקאל: מלקטים ב׳ וסימ׳ שבעים מלכים בהנות׳ הבנים מלקטים עצים: האותי ב׳ א׳ מל׳ וסימ׳ האותי לא תיראו נאם יי׳׳ האתי הם מכעיסים׳ קדמ׳ מל׳: כה אמר ו׳ בטעמ׳ בסיפר׳ וסימ׳ עלותיכם ספו׳ לא יכרת איש ליונדב׳ על הכלים הנותרים׳ אנוש לשברך׳ עוד יקנו בתים׳ לכל הגולה אשר הגלתי:

רשי

המערת פריצים׳ היה בעיניכם הבית הזה בתמיה: הנה ראיתי׳ שכך הוא בעיניכם: כאשר עשיתי לשילה׳ בימי עלי כאשר השלכתי עשרת השבטי׳: לעשו׳ כוונים׳ דפוס הכוכב: מלכת השמים׳ כוכב הגדול היו קורין מלכת השמים לשון מלכה וכן תירגם יונתן לכוכבת שמייא: נתכת׳ יורדת ומגעת כמו ומטר לא נתך ארצה לא מטה: עולותיכם

ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא־שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל־התועבת האלה: המערת פרצים היה הבית הזה אשר־נקרא־שמי עליו בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי נאם־יהוה: כי לכו־נא אל־מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו את אשר־עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל: ועתה יען עשותכם את־כל־המעשים האלה נאם־יהוה ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם: ועשיתי לבית אשר נקרא־שמי עליו אשר אתם בטחים בו ולמקום אשר־נתתי לכם ולאבתיכם כאשר עשיתי לשלו: והשלכתי אתכם מעל פני כאשר השלכתי את־כל־אחיכם את כל־זרע אפרים: ואתה אל־תתפלל בעד־העם הזה ואל־תשא בעדם רנה ותפלה ואל־תפגע־בי כי־אינני שמע אתך: האינך ראה מה המה עשים בערי יהודה ובחוצות ירושלם: הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את־האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני: האתי הם מכעסים נאם־יהוה הלוא אתם למען בשת פניהם: לכן כה־אמר אדני יהוה הנה אפי וחמתי נתכת אל־המקום הזה על־האדם ועל־הבהמה ועל־עץ השדה ועל־פרי האדמה ובערה ולא תכבה: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל

ואתן אתון וקימין קדמי בביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי ואמרין אתון שזבנא בדיל למעבד ית כל תועבתא האלין: הכבירת כנישת רשיעין הוה ביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי בעיניכון אף קדמי כין גלי אמר יי: ארי אזילו כען לאתר בית שכנתי די בשילו דאשריתי שכנתי תמן בקדמיתא וחזו ית דעבדית ליה מן קדם בישת עמי ישראל: וכען חלף דעבדתון ית כל עובדיא האלין אמר יי ושלחית לותכון ית כל עבדי נביא מקדים וממלל ולא קבלתון ואתנביאו לכון ולא תבתון: ואעבד לביתא דאתקרי שמי עלוהי דאתון רחיצין ביה ולאתרא דיהבית לכון ולאבהתכון כמא דעבדית לשילו: ואגלי יתכון מארעא בית שכנתי כמא דאגליתי ית כל אחיכון ית כל זרעא דישראל: ואת לא תצלי על עמא הדין ולא תתחנן עליהון בבעו וצלו ולא תבעי מן קדמי ארי לא רעוא קדמי לקבלא צלותך: הלית את חזי מא דאנון עבדין בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם: בניא מלקטין אעא ואבהתא מדלקין ית נורא ונשיא לישן לישא למעבד כרדוטין לכוכבת שמיא ולנסכא נסכין לטעות עממיא בדיל לארגזא קדמי: המרגזן די קדמי אנון מרגזין אמר יי הלא לאבאשא להון בדיל דיבהתון בעובדיהון: בכן כדנן אמר יי אלהים הא רוגזי וחמתי חל באתרא הדין על אנשא ועל בעירא ועל אילן חקלא ועל אבא דארעא וישצי ולא יהי חיס: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל

שבו ׳ ענין תוספת שני שרשים בענין אחד יסף וספה וכן ספות חטאת על חטאת לספות עוד ואפשר גם כן שבו משרש יסף בשקל שבו רדו והצווי הזה אינו למצוה רצונו אלא כאומר לחברו עשה מה שתעשה כי לא יועילך: כי לא דברתי׳ ביום הוציאי אותם מארץ מצרים ׳ יש מפרשים כי היתה המצוה הראשונה והוא מה שצוה אותם במרה שנ׳ שם שם לו חק ומשפט והוא מה שאמרו רז״ל שבת ודינין במרה איפקוד ולא צוה על דבר עולה או זבח ניש לפרש גם כן כי עיקר המצוה לא היתה על דברי עולה וזבח אלא שמעו בקולי והייתם לי לעם ובזה התנאי נתן להם התורה ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלה זכר עולה וזבח ואף כשידבר על הקרבנות לא צוה להם שיקריבו קרבן אלא אדם כי יקריב מכם קרבן אם יעשה מדעתו יהיה כך וכך והתמידי׳ שצוה בהם הוא לכבוד הבית והיו כאין לכבוד אבל ליחידים לא צוה להקריב קרבן כמו שצוה ליחידי׳ לעשות משפט ושאר המצות ולא צוה ליחיד לעשות קרבן אלא אם כן יחטא בשוגג וצוה בשרפת האמורין להסיר החוטא אל לבו לכוף התאוות הבהמית׳ לפי שתולדתם מחלב ודם ויהיה נזהר שלא יהיה שוגג במצוה כל שכן מזיד והתמידי׳ גם בנין הבית לעבודה אפשר שהוא כמו שכתב מורה צדק רבינו משה ז״ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיו לשם ע״ז רצה להעתיקם לעבודת האל ושימחה שם ע״ז מהם: כי אם׳ מבואר הוא: ולא שמעו׳ במועצות ׳ פירוש בעצה שלהם לא בעצתי כמו ש שפי׳ בשרירו׳ לבם הרע ושרירות פירוש הבטת לבם מענין ישר על הנשי׳ למה שלבם פונה אליו ו״מ תוקף לבם מענין שריר וקים בדברי רז״ל ו״ת הרהור לבהון: ויהיו לאחור׳ ומה היה ענשם שהיו לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה ו״ת ואחזרו לפולחני קדל וגו׳ כבעמוד: למן היום׳ כי בכל דור ודור היו בהם פושעים ורוב הדורו׳ היו רובם פושעים ואע״פ שהייתי מזהירם תמיד על ידי הנביאים: יום ׳ כלומר יום ויום: השכם ושלוח ׳ בכל בקר ובקר כירוב המזהר תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו ושלוח הייתי שולח בהשכמה הנביאים להזהירם: ולא הטו את אזנם הרעו מאבותם׳ בכל דור ודור רובם הרעו מאבותם כמו מנשה ו ואמון שהיו אחרוני׳ הרבו אשמה מן הראשונים: ודברת׳ ולא ישמעו׳ ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפי׳ לא יענוכה כשתקרא להם אע״פ כן הזהירם׳ יענוכה נכתב בו ה״א המבטא אחר כ״ף הכינוי וכן וחסידיך יברכוכה והדומין לו: ואמרת׳ מפיהם׳ אפילו מפיהם אבדה ונכרתה שלא יאמרו אמת בפיהם כל שכן בלבבם כי רוב בני אדם מדברים בפיהם מה שאין כן בלבבם להראות עצמן טובים ואינם הפך מי שנ׳ עליו ודובר אמת בלבבו אבל אלה אפילו בפיהם אין אמת: גזי נזרך׳ גדול השער נקרא נזר לפי שהנזיר היה מגדל שערו וענין

ט׳ פסוקי׳ ולא ולא ולא וסימ׳ ולא אם עודנו חי ׳ ויאמר אלהים יען אשר ׳ ולא ישיב אל לבו ולא׳ ולא שמעו ולא אבו ׳ והקימתי עליהם רעים ׳ ולא שמעו ולא הטו את אזנם ׳ בן אדם הנני לקח ממך ׳ ולא ימכרו ממנו ׳ אתה תזרע ולא תקצור: ולא ישמעו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו ׳

עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר׃ כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִ אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח׃ כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם׃ וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים׃ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ׃ וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם׃ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃ גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃ כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃ לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם׃

עֲלָוָתְכוֹן אוֹסִיפוּ עַל נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וַאֲכֻלוּ בִסְרָא׃ אֲרֵי לָא מַלֵּלִית עִם אֲבָהָתְכוֹן וְלָא פַקֵּדְתִּנוּן בְּיוֹמָא דְאַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל עִסְקֵי עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין׃ אֱלָהֵין יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין פַּקֵּדִית יַתְהוֹן לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעָם וּתְהָכוּן בְּכָל אָרְחָא דַאֲפַקֵּד יַתְכוֹן בְּדִיל דְּיֵיטַב לְכוֹן׃ וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יַת אוּדְנֵיהוֹן וַאֲזַלוּ בְּעֵצָתְהוֹן בְּהִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא וְאִתְחַזָּרוּ בְּפוּלְחָנֵי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַחַלְתִּי לְקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן׃ לְמִן יוֹמָא דִנְפַקוּ אֲבָהָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וְשַׁלַּחִית לְוָתְכוֹן יַת כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיָא יוֹם מַקְדִּים וּמַשְׁלַח׃ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְלָא אַרְכִינוּ יַת אוּדְנֵיהוֹן וְאַקְשִׁיאוּ יַת קְדַלְהוֹן אַבְאִישׁוּ מֵאֲבָהָתְהוֹן׃ וּתְמַלֵּל עִמְּהוֹן יַת כָּל פִּתְגָּמַיָא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן וְלָא יְתִיבוּנָךְ׃ וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין עַמָּא דִי לָא שְׁמַעוּ לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהְהוֹן וְלָא קַבִּילוּ אוּלְפָן פְּסַקַת הֵימָנוּתָא וְאִתְמְנַעַת מִפּוּמְהוֹן׃ תְּלִישִׁי עַל רַבְרְבַיִךְ דִּיגְלוֹן וְטוּלִי עַל נִגְדִּין אִלְיָא אֲרֵי רַחֵיק יְיָ וְרַטֵּישׁ יַת דָּרָא דַעֲבַרוּ עַל מֵימְרֵיהּ׃ אֲרֵי עֲבַדוּ בְנֵי יְהוּדָה דְבִישׁ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ שַׁוִּיאוּ שִׁקּוּצֵיהוֹן בְּבֵיתָא דְאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי לְסַאֲבוּתֵיהּ׃ וּבְנוֹ בָּמַת תּוֹפֶת דִּי בְחֵילַת בַּר הִנֹּם לְאוֹקָדָא יַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתֵיהוֹן בְּנוּרָא דְלָא פַקֵּדִית בְּאוֹרָיְתִי וְלָא רַעֲוָא קֳדָמַי׃ בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ וְלָא יִתְאֲמַר עוֹד תּוֹפֶת וְחֵילַת בַּר הִנֹּם אֱלָהֵין חֵילַת קְטִילַיָא וְיִקְבְּרוּן בְּתוֹפֶת מִבְּלֵי אֲתָר׃

ב׳ ב׳ סנה על סנה ׳ הוציאי ק׳ ו׳ ב׳ ׳ ט׳ פסו׳ ולא ולא ולא ׳ ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס ה׳ לא כתבתי לך שלשים ׳ ד׳ כסיפ׳ ׳ ל״ה מ״ל ׳ לג ׳ ל׳ ׳ ל׳ ומ״ל ׳ ל״ה מ״ל ׳ ל׳ ל׳ ל׳ ׳ כסיפ׳ ׳ ה׳ חס׳ וכל עזר׳ כותי׳ ׳ ז׳ בטע׳ כסיפ׳ ׳ ב׳

רשי

עולותיכם ׳ שאתם מקריבים כליל טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינם מ מקובלות לפני ולמה תפסידום: ביום הוציאי אותם׳ תחלת תנאי לא היתה אלא אם שמע תשמעו ב בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי ש סגולה: בשרירות לבם׳ במראה לבם לשון אשורנו: יום השכם ושלוח׳ מדי כה יום ביום השכם ושלוח ׳ גזי נזרך׳ תלשי שערך כמו ויגז שלוים ויגז את ראשו׳ לא׳ נזרך כתרך לשון נ גדולה וכ״תי רברבך וכן תברו מנחם: ויטוש׳ ויעזוב: במות התופת ׳ הוא המולך שהיה של נחשת ו ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות וניסקות מתנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין ב בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו תופת על שם התוף הנוס על שם נהמת הבן: לא צויתי ׳ במצוה שיקריבו בנים לקרבן ולא דברתי לאחד מן הנביאים וכשדברתי לאברהם לשחוט א את בנו לא עלתה על לבי שישחוט אלא ל להודיע צדקו: ואין

ולא יאמר סימ׳ קדמ׳ ולא יאמ׳ עוד התים׳ תכייכא ולא יקרא למקום הזה עוד התפ׳

ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ׳ אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים׳ ודברת אלהם את כל הדברים האלה: בנתיהם ה׳ חס׳ וי״ו וסימ׳ נמסר בסדר ראה: לכן יד בטעם בספרא וסימ׳ כל אכליך יאכלו׳ הנני פקד על שמעיה׳ הנה אפי וחמתי נתכת׳ ולא יאמר עוד התפת׳ על הנביאים׳ אם תשוב ואשיבך לפני׳ ולא יקרא למקום הזה עוד ׳ אל יהויקים׳ על הנביאים הנני ׳ על יהויקים אל קרינ׳ ׳ ושלחתי לו צעים׳ שמעו עצת יי׳ ׳ והברו׳ ופקדתי על פסיליה:

גזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תענוגיך והשליכי הנזר שהיה לך לפאר גזי אותו והשליכי בעפר לאבל ואמר לשון נקבה על הכנסיה ו״ת תלישי על רברבך דיגלון: את דור עברתו׳ הדור הזה שספך עליהם עברתו וחמתו ו״ת ית דרא די עברו על ממריה: כי עשו׳ שמו שקוציהם׳ אחז ומנשה עשו זה כמו שכתוב ובני יהודה עמהם: ובנו׳ אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי׳ לא היה רצוני בזה ולא צויתי להם שישרפו לי בניהם ובנותיהם ואם צויתי על בשר בהמה לשרוף לפני לא צויתי להם שישרפו בניהם ובנותיהם והם שורפי׳ אותם לאל אחר ואומ׳ מרחמי׳ עליהם לרוב אהבתם הע״ז ו״ת דלא פקידית באוריתי ולא רעוא קדמי ורז״ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שנאמר ויקח את בנו הבכור ויעלהו לעולה ודעתם שהעלהו לשמים: לכן׳ וקברו בתופת מאין מקום׳ כי לא היה לפני זה מקום לקבורה: ונהיתה

והיתה ׳ אותם שלא יוכלו לקבור מאין מקום או שילאו הקוברים מרוב הרוגים : והשבתי ׳ לחרבה תהיה הארץ ׳ ובמקום קול שמחה יהיה קול יללה קול בכי וצעקה : בעת ההיא ׳ ויוציאו כתיב וקרי יוציאו והענין קרוב כי פירוש ויבאו שיוציאו לא שיבאו מעצמם וזה הענין לא ספר הכתוב בחרבן ירושלם בספר מלכים שהוציאו הכשדים עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים מיושבי ירושלם מקבריהם אלא הנביא שנבא עליהם שיהיה כך והיה כך ואף על פי שלא ספר הכתוב וזה יהיה העונש להם אחר מיתתם כמו שנאמר אשר אהבום ואת אשר עבדום וכן אמר על יהויקים כשהתנבא עליו עונשו לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה

ואת עצמות ז׳ בקריא׳ וסימ׳ ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים ׳ וילך דוד ויקח תניינא דפסו׳ ׳ ושל אחריו ויעל משם את עצמות שאול תניינא דפסו׳ ׳ יוציאו את עצמות מלכי יהודה ד׳ בפסוק : ולא ישוב ו׳ וסי׳ בלשון ארמי תורא אשתבע ונפל אריה אדכר וגחיך ׳ ופי׳ שורך טבוח לעיניך ׳ בי נשבעתי יצא מפי ׳

רש״י

ואין מחריד ׳ את העופות מעל הפגרים : ושטחום לשמש ׳ והכשדים ישכנו לבור על העיר בקברי השרי׳ שהיו נאים כפלטין : לדומן ׳ לזבל : ונבחר מות מחיים ׳ אף על פי שהם רואים את המתים נתונין בבזיון צרת החיים גדולה הימנ׳ ויבחרו את המו׳ : היפלו ולא יקומו ׳ הטוב להם שיפילו את עצמם לנפילה שאין לה תקומה : אם ישוב ולא ישוב ׳ ולכשירצו לשוב מרעתם לא ישוב הקב״ה מגזרתו ׳ ל״א אף אם ישובו בתשובה לא תתקיים בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם ובת׳ אם למיתב גלי קדמי לא יתובון : משוב׳ נצחת ׳ משובת עולם כמו נצח : החזיקו ׳ אחזו : בתרמית ׳ במרמה : לא כן ׳ לא כדין כמו כן בנות צלפחד : כלה שב במרוצתם ׳ בדרך הראשון חוטאי׳ וחוזרי׳ וחוטאי׳ מרוצה קולשי בלע״ז : שוטף ׳ איספלידיך בלע״ז : חסידה ׳ ציגוניא״ה בלע״ז : מועדיה ׳ עת עברם אל איי הים מפני הצנה ועת שובם : שמרו ׳ המתינו : ותור וסיס ועגור ׳ ושפניתא וכורכיא וסנוניתא כורכיא גרו״א בלע״ז סנונית ארונדלא״י בלע״ז : אכן

ולא ישוב ו׳ וסי׳ תורא אשתבע ונפל אריה אדכר וגחיך

וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ וְהִשְׁבַּתִּי מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה כִּי לְחָרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ׃

ח בָּעֵת הַהִיא נְאֻם יְהוָה וְיוֹצִיאוּ אֶת עַצְמוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם מִקִּבְרֵיהֶם׃ וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה הֲיִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ אִם יָשׁוּב וְלֹא יָשׁוּב׃ מַדּוּעַ שׁוֹבְבָה הָעָם הַזֶּה יְרוּשָׁלִַם מְשֻׁבָה נִצַּחַת הֶחֱזִיקוּ בַּתַּרְמִית מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ הִקְשַׁבְתִּי וָאֶשְׁמָע לוֹא כֵן יְדַבֵּרוּ אֵין אִישׁ נִחָם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר מֶה עָשִׂיתִי כֻּלֹּה שָׁב בִּמְרֻצוֹתָם כְּסוּס שׁוֹטֵף בַּמִּלְחָמָה׃ גַּם חֲסִידָה בַשָּׁמַיִם יָדְעָה מוֹעֲדֶיהָ וְתֹר וְסוּס וְעָגוּר שָׁמְרוּ אֶת עֵת בֹּאָנָה וְעַמִּי לֹא יָדְעוּ אֵת מִשְׁפַּט יְהוָה׃

וּתְהֵי נְבֵלְתָא דְעַמָּא הָדֵין מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא וְלֵית דְמָנִיד׃ וְאֶבַטֵל מִקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּמִשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֶם קָל בְּיַע וְקָל חֶדְוָא קָל חַתְנִין וְקָל כַּלָן אֲרֵי לְחוּרְבָא תְהֵי אַרְעָא׃ בְּעִדָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יַפְּקוּן יַת גַרְמֵי מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת גַרְמֵי רַבְרְבֵיהוֹן וְיַת גַרְמֵי כָהֲנַיָא וְיַת גַרְמֵי נְבִיֵי שִׁקְרָא וְיַת גַרְמֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם מִקִבְרֵיהוֹן׃ וְיִשְׁטַחוּנוּן לְקֳבֵל שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא וּלְכָל חֵילֵי שְׁמַיָא דְרַחֲמוּנוּן וְדִפְלַחוּנוּן וְדִטְעוֹ בַתְרֵיהוֹן וְדִתְבָעוּנוּן וְדִסְגִידוּ לְהוֹן לָא יִתְכַּנְשׁוּן וְלָא יִתְקַבְרוּן לְזִיבַל מְבַדַר עַל אַפֵּי אַרְעָא יְהוֹן׃ וְיִתְרְעוּן בְּמוֹתָא מִדְבְחַיָא לְכָל שְׁאָרָא דְיִשְׁתַּאֲרוּן מִן זַרְעִיתָא בִּישְׁתָא הָדָא בְּכָל אַתְרַיָא דְיִשְׁתַּאֲרוּן דְאַגְלֵיתִנוּן לְתַמָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ הֲיִפְּלוּן וְלָא יְקוּמוּן אִם לְמֵתָב גְלֵי קֳדָמַי דְלָא יְתוּבוּן׃ מָה דֵין מִתְחַסְנִין לְמֵתָב לְפוּלְחָנֵי עַמָּא הָדֵין יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם תָבוּ לְמִרַד מִן אוֹרַיְתָא וְלָא צָבָן לְמֵתָב אִתְקִיפוּ בְּנִכְלִין מְסָרְבִין לְמֵתָב׃ אֲצֵיתֵת וּגְלֵי קֳדָמַי לָא כִדְכָשַׁר מְמַלְלִין לֵית גְבַר דְמְתִיב מִן בִּישְׁתֵיהּ לְמֵימַר מָה עֲבַדִית כּוּלְהוֹן מְסַגָן בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן כְּסוּסְיָא דְגָזַר בִּקְרָבָא׃ אַף חֲוָרִיתָא בִּשְׁמַיָא יָדְעָא זִמְנָהָא וְשַׁפְנִינָא וְכוּרְכְיָא וְסְנוּנִיתָא נָטְרִין יַת עִדָן מֶעֱלְהוֹן וְעַמִי לָא הֲווֹ יָדְעִין לְמֶעֱבַד יַת קְיָמָא דַיְיָ׃

היפלו ולא יקומו ׳ ליש גבור בבהמה ׳ ויזכור כי בשר המה ׳ ישחק לפחד ולא יחת :

וכן אמר בפושעי ישראל יהיו מושלכים בחוצות ירושלם ורז״ל אמרו בעון חיי׳ מתי׳ נחטטי׳ וסמכו זה בפסוק והיתה יד יי׳ בכם ובאבותיכ׳ זה חטוטי שכבי והביאו גם זה הפסוק לא יאספו ולא יקברו והקשו אליו הפסוק הבא אחריו ונבחר מות מחיי׳ כלומ׳ למה היה נבחר מות מחיי׳ אם המתים נחטטי׳ ואם היה עונש המתי׳ היה להם כפר׳ וזה ונבחר מות שלא אם הוא עונש החיי׳ ובעון החיי׳ מתים נחטטים למה אמ׳ ונבחר מות מ מחיי׳ ופי׳ נבחר מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם : לדומן ׳ לזבל יהיו כלומ׳ כי לעולם יהיו על פני האדמ׳ כי לא יקברו ולרוב עמודתם על פני האדמ׳ ירקבו וישובו עפר אבל ונבחר המתי׳ יהי׳ ענשם מה שאמ׳ שיהיו נחטטי׳ מקבריהם והחיים והם השארי׳ הנשארי׳ שלא יהרגו וילכו יבחרו בגלותם מות מחיים כי יהיו ביד גוי נבל עבדים לעם אכזרי׳ שלא ירחמו עליהם וטוב מותם מחייהם : בכל המקומות הנשארי׳ בכל מקו׳ שיהיו הנשארי׳ כמו הפוך הנשארי׳ בכל המקומות אשר הדחתי׳ שם כמו ותשם בפוך עיני׳ וכל הארץ באו מצרימה לשבו׳ אל יוסף באו מצרימה אל יוסף לשבר לי יזעקו אלהי ידענוך ישרא׳ לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך והדומי׳ להם שכתבנו בספ׳ מכלל בחלק הדקדוק : ואמרת ׳ היפלו ולא יקומו׳ טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו מדוע שובבה כלומר למה זה החזיקו כל כך במעשיה׳ הרעים ומאנו לשוב וכי נפלו בעונם מעשיהם שלא קמו אחר כן כלומר כמה פעמים נפלו בעונם מעשיהם ואחר כן בשובם קמו וכי סבורים הם שאם ישובו הם למוטב לא ישוב האל מחרון אפו עליהם היה שום פעם עד עתה שנפלו ולא קמו אחר כן או אם ישוב ישראל ממעשיו הרעים ולא ישוב האל מחרון אפו זה לא היה אם כן מדוע שובבה וי״ת היפלון ולא יקומון וגו׳ כבעמוד : מדוע שובבה ׳ בא הנה עם לשון

נקבה כי רצונו על הכנסה כמו שפירשנו וכן וחטאת עמך העם אשר בקרבה יושבת לבטח שובבה ענין מרד וכן בנים שובבים משובה ישראל : העם הזה ירושלם ׳ חסר הנסמך העם הזה עם ירושלם וכמוהו רבי׳ כמו שפירשנו בחלק הדקדוק מספ׳ מכלל : משובה נצחת ׳ פתח בהתנה ופירוש עולמי׳ מן נצח משוב׳ שם משוב׳ ישרא׳ תאר : החזיקו בתרמית מאנו לשוב ׳ ידמה כי לעולם ירצו להחזיק בה בתרמית כמו מרמה : הקשבתי ׳ מאמר הנביא כשאני הולך ביניהם אני מקשיב ומאזין להם אם אחד מדבר טוב ואם לא : כן ׳ טוב וכשר כמו כן בנות צלפחד דוברות : אין איש נחם ׳ בפעל עומד כי הוא קמוץ גם מלת אין מורה עליו : כלה שב במרוצתם ׳ וכתוב במרוצתם לשון רבות והכתוב דרך כלל והקרי דרך פרט כלם הולכים ושבים במרוצתם לעשות כסוס שוטף במלחמה ולרוב המרוצה אמר שוטף שהוא כמו נחל שוטף במרוצתו במלחמה ויונתן תירגם הקשבתי מאמ׳ האל יתברך אציתי וגלי קדמי : גם חסידה ׳ אפילו העופות שאין להם שכל בכח הדמיון שיש להם יש להם ידיעה להתרחק מן הנזק ולהתקרב אל הטוב ושומרים מנהגם ומה שגדלו עליו ועמי שיש להם שכל לא ידעו את משפט יי׳ שהיה להם לדעתו מן השכל גם לשמרו לפי מה שהנהיגו׳ אותם מורי התורה ומה שגדלו בו מן אבותם דור אחר דור ואמ׳ להם ירמיהו זה כדרך שאמר ישעיהו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ועוד זכר חסידה וזכר בשמים לפי שהיא מקננת בישוב במגדלים הגבוהים ומדבר בעצים הגבוהים כמו שאמר חסידה ברושים ביתה לפיכך אמר בשמים שהוא גובה האויר כמו שאמר גדולות ובצורות בשמים לדרך כשר בשמים והחסידה מנהגה לשכון בימי הקור והחורף במקום אחד ובימי הקיץ והחום במקום אחר וזהו מועדיה שאמר ולא תשנה מנהגה ׳ ועמי משנים משפט יי׳ שידעוהו בשכל אם ירדו וגדלו עליו אבותיהם והם ואיכם רוצים להחזיק בו : ותור וסיס ועגור ׳ גם כן שמרו את עת בואנה במקום אחד בזמן ידוע ובזמן אחר במקום ידוע הכל לפי השתנות התקופות והזמני׳ ושומרות חקן ומנהגן ולא ישנוהו ולא כן עמי ׳ חסידה פי׳ ר״ל זו דיה לבנ׳ ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה כלומר במזונות שמחלקה להם וי״מ שהיא שקורין לה ציגוני״א : ותור ׳ ידוע : וסוס כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד וכן נמצא כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו כסים עגור כן אצפצף ות״י וכורכיא ופי׳ רש״י ז״ל גרו״אה בלע״ז : ועגור ׳ ת״י וסנוניתא ובדברי רבותינו ז״ל קם ריש לקיש צות כי כורכיא ופי׳ רש״י ז״ל גרו״אה בלע״ז : ועגור ׳ ת״י וסמניתא ובדברי רבותינו ז״ל אימת סנונית על הנשר ופי׳ רבינו האי קטא״ף בערבי והוא הדרור שקורין בלע״ז רונדינא וי״מ הוא העוף המצפצף מלות מעטות כלשון בני אדם שמלמדין אותו גי״ט בלע״ז : אכה

איכה תאמרו חכמים אנחנו · בחכמות החיצונות ועוד תורת יי׳ אתנו כלומר אצלנו היא כתובה : אכן לשקר עשה עט׳ אם תורת יי׳ אתכם מה תועיל אם לא תקיימו אותה שי שעשה הקולמוס לכתוב אותה לחנם עשה אותו וכן שקר סופרים הסופרים כתבו אותה לחנם כי אחרי שאין אתם מקיימין אותה הרי היא כאילו אינה כתובה לשקר לחנם כמו אך לשקר שמרתי : הובישו · כי שקר עטו כשיראו שלא תועיל להם חכמתם אז בכח יהיה להם בשת פנים ויראו כי אם התעסקו בתורה וקיימו אותה היתה מועילה להם להצילם מהרעות הבאות עליהם ואחר שבדבר יי׳ מאסו ולא רצו ללמוד התור׳ ולעשותה מה חכמה להם לא תועיל החכמה מבלי התורה · וחכמת במוך למלת מה כלומר מה מועיל ממה שיש להם חכמה אם אין להם התור׳ : לכן אתן ליורשים · כלומר למי שיחזיקהו בהם בגלו׳ כאילו הם יורשים : כי מקטון ועד גדול · כל זה הענין הוא כתוב למעלה עם שאר הפסוקים הבאים אחר זה במלות שונות כי כל הכופל ענין ישנה במלו׳ למעלה מקטנם ועד גדולם והנה מקטון ועד גדול למעלה כלו בוי״ו והנה כלה בה״א ואחד הוא · וירפו למעלה וירפאו בא׳ כנה והנה וירפו בבעלי הה״א והענין אחד ענין רפואה למעלה את שבר עמי והנה את שבר בת עמי : הובישו · פירשנוהו למעלה כי פירושו בתמיה · למעלה גם הכלי׳ והנה הכלם מבנין נפעל ומפורש הוא והכלים שהוא מבנין הפעיל פיר׳ למעלה עם שאר הפסוקים גלמעלה בעת פקדתים פירשנו פקדתי אותם והנה בעת פקדתם שם והענין אחד : אסוף אסיפם נאם יי׳ · שניהם לשון כליון אסף מקור מן ואספת נפשך ונפש ביתך אסיפם מן יחדו יסופו אלא שמלת אסיפם מבנין הפעיל והוא יוצא ויסופו מבנין הקל והוא עומד הכל יכלה עד שלא ימצאו ענבים בגפן ולא תאנים בתאנה וזכר אלה שני המיני׳ כי הם עקר הפירו׳ ואותם שירבה אדם מהם יותר משאר הפירות כמו שאמ׳ בברכ׳ איש תח׳ גפנו ותח׳ תאנתו ואמ׳ בקלל׳ יאכל גפנך ותאנתך : והעל נבל · אפילו העל׳ יבול טרם זמנו כדי להרבות דעת׳ : ואתן להם יעברו׳ · מה שנתתי להם רוב הפירות וברכתי פרי אדמתם יעברו מהם שיאכלום האויבים אם יעברום במקום מהם וכן חזקתני ותוכל חזקת ממני תמלאמו נפשי תמלא מהם בני יצאוני יצאו ממני והמפרשי׳ פירשו בעבור שנתתי להם תורה ומצות ועברו עליהם בעונם זה אסיפם וכן דעת יונתן ותרגם הפסוק כן שיאלא אשיצנון אמר יי׳ וגו׳ כבעמוד : על מה אנחנו יושבים · בכפרים ובערי המישור כבטוחים ועל מה עזר יש לנו : ונדמה · ענין שתיקה כלומ׳ אין לנו להתלונן ולהתרעם

בדבר יי׳ ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ויוסף יי׳ להראה בשילה׳ ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו׳ הובישו חכמים חתו׳ גם ביהודה היתה׳ בדבר יי׳ שמים נעשו׳ ומן והנה איש אלהים בא מיהודה עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכוו׳ בס״א וישמע הנביא אשר השיבו : ואין שלום ה׳ וסימ׳ וירפאו את שבר עמי׳ והברו		

איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יהוה אתנו אכן הנה לשקר עשה עט שקר ספרים : הבשו חכמים חתו וילכדו הנה בדבר־יהוה מאסו וחכמת מה להם : לכן אתן את־נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים כי מקטן ועד־גדול כלה בצע בצע מנביא ועד־כהן כלה עשה שקר : וירפו את־שבר בת־עמי על־נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום : הבשו כי תועבה עשו גם־בוש לא־יבושו והכלם לא ידעו לכן יפלו בנפלים בעת פקדתם יכשלו אמר יהוה : אסף אסיפם נאם־יהוה אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל ואתן להם יעברום : על־מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל־ערי המבצר ונדמה־שם כי יהוה אלהינו הדמנו וישקנו מי־ראש כי חטאנו ליהוה : קוה לשלום ואין טוב לעת מרפה והנה בעתה : מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל־הארץ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה עיר וישבי בה : כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין־להם לחש ונשכו אתכם נאם־יהוה :

איכדין תימרון חכימין אנחנא ועל אוריתא דיי אנחנא רחיצין בכן הא לשקרא עבד ספר קולמס דשקר לזיפא : בהיתו חכימיא אתברו ואתאחידו הא בפתגמא דיי קצו וחולק בחוכמתא לית להון : בכן אתן ית נשיהון לאחרנין חקלתהון לירותין ארי מן זעירא ועד רבא כולהון אנסי ממון מספר ועד כהן כולהון עבדי שקר : ואסיאו ית תבר כנשתא דעמי במלי שקריהון למימר שלמא שלמא ולית שלם : עליהון למבהת ארי תועבה עבדו אף מבהת לית אנון בהתין ואתכנעו לית אנון ידעין בכן יתרמון קטילין בעדן דאסער עליהון חוביהון יתקלון אמר יי : שיצאה אשיצנון אמר יי ויסופון כמסף ענבין מגפן וכנבלא מתינא וכטרף מאילן על דיהבית להון אוריתי מסיני ועברו עלה : על מה אנחנא יתבין אתכנשו ונעול לקרוין כריכן ונשתוק תמן ארי יי אלהנא איתי עלנא תבר ואבהתנא ואשקנא כס דלוט ביש כרישי חיון ארי חבנא קדם יי : סברנא לשלם ולית טב ולעדן סליחות חובין והא פורענות חטאין : על די פלחו לעגלא דבדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלי יתהון מקל פסיעות גברוהי יזועון כל יתבי ארעא יירתון ויבזון ארעא ומלואה קרויא ודיתבין בהון : ארי הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיון חורמנין דלית להון לחשא ויקטלון יתכון אמר יי : על

וירפו את שבר בת עמי׳ קול חרדה שמענו׳ נביאי ישראל׳ יען וביען : אסוף ד׳ וחס׳ וסימ׳ אסף אסיפם נאם יי׳ אסף אאסוף יעקב׳ אסף אסף כל מעל פני : ומלואה ג׳ וסימ׳ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה׳ וישטפו ארץ ומלואה׳ לש׳ הארץ ומלואה :

רשי

אכן הנה לשקר׳ הנה חכמתכם לשקר בכם לרפותכם על נקלה עשית׳ עט שקר סופרי נביאכם : הובישו חכמים · כמותכם ומהו הבשת הנה בדברי יי׳ מאסו וחכמת מה להם : וירפו׳ כמו וירפאו : הובישו׳ בשת וכלימה תבא להם : גם בוש לא יבושו · אינם מתביישין במעשיהם הרעים לתת לב לשוב : אסף אסיפם · לשון כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה : אין ענבים בגפן · לא יותר דבר : והעלה נבל׳ לשון כמש פליישטי״ש בלע״ז כמו וכנובלת מתאנה כשה נובלת מתאנה כאלה נובלת עליה : ואתן להם יעברום׳ כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקים ועברו עליהם : ונדמה שם · ונדום שם נשב שם דומים ואבלי׳ : מי רוש · כם דלווט כיש כרישי חיון ראש פתנים הוא ארס של שבשיכין : נחרת סוסיו · עטישות נחיריו : מדן נשמע · על דפלחו לעגלא דבדן : מצהלות אביריו׳ צהלת משחק סוסים ומכינו במקום אחר סוסים נקראי׳ אבירים מדהרו׳ דהרות אביריו לשון סוס דוהר ויונתן תירגם מקל פסיעות גברוהי : נחשים צפעונים · לשון שבעי׳ שנה נעשה צפע ואוטם אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחשו שנ׳ כמו פתן חרש יאטם אזנו הוא שנאמר אשר אין להם לחש : מכלינית

על מה כאה עלינו הכרה כי יי׳ אלהינו הדימנו כי תטאנו לו ונדמה שרשו דמם והוא מן הקל ממשקל יסם ויסרק מה אקוב ידמו כאבן ולדעת אדוני אבי ז״ל שרשו נדם הדימנו שרשו דמם מבנין הפעיל והה״א בשוא ופתח ויהיה ענין שתיקה כלומר הוא השתיקנו שאין לנו רשות להתלונן כי חטאנו לו ואיך נעיז פנינו לנגדו או יהיה ענין כריתה כמו ידמו לשאול ונדמו נאות השלום : וישקנו מי רוש · סם המות ומשחיתת עשב לפיכך אמר מי ועניינו כתרגומו ואשקנא כס דלוט כיש כרישי חיון והפסוק מאמר הנביא בלשון ישראל : קוה לשלום · מקור כלומר ואם נקוה לשלום מהאויב אין טוב ואיננו השלום שהוא טוב : לעת מרפה · בה״א כמו בא״לף אם קוינו לעת רפואה ממכאוב הצרות : והנה בעתה · צרות גדולות שמאחיבים ושמבעיטים אותנו וי״ת ולעידן סליחות חובין והא פורענות חטאין כענין רפאה נפשי כי חטאתי לך : מדן נשמע · לפי שהיה קצה ארץ ישראל זכרו וי״ת על דפלחו לעגלא די בדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלי יתהון : נחרת סוסיו · עטישת סוסיו ונקראת העטישה כן על שם הנחירים שהם נקבי האף : מקול מצהלות אביריו · על הסוסים אמר אביריו ומצהלות ענין השמעת קול הסוסים בצהלה ושמחה כמו שנאמר על הסוס ונשים בכח וי״ת מקל פסיעו׳ גבורוהי : כי הנני משלח בכם · פירושו כתרגומו הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיון חורמנין דלית להון לחשא ויקטלון יתכון אמר יי׳ : מכלינית

י׳ פסוקין בקריא׳ אית בהון אין אין במצעו׳ פסו׳ וסי׳ ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו ׳ וכי יראה הכהן את נגע הנתק׳ הנה היא לוטה בשמלה ׳ ולבנק אין די בער והיתו ׳ וירא כי אין איש דישעיה ׳ הנה קול שועת בת עמי מארץ ׳ הצרי אין בגלעד אם רופא ׳ הבנים אין לישראל אם יורש ׳ וכי תגישון עור לזבוח אין רע ׳

מַבְלִיגִיתִי עָלֵי יָגוֹן עָלַי לִבִּי דַוָּי׃ הִנֵּה־קוֹל שַׁוְעַת בַּת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מַרְחַקִּים הַיהוָה אֵין בְּצִיּוֹן אִם־מַלְכָּהּ אֵין בָּהּ מַדּוּעַ הִכְעִסוּנִי בִּפְסִלֵיהֶם בְּהַבְלֵי נֵכָר׃ עָבַר קָצִיר כָּלָה קָיִץ וַאֲנַחְנוּ לוֹא נוֹשָׁעְנוּ׃ עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי הָשְׁבָּרְתִּי קָדַרְתִּי שַׁמָּה הֶחֱזִקָתְנִי׃ הַצֳרִי אֵין בְּגִלְעָד אִם־רֹפֵא אֵין שָׁם כִּי מַדּוּעַ לֹא עָלְתָה אֲרֻכַת בַּת־עַמִּי׃ מִי־יִתֵּן רֹאשִׁי מַיִם וְעֵינִי מְקוֹר דִּמְעָה וְאֶבְכֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה אֵת חַלְלֵי בַת־עַמִּי׃ מִי־יִתְּנֵנִי בַמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים וְאֶעֶזְבָה אֶת־עַמִּי וְאֵלְכָה מֵאִתָּם כִּי כֻלָּם מְנָאֲפִים עֲצֶרֶת בֹּגְדִים׃ וַיַּדְרְכוּ אֶת־לְשׁוֹנָם קַשְׁתָּם שֶׁקֶר וְלֹא לֶאֱמוּנָה גָּבְרוּ בָאָרֶץ כִּי מֵרָעָה אֶל־רָעָה יָצָאוּ וְאֹתִי לֹא־יָדָעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ אִישׁ מֵרֵעֵהוּ הִשָּׁמֵרוּ וְעַל־כָּל־אָח אַל־תִּבְטָחוּ כִּי כָל־אָח עָקוֹב יַעְקֹב וְכָל־רֵעַ רָכִיל יַהֲלֹךְ׃ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יְהָתֵלּוּ וֶאֱמֶת לֹא יְדַבֵּרוּ לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר־שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ׃ שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה בְּמִרְמָה מֵאֲנוּ דַעַת־אוֹתִי נְאֻם־יְהוָה׃ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי צוֹרְפָם וּבְחַנְתִּים

עַל דַּהֲווֹ מַלְעֲגִין לְקָבֵל נְבִיַּיָא דְמִתְנַבַּן לְהוֹן דְּוָנָא וְתֵנַהְתָּא אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן מִן קֳדָם חוֹבֵיהוֹן עֲלֵיהוֹן אֲמַר נְבִיָּא לִבִּי דַוָּי׃ הָא קָל צְוָחַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מֵאַרְעָא רְחִיקָא נְבִיָּא אוֹכַח יַתְהוֹן הַשְׁכִנְתָּא דַיְיָ לֵית בְּצִיּוֹן אִם מַלְכָּהּ לֵית בַּהּ מָא דֵין מַרְגְזִין קֳדָמַי בְּצַלְמָנֵיהוֹן בְּפוּלְחָן טַעֲוָתָא׃ אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲדָא זִמְנָא שְׁלִים קִבָּא וַאֲנַחְנָא לָא מִתְפָּרְקִין׃ אֲמַרַת יְרוּשְׁלֶם עַל תְּבַר כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי אִזְדַּעְזַעִית אִתְחַפִּיאוּ אַפֵּי אִכְרוּם אוּכָּמִין כְּקִדְרָא אִשְׁתַּמְמוּ אַחֲדָתְנִי׃ אֲמַר יִרְמְיָה נְבִיָּא דִּלְמָא לָא אִית בִּי עוֹבָדִין טָבִין לְמִבְעֵי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלָא מַחְמִיד הֲוֵיתִי לְאוּלְפָּנֵיהּ דְּאֵלִיָּה נְבִיָּא דְּמִגִּלְעָד דְּפִתְגָּמוֹהִי אִנּוּן אַסוּתָא אֲרֵי עַל דְּלָא תָבוּ בְּכֵן לָא סְלִיקַת אַסוּ לְמַחַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ מַן יִתֵּן רֵישִׁי כְּנַחַל דְּמַיִן וְעֵינַי כְּמַבּוּעָא דְמַעֲיָן וְאֶבְכֵּי יְמָם וְלֵילֵי עַל קְטִילֵי כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ מַן יִתְּנִנַּנִי בְּמַדְבְּרָא בֵּית מְבָתַת עָדֵי אוֹרְחָן וְאֶשְׁבּוֹק יַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי וְאֶהָךְ מִלְּוָתְהוֹן אֲרֵי כוּלְּהוֹן זַנָּאִין סִיעַת שִׁקְרִין׃ וְאַלִּיפוּ יַת לִישָּׁנְהוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁקַר דָּמָן אִנּוּן כְּקַשְׁתָּא נְכִילָא וְלָא לְהֵימָנוּתָא תַקִּיפוּ בְּאַרְעָא אֲרֵי מִבִּישְׁתָּא לְבִישְׁתָּא נְפַקוּ וּמַדַּע דַּחַלְתִּי לָא אַלִּיפוּ אֲמַר יְיָ׃ גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ אִסְתַּמַּרוּ וְעַל כָּל אַחָא לָא תִתְרַחֲצוּן אֲרֵי כָל אַחָא מִכְמַן כְּמִין וְכָל רְחִים בִּנְכִילוּ מְהַלֵּיךְ׃ וּגְבַר בְּחַבְרֵיהּ מְשַׁקְּרִין וְקוּשְׁטָא לָא מְמַלְּלִין אַלִּיפוּ לִישָּׁנְהוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁקַר אִטַּפְּשׁוּ טְעוֹ׃ יָתְבִין בְּבֵית כְּנִשְׁתְּהוֹן וּמִשְׁתָּעַן עַל עֲוָיָתְהוֹן בִּנְכִילוּ מְסָרְבִין לְמִדַּע דַּחַלְתִּי אֲמַר יְיָ׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא וְצָרֵיף לְהוֹן וּבָחַר לְהוֹן אֲרֵי

אמר נבל בלב ואין אלהים ׳ וחברו ׳ הכל סר יחדו נאלחו אין עשה ׳ כלו סג יחדו נאלחו ׳ עשה גדולו׳ תנינא דאיוב ׳ ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים ׳ עיר פרוצה אין חומה ׃ ובחנתים ב׳ הנני צרפם ובחנתים ׳ ובחנתים כבחון את הזהב ׃

רשי

מבליגיתי עלי יגון ׳ כמו הבלגתי וגם לבד הוא מושלוט׳ כמכן בלע״ז כלומר אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני ׃ עלי לבי דוי ׳ מקול כבואת הנגלות אלי בפורעניות הבאות ׃ הנה קול שועת בת עמי ׳ אני שומע שסופן לצעוק בארץ מרחקים ולמה כל זאת הלא ה׳ בציון ואם ישובו אליו ימחא להם ׃ עבר קציר כלה קיץ ׳ צפינו לעזרת מצרי׳ ולא באה אמרנו יעבור הקציר ויהיו פנויי׳ ויבאו והנה עבר זמן הקציר באייר וזמן הקיץ בתמוז ולא באו ׃ קדרתי ׳ לשון שחרות ואופל ׃ שמה ׳ תמהון ׃ החזיקתני ׳ אחזתני ׃ הצרי אין בגלעד ׳ שהצרי בא משם כמו שנאמר עלי גלעד וקחי צרי כלומר וכי לא היו להם חכמי׳ צדיקים ממי ללמוד וייטיבו דרכיהם ׃ ארוכת ׳ רפואת אינפלאסטרא בלע״ז ׃ עצרת בוגדים ׳ כניסית בוגדים ׃ וידרכו ׳ לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות חץ וקשת היא ארבליסטרא בלע״ז וברגלים דורכין אותה לכך קורא אותה דריכה והנביא המשיל לשונם לקשת שקר שדרכו לשונם קשת בשקר ׃ מרעה אל רעה ׳ מעבירה אל עבירה ׃ עקוב יעקב ׳ ארוב יארוב ׃ העוה נלאו ׳ יגעו וטרחו לעות את דרכם העוה כמו הכבד את לבו להעוות ׃ שבתך בתוך מרמה ׳ כשהן יושבין חושבין מחשבות מרמה ובמרמ׳ החליפו יראתי ומאנו דעת אותי ׃ במרמה ׳ בשביל המרמה ׃ הנני צורפם ׳ בייסורין ׃ מפני

רדק

מבליגיתי עלי יגון ׳ ענין התחזקות כמו ואבליגה מעט ורבי יונה פירש המלה הזאת מורכבת מפועל ונפעלת כי מהפועל אומר מבליגי ומהפעלת מבליגיתי והורכבה המלה משניהם ופי׳ אמר הנביא אנשים ונשים המחזקים אותי עלי יגון אומר להם שלא אוכל להתחזק כי עלי לבי דוי ור׳ אחי רבי משה פירש המלה שם מבליגית בשקל מרבית שהיא בתשלומו מרביתי ובמשקלו מבליגיתי אמר הנביא התחזקי עלי יגון כלומר שארצה להתחזק על יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי ומה שאמר עלי לבי דוי על צרתי מוסף על צרת ישר׳ שאני מוכיחם ולא ישמעו לי וזהו שאמר עלי ׃ הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים ׳ צועקי׳ מפחד האויב הבא מארץ מרחקים ואומרים השם אין בציון אם מלכה אין בה אם כן איך יבא עלינו והאל י״י שכינתו בציון ומלך יש בציון ואיך ישלוט בה האויב והאל משיבם מדוע הכעיסוני איך יחשבו להנצל בהיותי בציון והם הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר רוצה לומר בהבלי אל נכר ׃ מרחקים המ״ם בפתח ׃ הי״י הה״א כמה וי״ת השם אין בציון נביא אוכח יתהון וגו׳ כבעמוד ׃ עבר קציר ׳ קציר הוא זמן שיושע אדם בו מפני הבצורות ואדם שמח בבא הקציר כמו שכתוב כשמחה בקציר וכן זמן הקיץ אדם שמח בפירות הקיץ ואומר זה דרך משל כלומ׳ עברו הזמני׳ שחשבנו להושע בהם ולא נושענו ׃ על שבר ׳ הוא מאמר הנביא על עצמו שהשבר לשבר ישראל ויונתן פי׳ שהוא מאמר ירושלם שתרגם אמרת ירושלם ועל תבר כנשתא וגו׳ כבעמוד ואוכרום פי׳ מן נתכרכמו פניו ׃ הצרי אין בגלעד ׳ אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי ממכות וגלעד היה מקום הצרי כמו שאמ׳ גם כן עלי גלעד וקחי הצרי והיא רפואה לחלאים קשים כמו נשיכת הנחש וזולתו כלומר לא יהיה להם שלו׳ מזאת הצרה וכי אין חסיד ביניהם שיכפר האל בעדו ׃ ארוכת ׳ רפואת וי״ת אמר ירמיהו נביא וגו׳ כבעמוד ׃ מי יתן ראשי מים ׳ מי יתן שיהיה ראשי כלו מים ויזוב דרך עיני בבכי וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסק ׃ את חללי בת עמי ׳ מי שבוכים עליו נעשה כפעול לבכי ואם לא ישיגנו כן דרך לשון העברי וכן אמר ויבך אותו אביו וכן ולבכות וכן נעשה זה השמוש בלשון אחר זולתי העברי לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאילו

מקבל הפעולה ׃ מי יתנני מלון אורחים במדבר׳ ישבתי מלון לעוברי אורח שילכו שם בלילה ואמר הנביא שתאוה להיות שוכן באותו המלון שלא יראה עוד את ישראל כי לא יוכל לראות רעתם ׃ עצרת בוגדי׳ ׳ שהם נעצרים יחד לדבר בגד ושקר וכן ת״י סיעת שקרין ואדוני אבי ז״ל פירש מלכות בוגדים מן יורש עצר זה יעצר בעמי ׃ וידרכו ׳ מבינין הפעל משפטו וידיכו וכמוהו בא וידבקו גם המה ׃ לשונם ׳ היא קשת דרוכה ותביאם לדבר שקר ודבר מר ׃ ולא לאמונה גברו בארץ ׳ מה שהם מתגברים ומתחזקים על האלהים לא לאמונה שישפטו משפט אמת ושימנעו העושקים ׃ כי מרעה אל רעה יצאו ׳ יש לפרשו על המעשים יוצאים ממעשה רע למעשה רע ר״ל כי כל ימיהם במעשה רע עוסקים עתה בזה ועתה בזה ובכל זה לא נתנו אל לבם שעה אחת לדעת את י״י ויש לפרשו על העונש מרעת אויב זה יוצאים לרעת אויב אחר או לוקים שנה זו בשדפון ושנה זו בירקון או בארבה ועם כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרעים ולדעת את י׳ ׃ איש מרעהו עקוב יעקב׳ ענין התרמית והערמה כמו ויעקבני זה פעמים ויעקב העין בסוף לבדו וכל שאר יעקב שום כך כם הע״ן בשוא ופתח ׃ ואיש ׳ יהתלו׳ דגש הלמ״ד לתפארת הקריאה מפני ההפסק ׃ למדו לשונם ׳ הרגילו כמו פרא למוד מדבר ׃ העוה נלאו ׳ להתעוות ולעשות מעשה עול ובא על דרך תאוכים הלאת ׃ שבתך ׳ אמר האל יתברך מה יועיל שבתך בתוך מרמה כלומר בתוך עם מרמה שלא יוכל לספיכם תליך ׃ במרמה ׳ כל כך נדלו במרמה עד שמאנו לדעת אותי לא יוכלו להניח דרכם הרעה וי״ת יתבין בבית כנישתהון וגו׳ כבעמוד ׃ לכן ׳ הנני צורפם ׳ בצרות שאביא עליהם אראה אם ישארו סיגים או אם ישובו כסף נבחר מפני הצרות ׃

כי

פי׳ איך אעשה מפני בת עמי׳ כי איך אעשה שלא אצרפם מפני שהיא בת עמי לא אוכל שלא אצרפם כי איך אניחם ברעתם והם נקראים עמי ות״י ארי איכדין אעביד מן קדם חובי כנישתא דעמי : חץ שוחט׳ כן כתיב וקריין שחוט והכתוב ר״ל כמו שוחט שהוא הורג כן הורגים הם בני אדם בלשונם הרע שהם הולכי רכיל והקרי שחוט רוצה לומר נמשך אפילט בלע״ז רוצה לומ׳ שהוא נמשך על המשחזת לחדדו ויונתן תירגם כגיר די מחריף כמו סכינה חריפה בדברי רבותינו זכרונם לברכה שפי׳ מחודד ודק החתיכה ומה שפי׳ בו גם כן לשון משיכה הוא ג״כ מדברי רבותינו זכרונם לברכה שאמרו התיז את הראש בבת אחת פסולה ואמרו מנא הני מילי אמר קרא חץ שחוט לשונם ואמר תנא דבי ר׳ ישמעאל ושחט אין ושחט אלא ומשך וכן הוא אומר זהב שחוט ואומר חץ שחוט לשונם מרמה דבר ואדוני אבי זכרונו לברכה פיר׳ שחוט שם תאר כמו שוחט וכן במשקלו אדם עשוק בדם נפש כמו עושק : מרמה דבר׳ כל אחד מהם ידבר מרמה לחברו ומפרש מה היא המרמה בפיו שלום את רעהו : העל אלה׳ מבואר הוא : לא אפקוד בם׳ והשנים הראשוני׳ אין כתוב בם והענין אחד : על ההרים׳ נאות מדבר׳ ההרים מקום מרעה הצאן והעני׳ ברוב או זכר הרים להשמיע קולו למרחוק וכן נאות מדבר רוצה לומר אהלי המדבר כי נאות מדבר פירושו אהלים ומשכני׳ כמו נדמו נאות השלום וכן בוי״ו נוה משלח ונעזב נות כרות רועים ואמר מדבר כי יש מדבר שיש בו מקום מרעה כמו וינהג את הצאן אחר המדבר ותרג׳ אונקלוס בתר שפר רעיא למדברא וכן על פני דרך המדבר ואמר הנביא בראותו חרבן הארץ שישא בכי ונהי לקינה במקומות המרעה כי נחרבו מבלי איש עובר אין צריך לומר שאין אהלים תקועים ל לרועים אלא אפילו איש אין עובר שם לרעות מקנה ולא נשמע קול מקנה כי כלם נדדו הלכו בשבי ובאמרו מעוף השמים הוא דרך גוזמא להפליג הדבר או כאמר זה לענין חרבן הארץ כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות: נצתו׳ ענין חרבן וכן נצתו כמדבר ושרפו יצת ובדברי רז״ל ר׳ יהוד׳ אומר חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה שנ׳ על ההרים וגו׳ מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא נ״ב הוו דבי יוסי אומ׳ שבע שנים נתקיי׳ בה גפרית שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה : ונתתי׳ לגלים׳ גלי אבנים מהבתים והחומות שנהרסו : מעון תנים׳ משכן התנים ומגורם ותי׳ תנין ירודין : מי האיש החכם ויבן את זאת׳ יבין מדעתו והנביא יגיד התשובה והשאלה כמו ש שנאמרה לו מפי יי׳ : ויאמר יי׳ לפניהם׳ לא בשמים היא ולא מעבר לים היא: וילכו׳ שרירות׳ פירשנוהו למעלה : למדום אבותם׳ הרגילו בהם האבות וראו אבותם עובדים אותם ועבדום הם גם כן אחריהם והאבות הם הדורות הרשעים שעברו: לכן׳ מאכילם׳ בא הכנוי קודם הידיעה שהוא את העם הזה כמו ותראהו את הילד אשר לא יעבדו אותו את נבוכד נצר והדומים להם שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו והמשיל הצרות ללענה ורוש והם סמי המות ובאמרו מי רוש לפי שהוא מי סחיטת העשב שקורין רוש גם יש שהוא מראש הפתן ואמרו כי לפיכך נקרא ראש כי ברוב עושין אותו מראש הפתן : והפיצותי׳ עד כלותי אותם׳ רובם : כה אמר׳ התבוננו׳ בפורענות הקרוב לבא ומעתה קראו למקוננות׳ בפתח הלמ״ד ר״ל המקוננות הידועות: ואל החכמות׳ שהן חכמות בדברי הספד וקינה : ותבואינה׳ הראשון בתנועת האל״ף בשגול והשני ותבואנה בהעלם האל״ף בתנועה ושני המשקלים נמצאים בנחי העין במסרה: ותמהרנה ותשנה׳ בהעלם האל״ף מהמכתב: עלינו׳ מאמר הנביא בכלל ישראל: ותרדנה עינינו דמעה׳ כלומר לקול נהיין והספדן נבכה ופי׳ דמעה בדמעה כי תרדנה פעל עומד ומרב הבכי דמה הענין כאילו העין נתכת ויורדת בדמעה וכן עיני ירדה מים ות״י ויטגרן עיננא דמעין : ועפעפינו׳ הם אישוני העינים וכפל הענין במלות שונות ות״י ונלגלי עיננא יגרון מיא: כי קול נהי נשמע מציון׳ וכן נשמע משאר המקומות אלא קודם שנכבשה ציון היו חושבים להשגב בציון וירושלם שאם תשאר להם ירושלם עוד היו נבנות שאר הערים שנכבשו וחוזרין ליושבן כמו שעשו בימי סנחריב שכבש הכל זולתי ירושלם וכיון שנשארה ירושלם נשאר הכל ולא גלו ולא עזבו ארץ ישראל אבל כיון שנכבשה ירושלם אין עוד תקוה ואז היה קול הנהי נשמע ואומרים איך שדדנו בושנו מאד כי עזבנו ארץ׳ ארץ בקמץ בזקף והוא אחד מי״ד ארץ שהם זקפין קמצין : כי

ובקרבו ג׳ וסימ׳ ישים ארבו׳ ובקרבו הם יושבי׳ ישית מרמה: לגלים ג׳ וסימ׳ ונתתי את ירושלם לגלי׳ והיתה בבל לגלי׳ מעון תנים׳ אשר התעתדו לגלי׳ : ויבן ג׳ רפי׳ בקריא׳ וסי׳ מי האיש החכם ויבן את זאת׳ מי חכם ויבן אלה נבון וידע׳ ויבן על עוזבי ברית קדש׳ ואשר דבר ב׳ לי׳ מי האיש החכם: כה אמ׳ ז׳ בטעמ׳

כִּֽי־אֵ֥יךְ אֶעֱשֶׂ֖ה מִפְּנֵ֥י בַּת־עַמִּֽי׃ חֵ֥ץ שׁוֹחֵ֛ט לְשׁוֹנָ֖ם מִרְמָ֣ה דִבֵּ֑ר בְּפִ֗יו שָׁל֤וֹם אֶת־רֵעֵ֙הוּ֙ יְדַבֵּ֔ר וּבְקִרְבּ֖וֹ יָשִׂ֥ים אָרְבּֽוֹ׃ הַֽעַל־אֵ֥לֶּה לֹֽא־אֶפְקָד־בָּ֖ם נְאֻם־יְהוָ֑ה אִ֚ם בְּג֣וֹי אֲשֶׁר־כָּזֶ֔ה לֹ֥א תִתְנַקֵּ֖ם נַפְשִֽׁי׃ עַל־הֶ֨הָרִ֜ים אֶשָּׂ֧א בְכִ֣י וָנֶ֗הִי וְעַל־נְא֤וֹת מִדְבָּר֙ קִינָ֔ה כִּ֤י נִצְּתוּ֙ מִבְּלִי־אִ֣ישׁ עֹבֵ֔ר וְלֹ֥א שָׁמְע֖וּ ק֣וֹל מִקְנֶ֑ה מֵע֤וֹף הַשָּׁמַ֙יִם֙ וְעַד־בְּהֵמָ֔ה נָדְד֖וּ הָלָֽכוּ׃ וְנָתַתִּ֧י אֶת־יְרוּשָׁלִַ֛ם לְגַלִּ֖ים מְע֣וֹן תַּנִּ֑ים וְאֶת־עָרֵ֧י יְהוּדָ֛ה אֶתֵּ֥ן שְׁמָמָ֖ה מִבְּלִ֥י יוֹשֵֽׁב׃ מִֽי־הָאִ֤ישׁ הֶֽחָכָם֙ וְיָבֵ֣ן אֶת־זֹ֔את וַאֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֧ר פִּֽי־יְהוָ֛ה אֵלָ֖יו וְיַגִּדָ֑הּ עַל־מָה֙ אָבְדָ֣ה הָאָ֔רֶץ נִצְּתָ֥ה כַמִּדְבָּ֖ר מִבְּלִ֥י עֹבֵֽר׃ וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֔ה עַל־עָזְבָם֙ אֶת־תּ֣וֹרָתִ֔י אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לִפְנֵיהֶ֑ם וְלֹֽא־שָׁמְע֥וּ בְקוֹלִ֖י וְלֹא־הָ֥לְכוּ בָֽהּ׃ וַיֵּ֣לְכ֔וּ אַחֲרֵ֖י שְׁרִר֣וּת לִבָּ֑ם וְאַחֲרֵי֙ הַבְּעָלִ֔ים אֲשֶׁ֥ר לִמְּד֖וּם אֲבוֹתָֽם׃ טו לָכֵ֗ן כֹּֽה־אָמַ֞ר יְהוָ֤ה צְבָאוֹת֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הִנְנִ֧י מַאֲכִילָ֛ם אֶת־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה לַעֲנָ֑ה וְהִשְׁקִיתִ֖ים מֵי־רֹֽאשׁ׃ וַהֲפִיצוֹתִים֮ בַּגּוֹיִם֒ אֲשֶׁר֙ לֹ֣א יָֽדְע֔וּ הֵ֖מָּה וַאֲבוֹתָ֑ם וְשִׁלַּחְתִּ֤י אַחֲרֵיהֶם֙ אֶת־הַחֶ֔רֶב עַ֥ד כַּלּוֹתִ֖י אוֹתָֽם׃ כֹּ֤ה אָמַר֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת הִֽתְבּוֹנְנ֛וּ וְקִרְא֥וּ לַמְקוֹנְנ֖וֹת וּתְבוֹאֶ֑ינָה וְאֶל־הַחֲכָמ֥וֹת שִׁלְח֖וּ וְתָבֽוֹאנָה׃ וּֽתְמַהֵ֔רְנָה וְתִשֶּׂ֥נָה עָלֵ֖ינוּ נֶ֑הִי וְתֵרַ֤דְנָה עֵינֵ֙ינוּ֙ דִּמְעָ֔ה וְעַפְעַפֵּ֖ינוּ יִזְּלוּ־מָֽיִם׃ כִּ֣י ק֥וֹל נְהִ֛י נִשְׁמַ֥ע מִצִּיּ֖וֹן אֵ֣יךְ שֻׁדָּ֑דְנוּ בֹּ֣שְׁנוּ מְאֹד֮ כִּֽי־עָזַ֣בְנוּ אֶ֒רֶץ֒

אֲרֵי אֵיכְדֵין אַעְבֵּיד מִן קֳדָם חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ כְּגִיר דִּי מְחָרֵיף לִישָׁנְהוֹן נִכְלִין מְחַשֵּׁב בְּפוּמְהוֹן שְׁלָמָא גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ מְמַלְלִין וּבִמְעוֹהִי מְשַׁוֵּי כְּמַנְתֵּיהּ׃ הַעַל אִלֵּין לָא אַסְעַר לְאַיְתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישְׁתָּא אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דְּכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אֶתְפְּרַע מִנְּהוֹן כִּרְעוּתִי׃ עַל טוּרַיָּא אֲנָא מְרִים קָלִי וּבָכֵי וּמִצְוֵה וְעַל דִּירָוָת מַדְבְּרָא אִלְיָא אֲרֵי צְדִיאוּ מִבְּלִי אֱנָשׁ דְּעָדֵי וְלָא אִשְׁתְּמַע קָל בְּעִירָא בְּאַרְעֲהוֹן מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְעַד בְּעִירָא אִטַּלְטַלוּ גְּלוֹ׃ וְאֶתֵּן יָת יְרוּשְׁלֶם לְיַגְרִין מְדוֹר יְרוֹדִין וְיָת קִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה אֶתֵּן לְצָדוּ מִבְּלִי יָתֵיב׃ מַן גַּבְרָא דְחַכִּים וְיִסְבַּר יָת דָּא וּדְאִתְמַלַּל מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ וִיחַוֵּינַהּ עַל מָה חֲרוּבַת אַרְעָא צְדִיאַת כְּמַדְבְּרָא מִבְּלִי יָתֵיב׃ וַאֲמַר יְיָ עַל דִּי שְׁבַקוּ יָת אוֹרָיְתִי דִּיהַבִית קֳדָמֵיהוֹן וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְלָא הַלִּיכוּ בַהּ׃ וַאֲזַלוּ בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן וּבָתַר בַּעֲלַיָּא דְּאַלִּיפוּנוּן אֲבָהַתְהוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין מְרַר כְּגִירִין וְאַשְׁקֵנוּן כָּס דְּלוּט כְּרֵישֵׁי חִוְיָן׃ וַאֲבַדְּרִנּוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְלָא יְדַעוּ אִנּוּן וַאֲבָהַתְהוֹן וְאֵגְרֵי בַתְרֵיהוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא עַד דְּאֵשֵׁיצֵי יַתְהוֹן׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִסְתַּכַּלוּ וּקְרוֹ לְאָלְיָתָא וְיֵיתְיָן וּלְחַכִּימָתָא שְׁלַחוּ וְיֵתְיָן׃ וְיוֹחֲיָן וְיִטְּלָן עֲלָנָא אִלְיָא וְיִשְׁגְּרָן עֵינָנָא דִּמְעִין וְגַלְגַּלֵּי עֵינָנָא יִגְּרוּן מַיָּא׃ אֲרֵי קָל אִלְיָא אִשְׁתְּמַע מִצִּיּוֹן אֵכְדֵין אִתְבְּזֵזְנָא בְּהֵתְנָא לַחֲדָא אֲרֵי חֲרוּבַת אַרְעָא

בספר׳ וסי׳ עולל יעוללו׳ התבוננו וקראו׳ צורפם ובחנתי׳ משלח׳ הנה רעה יצאת׳ קשת עילם׳ עשוקי׳ :

רשי

מפני בת עמי׳ מן קדם חובי כנישתא דישראל : חץ שחוט לשונם׳ משוך כמו זהב שחוט וכן ושחט׳ שטיס טר״ייט בלע״ז׳ לא לשון שחיטה ממש טרא״נקאט בלע״ז וכן חברו מנחם וכת׳ כגיר די מחריף ובקרבו ת׳ ובמעוהי : על ההרים׳ על חורבן ההרים : ועל נאות מדבר׳ נוה רועים שבמדברות נאות לשון נוה וכן נאות אלהי׳ וכן לביתך נאוה קדש: נצתו׳ לשון ציה וכן נצתה: נדדו הלכו׳ סופן לילך חמשים ושתים שנה לא עבר איש ב ביהודה משגלו צדקיהו עד פקידת כורש מלך פרס חמשים ושתים שנה היו ורמז לדבר ועד בהמה חשבונה בגימטריא נ״ב והחשבון מכוון במס׳ מגלה : לגלים׳ לגורין: מי׳ החכם׳ שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי יי׳ אליו ויגידה ומי יגיד על מה אבדה הארץ ובא כל ה הפורענות הזה : לענה׳ עשב מר: מי ראש׳ ארס נחש: כי

רעותה ה' ומל' וסימ' וישאילו איש מאת רעהו ואשה מאת ' אך שם נקבצו דיות אשה ' דרשו מעל ספר יי' וקראו ' ולמדנה בנותיכם נהי ואשה ' והנשארו' תאכלנה אשה בשר ' וא' לרעותה השובה: מאסף ד' בקרי' וסימ' מאסף לכל המחנות לצבאת' דרן דבהעלתך ' אין איש מאסף אתם הביתה דגבעה ' ושלאחריו ויאמ'

רשי

כי השליכו משכנותינו ' את שוכניהם ויש עוד לומר כי השליכו האויבי' את משכנותינו לארץ: להכרית עולל מחוץ ' מן השוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק: אל יתהלל חכם ' אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה לכם אם השכלתם וידעת' אותי אז תתהללו בחכמתכ' ' השכל כמו הכבד אנטילייגט בלע"ז: על כל מול בערלה ' על כל מול שיש לו ערלה אפילו ערלת לב וכל שכן על הערלים: על מצרים וגו' ' שכוני ארץ ישראל היו ולקו אחריה בסמוך לה כמו שכתוב ביחזקאל ומפורש בסדר עולם: קצוצי פאה ' לשון קצה המוקצין בפאת מדבר: אל

כי השליכו משכנותינו:
כי שמענה נשים דבר יהוה ותקח אזנכם דבר פיו ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רעותה קינה:
כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות:
דבר כה נאם יהוה ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף:
כה אמר יהוה אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו:
כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם יהוה:
הנה ימים באים נאם יהוה ופקדתי על כל מול בערלה:
על מצרים ועל יהודה ועל אדום ועל בני עמון ועל מואב ועל כל קצוצי פאה הישבים במדבר

ל' · ל' · ל' ומל' · ב' · ב' מ' ל' · ל' · זק כתע' · ל' · כן כסע' מוגה · ל' וחס' · ז"ג מ' ל' כקיס' · כה

ארי צדיאה ברניתהא:
ארי שמעא נשיא פתגמא דיי ותצית אודנכון למלי נביוהי ואלפנא לבנתיכון אליא ואתתא לחברתה ענויא:
ארי סליק מותא בחרכנא על בבירניתנא לשיצאה ינקין משוקא עולימין מרחובין:
אתנבי כדנן אמר יי ותתרמי נבלתא דאנשא כזבל מבדר על אפי חקלא וכעמירא מבתר חצדא ולית דמכניש:
כדנן אמר יי לא ישתבח שלמה בר דוד חכימא בחוכמתיה ולא ישתבח שמשון בר מנוח גברא בגבורתיה ולא ישתבח אחאב בר עמרי עתירא בעותריה:
אלהן בדא ישתבח דמשתבח דחכים ואליף למדע דדחלתי ארי אנא יי עבידנא חסדא ודין דקשוט וזכו בארעא ארי באלין רעוא קדמי אמר יי:
הא יומיא אתן אמר יי ואסער על כל עממיא ערליא ועל בית ישראל דדמן עובדיהון לעובדי ערליא:
על מצראי ועל יהודה ועל אדומאי ועל בני עמון ועל מואבאי ועל כל מקפי פתא דשרן בשכונין במדברא

אליו עבדים אנחנו מבית לחם יהודה ' וכעמר מאחרי הקוצר ואין מאסף: אותי י"ג מל' בספרא וסימ' כי אם בזאת יתהלל המתהלל ' כאשר עזבתם אותי ' האותי לא תראו ' שבתך בתוך מרמה ' ואטמנהו בפרת ' זה גורלך מנת מדיך ' על אשר עזבו אותי ' כגבור עריץ ' ולא תכעיסו אותי ' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ' ודרך אחד ליראה אותי ' כי אויל עמי אותי לא ידעו ' כי נתתם אותי אל בית הכלא:

כי השליכו משכנותינו ' כאילו משכנותינו השליכו אותנו חוצה או בא על דרך ולא תקיא הארץ אתכם ואין בשת גדול מזה שיצא אדם מוכרח מביתו לפיכך בושנו מאד: כי שמענה ' כי המספד והנהי בנשים ברוב כי אין רכות הלב יותר מן האנשים: כי עלה ' הארמון הוא הבית הגבוה והסגר שערי הארמון אין דרך להכנס בו אלא שעלה הנכנס בו דרך החלונים וזה דבר רחוק כי הם גבוהים לפיכך לא יסגרו חלוני הארמון אלא יהיו פתוחים תמיד ואמר דרך משל כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו כלומר כי באה לנו הצרה פתאום שלא היינו נשמרים ממנה ואף על פי שהיו נביאי האמת אומרים זה אלינו תמיד לא היינו שומעים אליהם ולא עלה על לבנו שתהיה ואם תהיה שתהיה גדולה כזאת: עולל מחוץ ' כי דרך העוללים לשחוק בשוק והבחורי' ברחובות והנה הם נכרתים משם: דבר כה נאם יי' ' אמר האל לנביא דבר ואמור כה נאם השם כמו כה אמר יי' אלא שנאם הוא שם המאמר: כדומן ' כבר פירשנוהו למעלה: וכעמיר מאחרי הקוצר ' ששכחו הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריהם כנשכחים על פני השדה ואין קובר אותם: כה אמר יי' ' אם יש בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם כי לא תועילם כיון שלא ידעו את ה' ולא הלכו בדרכיו חכמה מה להם וכמו שאמר חכמים המה להרע וכן אם יש בכם גבורים אל יתהללו בגבורתם כי לא תועילם להצילם מן המות או מן השבי וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעושרו כי לא יפדהו מן החרב כי הוא ועושרו יאבדו וזכר אלו התכונות השלש כי החכם ינצל פעמי' רבו' בתחבולותיו ובערמתו וכן הגבור ינצל בגבורתו ובכחו וכן העשיר יפדה נפשו מיד האויב בעשרו כן מנהג העולם ברוב ואמר להם הנביא כי לא ינצלו באלה השלש שדרך העולם להנצל בהם אלא במה ינצלו אותם שינצלו בהשכל וידוע אותי פירוש בהשכל אותי ובידוע אותי והשכל האל הוא שישכיל כי הוא א' קדמון ואינו גוף והוא בורא הכל ומשגי' על הכל ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ותחתונים וידיעת האל היא ללכת בדרכיו לעשו' חסד משפט וצדקה כי כן עושה אותם הוא: בארץ ' כלומר עם בני העולם וההולך בדרכיו הוא יודע אותו כמו שאמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו כי דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא הוא הדעת אותי נאם יי' הנה כי מעשה המשפט והצדקה הוא ידיעת האל ובזה נצולו דניאל וחבריו שגלו בחרבן הארץ עם גלות יהודה ונצלו מן הקלון והבזיון שהיה מגיע לשאר השבוים והיו נכבדים וגדולים בארץ גלות' לפי שהיו צדיקי' וחסידים ולא היה להם דרך להנצל מן הגלות כי איך ישארו בארץ ג' או ד' או אפי' י': כי אם בזאת ' בזאת התכונה שתהיה לו תכונה נפשית להשכיל ולדעת אותי ומה שאמ' כי אני יי' טעם למה שאמר וידוע אותי כי בכלל וידוע אותי עשות חסד ומשפט וצדקה כמו שפירשנו לפיכך פירש ואמר כי אני יי' עושה חסד אלה הם דרכי ומדותי שאני מתנהג בהם בעולמי: באלה חפצתי ' שיעשה אותם האדם וחי בהם ומה שאמר בארץ וחסדו וצדקתו גם כן בשמים כמו שאמר יי' בהשמים חסדך אמר בארץ לפי שחסדו וצדקתו בארץ גלויה לבני אדם כלם ומה שבשמים אינו גלוי כי אם לחכמים הנה פירשתי לך שני הפסוקים האלה לפי ענין הפרשה דבקים בעניניה באור היטב והחכמים אשר ראינו ספריהם פירשו אלה שני הפסוקים לענין נאות אבל לא הדביקום לענין הפרשה והחכם רבי אברהם בר' חייא המכונה באחי"ב אלבי"רגלוני פי' אלו שלש התכונות בחכמה יקנה האדם החכמה ויקרא חכם וכשיהיה מוסיף על קנינו ומתגבר בה נקרא גבור והמעדיף על זה נקרא עשיר ואשר מגיע אל עומק החכמה נקרא משכיל והכתר על ראש החכמות והמגדל הבנוי עליהם הוא דעת אלהים שאין האדם ראוי להתהלל כי אם בה כמה שאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל בידיעת האל ובלמוד תורתו אשר היא חסד ומשפט וצדקה בה ראוי שיתהלל המתהלל והחכם הגדול מורה צדק רבי משה בר מימון ז"ל פי' כן ואמר תחלה כי שם החכמה נופל בלשון עברי על ארבע' ענינים נופל על השגת האמתיות אשר תכלית כונתם השגתו יתברך שמו אמר והחכמה מאין תמצא ונופל על ידיעת המלאכות איזו מלאכה שתהיה וכל חכם לב בכם וכל אשה חכמת לב ונופל על קנות מעלות המדות וזקניו יחכם ביששים חכמה ונופל על הערמה וההתחכמות הבה נתחכמה לו ולפי זה הענין אמר ויקח משם אשה חכמה ומזה הענין חכמים המה להרע ואפשר שיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ושום המחשבה פעמים יהיה החכמה ההיא וההתחכמות לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות אמר שאין שלמות היקרין ולא שלמות בריאות הגוף ולא שלמות המדות הטובות אין כל זה שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו והשלמות שראוי להתהלל בו הוא ידיעת האל יתברך שהיא החכמה האמיתית ופירש גם כן שלשת השמות חסד ומשפט וצדקה חסד הוא ההפלגה בגמילות הטובה וכולל שני ענינים האחד לגמול טוב למי שאין לו חק עליו כלל והשני להטיב למי שראוי לך להטיב לו יותר ממה שהוא ראוי וצדקה הוא היושר לתת לכל אחד כפי הראוי לו ומשפט לדון במה שראוי על הנכון יהיה נקימה או יהיה טוב ואמר שאין ראוי לאדם להתהלל לא בחכמה ולא בגבורה ולא בעושר כי אם בהשכל וידוע האל שהיא החכמה והגבורה ולא בזה לבד אלא גם בידיעת מדות האל ותאריהם והם לעשות חסד משפט וצדקה כמו שאני עושה אותם והוא ית' לפי המכילו הכל נקרא חסיד ולפי שרחמיו על העני' רוצה לומר הנהגתו בבעלי חיים בכחותיהם יקרא צדיק ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות כפי מה שמחייב אותם הדין המנמשך אחר החכמה יקרא שופט והוסיף עוד ואמר בארץ להודיע כי השגחתו גם כן בארץ כפי מה שהיא כמו שמשגיח בשמים כפי מה שהם: הנה ימים באים ' קרובים לבא ונכר אלה האומות בעבור ישראל כי אלו הם אשר הרעו לישראל ועוד כי אלו האומות החריב נבוכד נצר וגם הוא וזרעו לקו באחרונה לפי שהרעו לישראל יותר מדאי: על כל מול בערלה ' על כל מול אלו ישראל שהם מולים ועל אשר בערלה אלו האומות שזכר ועל שזכר עומד במקום שנים: על מצרים ועל יהודה ' כי ישראל מלכות אפרי' החריב מלך אשור כבר ויהודה החריב נבוכד נצר וכל שאר הגוים שזכר: ועל כל קצוצי פאה היושבים במדבר ' זה קדר וממלכות חצור אשר הכה נבוכד נצר כמו שהתנבא ירמיהו ונבואתו כתובה בסוף הספר ופירוש קצוצי פאה שוכנים בקצה הפאה כלומר רחוקים במדבר והדבר הרחוק יקרא קצה ויקרא פאה כי קצה ופאה רחוקי הגבול בכל דבר וקצה וקצן בענין אחד:
כי

כי כל הגוים ׳ עתה פי׳ מול ופי׳ בערלה כי בע רלה אמר על הגוים שהם ערלים ומול אמר על ישראל כי אף על פי שהם מולי בשר הם ערלי לב ורצון ליענש ולא אמר על הגוים שיהיו ענושים בעבור הערלה כי לא נצטוו עליה אלא בעבור ישראל אמר כלומר הרי שבו ככל הגוים שהם ערלים שלא נבדלו מן האומות במילתם אלא שיבדלו מהם גם כן במעשיהם וכיון שמעשיהם כמעשה הגוים והם ערלי לב לא תועלים מילת הבשר והרי הם כאילו לא מלו כי מילת הבשר נתנה לברית ולאות להיות סגולה מכל העמים לעבוד את יי׳ כמו שאמר לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונחתם אות בבשרם למען יזכרו תמיד כי הם נבדלים מן האומות והואיל והתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם הרי הם כהם כאילו הפרו הברית והאות ואינו להם לאלהים כי בחרו תחתיו אלהים אחרים לפיכך אמר אחר זה אל דרך הגוים אל תלמדו וגו׳: שמעו׳ מבואר הוא: כה אמר יי׳ אל דרך הגוים ׳ כמו את דרך הגוים וכמוהו אספרה אל חק יי׳ וירדפו אל מדין אמר אל תלמדו דרך הגוים כיון שאתם מולים לאות ולברית ביני וביניכם שמרו את דרכי ולא דרכי הגוים: ומאותות השמים אל תחתו׳ ואם תאמר נעבוד הכוכבי׳ כדרך הגוי׳ כי הם שולטים בארץ ואותות׳ כראוי׳ להטיב ולהרע כמו השמ׳ שי׳ לו ממשל באר׳ בתבואו׳ ובפירו׳ כמו שכתוב וממג׳ תבואו׳ שמש ואם נעבוד אותו ירבו תבואותינו ואם לא נעבדנו ירע לנו ויחסרו תבואותינו ונירא גם כן מקדרותו שהוא סימן רע לעולם אל תחתו ממנו ומזולתו מן הכוכבי׳ כי הם עבדי ועושי דברי ואם תעבדו האדון לא תצטרכו אל העבד ואם תעבדו העבד יכעס האדון וישלח מארה בתבואותיכם הפך מחשבתכ׳: כי יחתו הגוי׳ מהמה ׳ אף על פי שיחתו הגוי׳ מהמה את׳ אל תחתו כי אם תעבדוני אין לה׳ רשות להרע לכם ולא תזיק לכם קדרותם ואם אם כדרך הנהגתם בעולם יהיה קיום העולם ולפעמים יבא הפסד בפרטים בדרך מהלכם זהו לשאר העמים כמו שאמר אשר חלק יי׳ אלהיך אותם לכל העמים אם להטיב אם להרע ואתכם לקח אם תעבדוהו בלב שלא יבילכם מכל נזק משפטי הכוכבים וגם הגוים לא תועילם עבודתם להם כי האדון ראוי ליעבד לא העבד לפיכך לא תיבילם עבודתם אותם מנזקם: כי חקות העמים ׳ ראו אל מה הביאם עבודה זו כי מעבודת הכבבים באו אל עבודת הצלמים כי יאמרו להם כהניהם צלם זה נעשה במקום השמש ולכבודו נעשה והעובדו כאילו עובד השמש כמו צלם הזהב שעשה ככוכב ככר לשמש וכן יעשו הצלמים לשאר הכוכבים ואלו הם חקות ששמו להם לחק כהני הצלמים והרגילו אותם בזה הרעת עד שארכו השנים בזה הדעת עד שיחשבו ההמון כי זה הצלם מטיב ומריע וזה הוא הבל ודבר שאין בו ממש כי הצלם הזה עץ הוא ומיער כרתו העושה אותו והוא מעשה ידי חרש שתקנו במעצד והוא שקורין אותו דולדויירא בלעז וזה הצלם אין לו פעולה בעצמו ואיך ייטיב ואיך ירע כאשר יחשבו אלה הסכלים וזה הבל שאין כמוהו: בכסף ובזהב ייפהו ׳ לפי שהוא עץ חופה אותו בכסף ובזהב כדי שיהיה יפה ונאה בעיני הרואי׳ ויכנס בלבם לעבדו: יחזקו׳ ׳ טסי הכסף והזהב יחזקו אות׳ על העץ במסמרות והמקבות שיכו בהם עליה׳ על שלא יפיק כלומר שלא יצא מתכונתו ולא יכשל מענין ופיק ברכי׳ ויש לפרשו מענין ותפק לרעב ויהיה זה פעל עומד רו׳ לומר שלא יצא ממקומו: כתמר מקשה׳ כמו התמר שהוא שוה אין בגופו עוות כי ענפיו הם למעלה וכל גופו שוה וכן מעשה מקש׳ שוה כן הצל עומד זקוף שוה בדמות אד׳ ולא ידברו כי אין בקרב׳ רוח מגיעה כל שכן מדברת וזהו שאמר כשוא ינשאו אם ישיעו׳ ממקו׳ למקו׳ ינשאו כי הם לא יצעדו ברגליהם ואחר שהם כך אל תבטחו בהם ול׳ תיראו מהם כי לא ירעו: וגם היטב אין אותם ׳ אין עמם כח להטיב ׳ תומר כמו תמר וכן בא בחולם והיא יושבת תחת תומר ׳ ינשוא הפוך כי הראוי ינשאו וכן נשוא לשוא עריך כמו נשאו: מאין כמוך ׳ ממה שאנו רואים ויודעים שאין כמוך לא בעליוני׳ ולא בתחתוני׳ ידענו כי גדול אתה וגדול שמך בגבורה ואמר אתה ואמר שמך להודיע כי הוא שמו ושמו הוא: מי לא ייראך ׳ ביו״ד האיתן לבד ופא הפעל נעלמת מהמכתב ונמשכת היו״ד בגעיא להורות על יוד הנפקדת אמר מי לא יראך לפי שאמר אל תיראו מהם אמר אות׳ אין ראוי ליראה מהם אבל אתה מי לא יראך אפילו הגוים העובדים האלילים ראוי להם שיראוך כי אתה מלך עליהם: כי לך יאתה׳ המלוכה לא לאחר כלומר ראויה היא לך וליחס אותה אליך לא לאחר כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם אומרים מאין כמוך ואינם עובדים הכוכבים אלא להיותם אמצעיים בינך וביניהם ואמר חכמי הגוים כי הם יודעים כי הפסל אינו כלום ואם יעבדו הכוכבים לא יעבדום אלא מפני שהם משרתיך להיותם אמצעיים אף על פי כן הם חוטאים כי אין צריך אמצעי בין האל ובין האדם כי רם יי׳ ושפל יראה אבל ההמון חושבים כי הפסילים מטיבים ומריעי׳ מפני שהורגלו בעבודתם ואמר ובכל מלכותם כי המלכים ברוב הם חכמים גם יש עמהם חכמים ויודעים ומכירים כי מלכות בן אדם היא מלכות נפסקת ואין מלכות קיימת כי אם ליי׳: ובאחת ׳ חכמי הגוים באחת יבערו ויכסלו שהם מיסרים העם לעבוד הפסילי׳ שהם הבלים ועץ כי הוא מרוקע בכסף וזהב ואין לו פעולה בעצמו כי הוא עשוי מן הטפל שבנמצאות והוא הדומם כי הנמצאות שלשה חי צומח דומם: כסף מרוקע ׳ מן וירקעו את פחי הזהב והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו ועוד מטריחים עצמם להביא כסף טוב מתרשיש וזהב מאופז אעפי שהם רחוקים מאלה המקומות ועוד לובשים אותם בתכלת וארגמן מרוקם במלאכת החכמים במלאכה וכל זה להראות בעיני ההמון יפים ושיכנס בלבם יראתם ושיאמינו בהם ויעבדום: ויי׳ אלהים אמת׳ אלה האלהים שעושין לעבדם הם שקר והם מתים כי אינם אלהים ואין יכולת בהם אבל יי׳ אלהים אמת שהוא אדון על כל האלהים והם הכוכבים הוא לבדו אמת אלהים ויכול על הכל ושופט הכל ואשר זולתו אינם אמת אעפ שהם אלהים כי אין כחם אלא ממנו והוא לבדו היכול האמתי והשופט האמתי שאין כחו והנהגתו תלוים ביד אחר: הוא אלהים חיים׳ הוא החי האמתי שאין חייו תלויין באחר כי חייו ממנו וכל החיים זולתו חייהם ממנו ואמר חיים בלשון רבים כמו אלהים קדושים הוא דרך כבוד והוא מלך עולם ותכירו זה כי מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו ואין יכולת בהם שיבלו ממנו כשיקצוף עליהם ולא יוכלו להכיל ולסבול זעמו ורעש הארץ הוא משל לחרבן יושבי הארץ איזה גוי שיהיה ויוכלו להכיר כי מאתו הוא שמודיע אותם תחלה קודם בא הפורענות ביד עבדיו הנביאים: ותרעש הארץ ׳ נוכל לפרש גם כן כמשמעו שתשקע עיר ויוסבה פעמים ברעש הארץ: כרנה

הוא אלהים ה׳ בנביאים וסי׳ ונשמע וישמע לבבנו׳ ולא קמה עוד רוח׳ מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו׳ דעו כי יי׳ הוא אלהים ׳ ויאמר יי׳ אלהי אבתינו הלא אתה:

כי כל־הגוים ערלים וכל־בית ישראל ערלי־לב: שמעו את־הדבר אשר דבר יהוה עליכם בית ישראל: כה אמר יהוה אל־דרך הגוים אל־תלמדו ומאתות השמים אל־תחתו כי־יחתו הגוים מהמה: כי־חקות העמים הבל הוא כי־עץ מיער כרתו מעשה ידי־חרש במעצד: בכסף ובזהב ייפהו במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק: כתמר מקשה המה ולא ידברו נשוא ינשוא כי לא יצעדו אל־תיראו מהם כי־לא ירעו וגם־היטיב אין אותם: מאין כמוך יהוה גדול אתה וגדול שמך בגבורה: מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל־חכמי הגוים ובכל־מלכותם מאין כמוך: ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא: כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מאופז מעשה חרש וידי צורף תכלת וארגמן לבושם מעשה חכמים כלם: ויהוה אלהים אמת הוא־אלהים חיים ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ ולא־יכלו גוים זעמו:

ארי כל עממיא ערלין בבשרהון וכל בית ישראל ערלין בלבהון: קבילו ית פתגמא דמליל יי עליכון בית ישראל: כדנן אמר יי מאורחת עממיא לא תילפון ומאתון דמשתנין בשמיא לא תתברון ארי מתברין עממיא מנהון: ארי גזרת עממיא למה אנון ארי אעא מחורשא קיץ ליה עובד ידי נגר בחצינא: בכספא ובדהבא חפי ליה במסמרין ובמקבין מתקיף ליה דלא יצטלי: עובד נגיר זקיפין אנון ולא ממללין אתנטלא יתנטלון ארי לית בהון רוחא להלכא לא תדחלון מנהון ארי לא מבאשין ואף לאיטבא לית אנון ידעין: לית בר מנך יי רב את ורב שמך בגבורתא: מן לא ידחל מן קדמך מלך על כל עממיא ארי דילך היא מלכותא ארי בכל חכימי עממיא ובכל מלכותהון לית בר מנך: ובחדא יחובון עממיא על דאטפשו על דפלחו לטעותא דלמא אנון: כספא דמחפן מאפריקא מיתן ודהבא מאופיר עובד נגר וידי קיני תכלא וארגונא לבושהון עובד חכימין כולהון: ויי אלהים קשוט הוא אלה קים ומלך עלמין מרוגזיה תזוע ארעא ולא יכלין עממיא לסוברא רוגזיה:

רשי

אל דרך הגוים אל תלמדו׳ ואז מאותות השמים אל תחתו מחמ׳ לוקה וממאורות לוקין: חרש׳ אומן: מסמרות׳ קלו״ש בלע״ז: מעצד׳ דולדויי״רא: מקבות׳ קורנס מרטיל בלע״ז: יפיק׳ יכרע ברכיו לשון פוקה ופיק ברכי׳: כתומר מקשה׳ מקים אותה בקורנס עד שזוקף לו קומה כדקל: אל תיראו מהם׳ אם תפרשו מהם כי לא ירעו לכם: וגם היטב אין אותם׳ אם תעבדום היטיב כמו להיטב: לך יאתה׳ לך נאה: ובאחת יבערו׳ הגוים ומה היא האחת מוסר הבלים של עץ שלהם ויתייסרו עליו יבערו לשון שטות וכן ויכסלו: מרוקע׳ מרודד: ויי׳ אלהים אמת׳ למה כי הוא אלהים חיים ומלך עולם לכך יכול להמית לבריו אבל בשר ודם אומר לעשות ומת או תשש כחו או יורד מנכסיו ואין בידו לקיים:

כדנה תאמרון להום · זה מאמר הא"ל שלח ירמיהו לבבל בני הגולה שיענו זה לכשדים כשיאמרו להם שיעבדו אלהיהם יענו אותם אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה וכתב להם המאמר הזה בלשון ארמי שאמרו אותו לכשדים בלשונם ומה שאמר כדנה תאמרון להום שהוא אזהרה להם לישראל גם כן בלשון ארמי כדי שלא לחלוק בפסוק שיהא חציו עברי וחציו ארמי ואמר להום במ"ם כי פעמים בא כן במ"ם כמו שכמצא בעזרא וכן אמרין להום אף על פי שברוב יבא בנו"ן : אלה · לשון עברי ולשון ארמי גם כן מצאנוהו בעזרא אלה מכיא בכתוב הוא אלה וקרי אל ואל ואלה אחד כמו הארכות האל ואמר אלה לפי שהם כראין לבני האדם אף על פי שהם גבוהים: וארקא פי' ארץ ובדברי רז"ל ארבע שמות נקראו לה כנגד ארבע תקופותיה ארץ תבל אדמ' ארקא ויו"ת הפסוק כן כשעמוד ולא הארץ בלשון הארמי כי עדין לא הפסיק הענין עד יי' צבאות שמו · הכל הוא מענה שיאמרו להם בני ישר' כי אנחנו לא נעבוד אלה האלהות שלא עשו שמים וארץ אלא אלהים שעשה ארץ בכחו והם יבינו העברי ויאמרו להם בלשון ארמי אבל פתח הדברים שלח להם ירמיה בלשון ארמי וכן פי' יונתן בזה הענין עשה ארץ בכחו כדין תימרון להום אנחנא פלחין לדעביד ארעא בחיליה ואמת הוא שלא עבדו ישראל ע"ז משגלו ומה שהשתחוו לצלם שהעמיד נבוכד נצר אנוסים היו ואעפ"כ הין ענושים בזה בימי המן לולי שרחם עליהם הא"ל כמו שאמרו מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה מפני שהשתחוו לצלם : עושה ארץ בכחו · למי שעשה הארץ בכחו אנחנו עובדים וזכר בכחו על הארץ לפי שהגלגלים רכי' עליה סביב תמיד בכח שאין לו הפסק הכח מאתו ית' ובאותו הכח עומדת הארץ תלויה בינתי' לא תזוז אילך ואילך אפי' כחוט השערה כמו שכתוב תולה ארץ על בלימה לא ידע אדם במה אלא שהחכם מתבונן כי מכח הסבוב היא עומדת בנתים בלא שום סמיכה אף על פי שיש טעם אחר כי בטבעה הוא שתעמוד באמצע

ויוצא יב מל' וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ו': לא ט' ר"פ בסיפרא וסימ' לא כאלה חלק יעקב · וחברו · לא לישוב אף יי' · לא ישוב חרון אף יי' · לא ישבתי בסוד משחקים · לא שלחתי את הנביאים · לא תקח לך אשה · לא כברית אשר כרתי · לא דכאו עד היום:

כִּדְנָה תֵּאמְרוּן לְהוֹם אֱלָהַיָּא דִּי־שְׁמַיָּא וְאַרְקָא לָא עֲבַדוּ יֵאבַדוּ מֵאַרְעָא וּמִן־תְּחוֹת שְׁמַיָּא אֵלֶּה׃ עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין תֵּבֵל בְּחָכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה שָׁמָיִם׃ לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה אֶרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו׃ נִבְעַר כָּל־אָדָם מִדַּעַת הֹבִישׁ כָּל־צוֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ וְלֹא־רוּחַ בָּם׃ הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ׃ לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקֹב כִּי־יוֹצֵר הַכֹּל הוּא וְיִשְׂרָאֵל שֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ אִסְפִּי מֵאֶרֶץ כִּנְעָתֵךְ יֹשֶׁבֶתִי בַּמָּצוֹר׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי קוֹלֵעַ אֶת־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בַּפַּעַם הַזֹּאת

דְּנָא פַּרְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּשְׁלַח יִרְמְיָה נְבִיָּא לְוָת שְׁאָר סָבֵי גָלוּתָא דִּי בְּבָבֶל וְאִם יֵימְרוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא דְּאַתּוּן בֵּינֵיהוֹן פְּלַחוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּדֵין תְּתִיבוּן וּכְדֵין תֵּימְרוּן לְהוֹן טַעֲוָן דְּאַתּוּן פָּלְחִין לְהוֹן טַעֲוָן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִנּוּן מִן שְׁמַיָּא לָא יָכְלִין לְאַחָתָא מִטְרָא וּמִן אַרְעָא לָא יָכְלִין לְצַמָּחָא פֵּירִין אִנּוּן וּפָלְחֵיהוֹן יֵיבַדוּ מֵאַרְעָא וְיִשְׁתֵּיצוּן מִן תְּחוֹת שְׁמַיָּא אִלֵּין׃ וּכְדְנָא תֵימְרוּן לְהוֹן אֲנַחְנָא פָּלְחִין לִדְעָבֵיד אַרְעָא בְּחֵילֵיהּ שַׁכְלֵל תֵּבֵל בְּחוּכְמְתֵיהּ בְּסוּכְלְתָנוּתֵיהּ תְּלָא שְׁמַיָּא׃ לְקָל מִתְּנֵיהּ רִכְפַּת דְּמַיִן בִּשְׁמַיָּא וּמַסִּיק עֲנָנִין מִסְּיָפֵי אַרְעָא בַּרְקִין לִזְמַן מִטְרָא עֲבַד וּמַפֵּק רוּחִין מִבֵּית גִּנְזוֹהִי׃ אִתְבַּרוּ כָּל עַמְמַיָּא מִלְּמִדַּע חָכְמָא בְּהֵית כָּל קֵינֵי מִלְמֶעְבַּד צְלֵם אֲרֵי שִׁקְרָא אִתְכוֹנוּן וְלָא רוּחָא בְּהֵן׃ לְמָה אִנּוּן עוֹבַד תִּלְעָבָא בְּעִדָּן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן יֵיבְדוּן׃ לָא כְּאִלֵּין חוּלָקֵיהּ דְּיַעֲקֹב אֲרֵי דִבְרָא כוֹלָּא הוּא וְיִשְׂרָאֵל שִׁבְטָא דְּאַחְסַנְתֵּיהּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ כְּנוֹשִׁי מֵאַרְעָא סְחוֹרְתִיךְ דְּיָתְבָא בְּתוּקְפָּא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן׃ אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין וּכְמָה דְּשָׁדַן אַבְנָא בְּקַלְעָא כֵּן אֲבַדַּר יַת יָתְבֵי אַרְעָא בְּזִמְנָא הָדָא

ואעיק

רשי

כדנא תאמרון · אגרת היא ששלח ירמיה ליכניה וגלותו בגולה להשיב לכשדי' ארמית תשוב' אם אומרין להם לעבוד ע"ז: לקול תתו · בעת בא קול שהוא נותן המון מים בשמים: נשיאים · עננים : ברקי' פלנדור"ש בלע"ז: נטה · טינדי"ט בלע"ז: נבער · לשון אים בער וכן נבערו הרועים : נסכו · לשון מסכה : בעת פקודתם · כשאפקוד עליהם: אספי מארץ כנעתך · טו הכניאי כנושי מארעא סחורתך כמו כנען בידו מאזני מרמה ומנחם פירש כנעתך לשון הכנעה ושפלות · ואספי לשון שחייה שחי והשפילי יותר מ משפלות ארץ את ה הכנעתך את ירושלם היושבת עתה במצור : קולע · כזה שהוא זורק אבן בקלע : למען

לפי שהיא כבדה ואעפ"כ הא"ל שם בה זה הטבע ומכחו הוא הכל : מכין תבל בחכמתו · תבל הוא מקומות הישוב מן הארץ והכין אותה הא"ל בחכמתו בנהרות נמשכים ובמעינות נוזלים שלא יתכן הישוב מבלעדיהם ויצמחו בהם כל עשב וכל עץ פרי הצריכים לישוב אדם ולבהמה וכל התועלות הנמצאות בה הכל עשה בחכמה: ובתבונתו נטה שמים · שנטה אותם כאהל לשבת תחתיו כמו שאמר וימתחם כאהל לשבת והאהל הוא כחצי כדור ואין אנו משיגים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ אלא שאנחנו מתבוננים שיש חצי כדור אחר כי עגולים הם ונטיתם ומהלכם ומרוצתם ממזרח למערב וממערב למזרח הכל נעשה בתבונתו שלא תושג: לקול תתו · וכן אנחנו עובדים אותו לקול תתו המון מים בשמים והוא האויר הנקרא רקיע כי ידענו כי הוא הנותן מטר כמו שאמר הנותן מטר על פני ארץ ולא האלילים · כמו שאמר היש בהבלי הגוים מגשימים אם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא אלהינו והנה אנחנו ישר' שאנו חלק יי' ית' ועמו מודים בו כי בידו לעשות כל זה שזכר לא יתנו השמים המטר כי אין בהם מים אל הוא נותן אותם בהם אחר שיעלה נשיאים מקצה הארץ כמו שאמר ואיד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה · והמים לא יעלו מן הארץ אלא איד הוא שיעלה מן הארץ שמעלה אותו הא"ל בטבע ששם בו והאל יתנהו מים באויר בכח שנתן בו וזהו שאמר לקול תתו המון מים בשמים : ויעלה נשיאים · וי"ו ויעלה כוי"ו וירד מעשות החטאת והעולה שפי' אחר שירד מעשות העולה נשא ידיו על העם ויברכם וכן הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת וכן ויעלה נשיא' אחר שמעלה נשיאים נותן המים כי באויר במקום מיוחד שבו ישוב האיד מים ובאמרו מקצה הארץ זה מאמר הפלוסופים שאומרים שהאידים עולים מפאתי צפון ודרום וזהו מקצה הארץ הפאות הרחוקות מן הישוב · ארץ כתוב הארץ קרי והענין אחד: ברקים למטר עשה · ועוד פלא גדול עושה בירידת המטר שיורדים ברקים עם המטר והברק אש ואין המים מכבין אותו ומה שאמר לקול תתו הוא כהימת התחלת המטר שמשמעת קול וכן אמר כי קול המון הגשם : ויוצא רוח מאוצרותיו · זכר המטר וזכר הרוח כי בסבת הנשיאים שמעלה מן הארץ יהיה המטר ויהיה הרוח כי שני אידים הם שעולים מן הארץ שקורא אותם נשיאים לנשיאתם מעל הארץ האחד לח והוא הנקרא איד וממנו יהיה המטר והאחד יבש וממנו יהיה הרוח והוא הנקרא קיטור ומה שאמר באוצרותיו לפי שהיא מרחפת ואינה נראית כדבר הנתון באוצר: נבער כל אדם מדעת · מדעת חכמתו שעושה הדברים בחכמה : הוביש כל צורף מפסל · וכל צורף יבוש לפסלו שלא יוכל לעשות זה וקורא אותו אלוה יש לו להובים כי שקר נסכו לשקר חפה אותו בזהב כי לא יועיל כלום אלא להטעות העם והוא שקר: כי לא רוח בם · באלילים והוא נסך וחפה אותם בזהב ובכסף ללא צורך : נסכו · ענין כסוי וחפוי כמו המסכה הנסוכה ואת קשות הנסך : הבל · בעת פקדתם יאבדו · כמו שאמר למעלה יאבדו מארעא ופקדתם היא פקידת בבל שפקד הא"ל עליה עונה והחריבוה מדי ופרס ואז בהא פקודת האלילים גם כן שאבדו מאלהותם ומעבודתם כמו שאמר כרע בל קורס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה וגומר כלומר ששברו אותם ונשאו על הבהמות רוצה לומר הכסף והזהב שבהם : לא כאלה חלק יעקב · לא כמו אלה האלילים שהם חלקם אין חלק יעקב כאלה כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ואנחנו לא נעבוד בלתו כי הוא יוצר הכל ואין זולתו נוצר ונברא ובחר ישראל לנחלה שיעבדוהו ויהיה הוא חלקם והם נחלתו וחלקו ואף על פי שגלינו לא עזבנוהו ובעבור שעזבנוהו בארצינו גלינו ממנה ונה אנחנו מכירים ומודים יי' צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה והאדון ראוי לעבוד לא הכוכבים שהם צבאותיו כל אלה הדברים שלח ירמיהו הנביא לזקני ישראל אשר בגלות בבל שגלו ראשונה עם יהויכין שיענו הדברים האלה לכשדים אם ירצו לפתותם בעבוד' האלילים והחכם הכוזרי פירש בעת פקודתם יאבדו אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו לאבם כדבר המזויף שאם יחפשו עליו יהיו מוצאים התחבולה אבל הענין האלהי כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב: אספי מארץ כנעתך · יאמר כנגד בבל אל תתגאו עתה על ישראל בסביל שגלו ביניכם כי לא בצדקתכם ולא תאמרו להם שיעבדו אלילים בעבור שאתם עתה מושלי' באומות כי הנה קול יי' אומר לך בבל אספי מן הארץ כנעתך ההכנע' שהיית מכנעת העמים אספי אותה ההכנעה כי לא תכניעי עוד וענין אספי כענין אסוף ידיך וי"ת כנושי מארעא סחורתך פירש שנעתך מן כנעניה כנבדי ארץ: ישבת במצור · את שאת יושבת במקום חזק ואת חשבת שלא תפלוט בך אומה מצור ענין חוזק כמו ותבן צור מצור לה וכת"י דיתבא בתוקפא בקירוין כריכן וי"מ מן ובנית מצור ופי' את שאת עתידה לשבת במצור · ושבתי כתיב בתוספת יו"ד כמו אוהבתי לדוש וקרי יושבת והענין אחד : כי כה אמר יי' · קולע · כמו שמשליכין אבן בקלע יושלכו כל גוי וגוי ממקומו ויגלו כולם לא ישראל בלבד לפיכך אל תרחיבו פה עליהם וכן כבא עליהם ירמיהו לאדום ולמואב וכן השאר כמה שכתוב בפעם הזאת כי כלם לקו על ידי נבוכד נצר ואחר כך לקה הוא ונלכדה בבל בתחלת מלכות בן בנו:

והצרתי

והצרתי להם למען ימצאו, אשר דברתי עליהם על ידי עבדי הנביאים למען ידעון כי מאתי הכל, והצרתי ענין צרה וצוקה והחכם רא״בע פירש כן כי יי׳ יביא עליהם קולעים ויצר להם מקומם והטעם להיותם נחברים במקום אחד למען ימצאו אותם הקולעים ואדוני אבי ז״ל פירש סמוך לפסוק הבא אחריו למען ימצאו צרות עד שיאמר כל אחד מהם אוי לי על שברי כי ישראל לוקין והצרתי מלעיל הטעם בציר״ה ות״י ואעיק להון בדיל דיקבלון תוביהון: אוי לי על שברי, אמר הנביא לפי שדבר בפורענות יושבי הארץ ר״ל שאר האומות העתידה לבוא אמר בין כך ובין כך אוי לי׳ על שברי כי ישראל לוקים תחלה: נחלה מכתי, האל״ף בשוא לבדו נחלה פירוש נכאבת כלומר

והצרתי ב׳ וחס׳ וסימ׳ כי כה אמר יי׳ הנני קלע את ישבי הארץ, והצרתי לאדם: באה י״א בטע׳ מלרע וסימ׳ בזכריה סימ׳ י״ד: לאדם ה׳ קמצין וסימ׳ בלשון ארמי לבא דידע עקא בפומיה אמר, ופי׳ מי שם פה לאדם או מי ישום, ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו, והצרתי לאדם, כמים הפנים לפנים כן לב׳, ויאמר לאדם הן

והצרתי להם למען ימצאו: אוי לי על שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה חלי ואשאנו: אהלי שדד וכל מיתרי נתקו בני יצאני ואינם אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי: כי נבערו הרעים ואת יהוה לא דרשו על כן לא השכילו וכל מרעיתם נפוצה: קול שמועה הנה באה ורעש גדול מארץ צפון לשום את ערי יהודה שממה מעון תנים: ידעתי יהוה כי לא לאדם דרכו לא לאיש הלך והכין את צעדו: יסרני יהוה אך במשפט אל באפך פן תמעטני: שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו:

יא

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר: שמעו את דברי הברית הזאת ודברתם אל איש יהודה ועל ישבי ירושלם: ואמרת אליהם כה אמר יהוה אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת: אשר צויתי את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים מכור הברזל לאמר שמעו בקולי

ואעיק להון בדיל דיקבלון פורענות חוביהון: וי לי על תברי ממרעא מחתי ואנא אמרית ברם דין מרעי ואסוברניה: ארעי חרובת וכל קרוי אתבזיזא עמי גלו וליתנון לית דמתח עוד משכני ומקים יריעתי: ארי אטפשו מלכיא ואולפן מן קדם יי׳ לא תבעו על כן לא יצלחון וכל עמהון יתבדרון: קל בסורתא הא אתיא ותברא רבא מארע צפונא לשואה ית קרויא דבית יהודה לצדו מדור ירודין: ידענא יי׳ ארי לא לאנשא אורחיה ולא לגבר דאזיל ומתקן ית פסיעתיה: איתא עליהון יסורין יי׳ ברם בדין חשוך לא יתקף רוגזך בהון דלמא יזערון: שפוך חמתך על עממיא דלא אליפו למידע דחלתך ועל מלכותא די בפלחן שמך לא תבעו ארי שליטו בדבית יעקב ובזו נכסיהון ושיציאונון וית מדורהון אצדיאו: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי׳ למימר: קבילו ית פתגמי קימא הדין ותמללון עם אנש יהודה ועל יתבי ירושלם: ותימר להון כדנן אמר יי׳ אלהא דישראל ליט גברא דלא יקבל ית פתגמי קימא הדין: דפקדית ית אבהתכון ביומא דאפקית יתהון מארעא דמצרים מכורא דברזלא למימר קבילו למימרי

מכה קשה היא וחשבתי שזה חלי שאוכל לסבול אותו ולא אוכל כי אהלי שדד, אהלי המשיל ירושלם לאהל וערי יהוד׳ כמיתרי׳ לאהל: בני יצאוני, כי העם כבנים לנביא שמיסר אותם כאב המיסר את בנו אם ישמעו אליו: יצאוני, יצאו ממני כלומר שגלו עם יהויכין וכן אזיקתני ותוכל אזיקת ממני: אין נוטה עוד אהלי, אם אומר עוד יהיה מלך שינטה האהל שדד ראיתי כי אינכו ואי׳ מקים יריעות האהל שנפלו כי האהל עשוי מיריעות: כי נבערו הרועי׳ לפיכך אין נוטה עוד האהל והרועים הם יהויכין וצדקיהו שהיו מלכים והמלך יקרא רועה וכן תרגם יונתן ארי אטפשו מלכיא: לא השכילו, לא הצליחו כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והדומין לו ויהויכין וצדקיהו בעבור שלא דרשו את יי׳ כמו יאשיהו על כן לא הצליחו במלכו׳ כמו שהצליח הוא כמו שכתוב עליהם וכל מרעיתם כפוצה הצאן שהיו רועים והם ישראל נפוצו בגלות: קול שמועה, הקול שאנחנו שומעים ורעש גדול בשמוע׳ מבהילו׳ כמו הרעש בא מארץ צפון כלומר ששמענו שנסע נבוכד נצר ממקומו זה היה הקול אבל לא היו אומרי׳ לאיזה מקו׳ יבא ואמר הנביא שראה בנבואה כי יבא לשום את ערי יהודה שממה: ידעתי יי׳, פירושו כמו שפי׳ אדוני אבי ז״ל כי על נבוכד נצר כאמר שהיה דעתו על בני עמון כמו שאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך כי הוא היה דעתו על בני עמון בנסעו ממקומו וכאשר היה על אם הדרך והיה לשני דרכים האחת לבני עמון והאחת לירושלם עמד בדעתו כאילו חוזר בו מדעתו שהיה בתחילה והאל החליף רוחו ושנה את קסמיו לבא אל ירושלם בעבור צדקיהו שעבר על שבועתו וחלל את השם ואמר הנביא ידעתי יי׳ לא לאל בקיץ הלמ״ד לידיעה לאל הידוע והוא נבוכד נצר: לו לאדם דרכו, כלומר אינו ברשותו כי אתה תשנה רצונו: לא לאיש הולך, וכן לא לאיש הולך בעולם שהולך בדרך אין לו דרכו להכין צעדו כי לא ידע מה יבואנו ואין ההכנה בידו כמו שאמר דוד מיי׳ מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ: יסרני יי׳ אך במשפט, פירושו כמו שפירש רבי יונה כי הנביא מדבר בלשון ישראל בלשון יחיד דרך כלל ואמר בראותו נבוכד נצר בא לא ארץ יהודה לשום הכל שממה אמר ידעתי כי זה מוסר שאתה מיסר אותנו טוב שתיסרנו אך במשפט כפי שנוכל לסבול אל באפך פן תמעיטני כי אם תיסרני באפך תמעיטני מהיות גוי וכן ת״י איתי עליהון ייסורין וגו׳ כבעמוד וכן ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך: שפך חמתך, אם יש לך אף וחמה שפוך אותה על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות הממלכות אשר בשמך לא קראו כי ישראל אף על פי שחטאו לפיכך לא יבאו מתחת רשותך מכל וכל ולא נתערבו עם עם אחר אלא הם נבדלים מכל האומות ומחזיקים ברוב המצות וקוראים בשמך ומתפללין לפניך ואף על פי שאין לבם נכון ישובו עוד בתשובה כי לא אבדה תקוה מהם ועוד היום יש בהם חסידים: משפחות, כמו גוים כי האומה תקרא משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה: כי אכלו, ואעפ״י שהם סבו אבך על ישראל אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה ודאוין הם ליענש ועליהם שפוך חמתך: ואת נוהו השמו, כתרגומו וית מדוריהון אצדיאו ויתכן לפרש כי על בית המקדש אמר ונבר על העתיד: הדבר, לאמר שיאמר אותו לאיש יהודה ומהו הדבר שיאמר שמעו את דברי הברית הזאת ודברי הברית הם כתובים בתורת משה ברכות וקללות אם תשמעו אם לא תשמעו וכתב בסוף של דברי הברית אשר צוה יי׳ את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ובחורב אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר יי׳ נעשה ואמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמרו כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע ואמר ויאמר הנה דם הברית אשר כרת יי׳ עמכם על כל הדברים האלה ודברי הברית הם שישמעו לקול יי׳ ויעשו מצותיו והוא יהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם ובאמרו הזאת כמו שכתוב בתורה: ודברתם, אתה ונביאי האמת האחרים עמך כי היה צפניה שנתנבא בימי יאשיהו ואולי היו אחרים אמר לו שיאמרו דברי הברית לאיש יהודה וליושבי ירושלם וזכר להם הברית לפי שהברית הוא דבר קיום אפילו בין אדם לחברו אם יעשו תנאים ביניהם יעשו ברית לקיים התנאים ביניהם כל שכן בין האל ובין בני האדם שראוי לקיים הברית: אל איש יהודה, כולל לכלם כאחד וכן הלשון לומר לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ואיש ישראל נגש ורבים כמוהם: ועל יושבי ירושלם, כמו ואל יושבי ירושלם וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ותתפלל על יי׳ כמו אל יי׳ והדומים להם ו״ת ודברתם ותמללון כדאה שהיה קורא ודברתם בקמץ התי״ו ואנחנו מצאנו בכל הספרים המדייקים ודברתם בסגול התי״ו: ואמרת, עוד תאמר אליהם הדברים בקללה בארור כמו שנאמרו בתורה בסיני ובערבות מואב תדבר להם עוד לשון ארור אולי יפחדו וישובו: אשר ביום הוציאי, בהר סיני בעת שהוצאתים מארץ מצרים כי לחמשים יום שיצאו ממצרים נעשה זה הברית: ויום, פי׳ במקום עת וזמן כמו והיה ביום ההוא טרם ישוי ונחלה אפי׳ בו ביום ההוא: מכור הברזל, שהיו הם במצרף הצרוף כמו שצרופין הכסף והזהב בכור: ועשיתם

רשי

למען, אשר ימצאו שכר פעולתם: נחלה, לשון חולי: ואשאנו, ת״י ואסוברניה אשופר״לוי בלע״ז: יצאוני, יצאו ממני ירושלם אומרת כן: הרועים, המלכים: לא השכילו, לא הצליחו במלכותם כמו בכל אשר יפנה ישכיל: מרעיתם, צאן מרעיתם: לא לאדם דרכו, כי ישר הרע שבראת בו מטהו מן הדרך: אך במשפט, בייסורי׳: אל באפך, פן תהא כליי׳ במשפט יוסטי״צא בלע״ז אך במשפט ת׳ ברם בדין חסוך, ל״א ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו אין ביד כל אד׳ כח להצליח דרכו ואם לא על פיך אין כח ביד אויב לא להחריב ביתך: אכלו, דיוורי״ונטו בלע״ז: אמן וכן ואכלוהו:

לאדם ה׳ קמצין וסי׳ לבא דידע עקא בפומיה אמר

יראת יי׳ וכל קהלת דכו׳ במ״א וסימ׳ לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת: ואכלהו ג׳ חס׳ וסימ׳ ואכלתו במקו׳ קדוש, ואכלהו איביכם, כי אכלו את יעקב דירמיה:

ויאמר ד׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ בלשן ארמי עולימא צדיקא קרא לשמואל ופי׳ נמסר בריש האי סיפרא: ט׳ פסוקי׳ ולא ולא ולא וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפר סי׳ ז׳: לשמוע ד׳ מל׳ וסי׳ בני נכר דשמואל׳ העם הזה הרע׳ שבו על עונות אבות׳ ׳ לשמוע אל הרנה דדה״: יוכלו י״א וסי׳ נמס׳ ביהושע סי׳ ז׳ ובריש האי סיפרא סוף סי׳ א׳:

ועשיתם אותם ככל אשר־אצוה אתכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים: למען הקים את־השבועה אשר־נשבעתי לאבותיכם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה ואען ואמר אמן יהוה: ויאמר יהוה אלי קרא את־כל־הדברים האלה בערי יהודה ובחצות ירושלם לאמר שמעו את־דברי הברית הזאת ועשיתם אותם: כי העד העדתי באבותיכם ביום העלותי אותם מארץ מצרים עד־היום הזה השכם והעד לאמר שמעו בקולי: ולא שמעו ולא־הטו את־אזנם וילכו איש בשרירות לבם הרע ואביא עליהם את־כל־דברי הברית הזאת אשר־צויתי לעשות ולא עשו: ויאמר יהוה אלי נמצא־קשר באיש יהודה ובישבי ירושלם: שבו על־עונת אבתם הראשנים אשר מאנו לשמוע את־דברי והמה הלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם הפרו בית־ישראל ובית יהודה את־בריתי אשר כרתי את־אבותם: לכן כה אמר יהוה הנני מביא אליהם רעה אשר לא־יוכלו לצאת ממנה וזעקו אלי ולא אשמע אליהם: והלכו ערי יהודה וישבי ירושלם וזעקו אל־האלהים אשר הם מקטרים להם והושע לא־יושיעו להם בעת רעתם: כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ומספר חצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל: ואתה אל־תתפלל בעד־העם הזה ואל־תשא בעדם רנה ותפלה כי אינני שמע בעת קראם אלי בעד רעתם: מה לידידי בביתי עשותה המזמתה הרבים ובשר־קדש יעברו מעליך

ותעבדון יתהון ככל דאפקד יתכון ותהון קדמי לעם ואנא אהוי לכון לאלה: בדיל לקימא ית קימא דקימית לאבהתכון למתן להון ארעא עבדא חלב ודבש כיומא הדין ואתיבית ואמרית אמן יי: ואמר יי לי אתנבי ית כל פתגמיא האלין בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם למימר קבילו ית פתגמי קימא הדין ותעבדון יתהון: ארי אסהדא אסהדית באבהתכון ביומא דאסקית יתהון מארעא דמצרים ועד יומא הדין מקדם ומסהד למימר קבילו למימרי: ולא קבילו ולא ארכינו ית אודנהון ואזלו גבר בהרהור לבהון בישא ואיתיתי עליהון פורענותא על דלא קבילו פתגמי קימא הדין דפקדית למעבד ולא עבדו: ואמר יי לי אשתכח דמרדו במימרי אנש יהודה ויתבי ירושלם: תבו לחובי אבהתהון קדמאי דסריבו לקבלא ית פתגמי ואנון טעו בתר טעות עממיא למפלחהון אשניאו בית ישראל ובית יהודה ית קימי דגזרית ית אבהתכון: בכן כדנן אמר יי הא אנא מיתי עליכון בישתא דלא יכלון לאשתיזבא מנה ויצלון קדמי ולא אקביל צלותהון: ויהכון אנש קרויא דבית יהודה ויתבי ירושלם ויבעון מן טעותא דאנון מסקין בוסמין להין האם יכלן למפרקהון בעדן בישתהון: ארי מנין קרויכון הואה דחלתכון דבית יהודה ומנין שוקי ירושלם שויתון אגורין לבהתא ואגורין לאסקא בוסמין לבעלא: ואת לא תצלי על עמא הדין ולא תתחנן עליהון בבעו ובצלו ארי לא רעוא קדמי בעדן דאת מצלי עליהון קדמי בעדן בישתהון: מה לעמא דהוה חביב קדמי שבקו פולחן בית מקדשי עבדו עצרא לחטאין סגיאין מערבין בשר שקוצין עם בשר קודשא יגלון מניך מן קדם

רש״י

אמן יי׳ שיהא אמור: העד העדותי׳ לשון התראה: ואביא עליהם את כל דברי הברית׳ האלות האמורות בברית על הדברים אשר צויתי לעשות ולא עשו: ערי יהודה׳ מערי יהודה: רנה ותפלה׳ בבעו ובצלו: מה לידידי בביתי׳ מה לעם סגולתי לבא עוד בביתי: עשותה המזמתה׳ לעשות היא מזמת עצת חטאים שלה: הרבים׳ סבהם: ובשר קודש יעבורו מעליך׳ אף המילה בטלו מבשרם שעל ידה היו מקוד שים לי: כי

ועשיתם אות׳ המצות וזהו שמעו בקולי המצות שיצוס: למען׳ ואען ואומר אמן יי׳ אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שלא ישמע אל דברי הברית ויי׳ לשון קריאה ותפלה כלומ׳ יי׳ כן יהיה: ויאמר׳ הוסיף עוד והזהירו לקרא אליהם את כל הדברים ופי׳ לו כי מה שאמר אל איש יהודה שלא ימתין להם עד שיבאו לירושלם אלא שילך הוא בערי יהודה ויקרא באזניהם כל הדברים ויאמר להם בלשון ארור ויתרה בהם אולי ישובו וכן מה שיאמר ליושבי ירושלם יאמר להם בחוצות בפרהסיא כנגד כל העם: כי העד׳ באבותיכם התרתי כשהעליתי אותם מארץ מצרים וכן בכל דור ודור עד היום הזה השכם והעד שלחתי להם הנביאים להתרות בכל בקר ובקר בכל יום ויום תמיד: ולא שמעו׳ את דברי הברית׳ הקללות שהן תנאי הברית אם לא ישמעו זהו שאמר אשר צויתי לעשות ולא עשו צויתי להם לקיים דברי ולא קיימו ובכלל קיום הברית עשה ולא תעשה וקיום הברית קורא מעשה: ויאמר יי׳ אלי נמצא קשר׳ ידאה מן הדומה כי נבואה זו נאמרה בימי יהויקים וזהו שאמר נמצא קשר כלומר מרדו בי אחר ששבו בימי יאשיהו: שבו על עונות אבותם הראשונים׳ דור אמון ומנשה ואחז וכל הפסוקי׳ עד מה לידידי מבוארים הם ופי׳ והלכו ערי יהודה יושבי ערי יהודה וכן וכל הארץ באו מצרימ׳ ופסוק ואתה אל תתפלל פירשנוהו למעלה ולמעלה אמר כי אינני שומע אותך והנה אמר כי אינני שומע בעת קרא׳ אלי הוסיף לומר כי אפילו הם יקראו אלי לא אשמע אליהם אלא אנקם מהם כל כך הרבו לעשות הרע בעיני להכעיסני שלא אוכל למלט אות׳ מהפורענות: בעד רעתם׳ על רעתם וכן בעד השאל יפלו והדומים להם רבים: מה לידידי בביתי׳ אמר הנביא מה לידידי בביתי קרא האל ידידי לפי שהוא היה מאוהבי האל אמר מה לו עוד בביתי ר״ל בבית המקדש כלומר להשרות שכינתו שם: עשותה המזמתה הרבים׳ כעשות כנסת ישראל התועבה את רבים כלומר עם אלהים אחרים כמו שאמר למעלה כי מספר עריך היו אלהיך יהודה וכיון שהיא הכנ׳ אל אחד ועשתה מזמה את הרבים ועבדה אותם מה לו לידידי בביתי ואמר בביתי כמו שאמר לידידי כי ידיד הכניא הוא ולא ידידם וכן בית המקדש בית הנביא הוא ולא ביתם: ובשר קדש יעברו מעליך׳ חוזר לכנסת ישראל ואומר לה את מקרבת קרבנות לרבים שהם אלהים אחרים׳ ובשר קדש בשר מזבח יי׳ שהוא קדם אותן קרבנות הקדש עוברים מעליך כלומר כאילו אינם מוטלים עליך לעשותם: כי

מסרה

והושע ג׳ וסימ׳ מבא בדמים והושע ידך לך׳ ברוך טעמך וברוכה׳ והושע לא יושיעו להם בעת רעתם: ומספר ה׳ ד׳ פתחין וא׳ קמץ וסימ׳ מי מנה עפר יעקב׳ כי מספר עריך היו אלהיך יהוד׳ כל ימי רשע הוא מתחולל ׳ כי מה חפצו בביתו אחריו׳ ידעתי כי אז תולד׳ קדמא קמץ: מעליך ד׳ בקריא׳ וסימ׳ הסירי את יינך מעליך׳ ובשר קדש יעברו מעליך׳ ואשטף דמיך׳

כי רעתכי אז תעלזי · ולא שים לך בסת ורוע לב מזה כי בעת שתעשי הרעות אז תעלזי ותשמחי ויש מפרשים ובשר קדש כמו והנשי קדש וכמו יבא כל בשר להשתחות שפירושו בני אדם כלומר החסידי' אנשי קדש עברו מעליך לפיכך את עושה הרעות : המזמתה' הכפל לחזק הענין וכן ישועתה עזרתה : רעתיכי' היוד נוספת כיוד נעוריכי תשלואיכי וזית הפסוק כן מה לעמא ליהוה חביב ונו' כבעמודי ובלדם בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם עומד בבית המקדש ואמר לו מה לידידי בביתי אמר לו על עסקי בני באתי אמר לו בניך חטאו ונגלו אמר לו ושמא בשוגג חטאו אמר לו עשותה המזמת אמר לו שמא מעוט חטאו אמר לו הרבי' אמ' לו היה לך לזכור בשר המילה אמר לו ובשר קדש יעבור מעליך אמר לו שמא אם המתנה להם היו חוזרים בתשובה אמר לו כי רעתיכי אז תעלזי אמר לו שמא חס ושלום אין להם תקנה אמר לו זית רענן וגו' : זית רענן' המשילה לזית לפי שהוא רענן כל זמן וכל ימות השנ' עליו לחי : יפ'פרי תאר' פי' יפה פרי ויפה תואר ויפה שנ' עומד במקום שנים ר"ל שפריו יפה ותארו יפה אמר לכנסת ישראל מתחלה קרא יי' שמך זית רענן כשהיית עושה רצונו היית כמו זית רענן לא יבול עלהו ר"ל שההצלחה היתה תמידה עמך ואת היית עושה מעשים טובי' ויפים דומי' לפרי זית אשר בדשנו והוא שממנו יכבדו אלהים ואנשים : לקול המולה גדולה' ועתה גרמו עליך עוניך להביא גוי רבי' ישמעו קול המולתם שהיא גדולה ועל ידם הצית אש עליה כאילו אמר עליך כי כן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח כמו שמעו עמים כולם כי יבאו מאלים אשר חמדתם ויי' הודיעני אז הראיתני והדומי' להם רבי' : ורעו דליותיו' ואתם הגוים ישברו דליות הזית שהיית נמשלת בו ואדוני אבי ז"ל פירש עליה כמו עלה זית ר"ל הבית אם בעליה פי' בעלי הזית שהיו רעננים ואיש עתה יצית אש בהם וכנה הזית בלשון נקבה ואף על פי שהוא לשון זכר כמו שאמר רענן דליותיו והנה מצאנו גפן בלשון זכר גפן בוקק ומצאנוהו בלשון נקבה לגפן אדרת כן יהיה זית כמוהו ועוד לפי שהמשיל בו כנסת ישראל שהיא בלשון נקבה זכר הזית שהוא מסלה גם כן בלשון נקבה כאילו זכר הכנסה ואחר כך שב לדבר בלשון זכר בלשון עצמו ואמר דליותיו · המולה כתוב בוי"ו עם הדגש וכמוהו מעטים כמצמו בתותיות אהו"י עם הדגש וזכרנום בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ופי' המולה כמו מלה כמו אין מלה בלשוני וכן קול המולה כקול מחנה ופי' הבית הבעיר כמו ויצת אש בציון והדומים לו · ורעו פי' וישברו כמו ירעוך קדקד ורעו את ארץ אשור בפתחיה · דליותיו פירוש ענפיו וקראו בזה הלשון ר"ל מלשון ארוממך יי' כי דליתני שפירושו רוממתני ונזכר הענפי' הנה בזה הלשון ר"ל שאפילו הענפי' הרמים ישברו והוא משל על ירושלם ובית המקדש וזית הפסוק כן הא כאילן זיתא ונו' כבעמוד : ויי' צבאות הנוטע אותך' לפי שהמשילה לזית אמר עליה לשון נטיעה כלומר שהשכינך בארץ טובה כמו שעשה לך טובה בעשותך טובה כן דבר עתה אליך על ידי הנביאי' שעתיד לבא עליך בגלל רעת בית ישראל ובית יהודה על בית ישראל דבר רעה ובאה להם ועליך גם כן דבר רעה ותבא לך : ויי' הודיעני · פירש אחא"ל הודיעני שהיו חושבים להאכילני סם המות כמו שאמר בפסוק שאחר זה אמ' הודיעני כא ואדעה אז ידעת כי לא הייתי יודע כי לא היה עולה על לבי כי אני לא הרעותי להם אם אני מוכיח אותם לטובת אני עושה : אז הראיתני מעלליהם · כי בזה הראיתני מעלליהם הרעים אם ליהיו רוצים לעשות כן קל וחומר לאחרים ואמר הודיעני ואמר הראיתני שלא לנכח ולנכח כאחד וכיוצא רבי' במקרא כמו שכתבנו למעלה : ואני ככבש אלוף' כמו ואלוף חסר וי"ו החבור וכן שמש ירח דאוכן שמעון והדומים להם ואלוף הוא שור כמו אלופינו מסובלים וכן במשקל אחר שבר אלפיך וי"ת כאימר בחיר פי' אלוף תאר לכבש שהיה נבחר כמו אלוף תימן אמר הנביא אני הייתי עמהם קודם שהודיעני האל זה כמו הכבש או השור שיובילו אותו לבית המטבחים לטבוח אותו והוא כשמוליכין אותו אינו יודע כי לשוחטו מוליכין אותו כן אני היו מוליכין אותי קרובי ומיודעי לאכול עמהם לא הייתי יודע כי להמיתני מוליכין אותי והנה אם לא הודיעני האל היו ממיתים אותי ומה היו חושבים עלי ואומרים נשחיתה עץ בלחמו ופי' כתרגו' נרמי סמא דמותא במיכליה ואמר נשחיתה במקום נטימה כי התטומה הזאת היתה השחתה · ונען פירו' עץ מות כלומ' עץ שהוא סם המות וכן ויורהו יי' עץ אמרו שהוא עץ מר והיה נם בתוך כם : בלחמו · במאכלו כי לחם כלל לכל מאכל : מארץ חיים · מן העולם הזה וי"ת מארעא דישראל : לא יזכר עוד · פי' בחיים וכפל הענין במלות שונות : ויי' צבאות שופט צדק · שפטני אתם כי אתה שופט : בצדק בוחן כליות ולב · כי אתה בחנת לבם וכליותם והודעתני מחשבותם כדי שאשמר מהם : אראה נקמתך · כלו' שלא אמות עד שאראה שתקח נקמה מהם : כי אליך גליתי את ריבי · אין לי אח וקרוב לגלות את ריבי כי הם חשבו להמיתני · אליך גליתי את ריבי ואתה תקח משפטי מהם ובאמרו גליתי דברה תורה כלשון בני אדם כי גלוי וידוע לפניו וכת' גליתי אמרית : לכן ולא תמות בידינו · ואיך אמר ירמיהו ויי' הודיעני והרי היו אומרים לו על פניו כי ימיתוהו אם יתנבא אלא שירמיהו לא היה חושם למה שהיו אומרים בפניו כי חשב כי זה דרך הפחד והגזום כי לא יתכן שימיתוהו בגלוי ולא היה מפחד מזה אך שימיתוהו בסתר על ידי סם זה היה יכול להיות כי היה דבר שלא היה נודע כי יש סם שמאכיל אותו שלא ימות מיד אלא עד שמנה או עשרה ימים ואם ימות על הדרך הזה לא היו אומרים כי על ידי סם המות מת : לכן כה אמר יי' · הבחורים ימותו בחרב · הבחורים שיבטחו בגבורתם ויצאו להלחם ימותו בחרב : בניהם ובנותיהם ימותו ברעב · בעיר וזכר הבנים ולא האבות כי האבות אם ימיתו דבר מאכל יאכלו הם כי חייהם קודמים לחיי בניהם ולא עוד אלא שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם מפני הרעב : ושארית · אנשי ענתות ילקו יותר משאר ישראל לפי שהיה להם להחזיק ידי ירמיהו שהם קרוביו ובני עירו והם היו אומרים להמיתו אם ינבא בשם יי' : שנת פקדתם · שנת החרבן שהיתה שנת תשע עשרה לנבוכד נצר שפקד האל עליהם את עונם וחרבה הארץ ונגלו הנשארים מן החרב ומן הרעב ואמר כי אנשי ענתות לא תהיה להם שארית ואף על פי שנגזרה עליהם נזרה שלא תהיה להם שארית בעת שחלה עליהם הגזרה ולכדו האויבים את העיר עשו תשובה והיתה להם שארית וכן אמרו רז"ל וכן מצאנו בשוב גלות בבל אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה : צדיק אתה יי' כי אריב אליך · שאריב אליך כלומר שאם אומר שאריב אליך לא יתכן שאתה צדיק ואין לי לחלוק בזה : אך משפטים אדבר אותך · אך אדבר עמך כאדם הנשפט על חברו ונושא ונותן בטענות הנדונין כי אני נבוך בזה :

ולא ידעתי ה' בקריא' וסימ' ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו · ויאמר המלך שלום · ואני ככבש אלוף יובל לטבוח · המליכו ולא ממני · ובצלעי שמחו ונאספו : על אנשי ד' בקריא' וסימ' וישימהו שאול על אנשי המלחמה · ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים · והברו דירמיה · כה אמר יי' צבאות על אנשי ענתות :

כי רעתכי אז תעלזי : זית רענן יפה פרי תאר קרא יהוה שמך לקול המולה גדלה הצית אש עליה ורעו דליותיו : ויהוה צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה בגלל רעת בית ישראל ובית יהודה אשר עשו להם להכעסני לקטר לבעל : ויהוה הודיעני ואדעה אז הראיתני מעלליהם : ואני ככבש אלוף יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד : ויהוה צבאות שפט צדק בחן כליות ולב אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי את ריבי : לכן כה אמר יהוה על אנשי ענתות המבקשים את נפשך לאמר לא תנבא בשם יהוה ולא תמות בידנו : לכן כה אמר יהוה צבאות הנני פקד עליהם הבחורים ימתו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב : ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם :

יב צדיק אתה יהוה כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך

(מסורה: ל' · ב' חס' ל' · ל' ומ' ל' · ל' · ל' · ב' נגינות וב' · ל' · ב' · ג' · ל' · כ · ל' · ט"ו כטע' בסיפ' · ל' · כ' · ט"ו כטע' בסיפ' · ל' רפ' · א)

מן קדם בשתיך בכן הויתא תקיפא : הא כאלן זיתא דשפיר בריויה ויאי בחזויה וסוכיה מטלן באילניא כן רבי יי' שמיך בעממיא וכדו דעברת על אוריתא משריית עממין דתקיפין כאשתא ייתון עלך ויתחברון להון סומכון : ויי' צבאות דקים יתיך גזר לאיתאה עלך בישא בדיל חובי בית ישראל ובית יהודה דעבדו להון לארגזא קדמי לאסקא בוסמין לבעלא : ויי' אלפני ואליפית בכן אחזיתני עובדיהון : ואנא כאמר בחיר דלנכסתא מתובל ולא ידעית ארי עלי חשיבו עשתונין בישין אמרין נרמי סמא דמותא במיכליה ונשיצניה מארעא דישראל ושמיה לא ידכר עוד : ויי' צבאות דין קשוט גלין קדמוהי כלין ולב אחזי פורענות דינך מנהון ארי קדמך אמרית ית עלבני : בכן כדנן אמר יי' על אנשי ענתות דבען למקטלך דאמרין לא תתנבי בשמא דיי' ולא תמות בידנא : בכן כדנן אמר יי' צבאות האנא מסער עליהון עולמיהון יתקטלון בחרבא בניהון ובנתיהון ימותון בכפנא : ושארא לא יהי להון ארי איתי בישתא על אנשי ענתות שנת סוערן חוביהון : זכי את יי' מלמדן לקבל פתגמך ברם שאילת דינין אנא שאל מן קדמך מה דין

רשי

כי רעתכי אז תעלזי · כשאתם עוברי' עבירה אתם שמחים : לקול המולה · לשון שאון עם רב שיבא עליהם : ורעו דליותיו · ורצצו את ענפיו : ויי' הודיעני · כך אמר הנביא הקב"ה הודיעני את פורענות' : ואני ככבש אלוף אשר יובל לטבח · יובל יובא לפי שאני מודיע' הרעה הם אומרים להורגני ככבש אלוף דונם ויהודה בן קודים פ פתרוהו ככבש ופר אשר יובל לטבח אלוף כמו שגר אלפיך ואע"פ שלא כאמר ואלוף יש לנו כיוצא בו שמש ירח עמד זבולה כשים עגור כן אצפצף ומנחם פתר ככבש אלוף כבש גדול ויונתן מסייעו שתירגם כאימ' בחיר : נשחיתה עץ בלחמו · נרמי סמא דמותא במיכליה : אראה נקמתך מהם · את אנשי ענתות היה מקלל : אל אנשי ענתות · כמו על אנשי ענתות :

צדיק אתה יי' כי אריב אליך · כשאתווכח עמך ידעתי כי תצדק בדובריך אך חכם אני לדבר משפטים אותך להודיעני דרכך : מדוע

(גדולה ל' חס' וכל' אוריתא דמ' כנ"ל · אדבר אותך ט' רפין בליש' וכל' יחזקאל דכו')

מדוע

רש"י מדוע דרך רשעים צלחה, שנתת גדולה לנבוכד נצר הרשע ותצליחהו להחריב ביתך, ל"א על אנשי ענתות היה צועק וקורא תגר: שלו, לשון שלוה: ואתה יי' ידעתני, גם על אנשי ענתות העומדים עלי עזרני כי אתה ידעתני: התיקם כצאן לטבחה, נתקם מן החיים למות דישטוקלו"ם בלעז כמו עד התיקנו אותם מן העיר: והקדישם, הזמינם: עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש, עד כאן דברי הנביא תאבל תחרב תוח הקדם מטיבתו מרעת יושבי בה ספתה בהמות ועוף ספתה פינ"לא בלעז: כי אמרו, יושבי הארץ הזאת: לא יראה את אחריתנו, אין גלוי לפניו מה יהי' בסופינו: כי את רגלים רצתה וילאוך, קרוביך הכהנים כמותך ואנשי עירך באים להרגך: ואיך תתחרה את הסוסים, לרוץ עם הסוסים כלומר ומה קרוביך הכהני' באים להרגך כל שכן שיקומו להרגך שרי יהודה וזהו קבלי' ע עליהם וזו היא הבלחת האויב וכן תרגם יונתן לאתיובתא ונו' כבעמוד ומדרש רבותינו אם לא על שכר שלש פ פסיעות שרץ נבוכד נצר לכבודי בימי מ מרודך בלאדן אתה תמיה שהרביתי ב גדולתו כל כך מה ת תתמה עוד כשתראה שילום שכר שאשלם לצדיקים שרצו לפני כסוסי': את רגלי', רגלי' פיאו"נים בלעז: תתחרה, אטנ"יר בלעז: ובארץ שלום אשר אתה בוטח, שם הלאוך: ואיך תעשה בגאון, שרי יהודה וגאון הירדן משל הוא לפי שהוא מקום אריות וכמרים וכן לימדנו יונתן בהרבה מקומות וכאן תירגם ואכדין את מדמי למעבד לקבל חיות ברא די ברום ירדנא והנה כאריה יעלה מגאון הירדן תירגם יונתן בשני מקומו' כאריה דסליק מרום ירדנא: קראו אחריך מלא, קבוצת אנשים: ידידות נפשי, עם סגולתי:

רד"ק מדוע דרך רשעים צלחה, כי היו בישראל רשעים מצליחים וכאשר זכאי את יי' מלמדן ונו' כבעמוד: נטעתם, משל על הצלחתם שהיא קיימת והולכת וגדלה ובאמרו נטעתם הראה כי טובת הרשעים תבא להם מאת האל לא שהיא להם דרך מקרה וכן אמר בתורה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו כתרגומו: שרשו, מבנין פעל הכבד אשר על דרך המרובע וכן כל שרש בארץ נזעם: קרוב אתה בפיהם, אם יקראוך בתפלה או יזכרוך בשבועה לשקר הו' כי את' רחוק מכליותיהם ואינם חושבים כי בידך טובתם ושאתה המטיב והמרי' ות"י קריבין פתגמי אוריתך ונו' כבעמוד: ואתה יי' ידעתני תראני, ואתה ראה אותי במה שאני: ובחנת לבי אתך, בחנת לבי שהוא אתך לא כלבם שאתה רחוק ממנו אם כן למה הם בטוב ואני ברע: התיקם כצאן לטבחה, כמו עד התיקנו אותם מן העיר אמר אלו השלוים הרשעים התיקם ממקו' רבצם לרעתם כצאן לטבחה: והקדישם, והזמינם: ליום הרגה, ליום שיהיה בו הרג רב והוא יום החרבן הזמינם לחרב ולא יהיה להם מקום ל להמלט מן ההרג ואז יודע לעולם כי רשעתם גרמה להם אבל עתה יש מבוכה בהצלחתם: עד מתי תאבל הארץ, עד מתי יהיה זה שהוקדשו אלה ליום ה הרגה כשתאבל הארץ והוא יום החרבן: ועשב כל השדה ייבש, זה על דרך ההפלגה וכן ספתה בהמות ועוף ומפני מה תאבל ותשחת הארץ מרעת יושבי בה כי אמרו הדין נותן שלא יבאו אלה הרשעים השלוים מיום ה הרגה כי הם אומרים בשלותם לא ירא' אחריתנו אם יאמרו להם נביאי האמת האל יביא אחריתכם לרע אף על פי שאתם שלוי' עתה והם אומרים לא יראה האל א אחריתנו כי אינו משגיח בנו ו ובמעשינו ואינו יודע מה אחריתנו: ספתה, ענין כליון כמו האף תספה צדיק עם רשע אלא שהוא פעל יוצא וזה פעל עומד והנה שאל ירמיהו על הצלחת הרשעים ולא השיבו האל: כי את רגלים, פי' אדוני אבי ז"ל כי זה הפסוק תשובת שאלתו שלא יהרהר אחר מדות הקב"ה אמר ועל מה ששאלתני אני משיבך זה המשל כי אני רואה אותך שרצת עם רגלי' כמותך והלאוך כי רבו יותר ממך ולא היה בך יכולת להשיג' והלאוך במרוצתם להשיגם: ואיך תתחרה את הסוסים, ואיך תתערב עם הסוסים לרוץ עמהם וזה פי' המשל הנה אתה בין בני אדם כמותך ואינך יודע דעתם וסודתם שהרי אמרו להאכילך סם המות ולא ידעת ולא הרגשת בהם אם לא הודעתיך ואתה איך תרצה לדעת דעתי וסודותי בהנהגת העולם בהצלחת הרשעים ורעת הצדיקים בעולם הזה לפיכך שתוק ואל תהרהר אחר מדותי והוסיף לו ועד על המשל לדבר לו על הענין עצמו וכלל בו מראש הפסוק ענין עצמו ואמר לו אני רואה אותך חלוש ונלאה בשליחותי וצריך שתחזק עצמך ולבך כי אני רואה כי רצת את רגלים כמותך והם אנשי ענתות שהם בני משפחתך ובמדרגה אחת עמך לענין גדולה והם הלאוך והפחידוך להמיתך ואיך תתחרה את הסוסים כשתלך לירושלם שהם שרים גדולים וגם המלך שם איך תתנהג עמם צריך אתה שתתחזק שלא תפחד מהם ותדבר להם שליחותי בלא מורא והוסיף לו עוד ואמר ובארץ שלום אתה בוטח פירוש אתה בוטח באנשי ענתות שהיה ראוי שתהיה לך ארץ שלום והיה לך לבטוח בהם שיצילוך מיד המבקשים להרע לך כי הם קרוביך ובני עירך ומדרך העולם שהקרובים ובני עיר אחת שמתגדלו ביחד להגן זה על זה ושיתאהבו האחד על חברו עד שיתמסרו למות על אהוביהם או קרוביהם ואתה לא תוכל לעשות זה כי הם מערימים עליך להמיתך: ואיך תעשה בגאון הירדן, כלומר במקום שמתגאין גלי הירדן והוא משל על שרי יהודה וירושלם והמשילם לגאון הירדן לפי שהוא הנהר שבתוך ארץ ישראל כי פרת בגבול ארץ ישראל הוא ויתכן לפרשו על נבוכד נצר שעתיד להעמיד חיילותיו בארץ ישראל מעבר לירדן ואמר לו לירמיהו אם אתה מפחד מהם שהם מעטי' איך תעשה במי שהוא דומה לגאון הירדן ויונתן גם כן פירש הפסוק לפי תשובת השאלה מיושב על הענין וכן תרגמו דנא תיובתא לירמיה ונו' כבעמוד: כי גם, בגדו בך, כי היית בוטח בהם ואמרו להאכילך סם המות: קראו אחריך מלא, קבוץ כלומר התקבצו אחריך לירא ולבהלך אם תתנבא להם וכן מלא רעים קבוץ רעים שיתקבצו אחרי האריה: אל תאמן בם, אם יקרבוך וידברו אליך טובות אל תאמן בם כי שקר הם דוברים כי דעתם כדי שתקרב אצלם ותהיה בתיהם לאכול ולשתות עמהם ודעתם להאכילך או להשקיתך סם המות ות"י ודאת ירמיהו בעי עליהון רחמין ונו' כבעמוד ורבי' האי פירש מלא מן המלות שמפרשים אותן בהפכן כלומר חסר בכל דבר כמו שאומרים לסמיא סגי נהור ואדוני אבי ז"ל פי' מלא מן חסר מלאו לבו אומרים עליך שלא בפניך שאין לך שום יראה בעולם שהם אומרים לך לא תנבא בשם יי' ולא תמות בידינו ואתה מוסיף עוד להנבא ולא תפחד מן המיתה: עזבתי את ביתי, אמר האל כאדם הנוהם על אבדתו את ביתי זה בית המקדש נחלתי זה ישראל כמו שאמר יעקב חבל נחלתו: ידידות נפשי, אהבתיה אהבה עזה ועתה בעונותיה נתתיה בכף אויביה:

תראני ב' וסימ' אנוע ועין לא תראני, ואתה יי' ידעתני תראני ובחנת לבי: ובחפת ב' וסימ' בחון נתתיך, יי' ידעתני תראני ובחנת לבי: יב פסוקים אית בהון גם גם גם וסי' גם תבן גם מספוא רב עמנו, ויצו גם את השני גם את השלישי, ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער, לא איש דברים אנכי, גם צאנכם

מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֵחָה שָׁלוּ כָּל־בֹּגְדֵי בָגֶד׃ נְטַעְתָּם גַּם־שֹׁרָשׁוּ יֵלְכוּ גַּם־עָשׂוּ פֶרִי קָרוֹב אַתָּה בְּפִיהֶם וְרָחוֹק מִכִּלְיוֹתֵיהֶם׃ וְאַתָּה יְהוָה יְדַעְתָּנִי תִּרְאֵנִי וּבָחַנְתָּ לִבִּי אִתָּךְ הַתִּקֵם כְּצֹאן לְטִבְחָה וְהַקְדִּשֵׁם לְיוֹם הֲרֵגָה׃ עַד־מָתַי תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְעֵשֶׂב כָּל־הַשָּׂדֶה יִיבָשׁ מֵרָעַת יֹשְׁבֵי־בָהּ סָפְתָה בְהֵמוֹת וָעוֹף כִּי אָמְרוּ לֹא יִרְאֶה אֶת־אַחֲרִיתֵנוּ׃ כִּי אֶת־רַגְלִים רַצְתָּה וַיַּלְאוּךָ וְאֵיךְ תְּתַחֲרֶה אֶת־הַסּוּסִים וּבְאֶרֶץ שָׁלוֹם אַתָּה בוֹטֵחַ וְאֵיךְ תַּעֲשֶׂה בִּגְאוֹן הַיַּרְדֵּן׃ כִּי גַם־אַחֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ גַּם־הֵמָּה בָּגְדוּ בָךְ גַּם־הֵמָּה קָרְאוּ אַחֲרֶיךָ מָלֵא אַל־תַּאֲמֵן בָּם כִּי־יְדַבְּרוּ אֵלֶיךָ טוֹבוֹת׃ עָזַבְתִּי אֶת־בֵּיתִי נָטַשְׁתִּי אֶת־נַחֲלָתִי נָתַתִּי אֶת־יְדִדוּת נַפְשִׁי בְּכַף אֹיְבֶיהָ׃

מדין אורחת רשיעיא מצלחא שלן שליוא כל משקרי שקר׃ קימתנון אף תקיפו עתרו אף קנו נכסין קריבין פתגמי אוריתך בפומהון ורחיקא דחלתך מכליתהון׃ ואת יי כולא ידיע וגלי קדמך דאת בחר לבבא דרען בדחלתך רשיעיא אתקננון כענא לנכסתא וזמננון ליום קטולי׃ עד אימתי תחרוב ארעא ועשבא דכל חקלא ייבש מחובי רשיעיא דיתבין בה סף בעירא ועופא ארי אמרו לא גלי קדמוהי סופנא׃ דנא תיובתא לירמיה נביא על בעותיה נביא את דמי לגברא דרהט עם רגלאה ולאי ואיכדין את מדמי למרהט כל קבל סוסותא בבקעתא ובארעא שלמא את מתבטח ונפיל ואיכדין את מדמי למעבד כל קבל חיות ברא דברום ירדנא ואם על טבון דאנא מוטב לנבוכד נאצר מלכא דבבל רגלאה נביא את חזי ומתמה ומן פון דאחזיך מה דאנא עתיד למעבד לאבהתך צדיקיא דמן עלמא דרהטו כסוסותא למעבד עובדין טבין קדמי ואף אמרית להון דאיתי על בניהון ברכן ונחמן הא כמיא דנחתין שטוף לירדנא׃ ודאת ירמיה בעי עליהון רחמין ארי ית אחך וביתא אבוך אף אנון שקרו בך אף אנון אמרו עלך מלין בישין לא תהימן בהון ארי יימרון עלך פתגמין תקנין׃ שבקית ית בית מקדשי רטשית ית אחסנתי מסרית ית עמא דהוה חביב קדמי ביד סנאוהי׃

גם בקרבכם קחו, משול בנו גם אתה, וישאל שאול ביי', כי גם אחיך ובית אביך, כי גם נביא גם כהן, גם תמול גם שלשום, גם לא שמעת גם לא ידעת, גם אהבתם גם שנאתם:

כתנה / הות / היתה

היתה׳ כאריה ביער׳ כששואג האריה ביער ונותן קולו וישמעו העוברים ושבים הקול יעזבו דרך היער או הסמוך לו כן עזבתי אני את נחלתי כי היתה לי כמו האריה ביער השואג בלילה ונתינת קולה ושנאתה היא צעקת העשוקים מפני החמס או נתינת קול עובדי עבודה זרה בבתי האלילים כמו שנאמר במעשה אליהו עם אחאב ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואומ׳ ויקראו בקול גדול: על כן שנאתי׳ ונטשתיה כי נלאתי נשוא עוד מעשיה הרעים: העיט׳ שניהם הה״א בפתח כי היא לשאלה ופירש אדוני אבי ז״ל הפסוק כן העיט צבוע בדם חללים יהיה סביב על נחלתי שבחרתי לי ואחר שישבע העיט יבאו כל חיות השדה לאכול כמו שנאמ׳ לכו אספו כל חית השד׳ התיו לאכלה אמר לעופות אחר שתשבעו אתם לכו אספו כל חית השדה בעבור כי כן מנהג העופות יבאו על החלל׳ תחלה כי הם יראו בעופפם כמו שאמר באשר ח חללים שם הוא והחיות רואות העופות צבועים מדם החללים ויתורו ממקומם: התיו׳ הה״א תמורת אל״ף אתיו אקחה יין שובו אתיו ועניינו כמו באו והחיות הן משל על האומות שבאו עם נבוכד נצר להחריב ירושלם כ כאילו עשו להם אות והרימו להם נס שיבאו והוא משל העיט הצבוע לחיות והוא לדבר הנבואה: רעים רבים׳ מלכי גוים שבאו עם נבוכד נצר והמלך כמו הרועה לצאן וכ״ת מלכין סניאין קטלו עמי: כרמי׳ ישראל כמו שאמר כי כרם יי׳ צבאו׳ בית ישר׳: בססו׳ רמסו: שמה׳ נבוכד נצר ואף על פי שלא זכרו הרי זכר רועים רבי׳ והוא היה בראשם ושם שם החלקה לשממה: אבלה עלי שממה׳ שם תאר כנסת ישראל שהיא שממה התאבלה עלי על שממותיה לאמר שאני ה השימותיה: כי אין איש שם על לב׳ למה החרבה כי אין איש מהם שם על לב דברי ותוכחותי שהייתי מוכיח אותם ע״י הנביאים ולא שמו על לבם ולא שמעו אליהם וי״ת הרי לית דאנ׳ דמשוי דחלתי על לבא: על כל שפים במדבר׳ מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר כמו שפיר׳ ושפים הם המקומות הגבוהים כמו הרים וגבעות גם לשם שהוא מן הישוב באו שודדים: חרב ליי׳ אכלה׳ כמו אוכלת אמר בזה וכזה כמו אם אכלה אבל ברוב יאמר על משקל פעלת והדרש הוא אכילת החרב כמו וחרבי תאכל בשר כזה וכזה תאכל חרב: מקצה ארץ ועד קצה הארץ׳ כי גם בשאר המקומות תהיה כי בכולם פשטה יד נבוכד נצר וחרבו הוא ליי׳ כי הוא העיר את חרבו עליהם והנביא התנבא על אחת מהן טרם בא לה הפורענו׳ כמו שכתוב בזה הספר וזהו שאמר אין שלום לכל בשר: זרעו חטים וקוצים קצרו׳ אמר הנביאים זורעים חטים בכם ישראל שאתם נקראים חלקתי כמו שאמר למעלה והנה הנביאים זרעו בחלקה חטי׳ הם דברי הנבואה: וקוצים קצרו׳ כי לא נמחו להם בחלקה כי אם קוצים אלו הם מעשים רעים שדומין לקוצים: נחלו לא יועילו׳ ונחלו הנביאים על זה כי לא הועילו מעשיהם: ובשו מתבואותיכם׳ היה להם לנביאים בשת מתבואותיכם שהיו מיחלים שיהיו חטים והיו קוצים ונחלו הנביאים על זה מחרון אף יי׳ מפחדם מחרון אף יי׳ העתיד לבא עליכם מפני מעשיכם הרעים ואמר ירמיהו משל זה על החלקה כמו שאמר ישעיהו משל דומה לו על הכרם שאמר ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים וישראל הם שנקראו כרם יי׳ וחלקת יי׳ ואדוני אבי ז״ל פירש זרעו ישראל חטים והוא משל על הממון הרב שהיו שולחים למלכי מצרים שיהיו להם לעזרה ושיבאו לעזרתם מפני מלך בבל ובטחונם על משענת קנה רצוץ זהו וקוצים קצרו נחלו ולא יועילו נחלו מרוב ממון שנתנו ולא היה להם בו שום תועלת ופי׳ בשו מתבואותיכם מוי כלו׳ ים לכם ליבוש מתבואותיכם שהם קוצים וי״ת לא תהון דמין לדזרעו חטין וגו׳ כבעמוד: כה אמר יי׳ על כל שכני הרעים׳ הם פלשתים ועמון ומואב וצר וצידון שהיו שכנים לארץ ישראל והיו מריעים להם ואמר שכני כי ישראל הם חלקתו וכרמו והנה הם שכניו: הנוגעים׳ פירוש להרע וכן כל הנוגע בהם הנוגע באיש הזה כתרגומו דינזק וכן הנגעים דמנזקין: הנני נתשם׳ גם הם יגלו כמו עמי לפיכך אל ישמחו לגלותם: אתוש מתוכם׳ אותם שגלו מביניהם אתוש מתוכם בשובי שבות עמי: והיה׳ אשוב ורחמתים׳ כמו שנבא עליהם ירמיהו כשנבא על גלותם נבא גם כן על שובם כמו שנאמר והשבתי את שבות מואב ואמר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ואמר כי כששבו יהודה ובנימן מגלות בבל שבו גם הם: והיה׳ את דרכי עמי׳ הדל״ת מעמדת בגעיא והמסרה לי׳ געיא: בשמי חי יי׳׳ כי מעת ששבו ישראל מגלותם לא עבדו ע״ז ולא נשבע בבעל ואם הם ילמדו דרכם בזה ובזה הוא בטול ע״ז: כאשר למדו׳ כי באמת ישראל לא למדו לעבוד ע״ז כי אם משכניהם: ונבנו בתוך עמי׳ כי הרבה נתגיירו מהם בשובם מגלותם ושכנו בתוך בני ישראל׳ ונבנו יהיה להם בנין ביניהם כלומר עמידה וקיום וכן תרגם וכתן ויתקימון: ואם׳ ואבד׳ שלא ישובו עוד לארצם ומה שאומר בנבואת בני עמון ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון אותם שלמדו דרכי ישראל או עדין לא שבו כדברי רבי יהושע במחלקתו של רבן גמליאל בברכות:

לכל בשר ז׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח: כה אמר י״ה בטעמא בספרא וסים׳ מה מצאו אבותיכם בי עול׳ אל יתהלל חכם בחכמתו׳ אל דרך הגוים אל תלמדו׳ ארור הגבר׳ עמוד בחצר׳ על כל שכני הרעים׳ עשו משפט וצדקה׳ כתבו את האיש׳ הנני שב שבות׳ קול ברמה נשמע נהי׳ מנעי קולך מבכי ועיניך׳

ח הָיְתָה־לִּי נַחֲלָתִי כְּאַרְיֵה בַיָּעַר נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל־כֵּן שְׂנֵאתִיהָ׃ ט הַעַיִט צָבוּעַ נַחֲלָתִי לִי הַעַיִט סָבִיב עָלֶיהָ לְכוּ אִסְפוּ כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה הֵתָיוּ לְאָכְלָה׃ י רֹעִים רַבִּים שִׁחֲתוּ כַרְמִי בֹּסְסוּ אֶת־חֶלְקָתִי נָתְנוּ אֶת־חֶלְקַת חֶמְדָּתִי לְמִדְבַּר שְׁמָמָה׃ יא שָׂמָהּ לִשְׁמָמָה אָבְלָה עָלַי שְׁמֵמָה נָשַׁמָּה כָּל־הָאָרֶץ כִּי אֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב׃ יב עַל־כָּל־שְׁפָיִם בַּמִּדְבָּר בָּאוּ שֹׁדְדִים כִּי חֶרֶב לַיהוָה אֹכְלָה מִקְצֵה־אֶרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ אֵין שָׁלוֹם לְכָל־בָּשָׂר׃ יג זָרְעוּ חִטִּים וְקֹצִים קָצָרוּ נֶחְלוּ לֹא יוֹעִלוּ וּבֹשׁוּ מִתְּבוּאֹתֵיכֶם מֵחֲרוֹן אַף־יְהוָה׃ יד כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־כָּל־שְׁכֵנַי הָרָעִים הַנֹּגְעִים בַּנַּחֲלָה אֲשֶׁר־הִנְחַלְתִּי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנְנִי נֹתְשָׁם מֵעַל אַדְמָתָם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אֶתּוֹשׁ מִתּוֹכָם׃ טו וְהָיָה אַחֲרֵי נָתְשִׁי אוֹתָם אָשׁוּב וְרִחַמְתִּים וַהֲשִׁבֹתִים אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ וְאִישׁ לְאַרְצוֹ׃ טז וְהָיָה אִם־לָמֹד יִלְמְדוּ אֶת־דַּרְכֵי עַמִּי לְהִשָּׁבֵעַ בִּשְׁמִי חַי־יְהוָה כַּאֲשֶׁר לִמְּדוּ אֶת־עַמִּי לְהִשָּׁבֵעַ בַּבָּעַל וְנִבְנוּ בְּתוֹךְ עַמִּי׃ יז וְאִם לֹא יִשְׁמָעוּ וְנָתַשְׁתִּי אֶת־הַגּוֹי הַהוּא נָתוֹשׁ וְאַבֵּד נְאֻם־יְהוָה׃

ח הֲוָת קֳדָמַי אַחְסַנְתִּי כְּאַרְיָא בְחוּרְשָׁא סְלִיקַת עֲלַי אִתְרְגוּשְׁתַּהּ עַל כֵּן רַחֵקְתַּהּ׃ ט כְּעוֹפָא דְמִתְבַּדַּר כֵּן אִתְבַּדֶּרֶת אַחְסַנְתִּי קֳדָמַי וּכְעוֹפָא דְמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִתְכַּנְשׁוּן עֲלַהּ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא מִסְּחוֹר סְחוֹר מַלְכֵי עַמְמַיָּא וּמַשְׁרְיָתֵיהוֹן יֵיתוּן עֲלַהּ לְמִבְזַהּ׃ י מַלְכִין סַגִּיאִין קְטַלוּ עַמִּי דוּשִׁישׁוּ יָת אַחְסַנְתִּי יְהַבִין יָת אַחְסָנַת חֶמְדָּתִי לְמַדְבַּר צָדֵי׃ יא שַׁוְיוּהָא לְצָדוּ אִתְאַבְּלַת קֳדָמַי חֲרוּבַת צְדִיאַת כָּל אַרְעָא אֲרֵי לֵית אֱנָשׁ דִּמְשַׁוֵּי דַּחַלְתִּי עַל לִבָּא׃ יב עַל כָּל נִגְדִין בְּמַדְבְּרָא אֲתוֹ בָזוֹזִין אֲרֵי חַרְבָּא קֳדָם יְיָ מְקַטְלָא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא לֵית שְׁלָמָא לְכָל בִּסְרָא׃ יג לָא תְהוֹן דָּמִין לְדִזְרַעוּ חִטִּין עַל בַּיַּר וְלָא מַשְׁכְּחִין לְמִכְנַשׁ אֱלָהֵן כּוּבִין וּמַעַלְלָתְהוֹן לֵית לְהוֹן הֲנָאָה וְתִבְהֲתוּן בְּעוֹבָדֵיכוֹן בְּמֵיתֵי עֲלֵיכוֹן תְּקוֹף רֻגְזָא דַיְיָ׃ יד כִּדְנָן אֲמַר יְיָ עַל כָּל מְגֵרַיָּא בִישַׁיָּא דִּמְנַזְּקִין בְּאַחְסַנְתָּא דְאַחְסֵנִית יָת עַמִּי יָת יִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מְטַלְטֵל לְהוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן וְיָת דְּבֵית יְהוּדָה אֲטַלְטֵל מִבֵּינֵיהוֹן׃ טו וִיהֵי בָּתַר דַּאֲטַלְטֵל יָתְהוֹן אֲתוּב בְּמֵימְרִי וְאֵרְחֵם עֲלֵיהוֹן וְאֶתֵּבְנוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ׃ טז וִיהֵי אִם מֵילַף יֵילְפוּן מֵאוֹרְחַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי לְקַיָּמָא בִּשְׁמִי קַיָּם הוּא יְיָ כְּמָא דְאַלִּיפוּ יָת עַמִּי לְקַיָּמָא בְּשׁוּם טַעֲוָתָא וְיִתְקַיְּמוּן בְּגוֹ עַמִּי׃ יז וְאִם לָא יְקַבְּלוּן אוּלְפָן וַאֲטַלְטֵל יָת עַמָּא הָהֵין טִלְטוּל דְּאָבְדָן אֲמַר יְיָ׃

נותן שמש לאור יומם׳ עוד ישמע במקום הזה׳ אם ימדו שמים׳ אל תשיאו׳ את פרעה הפרע׳ תאמר אליו׳ מים עולים מצפון:

נתנה עלי בקולה׳ עלתה לפני צעקת חמסיה: העיט צבוע׳ הה״א תמוהא לכך הוא פתח הכי הם עוף צבוע מנוול בדם שאר העופות נאספים עליו: העיט סביב עליה׳ שמא עוף טמים הם אלו החיילות הגדודים הקלים אשר סביביה׳ לא העיט צבוע עוף אחד שהוא צבוע וכל העופות נאספים עליו לאוכלו שמונאים אותו: התיו׳ באו: רועים רבים׳ ראשי גייסות של חיל נבוכד נצר כמו שנאמ׳ למעלה אליה יבאו רועים ועדריהם: בוססו׳ לשון מרמס וכן והיו כגיבורים בוסי׳ בטיט חוצו׳: חלקתי׳ קנפנייא״ה בלע״ז: אבלה עלי׳ לפני: זרעו חטי׳ וקוצי׳ קצרו׳ התפללו ולא נתקבלה תפלתם למה לפי שלא נרו להם ניר תשובה ומעשים טובי׳ לכך זרעו אל קוצים ספר שנקוד בו זרעו בחירק הזי״ן שיבוש הוא: נחלו׳ לשון חולי נחלו במכאובם ובצעקתם לפני ולא יועילו: מתבואותיכם׳ ממעשיכם: שכני הרעים׳ מצרים עמון ומואב ואדום וצר וצידון שהיו שכיני את ארץ ישראל ומזיקין אותם: אשוב ורחמתי׳ כולן לקו סמוך לחרבן הבית ובכולן נאמר ושבתי את שבות בספ׳ זה: אם למוד ילמדו׳ אם יתגיירו: ונבנו׳ לשון בניין: אזור

וקח י"ג וסימ' נמסר בסדר קרח: לכל י"א דגשי' בקריאה וסימ' והנה נשחת האזור אשר לא יצלח' ויהי כאזור הזה אשר לא יצלח' ובידך לגדל ולחזק לכל' טוב יי' לכל ורחמיו' במספר במשקל לכל' ואחיהם לכל משפחות יששכר' לכל זמן ועת לכל חפץ' הכל כאשר לכל מקרה אחד' זה רע בכל אשר נעשה' ואמר לכל סכל הוא' כי מקרה בני האדם ומקרה: הידוע ג' בקריא' ב' חס' וא' מל וסימ' הידוע נדע כי יאמ' הורידו'

יג

א כה אמר יהוה אלי הלוך וקנית לך אזור פשתים ושמתו על מתניך ובמים לא תבאהו: ואקנה את האזור כדבר יהוה ואשם על מתני: ויהי דבר יהוה אלי שנית לאמר: קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע: ה ואלך ואטמנהו בפרת כאשר צוה יהוה אותי: ויהי מקץ ימים רבים ויאמר יהוה אלי קום לך פרתה וקח משם את האזור אשר צויתיך לטמנו שם: ואלך פרתה ואחפר ואקח את האזור מן המקום אשר טמנתיו שמה והנה נשחת האזור לא יצלח לכל: ויהי דבר יהוה אלי לאמר: כה אמר יהוה ככה אשחית את גאון יהודה ואת גאון ירושלם הרב: י העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי ההלכים בשררות לבם וילכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם ויהי כאזור הזה אשר לא יצלח לכל: כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל ואת כל בית יהודה נאם יהוה להיות לי לעם ולשם ולתהלה ולתפארת ולא שמעו: ואמרת אליהם את הדבר הזה כה אמר יהוה אלהי ישראל כל נבל ימלא יין ואמרו אליך הידע לא נדע כי כל נבל ימלא יין: ואמרת אליהם כה אמר יהוה הנני ממלא את כל ישבי הארץ הזאת ואת המלכים הישבים לדוד על כסאו ואת הכהנים ואת הנביאים ואת כל ישבי ירושלם שכרון: ונפצתים איש אל אחיו והאבות והבנים יחדו נאם יהוה לא אחמול ולא אחוס ולא ארחם מהשחיתם: טו שמעו והאזינו אל תגבהו כי יהוה דבר:

כדנן אמר יי לי איזיל ותזבן לך זרז דכתן ותשוניה על חרצך ובמיא לא תעלניה: וזבינית ית זרזא כפתגמא דיי ושויתיה על חרצי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי תנינות למימר: סב ית זרזא די זבנתא די על חרצך וקום איזיל לפרת וטמריה תמן בשעיעות כיף גלי: ואזלית וטמרתיה בפרת כמא די פקיד יי יתי: והוה מסוף יומין סגיאין ואמר יי לי קום איזיל לפרת וסב מתמן ית זרזא די פקדתך לטמריה תמן: ואזלית לפרת וחפרית ונסיבית ית זרזא מן אתרא דטמרתיה תמן והא אתחבל זרזא לית ביה צרוך לכל מדעם: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: כדנן אמר יי כדין אחבל ית תקוף אנש יהודה וית תקוף יתבי ירושלם דהוה סגי: עמא הדין דעובדיהון בישין דסריבו לקבלא ית פתגמי דאזלין בתר הרהור לבהון וטעו בתר טעוות עממיא למפלחהון ולמסגד להון ויהון כזרזא הדין דלית בהון צרוך לכל מדעם: ארי כמא דמדבק זרזא בחרצא דגברא כן קרבית לפולחני ית כל בית ישראל וית כל בית יהודה אמר יי למהוי קדמי לעם ולשום ולתושבחא ולרבו ולא קבילו: ותימר להון ית פתגמא הדין כדנן אמר יי אלהא דישראל כל גרב יתמלי חמר ויימרון לך המדע לא הוינא ידעין ארי כל גרב יתמלי חמר: ותימר להון כדנן אמר יי הא אנא ממלי ית כל יתבי ארעא הדא וית מלכא דיתבין לדויד על כורסוהי וית כהניא וית נבייא דשקרא וית כל יתבי ירושלם עקא ויהון דמן לרויא: ואגרנון גבר באחוהי ואבהן ובנין כחדא אמר יי לא אחמול ולא אחוס ולא ארחם מלחבלותהון: קבילו ואציתו לא תתרברבון ארי במימרא דיי גזיר כן:

רש"י

אזור' פורצי"נט בלע"ז: ובמים לא תביאהו' לכבסו כשיהא מלא זיעה כדי שימהר לירקב: ולא יצלח לכל' אינו ראוי לכלום: ויהי כאזור הזה' נאונס יהיה כאזור הזה הנרקב: נבל' כלי חרס הוא ועשוי להכניס בו יין: ונפצתים איש אל אחיו' אכה זה על זה שישברו חתיכות דקות כמו ככלי יוצר תנפצ' ונפצן את עולליך וכן כל ניפוץ שבמקרא: והאבות והבנים' אנפץ זה אצל זה: יתנגפו

רד"ק

כה אמר יי'· ענין האזור אפשר שהיה ממש ועשה כן ירמיהו מה שצוהו האל והחכ' הגדול מורה צדק רמב"ם כתב כי בחלום של נבואה היה כל המעשה הזה ומה שאמר לו ובמים אל תביאהו לא אדע בו טעם עדין ואם ר"ל שלא יכבסהו אחר שחגרו ימים אלא יחגרהו עם הזיעה למה לא אמר לא תכבסהו ושאר הענין מפורש ופירוש בנקיק הסלע בחור הסלע ות"י בשעיעו' כיף גלי ומה שאמר שילך לנהר פרת לטומנו שם לפי שהוא גבול ארץ ישראל ר"ל כי כשיצאו מא"י לבבל ישחת גאונם: לא יצלח לכל' לשום דבר כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם שום חלב ושום דם: המאנים' שם תאר האחד מאן בצר"י לפיכך הוא בקבוץ האל"ף בשו"א ופתח: ויהי כאזור' ופי' ויהיה גאונם שזכר את גאון יהוד' ואת גאון ירושלם: ואמרת כל נבל ימלא יין' אמור להם גם כן זה המשל והנבל הוא כלי חרס והנבל היה להם משל לפני דברי' האח' כי כמו שהנבל ימלא יין וכו' כלומר ימלא בתוכו ושהוא נבלע בדפניו כן יהיו מלאים ש שכרון מכל צד והשכרון הוא משל לרוב הצרו' כי כמו שהשכור שאין בו דעת לא ידע מה יעש' כן מי שתכפוהו הצרות הוא נבהל ונדהם ולא ידע מה יעשה והדבר השני שנמשלו בנבל כי כשיכה אדם נבל בנבל ישפנו שבריו וכן כתוב לשון נפוץ בנבלים כמו שכתוב ונבליהם ינפצו כן יהיה מריבה ביניהם על רוב צרותיה אפילו האבות עם הבנים ינופצו איש באחיו והנה ישחתו ע"י האויבים וע"י עצמם: שמעו אל תגבהו' לא תתגאו ותחשבו עצמכם כי המוסר והחכמה ע עמכם ואינכם צריכים לשמוע מוסר הש' ע"י נביאיו לא תעשו זה: תנו ליי' אלהיכם כבוד' ואל תבזוהו שלא לשמוע לדבריו אלא תנו לו כבוד: בטרם

הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון' הידוע לא נדע כי כל נבל ימלא יין' וי"ש חילוק באת"הון עיין בפרש' מק"ץ: כה אמר יי' אלהי ישראל כ"ד וסימ' במס' רבת' בערך אדני: ימלא ח' בקריא' וסי' יגע בהם ימלא ברזל' והנחל ההוא ימלא מים' והבית ימלא עשן' כי כל נבל ימלא יין ב' בפסוק' ימלא פי תהלתך' אז ימלא שחוק פינו' ואחר ימלא פיהו חצץ:

במסתרים ג׳ רפי׳ בקריא׳ וסימ׳ ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה ׳ דמינו כאריה יכסוף ׳ דוב ארב הוא לי ארי : פשבה ג׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר לך לך : אלפים ה׳ חס׳ ו״ו בליש׳ וסימ׳ לאלפיהם בארץ שעיר ׳ ואת למדתי אתם עליך אלפי׳ לראש ׳ ואמרו אלפי יהוד׳ בלבם ׳ אשי את אלפי יהוד׳ ככיור ׳ והיה כאלף ביהוד׳ :

תְּנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּבוֹד בְּטֶרֶם יַחְשִׁךְ וּבְטֶרֶם יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל־הָרֵי נָשֶׁף וְקִוִּיתֶם לְאוֹר וְשָׂמָהּ לְצַלְמָוֶת יָשִׁית לַעֲרָפֶל׃ וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּהָ בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה־נַפְשִׁי מִפְּנֵי גֵוָה וְדָמֹעַ תִּדְמַע וְתֵרַד עֵינִי דִּמְעָה כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר יְהוָה׃ אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְלַגְּבִירָה הַשְׁפִּילוּ שֵׁבוּ כִּי יָרַד מַרְאֲשׁוֹתֵיכֶם עֲטֶרֶת תִּפְאַרְתְּכֶם׃ עָרֵי הַנֶּגֶב סֻגְּרוּ וְאֵין פֹּתֵחַ הָגְלָת יְהוּדָה כֻּלָּהּ הָגְלָת שְׁלוֹמִים׃ שְׂאִי עֵינֵיכֶם וּרְאִי הַבָּאִים מִצָּפוֹן אַיֵּה הָעֵדֶר נִתַּן־לָךְ צֹאן תִּפְאַרְתֵּךְ׃ מַה־תֹּאמְרִי כִּי־יִפְקֹד עָלַיִךְ וְאַתְּ לִמַּדְתְּ אֹתָם עָלַיִךְ אַלֻּפִים לְרֹאשׁ הֲלוֹא חֲבָלִים יֹאחֱזוּךְ כְּמוֹ אֵשֶׁת לֵדָה׃ וְכִי תֹאמְרִי בִּלְבָבֵךְ מַדּוּעַ קְרָאֻנִי אֵלֶּה בְּרֹב עֲוֺנֵךְ נִגְלוּ שׁוּלַיִךְ נֶחְמְסוּ עֲקֵבָיִךְ׃ הֲיַהֲפֹךְ כּוּשִׁי עוֹרוֹ וְנָמֵר חֲבַרְבֻּרֹתָיו גַּם־אַתֶּם תּוּכְלוּ לְהֵיטִיב לִמֻּדֵי הָרֵעַ׃ וַאֲפִיצֵם כְּקַשׁ־עוֹבֵר לְרוּחַ מִדְבָּר׃

הבו קדם יי אלהכון יקרא עד לא תיתי עליכון עקא ותהון דמין לדמהלכין כדבקבלא ועד לא יתנגפון רגליכון על טורי קבל ותסברון לנהור ויהי עליכון חשוך לזהור והא כדבקבלא תהון מהלכין אתון : ואם לא תקבלון אולפן כד בסתרא תבכי נפשי מן קדם דיעדי מנכון יקרכון ומדמע תדמע ותשגר עיני דמעין ארי אשתבי עמא דיי : אמר למלכא ולמלכתא אמאיכו תבו ארי גלא יקרכון מנכון נפל כליל תושבחתכון : קרוי דרומא אתאחידו ולית דפתח גלו דבית יהודה כולהון גלו שלמא אתקבלו תושלימת עובדיכון : זקופו עיניכון וחזו דאתן מצפונא אן עמא דאתמסר ליך עם תושבחתיך : מה תימרון ארי יסער עלך חובך ואת אליפת יתהון למעבד בישין עלך הוו רברבין כדמן אולא הלא עקא וחבלין ייחדונך היא כחבלין לילדתא : וארי תימרין בלביך מא דין ערעוני כל אלין על דסגיאו חובך אתגליאת בהתתיך אתחזי קלניך : האפשר דישני הנדואה משכיה ונמרא שלטי רקמתיה אף אתון תכלון לאוטבא דהויתון מלפין למעבד בישין : ואבדרנון כקשא דעדי מן קדם רוחא למדברא :

בטרם יחשך ׳ יחשיך עליכם השמש כלומר שידמה לכם היום כלילה מרוב הצרות : ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף ׳ על הרי חשך ׳ נשף פירוש לילה וא״מ הרי כשתחשבו להשגב כאדם הנשגב בהרי׳ כן תחשבו להשגב בעזר מצרים או על ההרים עצמם יתנגפו רגליכם כמי שהולך בחשך שתגוף רגלו באבן כמו שנבא עליה׳ ישעיהו משא בהמות נגב כמו שפירשנו : וקוית׳ לאור ׳ ע״י מצרים : ושמה לצלמות ׳ האל ישים אותה התקוה לצלמות : ושית לערפל ׳ כפל ענין במלות שונות ישית כתוב פי׳ כמו ישים וקרי ושית והוא מקור והענין אחד : ואם לא תשמעוה ׳ אמר הנביא אם לא תשמעו זאת הנבואה שאני אומ׳ לכם מפי האל ית׳ במסתרים תבכה נפשי כי אני רואה אחריתכם ובכיית הנפש במסתרים היא הדאגה : מפני גוה ׳ מפני גאותכם שאין אתם רוצים להשפיל עצמכם לשמוע דבר יי׳ כמו שאמר להם ואל תגבהו : גוה ׳ כמו גאה ות״י מן קדם דיעדי מנכון יקרכון : ודמוע תדמע ׳ נפשי תבכה במסתרים ועיני תדמע בגלוי כי אני רואה שנשבה עדר יי׳ שהיה האל להם רועה ועתה נטשם כי לא שמעו לו והניחם ביד שובים : ותרד ׳ כל כך תדמע עיני עד שתרד בדמע : אמר למלך ולגבירה ׳ זה הצווי אינו לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה וכן ראה דית בני קול אומר קרא אמרו לנמהרי לב והדומים להם והמלך והגבירה הם יהויכין ואמו שהם גלו ראשונים עם הגבורים והחרש והמסגר : השפילו שבו ׳ כאילו אמר שבו בשפל ׳ כי השפילו פעל עומד כמו כי השפילו ותאמר גוה או יהיה פעל יוצא ופירושו השפילו כמאכם ושבו על הקרקע : כי ירד מראשותיכם ׳ בשלם ממלכותיכם האחד מראשה בשלם ממלכה והוא שם לרשות הממלכה ואמר ירד ואמר מראשותיכם לשון רבים ר״ל שום רשות לא נשאר לכם אלא הכל ירד כי אף בגלותם לא נהגו בהם מנהג מלכים שהרי נתנו יהויכין בבית הכלא כאחד העם : עטרת תפארתכם ׳ כפל הענין במלות שונות ואמר ירד לשון זכר ומראשותיכם ועטרת לשון נקבה רוצה לומר דבר מראשותיכם וכן כי יהיה נערה יעשה מלאכה אשר כמוהו לא נהיתה והדומים לו ובזה נוכל לתקן גם לשון רבוי אבל ענין טוב הוא מה שכתבנו בו : ערי הנגב ׳ ת״י קרוי דרומא ועל ערי יהודה אומר כי חלק יהודה היה בדרום או׳ כמו שכתוב ונזכרו בזה הלשון מפני הפסוק הבא אחריו שזכר בפון שבאים מצפון כי המחריבים והמגלים יבאו מצפון : סגרו ואין פותח ׳ ר״ל חרבו כי העיר החרבה אין יוצא ואין בא אין סוגר ואין פותח ובאמרו סוגר ר״ל שלא יכנס אדם שם וכן אמר בזה הלשון בחרבן הארץ בנבואת ישעיהו סגר כל בית מבא : הגלת יהוד׳ כלה ׳ ואף על פי שלא הגלת כלה עד צדקיהו כיון שגלה מלכם והוא יהויכין הרי היא כאילו גלתה כלה כי סופה לגלות בקרוב והגדולים שבהם גלו עם יהויכין : הגלת שלומים ׳ כפל ענין במלות שונות כי שלומים כמו כלם ר״ל שלמים וכן מוסר שלומנו עליו כמו מוסר כלנו ות״י רבוי מלת שלומים וכלל בו שני ענינים גלו שלמא אתקבלו תושלמת עובדיכון : הגלת ׳ משפטה הגלתה כמו והרבת את שבתותיה והרבתה : שאו עיניכם ׳ כתיב שאי וראי כנגד הכנסת כמו תכלית הפסוק ושני הפסוקים הבאים אחריו וקרי שאו וראו כנגד הרבים הפרטים ולפי דעתי כי שאי וראי אמר למלך ולגבירה שזכר כי להם היה העדר כי הם הרועים ומה שזכר בלשון נקבה הוא כנגד כניסת הסרים הגדולים שגלו עם יהויכין החרש והמסגר שגם להם הוא העדר והם בכלל פרוש אמר שאו עיניכם וראו הבאים מצפון ראו הכשדים הבאים מצפון להגלותכ׳ : איה העדר נתן לך ׳ ראה העדר שנתן לך להיות רועה עליהם והיו כאן תפארתך איה הם עתה כי לא תרעם עוד : מה תאמרי כי יפקוד עליך ׳ יפקוד האויב עליך כלומר סיבה עליך להגלותך ולהחריבך מה תאמרי או ות״י ארי יסער עלך חובך ר״ל יפקוד האל אבל לענין הפסוק כל׳ מה שפירשנו שהרי אומר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש ואמר מה תאמרי כי יפקוד עליך האויב כי את למדת אותם להיות עליך אלופים ולהיות לך לראש כי אחז שלח למלך אשור עבדך ובנך אני עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי אמר את גרמת לך שינלוך אלה ויחריבוך כי את הגלת אותם עליך כי רחוקים היו מארצך מה תאמרי כשיבאו להחריבך כי בכל באו לאושיעך : הלא חבלים יאחזוך ׳ כשתראי זה יאחזו אותך חבלים כמו אשת לידה האשה העומדת ללדת וזה הענין יתהפך כי נאמר כי צירים וחבלים יאחזוך : יאחזוך ׳ האות בחטף סגול : לדה ׳ יתכן שיהיה שם כמו מלידה ויבטן ויהיה אשת סמוך גם אפשר שיהיה לדה תואר כמו נכה אין ללידה ויהיה אשת מוכרת כמו אשת יפת תואר : וכי תאמרי ׳ נגלו שוליך שולי הבגד הם התחתונים וכשיהפכו למעלה הנה הם נגלים והלובש נגלה וכן אמר ונגלותי שוליך על פניך והנה אחר שיהפכו השולים העקבים נגלים : נחמסו ׳ כמו נגלו וכן ויחמוס כגן סוכה וינלה וזה הוא משל על כנסת ישראל שהיתה נסתרת תחת כנפי האל ונכבדת בארצה ועתה היא גולה והוסר סתרה מעליה והנה היא גלויה ונגלה קלונה לעין כל בארצות נכרים : היהפוך ׳ כי דבר טבעי הוא השחרות בכושי ואינו דבר מקרה ולא יסור ממנו לעולם וכן החברבורו׳ בנמר כן הרשע לא יוכל לסור מכם כאילו הוא טבעי בכם כ״כ למדתם והרגלתם עצמכם במעש׳ הרע עד שטבע אצלכם דבר טבעי : למדי ׳ כמו למוד מדבר מורגל : הרע ׳ מקור כמו ואם הרע תריע ות״י כושי הנדואה : חברבורותיו ׳ כתמיו ות״י שלטי רקמתיה : ואפיצם ׳ לפיכך אפיץ אותם מהרה בקלות כקש עובר לרוח מדבר פירוש כקש שהוא עובר מהרה בעבור הרוח שנושבת בו כן אפיצם במדבר כלומר אוציאם מעריהם למקום רחוק כמו המדבר גם ים מדבר בין ירושלם ובבל :

יתנגפו ׳ יכשלו אצופי״ר בלע״ז : הרי נשף ׳ הרי חשך בלכתם בגולה : ושית לערפל ׳ כמו ולשית את האור לערפל : מפני גוה ׳ מפני גדולה שלכם שתבטל מפני גאותה של מלכות שמים שתנתן לפסילים : למלך ולגבירה ׳ יהויכין ואמו : ירד מראשותיכם ׳ ומסטו״רי קאי״ן בלע״ז עלייתכם כמו שנאמר ויצא אלין יהויכין הוא ואמו ועבדיו וכולם הוליכם בגולה : ערי הנגב סוגרו ׳ לפני הבאין עליהם מן הצפון ערי ארץ ישראל סגורות מאימת נבוכדנצר : הגלת שלומים ׳ לא ילאם יהויכי׳ כי לשלום יצא וינלהו ׳ לא שלומי׳ נרדונאמי״נץ בלע״ז ׳ כלומר תשלום עוונם וכן ת״י איתקבלו ת תושלמת חוביהון : שאו עיניכם וראו ׳ את הבאים עליכם מצפון : איה העדר ניתן לך ׳ אחר שיגלו יאמר לירושלם כן : מה תאמרי כי יפקוד ׳ הקב״ה עליך : למדת אותם עליך אלופים לראש ׳ שאתם יהם מלאכים לכשדי׳ להביא מסם עז שלהם לעבד׳ כמה שנאמר ביחזקאל ותעגבה עליה׳ למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה ׳ לא למדת אותם עליך א אופים חזקיהו שהראה לשלוחי מרודך בלאדן את כל בית נכאתה : שוליך ׳ שיפולי הבגדי׳ ט״ס אורלא״ט בלע״ז כשמפשיטי את האשה דיך בזיון מהפכין אלוקא מלמט׳ למעלה : נחמסו עקביך ׳ נגזרו דרכיך נחמסו כמו ויחמס כגן סוכו ׳ עקביך ׳ טר״כים בלע״ז פסקו עוברי ד דרכי׳ : כושי ׳ שם אד׳ שחור וקורין מ״אור ב בלע״ז : ונמר ׳ ליאפא״רט בלע״ז : חברבורותיו ׳ הנמר מנומר הוא והם א החברבורו׳ טק״ש בלע״ז ואי אפשר שיהפכו : הרע ׳ כמו להרע :

זה גורלך מנת מדיך ׳ כמו מדותיך או יהיה מלה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו חרבע פנותיו ויקובץ בלשון זכרים כמו שער הפנים כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדים וממנו מדיך ופי׳ במדה שמדדת מדדתי לך את שכחת אותי ואני שכחתי אותך פנית אלי עורף ולא פני׳ ואני הסתרתי פני ממך והיית לאכול ומאחוך ברות רבות ורעות וזה גורלך וענשך מאתי: וגם אני׳ מבואר הוא: נאופיך׳ כבר פירשנו כי כל ענין הנאוף הוא משל לע״ז: ומצהלותיך׳ שהיית שמחה על מעשיך הרעים: לא תטהרי אחרי מתי עוד׳ לא תטהרי אחרי שכטומאת ואם תאמרי שתטהרי מתי עוד כיון שלא תטהרי קודם שתגלי וי״ת לא תדכן עוד כען ליך ארכא יומין סגיאין: אמר

נראה ה׳ וסי׳ שנית ל׳ הכהן ׳ ונר׳ ל׳ הכהן דוהי׳ במקו׳ השחין ׳ והביאותיו ונר׳ פני יי׳ ׳ אני חשפתי שוליך ׳ גלה חציר ונרא׳ דשא: לא מצאו ד׳ וסי׳ ואדיריהם שלחו צעיריהם ׳ ובשלש׳ רעיו חרה ׳ ויצא מן בת ציון כל הדרה ׳ שבעו בארץ שערידה: כתנים ג׳ וסימ׳ ופראי׳ עמדו על שפים ׳ אעשה מספד כתנים׳ ואתה כתנים בימים:

רשי

מנת מדיך ׳ חלק מדותיך מלה כנגד מדה: חשפתי שוליך ׳ גליתי שיפולי בגדייך להפכם על פניך: מצהלותיך ׳ כצהלת סוסי׳ נואפים: אחרי מתי ׳ תטהרי עוד: דברי הבצרת׳ שיביא עליהם רעב ומכחש חבדו לשון מבצר כ כמו ומבצר משגב חומותיך: ושעריה׳ עריה: וצוחת ירושלם׳ צעקת ירושלם כמו אוחם הדים יצוחו: על גבים ׳ בורות שהמי׳ מתכנסין בהם: שבו כליהם ריקם ׳ שלא ירד מטר: אכרי׳ ׳ בוביירש בלע״ז: וחפו ׳ לשון כסוי: ילדה ועזוב ׳ את וולדה לבקש לה מרעה: על שפיים ׳ יבלי מים ריביי״ש בלע״ז: ענו בנו׳ העידו בנו: עשה למען שמך׳ עשה מה שתעשה עמנו למען שם הגדול שיאמרו לך שאתה יכול בכל ו ואנחנו עמך וצאן מ מרעיתך ולא כאלה ש שתתן שם כבודך ל לפסילים ומדר׳ אגדה למען שמך המשותף בשמינו: מקוה ׳ תוחלת: נדהם ׳ דיקליק בלע״ז מושך ידו מן המלחמה וי״א דיקליאכן: ושמך עלינו נקרא ׳ לפיכך אין כבודך בכך:

כה זֶה גוֹרָלֵךְ מְנָת מִדַּיִךְ מֵאִתִּי נְאֻם יְהוָה אֲשֶׁר שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתִּבְטְחִי בַּשָּׁקֶר׃ וְגַם אֲנִי חָשַׂפְתִּי שׁוּלַיִךְ עַל פָּנָיִךְ וְנִרְאָה קְלוֹנֵךְ׃ נִאֻפַיִךְ וּמִצְהֲלוֹתַיִךְ זִמַּת זְנוּתֵךְ עַל גְּבָעוֹת בַּשָּׂדֶה רָאִיתִי שִׁקּוּצָיִךְ אוֹי לָךְ יְרוּשָׁלַםִ לֹא תִטְהֲרִי אַחֲרֵי מָתַי עֹד׃

יד

א אֲשֶׁר הָיָה דְבַר יְהוָה אֶל יִרְמְיָהוּ עַל דִּבְרֵי הַבַּצָּרוֹת׃ אָבְלָה יְהוּדָה וּשְׁעָרֶיהָ אֻמְלְלוּ קָדְרוּ לָאָרֶץ וְצִוְחַת יְרוּשָׁלַםִ עָלָתָה׃ וְאַדִּרֵיהֶם שָׁלְחוּ צְעוֹרֵיהֶם לַמָּיִם בָּאוּ עַל גֵּבִים לֹא מָצְאוּ מַיִם שָׁבוּ כְלֵיהֶם רֵיקָם בֹּשׁוּ וְהָכְלְמוּ וְחָפוּ רֹאשָׁם׃ בַּעֲבוּר הָאֲדָמָה חַתָּה כִּי לֹא הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ ה בֹּשׁוּ אִכָּרִים חָפוּ רֹאשָׁם׃ כִּי גַם אַיֶּלֶת בַּשָּׂדֶה יָלְדָה וְעָזוֹב כִּי לֹא הָיָה דֶּשֶׁא׃ וּפְרָאִים עָמְדוּ עַל שְׁפָיִם שָׁאֲפוּ רוּחַ כַּתַּנִּים כָּלוּ עֵינֵיהֶם כִּי אֵין עֵשֶׂב׃ אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי רַבּוּ מְשׁוּבֹתֵינוּ לְךָ חָטָאנוּ׃ מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעוֹ בְּעֵת צָרָה לָמָּה תִהְיֶה כְּגֵר בָּאָרֶץ וּכְאֹרֵחַ נָטָה לָלוּן׃ לָמָּה תִהְיֶה כְּאִישׁ נִדְהָם כְּגִבּוֹר לֹא יוּכַל לְהוֹשִׁיעַ וְאַתָּה בְקִרְבֵּנוּ יְהוָה וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא אַל תַּנִּחֵנוּ׃

דין עדביך וחולק אחסנתיך מן קדמי אמר יי דשבקת פולחני ואתרחצת על שקרא׃ ואף אנא אגלי בהתת חובך על אפך ויתחזי קלניך׃ טפשותיך ושטותיך ועצת חטאי ינקותיך על רמתא בחקלא גלי קדמי שקוציך וי ליך ירושלם לא תדכין עד כען ליך ארכא יומין סגיאין׃

דהוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה על עסקי בוצרתא׃ אתאבלו דבית יהודה וקרויהון חרובא אתחפיאו אפיהון אכרום אוכמין כקדרא אתרטישו לארעא וצוחת יתבי ירושלם סליקת׃ ותקיפיהון שלחו תגניהון למיא אתו על פצידיא ולא אשכחו מיא תבו מניהון ריקן בהיתו ואתכנעו וחפו רישיהון׃ בדיל חובי יתבי ארעא אתברו ארי לא הוה מטרא בארעא בהירתו אכריא וחפו רישיהון׃ ארי אף איילתא במדברא ילידת ושבקא ארי לא הוו דתאין דעסבא׃ ועדדין קמו על נגרין שתן רוחא כירודין קמא עיניהון ארי לית עשבא׃ אם חובנא אסהידו בנא יי עבד בדיל שמך ארי סגיאין תיובתנא קדמך חבנא׃ סיבור ישראל פרקיה בעדן עקא למה יחול רוגזך עלנא ואנחנא כתותבין בארעא וכעדי אורחא דסטא למבתא׃ למה יחול רוגזך עלנא ואנחנא מטלטלין ושביקין ואת גבר יכיל למפרק ואת שכנתך בינגא יי ושמך עלנא אתקרי לא תשבקננא׃

תניחנו ׳ פי׳ כמו תעזבינו: כן אהבו לנוע ׳ כן כמה שנגזרתי עליהם גולה אהבו שם להיות גולים לעבוד ע״ז רחוקות: ואליל

חסר היה׳ הבצרות׳ האחד בצרה וי״מ זה לעתות בצר׳ הבי״ת שרש ופירושו יוקר המאכל והוא הרעב ובמשקל אח׳ ובשנת בצורת והוא מלשון לא יבצר מהם ענין מניעה כי הרעב מפני מניעת הגשמים ובאמרו בלשון רבים בצרו׳ ר״ל יוקר מעות ויוקר פירות והיה דבר יי׳ אליו קודם היות הבצרות כי יהיה ו ואמר לו בנבואה כך: אבלה יהודה׳ ענין השחתה כמו אבל קירום אמלל יבהר וי״ת אתאבלו דבית יהודה: ושעריה אמללו׳ על דרך כל שעריה שוממים ר״ל אין יוצא ואין בא בהם או שבתו הזקנים משבת בשערים כמו שאמר זקנים משער שבתו וי״ת וקרויהון חריבא: קדרו לארץ׳ השערים על דרך משל או פיר׳ יושבי השערים על דרך ישבו לארץ ידמו וי״ת אתחפיאו אפיהון אכרום אוכמין כקדרא ואתרטישו לארעא: וצוחת ירושלם עלתה׳ על דרך ותעל שועת העיר השמימה ר״ל יושבי העיר ירושלם: ואדיריהם׳ הגדולים שלחו צעיריהם חוץ לעיר לראות אם ימצאו מים באו על החפירות שדרך למצא בהם מים המתכנסים שם מי גשמים או שיהיה שם מקום מים לעומק המקום והנה לא מצאו מים לפיכך היה להם בשת ששבו כליהם רקים כלומר שפו ריקם כמו שנאמר באיוב בשו כי בטח ופי׳ שבו כליהם שבו עם כליהם או פי׳ שבו על הכלים כלומר ע״י משיב וכן אפוד ירד בידו לבלתי באו הכלים ׳ צעוריהם כתיב והקרי ביו״ד ושניהם כנוכים במשקל השמות אלא שהקרי יותר מבואר כי נמצא צעיר ביו״ד ולא נמצא צעור בוי״ו: בעבור ה האדמה חתה׳ בעבור טעם לסוף הפסוק שעליו למה ופי׳ ראשם בעבור שהאדמה חתה ונשברה כי לא היה גשם בארץ או טעם בעבור לסוף הפסוק הזה שאמ׳ בשו אכרים חפו ראשם: היה׳ מלרע: בארץ׳ ר״ל בארץ ישראל: אכרים׳ הם עובדי השדות: כי גם אילת׳ אפי׳ האילת ילדה העפרים ועזבה אותם מחסרון מרעה כי לא היה דשא ועזבה ילדיה לבקש מרעה בארץ אחרת ולא חששה על ילדיה אע״פ שהיא רחמנית והלכה להחיות את נפשה: ועזוב׳ מקור במקום עבר כאילו אמר ועזבה וכן והחיות רצוא ושוב כאילו אמר רצו ושבו: ופראים׳ שפים׳ חסר יו״ד הרבים מהמכתב וכבר פירשנו שפירושו המקומות הגבוהים ועמידתם שם לראות משם אם יראו עשבים בשום מקום וילכו שם ושאיפת הרוח פיר׳ בפסוק פרא למוד מדבר שם אמר על הפרא שאיפת רוח בלא סמיכה אל אחר והנה סמך אותם אל התנים כאלה כי עקר השאיפה היא בתנים וכן הוסיף המתרגם שם ואמר כירודה ובאמרו שאפו רוח ר״ל כי לא היה להם הנאה בעמדם על השפי׳ אלא שאיפת הרוח: כלו עיניהם׳ בראותם כי אין עשב כאילו כלו עיניהם מרוב הביטם למרחוק ולא ראו עשב וזה היה בעונם עונותיהם בישוב ובמדבר ושאר הגוים היה להם שובע וזה היה להם בעמי׳ לאות לקבל עונם עונותיהם מאת האל כמו שאמר והיו בך לאות ולמופת: אם עונינו ענו בנו׳ אמר הנביא בראותו בנבואה הרעה שיהיה אומר לאל וכולל עצמו בכלל ישראל ואף על פי שהוא לא היה בו עון אמר אם עונינו ענו בנו יי׳ עשה למען שמך וכן אמר משה רבינו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו ׳ אמ׳ אם עונינו ענו בנו העידו בנו כי בהיות מניעת הגשם בארצנו ולא בארצות הגוים הם העידו בנו כי עליהם אנו לוקים ואף על פי כן עשה למען שמך הנקרא עלינו: כי רבו משובותינו לך חטאנו ׳ אמת כי הדין עליך להענישנו כי רבו משובותינו שמרדנו בך בכמה דברים בעבור אלהים אחרים ובהרבות החמס ובשמוע לנביאי השקר ולא לנביאי האמת לפיכך אמר כי רבו ואעפ״כ עשה למען שמך הנקרא עלינו שאנו נקראים עם יי׳ ׳ עונינו חסר יו״ד הרבים: מקוה ישראל׳ כי אף על פי שסרו מדרכיך לך הם מקוים ובכל דור ודור אתה מקוה ישראל ואתה מושיעו בעת צרה אף על פי שהצרה תבא להם בעונם אתה תושיעם ותרחם עליהם גם כן עתה בזמן הזה הושיעם ורחם עליהם ולא יכלו ברעב: למה תהיה כגר בארץ׳ במקומות רבים דברה תורה בענין הבורא כלשון בני אדם ויחסה אותו בראות ובשמע ובריח וביד וברגל כלדברו בני אדם והכל דרך משל להבין בני אדם ובכל מקום רחקו אונקלוס מתרג׳ התורה ויונתן בן עוזיאל מתרגם ספרי הנביאי׳ רחק מעל הבורא יחסי התאר׳ וענין הפסוק גם כן ואסר אחריו השב יונתן הדבר הנאמר על האל על ישראל ראה לרחק מעליו יתברך אפילו לדרך דמיון ותרג׳ כן סבור ישראל ונומ׳ כבעמוד: למה תהיה כאיש כדה׳ למה יחול רונזך עלנא ונומ׳ כבעמוד ופשט הפסוקי׳ כן הוא למה תהיה כגר בארץ כי מי שהוא גר בארץ ואינו מאזרחי הארץ ומתושבי׳ אינו חושש בענין הארץ מה יהיה בה כי אם הוא בה היום לא יהיה בה למחר וכל שכן האורח שנטה בעיר ללון בה לבד כי הוא עובר אורח שאינו חושש בטובתה וברעתה ואתה דומה להם בענין הזה בהסתירך פניך מהארץ ולא תחוס לברכתה ולך הארץ ואנחנו גרי׳ בה ותושבי׳ עמך או אתה דומה בענין הזה לאיש נדהם ונבהל לא ידע מה לעשות או כגבור אמר כגבור כי בידו התשועה ויש עת שלא יוכל להושיע בגבורתו: ואתה בקרבנו יי׳ ׳ ואיך תוכל להעלי׳ עיניך מארותינו: ושמך עלינו נקרא׳ כי אנחנו נקראים על שמך עם יי׳ לפיכך אל תניחנו׳ ובדרש שמך משותף בשמינו ישראל׳ נדהם פירושו לפי מקומו נבהל ואדוני אבי ז״ל כתב כי מפרש אותו מן הערבי למי שהוא מכוסה לב מאלי מדהוס:

כה אמר יי׳ כן אהבו לנוע׳ כמו שאהבו הם לנוע כן אעשה עמהם כי הם הולכים למצרים ולאשור לבקש מהם עזר מאויביהם ולא בטחו בי ורגליהם לא חשכו מלכת אף על פי שהיו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר להם ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר ואף על פי כן לא מנעו רגליהם מלכת וכיון שאהבו לנוע אני אניעם ואגלם בין העמים ואם תאמר מה תשובה היתה זאת לדברי ירמיהו כי הוא היה מתפלל על הרעב כאומר כי אע״פ שהיה מניעת גשמים אם היו יכולין לבאת לארצות הגויים להביא תבואה לא היה הרעב כל כך גדול אבל האויבים היו באים עליהם בכל יום ולא היו יכולים לבאת לפיכך היה רעב חזק לפיכך השיב לו האל על שלוט האויבי׳ בהם ויגלו אותם ובין כך הרעב והחרב עליה׳ לפיכ׳ אמר עתה יזכור עונם כלומר עתה קוד׳ הגלות יזכור עונ׳ ברע׳ ויפקוד חטאתם בחרב: ויאמ׳ יי׳ לטובה׳ לפי שהתפלל על מקצתם לרע והם רצו להמיתו ואמר אראה נקמתך מהם ואמר התיקם כצאן לטבחה והקדישם ליום הרגה לפיכך אמר לו לטובה אל תתפלל עליה׳: כי יצומו׳ כשיקראו צום ויתענו ויתפללו איני שומע אל רנתם פי׳ צעקתם כמו קומי רני בלילה ואמר אל רנתם והוא לא הזכיר תפלה וצעקה אלא הצום לפי שאין צום בלא תפלה וצעקה: רצם׳ ירצה אותם כלומר עולותם ומנחתם לא יהיו לרצון לפני: ואמר׳ מה יוכל ישראל לעשות אם הנביאי׳ מטעי׳ אותם ואומר להם לא תראו חרב ורעב: שלום אמת׳ שלום של קיימא: ויאמ׳ יי׳ חזון שקר׳ כי לא ראו זו בנבואה והם אומרים כי בנבואה ראו אותה: וקסם ואליל ותרמית לבם׳ קסם כתב החכם הגדול רמב״ם ז״ל כי יש אנשים שיש בהם אליהם הכח השכלי בכח המדמה עד שידברו עתידו׳ ויחלמו חלומות צודקות ומזה הכת היו נביאי הבעל ומפני זה היו מאמינים בהם ויקרא זה הענין קסם ויקרא בעליו קוסם ויש מפרשים כי חוזה בכוכבים יקרא קוסם: ואלול ותרמות׳ כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד ואליל הוא דבר שאינו וזה שהם אומרים חרב ורעב לא יהיה זהו דבר שאינו כי באמת יהיה הרעב והחרב׳ ותרמית לבם מרמה חושבים בלבם כיון שחושבים אותנו שאנו צודקים בדברינו כמו שנסו אותנו בקצת העתידו׳ נאמר להם שלא יפחדו מדברי ירמיהו כי אנחנו ראינו בנבואה כי לא ראינו חרב ורעב ונייפה להם מעשיהם כדי שנהיה נכבדי׳ בעיניה׳ ונאהבי׳ להם וזהו תרמי׳ לבם שהם חושבים לרמות העם בדבריהם: מתנבאים לכם׳ אמ׳ לכם וכלל הנביאים עמהם כמו שהוא היה כולל עצמו בכלל ישראל כאומר כי רבו משובותינו וגו׳: לכן׳ יתמו הנביאים ההמה׳ ר״ל באחרונה ילקו הם בחרב וברעב בעבור שהם החטיאו את ישראל: והעם׳ אע״פ שהיו מטעים אותם נביאי השקר היה להם לבחון בין נביאי האמת לנביאי השקר כי נביא האמת מעמיד אותם על תורת משה ונביאי השקר מיפי׳ להם ע״ז שהוא בטול התורה ואע״פ שהם צודקי׳ בקצת דבריה׳ בעתידו׳ היה לכם להחזיק זה בקסם לא בנבואה כיון שדבריה׳ לבטול תורה והיא ע״ז שאפי׳ יעשו אותות ומופתים אמר׳ תורה יומת כי דבר סרה וקיום האותו׳ והמופתי׳ אמר הכתוב הטעם כי מנסה יי׳ אלהיכם אתכם: ואין מקבר להמה׳ זה היה עונש מוסף על היסורים והמיתה: נשיהם׳ כי היו נשמעת לדברי שקר יותר מן האנשי׳: ובניהם ובנותיהם׳ הקטני׳ בעונש אבותיהם כי כן הוא המשפט מאת הא״ל ית׳ שהוא אל אמונה ואין עול: ואמרת׳ אתה תאמר להם זה הדבר שאתה בוכה ומצטער על שברם שאתה רואה שיבא עליהם בנבואה ותאמר להם שאתה רואה גם כן חללי חרב מבחוץ ותחלואי הרעב מבפנים וזה להפחידם אולי ישבר לבם ויכנעו בשמעם את הדברים האלה: בתולת בת עמי׳ עד שתגלה היא כמו הבתולה שלא ידעה איש ולא שלט עליה וכן היא דומה לבתולה כלומר שלא שלטו עליה הגוים להגלותה מארצה עד עתה ותהיה נכנעת להם בגלותה כמו הבתולה כשנבעלה: מכה נחלה׳ מכה קשה בחולי גדול: אם׳ תחלואי רעב׳ שם תאר על משקל ותעלולים ימשלו בם וזכר החולים מפני הרעב ולא זכר המתים ברעב כי החולים היו רבים מהמתים: כי גם נביא גם כהן׳ נביא מנביאי השקר כהן מכהני הלוים שהיו בהם רעים כמו שאמר כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך: סחרו אל ארץ ולא ידעו׳ סבבו ללכת לגלות אל ארץ אחרת ולא ידעו לא הרגישו בעצמם עד שגלו כי אף על פי שהיה מתנבא על הנביאים שימותו בחרב וברעב מהם גלו עם יהויכין כמו שכתוב שהיו מתנבאים שם בגולה ואמר גם ר״ל גם הם שהם גדולי העם כי גלו עם יהויכין החרש והמסגר באמרו סחרו לפי שההולך לדרך רחוקה אי אפשר שלא יסוב הדרכים כי אין כל הדרך דרך ישרה וי״ת ארי אף ספר וגו׳ כבעמוד:

לנוע ד׳ בקריאה וסימ׳ ויאמר להם הזית׳ התאנה׳ הגפן׳ כן אהבו לנוע: שלום ב׳ וסי׳ נמסר בספרא סי׳ כ״ט ובפר׳ וישב: לכן י״ד בטעמא בסיפרא וסי׳ נמסר בסיפרא דא סימ׳ ז׳: ההמה י״ב בקריא׳ וסימ׳ ויאמרו האנשים ההמה אליו׳ כי עד הימים ההמה היו בני ישראל׳ לכן כה אמר יי׳ על הנביאי׳

י כה־אמר יהוה לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו ויהוה לא רצם עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם: ויאמר יהוה אלי אל־תתפלל בעד־העם הזה לטובה: כי יצמו אינני שמע אל־רנתם וכי יעלו עלה ומנחה אינני רצם כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם: ואמר אהה אדני יהוה הנה הנביאים אמרים להם לא־תראו חרב ורעב לא־יהיה לכם כי־שלום אמת אתן לכם במקום הזה: ויאמר יהוה אלי שקר הנביאים נבאים בשמי לא שלחתים ולא צויתים ולא דברתי אליהם חזון שקר וקסם ואלול ותרמות לבם המה מתנבאים להם:

טו לכן כה־אמר יהוה על־הנבאים הנבאים בשמי ואני לא־שלחתים והמה אמרים חרב ורעב לא יהיה בארץ הזאת בחרב וברעב יתמו הנביאים ההמה: והעם אשר־המה נבאים להם יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני הרעב והחרב ואין מקבר להמה המה נשיהם ובניהם ובנתיהם ושפכתי עליהם את־רעתם: ואמרת אליהם את־הדבר הזה תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל־תדמינה כי שבר גדול נשברה בתולת בת־עמי מכה נחלה מאד: אם־יצאתי השדה והנה חללי־חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב כי גם־נביא גם־כהן סחרו אל־ארץ ולא ידעו:

כדנן אמר יי לעמא הדין כמדה דרחימו כן אתפרע מנהון לאגליותהון מארע בית שכנתי וכמה דהוו מערבין לפולחן טעותא ומבירת מקדשי רגליהון לא מנעו וקדם יי לא רעוא בהון כען יסער עליהון חוביהון ויתפרע עויתהון: ואמר יי לי לא תצלי על עמא הדין לטבא: ארי יצומון לא רעוא קדמי לקבלא צלותהון וארי יסקון עלתא ומנחתא לא רעוא קדמי בהון ארי בחרבא ובכפנא ובמותא אנא משיצי יתהון: ואמרית קבל בעותי יי אלהים הא נביי שקרא אמרין להון לא תחזון דקטלין בחרבא ובכפנא לא יהי לכון ארי שלם דקשוט אתן לכון באתרא הדין: ואמר יי לי שקרא אמרין נביי שקרא דמתנבן בשמי לא שלחתנון ולא פקדתנון ולא מללית עמהון נבואת שקר ואולפן וכדבין ורשע לבהון אנון מתנבן לכון: בכן כדנן אמר יי על נביי שקרא דמתנבן בשמי ואנא לא שלחתנון ואנון אמרין חרבא וכפנא לא יהי בארעא הדא בחרבא ובכפנא יסופון נביי שקרא האנון: ועמא דאנון מתנבן להון יהון מטרפין רמן בשוקי ירושלם מן קדם כפנא וחרבא ולית דקבר להון אנון נשיהון בניהון ובנתיהון ואשפוך עליהון ית בישתהון: ותימר להון ית פתגמא הדין ישגרן עיני דמען ליליא ויומם ולא ישתקן ארי תברא רבא אתברת מלכות כנשתא דעמי מחא ממרעא להדא: אם נפקית לחקלא והא קטילי חרבא ואם עלית לקרתא והא ממרעי כפנא ארי אף ספר אף כהן אתפניאו לסחורתהון על די מה בארעא ולא בקרו:

רשי

ואליל׳ לשון אל דבר שאינו: נחלה מאד׳ לשון חולי: סחרו׳ סבבו לבקש הצלה: אל ארץ ולא ידעו׳ אל ארץ אחרת ולא היו יודעין בה עד הנה: אס

מסרה

והיה כי תרבו ופרית׳ בארץ׳ ילכו בית יהוד׳ על׳ יבאו בני ישראל׳ וגם על העבדים ועל השפחות׳ אשר יחזיקו עשרה אנשים׳ אשר אשיב את שבות יהוד׳׳ לא אעשה אתכם כלה׳ וכן תהיה מגפת הסוס הפרד׳ ראיתי ביהודה דרכים נתות: ולא ידעו ב׳ וסימ׳ המעתיק הרים ולא ידעו׳ סחרו אל ארץ ולא ידעו:

המקום

אם בציון געלה נפשך · על מכת שלא לשוב עליה כי אם לעתך לשוב מדוע הכיתה באין מרפא : למען שמך · שנקרא רחום : כסא כבודך · בית המקדש ומדרש אגדה ישראל החקוקים בכסא כבודך : אם השמים יתנו רביבים · מאליהם אם לא על פיך בתמיה כ״ [illegible] מיהא הכפולה הראשונה בה״א והשנייה באם כגון הבמחני׳ אם במבצרים הטובה היא אם רעה המאום מאסת אם בציון געלה נפשך אף כאן הים בהבלי הגוים ואם ה השמי׳ : משה ושמואל · שניהם נזקקו לבקש רחמים על ישראל ומתחלה החזירום למוטב ואחר כך התפללו עליהם ולא עלה בלבם להשי׳ אפי׳ על שהחזירום למוטב משה שימו איש חרבו וגו׳ ויזר על פני המים וגו׳ ואחר כך אעלה על יי׳ אולי אכפרה · שמוא במצפה וישירו בני י ישראל את הבעלים ואחר כך קבצו את בני ישרא׳ המצפת׳ ואתפלל עליכם את׳ איך יכול להטיבם אלי לכך אל תתפלל עליהם : כפשי׳ רצוני : אשר למות וגו׳ כל המאוח׳ בפסוק קש׳ מחבירו חרב קשה ממות מיתת חרב מנוולת ומיתה של מ מטתו אינה מנוולת וכן הוא אומר יקר בעיני יי׳ המות׳ לחסידיו רעב קשה מחרב שזה מצטער וזה אינו מ מצטער כן הוא אומר טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי כולהו איתנהו בגוה : ופקדתי · לשון מיני פקידות : לסחוב · לגרר וכן אם לא יסחבום : לזועה · מגורת לא קם ולא זע · וכמו נאוה מגור׳ נאה מאד : לכל ממלכות הארץ · כל השומע רעה הבאה עליהם יזוע : ינוד · יקונן : ומי יסור אליך · לנטות מדרכו אליך לשאול לך לשלום : נלאיתי הנחם · כמה פעמים חשבתי להשחית ונחמתי על הרעה עתה נלאיתי הנחם · הנחם דפורפנסיר בלע״ז : במורא

טו ויאמר יי׳ ל׳ בטע׳ בסיפ׳ וסי׳ שליא מיקא קרא לשמואל

המאום מאסת · חזר הנביא להתפלל עוד ואף על פי שאמר לו האל אל תתפלל בעד העם הזה על מקצת העם שב להתפלל : אם בציון · אם ביושבי ציון כתרגומו כי לא דבר עד עתה על החרבן אלא על צרת היושבים בה : הכיתנו · מכת רעב : ואין לנו מרפא · כי אין מטר : קוה לשלום · מקור אם נקוה שלום מהאומות שכיננו וכלך ונשבור בר בארצם : ואין טוב · שום טובה לא יבא לנו משום צד : ולעת מרפא · מרפא מצרת הרעב ומצרת האויב : והנה בעתה · והנה אנחנו נבעתי׳ מצרת שניה׳ ויונתן תרגם ולעדן סליחת חובין והא פורענות חטאין ומקצת זה הפסוק הוא כתוב למעלה בפרש׳ אסף אסיפם נים ביניה׳ שנוי מעט הראשון לעת וזה ולעת הראשון מרפה בה״א וזה מרפא בא״לף : ידענו · ידענו רשענו וידענו גם כן עון אבתינו : כי חטאנו לך · אנחנו והם והדין עליך לפקוד עלינו עונם ועונינו כי אחזנו מעשיהם הרעים בידינו ונכר בפסוק המרדי׳ והוא שאמר רשענו ונכר הזדונות והוא שאמר עון ונכר גם כן השגגות והוא שאמר כי חטאנו לך : אל תנאץ · אף על פי כן למען שמך עשה ואל תנאץ : אל תנבל כסא כבודך · אל תפילהו לארץ כי כסא כבודך היא ירושלם אל תפילהו ותנבלהו בהיות יושביה נעזבים אין פונה אליהם : זכור · כלומר זכור ברית אבות ואותו הברית אל תפירהו אתנו וכן תרגם יונתן יעול דוכרן קיים א אבהתנא קדמך לא תשני קימך עמנא : היש · למי נצעק על המטר אלא לך : בהבלי הגוים מגשימים · פירוש נותנין גשם : ואם השמים יתנו רביבים · אפי׳ השמים והוא הרקיע שנותנים המטר כי השמים הם נותנים המטר ונלתך זה אינו שהרי אתה עוצרם כשתרצה שלא יתנו מטר אב״ אין נתינת המטר ברשותם וברצונם וכן אתה פותחן כשתרצ׳ הלא אתה הוא יי׳ אלהינו הנותן מטר לפיכך עלינו שנקוה לך שתתן מטר : כי אתה עשית את כל אלה · מניעת הגשמים אתה עשית אותה שעצרת השמי׳ שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה וזהו שאמר את כל אלה וכן אמר בנבואת זכריה כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה הנה אמר את כל אלה על מניעת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן

אבותינו ח׳ מל׳ וסימ׳ גם אנחנו גם אבותינו תניינא דפסו׳ · והבשת אכלה את יגיע · נשכבה בבשתינו · ידענו יי׳ רשענו · יי׳ עזי ומעזי · ירא אלהי אבותינו · והנה נפלו אבותינו · על אשר לא שמרו אבותינו : יחזקיהו ג׳ בנביא׳ וסי׳ נמסר בריש האי סיפרא : לשאל ו׳ חס׳ בקריאה וסי׳ והסיתהו לשאל מאת אביה שדה

הֲמָאֹס מָאַסְתָּ אֶת־יְהוּדָה אִם־בְּצִיּוֹן גָּעֲלָה נַפְשֶׁךָ מַדּוּעַ הִכִּיתָנוּ וְאֵין לָנוּ מַרְפֵּא קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב וּלְעֵת מַרְפֵּא וְהִנֵּה בְעָתָה׃ כ יָדַעְנוּ יְהוָה רִשְׁעֵנוּ עֲוֺן אֲבוֹתֵינוּ כִּי חָטָאנוּ לָךְ׃ אַל־תִּנְאַץ לְמַעַן שִׁמְךָ אַל־תְּנַבֵּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ זְכֹר אַל־תָּפֵר בְּרִיתְךָ אִתָּנוּ׃ הֲיֵשׁ בְּהַבְלֵי הַגּוֹיִם מַגְשִׁמִים וְאִם־הַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ רְבִבִים הֲלֹא אַתָּה־הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּנְקַוֶּה־לָּךְ כִּי־אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־כָּל־אֵלֶּה׃

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אִם־יַעֲמֹד מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְפָנַי אֵין נַפְשִׁי אֶל־הָעָם הַזֶּה שַׁלַּח מֵעַל־פָּנַי וְיֵצֵאוּ׃ וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ אָנָה נֵצֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לַחֶרֶב וַאֲשֶׁר לָרָעָב לָרָעָב וַאֲשֶׁר לַשְּׁבִי לַשֶּׁבִי׃ וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִשְׁפָּחוֹת נְאֻם־יְהוָה אֶת־הַחֶרֶב לַהֲרֹג וְאֶת־הַכְּלָבִים לִסְחֹב וְאֶת־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְאֶת־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ לֶאֱכֹל וּלְהַשְׁחִית׃ וּנְתַתִּים לְזַוְעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ בִּגְלַל מְנַשֶּׁה בֶן־יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל אֲשֶׁר־עָשָׂה בִּירוּשָׁלִָם׃ ה כִּי מִי־יַחְמֹל עָלַיִךְ יְרוּשָׁלִַם וּמִי יָנוּד לָךְ וּמִי יָסוּר לִשְׁאֹל לְשָׁלֹם לָךְ׃ אַתְּ נָטַשְׁתְּ אֹתִי נְאֻם־יְהוָה אָחוֹר תֵּלֵכִי וָאַט אֶת־יָדִי עָלַיִךְ וָאַשְׁחִיתֵךְ נִלְאֵיתִי הִנָּחֵם׃

ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · א׳ מ׳ ל׳ · ב׳ פסו׳ אל אל אל · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ כסיפ׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · לזועה ק׳ · ג׳ וכל ל״ה דכו׳ במ״ה · ו׳ חס׳ · ח׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳

הֲמִרְטַשׁ רְטַשְׁתָּא יַת דְּבֵית יְהוּדָה וְאִם יָתְבֵי צִיּוֹן רַחֵיק מֵמְרָךְ מָה דֵּין אַלְקֵיתָנָא וְלֵית לָנָא אַסָּא סַבַּרְנָא לִשְׁלָם וְלֵית טָב וּלְעִדָּן סְלִיחַת חוֹבִין וְהָא פוּרְעֲנוּת חֶטְאִין׃ יְדַעְנָא יְיָ חוֹבָנָא וְחוֹבֵי אֲבָהָתָנָא אֲרֵי חַבְנָא קֳדָמָךְ׃ לָא תְרַחֲקִנָּנָא בְּדִיל שְׁמָךְ לָא תְנַבֵּל אֲתַר בֵּית כּוּרְסֵי יְקָרָךְ יֵעוֹל דּוּכְרָן קְיָם אֲבָהָתָנָא קֳדָמָךְ לָא תְשַׁנֵּי קְיָמָךְ עִמָּנָא׃ הָא לֵית צְרוֹךְ בְּטַעֲוָת עַמְמַיָּא לְאַחֲתָא מִטְרָא וְאִם שְׁמַיָּא לָא יִתְּנוּן רְסִיסִין אֱלָהֵן עַל מֵימְרָךְ הֲלָא אַתְּ הוּא יְיָ אֱלָהָנָא וְנִסְבַּר קֳדָמָךְ אֲרֵי אַתְּ עֲבַדְתָּ יַת כָּל אִלֵּין׃ וַאֲמַר יְיָ לִי אִם יְקוּם מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְמִבְעֵי מִן קֳדָמַי לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּעַמָּא הָדֵין שַׁלַּח מֵאֲרַע בֵּית שְׁכִנְתִּי וְיִגְלוֹן׃ וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לָךְ לְאָן נִגְלֵי וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ דִּלְמוֹתָא לְמוֹתָא וְדִלְחַרְבָּא לְחַרְבָּא וְדִלְכַפְנָא לְכַפְנָא וְדִי לְשִׁבְיָא לְשִׁבְיָא׃ וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן אַרְבַּע פּוּרְעֲנָן בִּישָׁן אֲמַר יְיָ יַת דִּקְטִלִין בְּחַרְבָּא לְמִקְטַל וְיַת כַּלְבַיָּא לְנָרְרָא וְיַת עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְיַת בְּעִירָא דְאַרְעָא לְמֵיכַל וּלְחַבָּלָא׃ וְאֶתְּנִנּוּן לְזִיַע לְכָל מַלְכְוָת אַרְעָא עַל דְּלָא תָבוּ כִּמְנַשֶּׁה בַר יְחִזְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַל דְּאַסְגֵּי לְמֶעְבַּד בִּירוּשְׁלֶם׃ אֲרֵי מַן יֵחוּס עֲלָךְ יְרוּשְׁלֶם וּמַן יְדֵוי עֲלָךְ וּמַן יְזוּר לְמִשְׁאַל לִשְׁלָמָא לָךְ׃ אַתְּ שְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ לְאָחוֹרָא אִסְתְּחַרְתְּ וַאֲרֵים יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וַאֲחַבְּלִנָּךְ עַל דַּהֲוֵית יָכְלָא לְמֵתַב וְלָא תַבְתְּ׃ וכמא

דשפטים · לשאל לנו מלך · לשאל לו לשלום ולברכו דשמואל · כי מי יחמל עליך ירושלם · וינסו יי׳ בלבבם · ולא נתתי לחטא חכי :

את יבולה : ויאמר יי׳ אלי · למה תרבה בתפלה לפני כי אם יעמוד משה ושמואל לפני בתפלה שהיו גדולים ממך אם יעמדו הם לפני אין נפשי אל העם הזה · נפשי ר״ל רצוני כמו אל תתנני בנפש צרי וזכר משה ושמואל שהיו לוים ונביאים והגדול שבנביאים אחר משה רבינו היה שמואל וכן אמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ונאמ׳ כי נאמן שמואל לנביא ליי׳ ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה : שלח מעל פני ויצאו · שלחם מעל פני ויצאו ונאמר הכנוי כנגד ירמיהו כאילו אמר אם בידך לשלחם טוב שתשלחם משתתפלל עליהם : והיה כי יאמרו · אשר למות · אמרו ר״ל כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות איבעית אימא סברא האי קא מנוול והאי לא מנוול ואיבעית אימא קרא יקר בעיני יי׳ המותה לחסידיו רעב קשה מחרב סברא האי קא מצטער והאי לא מצטער קרא טובי׳ היו חללי חרב מחללי רעב שבי קשה מכולם כלהו איתנהו ביה : ופקדתי · משפחות על דרך המשלה כלומר ארבע מיני פורעניות : לסחוב · כי דרך הכלבים לגרר הנבלה באכלם אותה : ונתתים לזועה · כתיב וקרי לזעוה והענין אחד אלא שהם שני שרשים והם ענין התנועה : בגלל מנשה · כי הוא הנהיג את יהודה במעשים רעים ודם נקי שפך עד שמלא ירושלם חללים כמו שכתוב וי״ת על דלא תבו כמנשה בר חזקיהו : כי · ומי ינוד לך · כמו לנוד לו ולנחמו ענין נחמת האבל וספור הצרות עמו ובא בזה הלשון לפי שהמנחמים כדין ממקומן זה מפה וזה מפה לנחם האבל אמר מי יחמול ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך כי את גרמת חרבנך שנטשת אותי לפיכך תלכי אחור ולא לפנים : את · נלאיתי הנחם · כמה פעמים נחמתי על הרעה אשר דברתי לעשות להם ולא עשיתי נלאיתי על זה לא אוכל עוד להנחם אלא אפרע מהם :

ואזרם

ואזרם׳ כמו שזורים התבואה במזרה כן אזרם בשערי הארץ כלומר בגלותם ואפיצם בכל ערי הארץ ואמר בשערי במקום בערי כי דרך השער נכנסין ויוצאין בעיר וכן אמר לכל באי שער עירו ות״י בקרוי ארעא וכן תרגם במקומות רבים בשעריה בקרוהא ואמר ואזרם על עשרת השבטים שגלו וכן שכלתי אבדתי אומר עליהם ואף על פי כן שבט יהודה שראו כל זה מדרכיהם הרעים לא שבו ואמר שכלתי כי בכיו היו : עצמו לי׳ יבא זה הלשון בענין הכמות והאיכות ואמר לי ר״ל כי אני מכר עליהם ורבו אלמנותיו בעיני׳ אלמנותו כתוב בלא יו״ד וקרי ביו״ד וימצאו רבים כמוהו וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים אלמנות : הבאתי להם על אם בחור שודד בצהרים׳ על קהלת בחורי׳ הבאתי שודד בצהרי׳ כלומר כי לא באו בלילה כגנבים אלא בצהרי׳ ולא הועילה לבחורים גבורת׳׳ אם ר״ל קהלה או משפחה כמו שנקראת אום ואומה׳ בחור על דרך כלל כמו בחורים וכן שם מאות רכב בחור וכן ת״י איתיתי עליהו׳ וגו׳ כבעמוד : הפלתי עליה פתאו׳ עיר ובהלו׳׳ עליה על האם שזכר הפלתי עיר ר״ל חרבן הערים ובהלות כמו פתאום כמו ויבהילו את המן מהרוהו ללכת פתאום וכאילו אמר הפלתי עליה פתאום ובהלות עיר והכפל לחזק הענין כמו פתע פתאום ואדוני אבי ז״ל פירש עיר שונא מן ויהי עריך ות״י איתיתי עליהון משירין וגו׳ כבעמוד : אמללה יולדת השבעה׳ יולדת בנים רבים והיא כנסת ישראל ושבעה ענין רבוי במקומו׳ לא חשבון מכוון וכן עד עקרה ילדה שבעה׳ שבע יפול צדיק וקם׳ שבע כחטאתיכם : נפחה נפשה׳ ענין דאבון כמו מפח נפש : באה שמשה בעוד יומם׳ על דרך משל מרוב הצרות כמו שאמר גם כן על הצרות חשך השמש בצאתו׳ באה כתיב בא קרי והשמש ימצא לשון זכר ולשון נקבה : בושה וחפר׳׳ כפל ענין במלות שונות : ושאריתם׳ השארית שלא ילכו בגלות אתן לחרב ויש לפרש ושאריתם בניהם כמו שם ושאר : אוי לי אמי׳ איש ריב ואיש מדון׳ כי כלם מריבים עמי ומדון כמו ריב : לא נשיתי ולא נשו בי׳ לא נשיתי בהם שתהיה תובע הלואתי מהם ויקללוני בעבור זה וגם הם לא נשו בי שיהיו תובעים הלואתם ממני ולא ארצה לתת להם ובעבור זה יקללוני אין שום דבר מכל זה שסונאים אותי מפני שאני מוכיח אותם לטובתם : כלה מקללוני׳ הורכבה המלה משני שרשים מן קלל ומן קלה כי הם שני ענינים הקללה היא הפך הברכה והקלון הוא הפך הכבוד וכן אמר הנביא כלה מקללני ומקללני והורכבו שניהם כאחד ואמר במלה אחת שני עניני׳ לקצר הלשון ולצחותו והומרה הה״א קלה בוי״ו כמנהג התחלפה במקומו ולולי שהחליפוה וקראו למ״ד הפעל בקריאה לא היה נכר במלה ענין קלה : אמר יי׳׳ אמר לי האל כשהייתי מתרעם עליהם שסופי יהיה לטוב : אם לא׳ כענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא כאשר דמיתי כן היתה : שרותיך׳ כמו שריתך וחירק התי״ו במקום סגול וכן ת״ו ותפוצותיכם חירק התי״ו במקום סגול ואל״ף שאר כעלם מהמכת׳ וכן וגם כל שרית ישר׳ כמו שארית ושאריתך ענינו אחריתך כלומר מה שישאר לך מהזמן בבא רעתם וכן תרגם יונתן אם לא סופך יהא לטב : אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האויב׳ בעת רעת ישראל וצרתם אפגיע בך את האויב והוא נבוזר אדן יפגע בך שתעשה הטוב והישר בעיניך אם לשבת אם ללכת כמו שכתוב׳ הפגעתי בפעל יוצא כלומר אשימנו שיפגע בך ויבקש ממך שתעשה איזה דבר שתרצה ויש לפרש הפגעתי ענין פגיעת החרב ויהיה הפסוק חלוק אם לא שריתיך יאמר כנגד הנביא אם לא הפגעתי בך יאמ׳ כנג׳ ישראל כי גם לפירוש הראשון יאמר חילך ואוצרותיך כנגד ישראל׳ ויש מפרשים שאריתך התרתיך מן משרה קטרין כמו שאמר לו נבוזר אדן הנה פתחתיך היום מן הזיקים אשר על ידיך׳ שרותך כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד ואותיות אהו״י מתחלפות : הירוע׳ מן תרועם בשבט ברזל ענין שבר אמר הישבר ברזל ברזל אם ברזל אחד יחתוך ברזל אחר אם הברזל ההוא מעורב עם הנחשת והוא הברזל החזק שקורין בלע״ז אצ״יר ר״ל יחשבו שהם יוכלו לעמוד בפני נבוכד נצר כי אם הם ברזל נבוכד נצר הוא ברזל ונחשת : מצפון׳ כי בבל בפאת צפונית לארץ ישראל כמו שנאמר מצפון תפתח הרעה : חילך׳ לא במחיר׳ כל כך יהיו בוזזים רבים כי לא ימכר ולא יותן במחיר השלל אלא כל אחד ואחד יבוז לעצמו : ובכל חטאתיך׳ ובעבור מה יהיה זה בעבור כל חטאתיך : ובכל גבוליך׳ הם חטאתיך כי לא במקום אחד לבד אלא בכל גבוליך הם במותיך שהם חטאתיך וזה ענין עליכם תוקד ונאמר אחר זה בכפלת חטאת יהודה במלות שונות במקצת : והעברתי

לוא לה״ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא : בעוד ג׳ חס׳ וסימ׳ בעד שלשת ימים ישא פרעה׳ בעד יומם בושה וחפרה׳ בעד רשע לנגדי : נשיתי ב׳ בתרי לישני וסי׳ לא נשיתי ולא נשו בי׳ ותזנח משלו׳ נפשי׳ וא׳ ונשיתי אמך : חטאותיך ג׳ מ״ל וסימ׳ חילך ואוצרתיך לבז אתן׳ והלב זבחיך לא הרויתני׳ מחיתי כעב פשעיך

ל׳ ל׳ וָאֶזְרֵם בְּמִזְרֶה בְּשַׁעֲרֵי הָאָרֶץ שִׁכַּלְתִּי לה׳ מ״ל אִבַּדְתִּי אֶת־עַמִּי מִדַּרְכֵיהֶם לוֹא־שָׁבוּ׃ ח׳ עָצְמוּ־לִי אַלְמְנוֹתָו מֵחוֹל יַמִּים הֵבֵאתִי לָהֶם עַל־אֵם בָּחוּר שֹׁדֵד בַּצָּהֳרָיִם הִפַּלְתִּי עָלֶיהָ פִּתְאֹם עִיר ל׳ וּבֶהָלוֹת׃ ט׳ אֻמְלְלָה כה׳ ב׳ חס׳ ק׳ יֹלֶדֶת הַשִּׁבְעָה נָפְחָה נַפְשָׁהּ בָּאָה ב׳ ל׳ שִׁמְשָׁהּ בְּעֹד יוֹמָם בּוֹשָׁה וְחָפֵרָה וּשְׁאֵרִיתָם לַחֶרֶב אֶתֵּן לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ י׳ אוֹי־ ל׳ וחס׳ לִי אִמִּי כִּי יְלִדְתִּנִי אִישׁ רִיב וְאִישׁ ב׳ בתרי לשו׳ מָדוֹן לְכָל־הָאָרֶץ לֹא־נָשִׁיתִי וְלֹא־ ל׳ ג׳ ר״פ נָשׁוּ־בִי כֻּלֹּה מְקַלְלַונִי׃ יא׳ אָמַר יְהוָה סריתיך ק׳ לה׳ מ״ל אִם־לֹא שֵׁרוֹתִךָ לְטוֹב אִם־לוֹא׀ הִפְגַּעְתִּי בְךָ בְּעֵת־רָעָה וּבְעֵת צָרָה ל׳ וחס׳ ל׳ אֶת־הָאֹיֵב׃ יב׳ הֲיָרֹעַ בַּרְזֶל׀ בַּרְזֶל מִצָּפוֹן וּנְחֹשֶׁת׃ יג׳ חֵילְךָ וְאוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן לֹא בִמְחִיר וּבְכָל־ ג׳ מ״ל חַטֹּאותֶיךָ וּבְכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ ח

וּכְמָא דְדָרָן בְּמְדִירְיָא כֵּן אֲבַדַּר יַת עַמִּי בִּקְרְוֵי אַרְעָא תַּכְלִית אַבְדֵירִית יַת עַמִּי מֵאָרְחַתְהוֹן לָא תָבוּ׃ סְגִיאַת קֳדָמַי אַרְמְלָתְהוֹן מֵחָלָא יַמְמִין אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן עַל סִיעַת עוּלֵימֵיהוֹן בָּזוֹזִין כַּד בְּטִיהֲרָא אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן מַשְׁרְיָן בִּתְכֵּף וְהַבִילָא קִרְוֵיהוֹן׃ ו צְדִיאַת אַרְעֲהוֹן מִבְּלֵי עַמָּא הֲווֹ לְמַפָּחַת נְפַשׁ גָּלָא יְקַרְהוֹן בְּחַיֵּיהוֹן וְעַד דְּאִנּוּן קַיְמִין בְּהִיתוּ וְאִתְכְּנָעוּ וּשְׁאָרְהוֹן לְחַרְבָּא אֶמְסַר קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ וַי לִי אִמִּי אֲרֵי יְלִידְתִּנִי לְמֶהֱוֵי גְּבַר דִּין וְאֱנָשׁ מַצּוּ לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא לָא רְשַׁן בִּי וּמָא דַאֲנָא רְשֵׁינָא לָא תָבַע מִנְּהוֹן כֻּלְּהוֹן מְלַטְטִין לִי׃ אֲמַר יְיָ אִם לָא סוֹפָךְ יְהֵי לְטָב אִם לָא יֵיתוּן וְיִבְעוֹן מִנָּךְ בְּעִדָּן דְּאֵיתֵי עֲלֵיהוֹן סַנְאָה וְיָעִיק לְהוֹן בְּעֵיל דְּבָבָא׃ מְלַךְ דְּתַקִּיף כְּבַרְזְלָא יִסַּק לְסָעַר מְלַךְ דְּתַקִּיף כ כְּבַרְזְלָא וְכִנְחָשָׁא יֵתֵי מִצִּפּוּנָא עֲלָהּ לְמִתְבְּרָהּ׃ נִכְסֵיכוֹן וּבֵית גִּנְזֵיכוֹן לְבִזָּא אֶמְסַר לָא בְדָמִין בְּחוֹבִין דַּהֲוֵיתוֹן פָּלְחִין לְטַעֲוָתָא וּבְכָל תְּחוּמֵיכוֹן׃ ותשתעבדון

וכענן חטאותיך׳ וא׳ על חטאותיך׳ ושארא חטאתיך כתיב׃

במזרה׳ כפה שקורין וא״ן בלע״ז כזה שהוא זורה שעורין שלא יהו כולן נולין למקום אחד : עצמו לי׳ רבו לפני אלמנותיו : על אם׳ על ירושלם שהיא עיר ואם בישראל : בצהרים׳ הכל יהא גלוי לפניו כל גנזי מטמונים : הפלתי עליהם פתאם עיר׳ השכבתי עליהם פתאם גייסות של עיר ובהלות רבות׳ ויש פותרי׳ עיר לשון שנאה כמו ויהי עריך ופשריא לערך : אומללה יולדת השבעה׳ שומרון וכנסייה של עשרת שבטים שעמדו מהם ז׳ משפחו׳ מלכים רשעים ככר אומללה וגלתה : ושאריתם׳ אלו יהוד׳ וקצת בנימן שנשתיירו בישראל : לחרב אתן׳ אלו הן שבע משפחות ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנח׳ וביתו פקח וביתו הושע וביתו : נפחה נפשה׳ לשון דאבה נפש מתרגמי׳ ודאבון נפש ומפחן נפש : בעוד יומם׳ בלא זמנ׳ מהרו ליפול כך נדרש במסכת ג גיטין ובמדרש רבי תנחומא דרשו כלפי ירושלם ומונה שבעה רשעים יהורם יהואש אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו אך ים למנות עוד רחבעם אביה אמציה אחזיה : וחפרה׳ לשון בושת : אוי לי אמי׳ ירמיה היה מתאונן על עצמו שהיו שונאין אותו בני עירו על דברי תוכחותיו : איש מדון׳ איש מריבה כמו לא ידון רוחי : לא נשיתי׳ כמו לא תהי׳ לו כנושה : כולה מקללוני׳ אני רב עמהם על עסקי ממון שים לי עליהם ולא להם עלי והרי כל העם מקללני : שריתיך׳ השארתיך׳ לשון שארית וכן פתרו מנחם אבל דונש פתר אותו לשון התרה ושריתיך כמו משרי קטרין ופתרון שריתיך כן הוא שנ׳ הנה פתחתיך היום מן האזיקים כלומר ביום אשר הקים יי׳ את דברו כאמר לו ועתה הנה פתחתיך היום מן האזיקים אשר על ידיך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבלה וגם ישראל בקשו ממנו שיתפלל בשבילם כאשר כאמר לו התפלל בעדנו אל יי׳ אלהינו כי נשארנו מעט מהרבה : אם לא׳ לשון שבועה הפגעתי בך בעת רעה את האויב כשתבא עליהם הרעה יפגעו בך שתבקש רחמים עליהם כגון צדקיה אמ׳ לו דרוש נא בעדנו את יי׳ וגו׳׳ ד״א נבוזר אדן יבקש מאתך אם טוב בעיניך לבא אתי בבל׳ : הירוע ברזל ברזל מצפון׳ הו׳ אני ברזל הבא מצפון קשה משאר ברזל וכן פתרוני הם כמשלו לברזל הולכי רכיל נחשת ברזל ובירמיה כאמ׳ נתתיך לעמוד ברזל ולחומת נחשת ושלו חזק משלהם כי נבוכד נצר מצפון יבא כדבריו עליהם׳ הירוע הירוכן ברזל שלהם את שלך׳ ד״א הירוכן פרעה הבא בעזרתכם שהוא קשה כברזל את נבוכד נצר שהוא ברזל הבא מצפון ונחשת׳ תרגום יונתן נוטה לצד זה : חילך׳ לשון ממון : ואוצרותיך׳ לישראל הוא אומר : ובכל חטאותיך׳ ולמען כל חטאותיך תהי זאת לך : ובכל גבוליך׳ אשר העמדת ע״ז בכולן : אל

וְהַעֲבַרְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ בְּאֶרֶץ לֹא יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי עֲלֵיכֶם תּוּקָד׃ (טו) אַתָּה יָדַעְתָּ יְהוָה זָכְרֵנִי וּפָקְדֵנִי וְהִנָּקֶם לִי מֵרֹדְפַי אַל־לְאֶרֶךְ אַפְּךָ תִּקָּחֵנִי דַּע שְׂאֵתִי עָלֶיךָ חֶרְפָּה׃ נִמְצְאוּ דְבָרֶיךָ וָאֹכְלֵם וַיְהִי דְבָרְיךָ לִי לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחַת לְבָבִי כִּי־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלַי יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת׃ לֹא־יָשַׁבְתִּי בְסוֹד־מְשַׂחֲקִים וָאֶעְלֹז מִפְּנֵי יָדְךָ בָּדָד יָשַׁבְתִּי כִּי־זַעַם מִלֵּאתָנִי׃ לָמָּה הָיָה כְאֵבִי נֶצַח וּמַכָּתִי אֲנוּשָׁה מֵאֲנָה הֵרָפֵא הָיוֹ תִהְיֶה לִי כְּמוֹ אַכְזָב מַיִם לֹא נֶאֱמָנוּ׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִם־תָּשׁוּב וַאֲשִׁיבְךָ לְפָנַי תַּעֲמֹד וְאִם־תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כְּפִי תִהְיֶה יָשֻׁבוּ הֵמָּה אֵלֶיךָ וְאַתָּה לֹא־תָשׁוּב אֲלֵיהֶם׃ (כ) וּנְתַתִּיךָ לָעָם הַזֶּה לְחוֹמַת נְחֹשֶׁת בְּצוּרָה וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהוֹשִׁיעֲךָ וּלְהַצִּילֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃ וְהִצַּלְתִּיךָ מִיַּד רָעִים וּפְדִתִיךָ מִכַּף עָרִצִים׃

(יו) (א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ לֹא־תִקַּח לְךָ אִשָּׁה וְלֹא־יִהְיוּ לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃

וְתִשְׁתַּעְבְּדוּן לְבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי קְדוֹם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁתָא נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז עֲלֵיכוֹן יְחוּל׃ אִתְגְּלֵי קֳדָמָךְ יְיָ יֵעוֹל דּוּכְרָנִי וּפַקְדֵנִי לְאוֹטָבָא לִי וְאִסְעַר עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי וְאִתְפְּרַע לִי מֵרָדְפַי לָא תִתֵּן אַרְכָּא לְעָלְבָּנִי גְּלֵי קֳדָמָךְ דְּקַבְּלֵית חִסּוּדִין עַל מֵימְרָךְ׃ קַבְּלֵית לְפִתְגָּמָךְ וְקַיֵּמְתִּנּוּן וַהֲוָה מֵימְרָךְ לִי לְבֵיעַ וּלְחֶדְוַת לִבִּי אֲרֵי אִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלַי יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת׃ לָא יְתֵבִית בְּסִיעַת מְשַׁבְּחִין וְלָא חֲדֵיתִי מִן קֳדָם מֵימְרָךְ פָּרִישׁ יְתֵבִית אֲרֵי נְבוּאָה דִלְוָט מַלֵּיתָנִי׃ לְמָה הֲוָה כֵּיבִי לְאַפְרַשׁ וּמַחֲתִי תַּקִּיפָא לְמַסְרְבָא לְאִתַּסָּאָה לָא יְהֵי מֵימְרָךְ לִי כְּדִבִין כְּמַבֻּעַ דְמַיִין דְּפָסְקִין מוֹהִי׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אִם תְּתוּב וְאַתִיבְנָךְ קֳדָמַי תְּשַׁמֵּשׁ וְאִם תְּתִיב רַשִׁיעַיָּא לְמֶהֱוֵי צַדִּיקַיָּא רְעוּת מֵימְרִי תְקַיֵּם יְתוּבוּן אִנּוּן לְפִתְגָּמָךְ וְאַתְּ לָא תְתוּב לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן׃ וְאֶתְּנִנָּךְ לְעַמָּא הָדֵין כְּשׁוּר דִּנְחָשׁ כְּרִיךְ וִיגִיחוּן לְקִבְלָךְ וְלָא יִכְּלוּן לָךְ אֲרֵי בְסַעֲדָךְ מֵימְרִי לְמִפְרְקָךְ וּלְשֵׁיזָבוּתָךְ אֲמַר יְיָ׃ וְאֱשֵׁיזְבִנָּךְ מִיַּד מַבְאֲשִׁין וְאֶפְרְקִנָּךְ מִיַּד תַּקִּיפִין׃ וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ לָא תִסַּב לָךְ אִתְּתָא וְלָא יְהוֹן לָךְ בְּנִין וּבְנָן בְּאַתְרָא הָדֵין׃

תוקד ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר צו: אתה ז׳ ר״פ בנביאים וסימ׳ אתה ידעת את דוד אבי׳ אתה תשמע השמים דנכרי דמלכים׳ אתה ידעת יי׳ זכרני ופקדני׳ אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא׳ הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו׳ אתה תאכל ולא תשבע׳ אתה תזרע ולא תקצור: לכן י״ד בטע׳ בסיפר׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ ז׳: יוכלו י״א וסימ׳ נמסר בריש סיפרא סוף סימ׳ א׳: ולא יהיו ג׳ וסימ׳ בנים ובנות תוליד׳ לא תקח לך אשה׳ ולא יהיו כאבותם׳ וכל יחזקאל דכוו׳ במ״א לא יהיו וסימ׳ והיתה ידי:

רשי

אל לארך אפך תקחני׳ תירגם יונתן לא תתן ארכא לעלבני אל תקח את ריבי להניחו לארך אפך אלא מהר והנקם לי: שאת׳ כמו סבלתי: עליך׳ בשבילך: נמצאו דבריך ואוכלם׳ לתאוה מתחלה והיו לי לששון כי דמיתי שישמעו אלי עתה: מפני ידך׳ מפני נבוא׳ הבאה לי מאתך: ישבתי׳ יחידי ומשומ׳ באבלות כי נבוא׳ זעם מלאתני בחורבן ביתך: אנושה׳ חולה כמו ויאנש ויחלה בבנה של בת שבע: היו תהיה לי׳ אתה הוי לי: כמו אכזב׳ כאדם שמבטחו נפסק ממנו שאת׳ מניחנו להבטער בידם׳ אכזב מקור פוס׳ פיילינ״ן בלע״ז: מים לא נאמנו׳ לסמוך עליהם: לכן׳ בעבור שאני סובל הכרו׳ האלה: כה אמר יי׳׳ לי: אם תשובי אתה ישראל על ידי ואשיבך אני אלי׳ אמר לי לפני תעמד: ואם תוציא יקר מזולל׳ אם תוציא אדם הגון מאדם רשע שתחזירנו למוטב: כפי תהיה׳ שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה: ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם׳ יתובון אינון לפתגמך ואת לא תתוב למטעי בתריהון:

בית

רדק

והעברתי׳ ברי״ש פירוש אעביר אותך אל אויביך בארץ אשר לא ידעת: את אויביך׳ כמו אל אויביך וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ונראה כי יונתן היה קורא והעבדתי בדל״ת כי כן תרגם ותשתעבדון לבעלי דבביכון אבל אנחנו קראנו והעברתי ברי״ש וכן נמצא בספרים המדויקי׳ הראוין לסמוך עליהם ובפרשת חטאת יהודה והעבדתיך בדל״ת: קדחה׳ פעל עומד פירוש בערה: אתה ידעת׳ כלומר ידעת מה שעושים לי מה שאומרים על המוכיחם אותם: אל לארך אפך תקחני׳ אם תאריך אפך עליהם אל תקחני כלומר אל תמיתני כדי שאראה נקמתך מהם וי״ת לא תתן ארכא לעולבני: דע שאתי עליך חרפה׳ כלומר הראה להם שידעת ולא נעלם ממך: נמצאו׳ כשנמצאו לי דבריך בנבואה קבלתיה ברצון כמו שאוכל אדם הדבר הערב לו לפיכך אמר ואכלם: כי נקרא שמך עלי׳ בזה אני שמח מאד שיאמרו עלי נביא השם ושאר הנביאי׳ יקרא נביאי הבעל: ויהי דבריך כתוב ביו״ד וקרי דברך בלא יו״ד לשון יחיד כמו שאמר ויהי והכתוב דרך פרט והקרי דרך כלל: לא ישבתי בסוד משחקי׳׳ כי דברך הוא שמח לבבי ובאמרו לבבי ר״ל שמחת השכל אבל שמחה אחרת לא היתה שמחה שהיא שמחת הגוף שאשב בסודם ובקהלם כשהם משחקי׳ ואשמח עמהם זה לא היה לי אפילו לחברה לא היה לי עמהם אלא בדד ישבתי כי אני מתבודד בביתי: מפני ידך׳ רוצה לומר מפני יד הנבואה כמו היתה עלי יד יי׳ וכן תרגם יונתן מן קדם מימרך פריש יתיבית וכן תרגם כי זעם מלאתני ארי נבואה דלוט מליתני ויש לפרש מפני ידך מכתך כמו הנה יד יי׳ הויה והמכה והזעם והכא׳ הו׳ בזותם אותו ויקללם אותו עד שהיו מכים אותו כמו שכתוב: למה היה׳ למה בדגש ומלעיל על הה״א והיא אחד מן החמשה: נצח׳ עולמי׳ ותמידי שלא יפסק לי בכל יום ויום אני במריבה וכאילו מכתי מאנה הרפא ולשון מאנה נאמר על דרך מליצת השיר כי אין למכה רצון למה היה זה מה עון יש בי: היו תהיה לי כמו אכזב׳ והנה אתה תהיה לי כמו אכזב רוצה לומר כמו מקור אכזב וכמו מים לא נאמנו שיבטח אדם שימצא מים ויכזבו כלומר יפסקו והנה לא נאמנו והענין אחד כפול במלות שונות ובאמרו אכזב׳ זכר התאר ולא זכר המתאר כן דרך הכתוב במקומות כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה ואמר המשל כנגד האל בעבור שאמר לו בתחילת נבואתו ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת וגו׳ והנה הם מחרפים ומכים אותי ואף על פי שאמר לו ונלחמו אליך היה דעתו שהמלחמה היא לא תהיה תמידית אלא שיהיה לה הפסק ובראותו כי לא היה לה הפסק נתרעם על האל ואמר למה היה כאבי נצח היו תהיה לי כמו אכזב: אנושה כמו אנושה מכותיה׳ וכתב אנוש רוצה לומר חזקה וכבדה׳ ואכזב הא׳לף נוספת והוא תאר כמו כזב והוא בשקל ארבע׳ ויונתן הוסיף לא יהא מימרך לי כדבין כמבוע דמיין דפסקין מוהי: לכן כה אמר יי׳ אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד׳ אמר לו האל לדברת כנגדי דברים אשר לא כן באמרך היו תהיה לי כמו אכזב והנה חטאת לי ועתה אם תשוב בתשובה לפני ותתחרט על מה שאמרת אני אשיבך בתשובה ואסלח לך ותעמוד לפני כבתחילה והעמידה לפני יי׳ היא התפלה וההודאה לפניו וקבול הנבואה כמו שאמר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואברהם עודנו עומד לפני יי׳ ולא יאמר זה הלשון אלא בנביא: ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה׳ ואם תטריח עצמך עליהם להחזירם למוטב ותוציא יקר מזולל שתוכל להשיב הרשעים שהם זוללים להשיבם טובים ויקרים כפי תהיה מה שתגזר ותאמר יתקיים כאלו אני אומר אותו כמו שאמר בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וי״ת רעות ממרי תקיים ויש מפרשי׳ כפי תהיה כמאמרי תהיה כמו שאמרתי לך לעיר מבצר ולחומת נחשת: ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם׳ אבל זה השמר לך שלא תשוב לרעתם בהשתדלותיך עמהם שמא יטעוך ברוב טענותם זה השמר לך השתדל עמהם שישובו המה אליך והשמר שלא תשוב אתה אליהם: ונתתיך׳ אמר לא אהיה לא כמו אדם אכזב אלא כמו שאמרתי לך בתחילה כן אעשה שאתנך לעם הזה לחומת נחשת בצורה: ונלחמו אליך ולא יוכלו לך׳ כי אני לא אמרתי שמלחמת׳ אליך תהיה לזמן ואתה לא הבינות היטב דברי אלא כמו שהבטחתיך כן אקיים כי לא יוכלו לך להמיתך אבל הם ילחמו אליך בין בדברים בין במכות ובין בבזיון כל זמן שתוכיחם וכל זה הטורח תסבול להטיבם אלי כי אם לא תטיב כלם אי אפשר שלא תטיב מקצתם כמו שראינו שאמרו מקצתם כשרצו להמיתו אמרו השרים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם יי׳ אלהינו דבר אלינו ואם תטרח בזה ולא תחוש לחרפתם ונדופם תקבל שכר מאתי: והצלתיך מיד רעים׳ מכף עריצים׳ שרוצים להמיתך: ויהי דבר יי׳: לא תקח לך אשה׳ יש הנה מבוכה למה צוהו האל שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות לפי שנגזרה גזרה על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה שימותו ברעב וכי לא היה כדאי ירמיהו שיחיו בניו בזכותו והנה הקטנים אינם מתים אלא בעון אבותיהם וירמיהו לא היה לו עון שימותו בניו בעונו ועוד אף על פי שנגזרה נגזרה שימותו בחרב וברעב הנגזרה על קצתם ולא על כלם כי גם גלות נגזר עליהם והנה נאמר בנבואת יחזקאל על ירושלם והנה נותרה בה פליטה המוצאים בנים ובנות ועוד שגם על האבות ועל האמות נגזר שימותו ולא מתו כלם שהרי גלו מהם וכענין הזה נאמר בנבואת יחזקאל אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו ולמה לא הצילו האבות הצדיקים את בניהם שהרי הם כמותם כי אין לבנים הקטנים חטא שימותו בעבורו אלא כשהם מתים בעון אבותיהם מתים;

ואם

ואם האבות הם צדיקים למה ימותו הבנים ומה שאני רואה בזה הוא כי במקו' הזה רוצה לומר בענתות ובענתות כאמרה לו בנבואה זו והזהירו שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות שם כי כנגזרה גזרה על הבנים והבנות המולדים בענתו' וכן אמר למעלה על אנשי ענתות ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה על אנשי ענתות שנת פקדת' הנה אמר כי לא תהיה שארית לאנשי ענתו' אבל בירושלם תהיה שארית ופלטה כמו שאמ' בנבוא' יחזקאל והנה נותרה בה פלטה המוצאי' בנים ובנות וכיון שנגזרה גזרה זו על אנשי ענתו' כולם אם יהיו לירמיהו שם בנים ובנו' יסופו בכלל האחרים כמו שאמר כי עד צדק ישוב משפט כמו שפירשנו במקומו כי יסוף צדיק אחד ב בתוך אלפים אנשים חייבים כמו שאמרו ללוט פן תספה בעון ה העיר וכל שכן מי שאין לו זכות מעצמו כמו הבנים והבנות ואילו היו לירמיהו בנים ובנות בענתות נשיה מוציאם מענתות טרם בא הגזרה לא היו נספי' עם האחרים אלא שלא היו מניחין אותם ק קרוביהם בני ענתות כי לא היו מאמינים בנבואה לפיכך אמר לו האל שלא יהיו לו שם בנים ו ובנות כי יסופו בעון העיר ואפי' היה ירמיהו עצמו בענתות שמא לא ינצל בין כלם ומה שאמ' המה לבדם ינצלו זהו כשיהיו שלשה צדיקים בעיר אחת כמו שאמר נח דניאל ואיוב בתוכה לא אמר צדיק אחד לבד אלא כשהם ש שלשה או יותר ינצלו כי יצטרפו זכיות שלשתן להצילם ואם יהיו עשרה הם בצדקתם יצילו כל העיר כמו שאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם ואם ינצלום ממיתה אפשר שלא יצילום מגלו' או מעונש אחר ומה שנ' בשיר של פגעי' יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש לא יקרה זה לכל צדיק אלא למי שההשגחה בו תמיד לא תסור ממנו כמו שנ' בו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי, ואע"פ שנגזרה גזרה על אנשי ענתות שלא תהיה להם שארית היתה להם שארית שעשו תשובה בעת כבוש הארץ כי מצאנו בשוב גלות בבל אמר אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנ' אף על כי כן האל צוה ירמיהו על מה שהיתה גזרתם תחלה ולא גלה תשובתם לירמיהו לפי שאמ' לו יי' כי גזרתם קשה עד שצוהו הא' שלא יקח אשה במקום ההוא: כי כה, הילודים, שם תאר וכן הילודים במדבר: ממותי, שם בפלס כמבואי עיר מבוקעה ובלא מ"ם נוספת מותי אלהים תמות והוא קבוץ מן מות ר"ל מיתת תחלואי' ימותו ותחלואים רוצה לומר בחלי רעב ימותו כמו שאמר למעלה ואם באתי לעיר הנה תחלואי רעב וכן תרגם יונתן ממרעי כפן ימותון ואם לא יהיה זה פירושו מה ירצה לומר מיתת תחלואים ימותו כל בני אדם מתים בחולי אם לא ימותו בחרב אלא כך פי' כמו שתרגם יונתן: לא יספדו ולא יקברו, כי כל אחד יהיה טרוד בעצמו לא יהיה פנאי לספוד ולקבור: כי כה, בית מרזח, בית אבל כן פירשו ר"ל וכן וסר מרזח סרוחים ואדוני אבי ז"ל פי' כי מרזח הוא לשון הרמת קול בין לבכי בין לשמחה וכן הוא בלשון ערבי מרזח: ואל תנוד להם, בחולם ועניינו פירשנו למעלה: כי אספתי את שלומי מאת העם הזה, השלום והחסד והרחמים שהייתי נותן לעם הזה לקחתי אותם מאתם ואספתי אותם אלי וכיון שאספתי אני שלומי מהם לא תדרוש אתה בשלומם לא באבלם ולא בשמחתם: ומתו, ולא יתגודד ולא יקרח להם, ואף על כי שהוא אסור לישראל לעשותו כמו שכתוב לא תתגודדו לא תשימו קרחה בין עיניכם למת אולי הם היו עושין כמנהגי הגוים כמו שהיו עושים עבירות אחרות כמנהג הגוים ואמר כי לא יהיה להם פנאי לעשו' הדברי' שעושים על מת לא דברי אבל ולא דברי נחמה: ולא יפרסו, בסמ"ך כתוב ועניינו כמו פרשה ציון בידיה פריסת הידים באבל והכות כף אל כף ופירוש לא יפרסו ולא יתגודדו על המתים ולא יתנחמו מן החיים ואדוני אבי ז"ל פירש ולא יפרסו כמו שפורסין ובוצעין הלחם לאבל כשמברין אותו וזהו שאמר לנחמו על מת ואמר על אביו ועל אמו לשון יחיד והפסוקים לשון רבים רוצה לומר כל אחד על אביו ועל אמו וכן תרגם יונתן גבר על אבוהי ועל אימיה: ובית משתה, הפסוקים האלה מבוארים עד לכן הנה ימים באים: על מה דבר יי', מה בסגול והוא אחד מכ"ל מה שהם בסגול וכל דסמיך לאח"ע דכו' במ"ה: עוננו, בלא יו"ד וכן חטאתנו לשון יחיד: ואתם

לספוד ג' מל' בליש' וסימ' אל תבא בית מרזח' כי צמתם וספוד בחמשי' עת ספוד ועת רקוד: ישקו ג' בקריא' וסימ' כי מן הבאר ההיא ישקו' ולא ישקו אתם כוס' ישקו כל חיתו יער' אנ"ך: לעיניכ' ח' וסימ' ככל אשר עשה יי'' ואתפש בשני הלחת' ויקרא משה' גם עתה התיצבו' הנני משבית' ושלמתי לבבל' והכם

ג כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה עַל־הַבָּנִים וְעַל־הַבָּנוֹת הַיִּלּוֹדִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־אִמֹּתָם הַיֹּלְדוֹת אוֹתָם וְעַל־אֲבוֹתָם הַמּוֹלִדִים אוֹתָם בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ ד מְמוֹתֵי תַחֲלֻאִים יָמֻתוּ לֹא יִסָּפְדוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ וּבַחֶרֶב וּבָרָעָב יִכְלוּ וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃ ה כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־תָּבוֹא בֵּית מַרְזֵחַ וְאַל־תֵּלֵךְ לִסְפּוֹד וְאַל־תָּנֹד לָהֶם כִּי־אָסַפְתִּי אֶת־שְׁלוֹמִי מֵאֵת הָעָם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה אֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הָרַחֲמִים׃ ו וּמֵתוּ גְדֹלִים וּקְטַנִּים בָּאָרֶץ הַזֹּאת לֹא יִקָּבֵרוּ וְלֹא־יִסְפְּדוּ לָהֶם וְלֹא יִתְגֹּדַד וְלֹא יִקָּרֵחַ לָהֶם׃ ז וְלֹא־יִפְרְסוּ לָהֶם עַל־אֵבֶל לְנַחֲמוֹ עַל־מֵת וְלֹא־יַשְׁקוּ אוֹתָם כּוֹס תַּנְחוּמִים עַל־אָבִיו וְעַל־אִמּוֹ׃ ח וּבֵית־מִשְׁתֶּה לֹא־תָבוֹא לָשֶׁבֶת אוֹתָם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃ ט כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַשְׁבִּית מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה לְעֵינֵיכֶם וּבִימֵיכֶם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה׃ י וְהָיָה כִּי תַגִּיד לָעָם הַזֶּה אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ עַל־מֶה דִבֶּר יְהוָה עָלֵינוּ אֵת כָּל־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת וּמֶה עֲוֺנֵנוּ וּמֶה חַטָּאתֵנוּ אֲשֶׁר חָטָאנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ יא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם עַל אֲשֶׁר־עָזְבוּ אֲבוֹתֵיכֶם אוֹתִי נְאֻם־יְהוָה וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעַבְדוּם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְאֹתִי עָזָבוּ וְאֶת־תּוֹרָתִי לֹא שָׁמָרוּ׃

ארי כדנן אמר יי על בנין ועל בנן דמתילדין באתרא הדין ועל אמהתהון דילדן יתהון ועל אבהתהון דמולדין יתהון בארעא הדא: ממת ממרעי כפן ימותון לא יסתפדון ולא יתקברון לזבל מבדר על אפי ארעא יהון ובחרבא ובכפנא יסופון ותהי נבלתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא: ארי כדנן אמר יי לא תעול לבית מרזחא ולא תהך למספד ולא תדוי לדהון ארי כנשית ית שלמי מן עמא הדין אמר יי ית חסדא וית רחמי: וימותון רברבין ודעדקין בארעא הדא לא יתקברון ולא יספדון להון ולא יתהממון ולא ימרטון להון: ולא יפרסון להון על אבלא לנחמתהון על מיתא ולא ישקון יתהון כס תנחומין גבר על אבוהי ועל אמיה: ובית אסחרותא לא תעול לאסחרא עמהון למיכל ולמשתי: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מבטל מן אתרא הדין לעיניכון וביומיכון קל בדח וקל חדוא קל חתנין וקל כלן: ויהי ארי תחוי לעמא הדין ית כל פתגמיא האלין וימרון לך על מה גזר יי עלנא ית כל בישתא רבתא הדא ומה חובנא ומה סורחננא דחבנא קדם יי אלהנא: ותימר להון על דשבקו אבהתכון פולחני אמר יי וטעו בתר טעות עממיא ופלחונון וסגידו להון ופולחני שבקו וית אוריתי לא נטרו:

לעיניכם' כשובי את שבותכם: הרעה הגדולה הזאת ו' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר וישב: שמרו ה' קמצין בקריאה וסימ' את משמרת יי' שמרו' ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו' על מאסם את תורתי' ועדותיו לא שמרו' ראיתי בוגדים ואתקוטטה' וחד אכל בערים ושמרו:

בית מרזח, משתה בספרי בפרש' בית פעור ראיתי חזרו לעשות להם מרזיחין אבל רבותי' פירשו מרזח אבל: תנוד, תקונן: כי כי אספתי את שלומי וגו', כשהיה אברהם אביהם עושה צדקה ומשפט נתתי לזרעו חסד ורחמים שאמר יי' אלהיך לך וג' ונתן לך רחמים הם הפכו ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף אני חזרתי ואספתי אלי את חסדי ואת רחמי אספתי אטוא"ים בלע"ז כמו אסף אלהים את חרפתי: ומתו גדולים וקטני', ואחר שהכל מתים מה לך לספוד: ולא יתגודד ולא יקרח להם, דרך האבלי' להתגודד ולשרט בשרם ולקרוח קרחה בראשם ומכל מקום לישראל אסור ולא הזכירו כאן אלא לדוגמת אבל: ולא יפרסו, לשון שבירה כמו מנא מנא תקל ופרסין שמברין את האבלי' ברחב' ומורסין להם ברכת המוצי' כי הוא יברך הזבח תירג' יונתן ארי הוא פרים על מזונא: ולא ישקו אותם וגו', הרי טעם למה שאמרתי אל תלך לספוד: ובית משתה, אם אמרתי לך למעלה לא תבא זה הטעם הנני משבי' מן המקום הזה וגו': ועבדתם

ואתם הרעותם · והוא מן הדין פיקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם : והטלתי · ענינו והשלכתי : ועבדתם שם אלהים אחרים יומם ולילה · כתרגומו ותפלחון תמן וגו׳ כבעמור : חנינה · רחמים כלומר לא ירחמו עליכם האויבים אלא יעבדו בכם בפרך : לכן הנה ימים באים · זו היא עתידה והיה הנביא אומר להם נחמה זו אחר פורענות והיה האל שולח להם בזה הענין על ידי נביאיו פורענות ונחמה כדי שלא יאמרו אבדה תקותינו כי אע״פ שיפרע מהם על מעשיהם הרעים עוד באחרית הימים תהיה להם תקוה : ולא יאמרו עוד חי יי׳ · כשישבע אדם ויאמר חי יי׳ ודרך העולם לסמוך על הזכרת יי׳ דבר ממעשיו או מנפלאותיו כמו שאמר צדקיהו חי יי׳ אשר

רש״י

ועבדתם שם אלהים אחרים · ת״י ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא יומם ולילי : לכן · לשון שבועה אף על פי שנגלתם כי שבועה היא כידי שאגאול אתכם : לא יאמר עוד וגו׳ רבותי׳ דרשו לא שתעקר יציאת מצרי׳ ממקומה אלא גאולה אחרונה עיקר ויציאת מצרים טפלה לה : ודיגום · מה הדייג שולהו מתוך מקום גדולו אף אלו ילכדו אותם בתוך העיר ומה עסקו של דג משכלכל הוא מת כך אביא עליהם הרגים ואח״כ אשלח ציידים לנשארים ולבורחים מן החרב אל ההרים והגבעות וכדום להגלותם בשבי : משנה עונם · את שמנו על עונם לעשות עומות אבותיה׳ ויונתן תירגם כן ואשלם לתניינין כקדמאין על חד תרין : יי׳ עוזי ומעוזי ומנוסי · אנטיפוי״מאלכט בלע״ז ומנוס חברו לשון פלה כמו נתת ליריאיך נס להתנוסס וכן יי׳ נסי ודונס פתר אותו לשון מנוס ממש : אליך גוים יבואו · סוף האומו׳ לשוב אליך ולעבדך שכם אחד ועיקר אך עמו להם שהיה והמה לא אהים : מאפסי · כמו מקצה : נחלו · לשון נחלה : מועיל · לשון תועלת : כי שמי יי׳ · כמשמעו מושל ושליט לקיים גזרתי : בעט

הדחה שמה ג׳ בליש׳ וסימ׳ והיה כי יבאו עליך על כל הדברי׳ האלה הברכה · כי אם חי יי׳ אשר העלה ר״פ · אל תירא עבדי יעקב דירמיה : ראשונה י׳ בקריאה וסימ׳ וישם את השפחות ואת ילדיהן · ויהי בלדתה ויתן יד · והקריב את אשר לחטאת ראשונה · כל הפקודים למחנה יהודה · ויהי לבני אהרן · בחרו לכם את הפר

וְאַתֶּם הֲרֵעֹתֶם לַעֲשׂוֹת מֵאֲבוֹתֵיכֶם וְהִנְּכֶם הֹלְכִים אִישׁ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבּוֹ־הָרָע לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֵלָי : וְהֵטַלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַל הָאָרֶץ הַזֹּאת עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם אַתֶּם וַאֲבוֹתֵיכֶם וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֶת־אֱלֹהִים אֲחֵרִים יוֹמָם וָלַיְלָה אֲשֶׁר לֹא־אֶתֵּן לָכֶם חֲנִינָה : לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד חַי־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם : טו כִּי אִם־חַי־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחָם שָׁמָּה וַהֲשִׁבֹתִים עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם : הִנְנִי שֹׁלֵחַ לְדַוָּגִים רַבִּים נְאֻם־יְהוָה וְדִיגוּם וְאַחֲרֵי־כֵן אֶשְׁלַח לְרַבִּים צַיָּדִים וְצָדוּם מֵעַל כָּל־הַר וּמֵעַל כָּל־גִּבְעָה וּמִנְּקִיקֵי הַסְּלָעִים : כִּי עֵינַי עַל־כָּל־דַּרְכֵיהֶם לֹא נִסְתְּרוּ מִלְּפָנָי וְלֹא־נִצְפַּן עֲוֹנָם מִנֶּגֶד עֵינָי : וְשִׁלַּמְתִּי רִאשׁוֹנָה מִשְׁנֵה עֲוֹנָם וְחַטָּאתָם עַל חַלְּלָם אֶת־אַרְצִי בְּנִבְלַת שִׁקּוּצֵיהֶם וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶם מָלְאוּ אֶת־נַחֲלָתִי : יְהוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי־אָרֶץ וְיֹאמְרוּ אַךְ־שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֶבֶל כ וְאֵין־בָּם מוֹעִיל : הֲיַעֲשֶׂה־לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים : לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם אֶת־יָדִי וְאֶת־גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי־שְׁמִי יְהוָה :

וְאַתּוּן אַבְאֵשְׁתּוּן לְמֶעְבַּד מֵאֲבָהָתְכוֹן וְהָא אַתּוּן אָזְלִין גְּבַר בָּתַר הִרְהוּר לִבֵּיהּ בִּישָׁא בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי : וְאֲטַלְטֵל יָתְכוֹן מֵעַל אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְּלָא יְדַעְתּוּן אַתּוּן וַאֲבָהָתְכוֹן וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא יְמָם וְלֵילֵי דְּלָא יְהֵי לְכוֹן רַחֲמִין : בְּכֵן הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְלָא יְהוֹן מִשְׁתָּעַן עוֹד בִּגְבוּרְתָּא דַּייָ דְּאַסֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם : אֱלָהֵן יְהוֹן מִשְׁתָּעַן בִּגְבוּרְתָּא דַּייָ דְּאַסֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֲרַע צִפּוּנָא וּמִכָּל מְדִינָתָא דְּאַגְלִינוּן לְתַמָּן וַאֲתִיבִנּוּן לְאַרְעֲהוֹן דִּיהָבֵית לַאֲבָהָתְכוֹן : הָא אֲנָא שָׁלַח לְעַמְמִין קָטוֹלִין אֲמַר יְיָ וְיִקְטְלוּנוּן וּבָתַר כֵּן אֶשְׁלַח לְסַגִּיאִין צַיָּרִין וִיצַּרְדוּנוּן מֵעַל כָּל טוּר וּמֵעַל כָּל רָמְתָא וּמִשְּׁקִיפֵי כֵיפַיָּא : אֲרֵי קֳדָמַי גְּלַן כָּל אוֹרְחָתְהוֹן לָא מִסְתַּתְּרָן מִן קֳדָמַי וְלָא מִטַּמְּרָן חוֹבֵיהוֹן מִלְּקָבֵל מֵימְרִי : וַאֲשַׁלֵּם לְתִנְיָנִין כְּקַדְמָאִין עַל חַד תְּרֵין הוֹבֵיהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן עַל דְּאַחִילוּ יָת אֲרַע בֵּית שְׁכִנְתִּי בְּנִבְלַת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְתוֹעֲבָתְהוֹן מְלוֹ יָת אַחְסַנְתִּי : יְיָ תּוּקְפִּי וְרֻחְצָנִי וּמְשֵׁיזְבִי בְּעִדָּן עָקָא לְשֵׁמַע גְּבוּרְתָּךְ עַמְמִין יֵיתוֹן מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְיֵימְרוּן בְּרַם לְשִׁקְרָא פְּלַחוּ אֲבָהָתָנָא לְלָמָא וְלֵית בְּהוֹן הֲנָאָה : הַאֶפְשַׁר דְּיַעְבֵּד לֵיהּ אֱנָשׁ דַּחֲלָן וְאִנּוּן טַעֲוָן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ : בְּכֵן הָא אֲנָא מְחַוֵּי לְהוֹן בְּזִמְנָא הָדָא אֲחַוֵּינוּן יָת פּוּרְעָנוּתִי וְיָת מְחַת גְּבוּרְתִּי וְיִדְעוּן אֲרֵי שְׁמִי יְיָ :

האחר · ושלמתי ראשונה משנה · ומדתי פעלתם · והקרוב אליו כרשנא · היתה במעל הזה ראשונה · במעל · ומלך · ושלמתי · ראשונה כתיב ויהי לבני אהרן ראשונה כתיב · ושארא ראשונה כתיב :

עשה לנו את הנפש הזאת וכן היו אומרים חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים ואמר הנה ימים באים שלא יאמ׳ כי אם חי יי׳ אשר העלה וגו׳ וזה יהיה בימות המשיח בקבוץ גליות : אשר הדיחם · המדיחים והם מלכי האומות המגלי׳ אותם ותירגם יונתן לא יהון משתען עוד בגבורתא דיי׳ לאסיק ית בני ישראל וגו׳ כבעמוד והענין הזה מחלוקת בדברי רבותינו זכרונם לברכה יש אומרים שלא יזכרו יציאת מצרים כל עיקר ויש אומרים שיזכרו אלא שיהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לה : הנני שולח לדוגים · כתו׳ בו״ו כמו עמדו עליו דוגים וקרי לדיגים ביו״ד והענין אחד והוא תואר לבדי הדגים : ודיגום · משפטו והדגום כמו מדוע אלי רבות משפטו הרבות אמר עתה הנני שולח לדיגים כלומר שיעיר את רוחם לבא כאילו שלח להם שיבאו והמשל כמשל צידת הדגים וכמשל צידת החיות והעופות ומשל הדגים הוא על המתים בחרב כי הדגים מתים בצידתם כשיעלו אותם מן המים : ומשל החיות הוא על הגולים כי צדי החיו׳ והעופו׳ יצודו אותם חיים ולא ימותו בצידתם אם לא ימיתון אחרי כן וכן תירגם יונתן לציים לעממין קטולין ויקטלינון : כי עיני · לא כמו שהם אומרים אין יי׳ רואה אותנו : ושלמתי ראשונה · בתחלה אפרע מהם על חלול הארץ שהיא ארץ טהורה והם טמאוה כי לא תסבול הארץ תועבות ומעשים רעים כמו שאמר אלהי ככל הארץ ואמר ויורם את משפט אלהי הארץ ואמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי אפילו לא צויתי ולא הזהרתי׳ על התועבות כמו שלא צויתי ולא הזהרתי הגוים שהיו בה מקדם אף על פי כן הארץ לא סבלה אותם התועבו׳ והקיאה אותם כי אף על פי שהגוים לא נכטוו אחרי כתן בהם האל שכל ובינה ומדרך השכל יש להשמר מכל התועבות ומלעבוד אלהים אחרים עך ואכן כל שכן ישראל שנכטוו שהוא ימן הדין שתקיאם הארץ לפיכך בתחלה יפרע מהם על חלול הארץ ומה שאמר משנה עונם רוצה לומר עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שאמר לשוכאי ויונתן תירגם ואשלם לתנייכין כקדמאין על חד תרין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכנתי ומה שאמר בנבלת שקוציהם וגלוליהם ר״ל שיעור שקוציהם וגלוליהם ועל הדרך הזה כאמר והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך כי עבודת השקוץ דבר כעור ומגונה הוא ומה שאמר ארצי ונחלתי הארץ הראויה לי להשרות בה שכינתי וכן אמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה כי היא מקודשת מכל הארצות לטעם ידוע אצל מביני מדע : יי׳ עזי ומעזי ומנוסי · אמר הנביא דרך קריאה אתה יי׳ שאתה עזי מאלו הנלחמים עמי ואנוס אליך ביום צרתי אלה שאני מוכיחם על העו״ז אינם רוצים לשוב מדרכם הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפסי הגוים הרחוקים ישובו ויבאו אליך מאפסי ארץ יבאו אליך במקום הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל וזה יהיה בימות המשיח ואמרו נחלו שעבדו ע״ז דור אחר דור נחלה לבניהם מאבות : ואין בם מועיל · פי׳ באלהים אחרים לי אין בהם שיהיה מועיל שום תועלת : היעשה לו · אלהים · לא יעשו משפט אלהים שיעשום בקראם אליהם ויעזרום מצרתם זה יאמרו הגוים כשיבאו אליך ויתודו על עונם ויתמהו איך היתה עולה על דעתם זאת האמונה : לכן · אמר לו האל לכן הנני מודיעם לאלה שאינם רוצים לשוב כי בפעם הזאת אודיעם את ידי : וידעו כי שמי יי׳ · כמו כי אני יי׳ כי הוא שמו נשמו הוא :

חטאת

חטאת יהודה׳ ידמה כי חטאתם היא כתובה וחרושה על לוח לבם שלא תוכל להמח׳ מלבם כאילו היא כתוב׳ וחרושה בעט ברזל כי הדבר שיכתו׳ האדם בו ונחקק באבן הוא דבר קיים לעולם כמו שאמר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון ומה שזכר עופרת כי ימלא אדם חקיק הכתיבה בעופרת כדי שלא ישברו צדי החקק ותפסד צורת הכתיב׳ ופירוש בצפורן כמו בעט כי לפי שהאל׳ חוקק בצפרניו דימה עט ברזל שאדם חוקק בו לצפורן או נקרא צפורן וכן הוא אומר במדרש כתל צפורן של ברזל וחקק בו: ושמיר׳ פירושו הברזל החזק כמו שקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך ותרגום ירושלמי מצור החלמיש שמיר טינרא ויש לפרש כי שמיר אמר על האבן החזק וב״ת בצפורן במקו׳ שנים כאילו אמר בשמיר כלומ׳ כתובה בעט ברזל ובצפורן ובשמיר כי אחר שאמר הכלי שיכתוב בו צריך שיאמר הדבר שיכתוב עליו ואף על פי שאמר על לוח לבם הוא שמיר וחזק שהמשילו במקום אחר לאבן שנ׳ והסירותי את לב האבן ותכונת הפסוק כן הוא כתובה בעט ברזל בצפורן ברזל והיא כתובה בשמיר ובאבן חזק כי היא חרושה על לוח לבם ולוח לבם הוא השמיר וב״ת בעט בצפורן תהיה הב״ת שקולה׳ ב״ת העזר וב״ת בשמיר תהיה ב״ת כלי

ופי׳ חרושה כמו חרותה מן חרות על הלוחות: ולקרנות מזבחותיכם׳ בכ״ף אף על פי שאמר לבם לשון נסתר ואחר כך אמר מזבחותיכם לשון נמצא כן הוא דרך המקרא במקומות רבים אמ׳ וכן חטאתיכם חרושה בקרנות מזבחותיכם כי הם החטאת ולמ״ד ולקרנות במקום ב״ת כלמ״ד לפניכם לחרב הרגתי לפגעי ישבת לכסא והדומי׳ להם: כזכור׳ אמר זכירת מזבחותם ואשריהם והספור עליהם הוא ערב עליהם כזכר בניהם שהם חביבים עליהם וזוכרים אותם תמיד לאהבתם אותם ויש מפרשים כזכר ענין הקטרה כמו אזכרתה ליי׳ כלומר שהיו מעבירים בניהם באש והראשון נכון ויונתן תירגם כאדכרא בניהון אגוריהון: על עץ רענן׳ טעמו דבק עם מזבחות׳ לא עם אשריה׳ כי עץ רענן היא האשרה ופי׳ על סמוך כמו ועליו מטה מנשה וזבח׳ עליו את עולותיך והדומים להם כי האשרה היא העץ שהיו נוטעים לעבדו או שהיו מניחי׳ הצורה שהיו עובדים תחת האילן ועליו כאמר בכל מקו׳ תחת כל עץ רענן והיו בונין מזבחותם סמוך לאותו אילן שהיו מקריבין עליו קרבנות לעבודה זרה הנעבדת תחת האילן או לאילן עצמו וכן היו בונין מזבחות על ההרים הרמים ועל הגבעות הגבוהות שהיו עובדים שם אלהיהם כמו שכתוב: על גבעות׳ חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואני תמה מהמתרגם שתרגם על עץ רענן תחות כל אילן עבוף איך תרגם מלה בהפכה כי על ותחת שני הפכים: הררי בשדה׳ לפי שהיו עובדים על ההרים קרא ישראל הררי אמר דרך קריאה אתה הררי ומלת בשדה אף על פי שהטעם עמד בה פירושה שהיא דבוקה עם חילך אמר אתה הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך לבז אתן כלומר שיוציאו השוללים הבזה בשדה לחלוק שם השלל: חילך׳ ממונך: כל אוצרותיך׳ חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: במותיך בחטאת׳ כמו הפוך כאילו אמר בחטאת במותיך שהם בכל גבולך כלומר למה יהיה כל חילך וכל אוצרותיך לבז בעבור חטאת במותיך וכמוהו רבים תיבות שהן הפוכו׳ בטעמם כמו מקום שם קבר שטעמו מקום קבר שם ומספד אל יולעי כהי כמו ויודעי כהי אל מספד והדומים להם רבים וכן תירגם יונתן הפוך בחובין דהויתון פלחין לטעוותא בכל תחומיכון: ושמטתה ובך׳ פירוש ושמטתה והשמטה תהיה בך שתשמט מנחלתך לפי שלא שמטת אותה בהיותך בה ויונתן תירגם ואייתי סנאה על ארעכון ותהא צדיא משמטתא ובכון אעביד פורענות דינין: והעבדתיך׳ בדלת ולמעלה בפרשת אוי לי עמי והעברתי בר״יש: קדחתם׳ הבערתם למעלה קדחה בכאן קדחתם׳ למעלה עליכם בכאן עד עולם: כה אמר יי׳ לפי שהיו ישראל בוטחים במצרים ובאשור אמר זה: ומן יי׳ יסור לבו׳ כי אם לא יסור לבו מיי׳ אינו רע אם יבטח באדם שיעזרהו ותהיה כונתו כי בעזרת האל יוכל האדם לעזור לא זולתו: והיה כערער בערבה׳ ת״י כעכוביתא במשרא ופירש רב האי על עכבית הוא קוץ מבחוץ ומכפנים פרי כאכל ונקרא ערער: ולא יראה׳ על דרך המשלה: כי יבא טוב׳ הוא המטר: ושכן חררים במדבר׳ שהעץ הוא ישכון במקום שהוא חררים וזהו במדבר במקום שלא יפול שם מטר מרוב החום וחררים ענין שרפה ודלקה מרוב חמימות מן ועצמי חרה מני חרב וחרה כחשתה כחר מפוח חררים שם במקל חבורים וכפל הענין במלות שונות ואמר ארץ מלחה ולא תשב ומלחה תואר לארץ שלא תצמיח ונגזרה מן היסוב וכן ברית מלח ברית נגזר וכן ארץ פרי למלחה ות״י כארע סדום דלא אתיתבת והמשיל האדם שישיר בטחונו מהאל כזה העץ שאינו מתלחלח אלא עמד ביובש כל זמן ואף על פי שאין מת כן האדם הרע יהיה ברע כל ימיו ויבחר מותו מחיין: ברוך הגבר׳ והיה יי׳ מבטחו׳ אם יבטח בו הוא יהיה מבטחו ולא יירא מכל רע: והיה על מים׳ שלא יכמש לעולם: ועל יובל׳ ועל פלגי מים ישלח שרשיו שאפילו שרשיו שיתפשטו במקום רחוק יהיו על פלגי מים: ולא יראה׳ על דרך המשלה כלומר אפי׳ כשיהיה חום בעולם לא יחום ממנו כי על מים הוא שתול ולא יוכל החום ליכנס ואפי׳ עלהו יהיה רענן שלא יפול כשאר העצים שנובלין עליהם בימות הנשמים ואפילו יהיה שנת בצורת שימנעו גשמים לא ידאג מפני זה כי הוא על מים ואמר ידאג על דרך המשלה:

חטאת ז׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסוף סדר תצוה ובשמואל א׳ סימן ב׳: במותיך ג׳ וסימ׳ הצבי ישראל׳ יהונתן על במותיך חלל׳ במתיך בחטאת בכל גבולך׳ בתרא חסר: ושם ח׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר ויצא: ולא תשב ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ אשה תארש ואיש אחר ישכבנה׳ לכן ישבו ציים את איים׳ ולא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה׳ והיה כערער בערבה ולא יראה: מבטחו ד׳ בקריאה וסימ׳ ברוך הגבר אשר יבטח ביי׳׳ אשרי הגבר אשר שם ע׳׳ ינתק מאהלו מבטחו׳ ובית עכביש:

חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על-לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם׃ כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם על-עץ רענן על גבעות הגבהות׃ הררי בשדה חילך כל-אוצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת בכל-גבוליך׃ ושמטתה ובך מנחלתך אשר נתתי לך והעבדתיך את-איביך בארץ אשר לא-ידעת כי-אש קדחתם באפי עד-עולם תוקד׃ כה אמר יהוה ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן-יהוה יסור לבו׃ והיה כערער בערבה ולא יראה כי-יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב׃ ברוך הגבר אשר יבטח ביהוה והיה יהוה מבטחו׃ והיה כעץ שתול על-מים ועל-יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי-יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בצרת לא ידאג

חובי בית יהודה כתיבין בעט דברזל בטפר שמיר חריתין על לוח לבהון ולקרנת אגוריכון׃ כאדכרא בניהון אגוריהון ואשריהון תחות כל אילן עבוף ועל רמתא מנטלתא׃ על דפלחתון על טוריא בחקלא נכסיכון וכל בירת גנזיכון לבזא אמסר בחובין דהויתון פלחין לטעותא בכל תחומיכון׃ ואיתי סנאה על ארעכון ותהי צדיא כשמטתא ובכון אעבד פורענות דינין עד דאגלי יתכון מאחסנתכון דיהבית לכון ותשתעבדון לבעלי דבביכון בארעא דלא ידעתון ארי קדום תקיף כאשתא נפק מן קדמי ברגז עד עלמא יהול׃ כדנן אמר יי ליט גברא דאתרחץ באנשא וישוי בשרא רחצניה ומן מימרא דיי יעדי לביה׃ ויהי כעכוביתא במישרא ולא יחזי ארי ייתי טבא וישרי דלא ולד במדברא בארע סדום דלא אתיתבת׃ בריך גברא דאתרחיץ במימרא דיי ויהי מימרא דיי רוחצניה׃ ויהי כאילן דשתיל על מבוע דמיין ועל נגדין ישלח שורשוהי ולא יחזי ארי ייתי חומא ויהון טרפוהי עבוף ובשנת בצורתא לא יתר ולא

בעט ברזל׳ משל הוא כלומר חקוקה בשיקוע ואין כוחה לימחק: חרושה׳ חקוקה כזה שהוא חורש בעומק: על לוח לבם׳ שאינם שוכחין ע״ז שלהם: כזכר בניהם מזבחות׳ כזכירת בניהם כן היתה להם זכירת מזבחותם כאדם שיש לו געגועין על בנו׳ ומדר׳ אגדה בעט ברזל בצפורן שמיר על ידי ירמיה שנקרא עמוד ברזל ועל ידי יחזקאל שנא׳ לו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך: ואשיריה׳ אשר על עץ רענן על עץ כמו אצל וכת״י תחות כל אילן עבוף: הררי בשדה׳ ירוש׳ היושבת בהר המישור כל סביב העיר מישו׳ שדה ולשון הררי כמו ערבי על שם שיושב בערבה מוכשו״יכדש בלע״ז יושבי ההר: חילך׳ כמו ממונך: במותי׳ בחטא׳ ׳במותיך עשוי׳ בחטא לשם ע״ז בכל גבוליך: ושמטתה׳ על כרחך תשמט את ארצך את אשר לא שבתה בשבתותיכ׳ שאמרתי לכם ושבתה הארץ: ובך׳ אנקם מחמת נחלתך אשר נתתי לך שלא עשית רצוני להשמיטה ד״א ובך מנחלתך ובך אנקם מנחלת׳ שאגלה אותך ממנה: כי אש קדחתם באפי׳ יקדת׳ בנחירי: אשר יבטח באדם׳ בחריטו וקצינו לומר אזרע בשביעי׳ ואוכל: זרועו׳ כמו עזרו וכת״י רוחצניה: ומן יי׳ יסור לבו׳ שהבטיחו וצויתי את ברכתי לכם כך שמעתי: כערער׳ כעץ יחידי לשון ערירי ויש אומר דנא״טיה בלע״ז ומנחם פיר׳ שם עץ מעצי היער וערער שמו וכן פי׳ כערער במדבר עץ אחד מעצי היער: בערבה׳ לשון מישור: חררים׳ יובש כמו חרה מני חורב: ארץ מלחה׳ ארץ שהיא מליחה ולא תהא מיושבת: ולא יראה׳ העץ כי יבא חם: בצורת׳ לשון רעב פאמ״נא בלע״ז׳ לא בצורת לשון מבצר וכן חברו מנחם: לא ידאג׳ לא יפחד:

עקוב

ולא

ימיש ז׳ בקריאה וסימ׳ לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש׳ ומשרתו יהושע בן נון נער׳ ישאהו על כתף יסבלוהו׳ לא ימיש טרף׳ ולא ימיש מעשות פרי׳ איך ימיש לי לשובב שדינו׳ לא ימיש מרחובה תוך ומרמה: יכתבו ד׳ בקריאה וסימ׳ מקוה ישראל יי׳ כל עזביך יבשו׳ ובכתב בית ישראל יכתבו׳ ועם צדיקים אל יכתבו׳ ועל ספרך כלם יכתבו:

וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי׃ עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ׃ י אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָו כִּפְרִי מַעֲלָלָיו׃ קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָו יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל׃ כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ׃ מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ יְסוּרַי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־יְהוָה׃ רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי טו וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה׃ הִנֵּה־הֵמָּה אֹמְרִים אֵלָי אַיֵּה דְבַר־יְהוָה יָבוֹא־נָא׃ וַאֲנִי לֹא־אַצְתִּי מֵרֹעֶה אַחֲרֶיךָ וְיוֹם אָנוּשׁ לֹא הִתְאַוֵּיתִי אַתָּה יָדָעְתָּ מוֹצָא שְׂפָתַי נֹכַח פָּנֶיךָ הָיָה׃

וְלָא יִפְסוֹק מִלְּמֶעְבַּד פֵּרִין׃ נְכִיל לִבָּא מִכּוֹלָא וְתַקִּיף הוּא מִן יָדְעֵנֵיהּ׃ אֲנָא יְיָ חָקַר לִבָּא בָּחַר כָּלְיָתָא וּלְמִתַּן לֶאֱנָשׁ כְּאָרְחָתֵיהּ כְּפֵרֵי עוֹבָדוֹהִי׃ הָא כְקוֹרָאָה דִּמְכַנֵּשׁ בֵּעִין דְּלָא דִילֵיהּ וּמְשַׁחֵן אֶפְרוֹחִין דְּבָתְרוֹהִי לָא יְהָכוּן כֵּן כָּל גְּבַר רַשִׁיעַ דִּקְנֵי נִכְסִין דְּלָא בְדִינָא בְּפַלְגוּת יוֹמוֹהִי שָׁבֵיק לְהוֹן וּבְסוֹפֵיהּ מִתְקְרֵי רַשִׁיעָא׃ פּוּרְעָנוּתָא תִּתְעֲבֵד מִנֵּיהּ מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן אוּלָפָא מְקַבֵּל אֲתַר בֵּית מַקְדְּשָׁנָא׃ סְבוּר יִשְׂרָאֵל יְיָ כָּל דִּשְׁבַקוּ פוּלְחָנָךְ יִבְהֲתוּן וְרַשִׁיעַיָּא דַּעֲבַרוּ עַל מֵימְרָךְ בְּגֵיהִנָּם אִנּוּן עֲתִידִין לְמִפַּל אֲרֵי שְׁבַקוּ פוּלְחָנָךְ יְיָ דִּבְדִילֵיהּ אַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יְקָרָא כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּלָא פָסְקִין מוֹהִי׃ אַסֵּינִי יְיָ וְאֶתְּסֵי פְּרוֹקְנִי וְאֶתְפְּרֵק אֲרֵי תוּשְׁבַּחְתִּי אַתְּ׃ הָא אִנּוּן אָמְרִין לִי אָן דְּאִתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ יִתְקַיַּם כְּעַן׃ וַאֲנָא לָא עַכְּבֵית עַל מֵימְרָךְ מִלְּאִתְנַבָּאָה עֲלֵיהוֹן לְאוֹתָבוּתְהוֹן לְדַחְלְתָךְ וּלְיוֹם בִּישׁ דְּאַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן לָא חַמֵּרִית אַתְּ גְּלֵי קֳדָמָךְ אַפָּקוּת שִׂפְוָתִי גְּלֵי קֳדָמָךְ הֲוָה׃

לא

רשי

עקוב הלב׳ מלא תואנה ועקבה מכל לעה: ואנוש׳ לשון חולי וחליו הוא זה: מי ידענו׳ הוא סבור מי ידענו אני יי׳ חוקרו: קורא דגר׳ קוקו׳ בלע״ז: ולא ילד׳ הקורא הזה מוסף אחריו אפרוחים שלא ילד דגר הוא ביצים שמצפצף העוף בקולו למשוך אפרוחין אחריו ואלו שהקורא דגר לא ילכו אחריו משיגדלו שאינם מינו כך עוש׳ עושר ולא במשפט: יהיה נבל׳ מתקרי רשיעא: כסא כבוד ונומ׳ לפי שבא לומר כל עוזביך יבושו מתחיל בקילוסו של מקו׳ ומלכ׳ לפניו אתה שכסא כבוד ומרום מראשית בריית עולם ומכון כנגד מקדשנו: מקו׳ ישר׳ יי׳ יושב עליו לפיכך כל עוזביך יבושו: וסורי בארץ יכתבו׳ אותם שסרים מדברי שאינ׳ שומעי׳ שליחותי בקברות תחתיות הארץ יכתבו: כי תהלתי אתה׳ כך אני מתהלל ומתפאר לומר שאתה מושיעי תהלתי ווכטנצא בלע״ז: איה דבר יי׳׳ הפורענות שאתה מתנבא: ואני לא אצתי׳ לא מהרתי לרוץ להביאם מ מהיות רועה טוב מחזר אחריך לבקש עליהם רחמים: ויום אנוש׳ חולי של פורענות׳ לא התאויתי ות״י ואנא לא עכבית על מימרך מלאתנבאה עליהון לאבותהון לדחלתך ולפי התרגום יהיה אצתי לשון עכוב כלומר לא עכבתי מלומר להם שליחותך ולהשיבם אליך אם היו שומעים אלי: מוצא שפתי נכח פניך היה׳ להשיב את חמתך מהם:

אל

רדק

ולא ימיש מעשות פרי׳ כי אפי׳ בשנת בצור׳ יהיה בלחותו ויתן פריו בעתו כן האדם הטוב אשר יבטח ביי׳ לא יסור טובו לעולם ואף אילו בשעה שאר בני אדם בצר׳ הוא יהיה בטוב כמו שאמר בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע ופרי האדם הטוב שילמדו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים והעלה הוא משל לממונו ועשרו שיהנו בני אדם ממנו: עקוב הלב׳ לפי שדבר על הבטחון שהוא רע כשישים בטחונו באדם וזה תלוי בכונ׳ הלב כמו שאמ׳ ומן יי׳ יסור לבו כמו שפי׳ לפיכך דבר בכונת הלב ואמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה כי יוכל אדם להראו׳ בפיו ובמעשיו טוב ויהיה לבו רע ומי ידע זה בלתי הא׳ לפיכך אמר מי ידענו ואמר אני יי׳ חוקר לב והמרמה תלויה בלב לא בפה ובמעש׳ כי אף על פי שתהיה לפעמים המרמה בפה שיאמר דברים שהכונה בהם על שני פנים או יעשה מ מרמה בידיו הכל הוא בכונת הלב לפיכך אמר מכל כי אין דבר מרמה כמו הלב: ואנוש הוא׳ ענין כאב ושבר כמו אנוש כאבי אנושה מכתי ויאמר על דרך השאלה בכאב הלב ביגון או בדאגה או בעסקים רעים או במחשבה לפיכך אמר ואנוש הוא ואמר חרפה שברה לבי ואנושה: אני יי׳ חוקר לב בוחן כליות׳ זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר: ולתת׳ בפרשה זו ולתת בוי״ו כפרי בלא וי״ו ולמטה בפרשת חנמאל בן שלום בהפך לתת בלא וי״ו וכפרי בוי״ו והסימן וכלו ופי׳ ולתת אמ׳ אני יי׳ חוקר לב וכן בידי גם כן לתת לאיש כדרכיו: כדרכו׳ לשון יחיד כתוב וקרי כדרכיו לשון רבים והענין אחד כי זה דרך כלל וזה דרך פרט או הוא גם כן ככתוב לשון רבי׳ ויו״ד הרבים חסרה מהמכתב: קורא דגר׳ לפי שאמר לתת לאיש כדרכיו אמר אל תתמה על הרשע שהוא מצליח בנכסים איך לא יתן לו האל כדרכיו כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו אלא יצא מידו בחצי ימיו והמשילו לקורא והוא עוף שקורין בלע״ז פרני״ץ והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם והביצים ההם לכשיבקעו ויצאו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו אלא אחרי מי שהיא להם אם גם כן הרשע שעשה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים ולא ישלים ימיו עם העושר שעשה ויהיה נבל באחריתו כלומר נופל מת טרם זמנו [illegible] העושר מידיו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחריתו וכן ת״י הפסוק הא כקוראה די מכנש בעין דלא דיליה וגו׳ כשעמוד׳ ימו כתוב בלא יו״ד הרבים וקרי ימיו [illegible] וכמוהו יחתו מריבו עליו בשמים ירעם: כסא כבוד׳ פירש הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאילו אמר יהיה נבל מכסא הכבוד [illegible] פורענותא תתעביד מניה וגו׳ כשעמוד ורבותינו פירשו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בית המקדש [illegible] מרום מראשון מקום מקדשנו מראשון על שלא נברא העולם ועוד אמרו שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון [illegible] הדרך דרכו המפרשים ואמרו בספר יצירה והיכל קדש מכוון באמצע ואני הארכתי בזה הענין בפירוש תהלים במזמור שיר המעלות זכור יי׳ לדוד [illegible] אלא שאין ענינו דבק עם הפסוק שלפניו ושלאחריו והחכם רבי שמואל בן תבון הדביקו לענין הפסוק שאמר אני יי׳ חוקר לב בוחן כליות וגו׳ ופירש כסא [illegible] הדמיון כאילו אמר ככסא כבוד וכמוהו רבים ופירש הענין כן בא הנביא להודיע שהשם ית׳ שוכן במקדש כמו שיושב בכסא כבוד מרום שהוא השמים [illegible] ישעיהו הנביא גם כן כסא רם ונשא כן קראו ירמיהו מרום ואמר שהוא מראשון כלומר מקדם כמו שכתוב נכון כסאך מאז אמר כמו שהשמים שהם [illegible] כבודו מעידים על מציאותו ועל כבודו כן מקום מקדשנו מעיד ומורה על עצם מציאותו שהשכין אורו וכבודו בו ולא יחשוב החושב שהיות השי׳ על כסא רם [illegible] ימנעהו מלדעת את אשר בארץ ומלהשגיח בשפלים ומענוש הרעים על רשעם כי מקום מקדשנו הוא עדות וראיה שהוא רואה בשפלים וחוקר לבותם [illegible] שוכן במקדשנו ושכנו ושבתו בשמי׳ ונראה בו אורו וכבודו ואח׳ שהוא שוכן בו והוא נמצא בתוכנו מן ההכרח להאמין שהשם רואה אותנו ופוקד את מעשינו [illegible] וכליותינו לטוב ולרע וזה הוא שהוסיף ואמר מקוה ישראל וגו׳ וענין יסורי בארץ יכתבו כלומ׳ הסורים אשר בעמו שהם סרים מהשם ית׳ ומעבודתו יכתבו [illegible] כבהמות לא יהיה בהם חלק נשאר שיכתב בשמים מבני עליה וזה מפני שעזבו מקור מים חיים הוא השי׳ על כן לא יחיו אך ימותו כבהמות וזה הפירוש הוא [illegible]ה: מקוה ישראל׳ ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישראל ומבטח לכל הבוטחים בך כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבשו ממבטחם בבשר ודם [illegible] בוטחי׳ באדם ואמר עוד וסורי בארץ יכתבו והסורי׳ ממך כמו שאמר ומן יי׳ יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק בך כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ [illegible] ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק בך: כי עזבו מקור מים חיים את יי׳׳ וזהו מדה כנגד מדה שהם עזבוך שאתה מקור מים חיים שלא יפסקו כן הדבקים [illegible] כתם לא בזה ולא בבא והם שעזבוך ושמו בטחונם בבשר ודם שהוא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמים מקוה ענין תקוה וכן תרגם יונתן סבור [illegible] כמו מקוה מים כלומר שאתה מקוה טהרה לישראל והראשון נכון: וסורי׳ יסורי כתוב כלומר אותם שיסורו ממך וקרי וסורי והוא תאר מנחי העי״ן [illegible] שנפן נכריה גולה וסורה כחלץ חפים והדומים להם והכנוי לנביא כלומר סורי ממני שהם סרים מהשם כי אני דבק בהשם והם סרים ממני ועוזבים את יי׳ [illegible] ככל אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו כי ממנו שב אל משה ור״ל מדרכו הטוב וכן אמר ירמיה וסורי ר״ל הסורים ממני כלומר מדרכי הטובה שאני [illegible] שיהיה וסורי כמו סורים ויהיה חסר מ״ם הרבים כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלונים והדומים להם: רפאני יי׳׳ הוא בקש רפואה מן המכה והכאב כמו [illegible] כאבי נצח ומכתי אנושה והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה: כי תהלתי אתה׳ אני מתהלל בך שתצילני מידם: הנה המה׳ דבר יי׳׳ שאתה [illegible] ארץ יבא כי אין אנחנו מאמינים כי יי׳ דבר להחריב עירו: ואני לא אצתי׳ לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך כלומר שאהיה [illegible] לא התאויתי׳ כי ידעתי כי יום אנוש יהיה לי יום הנבואה אבל אתה הכרחת אותי יום אנוש יום חזק וכבד: מוצא שפתי׳ שאמרתי לך הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויונתן תרגם ואנא לא עכבית על מימרך מלאתנבאה עליהון וגו׳ כשעמוד:

אל

אל תהיה לי למחתה · כלומר אל תגרום לי בנבואתי שתהיה מחתה לפניהם: מחסי אתה ביום רעה · ביום שחושבים עלי רעה אתה מחסי וכן העשה תמיד שלא אחת לפניהם כמו שהבטחתני: יבשו רודפי · הבא עליהם אחר שהם אומרים יבא כא הביא אותו עליהם: ומשנה שברון שברם · ומשנה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול והוא כמו ושברון שני וכן ומשנה כסף כמו וכסף שני ורוצה לומר בשברון שני שברון אחר שברון ולא רצה לומר שנים לבד באמרו משנה אלא שברון אחר שברון כמה פעמים וכן ושוב מול את בני ישראל שנית כמו שפירשנו: כה אמר יי' · עם כתוב וקרי העם ואחד הוא אלא שהכתוב חסר ה״א הידיעה: אשר יבאו בו · אתחלה קרא בשער שנכנסין ויוצאין בו מלכי יהוד' כי להם ראוי להוכיח העם ולשמו' את יום השב' ומה שאמ' בשער בני העם לקרוא באזני העם הנכנסים והיוצאים באותו שער כי לא מלכי יהודה לבד היו נכנסים ויוצאים בו כי גם העם שהיו שוכנים סמוך לאותו שער היו נכנסין ויוצאין בו ואמר לו שיקרא אח' כן בכל שערי ירושלם כדי להזהי' כל העם ומה שאמר לו לקרוא בשערים לפי שהיו מכניסין ומוציאין דרך השערים בשבת ולא הזהירם אלא בהכנס והוצאה דרך השערי' חוץ לעיר כי בעיר לא היו חייבי' כי ירושלם דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר״ה לפיכך אמר והבאתם בשערי ירוש' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ואמר ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ומה שאמר ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת ר״ל חוץ לעיר ומה שזכר ההבאה יותר מן ההוצאה לפי שירושלם היה כרך גדול ובכרך המביאים כי מביאי' בני הכפרים לעיר תבואה ופירות וכן ממכר וכן כתו' בספר עזר' כשהוכיחם נחמיה על השבת ואמ' ומביאים ירושלם ביום השבת ואמר ויסגרו הדלתות ואמר אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדתי על השערים לא יבא משא ביום השבת הנה לא הזהירם אלא מחוץ לעיר לא בתוך העיר כי לא היו חייבים בהכנסה והוצאה מבתיהם בתוך העיר לפי שירושלם היו דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר״ה ומה שאמר שמעו דבר יי' מלכי יהודה ולא היה אלא מלך אחד ר״ל המלך ובניו ולפי שהיו עתידים למלוך אחר האב קראם מלכים: עשות בה כל מלאכה · בה כתיב וקרי בו ושניהם נכונים כי ימצא שבת לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה ברוב ולשון זכר כל שומר שבת מחללו ומה שאמר ובאו בשערי העיר הזאת ר״ל ובאו ויצאו כמו שאמר אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו ומה שנוה להזהירם על השבת והיו כמה עברות אחרות בידם ואף ע״ז לפי ששמירת שבת עיקר גדול באמונת האל בחדוש העולם ובאמונה באותות ובמופתים ובקיום כל התורה. וכל המשמר השבת באמונה ישרה לא במהר' הוא חוטא בשאר המצות ואמרו רבותינו ז״ל כל המשמר שבת כהלכתה אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחל לו והמצוה הראשונה שנצטוו ישראל קודם מתן תורה היא שבת ואתה רואה כמה גדולה שמירת שבת שהרי תלה חרבן ירושלם בשמירת שבת ומפסוק והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם למדו רז״ל רמז ואמרו אין הדלקה אכויה אלא בבית שיש בו חלול שבת ואמרו מאי לא תכבה בשעה שאין בני אדם מכוים לכבותה והנה הפרשה מבוארת וענין פרשת היוצר גם כן מבוארת וענינה כי ההשגחה בבני אדם והיכולת ביד האל וכל שכן ישראל שהשגחתו תמיד עליהם לפיכך אמר כן אתם בידי בית ישראל: והפהו

הביא ה' וסימ' נמסר בריש ישעה סים' א': יצאו י״ד וסימ' וגם את הגוי · ולפני אלעזר הכהן יעמד · יתן יי' את איביך · ואני וכל העם אשר אתי · אם יצאו בנות שילו · ומבניך אשר יצאו ממך דמלכים · ותברו דישעיה · ויקם המלך לילה · כה אמר יי' אלי הלוך · והיה ביום ההוא יצאו מים חיים · ואתה

אל־תהיה־לי למחתה מחסי־אתה ביום רעה: יבשו רדפי ואל־אבשה אני יחתו המה ואל־אחתה אני הביא עליהם יום רעה ומשנה שברון שברם: כה־אמר יהוה אלי הלוך ועמדת בשער בני־עם אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו ובכל שערי ירושלם: ואמרת אליהם שמעו דבר־יהוה מלכי יהודה וכל־יהודה וכל ישבי ירושלם הבאים בשערים האלה: כה אמר יהוה השמרו בנפשותיכם ואל־תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלם: ולא־תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל־מלאכה לא תעשו וקדשתם את־יום השבת כאשר צויתי את־אבותיכם: ולא שמעו ולא הטו את־אזנם ויקשו את־ערפם לבלתי שומע ולבלתי קחת מוסר: והיה אם־שמע תשמעון אלי־נאם־יהוה לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת ולקדש את־יום השבת לבלתי עשות־בה כל־מלאכה: ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים ישבים על־כסא דוד רכבים ברכב ובסוסים המה ושריהם איש יהודה וישבי ירושלם וישבה העיר־הזאת לעולם: ובאו מערי־יהודה ומסביבות ירושלם ומארץ בנימן ומן־השפלה ומן־ההר ומן־הנגב מבאים עלה וזבח ומנחה ולבונה ומבאי תודה בית יהוה: ואם־לא תשמעו אלי לקדש את־יום השבת ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ביום השבת והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה:

יח

הדבר אשר היה אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר: קום וירדת בית היוצר ושמה אשמיעך את־דברי:

(בגליון: ל׳ · ב׳ · ל׳ חס׳ · ח׳ · ב׳ כסף · ג׳ · העם ק׳ · ז״ל · ז׳ וכל ר״פ דכו׳ ק׳ · ח׳ כטע׳ בסיפ׳ · ב׳ מל׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ את שבת · כ״ב פסו׳ ולא ולא · שמוע ק׳ · ו׳ · ח׳ · בו ק׳ · ו׳ · ל׳ נחס׳ · ה׳ יחידאין · ב׳ נחס׳ עם המלך · ו׳ · ט׳ ר״פ · ל׳)

לא יהי מימרך לי כרבין רחצני את בעדן עקא: יבהתון רדפי ולא אבהת אנא יתכלמון אנון ולא אתכלם אנא איתא עליהון יום ביש ועל חד תרין תברא תברנון: כדנן אמר יי לי איזיל ותקום בתרע בני עמא דיעלון ביה מלכיא דבית יהודה ודיפקון ביה ובכל תרעי ירושלם: ותימר להון קבילו פתגמא דיי מלכיא דבית יהודה וכל דבית יהודה וכל יתבי ירושלם דעלין בתרעיא האלין: כדנן אמר יי אסתמרו בנפשתכון ולא תטלון מטול ביומא דשבתא ותעלון בתרעי ירושלם: ולא תפקון מטול מבתיכון ביומא דשבתא וכל עבדתא לא תעבדון ותקדשון ית יומא דשבתא כמה דפקדית ית אבהתכון: ולא קבילו ולא ארכינו ית אדניהון ואקשיאו ית קדלהון בדיל דלא למשמע ובדיל דלא לקבלא אולפן: ויהי אם קבלא תקבלון למימרי אמר יי בדיל דלא לאעלא מטול בתרעי קרתא הדא ביומא דשבתא ולקדשא ית יומא דשבתא בדיל דלא למעבד ביה כל עבידתא: ויעלון בתרעי קרתא הדא מלכין ורברבין יתבין על כורסי דוד רכיבין ברתיכין ובסוסון אנון ורברבניהון אנש יהודה ויתבי ירושלם ותתיב קרתא הדא לעלם: ויתון מקרויא דבית יהודה ומסחרני ירושלם ומארע שבט בנימן ומן שפילתא ומן טורא ומן דרומא מיתן עלון ונכסת קודשין וקורבנין ולבונתא ומעלי תודתא לבית מקדשא דיי: ואם לא תקבלון למימרי לקדשא ית יומא דשבתא ובדיל דלא למטל מטול ומעל בתרעי ירושלם ביומא דשבתא ואדליק אשתא בתרעהא ותשיצי בירנית ירושלם ולא תטפי: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי למימר: קום ותיחות לבית פחרא ותמן אשמענך ית פתגמי: ונחתית

רשי

אל תהיה לי למחתה · אל יהי שליחותך למחתה: יבושו רדפי · אנשי ענתות לבדם: ולא שמעו · אבותיכם למה שצויתים: ובא · כמו ולבא: על

מסרה

בן אדם שים לך שני' דרכים · ביום ההוא יצאו מלאכים · בבאם הכהנים ולא · ואתה בחליים רבים · והד' ויצאו וסימ' עלו הסוס' והתהללו: הביא ח' וסי' נמס' בריש ישעי': וסבאי חד מן מלך דחס' יוד בלישן ביאה וסימ' והיה כי יבאך יי' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע · תבאמו ותטעמו בהר · ואבא אתכם אלי · ויבאנו אל המקום · ויבאום אל יהושע · ואבאה אתכם · ומבאי תודה בית יי' · ויבאם בבלה · והבאותם בית יי' · סמל הקנאה הזה בבאה · ואבאם אל ארץ · כמים רבים הבאוך · ושובבתיך וששאתיך · ואבא אותם בית יי' אל לשבת:

והנהו׳ כתיב מלה אחת וקרי׳ והנה הוא שתי מלות והענין אחד: האבנים׳ כלי היוצר שעושה עליו הכלים מחומר אשר בידו וי״ת סדנא ובספר השרשים הארכתי בפירושו עוד: ישר׳ פעל עבר כי היא הצירי קמוץ והבית פתח: מרעתו אשר דברתי עליו׳ פי׳ מרעתו אשר דברתי עליו בעבורה להרע לו אחר כן אמר ורגע אדבר וגו׳: לבנות ולנטוע׳ פי׳ וכן עשיתי שבניתים ונטעתים ואחר כך עשה הרע ונחמתי והזכרכמו לפי׳ הזה לפי שצריך להפריש בין שתי המדות האלה כי הרעה לא תחול אם יעשו תשובה אבל הטובה תחול על כל פנים כיון שיעדה האל אבל לא תעמוד אם יעשו הרעה כמו שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור ויש רמז בענין הזה כי ברעה אמר חשבתי ובטובה אמר אמרתי: להטיב אותו׳ כמו להטיב לו וכן את מי הגדת מלין כמו למי: ועל יושבי׳ כמו ואל יושבי וכן ותתפלל על יי׳ כמו אל יי׳: יוצר עליכם רעה׳ מחדש ואמר בזה הלשון לפי שזכר בפרשת יוצר כלי חרש שהוא מחדש הכלים ועושה כלי זה ואחר כך כלי אחר חדש שלא ידמה לראשון כן אחדש עליכם רעה אחר רעה: ואמרו נואש׳ וכשתאמר להם זה הם יאמרו לך נואש כלומר נואש לבנו מהלוך אחרי יי׳: לכן׳ שערורית׳ ענין לכלוך וטנוף מי שמע כזה שיניח אדם טהור וילך אחרי גלול וטנוף וי״ת שנוי כלומר דבר משונה עשתה והמשיל משל ואמר: היעזוב מצור שדי שלג לבנון׳ היעזוב אדם המים היוצאים מצור שדה ואמר שדה לפי שהם נמצאים אותו בשדה ומזומנים לו ולא יצטרך ללכת אחריהם לרחוק לשתות מהם אבל אם הם בשדה ונוזלי׳ מצור שהם קרים היעזוב אדם אותם משתותם בימי החום באמת לא יעזוב אותם ואני לישראל טוב כמים קרים על נפש עיפה ואני מזומן וקרוב אליהם בכל קראם אלי ואיך עזבוני ושכחוני עמי והמשיל עוד משל אח׳ קרוב לזה כי המים הקרים והטובי׳ יביאום בני אדם מרחוק דרך צנורות מתחת הארץ עד לעיר או קרוב לעיר מרוב חשיבותם ויקראם זרים לפי שהם באים ממקום זר ורחוק ואותן מים אם ינתשו באמת לא ינתשו ואני רחוק מהם לפי מעלתי וקרוב אליהם להטיב להם אם ישמעו אלי ואיך נטשוני ושכחוני עמי: ינתשו׳ בת״ו כמו בט״ת שהיא נטישה ועזיבה כי הט״ת והת״ו ממוצא אחד ויבאו בענין אחד כמו טעה ותעה וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבתיכם מעל פני כענין ונתשתי בת״ו וי״ת הפסו׳ כן כמא דלית איפשר דיפסקון מי תלג וגו׳ כבעמוד ו כי שכחוני׳ ויכשילום׳ חסר המכשילים וכן ויגד ליעקב ויגד המגיד והמכשילים הם כהני הבעל ונביאי השקר: שבילי עולם׳ חס׳ לעזוב שבילי עולם כלומר הם המכשילים הטבילים שדרכו אבותיהם הצדיקים מעולם ו וללכת נתיבות: דרך לא סלולה׳ כי דרכם היא דרך לא דרוכה כי חדשה היא כמו שאמ׳ חדשים מקרוב באו׳ שבולי כתוב בוי״ו וקרי שבילי ביו״ד והענין אחד אבל המשכלי׳ אינם אחד וחסרון מלת לעזוב ימצאו כמוה רבים כי כן דרך הכתו׳ לחסר מלו׳ שיובן ענינם מהכתוב ותאם עליך שאשר כפמי או ע״ני ותכל דוד והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל: לשום׳ הם גורמין בדרכיהם הרעים לשום ארצם לשמה: שריקות עולם׳ כתיב בוי״ו וקרי׳ ביו״ד שריקות ר״ל שישרוק עליהם כל עובר וזה יהיה לעולם כלומר זמן רב: ישם ויניד בראשו׳ יתמה בלבו ויניד בראשו כאדם התמה: ברוח׳ כמו רוח קדים שהיא חזקה ומפיצה הקש והדברים הדקים כן אפיצם לפני האויב שיברחו לפניו הנה והנה ערף ולא פנים: אראם

לאמור ג׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך קדמא׳ דפסוק׳ ויהי דבר יי׳ אלי דעליה הכיוצר הזה לא אוכל לעשו לכם׳ ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו לאמור דעליה אם תפרו את בריתי היום וארת בריתי הלילה: אותי ב׳ מל׳ וסימ׳ ונחמתי על הטובה׳ ויקצפו השרים: נואש ד׳ וסימ׳ ברב דרכך יגעת׳

ג וָאֵרֵד בֵּית הַיּוֹצֵר והנהו [וְהִנֵּה־]הוּא עֹשֶׂה מְלָאכָה עַל־הָאָבְנָיִם׃ ד וְנִשְׁחַת הַכְּלִי אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה בַּחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר וְשָׁב וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּלִי אַחֵר כַּאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינֵי הַיּוֹצֵר לַעֲשׂוֹת׃ ה וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמוֹר׃ ו הֲכַיּוֹצֵר הַזֶּה לֹא־אוּכַל לַעֲשׂוֹת לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הִנֵּה כַחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר כֵּן־אַתֶּם בְּיָדִי בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ז רֶגַע אֲדַבֵּר עַל־גּוֹי וְעַל־מַמְלָכָה לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד׃ ח וְשָׁב הַגּוֹי הַהוּא מֵרָעָתוֹ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עָלָיו וְנִחַמְתִּי עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר חָשַׁבְתִּי לַעֲשׂוֹת לוֹ׃ ט וְרֶגַע אֲדַבֵּר עַל־גּוֹי וְעַל־מַמְלָכָה לִבְנֹת וְלִנְטֹעַ׃ י ועשה [וְעָשָׂה] הָרָעָה בְּעֵינַי לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹלִי וְנִחַמְתִּי עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְהֵיטִיב אוֹתוֹ׃ יא וְעַתָּה אֱמָר־נָא אֶל־אִישׁ־יְהוּדָה וְעַל־יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵר עֲלֵיכֶם רָעָה וְחֹשֵׁב עֲלֵיכֶם מַחֲשָׁבָה שׁוּבוּ נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְהֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם׃ יב וְאָמְרוּ נוֹאָשׁ כִּי־אַחֲרֵי מַחְשְׁבוֹתֵינוּ נֵלֵךְ וְאִישׁ שְׁרִרוּת לִבּוֹ־הָרָע נַעֲשֶׂה׃ יג לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁאֲלוּ־נָא בַּגּוֹיִם מִי שָׁמַע כָּאֵלֶּה שַׁעֲרֻרִת עָשְׂתָה מְאֹד בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל׃ יד הֲיַעֲזֹב מִצּוּר שָׂדַי שֶׁלֶג לְבָנוֹן אִם־יִנָּתְשׁוּ מַיִם זָרִים קָרִים נוֹזְלִים׃ טו כִּי־שְׁכֵחֻנִי עַמִּי לַשָּׁוְא יְקַטֵּרוּ וַיַּכְשִׁלוּם בְּדַרְכֵיהֶם שבולי [שְׁבִילֵי] עוֹלָם לָלֶכֶת נְתִיבוֹת דֶּרֶךְ לֹא סְלוּלָה׃ טז לָשׂוּם אַרְצָם לְשַׁמָּה שרוקת [שְׁרִיקוֹת] עוֹלָם כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיָנִיד בְּרֹאשׁוֹ׃ יז כְּרוּחַ־קָדִים אֲפִיצֵם לִפְנֵי אוֹיֵב

והנה הוא ק׳ · ב׳ ורא׳יתן ים בליש׳ · ב׳ · ג׳ מל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ כסיפ׳ · ל׳ · ב׳ · הרעה זא ק׳ · ל׳ · ג׳ מל׳ כסיפ׳ · ל׳ מל׳ ז׳ מכהון בסיפ׳ · ל׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ ויחס׳ · ל׳ · ב׳ מל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ והס׳ זה · ב׳ א׳ מל׳ נא׳ חס׳ · ד׳ שריקת ק׳ · ה׳ מל׳ זה · ל׳ · ל׳

וּנְחָתֵית לְבֵית פַּחְרָא וְהָא הוּא עָבֵד עֲבִידְתָּא עַל סָרְנָא׃ וְאִתְחַבַּל מָנָא דַהֲוָה עָבֵיד דְטִינָא בְּיַד פַּחְרָא וְתָב וְעַבְדֵיהּ מָן אוֹחֲרָן כְּמָא דְכָשַׁר בְּעֵינֵי פַּחְרָא לְמֶעְבַּד׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ הַכְפַּחְרָא הָדֵין הֲלָא יוּכְלָא קֳדָמַי לְמֶעְבַּד לְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ הָא כְּמָא דְטִינָא בְּיַד פַּחְרָא כֵּן אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ זְמַן אֲמַלֵּל עַל עַמָּא וְעַל מַלְכוּתָא לְמֶעְקַר וּלְתַרָעָא וּלְאַבָּדָא׃ וִיתוּב עַמָּא הַהוּא מִבִּשְׁתֵּיהּ דִגְזֵרִית עֲלוֹהִי וְאֵתוּב מִן בִּישְׁתָּא דְחַשְׁבִית לְמֶעְבַּד לֵיהּ׃ וּזְמַן אֲמַלֵּל עַל עַמָּא וְעַל מַלְכוּתָא לְמִבְנֵי וּלְקַיָּמָא׃ וְיַעְבֵּד דְבִישׁ קֳדָמַי בְּדִיל דְלָא לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאֵתוּב מִן טַבְתָא דַאֲמָרִית לְאֵיטָבָא לֵיהּ׃ וּכְעַן אֱמַר כְּעַן לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם לְמֵימַר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא בָרֵי עֲלֵיכוֹן בִּישָׁא וּמְחַשֵּׁב עֲלֵיכוֹן מַחְשְׁבָא תּוּבוּ כְעַן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וְאַתְקִינוּ אוֹרְחַתְכוֹן וְעוֹבָדֵיכוֹן׃ וַאֲמַרוּ תַבְנָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָךְ אֲרֵי בָתַר עֲשְׁתּוֹנָנָא נְהָךְ וּגְבַר הִרְהוּר לִבֵּיהּ בִּישָׁא נַעְבֵּיד׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ שְׁאִילוּ כְעַן בְּעַמְמַיָּא מַן שְׁמַע כְּאִלֵּין שְׁנָן עֲבַדַת לַחֲדָא כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ הָא כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר דְיִפְסוֹק מֵי תַלַג דְנָחֲרַת עַל חַקְלֵי לִבְנָן כֵּן לָא יִפְסְקוּן מִמְּטַר נָחֲתִין וּמֵי מַבּוּעַ נָבְעִין׃ אֲרֵי שְׁבַקוּ פוּלְחָנִי עַמִּי לָא לַהֲנָאָה אַסִּיקוּ בוּסְמִין וְאַטְעִיאוּנוּן בְּאוֹרְחַתְהוֹן בִּישְׁתָא מִשְׁבִילִין תַּקְנָן דְמִן עַלְמָא לְמֵיזַל בְּאוֹרְחָן דְלָא תַקְנָן בִּשְׁבִילִין דְלָא מְכַבְשִׁין׃ לְשַׁוָּאָה אַרְעֲהוֹן לְצָדוּ אִשְׁתְּמָמוּת עָלַם כָּל דְיִעְבַּר עֲלַהּ יִכְלֵי וִינִיד בְּרֵישֵׁיהּ׃ כְּבִדּוּר רוּחַ קִדוּמָא קֳדָל כֵּן אֲבַדְּרִנּוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן

מנעי רגלך מיחף׳ ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו׳ הלהוכח מלים תחשבו׳ וא׳ ונואש שמנו שאול: סלולה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ דרך לא סלולה׳ וארח ישרים סללה בתרא חס׳:

רש״י

על האבני׳ על סדנא פורמ״אש בלע״ז: אשר הוא עושה בחומ׳ אשר הוא עושה מן החומר נשח׳ ביד היוצר בעודו לח ומקרא מסור׳ הוא: מרעתו אשר דברתי עליו׳ מעבירות שבידו אשר בשבילה דברתי עליו לנתו׳ ולנתוץ אשר פורקי בלע״ז: ונחמתי׳ וחשבתי מחשב׳ אחרת: ואמרו נואש׳ וידעתי שהם יאמרו לך על דברך שאין חוששין להם: שערורי׳ דבר נאצ׳: היעז׳ מצור שדי שלג לבנון׳ היעזוב אדם הצריך לשתות מים הנוזלי׳ מצור שבשדות הבאי׳ משלג הלבנון שהוא נקי: אם ינתשו מים זרי׳ או אם יעזבו מים חיים נובעי׳ שהם זרים עד הנה מכל אדם והם קרים זרים הם נובעים וזה יוכיח אני קרתי ושתיתי מים זרי׳ ומנח׳ חברו זרי׳ עם לא זורו ולא חובשו לשון מימי תרופ׳ ונתן טעם לדבריו ואמ׳ כי אם בקש לדב׳ בלשון זרם היה מכפיל את המ״ם ומ׳ מוסיף יו״ד מ״ם והי׳ אומ׳ זרומי׳ לרבו׳ המ״ם ולהיותם זרמים׳ זרים ללשון ראשון הוא לשון זרם ללשון שני הוא לשון זרות כלומר מים מאוסים: שדי׳ כמו שדה: קרי׳ פריוול״ש בלע״ז: נוזלים׳ קורא״נץ בלע״ז ועוד יש לפותרו אם ינתשו להיות מים זרי׳ כמאסי׳ המי׳ שהם קרים נוזלים: כי׳ כן עשו עמי אשר שכחוני ולשוא יקטרו: שבילי עולם׳ שבילי׳ המתוקני׳ אמרו שהם מכשול כדי ללכת דרך לא סלולה לא כבושה: שריקות׳ העובר על חרבו׳ שראה כבר בבנינם טובות רגיל לשרוק: ישום׳ יתמה: עורף

שבילי ק׳

אראם׳ מדה כנגד מדה כמו שהם פנו אלי ערף ולא פנים כן אפנה להם ערף ולא פנים אראם כי אפנה אליהם כלומר כשיבא יום אידם אסתיר פני מהם ולא אראם בפנים להושיעם רק לאיית ערף שהוא הסתרת פנים והשלכה אחר גו: ויאמרו׳ אלה הם דברי ירמיהו שאמר כנגד האל כלומר אני אוכיחם בדבריך והם אומרים אים לאחיו לכו ונחשבה על ירמיהו: לכו׳ ענין זרוז כמו לכו ׳ לכו נא אנסכה בשמחה לכו נא ונוכחה לכו ונכהו בלשון והדומים להם: מחשבות׳ רוצה לומר מחשבות רעות להמיתו: כי לא תאבד תורה מכהן׳ כלומר מה אנו חסרים אם ימות כי לא תאבד בעבור זה התורה כי שאר הכהנים יודעים אותה וכן יש אתנו חכמים בעלי עצה וכן יש אתנו נביאים שיאמרו לנו דברי נבואה ולא יהיו כמו זה שאינו מתנבא עלינו כי אם רע: ונכהו׳ שנלשין עליו למלך בדברים רעים כדי שימיתהו: ואל נקשיבה אל כל דבריו׳ כלומר ש רבוי דבריו שאומ׳ לנו ש נקשיב ואמ׳ ירמיהו: הקשיב׳ ׳ הם אומרים שלא יקשיבו לי אתה הקשיבה ש׳ כלומר לתפלתי : ושמע לקול יריבי ׳ כלומר לדבריהם שמדברים עלי :
הישולם׳ כי כרו שוחה לנפשי׳ שם המות שרצו להשקותו שהוא כמו שכורי׳ שוחה לאדם להפילו בה בלא ידיעתו והנה הם מ משלמים לי רעה תחת טובה כי אני דברתי עליהם טובה לפניך והתפללתי עליהם עד העת ההיא שגלית לי שרצו להמיתני: לכן׳ מעתה אני רשאי להתפלל עליהם לרעה כיון שחשבו להמיתני:
והגרם ׳ כאמר לשון הגרה בחרב מפני הדם הנגר וכן יגרהו על ידי חרב: שכולות ׳ מבניהם ׳ ואלמנות מאנשיהם שיהיו הרוגי מות כלומר שימותו בדבר והבחורים שדרכם לצאת במלחמה יהיו מוכי חרב ב במלחמה: תשמע זעקה ׳ כי הזעקה תהיה כשיבא הרע פתאם: כי כרו שיחה׳ כתוב ביוד וקרי בויו שוחה והשוחה והפחים הוא סם המות שחשבו להאכילו: ואתה אל תמחי׳ כמו אל תמחה היוד במקום הה למל הפעל כמו גור ילדך תשי: והיו מוכשלים ׳ כתוב וקרי ויהיו והענין אחד: בעת אפך עשה בהם׳ על דרך ויחר אפי בהם ואכלם: כה אמר יי׳ בקבוק יוצר חרש ׳ מיוצר חרש תקנה הבקבוק כי יש בקבוק מעץ או מזכוכית או משאר מתכות ו ויונתן תירגם הפך המלו׳ ותרגם דלוע דחסף פחר וחסרון המ״ם ימצא כמוהו אלחנן בן דודו בית לחם כמו מבית לחם: ומזקני העם ומזקני הכהנים ׳ פירוש תוליך עמך הזקני׳ כדי להשמיעם הנבואה ולשבר לעיניה׳ הבקבוק להיות להם למופת כמו שאומר ושברת את הבקבוק לעיני ה האנשים ההולכים אתך וכן תירגם יונתן ותדבר עמך מסבי עמא והפרשה מבוארת זולתי מעט ממנה שצריכה באור :
אשר פתח שער החרסית׳ משער החרסית יוצאים לגיא בן הנם ותירגם יונתן די קודם תרע ק קלקלתא וקלקלתא הוא בדברי רז״ל אשפה ולדעתי הוא השער הנזכר בספר עזרא ואת שער האשפות ורז״ל פירשו שהוא שער משערי העזרה שהוא שער מזרחי ואמרו שבעה שמות נקראו לו שער סור שער יסוד שער החרסית שער התוך שער האיתון ...

קדל ולא אפין אחזינון ביום תבריהון :
ואמרו אתו ונחשב על ירמיה מחשבן ארי לא תפסוק אוריתא מכהן ומלך מחכים ואולפן מספר אתו ונסהדניה סהדון דשקר ולא נצית לכל פתגמוהי : גלי קדמך יי דיני ושמע קדמך עולבני : האפשר לשלמא חלף טבתא בישתא ארי כרו פחת למקטלי יעול דוכרן מקמי קדמך למללא עליהון פתגמין תקנין לארתבא ית חמתך מנהון :
בכן הב ית בניהון לכפנא ורתבבנון על ידי קטולי חרבא ויהוין נשיהון תכלן וארמלן וגבריהון יהון קטילי מותא עולמיהון מטעני חרבא בקרבא : תשתמע צוחתא מבתיהון ארי רתיתי עליהון משרין בתכף ארי כרו פחירת למקטלי וקולין צלו לפרסת רגלי : ואת יי ידיע וגלי קדמך ית כל אתמלוכיהון עלי למקטלי לא תכפר על חוביהון וחטאיהון מן קדמך לא יתמחון ויהון מתקלין דמן קדמך בעדן פורענות רוגזך ארתפרע מנהון : כדנן אמר יי לי אזל ותזבון זלוע דחסף פחר ותדבר עמך מסבי עמא ומסבי כהניא : ותפוק לחילת בר הנם דקדם תרע קלקלתא ותתנבי תמן ית פתגמא דאמלל עמך : ותימר קבילו פתגמא דיי מלכיא דבית יהודה ויתבי ירושלם כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי בשתא על אתרא הדין דכל דישמעניה יצלן אודנוהי : חלף דשבקו פולחני וסאיבו ית אתרא הדין ואסיקו ביה בוסמין לטעות עממיא דלא ידעונון אנון ואבהתהון ומלכיא דבית יהודה ומלו ית אתרא הדין דם זכאין :

על ירמיהו ד׳ בקריאה וסים׳ לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבו׳ ויקצפו השרים׳ ויצו נבוכד נצר׳ הראשונות לנבוכד נצר : ואנשיהם ד׳ בקריאה וסים׳ ויבאו אל גדליהו דמלכים׳ לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב׳ וישמעו כל שרי החילים׳ ויבאו אל גדליהו המצפתה דסיפרא : מכיב׳ קמץ חד כתיב הא וסים׳

עֹרֶף וְלֹא־פָנִים אַרְאֵם בְּיוֹם אֵידָם : וַיֹּאמְרוּ לְכוּ וְנַחְשְׁבָה עַל־יִרְמְיָהוּ מַחֲשָׁבוֹת כִּי לֹא־תֹאבַד תּוֹרָה מִכֹּהֵן וְעֵצָה מֵחָכָם וְדָבָר מִנָּבִיא לְכוּ וְנַכֵּהוּ בַלָּשׁוֹן וְאַל־נַקְשִׁיבָה אֶל־כָּל־דְּבָרָיו : הַקְשִׁיבָה יְהוָה אֵלָי וּשְׁמַע לְקוֹל יְרִיבָי : הַיְשֻׁלַּם תַּחַת־טוֹבָה רָעָה כִּי־כָרוּ שׁוּחָה לְנַפְשִׁי זְכֹר עָמְדִי לְפָנֶיךָ לְדַבֵּר עֲלֵיהֶם טוֹבָה לְהָשִׁיב אֶת־חֲמָתְךָ מֵהֶם :
לָכֵן תֵּן אֶת־בְּנֵיהֶם לָרָעָב וְהַגִּרֵם עַל־יְדֵי־חֶרֶב וְתִהְיֶנָה נְשֵׁיהֶם שַׁכֻּלוֹת וְאַלְמָנוֹת וְאַנְשֵׁיהֶם יִהְיוּ הֲרֻגֵי מָוֶת בַּחוּרֵיהֶם מֻכֵּי־חֶרֶב בַּמִּלְחָמָה : תִּשָּׁמַע זְעָקָה מִבָּתֵּיהֶם כִּי־תָבִיא עֲלֵיהֶם גְּדוּד פִּתְאֹם כִּי־כָרוּ שִׁיחָה לְלָכְדֵנִי וּפַחִים טָמְנוּ לְרַגְלָי : וְאַתָּה יְהוָה יָדַעְתָּ אֶת־כָּל־עֲצָתָם עָלַי לַמָּוֶת אַל־תְּכַפֵּר עַל־עֲוֹנָם וְחַטָּאתָם מִלְּפָנֶיךָ אַל־תֶּמְחִי וְהָיוּ מֻכְשָׁלִים לְפָנֶיךָ בְּעֵת אַפְּךָ עֲשֵׂה בָהֶם :

יט

כֹּה אָמַר יְהוָה הָלוֹךְ וְקָנִיתָ בַקְבֻּק יוֹצֵר חָרֶשׂ וּמִזִּקְנֵי הָעָם וּמִזִּקְנֵי הַכֹּהֲנִים : וְיָצָאתָ אֶל־גֵּיא בֶן־הִנֹּם אֲשֶׁר פֶּתַח שַׁעַר הַחַרְסוּת וְקָרָאתָ שָּׁם אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ : וְאָמַרְתָּ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה מַלְכֵי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעָהּ תִּצַּלְנָה אָזְנָיו : יַעַן אֲשֶׁר עֲזָבֻנִי וַיְנַכְּרוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְקַטְּרוּ־בוֹ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם הֵמָּה וַאֲבוֹתֵיהֶם וּמַלְכֵי יְהוּדָה וּמָלְאוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה דַּם נְקִיִּם :

מכי חרב במלחמה׳ מכה אלהים ומענה: מלפניך י׳ בקריאה וסים׳ ושלחתי את הצרעה תניינא דפסוק׳ אל תאמר בלבבך בהדף ׳ שורך טבוח לעיניך׳ הוא ישמיד את הגוים האל מפניך׳ אשר הסירתי מלפניך׳ וחטאתם מלפניך אל תמחי ׳ מלפניך אל תמחה ׳ מלפניך משפטי יצא ׳ אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך׳ והעשר והכבוד מלפניך:

רשי

עורף ולא פנים ׳ כשיברחו מפני האויב : אראם׳ ולא אושיעם : ויאמרו לכן וגו׳ ׳ ירמיה היה קובל על אנשי ענתות ואומר שאומרים כן: תורה מכהן׳ שעל הכהנים להורות תורה שנאמר יורו משפטיך ליעקב: ודבר מנביא׳ דברי נבואה: ונכהו בלשון ׳ ונשהדיניה סהדות דשקר : והגירם ׳ לשון עיני נגרה מים המוגרים : על ידי חרב ׳ על ידי ניסות: ואנשיהם׳ של האלמנו׳ יהיו הרוגי מלאך המו׳ : כי כרו שוחה ׳ שחשדוהו מאשת איש שנאמ׳ כי שוחה עמוקה זונה: אל תמחי׳ לא תהי מחויה ולפי שהוא ל לשון נקבה נתן בו יוד ואף היא יתרה כיוד של ותזני שם: בקבוק ׳ צלוחית : ומזקני העם ׳ הולך עמך ומזקני העם מוסב על הלוך ומזקני העם עמך: יוצר חרש ׳ כלומר של יוצר שהיא של חרש : שער החרסי׳ ׳ שער האשפו׳ ששם זורקין חרסים הנשברים וכן תירגם יונתן תרע קילקלתא: תצלנה ׳ טינטניל בלעז לשון מצלתים בצלצלי שמע : ויננכרו׳ עשאוהו נכרי לפני:
ובקותי

היסוד שסם היו מיסדים ההלכה שער החרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה איך מה דתימ׳ האומר לחרס ולא יזרח שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה ושער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חרם ששם חדשו סופרים את ההלכה שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל׳ החדשות בוי״ו כתיב וקרי ביוד החרסית ואחד היא: אשר אדבר אליך: הדברים שאני מדבר עתה אליך והם מן ואמרת עד והסך נסכים לאלהים אחרים: תצלנה אזניו׳ ענין תנועת הרעשה והוא מבנין נפעל ונאמר זה הלשון באזנים ובשפתים כמו לקול צללו שפתי: וינכרו׳ כמו שכתוב אלהי נכר הארץ כי לא ישבול המקום ההוא עבודה זרה:
אשר

יקרא כ"א בקריאה וסימ' לזאת יקרא אשה' עוד שמך אברם' ולא יקרא שמך עוד יעקב' כי ביצחק יקרא לך זרע' אולי יקרה יי' לקראתי ל' כתיב ה'' ההוא יקרא ארץ רפאים' כי יקרא קן צפור לפניך' כי לנביא היום יקרא' רק יקרא שמך עלינו אסוף' לא תחד אתם בקבורה' עוד לנבל נדיב' אשר יקרא עליו מלא רועים' כי ביתי בית תפלה יקרא' דרך הקדש יקרא לה' כי בעליך עשיך' עיר הצדק קרידה

ה ובנו את-במות הבעל לשרף את-בניהם באש עלות לבעל אשר לא-צויתי ולא דברתי ולא עלתה על-לבי: לכן הנה-ימים באים נאם-יהוה ולא-יקרא למקום הזה עוד התפת וגיא בן-הנם כי אם-גיא ההרגה: ובקתי את-עצת יהודה וירושלם במקום הזה והפלתים בחרב לפני איביהם וביד מבקשי נפשם ונתתי את-נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: ושמתי את-העיר הזאת לשמה ולשרקה כל עבר עליה ישם וישרק על-כל-מכתה: והאכלתים את-בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר-רעהו יאכלו במצור ובמצוק אשר יציקו להם איביהם ומבקשי נפשם: ושברת הבקבק לעיני האנשים ההלכים אותך: ואמרת אליהם כה-אמר יהוה צבאות ככה אשבר את-העם הזה ואת-העיר הזאת כאשר ישבר את-כלי היוצר אשר לא-יוכל להרפה עוד ובתפת יקברו מאין מקום לקבור: כן-אעשה למקום הזה נאם-יהוה וליושביו ולתת את-העיר הזאת כתפת: והיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת הטמאים לכל הבתים אשר קטרו על-גגתיהם לכל צבא השמים והסך נסכים לאלהים אחרים:

ויבא ירמיהו מהתפת אשר שלחו יהוה שם להנבא ויעמד בחצר בית-יהוה ויאמר אל-כל-העם:

טו כה-אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי אל-העיר הזאת ועל-כל-עריה את כל-הרעה אשר דברתי עליה כי הקשו את-ערפם לבלתי שמוע את-דברי:

ב

א וישמע פשחור בן-אמר הכהן והוא-פקיד נגיד בבית יהוה את-ירמיהו נבא את-הדברים האלה: ויכה פשחור את ירמיהו הנביא ויתן אתו על-המהפכת אשר בשער בנימן העליון אשר בבית יהוה:

ובנו ית במת בעלא לאוקדא ית בניהון בנורא עלון לבעלא דלא פקדית באוריתי ודלא שלחית ביד עבדי נביא ולא רעוא קדמי: בכן הא יומיא אתן אמר יי לא יתקרי לאתרא הדין עוד תופת וחילת בר הנם אלהן חילת קטיליא: ואקלקל ית מלך אנש יהודה ויתבי ירושלם באתרא הדין וארמנון בחרבא קדם בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון ואתן ית נבלתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא: ואשוי ית קרתא הדא לצדו ולאשתממו כל דיעבר עלה יכלי ויניד על כל מחתהא: ואוכלנון ית בשר בניהון וית בשר בנתהון וגבר נכסי קריביה יבזון בציָרא ובעקתא דיעיקון להון בעלי דבביהון ודבען למקטלהון: ותתבר זלוע לעיני גבריא דאזלין עמך: ותימר להון כדנן אמר יי צבאות כדין אתבר ית עמא הדין וית קרתא הדא כמא דמתבר ית מנא דפחרא דלא אפשר לאתסאה ליה עוד ובתופת יקברון מבלי אתר למקבר: כן אעבד לאתרא הדין אמר יי וליתבוהי ולמתן ית קרתא הדא כתופת: ויהון בתי ירושלם ובתי מלכיא דבית יהודה כאתר תופת דמסאב לכל בתיא דאסיקו בוסמין על אגוריהון לכל חילי שמיא ונסיכו נסכין לטעות עממיא:

ואתא ירמיה מתופת דשלחיה יי תמן לאתנבאה וקם בדרת בית מקדשא דיי ואמר לכל עמא: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על קרתא הדא ועל כל קרוהא ית כל בישתא דגזרית עלה ארי אקשיאו ית קדלהון בדיל דלא לקבלא ית פתגמי: ושמע פשחור בר אמר כהנא והוא ממנא סגן כהניא בבית מקדשא דיי דירמיה מתנבי ית פתגמיא האלין: ואלקי פשחור ית ירמיה נביא ויהב יתיה לכיפתא דבתרע שבטא בנימין עלאה די בבית מקדשא דיי: והוה

ב' כתע' כסיפ' ב' כא · ל' וחס' · ל' חס' ל' · ל' חס' וכל עזר דכו' · ג' כתע' כסיפ' וסי' ככל' ממלא' ולין · ה' · ל' כתי' ה"א · ב' מל' כלי"ש · ה' · ל' · ל' · ב' א' מל' · ל' · עניא' ט' ק' חס' א' כלי"ש כיוה · יא · ט"ל · ל' יחד אל

ולישביו ב' מל' בכתי' מנ"ח רעה דלא

רשי

ובקותי. ורוקנתי לשון בוקה ומבוקה ועל שם בקבוק שהוא מדבר בו לקח לשונו כן: ובמצוק. לשון צרה כמו צוקה: העיר הזאת כתופת. כולה מליאה הרוגים כמו התופת שהורגין שם את הילדים למולך: המהפכת. שם מקום בית האסורים ויונתן תרגם כיפתא א"רוולול בלע"ז: מגור

רדק

אשר לא צויתי. פרשתיו בפרש' גיא בנך ויונתן תרגם דלא פקדית באוריתי ודלא שלחית ביד עבדי נבייא ולא רעוא קדמי: ובקותי. ענין ריקות כמו בוקק הארץ ויונתן תרגם ואקלקל: מכותה. חסר יו"ד הרבים מהמכתב: כי כאשר ישבור. פירוש כאשר ישבור איש וכן אם יחרש בבקרי' החורש: להרפה. בה"א כמו באל"ף וכא בדרך השאלה כמו וירפא את מזבח יי' ההרוס: ובתפת יקברו. אף על פי שהוא מקום טמא שלהם במקום התפת אשר טמאו יאשיהו: הטמאים. טעמו אל בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה: לכל הבתים. פירוש בעבור כל הבתים או על כל הבתים כלומר זה שאני אומר שיהיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה במקום התפת על הבתים אשר קטרו על גגותיהם אני או': כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל. אדון צבאו' מעלה ומטה ואצביא עליכם צבא מטה: אלהי ישראל. אף על פי שהם חוטאים לפני ועבדו אלהים אחריהם אלהיהם אני כי כלם לא פשעו בי ומקצת הפושעי' יחזרו בהם: הנני מבי. חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב: ועל כל עריה. ערי יהודה כי כלם היו נסמכות אל ירושלם כי היא האם: פקיד. נגיד הפקיד הגדול שהו' נגיד על כלם ותרגם יונתן ממנא סגן כהניא: על המהפכת. יש מפרשים שהוא בית הסוהר ואדוני אבי ז"ל פירש כלי שהוא עשוי שני עצים ועושין בנתים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורין וי"ת לכיפתא: בשער בנימן העליון. השער הזה היה בחלק בנימן כי בית המקדש היה מקצתו בחלק יהודה ומקצתו בחלק בנימן: לא

מסרה

נאמנה' ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה' למקום הזה עוד התופת' כי לך יקרא חפצי בה' לחכם לב יקרא נבון' אחת דתו להמית: ולתת ח' וסימ' ויצו יוסף וימלאו' עליכ' היו' ברכה' ולתת איביך לפניך' ולתת לאיש כדרכיו' ולתת את העיר הזאת כתפת' ועתה כמעט רגע' ושל אחריו ולתת לנו גדר ביהודה' ומעת הוסר התמיד: שמוע י"א ד' מל' ו' חס' וסימ' ואם ביום שמע אישה יניא' לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת' הנה שמע מזבח טוב להקשיב' זאת המנוחה הנחו לעיף' בנים כחשי' בנים לא אבו שמוע מל' כי הקשו את ערפם מל' ועשה הרע בעיני רעה כתיב' אם אמרים אתם לא נשב' ואתם הרעתם לעשות' וסור לבלתי שמוע דדניאל מל' ויקשו את ערפם לבלתי שומע כן כתיב דירמיה:

לא פשחור קרא יי׳ שמך׳ אמר קרא יי׳ שמך לפי שהוא היה מחזיק עצמו כנביא ואומר כי יי׳ קרא לו כי שלום יהיה להם לפיכך אמר לו ירמיהו אשר נבאת להם בשקר ואמר לו ירמיהו אתה אומר כי קרא יי׳ שמך ודבר עמך לא קרא יי׳ אותך בשם פשחור כי אם מגור מסביב לא תהיה בטוח כמו שאתה אומר אלא פחד יהיה לך מכל סביבותיך ומגור ראוי לקרוא שמך כי מגור יהיה לך: כי כה אמר יי׳׳ נותנך למגור׳ היה לו לומ׳ נותן מגור לך ולכל אוהביך אלא כך אמר לו במקום שאתה עתה בנבואתך מבטח לך ולכל אוהביך שבוטחים בדברי שקר שאת׳ אומ׳ להם תהיה להם במקו׳ מבטח למגור ולפחד וגם אתה תפחד עמהם: ונתתי חוסן׳ ענין חזק ותקף כמו והיה החסון לנעור׳ נחסין הוא כאוני׳ וחוסן ר״ל האוצר הטוב והיקר וכן חוסן ויקר יקחו וכן הנפעל ממנו לא יאצר ולא יחסן וקרא האוצר חוסן לפי שהאוצר חוזק האדם ותקפו לעת צרה: ואתה׳ אתה וכל אוהביך׳ ולמעלה אמר על אוהביו שיפלו בחרב אויביה׳ והנה אומר שיקברו בבבל רוצה לומ׳ אות׳ שימלטו מחרב ירו׳ ילכו בשבי בבל ושם ימותו ויקברו והקללה הוא שיקברו בארץ טמאה לפיכך אמר ושם תקבר כי אחר שאמר ושם תמות ידוע הוא ששם יקבר אלא דרך קללה זכר לו הקבורה שיקבר בארץ טמאה ומה שאמר בכל פסוק מהם כל אוהביך רוצה לומ׳ רבים מאוהביך כי יבא כל בענין הזה כמו וכל הארץ באו מצרימה רוצה לומר רבים מהארץ וכמוהו רבים: פתיתני׳ לפי שהכה אותו פשחור ונתן אותו במהפכת צעק חמס מתוך צערו ואמר פתיתני יי׳ כאדם המפתה חברו כי אני הייתי מונע עצמי מן שליחותך ואמרתי אהה יי׳ אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואתה פתיתני ואמרת לי אל תאמר נער אנכי: ואפת׳ ואני הייתי נפתה לדבריך: חזקתני ותוכל׳ היית חזק ממני בטענה ויכולת לי ועשיתי שליחותך והנה הייתי לשחוק כל היום כי הם שוחקים ולועגים לי: כלה׳ אומר על ישר׳ דרך כלל׳ ואפת מבנין נפעל ויהיה בתשלומו אפתה על משקל אבנה והחסרון למ״ד הפעל אפת כמו תגל ערותך ויקר אלהי׳ והדבר הזה אשר דבר ירמיה לא היה דבר שלא כהונן כנגד האל אלא דברי צער על עצמו לפיכך לא חשב לו אלה הדברים באלה הפסוקי׳ לעון כמו שחשב לו לעון מה שאמר למעלה היו תהיה לי כמו אכזב כי אותו הדבר היה דבר חטא כנגד האל לפיכך אמר לו אם תשוב ואשיבך כמו שפירשנו: כי מדי׳ בכל עת שאדבר בדברי נבואה וכן מדי עברו והיה מדי צאת׳ והדומי׳ להם: אזעק׳ אמר אני זועק ומדי׳ קולי להם להוכיחם והנה חמס ושוד אקרא שהם אומרים לי דברי חמס ושוד על שיכוני ואצטרך לקרא חמס על דבריהם הרעים שאומרים לי כי היה דבר יי׳ לי לחרפה ולקלס: כל היום׳ כל הימים שאדבר דבר יי׳ הוא לי לחרפה ולקלס שהם מחרפים אותי עליו וקלס ענינו לעג וכנו וכן וקלסה לכל הארצות וי״ת ארי בזמן דאנא מתנבא אנא מריס קלי בכי ומצות ועל חטופין ובזוזין אנא מתנבא ארי הוה פתגמא דיי׳ לי לחסודין וללעג כל יומא: ואמרתי׳ ואם אחשב בלבי שלא אזכרנו עוד ושלא אדבר בשמו עוד לא אזכרנו להם ולא אדבר עוד בשמו להם כי אני כוזה עליו: והיה בלבי כאש בוערת׳ היה דבר יי׳ בלבי כאש בוערת שאשתדל בכל כחי להוציאה וכן כמו אם היה אש עצור בעצמותי שאשתדל להוציאו בכל כחי כן דבר יי׳: נלאתי כלכל׳ נלאתי לכלכלו ולא אוכל לסבלו בקרבי כמו אם היה אש ואני על כרחי מוציאו בשפתי ואומרו להם ואמר בוערת ואמר עצור כי האש ימצא זכר ונקבה כי אם יצאה מאשבון ובפסוק אחר זכר ונקבה תאכלהו אש לא נפח׳ כלכל ענין סבל וכן ומי מכלכל את יום באו: כי שמעתי דבת רבים׳ לשון הרע שאומרים עלי: מגור מסביב׳ מפחידים אותי מסביב זה מכאן וזה מכאן ויונתן תרגם מגור לשון אסיפה דמתכנשין מסחור סחור כמו יגורו עלי עזים יגורהו בחרמו ומה הם אומרים עלי זה לזה: הגידו ונגידנו׳ פירוש הגידו לנו דבר שקר עליו ונגידנו למלך כמו שאמר לכו ונכהו בלשון: כל אנוש שלומי שומרי צלעי׳ אותם שהייתי חושב שהם אנשי שלומי הם שומרים מתי אהיה צולע ונכשל בשום דבר: אולי יפתה ונוכלה לו׳ אולי יפתה לדברינו שיאכל וישתה עמנו ונקחה נקמתינו לפי שנשקהו סם המות וי״ת מאים יטעי: ויי׳ אותי׳ הם חושבים להמיתני ואני לא אפחד כי יי׳ הבטיחני ואמר אלי ונלחמו אליך ולא יוכלו לך והוא עמי כגבור עריץ שיהיה עמי שלא אפחד אותם ונתן אותי כמו גבור עריץ לעמוד כנגדם ות״י ויי׳ מימריה בסעדי כגבר תקיף:

מגור׳ יראה: לא פשחור קרא יי׳ שמך ונו׳׳ לא נקרא שמך פשחור אלא בשביל דבר זה כלו׳ פשח שחור כמו אילן שנפשח וכן ויפשחני וכן אמר לו לא פשחור קרא שמך שלשון פשחור משמע אדם גדול וכן חורין פש חור אלא לכך נקרא שמך פשחור פשח שחור׳ ל״א פש סחור רבי׳ סביבותך להרוג וללשון זה מגור הוא לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב: חוסן׳ ממון: פתיתני׳ ללכת בשליחותך: חזקתני׳ הכבדת עלי ידך החזקה ללכת על כרחי: ותוכל׳ ונצחת: כולה׳ כל העם לועג לי: מדי אדבר׳ בכל עת שאדבר אליהם אני צריך לצעוק ולהריס קול ואיני קורא אליה׳ טובה כי אם נבואות חמס ושוד: כי היה דבר יי׳ לי׳ לפיכך דברו לי חרפה שהם מחרפין אותי: ולקלס׳ ולדבור כמו וקלסה: ואמרתי לא אזכרנו׳ אם אמר לי לבי שלא אלך בשליחותו עוד: והיה בלבי׳ הנבואה כאש בוערת ועל כרחי אני צריך לילך: עצור בעצמותי׳ וכנוס בעצמותי האש: כלכל׳ לסבול האש: כי שמעתי׳ אני אמרתי לא אזכרנו לפי ששמעתי דבת רבים אלו שמתלחשי׳ עלי: מגור׳ לשון אסיפה וכ״תי: הגידו׳ עליו עדות שקר: ונגידנו׳ ונעידנו ומנח׳ פי׳ הגידו ונגידנו כמו לא תתגודדו וכן חבר לחלק יגיד רעים לשון השתפה כמו גודו אילנא ודונש פתר אותו לשון הגדה ממש וכה פתרונו הגידו עליו דבר שקר ונגידנו למלך ויש לנו כמו נגידנו דברים רבים במקרא אשר לא יכון פתרונן כי אם עד אם׳ יחלקון לשתי תיבות או לשלש כמו ולא יכלו דברו לשלום בני יבאונו: שומרי צלעי׳ מצפי שברי: אולי יפותה׳ לשמוע לנו ולטעות אחרינו: כי לא השכילו׳ לא הצליחו בעצתם: בעריס

והביאום ג׳ בקריא׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ למען אשר יביאו בני ישראל׳ ובזזום ולקחום והביאום בבלה׳ ולקחום עמים והביאום אל מקומם: לשחוק ז׳ ו׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ כי היה דבר יי׳ חס׳׳ פתתני יי׳ ואפת חזקתני׳ וספק מואב בקיאו׳ והיה מואב לשחוק׳ לשחק אמרתי מהולל׳ ועת לשחק׳ לשחק עשים לחם׳ ליש׳ אחרי׳

ג ויהי ממחרת ויצא פשחור את־ירמיהו מן־המהפכת ויאמר אליו ירמיהו לא פשחור קרא יהוה שמך כי אם־מגור מסביב: ד כי כה אמר יהוה הנני נתנך למגור לך ולכל־אהביך ונפלו בחרב איביהם ועיניך ראות ואת־כל־יהודה אתן ביד מלך־בבל והגלם בבלה והכם בחרב: ה ונתתי את־כל־חסן העיר הזאת ואת־כל־יגיעה ואת־כל־יקרה ואת־כל־אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם ובזזום ולקחום והביאום בבלה: ו ואתה פשחור וכל ישבי ביתך תלכו בשבי ובבל תבוא ושם תמות ושם תקבר אתה וכל־אהביך אשר־נבאת להם בשקר: ז פתיתני יהוה ואפת חזקתני ותוכל הייתי לשחוק כל־היום כלה לעג לי: ח כי־מדי אדבר אזעק חמס ושד אקרא כי־היה דבר־יהוה לי לחרפה ולקלס כל־היום: ט ואמרתי לא־אזכרנו ולא־אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל: י כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב הגידו ונגידנו כל אנוש שלומי שמרי צלעי אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו: יא ויהוה אותי כגבור עריץ על־כן רדפי יכשלו ולא יכלו

והוה ביומא דבתרוהי ואפיק פשחור ית ירמיה מן כיפתא ואמר ליה ירמיה לא פשחור רבי יי שמך אלהן יתכנשון עלך דקטלין בחרבא מסחור סחור: ארי כדנן אמר יי הא אנא מסר לך לתבר לך ולכל רחמך ויתקטלון בחרב בעלי דבביהון ועינך חזין וית כל דבית יהודה אמסר ביד מלכא דבבל ויגלנון לבבל ויקטלנון בחרבא: ואתן ית כל עותר ארעא הדא וית כל עמלה וית כל ליאותה וית כל אוצרי מלכיא דבית יהודה אמסר ביד בעלי דבביהון ויבזונון וישבונון ויובלנון לבבל: ואת פשחור וכל יתבי ביתך תהכון בשביא ולבבל תתובל ותמן תמות ותמן תתקבר את וכל רחימיך דאתנביתא להון בשקרא: שבשתני יי ואשתבשית תקפתני ויכלת לי הויתי ללעיב כל יומא כולהון מחיכין בי: ארי בזמן דאנא מתנבי אנא מרים קלי בכי ומצוח ועל חטופין ובזוזין אנא מתנבי ארי הוה פתגמא דיי לי לחסודין וללעג כל יומא: ואמרית לא אדכרניה ולא אמלל עוד בשמיה והוון פתגמוהי בלבי כאשא בערא שטפין ית גרמי ולאיתי לסוברא ולא יכלית: ארי שמעית מלי סגיאיא דמתכנשין מסחור סחור חוו ונחויניה כל אנש שלמי כמנין לאבאשא לי מאים יטעי ונכל ליה ונתפרע פורענותנא מניה: ויי מימריה בסעדי כגבר תקיף על כן רדפי יתקלון ולא יכלון למקם יבהתון

ב׳ מל׳ בליש׳ בנביאים וסימ׳ הראים בשחוק שמשון׳ פתיתני יי׳ ואפת׳ וכל כתו׳ דכוו׳ מל׳ במד חס׳ וסי׳ שחק לרעהו אהיה קדמ׳ דפסו׳׳ גם בשחק יכאב לב׳׳ כן שחק הכסיל׳ הייתי שחק לכל עמי׳ ואני הצעיר המאסף בקשתי ולא מצאתי פסו׳ קדמ׳ דהיינו כי היה דבר יי׳ לשחוק ובכל ספרי הסמ׳ שהיו לפני כן היה כתו׳:

כעריס אשר הפך׳ סדום ועמורה: ולא נחם׳ משגזר עליהם חורבן לא חשב מחשבה אחרת לבטל גזרתו: שמח׳ יש דגושה שהוא לשון משמח אחרים שמשמח את אביו בבשורתו: ארור היום אשר ילדתי בו׳ פו״אי איכייירט בלע״ז היא שעת הריון ועל ידי אוכם שמש חלקיהו אביו מטתו בינם שהיה בורח מפני מנשה שהיה הורג את ה הנביאים ושמש מטתו וברח: אש לא מותתני׳ מלאך המות מרחם והרי זה מן המקראות קצרי ליבור: הרת עולם׳ הריון של עולמית: עמל ויגון׳ חורבן בית המקדש: הנני מיסב את כלי המלחמה׳ יש בכם היודעים להשביע את השרים שלמעלה ה הממוני׳ על הפורענית להציל איש איש מן הרעה שהוא ממוכה עליה וככך אתם ב בוטחי׳ הנני מיסב את הסדרה של זה לזה ולא תדעו על מי תשביעו: ואספתי אותם׳ כלי מלחמה אל תוך העיר הזאת שאשחית אתכם בדבר על ידי מלאך המות שהוא מן השרים העליונים וכן מפורש בעניין בדבר גדול י ימותו: והיתה

והיה האיש ההוא ב׳ דסמיכי וסימ׳ בערים אשר הפך יי׳׳ איש היה בארץ עוץ: ויכלו ג׳ בקריאה וסימ׳ ויכלו המים מן החמת׳ ויכלו בבשת ימי׳ ויכלו באפס תקוה: תאמרון ח׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר וישלח ובמלכי׳ ב׳ סימן יח: ואת הכשדים ג׳ וסי׳ ואת כל היהודים דסיפרא׳ ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל דסוף מלכים׳

בשו מאד כי־לא השכילו כלמת עולם לא תשכח: ויהוה צבאות בחן צדיק ראה כליות ולב אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי את־ריבי: שירו ליהוה הללו את־יהוה כי הציל את־נפש אביון מיד מרעים: ארור היום אשר ילדתי בו יום אשר־ילדתני אמי אל־יהי ברוך: ארור האיש אשר בשר את־אבי לאמר ילד־לך בן זכר שמח שמחהו: והיה האיש ההוא כערים אשר־הפך יהוה ולא נחם ושמע זעקה בבקר ותרועה בעת צהרים: אשר לא־מותתני מרחם ותהי־לי אמי קברי ורחמה הרת עולם: למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי:

כא

הדבר אשר־היה אל־ירמיהו מאת יהוה בשלח אליו המלך צדקיהו את־פשחור בן־מלכיה ואת־צפניה בן־מעשיה הכהן לאמר: דרש־נא בעדנו את־יהוה כי נבוכדראצר מלך־בבל נלחם עלינו אולי יעשה יהוה אותנו ככל־נפלאתיו ויעלה מעלינו: ויאמר ירמיהו אליהם כה תאמרן אל־צדקיהו: כה־אמר יהוה אלהי ישראל הנני מסב את־כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את־מלך בבל ואת־הכשדים הצרים עליכם מחוץ לחומה ואספתי אותם אל־תוך העיר הזאת: ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה ובזרוע חזקה ובאף ובחמה ובקצף גדול: והכיתי את־יושבי העיר הזאת ואת־האדם ואת־הבהמה בדבר גדול ימתו: ואחרי־כן נאם־יהוה אתן את־צדקיהו מלך־יהודה ואת־עבדיו ואת־העם ואת־הנשארים בעיר הזאת

ואת האדם ל׳ ובקצת ספרי׳ כתי׳ את האדם וטעות כי הוא כתובה כיספר׳ רבת׳ עם אותם ואת דלית להון זוגא

יבהתון לחדא ארי לא יצלחון ותתפנון אתכנעות עלם דלא תפסוק: ויי צבאות בחר קשוט גלין קדמוהי כולין ולב אחזי פורענות דינך מנהון ארי קדמך אמרית ית עולבני: שבחו קדם יי אודו קדם יי ארי שזיב ית נפש מסכן מיד מבאשין: ליט יומא דאתילידית ביה יומא דילדתני ביה אמי לא יהי בריך: ליט גברא דבשר ית אבא למימר אתיליד לך בר דכר חדאה חדייה: ויהי גברא ההוא כקרויא דהפך יי ברוגזיה ולא אתותבא וישמע צוחתא בצפרא ויבבא בעדן טיהרא: לוי דלא אמיר עלי דמתית ממעין והות לי פון אמי קברי והוית כדלא הוית: למה דנן מבטנא נפקית למחזי עמל ודון וספו בבהתא יומי:

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מקדם יי כד שלח לותיה מלכא צדקיה ית פשחור בר מלכיה וית צפניה בר מעשיה כהנא למימר: צלי כען עלנא קדם יי ארי נבוכדנצר מלכא דבבל מגיח קרבא בנא מאים יעבד יי עמנא ככל פרישתיה ויסתלק מננא: ואמר ירמיה להון כדין תימרון לצדקיה: כדנן אמר יי אלהא דישראל האנא מסחר ית מאני קרבא דבידכון דאתון מגיחין קרבא בהון עם מלכא דבבל ועם כשדאי דצירין עליכון מברא לשורא ואכניש יתהון לגו קרתא הדא: ואגיח אנא עמכון ביד מרממא ובדרע תקיפא וברגז ובחמה ובתקוף רב: ואמחי ית יתבי קרתא הדא וית אנשא וית בעירא במותא סגיאה ימותון: ובתר כן אמר יי אמסר ית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית עבדוהי וית עמא וית דאשתארו בקרתא הדא

בשו מאד כי לא השכילו׳ ענין הצלחה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והוא עבר במקום עתיד בשו מאד כי לא השכילו כלומר יהיה להם בשת שלא יצליחו במעשיה׳ ובמחשבותם עלי ואותה הבושת תהיה כלימה שלא תשכח כי יהיו לקללה בפי האנשים לעולם: ולא יכלו׳ חסר וי״ו שהוא במקום יוד כ״א הפעל מהמכתב: ויי׳ צבאות בוחן צדיק׳ אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם לא ידעו בו אם תוכו כברו ויי׳ צבאות בוחן אותו אם לבו בסתר כמו מעשיו בגלוי ינמלהו כצדקו ואם לאו ינלהו ויפרסמהו לעיני ה האנשים שידעו מי הוא כלומר שיכשילוהו במעשיו: שירו ליי׳׳ אמר זה כנגד החסידי׳ אשר היו בירושלם: כי הציל׳ שגלה לו שלא יאכל ולא ישתה עמהם כי היו רוצים להמיתו: ארור היום׳ ממרירות נפשם יקללו הצדיקים יום הולדם בו ואף על פי שלא תשיגהו קללה כי כבר עבר וכן אמר איוב יאבד יום אולד בו ונג׳ והוסיף הענין במלות שונות ואמ׳ יום אשר ילדתני אמי: ארור האיש אשר בשר את אבי׳ ואף על פי שהיה מקלל ממרירות נפשו יש לתמוה איך הוה מקלל המבשר כי אם הוא היה בחיים תשיגהו קללה ואולי היה איש טוב המבשר והיה לירמיהו עון על ק קללו אותו ואומ׳ כי נודע לו כי פשחור בן אמר היה המבשר: שמח׳ שמחהו באמת שמחהו כשאמר לו כי בן זכר יולד לו כי בני אדם שמחי׳ לבן זכר ודואגים על הנקבה ואם היה יודע אבי סופי שיהיו ימי בעמל ויגון לא היה שמח בי: והיה׳ ושמע זעקה בבקר׳ זעקה מקרוביו ומאוהביו בבקר כלומ׳ בתחלת היום׳ וכן ישמע תמיד על עת צהרים׳ וכן מכאן ואילך כל היום אלא זכר צהרים לפי שהאור הולך ומוסיף מהבקר עד עת הצהרי׳ ותהיה קללתו מוספת והולכת כי התרועה יותר מהזעקה והתרועה תהיה לשמח׳ כמו לא ירונן ולא ידועע יתרועעו אף ישירו ותהיה לאבל ולצער כמו למה תריע רע וכן ותרועה בעת צהרים: אשר לא מותתני מרחם׳ מותתני מבנין מרובע אומר על איש למה לא המיתו קודם צאתו מרחם או אומר על האל כמו שאמ׳ איוב כי לא סגר דלתי בטני: ותהי לי אמי קברי׳ שאם מותתני קודם צאתי מרחם היתה לי אמי קברי: ורחמה הרת עולם׳ רחם אמי למה לא היתה לי להריון עולם ממני הרה בסמוך הרת כמו מן שנה שנת שלומים שפה שפת היאור ובאמרו הרת לשון נקבה ורחם מן הדומ׳ לשון זכר טעם הנקבות על האם שתהיה הרת עולם מ ממני שאהיה לעולם ברחמה: למה זה׳ מבואר הוא וכן הפרש׳ הבאה אחריו מבוארת: כלחם עליכו׳ קמוץ כי הוא במוכי: כה תאמרון׳ חסר וי״ו המוסף

הנני מסב׳ כאילו כלי המלחמה אשר בידכם יהיו בידם שלא יהיה לכם כח להלחם כנגדם: ואספתי אותם׳ הכשדים: ונלחמתי הכשדים ילחמו אתכם מחוץ ואני אלחם אתכם בדבר גדול שאכה אתכם ואת בהמתכם:

הנני מסב את כלי המלחמה: יושבי לד׳ מל וסימ׳ נמסר במסרה דבתא בערך ישב:

מן הדבר מן החרב׳ מחרב המלחמה בהלחמם על העיר אתן אותם ביד נבוכד נצר כשיכבוש העיר ואף צדקיהו ועבדיו שברחו: והכם לפי חרב׳ מי שירצה להמית ימית ומי שירצה להגלות יגלה: לא יחוס עליהם ולא יחמול ולא ירחם׳ שהרי שחט בני צדקיהו לעיניו וכן בשרים ובזקנים לא חמל: הצרים עליכם יחיה׳ כתוב וקרי וחיה והענין אחד: והיתה לו נפשו לשלל׳ לריוח כאילו שלל אותה: ולבית מלך יהודה׳ חסר תאמר כמו שאמר למעלה ואל העם הזה תאמר וסמך על המבין בחסרונו וזה מנהג המקרא במקומות רבים ופירושו ולבית לו ולבנין ושרין שהם בני משפחתו: בית דוד׳ זכר דוד לפי שהוא היה עושה משפט כמו שאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן היה ראוי שיעשו בנין ובני ביתו שילמדו ממעשיו הטובים:

דינו לבקר משפט׳ לבקר קודם שתתעסקו באכילה ושתיה ובלבר מכרככם תשבו במקום הדין ל לדון כל מי שיבא לצעוק וכן אמר במשה רבינו ע״ה וישב משה לשפט את העם מן הבקר: והצילו גזול מיד עושק׳ מיד מי שעושק אותו וגוזלו והנגזל הוא מי שחוטף מיד חברו או לוקח מידו או מביתו ב בחזקה ועושק מי שבא ממון חברו לידו בפקדון או בהלואה או שכירו׳ ואין רוצה לתתו לו ומי שנגזל כ״ש שעושק לפיכך אמר והצילו גזול מיד עושק כי הגזול גזל ועושק: מעלליהם׳ כתוב בה״א לנסתרי׳ וקרי בכ״ף מעלליכם לנמצאים כמו שאמר דינו והצילו: הנני אליך׳ אמר כנגד ירושלם וקראה יושבת העמק לפי שהיא גבוהה וסביבותי׳ עמק והיא יושבת בעמק וכן ק קראה צור המישו׳ כי הי׳ צור והר וסביבותיה מישור ואמר לה הנני אליך לפי שיושביך מתגאים ו ואומרים מי יחת עלינו ומי יבא במעונותינו הנני אבא אליך ו ונלחמתי אתך: יחת׳ שרשו נחת ולולי האות שהיא גרונית היתה דגושה ופי׳ ירד ויחנה וכן ונחתת עלי ידך ותרגום וירד ונחת ואמר בלשון ירידה לענין המלחמ׳ שהיא בעמק ובמישור כמו שאמר או במלחמה ירד ונספה: ופקדתי׳ ביערה׳ הכנוי לירושלם רוצה לומר הערים אשר סביבותיה המשילם ליער לענין האש כמו כאש תבער יער נכ״תי ביערה בקראה: כה אמר יי׳ רד בית מלך יהודה׳ בהר הבית כאמר׳ לו נבואה זו לפיכך אמר רד ואף על פי שזאת הנבואה כבר אמרה בית דוד כה אמר יי׳ דינו לבקר משפט אמר לו עוד שיאמר אות׳ להם עוד בבתיהם ושיבטיח׳ ה ההבטחה הטובה אם ישמעו: בשערים האלה׳ בשערי העזרה כמו שאמר בסמוך ובאו בשערי הבית הזה או יהיה פי׳ הבית הזה בית המלך לפי שאמר ר רוכבים ברכב ובסוסי׳ ולא יכנס אדם רוכב בשערי העזרה: כה אמר יי׳ ׳ מיד עשוק׳ תואר בפלס קרוב גזול וענינו כמו עושק: כי אם עשו תעשו׳ עשו מקור בוי״ו במקום הא׳ למ״ד הפעל: ועבדו׳ כתוב בלא יו״ד הרבים והענין אחד וכמוהו רבים: ואם לא׳ מבואר הוא: כי

והצתי אש ו׳ בקריאה וסימניהו׳ והצתי אש בשעריה׳ והצתי אש ביערה׳ בבתי אלהי מצרים׳ והצתי אש בעריו׳ והצתי אש בחומת דמשק׳ והצתי אש בחומת רבה: עשו ד׳ כתיב ו׳ בסוף וסימ׳ דרכך ומעלליך׳ כי אם הטיב תטיבו׳ כי אם עשו תעשו את הדבר הזה׳ ואתנהו ביד איל גוים׳ וי״ש ספרי״ם נמסר בזנ״ותך

ל׳ פסו׳ אית בהון מן מן ומן

מִן־הַדֶּבֶר ׀ מִן־הַחֶרֶב וּמִן־הָרָעָב בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהִכָּם לְפִי־חֶרֶב לֹא־יָחוּס עֲלֵיהֶם וְלֹא יַחְמֹל וְלֹא יְרַחֵם׃ וְאֶל־הָעָם הַזֶּה תֹּאמַר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם אֶת־דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְאֶת־דֶּרֶךְ הַמָּוֶת׃ הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדָּבֶר וְהַיּוֹצֵא וְנָפַל עַל־הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם יְחְיֶה וְהָיְתָה־לּוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל׃ כִּי שַׂמְתִּי פָנַי בָּעִיר הַזֹּאת לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה נְאֻם־יְהוָה בְּיַד־מֶלֶךְ בָּבֶל תִּנָּתֵן וּשְׂרָפָהּ בָּאֵשׁ׃

וּלְבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד עוֹשֵׁק פֶּן־תֵּצֵא כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ הִנְנִי אֵלַיִךְ יֹשֶׁבֶת הָעֵמֶק צוּר הַמִּישֹׁר נְאֻם־יְהוָה הָאֹמְרִים מִי־יֵחַת עָלֵינוּ וּמִי יָבוֹא בִּמְעוֹנוֹתֵינוּ׃ וּפָקַדְתִּי עֲלֵיכֶם כִּפְרִי מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּיַעְרָהּ וְאָכְלָה כָּל־סְבִיבֶיהָ׃

ל׳ מ״ל / ב׳ נחיה ק׳ / ג׳ ר״פ / ב׳ מ״ל / מעלליכם ק׳ חס׳ / ב׳ מ״ל בלים / ג׳ דסמיך

כב

כֹּה אָמַר יְהוָה רֵד בֵּית־מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדִבַּרְתָּ שָׁם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ וְאָמַרְתָּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה מֶלֶךְ יְהוּדָה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד אַתָּה וַעֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה עֲשׂוּ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד עָשׁוֹק וְגֵר יָתוֹם וְאַלְמָנָה אַל־תֹּנוּ אַל־תַּחְמֹסוּ וְדָם נָקִי אַל־תִּשְׁפְּכוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ כִּי אִם־עָשׂוֹ תַּעֲשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וּבָאוּ בְשַׁעֲרֵי הַבַּיִת הַזֶּה מְלָכִים יֹשְׁבִים לְדָוִד עַל־כִּסְאוֹ רֹכְבִים בָּרֶכֶב וּבַסּוּסִים הוּא וַעֲבָדָו וְעַמּוֹ׃ וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי־לְחָרְבָּה יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה׃

ס״א שמעו ונספ׳ מוגה שטע / ל׳ / ל׳ חס׳ / ל׳ כתיב ו״ו / ועבדיו כ׳ חס׳ ק׳

מִן מוֹתָא וּמִן חַרְבָּא וּמִן כַּפְנָא בְּיַד נְבוּכַד רֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וּבְיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְיַד דְּבָעַן לְמִקְטְלְהוֹן וְיִמְחִנּוּן לְפִתְגָם דְּחֶרֶב לָא יְחוּס עֲלֵיהוֹן וְלָא יַחְמוֹל וְלָא יְרַחֵם׃ וּלְעַמָּא הָדֵין תֵּימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא יָהֵב קֳדָמֵיהוֹן יַת אוֹרַח חַיֵּי וְיַת אוֹרַח מוֹתָא׃ דְּיָתֵיב בְּקַרְתָּא הָדָא יִתְקְטֵל בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּבְמוֹתָנָא וּדְיִפּוֹק וְיִשְׁתְּמַע לְכַשְׂדָּאֵי דְּצָיְרִין עֲלֵיכוֹן וְיֵיחֵי וּתְהֵי לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ לְשֵׁיזָבָא׃ אֲרֵי חָל רוּגְזִי בְּקַרְתָּא הָדָא לְבִישָׁא וְלָא לְטָבָא אֲמַר יְיָ בִּידָא דְמַלְכָּא דְבָבֶל תִּתְמְסַר וְיוֹקְדִנַּהּ בְּנוּרָא׃ וּלְבֵית מַלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַייָ׃ בֵּית דָּוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דִּינוּ לְצַפְרָא דִּינָא וְשֵׁיזִבוּ אֲנִיסָא מִיַּד דְּאָנֵיס לֵיהּ דִּלְמָא יִדְלַק כְּאֶשָּׁתָא רוּגְזִי וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חָיֵיס מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן׃ הָאֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ דְּיָתְבָא בְּתוּקְפָא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן אֲמַר יְיָ דְּאָמְרִין מַן יֵחוֹת עֲלָנָא וּמַן יֵעוֹל בִּבְרָנְיָתָנָא׃ וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן כְּפֵרֵי עוֹבָדֵיכוֹן אֲמַר יְיָ וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בְּקִרְוָהָא וּתְשֵׁיצֵי בְּכָל סַחְרָנָהָא׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חוּת לְבֵית מַלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְתִתְנַבֵּי תַמָּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין׃ וְתֵימַר קַבֵּל פִּתְגָמָא דַייָ מַלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דְּיָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד אַתְּ וְעַבְדָּךְ וְעַמָּךְ דְּעָלִין בְּתַרְעַיָּא הָאִלֵּין׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עֲבִידוּ דִּינָא וּצְדַקְתָּא וְשֵׁיזִבוּ אֲנִיסָא מִיַּד דְּאָנֵיס לֵיהּ וְגִיּוֹר יַתֵּם וְאַרְמְלָא לָא תוֹנוּן וְלָא תֵינְסוּן וְדַם זַכַּי לָא תֵישְׁדוּן בְּאַתְרָא הָדֵין׃ אֲרֵי אִם מֶעְבַּד תַּעְבְּדוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְיֵעֲלוּן בְּתַרְעֵי בֵיתָא הָדֵין מַלְכִין יָתְבִין לְדָוִד עַל כּוּרְסוֹהִי רְכִיבִין בִּרְתִיכִין וּבְסוּסָוָן הוּא וְעַבְדוֹהִי וְעַמֵּיהּ׃ וְאִם לָא תְקַבְּלוּן יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בְּמֵימְרִי קַיֵּמִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי לְחוּרְבָּא יְהֵי בֵיתָא הָדֵין׃ ארי

רשי

והיתה לו נפשו לשלל׳ כאדם השולל שלל נחוטפו והולך לו כן ת תהיה לו נפשו שלולה מן המית׳ מן ההורגי׳: פני׳ כתרגומו רוגזי: מיד עושק׳ טעמו למטה שאינו שם דבר אלא שם הנגזל העושק את אחרים: ואין מכבה׳ שלא ימלט לכם שריד: יושבת העמק׳ ירושלם היא בתוך ע עמק׳ ל״א שהעמיק הקב״ה עצה עליך ל להחריבך: צור המישור׳ הר שכל סביביו מישור: מי יחת עלינו׳ מי יחנה עלינו כמו כי שם ארם נחתים: אל תונו׳ ע אונאת דברי׳: גלעד

מעלליהם כ׳ כתי׳ ה״א בלשנע וקריל כ׳

כה אמר ז״ח כשע׳ בסים׳ כ׳ פסו׳ אית בהון אל׳

אח״ר גוי״ם במ״קום אם עש״ו תע״שו דס״פרא ובדק״תי אח״כ בספרים מדוייקים ומצא״תיו בה״א ותמ״ה לי אם כ״ן למ״ה לא״ נמ״נה ע״ם אות״ם ד׳ עש״ה שה״ם כת״ובי׳ בה״א׳ ואם נאמ״ר שה״וא בוי״ו אכ״ נשבש כ״ל הספ״רים המדוייקי׳ שבכ״לם נמ״סר ע״ל כ״ל אח״ד מהד׳ עש״ו ד׳ כ״תיב וי״ו וג״ם ספ״רי המ״סר׳ וע״וד תמ״יה לי למ״ה נמ״נה הס״כלת עש״ו דאורי״תא ע״ם הד׳ כתי״ב ה׳ מא״חר שה״וא בוי״ו ונמס״ר עלי״ו לי״ת כתי״ב וי״ו ימנ״ה או״תו ע״ם או״תם שה״ם בוי״ו ונתק״שתי בהא׳ עניינא טוב״א ולא״ ידע״נא מ״ה למי״מר ב״ה:

גלעד אתה לי וגו׳׳ אילו את חביב קדמי כבית מקדשא דרם בריש טוריא אם לא אשויך מדברא׳ גלעד בית המקדש שממנו צרי ורפואה לכל העולם: וקדשתי׳ וזמנתי: וכרתי מבחר ארזיך׳ לפי שדמהו ללבנון נופל כאן הלשון הזה: אל תבכו למת׳ ליהויקים שימות לפני השער כשיסחבוהו להגלותו: בכו להולך׳ ליהויכין ולצדקיהו אמור מעתה חביבה מיתתו של יהויקים שנאמר בו׳ ונבלתו תהיה מושלכת לחרב ביום ולקרח בלילה מחיין של יהויכין שכ׳ בו וארוחתו ארוחת תמיד וגו׳: אל שלום׳ הוא צדקיהו וכך נקרא בדברי הימים והרביעי שלום וקראו רביעי למלכות בבני יאשיהו שבתחלה מלך יהואחז ואחר כך יהויק׳ ואחריו יהויכין ואחריו צדקיהו: אשר יצא׳ ואף על פי שלא יצא עדיין מתנבא עליו כאילו יצא: הוי בונה ביתו׳ על יהויקים הוא אומר שהוא היה רשע וסוף הענין מוכיח לכן כה אמר יי׳ אל יהויקים וגו׳: בית מדות׳ בית גדול כמו אנשי מדות שיש בהן מה למדוד: וקרע לו׳ והרחיב לו אחרי׳ הניהו וקרע לו ופתח לו וכן תקרעי בפוך קרעת שמים ירדת כולן לשון פתיחה: וספון בארז׳ מסכך הגג בארזים: ומשוח בששר׳ ומצייר בסממ׳ תירגם יונתן בששר צבע הוא ממין הכיורים׳ ל״א ומשוח בששר ויינא״ט אנשי״נופלא בלע״ז כמו חוט המשחה: התמלך׳ התאריך ימי׳ על שאת׳ מתחרה להכביד על ממשלתך להודיע שאתה מלך: אביך׳ יאשיה שהתנהג בענוה הלא אכל ושתה וראה טוב כל ימי חיין: על

בכו ובכוה׳ כתיב ו׳ בקריאה וסימ׳ כי עם בציון ישב׳ בכו בכו להולך׳ הלוך ובכו ילכו׳ בגת אל תגידו דמיכה׳ בכו תבכה בלילה ודמעתה: ואת הארץ ה׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ואת הארץ תסחרו׳ ואת הארץ אשר נתתי לאברהם ר״פ׳ וירא מנחה כי טוב ואת הארץ׳ ואת הארץ הזאת ירשנו בעת׳ כי במקום אשר

ו כִּי־כֹה׀ אָמַר יְהוָה עַל־בֵּית מֶלֶךְ יְהוּדָה גִּלְעָד אַתָּה לִי רֹאשׁ הַלְּבָנוֹן אִם־לֹא אֲשִׁיתְךָ מִדְבָּר עָרִים לֹא נוֹשָׁבוּ׃ ז וְקִדַּשְׁתִּי עָלֶיךָ מַשְׁחִתִים אִישׁ וְכֵלָיו וְכָרְתוּ מִבְחַר אֲרָזֶיךָ וְהִפִּילוּ עַל־הָאֵשׁ׃ ח וְעָבְרוּ גּוֹיִם רַבִּים עַל הָעִיר הַזֹּאת וְאָמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָעִיר הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת׃ ט וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעַבְדוּם׃ י אַל־תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל־תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת־אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ׃ יא כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה אֶל־שַׁלֻּם בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הַמֹּלֵךְ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו אֲשֶׁר יָצָא מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה לֹא־יָשׁוּב שָׁם עוֹד׃ יב כִּי בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתוֹ שָׁם יָמוּת וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לֹא־יִרְאֶה עוֹד׃ יג הוֹי בֹּנֶה בֵיתוֹ בְּלֹא־צֶדֶק וַעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט בְּרֵעֵהוּ יַעֲבֹד חִנָּם וּפֹעֲלוֹ לֹא יִתֶּן־לוֹ׃ יד הָאֹמֵר אֶבְנֶה־לִּי בֵּית מִדּוֹת וַעֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים וְקָרַע לוֹ חַלּוֹנָי וְסָפוּן בָּאָרֶז וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר׃ טו הֲתִמְלֹךְ כִּי אַתָּה מְתַחֲרֶה בָאָרֶז אָבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אָז טוֹב לוֹ׃ טז דָּן דִּין־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָז טוֹב הֲלוֹא־הִיא הַדַּעַת אֹתִי נְאֻם־יְהוָה׃

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל בֵּית מַלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָא אִלּוּ אַתְּ חֲבִיב קֳדָמַי מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דְרָם בְּרֵישׁ טוּרַיָּא אִם לָא אֲשַׁוֵּנָךְ מַדְבְּרָא קִרְוִין דְּלָא אִתְיַתְּבָא׃ וַאֲזַמֵּן עֲלָךְ מְחַבְּלִין גְּבַר וְזֵינֵיהּ וְיִקְטְלוּן שְׁפַר גִּבָּרָךְ כְּמָה דְקָצְצִין אָעֵי חוּרְשָׁא וְרָמַן לְנוּרָא׃ וְיֶעְבְּרוּן עַמְמִין סַגִּיאִין עַל קַרְתָּא הָדָא וְיֵימְרוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְקַרְתָּא רַבְּתָא הָדָא׃ וְיֵימְרוּן עַל דִּשְׁבַקוּ יַת קְיָמָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן וּסְגִידוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּפַלְחוּנוּן׃ לָא תִבְכּוּן עַל מִית וְלָא תְדַוּוֹן עֲלוֹהִי בְּכוֹ מִבְכָּא לִדְגָלֵי אֲרֵי לָא יְתוּב עוֹד וְיֶחֱזֵי יַת אַרְעָא דִילָדוּתֵיהּ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל שַׁלּוּם בַּר יֹאשִׁיָּה מַלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דִמְלַךְ תְּחוֹת יֹאשִׁיָּה אֲבוּהִי דִּגְלָא מִן אַתְרָא הָדֵין לָא יְתוּב לְתַמָּן עוֹד׃ אֱלָהֵין בְּאַתְרָא דְאַגְלִיאוּ יָתֵיהּ תַּמָּן יְמוּת וְיַת אַרְעָא הָדָא לָא יֶחֱזֵי עוֹד׃ וַי דְּבָנֵי בֵיתֵיהּ בְּלָא קְשׁוֹט וְעִלִּיתֵיהּ בְּלָא דִינָא כַּד חָזֵי בְּחַבְרֵיהּ מְפַלַּח מַגָּן וְאַגְרֵיהּ לָא יָהַב לֵיהּ׃ דַּאֲמַר אֶבְנֵי לִי בָתִּין דִּמְשָׁחָן וְעִלִּיָּן מְרַוְּחָן וּפָצִים לֵיהּ חֲרַכִּין וּמְטַלֵּל בְּכִיוֹרֵי אַרְזַיָּא וּמְצַיַּר בְּסַמְמָנִין׃ הַאַתְּ מְדַמֵּי לְמֶהֱוֵי כְּמַלְכָּא קַדְמָאָה אֲבוּךְ הֲלָא אֲכַל וּשְׁתָא וַעֲבַד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ בְּכֵן טָב לֵיהּ׃ דָּן דִּין מִסְכֵּן וְחָשׁוּךְ בְּכֵן הֲוָה טָב הֲלָא הִיא דַעְתָּא דְרָעֵינָא בָהּ אֲמַר יְיָ׃

הגלו אתו׳ וכל את השמים ואת הארץ דכוו׳: דן ג׳ לישן דין וסימ׳ וגם את הגוי אשר׳ דן דין עני ואביון אז טוב׳ אין דן דינך למזור׳ וכל שום אינש וקרתא דכוו׳:

כי כה אמר יי׳׳ גלעד אתה לי ראש הלבנון׳ אמר על בית מלך יהודה שהוא ראש ממלכת ישראל אתה היית לי כמו גלעד כי גלעד עיר אחת בעבר הירדן וכל הארץ ההיא ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היתה נקראת על שמה ארץ הגלעד כי היא ראש להם וכן היית אתה לי ראש ממלכת ישראל כי ציון וירושלם ראש לכל ארץ ישראל וכן היית ראש הלבנון שנקרא׳ גם כן ארץ ישראל בשם הלבנון כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון ועתה אשיתך מדבר ואשית הערי׳ אשר סביבותיך כאילו לא נושבו: אם לא׳ ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא בתים רבים והדומים להם: נושבה׳ כתוב בה״א על הארץ דרך כלל ויקרי נושבו על הערים ויונתן פי׳ גלעד בית המקדש ותרגם הפסוק כן ארי כדנן אמר יי׳ על בית מלך שבט׳ וגו׳ כבעמוד: וקדשתי׳ אזמן עליך משחיתי׳ שישחיתו בתיך: איש וכליו׳ ר״ל וכלי מפצו להפיל הבית: מבחר ארזיך׳ ר״ל קירוי הבתי׳ הספונים כמו שאמר למטה בענין וספון בארז וכן כי ארזה ערה אמ׳ על קירות הבתי׳ הספוני׳ בארז: והפילו על האש׳ כמו שנ׳ וישרוף את בית יי׳ ואת בית המלך וגו׳ וי״ת ואזמן עלך מחבלי׳ וגו׳ כבעמוד: ועברו׳ מבואר הוא וכן ואמרו: אל תבכו למת׳ למי שימות מבית דוד שזכר והוא יהויקים שמת בדרך כשהוציאו אותו מירושלם להגלותו אמר אל תבכו לו כיון שמת טוב הוא משיגלה ויחיה חיי צער ובזיון כמו יהויכין ואמ׳ בעבור יהויקי׳ אל תבכו ואל תנודו לו כי טובה היא לו מיתתו אלא למי ראוי שתבכו למי שהולך בגלות כי לא ישוב עוד ויראה את ארץ מולדתו וזהו יהויכין שהגלו אותו לבבל ושם מת והיה בבית הכלא ל״ז שנה לו ראוי לבכות ודרשו רז״ל אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשי׳ לגהוץ ולתספורת ואמר בכו בכו להולך בלא בכי׳ בכו מקור בוי״ו במקום ה״א למ״ד הפעל: כי כה אמר יי׳ אל שלום בן יאשיהו׳ שלום הוא יהויכין ושני שמות היו לו ואע״פ שהיה בן בנו בני בנים הרי הם כבנים לפי שאמר בכו בכו להולך פירש מי הוא ההולך והוא לא שב עדין משגלה ומת בבבל ורז״ל פירשו כי שלום הוא צדקיהו והחכ׳ רבי אברהם בן עזרא פי׳ כי שלום הוא יהואחז כי במצרים מת וכבר בארתי כל זה הענין בספר מלכים ובספר דברי הימים: הוי בונה ביתו׳ זהו נאמר על יהויקים שזכר בסת׳ אל תבכו למת כמו שפירשנו ואחר שפירש ההולך פי׳ המת שבנה בתים ועליות בגזל ובחמס וכן זכרו בפי׳ בסוף הפרשה לכן כה אמר יי׳ אל יהויקים: ברעהו יעבוד חנם׳ היה שוכר הפועל במלאכת הבתים ולא היה נותן לו שכרו זהו חנם והוסיף לפרש ואמר ופעלו לא יתן לו ופעלו שם מן ואת פעל יי׳ לא יביטו ואמר פעלו העי״ן בקמץ חטף כמו מן תאר מה תארו ובא זה בחולם הפ״א כמו שבא מן תאר ותארו מן בני אדם ופירוש שכר פעלתו לא יתן לו זהו חנם שאמר וכן לא תלין פעלת שכיר שכר פעלתו ואדוני אבי ז״ל פירש ופעלו פעל לו שם כאילו אמר ופועלו שעבד עמו לא יתן לו שכרו: האומ׳ אבנה לי׳ אמר לבנות ובנה: בית מדות׳ גדולות וכן אנשי מדות: עליות מרווחים׳ מן ורוח לשאול ענין הרחבה ויתכן להיות מרווחים מענין רוח כלומר שיכנס בהם הרוח עשוים לימי הקיץ וזהו שאמר וקרע לו חלוני ופירו׳ פתח לו חלוני׳ כתרגומו ופציס ליה חרכין׳ חלוני כמו חלוני׳ וכן על דברי חוני כמו חוניס ואורגי׳ חורי וחשופי שת והדומי׳ להם: וספון בארז׳ פירו׳ בית מדות שזכר הוא מקורה בקורות ולוחת ארזים ועוד הוא משוח בששר פירו׳ מצוייר במיני צבעונים וזכר אחד מהם שמציירים בו ברוב והוא ששר נקרא בערבי [...] מוכי׳ ספון׳ מקורה כמו חלקת מחוקק ספון׳ אתם יושבים בבתיכם ספונים׳ בארז בקמץ האל״ף בזקף׳ וממוח שם התאר בפלס קרוב רחוק ונקרא מעשה הכיור בזה הלשון לפי שהוא במשיכת היד על הדבר כמו המשיחה: התמלוך׳ התחשוב לעמוד במלכותך בעבור זאת ההנאה שאתה נהנה בבתים נאים הבנוים בארזים: מתחרה בארז׳ מתערב בארז כלומ׳ בבנין הארזים אתה מתערב ונאחז להנאתך: אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה׳ כלומ׳ איני תופש אותך בהנאותיך אם היית עושה משפט וצדקה כי אביך יאשיהו אכל ושתה כדרך המלכים ונהנה בטובתו וכיון שעשה משפט וצדקה אז טוב לו והיה בטוב כל ימיו אבל אתה נהנה בטובת העולם הזה בדרך רעה שבניניך שאתה נהנה בהם אינם ביושר ובמשפט כי אם בעשק וכן מאכלך ומשקך ושאר הנאותיך הם בחמס כמו שאמ׳ כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך וגו׳ ויש אומרים כי יהויקים היה מתענה תמיד והיה סבור כי התעניות הין תשלום מעשיו הרעים לפיכך אמר לו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה ות״י האת יאות למהוי כמלכא קדמאה רוצה לומר כדוד שהיה המלך הראשון ואתה לפי שאתה מזרעו אתה חושב להיות כמוהו אין זה כי דוד עשה משפט וצדקה ונקרא דוד ארז כי היה בארז בלבנון: דן דין עני׳ הלא היא הדעת אותי נאם יי׳׳ פי׳ אותו בפסוק כה אמר יי׳ אל יתהלל חכם וגו׳ ות״י הלא היא דעתא דרעינא בה אמר יי׳: כי

רדק

כי אין · בצעך · אחר המלתך בממון: המרוצה · ענין שבר כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי ואם אינו משרשו כי ימצא זה הענין מנחי העי"ן כמו לא יכהה ולא ירוץ והעשק בממון והמרוצה בגוף שהיה עושק שכר שכיר כמו שכתוב והיה מכה אותם ומכריחם לעבודתו זהו המרוצה שאמר וגם היה שופך דם נקי ועל כל זה אמר בדברי הימים ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ועל זה הספר אמר שמדבר על ישראל ויהודה ועל מלכיה': לכן · הוי אחי והוי אחות · הספד הקרובים כמו שאמר הוי אדון והוי הודה הספד העם ואיך יספדו על המלך אלא זכר לשון הספד שהקרובים סופדים על האיש הוי אחי ועל האשה הוי אחות או אמר הוי אחות על אשת יהויקים ואעפ"י שלא נזכרה: הודה · כחו והדרו ר"ל מלכותו כמו שת"י ווי על מלכותיה והה"א ב במקום וי"ו הכנוי כה"א אהלה והדומים לו: קבורת חמור · ר"ל כמו שהחמור לא יקבר כן לא יקבר הוא כי מה הוא קבורת ה החמור שיסחבו אותו וישליכוהו לאשפה כן יסחבו נבלת יהויקים וישליכו אותו מהלאה לשערי י ירושלם כי מחוץ לירושלם מת כשהיו מוליכי' אותו בגלות בפעם השנית והכשדים לא הניחוהו ל להקבר: עלי הלבנון · אמר כנגד כנסת ישראל ראי אם יש לך עוזר מכל מאהביך שהם אשור ומצרים שהיית בוטחת בהם וסלקת ב בטחונך ממני עתה צאי שברך צעקי להם אם יושיעוך כי גם להם בא שבר כי מלך אשור נשבר ומצרים גם כן נשברו ע"י נבוכד נצר בימי יהויקים כמו שאמ' ולא הוסיף עוד מלך מצרי' לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר מצרים עד נהר פרת כל אשר היה למלך מצרים ואעפ"י שאחר זמן בימי צדקיהו אמר וחיל פרעה יצא ממצרים וגו' באחרונ' בא נבוכד נצר והחריב מצרים ואמר על דרך משל עלי הלבנון ר"ל עלי להר הלבנון וכן ובבשן ר"ל ובהר הבשן כי מן ההרי' ישמע קול הצועק למרחוק: וצעקי' · בקמץ העי"ן מפני הזקף והצ"די מפולרת בקמץ חטף: מעברים · מכל עבר ומכל צד גם כן צעקי וראי כי לא יועילוך כי נשברו כל מאהביך וי"ת סקי לבית מקדשא וצוחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך תרגם לבנון בית מקדשא כמו שתרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא וכן פירשו רז"ל ואמרו למה נקרא בית המקדש לבנון שהיה מלבין עונותיהם של ישראל אבל ובבשן שתרגם ובתרעי טור ביתא לא ידעתי טעם אולי כנה הר הבית בשם בשן לפי שהבשן היה מקום מרעה הבהמות ובבית המקדש גם כן היה תמיד בהמות לקרבן: דברתי אליך בשלותיך · אמר בלשון רבים כי היו להם שלוות רבות כשהיו מעשיהם טובים וכאשר החלו להרע והיו בשלותם הוכיחם האל על ידי הנביאים ולא הועיל: מנעוריך · רוצה לומר דור המדבר שהיה להם כימי הנעורים כי תחלת הכנס האומה בעבודת האל ובמצותיו היה הדור ההוא וכן פי' חסד נעוריך: כל רעיך תרעה רוח · כתרגומו כל פרנסיך ר"ל מלכי אשור ומצרים שהיו להם כפרנסי' וכרועים אותם · תרעה רוח תאכלם הרוח כלומר שישברו קל מהרה כאלו הרוח הדיחה אותם ותרגם יונתן יתבדרון לכל רוח: כי אז תבושי · כשיכלה בטחונך: יושבתי בלבנון מקו כנתי בארזי' · יושבתי מקוננתי ביו"ד יתרה בכתב לא במבטא ונמצאת יתרה גם במבטא אהבתי לדוש מלאתי משפט ושתי המלות האלה אמרו שהן מורכבות יושבתי מן ישבת ויושבת מקוננתי מן מקננת ומקוננת וטעם ההרכבה רוצה לומר שיושבת וקוננת מקדם וגם עתה את יושבת ומקוננת כי עדין היו בארץ שהיא מיוחסת ללבנון וזכר לבנון וארזים לפי שהיו בתי הגדולים בירושלם ספונים בארז כבית המלך כמו שאמר על יהויקים וספון בארז: מה נחנתי · עקרו נחננת והוא מענין חן ומה ימצא לשני פנים למעלת הדבר ולחסרונו למעלה כמו מה רב טובך מה יקר חסדך אלהים ולחסרון מה אנוש כי תזכרנו וכזה יתפרש לשני הפנים למעלה כלומר מה חן ומה יופי היה לך כשבאו לך החבלים והצרות האלה ולחסרון אמר מה חן הוא אשר נשאר לך מכל אשר בנית וקננת בארזים בבא לך החבלים: חי אני · כיון שדבר על יהויקים דבר גם כן על יהויכין בנו וקראו כניהו לפחיתות: חותם על יד ימיני · הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן שימני כחותם חותמך ופתילך והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה לפיכך אמר כי אפילו יהיה כניהו כמו החותם על ידי הימין שלא יוסר ממנה משם אסירך ואתקנך: אתקנך · פרשו נתק ודגש התי"ו מורה חסרון הנו"ן והנו"ן האחרונה נוספת כנו"ן יברכנהו יברכהו ויש דרש על הנו"ן היתר' אמרו שבמקום שנתק שם נתקן כי בבית האסורים עשה תשובה וקבלו הקדוש ברוך הוא ונולד לו בן בבית האסורי' ומשל בן בנו זרובבל בן שאלתיאל ביהודה וישב על כסא דוד ואמר לו ושמתיך כחותם כנגד מה שאמר לאבי' אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני כי משם אתקנך: ונתתיך · כל אלו ביד שאמר לענין אמרם וכן אשר הב"ל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים זה הכפל גם כן לחזק לענין ההוא ופירום ביד מבקשי נפשך שלא יחמלו עליך: אשר אתה יגור מפניהם · שלא יהיה לך כח לעמוד כנגדם: וביד נבוכד נצר מלך בבל · שהוא מלך עז וקשה כמו שנאמר עליו עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע ממקומו: וביד הכשדים · שהם גוי עז וקשה אשר לא ישא פנים כמו שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר: והטלתי

ולבך ה' בקריא' וסי' בספר שפטי' סימן יו: הודו ה' בקריא' וסים' הוי אדון והוי הודה ל' כתי' ה' · ויהי כזית הודו' כסוס הודו למלחמה · כסה שמים הודו · הודו על ארץ ושמים וירם קרן: עלי ו' בקריא' וסים' עלי באר ענו לה · עלי הלבנן וצעקי ובבשן תני · עלי גלעד וקחי צרי · על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון · עלי עילם צורי

ארי לית עינך ולבך אלהן על ממונא למינס ועל דם זכי למשפך ועל עושקא ועל דברעות נפשך למעבד: בכן כדנן אמר יי על יהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה לא יספדון ליה וי על אחי וי על אחת לא יספדון ליה וי על מלכא וי על מלכותיה: כמה דמשגרן ית נבלת חמרא כן ישגרון ית נבלתיה יתגרר וישתרי להלאה לתרעי ירושלם: סקי לבית מקדשא וצוחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך וצוחי על מניזתא ארי אתברו כל רחמך: שלחית לותיך ית כל עבדי נביא כד הוית יתבא שליוא אמרת לית אנא מקבלא אולפן דא ארחתיך מזעוריך ארי לא קבילת למימרי: כל פרנסך יתבדרון לכל רוח ורחמך בשביא יהכון ארי בכן תבהתין ותתכנעין מכל בישתך: דיתבא בבית מקדשא ביני מלכיא מרביא בנהא מה תעבדין במיתי לך עקא וזיע הא כחבלין לילדתא: קים אנא אמר יי ארי אם יהי כניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה כגלף דעזקא על יד ימיני ארי מתמן במימרי אגלנך: ואתננך ביד דבען למקטלך וביד דאת דחיל מן קדמיהון וביד נבוכד נצר מלכא דבבל וביד כשדאי: ואיטלטל

כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבְּךָ כִּי אִם־עַל־בִּצְעֶךָ וְעַל דַּם־הַנָּקִי לִשְׁפּוֹךְ וְעַל־הָעֹשֶׁק וְעַל־הַמְּרוּצָה לַעֲשׂוֹת׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הֹדֹה׃ קְבוּרַת חֲמוֹר יִקָּבֵר סָחוֹב וְהַשְׁלֵךְ מֵהָלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי וּבַבָּשָׁן תְּנִי קוֹלֵךְ וְצַעֲקִי מֵעֲבָרִים כִּי נִשְׁבְּרוּ כָּל־מְאַהֲבָיִךְ׃ דִּבַּרְתִּי אֵלַיִךְ בְּשַׁלְוֹתַיִךְ אָמַרְתְּ לֹא אֶשְׁמָע זֶה דַרְכֵּךְ מִנְּעוּרַיִךְ כִּי לֹא־שָׁמַעַתְּ בְּקוֹלִי׃ כָּל־רֹעַיִךְ תִּרְעֶה־רוּחַ וּמְאַהֲבַיִךְ בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ כִּי אָז תֵּבֹשִׁי וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל רָעָתֵךְ׃ יֹשַׁבְתְּי בַּלְּבָנוֹן מְקֻנַּנְתְּי בָּאֲרָזִים מַה־נֵּחַנְתְּ בְּבֹא־לָךְ חֲבָלִים חִיל כַּיֹּלֵדָה׃ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי אִם־יִהְיֶה כָּנְיָהוּ בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל־יַד יְמִינִי כִּי מִשָּׁם אֶתְּקֶנְךָּ׃ וּנְתַתִּיךָ בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשֶׁךָ וּבְיַד אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד הַכַּשְׂדִּים׃

מדי' · ולא אמר עלי לשלום לביתך: כניהו ג' וסים' חי אני נאם יי' כי אם יהיה' העצב נבזה נפוץ' וימלך מלך צדקיהו:

רשי

על בצעך · לגזול ממון: המרוצה רצוץ דלים ועושק יוכיח עליו כי עשוק ורצוץ תמיד סמוכים בלשון מקרא וכן את מי עשקתי ואת מי רצותי: הוי הודה' הוי על תפארתו: קבורת חמור יקבר · כמה דמשגרין ית נבלת חמרא כן ישגרון ית נבילתיה · ישגרון יסחבון: עלי הלבנון וצעקי · סקי לבית מקדשא וצווחי: ובבשן תני קולך · על הבשן שיחרב ויונתן תירגם ובתרעי טור ביתא ו ואיני יודע לפרש היאך נופל לשון בשן בשערי הר הבית אם לא כ בשביל הדלתו' שעושין מאלוני הבשן והוא שם מקו' או לשון בשן מקו' בקעה רחבה כן היקף הר הבית מגרש ריוח לבית המקדש: וצעקי מעברים · וצווחי על מניזתא והם לשון מקום: בשלותך · כשהיתה בשלוה: כל רועיך · כל מלכיך: תרעה רוח · רוח קדים תרוצצם: מקוננת בארזים · שעשת קנך במגדלות נתי ארזים לבנות בית מדות: מה נחנת · מה מצאת חן בשביל גובה מגדליך בעיני שודדיך כבא לך חבלי' של לידה ומנחם פתר נחנת לשון חניה אבל דונש פתר אותו לשון חן: חותם על יד ימיני · חקוק וחתום בתוך בשר זרועי: אתקנך · אנתקך לשון התיקם כצאן לטבחה עד התיקנו אותם והנו"ן יתרה בו ומדרש אגדה במקום שנתק נתקן שעשה תשובה בבבל ונשאל הקב"ה על ש שנשבע כתבו את ה האיש הזה ערירי ונולד לו זרובבל בבבל ונאמ' לו על פי הנביא ביום ההוא אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כלפי שאמר לאביו אם יהיה חותם על יד ימיני א אנתקנו: והטלתי

והטלתי׳ כמו והשלכתי וכן ויטילו את הכלים ובאמרו אשר ילדתך ר״ל שהיה דומה לה במעשים רעים לפיכך היה אומר ושם אמו במלכים שהיה הבן דומה לאם: על הארץ אחרת׳ בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו הגפן ככריה הכבש אחד הדוד אחד: אשר לא ילדתם שם׳ שלא תמצאו שם בני משפחה שירחמו עליכם: ושם תמותו גם זו קללה כלומר בארץ טמאה ימותו: ועל הארץ׳ כמו ואל הארץ ורבים כמוהו: אשר הם מנשאים את נפשם׳ שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שישובו הגולים עתה מהרה שאמר הנה כלי בית יי׳ מושבים מבבל עתה מהרה וכו׳ ובעבור זה היו מנשאים את נפשם ובוטחים על שקר המלך יהויכין ושאר הגולים: העצב נבזה׳ הה״א ה״א השאלה לפיכך היא פתוחה אמ׳ אם כניהו הוא כמו עצב נבזה ועצב הוא מן עצבים שהוא שם לצלמי׳ והעצב הוא נבזה ומשליך אותו המכיר בו שהוא הבל אין בו תועלת משליך אותו ומשבר אותו וזהו שאמר נפוץ כמו ונפוץ הכדי׳ כי בהשליך אדם הכלי ישבר ויתנפצו שבריו ויתפזרו וכן כלי שאין חפץ בו ישליכנו האדם חוץ מביתו: הוטלו׳ כמו הושלכו הוא וזרעו והנה היה לו זרע בגלותו והרי אמר עליו ערירי ואפשר שהיו לו בני׳ בצאתו בגולה ומתו בבבל והנה הוא ערירי וכפל הענין ואמר הושלכו אחר שאמ׳ הוטלו והענין אחד לחזק הדבר כי כן דרך המקרא לכפול הענין במלות שונות לחזק הדבר: ארץ ארץ ארץ׳ כבר כתבתי בפסוק היכל יי׳ היכל יי׳ היכל יי׳ מה שפירש בו אדוני אבי ז״ל ויתכן לפרש כי הכפל לחזק הענין כי כן מנהג הלשון פעם בשתי מלות פעם בשלש בשתי מלות כמו כל הקרב הקרב נחמו נחמו עמי והדומי׳ להם ובשלש מלו׳ כמו ארץ ארץ ארץ היכל יי׳ היכל יי׳ היכל יי׳ עוה עוה עוה אשימנ׳ והקריאה לארץ ר״ל לאנשי הארץ שהרי אמר כתבו וכן וכל הארץ באו מצרימה ׳ ות״י מארעיה אגלוהי לארע אוחרי ארעא דישראל קבילי פתגמא דיי׳: כה אמר יי׳ ׳ כתבו׳ זה הצווי כצווי ראה ריח בני כולו סולו והדומים: ערירי׳ אם היו לו בנים ימותו בחייו ואם לא היו לו לא יהיו לו: לא יצלח בימיו׳ כי כל ימי חייו היה בשבי: כי לא יצלח׳ וגם בזה לא תהיה לו הצלחה שיהיה מזרעו מושל ביהודה והנה זרובבל שהיה בן בנו היה מושל ביהודה אלא כמו שאמרו רבותינו ז״ל שעש׳ תשובה בבית האסורים ואמרו רבותינו ז״ל גדולה תשוב׳ שמקרעת גזר דינו של אדם שכ׳ כתבו את האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ואמר לו אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כי בך בחרתי ועוד אמרו א״ר יוחנן גלות מכפרת על הכל שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב ובני כניה אסיר בנו שאלתיאל בנו וגו׳: הוי רועים׳ אמר על מלכי יהודה הרעי׳ אמר להם הוי אתם מאבדי׳ ומפיצים את צאן מרעיתי כלומר

מנשאים ג׳ וסימ׳ ועל הארץ אשר הם ׳ ולא יהיה פליט ׳ מנשאים את היהודים: וזרעו ז׳ בקריאה וסימ׳ נמס׳ בסדר בלק: ג׳ פסוקי׳ משלשי׳ בקריא׳ וסימ׳ ארץ ארץ ארץ שמעי דבר יי׳ ׳ קדוש קדוש קדוש יי׳ צבאות ׳ עוה עוה עוה אשימנה׳ וחד היכל יי׳ היכל יי׳ היכל יי׳ המה: אתם י״ו חס׳ בספרא וסימ׳ הכית אתם ולא חלו׳

רשי

והטלתי׳ לשון השלכה: מנשאים את נפשם׳ לשון תנחומי׳ שנפשם מתנשאה להתנחם ולומ׳ עוד נשוב לארצנו: העצב נבזה׳ תמי׳ היא שמא כלא נשבר וכבוזה האיש הזה שהושלך מעל פני כמי שאין חפץ בו: נפוץ׳ נשבר כמו ככלי יוצר תנפצם או אחרי׳ הניהו העצב כמו העצבים מעציבין את הקטן במסכת שבת כלומר האתה נבזה ונמוך בעיניך כעולל קטן שמעציבין אותו מילוליל בלע״ז אין זה כלי: הוטלו׳ הושלכו לשון השלכה שאין לה תקומה כמו כי יפול לא יוטל: ארץ ארץ ארץ׳ מארצו גלה אל ארץ אחרת ואת ארץ ישר׳ שמעו דבר יי׳ ׳ ד״א ארץ ארץ ארץ שהיא ארץ שבארצו׳ חשובה שבכולן׳ ד״א ארץ ישראל שלש ארצות היו בה יהודה ועבר הירדן והגליל: גבר אשר לא יצלח בימיו׳ כתרגומו: הוי רועים׳ מלכי יהודה: לא פקדתם אותם׳ לא נהגתם לשומרם: ולא יפקדו׳ ולא יחסרו לשון ולא נפקד ממנו איש: יי׳ צדקינו׳ יי׳ מצדיק אותנו בימיו שלזה: והשכיל׳ ויצליח: לנביאים

וְהֵטַלְתִּי אֹתְךָ וְאֶת־אִמְּךָ אֲשֶׁר יְלָדַתְךָ עַל הָאָרֶץ אַחֶרֶת אֲשֶׁר לֹא־יֻלַּדְתֶּם שָׁם וְשָׁם תָּמוּתוּ: וְעַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הֵם מְנַשְּׂאִים אֶת־נַפְשָׁם לָשׁוּב שָׁם שָׁמָּה לֹא יָשׁוּבוּ: הַעֶצֶב נִבְזֶה נָפוּץ הָאִישׁ הַזֶּה כָּנְיָהוּ אִם־כְּלִי אֵין חֵפֶץ בּוֹ מַדּוּעַ הוּטְלוּ הוּא וְזַרְעוֹ וְהֻשְׁלְכוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעוּ: אֶרֶץ אֶרֶץ אָרֶץ שִׁמְעִי דְּבַר־יְהוָה: כֹּה אָמַר יְהוָה כִּתְבוּ אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי גֶּבֶר לֹא־יִצְלַח בְּיָמָיו כִּי לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וּמֹשֵׁל עוֹד בִּיהוּדָה:

כג

הוֹי רֹעִים מְאַבְּדִים וּמְפִצִים אֶת־צֹאן מַרְעִיתִי נְאֻם־יְהוָה: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־הָרֹעִים הָרֹעִים אֶת־עַמִּי אַתֶּם הֲפִצֹתֶם אֶת־צֹאנִי וַתַּדִּחוּם וְלֹא פְקַדְתֶּם אֹתָם הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיכֶם אֶת־רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה: וַאֲנִי אֲקַבֵּץ אֶת־שְׁאֵרִית צֹאנִי מִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִדַּחְתִּי אֹתָם שָׁם וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְהֶן עַל־נְוֵהֶן וּפָרוּ וְרָבוּ: וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעִים וְרָעוּם וְלֹא־יִירְאוּ עוֹד וְלֹא־יֵחַתּוּ וְלֹא יִפָּקֵדוּ נְאֻם־יְהוָה: הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ: בְּיָמָיו תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לָבֶטַח וְזֶה־שְּׁמוֹ אֲשֶׁר־יִקְרְאוֹ יְהוָה ׀ צִדְקֵנוּ:

(מסורה בגליון: ל׳ · ל׳ · ל׳ ו׳ מ״ל בסיפ׳ ג׳ · ל׳ ב׳ פן כפוץ על פני ג׳ · ל׳ ו׳ · ל׳ · י״ג ר״פ · י״ח בטע׳ · ב׳ ואבכי הולך · ה׳ חס׳ בסיפ׳ · ל׳ וחס׳ יו״ד קדמ׳ · ב׳ בטע׳ בסיפ׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ תס יו״ד · י״ג חס׳ בסיפ׳ · י״ו חס׳ בסיפ׳ · ל׳ · ל׳ בטע׳ מלע׳ · ל״ג · ל׳)

ואטלטל יתך וית אמך דילידתך לארע אוחרי דלא אתילידתון תמן ותמן תמותון: ולארעא דאנון מטען ית נפשהון למתב תמן לתמן לא יתובון: בסירא חלשא מטלטלא גברא הדין כניה כמנא דלית צרוך ביה מה דין אטלטלו הוא ובנוהי ואתגליאו לארעא דלא ידעו: מארעיה אגלוהי לארע אחרי ארעא דישראל קבילי פתגמי דיי: כדנן אמר יי כתובו ית גברא הדין דלא ולד גברא דלא יצלח ביומוהי ארי לא יצלח מזרעיה גבר יתיב על כורסי דוד ועבד שולטן על דבית יהודה: וי פרנסיא דמאבדין ומבדרין ית עם דאתקרי שמי עלוהי אמר יי: בכן כדנן אמר יי אלהא דישראל על פרנסיא דמפרנסין ית עמי אתון בדרתון ית עמי וטלטלתנון ולא תבעתון יתהון האנא מסער עליכון ית בישות עובדיכון אמר יי: ואנא אכניש ית שארא דעמי מכל מדינתא דאגליתי יתהון לתמן ואתיב יתהון לאתריהון ויפשון ויסגון: ואקים עליהון פרנסין ויפרנסונון ולא ידחלון עוד ולא יתברון ולא יזועון אמר יי: הא יומיא אתן אמר יי ואקים לדוד משיח דצדיקיא וימלוך מלכא ויצלח ויעבד דין דקשוט וזכו בארעא: ביומוהי יתפרקון דבית יהודה וישראל ישרי לרחצן ודין שמיה דיהון קרן ליה יתעבדן לנא זכון מן קדם יי ביומוהי: בכן

האותי הם מכעיסים׳ ואת למדתי אתם׳ ולא פקדתם אתם׳ ואני אקבץ את׳ את ירושלם ואת ערי׳ אל אחאב׳ וצוית אתם אל ארניהם׳ ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים׳ עד תמי אתם בידו׳ בבלה יובאו ושמה׳ ותקרא אתם׳ השכם ולמד׳ ויהי בפגש אתם׳ אתם זכר יי׳ קדמא׳ ואביא אתם בית יי׳:

שאני הייתי רועה אותם כשהיו שומעים לקולי ואחר שהייתם אתם רועים אותם נהגתם אותם בדרך רעה ואבדתם והפיצותם אותם בגלות: לכן׳ ולא פקדתם אותם׳ ולא השגחתם עליהם אנה הם ומה הם עושים אם טוב ואם רע והיה לכם לדעת כי בעון הוא שהם נדחים וגולים ובעונכם שלא פקדתם אותם הנני פוקד עליכם את רוע מעלליכם: ואני אקבץ׳ אם על גלות בבל אמר יהיה פי׳ ולא יירא עוד זמן רב או יהיה פשמעו לעולם והוא אומ׳ על קבוץ זה הגלות כמו הפרשה הבאה אחריו והוא הנכון: והקימותי׳ רועים׳ ירעו אותם כמו הרועה הטוב: ולא יפקדו׳ לא יחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש: הנה ימים באים׳ צמח צדיק׳ זהו המשיח וקראו צמח שיהיה צאתו בעולם כצאת צמח השדה שהיא רבבה כן בהיות צדיק יהיו עמו צדיקים רוב העולם כמו שאמר יפרח בימיו צדיק ואמר והוכיח עמים רבים: ומלך מלך׳ אמר הכפל לחזק הפעולה כי בזכור הפעולה השם נזכר עמה ובזכור אחריה השם הוא לחזק כמו למען בצוע בצע ממטיר עליו מטר כל בוגדי בגד וכן ומלך מלך כי באמרו ומלך ידענו שהוא מלך והוסיפו מלך הוא לחזק המלכו׳ שתהיה מלכותו בכל הארץ לא בישראל לבד כמו שאמר עליו וישלו מים ועד ים ומנהר עד אפסי ארץ: והשכיל׳ הצליח וכ״ת ויצלח וכן ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ואחרי׳ זולתו: בימיו׳ וזה שמו אשר יקראו יי׳ צדקנו׳ יקראו ישראל יקרא המשיח בזה השם יי׳ צדקנו לפי שבימיו יהיה צדק יי׳ לנו קיום תמיד לא יסור וזו הקריאה על דרך הקריאה שקרא משה רבי׳ עליו השלום למזבח יי׳ נסי ויקרא יעקב למזבח אל אלהי ישראל כל אחד לפי ענינו הנמצא בו וכן ושם העיר מיום יי׳ שמה ות״י דיהוויין קרן ליה וגו׳ כבעמוד: לכן

לכן. אלה שני הפסוקים נאמרו למעלה אלא שיש ביניהם שנוי מעט בקצת המלות כי כן דרך המקרא לכפול מלין או פסוקים במלות שונות והענין אחד והכפל בכל מקום לחזק הענין וכבר פירשנו אלו הפסוקים למעלה במקומם: לנביאים. בעבור נביאי השקר שהם מטעים ישראל כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר יי' אתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו איש כתאות לבו כי דבר יי' לנו שלא תבא עליכם רעה: רחפו. התנודדו וכן מן הכבד מרחפת על פני המים: וכגבר עברו יין. עבר עליו היין כלומר שגבר עליו ונשתכר ואינו יודע מה יעשה כן הייתי מפני יי' שהוא מחולל ע"י הנביאים האלה: ומפני דברי קדשו. שהם מחוללים על פיהם שהם אומרים כי דברי יי' הם מה שהם אומרי': כי מנאפי'. איך יוכלו ליפות מהם מעשיהם והנה מנאפים מלאה הארץ ועוד כי מפני אלה אבלה הארץ ומפני שבועת שקר נשחתה הארץ אלו שתי הרעו' הם ברוב אנשי הארץ ואיך יוכלו נביאי השקר להטעותם כי לא תבוא עליהם רעה והנה הם רואי' בעיניהם כי רוב ארץ ישראל נשחתה מפני רוב מעשיה' הרעי': נאות מדבר. מקום מרעה הבהמות: ותהי מרוצתם רעה. זריזותם ומרוצתם הם לרעה כי לא ירוצו לדבר מצוה ולעבודת הא' אלא לרעה: וגבורתם לא כן. וכן גבורתם אינה לדבר אמת: כן. פירושו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות שהיה להם להתגבר על נביאי השקר ולמנע' מלספר חלומות' ודברי שקריהם והם מתגברים על נביאי האמת ואומרי' להם שלא יתנבאו בשם יי' כמו שאמרו לירמיהו לא תתנבא בשם יי' ולא תמות בידינו וי"ת מרוצתם ענין רצון וכן תרג' ועל דמסגן ברעות נפשהון בישתא תיתי עליהון וגבריהון לא יצלחון: כי גם נביא גם כהן חנפו. נביא בנזרת פעל ופי' נביא וכהן כתרגומו ארי אף ספר אף כהן ר"ל ספר מזהיר העם כי נבואה ענין דבור ויש מהם דבור רוח הקדש ויש מהם דבור דברי שקר כדברי נביאי כדברי נביאי השקר וכן מזהיר העם מדבר להם לפי דעתו דברים להזהירם וכהן הוא מכהני הלוי' כמו שאמר גם בביתי מצאתי רעתם: חנפו. ענין רשע ומשוא פנים ות"י גניבו ארחתהון: גם בביתי. כי גם בבית המקדש היו עובדי' ומזבחים לאלהי' אחרי': לכן יהיה. כחלקלקות באפלה כמו דרכים חלקלקות שתמעד רגל ההולך בהם כל שכן כשתהי' אפלה שלא יראה אנה יסמוך ואנה ילך: ידחו ונפלו בה. כאילו ידחה אותם דוחה מאחריה' כי על כל פנים יפלו בה ולרוב מהירות הנפילה זכר בה שלש סבות חלקות הדרך והאפלה והדחי'. ידחו מלעיל שלא כמנהג נחי הלמ"ד: ובנביאי שומרון. תפלה. כמו נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא כתן תפלה ענין דבר גרוע שאין לו טעם: הנבאו בבעל. כי אחאב עבד הבעל וקמו נביאי שקר רבים מתנבאים בבעל שהיו ארבע מאות וחמשים איש בימי אחאב שהרגם אליהו ואחרי כן קמו אחרים שהרג יהוא והם היו מתעים את ישראל עד שגלו בעונם אבל בירושלם לא קמו נביאי הבעל ולא עבדו לבעל מלכי יהודה כי אם מנשה ואחרי כן שב בתשובה'. הנבאו חסר תי"ו התפעל ומשפטו התנבאו: ובנביאי ירושלם. לא התנבאו בבעל אבל היתה בהם דבר רעה: שערורה. פי' רשע ונבלה: נאוף. כמו שנאמר בצדקיהו ואחאב וינאפו את נשי רעיהם: והלוך בשקר. שהיו אומרי' כי דבר יי' בהם: וחזקו ידי מרעים. שהיו אומרי' להם שלום יהיה לכם לפיכך לא היו שבים מרעתם: לבלתי שבו. שלא שבו כלומר הם גרמו להם שלא שבו וכן לבלתי הקריב שלא להקריב לבלתי ראו אומר מה שלא ראו: כסדום. כאנשי סדום: ויושבי' כעמורה. ויושבי ירושלם כאנשי עמורה כלומר הנביאים כעם והעם כנביאים ברשע ובמעשים רעים: לכן. מאכיל אותם לענה. אביא עליהם צרה מרה כלענה וכמי ראש והוא סם המות: חנופה. רשע ונשוא פנים שהם מיפים להם מעשיהם ונושאים פניהם שלא להוכיחם: לכל הארץ. לכל יושבי ארץ יהודה: כה אמר יי'. על דברי הנביאים. כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו וכן הנתן הספר על אשר לא ידע ספר כמו אל: מהבלים. מפתים אתכם בדברי הבל לאמר שלום יהיה לכם כי החזון שהם אומרי' מלבם הוא לא מפי יי': אומרים

צפנה ה' בסיפרא וסימ' נמסר בריש סיפרא סימ' ג': לא כן יט וסימ' ויאמ' יוסף אל אביו לא כן אבי' לא כן לכו נא הגברים ועבדו' לא כן עבדי משה בכל ביתי' ואתה לא כן נתן לך' לא כן אוחילה לפניך' כי איש מהר אפרי' לא כן ביתי עם אל' והוא לא כן ידמה ב' בפסו' שמענו גאון מואב גא מאד' הקשבתי ואשמע' וגבורת'

לכן הנה־ימים באים נאם־יהוה ולא־יאמרו עוד חי־יהוה אשר העלה את־בני ישראל מארץ מצרים׃ כי אם־חי־יהוה אשר העלה ואשר הביא את־זרע בית ישראל מארץ צפנה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על־אדמתם׃

לנבאים נשבר לבי בקרבי רחפו כל־עצמותי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין מפני יהוה ומפני דברי קדשו׃ כי מנאפים מלאה הארץ כי־מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא־כן׃ כי־גם־נביא גם־כהן חנפו גם־בביתי מצאתי רעתם נאם־יהוה׃ לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה כי־אביא עליהם רעה שנת פקדתם נאם־יהוה׃

ובנביאי שמרון ראיתי תפלה הנבאו בבעל ויתעו את־עמי את־ישראל׃

ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים לבלתי־שבו איש מרעתו היו־לי כלם כסדם וישביה כעמרה׃

לכן כה־אמר יהוה צבאות על־הנבאים הנני מאכיל אותם לענה והשקתים מי־ראש כי מאת נביאי ירושלם יצאה חנפה לכל־הארץ׃

כה־אמר יהוה צבאות אל־תשמעו על־דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יהוה׃

בכן הא יומיא אתן אמר יי ולא יהון משתען עוד בגבורתא דיי דאסיק ית בני ישראל מארעא דמצרים׃ אלהן יהון משתען בגבורתא דיי דאסק ודאיתי ית זרעא דבני ישראל מארע צפונא ומן מדינתא דאגליתנון לתמן ויתבון על ארעהון׃

מן קדם נביי שקרא אתבר לבי במעי זעו כל גרמי הויתי כגבר רוי וכגברא דמשתטי מן קדם חמרידה מן קדם יי ומן קדם פתגמי קודשיה׃ ארי זנאין אתמליאת ארעא ארי מן קדם מומי דשקר חרובת ארעא יבישו דירות מדברא ועל דמסגן ברעות נפשהון בישתא תיתי עליהון וגבריהון לא יצלחון׃ ארי אף ספר אף כהן גניבו אורחתהון אף בבית מקדשי גלין קדמי בישתהון אמר יי׃ בכן תהי אורחתהון להון כמשרועין בקבלא יתקלון ויפלון בה ארי איתי עליהון בישתא שנת סעורן חוביהון אמר יי׃

ובנביי שמרון חזיתי רשע מתנבן בשום טעותא ומטען ית עמי ית ישראל׃

ובנביי ירושלם חזיתי שנו זנאין ומהלכין בשקר ומתקפין יד מבאשין בדיל דלא למתב גבר מן בישתיה הוו קדמי כולהון כסדום ויתבהא בעמורה׃

בכן כדנן אמר יי צבאות על נביי שקרא האנא מיתי עליהון עקא מרר כגידין ואשקנון כס דלוט ביש כרישי חיוין ארי מן נביי ירושלם נפקת חנפתא לכל יתבי ארעא׃

כדנן אמר יי צבאות לא תקבלון לפתגמי נביי שקרא דמתנבן לכון מטען אנון לכון רשע לבהון ממללין לא במימרא דיי׃

לא כן' אני ידעתי' לא כן אנחנו עשים היום הזה' ויחטאו בני ישראל' לא כן הרשעים כי אם כמוץ' ולב כסילי' לא כן' כי לא כן אנכי עמדי' והד ולא כן בדיו: תפלה ג' בקריא' וסימ' ובנביאי שמרון ראיתי תפלה' בכל זאת לא חטא איוב' מעיר מתים ינאקו' וסימ' קרתא דאיוב שמרון: לכן יד בטעמא בסיפרא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' ז':

רשי

לנביאים נשבר לבי בקרבי. לדברי הנביאים האומרים שלום יהיה להם נשבר לבי: רחפו. הולכים ונעים ככנפי צפור המרחף על קנו טרנבלי"ר בלע"ז: מפני יי'. שאני שומע ממנו גזרה רעה זאת: מפני אלה. שבועת שקר: אבלה. חרבה: מרוצת'. קורש"א בלע"ז וי"ת לשון רצון: גם נביא גם כהן. אפילו אלו שהכל למידין מהם: גם בביתי מצאתי רעתם. שהעמידו צלם בהיכל: לא כן. לא כדין: כחלקלקות. ארץ חלקה שהרגל מחלקת בה והאדם נופל כחלקלקות באפלה כשלון על כשלון חלקלקות באור יש כשלון אפלה בלא חלקלקות יש כשלון: ובנביאי שומרון ראיתי תפלה. קודם שגלו ובנביאי ירושלם אני רואה עתה שערורה דבר מגונה: וחזקו ידי מרעי'. אומרי' לרשעי' שלום יהיה לכם: לבלתי שבו. שלא ישובו המריעי' איש מרעתו: ונפל

וכל הולך בשרירות לבו וגו׳ ולכל הולך בשרירות לבו וגו׳: מי עמד בסוד ה׳ וישמע את הנגזר מלפניו אותו שהקשיב דבר תורתו וישמע למצותיו ולא הרשעים האלה שמיעה הראשונה שבמקרא זה שמיעה ממש שמיעה האחרונה קבלה: מזמות׳ לשון מחשבה: מתחולל׳ משתכן מחזר לשכון ועל ראש רשעים ישכון: ואם עמדו בסודי וישמיעו דברי וגו׳ היה להם לשמוע דברי ותורתי את עמי ולא להטעותם בה מעלי: האלהי מקרוב׳ שאיני רואה אלא בסמוך לי ואין בי כח לשפט את התחתונים שהם רחוקים ממני ואיני יודע במעשיהם: אם יסתר איש׳ זהו כפל תמיה האלהי מקרוב כדרך כל תמיהות הכפולות: עד מתי׳ ינבאו שקר וכי יש בלבם של הנביאים הללו הנבאים שקר לקיים מחשבתם שהם חושבים להשכיח את עמי שמי וגו׳: תרמית׳ לשון מרמה: * פטים׳ פיק בלע״ז ויש אומרי׳ מרטי״ל בלע״ז: מנבאי דברי״אים מא׳ רעהו״ים להם מרגלים אצל נביאי האמת ושומעין שנבון שלהם שהם מתנבאים בו ואומרין נבואת שקר באותו לשון כמו שעשה חנניה בן עזור שמע את ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם והוא ניבא בשוק התחתון שברתי את עול מלך בבל כמו שאמרו רבותינו בסנהדרין: יספר חלום׳ יספרנו לשון הובאי כשאר חלומות ולא יחזקנו בדברי נבואה: מה לתבן את הבר׳ מה ענין שקר אצל אמת׳ את הבר עם הבר: הלא

ז׳ פסוקי׳ אית בחון ואני אני וסימ׳ ויאמר יעקב אל שמעון׳ וישב אל אחיו׳ ואמר לכם אתם תרשו׳ תמול באך והיום אניעך׳ ואמרת בלבבך מי ילד לי׳ אם יסתר איש במסתרים׳ ואני אהיה להם לאלהים: הנביא ב׳ ר״פ וסימ׳ אשר אתו חלום׳ אשר ינבא לשלום: דברי י״ג וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימ׳ ג׳:

אמרים אמור למנאצי דבר יהוה שלום יהיה לכם וכל הולך בשררות לבו אמרו לא־תבוא עליכם רעה: כי מי עמד בסוד יהוה וירא וישמע את־דברו מי־הקשיב דברי וישמע: הנה ׀ סערת יהוה חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול: (כ) לא ישוב אף־יהוה עד־עשתו ועד־הקימו מזמות לבו באחרית הימים תתבוננו בה בינה: לא־שלחתי את־הנבאים והם רצו לא־דברתי אליהם והם נבאו: ואם־עמדו בסודי וישמעו דברי את־עמי וישבום מדרכם הרע ומרע מעלליהם: האלהי מקרב אני נאם־יהוה ולא אלהי מרחק: אם־יסתר איש במסתרים ואני לא־אראנו נאם־יהוה הלא את־השמים ואת־הארץ אני מלא נאם־(כה) יהוה: שמעתי את אשר־אמרו הנבאים הנבאים בשמי שקר לאמר חלמתי חלמתי: עד־מתי היש בלב הנבאים נבאי השקר ונביאי תרמת לבם: החשבים להשכיח את־עמי שמי בחלומתם אשר יספרו איש לרעהו כאשר שכחו אבותם את־שמי בבעל: הנביא אשר־אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה־לתבן את־הבר נאם־יהוה:

(masorah: ג׳ מ״ל וג׳ חס׳ ל׳ · ב׳ ג׳ · דכרו׳ ל׳ ס״ף ק׳ · ב׳ · י״ז פסו׳ עד ועד · ל׳ כטע׳ · ט׳ ר״פ בסיפ׳ ל׳ · ל׳ וחס׳ ו׳ · ל׳ · ב׳ חס · ג׳ · ז״ג · ב׳ · ב׳ ב׳ חס · ל׳ · ב׳ ר״פ · ז״ג · ב׳)

אמרין בנבואת שקריהון לדמרגזין קדמי מלל יי שלמא יהי לכון וכל דאזיל בהרהור לביה אמרין לא תיתי עליכון בישתא: ארי לא קמו דאתגלי להון רז מן קדם יי ולא חזו ולא שמעו ית פתגמוהי ולא אציתו למימריה ולא קבילו: הא מזופיתא מן קדם יי ברגז נפקת ועלעול משתגש על ריש רשיעין יחול: לא יתוב רוגזא דיי עד דיעבד ועד דיקים מחשבת רעותיה בסוף יומיא תסתכלון בה אסתכלא: לא שלחית ית נביי שקרא ואנון רהטין לאבאשא ולא מללית עמהון ואנון מתנבן שקר: ואלו קמו אתגלי להון רז מן קדם יי ואשמעו פתגמי ית עמי ואתיבנון מאורחתהון בישתא ומבישות עובדיהון: אנא אלהא ברית עלמא מבראשית אמר יי אנא אלהא עתידנא לחדתא עלמא לצדיקיא: אם ידמי גבר לאטמרא כד בסתרא וקדמי הלא גלי אמר יי הלא ית שמיא וית ארעא יקרי מלי אמר יי: שמיע קדמי ית דאמרין נביי שקרא דמתנבן בשמי שקרא למימר פתגם נבואה בחלמא אתחזא לי: עד אימתי אית בלבהון דנביי שקרא דמתנבן שקר ומתנבן רשע לבהון: דמחשבין לאנשאה ית עמי שמי בחלמהון דמשתען גבר לחבריה כמה דשבקו אבהתהון ית פולחן שמי ומקימין בשום טעותא: נביאה דעמיה חלמא ישתעי חלמא ודפתגמי עמיה ימלל פתגמי קשוט הא כמה דפריש בין תבנא לעבורא כן פריש בין צדיקיא לרשיעיא אמר יי: הלא

אומרים אמור׳ המקור הוא ברבוי קודם הפעל וכאשר יבא אחרי הפעל הוא לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם והדומים לו: וכל הולך בשרירות לבו׳ כמו ולכל הולך ולמ״ד למנאצי שזכר עומדת במקום שנים: כי מי עמד׳ כי מי מהם שעמד בסוד השם רוצה לומר בסוד הנבואה ואיך יאמרו כי דבר השם אתם: וירא׳ פירוש במראה הנבואה: וישמע׳ הראשון בשוא הוי״ו והשני בפתח הוי״ו: הנה סערת ה׳ חמה יצאה׳ עבר במקום עתיד כדרך הנבואות במקומות רבים כי דבר ה׳ בנבואה קיים כאילו נעשה והנבואה הזאת עתידה לימות המשיח כי אז יכלו הרשעים כלם ואמר זה הענין על דבר נביאי השקר הרשעים כי כבר אמר כי יעשה משפט בהם כמו שאמר הנני מאכיל אותם לענה ואמר אעפ״י שאין האל עושה משפט ברשעים כלם הנה ימים באים שתצא סערת ה׳: חמה יצאה׳ בחמה תצא אותה הסער׳ מלפני האל ותחול על הרשעים עד כלותם: וסער מתחולל׳ כפל הענין לחזק הדבר ויונתן תירגם בהפרש מעט ביניהם שתרגם סער׳ מזופיתא ותרגם וסער מתחולל ועלעול משתגש וענין מתחולל ויחול ענין כפילה וחניה כמו יחולו על ראש יואב: לא ישוב׳ באחרית הימים׳ זהו בימות המשיח ואז תתבוננו בזאת הנבואה כי עד אותם הימים הרי אתם כאילו אינכם מתבוננים בה לפי שאינכם רואים כליון הרשעים ובאמרו בינה אחר תתבוננו הוא לתוספת באור ולחזק הפעולה כמו קצף ה׳ על אבותיכם קצף ויכם דוד גוים למען טבוח טבח והדומים להם ובאמרו תתבוננו ולא אמר יתבוננו רמז לתחיית המתים בימות המשיח: לא שלחתי את הנביאים׳ אלה נביאי השקר אני לא שלחתי אותם: והם רצו׳ מהרו לומר לעם דברים אשר בדו מלבם בשמי: ואם עמדו בסודי׳ ואם הוא כמו שהם אומרים שעמדו בסודי ודבר הנבואה בא להם מאתי ישמיעו את דברי אל עמי לא דבר שקר וישיבום מדרכם הרעה לא שיחזיקו ידי מרעים׳ וי״ו וישמיעו כוי״ו וטמאה שבועים כנדתה׳ ונתתי נשמכם והדומים להם שהוא לתנאי כלומר אם יהיה זה יהיה זה: האלהי מקרוב׳ כמו אלהים אחרים שנאמר עליהם חדשים מקרוב באו וכי אינני אלהי מרחוק אלא מבריאת עולם ידעוני בני אדם כי אני אלהי עולם ואינני כמו אלהים חדשים אלא אשר לא ידעו ולא ישמעו כי אני רואה מעשי בני אדם ושומע דבריהם ואני שומע דברי הנביאים הנבאים בשמי לשקר ות״י אנא אלהא ברית עלמ׳ וגו׳ כשעמוד: אם יסתר׳ אני מלא׳ כמו וכבוד יי׳ מלא את המשכן כלומר שהיה ממלא את המשכן כי נאמר זה על האור שנבראה כי אני מלא רוצה לומר אני ממלא כלומר כי בכל מקום אני וזה דרך משל כי הוא יתברך איננו גוף שיהיה ממלא מקום אלא רוצה לומר כי השגחתו בכל מקום בשמים ובארץ ותירגם יונתן יקרי מלי: שמעתי׳ חלמתי חלמתי׳ הפעל לחזק הענין ויהיו אומרים שהוא חלום של נבואה: עד מתי היש בלב׳ רוצה לומר הים לעולם כמו שנאמר עד מתי: נבאי השקר׳ מבנין נפעל: ונביאי תרמית לבם׳ כמו מרמה כלומר הם נביאי׳ מהתרמית שחושבים בלבם לא שבאה אליהם הנבואה: החושבים להשכיח את עמי שמי׳ כי הם מונעים אותם לשמוע אל נביאי האמת המדברים בשמי כמו שהיו עושים אבותם כשהיו עובדים הבעל שהיו נביאי הבעל מתנבאים להם בבעל ושכחו שמי כן עתה שוכחים שמי בחלומות נביאי השקר ות״י כמה דשבקו אבהתהון וגו׳ כשעמוד: הנביא׳ אמר איך תשוו חלום החולם עם הנבואה הבאה בחלום כי החולם יספר חלומו ואם יודמן שיהיה בו דבר אמת מעט הוא כי החלומות מדמיון המחשבו׳ בהקיץ והמחשבות בעתידות לא יצדקו רובם וכן אמר וחלומו׳ השוא ידברו: ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת׳ ידבר דבר שהוא אמת אם יהיה דברי בחלום לנביא ידבר דברי דברי אמת אין בו שקר כלל אם כן דברי החולמים הם כמו התבן והתבן אין בו הנאה כי אם למאכל הבהמות או למלאכה והבר הוא מאכל לבני אדם אם כן איך ישוו ביניהם מה לתבן את הבר יאמר בחלום יספר ובנבואה ידבר כי מספר החלום אין לדבריו אלא ספור דברים שראה בחלומו כמו שיספר דברים ששמע אין לסכל בהם חלק כי אם בכח המדמה אבל דברי חלום הנבואה כאמר עליהם ידבר כי הם בכח הדברי רוצה לומר השכלי עם כח המדמה ויונתן תירגם הא כמה דפרים בין תבנא לעבור׳ כן פרים בין רשיעיא לצדיקיא ורז״ל אמרו וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום אמר רבי יוחנן כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים: הלא

הלא כה לדברי ׳ דברי החולמים הם בטלים כמו שתדאו כי הם אומרי׳ שלום שלום ואין שלום אבל דברי הוא כאש שתבא ותשרף את אשר תמצא וכן הוא כפטיש יפוצץ סלע לא יעמוד דבר לפני דברי לבטלו כי את אשר דברתי אעשה ולא יפול דבר : לכן הנני על הנביאים ׳ כלומר הנני עליהם לכלותם וכן תירגם יונתן הא אנא

הלא כה דברי כאש ׳ לא היה לטעות ולדמות חלומותם לומר שהם נבואה כי דבר נבואה כשבאה בפי הנביא בגבורה היא באה בו כאש בוערת כענין שנאמ׳ ותהי בלבי כאש בוערת ואומר ויד יי׳ עלי חזקה : הלוקחים לשונם ׳ המלמדים לשונם לומר שקריהם בלשון כאש יי׳ כנביאי האמת למען יאמינו בם : ובפחזותם ׳ לשון

ויספרום ב׳ וסים׳ לאביהם ׳ ויתעו את עמי : וכי יד ר״פ בנביאים וסי׳ וכי ירדף גאל הדם אחריו ׳ וכי הקים יי׳ להם ׳ וכי ימצא איש את ׳ וכי תאמרון אל יי׳ דמלכים ׳ וכי יאמרו אליכם דרשו ׳ וכי תאמר אלי אל יי׳ דישעיה ׳ וכי ישאלך העם הזה ׳ וכי תאמר בלבבך ׳ וכי יאמרו השרים ׳ וכי אנחנו מקטירים ׳ וכי יעשה הנשיא נדבה ׳ וכי תאכלו וכי תשתו ׳ וכי תגשן עור ׳ וכי יתן מתנה :

הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם־יְהוָה וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע : לָכֵן הִנְנִי עַל־הַנְּבִאִים נְאֻם־יְהוָה מְגַנְּבֵי דְבָרַי אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ : הִנְנִי עַל־הַנְּבִיאִם נְאֻם־יְהוָה הַלֹּקְחִים לְשׁוֹנָם וַיִּנְאֲמוּ נְאֻם : הִנְנִי עַל־נִבְּאֵי חֲלֹמוֹת שֶׁקֶר נְאֻם־יְהוָה וַיְסַפְּרוּם וַיַּתְעוּ אֶת־עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהֶם וּבְפַחֲזוּתָם וְאָנֹכִי לֹא־שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְהוֹעֵיל לֹא־יוֹעִילוּ לָעָם־הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה :

וְכִי־יִשְׁאָלְךָ הָעָם הַזֶּה אוֹ־הַנָּבִיא אוֹ־כֹהֵן לֵאמֹר מַה־מַּשָּׂא יְהוָה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־מַה־מַּשָּׂא וְנָטַשְׁתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה : וְהַנָּבִיא וְהַכֹּהֵן וְהָעָם אֲשֶׁר יֹאמַר מַשָּׂא יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־הָאִישׁ הַהוּא וְעַל־בֵּיתוֹ : כֹּה תֹאמְרוּ אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶל־אָחִיו מֶה־עָנָה יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר יְהוָה : וּמַשָּׂא יְהוָה לֹא תִזְכְּרוּ־עוֹד כִּי הַמַּשָּׂא יִהְיֶה לְאִישׁ דְּבָרוֹ וַהֲפַכְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵינוּ : כֹּה תֹאמַר אֶל־הַנָּבִיא מֶה־עָנָךְ יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר יְהוָה : וְאִם־מַשָּׂא יְהוָה תֹּאמֵרוּ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן אֲמָרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מַשָּׂא יְהוָה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תֹאמְרוּ מַשָּׂא יְהוָה : לָכֵן הִנְנִי וְנָשִׁיתִי אֶתְכֶם נָשֹׁא

הֲלָא כָל פִּתְגָּמַי תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא אָמַר יְיָ וּכְפַטִּישָׁא דִמְפַגַּע כֵּיפָא : בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא אָמַר יְיָ מְגַנְּבִין פִּתְגָּמַי גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ : בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא אָמַר יְיָ דְּמִתְנַבָּן כִּרְעוּת לִבְּהוֹן וְאָמְרִין כֵּן אָמַר : הָאֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל דְּמִתְנַבָּן חֶלְמָא דִשְׁקַר אָמַר יְיָ וּמִשְׁתָּעַן וּמַטְעַן יַת עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהוֹן וּבְבַקָּרוּתְהוֹן וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתִּנּוּן וְלָא פַקֵּדְתִּנּוּן וַהֲנָאָה לָא יַהֲנוּן לְעַמָּא הָדֵין אָמַר יְיָ : וַאֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ עַמָּא הָדֵין אוֹ סָפַר אוֹ כָהֵן לְמֵימַר מַה נְבוּאֲתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ וְתֵימַר לְהוֹן כְּדֵין נְבוּאֲתָא וְאֶרְטוֹשׁ יַתְכוֹן אָמַר יְיָ : וְסָפַר וְכָהֵן וְעַמָּא דְיֵימַר נְבוּאֲתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ וְאַסְעַר עַל גַּבְרָא הַהוּא וְעַל בֵּיתֵיהּ : כְּדֵין תֵּימְרוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וּגְבַר לַאֲחוּהִי מַה אֲתֵיב יְיָ וּמַה מַלֵּל יְיָ : וּנְבוּאָה בִּשְׁמָא דַיְיָ לָא תִדְכְּרוּן עוֹד אֲרֵי נְבוּאֲתָא תְּהֵי לִגְבַר דִּמְקַיֵּם פִּתְגָּמֵי רְעוּתֵיהּ וְאַתּוּן מְדַמַּן לְבַטָּלָא יַת פִּתְגָּמֵי אֱלָהָא קַיָּמָא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָנָא : כְּדֵין תֵּימַר לִנְבִיָּא מָה אֲתִיבָךְ יְיָ וּמַה מַלֵּל יְיָ : וְאִם נְבוּאָה בִּשְׁמָא דַיְיָ תֵּימְרוּן בְּכֵן כִּדְנָן אָמַר יְיָ חֲלָף דַּאֲמַרְתּוּן יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין נְבוּאָה בִּשְׁמָא דַיְיָ וְשַׁלְחֵית לְוַתְכוֹן לְמֵימַר לָא תֵימְרוּן נְבוּאֲתָא מִקֳּדָם יְיָ : בְּכֵן הָאֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי וְאֶרְטוֹשׁ יַתְכוֹן מִרְטַשׁ וְאַרְחֵיק יַתְכוֹן וְיַת

שלח רוגזי וכן תירגם כל אלה הנני אשר בפרשה ואמר שלשה פעמים הנני כי שלשה חלקים היו נביאי השקר באותו הזמן היו בהם נביאים שהיו שומעים דברי נביאי האמת בנבואות א אומות העולם כמו שהתנבא י ירמיהו על האומות והיו הולכים לעם ואומרי׳ להם כה אמר השם לעמון וענין הנבואה כמו שאמ׳ ירמיהו בביתו לתלמידיו כדי ש שיאמינו העם להם באמרם להם בשם יי׳ שלום יהיה לכם ועל אלה אמר מגנבי דברי איש מאת רעהו ועל זה אמרו רז״ל ה המתנבא מה שלא נאמר לו הא לחברו כאמ׳ כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון ואמר כה אמר יי׳ צבאות הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם נשא חנניה קל וחומר בעצמו ומה עילם שלא בא אלא לעזור את כשדים אמר הקדוש ברוך הוא הנני שובר את קשת עילם כשדים עצמן על אחת כמה ו וכמה אתא איהו לשוק התחתון ואמר כה אמר יי׳ אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל והקשו על זה ואמרו האי לחברו לא נאמר כיון דאתיהיב קל וחומר כמאן דאתמר ליה דמי והחלק השני היו בהם נביאים שהיו בעלי לשון צח ומתק שפתי׳ ועליהם נאמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם היו אומרים לעם דברי שלום בשם יי׳ והיו מראים פניהם במתק דבריהם כדי ש שישמעו להם ועל זה אמרו רבותי׳ זכרונם לברכה המתנבא מה שלא שמע והחלק השלישי נביאי חלומו׳ שקר שהיו אומרים כי חלומותיהם נבואה והיו א אומרים אותה לעם בשם יי׳ : הנני ׳ הלוקחים לשונם ׳ המחליקים לשונם ׳ וכן הטתו ברוב לקחה ׳ בחלק שפתיה תדיחנו כמו שאמ׳ במתק שפתיה תדיחנו : הנני על נבאי ׳ משנין נפעל : ובפחזותם ׳ ובקלותם כלומ׳ בקלות דעתם וכן אנשים רקים ופוחזים : וכי ישאלך ׳ האל יתברך שהוא חוקר לב ובוחן כליות ידע את לבבם כי כשהיו אומרים משא יי׳ היה דעתם וכונתם ענין כבדות ומשא כמו תחת משאו לפיכך אמר לירמיהו הנביא שיזהירם שלא ישאלו דבר יי׳ בלשון משא : או הנביא ׳ נביאי שקר ׳ ויונתן תירגם ספר וכבר פירשנוהו : או כהן ׳ מכהני הלוים : את מה משא ׳ תאמר להם את שאלתם ששואלים מה משא ומה תאמר ונטשתי אתכם זו תהיה תשובת שאלתם ותירגם יונתן ותימר להון כדין נבואתא וארטוש יתכון : והנביא ׳ מבואר הוא : כה ׳ איש על רעהו ׳ כמו אל רעהו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו : מה ענה יי׳ ׳ כמו מה דבר וכן ועכית ואמרת ויען איוב הראשון : ומשא יי׳ ׳ כי המשא יהיה לאיש דברו ׳ לכל איש שהם יהיה המשא דברו כלומר בדברו לבד יאמר משא שמשמע נבואה אך בלבו הוא לשון כבדות וזהו שאמר והפכתם את דברי אלהים חיים כלומר בלבבכם תהפכו אותם מנבואה לכבדות : יי׳ צבאות ׳ כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידו להביא עליכם מה שדבר : אלהינו ׳ כלומר אלהינו הוא ולא אלהיכם שאין אתם מאמינים בו ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כי דברו של אדם הוא נשיאות שפתין כמו שאמר ובל אשא את שמותם על שפתי כלומר וכראוי נקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי הנביא אלא שאתם הופכים דברי אלהים חיים ותחשבו משא ענין כבדות : כה ׳ מבואר הוא : ואם ׳ מבואר הוא : לכן הנני ונשיתי אתכם נשא ׳ מה שאמר בזה הענין בכל דבר ודבר הנני מורה על מהירות הפורענות עליהם כלומר הנני מוכן ומזומן להביא עליכם רעה ׳ ונשיתי ושכחתי וכבר כתבנו כי בבא המקור אחרון הוא לחזק הפעולה ל״ל כמו שאתם שוכחים דברי ואותותי שעשיתי על ידי נביאי ועתה אתם מואסים נבואתי ומבזים אותה אני גם כן אשכח אתכם אף על פי שקניתי אתכם וכרתי ברית אתכם כי אתם בטלתם הברית תחלה : ונטשתי

תמהון איסטורדיזון בלע״ז : מה משא יי׳ ׳ לשון שחוק לפי שנבואתו להם למשא : ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי וגו׳ ׳ ונטשתי ׳ ועזבתי אומרים לכם מה ה המשא אתם למשא להקב״ה והוא אמר שיטוש ויטליך אתכם מעל זרועותיו משמים ארץ כך שמעתי : כי המשא יהיה לאיש דברו ׳ אף על פי שאתם מהפכין את המשא לגנאי מ משא דבר יי׳ לאיש דברו ולאיש עצתו הוא מגלהו ואתם מהפכין אותו ללשון משאוי זו לא שמעתי כן והיא עיקר אבל כך שמעתי כי המשאוי יהיה מ משאוי של פורענות למי שאומרו השואל מה משא ׳ ע״א משא יי׳ לשון נבואה הוא והיה הנביא השקר שואל לנביא האמת לאמר לו את דבר הקב״ה בלשון שנא ה הסינגון אליו והסינגון לא היה מפרש הדיבור כל כך והיה נביא ה השקר מהפך את ה הפירו׳ לצד אחר והיה מדבר בדוגמת נביא האמת כדי שיאמינו בו וכן עשה חנניה בן עזור לכן הוא אומר אל תשאלו משא יי׳ את לשון הסגנון אלא מה דבר ומה ענה את פ פירוש הדבר שאלו לנביא האמת לאמר להם מה הקב״ה אומר ולהיכן נוטין את ד דבריו : כי המשא יהיה לאיש דברו ׳ סינגון שתוס הקב״ה אומרו שתס לאיש עבתו שאיכו חשוד להפכו ואתם שואלים אותו כדי להפכו והפכתם את דברי הקב״ה וזהו שאמר למעלה מגנבי דברי איש מאת רעהו גם זה לשון מיוסר : כה תאמר אל הנביא ׳ כשאתם באים לשאול דברי מאת הנביא : ונשיתי ׳ לשון ניד הנשה ולשון ונשתה גבורתם קופץ ומטלטל ממקום למקום : דולאי

ולא

ואת העיר ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וילחמו בני יהודה דשפטים׳ והמה לקחו את אשר עשה מיכה׳ ונתתי את הבית הזה כשלה׳ ככה אשביר את בני יהודה דירמיה׳ ונשיתי אתכם נשוא׳ והוספתי על ימיך דמלכים׳ את אדום ואת מואב׳ ומכף מלך אשור אצילך דישעיה: ואת שרי ג׳ בקריא׳ וסי׳ ויעבר יורם צעירה׳ וחברו דד״ה׳ והנה שני דודאי תאנים: תאכלנה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ הדוד האחד תאנים טבות׳ התאני׳ טובו׳

ונטשתי אתכם ואת־העיר אשר נתתי לכם ולאבתיכם מעל פני: ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח:

כד הראני יהוה והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יהוה אחרי הגלות נבוכדראצר מלך־בבל את־יכניה בן־יהויקים מלך־יהודה ואת־שרי יהודה ואת־החרש ואת־המסגר מירושלם ויבאם בבל: הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא־תאכלנה מרע: ויאמר יהוה אלי מה־אתה ראה ירמיהו ואמר תאנים התאנים הטבות טבות מאד והרעות רעות מאד אשר לא־תאכלנה מרע: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: כה־אמר יהוה אלהי ישראל כתאנים הטבות האלה כן־אכיר את־גלות יהודה אשר שלחתי מן־המקום הזה ארץ כשדים לטובה: ושמתי עיני עליהם לטובה והשבתים על־הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתים ולא אתוש: ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני יהוה והיו־לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי־ישבו אלי בכל־לבם: וכתאנים הרעות אשר לא־תאכלנה מרע כי־כה אמר יהוה כן אתן את־צדקיהו מלך־יהודה ואת־שריו ואת שארית ירושלם הנשארים בארץ הזאת והישבים בארץ מצרים: ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה בכל־המקמות אשר־אדיחם שם: ושלחתי בם את־החרב את־הרעב ואת־הדבר עד־תמם מעל האדמה אשר־נתתי להם ולאבותיהם:

כה הדבר אשר־היה על־ירמיהו על־כל־עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה

קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי: ואתן עליכון חסודי עלם ותחפנון אתכנעות עלם דלא תפסוק: אחזיני יי והא תרין סלי תינין מחתין מקדם היכלא דיי בתר דאגלי נבוכד נצר מלכא דבבל ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה וית רברבי יהודה וית אומניא וית תרעיא מירושלם ואובילנון לבבל: סלא חדא תינין טבא לחדא כתינין בכירין וסלא חד תינין בישין לחדא ובישין בישן לחדא דלא מתאכלן מבישו: ואמר יי לי מה את חזי ירמיה ואמרית תינין תיניא טבתא טבן לחדא ובישן בישן לחדא דלא מתאכלין מבישו: והוה פתגם נבואה מקדם יי עמי למימר: כדנן אמר יי אלהא דישראל כתיניא טבתא האלין כן אשתמודע ית גלות יהודה דאגליתי מן אתרא הדין לארע כסדאי לטבתא: ואשוי מימרי עליהון לטבא ואתיבנון לארעא הדא ואבננון ולא אפגר ואקימנון ולא אטלטל: ואתן להון לב למידע דחלתי ארי אנא יי ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלה ארי יתובון לפולחני בכל לבהון: וכתיניא בישתא דלא מתאכלא מבישו ארי כדנן אמר יי כן אתן ית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית רברבוהי וית שארא דירושלם דאשתארו בארעא הדא ודיתבין בארעא דמצרים: ואתנינון לזיע ולבישא לכל מלכות ארעא לחסודין ולמתל ולשועי וללוטא בכל אתריא דאגלינון לתמן: ואגרי בהון ית דקטלין בחרבא בכפנא ובמותא עד דיסופון מעל ארעא דיהבית להון ולאבהתהון: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה על כל עמא דבית יהודה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה היא

ה׳ · ל׳ · ל׳ · סא׳ יכניהו · ג׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ל׳ · כ״ט · ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ · ג׳ חס׳ · ל׳ ד׳ · ב׳ · ג׳ א׳ חס׳ · לזועה ק׳ · חמ׳ פסק סימן · ל׳ בפסו׳ את את ואת · ב׳ · ל׳ מל׳ בכבי׳ · ל׳ כטע׳ ל׳

רשי

דודאי׳ קדרות: מועדים׳ מוכנים: החר׳ והמסג׳׳ תלמידי׳ חכמים שגלו עם יכניה וכבר פירשתיו בספר מלכים החרש והמסגר לימ״יטרא״ה ליפו״לטיר בלע״ז׳ לא החרש והמסגר החרש לשון חרש והמסגר לשון סוגר כלומר חכמים גדולים בתורה שכשהיה אחד מהם מדבר הכל שותקים מסגר שהיו סוגרים ואין פותח: כתאיני הבכורות׳ שבישלו כל צרכן בתחלת בכורי תאינים שהם חביבות על מוצאיהם בראשיתם: כן אכיר את גלות וגו׳׳ הרי זה מקרא מסורס כן אכיר לטובה את גלות יהודה שהגליתי בכר יכניה וגלותו: אתוש׳ לשון עקירה: ולשנינה׳ שישננו וידברו הכל בפורענותם: לזועה׳ לרעה בכל ממלכו׳ הארץ שישמעו הרעה הבאה עליהם ויזועו: בשנה הרביעי׳׳ שנה שנחתם גזר דינם שיגלו ושישתו כוס החימ׳ כמו שאמו׳ בענין קח את כוס וגו׳ וקודם גזר דין אמר לנביא להוכיחם אולי ישובו ולא יתחתם גזר דינם: שלם

רדק

ונטשתי אתכם׳ אעזוב אתכם ואת העיר שאסלק שכינתי ממנה ובאמרו מעל פני טעמו למלת אתכם ר״ל כי בעזבי אתכם תגלו מעל פני כמו שאמר שלח מעל פני ויצאו וי״ת וארטי׳ יתכון מרטש וארחיק יתכון וית קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי ויש לפרש ונטשתי כמו ונתשתי בתי״ו והוא הנכון כי התי״ו והטי״ת ממוצא אחד הן ויבאו בענין אחד וכן טעה בטי״ת ותעה בתי״ו ענין אחד הו׳ וכן אם ינתשו מים זרים בתי״ו כמו ינטשו בטי״ת: וכלמות׳ ונתתי׳ שם בשורק הוי״ו ודגש המ״ם: הראני יי׳׳ בחירק הה״א: והנה שני דודאי תאנים׳ אמר הראני במראה הנבוא׳ שני דודאי תאני׳ וא״לף דודאי תאנים נוספת כא״לף חמשי׳ לגלות וכן אמר הדוד אחד בלא א״לף וענינו סלים וכ״תי סלי: מועדים׳ מוכני׳ ומזומנים לאכול והיה זה אחר הגלו׳ נבוכד נצר מלך בבל את יכניהו: ואת החרש ואת המסגר׳ יועצים וחכמים היו ו״ית ית אומניא וית תרעיא: הדוד אחד׳ כתאני הבכורות׳ הסמיכות לעצים כאילו אמר כתאני עצי התאנה המבכרות׳ בכורות תאר וזכר אותם תאנים כי הן נחמדו׳ בעיני מוצאיהן לפי שהן בכורות וכן אמר כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם: וכתאנים׳ כאילו אמר והנשארים יהיו תאני׳ הרעו׳ ואחר כן פירש ואמר כה אמר יי׳: והיושבים בארץ מצרים׳ השארית שהיו יושבים אז בארץ מצרים אותם שילכו עם יוחנן בן קרח: לזועה׳ כתיב וקרי לזועה והענין אחד כמו כבש וכשב: לחרפה׳ בלא וי״ו: לשנינה׳ בלא וי״ו: את הרעב׳ בלא וי״ו: הדבר׳ על ירמיהו׳ כמו אל: היא

מאר׳ וכתאני׳ הרעו׳ אשר לא תאאלנה׳ ונתתי אותם כתאני׳: ובניתי׳ ב׳ וסי׳ והשיבתי את שבות׳ והשיבתי׳ על הארץ הזאת׳ קדמ׳ חס׳: והישבים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וישמחו כל קהל׳ וכתאני׳ הרעות׳ והישבי׳ הראשוני׳ דד״ה׳ חד חס׳ וב׳ מל׳׳ דתאנים חס׳: אלין מתחלפין ונתתי׳ לחרפה ולמשל ולשנינה ולקללה׳ והחרמתי׳ לשמה ולשרק׳ לחרבות עולם׳ והיתה ולחרב לשמה׳ ורדפתי לאלה ולשמה ולקללה ולחרפ׳׳ ולא יוכל לחרבה לשמה ולקללה׳ כי בי נשבעתי כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה:

היא השנה הראשונה לנבוכד נצר, והנה כתב בתחלת ספר דניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה אך נאמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים המליכו פרעה נכו מלך נבוכד נצר ובא לירושלם ויצר עליה ובשנה הרביעית ליהויקים בתחלת השנה נתן יי' בידו את יהויקים והיא שנה ראשונה לנבוכד נצר: על כל עם יהודה, כמו אל: ואל כל יושבי ירושלם, עם יהודה מן הערים האחרות שבאו לירושלם ודברי ירמיהו אליהם ואל יושבי ירושלם: זה שלש ועשרים שנה, יאשיהו מלך שלשים ואחת שנה ובי"ג שנה למלכו תחלת נבואת ירמיהו נמצא ירמיהו נתנבא בימי יאשיהו י"ט שנה ונבואה זו היתה בשנה הרביעית ליהויקים הנה שלש ועשרים שנה: אשכים ודבר, הא' לפ' במקום ה"א השכם כי אותיו' אהו"י מתחלפות ונכתבה יו"ד המשך שלא כמנהג עם הגלי ברוב: למן עולם ועד עולם, מזמן רב נתנה לאבתיכם ועד עולם יתננה לכם ולבניכם אם תרצו ולמ"ד למן עולם לא באה על ענין הדבר אלא לאמתת עצם הדבר ויספיק הענין זולתה וכמוהו למן היום אשר יצא מארץ מצרי' למתי אעתי' לך והדומ' להם: למען הכעיסוני, כתוב ר"ל בעבור שהכעיסוני נקרי הכעסני למען הכעיס אותי עושים הע"ז לא להנאה שיש להם בה: את כל משפחות צפון, ולמעלה בתחלת הספר אמ' לכל משפחות ממלכות צפונה ושם פי' כי משפחות אומר על העם וממלכות אומר על ראשי הממלכו' ולפי שאמר ונתנו איש כסאו זכר שם ממלכות: ואל נבוכד נצר מלך בבל עבדי, וטעם ואל אל שולח לא אל ולקחתי או יהיה ואל במקום ואת כמו אספרה אל חק יי' וירדפו אל מדין: ועל כל הגוים האלה, הסמוכים לא"י או האלה על הגוים שאעתיד לזכר' בסמוך בפרשת כוס יין החמה: קול רחים ואור, קול רחים שטוחנין תבלין לסעודת שמחה וכן מדליקין נרות רבות בבית המשתה ות"י קל סיען דמשבחין בנהור בוצין: כמלאת שבעים שנה, כי נבוכד נצר מלך מ"ה שנה והיאך ידענו זה שהרי אויל מרודך בנו מלך בשנת ל"ז לגלות המלך יהויכין כמו שכתוב בספר מלכים בסופו ובסוף זה הספר ויהויכין גלה בשנ' ח' לנבוכד נצר הרי מ"ה ואויל מרודך מלך כ"ג שנה והיאך ידענו זה שהרי מצאנו לבלשצר בנו מלך ג' שנים נשארו כ"ג בינתים והשלש לא שלמו לו לבלשצר כי בשנה ה השלישית נהרג הרי מ"ה וכ"ג הרי ס"ח ושתים לבלשצר הרי ע' לפיכך אמר כמלאת כי שלמים היו להם ע' שנה כי לא מת בלשצ' עד שנה שלישית לו: לשממות עולם, שם מקובץ מן שממה והוא סמוך: את כל הכתוב בספר הזה, עם כל הכתוב, כלומ' אביא על ארץ בבל את כל זה הדבר כמו שאביא על כל ה הגוים כל הכתוב בספ' הזה אשר ניבא ירמיהו: כי עבדו בם גם המה, עבדו עבר במקום עתיד אמר יעבדו בכשדי' גם המה כמו שעבדו הם בכל הגוים כן יעבדו בהם גוים רבים ומלכים גדולים והם מלכי מדי ופרס: כי

אשכים ג' מל' בליש' וסימ' מן שלש עשרה שנה' ושלח אליכם את כל עבדי בתרא' מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים: לאמר ט' ר"פ בקריא' וסימ' לאמר שובו נא איש מדרכו' לאמר לאסורים צאו' לאמר הן ישלח איש את אשתו' לאמר לא כי ארץ מצרים' לאמר לך אתן את ארץ כנען' והחברו דוד"ה'

היא השנה הראשנית לנבוכדראצר מלך בבל: אשר דבר ירמיהו הנביא על כל עם יהודה ואל כל ישבי ירושלם לאמר: מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון מלך יהודה ועד היום הזה זה שלש ועשרים שנה היה דבר יהוה אלי ואדבר אליכם אשכים ודבר ולא שמעתם: ושלח יהוה אליכם את כל עבדיו הנבאים השכם ושלח ולא שמעתם ולא הטיתם את אזנכם לשמע: לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה ומרע מעלליכם ושבו על האדמה אשר נתן יהוה לכם ולאבותיכם למן עולם ועד עולם: ואל תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא ארע לכם: ולא שמעתם אלי נאם יהוה למען הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם: לכן כה אמר יהוה צבאות יען אשר לא שמעתם את דברי: הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יהוה ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתים ושמתים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם: והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר: והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה: והיה כמלאות שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יהוה את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות עולם: והבאותי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה את כל הכתוב בספר הזה אשר נבא ירמיהו על כל הגוים: כי עבדו בם גם המה גוים רבים ומלכים גדולים ושלמתי להם כפעלם וכמעשה ידיהם:

היא שתא קדמיתא לנבוכד נצר מלכא דבבל: דאתנבי ירמיה נביא על כל עמא דבית יהודה ועל כל יתבי ירושלם למימר: מן תלת עשרי שנין ליאשיה בר אמון מלך שבטא דבית יהודה ועד יומא הדין דנן עשרין ותלת שנין הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי ומללית עמכון מקדם וממלל ולא קבלתון: ושלח יי לותכון ית כל עבדוהי נבייא מקדם ומשלח ולא קבלתון ולא ארכנתון ית אודנכון לקבלא: למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ומבישות עובדיכון ותיבו על ארעא דיהב יי לכון ולאבהתכון למן עלמא ועד עלמא: ולא תהכון בתר טעות עממיא למפלחהן ולמסגד להין ולא תרגזון קדמי בעובדי ידיכון ולא אבאיש לכון: ולא קבלתון למימרי אמר יי בדיל דלא לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאבאשא לכון: בכן כדנן אמר יי צבאות חלף דלא קבלתון ית פתגמי: הא אנא שלח ואדבר ית כל מלכות צפונא אמר יי ולנבוכד נצר מלכא דבבל עבדי ואיתנון על ארעא הדא ועל יתבהא ועל כל עממיא האלין סחור סחור ואגמרנון ואשוינון לצדו ולאשתממו ולחרבת עלם: ואובד מנהון קל ביע וקל חדוא וקל חתנין וקל כלן קל סיען דמשבחין בנהור בוצין: ותהי כל ארעא הדא לחרבא לצדו ויפלחון עממיא האלין ית מלכא דבבל שבעין שנין: ויהי כמשלם שבעין שנין אסער על מלכא דבבל ועל עמא ההוא אמר יי ית חוביהון ועל ארע כסדאי ואשוי יתה לצדות עלם: ואיתי על ארעא ההיא ית כל פתגמיא דגזרית עלה ית כל דכתיב בספרא הדין דאתנבי ירמיה על כל עממיא: ארי פלחו בהון אף אנון עממין סגיאין ומלכין רברבין ואשלם להון כאגוריהון ובעובדי ידיהון:

רשי

שלש ועשרים, יאשיהו מלך שלשים ואחת נא' מהם שתים עשר' שנה נשארו תשע עשרה ו ואר' שלבנו הרי שלש ועשרים: אשכים ודבר, לשון הווה הייתי משכים ומדבר תמיד: קול רחים, סימן הוא לסעודת ברית מילה על שם ש שטוחנין ושוחקין לה סממנין לרפואה: אור נר, סימן משתה כך שנינו בסנהדרין: את כל הכתוב, על בבל: בספר הזה, בסופו: כי עבדו בם, כמו כי יעבדו בם בבני בבל: גם המה גוים רבים, מדי ופרס: כוס

מסרה

לאמר אל הכהנים' לאמ' מתי יעבו' החדש' לאמר אלהי' עזבו: והבאתים ד' וסימ' והביאותי' ל הר קדשי' והביאותי' על הארץ הזאת' והבאתים אל אדמתם' אל המקום הזה' וכן דינן באתיהו' ישעי' ויחזקאל והביאותים כתיב מל' דסל' ירמיה והביאתי' בתיבהסר וי"ו' עזרא והבאתים כתיב חסר יוד קדמ' והוי"ו: במלאת ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' ויהי במלאת הכלים ותאמר אל בנה הנישה' שלישי' באור תבעיר' במלאות שבעים שנה' שנה מל': גדולים ו' מל' בקריא' וסימ' גדולים חקרי לב' כי עבדו בם גם המה' כשם הגדלים אשר בארץ דה"ה' כי מרפא יניח חטאים ג גדולים' זבדיאל בן הגדלים' ויזבחו ביום ההוא:

ואת עריו' וסימ' נמסר במלכי' חלק א' סימ' ט': לחרבה לשמה ב' וסי' והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה'
ואת מלכיה ואת שריה לתת אתם: את ד' ר"פ בסיפרא וסימ' את ירושלם ואת ערי יהודה' ודבתריה פרעה
מלך מצרים' את אדום ואת מואב' את דדן ואת תימא ואת בוז: תימא ה' וסי' נמסר בישעיה סימ' כ"א:
תקומו ב' א' מל' וא' חס' וסי' ואתם תקמו מהאורב והורשת' ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו' קדם' חס': כה אם

טו כי כה אמר יהוה אלהי ישראל אלי קח את־כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אותו את־כל־הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם: ושתו והתגעשו והתהוללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם: ואקח את־הכוס מיד יהוה ואשקה את־כל־הגוים אשר־שלחני יהוה אליהם: את־ירושלם ואת־ערי יהודה ואת־מלכיה את־שריה לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה ולקללה כיום הזה: את־פרעה מלך־מצרים ואת־עבדיו ואת־שריו ואת־כל־עמו: כ ואת כל־הערב ואת כל־מלכי ארץ העוץ ואת כל־מלכי ארץ פלשתים ואת־אשקלון ואת־עזה ואת־עקרון ואת שארית אשדוד: את־אדום ואת־מואב ואת־בני עמון: ואת כל־מלכי־צר ואת כל־מלכי צידון ואת מלכי האי אשר בעבר הים: את־דדן ואת־תימא ואת־בוז ואת כל־קצוצי פאה: ואת כל־מלכי ערב ואת כל־מלכי הערב השכנים במדבר: כה ואת כל־מלכי זמרי ואת כל־מלכי עילם ואת כל־מלכי מדי: ואת כל־מלכי הצפון הקרבים והרחקים איש אל־אחיו ואת כל־הממלכות הארץ אשר על־פני האדמה ומלך ששך ישתה אחריהם: ואמרת אליהם כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל שתו ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו מפני החרב אשר אנכי שלח ביניכם: והיה כי ימאנו לקחת־הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות שתו תשתו: כי הנה בעיר אשר־נקרא־שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו כי חרב אני קרא על־כל־ישבי הארץ נאם יהוה צבאות: ל ואתה תנבא אליהם את כל־הדברים האלה ואמרת אליהם יהוה ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על־נוהו הידד כדרכים יענה אל כל־ישבי הארץ:

ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל לי קביל ית כסא דחמר לוטא הדין מן קדמי ותשקי יתיה ית כל עממיא דאנא שלח יתך עליהון: וישתון וישתגשון ויטרפון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניהון: וקבלית ית כסא מן קדם יי ואשקיתי ית כל עממיא דשלחני יי לותכון: ית ירושלם וית קרויא דבית יהודה וית מלכהא וית רברבהא למתן יתהון לחרבא לצדו לאשתממו וללוטא כיומא הדין: ית פרעה מלכא מצרים וית עבדוהי וית רברבוהי וית כל עמיה: וית כל מלכי סומכותא וית כל מלכי ארע עוץ וית כל מלכי ארע פלשתאי וית אשקלון וית עזה וית עקרון וית שארא דאשדוד: ית אדום וית מואב וית בני עמון: וית כל מלכי צור וית כל מלכי צידון וית כל מלכי ניסא די בעברא דימא: וית דדן וית תימא וית בוז וית כל מקפי פתא: וית כל מלכי ערב וית כל מלכי ערבאי דשרן בשכונין במדברא: וית כל מלכי זמרי וית כל מלכי עילם וית כל מלכי מדי: וית כל מלכי צפונא דקריבין ודרחיקין גבר לאחוהי וית כל מלכות עממיא דעל אפי ארעא ומלכא דבבל ישתי בתריהון: ותימר להון כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל שתו ורוו ואשתגישו ונפלו ולא תקומון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניכון: ויהי ארי יסרבון לקבלא כסא מן ידך למשתי ותימר להון כדנן אמר יי צבאות משתא תשתון: ארי הא בקרתא דאתקרי שמי עלה אנא משרי לאבאשא ואתון מדמן דמזכא תזכון לא תזכון ארי דקטלין בחרבא אנא מכלי על כל יתבי ארעא אמר יי צבאות: ואת תתנבי להון ית כל פתגמיא האלין ותימר להון יי ממרומא יכלי וממדור קודשיה ירים מימריה אכלאה יכלי דייתון בזוזין על ארע בית שכנתיה הא בנחתי מעצרא דמרימין קלהון כן ייתי זעוה לכל יתבי ארעא: מטא

רשי כוס יין החימה, כוס של פורענות: והשקית אותו, הנבא להם שלא תשוב עוד בשום תשובה: והתגעשו, ויתגעשון: והתהוללו, לשון הוללות ישתטו: כיום הזה, כאשר הם היום לאחר החורבן כתב ירמיהו ספרו: ואת כל הערב, כל סומכותא אשר ערוב' פרעה ומשענתו עליה' לעזרה הערב בלנטיר"א בלע"ז: ואת מלכי האי, כל אלו סמוכים עד כאן שכיני ארץ ישראל הם: קצוצי פאה, המוקצים בקצה אותה הרוח: מלכי ערב, ערביא: ואת מלכי הערב, סומכותא של ערביא: ששך, הוא בבל בא"ת ב"ש: וקיו, כאדם ששותה יותר מדאי שמקיא: החרב, התגר של מלחמה: מחל, מתחיל: על נוהו, מתאבל על חורבן ביתו: הידד, לשון הוי שצועקין עושי מלאכה כבדה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק ודורכי גיתות מגילין בה: יענה, כל לשון ענייה צעקת קול רם הוא: נשפט

רדק כי כה אמר, קח, והשקית. הכל במראה הנבואה: היין החמה, חסר הנסמך ומשפטו היין יין החמה וכמוהו העם המלחמה הספר המקנ' והדומים להם: ושתו והתגעשו, התפעל מורכב עם פעל שלא נזכר פועלו וענינו ענין ונגעש ותרעש הארץ: והתהללו, ענין הוללות והוא התפעל מורכב עם פעל הדומה למרובע: ואקח, ואשקה, הכל במראה הנבואה: את ירושלם, היא שתתה תחלה כי כל אלה הגוים לקו על ידי נבוכד נצר ושנה ראשונה שמלך והיא השנה הרביעית ליהויקים בא על ירושלם: ואת מלכיה, יהויקים ויהויכין וצדקיהו: את שריה, בלא וי"ו: לשרקה, בלא וי"ו: ואת כל הערב, עם מקובץ מעמים נתערבו יחד ות"י סומכותא לשון ערבוביא: ואת כל מלכי ארץ פלשתים, שאר ארץ פלשתי' לבד הערי' הנזכרות וכן כתוב בספר שמואל אחר שזכר הערים בענין טחורי הזהב אמר עוד מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ולא זכר הנה גת כי לישראל היתה כי דוד לקחה מיד פלשתים כמו שכתוב בדברי הימים ויקח את גת ואת בנותיה מיד פלשתים והיא מתג האמה הנזכרת בספר שמואל: ואת שארית אשדוד, נראה כי כשלכדה נבוכד נצר מצאה כחרבת מקצתה ע"י מלך מצרים או זולתו: ואת מלכי האי, אין בו כל בספר מוגה: קצוצי פאה, השוכנים בקצה העולם בפאתו כי הפאה הוא קץ הדבר וי"ת מקפי פאתא: ואת כל מלכי ערב, הם הערביים יושבי אהלים כמו שנ' לא יהל שם ערבי: ואת כל מלכי הערב, השוכני' במדב' לפי שזכר למעלה ואת כל הערב פי' הנה כי אלה הם אחרים שהם שוכנים במדבר: ואת כל מלכי זמרי, אפשר כי זמרי הוא זמרן מבני קטורה: הממלכות הארץ, בא הסמיכות עם ה"א הידיעה שלא כמנהג ברוב וכן בא כמהו הלשכות הקדש היתד הארג והדומים להם מעטים: ומלך ששך, מלך בבל וכן תרגם יונתן וששך היא בבל באלפא ביתא דא"ת ב"ש: וקיו, כן דרך השכור להקיא אבל השכור אחר שיקיא ישוב מעט לדעתו ויקום אבל להם אמר ונפלו ולא תקומו, וקיו פרשו קאה ובא היו"ד תמורת האל"ף: ממרום ישאג, על דרך משל כאילו ישאג וירים קולו ויבאו הגוים לקולו להחריב נוהו והוא בית המקדש: הידד כדרכים יענה, יצעק כמו הדורכים בגת שמרימין קול לחזק עצמם ואיש את אחיו במלאכה ודבר הקול הוא הידד ובלע"ז לוא"ידן: נשפט

מסרה
יי' צבאות י' מיחדין בקריא' וסימ' פקדתי את אשר עשה עמלק' אני לקטתיך מן הנוה דשמואל' וחברו דדה"' עולל יעוללו בגפן' התבוננו וקראו' ככה אשבר דספר' והיה כי ימאנו' מהבילים המה אתכם' הנה רעה יצאת' מיכה המרשתי' הנני אשלח בכם' עוד יהיה במקו' לאדו' כה אמר יי' צבאות' הנני שובר את קשת' עשוקים בני ישראל' חומות בבל הרחבה' ומן ריש דהני עד סוף תריסר דכוותהון במ"ב וסימ' שבתי לירושלם ברחמים' רעה את צאן ההרגה: להרע ו' וסימניהון ולא נתנו אלהים להרע עמדי' או נפש כי תשבע' חכמים המה להרע' אנכי מחל להרע' נשבע להרע ולא ימיר' זממתי להרע:

נשפט ה׳ קמץ וסימ׳ בישעיה ריש סימ׳ נ״ט ובריש סיפרא סוף סימן ב׳: מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג׳ דסמיכי וסימ׳ מאלהי העמים׳ והפיצך יי׳ בכל העמים׳ והיו חללי יי׳ ביום ההוא: לטבוח ד׳ ומל בקריא׳ וסים׳ ואני ככבש אלוף יובל לטבוח׳ כי מלאו ימיכם לטבוח׳ אורידם ככרים לטבוח׳ לטבוח ישרי דרך: סכו ג׳ בקריא׳ וסים׳ עזב ככפיר סכו כן כתיב׳ ויהי בעיל׳ סוכו כן כתיב׳ ויחמ׳ כנן שכו שחת מועדו כן כתיב בשין

בָּא שָׁאוֹן עַד־קְצֵה הָאָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה בַּגּוֹיִם נִשְׁפָּט הוּא לְכָל־בָּשָׂר הָרְשָׁעִים נְתָנָם לַחֶרֶב נְאֻם־יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנֵּה רָעָה יֹצֵאת מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וְסַעַר גָּדוֹל יֵעוֹר מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ׃ וְהָיוּ חַלְלֵי יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ לֹא יִסָּפְדוּ וְלֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ הֵילִילוּ הָרֹעִים וְזַעֲקוּ וְהִתְפַּלְּשׁוּ אַדִּירֵי הַצֹּאן כִּי־מָלְאוּ יְמֵיכֶם לִטְבוֹחַ וּתְפוֹצוֹתִיכֶם וּנְפַלְתֶּם כִּכְלִי חֶמְדָּה׃ וְאָבַד מָנוֹס מִן־הָרֹעִים וּפְלֵיטָה מֵאַדִּירֵי הַצֹּאן׃ קוֹל צַעֲקַת הָרֹעִים וִילְלַת אַדִּירֵי הַצֹּאן כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־מַרְעִיתָם׃ וְנָדַמּוּ נְאוֹת הַשָּׁלוֹם מִפְּנֵי חֲרוֹן אַף־יְהוָה׃ עָזַב כַּכְּפִיר סֻכּוֹ כִּי־הָיְתָה אַרְצָם לְשַׁמָּה מִפְּנֵי חֲרוֹן הַיּוֹנָה וּמִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ׃

כו

בְּרֵאשִׁית מַמְלְכוּת יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה עֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־יְהוָה וְדִבַּרְתָּ עַל־כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבָּאִים לְהִשְׁתַּחֲוֺת בֵּית־יְהוָה אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אַל־תִּגְרַע דָּבָר׃ אוּלַי יִשְׁמְעוּ וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְנִחַמְתִּי אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב לַעֲשׂוֹת לָהֶם מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לָלֶכֶת בְּתוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם׃ לִשְׁמֹעַ עַל־דִּבְרֵי עֲבָדַי הַנְּבִאִים אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ אֲלֵיכֶם וְהַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם׃ וְנָתַתִּי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה כְּשִׁלֹה וְאֶת־הָעִיר הַזֹּאתָה אֶתֵּן לִקְלָלָה לְכֹל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ וַיִּשְׁמְעוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים וְכָל־הָעָם אֶת־יִרְמְיָהוּ מְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּבֵית יְהוָה׃ וַיְהִי כְּכַלּוֹת יִרְמְיָהוּ לְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לְדַבֵּר אֶל־כָּל־הָעָם וַיִּתְפְּשׂוּ אֹתוֹ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים וְכָל־הָעָם לֵאמֹר מוֹת תָּמוּת׃

תרגום

מְטָא אִתְרְגוּשָׁא עַד סְיָפֵי אַרְעָא אֲרֵי דִינָא קֳדָם יְיָ בְּעַמְמַיָא מִתְפְּרַע הוּא לְכָל בִּשְׂרָא רַשִׁיעַיָא דִבְהוֹן מַסְרְנוּן לְקַטָלָא אָמַר יְיָ׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָא בִשְׁתָּא נָפְקָא מֵעַם לְעַם וְעַמְמִין רַבְרְבִין יֵיתוּן בְּגְלֵי מִסְּיָפֵי אַרְעָא׃ וִיהוֹן קְטִילַיָא רְמַן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא לָא יִסְתַּפְדוּן וְלָא יִתְכַּנְשׁוּן וְלָא יִתְקַבְּרוּן לְזֵיבַל מְבַדַּר עַל אַפֵּי אַרְעָא יְהוֹן׃ אֱלִילוּ מַלְכַּיָא וּצְוַחוּ וְחָפוּ רֵישֵׁיכוֹן בְּקִטְמָא תַּקִּיפֵי עַמָּא אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵיכוֹן לְקַטָלָא וְתִתְבַּדְּרוּן וְתִפְּלוּן דַהֲוֵיתוּן רְגִיגִין כְּמָנֵי חֶמְדְּתָא׃ וְיֵיבַד בֵּית עֲרוֹקֵי מִן מַלְכַּיָא וְשֵׁיזָבָא מִתַּקִּיפֵי עַמָּא׃ קָל צְוָחַת מַלְכַּיָא וִילָלַת תַּקִּיפֵי עַמָּא אֲרֵי אַבֵּז יְיָ יָת עַמְהוֹן׃ וִיצַדּוּן מְדוֹרֵי שְׁלָמְהוֹן מִקֳּדָם תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ׃ גְּלָא מַלְכָּא מִכְּרַכֵּיהּ אֲרֵי הֲוָת אַרְעֲהוֹן לְצָדוּ מִן קֳדָם חֲרַב סָנְאָה דְהִיא כַּחֲמַר מַרְוָיָא וּמִן קֳדָם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ בְּרֵישׁ מַלְכוּת יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הֲוָה פִּתְגָמָא הָדֵין מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימָר׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ קוּם בְּדָרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְתִתְנַבֵּי עַל כָּל קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה דְעָלִין לְמִסְגַּד בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ יָת כָּל פִּתְגָמַיָא דְפַקֵּדְתָּךְ לְאִתְנַבָּאָה לְהוֹן לָא תִמְנַע פִּתְגָם׃ מָאִים יִשְׁמְעוּן וִיתוּבוּן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישָׁא וְאָתֵיב מִן בִּישְׁתָא דַאֲנָא חָשֵׁיב לְמֶעְבַּד לְהוֹן מִקֳּדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן׃ וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי לִמְהָךְ בְּאוֹרַיְתִי דִיהֲבֵית קֳדָמֵיכוֹן׃ לְקַבָּלָא לְפִתְגָמֵי עַבְדֵי נְבִיַּיָא דַאֲנָא שָׁלַח לְוָתְכוֹן מַקְדֵּם וּמַשְׁלַח וְלָא קַבֵּלְתּוּן׃ וְאֶתֵּן יָת בֵּיתָא הָדֵין כְּשִׁילוֹ וְיָת קַרְתָּא הָדָא אֶתֵּן לִלְוָטָא לְכֹל עַמְמֵי אַרְעָא׃ וּשְׁמַעוּ כַּהֲנַיָא וְסָפְרַיָא וְכָל עַמָּא דְיִרְמְיָה מִתְנַבֵּי יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי יִרְמְיָה לְאִתְנַבָּאָה יָת כָּל דְפַקֵּיד יְיָ לְמַלָּלָא עִם כָּל עַמָּא וַאֲחַדוּ יָתֵיהּ כַּהֲנַיָא וְסָפְרַיָא וְכָל עַמָּא לְמֵימַר מְמָת תְּמוּת׃

מדין

רדק

נשפט׳ הלילו ככנס במשפט עמהם שעניים על רעתם ונתנס ביד מלך בבל: כה אמר יי׳ אפשר שפרשה זו מענין שלפניה ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חורבן בית ראשון ע״י נבוכד נצר או תהיה עתידה ויהוא הכנון ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חורבן בית שני: הלילו הרועים׳ הרועים ואדירי הצאן הם מלכי הארץ: והתפלשו׳ התגוללו בעפר או באפר: לטבוח׳ שיהיו טובחים איש את רעהו: ותפוצותיכם׳ זאת המלה באה שלא כמנהג כי הפ״א בחולם והתי״ו בחירק והנכון הפ״א בשורק והתי״ו בצרי כי הוא מן תפוצה בשקל תבונה תמונה והקבוץ תפוצות בשקל תבונות תמונות תשובו׳ ועם כנוי הנמצאי׳ תפוצותיכם בשקל ותשובותיכם כשאר מעל ונאמר כי בא הפ״א בחולם לזווג התנועה׳ כמו תהומות יכסיומו ובא התי״ו בחירק כמו אם לא שריתך לטוב שראוי ם שאריתך כמו שפירשנו: ונפלתם ככלי חמדה׳ אתם שהייתם ככלי חמדה בשלמות עתה תפלו ותשברו וכת״י ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמדתא: וילכת׳ בחירק הוי״ו וכוח היו״ד לבן אשר ולכן כפתלי בשו״א הוי״ו וחירק היו״ד: מרעית׳ כאן מרעית׳ והם הגוים שהם מלכיהם ורועיהם: ונדמו׳ נכרתו כמו נם מדמן תדמי: נאות השלום׳ מקומות המרעה שהיו רועים בשלום והוא משל על עריהם ומדינותם: עזב ככפיר סכו׳ הראוי סכתו כי הנפרד סכה או יהיה הנפרד סוך כפלם עוז חוס יאמר ממנו סכו בשקל עזו אמ׳ כמו שהכפיר עוזב סכו מפני שאינו מוצא שם טרפו כן עזב האל יתברך בית המקדש מפני שלא מצא שם רצונו ונין שעזבו והסתיר פניו ממנו כחרב: כי היתה ארצם לשמה׳ כי טרם חרבן הבית היתה ארצם לשמה ועם כל זה מוסר לא לקחו ולא יכול להתאפק עוד ועזבו: מפני חרב היונה׳ חרון חרב היונה ר״ל חרב האויב האונסת אותם מן ולא יונו כשיאי עוד את עמי: ומפני חרון אפו׳ והחרב באה מפני חרון אפו ויונתן פי׳ היונה מן יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא: בראשית ממלכות׳ על דברי עבדי הנביאים׳ כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו והדומין לו: כשלה׳ כשלקחו פלשתים את הארון במלחמה אז חרב משכן שילה: מדוע

רשי

נשפט׳ מתוכח בדין: מירכתי׳ כתרגומו מסייפי: הלילו׳ לשון יללה: מגוי אל גוי׳ שאחר משכשכן זה בזה: התפלשו׳ התגלגלו בעפר ווטרלייר בלע״ז: ותפוצותיכם׳ הרי זה מקרא קצר כלומר ותפוצותיכם תקרבנה לבא: ככלי חמדה׳ כלומר אם תאמרו חשובים אנחנו הרבה יש כלי חמדה של זכוכית נופלים ומשתברים ואובדים: ונדמו׳ לשון חורבה לשון הדימנו ונדמה שם: עזב ככפיר וגו׳ גלה מלכא מכרכיה ככפיר העוזב את כוכו: היונ׳ משתכרת ביין כן תירגם יונתן׳ ל״א לשון אונאה: בראשית ממלכות׳ פרשה זו תחתונה קדמה לעליונה ארבע שנים: בפתח שער בית יי׳ החדש׳ אחרים הגיהו כשגלה יהויכין ונקצת כלי בית אלהינו עמו שברו אילו של נבוכד נצר שער המזרחי וחזר צדקיהו ותקנו וחדשו לכך נקרא חדש: וישמעו

כשלה ל׳ חד כתי׳ ל׳ וחד כתי׳ נ״ו וחס׳

מסרה

בראשית ג׳ ר״פ וסי׳ בלשון תרגום אלהא מקיים צדקתא: כל לשון נחמה על בס״ז אל וסים׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן י׳: שמיעה על י״ב בליש׳ וסים׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סים׳ ב׳: ואת העיר ח׳ וסים׳ לעיל בסיפר סוף סים׳ כ״ג:

הנביאים ה׳ מל׳ בירמיה וסימ׳ למן היום אשר׳ הנביאים יהיו לרוח׳ יוציאו את עצמות׳ ויתפשו אתו הכהנים׳ ויאמרו השרים וכל׳ ואלה דברי הספר׳ ואשלח אליכם בתראה׳ הנביאים אשר היו לפני׳ וכל שאר נביאים וכתובים חס׳ במ״א מל׳ וסימ׳ וכל הנביאי׳ מתנבאי׳ לפניהם: ושמעו ו׳ בקריא׳ וסימ׳ הקבצו ושמעו בני יעקב ב׳ בפסוק׳ האזינו ושמעו קולי ב׳ בפסו׳: הטיבו דרכיכם ומעלליכם בתרא דירמיה׳ ויאמר יהושע

מַדּוּעַ נִבֵּיתָ בְשֵׁם־יְהוָה לֵאמֹר כְּשִׁלוֹ יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה וְהָעִיר הַזֹּאת תֶּחֱרַב מֵאֵין יֹשֵׁב וַיִּקָּהֵל כָּל־הָעָם אֶל־יִרְמְיָהוּ בְּבֵית יְהוָה׃ י וַיִּשְׁמְעוּ שָׂרֵי יְהוּדָה אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיַּעֲלוּ מִבֵּית־הַמֶּלֶךְ בֵּית יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ בְּפֶתַח שַׁעַר־יְהוָה הֶחָדָשׁ׃ וַיֹּאמְרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים אֶל־הַשָּׂרִים וְאֶל־כָּל־הָעָם לֵאמֹר מִשְׁפַּט־מָוֶת לָאִישׁ הַזֶּה כִּי נִבָּא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם בְּאָזְנֵיכֶם׃ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־כָּל־הַשָּׂרִים וְאֶל־כָּל־הָעָם לֵאמֹר יְהוָה שְׁלָחַנִי לְהִנָּבֵא אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם׃ וְעַתָּה הֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם וְשִׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיִנָּחֵם יְהוָה אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עֲלֵיכֶם׃ וַאֲנִי הִנְנִי בְיֶדְכֶם עֲשׂוּ־לִי כַּטּוֹב וְכַיָּשָׁר בְּעֵינֵיכֶם׃ טו אַךְ יָדֹעַ תֵּדְעוּ כִּי אִם־מְמִתִים אַתֶּם אֹתִי כִּי־דָם נָקִי אַתֶּם נֹתְנִים עֲלֵיכֶם וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְאֶל־יֹשְׁבֶיהָ כִּי בֶאֱמֶת שְׁלָחַנִי יְהוָה עֲלֵיכֶם לְדַבֵּר בְּאָזְנֵיכֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־הַנְּבִיאִים אֵין־לָאִישׁ הַזֶּה מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ׃ וַיָּקֻמוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־קְהַל הָעָם לֵאמֹר׃ מִיכָה הַמּוֹרַשְׁתִּי הָיָה נִבָּא בִּימֵי חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־עַם יְהוּדָה לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ וִירוּשָׁלִַים עִיִּים תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר׃ הֶהָמֵת הֱמִתֻהוּ חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה הֲלֹא יָרֵא אֶת־יְהוָה וַיְחַל אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיִּנָּחֶם יְהוָה אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר עֲלֵיהֶם וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה עַל־נַפְשׁוֹתֵינוּ׃ כ וְגַם־אִישׁ הָיָה מִתְנַבֵּא בְּשֵׁם יְהוָה אוּרִיָּהוּ בֶּן־שְׁמַעְיָהוּ מִקִּרְיַת הַיְּעָרִים וַיִּנָּבֵא עַל־הָעִיר הַזֹּאת וְעַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת כְּכֹל דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ׃ וַיִּשְׁמַע הַמֶּלֶךְ־יְהוֹיָקִים וְכָל־גִּבּוֹרָיו וְכָל־הַשָּׂרִים אֶת־דְּבָרָיו וַיְבַקֵּשׁ הַמֶּלֶךְ הֲמִיתוֹ וַיִּשְׁמַע אוּרִיָּהוּ וַיִּרָא וַיִּבְרַח וַיָּבֹא מִצְרָיִם׃

מדין אתנביתא בשמא דיי למימר כשילו יהי ביתא הדין וקרתא הדא תחרוב מבלי יתיב ואתכנש כל עמא על ירמיה בבית מקדשא דיי׃ ושמעו רברבי יהודה ית פתגמיא האלין וסליקו מבית מלכא לבית מקדשא דיי ויתיבו במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה׃ ואמרו כהניא וספריא לרברביא ולכל עמא למימר חובת דין דקטול לגברא הדין ארי אתנבי על קרתא הדא כמה דשמעתון באודניכון׃ ואמר ירמיה לכל רברביא ולכל עמא למימר יי שלחני לאתנבאה על ביתא הדין ועל קרתא הדא ית כל פתגמיא דשמעתון׃ וכען אתקינו אורחתכון ועובדיכון וקבלו למימרא דיי אלהכון ויתוב יי מן בישתא דמליל עליכון׃ ואנא האנא מסיר בידכון עבידו לי כמה דתקין וכמה דכשר בעיניכון׃ ברם מידע תידעון ארי אם קטלין אתון יתי ארי דם זכי אתון יהבין עליכון ועל קרתא הדא ועל יתבהא ארי בקשוט שלחני יי עליכון לאתנבאה קדמיכון ית כל פתגמיא האלין׃ ואמרו רברביא וכל עמא לכהניא ולספריא לית לגברא הדין חובת דין דקטול ארי בשמא דיי אלהנא מליל עמנא׃ וקמו גבריא מסבי ארעא ואמרו לכל קהלא דעמא למימר׃ מיכה דממרשא הוה מתנבי ביומי חזקיה מלך שבטא דבית יהודה ואמר לכל עמא דבית יהודה למימר כדנן אמר יי צבאות ציון חקל תתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית מקדשא דיי לחישת חורשא׃ המקטל קטלוהי חזקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל דבית יהודה הלא דחיל מן קדם יי וצלי קדם יי ותב יי מן בישתא דמליל עליהון ואנחנא גרמין לאיתאה בישתא רבתא על נפשתנא׃ ואף גברא הוה מתנבי בשמא דיי אוריה בר שמעיה מקרית יערים ואתנבי על קרתא הדא ועל ארעא הדא ככל פתגמי ירמיה׃ ושמע מלכא יהויקים וכל גברוהי וכל רברביא ית פתגמוהי ובעא מלכא למקטליה ושמע אוריה ודחיל וערק ואתא למצרים׃ ושלח

רשי וישמעו שרי יהודה׳ שתפסו נביאי השקר והכהנים את ירמיה: מיכה המורשתי׳ דמן מרישה: עיים׳ גלים: ויחל׳ לשון תפלה: ואנחנו עושים רעה גדולה׳ אם נהרוג אותו: וגם איש היה מתנבא׳ מי שאומר זו לא אמר זו על כאן ד דברי צדיקים ועמדו רשעי׳ שהיו שם ואמרו וגם איש מתנבא וגו׳ כשם שאוריה נהרג יהרג ירמיה כך מפור׳ בספרי: בראשית

רדק מדוע נבית׳ בלא אלף כבעלי ההא: כשלו יהיה הבית הזה׳ הראשון כתוב בהא וזה בוו ושניהם חסרים: בפתח שער יי׳ החדש׳ הוא שער המזרחית כמו שת״י במעלנא דתרעא בית מקדשא דיי׳ מדינחאה ופירשו רז״ל כי נקרא החדש כי שם חדשו סופרים את ההלכה ושבע׳ שמות נקראו לו ויתכן לפרש שחדשוהו או חדשו בו שום בנין לפיכך נ נקראו חדש: ויקומו אנשים מזקני הארץ׳ אלה הזקנים היו צדיקים וספרו זה הענין שהיה בימי צדקיהו שנתנבא מיכה ציון שדה תחרש וכן כתוב בנבואת מיכה: הלא ירא את יי׳ כמו שכתוב בדברי הימים ויכנע חזקיהו בגובה לבו וגו׳ ענו אותם העם שרצו להמית את ירמיהו: וגם איש היה מתנבא וגו׳ כלומר מה עדות זו שאתם מעידים כי חזקיהו לא המיתו כ כשהיה מתנבא רעה הנה י יהויקים מלך יהוד׳ כמוהו ובזאת השנה הרג אוריהו לפי שהיה מ מתנב׳ רע כמו ירמיהו גם ירמיהו יהרג: וירא׳ ביו״ד איתן ויו״ד השרש נעלמת מהמכתב: אלנתן

מסרה
אל בני ישראל גשו הנה ושמעו׃ בשם יי׳ אלהינו ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסים׳ אין לאיש הזה משפט מות׳ כי כל העמים ילכו איש בשם׳ אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו׃ ירושלם ה׳ מל׳ וסים׳ מיכה ה המורשתי׳ ואלה נולדו לו׳ ושם אמו יהועדן דד״ה׳ אחר זה שלח׳ אשר הגלה מירושלים׃ שמעיהו ה׳ וסים׳ ואל שמעיהו הנלחמי׳ וגם איש היה מתנבא בשם יי׳ וירד בית המלך על׳ ויהי דבר האלהים אל דד״ה׳ ועמה׳ הלוים שמעיהו ונתניהו׳ וכל ושמעיהו דכוו׳ במ״א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם׃ המיתו ג׳ בקריא׳ וסים׳ ויהי בדרך במלון ויפגשהו׳ ויבקש המלך המיתו׳ יסר בנך כי יש תקוה ואל׃

אל מצרים ב' וסימ' והמדנים מכרו' בן עכבור ואנשים אתו: ויביאהו ז' וסימ' ויאמר אדני בוק' ופלשתים לקחו את ארון האלהים' ויוציאו את אוריהו' וירכיבוהו עבדיו מת מסגדו' וישמעו אליו גוים' ויתנהו בסוגר בחחים' ויבקש את אחזיהו וילכדהו: ג' פסוקי' דמיי' אית בהון אל ואל ואל ואל ואל אל וסי' ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב' אל תשמעו אל נביאכם ואל קוסמיכם' הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו:

וישלח המלך יהויקים אנשים מצרים את־אלנתן בן־עכבור ואנשים אתו אל־מצרים: ויוציאו את־אוריהו ממצרים ויביאהו אל־המלך יהויקים ויכהו בחרב וישלך את־נבלתו אל־קברי בני העם: אך יד אחיקם בן־שפן היתה את־ירמיהו לבלתי תת־אתו ביד־העם להמיתו:

כז

א בראשית ממלכת יהויקם בן־יאושיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל־ירמיה מאת יהוה לאמר: כה־אמר יהוה אלי עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על־צוארך: ושלחתם אל־מלך אדום ואל־מלך מואב ואל־מלך בני עמון ואל־מלך צר ואל־מלך צידון ביד מלאכים הבאים ירושלם אל־צדקיהו מלך יהודה: וצוית אתם אל־אדניהם לאמר כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל־אדניכם:

ה אנכי עשיתי את־הארץ את־האדם ואת־הבהמה אשר על־פני הארץ בכחי הגדול ובזרועי הנטויה ונתתיה לאשר ישר בעיני: ועתה אנכי נתתי את־כל־הארצות האלה ביד נבוכדנאצר מלך־בבל עבדי וגם את־חית השדה נתתי לו לעבדו: ועבדו אתו כל־הגוים ואת־בנו ואת־בן־בנו עד בא־עת ארצו גם־הוא ועבדו בו גוים רבים ומלכים גדלים: והיה הגוי והממלכה אשר לא־יעבדו אתו את־נבוכדנאצר מלך־בבל ואת אשר לא־יתן את־צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על־הגוי ההוא נאם־יהוה עד־תמי אתם בידו: ואתם אל־תשמעו אל־נביאיכם ואל־קסמיכם ואל־חלמתיכם ואל־ענניכם ואל־כשפיכם אשר־הם אמרים אליכם לאמר לא תעבדו את־מלך בבל:

י כי שקר הם נבאים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם והדחתי אתכם ואבדתם: והגוי אשר יביא את־צוארו בעל מלך־בבל ועבדו והנחתיו על־אדמתו נאם־יהוה ועבדה וישב בה:

ושלח מלכא יהויקים גברין למצרים ית אלנתן בר עכבור וגברין עמיה למצרים: ואפיקו ית אוריה ממצרים ואיתוהי לות מלכא יהויקים וקטליה בחרבא ורמא ית נבלתיה לקברי גליא: ברם יד אחיקם בר שפן הות עם ירמיה בדיל דלא לממסר יתיה בידא דעמא למקטליה:

בריש מלכות יהויקים בר יאשיהו מלך שבטא דבית יהודה הות פתגמא דהין עם ירמיה מן קדם יי למימר: כדנן אמר יי לי עביד לך חנקין ונירין ותתננון על צורך: ותשלחנון לות מלכא דאדום ולות מלכא דמואב ולות מלכא דבני עמון ולות מלכא דצור ולות מלכא דצידון ביד אזגדיא דאתן לירושלם לות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה: ותפקיד יתהון לות רבונהון למימר כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כדנן תימרון לרבונכון: אנא במימרי עבדית ית ארעא ית אנשא וית בעירא דעל אפי ארעא בחילי רבא ובאדרעי מרממא ויהבתה לדכשר קדמי: וכען אנא יהבית ית כל מדינתא האלין ביד נבוכד נאצר מלכא דבבל עבדי ואף ית חית ברא יהבית ליה למפלחיה: ויפלחון יתיה כל עממיא וית בריה וית בר בריה עד דימטי עדן תבר ארעיה אף הוא ויפלחון ביה עממין סגיאין ומלכין רברבין: ויהי עם ומלכו דלא יפלחון יתיה ית נבוכד נאצר מלכא דבבל וית דלא יתן ית צוריה בניר מלכא דבבל בחרבא ובכפנא ובמותא אסער על עמא ההוא אמר יי עד דאמסר יתהון בידיה: ואתון לא תקבלון מן נבייכון דשקרא ומן קסמיכון ומן חלמי חלמכון ומן עוננכון ומן חרשיכון דאנון אמרין לכון למימר לא תפלחון ית מלכא דבבל: ארי שקרא אנון מתנבן לכון בדיל לארחקא יתכון מעל ארעכון ואטלטל יתכון ותיבדון: ועמא דיעיל ית צוריה בניר מלכא דבבל ויפלחניה ואשרניה על ארעיה אמר יי ויפלחה ויתיב בה: ועם

רשי

בראשי' ממלכ' יהויקי', שלש שנים לפני שמלך נבוכד נצר כתוב' עליו שימלוך: מוסרות, הם רצועות העול שקורין קוינגלש: ושלחתם אל מלך אדום, בימי צדקיהו בשנה הרביעית למלכו ש שעשאו נבוכד נצר ש שליט על חמשה מלכי': מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון וגו', אלו חמש' מלכים נתן נבוכד נצר תחת ידו של צדקיהו חמש עשרה שנה היו על צ צוארו משנה אחת ל ליהויקים עד השנה הרביעית לצדקיהו ש שסברם הימנו חנניה בן עזור: עבדי, שיעשה רצוני ליפרע מסכאי: ואת בנו, אויל מרודך: ואת בן בנו, בלשאצר: עד בא עת ארצו, שיבואו דריוש המדי וכורש ויהרגו את בלשאצר: ואל

ואל ג' פסו' דאית בהון אל ואל ואל ואל ואל אל

רדק

בלכתן' מלה אחת היא: בראשית ממלכת' נבואה זו באמרה לירמיהו בשנה ראשונה למלכות יהויקים ואמר לו האל כי כשימלוך צדקיהו אחר ממלכו' יהויקים ויהויכין יעשה מוסרות ומוטות וישלחם למלכי' הנזכרים ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו ויצוה אותם אל המלכים אדוניהם שישלחו אות' אל צדקיהו ויאמרו להם כל הדברי' הנזכרים בפרשה ויאמר להם ירמיהו גם כן ואל צדקיהו מלך יהודה ד דברתי ככל הדברים האלה כי באלה כי המלכים הנזכרים שלחו לצדקיהו שיסכים עמהם וימרדו כלם במלך בבל לפיכך צוה האל לירמיה שיאמר למלאכים האלה אחר שיכלו דברי אדוניה' יאמר להם ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברי' האלה וכלהם תביאו צואריכ' בעול מלך בבל ורז"ל אמ' כי כשהמליכו מלך בבל השליטו על המלכים האלה ומה שנאמר לו נבואה זו בראשי' ממלכ' יהויקי' והנבוא' איכה עדין עד י"א שנה כדי שידע יהויקים שעתיד למלוך נבוכד נצר שלא יבטח יהויקים במלך מצרים ש שהמליכו: מוסרות ומוטות' רצועות ונידים שקושרים בהם העול על צואר הבהמ' וי"ת חנקין ונירין: לאשר ישר בעיני' ישר בעל עבר חציו קמץ וחציו פתח: עבדי' שיעשה רצוני כגוים: וגם את חית השדה נתתי לעבדו' ע"ד ואת חית השדה השלמה לך וי"מ כי בזמן שהיה בין החיות היו ע עובדו' אותו במאכל שהיו מביאו' לו מה דלך דרש והוא בזמן ההוא עשב היה אוכל כמו שאמ' לו ועשבא כתורין לך יטעמון וגם דרש שרכב ארי וקשר תנין בראשו: ואת בנו' אויל מרודך: ואת בן בנו' בלשצר: אותו את נבוכד נצר' בא הידיעה אחר הכנוי שלא כמנהג ברוב אלא ש שפעמים בא כן כמו ותראהו את הילד יביאה את תרומת יי' והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: עד תמי אותם בידו' בא יוכל אף על פי שבנינו עומד כי המקור כדמות השם: ואל חלמתיכם' פי' ואל חולמי חלומותיכם וכ"ת ומן חלמי חלמיכון: ואל כשפיכם' שם תאר למכשפים: כשף' בפלס נגב: לבלתי

מסרה

על פני הארץ ה' חס' כל וסימ' נמסר בסדר בהעלתך את הנרות: ישר ג' פתחין בקריא' וסימ' כאש' ישר בעיני היוצר לעשותו' ונתתיה לאשר ישר בעיני' ויאמרו כל הקהל לעשות' וסימ' בארמי פהרותא א אתיהיבת לקהלא: אנכי נתתי ג' דסמיכי בקריא' וסימ' בסד' לך לך: ואת בנו ב' וסימ' ושור או שה אתו ואת בנו' ואת בנו ואת בן בנו: צוארו בצוארו ה בקריא' וסימ' וישם רבד הזהב על צוארו' והיה הגוי והממלכה' והגוי אשר יביא את צוארו' התתן לסוס גבורה' בצוארו ילין עז:

צדקיה ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים׳ ואל צדקיהו מלך יהודה׳ ויהי בשנה ההיא בראשית׳ ביד אלעשה בן שפן׳ אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו׳ ובני יהויקים יכניה׳ וא׳ וצדקיה ובן חכליה וצדקיה: הביאו ג׳ וסימ׳ בסדר מקץ: אל הגוי חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ ג׳ חד אל וחד על וחד ועל וסימ׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ בערך על: וחיו ז׳ וסימ׳ נמס׳ במלכי׳ חלק ב׳ סימן יח: ח׳ פסוקי׳ ואם ואם וסימ׳ נמסר בסד׳ בחקתי

ואל־צדקיה מלך־יהודה דברתי ככל־הדברים האלה לאמר הביאו את־צואריכם בעל מלך־בבל ועבדו אתו ועמו וחיו: למה תמותו אתה ועמך בחרב ברעב ובדבר כאשר דבר יהוה אל־הגוי אשר לא־יעבד את־מלך בבל: ואל־תשמעו אל־דברי הנבאים האמרים אליכם לאמר לא תעבדו את־מלך בבל כי שקר הם נבאים לכם: כי לא שלחתים נאם־יהוה והם נבאים בשמי לשקר למען הדיחי אתכם ואבדתם אתם והנביאים הנבאים לכם: ואל־הכהנים ואל־כל־העם הזה דברתי לאמר כה אמר יהוה אל־תשמעו אל־דברי נביאיכם הנבאים לכם לאמר הנה כלי בית־יהוה מושבים מבבלה עתה מהרה כי שקר המה נבאים לכם: אל־תשמעו אליהם עבדו את־מלך בבל וחיו למה תהיה העיר הזאת חרבה: ואם־נבאים הם ואם־יש דבר־יהוה אתם יפגעו־נא ביהוה צבאות לבלתי־באו הכלים הנותרים בבית־יהוה ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה: כי כה אמר יהוה צבאות אל־העמדים ועל־הים ועל־המכנות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת: אשר לא־לקחם נבוכדנאצר מלך בבל בגלותו את־יכוניה בן־יהויקים מלך־יהודה מירושלם בבלה ואת כל־חרי יהודה וירושלם: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל על־הכלים הנותרים בית יהוה ובית מלך־יהודה וירושלם: בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אתם נאם־יהוה והעליתים והשבתים אל־המקום הזה:

כח

ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך־יהודה בשנת הרביעית בחדש החמישי אמר אלי חנניה בן־עזור הנביא אשר מגבעון בבית יהוה לעיני הכהנים וכל־העם לאמר:

ועם צדקיה מלך שבטא דבית יהודה מללית ית כל פתגמא האלין למימר אעילו ית צואריכון בניר מלכא דבבל ופלחו יתיה ועמיה ואתקימו: למא תתקטלון את ועמך בחרבא ובכפנא ובמותנא כמא דמליל יי על עמא דלא יפלח ית מלכא דבבל: ולא תקבלון לפתגמי נביי שקרא דאמרין לכון למימר לא תפלחון ית מלכא דבבל ארי שקרא אנון מתנבן לכון: ארי לא שלחתנון אמר יי ואנון מתנבן בשמי שקרא בדיל דאטלטל יתכון ותיבדון אתון ונביי שקרא דמתנבן לכון: ולכהניא ולכל עמא הדין מללית למימר כדנן אמר יי לא תקבלון לפתגמי נבייכון דשקרא דמתנבן לכון למימר הא מני בית מקדשא דיי מתותבין מבבל כען בפריע ארי שקרא אנון מתנבן לכון: לא תקבלון מנהון פלחו ית מלכא דבבל ואתקיימו למא תהי קרתא הדא חורבא: ואם מתנבן אנון ואם אית פתגמא דיי עמהון יבעון כען במימרא דיי צבאות בדיל דלא יתובלון מניא דאשתארו בבית מקדשא דיי ובית מלך שבטא דבית יהודה ובירושלם לבבל: ארי כדנן אמר יי צבאות על עמודיא ועל ימא ועל בסיסיא ועל שאר מניא דאשתארו בקרתא הדא: דלא שבנון נבוכד נצר מלכא דבבל כדאגלי ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה מירושלם לבבל וית כל רברבי יהודה וירושלם: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל על מניא דאשתארו בית מקדשא דיי ובית מלך שבטא דבית יהודה ובירושלם: לבבל יתובלון ותמן יהון עד יומא דיעול דכרנהון קדמי אמר יי ואסיקנון ואתיבנון לאתרא הדין: והוה בשתא ההיא בריש מלכות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה בשתא רביעיתא בירחא חמישאה אמר לי חנניה בר עזור נביא שקרא דמגבעון בבית מקדשא דיי לעיני כהניא וכל עמא למימר:

רשי

ואל צדקיהו מלך יהוד׳ דברתי וגו׳ כל זה אמר ירמיה אל שלוחי המלכי׳: הנה כלי בית ה׳ שגלו עם יכניה: המכונות׳ הן בסיסות כמו את הכיור ואת כנו: חורי׳ כמו שרי: בגלותו׳ כמו בהגלותו: עד יום פקדי אתם׳ בימי כורש כמו שמפורש בספר עזרא: ויהי בשנה ההיא׳ כשהגיע אותו הזמן שהשליט נבוכד נצר את צדקיהו על חמשת מלכים שהיה ירמיה אומר שליחותו ומשלח המוסרות והמוטות אל המלכי׳ ביד מלאכיה׳: בראשית ממלכות צדקיהו׳ בתחלה שהשליטו על חמשת המלכי׳ ואי אפשר לומ׳ בתחלת מלכותו שהרי נאמר בשנה הרביעית אות׳ שנה ירד להקביל את פני נבוכד נצר בבבל ושריה שר המנוחה עמו כמה שנאמר בסוף הספר והשליטו על המלכים: אמר אלי וגו׳ אמרו רבותינו מי הטעה את חנניה שמע שהיה ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם ונבואה זו בסוף הספר ונאמרה בראשית ממלכת צדקיה כמו שמפורש שם ולפי שעילם סמוכ׳ לבבל עמד הוא בשוק התחתון ודרש ודן קל וחומר ומה עילם שלא באו אלא לעזור את הכשדי׳ כו׳ כמה שהיא בסנהדרין: יעשה

רדק

לבלתי באו הכלים׳ מגזרת פועל בשקל מה טובו אהליך יעקב כי אורו עיני והוא עבר במקום עתיד ואמר באו אל הכלים ואף על פי שאינם מבלתי הבאה כמו אפוד ירד בידו שבו כליהם ריקם: ובית מלך יהודה׳ כמו ובבית וב׳ית בבית השם שזכר עומדת במקום שנים: אל העמודים׳ כמו על או פי׳ בעבור כמו ויאמר אברהם אל שרי אשתו: בגלותו׳ כמו בהגלותו וכשנפלה הה״א להקל הקריאה נשארה תנועתה על ב׳ ב׳ית השמוש: חורי יהודה׳ גדולי יהודה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו ואריבה את החורים: עד יום פקדי׳ ע׳י כרש מלך פרס שנתנם לששבצר הנשיא ליהודה והוא העלם עם הגולה: ויהי בשנה ההיא׳ השנה שעשה המוסרו׳ והמוטות אשר צוה בהם ונתן אחת מהן על צוארו וזה היה בראשית ממלכת צדקיהו: בשנת הרביעי׳ כן כתוב וקרי בשנה והענין אחד אלא שהכתוב נסמך אל המספר כמו בשנת ב׳ למלכו והקרי מוכר׳ כמשפטו׳ ומה שאמר בראשית ממלכת צדקיהו ואחר כן אמר בשנה הרביעית פירש בעל סדר עולם כי היא שנה רביעי׳ למלכות צדקיהו שהלך להקביל פני מלך בבל ושריה שר המנוחה עמו כמו שכתוב בסוף זה הספר ושב לירושלם למלכותו לפיכך חשב אותה שנה ראשונה ראשית מלכותו לפיכך אמר בראשית ממלכת צדקיהו ויתכן לפרש בראשי׳ ממלכ׳ צדקיהו כמשמעו שנה ראשונ׳ שמלך כמו שפירשנו ויהיה פירוש בשנת הרביעית רביעית לשני השבוע והוא מלך י״א שנה הנה כשמלאו למלכות צדקיהו ארבע שני׳ נשלם השבוע ונשארו ממלכותו ז׳ שנים והנה שבוע אחד וחרב הבית בסוף השבוע כמו שקבלו רז״ל כי כשחרב הבית מוצאי שביעית היתה ונכתב זה הספור הנה להודיע תחילת מלכות צדקיהו שבימיו היה החרבן בסוף השבוע שישמטו ישראל מנחלתם לפי שלא עשו בה שמיטה לפיכך כתב גם כן בחדש החמשי לרמוז כי בחדש החמשי יהיה החרבן וכל הספור הזה היה לצורך כמו שפירשנו: חנניה בן עזור הנבי׳ נביא שקר היה: הכהנים

מסורה

וביהושע סימן כ״ב: יהודה ובירושלם ג׳ דסמי׳ בקריא׳ וסימ׳ וגם את האבות ואת דיאשיה דמלכים׳ ואם נביאים הם ואם׳ והצורים ישבו בה דעזרא: כה אמר ו׳ בטע׳ בסי׳ וסימ׳ נמסר בסימ׳ ז׳: בראשית ה׳ ג׳ מנהון ר״פ וסימ׳ בראשית ברא אלהים׳ ממלכו׳ יהויקי׳׳ ממלכת יהויקים בן יאשיהו׳ הלין ג׳ ר״פ׳ וב׳ מנהון במצעתא פסו׳ וסימ׳ אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו הנביא׳ בראשי׳ ממלכת צדקיה: ולעיני ד׳ וסימ׳ לעיני פרעה ולעיני עבדיו דדם׳ את המדיני׳ אל חנניה הנביא לעיני הכהני׳׳ לעיני חנמאל דודי ולעיני כל היהודים:

יקם ג׳ וסי׳ אך יקם יי׳ את דברו׳ אמן כן יעשה יי׳׳ יקם סערה׳ הנביאים ח׳ מל׳ בספר׳ וסימ׳ נמסר בסימ׳ כו: למלחמה ב׳ רפי׳ וסימ׳ אם לשלום יצאו תפשום׳ ועל ממלכות גדלות: הנביא ב׳ ר״פ וסימ׳ הנביא אשר אתו חלום׳ אשר ינבא לשלום: וישברהו ב׳ וסימ׳ ויתנהו יי׳ לאריה׳ ויקח חנניה הנביא את המוטה: הלוך ו׳ מל׳ בסיפרא וסי׳ וקנית לך אזור פשתים׳ הלוך ואמרת אל חנניה וגו׳ מטות עץ שברת׳ הלוך להרגיעו

כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר שָׁבַרְתִּי אֶת־עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל:
בְּעוֹד ׀ שְׁנָתַיִם יָמִים אֲנִי מֵשִׁיב
אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת־כָּל־כְּלֵי בֵּית
יְהוָה אֲשֶׁר לָקַח נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־
בָּבֶל מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְבִיאֵם בָּבֶל:
וְאֶת־יְכָנְיָה בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה
וְאֶת־כָּל־גָּלוּת יְהוּדָה הַבָּאִים בָּבֶלָה
אֲנִי מֵשִׁיב אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה נְאֻם־
יְהוָה כִּי ׀ אֶשְׁבֹּר אֶת־עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל:
וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אֶל־חֲנַנְיָה
הַנָּבִיא לְעֵינֵי הַכֹּהֲנִים וּלְעֵינֵי כָל־
הָעָם הָעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה: וַיֹּאמֶר
יִרְמְיָה הַנָּבִיא אָמֵן כֵּן יַעֲשֶׂה יְהוָה
יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר נִבֵּאתָ
לְהָשִׁיב כְּלֵי בֵית־יְהוָה וְכָל־הַגּוֹלָה
מִבָּבֶל אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה: אַךְ־שְׁמַע־
נָא הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר
בְּאָזְנֶיךָ וּבְאָזְנֵי כָּל־הָעָם: הַנְּבִיאִים
אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנַי וּלְפָנֶיךָ מִן־הָעוֹלָם
וַיִּנָּבְאוּ אֶל־אֲרָצוֹת רַבּוֹת וְעַל־
מַמְלָכוֹת גְּדֹלוֹת לְמִלְחָמָה וּלְרָעָה
וּלְדָבֶר: הַנָּבִיא אֲשֶׁר יִנָּבֵא לְשָׁלוֹם
בְּבֹא דְּבַר הַנָּבִיא יִוָּדַע הַנָּבִיא אֲשֶׁר־
שְׁלָחוֹ יְהוָה בֶּאֱמֶת: וַיִּקַּח חֲנַנְיָה
הַנָּבִיא אֶת־הַמּוֹטָה מֵעַל צַוַּאר יִרְמְיָה
הַנָּבִיא וַיִּשְׁבְּרֵהוּ: וַיֹּאמֶר חֲנַנְיָה
לְעֵינֵי כָל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה
כָּכָה אֶשְׁבֹּר אֶת־עֹל ׀ נְבֻכַדְנֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים מֵעַל
צַוַּאר כָּל־הַגּוֹיִם וַיֵּלֶךְ יִרְמְיָה הַנָּבִיא
לְדַרְכּוֹ: וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׁבוֹר חֲנַנְיָה
הַנָּבִיא אֶת־הַמּוֹטָה מֵעַל צַוַּאר יִרְמְיָה
הַנָּבִיא לֵאמֹר: הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־
חֲנַנְיָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה מוֹטֹת
עֵץ שָׁבָרְתָּ וְעָשִׂיתָ תַחְתֵּיהֶן מֹטוֹת
בַּרְזֶל: כִּי כֹה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹל בַּרְזֶל נָתַתִּי עַל־
צַוַּאר ׀ כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה לַעֲבֹד אֶת־
נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וַעֲבָדֻהוּ וְגַם
אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ: וַיֹּאמֶר
יִרְמְיָה הַנָּבִיא אֶל־חֲנַנְיָה הַנָּבִיא שְׁמַע־
נָא חֲנַנְיָה לֹא־שְׁלָחֲךָ יְהוָה וְאַתָּה
הִבְטַחְתָּ אֶת־הָעָם הַזֶּה עַל־שָׁקֶר:

כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר תְּבַרִית יַת
נִיר מַלְכָּא דְבָבֶל: בְּסוֹף תַּרְתֵּין
שְׁנִין אֲנָא מְתִיב לְאַתְרָא הָדֵין יַת
כָּל מָנֵי בֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ דִשְׁבָא
נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל מִן
אַתְרָא הָדֵין וְאוֹבְלִנּוּן לְבָבֶל:
וְיַת יְכָנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת כָּל
גָּלוּת יְהוּדָה דְאִתְגְּלִיאוּ לְבָבֶל
אֲנָא מְתִיב לְאַתְרָא הָדֵין
אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֶתְבַר יַת נִיר
מַלְכָּא דְבָבֶל:
וַאֲמַר יִרְמְיָה נְבִיָּא לַחֲנַנְיָא נְבִיָּא
שִׁקְרָא לְעֵינֵי כַהֲנַיָּא וּלְעֵינֵי כָּל
עַמָּא דְקָיְמִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ:
וַאֲמַר יִרְמְיָה נְבִיָּא אָמֵן כֵּן יְהֵא
רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ יְקַיֵּם יְיָ יַת
פִּתְגָמָךְ דְּאִתְנַבֵּיתָא לְאָתָבָא מָנֵי
בֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְכָל גָּלוּתָא
מִבָּבֶל לְאַתְרָא הָדֵין: בְּרַם שְׁמַע
כְּעַן פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי אֲנָא
מְמַלֵּל קֳדָמָךְ וְקֳדָם כָּל עַמָּא:
נְבִיַּיָּא דַהֲווֹ קֳדָמַי וְקֳדָמָךְ מִן עָלְמָא
וְאִתְנַבִּיאוּ עַל מְדִינָן סַגִּיאָן וְעַל
מַלְכְוָן רַבְרְבָן לִקְרָבָא וּלְבִישְׁתָּא
וּלְמוֹתָא: נְבִיָּא דְיִתְנַבֵּי לִשְׁלָמָא
בְּמֵיתֵי פִּתְגָם נְבִיָּא יִתְיְדַע נְבִיָּא
דְשַׁלְחֵיהּ יְיָ בִּקְשׁוֹט: וּנְסֵיב חֲנַנְיָה
נְבִיָּא שִׁקְרָא יַת נִירָא מֵעַל צַוַּר
יִרְמְיָה נְבִיָּא וְתַבְרֵיהּ: וַאֲמַר
חֲנַנְיָה לְעֵינֵי כָּל עַמָּא לְמֵימַר כִּדְנָן
אֲמַר יְיָ כְּדֵין אֶתְבַר יַת נִיר נְבוּכַדְ
נֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל בְּסוֹף תַּרְתֵּין
שְׁנִין מֵעַל צַוַּר כָּל עַמְמַיָּא וַאֲזַל
יִרְמְיָה נְבִיָּא לְאוֹרְחֵיהּ:
וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה בָּתַר דִּתְבַר
חֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא יַת נִירָא מֵעַל
צַוַּר יִרְמְיָה נְבִיָּא לְמֵימָר: אֱזֵיל
וְתֵימַר לַחֲנַנְיָה לְמֵימַר כִּדְנָן אֲמַר
יְיָ נִירִין דְאָעָא תְּבַרְתָּא וְתַעְבֵּיד
חִלּוּפֵיהוֹן נִירִין דְבַרְזֶל: אֲרֵי
כִדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
נִיר דְבַרְזֶל יְהַבִית עַל צַוַּר כָּל
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין לְמִפְלַח יַת נְבוּכַד
נֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִפְלְחוּנֵיהּ וְאַף
יַת חֵיוַת בָּרָא יְהָבִית לֵיהּ: וַאֲמַר
יִרְמְיָה נְבִיָּא לַחֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא
שְׁמַע כְּעַן חֲנַנְיָה לָא שַׁלְחָךְ יְיָ וְאַתְּ
אַרְחֵיצְתָּא יַת עַמָּא הָדֵין עַל שִׁקְרָא:

ישראל׳ הלוך אל בית הרכבים׳ לעבד מלך הכושי׳ הלוך ובכו: נבכד נאצר י׳ חס׳ ו׳ו וסימ׳ וחילוף שאר נביאיי נמסר במסרה רבתא בערך נב:

רדק

הבאים בבלה׳ שהיו באים: אמן כן יעשה יי׳׳ פשוטו מבואר ויש דרש אמר לו ירמיהו אם יהיה כמו שאתה אומר אני רוצה בזה כי אני נשכר ואתה נפסד אני נשכר שאני כהן ואוכל מקדשי שמים אם ישאר הבית בבנינו ואתה תהיה נפסד שאת׳ גבעוני כמו שנאמר בגבעון ואתה חוטב לי עצים ושואב לי מים ודרך פשוטו ישראל היה ומגבעון היה כי לא ישבו בה גבעונים מעת שנפלה בנחלת בנימן: אך שמע נא׳ הענין הזה שאמר לו כי בהבטחת הטובה יבחן הנביא כי אם יבטיח טובה ולא תבא בידוע שהוא נביא שקר כי כל דבר טוב שיבטיח האל אפילו על תנאי הוא בא אבל באמת תסור ממנו הטובה ההיא אם יחטא שמו שאמר ורגע אדבר על גוי ועל ממלכ׳ לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה אמנם על כל פנים תחול הטובה ותבא אבל אם יתנבא לרעה ולא תבא בלל לא יודע בזה שהו׳ נביא שקר שהקב״ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כשעשו תשובה כמו שעשה באנשי נינוה: את המוטה מעל צואר ירמיהו הנביא וישברהו׳ טעם וישברהו על העול שהוא נתק המוטה מעל צואר ירמיהו ושבר העול שהיה נקשר במוטה: ועשית תחתיהן מוטות ברזל׳ אמר האל לירמיהו אמור לחנניה מוטות עץ שברת ואתה תעשה תחתיהן מוטות ברזל כשתאמר לו זה הדבר מוטות עץ שברת ותאמר לו עוד כי כה אמר יי׳ אלהי ישראל וגו׳ אל השם צבאות אלהי ישראל כנגד מה שאמר הוא בזה הלשון הוא אמר לו כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל שברתי את עול מלך בבל ומה שאמ׳ מוטות עץ ואנחנו פירשנו מוטות רבוע׳ כן הוא כי המוטות רבועות או נידים שקושרי׳ בהם העול והעול מעץ לפיכך סמך המוטו׳ אל עץ וכן מוטות ברזל אין או׳ שהמוטו׳ יהיו מברזל אלא העול יהי׳ מברזל והמוטות רבועות או נידים שקושרים אותו בהם: מעל

רשי

יעשה׳ פא״א בלע״ז: יקם׳ לשון תפלה סלם״ מטי״ן אלו ע״ד והביאו לבי״ת הכל״א לא סלרן הלב המחב׳: אמן כן יעשה וגו׳׳ בעלי אגדה אומרי׳ כך אמ׳ לו הלואי ויתקיימו דבריך אני משתכר ואתה נפסד אני כהן ואוכל קדשי שמים אם יעמוד הבית בבנינו ואתה גבעוני כדכתיב אם׳ מגבעון ותהיה לי עבד חוטב עצי׳ ושואב מים ומורה בדק שלא פירש נקיט ליה טעם רבותינו שלמדו מכאן כל המחניף לרשע סוף נופל ביד בנו או ביד בן בנו שכן ירמיה בן שלמיה בן חנני׳ תפשו לבסוף והביאו לבית הכלא: אך שמע נא וגו׳ עד הנביא אשר ינבא לשלום׳ אמ׳ אני מתנבא פורענו׳ אם לא יבא איני שקרן שהקב״ה נחם על הרע׳ אבל הנביא אשר ינבא לשלום וגו׳ בבא דבר הנביא יודע וגו׳ אבל אם לא יבא דברו שקרן הוא שנאמר לא איש אל ויכזב וגו׳ כך דרש רבי תנחומא: את חית השדה נתתי לו׳ שרכב על ארי וקשר תנין ברלתו: הסנה

ואלה דברי ב' וסימ' ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה׳ ואלה דברי דוד: אל יתר ב' וסימ' אל יתר חתנו׳ ואלה דברי הספר׳ ותרין על יתר וסי' כוננו חצם על יתר׳ ומשלם על יתר: כה אמר ו' בטע' בסיפ' וסימניהון נמסר בסיפ' סימ' ז': בבלה כ"ט וסימ' נמס' במס' רבתא בערך בב: שלום י' חטפין בקריאה וסימ' לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן ב' בפסוק׳ ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי׳ וכל בניך למודי יי'׳ ובכל

לכן כה אמר יהוה הנני משלחך מעל פני האדמה השנה אתה מת כי־סרה דברת אל־יהוה: ויומת חנניה הנביא בשנה ההיא בחדש השביעי:

כט א ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה הנביא מירושלם אל־יתר זקני הגולה ואל־הכהנים ואל־הנביאים ואל־כל־העם אשר הגלה נבוכדנאצר מירושלם בבלה: אחרי צאת יכניה־המלך והגבירה והסריסים שרי יהודה וירושלם והחרש והמסגר מירושלם: ביד אלעשה בן־שפן וגמריה בן־חלקיה אשר שלח צדקיה מלך־יהודה אל־נבוכדנאצר מלך בבל בבלה לאמר: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לכל־הגולה אשר־הגליתי ה מירושלם בבלה: בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את־פרין: קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת־בנותיכם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות ורבו־שם ואל־תמעטו: ודרשו את־שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל־יהוה כי בשלומה יהיה לכם שלום: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אל־ישיאו לכם נביאיכם אשר־בקרבכם וקסמיכם ואל־תשמעו אל־חלמתיכם אשר אתם מחלמים: כי בשקר הם נבאים לכם בשמי לא שלחתים נאם־יהוה: י כי־כה אמר יהוה כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את־דברי הטוב להשיב אתכם אל־המקום הזה: כי אנכי ידעתי את־המחשבת אשר אנכי חשב עליכם נאם־יהוה מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה: וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם: ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל־לבבכם: ונמצאתי לכם נאם־יהוה ושבתי את־שביתכם וקבצתי אתכם מכל־הגוים ומכל־המקומות אשר הדחתי אתכם שם נאם־יהוה והשבתי אתכם אל־המקום אשר־הגליתי אתכם משם:

בכן כדנן אמר יי הא אנא מגליך מעל אפי ארעא בשתא הדא את מאת ולשתא אוחרנתא את מתקבר ארי סטיא מללתא קדם יי: ומית חנניה נביא שקרא בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה: ואלין פתגמי ספרא דשלח ירמיה נביא מירושלם לות שאר סבי גלותא ולות כהניא ולות ספריא ולות כל עמא דאגלי נבוכד נצר מירושלם לבבל: בתר דגלא יכניה מלכא ומלכתא ורברביא רברבי יהודה וירושלם ואומניא ותרעיא מירושלם: ביד אלעשה בר שפן וגמריה בר חלקיה דשלח צדקיה מלך שבטא דבית יהודה לות נבוכד נצר מלכא דבבל לבבל למימר: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לכל גלותא דאגליתי מירושלם לבבל: בנו בתין ותיבו וצובו גנין ואכולו ית אביהן: סבו נשין ואולידו בנין ובנן וסבו לבניכון נשין וית בנתיכון הבו לגבריא וילידן בנין ובנן וסגו תמן ולא תזערון: ותבעו ית שלם קרתא דאגליתי יתכון לתמן וצלו עלה קדם יי ארי בשלמה יהי לכון שלם: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לא יטעון לכון נביאיכון דשקרא דביניכון וקסמיכון ולא תקבלון מן חלמי חלמיכון דאתון מחלמין: ארי בשקרא אנון מתנבן לכון בשמי לא שלחתנון אמר יי: ארי כדנן אמר יי ארי לפום משלם לבבל שבעין שנין יעול דכרנכון קדמי ואקים עליכון ית פתגמי תקנא לאתבא יתכון לאתרא הדין: ארי קדמי גלין ית מחשבתא די אנא מחשב עליכון אמר יי מחשבת שלמא ולא לבישא למתן לכון סוף וסבור: ותצלון קדמי ואקבל צלותכון ותבעון מן קדמי ואעביד בעותכון: ותתבעון דחלתי ותשכחון ארי תבעון מן קדמי בכל לבכון: ואשתאל לכון במימרי אמר יי ואתיב ית גלותכון ואכנוש יתכון מכל עממיא ומכל אתריא דאגליתי יתכון לתמן אמר יי ואתיב יתכון לאתרא דאגליתי יתכון מתמן:

ארי

רשי השנה אתה מת, ובשנה הבאה תקבר: בשנה ההיא בחדש השביעי, והלא אין חדש שביעי מן השנה אלא ערב ראש השנה ונוה בכיו שיקברוהו לאחר ראש השנה ולא קול ויעלימו את מיתתו אתו היום כדי לעשות נבואת ירמיה שקר: והגבירה, אם המלך: ישיאו, לשון השאה כמו הנחש השיאני: וקראת' אותי והלכת', בדרכי והרי זה מקרא קצר: אל

רדק מעל פני האדמה, ר"ל שיקבר בתוכה והנה הוא משולח מעל פניה: בשנה ההיא בחדש השביעי, פירשו רז"ל ואמרו בחדש השביעי שנה אחרת היתה ואת אמרת כן אלא מלמד שמת בערב ראש השנה וצוה את בניו ובני ביתו שיוציאוהו אחר ר"ה כדי לעשות נבואת ירמיהו שקר וכן ת"י ומית חנניה נביא שקר בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה ומה שתרגם גם כן השנה אתה מת בשתא הדא את מית ולשתא אוחרניתא את מתקבר פירו' הוא שפירש כי כן כוונת ירמיהו לא שאמר לו כן בפירוש שאם כן לא היתה נבואתו מוכחשת בזה ולפי הפשט אין צריך לכל זה כי הוא לא אמ' לו השנה הזאת אתה מת אלא השנה ור"ל תוך שנה לנבואה זו וכן אמרו רז"ל לענין נדרים המודר הנאה מחבירו לשנ' מונה י"ב חדש מיום ליום ואם אמר לשנה זו אפילו לא עמד אלא בכ"ט באלול כיון שהגיע אחד בתשרי עלתה לו שנה: והגבירה, היא אם המלך: והסריסים, כתרגומו רברביא: אלעשה, מלה אחת: כי בשלומה יהיה לכם שלום, כל זמן שתמשך הגלות כי בחרבן בבל היה להם יותר שלום שיצאו מהגלות: מחלמים, משפטו מחלימים כי הוא מבנין הפעל וכן הם מעזרים אותם כמו מעזירי' ופי' אשר אתם מחלימים שאתם גורמים שיהיו הם חולמים שאם לא הייתם אתם שומעים אל חלומותיהם לא היו חולמים אם כן אתם מחלימים אותם לפיכך אמר חלומותיכם כי שלכם הם החלומות שהם חולמים: כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם, ושבעים שנה למלכות בבל כתבנו למעלה חשבונם, אפקוד שהעיר את רוח כרש מלך פרס כמו שכתוב והפקידה היתה לשבעים שנה למלכו' בבל אבל בנין הבית לא היה אלא על מלאת לחרבות ירושלם ע' שנה שהוא בגלות צדקיהו: אחרית ותקוה, אחרית טובה כמו שאתם מקוים: והלכתם, פי' בדרכי: כי

מסרה
יום ויום מרדכי פ' מתהלך׳ ואמר אהה יי' אלהים הנה על הנביאי' דסיפ'׳ ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי׳ ירנו וישמחו חפצי צדקי׳ כי קנאתי בהוללים׳ שאלו שלום ירושלם ישליו: אנכי ידעתי ג' וסימ' גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך׳ כי אנכי ידעתי את מריך׳ כי אנכי ידעתי את המחשבת: וקראתם ג' ר"פ בקריאה וסימ' נמסר בסדר אמור: ובקשתם ג' בקרי' וסימ' גם כהונה׳ משם את יי' אלהי' ומצא' ובקשת' אתי ומצאת'׳

ב' כנע' ל' · פ' · ב' לע' · ב' כתרי לים' חתנו · א' מל' כסי' · כ"ט · י' וכל עול' דכו' · ו' · ב' וירדפו קיל כסרים · ו' בטע' בסים' · כ"ט · ל' · ל' · ל' · י' · ל' ומ' · ל' ומ' · ל' · ב' כסי' · ו' בטע' בסים · י"ג · ג' · ל' חס' ס"א ב' חס' · ג' ר"פ · ל' · ג' · ל' קס · ל' · שבותיכם ק' · ב' מ' ל'

היושב ב' מל' וסי' כי כה אמר יי' אל המלך היושב אל כסא ב' בו' וכל יהושע ושפטים וכל כתיביא דכוו' מל' במ"א חס וסימ' ורכב ברזל בכל הכנעני: כה אמר ז' בטעם בספרא וסימ' נמסר בסיפרא סימ' ט': תאכלנה ד' וסימ' נמסר לעיל בסיפ' סימ' כ"ר: אל דברי ג' וסימ' והיה האיש אשר לא ישמע' תחת אשר לא שמעו אל דברי' הלא תקחו מוסר: אותם י"ו חס בסיפ' וסי' נמסר בסיפר סים' כ"ג: בבבל ח' בקריאה וסימ' וידבר אותו

טו כי אמרתם הקים לנו יהוה נבאים בבלה: כי־כה אמר יהוה אל־המלך היושב אל־כסא דוד ואל־כל־העם היושב בעיר הזאת אחיכם אשר לא־יצאו אתכם בגולה: כה אמר יהוה צבאות הנני משלח בם את־החרב את־הרעב ואת־הדבר ונתתי אותם כתאנים השערים אשר לא־תאכלנה מרע: ורדפתי אחריהם בחרב ברעב ובדבר ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ לאלה ולשמה ולשרקה ולחרפה בכל־הגוים אשר־הדחתים שם: תחת אשר־לא־שמעו אל־דברי נאם־יהוה אשר שלחתי אליהם את־עבדי הנביאים השכם ושלח ולא שמעתם נאם־יהוה: כ ואתם שמעו דבר־יהוה כל־הגולה אשר־שלחתי מירושלם בבלה: כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אל־אחאב בן־קוליה ואל־צדקיהו בן־מעשיה הנבאים לכם בשמי שקר הנני נתן אתם ביד נבוכדראצר מלך־בבל והכם לעיניכם: ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישמך יהוה כצדקיהו וכאחב אשר־קלם מלך־בבל באש: יען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את־נשי רעיהם וידברו דבר בשמי שקר אשר לא צויתם ואנכי הוידע ועד נאם־יהוה: ואל־שמעיהו הנחלמי תאמר לאמר: כה כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר יען אשר אתה שלחת בשמכה ספרים אל־כל־העם אשר בירושלם ואל־צפניה בן־מעשיה הכהן ואל־כל־הכהנים לאמר: יהוה נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקדים בית יהוה לכל־איש משגע ומתנבא ונתתה אתו אל־המהפכת ואל־הצינק: ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם: כי על־כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את־פריהן: ויקרא צפניה הכהן את־הספר הזה באזני ירמיהו הנביא:

ארי אמרתון אקים לנא יי מלפין בבבל: ארי כדנן אמר יי על מלכא דיתיב על כורסי דויד ועל כל עמא דיתיב בארעא הדא אחיכון דלא נפקו עמכון בגלותא: כדנן אמר יי צבאות האנא מגרי בהון ית דקטלין בחרבא ובכפנא ומותא ואתין יתהון כתיניא בישתא דלא מתאכלן מבישו: וארדוף בתריהון בחרבא בכפנא ובמותא ואתנינון לזיע לכל מלכות ארעא למומי ולצדו ולאשתממו ולחסודין בכל עממיא דאגליתנון לתמן: חלף דלא קבילו לפתגמי אמר יי דשלחית לותהון ית עבדי נבייא מקדם ומשלח ולא קבלתון אמר יי: ואתון קבילו פתגמא דיי כל גלותא דאגליתי מירושלם לבבל: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל על אחאב בר קוליה ועל צדקיה בר מעשיה דאתנביאו לכון בשמי שקרא האנא מסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא דבבל ויקטלנון לעיניכון: ויתנסב מנהון לוטא לכל גלות יהודה די בבבל למימר ישוינך יי כצדקיה וכאחאב דקלנון מלכא דבבל בנורא: חלף דעבדו קלנא בישראל וזניאו ית נשי חבריהון ומלילו פתגמא בשמי שקרא דלא פקדתינון וקדמי גלי ומימרי סהיד אמר יי: ולשמעיה דמן חלם תימר למימר: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימר חלף דשלחת בשמך אגרן לות כל עמא די בירושלם ולות צפניה בר מעשיה כהנא ולות כל כהניא למימר: יי מניך כהן חלף יהוידע כהנא למהוי ממנא סגן כהניא בבית מקדשא דיי לכל גבר דמשתלי ומטפש ותתן יתיה לכיפתא ולגו צנוקא: וכען למה לא נזפת בירמיה דמן ענתות דמתנבי לכון: ארי על כן שלח לותנא לבבל למימר אריכא היא בנו בתין ותיבו וצובו גנין ואכולו ית אבהון: וקרא צפניה כהנא ית אגרתא הדא קדם ירמיה נביא: והוה

רד"ק

כי אמרתם הקים לנו יי' נביאים, זה שאני אומר לכם כי לע' שנה אפקוד אתכם הוא האמת אבל כשאתם אומרים הקים לנו יי' נביאים בבבל שאומרים לכם מעתה תשובו אינו כלום כי שקר הם נבאים לכם ו"ת נביאים מלפין: היושב אל כסא, כמו על כסא: כתאנים השוערים, המקולקלי' כמו שערוריה עשתה וכן המשילם למעלה בנבואת שני דודאי תאני' שארית ירושלם בתאנים הרעות, השוערים הע"ין בקמץ בשלם כוכבי' כובעים: אשר הדחתים שם, עבר במקום עתיד כמו אדיחם כי עדין לא גלו שארית ירושלם: ולא שמעתם, לא הם ולא אתם: וכאחב, הקטין שמו לגנאי בים תוספת לגנאי האמיכון אחיך: קלם, שרפם מן קלוי באש: ואנכי היודע ועד', יודע שהם מדברים שקר בשמי ועוד שנאפו את נשי רעיהם ו"ת וגלי קדמי ומימרי סהיד, והיודע כתוב בהפך אותיו' הוידע: הנחלמי, נקרא כן לפי שהיה חולם להם חלומות שישובו מהרה לירושלם ו"ת הנחלמי דמן חלם: בשמכה, כתוב בה"א כמו אשר בניתי אתכה ואבירך יברככה והדומי' להם: יי' נתנך, אע"פ שהיו כופרין בדברי נביא האמת מודים היו כי יי' הסבה הראשונה ונזכר יהוידע לפי שהיה כהן גדול והיה ראש וגדול בדורו וכן צפניה היה כהן גדול כי אמר תחת יהוידע להיות פקידי' אתה ושאר הכהנים: בית יי', כמו בבית יי' וכן הנמצא בית יי' והדומי' להם: לכל איש משגע, בעבור כל איש ונביא היו קוראים לנביאי משגע וכן מדוע בא המשגע הזה: אל המהפכת ואל הצינק, המהפכת הוא בית הסהר וכן ת"י כיפתא ובדברי רז"ל כונסין אותה לכיפה: הצינק, כלי מסגר לידים: ארכה, היא הגלו': את פריהן, הראשון פרין ונח פריהן: הדבר

רש"י

אל המלך, צדקיהו אשר לא גלה: כתאני' השוערים, לשון שערוריה: ולחרפה, שיחרפו אות' דשטרו"יר בלע"ז כן כל חרפה שבמקרא: אשר קלם, לשון קלוי באש: וינאפו את נשי רעיה', כמו שמפור' בסנהדרי' כה אמר הקב"ה שנבי עם חבירי: ועד, לשון עדות: פקידים, ממונים: הנחלמי, שם מקום: נתנך כהן, אל צפניה כתב כן: מהפכת, כיפה: צינוק, סדן ציפ"פ בלע"ז: כי על כן שלח, כיים לך לגעור בו על אשר שלח אלינו בבל לאמר ארוכה היא ג גלותכם שם: על כן, כמו על אשר: כי

מסרה

טובות, ותגרו דד"ה' יעשה ומצה בבבל, ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה, ופקדתי על כל בבבל', ומכלי בית יי', וכען הן על מלכא טב בארץ, באדין דריוש מלכא: פקידים ד' ב' מל' וב' חס' יוד קדמא וסימ' יעש' פרעה ויפקד, יי' נתנך כהן תחת יהוידע, פקידים מיד כנניהו, ויפקד המלך פקידים, ב' בתראי מל' דמל': ארוכה ג' דגשי' וחס' וסי' ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול, לאמר ארכה היא, ארכה מארץ מדה:

הדבר אשר היה אל ירמיהו׳ מבואר: כה אמר יי׳ את כל הדברים אשר דברתי אליך׳ פירוש אשר אני מדבר עתה כי על אלה הדברים אמר כמו שאמר ואלה הדברים אשר דבר יי׳ ונו׳ ואמר שיכתבם בספר כי הם דברים שעתידין לבא באחרית הימים ואמרם לו סמוך לפורענות שאמר למעלה לפי שזאת הפרשה להיות נחמה לישראל שהיו באותו הדור כי כמו שראו שנתקיים הפורענות בקרוב כן ידעו שתתקיים הנחמה הגדולה באחרית הימים: אל ספר׳ כמו בספר וכן ואל הארון תתן את העדת כמו ובארון: כי הנה ימים באים׳ לעתיד לימות המשיח כמו שאמר ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה ומגלות בבל לא שבו אלא יהודה ובנימין שגלו שם: ואלה הדברים׳

ו׳ פסו׳ על אל על וסי׳ וישכב שמשון עד חצי הלילה׳ ויתמדד על הילד׳ ועברו גוים רבים על העיר׳ שלח על כל בני הגולה׳ על כן לבי למואב׳ לשלל שלל ולבז בז׳ ויתן שרי מלחמו׳ דדה: בטוב ט׳ דגשי׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ ז׳: אל ספר ג׳ וסי׳ כתב לך את כל הדברים׳ ויכתב ירמיהו את׳ ויקרא בו לפני הרחוב:

ל וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ שְׁלַח עַל־כָּל־הַגּוֹלָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה אֶל־שְׁמַעְיָה הַנֶּחֱלָמִי יַעַן אֲשֶׁר נִבָּא לָכֶם שְׁמַעְיָה וַאֲנִי לֹא שְׁלַחְתִּיו וַיַּבְטַח אֶתְכֶם עַל־שָׁקֶר׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה הִנְנִי פֹקֵד עַל־שְׁמַעְיָה הַנֶּחֱלָמִי וְעַל־זַרְעוֹ לֹא־יִהְיֶה לוֹ אִישׁ יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ־הָעָם הַזֶּה וְלֹא־יִרְאֶה בַטּוֹב אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה־לְעַמִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי־סָרָה דִבֶּר עַל־יְהוָה׃

א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כְּתָב־לְךָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־סֵפֶר׃ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אָמַר יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם וִירֵשׁוּהָ׃ וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל וְאֶל־יְהוּדָה׃

ה כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה קוֹל חֲרָדָה שָׁמָעְנוּ פַּחַד וְאֵין שָׁלוֹם׃ שַׁאֲלוּ־נָא וּרְאוּ אִם־יֹלֵד זָכָר מַדּוּעַ רָאִיתִי כָל־גֶּבֶר יָדָיו עַל־חֲלָצָיו כַּיּוֹלֵדָה וְנֶהֶפְכוּ כָל־פָּנִים לְיֵרָקוֹן׃ הוֹי כִּי גָדוֹל הַיּוֹם הַהוּא מֵאַיִן כָּמֹהוּ וְעֵת־צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יִוָּשֵׁעַ׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֶשְׁבֹּר עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וּמוֹסְרוֹתֶיךָ אֲנַתֵּק וְלֹא־יַעַבְדוּ־בוֹ עוֹד זָרִים׃ וְעָבְדוּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם אֲשֶׁר אָקִים לָהֶם׃

י וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהוֹשִׁיעֶךָ כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֲפִצוֹתִיךָ שָּׁם אַךְ אֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ׃

(Masoretic marginal notes: ו׳ פסי׳ על אל על · יד כמע׳ · ל׳ · ו׳ · ט דגשי׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · זג חס׳ הא׳ · ג׳ · ל׳ · פ׳ כסי׳ · ל׳ · ז׳ · ל׳ · ה׳ · ב׳ חס׳ יל׳ כפי׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ו׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ יוד קדמ׳ ג׳ · טו׳ · ג׳)

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימַר׃ שְׁלַח לְוָת כָּל בְּנֵי גָלוּתָא לְמֵימַר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ עַל שְׁמַעְיָה דְמִן הֶלֶם חֲלַף דְּאִתְנַבִּי לְכוֹן שְׁמַעְיָה וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתֵּיהּ וְאַרְחֵיץ יַתְכוֹן עַל שִׁקְרָא׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַסְעַר עַל שְׁמַעְיָה דְמִן חָלֶם וְעַל בְּנוֹהִי לָא יְהֵי לֵיהּ גְּבַר יָתֵיב בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין וְלָא יֶחְזֵי בְטוּבָא דַאֲנָא עָבֵיד לְעַמִּי אֲמַר יְיָ אֲרֵי סַטְיָא מַלֵּל קֳדָם יְיָ׃

פִּתְגָם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר כְּתַב לָךְ יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא דְמַלֵּלִית עִמָּךְ עַל סִפְרָא׃ אֲרֵי הָא יוֹמַיָּא אָתָן אֲמַר יְיָ וְאָתֵיב יַת גָּלוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אֲמַר יְיָ וְאָתֵבִנּוּן לְאַרְעָא דִיהַבִית לַאֲבָהַתְהוֹן וְיַחְסְנוּנַהּ׃ וְאִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דְמַלֵּיל יְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ קָל זַוְעָא שְׁמַעְנָא דַחֲלָא וְלֵית שְׁלָם׃ שְׁאִילוּ כְעַן וַחֲזוֹ אִם יְלֵיד דְּכַר מָדֵין חֲזֵיתִי כָּל גְּבַר יְדוֹהִי מַהֲדָן עַל חַרְצֵיהּ כְּיָלְדְתָא וּמִשְׁתַּנִּין כָּל אַפַּיָּא לְמֶהֱוֵי כְּיַרְקָנָא׃ וַי אֲרֵי רַב יוֹמָא הַהוּא לֵית דִּכְוָתֵיהּ וְעִדָּן עָקָא הוּא לְיַעֲקֹב וּמִנַּהּ יִתְפְּרֵק׃ וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֶתְבַּר נִיר עַמְמַיָּא מִצַּוְּארֵיכוֹן וְחַנְקֵיכוֹן אֶפְסַק וְלָא יִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּיִשְׂרָאֵל עוֹד עַמְמַיָּא׃ וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן וְיִשְׁתַּמְעוּן לִמְשִׁיחָא בַר דָּוִד מַלְכְּהוֹן דַּאֲקִים לְהוֹן׃ וְאַתְּ לָא תִרְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ וְלָא תִתְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי הָאֲנָא פָּרֵיק לָךְ מֵרָחִיק וְיַת בְּנָךְ מֵאֲרַע גָּלוּתְהוֹן וִיתוּבוּן דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוֹן לְרְחָצָן וְלֵית דְּמָנִיד׃ אֲרֵי בְסַעֲדָךְ מֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְמִפְרְקָךְ אֲרֵי אַעְבֵּיד גְּמִירָא בְּכָל עַמְמַיָּא דְבַדַּרְתָּךְ לְתַמָּן בְּרַם עִמָּךְ לָא אַעְבֵּד גְּמִירָא וְאַיְתֵי עֲלָךְ יִסּוּרִין לְאַלָּפוּתָךְ בְּרַם בְּדִין חָסוּךְ וְשֵׁיצָאָה לָא אֲשֵׁיצִנָּךְ׃ ארי

רשי

כי הנה ימי׳ באים׳ ולא תאמר למה אכתבנו כי יאבדו כולם ואין קור׳ בו ואין זוכרו עוד כי הנה ימים בא׳ ונו׳: קול חרדה שמענו׳ יש פותרין על שמועת בבל שהיו חרידים מ ממנה אותם שגלו שם ומדרש אגדה על מלחמת גוג ומגוג: ואתה אל תירא׳ מכל הרעות אשר תראה באה על בבל אשר את׳ בתוכה: אם יולד זכר׳ אם דרך לזכרים ללדת שיאחזום חבלי׳ כיולדה: חלציו׳ כמו מתניו: ושאנן׳ כמו ושקט: היום ההוא׳ יום הרינ׳ בלשאצר ומפלת בבל׳ ע״א יום מפלת גוג: אשבר עלו׳ ישיר עול האומות מעל ישר׳: ויסרתיך למשפט׳ בדין חסך: ונקה לא אנקך׳ לשון טיאוט המטו: אנוס

מסרה
אל ישר׳ ז׳ דסמי׳ בקרי׳ וסימ׳ ויאמר יהודה אל ישר׳ אביו שלחה הנער׳ הקבצו ושמעו בני יעקב׳ והנה קמתם תחת אבותיכ׳ תרבות׳ וישמעו פלשתים כי התקבצו׳ נסכלת׳ ואלה הדברים אשר דבר יי׳׳ משא דבר יי׳ אל ישראל ביד מלאכי׳ וכל משתתיך למלך דכוו׳ אל ישראל במ״א על וסימ׳ ויאמ׳ נתן אל דוד אתה האיש: אקים ו׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳נ׳: ושאנן ד׳ פתחי׳ בליש׳ וסימ׳ ושקט ושאנן ואין מחריד׳ שאנן מואב מנעוריו׳ ושב יעקב ושקט ושאנן׳ ושאנן מפחד רעה:

רדק

הם עתידים כמו שפירשנו: כי כה אמר יי׳ קול חרדה שמענו׳ דבר זה יאמרו כל הגוי׳ אז בימות המשיח: שאלו נא וראו אם יולד זכר׳ הקל מזה הפעל ברוב על האשה אף על פי שהוא לפעמים על הזכר אמר על הרוב אם יולד זכר כלומר כי הזכר מוליד ואינו יולד והאשה היא היולדת ויולדת בחבלים אם כן מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה וכי נקבה הוא שיש לו חבלים ולפי שחבלי יולדה חזקים מחבלים אחרים לפיכך אמר זה והמשיל חבלי האנשים מרוב הצרה ש שתבואם לחבלי היולד׳: לירקון׳ כי ברוב החבלים ינוס הדם מ מהפנים והם ירוקים: הוי כי גדול׳ מאין כמהו׳ בנוע היו״ד ועת צרה היא ליעקב׳ וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג שתהיה לפי שעת צרה לישראל וכן נאמר בנבואת ישעיהו חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ונאמ׳ בנבוא׳ דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות ונו׳: והיה׳ עולו׳ עול גוג ומגוג או עול כל גוי וגוי שהיו נותנין עולם עליכם בגלות וכ״תי אתבר ניר עממיא מצואריכון ואמרו צוארך ומוסרותיך ואמר בו כי כן דרך המקרא לדבר פ פעם לנכח ופעם שלא לנכח: ועבדו׳ אשר אקים להם׳ אפשר שאמר זה על דוד המלך שיקימנו מעפרו בעת תחיית ה המתים ואפשר שיאמר על המשיח בנו ויקרא שמו דוד: ואתה אל תירא׳ מרחוק׳ מארץ רחוקה שאתם בגלו׳ שם: ואת זרעך׳ בניך הקטנים שלא יאמר אדם הגדולים יברחו מ מהגלות והקטנים שלא יוכלו לברוח ישארו בארץ שבי׳ לא כן אלא בנחת תצאו גדולים וקטנים כמו שאמ׳ בנבואת ישעיהו כי לא בחפזון תצאו ובמנוס׳ לא תלכון: ושאנן׳ פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי״ו והנו״ן פתוחה והתאר הנו״ן קמוצה: כי אתך׳ ויסרתיך למשפט׳ כמו שפי׳ יסרני יי׳ אך במשפט כלומר איסרך כפי שתוכל לסבול לא כפי אפי וחמתי לפי מעשיכם הרעים וכ״תי ואייתי עלך יסורי׳ לאלפותך ברם בדין חסוך מה שאמר למשפט בפתחות הלמ״ד להורות הידיעה ר״ל לאותו משפט שנהגתי עמך מיום שיסרתיך בעונך כמו שאמר ישעיהו הכמכת מכהו ה הכהו: ונקה לא אנקך׳ ענין כריתה כמו ונקתה לארץ תשב׳ כי כל הגונב מזה כמוה נקה גם הם ענין נקיות כי הנכרת מן ה העולם נקי ממנו ותי׳ ושיצאה לא אשיצינך: כי

כי כה אמר יי' אנוש לשברך' הל"ל במקום העצם ויספיק זולתו וכן למ"ל לאמות חמס הרגו לחבכר והדומים להם אחר העתידה שאמר אמר סמוך לענין לא אניקך אנוש לשברך ודבר בלשון נקבה כנגד הכנסה אמר אף על פי שאתה אנוש לשברך ונחלה מכתך עוד תהי לך תקוה וכל המרעים לך ילקו בעבורך וזהו שאמר בסוף הענין לכן כל אוכליך יאכלו' אנוש ונחלה פירשנו למעלה: אין דן' כל כך היא נחלה מכתך שאין רופא שיהיה דן החולי: למזור' כלומר שיועיל בו מזור ותחבושת וכלם אומרי' כי אין לך רפואת תעלה פי' רפואה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין וחסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם וענינו רפואה ותעלה והענין הזה הוא משל המשיל הצרות הגדולות וחרבן הארץ לחולי כבד שלא יקוו לרפואתו: כל מאהביך שכחוך' אשור ומצרים שהיית הולכת להם לעזרה שכחו אותך: לא ידרשו' ולמה כי מכת אויב הכיתיך כלומר שנתיך ביד בני אשור והכשדים האכזרי והם כשדים שלא יוכלו הם לעזור לך כי אפי' לעצמ' לא יועילו ולא יוכלו להנצל מיד נבוכד נצר נאדוני אבי ז"ל פירש כל מאהביך שכחוך דבק עם משל החולי אמ' כדרכי בני אדם שיבאו אוהבי החולה לבקרו אך כאשר ירא כי חליו כבד והוא נוטה למות יתיאשו ממנו מאהביו הרעי' ולא יבקרו ולא ידרשו אותו אבל אותך שכחוך כל מאהביך בין רעים בין טובים ובלין דנו חליך למיתה כי מכת חרב אויב הכיתיך: מוסר אכזרי' פירושו מוסר אדם אכזרי שמכה ומיסר באכזריות מוסר סמוך לאכזרי כי הוא פתוח: מה תזעק' אמר תזעק לשון זכר וכל הענין לשון נקבה וכבר כתבנו כמה פעמים כי כשמדבר ליש' פעם ידבר בלשון זכר כנגד העם ופע' ידבר בלשון נקבה בעד הכנסה והענין אחד אמר מה תזעק על שברך אין לך לזעוק עליו כי מאתך בא לך הדבר הגדול על רוב עונך: עצמו חטאתיך' ולפי שעצמו חטאתיך עשיתי אלה לך ואף על פי כן אוכליך לא ינקו כי גם המה יאכלו: לכן' וכל צריך כלם' הכפל לחזק הענין: שאסיך' הא"לף במקום וי"ו המסך כי שרשו שסה ושרש משסה שסס והענין אחד בזה וכן בא א"לף במקום וי"ו המסך במלת בנאתיו ונבאת כי שרשו בנן: כי' ארוכה' רפואה: קראו לך' אומות העולם ואמרו כי ציון היא עיר שאין לה דורש להטיבה לישראל: כה אמר' ונבנתה עיר על תלה' כתרגומו ותתבני קרתא דירושלם באתרה ואמר על תלה לפי שהיא גבוה מכל ארץ ישראל והתל גבוה וכן העומדות על תלם ותרגום תקפהון: וארמון' ארמון המלך ובית המקדש כמו שת' ובית מקדשא כדחזי ליה ישתכלל: ויצא מהם' מאהלי יעקב ומשכנותיו יצא מהם תודה כלומר קול תודה וקול משחקים ופירוש תודה שיהיו מודים לאל על רוב הטובה שיתן להם:

רש"י

אנוש לשברך נחלה: שברך אספרי"ש בלע"ז: למזור' רפואה אין אדם סבור שתהא לך תשועה: תעלה' רפואה לשון הועיל: מוסר אכזרי' ייסורי אכזרי' המוסר אכזרי הוא: לכן' שבועה: שאסיך למשסה' לשון ביזה וכ"ת ויהון עדיך לעדי: ארוכה' רפואה: וארמון' המקדש: והכבדתים' שיהו עם כבד: ולא יצערו' כמו ימעטו: אדירו' שר שלו: לגשת אלי' למלחמ' למחות בידי: ערב את לבו' לשון ערבון פרו"ילה הטי"נה בלע"ז: על ראש רשעי' על ראש רשעי אומות: מתגורר' חונה ודר לשון ארץ מגוריו ודוגמתו וסער מתחולל האמור במקרא האחר הוא זה שכיהם לשון חנייה: מאת

מוסר יב פתחין בקריא וסימ' מוסר שלומנו עליו' מוסר הבלים עץ הוא' מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי' מוסר מלכים פתח' מוסר כלמתי אשמע' לקחת מוסר השכל' שמע בני מוסר אביך' שמעו בנים מוסר אב' וכעכס אל מוסר אויל' אויל ינאץ מוסר אביו' בן חכם מוסר אב' יראת יי' מוסר חכמה:

כי כה אמר יהוה אנוש לשברך נחלה מכתך: אין־דן דינך למזור רפאות תעלה אין לך: כל־מאהביך שכחוך אותך לא ידרשו כי מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על רב עונך עצמו חטאתיך: טו מה־תזעק על־שברך אנוש מכאבך על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך: לכן כל־אכליך יאכלו וכל־צריך כלם בשבי ילכו והיו שאסיך למשסה וכל־בזזיך אתן לבז: כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם־יהוה כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה: כה אמר יהוה הנני־שב שבות אהלי יעקוב ומשכנתיו ארחם ונבנתה עיר על־תלה וארמון על־משפטו ישב: ויצא מהם תודה וקול משחקים והרבתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יצערו: כ והיו בניו כקדם ועדתו לפני תכון ופקדתי על כל־לחציו: והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא והקרבתיו ונגש אלי כי מי הוא־זה ערב את־לבו לגשת אלי נאם־יהוה: והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים: הנה סערת יהוה חמה יצאה סער מתגורר על ראש רשעים יחול: לא ישוב חרון אף־יהוה עד־עשתו ועד־הקימו מזמות לבו באחרית הימים תתבוננו בה: לא א בעת ההיא נאם־יהוה אהיה לאלהים לכל משפחות ישראל והמה יהיו־לי לעם:

ארי כדנן אמר יי תקיף תבריך ממרעא מחתיך: לית דדאין דינך לרחמא עליך אסו לא סליקת ליך: כל רחמיך אנשיוך משאל בשלמך לא תבעו ארי מחת סנאה אלקתיך יסור אכזראין על דסגיאו חוביך תקיפו חטאיך: מה את מצוחא על תבריך ממרעא מחתיך על דסגיאו חוביך תקיפו חטאיך עבדית אלין ליך: בכן כל אנסיך יתאנסון וכל סנאיך כולהון בשביא יהכון ויהון עדיך לעדי וכל בזזיך אמסר לבזא: ארי איתי אסו ליך וממחתיך אסינך אמר יי ארי מטלטלתא קרו ליך ציון היא תבע לית לה: כדנן אמר יי האנא מתיב גלות ארעיה דיעקב ועל קרוהי ארחם ותתבני קרתא ירושלם באתרה ובית מקדשא כדחזי ליה ישתכלל: ויסגון בהון מעלי תודתא וקל דמשבחין ואסגנון ולא יזערון ואתקיפנון ולא יהון חלשין: ויסגון בניהון כדמלקדמין וכנשתהון קדמי תתקן ואסער בישתא על כל דחקיהון: ויתרבא מלכיהון מנהון ומשיחיהון מביניהון יתגלי ואקרבנון ויתנהון לפלחני ארי מן הוא דין דארתרעי לביה לאתקרבא לפלחני אמר יי: ותהון קדמי לעם ואנא אהוי לכון לאלה: הא מזופיתא מן קדם יי ברגז נפקא ועלעול מתכנש על ריש רשיעין יחול: לא יתוב תקוף רוגזא דיי עד דיעבד ועד דיקים מחשבת רעותיה בסוף יומיא תסתכלון בה: בעדנא ההיא אמר יי אהוי לאלהא לכל זרעית ישראל ואנון יהון קדמי לעם:

כרנן

יעקוב ה' מל' וסימ' וזכרתי את בריתי יעקוב' הנני שב שבות אהלי יעקוב' גם זרע יעקב ודוד עבדי' ושב יעקוב ושקט ושאנן תניינא' לא כאלה חלק יעקוב תניינא דסיפרא: ככקדם ב' וסי' והיו בניו כקדם' השיבנו יי': מי הוא זה ג' דסמיכי וסימ' מי הוא זה ערב את לבו' מי הוא זה מלך הכבוד' מי הוא זה ואי זה הוא אשר: ערב ה' פתחין וסימ' נמסר בסדר ויגש: י"ז פסו' אית בהון עד ועד וסימ' נמסר במלכים א' סימ' י"ח'

והכבדתים' כמו והרביתים כלומר יהיו עם כבד וכן יכבדו בניו ולא ידע: ולא יצערו' כלומר ולא ימעטו והענין כפול במלות שונות ויונתן תרגם ואתקיפינון ולא יהון חלשין: והיה אדירו ממנו' מלכו ממנו וכן אמר ומושלו והענין כפול במלות שונות ומה שאמר ממנו מקרבו כי ידוע הוא שהמלך המשיח מישראל יהיה אלא בא להודיע כי לא יהיה ליש' עוד מושל מהאומות כמו שהיה עד עתה כל זמן שהיו בגלות ואף בהיותם בא"י פעמים שהיו נותנים מס למלכי האומות ואמר שלא יהיה זה עוד כי לא יהיה עוד מושל בו כי אם ממנו ומקרבו ופי' מקרבו כמו שאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך: והקרבתיו ונגש אלי' יתכן לפרש על המושל על דרך שאמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וגם יש לפרשו על ישראל וכ"ת ואקרבינון ויתכהון לפולחני: כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי' פי' מי הוא זה שהטיב את לבו והכשירו לגשת אלי ולא הקרבתיו אפי' מהאומות כל שכן מישר' שהם עם קרובי מקדם שאקריבם אלי והם יהיו נגשים אלי: הנה סערת יי'' גם זו הפרשה עתידה והיא כתובה למעלה ושנה אותה עוד לחזק הענין ויש שינוי בה בקצת המלות כי למעלה וסער בוא"ו ובזאת סער בלא וי"ו ולמעלה מתחולל ובזאת מתגורר והענין אחד למעלה אף יי' ובזאת חרון אף יי' למעלה תתבוננו בה בינה ובזאת תתבוננו בה בלבד וכבר פירשנו למעלה מתגורר כענין מתחולל ענין חניה ודירה וי"ת ענין אסיפה מתכנש: כה

כה אמר יי׳ מצא חן במדבר׳ עניין זה דבק לעניין הנחמה שאמר למעלה אמר זה העם כבר מצא חן בעיני פעם אחרת כשהוצאתיו מגלות מצרים כי מצא חן בעיני והיו עם שרידי חרב שהיו המצריים מתנכלים עליהם להמיתם ולכלותם ואני הוצאתים מתוכם ומצא חן בעיני במדבר שהולכתים במדבר ארבעים שנה וכלכלתים במן בלא יגיעה ובלא עמל: הלוך להרגיעו׳ הלוך מקור במקום עבר כמו ילדה ועזוב כמו ועזבה כן הלוך עניינו כמו הלך כלומר האל הלך לפניהם במדבר להמציא לו מרגוע כמו שאמר לתור להם מנוחה ואמר ישראל אחר להרגיעו לתוספת באור כי כבר זכר עם וידוע הוא כי אותו עם שמצא חן במדבר הוא ישראל וכ״תי הפסוק כדנן אמר יי׳

נראה לי ב׳ וסים׳ כנגע נראה לי׳ מרחוק יי׳ נראה לי: רנו ג׳ וסימ׳ רנו ליעקב שמחה׳ רנו שמי׳ כי עשה יי׳׳ רנו שמים וגיל ארץ: ואפרי׳ ה׳ בקריא׳ וסי׳ ואפרים לא הוריש את יושבי׳ בבכי יבאו ובתחנוני׳ אובילם׳ כאשר ראיתי לצור תניינא דפסו׳ וענה גאון ישראל בפניו׳ עגלה מלמדה׳ וכל מנשה ואפרי׳ דכוו׳ ונהרו

כֹּה אָמַר יְהוָה מָצָא חֵן בַּמִּדְבָּר עַם שְׂרִידֵי חָרֶב הָלוֹךְ לְהַרְגִּיעוֹ יִשְׂרָאֵל: מֵרָחוֹק יְהוָה נִרְאָה לִי וְאַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ עַל־כֵּן מְשַׁכְתִּיךְ חָסֶד: עוֹד אֶבְנֵךְ וְנִבְנֵית בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעְדִּי תֻפַּיִךְ וְיָצָאת בִּמְחוֹל מְשַׂחֲקִים: עוֹד תִּטְּעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שֹׁמְרוֹן נָטְעוּ נֹטְעִים וְחִלֵּלוּ: כִּי יֶשׁ־יוֹם קָרְאוּ נֹצְרִים בְּהַר אֶפְרָיִם קוּמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה רָנּוּ לְיַעֲקֹב שִׂמְחָה וְצַהֲלוּ בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם הַשְׁמִיעוּ הַלְלוּ וְאִמְרוּ הוֹשַׁע יְהוָה אֶת־עַמְּךָ אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל: הִנְנִי מֵבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְקִבַּצְתִּים מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ בָּם עִוֵּר וּפִסֵּחַ הָרָה וְיֹלֶדֶת יַחְדָּו קָהָל גָּדוֹל יָשׁוּבוּ הֵנָּה: בִּבְכִי יָבֹאוּ וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילֵם אוֹלִיכֵם אֶל־נַחֲלֵי מַיִם בְּדֶרֶךְ יָשָׁר לֹא יִכָּשְׁלוּ בָּהּ כִּי־הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וְאֶפְרַיִם בְּכֹרִי הוּא: שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה גּוֹיִם וְהַגִּידוּ בָאִיִּים מִמֶּרְחָק וְאִמְרוּ מְזָרֵה יִשְׂרָאֵל יְקַבְּצֶנּוּ וּשְׁמָרוֹ כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ: כִּי־פָדָה יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ: וּבָאוּ וְרִנְּנוּ בִמְרוֹם־צִיּוֹן וְנָהֲרוּ אֶל־טוּב יְהוָה עַל־דָּגָן וְעַל־תִּירֹשׁ וְעַל־יִצְהָר וְעַל־בְּנֵי־צֹאן וּבָקָר וְהָיְתָה נַפְשָׁם

כְּדְנָן אֲמַר יְיָ דִּיהַב רַחֲמִין לְעַמָּא דִּנְפַק מִמִּצְרַיִם סְפוֹק צָרְכֵיהוֹן בְּמַדְבְּרָא כַּד הֲווֹ מְעָרְקִין מִן קֳדָם דִּקְטָלִין בְּחַרְבָּא דַּבַּר בְּמֵימְרֵיהּ לְאַשְׁרָאָה בֵּית נְיָחָא יִשְׂרָאֵל: אֲמַרַת יְרוּשְׁלֶם מִלְּקַדְמִין יְיָ אִתְגְּלֵי עַל אֲבָהָתָנָא נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הָא רַחֲמַת עָלְמָא רְחֵמִית יִתְכוֹן עַל כֵּן דַּבָּרִית יַתְכוֹן בְּטַבְוָן: עוֹד אֲקִימִנָּךְ וְתִתְקַיְמִין כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עוֹד תִּתְקְנִין בְּתִקּוּנַיִךְ וְתִפְקִין בְּסִיעַת מְשַׁבְּחִין: עוֹד תִּצְבִין כַּרְמִין בְּטוּרֵי שׁוֹמְרוֹן צוּבוּ שְׁתָלִין וְאַחִילוּ: אֲרֵי אִית אֲרִיכוּת יוֹמַיָּא וְסַגִּי טוּבָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי לְצַדִּיקַיָּא דִּנְטַרוּ אוֹרָיְתִי מִלְּקַדְמִין חוּלַקְהוֹן בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ מְחַמְּרִין לִשְׁנֵי נַחְמָתָא דְאָתְיָן דְּאָמְרִין אֵימָתַי נְקוּם וְנִסַּק לְצִיּוֹן וְנִתְחֲזֵי קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא: אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ שַׁבַּחוּ דְבֵית יַעֲקֹב בְּחֶדְוָא וְדוּצוּ בְּרֵישׁ גְּלֵי לְעֵינֵי כָּל עַמְמַיָּא בַּשַּׂרוּ שַׁבַּחוּ וְאִמְרוּ פְּרֵיק יְיָ יַת עַמֵּיהּ יַת שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל: הָאֲנָא מַיְתֵי לְהוֹן מֵאֲרַע צִפּוּנָא וַאֲכַנְּשִׁנּוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא דַּהֲווֹ בְהוֹן עַוִּירִין וְחַגְּרִין יַסְנָן בְּדַהֲווֹן מְעַדְּיָן וְיַלְדָן כַּחֲדָא בְּמַשְׁרְיָן סַגִּיאָן יְתוּבוּן הַלְכָא: בְּמִגְלֵיהוֹן כַּד הֲווֹ בָכָן גְּלוֹ וּבְמִתְבְהוֹן מִבֵּינֵי גַלְוָתְהוֹן בְּרַחֲמִין סַגִּיאִין אֲקָרְבִנּוּן אֲדַבְּרִנּוּן עַל פַּצִּידֵי מַיָּא בְּאוֹרַח תַּקְנָא לָא יִתְקְלוּן בַּהּ אֲרֵי הֲוָה מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל כְּאַב וְאֶפְרַיִם חֲבִיב הוּא קֳדָמַי: קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַּיְיָ עַמְמַיָּא וְחַווֹ בִּנְגָן מֵרָחִיק וְאִמְרוּ מַן דְּבַדְּרֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל יְכַנְּשִׁנֵּיהּ וְיִטְרְנֵיהּ כְּרָעְיָא לְעֶדְרֵיהּ: אֲרֵי פְרֵיק יְיָ יַת דְּבֵית יַעֲקֹב וְשֵׁיזְבִנּוּן מִיַּד דְּתַקִּיפִין מִנְּהוֹן: וְיֵיתוּן וִישַׁבְּחוּן בְּטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דְּאִתְבְּנֵי בְצִיּוֹן וְיִתְפַּנְּקוּן בְּטוּבָא דִּיהַב לְהוֹן יְיָ בַּעֲבוּרָא וּבַחֲמָרָא וּבִמְשַׁחָא וּבְנֵי עָאן וְתוֹרִין וּתְהֵי נַפְשְׁהוֹן מַלְיָא תַּפְנוּקִין

ג׳ וסי׳ ונהרו אליו הגו׳׳ וחברו ונהרו אליו עמי׳ דמיכה׳ ונהרו אל טוב יי׳ על דגן׳ וא׳ מלעיל הביטו אליו ונהרו:

רש״י

מצא חן׳ בעיני דור המדבר: שרידי חרב׳ מצרים והעמלקי והכנעני: הלוך להרגיעו ישראל׳ בהולכם לנחול ארץ מרגועם: מרחוק׳ בזכות אבות: נראה לי׳ אני הנביא ואמר לי לאמר לכנסת ישרא׳ אהבת עולם אהבתיך: עוד אבנך ונבנית׳ בניינים שנים היו לך על ידי אדם לכך חרבו עוד אבנך אני בעצמי בניין שלישי ונבנית ל לעולם: וצהלו בראש הגוים׳ במגדלות גבוהים כדי שישמעו למרחוק: בם עור ופסח׳ אפי׳ הכסלים שבהם לא אמאס: תעדי׳ תתקשטי: וחללו׳ בשנה הרביעית יחללו את פריו לפדותו בכסף: נוצרים׳ צופים בראשי מגדלים גבוהים להכריז קול נשמע למרחוק׳ לא נוצרים כמו נוצר חסד לאלפים לשון שמירה כלומר יש יום שיקראו אותם ששמרו התורה ויאמרו קומו וכ״תי ארי אית אריכו׳ יומיא וסגי טובא דעתיד למיתי לצדיקי׳ דנטרו אוריתי מלקדמין: מזרה׳ ספריי״כם בלע״ז: ונהרו׳ יאספו כמו נהר: דגן

דיהב רחמין לעמא וגו׳ כבעמוד מרחוק יי׳ נראה לי׳ הפסוק חלוק במענה ותשובה אומרת כנסת ישראל בגלות למה שאמר האל מצא חן במדבר אמר׳ היא אמת הוא זה כי מזמן רחוק יי׳ נראה לי אך עתה הסתיר פניו ממני בגלות ענה אותה האל ואהבת עולם אהבתיך לא היתה אהבתי אליך לפי שעה אלא להיות האהבה לעולם: על כן משכתיך חסד׳ ר״ל על כן משכתי לך חסדי ונראתי לך בכבודי על הר סיני להיו׳ אהבתי לך לעולם לא לזמן ואף על פי שעזבתיך בגלו׳ זה כמה שנים עוד אבנך ונבנית וגו׳: עוד אבנך׳ כי העדה המפוזרה כמו הבנין ההרוס שיתפזרו אבניו ו ועציו וכשיבנה יתקבצו: בתולת ישרא׳ כי עוד תהיה כבתולה שלא נבעלה ולא יבעלוך אדונים זולתי: עוד תעדי תפיך׳ כלומ׳ מרוב הטוב תגאי ותשמחי בתפי׳ ובמחולות והתפים יהיו כעדי לך: עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו׳ נטעו עבר במקו׳ עתיד דרך העולם לנטוע הכרמים בהרים כי יהיה מהם היין משובח ובהיותם פוחדים באר״צ מאויביה׳ היו ירא׳ לצאת לכרמים כל שכן לטעת כמו שאמר בחגים ובקשת יבוא שמה ועתה הבטיחם שיהי׳ להם שלוה גדולה ויטעו כרמים להם ויחללו בשנה הרביעית כמשפט פדיון פירות הכרמים ועושים א אותן חולין ויהיו מותרין לזר ל לאכלן אחר החלול וזכר החלול לפי שהיא בשמחה ובשירים כמו שאמר קדש הלולים ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולים ומה שזכר שמרון לפי שהיו שם בפחד האויב ימים רבים במצור ובמצוק: כי יש יום׳ יש יום שעתיד לבא שיקראו נצרים והם הצופים שיהיו עומדים שם לקרא ליושבי הכפרים לעלות ל לציון להודות ליי׳ על רוב הטובה ויום פי׳ עת וזמן כמו ביום ההוא טרם ישי והדומין לו וי״ת ארי אית אריכות יומיא וגו׳ כבעמוד: כי כה אמר יי׳ רנו ליעקב שמחה׳ זה יאמ׳ על תחלת הגאולה כבא קול הבשור׳ והוא פקדם כאילו אמר כה אמר יי׳ ליעקב רנו ש שמחה פידוש בשמחה וכמוהו המוקדם מאוחר מקום שם קבר כמו מקום קבר שם כל רבים עמים כמו כל עמים רבים והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: וצהלו בראש הגוים׳ כתרגומו ודוגו בריש גלי לעיני כל עממיא: השמיעו׳ הבשורה והללו את יי׳: ואמרו הושע יי׳׳ כמו שהשמעתנו הבשורה כן עשה והושע את עמך אמרו זה ואני אעשה כדבריכם ואביא אתכם מכל המקומות אשר נדחתם שם ועל זה אמר: הנני מביא אותם מארץ צפון׳ כי רוב הגלות בצפון: מירכתי ארץ׳ ארץ בקמץ בסגול והוא אחד מ״ד שהם קמצין בזקף ובסגול: בם עור ופסח׳ כל כך יבאו בנחת שאפילו העור והפסח שיהיו בם וההרה והיולדת ילכו לאטם ואדוני אבי ז״ל פי׳ ואמר כל כך אובילם בנחת לדרך ישר עד שיוכלו ללכת עמהם עור ופסח והרה ויולדת ולא יכשלו בהליכתם: בבכי יבאו׳ יש בכי של שמחה כמו וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך׳ ויבך על צואריו עוד והדומים להם כן הוא זה מרוב שמחה שיבאו לארצם יבכו כי כמה שנים גלו ממנה: ובתחנונים אובילם׳ ענין חמלה ורחמים כמו אלי כא פני אל ויחננו לבלתי היות להם תחנה היתה תחנה מאת יי׳ אלהינו והדומים להם ענין חמלה ורחמים וי״ת במגליהון כד הוון בכן וגו׳ כבעמוד: אל נחלי מים׳ כמו על נחלי מים וכמו ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על והדומים להם: ואפרים בכורי הוא׳ זכר אפרים כי רוב ישר׳ והם עשרת השבטים היו במלכות אפרי׳ תחלה כשנחלקה המלכות ואחר כך נקראו בשם אפרים ואמר בכמה מקומות יהודה ואפרים ומה שאמר בכורי הוא לפי שנתנה הבכורה ליוסף או פי׳ חביב הוא עלי כמו הבכור לאביו וכן אמר בני בכורי ישראל לענין חבה ואהבה וכ״תי ואפרים חביב הוא קדמי: שמעו׳ מזרה ישראל יקבצנו׳ מי שזרה אותו והגלהו בין האומות הוא יקבצנו וידעו הגוים כי לא בכחם הגליהם אם לא ברצון האל שהרי על כרחם יוציאנו מרשותם וישיבנו לארצו וזהו שאמר אחר כן כי פדה יי׳ וגו׳: ובאו במרום ציון׳ ת״י בטור בית מקדשא דאתבני בציון: ונהרו אל טוב יי׳׳ ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים: לאכה

לאהבה · להעגב ולאהוב והוא מקור פֿא הפעל בפתח בפלס לאהבה את יי׳ אלהיך: אז תשמח בתולה׳ ר״ל כל בתולה ובתולה ות״א בכן יחדין כנישתא דישר׳ כד בחינגין: מינונם · היו״ד היא נחה: ורויתי · הטעם מלרע בת״ו וזכר הכהנים לומר שתשוב עבודת בית המקדש במקומה וישבעו דשן הקרבנות שירבו מכל המקומות כמו שאמר אילי נביות ישרתונך יעלו לרצון על מזבחי: כה אמר יי׳ קול ברמה נשמע · אמר על דרך משל על עשרת השבטים שראשם אפרי׳ וזכר האם לכלם והיא רחל כאילו בוכה על דרך משל על בניה: כי איננו · פי׳ העם וזכר אלו נאמ׳ עליה׳ איננו לפי שלא שבו עוד משגלו כמו שׁ שׁשבו יהודה ובנימן מגלו׳ ראשון מבבל ורשות השבטים לא שבו עוד ולא נודע מקומ׳ ויש לפיכך אמר כי איננו ופי׳ ברמה בגבעה רמה להשמיע הקול למרחוק ויש דרש למה רחל לפי שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקב״ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובין והלא אני הכנסתי צרתי לביתי שכל העבוד׳ שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו אחותי ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בני צרתך לביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא על בני יש שכר לפעלתך לצדקתך שמסרת סימניך לאחותך ועוד יש דרש כי לכך קבר רחל ה הוליכם בגולה על כן אמר רחל מבכה על בניה ודרשו זה על פסוק ותקבר בדרך אפר׳ ואמרו מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך אפרת אלא שצפה יעקב אבינו ברוח הקד׳ שהגליות עתידות לעבור דרך שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים הדא היא דכתיב קול ברמה נשמע וגו׳ ות״י הפסוק כן כדנן אמר יי׳ קלא ב ברום עלמא וגו׳ כבעמוד: בכי תמרורים׳ שבוכה במרירות לב על דרך אמרר בבכי ובכה אליך במר נפש: רחל מבכה׳ יבא הפעל מפעל הדגוש לרוב הבכי : כה אמר יי׳ ׳ לפעלתך ׳ לפעלת בניך שסבלו הגלות כמה שני׳ ולא שכחו את שמי ולא עברו על בריתי ויונתן תרגם ארי אית

דמן ׳ שמן : בבכייתא ׳ על ידי תפלה ותשובה : קול ברמה נשמע ׳ קלא ברום עלמא אישתמע קל בית ישראל דבכן על ירמיה נבייא כד שלח יתיה נבוזר אדן מרמתא לשוב מאחרי הגולים אל גדליהו בן אחיקם כמו שאמר בספר זה: רחל מבכה על בניה ׳ מדרש אגדה אמ׳ שהלכו אבות ואמהות לפיים את הקב״ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובים רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומ׳ רחמיך מרובים והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי שכל עבוד׳ שעבד יעק׳ את אבא לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי לא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא יש שכר לפעולתך לצדקתך שמסר׳ סימנך לאחותך : מתנודד׳ קומפלייננט בלע״ז לשון מי ינוד לך : יסרתני׳ ביסורין אתה הקב״ה: כעגל לא לומד׳ פושאנויילונט בלע״ז לשון מלמד הבקר הייתי בתחלה לכך חטאתי לך: ניחמתי׳ אני מתחרט על תועבותי : הודעי ׳ שהתבוננתי בעצמי שמעלת אפר״ינוי בלע״ז חרפת נעורי׳ סיגופי אויבי לחרפני על חטאות נעורי: הבן יקיר לי אפרים׳ הן דברי שכינה כלומר הוא מתנודד ואני לבי נהפך עלי לרחם שמא בני יקירי הו׳ כמי שאין לו אלא בן אחד שהוא עושה לו כל רצונו: שעשועי׳ אישבנ״יימנין בלע״ז : מדי דברי בו׳ בכל עת שאני מדבר בו ומזכ׳ ויקרא רבה די דיבורי שנתתי בו שלימדתיו תורתי לרחם עליו : הציבי לך ציונים ׳ סימנים בדרכי אבותי׳ הטובי׳ : תמרורים ׳ תמרים קטנים נטועים לסימן בדרך ופסוקו של מקרא עשי סימנים לדעת הדרך שהלכת בה מארץ ישר׳ לבבל שתחזרי באותו הדרך כלומר כי והיו תשובי׳ מסם : דרך

כנן ז׳ בקריא׳ וסימ׳ כגן יי׳ כארץ מצרים באכה׳ והשקית ברגלך׳ וערבתה כגן יי׳ ששון׳ והיית כגן רוה וכמוצא מים׳ והיתה נפשם כגן רוה׳ הארץ הלזו הנשמה׳ כגן עדן הארץ לפניו: בחרים ד׳ חס׳ ו׳ בקריא׳ בליש׳ וסימ׳ בשמואל ב׳ סימן ג׳ : נשמע ד׳ קמץ וסימ׳ נמסר לעיל בריש סיפרא סימ׳ ג׳ : ויש ו׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר

כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד: אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם: ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו נאם יהוה: כה אמר יהוה קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו: כה אמר יהוה מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך נאם יהוה ושבו מארץ אויב: ויש תקוה לאחריתך נאם יהוה ושבו בנים לגבולם: שמוע שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ואוסר כעגל לא למד השבני ואשובה כי אתה יהוה אלהי: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשעים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם יהוה: הציבי לך צינים שמי לך תמרורים

כגנת שקיא דמרויא ולא יוספון ליצפא עוד: בכן תחדין כנשתא דישראל כד בחנגין ועולמין וסבין כחדא ואהפוך אבלהון לביע ואנחמנון ואחדינון מדוונהון: ואשבע נפש כהניא תפנוקין ועמי בית ישראל ית טובי דיהבית להון ישבעון אמר יי׳: כדנן אמר יי׳ קלא ברום עלמא אשתמע בית ישראל דבכן ומתאנחן בתר ירמיה נביא כד שלח יתיה נבוזר אדן רב קטוליא מרמתא אליא ודבכן במרר ירושלם מבכיא על בנהא מסרבא לאתנחמא על בנהא ארי גלו: כדנן אמר יי׳ מנעי קליך מלמבכי ועיניך מלשגרא דמען ארי אית אגר לעובדי אבהתך צדיקיא אמר יי׳ ויתובון מארע בעלי דבביהון: ואית סבור לסופיך אמר יי׳ ויתובון בניא לתחומהון: שמיע וגלי קדמי בית ישראל דבכן ומתאנחין על דאטלטלו אמרין איתיתא עלן יסורין ולא אלפנא כעגל לא מליף ניר כדו אתיבנא לפולחנך ונתוב ארי את יי׳ אלהנא: ארי כד אנחנא תיבין לאוריתא מתנהם עלנא וכדו דאתגלי לנא טפחנא על ירכנא בהיתנא ואף אתכנענא ארי קבלנא חסודי חובנא דמלקדמין: הכבר חביב קדמי ישראל הלא רבי רחים הוא ארי בזמן דמשוי פרתגמי אוריתי על לביה למעבדהון מדכר דכרנא לאוטבא ליה עוד על כן אתגוללו רחמי עלידהון רחמא ארחם עלידהון אמר יי׳: כנשתא דישראל ארכרי ליך עובדי אבהתיך תקניא שפוכי תחנונין במרר שויאי

בסו׳ בהעלתך: שובי ג׳ מלרע וסימ׳ כי אחרי שובי נחמתי ואחרי׳ שובי נפשי למנוחיכי׳ עד שובי בשלום דד״ה: בשתי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וגם נכלמתי כי נשאתי׳ אלהי בשתי ונכלמתי להרים׳ בשתי לשאל מן המלך:

אגרא לעובדי אבהתך צדיקיא: ויש תקוה לאחריתך ׳ לאחרית בניך: שמוע׳ מתנודד׳ בוכה ונוהם פלא״נירא בלע״ז ואומר לי: יסרתני׳ יסרתני זה כמה שנים בגלות והנני נוסר ולא אדע עוד: כעגל לא למד׳ שלא למדו אותו למשוך בעול ולא למד עד שמכין אותו ומרגילין אותו על שילמוד כך אני סבלתי יסוריך ולמדתי לשוב אליך והנני שב אליך: השיבני׳ כלומר קבלני בתשובה: כי אחרי שובי נחמתי׳ אחרי ששבתי אליך נחמתי ממעשי הרעים כי בעל תשובה אין תשובתו תשובה שלמה אם לא יהיה תוהא ונחם על הראשונות וכן הוא אומר מי יודע ישוב ונחם: ואחרי הודעי ספקתי על ירך׳ אחרי שנודעתי בעצמי וחשבתי מעשים רעים שעשיתי והכרתי כי רעות גדולות עשיתי ספקתי על ירך כמצטער ומתאבל ובשתי בעצמי למעשים שעשיתי: וגם נכלמתי׳ הכלימה יותר מהבושה לפיכך אמר וגם וכן בשו וגם נכלמו: כי נשאתי חרפת נעורי׳ כשזכרתי כי מה שנשאתי וסבלתי חרפת נעורי היה כלומר מהמעשים הרעים שעשיתי בימי הנעורים שהיו לי לחרפה ולקלס ופי׳ נעורי בימים הקדמונים וקראו הימים הקדמונים נעורים בדרך המשלה כמו שימי הנעורים קודמים לימי הבחרות וימי הזקנים וכן חסד נעוריך כמו שפי׳ ות״י חסודי חובנא דמלקדמין: הבן יקיר׳ מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאילו הוא בן יקיר לי שלא חטא לי מעולם: אם ילד שעשועים׳ כאב שמשתעשע עם בנו החביב לו: מדי דברי בו׳ בכל עת שאדבר בו אזכרנו עוד באהבתי הקדומה לו וכן והיה מדי צאתם מדי עברו יקח אתכם עניים בכל עת: על כן המו מעי׳ על כן שאזכרנו באהבה הקדומה המו מעי לו ברעתי אותו בגלות: רחם ארחמנו׳ ואוציאנו מהגלות ופי׳ דברי בו לעבדי הנביאים ות״י הכבר חביב קדמי וגו׳ כבעמוד: הציבי לך ציונים׳ אמר כנגד כנסת ישראל שבאותו הדור כשתגלי הציבי לך ציונים כמו גלי אבנים או אבן מצבת להכיר הדרך ר״ל אף על פי שתגלי לא אבדה תקותך כי עוד תשובי אל עריך אלה: שימי לך תמרורים׳ כפל ענין במלות שונות כי תמרורים כמו ציונים כי הוא לשון נובה כמו ויתמרמר אלין ר״ל גלים גבוהים:

שיתי

שיתי לבך · ואם לא תציבי שיתי לבך שתזכרי הדרך שהלכת בה לגלות כי באותה הדרך תשובי וכל זה דרך משל לנחמה ו"ת כנישתא דישראל אדכרי ליך עובדי אבהתך: עד מתי תתחמקין · תהיי מסובבת לכאן ולכאן מן חמק עבר שעניינו סבב: הבת השובבה · שהיתה שובבת ומורדת בי כלומר עד מתי תסבבי הנה והנה ולא תלכי דרך ישרה לשוב אל אישך הראשון כלומר עד מתי תתעגלי בתשובה: כי ברא יי' חדשה בארץ · עתיד לברוא חדשה אחר שתשבי בגלות ימים רבים ומה היא החדשה כי נקבה תסובב גבר שדרך העולם שהאיש מחזר ומסובב אחר האשה וכן אמרו רבותי' ז"ל כרוכה בעל אבדה מחזר על אבדתו ואז הנקבה תסובב אחר אישה כלומר שישובו בני ישר' אל יי' אלהיהם ויבקשו וכן אמר בנבואת הושע ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את יי' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל יי' ואל טובו באחרית הימים: כה אמר יי' · גם זו הפרשה עתידה וכן הפרשיות הבאות אחריה עד הדבר אשר היה אל ירמיהו: בארץ יהודה · זכר יהודה לפי שבחלקו בית המקדש והוא נוה צדק הר הקד' ואמרו יברכך יי' כלומר שלא תחרב עוד: וישבו בה · בארץ יהודה שזכר ישבו בה יהודה כמו שהיה בה: וכל עריו · פירוש ובכל עריו וב"ת בה עומדת במקום שנים: אכרי' ונסעו בעדר · פי' וישבו בה אכרי' ועובדי השדות ורועים עדריהם יסעו בהם ממקום למקום ולא יפחדו ו"ת אכרין ודנטלין בסיען: כי הרויתי נפש עיפה · נפש ישראל שהיתה עיפה וצמאה בגלות הרויתי אותה ממעיני הישועה: וכל נפש דאבה · שדאב' ודאגה לרוב הצרו' מלאתי אותה כל טוב שתשמח הפך הדאבון וכן תרגם יונתן מליתי כל טוב: על זאת הקיצותי · הה"א בשו"א וסג"ול והפסוק הזה הם דברי הנביא כי הנבוא' תבא ברוב לנביאים בחלום ופירושו כתרגומו אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי אתערית וחזית תבית דמכית ושנתי הנאתני ו"ו ואראה כו"ו הן אתה קצפת ונחטא ר"ל וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן הקיצותי ואראה וכבר ראיתי בחלום הנבואה זאת הנחמה ומתוכ' הקיצותי ושמחתי וכששבתי אחר כן שנתי ערבה לי מתוך השמחה הפך ושנתי כהיתה עלי · ערבה ענין הנאה: הנה וזרע אדם וזרע בהמה · פירוש אשים כזרע שמפריסה אחת יצאו כמה פרוטות: האדם והבהמה · כמו ברוך פרי בטנך ופרי בהמתך ואמתך ואחר שאמ' וזרעתי רוצה לומר שהוא ישים בהם ברכתו וירבם ולא תהיה בהם משכלה ויש לפרש גם כן שתהיה ו"ו וזרע ו"ו ההשואה כמו מים קרי' על נפש עיפה ושמוע' טובה מארץ מרחק והדומים להם שהם להשוות הדברי' ר"ל כי כזה כן זה פי' זרע אדם כזרע בהמ' כלומ' שיהיו בהם האד' לרוב כמו הבהמ' וכן אמ' ארבה אותם כצאן אדם ו"ת אסגינון כאנשא ואצלחינון כבעירא: והי' שקדתי · ענין השתדלות בדבר והזריזות בו: לא יאמרו עוד אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה · משל הוא לחוטא כמו שאמרו קדמוניהם אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ואמת הוא כי ממדת הבורא ית' פוקד עון אבות על בנים וזה המדה היא כשאוחזין הבנים מעשה אבותיהם אז יתחברו עונות האבות עם עונות הבנים ויפקדו על הבנים עון האבות עם עונותיהם וזה אינו אלא בחטא עז וכיוצא בו חטא גדול והאל הבטיח את ישראל כי לעתיד יהיה לבבם שלם עם יי' ומלאה הארץ דעת את יי' וימעטו החוטאים ואף החוטאים בזמן ההוא לא יחטאו חטא גדול שאפילו להם עצמן יארך העונש כמו שאמר והחוטא בן מאה שנה יקלל כל שכן שלא יענש הבן בחטא אביו אפילו יחטא כאביו לפיכך האוכל הבוסר תקהינה שניו והבוסר הוא הפרי שלא נגמר בשולו והאוכלו שניו קהות ובספר יחזקאל נאריך עוד בזה הענין בעזרת האל: הנה ימים באים · ברית חדשה · אדושה הוא שתהיה קיימת לא תופר כמו שהופרה הברית שכרת יי' עם בני ישראל בהר סיני בזה ואומר כי הנביא נבא על תורה חדשה שעתידה להיות לא כתורה חדשה שנתנה בהר סיני כמו שאמר לא כברית אשר כרתי את אבותם והיא התורה חדשה שתלם להם תשובתם הרי אמר ופי' מה היא לא כברית אשר כרתי את אבתם והם הפרו את בריתי וזאת הברית לא יפרוה כי אתן תורתי בלבם ועל לבם אכתבנה שלא תשכח מהם לעולם וכל הענין כמו שמפ' והולך כי לא תהיה חדוש הברית אלא קיומה והרי אומר מלאכי חותם הנביאים בחתימת דבריו זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים וכל אותה הפרשה עתידה כמו שחתם הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא הרי אתה רואה כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני כמו שכתוב אשר צויתי אותו בחרב: לא · החזיקי · בסגול הה"א תחת פתח כי הוא מקור וכן שכל אדם האריך אפו: בעלתי בם · כלומר אע"פ שבעלתי בם והייתי להם לאלהים המה הפרו את בריתי ותרגם יונתן ואנא אתרעיתי בהון ואדוני אבי ז"ל פי' כי כל לשון בעילה שהוא קשור בבית הוא לשון גנאי ופי' בעלתי כמו בחלתי עניינו קצתי כמו וגם נפשם בחלה בי: זאת

שיתי ג' בקריא' ב' חס ומלעיל וא' מלרע וסימ' למען שתי אתתי אלה · שיתי כליל צלף · שתי לבך למסלה · דרך הלכתי · מצעי' מל' : יברכך יי' ד' וסימ' נמסר בסדר נשא : וכל נפש ג' וסימ' זאת תורת הבהמה והעוף · וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה · וכל נפש דאבה מלאתי : ולנטע ג' מלאים וסימ' ראה הפקדתיך · ורגע

רש"י

דרך הלכתי · הלכתי כתיב וכל מקום שהלכת הלכתי אני עמך ויונתן תרג' שימי לך תמרורים התפלל במרר נפשך ומנחם פי' תמרורין ענין מוצל וכן פירש ותימרות עשן: תתחמקין · תסתרי ממני שאת בושה לשוב אלי מפני דרכך הנה חדשה נברא' בארץ שהנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שישאנה לשון ותסובבה בעיר אבקש' וגו' ומנחם רבי יהודה הדרשן שמעתי נקבה תסובב להיות גבר אני נתתיך כבת המטלת עישור נכסים שבעה אומות משבעים סוף שתטלי הכל כבן זכר שהוא יורש הכל: על זאת הקיצות · כך אמר ירמיה כל מה שהייתי ישן ונרדם בנבואות פורענות הנבואה הזאת הקיצותי מתרדמתי: ערבה · נעמה: זרע אדם וזרע בהמה · הטובים והסכלים שבהם אני אזרעם כולם להיות זרע שלי זרע אד' וזרע בהמה תירגם יונתן אקימינון כבני אנשא ואצליחינון כבעירא שאין עונותיה נפקדין עליה: בוסר · פרי שלא נגמ' והוא מקהה את השינים: ושיני בנים תקהינה · הבנים ילקו בעון אבות: לאור

שתי לבך למסלה דרך הלכתי שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה: עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא יהוה חדשה בארץ נקבה תסובב גבר: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יאמרו את הדבר הזה בארץ יהודה ובעריו בשובי את שבותם יברכך יהוה נוה צדק הר הקדש: וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אכרים ונסעו בעדר: כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש דאבה מלאתי: על זאת הקיצתי ואראה ושנתי ערבה לי: הנה ימים באים נאם יהוה וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה: והיה כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ ולהרס ולהאביד ולהרע כן אשקד עליהם לבנות ולנטוע נאם יהוה: בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה: כי אם איש בעונו ימות כל האדם האכל הבסר תקהינה שניו: הנה ימים באים נאם יהוה וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה: לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם יהוה:

ג' ב' חס' · ל' חס' ל' · ל' · ל' · ל' ויחד תסובב · ח' כתע' בקיפ' · ד' וכל תהלי' לכו' · ל' · ל' · ב' · ג' ב' מל' וא' חס וים כמס ב' חס וא' מל' · ג' ב' מל' · ל' · ג' · ל' · ל · ט' רפ כפי' ל' · ל' · ל'

שוויאי לביך אסתכלי בעובדין דעבדת אם תקנין דכן גלית לאורח רחיקא כדו תובו כנשתא דישראל ותתובין לקרויך אלין: עד אימתי את מתחסנא למתב כנשתא דסגיאין תיובתהא ארי הא יי' ברי חדתא בארעא ועמא בית ישראל יתנהון לאוריתא: כדנן אמר יי' צבאות אלהא דישראל עוד ייימרון ית פתגמא הדין בארעא דבית יהודה ובקרוהי כד אתיב ית גלוותהון יברכנך יי' מדור קושטיה טורא קדישא: ויתבון בה דבית יהודה וכל קרויהון כחדא אכרין ודנטלין בסיען: ארי שבעית נפש משלהיא וכל נפש יצפא מליתי כל טוב: אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי אתערית וחזית תבית דמבית ושנתי הנאתני: הא יומיא אתן אמר יי' ואקים ית דבית ישראל וית דבית יהודה אסגנון כאנשא ואצלחנון כבעירא: ויהי כמה דחשבית עליהון למעקר ולתרעא ולפגרא ולאבדא ולאבאשא כן יחדי מימרי עליהון למבני ולקימא אמר יי': ביומיא האינון לא יימרון עוד אבהתנא חטן ובניא לקן: אלהן אנש בחוביה ימות כל אנש דיחטי הוא ימות: הא יומיא אתן אמר יי' ואגזר עם דבית ישראל ועם דבית יהודה קימא חדתא: לא כקימא דגזרית עם אבהתכון ביומא דאתקפית בידיהון למפקדהון מארעא דמצרים דאנון אשניאו ית קימי ואנא אתרעיתי בהון אמר יי': ארי

אדבר על גוי · והיה כאשר שקדתי: לא ט' רפ' בסיפרע וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' י' : הפרו ד' וסימ' פי עברו תורות · אשר המה הפרו את בריתי · שבו על עונות אבתם · עת לעשות ליי' הפרו:

זאת, מבואר הוא: אכתבנה, בקמץ חטף התי"ו לבן אשר ולבן נפתלי בשוא ופתח: ולא ילמדו, אינו אומר שיהיו כלם שוים בחכמה כי זה אי אפשר כל שכן שיהיו הקטנים חכמים כגדולים כמו שאמר למקטנם ועד גדולם אלא פירוש לדעת את יי' כלומר ליראה אותו וללכת בדרכיו כמו שפירשנו הלא היא הדעת אותי נאם יי': לכוס, בוי"ו עם הדגש: כי אסלח לעונם, שעברו בעודם בגלות ואתן להם לב אחד שידעו אותי: כה אמ' יי' נותן שמש לאור יומם, זכר אלה הדברים שהם קיימים לא נשתנו מאשר היו מקדם ולא ישתנו כן זרע ישראל לא ישתנה מעת שובם מגלות זה מהיות גוי עובד אלהים כל ימי עד ואמר בירח וכוכבים חקות רוצה לומר חקי מהלכם שהיא חכמה נפלאה ולא ישתנ' האל' על בוריה וכן אמר הידעת חקו' שמים וטע' נותן על שמש ועל חקות ירח כאילו אמ' ונותן חקות ירח וכוכבי' לאור לילה: רוגע הים ויהמו גליו, רוגע כמו בוקע וכן עורי רגע אבל הוא פעל עומד וזה פעל יוצא ופי' שבקע הים לבני ישר' אף על פי שהמו גליו הוא השקיט' ונצבו מי הים כחומה מימינם ו ומשמאלם ועברו ישרא': יי' צבאות שמו, שהוא אדון צבאו' מעלה ומטה ובידו הכל, וי"ו ויהמו כוי"ו וירד מעשות העולה וכל הדומ' לו שפירשנו אחר שירד כן פירוש זה אחר שהמו: אם ימושו החקי' על שמש ירח וכוכבים אמ' שלא ימוש חקם לא על בקיעת הים כלומ' כמו שלא ימושו החקי' האלה כן לא ימושו ישר' ולא ישבתו מהיות גוי לפני כלומ' עובדי' לפני כל הימי' ופי' מלפני שאני מעמידם בחקותיה' ולא זכר רוגע להמשילו לעמידת ישראל וקיומם שהרי אות' הבקיע' לא עמדה אלא ויצב הים לפנו' בקר לאיתנו אבל זכר אותו לומר מי שבטל חק הים בעבו' ישרא' ועשה דב' חדש בעבורם הוא יעשה זה החדוש עוד שיברא להם לב חדש ליראה' אותו כל הימי' ויבטל בעבור' טבע היצר' שנ' עליו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואחר שהמשיל קיום ישרא' על דרך האמ' לחקות השמי' המשיל אהבתם למדידת שמי' למעלה ולחקיר' מוסדי ארץ מלמטה' לבני אד' כמו שאי אפשר לזה כן אי אפש' הפר' האל מישרא' שימאס אותם: על כל אשר עשו, כלומ' על כל עונו' שעשו לא ימאס' בעבו' זה כי יסלח לעונם כמו שאמר למעלה ועל זה אמר: כה אמר יי' אם ימדו שמי' וגו', וזכר המדידה לשמי' לפי שהם נטוי' ויתכן בהם ענין המדידה וזכר בארץ מוסדי שהיא תחתונ' כיסוד לבנין וכן אמ' בפסוק אח' אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמי': הנה ימים, באי"ם קרי ולא כתיב: ונבנתה העיר, רוצה לומר ירושלם: ליי', שתהיה כל ימי' עוד ליי' ולא תחרב עוד ואמר שתרחב העיר ממה שהית' ונתן גבול הרחבת': ממגדל חננאל עד שער הפנה' ר"ל עד שער הפני' וכן אמר בנבואת זכרי' עד שער הפני' וזכר גם כן שם ומגדל חננאל והנכר' שם ידו' אצלם ויונתן תרגם פקוס: ויצא עוד קו המד', כתוב קוה בה"א כי כמנהג זה השם בלשון נקבה כמו תקות חוט השני וקרי קו על הרוב: גרב וגעתה, שמות למקומות ידועים אצלם בירושלם או סמוך לה: וכל העמק, פירושו כתרגומו וכל מישרא אתר וגו' כבעמוד פירוש הדשן מן דשן ושמן רוצה לומר מחנה אשור שהיו דשנים ורעננים ולפי פשוטו פירוש הדשן מקום שפך הדשן מחוץ לעיר וכל זה יהיה תוספת העיר ומה שתרגם שער הסוסים תרע בי' ריסא דמלכא רוצה לומר מקום מרוצת הסוסים רוצה לומר שער שהיה יוצא בו המלך עם פרשיו והיה שם דרך שוה למרוצת הסוסים והדרך ההוא היה שיעור ריס שהוא שבעי' קנים והקנה שש אמות וזרת: והשדמות' לפי פשוטו השדות רוצה לומר רוב השדות הסמוכות לעיר עתה יהיו בו בכלל העיר תוך החומה: קדש ליי', כמו קדש ישראל ליי' כמו שאומר לא ינתש ולא יהרס עוד או אומר כי מקצת התוספת הזה יהיה במקדש כי גם הוא ירחיב מקומו כמו שאומר בנבואת יחזקאל לא ינתש ולא יהרס כמו בית ראשון ובית שני שנהרסו וזה בנין העיר ובנין הבית לא יהרס עוד לעולם: השרמות, כתוב ברי"ש וקרי בדל"ת ויונתן תרגם אריתא הוא מלשון רז"ל אריתא דדלאי והוא אמת המים שמשקים ממנה השדות: הדבר, מבואר הוא וטעמו נמשך עד ויאמר ירמיהו כי דבר חננאל הוא שהיה אליו בשנה העשירית ואחרי השלימו הדבר ספרו ירמיהו לאנשי המטרה:

ידעו י"ב וסימ' למען ידעו דרתיכם' ולא ידעו כי אתי אשת ירבעם' יצרי פסל כלם, למען ידעו ממזרח שמש, לא ילמדו עוד איש את רעהו' ואטמא אתם במתנת', באו ימי הפקדה' כל תפלה כל תחנה דדה"י' ואתה תשמע מן השמי' בתרא דדה"י' שיתה יי' מורא להם, למען ידעו דור אחרון' ויאמרו צרינו לא ידעו:

כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם יהוה נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם: ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יהוה כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם יהוה כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד:

כה אמר יהוה נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יהוה גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים:

כה אמר יהוה אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם יהוה: הנה ימים נאם יהוה ונבנתה העיר ליהוה ממגדל חננאל שער הפנה: ויצא עוד קוה המדה נגדו על גבעת גרב ונסב געתה: וכל העמק הפגרים והדשן וכל השרמות עד נחל קדרון עד פנת שער הסוסים מזרחה קדש ליהוה לא ינתש ולא יהרס עוד לעולם: פ

לב

א הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה בשנת העשרית לצדקיהו מלך יהודה היא השנה שמנה עשרה שנה לנבוכדראצר: ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלם וירמיהו הנביא היה כלוא

ארי דין קימא דאגזר עם בית ישראל בתר יומיא האנון אמר יי אתן ית אוריתי במעיהון ועל לבהון אכתבנה ואהוי להון לאלה ואנון יהון קדמי לעם: ולא יילפון עוד גבר ית חבריה וגבר ית אחוהי למימר דעו למדחל מן קדם יי ארי כולהון ילפון למדע דחלתי למזעירהון ועד רבהון אמר יי ארי אשבוק לחוביהון וחטאיהון לא ידכרון עוד: כדנן אמר יי דיהב שמשא לאנהרא ביממא נזירת סיהרא וכוכביא לאנהרא בליליא נזף בימא והמן גלוהי יי צבאות שמיה: כמה דלית אפשר דיעידון קימיא האלין מן קדמי אמר יי אף זרעא דישראל לא יבטלון מלמהוי עם משמש קדמי כל יומיא: כדנן אמר יי כמה דלית אפשר דידע אנש משחת שמיא מלעילא ואף לא למבדק יסודי ארעא מלרע אף מימרי לא ירחק בכל זרעא דישראל על כל דעבדו קדמי אמר יי: הא יומיא אתן אמר יי ותתבני קרתא דירושלם קדם יי ממגדל פקוס ועד תרע זויתא: ויהי נפק עוד חוט משחתא בנינא לקבלה עד מטי לגבעתא דסמיכא לגרב ויהי מסתחר לבריכת עגלה: וכל מישרא אתר דנפלו תמן פגרי משרית אתוראה וכל אריתא עד נחלא דקדרון עד זוית תרע בית ריסא דמלכא מדינחא קודשא קדם יי לא יתעקר ולא יתפגר עוד לעלם: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי בשתא עשירתא לצדקיה מלך שבטא דבית יהודה היא שתא תמני עשרי שנין לנבוכד נצר: בכן משרית מלכא דבבל צירין על ירושלם וירמיה נביא הוה כלי

רשי

לאור, אישקלאר"ציר בלע"ז וכ"תי לאנהרא: רוגע הים, שובר הים מדיכו ומרתיתו ונעשה קמטים קמטים כמו עורי רגע: ימושו, כמו לא ימיש: אם ימדו שמים, כמה גובהם: גם אני אמאס, בישרא' כלומר כשם שהם לא ימדו ולא יוחקרו כך ישראל לא ימאסו בכל אשר חטאו: העמק הפגרים, עמק שנפלו שם פגרי מחנה ס סנחריב: והדשן, מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם יוסיפו על העיר ויכניסו כל זה לתוך חומותיה ונבואה זו עתידה לבא בגאולה אחרונה על כורחן של מינין שהרי לא היתה בבית שני: השדמות, קנפני"א בלע"ז: כדים, לשון מכור: חבל

מסרה

השרמו' חד מן ד' מלי' כתיב ר"ש וקרינ' דל"ת וסי' עמיהוד ואבשלום ברח וילך, וארומים בעת ההי' השיב רצין' השרמות וכל עמק הפגרי', גדל חמה נשא ענש: ואז ד' בקריא' וסי' ואז יקרב לעשתו יהיה כאזרח' ואז ירצו את עונם' כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל, ואז חיל מלך בבל:

בדרת בחצר

בחצר המטרה׳ בחצר שהיו נשמרים שם האסורים מטרה שרשו כטר ענין שמירה כמו היגטור לעולם ותרגום ויאסוף אותם למשמר לבית מטרא: הנתון ׳ מקור בחולם וכן הנתון תנתן ואם האכול יאכל: עד פקדי אותו ׳ רוצה לומר שאקח נשמתו: ויאמר ירמיהו ׳ חנמאל בן שלום דודך ׳ שלום היה דוד ירמיהו אחי אביו כמו שאומר חנמאל בן דודי בא אליך שהוצרך למכור שדהו והנה הוא בא אליך ויאמר לך שתקנהו: משפט הגאולה׳ אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלהו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידי: כדבר יי׳ ׳ כמו שאמר יי׳ שיבא אלי כן עשה: כי דבר יי׳ הוא ׳ ידעתי כי מהשם הוא שאקנהו כי אם לא היה מאתו למה אמר אלי שיבא חנמאל אלי

עינו ח׳ חס׳ יוד בתרא בקריא׳ וסים׳ ועינו החלו כהות ׳ ולא כחד ממנו ׳ ויברח אבשלום ׳ ועברת העברה׳ ויקח ויעל׳ ועינו את עינו תראינה ׳ יראו עינו כידו ׳ קורץ בעינו מולל ברגלו: ואדע ג׳ בקריאה ובטעם זקף וסים׳ ואדע כי לא אבוש ׳ ואדע כי דבר יי׳ הוא׳ ואדע כי כרובים המה: ולעיני ד׳ וסים׳ נמסר לעיל

בחצר המטרה אשר בית־מלך יהודה: אשר כלאו צדקיהו מלך־יהודה לאמר מדוע אתה נבא לאמר כה אמר יהוה הנני נתן את־העיר הזאת ביד מלך־בבל ולכדה: וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן ינתן ביד מלך־בבל ודבר־פיו עם־פיו ועינו את־עינו תראינה: ובבל יולך את־צדקיהו ושם יהיה עד־פקדי אתו נאם־יהוה כי תלחמו את־הכשדים לא תצליחו: ויאמר ירמיהו היה דבר־יהוה אלי לאמר: הנה חנמאל בן־שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את־שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות: ויבא אלי חנמאל בן־דדי כדבר יהוה אל־חצר המטרה ויאמר אלי קנה נא את־שדי אשר־בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירשה ולך הגאלה קנה־לך וארע כי דבר־יהוה הוא: ואקנה את־השדה מאת חנמאל בן־דדי אשר בענתות ואשקלה־לו את־הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף: ואכתב בספר ואחתם ואער עדים ואשקל הכסף במאזנים: ואקח את־ספר המקנה את־החתום המצוה והחקים ואת־הגלוי: ואתן את־הספר המקנה אל־ברוך בן־נריה בן־מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה לעיני כל־היהודים הישבים בחצר המטרה: ואצוה את־ברוך לעיניהם לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לקוח את־הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי־חרש למען יעמדו ימים רבים:

בדרת בית אסיריא די בבית מלך שבטא דבית יהודה: דאסריה צדקיה מלך שבטא דבית יהודה למימר מדין את מתנבי למימר כדנן אמר יי האנא מסר ית קרתא הדא ביד מלכא דבבל ויכבשנה: וצדקיה מלך שבטא דבית יהודה לא ישתיזב מידא דכסדאי ארי אתמסרא יתמסר ביד מלכא דבבל וימליל פומיה עם פומיה ועינוהי ית עינוהי יחזין: ולבבל יוביל ית צדקיה ותמן יהי עד דיעול דוכרניה קדמי אמר יי ארי תגיחון קרב עם כסדאי לא תצלחון: ואמר ירמיה הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: הא חנמאל בר שלום אחבוך אתי לותך למימר זבון לך ית חקלי דבענתות ארי לך חזיא אחסנתא למזבן: ואתא לותי חנמאל בר אחבי כפתגמא דיי לדרת בית אסיריא ואמר לי זבון כען ית חקלי דבענתות דבארע שבטא בנימין ארי לך חזיא ירותא ולך אחסנתא זבון לך וידעית ארי פתגמא דיי הוא: וזבנית ית חקלא מן חנמאל בר אחבי דבענתות ותקלית ליה ית כספא שבעא מנן ועשר סלעין דכסף: וכתבית בשטרא וחתמית ואסהדית סהדין ותקלית כספא במוזניא: ונסבית ית שטרא דזבינא ית דכתיב וחתים כהלכתא וכיר חזא וית שטרא פתיחא: ויהבית ית שטרא דזביני לברוך בר נריה בר מחסיה לעיני חנמאל אחבי ולעיני סהדיא דכתיבין בשטרא דזביני לעיני כל יהודאי דיתבין בדרת בית אסיריא: ופקדית ית ברוך לעיניהון למימר: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל סב ית שטריא האלין ית שטרא דזבינא הדין וית דכתיב וחתים וית שטרא פתיחא הדין ותתנון במן דחסף בדיל דיתקימון יומין סגיאין:

בסיפרא סים׳ כח: לקוח ד׳ בקריא׳ וסים׳ לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אתו ׳ לקוח את הספרים האלה׳ ואת מבחר הצאן ׳ לקוח מאת הגולה ׳ קדמא חס׳ ׳ וסים׳ סיפרא וספריא ענא וגלותא: ונתתם ו׳ בקרי׳ וקמצין וסים׳ במלכים א׳ סים׳ ח׳:

רשי

חצר המטרה׳ לשון בית המשמר: עד פקדי אותו ׳ פקידת כל האדם היא המיתה: ויאמר ירמיהו וגו׳ ׳ לא לצדקיהו אמר כן שא פירש הכתוב למה כלאו וחזר לדיבורו הראשון לפרש מה הדבר אשר היה אל ירמיהו: בא אליך׳ על פי הדיבור: את ספר המקנה ׳ שטר המכירה: ואת החתום וגו׳ ׳ עם חתימתו כשהוא חתום כדת נחוק: ואת הגלוי ׳ שהוחזק בבית דין על פי עדיו וכתבו וחתמו הדיינין אשרתא לדייני הוא קיום השטרות לעשות הדבר גלוי ומפורסם כן ימותו העדי׳ ורבותינו פרשו לענין גט פשוט ומקושר בבבא בתרא: כה אמר וגו׳ אל תאמר לחנם אני מכניעם שהרי הכל גולים: כי כה אמר יי׳ ׳ סופן לקנות בתים: לעיני חנמאל דודי׳ ועד עכשיו קראו בן דודו שמא שניהם היו ואם אין זאת לא ידעתי מהו ויש מוטים לומר דודו וכן דודו היה חנמאל לירמיה כגון ראובן נשא את בת שמעון אחיו וילדה לו ימואל וכבר הוליד שמעון ימין הרי ימין דודו לימואל שבן אחי אמו הוא וגם בן דודו שהוא בן שמעון אחי אביו של ימואל ואיכה אין המדה שלא מצינו בכל המקרא אח האם קרוי דוד: לא

רדק

למכור שדהו ויש מפרשי׳ כי חנמאל בא על פי הלב׳ לירמיהו: ואשקלה לו׳ הקוף בשוא ופתח: את הכסף׳ הכסף שהתנתי עמו שבעה שקלי׳ ועשרה הכסף׳ השקלים הם מני׳ והכסף הוא סלעי׳ וכן תירג׳ יונתן שבעה מנין ועשר סלעין דכסף: ואכתוב בספר ואחתום ׳ כתבתי דברי המקנ׳ בספר ואחר כך חתמתי הספ׳ בחותם: ואעד עדי׳ במקנ׳ שקניתי העדתי עדי׳ כלומ׳ בפני עדי׳ שזמנתי לכך קניתי ה השדה והם היו חותמים בספר המקנה: ואשקול הכסף במאזני׳׳ וכב׳ אמר למעלה ואשקלה לו אלא רוצה לומר שבפני עדי המקנה שקל לו הכסף משקל ישר במאזני׳ כדי שלא יוכל להיות ביניה׳ דברי׳ על משקל הכסף: ואקח ׳ את ה החתום ׳ רוצה לומ׳ ספר המקנ׳ החתום כמו שאמ׳ ואחתום: המצוה והחקים׳ רוצה לומ׳ ספר המצוה והחקי׳ וספר שזכר עומד במקום שני׳ וספר זה הוא תנאי המכיר׳ כמו מספר שני תבואה שהיא מכו׳ בתורה והחקים מנהגים שהיו נוהגין בזמן ההוא בענין הממכר׳ וכל זה כתוב בספר אחד: ואת הגלוי׳ רוצה לומר ספר הגלוי כי שני ספרים כתב במקנה האח׳ שהיה חתו׳ ואחד שהי׳ גלוי כשירצו לראותו ולקרותו שיעשו כדי שלא יפתחו החתום והנה הם שלשה ספרי׳ ואדוני אבי ז״ל פירש הגלוי ספר שכתב בו שגלה אזן הגואלי׳ אם ירצו לקנות כמו שעשה בעז וא״ת ית שטרא דזביני וגו׳ כשעמוד: ואתן את הספר המקנה ׳ בא בה״א הידיעה עם הסמיכות כמו ממלכות הארץ כמו שכתבנו ל למעלה: לעיני חנמאל דודי׳ רוצה לומר בן דודי כי בן דודו היה כמו שאמ׳ למעלה וכן ואת לוט אחיו רוצה לומר בן אחיו או חנמאל זה היה אחר שהיה דודו אחי אביו והמוכר היה בן דודו אבל חנמאל זה שהי׳ דודו היה שם בעת המקנ׳ ובאמרו שנתן לו ספר המקנה רוצה לומר עם הספרי׳ האחרים אלא שזכר ספר המקנה שהוא העיקר: הכותבי׳ בספר המקנה ׳ ר״ל שחתמו בו שמם לעדות: לקוח ׳ מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם: ואת החתום׳ ספר המצוה והחקים וגם הוא היה חתום: למען יעמדו ימים רבים ׳ על סוף הגולה שאז תתקיים נבואת עוד יקנו בתים ולהיות לאות לשיבת הגלות וזה האות לקנות השדה לנחמה לישראל שלא יחשבו ם שאבדה תקותם אם יגלו: אחר

רדק

אתה אתה עשית את השמים ואת הארץ, וכיון שעשית אותם לא יתכן שיפלא ויעלם ממך כל דבר הנעשה בהם בין בשמים בין בארץ ואם תנתן העיר ביד הכשדים אתה ידעת וחשב ירמיהו כי אולי שב אפו מהם מרוב חסדיו ונכר להם חסדי אבות הראשונים לפיכך אמר עושה חסד לאלפים שאם לא כן למה אמר שיקנה השדה והעיר קרובה להכבש וזהו ענין תפלתו: אל חיק בניהם אחריהם, כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שכתוב בתורה לשונאי: האל הגדול הגבור, אמרו רז״ל למה לא אמר ירמיה והנורא אמר כשדים מרקדין בהיכלו ואיה נוראותיו: גדול העצה, שעצותיו גדולות ומעשיו רבים מהשיגם: העליליה, המעשה: על כל דרכי בני אדם, לא כמו שאמרו אין יי׳ רואה אותנו: לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, ואמר בפרש״י ע״י למעל׳ ולתת כפרי וזה לתת וכפרי והסימן וכלו: עד היום הזה פירוש עד היום הזה הם ידועים בבני אד׳ ובישראל ובאדם, ובישראל עוש׳ אותות ומופתי׳ ובשאר בני אדם בענו׳ ישרא׳. ותעשה לך שם אתה נודע באותות ומופתים ובהם ידעוך בני אדם על כרחם ובמלכ׳ ובישרא׳ ובאד׳ ובישראל ובמצרים עשית מופתי׳ כאחד לזה טוב ולזה רע והוא שאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה אותו מזל שמם חשך למצרים שימש אור לישראל ולית ולישראל עבדת פרישן בנו בני אינשא: ותצא, ובאזרוע, בא״לף נוספת מאותיות אמת״ן: ויבאו וירשו, ביו״ד אינן לבד וי״ו הסרים נעלמת מהמכתב: ובתרותך, כתוב והוא דרך פרט על התורות ויקרי ובתורתך דרך כלל כי כל התורה אחת: ותקרא, מן כי הקרה יי׳ אלהיך וכתוב בא״לף במקום ה״א וא״מ כן להודיע כי המקרה הרע הבא להם איננו מקרה נמור הבא מאליו שא הוא ית׳ הקרה אותו: הנה הסוללות, הם הענ׳ שמשליכי׳ בהם האבני׳ בחומות העיר להכותם ויוכתן תירגם הא מליתא עלו על קרתא למכבשה והוא תל עפר שצוברין סביב החומ׳ לעלו׳ משם על החומ׳ וכן בדברי רז״ל מליא בנכא: הנה המגני יפלא, באמת לא יפלא וידעתי שהעיר תנתן ביד הכשדי׳ כי לא שב אפי מהם כי רבו עונותיהם להכעיסני ואעפ״כן אמרתי לך לקנות השדה להיות להם נחמה שישובו מהגלו׳ ויקנו שדות ובתי׳ בארץ הזאת: ואת הבתים, כמו שאמ׳ ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתי׳ הגדולי׳ והגבוהים על גגותיהם: מנעורותיהם

ובזורעך ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב: ומשלם נ׳ וסימ׳ בסוף ואתחנן: גדול ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ העצה ורב׳ הכנפ׳ ארך האבר׳ הכנפים ורב נוצה׳ קדמא׳ חס׳: כל סיפרא ועד היום הזה בט״ר עד היום הזה וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ נ״א: ובישר׳ ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ובישר׳ ובאדם ותעשה לך שם׳ ובישר׳ יתפאר׳ ובישר׳ נחלתו:

כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת: טו ואתפלל אל יהוה אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה לאמר: אהה אדני יהוה הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר: עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם האל הגדול הגבור יהוה צבאות שמו: גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: כ אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים עד היום הזה ובישראל ובאדם ותעשה לך שם כיום הזה: ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא גדול: ותתן להם את הארץ הזאת אשר נשבעת לאבותם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש: ויבאו וירשו אתה ולא שמעו בקולך ובתרותך לא הלכו את כל אשר צויתה להם לעשות לא עשו ותקרא אתם את כל הרעה הזאת: הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת היה והנך ראה: כה ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה לך השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים: ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמר: הנה אני יהוה אלהי כל בשר המממני יפלא כל דבר: לכן כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדראצר מלך בבל ולכדה: ובאו הכשדים הנלחמים על העיר הזאת והציתו את העיר הזאת באש ושרפוה ואת הבתים אשר קטרו על גגותיהם לבעל והסכו נסכים

ארי כדנן אמר יי׳ צבאות אלהא דישראל עוד יזדבנון בתין וחקלין וכרמין בארעא הדא: וצליתי קדם יי׳ בתר דיהבית ית שטרא דזביני לברוך בר נריה למימר: קבל בעותי יי׳ אלהים הא את עבדתא ית שמיא וית ארעא בחילך רבא ובדרעך מרממא לא יתכסי מן קדמך כל פתגם: עבד טיבו לאלפי דרין ומשלם חובי אבהתא לבניא כד משלמין למחטי בתריהון אלהא רבא גברא יי׳ צבאות שמיה: דרברבין מלכוהי וסגיאין עובדוהי די קדמך גלין כל אורחת בני אנשא למתן לאנש כאורחתיה וכפרי עובדוהי: דשויתא אתין ומופתין בארעא דמצרים עד יומא הדין ולישראל עבדתא פרישן בנו בני אנשא ועבדתא לך שום כיומא הדין: ואפקתא ית עמך ית ישראל מארעא דמצרים באתין ובמופתין וביד תקיפא ובאדרע מרמם ובחזונא רבא: ויהבת להון ית ארעא הדא דקימתא לאבהתהון למתן להון ארע עבדא חלב ודבש: ועלו ואחסינו יתה ולא קבילו למימרך ובאוריתך לא הליכו ית כל דפקדתא להון למעבד לא עבדו וערעת יתהון ית כל בישתא הדא: הא מליתא עלו על קרתא למכבשה וקרתא אתמסרת בידא דכשדאי דמגיחין קרבא עלה מן קדם דקטלין בחרבא ובכפנא ומותא ודמללתא הוה וקדמך גלי: ואת אמרת לי יי׳ אלהים זבון לך חקלא בכספא ואסהד סהדין וקרתא אתמסרת בידא דכסדאי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עם ירמיה למימר: האאנא יי׳ אלהא כל בשרא המן קדמי יתכסי כל פתגם: בכן כדנן אמר יי׳ האנא מסר ית קרתא הדא בידא דכסדאי וביד נבוכד נצר מלכא דבבל ויכבשנה: ויעלון כסדאי דמגיחין קרבא על קרתא הדא וידלקון ית קרתא הדא בנורא ויוקדונה וית בתיא דאסיקו בוסמין על אגוריהון לבעלא ונסיכו נסכין לטעות

רשי

לא יפלא, לא יכחד ויודע אתה שסופנו לגלות ולמה אמרת לי לקנות שדה: ומשלם עון אבות אל חיק, הדור הזה ההולכים אחרי אבותיהם בדרך הרעה: הגדול הגבור, ולא אמר והנורא אמר גוים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו במסכת יומא: ובאדם, ובשאר אדם, לא אותות שהיו שקולין לישראל ולמצרים כיצד ויהי הענן והחשך ויאר הלילה אותו מזל שמימש חשך למצרים שימש אור לישראל מלרע אגדה, ויונתן תירגם ולישראל עבדת פרישן בגו בני אינשא: ותקרא אותם, הקריה אותם לשון מקרה: ואשר דברת, רעה עליה היה ובא: והעיר נתנה, ולמה לי שדה: הממני יפלא, וכי העתידות עלומות ממני:

למן

מסרה

וירשו ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ביהושע דיש סימ׳ יב׳: צויתה נ׳ מל׳ וסימ׳ את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו׳ אתה צויתה פקודיך׳ אשר צויתה לא יבאו׳ וא וצויתה אותו לעיניהם: הנה אני ז׳ וסימ׳ קשרתי על אדני׳ הנה אני יי׳ אלהי כל בש׳ שביא רוח בכם וחייתם׳ פותח את קברותיכם׳ לוקח את עץ יוסף׳ לקח את בנו ישרא׳ בנה בית לשם יי׳: על העיר י״ו וסימ׳ בהיותם כאבי׳ דק עץ אשר תדע׳ והי׳ בבקר טרח׳ ועתה אסף את יתר׳ ויהי כשמע את הדב׳ הזה׳ וישלח שמה סוסים ורכב׳ וישלח אש׳ על הבית ואשר על העיר׳ ויבא נבוכד נצר׳ ותבקע העיר וכל אנשי דמלכי׳ ועברו גוים רבים׳ ובאו הכשדי׳ ושבו הכשדי׳ וגם איש היה מתנבא׳ ותבקע העי׳ וכל דירמי׳ ויאמר אל האיש לבוש׳ ויואל בן זכרי פקיד עליהם׳ וכל וגגותי דכוו׳ בט״א אל העיר וסימ׳ וגגותי אל העיר הזאת להושיעה קדמא דמלכים:

לאלהים אחרים למען הכעיסני: ל כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עשים הרע בעיני מנערתיהם כי בני ישראל אך מכעסים אתי במעשה ידיהם נאם יהוה: כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה להסירה מעל פני: על כל רעת בני ישראל ובני יהודה אשר עשו להכעסני המה מלכיהם שריהם כהניהם ונביאיהם ואיש יהודה וישבי ירושלם: ויפנו אלי ערף ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר: וישימו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו: לה ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת למען החטי את יהודה:

ועתה לכן כה אמר יהוה אלהי ישראל אל העיר הזאת אשר אתם אמרים נתנה ביד מלך בבל בחרב וברעב ובדבר: הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף גדול והשבתים אל המקום הזה והשבתים לבטח: והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים: ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם: מ וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להיטיבי אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי: וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי:

כי כה אמר יהוה כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דבר עליהם: ונקנה השדה בארץ הזאת אשר אתם אמרים שממה היא מאין אדם ובהמה נתנה ביד הכשדים: שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים בארץ בנימן ובסביבי ירושלם ובערי יהודה ובערי ההר ובערי השפלה ובערי הנגב כי אשיב את שבותם נאם יהוה:

עממיא בדיל לארגזא קדמי: ארי הוו בני ישראל ובני יהודה ברם עבדין דביש קדמי מזעוריהון ארי בני ישראל ברם מרגזין קדמי בעובדי ידיהון אמר יי: ארי רוגזי וחמתי הל בקרתא הדא למן יומא דבנו יתה ועד יומא הדין לאגליותא מקביל מימרי: על כל בישת בני ישראל ובני יהודה דעבדו לארגזא קדמי אנון מלכיהון רברבניהון כהניהון ונביהון דשקרא ואנש יהודה ויתבי ירושלם: ואחזרו בפולחני קדל ולא שויאו דחלתי לקבל אפיהון ושלחית לותהון ית כל עבדי נבייא מקדם ומליף ולית אנון צבן לקבלא אולפן: ושויאו שקוציהון בביתא דאתקרי שמי עלוהי לסאבותיה: ובנו ית במת בעלא די בחילת בר הנם לאעברא ית בניהון וית בנתהון למולך דלא פקדית באוריתי ולא רעוא קדמי למעבד תועבתא הדא בדיל לחיבא ית דבית יהודה:

וכען בכן כדנן אמר יי אלהא דישראל על קרתא הדא דאתון אמרין אתמסרת בידא דמלכא דבבל בחרבא ובכפנא ובמותא: הא אנא מכנש להון מכל מדינתא דאגליתנון לתמן ברוגזי ובחמתי ובתקוף רב ואתיבנון לאתרא הדין ואשרנון לרחצן: ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלה: ואתן להון לבא חד ואורח חד למדחל קדמי כל יומיא דייטב להון ולבניהון בתריהון: ואגזר להון קים עלם דלא יתוב מימרי מבתריהון לאיטבא להון וית דחלתי אתן בלבהון בדיל דלא יסטון מבתר פולחני: ויחדי מימרי עליהון לאיטבא להון ואקימנון בארעא הדא בקשוט במימרי וברעותי:

ארי כדנן אמר יי כמה דאיתיתי על עמא הדין ית כל בישתא רבתא הדא כן אנא מיתי עליהון ית כל טבתא דאנא ממלל עליהון: ויזדבנון חקלין בארעא הדא דאתון אמרין צדיא היא מבלי אנשא ובעירא אתמסרת בידא דכסדאי: חקלין בכספא יזבנון ויכתבון בשטרא ויחתמון ויסהדון סהדין בארע שבטא דבנימין ובסחרני ירושלם ובקרויא דבית יהודה ובקרוי טורא ובקרוי שפלתא ובקרוי דרומא ארי אתיב ית גלותהון אמר יי: והוה

למן היו' אשר בנו אותה' ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה: ולמד אותם' לשון פעול אפרינכט בלעז: הנני מקבצם' ברחמים מכל אשר הדחתים שם באפי:

מנעורותיהם' מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו: כי היו בני ישראל' כי הם החלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה וטעם אך לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי והדומים להם: למן היום אשר בנו אותה' כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית החלו לזבוח בבמות ונשי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן היום ההוא היתה על אפי ועל חמתי כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד' ובדרש ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה: ונביאיהם' הנביאי' שלהם שהם נביאי שקר: ולמד אותם' ע' נביאי האמת: וישימו שקוציהם' אחז ומנשה: אשר לא צויתים' בג' מקומות ביניהם מעט והענין אחד הראשון בפרשת נזי כזרך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי והשני בפרשת וקנית בקבוק אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי השלישי בזו הפרשה אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת: למען החטי את יהודה' עניינו פירשנו בפרשת נזי כזרך' החטי בחסרון האל"ף למ"ד ה הפעל וכן אשר החטי את ישראל בה הלך דאך לא סרו חסר אל"ף למ"ד הפעל: ועתה לכן כה אמר יי'' פרשה זו עתידה ומבוארת כי כה אמר יי'' ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבעים שנה ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק יהודה בשלשתן כמו שכתוב בספר יהושע:

ויהי

מסרה

אותה יב מל בקריאה וסימ' בסדר בלק וב' מנהון בסיפרא וסימ' למן היום אשר בנו אותה' יי' יוצר אותה לחכינה: ואיש יהודה ו' דסמיכי וסימ' שלשי' אלף' דבקו במלכם' חמש מאות אלף' ועתה יושב ירושלם' נטע שעשעיו' ואיש יהודה וישב ירושלם: והשבתי' ב' א' מל וא' חס וסימ' והשבתים מארץ' אל המקו' הזה והשבתים לבטח: וששתי ב' וסימ' וגלתי בירושלם' וששתי עליהם להשיב אתם' וא' בדרך עדותיך ששתי: הרעה הגדולה הזאת ו' דסמיכי בקרי' וסימ' איננו גדול בבית הזה ממני' והיה אם דרך גבולו יעלה' אל אודות הרעה הגדולה הזאת' והיה כי תגיד לעם הזה דסיפר' כאש' הבאתי אל העם הזה את כל הרעה ה הגדולה' ולכם הנשמע דעזרא: ונתוב ד' מל בליש' וסימן נמסר בישעי' ריש סימן ח:

לג

א ויהי דבר יהוה אל ירמיהו שנית והוא עודנו עצור בחצר המטרה לאמר: ב כה אמר יהוה עשה יהוה יוצר אותה להכינה יהוה שמו: ג קרא אלי ואענך ואגידה לך גדלות ובצרות לא ידעתם: ד כי כה אמר יהוה אלהי ישראל על בתי העיר הזאת ועל בתי מלכי יהודה הנתצים אל הסללות ואל החרב: ה באים להלחם את הכשדים ולמלאם את פגרי האדם אשר הכיתי באפי ובחמתי ואשר הסתרתי פני מהעיר הזאת על כל רעתם: ו הנני מעלה לה ארכה ומרפא ורפאתם וגליתי להם עתרת שלום ואמת: ז והשבתי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובנתים כבראשנה: ח וטהרתים מכל עונם אשר חטאו לי וסלחתי לכול עונותיהם אשר חטאו לי ואשר פשעו בי: ט והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו את כל הטובה אשר אנכי עשה אותם ופחדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עשה לה: י כה אמר יהוה עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב ומאין בהמה: יא קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את יהוה צבאות כי טוב יהוה כי לעולם חסדו מבאים תודה בית יהוה כי אשיב את שבות הארץ כבראשנה אמר יהוה: יב כה אמר יהוה צבאות עוד יהיה במקום הזה החרב מאין אדם ועד בהמה ובכל עריו נוה רעים מרבצים צאן: יג בערי ההר בערי השפלה ובערי הנגב ובארץ בנימן ובסביבי ירושלם ובערי יהודה עד תעברנה הצאן על ידי מונה אמר יהוה:

תרגום

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה תנינות והוא עוד כען כלי בדרת בית אסיריא למימר: כדנן אמר יי דעבדה יי בריא יתיה לאתקנותא יי שמיה: צלי קדמי ואקביל צלותך ואחוי לך רברבן ונטירן דלא ידעתנון: ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל על בתי קרתא הדא ועל בתי מלכיא דבית יהודה דמתרעין להון וצברין מליתא לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא: אתן לאגחא קרבא עם כסדאי ולמליותהון ית פגרי בני אנשא דאלקיתי ברוגזי ובחמתי ודסלקית שכנתי מן קרתא הדא על כל בישתהון: הא אנא מיתי להון אסו ופורקן ואסינון ואגלי להון תרע תיובא ואחוינון דיהכון באורח שלם וקשוט: ואתיב ית גלות יהודה וית גלות ישראל ואקימנון כדבקדמיתא: ואדכינון מכל חוביהון דחבו קדמי ואשבוק לכל חוביהון דחבו קדמי ודמרדו במימרי: ויהון קדמי לשום דחדוא לתושבחא וליקר לכל עממי ארעא די ישמעון על כל טבתא די אנא עביד עמהון ויזועון וידחלון על כל טבתא ועל כל שלמא דאנא עביד להון: כדנן אמר יי עוד ישתמע באתרא הדין דאתון אמרין חרוב הוא מבלי אנשא ומבלי בעירא בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם דצדין מבלי אנשא ומבלי יתיב ומבלי בעירא: קל ביע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן קל דאמרין אודו קדם יי צבאות ארי טב יי ארי לעלמא טבותיה מעלי תודתא לבית מקדשא דיי ארי אתיב ית גלות ארעא כדבקדמיתא אמר יי: כדנן אמר יי צבאות עוד יהי באתרא הדין דחרוב מבלי אנשא ומבלי בעירא וכל קרויהון דירות בית מישרי רעין וחוטרין דען: בקרוי טורא בקרוי שפלתא ובקרוי דרומא ובארע שבט בנימן ובסחרני ירושלם ובקרויא דבית יהודה עוד יתנה עמא על ידי משיחא אמר יי:

רדק

ויהי דבר יי' שנית, ר"ל על זה הענין: כה, עשה, עושה ירושלם שזכר למעלה ופי' עשה מגדלה כלומר שהגדיל אותה על כל הארצות וכן אשר עשה את משה ואת אהרן: יוצר אותה להכינה, מחדש אותה להכינה לעולם וכן הנה אנכי יוצר עליכם רעה וכל יצירה היא מוציא הדבר למעשה: קרא, אם תקרא אלי אענך כרצונך הפך מה שאומר ואל תשא בעדם רנה ותפלה: ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם, אגידה לך כחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם ות"י רברבן ונטירן היה קורא ונצורות בנון: כי כה אמר יי', אל הסללות ואל החרב, כמו בסללות ובחרב וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון אל שאותה בית הכלי וזאת בית העזר ופי' החרב כשילי' המפילי' המגדלים וכן ומגדלותיך יתץ בחרבותיו וסללות פירשנוהו: באים להלחם, אמר למה היו נתוצים לפי שהיו באים יושבי הבתים להלחם עם הכשדי' ולא כתחו להם לפיכך התחזקו הכשדים והכו הבתים בסללות ובחרב עד שלכדו העיר: ולמלאם את פגרי האדם, והם נרמז גם כן למלא הבתים פגרי אדם שנלחמו גם הכשדים: הנני מעלה לה, לעיר ירושלם שזכר: ארוכה ומרפא, ענין כפול במלות שונות: וגליתי להם עתרת שלום ואמת, אמר וגליתי לפי שהיה דבר הקץ מכוסה עד יום הגאולה, עתרת פי' רוב כי כל לשון עתרת הוא ענין רבוי מה שהוא בענין תפלה כמו ויעתר יצחק הוא ענין רבוי תפלה וכן העתרתם עלי דבריכם רבוי דבריכם: ופחדו ורגזו, גויי הארץ יפחדו וירגזו: על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עושה לה, פי' לירושלם: מביאים תודה, ולא אמר חטאת ואשם לפי שבזמן ההוא לא יהיו בהם רשעים וחוטאים כי כלם ידעו את יי' וכן אמרו ר"ל כל הקרבנות בטלים לעתיד לבא חוץ מקרבן תודה: מרביצי' צאן, בכל מקום מאין פחד יהיה לרועים נוה וירבצו שם צאנם בלי פחד: בערי ההר בערי השפלה, בלא וי"ו והבאים אחריהם בוי"ו: על ידי מונה, ישראל נמשלו לצאן והרועה הוא המלך ודרך הרועה למנות צאנו אם חסרה אחת מהן או יאמר זה הענין לכלות הפושעי' מישראל בצאתם מהגלות כמו שמפורש בספר יחזקאל ואמר שם והעברתי אתכם תחת השבט וזהו שאמר הנה גם כן עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה:

בימח

רשי

כה אמר יי' עשה, העושה זאת: קרא אלי ואענך, להודיעך העתידות: ונצורות, שמורות בלבי לעשותם: הנתוצים אל הסוללות, לעשות מהם סוללות תלים שבנורי' למעלה אשר בונים בני העיר לעלות אל הסוללות להלחם מעליהם אל הכשדים: ואל החרב, לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא: ולמלאם את פגרי האדם, ואת הבתים אשר נתצו עושים קברות לפגרים שנהרגים בתוך העיר: ואשר הסתרתי וגו': כה אמ' יי' הנני מעלה לה וגו': עתרת שלום, ברכת שלם שלום בלע"ז: נוה רועים, מדור רועים: עוד תעברנה הצאן וגו', יבאו ויבאו ישראל על ידי מלך הולך בראשם: לא

ידעתם ד' בקריא' וקמץ וסי' ובא האות והמופת אשר דבר אליך, שמעת חוה כלה, קרא אלי ואענך, והכעסתי לב עמים רבים, וסימ' אתית וקרית שמעית וכעסית: ארוכה ד' ב' מל' וב' חס' וסי' הנני מעלה לה, כי אעלה ארכה, ותעל ארוכה למלאכה, כי עלתה ארוכה, ב' קדמאי חס': גויי ג' מל' וסימ' והיתה לי לשם ששון לתהילה, ונאספו עליה, וספרים כתב לחרף דדה, וכל אוריתא דכוו': כבראשונה ה' בקריא' וסימ' נגפים הם לפנינו, ותהי כבראשונה דירבעם, ואשיבה שפטיך כבראשונה, ובניתים כבראשונה, כי אשיב את שבות הארץ: ובארץ ה' וסימ' נמסר בסדר ויגש:

צמח צדקה, זהו מלך המשיח: וזהו אשר יקרא לה יי' צדקנו, הקדוש ברוך הוא יקרא לירושלם יי' צדקנו כלומר שהטביה יאמרו יי' צדקנו וי"ת ודין שמא דיהון יקרן לה יתעבדון לנא זכון מן קדם יי' בנוה ולמעלה אמר על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו יי' צדקנו ושניהם עולים לענין אחד ושם פירשנוהו ואדוני אבי ז"ל פי' וזה אשר יקרא לה הקב"ה שהוא יי' צדקנו: כה אמר יי' אם תפרו את בריתי היום, אם תוכלו להפר בריתי שכרתי עם נח ובניו עוד כל ימי הארץ וגו' ויום ולילה לא ישבותו כמו שזה לא יופר ולא ישבות כן לא תופר בריתי את דוד שכרתי לו ברית להיות מלכותו קיימת וכן בריתי שכרתי עם אהרן ועם בניו: בעתם, על סדר התקופות: אשר, כמו כאשר

רשי

לא יכרת, כריתת עולם אלא אם יפסוק סופו לחזור: כל הימי', לא יכרת להם זרע הראוי להעלות עולה ולהקטיר מנחה:

טו אם תפרו את בריתי היום, אם תוכלו להפר את בריתי אשר כרתי את היום ואת הלילה להיותם בעתם אשר כרתי לנח ובניו ויום ולילה לא ישבותו: שתי המשפחות, המלכות והכהונה: ואת עמי ינאצון, ובדברים האלה הם נורמים לעמי לנאץ מהיות גוי לי: לפניה', לפני דבריהם אלה שמלמדין אותן לומר לא ישוב הקב"ה מ מחרונו עוד ולא תועיל לכם תשובה: אם לא בריתי וגו', אי אפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה ל להיו' בעתם ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאילו לא ם שמתים גם זרע יעקב וגו' ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה והמילה ללמוד מכאן שבשבילם נבראו ם שמים וארץ אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות: בפלוס

אל בית ד' בסיפרא וסימ' הנה ימים באים נאם יי' והקימתי, הלוך אל בית הרכבים, כי בא ירמיהו אל, ויאמר אל המלך צדקיהו: ולכהני' ה' בקריא' וסים' ויקרא המלך יהואש ליהודע הכהן ולכהנים, ולכהני' הלוים לא יכרת איש, ואחד הכינו להם ולכהני' ב' בפסוק, והסגני' לא ידעו אנה הלכתי: ומקטיר ג' בקרי'

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל־בֵּית יְהוּדָה׃ בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא אַצְמִיחַ לְדָוִד צֶמַח צְדָקָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ׃ בַּיָּמִים הָהֵם תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ͏ִם תִּשְׁכּוֹן לָבֶטַח וְזֶה אֲשֶׁר־יִקְרָא־לָהּ יְהוָה ׀ צִדְקֵנוּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לֹא־יִכָּרֵת לְדָוִד אִישׁ יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא בֵית־יִשְׂרָאֵל׃ וְלַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם לֹא־יִכָּרֵת אִישׁ מִלְּפָנָי מַעֲלֶה עוֹלָה וּמַקְטִיר מִנְחָה וְעֹשֶׂה זֶּבַח כָּל־הַיָּמִים׃

כ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמוֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־תָּפֵרוּ אֶת־בְּרִיתִי הַיּוֹם וְאֶת־בְּרִיתִי הַלָּיְלָה וּלְבִלְתִּי הֱיוֹת יוֹמָם־וָלַיְלָה בְּעִתָּם׃ גַּם־בְּרִיתִי תֻפַר אֶת־דָּוִד עַבְדִּי מִהְיוֹת־לוֹ בֵן מֹלֵךְ עַל־כִּסְאוֹ וְאֶת־הַלְוִיִּם הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתָי׃ אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר צְבָא הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִמַּד חוֹל הַיָּם כֵּן אַרְבֶּה אֶת־זֶרַע דָּוִד עַבְדִּי וְאֶת־הַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי אֹתִי׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ הֲלוֹא רָאִיתָ מָה־הָעָם הַזֶּה דִּבְּרוּ לֵאמֹר שְׁתֵּי הַמִּשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בָּחַר יְהוָה בָּהֶם וַיִּמְאָסֵם וְאֶת־עַמִּי יִנְאָצוּן מִהְיוֹת עוֹד גּוֹי לִפְנֵיהֶם׃

כה כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־אָשׁוּב (אשיב ק') אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

ל' כסיפ' · ה' · ג' מ"ל · ה' חס' כסי' · יב"י ק' · ג' מ"ל · ה' כטע' כסי' ב' · ל' יחידאי · ל' וחס · ל' וחס' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ה' כטע' כסיפ' · ט' · ל' מ"ל · ל' · ל' כנוי ליצחק · ב'

הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וַאֲקֵים יַת פִּתְגָּמָא תַקְנָא דְמַלֵּילִית עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל בֵּית יְהוּדָה׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּבְעִדָּנָא הַהִיא אֲקֵים לְדָוִד מְשִׁיחַ דְצִדְקָא וְיַעֲבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ בְּאַרְעָא׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן יִתְפָּרְקוּן דְּבֵית יְהוּדָה וִירוּשְׁלֶם תִּשְׁרֵי לְרוֹחְצָן וְדֵין שְׁמָהּ דִּיהוֹן קָרָן לָהּ יִתְעַבְדָן לָנָא זָכְוָן מִן קֳדָם יְיָ בְּגַוָּהּ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לָא יִפְסוֹק לְדָוִד גְּבַר יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וּלְכַהֲנַיָּא לֵיוָאֵי לָא יִפְסוֹק גְּבַר מִן קֳדָמַי מַסִּיק עֲלָוָן וּמַקְרֵיב קוּרְבָּן וְעָבֵיד נִכְסַת קוּדְשִׁין כָּל יוֹמַיָּא׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימַר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר דִּיבַטֵּיל קְיָמִי דַאֲקֵימִית עִם יְמָמָא וְעִם לֵילְיָא וּבְדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי יְמָם וְלֵילֵי בְּעִדָּנְהוֹן׃ אַף קְיָמִי לָא יִבַּטֵּיל דַּאֲקֵימִית עִם דָּוִד עַבְדִּי מִלְּמֶהֱוֵי לֵיהּ בַּר מָלֵיךְ עַל כּוּרְסֵיהּ וְיַת לֵיוָאֵי כַהֲנַיָּא דִמְשַׁמְשִׁין קֳדָמַי׃ כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר דְּיִתְמְנוּן חֵילֵי שְׁמַיָּא וְלָא יִתְכִּיל חָלָא דְיַמָּא כֵּן אַסְגֵּי יַת זַרְעָא דָוִד עַבְדִּי וְיַת לֵיוָאֵי דִמְשַׁמְשִׁין קֳדָמַי׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימַר׃ הֲלָא חֲזֵיתָא מָא עַמָּא הָדֵין מְמַלְּלִין לְמֵימַר תַּרְתֵּין זַרְעֲיָתָא דְאִתְרְעֵי יְיָ בְּהוֹן וְרַחֲקִנּוּן וְיַת עַמִּי מַרְגְּזִין מִלְּמֶהֱוֵי עוֹד עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי בְּקִבְלְהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר דִּיבַטֵּיל קְיָמִי דַאֲקֵימִית עִם יְמָמָא וְעִם לֵילְיָא כֵּן גְּזֵירַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא לָא שַׁוִּיתִינּוּן דְּיֶעְדּוֹן׃ אַף זַרְעָא דְיַעֲקֹב וְדָוִד עַבְדִּי לָא אַרְחֵיק מִלְּקָרְבָא מִבְּנֵיהוֹן עָבְדִין שׁוּלְטָן עַל זַרְעֵיהּ דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֲרֵי אֲתִיב יַת גָּלוּתְהוֹן וְאֶרְחַם עֲלֵיהוֹן׃

חסר כ"ף הדמיון וכן כי אשר ראיתם את מצרים היום כמו כאשר: כן ארבה, על שלא יספר ולא ימד ולשון ימד נופל על חול הים ולא על צבא השמים והמספ' נופל על זה ועל זה: משרתי אותי, כמו משרתים כי פעמים יפול מ"ם הרבוי ויספיק ביו"ד הרבוי כמו נטעי נעמנים מי המרים מלאבי רעים והדומים להם: הלא ראית, שתי המשפחות, משפחת דוד ומשפחת אהרן אשר בחר יי' בהם להיות מנהיגי העם: ואת עמי ינאצון, וכיון שראו שהאל' מאסם ינאצו בניהם את ישראל מהיות עוד גוי לפניה' ולא יוכיחו ולא ינהיגום בדרך ישרה כי חשבו כי פסקה המלכו' והכהונה כי רוב ישראל גלו והנשארים כתונים ביד גויי הארצות ואדוני אבי ז"ל פי' ואת עמי כמו ועמי כלומר כיון שראו עמי כי אלהים מאסם גם הם ינאצו אותם ולא ילכו אחר מצותיו ולא ירצו להיות גוי לפניהם ולעשות מצותם ולפירושו יהיה את זה נופל על הפעל כמו ואת מלכינו ואת שרינו ואת הברזל נפל אל המים וכבר פירשנו אותם על הפעול ככל את שנופל על הפעול: כה אמר יי' אם לא בריתי, כלומר אם לא נהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חוקות שמים וארץ להיות חוק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאסם אבל כל זמן שתהיה קיימת בריתי עם שמים וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל, ולא הוצרך להשיב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעלה ואת הלוים משרתי אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עקר הנהגת ישראל מירשת ה המלכות: גם זרע יעקב ודוד, כתב ר' יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות וכן אומ' בל"ב מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי במדת מדבר שנאמ' בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין ל לחברו כמו וזאת ליהודה שאינו ענין ליהודה שהרי נאמר שמע יי' קול יהודה תנהו ענין לשמעון כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי נא' יצחק ויעקב תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו והאכס ל"א כן עזרא ז"ל פי' אך מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל ב בישראל כי אם מיעקב ועוד יצחק, כתוב בשי"ן כמו בצלי כי כתוב בוי"ו וקרי אשיב ביו"ד והענין

שהוא ממשפחת דוד והם שתי מעלות: אל זרע אברהם, כמו על וכן ואל ההרים לא אכל כמו על ההרים: שני הפרשים שוים בענין ושתי האותיות ממוצא אחד ואוא אחד מד' הכתובים בשי"ן כנוי ליצחק: כי אשוב, אחד כי כמצא מן הקל יוצא בזה הענין כמו ושב יי' את שבותך וזולתו:

וסימ' רק בבמות הוא מזבח ומקטיר, ולכהנים הלוים לא יכרת איש, והשבתי למואב: הלוים ד' דקדמי' לכהנים וסימ' גם בריתי תופר, וגבו בירושלם העמיד, ויעמדו הלוים בכלי דויד, ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דד"ה: ואת הלוים ד' בקריא' וסימ' גם בריתי תופר, ודבתריה אשר לא יספר, ויבאו את הכהני' מערי יהודה, ויאסף דוד את בני: יעקוב ה' מל' וסימ' נמסר בסדר בחקתי ולעיל בסי' סים' ל': ישחק ד' כנוי ליצחק וסי' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס, ולא תטיף על בית ישחק, ונשמו במות ישחק, ושבועתו לישחק דתהילים:

ועיניך ז׳ וסימ׳ בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ׳ הנני נותנך לסגור ׳ קחנו ועיניך שום ׳ את עיני מלך בבל ׳ ועיניך על רמים ׳ תהי נא אזנך קשבת ׳ ועיניך דרכי תצרנה ׃ אבותיך ג׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ׳ ובמשרפות אבותיך דמלכים ׳ אל תסג גבול עולם ׳ אנ״ך ׃ הנותרות ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ ויעקב רעה את צאן ׳ על פי השנים הנותרת ׳ וחיל מלך בבל נלחמים ׳ בתרא מל׳ דמל׳ ושארא חס׳ ו׳ו

א הדבר אשר־היה אל־ירמיהו מאת יהוה ונבוכדנאצר מלך־בבל ׀ וכל־חילו וכל־ממלכות ארץ ממשלת ידו וכל־העמים נלחמים על־ירושלם ועל־כל־עריה לאמר ׃ כה־אמר יהוה אלהי ישראל הלך ואמרת אל־צדקיהו מלך יהודה ואמרת אליו כה־אמר יהוה הנני נתן את־העיר הזאת ביד מלך־בבל ושרפה באש ׃ ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש ובידו תנתן ועיניך את־עיני מלך־בבל תראינה ופיהו את־פיך ידבר ובבל תבוא ׃ אך שמע דבר־יהוה צדקיהו מלך יהודה כה־אמר יהוה עליך לא תמות בחרב ׃ ה בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשנים אשר־היו לפניך כן ישרפו־לך והוי אדון יספדו־לך כי־דבר אני־דברתי נאם־יהוה ׃ וידבר ירמיהו הנביא אל־צדקיהו מלך יהודה את כל־הדברים האלה בירושלם ׃ וחיל מלך־בבל נלחמים על־ירושלם ועל כל־ערי יהודה הנותרות אל־לכיש ואל־עזקה כי הנה נשארו בערי יהודה ערי מבצר ׃ הדבר אשר־היה אל־ירמיהו מאת יהוה אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את־כל־העם אשר בירושלם לקרא להם דרור ׃ לשלח איש את־עבדו ואיש את־שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד־בם ביהודי אחיהו איש ׃ וישמעו כל־השרים וכל־העם ׀ אשר־באו בברית לשלח איש את־עבדו ואיש את־שפחתו חפשים לבלתי עבד־בם עוד וישמעו ׀ וישלחו ׃ וישובו אחרי־כן וישבו את־העבדים ואת־השפחות אשר שלחו חפשים ויכבישום לעבדים ׀ ולשפחות ׃ ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר ׃ כה־אמר יהוה אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את־אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר ׃

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי ונבוכד נצר מלכא דבבל וכל משריתיה וכל מלכות ארעא שולטן ידיה וכל עממיא מגיחין קרבא על ירושלם ועל כל קרוהא למימר ׃ כדנן אמר יי אלהא דישראל איזל ותימר לצדקיה מלך שבטא דבית יהודה ותימר ליה כדנן אמר יי הא אנא מסר ית קרתא הדא ביד מלכא דבבל ויוקדנה בנורא ׃ ואת לא תשתיזב מן ידיה ארי אתאחדא תתאחד ובידיה תתמסר ועינך ית עיני מלכא דבבל יחזין ופומיה עם פומך ימלל ולבבל תתובל ׃ ברם קביל פתגמא דיי צדקיה מלך שבטא דבית יהודה כדנן אמר יי עלך לא תתקטיל בחרבא ׃ בשלמא תמות וביקידות אבהתך מלכיא קדמאי דהוו קדמך כן יוקדון עלך ווי על מלכא יספדון עלך ארי פתגמא אנא מליליות אמר יי ׃ ומליל ירמיה נביא עם צדקיה מלך שבטא דבית יהודה ית כל פתגמיא האלין בירושלם ׃ ומשרית מלכא דבבל מגיחין קרבא על ירושלם ועל כל קרויא דבית יהודה דאשתארא על לכיש ועל עזקה ארי אנון אשתארא בקרויא דבית יהודה קרוין כריכן ׃ פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי בתר דגזר מלכא צדקיה קים עם כל עמא דבירושלם למקרי להון חירו ׃ לשלחא גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה בר ישראל ובת ישראל בני חורין בדיל דלא יפלחון בהון גבר באחוהי יהודאה ׃ ושמעו כל רברביא וכל עמא דעלו בקימא לשלחא גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה בני חורין בדיל דלא יפלחון בהון עוד וקבילו ושלחו ׃ ותבו בתר כן ואתיבו ית עבדין וית אמהתא דפטרו בני חורין וכבישונון לעבדין ולאמהן ׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה מן קדם יי למימר ׃ כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא גזרית קים עם אבהתכון ביומא דאפקית יתהון מארעא דמצרים מבית עבדותא למימר ׃

ה׳ כתע׳ כסימ׳ ׃ ב׳ מלכא ׃ ל׳ ׃ ל׳ ׃ לית דפתחי׳ צדקיה ׃ ל׳ ׃ ל׳ ו׳ ׃ כ״פ ׃ ל׳ ׃ ל׳ ומ״ל ג׳ מ״ל ׃ ל׳ דקמ׳ ׃ ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ ׃ ל׳ פ׳ ׃ ל׳ ׃ ט׳ ׃ ל׳ דגש׳ ׃ ל׳ ׃ ל׳ ו׳ ז׳ חס׳ וג׳ מל׳ ׃ ל׳ ׃ ויכבשום ק׳ ׃ כ״פ ׃ ג׳ חס׳ וא׳

רדק

אך בזה תתנחם ׳ אע״פ שתגלה לא תמות בחרב ׃ בשלום תמות ׳ אע״פ שנקרו עיניו כיון שלא ימות בחרב וימות על מטתו ויעשו לו כבוד כמו שעושי׳ למלכי׳ זהו בשלום ורז״ל אמרו מהו בשלום שמת נבוכדנצר בימיו ׃ במשרפות ׳ כמו שהיו שורפים על מטתם בשמי׳ וכים מרוקחים כמו שנ׳ בחסא ורז״ל פי׳ מה היו שורפים עליהם מטתן וכלי תשמישן ׃ כי דבר אני דברתי ׳ כי זה הדבר אני דברתי אותו לפיכ׳ תדע שיתקיים ׃ אל לכיש ואל עזקה ׳ כמו על לכיש ועל עזקה וכמוהם רבים כמו שכתבנו ׃ הדבר ׳ אחרי כרות המלך צדקיהו ׳ שבו להם מזה העון נכרתו להם ברית לקיים הדרור ובסדר עולם כי מה שאומ׳ בספר יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשי׳ מזקני ישראל לדרוש את יי׳ ויסבו לפני היא שנה שביעית למלכות צדקיהו ואותה שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור פי׳ להם לעבדים ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וגו׳ ובא הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו ׃ לבלתי עבד בם ׳ בעברי ובעבריה ואחר כך הוסיף באור ואמר ביהודי אחיהו איש והוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודי אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקדם מאוחר ׃ ויכבישום ׳ כתיב ויכבשום קרי׳ והענין אחד אלא שזה מן כונס וזה מן הקל ׃

רשי

לד

בשלום תמות ׳ אמר רבותינו שמת נבוכד נצר בימיו שכל ימי נבוכד נצר לא יצאו אסיריו מאסוריהם ׳ וכשמת נבוכד נצר יצא צדקיהו מבית האסורי׳ ולמחרת מת וקברוהו בכבוד ׃ ובמשרפות אבותיך ׳ כך היה דרכם לשרוף על המלכי׳ מטתן וכלי תשמישן ׃ אחרי כרות המלך ׳ בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ׳ ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני ׳ יהודה לדרוש את יי׳ אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומ׳ לפי שהיו רוצין לומר לא נענש על ה המכות על שהחזירו את העבדים ׃ הנני

וכל ל׳ ספו׳ וכלו וכל וכל

כתרא ׃ אחיהו ד׳ וסימ׳ ויביאו את התרומה ׳ אבד חסיד מן הארץ ׳ לשלוח איש את עבדו ׳ איש באחיו ידבקו ׃ שלחו ד׳ דגש׳ וסימ׳ בשפטים סימן א׳ ׃

מקץ שבע שנים תשלחו איש את־אחיו העברי אשר־ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא־שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את־אזנם׃ טו ותשבו אתם היום ותעשו את־הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני בבית אשר־נקרא שמי עליו׃ ותשבו ותחללו את־שמי ותשבו איש את־עבדו ואיש את־שפחתו אשר־שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות׃ לכן כה־אמר יהוה אתם לא־שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם־יהוה אל־החרב אל־הדבר ואל־הרעב ונתתי אתכם לזועה לכל ממלכות הארץ׃ ונתתי את־האנשים העברים את־ברתי אשר לא־הקימו את־דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו׃ שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים כ בין בתרי העגל׃ ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ׃ ואת־צדקיהו מלך־יהודה ואת־שריו אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך בבל העלים מעליכם׃ הנני מצוה נאם־יהוה והשבתים אל־העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש ואת־ערי יהודה אתן שממה מאין ישב׃

לה

א הדבר אשר־היה אל־ירמיהו מאת יהוה בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה לאמר׃ הלוך אל־בית הרכבים ודברת אותם והבאותם בית יהוה אל־אחת הלשכות והשקית אותם יין׃ ואקח את־יאזניה בן־ירמיהו בן־חבצניה ואת־אחיו ואת־כל־בניו ואת כל־בית הרכבים׃ ואבא אתם בית יהוה אל־לשכת בני חנן בן־יגדליהו איש האלהים אשר־אצל לשכת השרים אשר ממעל ללשכת מעשיהו ה בן־שלם שמר הסף׃ ואתן לפני בני בית־הרכבים גבעים מלאים יין וכסות ואמר אליהם שתו־יין׃

מסוף שבע שנין תשלחון גבר ית אחוהי בר ישראל דיזדבן לך ויפלחנך שית שנין ותפטרניה בר חורין מעמך ולא קבילו אבהתכון למימרי ולא ארכינו ית אודנהון׃ ותבתון אתון יומא דין ועבדתון ית דכשר קדמי למקרי חירו גבר לחבריה וגזרתון קים קדמי בביתא דאתקרי שמי עלוהי׃ ותבתון ואחלתון ית שמי ואתיבתון גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה די פטרתון בני חורין לנפשתהון וכבשתון יתיה למהוי לכון לעבדין ולאמהן׃ בכן כדנן אמר יי אתון לא קבלתון למימרי למקרי חירו גבר לאחוהי וגבר לחבריה הא אנא מכלי לכון חירו אמר יי מן חרבא ומן מותא ומן כפנא ואתן יתכון לזיע לכל מלכות ארעא׃ ואתן ית גבריא דעברו על קימי דלא קימו ית פתגמי קימא דגזרו קדמי עגלא דפסקו לתרין ועברו בין פלגוהי׃ רברבי יהודה ורברבי ירושלם ורברביא וכהניא וכל עמא דארעא דעברו בין פלגי עגלא׃ ואמסר יתהון ביד בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון ותהי נבלתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא׃ וית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית רברבוהי אמסר ביד בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון וביד משרית מלכא דבבל דאסתלקא מנכון׃ הא אנא מפקיד אמר יי ואתיבנון על קרתא הדא ויגיחון קרבא עלה ויכבשונה ויוקדונה בנורא וית קרויא דבית יהודה אתן לצדו מבלי יתיב׃

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי ביומי יהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה למימר׃ איזיל לות בני בית רכב ותמלל עמהון ותעלנון לבית מקדשא דיי לחדא מן לשכתא ותשקי יתהון חמרא׃ ודברית ית יאזניה בר ירמיה בר חבצניה וית אחוהי וית כל בנוהי וית כל בני בית רכב׃ ואעלית יתהון לבית מקדשא דיי ללשכת בר חנן בר יגדליה נביא דיי דבסטר לשכת רברביא דמעיל לשכת מעשיה בר שלום אמרכלא׃ ויהבית קדם בני בית רכב כלידין מלן חמרא וכסין ואמרית להון שתו חמרא׃

רש"י

הנני קורא לכם דרור, אותי שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב׃ העגל אשר כרתו לשני׳, כשחזרו וכבשום כרתו כולם ברית למרוד במקום וכרתו עגל לשנים ועברו בין בתריו למרוד בו והיא היתה ברית חזקה ונמורה לאמ׳ ככה יבתר ויחלק העובר עליה׃ העולים מעליכם, מפני חיל פרעה שיצא ממצרים כמו שמפורש בספר זה׃ הנה מצוה, ושב חיל פרעה לארצו והכשדי׳ ישובו עליכם׃ אל בית הרכבים, בני יונדב בן רכב ומבני יתרו היו׃ איש האלהים, נביא דיי׳׃ שומ׳ הסף, אמרכליא טרשוריר בלע״ז׃ באהלים

רדק

הנני קורא לכם דרור נאם יי׳ אל החרב ואל הדבר ואל הרעב, כי כולם ישלטו בכ׳ ולא יהיה לכ׳ אדון שימנע אתכם מהם כי חפשים תהיו להם׃ לזעוה, לזועה כתיב וקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה ותנוד׳ אלא שהאותיות הפוכו׳ כמו כבש וכשב והדומים להם׃ העגל אשר כרתו לשנים, כן היה דרך כריתת הברית וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים׃ שרי יהודה ושרי ירושלם, שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים מחוץ לירושלם ואמר אחר כך והסריסים והם שרי בית המלך׃ העולים מעליכם, כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים ונו׳ וישמעו הכשדים ויעלו מעל ירושלם׃ בית הרכבים, מבית חובב חותן משה היו ונקראו בית הרכבים על שם רכב אבי יונדב שהיה גדול המשפחה וכן אמר בדברי הימים המה הקינים הבאים מחמת אבי רכב׃ והשקית אותם יין, אף על פי שהם לא שתו אמ׳ והשקית שתתן לפניהם כוסות יין לשתות׃ איש האלהים, כתרגומו נביא דיי׳׃ שומר הסף, סף הוא כלל לכלי הבית וכלי היין וזולתם ות׳ שומר הסף אמרכלא׃ כי

מסרה

ועבדך ב׳ וסימ׳ כי ימכר לך אחיך העברי׳ מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו׃ אותם ׳ו חס׳ בספרא וסימ׳ נמס׳ לעיל בספרא סימ׳ כ״ג׃ לא שמעתם ג׳ דסמיכי בקרי׳ וסימ׳ לכן כה אמ׳ יי׳ צבאות יען׳ לקרא דרור איש לאחיו׳ דע׳ עונך כי ביי׳ אלהיך פשעת׃ וכל עם ז׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ ויקם יהושע וכל עם המלחמה׳ ויעל יהושע מן הגלגל׳ ויבא יהוש׳ וכל עם המלחמה׳ ויעבר המלך הגלגלה׳ ותרא והנה המלך עומד על העמוד כמשפט דמלכי׳ וחברו דד״ה׳ שרי יהוד׳ ושרי ירושלם׳ וסימ׳ בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסריס מלכ׳ וחמא נבראג׃ הדבר ה׳ בטעמא בספרא וסימ׳ בשלח אליו המלך צדקיהו את פשחור׳ ונבוכד ראצר מלך בבל׳ אחרי כרות המלך צדקיהו ברית׳ בימי יהויקים בן יאשיהו׳ אשר דברת אלינו׃ ואת אחיו ה׳ בקרי׳ וסימ׳ וישב יוסף את אביו׳ ודבתריה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו׳ האומ׳ לאביו ולאמו לא ראתיו׳ ויורש זבול את נעל ואת אחיו׳ ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה׃

ויאמרו לא נשתה־יין כי יונדב בן־רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו־יין אתם ובניכם עד־עולם: ובית לא־תבנו וזרע לא־תזרעו וכרם לא־תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל־ימיכם למען תחיו ימים רבים על־פני האדמה אשר אתם גרים שם: ונשמע בקול יהונדב בן־רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי שתות־יין כל־ימינו אנחנו נשינו בנינו ובנתינו: ולבלתי בנות בתים לשבתנו וכרם ושדה וזרע לא יהיה־לנו: ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר־צונו יונדב אבינו: ויהי בעלות נבוכדראצר מלך־בבל אל־הארץ ונאמר באו ונבוא ירושלם מפני חיל הכשדים ומפני חיל ארם ונשב בירושלם: ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הלך ואמרת לאיש יהודה וליושבי ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע אל־דברי נאם־יהוה: הוקם את־דברי יהונדב בן־רכב אשר־צוה את־בניו לבלתי שתות־יין ולא שתו עד־היום הזה כי שמעו את מצות אביהם ואנכי דברתי אליכם השכם ודבר ולא שמעתם אלי: ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנביאים השכם ושלח לאמר שבו־נא איש מדרכו הרעה והיטיבו מעלליכם ואל־תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ושבו אל־האדמה אשר־נתתי לכם ולאבתיכם ולא הטיתם את־אזנכם ולא שמעתם אלי: כי הקימו בני יהונדב בן־רכב את־מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שמעו אלי: לכן כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל הנני מביא אל־יהודה ואל כל־יושבי ירושלם את כל־הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו ואקרא להם ולא ענו: ולבית הרכבים אמר ירמיהו כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל יען אשר שמעתם על־מצות יהונדב אביכם ותשמרו את־כל־מצותיו ותעשו ככל אשר־צוה אתכם: לכן

ואמרו לא נשתי חמרא ארי יונדב בר רכב אבונא פקיד עלנא למימר לא תשתון חמרא אתון ובניכון עד עלמא: וביתא לא תבנון וזרעא לא תזרעון וכרמא לא תצבון ולא יהי לכון ארי במשכנין תיתבון כל יומיכון בדיל דתתקימון יומין סגיאין על אפי ארעא דאתון דיירין תמן: וקבלנא למימר יונדב בר רכב אבונא לכל דפקדנא בדיל דלא למשתי חמרא כל יומנא אנחנא נשנא בננא ובנתנא: ובדיל דלא למבני ברתין למתבנא וכרמין וחקלין וזרעין לא יהי לנא: ויתבנא במשכנין וקבלנא ועבדנא ככל דפקדנא יונדב אבונא: והוה כד סליק נבוכד נצר מלכא דבבל על ארעא ואמרנא אתו ונעול לירושלם מן קדם משרית כסדאי ומן קדם משרית ארם ויתבנא בירושלם: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל איזיל ותימר לאנש יהודה וליתבי ירושלם הלא תקבלון אולפן לקבלא לפתגמי אמר יי: אתקימו פתגמי יונדב בר רכב דפקיד ית בנוהי בדיל דלא למשתי חמרא ולא אשתיאו עד יומא הדין ארי קבילו ית תפקדתא דאבוהון ואנא שלחית לותכון ית כל עבדי נבייא מקדים וממלל ולא קבלתון למימרי: ושלחית לותכון ית כל עבדי נבייא מקדים ומשלח למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ואתקינו עובדיכון ולא תהכון בתר טעות עממיא למפלחהון ותיבו על ארעא דיהבית לכון ולאבהתכון ולא ארכנתון ית אודנכון ולא קבלתון למימרי: ארי אקימו בני יונדב בר רכב ית תפקדתא דאבוהון דפקדנון ועמא הדין לא קבילו למימרי: בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על אנש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ית כל בישתא דגזרית עליהון חלף דשלחית לותהון ית כל עבדי נבייא ולא קבילו ואתנביאו להון ולא תבו: ולבני בית רכב אמר ירמיה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל חלף דקבלתון לתפקידת יהונדב אבוכון ונטרתון ית כל פקודוהי ועבדתון ככל דפקיד יתכון: בכן

כי יונדב בן רכב אבינו, רוצה לומר אבי אבינו כי הנה מאחנו יונדב בן רכב כשמלך יהוא בן נמשי ונמשכו עד מלכות יהויקים קרוב לש׳ שנה: ולא יהיה לכם, טעמו על כלם: לא בית ולא כרם ולא שדה, לא יהיה לכם לא במתנ׳ ולא במקח מאחר: למען תחיו ימים רבים, כי הבתים והשדות והכרמים מעכבים את האדם במקומו יהיה רעב או חרב וימות בקוצר ימים מדאגה וכשלא יהיה לו במקומו כל זה שירצה טוב בזה המקום ישב בו וכשירצה רע ילך למקו׳ אחר שיהיה בו בטוב לפיכך צוה להם שיהיו יושבי אהלים ויסעו ממקום למקום כפי מה שירצו הטוב במקום בית שדה וכרם ויאריכו ימים בזה וכן ראינו באבות שהיו נוסעים מקום למקום ב באהליהם מפני הרעב ושתית היין שמנעם ממה שידוע מ מסבתו שמטרף דעת מי שישגה בו כמו שכתוב כל שוגה בו לא יחכם וכתוב למי אבוי למי מדיני׳ למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין וסבת גלות עשרת השבטים היה על הרבות שתית היין כמו שנאמ׳ הוי עטרת גאות שכורי אפרים ואמר הוי גבורים לשתות יין ואמר משכימי ב בבקר שכר ירדפו וגם יהודה ובנימן סבת גלותם היין כמו שכתוב וגם אלה ביין שגו וכל הענין כמו שכתוב ודאשון ששתה היין אע״פ שהיה צדיק ותמים נשתכר בו ונתבזה בו: ויהי בעלות נבוכד נצר, בבית: ונאמר באו ונבוא, בואו לשון זרוז כמו לכו ונלכה הנלגל: הוקם את דברי יהונדב, הוקם לשון יחיד על רבים כי מלת את כוללת הרבוי: ואשלח, אמר ואל תלכו אחר שאמר שובו והטיבו כי עבודה זרה שקולה כנגד כל העברות: ושבו אל האדמה, כמו על וכן אל ההרים לא אכל, על מצות יהונדב, כמו אל: וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: לכן

באהלים תשבו, במדברות אשר אתם גרים שם לא היה ל להם חלק בארץ שבני גרים היו: ויהי בעלות נבוכד נצר, על כרחנו באנו העיר ל לכך עכשיו אנו יושבי׳ בבתים: עשור

מסרה

יונדב ג׳ וסי׳ ויאמרו לא נשתה יין כי, ונשב באהלי׳ ונשמע ונעש, לכן כה אמ׳ יי׳ צבאות אלהי ישר׳ לא יכרת איש, וכל שמואל דכות׳ יונדב במ״א יהונדב וסי׳ ויאמר לו יהונדב שכב על מטתך: תחיו ג׳ בקריאה וסימ׳ ועתה ישר׳ שמע אל החקים, ובית לא תבנו וזרע׳, דרשו טוב ואל רע: ונשב ג׳ בנביאים ובכתובי׳ וסי׳ ונשב באהלים ונשמע ונעש, ודבתריה בירושלם, בנהר אהוא: באהלי׳ ד׳ בקריאה וסימ׳ ב בשפטים סימ׳ ה׳: צונו ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר דברים: הוקם ג׳ בקריאה ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ הוקם המשכן, נאם הגבר הקם על, את דברי יהונדב בן רכב, נאם הגבר חס׳ ומלעיל: שבו ה׳ חס׳ בנביאים וכתובים וסימ׳ אם ת תבעיו׳ בעיו שבו אתיו, ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים ד דאריך, וגם עתה נאם יי׳ שבו עדי, ויעד יי׳ בישראל וביהודה, ושבו עוד צדקי בה כתיב: אל יהודה ה׳ וסימ׳ וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה, הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה, ויהי לתקופת השנה עלה דה״ה, אשר תשלחני אל יהודה דעזרא, עד אשר אבוא אל יהודה, וא׳ ואל יהודה וסימ׳ ואלה הדברים אשר דבר יי׳:

לכן כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לא־יכרת איש ליונדב בן־רכב עמד לפני כל־הימים׃

לו א ויהי בשנה הרבעית ליהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר׃ ב קח־לך מגלת־ספר וכתבת אליה את כל־הדברים אשר־דברתי אליך על־ישראל ועל־יהודה ועל־כל־הגוים מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה׃ ג אולי ישמעו בית יהודה את כל־הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם למען ישובו איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם׃ ד ויקרא ירמיהו את־ברוך בן־נריה ויכתב ברוך מפי ירמיהו את כל־דברי יהוה אשר־דבר אליו על־מגלת־ספר׃ ה ויצוה ירמיהו את־ברוך לאמר אני עצור לא אוכל לבוא בית יהוה׃ ו ובאת אתה וקראת במגלה אשר־כתבת מפי את־דברי יהוה באזני העם בית יהוה ביום צום וגם באזני כל־יהודה הבאים מעריהם תקראם׃ ז אולי תפל תחנתם לפני יהוה וישבו איש מדרכו הרעה כי־גדול האף והחמה אשר־דבר יהוה אל־העם הזה׃ ח ויעש ברוך בן־נריה ככל אשר־צוהו ירמיהו הנביא לקרא בספר דברי יהוה בית יהוה׃ ט ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן־יאשיהו מלך־יהודה בחדש התשעי קראו צום לפני יהוה כל־העם בירושלם וכל־העם הבאים מערי יהודה בירושלם׃ י ויקרא ברוך בספר את־דברי ירמיהו בית יהוה בלשכת גמריהו בן־שפן הספר בחצר העליון פתח שער בית־יהוה החדש באזני כל־העם׃ יא וישמע מכיהו בן־גמריהו בן־שפן את־כל־דברי יהוה מעל הספר׃ יב וירד בית־המלך על־לשכת הספר והנה־שם כל־השרים יושבים אלישמע הספר ודליהו בן־שמעיהו ואלנתן בן־עכבור וגמריהו בן־שפן וצדקיהו בן־חנניהו וכל־השרים׃

(Marginal notes beside the Bible text, top to bottom: ג׳ · סימן · יב ר״פ · יג חס׳ הא׳ · י׳ דסמי׳ · ג׳ · ל׳ · ה׳ · ז׳ מל׳ע · ח׳ · לו׳ · ח׳ רפי׳ וחס׳ · ג׳ · ו׳ · ה׳ · ג׳ חס׳ · ט׳ כסי׳ · ד׳ · ל׳ · לו׳ · ל׳ ג׳ חס׳ ו׳ · ל׳ · י׳ מל׳ · ג׳ · ה׳ · כ׳ · ג׳)

בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לא יפסוק גבר ליונדב בר רכב משמש קדמי כל יומיא׃ והוה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה הוה פתגמא הדין עם ירמיה מן קדם יי למימר׃ סב לך מגלת ספרא ותכתוב עלה ית כל פתגמיא דמללית עמך על ישראל ועל יהודה ועל כל עממיא מיומא דמללית עמך מימי יאשיה ועד יומא הדין׃ מאים ישמעון דבית יהודה ית כל בישתא דאנא מחשיב למעבד להון בדיל דיתובון גבר מאורחיה בישתא ואשבוק לחוביהון ולחטאיהון׃ וקרא ירמיהו ית ברוך בר נריה וכתב ברוך מפום דירמיה ית כל פתגמיא דיי דמליל עמיה על מגלת ספרא׃ ופקיד ירמיה ית ברוך למימר אנא כלי לית אנא יכיל למעל לבית מקדשא דיי׃ ותיתי את ותקרי במגלתא דכתבתא מפומי ית פתגמיא דיי קדם עמא בבית מקדשא דיי ביומא דצומא ואף קדם כל בית יהודה דאתן מקרויהון תקרנון׃ מאים תתקבל בעותהון קדם יי ויתובון גבר מאורחתיה בישתא ארי רב רוגזא וחמתא דגזר יי על עמא הדין׃ ועבד ברוך בר נריה ככל די פקדיה ירמיה נביא למקרי בספרא פתגמא דיי בית מקדשא דיי׃ והוה בשתא חמשתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה בירחא תשיעאה גזרו צומא קדם יי כל עמא בירושלם וכל עמא דאתן מקרויא דבית יהודה בירושלם׃ וקרא ברוך בספרא ית פתגמי ירמיה נביא בית מקדשא דיי בלשכת גמריה בר שפן ספרא בדרתא עליתא במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדנחאה קדם כל עמא׃ ושמע מיכיהו בר גמריה בר שפן ית כל פתגמא דיי מעל ספרא׃ ונחת לבית מלכא ללשכת ספרא והא תמן כל רברביא יתבין אלישמע ספרא ודליה בר שמעיה ואלנתן בר עכבור וגמריה בר שפן וצדקיה בר חנניה וכל רברביא׃ וחזי

רשי

עצור׳ נכלא הכלא׃ פתח שער בית יי׳ החדש׳ הוא שער המזרחי כך תירגם יונתן׃ הנגד

רדק

לכן׳ לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים׳ תירגם יונתן משמש קדמי׃ ובדברי רבותינו ז״ל רבי יהודה אומר וכי גרים נכנסים להיכל והלא אף ישראל אין נכנסים אלא שהיו יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה וי״א בנותיהם נשואות לכהונ׳ והיו מבני בניהם מקריבים על גבי המזבח׃ יונדב׳ בלא ה״א שלשה בפרשה וסימן ויאמרו וכשב לא׳ יכרת׃ ויהי בשנה הרביעית ליהויקים׳ קח לך מגלת ספר׳ מגלה וגליון יקרא הקלף או הגויל שיכתוב אדם עליו וכשמכנו המגלה לספר רוצה לומ׳ שיכתוב עליה ואז תקרא ספר׃ וכתבת אליה׳ כמו עליה אמר שיכתוב כלל הדברים מראש הספר ועד הנה ורבותינו ז״ל דרשו זו מגלת איכה׃ ביום צום׳ ביום תענית ואדוני אבי ז״ל פירש ביום קבוץ מן בומת הנדין בדברי רבותינו ז״ל רוצה לומר יום שיתקבצו לדבר ולהתיעץ על צרתם׃ החדש׳ הוא שער המזרחי כמו שכתבנו למעלה וכן תירגם יונתן מדינחאה׃ מעל הספר׳ שהיו כתובים על הספר׃ על לשכת׳ כמו אל לשכת׃ ואגיד

מסרה

קח יב ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר במדב׳ סיני׃ את כל הדברי׳ יג חס׳ הא׳ וסימ׳ ויספר העבד ליצחק את כל׳ וידבר אהרן את כל הדברים׳ ויעש אהרן ובניו׳ ואצוה אתכם בעת ההיא את׳ ויגד לו שמואל׳ עמד בחצר בית יי׳ ויאמר ירמיה אל כל השרים׳ כתב לך דכה אמר יי׳ אלהי ישראל׳ קח לך מגלת ספר׳ ויגד להם מכיהו׳ ויהי כשמעם את כל כל הדברי׳ פחדו קדמ׳ דפסו׳ ויגידו באזני המלך׳ שוב קח לך מגלה׃ האף ג׳ קמצין וסי׳ כי יגרתי מפני האף׳ מה חרי האף הגדול׳ כי גדול האף והחמה׃ החמשית ה׳ בקריאה חס׳ יוד קדמא וסימ׳ ובשנה החמשית תאכלו את פריו׳ ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו׳ היא השנה החמשית לגלות׳ ויהי בשנה החמשית למלך רחבע׳ וחברו עלה שישק מלך בבל׳ דאוריתא החמישת כתיב חס׳ יוד בתר׳ דירמיה החמשית כתיב חס׳ יוד קדמא׳ ושארא החמישי׳ כתיב מל׳ דמל׃ דליהו ג׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ אלישמע הסופר ודליהו בן׳ וגם אל נתן׳ לדליהו שלשה ועשרים׃

שמע ד׳ בקריאה וסימ׳ ויגד להם מכיהו ׳ צעקו ויי׳ שמע ׳ זה עני קרא ׳ כי לא בוזה ולא שקץ ׳ וסימ׳ בלשון תרגו׳ מכיהו צוות מסכינא ואת בזוי׳ ׃ ברוך בן נריהו ג׳ בקריאה וסימ׳ קחנה בידך ולך ׳ וירמיהו לקח מגלה ׳ את הגברים ואת הנשים ׳ ושארא ברוך בן נריה ׃ הגיד ג׳ מל׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ ותגיד לבני ישראל ׳ הגיד נגיד למלך ׳ ובעל כנפים יגיד דבר ׳ אנ״ך ׃ איפה י׳ כתיב כן איפה וסימ׳ נמס׳ בסד׳ וישב ובשמואל ב׳ סימ׳ ט׳ ׃

ויגד להם מיכיהו את כל־הדברים אשר שמע בקרא ברוך בספר באזני העם ׃ וישלחו כל־השרים אל־ברוך את־יהודי בן־נתניהו בן־שלמיהו בן־כושי לאמר המגלה אשר קראת בה באזני העם קחנה בידך ולך ויקח ברוך בן־נריהו את־המגלה בידו ויבא אליהם ׃ טו ויאמרו אליו שב נא וקראנה באזנינו ויקרא ברוך באזניהם ׃ ויהי כשמעם את־כל־הדברים פחדו איש אל־רעהו ויאמרו אל־ברוך הגיד נגיד למלך את כל־הדברים האלה ׃ ואת־ברוך שאלו לאמר הגד־נא לנו איך כתבת את־כל־הדברים האלה מפיו ׃ ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל־הדברים האלה ואני כתב על־הספר בדיו ׃ ויאמרו השרים אל־ברוך לך הסתר אתה וירמיהו ואיש אל־ידע איפה אתם ׃ כ ויבאו אל־המלך חצרה ואת־המגלה הפקדו בלשכת אלישמע הספר ויגידו באזני המלך את כל־הדברים ׃ וישלח המלך את־יהודי לקחת את־המגלה ויקחה מלשכת אלישמע הספר ויקראה יהודי באזני המלך ובאזני כל־השרים העמדים מעל המלך ׃ והמלך יושב בית החרף בחדש התשיעי ואת־האח לפניו מבערת ׃ ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל־האש אשר אל־האח עד־תם כל־המגלה על־האש אשר על־האח ׃ ולא פחדו ולא קרעו את־בגדיהם המלך וכל־עבדיו השמעים את כל־הדברים האלה ׃ כה וגם אלנתן ודליהו וגמריהו הפגעו במלך לבלתי שרף את־המגלה ולא שמע אליהם ׃ ויצוה המלך את־ירחמאל בן־המלך ואת־שריהו בן־עזריאל ואת־שלמיהו בן־עבדאל לקחת את־ברוך הספר ואת ירמיהו הנביא ויסתרם יהוה ׃

וחוי להון מכיהו ית כל פתגמיא דשמע כד קרא ברוך בספרא קדם עמא ׃ ושלחו כל רברביא לות ברוך ית יהודי בר נתניה בר שלמיה בר כושי למימר מגלתא דקריתא בה קדם עמא סבהי בידך ואתא ונסיב ברוך בר נריה ית מגלתא בידיה ואתא לותהון ׃ ואמרו ליה תוב כען וקרהא קדמנא וקרא ברוך קדמיהון ׃ והוה כמשמעהון ית כל פתגמיא תוהו גבר לחבריה ואמרו לברוך חואה נחוי למלכא ית כל פתגמיא האלין ׃ וית ברוך שאילו למימר חוי כען לנא איכדין כתבתא ית כל פתגמיא האלין מפומיה ׃ ואמר להון ברוך מפומיה קרי לי ית כל פתגמיא האלין ואנא כתיב על ספרא בדיותא ׃ ואמרו רברביא לברוך אזיל אטמר את וירמיה ואנש לא ידע איכא אתון ׃ ואתו לות מלכא לדרתא וית מגלתא פקידו בלשכת אלישמע ספרא וחויאו קדם מלכא ית כל פתגמיא ׃ ושלח מלכא ית יהודי למסב ית מגלתא ונסבה מלשכת אלישמע ספרא וקרהא יהודי קדם מלכא וקדם כל רברביא דקימין מעלוי מלכא ׃ ומלכא יתיב בית סתוא בירחא תשיעיתא וית נורא קרמוהי מדלקין ׃ והוה כד קרי יהודי תלת פצין וארבע בזע באזמל ספרא ורמי לנורא דלגומרי עד דשלימת כל מגלתא על נורא דעל גומרי ׃ ולא תוהו ולא בזעו ית לבושיהון מלכא וכל עבדוהי דשמעין ית כל פתגמיא האלין ׃ ואף אלנתן ודליה וגמריה בעו מן מלכא בדיל דלא לאוקרא ית מגלתא ולא קביל מנהון ׃ ופקיד מלכא ית ירחמאל בר מלכא וית שריה בר עזריאל וית שלמיה בר עבדאל למדבר ית ברוך ספרא וית ירמיה נביא ואגין עליהון יי׳ ׃ והוה

ישיבה בית ו׳ וסי׳ שבי אלמנה בית אביך ב׳ בפסו׳ ׳ וישב ארון יי׳ בית עובד דשמואל ׳ וישב בית החפשי׳ דד״ה ׳ ותשב תמר ושוממה ׳ והמלך יושב בית החרף ׃ וכל עבדיו ד׳ בקריאה וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימ׳ כ״ב ׃ שלמיהו ג׳ בקרי׳ וסימ׳ וישלחו כל השרים אל ברוך את יהודי ׳ ויצוה המלך את ירחמאל בן המלך ׳ וישמע שפטיהו בן מתן ׳ וא׳ ושלמיהו וסימ׳ עזראל ושלמיהו שמריהו ׳ ובספרי מסרה אחרי״תי מ״נה במ״קום וישמ״ע שפט״יהו וישלח המלך צדקיהו את יהוכל ׃

רדק

הגיד ׳ כתיב ביוד המסך שלא כמנהג ברוב ׃ על הספר ׳ על שם סופו כי לא יקרא ספר עד שיכתוב בו ׃ בדיו ׳ הוא שכותבי׳ בו ׃ הסתר ׳ בתוך חצר המטרה שמא יחרה אף המלך עליכם בשמעו הדברים וירע לכם ׃ חצרה ׳ מלעיל הזקף בצר״י וה״א נוספת והוא כמו חצר רוצה לומר חצר המלך ׃ בית החרף ׳ כי עושים בית לקיץ שישלט בו הרוח לקרר וכן עושים בית לחרף שלא ישלט בה הרוח ׃ ואת האח לפניו מבוערת ׳ כלי שמדליקין בו אש ואמר מבוערת מפני העצים המבוערים בה כאילו היא מבוערת ויונתן תירגם וית נורא קדמוהי מדליקין ובדברי רז״ל מאי אח רב אמר אחוא ושמואל אמר עצים הנדלקים באחוה ׃ שלש דלתות וארבעה ׳ פירוש דפין כלומר דפי המגלה ונקראים דלתות לפי שנפתחים ונסגרים כדלתות ובאו בפסוק זכר ונקבה שאמר שלש וארבעה ואמר כן לפי שהוא שם מושאל כי דלת לשון נקבה ׃ והשלך ׳ מקור ׃ אל האש אשר אל האח ׳ כמו על והראשונים אל והאחרונים על ופסוק חד סימן ואל על יקראוהו ורז״ל פירשו שלש דלתות וארבעה שלשה פסוקי׳ וארבעה אמרו מאי שנא שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקי׳ כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מאי כתיב ביה אמרו ליה איכה ישבה בדד העיר אמר להו אנא מלכא בכה תבכה אמר להו אנא מלכא גלתה יהודה אמר להו אנא מלכא דרכי ציון אבלו׳ אמר להו אנא מלכא היו צריה לראש אמר להו מאן אמריה כי יי׳ הוגה מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפה באש ויונתן תירגם דלתו׳ פצין ׃ ולא פחדו ולא קרעו ׳ כי היה להם לפחוד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל ולא חששו בשמעם הדברים המלך וכל עבדיו שהיו עמו בבית אבל השרים שבאו אל המלך והגידו לו הם פחדו כמו שכתוב למעלה פחדו איש אל רעהו וכן הפגיעו במלך לבלתי ישרף את המגילה ורז״ל דרשו ולא קרעו בגדיהם מכלל דבעי קריעה ו וסמכו על זה ואמרו הרואה ספר תורה שנקרע בזרוע חייב ל לקרוע ׃ הפגיעו במלך ׳ ענין תחנה ובקשה וכן ויפגעו כי אין מפגיע ׃ ויסתירם יי׳ ׳ שחפשו במקום שהיו ולא מצאום כי הסתירם יי׳ אפשר שעת חסך סביבותם או שבטל כח ראותם באותו מקו׳ שהיו ירמיהו וברוך ׃ ויהי

רש״י

הגד נגיד למלך ׳ אולי ישמע ׃ חצרה ׳ אל החצר כל תיבה שצריכ׳ למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה ׃ ואת האח ׳ פירשו רבותינו עצים על שם שנדלקין באחוה ולפי פשוטו משמע שהוא כלי שמבערין עליו אור לפני השרים ׃ שלש דלתות ׳ רבותינו אמרו מגלת קינות ה היתה קרא לפניו א איכה בכה תבכה ג גלתה יהודה דרכי ציון אבלות בכל זה לא חש אמר אני מלך על הכותרי׳ כיון שקרא היו צריה לראש אמר מעכשיו איני מלך מיד ויקרעה בתער הסופ׳ ׃ יקרעה ׳ כמו קרעה ׃ הפגיעו ׳ התחננו ׃ דברים

אל האח ל׳ זכר על׳ וסי׳ ואל על׳ יקראהו

הראשונה ח' בקריא' וסימ' נגף הוא לפנינו במלחמה הראשונה' ותהי המכה הראשונ'' אשר היו על המגלה הראשונה' ובאה הממשלה הראשנה' במרכבה הראשונה סוסים' על המחלוקת הראשונה לחדש הראשון' הארך אמות במדה' הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון: וירמיהו ב' רפ' וסימ' וירמיהו בא ויצא בתוך העם' וירמיהו לקח מגלה אחרת: ועוד כ"ג וסימ' חמש שנים אשר אין חריש' ועד לו אך המלוכה'

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת־הַמְּגִלָּה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ שׁוּב קַח־לְךָ מְגִלָּה אַחֶרֶת וּכְתֹב עָלֶיהָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַמְּגִלָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ וְעַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה תֹּאמַר כֹּה אָמַר יְהוָה אַתָּה שָׂרַפְתָּ אֶת־הַמְּגִלָּה הַזֹּאת לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּתַבְתָּ עָלֶיהָ לֵאמֹר בֹּא־יָבוֹא מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִשְׁחִית אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִשְׁבִּית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וְנִבְלָתוֹ תִּהְיֶה מֻשְׁלֶכֶת לַחֹרֶב בַּיּוֹם וְלַקֶּרַח בַּלָּיְלָה׃ וּפָקַדְתִּי עָלָיו וְעַל־זַרְעוֹ וְעַל־עֲבָדָיו אֶת עֲוֺנָם וְהֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם וְעַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם וְאֶל־אִישׁ יְהוּדָה אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְלֹא שָׁמֵעוּ׃ וְיִרְמְיָהוּ לָקַח מְגִלָּה אַחֶרֶת וַיִּתְּנָהּ אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּהוּ הַסֹּפֵר וַיִּכְתֹּב עָלֶיהָ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּאֵשׁ וְעוֹד נוֹסַף עֲלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כָּהֵמָּה׃

לז

א וַיִּמְלָךְ־מֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת כָּנְיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָקִים אֲשֶׁר הִמְלִיךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ וְלֹא שָׁמַע הוּא וַעֲבָדָיו וְעַם הָאָרֶץ אֶל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־יְהוּכַל בֶּן־שֶׁלֶמְיָה וְאֶת־צְפַנְיָהוּ בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר הִתְפַּלֶּל־נָא בַעֲדֵנוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ וְיִרְמְיָהוּ בָּא וְיֹצֵא בְּתוֹךְ הָעָם ה וְלֹא־נָתְנוּ אֹתוֹ בֵּית הַכְּלִיא׃ וְחֵיל פַּרְעֹה יָצָא מִמִּצְרָיִם וַיִּשְׁמְעוּ הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עַל־יְרוּשָׁלַם אֶת־שִׁמְעָם וַיֵּעָלוּ מֵעַל יְרוּשָׁלָם׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר׃

(הכלוא ק)

שלמיה ד' וכזה פלונת' דלית איכון כי אם ג' כמ' דין ודע ברוב הספרים וספרי המסרה שלמיה כתי'

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דאוקיד מלכא ית מגלתא וית פתגמיא דכתב ברוך מפומא דירמיה למימר: תוב סב לך מגלתא אוחרי וכתוב עלה ית כל פתגמיא קדמאי דהוו על מגלתא קדמיתא דאוקיד יהויקים מלך שבטא דבית יהודה: ועל יהויקים מלך שבטא דבית יהודה תימר כדנן אמר יי את אוקדתא ית מגלתא הדא למימר מא דין כתבתא עלה למימר מיתי ייתי מלכא דבבל ויחבל ית ארעא הדא ויבטל מנה אנשא ובעירא: בכן כדנן אמר יי על יהויקים מלך שבטא דבית יהודה לא יהי ליה יתיב על כורסי דוד ונבלתיה תהי משגרא לשרבא ביממא ולגלידא בליליא: ואסער עלוהי ועל בנוהי ועל עבדוהי ית חוביהון ואיתי עליהון ועל יתבי ירושלם ועל אנש יהודה ית כל בישתא דגזרית עליהון ולא קבילו: וירמיה נסיב מגלא אוחרי ויהבה לברוך בר נריה ספרא וכתב עלה מפומא דירמיה ית כל פתגמי ספרא דאוקיד יהויקים מלך שבטא דבית יהודה בנורא ועוד אתוספו עליהון פתגמין סגיאין כותהון: ומלך מלך צדקיה בר יאשיה חלף כניה בר יהויקים דאמליך נבוכד נצר מלכא דבבל בארעא דבית יהודה: ולא קביל הוא ועבדוהי ועמא דארעא לפתגמא דיי דמליל ביד ירמיהו נביא: ושלח מלכא צדקיהו ית יהוכל בר שלמיה וית צפניה בר מעשיה כהנא לות ירמיה נביא למימר צלי כען עלנא קדם יי אלהנא: וירמיה עליל ונפיק בגו עמא ולא יהבו יתיה בבית אסירי: ומשרית פרעה נפקא ממצרים ושמעו כסדאי דצירין על ירושלם ית שמעהון ואסתלקו מעל ירושלם: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר: כדנן

רשי

דברים רבים כהמה, מתחלה היו שלש אלף ביתין איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם והוסיף עליה אני הגבר שכל אות ואות משולשת בה: וימלך מלך, לפי שמעתה בא לספר ואומר שנתקיימו הפורעניות שנבא עד הנה התחיל לומר כן ובא עת הפקודה שיקרבו הימים להתקיים הדברים וימלך מלך אחר על יהודה תחת כניהו בן יהויקים וגו': וירמיהו בא ויוצא בתוך העם, כשמלך צדקיהו צוה והוציאוהו מבית הכלא שכלאו יהויקים שצדקיה היה צדיק ודורו רשעים ויהויקים היה רשע ודורו צדיקי': וחיל פרעה יצא ממצרים, לעזרת ציאלה: שב

רדק

ויהי דבר יי', אחרי שרוף המלך את המגילה ואת הדברים, שלא תאמר גליוני המגלה שרף אלא הדברים הכתובים בה שרף ורבותינו ז"ל ראו מזה שהרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב שנאמר את המגלה ואת הדברים המגלה זה גויל הדברים זה כתב: לא יהיה לו יושב על כסא דוד, כי יהויכין לא מלך אלא שלשה חדשים ולא נחשב יושב על כסא: לחרב ביום, כי לא הניחוהו הכשדים להקבר: ועוד נוסף עליהם דברי' רבים כהמה, בדברי רז"ל רבי חמא בר חנינא ורב חד אמר ועוד נוסף עליהם זה איכה יעיב דברים זה איכה יועם רבים זכור יי' כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא וחד אמר ועוד נוסף עליהם זה אני הגב' שהוא מן תלתא תלתא מלמד שהיה כתו' על המגלה הראשונה איכה ישבה ואיכה יעיב ואיכה יועם הדא הוא דכתי' ונוסף עליהם דברים כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא רבים זה זכור השם: וימלך מלך, לפי שמלכו' יהויכין לא עמדה אלא ג' חדשים אמר וימלך מלך כי יהויכין לא נחשב למלך: בית הכליא, כתיב ביו"ד וקרי הכלוא בוא"ו והוא בית האסורים כי במלוך צדקיהו צוה להוציאו משם ולא נתנו אותו שם עד שתפשו יראייה: יצא ממצרים, לעזור אל צדקיהו כי צדקיהו מרד במלך בבל אשר השביעו באלהים כשהמליכו ומרד בו ושלח למלך מצרים לעזרו וכששלח שם מלך בבל חילו מפני שמרד בו יצא חיל פרעה ממצרים: לחלק

ותהי נבלתם כסוחה' ועוד בה עשיריה' מנשה את אפרים' ארם מקדם ופלשתים מאחור' על כן על בחוריו' בלתי כרע תחת' ועוד נוסף עליהם דברים' ועוד תשוב תראה' ועוד בחיים חייתם' ועוד הסיר את הבמו' דה"ה דיהושפט' ועוד העם לא הכינו לבבם דה"ה דיהושפט' ועוד העם משחיתם' ועוד ברצותי בית אלהי' ועוד אדומים באו' ועוד דבר עבדיו' ועוד מעט ואין רשע' כי יש לעץ תקוה' ועוד ראיתי תחת' אני מדבר ומתפלל' אני מדבר בתפלה' ועוד תוסף:

כה אמר יי' אל תשאו ית' בטעמא כה אמ' בסי' וסי' נמס' לעיל בסיפרא דא סי' יב: מדקרים ב' וסי' ונשארו בם אנשי' מדקרי' שהם יזובו מדקרי' וא' ומדקרי' ונפלו חללי' בארץ כשדי': יראייה ב' ומל ובעני' וסי' ושם בעל פקדת ושמו יראיי' ויתפש יראיי' בירמיהו: בית הבור חד מן ה' זוגי חד בית וחד בבית וסי' בית הבור כי בא ירמיהו אל בית הבור' בבית הבור' ויהי בחצי הלילה' בית רשע עוד האש בית רשע' בבית רשע מארת

כה־אמר יהוה אלהי ישראל כה תאמרו אל־מלך יהודה השלח אתכם אלי לדרשני הנה חיל פרעה היצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים: ושבו הכשדים ונלחמו על־העיר הזאת ולכדה ושרפה באש: כה אמר יהוה אל־תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי־לא ילכו: כי אם־הכיתם כל־חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו־בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את־העיר הזאת באש: והיה בהעלות חיל הכשדים מעל ירושלם מפני חיל פרעה: ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן לחלק משם בתוך העם: ויהי־הוא בשער בנימן ושם בעל פקדת ושמו יראיה בן־שלמיה בן־חנניה ויתפש את־ירמיהו הנביא לאמר אל־הכשדים אתה נפל: ויאמר ירמיהו שקר אינני נפל על־הכשדים ולא שמע אליו ויתפש יראייה בירמיהו ויבאהו אל־השרים: ויקצפו השרים על־ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור בית יהונתן הספר כי־אתו עשו לבית הכלא: כי בא ירמיהו אל־בית הבור ואל־החניות וישב־שם ירמיהו ימים רבים: וישלח המלך צדקיהו ויקחהו וישאלהו המלך בביתו בסתר ויאמר היש דבר מאת יהוה ויאמר ירמיהו יש ויאמר ביד מלך־בבל תנתן: ויאמר ירמיהו אל־המלך צדקיהו מה חטאתי לך ולעבדיך ולעם הזה כי־נתתם אותי אל־בית הכלא: ואיו נביאיכם אשר־נבאו לכם לאמר לא־יבא מלך־בבל עליכם ועל הארץ הזאת: ועתה שמע־נא אדני המלך תפל־נא תחנתי לפניך ואל־תשבני בית יהונתן הספר ולא אמות שם:

כדנן אמר יי אלהא דישראל כדין תימרון למלך שבטא דבית יהודה דשלח יתכון לקדמי למתבע אולפן מן קדמי הא משרית פרעה דנפקא לכון לסעיד תבא לארעהון למצרים: ויתובון כסדאי ויגיחון קרבא על קרתא הדא ויכבשונה ויוקדונה בנורא: כדנן אמר יי לא תטעון נפשתיכון למימר אסתלקא יסתלקון מננא כסדאי ארי לא יסתלקון: ארי אם תקטלון כל משרית כסדאי דמגיחין קרבא עמכון וישתארון בהון גברין מטענין גבר במשכניה יקומון ויוקדון ית קרתא הדא בנורא: והוה כד אסתלקא משרית כסדאי מעל ירושלם מן קדם משרית פרעה: ונפק ירמיה מירושלם למיזל לארע שבטא בנימן לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא: והוה הוא בתרע שבטא בנימן ותמן גברא ממנא ושמיה יראיה בר שלמיה בר חנניה ואחד ית ירמיה נביא למימר לכסדאי את משתמע: ואמר ירמיה שקרא את אמר לית אנא משתמע לכסדאי ולא קביל מניה ואחד יראיה בירמיה ואיתיה לות רברביא: ורגיזו רברביא על ירמיהו ואלקיאו יתיה ויהבו יתיה בית אסירי בית יהונתן ספרא ארי יתיה עבדו לבית אסירי: ארי על ירמיה לבית אסירי ולגיו מן חנותא ויתיב תמן ירמיה יומין סגיאין: ושלח מלכא צדקיה ודבריה ושאליה מלכא בביתיה בסתרא ואמר האית פתגמא מן קדם יי ואמר ירמיה אית ואמר ביד מלכא דבבל תתמסר: ואמר ירמיה למלכא צדקיה מה חבית לך ולעבדך ולעמא הדין ארי יהבתון יתי לבית אסירי: ואן נביאיכון דשקרא דאתנביאו לכון למימר לא ייתי מלכא דבבל עליכון ועל ארעא הדא: וכען שמע כען רבוני מלכא תתקבל בען בעותי קדמך ולא תתיבנני לבית יהונתן ספרא ולא אמות תמן:

ופקיד

רד"ק

לחלק משם בתוך העם, כמו להחליק חסר ה"א הפעלה והוטלה תנועה תחת הלמ"ד וכן לשמיד מעוזניה והדומים להם ופי' לחליק להחליק עצמו משם שהיה בתוך העם והיה ירא שמא יתנוהו לבית הכלא לפי שאמר כי אם הכיתם את כל חיל כשדים ונומר וענין לחליק לשון השמטה שהוא קרוב לענין חלקלקות כלומר היה רוצה להיות נשמט משם ויונתן תירגם לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא, ובדרש ליטול חלק עם הכהנים שהיו בענתות: בשער בנימן, שער משערי ירושלם היה נקרא שער בנימן לפי שהיה בחלקו של בנימן או שהיה מוצא השער דרך ארץ בנימן: ושם בעל פקידות, בעל מנוי שמנו אותו באותו השער כי היו אנשים ממונים לשמור שלא יצא אדם משם אל הכשדים: ושמו יראייה, בזה השער יראייה בב' יודי"ן הראשונה נקראת והשנית אינה נקראת וכן מתוייאל ילד את מתושאל וכן יששכר לקריאת בן אשר, ובדרש כי זה חנניה בן עזור ובשביל שהכחישו ירמיהו בנבואתו ונבא לו במיתה צוה את בנו שאם יוכל להכשיל את ירמיהו יעשה וכן שלמיה בנו צוה ליראייה בנו ועכשיו כשמצא לו עלה תפשו: אל הכשדים אתה נופל, רוצה לומר מתחבר ונשמע אליהם וכן תירגם יונתן משתמע ומענין זה ומנשה נפלו על דוד לכו ונפלה אל מחנה ארם: אינני נופל על הכשדים, זה על והראשון אל ושניהן אל ועל יקראוהו: בית האסור, בשקל אבום בעליו: ואל החניות, ת' ולגיו מן חנותא כלומר זה בית האסור היה לפנים מן החניות שהיו שם לפני בית האסורים: ואיה נביאכם, ואיו כתי' רוצה לומר איו הדבר שהבטחתם בו מפי נביאיכם: מחוץ

רש"י

שב לארצו מצרים, בספינות היו באים ורמז הקב"ה לים והציף עליו כמו נודות ואבובות דומות לעורות בני אדם אמרו זה לזה מה זאת אמרו אלו אבותינו ששעבדום אבותיהם של אלו שאנו הולכים לעזרתם בים מיד שבו לארצם: לחלק משם בתוך העם, לפלגא אחסנתא דיליה בגו עמא ובעוד הכשדים צרים עליה לא היה יוצא ממנה שמתפלל על העיר שלא תלכד: ושם בעל פקידות, ממונה לשמור שלא יצא אדם מן העיר להשלים אל הכשדים: בן שלמיה בן חנניה, הוא חנניה בן עזור בן בנו היה זה ולכך יחסו הכתוב ללמד שכל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו וירמיה החניף לו שאמר לו אמן יקים ה' את דבריך, ומדרש אגדה שצוה חנניה את בנו ראה שאני מת על ידי ירמיה והעמידני שקרן בנבואתי אם תוכל להכשילו הכשילהו ובנו צוה גם הוא לבניו כך וכשהגיעה שעה הכשילו: ואל החנויות, תירגם יונתן לגיו מן חנותא חנויות היו לפני אותו בית הכלא: מתוך

יו' בית החפשית ויהי עזיהו דה"י' בבית החפשית וינגע יי' דמלכים' בית אבל טוב ללכת' בבית אבל לב חכמים' בית המלכות גם ושתי' בבית המלכות ותלבש אסתר מלכות: ואיה ג' רפ בקריאה וסי' ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו' ואיו נביאיכם כן כתיב' ואיה איפה תקותי:

ונתון ז׳ בקריאה ג׳ חס׳ וד׳ מל׳ וסימ׳ ונתון אתו על כל ארץ מצרים ׳ והעלה עליהם קהל ׳ ונתן את אלהיהם באש דישעיה׳ ונתן לו ככר לחם ׳ את כל זה ראיתי ונתון אל לבי ׳ ונתון תמרוקיהן ׳ ונתון הלבוש והסוס על ׳ קדמא׳ וג׳ בתראין סל : בחרב ברעב ה׳ וסימ׳ למה תמותו אתה ועמך ׳ ורדפתי אחריהם בחרב ׳ כה אמר יי׳ הישב בעיר הזאת ימות ׳ ויהיו כל האנשים אשר שמו את פניהם ׳ ועתה ידע תדעו כי בחרב ׳

ויצוה המלך צדקיהו ויפקדו את־ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר־לחם ליום מחוץ האפים עד־תם כל־הלחם מן־העיר וישב ירמיהו בחצר המטרה : וישמע שפטיה בן־מתן וגדליהו בן־פשחור ויוכל בן־שלמיהו ופשחור בן־מלכיה את־הדברים אשר ירמיהו מדבר אל־כל־העם לאמר : כה אמר יהוה הישב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר והיצא אל־הכשדים יחיה והיתה־לו נפשו לשלל וחי : כה אמר יהוה הנתן תנתן העיר הזאת ביד חיל מלך־בבל ולכדה : ויאמרו השרים אל־המלך יומת נא את־האיש הזה כי־על־כן הוא־מרפא את־ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל־העם לדבר אליהם כדברים האלה כי האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם־לרעה : ויאמר המלך צדקיהו הנה־הוא בידכם כי־אין המלך יוכל אתכם דבר : ויקחו את־ירמיהו וישלכו אתו אל־הבור מלכיהו בן־המלך אשר בחצר המטרה וישלחו את־ירמיהו בחבלים ובבור אין־מים כי אם־טיט ויטבע ירמיהו בטיט : וישמע עבד־מלך הכושי איש סריס והוא בבית המלך כי־נתנו את־ירמיהו אל־הבור והמלך יושב בשער בנימן : ויצא עבד־מלך מבית המלך וידבר אל־המלך לאמר : אדני המלך הרעו האנשים האלה את כל־אשר עשו לירמיהו הנביא את אשר־השליכו אל־הבור וימת תחתיו מפני הרעב כי אין הלחם עוד בעיר : ויצוה המלך את עבד־מלך הכושי לאמר קח בידך מזה שלשים אנשים והעלית את־ירמיהו הנביא מן־הבור בטרם ימות :

ופקד מלכא צדקיה ופקידו ית ירמיה בדרת בית אסיריא ויהבין ליה פתא דלחמא ליומא משוק נחתומיא עד דשלים כל לחמא מן קרתא ויתב ירמיה בדרת בית אסיריא : ושמע שפטיה בר מתן וגדליה בר פשחור ויוכל בר שלמיהו ופשחור בר מלכיה ית פתגמיא דירמיה ממלל עם כל עמא למימר : כדנן אמר יי דיתיב בקרתא הדא יתקטיל בחרבא בכפנא ובמותא ודיפוק וישתמע לכסדאי ויחי ותהי ליה נפשיה לשיזבא ויתקים : כדנן אמר יי אתמסרא תתמסר קרתא הדא ביד משרית מלכא דבבל ויכבשנה : ואמרו רברביא למלכא יתקטיל כען גברא הדין ארי על כן הוא מרשיל ית ידי גברי עבדי קרבא דאשתארו בקרתא הדא וית ידי כל עמא למללא עמהון כפתגמיא האלין ארי גברא הדין ליתוהי תבע לשלמא לעמא הדין אלהן לבישו : ואמר מלכא צדקיה הא הוא מסיר בידכון ארי לית מלכא יכיל לאתבא יתכון פתגם : ודברו ית ירמיה ורמו יתיה לגובא דמלכיא בר מלכא דבדרת בית אסיריא ושרביבו ית ירמיה באטוניא ובגובא לית מיא אלהן טינא וטבע ירמיה בטינא : ושמע עבדא דמלכא צדקיה גבר רב והוא בבית מלכא ארי יהבו ית ירמיה לגובא ומלכא יתיב בתרע שבטא בנימן : ונפק עבדא דמלכא מבית מלכא ומליל עם מלכא למימר : רבוני מלכא אבאישו גבריא האלין ית כל דעבדו לירמיה נביא ית דרמוהי לגובא כבר מית באתריה מן קדם כפנא ארי לית לחמא עוד בקרתא : ופקיד מלכא ית עבדא דמלכא צדקיה למימר דבר עמך מכא תלתין גברין ותסיק ית ירמיה נביא מן גובא עד לא ימות :

ודבר

ולקחתי את שארית יהודה קדמא דפסוק ׳ ודבתריה ופקדתי על היושבים ׳ כה אמר אדני יי׳ הכה בכפך ורקע : וישלחו ד׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וישלחו את ארון האלהים עקרון ׳ ויקחו את ירמיהו ׳ ויכרתו את ראשו ׳ וישאו את ראשו ואת כליו ׳ וכל אוריתא דכוו׳ במא וישלחו האנשים את ידם : והעלית ג׳ וסימ׳ אבנים שלמות תבנה ׳ ובנית שם מזבח ׳ והעלית את ירמיהו הנביא :

רשי

מחוץ האופים ׳ משוק בחתומיא כמו וחוצות תשים לך בדמשק : והיתה לו נפשו לשלל ׳ והיו לו חייו הצלה כאילו שלל נפשו כאדם השולל שלל ומשתכר כך ישתכר זה נפשו : על כן הוא מרפא ׳ אלאקכ״נ בלע״ז לשון רפיון : יוכל ׳ כמו יכול על אשר הוא מרפא את ידי וגו׳: הבור מלכיהו ׳ של מלכיהו : עבד מלך ׳ ברוך בן נריה : הכושי ׳ צדקיהו מה כושי משונה בעורו אף צדקיהו משונ׳ בצדקו מכל דורו ויש מדרש דורש הכושי על ברוך : וימת תחתיו וגו׳ ׳ אילו הניחו אותו במקומו היה מת מ מאליו ברעב והם הרעו לקרב מיתתו : איש סריס ׳ גבר רב : שלשים אנשים ׳ מתוך שכחן תש ברעב הוצרכו כולן : בלויי

רדק

מחוץ האופים ׳ משוק הנחתומי׳ ובמדרש שהיו נותנים לו פת קיבר שהיא נמכרת חוץ ל לפלטריא פירוש פת קיבר פת סובין : יחיה ׳ כתיב וחיה קרי והענין אחד : לשלל ׳ לריוח כלומר כאילו שללה שהצילה מן החרב ומן הרעב : יומת נא את האיש הזה ׳ בא׳ה מלת את עם הפעול לבדו לתוספת באור וכן יחלק את הארץ : על כן הוא מרפא ׳ ענין רפיון והאל״ף תמורת ה״א למ״ד הפעל וכן תירגם יונתן מרשל : כי אין המלך יוכל אתכם דבר ׳ אין מנהג לשון הקדש לבא מלת אין עם הכנויין ׳ העוברים והעתידים אם כן פירוש אין המלך שיוכל אתכם דבר כלומר איננו כדאי שיוכל לעשות דבר כנגדכם ו ושלא ברצונכם ויונתן תירגם כמו יכול לית מלכ׳ יכיל לאתבא יתכון פתגמא : אל הבור מלכיהו בן המלך ׳ בא בסמיכות עם ה״א הידיעה כמו העם המלחמה ה הארון הברית והדומים להם וכן תירגם יונתן סמוך לגובא דמלכיהו בר מלכא : וישלחו את ירמיהו בחבלים ׳ שלשלו אותו תוך הבור כי היה עמוק : עבד מלך הכושי ׳ זה האיש היה עבד המלך והיה כושי וסריס ו ואת עבדא דמלכא צדקיהו ו ותרגם איש סריס גבר רב וכן רז״ל פי׳ הכושי על צדקיהו ואמרו מה כושי זה משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מכי ד דורו ואנשי דורו היו רעי׳ ואמרו זה העבד היה ברוך בן נריה והנכון בעיני עוד כי זה הכושי עבד מלך היה שמו כי לולי זה למה אמר בכל מקום עבד מלך ולא אמר המלך באחד מהם כי אם רוצה לומר מלך על צדקיהו היה לו לומר עבד המלך ועוד למה לא זכר שם האיש הזה ב באחד המקומות אלא שמו היה עבד מלך כי מצאנו אחימלך ואבימלך : וימת תחתיו ׳ מפני הרעב קרוב למות תחתיו ב במקומו : מפני הרעב ׳ כי בעוד שהיה בחצר המטרה היו רואין אותו ומרחמים עליו ועוד כי המלך צוה לתת לו ככר לחם ליום מחוץ האופים עד תום כל הלחם ועדין לא תם כל הלחם ומה שאמר כי אין הלחם עוד בעיר רוצה לומר אין הלחם נ נמצא כי אם בקושי ומאחר ש שהוא בבור ולא יראו אותו ולא ידגישו אלי ימות בבור מפני הרעב : שלשים אנשים ׳ הוצרכו שלשים אנשים להוציא אדם אחד מן הבור מפני שתשש כחם מפני הרעב : בידו

וישלחם ט' בקריא' וסי' וישלחם מעל יצחק בנו ' וישלחם יצחק וילכו מאתו ' ויברכם יהושע ' וישלחם ביהודה להאבידו דמלכי ' ויכרת את מדויהם דשמואל ' וחברו דדה' ' אל ירמיהו אל הבור ' ויכרה להם כירה ' וישלחם ביד פשעם [וביהושע כשנע פסוק אל ירמיהו] : איעצך ג' בקריא' וסי' עתה שמע בקולי איעצך ויהי ' לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך ' ויאמר ירמיהו אל צדקיהו : יצוא ז' ד' חס' וג' מל וסימ' נמסר בסדר נח ובסדר מסעי :

ויקח עבד-מלך את-האנשים בידו ויבא בית-המלך אל-תחת האוצר ויקח משם בלויי הסחבות ובלויי מלחים וישלחם אל-ירמיהו אל-הבור בחבלים : ויאמר עבד-מלך הכושי אל-ירמיהו שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים ויעש ירמיהו כן : וימשכו את-ירמיהו בחבלים ויעלו אתו מן-הבור וישב ירמיהו בחצר המטרה : וישלח המלך צדקיהו ויקח את-ירמיהו הנביא אליו אל-מבוא השלישי אשר בבית יהוה ויאמר המלך אל-ירמיהו שאל אני אתך דבר אל-תכחד ממני דבר : טו ויאמר ירמיהו אל-צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי איעצך לא תשמע אלי : וישבע המלך צדקיהו אל-ירמיהו בסתר לאמר חי-יהוה את אשר עשה-לנו את-הנפש הזאת אם-אמיתך ואם-אתנך ביד האנשים האלה אשר מבקשים את-נפשך : ויאמר ירמיהו אל-צדקיהו כה-אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל אם-יצא תצא אל-שרי מלך-בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף באש וחיתה אתה וביתך : ואם לא-תצא אל-שרי מלך בבל ונתנה העיר הזאת ביד הכשדים ושרפוה באש ואתה לא-תמלט מידם :

ויאמר המלך צדקיהו אל-ירמיהו אני דאג את-היהודים אשר נפלו אל-הכשדים פן-יתנו אתי בידם והתעללו-בי : כ ויאמר ירמיהו לא יתנו שמע-נא בקול יהוה לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נפשך : ואם-מאן אתה לצאת זה הדבר אשר הראני יהוה : והנה כל-הנשים אשר נשארו בבית מלך-יהודה מוצאות אל-שרי מלך בבל והנה אמרת הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך נסגו אחור :

ודבר עבדא דמלכא ית גבריא עמיה ועל לבית מלכא לתחות אוצרא ונסיב מתמן בלאי טפסן ובלאי שחקן ושרבבנון לות ירמיה לגובא באטוניא : ואמר עבדא דמלכא צדקיה לירמיה שוי כען בלאי טפסן ושחקן תחות מדבקי ידך מלרע לאטוניא ועבד ירמיה כן : ונגרו ית ירמיה באטוניא ואסיקו יתיה מן גובא ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא :

ושלח מלכא צדקיה ודבר ית ירמיה נביא לותיה למעלנא תליתאה די בבית מקדשא דיי ואמר מלכא לירמיה שאל אנא יתך פתגמא לא תכסי מני פתגמא :

ואמר ירמיה לצדקיה ארי אחוי לך הלא מקטל תקטלנני וארי אמלכנך לא תקבל מני :

וקיים מלכא צדקיה לירמיה בסתרא למימר קיים הוא יי ית דקיים לנא ית נפשתא האלין אם אקטלנך ואם אמסרנך ביד גבריא האלין דבען למקטלך :

ואמר ירמיה לצדקיה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אם מפק תפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתקיים נפשך וקרתא הדא לא תתוקד בנורא ותחי את ואנש ביתך : ואם לא תפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתמסר קרתא הדא בידא דכסדאי ויוקרונה בנורא ואת לא תשתיזב מידיהון :

ואמר מלכא צדקיה לירמיה אנא יצף מן יהודאי דאשתמעו לכסדאי דלמא ימסרון יתי בידיהון ויתלעבון בי : ואמר ירמיה לא ימסרון קבל כען למימרא דיי לדאנא ממלל עמך וייטב לך ותתקים נפשך : ואם לית את צבי למפק דין פתגמא דאחזיני יי : הא כל נשיא דאשתארא בבית מלך שבטא דבית יהודה מתפקן לות רברבי מלכא דבבל ואנון אמרין אטעיוך ויכילו לך אנש שלמך אשתקעא בבהתא רגלך אסתהרא לאחרא :

רדק

ביתו ' עמו ברשותו לעשות מצותו למשוך ירמיהו מן הבור וכן אנשי המלחמה אשר בידינו או פי' בידו כמשמעו כי משך כל אחד בידו ללכת אתו כי היו מסרבין מפני תמות כחס : בלוי סחבות ' בלוי ביוד למ"ד הפעל לבל ויוד הרבים נעלמת מהמכתב ונשאר' במבטא : הסחבות ' כתיב וקרי סחבות והענין אחד אין ביניהם אלא ה"א הידיעה ופירוש חתיכות בגדים בלוים נסחבים ברגלים וכן ובלוי מלחי' ופירוש בגדים בלוים כמחתי' מפני בליתם וכן ארץ מלחה כ נסחתה ובלוי שם תאר : בלואי הסחבות והמלחי' ' בא"לף תמורת הא למ"ד הפעל : תחת אצילות ידיך ' בתי השחי וכן בלשון זכרים על כל אצילי ידי : אל מבוא השלישי ' מקום שהיו באים מבית המלך לבית יי' : את אשר עשה ' כתוב את ולא קרי והוא חד מן ח' דכתיבין ולא קריין : אשר עשה לנו את הנפש הזאת ' נשבע לו מעין הענין באמרו לו הלא המת תמיתני ופירוש הנפש הזאת היא המדברת כלומר הנפש אשר בה כח הדב' והנבואה ויונתן תירגם דקיים לנא ית נפשתא האילין : אני דואג את היהודים ' אני מפחד מן היהודים : פן יתנו ' פי' פן יתנו הכשדים אותי בידם : והתעללו בי' יהרגוני בדקירות נקמה ובזיון לפי שהשלימו את הכשדים בנבוה בעל כרחי שאם הייתי יודע הייתי הורגם : אשר הראני ' בחירק הה"א : אשר נשארו בבית מלך יהודה ' הוא יהויכין כשיצא הוא ואמו אל מלך בבל נשארו בביתו הנשים האחרות ועתה יהיו מוצאות אל שרי מלך בבל : והנה אומרות ' הנשים אומרות כנגדך כשהם מוצאות : הסיתוך אנשי שלומך ' נביאי השקר והשרים שהיו מאמינים בהם הסיתוך שלא תשלים עם מלך בבל : ויכלו לך אנשי שלומך ' שהלכת אחר דעתם : הטבעו בבוץ רגלך ' בבוץ בטיט וביון מן היגאה גומא בלא בצה בצאתו וגבאין : רגלך ' חסר יוד הרבים מ מהמכתב : נסגו אחור ' שלא יכלו רגליך ללכת לפנים ונסגו אחור אמר זה על דרך משל או לפי שהסיתוהו הכשדים כשהיה בורח ונגס סמך הסיתוך תמורת בת הסיתוך :

מוציאים

רשי

בלויי הסחבות ' בלואי בגדים הנסחבים : והמלחים ' לשון רקבון כמו כעשן נמלחו : תחת אצילי ידיך ' שלא יזיקו החבלים : אצילות ' איישי"לש בלע"ז : מבוא השלישי ' לא ידעתי היכן הוא ושמא עזרת ישראל היא לומ' שהחיל ועזרת נשים לפניה : דואג ' ירא : פן יתנו אותי ' הכשדי' ביד היהודים לומר מלככם יהי עבדכם על שקדמתם להשלים עמנו : והתעללו בי ' היהודים אינבר"ונטש בלע"ז : אנשי שלומך ' נביאי השקר שאמרו לך לא תלכד : בבוץ ' טיט לשון היגאה גומא בלי בצה :

ואת

ונתנה ג' בקריא' וסימ' מלא שבוע זאת ונתנה לך גם ' ונתנה לעבדים המתהלכים ' ואם לא תצא אל שרי מלך בבל : ותחי ג' בקריאה וסימ' אמלטה נא שמה הלא מצער ' הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ' ויאמר ירמיהו לא יתנו : שלומך ג' בקריא' ב' חס' וסימ' לוא הקשבת למצותי ' עד הגבול שלחוך ' הסיתוך ויכלו לך אנשי שלומך ' קדמא מלא :

נ׳ יוציאים אל הכשדים / מוציאים אותם המוציאים מבני העיר או הכשדים שנכנסו לעיר כשכבשוה הוציאום אל הכשדים שהיו בחוץ : תשרף באש / אתה תהיה גורם שתהיה שריפה לפי שלא תרצה לצאת אליהם ולהשלים הרי כאילו אתה תשרף אותה : כי לא נשמע הדבר / לפי שלא נשמע הדבר כלל שדבר עמו המלך לפיכך האמינו לו כמו שאמר להם ולא חקרו אותו יותר : והיה כאשר נלכדה ירושלם / לפי שזכר עד יום אשר נלכדה ירושלם זכר בסמוך לכידת ירושלם איך היתה ואמר כי בשנה התשיעית החלו ימי המצור עד יא לצדקיהו שנלכדה ירושלם : וישבו בשער התוך / שער שהיה בין שני שערים או פי׳ שער החומה התיכונה ורז״ל פירשו שהוא שער בעזרה והיא מזרחי ושבעה שמות נקראו לו ונקרא שער התוך שהיה בין שני שערים והנכון שהיה משערי ירושלם שכאמר ויבאו וישבו ב בכניסתם בעיר אחר שהבקעה העיר ישבו בשער התוך וזהו שנבא ירמיהו ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם : נרגל / מלא חלא : שראצר / מלא חלא : סמגרנבו / מלא חלא ויש ספרים שכתוב סמגר נבו תרתין מלין מקף ביניהם ויש ספרים נבו בסורק : שרסכים / מלא חלא וכתוב בסין ובמ״ס : רב סרים / תרין מלין : רב מג / תרתין מלין ומה שזכר נרגל שראצר פעם אחרת אולי אחרי׳ היו שמם כשמם : דרך גן המלך / דרשו בו כי מערה אחת היתה מביתו על ערבות יריחו ודרך המער׳ ברח שלא ראו אותו וזמן הקדוש ברוך הוא צבי אחד ו וראוהו חיל כשדים ורדפו אחריו והצבי הלך אל המערה והם א אחריו כשהיו על פתח המערה ראו צדקיהו יוצא מן המערה ולקחו אותו : ויעלהו אל נבוכד נצר רבלתה / והלא בא נבוכד נצר ירושלם אלא שארכו ימי המצור והלך לו נבוכד נצר : וידבר אתו משפטים / על שמרד בו והפר בריתו ועבר על שבועת יי׳ אשר השביעו באלהים : ואת כל חורי יהודה : קציני יהודה וסרין : בנחשתים

ואמרו אליך יו בטעמא פזר גדול וגלגל וסימ׳ במסר׳ רבתא בערך טעם : ויחרשו ממנו ז׳ חס׳ יוד בלישן החרשה וסימ׳ והחרש יעקב עד באם / יי׳ ילחם לכם ואתם תחרשון / ושמע אישה תנינא / כי החרש לה ביום שמעו בתרא / למה אתם מחרשים / הומה לי לבי לא אחרש / ויחרשו ממנו כי לא נשמע דספרא :

רש״י

ואת העיר הזאת תשרף באש׳ הרי אתה כאילו שורפה בידי׳ שאתה גורם לה : ויבואו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך וגו׳ מגיד שנתקיימה כאן נבואה עליונה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם וגו׳ : בשער התוך / בתרעא מציעא׳ שער העזרה שער ניקנור המזרחי והוא בין שער עזרת נשי׳ ובין שער ההיכל ורבותינו אמרו שער התוך שער שמתתכין בו הלכות עליהם הוא אומר מקים המספט שמה הרשע : דרך גן המלך / מערה היתה לו מביתו על ערבות יריחו ויצא לילך דרך המערה מה עשה הקב״ה לקיים ופרשתי את רשתי עליו זימן צבי לפני הכשדים מ מהלך על גג המערה חוץ לעיר ורצו אחריו לתפסו והוא רץ על פתח המערה וראו את צדקיהו יוצא מן ה המערה : וידבר אתו משפטים / למה עברת על השבועה : ואת כל חורי יהודה / אלו הסנהדרין על שהתירו לו את שבועתו :

ואת

כג ואת־כל־נשיך ואת־בניך מוצאים אל־הכשדים ואתה לא־תמלט מידם כי ביד מלך־בבל תתפש ואת־העיר הזאת תשרף באש :

כד ויאמר צדקיהו אל־ירמיהו איש אל־ידע בדברים־האלה ולא תמות :

כה וכי־ישמעו השרים כי־דברתי אתך ובאו אליך ואמרו אליך הגידה־נא לנו מה־דברת אל־המלך אל־תכחד ממנו ולא נמיתך ומה־דבר אליך המלך :

כו ואמרת אליהם מפיל־אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן למות שם :

כז ויבאו כל־השרים אל־ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל־הדברים האלה אשר צוה המלך ויחרשו ממנו כי לא־נשמע הדבר :

כח וישב ירמיהו בחצר המטרה עד־יום אשר־נלכדה ירושלם והיה כאשר נלכדה ירושלם :

לט

א בשנה התשעית לצדקיהו מלך־יהודה בחדש העשרי בא נבוכדראצר מלך־בבל וכל־חילו אל־ירושלם ויצרו עליה :

ב בעשתי־עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי בתשעה לחדש הבקעה העיר :

ג ויבאו כל שרי מלך־בבל וישבו בשער התוך נרגל שראצר סמגר־נבו שרסכים רב־סריס נרגל שראצר רב־מג וכל־שארית שרי מלך־בבל :

ד ויהי כאשר ראם צדקיהו מלך־יהודה וכל אנשי המלחמה ויברחו ויצאו לילה מן־העיר דרך גן המלך בשער בין החמתים ויצא דרך הערבה :

ה וירדפו חיל־כשדים אחריהם וישגו את־צדקיהו בערבות ירחו ויקחו אתו ויעלהו אל־נבוכדנאצר מלך־בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים :

ו וישחט מלך בבל את־בני צדקיהו ברבלה לעיניו ואת כל־חרי יהודה שחט מלך בבל :

(Masorah, margins: ג׳ / ב׳ ח׳ / ג׳ / זט׳ ב׳ / ד׳ לף כסי׳ ל׳ / יו בטע׳ אופן וגלגל / ל׳ / ב׳ דקריה וחד ומפיל תחנתי / ל׳ חס׳ ו׳ חס׳ כליש׳ / ב׳ חס׳ / יג׳ ב׳ / ל׳ / ב׳ / ג׳ / ב׳ מקרה / ב׳ חס׳ וחבירו דעלכי׳ וה׳ חס׳ כליש׳ / ב׳ א׳ מל׳ / ה׳)

ויות כל נשך וית בנך מתפקין לות כסדאי ואת לא תשתזיב מידהון ארי ביד מלכא דבבל תתמסר וית קרתא הדא תתוקד בנורא :

ואמר צדקיה לירמיה אנש לא ידע בפתגמיא האלין ולא תמות : וארי ישמעון רברביא ארי מללית עמך ויתון לותך וימרון לך חוי כען לנא מה מללית עם מלכא לא תכסי מננא ולא נקטלנך ומה מלל עמך מלכא :

ותימר להון בעו אנא בעי קדם מלכא בדיל דלא לאתבותי בית יהונתן לממת תמן :

ואתו כל רברביא לות ירמיה ושאילו יתיה וחוי להון ככל פתגמיא האלין דפקיד מלכא ושתיקו מניה ארי לא אשתמע פתגמא :

ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא עד יומא דאתכבישת ירושלם והוה כד אתכבישת ירושלם : בשתא תשיעתא לצדקיה מלך שבטא דבית יהודה בירחא עשיראה אתא נבוכד נצר מלכא דבבל וכל משריתיה לירושלם וצרו עלה :

בחדא עשרי שנין לצדקיה בירחא רביעאה בתשעה לירחא אתרעת קרתא : ואתו כל רברבי מלכא דבבל ויתיבו בתרעא מציעיתא נרגל שראצר סמגר נבו שר סכים רב סריס נרגל שראצר רב מג וכל שאר רברבי מלכא דבבל :

והוה כד חזנון צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל גברי עבדי קרבא ערקו ונפקו בליליא מן קרתא באורח גנתא דמלכא בתרעא בין שוריא ונפק באורח מישרא : ורדפו משרית כסדאי בתריהון ואדביקו ית צדקיה במישרי יריחו ודברו יתיה ואסקוהי לות נבוכד נצר מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומלל עמיה פתגמי דינין :

ונכס מלכא דבבל ית בני צדקיה ברבלה לעינוהי וית כל רברבי יהודה נכס מלכא דבבל :

בעשתי ג׳ וסימ׳ ויהי בארבעים שנה דריש סדר דברים / בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי / בעשתי עשר׳ שנה דצור דיחזקאל פלוגתא : ראם ב׳ ויאמר יעקב כאשר ראם / כאשר ראם צדקיהו : וישגו ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ וישגם וידבר אלהם / ארדוף אחרי הגדוד הזה האשגנו / פן ימהר והשגנו הרעה / וישגו אתו בערבות יריחו דמלכים / והברו קדמא דירמיה :

בנחשתים · שלשלאות של ברזל והם בלשון שנים לפי שהם לשתי הרגלים ובלשון נחשת כי מנחשת היו או מן ברזל חזק הנקרא נחושה : לביא אתו בבלה · כמו להביא וכן מהחל התרומה לביא בית יי׳ : ואת בית העם · כמו בתי העם דרך כלל · ובדרש ואת בית העם זה בית הכנסת : נבוזראדן · מלה אחת וכן כל נבוכדנצר ונבוכד ראצר מלה אחת : כרמים ויגבים · שדות וכן נקראו עובדי השדות יוגבים לכורמים וליוגבים וכן תירגם יונתן למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין : מאומה רע · בדגש הרי״ש רע בעולם לא תעשה לו שאם יהיה רע בעיניו בואו בבלה לא תביאהו שם ואם רע בעיניו השארו עם דלת העם אל תשאירהו : כי אם כאשר ידבר · אם כתוב ולא קרי : ונבושזבן · בכ״ן זעירא והוא אחד מן שלש׳ נו״ן זעירין : רבי מלך בבל · כמו על כל רב ביתו : וישלחו ויקחו את ירמיהו · זה הפסוק הוא ספור מה עשו בסוף הענין כי קודם שנתנו אותו אל גדליהו דבר עמו נבוזר אדן שמצאו בתוך הגולת אסור בזיקים כשאר הגולים שאסרום הכשדים שנכנסו בעיר והם לא היו יודעי׳ דבר בירמיהו מה צוה עליו נבוכד נצר כי לנבוזר אדן צוה ומה שאמר מחצר המטרה רוצה לומר כי משם לקחו אותו השרים כי שם היה עד יום שנלכדה ירושלם כמו שכתוב למעלה ואמר על ירמיהו שלקחו אותו השרים מחצר המטרה והוליכוהו עם שאר הגולים ונתנו אותו אל גדליהו כשצוה נבוזר אדן ושאר רבי המלך : להוציאהו אל הבית · אל הבית שהיה שם גדליהו וכן עשה : וישב בתוך העם · כמו שנאמר בסוף הענין וישב אתו בתוך העם : הנני מבי · חסר אל״ף למ״ד הפעל : והיו לפניך ביום ההוא · הדברים שנגזרתי על העיר יהיו לפניך שתראה אותם כלומ׳ שלא תפחד שימיתוך השרי׳ טרם כבוש העיר לפי שעשית בירמיהו כנגד רצונם ואתה בעבור שבטחת בי ואתה אחד והשרים רבים ועשית כנגדם תמלט מחרב והם ימותו בחרב אף על פי שאתה מבני ביתו של צדקיהו והם שיברחו עמו ימותו בחרב ואתה תמלט ותראה כבוש העיר ותראה שיתקיימו דברי בעיר זהו שאמר והיו לפניך כלומר תראה ולא תפחד שתמות בחרב והיתה לך נפשך לשלל : הדבר אשר היה אל ירמיהו · הדבר הזה הוא מה שאומר בסוף כל הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו ולפי שאמר ואל ירמיהו היה דבר יי׳ בהיותו עצור בחצר המטרה רוצה לומר שלא היה דבר יי׳ אליו עוד עד אחר כל הענין שמספר אחר כבוש ירושלם וכן הוא פירוש הפסוק הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת השם זה הדבו׳ מתי היה אחר שלוח אותו נבוזר אדן רב טבחים מן הרמה ואחר כל הענין שהולך ומספר בדבר גדליה על סוף כל הענין · ובדרש אותה דבר היה אל ירמיהו אחר שלוח אותו נבוזר אדן הוא מה שאמר ושבה אל גדליהו זהו דבר יי׳ שהיה אליו כי לא היה יודע לבחור אם ילך עם הגולה או אם ישאר ועודנו לא ישוב עד שהיה לו דבר יי׳ ואמר ושבה אל גדליהו : מן הרמה · כי ברמה נשאר נבוזר אדן כשנכנסו שאר שרי בבל לירושלם כי לא נזכר עמהם :

לביא ב׳ לשון ביאה וסים׳ לביא אתו בבלה · ויאמ׳ מהחל התרומה · וכל לשון ארי דכוו׳ במ״א מה אמך לביא : ועינך ז׳ בקריאה וסי׳ בניך ובנותי׳ נתני׳ לעם אחר · הנני נותנך למגור לך ולכל אהביך · קחנו ועיני׳ שים עליו · ועיניך את עיני מלך בבל · ועיניך על רמים · תהי נא אזנך קשבת · ועיניך דרכי תצרנה : ג׳ נוני״ן זעירין

וְיַת עֵינֵי צִדְקִיָּה עַוַּר וְאַסְרֵיהּ בְּשַׁלְשְׁלָן דִּנְחָשׁ לְאוֹבָלָא יָתֵיהּ לְבָבֶל : וְיַת בֵּית מַלְכָּא וְיַת בֵּית עַמָּא אוֹקִידוּ כַּסְדָּאֵי בְּנוּרָא וְיַת שׁוּרֵי יְרוּשְׁלֶם תָּרַעוּ : וְיַת שְׁאַר עַמָּא דְּאִשְׁתְּאָרוּ בְּקַרְתָּא וְיַת שְׁמִיעַיָּא דְּאִשְׁתְּמַעוּ עֲלוֹהִי וְיַת שְׁאַר עַמָּא דְּאִשְׁתְּאָרוּ אַגְלֵי נְבוּזַר אֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא לְבָבֶל : וּמִן עַמָּא חֲשִׁיכַיָּא דְּלֵית לְהוֹן מִדַּעַם אַשְׁאַר נְבוּזַר אֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה וּמַנִּנוּן לְמֶהֱוֵי מְפַלְּחִין בְּחַקְלִין וּבְכַרְמִין בְּיוֹמָא הַהוּא : וּפַקִּיד נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל עַל יִרְמְיָה בְּיַד נְבוּזַר אֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא לְמֵימַר : דַּבְּרֵהִי וְעֵינָךְ שַׁוִּי עֲלוֹהִי וְלָא תַעְבֵּד לֵיהּ מִדַּעַם בִּישׁ אֱלָהֵין כְּמָה דִּמְמַלֵּל עִמָּךְ כֵּן עֲבֵיד עִמֵּיהּ : וּשְׁלַח נְבוּזַר אֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא וּנְבוּשַׁזְבַּן רַב סָרִיס וְנֵרְגַל שַׁרְאֶצֶר רַב מָג וְכָל שְׁאַר רַבְרְבֵי מַלְכָּא דְבָבֶל : וּשְׁלַחוּ וּדְבַרוּ יַת יִרְמְיָהוּ מִדָּרַת בֵּית אֲסִירַיָּא וִיהַבוּ יָתֵיהּ לִגְדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן לְאַפָּקוּתֵיהּ לְבֵיתָא וִיתֵיב בְּגוֹ עַמָּא : וְעִם יִרְמְיָה הֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ כַּד הֲוָה כְּלֵי בְּדָרַת בֵּית אֲסִירַיָּא לְמֵימָר : אֵיזִיל וְתֵימַר לְעַבְדָּא דְמַלְכָּא צִדְקִיָּה לְמֵימָר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי יַת פִּתְגָמַי עַל קַרְתָּא הָדָא לְבִישְׁתָּא וְלָא לְטָבָא וִיהוֹן קֳדָמָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא : וְאֲשֵׁיזְבִנָּךְ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲמַר יְיָ וְלָא תִתְמְסַר בְּיַד גַּבְרַיָּא דְּאַתְּ דָּחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן : אֲרֵי שֵׁיזָבָא אֲשֵׁיזְבִנָּךְ וּבְחַרְבָּא לָא תִתְקְטֵל וּתְהֵי לָךְ נַפְשָׁךְ לְשֵׁיזָבָא אֲרֵי אִתְרְחֵצְתָּא עַל מֵימְרִי אֲמַר יְיָ : פִּתְגָּם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ בָּתַר דִּשְׁלַח יָתֵיהּ נְבוּזַר אֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא מִן רָמְתָא כַּד דְּבַר יָתֵיהּ

וְאֶת־עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם לָבִיא אֹתוֹ בָּבֶלָה : וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת־בֵּית הָעָם שָׂרְפוּ הַכַּשְׂדִּים בָּאֵשׁ וְאֶת־חֹמוֹת יְרוּשָׁלַםִ נָתָצוּ : וְאֵת יֶתֶר הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים אֲשֶׁר נָפְלוּ עָלָיו וְאֵת יֶתֶר הָעָם הַנִּשְׁאָרִים הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים בָּבֶל : וּמִן־הָעָם הַדַּלִּים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם מְאוּמָה הִשְׁאִיר נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וַיִּתֵּן לָהֶם כְּרָמִים וִיגֵבִים בַּיּוֹם הַהוּא : וַיְצַו נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עַל־יִרְמְיָהוּ בְּיַד נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים לֵאמֹר : קָחֶנּוּ וְעֵינֶיךָ שִׂים עָלָיו וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה רָּע כִּי אִם כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אֵלֶיךָ כֵּן עֲשֵׂה עִמּוֹ : וַיִּשְׁלַח נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים וּנְבוּשַׁזְבָּן רַב־סָרִיס וְנֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר רַב־מָג וְכֹל רַבֵּי מֶלֶךְ־בָּבֶל : וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְחוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ מֵחֲצַר הַמַּטָּרָה וַיִּתְּנוּ אֹתוֹ אֶל־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן לְהוֹצִאֵהוּ אֶל־הַבָּיִת וַיֵּשֶׁב בְּתוֹךְ הָעָם : וְאֶל־יִרְמְיָהוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה בִּהְיֹתוֹ עָצוּר בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה לֵאמֹר : הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ לְעֶבֶד־מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִי אֶת־דְּבָרַי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה וְהָיוּ לְפָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא : וְהִצַּלְתִּיךָ בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְלֹא תִנָּתֵן בְּיַד הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם : כִּי מַלֵּט אֲמַלֶּטְךָ וּבַחֶרֶב לֹא תִפֹּל וְהָיְתָה לְךָ נַפְשְׁךָ לְשָׁלָל כִּי־בָטַחְתָּ בִּי נְאֻם־יְהוָה :

מ

א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחַר שַׁלַּח אֹתוֹ נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים מִן־הָרָמָה בְּקַחְתּוֹ אֹתוֹ

בקריא׳ וסים׳ ונבושזבן רב סריס ונרגל שר אצר · נטע ארן וגשם יגדל · ונרנן מפריד אלוף : מבי׳ט חס׳ אל״ף בליש׳ ביאה וסים׳ כי על יום טוב בנו׳ המוציא והמבי דשמואל · הנני מבי אליך רעה דאחאב · ויבו ירבע׳ וכל דמלכים · לא אבי הרעה בימיו דהראית כי נכנע אחאב · הנני מבי את דברי אל העיר הזאת דספרא · עד היורש אבי לך · הלוך ואמרת לעבד · הבי המטפחת אשר עליך · בתרא פלוגתא :

רשי

ואת בית העם · בתי כנסיות : כורמי׳ ויוגבי׳ · שדות לעבדם כל יגיבה לשון חפירה אפוי״ץ בלע״ז : רבי · כמו שרי : אל גדליה בן אחיקם · שנפל אל הכשדים על פי ירמיה וכשנלכדה העיר מינהו שליט בנשארים שם : והיו לפניך ביום ההוא · והיו הדברים לפניך שתראה אותם מתקיימים : ביד האנשי׳ · ביד הכשדים : הדבר אשר היה · מה שכ׳ בסוף הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי׳ וגו׳ אלא שכתב תחלה על מה כאמר לו ומדרש אגדה באיכה רבתי מה היה הדבר ושובה אל גדליהו אמר לו או את בא עמהון ואנא מסובר הכא או את סובר הכא ואנא בא עמהון אמר אין אנא בא עמהון מה אנא מהני להון אלא יבוא בורייהון עמהון דסנין הוא מהני להון : מן הרמה · שהיה גולה מעכמו עמהן היה רואה בת שלולים בקולרין היה מכניס צוארו ביניהם כו׳ כדאיתא בפסיקתא דאפטרתא דברי ירמיהו · שאי אפשר לומ׳ שנתנו נבוזר אדן באזיקים שהרי צוהו נבוכד נצר אל תעש לו מאומה רע :

ויבא נ"א וסי' נמסר בסדר ויקהל: עיני כ"ט וסי' נמסר במס' רבתא בערך עין: ושובה ב' וחס' וחס' וסי' ל' גדליהו' הראה אתה: גדליה ה' וסים' ועודנו לא ישוב ושבה' ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם' ויבאו אל גדליה המצפתה' ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים' דבר יי' אשר היה' וא' ויריב וגדליה: ויונתן ז' וסים' עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר' ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדננו' ובני יונתן פלת' ובני ידע אחי שמי'

וְהוּא־אָסוּר בָּאזִקִּים בְּתוֹךְ כָּל־גָּלוּת יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה הַמֻּגְלִים בָּבֶלָה׃ וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים לְיִרְמְיָהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דִּבֶּר אֶת־הָרָעָה הַזֹּאת אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ וַיָּבֵא וַיַּעַשׂ יְהוָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר כִּי־חֲטָאתֶם לַיהוָה וְלֹא־שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְהָיָה לָכֶם דָּבָר הַזֶּה׃ וְעַתָּה הִנֵּה פִתַּחְתִּיךָ הַיּוֹם מִן־הָאזִקִּים אֲשֶׁר עַל־יָדֶךָ אִם־טוֹב בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא אִתִּי בָבֶל בֹּא וְאָשִׂים אֶת־עֵינִי עָלֶיךָ וְאִם־רַע בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא־אִתִּי בָבֶל חֲדָל רְאֵה כָּל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ אֶל־טוֹב וְאֶל־הַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לָלֶכֶת שָׁמָּה לֵךְ׃

ה וְעוֹדֶנּוּ לֹא־יָשׁוּב וְשֻׁבָה אֶל־גְּדַלְיָה בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן אֲשֶׁר הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּעָרֵי יְהוּדָה וְשֵׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם אוֹ אֶל־כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לָלֶכֶת לֵךְ וַיִּתֶּן־לוֹ רַב־טַבָּחִים אֲרֻחָה וּמַשְׂאֵת וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃ וַיָּבֹא יִרְמְיָהוּ אֶל־גְּדַלְיָה בֶן־אֲחִיקָם הַמִּצְפָּתָה וַיֵּשֶׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּאָרֶץ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם כִּי־הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בָּאָרֶץ וְכִי הִפְקִיד אִתּוֹ אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וָטָף וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ מֵאֲשֶׁר לֹא־הָגְלוּ בָּבֶלָה׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּדַלְיָה הַמִּצְפָּתָה וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָהוּ וְיוֹחָנָן וְיוֹנָתָן בְּנֵי־קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בֶן־תַּנְחֻמֶת וּבְנֵי עֵופַי הַנְּטֹפָתִי וִיזַנְיָהוּ בֶּן־הַמַּעֲכָתִי הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם׃ וַיִּשָּׁבַע לָהֶם גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וּלְאַנְשֵׁיהֶם לֵאמֹר אַל־תִּירְאוּ מֵעֲבוֹד הַכַּשְׂדִּים שְׁבוּ בָאָרֶץ וְעִבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְיִיטַב לָכֶם׃

י וַאֲנִי הִנְנִי יֹשֵׁב בַּמִּצְפָּה לַעֲמֹד לִפְנֵי הַכַּשְׂדִּים אֲשֶׁר יָבֹאוּ אֵלֵינוּ וְאַתֶּם אִסְפוּ יַיִן וְקַיִץ וְשֶׁמֶן וְשִׂמוּ בִּכְלֵיכֶם וּשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר־תְּפַשְׂתֶּם׃ וְגַם כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר־בְּמוֹאָב וּבִבְנֵי־עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וַאֲשֶׁר בְּכָל־הָאֲרָצוֹת שָׁמְעוּ כִּי־נָתַן מֶלֶךְ־בָּבֶל שְׁאֵרִית לִיהוּדָה וְכִי הִפְקִיד עֲלֵיהֶם אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן׃

וְהוּא אֲסִיר בְּעִזְקַיָא בְּגוֹ כָל גָלוּת יְרוּשְׁלֶם וִיהוּדָה דְאִתְגְלִיאוּ לְבָבֶל׃ וּדְבַר רַב קָטוֹלַיָא לְיִרְמְיָה וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ גְזַר יַת בִּישְׁתָא הָדָא עַל אַתְרָא הָדֵין׃ וְאַיְתֵי וְקַיֵים יְיָ כְּמָא דְמַלֵיל אֲרֵי חַבְתוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבֶּלְתּוּן לְמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לְכוֹן פִּתְגָמָא הָדֵין׃ וּכְעַן הָא שְׁרֵיתָךְ יוֹמָא דֵין מִן עִזְקַיָא דִי עַל יְדָךְ אִם תָקִין בְּעֵינָךְ לְמֵיתָא עִמִי לְבָבֶל אֱתָא וַאֲשַׁוֵי יַת עֵינַי עֲלָךְ וְאִם בִּישׁ בְּעֵינָךְ לְמֵיתֵי עִמִי לְבָבֶל אִתְמְנַע חֲזֵי כָל אַרְעָא קֳדָמָךְ לִדְתָקִין וְלִדְכָשַׁר בְּעֵינָךְ לְמֵיזַל תַמָן אֱזֵיל׃ וְאִם לֵית אַתְּ צָבֵי לְמֵתַב וְתוּב לְוַת גְדַלְיָה בַר אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן דְמַנֵי מַלְכָּא דְבָבֶל בְּקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְתֵיב עִמֵיהּ בְּגוֹ עַמָא אוֹ לְכָל דְכָשַׁר בְּעֵינָךְ לְמֵיזַל אֱזֵיל וּמַנֵיהּ לֵיהּ רַב קָטוֹלַיָא מַתְנָן וּנְבִזְבָּן וְשַׁלְחֵיהּ׃ וַאֲתָא יִרְמְיָה לְוַת גְדַלְיָה בַר אֲחִיקָם לְמִצְפַּיָא וִיתֵיב עִמֵיהּ בְּגוֹ עַמָא דְאִשְׁתְּאַרוּ בְּאַרְעָא׃ וּשְׁמַעוּ כָל רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דִי בְחַקְלָא אִנוּן וְגֻבְרֵיהוֹן אֲרֵי מַנֵי מַלְכָּא דְבָבֶל יַת גְדַלְיָה בַר אֲחִיקָם בְּאַרְעָא וַאֲרֵי מַנֵי עִמֵיהּ גֻבְרַיָא וּנְשַׁיָא וְטַפְלָא וּמַחֲשִׁיכֵי עַמָא דְאַרְעָא מִדְלָא אִתְגְלִיאוּ לְבָבֶל׃ וַאֲתוֹ לְוַת גְדַלְיָה לְמִצְפַּיָא וְיִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה וְיוֹחָנָן וְיוֹנָתָן בַּר קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בַּר תַנְחוּמֶת וּבְנֵי עֵיפַי דְמִנְטוֹפָא וִיזַנְיָה בַר מַעֲכַת אִנוּן וְגֻבְרֵיהוֹן׃ וְקַיֵים לְהוֹן גְדַלְיָה בַר אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן וּלְגֻבְרֵיהוֹן לְמֵימַר לָא תִדְחֲלוּן מִלְמִפְלַח לְכַסְדָאֵי תִּבוּ בְאַרְעָא וּפְלַחוּ יַת מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִיטַב לְכוֹן׃ וַאֲנָא הָא אֲנָא יָתֵיב בְּמִצְפַּיָא לְמֵיקָם קֳדָם כַּסְדָאֵי דְיֵיתוֹן עֲלָנָא וְאַתּוּן כְּנוֹשׁוּ חַמְרָא וְדִבְלָתָא וּמִשְׁחָא וְשַׁווּ בְּמָנֵיכוֹן וּתְבוּ בְּקִרְוֵיכוֹן דַאֲחַדְתּוּן׃ וְאַף כָּל יְהוּדָאֵי דִי בְמוֹאָב וּבִבְנֵי עַמוֹן וּבֶאֱדוֹם וְדִי בְכָל מְדִינָתָא שְׁמַעוּ אֲרֵי שְׁבַק מַלְכָּא דְבָבֶל שְׁאָרָא לְדְבֵית יְהוּדָה וַאֲרֵי מַנֵי עֲלֵיהוֹן יַת גְדַלְיָה בַר אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן׃

ותבו

רש"י

באזיקים · בזיי"ם בלעז: פתחתיך · לשון ויפתח הגמלים וכתי הא כען שריתך ומנחם פתר כלם לשון פתיחה ממש: יי' אלהיך דבר וגו' · למה אתה מצטער עליהם והלא אתה נבאת להם ולא שמעו כלאיתא בפסיקתא: ועודנו לא ישוב · בכל זאת לא היה חפץ לשוב אמר לו הקב"ה ושוב אל גדליהו אשר הופקד על העניי' הנשארים גם הם צריכין לך כאשר היה הגולים: ארוחה ומשאת · מתנן ונבזבן: וקיץ · דבלה: ורבי

רדק

באזיקים · האל"ף נחה ופי' טבעות כבלים שיאסרו בהם הידים: יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת · כי שמעו מה שהיה מתנבא להם ירמיהו: כי חטאתם · כנגד הכלל כמו שאמר הע' למשה דבינו עד אנה מאנתם: והיה לכם דבר הזה · דבר הזה כתיב וקרי הדבר ופירושו כמו שדבר יי' כן היה לכם: הנה פתחתיך · שלקחו מתוך הגלו' או פתחו מן האזיקים: ועודנו לא ישוב ושובה אל גדליה בן אחיקם · ועוד ירמיהו לא אמ' לו שישוב אבן נבוזר אדן כי דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה אחר שדעתך להשאר שוב אל גדליה ושב אתו או אל כל הישר בעיניך ללכת או עם גדליה במקום שהוא או במקום אחר שתבחר בארץ לשבת שם לך עשה כרצונך ויונתן תרגם ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם: ארוחה ומשאת · שניהם ענין מנחה והכפל רוצה לומ' שני מיני מנחה ותרגם יונתן מתנן ונבזבן: אשר בשדה · רוצה לומ' בכפרים: והחילים · הם שברחו מפני הכשדים הנה והנה והקימו להם שרים להתנהג על פיהם: וקיץ · פירוש פירות הקיץ שמייבשי' אות' כמו תאנים וזולתם והראשון וקיץ בשו"א הוי"ו והשני וקיץ הרב' בקמץ הוי"ו: אשר תפשתם · שתפשתם אותם לשבת בם: בעלים

מסרה

בני השם הגידוני' וידבקו פלשתי' את שאול דד"ה' ויבאו אל גדליה המצפתה' ומן ריש' דשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש דכו' יונתן במ"ב יהונת' וסים' לכה ונעברה אל מצב הערלים ויאמ' יהונת' הנה אנחנו' ומן ויהי ככלתו עד סוף סיפר' דכו' במ"א יונתן וסי' וידבר שאול אל יונתן בנו' וכל עזרא דכו' יונתן במ"א יהונתן וסי' לבלגה שמוע לשמעיה: גדליהו בן אחיקם בן שפן ו' וסים' והעם הנשאר בארץ יהודה דמלכים' וישבע להם גדליהו דסיפ'' וישלח ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה' ועודנו לא ישוב ושבה אל' וגם כל היהודים אשר במואב' וישב ישמעאל את כל שארית' את הגברי' ואת הנשים' ואני הצעיר המאסף מצאתי בכל הספרי' אשר לפני בפסוק ויקם ישמעאל בן נתניה גדליהו בן אחיקם בן שפן ובפסוק וישב ישמעאל את כל שארית שמביא המסר' אין בו בן שפן ובכל ספרי המסורה מביא פסוק וישב ישמעאל במספ' הש ש גדליהו בן אחיקם בן שפן:

יככה ג׳ בקריאה וסי׳ כה אמר יי׳ אל תירא עמי יושב ׳ למה יככה נפש ונפוצו׳ יומם השמש לא יככה: תעשה ד׳ קמצי׳ וסימ׳ אם תעשה עמנו רעה׳ ויאמר גדליהו בן אחיקם׳ ומה תעשה לשמך הגדול׳ ותאמר לו אל אחי: וימת ה׳ וסימ׳ בלשון ארמי אבאש דויג לגדליה וקטל נוניה׳ ופי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ב: ואת הכשדים ג׳ וסימ׳ בא ישמעאל בן נתניה דמלכים׳ ואת כל היהודים דירמיה׳ הנני מסב את כלי המלחמה:

וישבו כל־היהודים מכל־המקמות אשר נדחו־שם ויבאו ארץ־יהודה אל־גדליהו המצפתה ויאספו יין וקיץ הרבה מאד: ויוחנן בן־קרח וכל־שרי החילים אשר בשדה באו אל־גדליהו המצפתה: ויאמרו אליו הידע תדע כי בעליס׳ מלך בני־עמון שלח את־ישמעאל בן־נתניה להכתך נפש ולא־האמין להם גדליהו בן־אחיקם: ויוחנן בן־קרח אמר אל־גדליהו בסתר במצפה לאמר אלכה נא ואכה את־ישמעאל בן־נתניה ואיש לא ידע למה יככה נפש ונפצו כל־יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה: ויאמר גדליהו בן־אחיקם אל־יוחנן בן־קרח אל־תעש את־הדבר הזה כי־שקר אתה דבר אל־ישמעאל:

מא

ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן־נתניה בן־אלישמע מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו אל־גדליהו בן־אחיקם המצפתה ויאכלו שם לחם יחדו במצפה: ויקם ישמעאל בן־נתניה ועשרת האנשים ׳ אשר־היו אתו ויכו את־גדליהו בן־אחיקם בן־שפן בחרב וימת אתו אשר־הפקיד מלך־בבל בארץ: ואת כל־היהודים אשר־היו אתו את־גדליהו במצפה ואת־הכשדים אשר נמצאו־שם את אנשי המלחמה הכה ישמעאל: ויהי ביום השני להמית את־גדליהו ואיש לא ידע: ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון שמנים איש מגלחי זקן וקרעי בגדים ומתגדדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית יהוה: ויצא ישמעאל בן־נתניה לקראתם מן־המצפה הלך הלך ובכה ויהי כפגש אתם ויאמר אליהם באו אל־גדליהו בן־אחיקם: ויהי כבאם אל־תוך העיר וישחטם ישמעאל בן־נתניה אל־תוך הבור הוא והאנשים אשר־אתו: ועשרה אנשים נמצאו־בם ויאמרו אל־ישמעאל אל־תמתנו כי־יש־לנו מטמנים בשדה חטים ושערים ושמן ודבש ויחדל ולא המיתם בתוך אחיהם:

ותבו כל יהודאי מכל אתריא דאתבדרו לתמן ואתו לארעא דבית יהודה לות גדליה למצפיא וכנשו חמרא ודבילתא סגי לחדא: ויוחנן בר קרח וכל רבני חילותא דיבחקלא אתו לות גדליהו למצפיא: ואמרו ליה המדע תדע ארי בעליס מלכא דבני עמון שלח ית ישמעאל בר נתניה למקטלך נפש ולא האמין להון גדליה בר אחיקם: ויוחנן בר קרח אמר לגדליה בסתרא במצפיא למימר אזיל כען ואמחי ית ישמעאל בר נתניה ואנש לא ידע למה יקטלנך נפש ויתבדרון כל דבית יהודה דאתכנישו לותך ויוביד שארא דבית יהודה: ואמר גדליה בר אחיקם ליוחנן בר קרח לא תעביד ית פתגמא הדין ארי שקרא את ממלל על ישמעאל: והוה בירחא שביעאה אתא ישמעאל בר נתניה בר אלישמע מזרעא דמלכותא ורברבי מלכא ועסרא גברין עמיה לות גדליה בר אחיקם למצפיא ואכלו תמן לחמא כחדא במצפיא: וקם ישמעאל בר נתניה ועסרא גברין דהוו עמיה ומחו ית גדליה בר אחיקם בר שפן בחרבא וקטל יתיה דמני מלכא דבבל בארעא: וית כל יהודאי דהוו עמיה עם גדליה במצפיא וית כסדאי דאשתכחו תמן ית גברי עבדי קרבא קטל ישמעאל: והוה ביומא תנינא למקטל ית גדליה ואנש לא ידע: ואתו גבריא משכם ומשילו ומשמרון תמנן גברין כד מגלחין דקניהון ומבזעין לבושיהון ומתחממין וקורבנא ולבונתא בידיהון לאיתאה לבית מקדשא דיי: ונפק ישמעאל בר נתניה לקדמותהון מן מצפיא אזיל מיזל ובכי והוה כד ערע יתהון ואמר להון עולו לות גדליה בר אחיקם: והוה כמעלהון לגו קרתא ונכיסנון ישמעאל בר נתניה לגו גובא הוא וגבריא די עמיה: ועסרא גברין אשתכחו בהון ואמרו לישמעאל לא תקטלננא ארי אית לנא מטמורין בחקלא חטין וסערין ומשח ודבש ואתמנע ולא קטלנון בגו אחוהון:

וגובא

רדק

בעלים ׳ בסמך: אל תעש ׳ כתיב אל תעשה קרי והענין אחד: ויהי בחדש השביעי׳ כמו מחד חדש ובר״ה נהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוצאי ר״ה מפני שהוא י״ט: מזרע המלוכה׳ מלכות בית דוד וקנא בגדליה שהפקידו מלך בבל על הארץ ורז״ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרי היה כי ירחמאל לקח אשה ושמה עטרה כמו שכתוב בדברי הימי׳ ואמרו עטרה זו היתה גויה ובת מלכי׳ היתה ולקחה ירחמאל להתעטר בה לפי שהיתה בת מלכי׳ ולפיכך קרא שמה עטרה ואמרו ש׳ תאמן בגר עד כ״ד דורות ומעטרה עד ישמעאל זה כ״ד דורות כמו שכתוב שם והכה הרג גדליה: ורבי המלך׳ מקצת שרי המלך צדקיהו כי לא הלכו כלם עמו: אשר הפקיד׳ פירוש שקנא בו בעבור שהפקידו מלך בבל בארץ: מגלחי זקן וקרועי בגדים׳ על חרבן בית המקדש: ומתגודדים׳ ששרטו שריטות בבשרם לאבל: להביא בית יי׳ ׳ כי כשנסעו ממקומם לא ידעו בחרבן הבית וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו ותימ׳ הוא מן החדש החמישי שחרב הבית עד החדש השביעי איך לא שמעו בשילו ובשכם ובשמרון כי נלכדה ירושלם וחרב הבית וגלו ישראל ממנה ויש לפר׳ כי שמעו בכבוש ירושלם ובגלות ישרא׳ ממנה אבל חשבו כיון שהשאיר נבוזר אדן דלת הארץ השאיר גם בית ה׳ המקדש שלא נתצו ושרפו כלו או מקצתו שיקריבו הנשארים בארץ קרבנותיהם וכיון ששמעו בדרך שנשרף בית יי׳ קרעו בגדיהם ושמעו גם כן כי מלך בבל הפקיד גדליה בארץ והיו באים אליו: הלך ובכה׳ היה מראה עצמו בוכה: אשר

רש״י

ורבי המלך ׳ ושרי שמלך כתקכלו בו ש שכשל גדולה: להביא בית יי׳ ׳ כשנסעו מביתם לא היו יודעים בחורבן הבית ובדרך שמעו וקרעו בגדיהם וגלחו זקנם והתגודדו לשון שריטה: אשר

מסרה

בכה ובכה ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות: וישחטם ג׳ בקריאה וסימ׳ וישחטם במדבר ׳ ויורדם אליהו אל נחל קישון ׳ וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור:

הבור ב׳ וסימ׳ והבור רק אין בו מים ׳ והבור אשר השליך שם ישמעאל : נתניהו ה׳ וסימ׳ וישלחו כל השרים אל ברוך ׳ ויבאו אל גדליה המצפתה ׳ והבור אשר השליך שם ישמעאל ׳ החמשי נתניהו בניו ואחיו ׳ ועמה׳ הלוי׳ שמעיהו : אל מים בקצת ספרי מסרה נמס׳ עם או״תן שהם על מים וזה לא נמצא בספרים המדוייקי׳ וג״ם בהרבה ספרי מסרה ספרדים כי א״נם אלא ז׳ על מים וזה לא נמנה עמהם וג׳ אל מים וזה א׳ מהם וזאת

והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו הוא אשר עשה המלך אסא מפני בעשא מלך ישראל אתו מלא ישמעאל בן נתניהו חללים : וישב ישמעאל את כל שארית העם אשר במצפה את בנות המלך ואת כל העם הנשארים במצפה אשר הפקיד נבוזראדן רב טבחים את גדליהו בן אחיקם וישבם ישמעאל בן נתניה וילך לעבר אל בני עמון : וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר אתו את כל הרעה אשר עשה ישמעאל בן נתניה : ויקחו את כל האנשים וילכו להלחם עם ישמעאל בן נתניה וימצאו אתו אל מים רבים אשר בגבעון : ויהי כראות כל העם אשר את ישמעאל את יוחנן בן קרח ואת כל שרי החילים אשר אתו וישמחו : ויסבו כל העם אשר שבה ישמעאל מן המצפה וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח : וישמעאל בן נתניה נמלט בשמנה אנשים מפני יוחנן וילך אל בני עמון : ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר אתו את כל שארית העם אשר השיב מאת ישמעאל בן נתניה מן המצפה אחר הכה את גדליה בן אחיקם גברים אנשי המלחמה ונשים וטף וסרסים אשר השיב מגבעון : וילכו וישבו בגרות כמוהם אשר אצל בית לחם ללכת לבוא מצרים : מפני הכשדים כי יראו מפניהם כי הכה ישמעאל בן נתניה את גדליהו בן אחיקם אשר הפקיד מלך בבל בארץ :

מב

ויגשו כל שרי החילים ויוחנן בן קרח ויזניה בן הושעיה וכל העם מקטן ועד גדול : ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו לפניך והתפלל בעדנו אל יהוה אלהיך בעד כל השארית הזאת כי נשארנו מעט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו : ויגד לנו יהוה אלהיך את הדרך אשר נלך בה ואת הדבר אשר נעשה :

וגובא די רמא תמן ישמעאל ית כל פגרי גבריא די קטל ביד גדליה הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא מלכא דישראל יתיה מלי ישמעאל בר נתניה קטילין : ושבא ישמעאל ית כל שארא דעמא די במצפיא ית בנת מלכא וית כל עמא דאשתארו במצפיא דמני נבוזר אדן רב קטוליא על גדליה בר אחיקם ושבנון ישמעאל בר נתניהו ואזל למעבר לות בני עמון : ושמע יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל בישתא דעבד ישמעאל בר נתניה : ודברו ית כל גבריא ואזלו לאגחא על ישמעאל בר נתניה ואשכחו יתיה על בריכת מיין סגיאין די בגבעון : והוה כד חזא כל עמא דעם ישמעאל ית יוחנן בר קרח וית כל רבני חילותא די עמיה וחדיאו : ואסתחרו כל עמא דשבא ישמעאל מן מצפיא ותבו ואזלו לות יוחנן בר קרח : וישמעאל בר נתניה אשתזיב בתמניא גברין מן קדם יוחנן בר קרח ואזל לות בני עמון : ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל שארא דעמא דאתיב מלות ישמעאל בר נתניה מן מצפיא בתר די קטל ית גדליה בר אחיקם גברין גברי עבדי קרבא ונשיא וטפלא ורברביא די אתיב מגבעון : ואזלו ויתיבו בגירות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה די בסטר בית לחם למיזל למעל למצרים : מן קדם כסדאי ארי דחילו מן קדמיהון ארי קטל ישמעאל בר נתניה ית גדליה בר אחיקם דמני מלכא דבבל בארעא : וקריבו כל רבני חילותא ויוחנן בר קרח ויזניה בר הושעיה וכל עמא מזעירא ועד רבא : ואמרו לירמיה נביא תתקבל כען בעותנא קדמך וצלי עלנא קדם יי אלהך על כל שארא הדין ארי אשתארנא זעיר מסגי כמא דעינך חזין יתנא : ויחוי לנא יי אלהך ית אורחא דנהך בה וית פתגמא דנעביד :

ואמר

רשי

אשר הכה ביד גדליהו ׳ מתוך ׳ שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש העלה עליו כאילו הרגנו על ידו : על מים רבים ׳ על בריכת מיין סגיאין : גנרות כמהם ׳ גנרות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה כשבא מן מלחמת אבשלום כמו שנאמר בספר שמואל אתי יעבר כמהם וגו׳ :

ויאל

מסרה

המסרה שמונה זה נ״כ כתוב שם על מים ח׳ בקריא׳ ונראה טעות : וכל שרי ז׳ דסמי׳ וסימ׳ והנו נצב על עלתו ׳ יוחנ׳ בן קרח וכל שרי החיילי׳ ׳ וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי ׳ ויקח יוחנן בן קרח ׳ וחבירו ׳ ולא שמע יוחנן ׳ והאחשדרפנים והפחות : ויאמרו ז׳ בטע׳ ד״פ וסי׳ הבה נבנה לנו עיר ׳ הבה נלבנה ׳ אבל אשמים ׳ לכו ונפילה גורלות דיונה ׳ למלאכים הבאים ׳ ויאמרו אל ירמיהו הנבי׳ תפל נא תחנתינו :

רדק

אשר הכה ביד גדליהו ׳ בסבת גדליהו כי הוא היה סבה להריגת כלם כי בעבורו באו למצפה לכבודו וכיון שהרג גדליהו הרג גם כן אשר היו עמו והבאים אליו וכן היד יואב אתך בכל זאת סבתו אם הוא סבב את הדבר ויש לפרש ביד גדליה במקום גדליהו כלומר במקום שהיה בו במצפה וכן ויד תהיה לך איש על ידו פירושו מקום ורז״ל אמרו וכי גדליהו הרגם והלא ישמעאל הרגם אלא כיון שהיה לו לחוש על עצת יוחנן ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגם בידו : אשר עשה המלך אסא מפני בעשא ׳ לא נזכר זה הבור אלא במקום הזה ותרגם יונתן הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא : ואת בנות המלך ׳ כי לא הכה ישמעאל את אנשי המלחמה שהיו במצפה אבל העם שלא היו אנשי המלחמה והנשים והטף שבה אותם ישמעאל ובנות המלך שנשארו עם גדליה גם כן שבה אותם ולא הגלם נבוזר אדן עם הגלות אלא השאיר עם דלת העם ולא ידענו אם היו בנות המלך צדקיהו או יהויכין או יהויקים : לעבור את בני עמון ׳ כמו אל בני עמון וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן את מי הנדת מלין כמו אל מי : אל מים רבים אשר בגבעון ׳ כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על ותרג׳ יונתן על בריכת מיין סגיאין די בגבעון : וסריסי׳ תרגם יונתן ורברביא : בגרות כמהם ׳ במקום שגר שם כמהם בן ברזילי אולי הוא בנה אותו ובא לגור שם לפי׳ נקרא על שמו ויונתן תרגם בגרות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה :

אשר

רדק

אשר אנו שולחים · אנו כתיב וקרי אנחנו והענין אחד אלא שמלת אנו לא נמצא במקרא עוד אלא זה אבל הוא כהוג בלשון משנה ובתלמוד: אם שוב תשבו · שוב מקור בחסרון פ"א הפעל ומשפטו בתשלומו ישוב ואף על פי שאין המנהג במקור שהו' כזה המשקל בנחי הפ"א לבא חס' הנה כמוהו ידעתי כי כל תוכל כמו יכול: והשיב אתכם אל אדמתכ' · על הגולים אמר ואמר אתכם כי הרוב גלו והמעט נכלל ברוב;

לאלה

והמה י' ר"פ וסימ' נמסר בישעיה סימ' ס"ג: אם ח' ר"פ בספרא וסי' אם עונינו ענו בנו יי' · אם ימשו החקי' הא"ה' · אם שוב תשבו בארץ' · אם יסתר איש במסתרים ואני' · אם יצאתי השדה והנה חללי' · אם תשוב ישראל נאם יי' אלי' · אם טוב ואם רע בקול' · אם בוצרים באו לך אם שודדי לילה: נחמה אל ז' בליש' וסימ' נמסר בשמואל ב' ריש סימ' י': ואתן ג' וסימ' מאשר יקרת בעיני נכבדת' · ואנכי אמרתי איך אשיתך' · ואתן לך

תרגום

ואמר להון ירמיה נביא שמעית הא אנא מצלי קדם יי אלהכון כפתגמיכון ויהי כל פתגם דיתיב יי יתכון אחוי לכון לא אמנע מנכון פתגם: ואנון אמרו לירמיה יהי מימרא דיי בנא לסהיד קשוט ומהימן אם לא ככל פתגמיא די שלחנך יי אלהך לותנא כן נעביד: אם טב ואם ביש למימרא דיי אלהנא די אנחנא שלחין יתך לקדמוהי נקבל בדיל דייטב לנא ארי נקבל למימרא דיי אלהנא: והוה מסוף עשרא יומין והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה: וקרא ליוחנן בר קרח ולכל רבני חילותא דעמיה ולכל עמא למזעירא ועד רבא: ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל דשלחתון יתי לקדמוהי למבעי בעותכון קדמוהי: אם מתב תיתבון בארעא הדא ואבני יתכון ולא אפגר ואקים יתכון ולא אטלטל ארי תבירת מן בישתא דעבדית לכון: לא תדחלון מן קדם מלכא דבבל די אתון דחלין מן קדמוהי לא תדחלון מניה אמר יי ארי בסעדכון מימרי למפרק יתכון ולשזבא יתכון מן ידיה: ואתן לכון רחמין וירחים עליכון ויתיב יתכון לארעכון: ואם אמרין אתון לא נתיב בארעא הדא בדיל דלא לקבלא למימרא דיי אלהכון: למימר לא אלהן לארעא דמצרים נעול דלא נחזי עבדי קרבא וקל שופרא לא נשמע וללחמא לא נכפן ותמן נתיב: וכען כבן קבילו פתגמא דיי שארא דבית יהודה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אם אתון שואה תשוון אפיכון למעל למצרים ותעלון לאתותבא תמן: ותהי חרבא די אתון דחלין מניה תמן תדביק יתכון בארעא דמצרים וכפנא די אתון יצפין מניה תמן ידביק בתריכון למצרים ותמן תמותון: ויהון כל גבריא דשויאו ית אפיהון למעל למצרים לאתותבא תמן יתקטלון בחרבא בכפנא ובמותא ולא יהי להון שאר ומשיזיב מן קדם בישתא די אנא מיתי עליהון:

ירמיה מב

ויאמר אליהם ירמיהו הנביא שמעתי הנני מתפלל אל־יהוה אלהיכם כדבריכם והיה כל־הדבר אשר־יענה יהוה אתכם אגיד לכם לא־אמנע מכם דבר: והמה אמרו אל־ירמיהו יהי יהוה בנו לעד אמת ונאמן אם־לא ככל־הדבר אשר ישלחך יהוה אלהיך אלינו כן נעשה: אם־טוב ואם־רע בקול יהוה אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע למען אשר ייטב־לנו כי נשמע בקול יהוה אלהינו:

ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו: ויקרא אל־יוחנן בן־קרח ואל כל־שרי החילים אשר אתו ולכל־העם למקטן ועד־גדול: ויאמר אליהם כה־אמר יהוה אלהי ישראל אשר שלחתם אתי אליו להפיל תחנתכם לפניו: אם־שוב תשבו בארץ הזאת ובניתי אתכם ולא אהרס ונטעתי אתכם ולא אתוש כי נחמתי אל־הרעה אשר עשיתי לכם: אל־תיראו מפני מלך בבל אשר־אתם יראים מפניו אל־תיראו ממנו נאם־יהוה כי־אתכם אני להושיע אתכם ולהציל אתכם מידו: ואתן לכם רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם אל־אדמתכם: ואם־אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת לבלתי שמע בקול יהוה אלהיכם: לאמר לא כי ארץ מצרים נבוא אשר לא־נראה מלחמה וקול שופר לא נשמע וללחם לא־נרעב ושם נשב: ועתה לכן שמעו דבר־יהוה שארית יהודה כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אם־אתם שום תשמון פניכם לבא מצרים ובאתם לגור שם: והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים והרעב אשר־אתם דאגים ממנו שם ידבק אחריכם מצרים ושם תמתו: ויהיו כל־האנשים אשר־שמו את־פניהם לבוא מצרים לגור שם ימותו בחרב ברעב ובדבר ולא־יהיה להם שריד ופליט מפני הרעה אשר אני מביא עליהם:

רשי

וקול שופר: שתוקעין הצופים להזהיר את העם:

ונטעתים

מסרה

רחמים ורחם: נראה ה' בקריאה וסימ' ימהר יחישה מעשהו · כחשו ביי' ויאמרו לא הוא' לאמ' לא כי ארץ מצרי' נבוא' · נשכים לכרמי' נראה · באורך נראה אור: תשימון ג' בקריא' וסימ' לא תשימון עליו נשך · אם שום תשימון פניכ' · עד אנה תשימו קנצי למלין · אנ"ך:

נתך ג׳ וסימ׳ ויחדלו הקולות והברד ומטר׳ עד נתך מים עליהם׳ כאשר נתך אפי: וככל ה׳ בקריאה וסימ׳ ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו׳ וככל החזון הזה דדה׳ כי התעיתי׳ בנפשתיכ׳ וככל החזון הזה׳ וככל כתי הכינתי לבית יי׳ אלהי דדה: תמותו ז׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ: וכל שרי ז׳ וסימ׳ נמס׳ לעיל בסיפרא

כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל כאשר נתך אפי וחמתי על־ישבי ירושלם כן תתך חמתי עליכם בבאכם מצרים והייתם לאלה ולשמה ולקללה ולחרפה ולא־תראו עוד את־המקום הזה: דבר יהוה עליכם שארית יהודה אל־תבאו מצרים ידע תדעו כי־העידתי בכם היום: כ כי התעתים בנפשותיכם כי־אתם שלחתם אתי אל־יהוה אלהיכם לאמר התפלל בעדנו אל־יהוה אלהינו וככל אשר יאמר יהוה אלהינו כן הגד־לנו ועשינו: ואגד לכם היום ולא שמעתם בקול יהוה אלהיכם ולכל אשר־שלחני אליכם: ועתה ידע תדעו כי בחרב ברעב ובדבר תמותו במקום אשר חפצתם לבוא לגור שם:

מג

א ויהי ככלות ירמיהו לדבר אל־כל־העם את־כל־דברי יהוה אלהיהם אשר שלחו יהוה אלהיהם אליהם את כל־הדברים האלה: ויאמר עזריה בן־הושעיה ויוחנן בן־קרח וכל־האנשים הזדים אמרים אל־ירמיהו שקר אתה מדבר לא שלחך יהוה אלהינו לאמר לא־תבואו מצרים לגור שם: כי ברוך בן־נריה מסית אתך בנו למען תת אתנו ביד־הכשדים להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל: ולא־שמע יוחנן בן־קרח וכל־שרי החילים וכל־העם בקול יהוה לשבת בארץ יהודה: ה ויקח יוחנן בן־קרח וכל־שרי החילים את כל־שארית יהודה אשר־שבו מכל־הגוים אשר נדחו־שם לגור בארץ יהודה: את־הגברים ואת־הנשים ואת־הטף ואת־בנות המלך ואת כל־הנפש אשר הניח נבוזראדן רב־טבחים את־גדליהו בן־אחיקם בן־שפן ואת ירמיהו הנביא ואת־ברוך בן־נריהו: ויבאו ארץ מצרים כי לא שמעו בקול יהוה ויבאו עד־תחפנחס: ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו בתחפנחס לאמר: קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט במלבן אשר בפתח בית־פרעה בתחפנחס לעיני אנשים יהודים:

ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כמא דחל רוגזי וחימתי על יתבי ירושלם כן יחול רוגזי עליכון במעלכון למצרים ותהון למומי ולצדו וללוטא ולחסודין ולא תחזון עוד ית אתרא הדין: גזירת פתגמא דיי עליכון שארא דבית יהודה לא תעלון למצרים מידע תדעון ארי אסהידית בכון יומא דין: ארי אטעיתון בנפשתיכון ארי אתון שלחתון יתי לקדם יי אלהכון למימר צלי עלנא קדם יי אלהנא וככל דיימר יי אלהנא כן חוי לנא ונעביד: וחויתי לכון יומא דין ולא קבלתון למימרא דיי אלהכון ולכל די שלחני לותכון: וכען מידע תדעון ארי בחרבא בכפנא ובמותא תמותון באתרא דאתרעיתון למעל לאתותבא תמן:

והוה כד שיצי ירמיה למללא עם כל עמא ית כל פתגמיא דיי אלההון דשלחיה יי אלההון לותהון ית כל פתגמיא האלין: ואמר עזריה בר הושעיה ויוחנן בר קרח וכל גבריא רשיעיא אמרין לירמיה שקרא את מתנבי לא שלחך יי אלהנא למימר לא תעלון למצרים לאתותבא תמן: ארי ברוך בר נריה מגרי יתך בנא בדיל למסר יתנא בידא דכסדאי למקטל יתנא ולאגלאה יתנא לבבל: ולא קביל יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא וכל עמא למימרא דיי למתב בארעא דבית יהודה: ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא ית כל שארא דבית יהודה דתבו מכל עממיא דאתבדרו לתמן לאתותבא בארעא דבית יהודה: ית גבריא וית נשיא וית טפלא וית בנת מלכא וית כל נפשתא די שבק נבוזר אדן רב קטוליא על גדליה בר אחיקם בר שפן וית ירמיה נביא וית ברוך בר נריה: ואתו לארעא דמצרים ארי לא קבילו למימרא דיי ואתו עד תחפנחס: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתחפנחס למימר: סב עמך אבנין רברבן ותטמרנון בטפיל בנינא די בתרע בית פרעה בתחפנחס לעיני גברין יהודאין:

רש״י

[...]מנתם במלט׳ מ״ס [...]סוד נופל הי׳ בתיבה [...] מיקו׳ מעמד מעשה [...]ולו לט כמו וילט [...]י׳ לאט אותה בתוך [...]יט במלט במלבן [...]ולו במלכנו בלע״ז: ספרילו

רדק

לאלה ולשמה ולקללה׳ פי׳ אלה לקללה כפל הענין במ״ש או פי׳ לאלה לשבועה וכ״תי למומי והוא על דרך והנחתם שמיכם לשבוע׳ לבחירי: כי התעתם בנפשותיכ׳ ׳ בכ״רי העי״ן ופירוש התעתם אותו ברצונכם כלומר במה שהיה בנפשותיכם כמו אם יש את נפשכם כלומר לא הרעיתם לי בפיכם מה שהיה בלבבכם כי הכיר מהם ירמיהו כי דעתם ל ללכת למצרים לפיכך אמ׳ להם: ואגיד לכם היום ולא שמעת׳ ׳ כי עדין לא כלה דבריו ולא ענו אותו אלא הכיר בהם כי דעתם היא ללכת למצרים על כל פנים: את גדליהו׳ עם גדליהו: במלט במלבן׳ מלט הוא החומר שעושים ממנו הלבנים או חומר אחר מסיד ומחול׳ במלבן במקום שרפת הלבנים או במקו׳ שעושין אותם ויונתן תרג׳ בטפיל בניינא: את

מסרה

סימ׳ מ״א: ואת ירמיהו ב׳ וסימ׳ וישלח המלך׳ אשר הניח נבוזר אדן רב טבחים: ואת ברוך ב׳ וסימ׳ ואת ברוך שאלו לאמ׳׳ את הגברים ואת הנשים: קח י״ב ר״פ בקריאה וסימניהון קח נא את ברכתי אשר הבא׳ לך׳ קח את אהר׳ ואת בניו אתו׳ קח את הלוי׳ מתוך בני ישראל׳ קח מאתם והיו לעבד את עבדת׳ קח את הלוים תחת כל בכור׳ קח את המטה והקהל את העד׳ ׳ קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל׳׳ קח את האזור בידך׳ קח בידך אבני׳ גדלות וטמנת׳ במלט׳ קח לך מגלת ספ׳׳ קח בגדו כי ערב זר בתראה׳ קח נא מפיו תורה:

יעטה ד' בקריאה וסים' נמסר בסדר תוריע: מצבות ג' בקריאה וסים' ויוציאו את מצבות אוריהו' ושבר את מצבות בית שמש · ומצבות עוד לארץ תרד · וסים' אפקו שמשא לארעא: ואין בהם ב' וסים' ועל כל ערי יהודה והנם חרבה היום הזה · ואין בהם תבונה: השכי' ג' יתירין יוד בליש' בקריא' וסי' נמס' לעיל בסיפר' סי'

י ואמרת אליהם כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני שלח ולקחתי את־נבוכדראצר מלך־בבל עבדי ושמתי כסאו ממעל לאבנים האלה אשר טמנתי ונטה את־שפרורו עליהם: ובאה והכה את־ארץ מצרים אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב: והצתי אש בבתי אלהי מצרים ושרפם ושבם ועטה את־ארץ מצרים כאשר־יעטה הרעה את־בגדו ויצא משם בשלום: ושבר את־מצבות בית שמש אשר בארץ מצרים ואת־בתי אלהי־מצרים ישרף באש:

מד

א הדבר אשר היה אל־ירמיהו אל כל־היהודים הישבים בארץ מצרים הישבים במגדל ובתחפנחס ובנף ובארץ פתרוס לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אתם ראיתם את כל־הרעה אשר הבאתי על־ירושלם ועל כל־ערי יהודה והנם חרבה היום הזה ואין בהם יושב: מפני רעתם אשר עשו להכעסני ללכת לקטר לעבד לאלהים אחרים אשר לא ידעום המה אתם ואבתיכם: ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנביאים השכים ושלח לאמר אל־נא תעשו את דבר־התעבה הזאת אשר שנאתי: ה ולא שמעו ולא־הטו את־אזנם לשוב מרעתם לבלתי קטר לאלהים אחרים: ותתך חמתי ואפי ותבער בערי יהודה ובחצות ירושלם ותהיינה לחרבה לשממה כיום הזה: י ועתה כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל למה אתם עשים רעה גדולה אל־נפשתכם להכרית לכם איש־ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית: להכעסני במעשי ידיכם לקטר לאלהים אחרים בארץ מצרים אשר־אתם באים לגור שם למען הכרית לכם ולמען היותכם לקללה ולחרפה בכל גויי הארץ: השכחתם את־רעות אבותיכם ואת־רעות מלכי יהודה ואת רעות נשיו ואת רעתיכם ואת רעת נשיכם אשר עשו בארץ יהודה ובחצות ירושלם:

ותימר להון כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא שלח ואדבר ית נבוכדנצר מלכא דבבל עבדי ואשוי ית כורסוהי עיל מן אבניא האלין דטמרית ויגוד ית אפרניה עליהון: וייתי ויקטיל ית ארעא דמצרים די למותא למותא ודי לשביא לשביא ודי לחרבא לחרבא: ואדליק אשתא בבתי טעות מצראי ויוקדנון וישבנון וירוקן ית ארעא דמצרים כמא דמתעטיף רעיא ית לבושיה ויפוק מתמן בשלם: ויתבר ית קמת בית שמש די בארעא דמצרים וית בתי טעות מצרים יוקיד בנורא: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה על כל יהודאי דיתבין בארעא דמצרים דיתבין במגדל ובתחפנחס ובמפס ובארע פתרוס למימר: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אתון חזיתון ית כל בישתא דאיתיתי על ירושלם ועל כל קרויא דבית יהודה ואנון חרבא יומא דין ולית בהון יתיב: מן קדם בישתהון דעבדו לארגזא קדמי למהך לאסקא בוסמין למפלח לטעות עממיא דלא ידעונון אתון ואבהתכון: ושלחית לותכון ית כל עבדי נביא מקדים ומשלח למימר לא כען תעבדון ית עסק תועיבתא הדא דרחיקית: ולא קבילו ולא ארכינו ית אודניהון למתב מבישתהון בדיל דלא לאסקא בוסמין לטעות עממיא: וחל רוגזי וחמתי ודליק בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם והואה לחורבא לצדו כיומא הדין: וכען כדנן אמר יי אלהי צבאות אלהא דישראל למה אתון גרמין בישתא רבתא על נפשתכון לשיצאה לכון גבר ואתא ועלים ויניק מגו בית יהודה בדיל דלא למשבק לכון שארא: לארגזא קדמי בעובדי ידכון לאסקא בוסמין לטעות עממיא בארעא דמצרים דאתון אתן לאתותבא תמן בדיל לשיצאה לכון ובדיל למהויכון ללוטא ולחסודין בכל עממי ארעא: האתנשיתון ית בישות אבהתהון וית בישות מלכיא דבית יהודה וית בישות נשוהי וית בישתכון וית בישות נשיכון דעבדו בארעא דבית יהודה ובשוקי ירושלם:

לא

רד"ק

את שפרורו · כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד ואותיות אהו"י מתחלפות ופירושו אהלו והאהל הנאה נקרא שפריר ליופיו מן אמרי שפר ושפריר בשקל סגריר: ובאה והכה · כתיב ובאה לשון נקבה על המלוכה וקרי ובא לשון זכר על נבוכד נצר: ושרפם ושבם · ישרוף הבתים שבהם אלהי מצרים וישבה אלהי כסף ואלהי זהב או פירוש ישבה עובדיהם: ועטה את ארץ מצרים · כלומר יבזוז את כל שללה: כאשר יעטה הרועה את בגדו · כמו שיתעטף הרועה בבגדו ויכרוך את עצמו בו כן יכרוך הוא כל שלל ארץ מצרים וזכר הרועה לפי שהרועה עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק בבגדו היטב מפני קרח הלילה ואדוני אבי ז"ל פירש כמו הרועה שנוסע ממקום למקום וכשנוסע מן המקום עוטה בגד האהל שיושב בו והולך לו ולא ישאיר דבר באותו מקום: בית שמש · שהיו עובדים שם לשמש וזכר עוד ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש לחזק הענין לומר כי כלם ישרוף באש לבזיון אלהיה': מפני רעתם · רעת יושביהם: המה אתם ואבותיכם · המה יושבי הערי' שזכר שמתו או שגלו ולא אתם ואבותיכם לא ידעת' אותם: השכחתם · השי"ן קמ"ץ וה"א בלא געיא ויש ספרי' הה"א בגעיא: ואת רעות נשיו · נשי כל מלך ומלך וכן ראינו באשת אחאב שעשתה מפלצת לאשרה: לא

רש"י

שפרירו · אהלו ולשונו כרוחו שמים שפרה: ועטה את ארץ מצרים · יכרוך כל שללה ויצא כאשר יכרוך ויגלום הרועה את בגדו וישליכו מעל כתיפיו כשהוא מוליך צאנו לפניו: את מצבות בית שמש · מזבחות שעשו שם אותם שנתגיירו בימי חזקיהו שבויי סנחריב שהוליך מכוש וממצרי' לפני ירושלם ביום מפלתו כמו שאמר ישעיה ביום ההוא · יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צ' צבאות עיר ההרס · יאמר לאחת ותירגם יונתן עיר קריתא בית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהיא חדא מנהון: לא

מסרה

כה: לחרבה לשממה לית דכוותי' דסמיך כן: נפשתכם דעליה ועתה כה אמר יי' אלהי צבאות אלהי ישראל לית דכו' חס' דחס': במעשי יא כתיב יוד וסים' נמסר בישעיה' סים' נ"ט: רעת ד' חס' בליש' וסי' ושבע הפרות הרקות · לא תהיה אחרי רבי' · ואת רעתיכם ואת רעת נשיכם · ב' בתראי דכפסו' בתרא חס':

חקתי ט׳ חס׳ ו׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ הבית אשר אתה בונה אם תלך׳ אם שוב תשובון אתם ובניכ׳ קרע אקרע את הממלכה׳ יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי׳ ולא אקח את כל הממלכה׳ למען בחקתי ילכו׳ לא דכאו עד היום הזה׳ ועל ריב המה יעמדו למשפט׳ אם חקתי יחללו וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ ו׳ במ״א עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי׃ ולשוב ג׳ בקריא׳ וסים׳ חלילה לנו ממנו למרד׳ ולא

י לא דכאו עד היום הזה ולא יראו ולא־הלכו בתורתי ובחקתי אשר־נתתי לפניכם ולפני אבותיכם׃ לכן כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני שם פני בכם לרעה ולהכרית את־כל־יהודה׃ ולקחתי את־שארית יהודה אשר־שמו פניהם לבוא ארץ־מצרים לגור שם ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד־גדול בחרב וברעב ימתו והיו לאלה לשמה ולקללה ולחרפה׃ ופקדתי על היושבים בארץ מצרים כאשר פקדתי על־ירושלם בחרב ברעב ובדבר׃ ולא יהיה פליט ושריד לשארית יהודה הבאים לגור־שם בארץ מצרים ולשוב ׀ ארץ יהודה אשר־המה מנשאים את־נפשם לשוב לשבת שם כי לא־ישובו כי אם־פלטים׃

טו ויענו את־ירמיהו כל־האנשים הידעים כי־מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל־הנשים העמדות קהל גדול וכל־העם הישבים בארץ־מצרים בפתרוס לאמר׃ הדבר אשר־דברת אלינו בשם יהוה איננו שמעים אליך׃ כי עשה נעשה את־כל־הדבר ׀ אשר־יצא מפינו לקטר למלכת השמים והסיך־לה נסכים כאשר עשינו אנחנו ואבתינו מלכינו ושרינו בערי יהודה ובחצות ירושלם ונשבע־לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו׃ ומן־אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך־לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו׃ וכי־אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים להעצבה והסך לה נסכים׃

כ ויאמר ירמיהו אל־כל־העם על־הגברים ועל־הנשים ועל־כל־העם הענים אתו דבר לאמר׃ הלא את־הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם אתם ואבותיכם מלכיכם ושריכם ועם הארץ אתם זכר יהוה ותעלה על־לבו׃

לא פסקו עד יומא הדין ולא דחילו ולא הליכו באוריתי ובקימי דיהבית קדמיכון וקדם אבהתכון׃ בכין כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא משוי אפי בכון לבישא ולשיצאה ית כל דבית יהודה׃ ואסב ית שארא דבית יהודה דשויאו אפיהון למיעל לארעא דמצרים לאתותבא תמן ויסופון כולהון בארעא דמצרים יתרמון בחרבא ובכפנא יסופון מזעירא ועד רבא בחרבא ובכפנא ימותון ויהון למומי ולצדו וללוטא ולחסודין׃ ואסער על דיתבין בארעא דמצרים כמא דאסערית על ירושלם בחרבא בכפנא ובמותא׃ ולא יהי שאר ומשיזיב לשארא דבית יהודה דאתן לאתותבא תמן בארעא דמצרים ולמתב בארעא דבית יהודה דאנון מטען ית נפשהון למתב למתב תמן ארי לא יתובון אלהין משיזבין׃

ואתיבו ית ירמיה כל גבריא דידעין ארי מסקן בוסמין נשיהון לטעות עממיא וכל נשיא דקימן קהלא רבא וכל עמא דיתבין בארעא דמצרים בפתרוס למימר׃ פתגמא דמלילתא עמנא בשמא דיי לית אנחנא צבן לקבלא מנך׃ ארי מעבד נעביד ית כל פתגמא דנפק מפומנא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה נסכין כמא דעבדנא אנחנא ואבהתנא מלכנא ורברבנא בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם והוינא סבעין לחמא והוינא שלן שליוא ובישתא לא חזינא׃ ומן עדן דאתמנענא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה נסכין חסרנא כולא ובחרבא ובכפנא ספנא׃ וארי אנחנא מסקן בוסמין לכוכבת שמיא ומנסכן לה נסכין הבר מגברנא עבדנא לה כרדיטין לטעותא ומנסכן לה נסכין׃ ואמר ירמיה לכל עמא לגבריא ולנשיא ועל כל עמא דמתיבין יתיה פתגמא למימר׃ הלא ית בוסמניא דאסקתון בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם אתון ואבהתכון מלכיכון ורברביכון ועמא דארעא יתהון דכיר יי וגלי קדמוהי׃ ולא

לא דוכאו׳ לא נדכא לבם מרעתם׃ כי אם פליטים׳ ירמיה וברוך חוזרו משם שהגלם נבוכד נצר כשכתנה ארץ מצרים בידו בעשרים ושבע למלכו כך שנויה בסדר עולם׃ המבלעדי אנשינו׳ שלא מדעתם׃ כונים להעציבה׳ דפוסים בדמות עצבי׳׃ ולא

מסרה
יהיה פליט ושריד׳ כי בשובכם על יי׳׃ וכל הנשי׳ ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אשר נשא לבן אתנה׳ הידעים כי מקטרות נשיהם׳ יתנו יקר לבעליהן׳ אנ״ד׃ הדברד׳ בטעמ׳ בספרא וסימ׳ נמסר בסיפרא ריש סימ׳ לה׃ ונהיה ב׳ וסימ׳ ונהיה עליה׳ עד פת׳ השער׳ ונשבע לחם ונהיה טובים׃ וכי יד ר״פ בנביאים וסימ׳ וכי ירדף גאל הדם אחריו׳ וכי הקים יי׳ להם׳ וכי ימצ׳ איש׳ וכי תאמרן אלי אל יי׳ דמלכים׳ וכי יאמרו אליכ׳ דרשו׳ וכי תאמר אלי אל יי׳ דישעיה׳ וכי תאמר בלבבך׳ וכי ישאלך העם הזה׳ וכי יאמרו השרים׳ וכי אנחנו מקטרים׳ וכי יתן מתנה׳ וכי תאכלו וכי תשתו׳ וכי תגישון עור לזבח אין רע׳ וכי יעשה הנשיא נדבה׃

לא דכאו עד היום הזה׳ לא נכנעו ולא שמו עצמם דכאים מן מפני העונש שהשיגם על רעתם טעמו׃ למלכת השמים׳ רוצה לומר למעשה השמים והם הכוכבים מלאכת האל ית׳ והוא חסר אל״ף וכן האחרים אשר בפרשה ויש מפרשים למלכת משרש מלך ומענינו כלומר כוכב גדול אשר בשמים שהוא מלך על האחרים והוא השמש ותרגם יונתן לכוכבת שמיא׃ ונהיה טובים׳ שהיינו בשלוה ובטובה׃ ומן אז חדלנו׳ והם לא חדלו אלא היו אומרים אם באה לנו רעה לא באה אלא מפני שפסקנו לקטר ולא היינו זריזי׳ כבראשונה לפיכך ענה להם הנביא הלא את הקטר׃ מקטרים׳ בא ביו״ד מ״ם לנקבות כמו נשים פלגשי׳ לבנים חטים שעורים ודומיהם׃ המבלעדי אנשינו׳ אמר הנשים כי הן עקר המעשה׃ כונים׳ הם מיני מאכלים שהיו מכינים ומניחים מלכת השמים ויונתן תרגם כרדוטין׃ להעציבה׳ על דרך הכנוי רוצה לומר לשמחה וה״א רפה ומשפטה במפיק כי היא לכנוי והכנוי למלאכת השמים כי בלשון נקבה זוכר אותה כמו שאמר לה וה״א רפה ודינה במפיק כתבנו ה הדומים לה בספר מכלל בחלק הראשון ממנו׃ הקטר׳ שם בפלס והדבר אין בהם לי נקם ושלם׃ אותם זכר יי׳׳ כל מקטרים שקטרתם כי רבים היו האלוהות כמו שכתוב כי מספר עריך וגו׳ ולכל אחד היה מיוחד קטרו כי הקטר שם כלל׃ ותעלה על לבו׳ אותה הקטרת כי קטרת וקטר אחד ואמרו בלשון זכר ובלשון נקבה׃ ובעלותיו

ובתורתו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ מפני אשר קטרתם׳ כי אם בתורת יי׳ חפצו׳ ובתורתו מאנו ללכת׳ קדמא חס׳: ותדברנה ג׳ וסימ׳ ובעת מותה ותדברנה הנצבות׳ לא כי בנך המת ובני החי׳ ותדברנה בפיכם דסי׳: הגדול כל נביאי׳ וכתובי׳ מל׳ וכל אוריתא חס׳ במ״ח מל׳ וסי׳ ופלוגת׳ דמטעי׳ תמצא במסר׳ רבתא בערך גדול: מתי מספר ה׳ בקריאה וסימ׳ ונאספו עלי והכני ונשמדתי׳ והפיץ יי׳ אתכם בעמים׳ ופליטי חרב ישובון׳

ולא יוכל יהוה עוד לשאת מפני רע מעלליכם מפני התועבת אשר עשיתם ותהי ארצכם לחרבה ולשמה ולקללה מאין יושב כהיום הזה: מפני אשר קטרתם ואשר חטאתם ליהוה ולא שמעתם בקול יהוה ובתרתו ובחקתיו ובעדותיו לא הלכתם על כן קראת אתכם הרעה הזאת כיום הזה:

ויאמר ירמיהו אל כל העם ואל כל הנשים שמעו דבר יהוה כל יהודה אשר בארץ מצרים: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר אתם ונשיכם ותדברנה בפיכם ובידיכם מלאתם לאמר עשה נעשה את נדרינו אשר נדרנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסכים הקים תקימנה את נדריכם ועשה תעשינה את נדריכם:

לכן שמעו דבר יהוה כל יהודה הישבים בארץ מצרים הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר יהוה אם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה אמר חי אדני יהוה בכל ארץ מצרים: הנני שקד עליהם לרעה ולא לטובה ותמו כל איש יהודה אשר בארץ מצרים בחרב וברעב עד כלותם: ופליטי חרב ישבון מן ארץ מצרים ארץ יהודה מתי מספר וידעו כל שארית יהודה הבאים לארץ מצרים לגור שם דבר מי יקום ממני ומהם: וזאת לכם האות נאם יהוה כי פקד אני עליכם במקום הזה למען תדעו כי קום יקומו דברי עליכם לרעה:

כה אמר יהוה הנני נתן את פרעה חפרע מלך מצרים ביד איביו וביד מבקשי נפשו כאשר נתתי את צדקיהו מלך יהודה ביד נבוכדראצר מלך בבל איבו ומבקש נפשו:

מה

הדבר אשר דבר ירמיהו הנביא אל ברוך בן נריה בכתבו את הדברים האלה על ספר מפי ירמיהו בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לאמר: כה אמר יהוה אלהי ישראל עליך ברוך:

(מסורה בגליון: ל׳ · ל׳ · ג׳ · ה׳ לא מפקי׳ ו׳ כלים · ג׳ · סימן · כל דסמי׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · למל׳ · ל׳ · ד׳ · ג׳ · כל כביאי׳ וכתו׳ מל׳ · ל׳ · ה׳ · יג חס׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ · כו׳ · ג׳ · יו רפ׳ בקריאה · ל׳ · ים בטע׳ בסיפ׳ · ל׳ · ל׳ · כל · ג׳ ספ׳)

ולא הות רעוא קדם יי עוד דלא למשבק מן קדם בישות עובדיכון מן קדם תועבתא דעבדתון והות ארעכון לחורבא ולצדו וללוטא מבלי יתיב כיומא הדין: מן קדם דאסקתון בוסמין ורחבתון קדם יי ולא קבלתון למימרא דיי ובאוריתיה ובקימוהי ובסהדותיה לא הלכתון על כן ערעת יתכון בישתא הדא כיומא הדין:

ואמר ירמיה לכל עמא ולכל נשיא קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה די בארעא דמצרים: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימר אתון ונשיכון וגזרתון בפומכון וברעותכון קימתון למימר מעבד נעביד ית נדרנא די נדרנא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא ליה נסכין אקמא תקימון ית נדריכון ומעבד תעבדון ית נסכיכון:

בכן קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה דיתבין בארעא דמצרים הא אנא קימית בשמי רבא אמר יי אם יהי עוד שמי מתקרי בפום כל אנש יהודה אמר קים הוא יי אלהים בכל ארעא דמצרים: הא אנא מסער עליהון לבישא ולא לטבא ויסופון כל אנש יהודה די בארעא דמצרים בחרבא ובכפנא עד דישתיצון: ומשזבי חרבא יתובון מן ארעא דמצרים לארעא דבית יהודה עם דמנין וידעון כל שארא דבית יהודה דאתן לארעא דמצרים לאתותבא תמן פתגם דמן יתקים אם דילי ואם די להון: ודא לכון אתא אמר יי ארי אנא מסער עליכון באתרא הדין בדיל דתדעון ארי אתקימא יתקימון פתגמי עליכון לבישא: כדנן אמר יי הא אנא מסר ית פרעה חבירא מלכא דמצרים ביד בעלי דבבוהי וביד דבען למקטליה כמא דמסרית ית צדקיהו מלכא דשבטא דבית יהודה ביד נבוכד נצר מלכא דבבל בעיל דבביה ודבעא למקטליה:

פתגם נבואה דאתנבי ירמיה נביא על ברוך בר נריה כד כתב ית פתגמיא האלין על ספרא מפומא דירמיה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה למימר: כדנן אמר יי אלהא דישראל עלך ברוך:

רדק

ובעדותיו׳ במוא הללת ובחולם חסר: ותדברנה בפיכם׳ הנו״ן בענין כאמר כנ״ו אם לא ישבעו ניליכו וספתי רננות יהלל פי אמר כאמר דברתם בפיכם: ובידכם מלאתם׳ כלומר כן מלאת׳ בידכ׳ ואחרי כן פי׳ הדבו׳ והמעשה ואמר כנגד הנשים ואף על פי שאמר אתם ונשיכם כי עקר המעשה היה בנשים כמו שאמר: אם יהיה עוד שמי נקרא׳ כיון שאין שומעים מה שאומר להם הנביא בשמי לא יהיה שמי עוד נזכר בפיהם: כי תאכלם חרב ורעב׳ הפך מה שאמר אשר לא נראה מלחמה וללחם לא נרעב: בפי כל איש יהודה׳ בפי רובם כי צדיקים היו בהם כמו ירמיהו וברוך בן נריה ואמר עד כלות׳ אחר שאמר ותמו לתוספת באור וחוזק הענין ומה שאמר כל רוצה לומר רובם שהרי אמר ופליטי חרב ומה שאמר עד כלותם הוא דרך הפלגה: מתי מספר׳ כמו ירמיהו הנביא וברוך בן נריה ומעטים אחרים צדיקים שהיו בהם: וזאת לכם האות׳ כי כשתראו בקרוב נבוכד נצר בא אל פרעה כמו שנבאתי לכם תדעו כי סופכם לכלות בארץ מצרי׳: כי קום יקומו׳ קום בחולם מקור כמו ושוב אלי: פרעה חפרע׳ בא״ת וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהיה בימים ההם ויש אומרים כי הא״ת מקום ה״א והוא פרעה בהפך האותיות רוצה לומר כי יהיה פרוע מן כי פרעה אהרן ותרגם יונתן פרעה תבירא: את הדברים האלה׳ הנזכרים למעלה מראש הספר עד השנה הרביעית ליהויקים כמו שכתוב למעלה: אמרת

רשי

ולא יוכל יי׳ עוד לשאת׳ כמו ולא יכול: פרעה חפרע׳ פרעה תבירא נחי״ת זו משמש׳ במקום ה״א: ומכוחה

מסורה
בהיותכם מתי מספר׳ וחברו: ומהם ו׳ בקריאה וסימ׳ דבר מי יקום׳ ומהם ע עוד תקח׳ ומהם מן בני שמעון׳ ומהם על כלי העבוד׳ ודבתריה ומהם מטנים׳ ומהם לא נבקש׳ ד׳ מנהון רפ׳ איבו ה׳ בקריא וסימ׳ בשמואל א׳ סימן כ״ד:

אמרת׳ כי יסף יי׳ יגון על מכאובי׳ פירוש כי ברוך היה מתרעם על הנבואה ובעת שהיה כותב לדברי הנבואה מפי ירמיהו ולא הגיע לדבר הנבואה התרעם ואמר אוי נא לי׳ ובדרש המכאוב הוא מה שהיו מכאיבים אותו ישראל בחרפה ובוז והיגון לדבר הנבואה שלא באת אליו והוא הכין עצמו אליה בכל אשר יכול אלא שלא היתה לו הכנה טבעית בעת היצירה כמו שכתבנו בתחילת הספר׳ ובדרש ברוך היה מתרעם על הנבואה אמר יהושע שמש משה רבינו ושרתה עליו רוח הקדש אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקדש מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים אוי נא לי כי יסף יי׳ יגון על מכאובי ומנוחה לא מצאתי ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר ככוח עליהם מה המקום משיבו הנה אשר בניתי אני הורס וגו׳: ואתה תבקש לך גדולות׳ ואין גדולות אלא נבואות שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות וגו׳ ואומר ואגידה לך גדולו׳ ובצורות אמר הקב״ה ברוך אם אין כרם סייג למה אין צאן רועה למה ומפני מה כי הנני מביא רעה על כל בשר וגו׳ הרי בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל וכן תרגו׳ יונתן ומנוחה לא מצאתי ונבואה לא אשכחית: ואת כל הארץ היא׳ כל הארץ כמו שהיא כלה אהרום ואתוש כמו שאמר הנני מביא רעה על כל בשר כמו שהתנבא ירמיהו על האומות ויונתן תרגם וית כל ארעא דישראל דילי היא: למצרים׳ נבא תחילה על פורענות מלך מצרים שבאה לו מחוץ לארצו והוא כאשר הלך על נהר פרת בכרכמיש אחר שלכד מלך אשור ומלך ארם כמו שאמ׳ הלא ככרכמיש כלנו ונומ׳ והלך שם פרעה נכה בימי יאשיהו ונארכו לו ימי המצור שם עד השנ׳ הרביעית ליהויקים ועלה עליו נבוכד נצר ונאמר עליו נבואה זו ואחר כן נבא על ארץ מצרים שיכבשנה נבוכד נצר: אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנת הרביעית׳ מנהג הלשון לבוא סמוך על המספר וכן בשנת שלש למלכו ואחרים זולתו: פרעה נכה׳ תרגם יונתן פרעה חגירא: ערכו מגן׳ כנגד חיל נבוכד נצר שיערכו להלח׳ על חיל פרעה או אמר כנגד חיל פרעה שיערכו לעמוד כנגד חיל נבוכ׳ נצר הבא עליהם: וצנה׳ כמו מגן אלא שהוא עשוי בתכונה אחרת ותרג׳ יונתן סדרו עגלין ותריסין: אסרו הסוסים׳ כמו ויאסר את רכבו: ועלו הפרשים׳ אותם הפרשים עלו על הסוסי׳ שתאסרו: והתיצבו בכובעים׳ התיצבו על הסוסי׳ בכובעים שבראשיכם: מרקו הרמחים׳ מרקו אותם מהחלודה וצחצחו אות׳: לבשו הסריונות׳ הם לבושי הברזל שעשוים טבעות טבעות: מדוע׳ המה חתים׳ חיל מצרים ראיתי חתים מפני חיל נבוכ׳ נצר מדוע היה זה איפה גבורתם: נסוגים אחור׳ שבים לאחור מפני חיל נבוכד נצר: יכתו׳ ענין שבר וכתיתה: ומנוס נסו׳ מנוס שם בפלס מקום: ולא הפנו׳ לא החזירו פניהם כנגד הרודפים אחריהם אלא נסו בחזקה זהו שאמר ומנוס נסו לחזק המנוס: מגור מסביב׳ בעודם נסים יהיה להם פחד מסביב שיפחדו שיבאו להם מכל סביבותיהם ויונתן תרגם מגור ענין אסיפה ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מן סחור סחור: אל ינוס׳ מי שהוא קל ברגליו לא ינוס כי לא יועילו לו כי ישיגוהו הרודפים: ולא ימלט הגבור׳ ולא יחשב הגבור שימלט אם יעמוד להלחם כנגדם כי לא תועילהו גבורתו ויפול בידם: צפונה׳ בפאת צפון לכרכמיש כי שם היתה המלחמה או כרכמיש היתה צפונית למצרים לפיכך אמר צפונה וכן אמר למטה בארץ צפון: מי זה׳ אמר על פרעה דרך לעג מי זה שהיה עולה מן הארץ: כיאור׳ כמו יאור שעולה ומתפשט בארץ: כנהרות׳ כמו הנהרות הגדולים כן יתגעשו מימיו של פרעה והוא משל על חילותיו וכיון שהיו עולים כל כך בגבורה איך כשלו ונפלו עתה לפני נבוכד נצר וכפל הענין לחזק עוד ואמר׳ מצרים כיאור׳ הראשון יתגעשו מבנין התפעל וזה השני יתגעשו בחולם הנימ״ל מורכבת מן התפעל הדומה למרובע אמר כמו שהנהרות יתגעשו מים כן יתגעשו חילותיו של פרעה בבאו לארץ וענין יתגעשו הוא ענין געש המי׳ ותנועתם בחוזק ויונתן תרגם כיאור כעננא: ויאמר אעלה אכסה ארץ׳ אעלה בפתח האל״ף במקום סגול וכן אענה אף אני חלקי כי הם פועלי׳ עומדים ואילו היו מבנין הפעול היו ינצאין. ואיננו רחוק שתהיה האל״ף בפתח אף על פי שאין כן המנהג: אובידה׳ מבנין הפעיל משפטו אאבידה אלא שבא כן להניח על הא״לף כמשפט:

עלו

אמרת ג׳ ר״פ וסימ׳ אך דבר שפתים עצה וגבורה׳ אוי נא לי׳ אמרת הנה הבית דד״ה: על הגוים ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ראה הפקדתיך היום הזה׳ שפוך חמתך על הגוים דסיפרא׳ אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו׳ וקצף גדול אני קוצף׳ מן הממלכות תהיה שפלה: ימלט ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר אליהו להם תפשו׳ ויבאו לעשו נבחי׳

אמרת אוי נא לי כי יסף יהוה יגון על מכאבי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי: כה תאמר אליו כה אמר יהוה הנה אשר בניתי אני הרס ואת אשר נטעתי אני נתש ואת כל הארץ היא: ואתה תבקש לך גדלות אל תבקש כי הנני מביא רעה על כל בשר נאם יהוה ונתתי לך את נפשך לשלל על כל המקמות אשר תלך שם:

מו

אשר היה דבר יהוה אל ירמיהו הנביא על הגוים: למצרים על חיל פרעה נכו מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמש אשר הכה נבוכדראצר מלך בבל בשנת הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה: ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה: אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינות: מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו מגור מסביב נאם יהוה: אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור צפונה על יד נהר פרת כשלו ונפלו: מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו: מצרים כיאור יעלה וכנהרות יתגעשו מים ויאמר אעלה אכסה ארץ אבידה עיר וישבי בה:

אמרת וי כען לי ארי אוסיף יי דון על תברי לאיתי בתנחרתי ונבואה לא אשכחית: כדנן תימר ליה כדנן אמר יי הא די בניתי אנא אפגר וית די קימית אנא אטלטל וית כל ארעא דישראל דילי היא: ודאת בעי לך רברבן לא תבעי ארי הא אנא מיתי בישתא על כל בסרא אמר יי ואתן לך ית נפשך לשיזבא על כל אתריא די תהך לתמן: דהוה פתגם נבואה מן קדם יי על ירמיה נביא על עממיא: למצרים על משרית פרעה חגירא מלכא דמצרים דהוה על נהר פרת בכרכמיש דמחא נבוכד נצר מלכא דבבל בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה: סדרו עגלין ותריסין ואתקרבו לאגחא קרבא: טקיסו סוסותא ויסקון פרשיא ויתעתדון בקולסיא צחצחו מורניתא לבשו סריניא: מא דין חזיתי אנון תבירין מסתחרין לאחורא וגבריהון תבירין ומערק ערקין ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מסחור סחור אמר יי: לא יערק דקליל ולא ישתזיב דגבר בארעא צפונא על כיף נהרא פרת אתקלו ונפלו: מן דין דסליק במשריתיה כעננא דסליק וחפי ית ארעא כמבוע דמין דמטרפין מוהי: מלכא דמצרים דסליק במשריתיה כעננא דסליק חפי ית ארעא כמבוע דמין דמטרפין מוהי ואמר אסק אחפי ארעא ומלאה אוביד קרויא ודיתבין בהון:

יסקון

ועלות׳ גם שבי גבור יקח ומלקוח׳ היקח מגבור מלקוח ואם שבי׳ וצדקיהו מלך יהודה׳ ויאמ׳ הך הכפתור׳ אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור׳ והיה כל אשר יקרא׳ ובזה אלה להפר ברית׳ ומוצא אני מר ממות את האשה׳ בוטח בלבו הוא כסיל׳ עד שקרים לא ינקה׳ ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול׳ וסימ׳ תפש לגברא דשבא שביא צדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתה חכמשא ושקרת במיכאל:

רשי

ומנוחה לא מצאתי׳ לא שרת׳ עלי שכינה להנבא כמו ותנח עליהם הרוח מה נשתניתי מתלמידי הנביאי׳ יהושע שימש את משה נחה עליו רוח הקדש אלישע שימש את אליהו נחה עליו רוח הקדש אני מה נשתניתי: ואת כל הארץ׳ היא הנדונת בנתיצה והריסה זו: תבקש לך גדולות׳ נבואות כמו ספרה נא לי את כל הגדולות וגו׳ קרא אלי ואגידה לך גדולות וגו׳ אמר לו הקב״ה אם אין כרם אין סייג ואם אין צאן אין רועה איני נגלה על הנביאים אלא בזכותם של ישראל כך שנויה במכילתא בתחלתה: מגן׳ של עור הוא והו׳ שלוק וכשיוצא למלחמה מושחו בשמן: צנה׳ של עץ דמות תריסין שלנו: מרקו הרמחי׳ כמו ומורק ושוטף פורביר בלע״ז: המה חתים׳ מצרים: ולא הפנו׳ עוד לעמוד במלחמ׳ ולא היה להם פנאי: כיאור יעלה׳ שהיה רגיל להערות נייסות סביביו כמי נהר לשטף סביביו: יתגעשו מימיו׳ דמטרפין מוהי: כיאור יעלה׳ היה רגיל לעלו׳ בארץ צפון שהלך פרע׳ על נבוכד נצר בכרכמי׳ ושם נפל ונהרגו גבוריו והוא ברח מן המלחמה: אובידה׳ אכמו אאבד:

והתהוללו

עֲלוּ הַסּוּסִים וְהִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב וְיֵצְאוּ הַגִּבּוֹרִים כּוּשׁ וּפוּט תֹּפְשֵׂי מָגֵן וְלוּדִים תֹּפְשֵׂי דֹּרְכֵי קָשֶׁת׃ (י) וְהַיּוֹם הַהוּא לַאדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת יוֹם נְקָמָה לְהִנָּקֵם מִצָּרָיו וְאָכְלָה חֶרֶב וְשָׂבְעָה וְרָוְתָה מִדָּמָם כִּי זֶבַח לַאדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ צָפוֹן אֶל־נְהַר־פְּרָת׃ עֲלִי גִלְעָד וּקְחִי צֳרִי בְּתוּלַת בַּת־מִצְרָיִם לַשָּׁוְא הִרְבֵּיתִי רְפֻאוֹת תְּעָלָה אֵין לָךְ׃ שָׁמְעוּ גוֹיִם קְלוֹנֵךְ וְצִוְחָתֵךְ מָלְאָה הָאָרֶץ כִּי־גִבּוֹר בְּגִבּוֹר כָּשָׁלוּ יַחְדָּיו נָפְלוּ שְׁנֵיהֶם׃

הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לָבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס אִמְרוּ הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ כִּי־אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ׃ (טו) מַדּוּעַ נִסְחַף אַבִּירֶיךָ לֹא עָמַד כִּי יְהֹוָה הֲדָפוֹ׃ הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֵּנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה׃ קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד׃ חַי־אָנִי נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל בַּיָּם יָבוֹא׃ כְּלֵי גוֹלָה עֲשִׂי לָךְ יוֹשֶׁבֶת בַּת־מִצְרָיִם כִּי נֹף לְשַׁמָּה תִהְיֶה וְנִצְּתָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ (כ) עֶגְלָה יְפֵה־פִיָּה מִצְרָיִם קֶרֶץ מִצָּפוֹן בָּא בָא׃ גַּם־שְׂכִרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק כִּי גַם־הֵמָּה

יִסְקוּן סוּסְוָתָא וְיִשְׁתַּגְּשׁוּן רְתִיכַיָּא וְיִפְּקוּן גִּבָּרַיָּא כּוּשָׁאֵי וּפוּטָאֵי אָחֲדֵי תְרֵסִין וְלוּדָאֵי דְנָגְדִין וּמָחָן בְּקַשְׁתָּא׃ וְיוֹמָא הַהוּא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת יוֹם פּוּרְעָנוּתָא לְאִתְפְּרַע מִסָּנְאֵי עַמֵּיהּ וְתִקְטֵיל חַרְבָּא וְתִסְבַּע וְתִרְוֵי מִדְּמְהוֹן אֲרֵי קִטְלָא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת בְּאַרְעָא צִפּוּנָא עַל נְהַר פְּרָת׃ סַקִי לְגִלְעָד וּסְבִי שְׁעִיף מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא דְמִצְרַיִם לָא לַהֲנָאָה אַסְגֵּית סַמְמָנִין אַסוּ לָא סִלְקַת לִיךְ׃ שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא קְלָנִיךְ וְצַוְחָתִיךְ אִתְמְלִיאַת אַרְעָא אֲרֵי גְּבַר בִּגְבַר אִתְקַלוּ כַּחֲדָא אִתְקְטַלוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ פִּתְגָם נְבוּאָה דְמַלֵּל יְיָ עִם יִרְמְיָה נְבִיָּא לְמֵיתֵי נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל לְמִמְחֵי יַת אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ חַווֹ בְּמִצְרַיִם וּבַסַּרוּ בְמִגְדּוֹל וּבַסַּרוּ בְמָפֵיס וּבְתַחְפַּנְחֵס אֲמַרוּ אִזְדָּרַז וְאַתְקֵן לָךְ אֲרֵי קְטִילַת חַרְבָּא סַחֲרָנָךְ׃ מָא דֵין אִתְּבַרוּ גִּבָּרָךְ וְלָא יְכִילוּ לְמֵקָם אֲרֵי יְיָ תַּבְּרִנּוּן׃ אַסְגִּיאוּ מַתְקְלֵיהוֹן אַף אִשְׁתְּמַעוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וְיֵימְרוּן קוּמוּ וְנְתוּב לְעַמָּנָא וּלְאַרְעָא יַלְדוּתָנָא מִן קֳדָם חַרְבָּא דְסָנְאָה דְהִיא כַּחֲמַר מְרַוְיָא׃ זַמִּינוּ לְתַמָּן פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם דְּסַגִּיאִין אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ מַעֲדֵי זִמְנָא׃ קַיָּם אֲנָא אֲמַר מַלְכָּא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ אֲרֵי כְּמָא דְיַצִּיב פִּתְגָּמָא דְתָבוֹר בְּטוּרַיָּא וּכְכַרְמְלָא בְּיַמָּא כֵּן יֵיתֵי תַּבִּירֵיהּ׃ מָנֵי גָלוּתָא אַתְקִינִי לִיךְ מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי מָפֵיס לְצָדוּ תְּהֵי וְתִצְדֵּי מִבְּלִי יָתֵיב׃ מַלְכוּתָא יָאֲיָא הֲוָת מִצְרַיִם עַמְמִין קָטוֹלִין מִצִּפּוּנָא יֵיתוּן עֲלַהּ לְמִבְזַהּ׃ אַף רַבְרְבָהָא בְּגַוַּהּ בְּעֶגְלֵי רִבְקָא אֲרֵי אַף אִנּוּן

שמעו ג׳ ר״פ וסי׳ בסדר בשלח׃ יחדיו ג׳ סל בקריא׳ וסי׳ הילילי חשבון כי שדדה׳ שמעו גוים קלונך וצוחתך׳ כי גם המה הפנו נסו יחדיו׃ ונשובה ז׳ וסי׳ ויאמר אברהם אל נעריו׳ נתנה ראש ונשובה׳ המה באו בארץ צוף׳ הרבה כושל גם נפל איש׳ לכו ונשובה אל יי׳׳ נחפשה דרכינו ונחקורה׳ השיבנו יי׳ אליך׃

ב׳ ר״פ תלמרכה סרות · ג׳ · ירכית ק׳ · ב׳ ר״פ · ג׳ מ״ל · ב׳ ח׳ חס · ל׳ מ״ל · ל׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ חס · ב׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

רדק

עלו הסוסים׳ עתה בבא חיל נבוכדנצר עלו הסוסי׳ נראה מה תעשו אתם הסוסים כלומר סוסי מצרים עלו כנגד החיל הבא עליכם כמו שהייתם עולים טרם בואם כמו המים העולים׃ והתהוללו׳ אתם הרכב כמו שהייתם עושים מתחילה והרכב פס כלל כמו פם מאות רכב בחור והוללות הרכב הוא מרוצת הסוסים רבוא וטוב ולהירתם שידמה הוללות וטגעון׃ ויצאו הגבורים׳ בפרי ה״ול והוא איתן ולית כוותיה ופארא ויצאו בקמן ה״ול׃ כוש ופוט׳ באו עם פרעה וכן לודים׃ תפשי דרכי קשת׳ סמוך על סמוך כמו נאלי כחלי לבם ואמא חכמי יועצי פרעה ונמפוצי טמוני חול׃ והיום ההוא׳ יום נקמה להנקם מצרין נקמת יאשיהו המלך שהמיתו פרע׳ נכה במגדו׃ ורותה מדמם׳ מן הקל ולית כותיה ופארא רותה ורותה מן הדגוש׃ אל נהר פרת׳ כמו על וכן אל ההרים לא אכל׃ עלי גלעד׳ ואם תעלי ותקחי צרי לא יועילך׃ לשוא הרבית רפואות׳ לחכם תקחי רפואות למכתך׳ כי תעלה אין לך׳ ותעלה כמו רפואה והרפוא׳ היא משל על עזרת העוזרי׳ כמו כוש פוט ולוד׃ הרביתי׳ כתוב ביו״ד רוצה לומר שהם יאמרו כן בעת מפלתם והרבית קרי שאומר הנביא כנגד בתולת בת מצרים׃ שמעו׳ וצוחתך׳ כמו צעקתך וכן צוחה על היין׃ גבור בגבור כשלו׳ כי אפילו הגבורים ינוסו ויכשלו איש באחיו בנוסם כי בבא מנוסת הראשון יכשל ויפול והאחרו׳ יכשל בו בנוסו שימצאנו מוטל בדרך ויכשל בו בנוסו והנה יחדיו נפלו שניהם׃ הדבר׳ אח׳ כן בא נבוכדנצר עוד להכו׳ את ארץ מצרים והתנבא הנביא עליהם טרם באו ואמר׃ הגידו במצרים׳ זכר תחילה כלל במצרים ואחר כן פרט במגדול והוא שנזכר בתורה בין מגדול ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ערי ממלכה לפרעה׃ מדוע נסחף אביריך לא עמד׳ והטעם׳ כי יי׳ הדפו׳ נסחף מן מטר סוחף כאילו שחפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו ואמר נסחף לשון יחיד ואמר אביריך לשון רבים רוצה לומר כל אחד ואחד מן א אביריך׃ הרבה כושל׳ יי׳ שזכר הרבה בהם כושלים׃ גם נפל איש אל רעהו׳ כמו על רעהו כמו שאמר גבור בגבור כשלו ויונתן תרגם נפל כמו אל הכשדים אתה נופל שתרגם מ משתמע וכן תרג׳ אף אשתמעו גבר לחבריה׃ ויאמרו קומה ונשובה אל עמנו׳ הגרים במצרים אמרוכות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרי׳ כי ברוב השנים שבע במצרים יותר משאר ארצות וכשיבא חיל נבוכדנצר ואמרו איש לחברו קומה ונשובה אל עמנו׃ היונה׳ האונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה וכן והאכלתי את מוניך אונסיך וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי ויונתן תרגם מענין יין שתרגם מן קדם חרב שנאה דהיא כחמר מרויא׃ קראו׳ אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים שהיה מלך שאון והמון רב׃ העביר המועד׳ המועד שנתן למלך בבל לבאת להלחם עמו העביר אותו לו מפחדו אליו ומלך עומד במקום שנים מלך מצרים ומלך שאון ויונתן תרגם קראו זמינו׃ חי אני׳ כי כתבור בהרים׳ פירש אדוני אבי ז״ל כמו שהר תבור הוא מועד לבוד שם ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור כן יבואו אותם׃ וככרמל בים יבא׳ כמו ציי הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בשביה ויונתן תרגם ארי כמה דיציב פתגמא דתבור בטוריא וככרמלא בימא כן ייתי תבריה׃ כלי גולה׳ יושבת בת מצרים׳ את בת מצרים שהיית יושבת כלומ׳ יושבת לבטח והיית חושבת שתשבי זמן רב בארצך עתה עשי לך כלי גולה כי תגלו ממנה וזכר נוף שהיתה עיר ממלכה׃ ונצתה׳ תשם כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכן תרגם יונתן ותצדי׃ עגלה יפה פיה מצרים׳ יפה פיה שתי מלות וענינו מלה אחת וכן פקחקוח והבוז לגאיונים הוא יכהנכו עלמות כל אלו שתי מלות וענינם מלה אחת וכן יפה פיה ונכפלו בם העי״ן והלמ״ד לרב היופי ודמה מצרים לעגלה יפה פיה לרב יפיה ודשנה וכן כנה הכתוב הכבשים היפות והדשנות פרות הבשן׃ קרץ מצפון בא בא׳ ענין קריצה וגזרה כמו מחומר קורצתי גם אני׃ מצפון׳ מבבל שהיא צפונית ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין׃ גם שכיריה׳ גייסות ששכרו לעזרם הם בקרבה׃ כעגלי מרבק׳ כמו העגלי׳ שעומדי׳ בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלי׳ ושותים ולא יבאו להלחם ויונתן תרגם שכיריה רברבהא כמו השכירה שפירש גדולה מרבק ענין פטום וכן עגל מרבק וכן בדברי רבותינו ז״ל הכניסה לרבקה׃ הפנו

רשי

והתהוללו׳ לשון שגעון׃ ורותה׳ לשון שובע׳ ל״א לשון שכרון כמו שכר דמתרגמי׳ מרוי׃ גבור בגבור כשלו׳ כשהיו בורחים היו נכשלים ונתקלים זה בזה׃ לבא נבוכדנצר׳ זו מכה שנייה שהחריב נבוכדנצר את מצרים בשנת עשרי׳ ושבע למלכו כמו שפירשנו בסדר עולם׃ התיצב והכן לך׳ לנגד המלחמ׳ והכן ואתקין׃ נסחף׳ נשטפו והשליכו גיבוריך כמו מטר סוחף נסתחפה שלהו בלשון משנה ומנחם חברו לשון כליון וכן חבר מטר סוחף ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סוער כמו משעף פורה ב במערכה׃ הרבה כושל׳ הקב״ה שהדפו והרבה לו מכשול׃ גם נפל׳ נתקבצו איש אל רעהו לאמר נקומה ו ונשובה אל עמינו מ ממקום שיצאנו משם להלחם׃ חרב היונה׳ חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא היונה לשון יין׳ ל״א לשון אונאה׃ קראו שם במלחמ׳ הכריזו משל של חרפה׃ פרע׳ מלך מצרים שאון׳ שהיה מגביה קול שאונו ת תשואות להתהלל ב בחיילותיו׃ העביר המועד׳ שייעד יום מלחמה קבוע לצאת ולהלחם ולא יצא ועבר יום זמן המועד׃ כי כתבור בהרים׳ כי כאשר דבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא הדבר הזה על מצרים׃ כלי גולה׳ אד׳ יוצא לדרך מתקן לו חמת ומקלה של חרס לשתות בה׃ ונצתה׳ לשון ציה׃ עגלה יפיפיה׳ מלכות יאיא׃ קרץ׳ עממין קטולי׳ קרץ לשון חתוך וכן מחומר קורצתי׃ מצפון׳ מבבל׃ שכיריה׳ שריה׳ כמו בתער השכיר׃ מרבק׳ קופלא בלע״ז׃ הפנו

הפנו' שנו עורף לברוח לנוס: קולה כנחש ילך' הרי הנחש בא ללמד על מצרים ונמצא למד למדנו מכאן שכשאמר הקב״ה לנחש על גחונך תלך קיצע את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנוייה בשלשים ושתים מדות לרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: כי בחיל ילכו' אליה: כרתו יערה' כא יש בהן לכרות כל יערה: כי לא יחקר' מספר צבאם: על אמון' על הסדר אמון יש שהוא לשון גדולה כמו התטבי מנא אמון אלכסנדריא רבתא לאטינוריא״ה די א אליסנדר״א בלע״ז: ואח' כן' מקץ ארבעי' שנה כמו שאמר י יחזקאל: ואתה אל תירא' בדיוק' שכתוב מצרים שגלו שם על כרחם: למשפט' בדין חסוך מעט מעט: ונקה' לשון טיאוט והשמד וכן תירגמו יונתן לשון כלייה: אל פלשתים' על פלשתים: בטרם יכה פרעה את עזה' כשהיה נבוכד נצר צר על ירושלם בשנה העשירי' לצדקיהו יצא חיל פרע' ממצרי' ויעלו הכשדים מעל ירושלם שמע פרעה שטף את עזה ושב לארצו בסדר עולם: שעטת' אין לו דמיון ויונתן תירגמו מפסועית: מרעש לרכבו' מרעש אשר לרכבו: גלגליו' אופני מרכבותיו: לא הפנו אבו' על בניה' להצילם: להכרית

כנחש ב' וסי' ילחכו עפר כנחש' קולה כנחש ילך: ואין להם ג' בקריא' וסים' כרתו יערה נאם יי' כי לא יחקר' ושבתי אני ואראה את כל העשקים ב' בפסוק: יעקוב ה' מל וסים' נמסר בסי' סים' ל' ובסדר בחקתי: הדחה שמה ג' וסים' בסיפרא סים' י': למשפט ט״ו וסים' נמסר בשמואל ב' סים' ט״ו: ומלואה ג' מל וסים' ויבאו ויאכלו

הֵ֤פְנוּ נָ֙סוּ֙ יַחְדָּ֔יו לֹ֖א עָמָ֑דוּ כִּ֣י י֧וֹם אֵידָ֛ם בָּ֥א עֲלֵיהֶ֖ם עֵ֥ת פְּקֻדָּתָֽם׃ קוֹלָ֖הּ כַּנָּחָ֣שׁ יֵלֵ֑ךְ כִּֽי־בְחַ֣יִל יֵלֵ֗כוּ וּבְקַרְדֻּמּוֹת֙ בָּ֣אוּ לָ֔הּ כְּחֹטְבֵ֖י עֵצִֽים׃ כָּרְת֤וּ יַעְרָהּ֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה כִּ֖י לֹ֣א יֵחָקֵ֑ר כִּ֤י רַבּוּ֙ מֵֽאַרְבֶּ֔ה וְאֵ֥ין לָהֶ֖ם מִסְפָּֽר׃ הֹבִ֖ישָׁה בַּת־מִצְרָ֑יִם נִתְּנָ֖ה בְּיַ֥ד עַם־צָפֽוֹן׃ כה אָמַ֞ר יְהוָ֨ה צְבָא֜וֹת אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל הִנְנִ֨י פוֹקֵ֜ד אֶל־אָמ֤וֹן מִנֹּא֙ וְעַל־פַּרְעֹ֣ה וְעַל־מִצְרַ֔יִם וְעַל־אֱלֹהֶ֖יהָ וְעַל־מְלָכֶ֑יהָ וְעַל־פַּרְעֹ֔ה וְעַ֖ל הַבֹּטְחִ֥ים בּֽוֹ׃ וּנְתַתִּ֗ים בְּיַד֙ מְבַקְשֵׁ֣י נַפְשָׁ֔ם וּבְיַ֛ד נְבוּכַדְרֶאצַּ֥ר מֶלֶךְ־בָּבֶ֖ל וּבְיַד־עֲבָדָ֑יו וְאַחֲרֵי־כֵ֛ן תִּשְׁכֹּ֥ן כִּֽימֵי־קֶ֖דֶם נְאֻם־יְהוָֽה׃ וְ֠אַתָּה אַל־תִּירָ֞א עַבְדִּ֤י יַעֲקֹב֙ וְאַל־תֵּחַ֣ת יִשְׂרָאֵ֔ל כִּ֠י הִנְנִ֤י מוֹשִֽׁעֲךָ֙ מֵֽרָח֔וֹק וְאֶֽת־זַרְעֲךָ֖ מֵאֶ֣רֶץ שִׁבְיָ֑ם וְשָׁ֧ב יַעֲק֛וֹב וְשָׁקַ֥ט וְשַׁאֲנַ֖ן וְאֵ֥ין מַחֲרִֽיד׃ אַ֡תָּה אַל־תִּירָא֩ עַבְדִּ֨י יַעֲקֹ֜ב נְאֻם־יְהוָ֗ה כִּ֣י אִתְּךָ֮ אָנִי֒ כִּי֩ אֶעֱשֶׂ֨ה כָלָ֜ה בְּכָל־הַגּוֹיִ֣ם ׀ אֲשֶׁ֧ר הִדַּחְתִּ֣יךָ שָׁ֗מָּה וְאֹֽתְךָ֙ לֹא־אֶעֱשֶׂ֣ה כָלָ֔ה וְיִסַּרְתִּ֙יךָ֙ לַמִּשְׁפָּ֔ט וְנַקֵּ֖ה לֹ֥א אֲנַקֶּֽךָּ׃

מז א אֲשֶׁ֨ר הָיָ֧ה דְבַר־יְהוָ֛ה אֶל־יִרְמְיָ֥הוּ הַנָּבִ֖יא אֶל־פְּלִשְׁתִּ֑ים בְּטֶ֛רֶם יַכֶּ֥ה פַרְעֹ֖ה אֶת־עַזָּֽה׃ כֹּ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהוָ֗ה הִנֵּה־מַ֜יִם עֹלִ֣ים מִצָּפ֗וֹן וְהָיוּ֙ לְנַ֣חַל שׁוֹטֵ֔ף וְיִשְׁטְפוּ֙ אֶ֣רֶץ וּמְלוֹאָ֔הּ עִ֖יר וְיֹ֣שְׁבֵי בָ֑הּ וְזָעֲקוּ֙ הָֽאָדָ֔ם וְהֵילִ֕ל כֹּ֖ל יוֹשֵׁ֥ב הָאָֽרֶץ׃ מִקּ֗וֹל שַֽׁעֲטַת֙ פַּרְס֣וֹת אַבִּירָ֔יו מֵרַ֣עַשׁ לְרִכְבּ֔וֹ הֲמ֖וֹן גַּלְגִּלָּ֑יו לֹֽא־הִפְנ֤וּ אָבוֹת֙ אֶל־בָּנִ֔ים מֵרִפְי֖וֹן יָדָֽיִם׃

אִתְפְּנִיאוּ עֲרַקוּ כַּחֲדָא לָא יְכִילוּ לְמֵקָם אֲרֵי יוֹם תְּבִרְהוֹן אֲתָא עֲלֵיהוֹן עִדָּן סְעוּרָן בִּישְׁתְּהוֹן׃ קָל נְקוֹשׁ זֵינֵיהוֹן כְּחִוְן זָחֲלִין אֲרֵי בְּמַשְׁרְיָן יְהָכוּן עֲלֵיכוֹן וּכְמָא דְעָלִין בְּכַשִּׁילִין לְמִקַּץ אָעֵי חוּרְשָׁא׃ שֵׁיצוּ רַבְרְבָהָא אָמַר יְיָ אֲרֵי לֵית לְהוֹן סוֹף אֲרֵי סַגִּיאִין מִזַּחֲלָא וְלֵית לְהוֹן מִנְיָן׃ בְּהִיתַת מַלְכוּת מִצְרַיִם אִתְמְסָרַת בְּיַד עַמָּא דְאָתָא עֲלָהּ מִצִּפּוּנָא׃ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַסְעַר עַל אִתְרְגוּשַׁת אֲלֶכְסַנְדְּרִיָא וְעַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם וְעַל טַעֲוָתָהָא וְעַל מַלְכָּהָא וְעַל פַּרְעֹה וְעַל דְמִתְרַחֲצִין עֲלוֹהִי׃ וְאֶמְסְרִנּוּן בְּיַד דְּבָעָן לְמִקְטַלְהוֹן וּבְיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וּבְיַד עַבְדוֹהִי וּבָתַר כֵּן תִּשְׁרֵי כְּיוֹמֵי קֶדֶם אֲמַר יְיָ׃ וְאַתְּ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב וְלָא תִתְבַּר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי הָא אֲנָא פָרֵיק לָךְ מֵרָחִיק וְיָת בְּנָךְ מֵאֲרַע גָּלוּתְהוֹן וִיתוּבוּן דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוּן לְרוֹחֲצָן וְלֵית דְּמָנִיד׃ אַתְּ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ אֲרֵי בְסַעֲדָךְ מֵימְרִי אֲרֵי אַעֲבֵיד גְּמִירָא בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי אַגְלֵיתָךְ לְתַמָּן וְעִמָּךְ לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא וְאַיְתֵי עֲלָךְ יִסּוּרִין לְאַלָּפוּתָךְ בְּרַם בְּדִין חֲסוּךְ וְשֵׁיצָאָה לָא אֲשֵׁיצְנָךְ׃ דַּהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה נְבִיָּא עַל פְּלִשְׁתָּאֵי עַד לָא יַיְתֵי פַרְעֹה וְיִמְחֵי יַת יָתְבֵי עַזָּה׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא עַמְמַיָּא אָתָן מִצִּפּוּנָא וִיהוֹן כְּנַחַל מִגְבַּר וְיִבְזוֹן אַרְעָא וּמְלָאָהּ קִרְוַיָּא וְדְיָתְבִין בְּהוֹן וִיצַוְחוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא וִילִילוּן כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ מִקָּל מַפְסוּעִית פַּרְסַת גִּבָּרוֹהִי מִזִּיַּע לְרְתִיכוֹהִי אִתְרְגוּשַׁת גַּלְגִּלוֹהִי לָא מִתְפְּנַן אֲבָהָן לְרַחֲמָא עַל בְּנִין מֵאִתְרַשְּׁלוּת יְדִין׃

ארץ' וישפטו ארץ ומלואה' ליי' הארץ ומלואה:

הפנו' פי' הפנו ערף: קולה כנחש ילך' קול צעקת מצרים ילך למרחוק כקול נחש ויונתן תרגם קל ניקוש זיניהון כחוון זחלין: כרתו יערה' מחלוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו צווי כמו חרבו מאד כאילו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו ובמקצת ספרים מדויקי' הכ״ף מעמדת בגעיא וזאת היא הקריאה הנכונה לפי הענין ויש אומרים כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאם יי' ואין המנהג לבא נאם יי' אחר פעל עבר בדברי הנבואה והנה שכחו ירדו לטבח נאם ה המלך יי' צבאות שמו ובדברי תוכחה כלכם פשעת' בי נאם יי' ואמר כרתו לשון עבר ואף על פי שענינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כי דבר הנבואה העתיד הוא קיי' כאילו בא' יערה רוצה לומר עצי יערה והוא משל על עם מצרי' או על גדוליה וכן תרגם יונתן רברבהא: כי לא יחקר' חיל נבוכד נצר הבא עליהם לא יחקר מרוב: הובישה' פעל עומד וכן הובישו אכרים וזולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בשת יהיה לה לבת מצרים כשתנתן ביד עם צפון שהם ה הכשדים כי הם הגלו תחילה הכשדי' מעל ירושלם ועתה נתנה בידם ודין הוא שתבוש: אמר יי' צבאות אלהי ישראל' זכר אלהי ישראל לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לעונש שהרע לישראל שישק מלך מצרים וכן פרע' נכה שהמית יאשיהו כמו שאמ' נקמה להנקם מצרין כמו שפי' למעלה: אל אמון מנא' כמו על אמון הוא מלך העיר הנקרא נא והיא מ ממלכות מצרים ויונתן תרגם אמון כמו המון ותרגם נא א אלכסנדריא וכן תרגם הא אנא מסער על אתרגשות אלכסנדריא: ונתתים' ואחרי כן תשכן' כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגומ' ומה שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה במעלתה שהיתה מימי קדם שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו ש שתשכן בארצה כימי קדם: ואתה אל תירא' פרשה זו עתידה וכבר פירשתיה למעלה במקומה ושנה אותה הנה עם שנוי מלות מעט והענין אחד והטעם לפי שזכר הנה פורענות הגוים אמר כנגד ישר' ואתה אל תירא שאיכך כמותם ואף על פי שהם ישובו בארצם אחר גלותם לא יהיו שלוים ושקטים אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישראל לא יסוף שמם וזכרם יעמד בימי השמים על הארץ: אשר היה' אל פלשתים' כמו על וכן אל ההרים לא אכל וזולתו: בטרם יכה פרעה את עזה' בסדר עולם כשיצא חיל פרעה ממצרים היו הכשדים צרים על ירושלם בשנה העשירית לצדקיהו וישמעו הכשדים את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכששמע פרעה שעלו מעל ירושלם מפניו הלך עם חילו ושטף את עזה ושב לארצו ובאותו זמן היה דבר יי' אל ירמיהו שיבאו חיל כשדים ויכו את ארץ פלשתים: כה אמר יי' הנה מים עולים' מתגברים וכן ותעלה המלחמה והמים הם משל על חיל כשדים שהם מצפון וישטפו את ארץ פלשתים' כי פרעה הכה את עזה ונבוכד נצר יחריב הכל: והיליל' הלמד בחירק והוא חסר יוד המשך: מקול שעטת' הכות הסוס בארץ ברגליו תקרא שעטה ותקרא דהרה ויונתן תרגם מקול מפסעות פרסת גברוהי ואביריו אמר על הסוסים החזקים: המון גלגליו' מהמון ומ״ם מרעש עומדת במקום שנים: לא הפנו אבות אל בנים' אפילו האבות שהם מרחמים על בניהם עתה בבא להם הצרה לא יפנו אל בניהם מרפיון ידים שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני אויביהם:

על היום הבא ׳ כל שריד עוזר ׳ צרו צידון היו עוזרים להם כי הם הגלילות פלשתים כמו שאמר מה אתם צר וצידון וכל גלילות פלשת ׃ כי שודד יי׳ את פלשתים ׳ אין בו מלת כל אבל לשדוד יש בו מלת כל ׃ שארית אי כפתור ׳ פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שכתוב אשר יצאו משם פלשתים ואת פתורים ופירש רבינו סעדיה כפתור דמיטא ׳ ואמר שארית שלא ישאר להם שארית ׃ באה קרחה אל עזה ׳ אמר קרחה לפי שפרעה הכה אותה תחילה ואחר כך בא נבוכד נצר וקרחה שלא נשאר בה דבר ׃ נדמתה ׳ נכרתה כמו נדמה מלך ישראל ׃ שארית עמקם ׳ רוב ממונם וחילם כי הדבר יקרא מלשון עמק כמו העמיקו שחתו העמק שאלה ות״י שאר תוקפהון ואפשר לפרש שהיו בהם יושבי העמק ׃ עד מתי תתגודדי ׳ ענין שריטה בבשר כמו לא תתגודדו ויונתן תרגם עד אימתי תתהממון כמו שתרגם אונקלוס לא תתגודדו לא תתהממון ׃ הוי חרב ליי׳ ׳ כלומר כי ליי׳ הוא החרב ׃ עד אנה לא תשקטי ׳ זה מאמר הנוהה על פלשתים ואומר מי שכנגדו איך תשקטי ׃ אל תערך ׳ הוא כנגד החרב ׃ הרגעי ׳ הוא ענין מרגוע כמו שאמ׳ תשקטי כי השקט והמרגוע אחד וכן ודמי ענין דממה ׃ איך ׳ צוה לה ׳ אל אשקלון צוה לחרב שתלך אל אשקלון להכרית׳ ואיך משקט עד שתשלם שליחותה ׃ שם יעדה ׳ שם הזמינה ׃ למואב ׳ אלהי ישראל ׳ כי הוא לקח נקמת ישראל מהם ׃ נלכדה קריתים ׳ העיר שנקראת קריתים ואפשר שיש שני מגדלים בעיר לפיכ׳ נקראת בלשון שני׳ ׃ הובישה המשגב ׳ העיר הנקראת המשגב ויונתן תרג׳ בהיתו מבית לחכניהון ואתברו ׃ אין עוד ׳ בחשבון חשבו ׳ לשון נופל על הלשון הוא צחות הלשון וכן מדמן תדמי ועקרון תעקר ׃ נשברה צעוריה ׳ כתוב בוי״ו וקרי צעיריה ביו״ד ואחד הוא ותרגם יונתן שלטניהון ואפשר שכנה הכתוב הגדולים בלשון צעיריה על דרך נכוי ׃ כי מעלה הלוחת ׳ כתיב וקרי הלחית וי״ו ויו״ד מתחלפי׳ כמשפט וזה הפסוק הו׳ בנבואת ישעיהו בשנוי מלות מעט אמר כי יעלה מואב מעלה הלוחית שהוא מקום גבוה אולי יחשבו להשגב שם ויעלו עלה ובכה ׃ בבכי יעלה בכי ׳ וכפל בכי לחזק הענין ׃ חורונים ׳ שני הם חורון עליון וחורון תחתון ׃ צרי צעקת שבר שמעו ׳ וצריהם ישמעו מהם צעקת שבר שיצעקו לשברם וצרי כמו וצרים וכן אלוני שקופים אטומים כמו חלונים והדומים להם רבי׳ כמו שכתבנו בספר מכלל ׃ נסו מלטו נפשכם ותהיינה ׳ נפשכם תהיינה במקו׳ שימלטו ׃ כערועֶר במדבר ׳ כמו כערער בערבה כלומ׳ אחר שתצאו מעריכ׳ ותנוסו תהייה עריכם כמו הערועֶר במדבר והוא עץ גדל במדבר בארץ ציה ותרגם יונתן והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונן במדבר׳ ׃ כי יען בטחך במעשיך ׳ במקניך ובקניניך וכן ואיש במעו׳ ומעשהו בכרמל ות״י באוצר׳ ובתי נכזך ׃ גם את תלכדי ׳ כלו׳ גם את כמו הגוי׳ האחרי׳ שאין להם אוצרו׳ כמו׳ ולא היו בהשקט זמן רב כמוך כמו שאמ׳ שאנן מואב וגו׳ לפי׳ אמ׳ גם את כי לא יועילוך אוצרותיך שהיית בוטח׳ בהם גם לא יועילך כמוש אלהיך כי גם הוא יצא בגולה ׃ ויבא ׳ ועיר לא תמלט ׳ ועיר מהם לא תמלט כי ש כל עיר יבא השודד ׃ אשר אמר יי׳ ׳ כמו כאשר וכן ותאכל מכות אשר בויתיך כמו כאשר ׃ תנו ציץ למואב ׳ כנף ותרגו׳ סכפיר ציצין ואמרו ר״זל אלו הם סנפירים שפורחין בהם אמר תנו כנף למואב כנף שיפרח בו ויצא מהרה מארצו וזהו שאמר כי נצא תצא עניכו כי עוף תעוף מן כי נצו גם נצו שעניכו מלא המוכה כי בכח המוכה יעוף העוף לפיכך ממשל ההליכה המהרה בנוצה ונצא ׳ מקור והאלף תמורת ה״א וכן תצא והיה משפטו תצא בדגש בפלש תטה אלא שבא הכח תמורת הדגש כמו שבא כן במקומות רבים ויונתן פירש ציץ כמו ציץ הזהב וכן תרגם אעדו כיתרא מן מואב ארי מגלא תגלי ׃ ארור ׳ יקלל מי שיהיה במלחמ׳ וירפה ידו מהרוג ואמר זה במואב מה שלא אמר כן בשאר האומות כי קצף יי׳ גדל עליו לפי שהאל הזהיר את ישראל ואמר אל תצר את מואב והם הרשיעו לעשות להם ׃ מלאכת יי׳ ׳ כי מהשם תבא להם זאת הצרה מאשר הרע לישראל ומרוב גאותו לריב שלותו עד שהגדיל על יי׳ כמו שאומר ׃ רמיה ׳ מי שהוא מרפה ידו מהרע להם וכפל הקללה לחזק הענין ׃ שאנן

באה כלהון מלעיל בס״א מלרע וסים׳ בזכריה סים׳ יד׳ וכל יחזקאל ומלכים דכוו׳ מלרע במ״ב מלעיל וסים׳ והשמועה באה אל יואב׳ באה הצפירה ׃ יעדה ג׳ סים׳ אם רעה בעיני אדניה׳ שמעו מטה ומי יעדה׳ ואל חוף הים שם יעדה ׃ צעקה ד׳ בנביאים וסים׳ מקול נפלה רעשה הארץ׳ קול צעקה מחרנים׳ קול צעק׳

על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצר ולצידון כל שריד עזר כי שדד יהוה את פלשתים שארית אי כפתור ׃ באה קרחה אל עזה נדמתה אשקלון שארית עמקם עד מתי תתגודדי ׃ הוי חרב ליהוה עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך הרגעי ודמי ׃ איך תשקטי ויהוה צוה לה אל אשקלון ואל חוף הים שם יעדה ׃

מח

למואב כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הוי אל נבו כי שדדה הבישה נלכדה קריתים הבישה המשגב וחתה ׃ אין עוד תהלת מואב בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי גם מדמן תדמי אחריך תלך חרב ׃ קול צעקה מחרונים שד ושבר גדול ׃ נשברה מואב השמיעו זעקה צעוריה ׃ כי מעלה הלחות בבכי יעלה בכי כי במורד חרונים צרי צעקת שבר שמעו ׃ נסו מלטו נפשכם ותהינה כערועֶר במדבר ׃ כי יען בטחך במעשיך ובאוצרותיך גם את תלכדי ויצא כמיש בגולה כהניו ושריו יחד ׃ ויבא שדד אל כל עיר ועיר לא תמלט ואבד העמק ונשמד המישר אשר אמר יהוה ׃ תנו ציץ למואב כי נצא תצא ועריה לשמה תהיינה מאין יושב בהן ׃ ארור עשה מלאכת יהוה רמיה וארור מנע חרבו מדם ׃

על יומא דאתי למבז ית כל ארעא פלשתאי לשיצאה לצור ולצידון כל שאר סעיד ארי אבֵיז יי׳ ית ארע פלשתאי שאר נגוות קפוטקאי ׃ מטת פורענותא ליתבי עזה אתברו אשקלנאי שאר תוקפהון עד אימתי תתהממון ׃ וי חרבא דשליחא מן קדם יי׳ עד אימתי לא תנוחין אתכנשי ללדניך לבית זמנא תנוחין ׃ איכדין תנוחין ויי׳ פקיד עלה על אשקלון ועל ספר ימא לתמן מזמנה ׃

למואב כדנן אמר יי׳ צבאות אלהא דישראל וי על נבו ארי אתבזיזת בהיתת אתכבישת קריתים בהיתו מבירת רוחצנהון ואתברו ׃ לית עוד תו[ש]בחא למואב בחשבון חשיבו עלה בישא אתו ונשיצנה מלמהוי עמא אף מדמן תתברין בתרך יהכון קטולי חרבא ׃ קל צווחתא מחורונים בזא ותברא רבא ׃ אתברת מלכות מואב בסרו צווחתא שלטוניהון ׃ ארי מסוקית לוחית כד בכן יסקון בבכן ארי במחתית חורונים צוחת תבירי קרב יבסרון ׃ ערקו שיזיבו נפשכון והוו כמגדל ערער דשרן בשכונין במדברא ׃ ארי חלף דאתרחיצת באוצרך ובבית גנזך אף את תתאחדין ויפוק כמוש בגלותא פלחוהי ורברבוהי כחדא ׃ וייתון בזוזין על כל קרויהון וקרוא מנהון לא תשתיזב וייבדון דיתבין בעומקא וישתיצון דשרן במישרא דאמר יי׳ ׃ אעדו כתרא מן מואב ארי מגלא תגלי וקרוהא לצדו יהוין מבלי יתיב בהן ׃ ליט די עביד עלה עובדא מן קדם יי׳ בנכלא וליט דמנע חרביה מקטול ׃

משער הדנים׳ לצדקה והנה צעקה׳ וכל אוריתא דכוו׳ ׃ ארור ה׳ בטעמא רביע וסים׳ דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותא׳ ופי׳ בסדר כי תבא ׃ וארור ח׳ בטעם עקף וסים׳ מקלה׳ מסיג׳ משנה׳ שכב עם כל בהמה׳ שכב עם חתנתו׳ מכה רעהו בסתר׳ נותן אשה לבנימין׳ מונע חרבו מדם ׃

רשי

להכרית לצר ולצידן ׳ פלשתים היו עוזרים אותם ואוהביהם ׃ אי כפתור ׳ אי״לם בלע״ז ׃ נדמתה ׳ נחרבה ׃ תתגודדי ׳ תשרטי באבל ובבכי ׃ חרב ליי׳ ׳ שהקב״ה מביא לעולם ׃ הרגעי ׳ לשון מרגוע ׃ המשגב ׳ שם מקום ׃ חשבון ומדמן ׳ שם מקום ולפי שמות׳ הוא מזכיר פורענותם ׃ תדמי ׳ תחרבי ׃ צעיריה ׳ שולטנהא הצעירי׳ מן המלכים ׃ מעלה הלוחית ׳ שם מקום הוא מעלת הר ׃ כערוער ׳ מגדל ערוער עשוי במדבר ואין סביביו ישוב כי אם שוכני אהלים ומגדל העומד באין ישוב נראה כחורבן כן תירג׳ יונתן ומנחם פי׳ כערוער שם עץ מעצי היער ׃ תנו ציץ למואב ׳ תנו כנף למואב כל דבר תלוי התולה ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ כמו והיה לכם לציצית ויקחני בציצת ראשי ׃ כי נצא תצא ׳ כי במעופה וחפזון תצא בגולה ויהיה נצא מ בגזרת נוצה כן חברו מנחם וכן כי נצו גם נעו ויונתן תירג׳ אעדו כתרא ממואב תנו ל לאחרים ציץ הנזר א אשר למואב ׃ מלאכת יי׳ ׳ מלאכת השחתת מואב שהיא שליחותו של מקום ׃ לא

שאנן מואב · הכון פתוחה כי הוא לשון עבר: ושקט הוא אל שמריו · כמו על שמריו ודימה אותו ליין שעומד על שמריו והוא היין הטוב כי בהריקת היין מכלי אל כלי ילך ריחו וטעמו ומואב ג״כ לא גלה עדיין ועמד שוקט בארצו : לא נמר · פרשו נמר על משקל מרד והוא מבנין נפעל ועניינו לפי מקומו נתחלף או פי׳ ענין רפיון וחלישו׳ כתרגומו לא פג ונן על כן תמוג תורה אל תתני פוגת לך ויפג לבו וכן בדברי רבותינו ז״ל וכיחום דלמא פיגא דעתיה דכבורא כלומר שמא תחלש דעת הגבור וכן אמרו גוף קשה יין מפיגו כלומר מחלישו ומתים כחו וכן פי׳ לא נמר לפי תרגומו כלומר שלא נחלש כח היין וריחו: לכן הנה ימים באים · צועים וצעוהו · צועים מן הקל וצעוהו מן הדגוש ועניינו מגלים ומסיעים אותו ממקומו שהיה בו שוקט עד הנה וכן צועה ברוב כחו ותרגם יונתן בוזזין ויבזזונון: וכליו יריקו · לפי שהמשיל אותו ליין שלא הורק מכלי אל כלי אמ׳ וכליו יריקו: ונבליהם ינפצו · נבליהם שבהם היין כמו ונבל יין ינפצו ינפצו אותם וישברו אות׳ וזה דרך משל כמו שפירשנו ותרגם יונתן ונכסיהן ירוקנון וטב ארעהון יגמרון ואדוני אבי ז״ל פיר׳ ינפצו כמו יריקו מתרגו׳ ותער כדה ונפצ׳ והו׳ כפל ענין לחזק: ובוש מואב מכמוש · שהיו בוטחי׳ בכמוש אלהיה: מבית אל מבטחם · שהיו בוטחים בעגל שהיה בבית אל מבטחם בסגול הטי״ת ומה שסמך להם לישראל להודיעם כי מה שהרעו לישראל לא בצדקתם אלא בעון ישראל שבטחו בבית אל:
שדד מואב ועריה עלה · כבר פירשנו כי מנהג הלשון לדב׳ פעם לשון זכר ולשון נקבה כי ידבר לשון זכר כנגד העם ויבא לשון נקבה כנגד הכנסה ופי׳ עלה כפסק רוצה לומר המון עריה כפסק וכן יצועי עלה כעלות נלים ותרגם יונתן וקרויהון חרבא ואדוני אבי ז״ל פירש ולעריה עלה השודד: רדי מכבוד · מהכבוד שהית בו שלא היית חסרה דבר: ושבי בצמא · רוצה לומר שבי בגלות שתהיי צמאה לכל טוב · ישבי כתי׳ וקרי ושבי והכתוב ר״ל שתהיה מיושבי ב בצמא: אל דרך · כמו על דרך וכן אל ההרים לא אכל: שאלי נס ונמלטה · אומר ליושבי ערוער שתעמוד על דרך ותשאל הנסים והנמלטים משאר ערי מואב שבא להם תחילה האויב תשאל מה נהיתה כלומר מה רעה נהיתה בהם ואמר נס ואמר נמלטה כלומ׳ אם איש ואם אשה: ונמלטה · מלעיל והוא כפעל עבר כלומר ואשר נמלטה: הגידו בארנון · כי ארנון גבול מואב והאויב מהגבול שכנגדו: קריות · שם עיר : הרחוקות והקרובות · הרחוקות הם שעל הגבולים והקרובות הם אשר ב בתוך הארץ: נגדע׳ קרן מואב · מלכות מואב ולפי שהקרן היא גבוה על כל אברי הבהמ׳ נקראת המלכות קרן שהיא גבוהה ב במעלה על כל העם וכ״תי מלכות: וזרועו · שריו וחייליו כי הם זרוע המלך והעם וחוזקם כמו וזרועות הנגב וכן תרגם יונתן ושלטניהון אתברו: השכירוהו · על דרך משל אמר לאויבים

איכה ״ז בקריא׳ וסימ׳ נמסר בריש מגלת איכה: ישבת ח׳ חס׳ וסי׳ ואם על המשכב הוא׳ והיא ישבת בירושלם · הנני אליך ישבת העמק · רדי מכבוד · חמסי ושארי על בבל הישבת על מבואות ים · והנה כל הארץ ישבת ושקטת · בהיות ירושלם ישבת ושלוה · וחד מנהון היושבת דמבואות ים · וחד ישבת ובחומה היא ישברת :

שַׁאֲנַן מוֹאָב מִנְּעוּרָיו וְשֹׁקֵט הוּא אֶל־שְׁמָרָיו וְלֹא־הוּרַק מִכְּלִי אֶל־כֶּלִי וּבַגּוֹלָה לֹא הָלָךְ עַל־כֵּן עָמַד טַעְמוֹ בּוֹ וְרֵיחוֹ לֹא נָמָר׃ לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְשִׁלַּחְתִּי־לוֹ צֹעִים וְצֵעֻהוּ וְכֵלָיו יָרִיקוּ וְנִבְלֵיהֶם יְנַפֵּצוּ׃ וּבֹשׁ מוֹאָב מִכְּמוֹשׁ כַּאֲשֶׁר־בֹּשׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבֵּית אֵל מִבְטֶחָם׃ אֵיךְ תֹּאמְרוּ גִּבּוֹרִים אֲנָחְנוּ וְאַנְשֵׁי־חַיִל לַמִּלְחָמָה׃ (טו) שֻׁדַּד מוֹאָב וְעָרֶיהָ עָלָה וּמִבְחַר בַּחוּרָיו יָרְדוּ לַטָּבַח נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ קָרוֹב אֵיד־מוֹאָב לָבוֹא וְרָעָתוֹ מִהֲרָה מְאֹד׃ נֻדוּ לוֹ כָּל־סְבִיבָיו וְכֹל יֹדְעֵי שְׁמוֹ אִמְרוּ אֵיכָה נִשְׁבַּר מַטֵּה־עֹז מַקֵּל תִּפְאָרָה׃ רְדִי מִכָּבוֹד יְשְׁבִי בַצָּמָא יֹשֶׁבֶת בַּת־דִּיבוֹן כִּי־שֹׁדֵד מוֹאָב עָלָה בָךְ שִׁחֵת מִבְצָרָיִךְ׃ אֶל־דֶּרֶךְ עִמְדִי וְצַפִּי יוֹשֶׁבֶת עֲרוֹעֵר שַׁאֲלִי־נָס וְנִמְלָטָה (כ) אִמְרִי מַה־נִּהְיָתָה׃ הֹבִישׁ מוֹאָב כִּי־חַתָּה הֵילִילִי וּזְעָקִי הַגִּידוּ בְאַרְנוֹן כִּי שֻׁדַּד מוֹאָב׃ וּמִשְׁפָּט בָּא אֶל־אֶרֶץ הַמִּישֹׁר אֶל־חֹלוֹן וְאֶל־יַהְצָה וְעַל־מוֹפָעַת׃ וְעַל־דִּיבוֹן וְעַל־נְבוֹ וְעַל־בֵּית דִּבְלָתָיִם׃ וְעַל קִרְיָתַיִם וְעַל־בֵּית גָּמוּל וְעַל־בֵּית מְעוֹן׃ וְעַל־קְרִיּוֹת וְעַל־בָּצְרָה וְעַל כָּל־עָרֵי אֶרֶץ (כה) מוֹאָב הָרְחֹקוֹת וְהַקְּרֹבוֹת׃ נִגְדְּעָה קֶרֶן מוֹאָב וּזְרֹעוֹ נִשְׁבָּרָה נְאֻם יְהוָה׃ הַשְׁכִּירֻהוּ כִּי עַל־יְהוָה הִגְדִּיל וְסָפַק מוֹאָב בְּקִיאוֹ וְהָיָה לִשְׂחֹק גַּם־הוּא׃ וְאִם לוֹא הַשְּׂחֹק הָיָה לְךָ יִשְׂרָאֵל אִם־בְּגַנָּבִים נִמְצָאָה כִּי־מִדֵּי דְבָרֶיךָ בּוֹ תִּתְנוֹדָד׃

ל׳ ג׳ כ׳ חס׳ וא׳ מ״ל · ל׳ ב׳ · ל׳ ד׳ · ל׳ ג׳ · י״ד כטע׳ · ל׳ · ב׳ ג׳ חס׳ · ל׳ · ב׳ ס״פ סיפ׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ ד״ו · ב׳ · וסבי׳ ס׳ חס׳ ק׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · הלילי · וזעקי ק׳ ק׳ · מיפעת ק׳ · ג׳ מ״ל · ג׳ בתרי ל״ש ידו הדה · ז׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ומ״ל · ז׳ ג׳ מ״ל וא׳ חס׳ · ל״ה · מ״ל · כמצא ק׳ · ל׳

מעון ל׳ סס קריתא

שָׁלָן מוֹאָבָאֵי מִזְּעוּרֵיהוֹן וְשָׁקְטִין אִנּוּן עַל נִכְסֵיהוֹן וְלָא אִתְגְּלִיאוּ מֵאֲתַר לַאֲתַר וּבְגָלוּתָא לָא הֲלִיכוּ עַל כֵּן אוֹרִיכוּ שְׁלֵיוָא נִכְסֵיהוֹן כַּחֲמְרָא דִנְטִיר עַל שְׁמָרֵיהּ וְרֵיחֵיהּ לָא פָג׃ בְּכֵן הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאֶשְׁלַח עֲלֵיהוֹן בָּזוֹזִין וְיִבְזוּנוּן וְנִכְסֵיהוֹן יְרוֹקְנוּן וְטוּב אַרְעֲהוֹן יִגְמְרוּן׃ וְיִבְהֲתוּן מוֹאָבָאֵי דְּפָלְחִין לִכְמוֹשׁ כְּמָא דִבְהִיתוּ בֵית יִשְׂרָאֵל מִבֵּירַת אֵל רוֹחֲצָנְהוֹן׃ אֵיכְדֵין תֵּימְרוּן גִּבָּרִין אֲנַחְנָא וְגַבְרִין דְּחֵילָא לְמֶעְבַּד קְרָבָא׃ אִתְבְּזִיזוּ מוֹאָבָאֵי וְקִרְוֵיהוֹן חֲרוּבָא וּשְׁפַר עוּלֵמֵיהוֹן יִתְמַסְרוּן לְקִטְלָא אֲמַר מַלְכָּא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ קָרִיב תִּבְרְהוֹן דְּמוֹאָבָאֵי לְמֵיתֵי וּבִשְׁתְּהוֹן מוֹחֲיָא לַחֲדָא׃ דְּווֹ עֲלוֹהִי כָּל סַחֲרָנוֹהִי וְכָל יָדְעֵי שְׁמֵיהּ אֲמַרוּ אֵיכְדֵין אִתְבַּר מֶלֶךְ מַבְאִישׁ שִׁלְטוֹן מָעִיק׃ חוּתִי מִיקָרָא וְתוּבִי בְּצַחְיָא מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא דְדִיבוֹן אֲרֵי בָזוֹזִין אֲתוֹ עַל מוֹאָב סְלִיקוּ עֲלָךְ חַבִּילוּ כְּרַכַּיִךְ׃ עַל אוֹרְחָא קוּמוּ וּסְבוּ דְיָתְבִין בַּעֲרוֹעֵר שְׁאִילוּ לְמֶעְרְקַיָּא וּלְמִשֵּׁיזְבַיָּא אֲמַרוּ מָה הֲוָה עַל תְּבָרָא דֵיכִי׃ בְּהִיתוּ מוֹאָבָאֵי אֲרֵי אִתְבַּרוּ אַיְלִילוּ וּצְוַחוּ חַווּ בְּאַרְנוֹן אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מוֹאָבָאֵי׃ וְעָבְדֵי פוּרְעֲנוּתָא מְטוֹ לַאֲרַע מֵישְׁרָא לְחוֹלוֹן וּלְיַהַץ וְעַל מֵיפַעַת׃ וְעַל דִּיבוֹן וְעַל נְבוֹ וְעַל בֵּית דִּבְלָתַיִם׃ וְעַל קִרְיָתַיִם וְעַל בֵּירַת גָּמוּל וְעַל בֵּית מְעוֹן׃ וְעַל קְרִיּוֹת וְעַל בָּצְרָה וְעַל כָּל קִרְוֵי אֲרַע מוֹאָב דִּרְחִיקִין וּדְקָרִיבִין׃ אִתְקַטְּפַת מַלְכוּת מוֹאָב וְשִׁלְטוֹנֵיהוֹן אִתְבָּרוּ אֲמַר יְיָ׃ אַיְתָא עֲלֵיהוֹן עָקָא וִיהוֹן דָּמַן לְרַוְיָא אֲרֵי עַל עַמָּא דַיְיָ אִתְרַבְרַבוּ וְיִרְדְּשׁוּן מוֹאָבָאֵי בְּאַתְרֵיהוֹן וִיהוֹן לְלָעֵיב אַף אִנּוּן׃ וַעֲל דַּהֲדִירְתּוּן עַל תְּבִירֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל כִּדְלָא חֲטוֹ לְכוֹן כְּאִלּוּ בְּגַנָּבִין אִשְׁתְּכַחוּ וְעַל דְּאַסְגֵּירְתּוּן עֲלֵיהוֹן פִּתְגָּמִין בְּכֵן תִּטַּלְטְלוּן׃ שבקו

רשי

לא נמר · לא נחלף: צוע׳ · מריקי׳ וכן מהר צועה להפתח הוא ה הילוך המעיי׳ בטלטול: ונבליהם · חביותהם של מואבים: ינפצו · ישברו כמו אינ׳ כחשבו לנבלי חרש כל נבל ימלא יין: מכמוש · אשר בטח בו: מבית אל · על הזהב: נדו לו · לשון קינה כמו ש תנוד לו: שאלי נס ונמלטה · שאלי מן הנסים והנמלטים ממואב: (טו) מה נהייתה · אם נמלט כלום מהשחית: ומשפט בא · פורענו׳ בא: השכירוהו · השקוהו תרעלה עד שישתכר: גם הוא · כמו שהיה ישראל שחוק לו: תתנודד · היית מניד בראשך ומתלוצץ על חרבנו לא כי מדי דבדך בו שהיית מתרוצץ על חרבנו ת מתנודד לנאת בגולה וכתי׳ על דאסגיתון עליהון פתגמין בכן תיטלטלון: (כ) בעברי

בקיאו ב׳ ומ״ל וסימ׳ כהתעות שכור בקיאו · וספק מואב בקיאו והיה לשחוק :

השכירוהו כוס החימה: כי על יי׳ הגדיל · כשראו בגרת ישראל הגדילו פיהם עליהם ועל יי׳ שאמרו שלא יוכל להצילם ותרגם יונתן ארי על עמא דיי׳ אתרברבו וכן אמר בגבולות בפניה כי חרפו ויגדילו על עם יי׳ צבאות: וספק מואב בקיאו · לפי שהמשילו לשכור אמר וספק בקיאו רוצה לומר כמו שהשכור מתגולל ומתהפך מצד אל צד בקיאו היין ששתה וספק בגופו לארץ כן יעשה מרוב צרותיו ותרגם יונתן וידרשון מואבאי באתריהון ויהון · קיאו שם בפלס ריבו דינו : והיה לשחוק גם הוא · כמו שישחקו על השכור ואמר גם הוא כמו שהוא שחק ולעג על ישראל כן ישחקו וילעיגו עליו גם הוא : ואם לוא השחוק היה לך ישראל · בדרך השאלה אמר אם לא היה לך לישראל לשחוק כן תהיה אתה לשחוק: אם בגנבים נמצאה · הנמצא ישראל בגנבים שתשחקו עליו כמו שישחקו וידיעו על גנב כמו שאמר וידיעו עלימו כגנב: כי מדי דבריך בו תתנודד · כי בכל עת שהיית מדבר בו על גלותו היית מתנודד כאל׳ השמח בדבר ומתנודד בעבורו בעצמו ומכרכר ו״ת ועל דחדיתון על תבריה דיש׳ וגו׳ כבעמוד :

והיו ו׳ וסימ׳ התחזקו והיו לאנשי׳ פלשתים׳ תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל׳ הקיפו הלוי׳ את המלך סביב דד״ה׳ נורו מתוך בבל׳ והקפתם על המלך סביב דמלכים׳ עזבו ערים ושכנו בסלע: מזעקת ג׳ וסימ׳ חשבון עד אלעלה׳ אשם אזנו מזעקת דל׳ מזעקת מושל בכסילים: עגלת ה׳ בקריא׳ וסימ׳ בשמואל א׳

עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו כיונה תקנן בעברי פי־פחת׃ שמענו גאון־מואב גאה מאד גבהו וגאונו וגאותו ורם לבו׃ אני ידעתי נאם־יהוה עברתו ולא־כן בדיו לא־כן עשו׃ על־כן על־מואב איליל ולמואב כלה אזעק אל־אנשי קיר־חרש יהגה׃ מבכי יעזר אבכה־לך הגפן שבמה נטישתיך עברו ים עד ים יעזר נגעו על־קיצך ועל־בצירך שדד נפל׃ ונאספה שמחה וגיל מכרמל ומארץ מואב ויין מיקבים השבתי לא־ידרך הידד הידד לא הידד׃ מזעקת חשבון עד־אלעלה עד־יהץ נתנו קולם מצער עד־חרנים עגלת שלשיה כי גם־מי נמרים למשמות יהיו׃ והשבתי למואב נאם־יהוה מעלה במה ומקטיר לאלהיו׃ על־כן לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל־אנשי קיר־חרש כחלילים יהמה על־כן יתרת עשה אבדו׃ כי כל־ראש קרחה וכל־זקן גרעה על כל־ידים גדדת ועל־מתנים שק׃ על כל־גגות מואב וברחבתיה כלה מספד כי־שברתי את־מואב ככלי אין־חפץ בו נאם־יהוה׃ איך חתה הילילו איך הפנה־ערף מואב

שבקו קרויא ושרו בכיפא יתבי מואב והוו כיונא דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא׃ שמענא רברבי מואב דמתגאן לחדא רברביהון ומפנקיהון וגיותנותהון ורמות לבהון׃ קדמי גלן אמר יי עובדי רברבניהון ולא תקנין יקיריהון לא כדכשר עבדו׃ על כן על מואבאי מיללין ועל מואבאי כולהון מצוחין על אנש כרך תוקפהון דון׃ בכן כמא דאיתיתי משרין על יעזר כן איתי קטולין על שבמה מטלטלך גזו עברו ימא עד ים יעזר מטו על חצריך ועל קטפיך בזוזין נפלו׃ ותתכניש בית חדוא מכרמלא ומארע מואב וחמר ממעצריא אבטלית לא יעצרון עצורין ולא ירימון בקלהון׃ מצוחת חשבון עד אלעלה עד יהץ אשתמע קלהון מצער עד חורונים עגלת תלתית רבתא ארי אף מי נמרים לצדו יהון׃ ואבטל מן מואב אמר יי מקריב קורבן על במתא ומסיק בוסמין לטעותיה׃ על כן בלבהון מואבאי כבנורא המן ולבהון על אנש כרך תוקפהון כזמר אבובין דוי על כן שאר נכסיהון דקנו יתבזזון׃ ארי כל סער ריש נתר וכל דקן גלוח על כל סיען מתהממין ועל חרצין סק׃ על כל אגריהון דמואבאי וברחוביהון כולהון עבדין מספדא ארי תברית ית מלכות מואב כמנא דלית צרוך ביה אמר יי׃ איכדין אתברו אלילו איכדין אחזרו קדלהון מואבאי

סימן י״ה שלשיה ג׳ בקריא׳ וסי׳ בישעיה סימ׳ ט״ה על כן ז׳ פסוקי׳ בקריא׳ אית בהון על אל על וסי׳ וישכב שמשון עד חצי הלילה׳ ויתמודד על הילד שבע פעמים׳ ועברו גוים רבים על העיר׳ שלח על כל הגולה׳ על כן לבי למואב׳ לשלול שלל ולבז בז׳ ויתן שרי מלחמות דד״ה׃

רד״ק

עזבו׳ והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת׳ כמו היונה שתשים קנה בצדי הפחתים כדי שלא יקחו בנו אדם אותה ואת אפרוחיה כי מפני הפחת לא יוכלו לעבור אליה ופחת היא חפירה ושוחה עמוקה ותרגום כי כרו שוחה אחרי כרו פחת ויונתן תרגם והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא : שמענו׳ אמר הנביא בלשון האומות שיאמרו על מואב כן שמענו שהיה מתגאה מואב מאד בעודו בשלותו וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה : אני ידעתי׳ עברתו׳ שהיה מתעבר ומתקצף ללא דבר על הגוים שסביביו מרוב גאותו : לא כן בדיו׳ אני ידעתי כי לא יתקיימו דברי כזביו שהיה מדבר בגאותו כן וכן אעשה : ואני ידעתי נאם יי׳ פי׳ לא יתקיימו דברי כזביו שהיה אומר בגאותו כי תבא עליו הרעה : כן בדיו׳ אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות : לא כן עשו׳ בני מואב כמו שחשבו ויונתן תרגם קדמי גלן אמר יי׳ עובדי רברבניהון ולא תקנין יקריהון ולא כדכשר עבדו ואנחנו בפירושנו קשרנו מלת בדיו עם כן ואף על פי שהאתנח במלת כן וכן דעת יונתן וכן הוא הענין בפסוק של ישעיהו ויש לפרשו על דרך הטע׳ ועברתו לא כן לא נתקיימה עברתו: על כן על מואב איליל׳ הנביא מדבר על לשון עם מואב : קיר חרש׳ שם עיר מערי מואב ובישעיה קיר חרשת : יהגה׳ יהגה מואב ויהגה הוא ענין צפצוף הפה בקול יללה וכן אהגה כיונה ויונתן תרגם קיר חרש כרך תוקפהון ותרגם יהגה דוון : מבכי׳ יאמר שאר עם ערי מואב כשישמע בכי עם יעזר: אבכה לך׳ כלו׳ בעבורך הגפן שבמה כי ידעתי כי כן יהיה לך כמו ליעזר ואלה הערים שזכר למואב כבר לקחום ישראל מיד האמרי כמו שכתוב בתור׳ אבל כשגלו ראובן וגד חזרו מואב וישבו בהם והגפן שבמה כמו הארץ כנען חסר ה״א הכנסך פי׳ הגפן גפן שבמה וכבר פי׳ בספר ישעיה כי גפן משל על העם שיהרגו האויבים מקצתם ויוליכו בגולה מקצתן וזהו שאמר נטישותיך עברו ים והנטישות הם פארות הגפן המתפשטות והם משל על הבנים : על קיצך על בצירך שודד נפל׳ ובישעיה על קיצך ועל בצירך הידד נפל וקיצך הוא פירו׳ הקיץ לחים ויבשים ובזמן הקציר והבציר היו בהם האויבים יאסף שוללים ובוזזים : ונאספה׳ ובישעיה ונאסף ופי׳ יאסף מהם אל מקו׳ אחד או פירושו ענין כליון מן אסוף אסיפם: ומכרמל׳ מקום שדות זריעה ועצי פרי: ידריך׳ פירוש לא ידריך הדורך כמו שהוא בישעיה : הידד הידד לא הידד׳ הוא קריאת הדורכים בעת הדריכה אומר הידד שהיה מנהג הדורכים לקרוא עתה לא יקראו ות״י לא יכרו עצורים ולא ירימון בקלהון : מזעקת׳ עגלת שלישיה׳ עגלת כמו עגלה הת״ו במקום ה״א וכן ותועבת לא לאדם לך אף גילת ודכן אל תתני פונת לך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל ופירוש שלישיה גדולה או בת שלש שנים כי היא הטובה וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבא אליה הרעב ואמר כי מצער ועד חורני׳ תלך מואב הלוך וזעקה ויונתן תרגם עגלת תלתית רבתא: למשמות יהיו׳ ונמרי׳ שם מקום בארץ מואב ואמר שיהיו למשמו׳ כיון שאין שם יושבים כאילו אין שם מים ואין שם ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו : והשבתי׳ מעלה במה׳ מעלה בהמה קרבן על הבמה: על כן לבי למואב׳ ידבר הנביא על לשון העם שאמר כל אחד מהם כך : על כן יתרת עשה אבדו׳ · הת״ו במקום ה״א כמו שכתבנו במלת עגלת אמר על כן לבי יהמה כי יתר הכנסים והמון שקבץ אבדו ועשה חסר מלת אשר כאילו אמר עשה וכן לעם עליה שר עליה הדרך ילכו בה אשר ילכו בה: כי כל׳ אמר קרחה בראש כי כן דרך בני אדם שתולשין שער ראשיהם על אבל וכן אמר וכל זקן גרועה כי הזקן תפארת הפנים ובעת האבל יגלח האדם אותה להסיר תפארת פניו וכן אמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וכן תרגם יונתן וכל דקניהון גלוח ולא אמר כל זקן מגולחת ואמר גרועה לנכאי: על כל ידים גדודות׳ בפלם מלוכה חלושה ועניינו שריטו׳ בבשר וכן לא תתגודדו: על כל גגות מואב׳ בגלוי יעשה מספד בגגות שיראוס בני אדם וכן ברחובות: איך חתה׳ מלעיל בשני פשטין לשון עבר: הילילו׳ בנוי או עבר: איך הפנה ערף׳ איך הפנה ערפו לנוס מפני אויביו ולא עומד בפניהם :

בוש

רש״י

בעברי פי פחת׳ מקום שהמים כורין תחת גילודי שפת הנחל הגבוהים וכשהנחל מתמעט נשארת הגומא ריקני׳ והיונה מקננת באותה מעברי הגומא וכשהנחל רבה שוטף את הקן והיא כודרת משם כך שמעתי ויונתן לא תירג׳ כן והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא : עברתו ולא כן׳ שנאתו לישראל לא באמת ולא במשפט : בדיו׳ גיבוריו: לא כן עשו׳ לא כגמול הטיבו לזרע אברהם שנלחם עם המלכים והציל את לוט אביה׳: קיר חרש׳ עיר מארץ מואב : יהגה׳ נוהם כיונים הוגים: מבכי יעזר אבכה לך׳ כשאמרה כבואה זו ככר חרבה יעזר והיא סמוכה למואב׳ אבכה לך אבכה בשבילך דוגמת אותו בכי כי גם את תחרבי כמוה: הגפן שבמה׳ ארץ כרמים היתה: נטישותיך׳ לפי שדימה אותה לגפן דימה את גיבוריה לנטישות הגפן: עברו ים׳ הלכו בגול׳: קיצך׳ לשון קיץ תאנים וקיצך שהוא לשון קץ אין בו יוד והכל׳ לנוסח: ונאספה׳ וכלתה שלא תראה: לא ידרוך׳ ענבי׳ בקול ענות הידד בשמחה כאשר היו עושים: הידד לא הידד׳ שהידד יצעקו לא יהא הידד הראשון כי אם הידד של מנוס׳ חרב: עגלת שלישיה׳ מלוכה נברתנית: על כן יתרת עשה׳ על אשר גאוה עשה לכך אבדו: גדודות׳ שריטות: איך חתה הילילו׳ הילילו עליה ואמרו איך חתה:

כנסר

בוש והיה מואב לשחק ולמחתה לכל־סביביו׃

כי־כה אמר יהוה הנה כנשר ידאה ופרש כנפיו אל־מואב׃ נלכדה הקריות והמצרות נתפשה והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מצרה׃ ונשמד מואב מעם כי על־יהוה הגדיל׃ פחד ופחת ופח עליך יושב מואב נאם־יהוה׃ הניס מפני הפחד יפל אל־הפחת והעלה מן־הפחת ילכד בפח כי־אביא אליה אל־מואב שנת פקדתם נאם־יהוה׃ בצל חשבון עמדו מכח נסים כי־אש יצא מחשבון ולהבה מבין סיחן ותאכל פאת מואב וקדקד בני שאון׃ אוי־לך מואב אבד עם־כמוש כי־לקחו בניך בשבי ובנתיך בשביה׃ ושבתי שבות־מואב באחרית הימים נאם־יהוה עד־הנה משפט מואב׃

מט

א לבני עמון כה אמר יהוה הבנים אין לישראל אם־יורש אין לו מדוע ירש מלכם את־גד ועמו בעריו ישב׃ לכן הנה ימים באים נאם־יהוה והשמעתי אל־רבת בני־עמון תרועת מלחמה והיתה לתל שממה ובנתיה באש תצתנה וירש ישראל את־ירשיו אמר יהוה׃ הילילי חשבון כי שדדה־עי צעקנה בנות רבה חגרנה שקים ספדנה

בהיתו ויהון מואבאי לחוך ולתביר לכל סחרניהון׃

ארי כדנן אמר יי הא כנשרא דמשתדי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על מואב׃ ותתכביש כרכא ומצדתא יתאחדן ויהי לב גבריהון דמואבאי ביומא ההוא כלב אתתא דעקא לה בחבלהא׃ וישתיצון מואבאי מלמהוי עם ארי על עמיה דיי אתרברב׃ דחלא וכומצא ומצדא עלך יתיב מואב אמר יי׃ דיערוק מן קדם דחלא יפול לגו כומצא ודיסק מגו כומצא אתאחד בסרנתא ארי איתי עליהון על מואבאי שנת סעורן חוביהון אמר יי׃ על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו אתקצר חיליהון ערקו ארי קדום תקיף כאשתא נפק מחשבון ועבדי קרבא כשלהוביתא מבין סיחון וקטילו רברבי מואב ויקירי בני אתרגושא׃ וילכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין לכמוש ארי אדברו בנך בשביא ובנתך בגלותא׃ ואתיב גלות מואב בסוף יומיא אמר יי עד הכא למעבד פורענות דין מן מואב׃

לבני עמון כדנן אמר יי הבנין לית לישראל אם ירית לית ליה מא דין אחסין מלכהון ית ארע גד ועמיה בקרוהי יתיב׃ בכן הא יומיא אתן אמר יי ואשמע לרבת בני עמון יבבות עבדי קרבא ותהי לתל צדו ויתבי כפרנהא בנורא יתוקדון ויחסנון בני ישראל נכסי עממיא דהוו מחסנין להון אמר יי׃ אילילו יתבי חשבון ארי אתבזיזת עי צוחו יתבי כפרני רבה אסרו סקין ספודו ואיתהממו

רשי

כנשר ידאה׳ האויב אל מואב ידאה יעוף׃ הקריות׳ שם העיר׃ פחד ופחת׳ אלו שני דברים קשים זה אצל זה שהפחד גורם לו לנוס והפחת מוכן ליפול בו פחת פוסא בלעז׃ בצל חשבון׳ שהיא גבוהה ויש לה צל׃ עמדו׳ הנסים לנוח בצל מאשר לא היה בהן עוד כח לנוס׃ מבין סיחון׳ מעיר סיחון כמו בן ראובן ביהושע׃ וקדקד׳ אטריפירדא בלעז ומנחם חברו לשון מוקד ות״י ויקירי לשון יקר׃ בני שאון׳ אותם שהיו מנביאים קול תפארת׃ הבנים אין לישראל׳ בית רפה והא חטף פתח שהוא לשון תמיהה׃ מלכם׳ ע״ז של בני עמון מלכם שמה שנאמ׳ ולמלכום תועבת בני עמון לשון מלך׃ כי שדדה עי׳ הסמוכה לה ומארץ עמון היא׃ בנות רבה׳ שבת בני עמון׃

והתשוטטנה

מסורה: כלב ה׳ בקריא׳ וסי׳ אשר לבו כלב האריה׳ הנה כנשר יעלה׳ נלכדה הקריו׳ והמצדות׳ ותתן לבך כלב אלהי׳ וחברו תתן את לבבך׃ יצא ג׳ סבירי׳ יצא׳ וסי׳ השמ׳ יצא על האר׳ כי אש יצא מחשבו׳ ומן אח׳ מהן יצא קרן אחת׃ ישב ה׳ קמצי׳ וסי׳ ישב נא עבדך ואמו׳ הבני׳ אין לישר׳ אשרי האיש׳ יי׳ למבול ישב׳ יי׳ בכל צדקתיך׃

רדק

בוש׳ פעל עבר על משקל הבקר אור כשהפכה ערף היה לו בשת לפי שהיה לשחוק והוא היה שוחק על ישראל בגלותם׃ כי כה׳ כנשר ידאה׳ האויב יעוף כנשר ויבא מהרה עליהם והאויב הוא נבוכד נצר׃ נלכדה הקריות׳ הקריות לשון רבות ואמר נלכדה לשון יחידה כי כל הקריות ילכדו מהרה כעיר אחת וכן והמצדות נתפשה על זה הדרך והקריות הם הערים שהם במישור והמצדות הם שהם במקום גבוה ויתכן לפרש הקריות שם עיר מערי מואב וכן מצאנו על קריות ועל בצרה ואף על פי שנכנסה עליו ה״א הידיעה הנה כמוהו בקרקר בספות נ״ת ותכבים כרכא ומצדתא יתאחדן׃ כלב אשה מצרה׳ שהיא מצרה בעת חבליה כשכורעת לילד וכן תרגם יונתן דעקא לה בחבלהא׃ ומצרה מפעלה מן ובהצר לו והוא פעל עומד כלומר כואבת ועומדת בצרה׃ הנים׳ כתיב ביו״ד כלומר מי שהנים בניו ומקנהו כמו הניס את עבדיו ואת מקנהו והקרי הנ׳ הנס אומר על עצמו ושניהם יהיו בהם נסים ומניסים׃ פחת׳ הוא חפירה גדולה ועמוקה׃ אליה אל מואב׳ הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד׃ בצל חשבון עמדו מכח נסים׳ אותם הנסים מערי מואב מפני האויב חשבו להנצל בצל חשבון מרוב כח אנשי העיר והעי׳ שהית׳ בצורה כי כבר בימים הקדמונים יצאה אש מחשבון כשהיתה ל לאמורי׃ ותאכל פאת מואב׳ לפיכך חשבו להשגב בה עתה ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי הנסים מכח אויביה׳ עמדו בצל חשבון ויונתן תרג׳ על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו אתקצר חיליהון ערקו׃ אש יצא׳ בלשון זכר וכן אש לא נופח׃ פאת מואב׳ כלומר על הפאה שלא נשאר בה דבר או הוא דרך משל על הגדולים וכן תרגם יונתן וקטילו רברבי מואב׃ וקדקד בני שאון׳ גם כן משל על הראשים לפיכך כנה אותם בקדקד ופירוש בני שאון שהיו אנשי שאון והומה ומדברי גבוהו׳ וכן תרגם יונתן ויקירי בני אתרגשותא׃ אוי לך׳ הענין כמו שכתוב בתורה אך המלות שונות׃ ושבתי שבות מואב׳ כיון שאמר באחרית הימים היא עתידה וזה יהיה בימות המשיח וכן שבות בני עמון שאומר אחרי זה ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון גם כן יהיה לעתיד וכן אומר בנבואת צפניה על שתי האומות האלה שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום ואמר זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדלו על עם יי׳ צבאות כמו שאומ׳ בנבואה זו כי על יי׳ הגדיל ואומר שם עוד כי רזה כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים וזה לא יהיה עד ימות המשיח ואף על פי שנתבלבלו האומות היום אפשר שנתפזרו במקומו׳ קרובי׳ מארצם ואף על פי׳ שנתערבו באומות אחרות אפשר שנשאר שם זכר להם׃ באחרית הימים׳ תשוב כל אומה ואומה בארצה וכולן תהיינה תחת ממשלת ישראל כמו שאומר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם׃ עד הנה משפט מואב׳ לפי שהאריך בספור הרעה הבאה עליו אומר עד הנה ומשפט ענינו נגזרה הבאה עליהם בדין ומשפט׃ לבני עמון׳ מדוע ירש מלכם את גד׳ כמו שפירשנו כי כשגלו בני גד ובני ראובן מארצם באו בני עמון ומואב שהיו שכנים להם וישבו בה ועוד שהיו סבורין שהיה להם בה דין כי מקדם היתה שלהם ומה שאמר מלכם את גד רוצה לומר את ארץ גד ואפשר בנה בארץ גד מלך בני עמון עיר המלוכה לפיכך אמר מלכם׃ לכן׳ לפי שהוא החזיק בארץ גד יבא לו השודד עד עיר המלוכה והיא רבת בני עמון שהיתה לו בארצו ויחריב אותה היא ובנותיה׃ וירש ישראל את יורשיו׳ זה לא אמר על הזמן ההוא כי פורענות אלה האומות שזכר על ידי נבוכד נצר תהיה ואז ישראל היו בגלות אלא לפי שאמר כי בני עמון ירשו ארץ בני גד אמר כי עוד יבא זמן שירשו ישראל את עמון שהיו יורשיו וזה יהיה באחרית הימים כמו שאמר ובני עמון משמעתם בנבואת ישעיה ואפשר שהיה ענין וירש ישראל את יורשיו כי בני עמון לקו גם כן על ידי מדי ופרס כמו שאמר בנבואת יחזקאל הנני נותנך לבני קדם למורשה וישראל עלו מהגולה על ידי כורש מלך פרס ונתן להם רשות בארץ בני עמון כי בתחילה נפלו ביד מלך בבל כמו שאר האומו׳ ואחר כך מרדו כמו שמרד צדקיהו׃ הילילי חשבון כי שדדה עי׳ חשבון היתה למואב אחר שגלו בבית שני בני גד ובני ראובן ועי זו היתה לבני עמון ועי אחרת היתה בארץ כנען כמו שכתו׳ ונבוכד נצר כשעלה בארץ שטף בני עמון תחלה ואחר כך מואב וכשבא על בני עמון פגע בעי תחלה לפיכך אמר הילילי חשבון כי שדדה עי את חשבון בארץ מואב׳ אף על פי שאת בצורה וגדולה הילילי כיון ששדדה עי שהיתה בצורה לא תנצלי את׃ וגם בנות רבה׳ והם הכפרים של רבת בני עמון׃ צעקנה׳ כי לא יהיה להם מקלט ברבה אף על פי שהיא עיר המלוכה כי גם היא תלכד ובאמרו בנות רבה צעקנה חגרנה שקים ספדנה הוא על דרך משל או אמר כנגד העם שישבו בהם׃ והתשוטטנה

והתשוטטנה בגדרות ' מענין משוט בארץ כלומר לכו הנה והנה צועקות וסופדות ובאמרו בגדרות רוצה לומר בגדרות הכפרים כי לא יקראו מסגרות הכפרי' חומה אלא גדרות כמו גדרות צאן או גדרות הגנות והכרמל כי לא יעשו חומה בצורה לכפרים ואמר להם זה כלומר התשוטטו ביניהם בגדרותיהם ולא תחשבו ללכת להסבב בעיר חומה דלתי' ובריח כי לא תועילכם כי גם היא תלכד וזו היא שאמר כי מלכם בגולה ילך מלכם היושב ברבה שהיא עיר המלוכ' ואבי תמי' ממה שת"י והתשוטטנה בגדרות ואתהממן בסיען כמו שתרגם על כל ידים גדודות ידמה שהיא קורא בגדלות בספי דלת"ן ומלת והתשוטטנה נקדמה התי"ו לשי"ן הפעל מפני התחברות שני טתי"ן ובא שלא כמנהג באותיו' זש שר"ץ: מה תתהללי בעמקים ' היתה משתבח' בארץ המישו' שהית' לה והיתה רבת תבואות: זב עמקך ' יזוב אותו העמק שאת משתבח' בו בדם חלליך ויונתן תירגם בעמקים במישרך ותרגם זב עמקך חרובו תוקפך: איש לפניו ' כלומר כל אחד יהיה נדח כנגד פניו לאיזה צד שינוס כלומ' שלא יתקבצו הנדחים אחד עם אחד ולא יבחנו איש באחיו: ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ' כמו שפירשנו למעלה בנבואת מואב: לאדום ' נבואה זו עתיד' כמו נבוא' ישעיהו שנבא על אדום לעתיד וכן עובדיה וכן יחזקאל וכולם משמעות נבואתם שהיא עתידה וכן אמר בזאת הנבואה אם לא יסחבום צעירי הצאן והם ישראל: האין עוד חכמה בתימן ' וכן נאמ' בנבואת עובדיה והאבדתי חכמי' מאדום כלאה כי חכמה נמצאת בהם ובינת דעתם לא תועילם חכמתם ותימן הוא מבני אליפז בן עשו אבל ת"י בדרומא: מבנים ' ענין תבונה הבינוני מן הקל כמו בנתה לרעי שהוא מן הקל וכן אמ' בנבוא' עובדיה ותבונה מהר עשו אבל יונתן תרגם מבניא: נסרח' ' הרי"ש בקמץ חטף וענינו נפסדה ונסחרה מדברי רבותינו ז"ל טפה סרוחה ויונתן תרגם אתקלקלת: נוסו הפנו העמיקו לשבת יושבי דדן ' דדן הוא מאדום כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ודדנה בחרב יפלו ופי' הפסוק כן נוסו יושבי דדן כי אויבים הפנו העמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהגלות אתכם ואדוני אבי ז"ל פי' כאשר אמרו נוסו הם הפנו והעמיקו לברוח והחזיקו מקום שבתם שלא תשיגם יד האויב וצריך לפרשו כן לפי שלא נוכל לפרש הפנו כמו נוסו צווי כי לא יבא צווי מבנין שלא נזכר פעלו וכן העמיקו עבר כי הה"א בסגול ואילו היה צווי היה בפתח: אם בוצרים ' יאמר על דרך משל איך נשחת אדום כלה ועל הדרך הזה נבואת עובדיה: כי אני ' ונחבה לא יוכל ' כתוב בה"א במקום אל"ף והוא מקור בתשלומו וידמה לעבר כי נמצא מבנין נפעל מקור דומה לעבר אמר והחבא לא יוכל עשו כי אני גליתי מסתריו ואיננו דבק עם הפסוק הבא אחריו: עזבה ' כלו' אח' שודד זרעו ואחיו ושכניו אין מי שיאמ' כנגד החלל עזבה יתומיך אני אחי' כלו' אם אתה נופל על חלל אל תחוס על הנשארי' אחריך כי אני אחיה אות' אין מי שאמ' להם זה כי כולם ימותו לא יהיה להם שריד כמו שאמ' בנבואת עובדיה ולא יהיה שריד לבי' עשו: עזבה ' צווי כמו עזוב הנה פירשנו הפסוק דבק למעלה ממנו וי"ת אתון בית ישראל לא תשבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על יתמיכון אתרחצון ואמר תבטחו זו על הנקבות וכן ונקרבו עצמות אחד שים בו סימן נקיבות אחת די וכן מגוי יעמדנה ויסרכה הפרות בסימן נקבות אחד לבד: כי כה אמר יי' ' הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ' רוצה לומר אין משפטם כי אין העונש מוטל עליהם כמו שהוא מוטל עליך בעבור כי ישראל אחיך ' כי כל האומות לקו בעונם שהרעו לישראל ואדום שהיה אח לישראל לא היה לו להרע לו אלא לעזרו באשר יוכל וכן אמר בנבואת עובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם לפיכך משפט אדום לשתות כוס החימה יותר משאר האומות : כי ' בצרה ' היא עיר מלוכה באדום : שמועה ' אומר הנביא שמועה שמעתי מאת יי' וציר בגוי' שולח וכאילו מלאך שולח בגוים שיתקבצו למלחמה ועל בצרה על עריה: כי הנה ' עם מעט היו אדום או גם ארצם איננה רחבת ידים כן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא והנכון כי פירוש קטן שפל ונבזה כמו קטונתי מכל החסדים: נתתיך ' כמו אתנך כי לא יחושו עליך שאר הגוים אם תאבד ויונתן תרגם כן קטן חלש :

הבת ד' וסים' וכל הבת תחיון ' עד מתי תתחמקין הבת ' מה תתהללי בעמקים ' מה אעידך מה אדמה לך: דים ג' בקריא' וסים' והמלאכה היתה דים לכל' השחיתו דים' הלא יגנבו דים: שתה ג' כתי' ה' וסי' אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה ' צפה הצפית ' אשר אין משפטם לשתות; שלות ד' בקריאה וסי' במלכים א' סים' יד:

וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת כִּי מַלְכָּם בַּגּוֹלָה יֵלֵךְ כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יַחְדָּיו׃ מַה־תִּתְהַלְלִי בָּעֲמָקִים זָב עִמְקֵךְ הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה הַבֹּטְחָה בְּאֹצְרֹתֶיהָ מִי יָבוֹא אֵלָי׃ הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ פַּחַד נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת מִכָּל־סְבִיבָיִךְ וְנִדַּחְתֶּם אִישׁ לְפָנָיו וְאֵין מְקַבֵּץ לַנֹּדֵד׃ וְאַחֲרֵי־כֵן אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת בְּנֵי־עַמּוֹן נְאֻם־יְהוָה׃

לֶאֱדוֹם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הַאֵין עוֹד חָכְמָה בְּתֵימָן אָבְדָה עֵצָה מִבָּנִים נִסְרְחָה חָכְמָתָם׃ נֻסוּ הָפְנוּ הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי דְּדָן כִּי אֵיד עֵשָׂו הֵבֵאתִי עָלָיו עֵת פְּקַדְתִּיו׃ אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ לֹא יַשְׁאִרוּ עוֹלֵלוֹת אִם־גַּנָּבִים בַּלַּיְלָה הִשְׁחִיתוּ דַיָּם׃ כִּי־אֲנִי חָשַׂפְתִּי אֶת־עֵשָׂו גִּלֵּיתִי אֶת־מִסְתָּרָיו וְנֶחְבָּה לֹא יוּכָל שֻׁדַּד זַרְעוֹ וְאֶחָיו וּשְׁכֵנָיו וְאֵינֶנּוּ׃ עָזְבָה יְתֹמֶיךָ אֲנִי אֲחַיֶּה וְאַלְמְנוֹתֶיךָ עָלַי תִּבְטָחוּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אֲשֶׁר־אֵין מִשְׁפָּטָם לִשְׁתּוֹת הַכּוֹס שָׁתוֹ יִשְׁתּוּ וְאַתָּה הוּא נָקֹה תִּנָּקֶה לֹא תִנָּקֶה כִּי שָׁתֹה תִּשְׁתֶּה׃ כִּי בִי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי־לְשַׁמָּה לְחֶרְפָּה לְחֹרֶב וְלִקְלָלָה תִּהְיֶה בָצְרָה וְכָל־עָרֶיהָ תִהְיֶינָה לְחָרְבוֹת עוֹלָם׃ שְׁמוּעָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שָׁלוּחַ הִתְקַבְּצוּ וּבֹאוּ עָלֶיהָ וְקוּמוּ לַמִּלְחָמָה׃ כִּי־הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי בָּאָדָם׃

וְאִתְהֲמַמוּן בְּסִיעָן אֲרֵי מַלְכְּהוֹן בְּגָלוּתָא יְהָךְ פָּלְחוֹהִי וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא׃ מָה אַתְּ מִשְׁתַּבְּחִי בְּמֵישְׁרָךְ חֲרוּבוּ תּוֹקְפָּךְ מַלְכוּתָא טַפְּשְׁתָּא דְמִתְרַחֲצָא בְּבֵית גִּנְזָהָא אָמְרָא מַן יֵעוּל עֲלַי׃ הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ דַּחֲלָא אָמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת מִכָּל סַחֲרָנָךְ וְתִתְבַּדְּרוּן גְּבַר לִקְבֵיל אַפּוֹהִי וְלֵית דִּמְכַנֵּישׁ לִמְבַדְּרַיָא׃ וּבָתַר כֵּן אָתֵיב יַת גָּלְוַת בְּנֵי עַמּוֹן אָמַר יְיָ׃

לֶאֱדוֹם כִּדְנָן אָמַר יְיָ צְבָאוֹת הֲלֵית עוֹד חוּכְמָא בְּדָרוֹמָא פְּסַק מַלְכָּא מִבְּנַיָא אִתְקַלְקַלַת חוּכְמַתְהוֹן׃ עֲרוֹקוּ גְּלוֹ אַרְחִיקוּ לְמִתַּב יָתְבֵי דְּדָן אֲרֵי תְּבִיר עֵשָׂו אַיְתֵיתִי עֲלוֹהִי עִדָּן סְעוּרַת חוֹבוֹהִי׃ אִם חָטוֹפִין בִּקְטוֹפִין אֲתוֹ עֲלָךְ לָא אַשְׁאַרוּ עוֹלְלָן אִם גַּנָּבַיָא בְּלֵילְיָא חַבִּילוּ מִסַּתְהוֹן׃ אֲרֵי אֲנָא אַיְתֵיתִי בְּלוּשִׁין עַל עֵשָׂו גַּלֵּיתִי יַת מַטְמְרוֹהִי דְּאִם יִבְעֵי לְאִטַּמָּרָא לָא יְכוּל אִתְבְּזִיזוּ בְּנוֹהִי וַאֲחוֹהִי וְקָרִיבוֹהִי וְלֵיתְנוּן׃ אַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תִשְׁתַּבְקוּן יַתְמֵיכוֹן אֲנָא אֲקַיֵּם וְאַרְמְלָתְכוֹן עַל מֵימְרִי יִתְרַחֲצָן׃ אֲרֵי כִּדְנָן אָמַר יְיָ הָא דְּלָא חֲזֵי לְהוֹן לְמִשְׁתֵּי כַּסָּא דְּלוּטָא מִשְׁתָּא יִשְׁתּוֹן וְאַתּוּן מִדְּמָן דְּמִזְכָּא תִזְכּוּן לָא תִזְכּוּן אֲרֵי מִשְׁתָּא תִשְׁתּוֹן׃ אֲרֵי בְּמֵימְרִי קַיֵּמִית אָמַר יְיָ אֲרֵי לְצָדוּ לְחִסּוּדִין לְחוֹרֵב וּלְלוּטָא תְּהֵי בָצְרָה וְכָל קִרְוָהָא יְהֶוְיָן לְחוּרְבָּא לַעֲלָם׃ בְּסוֹרָא שְׁמַעִית מִן קֳדָם יְיָ וְאִזְגַּד בְּעַמְמַיָא שְׁלִיחַ אִתְכְּנִישׁוּ וְאָתוּ עֲלַהּ וְקוּמוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא׃ אֲרֵי הָא חַלָּשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָא בְּסִיר בִּבְנֵי אֱנָשָׁא׃

טפשותך

והתשוטטנה בגדרות ' תירגמו יונתן ואיתהממון בסיען התגודדו בחיילות פתר והתשוטטנה לשון חיילות משוטטים וגדרות לשון גדרות כאן המלאכים עדרים וים לפתור והתשוטטנה והתעוללנה בזבל גדרות כאן לשון בזיון ויבז עשו ושט עשו : תתהללי ' תתפארי ונכט"ר בלעז: בעמקים ' שארצך ארץ עמקים ואין עבירת גשמים קשה לה שאין חמה שולטת בה: זב עמקך ' מכת רוב גשמים באה בה עד שזבו המים בעמק ושטפו פרשי התבואה כך פי' מנחם: איש לפניו ' כל אשר יוכל למהר ולנוס: לנודד ' לשון נע ונד: בתימן ' אדום בדרומה של א"י היא כמה שנאמ' והיה לכם פאת נגב ממדב' צין על ידי אדום: מבנים ' מדור זה: נסרחה ' איתקלקלת: הפנו ' התבערו מן המקו' הזה לשון ופנו את הבית: העמיקו לשב' ' להחבא בעמקי מסתרים נוסו הפנו העמיקו כולם לשון ציווי הם: לא ישאירו עוללו' בתמי' והשודדי' שבאו עליך לא השאירו לך כלום: חשפתי ' גליתי כמו מחשוף הלבן ואתה הסגרת שרידי ישראל למען לא ישאר מהם איש כמה שנאמר אל תסגר שרידיו: ונחבה לא יוכל' ויבקש להחבא ולא יוכל: לחרפה ולקללה תהיה בצרה' בצרה מערי מואב אלא מפני שהעמידה מלך לאדום כעניין שנאמר וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה היא לוקה עמו: אם בצרים באו לך וגו' ' חשפתי את עשו וגו' שמועה שמענו וגו' כל כעין דוגמא זו נבא עובדיה על אדום לפי שסיגנון אחד עולה לכמה נביאי' אין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד במקצת הדברים משתנין: עזבה יתומיך ' שיתמת בישראל: אשר אין משפטם לשתו' שלא היו אחים לישר' ואם הרעו להם אין להם משפ' מות כמותך: קטן נתתיך ' שאין בהם מלך בן מלך לא היה דרכם להעמי' מלך בן מלך:

תפלצתך

תפלצתך

תפלצתך׳ יש מפרשי׳ עבודה זרה וכן אשר עשתה מפלצת לאשרה או יהיה ענינו מן פלצו׳ בעתתי שהוא ענין אימה ורעדה אמר אימתך שהיתה מוטלת על שכניך לפי שהיית מצליח אותה המורא השיאה אותך וכן זדון לבך השיאך להגדיל פה ולהרע אף לאחיך יעקב ויונתן תירגם טפשותך אטעיאת יתך: שוכני בחגוי הסלע׳ כמו שוכן והיו״ד נוספת וכן תפשי מרום גבעה וכן חוצבי מרום קברו והדומים לו ופירוש בחגוי מן חוג הארץ חגה וחוג בענין אחד כלומר סביב הסלע רוצה לומר ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו ואמר זה על הר שעיר ו״ת דאת דמי לנשרא דישרי בשיני כיפא: כי תגביה כנשר׳ פי׳ תגביה מקום שבתך כנשר שהוא עף גבוה מכל העופות: הנה כאריה׳ פי׳ כתרגומו

הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוא לדיר רעין רוצה לומר יהיה כח להכנס לפנים כמו דיר הרועים תרגום נוה דיר כמו שכתוב נוות כרות רועים ופי׳ איתן המקום שהוא עתה איתן יהיה כמו נוה רועים וזה הפסוק כאמר גם כן בנבואת בבל ויתכן לפרש הפסוק כן המשחית אדום יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברין המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ארץ ישראל יבא להם הרע כמו שאומר בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו: אל נוה איתן׳ אל נוה מקום איתן והוא הר שעיר: כי ארגיעה אריצנו מעליה׳ רוצה לומר כאשר אשקיט ואריע לישראל ארוץ אותו מעל ארץ אדום שהוא שם בגלות: ומי בחור אליה אפקוד׳ וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנ׳ אותו אל ארץ אדום: כי מי כמוני׳ כלומר מי כמוני שיעמוד כנגדי: ומי יועידני׳ מי יתן לי זמן ומועד למלחמה: ומי זה רועה׳ ומי זה מלך באדום אשר יעמוד לפני׳ יועידני הנו״ן דגושה וזה הענין בעצמו אמר בנבואת מלך בבל לפי שגדל עונם כאשר הרעו לישראל וזה יוכיח הפירו׳ הזה שפירש בפסוק כי כרמו בו גדולת ישראל ותשועתם ויונתן תירגם כי ארגיע מן רגע אחד וכן תירג׳ ארי בזמן אייתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מאן כותי ומאן דיערעננני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי ובספר מכלל בחלק השרשי׳ פיר׳ כי ארגיע מן רוגע הים עורי רגע שענינם הבקיעה והכריתה כלומר אכריתם ואגלם מארצם: לכן׳ אל אדו׳ ׳ כמו על אדום וכן אל יושבי תימן כמו על וכמוהו רבים: אם לא ׳ ענין שבועה וכן נשבע יי׳ צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה: יסחבום׳ כמו שחוב והשלך כלומר׳ רמסום ויגררום: צעירי הצאן ׳ אלו ישראל שהיו עד עתה צעירים וחלשי׳ כנגד האומות ואמר גם כן צעירי כנגד אדום כי עשו הגדול וכן אמר ורב יעבוד צעיר׳ ובדרש צעירי הצאן אלו בני בניה של רחל ללמדך שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל ויוסף ובנימן היו צעירי השבטים ויונתן תירגם אם לא יגררון ויקטלון תקיפי עמא: אם לא ישים עליהם׳ האל יתברך ישים עליהם נויהם כלומר ישים בתיהם שממה עמהם: מקול נפלם׳ כנופל ממקום גבוה לנמוך שנשמע קול מפלתו כן אדום לרוב גבהותם וגאותם כשתבא מפלתם ישמע למרחוק כאילו רעשה הארץ: צעקה׳ תשמע מהם עד כי בים סוף נשמע קולה וכל זה להפלגה ולגוזמא וזכר ים סוף שהוא כנגד ארץ אדו׳ ואף על פי שמדבר גדול שם נשמע קול ארץ אדום ביום מפלתה: הנה׳ וידאה׳ ויעוף וכן כאשר ידאה הנשר: כלב אשה מצרה׳ פי׳ למעלה: לדמשק׳ בים דאגה השקט לא יוכל׳ כמי שהוא בים שים לו דאגה ופחד ולא יוכל להשקט לבו מדאגה ומפחד כן יהיו יושבי דמשק ועריה: רפתה דמשק׳ כלומר רפו ידיה לעמוד כנגד אויביה: ורטט החזיקה׳ כמו רתת שהוא ענין רעד׳ ופלצות האברים: צרה וחבלים אחזתה כיולדה׳ מנהג הלשון בדבור זכר ונקבה סמוכים נופל הפעל על הדבק אם ראשון ואם אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי הנה אפי וחמתי נתכת אל המקו׳ הזה כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה והדומים להם אם כן מה שאמר אחזתה לשון נקבה והדבק חבלים כפרש וי״ו וחבלים עם כמו ויוסף היה במצרים והדומים לו ופי׳ צרה וחבלים אחזתה צרה עיקר הספור לפיכך נפל הענין על צרה ואמר לשון נקבה: איך לא עזבה׳ איך לא עזבה מלהלחם בה כלומר תאמר דמשק רוצה לומר אנשיה בנופס כשבאו האויבים להלחם בנו ולקחת ארצנו איך לא עזבו דמשק שהיא עיר תהלה והיא קרית משוש איך לא עזבוה מלהחריבה ותירגם יונתן אכדין לא אשתביקת קרתא משבחתא וכן תירגם בס״א אכדין לא אתכשית ויש מפרשי׳ עזבה מן ויעזבו את ירושלם ענין בנין וחוזק כלומר איך לא נבנתה בחומה חזקה שלא תוכל יד האויב לשלוט בה: תהלה׳ כתוב ותהלת קרי והענין אחד כי תבא ת״ו במקום ה״א במקומות רבים: לכן

שכני ד׳ בקריא׳ וסימ׳ בסדר ברכה: כמהפכת ו׳ בקריא׳ וסימ׳ כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבים׳ ושממה כמהפכת זרים׳ והיתה בבל צבי ממלכות׳ כמהפכת סדם ואת עמרה ושכניה׳ כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה׳ הפכתי בכם כמהפכת אלהי׳ את סדום דעמוס: ארג עה ד׳ ב׳ מל וא׳ חס׳ יוד וא׳ חס׳ ה׳ וסי׳ לאור עמים

תפלצתך השיא אתך זדון לבך שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה כי־תגביה כנשר קנך משם אורידך נאם־יהוה: והיתה אדום לשמה כל עבר עליה ישם וישרק על־כל־מכותה: כמהפכת סדם ועמרה ושכניה אמר יהוה לא־ישב שם איש ולא־יגור בה בן־אדם: הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל־נוה איתן כי־ארגיעה אריצנו מעליה ומי בחור אליה אפקד כי מי כמוני ומי יעידני ומי־זה רעה אשר יעמד לפני:

כ לכן שמעו עצת־יהוה אשר יעץ אל־אדום ומחשבותיו אשר חשב אל־ישבי תימן אם־לוא יסחבום צעירי הצאן אם־לא־ישים עליהם נוהם: מקול נפלם רעשה הארץ צעקה בים־סוף נשמע קולה: הנה כנשר יעלה וידאה ויפרש כנפיו על־בצרה והיה לב גבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה:

לדמשק בושה חמת וארפד כי־שמעה רעה שמעו נמגו בים דאגה השקט לא יוכל: רפתה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה צרה

כה וחבלים אחזתה כיולדה: איך לא־עזבה עיר תהלה קרית משושי:

טפשותך אטעיאת יתך רשע לבך דאת דמי לנשרא דישרי בשני כיפא מותביה בתקוף רומא ארי תרים כנשרא מדורך מתמן במימרי אחתנך אמר יי: ותהי אדום לצדו כל דיעבר עלה יכלי ויניד על כל מחתהא: כהפכתא דסדום ועמורה וקריבהא אמר יי לא יתיב תמן אנש ולא יתותב בה בר אנש: הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוי לדיר רעין ארי בזמן איתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מן כותי ומן דיערעני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי: בכן שמעו מלכא דיי דמלך על אדום ומחשבתיה דחשיב על יתבי ארעא דרומא אם לא יגררון ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון עליהון מדוריהון: מקל מפלתהון זעת ארעא צוחתא בימא דסוף אשתמע קלהון: הא כנשרא דסליק ומשתדי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על בצרה ויהי לב גבריהון דאדומאי ביומא ההוא כלב אתתא דעקא לה בחבלהא: לדמשק בהיתו יתבי חמת וארפד ארי בסורא בישא שמעו אתברו דחלא בימא ויצפא אחדתנון הא כנחתי ימא דשקטין ולא יכלין למנח: אתרשלו יתבי דמשק אתפניאו למערק ושפלותא אחדתנון עקא וחבלין אחדונון הא כחבלין לילדתא: איכדין לא אשתביקת קרתא משבחתא כרכא חדאה בכין

ארגיע׳ כי ארגיעה אריצנו׳ כי ארגיעה ארוצם כן כתיב׳ ועד ארגיע לשון שקר׳ קדמ׳ חס׳ ה׳: אריצם חס׳ יוד: כל לשון מחשב׳ על במ״ג אל וסימ׳ לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום׳ מה תחשבון אל יי׳ דגחום׳ ומחשבותו אשר חשב אל ארץ כשדים: נמגו ד׳ וחס׳ וסימ׳ כל יושבי כנען׳ וכי נמגו כל יושבי׳ וגם נמגו כל׳ לדמשק בושה חמת:

רשי

תפלצתך׳ לשון בהלה שהיית ממהר ונבהל לעורר שטימתך לאחיך ויש לועזין לשון פלצו׳ ויש לועזין לשון מפלצת: השיא אותך׳ להרע להם: שכני׳ שוכן: תפשי׳ כמו תופש והיו״ד יתרה בו: כארי׳ העולה מגאון הירדן שהוא מקום אריות כתרגומו של יונתן כן יעלה האויב אל נוה איתן: ארגיעה׳ אקרב את הרגע: אריצנו מעליה׳ פתאם ו וכהגלאה יחריבנ׳ וישוב לו כרגע קטן אל מקומו ואני אומר אריצנו מעליה ממעל לה שיהא מתגבר עליה ועלין לה וכן ממעל לרקיע וכן ממעל לו מעל למדין: ומי בחור׳ אותו שבחרתי לנקום נקמתי עליה אפקד: ומי יועידני׳ למלחמה להלחם אתי: רועה׳ מלך: אם לא׳ לשון בשמת: יסחבו׳ יגררו׳: צעירי הצאן׳ בזויי האומו׳ ורבותינו דרשו פרס שהוא הצעיר ב בני יפת: ישים׳ לשון שממה: בושה חמת וארפד׳ ערי ארם כי שמעו שמוע רעה על דמשק שהיא ראש ארם כמה שנאמר כי ראש ארם דמשק לכך נמוגו: בים דאגה׳ דאגתם׳ דומה לדאגת הים: השקט לא יוכל׳ כל דאגה לשון יראה הוא: רפתה דמשק׳ רפו ידיה מהלחם: ורטט׳ זיע: איך לא עוזבה׳ לא נתמלאת עפר סביב חומתה לחזק החומה כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה ויש עוד לפתור למה לא נעזבת מן הרעה הזאת שלא תבא הרעה עליה: קרית משושי׳ כך יתאבל מלכה עליה: לכן

רדק

לכן ידמו׳ יכרתו וכן ואל תדמו בעונה: והצתי׳ ענין הדלקה שרשו יצת וכן למה הציתו עבדיך: בן הדד׳ כן היה שם מלך ארם בזמן חרבנה על יד נבוכד נצר׳ ודמשק שם המלך בזמן חרבנה על יד סנחריב: לקדר ולממלכות חצור׳ אמר בזה שהכה נבוכד נצר מה שלא אמר כן באומות אחרות אף על פי שלקו על ידו לפי שהאחרות לקו על ידי אחרים פעם אחרת שהרי אדום ומואב ובני עמון וארם לקו על ידי דוד מלך ישראל אבל קדר וממלכות חצור לא ראינו שלקו אלא על ידי נבוכד נצר לפיכך אמר אשר הכה וכתוב נבוכד ראצור בוי״ו וקרי בלא וי״ו שהיה נקרא גם כן נבוכד ראצור באולם: ושדדו׳ כמו מן היקל בא שלם והוא בפלם חרבו מאל משכו אותה: את בני קדם׳ גם הוא מבני ישמעאל כמו קדר וכן כתוב בתורה יטור נפיש וקדמה ויונתן תירגם בני מליכאה ואפשר שהיו אלה בני קדר שוכנים במזרח: אהליהם׳ לפי שהם יושבי אהלי׳ ובעלי מקנה וכן אמר כל צאן קדר יקבצו לך: נסו נדו׳ כבר פיר׳ ענין הפסוק בנבואת אדום: קומו אל גוי שליו׳ כמו שלו הייתי אלא שזה משקל אחר בשוא הש״ין בפלס שאר פאר צעיר ונכתב בו יו״ד המסך כמו בצעיר: והיו קצוצי פאה׳ יהיו הקצוצים לכל פאה מענין קץ כי הפאה היא קץ וסוף: אשר היה׳ אמרו רבותינו ז״ל כי עילם עזרו את הכשדים ובאו עמהם להרע לישראל לפיכך נאמרה עליהם נבואה זו: כה אמר יי׳׳ קשת עילם׳ רוצה לומר חוקם ותקפם כמו שהקשת חוזק הנושא אותו וכן תירגם יונתן תקוף:

והבאתי׳ ארבע רוחות׳ כאילו ארבע רוחות ישאם זאת הרוח תזרה אותם לרוח שכנגדה ו ושכנגדה האחרת כן יהיו מפוזרים בכל מקום וי״ת ארבע רוחות ארבע מלכוון: נדחי עולם׳ בדגש הדל״ת לחסרון פ״א הפעל נדחי ישראל יכנס רפה הדל״ת: עולם׳ כתיב בוי״ו עילם קרי ביו״ד ואותיו׳ אהוי מתחלפות: והחתתי׳ בא על דרך השלם ודגש התי״ו האחרונ׳ לחסרון תי״ו למ״ד הפעל ששרשו חתת ענין שבר: את חרון אפי׳ על שהרעו לישראל: ושמתי כסאי בעילם׳ כיון שאאביד ממנה מלך ושרים ויבינו כי מאתי הוא כאילו שם כסאי ואמליך עליה מלך ורז״ל פירשו הפסוק על דבר ושתי ודבר המן ובניו כי הכל היה סב׳ מהאל להטיב לישראל בגלותם ופי׳ מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשר בניו וזהו ושמתי כסאי בעילם כי הכל ידעו כי מיי׳ היתה התשוע׳ ההיא: והיה באחרית הימים׳ פי׳ בנבואת מואב: אשוב׳ כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד וכן שבית כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו והענין אחד:

הדבר

והצתי אש ו׳ וסים׳ נמסר לעיל בסיפר׳ סוף סימן כ״א: בחומת כל׳ סיפר חומות במ״ג חומת וסי׳ שורא דדמשק נפל׳ ופי׳ ונתתיך לעם הזה׳ והצתי אש בחומת דמשק׳ ופקדתי על בל בבבל: בדד ה׳ וסים׳ בדד ישב מחוץ למחנה׳ יי׳ בדד ינחנו׳ וישכן ישראל בטח׳ כי עיר בצורה׳ קומו עלו אל גוי שליו׳ לא ישבתי

לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל־ אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא נאם יהוה צבאות: והצתי אש בחומת דמשק ואכלה ארמנות בן־ הדד: לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדראצור מלך־ בבל כה אמר יהוה קומו עלו אל־ קדר ושדדו את־בני־קדם: אהליהם וצאנם יקחו יריעותיהם וכל־כליהם וגמליהם ישאו להם וקראו עליהם מגור מסביב: נסו נדו מאד העמיקו לשבת ישבי חצור נאם־יהוה כי־ יעץ עליכם נבוכדראצר מלך־בבל עצה וחשב עליהם מחשבה: קומו עלו אל־גוי שליו יושב לבטח נאם־ יהוה לא־דלתים ולא־בריח לו בדד ישכנו: והיו גמליהם לבז והמון מקניהם לשלל וזרתים לכל־רוח קצוצי פאה ומכל־עבריו אביא את־ אידם נאם־יהוה: והיתה חצור למעון תנים שממה עד־עולם לא־ ישב שם איש ולא־יגור בה בן־אדם: אשר היה דבר־ יהוה אל־ירמיהו הנביא אל־עילם בראשית מלכות צדקיה מלך־יהודה לאמר: כה אמר יהוה צבאות הנני שבר את־קשת עילם ראשית גבורתם: והבאתי אל־עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים לכל הרחות האלה ולא־ יהיה הגוי אשר לא־יבוא שם נדחי עולם: והחתתי את־עילם לפני איביהם ולפני מבקשי נפשם והבאתי עליהם רעה את־חרון אפי נאם־יהוה ושלחתי אחריהם את־ החרב עד כלותי אותם: ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים נאם־יהוה: והיה באחרית הימים אשוב את־ שבית עילם נאם־יהוה:

ל

לה

כו׳ ו׳ | כל׳ סיפ׳ חומות במ״ג חומת וסי׳ שורא דדמשק כפל׳ | ג׳ כתי׳ כן | ל׳ חטף | י׳ קמצין ל׳ מ״ל וא׳ חס׳ ב׳ | עליכם ק׳ | ב׳ מ״ל כלו׳ שלאכן ושליו | ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ | ב׳ וסימ׳ היה לו | ה׳ ב׳ מכהין רפ׳ ג׳ כו׳ | ל׳ כתי׳ כן | עילם׳ ל׳ ק׳ | אשיב ק׳ | שבות ק׳

תרגום

בכן יתרמון עולמהא ברחובהא וכל גברי עבדי קרבא יתברון ב בעדנא ההיא אמר יי׳ צבאות: ואדליק אשתא בשורי דמשק ותשיצי בירנית בר הדד: לקדר ולממלכות חצור דמחא נבוכד רצר מלכא דבבל כדנן אמר יי׳ קומו סקו על קדר ובזו ית בני מדנחא: משכניהון ועניהון ישבון יריעתהון וכל מניהון וגמליהון יסבון להון ויתכנשון עליהון דקטלין בחרבא מסחור סחור: ערוקו גלו לחדא ארחיקו למתב יתבי חצור אמר יי׳ ארי מלך עליכון נבוכד ראצר מלכא דבבל מלכא וחשיב עליכון מחשבא: קומו סקו על עמא דיתבין שליוא שרן לרוחצן אמר יי׳ לית להון דשין ועברין ב בלחודיהון שרן: ויהון גמליהון לבזא והמון גיתיהון לעדי וא ואבדרנון לכל רוח מקפי פתא ומכל עבריהון איתי תברהון אמר יי׳: ותהי חצור למדור ירודין צדו עד עלמא לא יתיב תמן אנש ולא יתיתיב בה בר אנש: דהוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עם ירמיה נביא על עילם בריש מלכות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה למימר: כדנן אמר יי׳ צבאות הא אנא תבר ית תקוף עילם ריש גברותהון: ואיתי על עילם ארבע מלכון מארבע רוחי שמיא ואבדרנון לכל רוחתא האלין ולא יהי עם דלא יהכון לתמן מטלטלי עילם: ואתבר ית עילם קדם בעלי דבביהון וקדם דבען למקטלהון ואיתי עליהון בישא ית תקוף רוגזי אמר יי׳ ואגרי בתריהון דקטלין בחרבא עד דאשיצי יתהון: ואשוי כורסי מלכותי בעילם ואוביד מתמן מלך ושלטון אמר יי׳: ויהי בסוף יומיא אתיב ית גלות עילם אמר יי׳: פתגמא

רשי

לכן׳ לשון שבועה: ידמו׳ יחריבו ואינו זז מלשון דממה שכל עיר חריבה אין קול נשמע בה: קדר׳ שוכני מדבר׳ באהלים הם אין חומה ואין עיר: מגור׳ אמאשמנט בלע״ז לא״ לשון יראה: כי יעץ עליכם וגו׳ ומה היא העצה קומו עלו אל גוי שלין: בדד ישכונו׳ בטח ביחידות אין צריכין להתאסף ולישב ברוב אדם שאין יראי׳ שיבא אויב עליהם: קצוצי פיאה׳ מוקצי׳ מקצה אל קצה הרוחות: את קשת עילם׳ את תקות עילם: ראשית גבורתם׳ מיטב גבורת׳: ושמתי כסאי׳ מגור שלי: ושאו

ב׳ כתי׳ עולם זקרי עילם ויען שכניה בן יחיאל ודין

בסוף משחקים׳ איכה ישבה בדד׳ ישב בדד וידם: צדקיהו ו׳ וסים׳ ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים׳ ואל צדקיה מלך יהודה׳ ויהי בשנה ההיא בראשית׳ ביד אלעשה בן שפן׳ בראשית מלכות צדקיה מלך יהודה׳ ובני יהויקים יכניה׳ וא׳ וצדקיה ובן חכליה וצדקיה: אשיב ג׳ דכתיב אשוב וסי׳ כי הנה בימים ההמה׳ גם זרע יעקב ודוד עבדי׳ והיה באחרית הימי׳ אשיב את: שבות דכתי׳ שבית ו׳ בקריאה וסים׳ לכן כה אמר אדני יי׳ עתה אשיב את׳ ויי׳ שב שבות איוב בהתפללו׳ והיה באחרית הימים אשיב את שבות סדום ובנתיה ג׳ בפסוק׳ וא׳ חילוף כתיב שבות וקרינן שבית וסים׳ רצית יי׳ ארצך:

רשי

ואלו נס׳ פורקא בלע״ז סימן אסיפה הוא׳ בל ומרודך שמות ע״ז של בבל: גוי מצפון׳ מדי ופרס: דרך הנה׳ דרך המקום הזה ירושלם יסבו פניהם כשתחרב בבל ויצאו מתוכה ברשיון כורש מלך פרס: רועים התעום׳ מלכיה׳ התעו׳ מעלי׳ הרים שובבום׳ אל ההרי׳ אל ע״ז שבהרים שובבום אגווי״וזאנ״ץ בלע״ז שובבום מלכיה׳ ואת הרי׳ שובבום ש שלשוניא בזונן: ומקוה אבותיהם׳ וסבר אבהתהון: נודו מתוך בבל׳ מעתה צאו משם: כעתודים לפני צאן׳ דרך העתודים ללכת לפני העדר בראש ש הענים: שסי נחלתי׳ בוזזי נחלתי: וערכו לה׳ ויסדרון עלה קרב: כי תפושו׳ לשון שומן: כעגלה דשה׳ הדשה בתבוא׳ ואוכלת תמיד: אמכם׳ כניסייתכם: אחרית גוים׳ אם ראשיתכם גדול אחריתכם יהי מדבר:

יתן

רדק

הדבר אשר דבר יי׳ אל בבל אל ארץ כשדים׳ הגידו בגוים׳ לפי שנבוכדנצר השמיד כל הגוים אמר שיבשרו בשור זה בגוים: הובים בל את מרודך׳ אלה היו אלהי בבל ואמר הרי הם כאילו הובישו עתה ואתו כי לא יוכלו להציל את עובדיהם: חתו׳ פעל עבר בשקל תם עונך שרשו תחת חתו מלעיל: כי עלה גוי מצפון׳ מדי ופרס: בימים ההמה׳ כי כשתחרב׳ בבל יצאו ישר׳ מהגלות על ידי כורש מלך פרס: יבאו בני ישראל המה ובני יהודה יחדו׳ פי׳ המה אותם שהיו בגלות בבל עם יהודה ובנימן כי כשגלו עשרת השבטים נשארו בארץ מעטים מפוזרי׳ כמו שכתוב בדברי חזקיהו ויאשיהו ועל אותם בני ישראל אומר שגלו עם יהודה לבבל והם יצאו עמהם כשעלו מבבל על ידי כרש מלך פרס: הלוך ובכה׳ משמחת׳ בשובם לארצם כי יש בכי של שמחה כמו בבכי יצאו כמו וישק לרחל וישא קולו ויבך׳ ויבך על צואריו עוד: ציון ישאלו׳ בשובם מגלות בבל ישאלו זה לזה דרך ציון: דרך הנה׳ דרך המקום הזה כמו לא אתם שלחתם אותי הנה והדומים לו: באו ונלוו אל יי׳׳ כל אחד יאמר לחברו באו ונלוו אל יי׳׳ ונלוו צווי בא על דרך העבר וכן ונלוו אל יי׳ ונקבצו שכיהם צווי כלוו ונקבצו וי״ת באו ונלוו עבר מושב לעתיד ייתון ויתוספון על עמא דיי׳ ויגזר להון קיים עלם דלא יפסוק לעתו בזה שילוו עמהם גרים כ בעלותם מבבל וכן אמר בנבואת בבל בישעיה ונלוה הגר עליהם ואנחנו פירשנוהו שם כי הוא לעתיד אבי הפסוק בעלותם מבבל וחציו לעתיד בימות המשיח כמו שפי׳ שם: צאן אובדות׳ שאין מבקש אותן כן היו עמי עד אותו הזמן שתחרב בבל כי אז יהיה להם דורש ומבקש: היה עמי׳ כתוב על דרך כלל היו קרי על דרך פרט: רועיה׳ התעום׳ מלכיה׳ היו סבת אבדתם והם התעום שהלכו בדרך הרעה: הרים שובבים׳ כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו ואותיו׳ אה״וי מתחלפות וענינו ענין גרוש ושלוח וכן כי שבבים יהיה על דעת רבי יונה פירושו אל ההרים גרשו׳ ושלחום ויש לפרש שברום וכתתום בלכתם בגלות מהר אל הר ומהר אל גבעה וכן כי שבבים יהיה ענין שבר וכתיתה וכן ושבבתיך ו ושאתיך: כל׳ וצריהם׳ שעושים להם צרות: אמרו לא נאשם׳ אין עלינו אשם ברע להם תחת אשר חטאו וזה דבר הנביא אומר להם למה באה להם כל הצרה הזאת: נוה צדק׳ שהיה להם נוה צדק ומעון אמת כשהיו ע עושים רצונו: ומקוה אבותיהם יי׳׳ וכן היה מקוה אבותיהם שהיו בוטחים בו ומקוים אלין הוא היה להם מקוה שהיו מוצאים תקותם בו: נדו׳ אמר כנגד ישראל נדו מתוך בבל: יצאו׳ כתיב מדבר שלא לנכח וקרי צאו מדבר לנכח ענין אחד: והיו כעתודים לפני צאן׳ תהיו בצאתכם כמו העתודים שהולכים לפני הצאן כן תהיו אתם בלא פחד ובלא ירא׳ וי״ת והוו כרברבין בריש עמא: כי הנה׳ וערכו לה משם תלכד׳ במקום שיערכו מלחמה משם ילכדו אותה לא יצטרכו ללכת אל מקום אחר: חציו כגבור משכיל׳ חצי הקהל הזה שיעלו על בבל יהיו כחצי גבור משכיל שלא ישובו ריקם בירותו שלא יהרג כן יהיו חצי כל הנלחמים על בבל משכיל שעל יוצא הגבור משכיל שהרגו ואם נהרג שכולה: והיתה כשדי׳ פי׳ ארץ כשדים וכן תירגם יונתן ארע כשדאי או פי׳ עדת כשדים: כי תשמחי׳ כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו וכן תעלזי תפושי ותצהלי כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו והכתוב שהוא כנוי הנקבה כנגד בבל אומר על הכנסה דרך כלל והקרי כמו הרבים כנגד יושבי בבל דרך פרט אמר אתם שוסי נחלתי הייתם שמחים ועלזים בהחריבכם ארצי והייתם פשים ורבים בטוב ארצי כמו עגלה דשנה והייתם צהלים ושמחים כמו אבירי׳ בנצחכם המלחמה ואתם לא בגבורתכם נצחתם את עמי כי אם מפני חרוני שהיה עליהם: תפושו׳ ענין רבוי רוצה לומר רבוי הבשר ובריאותו כמו ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק: כעגלה דשא׳ כעגלה שהיא תמיד רועה בדשא שהיא שמנה ובריאת בשר ודשא כתוב באל״ף והוא תאר במקום ה״א הנקבה וא״לף השרש נגרעה או כפלה הה״א והקמץ סימן כפילתה וכן שיצא מלפני השליט ומשפטו דשאה בפלס מלאה או דשאה בפלס חכמה ובמקצת ספרים הוא כתוב בה״א ופי׳ מענין דיש ופי׳ כעגלה שהיא דשה שהיא אוכלת כל היום מדישה לא כעגלה שהיא חורשת שאיננה אוכלת ויונתן תירגם ארי תרוצון כעגלי רבקא: בושה אמכם מאד׳ מן השמחה שהייתם שמחים כשהיית׳ שוסים נחלתי תהיו עתה בושים כשיבאו אחרים וישוסו אתכם ופירוש אמכם ויולדתם היא כמשמעכם וקהילתכם וכן ליבו באמכם ותירגם יונתן אמכם כנשתכון ותירגם יולדתכ׳ מדינתכון: הנה אחרית גוים׳ ואחרית גוים מלכות בבל סופה שתהיה ארצם מדבר כי הם יהרגו ותשאר ארצם ציה וערבה כמו מדבר:

בל ג׳ בקרי׳ וסי׳ ופקדתי על בל בבבל׳ אמרו נלכדה בבל הוביש בל׳ כרע בל קורס נבו: ונלוו ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד׳ ואת ציון ישאלו דרך הנה פניהם׳ ונלוו גוים רבים אל יי׳׳ ונלוו עליה׳ רבים בחלקלקות: מעלה ומעלה ה׳ פתחין וסי׳ ויהי שמואל מעלה העלה׳ הגני מעלה לה ארוכה׳ ולכהנים הלוים לא יכרת׳ ולכן הנה ארני מעלה עליכם׳ והשבתי למואב נאם יי׳׳ מעלה ולהב חרב וברק חנית׳ מעלה נשיאים מקצה׳ כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל׳ וסי׳ בלשון ארמי שמע אסיא שיצי נהריהון דמואביא נברק ברקי׳ בבבל:

נ

א הדבר אשר דבר יהוה אל־בבל אל־ארץ כשדים ביד ירמיהו הנביא: ב הגידו בגוים והשמיעו ושאו־נס השמיעו אל־תכחדו אמרו נלכדה בבל הביש בל חת מרדך הבישו עצביה חתו גלוליה: ג כי עלה עליה גוי מצפון הוא־ישית את־ארצה לשמה ולא־יהיה יושב בה מאדם ועד־בהמה נדו הלכו: ד בימים ההמה ובעת ההיא נאם־יהוה יבאו בני־ישראל המה ובני־יהודה יחדו הלוך ובכו ילכו ואת־יהוה אלהיהם יבקשו: ה ציון ישאלו דרך הנה פניהם באו ונלוו אל־יהוה ברית עולם לא תשכח: ו צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום הרים שובבים מהר אל־גבעה הלכו שכחו רבצם: ז כל־מוצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא נאשם תחת אשר חטאו ליהוה נוה־צדק ומקוה אבותיהם יהוה: ח נדו מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו והיו כעתודים לפני־צאן: ט כי הנה אנכי מעיר ומעלה על־בבל קהל־גוים גדלים מארץ צפון וערכו לה משם תלכד חציו כגבור משכיל לא ישוב ריקם: י והיתה כשדים לשלל כל־שלליה ישבעו נאם יהוה: יא כי תשמחי כי תעלזי שסי נחלתי כי תפושי כעגלה דשה ותצהלי כאברים: יב בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה:

פתגמא דמליל יי׳ על בבל ועל ארע כסדאי ביד ירמיה נביא: חוו בעממיא ובסרו וזקופו אתא בסרו לא תמנעון אמרו אתכבישת בבל בהיתו דפלחין לבל אתברו דפלחין למרודך בהיתו צלמנהא אתברא טעותהא: ארי סליק עלה עם מארעא צפונא הוא ישוי ית ארעה לצדו ולא יהי יתיב בה מאנשא ועד בעירא אטלטלו גלו: ביומיא האנון ובעדנא ההיא אמר יי׳ ויתחברון בני ישראל אנון ובני יהודה כחדא במנלהון כד הוו בכן גלו ובמותביהון מארע גלותהון פולחנא דיי׳ אלההון יתבעון: לציון ישאלון למיזל אורחא מכבשא קדמיהון ייתון ויתוספון על עמא דיי׳ ויגזר להון קים עלם דלא יפסוק: עאן מבדרא הוו עמי מלכיא טלטלונון שלטוניא בזונון מטור לרמא גלו אתנשיאו מבית רוחצנהון: כל דאשכחונון בזונון וסנאיהון אמרין לית עלנא חובא חלף דחבו קדם יי׳ אתרחקו ממדור קודשה וסבור אבהתהון יי׳: גלו מגו בבל ומארע כסדאי פוקו והוו כרברבין בריש עמא: ארי הא אנא מיתי ומסיק על בבל משרית עממין סגיאין מארעא צפונא ויסדרון עלה קרב מתמן תתאחד גררוהי כגבר מתכיל לא יתיבין ריקן: ותהי ארע כסדאי לבזא כל בזזהא יסבעון אמר יי׳: ארי תחדון וארי תבועון בזזי אחסנתי ארי תרוצון כעגלי רבקא ותטולון כגבריא: בהיתת כנישתכון לחדא אתברת מדינתכון הא סופהון דעממיא מדבר צדי וחרוב:

מקצף יי׳ · מקצף שקצף עליה ויונתן תירגם על דארגזת בבל קדם יי׳: לא תשב · כלומר לא ישבו בה בני אדם ומדבר על העיר כמו על יושביה וכן העיר היוצאת אלף רוצה לומר אנשיה שיוצאים ממנה: והיתה שממה כלה · שלא ישאר בכל העיר שום ישוב ובבל שישוב לדיות וכרם ושהיא עד היום איכה אותה בבל שהיתה מקדש כי אותה היא חרבה ובנו עיר אחרת באותה בקעה ושמה בבל גם כן: ערכו · פירושו ערכו מלחמה: ידו אליה · השליכו אליה ומן הכבד לידות את קרבות הגוים רוצה לומר השליכו החצי׳ או האבנים: אל תחמלו אל חץ · אל כמו על וכמוהו רבים אמר לא תחוסו על החצים ותאמרו שמא נירא אותו ולא נכה אדם כי לא ישוב ריקם כמו שאמר למעלה כי כל חץ שתשליכו יזרוק אדם כי ליי׳ חטאה: הריעו עליה סביב · פי׳ כדי להבהילם כמו שעשו ביריחו: נתנה ידה · כלומר מסרה עצמה אל האויבים כי לא תוכל לעמוד בפניהם וכנגדם: נפלו אשויתיה · האל״ף נקרא בקמץ חטף ופי׳ יסודותיה וכן בארמית ואושיא יחיטו פי׳ כאשר עשתה שהרסה חומו׳ ירושלם: כרתו זורע · אחר שתהיה שממה לא יזרע בה אדם ולא יקצור ויונתן תירגם דרך משל שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעדן קטול: מפני חרב היונה · פירשנוהו כי ענינו האונאה מן והאכלתי את מוניך ולא יונו בשיאי עוד את עמי וי״ת מן קדם חרב סנאה דהיא כחמרא מרויא תרגמו ענין יין: איש אל עמו יפנו · מאשר היו בבבל גולים מעמים רבים אומר שיפנו איש אל עמו: שה פזורה ישראל אריות הדיחו · פי׳ הדיחו אותה והאריות הוא משל על מלכי האומות שהגלו אותם מארצם: הראשון אכלו מלך אשור · פי׳ אכל בשרו שלא נשאר לו אלא העצמות והוא מלך אשור שהגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה ואחר כך שאר השבטים לא נשאר אלא יהודה ובנימן: וזה האחרון עצמו · פירוש שבר עצמותיו על שלא נשאר בו דבר זה נבוכדנצר שהגלה יהודה ובנימן שהחריב ירושלם וכל ערי יהודה: לכן · אל כמו על: ושובבתי · אשיבנו אל נוהו אחר שאפקוד על אויביו: ורעה · לפי שהמשילו לשה אמר ורעה וזכר המקומות האלה שהם ארץ מרעה וזה הפסוק ואשר אחריו בשיבת גלות בבל או הם לעתיד והוא הנכון כי כמו שפקד על מלך אשור ועל מלך בבל כן יפקוד על כל לוחצי ישראל כמו שנאמר ופקדתי על כל לוחציו: בימי ההם · ענין זה הפסוק מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר למעלה כי אסלח לעונכם ולחטאתם לא אזכור עוד ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם עד גדולם וכמה פושעים וחטאים היו בבית שני ואחרי בגלו׳ זה: לאשר אשאיר · וגם זה מוכית שהיא עתידה כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו ונאמר שארית ישראל לא יעשו עולה וגו׳: על הארץ מרתים · קרא מלכות בבל מרתים ענין מרי וכן תירגם יונתן על ארעא דעמא סרבן: עלה עליה · אמר כנגד דריוש: ואל יושבי פקוד · קראה גם כן פקוד שבא העת לפקוד עונם ויונתן לא תירגם כן פקוד לדעתו שהוא שם מערי בבל כמו שכתוב פקוד ושוע וקוע: חרוב והחרים אחריהם · חרוב בווי מעניין חרב כלומר חרוב בחרב וכן נחרם כמו ואת כל הנשמה החרים ופי׳ אחריהם לאשר ינוסו רדוף אחריהם בחרב כמו וחרב אריק אחריהם והריקותי אחריכם חרב ויונתן פי׳ אחריהם כמו ואחריתם בחרב אהרוג שפירש בניהם שהם אחרית האדם ואחריתו וכן ת״י ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לנמרא שאריתהון: קול · מבואר הוא: איך נגדע׳ פטיש כל הארץ · כי הוא היה כמו הפטי׳ ששובר ומפוצץ ועתה נשבר איך היה זה: יקשתי לך · שמתי לך מוקש שנלכדת בו: נמצאת וגם נתפשת · שאילו ידעת טרם בא עליך שמא היית בורחת אבל עתה שלא ידעת כי פתאו׳ באה עליך הרעה נמצאת במקומך ונתפשת ואת אתבעיאו חובך אשתכחו: התגרית · ענין התערב הריב כמו ואל תתגר בם מלחמה: פתח · על דרך משל שידעו ויכירו כי הוא נלחם בהם:

ידו אליה · זרקו לה אבנים כמו וידו אבן בי: נתנה ידה · כאדם שאין בו כח ומושיט יד לכל מי שרוצה לבקש רחמים ועזרה וכן מצרים נתנו יד הושטנו יד למצרים לבקש מהם עזרה: אשויתיה · חוזק יסודותיה וכן ואושיא יחיטו ובלשון משנה כגון אלו החופרים לאושין וכן והתאוששו והתחזקו: כאשר עשתה · לעיר יי׳: כרתו זורע · שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעידן קטול: הראשון אכלו · שהגלה עשרת השבטים: עצמו · גרמו גירס עצמותיו שנמר השירייס יהודה ובנימן עצמו דישו״אר בלע״ז: ורעה הכרמל · לשון מרעה: מרתים · שהמרתני והרגזתני: פקוד · שם מדינה וכן פקוד ושוע וקוע תירגם יונתן שם מדינות: ועשה ככל אשר צויתיך · אתה כורש ביד ישעיה הנביא: פטיש כל הארץ · שהיה מפוצץ ומכתת את הכל: יקושתי לך · לשון מוקש: באו

מכותיה ב׳ מל׳ וסים׳ כי אנושה מכותיה · כל עובר על בבל ישום וישרוק: זורע ב׳ מל׳ וסים׳ זורע עולה יקצר און · כרתו זורע מבבל: כל לשון פקידה על בס״ד אל וסים׳ הנני פוקד אל אמון מנוא · הנני פקד אל מלך בבל ואל ארצו ב׳ בפסוק · פקדות אל שערי הבית: ככל אשר צויתיך ד׳ דסמי׳ בקריא׳ וסי׳ ואת שמן המשחה ואת קטרת · ואתה אם תלך לפני דמלכים · וחברו דד״ה · על הארץ מרתים עלה עליה:

מִקֶּצֶף יְהוָה לֹא תֵשֵׁב וְהָיְתָה שְׁמָמָה כֻּלָּהּ כֹּל עֹבֵר עַל־בָּבֶל יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק עַל־כָּל־מַכּוֹתֶיהָ׃ עִרְכוּ עַל־בָּבֶל ׀ סָבִיב כָּל־דֹּרְכֵי קֶשֶׁת יְדוּ אֵלֶיהָ אַל־תַּחְמְלוּ אֶל־חֵץ כִּי לַיהוָה חָטָאָה׃ הָרִיעוּ עָלֶיהָ סָבִיב נָתְנָה יָדָהּ נָפְלוּ אשויתיה נֶהֶרְסוּ חוֹמוֹתֶיהָ כִּי נִקְמַת יְהוָה הִיא הִנָּקְמוּ בָהּ כַּאֲשֶׁר עָשְׂתָה עֲשׂוּ־לָהּ׃ כִּרְתוּ זוֹרֵעַ מִבָּבֶל וְתֹפֵשׂ מַגָּל בְּעֵת קָצִיר מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ לְאַרְצוֹ יָנֻסוּ׃ שֶׂה פְזוּרָה יִשְׂרָאֵל אֲרָיוֹת הִדִּיחוּ הָרִאשׁוֹן אֲכָלוֹ מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְזֶה הָאַחֲרוֹן עִצְּמוֹ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פֹקֵד אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶל־אַרְצוֹ כַּאֲשֶׁר פָּקַדְתִּי אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ וְשֹׁבַבְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל אֶל־נָוֵהוּ וְרָעָה הַכַּרְמֶל וְהַבָּשָׁן וּבְהַר אֶפְרַיִם וְהַגִּלְעָד תִּשְׂבַּע נַפְשׁוֹ׃ בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה יְבֻקַּשׁ אֶת־עֲוֺן יִשְׂרָאֵל וְאֵינֶנּוּ וְאֶת־חַטֹּאת יְהוּדָה וְלֹא תִמָּצֶאינָה כִּי אֶסְלַח לַאֲשֶׁר אַשְׁאִיר׃ עַל־הָאָרֶץ מְרָתַיִם עֲלֵה עָלֶיהָ וְאֶל־יוֹשְׁבֵי פְּקוֹד חֲרֹב וְהַחֲרֵם אַחֲרֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה וַעֲשֵׂה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ׃ קוֹל מִלְחָמָה בָּאָרֶץ וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ אֵיךְ נִגְדַּע וַיִּשָּׁבֵר פַּטִּישׁ כָּל־הָאָרֶץ אֵיךְ הָיְתָה לְשַׁמָּה בָּבֶל בַּגּוֹיִם׃ יָקֹשְׁתִּי לָךְ וְגַם־נִלְכַּדְתְּ בָּבֶל וְאַתְּ לֹא יָדָעַתְּ נִמְצֵאת וְגַם־נִתְפַּשְׂתְּ כִּי בַיהוָה הִתְגָּרִית׃ פָּתַח יְהוָה אֶת־אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת־כְּלֵי זַעְמוֹ כִּי־מְלָאכָה הִיא לַאדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים׃

עַל דְּאַרְגֵּיזַת בָּבֶל קֳדָם יְיָ לָא תִתְיְתֵב וּתְהֵי לְצָדוּ כְּלָהּ כֹּל דְּיִעְבַּר עַל בָּבֶל יִכְלֵי וְיָנִיד עַל כָּל מַחֲתָהָא׃ סַדַּרוּ עַל בָּבֶל סְחוֹר סְחוֹר כָּל מָחֲתֵי קַשְׁתָּא שְׁרוֹ בָהּ לָא תְחוּסוּן עַל גִּרְרַיָּא אֲרֵי קֳדָם יְיָ חָבַת׃ יַבִּיבוּ עֲלָהּ סְחוֹר סְחוֹר אִתְמְסַרַת בִּידֵיהוֹן נְפַלָא אֲשִׁיתָהָא אִתְפַּגַּרָא שׁוּרָהָא אֲרֵי פּוּרְעָנוּת עַמָּא דַּיְיָ הִיא אִתְפְּרַעוּ מִנַּהּ כְּמָא דַעֲבַדְתָּא עֲבִידוּ לַהּ׃ שֵׁיצוּ מַלְכָּא מִבָּבֶל וַאֲחִידוּ חַרְבָּא בְּעִדָּן קְטוֹל מִן קֳדָם חֶרֶב סָנְאָה דְהִיא כַּחֲמַר מְרַוְיָא גְּבַר לְעַמֵּיהּ יִתְפְּנוּן וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ יֶעֶרְקוּן׃ עַם מְבַדְּרָא יִשְׂרָאֵל מַלְכַיָּא טַלְטְלְנוּן קַדְמָאָה שַׁלִּיט בְּהוֹן מַלְכָּא דְאַתּוּר וְדֵין בַּתְרָאָה אַסְפִּנּוּן נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַסְעַר עַל מַלְכָּא דְבָבֶל וְעַל אַרְעֵיהּ כְּמָא דְאַסְעֲרִית עַל מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ וַאֲתִיב יַת יִשְׂרָאֵל לְאַתְרֵיהוֹן וְיִתְפַּרְנְסוּן בְּאַרְעָא כַרְמְלָא מַתְנַן וּבְטוּר בֵּית אֶפְרַיִם וְגִלְעָד וּמִקְדְּשָׁא תִסְבַּע נַפְשְׁהוֹן׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּבְעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יִתְבְּעוּן יַת חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְלֵיתְנוּן וְחֶטְאֵי בֵית יְהוּדָה וְלָא יִשְׁתַּכְּחוּן אֲרֵי אֶשְׁבּוֹק לִשְׁאָרָא דְאַשְׁאַר׃ עַל אַרְעָא דְעַמָּא סַרְבָן סַקוּ עֲלַהּ וְעַל יָתְבֵי פְּקוֹד דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוּן לְנַמְרָא שְׁאֵרִיתְהוֹן אֲמַר יְיָ וַעֲבֵיד כְּכֹל דְּפַקֵּדְתָּךְ׃ קָל קְרָבָא בְּאַרְעָא וּתְבָרָא רַבָּא׃ אֵיכְדֵין אִתְקְטֵיף וְאִתְּבַר מַלְכָּא דַהֲוָה מְזִיחַ לְכָל אַרְעָא אֵיכְדֵין הֲוָת לְצָדוּ בָבֶל בְּעַמְמַיָּא׃ אִתְצֵידַת לִיךְ וְאַף אִתְאֲחַדְתְּ בָּבֶל וְאַתְּ לָא יְדַעַתְּ אִתְבְּעִיאוּ חוֹבָךְ אִשְׁתַּכַּחוּ וְאַף אִתְאֲחַדְתְּ אֲרֵי בְעַמָּא דַיְיָ אִתְגָּרִית׃ גְּלָא יְיָ יַת בֵּית גִּנְזֵיהּ וְאַפֵּק יַת מָנֵי כָם דִּלְוָט קֳדָמוֹהִי אֲרֵי עֲבִידָא הִיא קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּאַרְעָא כַסְדָּאֵי׃

באו לה מקץ׳ ת״י עולו לה משטרא ויש לפרש מקץ מעת שבא קצה באו לה: פתחו מאבוסיה׳ המקומות שאוצרו בהם התבואות והפירות מענין אבוס בעליו שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות: סלוה כמו ערמים׳ ידרכו עליה במסלה כמו שדורכי׳ על הערמי׳ לדושם ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי עשו תלים תלים כמו ערמים מסללה כי לדעתו כל לשון מסלה ענין הרמה ות״י גמרו ככסהא כמה דמגמרין ית ערמת עבורא: חרבו כל פריה׳ ענין הריגה וחרב פריה משל על גדוליה וגבוריה כמו שבבוני פרים וכן ת״י גברהא: קול נסים׳ הנסים והפלטים הם ישראל ואף על פי שלא היה להם לנוס כי כורש העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל דריוש מלך קודם כורש והוא כבש בבל והחריבה וכשבא חילו על בבל

השמיעו אל בבל חד מן כ״ו פסקי׳ דספרא וסימ׳ ויהי דבר יי׳ אלי שנית׳ ואם תשוב ישראל נאם יי׳׳ מעי מעי אוחילה קירות לבי׳ ואת חמת יי׳ מלאתי׳ הגנב רצוח ונאוף והשבע לשקר׳ וירפאו את שבר בת עמי על נקלה׳ ותברו וירפו׳ וידרכו את לשונם קשתם שקר׳ למען הקים את השבועה׳ כי את רגלים רצתה

בֹּאוּ־לָהּ מִקֵּץ פִּתְחוּ מַאֲבֻסֶיהָ סָלּוּהָ כְמוֹ־עֲרֵמִים וְהַחֲרִימוּהָ אַל־תְּהִי־לָהּ שְׁאֵרִית׃ חִרְבוּ כָּל־פָּרֶיהָ יֵרְדוּ לַטָּבַח הוֹי עֲלֵיהֶם כִּי־בָא יוֹמָם עֵת פְּקֻדָּתָם׃ קוֹל נָסִים וּפְלֵטִים מֵאֶרֶץ בָּבֶל לְהַגִּיד בְּצִיּוֹן אֶת־נִקְמַת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נִקְמַת הֵיכָלוֹ׃ הַשְׁמִיעוּ אֶל־בָּבֶל רַבִּים כָּל־דֹּרְכֵי קֶשֶׁת חֲנוּ עָלֶיהָ סָבִיב אַל־יְהִי־° פְּלִיטָה שַׁלְּמוּ־לָהּ כְּפָעֳלָהּ כְּכֹל אֲשֶׁר עָשְׂתָה עֲשׂוּ־לָהּ כִּי אֶל־יְהוָה זָדָה אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ לָכֵן יִפְּלוּ בַחוּרֶיהָ בִּרְחֹבֹתֶיהָ וְכָל־אַנְשֵׁי מִלְחַמְתָּהּ יִדַּמּוּ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃ הִנְנִי אֵלֶיךָ זָדוֹן נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת כִּי בָּא יוֹמְךָ עֵת פְּקַדְתִּיךָ׃ וְכָשַׁל זָדוֹן וְנָפַל וְאֵין לוֹ מֵקִים וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה כָּל־סְבִיבֹתָיו׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֲשׁוּקִים בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי־יְהוּדָה יַחְדָּו וְכָל־שֹׁבֵיהֶם הֶחֱזִיקוּ בָם מֵאֲנוּ שַׁלְּחָם׃ גֹּאֲלָם חָזָק יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ רִיב יָרִיב אֶת־רִיבָם לְמַעַן הִרְגִּיעַ אֶת־הָאָרֶץ וְהִרְגִּיז לְיֹשְׁבֵי בָבֶל׃ חֶרֶב עַל־כַּשְׂדִּים נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־יֹשְׁבֵי בָבֶל וְאֶל־שָׂרֶיהָ וְאֶל־חֲכָמֶיהָ׃ חֶרֶב אֶל־הַבַּדִּים וְנֹאָלוּ חֶרֶב אֶל־גִּבּוֹרֶיהָ וָחָתּוּ׃ חֶרֶב אֶל־סוּסָיו וְאֶל־רִכְבּוֹ וְאֶל־כָּל־הָעֶרֶב אֲשֶׁר בְּתוֹכָהּ וְהָיוּ לְנָשִׁים חֶרֶב אֶל־אוֹצְרֹתֶיהָ וּבֻזָּזוּ׃ חֹרֶב אֶל־מֵימֶיהָ וְיָבֵשׁוּ כִּי אֶרֶץ פְּסִלִים הִיא וּבָאֵימִים יִתְהֹלָלוּ׃ לָכֵן יֵשְׁבוּ צִיִּים אֶת־אִיִּים וְיָשְׁבוּ בָהּ בְּנוֹת יַעֲנָה וְלֹא־תֵשֵׁב עוֹד לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכּוֹן עַד־דּוֹר וָדֹר׃

(ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ר׳ · ב׳ · לה קרי ולא כתי׳ · ל׳ · ל · ל׳ · ב׳ יכרית מפיק ג׳ · ל׳ ט׳ כסי׳ ל׳ יחד לפני כל שוכיהם · ל׳ ג׳ חס׳ · לה · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ כענין דג חס׳ · ב׳ מל׳ · ב׳ · ג׳ מל׳ · ד׳ כב)

עוּלוּ לָהּ מַשְׁטְרָא פְּתַחוּ אִבּוּלָהָא גְּמִירוּ נִכְסָהָא כְּמָא דִמְגַמְּרִין יַת עֲרֵימַת עִבּוּרָא כֵּן גַּמְּרוּהָא לָא יְהֵי לַהּ שְׁאָרָא׃ שֵׁיצִיאוּ כָל גִּבָּרָהָא יִתְמַסְרוּן לִקְטָלָא וַי עֲלֵיהוֹן אֲרֵי מְטָא יוֹם תְּבִירְהוֹן עִדָּן סְעוֹרָן בִּישַׁתְהוֹן׃ קָל דְּעָרְקִין וּמִשְׁתֵּזְבִין מֵאַרְעָא דְבָבֶל לְחַוָּאָה בְצִיּוֹן יַת פּוּרְעֲנוּתָא דַייָ אֱלָהָנָא פּוּרְעֲנוּת הֵיכָלֵיהּ׃ בַּסַּרוּ עַל בָּבֶל סַגִּיאִין כָּל מָחֲתֵי קַשְׁתָּא שְׁרוֹ עֲלָהּ סְחוֹר סְחוֹר לָא יְהֵא לַהּ שֵׁיזָבָא שַׁלִּימוּ לַהּ כְּאַגְרַהּ כְּכֹל דַּעֲבַדַת עֲבִידוּ לַהּ אֲרֵי עַל עַמָּא דַייָ בַּסַּרַת אֲמַרַת מִלִּין דְּלָא כָשְׁרָן קֳדָם קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ בְּכֵן יִתְרְמוֹן עוּלֵימָהָא בִּרְחוֹבָהָא וְכָל אֱנָשֵׁי עָבְדֵי קְרָבָא יִתַּבְּרוּן בְּעִדָּנָא הַהִיא אָמַר יְיָ׃ הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ מַלְכָּא רַשִׁיעָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֲרֵי מְטָא יוֹם תְּבִירָךְ עִדָּן סְעוֹרָן בִּישְׁתִּיךְ׃ וְיִתְקֵל מַלְכָּא רַשִׁיעָא וְיִפּוֹל וְלֵית לֵיהּ מְקִים וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בְּקִרְוֹהִי וּתְשֵׁיצֵי כָּל סְחַרְנֵיהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲנִיסִין בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה כַּחֲדָא וְכָל שְׁבֵיהוֹן אַתְקִיפוּ בְהוֹן מְסָרְבִין לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ פָּרִיקְהוֹן תַּקִּיפָא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ אִתְפְּרָעָא אִתְפְּרַע יַת עוּלְבָּנֵיהוֹן בְּדִיל לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעֲהוֹן וּלְאַיְתָאָה זִיעָא לְכָל יָתְבֵי בָבֶל׃ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוֹן עַל אַרְעָא כַסְדָּאֵי אֲמַר יְיָ וְעַל יָתְבֵי בָבֶל וְעַל רַבְרְבָהָא וְעַל חַכִּימָהָא׃ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוֹן עַל קָסְמָהָא וְיִשְׁתַּבְּשׁוּן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוֹן עַל גִּבָּרָהָא וְיִתַּבְּרוּן׃ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוֹן עַל סוּסָוָתְהוֹן וְעַל רְתִיכֵיהוֹן וְעַל כָּל סוּמְכְוָתָא דִּי בְגַוַּהּ וִיהוֹן חַלָּשִׁין כִּנְשַׁיָּא דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוֹן עַל בֵּית גִּנְזָהָא וְיִתְבַּזְזוּן׃ שַׁרְבָא בְמוֹהָא וְיִבְשׁוּן אֲרֵי אַרְעָא צַלְמָנַיָּא הִיא וּבְטַעֲוָתָא מִשְׁתַּבְּחִין׃ בְּכֵין יַעְרְעָן תְּמָן בַּחֲתוּלִין וְיִשְׁרוֹן בַּהּ בְּנָת נַעֲמִין וְלָא תִתֵּב עוֹד לְעָלַם וְלָא תִשְׁרֵי עַד דָּר וְדָר׃

רשי

באו לה מקץ׳ מסוף העיר התחילו בה שלא תדע ותתפש פתאם: פתחו מאבוסיה׳ תירגם יונתן איבולהא שעריה ואין לו דמיון ומנחם חברו לשון א אבום: סלוה׳ דושו אותה: כמו ערמים׳ גרנות: כל פריה׳ שריה כן דרך הנביאים להמשיל ה השרי׳ לפרים אבירים ולעתודים: השמיעו אל בבל רבים׳ לשון וישמע שאול את העם הזעיק להאסף אל בבל מורים בחצים כמו יסבו עלי רביו: לכן׳ לשון שבועה: הרגיע את הארץ׳ כשתפול בבל יהי מרגוע והנחה לכל: אל הבדים׳ אל הקוסמים שלה: ונואלו׳ בקסמיהם ונודע לו מפר אותות בדים וכן תירגם יונתן על שם שבודי׳ ואומרי׳ דברי כזב: הערב׳ סומכוותא גרכטו״אה בלע״ז: ובאימי׳ יתהללו׳ ישתטו לא פורוונכט״רונכט בלע״ז וכת״י ישתבחון באלהי הענקים שהיו להם: ציים את איים׳ יערעון תמוון בחתגלין מיני חיות המצויין בחורבה: הנה

בבל והחריבה וכשבא חילו על בבל היו מקצת ישראל נסים מתוכה והולכי׳ לציון כי ידעו כי דבר יי׳ הוא שנבא להם ירמיהו חרבן בבל: השמיעו׳ אספו לפי שאסיפת העם על יד השמעת קול כאמרה בלשון שמיעה וכן מן הדנום וישמע שאול את העם: רבים׳ יורי חצים כמו וימררוהו ורבו ישבו עליו רביו ות״ת סגיאין כמו הן רבים עתה עם הארץ: אל יהי לה פלטה׳ לה קרי ולא כתיב שלא מעלה אל תהי לה שארית וזה אל יהי לה פליטה והסימן תש״ף: כי אל יי׳ זדה׳ עבר מלעיל ענין זדון ות״י ארי על עמא דיי׳ בסרת אמרת מלין דלא כשרן קדם קדישא דישראל: לכן׳ ידמו׳ יכרתו: הנני אליך זדון׳ שם תאר כמו זיד יהיר: וכשל זדון ונפל׳ אמר זה כנגד מלך בבל וכן ת״י הא אנא שלח רוגזי עלך מלכא רשיעא: כה אמר יי׳ מבואר הוא: גואלם׳ הרגיע והרגיז׳ שניה׳ מקור ובאה הה״א בהם בחיריק כמו העבר וכן באו כמו הם נגון והביל פסוח והמליט עד השמידו אותם ופי׳ הרגיע ענין מרגוע ומנוחה כי ברונז שיבא ליושבי בבל יהיה מרגוע לארץ כי מלך בבל היה מרגיז הארץ ומרעים ממלכות ות״ת הרגיע ענין רוגע הים שתרגם בדיל למתב׳ רשיעי ארעא ולאיתא׳ זיעא לכל יתבי בבל: חרב על כשדים׳ מבואר הוא: חרב אל הבדים ונואלו׳ הבדים פי׳ הכוזבי׳ מן בדיך מתים יחרישו והם ה הקוסמים ועתה בבא הרעה עליה׳ נואלו ולא ידעו דבר ולא הועילו להם קסמיה׳: נואלו׳ ענין סכלות וכן נואלו שרי צוען אשר נואלנו וכן תירגם יונתן על קסמהא וישתבשון: חרב׳ ואל כל הערב׳ כמו ערב רב רוצה לומר אנשים נכרים שהיו בבבל מכמה ארצות או יהיה ענין סחורה כמו ועורבי מערבך ר״ל אל כל אנשי הערב כלו׳ הסוחרים: והיו לנשים׳ חלשים כנשים שלא ילחמו כנגד אויביהם: חרב אל אוצרותיה׳ אפשר לפרש חרב זה כמו כי חורבך הנפת עליה שהוא חרב הבנין וההריסה ה והכתיבה ות״ת דקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון: חרב אל מימיה ויבשו׳ מן חרבו המים לפי שבבבל רבת מים אמר על דרך משל שיבשו מימיה רוצה לומר שיכלה טובה ועושרה: כי ארץ פסילים היא׳ כלומר לפי שהיו בוטחים בפסיליהם: ובאימים יתהוללו׳ כקראו העצבי׳ אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם ואמר שיהיו משתגעי׳ בהם ובעבודתם ומן התימה שתרגם יונתן ובטעותהא משתבחין תרגם כמהפכת

יתהוללו ענין תהלה והוא לפי הנמצא ענין הוללות וסכלות כמו ויתהולל בידם והתהוללו הרכב: לכן׳ ציים׳ חיות השוכנות בציה ותירגם יונתן תמוון וים מפרשים שהם במינות הנזכר בדברי רבותינו זכרונם לברכה כדי שלא תקפוץ הכמיה מרט״כא בלע״ז: איים׳ תירגם יונתן חתולין:

ויאוך׳ בימיו תושע יהודה׳ וכל העמק הפגרים׳ שדות בכסף יקנו וכתוב בספר׳ ונבוכד נאצר דהדבר אשר היה׳ ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים ב׳ בפסוק׳ וישב ישמעאל׳ אתם ונשיכם׳ הילילו׳ רפתה דמשק׳ והחתתי את עילם׳ ערכו על בבל סביב׳ השמיעו אל בבל רבים׳ ושלחתי לבבל זרים׳ והיתה בבל לגלים מעון תנים ב׳ בפסוק: ובמ״ר מביא עוד יותר ע״ש:

כמהפכת׳ להפלגה והוא שם סמוך אל הפועל כמהפכת סדום ועמור׳ שם סמוך אל הפעול: ואת שכניה׳ שכני סדום ושכני עמורה והם אדמה וצבוים והאחרות ות״י רחיק מימרי יתהון כמה דרחיק יי׳ ית סדום וית עמורה וקריבתא: הנה׳ ומלכים רבים׳ גדולים וחשובים כמו על כל רב ביתו והם דריוש וכורש או פירוש רבים במנין כי באו עם דריוש מלכי אומות אחרות כמו שאמר למטה ממלכות אררט מני ואשכנז: קשת וכידון׳ כתרגומו קשתן ותריסין פי׳ כידון כלי מגן ואפשר שיהי׳ כמין רומח כמו וישחק לרעש כידון להב חנית וכידון: ערוך כאיש למלחמה׳ כל אחד מהם ערוך בכל כלי זיין כמו אדם אחד שרוצה להלחם עם חברו עורך עצמו בכל כלי זיין: שמע מלך בבל׳ הוא בלשצר: הנה כאריה יעלה׳ פירשנו הפסוק למעלה בנבואת אדום ועוד אנו מפרשים אותו הנה אמר כי משחית בבל יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברים המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ישראל יבא עליהם הרע כלומ׳ מעונש ישראל יבא הרע לבבל ויעלו ישראל לנאון על ידי המלך הכובש בבל: אל נוה איתן׳ אל נוה מקום איתן והיא בבל: כי ארגיעה ארוצם מעליה׳ ר״ל כאשר ארגיע ואשקיט לישראל ארוץ אותם מעל ארץ בבל שהם שם בגלות ומי בחור אליה אפקוד וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו על בבל להלחם בה ושאר הפסוק מבואר הוא: יועידני׳ הכון דנושה כמו אשר למעלה: לכן אל בבל׳ כמו על בבל וכן אל ארץ כשדים כמו על: אם לא יסחבו צעירי הצאן׳ הם ישראל כמו שפי׳ למעלה ואף על פי שהסוחבים בני בבל לא היו ישראל כי אם מדי ופרס ישראל היו סבת סחיבתם והרי הם כאילו הם סחבום כי בעונש ישראל בא עליהם האויב כמו שנאמר נקמת יי׳ אלהינו נקמת היכלו: אם לא ישים עליהם נוה׳ ולמעלה נוהו ושם מבואר הענין: מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ׳ מקול שנתפשה בבל וכן תירגם יונתן מקל דאיתחדת בבל זעת ארעא: וזעקה בגוים נשמע׳ פירוש וקול זעקה וקול שזכר עמד במקום שנים והוצרכנו לזה לפי שזעקה לשון נקבה ונשמע לשון זכר וכן אשר כמוהו לא נהיתה זכר ונקבה ואע״פ שלא זכר קול כי הזעקה היא הקול: כה אמר יי׳ ואל יושבי לב קמי׳ כשדים בא״ת ב״ש ויתכן שיהיה ארץ כשדים חסר כאילו אמר יושבי ארץ כשדים וסמך אותו על המבין לפי שזכר בבל וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות ויהיה לב קמי כמשמעו לב אויבי ויהיה תכונת הפסוק כן ואל לב קמי יושבי ארץ כשדים ועל הדרך הזה תירגם יונתן הפסוק כן הא אנא מייתי על בבל ועל יתבי ארע כסדאי עממין קטולין די רס לבהון וספירי בקימהון רותחון מחבלא הנה הוסיף ארע כסדאי ופי׳ לב קמי כמשמעו לפי דעתו: ושלחתי לבבל זרים וזרוה׳ זרים כבריש וזרוה מן מזרה ישראל והוא לשון נופל על הלשון לבאות וזרים בשקל קמים מנחי העי״ן וזרוה מנחי הלמ״ד מבנין הדגוש והרל״ש אינה ראויה להדגש ויתכן לפרש זרים וזרוה ענין אחד ופרש אחד ויהיה זרים תאר בשקל דוים כלים וכת״י בזוזין ויבזותיכון: ויבוקקו את ארצה׳ ענין ריקות כמו כי בקקום בוקקים: אל ידרוך הדורך קשתו׳ אומר אל הדורך שידרוך קשתו אל אשר יתעל בסריונו אל תחמלו אל בחוריה ות״א אל כמו אליה לא ימתח דמתח קשתיה ולא יסק בסיריניה: ואל יתעל׳ אל אשר יתעלה ויתגאה בסריונו שהוא לבוש ושריון הוא לבוש הברזל אזברג״א בלע״ז וידרוך כתוב כפול והאחד כתוב ולא קרי: ונפלו׳ הפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג לחזק: כי לא אלמן׳ אינו כמו האלמנה שמת בעלה שהיא עזובה ממנו לעולם לא כן ישראל כי בעלה חי וקיים ואם עזבה בגלות עוד יפקדנה וישוב אליה ויפקוד על אויביהם: כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל׳ ארץ כשדים מלאה אשם וחטאה מקדוש ישראל כלומר ממה שעשו רעות בעמו ות״א כן ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מיי׳ צבאות ארי ארעהון אתמליאת חייבי קטול ממימר קדישא לישראל:

וגוי ד׳ בקריאה וסימ׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהני׳ וגוי לא ידעוך אליך ירוצו׳ וגוי גדול יעור מירכתי ארץ׳ וגוי גדול ומלכי׳ רבים יערו: יערו ג׳ בקריאה ב׳ מנהון חס׳ וסימ׳ ומלכי׳ רבים יערו מירכתי ארץ׳ יערו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט׳ ולא יערו משנתם׳ יהושפט מל׳: כל לשון מחשבה על במ״ג אל וסימ׳ לכן שמעו

מ כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה וְאֶת־שְׁכֵנֶיהָ נְאֻם־יְהוָה לֹא־יֵשֵׁב שָׁם אִישׁ וְלֹא־יָגוּר בָּהּ בֶּן־אָדָם׃ הִנֵּה עַם בָּא מִצָּפוֹן וְגוֹי גָּדוֹל וּמְלָכִים רַבִּים יֵעֹרוּ מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ׃ קֶשֶׁת וְכִידֹן יַחֲזִיקוּ אַכְזָרִי הֵמָּה וְלֹא יְרַחֵמוּ קוֹלָם כַּיָּם יֶהֱמֶה וְעַל־סוּסִים יִרְכָּבוּ עָרוּךְ כְּאִישׁ לַמִּלְחָמָה עָלַיִךְ בַּת־בָּבֶל׃ שָׁמַע מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־שִׁמְעָם וְרָפוּ יָדָיו צָרָה הֶחֱזִיקַתְהוּ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ הִנֵּה כְּאַרְיֵה יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן אֶל־נְוֵה אֵיתָן כִּי־אַרְגִּעָה אֲרוּצֵם מֵעָלֶיהָ וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד כִּי מִי כָמוֹנִי וּמִי יוֹעִדֶנִּי וּמִי־זֶה רֹעֶה אֲשֶׁר יַעֲמֹד לְפָנָי׃ מה לָכֵן שִׁמְעוּ עֲצַת־יְהוָה אֲשֶׁר יָעַץ אֶל־בָּבֶל וּמַחְשְׁבוֹתָיו אֲשֶׁר חָשַׁב אֶל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים אִם־לֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן אִם־לֹא יַשִּׁים עֲלֵיהֶם נָוֶה׃ מִקּוֹל נִתְפְּשָׂה בָבֶל נִרְעֲשָׁה הָאָרֶץ וּזְעָקָה בַּגּוֹיִם נִשְׁמָע׃

נא א כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵעִיר עַל־בָּבֶל וְאֶל־יֹשְׁבֵי לֵב קָמָי רוּחַ מַשְׁחִית׃ וְשִׁלַּחְתִּי לְבָבֶל זָרִים וְזֵרוּהָ וִיבֹקְקוּ אֶת־אַרְצָהּ כִּי־הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב בְּיוֹם רָעָה׃ אֶל־יִדְרֹךְ יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ קַשְׁתּוֹ וְאֶל־יִתְעַל בְּסִרְיֹנוֹ וְאַל־תַּחְמְלוּ אֶל־בַּחֻרֶיהָ הַחֲרִימוּ כָּל־צְבָאָהּ׃ וְנָפְלוּ חֲלָלִים בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים וּמְדֻקָּרִים בְּחוּצוֹתֶיהָ׃ ה כִּי לֹא־אַלְמָן יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה מֵאֱלֹהָיו מֵיְהוָה צְבָאוֹת כִּי אַרְצָם מָלְאָה אָשָׁם מִקְּדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

רְחֵיק מֵימְרִי יַתְכוֹן כְּמָא דְרַחֵיק יְיָ יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה וְקָרִיבָהָא אֲמַר יְיָ לָא יֵתֵב תַּמָּן אֱנָשׁ וְלָא יִתוֹתַב בַּהּ בַּר אֱנָשׁ׃ הָא עַמָּא אָתָא מִצִּפּוּנָא וְעַמְמִין רַבְרְבִין וּמַלְכִין סַגִּיאִין יֵיתוּן בִּגְלֵי מִסְיָפֵי אַרְעָא׃ קַשְׁתָּא וּתְרֵיסִין אֲחִידָן אַכְזְרָאִין אִנּוּן וְלֵית לְהוֹן רַחֲמִין קָלְהוֹן כְּיַמָּא בְּאִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ וְעַל סוּסְוָתָא רָכְבִין מְסַדְּרִין אִנּוּן כִּגְבַר עָבֵיד קְרָבִין עֲלָךְ כְּנִשְׁתָּא דְבָבֶל׃ שְׁמַע מַלְכָּא דְבָבֶל יַת שִׁמְעֲהוֹן וְאִתְרַשְּׁלָא יְדוֹהִי עָקָא אַחֲדַתֵּיהּ הָא כְחֶבְלִין לְיָלְדָתָא׃ הָא מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כְּאַרְיָא דְסָלֵיק מֵרוּם יַרְדְּנָא וַהֲוֵי לְדִיר רָעַן אֲרֵי בִזְמַן דְּאֵיתְנוּן עֲלַהּ וְשַׁלְטוֹנִין אֲמַנֵּי עֲלַהּ אֲרֵי מַן כְּוָתִי וּמַן דִּיעַרְעִנַּנִי וְלֵית מֶלֶךְ דְּאִית לֵיהּ תְּקוֹף קֳדָמַי׃ בְּכֵן שְׁמַעוּ מַלְכָּא דַיְיָ דִּי מְלַךְ עַל בָּבֶל וּמַחְשַׁבְתֵּיהּ דַּחֲשֵׁיב עַל יָתְבֵי אַרְעָא כַסְדָּאֵי אִם לָא יִגְרְרוּן וְיִקְטְלוּן תַּקִּיפֵי עַמָּא אִם לָא יִצְדוּן עֲלֵיהוֹן מְדוֹרֵיהוֹן׃ מִקָּל דְּאִתְאַחֲדַת בָּבֶל זָעַת אַרְעָא וְצִוְחָתָא בְּעַמְמַיָּא אִשְׁתְּמָעַת׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל בָּבֶל וְעַל יָתְבֵי אַרְעָא כַסְדָּאֵי עַמְמִין קָטוֹלִין דְּרַם לִבְּהוֹן וְשַׁפִּירִין בְּקוֹמָה רוּחֲהוֹן מְחַבְּלָא׃ וְאֶשְׁלַח עַל בָּבֶל בָּזוֹזִין וְיִבְזוּנַהּ וִירוֹקְנוּן יַת אַרְעָא אֲרֵי הֲווֹ עֲלַהּ מִסְחוֹר סְחוֹר בְּיוֹם בִּישׁ׃ לָא יִמְתַּח דְּמָתַח קַשְׁתֵּיהּ וְלָא יִסַּק בִּסְרִינֵיהּ וְלָא תְחוּסוּן עַל עוּלֵימָהָא גַמִּירוּ כָּל נִכְסָהָא׃ וְיִתְרְמוֹן קְטִילִין בְּאַרְעָא כַסְדָּאֵי וּמְטַעֲנִין בְּשׁוּקָהָא׃ אֲרֵי לָא שְׁבִיקִין בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה מֵאֱלָהֲהוֹן מִיְיָ צְבָאוֹת אֲרֵי אַרְעֲהוֹן אִתְמְלִיאַת חַיָּבֵי קְטוֹל מִמֵּימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃

עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום׳ ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים׳ מה תחשבון אל יי׳ דנחום: צבאה ב׳ וסי׳ כי מלאה צבאה׳ אחרימו כל צבאה: אשם כלהו׳ קמצי׳ במ״ב פתחי׳ וסי׳ לאשר אשם לו׳ אשום אשם ליי׳:

רשי

הנה כאריה׳ אשר יעלה מגאון הירדן כן יבוא השודד אל נוה איתן כך תירגם יונתן הא מלך במשרייתיה ייסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא למדנו שגאון הירדן מקום אריות הוא ואף כך תירגמו יונתן ואיך תעשה בגאון הירדן לקבל חיות ברא ברום ירדנא: כי ארגיעה׳ כשאביא השעה: מעליה׳ ממעל לה: ומי יועדני׳ למלחמה: צעירי הצאן׳ פרס צעיר לבני יפת: לב קמי׳ כשדים בא״ת ב״ש: רוח משחית׳ את רוח מלך פרס ומדי שהוא משחית רוח טלנט״ו בלע״ז: וזרוה׳ ונפצוה: ויבקקו׳ וירוקנו: אל ידרוך הדורך׳ הרי זה מקרא קצר אל אשר אני אומר שם ידרוך הדורך קשתו: ואל יתעל בסריונו׳ אל ירפה: כי לא אלמן׳ לא שכחו מלנקום נקמתו: כי ארצם׳ של כשדים: כסו

נסו' אומר לאנשים מארצות אחרות שהיו בה לסחורה שינוסו מתוכה שלא יסופו בעון העיר: אל תדמו בעונה' ענין כריתה כמו ונדמו כאות השלום: כוס זהב' קרא היין הזך זהב לזכות הזהב המשל המשילו בו וכן המשיל השמן הזך כזהב כמו שאמר המריקי' מעליהם הזהב וכן הרוח הזכה מצפון זהב יאתה' ואמר ביד יי' כי מלך בבל היה שליח הא"ל להחריב הגוים והוא מה שאמר למעלה קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכן אמר הנה מיינה שתו גוים: יתהוללו' ישתגעו מן הוללות וסכלות וכן אמר למעלה ושתו והתגעשו והתהוללו המשילו ליין זך ונקי לפי שפעל הא"ל זך ונקי הצור תמים פעלו: פתאום' אולי תרפא' דרך לעג:

ומלטו ב' בסיפרא וסים' נסו מתוך בבל ומלטו' צאו מתוכה עמי ומלטו איש: למכאובה ב' מל' בליש' וסים' פתאום נפלה בבל ותשבר' כי כל ימיו מכאובים: צדקותינו ג' בקריא' וסים' הוציא יי' את צדקתינו' וכבגד עדים כל' כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים: להשחיתה ד' וסים' עתה המבלעדי דישעיה' כי על בבל

נֻסוּ מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמַלְּטוּ אִישׁ נַפְשׁוֹ אַל־תִּדַּמּוּ בַּעֲוֺנָהּ כִּי עֵת נְקָמָה הִיא לַיהוָה גְּמוּל הוּא מְשַׁלֵּם לָהּ: כּוֹס־זָהָב בָּבֶל בְּיַד־יְהוָה מְשַׁכֶּרֶת כָּל־הָאָרֶץ מִיֵּינָהּ שָׁתוּ גוֹיִם עַל־כֵּן יִתְהֹלְלוּ גוֹיִם: פִּתְאֹם נָפְלָה בָבֶל וַתִּשָּׁבֵר הֵילִילוּ עָלֶיהָ קְחוּ צֳרִי לְמַכְאוֹבָהּ אוּלַי תֵּרָפֵא: רִפִּאנוּ אֶת־בָּבֶל וְלֹא נִרְפָּתָה עִזְבוּהָ וְנֵלֵךְ אִישׁ לְאַרְצוֹ כִּי־נָגַע אֶל־הַשָּׁמַיִם מִשְׁפָּטָהּ וְנִשָּׂא עַד־שְׁחָקִים: הוֹצִיא יְהוָה אֶת־צִדְקֹתֵינוּ בֹּאוּ וּנְסַפְּרָה בְצִיּוֹן אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: הָבֵרוּ הַחִצִּים מִלְאוּ הַשְּׁלָטִים הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ מַלְכֵי מָדַי כִּי־עַל־בָּבֶל מְזִמָּתוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ כִּי־נִקְמַת יְהוָה הִיא נִקְמַת הֵיכָלוֹ: אֶל־חוֹמֹת בָּבֶל שְׂאוּ־נֵס הַחֲזִיקוּ הַמִּשְׁמָר הָקִימוּ שֹׁמְרִים הָכִינוּ הָאֹרְבִים כִּי גַּם־זָמַם יְהוָה גַּם־עָשָׂה אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֶל־יֹשְׁבֵי בָבֶל: שֹׁכַנְתְּי עַל־מַיִם רַבִּים רַבַּת אוֹצָרֹת בָּא קִצֵּךְ אַמַּת בִּצְעֵךְ: נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת בְּנַפְשׁוֹ כִּי אִם־מִלֵּאתִיךְ אָדָם כַּיֶּלֶק וְעָנוּ עָלַיִךְ הֵידָד:

עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין תֵּבֵל בְּחָכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה שָׁמָיִם: לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעַל נְשִׂאִים מִקְצֵה־אֶרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיֹּצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו: נִבְעַר כָּל־אָדָם מִדַּעַת הֹבִישׁ כָּל־צֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ וְלֹא־רוּחַ בָּם: הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ: לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקוֹב כִּי־יוֹצֵר הַכֹּל הוּא וְשֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ:

ערוקו מגו בבל ושזיבו גבר נפשיה לא תתלקון בחובהא ארי עדן פורענותא היא קדם יי' גמלא הוא משלם לה: הא כבסא דדהבא דהוא רגיג מכל מניא כן עלי חובהא דבבל בכן פורענות תקיפא עתידא דייתי לה מן קדם יי' עתידין דיתרוון מנה רגן כל מלכי עממיא ומכס פורענותא ישתון עממיא על כן ישתגשון עממיא: בתכיף נפלת בבל ואתברת אלילו עלה סבו שעיף לתבירה מאים תתסי: אסינא ית בבל ולא מתסיא שבקוהא וניזיל גבר לארעיה ארי קריב לשמיא תבירה ומנטל עד שמי שמיא: גלא יי' ית זכותנא איתו ונשתעי בציון ית עובדא די עביד יי' אלהנא: שנינו גרריא מלו שלטיא אעיר יי' ית רוח מלכי מדי ארי על בבל רעותיה לחבלותה ארי פורענותא דיי' היא פורענות היכליה: על שורי בבל זקופו אתא ארתקיפו מטרתא אקימו נטריא ארתקינו חוצניא ארי אף חשיב יי' אף עבד ית דמלל על יתבי בבל: דשריא על מין סגיאין סגיאין בית גנזהא מטא יום תבריך עדן סעורת בישותיך: קים יי' צבאות במימריה אלהין אמלניך משריית עממין סגיאין כזחלא וירימון עלך קלהון:

אמר אלין דעבד ארעא בחיליה שכליל תבל בחוכמתיה ובסוכלתנותיה תלא שמיא: לקל מתניה רכפת דמין בשמיא ומסיק עננין מסיפי ארעא ברקין לזמן מטרא עביד ומפיק רוחין מבית גנזוהי: אטפשו כל עממיא מלמדע חוכמתא בהירת כל קיני מלמעבד צלם ארי שקרא אתיכונון ולא רוחא בהון: למא אנון עובד תולעבא בעדן דאסער עליהון חוביהון ייבדון: לא כאלין חולקיה דיעקב ארי די ברא כולא הוא וישראל חולק שבטא דאחסנתיה יי' צבאות שמיה: מבדר

מזמתו' וישלח האלהים מלאך לירושלם' ובת הנשים יתן לו: אוצרות ד' מלאים בליש' בקריאה וסי' שוכנת על מים רבים' נותן באוצרות תהומות' ויפקדו ביום ההוא' ואוצרה על האוצרות: מסרה אחריתי אוצרות ד' מל' דמל' וסי' נותן באוצרות תהומו' ויפקדו ביום ההוא' הביאו מעשר הדגן' ודבתריה ואוצרה על אוצרות' וא' אוצרת חס' ו'ו בתרא וסי' שוכנת על מים רבים' ושאר אוצרות חסר ו'ו קדמא: כאלה ג' בקריא' וסי' לא כאלה חלק יעקב כי יוצר' וחברו' שמעתי כאלה רבות: ושבט ה' בקריאה וסים' כי יוצר הכל הוא' ושבט מצרים יסור' ושבט עברתו יכלה' ושבט לגו כסילים' ושבט לגו חסר לב:

רש"י

נסו' ישראל מתוך בבל: כוס זהב' היתה בבל עד הנה ביד יי' לשכר בה את כל הארץ יין החימה: על כן יתהוללו גוים' נשתכרו ונשתטו: נגע אל השמים משפטה' נגה פורענותה עד אל השמים: הוציא יי' את צדקותינו' נזכרנו לפניו לזכו' ובאו צדקו' אבותינו לפניו: הברו' לשון נקיון: השלטים' אספות שהאנשים נתונים בהם: גם זמם יי' זה ימים רבים: גם עשה' את מזימתו דרך המקרא לדבר שני נמין זה אחר זה ועל ידי האחרון בא הראשון: בא קצך' קץ שלך: אמת בצעך' מדת חמסך לא אמת בצעך מדת פוסק כמו כי יבצע: בנפשו' אינשימיס"מוס בלע"ז: כי אם' לשון באמת: וענו עליך הידד' וירמון עלך בקלהון: מלאתיך אדם' אימלכיך משריית עממין דסגיאין כזחלא: נבער כל אדם' העושה פסל לאלוה: נסכו' לשון מסכה: בעת פקדתם' כשיפקוד הקב"ה עליהם ועל עובדיהם: ושבט נחלתו' יעקב האמור למעלה בראש המקרא: מפן

רפאנו' ככתב שבעלי הא"לף ונקרא כבעלי הה"א: ולא נרפתה' כבעלי הה"א ובאמרו רפינו דבר על הלשון האנשים הנכרים אשר בה: הוציא' דבר על לשון ישראל שהיו בה: הברו' מן ברר כמו חץ ברור הוא והוא לשון מריקה וברירה ולבון וכן ת"י שנינו אמר כנגד האויבים הבאים להלחם עליה: מלאו השלטים' אספו המגינים וכן קראו אחריך מלא ענין אסיפה וקבוץ' השלטי' מגינים כמו כל שלטי הגבורים וכתב אדוני אבי ז"ל הברו משפטו האברו מן אבר כיונה ארך האב' שעניינו כנפה ר"ל שימו כנפה בחצי' כדי לישרם: אל חומות בבל' כמו על וכמוהו כתבנו רבים בזה הספר: שאו נס' כשתכבשו אותה שאו נס על החומו' להראות כי לכם היא כי דרך העולם כשיכבשו עיר ישאו נס על המגדלים ועל החומות: החזיקו המשמר' קודם כבוש העיר: גם זמם גם עשה' כל אחד לרבות על חברו וכן גם אתם גם מלככם והדומים להם: שכנתי' ככתבה בו יו"ד והיא נוספת על הפעל כמו היושבי בשמים חוצבי מרום קברו והדומי' לו וכן בנקבה אוהבתי לדוש אל תשמחי אויבתי לי אבל שכנתי לא נקרא עם היו"ד כי הת"ו בשוא והוא בשקל יושבת בלבנון והיא מלה מורכבת כמו שפי' בחלק הראשון בספר מכלל והיא מורכבת מן שוכנת שהיא פעלת ומן שכנתי שהיא פעלתי וטעם ההרכבה ר"ל שכנת מקדם ואת שוכנת עדין בא עליך הרעה וטעם על מים רבי' כמשמעו כי בבל רבת מים וכן הוא דרך משל על רוב הטובה שהיה לה מקדם וכן רבת אוצרות אפשר אוצרות התבואה או אוצרות כסף וזהב: אמת בצעך' זרוע בצעך כלומר שהיית מבצעת אחרים בחזקה ובזרוע עתה בא העונש עליך או פירו' מדת בצעך ר"ל במדה שמדדת ובצעת ירושלם כן מדד לך הא"ל: נשבע בנפשו' כאילו אמר בו כמו בי נשבעתי כי אינו דבר אחד ונפשו דבר אחד כמו האדם אלא שדברה תורה כלשון בני אדם וכן נפשו אותה ויעש ויש מסרה שלא תטעה ירמיהו נשבע יי' צבאות בנפשו עמוס קדמ' נשבע יי' בקדשו תניינא נשבע יי' בנפשו: כי אם' לשון שבועה כמו שפירשנו: מלאתיך' עבר במקום עתיד ר"ל אמלא אותך לרוב כמו הילק שיבא לרוב וכן אמר כדי ארבה לרוב כלומר שיבא עליה מחנות האויבים לרוב מאד: וענו' וזעקו' הידד כמו הידד בדורכי' יענה: עושה ארץ בכחו' זאת הפרשה כתוב' למעלה אחר כדנ' תאמרון להום ושם באחרונה ויש ביניה' שנוי מעט במלות' למעלה ויעלה נשיאים' והכ' ויעל נשיאים' למעלה בקצה הארץ בה"א בקרי והנה מקצה ארץ בלא ה"א' למעלה וישראל שבט נחלתו והנה ושב' נחלתו ושנה הפרשה הנה לענין אלילים שהיו בוטחים בהם בני בבל והיו חושבים כי בעבודתם היתה הצלחתם:

מפץ אתה לי · מפץ שם הכלי שמנפצים בו האבנים וכן ואיש כלי מפצו בידו אלא שזה צרי וזה קמץ והנפוץ הוא הסבר עם הפזור כי כשמשברים האבנים מתפזרים האבנים הנה והנה וכן ונפצתי כלם בזה הענין ואמר האל יתב׳ כנגד מלך בבל מפץ אתה לי כי בך אני מנפץ ומשחית הגוים והממלכו׳ אך עתה אשלם לך על מה שעשית בישראל ואענישך על ישראל שעשית בהם רעה יותר מדאי ואני קצפתי מעט ואתה עזרת לרעה: ונפצתי · כלם מלרע והוא מורה לעתיד ברוב הנבואה הזאת אפשר שנאמרה קודם מלוך נבוכד נצר או אחר מלכו ויתכן בענין עתיד ועבר: הנני אליך הר המשחית · קרא בבל הר ואם היא בקעה רוצה לומר הר עיר בנויה כמו אם היא יושבת בהר וכן הרות הגלעד רוצה לומר הערים הבנויות

אכר ב׳ בקריאה וסימ׳ ונפצתי בך אכר · וקראו אכר אל אבל: שאו יב רפ בקריאה וסימ׳ שאו את ראש כל עדת בני דריש ספרא · שאו את ראש כל עדת דפנחס · שאו מרום עינכם וראו מי ברא אלה · שאו עיניכ׳ וראו והתמהו · שאו לשמים עיניכם והביטו · שאו נס ציונה · שאו נס בארץ · הבאים מצפון · שאו שערים

כ מפץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים והשחתי בך ממלכות: ונפצתי בך סוס ורכבו ונפצתי בך רכב ורכבו: ונפצתי בך איש ואשה ונפצתי בך זקן ונער ונפצתי בך בחור ובתולה: ונפצתי בך רעה ועדרו ונפצתי בך אכר וצמדו ונפצתי בך פחות וסגנים: ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם אשר עשו בציון לעיניכם נאם יהוה:

כה הנני אליך הר המשחית נאם יהוה המשחית את כל הארץ ונטיתי את ידי עליך וגלגלתיך מן הסלעים ונתתיך להר שרפה: ולא יקחו ממך אבן לפנה ואבן למוסדות כי שממות עולם תהיה נאם יהוה: שאו נס בארץ תקעו שופר בגוים קדשו עליה גוים השמיעו עליה ממלכות אררט מני ואשכנז פקדו עליה טפסר העלו סוס כילק סמר: קדשו עליה גוים את מלכי מדי את פחותיה ואת כל סגניה ואת כל ארץ ממשלתו: ותרעש הארץ ותחל כי קמה על בבל מחשבות יהוה לשום את ארץ בבל לשמה מאין יושב:

ל חדלו גבורי בבל להלחם ישבו במצדות נשתה גבורתם היו לנשים הציתו משכנתיה נשברו בריחיה: רץ לקראת רץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו מקצה: והמעברות נתפשו ואת האגמים שרפו באש ואנשי המלחמה נבהלו: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל בת בבל

מבדר את קדמי כרכא די ביה מני קרבא ואבדר בך עממין ואחביל בך מלכון: ואבדר בך סוסון ורתיכידהון ואבדר בך רתיכין ורכבידהון: ואבדר בך גבר ואתא ואבדר בך סב ויניק ואבדר בך עולימין ובתולן: ואבדר בך רעיא ועדריה ואבדר בך אכר ופדניה ואבדר בך שלטונין וטורנין: ואשלם לבבל ולכל יתבי ארעא כסדאי ית כל בישתהון דעבדו בציון לעיניכון אמר יי: הא אנא שלח רוגזי עלך כרכא מחבלא אמר יי דמחביל ית כל ארעא וארים ית מחת גבורתי עלך ואמגרנך מן תוקפא ואתננך לכרך יקידא: ולא יסבון מנך מלך למלכו ושלטון לשולטנו ארי צדות עלם תהי אמר יי: זקופו אתא בארעא תקעו שופרא בעממיא זמינו עלה עממיא בסרו עלה מלכות ארעא דקרדו משרית חורמיני והדיב זמינו עלה עברי קרבא דידהון סלקין סוסותהון מפנכין היא כזחלא דמצלהב: זמינו עלה עממיא ית מלכי מדי ית שלטונהא וית כל טורנהא וית כל ארע שולטניה: ותזוע ארעא ותתמרע ארי קמא על בבל מחשבתא דיי לשואה ית ארעא דבבל לצדו מבלי יתיב: אתמניעו גברי בבל מלאגחא קרבא יתיבו במצדיא אתברת גבורתהון הוו חלישין כנשיא אתדלקא ברניתהא אתברו עברהא: רהיט לקדמות רהיט ירהוט ומחוי לקדמות מחוי לחואה למלכא דבבל ארי אתכבישת קרתיה מסופיה: ומניזתא אתאחדא וית אגמיא אוקידו בנורא וגברי עברי קרבא אתבהילו: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כנשתא דבבל

ראשיכם · וחברו · שאו זמרה ותנו תוף · שאו ידיכם קדש: במצדות ט׳ בליש׳ וסימ׳ בלשון תרגום במערתא דגדיא בטורא מטמר סרום בבל אקש לה מותא · ופירו׳ בישעיה סימן לג׳: מקצה ב׳ וסימ׳ טרם ישכבו ואנשי העיר · רץ לקראת רץ:

רשי

מפץ אתה לי · עד הנה העמדתיך לי לשמחית ולמפץ את האומו׳ שנגזרתי עליהם גולה: ושלמתי לבבל · אחרי כל זאת שאגמור נקמתי על ידו באומות: קדשו · זמנו: טפסר · לשון חיל: סמר · הרידזי״ר בלע״ז כמו תסמר שערת בשרי: ותחול · לשון חלחלה: נשתה · קפצה כמו גיד הנשה שנשה ממקומו: בריחיה · כ׳ מל׳ אכב׳ וסבר

בהר וכן הרות הגלעד רוצה לומר הערים הבנויות ובן תירגם יונתן כרכא מחבלא וכן מן הסלעים גם כן משל על המגדלי׳ הגבוהי׳ אשר בבבל וכן ת״י ואמגרינך מן תקפא כלומ׳ אפילך ממקומות החזקי׳ והגבוהים: וגלגלתיך · ענין גלגול ידוע מן גבוה אל המכוך: ולא יקחו ממך אבן לפינה ואבן למוסדות · כי מנהג העולם לתת ביסוד הבנין אבנים גדולות וכן בפינות הקירות ואמר זה דרך משל כתרגומו ולא יסבון מנך מלך למלכו ושלטון לשולטנו: שאו נס · נוי שאינו לאדם מיוחד ולא לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה והוא על דרך המליצה כמו ראה ריח בני ואמור למלך ולגבירה חזקו ידים רפות אמרו לנמהרי לב והדומים להם וכמוהם שאו נס תקעו שופר: קדשו עליה · השמיעו עליה: פקדו · העלו · כי לפי שאמ׳ בארץ ואמר בגוים לא כאמר כי כנגד מדי אמ׳ לבד: קדשו · ענין הזמנה: השמיעו עליה · ענין אסיפה וקבוץ וכן השמיעו אל בבל רבים וכן מן הדנום וישמע שאול את העם: ממלכות אררט מני ואשכנז · אלו באו עם דריוש ותירגם יונתן מלכו׳ ארע קרדו משרית הורמיני והדיב: פקדו עליה · ענין מנוי: טפסר · כמו שר וכן וטפסריך כגוב גובי: כילק סמר · כמו שמר מפחדך בשרי וכן מן הדנום תסמר שערת בשרי ענין הגעירה והרעדה כאדם שעמדו שערותיו אריסמנטו בלעז ויונתן תירגם זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון מפנכין הא כזחלא דמצלהב ופירוש מפנכין ענין להידה כמו שתרגם גם כן מדהרו׳ דהרות אביריו מפנוכא דהוה מפניך קדם רתיכי גברוהי: ותרעש · ותחול · ענין חיל כיולדה: כי קמה על בבל · אמ׳ קמה יחידה ואמר מחשבות יי׳ רבים רוצה לומר כל מחשבה ומחשבה שחשב עליה תקום: חדלו · ישבו במצדות · ולא יצאו להלחם ישבו להם במגדלים החזקים להסגב בהם: נשתה גבורתם · פסקה וכן ונשתו מים מהים: היו לנשים · חלשים כמו הנשים: הציתו · השציתים: רץ לקראת רץ ירוץ · היה לומר רץ אחרי רץ ומגיד אחר מגיד אלא פירושו הנה ילך הראשון ויגיד למלך וישוב לו וימצא רץ אחר בא לקראתו גם כן להגיד למלך כי נלכדה עירו: מקצה · כלומר מקצה האחד: והמעברות נתפשו · מעברות המים בכניסת העיר והיו בהם מגדלי׳ למנוע אויבים אם ירצו להכנס בעיר עלפי שאמר כי נלכדה עירו מקצה שמא יאמר אדם מגדלי המעברות איך לא מנעום התשובה כי המעברות נתפשו: ואת האגמי׳ שרפו באש · הגמא הגדל על הנהרות שרפו באש שלא ימנעם רוב הגמא מלבא בעיר וכן הלכוף כאגמון לאשו הוא הגמא ורבי יונה כתב כי אגמים הם המבצרים ודמה אותו ללשון הערב שאומר למבצרי׳ אגם: כי כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל · אמר אלהי ישראל כי נקמת ישראל יקח מהם: הדריכה

הדריכה · בא המקור בחירק הה״א ומשפטו בפתח על הרוב וכן כמוהו מקור הה״א בחירק נכון והביל פסוח והמליט: עד השמידו אותם · ודמה אותם לגורן שהגיע עתה לדרוך ולדוש כן בבל הגיע עתה שירמסוה האויבים: עת הקציר · המשיל הבזה לקציר וכן תירגם יונתן ויתון בזוזין עלה ואמר הקציר אחר דריכת הגורן אף על פי שהוא קודם עוד מעט זמן שתבא לה עת הקציר שיבואוה וילכדו כל עריה סביב והוא משל הקציר ואחר כך יתפשו העיר בבל וירמסוה כי כמו שאוספין הקציר אל הגורן כן היו אוספין ומכניסין מיטב חילם כל העיירות אל בבל וכשיתפשוה ידריכוה וירמסוה ויכלוה כליון חרוץ: אכלנו המממו · אלו החמשה שהם בפסוק כתובים בו״ו וקריין ביו״ד והכתוב לשון רבי׳ על הפרטים והקרי לשון יחיד על הכלל והענין מדבר על לשון ישראל שצועקים חמס על בבל · המממי כמו והמם גלגל עגלתו ענינם ענין שבר: הציגני כלי ריק · העמידני ריקה כמו כלי ריק וריק שם כאילו אמר כלי ריקות: מלא כרישו מעדני · על דרך משל כלומר מלא ארצו מטובי · מלא בקמץ: הדיחני · כמו שידיח אדם את הכלי שלא נשאר בו דבר · ותירגם יונתן הפסוק כן אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכד נצר מלכ׳ דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני וכן ענין הפסוק אשר אחריו על לשון ציון וירושלם כמו שאומר: חמסי ושארי · שארי בשרי ואמר חמסי על הממון אשר בזזו ושארי על החללים וכן ודמי וכפל הענין במלות שונות ואדוני אבי ז״ל פירש ושארי על הגולים שהיו מענים אותם בגופם ודמי על ההרוגים ויונתן תירגם חמסי ושארי חטופי ובוזזי ותירגם ודמי וחובת דם זכאי דאתשד בי: ואל יושבי כשדים · כמו על יושבי ארץ כשדים וכת״י על יתבי ארעא כשדאי: לכן · אומר האל ית׳ לציון ולירושלם שקורא חמס על בבל: הנני רב את ריבך · והחרבתי את ימה · משל על טובה הרב כמימי הים: והיתה · ושרקה · שישרוק עליה כל עובר: יחדו ככפירים ישאגו · אפשר לפרשו על בני בבל על דרך שאגתי מנהמת לבי ויתכו כמים שאגותי או על חיל מדי הלוכדים בבל על דרך עליו ישאגו כפירים שואג לקראתו הישאג אריה ביער והדומים להם: נערו · כענין שאגו ורז״ל נהגו בזה הלשון על חמור באמרם חמור נוער: כגורי · כאולם: בחמם · בלילה שנלכדה בבל עשה בלשצר משתה גדול כמו שכתו׳ בספר דניאל ויצאה היד הכותבת בקיר ההיכל כמו שכתוב וזהו אשית את משתיהם כלומר בעת חמימותם במשתה אשית ברע את משתיה׳ שנהפך להם השמחה לאבל ולפחד גדול כמו שכתוב אדין בלשצר שגיא מתבהיל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין: והשכרתים למען יעלזו ·

חמסי ב׳ וסימ׳ ותאמר שרי׳ חמסי ושארי על בבל: ונקמתי ג׳ וסימ׳ ויאל שאול את העם׳ ונקמתי דמי עבדי׳ הנני רב את ריבך ונקמתי: שנת ה׳ בליש׳ שינה וסימ׳ בחמס אשית את משתיהם׳ והשכרתי שריה וחכמיה׳ אם אתן שנת לעיני׳ מתוקה שנת העובד׳ בלילה ההוא נדדה שנת המלך: חומת ג׳ בספר וסימ׳

כגרן עת הדריכה עוד מעט ובאה עת־הקציר לה: אכלנו המממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מעדני הדיחנו: חמסי ושארי על־בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל־ישבי כשדים תאמר ירושלם:

לכן כה אמר יהוה הנני־רב־ריבך ונקמתי את־נקמתך והחרבתי את־ימה והובשתי את־מקורה: והיתה בבל לגלים · מעון־תנים שמה ושרקה מאין יושב:

יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות: בחמם אשית את־משתיהם והשכרתים למען יעלזו וישנו שנת־עולם ולא יקיצו נאם יהוה:

ס אורידם ככרים לטבוח כאילים עם־עתודים: איך נלכדה ששך ותתפש תהלת כל־הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים: עלה על־בבל הים בהמון גליו נכסתה: היו עריה לשמה ארץ ציה וערבה ארץ לא־ישב בהן כל־איש ולא־יעבר בהן בן־אדם: ופקדתי על־בל בבבל והצאתי את־בלעו מפיו ולא־ינהרו אליו עוד גוים גם־חומת בבל נפלה:

צאו מתוכה עמי ומלטו איש את־נפשו מחרון אף־יהוה: ופן־ירך לבבכם ותיראו

[Masorah:] ל׳ · אכלני׳ · ומני׳ ק׳ ק׳ · הציגני ק׳ · בלעני ק׳ · כי׳ ב׳ ותאמר ק׳ סרי · ה׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ חד חס׳ הערה · ג׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · יה׳ בליש׳ סיכה · ל׳ · ד׳ ומ״ל · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ רפ · ט״ו׳ סימן ט״ו · ג׳ · ז״ח · ב׳ חס׳ · ב׳ · ה׳ · ג׳ · ל׳

דמיא לאדרא דמטא עדן אדריכותיה עוד ציב הד בזעיר וייתון בזוזין עלה ואמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכד נצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בירת גנזיה מטוב ארעי טלטלני: חטופי ובוזי על בבל תימר כנשתא דציון וחובת דם זכי דאתשד בי על יתבי ארעא כסדאי תימר ירושלם: בכן בדנן אמר יי׳ הא אנא דאין ית דיניך ומתפרע ית פורענותיך ואחריב ית ימא ואוביש ית מבועהא: ותהי בבל לינרין מדור ירודין צדו ואשתממו מבלייתיב: כחדא כאריון ינהמון כבני אריון ירימון קלהון: איתא עליהון עקא וידהון דמן לרויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תנינא ולא יחון לעלמא דאתי אמר יי׳: אמסרנון כרתורין לקטלא כדכרין עם גדין: איכדין אתכבישת בבל ואתאחדת תושבחת כל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא: סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמי ימא באתרגושת גלוהי חפא: הואה קרוהא לצדו ארעא צדיא וחרבא ארעא לא יתיב בה כל אנש ולא יעבר בה בר אנש: ואסער על דפלחין לבל בבבל ואאביז ית נכסוהי מניה ולא ישתמעון לידה עוד עממיא אף שורי בבל יתרמון: פוקו מגוה עמי ושיזיבו גבר ית נפשיה מתקוף רוגזא דיי׳: ודלמא יזוע לבכון ותרחלון מן

שורא דדמשק נפל׳ ואורושן לעיל בסי׳ מ״ט: ופן ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש׳ רק השמר לך ושמר נפשך מאד׳ השמר לך פן תנקש אחריהם תנינא דפסוק׳ ופן ירך לבבכם ותראו׳ ופן אורש ונגברו׳

רשי

כגורן עת הדריכה׳ הרי היא עתה מלאה כגורן בעת שדשו את תבואתה שהיא מליאה חטין: עוד מעט׳ ותתרוקן ותדמ׳ לגורן בעת תחלת הקציר שהיא ריקנית: חמסי ושארי׳ צעקת חמסי ומזונותי אשר אכלו שארי: נערו׳ לשון חמור נוער: בחמם אשית את משתיהם׳ אשית שיהו משתיהן בעת החום כדי שישתכרו: למען יעלזו וישנו׳ וידמו: שנת עולם׳ שנת עולמית וכן עלתה בם מתוך משתה ושכרות נחרבו ונהרגו ונלכדה העיר כמו שנאמר בדניאל בלשאצר אמר בטעם חמרא וגו׳ אתי חמרא וגו׳ ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא וגו׳ ודריוש מדאה קביל מלכותא: ככרים׳ כבשי׳ כתורין: ששך׳ בבל באת ב״ש: עלה על בבל הים׳ חיל גדול כמו הים: על בל׳ על ע״ז של בבל: את בלעו׳ שהושפלו כל יושבי הארץ תחתיו: ולא ינהרו׳ ולא יאספו וכן ונהרו אליו כל הגוי׳ כמימי נהרות כולם מה ההולכים אל הים: בשמועה

חומת בלשון ארמית מתורגם ובשו״ת בלשון שמועתם כעל

הסכיר אותם באותו המשתה שישנו שינת עולם כי שאר השכורים ישנו בשכרותם ויקיצו אחר כך מיינם אבל אלו ישנו שנת עולם ולא יקיצו וזה למען שהיו שמחים ועלזים בשתותם בכלי בית המקדש וישנו שינת עולם ולא יקיצו כאשם יי׳ שימותו מתוך שכרותם כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ור׳ יונה פירש למען יעלזו יתחוללו וירעדו מלשון ערבי עלו אלמות ורעדה שאוחזת מקצת החולים בקרבם למיתה וכראה שיצחקו וכן פירשו מזה כי רעתיכי אז תעלזי ות״י הפסוק כן איתא עליהון עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תניכא ולא ייחון לעלמא דאתי אמר יי׳: אורידם׳ מבואר הוא וכן איך נלכד: ששך׳ פירשוהו שהוא בבל באת ב״ש: עלה על בבל הים׳ דרך משל אמר כי החיל הגדול שבא עליהם כסו את הארץ וכן תירגם יונתן סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמי ימא: היו׳ וערבה׳ כמו מדבר כמו כארץ ערבה ושוחה וכן במדבר בערבה: ופקדתי על בל בבבל׳ בל הוא אלוה שהיו עובדים בבבל ופקדתי שישברו אותו וישאו זהבו וכן כתוב בנבואת ישעיה כרע בל קורס נבו: והוצאתי את בלעו מפיו׳ על דרך משל שהיו מביאין לו מנחות על דרך חיל בלע ויקיאנו: ולא ינהרו אליו עוד גוים׳ ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים ולפיכך נקרא הנהר בזה הלשון לפי שהוא מקום מרוצת המים: גם חומת בבל נפלה׳ הרבוי לפי שהיתה חזקה ורחבה כמו שכתוב חומת בבל הרחבה ופירוש נפלה על ידי המפילים אותה: צאו׳ מבואר הוא: ופן ירך לבבכם׳ לפיכך אני מבטיחכם שלא תיראו מפני האויב שיבא אל בבל כי לא ירע לכם ותצאו מתוכם בשלום ובלשצר מלך שלש שנים ובשנה ראשונת באה שמועת מדי שיבאו על בבל וכן בשנה השניה זהו ובא בשנה השמועה וכן בשנה השלישית זהו ואחריו בשנה השמועה: וחמס

לנפל ד׳ בקריאה וחס׳ וסים׳ אל הארץ הזאת לנפל בחרב ׳גם בבל לנפל׳ דחה דחיתני לנפל ׳ אם מזרע היהודים מרדכי: כי תעלה בבל כל ר״פ דנביאי׳ כי במ״ד וכי וסים׳ נמס׳ לעיל בסיפרא סימן מ״ד: כמים ג׳ רפין בקריא׳ וסים׳ והמו גליה׳ כמים רבים׳ כמים מוגרי׳ במורד׳ כמים עברו תזכור: וישנו ג׳ בקריא׳ וסים׳

בשמועה הנשמעת בארץ ובא בשנה השמועה ואחריו בשנה השמועה וחמס בארץ משל על משל: לכן הנה ימים באים ופקדתי על פסילי בבל וכל ארצה תבוש וכל חלליה יפלו בתוכה: ורננו על בבל שמים וארץ וכל אשר בהם כי מצפון יבוא לה השודדים נאם יהוה: גם בבל לנפל חללי ישראל גם לבבל נפלו חללי כל הארץ: פלטים מחרב הלכו אל תעמדו זכרו מרחוק את יהוה וירושלם תעלה על לבבכם: בשנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית יהוה: לכן הנה ימים באים נאם יהוה ופקדתי על פסיליה ובכל ארצה יאנק חלל: כי תעלה בבל השמים וכי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה נאם יהוה: קול זעקה מבבל ושבר גדול מארץ כשדים: כי שדד יהוה את בבל ואבד ממנה קול גדול והמו גליהם כמים רבים נתן שאון קולם: כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קשתותם כי אל גמלות יהוה שלם ישלם: והשכרתי שריה וחכמיה פחותיה וסגניה וגבוריה וישנו שנת עולם ולא יקיצו נאם המלך יהוה צבאות שמו: כה אמר יהוה צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו:

מן קדם בסורתא דתשתמע בארעא ותיתי בשתא בסורתא ובתרוהי בשתא בסורתא ויסגון חטופין בארעא ויקום שלטון על שלטון: בכן הא יומיא אתן ואסער על צלמי בבל וכל ארעא תתחרוב וכל קטילהא יתרמון בגוה: וישבחון על בבל שמיא וארעא וכל די בהון ארי מצפונא ייתון עלה בזוזין אמר יי: אף בבבל אתרמיאו קטילי ישראל אף לבבל יתרמון קטילי כל ארעא: משיזביא מחרבא גלו לא תתעכבון אדכרו מרחיק ית פלחנא דיי וירושלם תסק על לבכון: בהתנא ארי שמענא חסודין חפרת אתכנעותנא אפנא ארי עלו נוכראין וסאיבו ית בית מקדשא דיי: בכן הא יומיא אתן אמר יי ואסער על צלמהא ובכל ארעא יתרמון קטיליא: ארי תתבני בבל בנינין דרמין עד צית שמיא וארי תכרוך כרכין תקיפין עד רומא מן קדמי ייתון בזוזין עלה אמר יי: קל צוחתא מבבל ותברא רבא מארעא כסדאי: ארי אביז יי ית בבל ואביד מנה משרין סגיאין ויתכנשון עליהון משרית עממין סגיאין וירימון באתרגושת קלהון: ארי אתו עלה על בבל בזוזין ואתאחידו גברהא אתתברא קשתותיהון ארי אלהא מרי גמליא יי שלמא ישלם להון גמולהון: וארוי רברבהא וחכימהא ושולטנהא וטורנהא וגברהא וימותון מותא תנינא דלא ייתון לעלמא דאתי אמר מלכא יי צבאות שמיה: כדנן אמר יי צבאות שורי בבל פתיא אתחמרא יתהמרון ותרעהא רמיא בנורא יתוקדון ויהלון עממיא לריקנו ומלכותא תסוף אשתא וישתלהון:

פתגמא

בחמם אשית את משתיהם׳ וישנו שנת עולם ולא יקיצו נאם המלך׳ ושכנו במדבר וישנו ביערים:

רדק

אומם בארץ׳ שיבאו חומסים בארץ כשדים: ומושל על מושל׳ זהו כורש הפרסי שמלך אחר דריוש המדי ובשרם שלא ייראו ולא ירך לבבם מכל אלו כי לא ידעו להם אבל ייטיבו וכורש שלא הגלות: לכן׳ וכל ארצה תבוש׳ כלומר כל אנשי ארצה יהיה להם בושת כי פסיליהם יוכתו וישברו: יפלו בתוכה׳ כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם: ורננו׳ כאילו שמים וארץ ישמחו וירננו למפלתה: יבא לה דריוש עם חילו שהם השודדים: גם בבל׳ נותן טעם למה שאמר וכל חלליה יפלו בתוכה כי גם היא היתה סבה לנפול חללי ישראל וכן חללי כל הארץ לפיכך יפלו חלליה: גם לבבל׳ בעבור בבל ועל ידה או פירוש לבבל כמו בבבל וכן וישבו אתו לארץ כמו בארץ הרגתי לפני כמו בפני: פליטים מחרב׳ אתם ישראל אשר בבבל שנמלטתם מחרב נבוכד נצר ונגליתם לבבל הלכו מבבל: זכרו מרחוק את יי׳ זכרו מזמן רחוק זה שבעים שנה׳ את יי׳ כלומר עבודת יי׳ שבטלה וכן תירגם יונתן ית פולחנא דיי׳: וירושלם׳ שחרבה תעלה על לבבכם ובאו מתוך בבל: בשנו׳ ואמרו בשנו מאז מעת חרבן ירושלם כי שמענו חרפה שהיו האויבים מחרפים אותנו בגלותינו מירושלם: על מקדשי בית יי׳ הכל בכלל בית יי׳ ומקדשו הדביר והאיכל והאולם כל אחד מקדש: לכן׳ יאנק חלל׳ החלל בעת מותו מוציא הנשמה באנקה וצעקה: כי תעלה בבל השמים׳ לא יועיל לה אפילו תבנה בנינים גדולים וגבוהי׳ בשמים וכי תבצר ותחזק מרום עזה שתבניה למרום בגיבה לא יועיל לה כי מאתי יבאו שודדים לה ופי׳ מאתי כי האל העיר רוח דריוש וכורש לבא אל בבל: תבצר׳ ענין חוזק מן גדולות ובצורות וכן לבצר החומה: קול זעק׳ מבבל׳ זעק׳ שם הצעקה ישמעו מבבל: כי שודד׳ ואבד ממנה קול גדול׳ שהיתה עיר הומיה והיה נשמע בה קול גדול מרוב העם אשר בה שהיו הומים כהמות גלי הים והיה כמו שאון קולם אבד האל ממנה אותו קול: כי בא עליה על בבל׳ כמו ותראהו את הילד והדומים לו: חתתה קשתותם׳ פירשו המפרשים חירק החית קוס שורק וכן ופתחו שעריך תמיד וכת׳ אתבר׳ קשתותיהון והנכון בעיני שהוא כמשמעו מן הדגום רוצה לומר כאילו בבל חתתה ושברה קשתותם ברוב חטאתיה וזהו שאמר אחריו כי אל גמולות יי׳: והשכרתי׳ מבואר הוא למעלה בפסוק והשכרתים למען יעלזו: נאם המלך יי׳׳ כי הוא מלך על כל מלך ובידו להסיר המלוכה ממי שירצה ולתתה למי שירצה והו׳ אדון צבאות מעלה וצבאות מטה כן שמו וכן הוא: כה אמר יי׳ צבאות חומות בבל׳ כל אחת מחומותיה הפנימית והחיצונה שהיא רחבה לא יועיל לה חוזק בניה: כי ערער תתערער׳ ענין שבר והריסה וכן עורו ערו ארמנותיה ושרשו עור מנחי העין וכפלו פ״א הפעל ולמ״ד הפעל בערער תתערער כמו ותתחלחל המלכה משרש חול: באש יצתו׳ יבערו באש: ויגעו עמים׳ ביו״ד האותן לבד והיא נעמדת בגעיא כי הגעיא לחסרון היו״ד פ״א הפעל: בדי ריק׳ כמו בריק וכן בדי אש כמו באש ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב ופירוש העמים אם׳ בבבל אם יגעו להציל עצמם לריק יגעו כי הצלתם תהי׳ באש כי מה שיחשב להנצל תבא בהם אש ותשרפם הנה יגיעתם לריק או פירושו או יכירו כי יגיעתם בבנין בבל היתה לריק וסוף יגיעתם לאש כמו שאמר שעריה הגבוהים באש יצתו וזה הפירוש נראה לי לפי מה שכתוב בנבואת חבקוק כי שם הוא זה הפסוק בשנוי מעט והענין כפול במלות שונות: ויעפו׳ מגזרת פעל: הדבר

רשי

בשמועה הנשמעת בארץ׳ השמועה הזאת של בלשצר שנהרג: ובא בשנה השמועה׳ באותה שנה עצמה תבוא השמועה שחרבה בבל מאליה מן השמים של׳ והיתה בבל צבי ממלכו׳ תפארת גאון כשדי׳ כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה: ואחריו׳ בשנה השנייה: השמועה׳ הטובה לכם כה אמר כורש מלך פרס מי בכם מכל עמו: ומושל על מושל׳ דריוש המדי מלך שנה אחת ובשנה השנייה כורש הפרסי: גם בבל׳ היתה לנפול בה חללי ישראל: גם לבבל׳ יפלו חללי כל ארצה: פליטים מחרב׳ ישראל שגלו לתוכה שפלטו מחרב נבוזר אדן: כי שמענו חרפה׳ שהיו כשדים אומרים ומחרפים אותנו לאמר יד אלהינו רמה שהחרבנו את ביתו: יאנק חלל׳ יצעק חלל כשהורגים את האדם בחץ או ברומח והוא נונח כשמוציא הרומח היא האנקה: וכי תבצר׳ לשון מבצר חוזק: מאתי יבואו שדדים לה׳ מאתי מן השמים הגבוהים ממנה יבאו לה השודדים: נתן שאון קולם׳ נשמע קול צעקתם: תתערער׳ לשון חפירה לשון ערו ערו עד היסוד: בדי ריק׳ בהרבה ריק שיבא עליהם: סר

הדבר ד' בטעמ' גריש בס' וסי' על כל עם יהוד' בשנה הרביעית' בשנת העשירית לצדקיהו' הדב' אשר היה אל ירמיהו מאת יי' דעליה אחר שלח אותו נבוזר אדן' הדב' אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה' חלוף ולא יקחו ממך כי שממות עולם תהיינה נאם יי' למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה סף' היו עריו לא ישב בהן כל איש ולא יעבור בהן בן אדם' ושארא לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם' קדמ': ופקדתי על

הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה בן נריה בן מחסיה בלכתו את צדקיהו מלך יהודה בבל בשנת הרבעית למלכו ושריה שר מנוחה: ויכתב ירמיהו את כל הרעה אשר תבוא אל בבל אל ספר אחד את כל הדברים האלה הכתבים אל בבל: ויאמר ירמיהו אל שריה כבאך בבל וראית וקראת את כל הדברים האלה: ואמרת יהוה אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה: והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תקשר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת: ואמרת ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו עד הנה דברי ירמיהו:

נב

בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל בת ירמיהו מלבנה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשה יהויקים: כי על אף יהוה היתה בירושלם ויהודה עד השליכו אותם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל: ויהי בשנה התשעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחנו עליה ויבנו עליה דיק סביב: ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו: בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ: ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה דרך שער בין החמתים אשר על גן המלך וכשדים על העיר סביב וילכו דרך הערבה: וירדפו חיל כשדים אחרי המלך וישגו את צדקיהו בערבת ירחו וכל חילו נפצו מעליו: ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים: וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה:

פתגמא די פקיד ירמיה נביא ית שריה בר נריה בר מחסיה כד אזל בשליחות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה לבבל בשתא רביעתא למֶמלכיה ושריה רב תוקרבתא: וכתב ירמיה ית כל בישתא דעתידא למיתי על בבל על ספרא חד ית כל פתגמיא האלין דכתיבין על בבל: ואמר ירמיה לשריה כמיתך לבבל ותחזי ותקרי ית כל פתגמיא האלין: ותימר יי את גזרתא על אתרא הדין לשיצאותיה בדיל דלא למהוי ביה יתיב למאנשא ועד בעירא ארי צדות עלם תהי: ויהי כשיצאותך למקרי ית ספרא הדין תקטר ביה אבנא ותרמניה לגו פרת: ותימר כדין תשתקע בבל ולא תקום מן קדם בישתא די אנא מיתי עלה וישתלהון עד הכא נבואת פתגמי ירמיה:

בר עסרין וחדא שנין צדקיה כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיה מלבנה: ועבד דבישקדם יי ככל די עבד יהויקים: ארי על דארגיז קדם יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכנתיה ומרד צדקיה במלכא דבבל: והוה בשתא תשיעתא למֶמלכיה בירחא עשיראה בעסרא לירחא אתא נבוכדנצר מלכא דבבל הוא וכל משריתיה על ירושלם ושרו עלה ובנו עלה כרקום סחור סחור: ועלת קרתא בצירא עד חדא עסרי שנין למלכא צדקיה: בירחא רביעאה בתשעא לירחא ותקיף כפנא בקרתא ולא הות מיכל לעמא דארעא: ואתרעת קרתא וכל גברי עבדי קרבא ערקו ונפקו מן קרתא בליליא באורח תרע בין שוריא די על גנתא דמלכא וכסדאי שרן על קרתא סחור סחור ואזלו באורח מישרא: ורדפו משרית כסדאי בתר מלכא ואדביקו ית צדקיה במישרי ירחו וכל משריתיה אתבדרא מניה: ואחידו ית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומליל עמיה פתגמי דינין: ונכיס מלכא דבבל ית בני צדקיה ברבלתה לעינוהי ואף ית כל רברבי יהודה נכס ברבלתה:

רשי

שר מנוחה. רב תקרובתא על ידו היו רואים את פני המלך שמביאים לו תשורה: כי על אף יי' היתה. היא גרמה לו מרד צדקיהו במלך בבל שהוא תחלת החורבן: דיק. כרקום: יברחו. כמו ברחו: דרך שער בין החומותים. מערה היתה לו מביתו עד ערבו' יריחו וכבר פירשתיה בספר הזה: רבלתה. היא אנטוכיא: וידבר אתו משפטים. על שעבר על השבועה: את כל שרי יהודה. סנהדרין שאמר להם אתם התרתם לו את שבועתו: בבית

רדק

הדבר. בלכתו את צדקיהו. כתוב בסדר עולם כי בשנה הרביעית לצדקיהו ירד הוא להקביל פני מלך בבל ושריה שר צבא מנוחה עמו וחזר ובא לו למלכותו בירושלם ולדעת יונתן לא הלך שם צדקיהו אלא שלח שם שריה וכן תירגם כד אזל בשליחות צדקיהו ופירוש את צדקיהו בעבור צדקיהו: בשנת הרביעית. דרך הלשון לסמוך הנספר אל המספר וכן בשנת ג' למלכו והדומי' לו: שר מנוחה. שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לשוח ולהתענג עמו ות"י כמו מנחה שר תוקרבתא: כבאך. בבא וכן ככלותך: אל תוך פרת. הנה מצאנו כי נהר פרת גבול ארץ ישראל כמו שכתוב בתורה ובנביאים ופסוק הזה נראה כי פרת בבבל ושמעתי שהוא נמשך עד בבל: ולא תקום. ולא תתקיים כלומר לא תהיה לה תקומה: ויעפו. פי' אנשיה שלא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם: עד הנה דברי ירמיהו. לפי שהאריך בספור הרעה הבאה על בבל אמר עד הנה דברי ירמיהו כלומר שנבא על בבל כמו שאמר למעלה עד הנה משפט מואב כמו שפירשנו או אמר עד הנה לפי שמכאן ועד סוף הספר הוא ספור דברים לא נבואת ירמיהו אלא מי שכתב הספר כתב בסוף הספר הגלות והחרבן כמו שכתוב בסוף ספר מלכים ויש לפרש עוד לפי מה שכתו' לדעת החכם הרב הגדול ר' משה בר מימון ז"ל שאי אפשר שלא תפסק הנבואה מהנביא טרם מותו אם בזמן גדול או מעט תפסק ממנו ולפי דעתו זה אפשר לפרש כן עד הנה דברי ירמיהו כלומר כשהשלים נבואת בבל פסקה נבואתו ודבריו ולא נבא עוד: בן עשרים ואחד שנה. פרשה זו עד סוף הספר היא כתובה בסוף ספר מלכים ושם בארנוה גם בבניינה במלכים פירשנו ענין העמודים ממה שכתו' הנה כי חלש לדברים הנה שלא פירש שם וענין הרמונים גם כן מבואר שם וכן המחלוקות שבין שתי הפרשיות פירשנו שם ומה שיש לנו לפרש בפרש' זו נפרש:

בבית

מסורה

פסילי בבל' תניינא ופקדתי על פסיליה' קדמא וכל ארצ' תבוש' תניינא ובכל ארצה יאנק חלל' ירמיה ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו' חבקוק ויגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יעפו: בחד' ז' ר"פ בקרי' וסימ' נמס' בסדר וישמע יתרו: ויחזק ט"ו בקריא' וסי' בשמואל א' סימן י"ז: העיר ג' וסימ' וילך האיש מהעיר' ואשר הסתרתי פני מהעיר הזא' ותבקע העי' וכל אנשי המלחמ' דסיפרא: לעיניו ה' בקריא' וסימ' ושרף את הפרה לעיניו את ערה' ותלך תמר בית אמנון אחיה' ואת בני צדקיה דמלכים' וישחט מלך בבל דסיפרא' וחברו:

בבית הפקדות · בבית האיסורין : בית הגדול · בתי כנסיות שמגדלין בהם תפלה ויש אומרי׳ בתי מדרשות שמגדלין בהם את התורה מחלוקת האמוראים היא : יתר ההמון · כמו ההמון : וליוגבים · חופרין בארץ ורבותי׳ אמרו גדי חלזון : ואת המכונות · של כיורות : ואת הספים · תירגם יונתן קליא ולא ידעתי אם ממיני כלי זמר הוא ואומר אני שהן אגנות לקבל דם כמו בדם אשר בסף ויש מפרשים הספים לשון כדים לפי תרגום של יונתן שתרגם קוליא כי כן תרגם אונקלוס וכדה על שכמה וקולתה על כתפהא ולשון זה נראה שהספים אינם ממין כלי זמר אלא הם כדים : ומזמרות · הם כלי זמר : מחתות · שחותין בהן גחלים מעל המזבח : מנקיות · סניפי הזהב שבהם מעמידין לחם הפנים כמו שפירשנו ביונתן : אשר תחת המכונות · לא ידעתי היאך שהרי תחת הים היו ודומה לי שאין זה אלא כמו אצל המכונות : יסובנו · יקיפנו עיגול היקפו : ועוביו ארבע אצבעות · סביב חללו : נבוב · חלול : ושבכה ור׳ מונים על הכותרת · עשוייה כשתי אגנות אחת כדרכה כפויה על פי התחתונה והעליונ׳ קרויה שבכה קו״פא בלע״ז ורמוני׳ תלויים היו בשרשרו׳ והשרשרת שני ראשיה קשורין יחד ונתונה על השבכה מלמעלה מקו׳ שהשבכה קנדה מלמעלה והיא יורדת עד מקו׳ דבק השבכה והכותרת שהוא הכטן הרחב שבכותרת ושם עומדת והרימונים מכסים את מקום הדבק שתי פיות האגנות המודבקים יחד : תשעים

ובחדש ה׳ ר״ף וסימ׳ יבשה הארץ · ובחדש הראשון דפסח דסדר פנחס · ובחדש החמשי דסוף מלכים׳ ודסוף סיפרא ובחדש השביעי מקרא : ואת כל בית ט׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימ׳ כ״ה : ולינבי׳ ב׳ והוא חד מן מלין דרישיהו׳ ול׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ בערך ל׳ : בבי׳ י״ט״ל וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא בערך אדני : כלי

ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויבאהו מלך בבל בבלה ויתנהו בבית הפקדת עד יום מותו : ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדראצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם : וישרף את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית הגדול שרף באש : ואת כל חומת ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אשר את רב טבחים : ומדלות העם ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו אל מלך בבל ואת יתר האמון הגלה נבוזראדן רב טבחים : ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים : ואת עמודי הנחשת אשר לבית יהוה ואת המכנות ואת ים הנחשת אשר בבית יהוה שברו כשדים וישאו את כל נחשתם בבלה : ואת הסרות ואת היעים ואת המזמרות ואת המזרקת ואת הכפות ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בהם לקחו : ואת הספים ואת המחתות ואת המזרקות ואת הסירות ואת המנרות ואת הכפות ואת המנקיות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים : העמודים שנים הים אחד והבקר שנים עשר נחשת אשר תחת המכנות אשר עשה המלך שלמה לבית יהוה לא היה משקל לנחשתם כל הכלים האלה : והעמודים שמנה עשרה אמה קומה העמד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסבנו ועביו ארבע אצבעות נבוב : וכתרת עליו נחשת וקומת הכתרת האחת חמש אמות ושבכה ורמונים על הכותרת סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד השני ורמונים :

ויַת עיני צדקיה עוַר ואסריה בשלשלן דנחש ואובליה מלכא דבבל לבבל ויהביה בבית אסירי עד יום מותיה : ובירחא חמישאה בעסרא לירחא היא שנת תשע עשרי שנין למלכא נבוכד ראצר מלכא דבבל אתא נבוזר אדן רב קטוליא קם קדם מלכא דבבל בירושלם : ואוקיד ית בית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל בתי ירושלם וית כל בתי רברביא אוקיד בנורא : וית כל שורי ירושלם סחור סחור תרעו כל משרית כסדאי דעם רב קטוליא : ומחשיבי עמא וית שארא דעמא דאשתארא בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו על מלכא דבבל וית שאר המונא אגלי נבוזר אדן רב קטוליא : ומחשיבי עמא דארעא אשאר נבוזר אדן רב קטוליא למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין : וית עמודי נחשא די בבית מקדשא דיי וית בסיסיא וית ימא דנחשא די בבית מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית כל נחשהון לבבל : וית דודיא וית מגרופיתא וית מזמריא וית מזרקיא וית בזיכיא וית כל מני נחשא דהוו משמשין בהותן נסיבו : וית קוליא וית מחתיתא וית מזרקיא וית דודיא וית מנרתא וית בזיכיא וית מכילתא דדהבא דדהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא : עמודיא תרין ימא חד ותורי תרי עסר דנחשא דתחות בסיסיא דעבד מלכא שלמה בבית מקדשא דיי לא הוה מתקל לנחשהון דכל מניא האלין : ועמודיא תמנא עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתא עסרי אמין מקף ליה סחור סחור וסומכיה ארבע אצבעין חליל : וקרונתהון עלוהי דנחשא ורומא דקרונתהון חדא חמש אמין וסרנתא ורמוניא על קרונתהון סחור סחור כולא נחשא וכאלין לעמודא תניינא ורמוניא : והוו

רדק

בבית הפקדו׳ · כתיב וקרי בית : עמד לפני מלך בבל · שעמד ופי׳ כבודו אדן שעמד לפני מלך בבל כמו שאומר במלכים עבד מלך בבל בא בירושלם ובירושלם דבק עם בא לא עם מלך בבל : ומדלות העם · ואחר כן אמר ומדלות הארץ השאיר מקצת דלת העם הגלם ומקצתם השאיר : ואת יתר האמון · כמו ההמון כי אותיו׳ אהו׳ מתחלפות וכן כתוב במלכים ההמון במלכים כתוב דלת העם וכאן דלות במסרה סימן בן המלך דל ירמיה דלות היינו דאמרי אינשי בתר עניא אזלא עניותא : העמודים שנים · אעפ שזכר ואת עמודי הנחשת וזכר ים הנחשת זכר כמה היו כי העמודים היו שנים והים אחד והבקר שנים עשר ומה שאמר אשר תחת המכונות אינו אומר כי הבקר היו תחת המכונות כי הבקר תחת הים היו והמכונות תחת הכיורות אלא אשר תחת אינו דבק עם המכונת אלא רוצה לומר אשר תחת הים שזכר ופירוש המכונות גם כן היו תחת ולא זכר מה וקצר הענין לפי שהוא נזכר במלכים וחסרון הזה רבים במקרא במה שיוכל האדם להבין ומה שאמר אשר עשה המלך שלמה רוצה לומר כי לא היו שם אחרים אלא אותם הכלי׳ שעשה בבית המקדש הם היו שם עד החורבן : לנחשתם כל הכלים האלה · בא הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים להם רבים : קומה העמוד האחד · כתיב קומה כמו המוכרת ואף על פי שהוא סמוך וכן כאיפה שעורים והדומים להם וקרי קומת בשפטם : ויהיו

ומדלות ה סימן בן המלך דל ירמיה דלות היינו דאמרי אינשי בתר עניא עניותא אזלא

הנחשת ד׳ וסימ׳ והעיר שרפו באש · ואת הסירות דסוף מלכי׳ · וחברו דסוף סיפרא · עשה שלמה את הים : הים אחד ב׳ וסימ׳ העמודי׳ שנים דסוף ירמיה · ואת הים דד״ה : ועביו ג׳ וסי׳ ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת ואנבוכוס · דד״ה · ועביו ארבע אצבעות נבוב :

רשי

תשעים וששה רוחה ׳ ובסוף המקרא הוא אומר כל הרימונים מאה על השבכה ובספר מלכים הוא אומר והרימונים מאתים טורים ארבע מאות לשתי השבכות אמור מעתה ארבע מאות היו לשתי השבכות על שני העמודים שני טורים לכל שבכה והטור מאה הוא שאמור כאן כל הרימוני׳ מאה על השבכה לטור האחד ומאתי׳ לשני הטורים הוא שאמור שם והרימוני׳ מאתים טורים סביב מאתי׳ לשני טורים סביב לעמוד האחד וכן לשני הרי ארבע מאות והעמודי׳ העמידם שלמה באולם סמוך לכותל ההיכל והכותל מכסה ארבע רימונים מכל טור שאין נראין מבחוץ הוא שאמור כאן ויהיו הרימונים תשעים וששה רוחה כמו לרוח כל תיבה שצריכה למ״ד בתחילתה הטיל לה ה״א בסופה ולכך הטעם מלמעלה תחת הל״ים כלומר תשעים וששה מהם נראים לרוחות העמוד זו למדתי בפרק שלשים ושתים מדות שאמר ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי: כהן המשנה ׳ סגן הכהני׳ הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם יארע בו פסול: שומרי הסף ׳ אמרכלין שמפתחות הע׳ר׳ה מסורות להן: ושבעה אנשים מרואי פני המלך ׳ ובספר מלכים אמר וחמשה אנשים השנים חשובי׳ ולא חשובי׳: המצביא את עם הארץ ׳ יודע מניין של כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא: בשנת שבע ׳ הוא גלות יכניה ובספר מלכים אמר בשנת שמונה הא כיצד שנת שמינה שמלך נבוכד נצר היא שנת שבע שכבש את יהויקים לעבד לו דאמ׳ מר שנה ראשונ׳ כבש נינוה שנייה עלה וכבש יהויקים: יהודים שלשת אלפים ׳ ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי עשרת אלפים הכתוב הזה שפירש יהודים שלשת אלפים הכריע בין שני מקראות שבסוף ספר מלכים אחד אומר עשרת אלפים ואחד אומר שבעת אלפים בא זה ופירש יהודים שלשת אלפים ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי עשרת אלפי׳: בשנ׳ שמונה עשרה ׳ הוא גלות צדקיהו ולמעלה הוא אומר שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר תשע עשר׳ שמלך שמונה עשרה שכבש את יהויקים: בשנת שלש ועשרים ׳ נתנה צר בידו ושטף יהודים שבסביבו׳ עמון ומואב שבע מאות וארבעים וחמשה כך מפורש בסדר עולם: בעשרים וחמשה לחדש ׳ ובמקום אחר הוא אומר בעשרים ושבעה לחדש בעשרים וחמשה מת שוטנו נבוכד נצר ובעשרים וששה נקבר והוציאו אויל מרודך מקברו ובעשרים ושבעה מלך ונשא את ראש יהויכין: נשא ׳ נשאו ונדלו ׳ לא מנאו עם שאר המלכים כמו שא את ראש בני ישראל: וארוחתו ׳ נוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו:

מסורה

רוחה ב׳ חד מלעיל וכתיב ה׳ וחד מלרע וכתי׳ א׳ וסים׳ ויהיו הרמנים תשעים וששה דסוף סיפרא ׳ באדין דקו כחדא ׳ בתרא מלרע וכתיב א׳ : ב׳ פסוקי׳ מטעי׳ וסי׳ אשר הוא פקיד דסוף מלכים ׳ ירמיהו אשר היה פקידי ואפ״ס הוא היה גבור ציד׳מלכים ואת הספר שר הצבא ׳ ירמיה ואת ספר השר צבא׳ואפ״ס וזה פרשגן הנשתוון:

מקרא

כג וַיִּהְיוּ הָרִמֹּנִים תִּשְׁעִים וְשִׁשָּׁה רוּחָה כָּל־הָרִמּוֹנִים מֵאָה עַל־הַשְּׂבָכָה סָבִיב: כד וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים אֶת־שְׂרָיָה כֹּהֵן הָרֹאשׁ וְאֶת־צְפַנְיָה כֹּהֵן הַמִּשְׁנֶה וְאֶת־שְׁלֹשֶׁת שֹׁמְרֵי הַסַּף: כה וּמִן־הָעִיר לָקַח סָרִיס אֶחָד אֲשֶׁר־הָיָה פָקִיד עַל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וְשִׁבְעָה אֲנָשִׁים מֵרֹאֵי פְנֵי־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר נִמְצְאוּ בָעִיר וְאֵת סֹפֵר הַשַּׂר הַמַּצְבִּא אֶת־עַם הָאָרֶץ וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵעַם הָאָרֶץ הַנִּמְצְאִים בְּתוֹךְ הָעִיר: כו וַיִּקַּח אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים וַיֹּלֶךְ אוֹתָם אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה: כז וַיַּכֶּה אוֹתָם מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְמִתֵם בְּרִבְלָה בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיִּגֶל יְהוּדָה מֵעַל אַדְמָתוֹ: כח זֶה הָעָם אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְרֶאצַּר בִּשְׁנַת־שֶׁבַע יְהוּדִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: כט בִּשְׁנַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מִירוּשָׁלַ͏ִם נֶפֶשׁ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וּשְׁנָיִם: ל בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים לִנְבוּכַדְרֶאצַּר הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים יְהוּדִים נֶפֶשׁ שְׁבַע מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: לא וַיְהִי בִשְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת יְהֹויָכִן מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ נָשָׂא אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת מַלְכֻתוֹ אֶת־רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיֹּצֵא אֹתוֹ מִבֵּית הַכְּלִיא: לב וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ מִמַּעַל לְכִסֵּא מְלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל: לג וְשִׁנָּה אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ וְאָכַל לֶחֶם לְפָנָיו תָּמִיד כָּל־יְמֵי חַיָּו: לד וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ מֵאֵת מֶלֶךְ־בָּבֶל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ עַד־יוֹם מוֹתוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו: חזק

סכום פסוקי ספר ירמיהו אלף ושלש מאות ושש ושים וחמשה
וסי׳ אשס״ה וסדרי׳ שלשים ואחד והציו ויאמר חנניה:

תרגום

והוו רמוניא תשעין ושתא בעברתא כל רמוניא מאה על סרנרתא סחור סחור: ודבר רב קטוליא ית שריה כהנא רבא וית צפניה סגן כהניא וית תלתא אמרכליא: ומן קרתא דבר גוברא חד דיהודה ממנא על גברי עבדי קרבא ושבעא גברין דחזן אפי מלכא דאשתכחו בקרתא וית ספרא רב חילא דכניש ית עמא דארעא ושתין גברא מעמא דארעא דאשתכחו בגו קרתא: ודבר יתהון נבוזר אדן רב קטוליא ואוביל יתהון לות מלכא דבבל לרבלת: ומחא יתהון מלכא דבבל וקטלנון ברבלה בארעא דחמת ואתגליאו דבית יהודה מעל ארעהון: דין עמא דאגלי נבוכד נצר בשנת שבע יהודאי תלתא אלפין ועסרין ותלתא: בשנת תמני עסרי לנבוכד נצר מירושלם נפשתא תמני מאה תלתין ותרתין: בשנת עסרין ותלת לנבוכד נצר אגלי נבוזר אדן רב קטוליא יהודאי נפשתא שבע מאה ארבעין וחמש כל נפשתא ארבעא אלפין ושית מאה: והוה בתלתין ושבע שנין לגלות יהויכין מלך שבטא דבית יהודה בתרי עסר ירחין בעסרין וחמשא לירחא רבי אויל מרודך מלכא דבבל בשנת מלכותיה ית ריש יהויכין מלך שבטא דבית יהודה ואפיק יתיה מבית אסירי: ומליל עמיה פתגמין תקנין ויהב ית כורסוהי מעיל לכורסי מלכיא די עמיה בבבל: ושני ית לבושי אסוריה ואכל לחמא קדמוהי תדירא כל יומי חיוהי: ושריותיה שריות תדירא מתיהבין ליה מן קדם מלכא דבבל פתגם יום ביומיה עד יום מותיה כל יומי חיוהי:

רדק

ויהיו ׳ תשעים וששה רוחה ׳ מלעיל והה״א נוספת ורוח פי׳ עבר ופיאה כמו לכל רוח אזרה מדד את רוח הצפון והדומים להם ׳ ובספר מלכים בבניבה פירשנו ה הענין: בשנת שבע׳ פירשנו במלכים סוף שבע ותחלת שמנה כי שם כתוב שמנה בשנת שמנה עשרה סוף י״ח ותחלת י״ט כי שם כתוב י״ט: בשנת שלש ועשרים ׳ כתוב בסדר עולם כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודי׳ שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל: כפש שבע מאות ארבעים וחמש ׳ והכל ארבעת אלפים ושש מאות בין שלשת ה החשבונות האלה: בעשרים וחמשה ׳ ובספר מלכים בעשרים ושבעה וגם פירשנו הענין: מלכים ׳ כתוב וקרי המלכים: ושנה ׳ כתוב בה״א ובמלכים נשנא בא״לף: לפניו ׳ פירשנוהו במלכים וכן כל ימי חיין:

תם ונשלם ספר ירמיה שבח לאל בורא עולם

מסרה

וימתם ח׳ חס׳ יוד בליש׳ וסי׳ בפגעו בו הוא ימתנו ׳ להמתו דהעלו אתו אלי במט׳ והנה קמה.כל המשפח׳ ועשר׳ אנשי׳ ויכה אתם מלך בבל׳ עוד מצאתי להמתם במדבר גם הוא חס׳: שמנה ג׳ מלאים בנביאי׳ וסים׳ ויעבדו את בני ישראל את עגלון ׳ בשנת שמנה עשר׳ לנבוכד נצר תניינא דפסוק ׳ ומעלות שמונה מעליו ׳ וכל ד״ה דכוו׳ מל׳: מלכתו ג׳ חס׳ וסי׳ יזל מים מדליו׳ נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת דסוף ירמיה׳ ותכון מלכתו מאד דשלמה דמלכים : בבבל ח׳ וסי׳ נמסר בסיפרא סים׳ כ״ט : ושנה ב׳ חד כתיב א׳ וחד כתיב ה׳ וסי׳ ושנא את בגדי כלאו דסוף מלכים כתיב א׳ וחברו ׳ הדין דסוף סיפר׳ כתיב ה׳ ואינון חד מן י״ו זוגין מן ב״ב חד כתיב א׳ וחד כתיב ה׳ וסים׳ במסרה רבתא בערך א׳ : חייו ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסוף מלכי׳ :

סליק ספר ירמיה

חד מן מ״ח מלין דנסבין א׳ במצעו׳ תיבות׳ ולא קרי׳ וסימנהון תאספון לא תוספון לתת תבן׳ והאספסוף אשר בקרבו׳ ויאצל וירד יי׳ בענן וידבר׳ משאת כי תשה ובניהו בן יהוידע בן׳ רפאתי ויצא אל מוצא המי׳ רפאנו את בבל ולא נרפתה׳ ונרפאו ויאמר אלי המים האלה׳ בראדך בעת ההיא שלח דמלכי׳ פארה הנה ורצאתי ויכלו את הימים׳ ואענה את זרע דוד למען זאת׳ ואעשיר אשר קניהן יהרגון׳ וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך׳ ארבאל יושר ב׳

וזרחה לכם יראי שמי

חד מן י״ב מלין דכתיב א׳ בסוף תיבותא ולא קרינן וסים׳ רפוא למטה בנימן פלטי׳ אשר על אחריה ואתיקיהא מפו ומפו׳ נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה

ויהי

שמש צדקה

מראות אלהים נפתחו גם נפלאו׳ בהם בעולם רק בעת התקשרו׳ מראות יחזקאל מראותם נסתמו׳

ולעין נביאיו בנבואה נבראו: רוחות ברוחות בנביאים נכנאו: וללב נבונים מהבינם נוראו:

יראו תמונות יעלו גם ירדו׳ כפלו יסודיהם לאישים חכמו׳ סעיפי בנו קמחי לפרשם יפאלו׳

בורות למביניהם אשר לא כמלאו: כי נבהו גם עמקו התפלאו: מאלהים לעזרם גם למען כפלאו:

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זאת המראה אשר פתח בה יחזקאל הנביא ספרו היא מראה סתומה מאד הנני אדבר בה בענין המראה דע כי מראות הנביא בעין לבבו נראות במחשבו כאילו יצורה בבת עינו כדמות לדמיונו כמראות המראה אם בעתה נבראה ומאחרי הספו׳ לרואה נמצאה ואחרי הקיצו מתרדמת המראה ימצאה במחשבתו כלוחה כאילו בעטו יכתבנה או בפיו יקראנה ומחשבתו מעת מחברתו כח המדבר לפעל המחבר תעלה מרומות ותרד תהומות תעשה לה כנפים ותעוף בשמים תשב חגרים ותכנס בחדרי חדרים תראה תמונות נפלאות לעתים נקראות לפעתים נבראות לפנים כמראות כאילו לעין החוש נראות מלפני אל אלהי הרוחות הנה פלוחות בלב הנביא מפותחות פעם ברורות לו ונכוחות פעם בהם מחשבותיו פוסחות כמאמר זכריה מה אלה אדוני ומאמר דניאל ואשתומם על המראה ואין מבין ואני שמעתי ולא אבין ישמעו דברים נעלמים וקולות עצומים׳ ויחזקאל הנביא ראה מראה סתומה ושמע שמועה עצומה אבל ממנו לא נעלמה שאם כן היה שואל עליה כזכריה ודניאל והמראה הזאת נקראת מרכבה כמו שכ׳ בספר מלכי׳ ומעשה האופני׳ כמעשה אופן המרכבה ואת כעובדי גלגלת מרכבת יקרא וכן נאמר בדברי הימים ולתבנית המרכבה כרובים זהב וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל הנביא בנבואתו גם דוד המלך אביו מסר לו הכל על ידי רוח הקדש כמו שכתוב הכל בכתב מיד יי׳ עלי השכיל כל מלאכות התבנית גם צורות בקרים ואריות שבד בקירות הבית והכלים מענין מרכבת הקדש היו שבה ראה יחזקאל הנביא פני אריה ופני שור והכרובים שבד בהם היו במקום נשר ואדם אשר במרכבה כי הכרובים פניו פני אדם וכנפיו כנפי נשר הנה הכרוב כלל שניהם וכן היו בהם ארבעה אופנים ונקראת מרכבה לפי שנראית על דמות מרכבה בארבע חיות ארבעה אופנים ומרכבה העשויה למרכבת בני אדם היא בארבע בהמות כמו שכתוב ותצא מרכבה שמצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן רבותינו ז״ל קראו המראה הזאת מרכבה כמו שאמר ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו ואחר שרבותינו ז״ל הזהירו שלא לדרוש במעשה מרכבה איככי רשאי לכתוב בפירוש הספר הזה מה שעלה בדעתי לפרש במרכבה כי אם אעשה כן אהיה כדורש אותה ברבים כי הפירוש הזה נמסר לכל לומר ספר לפיכך כתבתי פירוש מעשה המרכבה בקונטרס בפני עצמו כמוס עמדי חתום באוצרותי בעבור שלא אשכחנו ולהועיל בו כל חכם הראוי למסור לו סתרי תורה ואשוב מעתה לפרש הספר ולא אפרש בפסוקי המרכבה אלא טעמי המלות מפסוק וארא עד סוף המרכבה ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת:

הנה פתח לנו ה׳ את אוצרו והנה לידינו אותו הקונטרס ומי שחכנו האל בינה והשכל ימצא אותו בסוף הספר הזה:

רדק

ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש׳ השחבון הזה כתב אדוני אבי ז״ל כי לפי פשוטו פירושו שלשי׳ שנה ליובל והראיה על זה כי כשראה יחזקאל בנבואה בנין העיר ובנין הבית לעתיד היתה שנת היובל והיתה בעשרים וחמש לגלות יהויכין׳ הנה כי גלה יהויכין בעשרים לחמש וחמש ליובל׳ ואות המראה שהיתה בשנה החמשית לגלות יהויכין היתה אם כן בשנת שלשים ליובל והיאך ידענו כי כשראה בנין העיר ובנין הבית היתה שנת היובל שנ׳ בראש השנה בעשור לחדש איזוהי שנה שראש השנה בה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת היובל ואני אומר כי מה שתרגם יונתן בתלתין שנין לזמן דאשכח

והוה בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיה כהנא רבא ספרא דאוריתא בבית מקדשא בעזרתא תחות אולמא בפלגות ליליא בתר מעלני סיהרא ביומי יאשיה בר אמון מלך שבטא דבית יהודה בתמוז בחמשא לירחא

בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש

רשי

ויהי בשלשים שנה׳ סתם הנביא דבריו לא פירש שמו מי הוא ולא פירש למניין מה מנה לפיכך הפסיקה רוח הקודש את דבריו בשני מקראו׳ הסמוכין לזה ללמד מי הוא הנביא וללמד למניין מה מנה שכ׳ בחמשה לחדש היא השנה החמישית ונו׳ אין אלה דברי הנביא שהרי כבר אמר שבחמשה לחדש היה עומד ועוד שמתחילה אמר נבואתו בלשון עצמו ואני בתוך הגולה ואראה מראות אלהים וכן בסוף וארא והנה רוח סערה וגו׳ ואלו שני מקראו׳ מפסיקין דבריו כאילו אחר מדבר עליו היה היה דבר אל יחזקאל ותהי עליו שם יד יי׳: ואני

ואני בתוך הגולה, כלומר חוץ לארץ ישראל: על נהר כבר, שם הנהר: מראות אלהים, על שם שלא היה רואה באספקלריא מאירה קורא אותו מראות אלהים כמין חלום ולא ממש וכל הנביאים אף הם מתוך אספקלריא שאינה מאירה ראו חוץ ממשה רבינו הוא שנאמר וביד הנביאים אדמה: היא השנה החמישית לגלות המלך יהויכין, מצינו למדין ששלשים שנה שמנה לתחילת היובל מנה שהיובל האחרון התחיל בתחלת י"ח ליאשיה היא השנה שמצא חלקיהו את הספר וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה תחילת היובל יאשיהו מלך ל"א שנה צא מהן י"ז שעברו כבר נשתיירו י"ד שנה יהויקים מלך י"א שנה הרי כ"ה ויכניה כנו לא מלך אלא ג' חדשים ונגלה ושנה שניגלה יחזקאל היתה חמישית לגלותו הרי שנת שלשים ביובל וכן מצינו בסוף נבואתו שנתן סימן לאותו היובל שנאמר ויהי בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש ואמרו רבותינו איזהו שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת היובל: היה היה דבר יי', אמרו רבותינו היה כבר לפי שאין השכינה שורה בחוצה לארץ אלא ע"י ששרתה עליו תחילה בארץ ושנינו בברייתא דמכילתא בן אדם עמוד על רגליך הוא היה תחילת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר ויש אומרים בן אדם חוד חידה הוא תחלת הספר ואומר אני שאותה נבואה נאמרה לו קודם שגלו שהיא ראויה ליאמר לו בארץ שאין מפורש בה גולה והיא נכרת תחלת שליחותו אליהם ויונתן אף הוא כך תרגם מהוה הוה פתגם נבואה מן קדם יי' עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תנייכות ואתמלל עמיה במדינת ארע כשדאי ויחזקאל גלה עם החרש והמסגר שגלו עם יהויכין: כל לשון יד האמורה בספר זה ובכל לשון נבואה איננה אלא לשון אכף שהנבואה תוקפתו על כרחו כאדם משתגע דישטולי"א בלע"ז: והנה רוח סערה באה מן הצפון, היא מרכבת כסא כבוד השכינה כמה שנאמר בענין ולפי שבאה בחימה להשחית את ישראל לכך נדמית לרוח סערה וענן: באה מן הצפון, חוזרת היתה מארץ כשדים שהיא בצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה ולמה הלכה שם כדי לכבוש את כל העולם תחת נבוכד נצר שלא יאמרו האומו' ביד אומה שפלה מסר את בניו שכשדים אומה שפלה היא שנאמר זה העם לא היה כך דרשו רבותינו במסכת חגיגה: ונוגה לו, לענן סביביו מבחוץ רמז הוא שעתידין ישראל לינצל משם: כעין החשמל, חשמל מלאך ששמו כך וכעין גוון שלו ראה מתוך האש וכך אמרו רבותינו מעשה בתינוק שהיה דורש במעשה מרכבה והיה מבין בחשמל ויצאה אש מחשמל ואכלתו ועוד אמרו כי המלה מורכבת כאמרם מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללו' במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות כלומר משבחות ומהללו' את השם ויתכן שיהא חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש כי אמר חשמל מתוך האש ואחר כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה ואמר במראה השניה וממתניו ולמעלה כמראה זוהר כעין החשמלה תו' שמ': ומתוכה, של אותה האש ראיתי כעין חשמל הנראה מתוך האש ולא נודע מהו ומדרש שדרשו בו רבותינו חיות אש ממללות איננו מיושב לי על הענין: דמות אדם להנה, יש לתמוה שהרי אף דמות שור ואריה ונשר להנה ונראה בעיני לפי שזה אב לכלם קילס הנביא את המרכבה בו והוא דמות פרצופו של יעקב אבינו: וארבעה פנים לאחת, לאחת זו לפרצוף האדם לבדה היו ארבעה פנים וכן לאריה ולנשר ולשור הרי שש עשרה לחיה וכן לכל חיה וחיה וארבע כנפים לכל אחד מן הפנים הרי ששים וארבע כנפים לחיה והוא שתרגם יונתן מאתן וחמשין ושיתא גפין:

לאשכח חלקיהו כהנא רבא ספרא דאורייתא עולה לחשבון אחר למה שפירש אדוני אבי ז"ל כי בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו מצא חלקיה הכהן הספר בבית יי' כמה נשארו ממלכותו י"ג שנה כי ל"א שנה מלך י"ג של יאשיהו וי"א של יהויקים הרי כ"ד ובעשרים וחמש מלך יהויכין ואעפ"י שלא עלתה לו מלכותו שנה כמו שכתוב כי בעשרים וחמש ליובל גלה יהויכין והמראה הזאת היתה בשנה החמישית לו הרי שלשי' שנה ליובל והראה האל ית' ליחזקאל המראה הזאת שיש בה רמז לנסיעת הכבוד מהבית בשלשים שנה למציאת הספר שקרע המלך את בגדיו בשמעו דברי הספר כי הרעה והגלות תבא לישראל בעברם על דברי הספר וכבר החלה הרעה לבא בימי יאשיהו לפיכך הראה האל יתברך לנביא סימן נסיעת הכבוד מן הבית כי כמו שהחלה הרעה בימי יאשיהו כן תבא כלה והראה לו בשנת שלשי' ליובל שהיתה שנה חמשית לגלות יהויכין לפי שצדקיהו בא אל בבל בשנה הרביעית למלכו שהיא שנה חמישית לגלות יהויכין וכן הראה לו ברביעי שהוא חדש תמוז מפני שהחדש הזה היה בשנת החרבן תחלת החרבן כי בו נבקעה העיר וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות בימי המשיח ובנין העיר ובנין הבית הראה אותם לו בשנת היובל וביום הכפורי' שהוא סימן צאת העבדים מעבדות לחרות ולהורות כי האל ית' יסלח לעון ישראל וחטאתם לא יזכור עוד והראה לו המראה הזאת בבבל כמו שהיה הנביא שם לסימן הגלות שהוא בבבל וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות הראה אותה לו בענין שראה עצמו בארץ ישראל סימן לשיבת הגלות: ואני בתוך הגולה, בא הכנוי טרם הידיעה כי אחר כך אמר אל יחזקאל בן בוזי וכן ותראהו את הילד ותחמתו איתנו לאם והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון ממנו נראה לו במראה הנבואה שהיה עם בני הגולה על נהר כבר כלומר שהיו עומדים על שפת הנהר והוא בתוכם ובאה לו הנבואה בזה הדרך שנראה לו שנפתחו השמים וראה אלה המראות שמספר והולך ומה שאמר מראות אלהים רוצה לומר מראות גדולות ונפלאות כי דרך הכתוב כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדולה לאלהים כהררי אל ארזי אל מאפל יה שלהבת יה וי"ת הפסוק כן והוא בתלתין שנין וגו' ובמקצת נסחאות תרגם על נהר כבר נהר פרת וכן אומרים המגידים כי כבר הוא פרת ומצאנו בזה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל ר' יודן ורב הונא רב יודן אומר הוא פרת הוא כבר פרת שהוא פרה ורבה כבר שפירותיו נסים ואינם יוצאים בכברה רב הונא אומר פרת בפני עצמו כבר בפני עצמו: בחמשה לחדש, כבר כתבנו טעם השנה החמישית: יויכין, כמו יהויכין וכן יוכבד ויהוכבד יונתן ויהונתן: היה היה דבר יי' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים, אמרו רבותינו זכרונם לברכה אין השכינה שורה על הנביאים בחוצה לארץ וכשנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא במקום טהור על המים שנאמר על נהר כבר ואני הייתי על אובל אולי ואני הייתי על יד הנהר ר' אלעזר בר צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה בשדה תדע שאין השכינה נגלת בחוצה לארץ שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה מפני יי' ויש אומרים כי פעם ראשונה איננו נדבר עם הנביא בחוצה לארץ פעם שניה מדבר ולזה נוטה דעת יונתן שתרגם מהוה הוה פתגם מן קדם יי' עם יחזקאל וגו' כבעמוד ומה שאמר אל יחזקאל בר בוזי היה לו לומ' אלי וכן ותהי עליו עלי אלא שכן דרך המקרא לפעמים כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל יי' את יפתח ואת שמואל ובתרגום ירושלמי יחזקאל נביא בר ירמיהו נביא ונקרא ירמיהו בוזי על שהיו מבזין אותו: ואש, ואש מתלקחת, פי' מתלקחת בתוך הענן כמו ואש מתלקחת בתוך הברד: ומתוכה כעין החשמל, ת"י ומגו ענגא ומגו עלעולא כעין חשמלא מגו אשתא ודעת רז"ל בחשמל שהוא מלאך ואמרו מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל יצא אש מחשמל ושרפתו ועוד דרשוהו נוטריקון חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות: ומתוכה, תירגם יונתן חיות בריין: ורגליהם

נפתחו ב' וסימ' נפתחו שערי ארצך' נפתחו השמים ואראה: החמישית ה' וסימ' נמסר בסדר קדשי' ובירמיה סימ' לו": יחזקאל ב' בקריאה וסימ' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר' והיה יחזקאל לכם למופת' וא' ליחזקאל העשרים דד"ה: וארא ה' בסיפר וסימ' וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון'

וַאֲנִי בְתוֹךְ־הַגּוֹלָה עַל־נְהַר־כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים׃ בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין׃ הָיֹה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יְחֶזְקֵאל בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל־נְהַר־כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד־יְהוָה׃ וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן־הַצָּפוֹן עָנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ כְּעֵין הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ וּמִתּוֹכָהּ דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מַרְאֵיהֶן דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה׃ וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאַחַת לָהֶם׃

ג' ל' · ל' ול' ב' כתי' ה' ב' וא' ליחזקאל · ה' כסיפ' · ב' · ט' ל' · ד' · ד' · ה

אֲמַר נְבִיָּא וַאֲנָא בְגוֹ בְּנֵי גָלוּתָא עַל נְהַר כְּבָר אִתְפְּתַחוּ שְׁמַיָּא וַחֲזֵית בְּחֵזוּ נְבוּאָה דִּשְׁרַת עֲלַי חֵיזוּ יְקָר שְׁכִנְתָּא דַיְיָ׃ בַּחֲמִשָּׁא לְיַרְחָא הִיא שַׁתָּא חֲמֵשְׁתָּא לְגָלוּת מַלְכָּא יוֹיָכִין׃ מֶהֱוֵי הֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יְחֶזְקֵאל בַּר בּוּזִי כַּהֲנָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל תָּב תִּנְיָנוּת וְאִתְמַלַּל עִמֵּיהּ בִּמְדִינַת אֲרַע כַּסְדָּאֵי עַל נְהַר כְּבָר וּשְׁרַת עֲלוֹהִי תַּמָּן רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ וַחֲזֵית וְהָא רוּחַ עַלְעוֹלָא אָתֵי מִן צִפּוּנָא עֲנָן רַב וְאֶשְׁתָּא מִשְׁתַּלְהֲבָא וְזִיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר וּמִגּוֹ עֲנָנָא וּמִגּוֹ עַלְעוֹלָא כְּעֵין חַשְׁמַלָּא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא׃ וּמִגַּוַּהּ דְּמוּת אַרְבַּע בְּרִיָן וְדֵין חֶזְוֵיהוֹן דְּמוּת אֱנָשָׁא לְהֵין׃ וְאַרְבְּעָא אַפִּין לַחֲדָא וְאַרְבַּע אַפִּין לְכָל חַד וְחַד שִׁתַּת עֲסַר אַפִּין לִבְרִיתָא חֲדָא מִנְיַן אַפַּיָּא דְאַרְבַּע בִּרְיָן שִׁתִּין וְאַרְבְּעָה אַפִּין וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לַחֲדָא וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לְכָל חַד וְחַד שִׁתַּת עֲסַר גַּדְפִּין לְכָל אַפָּא וְאַפָּא שִׁתִּין וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לִבְרִיתָא חֲדָא וַהֲווֹ מִנְיַן גַּדְפַיָּא דְאַרְבַּע בִּרְיָן מָאתָן וְחַמְשִׁין וְשִׁתָּא גַּדְפִּין׃

וארא החיות והנה אופן' וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב' וארא כי נטמאה' ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית: מראיהן ד' כתיב ג"ן בקריאה וסי' ומראיהן רע כאשר בתחילה ואיקץ' ומראיהן שפל מן הקיר' וזה מראיהן דמות אדם להנה' מראיהן כלפידים כברקים ירוצו:

רגל

ונוצצים ׳ מענין נצוץ : קלל ׳ ממורט וזך והו׳ ומלובן כעין נחשת מגלהב : וידו אדם ׳ כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והכתוב רוצה לומר וידו אדם כאילו אמר וידיו ידי אדם כמו עיניך יונים ר״ל כעיני יונים : חוברות אשה ׳ כמו יריעות אשה אל אחותה כי לכל דבר יקרא איש ואשה וכנה החיות באשה ואיש כמו שכנה אותם בחיות וכרובים

רגל ישרה ׳ רגלין כיונן מכוונין זה כנגד זה ׳ לא ישרה שאין להם קפיצי ארכובות לכוף את שוקיהם לפי שאין להם ישיבה ולא שכיבה ואין צריכין להיו׳ להם קפיצין כעין שיש לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שבהם היא כופפת שוקיה לשכב : רגל עגל ׳ רגל עגול וכן תירגם יונתן רגלין סגלגלין : ונוצצים ׳ מתוך זהרוריתם השום

וידי ד׳ וסימ׳ וידי משה כבדים ׳ וידי עם הארץ תבהלנה ׳ וידי אדם מתחת ׳ מעשה חרש וידי צורף : ודמות פניה׳ פני אדם חד מן כ׳ פסו׳ דאית בכל חד ד׳ מלי׳ דמיי׳ קדמא קרחי וג׳ בתראי נסבי׳ ו׳ וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבתא בערך ו׳ : אל אשר ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ועתה לך נחה את העם ל׳ אשר דברתי לך ׳ והתנחלתם את הארץ בגורל

ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל ונצצים כעין נחשת קלל : וידו אדם מתחת כנפיהם על ארבעת רבעיהם ופניהם וכנפיהם לארבעתם : חברת אשה אל־אחותה כנפיהם לא־יסבו בלכתן איש אל־עבר פניו ילכו : ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל־הימין לארבעתם ופני־שור מהשמאול לארבעתן ופני־נשר לארבעתן : ופניהם וכנפיהם פרדות מלמעלה לאיש שתים חוברות איש ושתים מכסות את גויתיהנה : ואיש אל־עבר פניו ילכו אל אשר יהיה־שמה הרוח ללכת ילכו לא יסבו בלכתן : ודמות החיות מראיהם כגחלי־אש בערות כמראה הלפדים היא מתהלכת בין החיות ונגה לאש ומן־האש יוצא ברק : והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק : וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו : מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש ודמות אחד לארבעתן ומראיהם ומעשיהם כאשר יהיה האופן בתוך האופן : על־ארבעת רבעיהן בלכתם ילכו לא יסבו בלכתן :

ורגליהון רגלין כיונן ופרסת רגליהון כפרסת רגלין סגלגלן ומזיען עלמא במהכהן ומנצצן כעין נחש מצלהב : וידין כידי אנשא עביד להון מתחות גדפיהון על ארבע סטריהון למחתי בהין גומרין דאשא מביני כרוביא מתחות רקיעא דעל רישיהון למתן על הופני סרפיא למזרק על אתר רשיעיא לאבדא חיביא עברי מימריה ואפיהון וגדפיהון שוי לארבעתהין : מכונן חדא לקביל חדא גדפיהון לא מתחזרין במיזלהין בריא לקביל אפהא אזלן : ודמות אפיהון אפי אנשא ואפי אריא עביד מימינא לארבעתהין ואפי תורא עביד מסמלא לארבעתהן ואפי נשרא לארבעתהן : ואפיהן וגדפיהן פרישין מלעלא לחדא תרתין מכונן חדא ותרתין מכסן ית גויתהין : ובריא לקבל אפהא אזלא לאתר דתהוי תמן רעוא למיזל אזלן לא מתחזרן במיזלהין : ודמות בריתא חזויהן כגומרין דאשא בערן כחזו בעוריא אשתא משתלהבא בין בריתא וזיהוריא לאשתא ומן אשתא נפיק ברקא : ובריתא באשתלחותהין למעבד רעות רבונהן דאשרי שכנתיה במרומא עלא מנהן באנפא עינא למחזי חזרן ומקפן ומכסן ית עלמא ותיבן בריתא כחדא וקלילן כחיזו ברקא : וחזית בריתא והא גלגל חד משתוי בארעא לרום שמיא בסטר בריתא לארבע אפוהי : חיזו גלגליא ועובדיהון כעין אבן טבא ודמות חד לארבעתהן וחזויהן ועובדיהן כמא דהוי גלגלא בגו גלגלא : על ארבעא סטריהן במיזלהן אזלין לא מתחזרין במיזלהן : ונביהן

למשפחתיכם ׳ ואיש אל עבר פניו ילכו קדמא ׳ בבאם הכהנים ׳ ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב : ושוב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב ׳ וישלח את הערב ויצא יצוא ׳ והחיות רצוא ושוב ; סימן חברות אשה אל אחותה ׳ ואיש אל עבר ׳ ובתראה דרבעיהם בלכתן ׳ ושארא בלכתם : לארבעתן ד׳ וסימ׳ ופני שור ׳ ופני נשר ׳ מראה האופנים ומעשיהם ׳ וגביהן וגבה להם :

ותירגם יונתן מכוונן חדא לקבל חדא נפיהון לא מיתחזרין במיזליהן בירייא לקבל אפהא אזלן : ופניהם ׳ מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינ׳ דבקה עם הבאה אחריה ר״ל ופניהם היו כמו שזכר וכנפיהם היו פרודות מהגוף ופרושות למעלה לעופף : ואיש ׳ הרוח ׳ הרצון וכן תירגם יונתן רעוא : ודמות ׳ פירוש דמות עינים כי דמות גופותם כבר אמר : והיא מתהלכת׳ היא האש וכן תירגם יונתן אשתא משתלהבא בין בריתא : והחיות רצוא ושוב ׳ מקור שרשו רצה והא״לף במקום ה״א ויהיה רצה ורוץ בענין אחד וכן ותרץ עמו משרש רצה ענין מרוצה ובזק כמו ברק וכן תירגם יונתן ברקא ובדברי רבותינו ז״ל מאי רצוא ושוב אמ׳ רב יהודה כאור היוצא מפי הכבשן מאי כמראה הבזק אמר רבי יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים ור׳ יהודה אומר בשם רבי שמעון בן פזי כזה שבוזק נפת בכירה כלומר כמי שמפזר נפת שהיא פסולת הזתים בכירה שהאש מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פירושו רצוא ושוב ולפי׳ שהוא ברק ענינו כי הברק רץ מהרה ושב ומתכנס מהרה על שכמעט תשיגנו הראות ברוצו ושובו והתכנסו קל מהרה ויונתן תירגם הפסו׳ כן ובריתא באשתלוחיהון למעבד רעות רבונהון לאשרי שכנתיה במרומא וגו׳ ובקצת נוסחאות באגפא בג״מל : וארא החיות והנה אופן אחד בארץ ׳ פירושו למטה במקום שפל כמו רקמתי בתחתיות ארץ וכת׳ : מראה האופני׳ ומעשיהם כעין תרשיש ׳ תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני החושן תרשיש שהם וישפה וכן אמר במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועינה כעין תכלת ופי׳ ומעשיהם בדמיון אבן תרשיש כי הוא אמ׳ שתי מלות מראיהם ומעשיהם ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש ולדמיון מעשה כתרשיש שהם מקבלים מעשה ומעלה כמוהו : ונביהן

כאילו יבאורו שהם כבוגות כדאמרינן במסכת יומא קף היה עשתה כברעת של זהב כו׳ כשמש שהיא זורחת כמובות ויבאין היימנה וכו׳ ונוצצים איסטינצלאנש בלע״ז : כעין ׳ כמו כמראה : נחשת קלל ׳ מורק ומאיר ומגהם הבית עם קלוי באש : וידי אדם מתחת כנפיה׳ ׳ כתרגומו למחתי בהון גומרין דאישא וגו׳ וכן אנו מוצאים בספר זה ויפלה הכרוב את ידו אל האש אשר בינות לכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים וכן אחריו וירא לכרובים תבנית יד אדם וגו׳ ידי אדם חותות את האש ונותנו׳ לכרוב והכרוב לשליח כדי שיכשנו גחלים מיד אל יד להקל הפורענות מעל ישראל : על ארבעת רבעיהם ׳ לארבעה רוחות העולם שהרי יש להם פנים וכנפים לכל רוח : ופניהם וכנפיהם לארבעת׳ ׳ כתרגומו שוה לארבעתהון : חוברות אשה אל אחותה כנפיהם ׳ כנפה של זו פרושה לצד כנפה של זו לכאן וכן לכאן עד שחוברות ומגיעות זו לזו וכך הם מכסות פניהם שהכנפים פרושות למעלה מן הפנים : לא יסבו בלכתם ׳ אם רוצות ללכת לאותה רוח שירצו אין צריכות להסב פניהם שהרי יש להם פנים לכל צד לפיכך איש אל עבר פניו ילכו לצד פניו של אותה הרוח שהם רוצים ללכת ילכו : ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה ׳ אילמלא שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו אבל הניקוד למדני להבדילם זו מזו ולהעמיד תיבת ופניהם בפני עצמה וכן פירושו ופניהם להם וכנפיהם היו פרודות למעלה מפניהם ומכסות אותם כיצד לאיש שתים חוברות איש לכל פנים ופנים שתים כנפיהם חוברות לכל אחת כנף חיה זו פרושה לצד כנף חיה זו ושל זו לצד זו והפנים שבינתים מכוסים בהם ודוגמ׳ לשון מקרא זה יש עוד בפרשה זו וגביהם וגובה להם ויראה להם תיבת וגביהם עומדת בעצמה : ושתי׳ מכסות ׳ ושתי כנפים הנותרות מכסות את גויותיהנה : אל אשר יהיה שמה הרוח׳ הרצון ללכת : היא מתהלכת בין החיו׳ ׳ המראה הזאת מתהלכת בכל החיו׳ : ונוגה לאש ׳ יותר מאש שלנו : ברק ׳ פלנדור״ש בלע״ז : רצוא ושוב כמראה הבזק ׳ פירשו רבותי׳ רצוא ושוב כלהבת הכבשן שיוצאה תמיד מפי הכבשן וממהרת לחזור וליכנס כך כשמוציאות ראשן מתחת הרקיע הנטוי למעלה מהם כמו שמפורש בענין נרתעות מפני השכינה שלמעלה מן הרקיע וממהרות להשיב את ראשן׳ כמראה הבזק דלאטנצי״לא בלע״ז ונוגה אש שלהם כנוגה אש היוצא מבין החרסים שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצאה משם צבועה בגוונין : תו׳ וי״מ הבזק לשון פיזור כפי שפירשוהו רבותינו כמראה הבזק ר׳ יהודה אומ׳ בשם ר׳ לוי בן פרטא כזה שבוזק נפת בכירה כלומר שמפזר נפת שהוא פסולת הזתים בכירה שהאש מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פי׳ רצוא ושוב ועוד יש בדברים בזק לשון פיזור בזק בהו עפרא והוו חרבי כלומר פזר וכן במשנה בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליק ויש מפרש׳ בזק כמו ברק והוא לשון חפום עכ״ל תו׳ : אופן אחד בארץ ׳ ברגלי החיות : לארבעת פניו ׳ של כל חיה וחיה האופן יש לו ארבעה פנים רבותינו אמרו זה סנדלפון העומד בארץ וראשו מגיע לבין החיות אבל לפי הענין אנו למדין שהאופנים ארבעה הם : כעין תרשיש ׳ כגוון אבן טובה ששמה תרשיש קריסטא״ל בלע״ז : כאשר יהיה ׳ אופן קבוע בתוך האופן שתי וערב לפי שהן הולכות לכל עבר פניהם לארבע רוחות צריך שיהא האופן מגלגל לארבעת רוחותיו : על ארבעת רבעיהם וגו׳ ׳ בשביל מעשה האופנים הוצרך לשנותן לומר שאין האופנים מעכבין עליהם שאף הם עשויין לכך : ונביהן

וְגַבֵּיהֶן וְגֹבַהּ לָהֶם וְיִרְאָה לָהֶם וְגַבֹּתָם מְלֵאֹת עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּן׃ וּבְלֶכֶת הַחַיּוֹת יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבְהִנָּשֵׂא הַחַיּוֹת מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים׃ עַל אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת וְהָאוֹפַנִּים יִנָּשְׂאוּ לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים׃ בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ וּבְעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְהִנָּשְׂאָם מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים׃ וּדְמוּת עַל־רָאשֵׁי הַחַיָּה רָקִיעַ כְּעֵין הַקֶּרַח הַנּוֹרָא נָטוּי עַל־רָאשֵׁיהֶם מִלְמָעְלָה׃ וְתַחַת הָרָקִיעַ כַּנְפֵיהֶם יְשָׁרוֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ לְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה וּלְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶם׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל כַּנְפֵיהֶם כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל־שַׁדַּי בְּלֶכְתָּם קוֹל הֲמֻלָּה כְּקוֹל מַחֲנֶה בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן׃ וַיְהִי־קוֹל מֵעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן׃ וּמִמַּעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם כְּמַרְאֵה אֶבֶן־סַפִּיר דְּמוּת כִּסֵּא וְעַל דְּמוּת הַכִּסֵּא דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם עָלָיו מִלְמָעְלָה׃ וָאֵרֶא כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה־אֵשׁ בֵּית־לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה וּמִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה רָאִיתִי כְּמַרְאֵה־אֵשׁ וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב׃ כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד־יְהוָה וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר׃

וְגַבֵּיהֶן יָוָן לְקִבְלָא רְקִיעָא וְרוּמָא לְהֵן וּדְחִילִין אִנּוּן וְגַבֵּיהֶן מְלַן עַיְנִין סְחוֹר סְחוֹר לְאַרְבַּעְתְּהֵן׃ וּבְמֵיזַל בְּרִיָּתָא אָזְלִין גַּלְגַּלַּיָּא לְקִבְלֵיהֵן וּבְאִתְרְמָמָא בְּרִיָּתָא בְּמִלְּרַע לְרוּם שְׁמַיָּא מִתְרְמִין גַּלְגַּלַּיָּא׃ עַל אֲתַר דַּהֲוֵי תַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל אָזְלִין לְתַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל וְגַלְגַּלַּיָּא מִתְרַמְיָן לְקִבְלֵיהֵן אֲרֵי כְּרוּחַ בִּרְיָּתָא בְּגַלְגַּלַּיָּא׃ בְּמֵיזַלְהוֹן אָזְלִין וּבְמִקָּמְהוֹן קָיְמִין וּבְאִתְרָמְמוּתְהוֹן בְּמִלְּרַע לְרוּם שְׁמַיָּא מִתְרְמִין גַּלְגַּלַּיָּא לְקִבְלֵיהוֹן הֲרֵי כְּרוּחַ בִּרְיָּתָא בְּגַלְגַּלַּיָּא׃ וּדְמוּת עַל רֵישֵׁי בִרְיָתָא רְקִיעָא כְּעֵין גְּלִיד חֲסִין מַרְכֵן עַל רֵישֵׁיהוֹן מִלְעֵלָּא׃ וּתְחוֹת רְקִיעָא גַּפֵּיהוֹן מְכַוְּנָן חֲדָא לָקֳבֵיל חֲדָא לַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַסְּיָן לְהֵן וְלַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַסְּיָן לְהֵן יַת גְּוִיָּתְהֵן׃ וּשְׁמַעִית יַת קָל גַּפֵּיהֶן כְּקָל מַיִין סַגִּיאִין כְּקָלָא מִן קֳדָם שַׁדַּי בִּמְהָכְהֵן קָל מִלּוּלֵיהֵן כַּד מוֹדָן וּמְבָרְכִין יַת רִבּוֹנְהוֹן קַיָּמָא מֶלֶךְ עָלְמַיָּא כְּקָל מַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי מְרוֹמָא בְּמִקָּמְהֵן מְשַׁתְּקָן גַּפֵּיהֶן מִן קֳדָם דִּבּוּרָא׃ וּבִזְמַן דַּהֲוֵי רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי לְאַשְׁמָעָא דִּבּוּרָא לְעַבְדוֹהִי נְבִיֵּי יִשְׂרָאֵל הֲוֵי קָלָא וּמִשְׁתְּמַע מֵעִלָּוֵי רְקִיעָא מִבֵּין כְּרוּבַיָּא מִתְּחוֹת רְקִיעָא דִּי עַל רֵישֵׁיהוֹן בְּמִקָּמְהֵן מְשַׁתְּקָן גַּפֵּיהֶן מִן קֳדָם דִּבּוּרָא׃ וּמֵעִלָּוֵי רְקִיעָא דִּי עַל רֵישֵׁיהוֹן כְּחֵיזוּ אֶבֶן טָבָא דְּמוּת כּוּרְסְיָא וְעַל דְּמוּת כּוּרְסְיָא דְּמוּת כְּחֵיזוּ אֱנָשָׁא עִלּוֹהִי מִלְעֵלָּא׃ וַחֲזֵית כְּעֵין חַשְׁמַלָּא כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא מִגָּיו לַהּ סְחוֹר סְחוֹר חֵיזוּ יְקָר דְּלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּלְעֵלָּא חֵזוּ יְקָר דְּלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּלְרַע חֲזֵיתִי כְּחֵיזוּ אֶשְׁתָּא וְזֵיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ כְּחֵיזוּ קַשְׁתָּא דַּהֲוֵי בַּעֲנָנָא בְּיוֹמָא דְּמִטְרָא כֵּן חֵיזוּ זֵיהוֹרָא סְחוֹר סְחוֹר הוּא חֵזוּ דְּמוּת יְקָרָא דַּיְיָ וַחֲזֵית וְאִשְׁתַּטַּחִית עַל אַפַּי וּשְׁמַעִית קָל דְּמִתְמַלֵּיל׃ ואמר

ו׳ פסוקי׳ שם שמה וסימ׳ נמסר בריש סדר ראה: כקול י׳ בקריא׳ וסימ׳ ואשמע את קול כנפיהם ג׳ בפסוק׳ וקול כנפי הכרבים משיקות׳ והנה כבוד אלהי ישראל׳ כקול מרכבות על ראשי ההרים ב׳ בפסוק׳ והצב גלתה העלתה׳ וגוית וכתרשיש ופניו כמראה׳ כי כקול הסירים תחת הסיר: כעין ט׳ וסימ׳ והמן כזרע גד׳

וגביהן, וגב יש להם: וגובה להם ויראה להם, מאויימים הם לרואה אותם ויש פותרין יראה להם במורא עומדים: וגבותם, אילוי"ל צ'ילים בלע"ז: מלאות עינים סביב, לראות לכל רוח שהרי לא יסבו בלכתם: מעל הארץ, מעל רצפת הרקיע וכן תרגם יונתן מלרע לרום שמיא כלומר בהנשאם מלמטה למעלה: הרוח, הרצון של הקב"ה: שמה הרוח ללכת, אין צריך לומר להם לכל זה לכו שרוחו של הקב"ה בחיות ורוח החיה באופנים: בלכתם, החיות: ילכו, האופנים: הקרח הנורא, ת"י גליד חסין גלאצ"ה פירט בלע"ז: ישרות, מכוונו׳: כקול מים רבים, ימ׳ קול נמוך ת"ל כקול שדי כקול השפורים כ׳ בכתובים קול יי׳ בכח קול יי׳ שובר ארזים: קול המולה, כקול מחנה קל מלוליהון ד׳ מודן ומברכן קדם רבוניהון כקל משריית מלאכי מרום: בעמדם תרפינה כנפיהם, מלשמוע קול ויונתן תרגם במקמהון משתקן גפיהון מן קדם דבור׳ דבורו של מקום היוצא ממעל לראשו להשמי׳ לנביאי׳ שליחותו כמו שמסיים והולך ויהי קול וגו׳, ומדרש אגדה בעמדם מלקלס בשביל ישראל שיקלסו תחלה: ויהי קול מעל לרקיע, תרגם יונתן ובזמן דהוה רעוא קדמוהי לאשמעא דבורא לנבוהי נבייא הוה קלא משתמע מעילוי רקיעא דעל רישיהון: תרפינה כנפיה׳, מאימ׳ הדבור: וארא כעין חשמל, לא נתן רשו׳ להתבונן במקרא זה: בית לה, מלפנים לה כמראה אש: ואפל על פני, ואשתטחית: ואשמע קול מדבר, ומה דבר ויאמר אלי בן אדם וגו׳ בן אדם קורא ליחזקאל מתוך שראה המרכבה הולכין עלייה ומשתמש בה כמלאכי׳ לומ׳ אין כאן ילוד אשה אלא זה בן הטעים מ"ן אחד לר׳ והנראה ולי נראה שלא קראו בן אדם אלא בשביל שלא תהא דעתו רחבה עליו מתוך שהיה גם לבו במראה המרכבה ובמלאכות עליונים: את

ונביהן, מלת ונביהן נפרדת בטעם ופירושה כמו שפי׳ במלת ופניהם שהיתה דבקה עם הבאה אחריה אמר וגביהן כמו שהיו בגב כל אופן אלא שגבה היה להם עד שמרוב גבהם היתה יראה להם כי הדב׳ שיהיה מופלג בכמותו יקרא נפלא ונורא וכן מעם מרא אל ארץ נוראה או באיכותו כמו הקרח הנורא וגבותם כמו ונביהן אלא שזה מקובץ כ׳ בלשון זכרים וזה בלשון נקבות ומפני כפלו שנה המלה: ובלכת, ת"י ובמיזל ברייתא אזלי׳ וגו׳: על אשר יהיה שם הרוח, הרצון כמו שפירשנו והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת כ"ל רוח האופנים: ללכת, בסגול באתנחתא וכן ויסוב שמואל ללכת: ודמות, הנורא, פירוש נורא בלבנותו ובזהרו: ותחת, לאיש, לכל אחד ואחד: ואשמע כקול שדי, פירוש חזק ותקיף וכן כשוד משדי יבא והיה שדי בבריך או פי׳ על האל יתברך שנקרא שדי וכן אמר במראה השלישית כקול אל שדי בדברו ורוצה לומר בדברו כשדבר באל סיני שנאמר בו קול גדול ושם א׳ אמר נשמע עד החצר החיצונה שהוא נגלו׳ הבית וכן בהר סיני אף על פי שהיה הקול גדול לא נשמע חוץ למחנה ישראל וכן כל קול נבואה אינו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול: קול המולה, פי׳ כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה נשמעת ממדברים רבים כקול מחנה: ויהי קול מעל לרקיע, תרגם יונתן הפסוק כן ובזמן דהוי רעוא וגו׳: וממעל, דמות כמראה אדם לא תרגמו יונתן: וארא, בית לה, מבפני׳ לה ותרגם יונתן הפסוק כן וחזית כעין חשמלא כחיזו אשת׳ וגו׳ כבעמוד ובנוסחא אחרת מצאתי דלא אפשר לאסתכלא ביה ולרע: כמראה הקשת, ואפול על פני, וארא כל המראה הנזכרת מראשה ועד סופה: ואפול על פני, שהשתומם לבי על המראה: ואשמע קול מדבר, ובעודי נופל על פני שמעתי קול שמדב׳ אלי זה היה מלאך שדבר עמו ואמרו רבותינו ז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותה יחזקאל עד שאמרו כי ק׳ קטנה שבנשיהם גדולה היא כ׳ כיחזקאל בן בוזי ואמרו כי פני שור ראו כנגד מחניהם לפיכך עשו צורת עגל ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה דגלי׳ בדגל יהודה פני אריה דכתי׳ גור אריה יהודה ובדגל ראובן פני אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה ולהם צורת אדם ובדגל אפרים פני שור שנאמר עליו בכור שורו הדר לו ובדגל דן פני נשר שנאמר יהיה דן נחש עלי דרך ונאמר אפעה ושרף מעופף: ויאמר

וארא והנה רוח סערה׳ ורגליה׳ רגל ישרה׳ מראה האפנים ומעשיהם כעין׳ ודמות על ראשי החיה רקיע׳ וארא כעין חשמל כמראה אש׳ כעין החשמלה׳ כעין אבן תרשיש׳ כעין נחשת קלל וקול דבריו דדניאל: סימן קדמא חשמל׳ תנינא החשמל׳ תליתא החשמלה: מדבר ח׳ בקריא׳ וסי׳ יש לאל ידי לעשות עמכם׳ ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו׳ ויכל משה מדבר אתם ויתן על׳ ועתה דעי וראי מה תעשי׳ ותבא כי רוח כאשר דבר אלי׳ ואשמע מדבר אלי׳ אהבת רע מטוב׳ נצור לשונך מרע׃

רדק

ויאמר אלי בן אדם· פירשו המפרשים כי לפיכך קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת והנכון בעיני לפי שראה פני אדם במרכבה הודיעו כי ישר וטוב הוא בעיניו והוא בן אדם לא בן חיה ולא בן שור ולא בן נשר על הדרך שפירשנו לפיכך תרגם יונתן בר אדם לא בר אנשא ואע״פ שתרגם פני אדם אנשא לענין הדמיון אמר זה: אותך, כמו אתך בדגש: ותבא בי רוח כאשר דבר אלי, בשעה שדבר אלי באה בי רוח מחזקת אותי והעמידתני על רגלי: מדבר, מבנין התפעל ונשפטו מתדבר: ויאמר, אל בני ישראל, אותם שהיו בבבל שגלו בגלות יהויכין ויתכן גם כן לאותם שהיו בירושלם על ידי כתב כי הוא היה בבבל ואחר שאמר למטה לך בא אל הגולה פירשה כי לאותם שבבבל שלחו: אל גוים המורדים, אף על פי שהיו גוי אחד מפני שהיו חלוקים במעשיהם הרעים אלה עובדים לעבודה זרה של בני עמון ואלה של מואב או גוי אחר או אמ׳ גוי׳ לחלוק השבטים והמשפחות וכן עמים הר יקראו אחריך בניין בעממיך: והבני׳ קשי פני׳ פי׳ חציפי אפין וכן גוי עז פנים מי שאין לו בשת פניו עזים וקשים והפכו מי שיש לו בשת רכו פניו ויתאדמו כשיוכיחנו אדם: כה אמר יי׳, כלומ׳ תאמר להם הנבואה בשמי: והמה אם ישמעו ואם יחדלו, אף על פי שאתה מסופק בהם אם ישמעו ואם יחדלו מלשמוע אף על פי כן אמור להם כי בית מרי המה וים ספק בתשובתם אף על פי כן אמור להם כדי שידעו כי נביא היה בתוכם ומוכיח אם ישמעו אליו ויונתן תרגם ואם יחדלו ואם יתמנעון מלמחטי: ואתה, כי סרבים, ממאנים וממרים תרגם ויונתן וסריב ותרגם ממריא סרבנין וכן בית מרי עם סרבן והוא תואר בשקל חדשים נכנים: וסלונים, קוצים וכן סלון ממאיר, קוץ, כמו קוצים וכבינים הם אתך אף על פי כן אל תירא מהם: אותך, כמו אתך: ואל עקרבים, כמו ועם עקרבים והם קוצים קשים ויונתן תרגם ובנו עממיא דעובדיהון דמין לעקרבים פירוש כמו נחש שרף ועקרב: ודברת, כי מרי המה, פירוש בית מרי המה כמו ואני תפלה שפי׳ איש תפלה: ואתה, אל תהי מרי כבית המרי, הרלתו׳ תואר וכא בסגול בטרח כמו בהפסק כי כן מנהג הטרח במקומות: פצה פיך, וכן פציתי פי ואכלתי המגלה במראה הנבואה והוא משל ללמד דברי הנבואה ולזכרם ויות ארכין נפשך וקבל ית דאנא יהיב לך: וראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר, זכר היד זכר ונקבה וכרוב היא לשון נקבה וכן בלשון זכר יכתוב ידו ליי׳: ויפרש, והיא כתובה פנים ואחור, פנים יקרא הצד שכותבין בו שהוא נגד פני האדם ואשר תחתיו יקרא אחור: וכתוב אליה, כמו עליה: קינים והגה והי, כולם לשון נהי ומספד ואלה הקינים הין על ישראל: ויאמר אלי את אשר תמצא אכל, פי׳ אשר תמצא בידי מה שאני נותן לך אכול: ואפתח את פי, הכל דרך משל כמו שכתבנו ותרגם יונתן ואדכינית ית נפשי ואחכמני מה דכתיב במגלתא הדא: ויאמר אלי, בטנך תאכל, דרך משל שלא יקיא מתוך פיו אלא יאכיל בטנו ותרגם יונתן נפשך תסבע: את המגלה, פי׳ מן וכן הם יצאו את העיר כמו מן העיר: ואוכלה, אכלתי את המגילה ותהי בפי כדבש למתוק והאכלתי את בטני שלא הקאתיה: למתוק, כמו מתוק והלמ״ד יתירה על העצם ויספיק זולתה וכן לאמות חמם והדומים להם שכתבנו בספר מכלל רוצה לומר שקבלה ולמדה ברצון טוב ובלב טוב: ויאמר

מרי ד׳ וסי׳ לבני מרי ותכל תלונות מעלי׳ כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים׳ אל תהי מרי כבית המרי פצה חיך׳ ואמרת אל מרי אל בית ישראל: אכול ה׳ מל׳ וסימ׳ ואשימה לפניך פת לחם׳ ויאמר לו קום אכול׳ בן אדם את אשר תמצא אכול ב׳ בו׳ אכול ושתה יאמר לך:

ב

א ויאמר אלי בן־אדם עמד על־רגליך ואדבר אתך: ותבא בי רוח כאשר דבר אלי ותעמדני על־רגלי ואשמע את מדבר אלי: ויאמר אלי בן־אדם שולח אני אותך אל־בני ישראל אל־גוים המורדים אשר מרדו־בי המה ואבותם פשעו בי עד־עצם היום הזה: והבנים קשי פנים וחזקי־לב אני שולח אותך אליהם ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה: ה והמה אם־ישמעו ואם־יחדלו כי בית מרי המה וידעו כי נביא היה בתוכם: ואתה בן־אדם אל־תירא מהם ומדבריהם אל־תירא כי סרבים וסלונים אותך ואל־עקרבים אתה יושב מדבריהם אל־תירא ומפניהם אל־תחת כי בית מרי המה: ודברת את־דברי אליהם אם־ישמעו ואם־יחדלו כי מרי המה: ואתה בן־אדם שמע את אשר־אני מדבר אליך אל־תהי־מרי כבית המרי פצה פיך ואכל את אשר־אני נתן אליך: ואראה והנה־יד שלוחה אלי והנה־בו מגלת־ספר: ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קנים והגה והי:

ג

א ויאמר אלי בן־אדם את אשר־תמצא אכול אכול את־המגלה הזאת ולך דבר אל־בית ישראל: ואפתח את־פי ויאכלני את המגלה הזאת: ויאמר אלי בן־אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגלה הזאת אשר אני נתן אליך ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק:

תרגום

ואמר לי בר אדם קום על רגלך ואמליל עמך: ועלת בי רוחא כד מליל עמי ואקמתני על רגלי ושמעית ית דמתמליל עמי: ואמר לי בר אדם שלח אנא יתך לות בני ישראל לות עממיא סרבניא דסריבו על מימרי אנון ואבהתהון מרדו במימרי עד כרן יומא הדין: ומתקרן בניא אנון חציפי אפיא ותקיפי לבא אנא שלח יתך לותהון ותימר להון כדנן אמר יי׳ אלהים: ואנון אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמחטי ארי עם סרבן אנון וידעון די נביא הוה ביניהון: ואת בר אדם לא תדחל מנהון ומפתגמיהון לא תדחל ארי מסרבין ומקשן לקבלך ובנו עמא דעובדיהון דמן לעקרבין את יתיב ומפתגמיהון לא תדחל ומן קדמיהון לא תתבר ארי עם סרבן אנון: ותתנבי ית פתגמי נבואתי להון אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמחטי ארי עם סרבן אנון: ואת בר אדם קבל ית די אנא ממליל עמך לא תהי סרבן בעמא סרבנא ארכין נפשך וקבל ית די אנא יהיב לך: וחזית והא דמות יד מתושטא לצד לותי והא ביה מגלת ספרא: ופרס יתה קדמי והא כתיבא מאפהא ומאחורהא מה דהוה מן שרויא ומה דעתיד למהוי בסופא וכתיב בה דאם יעברון בית ישראל על אוריתא ישלטון בהון עממיא ואם יעברון ית אוריתא יסוף מנהון אליא ודונא ותינחתא: ואמר לי בר אדם ית דמתיהיב לך קבל קבל מא דכתיב במגלתא הדא ואזיל ואתנבי על בית ישראל: וארכינית ית נפשי ואחכמני מה דכתיב במגלתא הדא: ואמר לי בר אדם נפשך תסבע ומעך תמלי אם תקבל מה דכתיב במגלתא הדא די אנא יהיב לך וקבלתהא והוו פתגמהא בפומי כדבש חלי: ואמר

רשי

את מדבר אלי, את המתדבר עמי וכבוד הוא לכתוב מדבר כלפי מעלה שהוא מדבר כשמע כאדם המדבר לחבירו פונה אליו פנים אל פנים והאומר מדבר משמעו שהשכינה כדבר בפני עצמו בכבודו ושלוחיו ישמעו פורפאליץ בלע״ז: אל גוים המורדים, שני שבטים קרויין שני גוים: והבנים, לפי שאמר אבותם פשעו בי ואלו בניהם קשי פנים: והמה, שמא ישמעו שמא יחדלו מלשמוע כי ידעתי כי בית מרי הם אנשי קנתורין של... שאני חפץ שידעו לעת פורענות כי נביא היה בתוכם שהוכיחם ולא שמעו: סרבים, לשון מרדות כלומר סרבנים ולומר פתר אותו לשון קוצים ועסרים שמות להם: סלונים, לשון קוצים וכן סלון ממאיר וקוץ מכאיב: ואל עקרבים אתה יושב, טעם אשר את׳ מוכיח ילאוך ויקניטוך כאילו אתה יושב על עקרבים ועוקצין אותך מכל צ׳ דלדיך עקרבים אנגליצטיי״ם בל׳ לא עקרבים ממש וכן ת׳ ובנו עמא דעובדיהון דמן לעקרבין את יתיב: אל תהי מרי, מלילך בשליחותי: פצה, פתח וכן פצו עלינו פיה: פצה פיך ואכול, משל הוא הטה אזנך ושמע ויערב לך כאילו אתה אוכל מאכל ל׳ לרעבון: את אשר אני נותן אליך, מה היא הכתובה היא מגלת הספר: והנה וגו׳, יש לדברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה כמו השמש יצא על הארץ וזרחה לכם יראי שמי שמש וגו׳ אל המחנה האחת והכהו: פנים ואחור, מה דהוה מן שרויא ומה דעתיד למהוי בסופא: קיני׳, פורענותם של צדיקים בעולם הזה: והגה, מתן שכרן שירננו עליו לעתיד לבא: והי׳, נהי של רשעים לעולם הבא: ואוכלה ותהי בפי וגו׳, וקבילתהא והוו פתגמהא בפומי כדבש חלי: עמוק

ויאמר אלי, ודברת בדברי, בלשון אשר אני מדבר לך כן תדבר אליהם כי אינם לעוזות שלא יבינו לשונך: כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון, כפל ענין במלות שונות אמר גם הם אינם מדברים לשון אחרת שלא תבין אתה את דבריהם כי בני לשון אחת אתה עמהם הם יבינוך ואתה תבינם: לא על עמים רבים, ר"ל רבי המרחק שהם מארץ רחוקה מאד שלא שמעת מעולם לשונם: אם לא אליהם, אם לא לשון שבועה וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו אם לא כאשר דמיתי כן היתה כאלם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה כאילו אמר באמת אם אליהם שלחתיך הם ישמעו אליך אף על פי שלא יבינו לשונך ולא תבין לשונם הם יבקשו מי שיפרש להם נבואותך

רשי

עמקי שפה, שיהא להם לשון עמוק שאינך מכיר בו: אל בית ישראל, כי אל בית ישרא' אני שולחך אשר לשונם כלשונך: אם לא אליהם שלחתיך וגו', לשון שבועה הוא אם אליהם שלחתיך חי אני אם לא המה ישמעו אליך ומקרא מסורס הוא: כשמיר, מין תולעת הוא שמראין אותו על האבן והיא נבקעת כנגדו הנה"מ לא שמיר לשון סלע חזק ובתרגו' ירושלמי הוא תרגום של צור וכן תרגום מצור החלמיש שמיר טינרא ויש משמ' שמיר הברזל החזק כי כמו שנקרא הצור החזק שמיר כמו כן נקרא הברזל שמיר בשביל חזקו: כה אמר יי' אלהים, הנבואה הזאת לאומרה להם: אם ישמעו, או ישמעו או יחדלו אתה אמור אותה להם: ותשאני רוח, לאחר שנגמר דבריו צוה אל הרוח לשאתו אל המקום אשר בני הגולה שם: משיקות, לשון נשיקה מקישות זו אל זו ושיר נשמע בהקשתן כמו שאמו' למעלה ואשמע את קול כנפיהם: ואלך מר, שהיה קשה בעיני לקנתר את בני עמי: ויד יי' עלי חזקה, אכפו וכחו להוליכני על כרחי: תל אביב, לתל אביב שם מקום: משמים, משתוממים אדם משותק מלדבר:

עמקי ג' וסימ' את עם נועז' כי לא אל עם עמקי שפה' ודבתריה לא אל עמים' וא' בעמקי שאול קראיה: חזקים ג' וסימ' וילכו בני דן לדרכם' הנה נתתי את פניך חזקים לעמת' חזקים כראי מוצק: לא תירא ח' וסימ' לא תירא מהם זכור תזכור את' וראית סוס ורכב עם רב ממך' ויי' הוא ההולך לפניך הוא

וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם לֶךְ־בֹּא אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדִבַּרְתָּ בִדְבָרַי אֲלֵיהֶם: ה כִּי לֹא אֶל־עַם עִמְקֵי שָׂפָה וְכִבְדֵי לָשׁוֹן אַתָּה שָׁלוּחַ אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל: לֹא ׀ אֶל־עַמִּים רַבִּים עִמְקֵי שָׂפָה וְכִבְדֵי לָשׁוֹן אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע ד דִּבְרֵיהֶם אִם־לֹא אֲלֵיהֶם שְׁלַחְתִּיךָ הֵמָּה יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ: וּבֵית יִשְׂרָאֵל לֹא יֹאבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלֶיךָ כִּי־אֵינָם אֹבִים לִשְׁמֹעַ אֵלָי כִּי כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חִזְקֵי־מֵצַח וּקְשֵׁי־לֵב הֵמָּה: הִנֵּה נָתַתִּי אֶת־פָּנֶיךָ חֲזָקִים לְעֻמַּת פְּנֵיהֶם וְאֶת־מִצְחֲךָ חָזָק לְעֻמַּת מִצְחָם: כְּשָׁמִיר חָזָק מִצֹּר נָתַתִּי מִצְחֶךָ לֹא־תִירָא אוֹתָם וְלֹא־תֵחַת מִפְּנֵיהֶם כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה:

וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם אֶת־כָּל־דְּבָרַי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ קַח בִּלְבָבְךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְׁמָע: וְלֵךְ בֹּא אֶל־הַגּוֹלָה אֶל־בְּנֵי עַמֶּךָ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: וְקוֹל ׀ כַּנְפֵי הַחַיּוֹת מַשִּׁיקוֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ וְקוֹל הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וְקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל: וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתִּקָּחֵנִי וָאֵלֵךְ מַר בַּחֲמַת רוּחִי וְיַד־יְהוָה עָלַי חָזָקָה: טו וָאָבוֹא אֶל־הַגּוֹלָה תֵּל אָבִיב הַיֹּשְׁבִים אֶל־נְהַר־כְּבָר וָאֵשֵׁר הֵמָּה יוֹשְׁבִים שָׁם וָאֵשֵׁב שָׁם שִׁבְעַת יָמִים מַשְׁמִים בְּתוֹכָם:

וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם אֱתָא אֱזֵיל לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתְנַבֵּי בְּפִתְגָּמֵי נ נְבוּאָתִי לְהוֹן: אֲרֵי לָא לְוַת עַם עַמִּיקֵי מַמְלַל וְיַקִּירֵי לִישָׁן אַתְּ שְׁלִיחַ לְאִתְנַבָּאָה אֱלָהֵן לְוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל: לָא לְוַת עַמְמַיָּא סַגִּיאִין תַּקִּיפֵי מַמְלַל וְיַקִּירֵי לִישָׁן דְּלָא תִשְׁמַע פִּתְגָּמֵיהוֹן אִלּוּ לְוָתְהוֹן שְׁלַחְתָּךְ אִנּוּן יְקַבְּלוּן מִנָּךְ: וּבֵית יִשְׂרָאֵל לָא יֵיבוֹן לְקַבָּלָא מִנָּךְ אֲרֵי לֵית אִנּוּן צָבָן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי אֲרֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲצִיפֵי אַפִּין וְתַקִּיפֵי לִבָּא אִנּוּן: הָא יַהֲבֵית יַת אַפָּךְ תַּקִּיף כְּקֳבֵיל בֵּית אַפֵּיהוֹן וְיַת בֵּית עֵינָךְ חֲסִין כְּקֳבֵיל בֵּית עֵינֵיהוֹן: כְּמָא דְשָׁמִירָא תַּקִּיף מִטִּינָרָא כֵּן יַהֲבֵית יַת בֵּית עֵינָךְ חֲסִין כְּקֳבֵיל בֵּית אַפֵּיהוֹן לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן וְלָא תִתְּבַר מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי עַם סָרְבָן אִנּוּן: וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם יַת כָּל פִּתְגָּמֵי דַּאֲמַלֵּל עִמָּךְ קַבֵּיל בְּלִבָּךְ וּבְאוּדְנָךְ שְׁמַע: וְאֱתָא אֱזֵיל לְוַת בְּנֵי גָלוּתָא לְוַת בְּנֵי עַמָּךְ וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם יְקַבְּלוּן וְאִלְפָּן וְאִם יִתְמַנְעוּן מִלְּמֶחְמֵי: וּנְטַלְתַּנִי רוּחָא וּשְׁמַעִית בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין בְּרִיךְ יְקָרָא דַייָ מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ: וְקָל גַּפֵּי בְרִיָּתָא נָקְשָׁן חַד לְחַד וְקָל גַּלְגַּלַיָּא לְקִבְלֵיהוֹן וְקָל זִיעַ סַגִּי: וְרוּחָא נְטַלְתַּנִי וְנַסְבַתְנִי וַאֲזָלִית בִּמְרִיר בְּתְקוֹף רוּחִי וּנְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי תַּקִּיפָת: וַאֲתֵית לְוַת בְּנֵי גָלוּתָא לְתֵל אָבִיב דְּיָתְבִין עַל נְהַר כְּבָר וּנְחֵית בֵּינֵיהוֹן וְאִנּוּן יָתְבִין תַּמָּן וִיתִיבִית תַּמָּן שִׁבְעָא יוֹמִין שָׁתֵיק בֵּינֵיהוֹן:

ובית ישראל לא יאבו לשמוע אליך, ולמה לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אובים לשמוע אלי לא מפני שמואסים בך אלא מפני שמואסים המה בדברי ובתוכחתי: הנה נתתי את פניך חזקים, שלא תירא מהם ולא תכנע מפניהם: כשמיר חזק מצר, בחולם כמו ותקח צפורה צור הברזל חזק, יקרא שמיר אמר כמו שהברזל חזק מן הצור וחותך אותו כן תשברם אתה, ותכלם: כי בית מרי המה, וידעתי שיעידו כנגדך בהוכיחך אותם: ויאמר, קח בלבבך ובאזניך שמע, הוא כמו הן אתה קצפת ונחטא והדומים לו אחר שתשמע באזניך קח בלבך שלא תשכח מה שׁ שמעת: ולך בא אל הגולה, הוא היה במקום אחד ומקצ' בני הגולה אשר הוא שלוח אליהם במקום אחר גם כן על נהר כבר, הגולה, רוצה לומר בני הגולה או פירושו הכנסת הגולה: ודברת אליהם ואמרת אליהם, כפל ענין במלו' שונו' לחזק הענין רוצה לומר שיאמר להם פעם אחר פעם אולי ישמעו ותרגם יונתן ותתנבי להון ותימר להון: ותשאני רוח, במראה הנבואה כדמה לי שנשאתני רוח ללכת אל הגולה: ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי' ממקומו, כשנשאתני הרוח שמעתי קול אחרי במקו' הנבואה שהייתי שם והקול היה או ברו' כבו' יי' ממקומו ר"ל כשסר ממקומו מעל הכפורת מבין שני הכרובים כי ישראל היו מחסרים כבודו בהיותו ביניהם בסמל הקנאה המקנה וכאילו נתוסף כבודו בסורו מהם ולשון ברכה היא תוספת טובה וכבוד וכן אמר למטה וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו על מפתן הבית והחכם הגדול רבי' משה ז"ל פירש ממקומו כפי מעלתו ועצם חלקו במציאות: וקול כנפי החיות, כמו שאמר למעלה ואשמע את קול כנפיהם ופירוש משיקות שהם נושקות זו לזו כמו שאמר חוברות אשה אל אחותה ויונתן תרגם נקשן חד לחד כלומר דופקות זו בזו כמו וארכובותיה דא לדא נקשן: וקול רעש גדול, והיה הקול רעש גדול ושמיעתו זה הקול פעם אחרת מורה על מהירו' הנסיעה והאופנים משמיעים קול בלכתם וכן קול כנפי החיות כמו שפי' למעלה: ורוח נשאתני, במראה הנבואה היה זה והוא מה שאמר למעלה ותשאני רוח אלא לפי שהפסיק בשמיעת הקול חזר ואמרו רוח נשאתני ובמראה הנבואה היה הנשיאה והלקיחה וכן אמר למטה ורוח נשאתני ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח האלהים וכל מה שכתוב עד אותו הפסוק הכל היה במראה הנבואה ובואו אל הגולה תל אביב וישבתו שם שבעת ימים משמים ומקץ ז' ימים שב אליו הדבר ובאתו אל הבקעה וכן קח לך לבנה שכב על צדך קח לך חטים קח לך חרב חדה הכל היה במראה הנבואה וכן בפנה השמית אני יושב בביתי וכל הענין עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה וגו' ולא הורשה לדבר אליהם ולהוכיח' עד אותו העת כמו שאמר ולדבר אל הגולה וגו': ואלך מר בחמת רוחי, רוצה לומר מר נפש כמו שאמר בחמת רוחי: ויד יי' עלי חזקה, יד הנבואה: ואבא תל אביב, שם מקום כמו תל מלח תל חרשא ואולי הוא אחד מהם: אל נהר כבר, כמו על נהר כבר: ואשר, כתיב ואשב קרי והכתוב רוצה לומר וכאשר ראיתי המה יושבים ואשב שם ויונתן תרגם זה ונחית ביניהון והשני ויתיבית כמשמעו והקרי כמשמעו ואשב ומה שאמר המה יושבים רוצה לומר ואשב כמו שהיו המה יושבים ואשב ענין חזוק ואמר אחר כך ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם תמה ונבהל וי"ת שתיק:

ישמיד' לא תירא מפניהם דירמיה' לא תירא אותם ולא תחת מפניהם דספרא' לא תירא מפחד לילה' לביתה משלג' והיית מוצק לא תירא: וקול כנפי חד מן י' ר"פ מן ג' ג' מלין דנסבין ו' בקריא' וסי' ולכל חית הארץ ולכל ולכל' והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה' וכן תעשה לחמרו וכן וכן' וכל הארץ בוכים וכל וכל' ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי' וקול כנפי החיות וקול וקול' ואיש את אשת רעהו ואיש ואיש' ואל תרא ביום אחיך ואל ואל' ובני אפים ישעי ובני ובני' ושם האיש אלימלך ושם ושם:

והוה

ויהי

ויהי מקצה שבעת ימים ׳ סוף השבעה ימים מבואר הוא: בן אדם צופה ׳ כמו הצופה שמזהיר את העם בבא עליהם האויב: והזהרת אותם ממני ׳ כלו׳ בשמי בדברים ששמעת ממני: באמרי ׳ מדרכו הרשעה ׳ הרשע דרכו רשעה כמו שהטוב דרכו טובה: בעונו ימות ׳ מיתה מופלגת בעולם הזה או הכריתות לעולם הבא וכן פירוש לחיותו כי יש עון עונשו בעולם הזה ויש בעולם הבא ומה שאמר בעונו ימות ואף על פי שלא נזהר לפי שהוא יודע בעצמו שהוא חוטא אף על פי כן אם יזהירנו אפשר שישוב בתשובה: ודמו מידך אבקש ׳ כיון שמניתיך להזהירו כמו שאמר באמרי לרשע כי באמרי לך שתאמר לו בשמי כאילו אני אומר לו והנה אם אתה לא אמרת לו את׳ פשעת בנפשו כי היה שב בהזהרתך לפיכ׳ אבקש דמו מידך ואעניש עליו: ואתה ׳ מבואר הוא: ובשוב צדיק ׳ ונתתי מכשול לפניו ׳ המכשול הוא שימות בחטאו ואדוני אבי ז״ל פירש המכשול שיצליח בכל מעשיו בעולם הזה כי פרי צדקותיו שהיה עתיד לאכול לעולם הבא יאכלנו בעולם הזה וזהו מה שאמר משה רבינו לא יאחר לשונאו כתרגומו ומה שאמר ולא תזכרנה צדקותיו ר׳ רוצה לומר לעולם הבא אבל ל לעולם הזה תזכרנה: צדקתו ׳ כן כתיב על הכלל וקרי צדקותיו על הפרט ויונתן תרגם ונתתי מכשול ואתן תקלת חובי׳ קדמוהי בראה שדעתו כדעת רבותינו ז״ל שפירשו באדם שהיה צדיק ושב מצדקו ועשה עול בסתר אמר ה הקדוש ברוך הו׳ אני אתן מכשול לפניו כלומר אני ממציא לידו ח חטא גלוי לכל כדי שידע הכל כי הוא רשע: ואתה ׳ כי הזהרתו צדיק ׳ הכנוי קודם הידיעה וכן וישבו את טעמו ותהמתו חיתו לחם והדומי׳ להם: צדיק ׳ מי שהי׳ כבר צדיק: לבלתי חטא ׳ צדיק שלא ישוב מצדקו: חיו יחיה ׳ בו״ו במקום ה״א למ״ד הפעל: נזהר ׳ בקמץ והוא כפעל עומד: ותהי עלי שם ׳ בתל אביב וצוהו לצאת אל הבקעה ונראהו שם הכבוד כמו שהראהו על נהר כבר כי הבקעה מקום טהור יותר מתל אביב שהיו נ יושבי׳ שם בני אדם ושנה לו פעם אחר פעם להשכילו ההשגחה נ וההנהגה ועוד כי באות׳ הבקעה שבה נגנתה בבל החל והראהו שם השגחתו בבראים שבלל שם שפתם ובטל שם מחשבת׳ ובאמרו ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר לא הוצרך לפרש ולפרוט דברי המרכבה: ואקום ׳ מבואר הוא: ותבא בי ׳ מתחילה צוהו להיותו בתוכה שותק להודיע כי שתיקתו כדבורו כי בית מרי המה ואחר כך צוהו להיות כסגר בתוך ביתו ולא יבא בתוכם כדי שלא יוכיחם עד כלותו לדבר עמו כל הנבואות עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה: ואתה ׳ הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם ׳ כאילו אסרוהו בעבותי׳ שלא יוכל לצאת מביתו ללכת בתוכם: ולשונך ׳ כאילו דבוקה לשונך אל חכך ותהיה נאלם כלומר שלא תדבר אליהם ולא תוכיחם: ובדברי אותך ׳ בכלותי לדבר אתך אפתח את פיך כלומ׳ אתן לך רשות לדבר להם: השומע ישמע והחדל יחדל ׳ וכלותו לדבר עמו היה כשאמר ויעל מעלי ה המראה אשר ראיתי ואא״ז ל פירש זה על מה שאמר בבא אלי הפליט ויד יי׳ היתה אלי בערב לפני בא הפליט ויפתח את פי וגו׳: ואתה בן אדם קח לך לבנה ׳ למה צוה לו לבנה ולא אמר לו שיצור על לוח כל הענין לפי שבונים בלבני׳ הערים או באבנים תהיה הלבנה משל בזה והלבנה נוח לחקק בה יותר מהאבן ויונתן תרגם לבנה אבנא:

ובשוב ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ׳ ובשוב צדיק דבכל התועבות ׳ ובשוב רשע מרשעתו ׳ וחברו ׳ וחד וכשוב דוד מהכות את הפלשתי: חיו ד׳ כתיב ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ואתה כי הזהרתו צדיק ׳ ויראה וישב ׳ חבול ישיב רשע ׳ ושלאחריו כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה: עבותים ג׳ מלאים בקריא׳ וסימ׳ הנה נתנו עליך עבותים ׳ והנה נתתי עליך עבותים ׳ ויתן את צמרתו: ישמע ב׳ קמצין וסימ׳ פן יראה בעיניו ובאזניו ׳ השמע ישמע והחדל:

ויהי מקצה שבעת ימים ○ ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני: באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש: ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו מדרכו הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת: ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות כי לא הזהרתו בחטאתו ימות ולא תזכרן צדקתו אשר עשה ודמו מידך אבקש: ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיו יחיה כי נזהר ואתה את נפשך הצלת:

ותהי עלי שם יד יהוה ויאמר אלי קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך: ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד יהוה עמד ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר ואפל על פני: ותבא בי רוח ותעמדני על רגלי וידבר אתי ויאמר אלי בא הסגר בתוך ביתך: ואתה בן אדם הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם ולא תצא בתוכם: ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח כי בית מרי המה: ובדברי אותך אפתח את פיך ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה השמע ישמע והחדל יחדל כי בית מרי המה:

ד ואתה בן אדם קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר את ירושלם:

והוה מסוף שבעא יומין והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם מליף מניתך לבית ישראל ותקביל ממימרי פתגם ותזהיר יתהון מלמחמי קדמי: כד אמרית לרשיעא ממת תמות ולא אזהרתיה ולא מללתא לאזהרא רשיעא מארחיה דרשעא לקימותיה הוא רשיעא בחוביה ימות ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרתא רשיעא ולא תב מחוביה ומארחיה דרשעא הוא בחוביה ימות ואת ית נפשך שיזבתא: וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר ואתן תקלת חובין קדמוהי הוא ימות ארי לא אזהרתיה בחוביה ימות ולא ידכרן זכותיה דעבד ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרת לצדיקא בדיל דלא למטי צדיקא והוא לא חטי מחי יחי ארי אזדהר ואת ית נפשך שיזבתא: ושרת עלי תמן רוח נבואה מן קדם יי ואמר לי קום פוק לבקעתא ותמן אמלל עמך: וקמית ונפקית לבקעתא והא תמן יקרא דיי שריא כיקרא דחזיתי על נהר כבר ואשתטחית על אפי: ועלת בי רוחא ואקימתני על רגלי ומלל עמי ואמר עול אטמר בגו ביתך: ואת בר אדם הא גזרית פתגמי פומי עלך כאסור גדילן דאסרין בהן ולא תפוק ביניהון: ולישנך ארביק לחכך ותשתוק ולא תהי להון לגבר מוכח ארי עם סרבן אנון: ובמללותי עמך ארכין ית נפשך ותימר להון כדנן אמר יי אלהים דמקבל יקבל אולפן ודי יתמנע יתמנע מלמחטי ארי עם סרבן אנון: ואת בר אדם סב לך אבנא ותתן יתה קדמך ותצור עלה קרתא ית ירושלם:

רשי

צופה נתתיך ׳ למה את׳ שותק הלא כצופה שמעמידי׳ על המגדלים לראו׳ אם יבאו גייסות לעיר יתקע בשופר ל להזהיר את העם ש שיכנסו ויתחזקו כן נתתיך להזהיר׳ להשמ׳ מן הפורענות שלא א אביאנו עליהם: ונתתי מכשול לפניו ׳ כשהוא עושה דבריו בהצנע ומראה עצמו כצדיק אני נותן עבירה מ מפורסמות לפניו כדי לגלו׳ מעשיו וכשאביא רעה עליו אל יהרהרו אחרי: ולא תזכרנה צדקותיו ׳ פרשו רבותינו בתוהא על הראשונות שמתחרט על הצדקות הראשונו׳ שעשה: והנה שם כבוד יי׳ עומד ׳ הקדי׳ על ידו לילך שם מדת ענוה יתירה מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן התלמי׳ ממתין לרב וכאן הרב ממתין ל לתלמיד: הסגר בתוך ביתך ׳ להראות שאינם ראויין לתוכחה: הנה נתנו אליך עבותי׳ הוי אסור בביתך כאילו נאסרת בעבותים וכן תרגם יונתן הא גזרי׳ פתגמי עלך כאיסור גדילין וגו׳: ובדברי אותך ׳ כשאחפוץ לדב׳ אתך לשלחם אליהם: ואמרת אליה׳ כה אמר יי׳ אלהים ׳ את כל דברי שליחותי: השומע ישמע ׳ אין זה מן השליחות אלא רוח ה הקודש אמר לנביא אתה אמור אליהם ש שליחותי והם השומע ישמע והחדל יחדל כי ידעתי כי לא כלם י ישמעו כי בית מרי המה: לבנה ׳ טוילה בלע״ז ויש שהם שהם גדולו׳:

דייק

ונתת

וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מָצוֹר וּבָנִיתָ עָלֶיהָ דָּיֵק וְשָׁפַכְתָּ עָלֶיהָ סֹלְלָה וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מַחֲנוֹת וְשִׂים־עָלֶיהָ כָּרִים סָבִיב׃ וְאַתָּה קַח־לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר וַהֲכִינֹתָה אֶת־פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה בַמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתָּה שְׁכַב עַל־צִדְּךָ הַשְּׂמָאלִי וְשַׂמְתָּ אֶת־עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל עָלָיו מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָם׃ וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ אֶת־שְׁנֵי עֲוֺנָם לְמִסְפַּר יָמִים שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם וְנָשָׂאתָ עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃ וְכִלִּיתָ אֶת־אֵלֶּה וְשָׁכַבְתָּ עַל־צִדְּךָ הַיְמָנִי שֵׁנִית וְנָשָׂאתָ אֶת־עֲוֺן בֵּית־יְהוּדָה אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה נְתַתִּיו לָךְ׃ וְאֶל־מְצוֹר יְרוּשָׁלִַם תָּכִין פָּנֶיךָ וּזְרֹעֲךָ חֲשׂוּפָה וְנִבֵּאתָ עָלֶיהָ׃

וְתִתֵּן עֲלָהּ צִיָר וְתִבְנֵי עֲלָהּ כַּרְקוֹם וְתִצְבּוֹר עֲלָהּ מְלִיתָא וְתַשְׁרֵי עֲלָהּ מַשְׁרְיָן וּמַנֵּי עֲלָהּ אֶפְרוֹרְיָן סְחוֹר סְחוֹר׃ וְאַתְּ סַב לָךְ מַסְרֵית בַּרְזֶל וְתִתֵּן יָתָהּ כּוֹתֶל בַּרְזֶל בֵּינָךְ וּבֵין קַרְתָּא וְתַתְקֵין יָת אַפָּךְ לָהּ וּתְהֵי בְצִירָא וּתְצוּר עֲלָהּ אָת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתְּ שְׁכוּב עַל סִטְרָךְ דִּסְמָלָא וּתְשַׁוֵּי יָת חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי מִנְיַן יוֹמַיָּא דְּתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי תְּקַבֵּל יָת חוֹבֵיהוֹן׃ וַאֲנָא יְהַבִית לָךְ עַל חַד תְּרֵין כְּחוֹבֵיהוֹן לְמִנְיַן יוֹמַיָּא תְּלָת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין וּתְקַבֵּל חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל׃ וּתְשַׁלֵּים יָת אִלֵּין וְתִשְׁכּוּב עַל סִטְרָךְ דִּימִינָא תִּנְיָנוּת וּתְקַבֵּיל יָת חוֹבֵי בֵית יְהוּדָה אַרְבְּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא יְהַבְתִּנּוּן לָךְ׃ וְלִצְיַר יְרוּשְׁלֶם תַּתְקֵין אַפָּךְ וּדְרָעָךְ תַּתְקֵיף וְתִתְנַבֵּי עֲלָהּ׃

ט׳ ג׳ ל׳ כתי׳ כן מ״ל זוד פלונתא דכן אסר ל׳ ב׳ ל׳ ל׳ יימני ק׳ ה׳ ג׳ ל׳ ב׳ חס׳ ג׳

ישי״ם ט׳ וסימ׳ בסדר בשלח: מחבת ג׳ וסי׳ על מחבת בשמן תעשה׳ וכל נעשה במרחשת׳ מחבת ברזל ונתת אתה: ואני נתתי לך ב׳ וסימ׳ ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך׳ ואני נתתי לך את שני עונם: זרעך ד׳ חס׳ כליש׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וגדעתי את זרע ואת זרע׳ הכל היום יחרוש החורש לזרוע׳ וזרעך חשופה׳ ולא בזרוע גדולה וכעס רב׳ וכל אורית׳ דכוו׳ חס׳ בר״ג כליש׳ בקרי׳ וסי׳ ונאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים׳ במסות באתות ובמופתים ובמלחמה׳ וטרף זרוע אף קדקד: לישנא אחרינא וזרעך ה׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ בסדר עקב:

דייק׳ מנגני״ל בלעז שמשליכין בו אבנים לעיר: סוללה׳ שופך עפר וסוללו ונכבשו במקלות ועושה תל גבוה לעמוד עליו ולראות בתוך העיר ולירות בחצים סוללה באשטיי״ן בלע״ז: ושים עליה כרים׳ תרגם יונתן איפרורין והם כרים שמושיב חיילותיו ויושבים באהלי׳ לרוחות העיר שלא יהא אדם יוצא ובא ופי׳ כרים שרים ממוני׳ על הצבא זה שומר לרוח זו וזה לרוח זו: קיר ברזל׳ דוגמת לחומות העיר המפסקת בין הצבא ובין העיר: אות היא׳ שכך תבא ירושלם במצור: על צדך השמאלי׳ לשכב בצער ויסורין מניין ימים כמניין שנים אשר ה הקשתי רוחי על ש שהכעיסו לפני ותכפר על עונ׳ אחרי אש׳ קשה בעיניך הצער׳ שאני אומר להביא עליהם כתתי לך את שני עונם ונו׳ הקילותי עליך ל לקבל את צער שסבלת אני למנין שני׳ שחטאו לפני הפכתים לך ל למנין ימים׳ לא שני כמו שנים וכן תרגם יונתן ואנא יהבית לך על חד תרין בחוביהו׳: שלש מאות ותשעים יום׳ שנינו בסדר עולם מלמד שחטאו ישראל שלש מאות ותשעי׳ שנה משנכנסו לארץ עד ש שגלו ממנה עשרת ה השבטים ואתה מוצא מהם מפורשי׳ מאתים וארבעי׳ ושלש משמלך ירבע׳ עד שגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים ק״ז שנים והשאר סתומים אלו הש״נ שנים שמצאתי בתשובות רב יוסף ריש מתיבתא שחטאו׳ השבט׳ י׳ מימות יהושע עד שהגלם סנחריב משמרו׳ חשוב בימי השופטי׳ ח׳ שני׳ ביד כושן י״ח ביד עגלו׳ כ׳ ביד סיסרא ז׳ ביד מדי׳ י״ח ביד בני עמון מ׳ ביד פלשתי׳ הרי ק״א מן מיכה עד פטירת(?) האהרן בימי עלי מ׳ הרי קמ״א חשוב לירבע׳ בן נבט כ״ב נדב בני ב׳ בעשא כ״ד אלה בנו ב׳ עמרי י״ב אחאב כ״ב אחזיה בנו ב׳ ויהורם אחיו י״ב ויהוא כ״ח יהואחז י״ז יהואש בנו ט״ז וירבעם בנו מ״א הרי ש״ן שנה ומנחם בן גדי י׳ פקחיה בנו ב׳ ופקח בן רמליהו כ׳ והושע בן אלה ט׳ שנים הרי שצ״א ושנה אחרונה להושע אינה מן המנין לפי שבשנת ט׳ להושע נלכדה שמרון ולא היה חשבון המלכו׳ להושע אלא ח׳ שני׳ הרי ש״צ שני׳ שחטאו מלכי יהודה ואחר גלות סנחריב עד שנאמרה פרשה זו ליחזקאל מפורשים למטה ולא הוצרכתי לפרשם: עון בית יהודה מ׳ יום׳ מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים עד שחרבה ירושלם ארבעי׳ שנה כ״ב של מנשה שכתוב בו ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך עשרים ושתים לאמון וי״א דיהויקים ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיה הרי ארבעים סך כלם ארבע מאות ושלשים ואחר הנבואה הזאת שהן שש שנים הרי שמנה יובלות ושלשים ושש שנה בשמנה יובלות שמונה שבועי שמיטות הרי חמשים ושש שנות שמיטה ושמונה שנות יובל הרי ששים וארבע ובשלשים ושש שנה יש חמש שנות שמטה הרי ס״ט שמיטו׳ ושנת היובל האחרון נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי שבעים שנה מקוד שים של שמיטה שלא שמטום ישר׳ לפיכך גלו שבעים שנה לקיים אז תרצה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב בסוף דברי הימי׳ למלאת דבר יי׳ בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמ׳ שבתה למלאות שבעים שנה: צדך השמאלי׳ לשמרון: צדך הימני׳ ליהודה לפי שיהודה בדרומה של ארץ ישראל כמה שנאמר ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך ואף בספר יהושע תחום מכר שבט יהודה כל מכר הדרומי: ואל מצור ירושלם׳ אשר חקות על הלבינה תשים פניך כשתשכב על צדך השמאלי תהי הלבינה לנגדך וכן בשכבך על הימני: וזרועך׳ תהא חשופה לנגדה כאדם הנלחם הוא תות לפבוכד נצר הנלחם בה חשופה כמו גלויה: כתתי

ונתת׳ ובנית עליה דיק׳ מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה: ושפכת עליה סוללה כתרגומו ותצבר עלה מליתא והוא שסופכים עפר בחפירו׳ שסביב העיר למלאתם ולעשות מן העפר תל גבוה כדי לעלות ממנה אל החומה או להלחם: ושים עליה כרים סביב׳ נגידים ושרי חיילות ואדוני אבי ז״ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרי והדומי׳ לו והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה: ואתה׳ מחבת ברזל׳ מחבת אין לו ענין קבול אלא שהיא פ פשוטה יותר מפרור ושאר כלי ברזל לדמותה לקיר וענין קיר ברזל לשני דברים האחד לחזק הברזל שלב ישראל חזק כברזל והשחרות לשחרות הברזל משל לעונותיהם שהם שחורי׳ וכעורים כמו שדמה אות׳ לאתכי׳ השחורי׳ והם רחוקים מאהלבין והם מ מבדילים בינם לבין אלהים כקיר המבדיל בין בית לבית וענין והכינות את פניך אליה כי פני יי׳ אליהם אם ישובו אליו או ענין הכנת פנים כמו ושמתי את פני באיש ההוא ומה שאמ׳ וצרת עליה אחר שאמר והיתה במצור רוצה לומר וצרת עליה עד רדת חומותיה: אות היא׳ כי כן יצורו האויבים על ירושלם עד בקעם אותה: ואתה שכב׳ עוד צוה שיעשה אות אחר להם: שכב על צדך השמאלי׳ לפי שרוב שכיבת האד׳ היא על צדו השמאלי לפיכך צוה לשכב עליו על עון בית ישראל שהם הרוב וצוה לו שישכב עליו ש״צ יום כי כן היו שני עונם ולפי ז״ל פירש לפי ששמרון היתה לשמאל ארץ יהודה כמו שכתוב ואחותך הגדולה שמרון היושב׳ על שמאלך לפיכך צוה לו לשכב על שמאלו לשאת עון בית ישראל ופירוש תשא את עונם תסבול עונם כי השכיבה על צד אחד זמן רב שלא יהפך לצד אחר הוא קשה מאד והנה זה היה למופת להם כי השנים שלא עבדו האל עבדו הגוים וסבלו עבודתם הקשה וכל השכיבה הזאת ואף על פי שארכו הימים הכל היה במראה הנבואה ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום רוצה לומר שנתן לו ימים במספר כנגד השנים שחטאו יום לשנה ושני עונם היו שלש מאות ותשעים שנה ורובם מצאנו בפירוש כי בימי השעבוד אשר בין שופט לשופט שהיו עושים הרע בעיני יי׳ היו משועבדים לגוים מיהושע ועד שמשון תמצא בחשבון ק״א שנים ובימי מלכי ישראל שעשו הרע בעיני יי׳ והיו בשיעבוד מלכי האומות תמצא בחשבון מירבעם עד הושע מאתים וארבעים ואחת שנה הרי שלש מאות וחמשי׳ ושתים חסרו שלשים ושמנה הוסף בהם עשרי׳ של שמשון שהיו מושלים בהם פלשתים לפי שהיו עושים את הרע בעיני׳ יי׳ כמו שכתוב הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים אף על פי שהושיעם שמשון לא היתה תשועה שלמה לפי שלא היה לבם שלם עם יי׳ חסרו עדין שמונה עשרה שנה אלו שמנה עשר׳ שנה היו בין ימי שמגר שלא נתפרשו שלא היתה תשועתו אלא מעוטה וכן כתיב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות ובין ימים שבין שמשון לעלי שנאמר בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ואז נעשה פסלו של מיכה כמו שפירשנו במקומו ותימה הוא מה שת״י את שני עונם על חד תרין בחוביהון: וכלית את אלה׳ רוצה לומר כי אחר שגלו עשרת השבטים החלו מלכי יהוד׳ לעשות הרע בעיני יי׳ כי בשנת שש לחזקיהו גלו ואחרי מות חזקיהו החלו לעשות הרע בעיני יי׳ ואף על פי שאחז היה רשע לא נגזרה גזרה בחרבן ירושלם עד מנשה שנ׳ עליו אשר עשו האמורי אשר לפניו ויחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר הנני מביא רעה על ירושלם וגו׳ ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה הצלחת והנה מנשה מלך חמשים וחמשה שנה ועמד ברשעו עשרים ושתים שנה ועשה תשובה כדברי בעל הדרש וסמך זה לפסוק ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב עשרים ושתים שנה וזה הדרש רחוק כמו שכתבנו הטעם בספר מלכים ולפי זה הפי׳ נחשב עשרים ושתים למנשה ושמנה עשרה ממלכות יהויקים וצדקיהו וא״ע שמלכו בין שניהם עשרים ושתים לא נחשב הארבעה שנים האחרונות לצדקיהו שהיתה הארץ חרבה רבה ולפי דעתי כי הארבעים שנה נחשבי׳ כולם למנשה כי בעונותיו חרבה הארץ כי לולי כובד עונותיו היה האל סולח לעונות הבאים אחריו ולצדקיהו וליהויקים תלה בחטאות מנשה כמו שאמר ביהויקים אך על פי יי׳ היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאות מנשה ולא אבה יי׳ לסלוח וכן אמר בצדקיהו כי על אף יי׳ היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו וארבעים שנה היה מנשה ברשעתו והיה בתשובה חמש עשרה שנה: הימיני׳ כתוב הימני קרי: ואל מצור ירושלם תכין פניך׳ אמר לו כי בשכבו על הצד יהיו פניו כנגד הלבנה שחקק בה ירושלם והמצור: וזרועך חשופה׳ מגולה כי הרוצה להכות ולהלחם בחזקה חושף זרועו מן הבגד שעליו וכן חשף יי׳ את זרוע קדשו ויונתן תרגם ודרעך תתקיף: ונבאת עליה׳ בעוד שהצור עליה תנבא עליה ותאמר לה דברי מוסר ושתהיה נכבשת אם לא תשוב:

והנה

והנה נתתי · כאילו נתתי לך עבותים שלא תוכל להתהפך מצדך אל צדך עד שתשלים ימי המצור שהם ארבע מאות ושלשים ומלת מצוריך כתיב ביו"ד הרבוי האחד מצור שמרון והאחד מצור ירושלם ואלו הארבע מאות ושלשים שנה שהיו ברשעם בטלו השמטות והיובלות ותמצא בהם שבעים שמטות וכנגדם היו בבבל בגלות שבעים שנה כמו שאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה וכיצד הם ע' שמטות בשלש מאות וחמשים שנה יש חמשים שמטות נשארו לך מן הארבע מאות ושלשים שמנים שנה בחמשים שנה שבע שמטות הרי הם חמשים ושבע שמטות נשארו שלשים שנה שבהם ארבעה שמטות ועוד שתי שנים הרי לך ששים ואחד שמטות ובארב' מאות שנה שמנה יובלים הם ששים ותשעה שמטו' שבטלו והשמטה האחת למלאת שבעים תחשוב שתי שנים שנשארו לנו משלשים וארבע שנים שלא חשבנו לצדקיהו הרי שש שנים ובשביעית גלו ולא הספיק להם לשמוט אפילו אם רצו:

במשקל ד' מל' בליש' וסימ' או ככר כסף תשקול · במשקול עשרים שקל · לו שקול ישקל כעסי · ואשקולה להם את הכסף · אשקול על ידי עשי המלאכה · על גנזי המלך · הד"ן תר"ן בתרא"ן דא"ינון אשקול על ידי עשי המלאכה על גנזי א"ית ד"לא מסר"י יתה"ון:

וְהִנֵּה נָתַתִּי עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וְלֹא־תֵהָפֵךְ מִצִּדְּךָ אֶל־צִדֶּךָ עַד־כַּלּוֹתְךָ יְמֵי מְצוּרֶךָ׃ וְאַתָּה קַח־לְךָ חִטִּין וּשְׂעֹרִים וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְדֹחַן וְכֻסְּמִים וְנָתַתָּה אוֹתָם בִּכְלִי אֶחָד וְעָשִׂיתָ אוֹתָם לְךָ לְלָחֶם מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתָּה ׀ שׁוֹכֵב עַל־צִדְּךָ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם תֹּאכְלֶנּוּ׃ וּמַאֲכָלְךָ אֲשֶׁר תֹּאכְלֶנּוּ בְּמִשְׁקוֹל עֶשְׂרִים שֶׁקֶל לַיּוֹם מֵעֵת עַד־עֵת תֹּאכְלֶנּוּ׃ וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִשְׁתֶּה שִׁשִּׁית הַהִין מֵעֵת עַד־עֵת תִּשְׁתֶּה׃ וְעֻגַת שְׂעֹרִים תֹּאכְלֶנָּה וְהִיא בְּגֶלְלֵי צֵאַת הָאָדָם תְּעֻגֶנָה לְעֵינֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה כָּכָה יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־לַחְמָם טָמֵא בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר אַדִּיחֵם שָׁם׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה נַפְשִׁי לֹא מְטֻמָּאָה וּנְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא־אָכַלְתִּי מִנְּעוּרַי וְעַד־עַתָּה וְלֹא־בָא בְּפִי בְּשַׂר פִּגּוּל׃

טו וַיֹּאמֶר אֵלַי רְאֵה נָתַתִּי לְךָ אֶת־צְפוּעֵי הַבָּקָר תַּחַת גֶּלְלֵי הָאָדָם וְעָשִׂיתָ אֶת־לַחְמְךָ עֲלֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הִנְנִי שֹׁבֵר מַטֵּה־לֶחֶם בִּירוּשָׁלִַם וְאָכְלוּ־לֶחֶם בְּמִשְׁקָל וּבִדְאָגָה וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה וּבְשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ׃ לְמַעַן יַחְסְרוּ לֶחֶם וָמָיִם וְנָשַׁמּוּ אִישׁ וְאָחִיו וְנָמַקּוּ בַּעֲוֹנָם׃

וְהָא גְזֵירַת פִּתְגָּמִי עֲלָךְ כְּאֱסוּר גְּדִילָן וְלָא תִתְהַפֵּיךְ מִסִּטְרָךְ לְסִטְרָךְ עַד אַשְׁלָמוּתָךְ יוֹמֵי צִיָרָךְ׃ וְאַתְּ סַב לָךְ חִטִּין וּסְעוֹרִין וּפוּלָא וּטְלוֹפְחִין וְדוֹחַן וְכוּנָתִין וְתִתֵּן יַתְהוֹן בְּמָנָא חַד וְתַעְבֵּיד יַתְהוֹן לָךְ לְמֵיכַל מִנְיַן יוֹמַיָא דְאַתְּ שָׁכֵיב עַל סִטְרָךְ תְּלָת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין תֵּיכְלִנֵּיהּ׃ וּמֵיכְלָךְ דְּתֵיכְלִנֵּיהּ בְּמַתְקַל עַסְרִין פִּלְּסִין לְיוֹם מֵעִדָּן עַד עִדָּן תֵּיכְלִנֵּיהּ׃ וּמַיָא בִּמְכִילָא תִשְׁתֵּי חַד מִן שִׁתָּא בְּהִינָא מֵעִדָּן עַד עִדָּן תִּשְׁתֵּי׃ וְחַרְרָא דִלְחֵים שְׂעוֹרִין תֵּיכְלִנַּהּ וְהִיא עַל גִּלֵּי מַפְּקַת אֱנָשָׁא תַּחְרְרִנַּהּ לְעֵינֵיהוֹן׃ וַאֲמַר יְיָ כְּדֵין יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מֵיכַלְהוֹן מְסָאַב בֵּינֵי עַמְמַיָא דְאַגְלֵינוּן לְתַמָּן׃ וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא נַפְשִׁי לָא מְסָאֲבָא וּנְבֵילָא וּתְבִירָא לָא אֲכַלִית מִזְּעוּרִי וְעַד כְּעַן וְלָא אֲכַלִית בְּסַר מְרָחָק׃ וַאֲמַר לִי חֲזֵי דִיהַבִית לָךְ יַת גִּלֵּי תוֹרַיָא חֲלַף גִּלֵּי אֱנָשָׁא וְתַעְבֵּיד יַת מֵיכְלָךְ עֲלֵיהוֹן׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם הָא אֲנָא תָבַר סְעִיד מֵיכְלָא בִּירוּשְׁלֶם וְיֵיכְלוּן לַחְמָא בְּמַתְקַל וּבִיצְפָא וּמַיָא בְּצָרוּ וּבְאִשְׁתְּמָמוּ יִשְׁתּוּן׃ בְּדִיל דְּיִחְסַר לְהוֹן מֵיכַל וּמִשְׁתֵּי וְיִצְדּוֹן גְּבַר וַאֲחוּהִי וְיִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן׃

ואת

הם ששים ותשעה שמטו' שבטלו והשמטה האחת למלאת שבעים תחשוב שתי שנים שנשארו לנו משלשים וארבע שנים שלא חשבנו לצדקיהו הרי שש שנים ובשביעית גלו ולא הספיק להם לשמוט אפילו אם רצו: ואתה קח לך חטין · בנ"ון כמו במ"ם וכן ליקץ הימין כמו הימים את קיל הרצין כמו הרצים והדומי' לו צוה לו גם זה לעשות לאות לבני ישראל כי יאכלו במצור אלה המינים מעורבין מפני הרעב שלא יברור אדם חטים לאכלו אלא יאכלם עם המינים הפחותים מעורבים מפני הרעב ופול ועדשים ידוע ולא יעשה אד' מהם לחם אלא בימי הרעב ודוחן הוא שקורין לו בלע"ז מ'ליין וכסמי' בדגש בסמ"ך והוא שקורין בלע"ז ש'ינלא: בכלי אחד · כלומר שתערבם כולם והכל במראה הכבושה: אשר אתה שוכב על צדך · ולא אמר השמאלי כי למספר הימים שזוכר ידוע שעל השמאלי אמר או אמר על צדך סתם לכלול שניהם וזכר מספר הימים של השמאלי והוא הדין לימיני גם כן ארבעים יום צוה שיאכלנו כי גם כן היו בני יהודה במצור וברעב: ומאכלך · במשקול · בחולם בשקל מזמור זה אות לבני ישראל כי במשקל יאכלו לחמם מפני הרעב ולא יאכלו פעמים ביום לא פעם אחת בין היום והלילה מעת לעת מחסרון הלחם: ומים במשורה תשתה · אמרו רבותינו ז"ל כי משורה מדה קטנה אחד משלשים בלוג ומה שאמר ששית ההין לא אמר שהמשורה ששית ההין אלא שלא ישתה מעת לעת אלא ששית ההין ומאותו ששית ישתה במשורה מעט מעט שלא ישבע מהמים באחת מן הפעמי' אלא מעט מעט ישתה אות לבני ישראל שלא יהיה להם מים ומה שישתו מהם יהיו מעט במדה מחסרון מים בירושלם כל ימי המצור שהיה משנת תשע לצדקיהו עד שנת אחד עשר: ועוגת שעורים תאכלנה: חסר כף הדמיון כמו לב שמח ייטב גהה ותולתה רוצה לומר וכעוגת שעורים כך תאכלנה כאילו היתה עוגת שעורים לבדם בלא ערוב כי המעורב מכל אלו המינים קשה לאוכלה ולא אמר כעוגת חטים כי זה רחוק שיאכל בתאבון העוגה המעורב כעוגת חטים לבדם: והיא בגללי צאת האדם · מלת והיא מורה על פירושנו כי עוגת שעורים היא דמיון כי אילו היה אומר עוגת שעורים על העוגה המעורבת וסמכה לשעורים לומר שרובה שעורים היה אומר ובגללי צאת האדם לא היה אומר והיא אלא אמר והיא שב אל העוגה המעורבת גם לפירוש שפי' עוגת שעורים שתהא עריבתה כעריבת עוגת שעורים שאינה נאה לא היה לו לומר תאכלנה ולא תעשנה: תעוגנה לעיניהם · תעוגנה הנו"ן נוספת וי"א כי הנו"ן והה"א לפעלה והיתה הנו"ן ראויה להדגש פי' אתה בעצמך תעוג אותה וכן תרגם יונתן תחררינה רוצה לומר תאפנה על הגחלים כי לפיכ' נקראת העוגה חררה וענין תעוגנה תעשה החררה והמעשה לעוגה היא אפייתה ואמר לו שיאפה אותה בגללי צואת האדם ונקראת הצואה היבשה גלל לפי שהיא מתגלגלת ואמר לו שידליק גללי צואת האדם ויאפה בהם העוגה והוא לדבר טמא ומאוס והיא אות לבני ישראל שיאכלו לחמם טמא בגוים ובזיון לעיניהם לעיני בני ישראל כדי שיראו כי אות היא להם: ויאמר יי' · את לחמם טמא · כי בגלותם בין הגוים לא יוכלו לשמור מאכלם מטומאה ולא יוכלו לאכול בנקיות: ואומר · הנה נפשי לא מטמאה · לא נפשי ולא גופי אינם מטומאים לא נפשי ממחשבה רעה ולא גופי ממאכל טמא וזהו שאמר נבלה וטרפה לא אכלתי כי הכהנים מוזהרים על הנבלה ועל הטרפה יותר מישראל מפני הטומאה וכן כתיב כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים לטמאה בה: מנעורי · אפילו מנעורי נזהרתי מטומאה וכן ולא בא בפי בשר פגול שהכהנים מוזהרים עליו ואיך תאמר לי שאעשה לחמי בדבר טמא ומאוס ורז"ל פירשו הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומא' בלילה ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי מבשר כוס כוס מעולם פי' בהמה מסוכנת שאומרים עליה שחוט שחוט כלומר ממהרים לשחטה שלא תמות כוס כמו נכוס תרגום שחוט כי אם רוצה לומר נבלה וטרפה ממש מאי רבותיה דיחזקאל: ולא בא בפי בשר פגול · שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם משום דרבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה: ויאמר אלי · צפועי · כתיב בוי"ו וקרי צפיעי ביו"ד ואותיות אהו"י מתחלפות וצפיעי הבקר פירוש גללי הבקר וצפועי כמו צואות ענין יציאה היא וכן הצאצאים והצפיעות וצואת הבקר אינה מאוסה כצואת האדם: ויאמר · מטה לחם · משען כמו שהמטה משען האדם החלוש וכן אמר בתורה בקללות בשברי לכם מטה לחם עתה פירש מה שאמר לו שיאכל לחמו במשקל וישתה מימיו במשורה כי אות היא לבני ישראל: ובדאגה · שידאגו ויפחדו באכלם שיחסרו לחם ומים: ובשממון · בתמהון לבב: למען · עתה פירש הדאגה לפי שיחסרו לחם ומים: ונשמו איש ואחיו · כלומר איש את אחיו שלא יהיה לאחד יתרון על חברו: ונמקו · ימק לבבם מרוב צרות וכל זה בעונ' שיכירו כי הם גרמו להם זה כי עונם גרם כל זה:

ואתה

רש"י

כתתי עליך עבותים · גזירת מכותי תהא חמורה עליך כאילו נאסרת בעבותים שלא תהפך מצדך אל צדך: עד כלותך ימי מצורך · מניין הימים האלה שנגזרתי עליך: חטים ושעורים וגו' ודוחן וכסמים · פאנ"ץ איאפיילטרא בלע"ז סי' הרעב שיהא עליה' בימי המצור ויאכלו לחם תערובת ובמיאוס: במשקול · סימן לאנשי מצור היראו' מן הרעב ואוכלי במשקל ושותין ממשור': מעת עד עת · מיום ליום במדה זו תשתה ששית ההין: ועוגת שעורי' תאכלנה · עריבת' מגולת כעריב' שעורים ולא נאה כעריבת עוגת חטים: בגללי צאת האדם · תעוגנה · תאפינה בגחליהם שמייבשן ושורפן: אהה · לשון תנח': נפשי לא מטמא' · לא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה: ונבילה וטריפה לא אכלתי · בשר מסוכנת שדומה לנבילה וטריפה: בשר פיגול · בהמה שהורה בה חכם ולא יתכ' לומ' נבילה וטריפה ממש דאם כן מאי רבותיה: טמא · מאוס: צפיעי · גללי: מטה לחם · משען לחם פיצא דיפא"ן בלע"ז: ובדאגה · דואגים שמא יכלה הלחם מהם · דאגה אייגוש"א בל' ובלשונינו טרו"אר בלע"ז: למען יחסרו · דאגתם ושממונם בשביל שיהו חסירי לחם ומים בימי המצו' וידאגו פן יכלה:

חרב

חרב חדה, סימן לחרב נבוכד נצר: תער הגלבים, הרצענים ולשון יוני הוא ויש אומרים פרקמ"ביר בלע"ז ומנחם חבר תער הגלבי' תער הגלחים ואין לו דמיון בתורה: בתוך העיר, אשר חקותה על הלבינה ככלות ימי מצורך אות היא שיכלו שלישיתם בזלעפות רעב בתוכה שהם כלם כענין שנאמר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב: תכה, אותה בחרב: סביבותיה, סביב אותה לבינה סימן על הבורחים מן העיר שישיגום כשדים ויהרגום סביב ירושלם: והשלישית תזרה לרוח, סימן לגולים שילכו למצרים יוחנן בן קרח וחבורתו ושם אריק חרב אחריהם שהלך נבוכד נצר והחריב את מצרי' ושם הרגנו: וצרת אותם בכנפיך, אלו מתי מעט שיגלו לבבל ויחיו: ומהם עוד תקח, מאותם מתי מעט: ושרפת אותם באש: סימן לאחאב בן קולי' וצדקי' בן מעשיה אשר קלם מלך בבל: ממנו תצא אש, מן הרמזים האלה שאני רומז לך תצ' הפורענו' לכל בית ישראל: בתוך הגוים, שמתיה באמצע העולם: ותמר את משפטי, ותחליף את משפטי: מן הגוים, שכך כתוב במנשה ויתעם מנשה את יהודה ויושבי ירושלם לעשות רע מן הגוים אשר השמיד יי' מפני בני ישראל ויש פותרי' שהגוי' לא קבלו תורתי והם קבלוה עליהם ועברו עליה: יען המנכם, יען הזמינכם את עצמיכם להפקר מן הגוים המנכם לשון וימן להם המלך ומנחם פתרו לשון הומה כמו המון גוים: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם, שהם לא המירו את אלהיה' והמה לא אלהי' ואתם המרתם כבודי בלא יועיל ורבותי' פי' כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם: גם אני, את בגדת עלי וגם אני הנני עליך: והכיתותי

ואתה בן אדם, אמר לו שיעשה אות אחר שיקח חרב חדה והכל במראה הנבואה וחרב חדה היא תער הגלבים שהיא חריפה מאד וכורתת מהרה גלבי הספרי' והם המגלחים ראשי בני אדם וזקנם ולא מצאנו לו חבר במקרא ובבראשית רבה היה המלאך עומד ומגלב ותרגום ירושלמי וכל זקן גדועה מגליבה: שלישית, העברת השער בתער הוא משל על השחתת הדבר כי התער משחית השער לגמרי וכן אמר ולא תשחית את פאת זקנך וכן אמר דרך משל בהשחית האל מחנה אשור יגלח יי' בתער השכירה וגו' וצוהו לחלוק השער המגולח לג' חלקים משל לישראל המגולחי' ומוסרי' מארצ' ומהעולם מהם ברעב מהם בחרב מהם בגלות: כאור תבעיר בתוך העיר, העיר שחקק בלבינה: במלאת ימי המצור, ימי מצורו שהיו ת"ל יום וזה היה משל לאותם שכלו בירושלם בתוך העיר הן ברעב הן בדבר מיום המצור עד יום שנכבשה: תכה בחרב סביבותיה, זה משל על צדקיהו וסיעתו שיצאו מן העיר והשיגום הכשדים והכום בחרב וזה היה סביבות ירושלם כי בערבות ירחו השיגום והכום: והשלישי' תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם, וכן אמר בתוכחות והריקותי אחריכם חרב וענין הרקת החרב היא הוצאת החרב מתערה וזה משל לאותם שהלכו לארץ מצרים עם יוחנן בן קרח ואמר להם הנביא והיתה החרב אשר אתם יראי' ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים וכן הלכו בשאר ארצות קודם החרבן כמו שכתוב בדבר גדליה: ולקחת, זה משל לאותם שגלו לבבל לפיכך אמר וצרת אותם בכנפך שיהיו שמורים שם עד שובם לארצ' כדבר הצרור והקשור בכנף הבגד ומה שאמ' מעט במספ' כי מעט היו מתי מספר עשרת אלפים גולה: ומה', מן הגולי' מבבל שכלו בבבל הרשעים שבהם גם צדקיהו ואחאב קלם מלך בבל באש: ממנו תצא אש, מן האש שכויתיך להבעיר תצא אש אל כל בית ישראל בין לאותם שהיו בירושלם בין לאותם אשר בגולה כי זה שכויתיך רמז לכליון ישראל כמו שמפר': כה אמר אדני יי', בתוך הגוים שמתיה, יושביה שמתי בה לטובתם לפי שהיא נבחרת מכל הארצו' יפה נוף משוש כל הארץ שהיא באמצע הישוב לפיכך אוירה טוב ומזוג מכל הארצות ויושביה היה להם ללכת דרך ישרה ולעשות משפטי הטובים והם המירו אותם לרשעה מן הגוים אשר סביבותיהם כמו שאמר ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יי' מפני בני ישראל והגוים ההם אשר סביבותיה' לא המירו משפטיהם והם המירו משפטי בלא יועיל: ותמר, מן כי המרו את רוחו ממרים הייתם עם יי' והתיו בסגול והוא מבנין הפעיל: לרשעה, שם וסמוך כמו וברשעת הגוים ההם: כי במשפטי מאסו, והגוים לא מאסו במשפטיהם: לכן כה אמר אדני יי' יען המנכם מן הגוים, המנכם מקור ושרשו המן עניינו היותכם המון רב רוצה לומר כי אני הרביתי אתכם והרבתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ויען עשיתי לכם הטוב הזה בחקתי לא הלכתם על דרך וישמן ישורון ויבעט ויטש אלוה עשהו ואמר וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשית', כי הם לא המירו אלהיהם ואתם המירותם אותי בלא יועיל ורבותינו ז"ל פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם ויונתן תרגם יען המנכם חלף לחבתון מן עממיא: לכן כה אמר אדני יי' הנני עליך גם אני, כמו שאתה עשיתם מה שלא עשה גוי אחר כן אעשה גם אני בכם משפטים שלא עשיתי בהם ולא אעשה עוד בהם ואעשה זה לעיני הגוים למען תבושו ותכלמו ממעשיכם הרעים: ועשיתי' את אשר לא עשיתי, פי' בגוי אחר וכן אמר בתוכחות והפלא יי' את מכותך: לכן אבות יאכלו בנים, וזה העונש גדול שאין כמוהו: לכל

לרוח ג' קמץ בקריאה וסימ' והשלישית תזרה לרוח, לעשות לרוח משקל, ומה יתרון לו שיעמול לרוח: אריק ד' בקריאה וסימ' נמסר בסדר בשלח: את משפטי ג' בקריאה וסימ' את משפטי תעשו ואת חקתי, ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי, ותמר את משפטי לרשעה: משפטי דקדים לחקתי ט' בקריאה וסימ'

ה

א וְאַתָּ֣ה בֶן־אָדָ֗ם קַח־לְךָ֣ ׀ חֶ֣רֶב חַדָּ֗ה תַּ֤עַר הַגַּלָּבִים֙ תִּקָּחֶ֣נָּה לָּ֔ךְ וְהַֽעֲבַרְתָּ֖ עַל־רֹאשְׁךָ֣ וְעַל־זְקָנֶ֑ךָ וְלָקַחְתָּ֥ לְךָ֛ מֹאזְנֵ֥י מִשְׁקָ֖ל וְחִלַּקְתָּֽם׃ שְׁלִשִׁ֗ית בָּא֤וּר תַּבְעִיר֙ בְּת֣וֹךְ הָעִ֔יר כִּמְלֹ֖את יְמֵ֣י הַמָּצ֑וֹר וְלָקַחְתָּ֣ אֶת־הַשְּׁלִשִׁ֗ית תַּכֶּ֤ה בַחֶ֙רֶב֙ סְבִ֣יבוֹתֶ֔יהָ וְהַשְּׁלִשִׁית֙ תִּזְרֶ֣ה לָר֔וּחַ וְחֶ֖רֶב אָרִ֥יק אַחֲרֵיהֶֽם׃ וְלָקַחְתָּ֥ מִשָּׁ֛ם מְעַ֖ט בְּמִסְפָּ֑ר וְצַרְתָּ֥ אוֹתָ֖ם בִּכְנָפֶֽיךָ׃ וּמֵהֶם֙ ע֣וֹד תִּקָּ֔ח וְהִשְׁלַכְתָּ֤ אוֹתָם֙ אֶל־תּ֣וֹךְ הָאֵ֔שׁ וְשָׂרַפְתָּ֥ אֹתָ֖ם בָּאֵ֑שׁ מִמֶּ֥נּוּ תֵֽצֵא־אֵ֖שׁ אֶל־כָּל־בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃

ה כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה זֹ֖את יְרוּשָׁלִַ֑ם בְּת֤וֹךְ הַגּוֹיִם֙ שַׂמְתִּ֔יהָ וּסְבִיבוֹתֶ֖יהָ אֲרָצֽוֹת׃ וַתֶּ֨מֶר אֶת־מִשְׁפָּטַ֤י לְרִשְׁעָה֙ מִן־הַגּוֹיִ֔ם וְאֶת־חֻקּוֹתַ֔י מִן־הָאֲרָצ֖וֹת אֲשֶׁ֣ר סְבִיבוֹתֶ֑יהָ כִּ֤י בְמִשְׁפָּטַי֙ מָאָ֔סוּ וְחֻקּוֹתַ֖י לֹא־הָלְכ֥וּ בָהֶֽם׃

לָכֵ֞ן כֹּה־אָמַ֣ר ׀ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֗ה יַ֤עַן הֲמָנְכֶם֙ מִן־הַגּוֹיִם֙ אֲשֶׁ֣ר ס סְבִיבוֹתֵיכֶ֔ם בְּחֻקּוֹתַי֙ לֹ֣א הֲלַכְתֶּ֔ם וְאֶת־מִשְׁפָּטַ֖י לֹ֣א עֲשִׂיתֶ֑ם וּֽכְמִשְׁפְּטֵ֛י הַגּוֹיִ֛ם אֲשֶׁ֥ר סְבִיבוֹתֵיכֶ֖ם לֹ֥א עֲשִׂיתֶֽם׃ לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה הִנְנִ֥י עָלַ֖יִךְ גַּם־אָ֑נִי וְעָשִׂ֧יתִי בְתוֹכֵ֛ךְ מִשְׁפָּטִ֖ים לְעֵינֵ֥י הַגּוֹיִֽם׃ וְעָשִׂ֣יתִי בָ֗ךְ אֵ֚ת אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־עָשִׂ֔יתִי וְאֵ֛ת אֲשֶׁר־לֹא־אֶעֱשֶׂ֥ה כָמֹ֖הוּ ע֑וֹד יַ֖עַן כָּל־תּוֹעֲבֹתָֽיִךְ׃ לָכֵ֗ן אָבוֹת֙ יֹאכְל֤וּ בָנִים֙ בְּתוֹכֵ֔ךְ וּבָנִ֖ים יֹאכְל֣וּ אֲבוֹתָ֑ם וְעָשִׂ֤יתִי בָךְ֙ שְׁפָטִ֔ים וְזֵרִיתִ֥י אֶת־כָּל־שְׁאֵרִיתֵ֖ךְ

ל' · ג' ב' חס' וא' מל' · ב' ל' · ל' ו' ב' זקף קמץ וכל' לסף דכו' · ל"ה חס' כסי' · ל' ב' · ל' · י"א כטע' כסיפ' · ל' · ל' זוגין מתחלפין · ל' · ל'

וְאַתְּ בַּר אָדָם סַב לָךְ חַרְבָּא חֲרִיפָא מְסַפַּר גַּלָּבַיָא תִּסַב לָךְ וְתַעְבַּר עַל רֵישָׁךְ וְעַל דִּקְנָךְ וְתִסַב לָךְ מוֹזְנָן דְּמַתְקַל וְתַפְלְגִנּוּן׃ תִּלְתָּא בְּנוּרָא תַדְלֵיק בְּגוֹ קַרְתָּא כְּמִשְׁלַם יוֹמֵי צִירָא וְתִסַב יָת תִּלְתָּא תִקְטֵל בְּחַרְבָּא סְחַרְנָהָא וְתִלְתָּא תְבַדַּר לְכָל רוּחַ דְּכֵן יִתְבַּדְּרוּן וְדִקְטְלִין בְּחַרְבָּא אֲגָרֵי בַתְרֵיהוֹן׃ וְתִסַב מִתַּמָּן זְעֵיר בְּמִנְיָן וּתְצוּר יַתְהוֹן בִּכְנָפָךְ׃ וּמִנְּהוֹן עוֹד תִּסַב וְתִרְמֵי יַתְהוֹן לְגוֹ נוּרָא וְתוֹקֵיד יַתְהוֹן בְּנוּרָא בְּכֵן תִּפּוֹק אֶשָּׁתָא עַל כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דָּא יְרוּשְׁלֶם בְּגוֹ עַמְמַיָא שַׁוִּיתָהָא וּסְחוֹר סְחוֹר לַהּ מְדִינָתָא׃ וְאַשְׁנִיאַת יָת דִּינַי לְמֶחְבְּבֵיהוֹן מִן עַמְמַיָא וְיָת קְיָמַי מִן מְדִינָתָא דִּי בִסְחַרְנָהָא אֲרֵי בְדִינַי קָצוּ וּקְיָמַי לָא הֲלִיכוּ בְהוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּחַבְתּוּן מִן עַמְמַיָא דִּי בִסְחַרְנֵיכוֹן בִּקְיָמַי לָא הֲלַכְתּוּן וְיָת דִּינַי לָא עֲבַדְתּוּן וּכְנִימוֹסֵי עַמְמַיָא דִּי בִסְחַרְנֵיכוֹן לָא עֲבַדְתּוּן׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אַף אֲנָא וְאַעְבֵּיד בְּגַוִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִּינִין לְעֵינֵי עַמְמַיָא׃ וְאַעְבֵּיד בִּיךְ יָת דְּלָא עֲבָדִית וְיָת דְּלָא אַעְבֵּיד דִּכְוָתֵיהּ עוֹד חֲלַף כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ׃ בְּכֵן אֲבָהָן יֵיכְלוּן בְּסַר בְּנֵיהוֹן בְּגַוִּיךְ וּבְנַיָא יֵיכְלוּן בְּסַר אֲבָהָתְהוֹן וְאַעְבֵּיד בִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וַאֲבַדַּר יָת כָּל שְׁאָר עַמִּיךְ

לכל

את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו, והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה, ותמר את משפטי לרשעה ב' בפסוק, מעני השיב ידו, יען במשפטי מאסו, יען משפטי לא עשו וחקתי מאסו, ועבדי דוד מלך עליה' ורעה אחד, על ריב המה יעמדו למשפט: תועבתיך ה' כתו' כן חס' ו' בתר' וסימ' ועשיתי בך את אשר לא עשיתי, יען את מקדשי טמאת, את כל תועבתיך, ואת כל תועבתיך, בכל תועבתיך, ושארא תועבותיך: נאם ג' בטע' זרק' בסיפ' וסימ' יען את מקדשי טמאת, במקום, ועשיתי:

לכל רוח׳ מהם הלכו למצרים מהם הלכו לבבל וכן במואב ובבני עמון ובאדום וכן בשאר ארצות כמו שכתוב בדבר גדליה: לכן׳ את מקדשי טמאת׳ כי מנשה שם פסל האשרה בבית המקדש: וגם אני אגרע׳ כמו שגרעת את כבודי בטומך השקוצים בביתי כן אגרע אני כבודך ותהיה נקלה בעיני אנשים זרים ויעשו בך שפטים: ולא תחוס עיני׳ בחולם: וגם אני לא אחמול׳ כמו שאתה לא חמלת על כבודי מלחללו: שלישיתיך׳ עתה מפרש המשל שאמר לו לחלק השער לג׳ חלקים: אזרה׳ מבנין הדגוש והאל״ף נקודה בשו״א וסגול שלא כמנהג ברוב: וכלה אפי׳ עד אני אכלה בם אמר אחר שיכלה אפי והנחתי חמתי בם אנחם מנקמתי בהם כי רבה תהיה: והנחמתי׳ מבנין התפעל הראוי התנחמתי כמו וימאן להתנחם וסגול הנו״ן מקו׳ פתח ולגם הכו״ן לחסרון התי״ו: בכלותי׳ בבי״ת ויונתן תרגם והתנחמתי ואסיף: ואתנך לחרבה׳ שתהיה א ארצך חרבה ותהיה בזה לחרפ׳ בגוים אשר סביבותיך שארצם נושבת וארצך חרבה: לעיני כל עובר׳ וכן תהיה חרפה לעיני כל עובר עליך שישום וישרוק עליך בזה הפסוק בגוים ובפסוק ש שאחריו לגוים והסי׳ בל: והיתה חרפה׳ כן דרך המקרא לדבר למוכח ושלא למוכח כאחד וגדופה שם בשקל מלוכה ועניננו כמו חרפה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין כמנהג: מוסר ומשמה׳ מוסר שיוסרו הגוים בך כמו שאמר ונוסרו כל הנשים ומשמה ענין תמהון לבב כמו ישום וישרוק כלומר שיתמהו ברוב הרעה שתבא עליך ו״ת ותהא לחסודין ולאתרברבא ר עלך צדו ואשתממו לעממיא: באף ובחמה ובתוכחות חמה׳ הכפל לחזק הענין: בשלחי את חצי הרעב׳ חצי הרעב הם השדפון והירקון והארבה שמכלים את התבואה קצתה או רובה ומה שאמר ורעב אוסיף עליכם עצירת השמים שלא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה כלל הנה לא יהיה להם מה שיאכלו וזהו ושברתי לכם מטה לחם ומעט מה שיאכלו מי שיהיה להם כסף להביא מארצות הגוים וזה לא יהיה אפשר לסם כי אם בקושי גדול מפני האויבי׳ הצרים עליהם: אוסף׳ בצר״י ולפ״י ז״ל פירש ורעב אוסף עליכם חסרון מעו׳ שלא יהיה להם במה לקנות תבואה אף על פי שימצאו לקנות וזהו קשה משיהיו פירות ביוקר ומעות בזול: ושלחתי עליכ׳ רעב וחיה רעה ושכלך׳ רעב והחיה רעה ישכלו אתכם שימותו בניכם ובנותיכם כי הקטנים לא יוכלו לסבול הרעב כמו הגדולים וכן החיה הרעה תשלוט בקטנים בכם יותר מן הגדולים כי ה הגדולים ימלטו כנגד החיה בכלי זינם וכאמרה קללה זו בתורה בתוכחות והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכ׳ וגם בגדולים תשלוט החיה והרעב אך שבקטני׳ יותר לפיכך אמר ושכלך: ודבר ודם׳ דם זה הוא החרב ומה שאמר אחר כך וחרב אביא עליך הטעם כי מה שזכר תחילה ודם הוא חרב אויב שלא תהיה כוונתו הראשונה לישראל כחרב פרעה נכה וזהו שאמר יעבור בך ומה שאמר וחרב אביא עליך חרב אויב שתהיה כוונתו לראשונה לישר׳ ובעבורם נסעו מארצם כחרב סנחריב ונבוכד נאצר וזהו שאמר אביא עליך כי הוא העיר את רוחם לבא עליהם: אני יי׳ דברתי׳ וכיון שאני דברתי עלי לקיים ובידי יכולת לקיים: בן אדם׳ לפי שהיו עובדים על ההרים הרמים ועל הגבעות לאלהים שהיו נותנים שם ותחת כל עץ רענן שהיה באפיקים ובגאיות אמר שיתנבא עליהם כלומר כאילו מדבר כנגדם כי הבמות והמזבחות והחמנים שבנוים עליהם יאבדו וישברו וסמך הנעבדים והעובדים להם מפני המעשה הנעשה בהם ואמר במותיכם מזבחותיכם חמניכם חלליכם גלוליכם וחרב כולל החרב ההורג העובדים והחרב המנתצת את המזבחות והבמות כי גם יקרא חרב והוא הפטיש כמו כי חרבך הנפת עליה יתץ בחרבותיו פירוש חמניכם גלוליכם שהיו עושים עובדי החמה: ולגאיות׳ כתיב וקרי ולגאיות ואחד הוא אלא שבקרי סימן ה״א הנקבה נהפכת ליו״ד כראות: ונתתי

אזרה ג׳ בקריאה וסימ׳ ואתכם אזרה בגוים והרקתי אחריכם׳ וכל אגפיו אזרה לכל רוח׳ והשלישי׳ לכל רוח אזרה: אשלח ט׳ וסי׳ נמסר בסדר בא ל׳ פרעה: אוסף ג׳ מלרע ב׳ חס וא׳ מלא וסי׳ ככל אשר שאלת מעם אלהיך בחרב׳ לא אוסף אהבתם׳ בשלחי את חצי הרעב הרעים׳ אהבה מל׳ וסימ׳ בלשון ארמי שמעית

לכל-רוח: לכן חי-אני נאם אדני יהוה אם-לא יען את-מקדשי טמאת בכל-שקוציך ובכל-תועבתיך וגם-אני אגרע ולא-תחוס עיני וגם-אני לא אחמול: שלשתיך בדבר ימותו וברעב יכלו בתוכך והשלשית בחרב יפלו סביבותיך והשלישית לכל-רוח אזרה וחרב אריק אחריהם: וכלה אפי והנחתי חמתי בם והנחמתי וידעו כי-אני יהוה דברתי בקנאתי בכלותי חמתי בם: ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך לעיני כל-עובר: טו והיתה חרפה וגדופה מוסר ומשמה לגוים אשר סביבותיך בעשותי בך שפטים באף ובחמה ובתכחות חמה אני יהוה דברתי: בשלחי את-חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית אשר-אשלח אותם לשחתכם ורעב אסף עליכם ושברתי לכם מטה-לחם: ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך ודבר ודם יעבר-בך וחרב אביא עליך אני יהוה דברתי:

ו

א ויהי דבר-יהוה אלי לאמר: בן-אדם שים פניך אל-הרי ישראל והנבא אליהם: ואמרת הרי ישראל שמעו דבר-אדני יהוה כה-אמר אדני יהוה להרים ולגבעות לאפיקים ולגאות הנני אני מביא עליכם חרב ואבדתי במותיכם: ונשמו מזבחותיכם ונשברו חמניכם והפלתי חלליכם לפני גלוליכם:

לכל רוח: בכן קים אנא אמר יי אלהים אם לא חלף דמקדשי סאברת בכל שקוציך ובכל תועבתיך ואף אנא אקטוף תקוף דרעיך ולא יחוס מימרי ואף אנא לא ארחם: תלתיך במותא ימותון ובכפנא ישתיצון בגויך ותלתא בחרבא יתקטלון סחרניך ותלתא לכל רוח אבדר ודקטלין בחרבא אגרי בתריהון: ויחול רוגזי ואניח חימרתי בהון ואסיף וידעון ארי אנא יי גזרית במימרי ואקים כד יחול רוגזי בהון: ואתננך לחרבא ולחסודין ביני עממיא די בסחרנך לעיני כל דעדי: ותהין לחסודין ולאתרברבא עלך צדו ואשתממו לעממיא דבסחרנך כד אעביד ביך פורענות דינין ברגז ובחמרה ובתקוף רגז אנא יי גזרית במימרי: בגריותי ית מחרת כפנא מכתשין בישין דמתקנין לחבלא דאשלח יתהון לחבלותכון וכפנא אוסיף עליכון ואתבר לכון סעד מיכלא: ואשלח עליכון כפנא וחיתא בישתא ויתכלונך ומותא וקטלא יעדון ביך ודקטלין בחרבא איתי עלך אנא יי גזרית במימרי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם קבל נבואה על טורי ישראל ואתנבי עליהון: ותימר טורי ישראל קבילו פתגמא דיי אלהים כדנן אמר יי אלהים לטוריא ולרמתא ולפצידיא ולחיליא הא אנא מיתי עליכון דקטלין בחרבא ואוביד במתיכון: ויצדון אגוריכון ויתברון חניסניכון וארמי קטיליכון קדם פגור טעותכון: ואיתן

דרחומו כפנא: אל הרי ה׳ וסימ׳ והוצאתים מן העמים׳ בטרעה טוב ארעה אתם׳ בן אדם שים פניך אל הרי ישראל׳ ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל׳ ויתנהו בסוגר בחחים:

רשי

והניחותי חמתי׳ כשאנקם בם תנוח חמתי ולא תציקני ר רוחי: והנחמתי׳ ואתנחם על הצער שצערתם אותי: ולחרפה׳ דיסטו״ריר בלע״ז: וגדופה׳ בזיון: מוסר׳ ייסורין: ומשמה׳ תמהון: ורעב אוסיף עליכם׳ הוא רעב הפרוטה הכלה מן הכיס כך שמעתי: מטה לחם׳ משען לחם: ולגבעות׳ לשון רמה: ולגיאיות׳ לשון גיא: חמנים׳ מין צלמי ע״ז העשויין על הגגות לחמה: ויאשמו

ונפתי וזריתי · מלרע בפתח אחד : בכל · תישמנה · פרשה ישם ענין שממה ישם ושמם בענין אחד : יחרבו · בסגול היוד והחית ענין חרבן : ויאשמו · בשוא האלף ענין שממה וטעם למען בעבור כי חטאו הבמות הם המזבחות והגלולים : ונפל חלל · על דרך כלל : והותרתי · בכם שלא תפלו כלכם בחרב : בהזרותיכם · בא המקור ביוד הרבוי לפי שהמקור הוא בדמות השם וכן בבנותיך נבך : וזכרו · אשר נשברתי לבם הזונה · אמרו קצת המפרשים שהוא כמו שברתי וכן תרגם יונתן די תבריתי ואיננו נכון שיהיה בבנין נפעל יוצא ופירושו כמשמעו עומד ויהיה את כענין מן כמו כצאתי את העיר אמר האל על דרך משל שאני נשברתי מלבם הזונה ובא על דרך ויתעצב אל לבו : ונקוטו בפניהם · בדגש הטית ושרשו קטט עניינו ענין כריתה וכן מסורס קוטו מענין זה ונקוטותם בפניכם פי' בפניכם כתרגומו ויהון חזן על דרך ירחו עיניו כידו : אל הרעות כמו על וכן אל ההרים לא אכל : וידעו כי · לא אל חנם דברתי · כמו בחנם כלומר שיתקיים מה שדברתי וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ו ובארון : כה אמר יי' · הכה בכפך · כפך בכפך כמו ויספוק את כפיו או הכה בכפך על ירכך כמו ספקתי על ירך : ורקע ברגלך · כשמכה אדם ברגל על הרגל כאילו רוקע ושוטח הארץ תחתיו : ואמר אח · עניינו אוי ואבוי וכן ת' ווי : אל כל תועבות רעות בית ישראל · סמוך על סמוך וכמוהו מספר מפקד העם כהרי נחלי דבש וחמאה והדומים להם : אשר בחרב · אם בעונם שהועבו בחרב ברעב ובדבר יפולו : הרחוק · מי שירחיק עצמו מן האויבים ויברח לארצות בדבר ימות שם והקרוב שישיגוהו ה האויבים בחרב יפול : והנשאר והנצור · הנשאר בירושלם והוא שם במצור ברעב ימות והנצור פעול מן נוצר תאנה עניינו שהוא שמור בתוך העיר או הוא מענין מצור ומשרשו והוא נפעל ובא בשורק כמו נבוכים הם בארץ וכן כעיר נצורה וכן תרגם יונתן ודיעול לכרכי צירא : וידעתם · אל כל גבעה · כמו על וכמוהו רבים : בכל ראשי ההרים · חסר וי"ו החבור והוא כמו ובכל וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : עבתה · מן ען עבות יאמר מן עבות עבתה לנקבה ב בנדם התי"ו כמו מן אדום אדמ' : מקום אשר נתנו · מקום סמוך למלת טעם וכן במקום לא ידע אל : ונטיתי · שממה ומשמה · הכפל לחזק : ממדבר דבלתה · בד"לת כמו רבלתה ברי"ש וכן דעואל רעואל וזכר המקום הזה לפי ששם היה נבוכד נצר כאשר צרו חילו על ירושלם ושם העלו צדקיהו כמו שכתוב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה : ואתה בן אדם כה אמר אדני יי' לאדמ' ישר' ליסובה : קץ,בא הקץ · אמר האל כילטובת אדמת ישראל קץ והנה עתה בא הקץ : על ארבע' כתיב על ארבע קרי והכתו' לזכר והקרי לנקבה וכנף ימצא בלשון נקבה : עתה הקץ עליך · פירושו כנפות הארץ כי על ארץ ישראל אמר : כדרכיך · בכף : ולא

רשי

ויאשמו · יהיו נכרים באשמתם : וזכרו פליטיכם אותי · את חסדי ואת רחמי ש שהייתי מרחם עליהם בהעוותם לפני בארצ' : אשר נשברתי את לבם הזונה · אשר נכנעתי אצלם אף על פי שזנה לבם וסר מעלי הייתי מבקש מהם על ידי נ נביאי לשוב אלי ואטיב להם ולא אבו : ונקוטו בפניהם · מנח' חברו עם ראיתי בוגדים ו ואתקוטט יתקוטטו על עצמם על אשר לא שמעו אלי וית' וידנקון ואינון יהון חזן וכן תרג' הנאנקי' דמדנקי' ובכי ואנקה דמדנקין דמוכייר בלע"ז : רקע · עניינו יורה עליו מכה רגלו על הארץ ומדדד את הטיט והוא לדך אכל : ואמ' אח · צעקת יגון ואוי : והנצור · הנאסף אל העיר ויצורו עליו : וכליתי חמתי · אשלי' כל חרוני ואפגי' ברעת' : אלה · פלנצ"ון בלע"ז : עבתה · לשון ען עבות שענפיו מ מרובין : שממה · מאין יושב : ומשמה · תמהון שיתמהו עליה רואיה : בא הקץ · שאמרתי ונושנת' בארץ והשחת' וגו' העידותי בכם כי אבד תאבדון ונושנתם בגימטריא תתנ"ב והם נשתהו בה תתנ"ו ארבע מאות ונ' שנשכנסו לה עד שנבנה הבית ו וארבע מאות ועשר עמד הבית : רעה

והקרוב ב' א' מל' וא' חס' בדסנא פתר

נשוב ה' בקריאה וסים' נמסר בשמואל א' סים' ל' : הזונה חד מן ה' זונין דפשטין ציבחר וסי' במחזה לאמר אל תירא אברם · ירפה לכן כאכול קש לשון אש · מקשה ותחת מעשה מקשה קרחה · הזונה וזכרו פליטיכם אותי · יונה ואיש לא יונה חבולתו · לעולה ואל הכתף מחוצה · המנה והשקל עשרים גרה · ההולה

ה ונתתי את־פגרי בני ישראל לפני גלוליהם וזריתי את־עצמותיכם סביבות מזבחותיכם : בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם ונגדעו חמניכם ונמחו מעשיכם : ונפל חלל בתוככם וידעתם כי־אני יהוה : והותרתי בהיות לכם פליטי חרב בגוים בהזרותיכם בארצות : וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו־שם אשר נשברתי את־לבם הזונה אשר־סר מעלי ואת עיניהם הזנות אחרי גלוליהם ונקטו בפניהם אל־הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם : י וידעו כי־אני יהוה לא אל־חנם דברתי לעשות להם הרעה הזאת : כה־אמר אדני יהוה הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר־אח אל כל־תועבות רעות בית ישראל אשר בחרב ברעב ובדבר יפלו : הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חמתי בם : וידעתם כי־אני יהוה בהיות חלליהם בתוך גלוליהם סביבות מזבחותיהם אל כל־גבעה רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל־עץ רענן ותחת כל־אלה עבתה מקום אשר נתנו־שם ריח ניחח לכל גלוליהם : ונטיתי את־ידי עליהם ונתתי את־הארץ שממה ומשמה ממדבר דבלתה בכל מושבותיהם וידעו כי־אני יהוה :

ז

א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר : ואתה בן־אדם כה־אמר אדני יהוה לאדמת ישראל קץ בא הקץ על־ארבעת כנפות הארץ : עתה הקץ עליך ושלחתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך ונתתי עליך את כל־תועבתיך :

ואתן ית פגרי בני ישראל קדם פגור טעותהון ואבדר ית ג גרמיכון סחרנות אגוריכון : בכל מותבניכון קרויא יחרבן ובמתא יצדין בדיל דיחרבון ויצדון אגוריכון ויתברן ויבטלן טעותכון ויתקטפון חנסנסיכון ויתמחון עובדיכון : ויתרמון קטילין ביניכון ותדעון ארי אנא יי : ואשאר במהוי לכון משיזבי חרבא ביני עממיא באתבדרותיכון ב במדינתא : וידכרון משיזביכון דחלתי ביני עממיא דאשתביאו לתמן דתברית ית לבהון טפשא דסטא מבתר פולחני וית חיזו עיניהון דטעא בתר טעותהון ו וידנקון ויהון חזן על בישתא דעבדו לכל תועבתהון : וידעון ארי אנא יי לא למגן גזרית במימרי למעבד להון בישתא הדא : כדנן אמר יי אלהים טפח בידך ורפוס ברגלך ואמר וי על כל תועבתא בישתא בית ישראל די בחרבא בכפנא ובמותא יתרמון : דרחיק במותא ימות ודקריב בחרבא יתקטיל ודישתאר ודיעול לכרכי צירא בכפנא ימות ויחול רוגזי בהון : ותדעון ארי אנא יי במהוי קטיליהון בגו פגור ט טעותהון סחרנות אגוריהון על כל רמא מנטלא בכל רישי טוריא תחות כל אילן עבוף ותחות כל בוטמא מעפיא אתר דיהבו תמן קורבנין לפולחן לכל טעותהון : ואריים ית מחת גבורתי עליהון ואתן ית ארעא לצדו ואשתממו ממדבר דבלת בכל מותבניהון וידעון ארי אנא יי : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : ואת בר אדם כדנן אמר יי אלהים לארעא דישראל קצא מטא מטת פורענות קצא למיתי על ארבע רוחי ארעא : כען מטת פורענות קצא למיתי עלך ואשלח רוגזי בך ואתפרע מנך כאורחתיך ואתן עלך ית כל תועבתיך :

ולא

ואמרתם הנה מתלאה והפחתם · ומוצא אני מר ממות את · דוה לבינו על אלה חשכו : מזבחותיה' ג' א' חס' וב' מל' וסי' כי אם כה תעשו להם מזבחותיה' · ואתם לא תכרתו ברי' דספר שפטי' · בהיו' חלליה' · קדמא חסר :

נלא תחוס׳ כחולם: כה אמר יי׳ רעה אחת רעה׳ רוצה לומר זאת הרעה אחת היא שאין כמוה כמו שאמר למעלה ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואשר לא אעשה עוד וידמיה כי יונתן היה קורא אחר רעה שתרג׳ בישתא בתר בישתא: קץ בא בא הקץ׳ הכפל לחזק ולמהר הענין ועוד הוסיף ואמר הקץ אליך הקיץ מבנין מפעיל מענין קץ והקיץ שרשו קוץ מנחי העי״ן וקץ שרשו קצץ מפעלי הכפל: הנה באה׳ הרעה שזכר: באה הצפירה׳ הנזרה באה לך כבקר מתרגם בקר צ צפרא או הוא ענין סבוב כלומר סבה היא מאת האל יתברך לבא אליך האויב ויונתן שתרגם אתגליאת מלכותא פיר׳ הצפירה כמו ולצפירת תפארה שהיא ע עטרה והיא סימן מלכות:

קרוב היום מהומה׳ חסר הסמך כאילו אמר היום יום מהומה וכן האדון הברית והדומים להם: ולא הד הרים׳ הד הוא לשון קריאה כמו הידד הידד אמר שהמהומה הזאת וקריאת הד זאת לא תהיה כמו קריאת הד הרים כשאדם נותן קולו בין ההרים ידמה שיוצא קול מבין ההרים ואינו קול אח׳ כמו שידמה אבל זה קול הצעקה והמהומה יהיה קול אמתי לא דמיון קול ויונתן תרגם ולית לאשתיזבא במצדי טוריא: עתה מקרוב׳ כמו בקרוב ויש לפרשו כמשמעו שהוא כמו שאר הממין הבאים בזה הדרך שידמה ענינ׳ כשמוש בי״ת כאשר כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בשרש מן ונפרש מקרוב כן לפי שמלת עתה הורה על זמן העומד שהוא בין העבר והעתיד ופעמי׳ יאמר עתה להרחבת הלשון לזמן שהוא קרוב לזמן העומד מלפניו או מאחריו ויש קרוב מקרו׳ ולקרוב הזמן אמר עתה מקרוב כלומר זה יהיה עתה מזמן קרוב לזה הזמן העומד ומה יהיה עתה ש שאשפוך חמתי עליך וענין זה הפסוק כבר אמרו למעלה ושנה אותו הנה לחזק הענין: ולא תחוס עיני׳ זה הפסוק אמר למעלה ושנה אותו הנה עם שנוי מעט למעלה אמר כי דרכיך וכזה אמר כדרכיך בכ״ף השמוש והענין אחד ולמעלה כי אני יי׳ והוסיף בזה ואמר כי אני יי׳ מכה:

רעה אחת רעה׳ רעה שלימה ומיוחדת למעלה מכל הרעות הוא חורבן הבית: הנה באה׳ טעמו בא״לף הוא לשון פועלת: באה הצפירה׳ טעמו למעלה בבי״ת והוא לשון פעלה כבר באה הצפירה כמו בא וסקע מאור השחר והתפארת: ולא הד הרים׳ ולא לאישתיזבא לריש׳ טוריא והד לשון צעקת הכרות קול לכרוח אל לאחי ההרי׳ כמו הידד הסבתי וענו עליו הידד השמעת קול משאי משא עפניס אל הגת וטועני הקורים:

ולא תחוס ה׳ בקריאה וסים׳ לא תאבה לו ולא תשמע אליו׳ ולא תחוס עינך נפש בנפש עין׳ לכן חי אני נאם יי׳ ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול כי דרכיך׳ ולא אחמול כדרכיך עליך: מכה ה׳ קמצין בקריאה וסים׳ מכה איש עברי מאחיו׳ מכה במטה אשר בידי׳ האשר שבית בחרבך אתה מכה׳ מכה עמים בעברה מכת

וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי עָלַיִךְ וְלֹא אֶחְמוֹל כִּי דְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה רָעָה אַחַת רָעָה הִנֵּה בָאָה׃ קֵץ בָּא בָּא הַקֵּץ הֵקִיץ אֵלָיִךְ הִנֵּה בָּאָה׃ בָּאָה הַצְּפִירָה אֵלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ בָּא הָעֵת קָרוֹב הַיּוֹם מְהוּמָה וְלֹא־הֵד הָרִים׃ עַתָּה מִקָּרוֹב אֶשְׁפּוֹךְ חֲמָתִי עָלַיִךְ וְכִלֵּיתִי אַפִּי בָּךְ ו וּשְׁפַטְתִּיךְ כִּדְרָכָיִךְ וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתָיִךְ׃ וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמוֹל כִּדְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה מַכֶּה׃ י הִנֵּה הַיּוֹם הִנֵּה בָאָה יָצְאָה הַצְּפִרָה צָץ הַמַּטֶּה פָּרַח הַזָּדוֹן׃ הֶחָמָס קָם לְמַטֵּה־רֶשַׁע לֹא־מֵהֶם וְלֹא מֵהֲמוֹנָם וְלֹא מֶהֱמֵהֶם וְלֹא־נֹהַּ בָּהֶם׃ בָּא הָעֵת הִגִּיעַ הַיּוֹם הַקּוֹנֶה אַל־יִשְׂמָח וְהַמּוֹכֵר אַל־יִתְאַבָּל כִּי חָרוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ׃ כִּי הַמּוֹכֵר אֶל־הַמִּמְכָּר לֹא יָשׁוּב וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם כִּי־חָזוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ לֹא יָשׁוּב וְאִישׁ בַּעֲוֺנוֹ חַיָּתוֹ לֹא יִתְחַזָּקוּ׃

וְלָא יְחוּס מֵימְרִי עֲלָךְ וְלָא אֲרַחֵם אֲרֵי חוֹב אָרְחָתַיִךְ עֲלָךְ אֶתֵּן וּפוּרְעֲנוּת תּוֹעֲבָתַיִךְ בְּגַוִיךְ יְהֶוְיָן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בִּישְׁתָא בָּתַר בִּישְׁתָא הָא אָתְיָא׃ קִצָּא מְטָא מְטַת פּוּרְעֲנוּת קִצָּא לְמֵיתֵי עֲלָךְ הָא אָתְיָא׃ אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא עֲלָךְ יָתֵיב אַרְעָא מְטָא עִדָּן תְּבִירַת קָרִיב יוֹם אִתְרְגוּשָׁא וְלֵית לְאִשְׁתֵּיזָבָא בִּמְצָדֵי טוּרַיָא׃ כְּעַן מִקָּרִיב אֶשְׁפּוֹךְ חֵימְתִי עֲלָךְ וְיֵיחוּל רוּגְזִי בִיךְ וְאֶתְפְּרַע מִנִּיךְ כְּאָרְחָתַיִךְ וְאֶתֵּן עֲלָךְ יַת כָּל תּוֹעֲבָתַיִךְ׃ וְלָא תָחוּס מֵימְרִי וְלָא אֲרַחֵים בְּחוֹבֵי אָרְחָתַיִךְ עֲלָךְ אֶתֵּן וּפוּרְעֲנוּת תּוֹעֲבָתַיִךְ בְּגַוִיךְ יְהֶוְיָן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַיְתֵיתִי עֲלֵיכוֹן מַחָא׃ הָא יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא מְטָא הָא אָתְיָא אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא צְמַח שׁוּלְטָנָא הוֹפַע רַשִׁיעָא׃ חֲטוֹפִין קָמוּ לְמִסְעַד רַשִׁיעִין לָא מִנְּהוֹן וְלָא מֵאִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן וְלָא מִבְּנֵיהוֹן וְלָא מִבְּנֵי בְנֵיהוֹן׃ מְטָא עִדָּן תּוּשְׁלְמַת חוֹבִין קָרִיב יוֹם פּוּרְעֲנוּת חֲטָאִין זָבְנָא לָא יֶחְדֵי וּמְזוֹבְנָנָא לָא יִדְוֵי אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָמַי עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן׃ אֲרֵי מְזוֹבְנָנָא לִזְבִינָא לָא יְתוּב וְעַד דְּאִנּוּן חַיִּין יִרְדְּנוּן בִּנְוָיָתְהוֹן אֲרֵי נְבִיַּיא מִתְנַבָּן עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן לְמֵתַב בְּתְיוּבְתָּא וְלָא תָיְבִין גְּבַר בְּחוֹבֵי נַפְשֵׁיהּ מִתְרְעַן וְעַד דְּאִנּוּן קַיָּמִין בִּתְיוּבְתָּא לָא מִתַּקְּפִין׃

בלתי סרה׳ ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול׳ וסים׳ עבראה בחוטרא ובחרבא עממיא תמחי: קונה הקונה ד׳ מל׳ בקריאה וסים׳ והיה כעם ככהן כעבד כאדניו׳ בא העת הגיע היום׳ פורע מוסר׳ רע רע יאמ׳ הקונה: חרון ג׳ קמצין בקריאה וסים׳ כי חרון אל כל המונה׳ כמו חי כמו חרון יסערנו׳ ואתם מוסיפים חרון:

הנה היום׳ צץ המטה׳ יש מפרשים המטה ענין הטית הדין והוא שם ויורה עליו פרח הזדון כלומר מעשים רעים שעשו ישראל עתה יפרחו ניציכו כלומר שיקחו הגמול והעונש ויש לפרשו כמשמעו וכבוכד נאצר קורא מטה כמו הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי וזהו שאמר מענין יצאה הצפירה ונבוכד נאצר גם כן קורא זדון כמו הנני אליך זדון ועל הדרך הזה תרגם יונתן צמח שולטנא הופע רשעא: החמס קם למטה רשע׳ החמס שעשו קם להם למטה רשע שמכה אותם ויונתן תרגם חטופין קמו למסעד רשיעיא: לא מהם׳ לא ישאר אחד מהם שלא יגלה או ימות: ולא מהמונם׳ ולא מרבוי ממון שלהם כמו מהמון רשעים ומי אוהב בהמון שפירושם רוב ממון: ולא מהמהם׳ כמו מהם וכפל בו המ״ם והה״א כאילו אמר שני פעמים מהם רוצה לומר משום דבר מהם לא ישאר ל״ל בניהם או בני בניהם או יהיה מהמהם מן המה רוצה לומר דבר שהאדם הומה עליו והם הבנים: ולא נה בהם׳ לא יהיה נהי ויללה בהם מרוב הצרות לא יבכו החיים על המתים כמו שאמר ירמיהו לא יספדו ולא יקברו ויונתן תרגם לא מהמהם ולא נה בהם לא מבניהון ולא מבני בניהון: בא העת׳ הקונה לא ישמח׳ דרך העולם שהקונה שמח במקנתו והמוכר מתאבל ומצטער כי מתוך דחקו הוא מוכר וכן בדברי רבותינו ז״ל הדבר אשר בפי האנשים זבנת קנית זבינת אובדת ואמרו כי המוכר שדה בארץ ישראל אין לו להתאבל על זה כי אפילו לא ימכרנו מעט יעמוד בידו כי במהרה יגלה ויניחנו וכן הקונה אין לו במה ישמח כי המקנה לא תעמוד בידו כי אם מעט: כי חרון׳ יבא מאתי אל כל המונה להמיתם ולהגלותם: כי המוכר׳ טעם כי אל החרון שזכר כי חרוני יהיה עליהם שלא ישוב המוכר אל הממכר כמו שהוא המשפט בעודם בארץ ישראל בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו אבל הם חרה אפי בם ולא ישובו אל אחוזתם ביובל כי בגלות יהיו: ועוד בחיים חיתם׳ ואף על פי שיהיו בחיים לא ישובו אל ממכרם כי בארץ אחרת יהיו גולים: חיתם׳ כפשם׳ כמו וחיתם בקדשים וחיתו כאור תהיה: כי חזון אל כל המונה׳ כי כשנאמר החזון אל כל המונה: לא ישוב׳ לא היו שבים מרשעם כשהיו מזהירי׳ אותם הנביאים השכם והערב: ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו׳ וכל אחד היתה שקועה נפשו בעונו לא יתחזקו לשוב אל הנכונה ותרגם יונתן הפסוק כן ארי מזובנא לזבינא לא יתוב וגו׳ כשעמוד בפסוק של מעלה כי חרון ברי״ש וכזה הפסוק כי חזון בזי״ן וסימן רז:

קרוב׳ במהרה: הנה היום׳ הנה בא היום: הנה באה׳ הרעה: יצאה הצפיר׳ עלה השחר של יום הרעה: צץ המטה׳ להכות אתכם: פרח הזדון׳ נתגלה כבוכד נצר הרשע: החמס קם וגו׳ החמס אשר בידכם הו׳ קם עליכם למטה רשע לשחתכם: לא מהם׳ כך אמר הכ״ה למשחית אינו זקוק להשאיר נפש כי אין טובה יוצאה לא מהם ולא מבניה׳ ולא מהמוכ׳: ולא נה בהם׳ אין בהם נוהה אחרי מנעגע ונותן לב אלי כמו וינהו כל בית ישר׳ אחרי יי׳ ולשון ארמי הוא תתיכהון לפולחני לשון תאוה ונענועין ומנחם חברו לשון י יללה וכן וינהו כל בית ישראל פירש לשון י יללה ואין בתיבה רק ה״א יסוד: והמוכר אל יתאבל׳ אף על פי שדרך המוכר שהוא להיות עצב אל יתעצב כי סופכם לגלות: כי המוכר אל הממכר לא ישוב׳ משיגלה בגולה לא ישוב ויראה עוד השדה שמכר ו ולמה יתאבל: ועוד בחיים חייתם׳ כל ימי חייהם לא ישובו אל מקומם: כי חזון את כל המונה וגו׳ ארי כבייא מתנבן על כל איתרגוסתהון למיתב בתיובתא ולא תייבין: ואיש בעונו חיתו׳ כל אחד מהם חיתו ונפשו דבוקה בעונו: לא יתחזקו׳ לא יחזקו לבם על יצרם הרע לשוב לתורתם:

תקעו בתקוע · השופר נקרא תקוע לפי שתוקעים בו כי הם תוקעים בשופר להכין אשר בחוץ אל העיר זהו והכין הכל כלומר יכינו כל אשר בשדה אל תוך העיר: ואין הולך למלחמה · ואין אחד מהם יוצא לאויב להלחם אלא כולם נאספים אל העיר מפחד האויב ולמה להם זה כי חרוני אל כל המונה: החרב בחוץ · רעב ודבר יאכלנו · כתרגומו ישיציניה: ופלטו · כיוני הגאיות · דרך היונים להקבץ בגאיות: הומות · משמיעות קול כקול כאשר כן יעשו הפלטים בנוסם: והיו על ההרים · להסגב בהם עד יעבור חיל האויבים ובהיותם על ההרים יהמו ויבכו ויתודו כל איש מהם כי בעונו בא לו כל זה: אל ההרים · כמו על ההרים: כל הידים תרפינה · כי לא יהיה בהם כח להלחם כנגד כל האויבים:

וכל ברכים תלכנה מים · תלכנה כמים על דרך משל כאילו נמסו שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה: וחגרו · מבואר הוא: כספם בחוצות ישליכו · נוכל לפרש אלילי הכסף והזהב שעשו כמו שנאמר בישעיה ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו כיון שראו שאין בהם תועלת ולא הצילום ישליכו אותם בחוצות ויתכן גם כן לפרש אוצרות הכסף והזהב כי לא יועילו להם לא להנצל מן הרעב ולא מן האויב על כן ישליכו אותם בשוקים וברחובות וזהו שאמר נפשם לא ישבעו כי מן הכסף והזהב לא יוכלו למלא מעיהם כמו שיעשו מן הלחם ואם אין להם הלחם מה יועיל להם הכסף והזהב וכן יאכלו אותם גם לפירוש הראשון רוצה לומר כי האלילים לא ישבעו אותם בעת הרעב: לנדה יהיה · לרחוק כי ירחיקו אותו מבתיהם: כי מכשול עונם היה · כלומר כל זה המכשול להם בעבור עונם היה: וצבי עדיו · זהו בית המקדש שהוא פאר יפי כבוד הארץ הנקדש בתוכו שהיו מתיפים בו כעדי והקדוש ברוך הוא שמהו לגאון שישראל היו מתגאים ומתגדלים בו על כל עם כי כבוד האל נראה בו בענן ובאש העליונה והם שמוהו לשקוץ כי עשו בו צלמי תועבות על כן נתתיו להם לנדה שהם ירחיקו ממנו ויגלו מארצו: ונתתיו · וחללוה · כתיב וחללוהו קרי הכתיב על השכינה והקרי על הבית: והסבותי · כמו שאמר בתור והסתרתי פני מהם: וחללו · הזרים במקום הצפון שלי בבית והוא הדביר שהוא קדש הקדשים ששם הארון: ובאו בה פריצים וחללוה · לשון נקבה על שכינת הכבוד החונה על הארון או אמר וחללוה על העיר ויונתן תרגם ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ארע בית שכינתי ויעלון בה רשיעא ויחלונה: עשה הרתוק · עשה שלשלת של ברזל סימן שיוליכו הכשדים אנשי ירושלם בגלות בשלשלאות כמו שעושין לשבוים: משפט דמים · כלומר כולם חייבי משפט דמים לפי ששפכו דם נקי ועברו עברות שנתחייבו עליהם מיתה וכן משפט מות לאיש הזה כמו משפט דמים: והעיר מלאה חמס · ועוד שעושים

פלצות ד׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן כא: עדיו ג׳ בקריאה וסים׳ ולא שתו איש עדיו עליו · וצבי עדיו לגאון שמהו · במתג ורסן עדיו לבלום · אנ״ד: והשבתי י״ג בקריאה וסי׳ ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין · והשבתי מערי יהודה · והשבתי למואב נאם יי׳ · והבאתי רעי גוים וירשו · והשבתי זמתך ממך · והשבתי

רש״י

תקעו בתקוע · כשיבוא עליהם הצר הכינו עצמם למלחמה ואין יוצא להלחם: כיוני הגאיות · דרך היונים להקבץ בגאיו׳ והומות שם והיו הומים אל ההרים אשר ינוסו שם איש בעונו כיוני הגאיו׳ אשר כלם הומות: תלכנה מים · מזיעת אימה: לנדה יהיה · לשקוץ יהיה להם: וצבי עדיו · של הקב״ה אשר לגאון שמהו להם הוא בית המקדש שנקרא גאון עזם כמה שנאמר הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם והם צלמי תועבת׳ עשו בו על כן וגו׳: את צפוני · את מקום שהייתי צפון שם ביניה׳: עשה הרתוק · שלשלת אות הוא שילכו בגולה אסורים בזיקי׳: משפט דמים · חובי קטול: רעי גוים · רעים שבגוי׳ ואכזריי׳: ונחלו · ויתנחלו לאחרים: מקדשיה׳ · בתי היכלי הבמות שבהם נועדים שם לשון בית זמנם: קפד׳ בא · כמו קפדתי כאורג חיי לשון כריתה: הוה על הוה · מאור׳ על מאורע הויה אחר הויה ומכתם חברו לשון שבר: ותורה תאבד מכהן · הרגילי׳ בהוראה כמו שנאמר ותורה יבקשו מפיהו: בשנה

קפדה׳ צ״א מקוננ׳ מסרתת המאיילא לאתנחתא ושארא בעונא ·

תִּקְעוּ בַתָּקוֹעַ וְהָכִין הַכֹּל וְאֵין הֹלֵךְ לַמִּלְחָמָה כִּי חֲרוֹנִי אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ: טו הַחֶרֶב בַּחוּץ וְהַדֶּבֶר וְהָרָעָב מִבָּיִת אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יָמוּת וַאֲשֶׁר בָּעִיר רָעָב וָדֶבֶר יֹאכְלֶנּוּ: וּפָלְטוּ פְּלִיטֵיהֶם וְהָיוּ אֶל־הֶהָרִים כְּיוֹנֵי הַגֵּאָיוֹת כֻּלָּם הֹמוֹת אִישׁ בַּעֲוֺנוֹ: כָּל־הַיָּדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מָּיִם: וְחָגְרוּ שַׂקִּים וְכִסְּתָה אוֹתָם פַּלָּצוּת וְאֶל כָּל־פָּנִים בּוּשָׁה וּבְכָל־רָאשֵׁיהֶם קָרְחָה: כַּסְפָּם בַּחוּצוֹת יַשְׁלִיכוּ וּזְהָבָם לְנִדָּה יִהְיֶה כַּסְפָּם וּזְהָבָם לֹא־יוּכַל לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת יְהוָה נַפְשָׁם לֹא יְשַׂבֵּעוּ וּמֵעֵיהֶם לֹא יְמַלֵּאוּ כ כִּי־מִכְשׁוֹל עֲוֺנָם הָיָה: וּצְבִי עֶדְיוֹ לְגָאוֹן שָׂמָהוּ וְצַלְמֵי תוֹעֲבֹתָם שִׁקּוּצֵיהֶם עָשׂוּ בוֹ עַל־כֵּן נְתַתִּיו לָהֶם לְנִדָּה: וּנְתַתִּיו בְּיַד־הַזָּרִים לָבַז וּלְרִשְׁעֵי הָאָרֶץ לְשָׁלָל וְחִלְּלוּהָ: וַהֲסִבּוֹתִי פָנַי מֵהֶם וְחִלְּלוּ אֶת־צְפוּנִי וּבָאוּ־בָהּ פָּרִיצִים וְחִלְּלוּהָ: עֲשֵׂה הָרַתּוֹק כִּי הָאָרֶץ מָלְאָה מִשְׁפַּט דָּמִים וְהָעִיר מָלְאָה חָמָס: וְהֵבֵאתִי רָעֵי גוֹיִם וְיָרְשׁוּ אֶת־בָּתֵּיהֶם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן עַזִּים וְנִחֲלוּ כה מְקַדְשֵׁיהֶם: קְפָדָה בָא וּבִקְשׁוּ שָׁלוֹם וָאָיִן: הֹוָה עַל־הֹוָה תָּבוֹא וּשְׁמֻעָה אֶל־שְׁמוּעָה תִּהְיֶה וּבִקְשׁוּ חָזוֹן מִנָּבִיא וְתוֹרָה תֹּאבַד מִכֹּהֵן וְעֵצָה מִזְּקֵנִים: הַמֶּלֶךְ יִתְאַבָּל וְנָשִׂיא יִלְבַּשׁ שְׁמָמָה וִידֵי עַם־הָאָרֶץ תִּבָּהַלְנָה מִדַּרְכָּם אֶעֱשֶׂה אוֹתָם וּבְמִשְׁפְּטֵיהֶם אֶשְׁפְּטֵם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה:

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וכל ספר קרי׳ הומות · ל׳ · ל׳ · ל׳ וג׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ונחללוהו ק׳ · ל׳ · כ׳ קל חס׳ · ל׳ · ל׳ · וג׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ · כ״ה חס׳ בסיפ׳ · ל׳ · ל׳

נָפְקִין בְּאַצְוָחַת קַרְנָא וּמְתַקְּנִין בְּמָנֵי זֵינָא וְלֵית דְּאָזֵיל לִקְרָבָא אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָמַי עַל כָּל אִתְרְגוֹשַׁתְהוֹן: חַרְבָּא מִלְּבָרָא וּמוֹתָא וְכַפְנָא מִלְּגָיו דִּבְחַקְלָא בְּחַרְבָּא יִתְקְטֵיל וְדִי בְקַרְתָּא כַּפְנָא וּמוֹתָא יְשֵׁיצְנֵיהּ: וּמְשֵׁיזְבַיָּא יִשְׁתֵּיזְבוּן מִנְּהוֹן וִיהוֹן עַל טוּרַיָּא כְּיוֹנֵי חֵילַיָּא כּוּלְּהוֹן מְנַהֲמִין גְּבַר בְּחוֹבֵי נַפְשֵׁיהּ: כָּל יְדַיָּא יִתְרַשְׁלָן וְכָל רְכוּבַיָּא יִתְאַשְׁדָן מַיָּא: וְיֵיסְרוּן סַקִּין וְתַחְפֵּי יַתְהוֹן אִתְכְּנַעוּתָא וְעַל כָּל אַפֵּיהוֹן בַּהֲתָא וּבְכָל רֵישֵׁיהוֹן מְרַט: כַּסְפְּהוֹן בְּשׁוּקִין יִרְמוֹן וְדַהַבְהוֹן לְבוּסְרָן יְהֵי כַּסְפְּהוֹן וְדַהַבְהוֹן לָא יִכּוּל לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן בְּיוֹם רוּגְזָא דַיְיָ נַפְשְׁהוֹן לָא יִסְבְּעוּן וּמְעֵיהוֹן לָא יִמְלוּן אֲרֵי לְתַקְלַת חוֹבִין יְהֵי: וְחֶדְוַת תִּקוּנֵיהּ לִיקָר יְהַבְתֵּיהּ וְאִנּוּן צַלְמֵי תוֹעֲבָתְהוֹן שִׁקּוּצֵיהוֹן עֲבַדוּ בֵיהּ עַל כֵּן יְהַבְתֵּיהּ לְהוֹן לְבוּסְרָן: וְאֶמְסְרִנֵּיהּ בְּיַד רַשִׁיעִין לְמִבַּז וּלְחַיָּבֵי אַרְעָא לַעֲדִי וִיחַלְּנֵיהּ: וְאַסְלֵיק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן עַל דְּאָחִילוּ יַת אַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי וְיֵעֲלוּן בָּהּ רַשִׁיעִין וִיחַלְּנָהּ: עֲבֵיד שַׁלְשְׁלָן אֲרֵי אַרְעָא אִתְמְלִיאַת חַיָּבֵי קְטוֹל וְקַרְתָּא אִתְמְלִיאַת חֲטוֹפִין: וְאַיְתֵי מַבְאֲשֵׁי עַמְמַיָּא וְיַחְסְנוּן יַת בָּתֵּיהוֹן וַאֲבַטֵּל רְבוּת רַשִׁיעִין וְיִתְחַלּוּן מַקְדְּשֵׁיהוֹן: אִתְקְפַדַת מְטַת וְיִבְעוּן שְׁלָמָא וְלֵית: תְּבַר עַל תְּבַר יֵיתֵי וּבְסוֹרְתָא עַל בְּסוֹרְתָא תְהֵא וְיִבְעוּן אוּלְפָן מִסָּפַר וְאוֹרָיְתָא תִפְסוֹק מִכָּהֵן וּמְלַךְ מֵחַכִּים: מַלְכָּא יִתְאַבַּל וְרַבָּא יִלְבַּשׁ צָדוּ וִידֵי עַמָּא דְאַרְעָא יִתְבַּהֲלָן מֵאָרְחֵיהוֹן אַעֲבֵיד עִמְּהוֹן וּבְנִימוּסֵיהוֹן אֶתְפְּרַע מִנְּהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: והוה

זמה מן הארץ · וכרתי להם ברית שלום · ופקדתי על תבל רעה · והשבתי את המון מצרי׳ · והאבדתי גילולים והשבתי אלילים · והשבתי המון שיריך · ויאמר יי׳ אליו קרא שמו יזרעאל · והשבתי כל משושה חגה חדשה:

בה חמס ועל כן ראוים לגלות ממנה כי לא יתקיים ישוב הארץ עם החמס: והבאתי רעי גוים · הם הכשדים שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר: ונחלו מקדשיהם · ונחלו ענין חלול שרשו חלל והוא מבנין נפעל ובא מהקל כמו ונחלת בך והיה משפטו עם הדגש ונחלו בשקל ונמסו ההרים: מקדשיהם · כמו מקדשיהם אלא שהוא משקל אחר מקדש בשקל למתעב גוי שהוא שם תאר: קפדה · בא מלעיל מפני שסמוכה למלה זעירה והוא בא או הה״א נוספת לפיכך הוא מלעיל לפי שאמר בלשון זכר בא והוא ענין כריתה כמו קפדתי כאורג חיי: ובקשו שלום ואין · יבקשו השלום שהיו אומרים להם נביאי השקר שלום יהיה לכם: הוה על הוה · שבר על שבר וכן תרגם יונתן תבר על תבר וכן במשקל אחד יעוה בהותו והות רשעים יהדוף ענין רעה ושבר: אל שמועה · כמו על שמועה והשמועות הם בא האויב על הארץ: ובקשו חזון מנביא · רוצה לומ׳ ואין כי דבר שלא ימצא יבקש אדם וכן גם נביאיה לא מצאו חזון מיי׳ וכן אמ׳ בישעיה שופט ונביא וקוסם וזקן רוצה לומר הן שימותו הן שתפסק חכמתם ונבואת׳ כי ברוב הצרות תאבד הנבואה והחכמה והעצה כי לב כבי אל׳ כבהל ובנבואה ראינו באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי׳: ותורה תאבד מכהן · כי הכהני׳ היו מורי התורה ויונתן תרגם מכהין מספר רוצה לומר סופר ומזהיר העם: המלך · ונשיא · הוא המלך וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין: מדרכם אעשה אותם · הם אשר התורה והנבואה ותאבד מהם כמו שאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה וגו׳: ובמשפטיהם · בבי״ת:

ויהי בשנה הששית' פירוש לגלות המלך יהויכין : בששי' הוא חדש אלול וכתב בעל סדר עולם כי שנה זו מעוברת היתה כי הנה הוא התחיל להככב בשנה החמשית בחמשה לתמוז ועוד שבעה ימים שהיה משמים בתוכם הרי חצי תמוז ובאותה שעה אמר לו שכב על צדך ת״ל ימים ומחצי תמוז של שנה חמשית עד ה׳ באלול של שנה ששית אפילו לעודף איכס כי אם ארבע מאות ימים היאך אמר ואני יושב בביתי אלא שאותה שנה מעוברת היתה ונראה מתוך דבריו כי שכיבת הצדדים היתה כמשמעה אבל לפירושינו שפירשנו כי במראה הנבואה היה אין אנו צריכין לכל זה : וזקני יהודה' שגלו עם יכניה : יד יי' רוח נבואה כשתבא בחזקה נקראת יד יי' ובשלש המראות האלה שראה בהם מעשה המרכבה נאמר בהם יד יי' וטעם שלש המראות האלה כנגד שלשה גליות שגלו גלות יהויקים וגלות יהויכין וגלו׳ צדקיהו וזו האחרונ׳ כנג׳ גלות צדקיהו שראה הכבוד נוסע מבית המקדש וראה חרבן העיר והבית לפיכך הביא אותו במראות אלהים ירושלם שיראה השקוצי׳ והגלולי׳ בבית שבעבורם נסע הכבוד ממקומו ובנסעו חרב הבית כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם וגומ׳ ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה : ונראה' מבואר הוא למעלה בראש הספר : החשמלה' הה״א נוספת לפיכך המלה מלעיל כמו השער התחתונה מבא המלך החיצונה והדומים להם : וישלח' השולח הוא הכבוד הנראה כעין החשמל : בציצת ראשי' היא מחלפ׳ הראש פלוט״א בלע״ז וכן ועשו להם ציצית שהוא כמו ענף תלוי בבגד וכל זה היה במראה הנבואה כי לא בא יחזקאל ירושלם ולא סר ממקומו שהיה יושב שם בביתו על כלות הנבואה כמו שאמר ותבא אותי ירושלימה : במראות אלהים' הנה אמר כי במראות אלהים הלך ירושלם ובמראה ההיא שבכשדים כמו שאמר בסוף הנבואה ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים וכל זה סימן הגלות ומה שהביא אותו ירושלם להראותו המעשים שבעבורם חרב הבית ונסתלק הכבוד לפיכך לקחו בציצת ראשו למשל כאדם הקוצף על עבדו ולוקחו בציציות ראשו להוליכו לבית הסהר אבל במראה שהיתה סימן לשיבת הגלות בימי מלך המשיח לא לקחו בציציות ראשו אלא הביאו לארץ ישראל והניחו שם בנחת והושיבו על הר גבוה מאד כל זה סימן המעלה גדולה שתהיה לישראל בזמן ההוא : אל פתח שער הפנימית' פירוש שער החצר הפנימית והיא העזרה כמו שאמר במלכים ויבן החצר הפנימית ונקראת פנימית לפי שהיא פנימית להר הבי׳ הקרואה חיצונה ובאמרו הפנימית וזכר התאר בחסרון המתאר הנה כמוהו כשער הקבוצות ומאכלו בריאה ופירוש אל פתח סמוך לפתח : הפונה צפונה' שהיה הפתח פונה לצד צפון כי בארבע רוחות היו פתחים : מושב סמל הקנאה המקנה' בא בדרך בעלי הה״א ומשפטו המקניא בשקל משניא לגנים ופירושו שהסמל מקניא האל בהיותו בביתו במקום משכן כבודו כמו שאמר הם קנאוני בלא אל : והנה שם' כמראה אשר ראיתי בבקעה' סמך אותו אל הסמוך כי בבקעה אמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר והנה אמר כמראה אשר ראיתי בבקעה : ויאמר אלי' והנה מצפון לשער המזבח' זה שער הצפוני שבו מזבח שבנו לסמל הקנאה הזה לפיכך אמר שער המזבח ומצפון לאותו שער היה זה הסמל : בביאה' רוצה לומר בכניסת השער מבחוץ בהר הבית ויונתן תרגם המזבח מדבחא אם כן דעתו היה על מזבח בית המקדש מזבח העולה שהיה חוץ לפתח האולם ואולי כנגד המזבח ההוא היה שער העזרה מצפון ואילו היה דעתו כמו שפירשנו היה מתרגמו אגורא ואולי היה כן דעתו כמו שפירשנו כי פעמים מתרגם גם מזבח הפסילים מדבחא : ויאמר אלי' מהם' כן כתיב מלה אחת וקרי מה הם תרין מלין והוא חד מן ט״ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין מלין : לרחקה' האות בקמץ חטף לפאר הקריאה ומשפטו על המנהג לרחקה בשקל וכנו כחשת לרחצה ופי׳ כדי שארחק מעל מקדשי הם עושים התועבו׳ במקדשי על פני : ויבא אותי אל פתח החצר' הוא הפתח שזכר אלא שמתחילה הביאו סמוך לשער מבחוץ ועתה הביאו תוך הפתח וראה בקיר הלשכה הסמוכה לפתח השער שבפני׳ חור אחד בקיר ואמר בקיר עד שנעשה החור פתח שיכול אדם להכנס בו וראה הצלמי׳ מצויירים על הקיר שהיו עובדים להם וזו המראה משל חתירת הקיר להראותו בקיעת העיר ובעון העבודה זרה שעובדים בה יחתרו האויבים בקיר חומות ירושלם ויבקעוה עד שיכנסו בה וענין החור שהיה בו לפני החתירה רמז למצור ולדיק שבנו עליה קודם : ואבוא' מחקה על הקיר' כמו מחוקק כי חקק וחקה בענין אחד ואמר מחוקה לשון יחיד על הכלל ובכלל כל גלולי בית ישראל הם אנשי מחקה על הקיר צלמי פסלים שזכר למטה בפרשת שתי נשים : ונשבעים

ציצת ד׳ בליש׳ וכתיב כן ג׳ בפרשת ציצת' ויקחני בציצת ראשי : כמראה ה׳ דגשים בקריאה וסימ׳ וזה מעשה המנורה מקשה זהב' והנה שם כבוד אלהי ישר׳' ופני הקדש המראה כמראה' וכמראה המראה אשר ראיתי' ב׳ בפסוק : ועוד כ״ג וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ו : והנה כל ה׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ז׳ :

ח

א וַיְהִי ׀ בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית בַּשִּׁשִּׁי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי וְזִקְנֵי יְהוּדָה יוֹשְׁבִים לְפָנָי וַתִּפֹּל עָלַי שָׁם יַד אֲדֹנָי יְהוִה׃ וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה דְמוּת כְּמַרְאֵה־אֵשׁ מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה אֵשׁ וּמִמָּתְנָיו וּלְמַעְלָה כְּמַרְאֵה־זֹהַר כְּעֵין הַחַשְׁמַלָה׃ וַיִּשְׁלַח תַּבְנִית יָד וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצִת רֹאשִׁי וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ ׀ בֵּין־הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם וַתָּבֵא אֹתִי יְרוּשָׁלַ͏ְמָה בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים אֶל־פֶּתַח שַׁעַר הַפְּנִימִית הַפּוֹנֶה צָפוֹנָה אֲשֶׁר־שָׁם מוֹשַׁב סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה׃ וְהִנֵּה־שָׁם כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי בַּבִּקְעָה׃ ה וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם שָׂא־נָא עֵינֶיךָ דֶּרֶךְ צָפוֹנָה וָאֶשָּׂא עֵינַי דֶּרֶךְ צָפוֹנָה וְהִנֵּה מִצָּפוֹן לְשַׁעַר הַמִּזְבֵּחַ סֵמֶל הַקִּנְאָה הַזֶּה בַּבִּאָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲרֹאֶה אַתָּה מֵהֵם עֹשִׂים תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר בֵּית־יִשְׂרָאֵל ׀ עֹשִׂים פֹּה לְרָחֳקָה מֵעַל מִקְדָּשִׁי וְעוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת׃ וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־פֶּתַח הֶחָצֵר וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה חֹר־אֶחָד בַּקִּיר׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם חֲתָר־נָא בַקִּיר וָאֶחְתֹּר בַּקִּיר וְהִנֵּה פֶּתַח אֶחָד׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֹּא וּרְאֵה אֶת־הַתּוֹעֵבוֹת הָרָעוֹת אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים פֹּה׃ י וָאָבוֹא וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה כָל־תַּבְנִית רֶמֶשׂ וּבְהֵמָה שֶׁקֶץ וְכָל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מְחֻקֶּה עַל־הַקִּיר סָבִיב ׀ סָבִיב׃

וַהֲוָה בְשַׁתָּא שְׁתִיתַי בְּשְׁתִיתָאָה בְּחַמְשָׁא לְיַרְחָא אָמַר נְבִיָא אֲנָא יָתֵיב בְּבֵיתִי וְסָבֵי בֵית יְהוּדָה יָתְבִין קֳדָמַי וּשְׁרָת עֲלַי תַּמָן רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים׃ וַחֲזֵית וְהָא דְמוּת כְּחֵזוּ אֶשָּׁתָא חֵיזוּ יְקָר דְּלָא יָכְלָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלֵית אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ וּלְרַע חֵזוּ אֶשָּׁתָא וְחֵזוּ יְקָר דְּלָא יָכְלָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ וּלְעֵלָּא כְּחֵיזוּ זָהֳרָא כְּעֵין חַשְׁמָל׃ וְאוֹשִׁיט דְּמוּת יַד וְאַחֲדַנִי בְּסַעַר רֵישִׁי וּנְטַלַת יָתִי רוּחָא בֵּין אַרְעָא וּבֵין שְׁמַיָא וְאַעֲלַת יָתִי לִירוּשְׁלֶם בְּחֵיזוּ ג נְבוּאָה דִּשְׁרָת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא גַוָּאָה דִּפְתִיחַ לְצִפּוּנָא דְּתַמָּן מוֹתַב צְלַם קִנְאֲתָא דְּמַרְגְּזִין׃ וְהָא תַמָּן יְקַר אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל כְּחֶזְוָא דַּחֲזֵיתִי בְּבִקְעֲתָא׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ לְאוֹרַח צִפּוּנָא וּזְקַפִית עֵינַי לְאוֹרַח צִפּוּנָא וְהָא מִצִּפּוּנָא לִתְרַע מ מַדְבְּחָא צְלַם קִנְאֲתָא הָדֵין בְּמַעֲלָנָא׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם חָזֵי אַתְּ מָה דְּאִנּוּן עָבְדִין תּוֹעֵיבָן רַבְרְבָן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל עָבְדִין כָּא לְאִתְרַחָקָא מֵעַל מַקְדְּשִׁי וְעוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תוֹעֵיבָן רַבְרְבָן׃ וְאָעֵל יָתִי לִתְרַע דַּרְתָּא וַחֲזֵית וְהָא חוֹרָא חָד בְּכוֹתְלָא׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם חֲתוֹר כְּעַן בְּכוֹתְלָא וַחֲתַרִית ב בְּכוֹתְלָא וְהָא תַרְעָא חָד׃ וַאֲמַר לִי עוֹל וַחֲזֵי יַת תּוֹעֲבָתָא בִישָׁתָא דְּאִנּוּן עָבְדִין כָּא׃ וְעַלֵּית וַחֲזֵית וְהָא כָל דְּמוּת רְחִישׁ וּבְעִירָא שִׁקּוּצִין וְכָל טַעֲוָתָא דְּפָלְחִין לְהֵין בֵּית יִשְׂרָאֵל מְצַיְּרִין עַל כָּתְלָא סְחוֹר סְחוֹר׃ ושבעין

רש״י

בשנה הששית' לגלות יכניה : ממראה מתניו וגו׳' אסור להתבונן בפסוק זה : בציצת ראשי' בשער ראשי פלוצ״יל בלע״ז : במראו׳ אלהים' הראני כאילו נוטא אותי ומביאני ל לירוש׳ : שער הפנימית הפונה צפונה' שער העזרה שהיא פנימית להר הבית והיו לה ש שערים לכל רוחותיה : סמל הקנאה' צלם הקנאה מקנ׳ ומקניט להקב״ה שנתנוהו שם להקנאת להקב״ה ל להרגיזו וכן ת׳ צלם דקנאתא דמרגזין : שא עיניך דרך צפונה' להר הבית מחוץ ל לעזרה שהרי בפתח שער הצפוני של עזרה מבחוץ היה עומד ודרך צפונ׳ לשע׳ חוץ לעזרה הוא : מצפון לשער המזבח' בהר הבית מצפון לאותו שער ה העזרה הצפוני ואומר אני שהיה אותו שער מכוון כנגד המזבח : בביאה' כשאדם בא ליכנס לעזר׳ מוצאו שם בביאה אלאנטריאה בלע״ז : לרחקה מעל מקדשי' כדי שאתרחק מעל מקדשי : אל פתח החצר' הקריבני על פתח אותו שער עצמו : חור אחד בקיר' חומת העזרה : חתר נא בקיר' והרחב את החור : והנה פתח אחד' דרך החור ראיתי פתח לשכה אחת : שקץ' עשויין לשקוץ עבודה זרה : מחקה' חקוקין על הקיר : ויאזניהו

ענן ד׳ חטפין פתחין בקריאה וסי׳ כי ענן יי׳ על המשכן יומם ואש׳ וכסה ענן הקטרת׳ ועתר ענן הקטר׳ עלה׳ יפיץ ענן אורו׳ וחד וענן יי׳ עליהם יומם: המה עשים ה׳ בקריאה וסים׳ איש איש ממלאכתו אשר המה׳ כן המה עשים גם לך דשמואל׳ האינך ראה מה המה עשים׳ עוד תשוב תראה תועבות׳ כי ענבים בפיהם:

וְשִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי בֵית־יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶן־שָׁפָן עֹמֵד בְּתוֹכָם עֹמְדִים לִפְנֵיהֶם וְאִישׁ מִקְטַרְתּוֹ בְּיָדוֹ וַעֲתַר עֲנַן־הַקְּטֹרֶת עֹלֶה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם אֲשֶׁר זִקְנֵי בֵית־יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים בַּחֹשֶׁךְ אִישׁ בְּחַדְרֵי מַשְׂכִּיתוֹ כִּי אֹמְרִים אֵין יְהוָה רֹאֶה אֹתָנוּ עָזַב יְהוָה אֶת־הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָי עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃ וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְהוָה אֲשֶׁר אֶל־הַצָּפוֹנָה וְהִנֵּה־שָׁם הַנָּשִׁים יֹשְׁבוֹת מְבַכּוֹת אֶת־הַתַּמּוּז׃

טו וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת מֵאֵלֶּה׃ וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־חֲצַר בֵּית־יְהוָה הַפְּנִימִית וְהִנֵּה־פֶתַח הֵיכַל יְהוָה בֵּין הָאוּלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ אֲחֹרֵיהֶם אֶל־הֵיכַל יְהוָה וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתֶם קֵדְמָה לַשָּׁמֶשׁ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם הֲנָקֵל לְבֵית יְהוּדָה מֵעֲשׂוֹת אֶת־הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ־פֹה כִּי־מָלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ חָמָס וַיָּשֻׁבוּ לְהַכְעִיסֵנִי וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת־הַזְּמוֹרָה אֶל־אַפָּם׃

וְשַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָה בַּר שָׁפָן קָאֵם בֵּינֵיהוֹן קָיְמִין קֳדָמֵיהוֹן וּגְבַר מַחְתִּיתֵיהּ דִּקְטַרְתָּא בִּידֵיהּ וִיטוּר עֲנַן קְטַרְתָּא סָלִיק׃ וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם דְּסָבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל עָבְדִין בְּקַבְלָא גְּבַר בְּאִדְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבֵיהּ אֲרֵי אָמְרִין לָא גְּלֵן עוֹבָדָנָא קֳדָם יְיָ רַחִיק יְיָ יַת אַרְעָא׃ וַאֲמַר לִי עוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תּוֹעֵבָן רַבְרְבָן דְּאִנּוּן עָבְדִין׃ וְאָעֵיל יָתִי בְּמַעֲלָנָא דִּתְרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ דִּפְתִיחַ לְצִפּוּנָא וְהָא תַמָּן נְשַׁיָּא יָתְבָן מְבַכְּיָן יַת תַּמּוּזָא׃ וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם עוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תּוֹעֵבָן רַבְרְבָן מֵאִלֵּין׃ וְאָעֵיל יָתִי לְדָרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ גַּוָּיְתָא וְהָא תְרַע הֵיכְלָא דַּייָ בֵּין אוּלָמָּא וּבֵין מַדְבְּחָא כְּעֶשְׂרִין וְחַמְשָׁא גַּבְרָא אֲחוֹרֵיהוֹן לְהֵיכְלָא דַּייָ וְאַפֵּיהוֹן לְמַדִּנְחָא וְהָא אִנּוּן מִתְחַבְּלִין סָגְדִין לְמַדִּנְחָא לְשִׁמְשָׁא׃ וַאֲמַר לִי הֲחָזֵיתָא בַּר אָדָם הַזְעֵיר לְבֵית יְהוּדָה מִלְּמֶעְבַּד יַת תּוֹעֲבָתָא דַּעֲבַדוּ כָא אֲרֵי מְלוֹ יַת אַרְעָא חֲטוֹפִין וְתָבוּ לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי וְהָא אִנּוּן מַיְתָן בַּהֲתָא לְאַפֵּיהוֹן׃ ואף

קל׳ מן י״ח מלין תיקון סופרים

אחוריהם נ׳ וחס׳ בקריא׳ וסים׳ וכל אחריהם ביתה דמלכים׳ ותברו דד״ה׳ אחריהם אל היכל יי׳: אל אפם חד מן י״ח מלין תקון סופרים וסים׳ נמסר בריש ספר במדבר סיני: כל לשון אף על במ״א הזמורה אל אפם:

רשי

ויאזניהו בן שפן׳ חשוב היה ולמדין דורו הימנו לפיכך הקפיד עליו: ועתר ענן הקטרת׳ תמור קטור ענן הקטרת ולשון עתר מרבית וכן העתרתם עלי דבריכם וכן ונעתרות נשיקות שונא וכן חברו מנחם במחלוקת אחת שלשתן ופירש ענין מעבה המה אך כל אחד לשון בני אדם: בחדרי משכיתו׳ משוכה ברצפת אבנים לשון ושכתי כפי: אל פתח שער בית יי׳׳ תוך אלל העזרה אל פתח ההיכל אשר ב בצפון דאמר מר שני פשפשין היו בבית ה החליפות אחד בצפון ואחד בדרום: מבכות את התמוז׳ צלם אחד שמחממות אותו מ מבפנים והיו עיניו של עופרת והם נתוכין מ מחום ההיסק ונראה כאילו בוכה ואומרות תקרוב הוא שוא יתמוז לשון היסק כמו עד די חזה למזייה ואתוב׳ איזה יתיר׳ מבכות את התמוז פיישנט פלורי״ר לאלקאלפי״ץ בלע״ז: ויבא אותי אל חצר בית יי׳ הפנימית׳ היא העזרה כי הר הבית נקרא החצר החיצונה ועד עכשיו בתוכה היה עומד אלא שהוא נכנס בשער הצפוני והראהו בבית החליפו׳ את צלם התמוז וחזר והוליכו למזרח לפני ההיכל ו והמזבח: ופניהם קדמה ונו׳׳ ממשמע שנאמר ופניהם קדמה יודע אני שאחוריהם אל ההיכל אלא מגיד ש שהיו אחוריהם מגולה שהיו פורעין עצמם ו ומתריזין כלפי מטה: משתחויתם׳ כשתי תיבו׳ הוא משמש לשון שחת ולשון השתחויה כן הוא בתלמוד י ירושלמי משחיתים ה ההיכל ומשתחוים ל לחמה וכן ת״י ואינון מתחבלין וסגדין ו ומנחם חברו לשון שחוח כמו שחי וכעבורים: הנקל לבית יהודה׳ המעט להם ונקל בעיניהם שאר עבירות שבידם: מעשות את התועבות׳ אם היו חדילים מעשות את כל התועבות אשר עשו בביתי פה: כי מלאו את הארץ חמס׳ ונקל בעיניהם אותו עון וישובו להכעיסני בתוך ביתי בתועבות האלה: והנם שולחים את הזמורה אל אפם׳ והנם שולחים אל חוטמם את ריח רע של זמורה זו שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת כלומר בושתם זה אל פיהם ישוב ומנחם פירש והנם שולחים את הזמור׳ אל אפם ענין דופי וקלון הוא לפירושו השוה ריח מקטרת׳ וכעס קרבנם וניחוחם למלאכת דופי נקבים ואחוריהם אל היכל יי׳ יורה על הענין: קרבו

רדק

ושבעים איש׳ ע׳ סנהדרין להראותו מה שנתן להם האל תחלה שיהיו עליהם שבעים זקנים להורותם הדרך הטובה הם היו מתעים אותם כמו שאמר ישעיהו עמי מאשריך מתעים: ויאזניהו בן שפן גדול שבכולם היה: מקטרתו׳ המחתה נקראת מקטרת לפי שמקטרין בה: ועתר ענן הקטורת׳ עובי הענן כי היו מחתות רבות מהעובדים שהיו רבים ומהנעבדים גם כן שהיו רבים כמו שאמר וענן העשן היה עבה מרבוי וכן העתרתם עלי דבריכם עובי הדברים ורבוים: ויאמר׳ בחשך׳ כי חושבי׳ שלא יראה האל מה שעושי׳ בחשך בחדריהם וכנגדם אמר דוד גם חשך לא יחשיך ממך ועוד היו אומרי׳ עזב יי׳ את הארץ כלומר אינו משגיח כלל בתחתונים אלא בעליונים שהם הגלגלים ו והמלאכי׳ אבל בענייני הארץ לא ישגיח כלל כי עזבה לבני אדם ויעשו בה כרצונם כמו שהיו אומרים רשעי עולם עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך: ויאמר׳ מבואר הוא: ויבא אותי אל פתח שער בית יי׳ אשר אל הצפונה׳ זה שער התא שנקרא גם כן צלע וציע שהוא בכותל ההיכל מבחוץ כמו שבארנו בספר מלכים ואותם שהיו בכותל צפון היו פתוחים לצפון העזר׳ שהוא חצר הפנימי׳: מבכות את התמוז׳ יש מפרשים כי מבכות הוא בנוי רוצה לומר משמחות את התמוז בירח תמוז היו עושים חג לעבודה זרה והיו הנשים באות לשמחו וי״מ ש שהיו עושים בתחבולות שיבאו המים לעיני עבודה זרה הנקראת תמוז והיה בוכה לומר שהיה ש שואל שיעבדוהו וים מפרשים התמוז השרוף מן לזוח לאתונא רוצה לומר שהיו בוכות על אותו שהיה שרוף שהיו שורפין בניהם ובנותיהם באש והנשי׳ היו בוכות אותם: מבכות׳ מן הדגוש כמו רחל מבכה על בניה והרב החכם הגדול רבינו משה בר מימון ז״ל כתב כי נמצא כתוב בספר מספרי העבודו׳ הקדמונים כי היה איש מנביאי ע״ז ושמו ת תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד ז׳ כוכבי לכת וי״ב מזלות והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין שמים וארץ ונפל לתוך ההיכל וכן הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא והצלמים כולם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עופפו כל הצלמים להיכליהם בקצות הארץ והיה זה להם לחוק עולם בתחילת יום ראשון מחד׳ תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז וים מפרשים תמוז שם חיה שהיו עובדים צלם שלהם ותרגום ופגשו ציים את איים ויערעון תמוזין בחתולין וברוב הנסחאות כתוב תמוז בשני ווי״ן ומה שהראה לו באלה המראות פתח צפון רמז לו כי מצפון תפתח הרעה אליהם: ויאמר׳ גדולות מאלה׳ כא כאשר למעלה לא אמר מאלה שהיו שוות התועבות ההם אבל אלה היו גדולות מהאחרות שהיו אחוריהם ע׳ היכל יי׳ ופניהם קדמה והם היו עושים הפך מכוונת האל כי לכוונה ע צוה האל פתח המשכן למזרח וקדש הקדשים למערב לבטל עבודת השמש שהיו רגילים בה באותו הזמן ושיהיו בהכנסם למשכן אחוריהם לשמש שתמחה האמונה ההיא מלבם וכן צוה במקדש עולמית ועתה בטלו המצוה והכוונה והחזירו פניהם מעבודת האל ומהשתחות כנגד בית מקדשו וחזרו לעבודת השמש ולהשתחות לו ובדברי רבותינו ז״ל ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל יי׳ אלא מלמד שהיו פורעי׳ אחוריהם כלפי מטה: ויבא אותי אל חצר בית יי׳ הפנימית׳ היא אותה חצר שזכר אלא שהסיע אותו ממקום למקום בחצר כי היה לצד צפון בפתח התא כמו שפירשנו׳ ועתה הביאו למזרח ההיכל ודאה חוץ לפתח ההיכל בין האולם והמזבח כי מזבח העולה היה לפני האולם בעזר׳: משתחויתם׳ מלה מורכבת מן משתחוים והשתחוית׳ וטעם ההרכבה אמר הנביא כי מצא אותם האנשים משתחוים קדמה לשמש ואמר לנכנסים השתחויתם לדרך שאלה ויונתן פירש המלה מורכבת מן משחיתים ומשתחוים שתרג׳ מתחבלין סגדין וכן בדברי רבותינו משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה: ויאמר׳ הנקל׳ בצרי׳ כפעל עבר או תאר אמר וכי קל הוא בעיניהם מעשות התועבות אשר עשו פה: כי מלאו את הארץ חמס׳ עד שסבו עוד להכעיסני בביתי: והנם שולחים את הזמורה אל אפם׳ והנה הם מקטירים בביתי ושולחי׳ רוח הקטרתם אל אפי מלבד הבזיון שעושים לי שמחזירין אחוריהם אל היכלי: הזמורה׳ פירוש ריח רע והיא על דרך כנוי לקטרת שהיו מקטרין והוא עטוש מלמטה לפיכך ת״י מייתן בהתא לאפיהון ותרגם בשת בהתא והוא מקום הבשת: אפם׳ רוצה לומר אפי אלא שכנה הכתוב והוא אחד משמונה עשרה מלין שהם תקון סופרים: ונס

רדק

וגם אני, מבואר הוא: ויקרא, פקדות העיר, האנשים הפקודים על אנשי החיל וכן ויפקד הכהן פקודים על בית ה' וסמך אל העיר ואמר פקדות העיר שבאו אל העיר תחילה והחיל אחריהם ואלה פקדות העיר שמבאר שהיו ששה אנשים והשביעי בתוכם שהיה סופר המלך אלה הם שבעת השרים שבאו אל העיר כאשר הובקעה העיר כמו שאמר בספר ירמיהו והם נרגל שראצר סמגר נבו שר סכים רב סרים נרגל שראצר רב מג ואעפ״י שהם שמנה הראשון פקיד על השבעה ולא נמנה עמהם ו והראה לו השם יתברך במראה הנבואה כי בזה הדרך תלכד ירושלם: ואיש כלי משחתו, כלי באל״ף כי הוא יחיד וכן כלי מפצו: משחתו, בצר״י והוא שם וכמוהו שם אבל הוא בחיר״ק ת תהרגו למשחית חרטי משחי׳: והנה ששה אנשים, פירשנוהו על דרך פשוטו ועל דרך משל הם ששה משכי׳ והשביעי ביניהם שהוא לבוש בדים וידוע כי בדי׳ הם בגדי פשתן המנוהגין והוא הסופר הגדול ומנהיג העיר והוא הזורק אש בעיר ואלה הם פקדת העיר ובדברי רבנ׳ ז״ל אמר כיתו ששה אנשי׳ משבר משחית מכלה קצף אף וחמה: שער העליון, פירשו רבותינו ז״ל שהוא שער מזרחי ונקר׳ עליון שהו׳ מלמעלה מעזרת ישראל: אשר מפנה צפונה, מזרחי צפוני היה וכבר פירשנו הטעם למה הראה המרא׳ בצפון ובבל היא מזרחית צפונית לארץ ישראל: מפנה, פעול בשקל אשר אתה מראה בהר: מפצו, כמו משחיתו שזכר כי מפץ שם כלי הוא שמשברים הסלעים בו וכן מפץ אתה לי והוא בכלי זה בקמץ: ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים, כבר פירשנוהו על דרך משל ורבותינו ז״ל פי׳ כן וכן אמרו זה גבריאל והם אמרו כי גבריאל מלאך של אש לפי שהוא הזורק האש על העיר וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש: וקסת הסופר במתניו, קסת הוא כלי הדיו ויונתן תרגם פנקס ספרא והפנקס הוא מה שכותב עליו הסופר והו׳ כייר או לוח ואעפ״כ ענין הפסוק הוא על צורך הדיו לא על הלוח שאמר והתוית תיו ואולי לפי שתלוי׳ במתני הסופ׳ הכייר או הלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס: לבוש בדים, בקמץ בסמיכות וכן חגור כלי מלחמה ופי׳ לבוש בבדים: ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת, זהו מזבח העולה שהיה לפני האולם בעזרה ואותו עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ומה שהראה לו עמדם אצל מזבח הנחשת ראה כי אצל מזבח הנחשת המשחתי׳ קדמה לשמם וכיון שבזו כבוד האל יתברך בזה הראהו שבעון זה נעלה הכבוד מעל הכרוב: אל מפתן הבית, מורה הסתלק הכבוד מבית המקדש ובאמרו מעל הכרוב ולא אמר הכרובים כי שנים כרובים היו אז״ל כי נסע מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן ואמרו י׳ מסעות נסעה שכינה ולפטר כי אמר מעל הכרוב הוא דרך משל וי״ת אסתלק בכרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קדשיא ובאמרו בכרובא ולא אמר מכרובא ר״ל כי עם הכרוב נעלה רוצה לומר מי שנעשה לו הכרוב דמיון הוא והוא הטרף העף אל האלהים רמז בהסתלק הנבואה מישראל לא נשארו אלא חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו בבנין בית שני ובהם פסקה הנבואה: וכבוד אלהי ישראל, מבואר הוא: הלבוש הבדים, אותו הנזכר שהיה לבוש בדים ובא בידיעת האל והמתאר: ויאמר ה' אלו, כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד ובוי״ו והוא כמו עליו בשמים ידעם והדומים לו ואחר שאמר בתוך העיר אמר בתוך ירושלם אף על פי שידוע כי העיר שזכר היא ירושלם שהרי זכר בענין הפרמה בית ה' והיכל ואולם ומזבח אלא הוסיף ואמר ירושלם כלומר העיר אשר בחרתי לשכן שמי בה הם השיעוני ממנה ברוב עונותם: והתוית תו, ענין סימן וכתיבה אמר שיתוה בדיו על מצחות האנשים הנאנחי׳ והנאנקי׳ לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים וזה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה ורבותינו ז״ל פי׳ תיו האות הנקראת תי״ו אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל כתוב על מצחן של צדיקים תי״ו של דיו ועל מצחן של רשעים תי״ו של דם ואמר מאי שנא תי״ו רב אמר תי״ו תחיה תי״ו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ואלה האנשים היו הצדיקים אשר בירושלם שהיו נאנחים ונאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה: והנאנקים, ענין צעקה וגוחה כמו האנק דום ושב הפועל כפעל לרוב הפעולה וכן המדברים כך: ולאלה אמר באזני, ולאלה הם הששה שזכר אמר להם שיבאו אחר המתוה הזה ויכו: על תחוס, כן כתיב וקרי אל והכתוב רוצה לומר והכה על אשר תחוס עיניכם וכל שכן על האחרים והקרי כמשמעו הזהירם שלא יחוסו על האדם ולא יחמלו: עיניכם, כתיב לשון רבים וקרי עינכם לשון יחיד כמו לא תחוס עינך והיחיד הוא דרך כלל: זקן בחור, תהרגו למשחית, שם רוצה לומר להשחתה שתשחיתו הכל: וממקדשי תחלו, אשר במקדשי כי אותם חייבים יותר שעובדים עבודה זרה במקדשי על פני להכעיסני: באנשים הזקנים, הם שבעים איש מזקני ישראל שזכר שהיו עובדים עבודה זרה בלשכה אשר בעזרה לפני הבית ורבותינו ז״ל דרשו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו כל התורה כולה מאלף ועד תיו ואמרו לא יצאה מדה טובה מאת הקדוש ברוך הוא וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה שהרי אמר תחילה והתוית תיו ואמר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ואחר כך אמר וממקדשי תחלו:

ויאמר

כלי יח בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל: לבוש כל לישנ׳ חס׳ בנביאים במ״ב וסימ׳ ושריון קשקשים׳ הוצא לבוש לכל עבדי׳ וכל כתובים דכוו׳ מל׳ במ״א חס׳ כי כל ביתה לבש שני: ולאלה ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ ולאלה תטמאו כל הנגע בנבלתם׳ ולאלה אמר באזני עברו׳ ולאלה תהיו תרומת הקדש סופא דספרא:

תרגום

וְאַף אֲנָא אַעֲבֵיד בִּרְגַז לָא יָחוּס מֵימְרִי וְלָא אֲרַחֵם וִיצַלּוֹן קֳדָמַי בְּקָל רַב וְלָא אֲקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן׃ וַאֲכְלֵי וַאֲנָא שְׁמַע קָל רַב לְמֵימַר אִתְקְרַבוּ דִמְמַנַּן עַל קַרְתָּא וּגְבַר מָן חִבּוּלֵי בִּידֵיהּ׃ וְהָא שִׁתָּא גַּבְרִין אָתָן מֵאוֹרַח תַּרְעָא עִלָּאָה דְּפָרֵיתַ לְצִפּוּנָא וּגְבַר מָן בְּדוּרֵיהּ בִּידֵיהּ וְגַבְרָא חַד בֵּינֵיהוֹן לָבֵישׁ לְבוּשִׁין וּפִנְקַס סַפְרָא בְּחַרְצֵיהּ וְעָלוּ וְקָמוּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא׃ וִיקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִסְתַּלַּק בִּכְרוּבָא דַהֲוָה שָׁרֵי עֲלוֹהִי בֵּית קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא וּשְׁרָא מֵעַל לְקֳבֵל סְקוּפַת בֵּיתָא וּקְרָא לְגַבְרָא דְלָבֵישׁ לְבוּשַׁיָּא דְפִנְקַס סַפְרָא בְּחַרְצֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ עֲבַר בְּגוֹ קַרְתָּא בְּגוֹ יְרוּשְׁלֶם וְתִרְשׁוֹם תְּוָא עַל בֵּית עֵינֵי גַבְרַיָּא דְמִתְאַנְחִין וּדְמִתְאַנְקִין עַל כָּל תּוֹעֲבָתָא דְאִתְעֲבִידָא בְּגַוַּהּ׃ וּלְאִלֵּין אֲמַר וַאֲנָא שְׁמַע עֲבָרוּ בְּקַרְתָּא בַּתְרוֹהִי וּקְטוּלוּ לָא תָחוּס עֵינֵיכוֹן וְלָא תְרַחֲמוּן׃ סָב עוּלֵם וּבְתוּלָה וְטַפְלָא וּנְשַׁיָּא תִּקְטְלוּן לְחַבָּלָא וְעַל כָּל גַּבְרָא דַעֲלוֹהִי רוֹשֶׁם תְּוָא לָא תִקְרְבוּן וּמִבֵּית מַקְדְּשִׁי תִשְׁרוֹן וּשְׁרִיאוּ בְּגַבְרַיָּא סָבַיָּא דִּקֳדָם בֵּיתָא׃ ואמר

מקרא

וְגַם־אֲנִי אֶעֱשֶׂה בְחֵמָה לֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמֹל וְקָרְאוּ בְאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל וְלֹא אֶשְׁמַע אוֹתָם׃

ט א וַיִּקְרָא בְאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר קָרְבוּ פְּקֻדּוֹת הָעִיר וְאִישׁ כְּלִי מַשְׁחֵתוֹ בְּיָדוֹ׃ ב וְהִנֵּה שִׁשָּׁה אֲנָשִׁים בָּאִים מִדֶּרֶךְ־שַׁעַר הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר מָפְנֶה צָפוֹנָה וְאִישׁ כְּלִי מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ וְאִישׁ־אֶחָד בְּתוֹכָם לָבֻשׁ בַּדִּים וְקֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ אֵצֶל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת׃ ג וּכְבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נַעֲלָה מֵעַל הַכְּרוּב אֲשֶׁר הָיָה עָלָיו אֶל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיִּקְרָא אֶל־הָאִישׁ הַלָּבֻשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר קֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָו עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָםִ וְהִתְוִיתָ תָּו עַל־מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים עַל כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ׃ ה וּלְאֵלֶּה אָמַר בְּאָזְנַי עִבְרוּ בָעִיר אַחֲרָיו וְהַכּוּ עַל־תָּחֹס עֵינֵיכֶם וְאַל־תַּחְמֹלוּ׃ ו זָקֵן בָּחוּר וּבְתוּלָה וְטַף וְנָשִׁים תַּהַרְגוּ לְמַשְׁחִית וְעַל־כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־עָלָיו הַתָּו אַל־תִּגַּשׁוּ וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלּוּ וַיָּחֵלּוּ בָּאֲנָשִׁים הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר לִפְנֵי הַבָּיִת׃

רשי

קרבו פקדות העיר, הקריבו את הפקידים אשר הפקדתי לשחת את העיר: ששה אנשים, רבותינו פרשום במסכת שבת קצף אף וחימה משחית משבר מכלה: מפצו, שהוא משבר את הכל כמו ונפץ את עולליך: וקסת הסופר, פנקס הם לוחות שמחופין בשעוה וחורתין בם בעט: אצל מזבח הנחשת, הוא מזבח האבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה במדבר: מעל הכרוב, מעל הכפרת שהשכינה היתה שורה שם עד הנה והתחילה להסתלק ולצאת לחוץ מעט מעט עשר מסעו׳ וזה מסע הראשון מן הכרוב למפתן בית קדשי הקדשים: והתוית תיו, ורשמת רושם: על מצחות האנשים, הצדיקים כדי להיות לאות שלא יפגעו בם המשחיתי׳: ולאלה אמר באזני, לששת המחבלים: וממקדשי תחלו, מן העומדי׳ לפני מקדשי ורבותינו אמרו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי מן המקודשים לי הם אותם חקוקי התיו שהתרה בהם מלהזיקם חזר וצוה לחבלם לפי שאמרה מדת הדין לפניו מה נשתנו אלו מאלו הרי לא מיחו בהם כדאית׳ במסכת שבת: ונשאר

רש״י

ונאשאר אני ונשארתי אני: מלאה מוטה, דין מעוקל: על ראש הכרובים, על ראש ארבע חיות המרכבה ובפרשה זו חזר לקרותם כרובים לפי שהפכו פני השור לפני כרוב כמה שכתוב בפרשה זו ואמרו רבותינו יחזקאל בקש רחמים והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור: בינות לגלגל, בין האופנים כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר אינו אלא לדרש הקב״ה אמר לגבריאל והוא בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיכשכשו הגחלים ותקל הגזרה וכן הוא מפורש בענין וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים: וזרוק על העיר, לא זרקם מיד ואף על פי שקבלם לבוש הבדי׳ לא השליכ׳ עד לאחר שש שנים לקבלתו שנתעממו הגחלים בידו כל שש שני׳ ותדע שהרי נבוא׳ זו בשנה הששית כאמר׳ והעיר חרבה בשנת אחת עשרה: מימין לבית, בדרום: החצר הפנימית, היא העזרה: על מפתן הבית, הוא הסילוק עצמו האמור למעלה: עד חצר החיצונה, הר הבית יכול מפני הקול נמוך תלמו׳ לומר כקול שדי בדברו אלא משהוא מגיע לחצר החיצונה הוא נפסק: והנה

מקרא

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם טַמְּאוּ אֶת־הַבַּיִת וּמַלְאוּ אֶת־הַחֲצֵרוֹת חֲלָלִים צֵאוּ וְיָצְאוּ וְהִכּוּ בָעִיר׃ וַיְהִי כְּהַכּוֹתָם וְנֵאשֲׁאַר אָנִי וָאֶפְּלָה עַל־פָּנַי וָאֶזְעַק וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הֲמַשְׁחִית אַתָּה אֵת כָּל־שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל בְּשָׁפְכְּךָ אֶת־חֲמָתְךָ עַל־יְרוּשָׁלִָם׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה גָּדוֹל בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ דָּמִים וְהָעִיר מָלְאָה מֻטֶּה כִּי אָמְרוּ עָזַב יְהוָה אֶת־הָאָרֶץ וְאֵין יְהוָה רֹאֶה׃ וְגַם־אֲנִי לֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמֹל דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתָתִּי׃ וְהִנֵּה הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר הַקֶּסֶת בְּמָתְנָיו מֵשִׁיב דָּבָר לֵאמֹר עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃

וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אֶל־הָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הַכְּרֻבִים כְּאֶבֶן סַפִּיר כְּמַרְאֵה דְּמוּת כִּסֵּא נִרְאָה עֲלֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים וַיֹּאמֶר בֹּא אֶל־בֵּינוֹת לַגַּלְגַּל אֶל־תַּחַת לַכְּרוּב וּמַלֵּא חָפְנֶיךָ גַחֲלֵי־אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וּזְרֹק עַל־הָעִיר וַיָּבֹא לְעֵינָי׃ וְהַכְּרֻבִים עֹמְדִים מִימִין לַבַּיִת בְּבֹאוֹ הָאִישׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וַיָּרָם כְּבוֹד־יְהוָה מֵעַל הַכְּרוּב עַל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת אֶת־הֶעָנָן וְהֶחָצֵר מָלְאָה אֶת־נֹגַהּ כְּבוֹד יְהוָה׃ וְקוֹל כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים נִשְׁמַע עַד־הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה כְּקוֹל אֵל־שַׁדַּי בְּדַבְּרוֹ׃ וַיְהִי בְּצַוֺּתוֹ אֶת־הָאִישׁ לְבֻשׁ־הַבַּדִּים לֵאמֹר קַח אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַגַּלְגַּל מִבֵּינוֹת לַכְּרוּבִים וַיָּבֹא

תרגום

ואמר להון סאיבו ית ביתא ומלו ית דרתא קטילין פוקו ונפקו וקטלו בקרתא׃ והוה כקטלותהון ואשתארית אנא ואשתטחית על אפי וצוחית ואמרית קביל בעותי יי אלהים המחבל את ית כל שארא דישראל במשפכך ית חימתך על ירושלם׃ ואמר לי חובי בית ישראל ויהודה תקיפו בה לחדא ואתמליאת ארעא חיבי קטול וקרתא אתמליאת אסטיות דין ארי אמרו רחיק יי ית יתבי ארעא ולית דאתגליא קדם יי׃ ואף אנא לא אחוס מימרי ולא ארחים פורענות אורחתהון ברישיהון יהבית׃ והא גברא דלביש לבושא דפנקסא בחרציה מתיב פתגמא למימר עבדית כמא דפקדתני׃

וחזית והא ברקיעא די על ריש כרוביא כאבן טבא כחיזו דמות כורסיא אתחזי עליהון׃ ואמר לגברא דלביש לבושיא ואמר עול לביני גלגליא לתחות כרובא ומלי חופנך גומרין דאשא מביני כרוביא וזרוק על קרתא ועל ואנא חזי׃ וכרוביא קימין מדרום לביתא במעל גברא וענן אמטתא אתמליאת ית דרתא גויתא׃ ואסתלק יקרא דיי בכרובא דהוה שרי עלוהי ושרא מעיל לקביל סקופת ביתא ואתמליאת ביתא ית ענן אמטתא ודרתא אתמליאת ית זהור יקרא דיי׃ וקל כנפי כרוביא אשתמע עד דרתא בריתא כקלא מן קדם שדי במלולא׃ והוה בפקרותיה ית גברא דלביש לבושיא למימר סב אשתא מביני גלגליא מביני כרוביא ועל

מסורה

צאו ג׳ וסימ׳ לאמר לאסורים צאו, נודו מתוך בבל, ויאמר אליהם טמאו את הבית: במאד מאד ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך: נתתי ג׳ קמץ וסימ׳ וגם אני לא תחוס עיני, מצמרת הארז, הכל נתתי: ד׳ פסוקי׳ אל אל על וסימ׳ ויבא יואב אל המלך דוד, ומשפט בא אל ארץ המישור, ויאמר אל האיש לבוש הבדים,

וארא ואקום ואמר ל׳ ההרים ול׳ הסגנים: וימלא ו׳ בקריא׳ וסימ׳ אחרי הכות יי׳ את היאר, וימלא את החכמה, וימלא בית הבעל, וימלא הבית את הענן, וימלא המן חמה, וימלא המן על מרדכי חמה:

רד״ק

ויאמר אליהם טמאו את הבית, אל תחושו אם תהרגו בבית המקדש ותטמאו את הבית בחללים כי הם טמאוהו ראשונה בגלולים: ומלאו, בנוי מבנין הדגוש אף על פי שהאלף איננה לנושה כי ימצאו כמוהו קלים מבנין הדגוש כמו ובקשו ברחובותיה כי לא מלאו אחרי ויקנאו בו והדומים להם: את החצרות, חצרות בית המקדש עזרת הנשים ועזרת נשים והר הבית כי כולם היו חצרות: ויהי כהכותם, בכף כהכותם בחצרות כי שם היה הנביא במראה: ונאשאר אני, נשארתי אני ביניהם שלא הכוני ומלה זו מורכבת מן ונשאר שהוא כפעל עבר ומן אשאר שהוא אתן מן הקל וטעם ההרכבה אמר כשהיו מכים נתתי עיני מי נשאר בחצרות שלא הכו וראיתי כי לא נשאר אלא אני זהו ונשאר ואמר שני טעמים במלה אחת לקצר והוא על דרך צחות כמו שפירשנו במלת משתחויתם ובא להודיע כי לא היה בחצרות בית השם מי שהיה עליו התי״ו אלא הוא לבדו: ואזעק ואומר, על ירושלם כי היא היתה שארית כל ישראל כי כל ישראל גלו זולתי ירושלם וככר מתו ברעב או בחרב או בגלות: ויאמר אלי, ותמלא הארץ חמס, ארץ ישראל ויהודה לפיכך חרבה הארץ מהם ואף על פי שהיו בהם שאר עברו׳ העוכם הגדול הוא בעבור החמס כי לא יעמוד שום ישוב בחמס והמבול בא בעבו׳ החמס ובקצת ספרים המדויקים ותמלא הארץ דמים פירוש שופכי דמים: והעיר מלאה מטה, וגם העיר הזאת ירושלם שהיתה מלאתי משפט עתה היא מלאה משפט מטה ומעוקל והוא החמס אלא לפי שהיתה ירושלם מקום המשפט ואליה באים כל ישראל למשפ׳ זכר הטית הדין שבה וכל זה גרם להם אמונתם הרעה: כי אמרו עזב יי׳ את הארץ ואין יי׳ רואה, ולא יענוש על הרע ולא יגמול על הטוב וכבר פירשנו ענין זה למעלה: וגם אני, כמו שהם לא חסו ולא חמלו על העניי׳ גם אני לא תחוס עיני מדה כנגד מדה: והנה האיש, האל גמר תשובתו אלי: והנה האיש לבוש הבדים, משיב דבר אליו שעשה במצותו לעבור בעיר ולהתוות התיו: לבוש הבדים, בשו״א כמשפט הסמוכים: כאשר צויתני, כתיב וקרי ככל אשר צויתני כלומר שלא חסר דבר מכל אשר צוהו: ואראה והנה אל הרקיע, כמו על הרקיע וכן אל ההרים לא אכל והדומים להם רבים: אשר על ראש הכרובים, הוא מה שאמר במראה הנבוא׳ הראשונ׳ וממעל לרקיע אשר על ראשם כי החיו׳ שזכר במרא׳ ההיא הם הכרובי׳ שזוכר במרא׳ הזאת כמו שאומר למטה ואדע כי כרובים המה: ויאמר אל האיש לבוש הבדים, גם זה בשו״א כמשפט הסמוכי׳: אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב, למ״ד לגלגל במקום ה״א הידיעה וכן לכרוב כמו הכרוב וכן מבינות לכרובים כמו הכרובים וכמוהם אשר למלך כשען על ידו עד לשמים הגיע שיר למעלות: לגלגל, על דרך כלל כאילו אמר לגלגלים וכן אמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני וכן לכרוב על דרך כלל וכן אמר מבינות לגלגל מבינות לכרובים: אל תחת, כמו בינות ובאמרו תחת רמז בו כי הגלגל תחת הכרוב במעלה: גחלי אש מבינות לכרובים, כמו מתחת לכרובים זהו שאמר למעלה במרכבה ראשונה היא מתהלכת בין החיות וגם באחרנו הענין: ויבא לעיני, בא אל בינות לגלגל כאשר צוהו ואני ראיתי בואו ולא גמר מה עשה והפסיק בענין הכרובי׳ ואמר: והכרובים עומדים מימין לבית בבאו האיש, הראה האל לנביא הכרובים מימין לבית לפי שהראהו התועבות שהיו עושים לצפון הבית לטעם שכתבנו הראהו הכרובים בהפכם: בבאו האיש, כמו ותראהו את הילד והאיש הוא לבוש הבדים ופי׳ בבאו כאשר בא אל בינות לגלגל: והענן מלא את החצר הפנימי׳, היא העזרה והחצר החיצונה היא הר הבית וכבר פירשנו דבר הענן במרכבה הראשונה בנסתר ובהיות הכבוד בבית הענן היה בחצר ובצאת הכבוד מן הבית לחצר נמלא הבית מן הענן: והחצר מלאה את נוגה כבוד יי׳, כי דרך החצר יצא הכבוד: וירם, מבואר הוא: וקול כנפי הכרובים, מבואר הוא במרכבה הראשונה: ויהי בצותו, חזר להשלים ענין ויבא לעיני שאמר:

ויעמוד אצל האופן · הוא הגלגל שזכר ואצל כמו בינות שזכר או נאמ' כי אצל אינו כמו בינות ושנה המצוה בזה כמו ששנה בלקיחת האש מבינות הכרובי' אלא לקחה הוא אלא הכרוב וטעם זה לא לשנות המצוה אלא כאדם הירא להכנס למקום יותר גבוה ונקדש ממנו ועמד אצל האופן לראות מה יהיה והנה לקח הכרוב האש מבינות לכרובים ונתנם אל חפניו והכרוב הזה הוא אחד מן הכרובים אשר האופנים אצלם לפיכך אמר מבינות לכרובים: וישלח · ויקח ויצא · יצא לגמור מצות האל יתברך והוא לזרוק האש על העיר · ובדרש גבריאל שהוא לבוש הבדי' בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיצטננו הגחלים מיד אל יד ונתקל הגזרה ועוד היו בחפניו שש שנים כדי שיהיו הגחלי' עוממות בידו להקל עוד הגזרה שהרי נבואה זו היתה בשנה הששית ולא חרבה העיר עד שנת אחת עשרה: ויראה · מה שאמר ויראה ואמר תבנית להראות כי לא היה הכל אלא במראה הנבואה לא שיש לכרובים ידים ורגלי' וכנפים כמשמעם ואמר באחד מהם להורות על האחרים: ואראה · מבואר הוא במרכבה הראשונה בנסתר: ומראיהם · גם זה מבואר: בלכתם · כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך את' הכרוב כי רוח החיה באופנים ויונתן תרגם הראש קדמאה: וכל בשרם · יש להתבונן למה זכרו לאופנים בשר ולא לכרובים ומבואר הוא בנסתר: וגבהם · חסר יו"ד הרבוי מהמכתב: וידיהם · תרגם יונתן ואשדתהון ענין אשדות הפסגה שהוא מקום מדרון: לארבעתם אופניהם · זה תוספת באור כמו להם לבני ישראל ועמהם הימין וידותון אבוכרות והדומים להם ובקצת' היה מספיק באחד שהרי זכר הדבר בסמוך והיה מספיק אם היה אומר לארבעתם לכל שא שנהגו תוספת באור במקומו' וכנוי אופניה' על עצמם כמו שנהגו בכנוי המספר כמו כאו שלשתיכ' ויפלו שבעת': לארבעת' תרג' יונתן לארבעתהון דגלגליא: לאופני' להם קורא הגלגל באזני · לא אמר כי לאופנים יקראו גלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי הלשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונו' כמו בגד ושמלה ואמ' ואופן ועגלה ואמר והמס גלגל עגלתו והענין אח' ומה בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול ש שקרא להם קול הגלגל והו' ענין קריאה כמו הדור אתם ראו דבר יי' כי כל המעשה שזכר לאופנים במצותו וברצונו היה וכאילו קורא לו המצווה עשה כך ועשה כך ומצות האופן הוא הכרוב: קורא · מפלא נזכר שם פעלו מהדגוש והפועל הוא הכרוב הקורא תמיד ואין קריאתו בקול ובכלי הדבור אלא שהשמיע האל את הנביא בנבואה קול להבינו הענין וכן וקרא זה אל זה ואמ': וארבעה פנים לאחד · לכל אחד מהכרובים: פני האחד פני הכרוב · פי' פני אחד מהפנים וכן השני והשלישי והרביעי על הפנים שהיו ארבעה אמר ומה שאמר פני הכרוב במקום שזכר

רש"י

והנה ארבעה אופני' · לפי שכשתכית אחת מן הפנים הוזקק לחזור ולשנות כאן כל מעשה החיות בראשונה שלא תאמר מרכבה אחרת היא: וידיהם · של אופנים הם החוצ ה שהמרכבה מתגלגלת בתוכן שקורין בו"ל בלע"ז ויונתן תרגם ואשדתהון · וספוניהם: לארבעתם · אופניהם לארבעת אופני החיות: להם קורא הגלגל באזני · אני שמעתי שהמלאך היה קור' את האופן גלגל · קורא הגלגל להם נקר' שם גלגל: פני האחד · פני הכרוב הם היו פני השור שנהפכו לכרוב: פתח שער בית יי' · פתח ההיכל: הקדמוני · שבמזרח וזה היה מסע סילוק השני ממפתן בית קדשי קדשים לעזרה: היא

הכרבים י"ג חס' וסימ' נמסר בסדר תרומה: ומראה ז' קמצי' וסימ' ומראה כבוד יי' כאש · ומראה הנגע עמק · ומראה הנתק · ומראה אש לילה · ומראה האופנים כעין אבן תרשיש · ומראה הילדים האכלים · ומראה הערב והבקר · וא' פתח ומראה ולא בחידת: קורא ו' וסימ' נמסר בישעיה סוף סימ' נ"ח:

ויעמד אצל האופן: וישלח הכרוב את־ידו מבינות לכרבים אל־האש אשר בינות הכרבים וישא ויתן אל־חפני לבש הבדים ויקח ויצא: וירא לכרובים תבנית יד־אדם תחת כנפיהם: ואראה והנה ארבעה אופנים אצל הכרבים אופן אחד אצל הכרוב אחד ואופן אחד אצל הכרוב אחד ומראה האופנים כעין אבן תרשיש: ומראיהם דמות אחד לארבעתם כאשר יהיה האופן בתוך האופן: בלכתם אל־ארבעת רבעיהם ילכו לא יסבו בלכתם כי המקום אשר־יפנה הראש אחריו ילכו לא יסבו בלכתם: וכל־בשרם וגבהם וידיהם וכנפיהם והאופנים מלאים עינים סביב לארבעתם אופניהם: לאופנים להם קורא הגלגל באזני: וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני־נשר: וירמו הכרובים היא החיה אשר ראיתי בנהר־כבר: ובלכת הכרובים ילכו האופנים אצלם ובשאת הכרובים את־כנפיהם לרום מעל הארץ לא־יסבו האופנים גם־הם מאצלם: בעמדם יעמדו וברומם ירומו אותם כי רוח החיה בהם: ויצא כבוד יהוה מעל מפתן הבית ויעמד על־הכרבים: וישאו הכרובים את־כנפיהם וירומו מן־הארץ לעיני בצאתם והאופנים לעמתם ויעמד פתח שער בית־יהוה הקדמוני וכבוד אלהי־ישראל עליהם מלמעלה:

וקם בסטר גלגלא: ואושיט כרובא ית ידיה מביני כרוביא לאשתא די ביני כרוביא ונסיב ויהב לחפני דלביש לבושיא ונסיב ונפק: ואתחזי לכרוביא דמות יד אנשא תחות גדפיהון: וחזית והא ארבעא גלגליא בסטר כרוביא גלגל חד בסטר כרובא חד וגלגל חד בסטר כרובא חד וחיזו גלגליא כעין אבן טבא: וחזויהון דמות חד לארבעתהון כמא דהוי גלגל בגו גלגל: במיזלהון על ארבעת סטריהון אזלין לא מתחזרין במיזלהון ארי לאתרא דמתפני קדמאה בתרוהי אזלין ולא מתחזרין במיזלהון: וכל בסריהון וגביהון ואשדתהון וכנפיהון וגלגליא מלן עינין סחור סחור לארבעתהון דגלגליא: לאופניא להון אתקרי גלגלא ואנא שמע: וארבעא אפין לחד אפי חד אפי כרובא ואפי תנינא אפי אנשא ותליתאה אפי אריא ורביעאה אפי נשרא: ואתרמו כרוביא אנון בריתא די חזיתי בנהר כבר: ובמיזל כרוביא אזלין גלגליא לקבליהון ובמטל כרוביא ית גדפיהון לאתרמא כמלרע לרום שמיא לא מתחזרין גלגליא אף אנון מקבליהון: במקמהון קימין ובאתרמותהון מתרמין עמהון ארי כרוח בריתא בהון: ואסתלק יקרא דיי דהוה שרי עלוהי מעיל לקביל סקופת ביתא ושרא על כרוביא: ונטלו כרוביא ית גדפיהון ואתרמו כמלרע לרום שמיא ואנא חזי במפקהון וגלגליא לקבליהון וקם במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדנחאה ויקר אלהא דישראל עליהון מלעלא: אינון

וירומו ב' א' מל' וא' חס' וסימ' ויראו הכרובים היא החיה · וירומו מן הארץ לעיני · קדמא חס': לרום ב' וסימ' שמים לרום · לרום מעל הארץ לא יסבו:

במראה הנבואה הראשונ' פני שור ידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל אמרו יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב' אמ' לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור ופי' כרוב כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא והקשו פני האחד פני כרוב ופני השני פני אדם אדם וכרוב חד הוא ותרצו אפי' רברבי ואפי' זוטרי ואנחנו פירשנו ענין זה בנסתר: וירמו הכרובים · לשון הרמה שנאמר בזו המראה היא לשון התנשאות שנאמר במראה הראשונה והענין אחד כי רוממות ונשיאות אחד וגם פירשנו הענין בנסתר ומלת וירמו מבנין נפעל או התפעל מפעלי הכפל: בעמדם · מבואר הוא במראה הראשונה בנסתר: וברומם · בחולם: ויצא · מבואר הוא: וישאו הכרובי' · בצאתם · מן הבית כי מתחלה ראה אותם לימין הבית: ויעמוד · דרך הכלל על הכרובים · כאילו אמר ויעמדו אלא אמר דרך כלל כי כאחד עמדו: פתח שער בית יי' הקדמוני · בצאתם ממפתן הבית עמדו פתח שער הבית מבחוץ ולא שעמדו בארץ אלא התרוממו מעל הארץ בעמדם והעמידה שם מפני האנשים שהיו שם שהיו אחוריהם אל ההיכל וכאילו הם לחקו הכבוד לבאת ולהרום מעל הארץ: עליהם · על הכרובים ומה שאמר עליהם לפי שהכבוד ראה על הרקיע שעל ראשי החיות הנקראי' כרובים: היא

רש״י

היא החיה׳ מתוך שראיתי במרכבה זו כל מעשה המרכבה הראשונה אני אומר היא אשר ראיתי בנהר כבר: ואדע׳ כי נהפך פני השור לפני כרוב והיו בה שני פני אדם פנים קטנים של ילד ופנים גדולים של אדם: והנה בפתח השער וגו׳ הם הם שאמר למעלה אחוריהם אל היכל יי׳ אלא שלא פירש מי היו וכאן פירש את שמות שנים מהם: האומרים לא בקרוב׳ יבאו דברי הנביאים עלינו: בנות בתים׳ אין לחוש להם אלא בנות בתים ושבת בתוכם כי לא נגלה מן העיר הזאת עד מותינו: היא הסיר ואנחנו הבשר׳ כשם שאין הבשר יוצאת מן הסיר עד גמר בישולו כך לא נצא ממנה עד שנמות: כן אמרתם׳ ידעתי כי זאת אמרתם את ירושלם הסיר ואתם הבשר ואני אומר לכם כי חללי׳ שנתתם בה היא לסיר שהם נגמרו בה אבל לכם לא תהי׳ לסיר לקלוט אתכ׳ עד יום מיתה כי אתכם הוציא מתוכה: ומעלו׳ רוחכם׳ העולה על דעתכם בוטרא טלט״ט בלע״ז: הוציא׳ כמו להוציא ולשוא בניתם הבתים כי נגלו׳ תלכו הארצות והבנים ואין יורש את הבתי׳: חרב יראת׳ שספנית לעזרה למלך מצרי׳ כמו שנא׳ בצדקיהו וימרד בו לשלוח מלאכיו למצרי׳: על גבול ישראל׳ בסוף הגבול והיא רבלת׳ ארץ חמת היא אנטוכיא שם נשפט צדקיהו ביד נבוכ׳ נצר כמו שנאמר בספר מלכים שם שחט את בניו שם נקר את עיניו והיא סוף הגבול שנא׳ במרגלים ובכמה מקומות עד לבא חמת: לא תהיה לכם לסיר׳ המשמרת נתחיה עד גמר בישולם: ואתם תהיו בתוכה לבשר׳ שתותכו בתוכ׳ ותשברו בתוכה כבשר בסיר בתוך קלחת: אל גבול ישראל אשפוט אתכם׳ ולא בתוכה תמותו: אחיך

יאזניה כ׳ וחק׳ את יאזניה

רד״ק

היא החיה׳ מבואר הוא: ארבעה ארבעה פני׳ לאחד׳ לכל אחד כרוב מהכרובים ארבעה פנים וארבע כנפים: ודמות ידי אדם׳ ולכל אחד ידי אדם מתחת כנפיהם ומבואר הוא: ודמות פניהם׳ מראיהם: ואותם׳ ועצמם כמו ויראו שוטרי בני ישרא׳ אותם ברע כלומר עצם הפני׳ ומראיהם היה כפני׳ אשר ראיתי בנהר כבר: ותשא אותי׳ וכבר נשאה אותי והביאה אותי אל שער בית יי׳ הקדמוני׳ למעלה זכר זה ויבא אותו אל חצר בית יי׳ הפנימית ושנה אותו הנה להודיע כי באותם כ״ה אלה היו משרי העם: ויאמר׳ והיועצי׳ לפי שהיו שרי׳ וגדולי העיר אמ׳ זה בהם כי בהם תלויה עצת העי׳ עצת דבר רע: האומרים לא בקרוב בנות בתים׳ לא בקרוב תהיה הגזרה שמתנבא הנביא עלינו לפיכך לא נחוש לדבריו ונבנה בתים כי ירושלם היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שהבשר לא יוציאוהו מתוך הקדרה עד שיתבשל כן אנחנו לא נצא מירו׳ ולא נגלה ממנה עד שיגיע זמנינו למות ונמות בה: בנות׳ מקור כמו ביום עשות אלהים: ותפול׳ כן אמרתם׳ אמת אמרתם במשל הזה אשר אתם מושלים אבל לא כדבריכם על עצמכ׳ ולא כאשר חשבתם כי מחשבותיכם אני ידעתי׳ ידעתי שאתם חושבי׳ באמרכם המשל הזה שלא תגלו מתוך ירושלם אלא המשל יהיה כמו שאו׳ כי חלליכם שהרביתם הם בשר והיא הסיר כי בתוך העיר שפכתם דם נקי ושמתם החללים בתוכה כבשר בתוך קלחת אבל לעצמיכם לא יהיה המשל כמו שחשבתם: ומעלות רוחכם אני ידעתיה׳ המחשבה העולה על רוחכם וקראת מעלה ולרבות מעלות ופי׳ ידעתיה כל אחת ואחת מהמעלות: הרביתם׳ והנה הולך ומפרש המשל: לכן׳ הוציא מתוכה׳ מקור במקום אוציא כלומר גזרתי להוציא אתכם מתוכה לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד מותכם ולא תגלו ממנה: חרב יראתם׳ בצרי מן ולא ירא אלהים והם יראו חרב מלך בבל ושלחו למצרים לעזרה כמו שכתוב בצדקיהו וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסי׳ ועם רב: וחרב אביא עליכם׳ אותו חרב שיראתם ממנו אותו אביא עליכם ולא יציל אתכם מלך מצרים: והוצאתי אתכם מתוכה׳ לא כאשר חשבת׳ שתהיו בתוכה עד יום מותכם: בחרב תפולו׳ על גבול ישראל עם צדקיהו והוא ברבלתה בארץ חמת כמו שאמר וגם את כל שרי יהוד׳ שחט ברבלתה וחמת גבול ישראל כמו שאמ׳ מלבוא חמת ועד נחל מצרים: היא לא תהיה לכם לסיר׳ כמו שחשבתם שלא תצאו מתוכ׳: ואתם תהיו בתוכ׳ לבשר׳ אבל לא בתוכה ממש כי אל גבול ישר׳ אשפוט אתכם ותהיו כבשר שמבשלים אותו והוא כמו בתוכו כמו שאמר וכבשר בתוך קלחת ושם בגבול ישראל יגיע זמן בשולכם וכן תרגם יונתן היא לא תהא לכון כדודא ברם אתון תהון בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא: וידעתם׳ אז בהגיע משפטכם תדעו כי אני יי׳ כי כמו שגזרתי עליכם כן יגיע אליכם: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם׳ לעבוד אלהים אחרים כמו שהם עובדים ולשפוך דם נקי כמו שהם שופכים: ויהי

מסורה

היא נ׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה׳ היא החיה אשר ראיתי׳ היא לא תהיה לכם לסיר: ואותם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ והעמיד הכהן המטהר׳ אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם׳ ויבאו אליך כמבוא עם׳ קרמא חס׳: והיעצים ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ והיעצים עצת רע בעיר׳ ויעציך כבתחלה׳ יעץ בליעל׳

יחזקאל י–יא

כ היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי־ישראל בנהר־כבר ואדע כי כרובים המה: כא ארבעה ארבעה פנים לאחד וארבע כנפים לאחד ודמות ידי אדם תחת כנפיהם: כב ודמות פניהם המה הפנים אשר ראיתי על־נהר־כבר מראיהם ואותם איש אל־עבר פניו ילכו:

יא א ותשא אותי רוח ותבא אתי אל־שער בית־יהוה הקדמוני הפונה קדימה והנה בפתח השער עשרים וחמשה איש ואראה בתוכם את־יאזניה בן־עזר ואת־פלטיהו בן־בניהו שרי העם: ב ויאמר אלי בן־אדם אלה האנשים החשבים און והיעצים עצת־רע בעיר הזאת: ג האמרים לא בקרוב בנות בתים היא הסיר ואנחנו הבשר: ד לכן הנבא עליהם הנבא בן־אדם: ה ותפל עלי רוח יהוה ויאמר אלי אמר כה־אמר יהוה כן אמרתם בית ישראל ומעלות רוחכם אני ידעתיה: ו הרביתם חלליכם בעיר הזאת ומלאתם חוצתיה חלל: ז לכן כה־אמר אדני יהוה חלליכם אשר שמתם בתוכה המה הבשר והיא הסיר ואתכם הוציא מתוכה: ח חרב יראתם וחרב אביא עליכם נאם אדני יהוה: ט והוצאתי אתכם מתוכה ונתתי אתכם ביד־זרים ועשיתי בכם שפטים: י בחרב תפלו על־גבול ישראל אשפוט אתכם וידעתם כי־אני יהוה: יא היא לא־תהיה לכם לסיר ואתם תהיו בתוכה לבשר אל־גבול ישראל אשפט אתכם: יב וידעתם כי־אני יהוה אשר בחקי לא הלכתם ומשפטי לא עשיתם וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם:

ג׳ ר״פ בקריא׳ · נ׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ד׳ מל׳ · ס׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ז׳ כתע׳ · לא׳ כתע׳ · ל׳ וחס׳ וכ׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · כ׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ ומל׳ וב׳ ככ בליש׳ וב׳ כתע׳ · ל׳ · ל׳ וסי׳ חרבא דמשה נורא · ה׳ · ב׳ מל׳ · ג׳ ר״פ · כ׳ · ג׳ · ל׳

תרגום

אנון בריתא דחזיתי תחות יקר אלהא דישראל בנהר כבר וידעית ארי כרוביא אנון: ארבע ארבע אפין לחד וארבע גפין לחד ודמות יד אנשא תחות גפיהון: ודמות אפיהון אנון אפיא די חזיתי על נהר כבר חזויהון ואנון בריא לקבל אפהא אזלא: ונטלת יתי רוחא ואעלת יתי לתרע בית מקדשא דיי מדנחאה דפתיח למדנחא והא במעלנא דתרע עסרין וחמשא גברין וחזית ביניהון ית יאזניה בר עזר וית פלטיה בר בניה רברבי עמא: ואמר לי בר אדם אלין גבריא דמחשבין למינס ודמלכין מלך ביש בקרתא הדא: דאמרין לא בקריב למבני בתין היא חשיבא לנא כדודא ואנחנא חשיבין בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא: בכן אתנבי עליהון אתנבי בר אדם: ושרת עלי רוח נבואה מן קדם יי ואמר לי אמר כדנן אמר יי כן אמרתון בית ישראל ודי אתון מהרהרין ודסליקת על לבכון קדמי גלן: אסגיתון קטיליכון בקרתא הדא ומליתון שוקהא קטילין: בכן כדנן אמר יי אלהים קטילכון דשויתון בגוה אנון כבסרא והיא כדודא ויתכון אגלי מגוה: מן קדם דקטלין בחרבא דחלתון ודקטלין בחרבא איתי עליכון אמר יי אלהים: ואגלי יתכון מגוה ואמסר יתכון ביד נוכראין ואעבד בכון פורענות דינין: בחרבא תתקטלון על תחום ארעא דישראל אתפרע מנכון ותדעון ארי אנא יי: היא לא תהי לכון כדודא ברם אתון תהון בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא על תחום ארעא דישראל אתפרע מנכון: ותדעון ארי אנא יי די בקימי לא הלכתון ודיני לא עבדתון ובנימוסי עממיא די בסחרניכון עבדתון: והוה

מסורה

ויעציו ושריו׳ וכל יועצי דכוו׳: חוצתיה ג׳ כתיב כן בליש׳ וסימ׳ אל תגידו בגת׳ ומלאתם חוצתיה׳ חגרו שק׳ וכל ירמיה דכוו׳ חצות כתיב: יראתם ג׳ וסימ׳ חרבא דמשה נורא׳ ופי׳ בסדר בהעלתך:

ויהי כהנבאי · בכ״ף כאשר הייתי מתנבא ראיתי שמת פלטיהו בן בניהו : כלה אתה עושה · דרך שאלה ואף על פי שאין בו ה״א השאלה כמו הרדוף אחרי הגדוד הזה אשה זה בני עמו והדומים להם ומה שצעק על מיתתו שאלה והוא היה רשע לפי שראה מיתתו פתאום והוא היה מראשי העם חרד למיתתו אמר כי אולי יעשה תשובה והאל לא ענה לצעקתו דבר : ויהי · בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך · אמר שלשה פעמים לגלות בני גד ובני ראובן ולגלות שמרון ולגלות יהויכין וחזר וכללם וכל בית ישר׳ כלה · וסמך ענין זה למה שהיו אומ׳ בנות בתים היא הסיר ואנחנו הבשר שהיו חושבי׳ שיהיו לעולם בתוכה והיו חושבי׳ ואומ׳ לנגד אותם שגלו : רחקו מעל יי׳ · אתם שגלית׳ רחקו מעל יי׳ כלומר מעל אדמת יי׳ שהיא אדמת הקדש כי לנו היא נתנה הארץ למורשה לא לכם שגליתם ממנה : רחקו · בווי פ״א הפעל פתוח׳ כמו ושחטו הפסח ואמ׳ היא ואחר כן אמר הארץ הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו : לכן · כי הרחקתים בגוים · ואף על פי כן לא עזבתים אלא הייתי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם כלומר אם רחקו ממקדש יי׳ שהוא מקדש גדול שם בארצו אני אהיה להם למקדש מעט כלומר בבתי כנסיו׳ שהם נועדים שם להתפלל אלי אני עמהם ושומע קולם ומצילם מיד אויביה׳ שלא יעשה בהם כלה ועוד אני עתיד לקבץ אותם כמו שאמר בסמוך וקבצתי אתכם : למקדש מעט · פתח כי הוא סמוך למלת מעט כי מעט איננו תאר אלא שם כן מצאתיהו בקצת ספרים מדויקים ובקצת מצאתי קמץ אם כן מעט יהיה תאר ויונתן תרגם ויהבית להון בתי כנישתא וגו׳ כבעמוד : לכן · אמר כנגד עשרת השבטים שגלו תחילה : וקבצתי אתכם · על גלות השבטים אמר זאת הנבואה לא על גלות בבל כי לאות׳ שהיו מבזים יושבי ירושלם בשר קבוץ גלותם ועוד שאמר מן העמים מן הארצות ועוד שאמר ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה ולא היה כן לעולי בבל : ובאו שמה · כאלקה המלה בטרחא וכן ויבא נא ואיכן עשרה בטעמא : את כל שקוציה · השקוצים והתועבות שעשו בהם הגוים והם שקוצי אדום כי בידם תהיה בבא הגאולה וימצאו השקוצים בה והיא נשחת׳ כי עליו נאמר גם כן ולאת שקוץ משומם : ונתתי להם לב אחד · שיהי׳ להם לב אחד ליראה את יי׳ לא יהיה עוד לבם פונה אל התועבות אלא להם יהיה מיוחד לאל לבדו ויונתן תרגם לב דחיל : לב האבן · חזק כאבן מלקבל תוכחות מוסר : לב בשר · כי הבשר הוא רך ויהיה לבם רך לקבל המוסר ותרגם יונתן ואתבר לבא דרשיעיא דהיה תקיף כאבנא וגו׳ כבעמוד : למען · מבואר הוא : ואל לב שקוציה׳ · וא׳ אם׳ אם בירושלם עתה שהולך לבם ללב שקוציהם ותועבותיה׳ : דרכם בראשם נתתי · כלו׳ השיב גמולם בראש ופי׳ לב שקוצי׳ כאילו לבם חלוק לשני לבבו׳ כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים והנה לבם חלוק והולך הרצון אחר שקוציהם יותר : וישאו · כבר ופירשנו הענין : ויעל · כי משער בית יי׳ נסע אל תוך העיר ואם לא נזכר ומעל תוך העיר עלה ועמד על ההר אשר מקדם לעיר והנה הוא מסלק מן העיר וסב לו אל מקומו השמים ופי׳ מעל תוך כי למעלה מהארץ ראה אותו כמו שאמר וירומו מן הארץ לעיני וההר הזה הוא הר הזתים שהוא למזרח העיר וכן תרגם יונתן ושרא על טור זתיא : ורוח נשאתני · במראה ברוח אלהים · להודיע כי ההליכה לירושלם והשיבה לבבל לא היה ממש אלא במראה ברוח אלהים כראה לו כן : ויעל מעלי המראה אשר ראיתי · אז עלתה מעלי רוח הנבואה ונתן לי רשות לדבר זה שאמר למעלה ובדברי אותך אפתח את פיך וגומ׳ : ואדבר · אשר הראני · בסגול הה״א ולית כותיה ומה שאמר את כל דבר יי׳ דבר המגלה ובאו אל הגולה תל אביב ושבתו שם משמים ובאתו אל הבקעה וקחתו לבנה ושכיבתו על צדו ודבר העבותים ודבר חטין ושעורים וחרב חדה ודברי התוכחה ובואו לירושלם ושובו לבבל הכל אמר להם זהו את כל דברי יי׳ אשר הראני :

ואפל חד מן ו׳ זוגי׳ מן ב״ב בסיפ׳ קדמא נסיב אות וחס׳ מלה ותני׳ חסר אות ונסיב יתיר מלה וסים׳ ואתו את יי׳ אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע׳ אתו את יי׳ אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע׳ שנים על פי שנים עדים או שלשה עדים׳ שני על פי שני עדים או על פי שלשה עדים׳ ולא אבו אשר

ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה מת ואפל על פני ואזעק קול גדול ואמר אהה אדני יהוה כלה אתה עשה את שארית ישראל : ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם אחיך אחיך אנשי גאלתך וכל בית ישראל כלה אשר אמרו להם ישבי ירושלם רחקו מעל יהוה לנו היא נתנה הארץ למורשה : לכן אמר כה אמר אדני יהוה כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם : לכן אמר כה אמר אדני יהוה וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נפצותם בהם ונתתי לכם את אדמת ישראל : ובאו שמה והסירו את כל שקוציה ואת כל תועבתיה ממנה : ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר : למען בחקתי ילכו ואת משפטי ישמרו ועשו אתם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים : ואל לב שקוציהם ותועבותיהם לבם הלך דרכם בראשם נתתי נאם אדני יהוה : וישאו הכרובים את כנפיהם והאופנים לעמתם וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה : ויעל כבוד יהוה מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר : ורוח נשאתני ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים ויעל מעלי המראה אשר ראיתי : ואדבר אל הגולה את כל דברי יהוה אשר הראני :

יב

ויהי דבר יהוה אלי לאמר :

והוה באתנביותי ופלטיה בר בניה מית ואשתטחית על אפי וצוחית בקל רב ואמרית קבל בעותי יי אלהים גמירא את עביד עם שארא דישראל : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם אחך אחך אנש קריבך וכל בית ישראל כולהון דאמרין להון יתבי ירושלם אתרחקו מדחלתא דיי דילנא היא אתיהיבת ארעא למירתה : בכן כדנן אמר יי אלהים ארי ארחקתנון לביני עממיא וארי בדרתנון במדינתא ויהבית להון בתי כנשתא תנין לבית מקדשי ואנון כזעיר במדינתא דאתגליאו לתמן : בכן אמר כדנן אמר יי אלהים ואקריב יתכון מן ביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאתבדרתון בהין ואתן לכון ית ארעא דישראל : ויעלון לתמן ויעדון ית כל שקוצהא וית כל תועבתא מנה : ואתן להון לב דחיל ורוח דחילא אתן במעיהון ואתבר לבא דרשיעא דהוא תקיף כאבנא מבסרהון ואתן להון לב דחיל קדמי : למעבד רעותי : בדיל דבקימי יהכון וית דיני יטרון ויעבדון יתהון ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא : בתר פולחן שקוציהון ותועבתהון לבהון טעי פורענות ארחיהון ברישיהון יהבית אמר יי אלהים : ונטלו כרוביא ית גפיהון וגלגליא לקבליהון ויקר אלהא דישראל עליהון מלעילא : ואסתלק יקרא דיי מן גו קרתא ושרא על טור זיתא דמדנח לקרתא : ורוח נטלתני ואובילתני למדינת ארעא כסדאי לות בני גלותא בחזוא ברוח נבואה דישרת עלי מן קדם יי ואסתלק מני חזוא דחזיתי : ואתנביתי לבני גלותא ית כל פתגמיא דיי דאחזיני : והוה פתגם נבואה קדם יי עמי למימר :

רשי

אחיך אחיך · גלות שמרון וגלו׳ יכניה וכל בית ישראל שהלכו בגולה : אשר אמרו להם · אש׳ אמרו עליה׳ יושבי ירושלם שלא גלו עם יכניה שהמליך עליהם נבוכד נצר את צדקיהו ועתה הם משחקים על אחיהם שגלו ואומרים עליהם רחקו מעל יי׳ : למקדש מעט · לבתי כנישתא דאינון יתבין תניין לבי מקדשא : לב בשר · לב רך ונוח ליכנע : ואל לב שקוציהם וגו׳ · ואותם אשר לב שקוץ ותועבה לבם הולך שנשארו בירושלם שלא גלו ונטועי׳ בע״ז ושקוצי׳ : דרכם בראשם נתתי · שאוביא עליהם חרב ושבי וילכו בגולה : וישאו הכרובי׳ · לאחר שנמ׳ דברו אלי נסתלק : על ההר אשר מקד׳ לעיר · הוא הר הזיתי׳ שהו׳ במזרחו של העיר וזה מסע שלישית : במראה ברוח אלהים · נדמה לי כאילו עכשיו הוא מחזירתי מירוש׳ לבבל : כלי

אחיך כל לשון רחם פתח א׳ וכל לשון יחיד קמץ

ובאו שמה כל׳ דוכת׳ מסרת קוונין לאתנחתא במ״א דוכתי׳ דמסרתת התלמיד׳ וכו׳ חד מכהן

מסרה

אמר זאת המנוחה · לא אבו כי עם מרי הוא בני׳ לא אבו שמוע תורת יי׳ · ואפלה ויהי בהכותם ואזעק ואמר · ואפל ויהי בהנבאי ופלטיהו בן בניה ואזעק קול גדול ואמ׳ · וירפאו את שבר עמי · וירפו את שבר בת עמי · והנשאו מי זה מלך הכבוד · ושאו מי הוא מלך הכבוד · וחד חלוף קדמא חסר אות ויתיר מלה ותני׳ יתיר אות וחס׳ מלה וסימ׳ בך בחר יי׳ אלהיך · ובך בחר יי׳ דכי עם קדש אתה :

ויהי

כלי גולה ׳ כלי לשתות ומקידה קטנה ללוש בה אחריה אות לבית ישראל שבירושלם שיעשו כן ולא יצטרכו ללוש בבצק בגומות על גבי קרקע והחצבים כנכנסים בתוכה והם לא שמעו לו והוצרכו לכך והוא הכתו׳ בספר קינות ויגרס בחצץ שיני במדרש קינות : וגלה יומם ׳ מיום אל יום שנים שלשה ימים כהוג בעצמך כאדם המכין בעדיו לגלות שיראו בני הגולה וישאלו מה מעשיך ואת תגיד להם סימן הוא לצדקיהו ועמו וישלחו להם אלו את שלוחיהם ויודיעו לאחיהם וקרוביה׳ אם׳ שם ככל אשר ישמעו מפיך וכן כל יומם ש שבמקרא לשון יום יום הוא דבר הנוהג ימים רבים כך שמעתי משמו של רבי מנחם ואמת דבריו : אולי יראו ׳ שמא יבינו אפרצבו״נט בלע״ז : כי בית מרי המה ׳ לפיכ׳ עדיין הוא שמא : חתר לך בקיר ׳ סימ׳ לצדקיהו שיצא דרך מחתרת מערה כי ירא לצאת בפרהסי׳ מפני הכשדים : כמוצאי ׳ קומא״ן אישו״ם בלע״ז : בעלטה תוציא ׳ לכשתחשך תוציא את כליך : כלי הבאתי ככלי גולה יומ׳ יום יום הייתי מרא׳ להם שאני מתקן לעצמי כלי גולה : הנשיא המשא הזה ׳ על המלך צדקיהו אני מראה המשא הזה לשון נבואה : פניו יכסה ׳ מחמת כלימה שהוא בורח מן העיר לילה : ופרשתי את רשתי עליו ׳ מערה היתה לו מביתו עד ע ערבו׳ יריחו ויצא דרך המערה מה עשה ה הקב״ה הביא צבי אחד לפני חיל כשדי׳ והילך לפניה׳ על גב המערה והם רודפים אותו וכשיצא צדקיהו מן המערה בערבו׳ יריחו ראוהו יוצא ותפשוהו : ואותה לא יראה ׳ כי ברבלה בארץ חמת דבר אתו משפטי׳ ועור את עיניו ואחר כך ה הביאו לבבל כמה ש שנאמר בספר מלכי׳ ובירמיה : וכל

ולא ראו ב׳ וסימ׳ ושמתי בהם אות׳ בן אדם בתוך בית המרי : עשה לך ז׳ וסימ׳ בסדר בהעלתך : בעלטה ג׳ ובענין וסימ׳ לעיניהם על כתף תשא׳ ובערב חתרתי לי בקיר ביד ׳ והנשיא אשר בתוכם ל׳ כתף ישא : ובערב ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ובערב יהיה על המשכ׳ כמראה אש׳ ובערב תאמר מי יתן בקר׳ ובערב חתרתי לי בקיר ׳

בֶּן־אָדָם בְּתוֹךְ בֵּית־הַמֶּרִי אַתָּה יֹשֵׁב אֲשֶׁר עֵינַיִם לָהֶם לִרְאוֹת וְלֹא רָאוּ אָזְנַיִם לָהֶם לִשְׁמֹעַ וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵם׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם עֲשֵׂה לְךָ כְּלֵי גוֹלָה וּגְלֵה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְגָלִיתָ מִמְּקוֹמְךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר לְעֵינֵיהֶם אוּלַי יִרְאוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה׃ וְהוֹצֵאתָ כֵלֶיךָ כִּכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְאַתָּה תֵּצֵא בָעֶרֶב לְעֵינֵיהֶם כְּמוֹצָאֵי גּוֹלָה׃ לְעֵינֵיהֶם חֲתָר־לְךָ בַקִּיר וְהוֹצֵאתָ בּוֹ׃ לְעֵינֵיהֶם עַל־כָּתֵף תִּשָּׂא בָּעֲלָטָה תוֹצִיא פָּנֶיךָ תְכַסֶּה וְלֹא תִרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ כִּי־מוֹפֵת נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וָאַעַשׂ כֵּן כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי כֵּלַי הוֹצֵאתִי כִּכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם וּבָעֶרֶב חָתַרְתִּי־לִי בַקִּיר בְּיָד בָּעֲלָטָה הוֹצֵאתִי עַל־כָּתֵף נָשָׂאתִי לְעֵינֵיהֶם׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי בַּבֹּקֶר לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הֲלֹא אָמְרוּ אֵלֶיךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בֵּית הַמֶּרִי מָה אַתָּה עֹשֶׂה׃ אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַנָּשִׂיא הַמַּשָּׂא הַזֶּה בִּירוּשָׁלַ͏ִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם׃ אֱמֹר אֲנִי מוֹפֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן יֵעָשֶׂה לָהֶם בַּגּוֹלָה בַשְּׁבִי יֵלֵכוּ׃ וְהַנָּשִׂיא אֲשֶׁר־בְּתוֹכָם אֶל־כָּתֵף יִשָּׂא בָּעֲלָטָה וְיֵצֵא בַּקִּיר יַחְתְּרוּ לְהוֹצִיא בוֹ פָּנָיו יְכַסֶּה יַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאֶה לַעַיִן הוּא אֶת־הָאָרֶץ׃ וּפָרַשְׂתִּי אֶת־רִשְׁתִּי עָלָיו וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי וְהֵבֵאתִי אֹתוֹ בָבֶלָה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים וְאוֹתָהּ לֹא־יִרְאֶה וְשָׁם יָמוּת׃

בַּר אָדָם בְּגוֹ עַמָּא סַרְבָנָא אַתְּ יָתֵיב דִּי עַיְנִין לְהוֹן לְמֶחֱזֵי וְלָא חָזָן וְאוּדְנִין לְהוֹן לְמִשְׁמַע וְלָא שָׁמְעִין אֲרֵי עַם סַרְבָן אִנּוּן׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אַתְקֵין לָךְ מָנֵי גָלוּתָא וּגְלֵי בִימָם לְעֵינֵיהוֹן וְתִגְלֵי מֵאַתְרָךְ לַאֲתַר אוּחֲרָן לְעֵינֵיהוֹן מָאִם יִרְחֲלוּן אֲרֵי עַם סַרְבָן אִנּוּן׃ וְתַפֵּיק מָנָךְ כְּמָנֵי גָלוּתָא בִימָם לְעֵינֵיהוֹן וְאַתְּ תִּפּוּק בְּרַמְשָׁא לְעֵינֵיהוֹן כְּמַפְּקָנֵי גָלוּתָא׃ לְעֵינֵיהוֹן חֲתַר לָךְ בְּכוּתְלָא וְתִפּוּק בֵּיהּ׃ לְעֵינֵיהוֹן עַל כַּתְפָּא תִטּוֹל בְּקַבְלָא תִפּוּק אַפָּךְ תְּכַסֵּי וְלָא תֶחֱזֵי יַת אַרְעָא אֲרֵי אַתְּ יְהַבְתָּךְ לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וַעֲבַדִית כֵּן כְּמָא דְאִתְפַּקְּדִית מָנַי אַפֵּקִית כְּמָנֵי גָלוּתָא בִימָם וּבְרַמְשָׁא אִתְחַתְּרִית לִי בְּכֻתְלָא בְיַד בְּקִבְלָא נַפֵּקִית עַל כַּתְפָּא נְטַלִית לְעֵינֵיהוֹן׃ וַהֲוָה פִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּצַפְרָא לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם הֲלָא אִם יֵימְרוּן לָךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמָּא סַרְבָנָא מָא אַתְּ עָבֵיד׃ אֱמַר לְהוֹן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל רַבָּא מַטַּל נְבוּאֲתָא הָדָא בִירוּשְׁלֶם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִנּוּן בֵּינֵיהוֹן׃ אֱמַר אֲנָא אָתְכוֹן כְּמָא דַעֲבַדִית כֵּן יִתְעֲבֵיד לְהוֹן בְּגָלוּתָא בְשִׁבְיָא יְהָכוּן׃ וְרַבָּא דְבֵינֵיהוֹן עַל כַּתְפָּא יִטּוֹל בְּקִבְלָא יִפּוֹק בְּכוּתְלָא יַחְתְּרוּן לְאַפָּקוּתֵיהּ בֵּיהּ אַפּוֹהִי יְכַסֵּי חֲלַף דְּחָב הוּא וְלָא יֶחֱזֵי יַת אַרְעָא׃ וְאֶפְרוֹס יַת מְצָדְתִי עֲלוֹהִי וְיִתְאֲחַד בִּסְרִיגָתִי וְאַגְלֵי יָתֵיהּ לְבָבֶל לִמְדִינַת אַרְעָא כַּסְדָּאֵי וְיָתַהּ לָא יֶחֱזֵי וְתַמָּן יְמוּת׃ וכל

ומקטירים לײ׳ עולות בבקר ובערב : הלא ח׳ חס׳ בספרא וסימ׳ הלא אמרו אליך ׳ הלא כנעת בה רוח הקדי׳ ׳ הלא ידעתם מה אלה ׳ הלא דרכיכם לא יתכנו ׳ וחברו ׳ הלא המשל משלים הוא ׳ הלא תגיד לנו מה אלה קדמא ׳ מקול מפלתך : ויצא ג׳ וסימ׳ והנשיא אש׳ בתוכם אל כתף ׳ לפניו ילך דבר ויצא ׳ גרש לץ ויצא מדון :

ויהי דבר ׳ בן אדם ׳ עינים להם לראות ולא ראו ׳ שהרי ראו שגלו הם וכאילו לא ראו ולא שמעו דברי תוכחותיך וכאילו לא שמעו עדי׳ מחזיקים ידי הכשדי׳ בירום׳ שהיו שולחים להם נביאיה׳ וקסמי׳ כי לא יגלו הכשדים ושמעיהו הנחלמי ששלח ספרים אל כל העם אשר בירום׳ להבטיחם על שקר : ואתה בן אדם עשה לך ׳ תקן לך כלי גולה והם מקל ותרמיל ג וכוס וכד וקערה ותעשה זה לאות שכן יגלו יושבי ירושלם ותעשה זאת לעיני בני הגולה שמבטיחו׳ על שקר יושבי ירושלם לאמ׳ שלא גלו : וגלה יומם ׳ מן היות השמש על האר׳ יקר׳ יומם אבל יום כולל פעמים היום והלילה וכוונו שני דברים האחד לגלו׳ ממקו׳ למקום באותה העיר שהיה יושב בה עם בני הגולה ויגלה לבית רחוק מביתו במקום שיהיו בני הגולה רואים וזה יהיה סימן ואות ליושבי ירושלם שיגלו ממנה ב ביומם בעוד יומם יקדר שמשם והאות האחר שיחתר בקיר ה העיר לילה כאדם היוצא בגנבה וישא כלי גולה על כתפו ויצא לו לדרך החור ויכסה פניו בצאתו שלא יראנו אדם כאדם שיש לו בשת וזה יהיה אות לצדקיה שיצא מירושלם לילה כמו שכתוב ויברחו ויצאו לילה מן העיר : והוצאת כליך ככלי גולה ׳ כמו שמוצי׳ אד׳ כלי גולה שקו בכתפו ומקלו בידו : כמוצאי גולה ׳ כמו שיצא אדם בגולה סר וזעף : מוצאי ׳ שם כמו מוצאי בקר וערב והאחד כמוצא מים : לעיניהם ׳ והוצאת בו ׳ במקום חתירת הקיר תוליך כליך רוצה לומר שיהיה החור מקום כר ויוציא בו כליו ואחר כך יצא הוא : לעיניהם ׳ בעלטה ׳ בחשך בלא נר כאדם שיש לו בשת ב בצאתו ולא ירצה שיראוהו בני אדם : ולא תראה את הארץ ׳ על דרך בושנו מאד כי עזבנו ארץ : ואעש ׳ ביד ׳ לא בכלי ברזל שחותרי׳ בו כדי שלא ישמעו קולו וכמו כן כאד׳ היוצא פתאם בחפזון שאין לו פנאי לקחת כלים כן צדקיהו ושריו כשראו שרי מלך בבל ברחו מיד ויצאו בחפזון ואעפ״י שאינו כתוב שם שחתרו בקיר כיון שאמר ה הנה בקיר יחתרו אמת כן היה וכן נראה מדרך הסברא כי הם יצאו דרך גן המלך שנכנסו דרך פתח הגן וחתרו בקיר הגן ש שנכנסו לצאת בו וביד חתרו בו כי לא היה להם כלי ברזל לחתו׳ בו כי בחפזון יצאו וברחו : ויהי ׳ בן אדם ׳ הנשיא המשא הזה בירושלם ׳ פירושו כתרגומו על רבא מטל נבואתא הדא בירושלם והנשיא הוא צדקיהו : אמר אני ׳ כן יעשה להם ׳ ולא אמר כן יעשו להם ׳ לפי שעל כרחם גלו בגולה בשבי כי יש גולה שאינה שבי כמו וגם גולה אתה למקומך ויגלום אל מנחת : והנשיא ׳ אל כתף ישא ׳ בגדיו כאדם בורח שמריש בגדיו על כתפו ללכת קל מהרה : בעלטה ׳ כי בלילה יצאו כמו שכתוב בקיר יחתרו להוציא בו בקיר הגן יחתרו לו עבדיו להוציאו בו : יען אשר לא יראה לעין׳ הארץ ׳ בעבור שלא יראה את הארץ בצאתו : יכסה פניו ׳ כי בשת הוא לו שיברח מן העיר שהיה מולך עליה ויונתן תרגם בכותלא יחתרון לאפקותא בית אפוהי יכסי אלא דחב יעקלון ית עינוהי ולא יחזיית ארעא : ופרשתי ׳ שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו ׳ ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו צדקיהו דרך המערה ונקדום ברוך הוא זמן צבי והלך על גב המערה ורדפו הכשדי׳ אחר הצבי וכשהגיע על פתח המערה היה צדקיהו יוצא ולכדוהו זהו שאמ׳ יחזקאל ופרשתי : ואותה לא יראה ׳ כי מלך בבל עור עיניו ברבלתה : וכל

וכל אשר סביבתיו עזרה וכל־אגפיו אזרה לכל־רוח וחרב אריק אחריהם: וידעו כי־אני יהוה בהפיצי אותם בגוים וזריתי אותם בארצות: והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר למען יספרו את־כל־תועבותיהם בגוים אשר־באו שם וידעו כי־אני יהוה:

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם לחמך ברעש תאכל ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה: ואמרת אל־עם הארץ כה־אמר אדני יהוה ליושבי ירושלם אל־אדמת ישראל לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו למען תשם ארצה ממלאה מחמס כל־הישבים בה: והערים הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה וידעתם כי־אני יהוה:

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם מה־המשל הזה לכם על־אדמת ישראל לאמר יארכו הימים ואבד כל־חזון: לכן אמר אליהם כה־אמר אדני יהוה השבתי את־המשל הזה ולא־ימשלו אתו עוד בישראל כי אם־דבר אליהם קרבו הימים ודבר כל־חזון: כי לא יהיה עוד כל־חזון שוא ומקסם חלק בתוך בית ישראל: כי אני יהוה אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד כי בימיכם בית המרי אדבר דבר ועשיתיו נאם אדני יהוה:

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם הנה בית־ישראל אמרים החזון אשר־הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא:

וכל די בסחרנותיה סעדוהי וכל משריתיה אבדר לכל רוחא ודקטלין בחרבא אגרי בתריהון: וידעון ארי אנא יי כד אגלי יתהון לביני עממיא ואבדר יתהון במדינתא: ואשאר מנהון גברין דמנין מחרבא מכפנא וממותא בדיל דישתעון ית כל תועברתהון בעממיא דאתגליאו לתמן וידעון ארי אנא יי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם מיכלך בזיע תיכול ומשתך בצדו ובאשתממו תשתי: ותימר לעמא דארעא כדנן אמר יי אלהים ליתבי ירושלם על ארעא דישראל מיכלהון בזיע ייכלון ומשתהון באשתממו ישתון בדיל דתצדי ארעא ממלואה מחטוף כל דיתבין בה: וקרויא דהואה יתבן יחרבן וארעא לצדו תהי ותדעון ארי אנא יי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם מא מתלא הדין לכון על ארעא דישראל למימר יורכון יומיא ותבטיל כל נבואה: בכן אמר להון כדנן אמר יי אלהים אבטיל ית מתלא הדין ולא ימתלון יתיה עוד בישראל אלהן אתנבי להון אתקרבו יומיא ופתגם כל נבואה: ארי לא תהי עוד כל נבואה שקר וכזב כרבין בגו בני ישראל: ארי אנא יי אמליל ית דאמליל פתגמא ויתקים ולא יבטל עוד ארי ביומיכון עמא סרבנא אמליל פתגמא ואקימניה אמר יי אלהים:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם הא בית ישראל אמרין אולפן דהוא מליף ליומין סגיאין ולעדן רחיק דהוא מתנבי:

בכן

רש"י

וכל אגפיו, שריו ומנחם פתר בו לשון כנפים: אזרה לכל רוח, אפכ"דרי בלע"ז הם יוחנן בן קרח ושרי החילים שגלו למצרים ושם השיגתם חרבו של נבוכד נצר כשהחריב את מצרים: למען יספרו את כל תועבותיהם, ויאמרו בעונינו לקינו כי כזאת וכזאת עשינו ויודיעו כי לא על חנם כליתם: ממלואה, מעושרה: מחמס כל היושבי' בה, בעון חמס יושביה: הנושבו', ליש אשוייאש בלע"ז: מה המשל הזה למה אתם מושלים כן תמיד בפיכם למשול דבר זה: יארכו הימי' ולא תבא הפורענות ובתוך כך ואבד החזון הרע שהנביאים נבאו' לנו וישתכח וישתקע: ימשלו, לשון משל: לא יהיה עוד חזון שוא, לא יוכלו עוד נביאי השקר להבטיח אתכ' שלו' על שקר כי מהרה תקרי' את דברי נביאי האמת לבוא: מקסם חלק, דבנייא בלע"ז קסם של חלקלקות: תמשך, שר"א אלונגי"א בלע"ז: לימים רבים, הנבואה לא תתקיים אלא לזמן מרובה: הנבלים

רד"ק

וכל אשר סביבתיו עזרה, בה"א כמו אהלה ופי' סביבותיו אותם שהיו עומדים סביבות צדקיהו שהיו לעזור לו שלא לנפול אל הכשדים והיו רוצים להלחם כנגדם ועוברים על דברי הנביא שאמר לצדקיהו אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך ואמר והביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ועמו וחיו: וכל אגפיו, בני חילו וכן אתה וכל אגפיך ות"י משיריתיה ואדוני אבי ז"ל פירש אגפיו אגפיך הא"לף נוספת והוא מתרגום כנפי' גפין והחיילות יקראו כנפים כמו שכתוב והיה מוטות כנפיו מלא רחב ארצך: אזרה לכל רוח, שהרי הלכו מהם למצרים עם יוחנן וכן ברחו מה' בשאר ארצות: וחרב אריק אחריהם כמו שאמר להם ירמיהו הנביא והית' החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם: וידעו, אז בהתקיי' הנבואה להם ידעו כי אני יי': ויספרו זה לזה בגוים אשר באו שם את כל תועבותם שעשו כי בעונם בא להם כל זה כמו שדבר יי' על ידי נביאיו ואז ידעו כי אני יי': והותרתי, מבואר הוא: ויהי, בן אדם לחמך ברעש תאכל, ברעש הגוף וברתת וכן ברעד תנועת הרתת כמו וירגז המלך: ואמרת אל עם הארץ, הם בני הגולה: אל אדמת ישרא', כמו על כלומר ליושבי ירושלם וליושבי' על אדמת ישראל: למען תשם ארצה, שרשו ישם וכן והבמות תשמנה וכנוי ארצה לירושלם: ממלואה, מהמלוי שהיה בה מעם ומנכסי': והערים, מבואר הוא רוצה לומר הערים הממלאים את ירושלם והם כרכים ועיירים אחרי' הסמוכים לה הבאים לשם לדין ולמלך: ויהי, בן אדם, לכם, על דרך שאמר למשה רבינו על אכה מאכתם לשמו' מבותי או אמ' לנביא שיאמר לישראל מה המשל הזה לכם על אדמת ישרא' שאתם אומרים שלא תחרב ועוד שאתם אומרי' יארכו ימים ואבד כל חזון זה שהנביאים אומרים לנו בשם יי' אלהי אמת כי תחרב הארץ ונגלה ממנה יארכו ימי החזון שהם מתנבאים כמו שהיו אומרים לא בקרוב בנות בתים: ואבד כל חזון, פירושו יאבד הדבר הבא בפי הנביאים האומרים אותו כי למרחוק הם מתנבאים ובין כך שיארכו הימי' יאבד כל חזון שלא יתקיים כי מתוך אריכות דברי הנביאים לא יתקיימו דבריהם אבל אנו כעמוד על הארץ תמיד והנה היו הם מתכוונים בזה המשל להכעיס השם יתברך כי הם היו יודעים באמת שסופם לגלות מן הארץ כשיעשו ע"ז וגזל ושפיכו' דמי' רק שהיו מתחזקים בדברי נביאי השקר האומרים להם שלא יהיה לכם ויקרא הדבר הזה משל ואף על פי שהוא מליצה לפי שהיה הדבר הזה בפיהם תמיד כמשל הנשא בפי האדם תמיד: יארכו, מן הקל בפלס יעמדו למשפט: לכן אמר, מבואר הוא: כי לא יהיה עוד כל חזון שוא, כי לא נבואתי כנבואת נביאיכם שאומרים דבר ולא יבא כי דברי יתקיים ובהתקיים דברי שתחרב הארץ יתבטלו דברי נביאי השקר והם גם כן יסופו ולא יהיה עוד בתוך בית ישראל חזון שוא: ומקסם חלק, ומקסם פתח ואף על פי שאיננו סמוך כי חלק שם תאר ואילו היה שם היה הסמיכות נכון כמו חזון שוא אבל אם חלק שם תאר כמו ואנכי איש חלק לא יהיה מקסם סמוך ואם הוא פתח הנה מצאנו כמוהו משפט אחד יהיה לכם ולשומו מרומם ויהי המדבר ואפשר שיהיה מקסם סמוך ויהיה חלק תאר לאיש הדובר חלקות והוא נביא השקר ומקסם וקסם ענין כולל מלאכה שיעשו אותה לדעת העתידות: בתוך בית ישראל כן הוא, והספרים שכתוב בתוך בני ישראל טעות הוא כי כן היא המסורה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל: כי אני, אין דברי כדברי החוזים שוא כי מה שאני מדבר על ידי נביאי יהיה ויעשה וזו הגזרה שדברתי עליכם לא תמשך עוד: אדבר דבר, אותו דבר שאדבר יעשה: תמשך, לשון נקבה על הגזרה כי הדבר ההוא גזרה כגזרת מהש: ועשיתיו, תחילה אמ' ויעשה ואח' כך ועשיתיו שלא תאמ' יעשה הדבר לבדו מאליו אלא אני אעשה הדבר כמו שדברתי אותו טרם באו: ויהי, עוד שנה הענין הזה לחזק הענין כי על כל פנים תבא הגזרה בקרוב ומבואר הוא: ויהי

מסרה

אריק ד' וסימ' נמסר בסדר בשלח: תועבותיה' ג' מל' וסימ' ושלמתי ראשונה משנה עונם, ול לב שקוציה': והותרתי מהם אנשי מספר: אל אדמת ואל אדמת ח' בסיפרא וסימ' ואמרת אל עם הארץ, וברותי מכם המורדים והפושעים, והיתה ידי אל הנביאים, בהביאי אתכם אל אדמת ישראל, והטף אל מקדשים, יען

אמרך האח, ותשמח בכל שאטך בנפש, הנה אני פותח את קברותיכם: חלק ג' קמצי' בקריא' וסימ' הן עשו אחי איש שעיר, כי לא יהיה כל חזון שוא, ופה חלק יעשה מרח' וחד וחלק משמן חכה: תמש' ב' וסימ' לא תמשך עוד כי בימיכ בית המרי, כה אמר אדני יי' לא תמשך:

ויהי׳ כן אלס׳ הנבאים בקמץ הבית ולית פוותי׳: לנביאי מלבם׳ הסמיכות בא על אות השמוש כמו נמולי מחלב והדומים להם ופירושו כי מלבם אומרים הנבואה לא שראו אותה כמו שאמר ולבלתי ראו: כה אמר׳ הנבלי׳ אנשים פתותים ונבזים כמו כאחד הנבלים כאחת הנבלות ותרגם יונתן כאחד מן שטיא ותרגם זה גם כן דמשתטן: אחר רוחם׳ אחר רצונם: כשועלים בחרבות׳ כמו השועלים הנכנסים במקום הפרץ בגדר הכרם ומשחיתים הכרמים כן היו נביאיך כמו שאמר שועלים קטנים מחבלים כרמים והפרץ נקרא חרבה כי חרב הוא מקום הפרץ באמרו בפרצות וישראל נקראו כרם והנה נביאי השקר שהם שועלים נכנסים לדרך הפרץ להשחית הכרם והפרץ הוא משל לקטני אמנה שבהם שמיפי׳ להם נביאי השקר לבריהם ונפתי׳ להם והם סומכי׳ ידיהם שישמעו להם גם כן האחרים ומשחיתים כרם יי׳ צבאות׳ ואמר נביאיך כלומר נביאיך הם ולא נביאי יי׳: לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר׳ אמר כנגד שרי ישראל וגדולים שהיה כח בידם למחו׳ בהם אמר לא עליתם באותם פרצות לעמוד כנגד השועלים שלא יכנסו לבדם ולהכות בהם ולכלותם וכן לא גדרתם גדר ולא בניתם אותם הפרצות בתשובה ומעשים טובי׳ לשמור על בית ישראל: לעמוד במלחמה ביום יי׳׳ כלומר ביום אף יי׳ ונזרתו וכן תרגם יונתן ביום רוגזא דיי׳ כי אם עשית׳ כן מעשיכ׳ היו עומדי׳ לכם במלחמ׳ ולא היתה שולטת בכם יד אויביכ׳: חזו שוא וקסם כזב׳ פי׳ וקסם כזב קסמו או אמרו כי נביאי השקר היו דבריהם על שני פנים היו יודעים דברי קסמים להגיד העתידות ולפעמים היו באים דבריהם כמו שאמר מודיעים לחדשי׳ מאשר יבאו עליך ואשר ולא כל אשר לפיכך היו כפתים לדבריהם והיו אומרים גם כן כי דבר יי׳ היה להם בחזון וזהו חזון שוא שאומר שחזו והחזון היה שוא והקסם כזב: ויחלו לקיים דבר׳ מיחלים ישרא׳ לקיים דבריה׳ והיא תוחלת נכזבת: הלא׳ אמר כנגד הנביאים: ואומרים׳ ואתם אומרים: לכן הנני אליכם׳ כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא ויונתן תרגם הא אנא שלח רוגזי עליכון: והיתה ידי אל הנביאים׳ כמו על: בסוד עמי לא יהיו ובכתב עמי ישראל לא יכתבו׳ פירושו כתרגומו ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יתכתבון: ואל אדמת ישר׳ לא יבאו בשוב גלות בבל: יען וביען׳ הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו ותרגם יונתן חלף דאיתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי: והטעו את עמי׳ זה לבדו בטי״ת במקר׳ כי במקרא ישתמשו בענין זה בתי״ו תעה לבבי כי רוח זנונים התעה וכן כלם בתי״ו אבל במשנ׳ ותלמו׳ נשתמשו בענין הזה בטי״ת העומד לפני התיבה וטעה והטעו את בעל הבית וזולתם רבים וכן שמושם בענין הזה בטי״ת והטי״ת והתי״ו מומרא אחד הם ויבא זה במקום זה: והוא בונה חיץ והנם טחים אותו תפל׳ נביא השקר בהבטיחו על שקר דומה למי שבונה חיץ והיא מחיצה גרועה והוא משל שהם אומרים לבנות ירושלם בנין קיים לאמר שלום ואין שלום הנה הבנין תפל וישראל המקבלים דבריהם דומים לטחי החיץ בחומר טפל ונרוע שאין לו קיימה כמו היאכל תפל מבלי מלח לפי שהוא דבר שאין לו טעם ואדוני אבי ז״ל פי׳ תפל לבנים שאינם שרופים ובנין שעושין מהם בבא הגשם עליו יפול ויונתן תרגם ושעע ליה טין פטיר דלא תבן ויש לפרש והנם טוחים אותו תפל על נביאי השקר עצמם שבונים החיץ ואחר כן טחין אותו כלומר שמיפים דבריהם בדברי חלקות כבונה בית וטח אותו ליפותו וכן אמר למטה בפרשה את ארץ לא מטוהרה היא ונביאיה טחו להם תפל: אמור אל טחי תפל ויפל׳ הבונים בכלל ויונתן תרגם אימר לדבני מחיצה ושעיע ליה טין פטיר דלא תבן כפיל הוא׳ ויפול׳ הוי״ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל כוי״ו ויפח אברהם את עיניו והדומים לו כלומר יפול זה הבנין ואפילו יהיה חזק כמחשבותיכם כי יהיה גשם שוטף שיפילנו: היה׳ עבר במקום עתיד: ואתנה אבני אלגביש תפלנה׳ כנגד אבני הברד ידבר ואומר להם תפלנה הבנין הזה וכן תהיה רוח׳ סערות שתבקע אותו והגשם והאבנים והרוח משל לאויבים החזקים: ואתנה׳ כמו ואתן והה״א נוספת כמו ואתנה ויונתן תרגם ואתנה כמו ואתן אבני אלגבים יחתן ובמקצת נוסחאות כתיב ואת אבני אלגבים ואבני אלגבים הם אבני ברד גדולות ויקראו אגבים ואלגבים מלה אחת במקצת הספרים ובקצתם שתי מלות ויש מכלפים במלה אחת ענין שתי מלות דומות אל גבים מן ראמות וגבים: והנה

ויעשה ב׳ וסימ׳ לא תמשך עוד כי בימיהם׳ כה אמר אדני יי׳ לא תמשך: ולבלתי ד׳ שאין להם זוג בפסוק וסימ׳ לבלתי שאת משא׳ ולבלתי בנות בתים לשבתנו׳ אם תפרו את בריתי׳ ההלכי׳ אחר רוחם׳ וכל היכא דאית לבלתי ולבלתי דכוו׳ בפסו׳ במ״א לבלתי לבלתי וסימ׳ לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום

לָכֵ֞ן אֱמֹ֣ר אֲלֵיהֶ֗ם כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה לֹא־תִמָּשֵׁ֥ךְ ע֖וֹד כָּל־דְּבָרָ֑י אֲשֶׁ֨ר אֲדַבֵּ֤ר דָּבָר֙ וְיֵעָשֶׂ֔ה נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃

יג

א וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָ֕ם הִנָּבֵ֛א אֶל־נְבִיאֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל הַנִּבָּאִ֑ים וְאָמַרְתָּ֙ לִנְבִיאֵ֣י מִלִּבָּ֔ם שִׁמְע֖וּ דְּבַר־יְהוָֽה׃ כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה ה֖וֹי עַל־הַנְּבִיאִ֣ים הַנְּבָלִ֑ים אֲשֶׁ֥ר הֹלְכִ֛ים אַחַ֥ר רוּחָ֖ם וּלְבִלְתִּ֥י רָאֽוּ׃ כְּשֻׁעָלִ֖ים בֳּחֳרָב֑וֹת נְבִיאֶ֥יךָ יִשְׂרָאֵ֖ל הָיֽוּ׃ ה לֹ֤א עֲלִיתֶם֙ בַּפְּרָצ֔וֹת וַתִּגְדְּר֥וּ גָדֵ֖ר עַל־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֑ל לַעֲמֹ֥ד בַּמִּלְחָמָ֖ה בְּי֥וֹם יְהוָֽה׃ חָ֤זוּ שָׁוְא֙ וְקֶ֣סֶם כָּזָ֔ב הָאֹמְרִים֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה וַיהוָ֖ה לֹ֣א שְׁלָחָ֑ם וְיִֽחֲל֖וּ לְקַיֵּ֥ם דָּבָֽר׃ הֲל֤וֹא מַֽחֲזֵה־שָׁוְא֙ חֲזִיתֶ֔ם וּמִקְסַ֥ם כָּזָ֖ב אֲמַרְתֶּ֑ם וְאֹמְרִים֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה וַאֲנִ֖י לֹ֥א דִבַּֽרְתִּי׃

לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה יַ֚עַן דַּבֶּרְכֶ֣ם שָׁ֔וְא וַחֲזִיתֶ֖ם כָּזָ֑ב לָכֵן֙ הִנְנִ֣י אֲלֵיכֶ֔ם נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃ וְהָיְתָ֣ה יָדִ֗י אֶל־הַנְּבִאִים֮ הַחֹזִ֣ים שָׁוְא֒ וְהַקֹּסְמִ֣ים כָּזָ֗ב בְּס֨וֹד עַמִּ֜י לֹא־יִהְי֗וּ וּבִכְתָ֤ב בֵּית־יִשְׂרָאֵל֙ לֹ֣א יִכָּתֵ֔בוּ וְאֶל־אַדְמַ֥ת יִשְׂרָאֵ֖ל לֹ֣א יָבֹ֑אוּ וִידַעְתֶּ֕ם כִּ֥י אֲנִ֖י אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃ י יַ֣עַן וּבְיַ֗עַן הִטְע֧וּ אֶת־עַמִּ֛י לֵאמֹ֥ר שָׁל֖וֹם וְאֵ֣ין שָׁל֑וֹם וְהוּא֙ בֹּ֣נֶה חַ֔יִץ וְהִנָּ֛ם טָחִ֥ים אֹת֖וֹ תָּפֵֽל׃ אֱמֹ֛ר אֶל־טָחֵ֥י תָפֵ֖ל וְיִפֹּ֑ל הָיָ֣ה׀ גֶּ֣שֶׁם שׁוֹטֵ֗ף וְאַתֵּ֡נָה אַבְנֵ֤י אֶלְגָּבִישׁ֙ תִּפֹּ֔לְנָה וְר֥וּחַ סְעָר֖וֹת תְּבַקֵּֽעַ׃

בְּכֵן אֱמַר לְהוֹן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא יִבַּטֵּיל עוֹד כָּל פִּתְגָּמַי דַּאֲמַלֵּל פִּתְגָּמָא וְיִתְקַיֵּם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבָּן וְתֵימַר לִדְמִתְנַבָּן בִּרְעוּת לִבְּהוֹן קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַּייָ׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא ד דְּמִשְׁתַּטָּן דְּאָזְלִין בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן וּמִדַּעַם לָא חֲזָן׃ כְּתַעֲלִין בְּחָרְבָתָא נְבִיֵּי שִׁקְרָךְ יִשְׂרָאֵל הֲווֹ׃ לָא קַמְתּוּן בְּתַרְעָתָא וְלָא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין ל לְמִבְעֵי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמֵיקָם לְמִבְעֵי עֲלֵיהוֹן רַחֲמִין בְּעִדָּן ד דַּאֲתוֹ עֲלֵיהוֹן עָבְדֵי קְרָבָא בְּיוֹם רוּגְזָא דַּייָ׃ מִתְנַבָּן שְׁקַר וּמַלְפָן כַּדְבִין אָמְרִין אֲמַר יְיָ וַייָ לָא שַׁלְחִנוּן וּמְחַצְּפִין דְּתִתְקַיֵּם מִלַּתְהוֹן׃ הֲלָא נְבוּאָן דִּשְׁקַר אִתְנַבֵּיתוּן וְקֶסֶם כ כַּדְבִין אֲמַרְתּוּן וְאָמְרִין אֲמַר יְיָ וּמִן קֳדָם יְיָ לָא אִתְמַלַּל׃

בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּאִתְנַבֵּיתוּן שְׁקַר וְאַלֵּפְתּוּן כַּדְבִין בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וּתְהֵי מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבָּן שְׁקַר וּמַלְפִין כַּדְבִין בְּרָז טָב דִּגְנִיז לְעַמִּי לָא יְהוֹן ו וּבִכְתַב חַיֵּי עָלְמָא דִּכְתִיב לְצַדִּיקֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא יִתְכַּתְבוּן וּלְאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל לָא יֵעֲלוּן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃ חֲלַף דְּאִתְנַבִּיאוּ שְׁקַר וַחֲלַף דְּאַטְעִיאוּ יַת עַמִּי ל לְמֵימַר שְׁלָמָא וְלֵית שְׁלָם וְאִנּוּן דָּמָן לְדִבְנֵי מְחִיצָא וְשָׁעֲעַ לֵיהּ טִין פַּטִּיר דְּלָא תֶבֶן׃ אֱמַר לְדִבְנֵי מְחִיצָא וְשָׁעֲעַ לֵיהּ טִין פַּטִּיר דְּלָא תֶבֶן נָפֵיל הוּא כְּעַן יְהֵי מְטַר מַגְבַּר וְיַת אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ יֶחֱתָן וְרוּחַ עַלְעוֹלִין תְּבַזַּע׃

השבת: ומקסם ב׳ וסימ׳ כי לא יהיה עוד כל חזון שוא׳ הלא מחזה שוא חזית׳: יכתבו ד׳ בקריאה וסימ׳ וכורי בארץ יכתבו׳ ובכתב בית ישר׳ לא יכתבו׳ ימחו מספר חיים ועם צדיקי׳ ועל ספרך כלם יכתבו: ואתנה ג׳ וסימ׳ ואתנ׳ ודעת׳ כי בכל כחי עבדתי׳ אמו׳ ל׳ טחי תפל ויפל׳ ואתנ׳ צאני׳ וחד אתנה וסי׳ הנני ל׳ כסתותיכנה:

רשי

הנבלים׳ השוטים׳ רוחם׳ כמו רצונם: כשועלים בחרבות׳ כשיבא אדם על פרץ החורבה בורח השועל על דרך פרץ אחרת ואינו עומד בפרץ להלחם: לא עליתם בפרצות׳ לא עשיתם מעשים טובים שתוכלו לעכב את הרע׳ מלבא: חזו׳ לשון נבואה: ויחלו לקיי׳ דבר׳ ואיך סבורי׳ לקיים דבריהם לשון תוחלת ויש אומ׳ איקוויירירא״ט בלע״ז לשון אחר לשון המתנ׳: והוא בונה חיץ׳ והנה עמי בונה׳ בנין מחיצ׳ והנביאים טחים אותו תפל קרקע הדומה לסיד ואינו מתקיים לפני הגשמים: תפל׳ איטומ״ן בלע״ז׳ וי״א בלאסטני״א בלע״ז: ואתנה׳ כמו ואתם: אבני אלגבים׳ אבני ברד גדולות ואומ׳ אני לפי שהם מזהירו׳ ככל אבני גבים הוא מדמה אותן אל גבים שהיא אבן טובה כענין שנ׳ ראמות וגבים ורבותינו אמרו אלגבים שעמדו באויר על גב איש וזהו משה רבינו שנ׳ ומטר לא נתך ארצה אותם שהתחילו לירד לא הניחו לארץ: תפלנה׳ על הקיר: היה

והנה׳ הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם וכן היה הבנין אשר בניתם הלא לקח הענין האחרון לקבר או לפי שבוני החיץ לא יהיו אחרי כפול הקיר כי יכלו ויסיפו
כביאי השקר ויאמרו קצת מן הטחים והם ישראל ולכשאריס יאמר איה הטיח אשר טחתם והנה קרא החוץ קיר ואמר והנה כפל הקיר רוצה לומר כי בכפול הקיר והיה
חומת ירושלם שנבקעה יודע כי כפל החיץ הנאמר על דרך משל: לכן׳ ובקעתי׳ פעל יוצא לשלישי כי הרוח תבקע: והרסתי׳ ונפלה׳ ירושלם: בתוכה׳ בתוך ירושלם
כי נביאי השקר נהרגו בה בנפול הקיר לא נמלט אחד: וכליתי׳ ואומר לכם׳ ולא אומר לכם אין הקיר ואין הטחים אותו והם נביאי ישראל הנבאים מלבם שנאמר משל זה
עליהם וגם ישראל המחזיקים בידיהם והמקבלים דבריהם כלו בתוכה או בחרב או ברעב או בדבר: נביאי ישראל הנבאים׳ בשוא הבית וא״ת הקיר הראשון כותלא והשאר קרתא׳ ותרגם את הקיר אשר טחתם ית קרתא דאתנביתון בה נבואן דשקר וכן ובטחים אותו ואין לו הטחים: ואתה׳ אחר שאמר לו להנבא על נביאי השקר אמר לו להנבא על נביאות השקר: המתנבאות מלבהן׳ ואומרות כי רוח יי׳ דבר בהן ומגידות עתידות ואומרו׳ זה יחיה וזה ימו׳ וזה יבא לו כך וכך לטוב או לרע ועושות מעש׳ כשפי׳ ואומרות כי בנבואה בא להן זה: ואמרת׳ הוי למתפרות כסתות׳ כסת הוא כל שמשימי׳ תחת הראש כשישכב אדם ופעמי׳ אדם יושב עליו והכסים האלה היו עושי׳ זה הענין בדרך כשפי׳ והיו מתפרות כסתו׳ על כל אצילי ידי מן השואלים בהן ומתקנות מספחות על ראש כל קומה מן השואלים בהם והיו אומרו׳ להם כי על ידי אותם מעשים ודברים שהיו הן אומרות מודיעות להם את העתידות ומה שאמר קומה לפי שהיו מעמידות אותם על רגליהם בעוד שהיו עושו׳ המעש׳: אצילי ידי׳ כמו ידים וכן ואורנים אורי כמו אורים וקרע לו חלוני כמו חלונים ואצילי הם בית השחי וכתיב על כל מרפקי ידיו והמרפיק הוא בית השחי כמו שאמרו רבותינו ז״ל במשנה בפיו ובמרפק: המספחות׳ כמו המטפחות והם הצעיפים שמכסות בהם הנשים את פניהן: לצודד נפשות׳ כי נפשות הצדיקים התמימים הם כאילו נתפשות במצודותיכן שאתן אומרות עליהן שתמותינה לפי שאינ׳ שואו׳ בכן שידעו כי עון הו׳ ואע״פ כן הם מתפחדי׳ מדבריהן וסבורים כי הן יודעות העתידות אבל לרשעים המחזיקי׳ בידיהן ושואלין בהן ונותנין להן שכריהן אומרות להם שתחיינה נפשותם ותבא להם טובה: הנפשות תצודדנה לעמי׳ ההא לשאלה כמו הדרכי לא יתכנו וכי תחשבו שתצודדנה נפשות עמי והם ה התמימי׳: ונפשו׳ לכנה תחיינה׳
ונפשות שהן לכן והם נפשות הרשעים תחיינה אותם כאילו בדבריכן נפשות תלויות להמית ולהחיות ויונתן תרגם הנפשת עמי אתון יכלן לאבדא
ולקיימא הלא נפשתכון דילכן לא יכילתון לקיימא וים מפרשים ונפשות לכנה תחיינה בשכר שהיו לוקחות במעשיהן: ותחללנה אותי אל עמי׳
כמו בעמי וכן ואל הארון כמו בארון והחלול הוא שמסירין בטחונם ממני ובוטחים בדבריכן שהם כזב: בשעלי שעורים ובפתותי לחם׳ שכר
מעשיהן שואלים בהם נותנים להם מלא אגרוף שעורים או פת לחם וים מפרשי׳ כי השעורים והלחם היו נותנות תוך הכסתו׳ ובהם היו עושות
המעשה: להמית נפשות אשר לא תמותנה׳ אלו הן נפשות הצדיקים: ולחיות נפשות אשר לא תחיינה׳ אלו נפשות הרשעים כי בעבור דברים
לא תחיינה ולא תמותנה אבל אתן מכזבות להם למי שהם בעמי שומעי כזב: בכזבכם׳ הזי״ן בסגול: לכן הנני אל כסתותיכנה׳ כמו הנני
אליכם שפי׳ ודגש המ״ך כסתותיכנה לתפארת הקריאה כדגש קו״ף יקדש יי׳: לפורחות׳ להיות פורחות בדבריכם שתאמרו שימותו: וקרעתי
אותם מעל זרועותיכם׳ הם אצילי ידים שזכר ואמר זרועותיכם ואם היו על זרועות השואלי׳ אותם בהם הם כאילו הם זרועו׳ הם כי הן היו עושות
בהם המעשה וים אומרים כי בזרועות המכשפות היו תלויות אלה הכסתות: ושלחתי

יט׳ פסוקי׳ אין ואין במצעות פסו׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: שלום ח׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ ולא יכלו דברו לשלם׳ ויעש שמואל את אשר דבר יי׳ וישם דמי מלחמה בשלם׳ ולא תורד שיבתו בשלם שאול׳ ויהי שלם בין חירם ובין שלמה׳ ומי יסור לשאל לשלם לך׳ נביאי ישראל הנבאים דיחזקאל ב׳ בפסו׳:

וְהִנֵּה נָפַל הַקִּיר הֲלוֹא יֵאָמֵר אֲלֵיכֶם
אַיֵּה הַטִּיחַ אֲשֶׁר טַחְתֶּם׃ לָכֵן כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה וּבִקַּעְתִּי רוּחַ־סְעָרוֹת
בַּחֲמָתִי וְגֶשֶׁם שֹׁטֵף בְּאַפִּי יִהְיֶה
וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ בְּחֵמָה לְכָלָה׃
וְהָרַסְתִּי אֶת־הַקִּיר אֲשֶׁר־טַחְתֶּם תָּפֵל
וְהִגַּעְתִּיהוּ אֶל־הָאָרֶץ וְנִגְלָה יְסֹדוֹ
וְנָפְלָה וּכְלִיתֶם בְּתוֹכָהּ וִידַעְתֶּם כִּי־
אֲנִי יְהֹוָה׃ וְכִלֵּיתִי אֶת־חֲמָתִי בַּקִּיר
וּבַטָּחִים אֹתוֹ תָּפֵל וְאֹמַר לָכֶם אֵין
הַקִּיר וְאֵין הַטָּחִים אֹתוֹ׃ נְבִיאֵי
יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים אֶל־יְרוּשָׁלִַם
וְהַחֹזִים לָהּ חֲזוֹן שָׁלֹם וְאֵין שָׁלֹם
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
וְאַתָּה בֶן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־בְּנוֹת
עַמְּךָ הַמִּתְנַבְּאוֹת מִלִּבְּהֶן וְהִנָּבֵא
עֲלֵיהֶן׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יֱהֹוִה הוֹי לִמְתַפְּרוֹת כְּסָתוֹת עַל כָּל־
אַצִּילֵי יָדַי וְעֹשׂוֹת הַמִּסְפָּחוֹת עַל־
רֹאשׁ כָּל־קוֹמָה לְצוֹדֵד נְפָשׁוֹת
הַנְּפָשׁוֹת תְּצוֹדֵדְנָה לְעַמִּי וּנְפָשׁוֹת
לָכֶנָה תְחַיֶּינָה׃ וַתְּחַלֶּלְנָה אֹתִי אֶל־
עַמִּי בְּשַׁעֲלֵי שְׂעֹרִים וּבִפְתוֹתֵי לֶחֶם
לְהָמִית נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא־תְמוּתֶנָה
וּלְחַיּוֹת נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא־תִחְיֶינָה
בְּכַזֶּבְכֶם לְעַמִּי שֹׁמְעֵי כָזָב׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
הִנְנִי אֶל־כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה אֲשֶׁר אַתֵּנָה
מְצֹדְדוֹת שָׁם אֶת־הַנְּפָשׁוֹת
לְפֹרְחוֹת וְקָרַעְתִּי אֹתָם מֵעַל זְרוֹעֹתֵיכֶם

וְהָא נְפַל כָּתְלָא הֲלָא יִתְאֲמַר
לְכוֹן אָן שִׁיעָא דְשַׁעְתּוּן׃ בְּכֵן
כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַיְתֵי מֶלֶךְ
דְּתַקִּיף כְּרוּחַ עַלְעוֹלִין בְּחֶמְתִּי
וְעַמְמִין קָטוֹלִין כְּמִטַר מַגְבַּר
בְּרוּגְזִי יֵיתוּן וּמַלְכְּוָן דַּחֲסִינִין כְּאַבְנֵי
אֶלְגָּבִישׁ בְּרֻגַז לְשֵׁיצָאָה׃
וְאֶפַגֵּר יַת קַרְתָּא דְּאִתְנַבֵּיתוּן בַּהּ
נְבוּאָן דִּשְׁקַר וְאַרְמְנַהּ לְאַרְעָא
וְיִתְגְּלוֹן אוּשַׁהָא וְתִפֵּל וְתִשְׁתֵּיצוּן
בְּגַוַּהּ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וְיָחוּל
רוּגְזִי בְּקַרְתָּא וּבִנְבִיֵּי שִׁקְרָא
דְּאִתְנַבִּיאוּ בַהּ נְבוּאָן דִּשְׁקַר
וְיִתְאֲמַר לְכוֹן לֵית קַרְתָּא וְלֵית
נְבִיֵּי שִׁקְרָא׃ נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְיִשְׂרָאֵל
דְּמִתְנַבַּן עַל יְרוּשְׁלֶם וּמַטְעַן לָהּ
בְּאוּלְפַן שְׁלָם וְלֵית שְׁלָם אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים׃ וְאַתְּ
בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל בְּנַת
עַמָּךְ דְּמִתְנַבַּן כִּרְעוּת לִבְּהֶן
וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהֶן׃ וְתֵימַר כִּדְנָן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים וַי עֲלֵיהֶן עַל דִּמְחַטְטָן
רְקִיעֵי חֲשׁוּךְ עַל כָּל מַרְפְּקֵי יְדִין
וְעָבְדָן פַּת כּוּמְרִין עַל רֵישׁ כָּל קוֹמָה
לְאַבָּדָא נַפְשָׁן הֲנַפְשָׁת עַמִּי אַתֵּן
יָכְלָן לְאַבָּדָא וּלְקַיָּמָא הֲלָא נַפְשָׁתְכֵן
דִּילְכֵן הֲלָא יְכִלְתֵּן לְקַיָּמָא׃
וְאַחֲלְתֵּן רְעוּתִי בְּעַמִּי
בְּשַׁעֲלֵי סְעָרִין וּבִמְגוּסִין דִּלְחֵים
לְאַמָּתָא נַפְשָׁן דְּלָא חֲזֵי לְהֵין
דִּימוּתוּן לָא אַתֵּן מְמִיתָן
וּלְקַיָּמָא נַפְשָׁן דְּלָא חֲזֵי לְהֵין
לְקִיָּמָא דְּתִתְקַיְּמָן לָא אַתֵּן
מְקַיְּמָן בְּכַדָּבוּתְכֵן לְעַמִּי שָׁמְעֵי
כַדְּבִין׃ בְּכֵן
כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל רְקִיעֵי חֲשִׁיכִין דְּאַתֵּן מַטְעֲיָן לְמֵימַר בְּהוֹן
אֲנַחְנָא מְחָרְשָׁן יַת נַפְשָׁן לְאַבָּדָא וְאַפְסֵיק יַתְהֶן מֵעַל דַּרְעֵיכוֹן ואשיזיב

אל עמי ד׳ וסימ׳ אני נאסף אל עמי׳ ותחללנה אתי אל עמי׳ ויקחני יי׳ מאחרי הצאן׳ בא הקץ אל ישראל לא׳ וחד ואל עמי ידו גורל:

רשי

איה הטיח׳ כך כשתב׳ הרעה יאמר לכם איה השלום שהבטחתם: הקיר׳ היא ירושלם: הוי למתפרות כסתות׳ קוטראש בלע״ז כמין כסתות קטנו׳ היו תופרות ותולו׳ לכשאלו׳ שיהם על אצילי ידיהם וקוסמות להם באותן כסתות קסם שקרים ולמי שהם חפצות א אומרו׳ קסם טוב ולמי שרוצות אומרות קסם רע אצילי איישילש בלע״ז: אצילי ידי כמו אצילי ידים כמו תלמי שדי: ועושות המספחות׳ על ראשי האנשי׳ אף הם לקסום בהם ולא ידעתי מה הם מתוך שנאמר ו וקרעתי אותם אומר אני שהן של בגד ויונת׳ תרגמו פת כומרין וכן תרגם במות טלואות מחפיין פת כומרין המספחו׳ כמו ספחיני נא ליסאנטמנך בלע״ז וים לועזי׳ פלטראיים בלע״ז: לצודד נפשות בכן׳ הן צדות הנפשו׳ לניהנם שמחזיקות ידי הרשעים לקסום להם שלום ומרפות ידי צ צדיקים לקסום להם רעה: הנפשו׳ תצודדנ׳ ונו׳׳ תמיה היא: ונפשות לכנה תחיינה׳ לכנה כמו לכם שאתנ׳ נוטלות שכר על כך ו ומתפרנסות בכך: בשעלי שעורים׳ כמו מי מדד בשעלו מים אונביאלוניאש בל׳ ׳לא לשון מדה: ובפתותי לחם׳ איאנפייצאש בלע״ז שאתן נוטלות בשכרכן: להמית נפשו׳ אשר לא תמותנ׳׳ כלומר לאמר על הנפשות אשר לא ת תמותנה אלו ימותו ולאמר על אשר לא תחיינ׳ יחיו כיקסמיב׳ שקר ועמי מקבלי׳ את קסמי כזב שלכם: לפורחות׳ להיו׳ פורחו׳ על ידיכן לגיהנם: ושלחתי

ושלחתי את הנפשות׳ אשלח אותן חפשי מידכן אשר אתן מצודדות אותן : את נפשים׳ בא מקובץ בלשון זכרים כמו פלגשי׳ : וקרעתי את מספחותיכ׳ ׳ וכן אקרע מספחותיכם שהייתן מסימות על ראש כל קומה וקריעת הכסתות והמספחות הוא כליון הנשים המכשפות ומיתתן וכיון שיבטלו הן יבטלו מעשיהן : למצדה׳ חסר ו״ו : יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו׳ שהיה הצדיק מתפחד מדבריהם כמו שפירשנו והן היו מכאיבות אותו בשמי שקר כי אני לא דברתי להן : ולחזק ידי רשע׳ כמו כן שהיו אומרו׳ לו שיחיה: הכאות׳ ענין כאב כמו ונכאה לבב: מדרכו הרע׳ כן ימצא פעמים דרך לשון זכר כמו זה הדרך לכו בו: לכן שוא׳ מבואר הוא ויש מפרשי׳ הענין הזה בדרישת המתים שהיו הנשים בעלות אוב מעלות נפשות המתים בדבריהן ומפרשים לפורחות בעבור אותן נפשות שאומר שהיו מעלות מ מקבריהן ופורחות באויר : ויבוא אלי אנשי׳ מזקני ישרא׳ וישבו לפני׳ אמר הנביא ככלות נבואה זו באו אלי אנשי׳ מזקני הגולה וישבו לפני שהיו מראים עצמם שבאים לדרוש את יי׳ והאל גלה אלי את לבבם ואמר ויבא לשון יחיד על רבי׳ להודיע כי בהסכמ׳ אחת ובלב אחד באו כלם על זה : ויהי׳ בן אדם׳ האלה׳ אדרש להם׳ השפין בחירק הראשון מקור בחולם והא״לף במקום ה״א כי כבד על הלשו׳ לקרא שני הה״ין כאחד והוא בחולם בשקל הכתון תנתן ואמר וכי אדרש להם אחר שלבם אל גלוליהם לא אדרש וקבל הדרישה היא לתת שאלת׳ : לכן דבר אותם׳ עמם׳ כמו אתם : נעניתי לו בה ברוב גלוליו׳ נעניתי לו אבל לא כדרשתי לו אבל אענה לו ואשיבנו על דבריו כדי לגלו׳ צפון לבו אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו ונענתי לו ונענה לו בריכי׳ פירו׳ לפי בנינם ולפי ענינם כי נענתי ונענה הם מבנין נפעל והאל הוא הפועל בענותו הצועק שיו כמו שאו׳ ענני יי׳ ענני אשר יענה באש הוא האלהים והאל׳ הצועק הוא נענה כמו שאמ׳ הן אצעק חמס ולא אענה הנה כי האל הוא העונה והאדם הוא הנענ׳ ואיך אמר הנה על האל יתברך נענתי ונענה נאמר כי הטעם לפי שלשון מענה הוא על שני פנים האחד הוא תחילת הדבור כמו ויען איוב הראשון ענית ואמרת׳ והשני הוא לשון השבת הדבור והוא הנמצא ברוב כשאמ׳ כי הקדוש ברוך הוא הוא העונה כן הוא לקורא ולצועק וכשאמר עליו נענתי ונענה הוא נענה לעונה אליו והוא הקורא והצועק : בה׳ כתיב בה״א וקרי בא״לף כי אותיות אה״וי מתחלפות ופי׳ בעבור שבא ברוב גלוליו אענה לו כדי לגלו׳ צפון לבו וזהו שאמר אחריו : למען תפוש את בית ישראל בלבם׳ שהם מכסי׳ את לבם ממני ואני אתפשם בלבם שאגלה להם גלולי לבם ומחשבות׳ הרעה ויונתן תרגם אני יי׳ נעניתי לו בה ברוב גלוליו אנא יי׳ משתאיל לי׳ במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אף על גב דמער׳ בסגי פולחן טעוותה ותרגם למען תפוש בדיל לקרבא ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון דסטו מבתר פולחני ואיסתאבו בפולחן טעותהון כלהון ורבותינו ז״ל פירשו למען תפוש את בית ישראל בלבם כי בעבודה זרה מחשבה רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה כי הם לא היו עובדים עבודה זרה אחר שגלו אלא לפי שהיו חושבים עליה עדיין חשבה עליהם כאלו עבדוה : נזורו׳ אפשר שהכון שרש ויהיה מן הקל מנזרת פעול בשקל ולא יכלו מענין ויגזרו מקדשי בני ישראל או יהיה מבנין נפעל משרש זור מענין זר : לכן׳ שובו והשיבו׳ לזקני ישראל אומר שובו והשיבו נשיכם ובחוריכם : השיבו פניכ׳ ׳ שלא יהיו הגלולים נכח פניכם כמו שהיו : כי איש׳ ומהגר אשר יגור בישראל׳ זכר הגרים כראה כי מן הכשדים שבו לדת ישראל מגלי ישראל לתוכם כי ראו כי אלהי ישראל בתוכם אלהי אמת וכי הביא עליהם כל אשר דבר בעזבם את תורתו : ובא אל הנביא לדרוש לו בי׳ לדרוש לנביא בעבורי שאתן שאלתו : אני יי׳ נענה לו בי׳ אני יי׳ אענהו בעבור שמי כדי שאגלה לו צפון לבו הרע אבל לא אדרש לו לתת שאלתו אבל הפך שאלתו אתן לו שאתן פני בו : ונתתי

וידעתן ב׳ בנ״ן וסי׳ וקרעתי את משפחתיכ׳ ׳ לכן שוא לא תחזינה וקסם׳ וא׳ ידעתן ׳ ואתנה ידעתן : ויבוא ח׳ דמיין ויבאו וסבירין ויבא וסי׳ נמסר בסדר שלח לך : נענתי ב׳ וסי׳ אני יי׳ נעניתי לו בה ברב ׳ נעניתי עד מאד : בלבם ט׳ בקריאה וסי׳ חחיל אשר נגע אלהים בלבם ׳ עם תורתי בלבם ׳ למען תפוש ארת בית ישראל ׳ ולא זעקו אלי בלבם ׳ ואמרו אלפי יהודה בלבם ׳ אל יאמרו בלבם האח ׳ חרבם תבוא בלבם וקשתותם ׳ אמרו בלבם נינם יחד׳ גם את העלם נתן בלבם :

וְשִׁלַּחְתִּי אֶת־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר אַתֶּם מְצֹדְדוֹת אֶת־נְפָשִׁים לְפֹרְחֹת׃ וְקָרַעְתִּי אֶת־מִסְפְּחֹתֵיכֶם וְהִצַּלְתִּי אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וְלֹא־יִהְיוּ עוֹד בְּיֶדְכֶן לִמְצֻדָה וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ יַעַן הַכְאוֹת לֵב־צַדִּיק שֶׁקֶר וַאֲנִי לֹא הִכְאַבְתִּיו וּלְחַזֵּק יְדֵי רָשָׁע לְבִלְתִּי־שׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָע לְהַחֲיֹתוֹ׃ לָכֵן שָׁוְא לֹא תֶחֱזֶינָה וְקֶסֶם לֹא־תִקְסַמְנָה עוֹד וְהִצַּלְתִּי אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וַיָּבוֹא אֵלַי אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי׃

יד

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הֶעֱלוּ גִלּוּלֵיהֶם עַל־לִבָּם וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנָם נָתְנוּ נֹכַח פְּנֵיהֶם הַאִדָּרֹשׁ אִדָּרֵשׁ לָהֶם׃ לָכֵן דַּבֵּר־אוֹתָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַעֲלֶה אֶת־גִּלּוּלָיו אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל־הַנָּבִיא אֲנִי יְהוָה נַעֲנֵיתִי לוֹ בָה בְּרֹב גִּלּוּלָיו׃ לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם אֲשֶׁר נָזֹרוּ מֵעָלַי בְּגִלּוּלֵיהֶם כֻּלָּם׃ לָכֵן אֱמֹר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מֵעַל גִּלּוּלֵיכֶם וּמֵעַל כָּל־תּוֹעֲבֹתֵיכֶם הָשִׁיבוּ פְנֵיכֶם׃ כִּי אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמֵהַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּיִשְׂרָאֵל וְיִנָּזֵר מֵאַחֲרַי וְיַעַל גִּלּוּלָיו אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל־הַנָּבִיא לִדְרָשׁ־לוֹ בִי אֲנִי יְהוָה נַעֲנֶה־לּוֹ בִּי׃

ואשזיב ית נפשתא דאתון מחרשן ית נפשיהן לאבדותהא : ואפסיק ית פת כומריכון ואשזיב ית עמי מידכון ולא יתמסרון עוד בידכון לאשתיצאה ותדעון ארי אנא יי : חלף דאכאיתין לב זכי למהוי שקר ומן קדם מימרי לא אתכהי ולתקפא ידי רשיעא בדיל דלא למתב מאורחיה בישתא לקימותיה : בכן שקר לא תתנבאון ואולפן לא תילפון עוד ואשיזיב ית עמי מידכון ותדעון ארי אנא יי : אתו לותי גברין מסבי ישראל ויתיבו קדמי : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם גבריא האלין אסיקו פולחן טעותהון על לבהון ותקלת חוביהון יהבו לקביל אפיהון האשתאלא ישתאל במימרי להון : בכן אתנבי להון ותימר להון כדנן אמר יי אלהים גבר גבר מבית ישראל די יסיק פולחן טעותיה על לביה ותקלת חוביה ישוי לקביל אפוהי וייתי לות נביא אנא יי משתאל ליה במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אף על גב דמתערב בסגי פולחן טעותה : בדיל לקרבא ית בית ישראל למתן תיובתא בלבהון דסטו מבתר פולחני ואסתאבו בפולחן טעותהון כולהון : בכן אמר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותכון וית כל חובי פולחן טעות תועבתכון ארחיקו מקביל אפיכון : ארי גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון בישראל ויסטי מבתר פולחני ויסק פולחן טעותיה על לביה ותקלת חובוהי ישוי לקביל אפוהי וייתי לות נביא למשאל ליה במימרי אנא יי משתאל ליה במימרי : ואתן

רשי

ושלחתי את הנפשות׳ כתרגומו ואשזיב ית נפשת׳ דאתון מחרשן ית נפשהן לאבדותה׳ : את נפשים׳ את אנשי׳ להיות הנפשות פורחו׳ : יען הכאות לב צדיק שקר׳ כשאתן קוסמות לו רעה הוא מצטער ולבו נכאה : ויבא אלי אנשים׳ כלם בלב אחד לרעה לכך נאמר ויבא ומדר׳ אגד׳ אומ׳ על שם שהקב״ה גלה אזן הנבי׳ תחילה הנה יבואו שיך פלוני ופלוני׳ : העלו גלוליהם על לבם׳ לבם אל גלוליהם לעבוד : נתנו נכח פניהם׳ להיות להם עז׳ תמיד למורא ולאלו׳ : האדרש אדרש׳ התראה כי אני אדרוש להם ואשיב על דבריה׳ הרב׳ תמיהו׳ מתקיימו׳ : נעניתי לו׳ שניי״ם רפונדו״ן בלע״ז אף על פי שהו׳ בא לפני ברוב גלוליו כן ת״י : למען תפוש את בית ישר׳ וגו׳ בדיל לקרבא ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון : נזורו׳ כמו נזיר אחיו פור״כט א אסיברי״ן בלע״ז : שובו׳ מדרכיכם : והשיבו׳ את לבכם : מעל גלוליכם׳ אשר העליתם אל לבכם : השיבו פניכם׳ אשר שמתם מכשול עונכם לנכחם : נענה לו בי׳ משתאיל ליה במימרי׳ אדרש לו : ונתתי

רד"ק

ונתתי פני · כאדם שאומר פונה אני מכל עסקי ואעסוק בזה או יהיה כתרגומו ואתן רוגזי כמו ופניה לא היו לה עוד · אכפרה פניו : והשימותיהו לאות ולמשלים · מהרעה הגדולה שתבא עליו יהיה לאות ולמשל על דרך היינו משל בגוים : והנביא כי יפותה · אמר וכן יהיה עונש הנביא כי יפתה והענין הזה כענין מי יפתה את אחאב והוא הערת רוח החפץ כי נביא השקר ההוא חייב מיתה בדברים יעשה אותם בסתר כמו שראינו באחאב בן קוליה ובצדקיהו בן מעשיה שהיו מנאפים את נשי רעיהם וכן דברים רעים אחרים בסתר היו עושים אלה הנביאים וכדי לגלותם לבני אדם מביא האל יתברך על ידם כשלון ועל ידי עוברי עבירה בסתר בעניני רבים ואחד מהם זה הענין נביאי השקר שהיו מתפארים בנבואה והאל העיר חפצם בזה כדי להודיע שקריה ופחזות ובא לבם העונש מאת האל יתברך יצדיקו בני אדם ע עליהם את הדין וזהו שאמר אני השם פתיתי את הנביא ההוא וזהו טעם והאלהים אנה לידו וכן פירש אדוני אבי ז"ל ודומה לזה וחזקתי את לב פרעה ורבי סעדיה ז"ל פירש פתיתי באמרתי וגליתי עליו שהוא מפתה :

פתיתי · בצרי התיו עין הפעל : ונשאו · בעון הדורש כעון הנבי' · כמו כעם ככהן כעבד כאדוניו והדורש הוא שזכר למעלה שדורש בנביאי האמת ולבו רע ותרגם יונתן כעון הדורש כחוב דאתי למילף ולא אליף : למען · מבואר הוא : ויהי · בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל · לא בעבו' כל חטא אשלח להם העונש הגדול אלא כשיהיה החטא למעול מעל לכחש בי וביכולתי שיאמרו לית דין ולית דיין כאנשי סדום ועמורה : ונטיתי ידי עליה · בשדפון וירקון או אבוה על העבים ואמנע מהמטיר עליהם מטר : אדם ובהמה · הבהמה לעונש האדם : והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב · דנאל חסר היו"ד וכן האחר הנזכר בפרשה הנה אתה מדנאל והיו"ד נקראת אף על פי שאינה כתובה כיו"ד ירושלם והאל"ף נחה כי הצרי תחת היו"ד והיו"ד דנושה וזכר אלה השלשה צדיקים לפי שכל אחד מהם ראה שלשה עולמות בנוי וחרב ובנוי נח ראה העולם בנוי וראהו חרב במבול וראהו בנוי דניאל ראה בית המקדש בנוי וראהו חרב וראהו בנוי אף על פי שלא ראהו חרב בעיניו כי בגלות היה שגלה עם יהויקים אף על פי כן בימיו חרב ואחר כך ראהו בנוי כשבוא כורש לבנותו איוב ראה עצמו בנוי בבנים ובבנות בעושר ובנכסים וראה עצמו חרב מבנים ומבנות ומכל נכסיו ומדוכה ביסורין ונזכרם בענין זה כי חרבן הארץ יהיה בעון היושבים בה והם בצדקתם לא הצילו אלא עצמם כי נח לבדו היה צדיק בדורו עם בניו כמו שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הציל מכל בני דורו אלא הוא ובניו לבדם שהיו צדיקים ודניאל גם כן לא הציל בצדקתו אלא עצמו ומן הגלות לא היה יכול להציל עצמו כי איך ישאר בארץ יחידי או הוא וחביריו הצדיקים כיחזקאל וחנניה מישאל ועזריה איך יתכן שישארו יחידי' בארץ החרבה ולטובתם גלו ראשונים כדי שלא יראו בחרבן העיר ובית המקדש ואף על פי שבחרבן העיר נהרגו חסידים ולא הצילו עצמם כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך וגו' אפשר שהיה החסיד ההוא יחידי בין רבים בעת ההרג ונאמר כי עד צדיק ישוב משפט אבל כשהם שלשה או יותר יצטרפו זכיותיהם ויצילו עצמם ואיוב גם כן הציל עצמו לבד ממיתה ולא הציל בניו ובנותיו כי לא היו צדיקים כמו שאמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם וכן אמרו רבותי' ז"ל ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו ואיוב לא הציל עצמו מיסורין כי לטובתו היה למרק קצת עונות שהיו בו אף על פי שהוא לא היה יודעם בעצמו ועוד זכר אלה השלשה כי שלשתם עמדו בצדקתם בנסיון ונצלו כי דבר נח אין לך נסיון גדול מזה שכיון שאמר לו האל יתברך עשה לך תיבת עצי גפר עשה אותה לעיני כל בני דורו והיה המעשה ההוא כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם ובטח באל יתברך ולא פחד שיהרגוהו וכן דניאל עמד בנסיון גדול שהשליכוהו לגוב האריות ובטח באל יתברך שיצילנו ולא כפר בו מיראת מיתתו ונצל וכן איוב עמד בנסיון שהכהו השטן בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו ועמד בנסיון ולא חטא בשפתיו לדבר דברים אשר לא כן כנגד האל יתברך ונצל לפיכך זכר צדקת אלה השלשה צדיקים אף על פי כן המה בצדקתם הצילו את עצמם ולא אחרים עמם : ינצלו נפשם · זה לבדו מהדנום בזה הענין : לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה · לו כמו אם כמו לו החייתם אותם : ושכלתה · פעל יוצא כי אין הארץ משכלת אותם כי היא כאם ליושבים בה והחיה משכלת את הארץ : אעביר בארץ · כמו הנני מצליח בך : והיתה

רש"י

ונתתי פני באיש ההוא · אחרי כן אם לא ישמע אל דברי הנביא פני מישאלהם בלעו : והשימותיהו · תרגם יונתן ואשויניה : והנביא כי יפתה ודבר דבר · שאינו אמת : פתיתי · פתחתי לו פתח לאיזו שירצה ומכאן יש לומר בא ליטמא פותחין לו : כעון הדורש · כעון הנביא כחוב דאתי למילף ולא אליף כחוב נביי שקרא יהי : מטה לחם · משען לחם : נח דנאל ואיוב · לפי שאלו שלשה ראו שלשה עולמות נח ראה העולם בנוי וחרב ובנוי ודניאל את בית המקדש או את עצמו תחילה שר על כל א השרים וסוף הושלך לגוב אריות וחזר ל לגדולתו וכן איוב ראה את עצמו מיושב וחרב ומיושב לפיכך הביא דוגמא לדורו של יכניה שראו את הבית בבנייני וחורבנו ובנין שני וכן אמ' להם הב"ה חיבה יתירה אני מראה לכם אתם יכניה וגלותו איל תחטא לי את מארבעת הגויים ונזרתי עליה אחת מארבעת שפטי' אלה או רעב או חיה רעה או חרב או דבר כמו שמסדרן בפרשה זו זה אחר זה ושלשת הצדיקים אלו בתוכה לא יצילו לא בן ולא בת ואני אביא ארבעתן על ירושלם ואשאיר לכם שבניכ' אשר שם ואף על פי שאינכם בתוכ' ולא שהם ראויי' להנצל אלא לנחם א אתכם כשיגלו אצלכם ותראו מעשיה' הרעים ונתנחמו על הרע' אשר הבאתי עליהם כי ת תראו שלא היו כדי לשובלם עוד הרי זה מהלך סדר פרשה זו כולה לשון זה אין ליישבו וכראה שאינו לשון הרב ועוד נראה שבספר זה חסר אחת מארבע שפטים מאז ועל או · לא ארץ כי תחטא לי וגו' והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב לפי ששלשת האנשי' האלה הצילם הב"ה משלשת שפטים האלה הזכיר הכתו' את אלו נח נמלט משלשתן מחיה רעה מניין אתה או' בשעה שנכנס לתיבה נקבצו כל החיות ליכנס ולא הניחן הב"ה דכתיב ויסגר יי' בעדו אין ויסגר אלא מחיות כדא' וסגר פום אריותא ולא חבלוני ארי בא ליכנס והיו שיניו כהות דוב בא ליכנס והיו רגליו מתערסלות כו' בב"ר מן הרעב מניין שנ' מן האדמה אשר ארדה בא ולמד בב"ר במקום שאוסר עשרה רעבון שירדו לעולם ותמצא שבימי נח היה אחד מהם ומביא ראיה מן האדמה אשר ארדה מן החרב זה המבול ועוד שהיו דורו מבשקין ליזדווג לו והיו אומרי' אין אנו מניחין אותו ליכנס אלא שהצילו הב"ה אין אני מניחו ליכנס אלא בחצי היום ולרגים ליה ימלל ה"ד בעצם היום הזה בא נח בעצומו של יום לדניאל בשעה שנכנס נבוכד נצר להיכל בימי יהויקים והרג יהויקים והכיח לדניאל והגלה לדניאל הגלת שלוחים לפי שמצאו מלא רוח חכמה מן הרעב שהרי עד שלא נכבשה ירושלם בימי יהויקים צר עליה נבוכד נצר שלש שנים שנאמר ויהי רעב גדול בעיר מן החיות מניין וסגר פום אריותא ולא חבלוני וכן אתה מוצא איוב שנמלט משלשתן מן הרעב מניין לדברי האומר איוב בימי יעקב היה מכינו שהיה רעב בימיו מן החיה מניין דכתיב ומקנהו פרץ בארץ פרץ גדרו של עולם מן החרב מניין יפלא כליותי ולא יחמול : והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם · מפני מה לא הוזכרו במיתת הרעב בנים ובנות שלא נאמר בהם אם בנים אם בנות יצילו כמו שהוזכרו בשני שפטים האחרונים לומר לדניאל שהוא אחד מהם והוא היה מדורו של יכניה ולא כמלכו עמו לא בנים ולא בנות ועליו נתנבא ישעיה כה אמ' יי' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי : לו חיה · אם חיה : חרב

והנביא ג' ר"פ בקריאה וסים' והנביא ההוא או חולם החלום · והנביא והכהן והעם · והנביא כי יפתה ודבר דבר : יטמאו ב' בחירק תחת יוד וסים' למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי · ולא יטמאו עוד בגלולהם · ואינון מן א"ב מן ב"ב י' ברישהון : והשלחתי ג' וסים' נמסר בסדר בחקתי : דנאל ג' חס' יוד וסים' חכם אתה מדנאל · והיו שלשת האנשים האלה בתוכה · נח דנאל ואיוב בתוכה : אעביר ג' וסים' אני אעביר כל טובי · לו חיה רעה · ואת רוח הטומאה :

וְנָתַתִּ֣י פָנַ֗י בָּאִ֤ישׁ הַהוּא֙ וַהֲשִׂ֣מֹתִ֔יהוּ לְא֖וֹת וְלִמְשָׁלִ֑ים וְהִכְרַתִּ֖יו מִתּ֣וֹךְ עַמִּ֑י וִידַעְתֶּ֖ם כִּֽי־אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ וְהַנָּבִ֤יא כִֽי־יְפֻתֶּה֙ וְדִבֶּ֣ר דָּבָ֔ר אֲנִ֣י יְהוָ֔ה פִּתֵּ֔יתִי אֵ֖ת הַנָּבִ֣יא הַה֑וּא וְנָטִ֤יתִי אֶת־יָדִי֙ עָלָ֔יו וְהִשְׁמַדְתִּ֕יו מִתּ֖וֹךְ עַמִּ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וְנָשְׂא֖וּ עֲוֺנָ֑ם כַּעֲוֺ֤ן הַדֹּרֵשׁ֙ כַּעֲוֺ֥ן הַנָּבִ֖יא יִהְיֶֽה׃ לְמַ֨עַן לֹֽא־יִתְע֨וּ ע֤וֹד בֵּֽית־יִשְׂרָאֵל֙ מֵאַחֲרַ֔י וְלֹֽא־יִטַּמְּא֥וּ ע֖וֹד בְּכָל־פִּשְׁעֵיהֶ֑ם וְהָיוּ־לִ֣י לְעָ֗ם וַאֲנִי֙ אֶהְיֶ֤ה לָהֶם֙ לֵֽאלֹהִ֔ים נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃

וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָ֗ם אֶ֚רֶץ כִּ֤י תֶֽחֱטָא־לִי֙ לִמְעָל־מַ֔עַל וְנָטִ֤יתִי יָדִי֙ עָלֶ֔יהָ וְשָׁבַ֥רְתִּי לָ֖הּ מַטֵּה־לָ֑חֶם וְהִשְׁלַחְתִּי־בָ֣הּ רָעָ֔ב וְהִכְרַתִּ֥י מִמֶּ֖נָּה אָדָ֥ם וּבְהֵמָֽה׃ וְ֠הָיוּ שְׁלֹ֨שֶׁת הָאֲנָשִׁ֤ים הָאֵ֙לֶּה֙ בְּתוֹכָ֔הּ נֹ֖חַ דָּנִאֵ֣ל וְאִיּ֑וֹב הֵ֤מָּה בְצִדְקָתָם֙ יְנַצְּל֣וּ נַפְשָׁ֔ם נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃ לֽוּ־חַיָּ֥ה רָעָ֖ה אַעֲבִ֣יר בָּאָ֑רֶץ וְשִׁכְּלַ֗תָּה

תרגום

וְאֶתֵּן רֻגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וְאֲשַׁוֵּינֵיהּ לְאָת וּלְמַתְלִין וְאֶשֵׁיצֵינֵיהּ מִגוֹ עַמִּי וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וּנְבִיָּא אֲרֵי יִטְעֵי וִימַלֵּל פִּתְגָּמָא אֲנָא יְיָ אַטְעֵיתִי יַת נְבִיָּא הַהוּא וַאֲרִים יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלוֹהִי וְאֶשֵׁיצֵינֵיהּ מִגוֹ עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן כְּחוֹב דְּאָתֵי לְמֵילַף וְלָא אֲלִיף כְּחוֹב נְבִיֵּי שִׁקְרָא יְהֵי׃ בְּדִיל דְּלָא יִטְעוּן עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא יִסְתָּאֲבוּן עוֹד בְּכָל מַרְדֵיהוֹן וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אַרְעָא אֲרֵי תְחוֹב קֳדָמַי לְשַׁקָּרָא שְׁקַר וַאֲרִים מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלַהּ וְאֶתְבַּר בָּהּ סְעִיד מֵיכְלָא וְאֲשַׁלַּח בָּהּ כַּפְנָא וְאֲשֵׁיצֵי מִנַּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ וִיהוֹן תְּלָתָא גַבְרַיָּא הָאִלֵּין בְּגַוַּהּ נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב אִנּוּן בִּזְכוּתְהוֹן יְשֵׁיזְבוּן נַפְשְׁהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ אִלּוּ חֵיוְתָא בִּישְׁתָּא אַעְבַּר בְּאַרְעָא וְתִתְכַּלְנַהּ ותהי

והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה, לא אמר זה ברעב בחרב ובדבר כי אף על פי שתהיה הארץ שממה מיושביה יעברו דרך עליה אנשי ארצות אחרות ולא תרבה שם החיה אבל כשהארץ שממה מפני חיה משולחת שהאל יתברך השליחם בה כמו שאמר והשלחתי בכם את חית השדה יראו לעבור בה אפילו אנשים אחרים מפני החיה כי תרבותה שם: שלשת, אם בנים ואם בנות יצילו, קטנים וקטנות כמו או בן יגח או בת יגח כלומר אפילו הקטנים שהם בלא חטא לא יצילו כי הם ילקו בעון אבות ואפי' בני הצדיקים הקטנים ימותו כמו שאמר הם לבדם ינצלו כי די להם שיצילו עצמם כי היה להם עון שהיו דרים בין רשעים: או חרב אביא על הארץ, זה לבדו על הארץ בענין זה וכן היא המסרה מן ריש ספרא עד והטף כולהון אל הארץ בר מן חד על הארץ או חרב אביא על הארץ: ואמרתי חרב תעבור בארץ, לא אמ' בחיה ובדבר ואמרתי כי אין פירוש ו ואמרתי להם ע"י נביאי להתרות' כי לא שולח נביא לסדום ועמור' להתרותם כי השכל הוא המתרה בעברו' כאלה שהשכל מורה עליה' אלא פירוש ואמרתי כי לחרב יש אומרים ומגידים טרם בואה ש שמגידי' עוברי ארחות מלך פלו' יבא על הארץ הזאת והאומרים ההם כאילו אמ' האל יתברך כמו והכרתי שהחיל הבא עליהם הם המכריתים אלא שהאל העיר את רוחם לבא עליהם אבל חיה משולחת בארץ אין אומר ואין מגיד על בואה וכן הדבר אין מגיד על בא: ושלשת, מבואר הוא: או דבר, ושפכתי חמתי עליה בדם, הטעם כי הדבר יבא ברצון האל בהפסד האויר בחום או בקור משונה מהמנהג והאויר והדם מתדמים בשתי איכותיהם שהם החום והלחות והדם הוא הנפש ורוח החיים שהיא בלב ת תלויה באויר ואם האויר מופסד הנה גם הדם מופסד וימותו ב ברגע אחד רבים לפיכך אמר ושפכתי חמתי בדם: ונח, אם בן אם בת, לא רבים ולא אחד כי הראשון אם בנים ואם בנות והשני בנים ובנות וזה אם בן אם בת אלא שנה כל אחד מהשלשה כמנהג המקרא לשנות מלות בענין כפול: כי כה אמר, אף כי ארבעת שפטי הרעים רוצה לומר כל שכן כמו אף כי אנכי אענכו והדומים לו אמר בארץ מארצות הגוים באחד מארבעת שפטי' אני אעשה אותה כלה כל שכן במקום שאביא כל הארבעה שראויה שתהיה כלה וש ירושלם שלחתי הארבעה עם כל זה לא עשיתי כלה כמו שהבטיח' האל יתברך ואותך לא אעש' כלה: להכרית ממנה אדם ובהמה, כדי היתה שיכרתו ממנה אדם ובהמה אלא שחמלתי עליה והותרתי ממנה פליטה: והנה, המוצאים בנים ובנות, המוצאים מירושלם להגלותם בבלה ואמר בנים ובנו' כנגד מה שאמר אם בנים ואם בנות יצילו אמר כי בירושלם יהיו נצלים בנים ובנות אף מן הרשעים שימותו שם ולא כלם כי גם כן מהקטנים נהרגו שם ומתו ברעב ואף מן הגדולים נצלו מן המיתה וגלו: הנם יוצאים אליכם, אמר כנגד בני הגולה הנה הנצלים בירושלם יוצאים בגלות ובאים אליכם בבל שתראו אותם ותכירו כי בדין לקו ומה שהותרתי מהם לפי מדת רחמים אשר בי כי עדין תראו אותם ברשעם שלא נכנעו מכל אשר עשו והם השארית שנשארו עם יוחנן בן קרח וסיעתו שנשארו ברשעם עדין שלא שמעו לדברי ירמיהו מפי יי' והלכו למצרים: ונחמתם על הרעה, תהיה ראותכם אותם ברשעם נחמה לכם כי בדין הבאתי את כל אשר הבאתי על ירושלם: ונחמתם, מבנין נפעל: ונחמו אתכם, מבנין פעל הדגוש: ויהי, בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עץ, מה בריעתו מכל עץ אחר ובאיזה עץ גפן אני שואל אותך לא על עץ גפן שעושה פרי כי אותו חשוב הוא אלא הזמורה אשר בעצי היער והוא כמותם שאינם עושים פרי עליה אני שואל אותך כי אפילו כעצי היער אינם כי עצי היער אף על פי שאינם עושים פרי הם ראויים לעשות מהם למלאכה לעשות מהם כלים ולקורות מהם בתים אבל עץ הגפן הזה אינו כן:

על הארץ סי' מן ריש ספרא עד והטף אל מקדשים כולהון אל הארץ במ"א או חרב אביא על הארץ, ומן והטף עד סופא דספרא וכל שאר קריי' דכוו' על הארץ במ"ג אל הארץ וסי' וירדו מעל כסאותם, יקרא אל השמים מעל, ובניהם הרבית ככוכבי השמים: אשלח ט' וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה: ונח ג' רפ' וסימ'

רשי

חרב, גייסות למלחמה: שפטי, מישפנוסט"ים בלע"ז: נותרה, איירטרמא"ים בלע"ז: המוצאים, בשביה וביאום כאן: עלילות', מעשיהם: מה יהי' עץ הגפן מכל עץ, מה סופו מכל שאר עצים: הזמורה אשר היה בעצי היער, לא על גפן הכרמים שעושה פרי אני אומר לך אלא על זמורו' גפן הגדילה ב ביערים:

והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה: שלשת האנשים האלה בתוכה חי־אני נאם אדני יהוה אם־בנים ואם־בנות יצילו המה לבדם ינצלו והארץ תהיה שממה: או חרב אביא על־הארץ ההיא ואמרתי חרב תעבר בארץ והכרתי ממנה אדם ובהמה: ושלשת האנשים האלה בתוכה חי־אני נאם אדני יהוה לא יצילו בנים ובנות כי הם לבדם ינצלו: או דבר אשלח אל־הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה: (כ) ונח דנאל ואיוב בתוכה חי־אני נאם אדני יהוה אם־בן אם־בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם: כי כה אמר אדני יהוה אף כי־ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל־ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה: והנה נותרה־בה פלטה המוצאים בנים ובנות הנם יוצאים אליכם וראיתם את־דרכם ואת־עלילותם ונחמתם על־הרעה אשר הבאתי על־ירושלם את כל־אשר הבאתי עליה: ונחמו אתכם כי־תראו את־דרכם ואת־עלילותם וידעתם כי לא חנם עשיתי את כל־אשר־עשיתי בה נאם אדני יהוה:

טו

(א) ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם מה־יהיה עץ־הגפן מכל־עץ הזמורה אשר היה בעצי היער:

ותהי לצדו מבלי עדי מן קדם חיתא: תלתא גבריא האלין בגוה קים אנא אמר יי אלהים אם בנין ואם בנן ישיזבון אנון בלחודיהון ישתיזבון וארעא תהי לצדו: או דקטלין בחרבא איתי על ארעא ההיא ואימר דקטלין בחרבא יעדון בארעא ואשיצי מנה אנשא ובעירא: ותלתא גבריא האלין בגוה קים אנא אמר יי אלהים לא ישיזבון בנין ובנן אלהן אנון בלחודיהון ישתיזבון: או מותא אשלח על ארעא ההיא ואשפוך חמתי עלה בקטול לשיצאה מנה אנשא ובעירא: ונח דניאל ואיוב בגוה קים אנא אמר יי אלהים אם בר אם ברתא ישיזבון אנון בזכותהון ישיזבון נפשהון: ארי כדנן אמר יי אלהים אף ארי ארבע פורענין בישן חרבא וכפנא וחיתא בישתא ומותא שלחית על ירושלם לשיצאה מנה אנשא ובעירא: והא אשתארת בה שיזבתא דמתפקין בנין ובנן אנון נפקין לותכון ותחזון ית אורחיהון וית עובדיהון ותתנחמון על בישתא דאיתיתי על ירושלם ית כל דאיתיתי עלה: וינחמון יתכון ארי תחזון ית אורחיהון וית עובדיהון ותדעון ארי לא למגן עברית ית כל דעבדית בה אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם מה שנא אילן גופנא מכל אילנא שבשתא דהות באעי חורשא:

היסבון

ונח מצא חן בעיני יי', ונח בן שש מאות שנה, ונח דניאל ואיוב בתוכה: יוצאים ד' מל' וסי' והנה נותרה בה פלטה, יוצאים אל הגלילה, כי מימיו מן המקדש, אל ארץ צפון הניחו דזכרידה: הזמורה ב' ומל' וסימ' ויאמר אלי הראית בן אדם הנקל', בן אדם מה יהיה עץ הגפן:

היקח

היקח׳ אם יקחו ממנו יתד אין צריך לומר שלא יקחו ממנו עץ למלאכה אלא אפילו יתד לתלות עליו כל כלי לא יקחו ממנו: כל כלי׳ שום כלי אפילו קטן כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו שום חלב ושום דם: הנה לאש נתן לאכלה׳ אין בו צורך אלא להדליק בו האש: את שני קצותיו אכלה האש׳ עוד אתכנו פחות ואומר הנה שני קצותיו אכלה האש כלומר אם יקחו אותו מתוך האש אחר שאכלה שני קצותיו באמת תוכו נחר כי אם אכלתו מן הקצה האחד עוד הקצה האחר רחוק מן האש ולא נחר אבל אם אכלה האש שני קצותיו באמת תוכו נחר ואף על פי שלא אכלתו האש נחר הוא מפני האש שאכלה סביבותיו ואין לו צורך אלא שיחזיר אדם אותו לאש כי בהיותו תמים ושלם לא היה ראוי למלאכה כל שכן כשאכלתו האש סביביו: ותוכו נחר׳ שרשו חרר מפעלי הכפל והו׳ כפעל בשקל ונקל זאת בעיני יי׳ ונסב נועתה ונקמצה אות נחר מפני הזקף או הוא כפעל בינוני לפיכך היא קמוצה כמו עם ככר תתבר אבל נחר מפות שהוא כפעל עבר האות פתוחה וכן ויחר מבנין כפעל בשקל לא ימד אלא מפני שלא תדגש האות והיו׳ בצרי והאות קמוצה מפני הזקף ונחר הוא ענין הדבר המורגש מהאש לא שנשרף ממש וענין המשל כי המשיל ישראל לעץ גפן שהוא עץ דק ורפה מכל העצים וביש׳ראל נאמ׳ כי אתם המעט מכל העמים וכשיוציא פרי טוב יצא ממנו היין המשמח אלהים ואנשים הנה העץ הזה אין בו תועלת אלא בפריו וישראל הוא עץ הגפן כמו שהמשילו ישעיהו ואמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים והנה הוא זמורת היער ואין בו צורך אלא לאש וישראל כיון שעשה מעשים רעים אין לו תקנה אלא ליסרו למשפט ברעב ובחרב ובדבר והוא האש והנה שני קצותיו אכלה האש כמו שאמר ארם מקדם ופלשתים מ מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה׳ ואמר ותלהטהו ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב ואמר ובתוכו נחר זה ירושלם שהיא ב באמצע ארץ ישראל ובכל הרעה שראו שבאה לעשר׳ השבטי׳ ולכל ערי יהודה לבד ירושלם ואף על פי כן יושבי ירושלם שנחרו מן האש ובאו להם ארבעת ה השפטים לא לקחו מוסר ומה תקו׳ יש בהם אם ימלטו מן האש שלא תאכלם לגמרי הנה לא יצליחו למלאכה כלומר לא יחזרו בתשובה ולא ייטבו מעשיהם הנה אין להם תקנה אלא להחזיר׳ לאש לאכלם ולהחרימם גם ירושלם שתהיה שממה וזהו שאמר מהאש יצאו והאש תאכלם ואמרתי שירושלם נמלטה מן האש שמלחתי אליהם השכם והערב שישובו בתשובה והעיר לא תשרף באש ולא שמעו אם כן האש תאכלם: הנה בהיותו תמים׳ כשהיו כל ישראל בארצם לא רצו לחזור בתשוב׳ אע״פ שהייתי מתרה בהם על ידי נביאי תמיד והייתי משליט בהם אויביה׳ לשלול שלל ולבוז בז כדי שיוסרו ולא עשו תשובה כל שכן עתה שהרגילו במעשיהם הרעים שאכלה אותם האש כל סביבם וחרבה כל ארץ ישראל מלבד ירושלם והקשו את לבם עד שנעשה להם האסור כהתר והורגלו במעשי הגוים הרעים ואחזו ברעה אחר רעה ואמר כי הנני׳ מצליחי׳ במעשיה ואע״פ כן גם אני כמו שאמ׳ אחז כשנלא׳ עליו מלך ארם כי אלהי מלכי ארם הם מעזרי׳ אותם להם אזבח ויעזרוני לפיכך אין בהם תקוה כי נחרו מן האש ולא הרגישו אם כן האש תאכלם: לכן כה אמר יי׳ ׳ בעץ היער׳ דרך כלל כמו לא תשחי׳ את עצה: אשר נתתיו לאש לאכלה׳ אמר נתתיו שהאל יצר עץ הגפן בזאת התכונ׳: ונתתי׳ מהאש יצאו והאש תאכלם׳ מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם על פתגמי אוריתא דיהבין מנו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון: ויהי׳ בן אדם הודע את ירושלם את תועבותי׳ ׳ כתרגומו הוכח ית יתבי ירושלם וחוי להון ית תועבתהון: ואמרת׳ אמר לו שיאמר להם תוכחה זו לדרך משל ואף על פי שהוא היה יושב בבבל צוה לו שיודיעם שם ע״י ספר אולי ישמעו וישובו: מכורותיך׳ בחולם ועניינו כמו מגורותיך: ומולדותיך מארץ הכנעני׳ קשר מ״ם מארץ למולדותיך הסמוך למכורותיך אמר במעשיך את דומה לתרבות ארץ כנען כאילו נולדת ושכנת שם וכאילו אביך האמרי ואמך חתית שעשית כמעשיהם ויונתן תרגם ותימר כדנן אמר יי׳ אלהים ליתבי ירושלם תותבותכון וגו׳: ומולדותיך׳ עתה החל המשל והמשיל כנסת ישראל לנערה שהיתה בעת לדתה במקום שלא מצאה חומל ומשגיח עליה לעשות לה כדת הילוד אלא כמו שנולדה עם הניעול והדם השליכוה אל פני השדה כמו שמשליכים חוץ לעיר את הנבלה ודבר המגועל על שעבר עליה חומל ורואה אותה מתבוססת בדמים ובשדה וחמל עליה שלא תמות מתוך הגעול ההוא אלא שתחיה ותהיה עדיין כצמח השדה לרבבה והניחה החומל כמו שהיתה לא רחצה ולא שטף הדמים מעליה והניחה כמו שהיתה עד שגדלה הילדה הזאת ובאה בעדי עדים כלומר הגיעה לפרקה בימי הנערות שראוי לעדותה בעדי עדים כמשפט הבנות הראויות להנשא לבעל וכשראה החומל כי הגיע עת דודים וראויה היא להיות לאיש פירש כנפיו עליה כלומ׳ הבטיחה שיקחנה לאשה ונשבע לה על זה ובא בברית אתה וכל העניין כאשר הוא הולך ואו׳ הנה פירשנו ענין המליצה ועתה נפרש ענין המשל: ומולדותיך׳ אמר לה מולדותיך איך היו ועת הלידה הוא עת וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וישרצו וירבו שהיתה העת ההיא כנסת ישראל בלי חומל ומשגיח בלתי האל ית׳: ביום הולדת אותך׳ זה הראשון נכתב בוי״ו עם הדגש והוא מקור מבנין הפעל ואותך כמו עמך כאילו אמר ביום שנולדת: לא כרת שרך׳ כי זה מדרכי הילוד בעת לדתו וכן שאר הדברי׳ הרחיצה והמליחה והחתול ואם לא יעשו דברים אלו לילוד הוא בסכנה שימות לפיכך התירו לעשות לו בשבת כמו שאמר כל האמור בפרש׳ תוכחה עושין לחיה בשבת כי הם דברים שהם סכנה אם לא יעשו אותם ואמר ביום הולדת אותך מכאן שמילדים את האשה בשבת:

ד׳ וסימ׳ ואמרנו חיה רעה אכלתהו ׳ ויכירה ויאמר׳ הנה בהיותו תמים לא יעשה׳ מטה עוה אש אכלתהו: בשומי ב׳ וסי׳ מהאש יצאו והאש׳ בשומי ענן לבושו: ומלדתיך ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ ומלדתיך מארץ הכנעני׳ ׳ דכנעני חס׳ ודבתריה ומולדותיך ביום הולדת מל׳ דמל׳:

היקח ממנו עץ לעשות למלאכה אם־יקחו ממנו יתד לתלות עליו כל־כלי:	ג׳ מגגור / ב׳ את מרדכי / יו	היסבון מניה אעא למעבד עבידא אם יסבון מניה סכתא למתלי בה כל מן:
הנה לאש נתן לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה:		הא לאשתא אתמסר לאשתיצאה ית תרין סטרוהי אכלא אשתא וגויה חר היכשר לעבידא:
ה הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי־אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה:	ל׳ י׳ ר״פ כפיפ׳ לג / ד׳ ל׳ כל סיפר׳ דכו׳	הא כד הוה שלים לא כשר לעבידא אף אלהן דאשתא אכלתיה וחר היכשר עוד לעבידא:
לכן כה אמר אדני יהוה כאשר עץ־הגפן בעץ היער אשר־נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את־ישבי ירושלם:	לג כטע	בכן כדנן אמר יי אלהים כמא דאילן גופנא באעי חורשא ד דמסרתיה לאשתא לאשתיצאה כן מסרית ית יתבי ירושלם:
ונתתי את־פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם וידעתם כי־אני יהוה בשומי את־פני בהם:	ל׳ ח׳ / ג׳ / ב׳ ענן לבושו	ואתן ית פורענותי בהון על פתגמי אוריתא דיהיבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאשתא ישיצנון ותידעון ארי אנא יי כד יחול רוגזי בהון:
ונתתי את־הארץ שממה יען מעלו מעל נאם אדני יהוה:	ג׳	ואתן ית ארעא לצדו חלף דשקרו שקר אמר יי אלהים:
א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם הודע את־ירושלם את־תועבתיה:	לא׳ כטע׳	והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם הוכח ית יתבי ירושלם והוי להון ית תועבתהון:
ואמרת כה־אמר אדני יהוה לירושלם מכרתיך ומלדתיך מארץ הכנעני אביך האמרי ואמך חתית:	ד׳ כטע / ב׳ א׳ מ״ל דמ״ל	ותימר כדנן אמר יי אלהים ליתבי ירושלם ת תותבתכון וילדותכון מארעא כנענאי תמן אתגליתי על אברהם אבוכון בין בתריא ואודעתיה דאתון נחתין למצרים בדרע מרומם אנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון אנא מתריך מן קדמיכון ית אמוראי ומשיצי ית חתאי:
ומולדותיך ביום הולדת אתך	ל׳ מ״ל דמ״ל / ב׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל	ואף כד נחתו אבהתכון למצרים תותבין בארעא דלא דילהון משעבדין ומענן להון הורת כנשתא דישראל דמיא לולדא די רטיש על אפי ברא

דלא

רשי

היקח ממנו וגומ׳׳ אינה ראויה לכך: כל כלי׳ שום כלי: הנה לאש נתן לאכלה׳ ארביליר בלע״ז הנה שאלתיך על התמים ואינו ראוי לכלום עתה עוד אני מוסיף על ה השאלה הנה אם נתנו זמורה ממנה באש ו ואכלה האש בשתי קצות הכיפ׳ עד כי נחר תוכו: נחר׳ נשחר מן האש ברוא״יר בלע״ז׳ נחר לשו׳ ועצמי חרה וים לועז׳ אשארט ב בלע״ז וכן ויחר עלי אפו חברו מנחם עם עצמי חרה היצלח עוד ל למלאכה: אף כי׳ לשון קל וחומר וכל שכן הו׳ וכן בכל המקרא כגון הנה אנחנו פה ביהוד׳ יריאים ואף כי נלך ק קעילה וכן בפרשה ז הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו וגו׳: כן נתתי׳ את ירושלם שתי קצותי׳ אכלה האש שתי גליות כשגלה יהויקים גלו עמו מזרע המלוכ׳ ומן הפרתמים כמו שנאמר בדניאל ואחרי גלה יכניה בנו והחרש והמסגר ותוכו נחר צדקיהו המת׳ בה כבר גזרתי עליו שלא תופניך באלי אם תרוק על העיר: מהאש יצאו׳ על פתגמי אורית׳ דיהבין מגו אישתא עברו ו ועממיא דתקיפין כ כאישת׳ ישיצינון: הודע׳ פייסבוייר בלע״ז: מכורותיך׳ כמו מגורותיך מנחם חברו לשון תולדה וכן פירש כלי חמס מכורותיהם אים מאת מכרו לבד ממכרין כלם לשון ת תולדות: אביך ואמך׳ אברהם ושרה משם כשלו גדולתם ובני חת כתנו לה קבר: ביום הולד׳ אותך׳ פוטנאה בלע״ז כשבחרתי בך במצרי׳ היית בלא שום תקון ולפי שדימה ה הדבר ללידה הזכיר כאן תיקוני הוולד: ומולדותיך

שרך, כמו שררך: למשעי, להחלקה כאיזה הסלע שעיעות כיפא תרגומו אב"ג לבמכט בלע"ז ומנחם חבר למשעי לשון שעשוע: לא המלחת, מכאן שמולחין את הולד כדי שיתקשה בשרו: והחתל, לשון כריכה בבגדים וכן וערפל חתולתו הוא שמלפפין את הולד: לחמלה, לחוס: בגעל, אכוכליאמנט בלע"ז: מתבוססת, כרפסת כמו יבוס קמינו: בדמיך חיי, אף בכולך זה לא תמותי ושנה לומר שני פעמי' לפי שבדם פסח ודם מילה נגאלו לשון אחר מתבוססת שוייליאה בלע"ז: בעדי, לשון מכלול ומנחם פירשו בעדי עדים לשון עד כמו בטחו ביי' עדי עד אנוקא אשגלא בל' אבל דונש פתר אותו לשון עדי ומשקל עדי עדים הוא מן י' שמות אחי אחיים צבי צביים גדי גדיים: נכונו, פירנצו אפייטיאם בלע"ז: ושערך צמח, סימני נערות: דודים, אמיטיאם בלע"ז, ויונתן פירש את כולה ואין להוסיף על התרגו' וכן פירשה מכורותיך ומולדותיך וגו' ת' תותבותכון וילדותכו' מארע כנענאי תמן איתגליתי על אברהם אבוכון בין בתריא ואודעיתי דאתין נחתין למצרי' ובדרע מרמם אנא פריק יתכון ובזכו' אבהתכון אנא מתריך ית אמוראי ומשיצי ית חתאי ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו', ואף כד נחתו אבהתכון למצרי' תותבין בארעא דלא דילהון משעבדין ומענן להון הות כנישתא דישר' דמיא לוולדא דרטים על אפי ברא דלא איתפסק שוריה ובמיא לא אישטתיף לאיתנקאה ובמלח לא איתמלח ובאיסורי' לא איתאסר: לא חסה עליך עין וגו', לא חסת עליכון עינא דפרעה רשיעא למעבד לכון טבא חדא לאנחא לכון משעבודכו' לרחמא עליכון וגזר עליכון גזירת גמירא למרמי ית דכוריכו' בנהרא לאבדא יתכון בעידן דהויתון במצרים: ואעבר עליך וגו', ועל דוכרן קים אבהתכון קדמי איתגליתי למפרקכון ארי גלי קדמי ארי אתון מענן בשיעבודיכון ואמרית לכון בדמא דמהולתא אחוס עליכון ואמרי' לכון בדם פסחא אפרוק יתכון: רבבה כצמח השדה נתתיך, ריבבת כצמחי חקלא יהבתיכון וסגיתון ותקיפתון והויתון לזרעין ולשבטין ובעובדי אבהתכון תקניא עידן פורקן כנישתכון מטא ארי אתון משעבדין ומענן: רבבה כצמח השדה, כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו: ואת ערום ועריה, מן המצות: ואעבור עליך ואראך, ואיתגליתי על משה באסנא ארי גלי קדמי ארי מטא זמן פורקנכון ואגנית במימרי עליכון ואעדיתי חוביכון וקיימית במימרי למפרק יתכון כמה דקיימית לאבהתכון אמר יי' אלהי' למיהוי לכון עם משמש קדמי: ואפרש כנפי, כנף בגדי: ואשבע

ובמים ג' בקריאה וסימ' ובמים רבים זרע שיחור, ובמים לא רחצת למשעי, ובמים עזים נתיבה: אל פני ט' בקריאה וסימ' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך קדמאה, וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן, ויקחו את אשר צוה משה אל פני, את הצפור החיה יקח אתה ואת עץ תנינא, ואל יבא בכל עת אל הקדש אל

לֹא־כָרַּת שָׁרֵּךְ וּבְמַיִם לֹא־רֻחַצְתְּ לְמִשְׁעִי וְהָמְלֵחַ לֹא הֻמְלַחַתְּ וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתְּ׃ ה לֹא־חָסָה עָלַיִךְ עַיִן לַעֲשׂוֹת לָךְ אַחַת מֵאֵלֶּה לְחֻמְלָה עָלָיִךְ וַתֻּשְׁלְכִי אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֹעַל נַפְשֵׁךְ בְּיוֹם הֻלֶּדֶת אֹתָךְ׃ וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי׃ ו רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה׃ וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ וְהִנֵּה עִתֵּךְ עֵת דֹּדִים וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפִי עָלַיִךְ

דְלָא אִתְפְּסַק שׁוּרֵיהּ וּבְמַיָא לָא אִשְׁתְּטִיף לְאִתְנַקָאָה וּבִמְלַח לָא אִתְמְלַח וּבְאִסּוּרִין לָא אִתְאֲסַר׃ לָא חָסַת עֲלֵיכוֹן עֵינָא דְפַרְעֹה לְמֶעְבַּד לְכוֹן טָבָא חֲדָא לַאֲנָחָא לְכוֹן מִשִּׁעְבּוּדְכוֹן לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן וּגְזַר עֲלֵיכוֹן גְּזֵירַת גְּמִירָא לְמִרְמֵי דְכוּרֵיכוֹן בְּנַהְרָא לְאַבָּדָא יָתְכוֹן בְּעִדָּן דַּהֲוֵיתוֹן בְּמִצְרַיִם׃ וְעַל דָּכְרָן קְיָם אֲבָהָתְכוֹן קֳדָמַי אִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרְקְכוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי אַתּוּן מְעַנָּן בְּשִׁעְבּוּדְכוֹן וַאֲמַרִית לְכוֹן בִּדְמָא דִּמְהוּלְתָא אָחוּס עֲלֵיכוֹן וַאֲמַרִית לְכוֹן בִּדְם פִּסְחָא אֶפְרוֹק יָתְכוֹן׃ רִבְבַת כְּצִמְחֵי חַקְלָא יְהַבְתִּיכוֹן וּסְגֵיתוּן וּתְקֵיפְתּוּן וַהֲוֵיתוּן לְזַרְעִין וּלְשִׁבְטִין ו וּבְעוֹבָדֵי אֲבָהָתְכוֹן תַּקְנַיָּא עִדָּן פּוּרְקַן כְּנִישַׁתְכוֹן מְטָא אֲרֵי אַתּוּן מְשַׁעְבְּדִין וּמְעַנָּן׃ וְאִתְגְּלֵיתִי עַל מֹשֶׁה בְּאַסְנָא אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מְטָא זְמַן פּוּרְקָנֵיכוֹן וְאַגְנֵית בְּמֵימְרִי עֲלֵיכוֹן

מבית, ויבא משה ואהרן אל פני אהל, ויקהילו משה ואהרן את הקהל, לא חסה עליך עין, ואצאה בשע' הגיא לילה, ומן בעשרי' וחמש שנה לגלותינו עד סוף דסיפרא דכוו' אל פני ואל פני בס"ד על פני וסי' בסד' משפטי':

לא כרת שרך, מכאן שחותכין את הטיבור בשבת: ובמים לא רחצת, מכאן שמרחיצין את הולד בשבת וכרת שלא נזכר פעלו מן הדגוש וכן והאשרה אשר עליו כרתה: שרך, דגוש הרי"ש לחסרון הרי"ש האחרת והשרר הוא הטבור וידוע הוא: ובמים לא רחצת, שתם רחיצה במים חמין: והמלח לא המלחת, מכאן שמולחין את הולד בשבת: והחתל לא חתלת, מכאן שמלפפין את הולד בשבת: למשעי, פירושו להחליק הבשר כי הרחיצה במים חמין מחליקה הבשר ומעדנת אותו ותרגום חלקת שעיעות ניהיה היו"ד למשעי במקום אות הכפל: והמלח לא המלחת, והמלח בקמץ חטף ההא: הומלחת, בשורק ההא כי המלח מחזק עור בשר הילד ומקשה אותו: והחתל לא חתלת, כמו שמלפפין את הולד ומחתלין אותו בחתלת בגדי' וקושרין אותו לתקן איבריו וליישרם לפי שהיה במעי אמו כרוך בשיליתו ראשו בין ברכיו, וענין המשל שהיו ישראל במצרים מעת מת יוסף וקם מלך חדש על מצרים כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצא חומל שיחמול עליו ולא עוד אלא שהשליכוהו חוץ לעיר על פני השדה מרוב מאסם בו וזהו שאמ' בגעל נפשך ביום הולדת אותך וזהו געל דמי הלידה כן ישראל העבידום מצרי' בפרך וענו אותם בכל מיני ענויים עד שהיו קרובים למות מרוב העינויים ולא עוד אלא שהשליכום חוץ לעיר בשדה כמו שכתוב בחומר ובלבנים ובכל עבוד' בשדה ממאסם בהם שלא יראום זהו משל ותשלכי על פני השדה ויונתן תרג' הפסוק כן ואף כד נחתו אבהתכון למצרים וגו': לא חסה עליך עין, אחת מאלה, אפילו אחת מאלה כל שכן כלם שהיית צריכה להן: לחמלה בשורק החית: אל פני, כמו על פני, וכמוהו רבים: בגועל נפשך, נופך, וכן ברזל לא כפשו גופו והגעל הוא דמי הלידה זהו שאמר ביום הולדת אותך הגעול שהיה לך ביום שנולדת וענין זה המשל מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם לא חסת עליכון עינא דפרעה וגו': ואעבור עליך, כבר פירש ענין המליצה וענין המשל זהו שאמר ואודע לכם בארץ מצרים על ידי אהרן ומרים ומשה נודע להם בנבואה שהזירהו אותם לאמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: ואראך מתבוססת בדמיך, מתגואלת בדמי הלידה והמשל שהיו מתבוססים בטיט והוא החמר שהיו עושים ממנו הלבני' ולא היה להם פנאי לנקות עצמן ממנו כי תמיד היו מכריחי' אותם לעשות הלבני' יום יום לא ישבותו: בדמיך חיי, לא תראו שתמותו מתוך כובד העבודה הזאת אלא עם כל זה הטנוף והלכלוך וכובד העבודה תחיו ותרבו כצמח השדה, חיי, כמו תחיי בווי במקום אית"ן כמו עלה ומות בהר כמו תמות שים קינך כמו תשים ומה שכפל פעמים בדמיך חיי לחזק את לבה שלא תירא כי כן מנהג המקר' לכפול הדברי' לחזק הענין ורבותינו ז"ל דרשו הכפל לדם פסח ודם מילה בשרם כי בזכות שתי המצות האלה יצאו מהגלות ויונתן תרגם על דוכרן קיים אבהתכון קדמי אתגליתי למפרקכון וגו':

רבבה, מבואר הוא למעלה ותרבי ותגדלי, כמו שאמר וירבו ויעצמו במאד מאד אחד מהם ברבוי המספר ואחד מהם ברבוי הגוף: ותבואי בעדי עדיים, באת לעת שאת ראויה לעדי עדיים כנערה שהגיע זמנה להיות לאיש ראוי לעדותה בתכשיטין נאים ופי' בעדי עדיים בטוב וביפה שבעדים כמו מלך מלכים כלומר זמן ישראל הגיע לצאת מן הגלות כמו שאמר פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים ואומר אעלה אתכם מעוני מצרים והעדי הוא כלי כסף וכלי זהב ושמלות שנצלו את מצרים ואדוני אבי ז"ל פירש עדי עדיים הגוף כמו שפירש אחריו שדים נכונו ושערך צמח ואלו הן סימני נערות תכונות השדים והשער הצומח במקום הערוה ויתכן בעדי עדיים על דרך משל על חקי התורה ומשפטיה הטובים שהם כעדי כמו שנאמר בדרך משל כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך: צמח, פעל עומד מן הדגוש ובא להורות על רוב הצמיחה ועל מהירותה: ואת ערום ועריה, ערומה וגלויה כיום הלידה, ואת ערום ועריה שם יתפרש בחסרון ב"ית בערום ובעריה ואפשר שהם תאר ואמר ערום לשון זכר שכיון שהוא משל לכנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ולשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה על כנסת ישראל וזהו בכמה מקומות בדברי הנבואה שמדבר על כנסת ישראל זכר ונקבה ופירוש ערום ועריה על דרך המשל יתכן כמשמעו שהיו לבושים בגדים פחותים כשבויים ועבדים והרי הם כאלו הם ערומים או יהיה דרך משל שהיו ערומי' ממצות האלו' לשמור דרך יי' לעשות צדקה ומשפט וכן שדים נכונו משל על התור' שבכתב ותורה שבעל פה שהיו נכונות לתתם להם בצאתם ממצרים וכן יתפרש במשל שיר השירים שני שדיך תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי כמו שהשדים מגדילים התינוק ומעמידים אותו בחיים כן התור' מורה דרך החיים בזה ובבא וכן ושערך צמח משל ליחידים שבישראל שפירשו מדרך הרעה מעת שהתנבאו להם הנביאים במצרים כי כמו שהשער סימן לנערה שיצאה מקטנות לנערות כן בדרך המשל סימן לאותם שהיו קטני אמנה שיצאו מאמונתם הרעה לאמונה טובה על ידי תוכחת הנביאים ועליהם נאמר לך ואספת את זקני ישראל והנזירים והפרושים מגדלים שערם לפיכך השער משל להם וכן במשל שיר השירים שערך כעדר העזים משל על הנזירים והפרושים בישראל ואמר ואת ערום ועריה על רוב ישראל שהיו במצרים שנאמר עליהם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו והיו ערומים מן המצות לעשות צדקה ומשפט ויונתן תרגם ריבבת כצמחי חקלא יהבתיכון וגו': ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, שנגלתי למשה בסנה ועשה במצותי אותות ומופתים והראתי כי עת דודים הגיע שנלחמתי בעבורך במצרים על שהוצאתיך משם ביד חזקה: ואפרש כנפי עליך, כמו שאמר ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה כלומר אמרתי שתהיו לי לעם כמו שאמר ולקחתי אתכם לי לעם:

רדק

ואכסה ערותך. שהיית ערום ועריה וכסיתיך לא כמשמעו בבגדים טובים כמו שפירשנו אלא בדרך הטובה שהוריתי אתכם ובניסים ובנפלאות שהראתי לכם על שמבתם כלכם לאמונה טובה ואין ערוה ודבר רע ביניכם: ואשבע לך. זהו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרי' אני יי' שקיימתי שבועתי: ואבוא בברית אתך. בהר סיני הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם על כל הדברים האלה: ותהיי לי. לעם' כמו שאמר היום הזה נהיית לעם ליי' אלהיך ותרגם יונתן ואתגליתי למשה באשכלא וגו': וארחצך. הוא מה שאמר לך אל העם וקדשת' היום ומחר וכבסו שמלות' כמי שיצא מעבדו' לחרות שרוחץ ומחליף שמלותיו גם להטהר מן הטומאה שיצאו ממצ' שהיו בתוך עם טמא זהו שאמרו ואשטוף דמיך מעלי' שטף ונקיון העבוד' כמו שפירשנו: ואסכך בשמן. לעדן הבשר שנתקש' בעבוד' בחמר ובלבנים וזה משל למנוחה שהית' להם ושפוק צרכם במדב' כמו שאמר ויתעדנו בטובך הגדול וזהו שאמ' אחר זה ואלבישך רקמה וכל הענין עד ותצלחי למלוכ' הוא הרחבת המליצ' לרוב הטובה שהיה להם במדבר במאכל ובמשתה ובכל תענוג ובכסות ובנעילה כמו שנ' שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעי' שנה: ואלבישך רקמה. ת"י ואלבישית יתכון לבושי ציורין וגו' אמ' רבי יהודה ברבי סימון. אמר הקדוש ברוך הוא לא תהין סבורין שאת' גומלי' שלש עשר' דבר שהפרשת' לי כנגד שלש עשר' דבר שעשיתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה וגו' ואני מעלה עליכם שאתם גומלי' עלי כמו שאמ' דוד אשיר' ליי' כי גמל עלי לעולם הבא אני פורע לכם כנגד שלש עשרה דברים אלו וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה וסכה תהי' לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר הוי אומר אשיר' ליי' כי גמל עלי: ואנעלך. העי"ן בשוא ופתח: ואכסך משי. הוי"ו פתוחה ואף על פי שהענין שורה לעבר וכמוהו ואעמוד עליו ואמותתהו: ואעדך עדי. תרגם יונתן ותקינית יתכון וגו': ואתן נזם. תרגם יונתן ויהבית ארון קיימי ביניכון וגו': ששי. כן כתיב ביו"ד וקרי שש והיו"ד בכתוב נוספת: ותיפי. מלעיל בשני פשטין לבן אשר ושרשו יפה והוא מנחי הקבוצות: ותצלחי למלוכה. שתמלכי על גוים אחרים וזה כשהגיע זמן מלכות בית דוד: ויצא לך שם בגוי' ביפיך. זה היה במלכו' דוד ושלמה: כי כליל הוא. שלם בכל ענייני היפי וההדר: בהדרי אשר שמתי עליך. כלומר כל זאת ההצלח' הגדולה שהיתה לך באלה הימים בעזרתי היתה שהיית את עושה רצוני ואני גם כן הייתי מצליח אותך על הגוים לא בכחך ועוצם ידיך: ותבטחי ביפיך ותזני על שמך. בטחת בהצלח' הגדולה ועל שמך שיצא לך שם בגוים וזנית אחרי אלהי' אחרי' מאלהי העמי' כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט וכל ענין הזנות הבא בכנסת ישראל הוא עבודה זרה ואף על פי שהמליצ' היא כמשפטי הזנות וכלדך התשמי' הכל הוא ענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה: ותשפכי את תזנותיך על כל עובר. כמו הכלי שהוא מלא יותר מדי ונשפך אמר רבת הזנונים היית עד ששפכת אותם: על כל עובר. על כל מי שיעבור עליך: לו יהי. לו יהיה חשקך ורצונך כמו הזונה המופקרת לכל שלא תספיק באנשי עירה עד שמפקרת עצמה על הנכרים העוברים דרך עליה כן את לא היית מספקת בעבודה זרה אחת ובשתי' ובשלש כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ואם יעבור נכרי מן הגוים הרחוקי' ועבודה זרה בידו לו יהיה חשקך עד שתעשי אותה כאלהיך: תזנותיך. לשון רבים תזנות בשקל תרבות והרבי' תזנותיך ותרגם יונתן לו יהי כמו לא בא"לף לא כשר לך למעבד כן: ותקחי. דרך הזונה ליפות ביתה ולהרבות בבגדים נאים בבגדי צבעונים למשוך לב הזונים להכנס בביתה ופי' במות טלואות עשית טלאי' מבגדים רכובי' ומרובים זה על זה עד שנעשו מהם במות ואותם הבגדי' הם מצבעונים שונים זה מזה כדי שיהיה מראה יפה והמראי' המתערבי' קצתם עם קצתם ותחדש עמהם ערבות לכסות הכפש וזהו פירוש טלאות כמו העקודות והטלאות שהם מראים שונים בשער העזים ובצמר הכבשים שחור ולבן או צהוב וכיוצא בהם זה ענין המליצה וענין המשל שהיו עושים בית ישראל במות לעבודה זרה או שונה מזו בתבניתה ובעבודתה: לא באות ולא יהיה. לא באות במות כמוהן כלומר אינם עתידות לבא ולא יהיה אדם או עם שיעשה כמוהן לרוב ויונתן תרגם לא כדכשר ולא כדחזי: ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי. לחבוב עבודה זרה עושים מכלי כסף ומכלי זהב המפוארים שים להם ועושים מהם הצלמים כמו שאמר בדבר העגל ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם:

אשר

יחזקאל יו

מעליך ד' בקריאה וסימ' הסירי את יינך מעליך. ובשר קדש יעברו מעליך. וארחצך במים. ועתה אשבור מוטהו מעליך: ושמן ו' בקריאה וסימ' סלת ודבש ושמן אכלתי. ולחמי אשר נתתי לך סלת. בחטי מנית ופנג ודבש. אהב יין ושמן. אוצר נחמד. ומאכל ומשתה. בקצת ספרי' מסרה מנ"ה ג"ם בכלל אלו ואתם

וָאֲכַסֶּה עֶרְוָתֵךְ וָאֶשָּׁבַע לָךְ וָאָבוֹא בִבְרִית אֹתָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה וַתִּהְיִי לִי׃ וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם וָאֶשְׁטֹף דָּמַיִךְ מֵעָלָיִךְ וָאֲסֻכֵךְ בַּשָּׁמֶן׃ וָאַלְבִּשֵׁךְ רִקְמָה וָאֶנְעֲלֵךְ תָּחַשׁ וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ וַאֲכַסֵּךְ מֶשִׁי׃ וָאֶעְדֵּךְ עֶדִי וָאֶתְּנָה צְמִידִים עַל־יָדַיִךְ וְרָבִיד עַל־גְּרוֹנֵךְ׃ וָאֶתֵּן נֶזֶם עַל־אַפֵּךְ וַעֲגִילִים עַל־אָזְנָיִךְ וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ׃ וַתַּעְדִּי זָהָב וָכֶסֶף וּמַלְבּוּשֵׁךְ שֵׁשִׁי וָמֶשִׁי וְרִקְמָה סֹלֶת וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן אָכָלְתִּי וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּצְלְחִי לִמְלוּכָה׃ וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם בְּיָפְיֵךְ כִּי כָּלִיל הוּא בַּהֲדָרִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עָלַיִךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

טו וַתִּבְטְחִי בְיָפְיֵךְ וַתִּזְנִי עַל־שְׁמֵךְ וַתִּשְׁפְּכִי אֶת־תַּזְנוּתַיִךְ עַל־כָּל־עוֹבֵר לוֹ־יֶהִי׃ וַתִּקְחִי מִבְּגָדַיִךְ וַתַּעֲשִׂי־לָךְ בָּמוֹת טְלֻאוֹת וַתִּזְנִי עֲלֵיהֶם לֹא בָאוֹת וְלֹא יִהְיֶה׃ וַתִּקְחִי כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ מִזְּהָבִי וּמִכַּסְפִּי

וְאַעֲדֵתִי חוֹבֵיכוֹן וְקַיֵּמִית בְּמֵימְרִי לְמִפְרַק יַתְכוֹן כְּמָא דְקַיֵּמִית לַאֲבָהָתְכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְמֶהֱוֵיכוֹן עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי׃ וּפְרֵיקִית יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי וְאַעֲדֵיתִי תְּקוֹף מָרְוָתָא מִנְּכוֹן וְדַבְּרֵית יַתְכוֹן בְּחֵרוּתָא׃ וְאַלְבֵּישִׁית יַתְכוֹן לְבוּשֵׁי צִיּוּרִין מֵחֶמְדַּת סָנְאֵיכוֹן וִיהַבִית מְסָן דִּיקָר בְּרַגְלֵיכוֹן וְקַדֵּשִׁית מִנְּכוֹן כַּהֲנַיָּא לְמֶהֱוֵי מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי בְּמִצְנְפָן דְּבוּץ וְיַת כַּהֲנָא רַבָּא בִּלְבוּשֵׁי צִבְעוֹנִין׃ וְתַקֵּנִית יַתְכוֹן תִּקּוּן פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּתִיבִין עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהִיבִין עַל יְדֵי מֹשֶׁה וּבִקְדוּשַּׁת שְׁמִי רַבָּא קַדֵּישִׁית יַתְכוֹן׃ וִיהַבִית אֲרוֹן קְיָמִי בֵּינֵיכוֹן וַעֲנַן יְקָרִי מַטֵּל עֲלָוֵיכוֹן וּמַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמַי מְדַבַּר בְּרֵישֵׁיכוֹן׃ וִיהַבִית מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן מְתַקַּן בִּדְהַב וּכְסַף וִירִיעָת בּוּץ וְצִבְעוֹנִין וְצִיּוּרִין וּמַנָּא דְּטָב כְּסוֹלְתָא וְכִדְבַשׁ וּכְמִשַּׁח אוֹכְלֵית יַתְכוֹן וַעֲתַרְתּוּן וּתְקֵפְתּוּן לַחֲדָא וְאַצְלַחְתּוּן וּשְׁלֵטְתּוּן בְּכָל מַלְכְוָתָא׃ וּנְפַק לָךְ שׁוּם כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּשׁוּפְרֵיךְ אֲרֵי גְמִיר הוּא יְקָרִי דְשַׁוֵּיתִי עֲלַיִךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאִתְרְחֵצְתְּ בְּשׁוּפְרִיךְ וּטְעֵירַת עַל שְׁמִיךְ וְאִתְחַבַּרְתְּ לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא עִם כָּל דְּעָדֵי וְלָא כְשַׁר לִיךְ לְמֶעְבַּד כֵּן׃ וּנְסֵיבְתְּ מִלְּבוּשַׁיִךְ וַעֲבִידְתְּ לִיךְ בָּמָן מְחַפְּיָן פַּת כּוּמְרִין וּטְעֵית עֲלֵיהוֹן לָא כִדְכָשַׁר וְלָא כִדְחָזֵי׃ וּנְסֵיבְתְּ מָנֵי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ מִדַּהֲבִי וּמִכַּסְפִּי

די

אספו יין וקיץ ושמן וטעות הוא כי הוא ושמן בשוא תחת הוי"ו: עובר כל ספר' מל' בס"א ונתתי את הר שעיר' וכל שאר קריא חסרי' בס"ה מל' וסימ' ויאמר יהואש אל'. תחת היותך עזובה ושנואה' ואפיצם כקש'. לשו' ארצ' לשמה'. גוי' נשמו פנות'. אד' להבל דמה'. זאת העיר העליזה'. מדוע אתה עוב' את מצו' המלך:

רשי

ואשבע לך. לכן אומר לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם ואין לכן אלא שבוע' כמו שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי: ואבא בברית אותך. הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם: וארחצך במים. ופריקית יתכון משעבוד מצראי ואעדיתי תקוף מרוותא מנכון ודברית יתכון בחירותא: ואלבשך רקמה. ואלבישית יתכון לבושי ציורין מחמד' סנאיכון: ואנעלך תחש. איקאלצייטוני' טייסון בל' ויהבית מסן ליקר ברגליכון: ואחבשך בשש. איפולייכיסטוני בלעז וקדשית מנכון כהניא למהוי משמשין קדמי במצנפן דבוץ: ואכסך משי. שויאה בלעז ויתי כהנא רבא בלבושי צבעוני' ומדר' אגד' ואכס' משי זו שבע' ענני כבוד דכתיב לא ימיש עמו' הענן יומם: ואסוכ' לשון משיחה וכל הענין אינו אלא לשון משל: ואעדך עדי. איפארייטוני בלעז ותקינית יתכון תיקון פיתגמי אורית' כתיבין על תרין לוחי אבניא: צמידים. חבורים דבור כנג' חבירו חמש' כנג' חמשה: ורבד'. על ידי משה: ואתן נזם על אפך. ויהבית ארון קיימי ביניכון: ועגילים על אזניך. לשון נזם וענן יקרי מטיל עילויכון על שם שהיו מוקפין בעגול: ועטר' תפאר' בראשך. ומלאך שליח מן קדמי מדבר בריסיכון שנ' ויעבר מלכ' לפניה' ויי' בראשם: ותעדי זהב וכסף. ויהבי' משכני ביניכון מתקן בדהב וכסף ויריעו' בוץ וצבעונין וציורין ומנא דטב כסולתא וכדבש וכמשח אכילית יתכון ועתרתון ותקיפתון לחדא ואצלחתון ושליטתון בכל מלכוותא: סלת ודבש ושמן אכלת. המן שהיה משתנה לכל הטעמים לסלת ודבש ושמן אכלת ומדרש אגדה י"ג דברים יש כאן וכנגדן אמר להם הקב"ה להביא י"ג דברים המנויין בתרומ' המשכן ואעפ"כ הוא פורע להם כנגדן לעתיד לבא י"ג דברים וברא יי' על מכון הר ציון וגו' וסוכה תהיה לצל יומם מחורב מזרם וממטר וגו': ותיפי. לשון יופי: כי כליל הוא. לשון מכלול ד"א כי כליל הוא כי שלם היה ד"א כי כליל קרונ"א בלעז כמו כזר דמתרגמי' כלילא: ותזני על שמך. בטחת על שם היופי שיצא לך: ותשפכי את תזנותיך. הראית יופיך לכל עובר עד נשפכה עליהם תאות זנותך לפתות אותך לזנות עמם: לו יהי. ומשכתאו לך אתה הפקרת להם עצמך ולכל אשר שאל זנותך לו היה ויונתן תרג' ולא כשר ליך למעבד כן כאילו היה כתוב לא יהי וכל משל הזה על עגל המדב' ועל שאר ע"ז שעבדו שבטו של דן במדבר כמו שכתו' כל הנחשלי' אחריך ומצינו בפסיקת' זה שבטו של דן שהענן פולטו שהיו כולם עובדי ע"ז: במות טלואות. מכוסות בבגדים מנומרי' של מיני צבעונין פלטרי"אש בלעז: לא באות. לא היתה ראויה זאת לבא כ"ון אב"ניר או"נ"ן אאיטרא בלעז:

צלמי

אשר נתתי לך׳ כמו שאמר וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל ומה שאמר צלמי זכר הוא לענין המליצה כדרך הזונות שעושות צלמי זכרות לדבר התשמיש: ותקחי׳ לענין המליצה רוצה לומר ותכסים על הזונים שהזונה מכסה אותם מבגדי רקמתה ליפותם בעיניה ולמשוך לבבם אליה ולענין המשל פירש ותכסים על הצלמים וכנוי שמני וקטרתי כענין שאמר אשר נתתי לך: וקטרתי׳ הטית פקרואת בקמץ חטף לבן אשר: נתתי לפניהם׳ כתוב ביוד וקרי בלא יוד והכתוב כאלו נתתי לפניהם אני גרמתי לך כיון שנתתי לך כמו שאמרו במשל מי גרם לך שתבעיטי בי כרשיכין שהאכלתיך: ולחמי׳ ונתתיהו לפניהם׳ אני נתתי׳ לך לאכלה וזהו פי׳ אשר האכלתיך ואת נתת אותם לפני הצלמים לקרבן ותיו הנקבה הנמצאת תקרא בחירק בהתחברה עם הכנוים לפיכך תיו ונתתיהו בחירק והיוד למשך וכן לא במחתרת מצאתי ומה שאמר ולחמי הוא דרך כלל כי לחם כולל כל מאכל ואחר כן פיר׳ סלת ושמן ודבש האכלתיך ותרגם יונתן ולחמי וטובי: ויהי׳ נאם יי׳׳ כל זה היה לא תוכלי להכחיש כי אני היודע ועד וזהו שאמר אני יי׳ ויונתן תרגם ויהי בתמיה הלא הואה כל אלין אמר יי׳ אלהים׳ ובדרש יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו לפניו ואף על פי כן ביום מחר לא פסק וכן מפורש בספר עזרא אף כי עשו עגל ומסכה וגומ׳ ומנך לא מנעת מפיהם כדי היה למנוע מפיהם ולא מנעת אף כאן אמר ויהי נאם יי׳ אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד: ותקחי׳ אשר ילדת לי׳ שנכנסו בבריתי ולי היו ואת לקחת אותם ממני ומתורתי וזבחת אות׳ להם לאכול האש אותם ולהעבירם למולך כמו שאמר לשרוף את בניה׳ ואת בנותיהם באש׳ ובמדרש אשר ילדת לי מי שהיו לו חמשה בנים נותן מהם ארבעה לעבודה זרה ואחד מקצה לבית הספר בא א להקריב את׳ מבניו למולך מקרי׳ לו את זה שהקצה ללמוד תורה ויונתן תרגם הפסוק כן איכא אסגית לארגזא קדמי כנישתא וגו׳ כבעמוד: המעט מתזנותך׳ כתוב בלא יוד וקרי ביוד אמר המעט לך מה שהכעסתני בבניך ובבנותיך שהיו לי וזבחת אותם להם ולפי שקשה העבודה הזאת משאר העבודות חזר עוד ואמר ותשחטי את בני אמר בני כמו שאמר אשר ילדת לי: ואת כל תועבותיך׳ ועם כל תועבותיך ותזנותיך שעשית להכעיסני לא זכרת את ימי נעוריך כמה חסדי׳ עשיתי עמך בהיותך ערום ועריה כמפורש למעלה: לא זכרתי׳ כתוב ביוד רוצה לומר אני לא זכרתי לך בימי נעוריך מה שאת עתיד׳ לחטוא וריחמתי עליך בימי נעוריך והקרי זכרת מבואר הוא: מתבוססת בדמך היית׳ ולמעלה אמר בדמיך לשון רבים נסכה אמר בדמך לשון יחיד והענין אחד וכן נזכרו דמי הלידה בלשון רבים תשב בדמי טהרה וכשיזכר אותם בלשון רבים מפני שיש מקומות חלוקים באשה שיוצא הדם מהם והם החדר והעלייה והפרוזדור גם יש מראי׳ דם שונים זה מזה וקרא אות׳ דרך כלל דם לשון יחיד׳ עירו׳ ככת׳ ביוד המשך: ויהי אחרי כל רעתך׳ ויהי כן כמו שהית׳ מתחילה ערו׳ ועריה׳ כן היתה אחר שעשי׳ כל הרע׳ שעשית נשארת בערו׳ ובחוסר כל: אוי אוי לך׳ כמה פעמי׳ יש עליך לומר אוי שהפסדת כמה טובות בפשיעתך: ותבני׳ הפסוק כפול בענין במ״ש כי גב כמו רמה והגב והרמה אמר על המזבחות: אל כל ראש דרך׳ אל במקום בית כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון אמר בפרשת דרכים בנית רמתך כדי שיהיה גלוי ונמצ׳ לכל עובר: ותתעבי את יפיך׳ והדרך שהיה לך שיבא לך שם בגוי׳ ביפיך בהדרי אשר שמתי עליך את תעבת אותו ולא רצית בו במעשיך הרעים שעשית ויונתן תרגם ואחלית ית קדושתיך ואפשר לפרש ותתעבי פעל יוצ׳ לשלישי כלומר שיתעבו אותו לאחרים מרוב שהפקרת עצמך לכל: ותפשקי את רגליך לכל עובר׳ פסוק הרגלים הוא מדרך התשמיש ולפי שהמשילה לזונה אמר כן וענין המליצה הוא שזמנת עצמך לכל עובר שיבא עליך וענין המשל הוא שהפקרת עצמך לעבוד כל ע״ז שיספר לך כל עובר עליך: תזנותך׳ כתוב בלא יוד וקרי ביוד: ותזני אל בני מצרים׳ כמו עם: גדלי בשר׳ אבר התשמיש יקרא בשר כד בשרו או הקתיס בשרו וכן אמר על מצרים אשר בשר חמורים בשרם ובדרך התשמיש תאות הנשים לגדלי בשר וז״ת מסרבלי בשר וענין המשל רוצה לומר שהתאוית תאוה גדולה לתועבת מצרים תזנותך לשון יחיד: והנה נטיתי ידי עליך׳ לשפטך כמעשיך: ואגרע חקך׳ חק טרפך שנתתי לך סלת ושמן ודבש גרעתי אותו ולקחתי אותו ממך: בנפש שונאותיך׳ ברצון כמו אל תתנני בנפש צרי רוצה לומר שראו בך נקמה מה שרצו לראות והן היו שונאות ישראל מקדם שהרי כל הימים נלחמו בהם עד שקם דוד והכניעם: בנות׳ כתרגומו כפרני פלשתאי: הנכלמות מדרכך זמה׳ אפילו הן שהן שונאותיך נכלמות מדרכך שהיא דרך זמה: ותזני אל בני אשור׳ עם בני אשור: מבלתי שבעתך׳ שם בפלם חכמתך אמר לא שבעת בתועבות מצרים הקרובים אליך עד שזנית עם בני אשור הרחוקים ממך התאוית גם לתועבותם:

לר״ת יו וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: לאכול י״ג מ״ל וסימ׳ הנה חדש מחר׳ ויסתר דוד בשדה ויהי היום׳ ותקח את המשרת דאמנון ותמר׳ והלחם והקיץ לאכול הנערי׳ ודבש וחמאה וצאן ושפית׳ ויצקו לאנשי׳ לאכול׳ ותובחים להם לאכול׳ את הנשיא נשיא הוא׳ והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ׳ כנשר חש לאכול׳ הן

אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וַתַּעֲשִׂי־לָךְ צַלְמֵי זָכָר וַתִּזְנִי־בָם׃ וַתִּקְחִי אֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתֵךְ וַתְּכַסִּים וְשַׁמְנִי וּקְטָרְתִּי נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם׃ וְלַחְמִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן וּדְבַשׁ הֶאֱכַלְתִּיךְ וּנְתַתִּיהוּ לִפְנֵיהֶם לְרֵיחַ נִיחֹחַ וַיֶּהִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כ וַתִּקְחִי אֶת־בָּנַיִךְ וְאֶת־בְּנוֹתַיִךְ אֲשֶׁר יָלַדְתְּי לִי וַתִּזְבָּחִים לָהֶם לֶאֱכוֹל הַמְעַט מִתַּזְנוּתְךְ׃ וַתִּשְׁחֲטִי אֶת־בָּנַי וַתִּתְּנִים בְּהַעֲבִיר אוֹתָם לָהֶם׃ וְאֵת כָּל־תּוֹעֲבֹתַיִךְ וְתַזְנֻתַיִךְ לֹא זָכַרְתִּי אֶת־יְמֵי נְעוּרָיִךְ בִּהְיוֹתֵךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמֵךְ הָיִית׃ וַיְהִי אַחֲרֵי כָּל־רָעָתֵךְ אוֹי אוֹי לָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ וַתִּבְנִי־לָךְ גֶּב וַתַּעֲשִׂי־לָךְ כה רָמָה בְּכָל־רְחוֹב׃ אֶל־כָּל־רֹאשׁ דֶּרֶךְ בָּנִית רָמָתֵךְ וַתְּתַעֲבִי אֶת־יָפְיֵךְ וַתְּפַשְּׂקִי אֶת־רַגְלַיִךְ לְכָל־עוֹבֵר וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנוּתָךְ׃ וַתִּזְנִי אֶל־בְּנֵי־מִצְרַיִם שְׁכֵנַיִךְ גִּדְלֵי בָשָׂר וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנֻתֵךְ לְהַכְעִיסֵנִי׃ וְהִנֵּה נָטִיתִי יָדִי עָלַיִךְ וָאֶגְרַע חֻקֵּךְ וָאֶתְּנֵךְ בְּנֶפֶשׁ שֹׂנְאוֹתַיִךְ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים הַנִּכְלָמוֹת מִדַּרְכֵּךְ זִמָּה׃ וַתִּזְנִי אֶל־בְּנֵי אַשּׁוּר מִבִּלְתִּי שָׂבְעָתֵךְ

ל׳ · נתת ב׳ כ״כ ק׳ · ו׳ ל׳ · ב׳ ז״ו · ילדת ק׳ · ל׳ ז״נ מ״ל · תיך ק׳ ל׳ · ה׳ כ״כ זכרת ק׳ · ל׳ · כ׳ א׳ וא׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ עלוו א׳ מ״ל · תזנותיך ק׳ · ל׳ · ב׳ ז״נ חס א׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ יכלת ו׳ ל׳

דִּי יְהַבִית לִיךְ וַעֲבַדְתְּ לִיךְ צַלְמֵי דְכוּרָא וּטְעֵית בְּהוֹן׃ וּנְסֵבְתְּ יַת לְבוּשֵׁי צִיוּרַיִךְ וְכַסִּיתִנּוּן וּמִשְׁחִי וּקְטוֹרֶת בּוּסְמֵי שַׁוִּית קֳדָמֵיהוֹן׃ וְטוּבִי דִיהַבִית לִיךְ סוּלְתָּא וּמְשַׁח וּדְבַשׁ אוֹכֵלְתִּיךְ וִיהַבְתִּנּוּן קֳדָמֵיהוֹן קוּרְבָּנִין לְפוּלְחַן הֲלָא הֲוָאָה כָּל אִלֵּין אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ אֵיכָא אַסְגֵּית לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי דַבַּרְתְּ יַת בְּנַךְ וְיַת בְּנָתָךְ דַעֲרֵתִידִין לְמִפַּק מִנְּהוֹן תּוֹלְדַת קוּדְשָׁא קֳדָמַי וְנִכְסְתִּנּוּן לְהֵין קוּרְבָּנִין לְפוּלְחָן הַזְעֵירָא הֲוָת בְּעֵינָךְ טַעֲוָתִיךְ׃ וּנְכֵסְתְּ יַת בְּנַיָּא וִיהַבְתִּנּוּן בְּאַעֲבָרָא יָתְהוֹן לְהֵין׃ וְיַת כָּל חוֹבֵי תוֹעֲבָתַיִךְ וְטַעֲוָתַיִךְ לָא אִדְּכַרְתְּ יַת יוֹמִין דְּמִלְּקַדְמִין כַּד הֲוֵית מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא מִתְעַנְיָא בְּשִׁעְבּוּדִיךְ הֲוֵית׃ מָה יְהֵי בְּסוֹפִיךְ עַל כָּל בִּישָׁתִיךְ נְבִיָּא אֲמַר לַהּ וַי לִיךְ עַל דְּחַבְתְּ וַי לִיךְ עַל דְּלָא תַבְתְּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וּבְנֵית לִיךְ אֱגוֹרִין וַעֲבַדְתְּ לִיךְ רָמָן בְּכָל רְחוֹב׃ בְּרֵישׁ כָּל פָּרָשׁוּת אוֹרַח בְּנֵית רָמָתַיִךְ וְאַחֵלְתְּ יַת קְדוּשְׁתִּיךְ וְאִתְחַבַּרְתְּ לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא וְאַסְגֵּית יַת טַעֲוָתַיִךְ עִם כָּל דְּעָדֵי וְאַסְגֵּית יַת טַעֲוָתִיךְ׃ וּטְעֵית בָּתַר בְּנֵי מִצְרַיִם קָרִיבַיִךְ מְסַרְבְּלֵי בְסַר וְאַסְגֵּית יַת טַעֲוָתִיךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי׃ וְהָא אֲרֵימִית יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וּמְנַעִית טוּבִיךְ וְאֶמְסְרִנִּיךְ בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבִיךְ כַּפְרָנֵי פְלִשְׁתָּאֵי דְאִלּוּ שַׁלַּחִית לְוָתְהוֹן נְבִיַּי אִתְכְּנַעוּ וְאַתְּ לָא תַבְתְּ מֵאוֹרְחִיךְ דְּעֵיצַת חֶטְאִין׃ וּטְעֵית בָּתַר בְּנֵי אַתּוּר מִדְּלָא יְדַעַתְּ אוֹרַיְתָא וטעית

אעצור השמים ולא יהיה מטר׳ טוב אשר יפה לאכול ולשתות דקהלת׳ אין אשכול לאכול:

רשי

צלמי זכר׳ לפי שדימה אותה לנקבה זונה ד דימה את הצלם לזכר הנואף עמה: ולחמי אשר נתתי לך וגו׳ יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו ממנו לפני העגל ואף על פי כן ויהי ביום מחר ולא פסק ואף כן מפור׳ בספר עזרא אף כי עשו להם עגל מסכה וגו׳ ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם וגומ׳ ומנך לא מנעת מפיהם כדי הוא למונעו מהם ולא מנעתו אף כאן ויהי נאם יי׳ אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד ליום מחר כך דרש רבי תנחומא: אשר ילדת לי׳ היו לו חמשה בני׳ ארבעה מהם לעבוד עבוד׳ זרה ואחד מוקצה לבי׳ הספר ובא להקרי׳ אחד מבניו למולך מ מקריב לו את זה ם שהקצה ללמוד תורה במדרש ר׳ תנחומא ואני אומר אשר ילדת לי אלו הבכורות וכן הוא אומר בספר הזה ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם: את ימי נעוריך׳ את חסדי אשר עשיתי עמך במצרים: אוי אוי לך׳ ווי לך על דחבת ווי ליך על דלא תבת: ותבני לך גב׳ גוב׳ כענין בימוס ומזב׳ ותבני׳ לשון בנין: ותפשקי את רגליך׳ לפי שדימה אותה לזונה דבר בלשון תשמיש שים פסוק הרגלים איאקיישא״ם בלע״ז: גדלי בשר׳ בעלי אבר תשמיש: חוקך׳ מזונך בימי שפוט השופטי׳: ותתנך בנפש שנאותיך׳ בימי שמשו׳: הנכלמו׳ מדרכ׳ זמה׳ תרג׳ יונתן דאילו שלחית לוותהון נביי איתכנעו ולא היו הולכי׳ בדרך זמתך: מבלתי שבעתך׳ מתוך שלא שבעת בתועבו׳ מצרי׳:

ותזנים

ותזנים · ותזני עמם ז"ת מבלתי שבעתך מדלא ידעת אוריתא ותרגם וגם לא שבעת ואף לא ידעת תיובתא: ותרבי את תזנותך · גם זה לשון יחיד: אל ארץ כנען כשדימה · ים מפרשים כמו מארץ כנען ואיננו נכון כי מ"ם השמוש הוא הפך מלת אל ולמ"ד השמוש ועוד מה צריך לזכור כנען היה לו לומר מארצך אלא פי' כמשמעו אל ארץ כנען כלומר בתועבות ארץ כנען שהיו עושים הכנעניים אשר הורים יי' מפניך כמעשיהם עשית והרבית את תזנותיך כמו שכתוב במנשה מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ופירוש אל ארץ כנען דמית בתזנותיך אל ארץ כנען כשהיתה ארץ כנען וכשדימה רוצה לומר אל כשדים כלומר הרבית תזנותיך ודמית לארץ כנען ולארץ כשדים בתזנותך כי לא שבעת באחד מהן וגם בזאת לא שבעת בדרך שתיהן: מה אמולה לבתך · זכר לב בלשון נקבה לגריעות · אמולה בזורה כלומ' אין לה מחשבה ישרה כאילו היא גזור' ואינה כי לא חשבת כל אשר עשית כי הם מ מעשי' רבים ורעים: מעשה אשה זונה שלטת · פירו' מעשים שעשית הם מעשי זונה שהיא שליטה ב בעצמה לעשות כל אשר תתאוה: שלטת · שם תאר בפלס אדרת עורת אמר לזכר שליט ולנקבה שליטה או שלטת בלעז גליירדא ויונתן תרג' דשליט לה בנפשה: בבנותיך · לפי שהמקור דומה לשם בא פעמים בלשון רבוי וכן ב בהזורותיכם בארצות וענין הרבוי רוצה לומר בגבים רבי' במזבחות אלהים רבים: גבך · כמו שאמר למעלה ותבני גב: עשיתי · ביו"ד נוספת בסוף וכן ולא הייתי והקרי בלא יו"ד כמנהג כי אין יו"ד לנקבה אחר ת"ו הנמצא' אף על פי שכהגנו כן במקומות אחר כ"ף הנמצאת כמו עוניכי נעוריכי תחלואיכי ל לא כהגנו כן אחר ת"ו הנמצאת: לקלס אתנן · בזה לא היית כזונה כי הזונ' לועגת על האתנן ומבזה אותו כדי שיוסיף לה עוד בועלה אבל את כמו זונה מתאוה אל הזנו' תאוה גדולה עד שכל אתנן טוב בעיניה ואפילו הפחות שבהם ולא עוד אלא שמרוב תאותה היא תתן אתנן כמו שאמר ואת נתת את כלכיך וזהו דרך משל על רוב תאות ישראל לאלהים אחרים עד ש שמבקשי' מיני העבודו' בכל מקום ונוכרים שלוחים ומשלחים כסף וזהב לאלהי העמים ומיקרים עבודה זרה שלהם בעיניהם וזהו בהפך כל עם כי כל גוי עובד אלהיו ומבזה אלהי עם אחר ולפיכך אמר ויהי בך הפך מן הנשים: האשה המנאפת · כן עשית את תחת האל לקחת אלהים אחרים וכתב זה הפסוק לבאר כל המשל כי כל מה שנזכר בענין התשמיש הו' משל לע"ז: לכל זונות יתנו נדה · מתן הזונה יקרא נדה וכ"כן תמור' ה"א ואת כתת את נדנך ורז"ל הרגילו זה הלשון במהר הבתולות כי מה שמביאה אשה לבעלה

יב מלין וגם וב' מלין סוף פסו' וסימ' וגם בעליו יומת · וגם הגמלים השקתה · וגם שמו בכליהם · וגם לא שבעת · וגם אני אליך · וגם במכתב לאמר דעזרא · וגם משרי ישראל דד"ה · וחברו דד"ה · וגם נגיד ברית · וגם ילדתי בנים · וגם בהמות שדי · וגם זה הבל: אתנן ה' פתחין בליש' בקריאה וסי' לא תביא אתנן

ותזנים וגם לא שבעת: ותרבי את־תזנותך אל־ארץ כנען כשדימה וגם־בזאת לא שבעת: מה אמלה לבתך נאם אדני יהוה בעשותך את־כל־אלה מעשה אשה־זונה שלטת: בבנותיך גבך בראש כל־דרך ורמתך עשיתי בכל־רחוב ולא־הייתי כזונה לקלס אתנן: האשה המנאפת תחת אישה תקח את־זרים: לכל־זנות יתנו־נדה ואת נתת את־נדניך לכל־מאהביך ותשחדי אותם לבוא אליך מסביב בתזנותיך: ויהי־בך הפך מן־הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן־לך ותהי להפך: לכן זונה שמעי דבר־יהוה: כה־אמר אדני יהוה יען השפך נחשתך ותגלה ערותך בתזנותיך על־מאהביך ועל כל־גלולי תועבותיך וכדמי בניך אשר נתת להם: לכן הנני מקבץ את־כל־מאהביך אשר ערבת עליהם ואת כל־אשר אהבת על כל־אשר שנאת וקבצתי אתם עליך מסביב וגליתי ערותך אלהם וראו את־כל־ערותך: ושפטתיך משפטי נאפות ושפכת דם ונתתיך דם חמה וקנאה:

ל̇ · ג' · יז פסו' וגם · ל̇ · ל · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ב · עשית · הייתי ק' · ל̇ רף · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ל̇ · ב̇ · ל̇ · לה · ח' בטע' בסיפ' · ל̇ · ל̇ · ת · ל̇ · נתת ק' · ב' בטע' בסיפ' · ל̇ · כ"ה חס' בסיפ' · ל̇ · ז' חס' בסיפ' · ל̇ חס'

וטעית בהון ואף לא ידעת תיובתא: ואסגירת ית טעותיך לאתחברא לעממא דכנען למהך בנימוסי כסדאי ואף בדא לא ידעת אוריתא: מה תקיף הוה רשע לבך אמר יי אלהים במעבדיך ית כל אלין כעובדי אתתא נפקת ברא דשליט לה בנפשה: במבנך אגורך בריש כל פרשות אורח ורמתך עבדת בכל רחוב ולא הוית כנפקת ברא דמתהניא באגרא: כנשתא דישראל דמיא לאתתא דרחימא על בעלה ומזניא עלוהי שבקת ית בעלה וטעת בתר נוכראין: לכל נפקת ברא יהבין אגר ואת אהנית ית אגריך לכל רחימך ושחדת יתהון למיתי עלך מסחור סחור בטעותיך: והוה ביך שנו כנשתא דישראל מן מדינתא בטעותיך ובתריך לא הות דטערת כותיך ובמתנך אגר ואגר לא אתיהב ליך והויית לשנו: בכן דעובדהא כנפקת ברא כנשתא דישראל קבילי פתגמא דיי: כדנן אמר יי אלהים חלף דאגליארת בהתתיך ואתחזירת קלוניך ברטעירת בתר רחמיך וית כל חובי פולחן טעות תועבתיך ובחובת דם בניך דנכסת להן: בכן הא אנא מכניש ית כל רחמיך דאתרעית למטעי בתריהון וית כל דרחימת עם כל דשנית ואכניש יתהון עלך מסחור סחור ואגלי בהתתיך להון ויחזון ית כל קלוניך: ואתפרע מניך פורענות גיפן ואשדת דם ואמסרנך לקטול ברנז ובחימה:

ואמסר

זונה ומחיר כלב · ויהי בך הפך מן הנשים תניינא דפסוק · ושרפו בתיך באש · כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן ב' בפסוק: אלהם ז' חס' בסיפרא וסי' לכן הנני אקבץ · בן אדם דבר אל זקני · איש שקוצי עיניו השליכו · ואמר אלהם מה הבמה · על הדם תאכלו) כה תאמר אלהם · ודבר אלהם רפ"

יקראו אותו נדוניא ז"ת אגרו כמו אתנן: תשחדי · בקמץ חטף האל"ף ועניין הפסוקים האלה כבר פירשנוהו: ויהי בך · ואחריך לא זונה · בוי"ו עם הדגש אמר כמו שבך הפך מן הנשים שהיו על הזמן הזה כן אחריך לא יהיה כזנותיך ופי' ולא זונה לא כעשה ולא יעשה במעשה הזנו כזנותך והוא מן שלא נזכר פועלו מהדגוש: ותהי להפך · אמר ותהי לשון זכר כמו שזכרנו כמה פעמים כי ידבר כנגד הכנסה פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה: לכן · מבואר הוא: כה אמר יי' אלהים יען השפך נחשתך · פי' תחתיתך ובאמרו אחריו ותגלה ערותך הוא כפל ענין במלות שונות כי ענין השפך כענין ותגלה כי הדבר הנשפך נגלה ונראה וענין נחשתך כענין ערותך כי תחתית האשה היא הערוה ונחשתך תחתך כמו ואחרה נחשתה וכן בדברי רבותינו ז"ל נחשתו של תנור פירוש תחתיתו ויונתן תרגם חלף דאתגליאת בהתתיך וענין זה המשל כי נגלו מעשיה הרעי' לעיני כל העמים בקבלה עובם של מעשיה הרעי' וכענין זה אמר הושע אגלה את נבלותה לעיני מאהביה: מאהביך · הם שהיית מחבבת ומתחברת להם לעבוד ע"ז שלהם: וכדמי בניך · בכ"ף פירוש כאותו החטא קבלת עונש מדה כנגד מדה את לא חמלת על דמי בניך שזבחת להם לעבודה זרה גם אני לא חמלתי על דמך והבאתי עליך חרב נוקמת נקם ברית: אשר נתת · מהם לגלולים שזכר: לכן · אשר ערבת עליהם · כמו יערב עליו שיחי ענין ההנאה וההכשר: על כל אשר שנאת · כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים כלומר הנני מקבץ את הגוים שאהבת עם אותם ששנאת וכולם יבאו עליך מסביב להחריב ארצך וזהו גלוי הערוה: וראו את כל ערותך · על דרך משל: ושפטתיך משפטי נואפות ושופכות דם · כי יש עליהם שני משפטים משפט הנאוף ומשפט שפיכות דם כי האשה המנאפת פעמים שהיא שופכת דם כי יבאו אליה שני זונים ויתקוטטו זה עם זה עליה או יבא בעלה פתאום בבית וימצא המנאף עם אשתו ויהרגנו או המנאף יהרג את בעלה כן את מנאפת תחת אישך שהוא האל יתברך על דרך משל ושפכת דם נקי דם בניך ובנותיך לע"ז: ונתתיך דם חמה וקנאה · כתרגומו ואמסרינך לקטול ברגז ובחמה כי אני יש לי חמה עליך כי את הכעסת אותי במעשיך הרעים גם קנאה כי קנאת אותי בלא אל וכן אמר במשלי שלמה כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם:

ונתתי

רשי

ותזנים · לשון זנות האה"כשאר"ה אאל"ם בלע"ז: אל ארץ כנען כשדימה · כשדים לא מארץ כנען הם וכן פרשו הוספ' בלשו' כשדי' על של כנענים שהיו סמוכי' ליך ונוית להם ככר ויונתן תרגם ו ותרבי תזנותך כשדימ' ונדמית לכנענים ה השטופי' בע"ז ואסגית ית טעוותיך לאתחבר' לעמא דכנע' למהך בנימוסי כשדאי ולי נראה כנען כמו סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה שכן קורא ארץ כשדי' ארץ סוחרי' כמו שנאמ' ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו: מה אמולה · מקולקלת וכן היהודי' האומללי' וכן כי אמלל אני: לבתך · כמו לבך: שלטת · שיצרה שליט עליה: בבנותיך גבך · כמו בבנותיך לשון בנין: לקלס אתנן · לדב' ולהתהלל באתנן יפה שנותנין לה וכן כל לשון קלסה לשון דבור פ פאר"לי"ר בלע"ז אתנן הו' לשון שכירו' לואי"ר בלע"ז: האשה המנאפ' · את האש' המנאפת: תח' אישה ונו' · בהיות תחת בעלה נותנת עיני באחרים: נדה · מוהר בתזנותי'ך · מרוב זנות שהי' ביך עשית כן: לא זונה · לא כזונה לכל זונה כזנותך: השפך נחשתך · הוא לשון שולי שקורין פונ"ץ בלע"ז וכן הרבה בסדר טהרות נחשתו של תנור השפך נחושתך מרוב תאות זנות היה מקורך זב: ועל כל גלולי תועבתי' · ויען ועל כל גלולי ת תועבותי': וכדמי בניך · ובעון דמי בניך אעשה לך הרעה הזאת ה המפורש' בענין הנני מקבץ וגו': ערבת · מ"אלא"ם בל': ונתתיך דם חימה וקנאה · ואסגירך להורגי ב בחימה וקנאה וכעס: והרגו

וְנָתַתִּי אוֹתָךְ בְּיָדָם וְהָרְסוּ גַבֵּךְ וְנִתְּצוּ רָמֹתַיִךְ וְהִפְשִׁיטוּ אוֹתָךְ בְּגָדַיִךְ וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ וְהִנִּיחוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה׃ וְהֶעֱלוּ עָלַיִךְ קָהָל וְרָגְמוּ אוֹתָךְ בָּאָבֶן וּבִתְּקוּךְ בְּחַרְבוֹתָם׃ וְשָׂרְפוּ בָתַּיִךְ בָּאֵשׁ וְעָשׂוּ־בָךְ שְׁפָטִים לְעֵינֵי נָשִׁים רַבּוֹת וְהִשְׁבַּתִּיךְ מִזּוֹנָה וְגַם־אֶתְנַן לֹא תִתְּנִי־עוֹד׃ וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי בָּךְ וְסָרָה קִנְאָתִי מִמֵּךְ וְשָׁקַטְתִּי וְלֹא אֶכְעַס עוֹד׃ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־זָכַרְתִּי אֶת־יְמֵי נְעוּרַיִךְ וַתִּרְגְּזִי־לִי בְּכָל־אֵלֶּה וְגַם אֲנִי הֵא דַּרְכֵּךְ בְּרֹאשׁ נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְלֹא עָשִׂיתִי אֶת־הַזִּמָּה עַל־כָּל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ׃ הִנֵּה כָּל־הַמֹּשֵׁל עָלַיִךְ יִמְשֹׁל לֵאמֹר כְּאִמָּהּ בִּתָּהּ׃ בַּת־אִמֵּךְ אַתְּ גֹּעֶלֶת אִישָׁהּ וּבָנֶיהָ וַאֲחוֹת אֲחוֹתֵךְ אַתְּ אֲשֶׁר גָּעֲלוּ אַנְשֵׁיהֶן וּבְנֵיהֶן אִמְּכֶן חִתִּית וַאֲבִיכֶן אֱמֹרִי׃ וַאֲחוֹתֵךְ הַגְּדוֹלָה שֹׁמְרוֹן הִיא וּבְנוֹתֶיהָ הַיּוֹשֶׁבֶת עַל־שְׂמֹאולֵךְ וַאֲחוֹתֵךְ הַקְּטַנָּה מִמֵּךְ הַיּוֹשֶׁבֶת מִימִינֵךְ סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ׃ וְלֹא בְדַרְכֵיהֶן הָלַכְתְּ וּכְתוֹעֲבוֹתֵיהֶן עָשִׂיתִי כִּמְעַט קָט וַתַּשְׁחִתִי מֵהֵן בְּכָל־דְּרָכָיִךְ׃ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־עָשְׂתָה סְדֹם אֲחוֹתֵךְ הִיא וּבְנוֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר עָשִׂית אַתְּ וּבְנוֹתָיִךְ׃

וְאֶמְסַר יָתִיךְ בִּידֵיהוֹן וִיפַגְּרוּן שׁוּרִיךְ וִיתָרְעוּן רָמָתִיךְ וְיַשְׁלְחוּן יָתִיךְ לְבוּשֵׁי יְקָרִיךְ וְיִסְּבוּן מָנֵי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ וְיִשְׁבְּקוּנִיךְ מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא׃ וְיַסְּקוּן עֲלָךְ מַשְׁרְיָן וְיִרְגְּמוּן יָתִיךְ בְּאַבְנֵי קְלַע וִיבַזְּעוּנִיךְ בְּסַיְפֵיהוֹן׃ וְיוֹקְדוּן בָּתָּךְ בְּנוּרָא וְיַעְבְּדוּן בִּיךְ פּוּרְעָנוּת דִּינִין לְעֵינֵי מְדִינָן סַגִּיאָן וְאֶבְטְלִנִּיךְ מִלְּמֶהֱוֵי כְּנַפְקַת בָּרָא וְאַף אֲגַר לָא תִתְּנִין עוֹד׃ וַאֲנִיחַ חֲמָתִי בִּיךְ וְיִתְעֲדֵי קִנְאָתִי מִנִּיךְ וַאֲסִיף וְלָא יְהֵי רוּגְזִי עוֹד׃ חֲלַף דְּלָא אִדְכַּרְתְּ יַת יוֹמִין דְּמִלְּקַדְמִין וַהֲוֵית מַרְגְּזָא קֳדָמַי בְּכָל אִלֵּין וְאַף אֲנָא פּוּרְעָנוּת אוֹרְחָתִיךְ בְּרֵישׁ יְהָבִית אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא עֲבַדְתְּ לִיךְ עֵיצָה לְמֵתָב מִן כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ׃ הָא כָל דְּמָתֵל עֲלָךְ יִמְתּוֹל לְמֵימַר כְּעוֹבָדֵי אִמָּא כֵּן בְּרַתָּא׃ לְמָא הֲוֵית בְּרַתָּא לְאַרְעָא דִכְנַעַן לְמֶעְבַּד כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְאִתְרַחַקוּ אַבָהָן עִם בְּנִין וַאֲחָתָא לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה דְאִשְׁתֵּיצִי עִמְּהוֹן אֲבָהָן עִם בְּנִין הֲלָא אִמְּכוֹן שָׂרָה בֵּינֵי חִתָּאֵי הֲוָת וְלָא עֲבַדַת כְּעוֹבָדֵיהוֹן וַאֲבוּכוֹן אַבְרָהָם בֵּינֵי אֱמוֹרָאֵי וְלָא הֲלִיךְ בְּעֵיצַתְהוֹן׃ וַאֲחָתִיךְ רַבְּתָא שֹׁמְרוֹן הִיא וְכַפְרָנָהָא דְיָתְבָא עַל סְמָאלִיךְ וַאֲחָתִיךְ דִּזְעֵירָא מִנִּיךְ דְּיָתְבָא מִימִינִיךְ סְדוֹם וְכַפְרָנָהָא׃ וְאִלּוּ בְּאוֹרְחָתְהוֹן הֲלַכְתְּ וּכְתוֹעֲבָתְהוֹן עֲבַדְתְּ חֲסוֹךְ הֲוָה חוֹבִיךְ אֱלָהֵין דְּאַסְגֵּית לְחַבָּלָא מִנְּהוֹן בְּכָל אוֹרְחָתִיךְ׃ קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם עֲבַדַת סְדוֹם אֲחָתִיךְ הִיא וְכַפְרָנָהָא כְּמָא דַעֲבַדְתְּ אַתְּ וְכַפְרָנָיִךְ׃

רשי

והרסו גבך, בנייני גובהי נימוסיך: רמותיך, לשון במות: ובתקוך, אין לו דמיון וי"ת ויבזעונך אטריפורדרונטו"י בלע"ז: והשבתיך מזונה, מהיות עוד זונה: הא, כמו הנה: ולא עשית את הזמה, אף על פי שאני נתתי דרכך בראשך לא עשית עצה לתת לב על תועבותיך לשוב מהם כל זימה שבמקרא לשון עיצה הוא יש לטובה ויש לרעה: כל המושל, לשון משל וחידה הוא: כאמה בתה, ה"א של כאמה אינו מפיק ה"א לפי שאינה משמשת כלום אלא כאם כן בתה: בת אמך, אומה של כנען אשר ירשתם את ארצם: גועלת אישה ובניה, אשר הרבו תועבותם עד כי געלה והקיאה הארץ את יושביה האבות והבנים יחד: ואחות אחותך, סדום הסמוכה לה: אמכן חתית וגו', ת"י הלא אמכן שרה בינו חתאי הוות ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון אברהם בינו אמוראי ולא הליך בעצתהון: על שמאלך, לפי שנחלת יהודה בנגוב דרומי של ארץ ישראל היה נמצאו כל שאר השבטים על שמאלם: ולא בדרכיהם הלכת, והלואי בדרכיהון הלכת ולא התעבת יותר מהם וכן ולא יותן כא לעבדך וכן ולא אם עודנו חי דיהוכתן אפלייאוט בלע"ז: כמעט קט, היו תועבותיך לפני אילו לא התעבת מהן אבל את ותשחיתי מהן וכן ת"י ויש פותרין ולא בדרכיהם הלכת כשמעו כמעט קט היו תועבותיה בעיניך ותשחיתי מהן קט פיקוט בלע"ז:

נתנבאינה

רדק

ונתתי אותך בידם, ביד האהובים והשנואים הנזכרים: עירם ועריה, כמו שמצאתיך בעת שחמלתי עליך: והרסו גבך, כמו שפירש כי על המזבחות אמר ויונתן תרגם ויפגרון שוריך ויתרעון רמתך ושלמעלה גב וגבך תרגם יונתן אגורא אגירך: והעלו, אלה המזכרים יקבצו עמהם קהל מאשר העמים ואמר והעלו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ורגמו אותך באבן, כמשפט המנאפות שרוגמים אותם באבנים לא שימיתוה וכן וירגמו אותו אבן הנאמר בעכן ופירש אדוני אבי ז"ל כי אחרי שאמר מליצת המשל והשבתיך מזונה כלומר שלבר בזונה שהכוה באבנים ועשו בה דקירות חרב ושרפו ביתה וכל השפטים האלה לבזותה ולהכלימה עד שתהיה נבזת ושפלה בעיני כל ולא יבאו אליה עוד מנאפים ועל כרחה תהיה נשבתת מהיות זונה ואפילו אם תתן היא אתנן לא יהיו עמה כי תשאר כנבזה ושפלה בעיני כל ועניין המשל הזה הוא הריסת החומות שמשליכים בקלע ובדיק אבנים גדולות אל החומה להפילה כמו שנאמר בקיר חרשת ויסבו את הקלעים ויכוה: ובתקוך בחרבותם, כתרגומו ויבזעונך בסיפיהון: ושרפו, כי כן עושים לנשים המנאפות ולעניין המשל כמו שכתוב וישרוף את בית יי' ואת בית המלך ואת בתי ירושלם: שפטים, סקילה שרפה והרג: לעיני נשים רבות, כדי שיוסרו הנשים הנשארות ולעניין המשל כתרגומו לעיני מדינן סגיא רוצה לומר אנשי המדינות אלא שהמדינות קורא אותם נשים בדרך משל: והשבתיך מזונה, מהיות זונה וכן ויסירה מגבירה מהיו גבירה ונכחידם מגוי מהיות גוי, ועניין המליצה פירשנו ועניין המשל כי מיום שחרבה ירושלם לא עבדו ישראל אלהים אחרים: והנחתי, אחר שהגליתיך מארצך והחרבתי ארצך הנה לקחתי נקמתי ממך ונחה חמתי ושככה ואין לי עוד קנאה וכעס כי נשבת ממך עבוד' אלהים אחרים: יען, וכל זה עשיתי לך בעבור שלא זכרת כל החסדים שעשיתי עמך בימי נעוריך כשמצאתיך ערום ועריה והרגזת והכעסת אותי בעבודת אלהים אחרים: ותרגזי, זה לבדו פעל יוצא מן הקל: זכרתי, כתיב ביו"ד יתירה בסוף: וגם אני הא דרכך בראש נתתי, את עשית את כל התועבות האלה וגם אני הנה ראיתי שנתתי את דרכך בראש ולקחתי נקמתי ממך, הא, כמו הנה וכן הא לכם זרע: ולא עשיתי, היו"ד יתירה בכתוב וכבר פירשתי זה ופי' ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך בעוד שהיית עושה התועבות ואני הייתי מעיד בך יום יום שובי מדרכך הרעה ולא עשית המחשבה שהיה עליך לעשות כלומר לא נתת אל לבך איך תעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים שהוציאני מבית עבדי' ונתן לי ארץ כחלה ועשה לי כמה טובו' וכמה חסדי' כל זה לא נתת אל לבך ועל הדרך הזה ת"י ולא עבדת לך עצה למתב מכל תועבותיך: הנה כל המושל, עניין משל ומליצה משל שאומרים בני אדם: כאמה בתה, כמעשה האם כן עושה הבת עליך יאמרו זה המשל והאם היא על דרך משל ארץ כנען והבת היא כנסת ישר' והכנסת תקרא בת כמו שכתוב בת ירוש' בת אדום והנה את עשית כמעשה ארץ כנען והנה ימשול עליך כל מושל כאמה בתה: כאמה, הה"א רפה בתה הה"א מפיק ומשנו ה"א רפה שלינה במפיק כמו ותחמרה בחמר ובזפת למן היום הוסדה כל אנחתה השבתי והדומי' להם ובא הכנוי קוד' הידיעה כמו ישכנו עם אחד ותראהו את הילד והדומי' לה' וכזה בלה ה"א הידיעה עם הכנוי לעניין הדמיון: בת אמך, את שאת דומה לה במעשה עד שיאמרו עליך בת אמה היא וכמו שגעלה היא: אישה ובניה, כמו שכתוב כאשר קאה את הגוי הזה אשר לפניכם והנעול והקיא עניין אחד ואשה ובניה משל על המלך והעם דרך פרט כי על דרך כלל העם היא הכנסה והיא הבת כן בת ירושלם געלה מלכה ועמה: ואחות אחותך, וכן את אחות אחותך שלום שדומים מעשיך למעשיהם שהיו אנשי חמס ותועבות אחרות ובן את כמוהו ואמר אחותך לפי שהיתה שכנה לה ואמר געלו לשון רבים על סדום ועמורה ואמר אחותך דרך כלל גם סדום היה עיקר המלוכה אנשיהן ובניהן מלכיהם ועמם וכל היקום אשר בם כי נהפכה הארץ: אמכן חתית ואביכן אמרי, ידמה למעשיכן כי אמכן היתה היה אמרי שעשיתם כמעשיהם ולא כן אלא אמכן ואביכן היו צדיקים אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ונשיו ולא למדתן מעשיהם הטובים אלא למדתן מעשה הארץ אשר באתן בה כאילו אמכן ואביכן היו אמרי וחתית ושאר האומות ההם יושבי הארץ: ואחותך הגדולה, רוצה לומר הגדולה ממך כי במלכו' שמרון היו עשרת השבטים: על שמאלך, כי חלק יהודה היה לדרום וחלק יוסף לצפון: ולא בדרכיהן הלכת, אלא רע מהן: וכתועבותיהן עשית, ולא כתועבותיהן אלא רע מהן: כמעט קט ותשחיתי מהם, מעט קט זמן עמדת אחרי גלות שמרון: ותשחיתי מהם, מסדום ומשמרון כי גלות שמרון היה בשנת שש לחזקיהו ונשארו ממלכותו עשרים ושלש ומלך מנשה בנו אחריו והרשיע מכל אשר לפניו וזה מעט קט שאמר עשרי' ושלש שנה אלה: קט, כמו מעט וככפל במלות שונות למעט יותר: חי אני, אם עשתה, כיהם לא המירו אלהיהם ואת המירות כבודך בלא יועיל ואפשר כי גם במעשים רעים השחיתה ממנן;

הנה

האג' וסימ' הא לכם זרע וזרעת', וגם אני הא דרכך בראש נתתי', הא כדי פרולא לא מתערב: ואביכן ב' וסימ' ואביכן התל בי והחליף', אמכן חתית ואביכן אמרי: ותשחתי ז' חס' בליש' וסימ' נמס' בשמואל ב' ריש סימ' יא:

הנה זה היה, סדום אחותך, גאון היה לה שבעת לחם ושלות השקט היה לה למה היה לה גאון לפי שהיה לה שובע לחם ושלות השקט וסמיכו' שלות אל השקט לרוב השלום: שבעת, שם או תאר בפלס שפלת קומה וטעם היה לה אל ושלות השקט: ותגבהינה, כמו ותגבהנה אלא בא כן לזווג המלות מפני מלת תעשינה או יאמר כן בלא זווג כמו תבאנה ותבאינה ואמ' ותגבהינה לשון רבות על סדום ובנותיה ש שזכר ויהיה פירוש ואסיר אתהן שהשחתי את העם והערים כ כלם לפי שהשבתי אותם שלא יהיה שם ישוב וזהו ואסיר או יהיה פי' ותגבהינה על סדום ועל שמרון שזכר ויהיה פי' ואסי' זאת בגלותו זאת בהשחתה ופי' כאשר ראיתי כמו שכראה לי כי משפטם כן או פי' כאשר ראיתי כמו שאמר בסדום ארדה נא ואראה והנכון כי פי' ותגבהינה ואסיר אתהן על סדום ובנותיה כי זכר סדום בפרט אחר שזכר אותה בכלל עם שמרון וכן פרט אחר זה שמרון ואמר: ושמרון, שהנה, משמרון ובנותיה: ותצדקי את אחותך, כשאל' רוא' תועבותיך חושב אחותך צדיקות כנגד מעשים הרעים כאילו את שמת אחות' צדיקות כנגד מעשיך: אחותך, כתיב לשון יחידה וקרי אחותיך לשון רבות הכתוב על שמרון והקרי על שומרון ו וסדום: עשיתי, כתוב ביו"ד יתירה: גם את, אשר פללת לאחותך, פירוש שמרון אמר קודם שחטאת היית שופט' אותה ומחייבת אותה על רשעה כמו שאמר אביה מלך יהוד' לירבעם מלך ישראל ועמכם עגלי זהב ו ואנחנו יי' אלהינו ולא עזבנוהו כי שומרים אנחנו את משמרת יי' אלהינו ואתם עזבתם אותו וכן אחר כן כי מלכי יהוד' היו טובים ברוב על אחז וחזקיהו הטיב מה שהרע אחז אבל ממנשה ואילך היו רעים ועובדי עבודה זרה לכל מיאמיהו אם כן ראוי לך שתכלמי בחטאתיך אשר התעבת מהן: תצדקנה ממך, כי עתה הם צדיקות ממך ואמר לאחותך לשון יחידה על שמרון ואחר כן אמר מהן ואמר תצדק' ואמ' אחיותיך לשון רבים אמר כן על בנות שמרון או כלל סדום עם ש שמרון: אחיותך, בא בדבוי הנקבות לבד בלא דבוי הזכרים וכן והפלא יי' את מכותך והדומי' להם ופירוש שאי כלימתך ענין סבל כמו שאתי עליך חרפה ות"י קבילו אתכנעותיך: בצדקתך, מקור בתוספת ת"ו: ושבתי את שביתהן, כולם בזה הפסוק שבית כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו ובשורק שבותהן: שביתיך, כתיב וקרי בחירק וביו"ד: בתוככנה, מלה מורכבת מן יחידה ורבות כי ליחידה אמר בתוכה ולרבות בתוכן ובתוספ' ה"א בתוככנה וטעם ההרכבה כי בתוכה רוצה לומר בתוך שבות שמרון כי הם עם אחד וכיון ששום שככה להן אמ' בתוככנה וטעם זה תשובה שאומרי' שהנחמות כבר עברו והנה סדום היום עדין בהפיכתה כמו שהיתה ולא שבה עדין ישוב: למען, בנחמך אותן, לפי שאת הרשעת מהן ימצאו נחמה בך באשר עשו כאילו את תנחמי אות' ברעתך הגדולה מרעת': ואחותיך, בסימן רבוי הזכרים לבד בלא רבוי הנקבות וכן באלה ברוב עצתך שניס הראשונים תשובן והשלישי תשובינה ואחד הוא כמו שכתוב תגבהינה ותגבהנה אמו תבאנה ותבאינה: ולא היתה, לשמועה בפיך ביום גאוניך, לא זכרת בפיך השמועה ששמעת מהפיכת סדו' מפני שהתגאו ואת ביום גאוניך לא זכרת בפיך שמועות סדום ולא אמרתם אחד לחבירו סוף הגאון שבר ולא נתגאה שהרי סדום נהפכה ונשברה מפני גאונה: גאוניך, לשון רבים כי בדברים רבים נתגאו בני יהודה בעת שלותם: בטרם תגלה רעתך, לא שבת לדרך טובה בטרם שנגלתה רעתך בימי אחז זהו שאמר כמו עת חרפת בנות ארם כי בעת ההיא נגלתה רעת יהודה והיו לחרפה בעיני ארם זהו שאמר חרפת בנות ארם כי הלכו שם שבי בני יהודה כמו שכתוב ויתנהו יי' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דמשק: וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב, וכן פלשתים בזזו ושללו אותם ולקחו עריהם כמו שכתוב ופלשתי' פשטו בערי שפלה והנגב ליהו' וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ואת בנותיה וישבו שם: השאטות, ענין בזה וכן השאטים אותם והאל"ף נחה כאל"ף וקאם שאון: את זמתך, את נשאתים, סבלת אותם וקבלת עונשם: כי כה אמר יי', ועשית אותך, כתיב ועשיתי קרי הכתוב אומר את גרמת מה שעשיתי לך אשר בזית אלה להפר ברי' כמו שכתוב לעברך בברי' יי' אלהיך ובאלתו ובהר סיני הוא שכריתי ברי' עמך ונאמר לא את אבותינו כרת יי' את הברית הזאת כי אתנו ונאמר לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת:

גאון ג' וסימ' עדה נא גאון ונבדה', גאון שבעת לחם, לפני שבר גאון, וא' וגאון וסימ' יראת יי' שנאת רע:
גם ג' ר"פ בסיפ' וסימ' גם את שאי כלמתך, גם אני נשאתי את ידי תניינא דסיפרא, גם הם אתו ירדו:
אחיות ה' בליש' בקריא' וסימ' והחייתם את אבי ואת אמי, בצדקתך אחיותך, ואחיותיהם צרויה ואביגיל,

הִנֵּה־זֶה הָיָה עֲוֺן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גָּאוֹן שִׂבְעַת־לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד־עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה: וַתִּגְבְּהֶינָה וַתַּעֲשֶׂינָה תוֹעֵבָה לְפָנָי וָאָסִיר אֶתְהֶן כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי: וְשֹׁמְרוֹן כַּחֲצִי חַטֹּאתַיִךְ לֹא חָטָאָה וַתַּרְבִּי אֶת־תּוֹעֲבוֹתַיִךְ מֵהֵנָּה וַתְּצַדְּקִי אֶת־אֲחוֹתֵךְ בְּכָל־תּוֹעֲבֹתַיִךְ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי: גַּם־אַתְּ שְׂאִי כְלִמָּתֵךְ אֲשֶׁר פִּלַּלְתְּ לַאֲחוֹתֵךְ בְּחַטֹּאתַיִךְ אֲשֶׁר־הִתְעַבְתְּ מֵהֵן תִּצְדַּקְנָה מִמֵּךְ וְגַם־אַתְּ בּוֹשִׁי וּשְׂאִי כְלִמָּתֵךְ בְּצַדֶּקְתֵּךְ אַחְיוֹתֵךְ: וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּתְהֶן אֶת־שְׁבִית סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־שְׁבִית שֹׁמְרוֹן וּבְנוֹתֶיהָ וּשְׁבִית שְׁבִיתַיִךְ בְּתוֹכָהְנָה: לְמַעַן תִּשְׂאִי כְלִמָּתֵךְ וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל אֲשֶׁר עָשִׂית בְּנַחֲמֵךְ אֹתָן: וַאֲחוֹתַיִךְ סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְןָ לְקַדְמָתָן וְשֹׁמְרוֹן וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְןָ לְקַדְמָתָן וְאַתְּ וּבְנוֹתַיִךְ תְּשֻׁבֶינָה לְקַדְמַתְכֶן: וְלוֹא הָיְתָה סְדֹם אֲחוֹתֵךְ לִשְׁמוּעָה בְּפִיךְ בְּיוֹם גְּאוֹנָיִךְ: בְּטֶרֶם תִּגָּלֶה רָעָתֵךְ כְּמוֹ עֵת חֶרְפַּת בְּנוֹת־אֲרָם וְכָל־סְבִיבוֹתֶיהָ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים הַשָּׁאטוֹת אוֹתָךְ מִסָּבִיב: אֶת־זִמָּתֵךְ וְאֶת־תּוֹעֲבוֹתַיִךְ אַתְּ נְשָׂאתִים נְאֻם יְהוָה: כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְעָשִׂית אוֹתָךְ כַּאֲשֶׁר עָשִׂית אֲשֶׁר־בָּזִית אָלָה לְהָפֵר בְּרִית:

הָא דֵין הֲוָה חוֹב סְדוֹם אֲחָתִיךְ גֵּאוּתָנִין סָבְעִין לַחְמָא וּשְׁלֵיוָא וְשִׁדּוּכְיָא הֲוָה לַהּ וּלְכַפְרָנָהָא וִידַ מִסְכֵּן וַחֲשׁוֹךְ לָא אַתְקֵיפַת: וְאִתְרַבְרַבָא וַעֲבַדָא תוֹעֵיבָא קֳדָמַי וְאַגְלֵיתִי יַתְהֵן כְּמָא דִגְלֵי קֳדָמַי: וְשֹׁמְרוֹן כְּפַלְגוּת חוֹבַיִךְ לָא חָבַת וְאַסְגֵּית יַת תּוֹעֲבָתַיִךְ מִנְּהֵן וְזַכֵּית יַת אֲחָתַיִךְ בְּכָל תּוֹעֲבָתַיִךְ דַּעֲבַדְתְּ: אַף אַתְּ קַבִּילִי אִתְכְּנָעוּתִיךְ דִּי בְעֵית לַאֲחָתַיִךְ בְּחוֹבַיִךְ דְּאִתְעֲבַדְתְּ מִנְּהֵן וְזַכְיָן מִנִּיךְ וְאַף אַתְּ בַּהֲתִי וְקַבִּלִי אִתְכְּנָעוּתִיךְ בִּדְזַכֵּית אַחֲוָתַיִךְ: וַאֲתִיב יַת עַמְּהֶן לְהֶן יַת עַמָּא דִסְדוֹם וְכַפְרָנָהָא וְיַת עַמָּא דְשֹׁמְרוֹן וְכַפְרָנָהָא וַאֲתִיב גָּלוּת עַמִּיךְ בֵּינֵיהוֹן: בְּדִיל דְּתְקַבְּלִין אִתְכְּנָעוּתִיךְ וְתִתְכַּנְעִין מִכָּל דַּעֲבַדְתְּ בְּנַחֲמוּתִיךְ יַתְהֶן: וַאֲחָתַיִךְ סְדוֹם וְכַפְרָנָהָא יְתוּבָן לְאוּלְהֶן וְשֹׁמְרוֹן וְכַפְרָנָהָא יְתוּבוּן לְאוּלְהֶן וְאַתְּ וְכַפְרָנָיךְ תְּתוּבוּן לְאוּלְכֶן: וְלָא הֲוָת סְדוֹם אֲחָתִיךְ לְאוּלְפָן בְּפוּמִיךְ בְּיוֹם אִתְרַבְרְבוּתִיךְ: עַד לָא תִתְגְּלֵי בִישְׁתִיךְ כְּעִדָּן דְּחַסִּידוּ כַּפְרָנֵי אֲרָם וְכָל סַחֲרָנָהָא כַּפְרָנֵי פְלִשְׁתָּאֵי דְּבַזּוּ יָתִיךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר: יַת חוֹבֵי עֵיצַת חֶטְאִךְ וְיַת פּוּלְחָן תּוֹעֲבָתַיִךְ אַתְּ קַבֵּילְתִּנּוּן אֲמַר יְיָ: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאִתְפְּרַע מִנִּיךְ כְּמָא דַעֲבַדְתְּ דְּבַסַרְתְּ עַל מוֹמֵי לְאַשְׁנָאָה קְיָם:

וקראו לשלשת אחיותיהם דאיוב, ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו: ואחיותיך ג' וסים' ושמרון כחצי חטאתיך, סדם ובנותיה תשכן, וזכרת את דרכיך ונכלמ', בקצת ספר' ראיתי אחותיך דשמ"רון אחותך כתוב חס' ובקצת ספרי מסרה מסור עליו חס': תגלה ג' בקריא' וסי' לא תגלה ערותך עליו, בטרם תגלה רעתך, תגלה רעתו בקהל, וחד ותגלה ערותך:

ותגבהינה, היא ובנותיה כמו שמפורש באיוב ארץ ממנה יצא לחם וכל הענין עד שאמרו נשכח תורת רגל מארצינו שאין באים אלא לחסריכו: ואסיר אתהן כאשר ראיתי, דרכן כענין שנאמר בסדום ארדה נא ואראה וגו': ותצדקי את אחותך, קודם שהתעבת יותר מהן היו נדונות לחובה וכיון שהרשעת מהן עשית אותן כצדקניות ונתת להן פתחון פה לומר יש שהכעיסוך יותר ממני: אשר פללת, אשר שפטת להן קודם ש שהרשעת מהן היית אומרת עליהן ראויות הן לפורענות: את שבות סדום, ארפא את הארץ שגפרית ומלח ואושיב בה יושבים: בתוכהנה, כמו בתוכן: בנחמך אותן, כשהרשעת מהן ונתת להן פתחון פה, ד"א בנחמך אותן כשתבא עליך הרעה ינוחמו הנה לומר לא לבדינו לקינו: ולא היתה סדום אחותך וגו', בתמיה לשמועה בפיך להוכיח רבים ו לומר הזהרו שלא ת תהפכו כסדום כאילו היתה לך שמועתה חלשה: ביום גאונך, כשהיית בגדולתך: כמו עת חרפת בנות ארם, כמו שנגלית בעת מסרתי אתכ' ביד מלכי ארם שבאו על אחז בעת ההי' הכל יי' להשפיל ביהודה את גדולי ארם וגו' ובדה"י ויתנהו יי' ביד מלכי א ארם וגו' ופלשתים פשטו בערי הנגב ו והשפלה וגו': השאטות, לשון בזיון ולא קריא אל"ף ויבז מתרגמינ' ושט: נשאתים, נשאת אות, ולשון נקבה הוא בכמה מקומות בספר זה: ועשיתי אותך וגו', ועשיתי לך רעה כגמולך אשר ע עשית: אשר בזית אלה וגו', אותה שקבלת עליך בחורב לעברך בברית יי' אלהיך וגו' אך לא אפיר אני את הברי' מלזוכרו כי אין אני כמותך: וזכרתי

גם ג' ר"פ נסיב

וזכרתי אני את בריתי׳ אשר היה עמך בימי נעוריך ונכרתי בהטיבי ליך את דרכיך הרעי׳ ונכלמת מלפני על שגמלת לי רעה ואני גומלך טובה: בקחתך את אחותיך׳ כשתכבשי לירש את האומות אשר סביבותיך הקטנות והגדולות: לבנות׳ לפרוורי׳ לך משועבדים ליך כמו סדום ובנותיה וכפרכאה: ולא מבריתך׳ ולא משמרך את הברי׳ אשר כרתי אתך אלא בחסדי וברחמי שאני שומ׳ את בריתי ומדרש אגדה דרבי תנחומא ולא מבריתך לא מפטרמוני״א שליך לא נתתים לאברה׳ אביך בין הבתרי׳ וזה הלשון קרוב ללע״ז שכן קורין עלתה לקרבות פאטרמוני״א בלע״ז וכן קורין כל דבר שיש לו לאדם מנחלת אבותיו: למען תזכרי׳ דרכך בהטיבי לך: ובושת׳ להרים פנים אלי: בכפרי לך׳ בסלחי לך את אשר עשית תבושי ותדעי כי לא מגמולך הטוב ה הטיבותי לך: חוד חידה׳ הנבואה שבענין בלשון חידה היא שהוא מדמה את נבוכד נצר לנשר ואת מלכי יהודה לצמרת ארזים: ארך האבר׳ כמו כנף אלא בלע״ז׳ לשון אחר כמשמעו לשון אברים ממש: הרקמה׳ נוצתו נאה ומגויירת: את צמרת הארז׳ כל נוף האילן ובלע״ז צימא הוא משל שהגלה את יהויקים וגבוריו: את ראש יניקותיו קטף׳ גדולתו ומלכותו השפיל י יניקותיו כמו ענפיו: ויביאהו אל ארץ כנען׳ אל ארץ תגרים היא בבל: ויקח מזרע הארץ׳ את צדקיהו בנו: בשדה זרע׳ בירושלם בעיר מלוכה: קח על מים רבים׳ נשרש על מים רבים כלומר נתן לו גדולה וממשלה על סביביו: צפצפה׳ מין אילן ערבה שענפיו מרובים שאלק״א בלע״ז:

סרחת

וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך׳ את הפרת את בריתי אבל אני אזכרנו עוד ולא אפרנו הוא הברי׳ שהי׳ לי אתך בימי נעורי׳ והוא מעמד הר סיני כי מה שהיו ישראל במצרים עד שבאו לארץ נקראו ימי נעורים: והקימותי לך ברית עולם׳ כמו שקבלת אותו עד עולם כמו שכתוב לנו ולבנינו עד עולם כן אקימנו עוד ברית עולם שלא יהיה לו הפסק וזה יהיה אחר שתקבלי עונשך ותזכרי את דרכיך ותכלמי מהם: וזכרתי את דרכיך ונכלמת בקחתך׳ וזה יהיה בצאת ישראל מהגלו׳ הזה ואז תקחי הגדולות עם הקטנות תחת ידך כי המלכות תהיה ליהודה כמו שאמר ועשיתי לגוי אחד והגדולות שומרון ובנותיה שהוא אפרים והקטנות בנימין ושמעון שהיה חלקם בתוך נחלת בני יהודה: ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך׳ אף אותם שאינם מבריתך ומתורתך כגון סדום ובנותיה יהיו לך לבנות כמשמ׳ כערי הפרזות לך ותחת ידך יהיו וי״ת ולא עבדת ית אוריתא לדעתו יהיה פירוש ולא מבריתך מה שאעשה עמך לא מברית שהיה לי שקיימת אותו כי לא עשית דברי התורה ולא קיימת הברית אלא למעני אעשה ובדרש ולא מבריתך לא מ מפטרמוני״א שלך לא נתתים לאברהם אביך בברית בין ה הבתרים: והקימותי אני את בריתי אתך׳ זה אשר כרתם ושלמעלה אותך: למען תזכרי ובושת׳ כשאני אקים בריתי אתך תזכרי שאת לא קיימת אותו לי ויהיה לך בשת מזה ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך כי עד אותו העת היה לך פתחון פה באורך הגלות מפני כלימתך שסבלת בין הגוים והיה לך בזה פתחון פה שהיית אומרת אם חטאנו קבלנו ענשינו מאד על שאבדה תקותינו מאורך הגלות ובהקימי לך בריתי ובכפרי לך לכל אשר עשית לא יהיה לך עוד פתחון פה עלי וי״ת ולא יהא לך עוד לאיתרברבא במילי פומיך:

והקימותי ג׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ והקימותי לך ברית עולם קדמאה דיחזקאל׳ והקימותי את זרעך דדה״׳ והיה כי ימלאו ימיך׳ וששׁ חס׳ ו״ו וסימ׳ נמסר בסדר בחקתי׳ ושארא הקמתי כתיב: לבנות ד׳ בקריא׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף׳ בהרות לבנות בהרות׳ בהרות כהות לבנת׳ אתהן לך לבנות

ס וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אוֹתָךְ בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִמוֹתִי לָךְ בְּרִית עוֹלָם׃ וְזָכַרְתְּ אֶת־דְּרָכַיִךְ וְנִכְלַמְתְּ בְּקַחְתֵּךְ אֶת־אֲחוֹתַיִךְ הַגְּדֹלוֹת מִמֵּךְ אֶל־הַקְּטַנּוֹת מִמֵּךְ וְנָתַתִּי אֶתְהֶן לָךְ לְבָנוֹת וְלֹא מִבְּרִיתֵךְ׃ וַהֲקִימוֹתִי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ לְמַעַן תִּזְכְּרִי וָבֹשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כְּלִמָּתֵךְ בְּכַפְּרִי־לָךְ לְכָל־אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם חוּד חִידָה וּמְשֹׁל מָשָׁל אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל גְּדוֹל הַכְּנָפַיִם אֶרֶךְ הָאֵבֶר מָלֵא הַנּוֹצָה אֲשֶׁר־לוֹ הָרִקְמָה בָּא אֶל־הַלְּבָנוֹן וַיִּקַּח אֶת־צַמֶּרֶת הָאָרֶז׃ אֵת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ׃ ה וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ וַיִּתְּנֵהוּ בִּשְׂדֵה־זָרַע קָח עַל־מַיִם רַבִּים צַפְצָפָה שָׂמוֹ׃

ודכרנא אנא ית קימי דעמך ביומי קדם ואקים לך קים עלם׃ ותדכרין ית ארחתיך ותתכנעין בקרבותיך ית מדינן דרברבן מניך עם דזעירן מניך ומסרית יתהון ליך לאשתמעא וארי לא עבדת ית אוריתא׃ ואקים אנא ית קימי עמך ותדעין ארי אנא יי׃ בדיל דתדכרין ותבהתין ולא יהי ליך עוד לאתרברבא במלי פומיך מן קדם אתכנעותיך כד אשבוק ליך לכל דעבדת אמר יי אלהים׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ בר אדם חוד חידתא ומתל מתלא על בית ישראל׃ ותימר כדנן אמר יי אלהים נשרא רבא רב גפין אריך אברין חפי כנפין דיליה ציורין אתא ללבנן ונסיב ית עוברתא דארזא רמא׃ ית ריש שבשתיה נסיב ואובליה לארעא דבטלא מפולחנא בארעא דכנען ועד לא יעלון לה בית ישראל בקרית תגרין שוייה׃ ונסיב מזרעא דארעא ויהביה בחקל טב למזרע נצביה על מיין סגיאין גפן נצבא שוייה׃

ולא מבריתך׳ קדמא ובתרא מל׳: ואמרת ה׳ בסי׳ וסימ׳ מכרותיך׳ הנשר הגדול׳ ישראל׳ אצילי׳ דבר: על מים ז׳ וסימ׳ וצוה הכהן דמצורע׳ ושחט את הצפר האחת רפ׳ והיה כעץ שתול דירמיה׳ שכנתי על מים רבים׳ ויקח מזרע הארץ׳ אמך כגפן בדמך על מים שתולה׳ יי׳ על מים רבים:

ויהי׳ בן אדם חוד חידה׳ החידה הוא הדבר הסתום יבינו ממנו דבר אחר והמשל הוא דמיון הדבר לדבר אחר כמו זה המשל שהמשיל המלאך לנשר והוא חידה שלא יבינוה כל אדם אלא המשכילים: ואמרת׳ הנשר הגדול גדול הכנפים׳ פי׳ במה הוא גודלו ואמר שהוא גדול הכנפים ועוד אמר ארך האבר מלא הנוצה׳ אמר ארך האבר שגוף הכנף ארוך ואמר עוד מלא הנוצה שהכנף מלא הנוצה וכל זה נותן לו שהוא מעופף מאד על הנה תאר גודלו וחוזקו לעוף ועוד תאר לו הדר ויופי׳ ואמר אשר לו הרקמה שנוצתו מגוונים שונים זה מזה שהוא יפה מראה בזה וזה כמו נוצת הטווס כי רקמה יקרא מעשה המחט בחוטים שונים זה מזה בצבעונים וזהו מעשה רוקם כמו שלל צבעים רקמה: בא אל הלבנון׳ לבנון הוא מקום העצים הרבים כמו שאמר יער הלבנון והארז הוא הגבוה שבעצים והצמרת הוא ענף הגבוה שבעץ צימא בלע״ז׳ הנשר הוא משל לנבוכד נצר מלך בבל כי הנשר הוא מלך העופות כן נבוכד נצר היה מלך על כל מלכי הארץ ועלה מאד למעלה כמו שהנשר מעופף בגובה האויר על כל העופות: בא אל הלבנון׳ הלבנון׳ היא ארץ ישראל כי בו יער טוב נקרא לבנון וכן ארץ ישראל נקרא על שמו לבנון וכמו שהארז הוא הגבוה מכל העצים כן ירושלם גבוהה מכל הארצות: וצמרת הארז׳ היא משל להר ציון שהוא בית המלוכה והנשר לוקח טורפו במקום גבוה שלא יראוהו שם שאר העופות כן נבוכד נצר כבש ירושלם שלא יכלו שאר המלכים לכבשה ואפילו סנחריב שמלך על כל הארצות וכבש בית המלוכה בירושלם שהסיר מלך והקים מלך: את ראש יניקותיו קטף׳ הענפים הרבים והם העליונים יקראו יניקות כמו הנער היונק שהוא רך וכמו שפירשנו כי צמרת הוא משל לבית המלוכה והצמרת שהוא הענף הגבוה יצאו בו ענפי׳ רבים נקראו יניקות כן בבית המלוכ׳ בנים רבים וגדול הבנים הוא מלך ואת ראש היניקות והוא משל ליהויכין ונער רך היה במלכו כי בן שמונה עשרה שנה היה במלכו ונבוכד נצר קטף אותו ממלכותו: ויביאהו אל ארץ כנען׳ ארץ סוחר והוא דרך כלל והפרט בעיר רוכלים וכן כנען בידו מאזני מרמה סוחר כנעניה נכבדי ארץ סוחריה ובבל היתה עיר גדולה סוחרים בה מכל הארצות ונקראת צבי ממלכות תפארת גאון כשדים ונבוכד נצר הביא את יהויכין בבבל עם עמו ונשיו ושריו ויונתן תירגם כן ית רישא שבשתיה נסיב ואוביליה לארעא דבטלא מפולחנא בארעא דכנען ועד דלא יעלון לה בית ישראל בקרית תגרין שוייה רוצה לומר דבטלא מן פולחנא שלא היתה עובדת ונותנת מס לשום מלך אחר אבל היו עובדים אותה ונותנים לה מס מלכים אחרים וכן היתה ארץ כנען בטרם בא ישראל אליה כי היתה ארץ שוקטת ולא היתה עובדת לשום מלך אחר לפיכך דימה אותה הארץ והיא בבל לארץ כנען אבל אחר שבאו ישראל לארץ כנען היתה נותנת מס ועובדת מלכים אחרים כשורש מאחרי יי׳: ויקח מזרע הארץ׳ זה משל לצדקיהו שהיה מזרע המלוכה כלומר שלא המליך בה מלך מעם אחר שלא היה יודע משפט הארץ כזורע זרע נכרי בארץ שלא יצליח בה אותו הזרע כי אין משפט הארץ ההיא לצמוח בה אותו עשב או אילן כן נבוכד נצר מזרע הארץ המליך בה מלך והיה ראוי שיצלח ויעשה פרי תבואה אם היה הולך בדרך טובה וזהו שאמר ויתנהו בשדה זרע בשדה הראוי לזרע ומצליח מה שזורע אדם בו כן ירושלם ראויה להיות בה אנשי׳ טובים אנשי אמת עובדי האל יתברך והפכם הוא נכרי מן הארץ כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ולא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: קח על מים רבים׳ קח פעל עבר כמו לקח והוא קמוץ כמו ארי׳ שאג מי לא יירא וחבריו או בא להפריש בינו ובין קח את הלוים וזולתו שהוא צווי ופי׳ לקחו על מי׳ רבי׳ כלומ׳ כשלקח מזרע הארץ לקח שדה שהיה ראוי לצמוח מהרה כי על מים רבים היה השדה אשר נתנו שם כלומר במקו׳ שהיה צדקיהו שהיה מצליח אם רצה כמו הנטע הנטוע על מים רבי׳ ויונתן תירגם כנציבא כטעו מתרבנים ויטע וכתיב: צפצפה שמו׳ פי׳ רז״ל שהוא מין ממיני הערבה הפחות׳ וכן פירוש הפסוק אני עשיתי אות׳ כערבה הגדלה על מים רבי׳ והם שמו עצמ׳ כצפצפה הגדלה בין ההרים ולדבריהם פירשו שמו שם ישראל עצמו ויונתן תירגם גפן נצבא שוייה רוצה לומר אף על פי שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדל ה כי האכרן הנזרע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטועה:

ויצמח

ויצמח׳ כי עד שמרד צדקיהו הצליח במעשיו ויגדל במהרה ומרדו היה מן הדומה בשנ׳ החמשית למלכו כי בשנה הד׳ למלכו הלך אל בבל כמו שכתוב בסוף ספר ירמיהו והלך להקביל פני מלך בבל ומלך בבל כשהמליכו השליטו על כל המלכים אשר סביבותיו והם מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון ומלך צור ומלך צידון כי כן כתוב בספר ירמיהו כי אלה המלכי׳ שלחו מלאכי׳ אל צדקיהו מלך יהודה ושם פירשנו הענין ופירוש ויצמח הזרע שזרע צמח: ויהי לגפן סורחת׳ כמו וסרח העודף היה זרע לגפן יתירה וגדולה והנה המשילו לגפן ולא לארז כמו שהיה מתחילה לפי שנדלדלה המלוכה מעת שמלך מנשה כי מתחילה היתה דומה לארז שהוא גבוה מכל העצים והגפן דקה ומדולדלת מכל העצים שפלת קומה אע״פ שנתן מלך בבל גדולה לצדקיה רצה שיהיה שפל לפניו ולא יתגאה עליו כמו שאמר בפירוש המשל להיות ממלכה שפלה לפנות דליותיו אליו כי הגפן שהיא שפלת קומה לא יגבהו ויעלו דליותיו שהם הענפים אלא פונות אל הגפן כן רצה נבוכד נצר שיעבדנו צדקיהו ויפנה אליו כעבד אל האדון: ושרשיו תחתיו יהיו׳ שלא יפשטו שרשי הגפן למרחוק אלא יהיו תחת הגפן במקומו לא רחוק לו והדליות הם משל לשחד ולעבודה והשרשים הם משל למלוכה ובעבור שיתקיים זה כרת עמו ברית והשביעו באלהים ונזכר גפן בפרשה זכר ונקבה וברוב הוא לשון נקבה ובלשון זכר כמאמר גם כן גפן בוקק ישראל וילקטו ממנו פקועות שדה: ותהי לגפן׳ כמו והיית לאיש: ותעש בדי׳ ותשלח פארות׳ פראות כתיב ריש קודם לאל״ף ובדים הם הגפנים והפארות הם הענפים היוצאים מהם כן צדקיהו היתה ממשלתו על סביבותיו והמלכים נשמעים אליו כל זמן שעמד בשבועתו ולא זכר לה פרי לפי שלא נתקיימו בניו כי נשחטו: ויהי נשר אחד׳ זה משל למלך מצרים ואף על פי שהיה תקיף לשעתו לא היה כמו הראשון ולא תארו בתוקף ובהדר כמו הראשון: והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו׳ כפנה אספה הפוך מן כנופיא בדברי רז״ל צדקיהו תלה מלכותו על מלך מצרים ודליותיו שלחה לו שמלח לו שחד ועבדו: להשקות אותה מערוגות מטעה׳ עזרו בעמו ובחילו הגדול ממלך בבל וזהו מערוגות מטעה כי מלך בבל שנטעה עשה לו ערוגו׳ להשקותה דרך אותן ערוגות כלומר שנתן לו ממשלה להעמיד מלכותו בכבוד וצדקיהו בקש ממלך מצרים שיעזרהו כדרך שהיה עוזר אותו ומגדל אותו נבוכד נצר שהמליכו: אל שדה טוב אל מים רבים׳ כמו על אמר למה הוצרך לעשות זה והלא צדקיהו היה בטוב ובכבוד עם נבוכד נצר והיה מצליח עמו להיות מלך אדיר ושליט למה מרד בו ועבר על שבועתו ואילו לא עשה כן היה עושה ענף ונושא פרי שיתקיימו לו בנים: אמר כה אמר יי׳ תצלח׳ בתמיה: הלא את שרשיה ינתק׳ הנשר הראשון והוא נבוכד נצר ינתק ויעקר שרשיה והם משל למלכות צדקיהו שעקר אותה מכל: ואת פריה יקוסס׳ זהו ששחט בני צדקיהו לעיניו: יקוסס׳ יכרת כמו יקוצץ בצ״די: וייבש׳ כיון שנקצץ הפרי ממקומו יבש מאליו כן בני צדקיהו כיון שמתו יבש ופסק זכרם כי לא היו להם בנים והמלוכה שבה ליהויכין ולבניו: כל טרפי צמחה תיבש׳ תרגום עלה זית טרף זיתא וכן כל עלי צמחה ייבשו והנה תיבש הגפן כיון שיבשו פריה ועליה תיבש הגפן היא גם כן כי צדקיהו מת בבבל ובמותו יבש ופסק זכרו וטרפי צמחה הם שרי יהודה ששחטם מלך בבל: ולא בזרוע גדולה ובעם רב׳ ולא יצצל מידו בזרוע גדולה של פרעה שחשב להצילו מידו ולא בעם רב לא יוכל להצילו מידו: למשאות אותה משרשיה׳ כשיבא מלך בבל להשיא הגפן הזאת ולעקרה משרשיה לא יועיל פרעה ולא יציל׳ למשאות׳ שם במקום מקור בפלס להשאות כמו להשיא וכן למשא את המחנות כמו להסיע ות״א ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורשהא ר״ל לא יצטרך מלך בבל לבא בזרוע גדולה ובעם רב לעקור הגפן הזאת משרשיה כי במעט עם יעקר אותה כי נבוכד נצר אף על פי שבא הוא וכל חילו ירושלם לא עמד שם נבוכד נצר כל ימי המצור כי ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד יא׳ שנה ובין כך הלך לו נבוכד נצר לרבלה בארץ חמת והניח מקצת חילו ונבוזר אדן בראשם וכבשו ירושלם החיל הכשדי שם ולקחו צדקיהו והעלוהו אל מלך בבל רבלתה: והנה שתולה התצלח׳ והנה חשבה שהיא שתולה ולא תעקר כי צדקיהו לא רצה לצאת אל הכשדים כמו שהיה אומר לו ירמיה הנביא כי חשב שלא תנתן העיר ביד הכשדים: התצלח׳ ואיך תחשב כי תצלח איך היה חושב צדקיהו שימלט מיד הכשדים והוא בזה אלה והפר ברית: הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש׳ המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי בבל מזרחית צפונית לארץ ישראל ועוד כי רוח הקדים היא חמה ומיבשת וכן אמר רוח הקדים הובים פריה ואמר יבא קדים רוח יי׳ ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעינו: תיבש יבש׳ האחרות מקור ויבא כן לה׳ ק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם: על ערוגת צמחה תיבש׳ במקום שהיה מקוה שישקה אותה מלך מצרים: ויהי׳ אמור נא׳ אמור לו שיאמר להם פירוש המשל: את מלכה׳ זה יהויכין כמו שפירשנו: ויקח מזרע המלוכה׳ זה צדקיהו כמו שפירשנו: ואת אילי הארץ לקח׳ מלבד האלה והברית לקח עוד אילי הארץ והם השרים להיות בידו תערובות שלא ימרד בו ושיהיה נכנע אליו ושלא יתנשא ויתגאה עליו: להיות׳ לשמור את בריתו לעמדה׳ לעמוד בה בברית:

שלחהו׳ רפין וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ יו: ולשאת ב׳ וסימ׳ ולשאת את חלקו׳ לעשות ענף ולשאת פרי: צמחה ד׳ וסימ׳ כי כארץ תוציא׳ כל טרפי צמחה תיבש׳ על ערגת צמחה תיבש׳ ברביבים תמגגנה צמחה תברך: מורע המלוכה ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ בא ישמעאל בן נתניה דמלכים׳ וחברו דירמיה׳ ויקח מורע המלוכה ויכרת אתו ברית׳ ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא דריש דניאל:

וַיִּצְמַח וַיְהִי לְגֶפֶן סֹרַחַת שִׁפְלַת קוֹמָה לִפְנוֹת דָּלִיּוֹתָיו אֵלָיו וְשָׁרָשָׁיו תַּחְתָּיו יִהְיוּ וַתְּהִי לְגֶפֶן וַתַּעַשׂ בַּדִּים וַתְּשַׁלַּח פֹּארוֹת: וַיְהִי נֶשֶׁר־אֶחָד גָּדוֹל גְּדוֹל כְּנָפַיִם וְרַב נוֹצָה וְהִנֵּה הַגֶּפֶן הַזֹּאת כָּפְנָה שָׁרָשֶׁיהָ עָלָיו וְדָלִיּוֹתָיו שִׁלְּחָה־לּוֹ לְהַשְׁקוֹת אוֹתָהּ מֵעֲרֻגוֹת מַטָּעָהּ: אֶל־שָׂדֶה טּוֹב אֶל־מַיִם רַבִּים הִיא שְׁתוּלָה לַעֲשׂוֹת עָנָף וְלָשֵׂאת פֶּרִי לִהְיוֹת לְגֶפֶן אַדָּרֶת: אֱמֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה תִּצְלָח הֲלוֹא אֶת־שָׁרָשֶׁיהָ יְנַתֵּק וְאֶת־פִּרְיָהּ יְקוֹסֵס וְיָבֵשׁ כָּל־טַרְפֵּי צִמְחָהּ תִּיבָשׁ וְלֹא־בִזְרֹעַ גְּדוֹלָה וּבְעַם־רָב לְמַשְׂאוֹת אוֹתָהּ מִשָּׁרָשֶׁיהָ: וְהִנֵּה שְׁתוּלָה הֲתִצְלָח הֲלֹא כְגַעַת בָּהּ רוּחַ הַקָּדִים תִּיבַשׁ יָבֹשׁ עַל־עֲרֻגֹת צִמְחָהּ תִּיבָשׁ:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: אֱמָר־נָא לְבֵית הַמֶּרִי הֲלֹא יְדַעְתֶּם מָה־אֵלֶּה אֱמֹר הִנֵּה־בָא מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלִַם וַיִּקַּח אֶת־מַלְכָּהּ וְאֶת־שָׂרֶיהָ וַיָּבֵא אוֹתָם אֵלָיו בָּבֶלָה: וַיִּקַּח מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַיִּכְרֹת אִתּוֹ בְּרִית וַיָּבֵא אֹתוֹ בְּאָלָה וְאֶת־אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח: לִהְיוֹת מַמְלָכָה שְׁפָלָה לְבִלְתִּי הִתְנַשֵּׂא לִשְׁמֹר אֶת־בְּרִיתוֹ לְעָמְדָהּ:

וּצְמַח וַהֲוָה לְגֶפֶן תַּקִּיף מַכִּיךְ בְּקוֹמָא לְכַפָּפָא עוֹבְרָתֵיהּ לֵיהּ וְשָׁרְשׁוֹהִי תְּחוֹתוֹהִי יְהוֹן וַהֲוָה לְגֶפֶן וַעֲבַד שִׁבְקִין וְשַׁלַּח עוֹבְרָן: וַהֲוָה נִשְׁרָא חַד רַבָּא רַב גַּפִּין וַחֲפֵי כַנְפִין וְהָא גוּפְנָא הָדָא כַּפָּרַת שָׁרְשׁוֹהִי עֲלוֹהִי וְעוֹבְרָתֵיהּ שַׁלַּחַת לֵיהּ לְאַשְׁקָאָה יָתָהּ מֵעוֹגִיַּת נִצְבְתָהּ: בַּחֲקַל טָב עֲלֵי מַיִין סַגִּיאִין הִיא שְׁתִילָה לְמֶעְבַּד עֲנַף וּלְמִטְעַן פֵּרִין לְמֶהֱוֵי לְגֶפֶן תַּקִּיף: אֱמַר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תִּצְלַח הֲלָא יָת שׁוֹרְשָׁהָא יַפְסֵיק וְיָת אִבָּהּ יְקַטֵּיף וְיִבְשׁוּן כָּל טַרְפֵּי צִמְחָהּ יִתְרוֹן וְלָא בְּמַשְׁרְיָן סַגִּיאִין וּבְעַם סַגִּי יֵיתוֹן לְמֶעְקַר יָתָהּ מִשּׁוֹרְשָׁהָא: וְהָא שְׁתִילָא הֲתִצְלַח הֲלָא בְּמִקְרַב בָּהּ רוּחַ קִדּוּמָא תִּיבַשׁ מֵיבַשׁ עַל עוֹגִיַּת נִצְבְתָהּ תִּיבָשׁ: וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: אֱמַר כְּעַן לְעַמָּא סָרְבָנָא הֲלָא יְדַעְתּוּן מָה אִלֵּין אֱמַר הָא אֲתָא מַלְכָּא דְבָבֶל לִירוּשְׁלֵם וּדְבַר יָת מַלְכָּהּ וְיָת רַבְרְבָהָא וְאוֹבֵיל יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ לְבָבֶל: וּדְבַר מִזַּרְעָא דְמַלְכוּתָא וּגְזַר עִמֵּיהּ קְיָם וְאָעֵיל יָתֵיהּ בְּמוֹמֵי וְיָת רַבְרְבֵי אַרְעָא דְבַר: לְמֶהֱוֵי מַלְכוּ חַלָּשָׁא בְּדִיל דְּלָא לְאִתְרַבְרָבָא לְמִטַּר יָת קְיָמֵיהּ לְמִפְלְחֵיהּ:

סרחת׳ כמו וסרח העודף גדולה: שפלת קומה׳ לעבוד למלך בבל: דליותיו׳ זמורותיו: אליו׳ אל מלך בבל: תחתיו׳ תחת מלך בבל: בדים׳ מטות: ותשלח׳ ותגדל: פארות׳ ענפים רבים: ויהי נשר אחד׳ מלך מצרים: כפנה שרשיה׳ לשון רעבון כמו לשוד ולכפן רעבו נכתאו שרשי הגפן הזאת לאותו הנשר׳ תוספ׳ ויש משמע כפנה כמו אספה והוא הפוך בדברי רבותינו יש מן הדומה לו שקורין לאסיפת העם כנופיא וכפנה הוא כמו כנפה אמא״ה בלע״ז: ודליותיו שלח׳ לו׳ ושלוחיו שלחה לו לבא אליה ולהשקות אותה: מערוגות מטעה׳ מעיינות מים שעשה לה הנשר הראשון: אל שדה טוב וגו׳ כלומ׳ ועל אנס עשתה זאת כי אל שדה טוב היתה שתולה: לגפן אדרת׳ לגפן תקיף: אמר׳ כל האלפא ביתא במקר׳ זה ותמיה אני כי אינו נמנה במסורת: ינתק׳ הנשר הראשון: ואת פריה יקוסס׳ כמו יקוצץ הם בני צדקיהו ששחטן לעיניו: טרפי׳ עלי פוייליא״ה בלע״ז: ולא בזרוע גדולה ובעם רב׳ יבא הנשר השני לעזרתה: למשאות אותה משרשיה׳ לנוכח העקרות ומשינו׳ אותה משרשיה: והנה׳ עתה שתולה כרצונה: התצלח׳ איפשר שתצלח זו שבגדה במי שנטעה ראשון: מה אלה׳ מה החידה הזאת ופירשה להם: ויקח את מלכה ושריה׳ הם נמרת הארץ יהויקים ושריו: בבלה׳ היא עיר הרוכלים: מזרע המלוכה׳ צדקיה: אילי הארץ׳ שרי הארץ: לעמדה׳ למען יתקיים:

ויפרד בו׳ ונמלט׳ בתמיה: חי אני׳ אם לא׳ לשון שבועה כמו אם לא בתים רבים אם לא כאשר דמיתי: ולא בחיל׳ גדול׳ יעשה אותו׳ יעשה עמו כלומ׳ לא יעזרהו פרעה בחיל גדול כמו שהתנה עמו במלחמה כשילח׳ מלך בבל על ירושלם: בשפוך סוללה ובבנות דיק׳ כששפכו סוללה ויבנו דיק ללכוד העיר להכרי׳ נפשו׳ רבות שהרג בעיר כשלכדה בכל זה לא עזרו פרעה סללה ודיק כבר פירשנו בתחילת הספר׳ וטעם אותו למלך בבל כי הוא אמר כי לא יעשה פרעה עמו מלחמה: ובזה׳ והנה נתן ידו׳ כי נתינת היד הוא קיום אהבה ושלו׳ כמו שראינו שאמר יהוא ליהונדב תנה את ידך: לכן׳ אם לא׳ לשון שבועה כמו שכתבנו: אלתי׳ כי באלהים השביעו: ובריתי׳ כי בשמי כרת אותו ברית: ונתתיו בראשו׳ אותו העון אתננו בראשו כמו אשיב לו גמולו בראשו או אמר בראשו על עורון עיניו: ופרשתי׳ שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו על ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב״ה זמן צבי כמו שכתבנו למעלה בפרשת עשה לך כלי גולה: ונשפטתי אתו שם׳ כי בבלא יהיה שם בבבל וכאילו אני נשפט ומתוכח עמו כי במעלו אשר מעל בי בא לו הצרה הזאת והוא יתולה בזה ו״ת ואתפרע מניה תמן: מעלו׳ חסר בי״ת השימוש כמו הנמצא בית יי׳ והדומים לו: ואת כל מברחו׳ כתיב בלא יו״ד וקרי ביו״ד וכמוהו רבים והוא תאר ועניינו הבורחים שברחו עמו או בלעדיו: בכל אגפיו׳ בכל חייליו כמו שפיר׳ למעלה: בחרב יפולו׳ אותם שישיגו הכשדים והנשארי׳ שלא ישיגום: לכל רוח יפרשו׳ יהיו מפוזרים בכל פאה: יפרשו׳ מבנין נפעל לשון פזור וכן בא בענין זה מן הכבד כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם: כי אני יי׳ דברתי׳ תדע כי קיימתי מה שדברתי כי אני הוא יי׳ האומר ועושה גוזר ומקיים: כה אמ׳ יי׳׳ ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי׳ מאותה צמרת הארז שנקטפה והוסרה ממקומה עוד אקח ממנה ולא כאותה לקיחה שלקח׳ מלך בבל כמו שאמר ויקח את צמרת הארז כי הוא לקחה להסירה ולבטלה אבל אני אקחנה ממקום הגלות ונתתי אותה במקומה זהו שאמר ונתתי: מראש יונקותיו רך אקטף׳ ראש יונקותיו הוא יהויכין כמו שפירש׳ למעלה ממנו אקטוף ענף רך לנוטעו במקומו זהו שאמר ושתלתי אני כשאקטפנו ממקומו שהוא שם לטובתו אקטפנו כי לנטוע אותו בארצנו אקטפנו והרך הזה הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין: על הר גבוה ותלול׳ פעול מן תל שראש ההר דומה לתל והוא הר ציון תל בלע״ז אמולכ״ט: בהר מרום ישראל׳ מרום ארץ ישראל כי ירושלם גבוהה מכל ארץ ישר׳ וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות ו״ת בטור קודשא דישראל: אשתלנו׳ התי״ו בקמץ חטף לתפארת הקריאה: ועש׳ פרי׳ וכלדקיהו לא זכר פרי כי מתו

נאם ג׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ בריש סיפר׳ סימן ה׳: בזה ח׳ בקריאה וסימ׳ כי דבר יי׳ בזה ואת מצותו׳ בזה לך לענה לך בו גילת׳ והברו דישעידה׳ אשר בזה אתו ואשר הפר׳ אם לא אלתו אשר בזה׳ ואת אסיריו לא בזה׳ כי לא בזה ולא שקץ ענות עני׳ ולא בזה את תפלתם׳ וחד ובזה אלה להפר ברית: בראשו ט״ו וסי׳

טו וַיִּמְרָד־בּוֹ לִשְׁלֹחַ מַלְאָכָיו מִצְרַיִם לָתֶת־לוֹ סוּסִים וְעַם־רָב הֲיִצְלָח הֲיִמָּלֵט הָעֹשֵׂה אֵלֶּה וְהֵפֵר בְּרִית וְנִמְלָט׃ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־לֹא בִּמְקוֹם הַמֶּלֶךְ הַמַּמְלִיךְ אֹתוֹ אֲשֶׁר בָּזָה אֶת־אָלָתוֹ וַאֲשֶׁר הֵפֵר אֶת־בְּרִיתוֹ אִתּוֹ בְתוֹךְ־בָּבֶל יָמוּת׃ וְלֹא בְחַיִל גָּדוֹל וּבְקָהָל רָב יַעֲשֶׂה אוֹתוֹ פַרְעֹה בַּמִּלְחָמָה בִּשְׁפֹּךְ סֹלְלָה וּבִבְנוֹת דָּיֵק לְהַכְרִית נְפָשׁוֹת רַבּוֹת׃ וּבָזָה אָלָה לְהָפֵר בְּרִית וְהִנֵּה נָתַן יָדוֹ וְכָל־אֵלֶּה עָשָׂה לֹא יִמָּלֵט׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה חַי־אָנִי אִם־לֹא אָלָתִי אֲשֶׁר בָּזָה וּבְרִיתִי אֲשֶׁר הֵפִיר וּנְתַתִּיו בְּרֹאשׁוֹ׃ כ וּפָרַשְׂתִּי עָלָיו רִשְׁתִּי וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי וַהֲבִיאוֹתִיהוּ בָבֶלָה וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ שָׁם מַעֲלוֹ אֲשֶׁר מָעַל־בִּי׃ וְאֵת כָּל־מִבְרָחָו בְּכָל־אֲגַפָּיו בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְהַנִּשְׁאָרִים לְכָל־רוּחַ יִפָּרֵשׂוּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְלָקַחְתִּי אָנִי מִצַּמֶּרֶת הָאֶרֶז הָרָמָה וְנָתָתִּי מֵרֹאשׁ יֹנְקוֹתָיו רַךְ אֶקְטֹף וְשָׁתַלְתִּי אָנִי עַל הַר־גָּבֹהַּ וְתָלוּל׃ בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶרִי וְהָיָה לְאֶרֶז אַדִּיר וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה׃ וְיָדְעוּ כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יְהֹוָה הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ גָּבֹהַּ הִגְבַּהְתִּי עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ כטע׳ כסיפ׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ · ל׳ג׳ · ג׳ מ״ל בסיפ׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ז״ג · ח׳ · ב׳ ומ״ל יו׳ הפיר עכת · ז״ך · ל׳ ומ״ל · כ״ט · מבריחיו ק׳ · ל׳ · ב׳ · ז״ך · ב׳ חד חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · י׳ פסו׳ כל כל ונלה ביכיהון ל׳ · ל׳ וב׳ · ל׳ · ל׳

וּמְרַד בֵּיהּ לְשַׁלָּחָא אִזְגַּדּוֹהִי לְמִצְרַיִם לְמִתַּן לֵיהּ סוּסְוָן וְעַם סַגִּי הֲיִצְלַח הֲיִשְׁתֵּיזֵב דַּעֲבִיד אִלֵּין וּמְשַׁנֵּי קְיָם הֲיִשְׁתֵּיזֵב׃ קַיָּם אֲנָא אָמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא בְּאַתְרָא דְּמַלְכָּא דְּאַמְלִיךְ יָתֵיהּ דִּבְסַר עַל מוֹמָתֵיהּ וְדַאשְׁנֵי יַת קְיָמֵיהּ עִמֵּיהּ בְּגוֹ בָבֶל יְמוּת׃ וְלָא בְּמַשְׁרְיָן סַגִּיאָן וּבְעַם סַגִּי יַעֲבֵיד עִמֵּיהּ פ פַּרְעֹה קְרָבָא בְּמִצְבַּר מְלִיתָא וּבְמִבְנֵי כַּרְקוֹם לְשֵׁיצָאָה מְדִינָן סַגִּיאָן׃ וּבְסַר עַל מוֹמֵי לְאַשְׁנָאָה קְיָם וְהָא אַמְטֵי יְדֵיהּ לְפַרְעֹה וְכָל אִלֵּין עֲבַד לָא יִשְׁתֵּיזֵיב׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַיָּם אֲנָא אִם לָא מוֹמָתִי דִּבְסַר וּקְיָמִי דְּשַׁנֵּי וְאֶתֵּן פּוּרְעָנוּת א אוֹרְחֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ׃ וְאֶפְרוֹס עֲלוֹהִי מְצָדְתִי וְיִתְאֲחֵד בְּסִרְיָגְתִי וְאַגְלֵינֵיהּ לְבָבֶל וְאֶתְפְּרַע מִנֵּיהּ תַּמָּן שִׁקְרֵיהּ דְשַׁקַּר קֳדָמַי׃ וְיַת כָּל גִּבָּרוֹהִי בְּכָל מַשְׁרְיָתֵיהּ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְדִישְׁתַּאֲרוּן לְכָל רוּחַ יִתְבַּדְּרוּן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאֶקָרֵב אֲנָא מִמַּלְכוּתָא דְּבֵית דָּוִד דִּמְתִיל כְּאַרְזָא רָמָא וַאֲקִימְנֵיהּ מִבְּנֵי בְנוֹהִי יָנִיק וְאַרְבֵּי וַאֲקִימְנֵיהּ בְּמֵימְרִי בְּטוּר רָם וּמְנַטַּל׃ בְּטוּר קוּדְשָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲקִימְנֵיהּ וְיִכְנִישׁ מַשְׁרְיָן וְיַעְבֵּיד סוּמְכְוָן וִיהֵי ל לְמֶלֶךְ תַּקִּיף וְיִסְתַּמְּכוּן עֲלוֹהִי כָּל צַדִּיקַיָּא וְכָל עִנְוְתָנַיָּא בִּטְלַל מַלְכוּתֵיהּ יִשְׁרוּן׃ וְיֵדְעוּן כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַמְאִיכִית מַלְכוּת דַּהֲוָת תַּקִּיפָא וְתַקִּיפִית מַלְכוּת דַּהֲוָת חַלָּשָׁא אַמְאִיכִית מַלְכוּת עַמְמַיָּא דַּהֲוָת תַּקִּיפָא כְּאָעָא רַטִּיב וְתַקִּיפִית מַלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּהֲוָת חַלָּשָׁא כְּאָעָא יַבִּישׁ אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי וַאֲקַיֵּם׃ והוה

רשי

בשפוך סוללה׳ כשיבא נבוכד נצר וישפוך סוללה על ירושלם: להכרית נפשות רבות׳ להרוג את בני העיר: נתן ידו׳ הבטיח באמונה ונשא ידו בברית: ונתתיו בראשו׳ הוא סמוי עיניו: ופרשתי עליו רשתי׳ כמו שפירשתי למעלה בתחילת הספר שזימן צבי להלך על גג המערה: ונשפטתי׳ ואתווכח עמו: ואת כל מברחו׳ כתרגומו וית כל גיברוהי ומנחם חברו עם בריח דולי וכה פתרונו ואת כל הבורחים: בכל אגפיו׳ בכל כנפיהם כלומר בכל כחם בחרב יפולו: יפרשו׳ שרונאפנדין בלע״ז: ונתתי׳ כתרגומו ואקיימיניה: ולקחתי אני׳ את מלך המשיח: רך אקטוף׳ אין רך להרכיב אלא מן הרך שגדל אשתקד שקורין גרייפ״א בלע״ז: ותלול׳ לשון תל שדרך תל להיו׳ גבוה ותלול אומבל״יא בלע״ז: תשכנה׳ דגשות הנו״ן ששמש תחת נו״ן שנייה כאילו כתוב תשכוננה: השפלתי עץ גבוה׳ את האומו׳ המושלים בישראל: הובשתי עץ לח׳ צדקיהו ורעו: הפרחתי עץ יבש׳ יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהי פחת יהודה למשול:

ושלם אתו בראשו׳ בראשו נגעו׳ והשיב את אשמו׳ דמו בראשו ואנחנו נקיים׳ ואת רעת נבל׳ וכובע ישועה בראשו׳ ישם ויניד בראשו׳ ובריתי אשר הפיר דסיפרא׳ ותבא חרב ותקחהו׳ ואתה תשמע השמי׳ דמלכים קדמא׳ וחברו דדברי הימים ואתה תשמע מן השמים קדמא׳ ישוב עמלו בראשו׳ דמו בראשו יהיה דסיפרא׳ החכם עיניו בראשו׳ ואשר נתן כתר: דברתי ועשיתי ד׳ דסמיכי וסימ׳ וידעו כל עצי השדה׳ היעמד לבך אם תחזקנה׳ וידעו כל הגוים אשר ישארו׳ ונתתי רוחי בכם:

בניו כמו שזכרנו: והיה לארז אדיר׳ כמו שהיה מתחלה ארז כמו שאמר צמרת הארז לא לגפן כמו שאמר על צדקיהו: ושכנו תחתיו׳ ישראל ישכנו בצלו: תשכנה׳ דגש הנו״ן לכון הפרש שכולה ופירוש תשכנה הכפולים והוא משל לישראל שישכנו בצל זרובבל: וידעו כל עצי השדה׳ לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל מלכי האומו׳ לשאר עצי היער: וידעו כי אני יי׳׳ השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל׳ השפלתי עץ גבוה זה מלך בבל הגבהתי עץ שפל זה מלך יהודה והוא זרובבל וכן הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש משל גם כן עליהם ויש מפרשים עץ גבוה ועץ לח זה צדקיהו עץ שפל ועץ יבש זה יהויכין שהיה בגלות שפל והנביאהו האל יתעלה שהוציאו אויל מרודך מבית הכלא ונתן כסאו ממעל לכסא המלכים אשר אתו והיה עץ יבש שלא היו לו בנים בבית הכלא אחר כן היו לו בנים בגלותו אסיר ושאלתיאל הנה שב עץ לח ויש מפרשים זאת הפרשה על המשיח וכן נראה שהוא דעת יונתן שתרגם ולקחתי אני מצמרת הארז ואקרב ממלכותא דבית דוד דמתיל כארזא וגו׳:

ניהי

ויהי · לאמר · שיאמר להם לישראל: מה לכם · על אדמת ישראל · על חרבן ארץ ישראל יאמרו הדור שחרבה בימיהם זה המשל: אבות יאכלו בסר ושיני הבנים תקהינה · פירו׳ המשל מה שהיו אומרים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ובעבור שהיו אומרים הנביאים לישראל בחטאות ירבעם והיו אומרים לשבט יהודה בחטאות מנשה אמרו אם כן הבנים לוקים בעון אבותיהם והנה יתכן לומר זה אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינ׳ והם לא הבינו ולא השכילו בזה כי בגלל חטאות ירבעם ומנשה היה הקצף הגדול כי הם החטיאו הבאים אחריהם ואילו לא אחזו ישראל בחטאות ירבעם ולא אחזו בני יהודה בחטאות מנשה לא היו לוקים על עונותיהם ולא חרבה ארץ ישראל ועל זה הענין השיבם האל יתעלה והוא ענין כל הפרשה הבאה אחר זה: חי אני · אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה · כי אני אודיע בם משפטי ודרכי ולא תטעו עוד בו ותתנו לדעתכם ותראו כי כן הוא כי כל הנפשות לי הנה ואני נתתי אותם בבשר להנהיג הגוף ללכת אחרי ואני רוצה בחייהן ולא במיתתן כי לי הנה ומכבודי נגזרו כנפש האב וכנפש הבן ואיך תעלו בדעתכם שאענים הנפש אם לא חטאה לי חלילה לי: הן כל הנפשות לי הנה · מבואר הוא: ואיש כי יהיה צדיק · עתה יפרש המשפט כאשר הוא מלפניו כדי שלא יטעו שהם גם אין להם לטעות במה שכתו׳ בתורה פוקד עון אבות על בנים שהרי כתוב שם לשונאי: כי יהיה צדיק · בהמנעו ממצות לא תעשה: ועשה משפט וצדקה · שקיים מצות עשה אחר כן פרט קצת העונות והזכיות ואמר: אל ההרים לא אכל · קמץ בזקף לפי שהיו עובדים ע״ז על ההרים הרמים כמו שכתוב לפיכך אמר אל ההרים לא אכל ואל כמו על וכמוהו רבים ואמר אכל לפי שהיו אוכלים שם זבחיהם אחרי הקריבתם לעבודה זרה וכן ת״י בטוריא לא פלח לטעוותא: ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל · אין צריך לומר שלא עבד ע״ז אלא אפי׳ עיניו לא נשא אליה כענין שנאמר אל תפנו אל האלילים ואחר שזכר הע״ז והיא עבירה שבין אדם למקום והיא שקולה כנגד כל העבירות זכר מעבירות שבין אדם לחבירו הרגילות במשא ובמתן והלואה שרגילים בה בני אדם וזכר מן העריות מה שאדם קרוב אליהם כי כל עריות שהם שאר בשר אין צריך לזכרם כי רוב בני אדם בדלים מהם ואפילו הרשעים וזכר ממצות עשה הצדקה שהיא מצוה הגדולה שבין אדם לחבירו וכן זכר משפט אמת שהוא קיום הייטוב בעולם וזכר החוקים בכלל ואמר בחקותי הלך ואחר שאמר כי הבן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן אמר כי אפילו עונות עצמו לא ישאם אם ישוב מהם ובכל זה הענין זכר הגמול בכלל בחיים והעונש בכלל במיתה וכתב הגאון רב סעדיה ז״ל כי מה שזכר החיים והמיתה הם לעולם הבא ואני אומר כי אמת כן הוא כי עיקר העונש והגמול הוא לעולם הבא אבל הענין הנזכר הנה לא נזכר על דבר העולם הבא כי הענין הזה תשובה לאומרים כי הבן נושא עון האב בראותם הצרות רבות לבנים בארץ הדור ואבותיהם חטאו ואינם ולא היו אלו מתלוננים על דבר העולם הבא כי לא ידעו מה הוא אלא על מה שהיו רואים בעיניהם וצריך שתהיה התשובה מענין השאלה והתמיהה ואם תאמר אם כן למה זכר החיים והמות לבד ואין הגמול והעונש בעולם הזה בחיים ובמות לבד אלא אף בכל פרטי הברכות והקללות הכתובים בתורה נאמר כי אמר זה לקצר הענין ולזכר הדבר הכולל והם החיים והמות כמו שאמר ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הנה זכר החיים במקום כל פרטי הברכות ואף על פי שאנקלוס תרגם ויחי בהון לחיי עלמא אין משמעות וחי אלא בעולם הזה כמו שהיו כל הברכות והקללות שיעדם בתורה בעולם הזה אלא שנרמז במלת וחי בהם חיי העולם הבא וכן נרמז במקומות אחרים מן התורה אבל פשוטו של דבר הוא בעולם הזה וכן מה שאמר לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות המיתה הזאת כוללת כל הקללות שנגזרו על אדם בעון אכילת הפרי והוא מה שאמר לו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וגו׳ וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו׳ בזעת אפך וגו׳ והנה כלל בלשון המיתה כל אלה הקללות וכן אמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך והברכה והקללה היא דרך כלל במקום הברכות והקללות הנה קרא הברכות החיים וקרא הקללות המות והטעם כי החיים עם ההצלחה והטוב הם החיים ועם הרע הם המיתה כמו שאמר על המצליח במעשיו ואמרתם כה לחי והמנוגע בגופו נקרא מת כמו שאמר אל נא תהי כמת וכן העני חשוב כמת ובאמרו הנפש החוטאת היא תמות אמ׳ על הנפש שהיא בעלת התאוה והיא החוטאת עם הגוף וכן אמר נפש כי תחטא וכן היא מקבלת העונש עם הגוף הרעב והחולי והשבי וכל זה והדומה לו יקרא מיתה כי מי שחייו רעים חשוב כמת וכמה מן הנביאים בחייהם שאלו מיתתם כמו שמצינו באיוב וכאשר אמר כי הבן לא ישא בעון האב כבן שהוא גדול שהוא ראוי לעונש ולשכר מעצמו אבל הבנים הקטנים מתים בעון אבותם וכן ייטיב להם בזכות אבותם אבל הגדולים שהם רשעים לא תועילם זכות אבותם כמו שהצדיקים לא יזיקם עון אבותם כמו שאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים ואמר לשנאי ואמר בגמול הטוב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור אבל מדה הטובה מרובה ממדת הפורענות כי זכות האבות שומר הבנים ומוסיף להם טובה בזכות אבותם אפילו לאלף דור או לאלפים דורות כמו שאמר לנו ברית אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד היום שאנחנו אוהביו ושומרי מצותיו ואף על פי שיש בינינו רשעים כל ישראל נקיים היום מעון עבודה זרה ומשאר עונות הנזכרים נקיים רוב ישראל וכל שכן שהבטיח אבותינו בזה כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו׳ וכרת עמו ברית בין הבתרי׳ לשמור הברית לבניו עד עולם · ואמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו׳ ואמר וזכרתי להם ברית ראשונים וברית כרותה לזרע אברהם יצחק ויעקב שלא ישבותו מהיות גוי לפני האל יתעלה ואשר יצאו מכלל אמונתינו לא היו מזרעם באמת אלא מן האספסוף הגרים שנתגיירו ועון האבות שמור לבנים הרשעים להוסיף להם כרעתם בעון אבות עד ארבעה דורות לא יותר כי כן יוכל לראו׳ הזקן המורד מבני בניו עד ארבעה דורות כי יש רשע מאריך ברעתו ונזכר עלי שאמר לו האל שישמור לו ולבניו העון עד עולם העון ההוא היה גדול והיה בו חלול השם וקורא הדורו׳ מראש ידע שלא היו בבני׳ מי שראוי לכפר עון אבותיו ההוא בעבורו ואם יהיה לא יחול עליו העונש ההוא כמו שאמרו רז״ל בזבח ומנחה הוא אינו מתכפר אבל בדברי תורה ובגמילות חסדים מתכפר וזכר בפרשה זאת שלשה דורות בצדיק ורשע וצדיק כנגד הדורות שהיו מתרעמים עליהם כי חזקיהו היה צדיק ולא נשא עון אחז אביו ומנשה בנו היה רשע שופך דם כמו שאמר והוליד בן פריץ שופך דם והנה לא הועילה לו צדקתו של חזקיהו אביו ונענש על רשעו ולכדוהו שרי צבאות מלך אשור בחחים ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבלה והנה בן מנשה היה רשע ונענש על רשעו ונפקד עליו גם עון אביו ולא מלך אלא שתי שנים ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו והנה אמון הוליד בן וירא את חטאות אביו אשר עשה ולא עשה כהנה והנה לא מת בעון אביו כיון שהוא היה צדיק ואם תאמר הנה אמר כי בשוב רשע מכל חטאתיו אשר עשה חיה יחיה וכל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו והנה מנשה שב מרשעו ונזכרו מעשיו הרעים עד חרב הארץ כמו שאמר בחטאת מנשה כאשר כי הוא חטא והחטיא את הרבים ואם הוא שב חטא הרבים לא היה יכול להשיב ונשארו מעשיו הרעים עד שחרבה הארץ בעבורם לפיכך היו נזכרים מעשיו אבל לו לא נזכרו כי לא נענש בעבורם כיון שעשה תשובה ונכנע מלפני אלהי אבותיו וישמע תפלתו ויעתר לו וישיבהו לירושלם למלכותו אבל לאותו מעשיו נזכרו והנה ענין הפרשה והנתלה בה הכל מבואר: ואיש · חבולתו חוב ישיב · בחבולה שהי׳ לו בחובו ישיב אותה לעני כמו שצותה התור׳ להשיב את העבוט וחבולה הוא המשכון חוב ידוע שהוא המלוה:

ועירום · נכתב ביו״ד המסך:

אל ההרים לא אכל חד מן ח׳ פסו׳ אית בהו׳ לא לא לא לא וסימ׳ והיא שפחה נחרפת · לאמר לא כי אל ארץ מצרים נבוא · ומלדתיך ביום הלדת · אל ההרים לא אכל קדמאה דסיפרא · ארזים לא עממוהו · הנכחדות כי הנה אנכי מקים · לא שמעה בקול · לא תרצח לא תנאף דאלה שמות:

יח

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: מַה־לָּכֶם אַתֶּם מְשְׁלִים אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה: חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־יִהְיֶה לָכֶם עוֹד מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל: הֵן כָּל־הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת: ה וְאִישׁ כִּי־יִהְיֶה צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה: אֶל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא וְאֶל־אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב: וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ לְרָעֵב יִתֵּן וְעֵירֹם יְכַסֶּה־בָּגֶד:

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: מָא לְכוֹן דְּאַתּוּן מַתְלִין יַת מַתְלָא הָדֵין עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲבָהָתָא חֲטוֹ וּבְנַיָא לָקָן: קַיָּם אֲנָא אָמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם יְהֵי לְכוֹן עוֹד מָתֵל מַתְלָא הָדֵין בְּיִשְׂרָאֵל: הָא כָל נַפְשָׁתָא דִילִי אִנּוּן כְּנַפְשׁ אַבָּא וּכְנַפְשׁ בְּרָא קֳדָמַי אִנּוּן אֱנָשׁ דְּיֶחֱטֵי הוּא יְמוּת: וּגְבַר אֲרֵי יְהֵי זַכַּי וְיַעֲבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ: בְּטוּרַיָא לָא פְלַח לְטַעֲוָתָא וְעֵינוֹהִי לָא זְקַף לְפוּלְחָן טַעֲוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיַת אִתַּת חַבְרֵיהּ לָא סָאֵיב וּלְוַת אִתָּא מְסַאֲבָא לָא עָל: וֶאֱנָשׁ לָא אוֹנֵי מַשְׁכּוֹן דְּחוֹבְתָא אָתֵיב גְּזֵלָא לָא גְזַל מִלַּחְמֵיהּ לְכַפְנָא יְהַב וְעַרְטְלָאָה כַּסֵּי מִכְּסוּתֵיהּ:

רשי

ויהי דבר יי׳ אלי לאמר · מה לכם אתם מושלים את המשל · אשכב״לאנץ בלע״ז: אבות יאכלו בוסר · פרי עד שלא נתבשל ביי״רגוץ בלע״ז: ושיני הבנים תקהינה · אגאצי״רונט בלע״ז כך דרכו של הב״ה האבות חוטאים והבני׳ לוקים שהרי כמה שנים שחטאו מלכי ישראל קודם שגלו ואף אנו לא כדאי ללקות בעונינו: משל · כמו למשול: כל הנפשות לי הנה · ולמה ילקה הבן שלא חטא לי הלא שלי הוא: אל ההרים לא אכל · בטוריא לא פלח לטעוותא לאכול זבחי מתים אל גלולי שאר עבוד׳ זרה כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבביתאל ושבדן: חבלתו חוב ישיב · אם חבל שלמת רעהו ועשה בחובו ישיב אותה לו כבוא השמש:

בנשך לא יתן׳ הבית פתוחה לחסרון הא׳ הידיעה ופירושו הנשך הידוע שאסרה אותו התורה: ותרבית לא יקח׳ אמרו רז״ל הוא נשך הוא תרבית ולא חלקן עליו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין ואמר לא יתן בשעת המלוה כי אז הוא נותן ואמר לא יקח בשעת גביית החוב כי אז הוא לוקח: מעול ישיב ידו׳ כמו שאסרה תורה לא תעשו עול במשפט במשקל ובמשורה: משפט אמת׳ אם יהיה שופט בין שני אנשי׳ יעשה להם משפט אמת ולא יכיר פנים לאחד מהם: בחקותי יהלך׳ מן הדגש והוא עומד ונכר החקי׳ והמשפטים בכלל מלבד מה שזכר בפרט: והוליד בן פריץ׳ שפורץ גדר האמת: ועשה אח מאחד מאלה׳ אח כמו אחד ויאמר ממנו אחת לנקבה כי גם הוא בלא דל״ת ויאמ׳ בשני לשונות

כמו אכי ואנכי וי״ת כמשמעו ויעביד לאחוהי מחדא מאלין ופירוש ועשה אח ועשה עון אחד ואי זה עון מאלה הנזכרים ופירוש מאחד מאלה הנזכרים

ח׳ פסוקי׳ אית בהון חטאה ועשייה וסי׳ והתודו את הטאת׳ אשר עשו׳ ואת חטאתכ׳ אשר עשית׳ את העגל׳ בכל חטאת אביו אשר דאבידה׳ על חטאתיו אשר חטא לעשות הרע דזמרי׳ וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם׳ כי על אף יי׳ והנה הוליד בן פריץ׳ והרשע כי ישוב: חטאת ו׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר

בַּנֶּשֶׁךְ לֹא־יִתֵּן וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח מֵעָוֶל יָשִׁיב יָדוֹ מִשְׁפַּט אֱמֶת יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ לְאִישׁ׃ בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת צַדִּיק הוּא חָיֹה יִחְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְהוֹלִיד בֵּן־פָּרִיץ שֹׁפֵךְ דָּם וְעָשָׂה אָח מֵאַחַד מֵאֵלֶּה׃ וְהוּא אֶת־כָּל־אֵלֶּה לֹא עָשָׂה כִּי גַם אֶל־הֶהָרִים אָכַל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא׃ עָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנָה גְּזֵלוֹת גָּזָל חֲבֹל לֹא יָשִׁיב וְאֶל־הַגִּלּוּלִים נָשָׂא עֵינָיו תּוֹעֵבָה עָשָׂה׃ בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה אֵת כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוּמָת דָּמָיו בּוֹ יִהְיֶה׃ וְהִנֵּה הוֹלִיד בֵּן וַיַּרְא אֶת־כָּל־חַטֹּאת אָבִיו אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּרְאֶה וְלֹא יַעֲשֶׂה כָּהֵן׃ טו עַל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא׃ וְאִישׁ לֹא הוֹנָה חֲבֹל לֹא חָבָל וּגְזֵלָה לֹא גָזָל לַחְמוֹ לְרָעֵב נָתָן וְעֵרוֹם כִּסָּה־בָגֶד׃ מֵעָנִי הֵשִׁיב יָדוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לֹא לָקָח מִשְׁפָּטַי עָשָׂה בְּחֻקּוֹתַי הָלָךְ הוּא לֹא יָמוּת בַּעֲוֺן אָבִיו חָיֹה יִחְיֶה׃ אָבִיו כִּי־עָשַׁק עֹשֶׁק גָּזַל גֵּזֶל אָח וַאֲשֶׁר לֹא־טוֹב עָשָׂה בְּתוֹךְ עַמָּיו וְהִנֵּה־מֵת בַּעֲוֺנוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם מַדֻּעַ לֹא־נָשָׂא הַבֵּן בַּעֲוֺן הָאָב וְהַבֵּן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה אֵת כָּל־חֻקּוֹתַי שָׁמַר וַיַּעֲשֶׂה אֹתָם חָיֹה יִחְיֶה׃ כ הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת בֵּן לֹא־יִשָּׂא בַּעֲוֺן הָאָב וְאָב לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֺן הַבֵּן צִדְקַת הַצַּדִּיק עָלָיו תִּהְיֶה וְרִשְׁעַת רָשָׁע עָלָיו תִּהְיֶה׃ וְהָרָשָׁע כִּי יָשׁוּב מִכָּל־חַטֹּאתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וְשָׁמַר אֶת־כָּל־חֻקּוֹתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה חָיֹה יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ כָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזָּכְרוּ לוֹ בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יִחְיֶה׃ הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחָיָה׃

בְּחִבּוּלְיָא לָא יְהַב וְרִבִּיתָא לָא נְסִיב מִשְׁקְרָא אָתִיב יְדֵיהּ דִּין דִּקְשׁוֹט עָבִיד בֵּין גְּבַר לִגְבַר׃ בִּקְיָמַי הַלֵּיךְ וְדִינַי נְטַר לְמֶעְבַּד קְשׁוֹט צַדִּיקָא הוּא מֵחְיָא יְחֵי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאוֹלִיד בַּר רַשִּׁיעָא אָשֵׁיד דַּם וְיַעֲבֵיד לַאֲחוּהִי מֵחֲדָא מֵאִלֵּין׃ וְהוּא יַת כָּל אִלֵּין לָא עֲבַד אֱלָהֵן בְּטוּרַיָּא פְּלַח לְטַעֲוָתָא וְיַת אִתַּת חַבְרֵיהּ סָאֵב׃ מִסְכֵּן וְחָשִׁיךְ אוֹנִי גְּזֵלָא גְּזַל מַשְׁכּוֹנָא לָא אֲתִיב וּלְפוּלְחַן טַעֲוָתָא זְקַף עֵינוֹהִי תּוֹעֵבָא עֲבַד׃ בְּחִבּוּלְיָא יְהַב וְרִבִּיתָא נְסִיב הַאִתְקַיַּם לָא יִתְקַיַּם יַת כָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין עֲבַד מֵמָת יְמוּת חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בֵּיהּ תְּהֵי׃ וְהָא אוֹלִיד בַּר וַחֲזָא יַת כָּל חוֹבֵי אֲבוּהִי דַּעֲבַד וַחֲזָא וְלָא עֲבַד כְּוָתְהוֹן׃ עַל טוּרַיָּא לָא פְּלַח לְטַעֲוָתָא וְעֵינוֹהִי לָא זְקַף לְפוּלְחַן טַעֲוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיַת אִתַּת חַבְרֵיהּ לָא סָאֵב׃ וֶאֱנָשׁ לָא אוֹנִי מַשְׁכּוֹנָא לָא נְסִיב וּגְזֵלָא לָא גְזַל מִלַּחְמֵיהּ לְכַפְנָא יְהַב וְעַרְטִלָאָה כַּסֵּי מִכְּסוּתֵיהּ׃ מִמִּסְכְּנָא לָא אֲתִיב יְדֵיהּ חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא לָא נְסִיב דִּינַי עֲבִיד בִּקְיָמַי הַלֵּיךְ הוּא לָא יְמוּת בְּחוֹבֵי אֲבוּהִי מֵחְיָא יְחֵי׃ אֲבוּהִי אֲרֵי עֲשַׁק עַשְׁקָא גְּזַל גְּזֵלָא לְחַד מֵאֲחוּהִי וּדְלָא תַקִּין עֲבַד בְּגוֹ עַמֵּיהּ וְהָא מִית בְּחוֹבֵיהּ׃ וְתֵימְרוּן מָא דֵין לָא לָקֵי בְּרָא בְּחוֹבֵי אַבָּא וּבְרָא דִּין וּקְשׁוֹט וּזְכוּ עֲבַד יַת כָּל קְיָמַי נְטַר וַעֲבַד יַתְהוֹן מֵחְיָא יְחֵי׃ אֱנָשׁ דְּיֵחוֹב הוּא יְמוּת בְּרָא לָא לָקֵי בְּחוֹבֵי אַבָּא וְאַבָּא לָא לָקֵי בְּחוֹבֵי בְּרָא זְכוּת זַכָּאָה בֵּיהּ יִתְקַיַּם וְחוֹבַת חַיָּבָא עֲלוֹהִי תְּהֵי׃ וְרַשִּׁיעָא אֲרֵי יְתוּב מִכָּל חוֹבוֹהִי דַּעֲבַד וְיִטַּר יַת כָּל קְיָמַי וְיַעֲבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ מֵחְיָא יְחֵי לָא יְמוּת׃ כָּל חוֹבוֹהִי דַּעֲבַד לָא יִדְּכְרוּן לֵיהּ בִּזְכוּתֵיהּ דַּעֲבַד יִתְקַיַּם׃ הַמִּרְעָא רַעֲוָא בְּמוֹתֵיהּ דְּרַשִּׁיעָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלָא כַּד יְתוּב מֵאוֹרְחֵיהּ וְיִתְקַיַּם׃ וְכַד

ובשוב צדיק ׳ וחי ׳ בתמיה : צדקתו ׳ חסר יוד הרבים מהמכתב : ואמרתם לא יתכן דרך יי׳ ׳ שלא תזכרנה לו מעשיו הראשונים איככו ככון זה שתאמרו אתם : הדרכי לא יתכן ׳ איך תוכלו לומר זה אלא דרכיכם לא יתכנו ודרכי מחשבותיכם ודעתכם לא יתכנו כי אין לדון את האדם אלא לפי מעשיו האחרונים כי הראשונים נתחרט עליהם ויונתן תירגם לא יתכן דרך יי׳ לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי׳ : בשוב ׳ מבואר הוא : ומת עליהם ׳ על שובו והתחרטו מצדקתו ועל עשותו העול על שניהם יענש ולהודיע זה השיב הענין כי כבר זכרו וכן אמר עול ובשוב רשע ואחם בו גם כן זה הענין והוא אמרו ויראה וישוב כלומר ראה מעשיו הרעים והתבונן בהם כי רעים הם והתחרט עליה׳ ושב מכל פשעיו ויעש משפט וצדקה על שניהם יקבל שכר : יחיה ׳ הוא מחיה נפשו בשובו כי בידו החיי׳ והמות לפי מעשיו : ויראה ׳ מבואר הוא : וישוב ׳ כתיב בוי״ו וקרי בלא וי״ו והשי״ן קמוצה : חיו יחיה ׳ בוי״ו וכל הנזכרים למעלה חיה יחיה בה״א ואחד הוא כי המקור מנחי הלמ״ד מן הקל יבא בוי״ו או בה״א : ואמרו ׳ הדרכי ׳ לשון רבים ושלמעלה הדרכי לשון יחיד : דרכיכם לא יתכן ׳ כל אחד מדרכיכם : לכן ׳ שובו והשיבו ׳ איש את אחיו ויונתן תירג׳ תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא : ולא יהיה לכם ׳ מניעת התשובה למכשול עון : השליכו מעליכם ׳ התחרטו עליכם ובזה תשליכו ענשיכם מעליכם : כי לא אחפוץ במות המת ׳ על שם סופו וכן יומת המת על שם סופו וכן ת״י דחייב למימת כמו שתרגם אנקלוס ד לחייב קטול : ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל ׳ אל כמו על וכמוהו רבים ונשיאי ישראל הם מלכי יהוד׳ יהואחז ויהויקים וצדקיהו : ואמרת מה אמך לביא ׳ תבא מלת מה בענין כהי כמו זה וכמו מה אומלה לבתך הכנסת תקרא אם וכן ת״י מה כניסתא דישראל דהות דמיא ללייתא והמשילה ללביא ו והיא אם האריות ואריה מלך החיות והלביאה אם המלוכה לפיכך המשיל בהם מלכות בית דוד ומלת לביא הנכון לביאה אלא שבאה היו״ד תמורת הא״לף והא״לף במקום הה״א הנקבה כא״לף נבהא קומתו ויו״ד המשך נבלעת בדגש היו״ד המונעת תמורת הא״לף : בין אריות רבצה ׳ בעוד שהיו עושים רצונו של מקום היו רובצים כארי בלי פחד : בין אריות ׳ בין מלכי האומות : רבתה ׳ ענין גדול כמו אשר טפחתי ורביתי והכפיר קטן מהארי וגדול מגור ואריות משל למלכים וכפירי׳ משל לשלטונים וכן ת׳ אריות מלכייא וכפירים שלטונייא : ותעל ׳ משכין הפעיל היא העלתה אחד מגוריה ר״ל אחד מבני המלוכ׳ והוא יהואחז כמו שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו ר״ל ותעל שרבתה אותו עד שעלה במעלה והיה כפיר ר״ל שמלך יהואחז וקראו כפיר ולא קראו ארי כי לא היתה לו ממשלה גדולה כי רוב הארץ היתה או חרבה : וילמד לטרף טרף אדם אכל ׳ למד זה הכפיר לטרוף טרף עד שאכל אדם כי הארי או הכפיר רוב טרפו בחיות ופעמים טרף גם האדם כן יהואחז כלחם בגדול ממנו והוא מצרים כמו שפירש בספר מלכים ובעבור זה אסרו פרעה נכה : וישמעו אליו גוים ׳ חיל פרעה שהיה בארץ חמת שמעו כי פשט בארץ מצרים ותפשוהו בשובו משם וזהו שאמר בשחתם נתפש בשחתם מן בורה שחת ו״ת כמו במצודתם שתרגם בסריגתהון אתאחד : בחחים ׳ בשלשלאות של ברזל וכן תירגם יונתן בשלשלן : ונתרא

ובשוב ד׳ וסימ׳ ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול׳ ככל התועבו׳ אשר עשה׳ ובשוב רשע מרשעתו׳ וחברו׳ וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי : הלא כל סיפרא מל׳ במ״ח וסימ׳ נמס׳ לעיל בסיפרא סימ׳ י״ב : יחיה ז׳ בקריא׳ וסימ׳ ואיש ואשה לא יחיה דוד ׳ והכה דוד את הארץ ׳ ויואב יחיה את שאר העיר דדברי הימי׳ ׳ יחיה

וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כְּכֹל הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה הָרָשָׁע יַעֲשֶׂה וָחָי כָּל־צִדְקֹתָו אֲשֶׁר־עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה בְּמַעֲלוֹ אֲשֶׁר־מָעַל וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא בָּם יָמוּת׃ וַאֲמַרְתֶּם לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי שִׁמְעוּ־נָא בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲדַרְכִּי לֹא יִתָּכֵן הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵנוּ׃ בְּשׁוּב־צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת עֲלֵיהֶם בְּעַוְלוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יָמוּת׃ וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיַּעַשׂ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה הוּא אֶת־נַפְשׁוֹ יְחַיֶּה׃ וַיִּרְאֶה וַיָּשָׁוב מִכָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה חָיוֹ יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ וְאָמְרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי הַדְּרָכַי לֹא יִתָּכְנוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵן׃ לָכֵן אִישׁ כִּדְרָכָיו אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל־פִּשְׁעֵיכֶם וְלֹא־יִהְיֶה לָכֶם לְמִכְשׁוֹל עָוֹן׃ הַשְׁלִיכוּ מֵעֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיכֶם אֲשֶׁר פְּשַׁעְתֶּם בָּם וַעֲשׂוּ לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה וְלָמָּה תָמֻתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ׃

יט

וְאַתָּה שָׂא קִינָה אֶל־נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְאָמַרְתָּ מָה אִמְּךָ לְבִיָּא בֵּין אֲרָיוֹת רָבָצָה בְּתוֹךְ כְּפִרִים רִבְּתָה גוּרֶיהָ׃ וַתַּעַל אֶחָד מִגֻּרֶיהָ כְּפִיר הָיָה וַיִּלְמַד לִטְרָף־טֶרֶף אָדָם אָכָל׃ וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו גּוֹיִם בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ וַיְבִאֻהוּ בַחַחִים אֶל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃

ל׳ · צדקתיו ק׳ · ל׳ כתי׳ כן בסיפ׳ · ל׳ · ח׳ חס׳ בסיפ׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ז׳ · ל׳ · וישב ק׳ · ל׳ כתו׳ ו״ו זק · ק״ל · ח׳ חס׳ בסיפ׳ · ל׳ · מ״ל · ה׳ · כל לשון על כמ״ג אל · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ נחס׳ · ו׳

וְכַד יְתוּב זַכָּאָה מִזְכוּתֵיהּ וְיַעֲבֵיד שְׁקַר כְּכֹל תּוֹעֲבָתָא דִי עֲבַד רַשִׁיעָא יַעֲבֵיד דְאִתְקַיַם כָּל זְכוּתֵיהּ דַעֲבַד לָא יִדְכְּרוּן בְּשִׁקְרֵיהּ דְשַׁקַר וּבְחוֹבוֹהִי דִיחָב בְּהוֹן יְמוּת׃ וַאֲמַרְתּוּן לָא מְפָרְשָׁן לָנָא אוֹרְחַת טוּבָא דַיְיָ שְׁמַעוּ כְעַן בֵּית יִשְׂרָאֵל הַאוֹרְחַת טוּבִי לָא מְפָרְשָׁן לְכוֹן הֲלָא אוֹרְחָתְכוֹן דִילְכוֹן לָא תַקְנָן׃ וְכַד יְתוּב זַכָּאָה מִזְכוּתֵיהּ וְיַעֲבֵיד שְׁקַר וִימוּת עֲלֵיהוֹן בְּשִׁקְרֵיהּ דִי עֲבַד יְמוּת׃ וְכַד יְתוּב רַשִׁיעָא מֵחוֹבוֹהִי דִי עֲבַד וְיַעֲבֵיד דִין דִקְשׁוֹט וּזְכוּ הוּא יַת נַפְשֵׁיהּ יְקַיֵם׃ וַחֲזָא וְתָב מִכָּל חוֹבוֹהִי דִי עֲבַד מֵחָא יְחֵי לָא יְמוּת׃ וַאֲמַרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא מְפָרְשָׁן לָנָא אוֹרְחָת טוּבָא דַיְיָ הַאוֹרְחָת טוּבִי לָא מְפָרְשָׁן לְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלָא אוֹרְחָתְכוֹן דִילְכוֹן לָא תַקְנָן׃ בְּכֵן אֱנָשׁ כְּאוֹרְחָתֵיהּ אֶתְפְּרַע מִנְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי וְאַעֲדוּ מִנְכוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתָא וְלָא יְהֵי לְכוֹן לְתַקְלַת חוֹבִין׃ אַרְחִיקוּ מִנְכוֹן יַת כָּל חוֹבֵיכוֹן דְחַבְתּוּן בְּהוֹן וְעֲבִידוּ לְכוֹן לֵב דְחִיל וְרוּחַ דְחַלָא וְלָמָה תְמוּתוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי לָא רַעֲוָא בְּמוֹתָא דְחַיָב לִמְמָת אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי וְאִתְקַיְמוּ׃ וְאַתְּ טוּל אִלְיָא עַל רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְתֵימַר מַה כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַהֲוָת דַמְיָא לְלַיְתָא בֵּינֵי מַלְכַיָא רַבָּא בֵּינֵי שִׁלְטוֹנַיָא רַבִּיאַת בְּנָהָא׃ וְרַבִּיאַת חַד מִבְּנָהָא מַלְכָּא הֲוָה וַאֲלִיף לְמִקְטַל קְטוֹל אֱנָשָׁא קְטַל׃ וּשְׁמַעוּ עֲלוֹהִי עַמְמַיָא בִּסְרִיגַתְהוֹן אִתְאֲחַד וְאַיְתִיאוּהִי בְּשַׁלְשְׁלָן לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וחזת

רשי

כל צדקותיו לא תזכרנה ׳ פרשו רבותינו במתחרט על הראשונות : לא יתכן ׳ כמו לא יתקן אפייאטא״ם בלע״ז : שובו והשיבו ׳ שובו אתם והשיבו את אחרים דטורני״ר בלע״ז : מה אמך לביא ׳ כמה היתה חשובה אמך את צדקיהו שנמשלה ללביא זו : בין אריות ׳ שרי יהודה : ותעל אחד מגוריה ׳ על בני יאשיהו נאמרה קינה זו הראשון זה יהואחז : אדם אכל ׳ גוזל את ישראל כי ישראל נקראו אדם כמו שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם ולפי המשל כל חיה שטעמה טעם בשר אדם מתגרה באנשים לעולם : וישמעו אליו גוים ׳ פרעה מלך מצרים : בשחתם נתפש ׳ גומין חופרין ומכסין פיהם בקש והחיה נופלת בתוכה : בחחים ׳ כמין טבעות ברזל נוקבין חוטמו ומושכין אותו בהן : ותרא

יט

איש ענלת בקר׳ כי לא יחיה רשע׳ נשימה נא שקים במתנינו׳ הוא את נפשו יחיה : ואתה שא קינה אל כל לשון קינה על במ״ג אל וסי׳ ויקונן המלך אל אבנר ׳ ואתה שא קינה אל נשיאי ישר׳ ׳ ונשאו אליך בניהם :

ותרא כי נוחלה׳ הפך המוחלת ופירו׳ אבדה תקותה ועל הדרך הזה תירגם יונתן וחזת ארי פסק אבד סבורה ויש לפרש כמשמעו ענין תוחלת כלומר ותרא כי עמדה ימים רבים בתוחלת אולי ייטיב ענינה והנה אבדה תקותה: ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו׳ אמרה אולי יצלח זה למלוכה ואף על פי שפרעה נכה המליכו בהסכמת עם הארץ המליכו וכאילו הם שמוהו מלך: ויתהלך בתוך אריות׳ זה היה יהויקים שהמליכהו פרעה נכה ויתהלך בתוך אריות כלומר בתוך מלכים והם פרעה נכה ונבוכד נצר כי פעם היה עם זה ופעם עם זה כי מלך בבל כבשו והוליכו לבבל ואחר כך שב לירושלם ומרד במלך בבל והיה נעזר במלך מצרים: כפיר היה׳ שלא עלה במעלה עד שיקרא אריה אלא כפיר היה כמו שהיה בעת מלכו: וילמד לטרוף טרף אדם אכל׳ אפשר שנלחם באדום ובמואב ובבני עמון כי הם באו עליו עם גדודי כשדים כשמרד במלך בבל וכן בישראל היה שופך גם דם נקי: וידע אלמנותיו׳ הכנוי כנגד אדם שזכר ושניהם דרך כלל אמר כי היה הורג האנשי׳ והיה שוכב עם אלמנותיהם זהו שפירש וידע כמו וידע אדם עוד את חוה אשתו וכן העיד עליו הנביא שהיה שופך דם נקי שאמר עליו ירמיהו כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ו״ת וידע ואצדי בירנייתיה תרגם וידע ענין שבר וחרבן כמו ויודע בהם אנשי סכות ותירגם אלמנותיו כמו ארמנותיו שתרגם ואצדית בירנייתיה: ועריהם החריב ממעשיו הרעי׳ היה חרבן הערים בארץ ישראל כי הוא לא החריב בידים אלא הוא גרם החרבן וכן ואת העיר תשרוף באש שאמר הנביא לצדקיהו: ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו׳ שממה ארץ יהוד׳ מקול שאגתו שהיה מטיל יראתו על בני אדם ולפי שהמשילו לכפיר אמר קול שאגתו: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות׳ נתנו עליו בקולם כלומר שאספו גוים רבים כמו שאמ׳ את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון: ויתנוהו בסוגר׳ הנה לא זכר בזה המשל יהויכין וצדקיהו ויש לפרש כי יהויכין לא מלך אלא ג׳ חדשים לפיכך לא זכרו וצדקיהו גם כן כי כיון שהיה מלכות יהויקי׳ וצדקיהו במספר אחד ושניהם נתנו ביד מלך בבל ומתו ברשותו אמר הענין על שניהם כאחד ועיקר החרבן החל מיהויקים שהרי מלך בבל הוליך עמו בבלה מקצת כלי בית

רשי

ויתהלך ג׳ ר״פ וסימ׳ ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו׳ וחברו ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו׳ ויתהלך בתוך אריו׳ כפיר היה: ויתנהו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ויתנהו על יד עשי המלאכ׳ המפקדי׳ ר״פ כן כתי׳ התיכו עבדיך׳ ויתנהו בסגר בחחים׳ ויאמר המלך ויתכו את הכסף דדברי הימים׳ בתרא מל׳: ויראו

ה ותרא כי נוחלה אבדה תקותה ותקח אחד מגריה כפיר שמתהו: ויתהלך בתוך־אריות כפיר היה וילמד לטרף־טרף אדם אכל: וידע אלמנותיו ועריהם החריב ותשם ארץ ומלאה מקול שאגתו: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות ויפרשו עליו רשתם בשחתם נתפש: ויתנהו בסוגר בחחים ויבאהו אל־מלך בבל יבאהו במצדות למען לא־ישמע קולו עוד אל־הרי ישראל: אמך כגפן בדמך על־מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים: ויהיו־לה מטות עז אל־שבטי משלים ותגבה קומתו על־בין עבתים וירא בגבהו ברב דליתיו: ותתש בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה התפרקו ויבשו מטה עזה אש אכלתהו: ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא:

וחזת ארי פסק אבד סבורה ורביאת חד מבנהא מלכא שויתיה: והליך בנו מלכיא מלכא הוה ואליף למקטל קטול אנשא קטל: ואצדי ברניתיה וקרויהון אחריב וצדיארת ארעא ומלואה מקל אתרגושתיה: ואתכנישו עלוהי עממיא סחור סחור ממדינתא ופרסו עלוהי מצדתהון בסרינתהון אתאחד: ויהבוהי בקולרין בשלשלן ואיתיאוהי לות מלכא דבבל איתיאוהי במצדיא בדיל דלא ישתמע קליה עוד על טורי ישראל: כנשתא דישראל במעבדה אוריתא דמיא כנופן דשתילא על מבוע דמיין דנופה שפיר וסוכה מטלן היא שתילה על מיין סגיאין: והוו בה שלטונין תקיפין מלכין דנברין לשעבדא מלכו וראם בתוקפיה על מלכותיה ואתנצח בסומכותיה בסגי גברוהי: ואתעקרת בתקוף מארעא בית שכנתא לארעא אוחרי אתגליאת ומלך דתקיף ברוח קדומא קטיל עמה אטלטלו וגלו שלטוני תוקפה ועממיא דתקיפין כאשתא שציאונון: וכען דמיא לנופן דשתילא במדברא בארעא צדיא וחרבא: ואתו

כ׳ בקריא׳ וסימ׳ וירא יי׳ אל אברם ויאמר לזרעך אתן׳ ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים׳ וירא אליו יי׳ באלוני ממרא׳ ויאמר אל תרד מצרימה׳ וירא אליו יי׳ בלילה ההוא׳ וירא אלהים אל יעקב עוד׳ ויאמר יוסף מרכבתו׳ בלבת אש מתוך הסנה׳ ויבא משה ואהרן אל אהל מועד׳ ויקהל עליהם קרח׳ ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן׳ ויב׳ משה ואהרן מפני הקהל׳ באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן׳ וירא אליו מלאך יי׳ וירא מלאך יי׳ אל האשה׳ וירכב על כרוב ויעף דשמואל׳ וירא יי׳ אל שלמה׳ וחברו אל שלמה שנית׳ וירא לכרובים תבנית יד׳ וירא בגבהו ברב דליתיו:

ותרא׳ אמו כנסת ישראל: כי נוחלה׳ לשון חולי: ותקח אחד מגוריה׳ יהויקים: כפיר שמתהו׳ מלך כל כפיר שבמקרא׳ ארי בחור ונבור: וידע אלמנותיו׳ מענה את הנשים וחורג את בעליהן ויש פותרין אלמנותיו כמו ארמנותיו וידע לשון פגור והרס כמו ונבוה ממרחק יידע: ועריהם החריב׳ שנתן מס על הארץ לתת לפרעה בכל שנה כמו שנאמר במלכים: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות׳ וישלח יי׳ בו את גדודי ארם ואת גדודי כשדים ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון: ויתנו עליו גוים׳ ויתכנסו: בסוגר׳ ת״י בקולרין: במצדות׳ להיות כלוא שם: אמך כגפן׳ עוד זה מן הקינה: בדמך׳ לשון דמיון ומשל כלומ׳ דומה אתה למי שהיתה אמו כגפן שתולה על מים: פוריה׳ כמו פורה רוס לשון עושה פרי: ממים רבים׳ על ידי מים רבים: מטות עוז אל שבטי מושלים׳ שלטונין תקיפין ומלכין גברין: עבותי׳ אילנות שענפיהם מרובין: ותתש׳ כל נתישה ונטישה הוא דבר המוטל בפיזור על פני כל הארץ: ורוח הקדים׳ כבוכד נצר: הוביש את פריה׳ שחטו את בני צדקיהו: ותצא

אלהים ומשרי הארץ: בסוגר בחחים׳ ת״י בקולרין בשלשלן: יביאהו במצודות׳ ואחר שהביאהו לבבל הביאהו במצודות פירוש מגדלים חזקים להיות שם כלוא וכן מצודות סלעים משגבו במצודות עין גדי: למען לא ישמע קולו׳ לפי שאמר מקול שאגתו אמר שלא ישמע עוד קול: אל הרי ישראל׳ אל כמו על ואם על צדקיהו אמר הוא הנכון כי לא שב עוד לארץ ישראל מיום גלותו ואם על יהויקים גם כן נכון כי בגלות ראשונה שגלה הביאו גם כן מלך בבל במצודות למען לא ישוב עוד לארץ ישראל ואף על פי כן השיבו אחר כן שם כי חשב שלא ימרוד בו והאמין בו ואחר כן בגלות שני תפשוהו הכשדים להוליכו בבל ומת בדרך כמו שכתוב סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם ולדעת קצת המפרשים מת בבבל: אמך כגפן בדמך על מים שתולה׳ עוד הוסיף למשול משל על כנסת ישראל בענין אחר דמה כנסת ישראל לגפן פוריה וענפה כן היה ענינה בתחלה עם המלכים הראשונים דוד ושלמה והמלכים הטובים הבאים אחריהם וכ״פ אמך כנגד ישראל והאם היא הכנסה ופירו׳ בדמך כמו בדמותך וכן ת״י כנישתא דישראל במעבדא אוריתא דמיא לגפן דשתילא על מבוע דמיין ויהיה בדמך כמו בדמותיך כמו וכורש לגלות שאול שהוא כמו וכורתם אכל פנה כמו פנתה או הוא משקל אחר דם בשקל בן קן ורב האי ז״ל פירש בדמך כמשמעו שהדם הוא רטיבות הטבע לפי שכל דבר שיוצא מדבר אחר יש בו מרטיבות טבעו: על מים שתולה׳ לפיכך היתה פוריה וענפה שלא פסקו המים מתחתיה כך כנסת ישראל כל זמן שמנהיגיה היו טובים היתה מצלחת במעשיה והולכת וגדלה כמו הגפן שהיא על המים: פוריה׳ גדלה מן פרו ורבו והוא בשקל בוכיה או יהיה פוריה עושה פרי לרוב וענפה שם התואר ענינה בעלת ענפים ארוכים: ויהיו לה מטות עוז אל שבטי מושלים׳ ענפיה היו מטות עוז ותוקף וגדולה עם שבטי המושלי׳ והם המלכים אשר בידם שבטי המוסר: ותגבה קומתו׳ זכר הגפן בלשון זכר ובלשון נקבה ברוב ובלשון זכר כמו שאמר הנה קומתו ואמר וירא בגבהו ברוב דליותיו וכן בלשון זכר גפן בוקק ישראל וכן וימצא גפן בשדה וילקט ממנו: על בין עבותים׳ הענף שהוא בין העבותים הוא גבוה על כל שאר הענפי׳ והוא האמצעי שבאילן והוא הנקרא צמרת וזאת הגפן היתה קומתה על צמרת שאר העצים והמשל כי מלכות דוד ושלמה בכנו היתה עליונה על כל ממלכות הגוים ועל הגבוה והגדול שבהם וכולם היו נשמעים למלכות בית דוד ומשועבדים תחתיה עד שהיתה נראית גבוהה ובמעלה על כולם ברוב גבורים ושרים רבים ונכבדים שהיו לה וזהו משל ברוב דליותיו וכן תירגם יונתן הפסוק והוו בה שלטונין וגו׳: דליותיו׳ בשקל הריותיו: ותתש בחימה׳ הנתישה הגדולה הזאת לא היתה אלא בחמה ובקצף גדול כי היתה גבוה מהכל ושבה שפלה מהכל כי לארץ השלכה וכן אמר ויתשם יי׳ מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה: ורוח הקדים הוביש פריה׳ כמו שפירשנו למעלה בפסוק הלא כגעת בה רוח הקדים כי המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי היא חמה ויבשה ועוד כי בבל מזרחית צפונית לארץ ישראל: התפרקו ויבשו׳ דליותיו שזכר מטה עזה אש אכלתהו: מטה עזה׳ הוא המלך כמו שפירשנו והוא צדקיהו: ועתה שתולה במדבר׳ בגלות שהוא דומה להם למדבר וארץ ציה: ותצא

ותצא אש ממטה בדיה · הוא צדקיהו כי הוא גרם החרבן ואחריו לא היה בה מטה עז שבט למשול : קינה היא ותהי לקינה · קינה היא בדבר הנבואה וכן היתה לקינה בעת החרבן והגלות ותירגם יונתן אמר נביא אליא היא נבואתא ותהי לאליא : ויהי בשנה השביעית · לגלות המלך יהויכין ובכל שנה היה אומר לו האל יתעלה נבואה אחת להוכיחם ואף על פי שהיו ביניהם נבואות אחרות בכל שנה היתה תחלת הנבואה זאת שאמר עליה בשנת פלונית ובכל אחת מהם היה עם בני הגולה או עם זקניהם תחלה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין וכן ויהי בשנה הששית וזקני יהודה יושבי' לפני ועתה בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשי' מזקני ישראל לדרוש את יי' וישבו לפני ספור החדש וימי החדש רמז כי בזה הזמן תחרב ירושלם והיה מאת יי' לבא בזה היום הזקנים לפני הנביא כדי שישמעו התוכח' ביום ההוא כי בעונם ובעון אבותם חרב הבית ואלה הזקנים באו לדרוש את יי' וצדיקים היו מאותם שגלו עם יהויכין ומה שאמר להם אם אדרש לכם בעבור עון דורם אמר אולי הם באו לדרוש על הגולה אם תשוב לארץ ומה שאמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כנגד הדור הרע אמר כמו שאמר למשה רבינו עליו השלום עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי ובסדר עולם מי היו אלה זקני ישראל חנניה מישאל ועזריה היו ויתכן שבאו לדרוש את השם בעבור הנותרים בארץ מה יהיה אחריתם אם יגלו אם לא לפיכך אמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאי' כי אותם שגלו לבבל לא עבדו ע"ז אחר שגלו: ויהי · בן אדם · את זקני ישראל · כמו עם או אל : אדרש האלף בחירק : התשפט : תירגם יונתן התוכח יתהון התוכח בר אדם כלומר תרבה לשפוט אותם בדשעתם הוכח אותם על מעשיהם הרעי' והודיעם גם כן את תועבות אבותם כי מקדם הכעיסוני במעשי ידיהם :
ואמרת · ביום בחרי בישראל · האל"ף בקמץ חטף לתפארת הקריאה החל התוכחה מעת שהיו לעם בגלות מצרים ויום שבחר בהם הוא יום ששלח להם תחלה נביאיו ומי הם משה אהרן ומרי' וזה הענין והתוכחה שהוכיחם במצרים על ידי נביאיו לא ראינו אלא מדברי יחזקאל במדרש הרי שנאה זו היתה

ותצא אש ממטה בדיה · מעון מלכיה ושריה באת לה הרעה: קינה היא ותהי לקינה · אליה היא נבואתא והות לאליא : לדרוש יי' · על צרכיהם ואם אינו שומע לנו גם אנו לא נענש על עבירות שבידינו שהרי כבר מכרנו ואין לו עלינו כלום עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום ומסוף הענין אתה למד מתשוב' שהשיבם והעולה על רוחכם וגו' אם אדרש לכם: בבקשתכם ובסוף הספר הזה הוא אומר אדרש לבית ישראל זו אחת מן המקומות המלמדי' אותנו שהלכה חוזר בו על הרעה ועל כיוצא בהלה ההוא אמ' ולא יעשה מדרש רבי תנחומא : התשפט אותם · לשון ויכוח: ביום בחרי בישראל · הרי שהיתה שנאה זו כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים על יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבי' לפשוע נתעוררה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים וגו': ואומר אליהם · אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הב"ה על משה בסנה וזהו שנ' לעיל הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וגו' : וימרו בי · הם הרשעי' רובם של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כמו שנאמר וחמושים עלו בני ישראל וגומ' אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות : לבלתי החל · שלא יתחלל שמי מאחר שנודעתי להם והבטחתים להוציאם והכירו מצרים שהם עמי אילו הייתי מסחיתם היו אומרים אויביה' מבלתי יכולת בידו להוציאם : להיות

(נשאתי ידי נשיאת יד ה' חס' את בקריאה בליש' וסי' נשא ידו במלך בדוד · ביום בחרי בישראל ב' בפסוק · ודבתריה ביום ההוא נשאתי ידי להם · וגם אני נשאתי ידי להם במדב' קדמא · על כן נשאתי ידי · בנשאי ידי אל דביר · וישא ידו להם להפיל · וחד כי אשא אל שמים ידי וכנ' מקומו' טעות כמ"ק) :

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ פִּרְיָהּ אָכָלָה וְלֹא הָיָה בָהּ מַטֵּה עֹז שֵׁבֶט לִמְשׁוֹל קִינָה הִיא וַתְּהִי לְקִינָה׃

כ

וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִעִית בַּחֲמִשִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

וַאֲתוֹ עַמְמַיָא דְתַקִיפִין כְּאֶשָׁתָא מְחוֹבֵי זְדוֹנָהּ עַמָּהּ קְטִילוּ וְלָא הֲווֹ בָהּ שִׁלְטוֹנִין תַּקִיפִין מַלְכִין דְּנַבְרִין לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ אֲמַר נְבִיָא אִלְיָא הִיא נְבוּאַתָא וּתְהֵי לְאִלְיָא׃ וַהֲוָה בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא בְּחַמְשָׁא בְּעַסְרָא לְיַרְחָא אֲמַר נְבִיָא אֲתוֹ גַבְרִין מִסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ וִיתִיבוּ קֳדָמַי׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי לְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הַלְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָמַי אַתּוּן אָתָן קַיָם אֲנָא אִם אֶשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ הֲתוֹכַח יָתְהוֹן הֲתוֹכַח בַּר אָדָם יַת תּוֹעֲבַת אֲבָהַתְהוֹן הוֹדְעִנּוּן׃ וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹמָא דְאִתְרְעֵיתִי בְיִשְׂרָאֵל וְקַיְמִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב וְאִתְגְלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְקַיְמִית בְּמֵימְרִי לְהוֹן לְמֵימַר אֲנָא יְיָ אֱלָהָכוֹן׃ בְּיוֹמָא הַהוּא קַיְמִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַרְעָא דִיהַבִית לְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ תּוּשְׁבַּחְתָּא הִיא לְכָל מְדִינָתָא׃ וַאֲמָרִית לְהוֹן גְבַר יַת שִׁקוּצוֹהִי אַרְחִיקוּ מְקַבֵּיל עֵינוֹהִי וּפוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא תִסְתַּאֲבוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהָכוֹן׃ וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרִי וְלָא אֲבוּ לְקַבָּלָא לִנְבִיַי גְבַר יַת שִׁקוּצֵי עֵינֵיהוֹן לָא אַרְחִיקוּ וְיַת פּוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא שְׁבָקוּ וַאֲמָרִית לְמִשְׁפַּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהוֹן דְיָחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן בְּגוֹ אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַעֲבַדִית בְּדִיל שְׁמִי בְּדִיל דְלָא יִתַּחַל לְעֵינֵי עַמְמַיָא דִי אִנּוּן בֵּינֵיהוֹן דְאִתְגְלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן לְעֵינֵיהוֹן לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ואפיקתינון

כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהית במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה השנאה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעי' תכסה אהבה : ואשא ידי · כמו שנ' אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברה' ליצחק וליעקב וכאן פירש לזרע יעקב כי מה שנתן לאברהם וליצחק בעבור זרע יעקב אמר וכן אמ' שם ונתתי אותה לכם מורשה אני יי' : ואודע להם · נודעתי להם על ידי נביאים ששלחתי להם ואשא ידי להם כמו שאמר אני יי' שבועה וכן נשאתי את ידי ואשא את ידי ות"י קיימית במימרי וכמו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם : ביום ההוא · כמו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם : צבי היא לכל הארצות · תפארת וחמדה לכל הארצות היא כי היא הגוף האמצעי והוא מסובב משאר הגופות ואוירה מזוג וטוב מכל הארצות וכן אמר יפה נוף משוש כל הארץ ותירגם יונתן צבי היא תושבחא לכל היא מדינתא : ואומ' אליהם · קודם לכן אמרתי להם על ידי הנביאים הראשונים שבאו להם משה רבינו עליו השלום : איש שקוצי עיניו השליכו · כי העינים מביאות האדם לחטא כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכ' ואחרי עיניכ' אם אתם זונים אחריה' וכן אמר בפרשה זו כי אחרי גלוליה' לבם הולך ואמר אחר כן ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם ואמרו רז"ל עינא וליבא סרסורי דחטאי נינהו : ובגלולי מצרים · כתרגומו ובפולחן טעות מצראי לא תסתאבון : וימרו בי · לשפוך חמתי לכלות אפי · כפל הענין במלות שונות כי כשישפוך אדם מה שבכלי הוא מכלה ממנו מה שבתוכו : ואעש · לבלתי החל · מבנין נפעל וצר"י החי"ת מקום פתח וכן כי תחל לזנות והם ענין חלול : אשר נודעתי · על ידי הנביאים : לעיניהם · כי המצרים היו שומעים בדבר אליהם הנביאים והיו מבטיחים אותם להוציאם מתוכם אף קודם משה רבינו עליו השלום כי משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל לא החזיקו במעשיהם הרעים שהרי אמר ויאמן העם וישמעו כי פקד יי' את בני ישראל והאמינו במשה מפני האותות שעשה לעיניהם ולא עשו כן הנביאים הראשונים ובדברי רבותינו ז"ל כי אף משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל היו בהם רשעים ולא שבו מדרכם הרעה ואותם מתו בג' ימי אפלה כדי שלא יראו המצריים במפלתם וישמחו להם : ואוציאם

ולהוציאם ׳ ולהבאם ׳ חסר יוד׳: ואתן ׳ וחי בהם ׳ כתרגומו ויחי בהון לחיי עלמא וכן תירגם אנקלוס וחי בהם אני יי׳ : וגם את שבתותי ׳ אמר וגם כי היא מתנה טובה נתנה אלהים לעמו ישראל כדי לזכור להם בו את יום המנוחה שהניח להם והוציא אותם מעבדות לחירות וזהו האות שהוא בין האל ובין ישראל שהוא קדשם והבדילם מן האומות והפרישם מגלולי מצרים ונתן להם תורה קדושה חקים ומשפטים צדיקים ואמר שבתותי לשון רבים כלל בו שביתת המועדים כי גם הם זכר ליציאת מצרים ולפי שמצות שבת גדולה ושקולה כנגד כל המצות אמר כמה פעמים בפרש׳ תוכחות חלול שבת: וימרו בי ׳ בחקותי לא הלכו׳ שנוה אותם במרה כמו שכתוב שם שם לו חק ומשפט: חללו מאד ׳ כי שבת ראשונ׳ חללו שיצאו ללקוט המן לפיכך אמר מאד וגם החקים והמשפטי׳ אשר כוס עברו עליהם כמו שאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי: ואומר ׳ מבואר הוא: וגם אני נשאתי את ידי להם ׳ בדבר מרגלים שאמר אולם חי אני וימלא כבוד יי׳ את כל הארץ : יען ׳ מבואר הוא: ותחס עיני׳ ולא עשיתי אותם כלה ׳ כי השארתי בניה׳ אחריהם להביאם אל הארץ: ואומר ׳ בחוקי׳ בוי״ו עם הדגש וכל הענין הוא מבואר: וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר ׳ להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות ׳ וכן אמר דוד ע״ה וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיץ זרעם בגוים ולזרותם בארצו׳ וזה לא מצאנו מבואר בתורה והנראה בעיני כי זה מה שאמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ויכום ויכתום עד החרמה וכן מה שאמר וישמע הכנעני מלך ערד וגו׳ וישב ממנו שבי זהו ולזרותם בארצות כי באותו השבי אם הרחיקום שוביהם ומכרום לשאר גויי הארצות ובדרם כי על העתיד אמר שנגזר על זרעם להיותם גולים מארצם ולזרותם בארצות וזהו שאמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו׳ והפיץ יי׳ אתכם בעמי׳ וגו׳ ואמרו כי מה שאמר ויבכו העם בלילה ההוא ליל תשעה באב היה אמר הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורו׳ כי בתשע׳ באב חרב הבית בראשונה ובשניה:

יען

רשי

להיות לאות ׳ אות גדול הוא להם שנתתי את יום מנוחתי להם למנוחה הרי היכר גדול שקדשתים לי: בחוקותי לא הלכו׳ כשו אותי בעגל וברפידים מלקבל את התורה והותירו מן המן: ואת שבתותי חללו׳ יצאו מן העם ללקוט מן: וימרו בי הבנים ׳ שבטו של דן וכן הנצמדים לבעל פעור לאחר שמתו דור המדבר: להפיץ אותם ׳ מאז הבטחתי להפיצם כי תוליד בנים ובני בנים וגו׳:

נתתי

אני יי׳ מקדשם ד׳ בקריאה וסימ׳ אך אל הפרכת אל יבא ואל ׳ ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ׳ והשיאו אתם עון אשמה ׳ וגם את שבתתי נתתי להם להיו׳ לאות : הביא ח׳ קמצי׳ בקריאה וסי׳ למען הביא יי׳ על אברהם את אשר דבר׳ ואותנו הוציא משם למען הביא ׳ ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת

ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל־המדבר: ואתן להם את־חקותי ואת־משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: וגם את־שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה מקדשם: וימרו־בי בית־ישראל במדבר בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי מאסו אשר יעשה אתם האדם וחי בהם ואת־שבתתי חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם: ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם: טו וגם־אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אותם אל־הארץ אשר־נתתי זבת חלב ודבש צבי היא לכל־הארצות: יען במשפטי מאסו ואת־חקותי לא־הלכו בהם ואת־שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך: ותחס עיני עליהם משחתם ולא־עשיתי אותם כלה במדבר: ואמר אל־בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל־תלכו ואת־משפטיהם אל־תשמרו ובגלוליהם אל־תטמאו: אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת־ כ משפטי שמרו ועשו אותם: ואת־שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם: וימרו־בי הבנים בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי לא־שמרו לעשות אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם את־שבתותי חללו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בם במדבר: והשבתי את־ידי ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר־הוצאתי אותם לעיניהם: גם אני נשאתי את־ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות:

ואפקתנון מארעא דמצרים ואעלתנון למדברא: ויהבית להון ית קימי וית דיני הודעית יתהון דאם יעביד יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא: ואף ית יומי שביא דילי יהבית להון למהוי לאת בין מימרי ובינידהון למידע ארי אנא יי׳ מקדשהון: וסריבו על מימרי בית ישראל במדברא בקימי לא הליכו וית דיני קצו דאם יעביד יתהון אנשא וייתי בהון חיי עלמא וית יומי שביא דילי אחילו לחדא ואמרית למשפך חימתי עליהון במדברא לשיציותהון: ועבדית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא דאפקתנון לעינידהון: ואף אנא קימית במימרי להון במדברא בדיל דלא לאעלא יתהון לארעא די יהבית עבדא חלב ודבש תושבחא היא לכל מדינתא: חלף די בדיני קצו וית קימי לא הליכו בהון וית יומי שביא דילי אחילו ארי בתר פולחן טעותהון לבהון טעי: וחס מימרי עליהון מלחבלותהון ולא עבדית עמהון גמירא במדברא: ואמרית לבניהון במדברא בגזירת אבהתכון לא תהכון וית נימוסיהון לא תטרון ובפולחן טעותהון לא תסתאבון: אנא יי׳ אלהכון בקימי הליכו וית דיני טרו ועבידו יתהון: וית יומי שביא דילי קדישו ויהון לאת בין מימרי וביניכון למידע ארי אנא יי׳ אלהכון: וסריבו על מימרי בניא בקימי לא הליכו וית דיני לא נטרו למעבד יתהון דאם יעביד יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא ית יומי שביא דילי אחילו ואמרית למשפך חימתי עליהון דיחול רוגזי בהון במדברא: ואתיב ית מחת גבורתי ועבדית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא דאפקית יתהון לעיניהון: אף אנא קימית במימרי להון במדברא לאגלאה יתהון לביני עממיא ולבדרא יתהון במדינתא:

אחיתפל ׳ לא תוסיפו הביא מנחת שוא ׳ יבושו רדפי ואל אבושה אני ׳ והיה אם שמוע תשמעון דירמיה ׳ וגם אני נשאתי ידי ׳ הבי המטפחת אשר עליך׳ בתרא חס׳ א׳ : ותטמאו ג׳ קמץ וסימ׳ ולאלה תטמאו ׳ אל תשמרו ובגלליהם אל תטמאו ׳ ובגלולי מצרים אל תטמאו : את שבתותיב׳ וסי׳ וגם שבתותי נתתי להם להיות ׳ את שבתתי חללו ואמר לשפוך : גם ר״פ בסיפ׳ וסימ׳ גם את שאי כלמתך ׳ גם אני נשאתי את ידי תגיגא דספרא ׳ גם הם אתו ירדו :

יען · מבואר הוא: וגם אני נתתי להם חקים לא טובים · כיון שהם מאסו בחקותי מסרתי אותם ביד אויביהם שישימו עליהם חקים שלא יהיו טובים להם כמו חקי שהיו טובים להם אם היו הולכים בהם והחקים ששמים עליהם האויבים הם המסים ששמים עליהם לתת בכל שנה ושנה ועבודות אחרות · ומשפטים לא יחיו בהם: משפטי אויביהם משפטים וגזירות עליהם שלא יחיו בהם אלא ימותו בהם ואם היו עושים משפטי היו חיים בהם כמו שכתוב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: ואטמא · אולי אמר זה על שנצמדו לבעל פעור שנתחברו לו חבור חזק עד שהעבירו כל פטר רחם שצויתי לתתם לי לקדושה כמו שאמר קדש לי כל בכור והנה הם העבירום ממני ונתנום לע״ז וזהו טומאתם הפך הקדושה ופירוש ואטמא שמתי אותם טמאים והרחקתים ממני תמורת מה שהקדשתים והם לא אבו לכך נתתי אותם טמאים ורחוקים ממני וזהו שלא נזכר השבט הנצמד לבעל פעור בברכת משה רבינו עליו השלום : למען אשמם · הם עשו הפך רצוני למען שאשימם שממה כי כבר הזהרתים שאם יעברו על מצותי יהיו שממה והשממה היתה להם מיד סמוך לעונם : למען אשר ידעו אשר אני יי׳ · וכמו שאמרתי כי עשיתי והענשתי׳ על עונם ונפל מן העם ארבעה ועשרים אלף אשימם מבנין הפעיל מפעלי הכפל דינו בתשלומו אשימם : לכן · עד הודיעם תועבות אבותם משבאו לארץ : ואביאם אל הארץ · ויתנו שם כעס קרבנם · שהיו מכעיסים אותי בקרבנם שהיו מקריבים לע״ז כמשפט הגוים אשר הורשתי מפניהם : ואומר אליהם מה הבמה · כשראיתי שהם מקריבי׳ לעבודה זרה בכל מקום ואני יחדתי להם מקו׳ מיוחד לשמי והם עשו הפך מצותי בשני פנים בעשות להם במה בכל מקום ואפילו לשמי ועוד שהקריבו בהם לאלהים אחרים אמרתי להם מה הבמה מי צוה אתכם לעשות במה גבוה הלא צויתי אתכם מזבח אדמה תעשה לי אלא שאתם למדים ממעשי הגוי׳ לעשות מזבח גבוה שנקרא במה לגבהותו או שהוא על הרים גבוהים כי לשון במה הוא לשון גובה כמו ירכיבהו על במותי ארץ אעלה על במותי עב ומתוך שלמדתם מהגוים לעשות במה כמותם למדתם מהם גם כן לעשותם בכל מקום ועוד לעבוד בהם לאלהים אחרים : אשר אתם הבאים שם · אמר כנגד העובדים בהם אתם הם הבאים שם לא שומרי מצותי שאינם באים אלא במקו׳ המיוחד לי : ויקרא שמה במה עד היום הזה · כי להרגל הלשון בהם נקרא אף הנעשה בשמי במה עד היום הזה כי נאמר בדברי שמואל הרמתה ונאמר בדבר שלמה הבמה אשר בגבעון ונאמר רק הבמות לא סרו מהרגל מה שעשו אותם מתחלה לשם ע״ז לא הניחו לעשותן אפי׳ בימי המלכים שהיו עושים הישר בעיני יי׳ היו עושים אותם לשמו : לכן אמור אל בית ישראל · על אותם שהיו עדיין בארץ ישראל אמר כמו שפירשנו אמר איך אדרש לכם ואתם עדיין ברשעתכם : נטמאים · בשוא המ״ם כמו הנמצאים בשושן : ובשאת מתנותיכם · ענין הנטילה והתרומה : והעולה על רוחכם היו לא תהיה · המחשבה הרעה שעולה על רוחכם לא תהיה ולא תתקיים : על רוחכם · כמו על לבבכם כמו שתירגם יונתן כי הרוח שוכנת בלב : אשר אתם אומרים נהיה כגוים · אתם חושבים לצאת מרשותי ושלא תהיו לי לעם שאתם רואים הגוים מצליחים בעבודת ע״ז כמו שאמר אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני ולא כן הדבר כי אומו׳ העולם איני משגיח עליהם משגיחותם אלא כמו הבהמות אלא כשים להם דבר על ישראל לפקוד עליהם עונם כשישראל עושים רצוני אבל כשעוברים על מצותי אעביר הגוים עליהם להצלחתם לא לטובת׳ אלא לרעת ישראל אבל הם בעצמם לא אשגיח עליהם אלא אם כן יהיה חמס גדול כמו דור המבול וסדום ועמורה וכן מצאנו בדברי רז״ל שאני נוים דלא מקפיד דיכא עלייהו אבל ישראל שלקחתים מבית עבדים להיות לי לעם סגולה מכל העמים ואני אהיה להם לאלהים עיני תמיד עליהם לטובה ולרעה כמו שאמר בנבואת עמוס רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם ואם תרצו לצאת מעבודתי לא אתן לכם רשות בזה כי אף על פי שתהיו ימים רבים בגלות בין העמים לא תשבתו מהיות גוי כי אפילו יצאו מעטים מכם מן הכלל כללכם יהיה גוי לפני כל הימים ובחזקה אמלוך עליכם ואכרוף אתכם בהוציאי אתכם בהוציאי אתכם מן הגלות וברותי מכם המורדים והפושעים בי : חי אני

יחיו ז׳ בקריאה וסימ׳ ויאמרו אלהם הנשיאי׳ יחיו · מתים כל יחיו רפאי׳ · יחיו מתיך נבלתי · יי׳ עליהם יחיו · וגם אני נתתי להם חקים לא טבים · אבותיכם איה הם · מדוע רשעי׳ יחיו עתקו · וכל עץ ה׳ בקריאה וסימ׳ והערים יהרסו · והכיתם כל עיר מבצר · רנו שמים כי עשה יי׳ · ואביאם אל הארץ · ואמרת ליער הנגב :

יען משפטי לא־עשו וחקותי מאסו ואת־שבתותי חללו ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם : וגם־אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם : ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל־פטר רחם למען אשמם למען אשר ידעו אשר אני יהוה : לכן דבר אל־בית ישראל בן־אדם ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה עוד זאת גדפו אותי אבותיכם במעלם בי מעל : ואביאם אל־הארץ אשר נשאתי את־ידי לתת אותה להם ויראו כל־גבעה רמה וכל־עץ עבות ויזבחו־שם את־זבחיהם ויתנו־שם כעס קרבנם וישימו שם ריח ניחוחיהם ויסיכו שם את־נסכיהם : ואמר אלהם מה הבמה אשר־אתם הבאים שם ויקרא שמה במה עד היום הזה : לכן אמר אל־בית ישראל כה אמר אדני יהוה הבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם אתם זנים : ובשאת מתנתיכם בהעביר בניכם באש אתם נטמאים לכל־גלוליכם עד־היום ואני אדרש לכם בית ישראל חי־אני נאם אדני יהוה אם־אדרש לכם : והעלה על־רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן :

חלף דדיני לא עבדו ובקימי קצו וית יומי שביא דילי אחילו ובתר טעות אבהתהון הואה עיניהון : ואף אנא מדמרדו במימרי ולא אבו לקבלא לנביאי ארחקתנון ומסרתנון ביד שנאיהון ובתר יצריהון טפשא אזלו ועבדו גזירן דלא תקנן ונימוסין דלא אתקיימתון בהון : וסאיבית יתהון במתנתהון באעברא כל פתח ולדא בדיל דאצדנון בדיל דידעון די אנא יי׳ : בכן אתנבי לבית ישראל בר אדם ותימר להון כדנן אמר יי׳ אלהים עוד דא ארגיזו קדמי אבהתכון בדשקרו במימרי שקר : ואעלתנון לארעא דקימית במימרי למתן יתה להון וחזו כל רמא מנטלא וכל אילן עבוף ונכיסו תמן ית נכסיהון ויהבו תמן ארגזא קורבניהון ושויאו תמן פולחן דבחיהון ונסיכו תמן ית נסכיהון : ואמרית להון מא במתא דאתון אתן לאשרתא תמן ואתקרי שמה במתא עד יומא הדין : בכן אמר לבית ישראל כדנן אמר יי׳ אלהים הבאורח אבהתכון אתון מסתאבין ובתר שקוציהון אתון טען : ובמטל מתנתכון באעברא בניכון בנורא אתון מסתאבין לכל פולחן טעותכון עד יומא דין ואנא אשתאל לכון במימרי בית ישראל קים אנא אמר יי׳ אלהים אם אשתאל לכון במימרי : ודאתון מהרהרין ודסליקת על לבכון קדמי גלין דאתון אמרין נהי בעממיא כזרעית מדינתא לשמשא אעא ואבנא : קיים אנא

מתנותיתם ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ מלבד שבתות יי׳ ומלבד · ואתם בית ישראל עם פיכם · ובשאת מתנתיכם בהעביר · מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי׳ · ב׳ קדמא׳ מלאים : בגוים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם כן · והעלה על רוחכם · ויקטרו שם בכל במות :

רשי

נתתי להם חוקים לא טובים · מסרתים ביד יצרם להכשל בעונם וכן ת״י מסרתינון ביד יצריהון טפשא ואזלו ועבדו גזירן דלא תקנן ונימוסין דלא יתקיימו בהון : ואטמא אותם במתנותם · אותם מתנות שחקקתי להם לקדש לי כל בכור מסרתים ביד יצרם להעבירם לאותם בכורות למולך הרי חקים לא טובים : למען אשמם · אשומם ואחריב אותם אשמם לשון שממ׳ והמפרשו לשון אשמ׳ טועה הוא שהאל״ף איננה משרשי התיבה : אשר ידעו · כשאביא עליה׳ הרעה : עוד זאת · הוסיפו לעשות כשהביאותים אל הארץ : ויקרא שמה במה · לשון בכאי כלומר במה היא נחשבת : הבדרך אבותיכם וגו׳ · לשון תמיה וכי כך הגון שבדרך אבותיכ׳ אתם נטמאים ואני אדרש לכם להשיב על שאלתכם : ובשאת מתנותיכם · ובלקיחת מתנותיכם שהיה לכם לתת לי ואתם לוקחים אותם ממני להעביר בכורותיכם לע״ז : והעולה על רוחכם · ושעולה על דעתכם : נהיה כגוים · נפרוק עולו מעל צוארינו מאחר ששלחנו מעליו : היה לא תהיה · כי כבר קבלתם עליכם מדעתכם בימי יהושע כמו שנאמר ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל וכל הענין : מדבר

חי אני, ובחימה שפוכה, לגלות הפושעים והמורדים: והוצאתי, אשר נפוצותם בם, בחולם הפ"א ויבא בשורק כמו ובחכמתי כי נבונותי: והבאתי אתכם אל מדבר העמי' כשאוציאכם מן העמים לא אביאכם אל אדמת ישראל עד שאשפוט אתכם במדבר העמים שם אקח משפטי מכם ואכלה המורדים והפושעים שאמצא בכם ואקח משפטי מכם במדבר במקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא יראו הגוים ברעתכם וישמחו לכם זהו שאמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כלומר ביני וביניכם בייחוד בלא אמצעי וכן ודבר יי' אל משה פנים אל פנים בלא אמצעי וענין ונשפטתי אודיעכם מעשיכם הרעים שעברתם על תורתי בגלות ואקח נקמתי מכם שם במדבר: כאשר, מבואר הוא: והעברתי אתכם תחת השבט, על דרך כל אשר יעבור תחת השבט כלומר כמו הצאן שהמונה אותם אוחז שבט בידו ומונה אותם אחד אחד והעשירי מוציא למעשר כן אמנה אתכם והמוצא יאבד וזה המנין על דרך משל וכן אמר ירמיה עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה אמר יי'. ותירג' יונתן ואניח עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קיימא: במסורת הברית, חסר האל"ף פ"א הפעל ומשפטו במאסורת ובוא שם בשקל מתגורת סך ופירושו אאסור אתפש בברית שלא תצאו ממנ' לעולם: וברותי, פירושו בבר רוצה לומר אברור מכם המורדים והפושעים לגלותם במדב': מארץ מגוריהם אוציא אותם, מארץ גלותם שאמ' אכלם בין אויביהם שלא ישמחו להם: לא יבוא, דרך כלל כמו לא יבואו ובמסרה יד סבירין לשון רבים: ואתם, לפי שדבר עד הנה על בניהם העתידים לצאת מהגלות שב להוכיח בפסוק זה הדור ההוא שהיו בירושלם לפיכך אמר ואתם: איש גלוליו לכו עבדו, בצווי הזה אינו דרך מצוה רצונית כי אם דרך נזום כמו שמח בחור בילדותך רוצה לומר שמח ונראה מה יקרך באחריתך או פירו' טוב הוא שתעבדו גלוליכם לבד ולא שתביאו לי מתנותיכם ותעבדו גלוליכם כי זה חלול יי' ופירו' ואחר אם אינכם שומעי' אלי ו"ו ואחר כו"ו ויפת אברהם את עיניו, ואם כענין אשר כמו עד אם דברתי דברי ויונתן תירגם ובתר דתבתון ליתיכון צבן לקבלא למימרי: כי בהר קדשי, עתה אינני רוצה במתנותיכם אבל כשיהיו ישראל בהר קדשי בשובם מהגלות שם ארצם: שם ארצם, שם ארצה אותם על ידי קרבנותיהם ומעשיהם הטובים, ומה שאמר בהר מרום ישראל לפי שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות: שם יעבדוני כל בית ישראל כלה בארץ, לפי שאמר למעלה וברותי מכם המורדים והפושעים בי אמר הנה כל בית ישראל כלה לפיכך אמר בארץ אותם שיזכו לשוב בארץ לא יחסר מהם אחד אלא כלם יעבדוני שם ואמר כל בית ישראל ואמ' כלה כפל הענין לחזק וכן וכל שריך כלם בשבי ילכו כל מלכי גוים כלם ונדומי' להם וחזוק הענין בזה הדבר לומר כי אע"פ כן במלחמת גוג ומגוג לא ימות מהם אחד ואע"פ שיהיו בצרה ואת בארץ בארעא חייא: ושם אדרוש, ארצה שיקריבו לפני כאילו אני דורש קרבנותיהם כי בהיות מעשיהם טובים יערבו לי זבחיהם ותרומותיהם: ואת ראשית משאותיכם, מה שתשאו ותרימו לי כראשית הבכורים והעיסה ויונתן רים אפרשותכון: בריח ניחח, ונקדשתי בכם לעיני הגוים, זה יהיה במלחמת גוג ומגוג כמו שאמר ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל: וידעתם, מבואר הוא: וזכרתם, ונקוטתם בפניכם, ענין כריתה כמו אשר יקוט כסלו ופירו' תהיו נכרתים בעיניכם כלומר תתקבו בעיניכם כשתזכרו רעותיכם שתהיו ראויי' להכרת מן העולם וי"ת ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעבדתון: וידעתם, מבואר הוא: ויהי

פנים אל פנים ה' וסימ' כי ראיתי אלהים פנים, ודבר יי' אל משה פנים אל, ולא קם נביא עוד בישר' כמשה, וירא גדעון כי מלאך יי', ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים: יבא יד סבירין יבאו לשון רבים וסימ' בסדר שמיני: ואת שם ד' בקריאה וסימ' ואת שם השני קרא אפרים, ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי, ואת שם

חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה אִם־לֹא בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם׃ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפוֹצוֹתֶם בָּם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה׃ לה וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־מִדְבַּר הָעַמִּים וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתְּכֶם שָׁם פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ כַּאֲשֶׁר נִשְׁפַּטְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּמִדְבַּר אֶרֶץ מִצְרָיִם כֵּן אִשָּׁפֵט אִתְּכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ וְהַעֲבַרְתִּי אֶתְכֶם תַּחַת הַשָּׁבֶט וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם בְּמָסֹרֶת הַבְּרִית׃ וּבָרוֹתִי מִכֶּם הַמֹּרְדִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי מֵאֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם אוֹצִיא אוֹתָם וְאֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבוֹא וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וְאַתֶּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה אִישׁ גִּלּוּלָיו לְכוּ עֲבֹדוּ וְאַחַר אִם־אֵינְכֶם שֹׁמְעִים אֵלָי וְאֶת־שֵׁם קָדְשִׁי לֹא תְחַלְּלוּ־עוֹד בְּמַתְּנוֹתֵיכֶם וּבְגִלּוּלֵיכֶם׃ פ כִּי בְהַר־קָדְשִׁי בְּהַר ׀ מְרוֹם יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה שָׁם יַעַבְדֻנִי כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה בָּאָרֶץ שָׁם אֶרְצֵם וְשָׁם אֶדְרוֹשׁ אֶת־תְּרוּמֹתֵיכֶם וְאֶת־רֵאשִׁית מַשְׂאוֹתֵיכֶם בְּכָל־קָדְשֵׁיכֶם׃ בְּרֵיחַ נִיחֹחַ אֶרְצֶה אֶתְכֶם בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפֹצֹתֶם בָּם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָכֶם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם׃ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּהֲבִיאִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אוֹתָהּ לַאֲבוֹתֵיכֶם׃ וּזְכַרְתֶּם־שָׁם אֶת־דַּרְכֵיכֶם וְאֵת כָּל־עֲלִילוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר נִטְמֵאתֶם בָּם וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם בְּכָל־רָעוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּעֲשׂוֹתִי אִתְּכֶם לְמַעַן שְׁמִי לֹא כְדַרְכֵיכֶם הָרָעִים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הַנִּשְׁחָתוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

קַיָּם אֲנָא אָמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא בְּיַד תַּקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרוֹמַם וּבִרְגַז שְׁפִיךְ אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכוֹן׃ וְאַפֵּיק יַתְכוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאַכְנֵישׁ יַתְכוֹן מִן מְדִינָתָא דְּאִתְבַּדַּרְתּוּן בְּהוֹן בְּיַד תַּקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרוֹמַם וּבִרְגַז שְׁפִיךְ׃ וְאָעֵיל יַתְכוֹן לְמַדְבַּר עַמְמַיָּא וְאֶתְפְּרַע מִנְּכוֹן תַּמָּן אַפִּין בְּאַפִּין׃ כְּמָא דְּאִתְפְּרַעִית מִן אֲבָהָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְעָא דְּמִצְרַיִם כֵּן אֶתְפְּרַע מִנְּכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַאֲנִיחַ עֲלֵיכוֹן גְּזֵירַת דִּינִי וְאָעֵיל יַתְכוֹן בְּמַסּוֹרֶת קְיָמָא׃ וְאַפְרֵישׁ מִנְּכוֹן דִּי מְרַדוּ וְדִי שַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי מֵאַרְעָא תּוֹתָבוּתְהוֹן אַפֵּיק יַתְהוֹן וּלְאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל לָא יֵעֲלוּן וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וְאַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים גְּבַר פּוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ אֲזִילוּ פְּלַחוּ וּבָתַר דְּתַבְרְתוּן לֵית־יכוֹן צָבַן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְיַת שְׁמָא דְּקוּדְשִׁי לָא תְחַלְּלוּן עוֹד בְּמַתְּנָתְכוֹן וּבְטַעֲוָתְכוֹן׃ אֲרֵי בְּטוּר קוּדְשִׁי בְּטוּר קוּדְשָׁא דְּיִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תַּמָּן יִפְלְחוּן קֳדָמַי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְּהוֹן בְּאַרְעָא הַיָּא תַּמָּן יִתְקַבַּל קוּרְבָּנֵיהוֹן בְּרַעֲוָא וְתַמָּן אֶתְבַּע יַת אַפְרָשׁוּתְכוֹן וְיַת רֵישׁ אַצְוָרָתְכוֹן בְּכָל קוּדְשֵׁיכוֹן׃ קוּרְבַּן לְרַעֲוָא יִתְקַבַּל קוּרְבַּנְכוֹן בְּרַעֲוָא כַּד אַפֵּיק יַתְכוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאַכְנֵישׁ יַתְכוֹן מִן מְדִינָתָא דְּאִתְבַּדַּרְתּוּן בְּהוֹן וְאֶתְקַדַּשׁ בְּכוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָּא׃ וְתֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אָעֵיל יַתְכוֹן לְאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לַאֲבָהָתְכוֹן׃ וְתִדְכְּרוּן תַּמָּן יַת אוֹרְחָתְכוֹן וְיַת כָּל עוֹבָדֵיכוֹן דְּאִסְתָּאַבְתּוּן בְּהוֹן וְתִדַּנְקוּן וּתְהוֹן חָזָן בְּכָל בִּישַׁתְכוֹן דַּעֲבַדְתּוּן׃ וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אַעְבֵּיד עִמְּכוֹן בְּדִיל שְׁמִי לָא כְּאוֹרְחָתְכוֹן בִּישָׁתָא וּכְעוֹבָדֵיכוֹן מְחַבְּלַיָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ והוה

רשי

מדבר העמים, הוא המדבר שהלכו בו ארבעי' שנה וכן ניבא הושע והולכתיה המדבר: תחת השבט, שתהיו כפופים לי ולמוסרי: במסורת הברית, בברית שמסרתי לכם: וברותי, לשון ברירה: מארץ מגוריהם, מארץ גלותם אוציא אותם ואמיתם במדבר: לכו עבדו, ואל תראו לאומו' שאתם נקראים על שמי בבואכם אל הנביא לשאול לו תורה ואחר שהוא אומ' לכם דברי אינכם שומעים אלי כענין שנא' והנך להם כשיר עגבים וגו' שומעין את דבריך ואותם אינם עושים: במתנותיכ' ובגלוליכם, שאתם מפרישים הבכורות בשם בכורה כאשר צויתי אתכם ומשנקרא שמי על הדבר אתם מקריבים אותם לעבודה זרה: משאותיכם, כמו משארותיכם, לשון מזון כמו שאר' כסותה ועונתה לא יגרע וכן חברו מנחם: ונקטתם, לשון קטטה לשון אחר כתרגומו ותידנקון וכן פי' הנאנקים דמוכ"ל בלעז: דרך

ובעלילותיכם ג' חד מן ג' מלין מן יא אתין

קדשי לא תחללו, ואת שם קדשי אודיע בתוך: אדרוש ג' מל' בקרי' בליש' וסי' ושם אדרוש את תרומתיכם, ואזר כל ירוק ידרוש, כי ככם נדרוש לאלהיכם: אל אדמת ז' וסים' נמסר לעיל בסיפרא סים' יב: ג' מלין מן יא אתין וסים' וכעלילותיכם הנשחתות, וכתועבותיהן עשים, והאחשדרפנים והפחות:

ויהי דבר יי׳ בן אדם שים פניך דרך תימנה׳ הנביא היה בבבל ואמר לו האל שיפנה דרך לדרום והיא ירושלם שהיא לדרומה של בבל כי בבל היא צפונית לירושלם כמו שאמר מצפון תפתח הרעה אם כן ירושלם היא לדרומה של בבל: והטף אל דרום׳ ענין דבור וכן אל תטיפו יטיפון: והנבא אל יער השדה נגב׳ קרא ירושלם יער השדה דרך משל כמו היער שיש בו עצים טובים ורעים כן בירושלם צדיקים ורשעים ונספו הצדיקים שהיו מעטים בעון הרשעים שהיו רבים נספו בכללם כמו שאמר כי עד צדיק יסוב משפט וכן אמר המלאך ללוט פן תספה בעון העיר ותירגם יונתן שים פניך קביל נבואה ותרגם והטף ואליף ואמר תימנה דרום נגב כפל הענין במלות שונות לחזק כמנהג הנבואות בכל מקום: ואמרת׳ הנני מצית בך אש׳ ענין הדלקה והבערה כמו ויצת אש בציון: כל עץ לח וכל עץ יבש׳ משל כמו שפירשנו לצדיקי׳ ולרשעים ויונתן תירגם הא אנא מגרי בך עמא דתקיף כאישתא ויקטול בך כל גבר עתיר וכל גבר מסכן לא ימנע בשלהוביתא דמשביא ובמקצת נוסחאות הא אנא מליק בך אשתא ותקטיל בך כל אילן רטב וכל אילן יביש לא תטפי לשלהובית׳ דמשיכיא: לא תכבה להבת שלהבת׳ כפל הענין במלות שונות לחזק הדבר כי להבת כמו שלהבת כלומר האש לא תכבה כי בכל עת תעלה להבת עד שיכלו כלם בין בגלות ובין בחרב: ונצרבו בה כל פנים׳ ענין צרבת השחין היא ועל שפתיו כאש צרבת ענין שריפה ופירושו אותם שלא ימותו ישרפו פניהם מבשת וכלימה בגלותם: מנגב צפונה׳ מנגב שהיא ירושלם לצפון שהיא בבל ופירוש כל פנים כל פני הגולים ויש לפרש כל פנים על שאר האומות והוא כמו שאמר למטה תצא חרבי מתערה אל כל בשר ופירוש מנגב צפונה כמו מנגב לצפון כמו שלקו ישראל מנגב צפונה כן ילקו שאר האומות ויגלו כמותם: וראו כל בשר׳ בערתיה לא תכבה׳ תירגם יונתן נוסחא אחת ארי אנא יי׳ אתייתהא ולא אתמנעון ולנוסח׳ אחרת ארי אנא יי׳ אדליקתה לא תטפי ופירושו וראו כל הכל יכירו כי מאתי הרעה הבאה לירושלם וכן אמר רב טבחים לירמיהו יי׳ אלהיך דבר את הרע׳ הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי׳ כאשר דבר כי חטאתם ליי׳ ולא שמעתם בקולו והיה הדבר הזה: ואמר אהה יי׳ אלהים׳ איך תשלחני אליהם לדבר דרך משל והנה המה אומרים לי כשאני אומ׳ להם הנבואות דרך משל כמו הנבואות שקדמו בנבואת הנשר הגדול ונבואת צמח כנפן בדמיך וכן השאר אומרים בעבורי: הלא ממשל משלים הוא׳ מדבר משלים הוא ואיכו אומר על פי הנבואה אלא להראות עצמו כי הוא יודע למשול משל לפיכך שונה אליו הדבר בענין זה מבואר בלא משל ואמר לו שים פניך אל ירושלם במקום דרך תימנה: והטף אל מקדשים במקום והטף אל דרום׳ והנבא אל אדמת ישראל במקום והנבא אל יער השדה נגב׳ ואמרת לאדמת ישראל במקום ואמרת ליער הנגב׳ והוצאתי חרבי מתערה במקום הנני מצית בך אש׳ והכרתי ממך צדיק ורשע במקום ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש: ויהי דבר יי׳ בני אדם׳ והטף אל מקדשים׳ אמר לשון רבים כי בית המקדש ג׳ בתים אולם היכל ודביר לבד העזרות או אמר מקדשים רמז לחרבן בית ראשון ולחרבן בית שני: ואמרת׳ מתערה׳ הוא תיק החרב ותירגם יונתן מלדנה והוא כמו בעברי וישב חרבו על נדנה וכן בארמית אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה בחלוף כון בלמ״ד כמו כשבה וכסבה: והכרתי ממך צדיק ורשע׳ כמו שכתבנו למעלה כי הצדיקים נספים בעון הרשעים וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ורב סעדיה פיר׳ צדיק לבעל ורשע לבעל כי מי שעובדו תמיד ובכל לב נקרא אצלם צדיק ומי שאינו עובדו תמיד נקרא אצלם רשע ושניהם רשעים אצל הקב״ה וכן מדבר עם יעקב מטוב ועד רע טוב היה אצל לבן אם היה נותן מיעקב רכושו ולא היה הורגו ורע אם היה הורגו ושניהם רעים אצל יעקב ותירגם יונתן ואגלי מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך: יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע׳ בעבור שעשיתי נקמה גדולה בך וישמחו עליכם אויביכם ועזרו לי לרעה יותר מדאי לכן ילקו כולם כמו שלקיתם אתם זהו שנאמר לכן תצא חרבי מתערה: אל כל בשר׳ אל כמו על וכמוהו רבים ובאמרו כל בשר רוצה לומר האומות שהתנבאו עליהם הנביאים: מנגב צפון׳ כמו שפירשנו למעלה אמר כמו שתכרות חרבי אתכם מנגב לצפון שתגלו אתם שמה ונכרתם בחרב מלך צפון כן ילקו שאר האומות על ידו והוא ילקה אחר כך על ידי מדי ופרס: וידעו׳ לא תשוב עוד׳ לא תשוב אל תערה עד אשר תכרו׳ האומות הנזכרות בדברי הנביאים: ואתה׳ האנח בשברון מתנים׳ כי כל הכלאה על צרה גדולה הוא כאילו נשברו מתניו ויפול מכובד האנחה: ובמרירות׳ רוצה לומר ובמרירות לב תאנח לעיניהם כדי שישאלו אותך על מה אתה נאנח: והיה׳ אל שמועה׳ כמו על וכמוהו רבים ואמר שמועה כי הם היו בבבל ותבא להם זאת השמועה מירושלם: וכהתה כל רוח׳ תקצר וכן רוח כהה לשון קצור ועצור וקמוט: תלכנה מים׳ תלכנה כמו מים שינועו ויזועו מרוב בהלה: הנה באה ונהיתה׳ הנה בקרוב השמועה הרעה באה לכם וכן תהיה כמו שתשמעו:

ויהי

לא תכבה ו׳ וסי׳ בריש סדר צו ובישעיה סים׳ לד׳: אמרים לי ג׳ בליש׳ וסים׳ הלא ממשל משלים׳ ישמו על עקב בשתם׳ שמחתי באמרים לי בית יי׳ נלך: מתערה ד׳ בקריאה וסים׳ וישלפה מתערה׳ הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה׳ ודבתריה ותצא חרבי מתערה׳ ודבתריה והוצאתי חרבי מתערה: ונמס ב׳ וסים׳ וכל המלאכה נמבזה ונמס׳ אל שמועה כי באה ונמס:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך דרך תימנה והטף אל דרום והנבא אל יער השדה נגב: ואמרת ליער הנגב שמע דבר יהוה כה אמר אדני יהוה הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת ונצרבו בה כל פנים מנגב צפונה: וראו כל בשר כי אני יהוה בערתיה לא תכבה: ואמר אהה אדני יהוה המה אמרים לי הלא ממשל משלים הוא:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך אל ירושלם והטף אל מקדשים והנבא אל אדמת ישראל: ואמרת לאדמת ישראל כה אמר יהוה הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע: יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר מנגב צפון: וידעו כל בשר כי אני יהוה הוצאתי חרבי מתערה לא תשוב עוד: ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם: והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים הנה באה ונהיתה נאם אדני יהוה:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עמי למימר: בר אדם קביל נבואה לאורח דרומא ואליף על דרומא ואתנבי על חורשא דחקל דרומא: ותימר לחורשא דדרומא קביל פתגמא דיי׳ כדנן אמר יי׳ אלהים הא אנא מדליק בך אשתא ותקטיל בך כל אילן רטיב וכל אילן יביש לא תטפי לשלהוביתא דמשיציא ויתרשמון בה כל אפיא מדרום לצפונא: ויחזון כל בני בסרא ארי אנא יי׳ אדלקתה לא תטפי: ואמרית קביל בעותי יי׳ אלהים הא אנון אמרין לי הלא ממתיל מתלין הוא:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עמי למימר: בר אדם קביל נבואה על ירושלם ואליף על מקדשין ואתנבי על ארעא דישראל: ותימר לארעא דישראל כדנן אמר יי׳ הא אנא שלח רוגזי עלך ואפיק חרבי מלדנה ואגלי מניך זכאך בדיל לשיצאה חיבך: חלף דאגלי מניך זכאך בדיל לשיצאה חיבך בכן תפוק חרבי מלדנה על כל בסרא מדרום לצפונא: וידעון כל בני בסרא ארי אנא יי׳ אפקית חרבי מלדנה לא תתוב עוד: ואת בר אדם אתאנח בזיע חרצין ובמרר תתאנח לעיניהון: ויהי ארי יימרון לך על מה את מתאנח ותימר על בסורתא ארי אתיא ויתמסי כל לב ויתרשלן כל ידיא ותעמי כל רוח וכל רכוביא יתאשדן מיא הא אתיא ותתקים אמר יי׳ אלהים:

והוה פתגם

רשי

דרך תימנה׳ ארץ ישראל בדרומה של בבל: אל יער השדה׳ אל בית מקדשי שעתיד להיות כיער וכשדה להחרש להלך בו שועלים: ונצרבו׳ לשון צרבת השחין ועל שפתיו כאש צרבת לשון כויה: כל פנים מנגב צפונה׳ כל האכשים שבדרומה של בבל שהיא בצפון לשון צרב רטריי״ר בלע״ז: ממשל משלים הוא׳ כשאני מתנבא להם בלשון משל וחידה כגון יער ואש אוכלת לא ויבם: ויהי דבר יי׳ אלי לאמר׳ הנבא להם נבואה מפורשת שאמרתי לך שים פניך דרך תימנ׳ אני מפרש לך שים פניך אל ירושלם: והטף׳ והנבא וכן אל תטיפו ואל תטיף על בית ישחק: אל מקדשי׳ הוא יער השדה מקדשים שני חורבנים: צדיק ורשע׳ הוא הלאוהיבם: יען אשר הכרתי ממך׳ וידעתי כי ישמחו האומות לאידכ׳ אקצוף עליהם ואגרה את נבוכד נצר בכלם הוא שכתבתי ונצרבו בה כל פנים הדרומיים: חרב

לא נ׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ

כא

חרב חרב׳ שתי חרבות חרב מלך בבל ראשונה ואחר כך חרב בני עמון ביד ישמעאל בן נתניה שהרגו את גדליה ואת הנאספים אליו משארית החרב כמו שמפורש בירמיה: מרוטה׳ פורבי״אה בלע״ז ומנחם חברו לשון שליפה וכן ויתן אותה למורטה וכן כלם: היה לה ברק׳ להיות לה ברק זהרורית פלנדו״רש בלע״ז: או נשיש׳ לשון תמיה הוא שמא יש לנו לשמוח עוד: שבט בני מואסת כל עץ׳ שבט שאני מכה בה את בני לייסרו קשה מכל השבטי׳ ומואסת היא מכת כל מטה וכל עץ כי אינם אצלה לכלום: ויתן אותה׳ את השבט: למורטה לתפש בכף׳ לאחכחה שתהא נוחה והגונה לתופשה בכף: היא הוחדה חרב׳ היא השבט חרב חדה ומרוטה היא לתת אותה ביד נבוכד נצר להרוג בה: והילל׳ לשון יללה: כי היא׳ החרב תהיה בעמי ובכל נשיאיה׳ ושריהם: מגורי אל חרב׳ קבוצת עמים באים לחרב היו סביבו׳ עמי כן ת׳ מגורי לשון אוגר בקיץ בן משכיל׳ אגרה בקיץ ׳אגרה בקציר׳ נהרסו ממגורות׳ העוד הזרע במגורה׳ ומנחם חברו לשון יראה כמו ויגר מואב: לכן ספק אל ירך׳ לנהי ולקינה: כי בחן׳ כי בוחן רב בגזרות שאר פורענות חרבה נבחננו בהן שפוט ודבר ורעב וחיה: ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה׳

ויהי׳ בן אדם׳ אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה אמור להם כי זאת החרב הנזכרת שאמרתי והוצאתי חרבי מתערה הוחדה לכרות היטב ומהר וגם מרוטה שעברה האלודה מעל פניה כדי שתבריק ותפחיד בני אדם במראה ופירש בפסוק הבא אחריו למען טבוח טבח וכפל חרב חרב כדרך הנוהים והכואבים שכופלים דבריהם כמו מעי מעי ראשי ראשי ויונתן תירגם חרבא למלכ׳ דבבל תקטול וחרב׳ דבני עמון תיתני ותשיצי פירוש חרב בני עמון חרב ישמעאל כי בעלים מלך בני עמון שלחו: מרוטה׳ ענין המריקה והעברת החלודה יפה עד שתבריק כמו נחשת ממורט: למען טבוח טבח׳ בא שם הפעל עם הפעול לחזק הפעולה וכן למען בצוע בצע קצף יי׳ על אבותיכם קצף ומעלה מעל ביי׳ ויכם דוד כוס והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו: למען היה לה ברק׳ היה מקור כמו היות וכן הכה ימין ורצה: מרטה׳ מלא נזכר שם פועלו ודגש הט״ית לתפארת הקריאה לחזק קריא׳ הט״ית כי כן דרך העברי ובמקומות רבים נמצא כמו זה במקרא כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו: או נשיש שבט בני מואסת כל עץ׳ או שמא שאמרו שנשיש ונשמח לזאת החרב כי לא יבאה לנו אלא לאויבינו לא נוכל לשמוח לה כי לכרות שבט בני יבאה ומואסת כל עץ לכרות עתה אלא שבט בני זהו ישראל וי״ת הפסוק כן בדיל למקטל קטול איסתליפת ונומ׳: ויתן אותה למרטה׳ מקור בתוספת ה״א כמו לקרבה אל המלאכה כי הה״א רפה ר״ל האל יתברך שהוציאה מתערה נתנה למורט: לתפוש בכף׳ שיתפוש אותה ההורג בכף אחר שימרטו אותה

הוחדה ג׳ וסים׳ חרב חרב הוחדה וגם מרוטה׳ ודבתריה למען טבוח טבח הוחדה׳ ודבתריה לתפש בכף היא הוחדה׳ תלתיהון בחד ענינא דא בתר דא: מגורי ב׳ בתרי ליש׳ וסים׳ בארץ מגורי אביו׳ מגורי אל חרב היו: שלישתה ג׳ כתיב כן בליש׳ וסים׳ ונסכיהם חצי ההין׳ ויוסף יי׳ קרא שמואל׳ ותכפל חרב שלישתה:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר יְהוָה אֱמֹר חֶרֶב חֶרֶב הוּחַדָּה וְגַם־מְרוּטָה׃ י לְמַעַן טְבֹחַ טֶבַח הוּחַדָּה לְמַעַן־הֱיֵה־לָהּ בָּרָק מֹרָטָּה אוֹ נָשִׂישׂ שֵׁבֶט בְּנִי מֹאֶסֶת כָּל־עֵץ׃ וַיִּתֵּן אֹתָהּ לְמָרְטָה לִתְפֹּשׂ בַּכָּף הִיא־הוּחַדָּה חֶרֶב וְהִיא מֹרָטָּה לָתֵת אוֹתָהּ בְּיַד־הוֹרֵג׃ זְעַק וְהֵילֵל בֶּן־אָדָם כִּי־הִיא הָיְתָה בְעַמִּי הִיא בְּכָל־נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל מְגוּרֵי אֶל־חֶרֶב הָיוּ אֶת־עַמִּי לָכֵן סְפֹק אֶל־יָרֵךְ׃ כִּי בֹחַן וּמָה אִם־גַּם־שֵׁבֶט מֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְהַךְ כַּף אֶל־כָּף וְתִכָּפֵל חֶרֶב שְׁלִישִׁתָה חֶרֶב חֲלָלִים הִיא חֶרֶב חָלָל הַגָּדוֹל הַחֹדֶרֶת לָהֶם׃ טו לְמַעַן לָמוּג לֵב וְהַרְבֵּה הַמִּכְשֹׁלִים עַל כָּל־שַׁעֲרֵיהֶם נָתַתִּי אִבְחַת־חָרֶב

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֱמַר חַרְבָּא דְמַלְכָּא דְבָבֶל תִּקְטוֹל וְחַרְבָּא דִבְנֵי עַמּוֹן תִּתְנֵי וְתְשֵׁיצֵי׃ בְּדִיל לְמִקְטַל קְטוֹל אִשְׁתְּלִיפַת בְּדִיל לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת אִשְׁתְּנִינַת עַל דַּחֲדִיאוּ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִנְיָמִן לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כַּד גְּלוֹ עַל דִּפְלַחוּ לְטַעֲוָתָא וְתָבוּ אִנּוּן לְמִטְעֵי בָּתַר צַלְמֵי אָעַיָּא׃ וִיהַב פּוּרְעֲנוּתְהוֹן לְאִתְמְסָרָא בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל הִיא מְחַת חַרְבָּא תְּהֵי פּוּרְעֲנוּתְהוֹן לְמִמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד קָטוֹלִין׃ צְוַח וְאֵילֵיל בַּר אָדָם אֲרֵי הִיא הֲוָת בְּעַמִּי הִיא וְכָל רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל קָטוֹלֵי חַרְבָּא אִתְכַּנְשׁוּ וַאֲתוֹ עַל עַמִּי מִסְחוֹר סְחוֹר בְּכֵן טְפַח עַל יַרְכָא׃ אֲרֵי אִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיָּא וְלָא תָבוּ וּמָה יְהֵי בְּסוֹפֵיהוֹן אֲמַר וְאַף שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִנְיָמִין מִגְלָא יִגְלוֹן וּבְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא לָא יִתְקַיְּמוּן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וּטְפַח יַד עַל יַד וְתִתְכְּפֵיל חַרְבָּא תְּלִיתָא חֶרֶב קָטוֹלִין הִיא חֲרַב פּוּרְעֲנוּת קְטוֹלָא רַבָּא דִּמְזִיעָא לְהוֹן׃ בְּדִיל לְמִתְבַּר לִבְּהוֹן וּלְאַסְגָּאָה מַתְקְלְהוֹן עַל כָּל קִרְוֵיהוֹן מַנֵּיתִי קָטְלֵי חַרְבָּא ווי חרבא

והרבה ב׳ וסים׳ למוג לב והרבה המכשלים׳ והרבה עמו פדות והוא יפדה׳ ואינון מן זוגין מן ב״ב דמשמשין וה׳ בריש תיבותא וסים׳ נמסר במסרה רבתא בערך ה׳:

ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבא עליו עם שאר הבחן: לא יהיה׳ עוד בני בעולם וכן ת״י לא יתקיימון אבל שאר המקר׳ לא תרגם כך וכן נראה בעיני ושמעתי בו לשונות רבים וראיתי בסיפרי פתרונות ולא נתיישבו לי והפייט שייסד בחנוכה ממואסת כל עץ הדקיד המזכה מסייעני שקרא את החרב מואסת כל עץ ויונתן כן תרג׳ או נשיש ונו׳ על דחדיאו שבטא דבית יהודה ובנימן לשבטי דישראל כד גלו על דפלחו לטעותא ותבו איכון למטעי בתר צלמי אעיא אף הוא מפרש או נשיש לשון תמיהה׳ כי בחן ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה אחרי איתנביאו עליהון נביא ולא תבו כלומר כבר הדבר בחון שלא ישובו ומה יהא בסופיהון אם גם שבט מואסת לא יהיה אימר ואף שיבטא דבית יהודה ובנימן מגלא יגלון ובעובדיהון בישיא לא יתקיימון מלכות שבט שהיתה מואסת בחבירתה ומלענת עליהם ועל הדעה הבאת עליהם אף היא לא תהיה ולא תקום עוד אפתרנו לשון אחר או נשיש ונו׳ או שמא נשיש כי תאמר אלי שבט בני מואסת כל עץ מלכי יהוד׳ מואסין בו אם כמו שמצינו באחיה שאמר ועמכם עגלי הזהב ואסא ויהושפט ויחזקיהו ויאשיהו שבערו כל ע״ז שבעולם שתחת ידם ואף אלו ישובו בתשובה: זעק והילל׳ ואל תשים על זאת כי היא תהיה בעמי ולמה כי בוחן כבר בחון הדבר לפני שלא ישובו בתשובה הוגנת׳ ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה ומה אמתין עוד להם אם באו לשוב ולמאוס בע״ז לא יתקיים הדבר בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם והוא שאמר לירמיה אם ישוב לא ישוב: הנבא והך כף אל כף׳ כדרך הסופדים ומה היא הנבואה והכפל חרב שלישתה אני אמרתי חרב חרב חרבו של נבוכד נצר להחריב ירושלם וחרב בני עמון בגדליה עוד יש חרב של שלישית כפולה כי שתיהן הללו וחרב חללים תהיה והיא חרב החלל הגדול המפלת חללים רבים: החודרת להם׳ בכל אשר תבאו תרדף אתכם בחדרי חדרי׳ הרי יוחנן בן קרח ושרי החיילים ילכו למצרים שם תשיגם חרב וכן בכל המקומות אשר ימלטו מהם אל ערים בצורות כמו שאמור בענין על כל שעריהם נתתי אבחת חרב: למוג׳ לשון הנעה לשון אחר לשון דבר נמס: והרבה המכשולים׳ והרבות המכשולים וכן כל הרבה שבמקר׳ לשון הרבות הוא לשון פעול׳ אבחת חרב יש פותרין טבחת ט״ית תחת אל״ף כא״טו ב״ח ויש פותרין כמו אבעת לשון בעתה ולא יתכן כי הת״ו באבחת אינה יסוד ולא באה אלא לסמיכה והת״ו בבעתה מן היסוד ואני אומר אבחת חרב כמשמעות קול הורגי חרב לשון נביחה גלאפי״ש מי״כט בלע״ז כי נו״ן בנביחה יסוד נופל הוא כנו״ן בנסיכה ותבא אל״ף במקומה כמו אחוותי באזניכם אסוך שמן ואנשים פירש כמו אימת חרב ואין לו דמיון אלא פתרונו לפי ענינו: את

וכפל הענין עוד ואמר היא הוחדה חרב והיא מורטה לתת אותה ביד הורג׳ מרטה גם זה בדגש הט״ית: היא הוחדה חרב׳ כמו הפוך היא חרב הוחדה וכן כל רבים עמים כמו כל עמים רבים רבות עתים כמו עתים רבות והדומים להם: זעק והיליל בן אדם׳ כי היא היתה בעמי החרב הזאת תהיה בעמי ׳לכן זעק והיליל בן אדם לא שתשיש כמו שאמר או נשיש: היא בכל נשיאי ישראל׳ כי יאשיהו מת בחרב וכן יהויקים ובני צדקיהו שנשחטו לעיניו וכן אותם שגלו בעבור החרב שעברה עליהם גלו: מגורי אל חרב היו את עמי׳ מענין ויגר מואב ענין פחד ויראה פחדי חרב היו עמי קודם שבאה עליהם החרב כמו שאמר חרב יראתם וחרב אביא עליכם ובאה מלת מגורי בסמוך על מלת אל כמו שבא הסמיכות על מלת עלינו על מלת את כמו והולכי על דרך שיחו ומשוש את רצין וי״ת כן צוח ואיליל ונו׳: לכן׳ שהחרב הזאת היא בעמי ובכל נשיאי ישראל: ספוק אל ירך׳ אל כמו על: כי בחן ומה׳ כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכל המריטה שנעשית להבריקה ולהפסיד בה בני אדם כדי שישובו בני אדם לדרך הטובה והוחדה לכרות בה אם לא ישובו: ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה׳ ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני תמאס לכרתו כמו שמואסת כל עץ מה יהיה הבוחן הזה הנה לשוא מורטה והבריקה והבריקת החרב היא משל להזהרת הנביאים ויונתן תירגם אחרי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו ונו׳: ואתה בן אדם׳ ותכפל החרב שלישיתה׳ מלעיל והה״א נוספת והוא כמו שלישית כלומר תכפל שלשה פעמים לכך נקראת החרב שלישית רוצה לומר שיהיו הצרות שונות ומשלשות עליהם ויש מפרשים שלישיתה גדולה כמו השליש אשר למלך ושלישים על כולו: חלל הגדול׳ דרך כלל כלומר חללים רבים וגדולים שיפלו בה מלכים ושרים: החודרת להם׳ המכה אותם בחדרי בתיהם או שהיתה צפונה בחדר עד עתה שיצאה בעבורם ויונתן תירגם שלישיתה תליתא ותירגם החודרת להם דמזיעא להון ותרגומו כמו הפוך ה חודרת ענין חרדה: למען למוג לב׳ אמר כאן מלת הטעם ואות הטעם כי די לו אם יאמר למען מוג לב או למוג לב מבלי זכר למען והיא לתוספת דבר ולחזק הדבר ופי׳ בעבור שימס לבבם וירבו מכשוליהם: והרבה׳ מקור בשקל והחיה אותם הזכה הזנו: על כל שעריהם נתתי אבחת חרב׳ פי׳ ענין בעתה כמו אבעת בך כך פירשוהו המפרשים לפי ענינו כמו ברק חרב והדומה לו ויש מפרשים אבחת טבחת בחלוף אל״ף בט״ית כאלפא ביתא דאט״ בח ויונתן תירגם קטלי חרבא: את

אָח עֲשׂוּיָה לְבָרָק מְעֻטָּה לְטָבַח׃ הִתְאַחֲדִי הֵימִנִי הָשִׂימִי הַשְׂמִילִי אָנָה פָּנַיִךְ מֻעָדוֹת׃ וְגַם־אֲנִי אַכֶּה כַפִּי אֶל־כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם שִׂים־לְךָ שְׁנַיִם דְּרָכִים לָבוֹא חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל מֵאֶרֶץ אֶחָד יֵצְאוּ שְׁנֵיהֶם וְיָד בָּרֵא בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ־עִיר בָּרֵא׃ דֶּרֶךְ תָּשִׂים לָבוֹא חֶרֶב אֵת רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וְאֶת־יְהוּדָה בִירוּשָׁלִַם בְּצוּרָה׃ כִּי־עָמַד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־אֵם הַדֶּרֶךְ בְּרֹאשׁ שְׁנֵי הַדְּרָכִים לִקְסָם־קָסֶם קִלְקַל בַּחִצִּים שָׁאַל בַּתְּרָפִים רָאָה בַּכָּבֵד׃ בִּימִינוֹ הָיָה הַקֶּסֶם יְרוּשָׁלִַם לָשׂוּם כָּרִים לִפְתֹּחַ פֶּה בְּרֶצַח לְהָרִים קוֹל בִּתְרוּעָה לָשׂוּם כָּרִים עַל־שְׁעָרִים לִשְׁפֹּךְ סֹלְלָה לִבְנוֹת דָּיֵק׃ וְהָיָה לָהֶם כִּקְסָום־שָׁוְא בְּעֵינֵיהֶם שְׁבֻעֵי שְׁבֻעוֹת לָהֶם

וי חרבא אשתליפת למקטל אשתנינת לשיצאה׃ אשתליפי וקטילי מדרומא ושיצי מן צפונא לאן אפך מזמנין׃ ואף אנא איתי פורענות על פורענות ואניח חמתי אנא יי גזרית במימרי׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ ואת בר אדם ארתקין לך תרתין אורחן דייתון בהון קטולי חרבא דמלכא דבבל ממדינתא חדא יפקון תרויהון ואתרא ארתקין בריש פרשות אורח קרתא אתרא אתקין׃ אורחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא מרבת בני עמון ועל דבירת יהודה די נפקו מירושלם למיתב בקרוין כריכן׃ ארי קם מלכא דבבל על אם פרשות אורח בריש תרתין אורחן למקסם קסם קשת בגירריא שאל בצלמניא חזא בכבדא׃ בימיניה הוה קסמא נפיל למהך לירושלם למנאה אפרורין לפתחא תרעין דיעלון בהון קטולין לארמא קל באצוחת קרנא למנאה אפרורין על תרעין למצבר מליתא ולמבני כרקום׃ והוה להון קסומיהון כדיבין בעיניהון נחשין דהוה מנחש להון ואנון לא ידעין דארבעין ותשע זמנין הוה

רש״י

אח עשויה לברק׳ אוי ואח כי עשויה היא ללהט מרוטה ומוברקת: מעטה לטבח׳ ועטויה כשמלה על תתפש בכף לטבח ביום המלחמה ויש פותרין מעטה על לשון מיעוט שמתמעטת כשמשכנין אותה וטעות הוא בידם כי חסרון הוי״ו ולנסות הטי״ת יורה עליה כי אין המ״ם שורש בתיבה כמ״ם של מעונה ומשוכה ומעטה ומעלפת ספירים ומנחם חבר מעטה לשון מחשבה כמו התיב עיטה וטעים אבל דונש פתר אותו כמו עוטה אור כשמלה: התאחדי׳ אל מקום אחד או לימין או לשמא׳: מועדות׳ מזומנות: וגם אני אכה כפי אל כפי׳ אני אומר לך הכה כף אל כף וגם אני כמוך מקונן עליהם ואכה כפי אל כפי אך חמתי בוערת בי והניחותי אותה: שים לך שנים דרכים׳ כמו שהוא מסיים המקרא: ויד ברא בראש דרך עיר׳ פנה לך מקום בראש דרך שאתה בה ועשה לך כמין דרך מפולגת לפרשת דרכים אחד פונה לימין ואחד פונה לשמאל: יצאו שניהם׳ שני הדרכים׳ ויד ברא מקום פנה מן הקוצים והברקנים אישרטיר בלע״ז ודוגמתו בספר יהושע עלה לך היערה ובראת לך שמה ועוד כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו ומנחם חברם כלם לשון בריא׳ כמו ברו לכם איש ברא ליש״כט בלע״ז: דרך תשים לך וגו׳ סימן שתי דרכים הללו למלך בבל היוצא מארצו על מנת לילך או לירושלים או לרבת בני עמון לאי זו משתיהן שיפול לו גורל בקסמיו עליה כמו שמפורש כי עמד מלך בבל וגו׳: אם הדרך׳ קא״רפור בלע״ז: קלקל בחצים׳ ליהט בלהט חצים זרק חץ כלפי למעלה ושיא פונה מאיליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פונה הוא הגורל קלקל בחצים חברו מנחם עם נחשת קלל ועם לא פנים קלקל ויש משמע קלקל לשון קילקול כמו וכל הגבעות התקלקלו ויש לועזים קלקל טרא״יט בלע״ז וכן תירגם יונתן קלקל בחצים קשית בנירריא: שאל בתרפים׳ צלם שמדבר במכשפות ויש שעה שמכוונת שאם עושהו באותה שעה יש בו דבור לעולם: ראה בכבד׳ יש בקיאים קוסמים בכבד: בימינו היה הקסם ירושלם׳ כל גורלותיו קסמו לו לבא ירושלם: לשום כרים׳ שלטונים ממונים ראשי גייסות: לשום כרים על שערי׳ אתה וגיים שלך שב על שער פלוני: לשפוך סוללה׳ שופכין עפר וסוללין וצוברין תל גבוה וכובשין אותה כעין שכובשין תלי המגדלים לעמוד עליו ולהלחם בבני העיר: והיה להם׳ לישראל מה שעשה נבוכד נצר: כקסם שוא׳ ולא יאמינו שיבא אך באמת שבועי שבועות להם ארבעים ותשע פעמים קסם להם נבוכד נצר וכל הקסמים כוונו זה כזה:

והוא

רד״ק

אח עשויה לברק׳ אוי וכן אמר אח וכן תירגם יונתן ווי ואמי רבי משה ז״ל פירש ענין אכחה וכפלה הכ״ן כנו״ן אמן מאמת אמר כי זאת החרב עשויה לברק המעטה שנפל בה והיא המריטה כעשה בה לברק כלומר להיות ברק להפחיד בה בני אדם: מעטה לטבח׳ לפי ענינו כמו הוחלה כמו שאמר למען טבוח טבח הוחלה ואין למלה הזאת חבר לפי הענין ואדוני אבי זכרונו לברכה כתב כי פירוש מלשון והוא עוטה מעיל אך מעטה מבנין פועל הדגוש כ כמו מגולה מן גלה מכוסה מן כסה וענינו כענין לוטה בשמלה כלומר מעוטה עד עתה שגלתה לטבח ויונתן תירגם ווי חרבא אשתליפת למקטל אשתכינת ל לשיצאה: התאחדי הימיני השימי השמילי׳ השמילי בחסרון אל״ף שמאל כי אינה ע עיקרית כי אם למשך אמר כנגד החרב התאחדי באחת הפאות כי אלה ככר בך אנה פניך מועדות או לצד ימין שהיא ירושלם או לצד שמאל שהיא בבל ופירוש השימי שימי פניך לצפון השמילי שם או פירוש השמילי לרבת בני עמון כ כמו שאמר אחרי זאת רבת בני עמון ואת יהודה ויונתן תירגם אשתליפי וקטילי מדרומא ושיצי מן ציפונא לאן אפך מזמנין: וגם אני אכה כפי אל כפי׳ אמר לפי שאמר הנביא והך כף אל כף אמר לו האל יתברך גם אני כמוך אכה כפי אל כפי אמר דרך משל אכה כפי אל כפי על ירושלם ועל ישראל כי עליהם מועדות פני ה החרב הזאת והם כצדיקי אותה על פניהם לפיכך ילקו בה: והניחותי חמתי׳ ובזה תנוח חמתי אחר שאנקם מהם על ד דרך ונחמת המלך שככה: אני יי׳ דברתי׳ ובידו לקיים מה שדברתי ויונתן תירגם ואף אנא אייתי פורענות וכו׳: ויהי דבר יי׳׳ ואתה בן אדם שים לך׳ תחשב בלבך שיהיו שני דרכי׳ או תקן לך ועשה שני דרכים כענין קח לבנה והכל במראה הנבואה: לבא חרב מלך בבל׳ שחרב מלך בבל יבא על אחד משני הדרכים והוא החרב שהוצאתי מתערה והוחדה ומרטה ונתתי ביד הורג וההורג הוא מלך בבל: מארץ אחד יצאו שניהם׳ שני הדרכים יוצאו מארץ אחת והוא בבל ותירגם יונתן ממדינתא חדא יפקון תרויהון וזכר ארץ בלשון זכר ואמר אחד והוא כמו ולא נשא אותם הארץ או פירוש אחד על המלך כאלו אמר מארץ מלך אחד: ויד ברא בראש דרך עיר ברא׳ ויד פירוש מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה: ברא צווי׳ מענין ברו לכם איש שהוא ענין בחירה או שמלת ברו מן הקל ומן בעלי הה״א וברא מן הדגוש ומבעלי האל״ף וכמוהו ובראת לך שם אמר בחר לך מקום שיפנו אליו שני דרכים כי כן יעשה מלך בבל יעמוד על אם הדרך לראות באי זה דרך ילך ואמר עוד זה המקום ברא בראש דרך עיר ברא אותו דרך שיהיה מבואו לעיר ותירגם יונתן ואתרא אתקין ברים פרשות אורח קרתא אתרא אתקין פרשו׳ כמו שמצאנו בדברי רבותינו זכרונו לברכה בפרשת דרכים: דרך תשים׳ את רבת בני עמון׳ כמו אל וכן ואת יהודה כמו ואל יהודה וכן והראה את הכהן כמו אל: בירושלם בצורה׳ יהודה היושב בירושלם שהיא עיר בצורה וחזקה וחושבים להשגב בה אמר החרב שתבא תבא לאחת משתי הערים האלה. וזכר רבה וירושלם שהם ערי הממלכה וי״ת ארחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא וגו׳: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך׳ כמו על וכמוהו רבים וקראת אם הדרך שהדרכים פונים אליה והיא להם כאם והם לה כבנות: לקסום קסם׳ לראות בקסמיו לאי זה דרך ילך אם לדרך שהיא לירושלם או לאותה שהיא לרבת בני עמון ובאמרו לקסו׳ קסם בא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה כמו למען טבוח טבח והדומים לו שכתבנו ואחר שאמר לקסם דרך כלל פירש הקסם מה הוא ואמר: קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד׳ וכל זה ממעשי הקסם ופירוש קלקל כמו והוא לא פנים קלקל והוא שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואין בו בעלי הקסם כמו שרואים בבוהן היד בצפורן להבירות הציפורן וכן רואי׳ בסייף וכן במראה וכן רואים בכבד שיש לו בהירות ותרפים הם צלמים יראו בהם העתידות ובשלשת מיני קסם אלה ראה נבוכד נצר אם ילך לירושלם שהיתה לצד ימינו או לרבת בני עמון שהיתה לצד שמאלו ונפל לו הקסם לירושלם ואדוני אבי זכרונו לברכה כתב קלקל ענין קלות כלומר ירה החצים והפריחם באויר לראות לאי זה צד יפלו וכן תירגם יונתן קשית בנירריא: בימינו׳ מבואר הוא בפסוק של מעלה מזה: לשום כרים׳ כנידים שרי חיילות וכן ושים עליה כרים ואדוני אבי ז״ל פי׳ כרים כבשים כמו עם חלב כרים אלים והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה: לפתוח פה ברצח׳ שיפתח בו נבוכד נצר פיו וכן שרי החיל ברצח לעם כלומר שירצחו כל אשר בעיר: להרים קול בתרועה׳ שירימו כולם קול בתרועה להבהיל העם אשר בעיר: לשום כרים על שערים, כשיסגרו אנשי העיר השערים ישימו כרים עליהם לשברם ולהכנס בהם לכל אחד מן הפירושים שפירשנו במלת כרים לפי ענייננו: לשפוך סוללה׳ כתרגומו למצבר מליתא והוא שצוברים עפר נגד החומה ועושים תל גבוה מן החומה להלחם משם ולהכנס בעיר: ולבנות דיק׳ הוא מגדל עץ שעושים נגד העיר לכבשה: והיה להם כקסום שוא בעיניהם׳ כקסום כתיב בוי״ו וקרי בלא וי״ו בקמץ חטף והוא מקור אמר כי בעיני ישראל היה קסם נבוכד נצר כמו אם היה קסם שוא שהיו בוטחים על דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר שלא תנתן העיר ביד מלך בבל: שבועי שבועות׳ כאלו היו הכשדים שבועי שבועות להם כלומר כאלו נשבעו להם שבועות רבות:

והוא

והיא מזכיר עון להתפש · ונבוכדנצר בקסמיו את קסמיו היה מזכיר עונות שביד ישראל שהיו מודיעים לו עמון ומואב שביניהם שהיו שומעין את תוכחות הנביאים: להתפש · שיהיו ישראל נתפשים בידו: יען הזכרכם עונכם · אשתם מחדשין עבירות מיום אל יום ועונותיכם הראשונים נזכרים על ידיהם: בהגלות פשעיכם · החדשים: להראות חטאותיכם · הישנים: יען הזכרכם · לפני לרעה לפיכך בכף תתפשו ביד מלכא דבבל תתמסרון: חלל רשע · חייב להיות חלל ברשעך: נשיא ישראל · צדקיהו: בעת עון קץ · בעת כתמלאת הסאה והגיע עון האחרון הממלא את הסאה: הסיר המצנפת וגו' · כתרגו' אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כיתר' מצדקיה מלכא אימר דין ודין באתרי' לא יתקיי': השפלה הגבה וגו' · גדליה בר אחיקם דלא הות דיליה יסבינ' וצדקיה דדיליה היא תעדי מיניה: עוה עוה · לשון עי השדה לשון חורבה אחר חורבה פעמים ושלש אשימנה כבר ניטלה מיכניה ונתנה לצדקיה ומצדקיה תנתן לגדליה הרי שתים ומנחם חבר עוה עם עותה ושתי המלכה העוינו והרשענו: גם זאת לא היה · גם לגדליה לא נתקיי' עד בא ישמעאל בן נתניה: אשר לו המשפט · אשר עליו שמתי להפרע נקמתי ומשפטי: ונתתיו · בידו: אל בני עמון ואל חרפת' · אשר שמחו בנפול גורלו של נבוכד נצר בקסמיו לבא על ירושלם וחרפו אותי ואת עמי לאמ' יד עז שלהם רמה: למען ברק · להכיל חללים רבים למען לא יחשך מראה להט שלה בחלליה: בחזות לך שוא · קוסמי עמון חזו להם שוא לאמר לא יבא עוד עלינו: לתת אותך אל צוארי חללי רשעים · להטעותך ולתת את צואריך כצוארי חללי רשעים של ישראל: אשר בא יומם וגו' · יום שלהם:

והוא מזכיר עון להתפש · וזה הדבר היה מזכיר להם עון שיתפשו בו כי הנה צדקיהו מלכם לא שמר שבועתו למלך בבל כמו שאמר וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים ואיך יחשבו שישמרו להם הכשדים שבועתם ואפילו אם נשבעו להם כי הם אינם שומרים שבועתם כמו שאומר על כן אבלה הארץ וכן אמר רצוח וגנוב ונאוף והשבע לשקר · שבועי שם תאר בשקל השכוני באהלים ואדוני אבי ז"ל פירש והיה להם כקסום שוא בעיניהם הכשדים חשבו להם כי הקסם היה כזב כי דעת' היה לבני עמון והאל יתברך משכם לירושלם בעבור שלא המתין על חלול יי' שחלל צדקיהו וזהו שבועי שבועות להם: והוא מזכיר עון להתפש · הזכיר עונותיהם האחרים ויונתן תירגם והוה להון קיסומיהון וגו' תירג' שבועי שבועות כמו שבעה שבועו': לכן כה אמר יען הזכרכם עונכם · כמו שאמר מזכיר עון: הזכרכם · מקור מבנין הפעיל ובא בפתח כמו ואון ותרפים הפצר אמר בעבו' שאתם מזכירי' לפני עונכם והוא עון שבועת שקר ובמה אתם מזכירים אותם בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכ' בכל עלילותיכם כי בכל מעשיכם יש פשעים וחטאות נראים ונגלים לכל כל שכן לי ובזה אתם מזכירים העונות הישנים עם החדשים והחמורים עם הקלים יען הזכרכם בעבור שאתם נזכרים לפני כאשם חוטאים ופושעים לפיכך בכף תתפשו' ופירוש בכף בפתח הבי"ת מורה על הה"א הידיעה רוצה לומר בכף הידוע והוא כף מלך בבל וכן תירג' יונתן ביד מלכא דבבל תתמסרון: חלל רשע · ואל כתרגומו חייב קטלא ויש לפרשו כמשמעו כמו אשה זונה וחללה: נשיא ישראל · הוא צדקיהו: אשר בא יומו · הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה:

להראות ג' ומל' וסימ' כי לא יוכלו להראות · וילך אליהו להראות אל אחאב · להראות חטאתיכם · וחד וביום הראתו בו: הגבה ב' וסי' העמק שאלה או הגבה · השפלה הגבה והגבה: פתוחה ג' וסי' ויעזבו את העיר · חרב חרב פתוחה · ואגרת פתוחה בידו:

וְהוּא־מַזְכִּיר עָוֺן לְהִתָּפֵשׂ׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן הַזְכַּרְכֶם עֲוֺנְכֶם בְּהִגָּלוֹת פִּשְׁעֵיכֶם לְהֵרָאוֹת חַטֹּאותֵיכֶם בְּכֹל עֲלִילוֹתֵיכֶם יַעַן הִזָּכֶרְכֶם בַּכַּף תִּתָּפֵשׂוּ׃ כח וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה זֹאת לֹא־זֹאת הַשָּׁפָלָה הַגְבֵּהַ וְהַגָּבֹהַּ הַשְׁפִּיל׃ עַוָּה עַוָּה עַוָּה אֲשִׂימֶנָּה גַּם־זֹאת לֹא הָיָה עַד־בֹּא אֲשֶׁר־לוֹ הַמִּשְׁפָּט וּנְתַתִּיו׃
וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל־חֶרְפָּתָם וְאָמַרְתָּ חֶרֶב חֶרֶב פְּתוּחָה לְטֶבַח מְרוּטָה לְהָכִיל לְמַעַן בָּרָק׃ בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא בִּקְסָם־לָךְ כָּזָב לָתֵת אוֹתָךְ אֶל־צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים אֲשֶׁר־בָּא יוֹמָם בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃

הֲוָה כְּמֵן וּמִתְּתֵב עַל פִּתְגָּמָא עַד דְּתֵיתֵי לֵיהּ שַׁעְתָּא דְּיִתְמַסְרוּן בִּידֵיהּ׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּאַדְכַּרְתּוּן חוֹבֵיכוֹן בְּאִתְגְּלָאָה מְרָדֵיכוֹן לְאִתְחֲזָאָה חֶטְאֵיכוֹן בְּכֹל עוֹבָדֵיכוֹן חֲלַף דְּאַדְכַּרְתּוּן בְּיַד מַלְכָּא דְּבָבֶל תִּתְמַסְרוּן׃ וְאַתְּ חַיָּב קְטָלָא רַשִׁיעָא רַבָּא דְּיִשְׂרָאֵל דִּמְטָא יוֹם תַּבְרֵיהּ עִדָּן תּוֹשְׁלֵימַת חוֹבוֹהִי׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַעְדֵּי מִצְנֶפְתָּא מִשְּׂרָיָה כַּהֲנָא רַבָּא וַאֲבַטֵּל כִּתְרָא מִצִּדְקִיָּה מַלְכָּא אֲמַר דֵּין וְדֵין בְּאַתְרֵיהּ לָא יִתְקַיַּם מִגְלָא יִגְלוֹן גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם דְּלָא הֲוַת דִּילֵיהּ יְסַבְנַהּ צִדְקִיָּה דְּדִילֵיהּ הִיא תַּעְדֵּי מִנֵּיהּ׃ חוֹבֵיהוֹן דְּחָבוּ כְּחוֹבֵיהוֹן אֶתְפְּרַע מִנְּהוֹן אַף לְדֵין לָא יִתְקַיַּם לֵיהּ עַד דְּאֵיתֵי עֲלוֹהִי פּוּרְעָנוּת יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה וְאֶמְסְרִנֵּיהּ בִּידֵיהּ׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל חִסּוּדֵיהוֹן וְתֵימַר חַרְבָּא חַרְבָּא אִשְׁתַּלְּפַת לְמִקְטַל אִשְׁתַּנִּינַת לְשֵׁיצָאָה בְּדִיל לְמֶהֱוֵי לַהּ צַחְצוּחִין׃ בְּאִתְנַבָּאָה לָךְ שְׁקַר בְּאַלָּפָא לָךְ כַּדְבִין לְמִמְסַר יָת צַוְרָךְ בְּצַוְרֵי קְטִילֵי רַשִׁיעַיָּא דִּמְטָא יוֹם תַּבְרְהוֹן עִדָּן סְעוֹרָן בִּישָׁתְהוֹן׃

אתיב

בעת עון קץ · בעת שעונו גרם לו הקץ שהוא קצו וסופו במלוכה ומה שאמר עון קץ שסמך עון אל קץ רוצה לומר העון שבעבורו בא קצו והוא עון שבועת שקר שהשביעו נבוכד נצר באלהים והוא מרד בו ובזה הלה להפר ברית לפיכך עלה עליו נבוכד נצר ועור עיניו והגלהו והחריב הארץ ותירגם יונתן דמטא יום תבריה עידן תושלימת חובוהי פירשו כמו הפוך: כה אמ' אדני יי' · הסיר המצנפ' והרים העטרה · הסיר והרים ענין מקור וכן הגבה והשפל כאילו אמר הסיר המצנפת והרים העטרה מעל ראש המלך ר"ל שיסיר מעל ראש המלך מלכות יהודה שיגלה המלך צדקיהו לארץ אויביו וי"ת אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כיתרא מצדקיהו מלכא ואני תמיה למה זכר שריה כי יהוצדק בנו הוא שגלה עם צדקיהו: זאת לא זאת · העטרה שהיא היום לא תהיה זאת כמו שחושב צדקיהו שתתקיים מלכותו לא תהיה זאת העטרה לו אלא למי תהיה: השפלה הגבה · יהויכין שגלה כבר והיה שפל תגביה אותו כי זרובבל בנו היה מלך בשובו מגלות בבל וגם הוא בגלותו נשא אותו אויל מרודך וישם כסאו גבוה וגו': והגבוה השפל · צדקיהו שהיה גבוה ונתגאה ומרד במלך בבל אשר השביעו באלהים תשפיל אותו שלא יהיה עוד מלך מזרעו שהרי בני צדקיהו שחט מלך בבל לעיניו והמלכות עמדה מיהויכין · השפלה · הה"א בו נוספת כי המלה מלעיל והוא כמו השפל כמו שאמר והגבוה השפל ועוד כי אילו היתה לנקבה היה אומר השפלה הש"ין בשוא: עוה עוה אשימנה · ענין עוה כמו ועות פני יי' אמר זאת העטרה אשימנה עוה שלא תשוב ליושנה ולמתכונתה עד זמן רב ואמר שלשה פעמים עוה כי ג' דורות היתה בטלה העטרה אחר הגלות והם אסיר שאלתיאל פדיה ובדור הרביעי שהוא זרובבל הושבה העטרה ליושנה: גם זאת לא היה · גם זאת השפלו' שהיתה לא היתה לעטרה כי אע"פ שהיו חייבים בני יאשיהו יהואחז ויהויקים ויהויכין ואף על פי שלקו כל אחד בעצמו לא הוסרה העטרה עד צדקיהו שבא נבוכד נצר: אשר לו המשפט ונתתיו · בידו כי הוא לקח המשפט מצדקיהו שהיה חייב וזהו שאמר עד בא אשר לו המשפט ונתתיו: ואתה בן אדם · ואל חרפתם · שחרפו וגדפו את ישראל ושמחו להם בגלותם ובאתם מארצם לכן הנבא אליהם ואל חרפתם כי החרב שהוחדה לישראל פתוחה גם כן להם ואם לא תהיה עתה על ידי נבוכד נצר תהיה על ידי מדי ופרס כי מתחילה כבשם מלך בבל והיו לו עבדים ואחר כך מרדו בו כמו שמרד צדקיהו לפי שהיה מגמת פניו אל בני עמון ואל ירושלם וכפל גורלו על ירושלם והחריבה ושב לו לארצו ולא הלך אל בני עמון לפיכך חרפו בני עמון את ישראל בגלותם וחרפתם ואמר גם כן בנבואת צפניה שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון: פתוחה · החרב שהיתה פתוחה לישראל כן תהיה פתוחה לבני עמון ואומר פתוחה לפי שהוציאה מתערה כי כשהיא בתוך תערה היא סגורה וכשהוציאה מתערה היא פתוחה ויש מפרשים פתוחה כמו לטושה וכן חרב פתחו רשעים ואין צורך להוציא מענין פתחו וכן תירגם יונתן אשתלפת: לטבח מרוטה · מבואר הוא: להכיל למען ברק · פירוש החרב הוחדה ומורטה לסבול ולהחזיק הרג רב ולמען הראות ברקה להפחיד העמים: להכיל · כמו וכורא אחד ומי יכלכנו ואדוני אבי ז"ל פירש להכיל כמו להאכיל וכן אזין עד תבונות כמו אאזין ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל והאלם האוזן החרב הוא המאכיל והחרב תאכלת והחללים אכולים להאכיל הוחדה למען ברק מרוטה ופירוש למען ברק למען היות לה ברק כמו שאמרנו למעלה למען היה לה ברק מרוטה ועל הדרך הזה תירגם יונתן אשתנינת לשיצאה בדיל למיהוי לה צחצוחין תירגם להכיל לשיצאה: בחזות לך שוא · אמר כנגד בני עמון ואמר לשון נקבה כנגד הכנסה אמר בעת שיהיו חוזים וקוסמים לך שוא וכזב בהבטיחם אותך שלא תבא החרב עליך ולא ידעו כי החרב פתוחה: לתת אותך אל צוארי חללי רשעים · כמו עם כלומר עם צוארי החללים ביד החרב וכן תירגם יונתן למימסר ית צוארך בצוארי קטילי רשיעיא ואלה החללים אמר על חללי רשעי ישראל שנפלו בחרב אמר כי גם בני עמון יפלו בחרב כמו שנפלו בני ישראל אשר בא יומם בעת עון קץ וכבר פירשתי למעלה עון קץ ותירגם יונתן דמטא יום תבריהון עידן סעורן בישתהון:

הסב

השב אל תערה ׳ השב מקור השי"ן בפתח מקום צרי ופירושו בתמיה כלומ' סבורה את שאשיב החרב אל תערה אחר שתכרות ישראל לא כן לא אשיבנה אל תערה עד שאשפוט אותך בה : במקום אשר נבראת בארץ מכורותיך אשפוט אותך ׳ ר"ל בארץ בני עמון שנבראו שם מקדם ונגלו בה עד היום שם אביא להם החרב ושם אשפוט אותם שלא יגלו ממנה לארצות אחרות מרוב בטח' שלא תבא עליה' חרב אויב : מכורותיך ׳ כמו מגורותיך : ושפכתי עליך זעמי ׳ אפיח עליך ׳ מענין נופח באש פחם ואף על פי שהם שני שרשים וכן אמר למטה ונפחתי עליכם באש עברתי ר"ל אבעיר אש עברתי עליך כמו שנופחי' באש להבעירו וכן תירג' יונתן באשתא פורענותי אתקיף עלך : בוערים ׳ כסילים ונמהרים שיהרגו פתאו' כמו בינו בוערים בעם ויש לפרש בוערים מענין כאש תבער יער כלומר מכלים ושורפים וכן אמר המסרה על בינו בוערים בתרי לישני וי"ת בוערים רשיען : חרשי משחית ׳ שהם אומנים להשחית : משחי' ׳ שם כמו השחתה וכן תהרגנו למשחית : לאש תהיה ׳ אמר תהיה לשון זכר הנמצא ואמר דמך ואמר תזכרי לשון נקבה הנמצאת כי כן דרך המקרא כמו שכתבנו כמה פעמי' כי כשידבר לשון זכר ידבר כנגד העם וכשידבר לשון נקבה ידבר כנגד הכנסיה והעדה שהוא לשון נקבה ושניהם ענין אחד : דמך יהיה בתוך הארץ ׳ הפך ארץ אל תכסי דמי רוצה לומר שלא יכוס דמך זהו שאמר לא תזכרי : ויהי דבר יי' ׳ ואתה בן אדם התשפוט התשפוט ׳ הכפל לחזק הענין כמו האכה אכה אמר אם תשפוט אותה ראה מעשיה : את עיר הדמים ׳ אע"פ שהיתה עיר גלולים ותועבות אחרות העון הגדול הוא שפיכו' דם נקי וכן אמר במנשה אחר שזכר כל תועבותיו וגם דם נקי שפך מנשה : והודעתה ׳ תודיע אותה את כל תועבותיה ועליהם תשפטנה והמשפט הוא בדברים שתודיענה כי היא חייבת לפי מעשי' כל הרע הבא עליה ויותר י"ת התוכח ית קרתא דאשדי דם זכאי : ואמרת ׳ עיר שופכת דם ׳ עיר שאנשיה שופכים דם ׳ וכן דרך הלשון לזכור העיר במקום אנשיה לפי שהעיר כוללת אותם כולם כמו העיר היוצאת אלף עיר הומיה קריה עליזה והדומה להם : בתוכה ׳ אמר בתוכה לשני טעמים האחד כי שפיכו' דמים לעיני כל היא רעה גדולה יותר משפיכות דמים בדרכי' ובמסתרים והשני אמר בתוכה כלומר כי תוכה מלא דם מרוב שפיכות דמים כמו שאמר על מנשה עד אשר מלא ירושלם פה לפה : לבא עתה ׳ שפיכות דמים גרם לה לבא עת חרבנה : ועשתה גלולי' עליה לטמאה ׳ אמ' עליה לפי שהגלולים היו על ההרים ועל הגבעות וי"ת עליה בגוה : לטמאה ׳ הטומאות שאדם מוזהר עליהם הם מדרגות יש טומאה במגע ויש טומאה חמורה ממנה לבעול בעילות האסורות ויש עוד טומאה חמורה ממנה והיא עבודת הגילולים שהיא טומאת הנפש ועל אלה השתים האחרונו' קאה ארץ כנען הגוי אשר בה לפיכך זכרם בזו הפרשה ולפיכך אמר על מעשה הגילולי' לטמאה וכן בתורה אמ' בהכך קדושי' תהיו ואמ' אחריו אל תפנו אל האלילי' ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי עבודת הגילולים היא טומאת הנפש לפיכך אמר לטמאה ואמר ובגילוליך אשר עשית טמאת כי היא הטומאה הגדולה : בדמך ׳ ותקריבי ימיך ׳ את ברעותיך הקרבת ימי גלותיך וחרבנך : ותבא עד שנותיך ׳ שנות הגלות והחרבן והוא כפל הענין במלות שונות ואמר ותבא שהוא לשון זכר הנמצא ולשון הפרשה לנקבה הנמצאת כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר כנגד העדה פעמים ידבר בלשון זכר ופעמים ידבר בלשון נקבה כי יכונו בעם שהוא לשון זכר ובעדה שהוא לשון נקבה : על כן נתתיך חרפה לגוים ׳ שהגוים מחרפים ומבזים אותך על עזבך תורת אלהיך והם לא עזבו תורת אלהיהם : על כן נתתיך ׳ זאת חרפה וקלסה להם כלומר בפיהם וטעם נתתיך כי כולם שולטים בך ולא יראו ממך לחרבך ולנדבך הכבוד שהיה לך והיראה ממך אם היית עושה רצוני כמו שכתב וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך לפיכך כשעברת על רצוני משלו בך גוים רבים ואתה חרפה וקלסה להם ופירוש קלסה לעג וכן יתקלסו בך ׳ וכן הוא במלכי' ותקלס ודוגכים משחק לו : הקרובות ׳ טמאת השם ׳ שיש לך שם טומאה בגוי' כי מלבד שאת טמאה בגופך את טומאה בשמך : רבת המהומה ׳ שמהומותיך רבות לרעב וחרב ודבר : הנה נשיאי ישראל ׳ המלכים והשרי' : איש לזרועו היו בך ׳ כלומר כל איש ואיש לפי חוזק היו להרע ולשפוך דם וזהו שאמר לזרועו לפי זרועו והתגברותו מפני עשרו או קרוביו וכן איש זרוע לו הארץ : אב ואם הקלו בך ׳ ספר להם מן העבירות החמורות שהיו בהם ושראוי לכל אדם להרחיק ואפי' לא הזהירה עליה' התורה : עשו בעשק בתוכך ׳ כל מה שהיו עושי' ומתעשקי' עם הגר היה בעשק לפי שאין לו קרובי' ועוזרים וכן הונו היתום והאלמנה לפי שהם חלושים משמת בעלה ואביו : קדשי בזית ׳ כמו שאמר והבאתם גזול את הפסח ואת החולה וכל זה דרך בזיון : ואת שבתותי חללת ׳ כמו שראינו שהזהירם ירמיה על חלול השבת : אנשי רכיל ׳ שהיו הולכים רכיל מהחלושי' לחזקים כדי לשפוך דם נקי חנם : ואל ההרים אכלו ׳ כמו שפירש' למעלה בפסוק ואל ההרים לא אכל : ומה

בערים ב' וחס' וסימ' ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית ׳ בינו בערים בעם : ותבוא י' מל' בנביאים וסימ' ותבוא אליו בלט ותתקע ׳ אשה בעלת אוב ׳ והיא מתקדשת מטמאתה ׳ ותבוא האשה אל כל העם ׳ ותבוא דרך מבוא הסוסים ׳ ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך ׳ ותבוא חרב ותקחהו ׳ ותבא חרב ותקח מהם נפש' ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו ׳ תבוא אליך תפלתי ׳ וכל כתו' דכוו' מל' בס"ב חס' וסימ' ותבוא כמים בקרבו ׳ ותבא בלט ותגל מרגלתיו ותשכב :

אתיב חרבא לנדנה באתרא דאתבריתון בארע תותבותכון אתפרע מנכון : ואשפוך עלך חימתי באשת פורענותי אתקיף עלך ואמסרנך ביד גברין רשיעין דאומנין לחבלא : לעממיא דתקיפין כאשתא תתמסרון לאשתיצאה חוברת קטולך תהי בגו ארעא לא יעול דכרניך ארי אנא יי' גזרית במימרי :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עמי למימר : ואת בר אדם התוכח התוכח ית קרתא דאשדי דם זכי בגוה וחוי לה ית כל תועבתהא : ותימר כדנן אמר יי' אלהים קרתא דאשדי דם זכי בגוה מטא עדן תברה ודפלחין לטעותא בגוה בדיל לסאבותה : בחובת דם זכי דאשדת חברת ובפולחן טעותיך דפלחת אסתאברת וקריב יום תבריך ומטא עדן בישתיך על כן יהבתיך חסודין לעממיא ולעיב לכל מדינתא : דקריבין ודרחיקין מניך יתלעבון ביך סואבת שמא דסגיאין אתרגושתהא : הא רברבי ישראל גבר לתוקפיה הוו ביך בדיל למשפך דם זכי : אבא ואמא אקילו בך לגיורא אניסו אנסא בגויך יתמין וארמלן אוניאו ביך : על קודשי בסרת וית יומי שבאי דילי אחלת : גברי אכלי קרצא הוו ביך בדיל למשפך דם זכי ובטוריא פלחו ביך לטעותא ארי

הָשֵׁב אֶל־תַּעְרָהּ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־נִבְרֵאת בְּאֶרֶץ מְכֻרוֹתַיִךְ אֶשְׁפֹּט אֹתָךְ׃ וְשָׁפַכְתִּי עָלַיִךְ זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי אָפִיחַ עָלָיִךְ וּנְתַתִּיךְ בְּיַד אֲנָשִׁים בֹּעֲרִים חָרָשֵׁי מַשְׁחִית׃ לָאֵשׁ תִּהְיֶה לְאָכְלָה דָּמֵךְ יִהְיֶה בְּתוֹךְ הָאָרֶץ לֹא תִזָּכֵרִי כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃

כב

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃ בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ ה הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃ הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃ קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃ אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ

השב ׳ כמו השב שהרי השי"ן רפה המתיני עד שוב חרב חרב שעל ישראל אל תערה ואחר כך כשינמור נקמתי בישראל ישוב עליך ובמקום אשר נבראת ונו' : חרשי משחית ׳ אומנין לקטלא : אנשי בוערים ׳ מנהיגין עצמן בשגעון לחבל ולהשחית : אפיח עליך ׳ לשון נפיחה אם במפוח זה יסו"ס רבי"ס שפירשתי פרשה זו כאשר כתוב למעלה עכשיו אני רואה בסימני למכות שבה שאין הנביא מדבר אלא על החרב ׳ לתת אותך אל צוארי חללי הרשעי' ׳ השב אל תערה ונו' ׳ אפיח עליך איני נופל לשון זה שלא על מתכת וכן חרשי משחית ונראה בעיני שעל נבוכד נצר נאמרה נבואה זו וכן משמע הנבא ואמרת כה אמר יי' אלהים על בני עמון ועל חרפתם כלומר על נבוכד נצר שבני עמון מחרפים את ישר' על שהחריבם נבוכד נצר ׳ חרב חרב פתוח' חרב נבוכד נצר הכפולה לבאת בשני הדרכי' על ירוש' ועל בני עמו' מפול בפרשה העליונה הרי פורענו' לבני עמון ׳ בחזות לך שוא בקסם לך כזב אתה סבור כי על ידי קסמיך של הבל ושוא וכו' אתה מצליח שחרב בתוכה של צוארי חללים הרשעים שבא יומם בגזירה מלפני בעת תשלום עת קיצם ׳ השב אל תערה כלומר העת יבא שתשוב אל תערה ותקבל החרב פורענות מיד מלכי מדי ואז אפיח עליך באש עברתי ותהיה נתונה ביד נפחים שוטי' שהם חרשי משחית שיבואו לחרכך ולמורטך כאשר מאז ויפחיתוך : ויהי דבר יי' אלי לאמר ׳ התשפט את עיר הדמים ׳ ירושלם : והודעתה ׳ מפיק הא והודעת אותה : עיר שופכת דם בתוכה לבא עתה ׳ הרי זה מקרא מסורס וזהו פירושו עיר שופכת דם בתוכה אמר יי' אלהים לבא עתה : ועשתה גלולי' ׳ כמו ואשר עשתה גלולים ונו' : עד שנותיך ׳ גזירת ונושנתם בגימטריא שאמ' משה : וקלסה ׳ דבר שהכל מדברי' בך פרלדין בלע"ז יתקלסו בך ומה היא הקלסות טמאת השם זו היא שטמאת את שמה שהיו נקראים עם קדוש בגים ליגדרם ונריון עמים להקרות עם טמא שפתים : איש לזרועו ׳ כל דאלים גבר : אב ואם הקלו בך ׳ כל התועבו' שבפרשת קדושים תהיו שהוזהרו עליהם כמנו כאן : קדשי בזית ולא כמו שאמרתי לרצונכם תזבחו : ואל ההרי' אכלו בך ׳ ובטוריה פלחו ביך לטעוותא : זמה

זמה עשו בתוכך · אמר זמה דרך כלל לכל העריות ואחר כך פרט קצתם: ערות אב · זכר תמורה שבעריות והוא שאמר בתורה ערות אביך והיא אמו שהיא אשת אביו ובאמרו גלה לשון יחיד ואחרי' לשון רבים יש בו רמז למה שאמרו רבותינו ז"ל כי אמון הרבה אשה שבא על אמו: טמאת הנדה · שם רוצה לומר אשה שהיא מדם כדות וכמהו שם והוציאו את הכלה מן הקדש כימי נדת דותה והתאר כמו כן בזה המשקל נדה היא וזכר בבעילת הענוי שאמר ענו בך כי יש לה ענוי אם יבעלוה בנדתה כמו שיש לבתולה: ואיש את אשת רעהו · אינו אומר על איש אחד לבד כמו שאמר ואיש בא מבעל פלישה והדומים לו אלא אמר איש ואיש כמו ואיש מזרעך איש כי יתן מום בעמיתו והדומים להם וכן ואיש את כלתו ואיש את אחותו ואמר ענה בך כי ברוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עודנה בתולה: שחד · מלכך ושריך לקחו שחד מבעל הריב לשפוך דם נקי: נשך ותרבית לקחת · כפל הענין במלות שונות ורז"ל זהו נשך זהו תרבית ולא חלקן הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין: ותבצעי רעיך בעושק · פירושו כתרגומו ואהנית לחמיך באונסיא כלומר ההנית מרעיך ונתת להם בצע כסף מן העושק שעשקת בני עמך החלושים ורעיך הם השור ומכרים שהיו נותנים להם שוחד להיות להם לעזר: ואותי שכחת · כי לא בטחת בי ולא בקשת ממני עזר אלא מן האומות המכלות אותך וכן אמר לטעם אח' ואותי שכחת אמ' אותי שכחת שהזהרתי אותך על כל אלה העבירו' והלכת אחרי תאותך ולא זכרת אותי שצויתיך עליהן: והנה הכתי כפי · דרך משל כאדם המצטער כמו שאמר וגם אני אכה כפי אל כפי: אל בצעך · כמו על ובדברי רבותינו ז"ל כ"ד חטאות סדר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכתי כפי אל בצעך אשר עשית: ועל דמך אשר היו בתוכך · אמר דמך לשון יחיד כלל ואמר היו בתוכך לשון רבים כי דמים רבי' שפכו ויונתן תרג' כך והא איתיתי פורענו' עלך כחובי ממון אונסך די אנסת רוצה לומר מה שלקחו באונס מן האנסים שאין כח בידם להמלט מן האנסים ההם: היעמד לבך · היוכל לעמד לבך לרוב הצרות שאני מביא עליך זהו לימים אשר אני עושה אתך רוצה לומ' ימי הצרו': דברתי ועשיתי · כמו שדברתי כן אקיים כי אני יי' והיכולת בידי: והפיצותי · והתמותי טמאתך ממך · כי לא עבדו גלולים שהם הטומאה הגדולה בגלות: ונחלת בך · עיקרו ונכחלת ובהעדר הנון כ"א הפעל היתה ראויה עי"ן הפעל להדגש לולי שהחי"ת אינה מקבלת דגש ופירושו תהי נכחלת בעצמך כי עד עתה היית נחלתי ומעתה אין את נחלתי ויש מפרשים ונחלת ענין חלול: לעיני גוים · שהם יראו כי אין את נחשבת נחלתי בהיותך בגלות ביניהם: וידעת כי אני יי' · אז תדעי ותכירי כי אני יי' כי עתה שכחת אותי ואז כבא עליך כל הרעות שאמרתי לך על ידי נביאי תדעי כי אני יי' אומר ועושה גוזר ומקיים: ויהי דבר יי' · בן אדם היו לי בית ישראל לסיג · לסוג כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד כי אותיות אהוי מתחלפות אמר היו לי בית ישר' כמו הסיג שהוא פסולת הכסף: וזכר המתכות שהם פחותים מהכסף והם נחשת ובדיל וברזל ועופרת כלומ' אם היו כולם תוך כור להתיכם כן היו לי סיגים לא כסף וכן אתיך אותם כמו שהאומן מתיך המתכות האלה ונקראו נסתרין בתלמוד ובלע"ז מיטאל והכלי שיעשה מן המתכות המעורבים הוא פחות מהכלי שיעשה מאחד המתכות לבדו כי אם ישבר אין לו תקנה אלא אם כן ישובו להתיכו לפיכך המשיל ישראל למתכות המעורבים ואמר סיגים כסף היו ופירשו המפרשים כי חסר הכסמך כמו אמרים אמת והנכון בהם סיגים סיגי כסף אמרי' אמת ויש לפר' סיגים בכסף היו בחסרון ב"ית השמוש כמו הנמצא בית יי' והדומי' לו רבים רוצה לומר כי מעט כסף מעורב בהם כי עושים קצת כלים מן המתכות המעורבים עם כסף מעט והם הכלים שעושים להשמיע קול כמו המצלצלים והדומים להם וישראל היו בהם חסידים מועטים וכן אמר אחר כך קבוצת כסף ונחשת וברזל ויש לפרש עוד סיגים וכסף היו כלומר עתה הם סיגים וכבר היו כסף וזכר כסף ולא זכר זהב שהוא נקי מכל כלי המתכות ואמ' באחכי כזהב אלא לפי שלא היו ישראל דור אחר דור שהיו כזהב אלא ככסף ויונתן תרגם כפסולת כספא הוו: לכן · יען היות כלכם לסיגים · תחת אשר היה הדין עליכם להיות כסף והייתם סיגים אקבץ אתכ' ואתיך אתכם באש עברתי כי כמו שהדבר המותך תאבד צורתו הראשונה בהתכה וכל שכן המתכות המעורבים שתאבד צורתם בהתכתם כן אמר שיאבדו הם בחרב וברעב ובדבר ואף הנשארים מהם יאבדו ממה שהיו בארצם בטובה יגלו ממנה לרעה: אל תוך ירושלם · היא תהיה לכם כמו הכור למתכות: קבצת כסף · מבואר הוא ענין קבוצה שם בפלס עלוה: לפחת · פרשו כפח מענין נופח באש פחם ובמקום הזה נכרעה הנו"ן כמו כו"ן נגש מן לגשת ומפני האל"ף כפתח לפחת ופירוש עליו על הכור שצריך לפחת עליו האש להתיך הדבר אשר בתוך הכור ואמר עליו כי הנחלת משימים עליו ובא להנתיך שלם עם הנון שהוא פ"א הפעל: והנחתי והתכתי אתכם · והנחתי אתכ' בתוך הכור להתיך אתכ' או פי' אניח ואעזוב אתכ' ביד החרב והרעב והדבר: וכנסתי · כענין וקבצתי כמו נדחי ישראל יכנס וכפל הענין בזה הפסוק לחזק הענין להוסיף בו ונפחתי עליכם באש עברתי: כהתוך כסף · שם ויבא שלא כהכתוב בשקל כהנדוף עשן אלא שזה בשורק וזה בחולם אמר כהתכת כסף בתוך כור כן תתכו בתוך ירושלם ומה שזכר כסף אחר שזכר בתחלה שאר מתכות גם כן לשני טעמי' האחד שהוא מאוחר ההתכה מהבדיל והעופרת רוצה לומר בזה שיכלו באיחור זמן ברעב ובדבר ובחרב לא בזמן מועט והטעם השני זכר כסף לפי שהיו כסף מתחלה:

לימים ה' דגשי' בקריא' וסימ' עשרת כסף לימים · ובגלחו את ראשו · היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים · ובאתי להבינך · על כן קראו לימים האלה פורים: וידעת ז' בקריא' וסי' והיו מלכים אמניך ושרותיהם · וינקת חלב גוי' ושד מלכי' · והקימותי אני · ונחלת בך לעיני הגוי' · וארשתיך לי לעולם · ונלוו גוים רבי' אל

רשי

זמה · עצות של רשעה: ותבצעי רעיך בעושק · העשרת את אוהביך בעושק שעשקת מן העניים לשון אחר ותבצעי לשון גזל כמו ובוצע ברך נאץ יי' וכה פתרונו ותגזלי לרעיך בעושק: הכתי כפי · צעקתי ווי וקינה: על בצעך · כאן למדנו שהגזל קשה מן הכל שעליו נתחתם גזר דין: אשר אני עושה אותך · פועל לך כפעלך: והתימותי · וכליתי: ונחלת בך · תתחלחלי בעצמך על מה שעשית: לסיג · תערובת פסולת המעורב בכסף וזהב וצריך להתיכו באש לצורפו: כור · שצורפין בו זהב: קבוצת כסף · כאשר יקבוץ הצורף את כל הסיגים אל תוך כור: לפחת · לנפח: להנתיך · ותיקת מתרג' ותתיך: לא

בן ארם · בהרבה ספרים הוא פוקף ופטעות כי אינו כמנין הלא שמונה המסרים נטע זקף

י זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ׃ עֶרְוַת־אָב גִּלָּה־בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה עִנּוּ־בָךְ׃ וְאִישׁ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְזִמָּה וְאִישׁ אֶת־אֲחֹתוֹ בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ׃ שֹׁחַד לָקְחוּ־בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ ו וְתַרְבִּית לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי שָׁכַחַתְּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְהִנֵּה הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכֵךְ׃ הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי יְהוָה טו דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הָיוּ־לִי בֵית־יִשְׂרָאֵל לְסוּג כֻּלָּם נְחֹשֶׁת וּבְדִיל וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת בְּתוֹךְ כּוּר סִגִים כֶּסֶף הָיוּ׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן הֱיוֹת כֻּלְּכֶם לְסִגִים לָכֵן הִנְנִי קֹבֵץ אֶתְכֶם אֶל־תּוֹךְ יְרוּשָׁלָםִ׃ כ קְבֻצַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת וּבְדִיל אֶל־תּוֹךְ כּוּר לָפַחַת־עָלָיו אֵשׁ לְהַנְתִּיךְ כֵּן אֶקְבֹּץ בְּאַפִּי וּבַחֲמָתִי וְהִנַּחְתִּי וְהִתַּכְתִּי אֶתְכֶם׃ וְכִנַּסְתִּי אֶתְכֶם וְנָפַחְתִּי עֲלֵיכֶם בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי וְנִתַּכְתֶּם בְּתוֹכָהּ׃ כְּהִתּוּךְ כֶּסֶף בְּתוֹךְ כּוּר כֵּן תֻּתְּכוּ בְּתוֹכָהּ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה שָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עֲלֵיכֶם׃

אֲרֵי עֲצַת חֶטְאִין עֲבַדוּ בְנַוִיךְ׃ עֶרְיַת אַבָּא גַלִּיאוּ בִיךְ אִתָּא טוּמְאָה עַנִּיאוּ בִיךְ׃ וּגְבַר יַת אִתַּת חַבְרֵיהּ עֲבַד תּוֹעֵיבָא וּגְבַר יַת כַּלָּתֵיהּ סָאֵב בְּעֲצַת חֶטְאִין וּגְבַר יַת אֲחָתֵיהּ בְּרַת אֲבוּהִי עַנֵּי בִיךְ׃ שׁוֹחֲדָא קַבִּילוּ בִיךְ בְּדִיל לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּי חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא נְסֵבְתְּ וְאַהֲנֵירַת רְחִימָךְ בְּאוֹנְסָא וּפוּלְחָנִי שְׁבַקְתְּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְהָא אַיְתֵיתִי פּוּרְעָנוּתִי עֲלָךְ בְּחוֹבֵי מָמוֹן אוֹנְסִיךְ דַּאֲנַסְתְּ וְעַל דַּם זַכַּי דְּאִשְׁתְּפִיךְ בְּנַוִיךְ׃ הֲיִתְקַף לִבִּיךְ אִם יִתְחַסְּנָן יְדַיִךְ לְיוֹמַיָּא דַּאֲנָא עָתִיד לְמֶעְבַּד עִמָּךְ אֲנָא יְיָ גְּזֵרִית בְּמֵימְרִי וַאֲקַיֵּם׃ וְאַגְלֵי יָתִיךְ לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וַאֲבַדְּרִנָּךְ בְּמְדִינָתָא וַאֲסֵיף סְאוֹבְתִיךְ מִנִּיךְ׃ וְאֶתְקַדֵּשׁ בִּיךְ לְעֵינֵי עַמְמַיָּא ו וְתִדְעִין אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם הֲווֹ קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפְסוֹלָא כּוּלְּהוֹן כִּמָא ד דִּמְעָרַב נְחָשׁ וּבְעִיץ וּבַרְזֶל וַאֲבַר בְּגוֹ כוּרָא לִפְסוֹלַת כַּסְפָּא הֲווֹ׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דַּהֲוֵיתוֹן כּוּלְּכוֹן לִפְסוֹלָא בְּכֵן הָא אֲנָא כָּנֵישׁ יַתְכוֹן לְגוֹ יְרוּשְׁלֶם׃ כְּמִכְנַשׁ כְּסַף וּנְחָשׁ וּבַרְזְלָא וַאֲבַר וּבְעִיץ לְגוֹ כוּרָא לְאַתְקָפָא עֲלוֹהִי נוּרָא לְאַמְסָיוּתֵיהּ כֵּן אֶכְנֵישׁ בְּרוּגְזִי וּבְחֵמְתִי וְאָסֵיף וְאֲשֵׁיצֵי יַתְכוֹן׃ וְאֶכְנֵישׁ יַתְכוֹן וְאַתְקֵיף עֲלֵיכוֹן בְּאֶשָּׁתָא פוּרְעָנוּתִי וְתִתְמְסוּן בְּגַוָּהּ׃ כְּאִתְמְסָאָה כְּסַף בְּגוֹ כוּרָא כֵּן תִּתְמְסוּן בְּגַוַּהּ וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ שְׁפֵיכִית חֵמְתִי עֲלֵיכוֹן׃ והוה

מסרה
י' ביום ההוא · ויהי בשכבו וידעת ארץ חפצו: והנחתי ג' וסי' אל נא תמש מוד' · והנחתי והתכתי אתכם · ונתתי רוחי בכם וחיתם:

ויהי

ויהי דבר יי׳ בן אדם אמר לה׳ לירושלם שזכר למעלה אל תוך ירושלם : את ארץ לא מטוהרה היא׳ כמו שקראה למעלה טמאת השם ואמר לא מטוהרה שמו אסר לא יהיה טהור כי לא טהור והדומים להם או אמר כן שלא טהרה עצמה מטומאתה כלומר שלא עשתה תשובה : ולא גשמה ביום זעם׳ הה״א במפיק ויתכן לומר כי הוא שם נגש בשקל גדל ובהתחברו עם הכנוי בא כ״ה הפעל בשורק כמו הללויה כרוב גדלו ופירושו שלא ירדה גשמה ביום זעם כלומר ביום אף יי׳ שחרה בהם עצר את השמים ולא היה מטר כמו שיעדם בתורה ואמר כן יכתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה תם יתכן שתהיה מלת גשמה מבנין שלא נזכר פעלו מן הדגוש וכפל הדגש כמו שנופל ברבי׳ מהדגוש ומפיק הה״א לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור כביכורה בטרם קיץ וגולה על ראשה : קשר נביאיה׳ נביאי השקר קשרו קשר ביניה׳ שיתנבאו בענין אחד לאמר שלום שלום ויונתן תרגם סיעת ספרהא בנוה : כארי שואג טורף טרף׳ כארי הכף פתוחה לא תורה על הידיעה א׳ אמר כמו ארי שהוא שואג ואחר כך הוא טורף טרף כן הם מ׳ מבהילים העם בדבריה׳ וצועקי׳ בקול ומדברים בחוקה ומראים טענותיהם להבהיל העם לשמוע אליהם ובזה טורפים והורגים א׳ אותם זהו נפש אכלו כאילו הם בוטלים נפשותם כי הם גורמים להם כל הרעה הבאה עליהם : חוסן ויקר יקחו׳ חוסן העיר ויקרה הם לוקחין אותו כי הם מחזקים בידם מעשיהם הרעים ובעונם זה יבא עליהם האויב ו׳ ויקח כל מחמדיהם והרי הם כאילו לקחו אותו וכן הנופלים בחרב הם גרמו להם והנה הם הרבו אלמנותיה בתוכה׳ חסן כ׳ כמו אוצר וכן לא יאצר ולא יחסן : כהניה׳ זכר הראשוני׳ והם הנביאים והכהנים והשרים ואחר כך עם הארץ ואמר כי כלם דרכו דרך רעה כל א׳ במה שהוא בו אף הכהנים שעליהם להורות התורה הם חמסו וגזלו אותם משמעותה כיון שהם עוברי׳ עליה איך יתירו העם עליה : ו׳ ויחללו קדשי׳ שאכלום בטומאה : בין קדש לחול לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו׳ כמו שהזהרו בתורה ולהבדיל בין הקדש ובין הטהור ולהורות את בני ישראל : ומשבתותי ה׳ העלימו עיניהם׳ שראו מהם שהיו נושאים משא ביום השבת כמו שכתוב בספר ירמי׳ והכהנים היה להם למחות בידם ולא מיחו אלא העלימו עיניהם כאילו א׳ אינם רואים : ואחל בתוכם׳

טרף ד׳ חס׳ וסי׳ קשר נביאיה׳ אריה טרף בדי׳ פצו עלי׳ טרף נפשו: כ״ל חילופי דספרא ודכ״ל סיפרא וסיפרא תמצא במסר רבת׳ דמסדרנא לפום ענית דעתין כל אחד על דג״לו באותות וחילופי דספרא ודשארא ספרי תמצא בערך א׳ באר היטב כי פה קצר המצע מהשתרע: ולא מצאתי ה׳ וסים׳ לה בתילום׳

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר : בן־אדם אמר־לה את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה ביום זעם : קשר נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חסן ויקר יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה : כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין־קדש לחל לא הבדילו ובין־הטמא לטהור לא הודיעו ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם : שריה בקרבה כזאבים טרפי טרף לשפך־דם לאבד נפשות למען בצע בצע : ונביאיה טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב אמרים כה אמר אדני יהוה ויהוה לא דבר : עם הארץ עשקו עשק וגזלו גזל ועני ואביון הונו ואת־הגר עשקו בלא משפט : ואבקש מהם איש גדר־גדר ועמד בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה ולא מצאתי : ואשפך עליהם זעמי באש עברתי כליתים דרכם בראשם נתתי נאם אדני יהוה :

כג

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר : בן־אדם שתים נשים בנות אם־אחת היו : ותזנינה במצרים בנעוריהן זנו שמה מעכו שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם אמר לה את ארעא דישראל ארעא לא מדכיא היא ולא אתעבידו בה עובדין טבין דיגנון עלה ביום לוט : סיעת ספרהא בנוה כאריון נהמין למקטל קטול אנשא קטלו עותר ויקר נסיבו ארמלתהא אסגאו בנוה : כהנהא הטפין באוריתי ומפסין קדשי בין קודשא לחולא לא אפרישו ובין מסאבא לדכיא לא הודיעו ומיומי שביא דילי כבשו עיניהון וחלת רעותי ביניהון : רברבהא בנוה כדיבין הטפי חטוף למשפך דם זכי לאבדא נפשן בדיל לקבלא ממון דשקר : ונביי שקרא די בנוה דמן לדבני מחיצא ושעע ליה טין פטיר דלא תבן מתנבן שקר ומלפין להון כדבין אמרין כדנן אמר יי אלהים ומן קדם יי לא אתמלל : עמא דארעא עשקו עושקא ונזלו נזירה ומסכן וחשיך אוניאו ולגיורא אנסו בלא כדחזי : ואתבע מנהון קדמי גבר דליה עובדין טבין דיקום בתרעתא קדמי ויבעי רחמין על עמא דארעא בדיל דלא לחבלותה ולא אשכחית : ושפיכית עליהון חמתי באשת פורענותי שציתנון פורענות אורחהון ברישיהון יהבית אמר יי אלהים : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם אתנבי על תרתין מדינן דאנון כתרתין נשין די בנת אמא חדא הואה : וטעאה במצרים בתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהן :

ואבקש מהם גדר גדר׳ ולמנחמים ולא מצאתי׳ אשר עוד בקשה נפשי׳ ויאמרו שרי פלשתים :

מבנין כפעל כמו כי איך יחל ענין חלול ותרגם יונתן וחלת רעותי ביניהן : שריה׳ למען בצע בצע׳ כמו שאמר למעלה שוחד לקחו בך למען שפוך דם ובא הפועל עם השם לאחוז הענין וכן למען טבוח טבח כמו שפירשנו : ונביאיה׳ שב עוד לזכור הנביאים לפי שהם היו גורמים כל הרעה : טחו להם תפל׳ כתרגומו ונביי שקרא די בנוה דמן לדבני מחיצה ושעע ליה טין פטיר דלא תבן מתנבן שקר ומלפין להון כדבין וכבר פירשנו זה הענין למעלה בפסוק והוא בונה חיץ : עם הארץ׳ מי שחזק מחבירו עושקו וגזלו כי אין משפט בעיר : ואבקש מהם איש גודר גדר׳ אמרתי אולי יבא מהם איש שיגדור הפרצות ויעמוד בפרץ שלא יעברוהו הרשעים׳ והפרצות הם העבירות והגודר אותם והעומד בפניהם הוא המונע פורצי הגדר ומחזירם לדרך הטוב ויעמוד לפני להתפלל בעד הארץ לבלתי שחתה כי כבר שבו מדרכיהם הרעי׳ כמו שעשה משה רבינו עליו השלו׳ שנאמר עליו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית : גודר גדר׳ גודר בשני טעמים במאריך הנ״מל מפני המקף ומעמיד בדלת להעמיד מפני הגרי שבדלת כי לא יבא פועל משלמים כי אם בגרי לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : ואשפך׳ מבואר הוא : ויהי דבר יי׳׳ בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו׳ המשיל הכנסה המיוחדת לאם ובהתחלקם היו כשנות ובמצרים היו עדה אחת וכן עד שנחלקה מלכות בית דוד ותרג׳ יונתן בר אדם אתנבי על תרתין מדינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה : ותזנינה׳ כבר פירשנו כי כל לשון זנות הבא בכנסת ישראל הוא עבודה זרה ואף על פי שהמליצה היא במשפטי הזנות בדרך התשמיש הכל הוא לענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה וכן תרגם יונתן וטעאה במצרי׳ בתר פולחן טעותהן טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהן וכן כל הענין תרגם על זה הדרך : שמה מעכו שדיהן׳ מעכו משלא נזכר פועלו מהדגוש בשקל דועכו כאש קוצים וענינו מענין ומעוך וכתות וחביתו מעוכה בארץ ומעיכת השדים הוא מדרך הזנות וכן בדברי רבותינו ז״ל מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה פסלה לכהונה וכפל הענין במלות שונות ואמר ושם עשו דדי בתוליהן בעודן בתולות עשו דדיהן ועשו מבנין פעל הדגוש בשקל כאשר כלו ופירוש עשו עשו המצריים שלמדום דרכי תועבותיהן והשדים הם משל למצות שירשנו מהאבות דור מדור עד אברהם אבינו עליו השלום והם ימי הבתולים ובטלו במצרים זהו עשו השדים :

שמותן

רשי

לא גשמה ביום זעם׳ לא נתן גשם הראוי לה לטהרה ביום זעם ו׳ ופירוש הדבר כתרגו׳ לא אתעבידו בה ע׳ עובדין טבין דיגנון עלה ביום לוט : קשר נביאיה׳ נקשרים יחד בעצה רעה : נפש אכלו׳ שהיו נוטלין שוחד ומחזיקים ידי מרעים להרוג ולגזול ולבוז ונבאו להם ש׳ שלום : חסן׳ ממון : חמסו תורתי׳ עליהם היה להוכיח ולהורות ולהודיע חק ומשפט ולא עשו הרי זה חמס שחמסום מן הצריכין ללמוד : ואחל׳ ו׳ ונתחללתי : למען ב׳ בצע בצע׳ לחטוף מ׳ ממון : טחו להם תפל׳ דומין לטוחי בנין טיט שאינו מעורב כל צרכו שאי׳ בו תבן והוא נפסד מאיליו ככה עלו נ׳ נבאים ולשון תפל כל דבר המחוסר תקון : שתים נשים׳ תרתין מדינן דאימן כתרתין נשין : בנות אם אחת׳ שתיהן מכנסיה אחת נחלקו לשתים בימי ר׳ רחבעם : שמה מעכו׳ בני מצרים את שדיהם לשון ומעוך : ושם עשו׳ המצריים את דדי בתוליהן כלומ׳ למדום את דרכי תועבות עם אינן יכולין בלעו :

ושמותן

ושמותן, זה המשל הוא על שתי הבנות שהם עתה שמותן כן אהלה הגדולה ומפרש כי שמרון נקראת אהלה וירושלם אהליבה ואמר שמרון לפי שהיתה ראש ממלכת ישראל מעת שבנה אותה עמרי וירושלם ראש ממלכת יהודה ופירוש אהלה כי האהל שלה אין לו חלק בו והם העגלים שעשה ירבעם: ואהליבה ירושלם, רוצה לומר כי אהלי בה ושם אני שוכן כי בה בית המקדש שהוא משכן כבודי ופירוש ותהיינה לי מתחילה היו לי לנשי' על דרך משל כלומר היו כשמעים אלי ועושים מצותי: ותלדנה בנים ובנות, כלומר הגדילו במעשיהן כשהיו שתיהן עדה אחת והיו עובדין לי ויונתן תרגם והואה משמשן קדמי ואצלחא בבנין ובנן: ותזן אהלה תחתי, אחר שהיתה אהלה ועשתה העגלי' היתה עדין תחתי כי לשם ה' עשה ירבעם העגלים מתחלה ואחר כך בא אחאב ועשה הבעל ועבדו זהו זנות שזנתה אהלה שעזבה עבודתי ועבדה לאלהים אחרים: ותעגב על מאהביה, ענין חשק כמו מאשו בך עוגבים ודומיהם שבפרשה זו וכתב אדוני אבי ז"ל כי כל הנמצא בלשון הזה הוא בענין חשק הזנות על כן טעו הפייטים ששמו המלה הזאת בענין חשק האל ית': אל אשור קרובים, עגבה אל אשור ועשתה אותם קרובים או פירוש קרובים כאילו הם לה קרובים כמו ששלח אחז אל מלך אשור עבדך ובנך אני עלה אלי והושיעני ואחז לקח דמות המזבח מדמשק ואמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אות' להם אזבח ויעזרוני וכן עשו מלכי ישראל שהם אהלה ואם לא נכתב: לבושי תכלת, השרים שבאו אם מלך אשור וכראותה בחורי חמד במלבושים נאים רוכבי סוסים חשקה בהם והתערבה בהם ולמדה ממעשיהם זהו שאמר ותתן תזנותיה עליהם ומבואר הוא: ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה, אף על פי שלמדה מעשה עבודה זרה מאשור לא עזבה מה שלמדה גם בנעוריה מבני מצרים בגלולים ובכשפים כי הם למודים ראשונה זהו כי אותה שכבו בנעוריה: וישפכו, שלמדום לרוב כמו הדבר הנשפך בדברי המעוננים והמכשפים: לכן נתתיה, לפי שסלקה בטחונה ממני ועזבה עבודתי ובטחה בבני אשור ולמדה תועבותם וגלוליהם נתתי אותה בידם: המה, תחלה הגלו את בני גד ובני ראובן ואחר כך הגלו שאר השבטים שהוא מלכות אפרים: לקחו, הקטנים שאינם בני מלחמה שבו אותה והרגו הבחורים ואנשי המלחמה והמלך ושריו וגדוליו: ותהי שם לנשים, היתה שם רע לשאר נשים העוגבות כי את אשר עגבה אהלה הקל אותה ובזה אותם והרגה והמשל לנשים לשאר המדינות כתרגומו והות שום למדינתא: ושפוטים, עשו בה, משפטי נקמות עשו בה, שפוטים שם שפוט בשקל זבול ובא בחולם דבר שפוט וחרב: ותרא אחותה אהליבה, עגבתה, שם עגבה בפלס על זה אהבה אמר אף על פי שראתה אהליבה חרבן וגלות אהלה אחותה בחטאתיה לא נכנעה בעבור זה מלבטוח במלכי אומות העולם וללמוד ממעשיהם אלא שהשחיתה עגבתה ממנה כמו שאמר ירמיהו צדקה נפשה משובה ישראל מבוגדה יהודה: מזנוני אחותה, נכפל בו עין הפעל כמו הגיני מן הגה כן זנוני מן זנה: אל בני אשור עגבה, כבר פירשנו הענין למעלה מה שעשה אחז: קרובים, פירשנוהו: לבושי מכלול, בכל מיני לבושים נאים והוא כולל מה שפרט למעלה תכלת ועוד דברים רבים אחרים כמו ארגמן ושני וכרמל: וארא, טעם וארא כמשך ובא עד ותקע נפשי מעליה: ותוסף אל תזנותיה, כמו על ועוד הוסיפה על הגלולים שעבדה: ותרא אנשי מחקה, כלומר ראתה לחקות ולצייר אנשים בקיר והם צלמי כשדי' ומרוב חשקה בהם ובלבושיהם ובמעשיה ציירה לה אותם על הקיר לראותם תמיד כי אמרה להתערב עמהם במעשה עבודתם ובאלהיהם כי כל משפטיהם ומעשיהם ישרו בעיניה זהו שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם: אנשי, כמו אנשים ובא בסימן רבוי אחד וכן מאנשי התרים חלוני שקופים והדומים להם וזה הענין הוא מה שאמר למעלה בנבואת הסנה השמית וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב כמו שפירשתי שם: כשדיים, כתוב בשני יודין כמו אלהי העבריים וקרי כשדים ביוד אחד על הרוב: חקקים בששר, דמותם חקוק על הקיר בסמנים שמציירין בהם וששר הוא שם כלל הסמנין ההם וכן תרגם יונתן מציירין בסממניא ועוד מפרש ששר שם אחד מן הסמני' שקורין מיני בלע"ז: חגורי אזור במתניהם, חגורי בחולם והוא תאר ספר תכונת מלבושיהם הנראים בעיניהם יפים והוא שהיו חגורים במתניהם מה שאין עושין כן בני ארץ ישראל ושבחו מנהגם על מנהג עצמם וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי בני בבל מנהגם לחגור אזור במתניהם שאמרו בפרק יציאות שבת מאימתי התחלת אכילה רב אמר משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ולא פליגי הא לן והא להו פירוש לבני בבל משיתיר חגורו לבני ארץ ישראל משיטול ידיו ועוד אמרו הכי חבראין בבבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דשרא ליה המייניה לא מטרחינן ליה משמע כי בני בבל היו חוגרין אזור במתניהם:

סרוחי

קרובים ה' מל' בליש' וסימ' וידעו קרובים את גבורתי, מאהביה אל אשור קרובים, הכהנים אשר קרובי' ליי', ומלך ששת ישתה, ויכתב מרדכי את: ואותה ד' בקריא' ג' חס' וא' מל' וסימ' מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש, ואתה החייתי, ואתה בחרב הרגו, ואותה לא יראה, בתרא מל': ותוסף ה' ר"פ בקריא' וסימ' ותסף ללדת את אחיו את הבל, ותסף עוד ותלד בן, הלין ב' קדמא' חס', ותוסף המלחמה, ותוסף אל תזנותיה, ותוסף אסתר ותדבר לפני', ג' בתראי מל':

ושמותן אהלה הגדולה ואהליבה אחותה ותהיין לי ותלדנה בנים ובנות ושמותן שמרון אהלה וירושלם אהליבה: (ה) ותזן אהלה תחתי ותעגב על מאהביה אל אשור קרובים: לבשי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד כלם פרשים רכבי סוסים: ותתן תזנותיה עליהם מבחר בני אשור כלם ובכל אשר עגבה בכל גלוליהם נטמאה: ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה וישפכו תזנותם עליה: לכן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר עגבה עליהם: (י) המה גלו ערותה בניה ובנותיה לקחו ואותה בחרב הרגו ותהי שם לנשים ושפוטים עשו בה:

ותרא אחותה אהליבה ותשחת עגבתה ממנה ואת תזנותיה מזנוני אחותה: אל בני אשור עגבה פחות וסגנים קרבים לבשי מכלול פרשים רכבי סוסים בחורי חמד כלם: וארא כי נטמאה דרך אחד לשתיהן: ותוסף אל תזנותיה ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בששר: (טו) חגורי אזור במתניהם

ושמהתהן אהלה רבתא ואהליבה אחתה והואה משמשן קדמי ואצלחא בבנין ובנן ושמהתהן שמרון אהלה וירושלם אהליבה: וטעת אהלה מבתר פולחני ואתרעיאת למטעי בתר רחימהא בתר בני אתור קריבהא: לבישי גמיר שלטונין וטורנין עולמי חמדתא כולהון פרשין רכבי סוסון: ואתרעיאת למטעי בתריהון עולמי בני אתור כולהון ובכל דאתרעיאת בכל פולחן טעותהון אסתאבת: וית פלחן טעותא דהוה עמה ממצרים לא שבקת ארי יתה אפלחו לטעותה ואנון אלפוהא עובדין בישין ושפכו טעותהון עלה: בכן מסרתהא ביד רחימהא ביד בני אתור דאתרעיאת למטעי בתריהון: אנון גליאו קלנה בנהא ובנתהא שבו ועמה בחרבא קטילו והות שום למדינתא ופורענות דינין עבדו בנוה:

וחזת אחתה אהליבה וחבילת רחמתא מנה וית טעותהא מטעות אחתה: בתר בני אתור אתרעיארת למטעי שלטונין וטורנין קריבין לבושי גמר ופרשין רכבי סוסון עולמי חמדתא כולהון: וגלי קדמי ארי אסתאבת אורחא חדא שוי לתרתהן: ואוסיפת על טעותה וחזרת גברין מצירין על כתלא צלמי כסדאי מצירין בסממניא: אסירין זרזין בחרציהון מחתין

רשי

ושמותן, בכינוי אהלה ואהליבה: ושמותן, הראשוני' שמרון היא שאני מכנה אהלה שנעשית אהל מתחלה לעגלי ירבעם ובית הבעל לאחאב ואף על פי ששמרון לא נבנתה אלא בימי עמרי קורא את מלכי ישראל על שמה שנשתכנית נעשית ראש: אהליבה, על שם שאהלי היה בה ומקדשי: ותעגב, ותתאוה איסוייר בלע"ז לעז אחר דישטיריר: אל אשור קרובים, שהיו שכנים לה ושלחו להם להיות להם לעזר זה היה מנחם בן גדי שנתן מס לפול מלך אשור להיות ידו אתו להחזיק הממלכ' בידו והנביא מדמה הדבר לאשה מנאפ' שאם היו עובדים להב"ה לא נצרכו למלכי אשור: ותתן תזנותיה עליהם, לב ניאוף ורוח זנוניה נתנה עליהם שהיתה מתאוה להם: ובכל אשר עגבה וגו', בכל האומות אשר נשתתפ' עמהם למדה דרכיהם ונטמאה בגלוליהם: ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה, גם על מלכי מצרים סמכו שמצינו בהושע בן אלה אשר שלח מלאכי' אל סוא מלך מצרים: כי אותה שכבו וגו', ומאז וישפכו תזנותם עליהם תאות זנוניהם נכנס בה מימי נעוריה: לכן נתתיה וגו', שבא סנחריב והגלה אותם: ותהי שם לנשים, לוקח מהן קללה לכל הנואפות להוסר ממנה ראו או מה עלתה לפלונית על זימתה: ושפוטים, כמו שופטים יוטי"שא בלע"ז: ותרא אחותה אהליבה, את כל הרעה אשר באה לאחותה על זנוניה ולא יראה: ותשחת עגבתה, תאותה זויטיר בלע"ז: אל בני אשור עגבה, זה אחז שלח אל מלך אשור לעזרה: ותוסף אל תזנותיה, להתאוות לצלמים שלא ראת' אותם אלא דמותם: מחוקה על הקיר, בששר כזאת לא עשתה אחותה: צלמי כשדים, דמות אנשי כשדים שמשונין בלבושיהן: בששר, מיני ציור: חגורי אזור, כן דרך לבושי כשדים:

סרוחי

רדק

סרוחי טבולים בראשיהם, טבולים אומר על הצניפים הצבועים במיני צבעונים טבולים רוצה לומר טבולים בצבע כמו ויטבלו את הכתנת בדם ובא בחסרון המתואר כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה והדומים להם אמר כי בני בבל משימים בראשיהם צניפים צבועים ואותם הצניפים הם עודפים ותלוים להם מאחריהם ולא כן מנהג בני ארץ ישראל וסרוחי רוצה לומר עודפי' ויתרים כמו וסרח העודף חצי היריעה העודפת תסרח ומלת סרוחי נופלת עליהם או כי הם סרוחים מצד הצניפים הטבולים שהם סרוחים על דרך כאלה נופלת עליה שהיא נקראת נופלת מצד עליה שהם נופלים וכן קרועי בגדים מגלחי זקן והדומים להם: מראה שלישים כלם, כמו ושלישים על כלו גדולים ונכבדים כלומר כלם יש להם מראה שרים ונכבדים בהתנהגות' בלבושיהם ובדרכים: דמות בני בבל, כן הוא דמות בני בבל שהם כשדי': ארץ מולדתם, והמנהג הזה שהם נוהגים הוא מנהג ארץ מולדתם מקדם לא שלקחו אותו המנהג מעם אחר כמו שאומדי' ישר' ונאה בעיניהם מנהגם ממנהג עמם: ותעגב, כתיב ותעגבה קרי בתוספת ה"א כיון שראתה אותם עגבה עליהם וזהו שאמ' למראה עיניה: ותשלח מלאכים אליהם כשדימה, שלא אליהם שיהיו רגילים אצלה וכן עשו: ויבאו אליה, למשכב דודים להתערב עמהם בעבודת אלהיהם ובמעשיהם שיהיו שוים במנהג אחד: ויטמאו אותה, למדוש לדרכי ע"ז שלהם: ותקע נפשה מהם, כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו קעע וענין זה המרד שמרד יהויקים במלך בבל וכן צדקיהו: ותגל תזנותיה, כי נודע לכל כי זנתה אחרי אלהים אחרים: ותגל את ערותה, זהו שבזה צדקיהו את האלה אשר השביעו מלך בבל באלהים: ותקע נפשי מעליה, כלומר סלקתי שכינתי ממנה שתהיה הפקר למלך בבל אויביה ויחריב העיר ויגלה העם כמו שעשה לשמרון: ותרבה, לזכר את ימי נעוריה, כל כך הרבתה תזנותיה עד שזכר לה האל יתברך את הרעו' שעשתה בימי נעוריה במצרים: ותעגבה על פלגשיהם, פירשו המפרשים פלגשים עבדיהם כי פילגשים במקום הזה אנשים לא נשים ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם שהוא כנוי לאבר האיש כמו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו שהוא כנוי והנכון בעיני שהוא כמשמעו ופירוש על כמו עם וכמוהו ויבאו האנשי' על הנשים והדומי' לו אמר כל כך חשקה בהם עד שנדמתה להם כמו פלגשיהם לא נשותיהם ולענין זה נוטה דעת המתרגם שתרגם ואתרעיאת למהוי שמוטא להון בט"ת בקבת נשחאות שמוטה להם וניקבת נשחאות שמשא כמו שפחה: אשר בשר חמורים בשרם, טעמו על הפילגשים כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר כמו דם יהיה זובה בבשרה או טעמו על המצריים ועל הכשדים ועל זה המשל אמר וזרמת סוסים זרמתם כנוי לזרע היוצא כזרם מים היוצא בכח ודמה ערותם לחמורי' שהם גדולי בשר ודמה אותם לסוסים שהם שטופי' בזמה יותר משאר הבהמו' וזכר הספור הזה לגנאי שהמצריי' מכוערי' במעשיה' ואף על פי כן חשקה בהם ולמדה את מעשיהם המכוערים והפחותים שבמעשיהם וזהו משל פלגשיהם ואף על פי שזכר זנות מצרים בתחילת הענין זכר אותו גם כן בסוף הענין לפי שהיא היתה תחילת זנותם והיא היתה סבת זנותם בכל הזמנים שזנו וזהו שאמר ותפקדי זכרת הזנות שזנית במצרים ואהבת אותם גם כן באחרונה לזנות אחרי אלהים אחרים: בעשות ממצרים, זה לבדו מן הקל בענין עשוי והענין הזה מפורש למעלה ופירוש למען שדי נעוריך בעבור מעיכת שדיך שערב לך אז זכרת עתה לעשות זמה וזנות גם אתה: לכן הנני, מעיר את מאהביך עליך' שהיו מאהביך מתחילה: את אשר נקעה נפשך מהם, שמרדת בהם ונקעה שרשו קעע והוא בפלס ורחבה ונסבה או שרשו נקע: בני בבל וכל כשדים, מאמר מדינות בבל: פקוד ושוע וקוע, שמות תאר לשרים הנזכרים בשם בספר ירמיה כגוזר אדן נבוזבן שרסכר רבמג ושאר הנזכרים שם פקוד כמו פקיד וכן שוע שם לנדיב גדול וכן קוע שם תאר לשר גדול ואף על פי שלא מצאנו לו חבר במקרא ויונתן לא תרגם בענין אחר אלא אמר פקודאי ושועאי וקועאי: כל בני אשור אותם, פי' באו אותם כמו אתם וכן ואדבר אותך כמו אתך וכן וגם היטב אין אותם אולי יי' אותי והדומים להם: וקרואים, כמו קרואי העדה ותרגם יונתן זמינין: ובאו עליך הצן, שם לאחד ממיני המרכבות או לאחד מכלי הזין ואין לו חבר במקרא ואפשר שהוא שם לכלל כלי הזין וכן תרגם יונתן וייתון עלך במאני זיינא ברתיכין וגלגלין ואדוני אבי ז"ל פירש כמו חוצן בהא"ת מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע והחיל יקרא זרוע כמו וזרועות הנגב שפירושו חילותא:

צנה

מסורה

למראה ד' בקריא ב' צרי וב' סגול וסימ' ויצמח יי' אלהים מן האדמה, ויבאו אל גלילות הירדן, אילין ב' קדמאי סגול, והריחו ביראת יי', ותעגבה עליהם למראה עיניה, צרי: חמורים ו' מל' וסימ' נמסר בספר שופטים סימן י"ח: פקוד ה' מל' בליש' בקריא' וסימ' ועל יושבי פקוד, בני בבל וכל כשדים, לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה, יזכור עונם ויפקוד חטאתם, על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד:

תרגום

מְחָרְתִּין קוֹלְסִין בְּרֵישֵׁיהוֹן חֵזוּ גִּבָּרִין כּוּלְּהוֹן דְּמוּת בְּנֵי בָבֶל מְדִינַת כַּסְדָּאֵי אֲרַע יַלְדוּתְהוֹן: וְאִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן בָּתַר חֵזוּ עֵינָהָא וּשְׁלַחַת אִזְגַּדִּין לְוָתְהוֹן לִמְדִינַת אֲרַע כַּסְדָּאֵי: וַאֲתוֹ לְוָתַהּ בְּנֵי בָבֶל לְמֶעְבַּד רַחֲמוּ וְסָאִיבוּ יָתַהּ בְּטַעֲוָתְהוֹן וְאִסְתְּאַבַת בְּהוֹן עַד דְּקָצַת נַפְשַׁהּ בְּהוֹן: וְאִתְגְּלִיאַת בַּהֲתָתַהּ וְאִתְחֲזֵי קְלָנַהּ וְרַחֵיק מֵימְרִי יָתַהּ כְּמָא דְרַחֵיק מֵימְרִי יַת אֲחָתַהּ: וְאַסְגִּיאַת יַת טַעֲוָתַהּ לְאַדְכָּרָא יַת יוֹמִין דְּמִלְּקַדְמִין דִּטְעָת בְּהוֹן כַּד הֲוָת בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: וְאִתְרְעִיאַת לְמֶהֱוֵי שָׁמוֹטָה לְהוֹן דִּבְסַר חֲמָרִין בִּסְרֵיהוֹן וְצַהֲנַת סוּסָוָן צַהֲנַתְהוֹן: וְאַדְכַּרְתְּ יַת חוֹבֵי עֵצַת חֶטְאִךְ דְּמִלְּקַדְמִין בְּמֶעְבְּדִיךְ מִמִּצְרַיִם רַחֲמוּ בְּדִיל חֶטְאֵי יַנְקוּתִיךְ: בְּכֵן אָהֳלִיבָה כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי בְגַלֵּי יַת רְחִימַיִךְ עֲלָךְ יַת דְּקָצַרַת נַפְשִׁיךְ בְּהוֹן וְאַיְתְנוּן עֲלָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר: בְּנֵי בָבֶל וְכָל כַּסְדָּאֵי פְּקוֹדָאֵי וְשׁוֹעָאֵי וְקוֹעָאֵי כָּל בְּנֵי אַתּוּר עִמְּהוֹן עוּלֵמֵי חֶמְדְּתָא שִׁלְטוֹנִין וְטוּרְנִין כּוּלְּהוֹן גִּבָּרִין מְזַמְּנִין רָכְבֵי סוּסָוָן כּוּלְּהוֹן: וְיֵיתוּן עֲלָךְ בְּמָאנֵי זַיְנָא בִּרְתִיכִין וְגַלְגְּלִין וּמַשִּׁרְיַת עַמְמִין דִּמְזַיְּנִין בְּעִיגְלִין

מקרא

סְרוּחֵי טְבוּלִים בְּרָאשֵׁיהֶם מַרְאֵה שָׁלִשִׁים כֻּלָּם דְּמוּת בְּנֵי־בָבֶל כַּשְׂדִּים אֶרֶץ מוֹלַדְתָּם: וַתַּעְגַּב עֲלֵיהֶם לְמַרְאֵה עֵינֶיהָ וַתִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲלֵיהֶם כַּשְׂדִּימָה: וַיָּבֹאוּ אֵלֶיהָ בְנֵי־בָבֶל לְמִשְׁכַּב דֹּדִים וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּתַזְנוּתָם וַתִּטְמָא־בָם וַתֵּקַע נַפְשָׁהּ מֵהֶם: וַתְּגַל תַּזְנוּתֶיהָ וַתְּגַל אֶת־עֶרְוָתָהּ וַתֵּקַע נַפְשִׁי מֵעָלֶיהָ כַּאֲשֶׁר נָקְעָה נַפְשִׁי מֵעַל אֲחוֹתָהּ: וַתַּרְבֶּה אֶת־תַּזְנוּתֶיהָ לִזְכֹּר אֶת־יְמֵי נְעוּרֶיהָ אֲשֶׁר זָנְתָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַתַּעְגְּבָה עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר־חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם: וַתִּפְקְדִי אֵת זִמַּת נְעוּרָיִךְ בַּעְשׂוֹת מִמִּצְרַיִם דַּדַּיִךְ לְמַעַן שְׁדֵי נְעוּרָיִךְ: לָכֵן אָהֳלִיבָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מֵעִיר אֶת־מְאַהֲבַיִךְ עָלַיִךְ אֵת אֲשֶׁר־נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם וַהֲבֵאתִים עָלַיִךְ מִסָּבִיב: בְּנֵי בָבֶל וְכָל־כַּשְׂדִּים פְּקוֹד וְשׁוֹעַ וְקוֹעַ כָּל־בְּנֵי אַשּׁוּר אוֹתָם בַּחוּרֵי חֶמֶד פַּחוֹת וּסְגָנִים כֻּלָּם שָׁלִשִׁים וּקְרוּאִים רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם: וּבָאוּ עָלַיִךְ הֹצֶן רֶכֶב וְגַלְגַּל וּבִקְהַל עַמִּים

רשי

סרוחי טבולים, יתירי כובעים גדולים ומנחם פירש כמו ויטבלו הכתנת בדם ופתרון סרוחי טבולי' כן הוא סרח העודף מן המצנפת צבועה, טבולים אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין וכן תרגם יונתן מחתין קולסין: שלישים, גבורים: למראה עיניה, בשביל שראתה דמות צורתן: ויבאו אליה בני בבל למשכב דודים, כרתו יחד ברית ואומר אני שזה נאמר על חזקיהו ששמח על מלאכי מרודך בלאד' והאכילן על שלחנו והראם את כל בית נכותה ודומה שאמר הנביא אנשי מחוקה על הקיר לפי שמארץ רחוקה באו ולא היו בני כשדים רגילים אצלם כמו שנאמר שם מארץ רחוקה באו אלי ובשביל ראות פניה' פעם אחת נתחבבו עליו והקפיד הקב"ה על הדבר כמה שנאמ' הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתך וגו' ובדברי הימים ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף גדול וגו': ותקע נפשה מהם, שמרד בהם יהויקים וצדקיהו ותקע א דיסלוקייר בלע"ז כמו ותקע כף ירך יעקב הוקעה לשון חבור ותקיעת עץ בארץ הוא וכן כשהשתלפו מן הארץ יפול בו לשון קעייה כאשר תאמר ותשרש שרשיה לשון קליטה וכל תבואתי תשרש לשון עקור וכן בסעיפיה פוריה לשון ענפים ומסעף פארה לשון קוצץ ענפי העץ ופארותיו: לזכור את ימי נעוריה, עלת על לבה תאות בני מצרים ששלח צדקיהו אליהם שנאמר וימרד בו לשלוח מלאכיו מצרים: ותעגבה על פלגשיה', על פלגשותם להיות להם לפלגש: אשר בשר חמורי', אבר תשמיש: וזרמ' סוסים, לשון רבוי תשמיש שמרבים תשמיש יותר משאר כל הזכרים שבבהמה זרמת קלוח הזרע כמו זרם מים עבר: ותפקדי', ותזכרי: בעשות, לשון כבישה: את מאהביך, את כשדים אשר ערכו על חזקיהו: את אשר נקעה נפשך מהם, אשר חזר צדקיהו ונכאס ומרד בהם: פקוד ושוע וקוע, תרגם יונתן שם מדינות ומקרא מסייעו בספר ירמיה על הארץ מרתי' עלה עליה ועל יושבי פקוד והפותרים אומרים לשון פקידים ושרים ושלטונים: וקרואי', שמוכן בלע"ז: הצן, פירש דונש אחד מכלי המלחמה הוא ואני אומר לשון הקפת מחנות כמו ולצנינים בצדיכם ולמסריין מקפנכון הצן מנחם פירש כמו צנה וסוחר' אמתו ואין דונש מודה לו והתרגו' שתרג' וייתון עלך במאני זיינא מסייע לדונש הוצן כמו בהוצן ויש משמע הוצן כמו חוצן מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע וכן ובאו עליך הוצן ועניינו חיל כמו וזרועות הנגב שפירושו וחיילות הנגב:

ונתתי

צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב׳ כתרגומו מזוינין בענילין וקולסין ימנון עלך וקובע בקוף ומלרע ועניינו ידוע שהוא כלי מגן על הראש: ונתתי לפניהם משפט׳ אתן המשפט לפניהם שישפטוך כלומר תהיה ידי עמהם להחריבך: ושפטוך במשפטיהם׳ את אחבת מנהגם ומשפטיהם לפיכל אח: אותך בידם שישפטוך כמו שמנהגם לשפוט המורד והפושע והמשפט הוא ששחט בני צדקיהו לעיניו וגם כל שרי יהודה שחט ואת עיני צדקיהו עור: ונתתי קנאתי בך׳ על ידיהם אתן קנאתי וחמתי בך: ועשו אותך בחימה׳ יעשו עמך נקימה בחימה: אפך ואזניך יסירו׳ זה המשפט יעשו אותו לאשה מזנה תחת בעלה שיסירו ממנה האזנים והאפים שהם המחירים והם הדרת פנים וכן למי שרוצים לשפוט בחימ׳ יסירו ממנו המחירי׳ והאזני׳ והעינים וזה משל למלכו׳ ולכהונ׳ שהוסר ממנה׳ אפך הוא משל למלך כמו אפך כמגדל הלבנון שהוא משל למלך כי המלך הוא גבוה ורם על כל העם וכן האף הוא גבוה על הפנים ואזניך הוא הכהן המשמיע קול לאזנים כבואו אל הקד׳ בפעמוני הזהב ותרג׳ יונתן ואפך ואזניך יסירו רברבך ויקירך יגלון: ואחריתך בחרב תפול׳ תרגם יונתן ועמיך בחרבא יתקטלון כנראה כי דעתו היה לפרש ואחריתך שהו׳ כנגד הראש שזכר ואם הגדולים נקראים ראש העם יקרא אחרית שהוא כנגד הראש כמו שאמר טוב אחרית דבר מראשיתו כי הגדול הוא ראשית ותחילה לעם יוצא ובא לפניהם: המה בניך ובנותיך יקחו׳ יקחו אותם לעבדים וישבו אותם על דרך שאמר נתן בניו פלטים ובנותיו בשבית ופי׳ פלטי׳ מחרב כי ברוב לא יהרוג האויב הקטני׳ והקטנות לא ישבה אותם לגדלם עמו לעבדי׳ ולשפחות: ואחריתך תאכל באש׳ אמר אחריתך על הבתים הנשארים אחרי האדם במותו וכן כתוב ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש ותרגם יונתן ואחריתך ושפר ארעיך: והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך׳ אפשר שזה נאמ׳ על בגדי כהונה ועל כלי בית המקדש או נאמר על כל שלל העיר בין בבי׳ המקדש בין בשאר הבתים: והשבתי זמתך ממך׳ כי מיום שגלו לא עבדו ע״ז: כי כה אמר יי׳ הנני נותנך׳ הנ״ון בקמץ לנקבה ומשפטה בצרי׳ אלא הוא כמו שכתבנו כי כשמדבר כנגד הכנסה מדבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ושנה הענין הזה עוד לחזק: ועשו׳ ערום ועריה׳ בערום ובעריה בפרש׳ הודע את ירוש׳ כתבנו פירושו: זנוניך׳ ואמ׳ זנון מן זנה בהכפל ע״ן הפעל כמו הניני מן הנה: עשה אלה לך׳ מקור כלומר אלה שיעשה לך בעונש עונותך הן׳ בזנותיך׳ עשה בחולם ומקור בשקל בזנותיך: בדרך׳ מבואר הוא: כה אמר׳ תהיה׳ פי׳ הכוס תהיה לצחוק וללעג פי׳ שהגוים יצחקו וילעגו על רוב הפורענות הבא עליך: מרבה להכיל׳ תאר לכוס שהיא רבה להכיל ולהחזיק יין תרעלה רב:

רשי

ונתתי לפניהם משפט׳ מה שעלי לשפוט אעשה אותם שלוחי לעשות המשפט: במשפטיהם׳ משפט שלא כתבתי בתורתי והו׳ ממשפטי נימוסיה׳ ואיזה זה זה שמוי עינים שעורו את עיני צדקיהו: אפך ואזניך׳ הם תפאר׳ הפרצוף ואהם המשיל הכהונה והמלכות: ואחריתך׳ שאר העם: ואחריתך תאכל באש׳ ושפר ארעיך שאין אחריות ליסמך עליהם לפרנסה: את בגדיך׳ בגדי כהונה: אשר שכלת׳ כשדים שמרדת בהם: עשה אלה׳ לשון פעול פיישנט בלע״ז: מרבה להכיל׳ יתיר׳ מלהכיל כמו מלסבול: ושממה׳ תמהון: ומצית׳ לשון מוצץ עד התמצית איספוצ״רא בלע״ז: ואת חרשיה׳ דימה כוס המשקה פורענות לישראל לכלי חרש שמשנשתבר אין לו תקנה כך משתכא תפועתם וישבר הכוס לא ישוב להשקות עוד ובשהו׳ מדב׳ בהשקאת האומו׳ קורא אותו זהב שנאמר כוס זהב בבל ביד יי׳ משכרת כל הארץ: ואת חרשיה תגרמי׳ כמו ועצמותיה׳ יגרם לא גרמו לבקר רונג״יר בלע״ז גורר בשיניו את שביבות העצם או החרס לרדות מעליו בשר הדבוק בו ומנחם חברו לשון שבירה וגם כן פתר ועצמותיהם יגרם וכן לא גרמו לבקר:

התשפט

תפול חמל בקריא וסי׳ ואחריתך בחרב תפול׳ ונטשתיך המדברה על הרי ישראל׳ תפול אתה וכל אנפיך׳ על פני השדה תפול׳ וכל חומה לארץ תפול׳ כתפי משכמה תפול׳ כשתפול עליהם פתאום׳ כי נפול תפול לפניו׳ וכל קהלת ומשלי דכוו׳ מל׳ בס״ג חס׳ וסים׳ וברשעתו יפל רשע׳ באין תחבולות יפל עם׳

צִנָּה וּמָגֵן וְקוֹבַע יָשִׂימוּ עָלַיִךְ סָבִיב וְנָתַתִּי לִפְנֵיהֶם מִשְׁפָּט וּשְׁפָטוּךְ בְּמִשְׁפְּטֵיהֶם׃ (כה) וְנָתַתִּי קִנְאָתִי בָּךְ וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּחֵמָה אַפֵּךְ וְאָזְנַיִךְ יָסִירוּ וְאַחֲרִיתֵךְ בַּחֶרֶב תִּפּוֹל הֵמָּה בָּנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ יִקָּחוּ וְאַחֲרִיתֵךְ תֵּאָכֵל בָּאֵשׁ׃ וְהִפְשִׁיטוּךְ אֶת־בְּגָדָיִךְ וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ׃ וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּתֵךְ מִמֵּךְ וְאֶת־זְנוּתֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִשְׂאִי עֵינַיִךְ אֲלֵיהֶם וּמִצְרַיִם לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי נֹתְנָךְ בְּיַד אֲשֶׁר שָׂנֵאת בְּיַד אֲשֶׁר־נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם׃ וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּשִׂנְאָה וְלָקְחוּ כָּל־יְגִיעֵךְ וַעֲזָבוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה וְנִגְלָה עֶרְוַת זְנוּנַיִךְ וְזִמָּתֵךְ וְתַזְנוּתָיִךְ׃ (ל) עָשֹׂה אֵלֶּה לָךְ בִּזְנוֹתֵךְ אַחֲרֵי גוֹיִם עַל אֲשֶׁר־נִטְמֵאת בְּגִלּוּלֵיהֶם׃ בְּדֶרֶךְ אֲחוֹתֵךְ הָלָכְתְּ וְנָתַתִּי כוֹסָהּ בְּיָדֵךְ׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ תִּשְׁתִּי הָעֲמֻקָּה וְהָרְחָבָה תִּהְיֶה לִצְחֹק וּלְלַעַג מִרְבָּה לְהָכִיל׃ שִׁכָּרוֹן וְיָגוֹן תִּמָּלֵאִי כּוֹס שַׁמָּה וּשְׁמָמָה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ שֹׁמְרוֹן׃ וְשָׁתִית אוֹתָהּ וּמָצִית וְאֶת־חֲרָשֶׂיהָ תְּגָרֵמִי וְשָׁדַיִךְ תְּנַתֵּקִי כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

(לה) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתַּשְׁלִיכִי אוֹתִי אַחֲרֵי גַוֵּךְ וְגַם־אַתְּ שְׂאִי זִמָּתֵךְ וְאֶת־תַּזְנוּתָיִךְ׃

בַּעֲנִילִין וְקוּלְסִין יְמַנּוּן עֲלָךְ סְחוֹר סְחוֹר וְאֶתֵּן קֳדָמֵיהוֹן פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וְיִתְפַּרְעוּן מִנִּיךְ בְּנִימוֹסֵיהוֹן׃ וְאֶתֵּן פּוּרְעֲנוּתִי בִיךְ וְיִתְפָּרְעוּן מִנִּיךְ בִּרְגַז רַבְרְבַיִךְ וְיַקִּירַיִךְ יִגְלוּן וְעַמִּיךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן אִנּוּן בְּנַךְ וּבְנָתָךְ יִשְׁבּוּן וּשְׁפַר אַרְעִיךְ יִתּוֹקַד בְּנוּרָא׃ וְיַשְׁלְחוּנִיךְ לְבוּשֵׁי יְקָרִיךְ וְיִסְבוּן מָאנֵי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ׃ וַאֲבַטֵּל חוֹבֵי עֲצַת חֶטְאָךְ מִנִּיךְ וְיַת פּוּלְחָן טַעֲוָתִיךְ דַּהֲוָת עִמִּיךְ כַּד הֲוֵית בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְלָא תִזְקְפִין עֵינָךְ לְהוֹן וְטַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא תִדְכְּרִין עוֹד׃ אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מָסַר לִיךְ בְּיַד דְּסָנֵית בְּיַד דְּקָצַת נַפְשִׁיךְ בְּהוֹן׃ וְיִתְפָּרְעוּן מִנִּיךְ בִּדְבָבוּ וְיִשְׁבּוֹן יַת כָּל לֵיאוּתִיךְ וְיִשְׁבְּקוּנִיךְ מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא וְתִתְגְּלֵי בַּהֲתַת טָעוּתִיךְ וְחוֹבֵי עֲצַת חֶטְאָךְ וְזְרוּגִיךְ׃ חוֹבַיִךְ גְּרַמוּ אִלֵּין לִיךְ בִּדְטְעֵית בָּתַר עַמְמַיָּא וְאִסְתְּאַבְתְּ בְּפוּלְחָן טַעֲוָתְהוֹן׃ בְּאוֹרַח אֲחָתִיךְ הֲלֵיכְתְּ וְאֶתֵּן כָּס פּוּרְעֲנוּתָהּ בִּידִיךְ׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כָּס פּוּרְעֲנוּת אֲחָתִיךְ תִּשְׁתִּין תַּקִּיפָא וַחֲסִינְתָּא תְּהֵין לְחוּךְ וּלְלָעֵיב מִסְּגֵי עָקָא דְּתֵיתֵי עֲלָךְ׃ הָא כְרַוְיָא וְדַוָּן תִּתְמְלִין כָּס צָדוּ וְאִשְׁתְּמָמוּ כָּס פּוּרְעֲנוּת אֲחָתִיךְ שֹׁמְרוֹן׃ וְתִשְׁתִּין יָתַהּ וְתִגְמְרִין וְיַת פּוּרְעֲנוּתְהָא תְקַבְּלִין וּבִסְרִיךְ תְּתַלְּשִׁין אֲרֵי אֲנָא גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דִּשְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי וְאַרְחֵקְתְּ דַּחְלְתִּי מִקֳּבֵל עֵינָךְ וְאַף אַתְּ קַבִּילִי חוֹבֵי עֲצַת חֶטְאַיִךְ וְטַעֲוָתַיִךְ׃

ואמר

מלאך רשע יפל ברע: והשבתי י״ג וסים׳ נמס׳ בריש סיפרא סוף סימן ז׳ עשו ד׳ כתי׳ בוי״ו וסים׳ נמס׳ בירמיה סימן כ״ב: וללעג ל׳ כה אמ׳ אדני יי׳ כוס אחותך׳ וללאה ל׳ השדה אל צאנו׳ וללבן ל׳ שתי בנות׳ וללחם ל׳ המערכת ולעלת׳ וללוי ל׳ אמר תומך ואוריך׳ וללמד ל׳ כי עזרא הכין לבבו: להן י״ד וסים׳ הנה נא לי שתי בנות׳ וישב יצחק ויחפר ב׳ בו׳ ויאמר להן ראה אני את פני אביכן׳ ויקרא מלך מצרים למילדות׳ כן בנות צלפחד תניינא דפסוק׳ המה עולים במעלה העיר׳ והוא הפיל להן גרל׳ ויאמר אלי בן אדם התשפוט׳ והקמתי עליהם רעה אחד׳ כי משלשות הנה׳ ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים דה״ה׳ אך לא בעי ישלח יד׳ יתן יי׳ לכם ומצאן מנוחה:

שכרון ויגון תמלאי׳ אותו השכרון הוא היגון שתמלאי ממנו כי הכוס והיין הוא משל על הצרות: ושתית אותה ומצית׳ תשתי אותה הכוס כלה עד התמצית שתמציא: ואת חרשיה תגרמי׳ ולא עוד אלא שחרשיה תגמרי אחרי שתמציא אותה תשברי הכוס בשיניך למצות חרשיה והמשיל הענין לכוס חרס לפי שנבלע היין בתוך החרס ואמר חרשיה לשון רבים כי בהשברה יהיו חלקיה רבים: תגרמי׳ מלה מושאלת מן ועצמותיהם יגרם שפירושו שבירת העצמים רוצה לומר ולעוס אותם כמו תשרש שהוא עקירת השרש כן תגרמי יגרם שבירת הגרמים כי העצם נקרא גם כן גרם כמו שכתוב תשבר גרם גרמיו כמטיל ברזל וכן תרגום עצם גרמא וכן אמר לשבירת החרשים בלעיסה תגרמי: ושדיך תנתקי׳ תעקרי שדיך בשתיית יין התרעלה ותרגם יונתן ובסריך תתלשין והמשל הזה הוא שיערבו עליהם צרות עד כלותם כליון חרוץ משל ושדיך תנתקי הוא על בטול התורות בגלות כי השדים משל לתורה שבכתב ותורה שבעל פה כמו שכתבנו בפרשת הודע ובגלות בבל ראינו ששכחו התורה ובטלו אותה כמו שראינו שנשאו נשים נכריות וחללו את השבת ודברים אחרים שלא נכתבו ואף הלשון שכחו: לכן כה אמר יי׳ אחרי גוך׳ כאדם המשליך דבר אחרי גוו שלא יראנו ולא יזכרנו: וגם את שאי זמתך׳ עונש זמתך שאי וסבלי:

ויאמר

ויאמר · התשפט את אהלה ואת אהליבה · אחר שהיו שתיהם בדרך אחד הגד להן את תועבותיהן : כי נאפו · זה איננו משל אא כמשמעו שהיו מנאפים את נשי רעיהם : ודם בידיהן · כמו שאמר ישעיהו הנביא ידיכם מלאו וכן נקראת ירושלם עיר הדמי׳ כמו שכתוב למעלה : ואת גלוליהן נאפו · זהו דרך משל לעבודת הגלולים כמו שהאשה המנאפת תחת אישה תקח זרים כן ישר׳ זנו תחת הא׳ יתבר׳ שהיה אישה לקח׳ אלהים אחרים לעובדם : וגם את בניהן אשר ילדו לי · כלומר לעבודתי כי בשמונה ימים ללידתם מלו אותם והכניסום בבריתי ואחר כך העבירו להם לאכלה העבירום לגלוליהם באש זהו לאכילת האש : עוד · ביום ההוא · זהו ענין כפל עבדו הגלולים להכעיסני ובאותו יום עצמו באו להקריב בביתי כאילו איני רואה מעשיהם וקרבנותיהם הם טומאת מקדשי : ובשחטם · מקור מן הקל ויש אומרים מן הדגוש וכפל הענין בזה הפסוק במלות שונות : והנה כה עשו בתוך ביתי · ואנה עשו זה החלול בתוך ביתי או פי׳ גם כן עשו גלולים בתוך ביתי שהיו מציירים צורות בתוך לשכות העזרה ומקטרים להם כמו שכתב בפרשת בשנה הששית : ואף כי תשלחנה · כל שכן שעשו יותר תועבה שיש עלי לתתם ביד אויביהם ששלחו לאנשים באים ממרחק שבאו אליה ממרחק ע״י שליחותה וכן פירוש אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו שלחה אליהם שיבואו אליה להנהגם בדרכיה ובמעשיה׳ : לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי · אמר כנגד אהליבה למי שלחת למי שבעבורם נתיפית כדרך הזונה שרוחצת במרחץ וכוחלת עיניה ולובשת מלבושים נאים כדי שתהיה יפה בעיני הרואים אותה ויחשקו בה והמשל כי שלחה אליה׳ אגרו׳ מדברו׳ בכבדו׳ ומכתו׳ להביא אהבתם עליה ושתתערב עמהם ותלמד מנהגם ומעשיהם ות״י לאתר דזמינת אתקינת שוקין ומנית פלטורין : וישבת על מטה כבוד׳ · בו״עס הדגש וכן כבוד בת מלך פנימה ואת הכבוד לפניה׳ והדומי׳ להם : ושולחן ערוך לפניה׳ · לפני המטה כי כן היה מנהג׳ להסב על המטות בעת האכילה כמו שמצאנו בדברי רז״ל ופי׳ ערוך ערוך בכל מיני מאכלים טובים : וקטרתי ושמני שמת עליה׳ · בקמץ חטף הט״ית לקריאת בן אשר ולקריא׳ בן נפתלי וקטרתי בפתח הט״ית : עליה׳ · על המטה כי כן היה מנהגם לגמר אחר האכילה כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז״ל שהיו מסימים בשמים על הגחלים להעלות עשנם אל האף לריח טוב וכן היו משוחים בשמן הטוב אחר האכילה ומה שאמ׳ וקטרתי ושמני ביו״ד כנוי המדבר רוצה לומר כי אני נתתים לה והיא עבדה בהם לעבודה זרה כמו שאמ׳ בפרשת הודע את ירושלם · דרגשין ידוע בדברי רבותינו ז״ל שאמרו מאי דרגש ערסא דגדא והיא מטה עשויה לכבוד המזל · מככין פי׳ מצעות תרגום רפידתי׳ ערסי מאכית שויי משכב וספות תרגומו מככין : וקול המון שלו בה׳ · בי״ת בה רפה ואף על פי שהו״ו שלו מפיק וכמוהו קו תהו יי׳ גם אמר קול המון נשמע בה באהליבה וההמון ההוא שלו כלומר לשלום באו כמו אליהם לא למלחמה כי היא שלחה אליהם לבא אליה להיותם שלמים עמה כי ישרו מעשיהם בעיניה : ואל אנשים מרוב אדם · ואל כמו ועם וכן ואשה אל אחותה קברו אותי אל אבותי והדומים להם אמר אלה שלחה אליהם באו עם אנשים אחרים : מרוב אדם · מרוב אדם שרצו להביא עמהם להראות ההון רב הביאו אנשים סבאים ממדבר זהו מובאים שהם הביאו אותם והם היו מובאים : סבאים · גוי סבא והם מבני כוש וכמוהו וסבאים אנשי מדה אלא שבא הסמך בשוא וזה בקמץ : ויתנו צמידים אל ידיהן : כמו על וכמוהו רבים ואמר ידיהן וראשיהן על שתיהן אהלה ואהליבה ובשמדבר בלשון יחיד אמר על אהליבה כי היא האחרונה ועליה עיקר נבואת הנביא : ואומר לבלה נאופים · רוצה לומר אמר השם יתעלה כשראיתי את דרכיה אמרתי וכי הזונה הזקנה כאף · בלה זקנה כמו אחרי בלותי ועל דרך המשל אמר כזקנה בעו״נ כמה שנים ועדיין לא נתנה אל לבה ולא שבה אלי : עתה יזנה תזנותיה והיא · עתה יאבדו ע״ז תזנותיה והיא עמהם כי בגלותה יאבד הכל האלילי׳ והעובדים אותם ואמר יזנו כלומר יבאו מרשותם ומארצם כי הזונה יוצאה מרשות הבעל וכן ותזנה עלין פלגשו׳ · יזנה כתיב בה״א כמו ידינו לא שפכה וקרי בוי״ו יזנו : ויבא · לשון יחיד כלומר כל גוי וגוי והוא אחד משמנה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים והוין לשון יחיד : אשת הזימה · זה לפדו בא מן אשה אשות כי יאמר נשים נשי לנגאי בא כן : ואנשים

התשפט · לשון ויכוח שאי זמתך קבלי חובי עבת חטאיך : ודם בידיהם · בנאופיהם שפכו דם : ואת גלוליהן נאפו · נאוף שלהם עם גלוליהם היא : וגם את בניהם וגו׳ · וזהו שפיכות הדם שבידיהם · טמאו את מקדשי ביום ההוא · ביום שמוחטות את בניהן לע״ז באות לפני במקדשי לעשות בו תועבה להכעיסני : ואת שבתותי חללו · שהיו שוחטין את בניהם בשב׳ : ואף כי תשלחנ׳ · וכל שכן קשה מן הכל כי תשלחנה להביא אליהן משרי האומות אוהביהן ורואי׳ החלול שמחללו׳ מקדשי : שלוח אליהם · מאת אהלה ואהליבה לבא אליהם : והנה באו לאשר רחצ׳ כחלת וגו׳ · לאשר תרגום יונתן לאתר אללוא בל׳ ש מקו׳ אשר ייעדת להם לאמר במקום פ פלוני נבא לקרו׳ ותכם מקושטות במרחץ וכחול כחלת : כחלת · מין צבע ושמו כחול וצובעות בו עיניהם אקלירא בלע״ז : מטה כבודה · מוכללת במצעות נאות פרידא בלע״ז : וקול המון · של אומו׳ רבות היו בה ולא המון של מלאמה אא קול המון שלו : ואל אנשי׳ · בשביל אנשים ושל אנשים היה אותו המון ולא של בהמה : מרוב אדם · שהיו בתוכם המובח׳ לבאוף מן המדבר · סבאים · שהיו דרין סביב לה משכיניה עמון ומואב וכן תרגום סביאם מן מסחור סחור : ויתנו׳ · אהלה ואהליבה : צמידים על ידיהם · להתקשט לנאוף כלומ׳ עמון ומואב מתו׳ שהם רבים היא מתקשטת ומתפארת להם ומתוך שהם שכיניה מתפארת לעיניהם בקישוטיה לפיכך ויתנו אהלה ואהליבה צמידים על ידיהם כדי שיהיו נאות בעיני הנואפים ו״ו של ויתנו יתירה כמו אותה של עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה וכמו אותה של ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב : ואומר לבלה נאופים עתה יזנה וגו׳ · אמר לי לבי על זו שבלתה והזקינה בנאופיה מעתה שהזקינה ותגו תזנותיה ממנה ותבא תאות זנותה מלבה ותחזור בה והרי היא עודנה בזנוניה כאשר בתחלה : יזנו · יבאו כל זונה תרגו׳ נפקת ברא כך שמעתי וכן ת״י · לבלה נאופים כמו לבלה בנאופים כאשר תאמר ותשב בית אביה כמו בבית אביה ירחצו מים כמו ירחצו במים ויצאה חנם ואם בית אישה נדרה פי׳ דונש ומנחם חברו עם תבל עשו ולא יתכנו דבריו : ויבוא אליה · כל אשר מלאו לבו : אשת הזמה · כשי הזמה : ואנשים

ערוך ד׳ בקריא׳ וסימ׳ קשת וכידון יחזיקו תרויהון דירמיה׳ · כי ערוך מאתמול תפתה ושלחן ערוך לפניה וקטרתי :

ואמר יי׳ לי בר אדם התוכח ית אהלה וית אהליבא וחוי להין ית תועבתהן : ארי זנאין בהן ודם זכי אשדו בידיהן ובתר פולחן טעותהן טעו ואף ית בניהן דעתידין למפק מנהן תולדת קודשא קדמי אעבירו להן לפולחן : עוד ארגזו קדמי סאיבו ית בית מקדשי ביומא ההוא וית יומי שביא דילי אחילו : ובמכסותהון ית בניהון לפולחן טעותהון ועלו לבית מקדשי ביומא ההוא לאחלותיה והא כדין עבדו בגו בית מקדשי : ואף ארי שלחת לגבריא דאתן מרחיק דאזגר שליח לותהון והא אתו לאתר דזמינת אתקנת שוקין ומנית פלטורין : ורמית דרגשין מכיכין דיקר ופתורין מלן כל טוב סדרת קדמיהון וקטורת בוסמי ומשחי שוית עליהון : וקל אתרגושתהון די שלן שליוא בהון ולתקוף גברין מסני אנשא אתן מסחור סחור ממדברא ויהבו שירין על ידיהון וכתר דתושבחא על רישיהון : ואמרית לכנשתא דישראל דבליאת עמדה בחובין כען תשבוק מטעותה ותתוב לפולחני ולא תברת : ועלו לותה כמא דעלין לות אתתא פונדקיתא כן עלו לאהלה ולאהליבה מזניתא דעיצתהון חטאין : וגברין

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִשְׁפּוֹט אֶת־אָהֳלָה וְאֶת־אָהֳלִיבָה וְהַגֵּד לָהֶן אֵת תּוֹעֲבוֹתֵיהֶן׃ כִּי נִאֵפוּ וְדָם בִּידֵיהֶן וְאֶת־גִּלּוּלֵיהֶן נִאֵפוּ וְגַם אֶת־בְּנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלְדוּ־לִי הֶעֱבִירוּ לָהֶן לְאָכְלָה׃ עוֹד זֹאת עָשׂוּ לִי טִמְּאוּ אֶת־מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ׃ וּבְשַׁחֲטָם אֶת־בְּנֵיהֶם לְגִלּוּלֵיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא לְחַלְּלוֹ וְהִנֵּה־כֹה עָשׂוּ בְּתוֹךְ בֵּיתִי׃ וְאַף כִּי תִשְׁלַחְנָה לַאֲנָשִׁים בָּאִים מִמֶּרְחָק אֲשֶׁר מַלְאָךְ שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם וְהִנֵּה־בָאוּ לַאֲשֶׁר רָחַצְתְּ כָּחַלְתְּ עֵינַיִךְ וְעָדִית עֶדִי׃ וְיָשַׁבְתְּ עַל־מִטָּה כְבוּדָּה וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ לְפָנֶיהָ וּקְטָרְתִּי וְשַׁמְנִי שַׂמְתְּ עָלֶיהָ׃ וְקוֹל הָמוֹן שָׁלֵו בָהּ וְאֶל־אֲנָשִׁים מֵרֹב אָדָם מוּבָאִים סוֹבָאִים מִמִּדְבָּר וַיִּתְּנוּ צְמִידִים אֶל־יְדֵיהֶן וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת עַל־רָאשֵׁיהֶן׃ וָאֹמַר לַבָּלָה נִאוּפִים עַתְּ יִזְנֶה תַזְנוּתֶיהָ וָהִיא׃ וַיָּבוֹא אֵלֶיהָ כְּבוֹא אֶל־אִשָּׁה זוֹנָה כֵּן בָּאוּ אֶל־אָהֳלָה וְאֶל־אָהֳלִיבָה אִשֹּׁת הַזִּמָּה׃

רש״י

ואנשים צדיקים · אנשים דייניס שרי מלך בבל ומלך אשור ו״ת זכאין בקיבליהון לפי מעשיהן של אלו הזונות צדיקים הגוים מהנה: משפט נאפות ומשפט שופכו׳ דם · כמו שמפורש אחריו: העלה · ונתון · וברא · כולן לשון עשה ופעול הם: וברא · לשון יריבה וכן ובראתו דיער יהיה לך בספר יהושע: ורגמו עליהן אבן · והרי׳ בניהן ובנותיהן ושריפת בתיהן הוא משפט נואפות וברא אתהן בחרבותם הוא משפט שופכות דם: ונתנו זמתכנה עליכן · שפטיכן יתנו את משפט זמתכן ב בראשיכן: בשנה התשיעית · לצדקיהו: סמך מלך בבל · הניח צר עליה: שפות הסיר · על פי הכירה במקום מושבה היא קרויה ש שפיתה בלשון המשנה שאמרו רבותינו מקום שפיתת שתי קדירות ועוד שנינו אחד שופת את הקדירה ואח׳ נותן לתוכה מים ואחד נותן לתוכה תבלין למדנו שהשפית׳ היא הושבת׳ על פי הכירה עד שלא יתנו לתוכה כלום ו והדוגמא זו על ירושלם שאמרתם עליה היא הסיר עתה בא העת שתהיה לסיר ואתם בתוכ׳ לבשר יבא נבוכ׳ נצר ויתננה על האור ומנחם פירש לשון שימה: וגם יצק בו מים · הם צורכי המצור יצק כמו שפוך: אסוף נתחיה אליה · מירדאת המצור אספו לתוכ׳ כל ראשיה ושריה: כל נתח טוב · כל גבר גיבר איומתן וגבר עביד קרב: מבחר הצאן לקוח · קח אתה נבוכד נצר את מבחר חייליך סביבותיה כן ת׳ ואינו מיושב על ענין הסיר וכן נרי׳ לפותרו מבחר ישראל יבאו ויכנסו ב בתוכה: וגם דור העצמי׳ תחתיה · סדר וערך העצמים תחת שאר האברים כלומר ילחמו הגבורי׳ בשביל החלשים וישמכו אלו עליהם דור לשון ע עריכה וכן יכנפך ב בנפה כדור סורות ה היקף גייסות וכן שור׳ תרגם דרא ומנחם פי׳ כמו אני אגדיל המדור: רתח רתחיה · ואחר שיהו כלם לתוכ׳ יקרבו כלי המצור והמלחמה אל העיר: חלאתה

ואנשי׳ יו׳ ושי׳ בספר שפטים סים׳ ט׳: ונתון ז׳ וסים׳ נמסר בירמיה סים׳ לז׳: ולא תעשינה ב׳ וסי׳ ולא תעשינה כזמתכנה · מפר מחשבות ערומים: כתוב ה׳ מל בליש׳ בקריאה וסים׳ וכתוב בספר והתום והעד עדים · כתוב לך את שם היום · וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים · אכתוב לו רבי תורתי · יו׳ יספור בכתוב עמים: שפות

מה וַאֲנָשִׁים צַדִּיקִם הֵמָּה יִשְׁפְּטוּ אוֹתְהֶם מִשְׁפַּט נֹאֲפוֹת וּמִשְׁפַּט שֹׁפְכוֹת דָּם כִּי נֹאֲפֹת הֵנָּה וְדָם בִּידֵיהֶן׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַעֲלֵה עֲלֵיהֶם קָהָל וְנָתֹן אֶתְהֶן לְזַעֲוָה וְלָבַז׃ וְרָגְמוּ עֲלֵיהֶן אֶבֶן קָהָל וּבָרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יַהֲרֹגוּ וּבָתֵּיהֶן בָּאֵשׁ יִשְׂרֹפוּ׃ וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּה מִן־הָאָרֶץ וְנִוַּסְּרוּ כָּל־הַנָּשִׁים וְלֹא תַעֲשֶׂינָה כְּזִמַּתְכֶנָה׃ וְנָתְנוּ זִמַּתְכֶנָה עֲלֵיכֶן וַחֲטָאֵי גִלּוּלֵיכֶן תִּשֶּׂאינָה וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃

כד

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם כְּתוֹב־לְךָ אֶת־שֵׁם הַיּוֹם אֶת־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סָמַךְ מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־יְרוּשָׁלִַם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ וּמְשֹׁל אֶל־בֵּית־הַמֶּרִי מָשָׁל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שְׁפֹת הַסִּיר שְׁפֹת וְגַם־יְצֹק בּוֹ מָיִם׃ אֱסֹף נְתָחֶיהָ אֵלֶיהָ כָּל־נֵתַח טוֹב יָרֵךְ וְכָתֵף מִבְחַר עֲצָמִים מַלֵּא׃ ה מִבְחַר הַצֹּאן לָקוֹחַ וְגַם דּוּר הָעֲצָמִים תַּחְתֶּיהָ רַתַּח רְתָחֶיהָ גַּם־בָּשְׁלוּ עֲצָמֶיהָ בְּתוֹכָהּ׃

וְגַבְרִין זַכָּאִין בְּקִבְלֵיהוֹן יִתְפַּרְעוּן מִנְהֶן פּוּרְעֲנוּת גַּיְפִין וּפוּרְעֲנוּת אַשְׁדַת דַּם אֲרֵי זַנְאִין בְּהֶן וְדַם זַכַּי אֲשַׁדוּ בִידֵיהוֹן׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִתְנַבֵּי דְיִסְקוּן עֲלֵיהוֹן מַשִׁרְיָן וְאֶמְסַר יַתְהוֹן לְתַבִּיר וּלְבִזָּא׃ וְיִרְגְּמוּן יַתְהֶן בְּאַבְנֵי קְלַע מַשִׁרְיָן וְיִבְזְעוּן יַתְהֶן בְּסַיְפֵיהוֹן בְּנֵיהוֹן וּבְנָתְהוֹן יִקְטְלוּן וּבָתֵּיהוֹן יוֹקְדוּן בְּנוּרָא׃ וְאֲבַטֵּיל חוֹבֵי עֵצַת חֶטְאִין מִן אַרְעָא וְיִתְרְדְיָן כָּל מְדִינָתָא וְלָא יַעְבְּדָן בְּעֵצַת חֶטְאֵיכוֹן׃ וְיִתְיַהֲבוּן חוֹבֵי עֵצַת חֶטְאֵיכוֹן עֲלֵיכוֹן וְחֶטְאֵי פוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן תְּקַבְּלָן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּשַׁתָּא תְּשִׁיעֵתָא בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה בְּעַסְרָא לְיַרְחָא לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם כְּתַב לָךְ יַת שׁוּם יוֹמָא יַת כְּרַן יוֹמָא הָדֵין סְמַךְ מַלְכָּא דְבָבֶל עַל יְרוּשְׁלֶם בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין׃ וְאִתְנַבֵּי לְעַמָּא סָרְבָנָא נְבוּאָה וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִתְנַבֵּי דְיִסְקוּן מַשִׁרְיָן עַל קַרְתָּא הָדָא וְאַף יִתְיְהֵיב לַהּ אַרְכָא לְקַבָּלָא מְצִירָא׃ כְּנוֹשׁ רַבְרְבָהָא לְגַוָּהּ כָּל גְּבַר גִּבַּר אִימְתָן וּגְבַר עָבֵיד קְרָב מַשִׁרְיַת עַמְמִין מַלֵּי יָתַהּ׃ מַלְבֵּי עַמְמִין קְרִיב וְאַף טַקֵּיס סוּמְכְוָתְהָא עִמְּהוֹן אַבַּע וְזִמְנָהּ אַף יִתְרְמוֹן קְטִילָהָא בְּגַוַּהּ׃

ג׳ בקריאה וסים׳ הסיר הגדולה ובשל נזיד · שפות הסיר שפות וגם יצק בו · וחד ושפות בקר: לקוח ד׳ בקרי׳ וסים׳ ספרא וספריא ענא וגלותא ופי׳ בירמיה סימן לב׳:

רד״ק

ואנשים צדיקים · כתב אדוני אבי ז״ל אינו אומר צדיקים ממש אך בעלי טענות ומאודדין בדין ישפטו אתכם בשני דינין משפט נואפות ומשפט שופכות דם נקי כי מה שאמר ושופכות דם רוצה לומר דם נקי כמו וישלף דברי צדיקים: אותהם · באולם האל״ף: כי כה אמר יי׳ · העלה עליהם קהל · העלה מקור וכן ונתן אתהן לזעוה כאילו אמר אעלה ואתן: ורגמו עליהן אבן קהל · קהל העמים ירגמו עליהם באבנים כמשפט הנואפות והמשל הוא הדיק שבנו על העיר: וברא אותהן בחרבותם · וברא פעל עבר מן הקל לגזרת פעל בצרי בשקל ירא והוא ענין כריתה כמו ובראת לך שם והוא מן הדגוש כלומר יכרתו אותם הגוים בחרבותם וכן תרגם יונתן ו ויבזעון יתהון בסיפיהון ואמר וברא לשון יחיד על דרך כלל: והשבתי זמה · כיון שיגלו מיד תשבות הזמה והגלולים: ונוסרו · לגם הוי״ו לחסרון תי״ו ה התפעל ודגש הסמ״ך לאות הבנין והראוי ונתוסרו והמלה מורכבת מן נפעל והתפעל וכן ונכפר להם הדם הראוי ונתכפר אמר הגוים האחרים יקחו מוסר מכם שראו שלקחתם העונש בעונכם ובזמתכם שעשיתם: ולא תעשינה כזמתכנה · ואף על פי שיעשו לא יעשו כזמתכן שלא יחליפו עבודת׳ אלהיהם בעבודות אלהים אחרים ולא יעבדו אלהים רבים כאשר עשיתם אתם: ונתנו זמתכנה עליכן · יתנו בדבריהם עונש זמתכן עליכן כי יאמרו כי משפט הוא שיבא עליכם עונש זמתכן: וחטאי גלוליכן תשאינה · כמו עונם ישאו תשאו את עונה ו והדומי׳ להם ענין הסבל והמשא ומלת תשאינה בתנועת האל״ף בשגול והיו״ד למשך: ויהי דבר יי׳ אלי בשנה התשיעית · למלכות צדקיהו וכן כתוב במלכים ו ובירמיה בשנה התשיעית למלכו: בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה · הנבואה באה לו בעשרה בטבת שבאותו יום סמך מלך בבל על ירושלם ואמר לו שיכתו׳ אותו היום ויראה לפני הגולה כי באותו היום סמך מלך בבל וכשישמעו אחר כן מפי המגידים כי כן היה באותו היום עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא היה בתוכם ואמת הם דבריו ש שאומר להם בשם יי׳ ולא ישמעו עוד אל נביאי השקר׳ ומה שאמר שם היום ועצם היום רוצה לומר שם היום באחד בשבת או בשני בשבת או אי זה יום שהיה כי אין שמות לימים בלשון הקדש אלא למספר ימי השבוע ולא לחדשים אלא ראשון שני ושלישי ועצם היום רוצה לומר בעשור לחדש העשירי · ופירוש סמך סמך עם חילו אל העיר ובנו עליה דיק: ומשל אל בית המרי · משל הסיר היא ירושלם וזה המשל אתה תמשול אותו לא כמו שהם היו מושלים ואומרים היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שכתבנו במראה השנית בשנה השנית: שפות הסיר שפות · זה יעשה האדם בסיר בתחילה שופת אותה והוא שימ אותה על השפתים ואחר כך יוצק בו מים ואחר כן ישים הבשר בתוכה וירתיח האש תחתיה עד שיבשל הבשר ושפיתת הסיר על השפתים הוא משל לסמיכת מלך בבל אל ירושלם כי זה היה תחילת מעשהו בה ויציקת המים בה הוא משל שלא תאחז בה האור מהרה כי המי׳ מאחרים הבשר מלהתבשל מהרה כי כשהיא בלא מים יאחוז בו האור והבשר נכלה מהרה אבל כשיהיה בה מים יתבשל הבשר מעט מעט כן ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד שנת י״א כדי שיכלו מעט מעט בירושלם ברעב בדבר ובחרב: וגם יצוק בו מים · אמר בו לשון זכר לסיר ונכרו גם כן לשון נקבה בכל הפרשה לדרך הנמשל שהיא ירושלם או נזכרה בלשון נקבה שהיא נקראת גם כן קלחת שהיא לשון נקבה: אסוף נתחיה אליה · הנתחים שראויים לתת בתוכה אסוף אותם אליה וזה משל לאשר נאספו אל ירושלם מן הערים שנחרבו והיו שם במצור: כל נתח טוב · משל לשרי יהודה: ירך וכתף · אלו נתחים טובים מלאים בשר: מבחר עצמים מלא · וכן מאמר מבחר האברים מלא הסיר ולפי שהאברים מנותחים לפי העצמים יקראו האברים עצמים: מבחר הצאן לקוח · מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם הבשר שתנתח יהיה ממבחר הצאן מן השמנים והטובים וזה משל לשרים ולגדולים: וגם דור העצמים תחתיה · דור צווי בשקל קום מלשון מדורה אמר תבעיר העצמים תחתיה כלומר במקום עצים תשים עצמים תחת הסיר והדליק בהם האור וזה המשל כאילו עצמו׳ חללים שעשו בה ששפכו דם נקי בתוכה הם מבעירים האש ומביאים הפורענות: רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה · כל כך תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שאפילו העצמים שהם קשים להתבשל יתבשלו וזה משל לגבורים שהם חזקים כעצמים שיכלו ויפלו בחרב בתוכה:

לכן

רדק

לכן׳ עתה פי׳ המשל כי עיר הדמים והיא ירושלם היא הסיר: סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה׳ חלאתה הראשון רפה הה״א: חלאתה פי׳ זוהמת׳ כי דרך בני אדם להעביר הזוהמא מן הקדרה אבל זאת חלאת׳ כאשר בה לא יצאה ממנה וחלאתה משל לעונות הנראים בתוכה עד שנראים בעיני כל רואיה כזוהמא הנראית: לנתחיה לנתחיה הוציאה׳ לא תוציא ממנה הנתחים כאחד אלא נתח׳ אחר נתחים וזה משל שלא כלו יושבי ירושלם והנאספים בה כאחד אלא היו יוצאים ממנה אנשי המלחמ׳ נהרגים ולזמן יוצאים גם כן נהרגים וכן גלו ממנה גלות אחר גלות גלות יהויכין תחילה ואחר כן גלות האחרון עם צדקיהו: לא נפל עליה גורל׳ לא נפל גורל עליה איזה נתח יצא תחילה אלא כמו שיזדמן והמשל לא יצא גורל על יושבי ירושלם אלא כמו שיזדמן אשר לשבי לשבי אשר לדבר לדבר ואשר לרעב לרעב: כי דמה׳ למה היה כל זה העונש כי דמה בתוכה היה כי הדמים ששפכו בה בחנם מגולים הם והם מעוררים העונש והמשפט ובדרש כי על דם זכריה באמ׳ שראהו רב טבחי׳ רותח והרג עליו אלפים ורבבות וזהו שאמר להעלות חמה ולנקום נקם: על צחיח סלע שמתהו׳ כאילו על שן סלע שמתוהו במקום גבוה שלא יוכל להתכסות והמשל כל כך הרבו שפיכות דם נקי עד שלא יתכן לסלוח ולהיות כנעלם אותו העון מלפני האל יתברך אלא גלוי ועומד הו׳ לפניו לנקום נקם מהם׳ צחיח סלע הוא המקום הגבוה שבסלע והוא שן הסלע וכן מאחרי לחומה בצחיחים: להעלות חמה׳ שפכו הדם בגלוי לרוב כדי שתעלה חמתי עליהם לנקום נקם בהם: נתתי את דמה׳ אמר שמתהו ואמר נתתי היא הרבתה הדם כדי שיהיה מגולה כאילו שמתהו על צחיח סלע ואני גם כן נתתיו להיותו מגולה לפני לבלתי הכסות שלא אביתי לסלוח לה כי גדול עונה מנשא וכן אמר בספר מלכי׳ וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה יי׳ לסלוח: לכן כה אמר יי׳׳ גם אני אגדיל המדורה׳ לפי שאמר דור העצמים תחתיה אמר האל יתברך גם אני רוצה לומר הם הגדילו לעשו׳ הרע גם אני אגדיל לנקום בהם נקם גדול ואמרתי לך דור העצמים גם אני אגדיל המדורה וארבה עצי׳ על העצמים

שמתהו ב׳ וסימ׳ אחד מגוריה כפיר שמתהו׳ כי דמה בתוכה היה על צחיח: סימן והרקח במרקחת ירקח פתחין׳ מרקחה מרקחיה קמצין וסימ׳ טעם בקוף פתחין טעם בחי״ת קמצין: ולא תצא ו׳ דסמיכי וסימ׳ ולא תצא משם אנה׳ נתנו עליך עבותים׳ תאנים הלאת ולא תצא׳ ולא תצא אלהים ותברו׳ ולא תצא בצבאתינו:

לָכֵן כֹּה־אָמַר׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה אוֹי עִיר הַדָּמִים סִיר אֲשֶׁר חֶלְאָתָה בָהּ וְחֶלְאָתָהּ לֹא יָצְאָה מִמֶּנָּה לִנְתָחֶיהָ לִנְתָחֶיהָ הוֹצִיאָהּ לֹא־נָפַל עָלֶיהָ גּוֹרָל׃ כִּי דָמָהּ בְּתוֹכָהּ הָיָה עַל־צְחִיחַ סֶלַע שָׂמָתְהוּ לֹא שְׁפָכַתְהוּ עַל־הָאָרֶץ לְכַסּוֹת עָלָיו עָפָר׃ לְהַעֲלוֹת חֵמָה לִנְקֹם נָקָם נָתַתִּי אֶת־דָּמָהּ עַל־צְחִיחַ סָלַע לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת׃

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אוֹי עִיר הַדָּמִים גַּם־אֲנִי אַגְדִּיל הַמְּדוּרָה׃ הַרְבֵּה הָעֵצִים הַדְלֵק הָאֵשׁ הָתֵם הַבָּשָׂר וְהַרְקַח הַמֶּרְקָחָה וְהָעֲצָמוֹת יֵחָרוּ׃ וְהַעֲמִידֶהָ עַל־גֶּחָלֶיהָ רֵקָה לְמַעַן תֵּחַם וְחָרָה נְחֻשְׁתָּהּ וְנִתְּכָה בְתוֹכָהּ טֻמְאָתָהּ תִּתֹּם חֶלְאָתָהּ׃ תְּאֻנִים הֶלְאָת וְלֹא־תֵצֵא מִמֶּנָּה רַבַּת חֶלְאָתָהּ בְּאֵשׁ חֶלְאָתָהּ׃ בְּטֻמְאָתֵךְ זִמָּה יַעַן טִהַרְתִּיךְ וְלֹא טָהַרְתְּ מִטֻּמְאָתֵךְ לֹא תִטְהֲרִי־עוֹד עַד־הֲנִיחִי אֶת־חֲמָתִי בָּךְ׃ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי בָּאָה וְעָשִׂיתִי לֹא־אֶפְרַע וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֶנָּחֵם כִּדְרָכַיִךְ וְכַעֲלִילוֹתַיִךְ שְׁפָטוּךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

טו וַיְהִי־דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת־מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד וְלוֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ׃

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַי עַל קַרְתָּא דְאַשְׁדִי דַם זַכַּי בְּגַוַהּ דְהִיא כְּדוּדָא דְזִיהוּמְתֵיהּ בֵּיהּ וְזִיהוּמְתֵיהּ לָא נַפְקַת מִנֵּיהּ גְּלוּ עַל גָּלוּ אִתַּפַּק עַמַּהּ מִדְּלָא יִתְעֲבֵיד בָּהּ תְּיוּבָא׃ אֲרֵי דַם זַכַּי דְאִתְאֲשַׁד בְּגַוַהּ בְּזֵידוּ וּבִדְרַע מְרוֹמַם שְׁפַכְתֵּיהּ לָא שְׁפַכְתֵּיהּ בְּשָׁלוּ לְמֶעֱבַד עֲלוֹהִי תְּיוּבָא׃ לְמֶעֱבַד פּוּרְעֲנוּת לְאִתְפְּרָעָא בִּתְקוֹף גַּלֵּיתִי חוֹבֵיהוֹן עַל דַּאֲשִׁידוּ דַם זַכַּי בְּגַלֵּי בְּדִיל דְּלָא לְאִשְׁתַּבָּקָא׃

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַי עַל קַרְתָּא דְאַשְׁדִי דַם זַכַּי בְּגַוַהּ אַף אֲנָא אַסְגֵּי תְבִירָהּ׃ אַסְגֵּי מַלְכַיָּא כְּנֵשׁ מַשִּׁרְיָתָא טַקֵּס סוּמְכְוָתָא וְזַמֵּן עֲלַהּ עָבְדֵי קְרָבָא וְנִבְרְהָא יִשְׁתַּבְשׁוּן׃ וְאַשְׁאַר אַרְעָא צַדְיָא בְּדִיל דְּיִצְדּוּן וִיסוּפוּן תַּרְעֵי קִרְוָהָא וְיִתְמְסוּן בְּגַוַהּ עָבְדֵי סְאוֹבְתָּה וִיסוּפוּן חוֹבָהָא׃ תַּסְקוּפִין אִתְמְלִיאַת וְלָא יִפְּקוּן מִנַּהּ עָבְדֵי בִּישְׁתָּא בְּנוּרָא תְּתוֹקַד מַסְגִּיּוּת חוֹבָהָא׃ בְּרְאִסְתְּאָבַתְּ בַּעֲצַת הַטְּאִין חֲלַף דְּדַכֵּיתִיךְ וְלָא דְּכֵית מִסּוֹאֲבְתִּיךְ לָא תִרְכִּין עוֹד עַד דַּאֲנִיחַ חֵמְתִי בִיךְ׃ אֲנָא יְיָ גְּזֵרִית בְּמֵימְרִי אָתְיָא וְתִתְקַיַּם לָא אֶמְנַע וְלָא אֵחוּס וְלָא אֶרְחֵם כְּאוֹרְחָתַיִךְ בִּישְׁתָּא וּכְעוֹבָדַיִךְ מְקַלְקְלַיָּא אֶתְפְּרַע מִנִּיךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם הָא אֲנָא נָסֵיב מִנָּךְ יַת רִגְנָא דְעֵינָךְ בְּמוֹתָא וְלָא תִסְפּוֹד וְלָא תִבְכֵּי וְלָא תַשְׁגַּר דִּמְעִין׃

אני יי׳ דברתי ב׳ רפ׳ וסימ׳ אני יי׳ דברתי אם לא זאת אעש׳׳ באה ועשיתי לא אפר׳: ולא תבוא ג׳ בקריאה וסימ׳ ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו׳ כחשו ביי׳ ויאמרו לא הוא׳ הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: לקח ח׳ וחס׳ וסימ׳ אם לקח יעקב אשה׳ ארור לקח שחד׳ לקח את אדניך׳ וחברו׳ את מחמד עיניך׳ את עץ יוסף׳ הנני לקח את בני ישראל׳ יסר לץ לקח לו קלון׳ וא׳ ולקח נפשות חכם:

רשי

חלאתה׳ זוהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתחתה שקורין אשקומא בלע״ז כלומר לא יצאו ממנה רשעים שבה: לנתחיה לנתחיה׳ גלות אחר גלות היוצא ונפל אל הכשדים איש איש לבדו: לא נפל עליה גורל׳ לא כשאר קדירות שמוציאין נתחיהן יחד לתתה לפני כל אחד ואחד חלקו וגורלו וית מדלא יתעביד בה תיובא לא נפל עליה גורלו של מקום: צחיח׳ שעיעות: לא שפכתהו על הארץ וגו׳׳ ת׳ בזידו ובדרע מרומם שפיתיה לא שפכתי׳ בשלו למיעבד עלוהי תיובא ורבותי׳ פירשוהו בדמו של זכריה בן יהוידע לא כהנו בו לא כדם הכבי ולא כדם האיל: להעלות חמה׳ לפני ביתי לאותו דם שלא יבלע בקרקע כדי ש שיוכר לנקם נקמתו: המדורה׳ הסק גדול פואי״א בלע״ז: הרבה העצים הדלק האש׳ להרבו׳ העצי׳ ולהדליק האש התם הבשר: והרקח המרקחה׳ כשהבשר תם מעל העצמות והוא מבטמק ומעורב ברוטב ומנים בכף דומה למרקחת פטוס סממנים ש שמערבי׳ אותו יפה יפ׳ ומתוך צימוק הבשר עשנה נהפך לתוכה שקורי׳ אאורפיר בלע״ז וזהו שאמר והעצמות יחרו יבשו ויעשנו לשון חרה מני חורב וכן למען תחם וחרה נ נחשתה כלרך קדירה שתמו מימיה ברתיחת׳ מתחממת ונשרפין ח חרסיה ותתבשל מ מתקלקל: תתום חלאתה׳ תכלה זוהמת׳ ותבלע בנחשת׳ סיר של נחשת הוא: תאני׳ הלאת׳ בתואנ׳ ותרמית הלאת את העניים לכן לא יצאו ממנה רשעים שבתוכ׳ אלא באש פורענותה יכלו: בטומאתך׳ בטומאה של זמ׳ תכלי: יען טהרתיך׳ להוכיח׳ על פי הנביאי׳ ולא טהרת וגו׳: לא אפרע׳ לא אבטל גזירתי: ולא אנחם׳ לשוב ממחשבתי הרע׳ אש׳ דברתי לעשות לך: מחמד עיניך׳ אשתך כמו שהענין מוכיח ב בסופו:

כי האור יאחז במהרה יותר בעצים מן העצמ׳ שהם קשים ולהדליק האש הרבה כדי שיתם הבשר ויהיה מאוכל וגם העצמו׳ שהם קש׳ יחרו וישרפו מחוזק האש הגדולה: הרבה׳ מקור וכן הדלק התם והרקח ופירושו והרקח המקרחת כי כשהבשר מבושל משימים בקדרה בשמים להטעים הבשר לאכילה וערוב הבשמים יקרא רקח מרקחת וענין המשל שיתמו בעיר מרוב הצרות ויהיו מוכנים לאכילת החרב כמו שהבשר הוא מוכן לאכול אחר שהוא מבושל ומרוקח במרקחת והעצמות משל לגדולים כמו שפי׳: יחרו׳ מבנין נפעל שרשו חרר מן ושכן חררים במדב׳ שהוא מקום הנשרף מרוב חמימות: והעמידה על גחליה ריקה׳ מקור כאילו אמר והעמידה כיון שיתם הבשר ויחרו העצמות תשאר הקדרה ריקה על האש ותחם ותחרה נחשתה כלומר ישרפו חרסיה: למען תחם׳ מבנין נפעל שרשו חמם והמשל אחר שתשאר העיר ריקה מאנשיה תהיה שממה נפרצת ומלא שרפה כל ארבה: וחרה׳ מבנין הקל שרשו חרר כמו שפירש׳ יחרו: נחשתה תחתיה׳ וכן יען השפך נחשתך תחתיתך ובמשנה הבית שהיא מלאה משקין טהורין ונתכן למטה מנחושתו של תנור פי׳ תחתיתו: ונתכה בתוכה׳ בתוך חרסיה תבלע טומאתה וכפל הענין במלות שונות ואמר תתם חלאתה תתם בשורק כמו בחולם כמו ושפתי חכמים תשמורם והוא מבנין נפעל: תאונים הלאת׳ תאנים מגרם און ומעניכו פי׳ הוניעה עצמה עשות המקרים ובא על דרך העוה כלאו: ולא תצא ממנה רבת חלאתה׳ לא תוכל לצאת ממנה כי היא רבת חלאה: באש חלאתה׳ כיון שהיא רבת חלאה אין לה תקנה אלא שתתם באש כמו שאמר תתם חלאתה: בטומאתך זמה׳ עדין את בטומאתך שהיא הזמה: יען טהרתיך ולא טהרת מטומאתך׳ בעבור שאני טהרתיך שהזהרתיך תמיד על ידי נביאי׳ שתטהרי מטומאתך ולא שמעת אלי: לא תטהרי עוד׳ עד שתקבלי העונש וזהו על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו במקומו: אני יי׳ דברתי באה ועשיתי׳ הגזרה באה עתה ואני אעשה אותה ולא תחשבו שתבא דרך מקרה: לא אפרע׳ לא אשוב אחור ממה שגזרתי וכן בדברי רז״ל היקרא למפרע: שפטוך׳ השופטים כמו שאמר למעלה ואנשים צדיקים ישפטו אתהם או פי׳ שפטוך הגוים הבאים עליך: ויהי׳ בן אדם׳ מחמד עיניך כמו שמפרש ותמת אשתי בערב: במגפה׳ שלא יקדם לה חולי וזה למופת כי פתאום יבא שבר במחמד עיניהם שהוא בית המקדש: ולא תספוד ולא תבכה למופת לישראל כי כן יעשו מרוב הצרות: ולא תבוא דמעתך׳ לא תבא על לחייך וית ולא תשגר דמעין:

האנך

האנק דם׳ מהאנק דם כלומ׳ מזעוק כשאר אבלי׳ שתוק אתה שלא תזעק ותרגם יונתן אידנק שתוק ובדברי רז״ל האנק מכאן שמצווחין על המתי׳ ולמדו ממלת דם שאבל אסור בשאלת שלום ובדברי תורה כאילו אמ׳ באלה הפני׳ תעשה מנהג אבל לבוא ולידום אבל כשאר דברי׳ לא: מתי׳ אבל לא תעשה׳ כמו הפוך אבל מתי׳ לא תעשה וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם וכן ומספד א׳ יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומי׳ להם ות״י על מיתיך אבלא לא תעביד: פארך חבוש עליך׳ פארך היא מגבע׳ הרא׳ שהוא פאר הראש כמו פארי המגבעות פארי פשתי׳ יהי׳ על ראש׳ הפארי׳ והצעדי׳ ואבל חייב בפריע׳ הראש שהוא הסר׳ מגבעתו או סודרו מעל ראשו ויסב בגלוי הראש׳ ממגבעתו ויעטוף בסודרו בעטיפת השפ׳ עם הראש שהו׳ סימן לאבילות לפיכך אמ׳ הא׳ יתברך ליחזקאל שלא לנהוג מנהגי אבל כמו׳ אשתו להיות למופ׳ ליש׳ ורבותינו ז״ל פירשו פארך או תפילין שנקרא׳ וכן ת״י טוטפתך יהוין עלך: ולח׳ אנשי׳ לא תאכל׳ כשא׳ אבלים שסולחי׳ לה׳ שכניה׳ מאכל׳ ותרג׳ יונתן ולחם אבלין לא תיכול: ואדבר על העם׳ דברתי אליהם הנבואה הזאת שבאה אלי: ואעש בבקר׳ שהיה זמן אבלות ועשיתי הפך האבלים: ויאמרו׳ מה אלה לנו׳ מה מופת הם הדברים האלה לנו: כי אתה עושה׳ כי ידענו שאת׳ עושה אותם למופת לנו: ואמר אליהם דבר יי׳׳ אנכי עושה הדברים האלה מעצמי כי כבר אמרתי לכם ה׳ הנבואה שבאה אלי שתמות אשתי ונצוני האל יתברך שלא אתאבל עליה ומה שתשאלו מה המופת הוא לכם: דבר יי׳ היה אלי לאמר׳ לכם מה מופת הוא לכם: אמור׳ הנני מחלל׳ שאביא עליו זרים שיחללוהו כמו שאמר למעלה וחללו את צפוני וכמו ובאו בה פריצים וחללוה: גאון עוזכם׳ כמו שאמר לגאון שמהו כי גאון ישראל היה בית המקדש ועוז ותפארתם על כל עם שהיה נראה בו כבוד האל׳ יתברך בענן ובאש העליונה: מחמד עיניכם׳ שהיא יפה בבנינו ובתקונו: ומחמל נפשכם׳ כאשר יחמול איש על הדבר שאוהב אותו והם היו מקוים בכל יום לשוב אליו כמו שהיו מבטיחי׳ אותם נביאי השקר שהיו עמהם בבבל: בניכם ובנותיכם אשר עזבתם׳ כי אלו שגלו עם יהויכין עזבו בירושלם בניהם ובנותיהם והם גם כן מחמל על נפשם יבא להם מבשר שיאמר להם שנפלו בחרב בעת החרבן ולא יתאבלו עליהם כי מרוב צרותם יהיו כ׳ כבהמים לא יתנו אל לבם לספוד ולבכות: ועשיתם׳ מבואר הוא: ופארכם׳ חסר יו״ד הרבים מהמכתב: ונמקת׳׳ כמו שאמר משה רבינו עליו השלום ימקו בעונם: ונהמתם׳ כאדם השואג בפיו ונוהם על הרע׳ אשר עשה כענין ונהמת באחריתך כ׳ בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר ונו׳: והיה יחזקאל׳ הנביא היה מדבר בלשון האל יתברך לפיכך אמר והיה יחזקאל ולא אמר והייתי וכן כי אני יי׳ אלהים: בבאה׳ בבא השמוע׳ הרעה שחרב בית המקדש: ואתה׳ הלא ביום קחתי׳ על דרך שאמר הנני לוקח ממך: ואת משא נפשם׳ מה שאליהם הם נושאים את נפשם והם בניהם ובנותיהם או יהיה משא נפשם משל על בית המקדש כמו שאמר ומחמל נפשכם ויהיה בניהם חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבולה והדומים להם רוצה לומר ובניהם ובנותיהם: ביום ההוא יבא הפליט אליך׳ נראה כי פירוש ביום ההוא ביום קחתי שזכר וזה לא יתכן כי החרבן היה בעשרה באב והפליט בא בחמשה בטבת כמו שכתוב לפנים ויהי בשנת שתים עשרה שנה וגו׳ אלא פי׳ ביום קחתי ביום ההוא בעת כמו ביום הכותי כל בכור והיה ביום ההוא אפי בו ביום ההוא והדומים להם שפירוש׳ עת וזמן: להשמעות אזנים׳ להשמיע לאזנים דבר החרבן׳ להשמעות׳ שם ויונתן תרגם לאשמעותך בסורא ויש לפרש להשמעות אזנים כי הפליט יבא אליך ויגיד לך החורבן להשמעות אזנים לא למראה עינים כי אפשר שהיה הפליט באחד המקומות מארץ ישראל חוץ לירושלם מכל מקום יש לתמוה איך לא הגיעה השמועה עד חמשה חדשים מן החרבן ואפשר שהלכו חיל הכשדים לכבוש מקום אחר והשבויים עמהם עד בואם לבבל: ביום ההוא יפתח פיך את הפליט׳ עם הפליט שתאמר לבני הגולה הנה כאש׳ כאבתי לכם ולא שמעת׳ ולא היית׳ מאמיני׳ לדברי ות״י ביומ׳ ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא: ותדבר ולא תאלם עוד׳ כיון שיגיעו אליה׳ כל נבואותיך תוכל לדבר אתם ולהוכיח׳ כי לא יהיה להם פתחון פה להשיבך דבר ומה שאמ׳ ולא תאלם עוד לפי שאמ׳ לו בנבוא׳ הבקעה ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח: ויהי דבר יי׳׳ בן אד׳׳ עתה החל בפורענות האומו׳ השכנות לארץ ישראל ששמחו לחרבנה ובכלותו לדבר בחרבן ארץ ישר׳ בספ׳ בזאת פתח בחרבן האומות: ואמרת

עוכם ב׳ וסימ׳ ושברתי את גאון עוזכם׳ את מקדשי גאון עוזכם: יחזקאל ב׳ וסי׳ היה היה דבר יי׳ דריש ספרא׳ והיה יחזקאל לכם למופת: הפליט ה׳ וסי׳ ויבא הפליט ויגד׳ ביום ההוא יבא הפליט אליך׳ ודבתריה יפתח פיך את הפליט׳ בא אלי הפליט מירושלם׳ לפני בא הפליט ויפתח:

האנק דם מתים אבל לא־תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על־שפם ולחם אנשים לא תאכל: ואדבר אל־העם בבקר ותמת אשתי בערב ואעש בבקר כאשר צויתי: ויאמרו אלי העם הלא־תגיד לנו מה־אלה לנו כי אתה עשה: ואמר אליהם דבר־יהוה היה אלי לאמר: אמר לבית ישראל כה־אמר אדני יהוה הנני מחלל את־מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם ובניכם ובנותיכם אשר עזבתם בחרב יפלו: ועשיתם כאשר עשיתי על־שפם לא תעטו ולחם אנשים לא תאכלו: ופארכם על־ראשיכם ונעליכם ברגליכם לא תספדו ולא תבכו ונמקתם בעונתיכם ונהמתם איש אל־אחיו: והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר־עשה תעשו בבאה וידעתם כי אני אדני יהוה: ואתה בן־אדם הלוא ביום קחתי מהם את־מעזם משוש תפארתם את־מחמד עיניהם ואת־משא נפשם בניהם ובנותיהם: ביום ההוא יבוא הפליט אליך להשמעות אזנים: ביום ההוא יפתח פיך את־הפליט ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת וידעו כי־אני יהוה:

כה

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם שים פניך אל־בני עמון והנבא עליהם:

אדנק שתוק על מיתך אבלא לא תעביד טוטפתך יהוין עלך ומסנך תשוי ברגלך ולא תתעטף על שפם ולחם אבלין לא תיכול: ואתנביתי לעמא בצפרא ומיתת אתתי ברמשא ועבדית בצפרא כמא דאתפקדית: ואמרו לי עמא הלא תחוי לנא מא אלין לנא ארי את עביד: ואמרית להון פתגם נבואה מן קדם יי הוה עמי למימר: אמר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים הא אנא מפיס ית בית מקדשי יקר תוקפכון רגגא דעיניכון וחבוב נפשכון ובניכון ובנתיכון דשבקתון בחרבא יתקטלון: ותעברון כמא דעברית על שפם לא תתעטפון ולחם אבלין לא תיכלון: וטוטפתכון ברישיכון ומסניכון ברגליכון לא תספדון ולא תבכון ותתמסון בחוביכון ותתנהמון גבר לאחוהי: ויהי יחזקאל לכון לאת ככל די עבד תעברון במיתה ותדעון ארי אנא יי אלהים: ואת בר אדם הלא ביומא דאעדי מנהון ית בית מקדשיהון יקר תוקפהון חדות תושבחתהון יתנסיב מנהון רגגא דעיניהון וחבוב נפשהון דטב להון מבניהון ומבנתהון: ביומא ההוא ייתי משיזבא לותך לאשמעותך בסורא: ביומא ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא ותתנבי ולא תשתוק עוד ותהי להון לאת ותדעון ארי אנא יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם קבל נבואה על בני עמון ותתנבי עליהון: ותימר

רשי

האנק׳ המתמקמק בשתיק׳ שו״אם דמוני״ץ בלע״ז: פארך׳ תפילין כל אלה מנות אבלים ואתה חילוף אבל אסור בתפילין וסנדל וחייב בעטיפ׳ הראש ומברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים: כאשר צויתי׳ שלא לנהוג אבילות: מה אלה לנו מה הרמזי׳ הללו עלינו: אשר עזבת׳׳ בירושלם כשיצאתם בגולה: ועשיתם כאש׳ עשיתי׳ לא תנהגו אבילות כי אין מנחמי׳ לכם שאין בכם אחד שלא יהיה אבל ואין אבילות אלא במקום מנחמים׳ ד״א שתהיו יראים לבכות לפני הכשדים שאתם בתוכם: פאס׳ גרינון בלע״ז: ונמקתם׳ אישרויי״ץ דמוני״ץ בלע״ז: את הפליט׳ עם הפליט: בבאה׳ בבא הרעה הזאת: משא נפשם׳ שנפשם מתנשאה בהם: ביום ההוא׳ אי אפשר לבא הפליט ביום החורבן וכן פתרונו ביום הה׳ שיבא הפליט אליך להשמיע אזנך ביום ההוא יפתח פיך: להשמעות אזנים׳ לבשר בשור׳ שהוכתה העיר: ותדבר ולא תאלם׳ לפי שאמרתי לך ונאלמת ולא תהיה להם ונומ׳ מעתה יראו שדבריך אמת ולא ת׳ תאלם עוד מהתוכחות להם: האח

ואמרת לבני עמון׳ יען אמרך׳ אמר לשון נקבה כנגד הכנסה: האח׳ ענין שמחה וגילה וכן האח האח ראתה עינינו והדומים להם וכן תי׳ חדוא: כי נחל׳ נפעל מפעלי הכפל ועקרו נחלל והוא קמוץ אף על פי שהוא עבר כמו שידמה הענין וכמו כי נשמה שהוא עבר ואילו היה בינוני היה נשמה בשוא הנו״ן כן נחל כאמר שהוא עבר ואף על פי שהוא קמוץ מצאנו כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר נחל כמו שאמר הנני מחלל את מקדשי: ואל אדמת ישראל כי נשמה׳ והיא ארץ עשרת השבטים שעמדה שממה משנת שש לחזקיהו כי הלכו בגולה או שמחו כאשר ראו כי בית יהודה שנשארו הלכו בגולה: לכן הנני נותנך׳ בקמץ הנו״ן והטעם כמו שכתבנו בכמה מקומות כי כשידבר כנגד אומה פעם מדבר לשון נקבה כנגד הכנסה ופעם לשון זכר כנגד העם: לבני קדם׳ אמר אף על פי שנמלטו מיד נבוכד נצר שנפל לו גורלו על ירושלם לא ישמחו בעבור זה כי לבני קדם והם מדי ופרס יהיו למורשה שירשו את ארצ׳: וישבו טירותיהם בך׳ לא שילכדוה וילכו להם אלא כמו שירשוה ישבו בה ויהיו מיטבים אותה בטירות והיכלות שיבנו בה: המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך׳ דרך משל כמו שת׳ אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבזון נכסך: ונתתי את רבה׳ היא עיר המלוכה: לנוה גמלים׳ כי אחר זמן שיכיחו אותה מדי ופרס מ מעצמם או מפני עם אחר שיבא עליהם תהיה חריבה ותהיה לנוה גמלים ולמרבץ צאן: וידעתם כי אני יי׳׳ תדעו כי אני יי׳ היכול על הכל ומשגיח בכל ומה שבא על ישראל בעונם היה ומה שיבא לכם גם כן לפי ששמחתם לאיד ישראל: כי כה אמר יי׳׳ יען מחאך יד׳ לשמחון ארץ ישראל הכית כף אל כף לשמחה כמו וכל עצי השדה ימחאו כף ויכו כף ויאמרו יחי המלך וכן ירקע אדם רגלו על הארץ לשמח׳ והוא הריקוד׳ מחאך׳ מקור ובא פ״א הפעל בפתח מפני אות הגרון כי היה דינו בחירק כמו בשברי לכם׳ בפתחי את קברותיכם והדומים לו ומפני אות הגרון שפתח פ״א הפעל כמו ובשחטם את בניהם לפעמו במחנה דן ואמר רקעך בפתח פ״א הפעל גם כן ואף על פי שאין הקו״ף גרונית ובא כן לזוג המלות: בכל שאטך בנפש׳ תרגום ויבז עשו את הבכורה ושאט עשו שמחת ל לרעתם בכל בזיון שהיית מבזה אותם בנפשך ובלבך: שאטך׳ מקור והשי״ן בקמץ והיה משפטו להקרא חטף כמו בשכבך ושב ליחב להניח האל״ף: לכן׳ ונתתיך לבג לגוי׳ לבג כתי׳ ועניינו מאכל כמו פת בג וקרי לבז והענין אחד כי המאכל הוא משל על הבזה והגימל והזין מתחלפין באלפא ביתא דאטבח: כה אמר יי׳׳ יען אמר מואב ושעיר׳ אמור׳ מקור: מואב׳ הוא עיקר האמירה לפיכך הוא לשון יחיד כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי אמר בהם לשון נקבה לפי שנקבה עיקר המעשה וזכר שעיר עם מואב שהם שכנים ושמחו בגלות ישראל כמו שאמר בנבואת עובדיה: הנה ככל הגוים בית יהודה׳ לפי שנשאר בית יהודה אחר גלות ישראל חשבו כי לא יגלו בית יהודה מפני בית המקדש אשר היה בתוכם ועתה כשראו שגלו אמרו הנה ככל הגוים לקו בית יהודה כי כל הגוים על ידי סנחריב ונבוכד נצר והנה הם גם כן כהם ולא הועילה להם שכינ׳ האל יתברך אשר היה בתוכם: לכן הנני פותח את כתף מואב׳ עבר מואב כמו ולכתף השנית ובסמוך יאמר כתף בגבול אמר אפתח עבר מואב מהערי׳ מצד הערי׳ הבצורו׳ שלו שהיה בוטח בהם משם אפתח שיכנסו בהם אויביהם וכפל עוד מעריו מקצהו כלומר מעריו שהם בקצה גבולו כי הערים אשר על הגבול יבצר אותם אדם ויחזק אותם יותר משאר הערים ומה הם אותם הערים צבי ארץ חמדת ארצו הם והם בית הישימות׳ בעל מעון וקריתימה כתיב׳ וקריתמה בלא יוד אחר התי״ו וקרי ביוד ואחד הוא: לבני קדם על בני עמון׳ לבני קדם אקרא שיבאו על בני עמון ושנה בענין בני עמון בפרשת מואב לפי שהם הרעו יותר לישראל וגדפו אותם יותר בגלותם כמו שאמר בנבואת עמוס על בקעם הרות גלעד למען הרחיב את גבולם וכן אמר בנבואת צפניה שמעתי את חרפת מואב וגדופי בני עמון בני עמון הרבו גדופים וכן אמר הנה יען אמרך האח ואמר יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח וגו׳ לפי׳ הרבה בפורענות ושנה בה בפרשת מואב לפי שבני עמון ומואב אחים היו וארצותם סמוכות זו לזו: ונתתיה למורשה׳ אתננה להם למורשה כמו שאמר למעלה: ובמואב׳ מבואר הוא: כה אמר׳ עתה אומר פורענות שעיר שנזכר בפרשת מואב כי שעיר הוא אדום: יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה׳ הראו בהם מעשה נקם ואף על פי שהם לא חטאו להם ועשו להם מה שעשו כמו שאמר בנבואת עובדיה ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו וכל הענין כמו שאומר שם: ויאשמו אשם׳ אשמו וחטאו עליהם כי אחיהם היו ולא זכרו ברית אחים ויאשמו האל״ף בשו״א: ונקמו בהם׳ כמנח בו אחרים בקשר הבי״ת מבנין נפעל כמו אני נקמתי בכם הנקמו בה:

לכן

נחל ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח ובתרי לישני וסים׳ אשר נחל משה׳ אל מקדשי כי נחל׳ בתרא קמץ: טירותיהם ג׳ מל׳ בליש׳ בקריא׳ וסים׳ וישבו טירותיהם בך׳ מתחת הטירות׳ ואלה מושבותם לטירותם דד״ה: עליך ג׳ מטעי׳ וסים׳ לכן הנני נטיתי את ידי: כל ידעיך בעמים׳ דבר ואמרת: מהערי׳ ד׳ וסים׳ נמסר בספר שפטים

וְאָמַרְתָּ לִבְנֵי עַמּוֹן שִׁמְעוּ דְּבַר־אֲדֹנָי יֱהֹוִה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן אָמְרֵךְ הֶאָח אֶל־מִקְדָּשִׁי כִּי־נִחָל וְאֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל כִּי נָשַׁמָּה וְאֶל־בֵּית יְהוּדָה כִּי הָלְכוּ בַּגּוֹלָה: לָכֵן הִנְנִי נֹתְנָךְ לִבְנֵי־קֶדֶם לְמוֹרָשָׁה וְיִשְּׁבוּ טִירוֹתֵיהֶם בָּךְ וְנָתְנוּ בָךְ מִשְׁכְּנֵיהֶם הֵמָּה יֹאכְלוּ פִרְיֵךְ וְהֵמָּה יִשְׁתּוּ חֲלָבֵךְ: ה וְנָתַתִּי אֶת־רַבָּה לִנְוֵה גְמַלִּים וְאֶת־בְּנֵי עַמּוֹן לְמִרְבַּץ־צֹאן וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה:

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן מַחְאֲךָ יָד וְרַקְעֲךָ בְּרָגֶל וַתִּשְׂמַח בְּכָל־שָׁאטְךָ בְּנֶפֶשׁ אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל: לָכֵן הִנְנִי נָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלֶיךָ וּנְתַתִּיךָ לְבַג לַגּוֹיִם וְהִכְרַתִּיךָ מִן־הָעַמִּים וְהַאֲבַדְתִּיךָ מִן־הָאֲרָצוֹת אַשְׁמִידְךָ וְיָדַעְתָּ כִּי־אֲנִי יְהוָה:

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן אֲמֹר מוֹאָב וְשֵׂעִיר הִנֵּה כְּכָל־הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה: לָכֵן הִנְנִי פֹתֵחַ אֶת־כֶּתֶף מוֹאָב מֵהֶעָרִים מֵעָרָיו מִקָּצֵהוּ צְבִי אֶרֶץ בֵּית הַיְשִׁימֹת בַּעַל מְעוֹן וְקִרְיָתְמָה: ו לִבְנֵי־קֶדֶם עַל־בְּנֵי עַמּוֹן וּנְתַתִּיהָ לְמוֹרָשָׁה לְמַעַן לֹא־תִזָּכֵר בְּנֵי־עַמּוֹן בַּגּוֹיִם: וּבְמוֹאָב אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה:

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן עֲשׂוֹת אֱדוֹם בִּנְקֹם נָקָם לְבֵית יְהוּדָה וַיֶּאְשְׁמוּ אָשׁוֹם וְנִקְּמוּ בָהֶם:

וְתֵימַר לִבְנֵי עַמּוֹן קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַּייָ אֱלֹהִים כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דַּאֲמַרְתָּא חֶדְוָא עַל מַקְדְּשִׁי אֲרֵי אִתְחַל וְעַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי צְדִיאַת וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי הֲלִיכוּ בְּגָלוּתָא: בְּכֵן הָא אֲנָא מָסַר לִיךְ לִבְנֵי מַדִּנְחָא לִירוּתָא וְיִתְּבוּן בִּרְנְיָתְהוֹן בִּיךְ וִיגָרוּן בִּיךְ מַשְׁכְּנֵיהוֹן אִנּוּן יֵיכְלוּן טוּב אַרְעִיךְ וְאִנּוּן יִבְזוּן נִכְסָךְ: וְאֶתֵּן יַת רַבָּה לִמְדוֹר גַּמְלִין וְיַת בְּנֵי עַמּוֹן לְבֵית מִישְׁרֵי עֶדְרִין דְּעָן וְתֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּטַפַּחְתָּא בִּידָךְ וּרְפַסְתָּא בְּרִגְלָךְ וַחֲדֵיתָא בְּכָל צְפוּחַ נְפַשׁ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל: בְּכֵן הָא אֲנָא מְרִים יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וְאֶתְנִנָּךְ לְבִיז לְעַמְמַיָּא וַאֲשֵׁיצְנָךְ מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאַבְדִנָּךְ מִן מְדִינָתָא אֲצַדְנָךְ וְתֵידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ: כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דַּאֲמַרוּ מוֹאֲבָאֵי וְשֵׂעִיר מַה שְּׁנוֹ מִכָּל עַמְמַיָּא דְבֵית יְהוּדָה: בְּכֵן הָא אֲנָא תָבַר יַת תְּקוֹף מוֹאָב מִקִּרְוֵיהוֹן מִכְּרַכֵּיהוֹן עַד פַּצִּיחֵיהוֹן חֶדְוַת אַרְעֲהוֹן בֵּית יְשִׁימוֹת בַּעַל מְעוֹן וְקִרְיָתַיִם: לִבְנֵי קֶדֶם עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶמְסְרִנָּהּ לִירוּתָא בְּדִיל דְּלָא יְהֵי דָּכְרָן בְּנֵי עַמּוֹן בְּעַמְמַיָּא: וּבְמוֹאָב אַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דַּעֲבַדוּ אֱדוֹמָאֵי בְּתְקוֹף פּוּרְעֲנוּת לְבֵית יְהוּדָה וְחָבוּ חוֹבָא וְאִתְפְּרַעוּ מִנְּהוֹן:

בכן

סים׳ ב׳: הישימות ד׳ וסים׳ ויחנו על הירדן מבית הישימות׳ והערבה עד ים׳ ובית פעור ואשדוד׳ לכן הנני פתח את כתף מואב׳ ומשתנין באתיהון אוריתא הישמת כתיב כן׳ יהושע הישמו׳ כתיב׳ וחזקאל הישימו׳:

רשי

האח׳ לשון שמחה: כי נחל׳ כי כנחל והיא מורשה לאחרים: לבני קדם׳ כשדים וארם לכל מזרח הם: יען מחאך יד ורקעך ברגל׳ לשם שמחה ואף על פי שבראש הספר אמר כן לענין אבל הכה בכפך ורקע ברגלך ואמור האח יש דברים שעושין אותם לאבל ולשמח׳ אבל אין ענייני׳ שוה וכן חלילים לכלה ולמת: ורקעך׳ לשון מרפס: בכל שאטך׳ לשון בזיון פותרין בו כמו ויבז עשו שתרגם אונקלוס ושאט עשו ואני אומר שאט לשון שאף ב גולונמנ״ט בלע״ז: הנה ככל הגוים בית יהוד׳ בטלה אהב׳ הב״ה מהם ונמאסו לתת ביד נבוכד נצר כשאר הגוים ו ומדרש אגדה שנכנסו להיכל וקפלו צורות הכרובים שצר שלמה על קיר ההיכל כמעשה אים ולויות והוציאום לחוץ אמרו ראו אלו שהיו מראים עצמם כצנועים במה היו ע עוסקין: הנני פותח׳ את משברי ארץ מואב אשר בספר בסוף ג גבולם הוא הכתף סוף גבול ארצ׳ כמו ולכתף השנית אל הכתף ד דמתרג׳ לעיברא: לבני קדם׳ אפתח אותם שיבאו על בני עמו׳ דרך ארץ מואב: ורדנה

ודדנה ׳ ויתבי לדן : ביד עמי ישראל ׳ הם יהיו שלוחי לנקום נקמתי : יען עשות פלשתים בנקמה ׳ בשנאה ובפרך כאדם הנוקם נקמתו באויבו : את כרתי׳ עמא דחייבין לאישתיצאה ואומר אני לפי שראיתי במקו׳ אחר קורא אל פלשתים כרתים הוי יושבי חבל הים גוי כרתים ואינו קורא כן לאומה אחרת נראה בעיני שים נגבול בפלשתים ששמו כרתי וכן אני מוצ׳ בספ׳ שמואל בגדוד שטרף את צקלג אנחנו פשטנו על נגב הכרתי : חוף הים ׳ מארץ כל הם פלשתי׳ שיושבין במקצוע דרומית מערבית של גבול ארץ ישראל על הים האחרון : בעשתי עשרה ׳ לצדקיהו : על ירושלם ׳ שהיתה במצור : האח ׳ לשון קול שמחה : נשברה דלתות העמים ׳ עיר שכל האומו׳ נכנסי׳ לה לסחורה מעתה תשבר כי לא ילך המצור מעליה על תלכד : נסב׳ אי׳ מעת׳ הוסבה סחורות העמים אלי : אמלאה החרבה ׳ אתמלא אני מן העיר ירושלם החרבה : וסחיתי ׳ ועקרתי כמו בית גאים יסח יי׳ ונסחתם מעל : לצחיח סלע ׳ לפי שהיתה בנויה בסלע בתוך הים כשתנתן ויסח עפרה אל הים נשאר הסלע חלק וכן ת׳ לשעיעות כיף גלי : משטח חרמים ׳ על הסלע ישטחו הדייגים את חרמי מכמרות׳ לנגב׳ : ובנותיה אשר בשדה ׳ הכפרים המשועבדו׳ לה סביבותיה : והקים

לכן כה אמר יי׳ ׳ ונתתיה חרבה מתימן ׳ אתן אדום חרבה מצד תימן כלו׳ שתימן תחרב כי תימן בכור אליפז בן עשו וארצו נקראת על שמו תימן וכן אמר בנבואת ירמיה האין עוד חכמה בתימן ויונתן תרג׳ מדרומא : ודדנה ׳ הה״א נוספת כי הוא מלעיל הטעם בלל״ת רוצה לומר יושבי לדן בחרב יפלו ודדן היא עיר גדולה ארץ אדום וכן זכרה ירמיה בנבואתו יושבי דדן : ונתתי ׳ ביד עמי ישראל ׳ מזה נראה כי נבואה זו עתידה ואפשר גם כן שהיתה בבית שני שגבר יד ישראל עליהם והחריבו׳ וזה לא ידענו כי לא נכתבו דברי בית שני בספר נבואות : כאפי וכחמתי ׳ בכף רוצ׳ לומר כמו שהיה אפי וחמתי גדולה עליהם כן יעשו בהם נקמה גדולה : כה אמר יי׳ ׳ בנקמה ׳ הם עשו עם ישראל רעה בנקמה כלומר בענין רעת הנקמ׳ שהיא גדולה מרעה אחרת כאילו ישראל הרעו להם תחלה והם לקחו נ נקמת׳ מהם ויונתן תרג׳ בדבבו : בשאט בנפש ׳ בבזיון שהיו מבזים אותם בנפשות׳ להרע להם דרך בזיון וקלון : למשחית איבת עולם ׳ גם כמו והודי נהפך עלי למשחית כלומ׳ הרעו לה׳ להשחיתם להיות איבת עולם ביניהם : לכן׳ והכרתי את כרתי׳ ׳ משפח׳ גדולה מפלשתים וכן כאמ׳ עליהם פשטנו נגב הכרתי וכן גוי כרתים : את שארית חוף הים ׳ כי עכו אכד בחרבן ארץ ישראל כי הים ה האחרון הוא גבולם וארץ פלשתי׳ ים ממנ׳ גם כן על חוף הים ואותו נשאר אחר חרבן ארץ ישראל ועליו אמר והאבדתי : ועשיתי ׳ מבואר הוא : ויהי בעשתי עשרה שנה ׳ יא שנה לצדקיהו שהיא שנת החרבן כי אז אמרה צור על ירושלם האח : באחד לחדש ׳ לא גלה באי זה חדש וכיון שסתם אותו נראה כי על חדש החרבן אמר שהוא חדש אב : בן אדם ׳ האח ׳ ענין שמחה כמו שפירשנו : נשברה דלתות העמים ׳ העיר שהיתה דלתות העמים שהיו נ נכנסים ויוצאים בה הסוחרים בסחורתם מכל העמים : נסבה אלי ׳ אותה הסחור׳ שהיו מביאי׳ הסוחרים בה נסבה ונתגלגלה אלי כי כיון שתחרב היא יבאו אלי ׳ נסבה מבני׳ נפעל ושרשו סבב והוא נפעל עבר לנזיר׳ פעל בכפי׳ : אמלאה החרבה ׳ אני אמלא מסחורות אחר שהיא חרבה כי כיון שהיתה במצור בי״א שנה ל לצדקיה ידעו כי לא תמלט ותחרב וחשבו אותה לחרבה טרם יום החרבן ׳ אמלאה האל״ף מבנין נפעל בתוספת הה״א ׳ החרבה מבנין הפעל ולתקן קריא׳ האות שהיא גרונית נקדו הה״א בקמץ רחב והחי״ת בחטף קמץ : לכן ׳ כהעלות הים לגליו ׳ כי בהסתער הים מפני הרוח מעל׳ גליו למעלה ותרג׳ יונ׳ כמיסק ימא באיתרגוש׳ גלוהי : ושחתו ׳ וסחיתי ׳ עפרה ממנה כי צור נבנתה על סלע בתוך הים וכסו הסלע עפר לצורך הייסוד וכאשר כסוהו מי הים בעת חרבנה סחבו והשליכו ממנה עפרה ונשאר הסלע יבש כמו שהיה מתחלה : לצחיח סלע ׳ המקום הגבוה בסלע יקרא צחיח והוא המקום היבש שבו לפיכך נקרא כן וכן שכנו צחיחה מק ס יבש וצמא כמ והטביע בבחכמות כפסך ויונתן תרגם לשעיעות כיף גלי כלומר שיהיה הסלע חלק ואין עליו עפר : משטח חרמים תהיה ׳ שהציידים ישטחו רשתותם שם באותו הסלע שיהיה יבש ונגוב כי מה שאומר אחר זה ובתוך המים הרבים זה יהיה לשעה כשיעלה הים עליה וישטפנה וישוב הים למקומו וישאר הסלע יבש ונגוב : והיתה לבז לגוים ׳ כי הגוים כשיבאו עליה יבזוה ויכללוה : ובנותיה ׳ הם הכפרים : תהרגנה ׳ יהרגו אנשיהן :

ונטיתי ידי על אדום חד מן ׳ו דחס׳ את וסימ׳ דם ׳ ארבה ׳ חשך ׳ והארב קם מהרה ׳ ארץ כי תחטא ׳ והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך ׳ ונטיתי ידי על אדום ׳ הנני נטה ידי על פלשתים ׳ הנני אליך הר שעיר ׳ על כן חרה אף יי׳ בעמו ׳ ויי׳ הטה ידו ׳ ויך ידו על צפון ׳ ידו נטה על הים ׳ ונטיתי ידי על יהודה ׳

לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה וְנָטִ֤תִי יָדִי֙ עַל־אֱד֔וֹם וְהִכְרַתִּ֥י מִמֶּ֖נָּה אָדָ֣ם וּבְהֵמָ֑ה וּנְתַתִּ֤יהָ חָרְבָּה֙ מִתֵּימָ֔ן וּדְדָ֖נֶה בַּחֶ֥רֶב יִפֹּֽלוּ׃ וְנָתַתִּ֨י אֶת־נִקְמָתִ֜י בֶּאֱד֗וֹם בְּיַד֙ עַמִּ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְעָשׂ֣וּ בֶאֱד֔וֹם כְּאַפִּ֖י וְכַחֲמָתִ֑י וְיָֽדְעוּ֙ אֶת־נִקְמָתִ֔י נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יֱהֹוִֽה׃

טו כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה יַ֛עַן עֲשׂ֥וֹת פְּלִשְׁתִּ֖ים בִּנְקָמָ֑ה וַיִּנָּקְמ֤וּ נָקָם֙ בִּשְׁאָ֣ט בְּנֶ֔פֶשׁ לְמַשְׁחִ֖ית אֵיבַ֥ת עוֹלָֽם׃ לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה הִנְנִ֨י נוֹטֶ֤ה יָדִי֙ עַל־פְּלִשְׁתִּ֔ים וְהִכְרַתִּ֖י אֶת־כְּרֵתִ֑ים וְהַ֣אֲבַדְתִּ֔י אֶת־שְׁאֵרִ֖ית ח֥וֹף הַיָּֽם׃ וְעָשִׂ֤יתִי בָם֙ נְקָמ֣וֹת גְּדֹל֔וֹת בְּתוֹכְח֖וֹת חֵמָ֑ה וְיָֽדְעוּ֙ כִּֽי־אֲנִ֣י יְהֹוָ֔ה בְּתִתִּ֥י אֶת־נִקְמָתִ֖י בָּֽם׃

כו

א וַיְהִ֛י בְּעַשְׁתֵּֽי־עֶשְׂרֵ֥ה שָׁנָ֖ה בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֑דֶשׁ הָיָ֥ה דְבַר־יְהֹוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָ֗ם יַ֠עַן אֲשֶׁר־אָמְרָ֨ה צֹּ֤ר עַל־יְרֽוּשָׁלַ֙͏ִם֙ הֶאָ֔ח נִשְׁבְּרָ֛ה דַּלְת֥וֹת הָעַמִּ֖ים נָסֵ֣בָּה אֵלָ֑י אִמָּלְאָ֖ה הָחֳרָֽבָה׃ לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה הִנְנִ֥י עָלַ֖יִךְ צֹ֑ר וְהַעֲלֵיתִ֤י עָלַ֙יִךְ֙ גּוֹיִ֣ם רַבִּ֔ים כְּהַעֲל֥וֹת הַיָּ֖ם לְגַלָּֽיו׃ וְשִׁחֲת֞וּ חֹמ֣וֹת צֹ֗ר וְהָֽרְסוּ֙ מִגְדָּלֶ֔יהָ וְסִחֵיתִ֥י עֲפָרָ֖הּ מִמֶּ֑נָּה וְנָתַתִּ֥י אוֹתָ֖הּ לִצְחִ֥יחַ סָֽלַע׃ ה מִשְׁטַ֨ח חֲרָמִ֤ים תִּֽהְיֶה֙ בְּת֣וֹךְ הַיָּ֔ם כִּ֚י אֲנִ֣י דִבַּ֔רְתִּי נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֑ה וְהָיְתָ֥ה לְבַ֖ז לַגּוֹיִֽם׃ וּבְנוֹתֶ֙יהָ֙ אֲשֶׁ֣ר בַּשָּׂדֶ֔ה בַּחֶ֖רֶב תֵּהָרַ֑גְנָה וְיָדְע֖וּ כִּֽי־אֲנִ֥י יְהֹוָֽה׃

בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַאֲרִים מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל אֱדוֹם וְאֱשֵׁיצֵי מִנָּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא וְאֶתְּנִנַּהּ חוּרְבָּא מִדָּרוֹמָא וְיָתְבֵי דְדָן בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן׃ וְאֶתֵּן יַת פּוּרְעֲנוּתִי בֶּאֱדוֹם בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִתְמַסְרוּן וְיִתְפַּרְעוּן מִן אֱדוֹם כְּרוּגְזִי וּכְחֵמְתִי וְיִדְעוּן יַת פּוּרְעֲנוּתִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דַּעֲבַדוּ פְלִשְׁתָּאֵי בִּדְבָבוּ וְיִתְפַּרְעוּן פּוּרְעֲנוּת בִּצְפוּחַ נְפַשׁ בְּדִיל לְחַבָּלָא דְּבָבוּת עָלַם׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְרִים יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל פְּלִשְׁתָּאֵי וְאֱשֵׁיצֵי יַת עַמָּא דְחַיָּבִין לְאִשְׁתֵּיצָאָה וְאוֹבֵיד יַת שְׁאָר סְפַר יַמָּא׃ וְאַעֲבֵיד בְּהוֹן פּוּרְעֲנָן רַבְרְבָן בְּתִקוֹף רָגָז וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּדַאֲרָתֵּן יַת פּוּרְעֲנוּתִי בְּהוֹן׃ וַהֲוָה בַּחֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם חֲלַף דַּאֲמַרַת צוֹר עַל יְרוּשְׁלֶם חֶדְוָא אִתְבְּרַת דַּהֲוָת מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְכָל עַמְמַיָּא אִסְתְּחַרַת לְמֵיתֵי לְוָתִי דַהֲוָת מַלְיָא חֲרוּבַת׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ צוֹר וְאַסֵּק עֲלָךְ מַשִּׁרְיַת עַמְמִין סַגִּיאִין כְּמִסַּק יַמָּא בְּאִתְרְגוֹשַׁת גַּלּוֹהִי׃ וִיחַבְּלוּן שׁוּרֵי צוֹר וְיִפַגְּרוּן מִגְדְּלָהָא וְאַעְקַר עַפְרָהּ מִנַּהּ וְאֶתֵּן יָתַהּ לִשְׁעִיעוּת כֵּיף גְּלֵי׃ מִשְׁטַח צַיָּדִין תְּהֵי בְּגוֹ יַמָּא אֲרֵי אֲנָא גְזָרִית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וּתְהֵי לְבִזָּא לְעַמְמַיָּא׃ וְיָתְבֵי כַּפְרָנָהָא דִי בְּחַקְלָא בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃

ארי

יען קראתי ותמאנו ׳ כי נטה אל אל ידו : דלתות ב׳ וסימ׳ בן אדם יען אשר אמרה ׳ ועשויה אליהם אל : חומות ח׳ בקריאה וסימ׳ ביום יושר השיר ׳ ואת כל חומות ירושלם סביב נתצו דמלכים ׳ ושחתו חומות צר ׳ ויבן את בית חורון העליון ׳ הטיבה ברצונך את ציון ׳ ויהי כאשר שמע סנבלט ׳ ואצאה בשער הגיא לילה ׳ זנח יי׳ מזבחו נאר מקדשו ׳ וסימ׳ תקפו דמלכא חבלו ובנה ואייטב סנבלט נפק למדבחא ׳ וכל ירמיה דכוו׳ חומות במ״נ חומת וסי׳ ונתתיך לעם הזה ׳ והצתי אש בחומת דמשק ׳ ופקדתי על בל בבבל וסי׳ טורא דדמשק נפל : צור י׳ מל בליש׳ בקריאה וסי׳ וישלח חירם מלך צור דמלכים ׳ ואמרת לצור הישבת ב׳ בפסוק ׳ באנק חלל ׳ חכמיך צור ׳ כי כצור נדמה ׳ שא קינה על מלך צור ׳ כאשר ראיתי לצור ׳ צור תעודה חתום תורה ׳ גבל ועמון ועמלק פלשת :

כי

כי כה אמר׳ מלך מלכים׳ כי כל מלכי הארץ תחתיו ונאמר זה רוצה לומר שיבא על צור עם מלכי האומות כי הוא מלך עליהם ויביאם לאסר ירכה: בנותיך׳ דיק וסוללה׳ פירשתי למעלה בפרשת לככה: צנה׳ כלי מגן הנקרא טרגא בלעז ובערבי ויונתן תרגם ויקים עלך די מזיינין בתריסין: ומחי קבלו׳ פירשו בו שהוא כלי שמשליכים בו אבנים בחומה לנתצה׳ מחי מכה תרגום מכה מחי׳ קבלו כנגדו תרגום נגד קבל וכן ויכהו קבל עם נגד העם ויש לפרש כי המם נוספת והוא מדברי רבותי׳ ז״ל שאמרו מתלקטין בחי קבל והוא הקשת שקורין ארק״א בליסטרא ומורים בו חצים לעומדים בחומה שלא יראו בחומה מפחד החצים ולא ילחמו ותרג׳ יונתן ומחת פגוזוהי: בחרבותיו׳ הם כלי המפץ שמנפצים ומשברים בהם ה האבנים: משפעת סוסיו׳ ארבוי וכן שפעת גמלים תכסך ויכסך על דרך הפלגה: אבקם׳ האבק שיעלו ברגליהם: תרעשנ׳ חומותיך׳ על דרך הפלגה: כמבואי עיר מבקעה׳ כמו שבאין בעיר מבוקעה בלא יגיעה ובלא מלחמה כן יבאו בשעריך׳ מבואי קבוץ מן מבוא: בפרסות סוסיו׳ ומצבות עזך לארץ תרד׳ הם המגדלים הגבוהים שהם נצבי׳ למעלה והם מצבות העז כי בה יעז ויסגב האדם ובאמרו תרד רוצה לומר כל אחד מן המצבות: ושללו חילך׳ כתרגומו נכסך: רכלתך׳ סחורתך: ועפרך׳ עפר הבנין: והשבתי המון שיריך׳ רבוי שיריך שהיית שמח׳ ומנגנת ושרה מרוב טובה: ונתתיך׳ תאר תהיה תאר הנקב׳ שלא לנוכח וכן תבנה נאמר לא תבנה עוד והעיר שהיא בנויה היום הנקראת צור היא ביבשה על שפת הים כי צור ה הקדומה היא בתוך הים והיא צחיח סלע: כה אמר יי׳ מפלתך׳ מפלת ההרוגים: באנק חלל׳ כמו יאנק חלל ואנקת החלל היא יציאת נשמתו מהקנה בקול בעת מותו ויונתן תרג׳ בניהום מטעני חרב: בהרג׳ כמו בהרג ובכפול הא׳ הבנין הנטלה תנועת׳ על בית השימוש: הרג׳ שם הפיעל ואמר שם הפעל אחד הפעולה לחזק הענין כמו ויכם דוד כוס למען טבוח טבח ב בצוע בצע בוגדי בגד והדומים להם: וירדו׳ הענין הזה כולו כי יפחדו על עצמם כי יאמרו עיר גדולה וסוחרת כזאת חרבה ואיך בעמוד אנחנו: וחרדו לרגעים׳ לשעות ולרגעים כלומר תמיד וית ויזועון מן קדם תבריהון ת תרגם לרגעים מן רגע הים עורי רגע: נושבת׳ נושבת מימי׳ כי מהסחורות שהיו באות אליה דרך ים נתישבה ועלתה במעלה ואמר מימים לשון רבים כלומר ים אוקינוס וים סוף וים מערבי ושאר הימים כי דרך כלם היו באים אליה סוחרים וית דהות יתבא בנו ימיא: העיר ההללה׳ הה״א במקום אשר כי לא תבא הה״א הידיעה בעברים וכן וכל ההקדים שמוהל כמו אשר הקדים: אשר היתה חזקה בים׳ רוצה לומר באיי הים היתה היא החזקה שבהם העיר היתה חזקה בבנינה וכן יושביה חזקים וית דהוית יתבא בתקוף ימא: אשר נתנו חתיתם לכל יושביה׳ מרוב חזקם נתנו חתיתם ומוראם לכל יושבי הים ונכר הים בלשון נקבה כמו שאמר גם כן ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויונתן תרגם איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא פירוש כנוי יושביה לצור על דרך רחוקה: עתה יחרדו׳ בפוא האית: האין׳ ביוד אחת לבד והנון במקום מם וכן לקץ הימין כמו הימים ותרגם יונתן פלוליא וכן תרגם ירעשו האיים למעלה אבל ונבהלו האיים אשר בים תרגם נגוותא דבימא וזה עשה מפני שנכפל בפסוק ופרוריא פירוש מגרשי הערים שהכפרים וכן תרגם ירעשו מגרשות יזועון פרוריא וכן בדברי רבותינו ז״ל פרוהא: מצאתך׳ כתרגומו במיפק גלוותך: כי כה אמר יי׳ בערים אשר לא נושבו׳ כי כשנכראה הסלע חלק נראה שלא היה שם עיר מעולם:

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מֵבִיא אֶל־צֹר נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִצָּפוֹן מֶלֶךְ מְלָכִים בְּסוּס וּבְרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וְקָהָל וְעַם־רָב׃ בְּנוֹתַיִךְ בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וְנָתַן עָלַיִךְ דָּיֵק וְשָׁפַךְ עָלַיִךְ סֹלְלָה וְהֵקִים עָלַיִךְ צִנָּה׃ וּמְחִי קָבָלּוֹ יִתֵּן בְּחֹמוֹתָיִךְ וּמִגְדְּלֹתַיִךְ יִתֹּץ בְּחַרְבוֹתָיו׃ מִשִּׁפְעַת סוּסָיו יְכַסֵּךְ אֲבָקָם מִקּוֹל פָּרַשׁ וְגַלְגַּל וָרֶכֶב תִּרְעַשְׁנָה חוֹמוֹתַיִךְ בְּבֹאוֹ בִּשְׁעָרַיִךְ כִּמְבוֹאֵי עִיר מְבֻקָּעָה׃ בְּפַרְסוֹת סוּסָיו יִרְמֹס אֶת־כָּל־חוּצוֹתָיִךְ עַמֵּךְ בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וּמַצְּבוֹת עֻזֵּךְ לָאָרֶץ תֵּרֵד׃ וְשָׁלְלוּ חֵילֵךְ וּבָזְזוּ רְכֻלָּתֵךְ וְהָרְסוּ חוֹמוֹתַיִךְ וּבָתֵּי חֶמְדָּתֵךְ יִתֹּצוּ וַאֲבָנַיִךְ וְעֵצַיִךְ וַעֲפָרֵךְ בְּתוֹךְ מַיִם יָשִׂימוּ׃ וְהִשְׁבַּתִּי הֲמוֹן שִׁירָיִךְ וְקוֹל כִּנּוֹרַיִךְ לֹא יִשָּׁמַע עוֹד׃ וּנְתַתִּיךְ לִצְחִיחַ סֶלַע מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה לֹא תִבָּנֶה עוֹד כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לְצוֹר הֲלֹא מִקּוֹל מַפַּלְתֵּךְ בֶּאֱנֹק חָלָל בֵּהָרֵג הֶרֶג בְּתוֹכֵךְ יִרְעֲשׁוּ הָאִיִּים׃ וְיָרְדוּ מֵעַל כִּסְאוֹתָם כֹּל נְשִׂיאֵי הַיָּם וְהֵסִירוּ אֶת־מְעִילֵיהֶם וְאֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתָם יִפְשֹׁטוּ חֲרָדוֹת יִלְבָּשׁוּ עַל־הָאָרֶץ יֵשֵׁבוּ וְחָרְדוּ לִרְגָעִים וְשָׁמְמוּ עָלָיִךְ׃ וְנָשְׂאוּ עָלַיִךְ קִינָה וְאָמְרוּ לָךְ אֵיךְ אָבַדְתְּ נוֹשֶׁבֶת מִיַּמִּים הָעִיר הַהֻלָּלָה אֲשֶׁר הָיְתָה חֲזָקָה בַיָּם הִיא וְיֹשְׁבֶיהָ אֲשֶׁר־נָתְנוּ חִתִּיתָם לְכָל־יוֹשְׁבֶיהָ׃ עַתָּה יֶחְרְדוּ הָאִיִּן יוֹם מַפַּלְתֵּךְ וְנִבְהֲלוּ הָאִיִּים אֲשֶׁר־בַּיָּם מִצֵּאתֵךְ׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּתִתִּי אֹתָךְ עִיר נֶחֱרֶבֶת כֶּעָרִים אֲשֶׁר לֹא־נוֹשָׁבוּ

ארי כדנן אמר יי אלהים הא אנא מיתי על צור נבוכד נצר מלכא דבבל מצפונא מלך מלכיא בסוסון וברתיכין ובפרשין ומשרין ועם סגי: יתבי כפרנך די בחקלא בחרבא יקטיל ויבני עלך כרקום ויצבור עלך מליתא ויקים עלך די מזינין בתרסין: ומחת פגוזוהי יהב בשורך ומגדלך יתרע באבני ברזליה: מרפסת סוסותיה יחפנך אבקהון מקל פרשין וגלגלין ורתיכין יזועון שורך במיעלוהי בתרעך כמא דעלין בקרתא דמתרעא משור: בפרסת סוסותיה ידוש ית כל שוקך עמיך בחרבא יקטיל וקמרת תוקפיך לארעא ימגר: ויבזון נכסך וישבון סחורתיך ויפגרון שורך ובתי חמדתך יתרעון ואבנך ואעך ועפרך בגו ימא ישוון: ואבטל אתרגושת זמריך וקל נגון כנריך לא ישתמע עוד: ואתננך לשעיעות כיף גלי משטח צידין תהי לא תתבני עוד ארי אנא יי גזרית במימרי אמר יי אלהים: כדנן אמר יי אלהים לצור הרא מקל מפלת קטילך בניהום מטעני חרב כד יתרמון קטילין בגויך יזועון פרווריא: ויחתון מעל כורסותיהון כל רברבי ימא ויעדון ית מעיליהון וית לבושי ציוריהון ישלחון זיע ילבשון על ארעא יתבון ויזועון מן קדם תביריהון ויצדון עלך: ויטלון עלך אליא ויימרון לך איכדין אבדת דהוית יתבא בנו ימיא קרתא משבחתא דהוית יתבא בתקוף ימא היא ויתבהא איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא: כען יזועון פרווריא ביום מפלת קטילך ויתבהלון נגוותא די בימא במפק גלותיך: ארי כדנן אמר יי אלהים כד אתן יתיך קריה חרבא כקרוין דלא אתותבא

באסקותי

והקים עליך צנה׳ ויקים עלך די מזיינין בתריסין: ומחי קבלו׳ הוא אחד מתחבולות המצור לזרוק אבנים גדולות ומכה כנגדו אילקוליאה דמאפורירא בלעז ויש לועזים קבלו דמארבליסטא בלעז ויש לועזים פוריירא בלעז: בחרבותיו׳ באומניות חורבן שיביא עמו: משפעת סוסיו׳ כשים סוסים הרבה מעלים אבק ברגליהם ועולה ונעשה כענן ומחשיך הארץ הוא קרוי שפעת וכן ושפעת מים תכסך דלאפויזון בלעז: כמבואי עיר מבקעה׳ כמה דעלין לקרתא דמתרעא משור שנפרצה חומתה: רכלתך׳ סחורתך: וחרדו לרגעים׳ לשברים פן יבא עליהם גם הם כשברך לרגעי׳ לשון שבר כמו רוגע הים עורי רגע על רגעי ארץ על דכאי ארץ ומנחם פיר׳ לשון רגע כמו כי רגע באפו: ושממו׳ לשון תמהון: נושבת מימים׳ יש נוקדין רפי ופותרין מיושבת מימי קדמוני׳ ויש נוקדי׳ דג׳ ופותרין מיושבת בחוזק על ידי ימים הסבובים לה וכן תרגם יונתן וכן הוא: אשר נתנו חתיתם׳ סביבות לכל היושבים׳ חתיתם לורדפריימנט בלעז: האין׳ כמו האיים: מצאתך׳ מיציאתך בגולה׳

בהעלותי

רש"י

בהעלות עליך את תהום · באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויחפנך עממין סגיאין כן ת״י וכמשמעו בתחילה נתנה ביד נבוכד נאצר וסוף עלה הים וטבעה: את יורדי בור · עם יורדי גיהנם: אל עם עולם · עם מלך האומו׳ אשר שם מעולם: בחרבות מעולם · כערים אשר חרבו מאז סדום וחברותיה:

ונתתי צבי בארץ חיים · ואתן התפאר׳ בירו׳: בלהות · פרשו יונתן בלהות כללא הוית והפותרין אומרי׳ לשון מקום מרקד שעירים ומזיקים: על מבואות ים · על הנמ׳ שהספינו׳ באות עד החומה והשערים והרב׳ כרכי׳ יושבין על הי׳ ואיכ׳ מקו׳ נמל ואין הספינו׳ יכולו׳ לקרב אליה׳ מבוא׳ ים פורט בלעז: רכלת העמי׳ · כך היה מנהג׳ סוחרים הבאים לה זה מכאן וזה מדרו׳ לא היו רגלין לעשות סחורה זה עם זה אלא יושבי העיר לוקחין מזה ומוכרין לזה: את אמר׳ אני כלילת יופי · על עצמיו הכל אומרים על ירושלים כלילת יופי משוש כל הארץ עכשיו את מתנאה לומר אני כלילת היופי סוף גמר היופי כלול בי: בוניך · אדריכליך לשון בנין: ברושים משניר · לפי שהית׳ כמיה בים ובים אבד המשילה הנביאה לספינה משובחת ש שהכבידו משאה בתוכ׳ וטבעה ברוח קדים · משניר טור תלגא: את כל לחתים · הלוחים שנעשית האניה מהם: ארז מלבנון · שם יער שהארזים מצויין בו: תורן · הוא העץ הזקוף וגבוה התקוע בספינה שבו תולין המפרס שקורין בויי״לא בלעז ובו נקבי׳ בראשו שהחבל שמושכין בו הספינה נכנס ויוצא בו משט״ו בלעז: אלונים · מין עץ סרק שקורין קי״שנא בלעז: משוטיך · הם שרחבים בראשם שמנהיגים בהם האניה ריימש בלעז: קרשך · הוא הקרש הרחב שבראש השני של ספינה אל מול התורן שבראשה אחר ובו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו ובלשון משנה קברניט ובלשון לעז גובריי״כאל: עשו שן בת אשורים · אי איפשר לו להיות אלא של עץ וזהו בתאשורים כאילו הוא תיבה אחת לשון תדהר ותאשור שניהם תרגמן יונתן אשכרועין ואת קברניטה של צור המשיל לקרש של אשכרוע ומצופה בשן ע׳ מסמרים לנוי ולחזק כי כן תרגם יונתן דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתיטרון כסוייה לא יפול אבל יונתן פי׳ הקברניט הזה לפי ענין העיר על קרשי שעריה: שש ברקמה · בגד שש עשוי בציורי רקמות: מפרשך · הוא שקורין בלשון משנה ט״נל ובלשוננו בויי״לא בלעז: להיות לך לנס · לפורשו על כלונס הארז ולהגביהו על התורן נס בלשון משנה כלונס ובלעז פור״קא: היה מכסך · לאהל ולגג על פני כל האניה: היו שטים לך · תופשי משוטיך להנהיגך:

חובליך

מסורה

בהעלות ג׳ בקריאה וסימ׳ בהעלות יי׳ את אליהו · בהתי אותך עיר נחרבת · ואחר הכינו להם ולכהנים: תחתיות ז׳ בקריאה וסימ׳ ואת גלות תחתיו׳ דיהושע · הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים · והורדתיך את יורדי בור · נהה על המון מצרים · שם עילם וכל המונה · שתני בבור תחתיות · קראתי שמך יי׳ מבור תחתיות: אלישה ג׳ בקריאה וסימ׳ ובני יון אלישה ותרשיש · וחברו דדברי הימים · מאיי אלישה היה מכסך:

מקרא

כ בְּהַעֲלוֹת עָלַיִךְ אֶת־תְּהוֹם וְכִסּוּךְ הַמַּיִם הָרַבִּים: וְהוֹרַדְתִּיךְ אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר אֶל־עַם עוֹלָם וְהוֹשַׁבְתִּיךְ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת כָּחֳרָבוֹת מֵעוֹלָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר לְמַעַן לֹא תֵשֵׁבִי וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים: בַּלָּהוֹת אֶתְּנֵךְ וְאֵינֵךְ וּתְבֻקְשִׁי וְלֹא־תִמָּצְאִי עוֹד לְעוֹלָם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

כז

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: וְאַתָּה בֶן־אָדָם שָׂא עַל־צֹר קִינָה: וְאָמַרְתָּ לְצוֹר הַיֹּשֶׁבֶתִי עַל־מְבוֹאֹת יָם רֹכֶלֶת הָעַמִּים אֶל־אִיִּים רַבִּים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צוֹר אַתְּ אָמַרְתְּ אֲנִי כְּלִילַת יֹפִי: בְּלֶב יַמִּים ה גְּבוּלָיִךְ בֹּנַיִךְ כָּלְלוּ יָפְיֵךְ: בְּרוֹשִׁים מִשְּׂנִיר בָּנוּ לָךְ אֵת כָּל־לֻחֹתָיִם אֶרֶז מִלְּבָנוֹן לָקָחוּ לַעֲשׂוֹת תֹּרֶן עָלָיִךְ: אַלּוֹנִים מִבָּשָׁן עָשׂוּ מִשּׁוֹטָיִךְ קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ־שֵׁן בַּת־אֲשֻׁרִים מֵאִיֵּי כִּתִּים: שֵׁשׁ־בְּרִקְמָה מִמִּצְרַיִם הָיָה מ מִפְרָשֵׂךְ לִהְיוֹת לָךְ לְנֵס תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן מֵאִיֵּי אֱלִישָׁה הָיָה מְכַסֵּךְ: יֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאַרְוַד הָיוּ שָׁטִים לָךְ

הערות בגליון: ב׳ · ג׳ · ל׳ · ז׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כ״ל כסיס׳ · י׳ מל׳ · היושבת ק׳ · ל׳ · ז׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ כתיים ק׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ א׳ חס׳

תרגום

בְּאַסָּקוּתִי עֲלֵךְ מַשְׁרְיַת עַמְמִין דִּסְגִּיאִין כְּמֵי תְהוֹמָא וְיַחְפּוּנֵךְ עַמְמִין סַגִּיאִין: וְאַחֲתִנֵּיךְ עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא לְוָת עַמָּא דְמֵעַלְמָא וְאַצְדְּנֵיךְ בְּאַרְעָא אַרְעִיתָא בְּחָרְבָתָא דְמֵעַלְמָא עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא בְּדִיל דְּלָא תִתְיַתְבִין וְאֶתֵּן חֶדְוָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל: כְּדְלָא הֲוֵית אֶתְנִנֵּךְ וְכֵן תְּהֵי וְתִתְבְּעִין וְלָא תִשְׁתַּכְחִין עוֹד לְעָלַם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: וְאַתְּ בַּר אָדָם טוֹל עַל צוֹר אִלְיָא: וְתֵימַר לְצוֹר דְּיָתְבָא עַל מִגְרַשׁ מְחוֹזֵי יַמָּא מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְעַמְמַיָּא לְנִגְוָן סַגִּיאָן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צוֹר אַתְּ אֲמַרְתְּ אֲנָא מְשַׁכְלְלָא בְשׁוּפְרִי: בְּגוֹ יַמַּיָּא תְחוּמַיִךְ אַרְדִּיכְלַיִךְ שַׁכְלִילוּ בִּנְיָנַיִךְ: בִּירָן מִשְּׂנִיר בְּנוֹ לִיךְ יַת כָּל נִשְׁרֵךְ אַרְזִין מִלִּבְנָן נְסִיבוּ לְמֶעְבַּד תּוֹרְנִין עֲלֵךְ: בְּלוֹטִין מִמַּתְנָן עֲבַדוּ מְשׁוֹטֵי סְפִינַיִךְ תֵּרוֹמֵי תַרְעִךְ דַּפִּין דְּאֶשְׁכְּרוֹעִין מְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְּפִיל בֵּית חוֹפָאָה לְאַתִּיטְרוֹן מִמְּדִינַת אַפּוּלְיָא: בּוּץ וְצִיוּרִין מִמִּצְרַיִם הֲוָה פְּרָסִיךְ לְמֶהֱוֵי לִיךְ לְאָת תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא מִמְּדִינַת אִיטַלְיָא הֲוָת כְּסוּתִיךְ: יָתְבֵי צִידוֹן וְאַרְוָד הֲווֹ שָׁיְטִין וּמַיְתָן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ:

רד"ק

בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים · כפל הענין במלות שונות ואמר למעלה משטח חרמים תהיה כשוי המים היה לשעה כשעלו המים על העיר ועלה הים עליה ושטפה ואחר כך חזרו גלי הים לאחור ונשאר הסלע מגולה ויבש ויונתן תרגם זה דרך משל באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויחפינך עממין סגיאין: והורדתיך את יורדי בור · כלומ׳ תאבדי מן העולם כמו יורדי בור והו׳ הקבר ותרג׳ יונתן ואחתינך עם נחתי גוב בית אבדנא: אל עם עולם · כלומר עם שמתו מעולם היום זמן רב שנשח׳ גופם ואבד ושב עפר: והושבתיך בארץ תחתיות · כאילו את בארץ תחתיות וכפל הענין לחזק: למען לא תשבי · שלא תשבי עוד: ונתתי צבי בארץ חיים · ואתן חפץ ופאר בא״י שהיא ארץ חיי׳ שהיית שמחה עליה על שנחרבה היא תשוב עוד לקדמות׳ שהיא ארץ חיי׳ ולפי שאמ׳ על צור בארץ תחתיו׳ שהיא ארץ מתי׳ שאבדו מן העולם אמ׳ בהפך על ארץ ישראל שהיא ארץ חיים ורבותינו ז״ל דרשו ארץ שמתיה חיי׳ כלו׳ שהמתי׳ בה מישראל יחיו לזמן תחיית המתי׳ ותרגם יונתן ואתן חדוה בארעא דישראל: בלהות אתנך · הפוך כמו בהלו׳ ענין בעת׳ וכליון: ותבקשי · ואם תבקשי לא תמצאי עוד לעולם ותבקשי הוי״ו כמשכת בגעיא והתי״ו בשוא ופתח ויונתן תרגם בלהות שתי מלות כלא הוית כל הות: ויהי · ואתה בן אדם · ואמרת · על מבואות ים · על מקומו׳ שנכנסים אליהם דרך ים והוא הנמל ש שנכנסים שם הספינות: רוכלת העמים · סוחרת את אמרת אני כלילת יופי את שבחת עצמ׳ והיית אומרת אני שלמה מכל יופי וכל טוב והולך ומספר טובה ויופיה: בלב ימים גבוליך · כי מכל צד היה לה ים: בוניך · האומנים הבונים חומותיך ומגדולתיך ובתיך: כללו יפיך · הם השלימו יפיך כי בנו אות׳ בטוב שבבנינים וביפה שבהם: ברושים משניר · כי בהר שניר היו גדלים הברושי׳ היפים: את כל לחתים · לפי שכל טוב צור הוא לדרך הים בספינות באות אליה ויוצאות ממנה שבח ענין הספינות שהיו בה ואמר כי לחות הספינות היו עושים מברושים וזה לגדולה וליופי ואמר לחתים לשון רבוי ובלשון שנים רוצה לומר כי הרבוי עשוי בתכונת שנים או לפי שהספינה עשויה שני צדדי׳ כי שני ראשיה חדים והחכם ר׳ אברהם אע״פירש כי הטעם שיש ספינות שעושים אותם משני לוחות ויונתן תרגם ית כל נשרך רוצה לומר נסר שיעברו עליו מספינה לספינה: לעשות תורן עליך · התורן הוא עץ הגבוה הנצב בספינה שמשימין בראשו הנס: עליך · רוצה לומר על ספינותיך: אלונים · הם הערמונים וכן תרגם יונתן בלוטין: משוטיך · מן כל תופשי משוט אלא שהוא משקל אחר כי מן משוט יאמר משוטיך בשוא המ״ם ובלא דגש השי״ן כמו מן מקום מקומיך ומשוטיך בחירק המ״ם ודגש השי״ן והמשוטים הם העצים הארוכים שמנהיגים בהם כמו אני שיט: משוטיך · רוצה לומר משוטי ספינותיך: קרשך עשו שן · קרש ספינתך והוא דרך כלל כי לא יהיה קרש אחד לבד כי הוא אומר על קרשי המגדל שעושין בראש הספינה ועושין אותו המגדל בשאר הספינות מקרשי עץ טובים ויפים ובספינו׳ צור היו עושי׳ מקרשי שן לגדולה ולפאר: בת אשורי׳ · עדת אשורי׳ עשו לך קרשי שן שהביאו אותו השן מאיי כתיים כי שם הפילי׳ מצויין שעושי׳ מעצם שלהם קרשי׳ וכלים ולכך נקרא העצ׳ ההוא בכלל שן כי משיני הפיל עושים המלאכ׳ היפה ויונתן תרגם בת אשורי׳ אלה אחת מן תדהר ותאשור שתרגם דפין דאשכרועין וכן תרגם ותאשור ואשכרועין וכן תרג׳ תירומי תרעך דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתיטרון ממדינת אפוליא ולא הבנתי מלת לאיתיטרון ובקצת נוסחאות לאתר כטרון ואשכרוע הוא הנקרא בוש״ו בלעז: כתים · ביו״ד אח׳ כתיב וקרי בשני יודין ביו״ד היחס וביו״ד הרבוי כתיים כמו אלפי העבריים: שש ברקמה ממצרים · יריעות פשתן עשויות מעשה רוקם מביאים לך ממצרים כי משם מביאים כלי פשתן ואותו השש היה מפרשך: להיות לך לנס · והוא הוילון שפורשין על התורן כמו שאומר בל יחזקו כן תרנס בל פרשו נס ואומר כי לדרך גדולה היו עושים בצור וילוני הספינות מיריעות שש באות עשויות מעשה רוקם: תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך · בגדים צבועים בתכלת וארגמן שמביאים מאיי אלישה · היה מכסך מלבושך או היה מכסה אהל הספינה לכסות על בני הספינה מזרם וממטר ומחורב והיה האהל או המכסה ההוא עשוי מיריעו׳ צבועו׳ בתכלת וארגמן לנוי: מאיי אלישה · תרגם יונתן ממדינת איטליאה: יושבי צידון וארוד היו שטים לך · הם היו מלחי׳ לצורכיהם שטי׳ אוחזי המשוטי׳ מנהיגי׳ הספינה ויונתן פי׳ היו שטי׳ בעבורך להביא סחורה אליך הוו שייטין ומייתין סחור׳ לגויך:

חכמיך צור היו בך׳ צור הוא לשון קריאה כלומר את צור חכמיך היו בך לא היית צריכה להביא לך חכמים מעיר אחרת יודעי הים להנהיג הספינה בחכמה כי בך היו: המה חובליך׳ חובל יקרא מושך חבלי הוילון במשפט וצריך למשכם בחכמה לקבל הרוח במשפט ואחד הוא הרב פרנס הספינ׳ המלמד שאר החובלים למשוך כפי מה שיראה והוא ה

חבליך׳ אוחזי הקברניט לכוין ולייסר האניה: זקני גבל׳ אומני הבנין כמו שנאמר ובוני חירום והגבלים: מחזיקי בדקך׳ מתקני בדקך שלא יכנסו בהם המים אפייטונט טאקל"אוגא בלעז: כל אניות הים ומלחיהם׳ הספנים שלהם: היו בך׳ היו סביבך לשוט אל המדינות הרחוקות להביא הסחורה לתוכך:

לערוב ב׳ ומב׳ ליש׳ וסימ׳ רפא היום לערוב׳ לערב מערבך׳ קדמא מל׳: בכסף ט׳ו רפין וסי׳ נמסר ביהושע סימ׳ כ׳ב: עזבונך ד׳ ובענין וסימ׳ תרשיש סוחרתך׳ מבית תוגרמה׳ רכלי שבא ורעמה׳ בזאת עזבוניך מימים: ראמות ג׳ כתיב כן וסימ׳ את בצר במדבר׳ ומעבר לירדן נתנו׳ ארם סחרתך:

חֲכָמַיִךְ צוֹר הָיוּ בָךְ הֵמָּה חֹבְלָיִךְ׃ זִקְנֵי גְבַל וַחֲכָמֶיהָ הָיוּ בָךְ מַחֲזִיקֵי בִּדְקֵךְ כָּל־אֳנִיּוֹת הַיָּם וּמַלָּחֵיהֶם הָיוּ בָךְ לַעֲרֹב מַעֲרָבֵךְ׃ י פָּרַס וְלוּד וּפוּט הָיוּ בְחֵילֵךְ אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ מָגֵן וְכוֹבַע תִּלּוּ־בָךְ הֵמָּה נָתְנוּ הֲדָרֵךְ׃ בְּנֵי אַרְוַד וְחֵילֵךְ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב וְגַמָּדִים בְּמִגְדְּלוֹתַיִךְ הָיוּ שִׁלְטֵיהֶם תִּלּוּ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב הֵמָּה כָּלְלוּ יָפְיֵךְ׃ תַּרְשִׁישׁ סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּכֶסֶף בַּרְזֶל בְּדִיל וְעוֹפֶרֶת נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ׃ יָוָן תֻּבַל וָמֶשֶׁךְ הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּנֶפֶשׁ אָדָם וּכְלֵי נְחֹשֶׁת נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ׃ מִבֵּית תּוֹגַרְמָה סוּסִים וּפָרָשִׁים וּפְרָדִים נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ׃ טו בְּנֵי דְדָן רֹכְלַיִךְ אִיִּים רַבִּים סְחֹרַת יָדֵךְ קַרְנוֹת שֵׁן וְהָובְנִים הֵשִׁיבוּ אֶשְׁכָּרֵךְ׃ אֲרָם סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב מַעֲשָׂיִךְ בְּנֹפֶךְ אַרְגָּמָן וְרִקְמָה וּבוּץ וְרָאמֹת וְכַדְכֹּד נָתְנוּ בְּעִזְבוֹנָיִךְ׃ יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנַּג וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן וָצֹרִי נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ׃ דַּמֶּשֶׂק סֹחַרְתֵּךְ בְּרֹב מַעֲשַׂיִךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּיֵין חֶלְבּוֹן וְצֶמֶר צָחַר׃

י׳ מ׳ל · ל׳ וח׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ כתרי ל׳יס׳ · כ׳ · ל׳ מ׳ל · ל׳ · כ׳ · ט׳ו רפין · ל׳ וכענין · י׳ · כ׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ · ל׳ · והכנים ק׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ וחס׳ · כ׳ · ל׳ כתרי ל׳יס׳ · ל׳ · י׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

חַכִּימַיִךְ צוֹר הֲווֹ בִיךְ אִנּוּן פַּרְנָסַךְ׃ סָבֵי גְבַל וְחַכִּימָהָא הֲווֹ בִיךְ מַתְקְפֵי צוֹרְכֵךְ כָּל נַחֲתֵי יַמָּא וּסְפָנֵיהוֹן הֲווֹ שָׁיְטִין וּמַיְתָן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ׃ פַּרְסָאֵי וְלוּדָאֵי וּפוּטָאֵי הֲווֹ בְמַשְׁרִיתִיךְ גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבִיךְ עֲגִילִין וְקוּלְסִין תְּלוֹ בִיךְ אִנּוּן אַסְנִיאוּ זִיוֵיךְ׃ בְּנֵי אַרְוָד וְכָל מַשְׁרְיָתִיךְ עַל שׁוּרָךְ סְחוֹר סְחוֹר וְאַף קַפּוּטְקָאֵי בְּמִגְדְּלַיִךְ הֲווֹ שִׁלְטֵיהוֹן תְּלוֹ עַל שׁוּרַיִךְ סְחוֹר סְחוֹר אִנּוּן שַׁכְלִילוּ שׁוּפְרִיךְ׃ מִן יַמָּא מַיְתָן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ מִסְּגֵי כָּל עוּתַר בִּכְסַף בַּרְזֶל עֲבָץ וַאֲבַר יְהַבוּ בְּבֵית גִּנְזַיִךְ׃ יָוָן תּוּבַל וּמֶשֶׁךְ אִנּוּן תַּגָּרִיךְ בְּנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וּמָנֵי נְחָשָׁא מַיְתָן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ׃ מִמְּדִינַת גַּרְמַמְיָא סוּסְוָן וּפָרָשִׁין וְכוּדְנָן מַיְתָן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ׃ בְּנֵי דְדָן תַּגָּרַיִךְ יָרְתֵי נַגְוָן סַגִּיאָן מַיְתָן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ בְּקַרְנִין דְּיַעֲלִין וְשֵׁן דְּפִיל וְטַוְסִין אַתִיבוּ קוּרְבָּנַיִךְ׃ מִן אֲרָם מַיְתָן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ מִסְּגֵי עֻתְרִיךְ בְּתַכְרִיכִין דְּאַרְגְּוָן וּרְקָם וּבוּץ צִיוּרִין וְאַבְנִין טָבִין וּמַרְגָּלִין יְהַבוּ בְּבֵית גִּנְזַךְ׃ יְהוּדָה וְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אִנּוּן תַּגָּרַךְ בְּחִטֵּי רִיחוּשׁ וְקוּלְיָא וּדְבַשׁ וּמְשַׁח וּשְׂעִיף יְהַבוּ בַחֲנוּתָיִךְ׃ מִן דַּמֶּשֶׂק מַיְתָן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ בִּסְגֵי עֻתְרִיךְ מִסְּגֵי כָּל עוּתַר בַּחֲמַר חֵילַת מְבַשַּׁל וַעֲמַר מֵילַת כְּבֵינָא׃

האוחז הקברניט הנקרא טימון בלעז וכן מנהיג הספינ׳ להדריכ׳ הדרך אשר יראה וכל זה בחכמ׳: זקני גבל וחכמיה׳ בנאים היו וכן אמר בבנין שלמה והגבלים והם היו באים לצור להחזיק בדק העיר בחומותיה ובניניה: כל אניות הים ומלחיה׳ כתרגומו כל נחתי ימא וספניהון הוו שייטין ומייתן סחורה לגויך תופשי המשוט׳ בקראים מלחים: לערב מערבך׳ ענין סחורה וכן כל אשר בפרשה זו מזה השרש ונקראה הסחורה מערב והסוחרי׳ עורבין לפי שהסוחרין עוברים זה לזה בסחורתם במקחם וממכרם: פרס ולוד ופוט׳ היו יודעי מלחמה והיו באים לצור כשהית׳ צריכה לעשות מלחמ׳ עם אחרים: מגן וכובע תלו בך׳ נראה כי הם היו מביאים מארצם כלי מלחמה שהיו טובים לפיכך אמר הנה: המה נתנו הדרך׳ כי ה היו מיפים ומהדרין העיר בכלי מלחמה טובי׳ ויפי׳ ודרך בני אדם לתלות המגינים והכובעי׳ בראשי המגדלים ועל החומות וכן אמר אלף המגן תלוי עליו: תלו׳ מבנין פועל הדגוש: בני ארוד וחילך׳ בני ארוד הם ג״כ בני מלחמה והם היו עם חילך כמו פרס ולוד שזכר ויחדו היו על חומותיך סביב כשבאו אויבים להלח׳ עליך: וגמדים במגדלותיך׳ היו אנשים ננסים אנשי מדה קטנה מן גמד ארכה ויונתן תרגם קפוטקאי: שלטיהם׳ מגיניהם כמו כל שלטי הגבורי׳: תלו על חומותיך׳ גם זה מן הדגוש: תרשיש סחרתך׳ מביאה סחורה אליך כי היא על הים ויונתן תרג׳ תרשיש מן ימא: מרוב כל הון׳ מרוב כל הון שמביאה אליך נקראת סוחרתך ובמה היא סוחרתך בכסף ברזל בדיל בחסרון וי״ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון: עזבוניך׳ סחורתך ויונתן תרגם יהבו בבית גנזך: יון תובל׳ בנפש אדם׳ שמביאים עבדים ושפחות למכור וכלי נחשת מביאים משם כמו כן וכל המקומו׳ שזוכר כל אחד לפי הכרין הנמצאי׳ שם שמביאי׳ אותם למקום אחד למכור ואמר כי מכל המקומות היו מביאים לצור מרוב סחורתה: מבית תוגרמה סוסים ופרשים׳ תרגם יונתן ממדינ׳ גרממיא ויש מפרשים ופרשים מין סוסים טובים וקלים ויקראו אותם פרשי׳ כנגד הסוסים האחרים כמו שהאנשים הפרשים יש להם מעלה על שאר בני אד׳ במלחמ׳ ויש לפרשו כמשמעו בני אדם פרשים כי בארץ המקומות שמוכרין בני אדם כמו שמוכרים היום הכושים לעבדים יש מהם שראוים להיות עבדים ויש מהם ראוים לפרשים רוכבי סוסים ומיון תבל ומשך יביאו אותם שהם ראוים לעבדים לפיכך אמר בנפש אדם ומבית תוגרמה היו מביאים אותם שהם ראוים להיות פרשים: נתנו עזבוניך׳ זה תרגם יונתן מייתן סחורה לגויך: בני דדן׳ סחורת ידיך׳ איים רבים מפאת בני דדן היו סחורים על ידיך: קרנות שן והובנים׳ דמה שיני הפיל לקרנות לפי שהם דומים להם ומהם עושים מלאכה מדעת יונתן קרנות שן הם שני דברים ור״ל קרנו׳ ושן וחסר וי״ו החבור כמו שמש ירח והדומי׳ להם והנסמך לקרנות חסר וכן תרגם יונתן בקרנין דיעלין ושן דפיל׳ והבנים פיר׳ בו העץ הנקרא בערבי אבנוס ויונתן תרגם וטוסין הוא העוף שקורין בלעז פאו״ן: השיבו אשכרך׳ השיבו מנחתך כמו והשיב למלך ישראל והוא הבאת המנחה פעם אחר פעם׳ אשכרך׳ מנחתך כמו אשכר יקריבו: ארם׳ מרוב מעשיך׳ מרוב מעשים ומלאכות יקרות שהיו בך היו מביאים לך ארם בסחורה אבנים יקרות ובגדי רקמה וי״ת בנפך ארגמן בתכריכין דארגון ותמהתי מתרגומו כי נפך הוא שם אבן יקרה הנזכרת בתורה: בעזבוניך׳ תרגם יונתן בבית גנזך: יהודה׳ בחיטי מנית׳ שם מקום בארץ ישראל שהחיטים שם יפות ומצאנו עד בואך מינית וכן פנג שם מקום ויונתן תרגם בחיטי ריחוש וקוליא ולא הבנתי מלת ריחוש מה הוא וקוליא מצאנו בדברי רז״ל מערבין בקוליא והוא מירקות השדה הנאכלים ופי׳ בעל הערוך שהוא עשב שמרפין אותו ומשימין אפרו בבורית ויוסף בן גוריון פירש פנג שמן אפרסמון הנקרא בלשו׳ והיה כמצא בירחו כי לכך נקראת ירחו מענין ריח שריחו טוב והנה אומר בפסוק וצרי ומפרשים אותו שהוא שמן אפרסמון: נתנו מערבך׳ תרגם יונתן יהבו בחנותיך וכבר פירש׳ מערבך שהוא ענין סחורה: דמשק׳ ביין חלבון׳ שם מקום בדמשק שייני טוב ויונתן תרגם בחמר חילת מבשל: וצמר צחר׳ לבן וכן אתונות צחורות לבנות ויונתן תרגם ועמר מילת כבינא: ולן

לערב מערבך׳ לשון ערוב׳ גרנטואה בלעז הם כל צורכי האדם שהוא חי בהם וממנו הוא ערובתו והצלתו לחיין: בני ארוד וחילך׳ שאר חיל בני אדם היושבים בתוכך: וגמדים׳ תרגם יונתן ואף קפוטקאי שמעתי משמו של רבי מנחם על שם שיורדים בים עד התהום ומשערי׳ גומדי אמות עומקה נקראו גמדי׳ אנליים בלעז ויש פותרים שהם ננסים ונכנסין במדת אמה: שלטיהם׳ הם אספות שנותנין בהם חצי׳ כמו הברו החצים מלאו השלטי׳ קויבר״ש בלעז: תלו׳ הרבה תליתלים: תרשים׳ יש שמה תרשים: מרוב כל הון׳ שהיה בתוכך ובטוחים הסוחרים שימצאו בך סחורה הראויה להם: בדיל׳ אסטיין בלעז: עזבוניך׳ חוזקך ועוזרך כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה ו וממונו של אדם הוא חוזקו המעמידו על רגליו: בנפש אדם׳ עבדי׳ ושפחות למכור: ידך׳ מקומך: קרנות שן והובנים׳ קרני יעלים ועצמו׳ פיל וטווסים עופות ששמן פאו״ן בלעז: השיבו אשכרך׳ הביאו לך תשורה: בנפך׳ איקרבונקל״א בל׳: אר׳ סחרתך׳ באבני׳ טובות האמורו׳ במקר׳ וארגמן ורקמה ובוץ: מרוב מעשיך׳ מתוך שהיו יודעין בכשיאיך וצריך שמרבי׳ להם מעשה כוי ותפאר׳ לתכשיט: בחטי מנית׳ שם מקום שחיטיה יפות כמו עד בואך מנית ומדרש אגדה חטין יפין ונסין הנמכרין במניין ויונתן תרגם בחטי דריחוס לשון קבוצת מיינים הרבה טרוקאש בלעז ואבירו בפסיקתא מה הדס רחום בעלין אף לאה רחומה בבנים ולא ידעתי מהו מפי רבי שמעון מצאתי שמצא במקרא תרגום ירושלמי בחיטי מנית ופנג דחוסלא וקלמא שערי דחוסלא שבתלמוד אכו סוכים שעורים קלופים ואומר אני מנית לשון מנות מאכל מזומן ואף לפי נקוד דגש דרכו של יונתן לתרגם התיבה פעם משמעה פעם מדרשה כן תרגם וגם שם העיר המונה אנו נוקדין שם והמונה לא מפיק ה״א ותרג׳ ואף לתמן יתרמון קטולי קרתא דסגיאין איתרגושתהא: ופנג׳ ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיו מנויין בירחו ועל שם ריח הטוב נקראת ירחו באלסמא בלעז: ביין חלבון׳ יין לבן מבושל ומנחם חברו עם חלב חטים לשון טוב: וצמר צחר׳ ועמר מילת כבינא ביום שנולד הטלה וטיהרתו אמו בלחיכתה עושין כסות ומכבנין אותו סביביו בקרסי׳ כדי שיהא צמרו נקי׳ צחר לבן כמו אתונות צחורות: ולן

ודן ויון · מלכות הם: מאוזל · מטוה של טיראין: ברזל עשות · עשוי כעששיות משם בלע״ז והוא פרזלא הכדולא: בבגדי חפש לרכבה · בלבוש דיקר לרתיכין: בכרים · כבשים ויונתן תרגם בתורין וכן תרגם מאה אלף כרים דמישע מלך מואב: אשור כלמד · ית מדינן אתור ומדי: במכללים · בכבדים שהם למכלול פרמונטו בלע״ז ומה הם המכלולי׳ גלומי תכלת ורקמה טליתות של תכלת מרוקמות: ובגנזי ברומים · בתכסיטי פאר שגונזי׳ אותם כארגזין שקורי׳ אשקרי״ן בלע״ז והם מ מחופין עור ומצויירין לגוי במיני מסמרין שורו׳ שורו׳ וציורין והם בלשון ארמי קמטרין בלשון ערבי ברומים והם חבושין ואסורין בחבלי בוץ לגוי: וארזים · אלו אעי הדסי׳ אותן ארגזים היו כ נתוני׳ במגדלי עץ הדס ומביאין אותן לתוך המגדלין והקמטראות שבתוכן והתכשיטין שבתוך הקמטראות הכל יחד לסחורה וכה פתרון הלשון כלשון קצרה ובגנזי ברומים אחבושים בחבלים וארזים בתוך עץ ארז שהברומים הם ה הקמטראות והיו א אסורים בחבלי׳ ונתוני׳ במגדלי הדס שהוא ממיני ארז ומכלולים שבתוך הברומים קרא יונתן וכוספין דארז׳ באמלין די זהריתא תכשיטי׳ הצריכי׳ שמיר כאה דמחתי׳ בקומטרי׳ מונחים בקמטראות ומגדלים שבתרגום כמו שאנו שוכין תיבה ומגדל שיפריי״ט בלע״ז: אניות תרשים שרותי׳ · הם היו לך לערבה ומישור כשם שהמישור הו׳ דרך כבושה להביא בו סחור׳ לעיר היושבת ביבשה היו לך תחתיך אניות תרשים מסלה להביא מערבך לתוכך: שרותיך · לשון שרון ומישור ודוגמתו עלו בשרותיה: ותמלאי ותכבדי מאד · הביאו לתוכך משאוי רב ו והכבידו משאך יותר מדאי: במים רבים הבאוך השטי׳ אותך · כדרך האניות הגדולו׳ שמפליגין אותן לתוך פלגוס הים ומתוך שנתמלאת וכבדת בא רוח הקדים ושברך בלב ימים ולענין דוגמת העיר מתוך שנתמלאת עושר גבה לבך ובא עליך פורענות: מגרשות · כמו מגרשי העיר: על הארץ יעמדו · מה לנו עוד באניות להיכן נוליך סחורה עוד: יתפלשו · יתגלגלו: ונשאו

ודן ויון מאוזל · בו״ו עם הדגש ופירושו הולך כמו אזלת יד אזלו מים מני ים ואזל לו וכן תרגם יונתן הלך אזל ואמר מאוזל בלשון פעול להתמדת ההליכה בשיירות וכן תרגם יונתן ודן ויון בשירין: נתנו · בדגש הנון לתפארת הקריאה מפני ההפסק: ברזל עשות · זך מן עשת שן והוא הברזל שקורין אלהיכדי ויונתן תרגם בעדקין לברזל: במערבך · תרג׳ יונתן בחנותך: דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה · בגדים יקרים הראויים לחפשי ולבן חורין · לרכבה לתקון המרכבה וכן תרגם יונתן בלבוש דיקר לרתיכין: ערב וכל נשיאי קדר · תרגם יונתן וכל רברבי נבט: בכרים · בכבשים ויונתן תרגם בתורין נראה שהוא היה קורא אותו בפרים במקום בכרים: רכלי · נתנו עזבוניך · תרגם יונתן יהבו בבית גנזך: חרן וכנה ועדן · תרגם יונתן חרון ונציבין וחדיב: אשור כלמד רכלת · פי׳ אדוני אבי ז״ל שהיו כמו למודי׳ לבא אליך בסחורתם תמיד ויהיה כלמד שם התואר סמוך והמוכרת למד בשוא כבד והסמו׳ כבד פה ותרגם יונתן מדינן אתור ומדי אנון תגרך: המה רכליך במכלולים · כתרגומו בגמר מיני כל תושבחתא: בגלומי תכלת ורקמה · בגלימו׳ תכלת וגלימא ידוע בדברי רז״ל ויש מפרשי׳ כרכי בגדי׳ טרוסי״לש בלע״ז: ובגנזי ברומים · ארגזים עשויים מעור וגונזים בתוכם ה׳ הבגדים החמודים שנקראים ברומי׳ והביא לי ראיה אדוני אבי ז״ל מן הערבי שאומר לבגדים ה׳ הנאים והנכבדי׳ תאב מברומא: בחבלים חבושים · הבגדים שזכר שהם מונחים בארגזי׳ הם חבושים בחבלים: וארזים במרכלתך · כמו חרוזים מן באורך בחרוזים שהם הענקים התלוים בגרון ויונתן תרגם בגוזין דתכלא וכוספין וגו׳ פי׳ אוצרו׳ כמו בי גזי דמלכא בדברי רז״ל וכוספין אפשר שהוא כמו גוספן ובדברי רז״ל וחותמין בתרין גוספנקי פי׳ חותמות באמלין הוא תרגום גנזי ולא מצאתי לו חבר קומטרין הוא כמו קומטרי דספרי והם התיבו׳ שמניחים בהן הספרים ותרגם יונתן לאמר על המלתח׳ קמטר: אניות תרשים שרותיך · שיירות הולכות בסחורתך כלומ׳ רבות ביחד כמו שיירא: ותמלאי ותכבדי · כמו ותרבי וכן עם כבד: בלב ימים · כאלו היית באמצע הימים כי האניות באות אליך מכל הימים או אמר בלב ימים לפי שהיתה בנויה בתוך הים כמו שפירשנו למעלה ובאמרו ימים לשון רבים לפי שים זה נכנס לים אחר וכן אמר במעשה בראשית ולמקוה המים קרא ימים: במים רבים הבאוך השטים אותך · השטים בלא אל״ף ועניינו ענין בזה ושלל ותרגום ויבז ושט וענין בזה ושלל בלשון אחד ובמים רבים הוא משל לכרו׳ כאלו אמ׳ בצרות רבות הביאוך ו״ת כמיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך: רוח הקדים שברך · את שהיית בלב ימים רוח הקדים שברך ולפי שרוח הקדים תשבר אניות תרשים לפיכך דמה החזק והוא נבוכד נצר לרוח הקדים · וכן תרגם יונתן מלך דתקיף כרוח קדומא תברך בגו ימיא: הונך · יפלו בלב ימים ביום מפלתך · כי אחר שכבש נבוכד נצר את צור ואספו שללה תוך העיר לשאת אותו בלכתם מן העיר והם היו במחניהם חוץ לעיר עלה הים על העיר ושטף כל השלל וההרוגי׳ עם עפר העיר הכל שטף ושב הים למקומו ונשאר הסלע שהיתה העיר בנויה עליו: לקול זעקת · מגרשות · בחולם והוא כמו מגרשים והענין דרך הפלגה רוצה לומר כי מגרשי צור שהיו ביבשה ירעשו לקול זעקת חבליך שיזעקו בבא להם השבר: וירדו מאניותיהם · אל הארץ יעמודו · כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על: והשמיעו · יתפלשו · כמו התפלשי באפר ענין התגלגל להתכסות באפר: והקריחו אליך קרחא · באל״ף במקום ה״א: ונשאו

ודן ב׳ בתרי לישני וסימ׳ למה יגור אניות · ודן ויון מאוזל: נתנו ונתנו ד׳ דגשי׳ וסימ׳ ונתנו את בנותיו להם · בעזבוניך נתנו · כי סמך הכל ומידך נתנו לך · מצרי׳ נתנו יד אשור: ערן ועדן ד׳ בסגול וסימ׳ ההצילו דמלכי׳ · ההצילו דישעיה · ושברתי בריח דמשק · חרן וכנה ועדן: השטים ב׳ חס׳ אל״ף וסימ׳ ישבי צידון

וְדָן וְיָוָן מְאוּזָּל בְּעִזְבוֹנַיִךְ נָתָנּוּ בַּרְזֶל עָשׁוֹת קִדָּה וְקָנֶה בְּמַעֲרָבֵךְ הָיָה׃ כ דְּדָן רֹכַלְתֵּךְ בְּבִגְדֵי־חֹפֶשׁ לְרִכְבָּה׃ עֲרַב וְכָל־נְשִׂיאֵי קֵדָר הֵמָּה סֹחֲרֵי יָדֵךְ בְּכָרִים וְאֵילִים וְעַתּוּדִים בָּם סֹחֲרָיִךְ׃ רֹכְלֵי שְׁבָא וְרַעְמָה הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּרֹאשׁ כָּל־בֹּשֶׂם וּבְכָל־אֶבֶן יְקָרָה וְזָהָב נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ׃ חָרָן וְכַנֵּה וָעֶדֶן רֹכְלֵי שְׁבָא אַשּׁוּר כִּלְמַד רֹכַלְתֵּךְ׃ הֵמָּה רֹכְלַיִךְ בְּמַכְלֻלִים בִּגְלוֹמֵי תְּכֵלֶת וְרִקְמָה וּבְגִנְזֵי בְּרֹמִים בַּחֲבָלִים חֲבֻשִׁים וַאֲרֻזִים בְּמַרְכֻלְתֵּךְ׃ כה אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ שָׁרוֹתַיִךְ מַעֲרָבֵךְ וַתִּמָּלְאִי וַתִּכְבְּדִי מְאֹד בְּלֵב יַמִּים׃ בְּמַיִם רַבִּים הֱבִאוּךְ הַשָּׁטִים אֹתָךְ רוּחַ הַקָּדִים שְׁבָרֵךְ בְּלֵב יַמִּים׃ הוֹנֵךְ וְעִזְבוֹנַיִךְ מַעֲרָבֵךְ מַלָּחַיִךְ וְחֹבְלָיִךְ מַחֲזִיקֵי בִדְקֵךְ וְעֹרְבֵי מַעֲרָבֵךְ וְכָל־אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ אֲשֶׁר־בָּךְ וּבְכָל־קְהָלֵךְ אֲשֶׁר בְּתוֹכֵךְ יִפְּלוּ בְּלֵב יַמִּים בְּיוֹם מַפַּלְתֵּךְ׃ לְקוֹל זַעֲקַת חֹבְלָיִךְ יִרְעֲשׁוּ מִגְרֹשׁוֹת׃ וְיָרְדוּ מֵאֳנִיּוֹתֵיהֶם כֹּל תֹּפְשֵׂי מָשׁוֹט מַלָּחִים כֹּל חֹבְלֵי הַיָּם אֶל־הָאָרֶץ יַעֲמֹדוּ׃ ל וְהִשְׁמִיעוּ עָלַיִךְ בְּקוֹלָם וְיִזְעֲקוּ מָרָה וְיַעֲלוּ עָפָר עַל־רָאשֵׁיהֶם בָּאֵפֶר יִתְפַּלָּשׁוּ׃ וְהִקְרִיחוּ אֵלַיִךְ קָרְחָא וְחָגְרוּ שַׂקִּים וּבָכוּ אֵלַיִךְ בְּמַר־נֶפֶשׁ מִסְפֵּד מָר׃

קרחא ל׳ כתיב א׳ ואית מן מלין דכתיב א׳ בסוף תיבותא

וְדָן וְיָוָן בְּשִׁירִין סְחוֹרְתִיךְ מַיְתָן בְּעַרְקִין דְּבַרְזֶל קִדָּה וְקָנֵה בְּשֶׂם בַּחֲנוּתִיךְ יְהַבוּ׃ מִן דְּדָן מַיְתָן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ בִּלְבוּשׁ דִּיקָר לִרְתִיכִין׃ עֲרַב וְכָל רַבְרְבֵי נְבָט אִנּוּן תַּגָּרֵךְ בְּתוֹרִין וְדִכְרִין וְגַדְיָן בְּהוֹן הֲוָת סְחוֹרְתִיךְ׃ תַּגָּרֵי שְׁבָא וְרַעֲמָה אִנּוּן תַּגָּרַיִךְ בְּרֵישׁ כָּל בּוּסְמִין וּבְכָל אַבְנִין טָבָן וְדַהֲבָא יְהַבוּ בְּבֵית גִּנְזַיִךְ׃ חָרָן וּנְצִיבִין וְחֶדְיַב תַּגָּרֵי שְׁבָא מְדִינָן אַתּוּר וּמָדַי אִנּוּן תַּגָּרֵךְ׃ אִנּוּן תַּגָּרֵךְ בִּגְמַר מִנֵּי כָּל תּוּשְׁבַּחְתָּא בְּגוּזִין דְּתִכְלָא וְכוּשְׁפִּין דְּאַרְזָא בְּאַמְלִין דִּי זְהָרִיתָא דְּמָחֲתִין בְּקוּמְטְרִין חֲפָן גִּלְדִּין מְאַסְּרִין בְּאַטּוּנִין דִּי בוּצָא חֲתִימִין בְּעִזְקַת גְּלָף עֲבִידַת יַפָּא מָחֲתִין בְּמִגְדָּלֵי אָעֵי הַדַּסִּין בְּהוֹן הֲוָת סְחוֹרְתִיךְ׃ בִּסְפִינֵי יַמָּא הֲווֹ שָׁיְטִין וּמַיְתָן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ וַעֲתַרְתְּ וּתְקֵפְתְּ לַחֲדָא בְּגוֹ יַמַּיָּא׃ כְּמַיִן סַגִּיאִין עֲלוּ עֲלָךְ וּבַזּוּ יָתִיךְ מֶלֶךְ דְּתַקִּיף כְּרוּחַ קִדּוּמָא תַּבְרִיךְ בְּגוֹ יַמַּיָּא׃ עוּתְרִיךְ וְנִכְסַיִךְ סְחוֹרְתִיךְ סַפָּנַיִךְ וּפַרְנָסַיִךְ מַתְקְפֵי צוֹרְכִיךְ וּמַיְתַן סְחוֹרַת חֶנְוָתִיךְ וְכָל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבִיךְ דִּי בִיךְ וְכָל מַשְׁרְיָתִיךְ דִּי בְגַוִּיךְ יִתְרְמוֹן בְּגוֹ יַמַּיָּא בְּיוֹם מַפֶּלֶת קְטִילַיִךְ׃ לְקָל צְוָחַת פַּרְנָסַיִךְ יְזוּעוּן פַּרְוָרַיָּא׃ וְיֶחֱתוּן מִסְּפִינֵיהוֹן כֹּל אָחֲדֵי מָשׁוֹט סַפָּנִין כָּל פַּרְנָסֵי יַמָּא עַל אַרְעָא יְקוּמוּן׃ וְיַשְׁמְעוּן עֲלָךְ בְּקָלְהוֹן וְיִצְוְחוּן בִּמְרַר וְיַסְּקוּן עַפְרָא עַל רֵישֵׁיהוֹן בְּקִטְמָא יְהוֹן חֲפִיפִין׃ וְיִמְרְטוּן עֲלָךְ מְרַט וְיֵיסְרוּן סַקִּין וְיִבְכּוּן עֲלָךְ בִּמְרִיר נְפַשׁ וְיַעְבְּדוּן מִסְפֵּד מְרִיר׃

וארוד · במים רבים הביאוך: ובכל ה׳ דמטעי׳ בהון דסבירין בכל וסימ׳ ובכל ארץ מצרים תשחת · ובכל אשר אמרתי אליכ׳ תשמרו · ובכל ארצה יאנק חלל · ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך · מחזיקי בדקך וערבי מערבך: כל לשון שמיעה אל במ׳ יב על וסימ׳ ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום · וישמע עליהם חזקיה דמלכי׳ · וישמע על תרהקה לאמר דישעיה · הזכירו לגוים בירמיה · כהקיר בור מימיה · ל׳ תשמעו על דברי הנביאי׳ · לשמוע על דברי עבדי הנביאים · ולבית הרכבים אמר ירמיהו · כה אמר יי׳ שאו נס בארץ · והשמיעו עליך בקולם · השמיעו על ארמנות באשדוד · ואת זעקתם שמעת על ים סוף:

ונשאו אליך בניהם · ענין כהי אבל הוא שרש אחר על דעת המדקדקים ועל דעתי שהיוד עין הפעל מומרת בה"א וכבר הארכתי בזה בספר מכלל בחלק השרשי': מי כצור כדמה בתוך הים · יאמרו בקינתם מי היתה כצור במעלה ומי כמוה שהיא דומה בתוך הים ודומה ככרתת וכן שכנה דומה כפשי ויונתן תרגם מן כצור לית דדמי לה בגו ימיא: בצאת · כשהיו יוצאים עזבוניך מימים השבעת עמים רבים מרוב סחורותיך שהיו יוצאות מן הים כלומר ממך שהיית שוכנת בתוך הים השבעת והעשרת רבים: עת נשברת מימים · עת שתהיה נשברת מימים כל סחורתך וכל קהלך נפלו בתוכך כלומר עמך אמר מימים היה עושרך והונך וימים שטפו הכל: כל יושבי האיים · לפי שהיו' יושבת אי אמר כל יושבי האיים שממו: ומלכיה' שערו שער · שיפחדו על עצמם שלא יקרם כמקרך ענין שער ידוע ושנה הוא בסמ"ך ושי"ן: רעמו פנים · ענין זעם וכעס וכן בעבור הרעימה: סוחרים · מבואר הוא: ויהי דבר יי' · בן אדם · עד הנה דבר על העיר עתה הוא מדבר על המלך: אל אני · כלומר כמו אל אני שלא יוכל אד' להזיקני ולהרע לי: מושב אלהי' ישבתי בלב ימי' · כי אני ישבתי במקו' חזק כי אני בלב ימי' שהימי' מקיפי' אותי ומי יוכל לגעת בי כמו אלהים שיושב בשמים וכל סוחרי העמי' עובדים אותי ומביאים לי מנח' ויונתן תרג' דחלא אנא מותב תקיפין יתיבית בגו ימיא: הנה חכם אתה מדניאל · זכר דניאל לפי שנודעה חכמתו בבבל מדנאל חסר יוד והיא נקראת דנוסה ב בתנועת הצרי ואף על פי שאינה כמו יוד ירושלם שנקרא בתנועת החירק ואיננה בתוכה יאמר הנה חכם אתה בעיניך מדניאל: כל סתו' לא עממוך · הדברים הסתומים והנעלמים לא נסתמו ממך עממוך ענין סתר וכסוי כמו ארזים לא עממוהו לא שהוא עובר וזה בודל וכן איכה יועם זהב נסתר זהרו ונכסה וכן תרג' יונתן וכל רז לא יתכסי מנך: בחכמתך · ואתה חשבת כי בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל כמו שהתגאה מלך אשור שאמ' בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי: עשית' ותעש · ענין אסיפה וקבוץ כמו ותעש הארץ עשה לי את החיל הזה חיל נכסים כמו את החיל הזה: ברוב · מבואר הוא: חילך · בחילך נכסיך או בגאיך וכן תרגם יונתן מסרייתך: לכן · על יפי חכמתך · בשוא היוד ופי' והריקו חרבותם על יפי חכמתך דרך משל כלומר שתשחת חכמתך בחרבכך או כמשמעו על הגבא שהרבה ברוב חכמתו: יפעתך · זהרך מן הופיע מהר פארן יפעה בשקל שמלה: לשח' ומתה' · אין בו מן השרש כי אם המ"ם ועיקרו מתת בשק' שב' קמת ותי"ו למד הפעל נבלע' בדגש תי"ו הנמצא ונכת' בו הנח שאחרי התי"ו: ממותי · שם בפלס כמבואי עיר מבוקעה וטעם הרבוי אמר תמות מיתות רבות כלומר בדקירות רבות כמו מיתו' החלל שידקרוהו דקירות רבו' על שימו' וכן הטובע לא ימות בבת אחת לפיכך אמר בלב ימים או פי' ואתה שהיית מתגאה בלב ימים תמות ביד עריצי גוים מיתה משונה בדקירות רבות: האמור תאמר' · מחללך · כמו מהרגיך והוא מבניין הדגש וכפל ממנו הדגש ויבא מן חלל חללים: מותי ערלים תמות · שם אמר מן מות מותים כמו מן און אונים ובסמוך מותי וכן ואת עשיר במותיו: ערלים · כתרגומו רשיעיא כלומר ערלי לב: ויהי · בן אדם · אתה החותם תכנית · משלים התכנית כי כלו שלם בך ותכנית שם בשקל נפרית כי התי"ו שרשית וכן ומדדו את תכנית פירו' תוכן והעושר וכן פירש מלא חכמה כלי ליופי ויונתן תרגם את דמי למנא לצורתא דמתקן בחוכמא ומשכלל בשופריה:

בעדן

במעמקי מים ב' וסימ' עת נשברת מימים · באתי במעמקי מים: קהלך ב' וסימ' הונך ועזבוניך · עת נשברת מימים: גבה ה' בקריאה וסימ' אמר לנגיד צור · גבה לבך ביפיך · ובחזקתו גבה לבו דדברי הימים · ולא כגמול עליו השיב דיחזקיהו דדברי הימים · לא גבה לבי ולא רמו עיני · וחד וגבה ירום ונשא וגבה: הנה

וְנָשְׂאוּ אֵלַיִךְ בְּנִיהֶם קִינָה וְקוֹנְנוּ עָלָיִךְ מִי כְצוֹר כְּדֻמָה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ בְּצֵאת עִזְבוֹנַיִךְ מִיַּמִּים הִשְׂבַּעַתְּ עַמִּים רַבִּים בְּרֹב הוֹנַיִךְ וּמַעֲרָבַיִךְ הֶעֱשַׁרְתְּ מַלְכֵי־אָרֶץ׃ עֵת נִשְׁבֶּרֶת מִיַּמִּים בְּמַעֲמַקֵּי־מָיִם מַעֲרָבֵךְ וְכָל־קְהָלֵךְ בְּתוֹכֵךְ נָפָלוּ׃ כֹּל יֹשְׁבֵי הָאִיִּים שָׁמְמוּ עָלָיִךְ וּמַלְכֵיהֶם שָׂעֲרוּ שַׂעַר רָעֲמוּ פָּנִים׃ סֹחֲרִים בָּעַמִּים שָׁרְקוּ עָלָיִךְ בַּלָּהוֹת הָיִית וְאֵינֵךְ עַד־עוֹלָם׃

כח

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם אֱמֹר לִנְגִיד צֹר כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־אֵל וַתִּתֵּן לִבְּךָ כְּלֵב אֱלֹהִים׃ הִנֵּה חָכָם אַתָּה מִדָּנִאֵל כָּל־סָתוּם לֹא עֲמָמוּךָ׃ בְּחָכְמָתְךָ וּבִתְבוּנָתְךָ עָשִׂיתָ לְּךָ חָיִל וַתַּעַשׂ זָהָב וָכֶסֶף בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ׃ בְּרֹב חָכְמָתְךָ בִּרְכֻלָּתְךָ הִרְבִּיתָ חֵילֶךָ וַיִּגְבַּהּ לְבָבְךָ בְּחֵילֶךָ׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן תִּתְּךָ אֶת־לְבָבְךָ כְּלֵב אֱלֹהִים׃ לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא עָלֶיךָ זָרִים עָרִיצֵי גּוֹיִם וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל־יְפִי חָכְמָתֶךָ וְחִלְּלוּ יִפְעָתֶךָ׃ לַשַּׁחַת יוֹרִדוּךָ וָמַתָּה מְמוֹתֵי חָלָל בְּלֵב יַמִּים׃ הֶאָמֹר תֹּאמַר אֱלֹהִים אָנִי לִפְנֵי הֹרְגֶךָ וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־אֵל בְּיַד מְחַלְלֶיךָ׃ מוֹתֵי עֲרֵלִים תָּמוּת בְּיַד־זָרִים כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שָׂא קִינָה עַל־מֶלֶךְ צוֹר וְאָמַרְתָּ לּוֹ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה חוֹתֵם תָּכְנִית מָלֵא חָכְמָה וּכְלִיל יֹפִי׃

ויטלון עלך בעיניהון אליא ויילילון עלך מן כצור לירת ודמי לה בגו ימיא: במפק סחרתיך מביני עממיא שבעת עממין סגיאין בסגי עתריך ונכסיך אעתרת מלכי ארעא: כען אתברת דהות מספקא סחורה לעממיא בעומקי ימא סחרתיך וכל משריתיך בגויך נפלו: כל יתבי נגותא צדיאו עלך ומלכיהון זעו זיע אתרשימו אפיהון: תגרין בעממיא צדיאו עליך כדלא הוית אתנגך וכן תהין עד עלמא:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם אמר למלכא דצור כדנן אמר יי אלהים חלף דראם לבך ואמרת דחלא אנא מותב תקיפין יתיבית בגו ימיא ואת אנשא ולית בך צרוך וחשבתא בלבך דאת דחלא: הא חכים את מדניאל וכל רז לא יתכסא מנך: בחוכמתך ובסוכלתנותך קניתא לך נכסין וכנשתא דהבא וכספא באוצרך: בסגי חוכמתך ובסחרתך סגיאת משריתך וראם לבך במשריתך: בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דחשבתא בלבך דאת דחלא: בכן הא אנא מיתי עלך נוכראין תקיפי עממיא וישלפון סיפיהון על תקון חוכמתך ויחבלון זיו איקרך: לחבלא יחתונך ותמות ממת מטעני חרבא בגו ימיא: המימר תימר דחלא אנא קדם דקטלך ואת אנשא ולית בך צרוך ביד מחבלך: ממת רשיעין תמות ביד נוכראין ארי אנא גזרית במימרי אמר יי אלהים:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם טול אליא על מלכא דצור ותימר ליה כדנן אמר יי אלהים את דמי למנא דצורתא די מתקן בחוכמא ומשכלל בשופריה:

רש"י

ונשאו אליך בניהם · בנהי שלהם: כדומה · כך שם לאשי אדום כענין שנאמר משא דומה ת' לית דדמי לה כדומה כדוגמתה: בצאת עזבוניך וגו' · כל זה יקוננו עליך בקינתם: רעמו פנים · זעומי פנים וכן בעבור הרעימה וכן כל תלונה תורעמתא: שרקו · שובליר בלע"ז כך שורקין על דבר שחלף והלך לו: מושב אלהי' · עשה לו באויר עלהים במכנגין כמין שבעה רקיעים וישב לו על העליון: הנה חכם אתה מדניאל · דניאל בא נבוכד נצר לעשותו אלוה ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה ולא קביל עליה ואתה עושה עצמך אלוה: וכל סתום לא עממוך · לא עמום ממך קנתורין הם שמקנתרין כלומ' שמא חכם אתה כדניאל ש שנאמר בו כל רז לא אנס לך: עשית לך חיל · קנית לך נכסין: ותעש זהב וכסף · ונכנסתא: והריקו חרבותם · כמשמעו ומדרש אגדה משכב זכור שנבעל כנשים שלשה עשו עצמ' אלוה ונבעלו כנשי' יואש בן אחזיה שנא' ואת יואש עשו שפוטים וחירם ונבוכד נצר: יפעתך · הופעתך לשון תואר פנים והמדרש דורשו יופי עתא: מחללך · כמו הורגך: תכנית · פיינטור"א בלע"ז: אתה חותם תכנית · ונומ' אתה הוא מלא חכמה לחתום ולטבוע כל תבנית וצורה:

בעדן

י' רפ' בסיפרא וסימ' הנה נתתי את פניך · באה הצפירה · הנה לאש נתן לאכלה · הנה בהיותו תמים · הנה כל המשל · הנה זה היה עון סדום · הנה נשיאי ישר' · הנה אשור ארז · הנה חכם אתה · הנה באה ונהיתה נאם יי': בלבה ה' וסימ' נמס' בירמי' סוף סימ' מ"ח: על מלך ט' בקריאה וסימ' בימיו עלה פרע' נכה · ויקח אתכם נבוזר ארן דמלכים · ויצא יהויקי' מלך יהוד' דמלכים · ונשאת המשל הזה · בן אדם שא קינה על · והיה כמלאת שבעי' שנה · בעת ההי' בא חנני · ויער כחו ולבבו · ובעתי' ההם רבי' יעמדו על מלך הנגב:

בעדן גן אלהי׳ וגו׳ בסגי טוב ותפנוקין את מתפנ׳ כאילו בעדן גינתא דיי׳ את שרי עותרא גיותא ויקרא מתיהיב לך כל אבנין טבן מסדרן על לבושך : מסוכת׳ ׳ חופתך ׳ לא לבוש כסויך : מלאכת תופיך ונקביך בך ׳ אע״פ שכתתי לך הכבוד הזה יודע הייתי שתתגאה ועשיתי בך מלאכות תופים ונקבי׳ המוציאין רוח בקול זמר בתוף וגם היה לך להתבונן : את כרוב ממשח הסוכ׳ ׳ את עוף גדול כלומ׳ העוף הגדול הסוכך בכנפיו סכך רב כלומ׳ מושל ממשל רב ממשח לשון גדול כמו אבני מדו׳ דמתרגמינן גברי דמשחן : ונתתיך בהר קודש אלהים היית ׳ ונתתי לך מקו׳ לקנות לך שם בבנין הר קדשי שסייע׳ את שלמ׳ בעצי ארזים : בתוך אבני אש התהלכת ׳ קנית לך זכרון עם מלכי ישראל שהם כמלאכי השרת : נמצא עולתה בך ׳ באמרך אל אני : מלו ׳ כמו מלאו : ואחלל מהר אלהים ׳ גרמת שאמח׳ אותך שלא תצדק עוד בבנין ביתי : ואבדך ׳ כמו ואאבדך : מתוך אבני אש ׳ שלא תטול חלק עם הצדיקים ׳ ורבותינו במדר׳ אגדה דרשו הענין הזה באד׳ הראשו׳ וכך אמ׳ הכתוב לחירם מה נתגאית בעושרך שאת בעדן גן היית כמו שהיה אדם הראשון כל אבן יקרה וגו׳ כי כל החופו׳ האלה עשיתי לאדם הראשון ופחות׳ שבכלן זהב שהיא מנויה אחרון מלאכת תופיך וגו׳ בזאת הסויתיך לו ולא באחרת וכך נסתכלתי וראיתי תופי׳ ונקבים באדם הראשון את כרוב ממשח שמא אתה כאותו הכרוב שהיה גדולה בממשח הסוכך כולו מקנה הסמי׳ ועד קנה הסמי׳ ושמא נתתיך להיות בהררי קודש כאשר נתתי לו : שחת חכמת׳ על יפעתך ׳ שנתגאית ביפעתך : לראוה בך ׳ לאסתכל בכוסתך לראוה כמו לראיה : חללת מקדשך ׳ קדושתך : אש מתוכך ׳ דברי גאוה שיצאו מפיך לאמר אל אני לא כתרגומו ואייתי עממיא דתקיפין כאשתא מחובי זדונך : שממו ׳ תמהו :

ונפלל

את ג׳ לזכר וסימ׳ ואם ככה את עשה לי ׳ ואת תדבר אלינו ׳ את כרוב ממשח : יפעתיך ב׳ וסימ׳ וחללו את יפעתך ׳ חכמתך על יפעתך : ואוצא אש מתוכך חד מן י״א מלין מיחדי׳ דחסרים יוד בליש׳ יציאה וסימ׳ מוצאי דבת הארץ ׳ והוצא עליה שם רע ׳ ותעלה ותצא מרכבה דמלכים ׳ ויצאו את מצבות ׳ ביום הוצאי אתכם ׳

בְּעֵדֶן גַּן־אֱלֹהִים הָיִיתָ כָּל־אֶבֶן יְקָרָה מְסֻכָתֶךָ אֹדֶם פִּטְדָה וְיָהֲלֹם תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה סַפִּיר נֹפֶךְ וּבָרְקַת וְזָהָב מְלֶאכֶת תֻּפֶּיךָ וּנְקָבֶיךָ בָּךְ בְּיוֹם הִבָּרַאֲךָ כּוֹנָנוּ׃ אַתְּ־כְּרוּב מִמְשַׁח הַסּוֹכֵךְ וּנְתַתִּיךָ בְּהַר קֹדֶשׁ אֱלֹהִים הָיִיתָ בְּתוֹךְ אַבְנֵי־אֵשׁ הִתְהַלָּכְתָּ׃ טו תָּמִים אַתָּה בִּדְרָכֶיךָ מִיּוֹם הִבָּרְאָךְ עַד־נִמְצָא עַוְלָתָה בָּךְ׃ בְּרֹב רְכֻלָּתְךָ מָלוּ תוֹכְךָ חָמָס וַתֶּחֱטָא וָאֲחַלֶּלְךָ מֵהַר אֱלֹהִים וָאַבֶּדְךָ כְּרוּב הַסֹּכֵךְ מִתּוֹךְ אַבְנֵי־אֵשׁ׃ גָּבַהּ לִבְּךָ בְּיָפְיֶךָ שִׁחַתָּ חָכְמָתְךָ עַל־יִפְעָתֶךָ עַל־אֶרֶץ הִשְׁלַכְתִּיךָ לִפְנֵי מְלָכִים נְתַתִּיךָ לְרַאֲוָה בָךְ׃ מֵרֹב עֲוֺנֶיךָ בְּעֶוֶל רְכֻלָּתְךָ חִלַּלְתָּ מִקְדָּשֶׁיךָ וָאוֹצִא־אֵשׁ מִתּוֹכְךָ הִיא אֲכָלַתְךָ וָאֶתֶּנְךָ לְאֵפֶר עַל־הָאָרֶץ לְעֵינֵי כָּל־רֹאֶיךָ׃ כָּל־יוֹדְעֶיךָ בָּעַמִּים שָׁמְמוּ עָלֶיךָ בַּלָּהוֹת הָיִיתָ וְאֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃

כ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־צִידוֹן וְהִנָּבֵא עָלֶיהָ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלַיִךְ צִידוֹן וְנִכְבַּדְתִּי בְּתוֹכֵךְ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּעֲשׂוֹתִי בָהּ שְׁפָטִים וְנִקְדַּשְׁתִּי בָהּ׃

בִּסְגֵי טַבְוָן וְתַפְנוּקִין אַתְּ מִתְפַּנַּק כְּאִלּוּ בְעֵדֶן גִּנְתָּא דַיְיָ אַתְּ שָׁרֵי כָּל עֻתְרָא גֵּיוְתָא וִיקָרָא מִתְיְהַב לָךְ כָּל אַבְנִין טָבִין מְסַדְּרָן עַל לְבוּשָׁךְ סַמְקָן יַרְקָן וְסַבְהֲלוֹם כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירִין שַׁבְזִיז אִזְמַרְגְּדִין וּבַרְקָן מְשַׁקְעָן בִּדְהַב כָּל אִלֵּין עֲבִידַת תִּקּוּנָךְ בְּבֵן רָאֵם לִבָּךְ בְּרַם לָא אִסְתַּכַּלְתָּ בְּפִגְרָךְ דְּאִתְעֲבֵיד חֲלָלִין וְנִקְבִין דְּאִנּוּן צוֹרְכָךְ דְּלָא אֶפְשַׁר לָךְ דְּתִתְקַיֵּם בְּלָא בְּהוֹן מִיוֹמָא דְּאִתְבְּרֵיתָא עִמָּךְ מִתַּקְנִין׃ אַתְּ מְלַךְ מְרַבָּא לְמַלְכוּ וִיהַבִית לָךְ רְבוּתָא וְאַתְּ עַל טוּר קוּדְשָׁא דַיְיָ בְּסַרְתָּא וּבְעַמָּא קַדִּישָׁא סְבַרְתָּא לְמִשְׁלַט׃ שְׁלִים אַתְּ בְּאָרְחָךְ מִיוֹמָא דְּאִתְבְּרֵיתָא עַד דְּאִשְׁתְּכַח שְׁקַר בָּךְ׃ בִּסְגִיאוּת סְחוֹרְתָךְ אִתְמְלִיאוּ אוֹצְרָךְ חֲטוֹף וְחַבְתָּא וְאַפֵּסְנָךְ עַל דִּבְסַרְתָּא עַל טוּר קוּדְשָׁא דַיְיָ וְאַבְדְנָךְ מַלְכָּא דְּרַבְּרְתָנָא עַל דִּי סְבַרְתָּא לְמִשְׁלַט בְּעַמָּא קַדִּישָׁא׃ רָאֵם לִבָּךְ בְּתוּקְפָךְ אִתְחַבַּלְתָּ בְּחוּכְמְתָךְ עַל זִיו אִימְתָךְ עַל אַרְעָא רְמֵשְׁתָּךְ אַזְהָרָא לְמַלְכַיָּא יְהַבְתָּךְ לְאִסְתַּכָּלָא בָךְ׃ מִסְּגֵי חוֹבָךְ בְּשְׁקַר סְחוֹרְתָךְ אַפֵּסְתָּא מַקְדְּשָׁךְ וְאַיְתִי עַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא מֵחוֹבֵי זְדוֹנָךְ אִנּוּן יְשֵׁיצוּנָךְ וְאֶתְנִנָךְ בִּקְטַם עַל אַרְעָא לְעֵינֵי כָּל חָזָךְ׃ כָּל דְּיָדְעָךְ בְּעַמְמַיָּא צְדִיאוּ עֲלָךְ כִּדְלָא הֲוֵית אֶתְנִנָךְ וְכֵן תְּהֵי עַד עָלְמָא׃ וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל צִידוֹן וְאִתְנַבֵּי עֲלָהּ׃ וְתֵימַר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ צִידוֹן וְאִתְיַקַּר בְּגַוִּיךְ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אַעְבֵּיד בִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וְאִתְקַדַּשׁ בָּהּ׃

ואשלח

ביום הוצאי דלקרוא דרור ׳ להוצאהו אל הבית דירמיה ׳ ואוצא אש מתוכך דיחזקאל ׳ ותעלומה יוצא אור ׳ ומלבם יוצאו מלין ׳ ומוצא דבה הוא כסיל :

בעדן גן אלהים ׳ כאילו בעדן גן אלהים היית שלא חסרת דבר ופירשו יונתן בסגי טבוון ותפנוקין את מתפנקא כאילו בעדן גנתא דיי׳ את שרי כל עתרא וגיותא ויקרא מתיהב לך בעדן גן כמו בעדן בגן ובי״ת בעדן עומדת במקום שנים או יהיה סמוך עדן אל גן ואף על פי שכתוב כסמוך גן ב׳ עדן ושני מקומות היו כמו שכתו׳ ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן : משוכתך ׳ גדרך והוא כתו׳ בשי״ן כמו הסר משוכתו והוא על דרך המשל כאילו גדר ביתו או גנו או כרמו היה מאבן יקרה ויונתן תירגם כל אבנין טבן מסדרן על לבושך : וברקת ׳ כמו וברק׳ הנזכר בתור׳ והוא בשני משקלים : וזהב ׳ כלל הזהב עם האבנים היקרו׳ כי הוא המשובח שבמיני מתכו׳ ומשימין אותו עם האבני׳ במלאכות הנאות והיקרות וי״ת משקען בזהב כלומר כל אלה האבני׳ משבצו׳ בזהב על לבושך : מלאכ׳ תפיך ונקביך ׳ תפיך כמו בתפי׳ ובמחולות ונקביך הם כלי הנגון העשוי׳ נקבים נקבים : בך ׳ בביתך מיוחדים שאין כמותם : ביום הבראך כוננו ׳ כאילו ביום שנבראת כוננו אלה הכלים לך כוננו מבנין שלא נזכר שם פועלו והוא מנחי העי״ן ויונתן תירגם כל אלין עבידת תקונך וגו׳ : את כרוב ממשח הסוכך ׳ דמה אותו לכרוב לרוב מעלתו : ממשח ׳ ענין גדולה כמו אל תגעו במשיחי : הסוכך ׳ לפי שב׳ כרובים סוככים בכנפיהם ודמה אותו לכרוב אמר עליו גם כן הסוכך כלומר סוכך על עמו וממשח שם תואר ואף על פי שהוא פתח שלא בסמיכות הנה כמוהו ומקסם חלק ולשונו מרמס ויהי המלכד ורבי יונה פירש כי סוכך שם השמן הטוב שמושחין בו המלכים מן וסוך לא סכתי ויהיה ממשח תואר שמו׳ : ונתתיך ׳ אני נתתיך בזאת הגדולה אותה לא ידעתני והתגאית על עמי : בהר קדש אלהי׳ היית ׳ אמר כנגד מלך צור לא כנגד זה שהיה היום מלך כאילו אמר מלך צור כבר היה טוב והיה בהר הקד׳ כי חירם מלך צור היה בירושלם ושלח לשלמ׳ המלך עצים לבנות בית המקדש הכל כמו שכתוב במלכים : בתו׳ אבני אש התהלכת ׳ לישרא׳ קרא אבני אש שהיו עם קדוש ׳ ואדוני אבי ז״ל פי׳ העפשו׳ בלשון תמי׳ ופי׳ בתוך אבני אש גופי׳ רוחניים של אש עליוני׳ ופי׳ בו עוד פי׳ אחר עוד חשב בלבך שאתה כרוב כי אתה התהלכת בתוך אבנים יקרות אבני אקדח מאירות כאש שהיו מוליכים לפניך במקום נרות להאיר בלילה : תמים אתה ׳ מיום הבראך ׳ מיום עמדת על דעתך וכן רכבת עלי מעודך מעוד שרכבת : עד נמצא עולת׳ בך ׳ שהתנאית על עם יי׳ ושמחת בחורבנם : ברוב רכלתך מלו תוכך חמס ׳ ועוד כי ברוב הסחורה שהיתה בעירך היו סוחריך עושים חמס לסוחרי המקומות האחרי׳ ולא נאמרת כי מרוב שנודע׳ העיר בסחורה לא ימנעו בעבור זה לבא : מלו ׳ כמו מלאו ׳ ובא בדרך בעלי הה״א : תוכך ׳ תוך עירך : ותחטא ׳ את החטא׳ במה ששמחת על חורבן ארץ ישראל וחטאת בחמס שעשו בעירך לפי שהיה כח בידך למנוע ולא מנעת : ואחלך מהר אלהי׳ ואבדך ׳ האו״ן קמוצין כי הענין לעבר והוא במקום עתיד כדרך הנבואו׳ : ואבדך ׳ מבנין הדגוש ומשפטו ואאבדך ובכפול א״לף פא הפעל להקל הקריאה מפני פגישת שני האלפין הוטלה תנועתה על א״לף האיתן אמר ואחללך מהר אלהי׳ ואבדך אזכרה זו הטובה שהיה למלך צור בהר אלהים כמו שאמר בהר קדש אלהי׳ היית אחללך מאותו מקום קדוש שלא תזכר שם אלא לחלה ולקללה וכפל הענין במלות שונות ואמר ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש כ״ל אתה כרוב הסוכך אאבד אותך כלומר שמך וזכרך אאבד מתוך אבני קדש שהם ישראל המשלים לאבני אש : גבה לבך ׳ שחת ׳ דינו שחת : על יפעתך ׳ גבה לבך בה ובזה שחת חכמתך כי החכ׳ לא ינבה לבו בטוב העולם הזה : יפעתך ׳ פירשנוהו : לראוה בך ׳ כמו לראות בך כלומ׳ לראות בך הפך מה שהייתה ונתתיך לראוה לבך ולתמוה עליך וכן ת״י לאסתכלא בך ויש מפרשים לראוה ענין בזיון וכן והמה יביטו יראו בי את כל גבוה יראה ואין צריך להוציאם מעניינם ומלת לראוה מקור מבנין הקל בתמורת למ״ד הפעל בוי״ו כראות ומשקלו לאהבה את יי׳ אלהיך : מרוב עונך בעול רכלתך ׳ בעול סמוך מן עול ולא בא בדרך חברו במשקלו : חללת מקדשיך ׳ חללת מקדש מלך הוא אמר החמס והעול שעשית גרמו לך לחלל ולהחריב את מקדשך : ואוציא אש מתוכך היא אכלתך ׳ האש היא משל לעון ולפי שאמר ואתנך לאפר על דרך משל כי הנאכל באש שב לאפר ובאמרו כל הענין בלשון עבר כמו השלכתיך נתתיך ואוציא ואתנך כלם עבר במקום עתיד כמו שהוא דרך דברי הנבואות ברוב : כל יודעיך ׳ שממו ׳ כמו תמהו : בלהות׳ פירשנוהו : ויהי ׳ בן אדם ׳ מבואר הוא : ואמרת ׳ אמר הנני עליך ואמר בה כן מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד :

ושלחתי

ושלחתי · ונפלל חלל · כמו ונפל אלא שנכפלה בו למ"ד הפעל : בחרב עליה מסביב · בחרב יבא עליה : ולא יהיה סילון ממאיר · כמו קוץ והענין כפול במלות שונות : ממאיר · כמו צרעת ממארת פונ"יינט בלע"ז : מכאיב · ידוע מן כאב והוא דרך משל ותירגם יונתן מלך מבאיש ושלטון מעיק : השאטים אותם · ענין בזה ושלל וכן תירגם יונתן לבזזין כי אלה האומות שזכר הם שכנים לארץ ישראל והיו מריעים לישראל : כה אמר יי' · מבוארת היא זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם משכניהם המריעים להם והאל ית' יעשה בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד : וישבו · מבואר הוא : בשנה העשירית בעשירי · עשירית למלכות צדקיהו וזכר תחלה פורענות צור לפי שהיתה פורענותה תחלה לפורענות מצרים אבל נבואת מצרים באה לו תחלה בשנה העשירית ואח"כ בשנת החרבן ב"א שנה לצדקיהו באה לו הנבוא' על מצרי' שני פעמים ואחר החרבן גם כן שני פעמים ב"ב שנה : בן אדם · ועל מצרים כלה · אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרי' · וזכר התנים הגדול במ"ם במקום נון וכמוהו כמהם וכמהן מוף ונוף ומפני שטוב מצרים הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכים למטר ועל כן מתנאים בו המשיל מצרים ליאור ופרעה המלך לתנים הגדול בתוכו והתנים הוא הדג הגדול כמו שאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמו שאמר דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו שאין מחריד אותו : לי יאורי · המשקה אותי וארצי השובע נמצא בה ב ברוב השנים ואינני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרו' בעבור תבואה : ואני עשיתיני · אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי או פי' עשיתיני עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמוהו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו הגדילם ויונתן תירגם הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכ' דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוותיה דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית : ונתתי חחיים · כתוב בשתי יודי"ן ונקר' ביו"ד אחת חחי' ואם היה נקר' ככתיבתו היה נקרא חחיים בתנועת יו"ד הראשונה בחירק והשנייה רפה כמשפט יו"ד הרבוי והיה שרשו או מנחי הלמ"ד ועתה הוא בקריאתו מנחי העי"ן ויאמר מן חח חחים כמו מן פח פחים ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל חחים שתופשים בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו וכן אמר ובחח תקיב לחיו : דגת · שם כלל לדגים כלם דגה כמו והדגה אשר ביאור תמות ובסמוך דגת : והדבקתי · שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור והוא משל על עם מצרים שרים ופרשים וגבורים שלא העם כלם יסופו : ונטשתיך המדברה · אמר המדברה לענין משל כי הדגים לא יחיו במדבר כן המצרים ימותו בחרב על פני השדה בצאתם להלחם עם הכשדים ולא יאספו לקבורה ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים ותירגם יונתן ולא תתקבר רוצה לומ' ולא תקבץ לקבורה : וידעו כל יושבי מצרים · יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחים את ישראל להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם משענת קנה כי אינו חזק ואינו משענת אלא לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כל שכן כשהוא רצוץ וכן תירגם יונתן סמך קניא רעיעי וכן בחסרון התואר כאמר יהיו רוצה לומר כאמר לבן וכן ויש בעדרו זכר ר"ל זכר תמים כן מצרים לא היו לישראל משענת ועזר אלא מעט כמו שאומר בספר ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש והנה הם לא סמכים אלא הרעו להם כי מפני בטחונם מרדו במלך בבל והנה זהו דמיון משענת קנה וזהו ובקעת להם כל כתף וכן אמר רב שקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה לא די שלא סמכו אלא שנקבה כפו שהיתה תופשת בו : בתפשם

וקוץ ג' וסימ' וקוץ ודרדר תצמיח · סלון ממאיר וקוץ מכאיב · וקוץ הוליד את ענוב : כה אמר ד' בטע' בספרא
וסימ' בקבצי את בית ישראל · כל בן נכר · בראשון באחד · שער החצר הפנימית : בעשרי ד' חס' בליש'
וסימ' בשנה התשיעית לצדקיהו · לשכניהו העשרי · בשנה העשירית בעשרי דפרעה דסי' · בעשרי בחמשה

וְשִׁלַּחְתִּי־בָהּ דֶּבֶר וָדָם בְּחוּצוֹתֶיהָ וְנִפְלַל חָלָל בְּתוֹכָהּ בְּחֶרֶב עָלֶיהָ מִסָּבִיב וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל סִלּוֹן מַמְאִיר וְקוֹץ מַכְאִב מִכֹּל סְבִיבֹתָם הַשָּׁאטִים אוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּקַבְּצִי אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃

כט

א בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית בָּעֲשִׂרִי בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל־מִצְרַיִם כֻּלָּהּ׃ דַּבֵּר וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי׃ וְנָתַתִּי חַחִיִּים בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק׃ ה וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃ וְיָדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְהוָה יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת קָנֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃

וַאֲשַׁלַּח בָּהּ מוֹתָא וְקִטְלָא בְשׁוּקָהָא כַּד יִתְרְמוֹן קְטִילִין בְּגַוַּהּ בְּאִיתְיָתוּתִי עֲלָהּ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא מִסְחוֹר סְחוֹר וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וְלָא יְהֵי עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל מְלַךְ מַבְאִישׁ וְשִׁלְטוֹן מָעִיק מִכֹּל סְחָרָנֵיהוֹן דְּבָזְזִין יָתְהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃ ס כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּד אֲכְנֵישׁ יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאִתְבַּדַּרוּ לְתַמָּן וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָּא וִיתוּבוּן עַל אַרְעֲהוֹן דִּיהַבִית לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ וִיתוּבוּן עֲלָהּ לְרוֹחְצָן וְיִבְנוּן בָּתִּין וְיִצְבוּן כַּרְמִין וְיִתְבוּן לְרוֹחְצָן כַּד אַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּת דִּינִין מִכֹּל דְּבָזְזִין יָתְהוֹן מִסְּחָרָנֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָהוֹן׃ בְּשַׁתָּא עֲשִׂירֵיתָא בַּעֲשִׂירָאָה בִּתְרֵי עֲסַר לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְנַבֵּי עֲלוֹהִי וְעַל מִצְרָאֵי כּוּלְּהוֹן׃ אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם דְּאַתְּ דָּמֵי לְתַנִּינָא רַבָּא דִּי שָׁרֵי בְּגוֹ נַהֲרְוָתֵיהּ דִּי אֲמַר דִּילִי מַלְכוּתָא וַאֲנָא כְבִישִׁית׃ וְאֶתֵּן שִׁירִין בְּלִיסָתָךְ וְאֶקְטוֹל שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפָךְ עִם גִּבָּרָךְ וַאֲבַטְלִנָּךְ מִמַּלְכוּתָךְ וְיָת כָּל שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפָךְ עִם גִּבָּרָךְ יִתְקַטְלוּן׃ וַאֲרַטְשִׁנָּךְ לְמַדְבְּרָא יָתָךְ וְיָת כָּל שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפָךְ עַל אַפֵּי חַקְלָא תִתְרְמֵי נְבִלְתָּךְ לָא תִתְכְּנֵישׁ וְלָא תִתְקְבַר לְחַיַּת אַרְעָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא מְסַרְתָּךְ לְאִשְׁתֵּיצָאָה׃ וְיִדְעוּן כָּל יָתְבֵי מִצְרַיִם אֲרֵי אֲנָא יְיָ חֲלַף דַּהֲווֹ סְמַךְ קַנְיָא רְעִיעָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ באיתכניותהון

לחדש לגלותינו בא אלי הפליט · וכל רבוי מניין מלאי' בסא והמה בשלשי' איש : אמר לי ה' דסמיכי בקריאה
וסים' נמסר בסדר וירא אליו יי' : המדברה יב וסים' נמסר בסדר אחרי מות : אותך יז מל' וסים' במסר' רבת'

רשי

ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב · על אשר יראו החרב מסביב בחוץ יפללו יושבי העיר ויהיו ב בטוחים להיות חללים בתוכה ונפלל כמו לא פללתי לא שברית ו וכמו ואויבינו פלילים ידונו עצמם להיות חללים בתוכה : ולא יהיה עוד לבית ישראל וגו' · לפי שניבא על עמון ומואב ופלשתים ואדום וצור וצידון ש שהם שכיני ארץ ישר' שיחרבו ומאחר ש שיאבדו כלם לא יהיה סלון וקוץ לישראל בכל סביבותם שיאציבם ושירע להם : סלון · מין קמשונים וחוחים הוא : ממאיר · כמו צרעת ממאר' פונייכט בלע"ז : השאטי' אותם · הבוזזי' אותם : לעבדי ליעקב · כמו שניתנה ליעקב בלא מצרים ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה : התנים הגדול · לפי שכל גדולתה של מצרים וכל שובע שנה על ידי יאורי נילוס הוא לפיכך הנביא מושל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור : לי יאורי · איני צריך לעליונים כי יש לי יאור מספיק כל צרכי : ואני עשיתני · בגבורתי ובחכמתי הגדלתי ג גדולתי וממשלתי : חחים · כמין טבעות ברזל אי"נם בלע"ז : דגת יאוריך בקשקשותיך · איכט"ש איקארדי"ש בלע"ז כלומ' אתן בלב כל גבוריך לצאת עמך למלחמה ויפלו כלם : ונטשתיך המדברה' איאט"יכדריטוי בלע"ז זו היא אובד' של דגים כיון שנטשו על פני היבשה מתים : משענת קנה · כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחריב ובימי נבוכד נצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו : בתופסם

רש"י

בתפשם בך בכפך · בכף קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו: תרוץ · תירצץ: ובקעת להם כל כתף · כתפיהם כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות נכנסות לו בכתפיו: והעמדת להם כל מתנים · מאחר שתשבר יצטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא חלש ואומר לו התחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי וכן תרגמו יונתן ולא תהא להון לבית סומכון ויש מחליפין והעמדת להם לוהמעדת ואיני רואה את דבריהם ומנחם חברו עם מעמד רגלי' כמוני: ולא תשב ארבעי' שנה · ארבעים ושתי' שני רעבון נגזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרו' ושבע שבלים רעות ראה וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף אמר לו שבע הפרות הדקות והרעו' ושבע השבלים הרקות הרי ארבעים ושתים לרעה ולא היה להם אלא שתים שנאמ' כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב למצרים פסק הרעב שהרי בשנה השלישית זרעו שנאמר ותן זרע ונחיה וגו' והארבעים כפרעו להם עכשיו תשב ארבעים שנה תשב שר"א אשינ"א בלע"ז: מכורתם · מגורתם לא כמו תולדותם וכן חברו מנח': לבלתי רדות בגוים · לשון ממשלה כמו ורדו בדגת הים: ולא יהיה · מצרי' לבית ישר' עוד למבטח המזכיר להם עון שאמר להם הקב"ה לא תוסיפו לראותם עוד: ויהי בעשרים ושבע שנה · למלכות נבוכד נצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם ויש בספר הזה הרבה נבואות כתובו' מוקד' ומאוחר: העביד את חילו · על צר עבודה גדולה: כל ראש · אנשי חיילותיו: מוקרח וכל כתף מרוטה · כדרך צרים על העיר ימים רבים וטורחי' ויגיעים בשאת משאות עצים ואבנים והוא לכד את צור בעשרים ושלש למלכותו כמו ששנינו בסדר עולם מוקרח קא"לבו בלע"ז מרוטה פלא"ה בלע"ז: ושכר לא היה לו · לאחר ששללו שללה עלה הים ושטפו משם לפי שנגזר עליה ועל שללה ליאבד בים: פעולתו

רד"ק

בתפשם בך בכפך תרוץ · תרוץ מבנין נפעל שלשו רצץ מן קנה רצוץ: והעמדת להם כל מתני' · יש מפרשי' והעמד בהפוך האותי' והמעדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמד מאהכפף וכן ת"י ולא תהי להון לבית סומכון כלומר תעמידם על מתניהם שלא ישענו עוד עליך ופירש יונתן המשל כן באתפשותהון ניש' כ משחאות באתסמכותהון ביך כיד מלך בבל תקיף תתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאסתמכותהון עלך תתבר: בכפך · כתיב רוצה לומר שתסמוך אותם בידך וקרי בכף ר"ל בכעס כאדם שתופש הקנה בכפו לסמו' בו: לכן · מבואר הוא: והית' יאור לי ואני עשיתי · כמו שפירשתי ואני עשיתיני לשני הפירושי' ויונתן תירגם גם כן בתרגומו מלכותא דילי ואנא כבשית: לכן · לחרבות · חורב שממה · לאיזה חרבות אמנה שתהיה חרב ם ושממה וי"ת לחרב צדו ושממו: לא תעבור בה · ארבעים שנה · יש דרש למה ארבעים שנה כי מ"ב שני רעבון נגזרו למצרים בחלום פרעה כנגד שלשה פ פעמי' שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי שני פעמים י"ד שהם עשרים ושמונה ויוסף אמר שבע פרות הדקות והרעות ושבע השבלים הרקות הנה י"ד וכ"ח הנה מ"ב והיו להם שתי שנים רעב כמו שכתוב כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשארו ארבעים שנה ונגזר עליה עכשיו להיו' חרבה אותן מ' שנה: ונתתי · מבואר הוא: מחרבות · מופעל' ומפני האו"ת הנסב הקמץ חטף באו"ת: כי כה אמר יי' · מבואר הוא: ושבתי · מכורתם · כמו מגורתם הארץ אשר גרו בה: מן הממלכות · והמעטתים · הפך הנני מפרך והרביתיך: רדות · מקור מן לא תרדה בו בפרך: ולא יהיה עוד · דרך כלל על עם מצרים: למבטח מזכיר עון · שסלקו בטחונם ממני ובטחו עליהם: ויהי בעשרים ושבע שנה · למלכות נבוכד נצר וכן כתוב בסדר עולם בעשרים ושבע לנבוכד נצר נתנה מצרים בידו ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו ו והגלה ירמיהו וברוך לבבל ועוד כתוב בסדר עולם כי בעשרים ושלש שנה לנבוכד נצר שהגלה נבוזר אדן נפש תשמ"ה כמו שכתו' בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודי' שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל נפש תשמ"ה: בן אדם · אל צור · כמו על צור: כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה · כי צרו על צור ימים רבים והיו כל בני החיל טרודים וטורחים ב במצור כדרך בני אדם הצרים על עיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם: מקרח · שנשר שער הראש מרוב העבודה: מרוטה · שנמרט עור הכתף מן המשא בכתף ימים רבים: ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבוד' אשר עבד עליה · כי כשכבש נבוכד נצר צור ושלל שללה בא הים על העיר ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטף הים כל אוצריה וחילה והנה חיל נבוכד נצר טרחו ויגעו לשוא והקב"ה שלם להם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודתם אשר עבדו בצור: לכן

מסורה

ועד גבול ד' בליש' בקריאה וסימ' מן השיחור אשר על פני מצרים · ושלמה היה מושל · ממגדל סונה ועד גבול כוש · ויהי מושל בכל הממלכות: ולא תשב ד' בקריאה וסימ' בירמיה סימ' י"ז: תהיין ה' כתיב כן בליש' בנביאים וסימ' ותהיין שתיהן לך לנשים · ולא תחוס עיני עליך תניינא דסיפרא · וחברו תליתא כי אני יי'

יחזקאל כט

בְּתָפְשָׂם בְּךָ בַכַּפְּךָ תֵּרוֹץ וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל־כָּתֵף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל־מָתְנָיִם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ אָדָם וּבְהֵמָה׃ וְהָיְתָה אֶרֶץ־מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃ לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה וְעַד־גְּבוּל כּוּשׁ׃ לֹא תַעֲבָר־בָּהּ רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר־בָּהּ וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים מָחֳרָבוֹת תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת־מִצְרַיִם מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃ וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃ מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֺן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִֹה׃ וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד עָלֶיהָ׃

תרגום

בְּאִתְכְּנָיוּתְהוֹן בָּךְ בְּיַד מֶלֶךְ תַּקִּיף תִּתְמְסַר וְיֵיבַד בֵּית רוּחְצָנֵיהוֹן וּבְאִסְתְּמָכוּתְהוֹן עֲלָךְ תִּתְּבַר וְלָא תְהֵי לְהוֹן לְבֵית סוּמְכָן׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וַאֲשֵׁיצֵי מִנָּךְ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ וּתְהֵי אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאִשְׁתְּמָמוּ וְחוּרְבָא וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ חֲלַף דַּאֲמִיר מַלְכוּתָא דִילִי וַאֲנָא כַבְשִׁית׃ בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ וְעַל מַלְכְּוָתָךְ וְאֶתֵּין יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְחוּרַב צָדוּ וְשִׁמָּמוּ מִמִּגְדַּל סְוֵנֵה וְעַד תְּחוּם כּוּשׁ׃ לָא תֶעְבַּר בָּהּ רִגְלָא אֱנָשָׁא וְרִגְלָא דִי בְעִירָא לָא תֶעְבַּר בָּהּ וְלָא תִתְיַתֵּב אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ וְאֶתֵּין יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְצָדוּ בְּגוֹ מְדִינָן צַדְיָן וְקִרְוָהָא בְּגוֹ קִרְוִין דַּהֲוָאָה חָרְבָן יֶהֶוְיָן לְצָדוּ אַרְבְּעִין שְׁנִין וְאַגְלֵי יַת מִצְרָאֵי לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וְאֶבַדְּרִנּוּן בִּמְדִינָתָא׃ אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים מִסּוֹף אַרְבְּעִין שְׁנִין אֲכְנֵישׁ יַת מִצְרָאֵי מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְאִתְבַּדַּרוּ לְתַמָּן׃ וְאָתֵיב יַת גָּלוּת מִצְרַיִם וְאָתֵיב יַתְהוֹן לְאַרְעָא פַתְרוֹס עַל אַרְעָא תּוֹתָבוּתְהוֹן וִיהוֹן תַּמָּן מַלְכוּ חַלָּשָׁא׃ מִן מַלְכְּוָתָא תְהֵי חַלָּשָׁא וְלָא תִתְרַבְרַב עוֹד עַל עַמְמַיָּא וְאַזְעֵירִנּוּן בְּדִיל דְּלָא יִפְלְחוּן בְּעַמְמַיָּא׃ וְלָא יְהוֹן עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְאִתְרַחֲצָא עֲלֵיהוֹן לְאַדְכָּרָא חוֹבִין בְּאִתְפְּנָיוּתְהוֹן בַּתְרֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה בְּעַסְרִין וּשְׁבַע שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל אַפְלַח יַת מַשְׁרְיָתֵיהּ פּוּלְחָן רַב עַל צוֹר כָּל סְעַר רֵישׁ נְתַר וְכָל כְּתַף אִתְמְרַט וַאֲגַר לָא הֲוָה לֵיהּ וּלְמַשְׁרְיָתֵיהּ מִצּוֹר עַל פּוּלְחָנָא דְאַפְלַח עֲלָהּ׃ בכן

מסורה

מכה · ונתתי את ארץ מצרים שמה · ולא תהיין להם לאכלה: על הגוים ה' וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה · שפוך חמתך על הגוים דירמיה · אשר היה דבר יי' · מן הממלכות תהיה · וקצף גדול אני: ושכר ב' בתרי לישני וסימ' וכל כתף מרוטה ושכר לא היה לו · ושכר הרביעי׃

לכן מבואר הוא: פעולתו׳ אשר עשו לי׳ תחת הרע אשר עשו לי שהיו משענת קנה רצוץ לבית ישראל וכן תירג׳ יונתן לאחבו קדמי לאתפרעא מנהון: ביום ההוא אצמי׳ קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם׳ פירושו בזמן ההוא כמו ואחרי אחרי כן ביום ההוא והדומים לו ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי נלכדה בכ״ז לנבוכד נצר ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שעה ופירש אדוני אבי ז״ל בזמן מלכות מלך בבל שזכר שיתן האל יתברך מצרים בידו אמ׳ כי בזמן מלכותו רוצה לומר מלכו׳ בנו היתה צמיחת קרן לבית ישראל ומה הוא שנולד כורש בשנת חמשים לגלות בבל כמו שאומר אין מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים ושבעה ושהם מ״ט שנה וכורש נקרא משיח כמו שנאמר למשיחו לכורש והוא היה צמיחת קרן לבית ישראל שגאלם מן הגולה והשיבם לארצם והיה אז בן עשרים שנה ולדריוס אתנן בן כב: ולך אתן פתחון פה בתוכם׳ שיראו שיתקיימו נבואותיך ורבינו שלמ׳ ז״ל פירש כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנת שמלך בלשאצר כיצד בשנת כ״ז לנבוכד נצר נתנה מצרים בידו נשארו ממלכותו י״ח שנה וכ״ג לאויל מרודך הרי ארבעים ושנה ראשו׳ לבלשאצר באותה שנה באת פרס לדניאל כמו שנאמר בשנת אחת לבלשאצר וגו׳ ובאותה שנה מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל ותירגם יונתן ביומא ההוא אקים פורקן לבית ישרא׳ ולך אתן מפתח פומא בנבואה ביניהון וידעון ארי אנא יי׳: ויהי בן אדם הלילו׳ אמר כנגד מצרים: כי קרוב יום׳ כי באותה שנה שנאמרה נבואה זו נתנה מצרים ביד מלך בבל אמר כי קרוב יום רוצה לומר יום אידם ואמר אחר כן וקרוב יום ליי׳ ר״ל כי היום הזה בא להם מיי׳ ואליו הוא למקרה יום אידם כי הוא יבוא לאויב לבא עליהם: יום ענן׳ ענן וערפל יהיה להם היום ההוא: עת גוי׳ יהיה׳ עת שיאספו גוים על מצרים להחריבה ויונתן ת׳ תירגם עידן תבר עממין יהא: ובאה׳ מלרע: והיתה חלחלה בכוש׳ כשיראו בני כוש שיפלו חללים במצרים יחילו ויפחדו וירגזו שתבא החרב גם עליהם כי שכנים הם ועם אחד הם כלם בני חם: חלל׳ דרך כלל רוצה לומר חללים רבים: כוש ופוט ולוד וכל הערב׳ עם מקובץ מעמים יחד ו״ת סומכותא לשון ערבוב: ובני ארץ הברית׳ שהיה להם ברית עם מצרים אבל לא היו מהם וממשפחות ולפי שהיו בני בריתם לקו עמהם: כה אמר יי׳ סומכי מצרים׳ הם בני ארץ הברית ושאר העמי׳ שזכר שהיו סומכי׳ ידי מצרים ועוזרים אותם: ממגדל סונה׳ הוא גבול מצרים מפאה אחת ואמר כי משם יתחיל אחר׳ לאכול בהם עד גבול כוש כמו שזכר למעל׳ ממגדל סונה ועד גבול כוש ולפי שזכר כוש למעלה שהוא הגבול השני סמך על המבין ולא זכרו וכנוי מלת בה לארץ מצרי׳: ונשמו בתוך ארצות נשמות׳ בתוך ר״ל בכלל ופירו׳ וכשמו ארצות מצרים ובתוך ארצות יעיד עליו וכן כפל הענין במלות שונות ואמר ועריו בתוך ערים נחרבות: וידעו בתתי אש במצרי׳׳ על דרך משל כתרגומו כאתן עממיה דתקיפין כאשתא על מצרים: ביום ההוא יצאו מלאכי׳ מלפני בצים להחריד את כוש׳ בצים הם הספינות כמו וצי אדיר׳ והיא משפטו צייס בשני יודין כמו מן עי עיים אלא שהוקל כמו עברים יהודים ואמר בעת ההיא אחרי חרבן מצרים תבא על כוש צבא גוים בספינות וקרא השלוחים כאילו בשליחות האל ית׳ בציים שם כי הוא גזר הגזירה עליהם לפיכך אמר מלפני ואמר בציים כי נהר גדול סובב ארץ כוש ולא יוכלו להכנס לה אלא בספינות וכן אמר בתורה הוא הסובב את כל ארץ כוש וכן ים נהרות אחרות ואמר בספר ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השולח בים צירים ובכלי גמא על פני מים: להחריד את כוש בטח׳ כים שהיה יושב לבטח יחריד אותם העם שיבואו עליהם פתאום: כיום מצרים׳ כמו שהיית חלחלה בהם בחרבן מצרי׳ כמו שאמר למעלה והיתה חלחלה בכוש בנפול חלל במצרים כן תהיה עתה חלחלה בהם בעבור עצמם: כי הנה באה׳ רוצה לומר עת חורבנם:

פעולתו אשר עבד בה׳ שכר פעולה אשר עבד במצותי בצור אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי׳ מצרים רעה במשענתם שהבטיחו את עמי בעזרתם הבל: ביום ההוא אצמיח קרן׳ לא שמעתי ולא מצאתי פירוש מקרא זה מה הוא צמח קרנם של ישרא׳ במפלת מצרי׳ שהרי ישרא׳ גלו שמונה שנים לפני מפלת מצרי׳ ואומ׳ אני ביום ההוא מוסב על פרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרי׳ ואותו חשבון כלה בשנ׳ שמלך בלשצר ומכינו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס להתחזק ונגזר׳ מפלה על בבל שנא׳ בשנת אחת לבלשצר דניאל חלם חזא וגו׳ קדמית׳ כארי׳ היא בבל וכתי׳ חזה הוית עד דאתמריטו גפהא וגו׳ וארו חיוא אוחרי תניינא דמיא לדוב היא פרס וכתיב וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא כלומ׳ תפשי המלוכ׳ ומלכות פרס היא צמיחת קרן לישראל שבאמ׳ בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומכיין שארבעי׳ שנה של מצרים כלו באותו הפרק מצרים נתנה ביד נבוכד נצר בכ״ז לנבוכד נצר בשנה שנאמרה נבואה זו ליחזקאל הוסף א׳ ארבעים שנה הרי ששים ושבע צא מהם ארבעים וחמש לנבוכד נצר ועשרים ושלש לאויל מרוד׳ כדאמרינן במסכ׳ מגי׳ ושנה אחת מהם עלתה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות הין: ולך אתן פתחון פה בתוכ׳׳ ולך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת: הה׳ כמו אהה הה ליום העתיד לבא על האומות: עת גוים׳ עידן תבר עממיא: והיתה חלחלה בכוש׳ לשון רעד כשישמעו מפלת מצרים יחרדו לנפשם פן יעלה מלך בבל עליהם: וכל הערב׳ ת׳ וכל סומכוותא כל העורבי׳ ערוב׳ מצרי׳ גרנטיזא בלעז: ארץ הברי׳ כרותי ברית למצרי׳ לעזור לה: בתתי אש׳ חמתי כאש: מלאכי׳ מלפני׳ גדודי גייסו׳ הולכים בשליחותי בשיירו׳ דבות להחריד את כוש היושב בטח: בצי׳ כמו וצי׳ מיד כתי׳ וכן תרגמו יונתן בלגיונין: ומכרתי׳ כתרגומו ואימם: ונתתי

ונשא יז בקריאה וסימ׳ על כתפות האפוד׳ ונשא אהרן את שמות בני ישראל׳ את האורים ואת התומים והיו על לב אהרן׳ והיה על מצח אהרן׳ והוא עד או ראה או ידע׳ ואם נפש כי תחטא ועשתה׳ ונשא השעיר עליו את כל עונותם׳ ואם לא יכבס׳ איש איש כי יקלל אלהיו׳ ואם הפר יפר אתם אחרי׳ ונשא שה מהעדר׳

בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא יָהֵיב לִנְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיִשְׁבֵּי אִתְרְגוּשְׁתָּהּ וְיִבוֹז בִּזָּהּ וְיַעְדֵּי עֲדָאָהּ וּתְהֵי אֲגַר לְמַשְׁרִיתֵיהּ׃ אַגְרֵיהּ דְאַפְלַח בֵּיהּ יְהָבִית לֵיהּ יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם דְּחָבוּ קֳדָמַי לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ בְּיוֹמָא הַהוּא אַיְתֵי פוּרְקָן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְלָךְ אֶתֵּן מִפְתַּח פּוּמָא בִּנְבוּאָה בֵּינֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וַהֲוָה פִתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַיְלִילוּ וְאִמְרוּ וַי מִן קֳדָם יוֹמָא׃ אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא וְקָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ יוֹם עֲנָן זִיעַ עִדָּן תְּבַר עַמְמַיָּא יְהֵי׃ וְתָחוּל חַרְבָּא בְּמִצְרַיִם וִיהֵי זִיעַ בְּכוּשׁ כַּד יִתְרְמוּן קְטִילִין בְּמִצְרַיִם וְיִשְׁבּוּן אִתְרְגוּשְׁתַּהּ וְיִתְפַּגְּרוּן אוּשַׁהָא׃ כּוּשָׁאֵי וּפוּטָאֵי וְלוּדָאֵי וְכָל סוּמְכְוָתָא וְכוּב וּבְנֵי אַרְעָא קְיָמָא עִמְּהוֹן בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ וְיִתְקַטְלוּן סַעֲדֵי מִצְרַיִם וְיִבַטֵּיל יְקַר תּוּקְפַהּ מִמִּגְדּוֹל סְוֵנֵה בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן בַּהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְיִצְּרוּן בְּגוֹ מְדִינָן דְּצַדְיָן וְקִרְוָהִי בְּגוֹ קִרְוִין דַּהֲוָאָה חָרְבָן יְהֶוְיָן׃ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אֶתֵּן עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא עַל מִצְרַיִם וְיִתַּבְרוּן כָּל סָעֲדָהָא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִפְקוּן אִזְגַּדִּין מִן קֳדָמַי בִּלְגְיוֹנִין לַאֲזָעָא יַת כּוּשׁ דְּשָׁרְיָא לִרְוָחְצָן וִיהֵי זִיעָא בְּהוֹן בְּיוֹם מִצְרַיִם אֲרֵי הָא אָתְיָא׃

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֵילִילוּ הָהּ לַיּוֹם׃ כִּי־קָרוֹב יוֹם וְקָרוֹב יוֹם לַיהוָה יוֹם עָנָן עֵת גּוֹיִם יִהְיֶה׃ וּבָאָה חֶרֶב בְּמִצְרַיִם וְהָיְתָה חַלְחָלָה בְּכוּשׁ בִּנְפֹל חָלָל בְּמִצְרָיִם וְלָקְחוּ הֲמוֹנָהּ וְנֶהֶרְסוּ יְסוֹדוֹתֶיהָ׃ כּוּשׁ וּפוּט וְלוּד וְכָל־הָעֶרֶב וְכוּב וּבְנֵי אֶרֶץ הַבְּרִית אִתָּם בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה וְנָפְלוּ סֹמְכֵי מִצְרַיִם וְיָרַד גְּאוֹן עֻזָּהּ מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה בַּחֶרֶב יִפְּלוּ־בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְנָשַׁמּוּ בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרָיו בְּתוֹךְ־עָרִים נַחֲרָבוֹת תִּהְיֶינָה׃ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי־אֵשׁ בְּמִצְרַיִם וְנִשְׁבְּרוּ כָּל־עֹזְרֶיהָ׃ בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַלְאָכִים מִלְּפָנַי בַּצִּים לְהַחֲרִיד אֶת־כּוּשׁ בֶּטַח וְהָיְתָה חַלְחָלָה בָהֶם כְּיוֹם מִצְרַיִם כִּי הִנֵּה בָּאָה׃

כדנן

ונשא בו אלה להאלתו׳ ויצו המלך את חלקיה תניינא׳ ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל׳ בהר מרום ישרא׳׳ וחברו ונשא המונה׳ הנני גוער לכם את הזרע: ליום כ׳ דגשי׳ וסי׳ מצוין במס׳ רבתא בערך יום: וקרוב ד׳ בקרי׳ וסים׳ וקרוב לבוא עתה ועשתה גלולים׳ כי קרוב יום וקרוב יום ליי׳׳ הודינו וקרוב שמך׳ וקרוב לשמוע מתת הכסילים: יצאו יד וסים׳ נמסר בירמיה סים: יז מלפני יב וסים׳ נמסר בסדר אמור:

כה אמר׳ מבואר הוא : הוא ועמו ׳ מובאים ׳ כי אני יי׳ מביא אותם : ונתתי יאורים חרבה ׳ יבשה כמו אשר בחרבה ולפי שארץ מצרים כל טובה ושבחה היא היאור אמר לדרך משל שיחרבו היאורים רוצה לומר שיכלה מהם כל טובה : כה אמר יי׳ ׳ והאבדתי גלולים ׳ כמשמעו ולפי שהיה בטחונים בהם שיצילו אותם מיד האויב אמר כן כמו שאמר בבבל הובים בל אתת מרודך מתו גלוליה או הוא על דרך משל כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ויונתן ואביד דפלחין לטעותא : ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד ׳ ומלך גם כן אשבית מארץ מצרים שלא יהיה שם עוד כ״ל זמן רב כמו ולא יסכו עוד גדולי אדם שהרי אמר מקץ מ׳ שנה אקבץ את מצרים או יהיה עוד כמשמעו לעולם כמו שאמר ולא תתנשא עוד על הגוים וזהו שאמ׳ ונתתי יראה בארץ מצרי׳ שיהיו לעולם יראים משאר העמים : והשמתי ׳ בנא ׳ נא היא אליכסנדריא וכן תירגם יונתן : ושפכתי ׳ מבואר הוא : ונתתי ׳ חול תחיל סין ׳ כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו הכתו׳ מבנין הפעיל והקרי מן הקל והוא לשון חיל כיולדה : להבקע ׳ שיבקעו חומותיה : ונוף צרי יומם ׳ ואל נוף יבואו צרי יומם רוצה לומר ביום יבואו לה האויבים ולא בלילה כגנבים ויונתן תירגם בעלי דבבו יקפונה יום יום : בחורי און ׳ שם עיר בארץ מצרי׳ ואפשר שהיא און הכתו׳ בתורה כהן און ופיבסת תרין מלין כתיבין וקרין מלה חדא והוא שם עיר : והנה בשבי תלכנה ׳ כמו הן הנה היו לבני ישראל יאמר המה לנכרי׳ והנה לנקבות ׳ ופירש אדוני אבי ז״ל כי על הנשים אמ׳ ואף על פי שלא זכרם הנה זכר הבחורים שיפלו בחרב ואמר כי נשיהם תלכנה בשבי ויונתן תירגם עולמי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון : ובתחפנחס ׳ הוא תחפנחס הנזכר במלכים ונשתנו התנועות כי זה נקוד הבי״ת בחיריק והתי״ו בשוא והחי״ת בפתח והפ״א והנו״ן בשוא : חשך היום ׳ בשי״ן ונקרא בשמאל כמו ולא חשך ממני מאומה פירוש מנע היום מאורו להם ואמר זה מרוב הצרה כאילו מנע היום מאורו להם ויונתן תירגם על תחפנחס אייתי חשך ביומם תירגם אותו כמו חשך בימי״ן : את מטות מצרים ׳ מוטות עולם שהיו על צוארי הגוים ויונתן תירגם כדאתבר תמן ית תקוף מצרים : היא ענן יכסנה ׳ כתרגומו מלך במשריתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא : ובנותיה בשבי תלכנה ׳ רוצה לומר יושבי הכפרים ילכו בשבי כי הם אין להם כח להלח׳ כנגד האויבים ויקחום ויוליכום בשבי : ויהי באחת עשרה שנה ׳ לגלות צדקיהו : בראשון בשבעה לחדש ׳ בחדש הראשון והוא ניסן : בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי ׳ זהו שנאמר בירמיה על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ואומר במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל וגו׳ והו שנשברה זרועו האחת : והנה לא חובשה ׳ אחר שנשברה לא חובשה שתוכל לתפוש בחרב עוד כמו שאמר ולא הוסיף עוד : לשום חתול ׳ כריכה שמורכין העצם הנשבר ואוכפין אותו וזה השברון לא היה לו רפואה עוד : לחבשה ׳ במפיק הה״א לחבש אותה וכן לחזקה ויהי לחזקה מקור מן הקל יגלא וכן ויגבר לו ולא חוזקי פעל יגלא הקל ופירש יונתן המשל כן בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מיתקפא לאתסאה וגו׳ : לכן

והשבתי י״ג וסי׳ נמסר בריש ספרא דא סוף סימ׳ ז׳ : מובאים ג׳ בקרי׳ וסי׳ אנחנו מובאי׳ להתגולל עלינו ׳ מובאי׳ סבאים ׳ לשחת הארץ : כה אמר ח׳ בטע׳ בסיפרא וסים׳ הכה כף אל כף ׳ השפך נחשתך ׳ והאבדתי גלולי׳ ׳ כסיתי עליו את תהום ׳ הנני אל הרועים ׳ האתה הוא אשר ׳ רב לכם נשיאי׳ ׳ כי יתן הנשיא : והנה ג׳

רשי

ונתתי יאורים׳ ארץ היאורים היא מצרים : ועשיתי שפטים בנא ׳ א׳ אנכלריא : להבקע ׳ חומותיה תבקע : צרי יומם ׳ צרים יבואו עליה יום יום : והנה בשבי תלכנה ׳ שתיהן המדינות און ופיבסת : חשך היום ׳ ימנע האור : ענן יכסנה ׳ צרה תבא עליה ותכסנה ותחשך ביום כמו ענן : ובנותיה ׳ וכפרניה : את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי ׳ כבר פעם אחרת שברתי חילו ביד נבוכד נצר בשנה הרביעית ליהויקים כמה שנאמר בספר ירמיה למצרי׳ על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה בכרכמיש על נהר פרת אשר הכה נבוכד נצר וגו׳ : והנה לא חבשה ׳ מאותו היום והלאה כמה שנאמר בספר מלכים בסופו ולא יסף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר פרת עד נחל מצרים ובשבון זה בנבואת ירמיה גם הוא על אותה המכ׳ בלשון רפואה אין לה שנאמ׳ עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך ׳ לא חובשה לשון קשירה שקושרין עצם הנשבר : לשום חתול ׳ מעשה בגדים ורטייה כמו והתחל לא חתלת : לתפש בחרב ׳ שיהא לו עוד כח להלחם : ושברתי

י כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְהִשְׁבַּתִּי אֶת־הֲמוֹן מִצְרַיִם בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל : הוּא וְעַמּוֹ אִתּוֹ עָרִיצֵי גוֹיִם מוּבָאִים לְשַׁחֵת הָאָרֶץ וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל־מִצְרַיִם וּמָלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ חָלָל : וְנָתַתִּי יְאֹרִים חָרָבָה וּמָכַרְתִּי אֶת־הָאָרֶץ בְּיַד־רָעִים וַהֲשִׁמֹּתִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ בְּיַד־זָרִים אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי : כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְהַאֲבַדְתִּי גִלּוּלִים וְהִשְׁבַּתִּי אֱלִילִים מִנֹּף וְנָשִׂיא מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְנָתַתִּי יִרְאָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם : וַהֲשִׁמֹּתִי אֶת־פַּתְרוֹס וְנָתַתִּי אֵשׁ בְּצֹעַן טו וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בְּנֹא : וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עַל־סִין מָעוֹז מִצְרָיִם וְהִכְרַתִּי אֶת־הֲמוֹן נֹא : וְנָתַתִּי אֵשׁ בְּמִצְרַיִם חוֹל תָּחִיל סִין וְנֹא תִּהְיֶה לְהִבָּקֵעַ וְנֹף צָרֵי יוֹמָם : בַּחוּרֵי אָוֶן וּפִי־בֶסֶת בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְהֵנָּה בַּשְּׁבִי תֵלַכְנָה : וּבִתְחַפְנְחֵס חָשַׂךְ הַיּוֹם בְּשִׁבְרִי־שָׁם אֶת־מֹטוֹת מִצְרַיִם וְנִשְׁבַּת־בָּהּ גְּאוֹן עֻזָּהּ הִיא עָנָן יְכַסֶּנָּה וּבְנוֹתֶיהָ בַּשְּׁבִי תֵלַכְנָה : וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בְּמִצְרָיִם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה :

כ וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : בֶּן־אָדָם אֶת־זְרוֹעַ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁבָרְתִּי וְהִנֵּה לֹא־חֻבְּשָׁה לָתֵת רְפֻאוֹת לָשׂוּם חִתּוּל לְחָבְשָׁהּ לְחָזְקָהּ לִתְפֹּשׂ בֶּחָרֶב : לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם

כְּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַאֲבַטֵּל יַת אִתְרְגוּשַׁת מִצְרַיִם בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל : הוּא וְעַמֵּיהּ עִמֵּיהּ תַּקִּיפֵי עַמְמַיָא אָתֵן לְחַבָּלָא אַרְעָא וְיִשְׁלְפוּן סַיְפֵיהוֹן עַל מִצְרַיִם וְיִמְלוּן יַת אַרְעָא קְטִילִין : וְאֶתֵּן נַהֲרֵיהוֹן יַבִּשְׁתָּא וְאֶמְסַר יַת אַרְעָא בְּיַד מַבְאֲשִׁין וְאַצְדֵּי אַרְעָא וּמְלָהָא בְּיַד רַשִׁיעִין אֲנָא יְיָ גְזָרִית בְּמֵימְרִי : כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַבֵּיד דְפָלְחִין לְטַעֲוָתָא וְאֱשֵׁיצֵי דְפָלְחִין לְצַלְמָנַיָא מִמָּפַס וּמַלְכָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְהֵי עוֹד וְאֶתֵּן דַּחֲלָא בְּמִצְרַיִם : וְאַצְדֵּי יַת פַּתְרוֹס וְאַיְתֵי עַמְמַיָא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא עַל טָאנֵיס וְאַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּת דִינִין בַּאֲלַכְסַנְדְרִיָא : וְאֶשְׁפּוֹךְ חֵימְתִי עַל סִין תְּקוֹף מִצְרַיִם וְאֱשֵׁיצֵי יַת אִתְרְגוּשַׁת אֲלַכְסַנְדְרִיָא : וְאַיְתֵי עַמְמַיָא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא בְּמִצְרַיִם מִזָע תְּזוּעַ סִין וַאֲלַכְסַנְדְרִיָא תְּהֵי מִתַּרְעָא מִשּׁוּר וּמָפִּיס בַּעֲלֵי דְבָבוּ יַקְפוּנַהּ יוֹם יוֹם : עוּלֵימֵי אָוֶן וּפִיבֶסֶת בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וּפָלְחֵיהוֹן בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן : וְעַל תַּחְפַּנְחֵס אַיְתֵי חֲשׁוֹךְ בִּימָם כַּד אֶתְבַּר תַּמָּן יַת תְּקוֹף מִצְרַיִם וְיִבְטֵל בָּהּ יְקַר תּוּקְפָהּ מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יַחְפִינַהּ כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק וְחָפֵי יַת אַרְעָא וְיָתְבֵי כַפְרָנָהָא בְשִׁבְיָא יְהָכוּן : וְאַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּת דִינִין בְּמִצְרַיִם וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ : וַהֲוָה בַחֲדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְשִׁבְעָא לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר : בַּר אָדָם יַת תְּקוֹף פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם תַּבְרִית וְהָא לָא מִתַּקְפָא לְאִתַּסָּאָה לְמִתַּן עֵיצָה לְמֶחְכַּם לְאִתַּקָּפָא לְמֵיחַד מַלְכוּ : בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִיתְבַר

בקריאה וסי׳ בשמואל ב׳ סימן ד׳ : חשך ז׳ בקריאה וסי׳ בלשון תרגום ירדף טני רבוני יומא בישא ועמא דמותא ׳ נפי׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן כד׳ : רפאות ג׳ בקרי׳ וחס׳ וסי׳ לשוא הרבית רפאות תעלה אין לך ׳ אין דן דינך למזור ׳ והנה לא חבשה לתת רפאות :

לכן · את החזקה ואת הנשברת · החזקה אשר הנשברת תהיה שבורה כמו שהיתה והחזקה משל על ארצו שנשארה לו אחר שהכה אותו נבוכדנצר על נהר פרת: והפיצותי · מבואר הוא: וחזקתי · ונאק נאקות חלל לפניו · כבר פירשנו לעיל מהו נאקת חלל והוא הוצאת הנשמה שהקנה בקול בעת מותו: והחזקתי · תפלנה · כאלו כפלו שלא יהא בהם כח: ונטה אותה · על דרך נטה את מטך: אל ארץ מצרים · כמו על וכמוהו רבים: ויהי · בן אדם · אל מי דמית בגדלך · למי אתה דומה בגדלך שתתפאר בהמונך ובגדלך ותחשב שלא תרד מגדולתך הנה אשור היה גדול ממך ונפל בידי אף אתה תפול והאל בגדולת מלך אשור על דרך משל והמשילו לארז בלבנון שהוא גבוה מכל שאר עצי הלבנון: הנה אשור · יפה ענף · שענפיו יפים: וחורש מצל · ענף שהוא משתבך הרבה ועושה צל תחתיו מצל מן צלל והוא מ מפעל מבנין הפעיל ובא בפתח כמו משב קלע ויבא בצרי הנני משב את כלי המלחמה: ובין עבותים היתה צמרתו · הסעיף העליון יקרא צמרת אמר כי צמרת הארז הזה היתה בין ע עבותים בין אנפים משתבכים וגבוה עליהם ונראה יפה או אמר עבותים על רבוי העלים בענפים כמו שפירשו רז"ל וענף עץ עבות והוא משל על מלכי האומות כי על כלם עלה ויונתן תירגם ועל בינלין שלא שרשוהי · ובדרש מהיכן זכה לגדולה זו לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור שנעשו כל בעלי עולם ק קליעה אחת לבא בעצה ולמרוד בו אז היתה צמרתו לעצמה ולא נשתלשלה עמהם: מים גדלוהו · היה לו שפע מים לפיכך גדל כל כך כלומר היתה לו הצלחה נ גדולה: תהום רוממתו · זכר תהום בלשון נקבה ובלשון זכר תהום אמר לו בי היא ואמר תהום שהוא לשון עומק מים רבים שלא יפסקו כן גדולתו לא היתה לה הפסק ימים רבים על בא עתו: את נהרותיה הולך סביבות מטעה · נהרות התהום כלומר כל אחת מן הנהרות היוצאים מן התהום הולכים ס סביבות הארז הזה שהוא מטע התהום כמו שאמר תהום רוממתהו והתהום הוא משל לטובה ולהצלחה גדולה: ואת תעלותיה שלחה אל כל עצי השדה · אמ' כי התהום הוליכה נהרותי' סביבות זה הארז שהיה מטעה כלומר רבוי מימיה ותעלותיה שהם פלגי מים קטנים כמו תעלת הברכה אותם התעלות שלחה להשקות כל עצי השדה והמשל כי רוב הטובה והצלחה היתה למלך אשור והמעט לשאר מלכי הארץ ויונתן פירש המשל כן בעממיא סני בסומכוותיה ת תקיף ית מלכיא שעביד לתחות מלכותיה וית שלטנוהי מני על כל מדינת ארעא: שלחה · קלה · האלף ורחויה להדגש ובדרש מים גדלוהו תהום רוממתהו על ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיה: על כן גבהא קומתו · הא"לף במקום ה"א: ותרבינה סרעפותיו ותארכנה פארותיו · הענין כפול במלות שונות כי סרעפותיו והסעיף והפארה אחת בשמות שונים והעל משעף פארה: סרעפותו · כתיב בלא יוד הרבוי וקרי ביוד וכמוהו רבים: פארותיו · הא"לף קודם לרי"ש: ממים רבים בשלחו · בשלח התהום מים רבים סביבותיו כמו שאמר מים רבים מאותם מים רבים ארכו פארותיו: בסעפותיו · פארותיו · הא"לף קודם הרי"ש וית המשל כן במשיריתיה כביש כל כרכין תקיפין ונו': ויף · היוד הראשונה מאיתן והשנייה פא הפעל שרשו יפה ויאמר האיתן איפה ייפה ובחסרון למד הפעל איף ייף וזה וייף הוא לקריאת בן נפתלי בחירק היוד הראשונה ונוח השנייה לקריאת בן אשר וייף בשוא הראשונה וחירק השנייה ובקצת הספרים מצאתי בחירק הראשונה ובשוא השנייה לבן אשר וזו היא קריאה נכונה על משקל וישב: בארך דליותיו · הם הענפים הרמים מענין ארוממך יי' כי דליתני:

את החזקה ל' וחד ואת החזק' את האבדת אבקש ואינון מן ששה חדא חד את וחד ואת וכל חד וחד לית דכוו' וסי' נמס' במסרא רבתא בערך את: וחזקתי ב' וסימ' וחזקתי את לב פרעה ורדף · וחזקתי את זרעות מלך בבל: תפלנה ב' וסי' אבני אלגביש תפלנה · וזרעות פרעה תפלנה: המונו ג' מל' וסי' בספר שפטי' סימן ד': אל מי

וְשָׁבַרְתִּי אֶת־זְרֹעֹתָיו אֶת־הַחֲזָקָה וְאֶת־הַנִּשְׁבָּרֶת וְהִפַּלְתִּי אֶת־הַחֶרֶב מִיָּדוֹ: וַהֲפִצוֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִם בָּאֲרָצוֹת: וְחִזַּקְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וְנָתַתִּי אֶת־חַרְבִּי בְּיָדוֹ וְשָׁבַרְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת פַּרְעֹה וְנָאַק נַאֲקוֹת חָלָל לְפָנָיו: וְהַחֲזַקְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וּזְרֹעוֹת פַּרְעֹה תִּפֹּלְנָה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי חַרְבִּי בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְנָטָה אוֹתָהּ אֶל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַהֲפִצוֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה:

לא

וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּשְּׁלִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם אֱמֹר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאֶל־הֲמוֹנוֹ אֶל־מִי דָּמִיתָ בְגָדְלֶךָ: הִנֵּה אַשּׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יְפֵה עָנָף וְחֹרֶשׁ מֵצַל וּגְבַהּ קוֹמָה וּבֵין עֲבֹתִים הָיְתָה צַמַּרְתּוֹ: מַיִם גִּדְּלוּהוּ תְּהוֹם רֹמְמָתְהוּ אֶת־נַהֲרֹתֶיהָ הֹלֵךְ סְבִיבוֹת מַטָּעָהּ וְאֶת־תְּעָלֹתֶיהָ שִׁלְחָה אֶל כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה: עַל־כֵּן גָּבְהָא קֹמָתוֹ מִכֹּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה וַתִּרְבֶּינָה סַרְעַפֹּתָיו וַתֶּאֱרַכְנָה פֹארֹתָיו מִמַּיִם רַבִּים בְּשַׁלְּחוֹ: בִּסְעַפֹּתָיו קִנְנוּ כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְתַחַת פֹּארֹתָיו יָלְדוּ כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְצִלּוֹ יֵשְׁבוּ כֹּל גּוֹיִם רַבִּים: וַיְּיִף בְּגָדְלוֹ בְּאֹרֶךְ דָּלִיּוֹתָיו כִּי־הָיָה שָׁרְשׁוֹ אֶל־מַיִם רַבִּים:

וְאֶתְבַּר יַת סַעֲדוֹהִי וְיַת שׁוּלְטָנוּהִי תַּקִּיפַיָא דִבְדְהוֹן הוּא תְּבַר יַת מַלְכְּוָתָא וְאֶרְמֵי יַת תּוּקְפָא מִנֵּיהּ: וְאַגְלֵי יַת מִצְרָאֵי בֵּינֵי עַמְמַיָא וְאֲבַדְּרִנּוּן בִּמְדִינָתָא: וְאַתְקֵיף יַת מַלְכוּת מַלְכָּא דְבָבֶל וְאֶתֵּן יַת תּוּקְפִּי בִּידֵיהּ וְאֶתְבַּר יַת תְּקוֹף פַּרְעֹה וְיִנְהֵם נְהוֹם מְטַעֲנֵי חֶרֶב קֳדָמוֹהִי: וְאַתְקֵיף יַת מַלְכוּת מַלְכָּא דְבָבֶל וּמַלְכוּת פַּרְעֹה תִּבַּטֵּיל וְיֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אֶתֵּן תּוּקְפִּי בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת מִן אַרְעָא דְמִצְרַיִם: וְאַגְלֵי יַת מִצְרָאֵי לְבֵינֵי עַמְמַיָא וְאֲבַדַּר יַתְהוֹן בִּמְדִינָתָא וְיֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ:

וַהֲוָה בְּחַדָא עַסְרֵי שְׁנִין בִּתְלִיתָאָה בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: בַּר אָדָם אֱמַר לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּלְאַתְרְגוּשְׁתֵּיהּ לְמַן דְּמִיתָא בְּתוּקְפָךְ: הָא אַתּוּרָאָה דָמֵי לְאַרְזָא בְּלִבְנָן דְּנוֹפֵיהּ שַׁפִּיר וְסוֹכֵיהּ מַטְלָן וְרָם בְּקוֹמְתֵיהּ וְעַל נִגְדִּין שְׁלַח שָׁרְשׁוֹהִי: בְּעַמְמַיָא סַנֵּי בְּסוֹמְכְוָתָא תַּקִּיף יַת מַלְכַיָא שַׁעְבֵּיד לִתְחוֹת מַלְכוּתֵיהּ וְיַת שׁוּלְטָנוּהִי מַנֵּי עַל כָּל מְדִינַת אַרְעָא: עַל כֵּן רָאֵם בְּתוּקְפֵּיהּ מִכֹּל מַלְכֵי אַרְעָא וּסְגִיאָה מַשְׁרְיָתֵיהּ וְאִתְנַצַּחוּ סוֹמְכְוָתֵיהּ עַל עַמְמִין סַגִּיאִין בְּאִתְנַצָּחוּתֵיהּ: בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ כְּבֵישׁ כָּל כְּרַכִּין תַּקִּיפִין וּתְחוֹת שׁוּלְטָנוּהִי שַׁעְבֵּיד כָּל מְדִינַת אַרְעָא וּבִטְלַל מַלְכוּתֵיהּ יָתִיבוּ כָּל עַמְמִין סַגִּיאִין: וְאִתְנַצַּח בְּסוֹמְכְוָתֵיהּ בִּסְגֵי גִבָּרוֹהִי אֲרֵי הֲוָת אֵימְתֵיהּ עַל עַמְמִין סַגִּיאִין: מלכין

ג' וסימ' אל מי שכולנו דיהוא · בן אדם אמור אל פרעה · אל מי דמית בכה: שלוחה ו' וסי' נמסר בשמואל א' סימן יו: גבהא חד מן מלין דלית דכוו' כתיבין א' בסוף תיבותא וסי' נמס' במסרה רבתא בערך א': בארך ג' בקריאה וסי' בארך ידיעת האהל יהיה סרות · ויף בגדלו בארך דליותיו · בארך אפים יפתה קצין · אנ"ך:

רשי

ושברתי את זרועותיו · אשבור את השנית ותהיין שתיהן שבורות כלומר כבר לקח מלך בבל משל האחד עוד אמסור לו יתר המלכו' כולו: וחזקתי · לשון חוזק: והחזקתי · לשון אחיזה שאוחז בידו לסומכה שלא תפול וסופו יוכיח וזרועות פרעה תפלנ' שאינו אוחז בהן: אל מי דמית בגדלך · בהתגדלך לנגדי אל מי היית סבור לדמות: הנה אשור · שהפלתי כבר: ארז בלבנון · היה: וחורש מצל · יער מסכך צל גדול: ובין עבותים · עצי רענן: צמרתו · צ'ימא בלע"ז: תעלותיה · פוסי"ך בלע"ז: אל כל עצי השדה · להשקות' והדוגמא כתרגומו של יונתן הא אתוראה דמי לארזא בלבנון ונו' כבעמול: מים גדלוהו תהו' רוממתהו · בעממיא סגין בסמכוותא תקיף ית מלכיא שעביד לתחות מלכות' וית שלטונוהי מני על כל מדינת א ארעא ומדרש אגדה ובין עבותים היתה צמרתו מהיכן זכה לגדולה לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנ' מן הארץ ההיא יצא אשור כשנעשו כל בא' העולם קליעה א אחת לבוא בעצה ל למרוד בו אז היתה צמרתו נראית לעצמה ולא נשתלשלה עמהם · מים גדלוהו תהום רוממתהו ועל ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם:

סרעפותיו · ענפיו: פארותיו · זמורותיו: ממים רבים בשלחו · פארותיו על ידי מים רבים בשלחו פארותיו כלומר בגדלו פארותיו ולשון שילוח נופל בהם כמו ותשלח פארות: קננו · לשון קן: בסעפותיו · בענפיו: דליותיו · אף הם לשון ענפי' הנטוים לאורך לכל צד כמין דלית הכרם שיםטל"ויילאש בלע"ז: וייף · לשון יופי: לא

לא עממוהו, לא כהו תארו כלומר לא היה בהם אחד כהה ממנו: בגן אלהים, כלומר בכל העולם: וערמנים, קסטניי"ש בלע"ז: כל עצי עדן, כלומר כל המלכים המשובחין: יען אשר גבהת בקומה, כך אמרתי לאשור: ביד אל גוים, ביד קשה שבגוים ביד נבוכד נצר נתתיו לאמר מר שנה לראשונה כבש ככוה: עשה יעשה לו, נבוכד נצר ככל רצוני: ויטשוהו, ויפילוהו לארץ כמו ויטש על המחנה: על מפלתו ישכנו וגו', כתרגומו על מפלת קטילוהי: עצי מים, שהם רכים וחלשים אלא שענפיהם רבים וארוכין מחמת לחלוחית המים אין להם דמות עצמן לארזי עדן כלומר לא היה לו להתגאות על ישר' ולא יעמדו עליהם: אל בין עבותים, לא יתנאו להשוו' גבורתם שותי מים של עצי עבותי': ביום רדתו שאולה, כשהפלתי את מלך אשור ביד אויבו: האבלתי עליו, אבלים רבים שהיו סמוכין עליו: כסיתי עליו את תהום, כסיתי בשבילו את תהום שהיה רגיל להשקותו ולגדלו כמו שאמור למעלה תהום רוממתהו אותו היום כסיתיו שלא יעלה ויכבה את תבערתו כלומר החלשתי את עוזריו: ואמנע נהרותיה, שהיו הולכין סביבו' מטעה: ויכלאו מים רבים, שהיו מאריכין פארותיו כמו שאמר למעלה ותארכנה פארותיו ממים רבים: ואקדיר, בשבילו לבנון ואקדיר לשון שחרות: וכל עצי השדה, שהיו תלויותיו שלוחים אליהם כמו שאמור למעלה: עליו עלפה, בשבילו פסק לחלוחם כאדם שמתעלפה ורוחו פורחת פשמי"ר בלע"ז: וינחמו בארץ תחתית, שאר יורדי גיהנם קבלו תנחומים אמרו אף זה כמונו: נרועו

ארזים לא עממוהו, כמו כל סתום לא עממוך ענין הסתר וכסוי רוצה לומר הארזים הגבוהים שהם בגן אלהים לא יסתירוהו ולא יכסוהו כי הוא על כולם ובאמרו בגן אלהי' הוא על דרך הפלגה והוא הגן שנאמר עליו ויטע יי' אלהי' גן בעדן: וערמוני', כמו ולוז וערמון שהוא אילן שקורין קסטני"ר בלע"ז: כפארותיו, כאן הרי"ש קודם לאל"ף: יפה עשיתיו, אמר עשיתיו להודיע כי מאת האל יתברך היתה הגדולה הזאת ולא כמו שהיה אומר בכח ידי עשיתי: לכן, אמר גבהת ואמר ויתן ורם כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים לו: ואתנהו ביד אל גוים, ואתנהו בשוא הנו"ן והוא עתיד במקום עבר: איל, למדינחאי מלא ביו"ד ולמערבאי חסר יו"ד ופירו' ביו"ד תקיף הגוי' וכן ואת אילי הארץ לקח תקיפי הארץ ואמר אל גוים על נבוכד נצר כמו שאמר בסדר עולם וכן אז"ל בשנה ראשונה כבש נינוה: ברשעו גרשתיהו, ברשעו טעמו לפניו ולאחריו: ויכרתהו זרים, לפי שהמשילו לעץ אמר בו לשון כריתה וזרים ועריצי גוים אומר על הכשדים כמו שנאמ' עליהם גם בן הגוי המר והנמהר וענין המשל מפורש: על מפלתו, ת"י על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמי' ועל פגרי משרייתיה כחא כל חיות ברא: ואל פראתיו, הרי"ש קודם לאל"ף: למען, זה אשר עשיתי לו בעבור שלא יתגאו שאר מלכים הגדולים: כל שותי מים, כל ארזים ר"ל שותי מים שהם גבוהי קומה משפע המים אשר תחתיהם ור"ל במשל על הצלחתם במלוכ' כמו שפירשנו: ולא יעמדו אליהם בגובהם, אליהם בצירי' מן כאלה וכאלון מאלים אשר חמדתם ויהיו שם כלל לכל עצים או יהיו שם לאילן הנקרא בלע"ז אולמ"ו וי"ת כמו אליהם בשוא ופתח האל"ף ולא יתרברבון להון בתוקפיהון כל עבדי מלכו: בתוך בני אדם, בכלל בני אדם כן ימותו המלכי' כמו שאר בני אדם: אל יורדי בור, כמו עם יורדי בור והוא הקבר ויונתן תירגם עם נחתי גוב בית אבדנא: כה אמר, האבלתי כסיתי עליו את תהום, כאילו התהום שהיה מגדל אותו מתאבל עליו בהיותו נכרת כי כבר המשילו לארז ואמר עליו תהום רוממתהו ועתה יתאבל עליו ויתכסה שק על"מ: האבלתי, פעל יוצא לשני', כסיתי, פעל יוצא לשלישי כסיתי בגדי' ה הסמך: ואמנע נהרותיה, נהרות התהום שאמר למעלה שהיו הולכים סביבות מטעה מנעתי אותם ממנו וייבש ויכלה וכבר פירשנו המשל למעלה:

ביפיו ב' וסימ' לא דמה אליו, מלך ביופיו: יפה ה' בקריא' וסימ' וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ, יפה עשיתיו ברוב דליותיו, את הכל עשה יפה בעתו, טוב אשר יפה לאכול ולשתו', הנך יפה דודי אף נעי': למען אשר לא יגבהו חד מן לד" פסו' דאירת בהון לא ולא ולא קדמא קרחי ותרין אחרנין נסבין וי"ו וסימ'

אֲרָזִים לֹא־עֲמָמֻהוּ בְּגַן־אֱלֹהִים בְּרוֹשִׁים לֹא דָמוּ אֶל־סְעַפֹּתָיו וְעַרְמֹנִים לֹא־הָיוּ כְּפֹרֹאתָיו כָּל־עֵץ בְּגַן־אֱלֹהִים לֹא־דָמָה אֵלָיו בְּיָפְיוֹ׃ יָפֶה עֲשִׂיתִיו בְּרֹב דָּלִיּוֹתָיו וַיְקַנְאֻהוּ כָּל־עֲצֵי־עֵדֶן אֲשֶׁר בְּגַן הָאֱלֹהִים׃

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן אֲשֶׁר גָּבַהְתָּ בְּקוֹמָה וַיִּתֵּן צַמַּרְתּוֹ אֶל־בֵּין עֲבוֹתִים וְרָם לְבָבוֹ בְּגָבְהוֹ׃ וְאֶתְּנֵהוּ בְּיַד אֵל גּוֹיִם עָשׂוֹ יַעֲשֶׂה לוֹ כְּרִשְׁעוֹ גֵּרַשְׁתִּהוּ׃ וַיִּכְרְתֻהוּ זָרִים עָרִיצֵי גוֹיִם וַיִּטְּשֻׁהוּ אֶל־הֶהָרִים וּבְכָל־גֵּאָיוֹת נָפְלוּ דָלִיּוֹתָיו וַתִּשָּׁבַרְנָה פֹארֹתָיו בְּכֹל אֲפִיקֵי הָאָרֶץ וַיֵּרְדוּ מִצִּלּוֹ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ וַיִּטְּשֻׁהוּ׃ עַל־מַפַּלְתּוֹ יִשְׁכְּנוּ כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם וְאֶל־פֹּרֹאתָיו הָיוּ כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִגְבְּהוּ בְקוֹמָתָם כָּל־עֲצֵי־מַיִם וְלֹא־יִתְּנוּ אֶת־צַמַּרְתָּם אֶל־בֵּין עֲבֹתִים וְלֹא־יַעַמְדוּ אֵלֵיהֶם בְּגָבְהָם כָּל־שֹׁתֵי מָיִם כִּי־כֻלָּם נִתְּנוּ לַמָּוֶת אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּית בְּתוֹךְ בְּנֵי אָדָם אֶל־יוֹרְדֵי בוֹר׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם רִדְתּוֹ שְׁאוֹלָה הֶאֱבַלְתִּי כִּסֵּתִי עָלָיו אֶת־תְּהוֹם וָאֶמְנַע נַהֲרוֹתֶיהָ וַיִּכָּלְאוּ מַיִם רַבִּים וָאַקְדִּר עָלָיו לְבָנוֹן וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה עָלָיו עֻלְפֶּה׃ מִקּוֹל מַפַּלְתּוֹ הִרְעַשְׁתִּי גוֹיִם בְּהוֹרִדִי אֹתוֹ שְׁאוֹלָה אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר וַיִּנָּחֲמוּ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּית כָּל־עֲצֵי־עֵדֶן מִבְחַר וְטוֹב־לְבָנוֹן כָּל־שֹׁתֵי מָיִם׃ גַּם־הֵם אִתּוֹ יָרְדוּ שְׁאֹלָה אֶל־חַלְלֵי־חָרֶב

מַלְכִין תַּקִּיפִין לָא אִתְנְצַחוּ לְקַבְלֵיהּ בִּתְקוֹף גְּבוּרְתֵּיהּ דַהֲוָת עִמֵּיהּ מִן קֳדָם יְיָ שִׁלְטוֹנִין לָא קָמוּ קֳדָם מַשִׁרְיָתֵיהּ וְגַבָּרִין לָא יְכִילוּ בְסוּמְכְוָתֵיהּ בִּתְקוֹף גְּבוּרָא דַהֲוָת עִמֵּיהּ מִן קֳדָם יְיָ לָא דָמֵי לֵיהּ בְּתוּקְפֵּיהּ׃ שַׁפִּיר עֲבַדְתֵּיהּ בְּסַנֵי גִבָּרוֹהִי וְזָעוּ מִן קֳדָמוֹהִי כָּל מַלְכֵי קֶדֶם בִּתְקוֹף גְּבוּרָא דַהֲוָת עִמֵּיהּ מִן קֳדָם יְיָ׃

בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּרָמְתָּא בְּקוֹמָה וִיהַב מַרְוָתֵיהּ עַל מַלְכְוָתָא וְרָם לִבֵּיהּ בְּתוּקְפֵּיהּ׃ וְאֶמְסְרִנֵּיהּ בְּיַד תַּקִּיף עַמְמַיָא אִתְפְּרַע מִנֵּיהּ בְּחוֹבֵי תָרְכְתֵּיהּ׃ וְשֵׁיצְיוּהִי נוּכְרָאִין תַּקִּיפֵי עַמְמַיָא וְרַטְשׁוּהִי עַל טוּרַיָא וּבְכָל חֵילַיָא נְפַלָא מַשִׁרְיָתֵיהּ וְאִתְבַּדַּרוּ סוּמְכְוָתֵיהּ בְּכָל פַּצִּידֵי אַרְעָא וּנְחַתוּ מִטְּלַל מַלְכוּתֵיהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא וְרַטְשׁוּהִי׃ עַל מַפָּלַת קְטִילוֹהִי שְׁרוֹ כָל עוֹפָא דִשְׁמַיָא וְעַל פִּגְרֵי מַשִׁרְיָתֵיהּ נָחָא כָל חַיַּת בָּרָא׃ בְּדִיל דְּלָא יְרָאמוּן בְּתוּקְפְּהוֹן כָּל מַלְכֵי קֶדֶם וְלָא יִתְּנוּן יַת מַרְוָתְהוֹן עַל מַלְכְוָתָא וְלָא יִתְרַבְרְבוּן לְהוֹן בְּתוּקְפֵּיהוֹן כָּל עַבְדֵי מַלְכוּ אֲרֵי כוּלְהוֹן אִתְמְסַרוּ לְמוֹתָא לְאַרְעָא אַרְעִיתָא בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא׃

כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹם אַחְתוּתֵי יָתֵיהּ לִשְׁאוֹל אִתְאַבַּלוּ עֲלוֹהִי חֲפַת עָקָא יַת עָלְמָא וַחֲרוּבָא מְדִינָתָא וְזָעוּ עַמְמִין סַגִּיאִין וַחֲשׁוֹכוּ עֲלוֹהִי אַפֵּי מַלְכַיָא וְכָל מַלְכֵי עַמְמַיָא עֲלוֹהִי טְפַּחוּ כַתְפָּא׃ מִקָּל מַפַּלְתֵּיהּ אַזְעֵית עַמְמַיָא בְּאַחְתוּתִי יָתֵיהּ לִשְׁאוֹל עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא וְאִתְנְחַמוּ בְּאַרְעָא אַרְעִיתָא כָּל מַלְכֵי קֶדֶם שִׁלְטוֹנִין וְעַתִּירֵי נִכְסַיָא כָּל עַבְדֵי מַלְכוּ׃ אַף אִנּוּן עִמֵּיהּ אִתְחַתוּ לִשְׁאוֹל עִם קְטִילֵי חַרְבָּא

נמסר במסר' רבתא בערך לא: שאלה ט' בקריא' ח' חס' וא' מלא וסי' ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן, לא ירד בני עמכם כי אחיו מת, ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון, והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו, ואם בריאה יברא יי', וירדו הם וכל אשר להם חיים, ביום רדתו שאלה, מקול מפלתו הרעשתי, גם הם אתו ירדו, וחד ישובו רשעים לשאלה כל גוים, וכלהון חס' במ"ב לא ירד, ישובו רשעים:

ואקדיר עליו לבנון, לפי שהמשילו לארז בלבנון אמ' כי בנפלו קדרו עליו עצי הלבנון ובאמרו האבלתי כסיתי ואמנע ואקדיר להודיע כי מאת האל יתברך היתה לו הרעה: עלפה, שם תאר מן ויתעלף תתעלפנה הבתולות ענינה רב היגיעה והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו ובדברי רז"ל שמא יתעלפה ועלפה תאר מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו בתוספת ה"א ויאמר עלף בלי תוספת בשקל אכל לקח ותוספת הה"א בו כתוספ' הה"א במלת אטה ליי' נחה נמא ובאמרו בלשון יחיד עלפה ר"ל כל אחד מן עצי השדה: מקול, וינחמו בארץ תחתית, היתה להם נחמה בו כשירד שאול גם הוא על דרך שאמר ישעיה על מלך בבל גם אתה חלית כמונו: מבחר וטוב לבנון, סמוך על סמוך כמו משפר מפקד העם והדומים לו: גם הם, המלכים שהיו עמו היו חללי חר ב כמוהו ואמר הם כי זכר עצי עדן ושותי מים והוא משל למלכים ואמר כי אשר ירדו לפניו נחמו בו ובמותו גם כן מתו עמו: ורעו

אל מי ג' בקריא' וסים' ויאמר יהוא אל מי מכלנו, אל מי דמית בגדלך, אל מי דמית ככה: בשני עשר ו' בליש וסים' נמסר בסדר תצוה: כתנים ג' בקריא' וסים' בירמיה סימן יד: בימים ה' דגשים בקריאה וסים' פרו ורבו ומלאו, כל אשר לו סנפיר, וכל אשר אין לו, ואתה כתנים בימים, בימים וכל תהומו: ומלאתי

וּזְרֹעוֹ יָשְׁבוּ בְצִלּוֹ בְּתוֹךְ גּוֹיִם׃ אֶל־מִי דָמִיתָ כָּכָה בְּכָבוֹד וּבְגֹדֶל בַּעֲצֵי־עֵדֶן וְהוּרַדְתָּ אֶת־עֲצֵי־עֵדֶן אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּית בְּתוֹךְ עֲרֵלִים תִּשְׁכַּב אֶת־חַלְלֵי־חֶרֶב הוּא פַרְעֹה וְכָל־הֲמוֹנֹה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

לב

א וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁנֵי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שָׂא קִינָה עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כְּפִיר גּוֹיִם נִדְמֵיתָ וְאַתָּה כַּתַּנִּים בַּיַּמִּים וַתָּגַח בְּנַהֲרוֹתֶיךָ וַתִּדְלַח־מַיִם בְּרַגְלֶיךָ וַתִּרְפֹּס נַהֲרוֹתָם׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה וּפָרַשְׂתִּי עָלֶיךָ אֶת־רִשְׁתִּי בִּקְהַל עַמִּים רַבִּים וְהֶעֱלוּךָ בְּחֶרְמִי׃ וּנְטַשְׁתִּיךָ בָאָרֶץ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה אֲטִילֶךָ וְהִשְׁכַּנְתִּי עָלֶיךָ כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְהִשְׂבַּעְתִּי מִמְּךָ חַיַּת כָּל־הָאָרֶץ׃ ה וְנָתַתִּי אֶת־בְּשָׂרְךָ עַל־הֶהָרִים וּמִלֵּאתִי הַגֵּאָיוֹת רָמוּתֶךָ׃ וְהִשְׁקֵיתִי אֶרֶץ צָפָתְךָ מִדָּמְךָ אֶל־הֶהָרִים וַאֲפִקִים יִמָּלְאוּן מִמֶּךָּ׃ וְכִסֵּיתִי בְכַבּוֹתְךָ שָׁמַיִם וְהִקְדַּרְתִּי אֶת־כֹּכְבֵיהֶם שֶׁמֶשׁ בֶּעָנָן אֲכַסֶּנּוּ וְיָרֵחַ לֹא־יָאִיר אוֹרוֹ׃ כָּל־מְאוֹרֵי אוֹר בַּשָּׁמַיִם אַקְדִּירֵם עָלֶיךָ וְנָתַתִּי חֹשֶׁךְ עַל־אַרְצְךָ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ וְהִכְעַסְתִּי לֵב עַמִּים רַבִּים בַּהֲבִיאִי שִׁבְרְךָ בַּגּוֹיִם עַל־אֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם׃ י וַהֲשִׁמּוֹתִי עָלֶיךָ עַמִּים רַבִּים וּמַלְכֵיהֶם יִשְׂעֲרוּ עָלֶיךָ שַׂעַר

וְשִׁלְטוֹנוֹהִי אִתְבַּרוּ מִתְּקוֹפְהוֹן בְּגוֹ מַלְכוּתָא׃ לְמַן דְּמֵיתָ כְּדֵין בִּיקָר וּבִרְבוּ בְּמַלְכֵי קֶדֶם וְאִתַּחַתְתָּ עִם מַלְכֵי קֶדֶם לְאַרְעָא אַרְעִיתָא בְּגוֹ חַיָּבַיָּא תִּשְׁכַּב עִם קְטִילֵי חַרְבָּא הוּא פַרְעֹה וְכָל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה בְּתַרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין בִּתְרֵי עֲסַר יַרְחִין בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם טוֹל אִלְיָא עַל פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימַר לֵיהּ תַּקִּיף בְּעַמְמַיָּא הֲוֵיתָא וְאַתְּ כְּתַנִּינָא בְּיַמַּיָּא וַאֲגַחְתָּא בְּמַשִּׁרְיָתָךְ וַאֲזַעְתָּא עַמְמַיָּא בְּסוּמְכְוָתָךְ וְאַחֲרֵבְתָּא מְדִינָתְהוֹן׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאֶפְרוֹס עֲלָךְ יָת מְצַדְתִּי בִּקְהַל עַמְמִין סַגִּיאִין וְיִתְאַחַד בְּסָרִיגְתִּי׃ וְאַרְטְשִׁנָּךְ בְּאַרְעָא עַל אַפֵּי בָרָא אַרְמֵי נְבֵלְתָּךְ וְאַשְׁרֵי עֲלָךְ כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַסְבַּע מִנָּךְ חַיַּת כָּל אַרְעָא׃ וְאֶתֵּן יָת בְּסַר קְטִילָךְ עַל טוּרַיָּא וְיִתְמְלוֹן חֵילַיָּא פִּגְרֵי מַשִּׁרְיָתָךְ׃ וְאַרְוֵי אַרְעָא דַהֲנִיתָא מִדְּמָךְ עַל טוּרַיָּא וּפַצִּידַיָּא יִתְמְלוֹן מִנָּךְ׃ וְתִתְחַפֵּךְ עָקָא בְּאַטְפָּיוּתִי יָת זִיו יְקַר מַלְכוּתָךְ מִן שְׁמַיָּא יִזְעֲרוּן עִם מַשִּׁרְיָתָךְ דַּהֲווֹ סַגִּיאִין כְּכוֹכְבַיָּא מֶלֶךְ בְּמַשִּׁרְיָתֵיהּ יִתְחַפֵּךְ כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק וְחָפֵי יָת שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא בִּימָמָא לָא מַזְהַר נְהוֹרֵיהּ׃ כָּל שְׁבִילֵי אָרְחָתָךְ דְּמִתַּקְנִין וּנְטִירִין בְּגַוָּךְ הָא כְמַנְהֲרֵי זְהוֹרָא בִּשְׁמַיָּא אֲקַלְקְלִנּוּן עֲלָךְ וְיִתְחַפֵּי עָקָא בְּקִבְלָא יָת אַרְעָךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַזִּיעַ לֵב עַמְמִין סַגִּיאִין בְּאַיְתָיוּתִי תְבִירֵי קְרָבָךְ לְבֵינֵי עַמְמַיָּא לִמְדִינָן דְּלָא יְדַעְתִּנּוּן׃ וְאַצְדֵּי עֲלָךְ עַמְמִין סַגִּיאִין וּמַלְכֵיהוֹן יִתְמְהוּן עֲלָךְ תְּמִהָה באיתיותי

ד' בקרי' וסי' את דבריך, את הריו חלליו, את הבית הזה כבוד, ומלאתי הגאיות: וירח ט' בקריא' וסים' וידם השמש וירח עמד, שמש בגבעון דם וירח בעמק, השך השמש בצאתו, שמש וירח קדרו, וחברו תרויהון ביואל, וכסיתי בכבותך שמים, יומם השמש לא יככה, הללוהו שמש וירח, וירח יקר הולך:

רשי

וזרעו ישבו בצלו, ועוזריו אשר ישבו בצלו: אל מי דמית ככה, אתה פרעה אל מי מעצי עדן דמי' שיהא ככה גדול כאשור בכבוד ובגודל והרי ראי' שהורדתיו שאול ואף אתה והורדת עם עצי עדן עם שאר מלכים חזקים: אל ארץ תחתית, גיהנם: כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימי', היה לך לרבוץ תוך יאוריך כמשפט הדגים ולא לצאת אל היבש' ונתנאית בלבך ונדמית בעיניך לכפיר השליט ביבשה ויוצא לטרוף טרף: ותגח בנהרותיך, ותצא חוץ עם נהרותיך לשון גוחו מבטן כי יגיח ירדן ואורב ישראל מגיח ממקומו לשון דבר הנובע ויוצא מבית מסתרים: ותדלח, לשון עכירה: ברגליך, רגלי' לא היו לך ועשית לך רגלי' כמו' הארץ לעבור מימי הארצות ולרפוס נהרותם והדוגמא כ כתרגו' יונתן ואנחתא במשרייתך ואזעתא ע עממיא בסומכוותך ואחריבתא מדינתהון: בחרמי, לשון מצודה והרבה יש במקרא ינודהו בחרמו מצודי' וחרמי': ומלאתי הגאיו' רמותיך, השלכתך כמו רמה בים ויש אומרים רמותיך לשון רמה כמו וירם תולעים ויבאש: והשקיתי ארץ צפתך, ארץ אשר אתה צף בה על פני מימי יאוריך כמו צפו מים על ראשי ויצף הברזל אותה הארץ אשקה מדמך: אל ההרים, הגבוהים שבה: צפתך, טונפרוטמנ"ט בלע"ז: ואפיקים, ריוויר"ש בלע"ז: וכסיתי בכבותך שמים, כשאכבה תבעירך יעלה העשן ויכסה ה השמים ויחשיך ה המאורות כלומר כל שומעי שמעך יתאבלו וישתוממו כי יראו איש לנפשו לאמר גם עלינו יעמוד המשחית: כל מאורי אור בשמי', שרי' של מעלה מליכך: בהביאי שברך, באיתיותי תבירי קרבך לביני עממיא: והכעסתי לב, כלומר ירגז ויחרד לבם: והשימותי, לשון תמהון:

רדק

וזרעו ישבו בצלו בתוך גוים, אותם המלכים שהיו זרועו ועוזריו שישבו בצלו בתוך גוים ירדו אתו לשאול אל חללי חרב וי"ת ודרעו ושלטנוהי אתבדרו מתוקפיהון בגו מלכותא: אל מי דמית ככה, אמר כנגד פרעה אל מי מכל עצי עדן דמית אם אתה סבור שדמית למלך אשור בגדלך שהיה ארז בלבנון הנה אשור נפל גם אתה תפול: והורדת את עצי עדן, כמו שנפלו וירדו שאר המלכים כן תרד אל ארץ תחתית גם אתה: בתוך ערלים, הם ערלי לב ועל לבך הוא כי חייביא: הוא פרעה, כאילו אמר אתה פרעה אלא שלך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים להם: ויהי בשתי עשרה שנה, למלכות צדקיהו שנה אחת אחר החרבן: בן אדם שא קינה, כי כן יקוננו עליו המקוננים: כפיר גוים נדמית, כמו כפיר אריות בתוך חית השדה כן נדמית אתה בתוך הגוים: ואתה כתנים בימים, וכן היית כמו התנים הגדול בימים כמו שאמר עליו גם כן התנים הגדול הרובץ ב בתוך יאוריו ומ"ש כתנים בימים כ' כן כמו שכתבנו: ותגח בנהרותיך, ותוציא כמו כי יגיח ירדן אל פיהו ופירו' ותוציא מים בנהרותיך אל היבשה וב"ת בנהרותיך כב"ת בך צרינו ננגח והדומי' לו או יהיה ותגח מבנין קל ופי' ותצא עם נהרותיך לשטוף את הארץ והנהרות הם משל לחיילותיו: ותדלח מים ברגליך, שאר מים של שאר ארצות: נהרותם, נהרות מים זוכר: ותדלח, ותרפוס, ענין אחד במלות שונות ענין הדלים במים עם עכירות המים כי כ כשדורס אדם במים שאינם ע עמוקים שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה הטיט ומעכיר המים וזה משל שהיה נלחם בגוים רבים ומשחית ארצותם, ותירג' יונתן ותגח ענין מלחמ' שתרגם ואנחת במשירייתך וגו': כה אמר, רשתי, ואמר בחרמי לומר כי האל יתברך יהיה עמהם להשחית מ מצרים וחרמי כמו רשתי וכן במכמרת חרם ות"י רשתי מצודתי וחרמי סריגתי כי הרשת עשוי עשויה שירוג: ונטשתיך, מבואר הוא: אטילך, כמו אשליכך וכן ויטילו את הכלים: ונתתי את בשרך, כתרגומו ית בשר קטילך כי לא אמר על פרעה לבדו אלא עליו ועל עמו, ואמר על ההרי' שיאספו להשגב בהרי' ושם יהרגנו או העופו' ישאו אותם על ההרים: רמותיך, שיהיו מרוב ההרוגי' והעמקים מלאים מן הפגרי' ועוד ירומו ויגבהו עליהם מרוב ההרוגי' ותירג' יונתן ויתמלון חלייא פגרי משירייתך ויש מפרשי' רמותך הגבהת שהי' גבה לבב ומתגאה ברוב חיילותי' אבי אמלא הגאיות ממך: והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים, צפתך מן צפו מים על ראשי ומלת צפתך בינוני לנקבה מנחי העי"ן אמר ארצך הצפים המים עליה רוצה לומר ארץ מצרים עתה אשקה אותה מדמך רוצה לומר מדם חלליך ויהיה הדם צף עליה כמו המים ועוד אל ההרים כלומר עד שיגיעו על ההרים וזה דרך הפלגה וכתב אדוני אבי ז"ל כי אמר זה בעבור יאור מצרים שיצא להשקות השדות ויקרא הארץ צפה לפי שצפים המים עליה כמו שקרא הארץ זבת חלב ודבש לפי שהחלב זב עליה: ואפיקי' ימלאון ממך, מדם חלליך או מפגריהם ויונתן תירגם ארץ צפתך ארע דהנייתא רוצה לומר ארץ דשנה: וכסיתי, בצרי הסמך: בכבותך, כשאכבה אותך ר"ל כאילו היה נר מאיר מרוב גדולתו ובכבותו יעלה עשן גדול עד שיכסה השמים שלא יראו וכן כל ענין הפסוק משל על דרך הפלגה מרוב הצרה שתהיה לו: כל מאורי אור' והם הככבים המאירים על הארץ וכל זה דרך משל כי כל מי שתבא עליו הצרה ידמה לו כל העולם חשך: והכעסתי לב עמים, שיהיה לבבם סר וזעף עליך מפחדם שיראו על עצמם ותירגם יונתן ואזיע לב עממין סגיאין: בהביאי שברך בגוים, האנשים הנשברים והנכנפים בך ועל הדרך הזה תירגם יונתן באיתיותי תבירי קרבך לביני עממיא או פירושו בהביאי באזניהם קול השבר וישמעו: והשמותי, ענין תמהון כמו כאשר שממו עליך רבים והדומים לו: ישערו עליך שער, זכר השם אחר הפעל הנגזר מהשם לחזק הענין כמו ויבס דוד בוס והדומים להם:

בעופפי חרבי על פניהם׳ בהבריקי ולהטי אותה על פניהם להפחידם ולהודיעם כי בא יהרגום׳ בעופפי ענין בהירות והברקה כמו תעופה כבקר תהיה ויש לפרש גם כן ענין תנועה כלומר בהניעי ועופפי אותה על פניהם וענין התנועה קרוב לענין העיפה ובדברי רז״ל אין מדליקין בכרי מפני שהוא עף כלומר שהוא פורח ונע מן הכר הנה והנה ויונתן תירגם באיתיותי עלך דקטלין בחרבא ואיכון חזן: וחרדו לרגעי׳ מרגע לרגע יחרדו ויונתן תירגם לרגעים מן רגע הים ויזועון מן קדם תבריהון: איש לנפשו׳ כל אחד ואחד יחרד על עצמו ויפחד בראותם מפלתך: כי כה אמר׳ תבואך׳ תבא לך: בחרבות׳ מבואר הוא: והאבדתי׳ מעל מים רבים׳ שהיתה גדלה על מים רבים כי מים רבים היו במצרים ביאורים ואגמים לבד היאור הגדול ולא תשאר בה בהמה ש שתעכור בהם כי שממה תהיה ופירש הענין ואמר ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם ותדלחם כמו תרמסם ובאמרו עוד רוצה לומר זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם: אז אשקיע מימיהם׳ כשהמים רבים במקו׳ אחד יש בהם עומק ונקראו שוקעי׳ לפי שהנופל בהם שוקע למטה וכן אמר ושקעה כיאור מצרים ואמר שלא ישקו מהם השדות והגנים שהארץ תהיה מאין אדם ובהמה הנה הם שוקעים: ונהרותם כשמן אוליך׳ זכים כשמן כי המים שתעכור בהם רגל אדם ובהמה הם עכורים ויונתן תירגם ובכן אשקיט לעממיא ומלכיהון בניח אדבר ובמקצת נוסחאות בכן אצליתי למכיותתהון ומלכיהון בניח אדבר: בתתי׳ ונשמה׳ ותהיה נשמה הארץ ממלואה ואע״פ שעמד הטעם במלת ונשמ׳ טעמה דבק עם ארץ נשמה בינוני לנקבה מבנין נפעל מן שמם: קינה היא׳ כמו שאמר בתחלת הענין אמר בסוף גם כן: קינה היא וקוננוה׳ אמרו אותה בקול קינה וי״ת אליתא היא נבואתא ותהי לאליא: בנות הגוים תקוננה אותה׳ בני הכפרים אשר בגוים יקוננו אותה וכן תירגם יונתן בכפרני עממיא יילילון יתה ויש לפרש בנות כמשמעו נשים כי המספד והקינה היא מנהג הנשים כמו שאמר וקראו למקוננו׳ ותבואנה תקוננה דגש נו״ן הנקבות לחסרון נו״ן הכפל לבנין המרובע או פירו׳ בנות הגוים קהלות הגוים כמו בת ציון בת אדום שפי׳ עדה: ויהי בשתי עשרה שנה׳ מבואר הוא למעלה: בחמשה עשר לחדש׳ ולא זכר איזה חדש סמך בזה לפי שזכרו למעלה בשני עשר חדש: בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו׳ אמר נהה כמו שאמר שא קינה לא שהנביא יקונן ויבכה עליהם אבל ישמח על חרבנם ועל אבדם אלא שיאמר הדברים שיקוננו בהם המקוננ׳ והנוהים עליהם׳ והורידהו׳ פירושו לפניו: רוצה לומר שיורידהו בדברו ובנבואתו ויש מפרשים אותו מענין אדיר בשיתי ואם הם שני שרשים: אותה ובנות גוים אדירים: אל ארץ תחתיות׳ לא מצרים לבדה אלא הוריד אותה ובנות גוים אדירים הגוים אדירים כולם ירדו מגדולתם ויסופו וירדו אל ארץ תחתיות ויאבד שמם ובנות קהלות כמו בת אדום בת בבל: תחתיות׳ הם קבוץ תחתיות: ממי נעמת׳ אתה חושב להיות נעים ויפה והלא כל המוני הגוים שיחשבו להתגבר ולעמוד ביפים ירדו ממעלתם ואתה תחשוב לעמוד: רדה והשכבה את ערלים׳ ר״ל כמו שהם ירדו ותשכב עם ערלי לב ורשעי המוני הגוים בקבר׳ והשכבה מקור בתוספת ה״א מבנין הפעל שלא נזכר פעלו כי לא יבא ממנו בנוי כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: בתוך חללי חרב יפולו׳ שגם הם יהיו חללי חרב: חרב נתנה׳ כמו לחרב נתנה: משכו אותה וכל המוניה׳ משכו בנוי לגזרת פעול המ״ם נקראת בקמץ חטף וכן אמר המסרה עליו לית וחטף אמר שימשכו אותם לארץ תחתית: ידברו לו אילי גבורים׳ אמר דרך משל כי ברדת פרעה שאול ידברו לו גוים תקיפי גוים הגבורים שירדו לשאול ולא הועילה להם גבורתם וחזקם ולא ספר מה ידברו לו כי סמך על המבין והדבר כמאמר ישעיהו על מלך בבל כולם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו: את עוזריו׳ עם עוזריו ידברו עם פרעה ועם עוזריו: ירדו שכבו הערלים׳ עם עוזריו שירדו ושכבו עם הערלים חללי חרב: שם אשור וכל קהלה׳ קהל ארץ אשור: סביבותיו קברותיו׳ סיבות אשור יהיו קברות פרעה והמונו: אשר נתנו קברותיה בירכתי בור׳ לפי שאמר סביבותיו קברותיו אמר והנה נתנו קברותיה של עדת אשור בירכתי בור ואמר זה להפלגה שירדו לשאול תחתית והעמק שאמר בקבורתם באמרו ואל ארץ תחתיות בירכתי בור להגדיל אבדם בעמק במקום שלא תשיג יד וכל זה דרך משל כלומר שיאבדו לעולם הם ונפשותם:

ויהי

לרגעים ד׳ וסימ׳ אני יי׳ נצרה׳ חרדות ילבשו על הארץ ישבו׳ וחרדו לרגעים איש לנפשו׳ לרגעים תבחננו: כשמן ב׳ וסימ׳ ונהרותם כשמן אוליך׳ כשמן הטוב: בהכותי ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ בהכתי בארץ מצרים׳ בהכותי את כל יושבי בה: תקוננה חד מן ג׳ מלין ת׳ בריש תיבותא ומן ב׳ ב׳ בפסו׳ וסימ׳ תדלחם

בעופפי חרבי על־פניהם וחרדו לרגעים איש לנפשו ביום מפלתך: כי כה אמר אדני יהוה חרב מלך־בבל תבואך: בחרבות גבורים אפיל המונך עריצי גוים כלם ושדדו את־גאון מצרים ונשמד כל־המונה: והאבדתי את־כל־בהמתה מעל מים רבים ולא תדלחם רגל־אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם: אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוליך נאם אדני יהוה: טו בתתי את־ארץ מצרים שממה ונשמה ארץ ממלאה בהכותי את־כל־יושבי בה וידעו כי־אני יהוה: קינה היא וקוננוה בנות הגוים תקוננה אותה על־מצרים ועל־כל־המונה תקוננה אותה נאם אדני יהוה: ויהי בשתי עשרה שנה בחמשה עשר לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם נהה על־המון מצרים והורדהו אותה ובנות גוים אדרם אל־ארץ תחתיות את־יורדי בור: ממי נעמת רדה והשכבה את־ערלים: כ בתוך חללי־חרב יפלו חרב נתנה משכו אותה וכל־המוניה: ידברו־לו אלי גבורים מתוך שאול את־עזריו ירדו שכבו הערלים חללי־חרב: שם אשור וכל־קהלה סביבותיו קברתיו כלם חללים הנפלים בחרב: אשר נתנו קברתיה בירכתי־בור

באיתיותי עלך דקטלין בחרבא ואנון חזן ויזועון מן קדם תברהון גבר לנפשיה ביום מפלת קטילך: ארי כדנן אמר יי אלהים קטולי חרבא מלכא דבבל ייתון עלך: בחרבא דגבריא אמגר משריתך תקיפי עממיא כולהון ויבזון ית תקוף מצרים ויתשתיצי כל אתרגושתהא: ואוביד ית כל בעירה מעל מיין סגיאין ולא תזוענון רגלי דאנשא עוד ופרסת בעירא לא תזוענון: בכן אשקיט לעממיא ומלכיהון בניח אדבר אמר יי אלהים: כד אתן ית ארעא דמצרים צדו ותצדי ארעא ומלהא באיתיותי מחא על כל דיתבין בה וידעון ארי אנא יי: אמר נביא אליא היא נבואתא ותהי לאליא בפרני עממיא ילילון יתה על מצרים ועל כל אתרגושתה ילילון יתה אמר יי אלהים: והוה בתרתא עסרי שנין בחמשא עסר לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם אתנבי על אתרגושת מצרים ותברה לה ולכפרני עממיא תקיפיא אתנבי דיתמסרון לארעא ארעיתא עם נחתי גוב בית אבדנא: ממן את גבר חות ושכיב עם חיביא: בגו קטילי חרבא יתרמון לה לחרבא יתמסרון לשיצאה יתהון וית כל אתרגושתהון: ימללון עמיה תקיפי גבריא מגו שאול עם סעדוהי נחיתו שכיבו חיביא קטילי חרבא: תמן אתור וכל משריתיה סחרנותהון קבריהון כולהון קטילין דאיתקטלו בחרבא: דאתמסרו לקבורא בסיפי גוב בית אבדנא והוה

והאבדתי את בהמתה׳ תקוננה קינה היא וקוננוה׳ תכול ואנה שמעית עלך: קברותיה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אשר נתנו קברתיה׳ בתוך חללים ר״פ׳ שם משך תובל׳ ומשתגין באתיהון קדמא קברתיה כתיב׳ תנינא׳ קברתה כתיב חס׳ דחס׳׳ תליתאה קברותיה כתיב מ״ל דמ״ל:

רשי

בעופפי חרבי על פניהם׳ לשון עוף פורח כשלחי עליך חיל שלוחי דרך ארצם: וחרדו לרגעי׳ לשברי׳ כן גם עליהם יבא השבר לא לשון רגע ממש כן חברו מנחם: איש לנפשו׳ כל אחד על עצמו שיירא ויתאונן: מעל מים׳ של שאר מדינות שהיית עוברם: אשקיע מימיהם׳ שלא תעכרם רגל בהמה ישקע הטיט ויהיו המי׳ צלולי׳ ונקיים כשמן המזוקק: ארץ ממולאה׳ ארץ שהיא עתה ממולאה מכל טוב: נהה׳ בכה וקונן: והורידהו אותה ובנות וגו׳ התנבא עליו ועל כל האומות שירדו לבאר שחת כאן הראהו הקב״ה ליחזקאל שכל הרשעי׳ יורדין לגיהנם: ממי נעמת׳ כלום נעמת משאר הערלים אף אתה רדה לבור והשכבה אותם: חרב נתנה׳ לחרב נתנה מצרים: ידברו לו׳ ידברו עליו ועל עוזריו: אילי גבורים מתוך שאול׳ פרש המקרא ודרשהו ידברו לו את עוזריו עם עוזריו כלומ׳ גם על עוזריו אתו ידברו אילי גבורים שבשאול וכבה יאמרו עליהם ירדו שכבו הערלים וגו׳ כל לו ולי ולהם ולך הסמוכין לדבור אינם אלא לשון על: שם אשור׳ בגיהנם: סביבותיו׳ בתוך שאול קברותיו מוכנים כי משם לא יצא לנוח בקבר: בירכתי בור׳ בעמקי בור בתוך עמקו:

ויהי

ויהי קהלה סביבות קברתה' קהל ארץ מצרים סביבות קברות עדת ארץ אשור באמרו סביבות אינו אומ' שיקברו במקום שנקברו הם אלא שיפלו בחרב כמוהם ומשפט אחד להם כאילו הם ביחד וכולם יפלו בחרב אות' אשר נתנו חתית בארץ חיים שנתנו מוראם וחתיתם בבני אדם בעודם חיים ולפיכך אמר בארץ חיים לפי שהם עתה בארץ מתים ויונתן תירגם על דשליטו בארעא דישראל: שם עילם' סביבות קברתה' המון עילם יהיו סביבות קברתה וקבורתה אמר על עדת השרים והגבורים: אשר ירדו ערלים' שמתו ברשעם: וישאו כלימתם' כי יהיו נכלמים מגדולת' שהיתה להם ועתה יפלו בחרב ביד אויביה' ויונתן תירג' וקבילו אתכנעותהון: בתוך חללי' נתנו משכב לה' שמכנה בקבר

קבורתה ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' נמסר בסדר וישלח: תחתיות ז' וסימ' ביהושע סימ' טו: סביבותיו ד' מ"ל וסי' שם אשור וכל קהלה' בתוך חללים נתנו' שם משך תובל' ישת חשך סתרי דתהלו': ראשיהם י"ג בקריא' וסימ' ואת עמודיו חמשה ואת וויהם' והאדנים לעמדי' נחשת' ועמדיהם ארבעה ואדניהם ארבעה נחשת'

ויהי קהלה סביבות קברתה כלם חללים. נפלים בחרב אשר נתנו חתית בארץ חיים: שם עילם וכל המונה סביבות קברתה כלם חללים הנפלים בחרב אשר ירדו ערלים אל ארץ תחתיות אשר נתנו חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור: בתוך חללים נתנו משכב לה בכל המונה סביבותיו קברתה כלם ערלים חללי חרב כי נתן חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור בתוך חללים נתן: שם משך תבל וכל המונה סביבותיו קברותיה כלם ערלים מחללי חרב כי נתנו חתיתם בארץ חיים: ולא ישכבו את גבורים נפלים מערלים אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם ותהי עונתם על עצמותם כי חתית גבורים בארץ חיים: ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב את חללי חרב: שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה אשר נתנו בגבורתם את חללי חרב המה את ערלים ישכבו ואת ירדי בור: שמה נסיכי צפון כלם וכל צדני אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בושים וישכבו ערלים את חללי חרב וישאו כלמתם את יורדי בור: אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה חללי חרב פרעה וכל חילו נאם אדני יהוה: כי נתתי את חתיתו בארץ חיים והשכב בתוך ערלים את חללי חרב פרעה וכל המונה נאם אדני יהוה:

והורת משריתהון סחרנותהון קברתהון כולהון קטיליא דאתקטלו בחרבא דאתמסירו לתבר על דשליטו בארעא דישראל: תמן עילם וכל אתרגושתה סחרנותהון קבריהון כולהון קטיליא דאתקטלו בחרבא דאתחתו חיביא לארעא ארעיתא דאתמסירו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו אתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא: בגו קטיליא אתמנא בית משכבהון להון בכל ארגושתהון סחרנותהון קבריהון כולהון חיביא קטלי חרבא דאתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו אתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא בגו קטיליא אתמסירו: תמן משך תובל וכל משריתהון סחרניהון קברתהון כולהון חיביא קטילי חרבא דאתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל: ולא ישכבון עם גבריא דאתקטלו מחיביא דאתחתו לשאול במני קרביהון ויהבו ית סיפיהון תחות רישיהון והוו חוביהון על גרמיהון ארי אתמסירו לתבר גבריא על דשליטו לארעא דישראל: ואת בגו חיביא תתבר ותשכוב עם קטילי חרבא: תמן אדום מלכהא וכל רברבהא דאתמסירו בגבורתהון עם קטילי חרבא אנון עם חיביא ישכבון ועם נחתי גוב בית אבדנא: תמן רברבי צפונא כולהון וכל צידונאי דאתחתו עם קטיליא באתברותהון מגבורתהון בהתין ושכיבו חיביא עם קטילי חרבא וקבילו אתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא: יתהון יחזי פרעה ויתנחם על כל אתרגושתיה קטילי חרבא פרעה וכל משריתיה אמר יי אלהים: ארי אתמסירו לתבר גבריא על דשליטו בארעא דישראל ושכיבו בגו חיביא עם קטילי חרבא דפרעה וכל אתרגושתיה אמר יי אלהים: והוה

רשי

ויהי קהלה' בתוך שאול סביבו' קבורתה: אשר נתנו חתית' אשר נתנו פחד בארץ ישראל: נתנו משכב לה' לעילם: מחללי' כמו הרוגי: ולא ישכבו' אלה הנזכרי' עם גבורים שמתו מ מיתת עצמם כי נופלי' וגרועים יהיו מערלים אשר מתו מיתת עצמם וירדו בכלי מלחמתם שאול: ויתנו' קובריה' את חרבותם תחת ר ראשיהם לסימן ל להודיע כי לא שלטה בהם חרב: ותהי עונותם על עצמותם' לא נחסר מעונש כלום שלא כפרה ע עליהם חרב הריגה שלא נהרגו ומה הוא העון כי חתית הגבורי' ההם היתה בארץ ח חיים: ואתה בתוך ערלים' לפרעה הוא אומר: את חללי חרב' ולא עם המתי' מיתת עצמם: בחתיתם מגבורתם בושים' באתברותהון מגבורתהון בהתין: כי נתתי את חתיתי בארץ החיים' כי אתן אני את מוראי בארץ ישראל ולא תתנו עוד חתית אדם בה: לנופה

עם שאר החללים: בכל המונה סביבותיו קברותיה' סביבות המונה וכל הענין מבואר הוא: חללי חרב' כולם אשר בפרשה חטופי' אין מאריך בהן: שם משך' מחללי חרב' מענין חללי חרב והוא פעול מבנין הדגוש והוקל והלמ"ד בשוא ופתח והפועל ביד מחלליך: ולא ישכבו את גבורי' נופלים מערלי' אמר כי עם חללי חרב ישכבו ולא עם הגבורים שנפלו כלומר שמתו מית' עצמ' שלא נפלו בחרב ונפלים עוד ואמר מערלי' אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם רוצה לומ' מאותם ערלי' שירדו לשאול בכלי מלחמתם כלומר שעל אותם אחזו בכלי מלחמתם וכאילו נתנו חרבות' תחת ראשיה' בשכב' בקבר כלומר שעל הקבר נבראה יל' במלחמ' הם הנזכרי' ולא ישכבו עם אותם הגבורי' לא עם אות' שהם חללי חרב: ותהי עונותם על עצמותם' חטאת עונות' ועונשם היתה על עצמותם כלומ' שדקרו אותם בחרב ושברו עצמותיהם: כי חתית גבורים בארץ חיים' לפי שאלה הגבורים נתנו חתיתם בארץ חיים לפיכך לא ימותו מ מיתת עצמם אלא חללי חרב יהיו וים לפרש נופלים מערלים כמו לא נופל אנכי מכם כלומר פחותי' יהיו מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמתם וים לפרש בכלי מלחמת' ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם כמשמעו כי כן עושי' אות הגבורי' שמתו מיתת עצמם לאות ולסימן להם קוברין עמהם כלי מלחמתם והסיף שלהם משימים אותו ה הקוברים תחת ראשיה' שימצאו המונחים בחטיטת הקברי' כלי מלחמתם בקבר כדי שידעו כי אותם היו גבורי' ולא נפלו בחרב במות' ויהיה להם לשם וי"ת נופלים דאתקטילו: ואתה' אמר כנגד פרעה: תשבר' בפתח הב"ת כמו תשבר בצרי' וכמוהו וכל מקנך תזכר ותעבר המנפ': שמה' אדום וכל אלה שנזכר הם שהרעו לישרא' וכולם נפלו בחרב: שמה נסיכי צפון' הם מלכי בבל: וכל צדוני' כמו צדונים וכן לכרי ולרצים כמו לכרים: מגבורתם' הנו"מ רפה ומשפטה להדגש וכמוהו מבכיר אביעזר: וישכבו ערלים' שמתו ברשעתם: אותם' ונחם' פתח באלף כפעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו: כי נתתי את חתיתו' כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והוא מאמ' האל יתברך והכתוב רוצה לומר כי חתית פרעה אני נתתי אותו לא בכח ידו ובגבורתו והקרי פירו' כי אני נתתי חתיתי בארץ חיים באותם שנתנו חתית: והשכב' הה"א בקבוץ שפתים והוא מבנין הפעל שלא נזכר פועלו: וכל המונה' בה"א כמו בוי"ו וכן ויש אהלה והדומים לו: ויהי

ואת האלף ושבע המאות וחמשה' וישימו את ראשיהם בדודים' נטוי על ראשיהם למעלה' ויעלו עפר על ראשיהם' וכל ראשיהם קרחה' ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם' כסום יכסמו את' ראשיהם מאתים דד"ה' מה עצמו ראשיהם' ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה: סימן מן ריש יחזקאל עד ויאמר יי' אלי עבור בתוך העיר אל כל ואל כל ומן עבור בתוך העיר עד בעשרים וחמש לגלותנו על כל ועל כל בכ"ג אל כל ואל כל וסימ' אל כל ראש דרך בנית' יען אשר הכרתי טמך' מים גדלוהו' ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף דסיפרא אל כל ואל כל בט"א על כל וסימ' ולא יגשו לכהן לי:

ויהי׳ בן אדם׳ אל בני עמך׳ הנה דברתי אליך על הגוים המריעים לישראל כי ישאו את עונם ועתה לדבר אל בני עמך כי בעונותם שלטה בהם יד הגוים: ואמרת אליהם׳ אמור להם זה המשל: ארץ כי אביא עליה׳ אמר אביא כמו שאמר ירמיה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה להודיע כי הוא משגיח בבני אדם וגומל טוב לטובים ורע לרעים אף על פי כי בישראל היא ההשגחה הגדולה יש ממנה מקצת בשאר האומות כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם: מקציהם׳ פירוש הקצה ועניינו כמו מקצה אחיו לקח ומם מקציהם מם השמוש ומם מקצה מם התוספת: וראה את החרב באה על הארץ׳ כתרגומו דקטלין בחרבא אתיין על ארעא: ושמע׳ ולא נזהר׳ כל נזהר דפרשה זו קמצין: את קול׳ מלט׳ בצרי: והצפה׳ נלקח׳ קמץ בזקף: אדרש׳ ואף על פי שהוא היה חייב כבר מכל מקום על ידי הצופה מת והוא מתחייב בדמו כיון שלא הזהירו והוא לא ידע מה יהיה נלקח ומי הוא ראוי להלקח והיה לו להזהיר העם בכלל כיון ששמוהו לו צופה ובטחו בו וכן אמר והאלהים אנה לידו ואף על פי כן חייב השוגג כיון שהיה לו להזהיר ואמר כי יפול הנופל ממנו ואמרו רז״ל ראוי היה זה ליפול אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: ואתה בן אדם׳ הענין הזה מפורש למעלה בתחלת הספר וקול השופר׳ הוא דבר הנביא כמו שאמר הרם כשופר קולך והגד לעמי פשעם: ואתה נפשך הצלת׳ בלא מלת את ושאר את נפשך הצלת: ואתה בן אדם׳ כן אמרת לאמר׳ כמו כן בנות צלפחד דוברות אמר טוב חשבתם אם חשבתם בלבבכם לאמר פשעינו וחטאתינו עלינו כלו׳ אם תתודו על חטאתיכם ופשעיכם יהיה טוב ותודו כי הרעות הבאות עליכם הם בעונותיכם לא דרך מקרה: נמקים׳ מבנין נפעל שרשו מקק מענין המק בשרו וכן ימקו בעונם: אמר אליהם׳ כל הענין עד סוף הפרשה מבואר הוא למעלה: ואתה בן אדם׳ ביום חטאתו׳ מקור בשקל לבלתי קרת לנו עד יום מלאת: באמרי׳ והוא בוטח על צדקתו׳ אף על פי שפירשנו זה הענין בתוהא על הראשונ׳ כמו שפירשו רז״ל אמר בוטח רוצה לומר כי הוא חושב כי יועילו לו צדקותיו אשר עשה אף על פי שתוהא עליהן כי ענין תהייתו הוא לאהבתו תאות העולם ולעשות מה שלבו חפץ ותוהא על הזמן שעבר שלא עשה כתאות לבו: ויהי

ותבוא ז׳ מ״ל בנביאים וסי׳ נמסר בספרא דא סימן כ״ב: בראשו י״ד וסי׳ נמסר בסוף סדר ויקרא ולעיל בסימ׳ י״ז: והזהרת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ אתהם את החקים׳ צפה נתתיך לבית ישראל׳ וחברו׳ קדמא מל׳: לא שב ה׳ בקריא׳ וסי׳ וילך בדרך אחר דמלכים׳ בא המלאך עד הם׳ וחברו׳ ואתה כי הזהרת רשע׳

רשי

לג לצופה כאליטא בלע״ז: וראה את החרב׳ היא הנייסות: דמו בראשו יהיה׳ עון מיתתו ילדים מיד ע(ון) עצמו שפשע בנפשו: והוא נזהר נפשו מלט׳ אם נזהר היה נמלט: צופה נתתיך׳ כאותו הצופה הניתן להזהיר שלא תאבד נפש כן נתתיך להזהיר את ישראל: כן אמרתם׳ לפיכך אין אתם חפצי לשוב כסבורין אתם שלא תועיל לכם תשובה: לחיות בה׳ בצדקתו: לא תזכרנה׳ להצילו מליענש על עבירה זו: חבול

א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם דבר אל־בני־עמך ואמרת אליהם ארץ כי־אביא עליה חרב ולקחו עם־הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אתו להם לצפה: וראה את־החרב באה על־הארץ ותקע בשופר והזהיר את־העם: ושמע השמע את־קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה: ה את קול השופר שמע ולא נזהר דמו בו יהיה והוא נזהר נפשו מלט: והצפה כי־יראה את־החרב באה ולא־תקע בשופר והעם לא־נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד־הצפה אדרש: ואתה בן־אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אתם ממני: באמרי לרשע רשע מות תמות ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש: ואתה כי־הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא־שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה נפשך הצלת: י ואתה בן־אדם אמר אל־בית ישראל כן אמרתם לאמר כי־פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה: אמר אליהם חי־אני נאם אדני יהוה אם־אחפץ במות הרשע כי אם־בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל: ואתה בן־אדם אמר אל־בני־עמך צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו ורשעת הרשע לא־יכשל בה ביום שובו מרשעו וצדיק לא יוכל לחיות בה ביום חטאתו: באמרי לצדיק חיה יחיה והוא־בטח על־צדקתו ועשה עול כל־צדקתו לא תזכרנה ובעולו אשר־עשה בו ימות:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם אתנבי לבני עמך ותימר להון ארעא ארי איתי עלה דקטלין בחרבא וידברון עמא דארעא גברא חד מביניהון וימנון יתיה להון לאזהרא: ויחזי ית דקטלין בחרבא אתין על ארעא ויתקע בשופרא ויזהר ית עמא: וישמע די שמע ית קל שופרא ולא אזדהר ואתו קטולי חרבא ודברוהי חובת קטוליה ברישיה יהי: ית קל שופריה שמע ולא אזדהר חובת קטולא ביה תהי והוא אזדהר נפשיה שיזיב: ומזהרנא ארי יחזי ית דקטלין בחרבא אתן ולא תקע בשופרא ועמא לא אזדהר ואתו קטולי חרבא ודברו מנהון נפשא הוא בחוביה אדבר ודמיה מיד אזהרנא אתבע: ואת בר אדם מליף מניתך לבית ישראל ותקבל ממימרי פתגם ותזהר יתהון מלמחטי קדמי: בדאמרית לרשיעא רשיעא ממת תמות ולא מללתא לאזהרא רשיעא מארחיה הוא רשיעא בחוביה ימות ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרתא רשיעא מארחיה למתב מנה ולא תב מארחיה הוא בחוביה ימות ואת נפשך שיזבתא: ואת בר אדם אמר לבית ישראל כן אמרתון למימר ארי חובנא וחטאנא עלנא מתיהבין ובהון אנחנא מתמסין ואיכדין נחי: אמר להון קים אנא אמר יי אלהים אם רעינא במית רשיעא אלהן כד יתוב רשיעא מארחיה ויחי תובו תובו מארחתכון בישתא ולמה תמותון בית ישראל: ואת בר אדם אמר לבני עמך זכות זכאה לא תשיזביניה ביומא דחובתיה וחובת חיבא לא יתקל בה ביומא דיתוב מחוביה וצדיקא לא יכול לאתקימא ביה ביומא דחובתיה: בדאמרית לזכאה מחא יחי והוא יתרחיץ על זכותיה ויעבר שקר כל זכותיה לא ידכרן ובשקריה דעבר ביה ימות:

מסרה

וחברו: תמותו ז׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסדר מקץ: וצדי׳ י׳ וסי׳ מדבר שקר תרחק׳ ואתה בן אדם אמו׳ אל בני עמך׳ הנה עפלה לא ישרה׳ זרח בחשך אור׳ חנון יי׳ וצדיק ואלהינו׳ יכין וצדיק ילבש׳ בפשע איש רע מוקש׳ כל היום התאוה תאוה׳ לוה רשע ולא ישלם׳ כעבור סופה ואין רשע: חיו ד׳ כתיב כן וסימ׳ נמסר בריש ספרא דא סימן ג׳:

ויהי׳ לגלותינו׳ לגלות יהויכין כי אז גלה יחזקאל הנביא: ויד יי׳ באה אלי׳ הפליט כמו שאמר למעלה ביום יבא אליך הפליט ושם פירשנו הענין וכן בפסוק ובדברי אומך: ויהי׳ בן אדם יושבי החרבות האלה׳ כי במלכות צדקיהו רוב ארץ ישראל היתה חרבה: אחד היה אברהם ויירש את הארץ׳ אמר הנה אברהם אבינו לא היה אלא אחד ויירש את הארץ כי נתנה לו האל יתברך בירושה כמו שאמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואמר במה אדע כי אירשנה והוא שהיה אחד ירש את הארץ ואף על פי שהיה די לו במקום אחד מן הארץ ואנחנו שאנו רבים כל שכן שראויה לנו הארץ לירושה ובדברי רז״ל אחד היה אברהם רבי עקיבא אומר כך אמרו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שאנו עובדים אלוהות הרבה על אחת כמה וכמה שנירש את הארץ רבי שמעון בן יוחי אומ׳ ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה יחידית ירש את הארץ אנחנו שנצטווינו כמה מצות אינו דין שנירש את הארץ ומה הנביא משיבן על הדם תאכלו וגו׳ והארץ תירשו: למורשה׳ להיות לנו לירושה כי לא נתנה לאברהם אלא שתהיה לנו למורשה: לכן׳ על הדם תאכלו׳ ואני צויתי לכם לא תאכלו על הדם כי היא עבודת עבודה זרה שהיתה חק מן ה הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם ואזו דבר הלמד מעניינו לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו: ועיניכם תשאו אל גלוליכ׳׳ שאתם פונים אליהם תמיד לעובדם ו ולהשתחות להם ואפילו להביט בהם אסרתי לכם כמו שנאמר אל תפנו אל האלילים: ודם תשפכו׳ ר״ל דם נקי: והארץ תירשו׳ בתמיהה ואיך תרשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינם טבע הארץ כמו שכתוב אלהי נכר הארץ והכנענים יצאו מפניכם מפני עבודת עבוד׳ זרה ושפיכות דם נקי ועשות התועבו׳ כמו שכתוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ואיך תירשו אתם הארץ ואתם עושים התועבות שעשו אנשי ה החרבות האלה שהיו לפניכם: עמדתם על חרבכם׳ לשפוך דם נקי ויונתן תירג׳ אתעתדתון על תוקפיכון: עשיתן תועבה׳ בנו״ן במקום מ״ם או אמר עשיתן כנגד הנקבות: כה תאמר׳ אם לא׳ לשון שבועה כמו אם לא כאשר דמיתי והדומים להם כמו שפירשנו: במצדו׳ מגדלים חזקים: ונתתי׳ מבואר הוא: וידעו׳ מבואר הוא: ואתה

ובשוב ד׳ בקריאה וסי׳ ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול׳ ככל התועבות׳ ובשוב רשע׳ והברו׳ וחד וכשוב דוד מהכות את הפלשתי: בעשרי ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ בסדר נשא ולעיל בסיפר׳ סימן כ״ט: בוא ג׳ מ״ל בקריא׳ וסימ׳ ויאמ׳ בוא ברוך יי׳ למה תעמד׳ ויכינו את המנחה עד בוא יוסף׳ ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו׳ עד

וּבְאָמְרִי לָרָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְשָׁב מֵחַטָּאתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ טו חֲבֹל יָשִׁיב רָשָׁע גְּזֵלָה יְשַׁלֵּם בְּחֻקּוֹת הַחַיִּים הָלַךְ לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עָוֶל חָיוֹ יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ כָּל־חַטֹּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא לֹא תִזָּכַרְנָה לוֹ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה חָיוֹ יִחְיֶה׃ וְאָמְרוּ בְּנֵי עַמְּךָ לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי וְהֵמָּה דַּרְכָּם לֹא־יִתָּכֵן׃ בְּשׁוּב־צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת בָּהֶם׃ וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה׃ כ וַאֲמַרְתֶּם לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי אִישׁ כִּדְרָכָיו אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּעֲשִׂרִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ לְגָלוּתֵנוּ בָּא־אֵלַי הַפָּלִיט מִירוּשָׁלַםִ לֵאמֹר הֻכְּתָה הָעִיר׃ וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֵלַי בָּעֶרֶב לִפְנֵי בּוֹא הַפָּלִיט וַיִּפְתַּח אֶת־פִּי עַד־בּוֹא אֵלַי בַּבֹּקֶר וַיִּפָּתַח פִּי וְלֹא נֶאֱלַמְתִּי עוֹד׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם יֹשְׁבֵי הֶחֳרָבוֹת הָאֵלֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים לֵאמֹר אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת־הָאָרֶץ וַאֲנַחְנוּ רַבִּים לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה׃

כה לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עַל־הַדָּם תֹּאכֵלוּ וְעֵינֵכֶם תִּשְׂאוּ אֶל־גִּלּוּלֵיכֶם וְדָם תִּשְׁפֹּכוּ וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ׃ עֲמַדְתֶּם עַל־חַרְבְּכֶם עֲשִׂיתֶן תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּאתֶם וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ׃ כֹּה־תֹאמַר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה חַי־אָנִי אִם־לֹא אֲשֶׁר בֶּחֳרָבוֹת בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וַאֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה לַחַיָּה נְתַתִּיו לְאָכְלוֹ וַאֲשֶׁר בַּמְּצָדוֹת וּבַמְּעָרוֹת בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ׃ וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה וְנִשְׁבַּת גְּאוֹן עֻזָּהּ וְשָׁמְמוּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵין עוֹבֵר׃ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה עַל כָּל־תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ׃

ובדאמריתי לרשיעא ממת תמות ויתוב מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו: משכונא יתיב רשיעא גזילא ישלם בגזירת חייא הליך בדיל דלא למעבד שקר מחא יחי ולא ימות: כל חובוהי דחב לא ידכרן ליה דין דקשוט עבד וזכו מחא יחי: ויימרון בני עמך לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי ואנון אורחתהון דילהון לא תקנן: כד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר וימות בהון: וכד יתוב רשיעא מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו עליהון הוא יתקים: ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי אנש כאורחיה אתפרע מנכון בית ישראל:

והוה בתרתא עסרי שנין בעשיראה בחמשא לירחא לגלותנא אתא לותי משיזבא מירושלם למימר אתרעת קרתא: ונבואה מן קדם יי הות עמי ברמשא קדם מיתי משיזבא ופתח ית פומי עד מיתי לותי בצפרא ואפתח פומי ולא שתקית עוד:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם יתבי חורבתא האלין על ארעא דישראל אמרין למימר חד הוה אברהם בעלמא וירית ית ארעא ואנחנא סגיאין לנא יהיבא ארעא למירתה: בכן אמר להון כדנן אמר יי אלהים על דם זכי אתון אכלין ועיניכון אתון זקפין לפולחן טעותכון ודם זכי אתון אשדין וארעא אתון מדמן למרתה: ואתעתדתון על תוקפיכון עבדתון תועיבא וגבר ית אתת חבריה סאבתון וארעא אתון מדמן למירתה: כדנן תימר להון כדנן אמר יי אלהים קים אנא אם לא די בחרבא בחרבא יתקטלון ודי על אפי ברא לחיתא מסרתיה לשציותהון ודי במצדתא ובמערתא במותא ימותון: ואתן ית ארעא לצדו ואשתממו ויבטל יקר תוקפה ויצדון טורי ישראל מבלי עדי: וידעון ארי אנא יי בדאתן ית ארעא לצדו ואשתממו על כל תועבתהון דעבדו: ואת בר

רש״י

חבול׳ עבוט שנויתי להשיבו כבא השמש: ומת בהם׳ בשבילם יענש: ויפתח את פי׳ כמו שאמר בראש הספר ונאלמת ולא תהיה להם מוכיח ואחר כך אמר לו ביום קחתי מהם את מ מעוזם יבא הפליט אליך ביום ההוא יפתח את פיך את הפליט ולא תאלם עוד: עד בא אלי בבקר׳ כלומר בעוד בואו אלי בבקר כמו לפני בואו אלי בבקר: אחד היה אברהם׳ זה אחד מארבעה דברי׳ שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון בן יוחי תלמידו דורש כמותו וכך היה רבי שמעון דורשו אברהם שלא נצטוה אלא על מצוה אחת ירש את הארץ אנו שנצטוינו על מצות הרבה כל שכן שלנו נתנה הארץ למורשה הוא שהנביא משיבם על הדם תאכלו וגו׳ והארץ תירשו בתמיה אם נצטויתם אין אתם שומרי׳ על הדם תאכלו את מאכלי תפנוקים אתם אוכלים על ידי רציחה שהורגין את בעלי ממון ונוטלין את ממונם: עמדתם על חרבכם׳ כלומר כל בטחונכם נתחזקתם על חרבכם: עשיתם תועבה׳ משכב זכור: אשר בחרבו׳ בערים הבצורו׳ שסופן להיות חריבות: ואשר במצדות׳ במחבא להטמן מן החרב א אשלח בם את הדבר הנזכרים

מסרה

השנה התשיעי׳ עד בוא תבואתה׳ אם חבול תחבל שלמת רעך׳ לבלתי בוא בגוים׳ עד בוא המלך אחז מדמשק׳ כל אשר ידבר בוא יבוא׳ בוא בצור והטמן בעפר׳ בוא כתבה על לוח׳ ביום בוא גוג על אדמת ישראל׳ לפני בוא הפליט׳ את אליהו הנבי׳ לפני בוא יום יי׳ וחד וידי משה כבדי׳ פלגא על דין׳ וכל שמואל וכתובים דכוו׳ מ״ל במ״ה חס׳: עשיתן ב׳ וסי׳ ותחיין את הילדים׳ עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה: במצדו׳ ט׳ וסימ׳ בלשון ארמי במערתא דנדיא בשורא מטמר מרום בבל אקש לה מותא׳ ופי׳ נמסר בישעיה סימן ל״ג:

במצדות
ע׳ בליש׳ וסי׳ במערתא דבליא בטורא מטמר מרום בכל אקש לה מותא

ואתה׳ הנדברים בך׳ מרוב השתלות בדבור שם הפועל כפעל וכן מה נדברנו עליך או נדברו יראי יי׳ ולשון דבור שהוא קשור עם ב״ית הוא לענין גנאי כמו ותדבר מרים ואהרן במשה תשב באחיך תדבר ואל יקשה עליך כנכדות מדובר בך שהרי פירושו ואמר ככבדות אבל פירו׳ הנבואה יבא פעמים בקשר הב״ית כמו רוח יי׳ דבר בי והדומים לו: אצל הקירות׳ כי כן מנהג בני האדם בפגום זה בזה בעיר ורוצה לדבר אחד עם אחד דבר סתום נסמכי׳ אל הקיר ומדברים שלא ישמע׳ אדם מאחוריהם וכן בפתח הבתים כשעומד אדם בפתח ביתו ועובר אדם עליו ורוצה לדבר עמו דבר סתר ימדבר שם שהוא גם כן מקום סתר בדבור וכן נאמר באבנר ויטהו אבנר אל תוך השער לדבר אתו בשלי: ודבר חד׳ כמו אחד ונפל הא״לף לקצר וכן בלשון ארמי הוא בחסרון הא״לף: את אחד׳ פתח כלו שלא בסמיכות וכן שכם אחד והדומים לו ויונתן תירגם הנדברים בך דלכין בך בסטר כותליא: ויבאו אליך כמבוא עם׳ ר״ל כמבוא עם החפצים לשמוע וחרדים על דבר יי׳ ות״י כמיתי גברין תלמידי׳ ונלה אל לנביא מחשבת לבם ומה שמדברים שלא בפניו: כי ענבים בפיהם המה עושים׳ לעג הם עושים בפיהם וכן תירגם יונתן ארי תולעבא בפומהון אינון עבדין: והנך להם כשיר ענבים׳ כשיר חשק ודברי שחוק: יפה קול ומטיב נגן׳ כמו שישמע אותו האו׳ מאו׳ שהוא יפה קול ומטיב נגן כך הם מדמי׳ שישמעו דבריך בלב טוב ו״ת והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומוטב לנגנא תירגם ענבים כמו עוגבים כי תרגום עוגב אבובא: ובבאה הנה באה׳ הם חושבים דברי נבואותיך לדברי לעג ושחוק ובבא נבואותיך כי הנה עתה באה בקרוב אז ידעו כי נביא היה בתוכ׳ ונבואתך אינה דברי לעג: ויהי׳ בן אדם הנבא׳ ואמרת אליהם לרועים׳ תוספת ביאור: רועי ישרא׳ הם המלכים׳ כי אחר שהמשיל העם לצאן המשיל המלכים לרועים: אשר היו רועים אותם׳ עצמם וכן וירעו הרועים אותם עצמם ויקבור אותו בגאי קבר את עצמו כן תירגם יונתן ווי על פרנסי ישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא אתמניאו פרנסיא אמר כי המלכים היו מתעסקין בהנאת עצמן ולא היו חוששין על העם להנהיגם כמשפט: הלא הצאן ירעו הרועים׳ הלא היה להם לרעות הצאן למה נתמנו רועים אלא לרעות אותם דעה ובינה והשכל כמו שנאמר בדוד שהיה רועה נאמן ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן אמ׳ באסא ויאמר ליהוד׳ לדרוש את יי׳ ולעשות התורה והמצוה ונאמר ביהושפט שלח לשריו וגו׳ ללמד בערי יהודה ונאמר וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי׳ ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם ונאמר ויעמד שפטים בארץ ונאמר ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת יי׳ באמונה ובלבב שלם וגו׳: את החלב׳ אמר כי מיטב הצאן יאכלו רוצה לומר שיקחו ממונם שלא במשפט: ויונתן תרגם ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבשין ובטימיא אתון נכסין לעמ׳ ליתיכון מפרנסין: הבריאה׳ השמנה כמו ועגלון איש בריא מאד להבריאכם מראשית מנחת ישראל: את הנחלות׳ פרשו אלה מבנין נפעל ופירו׳ נחלות שהם נחובות באחד מאיבריהן וצריכות חזוק: ואת החולה׳ שיש לה חולי שצריכה רפואה: ולנשברת׳ שנשבר אחד מעצמיה: ואת הנדחת׳ שנפרדה מהאחרות וידע אדם מקומה ולא חשו להשיבה עם שאר רעותיה: ואת האבדת׳ שנדחה ואבדה ולא נודע מקומה וכל זה משל על עניי ישראל הבריאים והחולים שלא השגיחו עליהם וכן השבויים והגולים לא חששו בהם לפדותם ולהשיבם: ותפוצינה׳ לכל חית השדה׳ פירוש המשל כתרגומו ואתמסרו לשיצאה לכל מלכות עממיא ואטלטלו ובנוסחא אחרינא יש לאשתיצאה לכל מלכות וגו׳: ישגו׳ מבואר הוא: לכן׳ מבואר הוא: חי אני׳ מבואר הוא: לכן׳ שנה הפסוק לחזק הענין ולא שנה בו מלה אלא שהראשון רועים והשני הרועים והראשון את דבר יי׳ והשני דבר יי׳ ויונתן חדש בו בתוספת שהוסיף בו בכן פרנסיא רשיעיא תובו לאוריתא ואנא עתיד לרחמא עליכון אציתו לאולפן אוריתא וקבילו פתגמא דיי׳:

אחד כ״ה פתחין וסימ׳ נמסר בספר מלכים חלק ב׳ סימן ו׳: וישבו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ האנשים האלה שלמים הם אתנו׳ מקניהם וקנינם וכל׳ ויבואו אליך כמבוא עם׳ ויצו מלך אשור לאמר: ומטיב נגן חד מן ט׳ מלין חסרי׳ יוד בליש׳ הטבה וסימ׳ להיטבך באחריתך׳ והיטבך והרבך מאבתיך׳ כי ייטב אל אבי׳ והיטב לאדני׳

רשי

הנדברים בך׳ מתלוננין בך: וישבו לפניך׳ כאילו הם עמי: ענבים׳ שחוק כמו עוגב: בצעם׳ גזילתם: והנך להם כשיר ענבים׳ והא את להון כזמר אבובי׳: ובבאה׳ הרעה אליהם: הנה באה׳ כי אמת מוכנת היא לבא אז ידעו כי לא שחוק היו דבריך כי נביא אמת היה בתוכ׳: על רועי ישראל׳ על פרנסי ישראל: אשר היו רועים אותם׳ את עצמם היו מעננים ממון חביריהם אשר תחתיהם: הלא הצאן ירעו הרועים׳ הלא משפט הרועים לרעות את הצאן ולא לרעות את עצמם: את הנחלות׳ את הכחושות מאין כח דולרוסיאש בלע״ז שצריכו׳ חיזוק לתמוך בהן כיד: לא חבשתם׳ לקשור שברי העצם זה עם זה כמשפט הרופאי׳: את הנדחת׳ שנדחת מתוך העדר אל החוץ: רדיתם׳ ישרתם: ישגו צאני׳ הולכו׳ טועות על פני כל ההרי׳ בלומ׳ נעשו הפקר לעמו׳ איש איש כרצונו ולא הוכחתם אותם ולא שפטתם בין איש לרעהו: וירעו הרועים אותם׳ את עצמם: ולא

מסרה

מה תיטבי דרכך׳ יפה קול ומיטב נגן׳ והיטבתי מראשותיכ׳׳ לב שמח ייטב גהה׳ ארבעה מטבי לכת תניינא דפסוק: הבריאה ב׳ וסימ׳ את החלב תאכלו ואת ה הצמר׳ ובשר הבריאה יאכל: י׳ג פסוקים בקריא׳ אית בהון ואין ואין וסי׳ במסר רבת׳:

ל וְאַתָּה בֶן־אָדָם בְּנֵי עַמְּךָ הַנִּדְבָּרִים בְּךָ אֵצֶל הַקִּירוֹת וּבְפִתְחֵי הַבָּתִּים וְדִבֶּר־חַד אֶת־אַחַד אִישׁ אֶת־אָחִיו לֵאמֹר בֹּאוּ־נָא וְשִׁמְעוּ מַה הַדָּבָר הַיּוֹצֵא מֵאֵת יְהוָה׃ וְיָבוֹאוּ אֵלֶיךָ כִּמְבוֹא־עָם וְיֵשְׁבוּ לְפָנֶיךָ עַמִּי וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְאוֹתָם לֹא יַעֲשׂוּ כִּי־עֲגָבִים בְּפִיהֶם הֵמָּה עֹשִׂים אַחֲרֵי בִצְעָם לִבָּם הֹלֵךְ׃ וְהִנְּךָ לָהֶם כְּשִׁיר עֲגָבִים יְפֵה קוֹל וּמֵטִב נַגֵּן וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְעֹשִׂים אֵינָם אוֹתָם׃ וּבְבֹאָהּ הִנֵּה בָאָה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם׃

לד

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא עַל־רוֹעֵי יִשְׂרָאֵל הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם לָרֹעִים כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הוֹי רֹעֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ רֹעִים אוֹתָם הֲלוֹא הַצֹּאן יִרְעוּ הָרֹעִים׃ אֶת־הַחֵלֶב תֹּאכֵלוּ וְאֶת־הַצֶּמֶר תִּלְבָּשׁוּ הַבְּרִיאָה תִּזְבָּחוּ הַצֹּאן לֹא תִרְעוּ׃ אֶת־הַנַּחְלוֹת לֹא חִזַּקְתֶּם וְאֶת־הַחוֹלָה לֹא־רִפֵּאתֶם וְלַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא חֲבַשְׁתֶּם וְאֶת־הַנִּדַּחַת לֹא הֲשֵׁבֹתֶם וְאֶת־הָאֹבֶדֶת לֹא בִקַּשְׁתֶּם וּבְחָזְקָה רְדִיתֶם אֹתָם וּבְפָרֶךְ׃ ה וַתְּפוּצֶינָה מִבְּלִי רֹעֶה וַתִּהְיֶינָה לְאָכְלָה לְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וַתְּפוּצֶינָה׃ יִשְׁגּוּ צֹאנִי בְּכָל־הֶהָרִים וְעַל כָּל־גִּבְעָה רָמָה וְעַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ נָפֹצוּ צֹאנִי וְאֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין מְבַקֵּשׁ׃

לָכֵן רֹעִים שִׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־לֹא יַעַן הֱיוֹת־צֹאנִי לָבַז וַתִּהְיֶינָה צֹאנִי לְאָכְלָה לְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה מֵאֵין רֹעֶה וְלֹא־דָרְשׁוּ רֹעַי אֶת־צֹאנִי וַיִּרְעוּ הָרֹעִים אוֹתָם וְאֶת־צֹאנִי לֹא רָעוּ׃ לָכֵן הָרֹעִים שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃

כ״ל ל׳ ל׳ וחד ובפתחי ל׳ וכל לשון ארעית דכו׳ ו׳ ל׳ מ״ל בכבי ל׳ מ״ל זג׳ ל׳ ג׳ חד חס׳ ה׳ ל׳ חד חס׳ והדין חס׳ דחס ב׳ לשביהמלך ל׳ מ״ל ב׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ב׳ וכפסוק ב׳ ואם כל עדת ישראל ד׳ בליש׳ ד׳ מ״ל ב׳ אל כא תהי מריבה ל׳

וְאַתְּ בַּר אָדָם בְּנֵי עַמָּךְ דְּרָנַן בָּךְ בִּסְטַר כָּתְלַיָּא וּבְתַרְעֵי בָתַּיָּא וִימַלֵּל חַד עִם חַד גְּבַר יַת אֲחוּהִי לְמֵימַר אֱתוֹ כְעַן וְשִׁמְעוּ מַה פִּתְגָמָא דִנְפַק מִן קֳדָם יְיָ׃ וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כְּמֵיתֵי גֻּבְרִין תַּלְמִידִין וְיִתִּיבוּן קֳדָמָךְ עַמִּי וְשָׁמְעִין יַת פִּתְגָמָךְ וְיָתְהוֹן לָא יַעְבְּדוּן אֲרֵי תוֹלְעֲבָא בְּפוּמְהוֹן אִנּוּן עָבְדִין בָּתַר מָמוֹן אוֹנְסֵיהוֹן לִבְּהוֹן טָעֵי׃ וְהָא אַתְּ לְהוֹן כִּזְמַר אַבּוּבִין דִּבְסִים קָלֵיהּ וּמוֹטַב לְנַגָּנָא וְשָׁמְעִין יַת פִּתְגָמָךְ וּלְמֶעְבַּדְהוֹן לֵית אִנּוּן צָבָן׃ וּבְמֵיתֵיהּ הָא אָתְיָא וְיִדְעוּן אֲרֵי נְבִיָּא הֲוָה בֵּינֵיהוֹן׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל פַּרְנָסֵי יִשְׂרָאֵל אִתְנַבֵּי וְתֵימַר לְהוֹן לְפַרְנָסַיָּא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַי עַל פַּרְנָסַיָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ מְפַרְנְסִין נַפְשֵׁיהוֹן הֲלָא לְפַרְנָסָא עַמָּא אִתְמַנִּיאוּ פַּרְנָסַיָּא׃ יַת טוּבָא אַתּוּן אָכְלִין וַעֲמַר נְקִי אַתּוּן לָבְשִׁין פַּטִּימַיָּא אַתּוּן נָכְסִין לְעַמָּא לֵיתֵיכוֹן מְפַרְנְסִין׃ יַת כְּאֵיבַיָּא לָא תַקֵּפְתּוּן וּלְמַרְעַיָּא לָא אַסֵּיתוּן וּלְתְבִירַיָּא לָא צְמַדְתּוּן וְיַת דְּאִטַּלְטְלוּ לָא אֲתֵבְתּוּן וְיַת דְּאִתְבַּדַּרוּ לָא בְעֵיתוּן וּבְתוּקְפָּא פְלַחְתּוּן בְּהוֹן וּבְקַשְׁיוּ׃ וְאִתְבַּדַּרוּ מִבְּלִי פַּרְנָס וְאִתְמְסַרוּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה לְכָל מַלְכְוָת עַמְמַיָּא וְאִטַּלְטָלוּ׃ טְעוֹ עַמִּי בְּכָל טוּרַיָּא וְעַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא וְעַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא אִתְבַּדָּרוּ עַמִּי וְלֵית דְּתָבַע וְלֵית דְּבָעֵי׃ בְּכֵן פַּרְנְסִין קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא דַיְיָ׃ קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא חֲלַף דַּהֲווֹ עַמִּי לְבִזָּא וְאִתְמְסַרוּ עַמִּי לְאִשְׁתֵּיצָאָה לְכָל מַלְכְוָת עַמְמַיָּא מִבְּלִי פַּרְנָס וְלָא תְבַעוּ פַּרְנָסַיָּא יַת עַמִּי וּפַרְנִיסוּ פַּרְנָסַיָּא יַת נַפְשֵׁיהוֹן וְיַת עַמִּי לָא פַרְנִיסוּ׃ בְּכֵן פַּרְנָסַיָּא רַשִׁיעַיָּא תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא וַאֲנָא עָתִיד לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן אֲצִיתוּ לְאוּלְפַן אוֹרַיְתָא וְקַבִּלוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ׃

כה אמר׳ ודרשתי׳ שאענים אותם על אשר לא רעו אותם: והשבתים מרעות צאן׳ שאקח המלוכה מידם ולא ירעו עוד הרועים אותם כלומר לא ימלכו עליהם עוד ויונתן תירגם ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשיהון: כי כה אמר׳ הנני אני׳ כיון שפשעו בהם הרועים אני אדרוש אותם ואוציאם מגלותם: כבקרת׳ כפרשת׳ כמו כפרדות כי אז יבקר אותם יותר היטב ויונתן תירגם ומפרש להון: ביום ענן וערפל׳ כי יום חשך היה להם הגלות והמליצה כי הצאן מתפזרות ביום המעונן: והבאתים׳ אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ׳ כי העזים טוב מרעיתם בהרים והכבשים והרחלים בעמקים ובאפיקים והנה ישראל ישובו לארצם וישכנו בכל מושב טוב בהרים ובעמקים: במרעה טוב׳ ובהרי מרום ישראל׳ אמר זה על ירושלם שהיא גבוהה מכל ארץ ישראל וכן ישרא׳ יהיה להם נוה בירושלם לעתיד לבא כמו שכתוב בסוף זה הספר: אני ארעה׳ אני ארביצם׳ כי הרועה ירעה הצאן על ההרים ובנהרים או ירביצ׳ כמו שכתוב איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים: את האבדת ואת החולה אחזק׳ אמר חולה הנה במקום נחלות וחולה שאמ׳ למעלה ואמר אחזק הכולל שניהם כי הרפואה לחזק ה הבריאות: ואת השמנה ואת החזקה׳ אשמיד השמנה והחזקה שדוחפין את החלושות מהמרעה אני אשמיד חזקתן: ארענה במשפט׳ כהוגן כמו החלושות שלא ירעו יותר מן ה הראוי להן והמשל על העושקי׳ והחזקים שהיו בישראל והיו עושקים את העניים והחלושים ויונתן תירגם ית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס ית עמי בדינא: ואתנה׳ בין שה לשה׳ בין החזקה לחלושה: לאלים ולעתודים׳ כי הם החזקים שבצאן ויונתן תירגם לענין המשל בין גבר לגבר ל לחטאיא ולחייביא: המעט׳ פי׳ המשל כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון דישין ברגליכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותר ברגליכו׳ אתון דישין: ומשקע מים׳ המים הצלולים כמו שפירשנו בפסוק אז אשקיע מ מימיהם: וצאני׳ ועמי ויונתן תירגם ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן: תרפשון׳ ומרפש׳ כתוב בשי״ן והם ענין הרמיסה במים והעכירה: לכן׳ בריה׳ כמו בריאה ופירושו שמנה והמשל כתרגומו בין גבר עתיר ובין גבר מסכן: יען׳ תירגם יונתן חלף דברשע ובדרע דתקיפתון וגו׳: והושעתי׳ מבואר הוא: והקימותי׳ את עבדי דוד׳ המשיח שיעמוד מזרעו בעת הישועה: ואני

אתהם ה׳ וסימ׳ וישכם לבן בבקר׳ והזהרת אתהם את׳ וישמע יי׳ בקול ישראל ויתן את הכנעני׳ כבקרת רעה עדרו׳ ויתנו בגורל ממטה יהודה בד״ל: אל הרי ה׳ בקריא׳ וסימ׳ והוצאתים מן העמים׳ במרעה טוב ארעה אותם׳ שים פניך אל הרי ישראל׳ הנבא על גוג׳ ויתנהו בסוגר בחחים: השמנה ב׳ בתרי לישני

י כה־אמר אדני יהוה הנני אל־הרעים ודרשתי את־צאני מידם והשבתים מרעות צאן ולא־ירעו עוד הרעים אותם והצלתי צאני מפיהם ולא־תהיין להם לאכלה: כי כה אמר אדני יהוה הנני־אני ודרשתי את־צאני ובקרתים: כבקרת רעה עדרו ביום־היותו בתוך־צאנו נפרשות כן אבקר את־צאני והצלתי אתהם מכל־המקומת אשר נפצו שם ביום ענן וערפל: והוצאתים מן־העמים וקבצתים מן־הארצות והביאותים אל־אדמתם ורעיתים אל־הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ: במרעה־טוב ארעה אתם ובהרי מרום־ישראל יהיה נוהם שם תרבצנה בנוה טוב ומרעה שמן תרעינה אל־הרי ישראל: טו אני ארעה צאני ואני ארביצם נאם אדני יהוה: את־האבדת אבקש ואת־הנדחת אשיב ולנשברת אחבש ואת־החולה אחזק ואת־השמנה ואת־החזקה אשמיד ארענה במשפט: ואתנה צאני כה אמר אדני יהוה הנני שפט בין־שה לשה לאילים ולעתודים: המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקע־מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשון: וצאני מרמס רגליכם תרעינה ומרפש רגליכם תשתינה: כ לכן כה אמר אדני יהוה אליהם הנני־אני ושפטתי בין־שה בריה ובין שה רזה: יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל־הנחלות עד אשר הפיצותם אותנה אל־החוצה: והושעתי לצאני ולא־תהיינה עוד לבז ושפטתי בין שה לשה: והקמתי עליהם רעה אחד ורעה אתהן את עבדי דויד הוא ירעה אתם והוא־יהיה להן לרעה:

כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרנסיא ואתבע ית עמי מידהון ואבטלנון מלפרנסא עמא ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשהון ואשיזיב עמי מידהון ולא יתמסרון בידהון לאשתיצאה: ארי כדנן אמר יי אלהים הא אנא מתגלי ואתבע ית עמי ואבקרנון: כמא דמבקר רעיא עדריה ביומא דהוי בגו עניה ומפרש להון כן אבקר ית עמי ואשיזיב יתהון מכל אתריא דאתבדרו לתמן ביום עננא ואמטתא: ואפקנון מביני עממיא ואכנשנון מן מדינתא ואעלנון לארעהון ואפרנסנון על טורי ישראל בפצידיא ובכל מותבי ארעא: בפרנוס טב אפרנס יתהון ובטור קודשא דישראל יהבירת מישרידהון תמן ישרון באתר דיאי ופרנוס טב יתפרנסון על טורי ישראל: אנא אפרנס ית עמי ואנא אשרנון לרוחצן אמר יי אלהים: ית דאבדו אתבע וית דאטלטלו אתיב ולתביריא אצמוד ולמרעיא אסובר וית חטאיא וית היביא אשיצי ואפרנס עמי בדינא: ואתון עמי כדנן אמר יי אלהים הא אנא דאין בין גבר לגבר לחטאיא ולחיביא: הזער לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון דישין ברגליכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא ברגליכון אתון דישין: ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן: בכן כדנן אמר יי אלהים להון הא אנא מתגלי ואדון בין גבר עתיר ובין גבר מסכן: חלף דברשע ובדרע דהקפתון ובתוקפא תברתון כל כאיביא עד דבדרתון יתהון לביני מדינתא: ואפרוק לעמי ולא יתמסרון עוד לבזא ואדון בין גבר לגבר: ואקים עליהון פרנס חד ויפרנס יתהון ית דוד עבדי הוא יפרנס יתהון והוא יהי להון לפרנס: ואנא

רשי

ולא ירעו עוד הרועים אותם׳ את עצמם: ובקרתים׳ לשון ביקור חולים: כפרשות׳ כשהן כפוצות והוא הולך ביניה׳ ומאספם יחד: ביום ענן וערפל׳ כי כן דרך הצאן להתפזר בי״ו המעונן: ואת השמנה ואת החזקה׳ ההודפת ודוחפת את חברותיה: בין שה לשה׳ בין בעלי אגרופי׳ לחלשים: המעט מכם׳ את אשר החזקות שבכם רועות המרעה הטוב והלואי לא תרמסו המותר ברגליכם ו ותאכלנה אותן שאר צאני אלא שאף מותר מרעיכם תרמסו ב ברגליכם ולא די לכם אשר משקע מים ת תשתו אלא שהנותרים ברגליכם תרפוסון: ומשקע מים׳ המים הצלולים ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלים והדוגמה כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסיכון א אכלין שמשיכון ו ומשתי מתקן אתון שתן וית מותריה ש שמשיכון שתן: וצאני מרמס רגליכ׳ וגו׳ ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן: שה בריה׳ חזקה: רזה׳ מיינר״א בלע״ז: עבדי דוד׳ מלך מזרעו: ונשא

וסימ׳ השמנה הוא אם רזה׳ ואה החולה אחזק ואת השמנה: ואתנה ג׳ וסימ׳ בסדר ויצא ובסיפרא דא סימן יג: תרפשון ג׳ כתיב שי״ן בליש׳ וסי׳ ואת הנותרי׳ ברגליכם׳ ודבתריה וצאני מרפש רגליכם תשתינה׳ מעין נרפש ומקור משחת: החוצה י״ו בקריא׳ וסימ׳ נמסר בספר שופטים סימן י״ב: דויד ה׳ מלאים בקריא׳ וסימ׳ והארכתי ימיך׳ ויהי לעת זקנת שלמה׳ לבנו אתן שבט׳ והקימתי עליהם דיחזקאל׳ כמגדל דויד צוארך בגוי׳ וכל תריסר ועזרא ודה״ו דכוו׳ מלאים:

ואני, מבואר הוא: וכרתי, וישנו ביערים, פי' לא יפחדו מחית היער וישנו ענין שינה: ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה, אתן אותם ברכה על דרך והיה ברכה וסביבות גבעתי אתן אותם ברכה והיא ארץ ישראל כלה שהיא סביבות בית המקדש באמצע ארץ ישראל הוא ובית המקדש נקרא הר וגבעה כמו שכתוב נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות ות"י ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מברכין ותירגם הגשם מטר בכיר: ונתן, מבואר הוא: ולא יהיו, וחית הארץ לא תאכלם, משל כתרגומו ומלכות ארעא לא ישיציכו'; והקימותי להם מטע, כמו שאמר ונטעתים על אדמתם: לשם, שיצא שמם בגוים ות"י לקיימא: אסופי רעב בארץ, ענין כליון כמו אסוף אסיפם ות"י מטלטלי כפנא כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו מתטלטלים במצרים ובשאר ארצו' והיו נושאים שם כלימת הגוים כמו שנאמר גרות אבות כשהלכו למצרים ולארץ פלשתים ונאמר באלימלך לגור בשדי מואב ונאמר בשונמית ותגר בארץ פלשתים: וידעו, מבואר הוא: ואתן באני צאן מרעיתי אדם אתם, כשתהיו צאן מרעיתי שאדעה אתכם דעה ובינה והשכל אז תקראו אדם לא צאן ובהמה כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הנה הוא בהמה לא אדם כי בגשמיות ישתתף האדם עם הבהמה הוא וחמורו אוכלין באבוס אחד אבל כשיניעו הטוב אשר יעלנו האל יתברך ומלאה הארץ דעה את השם ושאר הענינים הטובים והיעודים לאהוב את יי' ולעבדו בלב שלם ונתעם במושכלו' אז נקרא אדם שיהיה ככר בנו אלק האנושי והיה נבדלים מן הבהמה ומבני האדם הדומי' לה ות"י ואתון עמי עם דמתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון ועל הדרך הזה אחז"ל אדם אתם אתם קרויין אדם ואין דשעי העולם קרויין אדם: ויהי, בן אדם שים פניך על הר שעיר: סמך נבואת מפלת הר שעיר לנבואת ישועת ישראל כי בעת הישועה תהיה, מפלת שעיר כמו שכתוב בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו: ואמרת, מבואר הוא: עריך, ואתה שממה תהיה: שיכלו עם שעיר בכל מקום שיהיו: יען היות לך איבת עולם, ולא פירש עם מי ורוצה לומר עם בני ישראל כמו שאמר ותגר את בני ישראל, ופי' ותגר כמו יגירוהו על ידי חרב ענין ההתכ' כי ענין הגרת הדם ממכות החרב: בעת עון קץ, בעת שבא קץ גלותם בעונם ות"י בעידן תושלמת חוביהון: לכן חי אני, כי לדם אעשך, כלומר אתקינך ואזמינך לחרב: ודם ירדפך, כלומ' שופכי דמים ירדפוך: ירדפך, שניה' הדלת בחטף קמץ לבן אשר ובשוא ופתח לבן נפתלי: אם לא דם שנאת ודם ירדפך, שנאת שופכי דמים ונשמרת מהם ועתה ירדפוך וישינוך ות"י אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך: ונתתי, לשממה, שם בפלס שמלה שפחה ונמסך מ"א הפעל בטעם: ומלאתי את הריו חלליו, ואמר גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך כי כן דרך המקר' לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד כמו שמעו עמים כולם תשובו והדומים להם רבים: חללי, חטוף: שממות עולם, נמסך פ"ה הפעל בטעם: תישבנ' כתיב ופי' ענין ישוב וקרי תשובנ' רוצה לומר לא תשובנה לקדמותן: יען

נתינה יבולה ד' חס' את בליש' וסימ' ונתתי גשמיכ' בעתם ונתנה הארץ' ונתן עץ השדה את פריו' גם יי' יתן הטוב' ארץ נתנה יבולה: יבולה ח' וסימ' נמס' בריש סדר בחקתי: ולא ישאו ד' וסימ' והיו על אהרן ועל בניו בבאם' ושמרו את משמרתי' ולא ישאו עצים מן השדה' ולא ישאו עוד כלמת הגוים: ונטיתי ידי ו' חס'

כד ואני יהוה אהיה להם לאלהים ועבדי דוד נשיא בתוכם אני יהוה דברתי: כה וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביעורים: כו ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו: כז ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה והיו על אדמתם לבטח וידעו כי אני יהוה בשברי את מטות עלם והצלתים מיד העבדים בהם: כח ולא יהיו עוד בז לגוים וחית הארץ לא תאכלם וישבו לבטח ואין מחריד: כט והקמתי להם מטע לשם ולא יהיו עוד אספי רעב בארץ ולא ישאו עוד כלמת הגוים: ל וידעו כי אני יהוה אלהיהם אתם והמה עמי בית ישראל נאם אדני יהוה: לא ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אני אלהיכם נאם אדני יהוה:

לה

א ויהי דבר יהוה אלי לאמר: ב בן אדם שים פניך על הר שעיר והנבא עליו: ג ואמרת לו כה אמר אדני יהוה הנני אליך הר שעיר ונטיתי ידי עליך ונתתיך שממה ומשמה: ד עריך חרבה אשים ואתה שממה תהיה וידעת כי אני יהוה: ה יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם בעת עון קץ: ו לכן חי אני נאם אדני יהוה כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך: ז ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר ושב: ח ומלאתי את הריו חלליו גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך חללי חרב יפלו בהם: ט שממות עולם אתנך ועריך לא תישבנה וידעתם כי אני יהוה:

ואנא יי אהוי להון לאלהא ועבדי דוד מלכא ביניהון אנא יי גזרית במימרי: ואגזר להון קים שלם ואבטל חיתא בישתא מן ארעא ויתבון במדברא לרוחצן ויתעתקון בחורשיא: ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מבורכין ואחית להון מטר בכיר בעדניה מטרין דברכן יהון: ויתן אילן חקלא ית אביה וארעא תתן עללתה ויהון על ארעהון לרוחצן וידעון ארי אנא יי כד אתבר ית ניר תוקפהון ואשזבנון מיד דמפלחין בהון: ולא יהון עוד בזא לעממיא ומלכות ארעא לא ישיצנון ויתבון לרוחצן ולית דמניד: ואקים להון נצבא לקימא ולא יהון עוד מטלטלי כפנא בארעא ולא יקבלון עוד אתכנעות עממיא: וידעון ארי אנא יי אלההון מימרי בסעדהון ואנון עמי בית ישראל אמר יי אלהים: ואתון עמי עם דאתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון אנא אלהכון אמר יי אלהים:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם קביל נבואה על טורא דשעיר ותתנבי עלוהי: ותימר ליה כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך טורא דשעיר וארים מחת גבורתי עלך ואתננך לצדו ואשתממו: קרוך חורבא אשוי ואת לצדו תהי ותדע ארי אנא יי: חלף דהות לך דבבות עלם יתבבתא ית בני ישראל על ידי קטולי חרבא בעדן תברהון בעדן תושלימת חוביהון: בכן קים אנא אמר יי אלהים ארי לקטול אעבדנך וקטלין בחרבא ירדפונך אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך: ואתן ית טורא דשעיר לצדו ולאשתממו ואשיצי מניה דעדי ודתאב: ואמלי ית טורוהי קטילוהי רמתוהי וחילוהי וכל פצידוהי קטילי חרבא יתרמון בהון: צדו עלם אתננך וקרוך לא יתיתבן ותדעון ארי אנא יי:

רשי

וישנו ביערים, תירגם יונתן ויתעתקון בחורשא ויש לפותרו בלשון שינה: ונתתי אותם וסביבות גבעתי, תהי נתינתם בברכה, ונתתי כמו והשכנתי: מטע לשם, קיום שיהא לשם עולם: אסופי רעב, טמוני רעב מחמת בושת רעבון ועוני: אדם אתם, איככם כבהמו' בעיני: ותגר, ותפל כמו והגרתי לניא אבניה שהיו מסגירין אותם לאויביהם כשהיו בורחים דרך ארצם וזו היא שאמר עובדיה אל תעמוד על הפרק: בעת אידם, כשמסרתי ביד אויב: בעת עון קץ, כשנגמר קץ עונם ונתמלאת סאתם: לדם אעשך, נופל בחרב: דם שנאת, בזית את הבכורה שעבודתי היתה מסור' להם ושנאת להיות מלכלך עצמך בדם קרבן עבודתי ולכלוך דם הרונים ירדפך ויש אומרי' דם מילה שנאת ויש אומרים רוצחים אתה ירא כשאר כל אדם ורוצחים ירדפוך ויש אומרים דם שנאת אחיך שהוא בשרך ודמך: ועריך לא תשובנה, לא כמו שאמרתי למצרים ושבתי את שבו' מצרי' ושבתי את שבות בני עמון וזו היא שאמר מלאכי ואת עשו שנאתי ואתן את הריו שממה שעתידתים לשוממות עולם: שני

את וסימ' נמסר בהאי סיפרא סי' כ"ה: איבת ב' ובסיפרא וסימ' בשאט בנפש למשחית' יען היות לך איבת עולם: ושב ג' קמץ וסימ' ודוד הולך ושב מעל שאול' ושב ורפא לו' והכרתי ממנו עבר ושב:

יען אמרך את שני הגוים · ישראל ויהודה : ואת שתי הארצות · ארץ יהודה ובנימן וארץ שאר השבטים כמו שהיו חלוקות במלכות · ואמר תהיינה על הדבק וכן נרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני הנה אפי וקנאתי וחמתי נתכת ואמר אחר כך וירשנוה לשון יחידה כי שתי הארצות אחת אלא שנחלקה המלכות אחרי דוד : ויי' שם היה · שמע דבריה' ניסיב גמולם בראשם : לכן · ועשיתי כאפך וכקנאתך · כמו שהיה אפך וקנאתך על ישראל כן אעשה עמך : אשר עשית משנאתיך בם · משנאתיך כתיב ביוד הרבוי ובא בסימן רבוי הזכרים לכל כמו למען אספרה כל תהלתיך וכן ונשאו את זנותיכם בזנותיך וברעתיך והדומים להם : ונודעתי בם כאשר אשפטך · כי בעבורם אשפטך ואז אהיה נודע בישראל שבחרתי בהם והם לי לעם וי"ת ואתגלי לאוטב' להון כד אתפרע מינך : וידעת · נאצותיך · בקמץ הנון והאלף והוא מן ה הדגושים לולי האלף נאצה בשקל אפרה וכן פרשה ופרשת גדולת מרדכי שלא בדגש מפני האל"ף : לאמר שממה · כתוב בה"א כמו לא שככה וקרי בוי"ו : ותגדילו · שהיית' אומרים שאינני שומע לדבריכם הרעים : והעתרתם · ענין רבוי דברים ת: קים וכן נעתרות נשיקו' שונא ועתר ענן הקטרת עולה וכן תירגם יונתן ואסגיתון עלי פ פתגמיכון : כה אמר · כשמח כל הארץ · כ"ף כשמח וכ"ף כשמחתך שני כ"פי הדמיון סמוכי' כמו כעם ככהן כמוך כפרעה כמלוה כלוה והדומים להם רוצה לומר שמחת כל הארץ על שוממותיך ושמחתך על שממות נחלת ישר' שוין כלומר כמו ששמחת על נחלת ישראל כ כששממו כן תשמח כל הארץ על שוממותיך : כשמחתך · תהיה הר שעיר · בא הר מכונה בלשון נקבה או פירושו עדת הר שעיר וכן כל אדום כלה רוצה לומר עדת אדום כמו ותהי ישראל ותהי אדום : ואתה בן אדם הנבא אל הרי י ישראל · אחר שדבר פורענות על הר שעיר דבר נחמה על הרי י ישראל : כה אמר · האח · כתרגומו חדוה : ובמות עולם · קרא הרי ישראל במות עולם לפי שארץ ישראל גבוה מכל הארצות ואמר היתה על הארץ הכוללת הבמות : לכן יען ביען · הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מ מאסו : שמות ושאוף אתכ' מסביב · שמות מקור בשקל השכח חנות אל ואמר חנותי היא ושאוף ענין בליע' כמו שאפה רוח שאפני אנוש ושמות מקור יוצא וכן אשם ו ושאוף פועל יוצא ופירושו הגוים אשר סביבותיכם היתה מחשבת' ועסקם לשמות אתכם ולבלוע אתכ' ות' חלף דאתרברבו וחלף דחשיבו לאחרבא ולאבדא יתכון מסחור סחור : ותעלו · העין בשוא ופתח שלא כמנהג כי משפטו על המנהג העין בקמץ כמו ויעלו מעל משכן קרח : על שפת לשון ודבת עם · כי כל אומה יש לה לשון מיוחד כמו שאמר ללשונותם בגויהם והיו מדברים רעות על ישראל זהו שהיו ישראל מעלים על שפם והיו דבת עם ועם ויונתן תירגם ותעלו ו ואתאמרתון : לכן · כמו שאמר למעלה בפורענות בפרט כה אמר יי' להרים ולגבעות כן אמר הנה בנחמה בפרט כה אמר יי' להרים ולגבעות : ולחרבות השוממות · בברי האמ"ס במקצ' ספרים ובמקצת בשוא : לכן · ועל אדום כלא · אלף במקום ה"א כמו והיה לכם לזרא קדלא"ה לי מרא כן יתן לידו שיכא : את ארצי · ענינו כתרגומו ית ארע בית שכנתי : בשאט נפש · בלא ב"ית ואשר למעלה בפרשת פלשתים בשאט בנפש בב"ית : למען מגרשה לבז · שם במקום מקור כמו ולמסע את המחנות כאילו אמר לגרש אותה להיותה לבז וכן תירגם יונתן בדיל לתרכותה למבזה : כלן

ואת שתי ו' בקריאה וסימ' ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו · ואת שתי בניך הנמצאות · ואת שתי קצות שתי · וחברו · ואת שתי נשיו הציל דוד דצקלג · יען אמרך את שני הגוים : נתנו ו' בקריאה וסי' כי חקך וחק בניך נתנו · למען אשר לא יגבהו · אשר נתנו קברתידה · שמה אדום וכל מלכיה · וידעת כי אני יי' שמעתי

י יַעַן אֲמָרְךָ אֶת־שְׁנֵי הַגּוֹיִם וְאֶת־שְׁתֵּי הָאֲרָצוֹת לִי תִהְיֶינָה וִירַשְׁנוּהָ וַיהוָה שָׁם הָיָה׃ לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְעָשִׂיתִי כְּאַפְּךָ וּכְקִנְאָתְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָה מִשִּׂנְאָתֶיךָ בָּם וְנוֹדַעְתִּי בָם כַּאֲשֶׁר אֶשְׁפְּטֶךָ׃ וְיָדַעְתָּ כִּי אֲנִי יְהוָה שָׁמַעְתִּי אֶת־כָּל־נָאָצוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ עַל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר שָׁמֵמָה לָנוּ נִתְּנוּ לְאָכְלָה׃ וַתַּגְדִּילוּ עָלַי בְּפִיכֶם וְהַעְתַּרְתֶּם עָלַי דִּבְרֵיכֶם אֲנִי שָׁמָעְתִּי׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כִּשְׂמֹחַ כָּל־הָאָרֶץ שְׁמָמָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ טו כְּשִׂמְחָתְךָ לְנַחֲלַת בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־שָׁמֵמָה כֵּן אֶעֱשֶׂה־לָּךְ שְׁמָמָה תִהְיֶה הַר־שֵׂעִיר וְכָל־אֱדוֹם כֻּלָּהּ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

א וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן אָמַר הָאוֹיֵב עֲלֵיכֶם הֶאָח וּבָמוֹת עוֹלָם לְמוֹרָשָׁה הָיְתָה לָּנוּ׃ לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן בְּיַעַן שַׁמּוֹת וְשָׁאֹף אֶתְכֶם מִסָּבִיב לִהְיוֹתְכֶם מוֹרָשָׁה לִשְׁאֵרִית הַגּוֹיִם וַתֵּעֲלוּ עַל־שְׂפַת לָשׁוֹן וְדִבַּת־עָם׃ לָכֵן הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר־אֲדֹנָי יְהוִה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֶהָרִים וְלַגְּבָעוֹת לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת לֶחֳרָבוֹת הַשֹּׁמְמוֹת וְלֶעָרִים הַנֶּעֱזָבוֹת אֲשֶׁר הָיוּ לְבַז וּלְלַעַג לִשְׁאֵרִית הַגּוֹיִם אֲשֶׁר מִסָּבִיב׃ ה לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אִם־לֹא בְּאֵשׁ קִנְאָתִי דִבַּרְתִּי עַל־שְׁאֵרִית הַגּוֹיִם וְעַל־אֱדוֹם כֻּלָּא אֲשֶׁר נָתְנוּ־אֶת־אַרְצִי לָהֶם לְמוֹרָשָׁה בְּשִׂמְחַת כָּל־לֵבָב בִּשְׁאָט נֶפֶשׁ לְמַעַן מִגְרָשָׁהּ לָבַז׃

חֲלַף דַּאֲמַרְתְּ יַת תְּרֵין עַמְמִין וְיַת תַּרְתֵּין מְדִינָן דִּילִי אִנּוּן וְאֵירְתִנּוּן וְקֳדָם יְיָ גַּלְיָן מַחְשְׁבַת לִבָּא׃ בְּכֵן קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַעְבֵּיד כְּרוּגְזָךְ וּכְחֵימְתָךְ דַּעֲבַדְתָּא מִדְּסַנֵּיתָ לְהוֹן וְאֶתְגְּלֵי לְאֵיטָבָא לְהוֹן כַּד אֶתְפְּרַע מִנָּךְ׃ וְתֵדַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ שְׁמַע יַת כָּל אַרְגָּזוּתָךְ דַּאֲמַרְתְּ עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר צְדִיאַת לָנָא אִתְמְסִירוּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה׃ וְאִתְרַבְרַבְתּוּן עֲלַי בְּמִלֵּי פּוּמְכוֹן וְאַסְגֵּיתוּן עֲלַי פִּתְגָּמֵיכוֹן קֳדָמַי שְׁמִיעַ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמֶחְדֵי כָּל אַרְעָא צָדוּ אַעְבֵּיד לָךְ׃ כְּמָא דַּחֲדֵיתָא עַל אַחֲסָנַת בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּצְדִיאַת אַרְעֲהוֹן כֵּן אַעְבֵּיד לָךְ צָדוּ תְּהֵי טוּרָא דְשֵׂעִיר וְכָל אֱדוֹם כּוּלָּהּ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר טוּרֵי יִשְׂרָאֵל קַבִּילוּ פִּתְגָּם יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דִּי אֲמַר סַנְאָה עֲלֵיכוֹן חֶדְוָא וּבָמַת עָלְמָא לִירוּתָא הֲוָת לָנָא׃ בְּכֵן אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דִּי אִתְרַבְרַבוּ וַחֲלַף דַּחֲשִׁיבוּ לְאַחֲרָבָא וּלְאַצְדָאָה יָתְכוֹן מִסְּחוֹר סְחוֹר לְמֶהֱוֵיכוֹן יְרוּתָא לִשְׁאָרָא דְעַמְמַיָּא וְאִתְאֲמַרְתּוּן עַל שְׂפַת לִישָׁן וְרִנְנַת עַם׃ בְּכֵן טוּרֵי יִשְׂרָאֵל קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַיְיָ אֱלֹהִים כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְטוּרַיָּא וּלְרָמָתָא לְפַצִּידַיָּא וּלְחֵילַיָּא וּלְחָרְבָתָא צַדְיָתָא וּלְקִרְוַיָּא שְׁבִיקָתָא דַּהֲוָאָה לְחוּךְ וּלְלָעַב לִשְׁאָרָא דְעַמְמַיָּא דְּמִסְּחוֹר סְחוֹר׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא בְּאֵשַׁת פּוּרְעָנוּתִי גְּזֵרִית בְּמֵימְרִי עַל שְׁאָרָא דְעַמְמַיָּא וְעַל אֱדוֹמָאֵי כּוּלְּהוֹן דִּיהַבוּ יַת אַרְעָא בֵית שְׁכִנְתִּי לְהוֹן לִירוּתָא בְּחֶדְוַת כָּל לֵב בִּצְפוּחַ נְפַשׁ בְּדִיל לְתָרָכוּתָהּ לְמִבְּזָהּ׃ בכן

את כל נאצותיך · נתנו מרעה אחד : כשמחתך חד מן ד' זוגין מן ב"ב כ"ס ברישיהון וסי' כספר ל' ונמקו כל צבא השמים · כסיר ל' ירתיה כסיר מצולה · כשמח ל' כה אמר אדני יי' כשמח · כשמחתך ל' לנחלת בית ישראל דסיפ · ואינון מן א"ב כ' ברישיהון וכל חד לית ליה זוגא : שמות ג' בקריא' וסי' שמות ההרורי · יען ביען שמות ושאוף · אשר שם שמות בארץ : כלא חד מן מלין דמשמשין א' בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכוו' וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך האל"ף :

רשי

שני הגוים · ישראל ויהודה ומדרש אגדה רבי תנחומא דורשו כלפי שהלך עשו אל ישמעאל להתחתן בו להסיאו שיעורר על יצחק על ירושת אברה' ויהרג ישמעאל את יצחק והיה אני גואל הדם והורג את ישמעאל וזהו יקרבו ימי אבל אבי ואהרג אבי את יצחק ואת ישמעאל : ויי' שם היה · יודע את מחשבותיך : ועשיתי כאפך · כאותה האף שעשית לישראל אעשה לך : ונודעתי בם · כאשר אשפטך אז יכירו את גבורתי : והעתרתם · הרביתם וכן ועתר ענן הקטרת לשון עובי : כשמח כל הארץ · כשאטול אני את מלכותי כי אז ת תשמח הארץ כענין שנאמר יי' מלך תגל הארץ אז שממה א אעשה לך : האח · שמחה : ובמות עולם · ארץ ישרא' שהיא גבוה וגבוה של עולם : שמות ושאוף אתכם מסביב · שביכנכם היו משתוממי' ותומהים לשתוק ולראו' בסוף חורבנכם ושואפים ואוכלים ומצפים ל להיותכם מורשה ל לשארית הגוים : ותעלו על שפת לשון · ועכשיו בחורבנכ' הכל מדברי' ומלובבי' בכם לאמר האח הרי שממו : ודבת עם · פארלמנט בלעז : למען מגרשה לבז · לפי שגרשו גירושה לבז שהוטלה לביזה : לשכלם

לכן, כלימת גוים, בלא הא ולית כותיה ושלמטה בפרשה האחרת כלימת הגוים: לכן, מבואר הוא: ואתם, ענפכם תתנו, רוצה לומר ענף עצמיכם: ופריכם, בסגול הפא ויש ספרים בחירק: כי קרבו לבא, פעל עומד מן הדגוש וכן ופרעה הקריב כאשר הקריב לבא מגרימה פעל עומד מן הנוסף או פי׳ קרבא לבא קרבו ביאתכם בתשובה ומעשים טובים ויונתן תרגם ארי קריב יום פורקני למיתי: כי הנני, מבואר הוא: והרביתי, כל בית ישראל כלה, הכפל לחזק הענין ולהורות על עשרת השבטים שנעלמו עד היום: והרביתי, כקדמותיכם, קבוץ מן שקדמת שלף יבש: והטבותי מראשתיכם, אמר הרבה אתכם כמו שהייתכם מקדם ויותר איטיב ממה שהייתם בראשונה: והטבתי, מורכב משני משקלים מן והטבתי כמו והעלתי אתכם ומן והטיבותי כמו הטיבות כי היה עם לבבך אם הנפותי על יתום ידי או הוא מורכב מן יטב וטוב כי שני השרשים בענין זה: מראשתיכ׳, הריש בחירק והוא ממשקל אמרה שמלה אמר כן האחד ראשה בנוח האלף והקבוץ ראשות בפלס אמרות שמלות כבשות ובסמוך ראשות בפלס כבשות הכאן אלא שנחה האלף וכן בסמיכות הכנוי: והולכתי, כשאוציאם מן הגלות אוליכם בדרך ואביאם עליכם, ואמר וירשוך והיית תוסיף כנגד כל הר והר: כה אמ׳, לכם, כנגד ההרים ואמר אוכלת אדם וגו׳ כנגד הארץ: אתי, כתיב ביוד כדרך היוד הנוספת לנקבה הנמצאת כמו נעוריכי תחלואיכי והדומים להם ונקראת כמשפט: גויך, חסר יוד הרבים מהמכתב וכן וגויך ביוד אחת לבדה: לכן, לא תכשלי, כתיב וקרי תשכלי ועניינ׳ קרוב: ולא תכשלי, כן כתיב וקרי ויונתן תרגם תכשלי תתכלין: ויהי, בן אדם, כטומאת הנדה, לפי שגל דרך משל נקראת כנסת ישראל אשה לאל יתברך והוא לה לבעל כאשה המשילה בעת טמאתיה לנדה שהבעל מרחיקה כל ימי נדותה ומקרבה אחרי טהרתה כן הרחיק האל ית׳ ישראל והגלם לארצות הגוים מפני חטאתם ועתיד להחזירם אחרי שיובו אליו ויטהרו מעונותיה׳: ואשפוך, מבואר הוא: ואפיץ, מבואר הוא: ויבא, לשון יחיד דרך כלל ובדרש על דרך בכל ברתם לו בר: ויחללו את שם קדשי באמור להם עם יי׳ אלה ומארצו יצאו, זהו חלול השם שאומ׳ הגוים על ישראל עם יי׳ אלה כבר נקראו עם יי׳ אלה ויצאו מארצו והכיחם בגלות זה כמה והנה כאלו הם מחללים אותו בהמשך גלותם זה כמה מאו׳ שכי׳ בעונותיהם והגוים אומרים מבלתי יכולת יי׳ להוציאם יאמרו איך בחר בהם ואחר כך כאבם והשליכם מעל פניו ויונתן תרגם ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמ׳ דקודשי בדאמרין להון אם עמא דיי׳ אילין ואיכדין מארע בית שכנתיה גלו: ואחמול, מבואר הוא: לכן

ישאו ו׳ קמצין בקריאה וסימ׳ חטאם ישאו ערירים ימתו, כי את שארו הערה, ולבני קהת לא נתן כי עבדת י׳ זהב ולבונה ישאו ותהלות יי׳, המה כלמתם ישאו, עליו משל ישאו: ואתם ד׳ רפ בקריאה בטעמא וסימ׳ קמון ישראל וכתבן בשבתא, ופי׳ ביהושע סי׳ יח: ולא תוסף ד׳ בקריא׳ וסי׳ נוע תנוע ארץ כשכור, והולכתי

לכן הנבא על־אדמת ישראל ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות כה־אמר אדני יהוה הנני בקנאתי ובחמתי דברתי יען כלמת גוים נשאתם: לכן כה אמר אדני יהוה אני נשאתי את־ידי אם־לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא: כי הנני אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם: והרביתי עליכם אדם כל־בית ישראל כלה ונשבו הערים והחרבות תבנינה: והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והטבתי מראשתיכם וידעתם כי־אני יהוה: והולכתי עליכם אדם את־עמי ישראל וירשוך והיית להם לנחלה ולא־תוסף עוד לשכלם: כה אמר אדני יהוה יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית: לכן אדם לא־תאכלי עוד וגויך לא תכשלי־עוד נאם אדני יהוה: ולא־אשמיע אליך עוד כלמת הגוים וחרפת עמים לא תשאי־עוד וגויך לא־תכשלי עוד נאם אדני יהוה: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם בית ישראל ישבים על־אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם כטמאת הנדה היתה דרכם לפני: ואשפך חמתי עליהם על־הדם אשר־שפכו על־הארץ ובגלוליהם טמאוה: ואפיץ אתם בגוים ויזרו בארצות כדרכם וכעלילותם שפטתים: ויבוא אל־הגוים אשר־באו שם ויחללו את־שם קדשי באמר להם עם־יהוה אלה ומארצו יצאו: ואחמל על־שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים אשר־באו שמה:

בכן אתנבי על ארעא דישראל ותימר לטוריא ולרמתא לפציריא ולחיליא כדנן אמר יי׳ אלהים הא אנא ברוגזי ובחימתי גזרית במימרי חלף דאתכנעות עממיא קבלתון: בכן כדנן אמר יי׳ אלהים אנא קימית במימרי אם לא עממיא די בזו ירתכון מסחור סחור אנון אתכנעותהון יקבלון: ואתון טורי ישראל אבכון תצלחון ופריכון תטענון לעמי ישראל ארי קריב יום פורקני למיתי: ארי הא אנא מתגלי עליכון ואתפני במימרי לאיטבא לכון ותתפלחון ותזדרעון: ואסגי עליכון אנשא כל בית ישראל כולהון ויתיתבן קרויא וחרבתא יתבנין: ואסגי עליכון אנשא ובעירא ויסגון ויפשון ואתיב ירתכון כדמלקדמין ואוטיב לכון כדמן אולא ותדעון ארי אנא יי׳: ואסגי עליכון אנשא ית עמי ישראל ויחסנונך ותהי להון לאחסנא ולא תוסיף עוד לתכלותהון: כדנן אמר יי׳ אלהים חלף דאמרין לכון מקטלת אנשא את ומתכלת עמיך הוית: בכן אנשא לא תקטלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי׳ אלהים: ולא אשמע ליך עוד אתכנעות עממיא וחסודי עממיא לא תקבלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי׳ אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עמי למימר: בר אדם בית ישראל יתבין על ארעהון וסאיבו יתה באורחתהון ובעובדיהון כסואבת אתתא טומאה הות אורחתהון קדמי: ושפכית חימתי עליהון על דם זכי דאשדו על ארעא ובפולחן טעותהון סאבוה: ואגליתי יתהון לביני עממיא ואתבדרו במדינתא כאורחתהון בישתא וכעובדיהון מקלקליא אתפרעית מנהון: ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשי בדאמרין להון אם עמיה דיי׳ אלין ואיכדין מארעא בית שכנתיה גלו: וחסית על שמא דקודשי דאחילוהי בית ישראל ביני עממיא דאתגליאו לתמן: בכן

רשי

לשכלם, לגרום יסביך מקרבך הו׳ קרוי שכול: אוכל אדם את, לימודיה היא הארץ הזאת להשחית את יושביה האמוריים כלן בה והיהודים כלו בה: ויהי דבר יי׳ אלי לאמר, בן אדם בית ישראל יושבים על אדמת׳ וגו׳: כטומאת הנדה, המשילה הכתוב לנדה שבעלה מצפה מתי תטהר ותאב לשוב אליה: ויבא, לפי שאמ׳ בית ישראל בראש הפרשה קרא כל הפרש׳ בלשון יחיד ומדרש אגדה הנה בא עמה׳ בגולה ומטה און מה היו אומרי׳ השבאי׳ הרי או עם יי׳ ולא היה לו יכולת להצילם במלך איכה רבתי: ויחללו את שם קדשי, השפילו את כבודי ומהו החילול באמור אויביהם עליה׳ עם יי׳ אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו: לא

מסרה
עליכם אדם, עץ שופתהו, ואמר עד פה תבא: תוסף ג׳ חסרים יוד בקריא׳ וסימ׳ ולא תסף עוד לשכלם, כי אם תציל, ובוגדים נאר׳ תוסף: על אדמת׳ ד׳ וסימ׳ בקבצי את בית ישראל, ונתן עץ השדה את פריו, בית ישראל ישבים, בשבתם על אדמתם: שמה ד׳ סוף פסוק בספרא וסימ׳ מן העמים אשר נפצו שמה ואחמל על שם קדשי אשר חללוהו, בעשרים וחמש שנה לגלותנו, סביב שמונה עשר אלף:

לכן׳ מבואר הוא: וקדשתי׳ מבואר הוא: ולקחתי׳ דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזאת מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה ויונתן תרגם ואשבוק לחוביכון כמה דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סואבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון: ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם׳ החלום הוא שיהיה להם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל יתברך באהבה וכן תרגם יונתן לב דחיל ורוח דחילא וכן לב האבן תרגם ליבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא: לב בשר׳ לב רך ונכון לקבל הטוב ויונתן תרגם לב דחיל קדמי למעבד רעותי: ואת רוחי׳ וית רוח קדשי: וישבתם׳ מבואר הוא:

והושעתי׳ וקראתי׳ כאלו אני קורא אליו שירבה בהמטירי עליו ושמרי אותו מן השדפון והירקון ושאר הפגעים: והרבתי׳ לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים׳ כי ארץ ישראל צריכה לגשמים יותר מן הארצות האחרות לפיכך היה הרעב מצוי בה יות׳ משאר ארצו׳ והעד אברהם יצחק ואלימלך וכשאר יוצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה:

וזכרתם׳ ונקטתם בפניכם: תהיו נכרתים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכם תאמרו בדין הכריתנו האל יתברך והגלנו מ מארצנו ויונתן תרגם ותלנקון ותהון חזן: לא למענכם׳ בושו והכלמו׳ דין הוא שתבושו ותכלמו כי דרכיכם רעים ואני אוציא אתכם מן העמים ואביא אתכם אל ארצכם ומה שאמר ולא למענכם מראה שלא יצאו מהגלות אלא על ידי תשובה וכבר הארכנו בזה הענין בספר ישעיהו בפסוק נירא כי אין איש: כה אמר יי׳׳ ונבנו החרבות׳ הה״א בסגול והחית בקמץ חטף והרים בקמץ: והארץ׳ מבואר הוא: ואמרו׳ בעודה שממה היו אומרים העוברים כן ויונתן תרג״ם כי אחר שתשוב לישובה יאמרו כן וימרון ארעא דכן דישראל דהות צדיא תבת למיהוי כגנתא דעדן וקרויא חרבת׳ וצדיתא ומפגרת׳ כרכין תקיפין יתיבו: והערים החרבות׳ בצרי הרי״ש: : וידעו׳ אמר ישארו סביבותיכם׳ וראוה בחורבנה ויראוה בישובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהאל יתברך: אני יי׳ דברתי ועשיתי׳ דברתי זה על ידי הנביא וכן עשיתי כמו ש שדברתי: כה אמר יי׳׳ עוד זאת אדרש׳ עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם: כצאן אדם׳ אדם הם ישראל שהם אדם כמו שפירשנו למעלה אדם אתם יהיו רבי׳ כצאן ואמ׳ כצאן עם כ״ף הדמיון ופיר׳ אחר כן כצאן קדשים ו״ת כצאן אדם אסגינון באינשא ואצלחינון כ בבעירא: כצאן

לא למענכם אני עוש׳ התשועה שאושיעכם: וקדשתי את שמי׳ ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכ׳ מן הגוי׳: מים טהורי׳ אכפר עליכם ואעביר ט טומאותיכ׳ בהזיית מי חטאת המעבירין ט טומאת המת: לב חדש׳ יצר שנתחדש לטובה: ונקוטותם בכם לעיניכ׳ בפניכם׳ דמונ״יר בלע״ז תמקו בעצמיכם בבשתכם על הגמול כה הרע אשר גמלתם ל לפני ואני גומל לכם טובה: והארץ הנשמ׳ תעבד׳ הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת: היתה כגן עדן׳ עכשיו נהפכה להיות כגן ע עדן: והערים החרבו׳ זה ימים רבים עכשיו בצורות ישבו: אדרש לבית ישראל׳ אתפתה להם בתפילת׳ בדורשם אותי על זאת: ארבה אותם׳ אדם כצאן לרוב: כצאן

לעיניה׳ כ״ד וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבתה: ומכל גלוליכ׳ חד מן ח׳ מלין בתרי טעמי פי׳ השפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסים׳ בכל משבתיכ׳ דוספרתם לכם דפרשת אמור׳ ההרותיה ואת כל ההרותיה בקע דמלכים׳ מבליגיתי׳ גלוליכ׳ ומכל גלוליכם אטהר׳ מכל תועבותיכם׳ כי למבראשונה

לכן אמר לבית־ישראל כה אמר אדני יהוה לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם־לשם־קדשי אשר חללתם בגוים אשר־באתם שם: וקדשתי את־שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי־אני יהוה נאם אדני יהוה בהקדשי בכם לעיניכם: ולקחתי אתכם מן־הגוים וקבצתי אתכם מכל־הארצות והבאתי אתכם אל־אדמתכם: וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל־גלוליכם אטהר אתכם: ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את־לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר: ואת־רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר־בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם: וישבתם בארץ אשר נתתי לאבתיכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים: והושעתי אתכם מכל טמאותיכם וקראתי אל־הדגן והרביתי אתו ולא־אתן עליכם רעב: והרביתי את־פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים: וזכרתם את־דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא־טובים ונקטתם בפניכם על עונתיכם ועל תועבתיכם: לא למענכם אני־עשה נאם אדני יהוה יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל:

כה אמר אדני יהוה ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את־הערים ונבנו החרבות: והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל־עובר: ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן־עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו: וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי אני יהוה בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה אני יהוה דברתי ועשיתי:

כה אמר אדני יהוה עוד זאת אדרש לבית־ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם:

בכן אמר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים לא בדילכון אנא עביד בית ישראל אלהין על שמא דקודשי דאחילתון ביני עממיא דאתגליתון לתמן: ואקדש ית שמי רבא דאתחל ביני עממיא דאחילתון ביניהון וידעון עממיא ארי אנא יי אמר יי אלהים כד אתקדש בכון לעיניהון: ואקריב יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מכל מדינתא ואעיל יתכון לארעכון: ואשבוק לחוביכון כמא דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סאבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון: ואתן לכון לב דחיל ורוח דחילא אתן במעיכון ואתבר לבא דרשיעא דהוא תקיף כאבנא מבסרכון ואתן לכון לב דחיל קדמי למעבד רעותי: וית רוח קודשי אתן במעיכון ואעביד ית די בקימי תהכון ודיני תטרון ותעבדון: ותיתבון בארעא דיהבית לאבהתכון ותהון קדמי לעם ואנא אהוי לכון לאלהא: ואפרוק יתכון מכל סואבתכון ואברך ית עבורא ואסגי יתיה ולא אתן עליכון כפנא: ואסגי ית פרי אילנא ועללת חקלא בדיל דלא תקבלון עוד חסודי כפנא ביני עממיא: ותדכרון ית אורחיכון בישתא ועובדיכון דלא תקנין ותתנקון ותהון חזן על חוביכון ועל תועבתכון: לא בדילכון אנא עביד אמר יי אלהים יתידע לכון בהיתו ואתכניעו מאורחתכון בית ישראל: כדנן אמר יי אלהים ביומא דאדכי יתכון מכל חוביכון ואתיב ית קרויא ויתבנין חורבתא: וארעא דהות צדיא תתפלח חלף דהות צדו לעיני כל דעדי: ויימרון ארעא דנן דישראל דהות צדיא תבת למהוי כגנתא דעדן וקרויא חרבתא וצדיתא ומפגרתא כריכין תקיפין יתיבו: וידעון עממיא די ישתארון סחרניכון ארי אנא יי בניתי מפגרתא קימית צדיתא אנא יי גזרית במימרי ואקים: כדנן אמר יי אלהים עוד דא אשתאל לכון במימרי לבית ישראל למעבד להון אסגנון באנשא ואצלחנון בבעירא: טעמא

מסורה
דה״ה׳ ונבזביתך לאחרן הב׳ שהם הרהיבוני וסי׳ מהגמ״ג תלוש: בושו ג׳ מ״ל וסי׳ ואם נכלמו מכל אשר עשו׳ בושו והכלמו מדרכיכ׳ בית׳ בך בטחו ולא בושו: דברתי ועשיתי ד׳ וסים׳ נמסר בסיפרא דא סי׳ ה׳:

כצאן קדשים · ופירש אחר כן כצאן ירושלם במועדיה וזהו הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלם שלש פעמים בשנה שהיו רבים : הערים החרבות · בא בדברי הנביא
ויונתן תרגם כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושלם בזמן מועד׳ דפסח׳ כן יהון קרוי ארעא דישראל די הואה חרבן יהון מליין אנשא דעמא בית ישראל וידעון ארי אנא יי׳
אמר בזמן מועד׳ דפסחא רוצה לומר כי אז היה הצאן מרובה בירושלם כי כל הבאי׳ לירושלם היו מביאים כל אחד את פסחו לשחטו שם ולאכלו שם כמו שכתו׳ בתורה :
היתה עלי יד יי׳ · ויניחני · כתרגומו ואשריני ענין מנוחה : בתוך הבקעה · אפשר שהיא הבקעה שבאה לו הנבואה שם כבר כמו שאמר בתחילת הספר : והיא מלאה
עצמות · תרגם יונתן גרמי אנשא

כצאן ז׳ בקריאה וסי׳ התיקם כצאן לטבחה והקדישם · כצאן קדשים כצאן ירושלם ב׳ בפסוק · יחד אשימנו כצאן בצרה · ביום ההוא כצאן עמו · נחשבנו כצאן טבחה · תתננו כצאן מאכל : היתה ה׳ ר״פ בקריאה וסי׳ היתה עלי יד יי׳ ויוציאני · היתה לי נחלתי · היתה לי דמעתי לחם · היתה יהוד׳ לקדשו · היתה כאניו׳ סוחר :

כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

כְּעַמָּא קַדִּישָׁא כְּעַמָּא דִמְדַכַּן וְאָתַן לִירוּשְׁלֶם בִּזְמַן מוֹעֲדֵי פִּסְחָא כֵּן יֶהֱוְיָן קִרְוַיָּא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲוָאָה חָרְבַן יְהוֹן מַלְיָן אֱנָשָׁא דְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃

ז׳ רפין · ל׳ ומ״ל · ב׳ ובענין

לז

א הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיּוֹצִאֵנִי בְרוּחַ יְהוָה וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת׃ וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם סָבִיב ׀ סָבִיב וְהִנֵּה רַבּוֹת מְאֹד עַל־פְּנֵי הַבִּקְעָה וְהִנֵּה יְבֵשׁוֹת מְאֹד׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה יָדָעְתָּ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא עַל־הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃

ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם׃ וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּידִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וְנִבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי וַיְהִי־קוֹל כְּהִנָּבְאִי וְהִנֵּה־רַעַשׁ וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל־עַצְמוֹ׃ וְרָאִיתִי וְהִנֵּה־עֲלֵיהֶם גִּדִים וּבָשָׂר עָלָה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר מִלְמָעְלָה וְרוּחַ אֵין בָּהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא אֶל־הָרוּחַ הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֶל־הָרוּחַ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ׃

י וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי וַתָּבוֹא בָהֶם הָרוּחַ וַיִּחְיוּ וַיַּעַמְדוּ עַל־רַגְלֵיהֶם חַיִל גָּדוֹל מְאֹד־מְאֹד׃

הֲוָת עֲלַי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאַפְּקַנִי בְּרוּחַ נְבוּאָה דִּי שְׁרָת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְאַשְׁרְנִי בְּגוֹ בִקְעֲתָא וְהִיא מַלְיָא גַּרְמֵי אֱנָשָׁא׃ וְאַעְבְּרַנִי עֲלֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר וְהָא סַגִּיאָן לַחֲדָא עַל אַפֵּי בִקְעֲתָא וְהָא יַבִּשִׁין לַחֲדָא׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם הֲיֵיחוֹן גַּרְמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמָרִית יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ גְּלֵי קֳדָמָךְ׃ וַאֲמַר לִי אִתְנַבֵּי עַל גַּרְמַיָּא הָאִלֵּין וְתֵימַר לְהוֹן גַּרְמַיָּא יַבִּשַׁיָּא קַבִּילוּ פִתְגָמָא דַייָ׃

כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְגַרְמַיָּא הָאִלֵּין הָא אֲנָא מָעֵיל בְּכוֹן רוּחָא וְתֵחוֹן׃ וְאֶתֵּן עֲלֵיכוֹן גִּידִין וְאַסֵּיק עֲלֵיכוֹן בִּסְרָא וְאֶקְרוֹם עֲלֵיכוֹן מַשְׁכָּא וְאֶתֵּן בְּכוֹן רוּחָא וְתֵחוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וְאִתְנַבֵּיתִי כְּמָא דְאִתְפַּקְּדִית וַהֲוָה קָל כְּאִתְנַבָּיוּתִי וְהָא זִיעוּ וּקְרִיבוּ גַרְמַיָּא גַּרְמָא לְוָת חַבְרֵיהּ׃ וַחֲזֵית וְהָא עֲלֵיהוֹן גִּידִין וּבִסְרָא סְלִיק וּקְרַם עֲלֵיהוֹן מַשְׁכָּא מִלְּעֵלָּא וְרוּחָא לֵית בְּהוֹן׃ וַאֲמַר לִי אִתְנַבֵּי עַל רוּחָא אִתְנַבֵּי בַר אָדָם וְתֵימַר לְרוּחָא כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים מֵאַרְבַּע רוּחַיָּא אַתְיָא רוּחָא וְעוּלִי בִקְטִילַיָּא הָאִלֵּין וְיֵיחוֹן׃ וְאִתְנַבֵּיתִי כְּמָא דִּי פַקְּדַנִי וְעָלַת בְּהוֹן רוּחָא וְיִחְיוּ וְקָמוּ עַל רִגְלֵיהוֹן מַשִּׁרְיָן סַגִּיאָן לַחֲדָא׃

ה׳ ר״פ · ב׳ וכסיפ׳ · ל׳ ומ״ל · לא׳ כתע׳ בפסי׳ ל׳ · ל׳ · ז׳ · ב׳ ובענין · ל׳ חס · ל׳ · י׳ · ב׳ · ז״כ · פ׳ · ל׳ · ל׳ · י׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ וחד ייחיו · ל׳ וחד ייחיו :

ג׳ מל׳ נבי׳ נ״ך בליש׳ העברה וסי׳ והעבירני עליהם סביב סביב׳ ויאמר המלך לעבדיו העבירוני׳ אשר יעבירוני : הנה אני ז׳ בקריאה וסימ׳ הנה אני קשרתי על אדני · הנה אני יי׳ אלהי כל בשר · הנה אני מביא בכם רוח׳ הנה אני פותח את קברותיכם · הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים׳ הנה אני לוקח את בני ישראל׳ בונה בית : ובשר ח׳ בקריאה וסים׳ זאת הפעם עצם׳ ואנשי קדש׳ ובשר כי יהיה בו בערו׳ שחין׳ והעורבים מביאים לו לחם ובשר ב׳ בפסוק׳ וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה׳ לחם חמודות לא אכלתי׳ עור ובשר תלבישני ובעצמות :

רשי

כצאן קדשים · שהיה באה לירושלם במועדי פסחים לשון אחר כתרגומו אסניכון ב באיכסא ואצלחיכון ב בנעירא כלומר שלא יהיו עונותיהם נזכרים עליהם : היתה עלי יד יי׳ ויוציאני ברוח יי׳ וגו׳ · יד יי׳ כל יד יי׳ שבנבואת לשון כפייה הו׳ שהיתה הרוח כופה אותו לילך כמשתגע אל מקום ש שהרוח חפץ : והיא מלאה עצמות · רבותי׳ אמרו שהיו משבט א אפרי׳ שיצאו ממצרים לפני הקץ והרגו׳ אנשי גת הנולדים בארץ כמו שאמור בדברי הימים : והעבירני עליה׳ סביב · לבקעה ולא הכניסו ל לתוכה לפי שהיה כהן : התחיינה · הנראה בעיניך שיוכלו לחיות : ונתתי עליכ׳ גידי׳ וגו׳ · ובספר איוב הוא אמ׳ עור ובשר תלבישני ש תחלה ואחר כך ו ובעצמות וגידים ת תסוככני אלא למה היו אלו דומים לאדם ש שפושט ואוזר ולובש שמה שפשט אחרון לובש ראשון אבל ב בתחלת בריית הוולד עור ובשר תחלה ואח׳ כך עצמות וגידים : וקרמתי · לשון קרום איקרוט״יארי״א בלע׳ : ויהי קול · והנה רעש העצמות שהיו טופחין זה לזה : עצם אל עצמו · עצמות כל אחד כל מקום ש שנתפזרו היו קופצין ומתקרבין כל אחד ואחד אצל מקום ח חבורו : מארב׳ רוחות · כל מקום שהלכו נשמותיהם לשוט לארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבאו : ופחי · כמו נופח באש פחם : העצמות

והענין הזה הראה לו הקדוש ברוך הוא למשל כי בני ישראל יצאו מהגלות שהם בו והם בו כעצמות היבשות על דרך משל או הראה לו זה להראו׳ לו שעתיד להחיות מתי ישראל בעת הישועה כדי שיראו גם הם בישועה ויש בזה מחלוקת בדברי רז״ל תניא ר׳ אליעזר או׳ מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומה שירה אמרו יי׳ ממית ומחיה ממית בצדק ומחיה ברחמים ורבי יהושע אומר שירה זו אמרו יי׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל רבי יהודה אומר באמת משל היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו ת תפילין שהניח לי אבי אבא מהם ואמרו מי היו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו דכתיב ובני א אפרי׳ שותלח וברד בנו וגו׳ והרגום אנשי גת וגו׳ ויתאבל עליהם אפרים אביהם ושמואל אמר אלו בני אד׳ שכפרו בתחיית המתים ורבי יוחנן אמר אלו מתים שבבקעת דורא וכו׳ כמו שכתוב בפרק חלק : והעבירני · וכל זה במראה הנבואה : עליהם סביב סביב · כדי שאראה אותם כולם ומה שפירש ל״ש ז״ל סביב סביב לבקעה ולא הכניסו לתוכה כדי שלא יטמא לפי שהיה כהן אם כן איך נוהו להעביר התער על ראשו ועל זקנו וכן תרג׳ יונתן על הכהני׳ ופאת זקנם לא ינלחו ועוד הרי אמר ויניחנו בתוך הבקעה אלא הכל היה במראה הנבואה ולא היו דברים ממש : ויאמר · בן אדם · מבואר הוא : ויאמר · הנבא · מבואר הוא : כה אמר · מביא בכם רוח · אחר הבשר והעור והגידי׳ כמו שאמר בפסוק האחר על הסדר : ונתתי עליכם גידי׳ · כי הם תחלת יצירת הולד ותכונתו כי רבים מהם נ נקשרות בעצמות ואחר הגידים הבשר ואחר כך העור כי הוא ה העליון ומה שאמר איוב עור ובשר תלבישני ובעצמו׳ וגידים תסוככני לא אמ׳ שהעור והבשר הם תחלה ביצירה לפי שזכרם בתחלה ש שהרי אמר תלבישני שהם כמו לבוש שהוא עליון : וקרמתי · פעל יוצא · ויקרם עליהם עור פעל עומד כמו שאמר גם כן ובשר עלה והוא ענין קרום ובדברי רז״ל אמרו כדי שיקרמו פניה : ונבאתי · ותקרבו · העצמות שכבר נפרדו אים מעל אחיו לאורך הזמן ואמר ותקרבו לשון נקבה בסימן אחד לבד כי על הרוב יאמר בשני סימנין ותקרבנה לכמוהו ולמנותיך עלי תבטחו וברוב עצם לשון נקבה ובאמרו עצם אל עצמו הוא לשון זכר ורוצה לומר עצם אל עצם הראוי להדבק בו כפי היצירה : וראיתי · ובשר עלה · פירוש עלה על הגידים כי הגידים הם בתוך הבשר וי״מ עלה גדל כמו ותעל אחד מגוריה : ויאמר · מארבע רוחות בואי הרוח · זו היא רוח החיים לפיכך אמר מארבע רוחות כלומר מאיזה עבר שתהיה תבא כי תיא מהאויר ומה שאמר ונתתי רוחי בכם היא רוח השכל לפיכך אמר רוח והעד שאמר אחר שאמר והעלתי אתכם מקברותיכם : ופחי · שרשו נפח על משקל גשי מן נגש מענין ויפח באפיו נשמת חיים : בהרוגים האלה · אינו אומר הרוגי חרב אלא רוצה לומר במתים כי ההריגה כאמר׳ גם כן על המתים בלא חרב כמו היו הרוגי מות ואם היו בני אפרים כמו שכתוב למעלה הם היו הרוגי חרב : והנבאתי · חסר תי״ו התפעל וממשפט והתנבאתי לפיכך נדגשה הנ״ון לחסרון התי״ו : ויאמר

ויאמר אלי׳ העצמו׳ האלה כל בית ישראל המה׳ אם הענין הזה משל אמר לו זה שהראיתי לך במראה הנבואה העצמות היבשות שחיו וקמו על רגליה׳ זהו משל לכל בית ישראל שהיו בגלות זה כמה עד שנואשו מן הגאולה ואמר יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו וגו׳ כלומר הרי אנו כעצמות יבשות שאין להם עוד תקוה ואם הענין כמשמעו אמר זה שהראתי בעצמות האלה כן יחיו כל בית ישראל שמתו בזמן הגלות שארך זה כמה מאו׳ שנים והרי הם כאלו הם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו ולא נראה בישועת ישראל אשר יהיו בזמן הישועה ואיך נחיה אלף שנים או יותר נגזרנו לנו לעצמינו: לכן׳ אם הענין משל ארצות הגוים והגלות הם הקברות ואם כמשמעו מבואר הוא ומחלוקות יש בדברי רז״ל על המתי׳ בחוצה לארץ מהם אמרו כי בחוצ׳ לארץ יעלו מקברותיהם ומהם אמרו מקברותיה׳ יעלו לא׳ בגלגול ודרך מחילות והפסוק הזה מוכיח כי בחוצה לארץ יחיו כמו מיתי א׳ שהרי אמר פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם ואחר כך והבאתי אתכם אל אדמת ישראל: וידעתם׳ מבואר הוא: ונתתי רוחי בכם׳ זהו רוח השכל כמו שפירשנו כי כיון שאמר ובהעלותי אתכם הרי רוח חיים כי לא יתנועע האדם בלא רוח חיים אם כן מה שאמר אח״כ ונתתי רוחי בכם על רוח השכל אמר והבטיח׳ שיתן בהם דעה ובינה והשכל ולא יחטאו עוד כמו שעדם גם כן ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: וחייתם׳ הבטיחם שיחיו ימים רבים והוא כמו שנאמ׳ בנבואת ישעיהו כי כימי העץ יהיו ימי עמי: והנחתי אתכם על אדמתכם׳ הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד: ויהי׳ ואתה׳ ולבני ישראל חברו׳ שבט בנימי׳ שהיה שבט יהוא׳ לעולם גם לאחר שנחלק׳ המלכות: חברו׳ כן כתיב לפי שהיה כשבט אחד: ליוסף עץ אפרים׳ לפי שבעת שנחלקה המלכות היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטי׳ על שם אפרים: וכל בית ישראל חברו׳ חברו כתיב על דרך כלל כמו שאמר בית יעקב: וקרב׳ גזרי מן הדגוש ובא בפתח הרי״ש כמו כתר לי פלג לשונם: לך לעץ אחד׳ אחר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אח׳ שם כפני עצמו שהוא סימן למלכות ישראל ש שנחלקה אחר כך תקרב אותם אחד אל אחד והיו בידך שניהם יחד כאלו הם עץ אחד: והיו לאחדים בידך׳ שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת ואדוני אבי ז״ל פירש אמר לו שיקרא שני העצי׳ ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס ויונתן תרגם כל עץ שבפרשה זו עד דבר אליהם לוחא וכן והיו העצים תרג׳ לוחיא ושבפסוק דבר תרג׳ את עץ יוסף אשר ביד אפרי׳ ית שבטא ליהודה ועשיתי׳ לעץ אחד לעמא חדא: וכאשר׳ כמו שאמר לו שיכתוב לעיניהם והם ישאלוהו מהו המשל: דבר׳ חבירו׳ כתי׳ וקרי חבירין: ונתתי אותם עליו׳ אתן שבטי ישראל עם שבט אפרי׳ את עץ יהודה: עליו׳ פירושו עמו: את עץ׳ פירושו עם עץ: והיו׳ מבואר הוא: ודבר׳ מבואר הוא: ועשיתי׳ ולא יהיה׳ כתיב על דרך כלל וקרי יהיו: ולא יטמאו׳ מבנין התפע׳ ומשפטו יתטמאו: ועבדי

אל אדמת ח׳ בספרא וסימ׳ נמסר בריש סיפרא סימן יב: והנחתי ג׳ וסימ׳ אל נא תמש מזה׳ והנחתי והתכתי׳ ונתתי רוחי בכם וחייתם: ליוסף ח׳ וסימ׳ ויספר שר המשקים׳ ויולד ליוסף בארץ׳ ויקרבו ימי ישראל למות׳ ויאמר ליוסף הנה אביך׳ כה תאמרו ליוסף אנא׳ קח לך עץ אחד וכתוב עליו׳ כי יהודה גבר באחיו׳ ויצא

ויאמר אלי בן־אדם העצמות האלה כל־בית ישראל המה הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו: לכן הנבא ואמרת אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני פתח את־קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל־אדמת ישראל: וידעתם כי־אני יהוה בפתחי את־קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי: ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על־אדמתכם וידעתם כי אני יהוה דברתי ועשיתי נאם־יהוה:

טו ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ואתה בן־אדם קח־לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו ולקח עץ אחד וכתב עליו ליוסף עץ אפרים וכל־בית ישראל חברו: וקרב אתם אחד אל־אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך: וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא־תגיד לנו מה־אלה לך: דבר אלהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־עץ יוסף אשר ביד־אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את־עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי: כ והיו העצים אשר־תכתב עליהם בידך לעיניהם: ודבר אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו־שם וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם אל־אדמתם: ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה־עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד: ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם ובכל פשעיהם והושעתי אתם מכל מושבתיהם אשר חטאו בהם וטהרתי אותם והיו־לי לעם ואני אהיה להם לאלהים:

ג׳ כטע׳ כסי׳ · ג׳ · ל׳ ומ״ל · ס״ · ל׳ וחד פתחי · ל׳ ומ״ל · ג׳ ובעניין · ז״ג · ל׳ · כ״ל כסיפ׳ · ל׳ כסיפ׳ · חברוי׳ ל׳ ק׳ · חברוי׳ כ״ח ק׳ חס׳ ל׳ · כ׳ לף יענו אתו · ז׳ תס׳ כסיפ׳ · ט׳ וחסרי׳ · חבריו ק׳ · ל׳ וכתי׳ כן · כ״ל · ז״ח · ז׳ ט׳ וחס׳ ט׳ כסיפ׳ כ״ח חס׳ כסיפ׳ · ג׳ סבי׳ כעדי ל׳ ל׳ · יהיו ק׳ · ל׳ מלעיל · ג׳ · כ״ח חס׳ כסיפ׳

ואמר לי בר אדם גרמיא האלין כל בית ישראל אנון הא אנון אמרין יבשו גרמנא פסק סברנא אבדנא לנא: בכן אתנבי ותימר להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא פתחית ית קבריכון ואסק יתכון מקבריכון עמי ואעיל יתכון לארעא דישראל: ותדעון ארי אנא יי כד אפתח ית קבריכון וכד אסיק יתכון מגו קבריכון עמי: ואתן רוחי בכון ותיחון ואשרי יתכון על ארעכון ותדעון ארי אנא יי גזרית במימרי ואקים אמר יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ואת בר אדם סב לך לוחא חדא וכתוב עלוהי לשבטא דיהודה ולבני ישראל אחיהון וסב לוחא חדא וכתוב עלוהי שבטא דיוסף די הוא שבטא דאפרים וכל בית ישראל אחיהון: ותקריב יתהון חד לות חד לך ללוחא חד ויהון לחוד בידך: וכד ייםרון לך בני עמך למימר הלא תחוי לנא מה אלין לך: אתנבי להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא מקריב ית שבטא דיוסף די הוא שבטא דאפרים ושבטי ישראל אחיהון ואחבר יתהון עלוהי ית שבטא דיהודה ואעברנון לעמא חד ויהון חד קדמי: ויהון לוחיא די תכתוב עליהון בידך לעיניהון: ואתנבי להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא מקריב ית בני ישראל מביני עממיא דאתגליאו לתמן ואכנוש יתהון מסחור סחור ואעיל יתהון לארעהון: ואעביד יתהון לעמא חד בארעא בטור קודשא דישראל ומלכא חד יהי לכולהון למהוי מלכא ולא יהון עוד לתרין עממין ולא יתפלגון עוד לתרתין מלכון עוד: ולא יסתאבון עוד בטעותהון ובשקוציהון ובכל מרדיהון ואפרוק יתהון מכל מותבניהון דחבו קדמי בהון ואדכי יתהון ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא: ועבדי

רשי

העצמות האלה כל בית ישראל המה׳ רמז ודוגמא לכל בית ישראל בגלותם המה שהרי הם אומרי׳ יבשו עצמותינו בצרו׳ אבדה תקותינו ומה נחיל ל לתשועת עוד לא כלם אלו משל ישראל היו ומפני שהחייתים עכשיו הם אומרים א אבד׳ תקותינו ולא נחיה עוד שנית כשיחיו ה המתים: לכן הנבא׳ שעתיד אני להחיותם שנית: ויהי דבר יי׳ אלי לאמר׳ ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגו׳ וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבירו׳ ארבע תיבות הללו כ כתוב עליו לומר עץ זה ליהודה ולשבט בנימן שנלוה עליו: ולקח עץ אחד׳ וכתוב עליו זה ליוסף עץ אפרי׳ ושאר תשעת שבטים שהיו אחרי ירבעם שהיה משבט אפרים: והיו לאחדים׳ אני אחברם לשני העצים שיהא עץ אחד בידך: הנה אני לוקח את עץ וגו׳׳ שלא יהיו עוד לשתי ממלכו׳: לעבדי

מסרה
הגורל הראשו׳ לאסף ליוסף: לקח ח׳ וחס׳ בקריאה וסי׳ אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלהי׳ ארור לקח שחד להכות נפש דם׳ ויצאו בני הנביאי׳ אשר בית אל׳ ויגשו בני הנביאי׳ אשר בירחו׳ הנני לקח ממך׳ הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים׳ הנני לקח את בני ישראל מבין הגוים׳ יסר לץ לקח לו קלון׳ וחד ולקח נפשות חכם: ומלך אחד ח׳ מן׳ יחידאין אחד ולית להון זוגא וסי׳ על אחד ל׳ ההרים אשר אמר אליך׳ ואת אחד ל׳ עשר ילדיו ויעבר׳ ונשיא אחד ל׳ נשיא אחד למטה ב׳ בו׳ וראש אחד ל׳ בא מדרך אלון מעונני׳ דשפטי׳ ונביא אחד ל׳ זקן דמלכי׳ ומלך אחד ל׳ יהיה לכלם למלך׳ ודרך אחד ל׳ ליראה אתי כל הימים׳ לא אחד ל׳ יתן טהור:

ועבדי דוד מלך׳ המלך המשיח יקרא שמו דוד ולפי שיהיה מזרע דוד קראו דוד או רמז לתחיית המתים : וישבו׳ לעבדי ליעקב׳ לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרי׳ שלא ירשו הארץ זכר יעקב כי לו נתנה הארץ ולזרעו אחריו : וכרתי׳ יהיה אותם׳ פי׳ עמם כי יש מן הדפים שפירושים עם : ונתתי׳ פי׳ ונתתים בארצי או בברכתי ויונתן תרגם ואברכינון : והיה משכני עליהם׳ תרגם יונתן ביניהון לפי שבמקומו׳ קשור שכינת האל יתברך עם בתוך ומה שאמר במקום הזה עליהם לומ׳ כי מוראו יהיה עליהם לעולם כי שכן כבודו בתוכ׳ לעולם : וידעו׳ מבואר הוא : ויהי׳ בן אדם׳ אל גוג ארץ המגוג׳ מגוג היה מבני יפת וכן משך ותובל ובאמרו המגוג בה״א הידיע׳ ואין ה״א הידיעה באה על שם אדם אפשר שהוא שם היחס כי הראשון שהיה בן יפת העם היוצא ממנו נקראים מגוג שמתיחסים אל מגוג הראשון וכן שבט המנשה ועל שם היחס תבא ה״א הידיעה וגוג שם המלך המולך עליה׳ ואל עומד במקום שני׳ כאילו אמר אל גוג אל ארץ המגוג : נשיא ראש משך ותובל׳ גוג הוא מלך מגוג ומלך שתי האומות האלה משך ותובל ובאמרו נשיא ראש הנ׳ עניין כפול במלות שונו׳ והוא שמוך על סמוך וכן מבחר וטוב לבנון מספר מפקד העם : ואמרת׳ מבואר הוא : ושובבתיך׳ אשברך מן כי שובבי׳ יהיה עגל שומרון וכן בדברי רז״ל דברי׳ שמשבבים לבו של אדם ובאמרו ושובבתיך רוצה לומר אשבר לבך עד שתתאו׳ אתה לצאת ממקומך לבא אל ארץ ישראל ובא זה על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ויעשה זה האל יתברך כדי שיהא נודע בכל העמים ונקדש בהם : ונתתי חחים בלחייך׳ על דרך משל למשוך אותך כמו שעושי׳ לדג ויונתן תרגם ושובבתיך ואטלינך רוצה לומר אפתה אותך כתרגומו של כי יפתה אחרי ישלל : לבושי מכלול כולם׳ בכל מיני עדי : קהל רב צנה ומגן׳ בצינה ומגן : פרס׳ כולם מגן וכובע׳ במגן וכובע וכובע מלרע : גמר וכל אגפיה׳ רוצה לומר עדת גמר וכל חיילותיה וכן כל אגפיו כל חיילותיו וכן תרגם יונתן משירייתהא : בית תוגרמה׳ כמו בית ישראל ויונתן תרגם מ מדינת גרממיא וכן אמרו רז״ל במסכת יומא גמר זו גרממיא כדעת ה התרגום : ירכתי צפון׳ כל אלה בני יפת שוכני׳ בסוף צפון : אגפיו׳ אגפי תוגרמה : הכון והכן לך׳ הכון אתה והכן לך כל קהליך למשמר שישמרו אותך איזה דרך תלך וילכו עמך : מימים רבים תפקד׳ אמרו כי מימי אלכסנדרוס מלך יון היו בני מגוג כסגרי׳ שם בסוף צפון כי הסגיר׳ שם א אלכסנדרוס אחר ההרים ולא יצאו משם עוד וזהו שאמר מימים רבים תפקד כלומ׳ תזכר בפי בני העולם בצאתך כי עד היום ההוא לא נזכרת כי היית נסגר ולא היית יוצא ביניהם : באחרית השנים׳ זה יהיה בעת הישועה אחר צאת כל ישראל מהגלות או רובם : משובבת מחרב׳ כמו ושובבתיך משוברת מחרב העמי׳ ויונתן תרג׳ מעכין שב לתבו עלה מקטלי ח חרבא : ועלית כשואה׳ כהמון מים רבים שבאים פתאום ומשמיעים קול ושוטפין וכן בבא כשואה פחדכם : אותך׳ כמו אתך בדגש עניינו כמו עמך : כה אמר׳ מבואר הוא : ואמרת

רשי

לעבדי ליעקב׳ כעין שנתתיה ליעקב בלא מצרים: אל גוג׳ כך שם המלך: המגוג׳ שם האומה כלא נומר ומגוג: ושובבתיך׳ אעשה אותך שובב אנבויי״שיר בלע״ז כל ההולך בשרירות לבו נקרא שובב כמו וילך שובב בדרך לבו: ונתתי חחים בלחייך׳ דרך חיה להוציאה בחחים שבלחייה לפי שאינ׳ רוצ׳ לצא׳ גם אני אתן בלבך הרהורין ויצר המוסך אותך מ מארצך לבא על ארץ ישראל: וכל אגפיה׳ כל סביביה: הכון והכן לך׳ הכון אותך והכן לך חיל אחרים הכון הזדמן : והיית להם למשמר׳ דרך המלכים לתת לב על חיילותיהם היאך יבאו ולהעמיד משמרו׳ שלא יבא משחית על חילו בלילה : מימים רבים תפקד׳ מימים רבים שחטאת לי תפקד עתה לפני לזכור עונותיך להשיב גמולך ואשיאך באחרי׳ השנים לבא אל ארץ ישראל המשובבת מחרב ששבו יושביה מן הגולה אשר גלו שם על ידי חרב האויב : אשר היו לחרב׳ תמיד׳ זה שנים רבות וסמוך לבואך עליהם חזרו : והיא מעמים הוצאה׳ והיה לך לשום על לב שהיא מעמים הוצאה והמוציאה מן העמים לא יעזבנה בידך : כשוא׳ כחשך המכסה את הארץ שואה ב ברואינה בלע״ז : יעלו דברי׳ יסקון הרהורין: מחשבת רעה׳ להלחם בנגדי: אל

משכני ג׳ בקריאה וסימ׳ ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל׳ בטמאם את משכני אשר׳ והיה משכני עליה׳ : שים פניך אל גוג וחד על גוג ואינון מן א״ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכוו׳ בסימ׳ וסי׳ נמסר במסרה רבת׳ בערך אל : רב לג״ קמצי׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך רב : הכון ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ הכן והכן

לז

כה ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו אותם : וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם : וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם : והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם : וידעו הגוים כי אני יהוה מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם :

לח

א ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג נשיא ראש משך ותובל והנבא עליו : ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל : ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך והוצאתי אותך ואת כל חילך סוסים ופרשים לבשי מכלול כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם : ה פרס כוש ופוט אתם כלם מגן וכובע : גמר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי צפון ואת כל אגפיו עמים רבים אתך : הכן והכן לך אתה וכל קהלך הנקהלים עליך והיית להם למשמר : מימים רבים תפקד באחרית השנים תבוא אל ארץ משובבת מחרב מקבצת מעמים רבים על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד והיא מעמים הוצאה וישבו לבטח כלם : ועלית כשאה תבוא כענן לכסות הארץ תהיה אתה וכל אגפיך ועמים רבים אותך : י כה אמר אדני יהוה והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה :

ועבדי דוד מלכא עליהון ופרנס חד יהי לכולהון ובדיני יהכון וקימי יטרון ויעבדון יתהון : ויתיבון על ארעא דיהבית לעבדי ליעקב דיתיבו בה אבהתכון ויתבון עלה אנון ובניהון ובני בניהון עד עלמא ודוד עבדי מלכא להון לעלם : ואגזר להון קים שלם קים עלם יהי עמהון ואברכנון ואסגי יתהון ואתן ית מקדשי ביניהון לעלם : ואשרי שכנתי ביניהון ואהוי להון לאלהא ואנון יהון קדמי לעם : וידעון עממיא ארי אנא יי מקדש ית ישראל במהוי מקדשי ביניהון לעלם :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם קבל נבואה על גוג ארעא מגוג רב ריש משך ותובל ואתנבי עלוהי : ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך גור רב ריש משך ותובל : ואשדלנך ואתן שירין על ליסתך ואפיק יתך וית כל משריתך סוסון ופרשין לבושי גמיר כולהון משרין סגיאן די מזינין בעגילין ותריסין אחדי סיפין כולהון : פרסאי כושאי ופוטאי עמהון כולהון מזינין בעגילין וקולסין : גמר וכל משריתהא מדינת גרממיא סיפי צפונא וית כל משריתהון עממין סגיאין די עמך : אזדרז וארתקין לך את וכל משריתך דאתכנישו עלך ותהי להון למטרא : מיומין סגיאין תמני משריתך בסוף שניא תהך על ארעא דתבו עלה מקטלי חרבא דאתכנשו מעממין סגיאין על טורי ארעא דישראל דהוו לחרבא תדירא ואנון מביני עממיא אתגליאו ויתיבו לרוחצן כולהון : ותסק באתרגושתא תיתי כעננא דסליק וחפי ית ארעא תהי את וכל משריתך ועממין סגיאין די עמך : כדנן אמר יי אלהים ויהי בעדנא ההיא יסקון הרהורין על לבך ותחשב מחשבן בישן :

ד׳ ל׳ מל׳ וג׳ מל׳ כלים ל׳ וחד בניהם ובני ל׳ כסים ל׳ ג׳ ל׳ וחד על גוג ל׳ ל׳ קד מ״ל ו׳ כסי׳ מ״ל לג׳ ל׳ ל׳ ז׳ בעניין ב׳ קד מ״ל ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ וחד כשואה ב׳ ל׳ כטע״כסי׳ ב׳ יתרין מ״ל לבבך

לך אתה וכל קהלך׳ הכון לקראת אלהיך ישראל׳ קדמא חס׳ : כשואה ל׳ וחד כשואה בשוא תחת הכ״ף ואינון מן א״ב מן ב״ב חד מלרע וחד מלעיל כ״ף בריש תיבותא וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא בערך כ׳ :

ואמרת, על ארץ פרזות, כמו פרזות תשב ירושלם ערי פרזות פירו' ערי השדה שאין להם חומה: אבוא השוקטים, אל השוקטים וכן ויבא ירושלם כמו אל ירושלם וכן רבים: לשלל, להשיב ידך על חרבות נושבות, להשיב ידך עליהם להחריבם כמו שהיו ויונתן תרגם לכנשא משירייתיך: עשה מקנה וקנין, האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסים וכן מקניהם וקנינם ותרגם יונתן ואצלחו בנכסין וקנינין, יושבי על טבור הארץ: פעמים יבא הסמיכות על מלת על וכן יושבי על מדין והולכי על דרך ונקראת ארץ ישר' טבור הארץ לפי שהיא באמצע העולם כמו שהטבור באמצע הגוף ויונתן תרגם על תוקפא דארעא לפי שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: שבא, וכל כפיריה, מלכיה ושריה וכן כפיר גוים נדמת ונקרא כן על"מ כמו שכפיר אריות מלך על כל שאר החיות וכן תרגם יונתן וכל מלכהא: לכן, תדע, כאשר תדע שהם יושבי' בארצם לבטח תבא ממקומך ויונתן תרגם פורענות גבורתי: ובאת, מבואר הוא: ועלית, לעיניהם גוג, לפון קריאה אתה גוג: כה אמר, ביד עבדי' הנביאים יחזקאל וזכריה ואף על פי שזכריה לא זכר גוג ומגוג בפרשה הנה יום בא על מלחמה זו כאמרה: בימים ההם שנים, כאילו אמר זה שני' רבות ויונתן תרג' מלקדמת דנא שנין סגיאן ובדברי רז"ל אלדד ומידד מתנבאי' במחנה על עסקי ג"ג ומגוג היו מתנבאים שנאמר האתה הוא וגו' אל תקרי שנים אלא שנים הם שנים נביאים אלו שנתנבאו נבוא' אח': והיה, מבואר הוא: ובקנאתי, רעש גדול, כמשמעו שתרעש א' וכן נאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזתים ונאמר ונסתם גי הרי כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה: ורעשו, כל זה יהיה בא' ומה שאמר דגי הים וגו' על דרך הפלגת הרעש והמהומה שתהיה או לא שירעשו הדגים והעופות והחיות והרמש ואפשר כמשמעו ותרעש מקום ים ארץ ישראל וכן העופו' והחיות שיהיו במקומו' הרעש: ונהרסו ההרים, כמו שנאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזתים אולי כי גם כן יקרא להרים אחרים: ונפלו המדרגות, תרג' יונתן ויתתלשון מגדליא ורבי' אל כתב שמעתי שהם סלעי' זקופי' תלוי' ונראים כנופלים: וקראתי עליו, על גוג: לכל הרי, כמו בכל הרי או כמו על כל הרי כמו שאמר על הרי ישראל תפול ותרגם יונתן ואזמנניה למיפל בחרב' על טורי ישראל עמי: חרב איש באחיו תהיה, כי הם יהרגו איש את אחיו במהומת יי' שתהיה בהם:

ונשפטתי

על ארץ פרזות, יושבי כפרים מאין חומה שבוטחים במעוזם ואינם יראי' להאסף אל ערי מבצר, פרזות כמו מערי הפרזי מאין חומה: אבוא, אל השקטים ואראה מה הוא מבטחם: להשיב ידך על חרבות נושבות, להשחית שנית את הערים שהיו חרבות על הנה ועכשיו נתיישבו אל עם המאסף מעמים השוטים עתה מקנה וקניין: על טבור האר', על גובה וחוזק הארץ כטבור זה שהוא א אמצעו של אד' ומשפע מכל צדדין: וכל כפיריה, סוחרים חריפין שבה הרגילים לצאת ולשוט כבפירים בכל המדינות ויודעין איזה מקום העושר: יאמרו לך הלשלול שלל אתה, כלומר מי הגיד לך את מקום העושר הידעת כי לארץ מלאה שלל ובז את' הולך ושם באמת תמצ' הון עתק: תדע, תרגם יונתן תדע פורענות גבורתי כלומר תדע ותכיר מי הוא מעחם ומבטחם: האתה הוא, באותן הימים יאמר הקב"ה האתה הוא אותו אשר דברתי בימים קדמוני' ביד עבדי נביאי ישראל כגון יחזקאל וזכריה שאף הוא נתנבא על מלחמות גוג ומגוג ד ואספתי את כל הגוים וגו' ורבותי' אמרו אלדד ומידד הם נתנבאו ע עליו והן שנים האמור כאן אל תקרי שני' אלא שני' שני נביאי' נתנבאו נבוא' אחת בפרק אחד: והיה ביום ההוא ביום בא גוג על אדמת ישר' וגו': רעש גדול, על ידי קולות ורעמים כמו שהוא אומר: ונפלו המדרגות, אני שמעתי שהם סלעים הזקופים ותלויים ונראים כ כנופלים ואני אומ' הם תלי מגדלים שחופרים סביב וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגו' מדרגות אשקלונ"ש בלע"ז כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכבש יפה מטלין המלבנים מעמידי ה המדרג': וקרתי עליו לכל הרי, לבא חרב בהם עליו וקראתי ו וזימנתי ומה הי' החרב שאקר' עליו חרבם של עצמ' חרב איש באחיו:

ואכפי

לשלול שלל חד מן כ"ו פסוקין בקריאה דאית בהון כל א"ב וסימ' זה הדבר אשר צוה לקטו ממנו, או הנסה אלהים לבוא, ידוע תדעו כי לא יוסף יי' דיהושע, ויצא אחד השדה ללקט אורות, ואלישע ישב בביתו, ויבאו המצרעים האלה בקצה המחנה, על כן חרה אף יי' בעמו, המתקדשים והמטהרים אל הגנות, כה אמר

ואמרת אעלה על ארץ פרזות אבוא השקטים ישבי לבטח כלם ישבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם: לשלל שלל ולבז בז להשיב ידך על חרבות נושבות ואל עם מאסף מגוים עשה מקנה וקנין ישבי על טבור הארץ: שבא ודדן וסחרי תרשיש וכל כפיריה יאמרו לך הלשלל שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהלך לשאת כסף וזהב לקחת מקנה וקנין לשלל שלל גדול: לכן הנבא בן אדם ואמרת לגוג כה אמר אדני יהוה הלוא ביום ההוא בשבת עמי ישראל לבטח תדע: ובאת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קהל גדול וחיל רב: ועלית על עמי ישראל כענן לכסות הארץ באחרית הימים תהיה והביאותיך על ארצי למען דעת הגוים אתי בהקדשי בך לעיניהם גוג: כה אמר אדני יהוה האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אתך עליהם: והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יהוה תעלה חמתי באפי: ובקנאתי באש עברתי דברתי אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל: ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הרמש הרמש על האדמה וכל האדם אשר על פני האדמה ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל חומה לארץ תפול: וקראתי עליו לכל הרי חרב נאם אדני יהוה חרב איש באחיו תהיה:

ותימר אסק על ארעא דיתבא שליוא בקרוי פצחיא איהך על עמא דשקטין ושרן לרוחצן כולהון יתבין בלא שורא ועברין ודשין לית להון: למבז בזא ולמעדי עדאה לכנשא משריתך על חרבתא דאתיתבא ועל עמא דאתכנשו מביני עממיא דאצלחו בנכסין וקנינין יתבין על תוקפא דארעא: שבא ודדן ותגרי ימא וכל מלכהא יימרון לך הלמבז בזא את אתי הלמעדי עדאה כנישת משריתך למסב כסף ודהב למשבי נכסין וקנינין למעדי עדי סגי: בכן אתנבי בר אדם ותימר לגוג כדנן אמר יי אלהים הלא בעדנא ההיא כד יתבון עמי ישראל לרוחצן תדע פורענות גבורתי: ותיתי מאתרך מסיפי צפונא את ועממין סגיאין די עמך רכבי סוסון כולהון משרין סגיאין ועם סגי: ותסק על עמי ישראל כעננא דסליק וחפי ית ארעא בסוף יומיא תהי ואיתנך על ארעא בית שכנתי בדיל דידעון עממיא פורענות גבורתי כד אתקדש בך דיהון חזן בפורענותך גוג: כדנן אמר יי אלהים האת הוא דמלליית ביומי קדם ביד עבדי נביי ישראל דאתנביאו ביומי האנון מלקדמת דנא שנין סגיאן לאיתאה ירתך עליהון: ויהי בעדנא ההיא ביום מיתי גוג על ארעא דישראל אמר יי אלהים ידליק רגזי וחמתי: ובאתגלאה פורענותי במדלק אשת רוגזי גזירית במימרי אם לא ביומא ההוא יהי זיע סגי על ארעא דישראל: ויזועון מן קדמי נוני ימא ועופא דשמיא וחית ברא וכל רחשא דרחיש על ארעא וכל אנשא די על אפי ארעא ויתפגרון טוריא ויתתלשון מגדליא וכל שור רם לארעא יתחמר: ואזמנניה למפל בחרבא על טורי ישראל עמי אמר יי אלהים חרב גבר באחוהי תהי: ואתפרע

יי' עשו משפט, ובאו הכשדים הנלחמים, הלא את שרשיה ינתק, לשלוש שלל ולבוז בז, ונשמדו במות, ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם, ונגש חרש בקוצר, לכן חכו לי נאם יי', ולקחת כסף וזהב דזכריה, ויהי לעזיהו חיל, יש אחד ואין שני גם בן ואח, ונשלוח ספרים ביד הרצים, די מטורא אתגזרת אבן, מלת מלכא מחצפא, עיר וקדיש נחת, אדין צבית, ועלי הטה חסד, מלטיה דגבעוני וידון המרנתי: בו א י"ג מל וסימ' נמסר בסיפרא דא סימ' לג": ה' פסוקין וכל וכל וכל וסימ' והערי' יהרסו, אתה הוא יי' לבדך, ורעשו מפני דגי, וכל פסיליה יכתו, וכל הארץ בכים קול גדול:

ונשפטתי. ואבני אלגביש. הוא מין ממיני הברד ויש מפרשים שהם שתי מלות רוצה לומר אבני ברד דומות אל גביש ין ראמות וגביש שהיא אבן לבנה מהאבני' היקרות: והתגדלתי. מבואר הוא: ושובבתיך וששאתיך. ושובבתיך פירשנוהו וששאתיך פירשו בו שהוא מלשון ששה כלומר שלא ישאר בהם כי אם ששית המחנה ויש מפרשים אותו לפי ענינו אכריתך או אחריבך ואדוני אבי ז"ל פי' אשפטך בששה שפטים כמו שאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית והם ששה ויונתן תרגם ואטליך ואטעיך: והכתי קשתך. אכה בו עד שאפילנו מיד שמאלך כי הקשת יאחזנו האדם ביד שמאלו ונותן עליו החיצים ביד ימינו וימשוך יתר הקשת בימינו וענין זה רוצה לו' שלא יועילנו כלי מלחמתו והרי הם כאילו אינם: על הרי. לעיט צפור כל כנף. הסמיכות הזה כסמיכות אדמת עפר טיט היון: כל כנף. פי' כל בעלי כנף וכן כל צפור של כנף ובשלשו הענין להגדיל הדבר שיבאו כל העופות לאכול בשר ההרוגים טורפין ואוכלים טורפין: על פני השדה. בין שיהיו על ההרי' בין שיהיו על פני השדה כולם יפלו בחרב ובשאר שפטים: ושלחתי אש במגוג. אכלה אותם כמו האש המכלה או הוא כמשמעו כמו שאמ' אש וגפרית אמטיר עליו: ואת שם. ולא אחל את שם קדשי עוד. כי בהאריכו הגלו' שמו מחולל בגוים כאילו הוא יתברך מחלל שמו: הנה באה ונהייתה. באה עת הישועה הוא היום אשר דברתי: ויצאו ובערו והשיקו. כפל הענין במלות שונות: ולא ישאו. לא יצטרכו כי יספיקו בכלי הזיין: ולא יחטבו. מן הקל: והיה' מקו' שם קבר. כמו הפוך מקום קבר שם וכן כל הרע אויב בקדש כמו כל אויב הרע בקדש אף אם צריך תאכלם כמו אף צריך אם תאכלם כל תשא עון כל עון תשא והדומי' להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ויונתן תרג' אתר כשר לבית קבור' ובדרש לפי שכמו שם ויפת ערות אביהם זכה שם לציצית בטלית וזכה יפת לקבורה בארץ ישראל ועל דרך פשוטו הרי כתוב למען טהר את הארץ: גי העוברים. כאותו הגי שעוברים דרך עליו: קדמת הים. למזרח הים ולא פירש אי זה ים והנה היו בארץ ישראל ים מזרחי וים מערבי ויונתן תרגם בחילת מגיזתא מדנח ים גינוסר והוא ים כנרת: וחסמת היא את העברים. חסמת פועל יוצא לשלישי רוצה לומ' כי באשת ההרוגים תעשה לעוברים דרך שם שיחסמו ויסגרו אפיה' מריח הרע ותרגם יונתן וסומכא היא לתרין טוריא: המונה. בהא מקום ויו כמו אהלה והדומים לו: גי העברים. ביוד לבדה: גיא המון גוג. ביוד ואלף: וקברום. הא' יתברך צוה לקבור הנהרגים בישראל ואמר ולא תטמא אדמתך כי המת שלא נקבר הוא טומא' הארץ וכן צוה יהושע לעשות כן לא' המלכי' וכן יקברו ישראל המון גוג למען טהר את הארץ: שבעה חדשים. שבעה חדשים יתעסקו עם הארץ בקבורתם: וקברו

ועל אנפיו חד מן ו' פסוקי' אית בהון ועל ועל ומלה חדא בינ׳הון וסימ' וכפר את מקדש הקדש. יביא יי' עליך ועל עמך. ונשפטתי אתו בדבר ובדם. עם כל מלכותו וגבורתו. והוא ישקיט ומי ירשיע. קימו וקבלו היהודים עליהם: תפול ח' מל וסימ' לעיל בספרא סימ' כ"ג: אתך ג' דגשי' בענין וסי' גמר וכל אגפיה. ובאת

ואתפרע מניה במותא ובקטלא ומטר מגבר ואבני אלגביש אשתא וגופריתא אמטר עלוהי ועל משריתיה ועל עממין סגיאין די עמיה: ואתרבי ואתקדש ואגלי גבורתי לעיני עממין סגיאין וידעון ארי אנא יי: ואת בר אדם אתנבי על גוג ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותובל: ואשדלנך ואטעינך ואסקנך מסיפי צפונא ואיתינך על טורי ישראל: וארמי קשתך מיד סמאלך וגררך מיד ימינך אמגר: על טורי ארעא דישראל תתרמי נבלתך את וכל משריתך ועממין די עמך לעופא צפר כל די פרח ולחירת ברא מסרתך לאשתיצאה: על אפי ברא תתרמי נבלתך ארי אנא גזרית במימרי אמר יי אלהים: ואדליק אשתא במגוג וביתבי נגותא דשרן לרוחצן וידעון ארי אנא יי: וית שמא דקודשי אגלי בגו עמי ישראל ולא אחיל ית שמא דקודשי עוד וידעון עממיא ארי אנא יי קדישא אשרתי שכנתי בישראל: הא אתיא ותתקים אמר יי אלהים הוא יומא די גזרית במימרי: ויפקון יתבי קרוי ארעא דישראל ויהון שגרין ומסתוברין במני זיני בעגלין ותרסין בקשתן ובגררין ובצאעי מורנין ורומחין וידלקון בהון נורא שבע שנין: ולא יסבון אעין מן חקלא ולא יקצון מן חורשא ארי במני זינא ידלקון נורא ויבזון ית בזזיהון ויעדי ית עדיהון אמר יי אלהים: ויהי בעדנא ההיא אתן לגוג אתר כשר לבית קבורא בישראל בחילתא מגיזתא מדנח ים גנוסר וסמכא היא לתרין טוריא ויקברון תמן ית גוג וית כל ארתרגושתיה ויקרון חילת אתרגושת גוג: ויקברונון בית ישראל בדיל לדכאה ית ארעא שבעא ירחין:

ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמים רבים אשר אתו: והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני יהוה:

לט ואתה בן אדם הנבא על גוג ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל: ושבבתיך וששאתיך והעליתיך מירכתי צפון והבאותך על הרי ישראל: והכיתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל: על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך ועמים אשר אתך לעיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה: על פני השדה תפול כי אני דברתי נאם אדני יהוה: ושלחתי אש במגוג ובישבי האיים לבטח וידעו כי אני יהוה: ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא אחל את שם קדשי עוד וידעו הגוים כי אני יהוה קדוש בישראל: הנה באה ונהיתה נאם אדני יהוה הוא היום אשר דברתי: ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש שבע שנים: ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים כי בנשק יבערו אש ושללו את שלליהם ובזזו את בזזיהם נאם אדני יהוה:

והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי העברים קדמת הים וחסמת היא את העברים וקברו שם את גוג ואת כל המונה וקראו גיא המון גוג: וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים:

ממקומך. על הרי ישראל: אחל ב' קמץ וא' פתח וסי' אחל תת פחדך. אחל גדלך בעיני. ואת שם קדשי אודיע. כתרא פתח: ויצאו ז' רפין וסימ' נמסר בסדר ויהי בשלח פרעה: ישאו כ' בקריא' וסי' ולא ישאו עון ומתו חקת. ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו. ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות. ועבד הלוי הוא את עבדת. ושבעה כהנים. וחברו ויקרא יהושע. המה ישאו קולם. משא בהמות נגב. ישאו דבלת תאנים. ישאו מדבר ועריו חצרים תשב. אהליהם וצאנם. והקימתי להם מטע. ולא ישאו עצים. חטאת עמי יאכלו ושפט בין עמים רבים דמיכה. ישאו נהרות דכים. ישאו הרים שלום לעם. לו שקול ישקל כעשי. ישאו בתוף וכנור. כי בול הרים ישאו לו: המונה ד' כתיב ה' בקריאה וסימ' אל מי דמית ככה. אותם יראה פרעה ונחם. וחסמת היא את העברים. כי נתתי את חתיתו:

רשי

ואבני אלגביש. אבני ברד המאירות כאבני' טובות ששם גבים כענין שנ' ראמו וגבים ורבו' אמרו אל גב איש אבני ברד שהתחילו לירד על מצרים ועמדו באויר על גב האיש משה שהתפלל שלא ירדו כענין שנאמר לא נתך ארצה לא הגיע לארץ: וששאתיך. כמו והשאתיך על עמי כמו לא ישיא אויב בו: ולא אחל את שם קדשי. שפלותם של ישראל אלול שמו הוא כאומר להם עם יי' אלה ולא יכול להצילם: והשיקו. כמו תנור שהסיקוהו בלשון משנה: בנשק. אלאר מולאם בלעז: אתן לגוג מקום שם קבר. מקום שיהא שם קבר להם לפי שהוא מודעו של יפת שכסה את ערות אביו לפיכך זכה לקבורה: גי העוברים. גי ששם עוברים את ים כנרת להביא משם פירות גינוסר תמיד: קדמת הים. במזרח ים גינוסר. ת' וחוסמת היא את העוברים וסוגרת היא את העוברי' כמו לא תחסו' שרוב פגרי' שיפלו שם יחדלו את העוברים מעבור לפיכך יעברו עליהם ויקברו אותם ומנחם פתרו בספרו יחסמו את אפם מן מלהריח ריח הפגרי': ויקברו

וְקָבְרוּ כָּל־עַם הָאָרֶץ וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם יוֹם הִכָּבְדִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ וְאַנְשֵׁי תָמִיד יַבְדִּילוּ עֹבְרִים בָּאָרֶץ מְקַבְּרִים אֶת־הָעֹבְרִים אֶת־הַנּוֹתָרִים עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ לְטַהֲרָהּ מִקְצֵה שִׁבְעָה־חֳדָשִׁים יַחְקֹרוּ׃ (טו) וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל־גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג׃ וְגַם שֶׁם־עִיר הֲמוֹנָה וְטִהֲרוּ הָאָרֶץ׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֱמֹר לְצִפּוֹר כָּל־כָּנָף וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הֵאָסְפוּ מִסָּבִיב עַל־זִבְחִי אֲשֶׁר אֲנִי זֹבֵחַ לָכֶם זֶבַח גָּדוֹל עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר וּשְׁתִיתֶם דָּם׃ בְּשַׂר גִּבּוֹרִים תֹּאכֵלוּ וְדַם־נְשִׂיאֵי הָאָרֶץ תִּשְׁתּוּ אֵילִים כָּרִים וְעַתּוּדִים פָּרִים מְרִיאֵי בָשָׁן כֻּלָּם׃ וַאֲכַלְתֶּם־חֵלֶב לְשָׂבְעָה וּשְׁתִיתֶם דָּם לְשִׁכָּרוֹן מִזִּבְחִי אֲשֶׁר־זָבַחְתִּי לָכֶם׃ (כ) וּשְׂבַעְתֶּם עַל־שֻׁלְחָנִי סוּס וָרֶכֶב גִּבּוֹר וְכָל־אִישׁ מִלְחָמָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ וְנָתַתִּי אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם וְרָאוּ כָל־הַגּוֹיִם אֶת־מִשְׁפָּטִי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְאֶת־יָדִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָהֶם׃ וְיָדְעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם מִן־הַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי בַעֲוֺנָם גָּלוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וָאַסְתִּר פָּנַי מֵהֶם וָאֶתְּנֵם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיִּפְּלוּ בַחֶרֶב כֻּלָּם׃ כְּטֻמְאָתָם וּכְפִשְׁעֵיהֶם עָשִׂיתִי אֹתָם וָאַסְתִּר פָּנַי מֵהֶם׃ (כה) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה עַתָּה אָשִׁיב אֶת־שְׁבִית יַעֲקֹב וְרִחַמְתִּי כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְקִנֵּאתִי לְשֵׁם קָדְשִׁי׃

שם ו' בסגול וסימ' אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא' ופי' נמס' בסדר לך לך: הקבצו ד' בקריא' וסימ' הקבצו ושמעו בני יעקב' הקבצו ובאו התנגשו' הקבצו ובאו האספו מסביב' הקבצו כלכם ושמעו: לשבעה ד' בקריאה וסימ' לאכול לשבעה ולמכסה עתיק' ואכלתם חלב' זרעתם הרבה דריש חגי' למה תשקלו כסף בלא לחם: משפטי יו' וסימ' למה תאמר יעקב' קרוב מצדיקי מי יריב' ואני אמרתי לריק יגעתי' הקשיבו אלי עמי' ונתתי את כבודי בגוים' זעף יי' אשא כי חטאתי' לכן חכו לי נאם יי' העירה והקיצה למשפטי' מלפניך משפטי יצא' כי עשית משפטי ודיני' ראיתה יי' עותתי' חי אל הסיר משפטי' צדק לבשתי וילבשני' כי אמר איוב צדקתי' האף תפר משפטי' על משפטי אכזב:

וְיִקְבְּרוּן כָּל עַמָּא דְאַרְעָא וִיהֵי לְהוֹן לְשׁוּם יוֹם אִתְיַקָּרוּתִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְגֻבְרִין יְמַנּוּן תְּדִירָא לְמֶהֱוֵי עָדָן בְּאַרְעָא מְקַבְּרִין עַם דְּעָדָן יָת דִּי אִשְׁתְּאָרוּ עַל אַפֵּי אַרְעָא לְדַכָּיוּתָהּ מִסּוֹף שַׁבְעָא יַרְחִין יִשְׁרוֹן לְמִבְדָּק׃ וְעָדֵי אוֹרְחָא דְעָדָן בְּאַרְעָא דִּי אִם יֶחֱזֵי גַּרְמָא דֶאֱנָשָׁא וְיִבְנֵי לְוָתֵיהּ צִיוּנָא עַד דְּיִקְבְּרוּן יָתֵיהּ דִּי מְקַבְּרִין בְּחֵילַת אִתְרְגוּשַׁת גּוֹג׃ וְאַף לְתַמָּן יִתְרְמוֹן קְטִילֵי רוֹמֵי קַרְתָּא דְסַגִּיאִין אִתְרְגוּשְׁתְּהָא וִידַכּוּן אַרְעָא׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֱמַר לְעוֹפָא צִפַּר כָּל דִּי פָּרַח וּלְכֹל חַיַּת בָּרָא אִתְכַּנִּישׁוּ וְאֱתוֹ אִתְקָרַבוּ מִסְּחוֹר סְחוֹר עַל קְטִילֵי דִּי אֲנָא קָטֵיל לְכוֹן קְטוֹל סַגִּי עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵיכְלוּן בִּסְרָא וְתִשְׁתּוּן דְּמָא׃ בְּסַר גִּבָּרִין תֵּיכְלוּן וְדַם רַבְרְבֵי אַרְעָא תִּשְׁתּוּן מַלְכִין שִׁלְטוֹנִין וְטוּרָנִין גִּבָּרִין עַתִּירֵי נִכְסַיָּא כּוּלְּהוֹן׃ וְתֵיכְלוּן תַּרְבָּא לְמִסְבַּע וְתִשְׁתּוּן דְּמָא מִבְּסַר קְטִילִין דִּי אֲנָא קָטֵיל לְכוֹן׃ וְתִסְבְּעוּן עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל סוּסְוָן וּרְתִיכִין גִּבָּרִין וְכָל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאֶתֵּן יַת יְקָרִי בְּעַמְמַיָּא וְיֶחֱזוּן כָּל עַמְמַיָּא יַת פּוּרְעָנוּתִי דַּעֲבַדִית וְיַת גְּבוּרְתִּי דְּשַׁוֵּיתִי בְּהוֹן׃ וְיִדְעוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן מִן יוֹמָא הַהוּא וּלְהָלָא׃ וְיִדְעוּן עַמְמַיָּא אֲרֵי בְחוֹבֵיהוֹן גְּלוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל עַל דְּשַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי וְסַלֵּיקִית שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן וּמְסַרְתִּנּוּן בְּיַד סָנְאֵיהוֹן וְאִתְקְטַלוּ בְחַרְבָּא כּוּלְּהוֹן׃ כְּסוֹאֲבַתְהוֹן וּכְמֵירְדֵיהוֹן אִתְפְּרַעִית מִנְּהוֹן וְסַלְּקִית שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כְּעַן אֲתֵיב יַת גָּלוּת יַעֲקֹב וְאֶרְחַם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת גְּבוּרְתִּי מִן עַמְמַיָּא עַל דְּאַחִילוּ יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי׃

ויקבלון

רדק

וקברו · והיה להם לשם · כי אומות העולם יזכרו אותם לטובה בזה ויאמרו ראו מה טובה אומה זו שקברו אויביהם הבאים עליהם ואף על פי שהם אין כונתם לזה אלא למען טהר את הארץ : ואנשי תמיד יבדילו · ישראל יבדילו אנשים שיעברו תמיד בארץ לחקור על החללים כדי לקברם : את העוברים · כמו עם העוברים אמר כי האנשים ה המותמדים יאמרו לעוברי' בדרך עליהם באיזה מקו' שיהיו שיעזרו אותם לקבור הנותרי' בארץ שלא יהרגנו בגיא כי שם נהרגנו רובם : יחקרו · ישלימו החקירה : ועברו העוברים · איכו אומר על אנשי תמיד אלא על העוברים שיעברו בארץ כשיראו אפילו עצם אדם יבנו אצלו ציון מאבני' עד שיעברו עליו אנשי תמיד המקברים כי אולי בין כך ובין כך עד שיעברו המקברים יכוסה העצם בעפר או בשום דבר ולא יראו אותו וכשיראו הציון ידעו כי שם עצם אדם ויקחוהו משם ויקברוהו ב בגיא המון גוג כי כולם יביאו אותם שם ושם יקברום כדי שלא תהיה הארץ מלאה מהם אלא מיוחדין יהיו נקברין במקו' אחד ויהיו זכר לימים הבאים מה ש שעשה האל יתברך בה והציון יהיה מאבן אחת או מאבנים מקובצים יחד : אל גיא · כמו בגיא וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון : וגם שם עיר המונה · כמו שהגיא יקרא המון גוג כן העיר הסמוכה לגיא או עיר ירושלם תקרא המונה על שם המון גוג הנהרגים סמוך לה · המונה לא מפיק הא ויונתן ת תרגם הפסוק כן ואף לתמן יתרמון קטילי קרת' דסגיאין אתרגושתהא וידכון ארעא : ואתה בן אדם · הפרשה הזאת מבוארת היא : בשר גבורים · אלים כרים ועתודים פרים מריאי בשן · משל על המלכים והשרים ומה שקורא להם לאכול הוא בין ההריגה לקבורה : ואכלתם · מבואר הוא : ושבעתם · מבואר הוא : ונתתי · מבואר הוא : וידעו · מן היום ההוא והלאה · סימן שלא יטעה אדם יחזקאל מן היום שמואל מהיום : וידעו · ענין ויפלו בחרב כולם רובם וכן וכל הארץ באו מצרים' והדומים לו : לכן · מבואר הוא :

ונשו

רשי

וקברו כל עם הארץ · שמתו שם : והיה להם לשם · כל האומות יספרו את שמם לשבח ולחסד אין לך כאומה זו רחמנים יש לך אדם שקובר את אויבו שעמד עליו להורגו : ואנשי תמיד · אנשים המותמדים לכך יבדילו ישראל כדי לעבור בארץ ללקט את המפוזרים : מקברים את העוברים · מקברים עם העוברי' את הפגרים החוסמים ומעכבי' את המעבר שהעוברי' את הים מקברים אותם להכות' את העוברים עם העוברים כך שמעתי וכן ת' : את הנותרי' על פני הארץ · רחוק מן המעבר שאי' העוברים את הים מתעסקי' בהם לקובר' יקברום אלה המותמדי' ומובדלי' לכך : מקצה שבעה חדשים · יכלו מרבית הפגרי' הנראי' לעינים להקבר ומאז והלאה יחקרו בארץ במקום המסתרים כ בחורים ובין הקוצים ויקברו מה שימצאו : ויקברו העוברי' בארץ · הולכי דרכים שיראו עצם אדם ובנו אצלו ציון סימן שיש כאן עצם של מת כדי ש שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושי טהרות עד באו אנשי התמיד המובדלים לחקור ו ויקברו אותו : וגם שם עיר המונה · וגם העי' שסמה עיר הומיה מרוב אדם היא כום הרשעה וגם היא חיל יושביה שם יקברו : וטהרו · את ישראל בארץ את טהרותיהם ותרומותיהם · המונה לא מפיק הה' לפי שהה' אחרונה משמשת שם דבר המוכ' כמו הומיה : אלים כרים ועתודים פרים · מלכים ודוכסים שלטונים ושרים : מריאי בשן · שור של פטם קרוי אלמרי ב בלשון ערבי : את משפטי · את פורענותי יושטיצא בלעז : וידעו הגוים כי בעונם גלו' בני ישראל כשיראו את גבורתי יכירו כי לא מקוצר ידי היה שלא הושעתים אלא בעונם הסתרתי פני מהם ו נגלו : וקנאתי לשם קדשי · ולבשתי קנאת תשועה ונקם למען שם קדשי שלא יתחלל עוד וקנאתי לשם קדשי בשביל שם קדשי כמו המקנא אתה לי :

ונשו

שם ו' בסגול וסי' אברם אברהם נטר קרתא דבריה בסגול

ונשו את כלימתם ׳ בהטיבי להם ולא אגמלם כרעתם אז ישאו כלימתם ויבושו מלהרים פנים ומנחם פירש ונשו כמו אשרי נשוי פשע לשון כפרה : ולא אותיר ׳ אחד מהם בגולה : בראש השנה בעשור לחדש ׳ איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זה יובל שחרב הבית בשנת שלשים ושש ביובל שהתחיל

ונשו את כלימתם ׳ כמו ונשאו ופי' ישאו בפיהם ויזכרו כלימתם שהיתה להם בגלות : ואת כל מעלם אשר מעלו בי׳ כי בעונם עונם היו סובלים כלימת הגוים ׳ ומתי יזכרו זה בשבתם על אדמתם לבטח : בשובבי אותם מן העמים ׳ בזמן שאשיב אותם מן העמים לארצם וכן לשובב יעקב אליו ענין השבה : לעיני הגוים

אל הגוים ה' וסימ' ושמתי בהם אות ׳ ויבא אל הגוים ׳ בהגלותי אתם ׳ אל הגוים השוללים אתכם דזכריה ׳ שפוך חמתך דתהלות : הכתה ב' וסימ' אחר אשר הכתה העיר ׳ בא אלי הפליט : במראות ד' ב' חס' וב' מל' וסימ' ויאמר אלהים לישראל ׳ במראות הצבאות אשר צבאו ׳ ותבא אותי ירושלימה במראות אלהים ׳

וְנָשׂוּ אֶת־כְּלִמָּתָם וְאֶת־כָּל־מַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי בְּשִׁבְתָּם עַל־אַדְמָתָם לָבֶטַח וְאֵין מַחֲרִיד׃ בְּשׁוֹבְבִי אוֹתָם מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מֵאַרְצוֹת אֹיְבֵיהֶם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם רַבִּים׃ וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בְּהַגְלוֹתִי אֹתָם אֶל־הַגּוֹיִם וְכִנַּסְתִּים אֶל־אַדְמָתָם וְלֹא־אוֹתִיר עוֹד מֵהֶם שָׁם׃ וְלֹא־אַסְתִּיר עוֹד פָּנַי מֵהֶם אֲשֶׁר שָׁפַכְתִּי אֶת־רוּחִי עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

מ

א בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתֵנוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחַר אֲשֶׁר הֻכְּתָה הָעִיר בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיָּבֵא אֹתִי שָׁמָּה׃ בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים הֱבִיאַנִי אֶל־אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיְנִיחֵנִי אֶל־הַר גָּבֹהַּ מְאֹד וְעָלָיו כְּמִבְנֵה־עִיר מִנֶּגֶב׃ וַיָּבֵיא אוֹתִי שָׁמָּה וְהִנֵּה־אִישׁ מַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה נְחֹשֶׁת וּפְתִיל־פִּשְׁתִּים בְּיָדוֹ וּקְנֵה הַמִּדָּה וְהוּא עֹמֵד בַּשָּׁעַר׃ וַיְדַבֵּר אֵלַי הָאִישׁ בֶּן־אָדָם רְאֵה בְעֵינֶיךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְּׁמָע וְשִׂים לִבְּךָ לְכֹל אֲשֶׁר־אֲנִי מַרְאֶה אוֹתָךְ כִּי לְמַעַן הַרְאוֹתְכָה הֻבָאתָה הֵנָּה הַגֵּד אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ה וְהִנֵּה חוֹמָה מִחוּץ לַבַּיִת סָבִיב סָבִיב וּבְיַד הָאִישׁ קְנֵה הַמִּדָּה שֵׁשׁ־אַמּוֹת בָּאַמָּה וָטֹפַח וַיָּמָד אֶת־רֹחַב הַבִּנְיָן קָנֶה אֶחָד וְקוֹמָה קָנֶה אֶחָד׃

וִיקַבְּלוּן יַת אִתְכְּנָעוּתְהוֹן וְיַת כָּל שִׁקְרֵיהוֹן דְּשַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי בְּמִתַּבְהוֹן עַל אַרְעֲהוֹן לְרוֹחֲצָן וְלֵית דְּמָנִיד׃ כַּד אֲתִיב יַתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וְאַכְנֵישׁ יַתְהוֹן מִן מְדִינָתָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן לְעֵינֵי עַמְמִין סַגִּיאִין׃ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן וְעַל דְּחָבוּ קֳדָמַי אַגְלֵיתִי יַתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָא וּכְדוּ דְתָבוּ כְּנַשְׁתִּנּוּן לְאַרְעֲהוֹן וְלָא אַשְׁאַר עוֹד מִנְּהוֹן תַּמָּן׃ וְלָא אֲסַלֵּק עוֹד שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן דְּשָׁפִיכֵית יַת רוּחַ קֻדְשִׁי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ בְּעַשְׂרִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין לְגָלוּתָנָא בְּרֵישָׁא דְשַׁתָּא בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּאַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין בָּתַר דְּאִתְּרָעַת קַרְתָּא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין שְׁרָת עֲלַי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאַעִיל יָתִי לְתַמָּן׃ בְּרוּחַ נְבוּאָה דִּשְׁרָת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ אַעֲלַנִי לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַשְׁרְיַנִי עַל טוּר רָם לַחֲדָא וַעֲלוֹהִי כְּבִנְיַן קַרְתָּא מִדָּרוֹמָא׃ וְאַעִיל יָתִי לְתַמָּן וְהָא גַּבְרָא חֶזְוֵיהּ כְּחֵזוּ נְחָשָׁא וְחוּט דִּכְתָּנָא בִּידֵיהּ וּקְנֵי מְשַׁחְתָּא וְהוּא קָאֵם בְּתַרְעָא׃ וּמַלֵּל עִמִּי גַּבְרָא בַּר אָדָם חֲזֵי בְּעֵינָךְ וּבְאוּדְנָךְ שְׁמַע וְשַׁוֵּי לִבָּךְ לְכָל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ אֲרֵי בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ אִתּוֹתַבְתָּ הַלְכָא חֲוֵי יַת כָּל דְּאַתְּ חָזֵי לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וְהָא שׁוּרָא מַבְּרָא לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר וּבְיַד גַּבְרָא קְנֵי מְשַׁחְתָּא דְּחַד מִנְּהוֹן שִׁית אַמִּין בְּאַמְּתָא דְּהִיא אַמָּא וּפְשַׁךְ וּמְשַׁח יַת פּוּתְיָא דְבִנְיָנָא קַנְיָא חַד וְרוּמָא קַנְיָא חָד׃

ועל

בשמונה עשר שנה ל ליאשיהו ולסוף ארבע עשרה היה ראוי היובל להיות והיא שנת עשרי' וחמש לגלות יכניה ש גלה בעשרים ושש ביובל יז' של יאשיהו מ'א עד לא' ויהויקים יא: יד יי' ׳ חוזק תוקפו להוליכני על כ כרחי: ויבא אותי שמה ׳ אל העיר ההוכתה היא ירושל' אותה שנה הראהו בנין הבית ל לעתיד לבא: במראות אלהים הביאני ׳ לא הוליכני שם את הראני כאילו אני שם : אל הר גבוה מאד ׳ שכן הוא עתיד ליגב' שנא' ונשא מנבעו': כמבנה עיר׳ כבנין עיר: מנגב׳ בדרומו של הר: כמראה נחשת ׳ כעין זיו החיות ונוצצי' כעין נחשת קלל : ופתיל פשתים בידו׳ למדידת קרקע אין יפה מחבל פשתים: וקנה המדה ׳ למוד בו את עובי החומה ואורך ורחב השערים : לכל אשר אני מראה אותך ׳ ענין הבנין : הובאתה הנה ׳ מבבל: והנה חומה מחוץ לבית ׳ בנין בית אחד הראהו בצפון ההר וחומה מ מחוץ סביב סביב כך מפורש בסוף הספר שהעיר בדרום והבית בצפון : שש אמות באמה וטופח ׳ שית אמין באמתא והיא א אמתא ופשך כן תי' זו היא אמה בינונית בת ששה שהי' אמה וטופח באמה בת חמשה : רוחב הבנין ׳ עובי החומה : וקומה קנה אחד ׳ וזו היא חומה תיכונה שהיא ס סביב הר הבית והיא הית' נמוכ' כמו ששנינו כל הכתלים שהיו שם היו גבוהי' חוץ מכותל מזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה כו' : ויבא

רבים ׳ בידיעת המאוחר בלא ידיעת התאר כמו סורי הגפן נכריה את העגלה חדשה ו והדומים להם : וידעו ׳ מבואר הוא : ולא אסתיר ׳ מבואר הוא : בעשרים וחמשה שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש בי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר ׳ בשלשי' שנה ליובל ראה הסתלק הכבוד מישראל כמו שכתבנו בתחלת הספ' והו' השנ' מהחמשי' לגלו' המלך יהויכין כמה נשארו מן היובל כ' שנה שם שנים של צדקיהו שהרי עברו לו חמש וי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר הרי כ' והיא שנת החמשי' שהיא שנת היובל וזהו שאמר בר"ה בעשור לחדש איזו היא שנה שר"ה שלה בעשרה לחדש הוי אומר זה שנת היובל ולפי שהעבדי' היו יוצאים מעבדות לחירות בשנת היובל ביום הכפורים הראה לו הקדוש ברוך הוא זאת שהגלו' ובנין הבי' בשנת היובל וביום הכפורים כי בו יסלח האל לעון ישר' וחטאתם לא יזכר עוד: שמה ׳ העיר שזכר : במראות ׳ אל הר גבוה מאד ׳ זהו הר הבית והראהו לו גבוה מאד כי כן יהיה במעלה גבוה מאד ונשא כמו שכתוב נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות וגם בעצמו הוא גבוה לפי מקומו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וירושלם גבוה מכל ארץ ישראל : ועליו כמבנה עיר מנגב ׳ פי' ועליו בסמוך לו כמו ועליו מטה מנשה כי בית המקדש יהיה בנוי בהר כמו שהיה והעיר ׳ ירושלם סמוכה לו מנגב והראהו בנין הבית העתיד כמו שהראהו חרבנו לנחם בנבואה א בית ישראל אשר גלו כי לא תאבד תקותם ועוד ישובו אל הארץ וישבו בה לבטח ובנין הבית יהיה יותר ממה שהיה בתחילה : כמבנה ׳ שם סמוך בשקל מקנה ׳ וענינו בנין הראהו כמו עיר בנויה או שהיו בונין אותה ובבנין הבית הראהו איך היו בוני' אותו והראה לו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב איך יבנו : ויבא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחשת ׳ כאילו אמר מלאך מן השמים מודד הבנין והמלאך ראהו הנביא

במראות הביאני אל ארץ ישראל׳ ב' קדמאי חס': הביאני ד' בקריאה וסימ' בסדר עקב : ושים ט' וסימ' נמסר בסוף סדר ויהי בשלח פרעה: הראותכה ב' חד מל' וחד חס' וסימ' ואולם בעבור זאת העמדתיך ׳ כי למען הראותכה הבאתה ׳ קדמא חס' :

בדמות איש כמו שנאמר ביהושע והנה איש עומד לנגדו ומה שאמר כמראה נחשת כמו שאמר במראה אשר בתחילת הספר ונוצצים כעין נחשת קלל ונחשת שם שמותף כחשתי ויברכני יי' בגללך : ופתיל פשתים בידו׳ למדוד : וקנה המדה ׳ גם כן בידו למדוד אלא שבחבל מודד אדם מדה מרובה בקרקע ובקנה המדה מודד אדם מדה מועט' כמו מדת הבנין וזולתו : והוא עומד בשער ׳ ראה אותו עומד בשער הבית ובידו החבל והקנה למדוד : וידבר ׳ מבואר הוא : הראותכה ׳ כתוב בה"א אחר הכ"ף וכן הבאתה : והנה חומה מחוץ לבית סביב ׳ שהיו מתחילים לבנות חומה סביב הר הבית כי ההר בכללו נקרא בית המקדש והיה האיש מודד את החומה כמה יעשו רחבה וקומתה וקנה המדה היו בו שש אמות באמה וטפח באמה הידועה שהיא של חמשה טפחים וטפח זאת האמה היתה יתירה טפח והיתה בת שש טפחים וכן אמרינן במשנה אמר רבי יהודה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה ויונתן תרגם שית אמין באמתא דהיא אמה ופשך : וקומה קנה אחד ׳ זאת החומה החיצונה היתה שפלה ולא היתה גבוהה אלא קנה אחד שמדתו שש אמות באמה של ששה טפחים ושאר כותלי העזרה לא היו עומדים לפניו כי כנגד השערים היה עומד וכל השערים זה כנגד זה פתוחים והיו גבוהים יותר משער הבית לפי גובה מקומם וכן שנינו במסכת מדות כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מהכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזיית הדם ואילו היה הכותל המזרחי שבהר הבית גבוה לא היה יכול לראות פתחו של היכל כי הכותל היה עומד לפניו וזה שהוא אומר חוץ מכותל מזרחי אומר בחומת הר הבית שהיא חצונה ועולי נולה עשו הבנין כדמות שראוהו בבנין יחזקאל העתיד בקצת הדברים ואף על פי שמשמעות הכתוב כי כל החומה היתה שפלה סביב שלא ייחד כותל מזרחי אלא אמר בסתם וקומה קנה אחד :

רדק

ויבוא · מחוץ לחומה היה ונכנס בשער המזרחי מהר הבית: אשר פניו דרך הקדימה · שהיתה פתוחה לדרך המזרח הפתח הוא פני השער וכן תרג' יונתן דפתיח לארח מדינחא ורש"י ז"ל פיר' ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה נכנס לו לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי: ויעל במעלותיו · לפי' רש"י ז"ל עלה לי"ב מעלות שהיו בין החיל לעזרת נשים. ולפירושינו כי הר הבית היה גבוה מהמקו' אשר סביבותיו ובמעלות היו עולים אליו: וימד את סף השער קנה אחד רחב · ברוחב החומה היה רחבו: ואת סף אחד · וכן היה הסף השני והספים הם מזוזות השער מפה ומפה: והתא · הוא לשכה ונקרא יציע וצלע אמ' כי מדת כל תא ותא מן התאין שהיו שם היה קנ' מדתו באורך וברוחב כי מרוב' היה: ובין התאי' חמש אמו' · פירו' מה שהיה בין התאי' כלומר הכותל הממוצע בין שני התאים היה רחבו חמש אמות וכן תרגם יונתן ובין תויא כותלא חמש אמין והתאים היו לפנים מן החומה וחמשה מקומות היו נחלקים זה לפנים מזה מחומ' הר הבית עד המזבח הר הבית לפנים ממנו המקום הנקרא חיל לפנים ממנו עזרת נשים לפנים ממנו עזרת ישראל לפנים ממנו עזרת הכהנים: וסף השע' מאצל אולם השער מהבית קנה אחד · לפי שזכר למעלה מדת ספי השער שהם הספים החיצונים ולזה השער היו לו גם כן ספים הפנימיים לפי שהאולם מחובר אליו ואמר כי הסף הפנימי שהוא אצל אולם השער מדת רחבו קנה אח' כמו החיצוני' וכן הסף השני ואף על פי שלא זכרו: מהבית · פירושו מבפנים כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן מלגיו · וימד את אולם השער מהבית קנה אחד · עובי כותל האולם מבפני' קנה אחד: וימד את אולם השער שמנה אמות · שהיה נמשך כלפי פנים שמונה אמות ואלו שתים אמות מזוזות האולם מבפנים היו שתים אמות משוכים כלפי פנים: ואולם השער מהבית · מבפנים כתרגומו מלגיו והוצרך לומר זה כי שאר אולם הוא חוץ לשער והוא שקורא' בית שער וכן היה אולם ההיכל מבחוץ לפיכך אמר כי זה אולם השער מבפנים היה: ותאי השער דרך הקדים · לפי שהיו סמוכים לשער זה המזרחי שמכם לו ואמר תאי השער דרך הקדים השער שדרכו למזרח: שלש' מפה ושלש' מפה · ג' מדרום השער וג' מצפונו: לאילים · אילי האולם שזכר או אילי התא: מפה ומפו · מצפון ומדרום כל מפה בפסוק זה כתובי' בה"א ומפו בסוף הפסוק כתיב בוי"ו: וימד · פתח השער · המזוזו' והאסקופות והפתח כלו קרוי שער ומה שפתוח בו לבד קרוי פתח ואמר שרחבו של פתח היה עשר אמות ולא ספר גבהו ואמר כי אורך השער שלש עשרה אמות ואורך השער מסף החיצוני עד סף הפנימי והנה אמר הנה כי הסף החיצוני היא רחבו קנה אחד הוא שש אמות ואותו הרחב קורא עתה אורך בזכרו מדת השער מסף אל סף כי המדה היתרה נקרא אורך והנה זכר כי רחב הפתח מסף אל סף עשר אמות והאורך מסף אל סף י"ג אמות אלא שברחב אין בכלל מדת הספים שאינו אומ' אלא על מה שפתוח בשער והוא הנקר' פתח ובאורך בכלל מדת הספי' ומדת הספים בין הפנימי והחיצוני י"ב אמות כי כל סף רחבו קנה אחד שהוא שש אמות ובין סף לסף אמה אחת הנה י"ג אמות ורש"י ז"ל פי' אורך השער חלל אולם השער מן הצפון לדרום י"ג אמה עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי מכאן ואמה וחצי מכאן: וגבול לפני התאות · לפני השלש תאים היה אמה אחת שהיה להם לרחב ועד סף האמה גבול התאים וכן מפה לשלשה התאים האחרים כי אלו התאים היו פתוחים לפנים למערב כנגד החיל וכן היו פתוחים לצפון ולדרום ורש"י ז"ל פירש כי אלו התאים היו סמוכין לכותל מזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית והתא שש אמות מפה ושש אמות מפה ואם אמר כי כל תא מהם היה שש אמות כבר אמר למעלה והתא קנה אחד ומה צריך לשנותו הנה ואפשר שאמר שהיה התא הדרומי נמשך מחלל האולם שש אמות וכן התא הצפוני: וימד

ויבוא ט"ו מל' בקרי' וסימ' ויבוא והנה עלי · ויקץ שלמה והנה חלום · בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · ונביא אחד זקן · ויבוא אל המלך · ויתחפש מלך ישראל ויבוא במלחמה · וימת המלך ויבוא שמרון · ויבוא יהוא יזרעאלה · ויבוא ישעיהו בן אמוץ דישעיה · ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל · ויבוא אל הגוים אשר באו

וַיָּבוֹא אֶל־שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִימָה וַיַּעַל בְּמַעֲלָתוֹ וַיָּמָד ׀ אֶת־סַף הַשַּׁעַר קָנֶה אֶחָד רֹחַב וְאֵת סַף אֶחָד קָנֶה אֶחָד רֹחַב׃ וְהַתָּא קָנֶה אֶחָד אֹרֶךְ וְקָנֶה אֶחָד רֹחַב וּבֵין הַתָּאִים חָמֵשׁ אַמּוֹת וְסַף הַשַּׁעַר מֵאֵצֶל אוּלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ וַיָּמָד אֶת־אֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ וַיָּמָד אֶת־אֻלָם הַשַּׁעַר שְׁמֹנֶה אַמּוֹת וְאֵילָו שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְאֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבָּיִת׃ וְתָאֵי הַשַּׁעַר דֶּרֶךְ הַקָּדִים שְׁלֹשָׁה מִפֹּה וּשְׁלֹשָׁה מִפֹּה מִדָּה אַחַת לִשְׁלָשְׁתָּם וּמִדָּה אַחַת לָאֵילִם מִפֹּה וּמִפּוֹ׃ וַיָּמָד אֶת־רֹחַב פֶּתַח־הַשַּׁעַר עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַשַּׁעַר שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה אַמּוֹת׃ וּגְבוּל לִפְנֵי הַתָּאוֹת אַמָּה אֶחָת וְאַמָּה־אַחַת גְּבוּל מִפֹּה וְהַתָּא שֵׁשׁ־אַמּוֹת מִפֹּה וְשֵׁשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ׃

ט"ו מ"ל · ל' חי' ק · יפה ל' · יפה · ואילו ק · ז"א כתי' ה' בכנייכה · י' חס' ז"א כתי' ה' · ל' וחל' י' סי' בכנייכה · ז"א כתי' ה' בכנייכה

ועל לתרעא דפתיח לאורח מדנחא וסליק בדרגוהי ומשח ית ספא דתרעא קניא חד פותיא וית ספא חד קניא חד פותיא: ותוא קניא חד אורכא וקניא חד פותיא ובין תויא כתלא חמש אמין וספא דתרעא מקביל אולמא דתרעא מלגיו קניא חד: ומשח ית אולמא דתרעא מלגיו קניא חד: ומשח ית אולמא דתרעא תמני אמין ואלוהי תרתין אמין ואולמא דתרעא מלגיו: ותוי תרעא באורח מדנחא תלתא מכא ותלתא מכא משחתא חדא לתלתיהון ומשחתא חדא לאיליא מכא ומכא: ומשח ית פותיא דמעלנא דתרעא עסר אמין אורכא דתרעא תלת עסרי אמין: ותחומא די קדם תויא אמתא חדא ואמתא חדא תחומא מכא ותוא שית אמין מכא ושית אמין מכא:

שם · ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה · ויבוא אל שער אשר פניו · ויבוא גם השטן בתוכם · וחברו · וכל אספר דכוו' מל' בט"ב חס' וסי' אל המשתה אשר עשתה אסתר · ויבא המלך והמן לשתות:

רשי

ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה · נכנס לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי היא נקראת חצר החיצונה בכל הענין הזה לפי שהיא לפני עזרת ישראל: ויעל במעלותיו · שבשפוע ההר הולך ועולה מן החיל התחתון עד עזרת נשי' שתים עשרה מעלות כאותה ששנינו לפנים ממנו החיל עשר אמות ושתי' עשרה מעלות היו שם כו': סף השער · היא מזוזת השע': קנה אחד רוחב · שש אמות ונכנסה את כל עובי החומה שהיה קנה אחד כמו שאמור למעלה: ואת סף אחד · מזוזה השנית אחת מצפון ואחת מדרום: והתא · הוא יצי' שקורין אפנדי"ץ בלע"ז והיו שלש מימין השע' ושלשה מן השמאל כמו שאמור בענין והתאי' סמוכין לכותל המזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית ומהיכן אני למד שהם מבחוץ ממה שכתב אחר כל הענין ויביאני אל החצר החיצונה מכאן אני למד שכל האמור למעלה היה חוצה לה שעדיין לא נכנס לתוכ': והתא קנה אחד אורך וגו' · חללו של כל אח' ואחד שש אמו' מרובע: ובין התאים חמש אמות · כתלי' המפסיקי' בין התאים עוביים ה' אמות וכן ת' ובין תאוית כותלא חמש אמין וכן שנינו במסכ' מדו' כותל התא חמש: וסף השער מאצל אולם השער וגו' · שלפנים מן השער היה עשוי אולם מחובר לשער כמו שמפורש בענין בולט לתוך עזרת נשים עשר אמות וברחבו דלתות ומזוזות וזהו שאמר וסף השער שהוא אצל אולם השער: מהבית · כלומ' לצד פנים: קנה אחד · רחבו לכסות עובי חומת האולם אחד מימין ואחד משמאל שעובי החומה של אולם לימין ולשמאל קנה אחד כמו שמפרש והולך: וימד את אולם השער מהבית · לפנים מן השער: קנה אחד · עובי חומת הימין והשמאל שהאולם נכון עליהם: וימד את אולם השער · שמונה אמות · משך בליטתו לתוך עזרת נשים: ואילו · אשיפלטי"ץ כל אילים האמורי' בענין הם כמין אילנו' עגולין עשוין מאבני גזית ועומדין בפתח אחד מימין ואחד משמאל במקום ספים במקום מזוזות וכן תרגם יונתן ויכונו אמת הסיפים אילוות ספיה וקרוין אילים על שם עגולן כאלה וכאלון: ואילו שתים אמות · עובי עגולן ועומדין בסוף חלל האולם דבוקים זה לכותל ימין וזה לכותל שמאל נמצא בליטת האולם ואילים שלו עשר אמות לתוך העזר' לפנים מן השער: ואולם השער מהבית · לפי שאולמי שער עזרת ישראל היו בולטים ומשוכים לצד החוץ כמו שמפורש בענין פירש באולמי שערי עזרת נשים שהם היו משוכין לצד פנים ושערי עזרת נשים מכוונים כנגד שערי עזרת ישראל נמצא אולם כנגד אולם ודבר מי הוא זה: ותאי השער · הזה אשר דרך הקדים שבכותל מזרחי של עזרת נשים שלשה היו מפה ושלשה היו מפה שלשה לדרום ושלשה לצפון סמוכין לכותל עזרת נשים ופניהם להר הבית ומדת חללו וכותל המפסיק בין כל אחד פי' למעלה: ומדה אחת לאילים · העשוין לספי האולם מבפנים: מפה ומפה · מימין ומשמאל מדתן שתים אמות: רחב פתח השער · רחב חלל הפתח וכן שנינו כל הפתחים רחבן עשר אמות: אורך השער · הוא חלל אולם השער מן הצפון לדרום: שלש עשרה אמות · עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי לכאן ואמה וחצי לכאן ואל תתמה שחלל הפתח קורהו רחב ואצל חלל האולם קורהו אורך שהפתח גובהו הוא אורכו והרחב מסף אל סף והאולם לפי שמשך בליטת חללו מן המזרח למערב פחו' ממדת חללו מן הצפון לדרו' שזו שמונה אמות וזו י"ג קורא את המדה היתירה אורך והרי עדות לדבר במסכת מדות שהאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רוחב הבית נמצא מן הצפון לדרום קרוי להיכל רוחב ולאולם קרוי אורך לפי שההיכל מדתו מן המזרח למערב יתירה על מצפון לדרום ובאולם חלוף למדת שהמדה היתירה קרויה אורך: וגבול לפני התאות אמה אחת וגו' · התאות שמכאן ומכאן לשער היו מסוכין מן כנגד חלל האולם שלפנים אמה לצפון ואמה לדרום שכנגד פי' שהוא מבית מסוך כנגד חלל השער אמה ומחצה לצפון וכן לדרום ועכשיו מפרש שהתאי' מבחוץ מסוכים לצפון אמה אחת יותר מן האולם וכן לדרום אמה אחת נמצאו מסוכין מחלל רחב הפתח שתי אמות ומחצה לכאן ושתי אמות ומחצה לכאן וזהו לשון וגבול אשפוי"ל בלע"ז מקום פנוי וכותל התא עוביו חמש נמצא עובי כותל הצפוני של התא הצפוני ועובי כותל הצפוני של אולם כלים זה כמו זה שכותל אולם עוביו שש וכותל התא חמש והוא נמשך אמה אחת לתוך כנגד עובי כותל האולם וכן לדרום: וימד

וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר מִגַּג הַתָּא לְגַגּוֹ רֹחַב עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמּוֹת פֶּתַח נֶגֶד פָּתַח׃ וַיַּעַשׂ אֶת־אֵילִים שִׁשִּׁים אַמָּה וְאֶל־אֵיל הֶחָצֵר הַשַּׁעַר סָבִיב סָבִיב׃ טו וְעַל פְּנֵי הַשַּׁעַר הָיאתוֹן עַל־לִפְנֵי אֻלָם הַשַּׁעַר הַפְּנִימִי חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ וְחַלֹּנוֹת אֲטֻמוֹת אֶל־הַתָּאִים וְאֶל אֵלֵיהֵמָה לִפְנִימָה לַשַּׁעַר סָבִיב סָבִיב וְכֵן לָאֵלַמּוֹת וְחַלּוֹנוֹת סָבִיב סָבִיב לִפְנִימָה וְאֶל־אַיִל תִּמֹרִים׃ וַיְבִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְהִנֵּה לְשָׁכוֹת וְרִצְפָה עָשׂוּי לֶחָצֵר סָבִיב סָבִיב שְׁלֹשִׁים לְשָׁכוֹת אֶל־הָרִצְפָה׃

(האיתון ק')

וּמְשַׁח יַת תַּרְעָא מֵאִגַּר תְּוָא לְאִגְּרֵיהּ פּוּתְיָא עַסְרִין וַחֲמֵשׁ אַמִּין תְּרַע לָקֳבֵיל תְּרַע׃ וַעֲבַד יַת אֵלַיָּא שִׁתִּין אַמִּין רוּמְהוֹן וְעַל אֵלָא דְּדַרְתָּא דְּתַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְקֳדָם תַּרְעָא מְצִיעָאָה דִּי קֳדָם אוּלָמָא דְּתַרְעָא גַּוָּאָה חַמְשִׁין אַמִּין׃ וְכַוִּין סְתִימָן לְתָוַיָּא וּלְאֵלֵיהֶן מִגָּיו לְתַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר וְכֵן לְאוּלַמַּיָּא וְכַוִּין סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו וְעַל אֵלָא כוּתַרְתָּא׃ וְאַעֲלַנִי לְדַרְתָּא בָּרַיְתָא וְהָא לִשְׁכָּן וּרְצִפְּתָא עֲבִיד לְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר תְּלָתִין לִשְׁכָּן עַל רִצְפְּתָא׃

ורצפתא

לגגו ל' וג' כתיב גגו וסימ' וצפית אתו זהב טהור ' ויעש להם סכות איש על גגו : ועל פני מן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף סיפרא אל פני ואל פני במ"ד על פני ועל פני וסימ' ועל פני השער האיתון ' כי ארך הלשכות אשר לחצר ' וחמשת אלפים הנותר ' והנותר לנשיא מזה ומזה תניינא דפסוק ' ובכל שאר קריא' אית ט' אל פני וסימ' נמסר בסדר משפטים ולעיל בסיפרא דא סימן יו : אל הרצפה ל' וחד על הרצפה ואינון מן אב' מן חד חד חד אל וחד על ול' דכוו' וסימ' במסר' רבתא בערך אל :

רשי

וימד את השער מגג התא לגגו · מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער : עשרים וחמש אמות · עובי כותל התא חמש וכן עובי כותל התא שמצד שני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהתא מסוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמו' הרי כ"ה וכאן מדת רחב השער הן כנגד שלש עשרה אמות של חלל האולם שבפני' ושני כתלי' וקנה מכאן וקנה מכאן הרי כ"ה : פתח נגד פתח · פתח התא שאצל השער ב צדו' מכאן כנגד פת' התא שאצל השער ב בצפון שלא היה לכל ששת התאים האלה פתח בכותל שבצד ה החוץ אלא שני התאין הסמוכין לשער היו להם פתחים פונים אל אויר שבין שניהם וכן הוא אומר למטן ואל אליהמה לפנימ' לשע' למדנו שפתחיה' פונים לשער : ויעש את אילים ששים אמה · גובהן של אילים של שפי ה האולם גבוהים ששים אמה : ואל איל החצר השער סביב · וכן לכל אילי החצ' שבכל אולמי שערי' סביב סביב שאף בצפון ובדרום היו לה שערים עשויין כתבנית השע' הזה כמו שמפורש בענין : ועל פני השער האיתון · גובהו של השער הזה והוא קרוי שער האיתון לפי שהוא משמש כניסה ויציאה לכל באי העזר' איתון תרגו' של ביאה : על פני אולם השער הפנימי · עם גובהו של אולם השער שהוא לפנים מן השער : חמשים אמה · ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני למד שעל פני האמור כאן הוא גובה : וחלונות אטומות אל התאים · התאים האלה לא היו להם פתחים אל החוץ אלא זה פתוח לזה וכן שנינו במסכת מדות בתאים שסביבות ההיכל שלשה פתחים לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולתאים שבחצר שלא היו אלא שלשה תאים זה אצל זה ולא היו להם תאים על גביהם היו לאמצעים שני פתחים אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ולחיצון של צד השער היו שני פתחים אחד פתוח לאמצעי ואחד לצד השער וכן לתא החיצון של כתף השני מזה ומזה לשער כמו שכתוב למעלה פתח נגד פתח והיו להם חלונות שקופי' אטומים פתוחי' לצד החיצון וסתומים לצד פנים כלומר קצרים לצד פנים ורחבים לצד החוץ אל המזרח ומנחם פתר שקופים לשון השקפה כמו מי זאת הנשקפה כי השקיף ממרום קדשו וכן אל המשקוף גם כן פתר לשון השקפה : ואל אליהמה לפנימה לשער · ואל כתפות פתחיהם של שני תאים הסמוכים לשער מזה ומזה שהיה פתחן אל תוך אויר השער פתח התא הצפוני מצפון לשער ופתח התא הדרומי מדרום לשער וכתפות הפתחים שמזה ומזה לפתח התא הם האילים והיו בהם חלונות פתוחים לאויר הפסק רוחב השער שהיה מפסיק בין התאים ואותו אויר קורא לפנימה לשער שמי שנכנס לבין אויר בליטת התאים שמכאן ומכאן נראה שהוא נכנס לשער : וכן לאילמות · וכן היו חלונות לאילמות של כל שער ושער : וחלונות סביב סביב לפנימה · בחומה לצד העזרה מבפנים : ואל איל תמורים · ת"י כותרתא כותרות בראש האיל היה עשוי כמין כותרות דומה לדקל כי במסכתא דשלמה הן מתורגמות צורת דקלין פומיילש בלע"ז : ורצפה · פלנקי"ץ בלע"ז ורצפה אומר אני שהוא עלייה סביב כאותה ששנינו חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא ועל אותה העלייה היו הלשכות קנכרא"ש בלע"ז וממה שאמור בענין והרצפה אל כתף השערים ותחתיתה כנגד גובה השערים אנו למידין שהרצפה הזאת עלייה היא : והרצפה

רדק

וימד את השער מגג התא לגגו · פי' רש"י ז"ל מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער כ"ה עובי כותל התא וכן עובי כותל התא שמצד השני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא מסוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ"ה ואם כפירושו למה אמר וימד את השער היה לו לומר וימד מגג התא האח' לגג התא האחר שכנגדו למה זכ' שער ועוד המדות האלה כבר זכרם בפרט למה חזר לומר אותם בכלל ועוד כי יונתן תרג' מגג התא מאגרי תויא לסוף רבי' לומ' כי על כל התאי' אמ' ותא הוא שם כלל ועוד ואין גגו הוא ככוי השער ולא התא כי לא זכרו ואף על פי שים לסייעו כי מצאנו כמו זאת הוי"ו עמו הראובני והגדי ואמת כי המדות האלה אשר בבנין זו אינם מבוררות אצלינו כי הם בבנין העתיד ומה שמפרש אדם בהם לפי סברא אין לסמוך עליהם ומה שנמצא מהם בקבלה במסכת מדות או בתרגום יונתן נקבל והאחר יהיה מונח במקומו על שיבא אליהו וכן אמרו רז"ל במקצת דברים מזו הנבואה פ פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעים לדרשה ואפש' כי התאים האלה היו צרים מלמעלה לפיכך חזר למדוד גבי התאים עם גג השער והאילים והאולם כ"ה רחב כי לפי מדתם מלמטה הם יותר וכן נאמר בשאר השערים עם התאים נ והאילים והאולמים רחב עשרים וחמשה ואורך חמשים ואולי היו שם אולמים אחרים לצד האולם הנזכר : פתח נגד פתח · פתח שער זה כנגד פתח שער שלפנים ממנו של עזרת נשים ושל עזרת ישראל ורש"י ז"ל פירש פתח התא שאצל השער שבדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער שבצפון : ויעש את אילים ששים אמה · בקצת נסחאות מן התרגום מצאתי ועבד איליא שתין אמין קומיהון ובקצת נסחאות איליא שתין אמין רומיהון : ואל איל החצר השער סביב סביב · פירוש וכן לכל אילי החצר שהם אילי השער סביב סביב כן היה להם המדה הזאת ואיל עומד במקום שנים ואמר איל דרך כלל במקו' אילים כי חמשה שערים היו בחומת הר הבית בבנין בית שני כמו שאמר במסכת מדות חמשה שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה · כורה פירוש שם אים מן הצפון לא היה משמש כלום שער מזרחי עליו צורת שושן הבירה במערב כורה שבו שורף כהן את הפרה פרה וכל מסעדיה יוצאים להר המשחה ואמר בזה הפסוק כי כמו שהיו אילים לשער מזרחי כן היו לכל השערים סביב : ועל פני השער היאתון · כן כתיב וקרי האיתון והוא כמו המלות ההפוכות כבש כשב שמלה שלמה לא ידעתי דעת המתרגם שתרגם תרעא מציעאה ואפשר לפי שלשער מזרחי הזה של הר הבית היו לו שני פשפשין אחד מימינו ואחד משמאלו לפיכך קרא השער אמצעי ואפשר כי איתון מענין אתא בקר ובזה השער היו נכנסים הבאים לעזרה להתפלל לפי שהיה מזרחי ומכוון כנגד פתח ההיכל אמר כי על פני השער הזה כלומר מפני השער מחוץ עד לפני אולם השער הפנימי היה חמשים אמה ארך כמו שמנה בשאר השערים ארך חמשים אמה ורחב עשרים וחמש עם התאים והאילים והאילמים כלומר מסף השער החצוני עד איל השער הפנימי שהוא האולם חמשים אמה : על לפני אולם · כמו עד וכן על המעברות כמו עד ורש"י ז"ל פירש ועל פני השער גובה השער ואמר ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני לומד שעל פני האומר כאן היא גובה וכן פי' למטה חמשים אמה ארכו גובהו ואני תמיה על פירושו כי בכל הענין אינו אומר על גובה השערים מדה וכן בבנין בית שני לא היה שער שהיה גבוה חמשים אמה כי כל השערים רחבן עשר וגובהן עשרים חוץ משל אולם שהיה גובהו ארבעים ואנה מצא לשון אורך שענינו גובה אין זה כי אורך הוא מדת השטח וגובה הוא מדת הרום או העומק ומה שאמר במדת העמודים בבנין שלמה שאמר בספר מלכים קומה ובדברי הימים אורך כבר פי' שם כי בדברי הימים ספר מדתן בעת שיציקתן בקרקע שהיא מדת השטח לפיכך אמר אורך ובעת שהעמידן וספר מדתן אמר קומה כי כן היה : וחלונות אטומות סתומות · ואינו אומר שהיו סתומות מכל וכל כי לא יקרא חלון אם אינו פתוח אלא פי' אטומות כפי' חלוני שקופים אטומים בבנין שלמה שפירושו שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים והנה לא אמר אלא אטומות ר"ל שהיו צרות מבפנים ויונתן לא ביאר הענין ולא תרגם אלא סתימן ובבנין שלמה אמר פתיחן מלגיו וסתימן מלבר : אליהמה · כמו אליהם והה"א נוספת על מ"ם הרבים וכן אחר נו"ן הרבות גויותיהנה כסתותיכנה ולתאים היו אילים ואמר כי היו חלונות בקירות התאים וכן באילים לפנימה לשער סביב סביב וכן לאילמות לתאים ולאילים שהיו לפנים מן השער הזה וכן לשאר השערים שהיו סביב שהיו להם אילים ואילמים היו להם חלונות אטומות · אילמות כמו אלים שהוא רפה : וחלונות סביב סביב לפנימה · החלונות שהיו סבב לפנימה ר"ל החלונות שהיו סביב לצד פנים היו ולא לצד חוץ החומה : ואל איל תמרים · ואל כל איל ואיל היו תמרים ותרגם יונתן כותרתא ובבנין שלמה תרגם צורת דקלין ואפשר שהיו עשוים על צורת דקלים כותרות על ראשיהן : ויביאני אל החצר החיצונה · היא עזרת נשים כי עד הנה היה בהר הבית ועתה אמר שהכניסו בעזרת נשים וקראה חצונה לפי שהיא חצונה מעזרת ישראל : והנה לשכות · ואחר כך אמר כמה היו אלא שספר בתחלה כי על רצפה היו בנויות ובבנין בית שני לא היו אלה הלשכות : ורצפה · ידוע כמו על בהט ושש שרוצפין הקרקע באבנים ואמר עשוי לשון זכר ורצפה לשון נקבה טעם עשוי על הבנין ואחר שאמר הרצפה התחתונה נראה שהיה בה רצפה עליונה ותחתונה והתחתונה היתה על הקרקע והעליונה בנויה על גבי העמודים כזוזטרא ואפשר שמעין אותה בנו בבנין בית שני כזוזטרא בעזר' נשי' הוא שאמר במסכת מדות וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין : אל הרצפה · כמו על וכן אל ההרי' לא אכל :

רדק

והרצפה אל כתף השערים׳ והרצפה שאליה הלשכו׳ היתה עשויה מעבר השערים מזה ומזה פירוש כתף צד ועבר כמו ולכתף הבית: לעומת אורך השערים׳ כמו שאמר שהיה אורך כל השערים חמשים אמה ובזה כלל מדת אורך ורחב השערים כמו שכתוב למעלה בשער הבית חמשים ארכו ועשרים וחמש רחבו כמו שפירשנו למעלה׳ הרצפה התחתונה: עליה אמר שהיתה בנויה על כתף ה השערים: וימד רחב מלפני השער התחתונ׳׳ כמו התחתון והה״א נוספת לפיכך המלה היא מלעיל הטע׳ בתי״ו כי שער הוא לשון זכר ויקרא תחתונה שער החצר החיצונה הוא שהיא עזרת נשים לפי שהיא תחתונה כנגד שער החצר הפנימי שהוא עזרת ישראל כי עזרת ישראל גבוהה מעזר׳ נשים כי החצר היה משופע ועולה והרי אמר הנה כי בשבע מעלו׳ יעלו בו ומדד הרוחב שהיה בין שער זה לשער החצר הפנימי מאה אמה מחוץ החצר הפנימי כלומר המדה היתה מחוץ לא עם השער הפנימי לפיכ׳ אמר לפני החצר הפנימי כלומר עד לפני החצר: הקדי׳ והצפון׳ זו המדה היתה למזרח ולצפון: והשער׳ אמר שמדד גם כן אורך ורוחב של שער הצפוני של עזרת נשים: ותאו׳ כל אילו ותאו וחלונו ואילמו חסרים יו״ד הרבוי בכתוב: שלשה מפו ושלשה מפו׳ שניהם כתובים בוי״ו: כמדת השער הראשון׳ הוא שער הר הבית כמו שפירשנו למעלה כי מדת ארכו חמשים אמה ורחבו עשרים וחמש אמה: וחלונו׳ ובמעלות שבע יעלו בו׳ בשבעה מעלות יעלו מעזרת נשים לעזרת ישר׳ ובנו בו על השער ובבנין בית שני שנינו במסכ׳ מדות ט״ו מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל כנגד ט״ו שיר המעלו׳ שבתילים שעליהם הלוים עומדים בשיר: ואילמו לפניהם׳ לפני המעלו׳ היו אילמו כי קודם שיכנס לאילמים היה עולה במעלות: ושער לחצר הפנימי׳ אמר כי שער עזרת ישראל שהוא חצר הפנימי היה כנגד השער רוצה לומר השער החיצון של עזרת נשים לצפון ו ולקדים היו זה כנגד זה והיו מאה אמה מזה לזה כמו שאמרנו ל למעלה: ויוליכני׳ בעזרת נשי׳ הוליכו לדרך הדרום ומבואר הוא: וחלונים׳ כהחלונות האלה׳ עם הה״א הידיעה כמו להגדול אשר בא אלין בהשמים חסלך כהיום הזה והדומים להם ויש בו דרש בהחלונות כהה אלונות כלומר אלונות כהות צרות מבפנים ו ורחבות מבחוץ כלומר לא לאורה אני צריך: ומעלו׳ שבעה עולותיו׳ כמו מעלותיו כלומר במעלות שבעה היו עולים גם כן בשער הדרו׳ מעזרת נשים לעזרת ישר׳: ותמורי׳ לו׳ פירשנוהו: אחד מפו ואחד מפו׳ שניהם כתובי׳ בוי״ו: ושער לחצר הפנימי׳ הוא עזרת ישראל כמו שפירשנו: ויביאני׳ את השער הדרום׳ כמו הדרומי ובא הסמיכות עם הא הידיעה כמו הלעב׳ הממלכות הארץ והדומים להם: ותאו׳ מבואר הוא: ואלמות סביב סביב׳ היו אלמות בנויות סביב הקיר או בחלל הקיר: ארך חמש ועשרים אמה׳ בין כלם היו מחזקות באורך הקיר חמש ועשרים: ורוחב חמש אמות׳ כל אחד רוחב חללו חמש אמות וזה לא זכר בחצר החיצונה: ואילמו אל חצר החיצונה׳ אמר כי אילמיו של חצר הפנימי היו בולטי׳ אל החצר החיצונה לא כמו שהיה בחצר החיצונה שהיה עזרת נשים שאילין ואילמיו מבפנים:

ומעלות

מסורה

דרך הצפון ז׳ בקריאה וסים׳ והשער אשר פניו דרך הצפון׳ פני דרך הצפון׳ והלשכה אשר פניה׳ ופתח הצלע למנח׳ ויוציאני אל החצר החיצונה׳ ודרך לפניהם: מדד ה׳ בקריאה וסים׳ מי מדד בשעלו מים׳ והשער אשר פניו׳ מדד רוח הקדים׳ מדד רוח הצפון׳ סבב אל רוח הים מדד׳ וחד בב׳ קמצי׳ את רוח הדרום מדד׳

מקרא

והרצפה אל־כתף השערים לעמת ארך השערים הרצפה התחתונה: וימד רחב מלפני השער התחתונה לפני החצר הפנימי מחוץ מאה אמה הקדים והצפון: (כ) והשער אשר פניו דרך הצפון לחצר החיצונה מדד ארכו ורחבו: ותאו שלושה מפו ושלשה מפו ואלו ואלמו היה כמדת השער הראשון חמשים אמה ארכו ורחב חמש ועשרים באמה: וחלונו ואילמו ותמרו כמדת השער אשר פניו דרך הקדים ובמעלות שבע יעלו־בו ואילמו לפניהם: ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון ולקדים וימד משער אל־שער מאה אמה: ויולכני דרך הדרום והנה־שער דרך הדרום ומדד אילו ואילמו כמדות האלה: (כה) וחלונים לו ולאילמו סביב סביב כהחלנות האלה חמשים אמה ארך ורחב חמש ועשרים אמה: ומעלות שבעה עלותו ואילמו לפניהם ותמרים לו אחד מפו ואחד מפו אל־אילו: ושער לחצר הפנימי דרך הדרום וימד משער אל־השער דרך הדרום מאה אמות: ויביאני אל־חצר הפנימי בשער הדרום וימד את־השער הדרום כמדות האלה: ותאו ואלו ואלמו כמדות האלה וחלונות לו ולאלמו סביב סביב חמשים אמה ארך ורחב עשרים וחמש אמות: (ל) ואלמות סביב סביב ארך חמש ועשרים אמה ורחב חמש אמות: ואילמו אל־חצר החיצונה ותמרים אל־אילו

(הערות הגליון: ל׳ מלעיל · ותאיו׳ ל׳ מל׳ ק׳ בכבי׳ · ל׳יו׳ מיו ק׳ ק׳ · כיו׳ מו׳ו׳ דיו ק׳ ק׳ ק׳ · ואילמיו ק׳ · ג׳ כ״כ חסר יו״ד · ל׳יו׳ מיו ק׳ ק׳ · מיו ק׳ ל׳ · תיו׳ מיו ק׳ ק׳ · אילוו ק׳ · ו׳ ס״פ בבנינה ב · אי׳ ל׳יו׳ מיו ק׳ ק׳ ק׳ · מיו ק׳ · ו׳ ס״פ בבנינה ל׳ · מיו כ׳ ק׳ · אליו ק׳)

תרגום

ורצפתא לעברא דתרעיא לקביל אורכא דתרעיא רצפתא ארעיתא: ומשח פותיא מן קדם תרעא מציעארה דקדם דרתא גויתא מברא מאה אמין למדנחא ולצפונא: ותרעא דפתיח לאורח צפונא לדרתא בריתא משח אורכיה ופותיה: ותווהי תלתא מכא ותלתא מכא ואלוהי ואולמוהי הורת כמשחת תרעא קדמאה חמשין אמין אורכיה ופותיא עסרין וחמש אמין: וכווהי ואולמוהי וכותרתיה כמשחת תרעא דפתיח לאורח מדנחא ובדרגין שבעא סלקין ביה ואולמוהי קדמיהון: ותרעא לדרתא גויתא לקביל תרעא דפתיח לצפונא ולמדנחא ומשח מתרע לתרע מאה אמין: ואובלני באורח דרומא והא תרעא חד פתיח לאורח דרומא ומשח אלוהי ואולמוהי כמשחתא האלין: וכוין ליה ולאולמוהי סחור סחור כבויא האלין חמשין אמין אורכא ופותיא עסרין וחמש אמין: ודרגין שבעא דרגוהי ואולמוהי קדמיהון וכותרן ליה חדא מכא וחדא מכא על אלוהי: ותרעא דדרתא גויתא באורח דרומא ומשח מתרע לתרע באורח דרומא מאה אמין: ואעלני לדרתא גויתא בתרע דרומא ומשח ית תרע דרומא כמשחתא האלין: ותווהי ואלוהי ואולמוהי כמשחתא האלין וכוין לה ולאולמוהי סחור סחור חמשין אמין אורכא ופותיא עסרין וחמש אמין: ואולמיא סחור סחור אורכא עסרין וחמש אמין ופותיא חמש אמין: ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרן על אלוהי

[וכיסעי׳ סי׳ מ׳ כמ״ק טעות]: דרך הדרום ז׳ בקריאה וסים׳ ויולכני דרך הדרום ב׳ בפסוק׳ ושער לחצר הפנימי ב׳ בפסוק׳ וידבר אלי זה הלשכה׳ ופניהם דרך הדרום אחד׳ ובפתחי הלשכות: אמות ו׳ ס״פ בבניינה וסים׳ ארך השער שלש עשרה׳ ושער לחצר הפנימי דרך הדרום׳ ותאו ואיליו ואילמיו כמדו׳ האלה קדמא דעניינא׳ ואלמות סביב סביב׳ ובא לפנימה וימד איל הפתח׳ אל פני ארך אמות המאה:

רשי

והרצפה אל כתף השערים׳ גובה שערי החצר היה מפסיק העלייה שלא היתה מסבבת כל החצר והיא לכתפות השער מזה ומזה כנגד גובה השערים: הרצפה התחתונה׳ כשתכית תיבה ע׳ מכל תחתונה שבמיקרא שבכל מקום הטעם בנו״ן וזה בתי״ו למלכו שאין תחתונה זו רצפה שתחת אחרת אלא רצפה אחת היא ותחתיתה של רצפה היה לעומ׳ גובה השער וה״א של תחתונה כה״א של ביתה וכה״א של עזרת׳ ושל חלאת׳ שהן יתירות: וימד רחב׳ חלל עזרת נשים: מלפני השער התחתונ׳׳ זה השער המפורש למעלה: לפני החצר הפנימי׳ עד עזרת ישראל: הקדי׳ והצפון׳ לשתי רוחותיה חללה מאה: מדד ארכו ורחבו׳ כמדת שער הקדי׳ כך מפור׳ בענין: חמשים אמה ארכו׳ גובהו: ורחב חמש ועשרים׳ מנג התא לנגנו: ואילמיו לפניה׳׳ ואולם השער לפני המעלות קודם שיכנס לאולם היה עולה ב במעלות: ושער לחצר הפנימי׳ לעזרת ישר׳: נגד השער׳ החצונה מכוונים: וימד משער׳ התחתון עד העליון מאה אמה הוא רחב חלל עזרת נשים: (כה) ויוליכני דרך הדרום׳ לחצר החצונה: בהחלונות האלה׳ דרש רבי תנחומא הא יתירה זו לשון כהה חלונות כהות רחבות מבחוץ וקצרו׳ מבפנים לומר לא לאורה אני צריך שכל חלונות ה העשוין׳ להכניס אורה קצרו׳ מבחו׳ ומרחיבו׳ מבפנים: עולותיו׳ כמו מעלותיו: אל איליו׳ על ראש האיל היה ציקל מצוייר: וימד את השער הדרום׳ של חצר הפנימי: ואילמו׳ אדרון בלע״ז סביב (ל) סביב הכותל היה עשוי אולמים אולמי׳ נכנסין בעוביו ואילמות הללו היו מכפנים כיהתחים היו מבחוץ ושמה תח׳ וכותליהם וט״ו אמו׳ של רחב השער עולים ל לשמונים ואחת אמה וכל החצ׳ הפנימי אינו אלא מאה על מאה כמו שמפור׳ בענין: ואילמיו אל החצר החיצונה׳ אולמו של שער הפנימי לא היה לצד פני׳ כמו שהיה אולמו של שער החיצונה אלא מבחוץ היה בולט: אורך

רשי

אורך חמשים אמה · נבהו חמשים אמה : ואלמו לחצר החצונה אשמפורייא רקואם בלע״ז אולם השער קרוי אילים כאן : ולשכה · היתה אצל שער הצפוני בעזרת ישראל : ופתחה · של לשכה אל אילי השער לצד השער : באילים השערים · יש בפרשה פסוקים קורין לכתפות השער אילים מ״ייכפלים בלע״ז : שם ידיחו את העולה · הנשחטת בצפון ידיחו את העולה ירחצו את הקרביים : ובאולם השער · הצפוני : שנים שלחנות · במזרחו ושתי׳ במערבו ואף על פי שהן היו מסוכין אל תוך החצר החצונה קדושתן כלפנים : ואל הכתף מחוצה · ואל עבר פתח האולם מחוצה לחלל האולם לתוך חללו של פתח של כל עזרת ישראל : לעולה לפתח השער הצפונה · כשנכנס לתוך השער ועולה במעלות פתח העזרה : שני שלחנות · לכתף הפתח למזרח או למערב : ואל כתף האחרת · אשר לפתח האולם שנים שלחנות :

אליהם יניחו את הכלים · עליהם מניחין הסכינין והמזרקות שמקבלין בהם את הדם שיהו מוכנים לשוחטים שם קדשי קדשים בצפון : והשפתים טופח אחד · עונקליות של ברזל קבועין בעמודי ננסין שבבית המטבחים בצפון לתלו׳ ולהפשיט בהם את הקדשי׳ הוא ששנינו בפסחים אונקליות של ברזל היו קבועין בעמודים ובכתלים שבהן תולין ומפשיטין וכן תי׳ ועונקלין נפקין פשך חד : מוכנים בבית · קבועים בתוך חלל העזרה בבית לגיו : ומחוצ׳ לשער הפנימי · ומחוץ לחלל אולם השער לתוך אויר חצר הפנימי כמו שמפורש במקרא בסופו : לשכו׳ שרים · לשכות לוים משוררי׳ : ופניהם דרך הדרום · פתחם לצד דרום : אחד

רדק

ומעלות שמונה מעלו׳ · בשמונה מעלות היו עולין מעזרת ישראל לעזרת הכהנים ובבנין בית שני לא היו אלא ג׳ מעלות : ויביאני · דרך הקדים · כן הביאו בשלשה הרוחות וכמו זה כן זה והכל מבואר : ולשכה ופתחה באילים השערים · כמו אילים כמו היו כמו אילים אמר שנים כסף והדומים להם ואמר כי ברוח הצפון היה לשכה והיא פתוח׳ באילי השערים כי לרוח צפון לצפונו של מזבח היה שחיטת הקדשים והפשטם ונתוחם כמו שאמר בתור׳ צפונה לפני יי׳ : שם ידיחו את העולה · כמו שכתו׳ וקרבו וכרעיו ירחץ במי׳ ועל שלחנות של שיש היו מדיחין אות׳ : ובאול׳ השע׳ · מפו׳ · הראשון בוי״ו והשני בה״א : לשחוט אליהם · כמו עליהם וכן ואל ההרי׳ לא אכל והדומי׳ לה׳ רבי׳ : העולה והחטאת והאשם · כמו שכתוב בתורה במקו׳ אשר תשחט העולה תשחט החטא׳ וכן אמ׳ במקו׳ אשר ישחטו את העולה ישחטו את החטאת והיה כן שלא לפרס׳ החוטאים : ואל הכתף מחוצה לעולה · בשגול כמו מעלה כלומר מחוץ למעלות שזכר : השער הצפונה · כמו השער הדרו׳ שפירשנו : ארבעה · אליהם ישחטו · כמו עליהם : וארבעה שלחנות לעולה · זכר העולה לפי שהיתה תמיד וגם כן היו להניח עליהם כל כלי שאר הזבחים כמו שאמר בסוף הפסוק והזבח : אליהם יניחו את הכלי׳ · הוי״ו נוספת כוי״ו ויפח אברהם את עיניו ואיה וענה והדומים לו כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו אמר כי על ארבעה שלחנות אלה היו מניחים הכלים אשר ישחטו בהם העולה ואת הזבחים והם הסכינים אשר ישחטו בהם והמזרקות אמר יקבלו בהם את הדם : והשפתי׳ · טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב · כלי שסופתי׳ עליו הקדירו׳ והיא׳ שפיתת שתי קדירות לפיכך נקרא בלשון שנים ויונתן תרגם ועונקלין נפקין פשך חד קבעין בעמודי בית מטבחי׳ מגו לאולמיא סחור סחור ועונקלין הם ווי ברזל קבועים בעמודים ובכתלים לתלות בהם וקורין עונקלין בעי״ן או בא״לף אונקלין ובאלה השפתים היו תולין בהם הקרבנו׳ ומפשיטי׳ אותם וכן שנינו במסכת מדות בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודי׳ ננסין ורביעי׳ של ארז על גביה׳ ואונקלין של ברזל קבועי׳ בהן ושלש סדרים היה לכל אחד ואחד שבהם תולין ומפשיטין על שלחנות של שיש שבין העמודים : ואל השלחנות בשר הקרבן · בהעמדת קמץ הקו״ף בגעיא וברפיון הב״ית מפני שסוא הרי״ש נע מפני העמדת הקמץ לפיכך נרפתה הב״ית ורבי יונה כתבו בחטיפות הקו״ף ורפיות הב״ית : ומחוצה לשער הפנימי לשכו׳ שרי׳ · שער הפנימי של עזרת ישראל היה מחוץ לו כלומ׳ בחלל החצר הפנימי׳ לשכות הלוים המשוררי׳ וכן תרג׳ יונתן לשכת ליואי : אשר אל כתף שער

שמונה ג׳ מל׳ בנביאים וסימ׳ ויעבדו בני ישראל את עגלון · בשנת שמונה עשרה לנבוכד נצר תנינא דפסוק דירמיה׳ · ומעלות שמונה מעלו׳ · וכל ד״ה דכוו׳ מל׳ : תאיו אליו חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ בעני׳ קדמא ותניי׳ נסיב וי״ו ותליתא קרתי וסימ׳ וסאתים שערים ויאמר · וסאתים שערים ויצא העם · סאתים שערים ויהי כדבר׳

ומעלות שמונה מעלו: ויביאני אל־החצר הפנימי דרך הקדים וימד את־השער כמדות האלה: ותאו ואלו ואלמו כמדות האלה וחלונות לו ולאלמו סביב · סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה: ואלמו לחצר החיצונה ותמרים אל־אילו מפו ומפו ושמנה מעלות מעלו:
לה ויביאני אל־שער הצפון ומדד כמדות האלה: תאו אלו ואלמו וחלונות לו סביב · סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה: ואילו לחצר החיצונה ותמרים אל־איליו מפו ומפו ושמנה מעלות מעלו: ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את־העלה: ובאלם השער שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה לשחוט אליהם העלה והחטאת והאשם: מ ואל־הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות ואל־הכתף האחרת אשר לאלם השער שנים שלחנות: ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער שמונה שלחנות אליהם ישחטו: וארבעה שלחנות לעולה אבני גזית ארך אמה אחת וחצי ורחב אמה אחת וחצי וגבה אמה אחת אליהם ויניחו את־הכלים אשר ישחטו את־העולה בם והזבח: והשפתים טפח אחד מוכנים בבית סביב · סביב ואל־השלחנות בשר הקרבן: ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל־כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום

ודרגן תמניא דרגוהי: ואעלני לדרתא גויתא באורח מדינחא ומשח ית תרעא כמשחתא האלין: ותווהי ואלוהי ואולמוהי כמשחתא האלין וכוין ליה ולאולמוהי סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עסרין וחמש אמין: ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרן על אלוהי מכא ומכא ותמניא דרגין דרגוהי: ואעלני לתרע צפונא ומשח כמשחתא האלין: תווהי אלוהי ואולמוהי וכוין ליה סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עסרין וחמש אמין: ואלוהי לדרתא בריתא וכותרין על אלוהי מכא ומכא ותמניא דרגין דרגוהי: ולשכתא ופתחה באליא דתרעיא תמן מתקנין ית עלתא: ובאולמא דתרעא תרין פתורין מכא ותרין פתורין מכא למכס עליהון עלתא וחטאתא ואשמא: ולעברא דמברא למסקנא במעלנא דתרע צפונא תרין פתורין ולעברא אוחרנא דלאולמא דתרעא תרין פתורין: ארבעא פתורין מכא וארבעא פתורין מכא לעברא דתרעא תמניא פתורין בינירהון נכיסין: וארבעא פתורין לעלתא באבני גזית אורכא אמתא חדא ופלגא ופותיא אמתא חדא ופלגא ורומיה אמתא חדא עליהון ויחתון ית מניא דיכסון ית עלתא בהון ונכסת קודשיא: ועונקלין נפקין פשך חד קביעין בעמודי בית מטבחיא מגיו לאולמיא סחור סחור ועל פתוריא בתר קורבניא: ומברא לתרעא גואה לשכת לואי בדרתא גויתא די לעבר תרע צפונא ואפידהון לאורח דרומא

ושמחת עולם ופדויי יי׳ · ושמחת עולם ששון ושמחה ישיגון · שמחת עולם תחת בשתכ׳ · וסער מתחולל הנה סערת · וסער גדול כה אמר יי׳ · סער מתגורר הנה סערת בתרא׳ · ואתה אל תירא עבדי יעקב · ואתה אל תירא עבדי יעקב · אתה אל תירא עבדי יעקב · ותאיו ואיליו ואילמיו · ותאיו ואיליו ואילמיו · תאיו איליו ואילמיו · והאר פניך אלהים השיבנו · והאר פניך אלהים צבאות השיבנו · האר פניך יי׳ אלהים צבאות השיבנו : מפה יא כתיב ה׳ בצורת הבית וסי׳ ותא השער דרך הקדים ג׳ בפסוק קדמאה ותנינא ותליתא · וגבול לפני התאות קדמאה דפסוק · ושנים שלחנות · ארבעה שלחנות מפה ב׳ בפסוק · ויביאני אל אלם הבית ב׳ בפסוק קדמאה דפסוק ותנינא · ועמודים אל האלים ב׳ בפסוק : שרים ח׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימ׳ יט :

הצפון ופניהם דרך הדרום · והיא אל כתף שער הצפון ופני הלשכות היו דרך הדרום כלומר פתחיהם לדרום וכתף השער קורא מה שאחורי השער כמו שפירשנו : אחד

אֶחָד אֶל־כֶּתֶף שַׁעַר הַקָּדִים פְּנֵי דֶּרֶךְ הַצָּפֹן׃ מה וַיְדַבֵּר אֵלַי זֹה הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבָּיִת׃ וְהַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ הֵמָּה בְנֵי־צָדוֹק הַקְּרֵבִים מִבְּנֵי־לֵוִי אֶל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ׃ וַיָּמָד אֶת־הֶחָצֵר אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וְרֹחַב מֵאָה אַמָּה מְרֻבַּעַת וְהַמִּזְבֵּחַ לִפְנֵי הַבָּיִת׃ וַיְבִאֵנִי אֶל־אֻלָם הַבַּיִת וַיָּמָד אֵל אֻלָם חָמֵשׁ אַמּוֹת מִפֹּה וְחָמֵשׁ אַמּוֹת מִפֹּה וְרֹחַב הַשַּׁעַר שָׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ׃ אֹרֶךְ הָאֻלָם עֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה אַמָּה וּבַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יַעֲלוּ אֵלָיו וְעַמֻּדִים אֶל־הָאֵילִים אֶחָד מִפֹּה וְאֶחָד מִפֹּה׃

מא

א וַיְבִאֵנִי אֶל־הַהֵיכָל וַיָּמָד אֶת־הָאֵילִים שֵׁשׁ־אַמּוֹת רֹחַב מִפּוֹ וְשֵׁשׁ־אַמּוֹת רֹחַב־מִפּוֹ רֹחַב הָאֹהֶל׃ וְרֹחַב הַפֶּתַח עֶשֶׂר אַמּוֹת וְכִתְפוֹת הַפֶּתַח חָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וַיָּמָד אָרְכּוֹ אַרְבָּעִים אַמָּה וְרֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה׃ וּבָא לִפְנִימָה וַיָּמָד אֵיל־הַפֶּתַח שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְהַפֶּתַח שֵׁשׁ אַמּוֹת וְרֹחַב הַפֶּתַח שֶׁבַע אַמּוֹת׃ וַיָּמָד אֶת־אָרְכּוֹ עֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה אֶל־פְּנֵי הַהֵיכָל וַיֹּאמֶר אֵלַי זֶה קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ ה וַיָּמָד קִיר־הַבַּיִת שֵׁשׁ אַמּוֹת וְרֹחַב הַצֵּלָע אַרְבַּע אַמּוֹת סָבִיב סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב׃ וְהַצְּלָעוֹת צֵלָע אֶל־צֵלָע שָׁלוֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים פְּעָמִים ו

חַד לְעִבַר תְּרַע מַדִנְחָא אַפֵּי אוֹרַח צִפּוּנָא׃ וּמַלֵּל עִמִּי דָא לִשְׁכְּתָא דִפְתִיחָא לְאוֹרַח דָּרוֹמָא לְכָהֲנַיָּא נָטְרֵי מַטְרַת בֵּיתָא׃ וְלִשְׁכְּתָא דִפְתִיחַ לְאוֹרַח צִפּוּנָא לְכָהֲנַיָּא נָטְרֵי מַטְרַת מַדְבְּחָא אִנּוּן בְּנֵי צָדוֹק דְּקָרְבִין מִבְּנֵי לֵוִי לְפוּלְחָנָא דַּיְיָ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמוֹהִי׃ וּמְשַׁח יָת דַּרְתָּא אוּרְכָא מְאָה אַמִּין וּפוּתְיָא מְאָה אַמִּין מְרַבַּע וּמַדְבְּחָא דִּי קֳדָם בֵּיתָא׃ וְאָעֲלַנִי לְאוּלַמָּא דְבֵיתָא וּמְשַׁח אֵלָא דְאוּלַמָּא חֲמֵשׁ אַמִּין מִכָּא וַחֲמֵשׁ אַמִּין מִכָּא וּפוּתְיָא דְתַרְעָא תְּלָת אַמִּין כְּכָא וּתְלָת אַמִּין מִכָּא׃ אוּרְכָּא דְאוּלַמָּא עַסְרִין אַמִּין וּפוּתְיָא חַד עַסְרֵי אַמִּין וּבְדַרְגִּין דְּסָלְקִין לֵיהּ וְעַמּוּדַיָּא עַל אֵלַיָּא חַד מִכָּא וְחַד מִכָּא׃ וְאָעֲלַנִי לְהֵיכְלָא וּמְשַׁח יַת אֵלַיָּא שִׁית אַמִּין פּוּתְיָא מִכָּא וְשִׁית אַמִּין פּוּתְיָא מִכָּא פּוּתְיָא דְמַשְׁכְּנָא׃ וּפוּתְיָא דְתַרְעָא עֲסַר אַמִּין וְכִתְפֵּי תַרְעָא חֲמֵישׁ אַמִּין מִכָּא וַחֲמֵשׁ אַמִּין מִכָּא וּמְשַׁח אוּרְכֵּיהּ אַרְבְּעִין אַמִּין וּפוּתְיָא עַסְרִין אַמִּין׃ וְעַל לְגָיו וּמְשַׁח אֵילָא דְתַרְעָא תַּרְתֵּין אַמִּין וְתַרְעָא שִׁת אַמִּין וּפוּתְיָא דְתַרְעָא שְׁבַע אַמִּין׃ וּמְשַׁח יַת אוּרְכֵּיהּ עַסְרִין אַמִּין וּפוּתְיָא עַסְרִין אַמִּין דִּי קֳדָם הֵיכְלָא וַאֲמַר לִי דֵּין בֵּית קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ וּמְשַׁח כּוּתְלָא דְבֵיתָא שִׁת אַמִּין וּפוּתְיָא דִמְחִצְּתָא אַרְבַּע אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר מַקַּף לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וּמְחִיצָּא מְחִיצָּא עַל מְחִיצָּא תְּלָתִין וּתְלָת חֲדָא עַסְרֵי בְּסִדְרָא

זה י׳ ח׳ כתי׳ ה׳ וב׳ כתיב ו״ו וסימ׳ נמסר במלכי׳ חלק ב׳ סימן ו׳ : הקרבי׳ ג׳ בליש׳ וסי׳ אתם קרבי׳ היום׳ והלשכה אשר פניה דרך הצפון׳ קדש מן הארץ הוא לכהנים : והמזבח ב׳ וסימ׳, והמזבח נקרע וישפך׳ וימד את החצר ארך : אליו כלהון חס׳ בבנייׅנא במ״א מל׳ וסימ׳ ובמעלות אשר יעלו אליו׳ וכל קריא׳ דכוו׳ אליו מל׳

בס״נ חס׳ וסימ׳ למה קשרתם כלכם׳ עבור בתוך העיר׳ רוץ דבר אל הנער הלז : ובא י״ו ר״פ בקריא׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימ׳ י״ו וישעיה סימ׳ ס״ז : שלוש ה׳ מל׳ וסימ׳ על מה הכית את אתנך׳ שלוש ערים תבדיל לך קדמ׳ דמשנה תורה׳ שלוש פעמים בשנה יראה׳ והצלעו׳ צלע אל צלע׳ המזב׳ עץ שלוש אמו׳ וכל כתו׳ דכוו׳ מל׳ :

אחד אל כתף שער הקדים׳ אמר ולשכה אחת היתה אל כתף שער הקדים : פני דרך הצפון׳ כלומר פתוחה לצד צפון ואמר אחד לשון זכר על הלשכה והיא לשון נקבה כי הלשכה בית ובית הוא לשון זכר : וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום׳ לשכה אחרת היתה שם ואם לא זכרה שהיה פניה דרך הדרום לצד לשכות הלוים שזכר כי אותם היו ללוים ונו לכהנים : והלשכה׳ לשכה הנזכרת אשר פניה דרך הצפון : המה בני צדוק׳ זכר צדוק כי הו׳ היה כהן גדול תחילה בבית שבנה שלמה כאשר שכתו׳ וימליכו שנית לשלמה בן דוד לנגיד ולצדוק לכה׳ והוא היה מבני אלעזר הכהן ולפנחס בנו ולזרעו נתנה ברית הכהונה ואשר היו מבני איתמר ירדו ממעלות הכהונ׳ בקללת עלי : וימד את החצר אורך מאה אמה ורחב מאה מרובעת׳ זה לא היה בבית שני כי אור׳ עזרת ישראל היה מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וכן עזרת הכהנים : והמזבח לפני הבית׳ אמר ומדד גם כן המזבח שהיה לפני הבית ולא זכר מדתו ועוד לא יזכרנו : ויביאני אל אולם הבי׳׳ הוא אולם היכל : וימד אל אולם׳ אל חסר יוד אמר כי מדד אילי האול׳ אשר על פתחו מפה ומפה והיה כל אחד חמש אמות : מפה׳ שניהם בה״א : ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו׳ שניהם בוי״ו ואמר כי רוחב שער האולם היה כדי שנשאר לו כתף אחר השער ג׳ אמות מן הצפון ושלש אמות מן הדרום נמצא רוחב השער ארבע עשרה אמות כי אורך האולם היה עשרי׳ אמה טול מהם שש לכתפות השער ג׳ מכאן וג׳ מכאן נמצא רחבו של שער י״ד אמה ולכאר זה סמך לו : ארך האולם כ׳ אמה׳ ארכו כנגד רחבו של היכל : ורחב י״א׳ כן היה בבנין בי׳ שני כמו ששנינו במסכת מדות והאולם י״א אבל בבנין שלמ׳ היה כ׳ רחבו כארכו : ובמעלות אשר יעלו עליו׳ וראיתיו מודד במעלות אשר יעלו עליו ולא זכר כמה ובבנין בית שני שנינו במסכת מדות ושנים עשר מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה : ועמודים אל האלים אחד מפה ואחד מפה׳ אל האילים שזכר שהיו לאולם מפה ומפה אמר כי שנים עמודי׳ היה להם : מפה׳ שניהם כתובין בה״א : ויביאני אל ההיכל וימד את האילים׳ אילי שער ההיכל והיו עשויין כמין כפה מלמעלה. והיה רחבו של כל איל שש אמות : רחב האהל׳ רחב הכפה היה שש אמות והכפה קורא אהל ויונתן תרגם ופותיא למשכנא : ורחב הפתח עשר אמות׳ רחב פתח ההיכל : וכתפות הפתח ה׳ אמות מפה וה׳ אמו׳ מפה׳ הפה עשרים כי כן היה רחבו של היכל כמו שאמר ארכו ארבעים אמה ורחב עשרים אמה : מפו׳ שניהם כתובים בוי״ו : ובא לפנימה׳ לפני ולפנים של הדביר : וימד אל הפתח שתים אמות׳ רוצה לומר שני אילי הפתח מזה ומזה כל אחד היה רחבו שתים אמות : והפתח שש אמות׳ עביו של פתח שש אמות ורחבו שבע : וימד׳ אל פני ההיכל׳ כי כן היה רחבו של היכל עשרי׳ אמה וכן היה הדביר שבנה שלמה וכן היה בבית שני : וימד קיר הבית שש אמות׳ כותל ההיכל : ורוחב הצלע׳ מלרע וכן צלע אל צלע והצלע הוא התא והוא היציע הנזכר בבנין שלמה ותרגם יונתן מחניתא וכן תרגמו שם ועניין בנין הצלעות הנה כמו שהוא שם אלא שהוא כפול במלות סוכות אלא שהיציע התחתונה אמר הנה ד׳ אמות ושם חמש אמות והצלעות אלו בג׳ כתלי הבית מחוץ מערב צפון ודרום וזהו סביב : והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים׳ אל פמו על פי׳ זו על זו היו בבניות כמו שאומר במלכים שלש ושלשים

אחד אל כתף שער הקדים׳ לשכה אחת אל כתף שער הקדים : פני דרך הצפוני ופתחה לצד צפון : לכהנים׳ משמרתי הבית כמלומה הם אלוים המשוררים : וימד את החצר׳ אלא עזרת ישראל לפני האולם וההיכל : אל אולם הבית׳ אולם ההיכל : וימד אל אולם׳ כמו איל אולם עובי כתפות הפתח הרואה את המזרח מדד מן המזר׳ למערב ואני הכותב מצאתי בפירושים אחרים כמו שהעתקתי ורוחב השע׳ ג׳ אמות מפה וגו׳ הוא עובי האיל הצפוני כתו׳ אלל הפת׳ למערב וכן עובי האיל הדרומי לתוך חלל האולם ל למערב ואעפי שכך שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה של לעתיד לבא איננו אלא שלש של שבאולם בית שני כו׳ : חמש אמות׳ ואף של בית שני היה כן שכן שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה אלא שבאולם בית שני לא היו כתפות לפתח לצפון ולדרו׳ שהיה רחב הפתח עשרים אמה כרחב האולם וכאן כתוב ורחב השער שלש אמו׳ מפה ושלש אמות מפה ואיני יודע לצדד פירו׳ של לרוחב כתפות הפתח שלש אמות סותמין חלל הפתח מכא׳ ושלש אמו׳ מכאן : אורך האולם עשרים אמה׳ כנגד רחב ההיכל : ורוחב עשתי עשרה׳ מן המזרח למערב : ובמעלו׳ אשר יעלו אליו׳ ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו כמו ששנינו בין האולם ולמזבח עשרים ושתים אמה ושתים עשרה מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה : ועמודים אל האילים׳ תחת יכין ובועז שהיו במקדש ראשון : שש אמו׳ רחבי הוא עובי כותל ההיכל שבין ההיכל לעולם : רחב האהל׳ רחב האולם שהוא כרחבו של אולם ובאורכו של היכל׳ בפירושים אחרים רחב האהל אהלו של פתח : וכתפו׳ הפתח חמש אמו׳ שההיכל רחבו כ׳ אמה ורחב הפתח י׳ נמצאו כתפותיו מפה ומפה של חמש חמש : ובא לפנימה׳ אל המחיצה המפסקת בין ההיכל לקדש הקדשי׳ : וימד איל הפתח׳ עוביו שתים אמות אין זה שוה לאמה טרקסין : והפתח שש אמות׳ איני יכול לפרשו אלא לגבהו : אל פני ההיכל׳ על פני רחבו של היכל : את קיר הבית׳ כותל מערבי : ורחב הצלע׳ אפנד״ין בלע״ז התא של אחריו ארבע אמות חללו ושל בית שני היה שם ועל כרחך בית זה לעתיד לבא שהרי בבית שני לא היתה חומה מפסקת לבית קדשי הקדשים : צלע אל צלע׳ תא אל תא ותא על תא : שלש ושלשים פעמים׳ ובבית שני היו שלשי׳ ושמונה חמש עשרה בצפון וט״ו בדרום ושמנה על חמשה וחמש׳ על גביה׳ ושמונ׳ במערב הוא צלע הוא יציע הוא תא ואו׳ אני שהתאי׳ שבצפון ובדרום כך סדרן שכל אחד ואח׳ ארכו י״ב אמה הרי ס׳ אמה לחמש תאים וה׳ כתלי׳ של ה׳ ה׳ אמה הרי פ״ה ורחב ה׳ אמות של המוכח פירנסת ג׳ אמה של אורך הכותל וכן לדרום ושבמערב אחד על״ג אחד ושלישי על גביהן ואורכן על גביהן כ׳ אמה כנגד רחב בית קדשי הקדשי׳ הרי י״א בכל סדר וכן ת״י חד עסר בסידרת׳ ובאת

ובאות בקיר אשר לבית לצלעות · קורות עליות היציעים היו ראשיהם של צד מחיצת התאים החיצונה באות ונוקבות בקיר בצדו הפנימי וזהו אשר לבית לצלעות בצדו אשר לתוך התאים וזהו להיות אחוזים בקיר הבית קבועים בחוזקה מופלים בלעז: ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · ראשיהם של צד קיר ההיכל היו באות ונוקבות על כניסו' שהי' קיר ההיכל בולט לתוך התאי' כמו שאמור בבנין שלמ' כי מגרעו' נתן לבית סביב חוצה היציעה התחתונ' חמש באמה רחב חללה ועליית שם שהיה כותל ההיכל כנוס מלמעלה אמה לפיכך חלל ה התיכונה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה והיא היתה עליה של תיכונה שהיה כותל ההיכל כ כנוס לתוכו אמה מ מלמעלה ואף אלו היו כמותן וזהו שאמור ולא יהיו אחוזים בקיר הבית לא היו נוקבין בקיר ההיכל כשאר ראשי קורות כמוכים הקבועים בכותל גבוה שנוקבי' הכותל ותוקעי' ראשי הקורות בנקבי': ורחבה · והצלעות היו הולכין ומרחיבין ל למעלה כמו שפירשתי האמצעית רחבה מן התחתונה אמה וכן העליונה מן האמצעית אמה: ונסבה למעלה למעלה · ומוסב' מסיבה שקורין וי"ץ בל' של בנין אבנים היא כמין עמוד ומעלו' עולות בו והעולה בהם דומה לו כהולך ומקיף סביבו' עמ"ד אבני' ובלשון אשכנז קרוי ווילדשטיי"ן והוא שאמו' בבנין שלמה ובלולים יעלו אל התיכונה אף הוא מתורגם ובמסיבתא כמו ונסבה למעלה מסיבה עולה למעלה למעלה עד גג העליון התא כמו שהוא מפר' והולך שהמסיבה עולה מן התחתון לאמצעי ומן האמצעי לעליון: כי מוסב הבית לצלעות למעלה למעלה' סביב סביב לבית: על כן רחב לבי' למעלה · על כן שאמרנו ורחבה למעלה למעלה רחב בית תוך הצלעות למעלה העליונה רחבה מכולן: וכן התחתונה · ת"י וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעתא וכן יעלו על ידי מסיבה מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה: וראיתי לבית גבה · לא פירש שיעורו אבל במסכת מדות שנינו על רום מאה אמה: מוסדות הצלעות מלא הקנה · יסוד הצלעות היה מלא הקנה: שש אמות אצילה · ת"י רוח יסוד מחיצת הצלע בתוך הארץ היה רחב שש אמות אבל למעלה מן הארץ היה רחבו חמש אמו' כמו שמפור' בענין במקרא של אחריו: רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ · מחיצ' התאים הסמוכ' לחצר היא מחיצת מערבית : חמש אמות · וכן שנינו במסכת מדות באותו כותל שהוא חמש: ואשר מונח · ומקום פנוי היה מונח במקצוע' הצפון והדרום שאצל המזרח והמערב שאין התאים מקיפין את כל הבית ואותו מקום פנוי היו פתחי התאים שבמקצועות מזרחיי' כמו שאמור בענין ופתח הצלע למונח כי לא היו להם פתחים לתאים לא לצד החצר ולא לצד ההיכל אלא לאותן שבמקצוע מזרחית צפוני' ובמזרחית דרומית היה הפתח בכותל רחבו פתוח לאותו מקום המונח ובאותו פתח נכנסין לו וממנו לתא השני ומן השני אל השלישי וכן סביב שכן שנינו במסכ' מדות שלשה פתחים לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואח' לתא שעל גביו ואף ית כן ואשר מונח ואתר שביק: לשון אחר ואשר מונח כלומר וכן אותו של צד פנים מן הצלעות לצד בית מונח מקום פנוי היה מונח בין התאי' ובין הבית ובאותו מקום היו פתחי התאים כמו שמפו' בענין ופתח הצלע למונח ורחבו היה חמש אמות כמו שהוא אומר ורחב מקום המונח חמש אמות כדפרישית לעיל שלא יהיו התאים סמוכים לבית כלל ואויר יהיה ביניהם והבית חמש אמות וכן ת"י ואתר שביק: פאת דרך הים רחב שבעים אמה · רחב הבניין לרוח מערבית מצפון לדרום שבעים אמה והא לך החשבון התא הצפוני ד' וכותליו עשר הרי יד וחמש מקום הפנוי בין התא לבית הרי יט רחב יסוד הכתלים היה נבלע בחלל התא ובמקום הפנוי וכותל ההיכל שש הרי כה וחללו רחב כ' הרי מה וכותל ההיכל לדרומי שש הרי נא ויט של תאי הדרום סך הכל ע': בית צלעות אשר לבית · נגד אויר רחב הצלעות בקרן הזוית · סביב סביב שכתו' במקו' המונח הינו בד' פנות כמשמעו לא כלו' מכאן ומכאן דרום וצפון זוית דרומית מזרחית וזוית צפונית מזרחית: ובין הלשכו' רחב עשרים אמה · לשכות היו בחצר החצונה בצפונה של החצר הפנימית אלחומתה והפסק כ' אמה רחב בין מחיצות הלשכות למחיצות התאים שסביב היה ולא הבית כן בבנין בית שני אלא בבנין העתיד: ופתח הצלע למונח · ופתח התאים החצונים פתוחים למקום המונח פנוי בקרן זוית כמו שפירשתי: והבניין

ושלשים פעמים זו על זו היה נוכנס שלש ושלשים רגלים ויוצא הרגל שני טפחים וית תלתין ותלת חדא עסרא בסדרא ר"ל שהיו הצלעות לג' לשלש רוחות הנה יא' לכל רוח מסודרו' זו אצל זו: ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב · היו ככנס' לראשי הקורו' בקיר ההיכל כמה שהיה מונח בו לצלעות כמו שאמ' במלכי' כי מגרעות נתן לבי' סביב חוצה: להיו' אחוזי' ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · להיות אחוזים במקום המונח ב בקיר ולא בקיר שיעשו בקיר הבית חורים להיות ראשי הקורו' אחוזות בה כמו שאומר שם לבלתי אחוז בקירות הבית כי קיר הבית היה רחב מלמט' הולך ומצר כלפי חוץ כנגד התאי' להיות ראשי הקורו' אחוזים באותו מקום המונח להם: ורחב' ונסבה למעלה למעלה לצלעות · הצלעות כל מה שהיו עולי' למעלה היו מתרחבות במקו' המונח להם בקיר כמו שאמ' במלכי' היציע התחתונ' חמש באמ' רחבה והתיכונ' שש באמה רחבה וגו' ומה שאמר ונסבה רוצה לומ' כי במסיב' היו עולים למעלה לצלעו' כמו שאמר במלכי' ובלולי' יעלו אל התיכונ' ומן התיכונה אל השלישי' ובלול או הלול הוא בנין כמין עמו' חלול עשוי כמו מעלו' סביב סביב והעול' בו עולה לדך היק וכן שנינו במסכת מדות ומסיב' היתה מקרן מזרחי' צפוני' לקרן צפוני' מערבי' שבה היו עולי' לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב והלך על פני כל הצפון עד שהוא מגיע למערב הגיע למערב והפך פניו לדרו' הלך כל פני המער' עד שהוא מגיע לדרום והפך פניו למזרח היה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתח' של עליה פתוח כלפי דרום כי מוסב הבי' למעלה הלול או בלול קורא אותו מוסב והי' עולה למעלה למעלה עד העליונה: על כן רחב הבית למעלה · על כן טעמו למעלה על כן שהיו אוחזי' בקיר הבי' היה רחב לבי' למעלה העליונ' שבצלעו' היתה רחבה מכולן: וכן התחתונ' יעלה על העליונ' לתיכונ' כתרגומו וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעתא: וראיתי לבית גבה סביב סביב · אמ' כי ראה גובה ההיכל ולא ספר כמה ובבי' שני עשו גבהו מאה אמה: מוסדות הצלעות · כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו ואותיות אהוי מתחלפות אמר שר אה יסודות הצלעות שהיה רחבן שש אמות: אצילה · פירושו גדולות מן ואל אצילי בני ישראל שפירושו גדולים ויונתן תרגם רווח כלומר בריוח היה ברחבן שש אמות ויש מפרשים מן תחת אצילות ידיך שהוא בית השחי כי שאר האמות הם מן ראש האצבע הנקרא אמה עד פרק המבדיל בין הזרוע והקנה ואלו היו אמות מגיעות עד בית השחי: רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות · אמר כי כותל הצלע מן החוץ רחבו חמש אמות: ואשר מונח בית צלעו' אשר לבית · אמר אבל כותל הצלעות אשר מצד ההיכל שהוא כותל הפנימי לצלע לא היה בשוה אלא כמו שהיה מונח מקום לקרוי הצלעות כמו שפירשנו שהכותל היה מצר והולך לפיכך לא הוצרך לומר לו מדה ולפיכ' אמר ואשר מונח כלומר היה כמו שהיה לכל צלע כפי מקום הנחתו: ובין הלשכות רחב עשרים אמה · אמר על הצלעות שנש הם נקראים לשכו' ואמר כי היו לשכות סביב סביב הבית ומה שיש לשכה ולשכה רחב היה בין כלם עשרים אמה ובבית שני היו התאים שהם צלעות שמנה ושלשי' חמשה עשר בצפון וחמשה עשר בדרום ות' במערב שבצפון ושבדרום חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן ושבמערב ג' על גבי ג' ושנים על גביהן ורבי' שלמה ז"ל פי' רחב שבין מחיצו' הלשכות ובין מחיצות התאים שסביב הבית: ופתח הצלע למונח · למקום המונח כלו' מקו' פנוי לפני הצלע שם היה פתחו: פתח אחד דרך הצפון ופתח אחד לדרום · פתח אחד ליציע שבצפון ופתח ליציע שבדרום ועל החיצון אמר ורחב מקו' המונח חמש אמות סביב אותו מקום הפנוי היה רחבו חמש אמות ובתאים שהיו בבית שני שנים ושלשה פתחים היו לכל אחד ואחד אחד התא מן הימין ואחד התא מן השמאל ואחד התא שעל גביו ואחד למסיבה ואחד לפשפש ואחד להיכל: והבנין

וראיתי יב וסי' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · וראיתי מה והגדתי לך · וראיתי לבית גבה · וראיתי והנה עליה גידים ובשר עלה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלו' · וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון · וראיתי את כל מעשה האלהים · כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק · וראיתי אני

וּבָאוֹת בְּקִיר אֲשֶׁר־לַבַּיִת לַצְּלָעוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב לִהְיוֹת אֲחוּזִים וְלֹא־יִהְיוּ אֲחוּזִים בְּקִיר הַבָּיִת׃ וְרָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה לַצְּלָעוֹת כִּי מוּסַב־הַבַּיִת לְמַעְלָה לְמַעְלָה סָבִיב ׀ סָבִיב לַבַּיִת עַל־כֵּן רֹחַב־לַבַּיִת לְמָעְלָה וְכֵן הַתַּחְתּוֹנָה יַעֲלֶה עַל־הָעֶלְיוֹנָה לַתִּיכוֹנָה׃ וְרָאִיתִי לַבַּיִת גֹּבַהּ סָבִיב ׀ סָבִיב מיסדות הַצְּלָעוֹת מְלוֹ הַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמּוֹת אַצִּילָה׃ רֹחַב הַקִּיר אֲשֶׁר־לַצֵּלָע אֶל־הַחוּץ חָמֵשׁ אַמּוֹת וַאֲשֶׁר מֻנָּח בֵּית צְלָעוֹת אֲשֶׁר לַבָּיִת׃ וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב ׀ סָבִיב׃ וּפֶתַח הַצֵּלָע לַמֻּנָּח פֶּתַח אֶחָד דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וּפֶתַח אֶחָד לַדָּרוֹם וְרֹחַב מְקוֹם הַמֻּנָּח חָמֵשׁ אַמּוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב׃

ל' ומל · ג' וכפסו' ומל · ל' · ל' · י"ב · ג' מוסדות ק' · ל' · ל' · ל' וחד למפט · ה' · ל' · ג'

קְבִיעִין בְּכָתְלָא דְמַגָּיו לִמְחִיצָא סְחוֹר סְחוֹר לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שֵׁרִיתָא נָיְחִין עַל זִיזָא וְלָא יְהוֹן שֵׁרִיתָא מְעַבְּרָן בְּכָתְלֵי בֵיתָא׃ וּפוּתְיָא מְסִיבְתָא וְסַלְקָא לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן מְחִיצָא אֲרֵי מַקְּפָא בֵּיתָא לְסַלָּקָא לְעֵלָּא לְעֵלָּא סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו עַל כֵּן פָּתֵי בֵיתָא מִלְעֵלָּא וְכֵן בִּמְסִבְּתָא סָלְקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִלָּיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעֲתָא׃ וַחֲזֵית לְבֵיתָא רוּמָא סְחוֹר סְחוֹר מְשַׁכְלְלָן מְחִיצַיָּא מִשְׁחַת קַנְיָא שִׁית אַמִּין רֶוַח׃ פּוּתְיָא דְכָתְלָא דִמְחִיצְתָא דִלְבָרָא חֲמֵשׁ אַמִּין וַאֲתַר שְׁבִיק בֵּית מְחִיצַיָּא דִלְגָיו׃ וּבֵין לִשְׁכָּתָא פּוּתְיָא עַסְרִין אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר מַקִּיף לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַרְעָא דִמְחִיצְתָא לַאֲתַר שְׁבִיק תַּרְעָא חַד פְּתִיחַ לְאוֹרַח צִפּוּנָא וְתַרְעָא חַד פְּתִיחַ לְדָרוֹמָא וּפוּתְיָא דַאֲתַר שְׁבִיק חֲמֵשׁ אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר׃ ובנינא

דניאל לבדי את המראה · והנה שנים אחרים: מנח ל' בית צלעות אשר מבית · למנח ל' ופתח הצלע · המנח ל' חמש אמות סביב: ופתח ה' בקריאה וסי' התבה בצדה תשים · ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה · וקדמאה ותליתאה דופתח הצלע · ופתח הבית דלתותיו:

אשר אל פני הגזרה חד מן ח׳ אשר אל וסימ׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם׳ ויעשו שתי טבעות זהב׳ והשלך אל האש׳ ויבא אתי אל פתח שער בית יי׳׳ וסחוצה לשער הפנימי׳ והבנין אשר אל פני הגזרה׳ ויאמר אלי לשכות הצפון׳ חמת כרותה סכרים: אשר על אחריה כל לשון אחרי אל במ״ב על

יב והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה וקיר הבנין חמש אמות רחב סביב סביב וארכו תשעים אמה: (ב׳ והאחרון הכביר)

יג ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה וקירותיה ארך מאה אמה: (ל׳) (ל׳ ומל׳)

יד ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה:

טו ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתוקיהא מפו ומפו מאה אמה וההיכל הפנימי ואלמי החצר: (ואתיקיהא ק׳) (ל׳)

טז הספים והחלונים האטמות והאתיקים סביב לשלשתם נגד הסף שחיף עץ סביב סביב והארץ עד החלנות והחלנות מכסות: (ל׳) (ל׳)

יז על מעל הפתח ועד הבית הפנימי ולחוץ ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי ובחיצון מדות: (ל׳) (ל׳) (ל׳)

יח ועשוי כרובים ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב (ל׳)

ובניינא דקדם בצורתא רוח אורח מערבא פותיא שבעין אמין וכתלא דבניינא חמש אמין פותיא סחור סחור ואורכיה תשעין אמין: ומשח ית ביתא אורכא מאה אמין ובצורתא ובניינא וכתליא אורכא מאה אמין: ופותיא דקדם ביתא ובצורתא למדנחא מאה אמין: ומשח אורכא דבניינא דקדם בצורתא דלאחורהא וזיויתהא מכא ומכא מאה אמין והיכלא גואה ואולמי דרתא: ספיא וכוין סתימן ועתיקיא סחור סחור לתלתיהון לקבל ספא דחפי נסרין דארזא סחור סחור וארעא עד כויא וכוין סתימן: עד לעלא מן תרעא ומן ביתא גואה ולברא ועל כל כותלא סחור סחור מלגיו ומלברא משחן: וגליף כרובין וכותרן וכותרתא בין כרובא לכרובא ותרין

וסימ׳ אחרי המשכן׳ ואתיקהא מפו ומפו מאה אמה: על מעל הפתח חד מן ה׳ זוגין מיחדין מן חד חד חד על וחד עד וסימ׳ נמסר בסדר ויחי:

רדק

והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה׳ אפשר שאמר זה על מדות העליות אשר על הבית ומדד רחבן לדרך המערב שבעים אמה והכתלים מן המנין ואמר כי רחב כל כותל חמש אמות וזהו שאמר וקיר הבנין חמש אמות ולצד המזרח היה רחבן מאה אמה כמו שאמר וקרא העליה גזרה לפי שהוא כאלו כנזרה מן הבית למעלה וכן תרג׳ יונתן גזרה ביצורתא שהוא ענין גובה כמו גדולות ובצורו׳ בשמים או כפרש על הבי׳ עצמו כמו שפיל רבינו שלמה ז״ל ויהיה מסודר על מה שהיה בבית שני כמו ששנינו במסכת מדות ואמ׳ כי הבנין אשר על פני הגז׳ כלומר הגזרה שהוא ההיכל עם הבני׳ אשר לצפון ולדרו׳ רחבו דרך המערב שבעים אמה ומן המזרח מאה אמה כי היו ל׳ אמה יתרי׳ שהיה האולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן שהיו בית החליפות וכן שנינו שם מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסכה חמש והמסכ׳ שלש כותל התא חמש והתא שש כותל היכל שש ותוכו עשרים אמה והתא שש וכותל התא חמש ובית הורדת המים שלש אמות והכותל חמש והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשר׳ אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפו׳ ששם גונזין את הסכינים והיכל צר מאחריו ורחב מלפניו דומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו אף ה ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו זו המשנה השנויה שם ומה שאמר שהאולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן לא שחללו של אולם רחב מחללו של היכל אלא בית החליפו׳ מחובר לאולם מכאן ומכאן: וארכו תשעים אמה׳ אורך הקיר על בית החליפות: ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה׳ לפירושינו מדד הבית בפני עצמו והגזרה בפני עצמה ולפירוש רבינו שלמה ז״ל מה שאמר ומדד את הבית רוצה לומר שמדד את הגזרה עם הבניה וקירותיה ארך מאה אמה: הבניה׳ שם בשקל שמלה וכן שנינו במסכת מדות ההיכל מאה על מאה על רום מאה האוטם שש אמות וגבהו ארבעי׳ אמות ואמה כמוהו מאתי׳ בית דילפא ואמה תקרה ואמה מעזיבה גבהה של עליה ארבעים אמה ושלש אמות מעקה ואמה כלה עורב רבי יהודה אומר לא היה כלה עורב מן המדה אלא ד׳ אמות היה מעקה מן המזרח למערב מאה אמה כותל האולם חמש והאולם אחת עשרה כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה אמה טרקסי׳ אמה לבית קדש הקדשים כותל ההיכל שש וכותל התא חמש: ורוחב פני הבית והגזרה׳ לפירושינו הוא כמו כי הבית הוא ההיכל והגזרה הוא העליה אבל לפי רבי׳ שלמה ז״ל הבית הוא הגזרה אם כן מהו שאמר הבית והגזרה והענין מבואר למעלה: ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחרי׳ ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה׳ כמו שמדד אורך הבית ואורך הגזרה כן מדד אורך הבנין אשר על פני הגזרה למזרח ואשר על אחריה למערב: ואתיקהא מפו ומפו׳ לצפון ולדרום התאים והלשכות שהיו בהם והיה ארכן מאה אמה: ואתוקיהא׳ כתיב בוי״ו אחר התי״ו נקרי ביו״ד ואותיות אהו״י מתחלפות וככתבה אל״ף המסך אחר הה״א ואתיקיהא היא מלה כוללת התאים והלשכות לכל אחד ואחד קורא אתיק ויונתן תרגם וזויתהא: מפו׳ שניהם כתובים בוי״ו: וההיכל הפנימי ואולמי החצר׳ נמשך טעמו עד מדות סוף פסוק השלישי כלומר אף על פי שכלל מדות אורך הבית ורחבו ההיכל הפנימי שהוא קדש הקדשים וכן אולמי ההיכל וכן כל מה שהולך ומונה לכל אחד מהם היו מדות ידועות בפני עצמן: הספים׳ האטומות׳ פירשנוהו: והאתיקים סביב לשלשתם׳ כי לשלשת הרוחות היו האתיקים מערב צפון ודרום כמו שפירש׳ למעלה: נגד הסף שחיף עץ סביב׳ תרגם יונתן לקבל ספא דחפי נסרין דארזא ונסרין פירושו לוחות כמו שאומר במשנה מסככין בנסרין: והארץ עד החלונות׳ רוצה לומר מן הארץ עד החלונות: והחלונות מכסות׳ היו מכוסות מלמעלה: על מעל הפתח׳ על מה שהיה מעל הפתח: ועד הבית הפנימי ולחוץ׳ כלו׳ ולחוץ ממנו: ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי׳ בבית הפנימי שהוא הדביר ובית החיצון שהוא ההיכל: מדות׳ לכל אחד בפני עצמו מהדברי׳ הנזכרי׳ רוצה מדות ידועות ולא זכר׳ כולם בפרט אלא מקצת: ועשוי כרובים ותמרים׳ הקיר עשוי בציור כרובי׳ ותמורים כמו שהיה בבנין שלמה׳ ותמורים כבר פירשנו שהוא צורת דקלים:

ושנים

רשי

והבנין אשר על פני הגזרה וגו׳׳ רחב כל הבנין לרוח המערבית רחב הבית ועובי הכתלים הצפוניים והדרומיי׳ עם התאים הצפוניים והדרומיים ועובי כתליה׳ לצפון ולדרום רחב שבעים אמה וכן היה בבית שני וכן שנינו במסכ׳ מדות בקיר מערבי מן הצפון לדרום שבעים אמה ומונה החשבון: הגזרה׳ ת״י ביצורתא ואומ׳ אני שהבי׳ הגבוה קרוי כן והתאים הנמוכי׳ אשר סביב אותם הוא קורא בנין ומנח׳ פתר גזרה לשון לשכה: פאת דרך ים׳ רוח מערבי׳: וקיר הבנין׳ כתלי התאי׳: וארכו תשעים אמה׳ אור׳ בנין התאי׳ והמוכ׳ תשעי׳ אמה הצפון והדרום חוץ מבית ה החליפו׳ שאינו נמנ׳ עמו לפי שהיה בולט אל החוץ לצפון ולדרו׳ ולא היה שוה לשאר הבנין שהבית היה רחב מ מלפניו שלשים אמה יותר משל אחריו כמו ששנינו האולם עודף על ההיכל ט״ו אמה ב בצפון וט״ו אמה בדרום והוא היה נקראת בית החליפות ששם גונזין את הסכינים ואורך אותו בנין מן המזרח למערב עשר אמות כשארנו תשעים אמה אורך ברוחב ש שבעי׳ שכל הבית היה אורך מאה מנה ומנה כמו שמפורש בענין ובמסכת מדות: ומדד את הבית אורך מאה אמה׳ סך הכל עם משך בית החליפו׳ וכך שנינו במסכת מ מדות ההיכל מאה על מאה ברום מאה מן המזרח למערב מאה כותל אולם חמש ורחבו י״א כותל ההיכל שש וארכו ארבעים ואמה טרקסין ועשרים אמה בית קדשי הקדשים וכותל שש והתא שש וכותל התא חמש ואף למעלה בענין כך מפורש׳ מדת כלם חוץ מאמה טרקסין שכתוב בו בענין זה שתים אמות וכנגדן הוא ממעט את רוחב התא אמה שהתא שבמשנה רחבו שש וכתלו חמש וכאן רחבו ארבע וכותלו שש שנאמר ומוסדות הצלעות מלא הקנה ולמעלה הוא מצר וכנגד אמה שנא׳ וקיר הצלע חמש אמות: והגזרה והבניה וקירותיה׳ סוף המקרא מפ׳ את ראשו לומ׳ סך הכל מאה אמה: ורחב פני הבית והגזרה לקדי׳ מאה אמה׳ הגז׳ והתא שמאחריו היא הבנייה כמו בנין ועובי הכתלים הכל מאה אמה הוא שפרשתי למעלה שהבית עודף לפני רחב שלשי׳ אמה שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאי׳ ט״ו אמה לצפון וט״ו אמה לדרום ולא שחלל האולם רחב מחלל ההיכל אלא כי בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן: ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה׳ עכשיו חזר ומדד אורך הבית לדרום כמו שמדד לצפון׳ מצאתי׳ והיינו על אחריה כלומר אחורנית שחזר ומדד על עקיבו כלפי מערב ואתיקיהא׳ ת״י זויות כלומר עם משך בית החליפות שבזויות הבית: וההיכל הפנימי ואולמי החצר׳ סופו של מקרא זה אינו מוסב כלפי ראשו אלא מחובר למקרא שלאחריו וכן פירושו וההיכל וכן הפנימי שהוא בית קדשי הקדשים וכן אולמי החצר המפורשין למעלה ואולמו׳ סביב סביב לכל אלו הספים והחלונות האטומו׳ והאתיקי׳ סביב לשלשתן בין לגזרה הוא ההיכל בין לאולמות בין לבית קדשי הקדשים לשלשתן היו הספים מזוזות לפתחיהם ולשלשתם היו חלונות אטומות ולשלשתם היו אתיקים ולא ידעתי מה הם ואומר אני שהם כמין עמודי׳ מרובעים בולטין בחומה לחיזוק וקורין להם פילר״ש בלע״ז: נגד הסף שחיף עץ׳ נסר של ארז ת״י נגד הסף נגד מזוזת הפתח בתוך חלל עובי הפתח חיפה בעץ׳ מנא׳ סביב סביב כלומר מזה ומזה בשני צדי חלל הפתח: והארץ עד החלונות׳ וקרקעית החומה עשוי כותל נסרי ארז כנגדו ועולה למעלה עד החלונות וגם החלונות מכוסות בו׳ מנ׳׳ שאף החלונות היו אטומות מבפנים כענין שנאמר וחלונות אטומות אל הבית וכל זה מבפנים לפי שהיו טחין עליו כפוי זהב שכל הבית טוח בזהב ואין יכולין לטוח זהב על גבי אבנים: על מעל הפתח׳ בגובה: ועד הבית הפנימי׳ כל הבית קדש הקדשים עד כלו: ולחוץ׳ לצד ההיכל: סביב סביב׳ בכל כתליו: בפנימי ובחיצון׳ בבית קדשי הקדשים ובהיכל: מדות׳ מחופה נסרים גדולות עשויות במדה: ועשוי כרובים ותמורים׳ ואותו הארז מצוייר כרובים ודקלים:

ושנים

וּשְׁנַיִם פָּנִים לַכְּרוּב׃ וּפְנֵי אָדָם אֶל־הַתִּמֹרָה מִפּוֹ וּפְנֵי־כְפִיר אֶל־הַתִּמֹרָה מִפּוֹ עָשׂוּי אֶל־כָּל־הַבַּיִת סָבִיב סָבִיב׃ מֵהָאָרֶץ עַד־מֵעַל הַפֶּתַח הַכְּרוּבִים וְהַתִּמֹרִים עֲשׂוּיִם וְקִיר הַהֵיכָל׃ הַהֵיכָל מְזוּזַת רְבֻעָה וּפְנֵי הַקֹּדֶשׁ הַמַּרְאֶה כַּמַּרְאֶה׃ הַמִּזְבֵּחַ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת גָּבֹהַּ וְאָרְכּוֹ שְׁתַּיִם אַמּוֹת וּמִקְצְעוֹתָיו לוֹ וְאָרְכּוֹ וְקִירֹתָיו עֵץ וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃ וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַהֵיכָל וְלַקֹּדֶשׁ׃ וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת שְׁתַּיִם מוּסַבּוֹת דְּלָתוֹת שְׁתַּיִם לְדֶלֶת אֶחָת וּשְׁתֵּי דְלָתוֹת לָאַחֶרֶת׃ וַעֲשׂוּיָה אֲלֵיהֶן אֶל־דַּלְתוֹת הַהֵיכָל כְּרוּבִים וְתִמֹרִים כַּאֲשֶׁר עֲשׂוּיִם לַקִּירוֹת וְעָב עֵץ אֶל־פְּנֵי הָאוּלָם מֵהַחוּץ׃ וְחַלּוֹנִים אֲטֻמוֹת וְתִמֹרִים מִפּוֹ וּמִפּוֹ אֶל־כִּתְפוֹת הָאוּלָם וְצַלְעוֹת הַבַּיִת וְהָעֻבִּים׃

מב א וַיּוֹצִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה

(ד׳ נקודין כבני׳ · ה׳ דגשי׳ · ל׳ · ה׳ חד קמ׳ ל׳ וחד על דלתות · ושתים ר״פ יחידאי׳ מן ג׳ ג׳ קדמ׳ נסיב ו״ו ג״נ ותלי׳ קרחי)

ותרין אפין לכרובא׃ ואפי אנשא עביד לכותרתא מכא ואפי אריא עביד לכותרתא מכא גליף על כל ביתא סחור סחור׃ מארעא עד לעלא מתרעא כרובין וכותרן גליפן וכן לכתלא דהיכלא׃ היכלא דספוהי מרבעין ואפי בירת כפורי חזויה כחזו יקריה׃ לקבל מדבחא פתורא דאעא תלת אמין רומיה ואורכיה תרתין אמין וזיוין ליה ואורכיה וכותלוהי דאעא ומליל עמי דין פתורא דקדם יי׳׃ ותרתין דשין להיכלא ולבית כפורי׃ ותרתין דשין אמהן לדשיא תרתין מקפן דשין תרתין לדשא חד ותרתין דשין לאוחרנתא׃ וגליף עליהון על דשי היכלא כרובין וכותרן כמא דגליף על כותליא וסקפתא דאעא על אפי אולמא מלברא׃ וכוין סתימן וכותרתא מכא ומכא על כתפי אולמא ומחיצת ביתא וסקפתא׃ ואפקני לדרתא בריתא באורח

מהארץ ה׳ בקריאה וסימ׳ ויקם דוד מהארץ׳ ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל׳ וימאן ויאמר׳ עד מעל הפתח׳ כי משלשו׳ הנה׃ ושתים דלתות חד מן ה׳ ר״פ יחידאין מן ג׳ ג׳ מלין דמיין קדמא נסיב ו״ו ותנינא ותליתא קרחי וסימ׳ ומכל החי מכל בשר שנים מכל׳ ואלה בני רעואל בן עשו אלה אלה׳ ואשר עשה לדתן ולאבירם אשר אשר׳ וגם אשר לא שאלת גם גם׳ ושתים דלתות לדלתות שתים שתים׳ וכי מי אני ומי עמי כי כי׳ ולבני לוי הנותרים לבני לבני׳ ולך טרדין מן לך לך׃

ושנים פנים לכרוב׳ אחד פני כפיר ואחד פני אדם זה פונה לכאן וזה פונה לכאן וכשהיתה התמורה בין כרוב לכרוב היה פני הכפיר לה מכאן ופני אדם מכאן כמו שאמור בענין׃ עשוי אל כל הבית׳ לבית קדשי הקדשים׃ וקיר ההיכל׳ וכן לקיר ההיכל׃ מזוזת רבועה׳ אכי שמעתי שבבנין שלמה מזוזה רבועה שהיו לה מזוזות מספני דלדי׳ ומפת׳ מתח׳ למשקו׳ ממעל ואכי אומ׳ שהמזוזו׳ היו מרובעו׳׃ המראה כמראה׳ ת״י חיזוה כחיזו יקרא כ כמראה כסא כבוד שראיתי במרכבה על נהר כבר או׳ כנ׳ ראיתי בבית קדש הקדשים׃ המזבח עץ׳ ת״י פתורא דלקבל מדבחא ים לו׳ השלחן קורא מזבח שמכפר בזמן הזה כמזב׳ כך שמעתי׃ ומקצעותיו׳ רגליו גבו וארכו כתוב במקרא והוא גבו גוף השלחן׃ וקירותיו׳ מסגרתו׃ ושתי׳ דלתו׳ לכל פתח סוגרים זה לעמת זה אחד במזוזת צפונית ואחד במזוזת דרומי׳׃ ושתים דלתות לדלתו׳ לפתח ההיכל היו שתי זוגו׳ דלתו׳ כמו ששנינו במסכת מדות ארבע דלתות היו לו שתים מבפנים ושתים מבחוץ החיצונו׳ כפתחו׳ לתוך הפת׳ לכסו׳ עוביו של כותל שהי׳ שש אמה והדל׳ רחבו ממ׳ כשיעו׳ חצי רוחב הפת׳ וכנוס אמה לפנים מן המזוז׳ כמ״ש עובי הכותל חמש אמו׳ מגולה וכשהדלת החיצון נפת׳ לפני׳ היה מכס׳ אותה והפנימיו׳ כפתחו׳ לתו׳ הבי׳ לכסו׳ אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר אף הפנימיות היו עומדות בתוך הפתח וכמין איסרמיטא היו נקפלות לאחוריהם אלו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצ׳ וחצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן שנאמר ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות וגו׳ וזה פירושו בין פנימיות בין חיצונות עומדות בתוך עובי הכותל ואלו ואלו נכנסות חצי אמה לפנים מן המזוזה הפנימיות נפתחות לצד החיצונות וחיצונות לצד הפנימיות וכיצד שני דלתות של חמש חמש אמות נפתחות זו כנגד זו בתוך חמש אמות רחב של עובי הכותל של תוליות היו וכנגד חציין היו נקפלות לאחוריהן כשפותחין אותן כמין פנקסאות של עץ שכותבין עליהם בעט ברזל שנקפלות זו אחורי זו כמ״ש כשנקפלות עמדו על שתי אמות ומחצה וכשנפתחות זו לעומת זו מכסות חמש אמות של עובי הכותל׃ ועב עץ אל פני האולם׳ ועב טריף בלע״ז לשון קורות בתימו כלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט שכינו במסכת מדות וזהו ועב יוצא מכותל הבית ובא אל פני האולם מהחוץ׃ אל כתפות האולם׳ לשתי עברי הפתח׃ וצלעות הבית והעבים׳ והראני צלעות ואת העבים ואמרו רבותינו ז״ל צלעות הבית אלו המלטסין והעבים אלו המריצות ומה הן מריצות קורות ומה הן מלטסין ארזים שנותנין בראש הכתלים להניח עליהם ראשי הקורות׃ ויוציאני מן החצר הפנימית׃ אל החצ׳ החיצונה׳ בשער הצפון שהוזכר למעלה ושע׳ לחצר הפנימי כנגד השער לצפון והוא היה נתון באמצע אורך עזרת ישראל שהוא מאה אמה׃ ויביאני

ושנים פנים לכרו׳׳ כמו שאמר פני אדם ופני כפיר׃ ופני אדם אל התמרה מפו ופני הכפיר אל התמרה מפו׳ הכרוב היה פונה לשני צדדין פני אדם מצד זה ופני כפיר מצד זה והתמורה שהיתה בין כרוב לכרוב היו פונים שיה פני אדם מכרוב שבצלע האחד ופני כפיר מכרוב שבצד האחד׃ מפו׳ שניהם כתובים בו״ו׃ מהארץ׳ הציורי׳ האלה היו בכתלים מהארץ עד למעלה ומה שאמ׳ עד מעל הפתח זהו בכותל המזרחי שהי׳ בו הפת׳ ובפתח לא היו הציורים במזוזות ובמשקוף ואמר שהיו למעלה מהפתח׃ וקיר ההיכל׳ וכן לקיר ההיכל ואני תמה למה הזכיר זה שהרי אמר עשוי אל כל הבית סביב אולי מה שזכר הבית הוא אומר על בית קדשי הקדשי׳ ואחר כך אמר וקיר ההיכל אבל כיון שאמר כל הבית הכל בכלל ולא היה צריך לשנות בפרט׃ ההיכל׳ נקוד אולי לזה הטעם והוא אח׳ משמ״ו נקודין שבמקרא׃ ההיכל מזוזת רבוע׳ התי״ו במקו׳ ה״א וכן ש תתני פונת לך מכת בלתי סרה חכמת ודעת והדומי׳ להם ופירושו מזוזת פתח ההיכל הית׳ מרובעת כי יש שעשו המזוזו׳ עגולות ויונתן תרג׳ היכלא דספוהי מרבעין ואמר מזוזת דרך כלל כי על שתי המזוזו׳ אמר׃ ופני הקד׳ המראה כמראה׳ ופתח קדש הקדשי׳ שהוא פני הקדש המראה שראיתי במזוזותיו הוא כמראה שראיתי במזוזת ההיכל ות״י ואפי בית כפורי חזויה כחיזו יקרא׃ המזב׳ עץ ג׳ אמו׳ גבוה וארכו שתי׳ אמות׳ זה המזבח איננו דומ׳ לא למזבח שעשה משה ולא למזבח שעשה שלמה ולא למזבח שעשו בני הגולה והנה זכר עוד המזבח במדה אחרת ואפשר שזה המזבח הוא מזבח הפנימי שעשה משה של זהב׳ ואמר זה השלחן קרא המזבח שלחן ויונתן תרגם לקבל מדבחא פתורא דאעא דעתו כי על השלחן דבר ונזכר מזבח לפי שהיה כנגד המזבח ובדרש רז״ל פתח במזבח וסיים בשלחן רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרויהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר ועכשיו שלחנו של אדם מכפר׃ ומקצעותיו לו׳ זוית השלחן לו כלומ׳ ממדתו׃ וארכו וקירותיו עץ׳ פי׳ רבינו שלמה ז״ל כי אמר ארכו על גוף השלחן וקירותיו על מסגרותיו וזו המליצה לא נמצאת כי האורך והרוחב אינו עצם הדבר שיאמר עליו שהוא עץ או כסף או זהב והנכון בעיני כי טעם וארכו דבק למעלה ממנו שאמר ומקצעותיו לו ואמר וארכו כאילו אמר עם ארכו כמו שפירשנו כי מקצעותיו נחשבים עם מדת ארכו והנה לא זכר רחב לזה המזבח שראה או השלחן׃ ושתים דלתות להיכל ולקדש׳ לשער ההיכל היו שתים דלתות וכן לקדש שהוא הדביר ובאמרו שתים ידוע הוא כי לא יעשו לשער דלת אחת אמר שתים מפני כפל הדלתות כמו שאמר׃ ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחד ושתי דלתות לאחרת׳ פי׳ רבותינו ז״ל במסכת מדות כן פתחו של היכל גובהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וד׳ דלתות היו לו שתים בפנים ושתים מחוץ שנאמר ושתים דלתות להיכל ולקדש החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל הפנימיות נפתחו׳ לתוך הבי׳ לכסותו אחרי הדלתות שכל הבית היה מצופה זהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדות וכמין איזרכה מטה היו נקפלות לאחוריהם אלו היו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן שנאמר שתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אח׳ ושתים דלתות לאחרת פירוש איזרכה מטה כתב בעל הערוך בלשון יון קורין לדבר הפוך אנטרוכי ובבראשית רבה אך יצא יצא יעקב רבנן אמרי כמין אנטרוכי מטה הדלתות היו נקפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו הה״ד אך יצא יצא יוצא ואינו יוצא׃ שתים לדלת אחת׳ עמה היו שתים וכן לאחרת׃ ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל׳ בא הכינוי טרם הידיעה כי אל דלתות ההיכל פירושו אליהן וכן יביאה את תרומת יי׳ ותראהו את הילד והדומים להם׃ כרובים ותמרים׳ מה שאמר ועשויה לשון נקבה על הצורה כאילו אמר ועשויה צורת כרובים׃ אל דלתות ההיכל׳ אל כמו על וכמוהו רבים׃ ועב עץ אל פני האולם מהחוץ׳ פירושו עץ עב ויקרא בלא סמיכות עב כמו שאמר ועב אל פניהם ואמר והעבים ונקרא בדברי רז״ל מרים על מרים שבכאה בבירה וזה העב היה נתון בבנין בקיר האולם על פניו מבחוץ כלפי המזבח וכן היה בבנין בית שלמה כרותות ארזים אמרו רבותינו ז״ל בכוית בתוך הכותלים ותרגם יונתן וסקופתא דאעא ורבינו שלמה ז״ל פירש כי עב זה הוא מה שאמרו רבותינו ז״ל במסכת מדות וכלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט ומה שאמר מהחוץ שהיו כלונסות יוצאות לכותל פני האולם מן החוץ לכתיפות האולם לשני עברי הפתח׃ וחלונים׳ וצלעות הבית והעבים׳ פירשו רבותינו ז״ל צלעות הבית אלו המלטסים והעבים אלו המריצין פירוש מלטסין כדבר של עץ שבונין בכתלים שמניחים עליו ראשי הקורות והמריצין הם קורות גדולות׃ ויוציאני אל החצר החיצונה׳ היא עזרת נשים׃

הדלך

וַיּוֹצִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה הַדֶּרֶךְ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וַיְבִאֵנִי אֶל־הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר נֶגֶד הַגִּזְרָה וַאֲשֶׁר־נֶגֶד הַבִּנְיָן אֶל־הַצָּפוֹן׃ אֶל־פְּנֵי אֹרֶךְ אַמּוֹת הַמֵּאָה פֶּתַח הַצָּפוֹן וְהָרֹחַב חֲמִשִּׁים אַמּוֹת׃ נֶגֶד הָעֶשְׂרִים אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְנֶגֶד רִצְפָה אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אַתִּיק אֶל־פְּנֵי־אַתִּיק בַּשְּׁלִשִׁים׃ וְלִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב אֶל־הַפְּנִימִית דֶּרֶךְ אַמָּה אֶחָת וּפִתְחֵיהֶם לַצָּפוֹן׃ וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנֹת קְצֻרוֹת כִּי־יוֹכְלוּ אַתִּיקִים מֵהֵנָּה מֵהַתַּחְתֹּנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת בִּנְיָן׃ כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה וְאֵין לָהֶן עַמּוּדִים כְּעַמּוּדֵי הַחֲצֵרוֹת עַל־כֵּן נֶאֱצַל מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת מֵהָאָרֶץ׃

בְּאוֹרַח תַּרְעָא דִפְתִיחַ לְאוֹרַח צִפּוּנָא וְאָעֲלַנִי לְלִשְׁכַּתָּא דִקְדָם בְּצוּרְתָא וְדִקְדָם בִּנְיָנָא לִצְפוּנָא׃ לָקֳבֵל אוּרְכָא דְאַמִּין מְאָה תַּרְעָא חַד דִּפְתִיחַ לִצְפוּנָא וּפוּתְיָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ לָקֳבֵיל עַסְרִין דִּלְדַרְתָּא גַוָּיתָא וְקָבֵיל דִּלְצִפּוּנָא רִצְפַּרְתָּא דִּפְתִיחָא לְדַרְתָּא בָרַיְתָא זָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי מְתַלְתִין׃ וְקֳדָם לִשְׁכָּתָא מַהֲלַךְ עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא לְגָיו אוֹרַח אַמְּתָא חֲדָא וְתַרְעֵיהֶן פְּתִיחִין לִצְפוּנָא׃ וְלִשְׁכָּתָא עִלָּיָתָא דְחִיקָן אֲרֵי נְסִיבָן זָוְיָתָא מִנְּהֵין מֵאַרְעָיְתָא וּמִמְּצִיעָתָא בְּבִנְיָנָא׃ אֲרֵי מְתַלְּתָן אִנּוּן וְלֵית לְהוֹן עַמּוּדִין כְּעַמּוּדֵי דָרָתָא עַל כֵּן דְּחִיקָן מֵאַרְעָיְתָא וּמִמְּצִיעָתָא מֵאַרְעָא׃

ותרין

העשרים ג' וסימ' לא אשחית בעבור העשרים, נגד העשרים, ליחזקאל העשרים: מהנה ז' בקריאה וסי' ועשה מאחת מהנה, כל היוצא מהנה יטרף, ושמרון בחצי חטאתיך, והלשכות העליונות קצרות, אחת מהנה לא נעדרה, אחת מהנה לא נשברה, בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דדברי הימים:

הדרך דרך הצפון, כתרגומו באורח תרעא דפתיח לאורח צפונא: הגזרה, הבנין, פירשנוהו למעלה: אל פני אורך אמות המאה, הידוע בעבור שזכר למעלה והגזרה והבנייה וקירותיה ארך מאה אמה: אל פני פתח הצפון, כתרגומו תרעא חד דפתיח לצפונא: והרוחב חמשים אמות, כמו שאמר למעלה ועל פני שער האיתון על לפני אולם השער הפנימי חמשים אמה: נגד העשרים, האמה שאמר למעלה ובין הלשכות עשרים אמה: ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה, הלשכה הזאת היתה מצד פנים נגד העשרים ומצד חוץ נגד רצפה אשר לחצר החיצונה שהיא עזרת נשים כמו שאמר למעלה ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר וגו': אתיק אל פני אתיק בשלשים, לשכה אל פני לשכה בשלשים, רוצה לומ' שהיו לשכה למעלה מלשכה שלש זו על גב זו עליונה ותיכונה ותחתונה כמו שאמר למעלה: ולפני הלשכות, אמר שהיו לשכה כנגד לשכה וביניהם היה מהלך עשר אמות: רחב אל הפנימית דרך אמה אחת, ואמ' הפנימית דרך כלל כאילו אמר הפנימיות ויונתן תרגם על דרך שם לא על דרך תאר שתרגם לגיו: ופתחיהם לצפון, אמר שהלשכות היו פתוחות לצפון: והלשכו' העליונות קצורות, כבר אמר כי הלשכות היו שלש זו על זו ואמר כי העליונות קצרות מן האחרות והנה אלה הפך אותם התאים שזכר למעלה כי אותם היו רחבו' העליונו' מאשר תחתיהן כמו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית כמו שפירשנו וכמו שהיה בבני' שלמה היציע התחתונה וגו' אבל באלה הלשכות היו העליונות קצרות ונתן הטעם כי יוכלו אתיקים מהנה ועוד נתן טעם כי משולשות הנה וגו' ואיני יכול להבין בנין הלשכות האלה איך ראה אותן הנביא ובאיזה ענין היה שהתחתונות רחבות מהעליונות וגם רבינו שלמה ז"ל לא פירש דבר ואפשר שהיו כותלי הלשכו' עשויות כמין כפה שאוירם הולך ומצר מלמעלה ויהיה פירוש כי יוכלו אתיקים מהנה שיתפשו אוירי הלשכות מהתחתונות ומהתיכונות יתפשו מהבנין יותר לפי שהיה רחב יותר מלמטה כלומ' אוירו רחב ואמר מהנה ואחר כך פי' מהתחתונות ומהתיכונות אמר הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים לו ועדין קשה לי לפירוש הזה אם כן התיכונות היו קצרות יותר מהתחתונות וזה לא זכר ואפשר כי לא זכר אלא העליונות לפי שהיו קצרות יותר: יוכלו, כתוב בוי"ו במקום אל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפות והוא ענין תפישה והלשון הזה מצאנו בדברי רבותינו ז"ל באמרם כמה לוחות אוכלות בארון ששה ויונתן לא פירש לנו בזה דבר אלא שתרגם הפסוק כפשוטו ולשכתא עליתא דחיקן ארי נסיבן זויתא מנהו' מארעיתא וממציעתא בבינא ואומר אני פרשה זו עתיד אליהו לפרשה: כי משלשו', ג' תאי' היו זה על זה: ואין להן עמודי' כעמודי החצרו', שנסמכו התקרו' על העמודים אלא על הכתלים היו נסמכו' והכתלים היו עשוין כמין כפה: על כן נאצל מהתחתונות והתיכונות מהארץ, על כן נדחק ונפרד מקום העליונות מהתחתונות מהארץ מלמטה כלפי הארץ כי שם היו רחבו' ולמעלה קצרות: נאצל, מן ואצלתי מן לא אצלתי מהם ענין פרישה ויונתן תרגם על כן דחיקא: ונגדל

ויביאני אל הלשכה אשר נגד וגו', אל אחת מהלשכות הראשונות או כמו אל מקום הלשכות קיבוץ כלומ' הם הלשכות העומדות בצפון הבית המובדלות עשרי' אמה מן התאים כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה סביב לבית ואין אדם יוכל ליכנס לאותן לשכות ולא לאויר רחב העשרים שביניהם ובין התאים אלא דרך החצר הפנימית כמו שמפורש למטה בענין שהרי אמ' שהחצ' הפנימי מאה על מאה מרובע לפני הבית למזרח ואמר על רחב הבית לקדי' מאה אמה נמצא רחב הבי' סותם את רחב החצר החיצונ' ואינו יכול ליכנס לפני' מצידי האולם לא לצפון ולא לדרום לכך הוצרך לבא לאותן הלשכות דרך החצר החיצונה הצפונית: אשר נגד הגזרה, אותן הלשכו' היו כנגד כל מאה אמה של אורך הבית מן המזרח למערב כמו שאמור בענין בלשכות הללו והנה על פני ההיכל מאה אמה: אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון, אל פתח הלשכה שהיא פונה לצפון לחצר החצונה ורואה כנגדו חמשים אמה רחב על הכותל צפוני של חצר החיצונה ואורך מאה אמה שהרי הלשכות מחזיקות מן המזרח למערב מאה אמה ורחבו מן הצפון לדרום חמשי' אמה כמו שאמור למטה בענין והלל החצר החיצונה מאה אמה רחב כמו שאמור למעלה וימד משער אל שער מאה אמה נמצא לפני הלשכות חלל אויר אורך מאה אמה ורחב חמשים: נגד העשרים אשר לחצר הפנימי, כל זה סימן מקום הלשכות אצל העשרים ורחב אויר אשר לחצר הפנימי סביב סביב לבית כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה: ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה, שאמרנו למעלה שעלייה היתה החצר מוקפת סביב לה: ואתיק על פני אתיק, לא ידעתי מהו, ת"י אתיק אל פני אתיק אתיק הוא עמוד כמו שפירש רש"י כמי לעיל והאתיקים סביב לשלשתם שהם עמודי' והלשכות העליונות הייתו הני לשכות עצמם שמדבר מהם וקורא אותם עליונות לפי שהם בגובהו של הר כמו שפירש רש"י גבי ומתחת הלשכות האלה והכי פירש על הסדר והלשכות העליונות שהם בגובהו של הר שנים מהם היו קצרו' כלומ' אינם רווחות לפי שהאתיקים היו ממעטים בהם, שכן דרך הבנאים לחזק מלאכת בניינם לעשות עמודים עד שני שלישי החומה ומשם ואילך כלים ומשפיעים ולכך השלישית אינה קצרה, והיינו דקאמר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לפי שאין צריך חיזוק כמו מלמטה ואין להם עמודים כעמודי החצרות כלומר עמודי לשכות אלו אינם כשאר עמודים שאר עמודים מיושבים אצל החומה לחיזוק אבל הני בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים לכך אוכלים מן הבנין: על כן נאצל, כתרגומו לחיקן לפי שהם בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים מחזיקי' הלשכות: מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ, לצד הארץ, כך מצאתי בשם אחד גדול: בשלישים, תרגם יונתן מתלתין משמע שהיו אותן לשכות משולשות שלש זו למעלה מזו וגם המקראות מוכיחין כן שהוא אומר והלשכות העליונות קצרות מהתחתונות ומהתיכונות ואני לא יכולתי להבין בשלשת המקראות הללו כלל מהו כי יוכלו אתיקים מה הם אותם אתיקים והיאך אוכלות מן העליונות ואינם אוכלות מן התחתונות ומן התיכונות וטעם שהוא נותן לדבר כי משולשת הנה ואין להם עמודים לא ידעתי להבין בו: על כן נאצל, תרגם יונתן דחיקן: ואני לא היה לי לא לב ולא עוזר בכל הבנין הזה אלא כמו שהראוני מן השמים: ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת, נראה בעיני לפי שחלל החיצונה רחב מאה מצפון לדרום ונתן הלשכות לרחב חמשים ולפניהם אויר חמשים לצד צפון הרי כאן כל רחב החצר כנגד כל רחב החצר סתום שאין אויר בין הלשכות לבין זוית בית החליפות כלום ואין מבוא ליכנס בו לאויר העשרים שבין הלשכות והתאים כי אויר עשרים אמה המפסיק בין התאים והלשכות הוא ט"ו אמות שאחורי בית החליפו' ונוסף עליהם חמש אמות ואם תאמר נמצא אויר חמש אמות בין זוית החליפות לזוית הלשכות הרי עובי כותל המפסיק בין חצר הפנימי ובין חצר החיצונה הבא מן המזרח למערב סותמו שהרי עוביו שש אמות וראשו כלה לאותה זוית לסוף מאה אורך של חצר הפנימית אל זוית בית החליפות לפיכך אין מבוא לאותו אויר עשרים לא בפנימית ולא בחיצונה אלא אם כן היה משפע ונכנס כשהיה מכלה סוף חומת שבין שתי החצרות שיפע בתוך חצר החיצונה או בפנימית בעובי החומה אמה כדי כניסת אדם ונכנס לתוך אויר חמש אמות שבין כותל החליפות לכותל הלשכה והילך באותו אויר לצד מערב עשר אמות ושם כלה מסך בית החליפות ונכנס לתוך אויר רחב עשרים וזהו שאמר מהלך עשר אמות רחב לבא אל הפנימית ודרך אמה אחת שהרי נכנס בו דרך פתח אמה אחת שמשפע ונכנס בסוף החומה ולמה קורהו מהלך רחב ולא היה לו לומר מהלך עשר אמות אורך לפי של ענין בנין החליפות הוא רחב לפי שבנין החליפות מן הצפון לדרום ט"ו אמה ומן המזרח למערב אינו אלא עשר אמות: ופתחיהם לצפון, ופתח' הלשכות הללו לצפון: מ"ב וזהו פירוש של פתח הצפון הכתובה למעלה שם קוצר הדבור וכאן פירושו: והלשכות העליונות וגו' כי משולשות הנה וגו', לא הבנתי בהם כלל: כי יוכלו אתיקים, כמו תאכלו אוכלים וממעטים באויר הלשכות:

ונגדל

וגדר אשר לחוץ וגו׳ ׳ שמפסיק בין הלשכות והחצר החיצונה של צד מזרח: ארכו חמשים אמה ׳ מן הצפון לדרום: כי ארך הלשכות׳ מן הצפון לדרום חמשים אמה: והנה על פני ההיכל׳ מן המזרח למערב כנגד האולם וההיכל ובית הכפרת והתא מאה אמה: ומתחת הלשכו׳ האלה ׳ איני יודע אם בא ללמד שהי׳ להם מחילו׳ מתחתיה או בא ללמד שהיו לשכות במזרח החצר גלפי שהגדר הולך ומשפיע לצד המזרח קורא לו ומתחת הלשכות האלה שאלו בגובהו ואלו בשפולו וכן הוא אומ׳ ובשפולו של חצר אל המבוא אשר מהקדים: בבאו להנה מהחצר החצונ׳ ׳ ברחב גדר החצר וגו׳ ׳ בא מן הקדי׳ של חצר החיצונ׳ וסוב׳ ל הצפון דרך מקצוע צפונית מזרחית של חומת הפנימי׳ מבחוץ לבא אלותן הלשכות שבצפון מוצא על פני גדר החצר כותל מזרח של חצר הפנימית שהוא מערבי׳ לחיצונה כנגד הגזרה והבנין שבפנימית: לשכות׳ סמוכות לאותו הכותל ועומדות בחיצונה׳ מצאתי ׳ ודרך לפניהם לפני לשכות הללו יש דרך רחב אויר החצר חמשים אמה כמראה דרך הלשכות אשר בצד הצפון ה הכתובו׳ למעל׳: כארכן ׳ של לשכות הצפון ארכן של אלו וכן רחבן: וכל מוצאיהן ׳ למוצא לשכות הצפון: ובמשפטיה׳ וכפתחיהן ׳ של שלכות הצפון: וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום ׳ פתחי לשכות הקדים שאף בדרום היו לשכות מובדלות מן התאים הדרומיים עשרי׳ אמה כמו שאמר למעלה בין הלשכות רחב ע עשרי׳ אמה סביב לבי׳ סביב סביב: פתח בראש דרך׳ פתח היה להם ללשכות הקדי׳ בראש דרך והדרך היה בפני הגדרת הגינה ת״י דוכן ליואי׳ ולשון גדרת הגינה כבין גדר אבנים עשוי במעלות שהיו כונגים ושרים עליו: דרך הקדים׳ שהדוכן היה במזרח כדכתיב בדברי הימים בפרשת ותשלם והלוים המשוררים לכלם לאסף להימן לידותון וגו׳ עומדים מזרח למזבח: בבאם הכהנים וגו׳ ׳ בבואם לאותן לשכות לאכול: ולא יצאו׳ מהן קדש: אל החצר החיצונה׳ בבגדי קדש שעליהם: ושם יניחו בגדיהם וגו׳ וקרבו אל אשר לעם׳ ויגשו ליגע בבגדי העם אם ירצו אבל בבגדי כהונה לא יגעו אל העם שיש כהן מעלות טהרה ובגדי החול מדרס להם: ומדדו

וגדר אשר לחוץ׳ הנה ורחה כלפי חוץ הכותל לעומת הלשכות אורך הכותל חמשי׳ אמה ארכו כאורך הלשכות לפיכ׳ אמר והנה על פני ההיכל מאה אמה כי מאה אמה היה אורך ההיכל כמו שכתבנו והלשכות לא היו תופסו׳ כל אורכו של היכל אלא חציו: ומתחתה ׳ משלש תיבו׳ שהראשונה לוקחת מן האחרונ׳ והקרי הוא ומתחת הלשכו׳ ואמר הלשכות האלה המביא מהקדי׳ כבר אמר כי הלשכו׳ לא היו מגיעות אלא עד חצי ארכו של היכל וקרא מתח׳ הלשכו׳ מה שמה׳ כלפי מזרח לפי שהמערב היה בעליונות שלהם כמו שפירשנו כי ההר משפע ועול׳ עד ההיכל ומבואו היה מן המזרח כי מן המזרח היו נכנסין בהר הבית וממנו ולפנים עד האולם וההיכל במעלות הכל כמו שכתבנו למעל׳ לפיכך כניסתן היתה מתחתן שהוא כלפי מזרח וזה הוא שאמר המביא מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה המביא שם וכתיב המביא וקרי המבוא בבא מי שיבא: ברחב גדר החצר דרך הקדים׳ אמר כי גם כן במזרח ברחב שבין כותל החצר והגזרה ראה לשכות כמו שראה בצפון כמו שזכר והדרך שהיה לפניה: כמראה הלשכו׳ ר״ל׳ כמראה דרך הלשכות ואמר כמראה כי הכל היה רואה במראה הנבואה לא ממש הדב׳ ודרך מבואר הוא: ובפתחי הלשכות׳ פתח בראש דרך׳ ראה פתח בראש דרך ואיזה דרך׳ דרך בפני הגדרת הגינה והוא דרך הקדים בבואן פי׳ כשהיה האדם נכנס מן ה המזרח: הגדרת הגינה׳ ר״ל מעלת אבנים עשויה כמו גדר א אבני׳ והיתה הגונה ונאה הגינה מדברי ר״ל דבר הגון ותרגם יונתן דוכן ליואי׳ ודוכן הלוים היה במזרח כשהיו הלוים עולי׳ מעזרת ישראל לעזרת כהנים ובמסכת מדו׳ שנינו וחלקה הית׳ בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהם הנשים רואות מלמעלה והאנשי׳ מלמטה כדי שלא יהיו מעורבים וחמש ע עשרה מעלות עולו׳ מתוכ׳ לעזרת ישראל כנגד ט״ו שיר המעלות ש שבתילים שעליה׳ הלוים עומדים בשיר ולא היו צרוטות פירוש מוקפות אלא בחצי גורן עגולה ולשכות היו תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת נשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר כן היא המשנה שם ואלו המעלות לא היה הדוכן שעליו הלוים אומרים שיר בשעת הקרבן כי אותו היה בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ואלה המעלות היו בין עזרת נשים לעזרת ישראל והיו הלוים אומרים עליהם שיר בשמחת בית השואבה כמו ששנינו במסכת סוכה פרק החליל והדוכן שהיו אומרים עליו שיר תמיד בשעת הקרבן אצל המזבח היה כמו ששנינו במסכת מדות עזרת ישרא׳ היתה ארך קל״ה על רחב י״א אמה וכן עזרת הכהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רחב י״א וראשי פספסין היו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ר׳ אליעזר בן יעקב אומר מעלה היתה וגבוהה אמה והדוכן נתון עליה ובה שלש מעלות של חצי אמה כמבלת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה כך שניה שם ונראה כי המעלה הזאת קרא הנביא הגדרת הגינה ומן הכתוב גם כן ראינו שהדוכן נתון במזרח כמו שאמר בדברי הימים והלוים המשוררים לכלם לאסף להימן ולידותון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים בנבלים ובכנורות עומדים מזרח למזבח: ויאמר אלי ׳ אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים ליי׳ קדשי הקדשים׳ להוציא ערל לב וערל בשר וקדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מעזרת ישראל ממנה ולפנים היא הנקראת עזרה בסתם והוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים אם ירצו אבל בעזרת הכהנים שהיא לפנים מעזרת ישראל היו לשכות הכהנים ושם היו אוכלי׳ קדשיהם ומה שאמר והחטאת והאשם אחר שאמר קדשי הקדשים והחטאת והאשם הם קדשי הקדשים הנאכלים לפי שגם שלמי צבור היה להם דין חטאת ואשם ונקראים גם כן קדשי הקדשים ועליהם אמר שם יניחו ופירושו יניחו שם לאכלם שם ואחר כך אמר והחטאת והאשם: בבאם׳ בבאם אל לשכותיהם בעזרת הכהנים אמר כי בצאתם בעבודתם ובואם לעזרת הכהנים שם יניחו בגדי כהונה שעליהם שעובדים בהם שלא יצאו באותם בגדים אל החיצונה שהיא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת הכהנים שהיא מקודשת ממנה ופנימה לה לפיכך אמר מהקדש אל החצר החיצונה ועד הנה קרא עזרת נשים החצר החיצונה: וקרבו אל אשר לעם׳ אחר שילבשו בגדים אחרים יוכלו לגעת באותם בגדים ש׳ הבגדים אשר לעם והם ישר׳ בעזרת ישראל כי בעזרת ישראל נכנסים ולא היו נכנסים לעזרת הכהנים אלא לסמיכה לשחיטה ולתנופה ובבגדי כהונה ולא היו רשאין לגעת בבגדי העם שהם חול והם מודים להם וכן תרגם יונתן ויתערבון עם עמא: וכלה את מדות הבית הפנימי׳ הם החצרות והלשכות כי הכל הוא לתשמישי הבית הפנימי שהוא ההיכל: והוציאני

החצונ׳ ג׳ כתיב כן חס׳ יוד וסי׳ ואילמיו ל׳ חצר החצונ׳ דתמורי׳ דשער הדרו׳ ׳ וגדר אשר לחוץ ׳ כי אורך הלשכו׳ אשר לחצר׳ וחד חס׳ דחס׳ ומתחת הלשכו׳: דרך הצפון ו׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימ׳ א׳: בבואן ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסי׳ ויצא את המקלו׳ ׳ בפני הגדר׳ הגינה׳ קדמא חסר: קרובי׳ ה׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ נמסר בסיפרא דא סימ׳ כ״ג:

וְגָדֵר אֲשֶׁר־לַחוּץ לְעֻמַּת הַלְּשָׁכוֹת דֶּרֶךְ הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה אֶל־פְּנֵי הַלְּשָׁכוֹת אָרְכּוֹ חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ כִּי־אֹרֶךְ הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִצֹנָה חֲמִשִּׁים אַמָּה וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל מֵאָה אַמָּה׃ וּמִתַּחְתָּה לְשָׁכוֹת הָאֵלֶּה הַמֵּבִיא מֵהַקָּדִים בְּבֹאוֹ לָהֵנָּה מֵהֶחָצֵר הַחִצֹנָה׃ בְּרֹחַב ׀ גֶּדֶר הֶחָצֵר דֶּרֶךְ הַקָּדִים אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה וְאֶל־פְּנֵי הַבִּנְיָן לְשָׁכוֹת׃ וְדֶרֶךְ לִפְנֵיהֶם כְּמַרְאֵה הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן כְּאָרְכָּן כֵּן רָחְבָּן וְכֹל מוֹצָאֵיהֶן וּכְמִשְׁפְּטֵיהֶן וּכְפִתְחֵיהֶן׃ וּכְפִתְחֵי הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם פֶּתַח בְּרֹאשׁ דָּרֶךְ דֶּרֶךְ בִּפְנֵי הַגְּדֶרֶת הֲגִינָה דֶּרֶךְ הַקָּדִים בְּבוֹאָן׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לִשְׁכוֹת הַצָּפוֹן לִשְׁכוֹת הַדָּרוֹם אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה הֵנָּה ׀ לִשְׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יֹאכְלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר־קְרוֹבִים לַיהוָה קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים שָׁם יַנִּיחוּ ׀ קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וְהַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם כִּי הַמָּקוֹם קָדֹשׁ׃ בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים וְלֹא־יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְשָׁם יַנִּיחוּ בִגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־יְשָׁרְתוּ בָהֶן כִּי־קֹדֶשׁ הֵנָּה ׀ יִלְבְּשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְקָרְבוּ אֶל־אֲשֶׁר לָעָם׃ טו וְכִלָּה אֶת־מִדּוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי

ג׳ חס׳ י׳ · ג׳ חס׳ י׳ · ומתחת הלשכו׳ ק׳ · המבוא ק׳ · ל׳ חס׳ דחס׳ · י׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חד חס׳ לפתות · ה׳ · ה׳ מ״ל · ל׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · יד · ב׳ · ולבשו ק׳ · ה׳ · ו׳

המקו׳ קדש חד מן י״ג קדש׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ תצוה ובסד׳ נשא: וכלה ו׳ וסי׳ וכלה הרעב את הארץ׳ וכלה מכפ׳ את הקדש׳ וכלה אהרן ובניו׳ ושב והרע לכם וכלה אתכ׳ שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה ׳ וכלה את מדו׳ הבית:

וְכָתְלָא דִלְבָרָא לָקֳבֵיל לִשְׁכָּתָא אוֹרַח דַּרְתָּא בָרַיְתָא דִּקְדָם לִשְׁכָּתָא אוּרְכֵּיהּ חַמְשִׁין אַמִּין׃ אֲרֵי אוּרְכָּא דְלִשְׁכָּתָא דִלְדַרְתָּא בָרַיְתָא חַמְשִׁין אַמִּין וְהָוְיָן עַל אַפֵּי הֵיכְלָא מְאָה אַמִּין׃ וּמִלְרַע לְלִשְׁכָּתָא הָאִלֵּין מַעֲלָנָא מִמַּדִּנְחָא דְעָלִין לְהֶן מִדַּרְתָּא בָרַיְתָא׃ בְּפוּתְיָא דְכָתְלָא דְדַרְתָּא בְּאוֹרַח מַדִּנְחָא דִּקְדָם בְּצוּרְתָּא וְדִקְדָם בִּנְיָנָא לִשְׁכָּן׃ וְאוֹרַח קֳדָמֵיהוֹן כְּחֵיזוּ לִשְׁכָּתָא דִפְתִיחָן לְאוֹרַח צִפּוּנָא בְּאוּרְכֵּיהֶן כֵּן פּוּתְיְהֶן וְכָל מַפְּקָנֵיהֶן וּכְדִחְזֵי לְהֶן וּכְתַרְעֵיהֶן׃ וּכְתַרְעֵי לִשְׁכָּתָא דִפְתִיחַ לְאוֹרַח דָּרוֹמָא תְּרַע בְּרֵישׁ אוֹרַח אוֹרַח קֳדָם דּוּכַן לֵוָאֵי אוֹרַח מַדִּנְחָא בְּמַעֲלָנְהֶן׃ וַאֲמַר לִי לִשְׁכַּת צִפּוּנָא לִשְׁכַּת דָּרוֹמָא דִקְדָם בְּצוּרְתָּא אִנּוּן לִשְׁכַּת קֻדְשָׁא דְיֵיכְלוּן תַּמָּן כַּהֲנַיָּא דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא תַּמָּן יְיַחֲתוּן קוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָּא וּמִנְחָתָא וְחַטָּאתָא וַאֲשָׁמָא אֲרֵי אַתְרָא קַדִּישׁ׃ בְּמֵעֲלְהוֹן כַּהֲנַיָּא וְלָא יִפְּקוּן מִקּוּדְשָׁא לְדַרְתָּא בָרַיְתָא וְתַמָּן יְיַחֲתוּן לְבוּשֵׁיהוֹן דִּישַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן אֲרֵי קוּדְשָׁא אִנּוּן וְיִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין אוּחֲרָנִין וְיִתְעָרְבוּן עִם עַמָּא׃ וְשֵׁיצֵי יַת מִשְׁחַת בֵּיתָא גַוָּאָה

ואפקני

והוציאני, חוץ לחומת הר הבית: אשר פניו דרך הקדים, זהו שער הר הבית המזרחי אשר קדם זכרו בתחילת הנבואה: ומדדו סביב סביב, מדד הבית אשר בו השער סביב לארבע רוחות: מדד רוח הקדים, סביב כל אותו הרוח וכן מדד רוח הצפון ורוח הדרו' ורוח המערב והי' בין הכל חמש מאות אמה ארך וכן ברוחב ומה שאמר סביב אל רוח הים לפי שבאותו הרוח השלי' באות סביבו והיה לו חומה סביב להבדיל בין הקדש לחול כי הר הבית מקודש מירושלם שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם: ויוליכני, אחר שמדד הרוחות מחוץ לעיני הוליכני אל השער אשר הוציאני ממנו: והנה, בא מדרך הקדי', נכנס בשער בדרך מזרח: וקולו כקול מים רבים, כמו שאמר בתחילת הספר אלא שם הוסיף כקול שדי ופירוש וקולו וקול הכבוד ותרגם יונתן וקל מברכי שמיה: והארץ האירה מכבודו, פעל עומד מהנוסף והמאור שבאו מן הבנין הם יוצאים כמו האיר ברקיו תבל וכן להאיר על הארץ: מכבודו, מכבוד אלהי ישראל והוא ענין זוהר ונוגה כמו שפי': וכמראה המראה, ובכלל אותו הכבוד שהאירה שראיתי ראיתי בעין המראה שראיתי בבאי לשחת את העיר כי ראיתי המרכבה וכן כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר כל אותן המראות ראיתי עתה: אל נהר כבר, כמו על וכמוהו רבי' ומה שאמר בבאי לשחת העיר והוא לא בא לשחת העיר אלא שפת האנשים רוצה לומר בבאי כאשר באו האנשים לשחת העיר ויונתן תרגם באתנביותי לחבלא ית קרתא ומה ששנה לשון מראה כמה פעמים לענין המראות המשתנות בענין המרכבה ורז"ל אמרו תשע ראיות במקרא הזה לומר שכל הנביאי' לא היו רואים אלא אחר תשע אספקלריאות ומשה רבינו עליו השלום מתוך מראה אחת היה רואה שנאמר במראה אליו אתודע שהיה רואה באספקלריא המאיר' ומה שאמר תשע הוא רמז לתשע המסכות ואשוקיאס והעשירי יהיה קדם: אל פני, כמו על פני' וכבוד יי' בא אל הבית, אל ההיכל: ותשאני רוח, על הנה אמר ויביאני ויוציאני ויוליכני אמר על האיש שראהו כמראה נחשת ועתה שנראה לו הכבוד עם המרכבה אמר ותשאני רוח כמו שאמר במרכבה הראשונה: ואשמע מדבר אלי מהבית, מדב' כמו מתדב' מבנין התפעל והתי"ו נבלעת בדגש: מהבית, הקול יצא מהבית משם הכבוד אלי שהייתי בחצר הפנימי: ואיש היה עומד אצלי, אפשר שהיה אותו שראה בתחילת הנבואה שהיה מראהו כמראה נחשת או היה מלאך אחר: ויאמר, את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם, כאילו אמר זהו אשר אשכן שם ואמר מקום כסאי כי בית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד: ומקו' כפות רגלי, על דרך והארץ הדו' רגלי ודעת רז"ל כי בית המקדש נקרא כסא כמו השמים כמו שכתו' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו ובספר ירמי' ביארנו הענין היטב ויונתן תרגם ודין אתר בית כורסי יקרי ודין אתר בית אשריות שכנתי: בזנות', שהיו זונים אחרי אלהים אחרי' ועושין פסיליהם בביתם שהיה אצל בית יי': ובפגרי מלכיהם, כמו שראינו במנשה ואמון שנקברו בגן ביתם: במותם, ובמותם שהיו עושים בבתיהם או פירושו שהיו עושין במותם במקום פגרי מלכיהם: בתתם ספם את ספי, כי בית המלך היה סמוך לבית השם והקיר ביניהם כמו שראינו בבנין שלמה כשבנה ביתו אמר ועולתו אשר יעלה בית יי' ואמר בדברי יואש ויורד את המלך מבית השם ויבאו בתוך שער העליון בית המלך: ומזוזתם אצל מזוזתי, כפל הענין במלו' שונות כמנהג כי המזוזה היא הסף ויונתן תרג' במתנהון ספיהון לקבל ספי בית מקדשי ובניניהון בסט' עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון: ואכל, בחסרון הה"א למ"ד הפעל כמנהג והו' כמו ואכלה מן הדגנוס: עתה

ומדדו סביב סביב, לכל היקף הר הבית מבחוץ: לארבע רוחות מדדו, שלשת אלפי' על שלשת אלפים אמה שהקנה שש אמו' וזה הוא שייסד הקליר דוד ינטה קו שלשת אלפי אמות קצובה על שלשת שפי אמות והיא שלשי' ושפה כמדה הראשונה שהיא הר הבי' חמש מאות אמה על חמש מאות אמה אלוק שלשת שפי' על שלשת אלפים ברבועו' של חמש מאות אמו' שתי וערב ותמצא שם שלשי' ושפה רבעי' של חמש מאו' על חמש מאו' ועל כן אמר הפיי' שלשי' ושפה כמו שהיא מתכפלת מב': לארבע רוחות מדדו חומה לו, להר הבית: סביב, ה' מאו' שתי וערב זו חומ' החיל המקפת כל ההר: להבדיל, את העם בין קדש שלפנים לחול שבחוץ, מג', גמר כל מדה: ויוליכני אחר והכניסני לשער הקדים וראיתי הכבוד יורד לעזרה: וכמראה המראה, תשע מראות כתובין במקר' זה ומתוכן היו רואין הנביאים חוץ ממשה רבינו שהיה רואה מתו' מרא' אחת לפיכך איספקלריא שלו מאירה ורוח' ממש וזהו שייסד הפייט מחזו' המכוחכחות בתשע מחזות: בבאי לשחת את העיר, בפרשת והתוית תיו שנאמר שם קרבו פקודת העיר ושם פיר' את דוגמת מרכבה: מדבר אלי, מתמלל עמי כבוד הוא לומר כלפי מעלה מדב' כמו מתדבר כלומר בינו לבין כבודו מדבר והקול בא עדי: ובפגרי מלכיהם, שהיו בתיהם סמוכין לבית הקברות כמו שמצינו במלכים בשלמה ובעתליהו ופעמי' שהיו קוברין אות' בגנ ביתם כמו שהוא מפר' ואמר בתתם ספם את ספי: מג', ואכל כמו ואכלה וכליתי: עתה

מדד ה' וסימ' נמס' לעיל בסיפרא סימ' מ': פנה ג' וחס' וסימ' אשר לבבו פנה היום מעם, וצפנה פנה הגלגל, פנה דרך הקדים: כבדו ג' חס' בליש' בקריאה וסימ' הן הראנו יי' אלהינו את כבדו ואת גדלו, ותחת כבדו יקד יקוד, והארץ האירה מכבדו, וכל כבודי דכוו' חס' בס"א ואולם חי אני: מדבר ה' בקריאה וסימ' יש לאל

והוציאני דרך השער אשר פניו דרך הקדים ומדדו סביב סביב: מדד רוח הקדים בקנה המדה חמש־אמות קנים בקנה המדה סביב: מדד רוח הצפון חמש־מאות קנים בקנה המדה סביב: את רוח הדרום מדד חמש־מאות קנים בקנה המדה: סבב אל־רוח הים מדד חמש־מאות קנים בקנה המדה: לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב סביב ארך חמש מאות ורחב חמש מאות להבדיל בין הקדש לחל:

מג ויולכני אל־השער שער אשר פנה דרך הקדים: והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבדו: וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר־ראיתי בבאי לשחת את־העיר ומראות כמראה אשר ראיתי אל־נהר כבר ואפל אל־פני: וכבוד יהוה בא אל־הבית דרך שער אשר פניו דרך הקדים: ותשאני רוח ותבאני אל־החצר הפנימי והנה מלא כבוד־יהוה הבית: ואשמע מדבר אלי מהבית ואיש היה עמד אצלי: ויאמר אלי בן־אדם את־מקום כסאי ואת־מקום כפות רגלי אשר אשכן־שם בתוך בני־ישראל לעולם ולא יטמאו עוד בית־ישראל שם קדשי המה ומלכיהם בזנותם ובפגרי מלכיהם במותם: בתתם ספם את־ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר ביני וביניהם וטמאו את־שם קדשי בתועבותם אשר עשו ואכל אתם באפי:

ואפקני באורח תרעא דפתיח לאורח מדנחא ומשחיה סחור סחור: משח רוח קדומא בקני משחתא חמש מאה קנין בקני משחתא סחור סחור: משח רוח צפונא חמש מאה קנין בקני משחתא סחור סחור: ית רוח דרומא משח חמש מאה קנין בקני משחתא: אסתחר לרוח מערבא משח חמש מאה קנין בקני משחתא: לארבע רוחיא משחיה שורא ליה סחור סחור אורכא חמש מאה ופותיא חמש מאה לאפרשא בין קדשא לחולא: ואובילני לתרעא תרעא דפתיח לאורח מדנחא: והא יקר אלהא דישראל אתגלי מאורח מדנחא וקל מברכי שמיה כקל מיין סגיאין וארעא נהרת מזיו יקריה: וכחזו חזוא דחזיתי כחזוא דחזיתי באתנביותי לחבלא ית קרתא וחזוא כחזו דחזיתי על נהר כבר ואשתטחית על אפי: ויקרא דיי אתגלי בביתא באורח תרעא דפתיח לאורח מדנחא: ונטלתני רוחא ואעלתני לדרתא גויתא והא אתמלי יקרא דיי ביתא: ושמעית די ממלל עמי מלגיו וגברא הוה קאם לקבלי: ואמר לי בר אדם דין אתר בית כורסי יקרי ודין אתר בית אשריות שכנתי דאשרי שכנתי תמן בגו בני ישראל לעלם ולא יסאבון עוד בית ישראל שמא דקודשי אנון ומלכיהון בטעותהון ובפגרי מלכיהון במותיהון: במתנהון ספיהון לקבל ספי בית מקדשי ובניניהון בסטר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון וסאיבו ית שמא דקודשי בתועבתהון דעבדו ושציתי יתהון ברוגזי:

ידי לעשות עמכם רע, ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו, ויכל משה מדבר אתם, והוא בן בליעל מדבר אליו, ותבא בי רוח כאשר דבר אלי, ואשמע מדבר אלי מהבית, אהבת רע מטוב, נצור לשונך מרע: בתתם ל' ספם ל' ספי ל' וטמאו ל' ואכל ל' ירחקו ל':

עתה · על כרחם ירחקו את זנותם שהבדלתי לי היקף גבול גדול סביב : אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם · בהראותי למו חסדי שאני מואסם בעונם · מבאתי · ומדדו את תכנית · ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין · ואם נכלמו שיתביישו ויכנסו פניהם מכל אשר עשו אז הודע אותם את שאני עתיד לעשות להם : צורת הבי׳ · גבול הבנין היאך הוא מלפניו ועל אחוריו סדורי׳ לארבע רוחו׳ : ותכונתו · חשבון תאיו ולשכותיו : וכל צורותיו · כרובים ותמורי׳ ואילים ואילמי׳ וגו׳ · וכל צורותיו בתרא לא פירש : וישמרו · ילמדו ענייני המדות מפיך שידעו לעשותם לעת קץ · מנ׳ · ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהוש׳ לבא בזרוע ובכם כדדרשינן עד יעבר ובניין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה ונאולת עולם אלא שגרם החטא לא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא ויבאו ברשות כורש ובנו לעצמן ויש אומ׳ שבבל נכשלו בנכריו׳ : ואלה מדות המזבח · שמפרש למטן ארבע עשרה אורך בארבע עשרה רחב : באמות אמה אמה וטופח · באמה בת ששה שהי׳ אמה וטופח באמ׳ בת חמשה : וחיק האמה · אבל היסוד שלו נמדד באמה של חול שהיא בת חמשה חיק לשון חיקוי קביעות והוא היסוד האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהיא אמה בת ששה וכן שנינו במנחות שהיסוד והסובב והקרנות נמדדין באמה בת חמשה : וחיק האמה זה היסוד · ואמה רוחב זה הסובב · וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד · אלו הקרנות זרת אחד מאמבעיתו מודדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה : וזה גב המזבח · ובאמה זו היה נמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בעירובין ובמנחות מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה בגובהה עלה אמה ואמה רחב כנסה כניסת הסובב אמה בת חמשה אבל עלייתו ששנינו עלה חמש וכנס אמה אינו באמה בת חמשה : וגבולה אל שפתה · הקרנות בין לרחבן בין לגובהן באמה בת חמשה : ומחיק הארץ · מן היסוד מקרקע הארץ : עד העזרה התחתונה · עד גג מלבן הראשון : שתים אמות · ולא היה כן בבית עולמים שם שניהם יסוד מלבן של לב״ על לב״ וגובהו אמה וכאן גובהו שתים : ורחב אמה אחת · שכניסת מלבן השני עליו היה מלבן השני שלשים על שלשים כמנא כניסה לו סביב סביב רחב אמה והוא היסוד הרי עלה שתים וכנס אמה והוא היסוד זה עזרה שמתחלתו לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבני׳ וזפת וסיד היו זופך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה : ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות · מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ארבע אמות גובה : ורחב האמה · היא כניסת הסובב עלה ארבע וכנס אמה זהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתים והעליון גובהו ארבע : וההראל

עַתָּה יְרַחֲקוּ אֶת־זְנוּתָם וּפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם מִמֶּנִּי וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם לְעוֹלָם ׃ אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית ׃ וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְכָל־תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם ׃ זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת ׃ וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה־רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ ׃ וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה ׃

כְּעַן יְרַחֲקוּן יַת טַעֲוָתְהוֹן וּפִגְרֵי מַלְכֵיהוֹן מִלְמֶהֱוֵי קֳדָמַי וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן לְעָלַם ׃ אַתְּ בַּר אָדָם חַוֵּי יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת בֵּיתָא וְיִתְכַּנְעוּן מֵחוֹבֵיהוֹן וְיִמְשְׁחוּן יַת תִּקּוּסֵיהּ ׃ וְאִם יִתְכַּנְעוּן מִכָּל דַּעֲבַדוּ בְּמֶחֱזֵיהוֹן צוּרַת בֵּיתָא וְתִקּוּסֵיהּ וּמַפְקָנוֹהִי וּמַעֲלָנוֹהִי וְכָל צוּרָתֵיהּ וְיַת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְכָל צוּרָתֵיהּ וְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ הוֹדַע יָתְהוֹן וּכְתוֹב לְעֵינֵיהוֹן וְיִטְּרוּן יַת כָּל צוּרָתֵיהּ וְיַת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְיַעַבְדוּן יָתְהוֹן ׃ דָּא אוֹרַיְתָא דְּבֵיתָא עַל רֵישׁ טוּרָא כָּל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא הָא דָּא אוֹרַיְתָא דְּבֵיתָא ׃ וְאִלֵּין מִשְׁחַת מַדְבְּחָא בְּאַמַּיָּא בְּאַמְּתָא דְּהִיא אַמָּה וּפְשַׁךְ וְתַשְׁוִיתָא אַמְּתָא וְאַמְּתָא פוּתְיָא וּגְדַנְפָא מַקַּף לָהּ עַל סִפְּתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר זַרְתָּא חֲדָא וְדֵין טִקּוּס מַדְבְּחָא ׃ וּמִתַּשְׁוִית אַרְעָא עַד מְסַמְתָּא אַרְעִיתָא תַּרְתֵּין אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא חֲדָא וּמִמְּסַמְתָּא זְעֵירְתָּא עַד מְסַמְתָּא רַבְּתָא אַרְבַּע אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא ׃

ומדבחא

אתה ז׳ ר״פ בנביאים וסימ׳ אתה ידעת את דוד אבי׳ אתה תשמע השמים בתרא דנכרי דמלכי׳ זכרני ופקדני דירמיה׳ אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא׳ הגד את בית ישראל את הבית׳ אתה תאכל ולא תשבע׳ ודבתריה אתה תזרע : על ראש ההר ה׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ והיה נכון לבקר׳ ויעבר דוד העבר׳

וישלח אליו שר חמשים׳ אלף אחד מפני גערת אחד׳ וזאת תורת הבית על׳ : וזה גב ל׳ פתח וא׳ קמץ ותבני לך גב ;

עתה ירחקו׳ כי יהיה להם לב חדש ליראה אותי : ופגרי מלכיהם ממני׳ גם כן לא יקברו מלכיהם בביתם לכבוד ביתי : ממני׳ ממקום מקדשי : אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית׳ בני הגולה : ויכלמו מעונותיהם׳ שבעבורם חרב בית זה והגד להם הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכנתי בתוכם לעולם : ומדדו את תכנית׳ תכנית צורת הבית שתראה להם ומדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגואל ויחיו המתים יכינו אותו לסימן שהראוי׳ זאת הצור׳ יחיו בבנין הבית לעתיד וזה ראיה לתחיית המתי׳ : ואם נכלמו׳ אם יהיו נכלמי׳ מכל אשר עשו הודע אותם תכונת הבית וצורתו וכתוב לעיניה׳ ואם יראו בנין הבי׳ לעתיד ויעשו אותו ואם לאו לאו : וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם׳ ישמרו אות׳ בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבניינים והצורו׳ והתורות לעתיד ואם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקדוש ברוך הוא ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתחיית המתי׳ יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבי׳ שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש בבניה זו שלא היו כן בבית שני ועל כרחך בניה זו עתידה ואמר כן ועשו אותם ראיה גדולה לתחיית המתים : צורת הבית׳ מה שלפני׳ מחומת הר הבית בכלל : ותכונתו׳ תכונת בניינו בלשכות ובתאים : ומוצאיו ומובאיו׳ בשערים הנזכרים : וכל צורותיו׳ צורת כל בית בפני עצמו : ואת כל חקותיו׳ מה שראוי להשתמ׳ בבתי׳ ובשלחנו׳ ובלשכו׳ : וכל צורתיו׳ צורת הכרובים והתמורים : וכל תורתיו׳ חלק העזרות לכהנים ולישראל ולנשים : זאת תורת הבית׳ זאת הנזכרת למעלה : על ראש ההר׳ הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין : כל גבולו סביב סביב׳ כל גבול ההר סביב הוא קדש הקדשים כנגד ירושלם כי ירושלם כולה קדש כמו שנאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים ובהר עצמו מקום מקדש מזבח והדביר הוא קדש הקדשים כמו שכתוב למעלה : הנה זאת תורת הבית׳ הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל : ואלה מדות המזבח׳ רז״ל פירשו הפסוק כן וחיק האמה זה יסוד ואמה רוחב זה סובב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות וזה גב המזבח זה מזבח הזהב ויונתן תרגם ואילין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פתיא וגדנפא מקף לה על ספתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקוס מדבחא ובמסכת מדות שנינו המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זהו סובב נמצא שמנה ועשרים על שמנה ועשרים עלה שלש וכנס אמה זהו מקום קרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא ששה ועשרים על ששה ועשרים זהו מקום הלוך רגלי הכהני׳ אמה מזה ואמה מזה נמצא ארבעה ועשרים זהו מקום המערכה אמר ר׳ יוסי מתחילה היה שמנה ועשרים על שמנה ועשרים וכונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וארבע אמות מן המערב כמין גאם שנאמר והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על שתים עשרה כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח הנה תראה כי רז״ל פירשו כי מדות זה המזבח הם מדות מזבח בית שני ודעת יונתן אינו כדעתם כמו שתראה ונוכל לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח העדות ואמר ואלה מדות המזבח כמו שאומר והולך עד ויאמר אלי בן אדם ופירוש באמות הידועות בגבוהה זו שכל אמה מהם אמה וטופח שהם ששה טפחים כי אמה בשתם בת חמשה טפחים וזאת המדה היתה בת ששה טפחים וכן אמר בתחלת גבוהה זו שם אמות באמה וטפח כמו שפירשנו : וחיק האמה ואמה׳ רחב באמצע המזבח היה גובה אמה ורחב אמה והוא מקום המערכה : וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד׳ גבול האמה היה גבוה זרת אחד ופירוש וגבלה מסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא : וזה גב המזבח׳ זה שספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה לפיכך קראו גב : ומחיק הארץ׳ מאמצע הארץ ומהשו׳ בה אשר בין העזר׳ העליונה לתחתונה שהמזבח היה בנוי׳ ומקו׳ מעמד הכהני׳ המקריבי׳ על המזבח קורא עזרה כמו שקרא גם כן מקו׳ מעמד ישר׳ עזרה והעליונה היא מהמזבח כלפי אולם והתחתונה מהמזבח כלפי מזרח ואמר שמאמצע הארץ שהוא איך המזבח עד העזרה התחתונה שתים אמות רוצה לומר באורך ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזר׳ הגדולה ארבע אמות ורחב האמה לא ידענו אינו מן העזרו׳ קורא קטנה העליונה או התחתונה ואינו מהן קורא גדולה מכל מקום אמר כי מזו לזו היו ארבע אמות והוא מקום המזבח שנאמר עליו ההריאל :

ארבע

והה̇רא̇ל ארבע אמות ומהאראיל ולמעלה הקרנות ארבע׃ והאראיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו׃ והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים׃ ויאמר אלי בן אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם׃ ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן בקר לחטאת׃ ולקחת מדמו ונתתה על ארבע קרנתיו ואל ארבע פנות העזרה ואל הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו׃ ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש׃ וביום השני תקריב שעיר עזים תמים לחטאת וחטאו את המזבח כאשר חטאו בפר׃ בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים ואיל מן הצאן תמים׃ והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה ליהוה׃ שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום ופר בן בקר ואיל מן הצאן תמימים יעשו׃

ומדבחא ארבע אמין וממדבחא ולעלא קרנתא ארבע׃ ומדבחא תרתא עסרי אורכא בתרתא עסרי פותיא מרבע על ארבעא סטרוהי׃ ומסמתא ארבע עסרי אורכא בארבע עסרי פותיא על ארבע סטרהא וגדנפא מקף לה סחור סחור פלגות אמתא ותשויתא לה אמתא סחור סחור ודרגן דסלקין לה מתפנן למדנחא׃ ואמר לי בר אדם כדנן אמר יי אלהים אלין גזירת מדבחא ביום אתעבדותיה לאסקא עלוהי עלתא ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא׃ ותתן לכהניא לואי די אנון מזרעא דצדוק דקריבין לפולחני אמר יי אלהים לשמשא קדמי תור בר תורי לחטתא׃ ותסב מדמיה ותתן על ארבע קרנתיה ועל ארבע זוית מסמתא ועל תחומא סחור סחור ותדכי יתיה ותכפר עלוהי׃ ותסב ית תורא דחטתא ויוקדניה באתר דחזי לביתא מברא למקדשא׃ וביומא תנינא תקריב צפיר בר עזי שלים לחטתא ותדכי ית מדבחא כמא דדכיאו בתורא׃ בשיציותך מלדכאה תקריב תור בר תורי שלים ודכר מן ענא שלים׃ ותקרבנון קדם יי ויתנון כהניא עליהון מלחא ויסקון יתהון עלתא קדם יי׃ שבעא יומין תעביד צפירא דחטתא ליומא ותור בר תורי ודכר מן ענא שלימין יעברון׃

ומהאריאל חד מן שיטה חדא ומ״ה בריש תיבותא וסי׳ ומהיר ל׳ והוכן בחסד כסא׳ ומהיר ל׳ לקרוב יום יי׳ הגדול׳ ומהלומות ל׳ נכונו ללצים שפטי׳ ומהפונם ל׳ כאשר יהגה׳ ומהגר ל׳ כי איש׳ ומהעזרה ל׳ הגדולה עד העזרה הקטנה׳ ומהאריאל ל׳ ולמעלה הקרנות ארבע׳ ומהריק ל׳ אפרי׳ כעוף יתעופף כבודם׳ ומהלוים

ל׳ ועל הסבלים׃ וחטאת ג׳ וסימ׳ את המזבח׳ אתו וכפרתהו׳ וחטאת את המקדש׃ עלה ה׳ חס׳ בליש׳ בספרא וסימ׳ והעלה על רוחכם׳ ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלה׳ כחטאת כעלה וכמנחה׳ והעלה אשר יקריב הנשיא ליי׳ ששת כבשים׳ והקרבתם לפני יי׳ והשליכו׃

ל׳ ל׳ · יתיר ז׳ ל׳ · ל׳ ויחס · ט׳ · ל׳ מל · ג׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ ל׳ מל׳ בסיפ׳ · ל׳ ל׳ · ג׳ · ב׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · י׳ חס כסי׳

רשי

והה̇רא̇ל׳ הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית עולמים לא היה אלא שלש ונ״ת אף הוא ומדבחא ארבעא אמין׃ והאריאל שתים עשרה אורך׳ מקו׳ המערכה היה עשרים וארבע על עשרים וארבע וזהו שתים עשרה בשתים עשרה לארבעת רבעיו׳ שמאמצעיתו הוא מודד שתי׳ עשר׳ לכל רוח הרי כ״ד על כ״ד כך מפורש בזבחי׳ וכן שנינו במסכ׳ מדות המזב׳ היה שלשי׳ ושתי׳ על שלשי׳ ושתים עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשי׳ על שלשים עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא עשרי׳ ושמונ׳ על עשרי׳ ושמונה מקום הקרנו׳ אמה מזה ואמה מזה נמצא עשרים ושש על עשרי׳ ושש מקום הלוך רגלי הכהני׳ אמה מזה ואמה מזה נמצא כ״ד על כ״ד מקום המערכ׳׃ והעזרה ארבע עשרה אורך׳ גג המזבח עם מקו׳ הקרנו׳ ועם מקום רגלי הכהני׳ כ״ח על כ״ח וארבע עשר׳ האמורי׳ כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפור׳ על ארבע׳ רבעיה׃ והגבול סביב אותה׳ י״ת גדנפא ורבותינו פרשוהו על הקרנות׃ חצי האמה׳ מאמצעיתו מודד נמצ׳ אמה על אמה׃ והחיק לה אמה׳ זו כניסת היסוד׃ ומעלתהו פנו׳ קדי׳׳ וכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העולה בו פונה למזרח שכל הפונו׳ אין דרך ימין וכשאת׳ נותן הכב׳ בדרו׳ העולה בו ופונה לדרך ימין פונה למזרח׃ הכהנים הלוים׳ אשר משבט לוי׃ מזרע צדוק׳ לפי שהיה כהן גדול ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו׃ אל ארבע קרנותיו׳ של מזבח׃ פנות העזרה׳ גג המזבח׃ וכפרתהו׳ תקנה אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן׃ במפקד הבית׳ ת׳ בדחזי לביתא כלומ׳ במקו׳ קדוש ולשון במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש והוא פר המלואים כלדך שעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כלדך שהקריבו בימי משה׃ תקריב שעיר עזים׳ זה לא היה במשכן ומלואים של לעתיד לבא כך הם על פי הדיבור׃ מחטוא׳ מלטהר׃ תמימים יעשו׳ לעולה׃ ורבאתי

רדק

ארבע אמות׳ והנה זה שטח המזבח מלמטה על הארץ ד׳ אמות בארך וברוחב וכן בגובה והוא הנקרא הראל כלומר בית אל לפי שהיו עובדים בכל מקום לאלהים אחרים על ההרים הגבוהים וזה שהיה הראל לא היה גבהו אלא ד׳ אמות לפיכך אמר ד׳ אמות בסתם וכולל לשטחו וגבהו ובסוף ארבע אמות בגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאין אבני המזבח לחוץ ואותו המקום הוא הנקרא אריאל ואמרו רבותינו ז״ל כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה היורדת מן השמים היתה רבוצ׳ בו כארי וזה המקום שנקרא אריאל היו שתי׳ עשרה ארך בשתי׳ עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו וממנו ולמעלה היו ארבע הקרנות ומדת מקו׳ המערכ׳ זכר למעלה׃ וההראל׳ מבואר הוא ומהאראיל וכן והאראיל כתוב ביו״ד בין הא״לף והלמ״ד וקרי היו״ד בין הרי״ש והא״לף והענין אחד׃ והעזרה ארבע עשרה ארך׳ לא ידענו על אי זו עזרה אמ׳ על הגדולה או על הקטנה׃ והגבול׳ כמו שפירשנו מסגרת וכמו שת׳ גדנפא׃ חצי האמה׳ חצי אמה גובה המסגרת שהיה לה לעזרה סביב׃ והחיק לה אמה סביב׳ לא ידענו מה היה ממש זה החיק בעזרה׃ ומעלתהו פנות קדים׳ המעלות שהיו עולים בהם למזבח היו פונים לצד מזרח ומעלותהו כמו ומעלותיו וכן מקו׳ גבורהו כמו גבוריו׳ פנות׳ מקור והנה כתוב ולא תעלה במעלו׳ על מזבחי אפש׳ שהיו המעלות עשויות כמין כב׳ או פירושו שהיו עולי׳ בו חוץ לעזרה ודעת יונתן שהיו עולים לעזרה שתרגם ודרגן דסלקין ליה ל׳ מתפנן למדינחא וי״ת כל ח׳ חיק בזו הפרשה תשויתא ר״ל מקום שוה ותרגם העזרה מ׳ מסמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר ולפי׳ רז״ל יהיה פירוש העזרה כבנין המזבח עצמו ונקרא לו מלבן מן המלבנו׳ עזרה כי מלבנות היה עשוי המזב׳ כמו שאמרו תני לוי כיצד בונים את המזבח מביא מלבן שהוא שנים ושלשים על שנים ושלשים וגובהו אמה ומביא חלוקי אבני׳ מפולמו׳ בין גדולות בין קטנו׳ ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו יסוד ואוזר ומביא מלבן שהוא שלשים על שלשים וגבוה חמש ומביא חלוקי אבנים מפולמו׳ בין גדולו׳ בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו סובב ואוז׳ ומביא מלבן שהוא כ״ח על כ״ח וגבוה שלש אמות ומביא חלוקי אבני׳ מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו מקום המערכה ואוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן ופירוש מפולמות לחות כמו דגים מפולמות׃ ויאמר אלי בן אדם כה אמר יי׳ אלה חקות המזבח ביום העשותו׳ ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים׃ ולזרוק עליו דם׳ ת׳ ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא׃ ונתת׳ ליחזקאל אומר ואמר שהוא כהן שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהיה הוא כהן גדול ואע״פ שיהיה אהרן עם או יהיה הוא מסכה לו וגם זה הפסוק יורה על תחיית המתים לעתיד ולדברי רז״ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל היה מעולי הגולה אלא שאומרי׳ בקבלה שקברוהו בארץ בבל ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה אינו כסדר זה והם בנו המזבח קודם ההיכל׃ מזרע צדוק׳ כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק׃ פר בן בקר לחטאת׳ וכן במלואים שעשה משה׃ ולקחת׳ העזרה היא הנזכרת שהיתה לפני המזבח וכן מפור׳ למעלה פנות העזרה למזבח׃ ואל הגבול׳ ש׳ גבול העזרה הנזכרת׃ וחטאת אותו וכפרתהו׳ כתרגומו ותדכי יתיה ותכפר עלוהי׃ ולקחת את הפר החטאת׳ נסמך עם הא הידיעה כמו המזבח הנחשת והדומים לו׃ ושרפו במפקד הבית׳ ושרפו השורף במפקד הבית ות׳ באתר דחזי בביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש רוצה לומר מחוץ לעזרה אבל לפנים מחומת הר שבית היה ולשון במפקד כמו במצות כמו והוא פקד עלי במפקד יחזקיהו רוצה לומר במקום מן הבית שמצוים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכן פר שעשה משה במלואים נשרף וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף׃ וביום השני׳ מבואר הוא׃ בכלותך מחטוא׳ בבית מבואר הוא׃ והקרבתם׳ והשליכו הכהנים עליהם מלח׳ כמו שכתוב בתורה על כל קרבנך תקריב מלח׃ שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום׳ לא היו כזה ימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח ואף על פי שאמרו רז״ל מלואים הקריבו בימי עזרא כלדך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו ועל כרחינו חדוש יהיה בסדר הקרבנות לעתיד׃

שבעת

ורצאתי׳ לשון רצון: סגור יהיה׳ רבותינו העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי שהיה לשער ההיכל פישפש פתח קטן כך שנינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בדרום ואחד בצפון שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם עליו מפורש ע׳ יחזקאל השער הזה יהיה סגור: בא בו׳ לעתיד לבא: את הנשיא נשא הוא וגו׳ את הנשיא אני נותן רשות נשיא הוא וחשוב ואין דרכו לישב ולאכול עם שאר הכהנים בלשכות: הוא ישב בו לאכול לחם׳ בתוך אללו: מדרך אולם השער יבא׳ כשהוא נכנס לתוך החצר הפנימית כדי ליכנס לשער קטן זה לאכול בו דרך אולם השער העזרה שבמזרח יכנס לתוך העזרה וכו בדרך ישוב כשיצא׳ יצא באותו הדרך שנכנ׳ ולפי שהוא אומר למטה בענין ובבא עם הארץ לפני יי׳ במועדים הבא דרך וגומר שנוה לעשות העזרה קפנדריא לפי שאותה ביאה לראיית פנים וצריך להראות יפה הוצרך לומר כאן בביאות של כל ימות השנה שלא יעשנה קפנדריא לפי שאין ביאה זו לראיית פנים כמו של רגלים וכן העיד עוד למט׳ בענין בעמים רבות׳ מצאתי את הנשיא כ״נ נשיא הוא ומחשיבותו יהא רשאי לאכול בשר ולחם קדשים באותו שער שפותחין לו בשעת אכילתו׳ מדרך אולם השער יבא דרך אולם שער מזרחי יכנס לעזרה ויבא עד אותו פשפש לאכול בו לחמו ׳ ומדרכו יצא שאין זה ראוי לקפנדריא כשער שערים וכל היום שלא בשעת אכילת הנשיא יהיה סגור: בני נכר׳ שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים זהו משומד והן ערלי לב: וערלי בשר׳ כהן שמתו אחיו מחמ׳ מילה׳ ותשימון לשמרי משמרתי במקדשי לכם׳ תשימון לכם לדעתכם במקדשי את אנשים שאינם ראוין להיו שומרי משמרתי:

שבעת ימים וכפרו׳ כתיב וקרי יכפרו ביו״ד והענין אחד שלא שבכתוב טעם שבעת ימים דבק למעלה: וטהרו אותו׳ לפי שנטמא ביד גויי הארץ: ומלאו ידו׳ כתיב בלא יו״ד וקרי ביו״ד ורבים כמוהו חסירי היו״ד הרבים מן הכתוב ולא יחסר הענין בעבור זה ופירוש ומלאו ידיו הכינו למזבח ופירושו כתרגומו ויקרבון קרבניהון וכזה הענין תרגם אונקלוס ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו ויש לפר׳ כנוי ידיו לכהן המקרי׳ שימלא ידיו מנחתי הקרבן: ויכלו את הימים׳ הכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר: והיה ביום השמיני והלאה׳ פי׳ ביום השמיני וממנו והלאה יעשו עולות וזבחים כמו שכתוב ובכללם התמידים והנדרים והנדבות והמוספים: ורצאתי אתכם׳ כתוב באל״ף במקום יו״ד וכן רפאנו את בבל וטעם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיו לרצון לפני כי מעשיכם יהיו רצויים לפני ויונתן תרגם ויתקבלון קרבניכון ברעוא קדמי אמר יי׳: וישב אתי׳ המקדש החיצון׳ זה ההיכל: והוא סגור׳ עתה אשר הסיב אותי מצאתיו סגור וכבר היה פתוח כשבא כבוד יי׳ אל הבית כמו שאמר למעלה: ויאמר אלי יי׳ השער הזה סגור יהיה׳ לפי פשוטו יאמר זה על שער ההיכל אלא שרז״ל פירשו כי על אחד משני פשפשין שהיו לשער הגדול אמר זה כמו ששנינו במסכת מדות ושני פשפשין היו לו לשער הגדול האחד לצפון והאחד לדרום שבדרום לא לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יי׳ אלהי ישראל בא בו והיה סגור: יי׳ אלהי ישראל בא בו׳ רוצה לומר ענין הכבוד שנכנס בו כמו שאמר למעלה ומה שמפרשים בזה הפסוק הוא מבואר כי על המקדש הוא מדבר ועל שעריו לא על אחד וכל הפסוקים מלפניו ומאחריו תשובה להם וכל משכיל ישכיל ואיני צריך להאריך תשובתם ופירוש פשפשין פתחים קטנים: את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני יי׳׳ את הנשיא כמו אל הנשיא וכן והראה את הכהן את מי הנדת מלין והדומים להם במקום אל׳ וכן תרגם יונתן לרבא יהי רבא הוא אמר זה השער שהיה סגור שלא יבא בו אדם אל הנשיא יהיה ובעבור כי נשיא ישראל הוא יושב בזה השער מחוץ באסקופתו החיצונה: לאכול לחם לפני יי׳׳ כשיאכל זבחי שלמיו לפני יי׳ יאכלם בזה המקום ומדרך אולם השער יבא שם: ומדרכו יצא׳ מאותו דרך שנכנס יצא והנשיא הזה יהיה מלך המשיח כמו שאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם: ויביאני׳ מבואר הוא: ויאמר׳ תורתו׳ כתוב בלא יו״ד וקרי ביו״ד: ושמת לבך למבא הבית בכל מוצאי המקדש׳ כלומר תשים לבך בכל השערים שהם מבא הבית ומוצאיו שלא יכנס בהם אדם אלא הראוי לכל מקום ומקום כמו שהם המקומות שהם המקודשים אחד יותר מחבירו: ואמרת אל מרי׳ תואר כמו אל תהי מרי: רב לכם מכל תועבותיכם׳ די היה לכם מכל התועבות אשר עשיתם עד שהייתם מביאים ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחלל את ביתי וזה אמר לבני הגולה מה שעשו קודם שגלו ומה שהיו עושין הנשארים בארץ: בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר׳ ערלי לב שעבדו ע״ז ערלי בשר שמתו אחיו מחמת מילה ואף על פי שהוא אנוס הערלה מאוסה היא לפני האל יתברך ולא יכול לשרת לפני יי׳ ושניהם נכרים לעבודת בית המקדש ערל לב וערל בשר ואף על פי שלא מצאנו בתורת משה רבינו עליו השלום קבלה היתה בתורה שבעל פה וכן אמרו רבותינו ז״ל דבר זה מתורת משה רבינו עליו השלום לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו דנמרא אגמרי להו ואתא יחזקאל ואסמכוה אקרא דלחללו את ביתי: לחללו את ביתי׳ כמו ותרחהו את הילד: בהקריבכם׳ כאילו אתם מקריבים את לחמי חלב ודם שאתם מביאים אל ביתי הכהנים שאינם ראוים לעבודה׳ ויפרו את בריתי׳ והם הפרו את בריתי: אל כל תועבותיכם׳ שהיו כהנים לכם בע״ז שהייתם עובדים ויונתן תרגם בני נכר בני עממיא׳ ולא שמרתם׳ לכם׳ אותם שהיו שומרים לכם במשמרת ע״ז שלכם שמתם שומרי משמרתי במקדשי׳ ולמ״ד לשומרי כלמ״ד הרגו לאבנר והדומים לו:

ידיו ה׳ כתיב ידו וסימן נמסר בסדר כי תשא: סגור ה׳ בקריאה וסימן וישב אותי דרך השער׳ ודבתריה השער הזה סגור יהיה ב׳ בפסוק׳ יהיה סגור ששת ימי המעשה׳ סגור הותם צר׳ וכל זהב סגור דכוו׳: נשיא ד׳ קמצין בספרא וסימן את הנשיא נשיא הוא׳ ועבדי דוד׳ ודוד עבדי׳ ונשיא מארץ: אמירה אל יי׳ ד׳ פי׳ דקדים אלי

שִׁבְעַת יָמִים יְכַפְּרוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ יָדוֹ׃ וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצָאתִי אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

וַיָּשֶׁב אֹתִי דֶּרֶךְ שַׁעַר הַמִּקְדָּשׁ הַחִיצוֹן הַפֹּנֶה קָדִים וְהוּא סָגוּר׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה הַשַּׁעַר הַזֶּה סָגוּר יִהְיֶה לֹא יִפָּתֵחַ וְאִישׁ לֹא־יָבֹא בוֹ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בָּא בוֹ וְהָיָה סָגוּר׃ אֶת־הַנָּשִׂיא נָשִׂיא הוּא יֵשֶׁב־בּוֹ לֶאֱכוֹל־לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה מִדֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּמִדַּרְכּוֹ יֵצֵא׃ וַיְבִיאֵנִי דֶּרֶךְ־שַׁעַר הַצָּפוֹן אֶל־פְּנֵי הַבַּיִת וָאֵרֶא וְהִנֵּה מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה וָאֶפֹּל אֶל־פָּנָי׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה בֶּן־אָדָם שִׂים לִבְּךָ וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְּׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי מְדַבֵּר אֹתָךְ לְכָל־חֻקּוֹת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־תּוֹרֹתָו וְשַׂמְתָּ לִבְּךָ לִמְבוֹא הַבַּיִת בְּכֹל מוֹצָאֵי הַמִּקְדָּשׁ׃

וְאָמַרְתָּ אֶל־מֶרִי אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה רַב־לָכֶם מִכָּל־תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ בַּהֲבִיאֲכֶם בְּנֵי־נֵכָר עַרְלֵי־לֵב וְעַרְלֵי בָשָׂר לִהְיוֹת בְּמִקְדָּשִׁי לְחַלְּלוֹ אֶת־בֵּיתִי בְּהַקְרִיבְכֶם אֶת־לַחְמִי חֵלֶב וָדָם וַיָּפֵרוּ אֶת־בְּרִיתִי אֶל־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ וְלֹא שְׁמַרְתֶּם מִשְׁמֶרֶת קָדָשָׁי וַתְּשִׂימוּן לְשֹׁמְרֵי מִשְׁמַרְתִּי בְּמִקְדָּשִׁי לָכֶם׃

שִׁבְעָא יוֹמִין יְכַפְּרוּן עַל מַדְבְּחָא וִידַכּוֹן יָתֵיהּ וִיקָרִיבוּן קוּרְבָּנֵיהּ׃ וִישַׁלְמוּן יַת יוֹמַיָא וִיהֵי בְּיוֹמָא תְמִינָאָה וּלְהָלָא יַעַבְדוּן כַּהֲנַיָא עַל מַדְבְּחָא יַת עֲלָוָתְכוֹן וְיַת נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְיִתְקַבְּלוּן קוּרְבָּנֵיכוֹן בְּרַעֲוָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃

וַאֲתֵיב יָתִי אוֹרַח תְּרַע מַקְדְּשָׁא בָרָאָה דִּפְתִיחַ לְמַדְנְחָא וְהוּא אֲחִיד׃ וַאֲמַר יְיָ לִי תְּרַע הָדֵין אֲחִיד יְהֵא וְלָא יִתְפְּתַח וֶאֱנָשׁ לָא יֵעוֹל בֵּיהּ אֲרֵי יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי וִיהֵי אֲחִיד׃ לְרַבָּא יְהֵא רַבָּא הוּא יְתִיב בֵּיהּ לְמֵיכַל לַחְמָא קֳדָם יְיָ מֵאוֹרַח אוּלַמָּא דִתְרָעָא יֵעוֹל וּמֵאוֹרְחֵיהּ יִפּוֹק׃ וְאַעֲלַנִי אוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא דִּקְדָם בֵּיתָא וַחֲזֵית וְהָא אִתְמְלֵי יְקָרָא דַייָ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ וְאִשְׁתַּטְחִית עַל אַפָּי׃ וַאֲמַר לִי יְיָ בַּר אָדָם שַׁוִּי לִבָּךְ וַחֲזֵי בְעֵינָךְ וּבְאוּדְנָךְ שְׁמַע יַת כָּל דַּאֲנָא מְמַלֵּל עִמָּךְ לְכָל גְּזֵירַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ וּלְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ וּתְשַׁוֵּי לִבָּךְ לְמַעֲלָנֵי בֵיתָא בְּכָל מַפְּקָנֵי מַקְדְּשָׁא׃

וְתֵימַר לְעַמָּא סַרְבָנָא לְדְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי לְכוֹן מִכָּל תּוֹעֲבָתְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ בְּאַיְתָיוּתְכוֹן בְּנֵי עַמְמַיָא רַשִׁיעֵי לִבָּא וְעַרְלֵי בִסְרָא לְמֶהֱוֵי בְּמַקְדְּשִׁי לְאַפָּסָא יַת עֲזָרְתִי בְּקָרְבְכוֹן יַת קוּרְבָּנֵי תְרַב וּדְם נִכְסַת קוּדְשִׁין וְאַשְׁנִיאוּ קְיָמִי עַל כָּל תּוֹעֲבָתְכוֹן׃ וְלָא נְטַרְתּוּן מַטְרַת קוּדְשִׁי וּמַנִּיתוּן לְנָטְרֵי מַטְּרַת מֵימְרִי בְּמַקְדְּשִׁי לְכוֹן׃

כדנן

קודם לאזכרה בקריאה וסימן העמד המצפה׳ השער הזה סגור יהיה׳ שים לבך וראה בעיניך׳ ויקחני יי׳ מאחרי הצאן: תועבותיכם ח׳ בטעם פי׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסימן מהמ״ג תל״וש וסימן נמסר בסדר אמור ולעיל בספרא דא סימן לו״:

רדק

כה אמר · לא יבא אל מקדשי · לעתיד : לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל · זה שאמר אומר בן נכר איני אומר על הגוים כי אין צריך לומר זה אלא בעבור בן נכר אשר בתוך בני ישראל : כי אם הלוים · כי אם יבאו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שירות אלא ונשאו את עונם שלא יעבדו עבודת קרבן · וי"ו ונשאו כוי"ו ויטה אברהם את עיניו אלא מה יעשו אותם לוים אשר תעו בתעות בני ישראל : והיו במקדשי משרתים · פירוש שוערים יהיו ומשרתי הבית ושוחטים בה שהשחיטה כשרה בזר אבל לא יקריבו קרבן ויש לפרש כי אם הלוים לשון שבועה כמו אם לדוד אכזב וכמו אם יבואון אל מנוחתי פקידת מנויי השערים ודברי הבית יהיה להם והלוים שזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי : יען אשר ישרתו אותם · תחת שהיו משרתים את ישראל לפני גלוליהם לפיכך ישרתוני לעתיד בעבודת הבית בדברים שהם כשרים ב בזרים כי כזרים אחשבם וכל הענין מבואר עד סוף הפרשה

כי הכהנים אשר תעו בחיותם בתחיית המתים לעתיד ישאו עונם בזה הדבר ונשאו כלימתם :

והכהנים הלוים בני צדוק · לפי שאמר כי אותם הכהנים שתעו לא ישובו לסדר העבודה לעתיד אמר כי אותם שלא תעו ישובו לסדר ע עבודתם וכבר פירשנו טעם בני צדוק : המ' יבאו · אל שלחני לשרתני · כמו שתרגם יונתן לפתורי לחם אפיא : והיה בבאם אל שערי החצר הפנימית · אם נאמר החצר הפנימית כמשמעו יהיה פירושו שער עזרת הכהני' והמזבח וממנו לשער האולם כי הכל הוא חצר ויהיה זה אם כן חדוש לעתיד כי בבגדי כהונה שהיו משמשי' בהם צמר היה כמו שכתו' בתורת משה כי התכלת היא צמר צבוע בתכלת ואם נאמר כי דבר זה על עבודת כהן הגדול ביום הכפורים לפני לפנים שהיה עובד בבגדי פשתים איך קרא הדביר חצר והוא בית ואיך אמר בבאם ילבשו לשון רבים והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן גדול והיה הוא לבדו נכנס שם וביום הכפורים לבד :

פארי פשתי' · נקראו כן המגבעות לפי שהיו על הראש לפאר וכן אמ' ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת : על מתניהם · כמו שכתוב בתורה ממתני' ועד ירכים יהיו : לא יחגרו ביזע · פי' רז"ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מ מאציליהם אלא כנגד אצילי ידים ויונתן תרגם ולא יזרזון על חרציהון אלהין על לבביהון ייסרון · יזע שם בשקל נגע כי היו"ד שרש ומפני הפסוק נקמצה היו"ד :

ובצאתם אל החצר החיצונה · ואחר כך אל החצר החיצונה אל העם אמר אתו חצר החיצונה אל העם פיר' מקום שהעם שם והוא עזרת ישרא' : יפשטו את בגדיהם · הוא מה שאמר למעלה ושם יניחו בגדיהם : ולא יקדשו את העם בבגדיהם · כי אם יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמותם ועל הדרך הזה תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון : וראשם

כה אמר ד' בטעם זרקא בסיפ' וסימן בקבצי' · כל בן נכר · בראשון באחד · שער החצר : מרי ד' בקריאה וסימן למשמרת לאות לבני מרי · כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים · אל תהי מרי בבית המרי · ואמרת אל מרי : כל ירמיה ויחזקאל בית ישראל במ"ז בני ישרא' וסי' קול על שפיים נשמע · לכן הנה ימים באים ודבתריה כי אם חי ·

ט כה אמר אדני יהוה כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל : י כי אם הלוים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי גלוליהם ונשאו עונם : יא והיו במקדשי משרתים פקדות אל שערי הבית ומשרתים את הבית המה ישחטו את העלה ואת הזבח לעם והמה יעמדו לפניהם לשרתם : יב יען אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם והיו לבית ישראל למכשול עון על כן נשאתי ידי עליהם נאם אדני יהוה ונשאו עונם : יג ולא יגשו אלי לכהן לי ולגשת על כל קדשי אל קדשי הקדשים ונשאו כלמתם ותועבותם אשר עשו : יד ונתתי אותם שמרי משמרת הבית לכל עבדתו ולכל אשר יעשה בו : טו והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי המה יקרבו אלי לשרתני ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם נאם אדני יהוה : טז המה יבאו אל מקדשי והמה יקרבו אל שלחני לשרתני ושמרו את משמרתי : יז והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה : יח פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו ביזע : יט ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכת הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם :

כדנן אמר יי אלהים כל בר עממין רשיעי לבא וערלי בסרא לא יעלון למקדשי לכל בני עממיא די בגו בני ישראל : אלהן לואי דאתרחיקו מדחלתי במטעי ישראל דטעו מבתר פולחני בתר טעותהון ויקבלון חוביהון : ויהון במקדשי משמשין ממנן על תרעי ביתא ומשמשין ית ביתא אנון יכסון ית עלתא וית נכסת קודשיא די לעמא ואנון יקומון קדמיהון לשמשותהון : חלף דהוו משמשין יתהון קדם טעותהון והוו לבית ישראל לתקלת חובין על כן קימית במימרי עליהון אמר יי אלהים ויקבלון חוביהון : ולא יתקרבון לפולחני לשמשא קדמי ולמקרב על כל קודשי לקודשי קודשיא ויתקבלון אתכנעותהון ותועבתהון די עבדו : ומניתי יתהון נטרי מטרת ביתא לכל פולחניה ולכל דיתעביד ביה : וכהניא לואי בני צדוק די נטרו ית מטרת מקדשי במטעי בני ישראל מבתר פולחני אנון יתקרבון לפולחני לשמשא קדמי וישמשון על מדבחי לקרבא קדמי תרב ודם נכסת קודשין אמר יי אלהים : אנון יעלון למקדשי ואנון יתקרבון לפתורי לחם אפיא לשמשא קדמי ויטרון ית מטרת מימרי : ויהי במעלהון לתרעי דרתא גויתא לבושי בוצא ילבשון ולא יהי עליהון כסות עמר בשמשותהון בתרעי דרתא גויתא ולגיו : קובעין דבוץ יהון על רישיהון ומכנסין דבוץ יהון על חרציהון ולא יזרזון על חרציהון אלהין על לבביהון ייסרון : ובמפקהון מדרתא דקודשא לדרתא בריתא לאתערבא עם עמא ישלחון ית לבושיהון די אנון משמשין בהון ויחתון יתהון בלשכת קודשא וילבשון לבושין אוחרנין ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון :

על כל רעות בני ישרא' · מנעוריתיהם ב' בפסוק · עשוקי' בני יהודה · בימים ההם ובעת ההיא דהלוך ובכו · ויאמר אלי בן אדם שולח' · ככה יאכלו בני ישראל · איבת עולם · ונתתי את פגרי · ודבר אלהים כה אמר · בזאדם את מקום · כה אמר יי' כל בן נכר · והכהנים הלוים בני צדוק · לכהנים המקדש מבני צדוק : והכהנים הלוים ג' וסימן וידבר משה · נשאים אתו · בני צדו' : ולא יעלה ג' בקרי' וסי' ולא יעלה בה כל עשב · ולא יאמרו עוד ברית יי' · ולא יעלה עליהם צמר : פארי ב' וסי' ואת פארי המגבעות · פארי פשתים יהיו על ראשם : בלשכת ג' חס' בליש' וסי' והניחו אותם בלשכת הקדש · עשרים לשכת אל הרצפה · בלשכת פטורים · וע"ין לקמן בסימן מ"ה דמט"ע' ;

רשי

כי אם הלוי' אשר רחקו וגו' · כי אם כה תעשו להם הלוים אשר רחקו מעלי ונעשו ממונים לע"ז ועכשיו חזרו בהם : ונשאו עונם · מנעת עוד אל מזבחי אלא פקודו' של שערי הבית פקודות ק"ומ' דיס"אנ בלע"ז שומרים ושוערים יהיו : המה ישחטו את העולה · עבודה הכשר' בזרים ובעבדי' ובנשי' : למכשול עון · כומרים לע"ז להמשיכם לכך : והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו וגו' · בתעות · קנ"ונסאל"רל' בלע"ז : אל שערי החצר הפנימית · לפני ולפנים ביום הכפורים : ולא יעלה עליהם צמר · תכלת שהיה במעיל וכאבנט לא ילבשו בי' הכפורי' בעבודת פנים : וביתה · ולפני' : פארי · קאפיילש בלע"ז · ולא יחגרו ביזע · שנינו בברייתא אין חוגרין במקום שמזיעין לא למטה מאציליהם ולא למטה ממתניה' שהוא מקו' זיעה אנלאשויירא בלע"ז לשון אחר אסרה התורה לכהני' מלבושי צמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר : אל החצר החיצונה · אל החצר החיצונה · לפי שהיה מזב' בהיכל לפני ולפנים וקראם חצר הפנימית והאולם יש לו לקרות עזרת ישראל חצר החיצונה לכך הוצרך לכפול שתי פעמים לומר שאל עזרת נשים הוא אומר מקום שכל ישראל נכנסין : והניחו אותם בלשכת הקדש · כמו שאמר משה רבינו ע"ה ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניחם שם : ולא יקדשו את העם · ת' ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון כלומ' לא יגעו אל העם ב בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול טהורי' אצל בגדי הקודש : וראשם

רש״י

וראשם לא יגלחו · להעביר את כל השער: ופרע לא ישלחו · גדול שער לא ירבו: כסום יכסמו · ככוסמת הזו שסדורין בשבולת ראשו של זה בצד עקרו של זה כך שמעתי משמו של רבי מנחם זצ״ל ויתכן לפרשו לשון מדת דבר השוה לא גזיזת ראש ולא גדול שער אלא במדה שוה אמוליר בלעז: בבאם אל החצר הפנימית · אל ההיכל: כי אם בתולות יקחו · הכהני' הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין וזהו מכהן יקחו יש מן הכהנים שמותרין באלמנה · מכ': אשר תהיה אלמנה · גמורה פרט לגרושה וחלוצה אף על פי שפנויה היא אסורה אף להדיוט: ואחרי טהרתו · אחר פרישתו מן המת כך שנויה במועד קטן: וביום באו · תחלה אל הקודש להתחנך לעבוד יקריב חטאתו זו עשירית האיפה שלו כך שנויה במועד קטן שהכהן הדיוט טעון עשירית האיפה ביום חינוכו כענין שנאמר זה קרבן אהרן ובניו וגו' וכמו שמפורש במסכת מנחו': והיתה להם · הכהונה לנחלה: חרם · לשון קדש וכן כל לשון חרמה שהוא על הקדש: להניח · אפוזי״ר בלעז כמו וינח בכל גבול מצרי': כל נבלה וטרפה וגו' · לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטריפות כך פירשו רבותינו: ובהפילכם את הארץ בנחלה · שעתידי' לחלוק את ארץ ישראל לשבטים עשר רבועות לא כחלוקה הראשונה שהית' לרב כפי מנינו ולמעט כפי פקודיו והיו שני שבטים או ג' ברבועה אחת עכשיו החלקי' שוים וכשורות הכרם מפאת ים על פאת קדים כמו שמפורש בסוף הספר: תרומה ליי' · לבנות בית המקדש הזה בו:

יהיה

מסורה

ויין ה' ר״פ וסי ויין לנסך רביעית ההין · ויין לנסך שלשית · ויין תקריב לנסך · ויין לא ישתו כל כהן · ויין ישמח לבב אנוש להצהיל: חקתי ט״ח בנביאים ובכתובים וסימ' נמסר בירמיה סימ' ט״ר: ואל מת ל' אדם לא יבא לטמאה · ואל קין ל' ואל מנחתו לא שעה · ואל אמה ל' תכלנה מלמעלה · ואל משה ל' אמר עלה

מקרא

כ וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם: וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית: וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ: וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם: וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לִשְׁפֹּט בְּמִשְׁפָּטַי וּשְׁפָטֻהוּ וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ: כה וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ: וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ: וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה: וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם: הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה: ל וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ: כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים:

מה א וּבְהַפִּילְכֶם אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וְרֹחַב עֲשָׂרָה אָלֶף קֹדֶשׁ־הוּא בְכָל־גְּבוּלָהּ סָבִיב:

תרגום

ורישיהון לא יגלחון ופרוע לא ירבון ספרא יספרון ית שער רישיהון: וחמר לא ישתון כל כהן במעלהון לדרתא גויתא: וארמלא ומתרכא לא יסבון להון לנשין אלהן בתולתא מזרעא דבית ישראל וארמלתא די תהי ארמלתא שאר כהניא יסבון: וית עמי ילפון בין קודשא לחולא ובין מסאבא לדכיא יהודעונון: ועל פלגות דינא אנון יקומון למדן בדיני רעותי ידונון וית אורייתי וית קימי בכל מועדי יטרון וית יומי שביא דילי יקדשון: ועל מיתא דאנשא לא יעול לאסתאבא אלהן לאב ולאם ולבר ולברת לאח ולאחת דלא הות לגבר יסתאבון: ובתר דכותיה שבעא יומין ימנון ליה: וביום מעליה לקודשא לדרתא גויתא לשמשא בקודשא יקריב חטאתיה אמר יי אלהים: ותהי להון לאחסנא חולק מותר קורבני חולקהון ואחסנא לא תתנון להון בישראל מתנן דיהבית להון אנון אחסנתהון: מנחתא חטאתא ואשמא אנון יכלוניה וכל חרמא בישראל להון יהי: וריש כל בכורי כולא וכל אפרשות כולא מכל אפרשותיכון לכהניא יהי וריש אצותכון תתנון לכהנא לאשראה ברכתא בביתך: כל נבלא ותבירא מן עופא ומן בעירא לא ייכלון כהניא: ובפלגותהון ית ארעא באחסנא תפרשון אפרשותא קדם יי קדשא מן ארעא ארכא עשרין וחמשא אלפין ארכא ופותיא עסרא אלפין קודשא הוא בכל תחומה סחור סחור:

מסורה

אל יי': לנחלה ט״ו וסימ' נמסר בסדר קרח: וראשית ו' וסימ' ראובן בכורי אתה · ראשית דגנך תירשך תנינא דפסוק · וראשית כל בכורי כל ב' בפסוק · שמנים ימשחו · ובא בארץ הצבי:

רד״ק

וראשם לא יגלחו · לא יגלחו כל שער הראש: ופרע לא ישלחו · לא יגדלו השער משלשים יום ואילך: כסום יכסמו את ראשיהם · ישוו את הגלוח לא יגלחו מכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחד לשלשים יום ורז״ל פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה בצד עקרו של זה ויונתן תרגם ספרא יספרון ית שער רישיהון: ויין לא ישתו כל כהן · החצר הפנימית · בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים כמו שכתוב בתורה ומה שאמר לו משפטי הכהני' אף על כי שכתוב בתורה לפי שחידש דברים שאינם מפורשים בתורה שכתב גם אפש' שחידש דברים שהם לעתיד לתוספת קדושה: ואלמנה · אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד והוא כי אלמנת כהן גדול ואפילו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו ואם נאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת כהנים יקחו כמו שפירשו רבותינו ז״ל וכמו שתרגם יונתן שאר כהניא יסבון והנה הניח זונה וחללה כי כיון שכתו' בתול לא זכר הכל: ואת עמי מבואר הוא: ועל ריב למשפטי לשפט כתיב למשפט קרי והענין אחד: ישפטהו · ישפטו הריב כמו שכתובים משפטי הריב בתורה וכתיב ושפטוהו רוצ' לומ' יעמדו למשפט ושפטוהו כמשפטו: ואת חקתי בכל מועדי בדברי הקרבנו' וכן את שבתותי יקדשו: ואל מת אדם · וזהו בכהן הדיוט: ואחרי טהרתו · אפש' שיהיה זה לעתיד לתוספת קדושה שאחר שיטהר לסוף שבע עוד יספרו לו שבעה ימים אחרים אלא שרז״ל פירשוהו בלא חדוש ופירשו אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת: וביום בואו אל הקדש · רוצה לומר אחר שיטהר ויכנס לקדש שלא נכנס שם בטמאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טמאתו וזה יהיה חידוש לעתיד ורז״ל פירשוהו בלא חידוש מקצתם פירשו יקריב חטאתו עשירית האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שלא הקריב אותה בימי טומאתו אמר שיקריבנה אחרי טהרתו ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום בואו וגו' יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ובזמן שאי' ראוי לביאה אין ראוי להקרבה ואני תמיה למי שאמר יקריב חטאתו זו היא עשירית האיפ' והלא מדבר בכהן הדיוט שמטמא לקרובים ועשירית האיפה כהן גדול היה מקריב אותה משלו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אותה אלא בשעת חינוך עבודה כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מה הוא שאמר וביום בואו אל הקדש וגו' ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר יספרו אחיו הכהנים שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס לקדש עד שיעברו לו ז' ימים ויטהר: והיתה להם לנחלה · הכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל כמו שאמר בתורה: המנחה · מבואר הוא: וראשית כל בכורי כל · בכורי כל פרי כמו שאמר בתורה בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליי' לך יהיה וכל אשר בארצם רוצה לומר כל המיוחדים שבארצם והם שבעת המינים וכן רוצה לומר מה שאמר כל בכורי כל וכל תרומת כל כמו שאמר בתורה כל תרומת הקדשים וגו': מכל תרומותיכם · ראשית מכל תרומותיכם והיא תרומה גדולה שהיתה לכהן: להניח ברכה אל ביתך · טעמו אל כל אשר זכר בפסוק זה: כל נבלה וטרפה · כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אע״פ שישראל גם כן מוזהרין עליה הכהני' מוזהרין יותר מפני הטומאה לפי שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרין יות' על הטומאה מישרא' ולפיכך אמר לא יאכלו הכהני' ואמר לא יאכלם ולא אמר ואל יגעו כי יש נבלה שאינה מטמאה אלא בבית הבליעה והיא נבלת עוף טהור ורז״ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה יכול יהו מותרין גם כן בשאר נבלות וטריפות לפיכך הוזהרו עליה': ובהפילכם את הארץ בנחלה · על ירושלם אמר שיפילו אותה לעתיד בנחלה לכל ישרא' ואמ' איך יחלקו אות' למקד' ולכהני' וללוי' ולישרא' ואמ' ארך חמש' ועשרי' אלף ורחב עשר' אלף קדש הוא בכל גבול' סביב הארך הוא ממזר' למערב והרחב מצפון לדרו' ואמר:

רדק

יהיה מזה ש הקדש חמש מאו' בחמש מאו' מרובע סביב וחמשי' אמה מגרש לו סביב · מאלה המדות שזכר יקח מהם הקדש והוא הר הבית חמש מאות באורך וחמש מאו' ב רחב כמו שכתו' למעלה כי הבית היה חמש מאות על חמש מאות · אכ"כ כשאמרו מהר הבית כלפי מזרח שנים עשר אלף ומאתים וחמשים וכנגדם מהר הבית כלפי מערב שהם ארבעה ועשרים אלף וחמש מאות הנה הם עם חמש מאות של הר הבית חמש' ועשרי' אלף וברחב כמו כן מהר הבית כלפי צפון ארבעה אלפים ושבע מאות וחמשי' וכן מהר הבית כלפי דרום שהם תשעת אלפים וחמש מאות וחמש מאות של הר הבית הנה עשרת אלפי': ומן המדה הזאת תמוד אורך חמשה ועשרים אלף ורוחב עשרת אלפים ובו יהיה המקד' קדש קדשי' · אלה חמש מאות של הר הבית ממדת חמשה ועשרי' אלף ועשרת אלפים תמוד אותם כלומר מכללם יהיו אלה חמש מאות של הר הבית ובו ר"ל בהר הבית והוא הקדש שזכר בו יהיה המקדש שהוא קדש קדשי' והוא ההיכל והדביר שהוא מקודש מהכל ורשי' ז"ל פי' מן המד' הזאת תמוד בקנה המדה שנמדד בו רביע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמר למעלה מדד חמש מאות קנים בקנה המדה לארבע רוחות מדדו ולפי שלא פירש בפסוק הראשון אלא החמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים אם הם קנים או אמות הוצרך לומר הנה שאלפים אלה קנים הם בקנה המדה שנמדד בו הר הבית והוא שש אמות הקנ': חמש · כתיב וחמשה קרי והענין אחד ויש בענין לשון זכר ולשון נקבה כי המדה לשון נקבה והקנה לשון זכר: קדש מן הארץ הוא · זה שאמרתי לך החמשה ועשרים אלף אורך ועשרת אלפים רחב הוא קדש תרומה מן הארץ לכהנים: והיה להם מקום לבתים ומקדש למקדש · הר הבית הוא מקדש לאורך המקדש המקודש מהיכל והוא הבית ההיכל והדביר והנשאר יהיה לך מקום לבתי' להם ולבתיה' וחמשי' מגרש שהיה סביב הר הבית הם מכלל החשבון הנשאר חוץ להר הבית ארבעה ועשרים וחמש מאות אלפים באורך ותשעת אלפים וחמש מאות ברחב והמגרש הזה הוא מקום פנוי אין בו לא בתים ולא זרע: וחמשה ועשרי' אלף אורך · במדה שהיתה לכהנים בין המקד' ובין בתיהם כמדה הזאת תהיה ללוים לאחוזה סמוך לאחוזת הכהני' כמ"ש למטה לעומת גבול כהנים כי גם הם משרתי הבית להיות שוערי' ומשוררים: עשרי' לשכות · אמר שיעשו בחלקם סמוך לאחוזת הכהני' עשרי' לשכות לשבת בהם השוערים כדי שיהיו קרובים ש הבית והשאר יהיה לבתיהם ולבתיה': ואחזת העיר · שתהיה אחוזה לכל ישרא' כי כולם יהיו כאחים בירושלם לכל שבט יהיה שער אחד בעיר כמ"ש בסוף הספר ותהיה אחזת העיר רחב חמשת אלפים והאורך חמשה ועשרים אלף מן המזרח למערב כמבחת התרומה הזאת בין כולם חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף כי לכל אחד מהם כ"ה אלף אורך והרחב לכהנים עשרת אלפים וללוים עשרת אלפים ולאחוזת העיר חמשת אלפים הרי חמשה ועשרים אלף: לעומת תרומת הקדש · כנגד אורך תרומת הקדש שהיא אחוזת הכהני' והלוים: ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר · ואח"כ פיר' אל פני כי למ"ד השמוש הנזכרת לתרומה ולאחזת ר"ל אל פניהם למזרח וש פניהם למערב תהיה נחלת הנשיא כמו שמפרש ואומר מפאת ים ימה ומפאת קדימה קדימה כלומ' רחב נחלת הנשיא תהיה רחב חמשה ועשרי' אלף כנגד תרומת הקודש ואחוזת העיר ואורך תהיה כנגד אחד חלקי השבטים ממזרח ארץ ישראל למערבה כי בסוף חמשה ועשרים אלף אורך נחלת הכהנים והלוים ואחוזת העיר תהיה אחוזת הנשיא כנגדם ברחב עד סוף גבול ארץ ישראל למזרח וכן למערב עד סוף גבול ארץ ישראל למערב כי לישראל יהיו שנים עשר חלקים ולנשיא החלק השלשה עשר חלק הנשיא כחלק אחד משבטי ישראל באורך וברחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה התרומה: לעומת · בחולם כמו לעומת בפתח עמת בשקל שבל מן כי עול שבולו עומת בשקל נומן: אחד החלקים · חלקי השבטים כמו שפירשנו: לארץ יהיה לו לאחזה · החלק הזה יהיה לו לאחוזה בארץ ישראל ולמ"ד לארץ במקום בי"ת כמו ויסב אתו לארץ הרבתי לשבעי ישבתי לכסא והדומים להם למ"ד במקום בי"ת ויונתן תרגם דא ארעא תהא לרבא לאחסנתא בישראל והנשיא הזה הוא מלך המשיח כמו שפירשנו למעלה: ולא

רשי

יהיה מזה · מן התרומ' הזו יהיה לאורך הקוד' להר הבית חמש מאות קנים והיותר לבתים לכהני' כמו שמפורש בסוף הספר: ומן המדה הזאת · בקנה המדה שנמדד בו ריבוע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמור בענין של מעלה לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב חמש מאות קנים וגו' תמוד אורך חמשה ועשרים אלף קנים ורחב עשרת אלפי' קנים ולפי שלא פירש בפסוק ראשון מה הן חמשה ועשרי' אלף אם קני' אם אמות הוצרך לומ' שכ"ה מדות בקנה המד' שנמדדו בה חמש מאו' על חמש מאות של הר הבי' נמדדין אלפים הללו לתרומה: קדש מן הארץ' של את המקד' מותר הקדש אשר מן האר' הוא יהיה לכהני' משרתי המקדש הקריבים וגו' קדש מן הארץ היא התרומה הזא': לכהני' משרתי המקדש יהיה · העודף על חמש מאות של הר הבי' יב אלף ומאתים וחמשים למזרח וכנגדן למערב והמקד' באמצע וארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכנגדם לדרום: והיה להם מקו' לבתי' העודף הזה שסביב המקדש: ומקדש למקדש · וחמש מאות על חמש מאות האמצעיים יהיו מקודשי' לאורך המקדש אישטיינטינ'אה אלפשייינטואיי'רא בלע"ז: וחמשה ועשרים אלף' קנ' אורך ועשרת אלפים רחב תרימו רבועה אחרת אצל זו בדרומה של זו ולאורך הלוים כך מפו' בסוף הספ' שהוא בדרום · מב' עשרים לשכות יהיו ללוים תקף המקדש לשמור הבית ולכוי ומותר הרבועה יעשו לבתיה': ואחוזת העיר · היקף העיר ואחוזת מושב אול שלה לבנות בה ישראל בתים: תתנו חמשת אלפים רוחב · בדרומה של שנייה ואורך כמדת שתי הרבועות כמבאת כל התרומה מרובעת כ"ה על כ"ה אלפים: לעומת תרומת הקודש · כלומ' במדת אורך רבוע תרומת הקדש: לכל בית ישרא' יהיה · אותה רבוע' שלישית תהי המושב לגרים: ולנשיא מזה ומזה לתרומ' הקדש ולאחוזת העיר · בסוף הספ' הוא חולק את א"י ממזרחה למערב' לשלש עשרה רבועות שתים עשרה למנין השבטים וכל אחת עשרים רחב וחמש אלף קנים רחב ואורכן כאורך כל א"י ורבועה אחת לתרומ' ארכה מן גבול מזרח עד גבול מערב ורחבה כ"ה אלפים קנים כשאר כל חלק וחלק ומאותה רבועה הוא תורם באמצעיתה שלש רבועות הללו האמורו' למעלה שהם כ"ה אלפים על כ"ה אלפים והעודף עליה' למזרח עד סוף גבול הארץ וכן למערב יהיה לנשיא מזה ומזה למזרח ולמער' ש פני תרומת הקודש וש פני אחוזת העיר · כנגד כל רחב שלשת הרבועו' המובדלות לתרומת הקודש של רבועות הכהנים והלוים ואחוזת העיר: מפאת ים ימה · ממערב תרומת הקדש והעיר עד מערב הגבול: ומפאת קדמה קדימה · וממזרח התרומה למצד הזרח לעומת לעומת אחד החלקים של שבטים המפורשין בסוף הספר שהם מגבול ים של א"י עד גבול קדי': לארץ יהיה לו לאחוזה · ת' דא ארעא תהא לרבא לאחסנא: ולא יונו · לשון אונאת ממון שגוזלין את נחלתם: הרימו

ומן ה' ר"פ בנביאים וסימן ומן העיר לקח סריס אחד דסוף מלכים' וחברו דסוף ירמיה' ומן העם הדלים' ומן המדה הזאת תמוד' ומן אז חדלנו' וכל דניאל ועזרא וד"ה דכוו' ר"פ ומן וכל אוריתא דכוו' ומן בס"ג מן וסימן מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה' מן הארץ ההיא יצא אשור' מן השמים השמיעך את קולו ליסרך: למקדש

ב יִהְיֶה מִזֶּה אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמֵשׁ מֵאוֹת בַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת מְרֻבָּע סָבִיב וַחֲמִשִּׁים אַמָּה מִגְרָשׁ לוֹ סָבִיב׃ ג וּמִן־הַמִּדָּה הַזֹּאת תָּמוֹד אֹרֶךְ חמש וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וּבוֹ־יִהְיֶה הַמִּקְדָּשׁ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ ד קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ הוּא לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה הַקְּרֵבִים לְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה וְהָיָה לָהֶם מָקוֹם לְבָתִּים וּמִקְדָּשׁ לַמִּקְדָּשׁ׃ ה וַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֹחַב יִהְיֶה לַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת לָהֶם לַאֲחֻזָּה עֶשְׂרִים לְשָׁכֹת׃ ו וַאֲחֻזַּת הָעִיר תִּתְּנוּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים רֹחַב וְאֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה׃ ז וְלַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־פְּנֵי אֲחֻזַּת הָעִיר מִפְּאַת־יָם יָמָּה וּמִפְּאַת קֵדְמָה קָדִימָה וְאֹרֶךְ לְעֻמּוֹת אַחַד הַחֲלָקִים מִגְּבוּל יָם אֶל־גְּבוּל קָדִימָה׃ ח לָאָרֶץ יִהְיֶה־לּוֹ לַאֲחֻזָּה בְּיִשְׂרָאֵל

ל' ואסר · ל' חמשה ק' · ג' בסיפ' · ג' בליש' · ל' כטע' · ג' · ולוים ק' · ג' חס' בליש' · ב' · ב' · ג' · ז' ל' ומ"ל כה

יְהֵי מִדֵּין לְקֻדְשָׁא חֲמֵשׁ מְאָה בַּחֲמֵשׁ מְאָה מְרַבַּע סְחוֹר סְחוֹר וְחַמְשִׁין אַמִּין רְוָחָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ וּמִן מְשַׁחְתָּא הָדָא תִּמְשַׁח אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּפוּתְיָא עַשְׂרָא אַלְפִין וּבֵיהּ יְהֵי מַקְדְּשָׁא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין׃ קוּדְשָׁא מִן אַרְעָא הוּא לְכַהֲנַיָּא דִי מְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ יְהֵי דִקְרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לְהוֹן אֲתַר שְׁבִיק לְבָתַּיָּא וּכְבִשָׁא לְמַקְדְּשָׁא׃ וְעַסְרִין וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין אוּרְכָּא וְעַסְרָא אַלְפִין פוּתְיָא וִיהֵי לְלֵיוָאֵי מְשַׁמְּשֵׁי בֵיתָא לְהוֹן לְאַחְסָנָא עַסְרִין לִשְׁכָּן׃ וְאַחְסָנַת קַרְתָּא תִּתְּנוּן חַמְשָׁא אַלְפִין פּוּתְיָא וְאוּרְכָּא עַשְׂרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין לָקֳבֵל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יְהֵי׃ וּלְרַבָּא מִכָּא וּמִכָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּלְאַחְסָנַת קַרְתָּא לָקֳבֵל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וְלָקֳבֵל אַחְסָנַת קַרְתָּא מְרוּחַ מַעַרְבָא מַעַרְבָא וּמְרוּחַ מַדִּנְחָא מַדִּנְחָא וְאוּרְכָּא לָקֳבֵל חַד מִן חוּלָקַיָּא מִתְּחוּם מַעַרְבָא עַד תְּחוּם מַדִּנְחָא׃ דָּא אַרְעָא תְּהֵי לְרַבָּא לְאַחְסַנְתָּא בְּיִשְׂרָאֵל

ג' דנשים וסימן ושרפו במפקד הבית' קדש מן הארץ הוא לכהנים' ראה עתה כי יי' בחר בך דשלמה דה"ה: לאחווה עשרים לשכו' קשה לי שבכל הספרים המדוייקים כולם האי לשכות הוא חס' ונמסר עליו ג' חס' בליש' ובספרי המסרה כולם שהיו לפני מונה זה עשרים לשכות אל הרצפה ועוד קשה לי שבספרים כולם כתוב שלשים לשכות אל הרצפה ולא נמצא עשרים ואולי לפי זה נוכל לומר כי הטעות הוא בספרי המסרה מצד הסופרים שהוסיפו אל הרצפה שאם היה נמצ' פסוק זה היינו עשרים לשכות אל הרצפה אזי היה קשה טובא:

סימן אוריתא מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם׳ יחזקאל מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם׳ סימן והעומר עשרית האיפה ל׳ כ״ב בתורה ועשירית האיפה סולת ל׳ מל׳ דמל׳ בתורה ושאר אוריתא עשרת כתיב וכל נביאים וכתובים עשרית כתיב במ״א ועשירת החומר דסיפרא: המנה חד הן ה׳

ולא־יונו עוד נשיאי את־עמי והארץ יתנו לבית־ישראל לשבטיהם: כה־אמר אדני יהוה רב־לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו הרימו גרשתיכם מעל עמי נאם אדני יהוה: מאזני־צדק ואיפת־צדק ובת־צדק יהי לכם: האיפה והבת תכן אחד יהיה לשאת מעשר החמר הבת ועשירת החמר האיפה אל־החמר יהיה מתכנתו: והשקל עשרים גרה עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם: זאת התרומה אשר תרימו ששית האיפה מחמר החטים וששיתם האיפה מחמר השערים: וחק השמן הבת השמן מעשר הבת מן־הכר עשרת הבתים חמר כי־עשרת הבתים חמר: ושה־אחת מן־הצאן מן־המאתים ממשקה ישראל למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם נאם אדני יהוה:

ולא ייגסון עוד רברבי ית עמי וארעא יתנון לבית ישראל לשבטיהון: כדנן אמר יי אלהים סגי לכון רברבי ישראל חטופא ובזזא אעדו ודין דקשוט וזכו עבידו סליקו תקלתכון מנו עמי אמר יי אלהים: מוזנן דקשוט ומכילן דקשוט ובתין דקשוט יהי לכון: מכילתא וביתא טקוס חד יהי לכון סכום תלת סאין למסב מעשר כורא במכילתא דטיבא ביתא ועסר כורא יבישא מכילתא מן כורא יהי טקוסיה: וסלעא עסרין מעין תלתות מניא עסרין סלעין מני בספא עסרין וחמש סלעין רבעורת מניא חמש עסרי סלעין כולהון שתין מנין ומני רבא קודשא יהי לכון: דא אפרשותא דתפרשון חד מן שתא במכילתא מכור חטין וחד מן שתא במכילתא מכור סערין: ודחזי למסב מן משחא במכילתא דטיבא מעשורא ביתא מן כורא חד מן עסרא הויא ביתא בכורא ארי עסר בתין כורא: ואמר חד מן ענא מן מאתן דחזי למסב מפטמא דישראל למנחתא ולעלתא ולנכסת קודשיא לכפרא עליהון אמר יי אלהים: ארי

זונין דפשטין צבחר פי׳ כפתח קטן וסי׳ במחזה׳ לאמר ל׳ תירא אברם׳ ירפה׳ לכן כאכול קש׳ מקשה׳ ותחת מעשה מקשה קרחה׳ הזונה׳ וזכרו פליטיכ׳ אותי׳ יונה׳ ואיש לא יונה חבולתו׳ לעולה׳ ואל הכתף מחוצה׳ המנה׳ והשקל עשרים גרה עשרים שקלים׳ החולה׳ ואמרתם הנה מתלאה והפחתם׳ ומוצא׳ אני מר ממות את׳ דוה׳ על אלה חשבו:

רשי

הרימו גרושתיכם׳ סלקו את שאתם מגרשים את עמי מנחלתם: איפת למדת היבש בת למדת הלח: תכן אחד׳ לשון מניין כמו ותכן לבנים תתנו מדה אחת זו עשירית לחומר של יבש שהוא שלשים סאים וזו עשירית לחומר הלח׳ איפה ובת לשון מדה חמר וכור מו״י בלעז: לשאת׳ כמו לקחת וכן ת״י למיסב לשאת מעשר החומר תהי הבת וכן עשירית לחומר יבש האיפה: אל החומר יהיה מתכונתו׳ שכום חשבון הבת והאיפה לפי גודל החומר יהיה׳ מכ׳ אם יוסיפו בחומר יוסיפו בבת אם יפחתו מזה יפחתו מזה שיכוין מעשרו לו: והשקל עשרים גרה׳ עשרים מעין: עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל׳ הרי ששים שקלים: המנה יהיה לכם׳ לזונטא בלעז ומנחם חברו לשון מניין והרי יש כאן מאתי׳ וארבעי׳ זוז מכאן שהיה מנה של קדש כפול והוסיפו בימי יחזקא׳ שתות הרי מאתים וארבעים וכשחלקו הכתוב לשלשה ולא כתב סתם ששים שקלי׳ יהיה לכם המנה בוה לעשו׳ ממנו משקל שלישיתו ומשקל רביעו ומשקל מנה של חול שהיה מתחילה וכן ת״י תלתו׳ מניא עסרין סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעו׳ מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא יהא לכון: ששית האיפה מחומר החטי׳ הרי אחד מששים הפוחתת לא יפחות מכן מו היא שאמרו עין רעה אחד מששים: וששיתם׳ ותחלקו אחד מששה באיפה לתרומה חומר השעורים: וחק השמן׳ למעשר: הבת השמן וגו׳ הבת שהיא מדת השמן זו היא מעשר הבת יהי מן הכור׳ מכ׳ העישור שהבת מעשרת מן הכור יהיה כיצד מעשר הבת מן הכור עשורת של בת על הכור הוא ליי״ו בלעז תיבה זו משמשת על עצמה ועל אחרי׳ כמו עבודת הקודש ועבודת בני מררי: עשרת הבתים׳ יהיה לכם החומר ואז יתכן ליטול הימנו בת אחת למעשר: כי עשרת הבתים חומר׳ לפי שהחומר יהיה לכם עשרה בתים וכן ת״י חד מן עסרא היא ביתא בכורא הרי עסר בתין כורא: ושה אחת מן הצאן׳ מיוחד שבצאנו וכן מבחר נדריכם לומיילור בלעז: מן המאתים ממשקה ישראל׳ דרשו רבותינו לענין הנסכי׳ ממותר שתי מאות שנשתיירו בכור שנפל לתוכו יין של ערלה היא של כלאי הכרם מכאן לערלה וכלאי הכרם שבטלין במאתים׳ ממשקה ישראל מן המותר לישר׳ קרבנותיכם יהיו משקה הראוי לישר׳ כל עיקר הסעודה קרויה על שם המשקה כלו׳ האכילה עם השתייה תהא מן המותר לישראל: אל

רדק

ולא יונו עוד נשיאי את עמי׳ כמו שהיו עושים מלכי ישראל שהיו גוזלים ואונסים וחומסים עניים שביניהם בעיר ובשדה כמו שעשה אחאב בכרם נבות וכן אמר על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו לא יעשו עוד זה לעתיד בשוב המלכות כי חלק גדול יהיה להם אחוזה בתוך בני ישראל והם יחלקו הארץ לבית ישר׳ לשבטיה׳ ויספיק להם חלק שלהם כי רב יהיה ועוד שיהיה להם לב חדש ליראה את יי׳ ולשמור מצותיו׳ ולא יונו עוד ענין אונס וכן תרגם יונתן ולא ייגסון כי יש בלשון הזה לקיחת ממון האדם או גופו מדעת ושלא מדעת שלא מדעת כמו לא תונו איש את עמיתו מדעת שאונס אותו בגלוי בכח ומזה ולא יונו עוד נשיאי את עמי וכן והאכלתי את מוניך חרב היונה העיר היונה ושני הענינים נזכרים בפרשה הבאה אחר זה חמס ושוד זהו מדעת ה׳ המאזנים והאיפה והבת זהו שלא מדעת: כה אמר אדני יי׳׳ אמר כנגד מלכי יהודה שהיו אז קודם זה החרובן: רב לכם׳ זמן רב החזקתם בחמס ושוד אתם ומלכי ישראל שעברו: הסירו׳ אותם ועשו משפ׳ וצדקה: הרימו ג גרשותיכם מעל עמי׳ סלקו מעליהם המסים שאתם גורשים ומטילי׳ עליהם ויונתן תרגם סליקו תקלתכון: מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם׳ לא תעשו עוד במדות ובשקלים כאשר עשיתם עד הנה כמו שאמר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה ומה שעושין העם הוא עון המלכים שאינם מוחים בידם גם ידם במעל: האיפה והבת תכן אחד יהיה׳ האיפה מדת היבש והבת מדת הלח תכן אחד יהיה להם במדתם: לשאת מעשר החמר הבת׳ בשמן וביין תשאו למעט שאתם חייבין לתת מחמר אחד בת אחת וכן בחיטים ובשעורים ובאשר הזרעים: ועשירית החמר האיפה׳ מחמר אחד תשאו למעשר איפה אחת: אל החמר יהיה מתכנתו׳ מתכונת כל אחד ושכום שלו יהיה הוא אל החומר שכל אחד מהם הוא עשירית החומר והחומר הוא שם שוה למדת הלח ולמדת היבש והאיפה שלש סאין כתרגומו וכן הבת ואחר שאמ׳ להם כלי המדות שלא יעותו בהם ולא יגדילו ולא יקטינו ויתנו המעשר במדה במשפט בין בלח בין ביבש אמר להם ענין המשקל שלא יעותוהו׳ ואמר והשקל עשרים גרה ומכין השקל הוא כתוב בתורה כן והוסיף להם משקלים אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם כל אלה המכינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד ונקרא מנה ומה שחלק אותו לאלה החלקים לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ששים שקלים וכן שלשת מנים זהב וכן כסף מנים אלפים ויונתן תרגם וסלעא עסרין מעין תלתות מניא עסרין סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין כלהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא יהא לכון והמנה שאמר שהוא ששים שקלים הוא מנה של חול כמו שאמר יהיה לכם ואחז״ל מנה של קדש כפול היה וראו זה מזה הפסוק והשקל עשרים גרה והקשו מנה מאתן וארבעין זוזי הוי כי השקל הוא ד׳ זוז וששים שקלים הם מאתים וארבעים זוז ואיך אמר המנה יהיה לכם כי מנה בדבריהם אינו אלא מאה זוז אלא שכפול היה מנה של קדש והוסיפו בימי יחזקאל שתות מלבד זה הארבעים היתרים על המאתים: זאת התרומה אשר תרימו׳ זהו לעתיד ר״ל שירימו לחנוך הבית לעתיד: ששית האיפה מחומר החטים׳ זה יהיה קרבן הראשון לקהל שיחנכו המזבח בו זה ירימו ליי׳ מנחה מי שיהיה לו חומר חטים ידים ליי׳ ממנו ששית האיפה קמח שהוא אחד מששים בחומר וכן מן השעורים ירימו למנחה קמח ששית האיפה שהוא אחד מששים בחומר: וששיתם׳ פעל מן ששה כמו וחמש את הארץ מן חמשה והוא מבנין פעל הדגוש בשקל ועניתם: וחק השמן׳ וחק התרומה מן השמן למנחה כי המנחה היתה בלולה בשמן כמו שכתוב בתורה׳ ואמ׳ הבת השמן פי׳ הבת היא מדת השמן כמו שהאיפה מדת החטי׳ והשעורים כי זו מדת לח וזו מדת יבש וזו משה משה איפה ותכן אחד להם כמו שכתוב למעלה אבל לא פירש למעלה אינו מדת הלח ואינו מדת היבש ועתה אמר הבת בשמן כמו שפירשנו׳ ואמ׳ מעשר הבת מן הכור והכור הוא החומר שנכר ונקרא בשתי לשונות ואמר שיתן לתרומת המנחה מעשר הבת מן הכור כלומר מי שיהיה לו כור שמן יתן ממנו למנחה עשירית הבת במו שנתן ששית האיפה קמח מי שיש לו כור חטים כן יתן עשירית הבת שהוא אחד ממאה בכור זהו שאמר עשרת הבתים חומר והוסיף עוד ואמר כי עשרת הבתי׳ חומר ר״ל כמו שהמנחה היא היום עשרת בתים חומר כן יהיה לעתיד: ושה אחת מן הצאן מן המאתי׳׳ זכר מן המנחה שירימו ועתה זכר הקרבן שיקריבו והוא אחד מן המאתים מי שיהיו לו מאתים כבש יביא לקרבן לחנוך הבית שה אחת ואמ׳ אחת כי נקבה תהיה ומכינו שה בלשון נקבה בין שה בריה ובין שה רזה: ממשקה ישרא׳׳ מן השמני׳ והמובחרים ישר׳ יקריבו קרבנם כמו שאמ׳ בתורה מבחר נדריכם ואמ׳ כל חלב ליי׳ ואמר להפך מה שהיו עושים מי שנאמר עליהם והבאתם גזול את הפסח ואת החולה ואמ׳ וזובח משחת להם

וחטאת ג' וסימ' את המזבח' אתו וכפרתהו' וחטאת את המקדש : וכן תעשה ה' בקריא' וסימ' וכן תעשה בשפת היריעה' וכן תעשה לחמורו ג' בפסוק' וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה :

כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃

כָּל עַמָּא דְאַרְעָא יְהוֹן עָבְדִין יַת אַפְרָשׁוּתָא הָדָא לְרַבָּא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְעַל רַבָּא יְהֵי עֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכַיָּא בְּחַגַּיָּא וּבְיַרְחַיָּא וּבְשַׁבַּיָּא וּבְכָל מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא יַעְבֵּיד יַת חַטָּאתָא וְיַת מִנְחָתָא וְיַת עֲלָתָא וְיַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְכַפָּרָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תִּסַּב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וְתִדְכֵּי יַת מַקְדְּשָׁא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא וְיִתֵּן עַל סְקוֹפַת בֵּיתָא וְעַל אַרְבַּע זָוְיַת מַסְמְתָא לְמַדְבְּחָא וְעַל סְקוֹפַת תַּרְעָא דְדַרְתָּא גַוָּיְתָא׃ וְכֵן תַּעְבֵּיד בְּשַׁבְעָא בְיַרְחָא מִגְּבַר דְּמִשְׁתְּלֵי וּמִטַּפֵּשׁ וּתְכַפְּרוּן עַל בֵּיתָא׃ בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָא עֲסַר יוֹמָא לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן פִּסְחָא חַגָּא שַׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירַיָּא יִתְאֲכִיל׃ וְיַעְבֵּיד רַבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא חֲלוּפוֹהִי וַחֲלַף כָּל עַמָּא דְאַרְעָא תּוֹרָא דְחַטָּאתָא׃ ושבעא

רדק

וכן תרגם יונתן מפטימיא דישראל והלשון הזה הוא על דרך ומוח עצמותיו ישוקה בקהלת המפוטם משוקה וזה הנזכר יהיה למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם על מה שחטאו בגלות או בדרך בבאתם ורש"י ז"ל פי' הענין הזה לכל תרומה שירימו ישראל מתבואתם הנקראת תרומה גדולה ומה שאמר ששית ושמיתם ותרומה אין לה שיעור מן התורה הרי אמרו רז"ל עין רעה אחד מששי' ולכי תמה על פירושו כי אחד שתרומה מן התורה אין לה שיעור אלא חטה אחת פוטרת את הכרי מה בא יחזקאל להורות עין רעה היה לו להורו' הבינונית שהוא אחד מן החמשי' ועוד למה זכר חטים ושעורים לבד וזכר שמן לבד למעשר היה לו לומר דגן תירוש ויצהר כמו שכתוב בתורה אלא שעל פי הדיבור אמר הכל ויהיה כן לעתיד וזכר שמן והוא הדין לשאר משקין ורז"ל דרשו מן המאתי' ממשקה ישראל מן המשקים שנשארו בכור ש שבכל בו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה ולכלאי ה הכרם שעולין באחד ומאתים : כל העם הארץ ' בחסרון הסמיכות כמו הארון הברית האל בית אל והדומים להם : יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל ' בעבור הנשיא שבישראל יעשו כל ישראל זאת התרומה כלומר בעבור עצמם כמו שאמר לכפר עליהם ובעבור הנשיא גם כן יעשו זאת ה התרומה כי קרבן הכהנים כבר זכר למעלה אלה חקות המזבח ביום העשותו ועתה זכר קרבן העם ומנחתם והנשיא לא י יצטרך לעשות בעד עצמו כל ישראל יעשו בעבורו וכן הנשיא יעשה בעבור ישראל בחגים ו ובמועדים כמו שאמר : ועל הנשיא ' מבואר הוא : כה אמר ' בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש בראשון זהו חדש ניסן שהוא חדש הגאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין להגאל לעתיד ובאחד לחדש יחנכו את המזבח בקרבנות כמו שאמר למעלה ואמר קרבן הכהנים שיקריבו פר כמו שאמר למעלה ושנה אותו הנה להשלים הענין ולומר באיזה יום יעשוהו וזה הפסוק ראיה לרבי יהושע שבניסן עתידין להגאל שאם תהיה הגאולה בתשרי איך יניחו מלהקריב במזבח עד ניסן הבא אחריו ומלחטא עליו ומלכפר את הבית ומה שאמר בניסן עתידין להגאל לא שיבאו מהגלות בניסן אלא קודם ניסן יבאו ויעלו עד שבאחד בניסן יהיה בנין הבית נשלם ויחנכו המזבח באחד בניסן וכן עשו במשכן באחד בניסן התחיל אהרן לעבוד במזבח אלא שקדמו לו שבעת ימי המלואים ששמש בהם משה ואפשר גם כן הנה כי מה שזכר למעלה יהיו שבעת ימי מלואים וביום השמיני שיהיה אחד בניסן יהיה זה הקרבן שאמר עתה וגם באותו יום יזו על המזבח ועל פנות העזרה אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית מ"מ בין שהיתה חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית בין שהיתה חנוכת המזבח קודם ניסן שבעה ימים בין שתהיה באחד בניסן בו ביום יכפרו על המזבח ויזו ההזאות לפיכך אמר תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ורז"ל הקשו החטאת עולה היא כלומר איך אמר כי פר של ר"ח יהיה חטאת שאמר וחטאת את המקדש והלא פר ר"ח עולה הוא כמו שכתוב בתורה ובראשי חדשיכ' תקריבו עולה ליי' פרים בני בקר שנים וגו' והשעיר הוא שהיה חטאת ואמרו אמר רבי יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעין לדרשה רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה תניא נמי הכי רבי יהודה אומר פרשה זו עתיד אליהו לדרשה אמר לו רבי יוסי מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כלומר ופר המלואים חטאת היה וכן יהיה לעתיד כי בר"ח ניסן יקריבו מלואים : ולקח ' אל מזוזת הבית ' זה מה שלא זכר למעלה וגם הנה לא זכר על ארבע קרנותיו כמו שזכר למעלה והאחד מורה על חבירו : אל מזוזות הבית ' הוא ההיכל וזכר אחת מן המזוזות והוא הדין לאחרות ודעת יונתן על האסקופה שתרגם ויתן על סקופת ביתא : ואל ארבע פנות העזרה למזבח ' העזר' הסמוכה למזבח כמו שפירש למעלה : ועל מזוזת שער החצר הפנימית ' היא עזרת ישראל שהיא פנימית לעזרת נשים שנקראת חיצונה או כאמר על עזרת הכהנים כי היא פנימית יותר : וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרתם את הבית ' זה יהיה חדוש לעתיד על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש וזה שמרוב שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור להכנס ובעבור זה יעשו כפרה גם כן בשבעה לחדש ורז"ל דרשו בו וכן תעשה פר הנעלם בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו שחטאו בחדשו דבר והורו ב"ד שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב הקהל על פיהם שהם מביאי' פר העלם דבר : מאיש שוגה ומפתי ' שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה ואמרו זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה עשה העלה ג' מאות גרבי שמן ויושב בעליה ודרש ומה שדרש חנניה על זה לא נמצא היום אצלינו : בראשון ' יהיה לכם הפסח ' שחיטת פסח : חג שבעות ימים מצות יאכל ' שבעות בחולם כמו שבעת בפתח כמו שכתבנו במלת לעמות אחד החלקים שהוא כמו לעומת בפתח וכן תרגם יונתן שבעת יומין : ועשה הנשיא ' כמו שאמר למעלה שהוא יעשה קרבן העם ביום ההוא ביום הראשון של פסח שהרי זכר חג ואפשר שיהיה פירושו ביום ההוא בי"ד בניסן שזכר וזה הקרבן אינו בן בקר הכתוב בתור' כי אין בפסח ולא בשאר המועדים פר חטאת אלא שעיר חטאת וכאן אומר פר חטאת ושעיר חטאת וכן מה שאמר שבעת פרים ושבעת אילים לעולה ובתורה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעת כבשים וכן במנחה אומר איפה לפר ואיפה לאיל ושמן הין לאיפה ובתורה שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש אלא על כרחינו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד : ושבעת

רשי

אל התרומה הזאת ' האמורה למעלה לדעת כל עם הארץ תהיה : ועל הנשיא ' אומר אני שהנשיא הזה בכהן גדול מדבר וכן כל הנשיא שבענין ושמעתי משם של ר' מנחם שבמלך מדבר : כה אמר יי' אלהים בראשון באחד לחדש וגומ' ' תקח פר בן בקר תמים ' הוא פר המלואים האמור בראש הענין ולימד כאן שיהו המלואי' באחד בניסן : וחטאת ' וטהרת : וכן תעשה בשבעה בחדש ' יש לומר כן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה ש שבעת ימים יכפרו על המזבח ורבותינו כך פרשוהו במנחות וכן תעשה פר שאינו נאכל בשבעה שבטי' שחטאו דבר והורה בית דין שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב צבור על פיהם שמביאין פר העלם דבר : מאים שוגה ומפתי וגו' ' הרי זה מקרא מסורס וכפרתם את הבית מאים שוגה ומפתי אחר שבעה ימי ה המלואי' שיהא המזבח מחונך יביאו חטאותם ואשמותם ויתכפרו ש שבזמן שישראל מ מכופרי' הבית מכופר : שבעות ימים ' על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועי' ' מצ' ' מצות יאכל ומצות יאכלו בו בחג : ועשה הנשיא ביום ההוא וגו' ' רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו ד דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה בן חזקיה בן גרון שישב בעליה ו ודרשו ובענינו ממנו נעלם מה שדרש ב בקרבנות האלה פר בארבעה עשר בניסן למה ' ואומ' אני שמא בארבעה עשר בניסן של פסח ראשון ש שנתחנך בו הבית ע עומד ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואי' ומגיד שאם לא ה הקריבו בשמיני ל למלואים יקריבנו בי"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם יום טוב לפי שעלין קרבנות ו ועולות המועד לעשות כמו שאמר למעלה ועל הנשיא יהיה ה העולו' והמנחה והנסך בחגים וגומ' : ושבעת

שבעת פרים ושבעת אלים תמימים ליום ׳ והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא שבעה פרים ושבעה אלים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ולא ללמד שאין הפרים מעכבין זה את זה ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות אך לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקרא שנאמר למטה וביום החדש פר בן בקר תמימים וששת כבשים ואיל ושמא אף זה בא ללמד כן וכן פירושו שבעה פרים ושבעה אילי׳ ליום כירוף דבר יום ביומו עולה שבעה פרים לשבעת ימים: וחטאת שעיר עזים לא׳ שעירי הרגלים: ומנחה איפה לפר׳ מנחה הנסכים איפה לפר איני יודע מה הוא שהרי אמרה תורה ש שלשה עשרונים ויש לומר איפת קמח ל להוצי׳ סלת עשרון מן הסאה שהאיפה שלש סאין: ואיפה לאיל׳ אף זו קמח להוציא ממנה שני עשרונים סלת מנופה כל צרכה כמו ששנינו שתי הלח׳ שתי עשרונות משלש סאין: ואיפה לפר׳ למדך שאם לא מצא סלת מנופ׳ כל כך יביא משל עשרון לסאה: הין לאיפה׳ לא ידעתי למה ויש לומר לא שיקריב ההין כולו שא שנתו׳ היו בהין ויקריב שמן לפי הסלת כמשפ׳ הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי שנתות של הין: שער החצר הפנימי הפונה קדים וגו׳ ׳ שנו רבותי׳ במסכת מדות שני פ פשפשין היו לו לשער ההיכל אחד בדרום ו ואחד בצפון שבדרום עליו מפורש בקבלה איש לא יבא בו והיה סגור: דרך אולם השער מחוץ ׳ כמו שאמור למעל׳ ואולמיו אל החצר החצונה ׳ דרך אולם השער של עזרה כלומר יכנס בדרך שער מזרחי ש שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לו לאותו הפשפש: ועמד על מזוזת השער׳ אותו שער הקטן הוא הפשפש: את עלתו ואת שלמיו׳ עולת ראייה ושלמי חגיגה ומקרא זה מוסב על יום טוב׳ כ״ך מצאתי בפירושים מלווייקים ועמד על מזוזת השער שער הפנימי הוא אשר באר׳ מנ׳ ׳הפשפש כדאמ׳ מר איפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו: לא יסגר עד הערב׳ ולמה לא יסגר: והשתחוו עם הארץ׳ כל היום וגם כל הבא ולערב יסגרוהו: ביום השבת ששה כבשי׳ לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה שני כבשים וביום השבת משמע שבת בראשי׳ משמע יום טוב ואו׳ אני שבת זו איכה שבת בראשי׳ שא׳ ׳ת שטעון שבעה כבשי׳ ושני אילי׳ ובא ולימדך שאין מעכבין זה את זה ואם לא מצא שבעה יביא ששה ואם לא מצא שני אילים יביא אחד כמו שדרשו חכמי׳ לענין ראש חדש: מתת ידו׳ לימד שאין המנחו׳ מעכבו׳ זו את זו: וביום החדש פר בן בקר תמימי׳ ׳ מקרא זה דרשו רבותינו במנחו׳ פר מה ת״ל לפי שנאמ׳ בתור׳ ובראשי חדשיכם פרי׳ בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שני׳ יביא אחד לכך נאמ׳ פר וששת כבשי׳ מה ת״ל לפי שנ׳ בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמ׳ וששת כבשי׳ ומנין אפי׳ אחד ת״ל ולכבשי׳ כאשר תשיג ידו: ובא הנשי׳ ׳ ביום החדש ובשבת בראשי׳ שאי׳ ישר׳ מצויי׳ על הראי׳ והן׳ בא להשתחוו׳:

שבע׳ הימי׳ ח׳ בקרי׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: ובא ׳ו ר״פ וסי׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סי׳ ׳ו ובישעי׳ סי׳ מ״ו: והשתחוו ז׳ וסי׳ וירדו כל עבדיך׳ וראה כל העם את עמוד׳ והיה ביום ההוא יתקע׳ והלכו אליך שחוח׳ והשתחוו עם הארץ פתח׳ רוממו יי׳ אלהינו׳ וחברו: ואיפה לפר ואיפה חד מן ח׳ ר״פ מסורת׳ מכא ומסורת׳ מכא ומלה באמצע וסים׳

מו

וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ כה בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃

א כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ ה וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂם וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא

וְשַׁבְעָא יוֹמֵי דְחַגָּא יַעֲבֵיד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין שַׁלְמִין לְיוֹמָא שַׁבְעַת יוֹמִין וְחַטָּאתָא צְפִיר בַּר עִזֵּי לְיוֹמָא׃ וּמִנְחָתָא מְכִלְתָּא לְתוֹרָא וּמְכִלְתָּא לְדִכְרָא יַעֲבֵיד וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִלְתָּא׃ בִּשְׁבִיעָאָה בַּחֲמֵשַׁת עֲסַרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּחַגָּא יַעֲבֵיד כְּאִלֵּין שַׁבְעָא יוֹמִין כְּחַטָּאתָא וּכְעֲלָתָא וּכְמִנְחָתָא וּכְמִשְׁחָא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תַּרְעָא דְדַרְתָּא גַוַּיְתָא דְפָתִיחַ לְמַדִּנְחָא יְהֵי אֲחִיד שִׁתָּא יוֹמֵי חוֹלָא וּבְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא יְהֵי פְתִיחַ וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא יְהֵי פְּתִיחַ׃ וְיֵעוֹל רַבָּא בְּאוֹרַח אוּלַמָּא דְתַרְעָא מִלְּבָרָא וִיקוּם עַל סְקוֹפַת תַּרְעָא וְיַעַבְדוּן כָּהֲנַיָּא יָת עֲלָתֵיהּ וְיָת נִכְסַת קוּדְשֵׁיהּ וְיִסְגּוֹד עַל סְקוֹפַת תַּרְעָא וְיִפּוֹק וְתַרְעָא לָא יִתְאֲחִיד עַד רַמְשָׁא׃ וְיִסְגְּדוּן עַמָּא דְאַרְעָא בְּמֵעֲלָנָא דְתַרְעָא הַהוּא בְּשַׁבַּיָּא וּבְיַרְחַיָּא קֳדָם יְיָ׃ וַעֲלָתָא דִי יְקָרֵיב רַבָּא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא שִׁתָּא אִמְּרִין שַׁלְמִין וּדְכַר שְׁלִים׃ וּמִנְחָתָא מְכִלְתָּא לְדִכְרָא וּלְאִמְּרַיָּא מִנְחָתָא מַדְבַּק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלוֹ הִינָא לִמְכִלְתָּא׃ וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וְשִׁתָּא אִמְּרִין וּדְכַר שַׁלְמִין יְהוֹן׃ וּמְכִלְתָּא לְתוֹרָא וּמְכִלְתָּא לְדִכְרָא יַעֲבֵיד מִנְחָתָא וּלְאִמְּרַיָּא כְּמָא דְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלוֹ הִינָא לִמְכִלְתָּא׃ וּבְמֵעַל רַבָּא בְּאוֹרַח

ואל קין ואל מנחתו לא שעה׳ וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל׳ וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע׳ איפה לפר ואיפה לאיל׳ ומאחזת הלוי׳ ומאחזת העיר׳ ובני יהודה ובני ירושלם׳ וכי תאכלו וכי תשתו:

ושבעת׳ מבואר הוא: ומנחה׳ מבואר הוא: בשביעי׳ זהו תשרי שהוא שביעי לחדש ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סכות כמו שבעת ימי המצות גם זה יהיה חדוש כי חג הסכות חלוק בקרבנותיו ולא זכר קרבן יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה: כה אמר יי׳ שער החצר הפנימית׳ זהו עזרת הכהנים ואמר כי שער עזר׳ זאת המזרחי שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין באים העם לבית המקדש ולא הנשיא אלא בשבתות ובחדשים ואז יהיה פתוח וגם זה יהיה חדוש לעתיד: ובא הנשיא דרך אולם השער׳ כי לכל השערים היו להם אולמים כמו שכתוב ל למעלה או אמר על אולם שער ההיכל שיש לו רשות לנשיא לבא שם עד מפתן שער ההיכל השנו׳ כמו שכתוב למעלה אבל לא אמר עליו שיהי׳ סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי יי׳ אלהי ישראל בא בו אבל השער הפנימי המזרחי אמר שלא יפתח אלא בשבתות ובחדשים וכל שכן ב במועדים: והשתחוה על מפתן השע׳ ויצא׳ על מפתן שער ההיכל: והשער לא יסגר עד הערב׳ שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים אף על פי שיצא הנשיא ממנו אחר שהשתחוה לא יסגר עד הערב כי עם הארץ׳ לא יבואו כולם כאחד וכשיבאו כל אחד ואחד או חבורות חבורות ישתחוו פתח ה השער ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל: והשתחוו׳ מבואר הוא: והעולה׳ אמר מה קרבן יעשה בשב׳ בעדו ובעד עם הארץ ששה כבשים תמימים ואיל תמים ואין זה קרבן הכתוב בתורה לא לשבת ולא ליום טוב אלא חדוש יהיה בקרבנותיו כמו שכתבנו: ומנחה׳ מתת ידו׳ לכבשים יעשה מנחה כפי השגת ידו זהו מתת ידו כמו שאמר איש כמתנת ידו ונראה כי מנחת האיל תהיה איפה על כל פנים אבל לכבשים כפי השגת ידו: וביום החדש׳ זה אמר על קרבן ראש חדש ואמר פר בן בקר תמימים אמר פר יחיד ואמר תמימים רבים יש מפרשי׳ שיהיה הפר ואמו תמימי׳ וזה חדוש וכן פר אחד כי קרבן ראש חדש שנים פרים כמו שכתוב בתורה וכן ששת כבשי׳ כי בתורה כתוב שבעה ובדברי רז״ל פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה פרים ומנין שאם לא מצא שנים יביא אח׳ תלמוד לומר פר לפיכך אמר תמימים שאם מצא שנים יביא שנים כמו שכתוב בתורה וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה תלמוד לומר וששת ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמשה יביא ד׳ יביא שלשה יביא שנים ואפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו ומאחר דכתיב הא ששת כבשים למה לי דכמה דאפשר מהדרינן ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר יהיו: ואיפה לפר׳ ולכבשי׳ כאשר תשיג ידו׳ כמו שפירשנו כי מנחת הכבשים כפי השגת ידו ובדברי רז״ל איפה לפר ואיפה לאיל אמר רבי שמעון וכי מדת פרים ואילם אחת היא אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביא פר ונסכיו ואל יקרבו כולם בלא נסכים ואם היו לו אלים מרובים ולא היו להם איפתן יביאו איל ואיפתו ואל כולם בלא איפות: ובבא הנשיא׳ ובדרכו יצא׳ הוצרך לומר זה לפי שעם הארץ לא יצאו בדרך שיבאו אלא יעשו קפנדריא כמו שאומר ואפשר שגם עם הארץ לא יעשו קפנדריא בשבתות ובחדשים אלא יצאו בדרכם שיבאו והוצרך לומר כי זה יהיה בשבתות ובחדשים אבל במועדים יעשה קפנדריא כמו שאומר׳ כמו שאמר: ובבא

דרך

רדק

ובבא עם הארץ · במועדים לא יהיו נכנסים לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה במועדים והבא דרך שער צפון היה יוצא נכחו דרך שער נגב אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל וכן הבא דרך שער נגב יוצא נכחו דרך שער צפון אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל : כי נכחו יצאו · בחירק הנו"ן וכן נכחו תחנו נכחו יצאו כתיב על הע' שהם רבים וקרי יצא על כל אחד ואחד כמו שאמר והבא : והנשיא בתוכם · כי גם הוא יבא עמהם דרך שער צפון או דרך שער נגב כי במועדים יבא עם העם בבאם ויצאו עמם בצאתם לפי שכל ישרא' שם שעלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבא עמהם ולצאת עמהם משום שנא' ברב עם הדרת מלך : ובצאתם יצאו · לשון רבים יצאו יחד הוא והעם : ובחגים ובמועדי' · ואף על פי שכל החגים נקראו מועדים כמו שאמר אלה מועדי יי' אלא לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כגון חנוכת הבית שנאמר בו ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים והנה קראו חג וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותו' ולמועדים למועד אשוב אליך וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו ולפיכך אמר בחגים ובמועדים : וכי יעשה הנשיא נדבה · זה יהיה בימי החול כי כבר זכר קרבנו בשבתות ובחדשים ובמועדים ועתה אמר כי אם ירצה להתנדב קרבן בימי החול : ופתח לו את השער הפונה קדים · יפתח לו אחד מן השוערי' השער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים ש שאמר שיהיה סגור ששת ימי ה המעשה ואם ירצה הנשיא להקריב קרבן בששת ימי המעש' יפתחו לו אותו השער ואותו הקרבן יהיה כמו הקרבן שיעשה ביום השבת : ויצא וסגר את השער אחרי צאתו · ויצא הנשיא וסגר הסוגר את השער אחר צאת הנשיא לא כמו בשבת ובחדש ש שאמר לא יסגר עד הערב כי אז עם הארץ פנוים ממעשיהם וגם ביום החדש מפני הקרבן יהיו רבים פנוים ממעשיהם לפיכך אמ' והשתחוו עם הארץ בשבתו' ובחדשים ויבואו להשתחוות אבל בימי המעשה העם עסוקים ב במעשיהם ולא יבאו להשתחוות לפיכך יסגר השער אחר צאת הנשיא : וכבש בן שנתו תמים · זהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמר בתור' את הכבש אחד תעשה בבקר והמנחה איננה כמו שנזכר בתור' הנה יהיה בזה חדוש לעתיד וקרבן הערב לא זכר כרא' שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר : ומנחה · לרום את הסלת · לבלול את הסלת בשמן כמו שאמר בתורה בלולה בשמן ות"י לערבא ית סולתא ולשון לרום ענין זלוף כמו רסיסי לילה : ועשו · כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד יעשו והענין אחד כי ועשו כמו יעשו : כה אמר יי' · כי יתן הנשיא · אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו אם כן מה שיתן מתנה לאחד בחייו ראוי שתהיה קיימת כי כמו כן ינחל אותו אחר מותו כי אחוזתם היא בנחלה : וכי יתן · אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור והיא שנת היובל כמו וקראתם דרור בארץ : ושבת לנשיא · הנחלה ההיא או המתנה הנזכרת כמו ושבה אל בית אביה והת"ו במקום ה"א כמו כי אזלת יד והדומים להם : אך נחלתו בניו להם תהיה · אך נחלתו נחלת בניו היא ולהם תהיה וכן כסאך אלהים כסא אלהים : ולא יקח הנשיא · להונותם · כתרגומו למינסהון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו עוד נשיאי את עמי : ויביאני

מסורה

יצאו ד' בקרי' וסימ' והפרתי אותם במאד מאד · פרה ורבה גוי וקהל גוים · והנשיא בתוכם בבואם · טהרו בניך מהרסיך · וחד מבית שכם ויצאו : בבקר בבקר י"ג וסימ' נמסר במס' רבתא בערך בק : עלת תמיד ה' בקריא' וסימ' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד · עלת תמיד העשיה בהר סיני · יעשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן · ואחרי כן עולת תמיד · ולחדשים ולכל מועדי יי' דעזרא : עולת ג' מל' בקריא' וסימ' על עולת תמיד יעשה דפסח · יעשו את הכבש ואת המנחה · ולעולת התמיד :

תרגום

באורח אולמא דתרעא יעול ובאורחיה יפוק : ובמעל עמא דארעא למסגד קדם יי במועדיא דעלל באורח תרע צפונא למסגד יפוק באורח תרע דרומא ודייעול באורח תרע דרומא יפוק באורח תרע צפונא לא יתוב באורח תרע די על ביה ארי לקבליה יפוק : ורבא ביניהון במיעלהון ייעול ובמפקהון יפקון : ובחגיא ובמועדיא תהי מנחתא מכלתא לתורא ומכלתא לדכרא ולאמריא דתדביק ידיה ומשחא מלי הינא למכלתא : וארי יעביד רבא נדבתא עלתא או נכסת קודשיא נדבתא קדם יי ויפתח ליה ית תרעא דפתיח למדנחא ויעביד ית עלתיה וית נכסת קודשוהי כמא די עבד ביומא דשבתא ויפוק ויחוד ית תרעא בתר מפקיה : ואמר בר שתיה שלים תעביד עלתא ליומא קדם יי בצפר בצפר תעבד יתיה : ומנחתא תעבד עלוהי בצפר בצפר חד מן שתא במכלתא ומשחא תלתות הינא לערבא ית סולתא מנחתא קדם יי קים עלם תדירא : יעברון ית אמרא וית מנחתא וית משחתא בצפר בצפר עלתא תדירא : כדנן אמר יי אלהים ארי יתן רבא מתנא לחד מבנוהי אחסנתיה היא לבנוהי תהי אחידתהון היא באחסנא : וארי יתן מתנא מאחסנתה לחד מעברוהי ותהי ליה עד שתא דיובלא ותתיב לרבא ברם אחסנתיה די בנוהי דילהון תהי : ולא יסב רבא מאחסנת עמא למינסהון מאחסנתהון מאחסנתיה יחסין לבנוהי בדיל דלא יתבדרון עמי גבר מאחסנתיה : ואעלני

מקרא

ט ובבוא עם־הארץ לפני יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך־שער נגב והבא דרך־שער נגב יצא דרך־שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר־בא בו כי נכחו יצאו: י והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו: יא ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה: יב וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את־השער הפנה קדים ועשה את־עלתו ואת־שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את־השער אחרי צאתו: יג וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו: יד ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד: טו ועשו את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן בבקר בבקר עולת תמיד: טז כה־אמר אדני יהוה כי־יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה: יז וכי־יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד־שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה: יח ולא־יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את־בניו למען אשר לא־יפצו עמי איש מאחזתו:

רשי

דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא · באותו שער עצמו יצא ואינו מצווה לעשות העזרה קפנדריא אבל במועדים שנאמר בהם יראה כל זכורך זקוק הוא לעשות קפנדריא כשאר העם היינו דכתיב בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצאו : ובבא עם הארץ דרך שער צפון וגו' · כי נכחו יצאו · מצוה עליהם שיתראו בתוך העזרה יפה יפה : והנשיא · גם הוא כשנכנס לעזרה לבא בפספס ההיכל הדרומי ל להשתחוות גם הוא מצוה עליו לעשו' העז' קפנדריא ויבא דרך שער צפון ויצא דרך שער נגב עם שאר עם הארץ ויכנס ויצא נכחו דרך שער האחר וזהו בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצאו כלם ה הנשיא עם שאר העם ולא יבא דרך שער ה המזרחי כדרך שהוא בא ביום החדש וביום שבת בראשית שהשער המזרחי אין נכחו ש שער במערב : וכי יעשה הנשיא נדבה · בששת ימי המעשה : ופתח לו את השער וגו' · ילא ליכנס בו להיכל אלא עומד שם והכהני' יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא שנאמר כאשר יעשה ביו' השב' ומה אמור ביום השבת ועמד על מזוזת השער ועשו הכהני' את עולתו וגו' : אחרי צאתו · ואינו אומר כאן והשער לא יסגר עד הערב כמו שאמר ביום השבת שביום השבת הוא אומ' והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכם לבא להשתחוות שכל אחד עסוק במלאכתו לפיכך וסגר את ה השער אחרי צאתו : וכבש בן שנתו' עולת התמיד : ששית האיפה · ירושלמית שהיא חומש של מ מדברית והן ב' עשרוני' האחד למנחת התמיד ואחד לחביתין ואף על פי שהחביתין קריבין לחצאין מביא הוא ב בבקר עשרון שלם ו וחוצהו כמו ששנינו ב במנחות : לרס את הסלת · אישפרייר בלע"ז לא אימלליר בלע"ז לרס את הסלת לכתת ולבלול בו את הסולת לשון רסיס כמו והכה הבית הגדול רסיסי' ולשון משנה אם היה עבה או מרוסס : שנת הדרור · שנת היובל : ושבת · כמו ושבה : אך נחלתו בניו להם תהיה · כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לצמיתות לאחר : ויביאני

ויביאני במבוא׳ דרך האמה שבזוית בית החליפות שנכנסין בו לאויר עשרים שבין הלשכות שבצפון לבין אתי ההיכל: אשר על כתף השער׳ שער הצפוני כתף השער אשר מן השער למערב: הפונות צפונה׳ שיש להם פתחי׳ לצד חצר החיצונה לצפון ופתחים היו להם לאויר השערים: בירכתים ימה׳ בסוף הלשכות למערב: לבלתי הוציא׳ כמו להוציא קדשי קדשים נפסלין ביוצא: לקד׳ את העם׳ ה׳ לאתערב׳ עם עמא: מקצוע׳ אנגלא״ש בלע״ז: חצרות קטורות׳ שנינו במסכת מדות אין קטורות אלא ש שאינן מקורות ושם אפר׳ מה היו משמשות: מהקצעות׳ בזוית מקוצעות החצר: וטור סביב בהם׳ שורת נדבך חומת אבנים בולט מן החומה סמוך לארץ ובו נקבים מקום שפיתת קדרו׳ ומתחת הטור חלל להסיק בו אור מתחתיו והקדירו׳ מלמעלה: ומבשלות עשוי׳ הוא החלל מתחת ושפית׳ הקדירו׳: את זבח העם׳ חזה ושוק של שלמים שאינם נפסלין ביוצא חוץ לעזרת ישראל כמו החטאת והאשם: ויסיבני׳ לתוך החצר הפנימית: אל פתח הבית׳ והמים יורדין מתחת מכתף הבית הימנית׳ נובעין מתחת המפתן שהוא באמצע המזר׳ ומבדלין באלכסון לצד הימין ויוצאין בעזרה בדרום המזבח ויוצאין חוץ לעיר במסכת יומא שנינו אמר רבי פנחס משו׳ רב הונא כפורחא מעיין היוצא מבית קדשי הקדשי׳ בתחילה דומה לקרני סלעים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן: ויוציאני׳ מן החצר הפנימית אל החצר החיצונה בשער הצפון: ויסבני׳ סביב חומת הפנימית בתוך החיצונה: אל

ויביאני במבוא חד מן י״ד פסוק על אל אל וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו: במקצע ג׳ חסר בלישנ׳ בקריאה סימן והנה חצר ב׳ בפסוק׳ מנגד עלות הנשק המקצע דעזרא: ויאמר אלי ז׳ בטעם בספרא וסימן ועמוד על רגליך׳ לך בא אל בית ישראל׳ את כל דברי אשר אדבר אליך קח׳ בא וראה את התועבות׳

וַיְבִיאֵנִי בַמָּבוֹא אֲשֶׁר עַל־כֶּתֶף הַשַּׁעַר אֶל־הַלְּשָׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַפֹּנוֹת צָפוֹנָה וְהִנֵּה־שָׁם מָקוֹם בירכתם יָמָּה׃ כ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֶה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־הַחַטָּאת אֲשֶׁר יֹאפוּ אֶת־הַמִּנְחָה לְבִלְתִּי הוֹצִיא אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה לְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם׃ וַיּוֹצִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה וַיַּעֲבִרֵנִי אֶל־אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי הֶחָצֵר וְהִנֵּה חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר׃ בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעוֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת אַרְבָּעִים אֹרֶךְ וּשְׁלֹשִׁים רֹחַב מִדָּה אַחַת לְאַרְבַּעְתָּם מְהֻקְצָעוֹת׃ וְטוּר סָבִיב בָּהֶם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם וּמְבַשְּׁלוֹת עָשׂוּי מִתַּחַת הַטִּירוֹת סָבִיב׃ וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה בֵּית הַמְבַשְּׁלִים אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת אֶת־זֶבַח הָעָם׃

מז א וַיְשִׁבֵנִי אֶל־פֶּתַח הַבַּיִת וְהִנֵּה־מַיִם יֹצְאִים מִתַּחַת מִפְתַּן הַבַּיִת קָדִימָה כִּי־פְנֵי הַבַּיִת קָדִים וְהַמַּיִם יֹרְדִים מִתַּחַת מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית מִנֶּגֶב לַמִּזְבֵּחַ׃ וַיּוֹצִאֵנִי דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה וַיְסִבֵּנִי דֶּרֶךְ חוּץ

ואעלני במעלנא די לעבר תרעא ללשכת קודשיא דכהניא די פרתיחן צפונא והא תמן אתרא בסופיהון מערבא: ואמר לי דין אתרא דיבשלון תמן כהניא ית אשמא וית חטאתא די ייפון ית מנחתא בדיל דלא לאפקא לדרתא בריתא לאתערבא עם עמא: ואפקני לדרתא בריתא ואעברני על ארבע זוית דרתא והא דרתא בזוית דרתא ודרתא בזוית דרתא: בארבעה זוית דרתא דרתא מקטרן ארבעין ארכא ותלתין פותיא משחתא חדא לארבעתהון דדרתא: ונדבכין עבידין להון סחור לארבעתהון ואתר מתקן לבשלא עביד מלרע לנדבכיא סחור סחור: ואמר לי דין אתר מתקן לבשליא דיבשלון תמן משמשי ביתא ית נכסת קודשיא דעמא: ואתיבני לתרע ביתא והא מיא נפקין מתחות סקופת ביתא ממדנחא ארי אפי ביתא למדנחא ומיא נחתין מלרע מעבר סקופת ביתא לימינא מדרום למדבחא: ואפקני באורח תרע צפונא ואסחרני באורח די לברא לתרעא

עוד תשוב תראה תועבות׳ האנשים החשבים׳ אלה בית המבשלים:

ויביאני במבוא אשר על כתף השע׳ כבר פירשנו למעלה כי מה שאחרי השער יקר׳ כתף: אל הלשכות הקדש׳ בא סמוך בה״א הידיע׳ כמו הממלכות הארץ: ל הכהני׳ שיהיו ל הכהנים כמו שאמר למעלה אשר יאכלו שם הכהנים: הפנות צפונה׳ הוא מה שאמר למעלה ופתחיהם לצפון: והנה שם מקום בירכתים ימה׳ כתרגומו בסופיהון מערבא כמו ולירכתי המשכן ימה ר״ל בפאת המערב: ויאמ׳ אלי׳ את האש׳ ואת החטאת׳ שהיה בשרם נאכל לכהני׳: אשר יאפו את המנחה׳ ואשר יאפו שם את המנחה וגם היא נקראת קדש קדשים: לבלתי הוציא אל החצר החיצונה׳ עזרת ישראל כמו שאמר ולא יבאו מהמיקדש אל החצר החיצונה אמר כמו שהיו מוזהרים שלא לצאת אל החצר בבגדי כהונה כן יהיו מ מוזהרים שלא להוציא שם בשר קדשי הקדשים והמנחה שהם נפסלין ביוצא חוץ למקומו ואף על פי שלא היו נפסלין אם יצאו לעזרת ישראל כי גם הוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים מכל מקום אם היו מוציאין שם הבשר יראה שגם ישראל היו מותרין באותו בשר וזהו שאמר לקדש את העם כמו שאמ׳ למעלה ולא יקדשו את העם בבגדיה׳ כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא או שמא היו מוציאים אותו לעזרת נשים והיה נפסל אם יצא לשם: ויוציאני אל החצר החיצון׳ היא עזרת נשים: ויעבירני ל ארבעת מקצועי החצר׳ זויות החצר: והנה חצר במקצע החצר׳ בכל אחת מארבע זויותיה היתה חצר והחצרות האלה היו לשכות וכן שנינו במסכת מדות עזרת נשים אורך היתה ק״לה אורך וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה של ארבעים ארבעים אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידות להיות שנאמר ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני ל ארבע מקצועי החצר והנה חצר במקצוע החצר וגו׳ בארבע׳ מקצועו׳ החצר חצרות קטורות אין קטורות אלא קטורות שאינם מקורות ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם הנזירים מבשלים שלמיהם ומגלחין את שערם ומשליכין תחת הדוד מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומים מתליעים בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח צפונית מערבית היא היתה לשכת המצורעים מערבית דרומית אמר רבי אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקראת לשכת בית שמניא וחלקה היתה בראשונה וכו׳ כמו שכתוב שם ולמעלה כתבתיה: בארבעת׳ ארבעים שאמר המשנה בארך רוצה לומר אבל ברחב לא היתה אלא שלשים כמו שאמר ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות: מהקצעות׳ פעול׳ מבנין הפעיל מן הקציע ופירש בעלות פנותיה ומלה זו היא נקודה מלמעלה והיא אחת מט״ו נקודין שבמקרא ולשון קטורות לפי הפשט כמו קשורות ותרגום ותקשר וקטרת רוצה לומר מחוברות בזוית החצר וקטורות בהם ובא על דרך ותקשר החומה וכן תרגם יונתן מקטרין אלא שבמשנה פירש קטורות שאינם מקורות כמו שכתבנו שלא היה עליה תקרה לפיכך קראן חצרות: וטור סביב׳ כותל אבנים היה בנוי סביב הלשכות האלה והיה נמוך כדי לשפות עליו קדירות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהם חלל כדי להסיק בו האור וזהו שאמר ומבשלות עשוי מתחת הטירות עשוי המקום להסיק בו האור והקדרות על נקבי הכותל עשויין כמין קדירות ותרגם יונתן ונדבכין עבידין להון סחור סחור לארבעתהון ואתר מתקן לבשלא עביד מלרע לנדבכיא: ומבשלות׳ שם רוצה לומר מקומות עשוים לבשל ומשקלו ואת כל המקטרות הסיר: ויאמר אלי אלה בית המבשלים׳ כמו בתי המבשלים׳ ובא על דרך כלל וכן לא תשב אשה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה כמו בבתי׳ רוצה לומר מקומות המבשלים אשר יבשלו בהם ויהיה המבשלים פועלים רוצה לומר האנשים המבשלים או יהיה המבשלים שם למקומות הבשול או לקדרות כמו ומבשלות שזכר ויונתן תרגם דין אתר מתקן לבשלא: את זבח העם׳ זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם כי חזה ושוק לכהנים ושאר הבשר לבעלים לפיכך קראו זבח העם ומשרתי הבית שהם הכהנים היו מבשלים באלה המקומות שהיו בעזרת נשים חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק כי עזרת נשים מקום כשר לאכילת קדשים קלים וגם חוצה לה עד חומות ירושלם כי הם נאכלים בכל העיר וגם ישראל היו אוכלים שם בעזרת נשים חלקם אם ירצו: ויושיבני אל פתח הבית׳ אל פתח ההיכל: מתחת מכתף הבית הימנית׳ מתחילה ראה אותם יוצאים מתחת מפתן הבית שהוא באמצע מזרח הבית ואחר כך היו נוטים לצד דרום ויורדין מכתף הדרומית של שער ההיכל וכבר פירשנו כי כתף יקרא מה שאחר השער מבפנים או מבחוץ ואפשר כי מתחת מפתן הפשפש הדרומי היו יוצאים אותו שלא היה אדם נכנס בו והיו יורדים מדרום המזבח לחוץ לעזרה ומשם עד חוץ לעיר ובדברי רבותינו זכרונו לברכה המעיין הזה תחילתו מבית קדש הקדשים אמר רבי פנחס משום רבי הונא כפורחא מעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע אל פתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן היינו דתנן שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של נסוך בחג ובתוספתא דסוכה רבי אליעזר אומר מים מפכין מסכסכין ועולין כמו פי הפך ועתידין להיות יוצאין מתחת יד מפתן הבית מכאן ואילך וימד אלף באמה ויעבירני במים מי אפסים וימד אלף ויעבר דבי מים ברכים וימד אלף ויעבירני מי מתנים כיון שהגיע אל פתח בית דוד נעשה כנחל גדול שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה: ויוציאני דרך שער צפונה ויסובני דרך חוץ׳ הקיפני מן המזרח לצפון והוציאני משער העזרה אשר בצפון דרך חוץ להר הבית: אל

אל שער החוץ דרך הפונה קדים׳ והוציאני מהר הבית דרך שער מזרחי של הר הבית: והנה מים מפכים מן הכתף הימנית׳ והמים ההם היו יוצאים מכתף הדרומי של הר הבית ומפכי׳ פירושו יוצאין לפי ענייננו וכן ת״י נפקין: בצאת האיש׳ האיש המראה אותו כל זו המראה והוא המלאך שזכר בראש המראה כמראה נחשת: וקו בידו׳ הוא פתיל פשתי׳ כמו שזכר בראש המרא׳: וימד אלף באמה׳ מדד באותו קנה שהיה קנה המד׳ כמו שפי׳ ומדד ממקום שהיו עוברי׳ המי׳ הל׳ה ומדד בהם אלף באורך והעבירני בהם והיו מי אפסים ות״י מי קרסולין וכן פי׳ ר״ל שהיה אדם נכנס בהם עד קרסולין והם יתדות הרגל שקורין קביליי״ש בלע״ז: וימד אלף׳ מדד אלף אחרי׳ והמים באו על שהגיעו לברכים זהו שאמר מים ברכים ועוד מדד אלף אחרים והגיעו על מתנים זהו שאמר ויעבירני מי מתנים: מים ברכים׳ בא הסמיכות עם מ״ם הרבים כמו אמרים אמת שנים כסף והדומים להם שכתבנו בספר מכלול: וימד אלף נחל׳ ועוד מדד פעם רביעית אלף אחרים והיה הנחל עמוק שלא יכולתי לעבור בו ברגל: כי גאו המים מי שחו׳ על שהיו מי שחייה שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם כן ישחה ע עליהם והוא שם בשקל אחז מן כאשר יפרש השוחה לשחות: ויאמר אלי הראית בן אדם׳ כלומר איך הנחל הזה הולך וגדל הבן בו רוצה לומר כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה: ויוליכני וישובני על שפת הנחל׳ הוליכני והוציאני מן המים והושיבני על שפת הנחל שהכניסני ממנו אל המים: בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד׳ מה שלא היה בו מתחילה כשנכנס מן ה השפה אל הנחל עץ רב לדך כלל: ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה׳ הגלילה שם מחוז כמו גלילת פלש׳ והדומים לו הקדמונה פירש מזרחית: הערבה׳ כתרגומו מישרא: ובאו הימה אל הימה המוצאים׳ כתרגומו ועלו בימא לימא רבא מתפקין כלומר יכנסו לים ומשם לים הגדול ו ויתכן פירוש הפסוק כן כי שני חלקים יעשה הנחל אחד ילך לים מזרחי ואחד ילך לים מערבי והוא שאמר בנבואת זכריה חציים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון וכן פירושו ובאו הימה אל המזרחי כמו שאמר אל הגלילה הקדמונה רוצה לומר כי מדרך מזרח יבאו לים אל הימה המוצאים פירושו אל הים המערבי יהיו מוצאי׳ כמו כן ואמרו רבותינו זכרונם לברכה להיכן היו יוצאים לים טבריא ולים סדום ולים אוקיינוס לרפות מימיהן המלוחים ולמתקן וירדו על הערבה זה ימה של טבריא ובאו הימה זה ימה של סדום אל הימה המוצאים זה ים אוקיינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם: ונרפאו המים׳ מן מליחתן ונרפאו האל״ף נחה: והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה׳ יחיה אותם המים שיכנס בהם אחד משני הנחלים או שניהם כל נפש חיה שישרץ בו יחיה באותו הים כי ים יש שלא ישרצו בו דגים וגם לא יחיו בו דגים וזה זכרו חכמי המחקר כי בים פלשתים לא ישרצו בו דגים ולא יחיו בו כי המים מרים מרוב מליחותם וכן ים סדום ואפשר כי לשני הימים האלה יכנסו הנחלים וירפאו המים ויחיו בהם הדגים ולכן תהיה בהם דגה רבה מאד ואמר ישרץ לשון זכר ועליו נאמר יחיה כי מוצאו נפש לשון זכר כל נפש שבעה אחד נפש הדג שתהיה בו דגה רבה ויונתן תרגם ויהא אתר למיקם עלוהי צידין: מעין גדי ועד עין עגלים׳ זה המקום מעין גדי ועד עין עגלים שהוא סמוך לנחל זה כל המקום הזה יהיה משטח לחרמים שישטחו שם הציידים רשתותיהם: למינה תהיה דגתם׳ הה״א רפה ודינה במפיק רוצה לומר למין הדגה כלומר לכל מיני הדגה תהיה שם דגתם וכנוי מ״ם לדגתם אל הנחלים: בצאתו׳ כתיב בלא יו״ד וקרי ביו״ד וכתיב באל״ף במקום ו״ו ופירוש מקומות הביצה: וגבאיו׳ מן לחשוף מים מגבא והיא חפירה שמתאספין בה המים וכנוי בצאתו וגבאו אל הים שזכר כלומר כשירפאו מי הים לא ירפאו מקומות שיבאו שם מימיהם ויתאספו באותם ביצות וגבאים אותם מים לא ירפאו: למלח נתנו׳ יהיו צריכים לאותם מים בעבור מלח כדי להטעים התבשילין ולמלוח כל דבר שיצטרך ויונתן תרגם למלח נתנו למחפורין דמלח יהון: ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה׳ כל עץ מאכל הוא עץ רב שאמר למעלה ולא פירש איזה עץ ועתה אמר שעץ מאכל יהיה מכל פירות שבעולם: לא יבול עליו׳ לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: ולא יתום פריו לחדשיו יבכר׳ ולא יכלה פרי האילן כי מחדש לחדש יבכר וזה יהיה על דרך מופת:

הפונה ד׳ מל׳ וסימן וישלח תבנית יד׳ ותשא אתי רוח ותבא אותי׳ ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני׳ ואת אמציה מלך יהודה דדברי הימים: ויוליכני ג׳ כתיב כן וסימן דרך הדרום׳ אל השער שער אשר פנה׳ ויוליכני וישבני על שפת הנחל: יוצאים ד׳ מל׳ וסימן נמסר בריש ספרא דא סי׳ יד: רבה מאד ה׳ דסמיכי בקריאה וסימן

לתרעא בראה אורח תרעא דפתיח למדנחא והא מיא נפקין מן עברא רימינא: במפק גברא ממדנחא וחוט דמשחתא בידיה ומשח אלף אמין באמתא ואעבירני במיא מי קרסולין: ומשח אלפא ואעבירני במיא מי רכובין ומשח אלפא ואעבירני מי חרצין: ומשח אלפא נחלא דלא יכלית למעבר ארי תקיפו מיא מי סחוא נחלא דלא אפשר לאתעברא: ואמר לי החזיתא בר אדם ואובלני ואתיבני על כיף נחלא: במתבי והא על כיף נחלא אילן סגי לחדא מכא ומכא: ואמר לי מיא האלין נפקין בגלילא ממדנחא ונחתין במישרא ועלין בימא לימא רבא מתפקין ומתסן מיא: ויהי כל נפשא חיתא די רחשא לכל אתר די עלון לתמן מי נחלא יחון ויהון נוניא סגי לחדא ארי עלין לתמן מיא האלין ומתסן ומתקימין לכל אתר די יעלון לתמן מי נחלא: ויהי אתר למקם עלוהי צידין מעין גדי ועד עין עגלים משטח לצידין יהון למינהון יהון נונידהון כנוני ימא רבא סגי לחדא: בצוהי ופצידוהי לא יתסון למחפורין דמלח יהון: ועל נחלא יסק אילן על כיפיה מכא ומכא כל אילן דמיכל לא יתרון טרפוהי ולא יפסק אביה ירח בירח יהי עביד פרין

אל־שער החוץ דרך הפונה קדים והנה־מים מפכים מן־הכתף הימנית: בצאת־האיש קדים וקו בידו וימד אלף באמה ויעברני במים מי אפסים: וימד אלף ויעברני במים מים ברכים וימד אלף ויעברני מי מתנים: וימד אלף נחל אשר לא־אוכל לעבר כי־גאו המים מי שחו נחל אשר לא־יעבר: ויאמר אלי הראית בן־אדם ויולכני וישבני על־שפת הנחל: בשובני והנה אל־שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה: ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל־הגלילה הקדמונה וירדו על־הערבה ובאו הימה אל־הימה המוצאים ונרפאו המים: והיה כל־נפש חיה אשר־ישרץ אל כל־אשר יבוא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי כל אשר־יבוא שמה הנחל: והיה עמדו עליו דוגים מעין גדי ועד־עין עגלים משטוח לחרמים יהיו למינה תהיה דגתם כדגת הים הגדול רבה מאד: בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח נתנו: ועל־הנחל יעלה על־שפתו מזה ומזה כל־עץ־מאכל לא־יבול עלהו ולא־יתם פריו לחדשיו יבכר

הבשר עודנו בין שניהם׳ והיה כל נפש חיה אשר ישרץ׳ והיה יעמדו עליו דונים׳ נחשת רבה מאד דדברי הימים׳ ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלשת דאיוב: עלהו ב׳ וסימן לא יבול עלהו׳ והיה עלהו רענן:

אל שער׳ החיצונה הפונה קדים: מים מפכים׳ בו״אונט בלע״ז רחבים כרוחב פי הפך כך פרשו רבותינו כדלעיל: וימד אלף באמה׳ חוץ לחומה וכל אותן אף אמה לא גבר הנחל להיות עמוק אלא עד אפסים הם הקרסולים שקורין קביליי״ש בלע״ז: וימד אף׳ אחרות ויעמיקו עד ברכים ועוד אף והעמיקו עד מתנים מכאן והילך נחל אשר לא יוכל לעבור מכאן שאסו׳ ליכנס במים מן המתנים ולמעלה שלא ישטפוהו המים משבא למי מתני׳ יבא על שפת הנהר ומדד עוד אלף לפניו נחל אשר לא יעבר ורגליו ביבשה עומדים היינו דכתיב ויסבני שפת הנחל כלומר אצל שפת הנחל ששם היה עומד: גאו׳ כמו גדלו: מי שחו׳ נוא״ייט בלע״ז מים שצריך לשוט בהן ולא לעברם ברגל שלא ישטפוהו׳ שחו שיט כמו כאשר יפרש השוח׳ לשחות: הראית בן אדם׳ כמה מתגבר הנחל הזה: בשובני והנה אל שפת הנחל וגו׳ בתוך שהוליכני והושיבני במחו על שפת עץ רב מאד מזה ומזה עץ אא״ביר״ן בלע״ז: אל הגלילה׳ לאמירק״א בלע״ז: הקדמונה׳ המזרחית שנו רבותינו בתוספתא של סוכה להיכן יוצאין לימה של טבריא ולימה של סדום ולים הגדול לרפות את מימיהם המלוחים ולמתקם וירדו הערבה זו ימה של טבריא ובאו הימה זו ימה של סדום אל הימה המוצאים׳ זו ימה של אוקיינוס שהוא מוצ׳ מן הישוב להקיף את העולם ונרפאו המים ממליחתם ומדרש אגד׳ למה קור׳ אותם מוצאים על שם שני פעמים שיצאו: אל כל אשר יבא שם נחלים׳ הנחל הזה המתחלק לכמה נחלים ממתק את הימים שמתערב בתוכם ולדגתם שנשרצת בם חיה ומתוקה: והיה יעמדו עליו דונים׳ לחרמים׳ למכמורת: למינה תהיה דגתם׳ לא מפיק ה״א ופירושו למינים הרבה תהי דגתם למינה לשון רוב מינים כמו והדגה אשר ביאר כל אכתה השבתי: בצאתיו׳ של ים כמו היגאה גומא בלא ביצה וגו׳ מר״שק בלע״ז: וגבאיו׳ כמו עשה הנחל הזה גבים גבים הגבים הנבעי׳ שסביבותיו והגבים הם נקעים שהמי׳ נאספי׳ בהם: ולא ירפאו׳ ליהפך למתיקה למה כי למלח נתנו ולא ירפאו הוי״ו הזו טפילה ויתירה: לחדשיו יבכר׳ מדי חדש בחדש יבשל פירותיו:

לתרופה

כי

כִּי מֵימָיו מִן־הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים וְהָיָה פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה גֵּה גְבוּל אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁנֵי עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף חֲבָלִים׃

וּנְחַלְתֶּם אוֹתָהּ אִישׁ כְּאָחִיו אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְתִתָּהּ לַאֲבֹתֵיכֶם וְנָפְלָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם בְּנַחֲלָה׃

טו וְזֶה גְּבוּל הָאָרֶץ לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיָּם הַגָּדוֹל הַדֶּרֶךְ חֶתְלֹן לְבוֹא צְדָדָה׃

חֲמָת בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם אֲשֶׁר בֵּין־גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וּבֵין גְּבוּל חֲמָת חָצֵר הַתִּיכוֹן אֲשֶׁר אֶל־גְּבוּל חַוְרָן׃

וְהָיָה גְבוּל מִן־הַיָּם חֲצַר עֵינוֹן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וְצָפוֹן צָפוֹנָה וּגְבוּל חֲמָת וְאֵת פְּאַת צָפוֹן׃

וּפְאַת קָדִים מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין־דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין הַגִּלְעָד וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי תָּמֹדּוּ וְאֵת פְּאַת קָדִימָה׃

וּפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה מִתָּמָר עַד־מֵי מְרִיבוֹת קָדֵשׁ נַחֲלָה אֶל־הַיָּם הַגָּדוֹל וְאֵת פְּאַת־תֵּימָנָה נֶגְבָּה׃

כ וּפְאַת־יָם הַיָּם הַגָּדוֹל מִגְּבוּל עַד־נֹכַח לְבוֹא חֲמָת זֹאת פְּאַת־יָם׃

וְחִלַּקְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

וְהָיָה תַּפִּלוּ אוֹתָהּ בְּנַחֲלָה לָכֶם וּלְהַגֵּרִים הַגָּרִים בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר־הוֹלִדוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם וְהָיוּ לָכֶם כְּאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּכֶם יִפְּלוּ בְנַחֲלָה בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

אֲרֵי מוֹהִי מִן מַקְדְּשָׁא אִנּוּן נָפְקִין וִיהוֹן אִבֵּיהּ לְמֵיכַל וְטַרְפּוֹהִי לְאַסוּתָא׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דֵּין תְּחוּמָא דְּתַחְסְנוּן יָת אַרְעָא לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף יִתְקַבֵּל תְּרֵין חוּלָקִין׃ וְתַחְסְנוּן יָתַהּ גְּבַר כַּאֲחוּהִי דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִתְּנַהּ לַאֲבָהָתְהוֹן וְתִתְפְּלֵיג אַרְעָא הָדָא לְכוֹן בְּאַחְסָנָא׃ וְדֵין תְּחוּם אַרְעָא לְרוּחַ צִפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא אוֹרַח חֶתְלוֹן לְמַעֲלָנָא דִצְדָד׃ חֲמָת בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם דִּי בֵין תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק וּבֵין תְּחוּם חֲמָת בְּרֵכַת עִנְבָּאֵי דִּי עַל תְּחוּם חַוְרָן׃ וִיהֵי תְּחוּמָא מִן יַמָּא חֲצַר עֵינוֹן תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק וְצִפּוּנָא צִפּוּנָא וּתְחוּם חֲמָת וְיָת רוּחַ צִפּוּנָא׃ וְרוּחַ מַדִּנְחָא מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין גִּלְעָד וּמִבֵּין אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל יַרְדְּנָא מִתְּחוּמָא דִּי עַל יַמָּא מַדִּנְחָא תִּמְשְׁחוּן וְיָת רוּחַ קִדּוּמָא׃ וְרוּחַ עֲבַר דָּרוֹמָא מִירִיחוֹ עַד מֵי מַצּוּת רְקָם אַחְסָנָא לְיַמָּא רַבָּא וְיָת רוּחַ דָּרוֹמָא דְּדָרוֹמָא׃ וְרוּחַ מַעַרְבָא יַמָּא רַבָּא מִתְּחוּמָא עַד מְקַבֵּיל מַעֲלָנָא דַחֲמָת דָּא רוּחַ מַעַרְבָא׃

וְתִפַּלְגוּן יָת אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְשִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וִיהֵי דְתִפְּלְגוּן יָתַהּ כְּאַחְסָנָא לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא דִּי יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּאוֹלִידוּ בְנִין בֵּינֵיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן כְּיַצִּיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִמְּכוֹן יִפְלְגוּן בְּאַחְסָנָא בְּגוֹ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ויהי

רשי

לתרופה · פירשו רז"ל להתיר פה אלמים ופה עקרות ומשמעו לשון רפואה כמו וירפו את שבר עמי על נקלה וכן חברו מנחם: גה גבול · ת"י דין תחומא כמו זה גבול וכן ונתתיך לבג לגוים כמו לבז לגוים ויש עוד לפתור גה לשון גיא: יוסף חבלים · יוסף יטול שני חלקים אחד למנשה ואחד לאפרים: איש כאחיו · לא כראשונה איש לפי פקודיו אלא עכשיו כל השבטים שוין וכמין שורת הכרם כל חלק וחלק מן הגבול המזרחי עד ים אוקיינוס למערב כמו שמפרש בענין ואין שתי שבטים ברצועה אחת: וזה גבול הארץ · תחומי מצרי ארץ ישראל: לפאת צפונה · רוח צפוני: מן הים הגדול · שהוא גבול למערב: הדרך חתלון · בא לו לצד מזרח של חתלון ואל צדד ושל חמת וברותיה וסברים כל העיירות הללו במצר צפון: טו חצר התיכון · ת' בריכת ענבאי: והיה גבול מן הים חצר עינן · והיה גבול רוח צפון מן הים חצר עינן: גבול דמשק · שהיא בגבול דמשק שחצר עינן במקצוע צפונית מזרחית כמו שמפרש בגבולין שכתב מרעה יהיו תוצאותיו חצ' עינן וגו' והתאויתם לכם לגבול קדמ' מחצר עינן וגו' גבול דמשק במקצוע צפוני מזרחית אבל חצר עינן כמו ש שאמו למעלה חצר עינן גבול דמשק גבול חמת במקצוע צפוני מערבי כ שנ' זה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת וממש צדדה: אשר על גבול חורן · גבול דמשק במזרח סמוך למקצוע: וצפון צפונ' וגבול חמת · כלו' כל מצר הצפון המפור' בתור' וגבול חמת שאף היא במצר הצפון כמו שנאמר וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים ה הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבוא חמת והיו ת תוצאותיו הגבול צדדה הוא צדדה האמור כאן הדרך חתלון לבוא צדדה: ואת פאת צפון · והרי לך פאת צפון: ומבין הגלע' ומבין א"י · מצר מזרחי של ארץ כנען ואין עבר הירדן בתוך מצרי הללו כי אם ארץ כנען לבדה וכן בגבולין המפורשים בתור' אין עבר הירדן בתוכם וכן פירש המקרא הזה ומצר מזרחי לארץ כנען אשר בין חורן ודמשק העומדין לה במקצוע צפונית מזרחית כמו שאמור למעלה בענין ובין הגלעד וא"י אשר בעבר הירדן מזרחה: הירדן מגבול על הים הקדמוני תמודו · הירדן הוא מזרחי שלה מגבול מקצוע הצפון הוא חצר עינן המפור' למעלה עד הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במקצוע דרומית מזרחית תמודו אורך מצר מזרחי ואף בתורה כך מפורש גבול קדמה והיו תוצאותיו ים המלח במקצוע דרומי: ואת פאת קדימה · כלומר והרי לך פאת קדים: מתמר · מיריחו שהיא עיר התמרים וכן תירגם יונתן: עד מי מריבות קדש · הוא מדבר צין: נחלה אל הים הגדול · וממש הולך הגבול עד נחל מצרים הנופל בים הגדול במקצוע דרומית מערבית ואף משה כך כתב גבול נגב ממדבר צין על ידי אדום ומוכה והולך עד מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחלה האמור כאן כמו לנחל ומצאתי מתורגם אחסנא ואם לא שהטעם למטה וראיתי נחלה מצרים שהטעם למעלה ומסורת עליו לית בטעמא הייתי אומר שיבוש הוא ולא תירגם יונתן כי אם קרא טועים: ופאת ים · ומצר מערבי: הים הגדול מגבול עד נכח לבא חמת · ממקצוע דרומית האמור למעלה והוא נחל מצרים: עד נכח לבא חמת · עד מקצוע צפונית מערבית הוא הר ההר שהוא נכח לבא חמת כי חמת במקצוע צפונית מערבית אבל הר ההר כמו שכתוב מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת: מכאן

רדק

כי מימיו מן המקדש המה יוצאים · מימיו זה הנחל יוצאים מן המקדש כמו שאמרנו למעלה לפיכך יהיה בהם זה הפלא כי העצים אשר על שפתו ששותי' ממנו לא יתום פריס ועליהם לא יבול: והיו פריו למאכל · כתיב יהיה וטעמו על פריו ועל עליו וקרי והיה שטעמו על פריו · ואמר אח"כ ועלהו לתרופה ר"ל וכן יהיה לתרופה ופי' תרופה שזכר מן עמודי סמים ירופאו כלו' יהיה עלהו לרפאת כל שבר שיניחו עלי העצים האלה על כל שבר ות"י וטרפוהי לאסותא ורז"ל דרשו ל לתרופה נוטריקון להתיר פה אלמים ופה עקרות: כה אמר יי' גה גבול · גה כמו זה וכן ת"י דין תחומא והגימ"ל זי"ן באלפא ביתא דאטב"ח וכמוהו לבג לבז: יוסף חבלים · שבט יוסף יקח שני חלקים כמו שהיה מקד' וכן ת"י יוסף יקבל תרין חולקין: ונחלתם אותה איש כאחיו · כל החלקים יהיו שוים לא כחלקים הראשונים בימי יהושע כי חלק יהודה היה רב לפי שפקודיה היו רבים וכאמר בתורה איש לפי פקודיו יתן נחלתו: וזה גבול האר' · הדרך חתלון · כמו הארץ כנען והדומים לו: חמת ברותה · כמו שאמ' וגם חמת הגבול בה ואין זה חמת הכתוב בתור': גבול דמשק · כי דמשק תהיה מגבול ארץ ישראל כמו שאמר ודמשק מנוחתו: חצר התיכון · שם מקום ות"י בריכת ענבאי · והיה גבול מן הים חצר עינון · הוא חצר עינן הנזכ' בתור' והנזכר למטה אלא שאותם בקמץ וזה בחולם ומקצת הגבולים האלה הנזכרים בתורה אלא שגדול יהיה גבול ארץ ישראל לעתי' ממה שהיה: וצפון צפונה · ויתר הגבול לצפון ארץ ישראל לצפון העולם כמו שהולך עם גבול חמת וזהו וגבול חמת ואת פאת צפון כן אמר וגם ב' הרוחות עם פאת צפון מה שלא נזכר מן הגבולים וכן כולם זולתי האחרונ' שהיא זאת: ופאת קדים · ומבין הגלעד ומבין ארץ ישראל הגלעד לא היה מתחלה בכלל ארץ ישראל אע"פי שהיה לישראל כי לא היתה לארץ כנען והירדן היה ב בניהם: הים הקדמוני · הוא ים המלח או ים כנרת כי שניהם מזרחי': תמודו · אמר כנגד ישרא' כמו שאמר וחלקתם את הארץ: ופאת נגב מתמר · תירגם יונתן מיריחו כי היא נקראת עיר התמרים: נחלה אל הים הגדול · הוא שאמר נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה: נחלה · כמו נחל וה"א נוספת אף על פי שהמלה מלרע אבל נחלה מצרים מלעיל וכן נחלה עבר על נפשינו ויונתן תירגם אחסנתא: ופאת ים הים הגדול · מגבול · מגבול הים הגדול הוא גבול מערבי ארץ ישראל ומגבול זה עד נכח לבא חמת הוא רוחב הגבול: נכח · כמו נגד וכן נכחו תחנו והוא משקל אחד: זאת פאת ים · זאת הפאה הנזכרת היא פאת מערב לארץ ישראל: וחלקתם · מבואר הוא: והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרים · בא עם ה"א הידיעה כמשפט שלא כמנהג ברוב ופירושו והיה לכם הגבול שתפילו אותה בנחלה לגבולותיה לכם ולגרים אשר הולידו בנים בתוככם בגלות: והיה

ועלהו ב' וסימן והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה · ועלהו לא יבול: לשני עשר ו' בליש' וסימן נמסר בסדר תצוה: וזה כ"ג ר"פ בקריאה וזה אשר תעשה אתה · וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם · וזה אשר תעשה על המזבח · וזה לכם הטמא בשרץ · וזה לך תרומת מתנם לכל תנופות · וזה מעשה המנורה מקשה זהב · וזה אשר לא תאכלו מהם את · וזה דבר השמטה שמוט כל בעל · וזה יהיה לכם גבול צפון דמסעי · וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם · וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה · וזה הדבר אשר מל יהושע · וזה הדבר אשר תעשו דסוף ספר שופטים · וזה לך האות דשמואל דעלי · וזה מעשה המכונה · וזהדבר המס · אשר הרים יד · אכול השנה ספיח דמלכים · וחברו דישעיה · וזה לך האות מאת יי' דישעיה · וזה גבול הארץ · וזה ימות בנפש מרה · וזה פתשגן הנשתון :

אמלאתי' גר הגר אתו' שנתגייר בגולה בתוך אותו שבט: ואלה שמות השבטים' סדר חלקים שיחלקוה ביניהם מקום כל אחד ואחד: מקצה צפונה דן' יטול מצד צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח שהיא עם גבול דמשק שבמקצוע מערב צפון: והיה לו פאת קדים הים' כלומר מפאת קדים ועד ים דן אחד הרי פירש האורך ולא פירש הרוחב ובבריתא דספרי בפרשת האזינו שנינו מה ת"ל יהודה אחד דן אחד אשר אחד מלמד שעתידין ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב ברוחב עשרים וחמשה אלף קנים שהם שבעי' וחמשה מילין ומהיכן למדו השיעור הזה מן התרומה שהיא כאחד מן החלקים הללו כמו שמפורש בענין מכאן שכך כתוב: וארך כאחד החלקים' והיא רחב עשרים וחמש אלף קנים ואורך מפאת ים עד פאת קדים כ"ה אלף קנים מאה וחמשים אלף אמה שהקנה שש וכל אלפים אמה מיל כמו שאנו למדין במסכ' יומא אבל עשר סוכות שמירושלם ועד צוק הרי מאה וחמשים אלף אמה עולין לשבעי' וחמשה מיל וזהו פיסר רבינו אלעזר בפיוט כי אקח מועד לעת הלוך ארבותיה כשורת הכר לחובותי' באורך מפאת קדים לקבותיה עד ים אוקיינוס למשותיה ברחב שבעים וחמשה מיל אריכותיה: ועל גבול דן' ואצל גבול דן בדרומו: תהיה התרומ' וגו' ואת היאך יתכן שתהא ירושלם במקומה והלא היתה ירושלם במצר צפונו של יהוד' שנטל דרומה של ארץ כנען וכאן היא באמצע השבטים אך חלוקה זו דומה לחלוקת יהוש' שזו כשורת הכר' וכל החלקי' שוין וחלוק' יהושע היה שבט יהוד' חלק גדול ואף כי היה חלקו רב ממנו עד ש שנטל שמעון בגורלו שנא' מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון לפיכ' יש די עתה ברחב חלק שנטל יהוד' בימי יהושע ליטול בו חלק עכשיו ה' שבטים הנותרים לפי שהאורך גדול מאד מפאת קדים עד א אוקיינוס וירושלם במקומה: והיה המקד' בתוכו' כמו שמפרש והולך: התרומה אשר תרימו לי"י' מן החלק הזה שהופרש אצל יהודה בדרומו אורך ממזרח עד הים ורחב חמשה ועשרים אלף קני' ממנה תהי תרומה לי"י' למקדש ומקום לבתים לכהנים ארך חמשה ועשרים אלפים קנים ממזרח למערב ורחב עשרת אלפים מן הצפון לדרום: ואלה תהיה תרומת הקדש לכהנים' ואלה העשרת אלפים רחב וחמשה ועשרים אלף אורך יהיו לכהנים בצפון בתוך רבועות התרומה הגדולה אצל דרומו של יהודה: צפונה חמשה ועשרים אלף' הוא האורך ממזרח למערב: וימה רחב עשרת אלפים' מצד מערבי רחב עשרת אלפים מן הצפון לדרום: וקדימה רחב עשרת אלפים' ורוח מזרחית עשרת אלפים מן הצפון לדרום: ונגבה אורך חמשה ועשרים אלף' מן המזרח למערב: והיה מקדש י"י בתוכו' הוא הר הבית חמש מאות קנים על חמש מאות קנים יהיה באמצע רבועה זו וכל סביבותיו לכהנים שנים עשר ומאתים וחמשים לצד מזרח וכן לצד מערב וברוחב ארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכן לדרום כמו שאמר למעלה בענין יהיה מדה אל הקודש חמש מאות בחמש מאות מרובע: לכהנים המקודש' החלק הזה המקודש יהיה לכהנים:

אל יד ה' דסמיכי בקריאה וסי' ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכ' אעשה' ואלה שמות השבטים ב' בפסוק' הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם ב' בפסוק' וכל אסתר דכוו' אל יד במ"א על וסימן ונתון הלבוש והסוס' סימן מן ואלה שמות השבטים עד סוף ספרא כולהון קדימה במ"ה קדים וסימן ועל גבול דן' אפרים' ראובן'

וְהָיָה בַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר־גָּר הַגֵּר אִתּוֹ שָׁם תִּתְּנוּ נַחֲלָתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים מִקְצֵה צָפוֹנָה אֶל־יַד דֶּרֶךְ־חֶתְלֹן לְבוֹא־חֲמָת חֲצַר עֵינָן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק צָפוֹנָה אֶל־יַד חֲמָת וְהָיוּ־לוֹ פְאַת־קָדִים הַיָּם דָּן אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל דָּן מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה אָשֵׁר אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל אָשֵׁר מִפְּאַת קָדִימָה וְעַד־פְּאַת־יָמָּה נַפְתָּלִי אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל נַפְתָּלִי מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת יָמָּה מְנַשֶּׁה אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל מְנַשֶּׁה מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת יָמָּה אֶפְרַיִם אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל אֶפְרַיִם מִפְּאַת קָדִים וְעַד־פְּאַת־יָמָּה רְאוּבֵן אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל רְאוּבֵן מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה יְהוּדָה אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל יְהוּדָה מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה תִּהְיֶה הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר־תָּרִימוּ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף רֹחַב וְאֹרֶךְ כְּאַחַד הַחֲלָקִים מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה וְהָיָה הַמִּקְדָּשׁ בְּתוֹכֹה׃ הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ לַיהוָה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים׃ וּלְאֵלֶּה תִּהְיֶה תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ לַכֹּהֲנִים צָפוֹנָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְיָמָּה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְקָדִימָה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְנֶגְבָּה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וְהָיָה מִקְדַּשׁ־יְהוָה בְּתוֹכוֹ׃ לַכֹּהֲנִים הַמְקֻדָּשׁ מִבְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתִּי אֲשֶׁר לֹא־תָעוּ בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר תָּעוּ הַלְוִיִּם

ויהי שבטא די יתגייר גיורא בגויה תמן תתנון אחסנתיה אמר יי אלהים: ואלין שמהת שבטיא מסיפי צפונא על תחום אורח חתלון מעלנא דחמת חצר עינן תחום דמשק צפונא על תחום חמת ויהון ליה רוח קדומא מערבא דן חד: ועל תחום דן מרוח מדנחא עד רוח מערבא אשר חד: ועל תחום אשר מרוח מדנחא ועד רוח מערבא נפתלי חד: ועל תחום נפתלי מרוח מדנחא עד רוח מערבא מנשה חד: ועל תחום מנשה מרוח מדנחא עד רוח מערבא אפרים חד: ועל תחום אפרים מרוח מדנחא ועד רוח מערבא ראובן חד: ועל תחום ראובן מרוח מדנחא עד רוח מערבא יהודה חד: ועל תחום יהודה מרוח מדנחא עד רוח מערבא תהי אפרשותא דתפרשון עסרין וחמש אלפין פותיא ואורכא כחד מן חלקיא מרוח מדנחא עד רוח מערבא ויהי כבש מקדשא בגויה: אפרשותא די תפרשון קדם יי אורכא עסרין וחמשא אלפין ופותיא עסרא אלפין: ולאלין תהי אפרשות קודשא לכהניא צפונא עסרין וחמשא אלפין ולמערבא פותיא עסרא אלפין ולמדנחא פותיא עסרא אלפין ולדרומא אורכא עסרין וחמשא אלפין ויהי כבש מקדשא דיי בגויה: לכהניא דקדישין מבני צדוק דנטרו מטרת מימרי דלא טעו בטעות בני ישראל כמא דטעו ליואי

יהודה' ואלה מדותיה' ו' קדימה בשאר קריאה וסימן ותשא אתי רוח' ויבוא אל שער' ולנשיא מזה ומזה ב' בו' וישיבני אל פתח קדמא דפסוק' ופאת קדים מבין חורן תנינ' דפסוק' סנמת פניהם: כאחד י"ב פתחין בקרי' וסימן הן האדם היה כאחד ממנו' דן ידין עמו' וחליתי והייתי כאחד האדם' וחברו אם אסור יאסרוני' ויואל הלוי לשבת את האיש' גם את הארי גם את הדוב' ועשהאל קל ברגליו' אוכל על שלחני כאחד מבני המלך' כאחד הנבלי' וארך כאחד החלקי' על ירוש' ידו גורל' איש הלך לקרוא למיכיהו דד"ה' וחד וכאחד השרי' תפלו:

רדק

והיה בשבט אשר גר הגר אתו' כי לעתיד בבאת ישראל מהגלות יודעו השבטים אף על פי שהם מעורבים עתה ולא ידעו איש את שבטו יבא אליהו וייחס כל איש אל שבטו: ואלה שמות השבטים' פירוש אלה שמותם על נחלתם והחל מן הצפון מקצה צפונה ואמר כי לצד צפון של ארץ ישראל בקצה הצפון על הגבולים האלה יהיה חלק דן וזהו שאמר אחר כן והיו לו פאת קדים הים פירוש והיו לו גבולים האלה מן פאת צפון על הים כי כל החלקים זוכר אותם באורך ממזרח למערב וברוחב כמו שהם גבולי המקומות שזוכר אבל לא שם מדה לרוחב החלקים אלא לחלק התרומה ולחלק הנשיא שם ארך ורחב כמו שכתוב למעלה וכן יראה רוחב שאר החלקים ברוחב חלק הנשיא חמשה ועשרי' אלף כי לא אמר על אורך חלקו לעמת אחד החלקים כי ברוחב יהיו חלקיהם שוים ובדברי רבותינו זכרונו לברכה יי' בדד ינחנו אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אני עתיד להושיב אתכם נוחלים מסוף העולם ועד סופו וכן הוא אומ' פאת קדים הים דן אחד: מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד' יהודה אחד' וכן כולם שעתידים ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב על רוחב חמשה ועשרים אלף קנים שיעורם חמשה ושבעים מיל חמש ועשרים אלף קנים הם מאה וחמשים אלף אמה כי הקנה שש אמות כמו שכתוב למעלה ואלפים אמה הם מיל נמצא שהם חמשה ושבעים מיל: ועל גבול דן' סמוך לגבול דן וכן כולם כמו ועליו מטה מנשה והדומים לו והכל מבואר: ועל גבול יהודה' התרומה אשר תרימו' בכלל התרומה הוא הר הבית ומה שבתוכו ואחזת הכהנים והלוים ואחזת העיר והולך ופורש כל אחד כמו שנזכר למעלה: בתוכה' כתיב וקרי בתוכו וטעם הכתוב בתוכה התרומה' וטעם בתוכו של החלק והכל מבואר למעלה: לכהנים המקדש' רוצה לומר המקודשים והוא על דרך כלל וכן תירגם יונתן לכהניא דקדישין ואיזו הם המוקדשים אותם שהם מבני צדוק שלא תעו: כאשר תעו הלוים' רוצה לומר הכהנים הלוים שאינם מבני צדוק וטעם צדוק פירשנוהו למעלה בפסוק והלשכה אשר פניה דרך הצפון:

תרומיה ׳ מפורשת תרומ׳ הוא שם הפרשה תרומיה מפורשת והיתה להם הרבועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ אורך שאוקיימנו על גבול מזרח ברוחב כ״ה אלפים כמו שאמור למעלה ממנה יבדילו רבועה זו באמצע ארכה לכהני׳ ולמקדש: קדש הקדשים ׳ שכל התרומה הגדולה קודש לכהנים וללוים ולנשיא ולאחוזת העיר ולעובדי העיר כמו ש שמפרש והולך וזו כ״ה אלף אורך וי׳ אלף רחב בצפונו המפורשת מן ממנה לכהני׳ ולמקדש תהיה קדש קדשים: אל גבול הלוים ׳ אצל רבועות הלוי׳: והלוים לעומת גבול הכהנים ׳ אצל רבועת הכהנים כמדת הכהנים כנגד כל ארכה: כל אורך כל הרבועות אורכן כ״ה אלף: ולא ימר ׳ ולא יחליפם בקרקע אחר: וחמשת אלפים הנותר ברחב ׳ רבועות התרומה הגדולה שהיתה כ״ה אלפים רחב ואורך כאחת החלקי׳ מפאת קדי׳ עד פאת ים וממנ׳ אזר ותרם שתי רבועות באמצעיתה אורך ע עשרים וחמשה אלף ורחבן עשרים אלף ו ועדיין נשאר ברחבה חמשת אלפים אותם חמשת אלפים רחב יהיו למושב העיר א ארכן על פני ארך ח חמשה ועשרים אלף של תרומת הלוים: חול הוא ׳ ואינן קודש כתרומות אותה רבועה של הכהנים והלוים חול הוא אבלם ויהיו לעיר למושב ישראל ולמגרש סביב העיר: בתוכה ׳ באמצע אותה רבועה: ואלה מדותיה ׳ של עיר: פאת צפון וגו׳ ׳ מרובעת ארבעת אלפים וחמש מאות קנים על ארבעת צדי׳ וחמש מאות קנים כ נשארו ברוחב חמש מאות הם יהיה להם למגרש מאתי׳ וחמשים לצפון ומאתי׳ וחמשים קנים לדרום כמו ש שאמור במקרא של מטה וכן למזרח ומערב הרי ה׳ אלפים על ה׳ אלפים באמצע הרבועה הרי כל רחבה ממולא ובארך הרבועה הזאת השלישית נשארו עשרת אלפי׳ למזרח ועשרת אלפים למערב עליהם הוא מפרש ואומר והנותר בארך לעומת תרומת הקודש עשרת אלפים קדימה ועשרת אלפים ימה: והיתה תבואה ללחם לעובדי העיר׳ הם הגבעונים הכתובים חוטבי עצים ושאבי מים כן שמעתי משמו של ר׳ מנחם זצ״ל לעובדי העיר אישא״רבכט בלעז: והיה מגרש לעיר ׳ כל מגרשי עיר שבמקרא מקום פנוי לא בתים ולא שדה: יעבדוהו ׳ מכל שבטי ישראל שנתנו להם זה חלק בארץ: כל התרומה ׳ המוקדשות המותרמות מתוך התרומה הגדולה כ״ה אלפים קנים על כ״ה אלפים קנים: רביעית ׳ מרובעת אל תרומת הקדש לכהנים וללוים ואל אחוזת העיר ׳ אחוזת פור״פרים בלעז: והנותר לנשיא וגו׳ ׳ והנותר באורך התרומה הגדולה: מזה ומזה ׳ למזרח ולמערב של תרומת הקדש ואחוזת העיר:

קדש קדשי׳ ה׳ בנביאי׳ וכתובי׳ וסימ׳ זאת תורת הבית על ראש׳ ומן המדה הזאת תמד׳ והיה לכם תרומיה׳ בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן׳ ולחתם חזון ונביא ולמשוח קדש קדשי׳ וכל אוריתא דכוו׳ במ״ו וסימ׳ נמס׳ בסדר תרומה: בתוכה ב׳ כתובי׳ כן ובענין וסימ׳ חול הוא לעיר למושב׳ ומקדש הבית בתוכה: קדים

יג וְהָיְתָה לָהֶם תְּרוּמִיָּה מִתְּרוּמַת הָאָרֶץ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים אֶל־גְּבוּל הַלְוִיִּם: וְהַלְוִיִּם לְעֻמַּת גְּבוּל הַכֹּהֲנִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כָּל־אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים: וְלֹא־יִמְכְּרוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יָמֵר וְלֹא יַעֲבוֹר רֵאשִׁית הָאָרֶץ כִּי־קֹדֶשׁ לַיהוָה: טו וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים הַנּוֹתָר בָּרֹחַב עַל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף חֹל־הוּא לָעִיר לְמוֹשָׁב וּלְמִגְרָשׁ וְהָיְתָה הָעִיר בְּתוֹכֹה: וְאֵלֶּה מִדּוֹתֶיהָ פְּאַת צָפוֹן חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּפְאַת־נֶגֶב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּמִפְּאַת קָדִים חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּפְאַת־יָמָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים: וְהָיָה מִגְרָשׁ לָעִיר צָפוֹנָה חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם וְנֶגְבָּה חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וְקָדִימָה חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם וְיָמָּה חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם: וְהַנּוֹתָר בָּאֹרֶךְ לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים קָדִימָה וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים יָמָּה וְהָיָה לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְהָיְתָה תְבוּאָתֹה לְלֶחֶם לְעֹבְדֵי הָעִיר: וְהָעֹבֵד הָעִיר יַעַבְדוּהוּ מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: כ כָּל־הַתְּרוּמָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף בַּחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף רְבִיעִית תָּרִימוּ אֶת־תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ אֶל־אֲחֻזַּת הָעִיר: וְהַנּוֹתָר לַנָּשִׂיא מִזֶּה ׀ וּמִזֶּה ׀ לִתְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ

וּתְהֵי לְהוֹן אַפְרָשׁוּתָא מֵאַפְרָשׁוּת אַרְעָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין עַל תְּחוּם לֵוָאֵי: וְלֵוָאֵי לְקֳבֵל תְּחוּם כַּהֲנַיָא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין אוּרְכָּא וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין כָּל אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין: וְלָא יְזַבְּנוּן מִנֵּיהּ וְלָא יַחְלִיף וְלָא יַעְבִּיר רֵישׁ אַרְעָא אֲרֵי קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: וְחַמְשָׁא אַלְפִין דְּאִשְׁתְּאַרוּ בְּפוּתְיָא עַל אַפֵּי עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין חוּלָא הוּא לְקַרְתָּא לְמוֹתָב וּלְרְוַח וִיהֵי כְּבַשׁ קַרְתָּא בְּגַוֵּיהּ: וְאִלֵּין מְשַׁחְתָהָא לְרוּחַ צִפּוּנָא אַרְבַּע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּלְרוּחַ דָּרוֹמָא אַרְבַּע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּלְרוּחַ מַדִּנְחָא אַרְבַּע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּלְרוּחַ מַעַרְבָא אַרְבַּע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: וִיהֵי רְוָחָא לְקַרְתָּא לְצִפּוּנָא מָאתָן וְחַמְשִׁין וְדָרוֹמָא מָאתָן וְחַמְשִׁין וּמַדִּינְחָא מָאתָן וְחַמְשִׁין וּמַעַרְבָא מָאתָן וְחַמְשִׁין: וּדְאִשְׁתְּאַר בְּאוּרְכָּא לְקֳבֵל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא עַסְרָא אַלְפִין לְמַדִּנְחָא עַסְרָא אַלְפִין לְמַעַרְבָא וִיהֵי לְקֳבֵל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּתְהֵי עֲלַלְתֵּיהּ לְמֵיכַל לִדְמִפַלְּחִין בְּקַרְתָּא: וּדְמִפַלַּח בְּקַרְתָּא יִפְלְחוּנֵיהּ מִכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: וְכָל אַפְרָשׁוּתָא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפָא וְעַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפָא מְרַבַּע תַּפְרְשׁוּן יָת אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְאַחְסָנַת קַרְתָּא: וּדְאִשְׁתְּאַר לְרַבָּא מִכָּא וּמִכָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא ולאחסנת

ה׳ בעניינא וסימ׳ נמס׳ לעיל בהאי סימן: תבואתה ב׳ כתיב ה׳ וסימ׳ קדש ישראל ליי׳ ראשי׳ תבואה׳ והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר: רביעית ג׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ ויין לנסך רביעית ההין תקריב על׳ למצרי׳ על חיל פרעה׳ רביעית תרימו את תרומת הקדש דסוף יחזקאל׳ וכל שאר אוריתא ומלכים ויחזקאל רביעת כתיב במ״א רבעית וסים׳ והקריב המקריב קרבנו ליי׳ ׳ וכל שאר נביאים וכתובי׳ רבעית כתיב:

והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ׳ תרומיה שם תאר בפלס תאותיה שלישיה והדומים להם ואמר אף על פי כי חלק הכהנים עם המקדש הוא תרומיה מתרומת הארץ כי היא קדש הקדשים: אל גבול הלוים ׳ רוצה לומר על וכן תרגם יונתן על גבול ליואי רוצה לומר סמוך לגבול הלוים ותרומת הארץ היא חלק הלוים ואחוזת העיר וחלק הכהנים עם המקדש היא תרומת התרומה כי כל עיר ירושלם היא תרומה: והלוים ׳ מבואר הוא: ולא ימכרו ממנו ׳ הלוים ׳ וכל שכן הכהנים שלא ימכרו מאחוזתם לישראל: ולא ימר ׳ וכן לא יחליפנו ולא יעבור אותו בנחלה אחרת: ולא ימר ולא יעביר ׳ דרך כלל יעבור כתיב רוצה לומר יעבור החלק הזה לאחר ׳ ולא יעביר קרי רוצה לומר הכהן או הלוי לא יעבירנו: ראשית הארץ ׳ כמו שקרא אותו תרומת הארץ כן קורא אותו ראשית כי התרומה ראשית: כי קדש ליי׳ ׳ פירש׳ כל זה הוא קדש ואף על פי שהאחד מקודש יותר מחברו הכל הוא קדש ליי׳ כי הוא אחוזת משרתי יי׳: וחמשת אלפים חול הוא לעיר ׳ אחזת העיר הנזכר למעלה שהוא חמשת א אלפים הוא חול כנגד חלק הלוים והכהנים שהוא מקודש ממנו ואף על פי כן הוא קדש ותרומת הארץ כי ירושלם היא מקודשת מכל ארץ ישראל ומה יהיו אלה חמשת אלפים לעיר: למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה ׳ כתיב וקרי בתוכו וכבר פירשנוהו: ואלה מדותיה ׳ מדות העיר שהוא קדש מרובעת לכל רוח חמש מאות אמות ו וארבעת אלפים: ופאת נגב חמש חמש מאות וארבע אלפים ׳ חמש האחד כתיב ולא קרי והוא אחד משמונ׳ דכתיבן ולא קריין: והיה מגרש לעיר צפונה ׳ מגרש הוא חוץ לעיר מחומת העיר ולחוץ והוא מקום פנוי אין בו בית ולא זרעים ולא נטעים והיה המגרש חמשי׳ ומאתי׳ לכל רוח הנה רחב אחזת העיר ש שהיא חמשת אלפים כי העיר ארבע אלפי׳ וחמש מאות מצפון לדרום ומגרש חמשים ומאתים צפונה וחמשים ומאתים נגבה הנה חמש מאות וארבעת אלפים וחמש מאות הרי הנה חמשת אלפים: והנותר בארך לעמת תרומה הקדש׳ שהיא חמשה ועשרים אלף ארך והעיר חמשת אלפים נשארו למזרח עשרת אלפים ולמערב עשרת אלפים והנה הם כ״ה אלפים: והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר׳ תבואת העשרים אלף תהיה למאכל אותם שיעמדו בעיר כי מכל שבט ישבו שם והם יקראו עובדי העיר שיעשו עבודת העיר בשדות ובכרמים ובגנים: תבואתה ׳ כתיב בה״א וקרי בו״ו וכתבנו הטעם במלת בתוכו או בשניהם הה״א במקום וי״ו כמו אהלה: והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל ׳ כי בעבורם הם עומדים שם ובמקומם ובדין הוא שיעבדום בכל דבר שתצטרך להם מהם וישלחו להם מנחות ויש מפרשים עובדי העיר הגבעונים ואין לו טעם כי לא יהיו עוד הגבעונים משרתים לעתיד ולא יתכן שיהיו גבעונים יושבי ירושלם העיר הקדושה בשביל ישראל: כל התרומה ׳ כלל אותה במספר כולל חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף ברבוע זהו שאמר רביעית: אל אחזת העיר ׳ עם אחזת העיר שהוא מכלל חשבון חמשה ועשרים אלף והנותר לנשיא מזה ומזה ׳ הכל מבואר למעלה;

לעמת

יו מלין בקריאה קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסי׳ ומדתם מחוץ לעיר ׳ אלה הנחלות אשר נחלו ׳ ושני אנשי׳ שרי גדודי׳ היו בין שאול ׳ וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא ׳ הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה ׳ ואמרו אליך הגידה נא לנו ׳ והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל ׳ המשרתים את המלך דויקהל דדברי הימים ׳ צאו לערי יהודה דויקבץ ׳ וירם יאשיהו לבני העם צאן ׳ ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים ׳ תהי נא אזנך

והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר אל פני חמשה ועשרים אלף תרומה עד גבול קדימה וימה על פני חמשה ועשרים אלף על גבול ימה לעמת חלקים לנשיא והיתה תרומת הקדש ומקדש הבית בתוכה׃ ומאחזת הלוים ומאחזת העיר בתוך אשר לנשיא יהיה בין גבול יהודה ובין גבול בנימן לנשיא יהיה׃ ויתר השבטים מפאת קדמה עד פאת ימה בנימן אחד׃ ועל גבול בנימן מפאת קדימה עד פאת ימה שמעון אחד׃ ועל גבול שמעון מפאת קדימה עד פאת ימה יששכר אחד׃ ועל גבול יששכר מפאת קדימה עד פאת ימה זבולן אחד׃ ועל גבול זבולן מפאת קדמה עד פאת ימה גד אחד׃ ועל גבול גד אל פאת נגב תימנה והיה גבול מתמר מי מריבת קדש נחלה על הים הגדול׃ זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי ישראל ואלה מחלקותם נאם אדני יהוה׃

ואלה תוצאת העיר מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה׃ ושערי העיר על שמות שבטי ישראל שערים שלושה צפונה שער ראובן אחד שער יהודה אחד שער לוי אחד׃ ואל פאת קדימה חמש מאות וארבעת אלפים ושערים שלשה ושער יוסף אחד שער בנימן אחד שער דן אחד׃ ופאת נגבה חמש מאות וארבעת אלפים מדה ושערים שלשה שער שמעון אחד שער יששכר אחד שער זבולן אחד׃ פאת ימה חמש מאות וארבעת אלפים שעריהם שלשה שער גד אחד שער אשר אחד שער נפתלי אחד׃ סביב שמנה עשר אלף ושם העיר מיום יהוה שמה׃

חזק

יו כטע׳ אזפן נעגלה · ד׳ כעני׳ · כתוכו׳ ק׳ · ד׳ דגשי׳ בסיפ׳ · ג׳ חסר · סימן · ג׳ כב · ל׳ מל׳ בכתיבי׳ · ל׳ כטע׳ כעני׳ · סימן · ל׳ רפ · ג׳ רפ · ל׳ סף כסיפ׳

סכום הפסוקים של ספרא אלף ומאתים וע״ג

ולאחסנת קרתא לקביל חמשא ועסרין אלפין אפרשותא עד תחום מדנחא ומערבא לקבל עסרין וחמשא אלפין עד תחום מערבא לקביל חד מן חלקיא לרבא ותהי אפרשות קודשא וכבש מקדש ביתא בגויה׃ ומאחסנת ליואי ומאחסנת קרתא במציעין דלרבא יהי בין תחום יהודה ובין תחום בנימן לרבא יהי׃ ושאר שבטיא מרוח מדנחא ועד רוח מערבא בנימן חד׃ ועל תחום בנימן מרוח מדנחא עד רוח מערבא שמעון חד׃ ועל תחום שמעון מרוח מדנחא ועד רוח מערבא יששכר חד׃ ועל תחום יששכר מרוח מדנחא עד רוח מערבא זבולן חד׃ ועל תחום זבולן מרוח מדנחא עד רוח מערבא גד חד׃ ועל תחום גד לרוח עבר דרומא ויהי תחום מיריחו מי מצות רקם אחסנא לימא רבא׃ דא ארעא דתפלגון לאחסנא לשבטיא דישראל ואלין פלגותהון אמר יי אלהים׃

ואלין מפקני קרתא מרוח צפונא ארבע אלפין וחמש מאה משחא׃ ותרעי קרתא על שמהת שבטיא דישראל תרעין תלתא פתיחין לצפונא תרע ראובן חד תרע יהודה חד תרע לוי חד׃ ולרוח מדנחא ארבעה אלפין וחמש מאה ותרעין תלתא תרע יוסף חד תרע בנימן חד תרע דן חד׃ ולרוח דרומא ארבעא אלפין וחמש מאה משחן ותרעין תלתא תרע שמעון חד תרע יששכר חד תרע זבולן חד׃ ורוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה תרעיהון תלתא תרע גד חד תרע אשר חד תרע נפתלי חד׃ סחור סחור תמנת עסר אלפין ושמא דקרתא דמתפריש מיומא די ישרי יי שכנתיה תמן׃

חזק

רדק

לעמת חלקים ׳ ר״ל לעמת חלקי השבטים כמו שמפורש למעלה׃ בתוכה ׳ כתיב וקרי בתוכו ופירושו בתוך חלק הנשיא רוצה לומ׳ באמצע חלקו תהיה התרומה בין גבול יהודה ובין גבול בנימן יהוד׳ מן הצפון ובנימן מן הדרום וכבר פירש למעלה חלקי הצפון לשבעה השבטים וזכר התרומה ואחריה זוכר חלקי חמשת אלפים הנותרים בנימן סמוך לתרומה ואחריו שמעון וכן כולם כן עד גד שהוא סוף תחום דרום כמו דן שהוא סוף תחו׳ צפון׃ ואלה תוצאות העיר ׳ ר״ל שעריה לכל רוח שלשה שערים כנגדו לארבע רוחותיה שנים עשר שערים לשנים עשר שבטי׳ ובזכרו השבטים זכר גם כן המדות׃ סביב שמנה עשר אלף ׳ כלל ארבעת אלפים וחמש מאות לכל רוח והם שמנה עשר אלף וזכר המדות בכלל ופרט׃ ושם העיר מיום יי׳ שמה ׳ רוצה לומר ומאז והלאה יהיה שם העיר יי׳ שמה רוצה לומר כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר ׳ וכן אמר ירמיהו הנביא וזה אשר יקראו לו יי׳ צדקינו וכן על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו יי׳ צדקינו׃

נשלם ספר יחזקאל

רש״י

אל פני חמשה ועשרים אלף ׳ על רחב כ״ה אלפים תרומ׳ עד גבול קדימה של א״י כולה׃ וימה על פני וגו׳ וכן למערב על פני שלשת הרצועו׳ של כהני׳ ולוי׳ ואחוזת העי׳ ברחב כ״ה אלפים׃ על גבול ימה ׳ כמו עד גבו׳ ימה עד אוקיינו׳׃ לעומ׳ חלקים ׳ כנגד אורך חלקי השבטי׳׃ לנשיא ׳ יהיה׃ והיתה תרומת הקדש ׳ היא רצועת הכהני׳׃ ומקדש הבית בתוכה ׳ הכל באמצע נחלת הנשי׳׃ ומאחוזת הלוים ומאחוזת העיר ׳ גם הוא בתוך אשר לנשיא יהיה׃ בין גבול יהוד׳ ובין גבול בנימן ׳ כל רחב הרצועה אשר בין שני השבטים האלה יהוד׳ מצפון ובנימן מן הדרו׳ יהיה לנשי׳ והיא הרצועה שהתרומה ראשון רחב כ״ה אלפים באורך אחד חלקי השבטי׳׃ ויתר השבטי׳ יטלו בדרומ׳ של אותה רצועה בנימן אצלה ואצלו שמעון ואצלו יששכר ואצלו זבולן ואצלו גד כמש׳ גד במש׳ דרומי של א״י׃ ועל גבול גד׳ מצר דרומי שלו׃ מתמר מי מריבת קדש נחלה ׳ מיריחו עיר התמרים במקצוע המזר׳ ובא למערב למי מריב׳ קדש ובא והולך עד נחל מצרים השופך לים הגדול במקצוע דרומית מערבית׃ תוצאות העיר ׳ שעריה לד׳ רוחותיה׃ מדה ׳ היא קנה המדה ה׳ מאות וד׳ אלפים קנים׃ סביב י״ח אלף ׳ היקף העיר י״ח אלף קנים כך עולה חשבון רבועה׃ ושם העי׳ מיום יי׳ שמה ׳ ת׳ שמא דקרתא איתפרש מיומ׳ דאשרי יי׳ שכנתיה תמן כלומר לא יקרא לה שם אחר של שם הראשון שהיה לה מיום שעקד אברה׳ את יצחק בנו שם שקל׳ לו יראה והיא היה ש שמה שלם הרי ירוש׳ נים עוד לפתור ושם העיר יהיה לעתיד מיום בנייכה ולהלן יקראו לה יי׳ שמה׃

סליק ספר יחזקאל

קשבת דעזרא׳ גם אני חצני נערתי ׳ ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים ׳ ועמסים על החמרים ׳ ומה חשחן ובני תורין ׳ ב׳ מנהון בו׳ משרתים חוץ מן הגלגל וסי׳ כל יחזקאל ותרי עשר ד׳ הים במ״ב על הים וסי׳ ופאת קדים סבין חורן ׳ והיה גבול מתמר מי מריבת קדש ׳ וכל שאר קריאה דכוו׳ במ״א אל הים וסי׳ כל הנחלים הולכים אל הים׃ תוצאת ג׳ כתיב כן עיין בסדר מסעי׃ סימן ושערי העיר שערים שלשה ׳ ואל פאת קדימה דיוסף ושערים שלשה ׳ ופאת נגבה דשמעון ושערים שלשה ׳ פאת ימה דגד שעריהם שלשה ׳ כל יחזקאל שער במ״א ושער יוסף׃ סביב ג׳ ר״פ וסימן סביב שמונה עשר אלף ׳ סביב רשעים יתהלכון ׳ סביב בעותוהו בלהות׃

זה פירוש מעשה המרכבה על דרך הנסתר לחכם הנזכר רבי דוד קמחי זצ"ל

נקראת המרכבה הנראית במראה הנבואה לנביא כן · לפי שנראתה לו על דמות המרכבה בארבע חיות וארבעה אופנים · והמרכבה העשויה למרכבת בני אדם היא בד' חיות כמו שכתוב · ותצא מרכבה ממצרים וגו' · וכן רז"ל קראו למראה הזאת מרכבה · כמו שאמרו ז"ל ולא במרכבה ביחיד · אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו · ואין המרכבה מבלי רוכב · לפיכך הראה האל לנביא דמות כסא כמראה מעל המרכבה · ודמות כמראה אדם עליו · והמרכבה סימן הנסיעה והראה לנביא במראה הנבואה כי כבוד ה' נוסע מבית המקדש וראה והבין גם כן הנביא כמו במעשה המרכבה כי האל משגיח במעשים הנבראים ומבין מעשיהם ועושה בהם כרצונו כמו שהרוכב מבין במעשה מרכבתו ומנהיג אותה ועושה בה כרצונו · וכל זה הראה לו האל להשכילו · כי כבודו נוסע ממקומו מפני מעשה ישראל הרעים · בשומם הסמל בבית שהשכין כבודו בו וכאלו דחקוהו לצאת ממקומו · וכן ראה במראה הנבואה תחלת המרכב' בעצמה בשוב כבוד ה' אל הבית לעתיד בימי המשיח כמו שכתו' בסוף הספר · ומה שקרא בעלות המרכב' חיות · לפי שארבעתם היו במראה מחלק מין החי לא מין הצומח ולא מין הדומם · ולא יכול ליחד להם שם לפי שמורכבות הן בדמותן ובמראיהן לפיכך קראם חיות שם כולל אותם כולם וכן ת"י לאה הטעם בריתא · ומה שראה לחיות דמות · לפי שעיקר שמירת הרוכב והשגחתו במין האדם באמצעות החיות · ומה שראה לחיות ארבעה פנים לכל אחת מהן · לפי שחלק מין החי ארבע מחלקות למיניהם ונכר הראה שבכל אחת מהן · כי אריה מלך החיות · ושור מלך הבהמות · ונשר מלך בעופות · ואדם מלך על כולם · לפיכך ראה החיות בדמות אדם · וראה הצד הנכבד שברוחות והוא צד מזרח · ראה לנכחו פני אדם · ועוד כי יצירת האדם היתה במזרח · והנכבד [illegible] אחריו מן החיים הוא האריה · לפיכך ראה פניו לצד ימין · וראה פני השור שהוא פחות ממנו לצד שמאל כמו שהימין נכבד וחזק על השמאל · גם ראה פני השור לצד שמאל לפי שרוב הישוב בצפון וסיבתו התבואות שהם בכח השור ולדרום אריה כי שם רוב מין החיות · וכן אמר משא בהמות נגב לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף · ויישוב בני אדם מעט שם ; וראה פני הנשר לצד מערב כנגד פני האדם שהם לצד מזרח לפי שיש לעוף מעלה על שאר בעלי החיים בעופו על פני רקיע השמים ועוד כי יצירתו מן הים והוא מיוחס למערב ימה וצפונה ותימנה ומזרחה · והפנים הכוונה בנבראה · ועיקר ההכרה · ולפיכך ראה חילוק הפנים · ולא היה זכר לדגים בזה לפי שאינם כאדם ביבשה · ועוד כי העוף שנזכר יש בו חלק מן המים · כמו שאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף · והוא שגזרת הרוכב בכל מין החי · או אם נאמר שאין השמירה אלא באדם מפני חלק העליון שבעבורו הוא אדם נאמר כי הארבעה פנים הם על האדם כמו שאמר ודמות אדם להנה · והנה האדם במשול חלק העליון בו פניו פני אדם ופני שור ופני נשר · כי יש שמתהלל בגבורתו ולא ישתמש בה בשכליים אלא בבהמיים · לפיכך פניו פני אריה : ויש שמתהלל בעשרו בהנאות הבהמיו' והנה פניו פני שור כי העושר בא לאדם להרבו' התבואות ורב תבואות בכח שור · ויש שאין לו לא גבורה ולא עושר ונוטה אחר תאוות העולם חוטף ואוכל כנשר יטוש עלי אוכל והנה פניו פני נשר · וכל זה ראה הרוכב לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : והכנפים אשר ראה לחיות לפי שהכנפים מעירות התנועה · הראה לו כי ענין השמירה בנשמר בא לו מהאל באמצעות החיות מהרה בלי עיכוב לפי מה שהוא · ועזיבת השמירה גם כן יחוש לתנועה והכנפים שהיו לכסות מורות כי עניין השמירה מכסה מאד מפני הסתכלות ענין השמירה בבני אדם כל שכן בשאר החיים · שהמסופק אם יש בהן שמירה אם לאו · והחיות הם משל לנבדלים · לפיכך ראה מראיהן דמות אדם יש בו חלק מהן ובאמצעות תהיה השמירה מהאל בשאר הנבראים והאופנים הם משל למסיבים כמו אופן העגלה · את אופן מרכבותיו וכאמר וגלגלים בסופם · וכמו שהבהמות אשר במרכבת מניעות אופן המרכבה · ומגלגלות אותן · כן חיות הקודש מניעות האופנים כי רוח החיה באופנים · ר"ל כפש האופן הנאצלת מן החיה · לפיכך אמר רוח החיה באופנים ולא אמר בחיה · כי החיות אינם גנופות · ואע"פ שאין לחיות תנועה על האמת · הנביא ראה המראה על דרך מושגי החוש ככל מראה אשר בנבואה · והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו · והנה איש מראהו כמראה נחשת ופתיל פשתים בידו · והנה המדה · והוא עומד עליהם תחת העץ · וכל מניע הוא מתנועע בעת הניעו במושגי החוש · וכל מתנועע יש לו מניע · לפיכך בלכתם ילכו · ולפי שמעשיהם כתנועתם ראה להם ידי אדם מתחת כנפיהם · והידים בעלות המעשה :

ואחרי אשר ביארנו מעשה המרכבה דרך כלל נפרש אותה דרך פרט פסוק אחר פסוק בעזרת המלמד אדם דעת ·

ויהי בשלשים שנה · מבואר הוא בפירו' הספר בתחילתו · בחמשה · מבואר הוא בפירוש : היה היה · גם כן מבואר הוא : וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון · לענין מה שראה במראה הגלות וחרבן הארץ · וענין סערה וצפון · כי מצפון באה להם הרעה כמו שכתוב מצפון תפתח הרעה · כי בבל צפונית לארץ ישראל היא · ולענין הנהגת העולם הוא ענין צפון ונסתר ולב האדם מסתער עליו : ענן גדול · וראיתי גם כן ענן גדול ואש מתלקחת · לענין הגלות מפורש הוא כי הוא ענן גדול וחשכה גדולה · וכן שאפלה ירושלם ויושביה · ולענין הנהגת העולם · כי הענן והאש הן מתהפכין · וכן בהנהגת העולם יש דברים סותרין זה לרוב דעות בני אדם · ועוד הן משל לקור ולחום שהם קיום העולם השפל ומה שאמר מתלקחת · כמו ואש מתלקחת בתוך הברד שהוא מן הפלאות : ונוגה לו סביב · פי' לענן ולאש ג"כ · כי באחד נראו לו מתערבין זה בזה · כי פי' מתלקחת בתוך הענן תהיה ענין לקיח' אש ענין הבערה כענין משתלהבא · ולענין הגלו' פי' שיבאו מאורה לחשיכה · ועתידין לצאת מחשיכה לאורה ; והנה הנוגה סביב והחשכה והבלבול בתוך בתוך · ולעניין הנהגת העולם כי מי שילך סביב המבוכה והבלבול והסתירות · ויסוב תמיד בדעתו סביב העניין ההוא יתבאר ויצא מן המבוכה ויהיה נוגה לו מאין חשך ואין סתירה ולעניין ההשגה יש קצת השגה · כמו שסביביו והם הנבדלים וזהו הנוגה · אבל להשיג עצמו הוא בנכנס בחשך וערפל ; ומתוכה כעין החשמל מתוך האש · מתוך הסערה שהסתער והשתומם לבו על המראה · ראיתי כעין החשמל · וי"ת ומתוכה · ומגו עננא ומגו עלעולא · וחשמל הוא הזך אשר באש המריקה מן העשן · וזהו שאמ' מתוך האש · וכן אמר במראה השלישית כמראה זוהר כעין החשמלה · ודמה בו הרוכב : ומה שזכר כעין החשמל הוא מה שזכר למטה וארא כעין חשמל · ונזכרו בראשונה ובאחרונה · בראשונה זכרו דרך כלל ופתח לנו שני פתחים : זכר החשמל ראשונה לפי שהוא ראשון ועליון על הכל במדרגה ובמעלה : ונזכרו באחרונה לפי שהוא אחרון וסוף בלימוד ובהשגה : ולענין מציאותו דמה אותו בדרך משל לעין החשמל · אבל לעניין השגת בן אדם אותו ישת חושך סתרו · ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים · ונגש משה לבדו אל יי' והם לא יגשו · ובדברי רז"ל מאי חשמל · אמר רב יהודה חיות אש ממללות · במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות · בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות · ומתוכה · פירושנו כפי' אשר לפניו : דמות ארבע חיות · כבר פירשנו דמות ארבע חיות · ועוד לטעם אחר לפי שהיו משל להנהגת העולם הגדול והעולם הקטן · והם על ארבע' דרכי' · לפיכך ראה ארבע חיות וארבעה אופנים וארבעה פנים וארבעה כנפים הכל ארבעה · כי מן החיות והאופנים תבא ההנהגה בארבע חלוקות לד' שרשים שמהם הוה העולם השפל · והעולם ד' מינים · דומם וצומח וחי ומדבר · והמאורו' הגדולות מנהיגי העולם השפל על ד' דרכים · כי השמש במהלכו מתהלך בד' תקופות השנה · וכן הירח בארבע תמורות בחודש · וכן היום מתחלקת בד' תקופות כנגד ד' שרשי' · וכן החי והצומח הכל הולך על ארבעה · וכל זה הנהגת העולם השפל · והרוכב בזו המרכבה השכל הפועל · וכן הנהגת העולם הקטן הולכת על ארבעה · כי מנהיגי גוף האדם הם ד' · הזן והמגדל והמדמה והמתעורר : והזן נחלק לד' כוחות · המושך והמחזיק והמעכל והדוחה · בארבעה איכותיהם · והם החום והקור והיובש והלחות · ועוד ארבע לחות שבהם מתקיים הגוף · והם הדם והלחה הלבנה והמרה השחור' והמרה האדומה : וכן מחקרי העולם ארבעה · יש ומה ואיך ולמה · והם כזו המרכבה שהוא עולם הקטן · שכל האדם · ולעניין זה אמרו רז"ל ויעל מעליו אלהי' · אמר ר' שמעון בן לקיש · האבות הם המרכבה כי שכלם מושל בהם ומנהיגם ובזה תנוח עליהם רוח הרוכב העליון · וכן במספר המרובע הראשון הוא ארבעה ובו ישלם המספר כי מאחד עד ארבעה עשרה : ולדמיון זה הם ד' דגלים וד' טורים בחושן · וזה מראיהן דמות אדם להנה · מראיהן ר"ל מראה צורתם ותכונתם · לא עינים כי אם דמות עינים · עוד יאמ' שהוא כנראה אם דמות אדם בגופן ובבגדיה' · ובפניהם מצד אחד · או גם הפנים כולם פני אדם אלא שהיו משונים אלא מאלה לטעם שפירשנו · וארבעה פנים לאחת וארבעה כנפי' לאחת מהן · וי"ת וארבעה גפין לחדא וגו' · הנה ת"י מונה לכל אחד מהפני' ד' כנפים · ר"ל כי הפעולות והנפעלות על ד' דברי' כולם כמו שכתבנו מקצתם · ופירוש לאחת מהן לכל אחת מהפנים שהיו להם היו ארבע כנפי' כדעת המתרג' ולפירושינו פירושו כמו הפשוט · וארבעה כנפי' להם · ר"ל לחיות ולא בין כולם ארבע כנפים אלא לכל אחת מהן ארבע כנפים · ורגליהם רגל ישרה · רגליהם הם משל לאופנים · כי הם המהלכים בכח החיות כמו שהרגלים מהלכים בכח הגוף · ואמר כי רגליהם רגל ישרה · כלומר אין להם עיוות ועיקום כמו רגלי החיים כי האופנים שוין וישרים : וכף רגליהם ככף רגל עגל · לפי שכפות הרגלים הם הדורכים במקום המהלך · דמה תנועתם לכף רגל · ולפי שדמה אותן לחיות · והרגל העגול שבכל הנראים במראה הוא רגל השור · ואמר כף רגל עגל · ואמר עגל ולא שור לשיתוף במלת עגול וראש עגול לכסא מרובעות ולא עגולות · והאופנים עגולים ומהלכם מהלך הסבוב תנועה מודבקת · והתרגום מסייע לפירושינו · שתרגם כפרסת רגלין סגלגלין · ולא אמר מספר שרגלים ומיעוטו שנים · וראייה עוד שלא ראה להם אלא שתי רגלים · כי הפנים הנראים במזרח ובמערב הם פנים של מהלכי שתים · ותנועת האופנים ממזרח למערב וממערב למזרח ; ונוצצים כעין נחשת קלל · לא אמר על הרגלים שעינם כעין נחושת קלל כי עיניהם כעין תרשיש · אך על הכיוון אמר כעין נחושת קלל · וכן הם ונוצצים לרוב מרחקם לא יראה כן לחוש · גם יש לפרש טעם ונוצצים על החיות עצמן לומר שראה עינם כעין נחושת קלל ונוצצים כיווהו ; וכן ראה מלאך : ות"י הפסוק כן · ורגליהון רגלין כיוונן ופרסת רגליהון כפרסת רגלין סגלגלין ומניען עלמא במהבין ומזבבן כעין נחש מגלהב : וידי אדם וידו

כתיב

כתיב בו"ו וקרי בי"וד · והכתיב ר"ל וידו ידי אדם · כלומר וידיו ידי אדם · וכן עיניו כיונים על אפיקי מים · ר"ל עיניו כעיני יונים · וענין ידי אדם פירשנו למעלה · על ארבעת רבעיהם · להודיע כי לכל רוח מארבע רוחות העולם · היה יד תחת הכנף · ופניהם וכנפיהם לארבעתם · כמו כן הפנים והכנפים לארבעתם היו על ארבעת רבעיהם שוה בשוה כי לא היו פנים וכנפים מעבר אחד סמוכים לחביריהם יותר מעבר אחר אלא כמרחק שוה זה מזה על ארבעת רבעיהם · ות"י הפסוק כן · וידוהי כידי איכשא עביד להון מתחות גפיהון על ארבע סטריהון למחתי בהון גומרין דאישא מביני כרוביא מתחות רקיעא דעל רישיהון למיתן על חסכי טרפיא למיזרק על אתר דשיעיא לאבדא חייביא עברי מימריה ואפיהון וגפיהון שוה לארבעתהון · חוברות אשה אל אחותה כנפיהם · אמר שראה החיות שהיו חוברות בכנפיהם הפרושות אשה אל אחותה והבין מזה כי פעולתם אינן חלוקות שיפעלו אלה במקצת העולם ואלה במקצת העולם: אשה אל אחותה · בפעולתם: לא יסבו בלכתם · לא היו מסבבות פניהם בלכתם מרוח זה לרוח זה · למה · כי איש אל עבר פניו ילכו · ולכל רוח היה להם פנים · גם רגליהם עגולים שלא היה צורך להסיבם והבין מזה כי בהשתנות פעולתם מפעולה לפעולה אין ביניהם עיכוב ולא החזרת פנים · והסיבה כי בכל מקום הם בשוה · כי הם אין להם מקום: ות"י מכוון חדא לקביל חדא גפיהון לא מתחזרן במיזלהון ברייה לקביל אפא אזלא: וכינה אותם אשה ואיש כי מכונות בלשון חיות שהוא לשון נקבה · ובלשון כרובים כמראה השנית שהם לשון זכר: ודמות פניהם פני אדם · פניהם העיקריים · כי שאר הפני' הם כמושאלים אל הענין הנראה בהם: אבל פניהם היו פני אדם כמו שידיהם ידי אדם · ותבין זה מתרגום שתרגם יונתן בימין ושמאל · עביד מימינא ועביד משמאלא · ולא תירגם בן אדם · לא אמר בהם עביד · ומה שתרגם עביד ר"ל בדבר העושה להשאיל לא מעיקר הדבר · אף על פי שבפני נשר לא תירגם עביד: זה היה לקצר כי כבר זכרם לפי שהנשר הוא כעקר מפני הכנפים: כי הכתוב שהיו פני אדם היו לו שתי כנפים ואלה הפנים היו לצד מזרח כמו שפירשנו · ולא הוצרך לבאר אל המזרח כי פני האדם מכוונים למזרח · ולענין זה נקרא הדרום ימין והצפון שמאל ומערב אחור · וכיון שפני אדם הם למזרח · ופירוש האחרון ימין ושמאל · ידוע כי הרוח הרביעית הוא מערב ואין צריך באור אחר · וכבר כתבנו הפנים והכנפים · ויונתן לא חידש דבר בזה הפסוק אלא מלת עביד כמו שפירשנו · ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה · מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינה דביקה עם הבא אחריה ר"ל ופניהם היו כמו שזכרנו · וכנפיהם היאך היו שהיו פרודות מהגוף ופורשות מלמעלה לעופף כמו שאמר במראות ישעיה ובשתים יעופף · זהו שאמר לאיש שתים חוברות איש · כלומר אחד מן החיות היו שתי כנפי' שהיו חוברות ע"י כנפי האיש האחד ואותם היו לעופף · ושתים האחרו' היו מכסות בהם את גויותיהנה · ומה שאמ' למעלה כי העוף בעופפו מגביה כנפיו כלפי למעלה ענין העופפות וענין הכיסוי פירשנו למעלה · ומה שאמ' בחיות אשה ואיש · לפי שהנראה היא חיה שהיא בלשון נקבה והמושל הוא איש · והנה איש עומד לנגדו · וכבר כתבנו טעם אחר למעלה · ויש לנו לפרש למה זכר ישעיה שש כנפים לשרף ויחזקאל לא זכר לחיה אלא ארבע כנפים לדעתינו כי החיה הוא השרף ורז"ל כך היה דעתם והוקשו זה לזה ותרצו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים · כביכו"ל נתמעטו כנפי החיות ופירשו שש כנפים · בשתים יכסה פניו שלא יביט בשכינה וימות שם כי לא יראני האדם וחי ואפילו חיות הקודש ובשתים יכסה רגליו דכתיב וכף רגליהם ככף רגל עגל · אמר הקב"ה יהיו רגליהם מכוסים שלא יהיו עוונות בניי נזכרים · ובשתים יעופף שהם מקלסים · ואני בפירוש ישעיה דרכתי דרך החכם הגדול רבינו משה בן מיימון ז"ל כי החיות אינם השרפים שם והחיות ארבע · אבל למה שנתחדשה לו דעת אחרת עתה כי החיות הם השרפים צריך לתת טעם למה ראה ישעיה שש ויחזקאל ארבע · ויחזקאל ראה ארבעה פנים לאחת · וישעיה לא ראה פנים אחרים · ויחזקאל אמר מניין לחיות וישעיה לא אמר מניין לחיות · וישעיה לא אמר מניין לשרפים · לכל אחת צריך ליתן טעם · כאמר כי מראות ישעיה ומראות יחזקאל שוות בענין אחד · והוא להבין מכל אחד מן המראות ענין השגחת האל ושמירתו בנבראים · ולא הראה האל לישעיה תואר המרכבה שהיא בנויה על ארבע ארבע · לפי שהמרכבה סימן הנסיעה כמו שפירשנו · ובימי ישעיה לא היתה עת נסיעת הכבוד מבית היכל' עדיין והיה כאושב לנסוע לא נוסע עדיין · ובימי יחזקאל נסע · ויחזקאל לא היה כחו יפה כישעיה · לפיכך הראה לו האל דבר ההשגחה במבואר יותר בארבע חיות וארבעה אופנים וארבעה פנים וארבעה כנפים כמו שפירשנו כי במניין הארבעה יתבאר יותר ענין ההשגחה בשפלים על סדר הארבעה כמו שכתבנו: ושש כנפים שראה ישעיהו שהיו השתים לכסות הפנים והשתים לכסות הרגלים · והשתים לעופף · לפי שישעיה עיין דק בהם יותר מיחזקאל · והבין ישעיה כנפים ענין מציאות הנבדלים ושהם נאצלים מהבורא והוא דבר דק ונסתר · לפיכך אמר יכסה פניו · והבין ברגלים הדברים שהנבדל סיבה להם כי השכלים נעלמים ונסתרים מהשיגם · לפיכך אמר ובשתים יכסה רגליו · אבל יחזקאל בפנים דמות הדברים השפלים שאין כיסוי הסתר בהם כל כך: וכן ראה ברגלים שהם משל לתנועת המסבית שאין לדבר תנועתם דבר מכוסה ונסתר והוא עצמם שהם שכלים נבדלים קשה להשיגם · ולזה אמר ושתים מכסות את גויותיהנה · ועוד כי ענין השמירה מכוסה כמו שכתבנו · וישעיה לא ראה מניין לשרפים כי מצד עצמן אין להם מניין · כי מה שאינו גוף אינו נופל תחת המניין אלא בעילות ועלולים · אלף אלפין ישמשוניה ורבוא רבוון קדמוהי יקומון · וגם זה המספר אינו לדקדוק מניין אלא כמו שתאמר אלף ורבבה עד אין מספר · ויחזקאל לא ראה להם מספר מצד עצמם אלא מצד פעולותיהם · ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר: איש

על עבר פניו ילכו · כבר זכר ענין זה למעלה · ולא שינה הפסוק הנה אלא לחדש בו ענין והוא אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו · ופירוש הרוח החפץ והרצון וכן ת"י רעווא · והענין שחידש הוא שהחיות יש להם רצון ובחירה כמה שהושפע להם מן ההנהגה · כמו שפירש המורה צדק בפרק השביעי מן החלק השני · והראייה בזה מה שאמר המלאך ללוט שאמר כי לא אוכל לעשות דבר וגומ' · ואמר הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה · ועוד ממה שכתוב השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו וגומ' · כי לא ישא לפשעכם וגומ' · ויונת' לא חדש בזה הפסוק דבר: ודמות החיות · פירוש דמות עינם ומראיהם · כי דמות גופותם כבר אמר מראיהן כגחלי אש · פירוש ראה מראיהן כגחלי אש · כמו שראה ישעיה שרפים · ומה שהגדיל בוערות הלפידי' · לגודל עוונם שהלך הולך וגדל עד שחרב הבית ונתחייבו כלייה ושריפה: היא מתהלכת בין החיות · הוא האש שזכר · וכן ת' אשתא משתלהבא בין ברייתא מלבד שראה מראיהן כגחלי אש · ראה אש שהיתה מתהלכת בין החיות · וזה היה משל לשריפת בית המקדש שהיו בו כרובים שהן מצורות החיות · וכן בית המלך · וכן בית גדול שרף באש · כמו שראה במראה השלישית וזרוק על העיר: ונוגה לאש · רמז בזה כי אותה האש לא תהיה לעולם לכלות את ישראל · אלא עוד יהיה לה נוגה להאיר לישראל: ומן האש יוצא ברק: ועוד יצא מן האש ההוא ברק לאומות העולם כמו שאמר ברק ותפיצם · ולענין הנהגת העולם הגדול · האש משל על המאור הגדול · ולעולם הקטן על החום הטבעי · ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר: והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק · בזק כמו ברק · וכן ת"י ברקא: ובדברי רז"ל מאי רצוא ושוב · אמר רב יהודה כאור היוצא מבין הכבשן · מאי כמראה הבזק · אמר ר' יוסי בר' חנינא כאור היוצא מן החרסים · ור' יהודה אומר בשם ר' סימאי בן פרטא · בזק שבוזק גפת בבירה · כלומר כמי שמפזר גפת שהוא פסולת זיתים בבירה שהיא מתלקט מהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד · וזהו פירוש רצוא ושוב · ולפירושינו שהוא בזק ענייננו כי הבזק רץ מהרה ושב ומתכנס מהרה עד שכמעט תשיגנו הראות ברוצוא ובשובו · וענין זה בחיות כי יעשו החיות בנבראי' אשר תחתיהם במדרגה מעלה אחר מעלה בלי עיכוב · והסיבה לאחור · הוא כאדון ששולח מעבדיו לעשות מעשה ואחר כך ישובו אליו לשמוע מה שיצוה עוד · ובשליחות האל לחיות אין כך · כי הסיבה היא קלה כשיבת הברק ויותר עד שאין לשער · אלא שלא מצא דמיון קלי יותר מזה · ובהם על האמת אין שיבה ואין ריצה כי אינן גופות אלא שדימה במראה ענייני בענין הגופות כמו שנראה לכל מראה הנבואות · וכתב בעל ספר יצירה · עשר ספירות בלימה צפונים כמראה בזק ותכליתם אין להם קץ · ודברו בזה ברצוא ושוב · ולמה אמרו בסופה ירדופו · ועוד אמר עשר בלימה: בלום פיך מלדבר וליבך מלהרהר · שוב למקום · שכך נאמר והחיות רצוא · ות"י הפסוק כן · ובריית' כאשתלחותהון למעבד רעות ריבונהון דאשרי שכינתיה במרומא עילאה מיכהון באכפא עינא למחזי חזרן ומקפן ומכסן ית עלמא ותייבן ברייה חדא וקלילן כחיזו ברקא: וארא החיות והנה אופן אחד בארץ · בארץ פירוש למטה במקו' שפל בארץ כמו רקמתי בתחתיות ארץ · אמר עוד ראיתי למטה מן החיות אופן אחד אצל כל חיה מהם: כי האופנים היו ארבעה כמו החיות שאמר לארבעתן · וכן אמר במראה השלישית · וארא והנה ארבעה אופנים · אם כן מה שאמר אופן אחד ר"ל לחיה אחת · ומה שאמר לארבעת פניו ר"ל לחיה אחת ולארבעת פניה לא היה אלא אופן אחד · ומה שהוצרך לומר לארבעת פניו · להודיע כי האופן שהיה אצל החיה לא היתה נוטה לצד אחד מהפנים יותר מן האחד אלא לארבעת פניו היה בשוה: וטעם פניו לחיה לשון זכר ונקבה כמו שפירש באיש ואשה · או יהיה טעם פניו לאופן ויהיה פי' כמו צדיו · כי לא ראה לאופנים צורת פנים · והבין מזה כי הנהגת החזות לעולם באמצעות האופנים היה שוה לארבעת הפנים כמו שפירשנו אותם · אלא שהשמירה אינה שוה בהם · ובאומרו והנה אופן ולא אמר דמות אופן כמו שאמר דמות ארבע חיות · להודיע כי אלה גופות ואלה אינם גופות · ות"י וחזית ברייתא והא גלגל חד מתתי כמארע לרום שמיא כשיפור ברייתא לארבעת גפוהי: ומראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש · תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני חושן תרשיש שהם וישפה · וכן אמר במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועינה כעין התכלת וכן הוא מראה האופנים: ופירוש ומעשיהם דמיון תרשיש כי הוא אמר שתי מלות מראיהן ומעשיהם: ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש: ולדמיון מעשה כתרשיש · שהם מקבלין מעשה ופעולה כמו שראה על פניו דרך שיראה מאחריו וזה לרוב זכותו כן הוא ופנים מתפעלין כי המאורים אשר על אופן העליון נראין מתחת אופן התחתון · זכותו · ודמות אחד לארבעתן · שארבעתן כדמות עין תרשיש · מראיהם ומעשיה' כאשר יהיה האופן בתוך האופן · שב להודיע המראה והמעשה בענין אחד · והוא שהיו נראין גלגלים שהיו בתוכם שהיו בתוכם אופנים ומגלגלן העליון את האופנים אשר בתוכן כאשר יהיה האופן בתוך האופן · כי התשיעי שהוא עליון מגלגל אשר בתוכו עמו · ויונתן לא חידש בזה דבר: על ארבעת רבעיהם בלכתן ילכו · לכל פיאה מארבעת רבעיהן כמו שהיו הולכות החיות · כן היו הולכין הם: לא יסבו בלכתם · כמו שהחיות לא היו מוסבות מצד אל צד · ויונתן לא חידש בזה דבר: וגביהן וגובה להם ויראה להם · מלת גביהן נפרדת בטעם · ופירושו כמו שפירשנו במלת ופניהם שאינה דביקה עם הבא אחריה: אמר וגביהן · היו כמו בגובה כל אופן אלא שגובה היה להם עד שמרוב גבהן היתה יראה להם כי הדבר המופלג בגבהו יקרא נפלא ונורא · וכן ומעם נורא · אל ארץ נוראה · או באיכותו כמו הקרח הנורא · וגבותם מלאות עינים סביב לארבעתן · וגבותם כמו וגביהן · אלא שזה מקובץ בלשון זכרים וזה מקובץ בלשון נקבות · ומפני כפלו שינה המלות · והעינים הם משל למאורות · ות"י וגביהון שוין לקבל רקיעא · ר"ל כי כלפי רקיע

אשר

אשר על ראשי החיות שוות אין ביניהם פרידה וחילוק׳ אבל עלוליהם יש ביניהם חילוק לפי המקבלים: ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם׳ אמ׳ כי הליכתם הכראת לאופנים תלויה בהליכת החיות ואצלם ילכו: ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים׳ ענין נשיאות החיות והאופנים מעל הארץ׳ הוא משל לענין שיקרה בעולם השפל ובדברים שיוצאין מסדר וההנהגה כאילו אין מנהיג ושומר כאלו הם דברים מופקרים למקרה׳ וזה כמטר סוחף יבא וישטוף זרעים ודשאים ועשבים גם עצי פרי עם שאר העצים עד שימות ומחסרון בני אדם ובהמות וחיות׳ וכן ברוב השלג והברד והרוחות החזקות והרעמי׳ והברקי׳ ועיפוש האויר או התחדשות בו ממיתות יכלו ארץ או ארצות או בהשקט מקומות והרעש והזועו׳ והמים השוטפי׳ מן הימי׳ כמו שזכר מורה צדק בפרק ע״ב מן החלק הראשון ממאמר מורה הנבוכי׳׳ ואף על פי שכל זה הוא לפי הנהגתו כיון שרוב הנהגתו הוא קיום ההויה והויה מה שהוא בהפכו ידמה כאילו אין הנהגה וכן יהיה בזה העולם הקטן׳ וכן אמ׳ באורבן הארץ נתנו את נבלת עבדך וגומ׳׳ וכל זה ידמה סילוק סדר וההנהגה כאילו המנהיגים והשומרים נשאו מעל הארץ וכל אשר בה וניחום מופקרים׳ ו״ת ובמינטל בריתא אלין גלגליא לקבליהון וכאיתרימא ברייתא דמלרע לרום שמיא מתרמן גלגליא׳ על אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו׳ כבר פירשנוהו׳ כי פי׳ הרוח הרצון׳ ופירש הכוונה בזה׳ והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר״ל רוח האופני׳׳ והוסיף עוד ואמר והאופנים ינשאו לעומתם׳ לתת טעם למה היה האופני׳ והנשאם לעומת החיות׳ ופירש הטעם ואמר כי רוח החיה באופנים׳ וכבר פירשנו זה׳ והתרגום יונתן נוטה לפירושינו שתרגם ארי רוח ברייתא בגלגליא׳ ושאר הרוח תרג׳ רעוא׳ ללכת בסגול באתנח׳ וכן ויסב שמואל ללכת: בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו׳ ההליכה היא משל על הנהגת העולם והעמידה היא גם כן משל׳ כי אין עמידה והפסק לאופנים כי כל ימי עד הם מתגלגלים בלא עמידה ובלא הפסק אלא העמידה היא כמו עומדים ממעל לו: וכל צבא השמים עומדים עליו שהוא ענין השירות׳ כמו והוא עומד עליהם׳ והעבודה והשירות לפני האל להשכיל בו יתע׳ ויתברך שמו׳ ובאומרו ובעמדם יעמודו׳ לפי שהשכל יבא לאופנים מהחיות׳ ואף על פי שהוא ראה ההליכה והעמידה וההתנשאות מונחם על דרך משל׳ והראה לו כן כדי שיבין מהמונחם מושכל׳ ובזה הפסוק חידש העמידה והשאר הוא כפל לחזק הענין׳ ועל הכל אמר כי רוח החיה באופנים: ודמות על ראשי החיה רקיע׳ כאילו אמר ודמות רקיע על ראש החיה והחיה דרך כלל במקום החיות׳ כמו רוח החיה באופנים׳ וזה הרקיע איננו גוף׳ אבל הנביא ראהו מונחם כדי שיבין ממנו חום כולם׳ ואין בכל אשר הוראה דבר גופני אלא האופנים לפיכך לא אמר בהם דמות אלא והנה אופן׳ וזה הרקיע אור השכל הבהיר החופף על הכל ששמו כשם רבנ׳ הנטוי על ראשי החיות והוא שכתוב בו שנקרא ביום שני יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים׳ בין צורה שיש לה דיבוק עם הגוף ובין צורה שאין לה דיבוק עם הגוף׳ ואפשר שעמו פמליא כאף אלפין ורבוא רבון: הנורא׳ פי׳ נורא בלכתו ובזוהרו׳ ובפרקי רבי אליעזר אומר׳ איזהו רקיע שנברא ביום שני רבי אליעזר אומר הרקיע שעל ראשי החיות שנ׳ ודמות על ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא׳ מהו כעין הקרח הנורא כאבנים טובות ומרגלי׳ והוא מאיר לכל השמי׳ כאור שהוא מאיר בתוך הבית וכשמש הזה שהוא מאיר בצהרים בגבורתו׳ שנ׳ ונהורא עמיה שריה׳ וכמוהו הצדיקים עתידין להאיר לעתיד לבוא שנ׳ והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע׳ ועוד אמר ברוך כבוד יי׳ ממקומו׳ במקומו לא נאמר אלא ממקומו שאפי׳ החיות שנושאות את הכסא אינן רואות אותו שנתן הקב״ה בינו לבין הרקיע שנ׳ ודמו׳ על ראשי החיו׳ רקיע׳ ויונתן לא חידש בזה הפסוק דבר: ותחת הרקיע כנפים ישרות אשה אל אחותה׳ מה שאמר ישרות הוא מה שאמר למעלה חוברות׳ כי כשהכנפים פרושות הוא הם ישרות׳ ובהתחברם אשר אל אחותה לאיש שתים מכסות להנה׳ אמ׳ כי לכל אחת מהן היו עוד שתי כנפי׳ מלבד הישרות שהיו לעופף היו להם עוד שתים כנפי׳ שהיו מכסו׳ להנה׳ ומה הן מכסות להנה את גויותיהנה׳ ואע״פי שזה הענין כבר זכרו ושנה אותו עוד להודיע כי מה שבהם נאצל עליהם מהרקיע הנטוי על ראשיהם׳ וגם בזה לא חידש יונתן דבר: ואשמע את קול כנפיהם׳ הבין מזה כי האופני׳ יש להם בגלגולם קולות עצומים׳ ויחס זה לחיות כמו שיחס להם התנועה׳ אע״פ שאינה להם על דרך האמת אלא לפי שמכח שתגלגלי׳ מיחס להם תנועה האופנים וקול האופנים שמע קול גם כן כמו שאמר וקול האופני׳ לעומתם׳ אלא ששינה הנה הענין ויחס הקול לחיות לבד כי המה העיקר׳ ומה שאמר בעמדם תרפינה כנפיהם׳ הבין מן העמידה השירות והעבודה׳ כמו שאמר והורה כי הגלגול והתנועה הן לענין ההנהגה׳ אבל מצד ענין בשרתם השמים מספרים כבוד אל אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם כל שכן החיות שלמעלה מהם׳ וזה הוא דיפוי הכנפים כי הם המשמיעות קול כקול שדי׳ פי׳ חזק ותקיף׳ וכן כשוד משדי יבא׳ ושיה שדי בצריך׳ או פי׳ על האל שנקרא שדי׳ וכן במראה הפליאית כקול שדי בדברו׳ כשדבר בהר סיני שנאמ׳ בו קול גדול ולא יסף׳ וגם נאמר נשמע מן החצר שהוא גדול הבית׳ וכן בהר סיני׳ אף על פי שהיה גדול לא נשמע חוץ למחנה ישרא׳׳ וכן כל קול נבואה אינו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול:

קול המולה׳ פי׳ כמו מלה׳ אלא שזה מורה על מלה חזקה נשמעת מדברי׳ רבי׳ כקול מחנה׳ ועוד ענין שמע זה הקול להודיעו כי המרכבה נוסעת מן הבית כי קול כנפי החיות הוא משל לנסיעה׳ כי העוף כבואו לעוף ידפוק בכנפיו׳ וכן האופנים משמיעים קול בלכתם׳ ו״ת הפסוק כן׳ ושמעית ית קל גפיהון כקל מיין סגיאין כקלא מן קדם שדי במהכהון קל מילוליהון כד מודן ומברכין ית ריבונהון קיימת מלך עלמין כקל משריית מלאכי מרומא במקמהון משתקן גפיהון מן קדם דבירא:

ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם׳ אמ׳ היה קול לא כקול שאמ׳ קול כנפיהם אלא מעל לרקיע אשר על ראשם יבא הקול׳ הבין מזה כי אף על פי שהרקיע נטוי על ראשיהם׳ ואין הוא המצוה אותם והמשמיע קולו להם על פעולותיהם אל מעל לרקיע הוא אותו הקול מאת הכרוב׳ והקול והדבר הוא דרך משל׳ וכן אמר גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו׳ כי הרקיע׳ אף על פי שעלתם הוא עלול גם כן והנה הקול היוצא מעל לרקיע הוא כאדון המצוה עבדיו העומדי׳ עליו הוא נותן להם קול ומדבר והם שומעים ושותקים לשמוע בקול דברו׳ וזהו בעמדם תרפינה כנפיה׳ כי אין לעבדים העומדים קול ודבר אלא השמיעה והקבלה׳ ורמז גם כן באומרו ויהי כי היה זמן אחד ולאדם מיוחד שהקול יוצא לו מעל לרקיע בלא אמצעי׳ שנ׳ וישמע את הקול מדבר אליו׳ פנים בפנים דבר יי׳ עם משה׳ ולשאר הנביאים הקול מהנפרד האחרון׳ הוא השכל הפועל׳ ו״ת הפסוק כן׳ ובזמן דהוי רעוא קדמוהי לאשמעא דבירא לעבדוהי נביאייא ישראל הוה קלא משתמע מעלוי רקיעא דעל רישיהון במקמהון משתקן גפיהון מן קדם דבירא: וממעל לרקיע אשר על ראשם׳ אמר כי עוד יש נמצא ממעל׳ וראה דמות כסא עליו כי אין יושב אלא על כסא׳ ומה שהיה לדמות היה מראיהו כמראה אבן ספיר שהוא בהיר ומזהיר: ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה׳ והוא היושב או הרוכב׳ כי פעמים יתארהו רוכב לענין המרכבה במושלו עליה כרוכב על מרכבתו׳ ופעמים יתארהו כמלך יושב על כסא׳ ומורה במלת יושב גם כן קיום במציאותו׳ והכסא לא יהיה דבר חוץ מעצמו כי אין למעלה מן הרקיע נפרד אחר אלא הרוכב והכסא מורה כמותו עצמותו וגדולתו׳ כמו שפירש הרב המורה צ״ל בפסוק כי יד על כס יה׳ בפרק ט׳ מהחלק הראשון ממאמר הנכבד מורה הנבוכים׳ כי כמו שהמלך בשבתו בין שריו יודע למי שלא ידעהו בשבתו על כסא למעלה משריו׳ כי עצמות היושב הזה וחכמתו מורה עליו כי הוא נמצא והוא עלת הכל יתב׳ שמו׳ והצור׳ המוחשת הנכבדת בצורו׳ המוחשות היא צורת האדם׳ לפיכך ראה דמות כמראה אדם׳ ולפי שעל דרך האמת אין לרוכב דמות שוה בדמיון׳ ואמר דמות׳ ואמר דמות כמראה אדם להרחיק ממנו גשמות׳ לא תי׳ שלא יעלה על לב איש שיש לו יתבר׳ דמות ומראה׳ ולא חדש יונתן בזה הפסוק דבר אח׳ אלה שלא תרגם דמות כמראה אדם: וארא כעין חשמל׳ זה שהיה כמראה אדם ראיתיו בעיניו כעין חשמל: כמראה אש בית לה סביב׳ פי׳ בית לה׳ כמו מתוכה׳ כמו שאמר למעלה מתוך האש׳ והוא הדק שבאש׳ כמו שפירשנו׳ והאש העב סביבו והדק בתוכו׳ וראה לו שני מראים כעין חשמל ממראה מתניו ולמעלה וממתניו ולמטה כמראה אש ונוגה לו סביב׳ והדק לא יראה לרוב דקותו׳ והחילוק הזה הוא משל כענין שאמר וראית את אחורי ופני לא יראו׳ והחלק הנכבד באדם הוא ממראה מתניו ולמעלה׳ כי באותו החלק צורת הפנים וכלי המעשה׳ וכלי הנשימה אשר בהם ישכיל האדם׳ ור״ל כי תשיג המרכבה מן הרוכב קצת מצד עצמה ברוכב עליה ומהות הרוכב ואמיתתו שהם הפני׳ לא תשיג על האמת שנאמר כי לא יראני האדם וחי׳ פי׳ וחי׳ אפי׳ חיות הקדש אינם רואין אותו׳ וזה פי׳ ונוגה לו סביב׳ ההשגה שמשיגות אותו חיות הקדש׳ והרקיע שעל ראשם׳ ובמדרש חזית אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שהם מדמים את הצורה ליוצרה הדא הוא דכתיב ואשמע קול אדם בין אולי אובל׳ אמ׳ רבי יודן רבי סימן אית ליה הדין דהוא מחוור מן הדין: ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה׳ ו״ת הפסוק כן׳ וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא מגוי לה סחור סחור דלא יכילא עינא למיחזי דלא אפש׳ לאסתכלא ביה ומלרע חזיתי כחיזו אשתא וזיהור לה סחור סחור׳ ובנוסחא אחריתא דלא אסתכלית ביה ומלרע וכו׳: כמראה הקשת׳ והם ארבעה׳ הייני׳ וסמוך לייני המראה המעורב׳ וסמוך לו הירוק׳ וסמוך לו הכרכומי׳ והוא למטה מכולם׳ והוא מצד אלה׳ לפיכך ראה מראה הקשת לענין ארבעה שהוא הולך בכל ענין המרכבה לטעם שזכרנו והוא מראה שאין האדם שוללות בו שאינו מבהיק׳ והוא משל ההשגה שזכרנו שהוא הנוגה סביב׳ והוא מראה דמות כבוד יי׳׳ כלומר מה שתשיג המרכבה הכבוד יי׳: ואראה ואפול על פני׳ וארא כל המראה הנזכר׳ מראשה ועד סופה׳ ואפילו על פני׳ שהשתומם לבי על המראה׳ ובעודי על פני שמעתי קול שמדבר אלי׳ וזה היה מלאך שמדבר עמו׳ ומה שכתב החכם הגדול הר״מבם ז״ל במעשה המרכבה ידוע מסיפרו למבינים אותו׳ ואמרו ר״זל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותו יחזקאל בן בוזי׳ על שאמרו שהקטנה שבנשים גדולה כיחזקאל בן בוזי׳ ואמרו כי צורת שור ראו כנגד מחניהם לפיכך עשו צורת עגל׳ ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה דגלים׳ בדגל יהודה היה פני אריה׳ וכתיב גור אריה יהודה׳ ובדגל ראובן צורת אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה׳ ולהם צורת אדם׳ ובדגל אפרים צורת שור שנאמר בכור שורו הדר לו׳ ובדגל דן פני נשר שנ׳ יהי דן נחש עלי דרך ונאמר בו אפעה ושרף מעופף: המראה השלישית׳ בשנה הששית׳ והנה ששה אנשים מסיבים והשביעי ביניהם שהוא לבוש הבדים׳ וידוע כי בדים הם בגדי פשתן המנוהגין׳ והוא הסופר הגדול ומנהיג העיר׳ והוא הזורק אש בעיר׳ ואלה פקודת העיר׳ ואפשר כי קסת הסופר הוא רמז לאשר נקרא סופר ההולך לבוש הבדים׳ ור״זל פירשו לבוש הבדים זה גבריא׳ מלאך של אש לפיכך הוא הזורק האש על העיר׳ וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש: והכרובים עומדים לבית׳ הראה האל לנביא הכרובי׳ מימין לבית׳ לפי שהראהו התועבו׳ שהיו עושין לצפון הבית הראה לו הכרובי׳ גבורי כח עושי דברו לדרום הבית׳ וכן באמצעותם יקח נקמת העוברי׳ רצונו ועל דברו׳ כי מבינותם יוקח האש המכלה אותם׳ ולענין הנהגת העולם הגדול דרך ימין יבוא האש מלבוש הבדים׳ וכן לעולם הקטן: ויעמוד אצל האופן׳ הודיע בזה כי אין לאופנים מעשה אלא מסבת הכרובים׳ לפיכך נאמר המעשה לכרובים׳ ונראה לכרובים תבנית יד אדם מתחת כנפיהם כי מעשיהם כתנועתם ותנועתם היא תנועת האופנים כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרובי׳ והאופן הולך אחר הכרובים׳ כי רוח החיה באופנים׳ אפשר שרמז במלת הראש

פירוש מעשה מרכבה על דרך הנסתר

האופן העליון המקיף עמו כל האופנים אשר בתוכו ׳ והיא התנועה היומית : וכל בשרם ׳ זכר לאופנים בשר לפי שהם באמת גוף ׳ אבל לכרובים שאינם גוף על דרך האמת אלא בדרך המראה לא זכר להם בשר ׳ את פנים וכנפים ידים ורגלים ׳ אבל בשר לא נאמר על שכל נפרד בשום מקום ׳ כי בשר יאמר בדבר מוחלט מבעלי חיים לא על זולתו ׳ אפילו בדרך משל ׳ והצד העליון בגוף נקרא גב ומה שתחוב בעובי הדבר יקרא בשר ׳ וענין הפסוק דבק למה שאמר לא יסבו בלכתם ׳ כי אחר הראש ילכו האופנים ׳ ולא תאמר בכללם ׳ כי גם בחלקיהם שהם בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם כולם ילכו אחר הראש ׳ וידיהם אינו אומר על ידיהם שיהיו משל כמו שאמר תבנית יד אדם תחת כנפיהם ׳ אלא פירש ידיהם כמו שתי ידות לקרש האחד ׳ והם קוטב כל אופן ׳ וכנפיהם ׳ פי׳ המקיפים הקטני׳ שהם כמשח המקיפי׳ הגדולים למי שיש לו זה הדעת בחכמי המחקר ׳ ולדעת זולתם יהיה פירש וכנפיהם על תנועת עצמם ועל סתר ענינם בהנהגה ׳ אחר כן אמר והאופנים מלאים עינים סביב לארבעת אופניהם ׳ הוא מה שאמר במראה הראשונ׳ וגבותם מלאות עינים סביב לארבעתם ׳ וכן פירשנו המשל ׳ ומה שאמר שם וגבותם ׳ הוסיף פירוש הנה ואמר והאופנים שלא תאמר העינים היו על הגבות לבד ׳ כלומ׳ על שטח האופנים ׳ ר״ל כל עובי האופנים ׳ כי העינים עוברים מצד אל צד כמסמרים בדלת ׳ ומה שאמר אופניהם אחר שאמר לארבעתם הוא תוספת ביאור כמו להם לבני ישראל ׳ ועמהם הימן וידותון חצוצרות ׳ והדומים להם ׳ וכינוי אופניהם על עצמם ׳ כמו שנהגו בכינוי המספר ׳ כאו שלשתכם ׳ ויפלו שבעתם : לארבעתם ׳ ת׳ לארבעתיהון דגלגליא : לאופנים להם קורא הגלגל באזני ׳ לא אמר כי לאופנים יקראו גלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי לשון ׳ כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו בגד ושלמה ׳ ואומר אופן עגלה ׳ ואומר גלגל עגלתו ׳ והענין אחד ׳ ומה בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים היו קורין גלגלים ׳ אלא בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול שקרא להם הגלגל והוא קריאה ׳ כמו הדור אתם שמעו דבר יי׳ ׳ הקהל חקה אחת ׳ ר״ל כי כל המעשה שזכר לאופנים במצותו וברצונו היה ׳ וכאילו קורא לו המצוה ואומר לו עשה כך ועשה כך ׳ ומצוה באופן הוא הכרוב ׳ כי רוח החיה באופנים ׳ ואין קריאתו בקול ובכלי דבור אלא השמיעהו האל בנבואה קול להבינו הענין ׳ וכן וקרא זה אל זה ואמר ׳ פני הכרוב ׳ במקום שזכר במראה הראשונה פני השור ׳ וידוע מה שאמרו בו רז״ל ׳ ואנחנו נאמר לענין מה שפירשנו במרכבה ׳ כי כרוב שם הנבדל בכל מקום ונעשה לדמיון כדמות שתי תבנית הנכבד׳

במושגי האנוש בשכלים ׳ והם בני אדם וכנפי העוף ׳ וידוע כי המין שבבעלי חיים שאינם מדברים אשר תועלת האדם תלויה בו לפני הגוף ברוב הוא השור למזונו ׳ ורב תבואות בכח שור ׳ ולתשמיש משאו ולאסוף גורנו הוא המושך העגלות שהאדם נעזר בהם ברוב המשא ׳ הנה שרוב עזרת האדם לחיי הגוף הוא השור ׳ ולאחר שהאדם כמו נמשך לתאוות העולם הגופניות וישליך אחרי גיוו השמיעות אף כי השכליות ׳ הנה הוא ושורו אוכלין באבוס אחד ׳ ואין לשכל בו דבקות ׳ ואין בו שמירת הרוכב ׳ ונסתלקו הפנים האלה מהמרכבה אפילו כמושאל ׳ אמר מכח הדמיון מהשנים האחרי׳ עד שיקראו בני אדם לאדם שאין בו דעת שור ׳ ולא יקראו לו אריה ונשר ׳ כי יש להם חלק גדול בכח הדמיון ותחבולה על טרפם ׳ ורמז לו בזו המראה ולא במראה הראשונ׳ ׳ לפי שהראה לו בזו המראה התועבות שהיו עושים בבית שעל ידם נסתלק הכבוד מכל הנעשה לדמיו׳ הכרוב ׳ לא מהכרוב כי א׳ הכרוב שב ׳ וכן לענין שמירה כללית כמשל כבהמות נדמו ונשארו לו במראה המרכבה פני אדם למעטים שהיו בהם הנקראים אדם המודלי׳ ביכו לענין זה גם כן נשתנה לו שם חיות בכרובים ׳ כי החיות שם מורכב ׳ לא כן כרוב כי הוא הנבדל ולא יורה בו שם אחר להודיעו ׳ כי לא נשארה לו שמירה מופתית בארץ ׳ לפיכך שמע הנביא שם כרובים ׳ כי מה שראה בראשונה ראה באחרונה ׳ כמו שאמר הוא החיה אשר ראיתי בנהר כבר ׳ וכן מה שאמר ואדע כי כרובים המה ׳ לא נתחדשה לו ידיעה ׳ כי גם בראשונה ידע כי אין בשמים שור ואריה ונשר ׳ ואינם כי אם לדמיון במראה את שבזו המראה השכילהו האל סילוק הכבוד והשמיר׳ מהארץ ׳ כמו שאמר וירומו מעל הארץ לעיני ׳ והנה שבו החיות כרובים כי לא נשארה השמירה בכרובים ר״ל ביחידים על דרך מופת זולתי השמירה שהיא דרך כלל על כל חי ׳ זהו ואדע כי כרובים המה ׳ עתה ידעתי כי הם כרובים ולא חיות ׳ אף על פי שראיתי באחרונה ׳ מה שראיתי בראשונ׳ ׳ ולזה הטעם אמר בזו המראה חיה ולא חיות כאילו נתייחדה השמירה באחת ׳ ומפני שנותן השם מחיות לכרובי׳ זכר הענין כמה פעמי׳ וארבעה פנים ׳ ואמר היא החיה ׳ ואמר עוד וארבעה פנים לאחת ׳ ואמר ודמות פניהם ׳ המה הפנים ׳ להודיע כי לא נשתנה לו בענין המראה דבר : וירומו ׳ לשון הרמה ׳ שנאמר בזו המראה הוא לשון הנשאות כמו שנאמר במראה הראשונה והענין אחד ׳ כי רוממות ונשיאות ענין אחד ׳ ושם פירשנו הענין : בעמדם ׳ מבואר היא במראה הראשונה : ויצא ׳ הוא כמו שפירשנו הסתלק השמירה מן הארץ ונתייחדה בכרובים :

יתברך עלת המרכבה העליונה אשר המציא לידינו זה הפירוש מן המרכבה על דרך הנסתר דרך כלל ופרט מפרישת רד״ק מוסף על פירושו שפי׳ בספר עצמו ׳ וזהו מעט הכמות ורב האיכות : והוציאנו לאור תעלומתו ואם כוונת המחבר לא היה בזה יען עשותו מגלת סתרים ׳ עם כל זה לא הוסגנו אחור ידינו מלהדפיסו בעבור רוב התועלת הנמשך מעצמותו למבינים אותו ׳ כי הפי׳ הראשון כמו חומר וזה לו צורה ׳ על כן אני מודיע לכל מסתכל בפי׳ הזה לבל יסבור סברא ואל יחשוב מחשבות בפירוש הזה שלא ישגו דבריו ולא יודעו כלל על ברור זולתי שלמדו מפי חכם מבין והסברא בו אולת מחשבה רבת הנזקים מונעת התועלת ׳

בגדול ממך בל תדרוש ׳ בחזק ממך בל תחקור ׳ במופלא ממך בל תדע ׳
במכוסה ממך בל תשאל ׳ במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות :

אד מן כ״ב אתין דכתיב יוד בריש תיבותא וקרי׳ ו׳ וסימנהון יבאו׳ כי הם ומקניהם יעלו: יתנני׳ ויאמר בעוד הילד חי: יפצחו׳ רנו שמים וגילי ארץ: יאברו׳ לכן כה אמר יי׳ הראשון בריבו: ישאל׳ מחרף עצל לא יחרש: ירם׳ ונשא ההמון ירם לבבו: ירמות׳ זמבני בני משלם ומלך: יקפאון׳ פלוגתא דרב נחמן והיה ביום ההוא

אשרי אדם שומע לי

חד מן י״א מלין דכתיבין ב׳ וקרי׳ כ״ף וסימנהון בשמעכם והיה במשוך בקרן היובל: ישראל: יבלו קדמא יבלו בטוב ימיהם: באמרם ויהי אליו יום

דבר

אמר

דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זה הספר המחובר משנים עשר נביאים׳ אמרו ר״ל כי חברום יחד שלא יאבד ספר מהם מפני קטנותו אם היה כל אחד מיוחד בפני עצמו׳ ואמרו כי נבואת הושע קדמה לנבואת ישעיה׳ וזהו שאמר תחלת דבר ה׳ בהושע׳ וכי בהושע דבר תחלה והלא ממשה רבינו עליו השלום עד הושע כמה נביאים׳ אמר רבי יוחנן שהיה תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק׳ ואלו הן הושע ישעיה עמוס ומיכה׳ ואמרו מפני מה זכה ירבעם להמנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לשון הרע׳ שנאמר וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס וגו׳׳ אמר הוא לא אמר אותו צדיק כך׳ ואם אמר מה אעשה לו שכינה אמרה לו׳ ומה שהוקשה להם מפני מה זכה לפני שלא מלך עמהם בזמן אחד אלא בזמן עזיהו ארבע עשרה שנה׳ כי ארבעים ואחת שנה מלך ובשנת שבע ועשרים לו מלך עזיהו׳ הנה לא נשארו לו משני מלכותו בזמן עזיהו כי אם ארבעה עשרה שנה ועזיהו מלך חמשים ושתים שנה׳ ובפירוש מלכים הארכנו בזה ותרצנו מה שהוקשה במנין שנות המלכים האלה׳ ור״ל אמרו כי עזיהו וירבעם מלכו כאחד מכל מקום לא מלך ירבעם כי אם עם עזיהו׳ ואמרו רבותינו ז״ל כל שמו ושם אביו בנבואות בידוע שהוא נביא בן נביא׳ שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נבי׳ שמו ושם עירו בידוע שהוא נביא מאותו העיר׳ שמו ולא שם עירו בידוע שהוא נביא מירושלם׳ ואמרו מי שנזכר אביו ואבי אביו הוא לגדולת אבותיו שהיו גדולים ממי שנזכר אביה׳ לבד׳ ואמרו כי בארי הוא בארה אשר הגלה תגלת פלאסר והיה נשיא לראובני:

רדק

דבר ה׳ אשר היה אל הושע׳ והנה דברי נבואתו היו דברי תוכחה לישראל ויהודה שעשו הרע בעיני ה׳ בימי המלכים האלה כמו שכתוב: תחלת דבר ה׳ בהושע׳ מצאנו לשון דבור שהוא ענין נבואה קשור עם בית השמוש׳ כמו הרק אך במשה דבר ה׳ הלא גם בנו דבר׳ רוח ה׳ דבר בי׳ פה אל פה אדבר בו׳ אפשר שתהיה מלת דבר ה׳ פעל עבר׳ רוצ׳ לומר תחילה אשר דבר ה׳ בהושע זה היה שאמר לו קח לך אשת זנונים׳ או יהיה דבר שם׳ כמו והדבר אין בהם: ויאמר ה׳ אל הושע לך קח לך אשת זנונים׳ כל זה הענין היה במראה הנבואה שאמר לו שיקח אשת זנונים ולקחה והרתה וילדה ממנו שלש פעמים׳ וזה משל לישראל הזונים מאחרי ה׳׳ וזהו שאמר כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה׳ ופירוש וילדי זנונים׳ ויהיו לך ממנה ילדי זנונים כי אשת זנונים היא׳ כן ישראל והנולדי׳ מהם באה הדורות זנו מאחרי ה׳׳ וכל זה היה במראה הנבואה לא שלקח הושע הנביא אשת זנונים׳ אף על פי שנמצא בדברי רבותינו ז״ל שהענין כמשמעו׳ שאמרו ויאמר ה׳ אל הושע אמר לו הקב״ה להושע חטאו ישראל׳ היה לו לומר

באר״י ב׳ ומב׳ ליש׳ וסימן בת בארי החתי׳ הושע בן בארי: תחלת ג׳ ר״פ בקריאה וסימן תחלת דבר יי׳ בהושע ויאמר יי׳׳ תחלת חכמה יראת יי׳׳ תחלת דברי פיהו סכלות:

יְהוָה׀ אֲשֶׁר הָיָה אֶל־הוֹשֵׁעַ בֶּן־בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ תְּחִלַּת דִּבֶּר־יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח־לְךָ

פתגם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דַּהֲוָה עִם הוֹשֵׁעַ בַּר בְּאֵרִי בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃ שֵׁרוּת פִּתְגָמָא דַּיְיָ בְּהוֹשֵׁעַ וַאֲמַר יְיָ לְהוֹשֵׁעַ אֱזֵל אתנבי

רשי

דבר יי׳ אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם וגו׳׳ ארבעה מלכים הללו קפח בימין שהאריך שנים בחיי כולם מכאן אמרו אוי לה לרבנו׳ שמקברת את בעליה בימי ירבעם בן יואש מבני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם אלא שגרמה לו זכות להמנות עם הצדיקים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפרק האשה שנאמר וישלח אמציה וגו׳ קשר עליך עמוס וגו׳: תחלת דבר יי׳ בהושע׳ רבותינו אמרו תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו בימי עוזיה הושע ישעיה עמוס ומיכה ישעיה נתנבא שנאמ׳ וינועו אמות הספים וגו׳ והוא היה יום שנתנגע עוזיה שנכנס להיכל שרעשו העליונו׳ לשורפו ותחתונים לבולעו כעונש׳ של עדת קרח שהיו בהם בלועין ושרופי׳ בעמוס נאמר שנתים לפני הרעש והושע קדם לכולם ומיכה היה אחרון לכולם שנ׳ בו בימי יותם אחז יחזקיה ולא נאמר בו עוזיה: ופשוטו של מקר׳ תחלת דיבור שנדבר הקב״ה עם הושע אמר לו כן: קח

רשי

קח לך אשת זנונים · רבותינו אמרו כמשמעו לפי שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת כמו שמפורש בפסחים ריש פרק האשה: וילדי זנונים · שתלד לך ילדים שיהו ספיקי ממזרות ויונתן תרג' איתנבי על יתבי קרתא טעותא ויקח האמור כאן לשון לימוד הוא למד אותן לשוב בתשובה: כי זנה תזנה · לשון הוה הוא: את גומר · רבותינו אמרו כך שמה על שם זנותה שהכל גומרין בה ודשין בה כדבלה ו"ת גומר שאם ישובו מדרכם גמרה פורענותם ואם לאו יהיו כנובלות מתאנה: ותהר ותלד · ואוסיפת למיעבד עובדין בישין: קרא שמו יזרעאל · קרי שמהון מבדריא התנבא עליהן שיגלו ויהיו זרועין בעמים: את דמי יזרעאל וגו' · כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל והלכו הוא ובניו אחרי כן ועבדו ע"ז לכך אני חושב עליה' דמי בית אחאב כדם נקי: על בית יהוא · ירבעם בן יואש מבני יהוא היה וזכריה בנו נהרג: לא אוסיף עוד ארחם · לרחם: כי נשא אשא להם · אחלק להם מנת כוסם ופעולתם כמו וישא משאות: ואת בית יהודה ארחם · לאחר שאשבית את ממלכות ישראל שמשגלו עשרת השבטים היו בית יהודה בכלל הרחמים מחזקיהו עד צדקיהו: ותגמל את לא רוחמה · לפי תרגומו ויגלה אותו הדור בין העמים שגלו שם: ותהר ותלד בן · ואוסיפו ועבדו עובדין בישין ולפי פשוטו כמשמעו:

והיה מספר · מה ענין פורענות נחמה סמוכין בדבור אחד ורבותי' פי' בפסחים הרגים הושע בעצמו שחטא על שאמ' החליפם עמד ובקש עליה' רחמי' ובסיפרי דבי רב פר' וישב ישראל בשטים שנינו ר' אומר יש פרשי' סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל כחול הים מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופר לבוא ולכתוב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך איפשר יצא סופר זה מכאן חלוק כלומר לבו חלוק ותומה לומר למה שלא אחרי אמר לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם אראה עצמי כאילו איני לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשיבו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגומ' ושב יי' אלהיך את שבותך וגומר אף כאן ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגומ':

רדק

לפניו רבונו של עולם בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל עליהם רחמים לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת · אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה לזקן זה · אמר לו קח לך אשת זנונים · אחר כך אמר לו לך שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלחה אף אני אשלח את ישראל, לאח' שנולדו לו ממנה שני בנים ובת אחת א' אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך כיון שדברתי עמו פירש מן האשה בדול עצמך ממנה · אמר לפניו רבונו של עולם יש לו בנים ממנה ואיני יכול לגרשה · א"לו הקדוש ברוך הוא ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני אשת זנונים כך אני שבני ישראל בני הם בני בחוני אברהם יצחק ויעקב והם אחד מחמשה קניינים ואתה אמרת העבירם באומה אחרת · כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו · אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל מיד פתח בברכות ואמר והיה מספר בני ישראל כחול הים · ויונתן תרגם הענין על דרך משל ונכון הוא פירושו: וילך ויקח את גומר בת דבלים · שם זונה ידועה באותו הזמן: ותהר ותלד לו בן · אמר בן כי ירבעם בן יואש היה חזק במלכותו כמו הזכר שהוא חזק מהנקבה ומלך ארבעים ואחת שנה והשיב גבול ישרא' מלבוא חמת עד ים הערבה · ו"ת ואזל ואתנבי עליהון ואמר דאם יתובון וגו' · פירש גומר כענין גמירה · כלומר יגמור עליהם פשעיהם ויסלח עונם · ופירש דבלים מן דבלת תאנים: ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל · זהו ירבעם בן יואש כמו שפירשנו שהיה חזק במלכותו · לפיכך אמר כי עוד מעט · ש לא פקד בימי ירבעם כי הוא הצליח במלכותו · אבל בימי זכריה בנו פקד דמי יזרעאל על בית יהוא שלא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ופסקה מלכות יהוא · ולמה אמר דמי יזרעאל הדמים אשר שפך ביזרעאל מבית אחאב · ואף על פי שעשה בזה הדבר הישר בעיני ה' כיון שהוא לא שמר ללכת בתורת ה' ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט נחשבו לו הדמים ששפך לדם נקי · וכן ראינו כי נענש בעשא על דמי נדב בן ירבעם ואף על פי שהיה רשע כמו שנאמר ועל אשר הכה אותו: והשבתי ממלכות בית ישראל · כי מעט עמדה מלכות ישראל אחר כן כי בימי הושע בן אלה גלו כלם ובימי יהוא כאמר בימים ההם החל ה' לקצות בישראל וגומ' · ו"ת הפסוק כן ואמר ה' ליה קרי שמיה מבדריא וגומ': והיה ביום ההוא ושברתי · ביום ההוא שאפקוד כל דמי יזרעאל אשבור את קשת ישראל · כלומר חזקם ותקפם · וי"ו ושברתי נוספת על מה שאמר והשבתי: בעמק יזרעאל · קשתם שהיה בעמק יזרעאל כי ראש ממלכת אפרים שומרון ויזרעאל · כי בית מלכות אחאב היה בשומרון וביזרעאל · וכן המלכים הבאים אחריו · ו"ת ויהא בעדנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל: ותהר עוד ותלד בת · אחר שילדה בן שהוא משל לירבעם בן יואש כמו שפירשנו ילדה בת · והוא משל לזכריה בנו ולשלום בן יבש שמלך אחריו שהיו חלשים כנקבה כי זכריה לא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ושלום לא מלך אלא ירח ימים ונהרג: כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל · לא אוסיף עוד שארחם · וכן אל תרבו תדברו שתדברו · וכנעה כנדפה שנרדפה: כי נשוא אשא להם · את האויב עליהם שיגלו אותם ויחריבו ארצם · או יהיה פירוש להם כמו אותם · וכן הרגנו לאבנר כמו את אבנר · כלומר אשא אותם לארץ אויביהם · ויש לפרש כי עד עתה הייתי נושא וסולח להם שהייתי מרחם עליהם ולא אוסיף עוד: ואת בית יהודה ארחם · שהרי עמדה מלכות יהודה אחר גלות ישראל משכת שם לחזקיהו על שחרב הבית והושיעם מיד סנחריב לא בחרב ובקשת ובמלחמה בסוסים ובפרשים כי מלאך ה' הכה במחנה אשור כמו שכתוב: ותגמול את לא רוחמה ותהר ותלד בן · אמר ותגמול לפי שארכו ימי החולשה בימי זכריה ושלום גם בימי מנחם בן גדי שמלך עשר שנים כי בימיו בא פול מלך אשור גם בימי פקחיה בנו שמלך שנתים עד שעמד פקח בן רמליהו והתחזק במלוכה ומלך עשרים שנה והתגבר על מלכות יהודה והרג ביהודה מאה ועשרים אלף איש ביום אחד גם בא על ירושלם עם רצין מלך ארם · ועליו אמר בזה המשל ותהר ותלד בן · ועל דורו כאמר קרא שמו לא עמי · כי עליו נאמר ויעש הרע בעיני השם לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט · והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש משל ותגמול אחר שגלו עשרת השבטים והולידו בנים השבטים בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קרא שמם לא עמי וכן תרגם יונתן: ויאמר · מבואר הוא: והיה מספר בני ישראל · אף על פי שעתה קרואים לא עמי עוד יבא זמן שיהיה מספר בני ישראל כחול אשר לא ימד ולא יספר לא ימד כ"ש שלא יספר וכן אין אמת ואין חסד · ולשון מדידה נופל על החול ועל הכוכבים לא יפול אלא לשון מספר לפיכך חלקם ירמיהו הנביא כשהמשיל בשניהם ואמר אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים ואף על פי שהוא אמר זה המשל על שתי משפחות מישראל וזה הנביא אמרו על כל ישראל אין לתמוה בזה כי בזה ובזה הוא דרך הפלגה ואין הקפד בהם כי אם ענין רבוי:

והיה

ויאמר יי' אליו ג' ר"פ בקריאה וסימ' מי שם פה לאדם או מי ישום אלם · זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק · שמעתי את תפלתך · לך שוב לדרכך מדברה · עבור בתוך העיר בתוך · קרא שמו יזרעאל: ובמלחמה ג' בקריאה וסימ' או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי · ולא אושיעם בקשת

אשת זנונים וילדי זנונים כי־זנה תזנה הארץ מאחרי יהוה: וילך ויקח את־גמר בת־דבלים ותהר ותלד־לו בן: ויאמר יהוה אליו קרא שמו יזרעאל כי־עוד מעט ופקדתי את־דמי יזרעאל על־בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל והיה ביום ההוא ושברתי את־קשת ישראל בעמק יזרעאל: ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את־בית ישראל כי־נשא אשא להם: ואת בית יהודה ארחם והושעתים ביהוה אלהיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים: ותגמל את־לא רחמה ותהר ותלד בן: ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי ואנכי לא־אהיה לכם:

ב והיה מספר בני־ישראל כחול הים אשר לא־ימד ולא יספר

אתנבי נבואה על יתבי קרתא טעותא דאנון מוסיפין למחטי ארי מטעא יטעון דיירי ארעא מבתר פולחנא דיי: ואזל ואתנבי עליהון דאם יתובון ישתבק להון ואם לא כמתר עלי תינין יתתרון ואוסיפו ועבדו עובדין בישין: ואמר יי' ליה קרא שומהון מבדריא ארי עוד צבחר כזער ואסער דם פלחי טעותא דאשד יהוא ביזרעאל דקטלנון על דפלחו לבעלא תבו אנון למטעי בתר עגליא דבביתאל בכן אחשבניה דם זכי על בית יהוא ואבטל מלכותא מבית ישראל: ויהי בעדנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל: ואוסיפו ועבדו עובדין בישין ואמר ליה קרי שומהון דלא רחימין בעובדיהון ארי לא אוסיף עוד לרחמא על בית ישראל ברם אם יתובון משבק אשבוק להון: ועל דבית יהודה ארחם ואפרקנון במימרא דיי' אלההון ולא יתפרקון בקשתא ובחרבא ובעבדי קרבא בסוסון ובפרשין: ודרידהון דאתגליאו לביני עממיא אשתכחו דלא הוו רחימין בעובדיהון ואוסיפו ועבדו עובדין בישין: ואמר קרי שומהון לא עמי ארי אתון לא עמי בדלית אתון מקימין פתגמי אוריתי מימרי לא הוה בסעדיכון: ויהי מנין בני ישראל סגי כחלא דימא דלא מתכל ודלא מתמני

ויפי

ובחרב' ברעב פדך ממות ובמלחמה:

והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם · תחת אשר נאמר להם בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיהם הרעים: יאמר להם · בזמן ההוא: בני אל חי · כי ישובו אל ה' והוא ישיב שבותם וירחמם: וטעם בני אל חי · כי בזמן הזה עושין בנים לאלהים אחרים שאינם חיים ואפילו החיים שבהם שהם המזלות אינם חיים לא בעילת המאמר ה' ואתם אבל הוא יתברך חי מבלי סבה ועילה · ויונתן תרגם במקום כמשמעו ויהא באתרא דאתגליאו לביני עממיא כד עברו על אוריתא ואתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו · זה יהיה בקבוץ גליות בימי המשיח כי בבית שני לא עלו אלא יהודה ובנימין שגלו בבבל ולא היו בני יהודה ובני ישראל יחדיו: ושמו להם ראש אחד · זהו מלך המשיח · וכן ת' וימנון להון רישא חד מבית דוד: ועלו מן הארץ · מארץ גלותם יעלו לארצם ·

וּבני ישראל טו̇ במצעתא פסוק וסימן יוצאים ביד רמה · או ישיר משה · כי בא סוס פרעה · מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפנחס · ויוציאו את המקלל · בעבר הירדן בגיא מול בית פעור · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · ויהי ככלות יהושע · משה עבד יי' ובני ישראל הכום · ויאמרו בני בנימין נגפים הם לפנינו ·

וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל׃

ב א אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה׃ רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ׃ פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃ וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃ ה כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי׃ ו לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא

וִיהֵי בְּאַתְרָא דְּאִתְגְּלִיאוּ בֵּינֵי עַמְמַיָּא כַּד עֲבָרוּ עַל אוֹרַיְתָא וְאִתְאֲמַר לְהוֹן לָא עַמִּי אַתּוּן יְתוּבוּן וְיִתְרַבּוּן וְיִתְאֲמַר לְהוֹן עַמֵּיהּ דֶּאֱלָהָא קַיָּמָא׃ וְיִתְכַּנְּשׁוּן בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּחֲדָא וִימַנּוּן לְהוֹן רֵישׁ חַד מִן בֵּית דָּוִד וְיִסְּקוּן מִן אַרְעָא גָלְוָתְהוֹן אֲרֵי רַב יוֹם כְּנִישַׁתְהוֹן׃ נְבִיַּיָּא אֱמַרוּ לַאֲחֵיכוֹן עַמִּי תּוּבוּ לְאוֹרַיְתִי וְעַל כְּנִשַׁתְכוֹן אֲרַחֵם׃ אוֹכַחוּ לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְאֱמַרוּ לַהּ אֲרֵי הִיא לָא מִתְעַנְיָא בְּפוּלְחָנִי וּמֵימְרִי לָא מְקַבֵּל צְלוֹתַהּ עַד דְּתַעְדֵּי עוֹבָדָהָא בִּישַׁיָּא מִקְּבֵל אַפָּהָא וּפוּלְחַן טַעֲוָתָהָא מִבֵּין קִרְוָהָא׃ דִּלְמָא אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנַּהּ וְאַעְדֵּי יְקָרַהּ וְאַשְׁוֵינַהּ רְטִישָׁא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי עַד לָא אִתְקְרִיבַת לְפוּלְחָנִי וְיֵחוֹל רוּגְזִי עֲלַהּ כְּמָא דְחַל עַל עַם דָּרָא דַעֲבָרוּ עַל אוֹרַיְתִי בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁוֵי אַרְעָא צַדְיָא וְאֶקְטְלִנַּהּ בְּבַצּוֹרְתָא׃ וְיַת בְּנָהָא לָא אֲרַחֵם אֲרֵי בְּנִין דְּטָעַן אִנּוּן׃ אֲרֵי טָעַת כְּנִשְׁתְּהוֹן בָּתַר נְבִיֵּי שִׁקְרָא בְּהִיתוּ מַלְפֵיהוֹן אֲרֵי אֲמַרַת אֵהָךְ בָּתַר עַמְמַיָּא רָחֲמֵי מְסַפְּקֵי מֵיכְלֵי וּמִשְׁתֵּי כְּסוּת מֵילָא וּבוּץ מְשַׁח כָּל פַּרְנוּסַי׃ בְּכֵן הָא אֲנָא מְקַלְקֵל יַת אָרְחָתִיךְ כְּמָא דְסָיְגִין בְּכַבַּיָּא וְאֶפְסוֹק כְּמָא דְמַפְסְקִין בְּכָתְלַיָּא וּשְׁבִילָהָא לָא תִשְׁכַּח׃ וְתִרְדַּף שְׁלָם עִם עַמְמַיָּא רַחֲמָהָא וְלָא תַדְבֵּק יַתְהוֹן וְתִבְעֵי סָעִיד וְלָא תִשְׁכַּח וְתֵימַר

רשי

ראש אחד · דוד מלכם: כי גדול יום · קיבוץ זריעתם: אמרו לאחיכם עמי · כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנישתכון ארחם: ריבו באמכם · בכנסייא שלכם שלעכשיו שהיא אם לאומה הבאי': ותסר שדיה · דרך הנואפות שממעכין להם בין דדיהם ויונתן תירגם ופולחן טעותא מבין קירווהא: כיום הולדה · כיום שמצאתיה במצרים כמו שמפורש ביחזקאל ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כורת שורך ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך לא חסה עליך עין: כמדבר · בגזירות שגזרתי עליהם במדבר שם יתמו ושם ימותו: והמתיה · ואיקטליניה: אמם · כנסייא שלהם: הובישה הורתם · בהיתו מלפיהון החכמים המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרים להם לא תגנובו והם גונבי' לא תלוו ברבית והם מלוים: אחרי מאהבי · בדרכי האומות · הנני שך · לשון שגירה כמו הסר משוכתו כמשוכת חדק: את דרכך · דרכים ושבילים שאת הולכת בהם: אחרי מאהביה · מצרים ואשור ולא תוכלי לבקש מהם עזרה: ורדפה · ממשקולת לשון כבד הוא זה כמו ומרדף ריקים פורקצייר בלעז כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם: ובקשתם · ובקשה אותם: לא

ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון · ויקרא המלך לגבעונים · ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו · ויגע החדש השביעי דעזרא · וחברו דנחמיה · וכל ר"פ דכוו': שך חד מן מלין חמיין ש"ן וקרינן סמ"ך וסימן ושכתי כפי עליך · בשמיכה · ותכסהו · נשוג · קשת יהונתן · ושפת אדני קדקד · משוכתו · חסר · שך · הנני שך את דרכך · השירו · הם המליכו ולא ממני · בשורי · גם אוי להם · שחיף · עץ סביב סביב · שפרנה והתשוטטנה · וכמשמרו · דברי חכמים · כעשי · לו שקול · כעשך · ותרב כעשך · כעש · כי לאויל יהרג · מכעש · ותכה מכעש עיני · בשכות · התמלא בשכות עורו · תשכבני · עור ובשר · שכו · ויחמס כגן · שתם · גם כי אזעק · שושתי · כי אמר בכח ידי:

והמפרשים זה הענין על הגלות איככו נכון כי מה ענין ושמו להם ראש אחד למי שילך בגלות ונס ועלו מן הארץ כי היה לו לומר וירדו או ויבאו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והבא אליה יעלה ומי שיצא ממנה ירד · ויש ועלה מן הארץ פירשו בו אחר שעלו מן הארץ כו"ו הן אתה קצפת ונחטא · וירד מעשו' החטאת והעולה וירם תולעים ויבאש והדומים להם · כי המשיח לא יהיה להם לראש על שיהיו בירושלם · ויש מפרשים ראש אחד יהוא הכבית שיעלה אותם מן הגלו': כי גדול יום יזרעאל · יום עת שנשבר קשתם בעמק יזרעאל גדול הוא ומאד ארך זמן גלותם ותם עונם בגלו' שארך זמן רב · ואא"ז פי' זמן ארוך וגדול היו זרועים בגוים ועתה אקבצם לפיכ' קרא שם ישראל יזרעאל · שהאל זרעם בגוים · וית' ארי רב יום כנישתהון: אמרו לאחיכ' עמי · פי' רב סעדיה גאון ז"ל אומר לשבט יהודה ובנימין אחיכם עשרת השבטים שהיו קרואים לא עמי בזמן שהיו עושים הרע בעיני ה' בזמן שיבת הגלות אמרו להם עמי: ולאחותיכם רוחמה · ולפי שהמשל היה בבן ובת אמר אחיכם ואחותיכם · ומלת ואחותיכם ברבוי אחד לבד כי היה לו לומר בספי רבוים אחיותיכם כמו את אחי ואת אחיותי: ריבו באמכם · עתה שב לדברי התוכחה שאמר בתחילה · ולפי שהמשיל כנסת ישראל לאשת זנונים והנולדים בדור ודור ילדי זנונים אמר כנגד ילדי זנונים ריבו באמכם · והכנסה כמשלת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים והענין שיריבו איש ברעהו להשיבם לדרך טובה: כי היא לא אשתי · כיון שזנתה תחתי: ותסר זנוניה מפניה · כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי זונות כי דרך הזונה לקשט פניה במיני צבעונים שתראה יפה בעיני הזונים: ונאפופיה מבין שדיה · היא מעיכת השדים שזכר יחזקאל שמה מעכו שדיהן כי גם זה מדרכי הזונות · והפנים הוא משל לנביאים שהיו העם מחליפים נביאי ה' בנביאי השקר ואלה הם הזונים: ושדיה הוא משל לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה כמו שפי' בספר יחזקאל והיו מחליפים אותם בחוקי הגוים ואלה הם הנאפופים: פן אפשיטנה ערומה · ואניחנה ערומה: והצגתיה כיום הולדה · אעמידנה ערומה כיום שנולדה כמו שאמר ערום יצאתי מבטן אמי והענין כפול במלות שונות והוא על דרך משל כמו שאמר יחזקאל ביום הולדת אותך ואמר ואת ערום ועריה ואמר ואלבישך רקמה וכל הענין כמו שהוא · ומשל הלידה היא כשהיו במצרים עבדים כמו שפירשנו שם: ושמתיה כמדבר · שהוא הפקר לכל · ועוד שלא ימצא בו שום מחיה ושום צורך האדם כן אסיר כל טובי מהם ויהיו מופקרים לכל כמו שאמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול · גם מורה על חורבן הארץ כמו שאמר נכתה כמדבר: ושתיה כארץ ציה · הענין כפול במלות שונות · כי המדבר הוא במקום אשר אין בו מים · ואפשר שיהיה בצמא משל לבטול התורה והנבואה כמו שאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' · והצמא הוא משל לבטול התורה והמצות והנבואה כמו שאמר לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דברי ה': ואת בניה לא ארחם · כמו שפירשנו כי הכנסה בכלל תקרא אם ונקראו הפרטים בנים · או הילודים כל דור ודור שנהגו מנהג הדור הראשון העובד ע"ז: כי זנתה אמם הובישה הורתם · ת' ארי טעו כנישתהון בתר נביאי שקרא בהיתו מלפיהון: אחרי מאהבי · אשור ומצרים שהיו לישראל ברית עמהם ומצילים אותם מאויביהם והיו הולכים בטח בשוחד אשר היו נותנים להם וכיון שהיו בשלום בבריתם עמהם כאלו הם מספיקים צרכם כי בעזרתם היו עובדים אדמתם והולכים מארץ אל ארץ בשלום · וזהו לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי · ומה שאמר הובישה יש לה להכלם ממעשיה וממאהביה שבטחה בהם · כי לא יועילו לה בעת צרתה · ואא"ז פירש אחרי מאהבי השמים והירח והכוכבים שהיו עובדים להם וכונתם היתה כי הם היו נותנים מזונם וסיפוקם כמו שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו: ושקויי · היין ושאר משקים: לכן הנני שך את דרכך בסירים · שלא יוכלו לצאת מהעיר מפני החרב ולא יועילוה מאהביה והם אשור ומצרים · או לפירוש אדוני אבי זכרונו לברכה המזלות · והנה דרכה כאלו יש בה משוכת חדק וקוצים שלא תוכל לעבור בה וכאלו גדורה בגזית שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם · ועל הדרך הזה נאמר גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה: שך · כמו אתה שכת בעדו מגזרת העי"ן ולפי שעושים גדר הכרמים והשדות משכים נאמר הפעולה ממנו שך שכת ושכים ידוע שהם כמו קוצים · וכן סירים וכן צנינים כולם מיני קוצים הם ולא באה הפעולה כי אם משכים: ורדפה · אם לאשור ולמצרים תרדוף שלומם ועזרתם ולא יתנו לה ואם למזלות תרדוף אחר נביאי השקר ואחר המתעסקים במזלות לשאול לה במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה:

ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון · וזה לא תאמר עד שכלה הגלות זמן רב כמו שכתוב בתור׳ בצר לך ומצאוך כל הדברי׳ האלה באחרית הימים ושבת עד ה׳ אלהיך כי אז
אמרה זה בעודה בארץ לא היתה גולה: והיא לא ידעה · כי היו מתעים אותה האשים ונביאי השקר וכל הטוב שהיה לה לא היה לה אלא מאתי שהייתי שולח ברכתי בדגן
ובתירוש וביצהר ושולח ברכה במעשי ידיהם עד שהיה להם רוב כסף וזהב ויסמן ישורון ויבעט ועשו הכסף והזהב בבעלים כמו שאמר בכסף וזהב יפהו: לכן אשוב · כדי שתדע
כי מידי היה לה הטוב דגני בעתו ותירושי במועדו שאשלח בהם מארה בעת הקציר ובעת הבציר הפך הברכה שהייתי שולח בהם · וכן בכל מעשה ידיהם אשלח מארה · וכל
המסתכר משתכר אל צרור נקוב ולא יהיה להם לחם לאכול ובגד ללבו׳ לכסו׳ את ערותם כי הצמר והפשתים שנתתי לה לכסות את ערותה אציל אותה ממנה · וכן תי׳ · וענין והצלתי כענין אשר הציל אלהים מאבינו ענין ההסר׳ והשלילה: ועת׳ אגלה את נבלת׳ · כיעורה ומעשיה הרעי׳ יהיו מגולים כשאסתיר פני ממנה: לעיני מאהביה · שלא יצילוה׳ ולפי׳ אחז״ל לעיני הסמ׳: ואיש לא יצילנה מידי · איש מכל מאהביה · ובדרש אף תמה זכות אבות: והשבתי כ״ש הצרה אין חדש ואין שבת וראשי החדשים והשבתות שהיה בהם קרבן מוסף היו ימי שמחה · וכן החגים והמועדים שהיו ימי מנוחה ושמח׳ לא יהיה להם בהם שמחה מרוב הצרו׳: וכל מועד׳ · אמ׳ מועדה אחר שאמ׳ חגה והמועדים הם חגי׳ · וכן אמר יחזקאל בחגים ובמועדים לפי שיש חג שאינו מועד של שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כמו ויעש שלמ׳ בעת ההיא את החג וגו׳ · שבעת ימים ושבעה ימי׳ הנה קרא שבעת ימי חנוכת הבית חג · וכן אוכלים ושותי׳ וחוגגי׳ · ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותות ולמועדי׳ למועד אשר יעדו · ורב סעדיה גאון ז״ל פי׳ חגה שלש רגלים וכל מועדה ר״ה ויום הכפורי׳ ושמיני עצרת: והשמותי גפנה ותאנתה · אשר אמרה אתנ׳ המה לי בעבור שאמר׳ כי מיד מאהביה הדגן והתירוש והיצהר וכל הטוב אני אשים אותה לשממה ותדע אם היה לה הטוב ההוא מאתי או מאתם: אתנה · לפי שהמשילה לזונה קרא הטוב ההוא אתנה כמו אתנן זונה ועניינם כמו תנאי ושרשה תנה והאל״ף נוספת · ו״ת אתנה יקר · וזכר הגפן והתאנה כי הענבים והתאנים מיטב מאכל האדם אחר התבואה וכבר זכר ולקחתי דגני בעתו: ושמתים ליער · שיבואו בו חיות השדה לפיכך ואכלתם חית השדה וזה מפני חורבן הארץ · או המשיל האויבי׳ לחית השדה: ופקדתי עליהם · על פשעי עונש בגלות · אפקוד עליה הזמן שעבדה הבעלים ואאריך אותה בגלות לעונש שהכיחו עבודתי ועבדו לאלהים אחרים · ואף על בני בניהם יהיה זה העונש אע״פי שהם לא יעבדו ע״ז בגלות כן הוא משפט ענשם לפי שבני בניהם לא יהיו שלמים בעבודת הש״י ובמצותיו בגלות לפיכך יצטרף עון אבותם העובדים ע״ז עם עונם ואמר בתור׳ והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי: ותעד נזמה וחלית׳ · לפי שהמשילה לזונה אמר עליה מעשי הזונה שמתקשטת בתכשיטי׳ נאים כדי שתראה יפה בעיני מאהביה: וחליתה · מן וחלי כתם · ות״י ובחליטת אחד מתוקני העדיים לכן ת״י ובתי הנפש והלחשים וקדשיא וחליטתא: לכן הנה אנכי מפתיה · ב״ול במקום למ״ד הפעל והענין אתן בלבה לשוב בתשובה בעודה בגלות · וזה כענין בתוי׳ המפתה את חבירו מעבירו מדעתו שהיה בו לדעת אחר · כן הקב״ה מעביר ישרא׳ מדעתם שהיו בו בגלות לרדוף אחר התהוה ויצר הרע ויתן בלבם לעזוב הרע ולקחת הטוב ועל זה אמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר: והולכתיה המדבר · זהו שאמר יחזקא׳ הנביא והבאתי אתכ׳ אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פני׳: ודברתי על לבה · אנחם אותה מצער הגלות שסבלה: ונתתי לה את כרמיה משם · מהמדבר אתן לה כל ארצה כמו שהיתה לה כלום איעד אותה שם במדב׳ להטיב לה באחרית לפי שבמדבר העמים יצרוף אותם ויכלה המורדי׳ והפושעים ויפחדו הנותרים לפיכך יהיו צריכים תנחומין ודבר על לבם שיתן האל ית׳ את ארצם כבתחילה לפיכ׳ אמר ודברתי על לבה ואע״פי שפירשנו כי התנחומין יהיו מן הצער שסבלה בגלות הכל יהיה לזה ולזה · ומה שזכר כרמיה לפי שזכר בפורענות והשמותי גפנה אמר בנחמה כרמיה: ואת עמק עכור לפתח תקוה · לפי שבתחילת בואם לארץ בימי יהושע קרה להם העון הזה והוא דבר עכן הבטיחם שלא יפחדו בהכנסם לארץ ושלא יקרם שום עון כי כולם יהיו מכורפים וטהורים כי במדבר העמים יצרפו · ואותו עמק עכור לא יקרא עוד כן כי שמו הוא לנבאי׳ שלא יקרא לו שם לסבה והוא פתח תקוה · ומה שאמ׳ פתח ולא אמר עמק כמו שהיה לפי שיהיה להם כפתח כי משם יכנסו לארץ כמו שעשו בתחילה ויהיה להם תקוה ואחרית טוב לפיכך יקראו לו פתח תקוה · והחכם ר״א פירש עמק עכור · עמק יזרעאל שעכרתיה שם ישוב לפתח תקוה · ור״שי ז״ל פירש עומק הגלות שהיו שם עכורים אתן לפתח תקוה ותוחלת שמתוך אותם הצרות אתן להם לב לשוב אלי · ורבינו סעדיה גאון פירש יעשה האל יתברך כפלאות בעמק שנהרג בו עכן באותו הזמן ויקראו לו פתח תקוה וישירו לאל יתברך על הנפלאות וזהו שאמר וענתה שמה מן ותען להם מרים: כימי נעוריה · כמו הנס שעשה האל יתברך לישראל בימי סיסרא שנאמר ותשר דבורה וכן בדוד ע״ה אמר וידבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת: וכיום עלותה מארץ מצרים · שירת משה על ים סוף: והיה ביום ההוא נאם ה׳ תקראי אישי · ר״ל תקראי לי איש כי בעל האשה יקרא איש · כמו אלקנה אישה וכנסת ישראל כמשלה לאשת איש · ובעל הוא שם משותף כי היו קוראים לע״ז בעל לפיכך אמר ולא תקראי לי עוד בעלי כדי להסיר שם הבעלים מפיה · ורבו׳ ז״ל פירש ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה:
ולא

ונתה ד׳ בקריאה וסימן ועניתה בי צדקתי · ונגשה יבמתו אליו · וענתה השירה הזאת · וענתה שמה כימי נעוריה: אישי ח׳ בקריאה וסימן במסרה רבת׳:

וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה: וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל: לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ: וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי: וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ: וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה: וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה: לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ: וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם: וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי:

וְתֵימַר אֵיהַךְ וְאֵתוּב לְפוּלְחַן רִבּוֹנִי קַדְמָאָה אֲרֵי טַב לִי כַּד הֲוֵיתִי פָּלְחָא קֳדָמוֹהִי מִכְּעַן לָא אִפְלַח לְטַעֲוָתָא: וְאִנּוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי אֲנָא בָּרְכֵית לְהוֹן עִיבוּרָא וְחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְכַסְפָּא אַסְגֵיתִי לְהוֹן וְדַהֲבָא מִנֵּיהּ עֲבַדוּ לְטַעֲוָתָא: בְּכֵן יָתוּב מֵימְרִי לְמִטַּל עִיבוּרָא בְּעִדָּן אִדְּרֵיהּ וְחַמְרָא בְּעִדָּן מִעְצַרְתֵּיהּ וְאַצִּיל כְּסוּת מִלָּא וּבוּץ דִּיהַבִית לַהּ לְכַסָּאָה יַת קְלָנַהּ: וּכְעַן אֲגַלֵּי יַת קְלָנַהּ לְעֵינֵי עַמְמַיָּא רַחֲמָהָא וֶאֱנָשׁ לָא יְשֵׁיזְבִנַּהּ מִן יְדִי: וַאֲבַטֵּל כָּל חֶדְוָתַהָא חַגַּהָא יַרְחַהָא וְשַׁבַּתַּהָא וְכָל מוֹעֲדַהָא: וְאַצְדֵי פֵּרֵי גּוּפְנַהּ וְתֵינַהּ דַּהֲוַת אָמְרָה יְקַר אִנּוּן לִי דִּיהַבוּ לִי עַמְמַיָּא רַחֲמַי וַאֲשַׁוֵּינוּן לְחוּרְשָׁא וְתֵיכְלִנּוּן חֵיוַת בָּרָא: וְאַסְעַר עֲלַהּ יַת יוֹמַיָּא דַּהֲוַת פָּלְחָא לְטַעֲוָתָא דְּמַסְּקָא לְהוֹן בּוּסְמִין הֲוַת דָּמְיָא לְאִתְּתָא דְּשַׁבְקַת יַת בַּעְלַהּ וְאִתְקִינַת בְּקָדָשַׁהָא וּבַחֲלִיטַת מַרְגָּלִיתַהָא וּטְעָת בָּתַר רַחֲמָהָא כֵּן כְּנִישְׁתָּא יִשְׂרָאֵל רְחֵמַת לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא וּפוּלְחָנִי שְׁבַקַת אֲמַר יְיָ: בְּכֵן הָא אֲנָא מְשַׁעְבֵּד לַהּ לְאוֹרַיְתָא וְאַעְבֵּד לַהּ נִסִּין וּגְבוּרָן כְּמָא דַּעֲבַדִית לַהּ בְּמַדְבְּרָא וּבְיַד עַבְדַי נְבִיַּיָא אֲמַלֵּל תַּנְחוּמִין עַל לִבַּהָא: וְאַמְנֵי לַהּ יַת פַּרְנְסַהָא מִתַּמָּן וְיַת מֵישַׁר עָכוֹר לְתַחֲמוּדֵי נְפַשׁ וְיִתְנְהוֹן תַּמָּן לְמֵימְרִי כְּיוֹמֵי קֳדָם וְאַף אֲנָא אַעְבֵּיד לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן כְּיוֹם מַסְּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם: וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ תִּתְנְהוֹן לְפוּלְחָנִי וְלָא תִפְלְחוּן עוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא: ואעדי

רש״י

לא ידעה · לא שמה אל לבה והראת עצמה כלא יודעת: וכסף הרביתי לה וזהב · והם עשאוהו לבעל: בעתו · בעת גמר בישול הפירות: והצלתי ומנע צמרי ופשתי · אשר היה לכסות את ערותה כל הגלה שבמקר׳ לשון תרומ׳ והפרשה הוא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכם כי כל העושר אשר הציל: ואיש לא יצילנה מידי · אף זכות אבותם תמה: והשמותי · לשון שממה: אתנה · כמו אתנן: ושמתים ליער · שהחיות מהלכו׳ שם ואוכלו׳ הפירות: ופקדתי עליה · שכר פורענות: ימי הבעלי׳ אשר תקטי׳ · תמיד להם ולשון הווה הוא: ותעד נזמה וחליתה · לשון עדי כזונה המתקשט׳ לקראת נואפי׳ וחליתה לשון ערבי הוא קישוט: לכן הנה אנכי מפתיה · משלה להמשך אחר לותאוה בלעז ומהו הפיתוי והולכתיה המדב׳ בגולה שהוא לה כמדבר ציה ושם תשיב אל לבה כי טוב לה כשעשת רצוני מכשמרדה בי: את כרמיה · תירג׳ יונתן לשון פרנסי׳ ומנהיגי׳ וכן לא יפנה דרך כרמים וכן כרמי שלי לא נטרתי לא והולכתיה המדברה למדבר ציון ועוג ובשנגון זה נתנבא יחזקאל שנאמר והוצאתי אתכם אל מדבר העמי׳ ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדי׳ וגו׳ והכשרים אקיי׳ וזהו את כרמיה: ואת עמק עכור · עומק הגלות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה תחלת תקוה שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי: וענתה שמה · לשו׳ דירה כמו מעון אריות: כימי נעוריה · שישבה במצרים ימים רבי׳: וכיום עלותה וגו׳ · שנעקה אלי ממצרים מתוך שיעבוד ונאלתיה כן גם עתה: תקראי אישי וגו׳ · תעבדוני מאהב׳ ולא מיראה אישי לשון אישו׳ וחיבת נעורי׳ בעלי לשון אדנות ומורא ורבותינו פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה:

ולא

פרקה ג׳ כמו׳ ב׳ ג׳ מלין מורדפה תפקי׳ אל וסימן יומי דשבת נגמה

רד״ק: והסירותי׳ טעם והסירותי כי הא״ל ית׳ ייחד את לבב ישראל ליראה את שמו לבדו ויעזרם בזה על דרך שאמרו בא לטהר מסייעין אותו׳ אמר מפיה ואמר תקראי כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד׳ וכפל הענין במלות שונות ואמר ולא יזכרו עוד בשמם׳ ורבינו סעדי׳ ז״ל פירש מפיה מפי ישרא׳׳ ולא יזכרו עוד בשמם בפי אה׳ כי אף האומות לא יעבדו ע״ז באותו זמן כמו שאמ׳ כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד׳ וגו׳ פירש מפיה מפי דור הישועה ולא יזכרו עוד בפי דורות עולמית׳ ואמר בשמם לפי שים להם שם זולתי בעל: וכרתי׳ על דרך כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך׳ ואמר בנבואת ישעיה וגר זאב עם כבש וכל הענין כמו שאמר שם: ועם עוף השמים׳ כמו ארבה וזולתו שלא יאכלו פירותיהם ותבואתם: ורמש האדמה׳ כמו נחשים ועקרבי׳: וקשת וחרב כמו שאמ׳ וכתתו חרבותם לאתים: ומלחמה׳ כתרגומו ועבדי קרבא׳ או פירושו שאר כל כלי מלחמה זולתי קשת וחרב שזכר: וארשתיך׳ כנגד מה שאמ׳ אשת זנוני וזכר שלש׳ פעמים וארשתיך כנגד שלשה גליות שגלו ישרא׳ גלות מצרים וגלות בבל וזה הגלות שאנחנו בו היום וכל זמן צאתם מן הגלות היה הא׳ ית׳ כאלו מארס אותם הארוסי׳ הראשונים כשהוציאם ממצרים לא היו לעולם שהרי גלו לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי לעולם׳ והארוסים השניים כשהוציאם מבבל לא היו בצדק ובמשפט שהם היו עושים הרע שהרי כתוב שהיו בהם מחללי שבתות ונושאי׳ נשים נכריות והיו כובשי׳ אחיהם לעבדים ושדותיהם הנה כי לא היה בהם צדק ומשפט חסד ורחמי׳ לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי בצדק ובמשפט שיהיו הם עושים שהרי ישובו בתשובה כמו שכתוב ושבת עד ה׳ אלהיך׳ ואמר וארשתיך לי באמונה שענינו בקיום שלא ימוט לעולם כמו אמונ׳ אומן במקום כאמן: וידעת את יי׳ כמו שאמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: והיה ביום ההוא׳ אענה את השמי׳ אמר כי אז בזמן הישועה השמים יתנו טלם והארץ תתן את יבולה׳ ואמר אענה את השמים שהיו כעצרים בהיותם בארץ כמו בימי אחאב בשובם לארץ בזמן הישועה לא יעצרו עוד׳ ואמר אענה כאילו השמים שואלים שיתנו מטר כמשפטם ואני אענם וארצם שיתנו מטר כמשפטם בגשמי ברכה׳ וזהו אענה שיהיה רצוני בהם: והם יענו את הארץ׳ כאילו הארץ שואלת מטר ומתאוה לו: והארץ תענה׳ שתתן את יבולה ועץ השדה יתן פריו: והם יענו את יזרעאל כי ברבות הטובה רבו אוכליה כי תהיינה האדמות מלאות צאן ישראל׳ בפורענות קרא שם ישראל יזרעאל לפי שהיו זרועים בגוים בזמן הישועה קורא אותם ג״כ יזרעא׳ שהיו נזרעים בארצם׳ לפיכך אמר אחריו וזרעתיה לי בארץ׳ וי״ת הענין כן ויהא בעידנ׳ ההיא וגו׳: וזרעתיה לי בארץ׳ שיהיו רבים כזרע הארץ ויהיו לי לא כבתחילה׳ וי״ת ואקיימנכון וגו׳ ורז״ל פירשו בארץ העמים שאמרו אמר רבי אלעזר לא הגלה הקב״ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנ׳ וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע סאה תטין אלא כדי להכניס כמה כורין: ויאמר יי׳ אלי׳ אחר שהשלים הנביא לדברי נחמה שב לדברי תוכחה כנגד בני דורו׳ וכן דרך הנביאים לדבר בדבריהם תוכחה ונחמה׳ ואמר עוד כי כבר אמר לו שיקח אשת זנונים ועתה דבר לו משל אחר׳ ואמ׳ לך אהב אשה והנה היא תהיה אהובת ריע שאתה תאהבנה ותהיה לה לריע והיא תהיה מנאפת אחר כן עם אחרים׳ והמשל הראשון היה על ירבעם בן נבט והבאים אחריו שזנו מאחרי ה׳ והניחו עבודת בית המקדש ועבדו העגלים אחר כן בא אחאב והוסיף להרע ועשה בעל ואשרה׳ ועתה הוסיף במשל זה באהבת הא׳ ית׳ את ישראל מקדם כאדם האוהב את האשה החביבה עליו שהיא אהבה גדולה כי לא כל אשה יאהב אדם בשוה כמו שנאמר ביעקב ויאהב יעקב את רחל׳ ואמר דוד מאהבת נשים והם שתי נשים שהיו חביבות עליו׳ ועם כל זה פנו אל אהים אחרים: ואוהבי אשישי ענבים׳ ותחת אשר היה להם לאהוב תורת ה׳ ומצותיו ולהגות באהבתה תמיד כי היא המלמדת הדרך הטובה והישרה פרקו מעליהם עול תורה ואהבו תענוגי העולם ותאותם שתיית היין כל שוגה בו לא יחכם׳ ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות שכורי אפרים׳ ואמר הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם׳ ופי׳ אשישי ענבים יין ענבים וי״ת ואמר ה׳ לי וגו׳: ואכרה לי׳ דגש הכ״ף לתפארת הקריאה כדגש קו״ף מקדש ה׳ ושרשו כרה מן וגם מים תכרו מאתם רוצה לומר קניתיה לי לאשה׳ וטעם בחמשה עשר כסף׳ ת׳ ופרקתינון במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן׳ ועוד פי׳ בו בזכות אברהם יצחק ויעקב וי״ב שבטים: וחומר שעורים ולתך שעורים׳ הם גם כן ט״ו כי החומר עשר אפות כמו שנאמ׳ כי עשרת הבתים חומר׳ ולתך הוא חצי חומר׳ ופי׳ רב סעדיה גאון ז״ל חומר ולתך שהם ט״ו כנגד משה ואהרן ומרים וי״ב שבטים שיצאו ממצרים׳ ויש לפרש לענין שפירש המתרגם חמשה עשר כסף ט״ו בניסן יהיה פירש חומר ולתך מספר הימים משיצאו ישראל ממצרים עד שבאו מדבר סיני וקבלו שם את התורה כי חומר הוא שלשים סאים ולתך ט״ו הנה מ״ה וט״ו ימים שנשארו מניסן ושלשים של אייר הרי מ״ה׳ ומה שאמר שעורים שהוא מאכל הבהמות לפי שרוב העם שיצאו ממצרים עד שקבלו את התורה היו כבהמות כסוס כפרד אין הבין עובדים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ומשקבלו את התורה נפקחו עיניהם ושרתה עליהם רוח השכל והבינו וידעו׳ וכתב רש״י כי מצא כתוב בשם רב האי ז״ל ואכרה לי קבצתי פדיונה לנגדי בדמים קלים האומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים שנה ומעלה ט״ו כסף׳ וחומר שעורים ערך הזכר מבן עשרים על ששים חמשים שקל כסף והם דמי פדיון זרע חומר שעורים שגם הוא חמשים שקל:

מסורה: וידעת ז׳ וסימן נמסר ביחזקאל סימ׳ כ״ב: והיה ביום ו׳ בטעם בסיפ׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: ואהבי ד׳ וסימ׳ ואהבי אשישי ענבים׳ שנאי טוב ואהבי רע׳ ואהבי שמו ישכנו בה׳ ואהבי עשיר רבי׳:

מקרא:

וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ כ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נְאֻם־יְהוָה אֶעֱנֶה אֶת־הַשָּׁמָיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת־הַדָּגָן וְאֶת־הַתִּירוֹשׁ וְאֶת־הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־יִזְרְעֶאל׃ וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ וְרִחַמְתִּי אֶת־לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי לְלֹא־עַמִּי עַמִּי־אַתָּה וְהוּא יֹאמַר אֱלֹהָי׃

ג

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד לֵךְ אֱהַב־אִשָּׁה אֲהֻבַת רֵעַ וּמְנָאָפֶת כְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פֹּנִים אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים׃ וָאֶכְּרֶהָ לִּי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כָּסֶף וְחֹמֶר שְׂעֹרִים

תרגום: ואעדי ית שום טעוות עממיא מפומהון ולא יהי דכרן שומהון עוד: ואגזר להון קים בעדנא ההיא דיהון שלם עם חית ברא ועם עופא דשמיא ורחשא דארעא וקשתא וחרבא ועבדי קרבא אבטל מן ארעא ואשרנון לרוחצן: ואקימנכון קדמי לעלם ואקימנכון קדמי בקושטא ובדינא ובחסדא וברחמי: ואקימנכון קדמי בהימנותא ותדעון למדחל מן קדם יי: ויהי בעדנא ההיא אקבל צלותכון אמר יי אפקיד ית שמיא ואנון יחתון מטרא על ארעא: וארעא תרבי עבורא וחמרא ומשחא ואנון יספקון לגלות עמי: ואקימנכון קדמי בארעא בית שכנתי וארחם עליהון דלא רחימין בעובדיהון ואימר לדהויתי אמר להון לא עמי ברם עמי אתון והוא יימר אלהי: ואמר יי לי עוד איזל אתנבי נבואה על בית ישראל דאנון דמן לאתתא דרחימא על בעלה ומזניא עלוהי וכל כדן רחים לה ולא צבי למפטרה כן רחימת יי על בני ישראל ואנון מתפנן בתר טעות עממיא ברם אם יתובון ישתבק להון ויהון דמן לגבר דאשתלי ואמר מלא בחבריה: ופרקתנון במימרי ביום חמשא עסר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כיפור לנפשהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת

רש״י: ולא יזכרו עוד׳ ישרא׳ בשמם של בעלי׳ או לא יזכרו הבעלי׳ בשמם של ישרא׳ לומ׳ שהם אלוהות להם או לא יזכר שם הבעלי׳ עוד כל״א והאלילים כליל יחלוף: עם חית השדה׳ שאשבית מזיקין מן העולם וכן הוא אומר לא ירעו ולא ישחיתו וגו׳: בצדק ובמשפט׳ שתתנהגו בהן: ובחסד וברחמים׳ שיבוא לך מאתי על ידיהם באברהם אבינו כתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגומר לעשות צדקה ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמים מאת הקב״ה שנ׳ ונתן לך רחמים ושמר יי׳ אלהיך לך את הברי׳ ואת החסד פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנ׳ ההופכי׳ ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף הקב״ה אסף מהם החסד והרחמי׳ שנ׳ כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החס׳ והרחמי׳ וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפ׳ שנ׳ ציון במשפט תפדה וגומ׳ והקב״ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבן בראשן: וארשתיך לי באמונה׳ בשכר האמונה שהאמנת בגולה לאבטחו שעל ידי נביאי: אענה את השמים׳ לצוק אל השחקים מטלב הטוב התלוים במאמר והם יענו לצוק מים על הארץ: את יזרעאל׳ את בני הגולה שנזרעו ונקבצו: וזרעתיה לי׳ כזורע סאה להכניס כמה כורין כן יתוספו עליהם כמה גרים: אהובת ריע׳ חביבה על בעלה ואהובה לו והיא מנאפת תחתיו כאהבת הקב״ה את ישראל והם זונים תחתיו של אהים אחרים: אשישי ענבים׳ פירש מנחם גביעי יין אוהבים להשתכר ביינם ואינם עוסקי׳ בתורה וכן מצינו שמעניש׳ במקו׳ אחר על כך השותי׳ במזרקי יין: ואכרה לי׳ לשון סחורה ברגנ״יא בלע״ז כמו אשר כריתי לי ובכרכי הים קורין למכירה כירה: בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולתך שעורים׳ ת״י ופרקתינון במימרי ביום חמשא עסר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כיפור לנפשהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת שערין כלומר לא הוגעתים בדברים קשים׳ בחמשה עשר כסף בגימטריא נסן ובפסיקתא הוא נדרש בחמשה עשר כסף בחמשה עשר בניסן וחומר ולתך הרי ארבעים וחמשה שהחומר שלשים סאה והלתך חצי חומר: ואומר

ואומר אליה ימים רבים תשבי לי · ימים שנים רבים שלשה הרי חמשה או חמשי' יום שבין פסח לעצרת בו ביום נתתי לה את התורה ובה הזהרתיה לא תזני · ולא תהיי לאיש · לא יהיה לך אלהי' אחרי' : וגם אני אליך · אנכי יי' אלהיך · ואשר עשה שני חשבונו' מחמשים יום אחד לסוף חומר ואחד לסוף לתך כנגד המן שירד להם לסוף שלשי' יום בט"ו באייר ומשם לט"ו יום מכין שאי' של לתך ביום הזה באו מדבר סיני בר"ח סיון ובשם רב האיי מצאתי דבר הגון · ואכרה לי וגו' קצבתי דמי כופר פדיונה לנגדי בדמים קלים האומר ערך נפשי עלי אם מבן ששי' ומעלה והיה ערכך חמש' עשר שקל · ואומ' שעורין ערך זכר מבן עשרי' שנ' ומעלה ועד בן ששי' חמשים שקל והם דמי פדיון חומר שעורין שגם הוא חמשי' שקל כסף · ולתך שעורין דמי פדיון קרקע לתך שעורים למקדש · עשרים וחמשה שקלים הוא ערך הקצוב מבן חודש עד חמש ה' שקלי' ומבן חמש שנים עד בן עשרים שנה והיה ערכך עשרים שקלי' הרי עשרים וחמשה אחר כל החיבה הזאת אמרתי לה ימים רבים תשבי לא תזני לאלהים אחרים כי אם תזני ימים רבים ישבו בניך אין מלך ואין שר ואין זבח במקדש ביהודה ואין מצבת הבעל בשומרון למלכי ישראל ואין אפוד של אורים ותומים המגיד להם נעלמות ואין תרפים הם צלמים הנעשים בכוון שעה אחת העשוייה לכך ומדברים מאליהן ומגידים נעלמות וכן ת"י ולית אפוד ומחוי : אחר · ימי הגולה : ישובו בני ישראל ובקשו את ה' וגו' · תנא משום רבי שמעון בן יוחאי בשלשה דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש הדא הוא דכתיב אין לנו חלק בדוד כמשמעו להאליך ישראל אל תיקרי להאליך אלא לאלהיך ראה ביתך דוד זה בית המקדש אמר רבי שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישראל על שיחזרו ויבקשו שלשתן אחר ישובו בני ישראל ובקשו את יי' זו מלכות שמים ואת דוד מלכם כמשמעו ופחדו אל יי' ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה : אלה וכחש · נשבעין בשקר : פרצו · ת"י ומולדין בנין מנשי חבריהון : ודמים בדמים נגעו · חובין על חובין מוספין ולפי משמעו פרצו הגדר והרבו שפיכות דמים עד נגוע דם הרוג זה בדם חברו : תאבל · תחרב ויגדל האבל בה : יאספו · יזערון מן קדם חוביהון לשון כליון כמו אסף אסיפם : אך איש אל ירב · אתם מתרין בנביאי אמת שלא יריבון אתכם ולא יוכיחו אתכם כמו שנאמר בעמוס שאמר לו אמציה כהן בית אל לא תנבא על בית יעקב ולא תטיף על בית יצחק והוא בימי ירבעם בן יואש שנתנבא הושע בימיו : ועמך כמריבי כהן · נגו עם מלפיהון שהכהנים היו בני הוראה כמו שנאמר יורו משפטיך ליעקב :

וכשלת

ישבו ז' חסר וסימן במסרה רבת : ובעוף ג' בקריאה וסימן ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · ורדו בדגת הים ובעוף השמים דויברך · על כן תאבל הארץ ואמלל :

מעללת סערין : נביא אמר לה כנשתא דישראל חוביכון גרמו לכון דתגלון יומין סגיאין תתנהון לפולחני לא תטעון ולא תפלחון לטעותא ואף אנא עתיד לרחמא עליכון : ארי יומין סגיאין יתבון בני ישראל לית מלכא מדבית דוד ולית דעביד שולטן על ישראל ולית דדבח לרעוא בירושלם ולית קמתא בשמרון ולית אפוד ומחוי : בתר כן יתובון בני ישראל ויתבעון ית פולחנא דיי אלההון וישתמעון למשיחא בר דוד מלכהון ויתנהון לפולחנא דיי וסגי טוביה דייתי להון בסוף יומיא : קבילו פתגמא דיי בני ישראל ארי דינא קדם יי עם יתבי ארעא ארי לית עבדי קושטא ולית גמלי חסדא ולית דמהלכין בדחלתא דיי בארעא : ימן לשקר וכדבין וקטלי נפשן וגנבין וניפין ומולדין בנין מנשי חבריהון וחובין על חובין מוספין : על כן תחרוב ארעא ויצדי כל דיתב בה בחית ברא ובעופא דשמיא ואף נוני ימא יזערון מן קדם חוביהון : ברם על דאמרין ספר לא יליף ולא יוכח נביא ועמך נצן עם מלפיהון :

ותתקלון

ולתך שערים : ואמר אליה ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש וגם־אני אליך : כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים : אחר ישבו בני ישראל ובקשו את־יהוה אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל־יהוה ואל־טובו באחרית הימים :

ד

שמעו דבר־יהוה בני ישראל כי ריב ליהוה עם־יושבי הארץ כי אין־אמת ואין־חסד ואין־דעת אלהים בארץ : אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים בדמים נגעו : על־כן תאבל הארץ ואמלל כל־יושב בה בחית השדה ובעוף השמים וגם־דגי הים יאספו : אך איש אל־ירב ואל־יוכח איש ועמך כמריבי כהן :

ולתך שעורי' · דמי פדיון זרע לתך שעורי' עשרי' שקלים וחמשה שקלים · ערך מבן חדש ועד בן חמש ומבן חמש עד בן עשרים שקלי' הרי כ"ה · וי"ת כסף בפני עצמו לא חברו עם חמשה עשר · ותרגם ויהבית כסף וגו' : ואמר אליה · אמרתי לה אחר שנאפת תחתי יהיה ענשך שתשבי באלמנות חיות ימים רבי' · וטעם לי שתהיי קרואה ובשמי ולא באיש אחר תאמרו אנכי אשת פלו' ולא תזני עם אחרי' וגם לא תהיי אש' לאיש מיוחד אחר זולתי : גם אני אליך · וגם אני לא אבוא אליך · ולא שוכר עומד במקום שני : וזה יהיה ימי רבי' · ובפסוק הבא אחרין פי' המשל כי ימים רבי' ות"י נבייא אמר לה וגו' : כי ימים רבים ישבו בני ישראל · ואלה הם ימי הגלות שאנחנו בו היום ואין לנו לא מלך ולא שר מישראל כי ברשות הגוים אנחנו וברשות מלכיהם ושריהם : ואין זבח ואין מצבה · אין זבח לש' ואין מצבה לע"ז : ואין אפוד ותרפי' · אין אפוד לאל שיהיה מגיד העתידות כאורי' ותומים · אין תרפים לע"ז שהם מגידים העתידות לדעת ה המאמינים בהם · וכן אנחנו היום בזה הגלו' כל בני ישראל ות"י לית מלכא וגו' : אחר ישובו בני ישראל · זה יהיה באחרית הימים קרוב לעת הישועה שישובו בני ישראל בתשובה · ובדברי רז"ל רבי שמעון בן יוחי אומר בשלשה דברים מאסו ישראל בימי רחבעם במלכות שמי' ובמלכות בית דוד ובבית המקדש · הה"ד אין לנו חלק בדוד כמשמעו' להאליך ישראל אל תיקרי להאליך אלא לאלהיך · ראה ביתך דוד זה בית המקדש א"ר שמעון בן מנסי' אין מראין סימן גאולה לישרא' עד שיחזרו ויבקשו שלשתן הה"ד אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זה מלכות שמים · ואת דוד מלכם כמשמעו · ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון · ופחדו אל ה' שיפחדו ויראו ממנו בשובם אלין ויקוו עם התשובה הטובה הגדולה שהבטיח וזה יהיה באחרית הימים ות"י ויתבעון ית פולחנא דיי' וגו' · ופי' רב סעדיה ז"ל ואל טובו אל כבודו כמו אני אעבי' כל טובי על פניך : שמעו דבר ה' · עתה שב לדברי תוכחה לאותו הדור : עם יושבי הארץ · יושבי ארץ ישראל דין לי עמהם כי בתנאי נתתי להם את הארץ שיעשו בו צדקה ומשפט ובזה התניתי להם שיהיו עיני בה מראשית השנה ועד אחרית שנה וכיון שהם עושים בהפך אלה וכחש וגו' · אף אני אעשה עמהם בהפך מה שהבטחתים והסתרתי פני מהם ותאבל הארץ ואמלל כל יושב בה כי אין אמת · וכן אמר ירמיה הנביא ואם יש עושה משפט וצדקה ואסלח לה · ואמר דוד נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ · וצדיקים היו בהם אבל מעטים והיו נחבאים מפני הרוב שהיו רשעים כמו שפירש בספר ירמיהו : אין אמת · אין עושה אמת ואין מדבר אמת : ואין חסד · כל שכן שאין חסד כי חסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי ומי שאינו עושה האמת והמשפט כ"ש שלא יעשה חסד · וכן לא ימד ולא יספר כמו שפירשנו : ואין דעת אלהים בארץ · לעשות משפט וצדקה · כמו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו · דן דין עני ואביון אז טוב לו · הלא היא הדעת אותי נאם ה' · או יהיה פירוש דעת אלהים החקירה בידיעת אלהותו ות"י ולית דמהלכין בדחלת' וגו' : אלה וכחש · עוד יעשו שישבעו בשמי לשקר זהו אלה וכחש · ופי' רב סעדיה אלה שנכנסו באלות הברית · והוא אמרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה והם עושים אותם · וכחש ועוד מכחשים באל אשר קבלו עליה' לאהים : פרצו · פרצו הגדר ומשמרת התורה והרבו לעשות עבירות ות"י ומולדין בנין מנשי וגו' : ודמים בדמים נגעו · דמי הנרצחים נוגעים זה בזה מרובם ות"י וחובין על חובין מוסיפין : על כן תאבל הארץ · תחריב ותשחית ארץ ישראל : ואמלל כל יושב בה · יכרת ממנה כל היושב בה : בחית השדה ובעוף השמים · עם חית השדה ועוף השמים כי אחר שתהיה הארץ חרבה יכרת ממנה אדם ובהמה · ובחית השדה אינו ר"ל המדבריות אלא הבהמה הגדלה בישוב עם בני אדם והיא נקראת חיה כמו שאמר זאת החיה אשר תאכלו · גם יתכן כי אף חיות המדבריות בכלל כי לא תבא חיה המדברית במקומות הישוב החרבים אם לא יהיה במקבצם ישוב כמו שאמר ורבה עליך חית השדה · ובאמרו ובעוף השמים כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות הישוב שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות · או כאמר עוף השמים על דרך גוזמא להפלגת הדבר · וכענין זה כאמר בנבואת ירמיהו מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו · ויתפרש גם כן על אחד מפני הפנים · ובדברי רז"ל ר' יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנאמ' על ההרים וגו' : מעוף השמים ועד בהמה · נדדו הלכו · בהמה בגימ' נ"ב הוו · רבי יוסי אומ' שבע שנים נתקיים בה גפרית ומלח שריפה כל ארצה · וב"ת בחית ובעוף ר"ל כי גם בהם תהיה הכריתה : וגם דגי הים יאספו · יכלו וימותו · ומה שאמר דגי הים והם אינם בכלל חורבן הארץ כי בים שוכני' ואמר כי גם בים היתה הקללה שנ' לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב · וכן בים לא יעלה בסלעים אשר בים וגם בקרקע הים עשב ובמה שמהם ירעו הדגי' וזה בים ארץ ישראל שהיתה בארץ קללת האל יתברך בעון יושביה ביבשה ובים ות"י ואף נוני ימא וגו' : אך איש אל ירב ואל יוכח איש · אך זה אינו למעט אבל הוא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי · אך טוב אלהים לישראל · אמר איש אל ירב ואל יוכח חבירו על רשעו כי לא יועילנו כי גם הוא עושה רע כמוהו : ועמך כמריבי כהן · כף כמריבי לאמת הדבר · כמו כף הסבעה לי כיום · כמשיני גבול · והדומים להם · אמר הכהן היה לו להורות ולהריב ולהוכיח העם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב · ובאת אל הכהן · ובזמן הזה העם מריבים את הכהן כי לא די שלא יקבלו תוכחתו אלא הם מריבים ומוכיחים אותו על דרך שאומרו דור ששופט שופטיו · או פירוש כי הכהן רע כמוהם · ואם הוא מוכיחם הם גם כן יוכיחו אותו · ויש מפרשים כמריבי כהן כעדת קרח שערערו והריבו על הכהונה ות"י ברם על דאמרין וגו' :

נכשלת

ונכשלת היום, אמר כנגד ישראל בעבור מעשיך תכשל ותפול: היום, ר"ל הזמן הזה בקרוב תבא מפלתך, וכן וחרה אפי בו ביום ההוא, ביום ההוא טרם יםי, והדומים להם, ענינים עת וזמן: וכשל גם נביא עמך לילה, נביא השקר המתעה אותך יכשל עמך כמו האדם הנכשל בלילה בחשיכ', וכן ת"י: ודמיתי אמך, וכרתי כנישתך, כלומ' שלא תשאר בישראל כנסה כי יתפזרו בגלו' אחד הנה ואחד הנה ובכך פירשנו כי הכנס' תקרא אם: ודמיתי ענין כריתה, כמו כי נדמה כל עם כנען, נדמה נדמ' מלך ישראל, והדומים להם: נדמו עמי גם זה ענין כריתה, ות"א אטפשו: מבלי הדעת: כי אין מי שיודיעם ויורם הדרך הטוב: כי אתה הדעת מאסת, אמר כנגד הכהן שהי' בזמן ההוא אתה מאסת הדעת ללמדו ולהורותו לעם, לפיכך אני אמאסך מכהן לי, כיון שאין אתה עושה משפט הכהן שהוא להורות התורה אמאסך שלא תהיה כהן בביתי, ואף אמר כי מבלי הדעת נדמו והלא היו לה' בזמן נביאי אמת שהיו מורי' להם התור' ומוכיחים אותם יום יום על דעת' האמ' כי אחר שהכהנים שהיו להם להורות התורה היו תועי' מדרך האמת כמו העם היו נתלים בהם ובנביאי האמת היו מואסים מפני נביאי השקר שהיו מורי' להם הפך האמת לפיכך נדמו העם ונשחתו:

נפשו ג' מטע' בהון וסימן ואל עונם ישא נפשו, להושיעו משפטי נפשו, ולא נתתי: יד פסוקים בספרא אית בהון ולא ולא וסימן במסרה רבת' בערך לא:

ה וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם־נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ׃ נִדְמוּ עַמִּי מִבְּלִי הַדָּעַת כִּי־אַתָּה הַדַּעַת מָאַסְתָּ וְאֶמְאָסְאךָ מִכַּהֵן לִי וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ גַּם־אָנִי׃ כְּרֻבָּם כֵּן חָטְאוּ־לִי כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר׃ חַטַּאת עַמִּי יֹאכֵלוּ וְאֶל־עֲוֺנָם יִשְׂאוּ נַפְשׁוֹ׃ וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן וּפָקַדְתִּי עָלָיו דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו אָשִׁיב לוֹ׃ י וְאָכְלוּ וְלֹא יִשְׂבָּעוּ הִזְנוּ וְלֹא יִפְרֹצוּ כִּי־אֶת־יְהוָה עָזְבוּ לִשְׁמֹר׃ זְנוּת וְיַיִן וְתִירוֹשׁ יִקַּח־לֵב׃ עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם׃ עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ וְעַל־הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ תַּחַת אַלּוֹן וְלִבְנֶה וְאֵלָה כִּי טוֹב צִלָּהּ עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה׃ לֹא־אֶפְקוֹד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה וְעַל־כַּלּוֹתֵיכֶם כִּי תְנָאַפְנָה כִּי־הֵם עִם־הַזֹּנוֹת יְפָרֵדוּ וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת יְזַבֵּחוּ

וְתִתְקְלוּן בִּימָמָא וְיִתְקְלוּן אַף נְבִיַּיָא דְשִׁקְרָא דִי עִמְּכוֹן כַּד בְּלֵילְיָא וְאַבְהֵית כְּנִשְׁתְּכוֹן׃ אִטַּפְּשׁוּ עַמִּי מִבְּלִי דַעְתָּא אֲרֵי אַתְּ מַדַּע דַּחֲלְתִּי קַצְתָּא וְאַרְחֲקִנָּךְ מִלְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וְעַל דְּאִתְנְשֵׁיתָא אוֹרַיְתָא דֶאֱלָהָךְ אַרְחֵיק בְּנָךְ אַף אֲנָא׃ כְּמָא דְּאַסְגֵיתִי לְהוֹן עֲלָלָא כֵּן אַסְגִיאוּ לְמֶחְטֵי קֳדָמַי יְקָרְהוֹן בְּקָלָנָא חֲלִיפוּ׃ כַּהֲנַיָּא פַּסּוּ לְמֵיכַל חַטְוַת עַמִּי בְּדִיל לְאוֹסָפָא חוֹבִין עַל חוֹבֵי נַפְשְׁהוֹן׃ וִיהֵי כְּמָא דְאַשְׁוֵי חִילוֹנָאָה כְּכָהֲנָא לְאַפָּסָא קוּדְשֵׁיהוֹן אַפִּיס יַת יְקָרְהוֹן וְאַשְׁוֵי דְּיָקִיר לְבַסִּיר בְּדִיל לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן כְּאָרְחָתְהוֹן בִּישָׁתָא וּכְעוֹבָדֵיהוֹן מְקַלְקְלַיָּא אָתֵיב לְהוֹן׃ וְיֵיכְלוּן וְלָא יִסְבְּעוּן יִסְבוּן נְשִׁין וְלָא יוֹלְדוּן בְּנִין אֲרֵי יַת פּוּלְחָנָא דַייָ שְׁבַקוּ וְלָא נְטָרוּ׃ זְנוּתָא וְחַמְרָא וַעֲוִיתָא שָׁלֵף וּמַטְעֵי יַת לִבְּהוֹן׃ עַמִּי דִי בְּצַלְמָא אָעָא שָׁאֵיל וּמְדַמֵּי דְחוּטְרֵיהּ מְחַוֵּי לֵיהּ אֲרֵי רוּחַ דְטָעוּ אַטְעֲיָתִנּוּן וּטְעוּ מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן׃ עַל רֵישֵׁי טוּרַיָּא מְדַבְּחִין וְעַל רָמָתָא מַסְּקִין בּוּסְמִין תְּחוֹת בְּלוּט וּלְבַן וּבוּטְמָא אֲרֵי מַעֲפֵי טוּלֵיהּ עַל כֵּן מְזַנְיָן בְּנָתְכוֹן דַּהֲוָאָה לְכוֹן מִבְּנַת עַמְמַיָּא וְכַלָּתְכוֹן דִּנְסַבְתּוּן לִבְנֵיכוֹן מִן עַמְמַיָּא נָיְפָן׃ לָא אַסְעַר עַל בְּנָתְכוֹן אֲרֵי מְזַנְיָן וְעַל כַּלָּתְכוֹן אֲרֵי מְנַיְפָן אֲרֵי אִנּוּן עִם זָנְיָתָא מִסְתַּיְעָן וְעִם נָפְקַת בָּרָא אָכְלִין וְשָׁתָן ועם

ונכשלת היום וגו' ותתקלון בימאמ ויתקלון נביאי שקרא דעמכון כדבליליא ואבהית כנישתכון ואביא כניסייא שלכם: נביא עמך, נביאים שעמך: ודמיתי, כמו נדמו עמי כאדם היושב ותוהא ואין מענה בפיו: אשכח בניך, שאותן שעמדו על הר סיני נתנו בניהם ערבים תחת אבותיהם לשמור את התורה: כרובם כן חטאו, כשרבו ונדלו כן הוסיפו לחטוא כן חטאו לשון עברית כן בכמה מקומות כאשר יענו אותו כן ירבה' קראו להם כן הלכו מפניה' כל כמה שהנביאי' קוראין להם להוכיחן כן הם היו בורחין מפניהם כרובם כן חטאו לפיכ' כבודם בקלון אמיר: וחטאת עמי, כל חטאת שבספר תרי עשר פתחין לפי שכולן דבוקין חוץ מאחד ראשי' חטאת היא לבת ציון חטאותיהן של עמי יאכלו אותם נביאי השקר שאמר להם למעלה וכשל גם נבי' עמך נעשו להם כהני' במות ואוכלים מה שהיו כהנים ראויין לאכול: ואל עונם, של ישרא' ישא הנביא נפשו והנביא עצמו מכפה שיביאו לו ממון וקרבנות לכפרה: והיה כעם ככהן, אני אשוה את העם לבזיון כהני שחללו אותם מכהן להם ולי אף אני אחלל את העם באומות כן ת"י: ולא יפרוצו, לא יגדלו בנים: הזנות והיין והתירוש שהם עסוקים בם לקח את לבם מאחרי: בעצו ישאל, בצלם שעשה מן העץ: יגיד לו, אל דבריו הוא שומע שאומרי' לו נביאי הבעל בשם ע"ז: אלון, קייאנ"א בלע"ז שגדל בו פרי שקורין גלנ"ד בלע"ז: לבנה, עץ שקליפתו לבנה: אלה, אולמ"א בלע"ז שענפיו מרובי' ונוטעים אותו לצל: על כן תזנינה בנותיכם, על שאתם מתחברי' לע"ז כמשפטי הגוים והגוים מתחברים עמכם ואתם מתחתנים בם ובנותיכם הנולדו' לכם מבנות הגוי' נוהגות כמנהג אמן ומזנו' כן ת"י: לא אפקוד על בנותיכם, עוד לבודקן במי המרי' כשתזנינה למה כי בעליה' עם זונות יפרדו וכאשר אין האיש מנוק' מעון אין המים בודקי' את אשתו: יפרדו, ת"י מסייען לשון סיעה כלומר מתחברין אתם לשתות יין ומנחם חיברו אצל עבשו פרודות שהם חביות יין:

ועם

ואמאסך, כתיב באלף יתירה בין הסמך וכף הכינוי ולא ידענו ענינה למה נכתבה כן: ותשכח תורת אלהיך, כי לכהנים נתנה להורותה כמו שכתוב ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי, וכתיב יורו משפטיך ליעקב ואתה שכחת אותה מללמדה ומלהורותה: אשכח בניך גם אני, גם אני אשכח בניך כי אתה תמות כי מאמתיך מכהן לי גם בניך אשכח ואמאס אותם שלא יעמדו תחתיך ולא יהיה להם כבוד הכהונה או ימותו או יגלו, וענין אשכח על דרך משל כאדם השוכח לדבר ולא ישים לבו אליו, ועל הדרך הזה השכח חנות אל ולא ישכח את ברית אבותיך: כרבם כן חטאו לי, אהרן הכהן אביהם תורת אמת היתה בפיהו ועתה שרבו בניו ופרצו חטאו לי ושכחו תורתי, כמו שהטיבותי להם הרעו הם, לפיכך אמר כבודם בקלון אמיר, שעשיתים ראשים על העם ומכפרים ואם לא ישמרו תורתי אמיר להם הכבוד בקלון ויקלו אותם העם ויבזום: אמיר, אחליף, כמו ואם המר ימיר, ויש לפרש כרבם שהרביתים בעושר ובנכסים כן חטאו לי על דרך וישמן ישורון ויבעט, ועל הדרך הזה ת"י: חטאת עמי יאכלו, אינם כהנים כי אם לאכול חטאת ואשם שמביאים העם ולא להורות את התורה והדרך הישרה: ואל עונם ישאו נפשו, אל עון העם ישאו הכהנים כל אחד נפשו אומרים מתי יחטאו ויביאו חטאת ואשם ונאכלם וזהו כענין ואלי הוא נושא את נפשו ות"י כהניא פסו למיכל וגו', ויש לפרש חטאת עמי יאכלו כענין בני עלי הם אוכלים החטאת קודם זריקת הדם והקטרת האימורים וכשאומר' להם הבעלים מה אתם עושים: אל עונם ישאו נפשם, אומרים להם אל תחושו כי עונכם על נפשינו כי אכילתינו גם כן כפרה והם טועים כי כשאמר ואכלו אותם אשר כופר בהם מלמד שהכהנים אוכלים והבעלים מתכפרים זהו כשאכילתם כתורה אחר זריקת דם והקטרת אימורים: והיה כעם ככהן, אלה כפי הדמיון על דרך הקבלה, ופירוש העם כהכהן כעם, וכן דרך מקרא כי כמוך כפרעה, כמלוה כלוה, והדומים להם, והענין כמו שהם שוים העם והכהן בעון כן יהיו שוים בעונש: ופקדתי עליו דרכיו, על כל אחד מהם ות"י ויהי כמא דאשוי וגו': ואכלו, כיון שהם אוכלים שלא כדת לא תהיה אכילתם לברכה: ואכלו ולא ישבעו, וכן שכיבתם עם הנשים כיון שבזנות הוא לא ירבו ולא ידבו כי לא יהיה להם מהן בנים ואם יהיו ימותו מן הבטן זהו שאמרנו הזנו ולא יפרוצו, הזנו פעל עומד, כמו הזנה הזנו, וכן הזנית אפרים: את ה' עזבו, לשמור דרכיו כי אינם חפצים בו ובדרכיו שמור דרכיו עזבו, ור' סעדיה ז"ל הדביקו עם הפסוק הבא אחריו עזבו את ה' לשמור: זנות ויין ותירוש יקח לב, הזנות שהם מתעסקים בו והשתיה הפתיה שהם עושים יקח לבם שאין להם לב להבין אי זה הדרך הטוב ילכו בה, ונזכר תירוש אחר שאמר יין כי התירוש הוא היין החדש הוא לוקח הלב ומשכר מהרה: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו, הם כמו העור שיורה לו מקלו הדרך שהוא הולך בה, ומקלו הם נביאי השקר, כן פירש אא"ז, ויש מפרשים עצו ומקלו הע"ז שהיה מעץ, ות"י עמי דבצלם אעא שאיל וגו': התעה אותו, והוא רוח נביאי השקר שהוא רוח זנונים מתחת אלהיהם כמו הזונה המזנה תחת בעלה: על ראשי הרים יזבחו, זבחים כמו זבח איזון להם אזבח ואינו יוכל לסלישי כמו שפירש החכם רבי אברהם אבן העזרא אבל הדגוש מורה במקומות האלה ודומיהם על רוב הפעולה כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדי"דוק ממנו, ויזה שאמר על ראשי ההרים והגבעות לדרך עובדי עבודה זרה כמו שכתוב בתורה על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן, ובחירת ההר הוא המקום הגבוה שבו: תחת אלון, תרגום בלוט, וכן יקרא בערבי והוא אילן שנושא הפרי שקורין לו בלע"ז גלאנ"ץ וענפיו מרובין לפיכך בוחרין בו לעבוד ע"ז תחתיו כמו שאמר כי טוב צלה, וכן לבנה ואלה, ולבנה עץ שנזרתו לבן, ואלה שקורין בלע"ז אולמ"ו, ות"י כי טוב צלה ארי מעפי טוליה, וכן אלה עבותה בוטמא מעביה: על כן תזנינה בנותיכם, לפי שאנשי הבית יוצאין חוץ לעיר אל ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן לעבוד שם ע"ז לפיכך יש להם מקום לבנות ולכלות לזנות ולנאף ות"י על כן מזנין וגו': לא אפקוד, אין לחשוב להן הזנות לעון כי למדות מבעלי הבית: כי הם עם הזונות יפרדו, כי הם יפרידו עצמם מנשיהם וזונים עם הזונות ועם הקדשות כשהולכין לזבוח זבחיהם מדברים עם הזונות ועם הקדשות ללכת שם לזבוח וישכבו עמהן שם: יפרדו, מן הדגוש, ויש לפרש גם כן יפרידו הנשים מבעליהן ללכת עמהן, ואא"ז כתבו מענין פרד, ר"ל כי הם שטופים בזמה כמו הפרד כי אין בבהמות שטוף בזנות כמוהו, ויש מפרשים עוד יעשו עם הזונות מעשה פרד שאינו מוליד כן הם ישכבו עם הנשים בדרך שלא יולידו כעיד ואונן, ות"א ארי אנון עם זניתא מסתייען, ותרגום יזבחו אכלין ושתן, כלומר זובחים זבח לאכול ולשתות עמהם:

ועם

ועם לא יבין ילבט, אחרי שאיככ' מתכין לב להבין לפיכך תתלבטו ללקות בפורענות. ליבוט לשון טורח הדרך וליאות משא דילש"ר בלע"ז: אם זונה אתה ישראל, לא ילמדו בני יהודה דרכם, לא אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה אם זונה ישרא' אין בני יהודה חייבין בכך ואיני מחייבם כמו שאמור למעלה ואת בית יהודה ארחם: ואל תבואו, בני יהודה הגלגל וכלבד שלא יבואו בני יהודה הגלגל ששם עשרת השבטים עובדי' ע"ז שנאמר כל רעתם בגלגל. בגלגל הרבו לפשוע: ואל תעלו בית און, היא בית אל שהעמיד שם ירבעם את העגלים: ואל תשבעו, עמהם חי יי' כי אם חי יי' יאמרו אכן לשקר ישבעו כשהיו נשבעים בשקר היו מזכירין שם שמים וכשהיו נשבעים באמת נשבעין בשם הבעלים: כי כפרה סוררה, כתורא ד לאיתפטים ובעיט כן סרר ישראל מרוב אכילה ושתייה: עתה ירעם, מרעית מבומבמת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו בשעורין וכרשינין: חבור עצבי' אפרים, כצמד לע"ז ואי אפשר לו לפרוש לפיכך הנח לו אתה הנביא ולא תנבא להוכיחו כי לא יועיל: סר סבאם, כעשה משתיהם זר מעלי סר לשון זר כמו סורי הגפן נכריה כלומר סר מ ממקומו ונהפך לאחר, סבאם משתה יינם שהיה עם הזונות: אהבו הבו קלון, הזמינו להם קלון הבו לשון הזמנה כמו הבה נתחכמה הבה נרדה הבה נבנה: מגניה, שריה ומלכיה: צרר רוח אותה בכנפיה, כלבק הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לשכון עד שמוליכו למרחוק כן יבאו האויבים עליהם ויגלום בגולה ואז יבשו מזבחות' מזבחי תועבות' שאין פונים אליהם כאשר יאמר חטא חטאה כן יאמר זבח זבחה מן המקומות שהיו זובחי' שם וכת"י מאיגורי תועבתהון: כי לכם המשפט, משפט היסורין עליכ' בית המלך כי אתם הייתם פח על המצפה ורשת על תבור על שני הרים הללו הושיבו פרסדאות לשמור שלא יעלו ישראל לרגל לבית המקדש מדרש תנחומא מכאתי לשון אגדות כאדם המאיים על אים המקניטו חייך שאני כורך לך בכנפיך כך המקב' הזה על מאיי' על ישרא' קנאתי קטורה ותמתי להכנס באחרית ויבושו ממעשיהם: ושחטה שטים העמיקו, משך שטותם העמיקו אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם גזרו כל העולה לרגל יהרג הרי שהעמיקו יותר ממני ושחטה לשון זהב שחוט כמסך וכטוה וי"ת לשון שחיטת זבחי' לע"ז: ואני מוסר לכולם, ואף אני איסרם בייסורין אכין מוסר לכולן:

כי

ועם לא יבין ילבט, יכשל, כמו ואויל שפתים ילבט, וי"מ ישתבש בדעתו כאדם שלא ידע מה לעשות ומשתבש, וכן הוא בלשון ערבי, וכן פיר' א"א ז"ל, וי"ת ועם דרא דלא אסתכל באוריתא הלא אתרטש: אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה, אם אתה ישרא' זונה אחר העגלים יהודה שיש לו בית המקדש אל יאשם מה לו ללכת אחר ע"ז: ואל תבאו הגלגל, לפי שבגלגל היה המשכן בתחלה בהכנס' לארץ לפיכך כשהלכו לעבוד ע"ז בנו שם במות לע"ז ושבט יהודה מה לו לבא הגלגל ולהניח בית המקדש שבעירה: ש תעלו בית און, הוא בית אל שהיה שם אחד מן העגלים ולגרעון לכנות שמו לגנאי קורא אותו בית און, כי יעקב אבינו קרא למקו' בית אל מפני המראה שראה בו ונגלה שם האל' ואחר שנתן שם ירבעם העגל כנו ה הנביאים שמו וקראו אותו בית און כי העגל שוא ואון היה, ומה שאמ' תעלו לפי שבית' היה במקום גבוה, וכן הוא אומר עולים אל הר האלהים בית' ש, ונם בית און היה מקום סמוך לבית אל ולפי' שא שלא אומר זה אלא על בית אל שהיה שם העגל, וכן ת"י ולא תסקון לבית אל: ואל תשבעו חי ה', כי אתם עובדי ע"ז ונשבעי' בשם השם זהו דרך הכעסה ובזיון, וים מפרשים

ירעם ג' בקריא' וסימ' כי כפרה סוררה סרר ישראל, גרן ויקב לא ירעם, כצאן לשאול שתו מות ירעם, וא' וירעם כתם לבבו, האזינו ח' ומל' וסימ' השמים ואדברה, שמעו מלאכים האזינו רזנים, שמעו דבר יי' קציני סדום, האזינו ושמעו קולי, ולאמי אלי האזינו, ובית המלך האזינו, האזינו כל יושבי חלד, שמעו חכמי'

טו וְעָם לֹא־יָבִין יִלָּבֵט׃ אִם־זֹנֶה אַתָּה יִשְׂרָאֵל אַל־יֶאְשַׁם יְהוּדָה וְאַל־תָּבֹאוּ הַגִּלְגָּל וְאַל־תַּעֲלוּ בֵּית אָוֶן וְאַל־תִּשָּׁבְעוּ חַי־יְהוָה׃ כִּי כְּפָרָה סֹרֵרָה סָרַר יִשְׂרָאֵל עַתָּה יִרְעֵם יְהוָה כְּכֶבֶשׂ בַּמֶּרְחָב׃ חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרָיִם הַנַּח־לוֹ׃ סָר סָבְאָם הַזְנֵה הִזְנוּ אָהֲבוּ הֵבוּ קָלוֹן מָגִנֶּיהָ׃ צָרַר רוּחַ אוֹתָהּ בִּכְנָפֶיהָ וְיֵבֹשׁוּ מִזִּבְחוֹתָם׃

ה

א שִׁמְעוּ־זֹאת הַכֹּהֲנִים וְהַקְשִׁיבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ הַאֲזִינוּ כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט כִּי־פַח הֱיִיתֶם לְמִצְפָּה וְרֶשֶׁת פְּרוּשָׂה עַל־תָּבוֹר׃ וְשַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ וַאֲנִי מוּסָר לְכֻלָּם׃ אֲנִי יָדַעְתִּי אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא־נִכְחַד מִמֶּנִּי כִּי

וְעַם דָּרָא דְּלָא אִסְתַּכַּל בְּאוֹרַיְתָא הֲלָא אִתְרְטַשׁ׃ אִם טָעַן אַתּוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל לָא יִתְחַיְבוּן דְּבֵית יְהוּדָה לָא תֵיתוּן לְגִלְגָּלָא וְלָא תִסְּקוּן לְבֵיתְאֵל וְלָא תִשְׁתַּבְּעוּן לְשִׁקְרָא קַיָּם הוּא יְיָ׃ אֲרֵי כְתוֹרָא דְּאִתְפַּטַּם וּבָעֵט כֵּן מְרַד בִּסְגֵי טוּבָא יִשְׂרָאֵל כְּעַן יְדַבְּרִנּוּן יְיָ כְּאִמַּר בְּחִיר בְּבִקְעָה׃ אִתְחַבָּרוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁבַקוּ לְהוֹן יָת פּוּלְחָנָא׃ שִׁלְטוֹנֵיהוֹן אַסְנִיאוּ שֵׁירָן מִן אוֹנֵס בְּכֵן טְעוֹ וְאִתְפְּנִיאוּ בָּתַר זְנוּתָא רְחִמוּ דְּתֵיתֵי לְהוֹן קְלָנָא רַבְרְבֵיהוֹן׃ עוֹבָדֵי רַבְרְבֵיהוֹן לָא תַקְנִין כְּמָא דְּלֵית אֶפְשַׁר לְמֵצַר רוּחַ בִּכְנַף כְּעַן אֵיתִי עֲלֵיהוֹן סָנְאָה וְיִבְהֲתוּן מֵאֱגוֹרֵי טַעֲוָתְהוֹן׃ שִׁמְעוּ דָּא כָּהֲנַיָּא וְקַבִּילוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית מַלְכָּא אֲצִיתוּ הֲלָא לְכוֹן לְמִדַּע דִּינָא אֲרֵי תַקְלָא הֲוֵיתוּן לְמַלְפֵיכוֹן וּכְמִצְדָּא דִּפְרִיסָא עַל טוּר רָם׃ וְדִבְחָן לְטַעֲוָן מַסְגַן וַאֲנָא מַיְתֵי יִסּוּרִין לְכוּלְהוֹן׃ קֳדָמַי גְּלַן עוֹבָדֵי דְבֵית אֶפְרַיִם וּדְבֵית יִשְׂרָאֵל לָא מִטַּמְּרִין מִן קֳדָמַי

קֳדָמַי גְּלַן ארי

מלי: אפרים ד' קמצי' בקריאה וסימן למטה אפרים הושע בן נון, ויהי איש מהר אפרים, חבור עצבים אפרים, צרור עון אפרים, וכל אסף דכוו':

ואל תשבעו בשמי לשקר כמו שאמר בתורה ולא תשבעו בשמי לשקר, וכת' ולא תשתבעון בשמי לשקרא קיים הוא השם, וכן אמר ואם חי השם יאמרו לכן לשקר ישבעו: כי כפרה סוררה, כמו הפרה הרעה שמעקלת ומעוותת עצמה מתחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצות אשר כוס ועוותו עצמם מתחת העול ופרקו מעליה' עול המצות: עתה ירעם ה' ככבש במרחב, לולי שסרר היה רועה אותם ה' בשפע כמו הכבשים במרחב, ר"ל ככר כרחב שרועי' כרבונס, וכן אמר ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב: וכבש' שם כלל על כבשים רבים, כמו ויהי לי שור וחמור, וכן פירש א"א ז"ל, וי"מ עתה ירעם באחרים ככבש יחידי במרחב שהוא צועק והולך אילך ואילך ואינו שוקט ואינו רועה וי"ת ארי כתורא וגומר וענין סוררה וסרר ענין העוות והסתכות מהמנהג, וכן בן סורר ומורה, והדומים לו: חבור עצבים, חבור לדוק הוא עם עצבים, עצבים, העגלים והבעל והאשרה, כל כך נתחבר בהם עד שאין לו תקנה ולא ישמע לדברי תוכחה: הנח לו, אמר כנגד הנביא הנח לו מלהוכיחו כי לא יועיל, וזהו על דרך העברה כאדם שקוצף על חברו שלא ישמע לו בהוכיח אותו אומר לו כיון שאין אתה שומע לי אניח אותך מלהוכיחך לעולם אף על פי כן חוזר ומוכיחו אחר שעה: סר סבאם, תרגום ויבאם וסרי כל כך הם שותים ומשתכרים עד שבאם סובאם בפיהם והוא יין או השכר, כמו שבאך מהול במים: הזנה הזנו, ורוב שתיית היין ושכר מביא אותם לידי זנות, וכן ישעיה הוכיחו אפרים ברוב שתות היין, כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים, וכל הענין כמו שכתוב שם, וי"ת סר כמו סר בש"ן, שלטוניהון אסניאו שירון מן אונס: אהבו הבו קלון מגניה, מגיניה הם שריה, כי השרים נקראו כמו מגינים, אמר שהשרים אוהבים לאמר הבו, אומרים תנו לנו שוחד ונעביר מעליכם המשפט וזה קלון להם, וכנוי ה"א מגניה לעדת אפרים, וי"ת רחימו דתיתי להון קלנא דרבניהון: צרר רוח אותה בכנפיה, כמו האדם שיצרור הרוח בכנפיו וכשיתיר כנפיו לא ימצא כלום כן אפרים החזיק בעבודת העגלים וקוה שיבא לו ממנה תועלת ולא מצא מאומה אלא נזק וחסרון, לפיכך יהיה להם בשת מזבחותם שזבחו לעגלים כי לחנם עשו אותם הזבחים כי לא בא להם מהם טוב כי אם רע, והנה הוא כמו הרוח הצרור בכנפיה, ואמר צרר לשון זכר ואמר בכנפיה לשון נקבה ואמר לשון רבים ויבשו מזבחותם כן דרך הכתוב לדבר על עם לשון זכר ולשון נקבה, כי העם נקרא בלשון זכר עם ובלשון נקבה עדה או קהלה וכן בלשון יחיד ובלשון רבים לשון יחיד דרך כלל ולשון רבים דרך פרט: זבחותם, היחידה זבחה בשקל שמלה זבחותם בשקל שמלותם, ואא"ז פירש צרר רוח הרוח צרר אותה, רוצה לומר עדת אפרים צרר אותה בכנפיה להוליכה בגולה ואז יבושו מזבחותם ויהיה רוח זכר ונקבה: שמעו, עתה שב להוכיח יהודה ואותם שהיו ראוים להוכיחם והם כהני בית המקדש שהיו בחלקו של יהודה ובית המלך גם כן היה להם להוכיח את ישראל ולעשות משפט, וקרא שבט יהודה בית ישראל כי הם עקר בית ישראל, וים מפרשים בית ישראל הסנהדרין שהם שופטי ישראל: כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור, לכם היה לעשות משפט ואתם הייתם פח ומכשול לעם כי הם רואים שאתם עושים מעשים רעים ולומדים מכם והנה אתם להם בהפך מה שהיה ראוי להיות ואתם להם כמו הפח והרשת שלוכדים בהם החיות והעופות כן הם נלכדים במעשיכם הרעים שעושים ככם, וזכר מצפה ותבור שהם הרים גבוהים בארץ ישראל והציידים פורשים עליהם מצודותיהם, וי"ת מצפה מן צופה כתתיך שתרגם ארי תקלא הויתון במלפיכון וכמצודא לפרים על טור רם, ובמדרש רב לכם מעלות ירושלם מה עשה ירבעם הושיב שתי פרדסיאות אחת על תבור ואחת על המצפה, וזהו שאמר הושע כי פח היית' למצפה: ושחטה שטים העמיקו, מקור כי השי"ן פתוחה והוא בשקל לאהבה אמר השטים שהם עובדי עבודה זרה ששטים מדרכי האל יתברך ומעבודתו כמו אשה שהיא סוטה תחת אישה, העמיקו שרה לשחוט ולזבוח לעבודה זרה: ואני מוסר לכלם, אמר הנביא לא תאמרו שלא ייסר אות' אדם ולא יוכיחם לפיכך הם מוטעי' כי אני אים מוסר לכלם ויום ויום אני מייסר אותם ולא ישמעו לי: ואני מוסר, חסר אים, כמו ואני תפלה, שפירושו ואני איש תפלה וי"ת ודבחן לטעון וגו': אני ידעתי אפרים, אמר זה על ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים שעשה העגלים והפריד ישרא' מעבודת הש"י בבית המקדש, אמ' אני ידעתי את לבבו, כמ"ש ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב וגו': וישראל לא נכחד ממני, ממה שנועץ עם שרי ישראל לא נכחד ממני כי ידעתי כמ"ש ויועץ המלך ויעש ב' עגלי זהב:

כי

עשוק ד׳ בקריאה ג׳ מל׳ ואחד חסר וסימן והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור׳ פרי אדמתך וכל יגיעך׳
עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל׳ אדם עשוק בדם נפש׳ בתרא חסר :

עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃
לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם לָשׁוּב אֶל־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם וְאֶת־
יְהוָה לֹא יָדָעוּ׃ וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל
בְּפָנָיו וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ
בַּעֲוֺנָם כָּשַׁל גַּם־יְהוּדָה עִמָּם׃
בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־
יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ חָלַץ מֵהֶם׃ בַּיהוָה
בָּגָדוּ כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם
חֹדֶשׁ אֶת־חֶלְקֵיהֶם׃ תִּקְעוּ
שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה בָּרָמָה הָרִיעוּ
בֵּית אָוֶן אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין׃ אֶפְרַיִם
לְשַׁמָּה תִהְיֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה בְּשִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה׃ הָיוּ שָׂרֵי
יְהוּדָה כְּמַסִּיגֵי גְּבוּל עֲלֵיהֶם אֶשְׁפּוֹךְ
כַּמַּיִם עֶבְרָתִי׃ עָשׁוּק אֶפְרַיִם רְצוּץ
מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי־צָו׃

ארי כען טען בית אפרים אסתאבו
בית ישראל׃ לא שבקין עובדיהון
למתב לפולחנא דאלההון ארי
רוח דטעו ביניהון ואולפן מן קדם יי
לא תבעו׃ ויתמך יקר ישראל ואנון
חזן ודבית ישראל ודבית אפרים
יתקלון בחוביהון יתקלון אף דבית
יהודה עמהון׃ בענהון ובתוריהון
יהכון למתבע אולפן מן קדם יי ולא
ישכחון סליק שכנתי מנהון׃
במימרא דיי שקרו ארי בנין מבנת
עממיא קימו להון כען איתי עליהון
עממין ירח בירח ויבזון ית פרי
ארעהון׃ נביא ארימו קלכון
כדשופרא אתנבו דייתון עליהון
עממיא קטולין על דאמלכו ית
שאול דמגבעתא אצוחו כד
בחצוצרתא אמרו דייתון עליהון
מלכין במשריתהון על דלא קבילו
לפתגמי שמואל דמרמתא בסרו
עליהון יבבות עבדי קרבא על
דשקרו במימרי ואסתחרו לאחורא מבתר פולחני ולא פלחו קדמי במקדשא די בארע
שבטא בנימין׃ בית אפרים לצדו תהי ביום תושלמת חובין ברם בשבטיא דישראל
הודעת אוריתא׃ הוו רברבי יהודה כמשני תחום עליהון אשפוך כמיא חמתי׃
אניסין דבית אפרים כבישין בדיניהון ארי אתפניאו דיניהון למטעי בתר ממון דשקר׃
ומימרי

כי עתה הזניתה אפרי׳ ׳ עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהן שהיו מעכבי׳ אותם מלעלות לרגל עמד זה ובטל פרדסיאו׳ ולא עלו לפיכ׳ גלו כי עתה הזנית אפרי׳ ואין להם לתלות במלך כך למדתי בסדר עולם : לא יתנו מעלליהם ׳ לא יעזבו דרכם הרעה כמו נתן ריחו ולא נתנו להרע עמדי ולא נתן סיחון : וענה גאון ישראל ׳ כמו לענות מפני לשון עוני והכנעה : בפניו ׳ ואיכון חזן ׳ ולוכם בן לברט פירשו לשון עדות בבא להם פורענותם יעיד בהם ובפניה׳ גאון ונוכה שהיו מתגאין ועוברין על רצוני : בצאנם ובבקרם ׳ בקרבנותיהם : חלץ ׳ נשמט כמו וקח לך את חליצתם בגדי׳ שתשמט מעליהם : בנים זרים ילדו ׳ שנתחתנו בגוים : יאכלם חדש ׳ חודש אב : תקעו שופר ׳ שיזהרו להשמר מן חרב הגייסות שיבאו עליהם : הריעו בית און ׳ אחריך הגיים הולך את׳ בנימן זאת הריעו בבית און וי״ת תקעו שופר בשורת חרב באה בעון שהמליכו עליהם את שאול שהיה בגבעה ולא שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלכיהם גרמו להם לסור מאחרי כגון ירבעם וחביריו הריעו עליהם און ושבר גדול אחריך בנימן על שאחרתם וחזרת אחור מלעלות לרגל לבית המקד׳ שהוא בחלקו של בנימן אחריך בנימן על איחורך את בנימן : לשמה תהיה ביום תוכחה ׳ כשאבא להתווכח עמהם ישומו ויהיו תוהים ואין מענה בפיהם למה כי בשבטי ישראל הודעתי תורה נאמנה והם עברו עליה׳ ׳ אפרים לשמה וגו׳ בשבטי ישראל הודעתי נאמנה רבי אבהו בשם ר׳ אחא בר חנינא אמר ביום שיתווכח עמהם הקב״ה בדין לא יהיה להם פתחון פה שהרי בשבטיה׳ הודעתי שהדין דין אמת אתה מוצא כשגלו עשרת השבטי׳ לא גלו יהוד׳ ובנימן והיו עשרת השבטי׳ אומרין מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותן משוא פנים יש בדבר וחס ושלום אין משוא פני׳ אלא עדיין לא נתמלאה סאתם כיון שחטאו גלו אז שממו׳ השבטי׳ מאין מענה בפיה׳ ואמרו הא אלהא הא תקיף הא הא קשוט דאפי׳ לבני בייתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנא׳ בשבטי ישרא׳ הודעתי נאמנ׳ : כמשיגי גבול ׳ כאדם המדביק גבול חבירו כך הם מהרו לאחוז בדרכי ישרא׳ חביריה׳ המלכי׳ לפי׳ עליהם אשפוך וגו׳ וכמשמעו היו גוזלים שדות אך קשה בעיני כי היה לו לכתו׳ משיגי גבול ולא כמשיגי : עשוק אפרי׳ ביד האומו׳ : רצוץ משפ׳ ׳ מיוסר ביסורי׳ ולמה לו כל זאת כי הואיל ורצה והלך אחרי צוואות חדשות של נביאי הבעל :

וכרקב

כי עתה הזנית אפרים ׳ אתה ירבעם הזנית עם העגלים ואח״כ נטמא ישראל בעו׳ ׳ ויהיה הזנית פעל עומד כמו שכתבנו ׳ או יהיה פעל יוצא ר״ל אתה הזנית ישר׳ אחר הבעלים ׳ ובדרש כי אתה הזנית אפרים עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיה׳ כיון שמלך הושע בן אלה ביטל פרדסיאות שהושיב ירבעם שנ׳ רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו ׳ ואעפ״כ לא עלו לירושלם לפיכך נתחתם גזר דין עליה׳ לגלות ׳ וה״ד אני ידעתי אפרים כי עתה הזנית אפרים עתה נראה שאתה הזונה שאין לך לתלו׳ במלכך ; לא יתנו׳ כמו ולא נתן סיחון ׳ לא יתנני השב רוחי׳ והדומים להם ענין עזיבה והנחה ׳ אמר לא יניחו אותם מעלליהם הרעים לשוב אל אלהיהם ׳ כלומר כל כך הרבו לפשוע עד שלא נשאר להם דרך לתשובה עד שיקבלו ענשם ׳ או פיר׳ כל כך הם דבקים במעשיהם הרעים על שאפילו יהרהרו פעם אחת תשובה בלבם הם מתחרטים מיד: כי רוח זנונים בקרבם ׳ המתעה אותם : ואת ה׳ לא ידעו ׳ לא דרשוהו אפילו פעם אחת אלא תמיד הם דבקים ב במעשיהם הרעים וי״ת ואולפן וגו׳ : וענה גאון ישראל בפניו ׳ כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים ׳ אמר כי גאונו יעיד בפניו כשיקבל ענשו עליו וי״ת ויתמך יקר ישראל ואיכון חזן תרגם וענה מלשון הכנעה כמו לענות מפני ׳ ופי׳ גאון ישראל גדולתם ויקרם וכבודם ׳ ומה שאמר ואיכון חזן כלומר בעודם בארצם טרם גלותם יראו בהכנעתם ושפלותם תחת הכבוד שהיה להם מתחלה : וישראל ואפרים ׳ אמר אפרים בעבור ירבעם בן נבט המתעה אותם ובעבור שבטו שהוא שבט אפרי׳ וישרא׳ אמר בעבור שאר ישרא׳ שהלכו אחריו כלם יכשלו בעון העגלים : כשל גם יהודה עמם ׳ כי אפילו יהודה שהיה בחלקו בית המקדש עזב עבודת השם יתברך לעבוד אלהים אחרים וגם הוא יכשל בעונו : בצאנם ובבקרם ילכו ׳ שבט יהודה ישובו לעבודת הש׳ יתברך בבית המקדש ׳ וזהו בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה׳ וזה היה בימי יאשיהו שבערו עבודה זרה ושבו לעבוד את השם ועשו פסח ׳ ואמר כי לא נעשה כפסח הזה וגו׳ : ולא ימצאו חלץ מהם ׳ לא מצאוהו כשבקשוהו כי כבר נגזרה גזרה ׳ כמו שכתוב אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה וגו׳ ואמר ואת יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל וגו׳ : חלץ ׳ כפרד מהם וסר מעליהם ׳ והוא פעל עומד ׳ והיוצא וחלצה נעלו׳ חלצו שד : בה׳ בגדו כי בנים זרים ילדו׳ כמשמעו שהתחתנו בגוים ועובדי עבודה זרה שלהם ׳ וזהו בגידה בה׳ שצוה אותם לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי ותרגם יונתן במימר׳ דה׳ שקרו ארי בנין מבנת עממיא קיימין להון ׳ ויש לפרש כי בנים זרי׳ ילדו שהלכו בחקות הגוי׳ ׳ וכן אמר ובילדי נכרים ישפיקו ׳ ותרגם יונתן ובנימוסי עממיא אזלין : עתה יאכלם חדש את חלקיהם ׳ עתה בקרוב יבא חדש שיאכל האויב אותם ואת חלקיהם ׳ רוצה לומר שדותיהם וכרמיהם ׳ כמו ואכלה את החלק כמו שהוא חלקת השדה ׳ והחדש הזה הוא חדש תמוז שהובקעה והעיר ותשעה אב שחרבה ׳ או פי׳ חדש בזמן מועט כמו חדש ׳ וכן ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד לדעת יונתן רוצה לומר חדש בחדש ׳ כלומר תמיד יאכלם האויב יום ביום וחדש בחדש ׳ וכן תרגם יונתן כען איתי עליהון עממיא ירח בירח ויבזון ית פרי ארעהון : תקעו שופר ׳ כמו שתוקעים בשופר להזהיר העם ולהתאסף אל העיר והכאן ׳ ואלו המקומות הם לבנימן ובית און היה לבני יוסף לאפרים סמוך לבנימן ׳ כי חלק בנימן היתה בין יהודה ובני יוסף : אחריך בנימן ׳ הנה האויב אחריך בנימן כי כבר כבש ארץ אפרים וי״ת נבייא ארימו וגו׳ : אפרים לשמה תהיה ׳ עדת אפרים : ביום תוכחה בשבטי ישרא׳ הודעתי נאמנה ׳ כשהוכחתי׳ במדבר כשהיו כל השבטי׳ כאחד הודעתי אותם נאמנה ׳ כלומר דבר אמת ׳ אם בחקותי תלכו ׳ אם תשמעו ׳ ואם לא תשמעו וכיון שלא שמעו לי אחריב את ארצם ואגלם ממנה כי כן הודעתים באמת וי״ת ביום תוכחה ביום תשלומת חובין ׳ ובדרש רבי אבהו אמר בשם רבי יוסי ב״ר חנינ׳ ביום שנתוכח הקב״ה עמהם בדין אתה מוצא כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימן והיו עשרת השבטים אומרים מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותם ׳ וכי משוא פנים יש בדבר וחס ושלום שאין משוא פנים אלא שעדיין לא נתמלאת סאתם וכיון שחטאו גלו אז שממו עשרת השבטים מאין מענה בפיהם ואמרו הא אלהא תקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין ׳ לקיים מה שנ׳ בשבטי ישראל הודעתי נאמנה הודעתי שאני כאין : היו שרי יהודה כמסיגי גבול ׳ בסמך ׳ כמו ארור משיג גבול רעהו ׳ וכף כמסיגי לאמתת הדבר׳ כמו כף השבעה לי כיום ׳ כי אותו כהיום ׳ והדומים להם ׳ ואמר כי שרי יהודה היו מסיגי גבול רעיהם החלושים שהיתה להם נחלה סמוך לנחלתם והיו משיגים גבולם ולוקחי׳ מנחלתם ׳ כמו שאמר בנבואת יחזקאל ולא יונו עוד נשיאי את עמי להונות׳ מאחוזתם ׳ ורש״י פי׳ כי כאדם המדביק גבול חבירו כן הם מהרו לאחוז דרכי חביריהם לפיכך אשפוך וגו׳ ׳ ורבינו סעדיה ז״ל פי׳ כמסיגי גבול המצות היו שרי יהודה כמו שרי אפרים שהסיגו גבול המצות ועברו על אלות הברית כן עשו הם ׳ ואא״ז ל פי׳ השרים היו כמו שהיו צועקים לפניהם בעלי הגבול כי חביריהם היו מסיגים גבול שדותיהם וכרמיהם או בתיהם והם לא היו מקשיבים לצעקתם ׳ והנה השרים כמו המסיגים שמשיגים את ידיהם בהסגתם הגבול ׳ והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי׳ עושים רע לאשר היה ברשותם כמסיגי גבול בסתר : עושק אפרים ׳ ביד האומות שעשקוהו ורצצוהו במשפטים קשים ׳ ולמה בא לו כל זה כי הואיל הלך אחרי צו לפי שרצה ללכת אחרי מצות ירבעם בן נבט ׳ הואיל הלך ׳ כלומר ברצונו הלך שזה כמה שנים לא סר מדרכו הרעה ויואל בתרבה בלבבר הרע ההוא : צו ׳ שם כמו מצוה ׳ וכן צו לצו בשקל קו ׳ ואעפ״י שחסר ירבעם שלא זכרו אחרי צו כן מנהג המקרא במקומות לחסר במקום שהענין יובן ׳ וידוע היה כי לא היו הולכים באותו הדור אחרי מצות האל כ״א אחרי מצות ירבעם ׳ לפיכך שנה ה׳ לגדעון ואמר במקום מבוה צו וי״ת אניסין דבית אפרים וגו׳ :

ואני

ונשובה ז׳ בקריאה וסימן ויאמר אברהם אל נעריו׳ נתנו ראש ונשובה׳ המה באו בארץ צוף׳ הרבה כושל גם נפל איש׳ לכו ונשובה אל יי׳׳ נחפשה דרכינו ונחקרה׳ השיבנו יי׳ אליך: בנביאים ה׳ וסימן נמסר בשמוא׳ א׳ סימן י׳; ודעת אלהים ג׳ בליש׳ בקריאה וסימן כי אין אמת ואין חסד׳ כי חסד חפצתי׳ ודעת אלהים תמצא:

ואני כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה: וירא אפרים את חליו ויהודה את מזרו וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור: כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל: אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרנני: לכו ונשובה אל יהוה כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו: יחינו מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו: ונדעה נרדפה לדעת את יהוה כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הלך: על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי ומשפטיך אור יצא: כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעלות:

ומימרי כעשא לדבית אפרים וכרקבא לדבית יהודה: וחזא אפרים ית מרעיה ויהודה ית מכאוביה ואזלו דבית אפרים לאתור ושלחו למלכא דייתי ל לאתפרע להון נביא אמר להון הוא לא יכיל לאסאה להון ולא יניח מנכון מכאוב: ארי מימרי כליתא לדבית אפרים וכבר אריון לדבית יהודה אנא במימרי אקטול ואעדי ארים גבורתי ולית דמשזב: אסלק שכנתי אתוב למדור קודשי די בשמיא עד דידעון דחבו ויבעון מן קדמי כד תעוק להון יבעון דחלתי: יימרון אתו ונתוב לפלחנא דיי ארי הוא די מחנא ויסגנא ודאיתי עלנא תבר יניח לנא: יחיננא ליומי נחמתא דעתידין למיתי ביום אחיות מיתיא יקימננא ונחי קדמוהי: ונילף נרדוף למדעית דחלתא דיי כנהור צפרא דמקשיט במפקידה וייתין ברכן לנא כמטר מנבר בלקישא דמרוי ארעא: מן קדם דין דקשוט מא אעבד לכון דבית יהודה וטבותכון כענן צפרא וכטלא דמוהי פסיק: על כן דאזהרתנון בשליחות נביי ולא תבו איתתי עליכון קטולין על דעברו על מימר רעותי ודיני כנהור נפק: ארי בעבדי חסדא רעוא קדמי ממדבח ועבדי אוריתא דיי ממסקי עלון: ואינון

וכריקב׳ תולעת האוכל העץ ושוחקו: מזורו׳ לשון חולי׳ וילך אפרים אל אשור׳ זה הושע בן אלה שהוה לו לעבד ויסב ימרוד: וישלח׳ יהוד׳׳ אל מלך ירב׳ זה אחז שנתן שחד לתגלת פלאסר לעזרו על רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו: והוא לא יוכל לרפוא לכם׳ מהרבה גדודים מפלשתים וערביים שבאו על אחז כמו שמפורש בדברי הימי׳ כי חלק אחז את בית ה׳ ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ולא ינהה מכם מזור׳ לא יסיר מכם מכאוב ואומר אני שהוא מן התיבות ההפוכות לשון כאש׳ הוגה מן המסלה הורו והוגו מלב הגו סיגים מכסף: אם׳ ואין מציל׳ אשא את הטרף: אך׳ אסתלק מהם ואשוב׳ אל השמים: עד אשר יאשמו׳ יחזיקו עצמם כאשמים להודות על אשמתם: ישחרנני׳ יבקשונני: לכו ונשובה׳ יאמרו לכו ונשוב׳ וגו׳: יך׳ לשון הווה הוא הוא מכ׳ אותנו והוא יחבשנו: יחיינו מיומים׳ יחזקנו משתי פורעניו׳ שעברו עלינו משתי מקדשות שחרבו: ביום השלישי׳ בבנין הבית השלישי יקימנו: מיומים משתי עתים שעברו עלינו׳ ביום השלישי בעת השלישי: לדע׳ את יי׳: באמת ונבתמי׳ ככוכי׳ כשחר זה אשר ככון מוצאו: ויבא כגשם לנו׳ כגשם הבא להיות חיים לעולם שאז יבא להורנו׳ חיים שיבאו לנו: יורה ארץ׳ ירוה ארץ: מה אעשה לך׳ מפני מד׳ הדין איך אוכי׳ משפטיך לאור: וחסדכם כענן בקר׳ כל טובתכם וצדקתכם איכה כלום: על כן חצבתי בנביאים׳ על אשר חצבתי עליהם דברי על ידי הנביאים והם לא נזהרו בהם לפיכך הרגתי׳ באמרי פי בשביל אמרי פי כך תירגם יונתן על כן כמו על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך כי על כן לא נתתיה לשלה בני: ומשפטיך אור יצא׳ בתמיה ואיך אוכל לשאת לכם פנים מפני מדת הדין ומוסב על מה אעשה לך: ודעת אלהים׳ חפצתי מעולות כאדם

ואני כעס לאפרים׳ כן אהיה לאפרים וליהודה כמו העש שאוכל הבגדים׳ והרקב האוכל העצים והעץ׳ כלומ׳ כן אכלה אותם: וירא׳ מזורו׳ כמו מכתו׳ כי המכה לפי שיזורו אותה נקראת מזור׳ אמר כשראו אפרים ויהודה שהאויבים באים עליהם תמיד ושוללים אותם בקשו עזר ממלך אשור ולא שבו אלי ולא בקשו עזר ממני אלא מבשר ודם שלא יוכל לעזור אותם אם אין רצוני: וישלח׳ ר״ל וישל׳ יהודה כי כבר זכר שניהם׳ ובפסו׳ זה זכר אפרים בפירוש ויהודה בסתם׳ כי כבר זכרו בסמוך: וילך אפרים׳ ר״ל המלאכי׳ שסלח׳ או אמר וילך על מנחם שהלך לפול מלך אשור כאשר בא על הארץ ויתן מנחם לפול מלך אשור אלף ככר כסף וגו׳׳ ולא הועיל כלום אלא לפי שעה׳ כי מלך אשור הוא שאחרי׳ את הארץ גם שוסי׳ אחרים ששו אותם ולא עזרם מלך אשור׳ וכן אחז מלך יהודה שלח למלך אשור׳ ואמ׳ ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ירב׳ הוא שם עיר בארץ אשור׳ ובזה הספר זוכר אותו שתי פעמים׳ ואפשר כי אשו׳ היו לו שני שמות: לא יוכל לרפא׳ לפי שהמשיל הצרה לחולי אמ׳ לרפא: ולא ינהה׳ כלומר ולא ירפא׳ וכן לב שמח ייטיב גהה רפוא׳׳ אפי׳ מזור אחד מכם לא ירפא וית וחזא אפרים וגו׳: כי אנכי׳ איך יוכל מלך אשור להועיל לכם אפי׳ אם נראה כי אנכי לכם כשחל ואין מציל מידי: אני אני׳ הכפל לחזק הענין׳ וכן ראו עתה כי אני אני הוא: אלך ואשובה אל מקומי׳ כלומר אסתלק שכינתי מהם ואשובה אלי בשמים שהוא מקום כבודי כי הם הקילוני ולא ישכון כבודי ביניה׳: עד אשר יאשמו׳ האלף והשי״ן בשו״א ועניכו עד שנשימו עצמם אשמים׳ וכן תי׳ עד דידעון דחבו: ישחרנני׳ ידרשוני ויבקשוני׳ כמו אם תשחר אל׳ והנו״ן הראשונה כנון ישמעון הנוספת פעמים בעתידי הרבים: לכו׳ ענין זרוז המעשה׳ כמו לכו ונחשבה על ירמיהו׳ לכה נא אנסכה בשמחה׳ והדומים להם שאין ענינם הליכה ממש אלא זרוז המעשה׳ ולפי שההליכה זרוז והישיבה עצלה נאמר זרוז בלשון הליכה׳ יאמר איש לחבירו לכו ונשובה אל ה׳׳ וזה היה בימי יאשיהו שבקשו את ה׳ ועבדוהו: כי הוא טרף׳ כולו קמץ׳ ואף על פי שהוא פעל עבר כי יש רבים קמוצים כמו שכתבנו בספר מכלול׳ ואמר ונשובה אל השם כי הוא טרף כמו שאמר אטרוף וגומר: ואין מציל׳ ואם נשוב אליו הוא המוחץ והוא הרופא׳ וכפל הענין במלות שונות ואמר יך ויחבשנו: יך׳ בתשלומו יכה והוא עתיד במקום עבר: יחיינו מיומים׳ ענין לפואה׳ כמו עד אותם׳ וכמו וימרחו על השחין ויחי׳ אמר אם חלינו יומים הוא ירפאנו מחולייכו על שביום השלישי יקימנו ונחיה זמן רב לפניו׳ כלומר אם ארכו צרותינו זמן רב והוא משל יומים בקרוב יביא לנו ישועתו והוא משל ביום השלישי׳ והחכם רבי אברהם בן עזרא ז״ל פירש ביום השלישי׳ הפך כל נשבר כי אז יכאב׳ וכן אמר ביום השלישי בהיותם כואבים׳ ופי׳ עוד יחיינו מיומים זה המאמר הוא על העתיד׳ ומיומים משל לשני גליות גלות מצרים וגלות בבל ביום השלישי משל לגלות הזה השלישי שיקימנו ממנו ונחיה לפניו שלא נגלה עוד לעולם ונחיה תמיד לפניו כל ימי עד שלא נחטא עוד: ונדעה נרדפה׳ תהיה השכמתינו ודתינו כאחד ונרדפה כלנו לדעת את ה׳: ונדעה׳ כמו ונדעה ביניכו מה טוב לדעת את ה׳ לעשות משפט וצדקה כמו שכתוב הלא היא הדעת אותי נאם ה׳ וא״א ז״ל פירש נדעה אותו ויתברר אלינו כאשר יתברר אור השחר שאין שם עבים׳ זהו נכון מוצאו׳ כאשר אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו׳ בתחילה דעהו ואחר כך עבדהו כי אם לא ידע לדרך יחודו למי יעבוד׳ על כן אמר ונדעה נרדפה בתחלה נדעה ואחר כך נרדפה לדעת את ה׳ כלומר לעבדו׳ והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש ונדעה נרדפה נדעה שנרדפה לדעת את ה׳׳ כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את ה׳ עד שילמוד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה׳ וטעם כשחר כי בתחלה ידע המשכיל את השם יתבר׳ במעשיו כמו השחר בבאתו ורגע אחר רגע יגדל האור על שיראה האמת׳ ויבא הטעם שהשם יעזרנו ויורנו האמת׳ על דרך יערף כמטר לקחי׳ ואחרים אמרו כי יבא לנו מרפא מה׳ כגשם אשר לא יקוה לאיש והטעם כי אין מרפא רק מאתו יתברך ולפירושנו כשחר נכון מוצאו׳ פירש אם נעשה זה שנרדפה לדעת את ה׳ הוא יהיה לנו כשחר נכון מוצאו: כלומר שיופיע אורו וטובו עלינו ועוד המשיל משל אחר ואמר ויבא כגשם לנו כמו הגשם שמחיה הזרעים המתים כן האדם השרוי בצער דומה למת וכשתבא לו התשועה תדמה לו שחיה מתמותתו׳ וכפל עוד הענין ואמר כמלקוש יורה ארץ׳ ופירש כמלקוש ויורה שיבא בארץ כן יבא לנו׳ ויונתן תרגם כמלקושא דמרוי ארעא ויהיה לפירושו יורה כמו ירוה הפוך: מה אעשה לך אפרים׳ איך ארפא אתכם ואיך אחבוש ותשובתכם איכה שלמה׳ כי אם עשו מלכי ישראל הישר בעיני השם מהרה שבו לעשות הרע כמו יהוא׳ וכן מלכי יהודה אשר עשו בימי יאשיהו הישר בעיני השם שבו לעשות הרע בימי בנו ובן בנו׳ וזהו וחסדכם כענן בקר׳ כמו ענן הבקר או הטל׳ כי כחם השמש יפסק: משכים׳ פס בסקל יתן אוכל למשכיר׳ כלומר בהשכמה הולך׳ ותרגם יונתן וכטלא דמוהי פסיק: על כן חצבתי בנביאים׳ כמו חוצב בהר סכורת האבנים׳ ופירש על כן בעבור שחסדכם כענן בקר הונעתי בנביאים יום ויום השכם ולכר להזהירכם שתעמדו בדרך הישרה ולא שמעתם׳ ומרוב הוגעי׳ אותם בשליחותי הרי הם כאלו הרגתים׳ וכל זה עשיתי בעבור שמשפטיך אור יצא׳ כלומר שיהיה משפטיך כאור שיבא׳ כלומר בבאתו כמו שאמר כשחר נכון מוצאו׳ ואדוני אבי ז״ל פירש חצבתי בנביאים הרגתים׳ מתו בשליחותי כמו זכריה ואוריה: ומשפטיך אור יצא׳ בתמיהה וית על כן דאזהרתיכון וגו׳: כי חסד׳ אעפי ששבו לעבוד את ה׳ בבית המקדש בימי הושע בן אלה שביטל פרדסיאות שהושיב ירבעם בדרכים אף על פי כן חסד ודעת אלהים לא היה בהם׳ וכן ביהודה שעבדוהו בימי יאשיהו שהרס הבמות והמזבחות והעלו זבחיהם בבית המקדש׳ עשות החסד הוא העקר׳ ודעת אלהים שהוא לעשות משפט וצדקה׳ ותרגם יונתן ודעת אלהים ועבדי אוריתא דה׳:

והמה

כאדם ג׳ בקריאה וסימן והמה כאדם עברו ברית׳ אכן כאדם תמתון׳ אם כמות כל האדם ימתון אלה: שת ד׳ קמצין בקריאה וסימן כי שת לי אלהים זרע אחר׳ ולא שת לבו גם לזאת׳ גם יהודה שת קציר׳ מי שת בטוחות חכמה:

וְהֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית שָׁם בָּגְדוּ בִי׃ גִּלְעָד קִרְיַת פֹּעֲלֵי אָוֶן עֲקֻבָּה מִדָּם׃ וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים חֶבֶר כֹּהֲנִים דֶּרֶךְ יְרַצְּחוּ שֶׁכְמָה כִּי זִמָּה עָשׂוּ׃ בְּבֵית יִשְׂרָאֵל רָאִיתִי שַׁעֲרִירִיָּה שָׁם זְנוּת לְאֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃ גַּם־יְהוּדָה שָׁת קָצִיר לָךְ בְּשׁוּבִי שְׁבוּת עַמִּי׃

ז א כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְלָה עֲוֹן אֶפְרַיִם וְרָעוֹת שֹׁמְרוֹן כִּי פָעֲלוּ שָׁקֶר וְגַנָּב יָבוֹא פָּשַׁט גְּדוּד בַּחוּץ׃ וּבַל־יֹאמְרוּ לִלְבָבָם כָּל רָעָתָם זָכָרְתִּי עַתָּה סְבָבוּם מַעַלְלֵיהֶם נֶגֶד פָּנַי הָיוּ׃ בְּרָעָתָם יְשַׂמְּחוּ־מֶלֶךְ וּבְכַחֲשֵׁיהֶם שָׂרִים׃ כֻּלָּם מְנָאֲפִים כְּמוֹ תַנּוּר בֹּעֵרָה מֵאֹפֶה יִשְׁבּוֹת מֵעִיר מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד־חֻמְצָתוֹ׃ ה יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים חֲמַת מִיָּיִן מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת־לֹצְצִים׃

(מסורה: זא לפ׳ ג׳ · ל׳ · ל׳ · פלוגת׳ ירצחו · שעריריה ק׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ ומלעיל וחד מלרע · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳)

וְאִנּוּן כְּדָרַיָּא קַדְמָאֵי עֲבַרוּ עַל קְיָמִי וּבְאַרְעָא טָבָא דְּיַהֲבֵית לְהוֹן לְמֶעְבַּד רְעוּתִי תַּמָּן שַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי׃ גִּלְעָד קִרְיַת אֱנוֹסִין בְּנִכְלִין אָשְׁדִין דָּם זַכַּי׃ וּכְמָא דִי מְסַבַּר אֱנָשׁ לְמִשְׁרְיָן אִתְחַבַּרוּ אִנּוּן וְכַהֲנֵיהוֹן בְּאוֹרְחָא חֲדָא קָטְלִין נַפְשָׁן כְּתַף חַד אֲרֵי עֵצַת חֶטְאִין עֲבַדוּ׃ בְּבֵית יִשְׂרָאֵל חֲזֵיתִי שְׁנוּ אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִגְזִיר עִמְּהוֹן דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא תָּבוּ אִנּוּן לְמִטְעֵי בָּתַר עֶגְלַיָּא בְּבֵיתְאֵל תַּמָּן טְעוֹ בֵּית אֶפְרַיִם אִסְתְּאַבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ אַף דְּבֵית יְהוּדָה שְׁרִיאוּ לְאַסְגָּאָה חוֹבֵיהוֹן אַף לְהוֹן יִמְטֵי הוֹבִין בְּאַתָבוּתִי גָלוּת עַמִּי׃ כְּמִתְבְּעֵי חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְגַּלְיָן עֲוָיַת אֶפְרַיִם וּבִישַׁת שֹׁמְרוֹן אֲרֵי עֲבַדוּ שִׁקְרָא וּבְלֵילְיָא בְּבָתַּיָּא גָנְבִין וּבְמַדְבְּרָא בִּימָמָא קַפְחִין׃ לָא מַחְשְׁבִין בְּלִבְּהוֹן דְּכָל בִּישָׁתְהוֹן גְּלִין קֳדָמַי כְּעַן יַקְפוּנְנוּן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דִי קֳדָמַי הֲווֹ גְּלַן׃ בִּסְרִיקַתְהוֹן מַחְדָּן מַלְכָּא וּבְכַדִּיבְהוֹן רַבְרְבִין׃ כּוּלְּהוֹן מַחְמְדִין לְמִנַּף נְשֵׁי חַבְרֵיהוֹן דָּלְקִין כְּתַנּוּרָא דַאֲזַלְהוֹן נַחְתּוֹמָא בְּכֵן יִגְלוֹן בִּפְרִיעַ מִקִּרְוֵיהוֹן כְּמָא דְמוֹחַן לְקִיָּמָא מַחְשְׁבַת רִשְׁעָא וְעַל דְּלָא אִדְכַּרוּ נִסִּין וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידוּ לְהוֹן בְּיוֹם מַסְּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם מֵעִדָּן מֵלָשׁ לִישָׁא עַד לָא חֲמַע׃ יוֹמָא דְמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן מַלְכְּהוֹן שְׁרִיאוּ רַבְרְבַיָּא לְמִשְׁתֵּי עֲמֵיהּ חֲמַר נְגַד לִידֵיהּ סִיעַת שִׁקְרִין׃

ארי

רש״י כאדם׳ כאדם הראשון: שם בגדו בי׳ בארץ טובה שהושבתים בה שם בגדו בי כאדם שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי: עקבה מדם׳ מלילה אורבי רציחה כמו ואת עקבו ויעקבני: וכחכי איש גדודים׳ וכאסיפת איש כיד לגיס האוספס בחכה יחד כן חכי גדודיהם חבורות כהניהם המתחברי׳ ללכת בדרך ירצחו שם כולם שכם אחד׳ כי זמה עשו׳ כי עצה היא אשר כתיעבו לפני אסיפתם לאיזה מקום ילכו לרצח ולשלול שלל וכתבי איימדולס בלע״ז ואף בלשון משנה חכי לשון חיבור הוא גלא יטיל בו יותר משלשה חכין הם תפירות שהסורק מחבר בהן שני ראשין מן הבגד יחד כשחובטו במקלות ולשון זה משלי והגון בעיני וכן פירושו וכאיש בהם חיבור אדם שנאספים יחד חבר כהני׳ הוא לרצח והראשון מדברי רבי מאיר שליח צבור זצ״ל: שכמה׳ לשון פה אחת: שעריריה׳ ויונתן תרגם לשון טינוף שטינו את דרכם וכן שמה ושעריריה: גם יהודה׳ אף הוא הואיל וקילקל: שת׳ השית זמן פורענות לה: בשובי שבות עמי׳ בהוכיח אותה לשובב משובתם: קציר׳ עת סילוקה וגלותה כמו עוד מעט ובאה עת הקציר לה בפורענות בבל בספר ירמיה׳ שבות עמי לשון משובה כערות וילדות איכוויירא בלע״ז וכן בנים שובבים הבת השובבה: כרפאי לישראל׳ כשאני חפץ להושיעם ולרפאותם עונותם נגלו לפני כי פעלו תמיד שקר וגנבים מהם תמיד באים וגונבים ממון חביריהם ואף פושטים גדודיהם בלסטיות ללסטם את הבריו׳: ובל יאמרו ללבבם׳ אינן נותנין על לבם שכל רעתם כתובה לזכרון לפני: ישמחו מלך׳ מלכם חפץ ברעה שהם עושים: בוערה מאופה׳ שהוסיקה מיד הנחתום כן יצרם בוער בקרבם: ישבות מעיר׳ יונתן תרגם מה שתירגם ואיני יכול לייסב בו לשון המקרא ולפי שמועו ישבות יצרם הרע שהוא מעירם מלוש בצק עד חומצתו מחשב בלבו את הרעה כיצד יעשה אותה הוא שובת ויטן על הבקר שהוא יכול לעשותה כמו שהאופה שובת מלוש בבצק עד שהחמיצה שהוא יכול לאפות וכן הוא אומר במיכה הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה: יום מלכנו׳ ביום שאנו ממליכין את מלכנו: החלו שרים׳ נעשו שרינו חולים: חמת מיין׳ מחום היין הבוער גם והמלך מושך ידו מן הטובים והכשרים להתחבר את לוצצים:

פי

רד״ק והמה כאדם עברו ברית׳ כאדם שבוגד בחבירו ועובר על בריתו כן עשו ביניהם לבגוד בי ולעבור על בריתי׳ ופי׳ שם בארצם במקום שהשפעתי עליהם טובה שם בגדו בי׳ ויש מפרשים כאדם כאדם הראשון ו״ת ואינון כדריא קדמאי וגו׳: גלעד עקובה מדם׳ מן עקוב הלב׳ ויהוא עשה בעקבה ענין תרמית והערמה׳ וכן פירשוהו רבותינו ז״ל עקובה מדם שהיו עוקבי׳ לחרוג נפשות׳ כלומ׳ מערימי׳ ובמקו׳ אחר פירשו עקובה מלוכלכת מרוב דם שמופכין בה׳ כמו שאמר בתלמו׳ ירושלמי אם יש בה עקיבת יין אסור׳ ואמר מה הוא עקיבת יין כההוא דמלכלך׳ כדכתיב עקובה מדם: וכחכי איש גדודים׳ הו״ו במקום הא׳ חכה׳ והוא מקור׳ אמר כמו שגדודי הלסטים מ מחכים איש עובר דרך לשלול אותו כן הוא חבר כהנים׳ רוצה לומר כהני הבמות שמתחברים לשלול עוברי דרך: דרך ירצחו שכמה׳ בדרך ירצחו כלם שכם אחד׳ כי מי שישלול ירצח אם יעמוד כנגדו בעל ה הממון ירצחנו: כי זמה עשה׳ כל מעשה רע ותועבה עשו׳ וכן הוא זמות יען׳ כלומר לא זה בלבד עשו אלא זמה היה כל מעשיהם׳ ואפשר לפרש זמה מחשבה׳ כלומר כמו שחשבו בלבם כן עשו׳ ויונתן תרגם גם כן וכתבי ענין חכו לי ם שתרגם וכמה דמסכי׳ אינש למשריין וגו׳׳ ויש מפרשים וכתבי מן ובחכה העלה ויפרשו גדודים מן אלא על כל גלותיו׳ כלומר כמו שמשליכים ציידי הדגים החכה למשוך הדגים אשר ביאור והציידים בהשליכם החכה עומדי׳ על גדות היאור או היאור ומשם צדים הדגים כן חבר הכהנים שדים בני אדם׳ וכן פירש רב סעדיה גאון זכרונו לברכה׳ ואדוני אבי זכרונו לברכה פי׳ כהנים שרים וגדולים׳ כמו ובני דוד כהנים היו: בבית ישראל ראיתי שערוריה׳ בבית אל ובדן כי שם העגלים שהם שערוריה׳ לשון כיעור וטנוף כמו התאנים השוערים׳ שערורית עשתה: שם זנות לאפרים׳ העגלים שעשה ירבעם משבט אפרים וזנה אחריהם: נטמא ישראל׳ נטמאו בהם ישראל שעברו עשרת השבטים אותם׳ ופירש שם בבית אל ובדן ו״ת בבית ישראל וגו׳: גם יהודה שת קציר לך׳ פירשו בו כי גם יהודה שם עצמו לעבוד ע״ז כמו אפרים אע״פי שהיה בית המקדש בחלקו׳ ופי׳ שת קציר׳ כמו ועשה קציר כמו נטע׳ כלומר נטע גם כן נטע זר כמו אפרים: בשובי שבות עמי׳ כשחשבתי לשוב שבות עמי׳ לפי שלא היו כולם עבר אחד לעבוד ע״ז אבל אחר שיהודה עבד ע״ז גם כן הכתיבם ביד אויביהם׳ ולפי דעתי כי יהודה קריאה כמו יהודה אתה יודוך אחיך׳ כלומר אתה יהודה גם לך שת קציר המשיב שבות עמי׳ והוא ירבעם בן יואש מלך ישראל׳ כי אף על פי שהיו מרעים ישראל ויהודה כמו שהקדים בשובי שבות עמי ע״י ירבעם׳ כי ראיתי עוני ישראל מורה מאד׳ גם לך יהודה שת קציר ונטע טוב ירבעם שהשיב ע״י דמשק ואת חמת ליהודה׳ ואע״פי כן לא חזרתם למוטב לא ישרא׳ ולא יהודה׳ וזה שאמר אחר זה כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים וגו׳׳ וזו היא הרפואה כמו שכתוב הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה׳ וזהו פי׳ בשובו את שבות עמי ופי׳ כרפאי לישראל ו״ת אף דבית יהודה וגו׳: כרפאי לישרא׳ וגנב יבא פשט גדוד בחוץ׳ פירושו כתרגומו: ובל יאמרו ללבבם׳ אינם חושבים בלבבם כי כל רעתם זכרתי: עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו׳ עתה יסבו אותם מעשיהם הרעים שהיו כנגד פני ולא נעלמו ממני ובקבלם העונש יכירו כי ידעתי הכל ואני הוא המשיב גמולם בראשם: ברעתם ישמחו מלך׳ כשנסמכו עם ירבעם בדבר העגלים שמחוהו: ובכחשיהם׳ שכחשו בה׳ ואמרו אלה אלהיך ישראל׳ שמחו גם כן השרים הנסכמים עם ירבעם באותה עצה׳ או פירושו בכל יום ויום משמחים מלכם ברעה שעושים ובעושק ובחמס כי גם ידו עמהם׳ ובכחשיהם שמכחשים ומשקרים איש בעמיתו משמחים השרים כי גם הם סומכים את ידיהם: כלם מנאפים׳ המלך עם השרים וגם העם נמשכים אליהם׳ והמשיל חמימות הניאוף לחמימות האש׳ ואמר כי הם כמו התנור הבוער׳ מאופה׳ ר״ל שהאופה בערו והסיקו לאפות בו הפת ורוב חמימות התנור והסיקו הוא הזמן שישבות האופה מהעיר הגפים האופות בו לחמם׳ והזמן ההוא הוא מלוש בצק עד חמצתו׳ כי כשמשים העצים בתנור להסיקו הוא מנוה הכתי׳ ללוש וישבות מהעיר אותן עד שיחמץ הבצק כמו שהוא משער בלבו ואז יעורר אותן שישובו עם בצקן לאפות׳ וזהו שיעור היסק התנו׳׳ ואמר כי הם בוערי׳ בניאוף כמו התנור בעת היסקו: בוערה׳ מלעיל הטרחא בע״ן והה״א נוספת׳ כי תנור לשון זכר: מעיר׳ כמו מהעיר ו״ת כולהון מחמדי׳ וגו׳: ואא״ז פי׳ ישבות מעיר היצר המעיר אותן אם ישבות לא ישבות זמן ארוך אלא מלוש בצק עד חמצתו: חמצתו׳ מקור בפלס לחמלה עליך׳ או שם בשקל טמאה: יום מלכנו׳ יום שהיו ממליכים מלך שהיו קוראים אותו היום יום מלכנו׳ אמר מה היה עסק השרים עמו לא לדבר בענין גבורה וכנוח האויבים ולהעמיד משפט כמו שהוא חק מלך בן חורין אלא מה היה עסקם באכילה ושתייה עד שהחלו המלך מרוב שתות היין׳ זהו חמת מיין שהיה זה בא בגאדו מלא יין וזה בא בגאדו ומשקין המלך עד שמחלין אותו׳ והוא עם רוב השתייה משך ידו את לוצצים ומתלוצץ עמהם׳ וכתב אחאל בתחילה קראם שרים קודם שישכרו ואח״כ קראם לוצצים: חמת׳ מן ותמלא את החמת מים אלא שהוא משקל אחר׳ וכבים תואר בשקל ונגבים כענין נחשת קלל:

כי

כי קרבו כתנור לבם בארבם כל הלילה ישן אפהם בקר הוא בער כאש להבה: כלם יחמו כתנור ואכלו את שפטיהם כל מלכיהם נפלו אין קרא בהם אלי: אפרים בעמים הוא יתבולל אפרים היה עגה בלי הפוכה: אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע: וענה גאון ישראל בפניו ולא שבו אל יהוה אלהיהם ולא בקשהו בכל זאת: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו: כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסרם כשמע לעדתם: אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים: ולא זעקו אלי בלבם כי יילילו על משכבותם על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי:

ארי אתקרבו לעצרת חטאין ולא עכיבו כתנורא בער לבדהון בארתכמוניהון כל ליליא מוריך רוגזהון עד צפרא הוא דליק כאשא שלהובי: כולהון מחממין כתנורא ובלישן שקריהון מחיבין ית דיניהון כל מלכיהון אתקטלו לית דמצלי מנהון קדמי: בית אפרים דמן לחררא דעד לא אתהפכת אתאכלת: בזו עממיא נכסהון ואנון לא ידעין אף חלישותא מטתנון ואנון לא מסתכלין: וימאך יקר ישראל ואנון חזן על דלא תבו לפולחנא דיי אלההון ולא בעו מן קדמוהי בכל דא: והוו בית ישראל דמן כיונה שריחתא דאתנסיבו בנהא ולית לה לב למצרים אתקרבו לאתור גלו: באתר דיהכון אפרוס עליהון מצדתי כעופא דשמיא אטלטלנון יסורין איתי עליהון על דשמעו לעצתהון: וי להון ארי אתרחקו מדחלתי בזוזין איתי עליהון ארי מרדו במימרי ואנא הויתי פריק להון ואנון ממללין קדמי כדיבין: ולא מצלן קדמי בלבהון בכן מיללין על ערסתהון בסגי עבורא וחמרא דהוו כנשין מרדו במימרי: וכמא

כתנור ג׳ דגשים וסימן כי קרבו כתנור לבם · כלם יחמו כתנור · כי הנה היום בא בער כתנור: ז׳ פסוקים אית בהון והוא והוא וסימן ויהי נער מבית לחם · והנה עמך שמעי בן גרא · וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש · אתו תקדישו · אכלו זרים כחו · והוא יבנה את היכל יי׳ · ואחר בא חצרון:

רשי

כי קרבו כתנור לבם בארבם · הכינו והזמינו את לבם במעשה אורב שלהם כתנור זה שמכינים ומסיקין אותו לאפות: כל הלילה ישן אופיהם · כאתום שלהם המסיק את התנור לאפ׳ שהכינו לבם וחשבו את גמר הרעה איך יעשוה · ישן אופהם כלומר עד הבוקר ישנים ולבוקר בוערים כאש של שנמלאות רעתם: ואכלו את שופטיה׳ · הרגו את הסנהדרין שלהם לפי שהיו מוחים בידם ומה עלתה להם כל מלכיהן נפלו לפי שאין קורא בהם אלי ובתלמוד ירושלמי במס׳ ע״ז דורשו ביום שהמליכו את ירבע׳ החלו שרי חמת מיין כמו שמפורש אתון לנביא אמרין ליה קום עבד לן ע״ז אמר לון השתא עתי רמשא הוא וכל עמא שתיי כלומר עת שכרות הוא שמא עכשיו שכורים אתם ומחר תחזרו בכם איזלון ואיתו בצפרא אזלו ואתו בצפרא הדא היא כי קרבו כתנור וגו׳ אמ׳ לון אנא דחיל מן סנהדרין דילכון אימרין ליה אנן קטלינון להון הדא היא ואכלו את שופטיה׳ · משך ידו כל הוה חמי בר אנש כשר הוה מותיב גבוי תרין ליצנין ואינון אמרין ליה אתה דור חביב מכל הדורות והוא אמ׳ לון דור המדבר ואינון אמרין ליה ולא עבדין ע״ז והוא אמ׳ לון אגב דהוו חביבין לא איתענשין ואינון אמרין ליה אם למלכא בעי למיעבד כן דום שהמלך רוצה לעשות כן: יתבולל · יבולבל בגולה בין האומות: עוגה בלי הפוכה · ת׳ כחררא דעד דלא אתהפכת איתאכלת עוגה חררה שאופין על הגחלים: והוא לא ידע · לא שם אל לבו שאכלוהו מלכי ארם בימי יהואחז שנאמר כי לא השאיר ליהואחז וגו׳ וישימם כעפר לדוש ואף על פי כן לא חזר ירבעם בנו מרעת אביו: גם שיבה זרקה · תירגם יונתן אף חלשותא מטיתנון ואינון לא מסתכלין: וענה גאון ישראל בפניו · ומאיך יקרא דישראל ואינון חזן לשון עוני ואין וענה זה לשון עתיד אלא לשון עבר כמו וקרא זה אל זה שמעתי שקרא זה אל זה וכמו ועשה לו כתנת פסים אף זה לשון עבר כבר כמעטו ונשפלו · ובכל זאת לא שבו אל ה׳ אין לב להבחין מה טוב להם או מה רע להם: מצרים קראו · לאותם שהריעו להם מעולם הם קוראים לעזרה: אשור הלכו · אל מלך אשור הלכו שיעזור להם: כאשר ילכו למצרים · אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים · שהנשר והנץ עולין למעלה ממנו ומורידין אותן לארץ כן אורידם במצרים על יד נבוכד נאצר: ליסנא אחרינא כעוף השמים הנלכד ברשת התלויה על קלונסות ולאחר שהן ברשת מורידין הרשת: איסרם כשמע לעדתם · אביא עליהם ייסורין ככל אשר אני משמיע לעדתם ביד ירמיה הנביא שעתידין הם לומר לו התפלל נא בעדינו וגו׳ ויגד לנו יי׳ אלהיך וגו׳ אם טוב ואם רע ונומר ואמר להם אם שום תשימו פניכם לבוא מצרים והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם וכל הענין איסרם לשון ייסורין ומנחם פירש לשון קשר ומוסרותיך אנתק אבל דונש פתר לשון ייסורין כמו ליסרה אתכם ונוסף היו״ד השני באיסירם כאשר נוסף בייטירו ועפעפיך ייטירו נגדך: ואנכי אפדם · אני הייתי חפץ לפדותם מרעה אשר הם בה והם דברו עלי כזבים אמרו אל ירמיהו שקר אתה מדבר לא שלחך יי׳ לאמר אל תבואו מצרים: כי יילילו על משכבותם · כי על כן תבא להם יללה כך תירגם יונתן: יתגוררו · יש להם מגורות של דגן לפיכך יסורו וימרדו בי:

ואני

רדק

כי קרבו כתנור לבם בארבם · לבם שהוא בוער כתנור קרבו אותו בארבם כלומר קרבו אותו למעשה הרע · כלומר שמו לבבם לחשוב מחשבו׳ רעות שיעשו הרע אחר המחשבה · וזהו בארבם · כי הרוצ׳ לשלול ולגזול אורב תחלה כדי שלא ישמרו ממנו · והמחשבה במארב: כל הלילה ישן אופיהם · הלב הוא כלי המחשבה והכח הפועל בו הוא האופה על דרך המשל · וכמו שהאופה מסיק את התנו׳ בלילה ובבקר ימצא שבערו העצי׳ ואופ׳ בו את הפת שהוא תכלית מעשה ההיסק · והנה האופה ישן בלילה אחר שנתן העצים בתנור שאין לו מעשה עד הבקר · כן האופה בענין המשל שהוא כח המחשב׳ הוא ישן בלילה · כלומ׳ שוכב וכח שלא תבא המחשב׳ לידי מעשה עד הבקר · והחושב יקר׳ אותו ישן לפי שאין במחשב׳ יגיע׳ הגוף: בקר הוא בוע׳ · כלומר שהם להוטים בבקר לעשות הרע שחשבו בלילה · וכן אמ׳ החושבים לעשות רע על משכבותם לאור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם: כלם יחמו כתנור · מבואר הוא המשל · ונפלו לענין שאמ׳ ואכלו את שופטיהם · כי האש אוכלת · והענין כי הם במעשיהם הרעים אוכלים ומכלי׳ את שופטיהם שלא יעשו משפט בעיר׳ כי מרוב המרעי׳ לא יוכלו לעשות משפט וגם יחניפו הרשעים ולא יוכיחום כיון שרואים שידם תקפה והעונש עליהם לפי שאין מסלקין עצמם מכל משפט אלא שופטים מי שיכולת בידם ומוכיחים מי שאין יכולת בידם · וכן אמר בנבואת ישעיה יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם: כל מלכיהם נפלו · שהיו מלכי ישראל נופלים זה ביד זה כי זה שהיה הורג המלך מולך תחתיו · גם נפלו ביד אויביהם מלכי האומות ואעפ״י כן אין קורא בהם אלי שהיה להם לחשוב בלבם הרי אין כח ביד מלכנו להושיענו מצרינו נשובה אל ה׳ כי הוא יושיענו · ויש מפרשין בהם במלכים אעפ״י שרואין עצמם נופלים ביד האומות אין אחד מהם שיקרא אלי וישוב מחטאו · ותרגם יונתן ואכלו את שופטיהם ובלישן שקריהון מחייבין ית דייניהון: אפרים בעמים הוא יתבולל · כמו כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ · ענין בלבול וערבוב · כלו׳ הוא מעורבב בעמי׳ שהש״י הבדילם מהם והם התערבו בהם ועשו כמעשיה׳: עוגה בלי הפוכה · כמו העוגה הנאפה על הגחלים אם אין הופכים אותה היא נשרפת מתחת ואינה נאפה מלמעלה כן היא העצה שאינה נכונה כשאין הופכין אותה מענין לענין עד שיושיבוהו על אופניה כן היה אפרים בעצתו לעבוד העגלים ואלהים אחרים ולא הבחין ולא בחר בטוב · וי״ת דמן לחררא דעד דלא אתהפכת אתאכלת: אכלו זרים כחו · כמו שכתוב בספר מלכים: והוא לא ידע · לא ידע כי בעונו בא לו כל זה ולא שב מרשעו: גם שיבה זרקה בו · כי האדם ישוב מדרך הרעה בימי הזקנה כי יראה כי אפס כחו והולך בדרך כל הארץ וישוב טרם מותו · ודמה האריכות הגרה להם זמן רב לימי הזקנ׳ ואמר גם באחרונ׳ בימי פקח והושע בן אלה שהיו בסוף ימיהם כאדם שזרקה בו שיבה אעפ״י כן לא שבו מדרכם הרעה: זרקה בו · פעל עומד כאלו אמר נזרקה בו · והחכם רבי אברהם ב״ע פי׳ זרקה בו התולדת וי״ת אף חלישותא וגו׳: וענה · פירשנוהו למעלה: ויהי אפרים · המשילו ליונה הנלכדת ברשת לפתיותה שאין לה לב להבין כשתבא ללקט הגרגירים רשת פרושה שם ללכדה כן אפרים כשהיו הולכים ושואלים עזר מאשור או ממצרים כי לרעתם ילכו שם בבקשם עזר מהאומות ולא מהש״י ית׳ אשר בידו הכל וכשיחשבו להעזר בהם יפלו ברשת הש״י ית׳ · וזהו שאמר כאשר ילכו אפרש עליהם רשתי · וזכר היונה והוא הדין לשאר העופות אלא יונה לפי שאין לה מרה היא כאלו הולכת בתמימות ולא תרגיש על הרע שימצאנה · ויונתן תרגם והוו בית ישראל דמן ליונה שריחתא וגו׳ · ופי׳ בעל הערוך שריחתא מנכה ונודלת פניה · ודמהו ללשון הערבי שאומר לאשה המנכה ומשרטת פניה שרחה: כאשר: כעוף השמים אורידם · בתוך הרשת: איסירם כשמע לעדתם · אכניסם במוסר העמים כמו שהשמעתי לעדתם במדבר דברי התוכחות והאלות הכתובות בתורה אם לא ישמעו אל דברי התורה: אוי להם כי נדדו ממני · מעבודת בית מקדשי לעבוד העגלים · וזהו פשע ומרד בי: ואנכי אפדם · היו בלבי לפדותם מצרותם אבל הם דברו עלי כזבים · כמו שאמר ויחפאו בני ישראל שאמרו שאיני יודע ומשגיח במעשיהם אם יעשו טוב אם רע לפיכך לא השגחתי עליהם והסתרתי פני מהם והיה לאכול: ולא זעקו אלי בלבם · לפי מחשבתם שחושבים שאיני שומע צעקתם ואיני יודע לא טובתם ולא רעתם: כי יילילו על משכבותם · כשהם על מטתם והם חושבים במה שיבא להם מהרע יילילו ויבכו על ענינם הרע ולא חשבו כי מאתי בא להם הרע כי פשעו בי: על דגן ותירוש יתגוררו · כשיבא בעיר דגן או תירוש למכור יאספו כלם עליו מהרעב אשר בעיר ואף על פי כן יסורו בי: יתגוררו · ענין אסיפה וחבור׳ כמו הן גור יגור · יגורו עלי עזים: יסורו · מן כי דבר סרה · סורר ומורה · והם בענין שני שרשים סור וסרר ויונתן תרגם על דגן תירוש בסגי עיבורא וגומר:

ואני

ואני יסרתי, כשהיה להם הטוב והיו חזקי' כנגד אויביהם אני הוא שיסרתי וחזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע כי אמרו כי אינו מאתי רק מקרה הוא להם הטוב או הרע: יסרתי, כמו מוסר מלכים, מוסרות ערוד, ענין קשירה והקשר הוא חזוק הדבר וי"ת וכמא די אנא מייתי וגו': ישובו לא על, הוא קמוץ, כמו הוקם על, לפיכך הוא תאר כמו עליון, ופירושו כשתבא להם הצרה ישובו לזעוק אל אליליהם לא אלי שאני עליון על הכל: היו כקשת רמיה, תאר או שם והוא ענין מרמה, כלו' הקשת המרמה שירייה דורך הקשת שיורה לעבר אחד ויהפוך ידו כרגע לעבר אחר ונתולה המרמה בקשת, ואעפ"י שהדורך הוא העושה הרמיה לפי שהוא בעל המעשה ואעפ"י שהוא על יד אחר, כך ישראל פעמים היו שבים לדרך טובה וכרגע היו שבים לדרך רעה, והנה הם הקש' על דרך משל, ונביאי השקר הם הדורך במשל שעל ידם שבים לדרך הרעה, כי כן ראינו בדבר אליהו אחר שעם' היזבחן האמתי אמרו כל העם ה' הוא האלהי' ה' הוא האלהי', וכמעט שבו לעבוד הבעלים והעגלים: יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם, שריהם שמוליכי' אותם בדרך רעה ואומרים להם כשיבא עליהם האויב נלך למצרים ונבקש מהם עזר, וזהו זעם לשונם שזועמים הא' בדברים האלה ומה יבא להם: יפלו בחרב, בדרך, וזו ההליכ' לעג היא להם בארץ מצרי' שלועגים ומתלוצצים כשהם באים לבקש עזר מהם, וכן אמר בנבואת ישעיה משא בהמות נגב וגו' לביא ולים מהם ונומר, מהם היו אוכלים חיות הרעות ומהם היו נופלים בחרב האויב: זו, כאולם, וכן ועדותי זו אלמדם, והוא כמו זאת: אל חכך שופר, כמו שאמר למעלה תקעו שופר בגבעה, וכשמדבר אל העם ידבר פעם בלשון יחיד פעם בלשון רבים, אמר שים על חכך שופר כי הנה האויב שידאה כנשר על בית ה', כלומר יבא על כל הארץ וגם על בית ה' להחריבו יען עברו בריתי והם נטשוהו תחלה גם אני אטשנו ואכיתנו ביד זרים, וסמך שופר אל החך והשופר יכיתנו אל הפה לפי שהקול עובר דרך החך אחר שיצא מהגרון וי"ת נביא בחיכך אכלי וגו': לי יזעקו, היה להם לישראל לזעוק אלי בעת צרתם לאמר: אלהי ידענוך, כלומר ידענו שאין מושיע בלתך, וישראל המאוחר דינו להיות מוקדם אחר לי יזעקו, וכמוהו רבים במקרא המאוחר מוקדם כמו מקום שם קבר, יחד אנכי עד אעבור, והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו: זנח ישראל טוב, והוא האל ית' שאין טוב זולתו בלי מגרעת לפיכך אויב ירדפו, ובא הכנוי עם הנו"ן לבדה, כמו וזה שמו אשר יקראו: הם המליכו, המליכו ירבעם ולא שאלו את פי ה' ואעפ"י שמלכות ירבעם מהאל ית' היתה כמו שאמר לו אחיה השילוני הם בעת שהמליכוהו לא שאלו את פי ה': ואחיה הנביא לא אמר להם להמליכו אלא אמר לירבעם מה שיהיה לו, ועוד כיון שראו שמנעם מלעלות לירושלם לפני ה' ועשה להם העגלים היה להם להסירו מהמלוכה כי אחיה הנביא בתנאי אמר לו דבר המלוכה אם תעשה הישר בעיני השם, וכן מלכי ישרא' האחרים לא היו ממליכים אותם על פי ה' זולתי יהוא בן נמשי: השירו ולא ידעתי, שמו שרים ומנהיגים עליהם ולא מדעתי כי הם היו מכשילים אותם וסומכי' ידי מרעים: כספם וזהבם, כמו שאמ' בראש הספר וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל: למען יכרת, למען יכרת שמם ויגלו מארצם, או יכרת הכסף והזהב מהם מדה כנגד מדה הם שמוהו לע"ז יכרת מהם: זנח עגלך שמרון, ואעפ"י שהעגל לא היה בשמרון כי אם בבית אל לפי שראש הממלכ' למלכי ישרא' היה שמרון מאחאב ואילך והמלכי' הם היו המחזיקי' בעבודת העגלי' כמו שאמר בכל אחד מהם ולא סר מחטאת ירבע' לא סר מחטאת ירבעם, לפיכך סמך העגל אל שמרון, וכן אמר שבבים יהיה עגל שמרון, ופי' זנח הרחיק כמו זנח ה' מזבחו, אמר את שמרון הרחיק אותך עגלך, כלומר שבעבורו רחקת מארצך, ור"ל שמרון אנשי שמרון, או יהיה זנח פעל עומד, ופי' רחק כמו ותזנח משלום נפשי, אמ' את שמרון רחק עגלך ממך כי גלה, כי מלך אשור כשלכד שמרון וערי ישרא' שבר את העגלי' ולקח הזהב: חרה אפי בם, בשני העגלים, או פי' בם בישראל העובדים אותם: עד מתי לא יוכלו נקיון, עד מתי לא יוכלו להיות נקיים מזה העון, כלומר עד מתי יאריך הזמן שלא יוכלו להיות נקיים: כי מישראל, זה העגל מישראל היה, כלומר לא למדו עבודה זו מהאומות כמו שאר ע"ז שלמדו מהם אלא מישראל עצמם יצא מן העגל שעשו במדבר כמו שפירשנו בספר מלכי': והוא חרש עשהו, והוא העגל אמ' אי תחשבו כי אלהי' הוא ויש בו כח כי חרש עשהו ואיך יהיה למעשה יכולת על העושה אותו: כי שבבי' יהיה עגל שמרון, עתה תראו אם יש בו יכולת להציל העובדים אותו כי אפי' את עצמו לא יוכל להציל, כי שבבים כמו שברים, כלומר שישברו אותו וישאו אותו לתועלת שיש בו בעודו בצורת עגל: שבבים, כמו שברים ותתיכות, כמו מלה מסורה בדברי רז"ל, וכן אמרו ויגד משה את דברי העם אל ה' דברים שמשבבין לבו של אדם כלומר שמשברין, וי"ת לנסרי לוחין: כי רוח יזרעו, כלומ' לשוא טרחו בעבודה זו כאלו אדם זורע רוח שאין בו ממש שלא יקצור אלא רוח או פחות ממנו, כלומר לא תשיגנו הנאה של כלום אלא נזק, והסופה קשה מהרוח בשתים, כי הסופה כמו הסערה כמו שאמר בסופה ובסערה דרכו, וי"ת וסופתה כת"ו ישועתה, והכפל לחזק הענין: קמה אין לו, לפי שהמשיל את מעשיהם לזורע רוח הוסיף עוד על הענין ואמר קמה אין לו, אמר לא יבא לעת שיהיה קמה, וקמה תקרא התבואה כשעומדת לקצר שיקוו הזורעים הנאה ממנה בקרוב אחר הקצירה שיטעמו אותה קמח, וגם הם לא יהיה זמן שיקוו תועלת ממעשיה' ואמ' עוד צמח בלי יעשה קמח, כלומ' אפי' יצמח הזרע אחר הזריע' והמשל שיצליחו מעט במעשיה' אחר שהחלו' הרע ולא יעמוד אותו הטוב ולא יבא לידי הנאה שלמה כמו הצמח שיבא לידי קצירה וטחינה: אולי יעשה זרים יבלעוהו, שמא יעשה פעם אחת שיבא לידי קמח, כלומ' שיצליחו בנכסיה' עד שיגיע להם מעט הנאה בתחלה יבאו זרים ויבלעוהו ולא תשלם להם ההנאה: נבלע, שיבלעוהו הגוי' ואכלו כל טובו: עתה היו בגוים, בעיני הגוים שילכו לבקש עזר מהם והם נבזי' בעיניה' ויחשבו הגוים ככלי אין חפץ בו שמשליכין אותו, כמו שאמ' למעלה זו לעגם בארץ מצרים, או פי' היו בגוים שהלכו בגלות: כי

ואלי ג' וסימ' ואלי יחשבו רע, ואלי דבר יגנב, ואלי יאספו כל חרד: זו ב' כתוב בוי"ו וסימ' מזעם לשונם זו לעגם, ועדותי זו אלמדם, ות' כתיב זה בה"א וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ו': שפר ב' חס' בנביאים וסימן אל חכך שפר, בדי שפר יאמר האח, ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו' חס': זנח ג' בקריא' וסימן זנח עגלך שמרון, זנח ישראל טוב אויב, זנח יי' מזבחו נאר מקדשו: יקצרו ג' בקריאה וסימ' כי רוח יזרעו וסופתה, הזרעים בדמעה ברנה, בשדה בלילו יקצרו:

ח

טו וַאֲנִי יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם וְאֵלַי יְחַשְּׁבוּ־רָע׃ יָשׁוּבוּ לֹא עָל הָיוּ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה יִפְּלוּ בַחֶרֶב שָׂרֵיהֶם מִזַּעַם לְשׁוֹנָם זוֹ לַעְגָּם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ א אֶל־חִכְּךָ שֹׁפָר כַּנֶּשֶׁר עַל־בֵּית יְהוָה יַעַן עָבְרוּ בְרִיתִי וְעַל־תּוֹרָתִי פָּשָׁעוּ׃ לִי יִזְעָקוּ אֱלֹהַי יְדַעֲנוּךָ יִשְׂרָאֵל׃ זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ׃ הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הֵשִׂירוּ וְלֹא יָדָעְתִּי כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת׃ ה זָנַח עֶגְלֵךְ שֹׁמְרוֹן חָרָה אַפִּי בָּם עַד־מָתַי לֹא יוּכְלוּ נִקָּיֹן׃ כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא חָרָשׁ עָשָׂהוּ וְלֹא אֱלֹהִים הוּא כִּי־שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן׃ כִּי רוּחַ יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ קָמָה אֵין־לוֹ צֶמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה־קֶּמַח אוּלַי יַעֲשֶׂה זָרִים יִבְלָעֻהוּ׃ נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עַתָּה הָיוּ בַגּוֹיִם כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ׃

וכמא די אנא מיתי עליהון יסורין ומתקיף על דרעיהון כן אף אנון חשבין לאוספא קדמי בישן: תבו למרוד מן אוריתא לא על ד דאבאישית להון דמן אנון כקשת נכילא יתקטלון בחרבא רברביהון מעמקורת לישנהון אלין עובדיהון עד דאנון בארעא דמצרים: נביא בחכך אכלי כד בשופרא אמר הא כנשרא דמשתרי כן יסק מלך ב במשריתיה וישרי על בית מקדשא דיי חלף דעברו על קימי ועל אוריתי מרדו: בכל עדן דאתיא עליהון עקא מצלן קדמי ואמרין כען ידענא ארי ליה לנא אלהא בר מנך פרוקנא ארי אנחנא עמך ישראל: טעו בית ישראל מבתר פולחני די בדיליה אנא מיתי עליהון טובא מכען סנאה ירדפנון: אנון אמליכו ולא ממימרי רביאו ולא מרעותי כספהון ודהבהון דאסיקו להון ממצרים עבדו להון טעון בדיל דישתיצון: טעו בתר עגלא דשמרון תקיף רוגזי בהון עד אימתי לא יכלון למזכי: ארי מישראל הוא נבי אומן הוא עבדיה דחלא דלית בה צרוך הוא ארי לנסרי לוחין יהי עגלא דשמרון: בית ישראל דמן לדרוח זרע ועלעול חציר קמה לית ליה נוב לא יעבד מאים יקנון נכסין עממיא יבזונונון: אתבזיז ישראל כען הוו בעממיא כמנא דלית צרוך ביה: ארי

רשי

ואני יסרתי חזקתי זרועותם, בירא' עכביאי לשמוע שיה' ביום שהם מייסרים אותם ויתחזקו זרועותם: ישובו לא על', שבו למצרים ולא להועיל להם לכך נקוד על בקמץ כמו נאם הגבר הוקם על שהוא לשון עילוי ואינו דבוק לתיב' שלאחריו: היו כקשת רמיה, שכשרוצה לירות בו חץ לכפון הוא יורה לדרום: יפלו בחרב שריהם, יוחנן בן קרח וכל החיילים ששבו למצרי': מזעם לשונם, לשון קשה שהשיבו לירמיה: זו לעגם, אשר ילעיגו להם בארץ מצרים למה שבתם אצלינו כדי להביא עלינו פורענו' והלא כתו' לכם לא תוסיפו לראותם עוד: אל חכך שופר, שכינה אומרת לנביא השמע קול חכך וקרא בשופר ואמור עופו ומהרו האויבי' כאשר ידאה הנשר ובאו אל בית יי' אל חכך שופר כאילו השופר נתון אל חכך: לי יזעקו, כשתבא עליהם הרעה: אלהי ידענוך, הלא עמך אנחנו ופרשהו ודרשהו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך ואני לא אשמע להם כי זנח ישר' טוב לפיכ' אויב ירדפו: השירו, עשו שרים ל"א הסירו את זה ממלוכה והמליכו את זה ובספר המסורת מוכיח כן שחברו במסורת כתבין שי"ן וקריין סמ"ך ופתרונו סמ"ך: למען יכרת, למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העושר מהם: זנח, הקב"ה אתכם בני שומרון בעון עגלים שבבית אל שמלכי שומרון עובדים שם: עד מתי לא יוכלו, להפנות לבם להינקות מאותו טינוף: כי מישראל והוא, מכספם וזהבם של כל אחד ואחד הוא נבוי והחרש עשהו והוי"ו של והוא כופל ויש הרבה וי"ו דומין לו בנאתיו ובבאיו ולא ירפאו אף כאן כי מישר' הזמנתו והכנתו והו' נעשה ויש ליישב הוי"ו הזאת כן כי מישרא' והוא אף העגל הזה מאתם בא כמות העגל הראשון: שבבים, לנסרי לוחים ולשון ארמית הוא שיבא מכסורא: קמה אין לו, לזרע שלהם כלומר לא יצליחו במעשיה': אולי יעשה, אף אם יעשה קמח זרים יבלעוהו אף אם יצליחו בנכסים סופו ליפול ביד זרים:

פרא

כי המה עלו אשור׳ אמר עלו ואם היא ירידה מארץ ישראל לאשור׳ כי פי׳ עלו נסתלקו מארצם והלכו לאשור כמו ועלה מן הארץ׳ או אם תאמר כי עלה מן הארץ רוצה בו עליה ממש כלומר לארץ אשר באו משם והיא ארץ כנען הנה כמוהו לשון סלוק והפסק כמו יכועי עלה׳ כעלות גדים בעתו׳ באתי ימי אל תעלני׳ והגאון רב סעדיה פי׳ עלו כמו באו שתרגום באו עלו׳ ואפש׳ לפרש עלו אשור עליה ממש והוא כשבא פול מלך אשור לארץ ישראל בימי מנחם בן גדי ויתן לו מנחם אלף ככר כסף ועלה מנחם אליו למקום שהיה בו פול כי בארץ ישראל עצמה יש מקום גבוה מחבירו כמו ירושלם שהיא גבוה מכל ארץ ישראל: פרא בודד לו׳ אמר הנה הוא כמו הפרא שהולך יחידי שואף רוח במדבר כן הוא הולך בעצת נפשו לבקש עזר הנה והנה ממצרים ומאשור׳ וכן ת׳ גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשהון כערוד מרוד: אפרים התנו אהבי׳ לשון תנאי כמו אתנה המה לי׳ אתנן זונה׳ אמר כי אפרים התנו אהבי׳ עם מצרי׳ ואשור היו נותני׳ להם שוחד להיות בבריתם ובאהבתם וי״ת א אתמסירו ביד וגו׳: גם כי יתנו׳ יתנו גם הוא ענין תנאי כמו התנו אא שוא מן הקל א׳ מן הכבד׳ אמר מה תועלת להם כי התנו בגוים כי עתה בקרוב אקבץ ה הגוי׳ עליהם להגלותם׳ אלא שמתחלה יתלוננו ויתרעמו ממשא מלך שרים כמו שכתו׳ בספר מלכי׳ שהיו נותני׳ מלכי האומות עליהם עונש מס׳ וזהו מעט כנגד הגלות: ויחלו מעט׳ ענין תחלה: מלך שרי׳ חסר וי״ו השמוש׳ והוא כמו מלך ושרים׳ וכן שמש ירח׳ ראובן שמעון׳ והדומים להם רבים׳ ופי׳ שרי׳ שרי האומות וי״ת אף אם ישוון וגו׳: כי הרבה

בודד ג׳ בקריא׳ וסימ׳ פרא בודד לו׳ כי מצפון עשן בא׳ כצפור בודד על גג: חטאתם ט׳ וסימ׳ נמסר בספר ישעיהו ריש סימ׳ נ״ח: גיל ג׳ בקריא׳ וסי׳ אל תשמח ישראל אל גיל כעמים׳ גיל יגיל אבי צדיק׳ השמחים אלי גילי׳ וחד וגיל גבעות תחגרנה:

כי המה עלו אשור פרא בודד לו אפרים התנו אהבים: גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך שרים: כי הרבה אפרים מזבחות לחטא היו לו מזבחות לחטא: אכתוב לו רבו תורתי כמו זר נחשבו: זבחי הבהבי יזבחו בשר ויאכלו יהוה לא רצם עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם המה מצרים ישובו: וישכח ישראל את עשהו ויבן היכלות ויהודה הרבה ערים בצרות ושלחתי אש בעריו ואכלה ארמנתיה: אל תשמח ישראל אל גיל בעמים כי זנית מעל אלהיך אהבת אתנן על כל גרנות דגן: גרן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בה: לא ישבו בארץ יהוה ושב אפרים מצרים ובאשור טמא יאכלו: לא יסכו ליהוה יין ולא יערבו לו זבחיהם כלחם אונים להם

ארי אנון גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשהון כערד מרוד בית ישראל אתמסרו ביד עממיא ד דרחימו: אף אם ישוון בית ישראל דחלתי על לבהון מביני עממיא אקריב גלותהון ואפילו יחכמון כזעיר אעדי מנהון מרות מלכין ושלטונין: ארי אסגאו דבית אפרים אגורין למחטי הוו להון אגורי טעותהון לתקלא: כתבית להון סגיאות אוריתי ואנון כעממיא אתחשיבו: דבחין דמנבן מן אונס דבחין בסרא ואכלין וקדם יי לא רעוא בהון כען יסער חובהון ו ויתפרע עויתהון אנון למצרים יתובון: ושבק ישראל ית פולחן עבדיה ובנא היכלין לטעותא ודבית יהודה אסגיאו קרוין כריכן ואשלח אשתא בקרווהי ותשיצי ברניתהא: לא תחדון דבית ישראל ולא תבועון כנימוסי עממיא ארי טעיתון מבתר פולחנא דאלהכון רחמתון למפלח לטעותא על כל אדרי עבורא: מאדרא וממעצרתא לא יתזונון וחמרא לא יסופיק להון: לא יתובון בארע שכנתא דיי ויתובון דבית אפרים למצרים לאתור יגלון מסאב ייכלון: לא ינסכון קדם יי נסכין דחמר ולא יתקבלון לרעוא קורבניהון דבחהון כלחם מרחק להון

רש״י

פרא בודד לו׳ כעשו כפרא שהולך בדד לעצמו שואף רוח ממקום למקום לנוד: התנו אהבים׳ ית לשון תנים כי ערוד זה שהולך במדברות שאפו רוח כתני׳ לקנות להם אוהבי׳ נואפים זרים׳ התנו אידנלוניט בלע״ז ויש לפרש לשון אתנן׳ גם כי יתנו בגוים׳ אע״פ שעשו זאת שהתנו אהבים בגוים עתה אקבצם בבא עת גאולתם לא אעכבנה׳ ויחלו מעט ממשא מלך שרים׳ ויכנעו מעט בגלותם מירא׳ משא מלך שרי׳ מעול מלכי האומות: כי הרבה אפרי׳ לפיכ׳ אחילנו ממשא מלך שרים: אכתו׳ לו׳ אני תמיד מוכיחו על ידי נביאי וכותב לו רובי תורתי והם כמו זר נחשבו: זבחי הבהבי׳ זבחי עולותי שהם מהבהבי׳ לפני כאש שעל מזבחי: יזבחו בשר ויאכלו׳ למה לי שמביאים אותם יזבחו להיו׳ להם לבשר מאכלם ויאכלום כי אינני רוצה אותם: אל תשמח ישראל׳ כשאר עמי׳ שהם לא קבלו תורה ולא באו לחלקי ואתה זנית מעלי ואבדת טובות הרבה: אהבת׳ להיות כזונה לקבל אתנן: על כל גרנות׳ כדרך זונה שנותנין לה דגן בגורן באתננה: לא ישבו בארץ יי׳ לא יתעכבו בארצם: לא יסכו׳ לשון נסך: לא יערבו לו׳ לא תהא מנחתם עריבה עליו: כלחם אונים׳ כלחם גזילה הבא על ידי כח ואונים:

כי הרבה מזבחות׳ שניהם בשוא הבי״ת ובאו כן על דרך הסמיכות׳ ואפשר שחסר הנסמך מזבחו׳ העגלים או העצבי׳ וזולתם ממיני ע״ז שמצאנוהו בשו״א עם הידיע׳ הרב׳ למזבחות׳ ואמר הרבה על אשר עשו אבותם כמו אחאב שהוסיף הבעל והאשרה׳ ומה לו להרבות ולהוסיף כי כבר היו לו אלא שהוסיף על חטאו׳ וי״ת לחטוא הראשון למחטי והשני לתקלא ויפה פירש: אכתוב לו׳ כתוב בוי״ו וקרי בלא וי״ו בקמץ חטף התי״ו מפני סמיכותו למלה זעירה: רבו׳ כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד בצרי הבי״ת׳ ופי׳ הכתוב המצות שרבו בתורתי׳ ופי׳ הקרי גדולות ונכבדות מתורתי כתבתי לו והנה הם נחשבים לו כמו זר שלא יפנו אליהם׳ כמו בימי יאשיהו שהיה להם לדבר חדש ספר התור׳ כשמצאוהו: אכתוב׳ כמו כתבתי׳ ואמר אכתוב כאלו אני כותב אותם להם בכל יום ויום שהנביאים שאני שולח להם יזהירום על דברי התורה ויזכירום להם ולא שוה להם: רבי׳ מן על כל רב ביתו שפי׳ גדול ונכבד וי״ת כתבית להון סגיאות וגו׳: זבחי הבהבי׳ אמר תחלה שהרבו מזבחות לע״ז ועתה אומר כי מה שיזבחו בבית המקדש אינו לרצון כי אינם שבים מחטאם ואין זביחתם אלא לאכילתם כמו השלמים שהיו אוכלים הבעלים׳ ופי׳ הבהבי מתנותי והוא כפול העי״ן והלמ״ד מן יהב׳ כלומר המתנות שהם חושבים שנותנים לי׳ וי״ת דבחין דמנבן מן אונים׳ וי״מ הבהבי ענין כליית הבשר מן שקפלה ולא הבהבה מהבהבין באור בלדברי רז״ל׳ ורש״י פירש אותם זבחים שמהבהבין לפני במזבח מה לי שמביאים אותם לפני יזבחו אותם לעצמם ויאכלום כי אינני רוצה אותם׳ וטוב היה פירושו לולי שקריאתו לפירושו וי״ו ויאכלו בשו״א ואינה אלא בפת״ח: עתה יזכור׳ עתה בקרוב יזכור עונם כשישובו מצרים עם יוחנן בן קרח ויעברו על דברי אז אפקוד עונם יותר על אשר פקדתי בחרבן הארץ ובגלותם כמו שאמר בירמיהו ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב וברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב וברעב ימותו: וישכח ישראל את עושהו׳ כמו הוא עשך כלומר גדלך׳ וכן אשר עשה את משה ואת אהרן׳ אמר כי ישראל שכח מי שגדל אותו והרבה אותו׳ ויבן היכלות׳ לעבוד בהם ע״ז׳ וכתו׳ ובנא היכלא לטעותא׳ ויתכן לפרש ויבן היכלות להסגב בהם מפני האויב׳ כמו שאמר ויהודה הרבה ערים בצורות כלומר שכחו אל מושעם ובטחו בהיכליהם ומבצריהם ולא יועילום כי אני אשלח אש בעריו׳ כלומר שיבא עליהם האויב ברצוני שישרוף עריו וארמנותיו באש׳ כמו שכתוב וישרוף את בית ה׳ ואת בית המלך ואת כל בית גדול שרף באש׳ וכן עשה בערי יהודה׳ וכן אמר בנבואת ישעיה עריכם שרופות אש׳ או יהיה פי׳ האש החרבן שיהיה גדול כאלו הערים והארמונו׳ שרופות באש: אל תשמח׳ אם יקרה לכם דבר שמחה כמו חופות חתנים וזולתם אין לך לשמוח כמו שאר העמים כי הם לא עזבו את אלהיהם ואתה זנית מעל אלהיך ועבדת אלהי העמים לכן יש לך להתאבל על זה ולא לשמוח לשום שמחה כמו שעשו דור המדבר אחר שהוכיחם משה רבינו על דבר העגל׳ אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו והנביאים מוכיחים אותם בכל יום על עובדם ע״ז ולא ישיתו על לב: אהבת אתנן על כל גרנות דגן׳ לפי שהמשילו הנביאים עבודת ע״ז כמעשה זונה׳ אמר אהבת אתנן כמו אתנן זונה ופי׳ על כל גרנות דגן בעת שהייתי נותן גרנותם מלאות דגן כמו שאמר ושמן יסורין ויבעט׳ או יהיה פי׳ על כל גרנות דגן כי כשהיה הדגן בגורן היו עובדים ע״ז שם בגורן לפי יחשבותם שהנעבד ההוא הוא הנותן התבואה: גורן ויקב לא ירעם׳ כיון שאינם מכירים כי אני הנותן להם הדגן והתירוש ומניחים עבודתי ועובדים אלהים אחרים לא ירעם׳ ואותם גורן ויקב כי אביא עליו השדפון והירקון או הארבה או האויב שלא יעשו מהם גורן ויקב׳ וכן אמר ברא״ם הספר והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה: ותירוש יכחש בה׳ אמר ותירוש אחר שאמר ויקב כי זכרו הגורן הוא על שם סופו שיעשו ממנו לחם ברוב אבל יקב כולל שתי הכוונות אכילת הענבים ושתיית התירוש שיעשו מהענבים׳ ואחר שאמר הנה ותירוש לא כלל יקב כי אם אכילת הענבי׳ ואחר כך אמר ותירוש׳ ופי׳ יכחש בה׳ כאלו יכחש בהם כי מה שיקוו ממנו לא ימצאו בו שתהיה בו מארת ה׳ כמו שאמר בנבואת חגי בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים׳ ואמר בה לשון נקבה לעדת אפרים כי בזה ובזה ידבר אל העם פעם לשון יחיד על דרך כלל ופעם לשון רבי׳ על דרך פרט ופעם לשון נקבה על העדה׳ ובמסרה ב׳ כתיבי׳ בה וסבירי׳ בם והאחד הוא ויכו בה: לא ישבו בארץ ה׳׳ היא ירושלם כיון שהם מטמאי׳ אותה בגלוליהם לא ישבו בה כי אין הארץ סובלת זמן רב עובדי אלילים כמו שאמר שלא תקיא אתכם הארץ בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: ושב אפרים מצרים׳ הכתוב שאמר עליהם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם׳ וכן אמ׳ בקללות בתורה והשיבך ה׳ מצרי׳ וגו׳: אע״פ שמלכות אפרי׳ גלו על יד מלך אשור רבים מהם קודם גלותם שבו לארץ מצרים מפני הרעב׳ והצרות שהשיגום בארצם׳ גם שרידים מאפרי׳ היו עם דלת יהוד׳ ובנימין כששבו למצרים אחר שמנעם ירמיהו הנביא בשם ה׳: ובאשור טמא יאכלו׳ ובארץ אשור שגלו שם טמא יאכלו׳ כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים כי בין הגוים לא יוכלו לאכול לחמם בטהרה ובנקיות: לא יסכו לה׳ כסף ולא יערבו לו׳ אמר מה להם עתה להביא נסכים בית ה׳ כי לא יערבו לו אינם ערבים לפניו כי הם עוברים על מצותיו ותורותיו: זבחיהם כלחם אונים להם׳ זבחיהם שהם מביאים לפני יחשבו להם כלחם אונים כמאכל אבלים שהוא טמא שהם טמאי מתים:

כל

כל אוכליו יטמאו, כל האוכלים לחם אונים הם טמאים כן זבחיהם טמאים: כי לחמם לנפשם לא יבא בית ה', הקרבן שהם מביאים בעבור נפשם כלומר לכפרת נפשם לא יבא כי אין תועלת להם בו ולא יכפר להם בעבור כי הם מזידים, ואף בהביאם הקרבן אינם שבים מחטאם: אוני, אבלים, וכן לא אכלתי באוני באבלי אלא שזה שם וזה תאר: מה תעשו ליום מועד, יום החרבן יקרא יום מוע' וחג, על דרך קול נתנו בבית יי' כיום מוע'. יום החרבן הוא מועד וחג השם כי ה' השם ית' קרא האויבי' לבא יחדיו לבית השם להחריבו ולשפוך דם בני ישרא' כדם זבחים, כמו שאמר בנבואת ישעי' והיתה לי כאריאל: כי הנה הלכו משוד, כי הנה הלכו מכובד הרעב למצרים וליום החרבן מה יעשו ואנה ינוסו לעזרה: שוד הוא הרעב כמו השוד והשבר, ופיר' הרעב והחרב תקבצם: מוף תקברם, כי שם ימותו ההולכים שם בחרב ורעב, מוף, כמו נוף וכן כמהם וכיוצא בהן: מחמד לכספם, בתי חמדתם שהיו אוצרות כספם: קימוש ירשם, כלו' ירש אותם הקימוש שיהיה שם תמורת הכסף כשיחרבו הבתי' יצמחו בהם הקוצים: קימוש וחוח, הם מיני קוצים, וית' מיני חוחת קרסולין אתולין: באו ימי הפקודה, שיפקוד האל עונם ימי השלום שישלם להם האל ית' כמעשיהם הרעים, אז ידעו ישראל ויתודו ויאמרו על נביאי ה[בעל] השקר שהטעו אותם והיו אומרי' להם שלום שלום אז יאמרו עליה': אויל הנביא משוגע, איש הרוח: על רוב עונך, על רוב עונך היה זה שנטית אחרי נביאי השקר ועזבת נביאי האמת: ורבה משטמה, לפיכך רבה משטמת האל ית' עליכם: שלום, שם בשקל פגול אתול, וית' דהוו מתנבן להון נביאי קושטא ומשעממין להון נביאי שקרא על דסניאו חוביך ותקיפו חטאיך: צופה אפרים, אפרים שם לו צופה עם אלהיו, והוא נביא השקר שאומר נבואתו בשם אלהיו: נביא פח יקוש, הנביא ההוא הוא לאפרים על כל דרכיו כמו הפח היקוש שלוכד העופות כן ילכדו אפרים בדברי נביאיהם: משטמה בבית אלהיו, נוכל לפרש בית אלהיו בית העגלים שהם אלהיו ונביא השקר שם מתנבא והוא גורם לו משטמה בינו ובין האל ית', ונוכל לפרש גם כן בבית אלהיו בבית האל שהוא בית המקדש, וית' מסני תקלא בבית מקדשא דאלההון, ובמדרש משטמה בבית אלהיו זכריה שהרגו בבית המקדש, והנה הפסוק מדבר על אפרים וזכריה הרגו בני יהודה: העמיקו שחתו, העמיקו סרה ושחתו דרכיהם: כימי הגבעה, כימים ששחתו בני בנימן בגבעה שהחזיקו דבר נבלה שנעשה בפלגש: כענבים במדבר, כמו אם ימצא אדם ענבים במדבר שהוא ארץ ציה אשר אין בו כל פרי שישמח בהם, וכמו שישמח אדם כשימצא בכורה בתאנה בראשיתה כן מצאתי ישרא' במדבר ופרנסתים וכלכלתים לא חסרו דבר כאלו היו בארץ נושבת והמה לא הכירו בטובי: באו בעל פעור וינזרו לבשת, היו נפרשים ממני ללכת אחרי הבשת שהיא העבודה זרה שעובדיה יבושו ויכלמו ממעשיה': ויהיו שקוצי' כאהבם, ויהיו לעבוד שקוצי' כאשר אהבו את בנות מואב וזנו עמהם והטו את לבבם לעבוד את אלהיהם, או פי' ויהיו שקוצי' בלא חסרון כי העובד הוא שקוץ, ופי' בראשיתה התאנה הראשונה המבכרת, ווכרון זה הענין לומר כמעשה אבות יעשו בנים אני הטיבותי עם אבותיכם ומרדו בי, וכן הטבתי לכם ופשעתם בי, ואחז"ל פי' טעם במדבר דבק עם מצאתי, ופי' הפסוק כענבי' וכבכורה בראשיתה שישמח המוצא אותם כן מצאתי אבותיכ' במדבר ושמחתי עמהם, ופי' ויהיו שקוצים כאהבם כמלת האהבה שאהבתים כן היו שקוצים בעיני: אפרים, כבודם, קרא הבנים כבוד כי הם כבוד האבות, כמו שכתוב עטרת זקנים בני בנים, וכן הוא חק הבנים שמכבדים האבות: מלידה ומבטן ומהריון, מלידה שימותו מקצתם בעת הלידה, ומבטן שימותו מקצתם בבטן שלא יגיעו להשלים ימי ההריון, ומהריון שלא תהרינה, כלומר שתהיינה עקרות מקצתם: כי אם יגדלו את בניהם, אמר אם יהיו בהם שימלטו מאלה המקרים ויגיעו ללידה ויגדלו אותם נערים ימותו לא יבאו לזמן שיקראו אדם, זהו שאמר ושכלתים מאדם: כי גם אוי להם בשורי מהם, ולא זו בלבד כי גם בכל מעשיהם תהיה מארה על שיקראו אוי להם בשורי מהם, כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול: בשורי, בשי"ן כמו בסורי בסמ"ך: אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה, ראיתי אפרים בשלוה גדולה כמו שראיתי לצור שתולה על הים בנוה טוב ואחר כך כנוה המים כן ראיתי אפרים שיוציא עתה אל הורג בניו שיבואו עליהם האויבים ויבאו מעריהם לקראתם למלחמה ויהרגום אויביהם, ופירושו להוציא הנה הוא מזומן בקרוב להוציא, גאפרים שם כלל ובניו הפלשים אלא שזכר לשון בניו לפי שזכר בליון הבנים, ויונתן תרגם אל הורג לקטלא לפולחן טעותא בגיהון:

כי לחמם לנפשם, דאוי הוא זה להם למאכל ולא לבא לבית יי' לדבר אחר כלחם אוני' כלחם אבילים שהוא טמא וסופו מוכיח כל אוכליו יטמאו: ליום מועד, ליום זמן קבוע להיות האויב נועד עליכם: חג יי', זבח הרינה שיש לו בכם: כי הנה הלכו, ממקומם מרוב שודדים שיבאו עליהם עם נבוכד נצר: מוף, מארץ מצרים היא: מחמד לכספם, בתי חמדת אוצרות כספם: קימוש וחוח, מיני חיות תירגם יונתן: הפקודה, שיפקדו עונותיכם: השלום, תושלמת חובין: אויל הנביא, אף מנביאי אמת שלהם יהיו אוילים כגון חנניה בן עזור ש[?] שתחלתו נביא אמת: ורבה משטמה, שהקב"ה שונא מעשיכ': צופה אפרים עם אלהיו, הם מעמידין להם נביאים המשיכין אותן לבד עז שלהם: נביא פח יקוש על כל דרכיו, ולנביאי האמת הם טומנין פחים ללכדם: משטמה בבית אלהיו, בבית המקדש הרגו את זכריה' ויבקשו להרוג את ירמיה' כענין שנאמר משפט מות לאיש הזה וגו': כימי הגבעה, יש אומרים זה גבעת בנימן בפלגש ויש אומ' זה גבעת שאול ששאלו להם מלך ומרדו ב[?] בדברי הנביא: כענבים במדבר, כענבים שהם חביבים במדבר כך חיבבתי את ישראל: כבכורה בתאנה, מבושלת כתאנה בענף התאנה: בראשיתה, בתחלת בישול התאנ': ראיתי אבותיכם, כן נראו אבותיכם בעיני לחבבם: וינזרו, אין נזירה בכל מקום אלא פרישה: לבשת, לעז שהיא בשתם: ויהיו שקוצים, לפני: כאהבם, את בנות מואב: אפרים כעוף יתעופף וגו', אמר הנביא הלואי ויהי כעוף הזה הנודד מקנו וחדל מפריה ורביה כך ישכלו את זרעם או בשעת לידה או יתעכל בבטן ויפילו או בשעת הריון לא יקלוטו כי מה בצע בגדלם את בניהם שאם יגדלו ושכלתים מאדם: כי גם, לאבות: אוי בשורי מהם, כמו בסורי מהן והוא מן מסורת כתבין שי"ן וקריין סמ"ך. ד"א כעוף יתעופף כבודם ונומר כעוף זה שפורח ואיננו כן יעוף ויברח כל כבודם כל מה שנתעטרו בבניהם בלידה ובהריון מלידה זה כעור לידה ומבטן אלו ימי העבור ומהריון בשעת תשמיש כל זה יכלה כיצד שהרי כשיגדלו את בניהם ושכלתים: אפרים כאשר ראיתי לצור, בשלותה מעטירה ועשירה על כל המדינות כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה ואפרים מה גמול שלם לי נתעסק להוציא אל הורג בניו לזובחם לעבודה זרה כן תירגם יונתן:

לחמם ו' בקריאה וסימ' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם, לחמם בדאגה יאכלו, אין גחלת לחמם, כי לחמם לנפשם, ושרש רתמים לחמם, ויכינו בקיץ לחמם: אבותיכם ג' מל' בסיפרא וסימן כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה, קצף יי' על אבותיכם קצף, אבותיכם איה הם, וכל כתובים דכוו' מל' בט"ג חסר' וסימן הלא כה עשו אבותיכם, והנה עמנו בראש, ויאמר להם שמעוני הלוים עתה, וכל עזרא דכוו':

כל אכליו יטמאו כי לחמם לנפשם לא יבוא בית יהוה: מה תעשו ליום מועד וליום חג יהוה: כי הנה הלכו משד מצרים תקבצם מף תקברם מחמד לכספם קימוש יירשם חוח באהליהם: באו ימי הפקדה באו ימי השלם ידעו ישראל אויל הנביא משגע איש הרוח על רב עונך ורבה משטמה: צפה אפרים עם אלהי נביא פח יקוש על כל דרכיו משטמה בבית אלהיו: העמיקו שחתו כימי הגבעה יזכור עונם יפקוד חטאותם:

כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם: אפרים כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן ומהריון: כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם כי גם אוי להם בשורי מהם: אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה ואפרים להוציא אל הרג בניו:

כל דייכלניה יסתאב ארי קורבניהון על נפשהון לא מכפר להון בבית מקדשא דיי: מה תעבדון ליום מועדא וליום חגא דיי: ארי הא יגלון מן קדם בזוזין למצרים יתכנשון למפים יתקברון בית חמדת כספהון קרסלין ישרון בהון חתולין בברניתהון: אתו יומי סעורנא אתו יומי תשלמת חובין ידעון דבירת ישראל דהוו מתנבן להון נביי קושטא ומשעממין להון נביי שקרא על דאסגיאו חובך ותקיפו חטאך: מסכן בית ישראל די יתקים להון פולחן טעותא לנבייהון קולין צלן על כל אורחתהון מסנן תקלא בבית מקדשא דאלההון: אסגיאו לחבלא כיומי גבעתא יסער חוביהון ויתפרע עויתהון: כנופן דשתיל על עינא דמיא כן במדברא ארע מימרי לישראל כבכרה בתינתא די באול מאבבא חביבית אבהתכון ואנון אתחברו לבעל פעור וטעו לבהתא והוו שקוצין כדרחימו: בית ישראל כעופא דאפרחוהי מקניה ואטלטל כן נלא ירת יקרהון ולדלא יסגון ומפרי מעיהון לא יחדון ועל דאתמנעו רגליהון מלאתחזאה בבית מקדשי: ארי אם ירבון ית בניהון ואתכלנון מלמהוי גברין ארי וי להון בסלקותי שכנתי מנהון: כנשתא דישראל במעברה אוריתא דמיא לצור באצלחותא בשלויתה חבו דבית אפרים לקטלא לפולחן טעותא ביניהון:

הב

תן

תֶּן־לָהֶם יְהוָה מַה־תִּתֵּן תֵּן־לָהֶם רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשָׁדַיִם צֹמְקִים׃ כָּל־רָעָתָם (טו) בַּגִּלְגָּל כִּי־שָׁם שְׂנֵאתִים עַל רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם מִבֵּיתִי אֲגָרְשֵׁם לֹא אוֹסֵף אַהֲבָתָם כָּל־שָׂרֵיהֶם סֹרְרִים׃ הֻכָּה אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ פְּרִי בְלִי־יַעֲשׂוּן גַּם כִּי יֵלֵדוּן וְהֵמַתִּי מַחֲמַדֵּי בִטְנָם׃ יִמְאָסֵם אֱלֹהַי כִּי לֹא שָׁמְעוּ לוֹ וְיִהְיוּ נֹדְדִים בַּגּוֹיִם׃

(א) גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פְּרִי יְשַׁוֶּה־לּוֹ כְּרֹב לְפִרְיוֹ הִרְבָּה לַמִּזְבְּחוֹת כְּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵטִיבוּ מַצֵּבוֹת׃ חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ הוּא יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם יְשֹׁדֵד מַצֵּבוֹתָם׃ עַתָּה יֹאמְרוּ אֵין מֶלֶךְ לָנוּ כִּי לֹא יָרֵאנוּ אֶת־יְהוָה וְהַמֶּלֶךְ מַה־יַּעֲשֶׂה־לָּנוּ׃ דִּבְּרוּ דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת בְּרִית וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃ (ה) לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן יָגוּרוּ שְׁכַן שֹׁמְרוֹן כִּי־אָבַל עָלָיו עַמּוֹ וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ עַל־כְּבוֹדוֹ כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ׃ גַּם־אוֹתוֹ לְאַשּׁוּר

(מסורה בין השורות: ל׳ חציו נגנור · נ׳ ב׳ חס׳ · ב׳ ל׳ ק׳ · אז׳ רפין · ב׳ ל׳ מל׳ · ז׳ · ל׳ רפין · ב׳ כתרי לי׳ כתטר לקטי · ז׳ בנכי׳ · ל׳ ל׳ פ׳ · ו׳ ג׳ · ד׳ מ״ל כסי׳)

הַב לְהוֹן יְיָ יָת תּוֹשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן הַב לְהוֹן רְחֵם מַתְכִּיל וְתַדִּין יַבְשִׁין׃ כָּל בִּישַׁתְהוֹן גְּלִין קֳדָמַי בְּגִלְגְּלָא אֲרֵי תַמָּן רְחֵיקְתִּנּוּן עַל בִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן מִבֵּית מַקְדְּשִׁי אֲתָרְכִנּוּן לָא אוֹסֵיף לְרַחֲמָא עֲלֵיהוֹן דְּכָל רַבְרְבֵיהוֹן מָרְדִין׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל דָּמַן לְאִילָנָא דִּקְלָא שָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרַע וְיָבֵשׁ נוֹפֵיהּ מִלְּעֵילָא נוֹב לָא יַעֲבֵד אַף אִם יְרַבּוּן בְּנִין וְאֶקְטוֹל שְׁפַר מְעֵיהוֹן׃ יְרַחֵיקִנּוּן אֱלָהִי אֲרֵי לָא קַבִּילוּ לְמֵימְרֵיהּ וִיהוֹן מְטַלְטְלִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ גֶּפֶן בְּזִיזָא יִשְׂרָאֵל דַּהֲוָה גֶפֶן נְצִיב בְּמַעְבְּדֵיהּ אוֹרַיְתָא פֵּרֵי עוֹבָדֵיהוֹן גְּרַמוּ לְהוֹן דְּיִגְלוֹן כַּד אַסְגֵּיתִי לְהוֹן עֲלַלְיָא אַסְגִּיאוּ פוּלְחָן לְאַגּוֹרֵיהוֹן כַּד אַיְתֵיתִי טוּבָא לְאַרְעֲהוֹן אוֹטִיבוּ לְקָמָתְהוֹן׃ אִתְפְּלַג לִבְּהוֹן מִן אוֹרַיְתָא כְּעַן יְחוּבוּן כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן סַנְאָה יְחַזַּר קִדְלְהוֹן דְּאַגּוֹרֵיהוֹן יְבוֹז קָמָתְהוֹן׃ אֲרֵי כְעַן יֵימְרוּן לֵית מַלְכָּא לָנָא אֲרֵי לָא דְּחֵלְנָא מִן קֳדָם יְיָ וּמַלְכָּא מַה יַעֲבֵד לָנָא׃ מְמַלְּלִין מִלִּין דְּאוֹנָס יֵימָן לְשִׁקַּר לְלָמָא גָּזְרִין קְיָם כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן כְּרֵישֵׁי הִוְיָן בִּישִׁין דִּין שִׁקְרֵהוֹן עַל תְּחוּמֵי חַקְלָן׃ עַל דִּי פְלַחוּ לְעֶגְלַיָּא בְּבֵיתְאֵל מְלֵךְ בִּמְשַׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן וְיַגְלֵי יַתְהוֹן יִסְבּוּן מִנְּהוֹן עֶגְלָא דְּשֹׁמְרוֹן אֲרֵי אִתְאַבָּלוּ עֲלוֹהִי עַמֵּיהּ וּפַלְחוֹהִי עֲלוֹהִי יְבוּעוּן עַל יְקָרֵיהּ אֲרֵי גְלָא מִנֵּיהּ׃ אַף יָתֵיהּ

משכיל ב׳ וסי׳ חציו כנגור · תן להם רחם משכיל; אוסף ג׳ מלרע בקריא׳ ב׳ חסר וא׳ מל׳ וסים׳ ככל אשר שלת מעם יי׳ אלהיך · לא אוסף אהבתם · בשלחי את חצי הרעב הרע׳ · וסים׳ שמעי דרחמו כפנא; כתוב ד׳ רפין וסי׳ נמסר בשפטים סימן יו׳ ובשמואל ב׳ סימן י״ג; יערף ב׳ בתרי לישני וסימן כמטר לקחי׳ · יערב מזבחותם ישדד מצבתם; אבל ג׳ וסים׳ אבל תירוש אמללה גפן · אמללה ארץ התפיר · לעגלות בית און יגורו;

(בגליון: הכה ג׳ ויחד וכו׳ כ׳ חס׳ וכו׳ מל׳ · יוד)

רשי

תן להם יי׳ מה תתן · הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה אבלו של קטן לאבלו של גדול לפיכך אם אי אפשר מלידה ומבטן ומהריון שכבר נגזר גזירות עולם ואל איסך תשוקתך תן להם מהרה בקטנותם מה שאתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים תן להם רחם משכיל בשעה שיוכאין לאויר עולם ימותו או יבטומקי׳ שדי אמן שלא יהא להם חלב להניק: כל רעתם בגלגל · שם הרבו לעבוד ע״ז בבמות לפי שהיה שם המשכן בתחלה היו אומרין להם נביאי הבעל שהוא מקום נבחר והוא היה למלכי ישראל: לא אוסף אהבתם · לאהוב אותם: פרי בל יעשון · לא טוב להם לפרות ולרבות שהרי גם כי ילדו והמתי מחמדי בטנם: ימאסם אלהי · איננה קללה אלא בשורה עתיד הוא לימאסם: גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו · ישראל דומין לגפן המשיר כל פריו הטוב כך עזבו אותי שאני פרי הטוב והשוה לו: כרוב לפריו הרבה למזבחות · כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעשות עגלים ומזבחות · פרי ישוה לו פרי אשר ישוה לו וייטב לו ד״א גפן בוזז ישראל פרי מעשיו גרם לו פרי ישוה לו יועיל לו להיות בוקק כי עשו המזבחות והועילו לכניסייה שלהן לרעה וזהו לשון התרגום: הטיבו מצבות · הרבו מצבות: חלק לבם · ממני: עתה יאשמו · הוא הדבר אשר יערוף מזבחותם ישחית לשון וערפו שם וערפתו ישבור כוארים ד״א לפי מדרש אגדה גדול השלום שאפילו ישראל עובדי ע״ז ושלום ביניהם אין השטן מקטרג ביניהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו ושנוי המחלוקת שנאמר חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג: כי עתה · בבא אליהם הרעה יאמרו אין לנו מלך מלכנו אשר בטחנו בו לאמר יצא בראשנו ונלחם את מלחמותנו אין מועיל לנו כלום: אלות שוא · השבע לשקר אלות כמו כרות לשון הווה כרות ברית לע״ז לפיכך ופרח עליה׳ משפ׳ ייסורין ופורענות כראש שהוא עשב מר הפורח על תלמי שדי ות״א על תלמי שדי בעון שמשיגים גבולי שדות תלמי שדי מענות המחרישה קרויה תלם ד״א על תלמי שדי שהם עושים שם מזבחותם כמו שנאמר גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי שם יפרח עליהם משפט עונש ד״א אלות שוא כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוברים עליו ופרח כראש משפט על תלמי שדי כראש שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיהם פורחים וגדלים תמרורים לעניים ולאביונים ואף עמוס אמר כן כי הפכתם ללענה משפט: לעגלות בית און וגו׳ · לפורענות העתידה לבא על עגלים שבבית אל שהיא נקראת בית און בספר יהושע: יגורו · יראו ממנו שכיני שבשומרון למה כי אבל עליו עמו וכמריו אשר עליו יגילו תמיד עתה יאבלו על כבודו כי גלה:

רדק

תן להם · הנביא מתפלל עליהם שפרשה שיוציא אל הורג בניו · ואמר תן להם מה שתתן מפליו׳ הבנים בבטן · או בעודם קטנים ולא יפלו ביד אויב: רחם משכיל, שימותו בבטן · ואמ׳ משכיל כאלו הרחם משכיל אותם כי ברחם הם שכולים: ושדים צומקים · אם יגיעו ללידה שיגמקו שדי אמותיהם וימותו באפס חלב: צומקים, יבשים · כל רעתם בגלגל · כי שם חדשו המלוכה ומאסו אותי ממלוך עליהם · או פיר׳ בגלגל לפי שהיה ה׳ המשכן תחלה בגלגל אחר עברם הירדן והיה המקו׳ הנבחר היו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם לבעל לפי שהוא מקום נבחר · וכן אמר בגלגל שורים זבחו: מביתי אגרשם · כיון שהם מאסו בי ובעבודתי ובחרו להם עבודת אלהים אחרים אגרשם מביתי שאפי׳ אם ירצו לחזור ולעבדני בו לא ימצאו כי יהרג למען כי הרבו לפשוע: לא אוסף אהבתם · אוסף בצר״י: אהבתם, מקור׳ ר״ל לאהבה אותם: כל שריהם סוררים · שריהם שהיו עליהם להוכיחם ולהחזירם למוטב הם סוררי׳ איך אקוה מהם תשובה לפיכך לא אוסיף אהבתם: הכה אפרים · הכה ביד אויבו: שרשם יבש · ועוד דמהו לעץ שיבש שרשו שלא יעשה פרי כן גם הם לא ילדון · כמו שאמר למעלה מליד׳ ומבטן ומהריון · ות״י כן בית ישראל דמן לאילנא דיקלא שרשיה מלרע וגו׳ · פי׳ נוב צמח או פרח · ות׳ צמח בלי יעשה קמח נוב לא יעביד · ובמסכה מפני שהכנייה נוסדת עליה׳ · ועוד אמר מועלים בעבים ואין מועלי׳ בספוי ולא בכנייה: ימאסם אלהי · אמר הנביא ימאסם אלהי כי איננו אלהיהם כי לא שמעו לו לפיכך ימאסם וישלחם מעל פניו שיהיו נודדים בגוים: גפן בוקק · גפן ריק שאין בו שום לחלוחית · וכן בוקה ומבוקה: פרי ישוה לו · ואיך ישים לו פרי והוא כמו גפן בוקק כי בזזוהו אויבים והגינוהו כלי ריק איך יצא עוד וירבה בבנים ובנכסים: כי כרוב לפריו הרבה מזבחות · כאשר הייתי אני מרבה פריו ומצליחו בנכסים ובבנים · הוא הרבה לעשות מזבחות לבעל: כטוב לארצו · שהייתי מטיב ארצו בדגן תירוש ויצהר והם הטיבו מצבות כלומר החזיקו להקים מצבות לאלהים אחרים · וכן ההיטב חרה לך · וי״מ ישוה ענין שוא ושקר · כלומר הפרי ישקר לו על דרך שאמר ותירוש יכחש בה: חלק לבם · מיראת הא׳ ומתורתו חלק לבם: עתה יאשמו · לפיכך עתה בקרוב יחרבו: יאשמו · ענין שממה · וכן תאשם שמרון: הוא יערוף מזבחותם · הוא שחלק הוא שיערוף מזבחותם שהרבו וישדד מצבותם שהטיבו · וזה יהיה בעת החרבן: יערוף · ענין הריסה ושבירה · וכן חשך בעריפיה לדעת קצת המפרשים: חלק · פועל עומד כמו נחלק: ישדד · מבעלי הכפל מבנין הדומה למרובע ענין שבר ושוד: כי עתה יאמרו · עתה בגלותם מארצם יכירו ויאמרו כי אין מלך לנו · פירש כאלו אין מלך לנו כי אין בו כח להצילנו מיד אויבינו כמו שחשבנו כששאלנו לנו מלך ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו · והאל ית׳ היה מלכנו ולא היינו צריכים מלך והוא היה מצילנו מיד אויבינו כאשר היינו עושים רצונו וכיון שלא יראנו את ה׳ ועזבנו תורתו מה יעשה לנו המלך אשר שאלנו הרי הוא אין בו כח להצילנו אחר שקצף בנו הא׳ ית׳ כי חטאנו לו וזה יתודו ישראל בגלותם: דברו דברים · כתיעצו ירבעם וחביריו מה לעשות להחזיק בית המלוכה · ודברו דברי׳ שלא יעלה העם לירושלם לבית המקדש · ועל זה נשבעו וכרתו ברית ושבועת שוא היתה שבועתם לבטל דברי תורה ומצות הא׳ ית׳ ולעשות גורו׳ לעבדם: ופרח כראש משפט · לפיכ׳ פרח משפטם זה פרלם ולענה · על דרך פרש פורה ראש ולענה: על תלמי שדי · מה שפורח להם בתלמי שדותיה׳ ראש ולענה יהיה · וזהו משל לרעות שיבאו עליהם בעונם זה ויוכיח הפי׳ הזה הפסוק הבא אחריו: לעגלות בית און ות״ת ממללין מילין דאונס וגו׳: שדי · כמו שדה: תלמי · מקור בשקל ראות רבות: לעגלות בית און · הם העגלים שעשה ירבעם · וזכר אותם בלשון זכר ונקבה כי לא היו אלא זכרות · וזכר בית און והוא בית אל שמכנה אותו כן לגנאי · ולא זכר דן כי עיקר עבודתם היה בבית און כאלו היה שניהם שם · אמר על עגלות בית און שתבטל עבודתם כשישברו אותם וגו׳: יגורו שכן שמרון · יפחדו השוכנים בשמרון · וזכר שמרון אעפ״י שהעגלים לא היו שם · ולפי שהיתה שמרון ראש מלכות למלכי ישראל והם היו המחזיקים בעבודת העגלים · ואמר כשתחרב ביתאל ולא הגילה העגלים יפחדו השוכנים בשמרון על עצמם כי כל ארץ ישראל נלכדה קודם שומרון שצר עליה מלך אשור ג׳ שנים: כי אבל עליו עמו · על העגל אשר בבית אל יאבלו עליו עמו העובדים אותו: וכמריו עליו יגילו · כמריו הם כהניו המקריבים עבודתו שהיו מתחילה שמים ושמחים עליו עתה יאבלו בגלות כבודו ממנו והוא יקר עבודתו כשישבר אותו לעיניהם הנה גלה כבודו ממנו:

קוץ ודרדר ל׳ יעלה על מזבחותם׳ וקוץ ודרדר ל׳ תצמיח לך׳ נפלו ל׳ בחירק הנ״ון ולגבעו׳ נפלו עלינו וחד ונפלו: עלוה ג׳ בקרי׳ וסימ׳ אלוף עלוה אלוף יתת דאורי׳ וחברו דדה׳ לא תשיגם בגבע׳ אנ״ך: ישדד ג׳ בקריא׳ וסימ׳ הכל היום יחרוש החרש לזרוע׳ ואפרי׳ עגלה מלמדה׳ ישדד עמקים אחריך׳ קדמא וישדד:

לְאַשּׁוּר יוּבָל מִנְחָה לְמֶלֶךְ יָרֵב בָּשְׁנָה אֶפְרַיִם יִקָּח וְיֵבוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מֵעֲצָתוֹ: נִדְמֶה שֹׁמְרוֹן מַלְכָּהּ כְּקֶצֶף עַל־פְּנֵי־מָיִם: וְנִשְׁמְדוּ בָּמוֹת אָוֶן חַטַּאת יִשְׂרָאֵל קוֹץ וְדַרְדַּר יַעֲלֶה עַל־מִזְבְּחוֹתָם וְאָמְרוּ לֶהָרִים כַּסּוּנוּ וְלַגְּבָעוֹת נִפְלוּ עָלֵינוּ: מִימֵי הַגִּבְעָה חָטָאתָ יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמָדוּ לֹא־תַשִּׂיגֵם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה עַל־בְּנֵי עַלְוָה: בְּאַוָּתִי וְאֶסֳּרֵם וְאֻסְּפוּ עֲלֵיהֶם עַמִּים בְּאָסְרָם לִשְׁתֵּי עֵינֹתָם: וְאֶפְרַיִם עֶגְלָה מְלֻמָּדָה אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ וַאֲנִי עָבַרְתִּי עַל־טוּב צַוָּארָהּ אַרְכִּיב אֶפְרַיִם יַחֲרוֹשׁ יְהוּדָה יְשַׂדֶּד־לוֹ יַעֲקֹב: זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה קִצְרוּ לְפִי־חֶסֶד נִירוּ לָכֶם נִיר

כ״ט׳ ל׳ · ג׳· ב׳ מל׳ · ל׳ וחד וכדמה ל׳· ה׳ · ל׳ וחד וקוץ ודרדר ל׳ · ל׳ וחד ונפלו · ל׳ · ג׳· ל׳ · ל׳· ב׳ · עונותם· ה׳· ב׳ ק׳ · ב׳ חד חס׳ כעפר לדש · ג׳ · ג׳ · ה׳

לְאַתּוּר יוּבְלוּן קוּרְבָּנָא לְמַלְכָּא דְּיֵיתֵי לְאִתְפְּרָעָא לְהוֹן נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן בַּהֲתָא דְבֵית אֶפְרַיִם יְקַבְּלוּן וְיִבְהֲתוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מִמַּלְכֵי עֲצַתְהוֹן: בַּהֲתַת שֹׁמְרוֹן בְּמַלְכָּהּ כְּרוּתְחָא עַל אַפֵּי מַיָּא: וְיִצְדְּיָן בָּמַת בֵּיתְאֵל חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל גְּרַמוּ לְהוֹן דִּינְגְּלוֹן כּוּבִין וְאַטְדִין יִסְּקוּן עַל אֱגוֹרֵיהוֹן כְּעַן אֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עָקְתָא דְמוּתָא דִּיהוֹן דָּמַן כְּאִלּוּ טוּרַיָּא חָפַן לְהוֹן וְרָמָתָא נְפַלוּ עֲלֵיהוֹן: מִיּוֹמֵי גִּבְעֲתָא חֲטֵירְתוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל תַּמָּן קָמוּ מְרַדוּ בְּמֵימְרִי לְמַנָּאָה עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא וְאַף לָא זַכִּיאוּ דְתִתְקַיָּם לְהוֹן מַלְכוּתָא בְּגִבְעֲתָא תַּמָּן אֲתוֹ עֲלֵיהוֹן עָבְדֵי קְרָבָא לְקַטָּלָא אֲבָהָן עִם בְּנִין סְלִיקוּ: בְּמֵימְרִי אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן יִסּוּרִין וְכִנְשִׁירַת עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְשַׁלִּיטוּ בְהוֹן כְּמֵיסַר פַּדְנָא עַל תַּרְתֵּין עוֹנָתֵיהּ: כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּמְיָא לְעֶגְלְתָא דְמַלְּפִין לָהּ לְמִרְדֵּי וְלָא אַלְפָא רַחֲמָא לְהַלָּכָא בִּרְעוּת נַפְשָׁהּ וַאֲנָא פָּרְקִית יַתְהוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרַיִם אַעֲדֵיתִי נִיר תְּקוֹף מִצַּוְּרֵיהוֹן אַשְׁרֵיתִי בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל תְּקוֹף אַרְעָא דֶאֱמוֹרָאָה כְּבִישִׁין קֳדָמֵיהוֹן דְּבֵית יְהוּדָה אַחְסֵנִית יַתְהוֹן אַחְסַנְתָּא דְקַיְּמִית לַאֲבוּהוֹן יַעֲקֹב: בֵּית יִשְׂרָאֵל עֲבִידוּ לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין הֲלִיכוּ בְּאָרְחָא דְקוּשְׁטָא קַיִּמוּ לְכוֹן אוּלְפַן אוֹרַיְתָא: הא

גם אותו לאשור יובל׳ רבוי על כבודו שזכר׳ אמר כי הנה במקומו גלה כבודו ממנו כשישבוהו: גם גוף העגל והוא הזהב שבו אחר שנשברה צורתו יוליכו אותו לאשור לשאת אותו: מנחה למלך ירב׳ והוא מלך אשור שנקרא שמו ירב: בשנה אפרים יקח׳ אז יקח בשת אפרים ויבוש ישראל מעצתו שנועץ ירבעם שהיה משבט אפרי׳ עמהם לעשות העגלים אז יבושו מעצתם: בשנה׳ כמו בושה והנ״ון נוספת: יובל׳ כמו יובל שי ענין הולכ׳ והובאה׳ ורבי׳ סעדיה ז״ל פי׳ גם אותו לרבות על העגל שכבר נגלה תחלה׳ ו״ת למלך ירב למלכ׳ דייתי לאתפרעא להון׳ ר״ל למלך אשור שיריב אותם: נדמה שמרון מלכה׳ נדמה כפעל עומד כי הוא בשגול והוא ענין כרית׳ כמו שפירשנו על נדמה עמי׳ אמ׳ נכרתת בשמרון מלכה שעמד כמה ימים במצור ולא היה יכול להנצל מיד מלך אשור והלך בגולה קל מהרה: בקצף על פני מים׳ וקצף קליפת העץ׳ כמו ותאנתי לקצפה׳ ו״ת כרותחא על אפי מיא בלע״ז אסקומ״ה: ונשמדו במות און׳ ר״ל בית און׳ וכן ת׳ ויצדיין במות בית אל: חטאת ישראל׳ שהם חטאת ישרא׳: קוץ ודרדר יעלה על מזבחות׳ על מזבחו׳ ישראל שיחרבו יעלו קוצים: ואמרו להרים כסונו׳ יאמרו ישרא׳ כסונו׳ מרוב צרה וצוקה שתבואם ישאו שיפלו ההרי׳ והגבע׳ עליהם ויכסום שיהיו כקברי׳ תחתיה׳ ולא יסבלו הצרות ההם: מימי הגבע׳ חטאת ישרא׳׳ שמסרו עצמם שבט בנימן להחזיק בדבר נבלה גם שאר השבט׳ שנכנסו׳ על שהיו ביניהם עובדי ע״ז: שם עמדו׳ ידמה כי שם עמדו הפושעי׳ האלה אשר בדור הזה שהם מחזקים ברשעם ולא ישובו למוטב׳ וכן אמר למעלה העמיקו שחתו בימי הגבעה לא תשיגם׳ ואלה חושבים בלבם שלא תשיגם מלחמה כמו שהשיגה אותם הפושעים בגבעה כשבאו ישראל על אותם בני עולה׳ והם בני בנימין פי כלו בעונם כן יכלו אלו בעונם ותשיגם חרב האויב לא יחשבו שלא תשיגם: עלוה׳ כמו הפוך עולה׳ וכן זועה זעוה׳ כבש כשב׳ שמלה שלמה׳ והדומי׳ להם׳ ויונתן פי׳ מימי הגבעה כששאלו להם מלך והוא היה מגבע בנימן ומאז החלו למרוד באל ית׳ ואינו מיושב הפסוק על פירושו: באותי ואסרם׳ ברצוני ובתאותי שאיסרם כיון שאינם מקבלים מוסר ממני על ידי הנביאים שמוכיחים אותם בשמי איסרם ע״י עמים שיאספו עליהם: באסרם לשתי עונותם׳ כמו שאוסרים השוורים לחרוש: עונותם׳ כמו מעניתם׳ והם חרישות השדה הנקראות נדודים ותלי העפר מזה ומזה נקראו תלמים׳ והנה דמה יהודה ואפרים לשתי פרות חורשות׳ ואמרתי שיחרשו טוב וחרשו רע והם אסרו עצמם זה בזה והתחברו זה לזה לעשות הרע בעיני השם׳ ואסרם לשתי עונותם היה כשנתחתן יהושפט עם אחאב מלך ישראל ועשה יהורם בנו הרע בעיני ה׳ והלך בדרכי מלך ישרא׳׳ ובימיו פשע אדום מתחת יד יהודה׳ וכן עשה אחזיה בנו: ואסרם׳ שרשו יסר מן הקל׳ וכן יוסר לץ׳ ודגש הסמך לתפאר׳ הקריאה לחסרון היו״ד פ״א הפעל כמו אבק מים על במא ובמקבות יצרהו: עינותם׳ כתיב ביו״ד אחרי העי״ן וקרי בוי״ו שהאותיות אהו״י מתחלפות ו״ת במימרי אייתי עליהון ונומר: ואפרים עגלה מלומדה׳ למעלה המשילה לפרה שאמר כי כפרה סוררה סרר ישראל ועתה קראה עגלה כי בימי נעורים למדה הש״י ית׳ לחרוש׳ והחרישה עם הזריעה היא עשות המעשים׳ והקצירה הוא פרי המעשים ואני למדתיה לעשות המעשים הטובים כדי לאכול טוב והיא אהבה לחרוש׳ כלומר לעשות המעשים טובים אלא תרצה לאכול ולהנות מן הטוב אשר אני נותן לה בלי מעשה טוב שתעשה את בחנם תרצה לאכול׳ זהו שאמר אהבתי לדוש ולא לחרוש כדי שתאכל בשעת הדיש׳ והנה אינה עושה מעשה לרצון בעליה אלא לרצונה ולהנאתה: אוהבתי׳ כמו אוהבת והיו״ד נוספת כי המלה מלעיל: ואני עברתי על טוב צוארה׳ כשעברתי עליה לתת עליה עול להיות צוארה שמן עשיתי שלא הכבדתי עולה כי הפרות שמכבידים עולם צוארם כחוש׳ ור״ל במשל שלא הכביד עליהם עול המסות׳ או פירש כשעברתי עליהם לחלוק עול המלכות׳ רוצה לומר כשדברתי ביד אחיה הנביא על טוב צוארה עברתי שכל ישראל היו שלוים איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ובעת מותו היה זה שאמרתי לחלוק המלכות: ארכיב אפרים׳ אמרתי להרכיב אפרים׳ כלומר להרכיב עליו עול מלכות ירבעם שהיה משבט אפרים׳ וכיון שאני הרכבתי עליו העול אמרתי שיעשה רצוני ויכוה העם לעבדני ולהיות תחת רשותי ומצותי שאמרתי לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך והלכת בדרכי ונומר׳ ובניתי לך בית נאמן ונומר: יחרוש יהודה׳ כי כבר הרכבתי עליו העול ואין לי אלא שיחרוש כרצוני כי המלך כבר היה ביהודה ונשאר גם כן אחר שנחלקה המלכות: ישדד לו יעקב׳ המשדד הוא הכותש הרגבים אחרי החורש לשוות פני האדמה ולתקנה לזריעה׳ וכן אם ישדד עמקים אחריך׳ ואם מלך אפרים ומלך יהודה היו חורשים ברצון האל יתברך והחרישה היא אזהרת העם היה לעם לשדד והוא לתקן אזנם ולבם אל דברי האזהרה שיהיו מקבלים עליהם המצות לעשותם והיא הזריעה׳ ואם ירבעם ורחבעם היו מזהירים העם לעשות הישר בעיני ה׳ היה יעקב והוא כלל ישראל משדד כלומר מכינים לבם לקבל המצות: זרעו׳ ואמרתי להם זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד׳ כלומר עשו הטוב בעיני והגמול הטוב שתקחו מאתי יהיה יותר רב על מעשיכם הטובים כפי הזורע שהוא מקוה לקצור שאתים או יותר׳ לפיכך אמר בזריעה צדקה ובקצירה חסד כי החסד יותר על הצדקה׳ ובדברי רז״ל גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד׳ זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל קוצר ודאי אוכל: נירו לכם ניר׳ ואחר שתקצרו שובו לחרוש עוד ולזרוע כלומר לא תפסיקו ממעשיכם הטובים כל ימיכם והניר הוא החרישה׳ ות״י לחרום חרישו למיכר כיריה׳ ובדברי רז״ל כירה שנה וזרעה שנה׳ או פי׳ נירו משל לעוררי הלבבות שיקבלו דברי התוכחה כיון חרישת השד׳ לקבל הזרע: נירו׳ גזרי מבנין הפעיל ומשפטו הנירו ונפל ממנו הה״א הבנין כמו שהוא המנהג בגזרי נחי העין׳ כמו שימו שיתו:

גם אותו לאשור יובל׳ זה היה בשנת שתים עשרה לאחז ויעד יי׳ את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי וגומ׳ ונטל עגל הזהב אשר בביתאל והלך לו לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל: מנחה למלך ירב׳ זה סנחריב: בשנה אפרים יקח׳ בשת יקח לו ירבעם שהוא משבט אפרים שהעמיד לו עגל זה לאלוה׳ ויבוש ישרא׳ מאותה עצה שנועצו לעשות׳ כמו שנ׳ ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב: נדמה׳ נשתתק מלך שומרון והרי הוא כקצף שעל פני מים שהוא איסקומ״א בלע״ז: במות און׳ כמו׳ ביתאל: קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם׳ שגלו עובדיהם ואין עוד פונה להם ואמרו ישרא׳ להרים כסונו שלא יראונו אויבנו בבשתנו: מימי הגבעה חטאת ישרא׳׳ חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר כמו עשת באת אזלת יד מימי גבעת בנימן חטאה ישראל לפני שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי עתניאל בן קנז שהיה ראשון לשופטים בימי כושן רשעתים ובימיו היה פסל מיכ׳ וכל זה מכינו בסדר עולם: שם עמדו׳ באותה מדה אחזו להם מאז: לא תשיגם בגבעה מלחמה וגו׳׳ ולפי שהיה עון ע״ז בידיהם ולא הקפידו עליו לכך לא הצליחה ידם במלחמת הגבעה על בני בנימן וקראם בני עולה בני גאוה שעשו עצמן עליוני׳ ולא שמעו בקול אחיה׳ לתת את בני הגבע׳ ו״ת על שאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתישב לי אחר לשון העברי׳ וגם שאר חיבור הפרשה נופל על לשון הראשון: באותי ואסרם׳ לפי רצוני תמיד יסרתים משופט לשופט ומסרתים ביד שוסיהם: ואוספו עליהם עמים באסרם לשתי עונותם׳ לפי שדימ׳ אותם לעגלה כמו שנאמר אחריו אפרים עגלה מלומדה לכך דימה יסוריהם לפרה שמייגעין אותה בחרישה ויאסרוה בעול המחרישה ושמאוני העול נוקבין ויורדין אחד מכאן ואחד מכאן אצל שני עיני השור וכן תרג׳ יונתן כמיסר פדנא על תרתין עינוהי פדנא צמד בקר: ואפרים עגלה מלומדה׳ פורפוייטא בלע״ז עשויה חבורות במלמד הבקר שקורין ריסגולו״ן בלע״ז כלומר הרבה יסורין הבאתי עליה והרי היא לא נכנעה ותמיד אוהבת לדוש בתבואה מקום מאכל ומשמן ולא נכנעה להיות חורשת כלומר לא נכנעו לתורה שא אחר שרירות לבם: אוהבתי׳ יוד יתירה כמו גנובתי יום: ואני עברתי על טוב צוארה׳ לפיכך אני מביא עליכם מלכי׳ שיתישו את כחם: ארכיב אפרים יחרש יהודה וגו׳ אם תרצו שארכיב אפרים על האומות יחרש יהודה וישדד לו לעצמו חרישה של מעשים טובים כמו שהוא מפורש ואומ׳ נירו לכם ניר וגו׳: זרעו לכם לצדקה׳ אבל אתם חרשתם רשע וגו׳ לפיכך וקאם שאון בעיך: נירו לכם ניר׳ עסקו בתורה ומשם תלמדו ללכת בדרך טובה להתגבר על יצר הרע כזה שהוא נר את השדה להפוך שרשי העשבים המכחישים בתבואה מימות החמה כמה ימים לפני הזרע: ועת

יובל ב׳ וק׳ קיץ נשא לשכח · על טוב ל׳ וחד אל טוב

ועת יתקבצו לדרו׳ את יי׳ לתלמוד תורה עד יבא ויורה צדק לכם׳ כשתהיו יגעים בה הוא יבין אתכם להודיעכם צפונותיה בצדק ד״א כירו לכם ניר עשו מעשים טובים קודם שיבא עליכם הלחץ וזה יגרום לכם שתתקבל תפלתכם בעת הצורך ואז יהיה ועת ראוי לכם לדרוש הקב״ה בכל צרכיהם כי אז תשמע צעקתכם ויורה צדק לכם וימטיר צדקה לכם כמו ירה ביס: אכלתם פרי כחש׳ איתקבלתון תושלמת עובדיכון: וקאם שאון׳ קול עכות כוסו כוסו: כשד שלמן בית ארבאל׳ כבוזזים הבאים על עם יושב בשלום פתאם ע״י מארב שלא נזהרו בהם לברוח מפניהם ושודדים את הכל׳ בית ארבאל יונתן תרגמו בית מאר׳ וא״לף ולמ״ד יתירים בו כמו יזרעאל שאינו שם עיר כנין יענו עת יזרעאל וקראו בלשון שם אף כאן קר׳ אותו כמין שם עיר וכן חיברו מנחם אבל דונש פותרו שם מקום: רטשה׳ נבקעה וכן נערים תרטשנה ועולליהם ירוטשו לא רוטש עוזבה כיון נוטש: ככה עשה לכם בית אל׳ כל הפורענו׳ הזה גרם לכם העגל שבביתאל: רעת רעתכם׳ רעת רשעכם עבירות זדונכם: בשחר נדמה נדמה׳ נרדם כאילו בלילה כלומר אין בו כח ולמה כל זאת כי בהיות ישראל נער ואוהבהו מנוער מכל טוב:

וממצרים קראתי לבני׳ על ידי נביאי להדבק בתורתי והם מה עשו: קראו להם כן הלכו מפניהם׳ כל מה שהנביאים קוראים להם ללמדם דרך הטוב כן הם הפכו עורף לברוח מפניהם: לבעלים יזבחו׳ דרך המקרא לדבר כן כמו כרובם כן חטאו לי וכאשר יענו אותו כן ירבה:

ואנכי תרגלתי לאפרי׳ קחם וגו׳׳ שלחתי לפניהם מנהיג המרגילים בנחת: קחם על זרועותיו׳ זה משה שנאמר בו כאשר ישא האומן את היונק׳ תרגלתי כמו הרגלתי ואין לו דמיון: ולא ידעו כי רפאתים׳ יודעין היו אלא שדשו בעקב עשו עצמם כלא יודעים ואגדה במדר׳ ר׳ תנחומ׳ דורשו כלפי בני יוסף כשהביאם לפני יעקב לברכם ראה יעקב רשעים עתידי׳ לצאת מאפרי׳ ירבעם ואחאב ונסתלקה ממנו רוח הקדש ויאמר מי אלה בקש יוסף רחמי׳ ושרת רוח הקד׳ על יעקב וברכם זהו ואנכי תירגלתי רוחי על יעקב לבורך אפרים ולקחם על זרועותיו: בחבלי אדם׳ הייתי מושכם תמיד בחבלים רכים אשר ימשוך בהם אדם את בנו כלומר במשיכת רחמים וכן ת״י: ואהי להם כמרימי עול על לחיהם׳ כאיכרים הטובים המרימים עול בידיהם על ידי לווחי׳ להקל מעל הפר׳ החורשת כן הייתי עימם בכל צרה להקל מעליה׳ ל״א כמרימי עול על לחיהם כאכרי׳ המרימי׳ עול מעל צואר השו״ע׳ שמאריכי׳ את הכלונים שהעול נתון בראשו להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עימם בכל צרה להקל מעליהם כן ת׳ הא כאיכרא טבא דמקיל בלחייאין׳ ועל לחיה׳ לשון לחי של מבוי: ואט אין אוכיל׳ הטיתי לו כח להכיל עול היסורי׳ ויונתן תירגם על שם שסיפק מזונות להם במדבר:

לא

חרשתם ב׳ בתרי ליש׳ וסימן לולא חרשתם בעגלתי׳ חרשתם רשע עולתה: בשחר ל׳ נדמה נדמה מלך ישרא׳ וחד כשחר נכון מוצאו: וממצרים ב׳ וסימן והיה בהניח יי׳׳ כי נער ישראל ואהבהו: ולא ידעו ג׳ בקריאה וסימ׳ ואת אבשלום הלכו׳ ואנכי תרגלתי לאפרי׳׳ ולא ידעו עשות נכוחה:

הא בכל עדן נביאיא אמרין לכון תבו לדחלתא דיי כען יתגלי וייתי זכון לכון: אתעשתתון לכון אונס רשע עבדתון אתקבלתון תושלמת עובדיכון ארי אתרחצתא בארחתך בסני גברך: ויקום אתרגושא בעמך וכל כרכך יתבזזון כבזת שלמא בכמנא ביומא דקרבא אם על בנין קטילת: כן גרמו לכון חובין דחבתון בביתאל מן קדם בישות עובדיכון בסופא בהירת ואתכנע מלכא דישראל: ארי רבי הוה ישראל ורחמתיה וממצרים קריתי להון בנין: שלחית נביי לאלפא להון ואנון טעו מקבל אפיהון לטעותא מדבחין ולצלמניא מסקין בוסמין: ואנא במלאך שליח מן קדמי דברית באורח תקנא לישראל ונטלתינון כרעל דרעין ולא ידעין דמן קדמי מתרחם עליהון: במגרת בנין רחימין נגרתינון בתקוף רחמא והוית מימרי להון כאכרא טבא דמקיל בכתף תוריא ומוריך בלחיאתהון ואף כד הוו במדברא אסגתי להון טובא למיכל:

לא

וְעֵת לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה עַד־יָבוֹא וְיֹרֶה צֶדֶק לָכֶם׃ חֲרַשְׁתֶּם־רֶשַׁע עַוְלָתָה קְצַרְתֶּם אֲכַלְתֶּם פְּרִי־כָחַשׁ כִּי־בָטַחְתָּ בְדַרְכְּךָ בְּרֹב גִּבּוֹרֶיךָ׃ וְקָאם שָׁאוֹן בְּעַמֶּךָ וְכָל־מִבְצָרֶיךָ יוּשַּׁד כְּשֹׁד שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל בְּיוֹם מִלְחָמָה אֵם עַל־בָּנִים רֻטָּשָׁה׃ טו כָּכָה עָשָׂה לָכֶם בֵּית־אֵל מִפְּנֵי רָעַת רָעַתְכֶם בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃

יא

א כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי׃ קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִלִים יְקַטֵּרוּן׃ וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל־זְרוֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים׃ בְּחַבְלֵי אָדָם אֶמְשְׁכֵם בַּעֲבֹתוֹת אַהֲבָה וָאֶהְיֶה לָהֶם כִּמְרִימֵי עֹל עַל לְחֵיהֶם וְאַט אֵלָיו אוֹכִיל׃

ב׳ מ״ל כסיפ׳ ב׳ בתרי ליש׳ בעגלתי — ל׳ מ״ל — ל׳ ל׳ ומ״ל — ל׳ ל׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ ל׳ — ל׳ ג׳ — ל׳ ל׳ — ל׳ — ל׳ ומ״ל

ועת לדרוש את ה׳ עד יבא ויורה צדק לכם׳ פירושו כתרגומו הוא בכל עידן וגומר והחכם ר׳ אברהם ב״ע פי׳ ועת תדרשו השם לרוות הזרע עד יבא מלקו׳׳ ויורה צדק לכם׳ כמו יורה ומלקוש׳ וי״מ אם תדרשו את ה׳ לדעת תורתו ומצותו הוא יבא ויורה אתכם צדק׳ על דרך בא לטהר מסייעין אותו׳ ואא״ז״ל כתב קצרו לפי חסד כל מה שתקצרו בעולם הזה חסד יהיה עד יבא לעולם הבא ויורה לכם הקרן כמו שאמרו רז״ל על כמה מצות שאדם אוכל פירותיה׳ בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא: חרשתם׳ פי׳ חרשתם וזרעתם׳ כי אחר החרישה הזריעה ושניהם משל למעשה כמו שפירשנו׳ אמ׳ אתם עשיתם הפך מה שצויתי לכם שאמרתי זרעו לכם לצדקה ואתם חרשתם רשע לפיכך קצרתם אכלתם פרי כחש׳ והקצירה משל לגמול ופי׳ פרי כחש פרי הכח׳ שכחשתם בי׳ או פירש פרי כחש פרי שמכחש במקוי׳ אותו כמו שאמ׳ ותירוש יכחש בה: כי בטחת בדרכך ברוב גבוריך׳ בטחת בדרכך שהיית הולך בה והוא דרך הרשע והאמונה הרעה ובטחת גם כן ברוב הגבורים שהיו לך מעמיך או ממצרים שהיו מבקשים עזר מהם ושמת בשר זרועך ולא בטחת בי׳ לפיכך נכשלת׳ וכן הוכח לנכח הושע בן אלה שהרב שומרון ונלו השבטים בימיו: וקאם שאון בעמך׳ מפני רעתך יקום שאון בעמיך שיבואו האויבי׳ עליהם להחריבם: וקאם׳ כתיב באל״ף והוא מקום ע״ין הפעל: שאון׳ כמו ושאון לאומים׳ כשאון מים כבירים ענין המון העם: בעמיך׳ כתיב ביו״ד והוא לשון רבים ר״ל על השבטים: וכל מבצריך יושד׳ כל המבצרים שאתה בוטח בהם יושד כל אחד מהם על יד השודד שיבא עליהם: יושד׳ מבנין הפעל מפעלי הכפל והדגש מורה על חסרון הכפל וכתוב בו״ו עם הדגש: כשוד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה׳ שלמן אויב ידוע היה באותן הימים ששמו שלמן ובא על בית ארבאל פתאום ושדדו והפיל האם על הבני׳ ולא השאיר פליטה׳ וארבא׳ הוא שם אדם גדול היה בימיהם׳ ויונתן תרגם ויקום אתרגושא בעמך וגו׳׳ תרגם ארבאל מן וארב לו׳ ואדוני אבי ז״ל פירש שלמן הוא שלמנאסר מלך אשור בית ארבאל הוא שומרון בית שארב האל יתברך עליה ותפשה בעונה: אם על בנים רטשה׳ לפי שרחמי האם על הבנים בעת שירצו להרגם מפלת עצמה עליהם: רטשה׳ כמו ועולליהם ירוטשו ענין ההשלכה בארץ לבקעם׳ ורבותינו ז״ל פירשוהו ענין עזיבה כתרגום תטשנה ונטשתה תרטשנה אמרו שהיו עוזבים נשיהם ובניהם והולכים להם מפני החרב והרעב׳ ואמר רטשה רטושים מדעתם נטושים בעל כרחם: ככה עשה לכם ביתאל׳ כל זה גרם לכם ביתאל׳ כלומר העגל שעבדתם שם: מפני רעת רעתכם׳ זה היה לכם מפני רעה גדולה שברעתכם והיא עבודת העגל ואמרכם אלה אלהיך ישראל: בשחר נדמה נדמה מלך ישראל׳ הוא הושע בן אלה׳ וטעם בשחר פירש אדוני אבי ז״ל בתחלת מלכותו בשנת שם לו שאסרו מלך אשור ובשנה השביעית עלה על שומרון וצר עליה שלשה שנים ולכדה׳ ועוד קודם לכן מתחלת מלכותו היה עובד למלך אשור ומשיב לו מנחה שנה בשנה ויונתן תרגם בסופא בהירת וגו׳: ונדמה׳ ענין כריתה׳ כמו נדמו עמי: נדמה׳ מקור עם הבנין כמו הנגלה נגליתי: כי נער ישראל ואהבהו׳ בעודו נער אהבתיו והוא בהיותו במצרים לפיכך אני מתרעם עליו יותר משאר האומות כי מנעורתם אהבתים והצלתים מיד אויביהם וכאשר עובדים על מצותי עלי ליסרם כאשר ייסר איש את בנו׳ וזהו שאמר וממצרים קראתי לבני׳ כמו שאמר בני בכורי ישראל׳ ואומר אליך שלח את בני ויעבדני׳ ופירוש קראתי לבני קראתי לפרעה בעבור ישראל בני׳ או פי׳ קראתי לו בהיותו בני׳ וטעם ממצרים כי מאותו העת החלי לקרוא אותו בני: קראו להם׳ הנביאים אשר אני שולח להם השכם והערב לשוב אל ה׳: כן הלכו מפניהם׳ כל עומת שהיו קוראים להם כן היו הולכים מפניהם ולא יקשיבו אל דבריהם ולא יטיו מעלליהם הרעים: לבעלים יזבחו לפסילים יקטרון׳ וכמו זה כן ירבה וכן יפרוץ: ואנכי תרגלתי לאפרים׳ זכר אפרים לפי שהוא עשה העגלים׳ אמר ואיך יגמול לי זאת כי אנכי עשיתי להם כמה טובות והרגלתים לרגלים ולא הטרחתים במצותי ובעבודתי: תרגלתי׳ לשון הרגל והתי״ו במקום ה״א הרגלתי כן דעת המדקדקים׳ ורבי אחי רבי משה זכרונו לברכה אמר כי הוא שם תרגלתי בפלס תפארתי ואף על פי שבאה המלה מלעיל המשקל אחד הוא׳ ולפי שהמשילו לנער אמר עליו זה הלשון כמו שמרגילים הנער לילך מעט בלי טורח כן כשהסעתים ממסע למסע בהוציאי אותם ממצרים הסעתים מעט מעט בלי טורח הענן הולך לפניהם יומם ועמוד אש לילה: קחם על זרועותי׳ המנהיג שנתתי להם והוא משה לקח אותם על זרועותיו כמו שאמר כאשר ישא האומן את היונק: ולא ידעו כי רפאתים׳ לא הכירו כי אני הרופא אותם מכל מחלה ומכל צרה׳ כמו שאמר כי אני ה׳ רופאך: קחם׳ בחסרון פ״א הפעל׳ והוא כמו לקחם ו״ת ואנא כמלאך וגו׳: בחבלי אדם אמשכם׳ לפי שהמשיל אפרים לעגלה והעגלה מושכים אותה בחבלים אמר אני משכתי את ישראל בחבלי אדם ולא בחבלי עגלה שמושכין אותה על כרחה אלא כמו אשר ימשוך אדם את חבירו לאטו שלא יכריחנו ללכת על כרחו כן משכתים לאטם׳ וזהו בעבותות אהבה שאמר אחר כך: ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם׳ הייתי להם כאותם שמרחמים על העגלה שלא תהיה חורשת יותר מדי ומרימים העול מעל צוארה ותולין אותה על לחיה כדי שלא תמשוך ותנוח מיגיעה שעה או שעות ביום כן אני לא הוגעתי ישראל בחרישותם׳ וככר פירשנו משל החרישה והעול: ואט אליו אוכיל׳ ועם כל זה אף על פי שהיא נחה מיגיעה מטים לה מאכל במקומה כן אני ישראל לא הכבדתי עולם ונתתי להם במדבר ספוקם בלי טורח לחם ובשר ו״ת במיגרת בנין רחימין וגו׳: לחיהם׳ בשקל כליהם׳ אוכיל שם בשקל אוסיף:

לא

ממועצותיהם ה׳ ס״פ בטע׳ פי׳ ס״פ לא ישרתוהו לעולם כי אם מרכות ובה׳ מקומו׳ ישרתוהו מאיילא בתיבתו וסי׳ בעל בעמיו להחלו׳ לדרתיכ׳ דראשי׳ עריסותיכ׳ · ממועצותיה׳ דסיפ׳ · והאשתלי דבריש ד״ה׳ · וקויתי לו׳ · והמקף מחברו כתיב את: ו׳ פסוקי׳ מן ד״ד מלין ב׳קדמאי לא נסיב ו׳ וב׳ בתראי נסבי׳ ו׳ וסי׳ ואצוה את

ה לֹ֣א יָשׁוּב֙ אֶל־אֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וְאַשּׁ֖וּר ה֣וּא מַלְכּ֑וֹ כִּ֥י מֵאֲנ֖וּ לָשֽׁוּב׃ וְחָלָ֥ה חֶ֙רֶב֙ בְּעָרָ֔יו וְכִלְּתָ֥ה בַדָּ֖יו וְאָכָ֑לָה מִֽמֹּעֲצֽוֹתֵיהֶֽם׃ וְעַמִּ֥י תְלוּאִ֖ים לִמְשֽׁוּבָתִ֑י וְאֶל־עַל֙ יִקְרָאֻ֔הוּ יַ֖חַד לֹ֥א יְרוֹמֵֽם׃ אֵ֞יךְ אֶתֶּנְךָ֣ אֶפְרַ֗יִם אֲמַגֶּנְךָ֙ יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֚יךְ אֶתֶּנְךָ֣ כְאַדְמָ֔ה אֲשִֽׂימְךָ֖ כִּצְבֹאיִ֑ם נֶהְפַּ֤ךְ עָלַי֙ לִבִּ֔י יַ֖חַד נִכְמְר֥וּ נִחוּמָֽי׃ לֹ֤א אֶֽעֱשֶׂה֙ חֲר֣וֹן אַפִּ֔י לֹ֥א אָשׁ֖וּב לְשַׁחֵ֣ת אֶפְרָ֑יִם כִּ֣י אֵ֤ל אָֽנֹכִי֙ וְלֹא־אִ֔ישׁ בְּקִרְבְּךָ֣ קָד֔וֹשׁ וְלֹ֥א אָב֖וֹא בְּעִֽיר׃ י אַחֲרֵ֧י יְהוָ֛ה יֵלְכ֖וּ כְּאַרְיֵ֣ה יִשְׁאָ֑ג כִּֽי־ה֣וּא יִשְׁאַ֔ג וְיֶחֶרְד֥וּ בָנִ֖ים מִיָּֽם׃ יֶחֶרְד֤וּ כְצִפּוֹר֙ מִמִּצְרַ֔יִם וּכְיוֹנָ֖ה מֵאֶ֣רֶץ אַשּׁ֑וּר וְהוֹשַׁבְתִּ֥ים עַל־בָּתֵּיהֶ֖ם נְאֻם־יְהוָֽה׃
סְבָבֻ֤נִי בְכַ֙חַשׁ֙ אֶפְרַ֔יִם וּבְמִרְמָ֖ה בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֑ל וִיהוּדָ֗ה עֹ֥ד רָד֙ עִם־אֵ֔ל

י׳ ס״פ בטעם · ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ ובפסו׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ד׳ פסו׳ דמיין · ב׳ · ב׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ · ל׳ מ״ל · ל׳ חס · יד חס׳ · ל׳

לָא יְתוּבוּן לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּרַם אַתּוּרָאָה יִשְׁלוֹט בְּהוֹן אֲרֵי מְסָרְבִין לְמֵתָב׃ וְתָחוּל חַרְבָּא בְּקִרְוֹהִי וְתַקְטֵל גִבָּרוֹהִי וּתְשֵׁיצֵי רַבְרְבוֹהִי מִמַּלְכֵי עֲצַתְהוֹן׃ וְעַמִּי פְּלִיגִין לְמֵתָב לְאוֹרַיְתִי וּבְמְרוֹעָא קַשְׁיָא יִתְעַרְעוּן כַּחֲדָא לָא יְהַכוּן בְּקוֹמָא זְקוּפָה׃ אֵיכְדֵין אֶמְסְרָנָךְ אֶפְרַיִם אֲשֵׁיצִנָךְ יִשְׂרָאֵל אֵיכְדֵין אֲבַדְּרִנָךְ כְּאַדְמָה אֲשַׁוֵּנָךְ כִּצְבוֹיִים מִתְעָרַע מֵימַר קְיָמִי לְקָבְלִי כַּחֲדָא אִתְגוֹלַלוּ רַחֲמַי׃ לָא אֶעְבֵּד תְּקוֹף רוּגְזִי וְלָא יְתוּב מֵימְרִי לְחַבָּלָא בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֱלָהָא אֲנָא מֵימְרִי לְעָלְמָא קַיָּם וְלֵית עוֹבָדַי כְּעוֹבָדֵי בִסְרָא דְדָיְרִין עַל אַרְעָא כֵּן גְזֵרִית בְּמֵימְרִי דְבֵינֵיכוֹן שְׁכִנְתִּי קַדִּישָׁא וְלָא אַחֲלֵיף בְּקִרְוָא אוֹחֲרִי עוֹד יְרוּשְׁלֵם׃ בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ יְהָכוּן מֵימְרֵיהּ כְּאַרְיָא דְמַכְלֵי אֲרֵי הוּא יַכְלֵי וְיִתְכַּנְשׁוּן גָּלְוָתָא מִמַּעַרְבָא׃ כְּעוֹפָא דְאָתֵי בִּגְלֵי כֵּן יֵיתוּן דִּגְלוֹ לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּכְיוֹנָה דְיָתְבָא לְנוֹ שׁוֹבְכָא כֵּן יְתוּבוּן דְּאִטַּלְטְלוּ לְאַרְעָא דְאַתּוּר וְאַתְבִנּוּן בִּשְׁלָם לְבָתֵּיהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעְדְּהוֹן אֲמַר יְיָ׃ אַסְגִּיאוּ קֳדָמַי כַּדְּבִין דְּבֵית אֶפְרַיִם וּבְנִכְלְהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וּדְבֵית יְהוּדָה הֲווֹ מַתְקְפִין בְּפֻלְחָנָא עַד דִּגְלָא עַמָּא דֶאֱלָהָא מֵאַרְעֲהוֹן וְאִנּוּן דַּהֲווֹ פָּלְחִין קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא מִיתַקְרִן

שפטיכם בעת ההיא בין בין ובין ובין · ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים אל אל ואל ואל · ויהי כצהרים ויהתל בהם אליהו כי כי וכי וכי · כי מפני חרבו נדדו מפני מפני ומפני ומפני · בערי ההר בערי השפלה ובערי ובערי · לא אעשה חרון אפי לא לא ולא ולא · וחד פסוק חלוף ולא ולא לא לא · אשר ידבר הנביא בשם יי׳:

לא ישוב אל ארץ מצרים · הבטחתיו לא תוסיפו לראותם עוד ומה הועיל הרי על כרחו אשור הוא מלכו הרי חטאו וגרמו להם להיות עבדי׳ לאשור על כי מאנו לשוב: וחלה חרב · ותנוח חרב בעריו: וכלתה בדיו ואכלה · וכלתה גיבוריו ותאכלם: ממועצותיהם · נקוד שני טעמי׳ בו הטיפחא בו הסילוק לפי שהוא דיבור בפני עצמו וכן להחלו דלא יטמא בעל בעמיו וכן לדורותיכם דסימן משחת קדש: ועמי תלואים למשובתי · כשהנביאי׳ מלמדים אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי: ואל על יקראוהו יחד לא ירומם · ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאי׳ יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאות לעשותו ויש מפר׳ ואל על יקראוהו קשים פגעים יפגעום ואל כמו יש לאל ידי ואין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ואל שם דבר היה נקוד בצירי ו״ת במרעת קשיא יתערעון עם׳ על לשון קש׳ ולי נראה שפירשתיו כהוגן: יחד לא ירומ׳ · כחדא לא יהכון בקימה זקופה: אמגנך · אמסרך ביד אויבך כמו אשר מגן צריך: נכמרו · נתחממו לשו׳ ארמי וכן עורינו כתנור נכמרו: לא אשוב · מדברי הטוב אשר אמרתי לא מאסתי׳ ולא געלתי׳ להיות משחית את אפרי׳: כי אל אנכי · המקיים דבר טובתי ואין מלתי להנחם על הטובה: בקרבך קדוש ולא אבא בעיר · אחרת · כבר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלם ולא אשרה אות׳ עוד על עיר אחרת ויש מפר׳ בעיר לשון שנאה כמו ויהי ערך: כאריה ישאג · עוד ישאג להם כארי׳ שיצאו מן הגלי׳ וילכו אחריו: ויחרדו בנים מים · ויתכנשון גלוותא ממערבא: סבבוני · בכר בכחש ובמרמה אפרי׳ ובית ישר׳ מלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם אל מושל עוד ביראת אלהים רד כמו וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הקב״ה:

רועה

לא ישוב אל ארץ מצרים · לא היה להם לשוב אל ארץ מצרים לבקש עזר כי כבר אמרתי להם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כי אם היו שבים אלי לא היו צריכים לעזר מצרי׳: ואשור הוא מלכו · ועל כרחו אשור הוא מולך עליו ועובד אותו ונושא לו מנחה בכל שנה ושנה · וכל זה למה כי מאנו לשוב · כלומר לשוב אלי כי אם היו שבים אלי לא היו מלכי האומות מושלי׳ עליהם אבל הם היו מושלים על האומות כמו שהיו עושי׳ בימי דוד ושלמה כשהיו עושים רצוני׳ · וכן הבטחתים ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשולו: וחלה חרב׳ · תפול ותנוח׳ כמו יחולו על ראש יואב: וכלתה בדיו ואכלה · פי׳ בדיו ענפיו · והוא משל לכפרים כי כבר זכר בעריו והכפרים לערי׳ כמו הענפים לאילן · וכן יקראו בנות שהם לעיר כמו בנות לאם ו״ת ותחול חרבא וגו׳: ממועצותיהם · פי׳ וכל זה יבא להם מעצתם הרעה שעזבו עבודתי לעבוד אלהים אחרים: ועמי תלואי׳ למשובתי · החירק תחת האל״ף והיא במקום ה״א למ״ד הפעל כי שרשו תלה וכן והיו חייך תלואים לך אשר תלואים שמה · אמר עמי תלואי׳ בין הצרה והרוחה פעם תבואם צרה פעם יהיו ברוח׳ וזהו למשובתי כולם בעבור המשובה והמרד שעושים לי׳ ויו״ד משובתי כיו״ד ושמחתי׳ בבית תפילתי ואם לא היו מורדים היו לעולם ברוחה · ואא״ז פי׳ מספיקים הם במכותי מלשון רז״ל אסם תלוי אמר כי ספקה להם במכותי אף על פי שהם ידעו הבירור אך למשובתי ולמרוד כי יעשו לדבר זה · ורש״י ז״ל פי׳ למשובתי ענין תשובה אמר כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי הם תלואים אם לשוב אם לא לשוב · ולא מבאכו משובה כי אם לנכאי׳ · וכן ת״י ענין תשובה: ואל על יקראוהו · יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון ית׳: יחד לא ירומם · וכלם כאחד אין בהם שישוב לאל ית׳ וירומם אותו ויגדלהו בלבו ובפיו · והחכם רבי אברהם אע״ פי׳ וכולם על דרך אחר לא ירומו ראש וכן בדרך המתרגם · ואא״ז פי׳ ירומם בצ״רי כמו בפתח אמר לא יעלה אחד מהם למדרגה שחושב לעלות אליה: איך אתנך אפרים · אע״פי שחטאת מאד לפני אני מרחם ואומר איך אתנך אפרים ביד אויב: אמגנך · אמסרך כמו אשר מגן צריך בידיך: כאדמה · כי כן היית חייב להפוך ארצך כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים לפי חטאיך הרבים אלא שנהפך עלי לבי שלא להשחית הכל ולהשאיר לך פליטה: יחד נכמרו נחומי · נתגלגלו נחומי שאני ניחם על הרעה אשר חשבתי לעשות לך ולא אעשה · וכן כי נכמרו רחמיו · וכן תרג׳ יונתן ואנקלוס אתגוללו רחמתי · וי״מ נתחממו כמו כתנור נכמרו: נחומי · שם כאוס בשקל אבוד גבור: כבבאים · החירק תחת היו״ד והאל״ף נחה והיא במקו׳ נו״ן המסך: לא אעשה · לא אשוב · אם ישרתי׳ בעונם לא אשוב עוד עליהם לשחתם מכל וכל: כי אל אנכי ולא איש · כי אני ארך אפים ולא כבן אדם שלא יוכל לסבול כעסו ועושה עם אויבו כפי חמתו וכעסו · או פירושו כטעם לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם אמר כיון שהבטחתי אבותם להטיב להם ולזרעם אחריהם לא אשוב מהבטחתי אע״פי שהם חטאו לפני לא איסרם ולא אשחיתם מהיות עם: בקרבך קדוש · ועוד שהשכנתי כבודי ביניהם מה שלא עשיתי לעם אחר ולא אחלל כבודי: ולא אבא בעיר · פי׳ הגאון רב סעדיה ז״ל ולא אבא בעיר אחרת אלא בירושלם · ועל הדרך הזה ת״י ולא אחליף בקרתא אחרי עוד ית ירושלם · והחכם ר׳ אברהם ן׳ עזרא פי׳ בקרבך קדוש אף על פי שלא אבא בעיר כמו שאמר השמים כסא ושמים לא יכלכלוהו · וראיה מהשמים כי ולא אבא בעיר כמו שאמר האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ · ורז״ל פירשו ואמרו משום דבקרבך קדוש לא אבא בעיר אלא שלא אבא בירושלם של מעלה עד שתבנה ירושלם של מטה ומי איכא ירושלם למעלה אין דכתי׳ ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו: אחרי ה׳ ילכו · אף על פי שאסלק בעונם שכינתי מקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם כמו שאמר בתחלת הספר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלהיה׳: כאריה ישאג · כמו האריה שישאג שיתאספו החיות אליו כי הוא מלך החיות כן יאספו בני ישר׳ לקול שאגת הא״ ית׳ כי הוא ישאג כלומ׳ יגלה להם ליש׳ בגלותם ע״י נביא או אות ומופת שישלח: ויחרדו בנים מים · ינועו ממזרח וממערב · ואמר בנים כמו הבנים שבאים ליד האב כשקורא אותם כן יבואו שם אל מקום המקדש שישיב שכינתו שם ואז יקראו בנים כמו שנקראו בנים אתם לה׳ אלהיכם: יחרדו׳ ענין תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו מדוע חרדת אלינו את כל החרדה הזאת · וזכר מים שהוא המערב והוא הדין לשאר הפאות · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל פירש מים מה שפירש אחר כן מצרים ואשור כי הם מערבית דרומית: יחרדו כצפור ממצרים · אותם שהם במצרים יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור החרדה לשוב אל קנה כמו שהמשיל נדוד האדם אל נדוד הצפור באמרו כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו המשיל שובו לארצו לצפור שנאמר כצפור ממצרים: וכיונה מארץ אשור · ואותם שהם בארץ אשור יחרדו לצאת ממנה לשוב אל ארצם כמו היונה החרדה לשוב אל סובכה כמו שאמר גם כן בשיבת הגלות וכיונים אל ארובותיהם · וזכר מצרים ואשור והוא הדין לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחשבו להעזר בהם ונכשלו בהם ונגלו אליהם: סבבוני בכחש אפרים · אבל עתה סבבו אותי בכחש ובמרמה שעשים · וטעם סבבוני כי אני שוכן בקרבם והם הקיפוני סביב בית המקדש בעבודת אלהים אחרים ולא נשארו אלא שבט יהודה בתווך לפיכך אמר ויהודה עוד רד עם אל · וזכר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרים ובית ישראל שאר שבטי ישראל שהיו עמו זולתי שבט יהודה ובנימן ולא זכר בנימן כי יהודה הוא העיקר והמלך הוא משבטו: ויהודה עוד רד עם אל · כשהלכו אפרים ושאר השבטים לעבוד העגלים עוד משל יהודה ביראת האל ובעבודתו · כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם ולישראל ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב ונומר וכל הבא למלא את ידו בפר בן בקר ונומר והיה כהן ללא אלהים ואנחנו ה׳ אלהינו ולא עזבנוהו וכהנים משרתים לה׳ בני אהרן ונומר: רד · ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו · ופי׳ רד עם אל כמו כי שרית עם אלהים · או זכר ענין הממשלה לפי שכשהיה המלך עובד את ה׳ היה מוכיח את העם לעבוד האלהים יתברך לבדו וכשהיה המלך עובד אלהים אחרים היה מכריח את העם לעבוד אלהים אחרים גם כן:

ורדף ג׳ וחס׳ בקרי׳ וסי׳ ורדף אין ׳ ורדף שלמנים ׳ ורדף קדים : בבטן ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בטרם אצרך בבטן ידעתיך ׳ בבטן עקב את אחיו ׳ בבטן עשני עשהו : אהב ט׳ וסימ׳ נמסר בריש שמואל : ויאמר אפרים י״ב סבירין ויאמרו וסימ׳ נמסר בספר שפטים סי׳ י״א :

יב

וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃ א אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃ וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃ בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ ה וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן

(Masorah notes in the margin beside the verse: ג׳ מ״ל · ג׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ל״ל· ג׳ · ג׳ כתי׳ ס״ן · ל׳ זקף קמץ וחס׳ · ג׳ א״ל ו׳ · ט׳ · ל״ב סבי׳ ויאמרו · ג׳ מ״ל)

מִתְקְרַן עַמָּא קַדִּישָׁא בְּכֵן הֲווֹ קַיָּמִין׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל דָּמָן לִדְרוֹחַ זְרַע וְעַלְעוֹל חֲצַר כָּל יוֹמָא כַּדְבִין וּבִזָּא מַסְגַּן וּקְיָם עִם אַתּוּרָאָה אֲקִימוּ וְקוּרְבָּנָא לְמִצְרַיִם מוֹבְלִין׃ וְדִינָא קֳדָם יְיָ עִם דְּבֵית יְהוּדָה וּלְאַסְעָרָא עַל יַעֲקֹב כְּאָרְחָתֵיהּ וּכְעוֹבָדוֹהִי תַּקְנָא יָתִיב לֵיהּ׃ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הֲלָא יַעֲקֹב עַד דְּלָא אִתְיְלִיד אֲמִיר דְּיִסְגֵּי מִן אֲחוּהִי וּבְתוּקְפֵיהּ אִתְרַבְרַב עִם מַלְאֲכָא׃ וְאִתְרַבְרַב עִם מַלְאֲכָא וִיכִיל בְּכָה וּבְעָא מִנֵּיהּ בְּבֵיתְאֵל אִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי וְתַמָּן יְמַלֵּל עִמָּנָא׃ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הוּא יְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת דְּאִתְגְּלֵי עַל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּכְמָא דַּאֲמִיר עַל יְדֵי מֹשֶׁה דָּכְרָנֵיהּ לְכָל דָּר וְדָר׃ וְאַתְּ בְּפוּלְחָנָא דֶּאֱלָהָךְ תִּתְקֵף חִסְדָּא וְדִינָא טַר וּסְבַר לְפוּרְקָנָא דֶּאֱלָהָךְ תְּדִירָא׃ לָא תֶהֱוֹן כְּתַגָּרִין דְּבִידֵיהוֹן מוֹזְנָן דִּנְכִיל לְמֵנַס רָחֲמִין׃ וַאֲמַרוּ דְּבֵית אֶפְרַיִם בְּרַם עַתַּרְנָא אַשְׁכַּחְנָא אוֹנֵס לָנָא נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן כָּל עוֹתַרְכוֹן לָא יִתְקַיַּם לְכוֹן בְּיוֹם תּוּשְׁלְמַת

רשי

רועה רוח ׳ למון ריע מתחבר לדברי רוח לעג׳ : ושמן ׳ שלהם למצרים מובילי׳ לתת שוחד למצרי׳ לעזור אותם : וריב ליי׳ עם יהודה ׳ אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לו אחיהם בית ישרא׳ ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו : בבטן עקב את אחיו ׳ כל זה עשיתי לו אחזו בעקבו סימן שהו׳ יהיה לו גביר : בכה ׳ המלאך : ויתחנן לו ׳ כשאמ׳ לו לא אשלחך כי אם ברכתני והמלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו סופו של הקב״ה לגלות עליך בבית אל ושם תמצאנו ושם ידבר עמנו והוא ואני נשכים לך על הברכו׳ שבירכך יצחק ואותו המלאך שרו של עשו היה והיה מ מערער על הברכות : ויי׳ אלהי הצבאו׳ יי׳ זכרו ׳ כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם הייתם הולכים עמי בתמימו׳ כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו : ואתה באלהיך תשוב ׳ בהבטחתו ובמשענתו שהוא מבטיחך את׳ יכול לסמוך ותשוב אין רק חסד ומשפט שמור ומובטח אתה לקוות לישעו תמיד : כנען בידו מאזני מרמה ׳ אתם סומכי׳ על בצעכם שאתם סוחרי׳ ורמאי׳ ועל עושרכ׳ אתם אומרי׳ אך עשרתי ולמ׳ אעבוד את הקב״ה : מצאתי און לי ׳ און כח ומדרש אגדה היה דורש ר׳ שמעון ז״ל מצאתי און לי מצאתי לי שטר טוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו וגו׳ הננו לך לעבדים און לי דיני שטר כמו כותבין עליו אונו וכמו באוני אחד ובטימי אחת בבראשית רבה וזה פירושו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי ירבעם בן נבט שהי׳ משבט אפרי׳ מתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי מצאתי און לי שטר אחד שכל ישר׳ עבדי׳ לי שאבי קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונכם שלי לפי׳ אין בי חטא אם אטול כל אשר להם כי הם עבדי מה כתו׳ אחריו ואנכי יי׳ אלהיך מארץ מצרים ׳ גדולה הבאה לאביך במצרי׳ מאתי היתה ׳ אמר הקב״ה הננו לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי יי׳ אלהיך שנ׳ כי לי בני ישראל עבדים לא שכחת שהעמדת שני עגלים אחד בבית אל ואחד בדן ולענין פשוטו של מקרא אתה אומר מצאתי און לי על ידי עושק ומאזני מרמה ׳ ואנכי יי׳ אלהיך מארץ מצרים שם הבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אף אני היודע ונפרע ממאזני מרמה העשויים מבלי הבין ומהטומן משקלותיו במלח כדי לרמות : כל יגיעי לא ימצאו לי ׳ טוב לך אם אמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספק לכפר על עוני אשר חטאתי כן תירג׳ יונתן נביא אימר להון כל עותרכון לא יתקיים לכון ביום תושלמת חוביכון : לא ימצאו ׳ לא יספיקו כמו ומצא להם ולא יתכן לפ׳ כל יגיעי כל היגעים לבקש עוני ולא ימצא לי עון שאם כן היה ראוי לכתוב כל יגעי בלא יו״ד ולינקד בצירי אבל עתה אינו לשון יגע אלא לשון יגיע :

עוד

רדק

ועם קדושים נאמן ׳ כפל הענין במלות שונות כי קדושי׳ במקום אל אמר לשון רבים כמו אלהים קדושים הוא ׳ אמר כי נאמן היה יהודה עם האל ית׳ ומחזיק בעבודתו אע״פי שאפרים היה עובד את העגלים ׳ ורז״ל פי׳ נאמן על האל ית׳ ומן התימה שתי׳ עם אל כמו עם ש׳ כפתח לא ידענו אם היה קורא אותו כך שתרג׳ אסגיאו קדמי בכזבין וגו׳ : אפרים רועה רוח ורודף קדים ׳ בעבדו העגלים דומה למי שפותח פיו ש׳ הרוח ורועה אותו כי לא יחיה ממנו : ורודף קדים ׳ כפל הענין במלות ש שונו׳ וזכר קדים כי הו׳ הקשה שברוחו׳ ומזקת לבני אדם כן הם לא די שלא הועילה להם עבוד׳ העגלים אלא שהזיקה להם : כל היום כזב ושוד ירבה ׳ אינו חוזר בו מרשעו אל כל הימי׳ מרבה כזב שהיא עבוד׳ העגלים וכן מרב׳ בשוד ושבר שיבא עונם ב בעבודתם ׳ ועם כל זה לא יבין ולא ישוב מ מעבודת העגלי׳ לעבוד׳ האלהים ית׳ אלא מה עוש׳ כשתבא אליו צרת האויב כרתו ברית עם אשור לעזרם וכן עם מצרי׳ פעם עם זה פע׳ עם זה : ושמן למצרים יובל ׳ שהם מובילים השמן למצרי׳ לשחד כי השמן בא להם למצרי׳ ולסחר ארצות מארץ ישראל כמו שכתוב בנבואת צר׳ ׳ יהוד׳ וישרא׳ המ׳ רוכליך בחטי מנית ופג׳ ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך ׳ ואמר כישעיה ותשורי למלך בשמן כי היתה ארץ ישראל ארץ זית שמן : וריב להם עם יהודה ׳ אע״פ שאמר ויהודה עוד רד עם אל אמר אע״פי שהחזיק בעבודת האל בבית המקדש אחר כך הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעים לפיכך אמר שיש לה׳ ריב ותוכחה עם יהודה ועם יעקב לפקוד עליהם כמעלליהם כשהיו מלכיהם רעי׳ כי לא זכרו חסדי עמהם ולא עם אביהם יעקב כי הכל בעבור זרעו והראתי עליו אות שיהיה לזרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בעבורם נעשה אותו האות לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא היה אדון לעשו בימיו ומה שהראתי עליו לא היה אלא בעבור זרעו והם אינם מכירי׳ זה כי ש׳ היו מכירים זה היו דבקי׳ בי ובעבודתי ואני הייתי מקיי׳ להם ברכת יעקב אביהם ומה הוא האות שעשיתי לו : בבטן עקב את אחיו ׳ כמו שאמר וידו אוחזת בעקב עשו והיה זה פלא גדול כי העובר בעודו בבטן אין לו כח ויכולת באחד מאבריו ואף כי יבקע השליה ויתפוש בעקב העובר האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו ׳ כי בסוף והוא העקב ישלטו בני יעקב בבני עשו ׳ ואע״פי שבימי דוד היתה להם ממשלה בהם כמו שאמר ויהיו אדום עבדים לדוד לא היתה הממשלה קיימת על׳ בסוף הימים כמו שכתוב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו וגו׳ וכל זה לא נתנו אל לבם בניו : ובאונו שרה את אלהים ׳ ועוד אות אחר הראיתי לו להיות לאות לבניו אחריו כי נתתי בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו כש׳ היה במערכת אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה׳ לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומלאך כל זמן שיעשו רצונו מאותות השמים לא יחתו כי אין להם כח ויכולת בהם כי השגחת האל ית׳ דבקה בהם כל זמן שיעשו רצונו ולא יפלו תחת מקרה הזמן ׳ וכן אמר בתורה אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה׳ וגו׳ : וישר אל מלאך ויוכל ׳ כפל הענין לחזק כי פלא גדול היה להאבק אדם עם מלאך ויוכל עמו כמו שאמר וירא כי לא יכול לו : בכה ויתחנן לו ׳ זה לא נזכר בתורה ופי׳ כאלו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחנו כמו שאמר ויאמ׳ שלחני כי עלה השחר כל זה להודיע כי האל ית׳ שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו עד שברכו : בית אל ימצאנו ׳ המלאך מצא אותו גם כן בבית אל ושם ברכו גם כן ׳ ומלת ימצאנו עתיד במקום עבר ׳ ורז״ל פירשו כמשמעו שאמר לו המלאך כי בית אל ימצאנו הש״י ית׳ בשרו כי שם יגלה לו ויקרא שמו ישרא׳ : ושם ידבר עמנו ׳ דברי הנביא אמר שם בבית אל מדבר עמי ועם עמוס להוכיח את ישרא׳ על עבודת העגל בבית אל כמו שאמ׳ עמוס ודרשוני וחיו ואל תדרשו בית אל וגו׳ ורז״ל פי׳ ושם ידבר עמנו ׳ דברי המלאך אמר לו כי האל ית׳ ימצאנו בבית אל ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיים ברכתי לך ולקרא שמך ישראל לאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל ׳ והגאון רב סעדיה פי׳ ושם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עלינו כמו בעבור זרע ישרא׳ שאמ׳ לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו׳ ׳ ואמרו רז״ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע וגו׳ : ויהוה אלהי הצבאות ׳ אע״פי שנגלה לאביכם באל שדי לאמר לו אני אל שדי פרה ורבה עוד אדם שמו הנכבד למשה והכל בעבורכם לאדם בו אותות ומופתים להוציאכם מעבדות לחירות והוא יו״ד ה״א וי״ו ה״א והוא אלהי הצבאות אלהי צבאות מעלה שהם המלאכים והגלגלים עם כוכביהם ובשם ש׳ ואלהי׳ הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואתם אם תעשו את רצונו הוא יהיה לכם לאלהים כמו שהוא ש׳ אלהי הצבאו׳ ה׳ זכרו כמו שאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור ׳ ועל הדרך הזה תי׳ נביא אמר להון ה׳ אלהי הצבאות וגו׳ : ואתה ׳ אתה שאתה זרע יעקב אם תרבה באלהיך הטוב כלומר תנוח כמו בשובה ונחת תושעון : חסד ומשפט שמור ׳ בתנאי זה תוכל לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד ומשפט כי מדותיו הם כמו שאמ׳ כי אני ה׳ עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה׳ ואע״פי שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמ׳ במקום אחר שמרו משפט ועשו צדקה ׳ ואמר הנה וקוה ש׳ אלהיך תמיד והוא צדקה ויוסף שתקוה תמיד ש׳ ה׳ : ואף כי תהיה לך טובה גדולה ועושר ונכסים תאמר כי מאתו הוא הכל תזכרהו תמיד ותקוה לו כמו שאמ׳ בתורה וזכרת את ה׳ אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל ׳ לא כאפרי׳ שאמר אך עשרתי מצאתי און לי ׳ ויש לפרש ב״ית באלהיך תשוב במקו׳ למ״ד ויהיה תשוב ענין תשובה וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר רננו צדיקי׳ בה׳ כמו לה׳ וזאת ודאת כפולחנא וגו׳ : כנען בידו ׳ ואתה אין אתה כן אלא אתה כמו הכנען והוא הסוחר אשר בידו מאזני מרמה : לעשוק אהב ׳ הפך חסד ומשפט שמור ואת לא תהוין כתגרין וגו׳ ׳ ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי ׳ הפך וקוה ש׳ אלהיך תמיד אינו מקוה לאל ית׳ ואינו מודה שהוא נתן לו כח לעשות חיל אבל אומר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה ושוכח האל ית׳ שנתן לו כח לעשות כמו שכתוב בתורה ושכחת את ה׳ אלהיך ׳ זהו שאמר עשרתי ר״ל עשרתי מעצמי : און ׳ כמו הון ׳ או פירושו כמו כח כמו ולאין אונים עצמה ירבה : כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא ׳ עוד רעה אחרת אומר כי הוא עושק ואומר כי בכל מה שיגע ואסף לא ימצאו לו ממון של עון וחטא :

חסד

רדק אשר חטא · כמו וחטא וכן טוב אשר יפה כמו טוב ויפה · או פירושו לא ימצאו לי עון ולא דבר אשר בו חטא לי והחטא פחות מן העון כי החטא יבא לפעמי' על השגגה · או פי' עון אשר חטא אשר היה לי בו חטא כלומר שחטאתי אני עליו כי אם בא לידי ממון בעון ובגזלה לא היה בידיעתי כלומר ע"י שחטאתי אני עליו ולקחתיו בעון בידיעתי · ועל הדרך הזה והשיאו אותם עון אשמ' הסמיכות ר"ל עון שיאשמו עליו וי"ת ואמרו דבית אפרים וגו': ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים · משם ידעוני אבותיך שעשיתי עמה' כמה אותות ומופתים והוצאתי' מארץ מצרי' מבית עבדי' וכן אמר בתורה אנכי ה' אלהיך וגו' · ועליך היה לדעת אותי ממה שעשיתי עם אבותיך וכן עמכם וכל אחריהם בזמן ששמעתם בקולי · וכן אני עתיד להוציאכ' מהגלו' שתהיו שם כמו שעשיתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים וכלכלתי אתכם במדב' והושבתי אתכם באהלים כן אני עתיד עוד כשאוציאכם מארצו' העמי' להושיב אתכם באהלי' במדבר בדרך ולהראותכם נפלאות עד שתשובו לארצכם בשלום כמו שכתו' אפתח על שפיי' נהרות וגו' · ואומ' וארץ ציה למוצאי מים · ופי' כימי מועד כאתך ממצרים וכל זה לא נתתם אל לבכם להתבונן בטובות שעשיתי עם אבותיכם ועמכם: ודברתי על הנביאים · כמו עם הנביאים · וכן ויבואו האנשים על הנשים · אמ' מה יכולתי לעשות לכם ולא עשיתי כדי שלא תשכחוני ומה שעשיתי עם אבותיכם הרי דברתי תמיד עם הנביאי' להזהירכם מאתי והרבתי חזון להם ימים רבים: וביד הנביאים אדמה · כלומר נתתי דמיונות ומשלי' ביד הנביאים כמו המשל שאמר ישעיה כרם היה לידידי ומה שאמר יחזקאל מכורותיך ומולדותיך וכל הפרשה · ומה שאמר וביד פי' כי על ידם היה שולח להם הדמיונות והמשלי' כמו אשר דבר ה' ביד משה: אם גלעד און · אם גלעד החל לעשות און שהם החלו לעשות הרע תחלה והם גלו תחלה: אך שוא היו · נוכל להדביקו למעלה שיהיה טעמו על גלעד שזכר ויהיה הענין כפול במלות שונות · או יהיה טעמו דבק עם בגלגל ואעפ"י שהזקף במלת היו אין כל טעמו הפירושים הולכים אחרי טעמי הניקוד: בגלגל שורים זבחו · כי בני הגלגל היו שכנים לארץ הגלעד רק הירדן היה ביניהם ולמדו ממעשיהם והחלו לעבוד עבודה זרה כמו הם ולעשות און ושוא וזבחו שורים לע"ז במקום שעשו מזבח לה' יתברך והשכינו שם המשכן תחילה אחר שעברו את הירדן שם זבחו שורים לע"ז: גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי · לא די במזבח שעשו בגלגל לע"ז כי גם בנו חוץ לעיר מזבחות רבים נראים כגלי אבנים על תלמי השדות: שדי · כמו שדים וכן וקרע לו חלוני כמו חלוני' · וכת': ויברח יעקב · והם אינם זוכרים הטוב' שעשיתי עם אביהם שברח מפני עשו אחיו: ויעבוד ישראל באשה · אף כשהיה שם הוצרך לעבוד את לבן בעבור אשה שיתן לו בתו · והעבודה ששמר את צאנו וכן בבתו האחרת שנתן לו שמר צאנו גם כן ואני הוא שהייתי עמו וברכתיו ושב משם בעושר ובנכסים: ובנביא העלה · ועוד עשיתי חסד עם בניו שירדו למצרי' ונשתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרי' ברכוש רב והוא משה: ובנביא נשמר · ארבעי' שנה שהיו במדבר נשמרו ע"י נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר וכל הטובות האלה אינם זוכרים ומכעיסים אותי בתועבות ובאלה אל זהו שאמר: הכעיס אפרים תמרורים · הכעיס אפרים את האל ית' בתמרורים והם המזבחות שהם כגלים וציונים וכמוהו שימי לך תמרורים · ויש לפרשו גם כן מענין מרורים ופירושו כעס תמרורים כלומר כעס רע ומר: ודמיו עליו יטוש · דם נקי ששפך אפרים יטוש עליו אדוניו וכן חרפתו שחרף את האל ית' בעשותו העגלים הכל ישיב לו גמולו בראשו: יטוש · כמו והנם נטושים על פני כל הארץ · ויטוש על המחנה ענין התפשטות · ואדוניו · הוא הקדוש ברוך הוא ואף על פי שהוא אינו מכיר באדנותו על כרחו אדניו הוא והוא ישיב לו גמולו בראשו: כדבר אפרים רתת · מתחלה קודם שחטא אפרים היה מוראו על העמים אשר סביבותיו כי בדברו היה אוחז רתת ורעדה השומע אותו והיה רם וגדול בשבטי ישראל כמו שנאמר עליו וזרעו יהיה מלא הגוים · וזהו שאמר נשא הוא בישראל · כלומר נשא ראשו בישראל וכיון שאשם בבעל מת · כלומר נגף לפני אויביו כאלו מת כי אזלת ידו · ועל הדרך הזה ת"י כד ממלל חד מדבית אפרים וגו': ועתה יוספו לחטוא · ועתה כשמלך ירבעם הוסיפו הם עוד לחטוא כי מתחלה כשהיו עובדים בימי השופטים היו עובדים הבעלים ושבים אל השם כשהיה עומד השופט והחזירם למוטב אבל עתה חשבו לעקור מכל עבודת אלהים ית' שלא יעלו אדם לירושלם לעבודת בית המקדש ויעבדו לפני העגלים לעולם ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: ויעשו להם מסכה מכספם · והנה העגלים לא היו כסף אלא זהב אלא ר"ל מכספם שנתנו כל אחד לקנות זהב לעשות העגלים עשו להם כתבונת עצבים והם העגלים · ופי' כתבונם כמו שהתבוננו בדבר איזו צורה יעשו והסכימו לעשות עגל כמו שעשו במדבר · והטעם פירשנו בספר מלכים · וי"ת כתבונם כמו כתבניתם שתרגם כדמותהון · ומלת בתבונם היה ראוי בתבונתם וכן וצורם לבלות שאול כמו וצורתם כי הנפרד תבונה צורה וי"א כי הם משקל אחד יאמר מהם בלא ה"א תבון צור: מעשה חרשים כלה · כל העגל הוא מעשה ידי חרש אין דבר רוחני בו כמו שאמר וכל רוח אין בקרבו: להם הם אומרים · בעבורים הם אומרים כהני העגל לבני אדם הבאים לזבוח זבחי אדם · כלומר מי מבני אדם שירצה לזבוח: עגלים ישקון · ישקו העגלים על פיהם כי לא תהיה עבודתם שלימה עד שישקו אותם כי כן היה מנהגם כמו שאמר וכל הפה אשר לא נשק לו · ורז"ל פי' זבחי אדם שהיו זובחים בניהם לע"ז וזהו שאמר אדם והיו אומרים להם כומרי ע"ז מי שיזבח בנו לע"ז כדי הוא להיות נושק לעגל שהרי קרבן חביב הקריב לו: לכן יהיו כענן בקר · לפיכך ילכו לאבדו' ויהיו כענן בקר וכטל שהולך בהשכמה מהרה הוא נפסק כשיפיגנו חום השמש כן הם יכלו מהרה · וכן יהיו כמוץ יסוער מגורן כמו המוץ והו' התבן הדק שתסערנו הרוח מהגרן כן יסוערו הם מארצ': וכעשן מארובה · או כמו עמוד העשן היוצא מהחלו' שיהיה במהרה בטל ונפסק: יסוער · בצרי כמו בפתח והוא מבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש: ואנכי

מסורה באהלים ד' בקריא' וסימ' דרך השכוני באהלים · כי באהלי' תשבו כל ימיכם · ונשב באהלים ונשמע ונעש' · עוד אושיבך באהלים כימי מועד: תמרורים ד' וסימ' בת עמי חגרי שק · קול ברמה נשמע נהי בכי · שימי לך תמרורים · הכעיס אפרים תמרורים: זובחי ב' וחס' וסימ' מאת זובחי הזבח אם שור · זובחי אדם עגלים:

יג אשר־חטא: ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים עד אושיבך באהלים (ז"ל חס' ל') כימי מועד: (י) ודברתי על־הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה: אם־גלעד און אך־שוא (ל' מה אעידך) היו בגלגל שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי: (ל') ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה (ב' את יי') ובאשה שמר: ובנביא העלה יהוה (ל' ב' בפסוק) את־ישראל ממצרים ובנביא נשמר: הכעיס אפרים תמרורים ודמיו עליו (ל') (א) יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו: כדבר (כ"ל) אפרים רתת נשא הוא בישראל (ל') ויאשם בבעל וימת: ועתה יוספו לחטא (ד' כתי' כן, אית בפסו') ויעשו להם מסכה מכספם בתבונם (אכ' ל') עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אמרים זבחי אדם עגלים ישקון: (ל' ב' וחס') לכן יהיו כענן־בקר וכטל משכים הלך כמץ יסער מגרן וכעשן מארבה: (ל' ל')

תרגום תושלמת חובכון: ואנא יי אלהך דאפקתך מארעא דמצרים עוד אותיבנך במשכנין כיומי קדם: ומללית עם נבייא ואנא נבואן אסגיתי וביד נבייא שלחית: אם בגלעד הוו אנוסין ברם בבירת גלגלא תורין לטעון דבחו אף אגוריהון אסגיאו כיגרין על תחומי חקלא: נביא אמר להון הלא יעקב אבוכון אזל לחקלי ארם ופלח ישראל באתתא ובאתתא נטר ענא: ואף כד נחתו אבהתכון למצרים נביא שלח יי ואסיק ית ישראל ממצרים ועל ידי נביא אתנטר: מרגזין דבית אפרים מוספין למחטי וחובת דם זכי דאשיד עלוהי יתוב וחסודיה יתיב ליה רבוניה: כד ממלל חד מבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דתבו עד דפלחו לטעותא מתקטלין: וכען מוספין למחטי ועבדו להון מתכא מכספהון כדמותהון צלמנין עובד אומנין כולהון להון אנון מטען נביי שקרא דבחין לעובד ידי אנשא תוריא לעגליא נכסין: בכן יהון כענן צפרא וכטלא דמוהי פסיק כמוצא דנשבא רוח מאדרא וכתננא מכוות נורא: ואנא יי אלהך

רשי עוד אושיבך באהלים · אכרית מתוכך סוחרי מרמה ואושיבך באהלי' תמיד מתוכך תלמידים עוסקי' בתור': כימי מועד · כימי מועד הראשון שהיה יעקב איש תם יושב אהלי': ודברתי על הנביאי' · להוכיח אתכם ולהחזיר אתכם למוטב: וביד הנביאי' אדמה · נראיתי להם בכמה דמיות ד"א אדמה להם דברי על ידי משלים כדי לייטבם על שומעיה': אם גלעד און · אם בא להם שבר ואונם הם גרמו לעצמם כי אך שוא היו ובגלגל שורי' זבחו לע"ז: גם מזבחותם · רבים כגלים שעל תלמי שדי תלמי שדי היא מענית המחרישים קרויים תלם: ויברח יעקב שד' ארם וגומ' · כאדם שאומ' כחוזר על הראשונות שדברנו למעלה וישר אל המלאך ועוד זאת עשיתי לו הוצרך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו: ובאשה שמר · את הצאן: ובנביא העל' יי' וגו' · ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגו': הכעיס אפרי' · לבוראו לבזות את נביאיו ולבגוד בו: תמרורים · הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו את ישראל לע"ז והמחטיאו לאדם קש' לו מן ההורגו כאשר אנו למידין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להזנות לבעל פעור ועכשן הכתוב יותר ממצרי ואדומי שטיבעום בנהר ויצאו בחרב לקראתם: עליו יטוש · עליו יטילם הקב"ה: וחרפתו · שחרף את שלמה כענין שנ' וירם יד במלך שהוכיחו ברבי' על אשר בנה שלמ' את המלוא כדמפורש בחלק: ישיב לו אדוניו · הקב"ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו: כדבר אפרים רתת · כשקינא ירבעם למקו' ודבר כנגד שלמה דברי' קשים וברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה: נשא הוא בישראל · משם זכה להנשא להיות מלך ישראל: ויאשם בבעל · כיון שעלה לגדולה ויאשם בע"ז: וימת · נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב וי"ת כד ממליל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דתבו בפולחן טעותא מתקטלין: ועתה · בית יהוא שראו כל זאת יוסיפו לחטוא: כתבונם · כתבניתם: זובחי אדם עגלים ישקון · הכומרים אומרים לישראל מי שזובח בנו לע"ז כדי הוא להיות נושק עגל שהרי דורון חביב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן: וכטל משכים הולך · וכטלא דמוהי פסיק: כמוץ יסוער מגורן · כמוצא דנשבא רוחא מאידרא: יסוער · אשר סערה תשאנו: ואנכי

ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי: ה אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובת: כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על־כן שכחוני: ואהי להם כמו־שחל כנמר על־דרך אשור: אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא חית השדה תבקעם: שחתך ישראל כי־בי בעזרך: י אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל־עריך ושפטיך אשר אמרת תנה־לי מלך ושרים: אתן־לך מלך באפי ואקח בעברתי:

צרור עון אפרים צפונה חטאתו: חבלי יולדה יבאו לו הוא־בן לא חכם כי־עת לא־יעמד במשבר בנים: מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר מעיני: טו כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים

אלהך דאפקתך מארעא דמצרים ואלהא בר מני לא תדע ופריק לית אלא אנא: אנא סופקית צורכיהון במדברא בארעא דהויתון תאבין בה לכל מדעם: כד זנתנון סבעו מסבע וראם לבהון על כן שבקו להון ית פולחני: והוה מימרי להון כליתא כנמרא כמן על שבילא: ערע מימרי בהון כדוב מתכל ותבירית רשע לבהון וקטלתנון תמן כבני אריון כחית שנא דמבזעא שציתנון: כד מחבלין אתון בית ישראל עובדיכון שלטין בכון עממיא וכד תיבין אתון לאוריתא מימרי הוה בסעדכון: אן מלכך כען ויפרקנך בכל קרוך ודינך דאת אמרת מני עלי מלך ושלטון: מניתי עלך מלכא ברוגזי ואעדיתי בחמתי: גניזין חובי בית אפרים נטירין לאתפרעא כל חוביהון: עקא וזיע כחבלין על ילדה ייתון עלוהי הוא בר דאתרבי ולא חכים למידע דחלתי ארי כען איתי עלוהי עקא באתתא דיתברה על מתברה וחיל לית לה למילד: בית ישראל מיד קטול פרקתון וממחבלא שזבתנון כען יהי מימרי בהון לקטול ופתגמי לחבלא על דעברו על אוריתי אסלק שכנתי מנהון: ארי אנון מתקרן בנין ועוברין מקלקלין אסגיאו כען איתי עליהון מלך תקיף ברוח קדומא

ואלהים ה׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ כ״ח: על דרך ה׳ בקרי׳ וסי׳ ותסר בגדי אלמנותה מעליה׳ ויבי אתנורת צחורות יושבי׳ וישרנה הפרות׳ כנמר על דרך אשור׳ יתיצב על דרך לא טוב׳ וכל על הדרך דכוו׳ בס״ב ויט אליה אל הדרך׳ ואתה תשמע השמים דה״ה: מלך ושרים ב׳ וסי׳ תנה לי מלך ושרים׳ ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים׳ וחד מלך שרים ויחלו מעט ממשא מלך שרים: מעיני ד׳ בקרי׳ וסי׳ ותדד שנתי מעיני׳ כי נשכחו הצרות הראשונות׳ נחם יסתר מעיני׳ ויסתר עמל מעיני:

רשי

ואנכי יי׳ אלהיך׳ ולא היה לך למרוד בי: אני ידעתיך׳ נתתי לב לדעת צרכך וספקיתך: תלאובות׳ אין לו דמיון ופתרונו לפי ענייני תל שאובין בו כל טובה ואין מובאין: כמרעיתם׳ כאשר באו לארץ מרעית והיו שביעי׳ אז שבעו וירם לבם וירם במטה לשון מרי׳ דבר אח׳ וירם וינבה הוא עצמו: על דרך אשור׳ כל אשור שבמקר׳ לנס וזה רפי שאינו שם מקום אלא אארוב ואשקול כמו אשורנו ולא קרוב: כדוב שכול׳ כמו שוכל כאשר תאמר חנון ורחום כך שכול כלומ׳ כלו לבוש שכולים ומוכן לשכל אנשי׳: ואקרע סגור לבם׳ כדרך הדוב אוחז בפורכיו בחז׳ וקורע על הלב׳ את לבם הסגור מלהבין לשוב אלי: שחתך ישראל׳ חבלת עצמך ישראל כי בי פשעת מרדת בעזרך ומקר׳ קצר הוא זה והמבין בלשון המקר׳ מיושב הוא על הלב: כי בי׳ כי בי היה המרד אשר מרד׳ ואם תאמר מה איכפת לך בעזרך מרדת כשמרדת בי: אהי מלכך איפא׳ יונתן תירגם איה מלכך ואני אומר איני צריך לעקרו ממשמעו אהי עומד מנגד לראות איפא מלכך שאעשה עמי רואה מה אחריתך איפא מושיעך: צרור עון אפרים׳ לא ויתרתי עליו צפון הוא אתי כי עת צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים: במשבר בנים׳ שהיולדות יושבו׳ עליו ליולד ובלעז קורין למשבר שילא במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים: מיד שאול אפדם׳ אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דברך מות אשים עמי לדבר עליך דברי מות: אהי׳ קוטב עליך גזרת שאול: נוחם יסתר מעיני׳ לא אנחם על הרעה הזאת נוחם לשון ניחום והנ״ם מטורש התיבה כמו מ״ם של נועם שהרי הטעם למעלה והחי״ת נקוד פתח ואם היה לשון נא והמ״ם משמש בו לשון רבי׳ היה טעמו תחת החי״ת ונקודה קמץ נוחם רוחם: כי הוא בין אחים יפריא׳ ת״י ארי אינון מתקריין בנין ועובדין מתקלקלין אסגיאו אחים לשון דבר רע כמו אח עשוייה לברק ואמר אח ש כל תועבות יפריא לשון פורה ראש ולענה ואני אומר אחים לשון ותרעינה באחו בין אחים יפריא מפריא וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא ולפי שדימה לאחו הוא אומר יבא קדים ויבוש מקורו ל״א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוותן של ישראל על ידו נחלקו לשתי ממלכות יפריא לשון פרא אדם: יבא קדים׳ מלך תקיף כרוח קדומא במימרא דיי׳ מאורח מדברא יסק:

הוא

רדק

ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים׳ כמו שפירשנו למעלה: ואלהים זולתי לא תדע׳ לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראו כי אין מושיע בלתי: אני ידעתיך׳ היה לך שתדענו כי אני ידעתיך במדבר וספקתי צרכך במדבר במקום שאין בו שום מחיה: בארץ תלאובות׳ בארץ צמאה והיא המדבר׳ והביא אדוני אבי ז״ל ראיה למלה הזאת מלשון ערבי שאומרים לאב אלדנול ר״ל צמא המים וי״ת בארעא דהויתון וגו׳: כמרעיתם וישבעו׳ כאשר באו למקום מ מרעיתם והוא ארץ כנען היה להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני כמו שאמר בתורה שעתידי׳ לעשו׳ כן אמר פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וגומר׳ ורם לבבך ושכחת את ה׳ אלהיך׳ ואמ׳ וישמן ישורון ויבעט וגומ׳: ואהי להם׳ כיון שהם שכחוני גם אני זנחתים ונתתים ביד העמים: והייתי להם כמו שחל׳ או כמו נמר שאשור על הדרך שנכו׳ לטרוף מה שיעבור עליו כלכך כן הייתי להם שהשלטתי בהם אויביה׳ ולא היה להם כח להנצל מידם עד שהיו שבי׳ ש׳ והייתי מרחם עליהם: אשור׳ פעול מבנין הקל׳ וכן הצווי מהקל ואשרו ב בדרך בינה נסקל ש שמרו זכרו: אפגשם כדוב שכול׳ שהרגו בניו והוא שכול ומר נפש ואם ימצא אדם או בהמה יבקעם מ מהרה׳ ובזכרו דוב שכול ולא אמר אריה או נמר שכול אומרים כי הדוב כשתלד תלד כמו חתיכות בשר כי הולד מכוסה כולו בהעלו בשליא עבה מאד והדוב מלחכת השליא וחותכת מעט כדי שלא תזיק לולד והיא יגיע׳ בזה מאד עד שתעביר כל הבשר ויצא הולד ולפי שטרחה הרבה בו היא מרת נפש יותר כשיהרגנו אותו: ואקרע סגור לבם׳ לבם שהוא סגור ולא יבין אקרענו׳ וזה דרך משל כי כן יעשה האריה בטרפו יקרע הגוף עד הלב ויאכלנו וישתה דמו: ואוכלם שם כלביא׳ שם בעריהם אוכלם בדבר ובחרב האויב כמו הלביא הטורף בלי חמלה גם חית השדה תבקעם בחוץ כמו שאמ׳ בתורה והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו׳ וי״ת כחית שיכא וגו׳: שחתך׳ העגל שזכר למעלה אמ׳ הוא שחתך כי לולי זה בי היה עזרך׳ ובאו שני ב״תי השמוש כאחד ויספיק באחד אלא ששני הקשרים נכונים בענין׳ וזה מנהג הלשון לדבר ככה׳ ופי׳ בי היה עזרך או כי שמי היה בעזרך׳ וכן כי שלא ברשת ברגליו כמו ברשת רגליו׳ וכן המנהג בשני כפי הדמיון כעבד כאדוניו׳ כי כמוך כפרעה: אהי אני׳ אהיה קיים לעולם אבל מלכך איפה שמאסת במלכותי ושאלת מלך שיושיעך ואיה הוא שיושיעך: בכל עריך׳ שבאים עליהם האויבי׳ כמו שאמרת ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו: ושופטיך׳ ששמת עליך מדעתך הרי אתה רואה כי לא יועילוך מלך ושולטני׳ ושרים כי אם בעזרתי וי״ת אהי הפוך כמ׳ איה שתרגם אן מלכך וגו׳: אתן לך׳ נתתי לך מלך באפי׳ כי לא ברצוני שאלתם מלך כמו שאמר אותי מאסו ממלוך עליהם ולקחתי אותו בעברתי שמת במלחמת פלשתי׳ ולא מלך אלא שנתים ותוכלו להכיר כי אין לכם מלכות אלא מלכותי והמלך שאמנה עליכם אם יעשה רצוני תנצלו הוא ואתם מכל רע׳ וי״מ אתן לך על שאול כמו שפירשנו ואקח על צדקיהו שהיה המלך האחרון׳ וי״מ במלכי השבטי׳ ירבעם והושע בן אלה׳ ומה שאמ׳ על ירבעם באפי כי באף שהיה לו על מלכות בית דוד נתנו: צרור׳ שמור הוא אצלי כמו הדבר השמור בתוך הצרור כמו שאמר איוב חתום בצרור פשעי והעון וחטאת הוא עון העגלי׳: חבלי יולדה׳ צירים כצירי יולד׳ יבואו לו בצרות שתבא עליו: והוא בן לא חכם׳ לפי שהמשיל חבליו לחבלי יולד׳ אמר כי הנולדי׳ אינם חכמי׳ כלומ׳ הדורו׳ הבאי׳ שראו אבותיה׳ בצרה בעונותיה׳ לא היו חכמי׳ ולא התבוננו כי אבותם בעונם מצאתם הצר׳ ולא שבו ממעללי אבותיה׳ ועשו רע כמוהם: כי עת לא יעמד במשבר בני׳׳ כי אם היה חכם לא היה עומד עת אחת במשבר כי במהר׳ היה יוצא מן המשבר לאויר העולם והמשבר הוא הרחם ויש בני׳ זריזי׳ בטבעם כשאתם מן הרחם ויצאו מהרה כן הם אם היו חכמי׳ לא היו עומדי׳ שעה אחת בצרה כי מיד שהיו שבי׳ אל השם יתברך היו נגאלי׳ מהרה: במשבר׳ פתוח כי הוא סמוך למלת בני׳׳ ונקרא הרחם משבר מפני חבלי היולדה ושבריה שיש לה בהיות הולד ברחם ולא יוכל לצאת מהרה: מיד שאול אפדם׳ הייתי פודה אותם מיד שאול אם היו חכמים: ממות אגאלם׳ כפל הענין במלות שונות: אהי דבריך מות׳ אבל עתה שאינכו חכם אלא נבל וכופר בטובתי לא די שלא אפדך ממות אלא אביא עליך המות בדבר ובחרב וברעב ובחיה רעה׳ ופי׳ דבריך דברי ששלחתי לך ולא שמעת בקולי הוא יגרום לך המות׳ ואמר דבריך כמו דברי כי הכנויי׳ יפלו על הפעל ועל הפעול וכן ושמחתי׳ בבית תפלתי שמעתי את תפלתך׳ וי״מ דבריך מן דבר לפי שסמכו למלת קטבך וכה״א מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרי׳ וי״ת יהא מימרי בהון וגו׳: אהי קטבך שאול׳ ואני אהיה גורם כריתתך לשאול׳ קטבך ענין כריתה וכן ומקטב ישוד צהרים׳ ותרגום ירושלמי לחטוב עצי׳ למקטב אעין: וקטבך בא בקיבוץ הקו״ף שלא כמנהג משקלו׳ וכמוהו קטני עבה: נוחם יסתר׳ מעיני הנוחם שהייתי מנחם על רעתם כמו שאמר וינחם ה׳ על הרעה עתה יסתר מעיני כל כך הרבו לפשוע: כי הוא׳ כי אפרים היה מפריא בין אחים עד שלא עשה העגלי׳ היה הולך וגדל ופורה בין אחיו כמו שאמר יעקב עליו ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ועתה שחטא יבא קדים רוח ה׳ והוא מלך אשור׳ והמשילו לקדים שהוא רוח מזרחית כי ארץ אשור מזרחית לארץ ישראל׳ ועוד אמר קדים לפי שהוא רוח קשה׳ ואמר

ואמר

ואמר רוח ה׳ להגדיל הרוח ולחזקו כמו כהררי אל שלהבת יה׳ ואמ״כ רוח ה׳ לפי שהש״י העיר את רוחו לבא על ישראל׳ וכן אמר ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח פלנאסר מלך אשור וגו׳ וכן כתוב כשמלך מנחם בא פול על ארץ ישראל ובימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור׳ ובימי הושע בן אלה עלה שלמנאסר מלך אשור על שמרון ויצר עליה: ממדבר עולה׳ כי הרוח הוא תמי׳ במדב׳ או פי׳ כי מדבר יש בין א״י לארץ אשור ומפני אותו הרוח שהוא מלך אשור יבוש מקור אפרים שהוא היה מתחל׳ כמו ען פורה על מים כמו שנ׳ עליו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ועתה יבוש מקורו ויחרב מעינו מפני אותו הרוח: יבוש׳ שרשו יבש בשקל יאות מן יאות׳ ויחרב׳ כמו יבש מן חרבו המים: הוא ישסה׳ אותו הרוח ישסה אוצר כל כלי חמדה: תאשם׳ הא׳ בשוא לבד והוא ענין שממה׳ וכן ויאשמו יושבי בה׳ וזכר שמרון כי היא ראש ממלכת אפרי׳ וכן אמר וראש אפרים שמרון והיא נלכדה אחרונ׳ שבארץ ישראל: כי מרתה באלהיה׳ כי היא החזיקה בעבודת העגלים כי אם היו המלכים טובים היו מחזירי׳ ישראל למוטב: ירטשו׳ דרך אכזריות להפיל הקטני׳ בקרקע או אל הקירות לבקעם וכן דרך אכזרים׳ לבקע הנשים ההרות: והריותיו׳ בשקל ליותיו: שובה ישראל׳ כי כשלת בעונך׳ כי

הוא ישסה׳ אותו המלך ישסה אוצר׳ כל כלי חמדתו: תאשם שומרון׳ מעתה תגלה אשמתה: והריותיו׳ נשים מעוברות שבתוכה: שובה ישראל׳ שבארץ יהוד׳ פן ייקרה אתכם כשומרון לכך נסמכו הענינין משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימים׳ ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינ׳ פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלוני ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד יי׳ אלהיך כדאית׳ בסיפרי בפרשת וישב ישראל בשטי׳: עד יי׳ אלהיך׳ תני בשם ר׳ מאיר שובה ישראל בעוד שהוא יי׳ במדת הרחמי׳ ואם לאו אלהיך מדת הדין עד לא יתעביד סניגוריא קטיגוריא: כי כשלת׳ בא לך מכשול׳ בעד עונך: כל תשא עון׳ כל עונותינו סלח: וקח טוב׳ ולמדנו דרך טוב׳ ד״א מעט מעשים טובים שבידנו קח בידך ושפטנו אחריה׳ וכן דוד אומ׳ מלפניך משפטיך יצא עיניך תחזינ׳ מישרים׳ ד״א וקח טוב ויקבל הודייה מאתנו שנ׳ טוב להודו׳ ליי׳: ונשלמ׳ פרים׳ שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי׳ שפתינו: אשור לא יושיענו׳ עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים: על סוס לא נרכב׳ זו היא עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו׳ ישעיה לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב: ולא נאמר עוד׳ למעשה ידינו שהם אלהינו: אשר בך׳ לבדך תהי תקותינו המרח׳ יתומי׳: ארפא משובתם׳ אמר הנביא כך אמר לי רוח הקדש מאחר שיאמרו לפניו כן ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינן ראויין לאהבה אתנדב׳ לאהבתם כי שב אפי ממנו: ויך׳ הטל את שרשיו ויצליחם כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים: ילכו יונקותיו׳ יסגון בנין ובנן ויהי כזית מנרתא דקודשא זיואון וריחהון כריח קטורת בוסמי׳: כלבנו׳ כבי׳ מקדש׳: ישובו יושבי בצלו׳ אותן שהיו כבר יושבי׳ בצל הלבנון שדימ׳ בו ישרא׳ וב״ה ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון׳ כדוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמיתנסיך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר:

אפרים

עד יי׳ ה׳ דסמיכי בקריאה וסימן ושבת עד ה׳ אלהיך ושמעת בקולו׳ בצר לך ומצאוך כל הדברים׳ ונגף ה׳ את מצרים׳ שובה ישראל עד יי׳ אלהיך׳ נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה: כלבנון ד׳ בקריאה וסימן אהיה כטל לישראל יפרח׳ וריח לו כלבנון׳ יהי פיסת בר בארץ׳ מראהו כלבנון בחור:

יד

רֽוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה: א תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ: שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ: קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: ה אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ: אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן: יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן: יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן:

בְּמֵימְרָא דַיְיָ מֵאוֹרַח מַדְבְּרָא יִסַּק וְיֶחֱרַב בֵּירַת נִגְזוֹדֵהִי וְיָצְדֵי קִרְיַת מַלְכוּתֵיהּ הוּא יִבּוֹז אוֹצְרִין כָּל מָנֵי חֶמְדְּתָא: תֵּחוֹב שֹׁמְרוֹן אֲרֵי סְרִיבַת עַל מֵימַר אֱלָהָא בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְעוּלְמֵיהוֹן יִטַּרְפוּן וּמְעַדְּיָתְהוֹן יִתְבְּזַעוּ: תּוּב יִשְׂרָאֵל לְדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי אִתְקַלְתָּא בְּחוֹבָךְ: קָרִיבוּ עִמְּכוֹן פִּתְגָּמִין דְּאִתּוֹדָאָה וְתוּבוּ לְפֻלְחָנָא דַיְיָ אֱמַרוּ קֳדָמוֹהִי קָרִיב קֳדָמָךְ לְמִשְׁבַּק עַל עֲוָיָן וּנְתַקַּבֵּל הָא כְטָבִין וִיהֶוְיָן מִלֵּי סִפְוָתָנָא מִתְקַבְּלִין קֳדָמָךְ כְּתוֹרִין לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָא: מַלְכֵי אַתּוּר לָא יִפְרְקֻנַּנָא עַל רִכְבֵי סוּסָוָן לָא נִתְרְחֵיץ וְלָא נֵימַר עוֹד אֱלָהָנָא לְעוֹבָדֵי יְדָנָא דְּמִן קֳדָמָךְ אִתְרַחַם עַל אֲבָהָתָנָא כַּד הֲווֹ בְּמִצְרַיִם הָא כְיַתְמִין: אֲקַבְּלִנּוּן בִּתְיוּבְתְּהוֹן אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן אֲרַחֲמִנּוּן כַּד יְתוּבוּן בְּנִדְבָא אֲרֵי תָב רוּגְזִי מִנְּהוֹן: יְהֵי מֵימְרִי כְטַלָּא לְיִשְׂרָאֵל יְזַהֲרוּן כְּשׁוֹשַׁנָּא וְיִתְּבוּן עַל תְּקוֹף אַרְעֲהוֹן כְּאִילַן לִבְנָן דְּמַשְׁלַח עוֹבַרְתֵּיהּ: יִסְגּוּן בְּנִין וּבְנָן וִיהֵי כְזִיו מְנַרְתָּא קוּדְשָׁא זִיוְהוֹן וְרֵיחֲהוֹן כְּרֵיחַ קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: יִתְכַּנְּשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן יִתְּבוּן בְּטַלַּל מְשִׁיחֲהוֹן וְיֵחוּן מֵתַיָּא וְיִסְגֵּי טוּבָא בְּאַרְעָא יְהֵי דָכְרָן טַבְוָתְהוֹן עָלֵל וְלָא פָסֵק כְּדָכְרָן יַבָּבוּת חֲצוֹצְרָתָא עַל חֲמַר עַתִּיק דְּמִתְנְסֵךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא:

יימרון

אתה רואה שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה׳ יתברך כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו׳ וכאמרו עד כמו אל׳ וכן ושבת עד ה׳ אלהיך שובו עדי׳ ואמרו רז״ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמ׳ עד ה׳ אלהיך: קחו עמכם דברים׳ אינו שוא מכם בתשובה לא כסף וזהב לא עולות אלא דברים טובים שתתודו בהם עונותיכם ושובו אל ה׳ בכל לבבכם ולא בשפתי׳ בלבד׳ או פירושו אחר שתשובו תתודו לפניו: ואמרו אליו׳ כלומר אמרו לפניו כדברים האלה וכיוצא בהם: כל תשא עון׳ כל עון תשא והוא הפוך׳ כמו מקום שם קבר שהוא כמו מקום קבר שם׳ או פירש לכל תשא עון וקח טוב וקח דבר טוב או לב טוב: ונשלמה פרים שפתינו׳ במקום פרים נשלמה לפניך וידוי שפתינו כי אתה רוצה בדברי תשובה יותר כי אין הקרבנות מועילות בלא וידוי העון כי בכלם נאמר והתודה אשר חטא׳ ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הוידוי כמו שנאמר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגומר: אשור לא יושיענו׳ והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לה׳ התשועה: על סוס לא נרכב׳ שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה: ולא נאמר עוד׳ מבואר הוא: אשר בך ירוחם יתום׳ כי ידענו כי בך לבדך ירוחם היתום ומי שאין בו כח אתה תתן בו כח ותגילהו וכן תעשה לנו: ארפא משובתם׳ ואם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם׳ אעלה ארוכה ומרפא למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה: אוהבם נדבה׳ אאהבם אהבת נדבה מלב טוב כי אפי שהיה לי עליו שב ממני כיון שהוא שב בתשובה אלי׳ ואומר לשון רבים על דרך פרט ולשון יחיד על דרך כלל: אהיה כטל לישראל׳ הפך מה שאמר ויבש מקורו׳ ואמר טל לפי שאינו נפסק כן טוב האל יתברך לא יהיה נפסק מהם׳ וזה יהיה לעתיד בשוב הגלות: יפרח כשושנה׳ אמר כשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה כמו שכתוב אני חבצלת השרון שושנת העמקים ואמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות׳ ואם תאמר השושנה אין לה שרשים ונוחה להעיקר: ויך שרשיו כלבנון׳ כמו עצי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם רבים כן יהיו נטועים באדמתם ויתנו שרשים חזקים לא יוכלו להנתש ממקומם כמו שאמר ולא ינתשו עוד מעל אדמתם׳ ועל דרך הזה אמר הבאים ישרש יעקב׳ ומה שאמר ויך על דרך ומחה אל כתף ים כנרת כלומר יכו השרשים הנה והנה באורך וברוחב: ילכו יונקותיו׳ וכמו שהשרשים יתנו למרחוק כן יונקותיו ילכו למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק׳ והיונקות הם משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום׳ או יהיה משל השרשים תורת משה רבינו עליו השלום שתהא קיימת לעד והיונקות הם הדעות המתחדשות להם בידיעת האל ית׳ יום ויום: ויהי כזית הודו׳ שיהא כח לאותו קיים כמו הזית שעליו לחים כל השנה כלומר שלא יפסק טובו כל הימים: וריח לו כלבנון׳ כמו כריח השדה אשר ברכו ה׳ כי הלבנון יש בו מיניס רבים מעצים ומעשבים ויש בהם נותני ריח טוב רוצה לומר שילך שמם הטוב למרחוק: ישובו יושבי בצלו׳ ישובו לארצם ויהיו יושבים בצל האלית׳: יחיו דגן׳ יחיו עצמם בכל עת במצות האל ית׳ שיקיימו כמו הדגן המחיה את האדם ברוב דגן׳ חסר כף הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב גהה׳ כי חטאת קסם מרי והדומים להם׳ ואם תאמר יפסק טובם כמו הדגן הפוסק ויבש עד שיזרעו אותו פעם אחרת לא אלא ויפרחו כגפן כמו הגפן כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה: זכרו כיין לבנון׳ ריחו כמו אזכרתה ליי׳׳ אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב: וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ישראל וירושלם ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מצרים אלה הייינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא׳ ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמים לעתיד׳ ויש מפרשים ישובו ינוחו כמו בשובה ונחת׳ ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שנת טבע בדגן לעתיד בבא הגואל שיהיו אותו כמין הגפן ולא יצטרכו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמין הגפן וכיוצא בזה זכרו רבותינו ז״ל בשנוי טבע שיהיה לעתיד כחטה:

אפרים

אפרים · ואז יאמרו מה לי עוד לעצבים כי בעוד שהייתי עובד אותם היה לי כל הרע ועתה שאעבוד את ה' יהיה לי כל הטוב הזה · ואמר הקב"ה כשיאמר אפרים זה: אני עניתי ואשורנו · כלו' אביט אליו בעת רצון הפך והסתרתי פני מהם · ומה אומר לו: אני כברוש רענן · אני אהיה לך כמו הברוש רענן שכופפין ראשו אבל שרשיו כן אני מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח · ואם תאמר הברוש אינו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן: מי חכם ויבן אלה · וכשהשלים הושע נבואתו אמר מי בכם חכם ויבן אלה התוכחות שדברתי עד הנה: כי ישרי' דרכי ה' · לא כאותם שאומרי' לא יתכן דרך ה' כמו שאמר ביחזקאל כי אם תשובו בתשובה שלמה לא תזכרנה לכם תועבותיכם הראשונות: וצדיקים ילכו בם · כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפ' · ואם יראו צדיק ורע לו או רשע וטוב לו יחשבו כי הכל אמת ודרך ישר מהאל ית' כי הצדיק שאנו רואי' אולי אינו צדיק בלבו כמו שהוא בנראה והאל בוחן לב וחוקר כליות · או מיסרו לטובתו לעולם הב' שהוא עולם השכר · וכן הרשע וטוב לו אולי עשה קצת טובות ומשלם לו האל ית' בחייו כדי שיאבד ברוב רשעו לעולם הב' · כמו שאמר בתורת מרע"ה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו: ופושעים יכשלו בם · כי יאמרו אין מסדר ומנהיג העולם ואינו בדרך ישר כי הצדיק יבואנו רע והרשע יבואנו טוב לפיכך אינם שבים מרשעם וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו · ואדוני אבי ז"ל פירש ופושעים יכשלו בם · כאשר ישובו הפושעים לדרכי ה' ולא היו רגילים בהם כמו הצדיקים יכשלו בהם כאדם שאינו יודע הדרך · וזה נאמר על הפושעים שלבם עוד בדרך פשעם אך השבים בלב שלם אלהיהם יעזרם כדי שלא יכשלו והצדיקים במנהגם ילכו דרך סלולה וישרה:

ויבן ג' רפין בקריאה וסימן מי חכם ויבן את זאת ואשר דבר · מי חכם ויבן אלה · ויבן על עזבי ברית קדש: וצדקים ד' ג' מל' ואחד חסר יוד קדמא וסימן כי ישרים דרכי יי' וצדיקים ישמחו ויעלזו · וצדיקים ככפיר יבטח · ברבות רשעים ירבה פשע · קדמא חסר יוד קדמא: פתואל ל' פניאל ל' מתושאל ל' מחייאל ל':

אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

יֵימְרוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מָה לָנָא עוֹד לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא אֲנָא בְּמֵימְרִי אֲקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וַאֲרַחֵם עֲלוֹהִי אֲנָא בְמֵימְרִי אַעְבְּדִנֵּיהּ כְּבִירוֹן שַׁפִּירָן דְּמִן קֳדָמַי סְלִיחַ לְתִיוּבְתְּהוֹן מִשְׁתַּכְחָא׃ מַן חַכִּים דִּיִסְבַּר אִלֵּין סוּכְלְתָן וְיִדְעִנּוּן אֲרֵי תַקְנָן אוֹרְחָתָא דַיְיָ וְצַדִּיקַיָּא דְהַלִּיכוּ בְהּ יֵחוּן בְּהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא וְרַשִּׁיעַיָּא יִתְמַסְרוּן לְגֵיהִנָּם עַל דְּלָא הַלִּיכוּ בְהוֹן׃

קצ"ז

רשי

אפרים · יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים וישוב מעון אני אענהו מצרתו: ואשורנו · אראה בעניו: אני כברוש רענן · אני לו ככפף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא · והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: מי חכם ויבן אלה · מי חכם בכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופושעים יכשלו בם · בשבילם על שלא הלכו בהם כן ת"י:

ספר יואל

אל יואל בן פתואל · בן שמואל הנביא שפיתה לאל בתפילתו · יש אומרי' שנבואה זו כאמרה באותן שבע שנים שאמר אלישע כי קרא יי' לרעב וגו' ובימי יהור' בן אחאב היו ובהלכות גדולות כמצא יואל נחום וחבקוק היו בימי מנשה: ההיתה זאת · האמור למטה יתר הגזם וגו' · גזם ארבה ילק חסיל · מיני גובאי הם ונתנבא עליהם שיבאו ובאו באותן הימים וכלו כל פרי העץ וירק השדה: עסים · יין הטוב: גוי עולה על ארצי · הגובאי הזה כינהו כנבא גוים: לקצפה · למפת כפים: חשוף חשפה והשליך · קלוף קליפת העץ והשליכה על הלבינו זמורות הגפן: מתלעות · הן השינים הנשין שלועס בהן: אלי · קינה מתרגמינן אליא:

דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יוֹאֵל בֶּן־פְּתוּאֵל׃ שִׁמְעוּ־זֹאת הַזְּקֵנִים וְהַאֲזִינוּ כֹּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הֶהָיְתָה זֹּאת בִּימֵיכֶם וְאִם בִּימֵי אֲבֹתֵיכֶם׃ עָלֶיהָ לִבְנֵיכֶם סַפֵּרוּ וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֵר׃ יֶתֶר הַגָּזָם אָכַל הָאַרְבֶּה וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל הַיָּלֶק וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל׃ הָקִיצוּ שִׁכּוֹרִים וּבְכוּ וְהֵילִלוּ כָּל־שֹׁתֵי יָיִן עַל־עָסִיס כִּי נִכְרַת מִפִּיכֶם׃ כִּי־גוֹי עָלָה עַל־אַרְצִי עָצוּם וְאֵין מִסְפָּר שִׁנָּיו שִׁנֵּי אַרְיֵה וּמְתַלְּעוֹת לָבִיא לוֹ׃ שָׂם גַּפְנִי לְשַׁמָּה וּתְאֵנָתִי לִקְצָפָה חָשֹׂף חֲשָׂפָהּ וְהִשְׁלִיךְ הִלְבִּינוּ שָׂרִיגֶיהָ׃ אֱלִי כִּבְתוּלָה חֲגֻרַת־שַׂק עַל־בַּעַל נְעוּרֶיהָ׃

פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דַּהֲוָה עִם יוֹאֵל בַּר פְּתוּאֵל׃ שְׁמַעוּ דָא סָבַיָּא וְאַצִּיתוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא הֲהֲוָת דָּא בְּיוֹמֵיכוֹן וְאִם בְּיוֹמֵי אֲבָהָתְכוֹן׃ עֲלָהּ לִבְנֵיכוֹן אִשְׁתָּעוּ וּבְנֵיכוֹן לִבְנֵיהוֹן וּבְנֵיהוֹן לְדָר אוֹחֲרָן׃ מוֹתַר זַחֲלָא אֲכַל גּוֹבָא וּמוֹתַר גּוֹבָא אֲכַל פִּרְחָא וּמוֹתַר פִּרְחָא אֲכַל שְׁמוֹטָא׃ אִתְּעָרוּ רַוַיָּא וּבְכוּ וְאִילִילוּ כָּל שָׁתֵי חֲמַר עַל חֲמַר מֵרַת אֲרֵי אִתְמְנַע מִפּוּמְכוֹן׃ אֲרֵי עַמָּא סְלִיק עַל אַרְעִי תַּקִּיף וְלֵית מִנְיָן שִׁנּוֹהִי שִׁנֵּי אַרְיָא וְנִיבוֹהִי כְּבַר אַרְיָון׃ שַׁוִּי פֵּרֵי גּוּפְנֵי עַמִּי לְצַדּוּ וְתֵינַתְהוֹן לְמַפַּחַת נְפַשׁ מִקְלַף קְלַף וּרְמָא חֲוַרוּ שִׁבְשָׁהָא׃ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲבִידִי אִלְיָא כִּבְתוּלָא דַאֲסִירָא סַקָּא לְמִסְפַּד עַל בַּעַל עוּלֵימְתְּהָא׃

הקיצו ב' וסימן הקיצו ורננו שכני עפר · הקיצו שכורים ובכו והילילו: ואין מספר ד' וסימן כי גוי עלה על ארצי · באלף ומאתים רכב דדה' · זה הים גדול ורחב · אמר ויבא ארבה:

דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל · זה הנביא נתנבא תחלה על הארבה שיביא האל יתברך בארץ ישראל על עונותיהם · ואחר כך נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח · ויש אומרים כי בימי יהורם בן אחאב ניבא זה הנביא שיהיה רעב בארץ · כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים · הד' שנים היו ד' מיני ארבה והג' שנים היו הגשמים נעצרים · ובסדר עולם אמר כי בימי מנשה ניבא ואמר יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה · ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו: שמעו זאת הזקנים · כי הם ראו יותר במה שעבר בימיהם · כמו שאמר זקניך ויאמרו לך: ההיתה זאת בימיכם · אם היתה זאת הה"א השאלה: ואם בימי אבותיכם · כי הארבה שהיו במצרים לא היה אלא מין אחד · ואף על פי שאמר בספר תהלים ויתן לחסיל יבולם · ואמר וילק אין מספר הארבה היה עיקר ושני המינים באו עמו · לפיכך לא נזכר בתורה אלא הארבה ולא היה אלא עת אחת · וזה היה ד' מינים גזם ארבה ילק חסיל ובאו בד' שנים זה אחר זה כמו שאמר יתר הגזם וגומר · וזאת הרעה לא היתה עד אותו הזמן: עליה · על הגזרה הזאת: לדור אחר · בניהם הבאים אחריהם · כלומר לזמן רחוק תוכלו לספר זאת הגזרה: יתר הגזם · מה שהותיר הגזם בשנה ראשונה אכל הארבה בשנה השנייה כי לא באו ד' המינים בשנה אחת אלא זה אחר זה בד' שנים · וכן אמר ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה וגו' · ויש אומרים כי נקרא גזם על שם שגוזז את התבואה · וארבה לפי שהוא הרב שבמינים · וילק לפי שהוא לוקק ולוחך את העשב · וחסיל לפי שהוא כורת את הכל מן יחסלנו הארבה · ותרגם יונתן מותר זחלא אכל גובא ומותר גובא אכל פרחא ומותר פרחא אכל שמוטא: הקיצו שכורים · אותם הרגילים להשתכר ביין עתה הקיצו משכרתכם ובכו יומם ולילה כי לא תמצאו יין כי הארבה יאכל הענבים: עסיס · היין נקרא עסיס · וכן כל משקה שיוצא על ידי כתיתה ודריכה · מן ועסותם את רשעים · ויונתן תרגם עסיס חמר מרת: כי גוי · כל קבוץ מן החי יקרא גוי לפיכך אמר על הארבה גוי · וכן אמר על הנמלים עם לא עז ועל השפנים עם לא עצום: שניו שני אריה · כאלו יש לו שנים כשני האריה: ומתלעות לביא לו · מתלעות הם השנים הנשות והלביא גדול מן האריה · ויונתן תרגם שנוהי שני אריא וניבוהי כבר אריון · והנה אמר ובני לביא יתפרדו כראה כי לא יקרא הקטן לביא: שם גפני לשמה · עבר במקום עתיד · או פירש יאמר יושב הארץ בבאו שם גפני לשמה · וכן כי גוי עלה על ארצי שנכר: ותאנתי לקצפה · כל הכנויים הם לדברי הנביא · או הם לדברי יושב הארץ · וכן ת"י שוי פרי גופני עמי לצדו · ופי' לקצפה לזעם ולאלה · ות"י למפחת נפש · וי"מ לקצפה לקליפה · וכן מפרשים כקצף על פני המים ר"ל שיסיר הארבה הקליפה שיאכלנה: חשוף חשפה · הכנוי לתאנה גם לגפן · וכן הלבינו שריגיה · ופירש חשפה גלה אותה · כלומר שהסיר קלפתה וכן ת"י מקלף קלף ורמא · ופירש השליך הקליפה לארץ באכלו הלחות שבין הקליפה לעץ · או פירש חשפה והשליך שאכל הענבים והשמדר השליך לארץ והנה היא מגולה: הלבינו · כי אחר שימוץ הארבה הלחות נשארו השריגים יבשים ולבנים: הלבינו · פעל עומד · וכן כשלג ילבינו: אלי · אומר כנגד כנסת ישראל קונני על זאת הרעה ועשי אבל גדול כמו הבתולה שנשאת לבחור ומת בעודו נערה כי אז היא רוב שמחתם זה בזה ונשמת מתאבלת אבל כבד והיא חגורת שק תחת עדיה וחליתה: אלי פירש קונני · וית ויקונן המלך ואליה מלכה: חגורת שק · הפועל הזה נשתמשו בו בפועל ובפעול כאחד יאמר חוגר ויאמר חגור · וכן לובש ולבוש:

הכרת

רדק

הכרת מנחה ונסך · אמר הכרת לשון זכר ואמ׳ מנחה שהיא לשון נקב׳ לשון זכר נופל על הענין · כלו׳ קרבן המנחה והנסך · וכן אשר יעשה מאלה · יעשה מלאכה: הכרת · בנין הפעל כי הארבה הכריתו · ואם פסק מהם הדגן והתירוש ממה יביאו מנחה ונסך לבית המקד׳ והם אין להם מה יאכלו ומה ישתו: אבלו הכהני׳ · שהיו אוכלים משלחן ה׳ ואין: שדד שדה אבלה · כשחתה ושממה · כי אין בה פירות וכן אבל תירוש: הובים תירוש · כמו יבש · והוא פעל עומד · וכת׳ יבישו גופניא · או יהיה מענין בשת ויאמר זה ע״ד כאלו יש לו בשת כשנפסק: אמלל · ענין כריתה · ונזכר דגן תירוש ויצהר כי אלה הג׳ הם רוב חיי האדם: הובישו · כמו וכן הילילו · ואמר הובישו כי ראוי לכם שתבושו כי מעשיכם וטרחכם בשדה הוא לריק: אכרים · עובדי השדות: כורמי׳ עובדי הכרמי׳ וטעם אכרים על חטה ושעוריה · וטעם כורמי׳ על הגפן: הגפן הובישה · יבשה · וכן ת׳ יבישו גופניא · או הוא ענין בשת כמו שפי׳ הובים תירוש: כי הובי׳ ששון · יבש כלומ׳ נפסק כי התבואות והפירות הם ששון בני אדם וכן ת׳ ארי פסק׳ חדוותא · או יהיה ענין בשת על דרך משל: חגרו · ר״ל חגרו שק׳ ופירש אחר כך לינו בשקים · ופי׳ באו בית ה׳ ושם ספדו · ואמר לינו כי אפילו בלילה לא תסירו השקים מעליכם אולי ירחם ה׳ עליכם · ואמר משרתי מזבח · ואמר משרתי אלהי שהשירות הוא כמזבח לאלהים · וסמך השירות לאלהי׳ למזבח כמו אשר ישרתו לה׳ בהם: קדשו צום · הזמינו העם לתענית · ות׳ גזרו תענית קראו עצרה שיהיו נעצרים העם ממלאכת׳ ויאספו לתפלה ובקשה ותעקו אל ה׳ אולי ישמע זעקתכם ויסיר מעליכ׳ המכה הזאת · וכל זה אמר הנבי׳ שיעשו בבא הארבה עליהם · או שישובו בתשובה טרם בא והאל ברחמיו יבטל הגזרה: אהה ליום · אמרו אהה ואוי לזה היום שיבא: וכשוד משדי יבא · רמז שוד שיבא פתאום כן יבא זה היום משדי · והתרגו׳ פי׳ משדי מחזק · וכן כקול מים רבים כקול שדי שודד חזק ותקיף שאין דרך להמלט ממנו: הלא נגד עינינו אכל נכרת · כראה התבואה המבושלת ויבא הארבה לעינינו ויכרתנו ואין שנכרת האכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל כי היו מביאים קרבנות בחג הקציר ושמחים שם כי גדולה היתה שמחת הקציר כמו שאמר כשמחת הקציר: עבשו פרדות · כמו עפשו ענין עפוש · כי הבי״ת והפ״א ממוצא אחד · וכן במשנה הבקר לעניים כמו הפקר: פרדות · הם גרגרי הזרע שהם תחת הארץ · ואמר כי מארה אחרת תהיה כי הזרע יהיה נשחת ומעופש תחת הארץ ולא יצמח ואשר יצמח יאכלנו הארבה · או יתעפשו גרגרי הזרע מפני הגשמים שלא ירדו עליהם כי ג״כ תהיה עצירה גדולה בשנים האה: מגרפותיהם · בסגול המ״ם והם חתיכות העפר · וכן באבן או באגרוף · לדעת קצת המפרשים · וי״ת אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון תרג׳ מגרפותיהם כמו מגופת חבית: נשמו אוצרות · אוצרו׳ התבואה נשמו כי אין דבר להכניס בהם והנה הם שוממים: נהרסו ממגורות · בשורק׳ · וכפל הענין במלות שונות כי ממגור׳ כמו אוצרות · וכן העוד זרע במגורה · ופי׳ נהרסו כאלו נהרסות כי לא יכניסו בהם דבר או נהרסו כי אין חושש להם לתקנם כמנהג מסכה לשכה וכופלים ונפחתים · והמ״ם הראשונה במלת ממגורות נוספת ג״כ מאותיות אמתי״ן · ובאו שתי אותיות מספת כאחת במלה · וכן מתלאה · ואאז״ל כתב כי המ״ם הראשונ׳ לשמוש כאלו היתה בחירק ממגורות ופי׳ מקצתם מהמגור׳ נהרסו · וכמו מ״ם השמוש בפתח כי למבראשונה לא התקדשו למדי: וכי הובים דגן · פירשנוהו: מה נאנחה בהמה · אמר דרך כלל ואח״כ דרך פרט: נבוכו · ענין בלבול כאדם המבולבל בדעתו ולא ידע מה יעשה · וכן נבוכים הם בארץ: גם עדרי הצאן · אמר גם כי עדרי הצאן · ימצאו פעמי׳ מרעה שלא ימצאוהו הבקר לפי שהם עולים בהרים ובגבעות מה שלא יעשו הבקר ברוב: נאשמו · האלף בשוא לבדו וענינו ענין שממה · וכן תאשם שומרון כמו שפירשנו: אליך ה׳ · כי אין מושיע זולתך: כי אש · כאלו אש ולהבה עברה בהם כאשר עבר הארבה בהם: נאות מדבר · אהלי הרועים יקראו נאות והוא בחלוף וי״ו באל״ף מן נוה · וי״ת דירית מדברא והוא לשון דירה · או לשון דיר בדברי רז״ל כנכנסות לדיר להתעשר: גם בהמות שדה · אפילו חיות השדה שימצאו מרעה בהרים רחוק מן הייסוב ולא בא שם הארבה: תערוג אליך · מפני הצמא: כי יבשו אפיקי מים · כי הארבה יהיה בשנה השנים ועצירת הגשמים היה אף על פי כן חית השדה שהולכות למרחוק הנה והנה ימצאו מרעה במקומות הלחים מעט הנה ומעט הנה אבל לא ימצאו מים לשתות כי בעצירת הגשמים יבשו הנהרות ואפיקי מים · ואף על פי שהם צריכים למאכל יותר הם צריכים למשתה: תערוג · כל אחת ואחת והוא ענין צעקה על הצמא · כמו כאיל תערוג על אפיקי מים: ואש אכלה נאות המדבר · מקומות הדשא שהיו במדבר יבשו כאלו אש אכלה אותם · ויקראם נאות לפי שנוטים שם אהלים הרועים שוכני המדבר ואף על פי שהוא רחוק מן הייסוב:

תקעו

הוביש ד׳ מל׳ וסימן כי שמענו את אשר הוביש · אשר הוביש ר״פ · וחברו ויהי כשמוע כל מלכי האמורי: ותפוח ג׳ בתלת לישני ב׳ מל׳ ואחד חסר וסימן למנשה היתה ארץ תפוח · ותפח והענם · רמון גם תמר ותפוח: וזעקו ג׳ פתחין בקריאה וסימן לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם · והילילו הרעים וזעקו ·

ט הכרת מנחה ונסך מבית יהוה אבלו הכהנים משרתי יהוה: י שדד שדה אבלה אדמה כי שדד דגן הוביש תירוש אמלל יצהר: יא הבישו אכרים הילילו כרמים על־חטה ועל־שעורה כי אבד קציר שדה: יב הגפן הובישה והתאנה אמללה רמון גם־תמר ותפוח כל־עצי השדה יבשו כי־הביש ששון מן־בני אדם: יג חגרו וספדו הכהנים הילילו משרתי מזבח באו לינו בשקים משרתי אלהי כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך: יד קדשו־צום קראו עצרה אספו זקנים כל ישבי הארץ בית יהוה אלהיכם וזעקו אל־יהוה: טו אהה ליום כי קרוב יום יהוה וכשד משדי יבוא: טז הלוא נגד עינינו אכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל: יז עבשו פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן: יח מה־נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם־עדרי הצאן נאשמו: יט אליך יהוה אקרא כי־אש אכלה נאות מדבר ולהבה להטה כל־עצי השדה: כ גם־בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים ואש אכלה נאות המדבר:

פסקו קרבנין ונסכין מבית מקדשא דיי אתאבלו כהניא דמשמשין בבית מקדשא דיי: אתבזיזו חקליא חרובת ארעא ארי סף עבורא יבישו גופניא נתרו זיתיא: בהיתו אכריא אלילו מפלחי כרמיא על חטין ועל סערין ארי סף חצד חקלא: גופניא יבישו ותיניא נתרא רמונין אף דקלין וחזור כל אילני חקלא יבישו ארי פסקרת חדותא מבני אנשא: אסרו וספידו כהניא אלילו דמשמשין על מדבחא עולו ביתו בסקיא דמשמשין קדם אלהי ארי אתמנע מבית מקדשא דאלהכון קורבנין ונסכין: גזרו תעני ערעו כנישא כנישו סביא כל יתבי ארעא ועולו לבית מקדשא דיי אלהכון וצלו קדם יי: וי מן קדם יומא ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי וכבזא דמן קדם יי שדי ייתי: הלא עוד דאנחנא חזן עבורא סף פסק מבית מקדשא דאלהנא חדוא וביע: אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון צדיאו אוצריא אתפגרו חסניא ארי סף עבורא: להדא מתאנחא בעירא מתערבלן בקרן דתורין ארי לית רעיא להון אף עדרי ענא צדיאה: קדמך יי אנא מצלי ארי קדום תקיף כאשא אסף דירות מדברא ושלהוביתא שיצארת כל אילני חקלא: אף חיות ברא מסברא קדמך ארי יבישו פצידי מיא וקדום תקיף כאשא אסף דירות מדברא: תקעו

קדשו צום קראו עצרה · וסימן בלשון ארמי אזלו רעיא וקדישו: ולהבה ג׳ בקריאה וסימן ולהבה מבין סיחון · ולהבה לא תבער בך · ולהבה להטה כל עצי השדה:

רשי

הכרת · כמו נכרת הה״א הניקודה בחטף קמץ עומדת במקום נו״ן כמו ונחית השדה השלמה לך: בשו · הכלמו: אכרי׳ · מנהיגי המחרישה׳: על חטה ועל שעורה · מוסב על אכרים · ועל הכורמים · אמר הגפן הובישה: אומללה · נכרתה פסק פריה: הובים · כמו יבש: קדשו צום · הזמינו צום: עצרה · אסיפה: אהה · לשון בכיית יללה: וכשוד · וכביזת שודדים: ובוא · מאת המקום: נגד עינינו · אנו רואי׳: עבשו · העלו חלודה ועיפוש בלע״ז מוייש״ר: פרדות · ת׳ גרבי חמרא: מגרפותיה׳ · תרגם יונתן מגפותיהון מגופת כיסוי החבית: כשמו אוצרות · של יין ושל שמן: ממגרות · מגירות של חטין: נבוכו · נתערבלו ונסגרו ותעו ביערים ובמדברות: נאשמו · נתקלקלו באשמתן: נאות מדבר · לשון נוה: תערג · תצעק כאשר פתר דונש ערג לאילי׳ נהם לשחלי׳ וגעה לעגלי׳ וצהל לסוסים וציפצוף לעופות ונבח לכלבים: תקעו

תקעו

תקעו שופר והריעו ׳ כפל הענין במלות שונות כי ציון הוא הר הקדש ׳ וכן אמר על ציון הר קדשי ׳ וטעם תקעו והריעו לעורר הלבבות על התשובה: יום חשך ׳ הצרה נמשלת לחשך כמו שהשמחה נמשלת לאורה ׳ או פי׳ כי מרוב הארבה תחשך הארץ כמו שאמר בארבה מצרים ותחשך הארץ: כשחר פרש על ההרי׳ כמו שחר שהוא פרוש על ההרים כרגע כי שם נקרא תחלה השמש בצאתו מפני גבהם כן יבא זה הארבה פרוש ופושט על הארץ ברגע: כמוהו לא נהיה ׳ כי אותו של מצרי׳ לא היה אלא מין אחד והוא הארבה והיה רב אותו המין במצרים יותר ממה שהיה עתה בארץ ישראל ׳ לפיכך אמר ואחריו לא יהיה כן ׳ והנה אמר כמוהו לא נהיה כן כי היו ארבעה מינים ושבמצרים לא היה אלא מין אחד: לא יוסף ׳ בצרי כמו לא יוסף בחיריך: לפניו ׳ במקו׳ שיחנה נראה לפניו ולאחריו כאלו אש אכלה ולהטה כל הצומח ׳ לפיכך אמר לפניו ואחריו כי מקום חנייתו לא ירא(ה) כי הוא יכסה את עין הארץ אבל חונה במקום זה ואוכל ונוסע במקום אחר ואוכ׳ זהו לפניו ולאחריו: כגן עדן הארץ לפניו ׳ לפני בא הארב׳ היתה הארץ כגן עדן ואחרי שיבא על הארץ ואכל כל הצומח נשארה הארץ אחריו מדבר שממה: וגם פליטה לא היתה לו ׳ שלא הניח דבר מן הצומח שלא אכל ׳ ויונתן תרג׳ ואף שיזב׳ לית ביה לרשיעי׳: כמראה סוסים ׳ במרוצתו דומ׳ למראה הסוסי׳: כקול מרכבות ׳ בפתח הה״ס: על ראשי ההרים ירקדון ׳ קול הליכתם כקול הליכת המרכבו׳ ויותר להם שהולכי׳ על ראשי ההרי׳ ולא כן המרכבו׳ ירקדו כי מהלך ה הארבה ברקיד׳ ממקו׳ למקום ׳ כמו שאמר לנתר בהם על הארץ: כקול להב אש אכלה קש ׳ כי הקש והענים הדקים כשתאחז בהם אש משמיעים קול׳ וכן אמר כקול הסירים תחת הסיר: ערוך מלחמה ׳ כעם עצום שערוך להלחם עם שכנגדו שמשמיע קול ותרועה להבהיל ש שכנגדו: ערוך׳ העי״ן בשוא וסגול הוא פעול סמוך: מפניו ׳ פארו ׳ שחרות וקדרות׳ כמו הקדרה כן היו כל הפנים מפניו ׳ כמו ובשלו בפרור והא״לף בתוכה למסך ׳ וכת׳ כל אפיה אתחפיאו אכרום אוכמין כקדרה ׳ וי״מ קבצו פארור על דרך וכוכבים אספו נגהם ׳ ואא״ל תפש עליהם כי אין לשון קבוץ בלשון אסיפה בכל מקום ׳ כי לא יאמר קבוץ ידיך כמו שיאמר אסוף ידיך ׳ ולא יאמר ויקבוץ רגליו כמו שא״מ ויאסוף רגליו אל המטה ונאמר ואין איש מאסף אותי ולא יאמר מקבץ אותי ׳ וכן לא יאמר קבצו נוגהם כי הקבוץ יאמר על הדבר המפוזר והאסיפה יאמר אף על דבר שאינו מפוזר: כגבורים ירוצון ׳ ולא יעבטון אורחותם ׳ כתרגומו ולא מעכבין ארחתהון ׳ ואין לו חבר במקר׳ וי״מ אותו מן העבט תעביטנו ׳ כמו שא״מ גבר במסילתו ׳ וי״מ אותו כמו יעוותות וכן הוא בלשון ערבי: ואיש ׳ גבר במסילתו ׳ לפי שהמשילם באנשים וגבורים אמר גבר אע״פי שלא יפול זה הלשון אלא על בני אדם: ובעד השלח יפלו ׳ השלח הוא הסייף ׳ וכן מעבור בשלח ואין מסלחת במלחמה ׳ ובעד פי׳ על כמו ויסגר השם בעדו ׳ וכפר בעדו ׳ יפלו כמו יחנו ׳ וכן על פני כל אחיו נפל ׳ נופלים בעמק: לא יבצעו ׳ כמו לא יפצעו מן פצע תחת פצע ׳ והוא פעל עומד ׳ וכן ובצעם בראש כלם ׳ והוא פעל יוצא ענין כריתה ׳ אמר אין החיל הזה כשאר אויבי׳ שתמכעס מלבא עליך בחרב כי אלה יחנו על החרבות ולא יבצעו וזה לקלותם ׳ וי״ת שלא ענין שליחות ׳ ויבצעו ענין שוחד בצע ׳ אמר ולאתר דאינון שליחין קטלין ולא מקבלין ממון ׳ אמר אינם כשאר אויבים שתפייסם בממון: בעיר ישוקו ׳ ענין שוק ׳ וזכר זה הלשון בארבה לפי ששוקיו הם ארוכים ׳ ועוד כי הוא הולך תמיד לא ינוח אלא מעט ׳ וכן אמר כמשק גבים שוקק בו ׳ רוצה לומר התמדת ההליכה ׳ וכן וכן משק ביתי וי״ת בקרתא מזדינין: בבתים יעלו ׳ כי משואות אויבים ישגב האדם בבתים הגבוהים: בעד החלונים ׳ כמו מן החלונים ׳ וכן בעד השבכה בעד החלון ׳ אמר אינם כשאר אויבים שתסגור השער לפניהם כי מן החלונים יכנסו בבית כמו הגנב שימצא השער סגור וישתדל ליכנס מן החלונים: לפניו רגזה ארץ ׳ בבאו תרגז׳ הארץ לפניו ׳ וזה דרך משל ׳ וכן רעשו שמים וקדרו ואספו נגהם הכל משל לרוב הצרה כי כן דרך הכתוב ׳ כמו חשך השמש בצאתו ׳ והדומים לו רבים ׳ וענין אספו נגהם אספו אורם לתוכם שלא נראה ׳ וכן אסוף ידיך ויאסוף רגליו: וה׳ נתן קולו ׳ והנה האל יתברך השמיע בא החיל הזה לפני בואו על ידי נביאיו כדי שישובו בתשובה: ומי יכילנו ׳ מי יוכל לסבלו ׳ וכן מי מכלכל את יום בואו: וגם עתה ׳ טעם וגם רוצה לומר אם לא תשובו לפני בואו גם עתה אחרי בואו אני מזהיר בכם שתשובו ׳ ואמר עתה כי קרוב היה עת בואו בהנבאת הנביא ׳ כמו שאמר כי בא יום ה׳ כי קרוב: בכל לבבכם ׳ שלא תהיה התשובה בלב ולב שתראו דרכי התשובה בנגלה ובנסתר לא תשובו והתשובה תהיה בנסתר כי היא העיקר: ובצום ובכי ובמספד ׳ בנראה להכניע הלבבות ושיראו איש את חברו גם בוכה וסופד ויכניע לבבו אם לא שב מעצמו:

וקרעו

כשחר ב׳ רפין וסימן כשחר פרוש על ההרים׳ כשחר נכון מוצאו: ד׳ פסוקים אית בהון פנים ואחור וסי׳ נמסר בסדר בא אל פרעה: אכלה ה׳ בקריאה וסימן במסרא רבתא: ילכון ג׳ בקריאה וסימן ואיש בדרכיו ילכון ׳ ודבתריה גבר במסלתו ילכון ׳ אם עזבו בניו תורתי: וכוכבים ו׳ בקריאה וסימן במסרא רבתא:

ב

א תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי ירגזו כל ישבי הארץ כי בא יום יהוה כי קרוב: יום חשך ואפלה יום ענן וערפל כשחר פרש על ההרים עם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור ודור: לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה וגם פליטה לא היתה לו: כמראה סוסים מראהו וכפרשים כן ירוצון:
ה כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון כקול להב אש אכלה קש כעם עצום ערוך מלחמה: מפניו יחילו עמים כל פנים קבצו פארור: כגבורים ירוצון כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם: ואיש אחיו לא ידחקון גבר במסלתו ילכון ובעד השלח יפלו לא יבצעו: בעיר ישקו בחומה ירצון בבתים יעלו בעד החלונים יבאו כגנב: לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם: ויהוה נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עשה דברו כי גדול יום יהוה ונורא מאד ומי יכילנו: וגם עתה נאם יהוה שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד:

פסקו

תקעו שופרא בציון יביבו בטור קודשי יזועון כל יתבי ארעא ארי מטא יומא למיתי מן קדם יי ארי קריב: יום חשוך וקבלא יום עננא ואמטתא כנהור צפרא פריס על טוריא עם סגי ותקיף דכותיה לא הוה מן עלמא ובתרוהי לא יוסיף עד שני דר ודר: קדמוהי אכלא אשתא ובתרוהי משיציא שלהוביתא כגנא דעדן ארעא קדמוהי ובתרוהי מדבר צדו ואף שיזבא לית ליה לרשיעיא: כחזו סוסותא חזוהון וכפרשיא כן רהטין: כקל רתיכיא על רישי טוריא מקפצין כקל שלהובית אישתא דמשיציא כקשא יבישא כעמא תקיפא דידע סדרי קרבא: מן קדמוהי יזועון עממיא כל אפיא אתחפיאו אכרום אוכמין כקדירא: כגבריא רהטין כגברי עבדי קרבא סלקין לשורא וגבר באורחיה אזלין ולא מעכבין אורחתהון: וגבר אחוהי לא רחקין גבר בכבישיה אזלין לאתר דאנון שליחין קטלין ולא מקבלין ממון: בקרתא מזדינין על שורא רהטין בבתיא סלקין מן חרכיא עלין כגנבין: קדמוהי חרובת ארעא זעו שמיא שמשא וסיהרא קבלו וכוכביא כנשו זהורהון: ויי ארים מימריה קדם משריתיה ארי סגי לחדא משריתיה ארי תקיפין עבדי מימרי ארי רב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי וחסין לחדא ומן יכיל לסוברותיה: ואף כען אמר יי תובו לפולחני בכל לבבון ובצומא ובבכיתא ובמספדא:

רש״י

תקעו שופר ׳ להשמיעם שישובו בתשובה בטרם תבואתם הרעה הזאת: יום יי׳ ׳ מה שאמרנו למעלה: כשחר פרש על ההרים ׳ הארבה והגזם כפרשים על ההרי׳ כשחר הפרש בכל העולם: כמוהו לא נהיה מן העולם ׳ לבוא כל המינים הללו זה אחר זה אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרי׳ שנ׳ ואחריו לא יהיה כן: לפניו אכלה אש ׳ משחיתים את הכל כאלו אש אוכלת לפניה׳ ולהבה מלהטת אחריה׳: כגן עדן ׳ היתה הארץ לפני באו ואחר שילך הניח את הארץ במדבר שממ׳: כמראה סוסים מראהו ׳ במרוצתם: כקול להב האוכלת קש ׳ משמעת קול: ערוך מלחמה ׳ לפי שהוא דבוק בקול חטף פתח: קבצו פארור ׳ שחרות כקדירה כמה דאת אמר ובשלו בפרור ואל״ף הכתיב׳ יתירה היא ואינה נקראת: ולא יעבטון ׳ אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו לא יעקלון: ובעד השלח ׳ כמו בעד החלונ׳ על פני כלי זיין יפלו ויחנו: ולא יבצעו ׳ ולא יקבלו ממון ויונתן פתר בו לשון שליחות בשביל ש שליחותו של הקב״ה מפילים עצמן ובצע כסף לא לקחו: בעיר ישוקו ׳ לשון השמעת קול כמו כמשק גבים דוב שוקק ממשק חרול וי״ת לשון כשק מזדינין: רעשו שמים ׳ בשביל פורענות הבאה על ישראל רוגזים ורועשים: אספו נגהם ׳ הכניסו אורן: ויי׳ נתן ׳ עליה׳ קולו במאמ׳ נביאיו לפני שלחו בהם את חילו זה: כי רב מאד מחנהו ׳ אשר יעשה בכם אם לא תשובון:

נלא

וקרעו לבבכם ואל בגדיכם · אם תקרעו לבבכם ותסירו ממנו כל מחשבה רעה אינכם צריכים לקרוע בגדיכם כמו שאדם קורע בגדיו על הצער והצרה : כי חנון ורחום הוא · כן מדותיו כמו שכתוב בתורה שהוא מנחם על הרעה לשבים · וכן כתוב וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו : מי יודע ישוב · ומ׳ מי יודע אולי ישוב האל ית׳ ונחם · ואעפ״י שאמרנו כי ממדותיו הוא שנחם על הרעה ואין ספק בזה אעפ״י כן אם רבו העונות לא ינחם עד שיענשם מעט או רב · לפיכך אמר מי יודע · או יהיה פירושו מי שיודע דרכי התשובה ישוב ונחם האלהי׳ על הרעה הזאת · ות׳ מאן ידע דאית ביה חובין יתיב מנהון ויתרחם עלוהי : והשאיר אחריו ברכה · והאל ית׳ ישאיר אחר הארבה ברכה שאם ישובו בעדנו · ידיחנו האל ית׳ וישאיר בצומח ברכה שלא ישחת הכל והנשאר יהיה לברכה ותעשו ממנו מנחה ונסך לה׳ אלהיכם כנגד מה שאמר הכרת מנחה ונסך מבית ה׳ : תקעו · פירשנוהו למעלה : אספו עוללים ויונקי שדים · שיתענו גם הקטנים · וכן יונקי שדים יתענו שלא ינקו ויהיו כלם באסיפה אחת ויבכו הקטנים ויונקי שדים לרעבונם והגדולי׳ יבכו לבכיתם וישובו והאל ית׳ ברחמיו ירחם לצעקת הקטנים : יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה · אפי׳ החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו יצא מחדרו · וכן הכלה תצא מבית חופתה והוא החדר שזכר · או פי׳ מחופת׳ מהאליים והעדיים שחופפין עליה בימי החתונה וכלם יהיו באסיפה אחת ויבכו החתן והכלה עמהם תחת שמחתם · וכל אלה הדברי׳ שוברי׳ לבו של אדם וה׳ ירחם · ות׳ ויפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלת׳ מבית גנונהא : בין האולם ולמזבח · כי שם היו עומדים לעבוד עבודתם ובהתבטל העבודה כמו שאמ׳ הכרת מנחה ונסך שם במקום עבודתם יבכו ויתפללו לאל ית׳ בבית מקדשו ויאמרו חוסה ה׳ על עמך : חוסה · מלעיל : לחרפה למשול בם גוים · כי כשהיה רעב בארץ ישרא׳ היו יוצאי׳ רבים ממנה לגור בארץ מצרים ובארץ פלשתים מפני הרעב וזה היה חרפה להם ומושלים בהם גוים

חנון ורחום ח׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ : ויאמרו ט׳ רפין וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ יד : ואל תתן ג׳ וסימ׳ כפר לעמך ישראל אשר פדית יי׳ · ואל תתן נחלתך לחרפה למשול בם גוים · ואל תתן עלינו דם נקי דיונה : והתירוש ג׳ ומל בקריאה וסימ׳ והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה · ויען יי׳ ויאמר לעמו הנני שולח · וכל יהודה

וקרעו לבבכם ואל־בגדיכם ושובו אל־יהוה אלהיכם כי־חנון ורחום הוא ארך אפים ורב־חסד ונחם על־הרעה׃ מי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה מנחה ונסך ליהוה אלהיכם׃ (טו) תקעו שופר בציון קדשו־צום קראו עצרה׃ אספו־עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה׃ בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יהוה ויאמרו חוסה יהוה על־עמך ואל־תתן נחלתך לחרפה למשל־בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם׃ ויקנא יהוה לארצו ויחמל על־עמו׃ ויען יהוה ויאמר לעמו הנני שלח לכם את־הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא־אתן אתכם עוד חרפה בגוים׃ (כ) ואת־הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל־ארץ ציה ושממה את־פניו אל־הים הקדמני וספו אל־הים האחרון ועלה באשו ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות׃ אל־תיראי אדמה גילי ושמחי כי־הגדיל יהוה לעשות׃ אל־תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי־עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם׃ ובני ציון גילו ושמחו ביהוה

(מסורה בגליון: א׳ · קמץ · ז״ן · ל׳ · ב׳ וי״קם את הקבר ט׳ רפין · ל׳ · ל׳ · ג׳ מ״ל · ב׳ כתרי לים׳ ככי נד למשקותם · ג׳ פס׳ · ז״ן · ל׳ · ל׳ · ל׳)

ואעדו רשע לבכון ולא בבזוע לבושיכון ותובו לפולחנא דיי׳ (א) אלהכון ארי חננא ורחמנא הוא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט ומתיב מימריה מלאיתאה בישא׃ מן ידע דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלוהי וכל מן דיתוב ישתבקון ליה חובוהי ויקבל ברכן ונחמן וצלותיה כגבר (ד) דמקריב קורבנין ונסכין בבירת מקדשא דיי׳ אלהכון׃ תקעו שופרא בציון גזרו תעני ערעו כנישא׃ כנשו עמא זמינו קהלא כנושו סביא איתו טליא ויניקי תדיא יפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלתא מבית גנונהא׃ בין אולמא ולמדבחא יבכון כהניא דמשמשין קדם יי׳ ויימרון חוס יי׳ על עמך ואל תתן אחסנתך לחיסודין למישלט בהון עממיא למה יימרון בעממיא אן דאיתפריקו במימר אלהכון׃ וחס יי׳ על ארעיה ורחים על עמיה׃ ואתיב יי׳ ואמר לעמיה הא אנא מברך לכון עבורא וחמרא ומשחא ותסבעון יתיה ולא אתן יתכון עוד חיסודי כפנא ביני עממיא׃ וית עמא דאתי מצפונא ארחיק מנכון ואגלניה לארעא צדיא והרבא רישיה לימא מדנחא וסופיה לימא מערבאה ותסק סרוחיה ויהך רוחיה ארי אסגי למעבד בישין׃ לא תדחלין ארעא דישראל בועי וחדי ארי אסגי יי׳ למעבד ביך טבין לעמיה׃ לא תדחלון חיות ברא ארי אתעטרו דרות מדברא ארי אילנא אצלח אביה תינא ונופניא טענו פרהון׃ ובני ציון ביעו וחדו במימרא דיי׳

הביאו : אדמה י״א בקריאה וסימ׳ וקין היה עבד אדמה · מזבח אדמה תעשה לי ואבחת עליו · משא צמד פרדי׳ אדמה · כי מי דימון מלאו דם · הוי רב יוצרו · שדד שדה אבלה אדמה · אל תיראי אדמה גילי ושמחי · אשתך בעיר תזנה ; ויאמר לא נביא אנכי · ויבן מגדלים רבים · תשלח רוחך יבראון ;

רשי

ואל בגדיכם · כי אינו חס לקריעת בגדיכם ד״א קרעו לבבכם ואל תצטרכו לקרוע בגדיכם מחמת אבל : ונחם על הרעה · נהפך למחשבה אחרת : מי יודע · שיש בו עון ישוב וניחם : והשאיר · החסול והגזם אחריו ברכה על ידי התשוב׳ תבא ברכה בפירות : קבצו זקני׳ · ממשקולת שלא קבוץ לי לשון רפי יקל : למשול בם גוים · לשון משל ושנינה : לחרפה · לגידופין : ויקנא יי׳ לארצו · לשון המקנא אתה לי ככנס׳ בלבו צרתה ונלחם במלחמות׳ ונתעסק בצרכיה ורבותינו פירשו לשון התראה התרה בנגוצאי על עסקי ארצו : חרפה · גידוף שיקראו אתכם חסירי לחם : ואת הצפוני · יש לפותרו על חיל האשו׳ ועליו נופל לשון והדחתיו אל ארץ ציה ושממה ד״א העם הבא מצפון מלכי אשור ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם : הקדמוני · המזרחי ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שכי הימים הללו במקדש ראשון ובמקד׳ שני וכן פירשוהו על ששם פניו במקד׳ ראשון ושני והחריבם ולפי התרגום שפירשו על חיל מלך אשור כ״ל פניו הים הקדמוני מקצת חילו אשלח למזר׳ ומקצתו למער׳ : צחנתו · באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וטינוף : כי הגדיל לעשות · רעה שפשטו ידו בגדולים · אל תראי אדמה · ארץ ישראל כשתשובו בתשובה : אתה

בהיותם גרים בארצם : ויקנא ה׳ לארצו · התנבא הנביא כי אחר שיעשו תשובה יקבל האל ית׳ תפלתם ואז יקנא לארצו שלא תהיה שממה · וטעם הקנאה מפני שהיו חרפה בגוים : לארצו · בעבור ארצו וכן המקנא אתה לי : ויען · ענה לצועקים ע״י נביאיו : שולח לכם · שאצמיח לכם עשב השדה ועשב הארץ · ות׳ מברך לכון : ושבעתם אותו · ממנו · וכן כן תשבענו והקאותו תשבע ממנו : ואת הצפוני ארחיק מעליכם · הארבה קרא צפוני כי הוא בא להם מפאת צפון : והדחתיו אל ארץ ציה ושממה · ושם ימות שלא ימצא מה יאכל · לפיכך ועלה באשו : את פניו אל הים הקדמוני · פי׳ המזרחי והוא ים כנרת או ים המלח שהם למזרח ארץ ישראל : וסופו אל הים האחרון · ים המערבי והוא שקרא אותו בתורה הים הגדול שהוא למערב ארץ ישראל : פניו · ר״ל ראשו כל כך היה רב חיל הארבה שהיה מחזיק מים המזרחי לים המערבי : ועלה באשו · האלף בשוא לבדו : ותעל צחנתו · כפל הענין במ״ש כי צחנתו כמו באשו · וטעם העליה שיעלה ריחם הרע לאפי העוברי׳ : כי הגדיל לעשות · הארבה הגדיל לעשות רע בארץ והאל ית׳ ריחם על הארץ והמיתו · ורז״ל פירשו זה הפסוק לימות המשיח · ואמרו ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם : והדחתיו אל ארץ ציה ושממה · למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן : את פניו אל הים הקדמוני · שנתן עיניו במקדש הראשון והחריבו : וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו : ועלה באשו ותעל צחנתו · שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאי ישראל · כי הגדיל לעשות אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכולם : אל תראי אדמה · ארץ ישראל אל יראו יושביה : גילי ושמחי · כנגד חגרו וספדו והלילו קדשו צום : כי הגדיל ה׳ לעשו׳ · פי׳ לעשו׳ טובו׳ כנגד הארבה שהגדיל לעשות רעות : אל תראי בהמות שדי · כמו שדה כנגד מה שאמר גם בהמות שדה תערוג אליך : כי דשאו נאות מדבר · שאמ׳ עליהם ואש אכלה וכיון שדשאו כן מלאו האפיקים מים : כי עץ נשא פריו · כמו שעץ נשא פרין בייבוש כן במדבר דשאו מקוות הדשאים : חילם · כחם והוא הפרי · ות׳ טענו פיריהון : ובני ציון · כנגד מה שאמר תקעו שופר בציון : כי

אכול י׳ מלאים בקריאה בליש׳ ׳ ויאכל גם אכול את כספנו ׳ הן לא הובא את דמה׳ האכול אכלנו מן המלך: אכול השנה ספית דמלכים וחבת דישעיה׳ ערוך השלחן צפה הצפית ׳ אכול ושתו כי מחר ׳ ואכלתם אכול ושבוע׳ אכול ואין לשבעה׳ אכול ושבוע והותר: ההמה יב וסימן בירמיה סימן יד: בוא יג מל וסימן

אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן: וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר: וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם: וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם:

וְהָיָה אַחֲרֵי־כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי עַל־כָּל־בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם זִקְנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיֹנוֹת יִרְאוּ: וְגַם עַל־הָעֲבָדִים וְעַל־הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי: וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן: הַשֶּׁמֶשׁ יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יִקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה יִמָּלֵט כִּי בְּהַר־צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַםִ תִּהְיֶה פְלֵיטָה כַּאֲשֶׁר אָמַר יְהוָה

(בגליון: ב׳ · ב׳והמה סוס׳ · כה · ג׳ · י׳ מ״ל · ה׳ כליס׳ · ב׳ · ד׳ מ״ל · ב׳ · ל׳ וחד יחלמון · ל׳ חס׳ כליס׳ · ה׳ · יב · ל · ב׳ · ל׳ ומ״ל · יג מ״ל · יג׳ · כ״א · והללתם ל׳ וכל קריא׳ והללתם)

דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן אֲרֵי אֲתִיב לְכוֹן יַת מַלְפְכוֹן בִּזְכוּ וּמַחִית לְכוֹן מְטַר בַּכִּיר בְּעִדָּנֵיהּ וּלְקִישָׁא בִּירַח נִיסָן: וְיִתְמְלוֹן אִדְּרַיָּא עֲבוּרָא וְיִטוּפוּן נַעֲוַיָּא חַמְרָא וּבֵירַיָּא מִשְׁחָא: וַאֲשַׁלֵּם לְכוֹן שְׁנַיָּא טָבָתָא חֲלַף שְׁנַיָּא דְבַזּוּ יַתְכוֹן עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא וּמַלְכְוָתָא פּוּרְעָנוּת חֵילִי רַבָּא דְשַׁלְחֵית בְּכוֹן: וְתֵיכְלוּן מֵיכַל וְתִסְבְּעוּן וּתְשַׁבְּחוּן יַת שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן דַּעֲבַד עִמְּכוֹן פְּרִישָׁן וְלָא יִבְהֲתוּן עַמִּי לְעָלַם: וְתֵדְעוּן אֲרֵי בְנוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל אַשְׁרֵיתִי שְׁכִנְתִּי וַאֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְלֵית עוֹד וְלָא יִבְהֲתוּן עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל לְעָלַם: וִיהֵי בָתַר כֵּן אֶשְׁפּוֹךְ יַת רוּחַ קוּדְשִׁי עַל כָּל בִּסְרָא וְיִתְנַבּוּן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן סָבֵיכוֹן חֶלְמִין יַחְלְמוּן עוּלֵימֵיכוֹן חֶזְוָנִין יֶחֱזוּן: וְאַף עַל עַבְדִּין וְעַל אַמְהָן בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן אֶשְׁפּוֹךְ יַת רוּחַ קוּדְשִׁי: וְאֶתֵּן אָתִין בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא דַּם וְאֶשָּׁא וִיטוּרִין דִּתְנַן: שִׁמְשָׁא יִתְהֲפֵךְ לְקִבְלָא וְסִהֲרָא לִדְמָא קֳדָם מֵיתֵי יוֹמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ רַבָּא וּדְחִילָא: וִיהֵי כָּל דְּיִצְלֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ יִשְׁתֵּיזֵיב אֲרֵי בְטוּרָא דְצִיּוֹן וּבִירוּשְׁלֵם תְּהֵי שֵׁיזָבְתָא כְּמָא דַאֲמַר יְיָ ומשזביא

רשי

את המורה ׳ את נביאכם המורי׳ אתכם לשוב אלי כדי לצדיק אתכם: מורה מלקוש׳ כמו יורה ומלקוש: בראשון ׳ בניסן ואף על פי שהיור׳ היא רביעה ראשונה היורדת על הזרע והיא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו שמפורש במסכת תענית שנגלה התבואה באחד עשר יום: והשיקו׳ לשון השמעת קול כשהקילוח יורד מן הגת אל תוך היקב והיא הבור שלפני הגת: והיה אחרי כן ׳ לעתיד לבא: על כל בשר׳ על מי שנעשה לבו רך כבשר דוגמת ונתתי לכם לב בשר: ותמרות עשן ׳ זקיפות מעלה עשן כגובה: יהפך לחשך ׳ לביים את המשתחוים לחמה: והיה כל אשר יקרא ונומר כאשר אמר ׳ והיכן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך:

ובשרידים

רדק

כי נתן לכם את המורה לצדקה׳ כמו יורה׳ ואמר כי נתן לכם לצדקה שעשה עמכם בעברו על פשעכם ופקד אתכם במטר׳ וזכר המורה תחלה שהוא במרחשון אח״כ פירש עוד ואמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון ׳ או פי׳ הגשם הנזכ׳ מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד לכם ג״כ מלקו׳ בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן ושניה׳ מורה בש״ס כמו יורה ביו״ד׳ וי״ת המורה הראשון ענין הוראה שתרגם הפסו׳ כן ובני ציון גילו ושמחו במימרא דה׳ אלהיכון ארי יהיב לכון ית מלפיכון לזכו ומחית לכון מטר בכיר בעדניה ולקישא בירח ניסן ׳ ונר״ל פי׳ כי יורה ומלקוש שניהם ירדו בניסן באותה שנה שאמרו אותה שנה יצא רוב אדר ולא ירדו להם גשמים וירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן אמר להם הנבי׳ לישרא׳ צאו וזרעו אמרו מי שיש לו קב חטים או שעורים יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות אמר להם אע״פי כן צאו וזרעו נעש׳ להם נס ונתגלה להם מה שבחורים ובסדקין של נמלים ושבכותלי׳ ויצאו וזרעו שני ושלישי ורביעי וירד להם רביע׳ שנייה בחמשה בניסן והקריבו עומר בי״ו בניסן ונמצא העומר המתקרב מתבואה הנגדלה בששה חדשים קרב משל י״א יום ׳ ונמצאת התבואה הנגדלה בששה חדשים גדלה באחד עשר יום ועל אותו הדור נאמר הזורעי׳ בדמעה ברנה יקצרו: ומלאו הגרנות בר ׳ מבואר הוא: והשיקו׳ כמו והציפו מן ויצף ה׳ אלהים את מי ים סוף על פניהם כלומר שהיו היקבים מלאים על שיצופו היין או השמן על פניהם ׳ ובדברי רז״ל מי התב שכתמאו השיקן ואחר כך הקדישן טהורין הקדישן ואח״כ השיקן טמאים פי׳ שקען במי מקוה עד שיצופו מי המקוה עליה׳: ושלמתי לכם את השנים ׳ כי לא באו בשנה אחת כמו שפי׳ ׳ וי״ת הפסוק הזה דרך משל כראה כי לעתו היה שהיא נבואה עתידה לימו׳ המשיח שתרג׳ ואשלם לכון שניא טבתא וגו׳: ואכלתם ׳ אשר עשה עימכם להפליא ׳ פלא היה כי בשנה אחת שלם להם׳ תבואות ארבע שנים ׳ ולדברי רבותינו ז״ל שכתבנו היה הפלא יותר גדול: ולא יבושו ׳ לפי שהיה להם באלה השנים חרפת רעב בגוים: וידעתם׳ תכירו שאני בקרבכם שומע בעקתכם ואני אלהיכ׳ ואין עוד׳ לא כאלהי העמים שעבדתם כי הם לא יועילו כי המה תהו: והיה אחרי כן ׳ כמו והיה באחרית הימי׳ ואמר אחרי כן לפי שאמר וידעתם כי בקרב ישרא׳ אני אמר עתה תדעו ולא ידיעה שלמה כי עוד תשובו ותחטאו לפני אבל אחרי זאת הידיעה יבא זמן שתדעו אותי ידיעה שלמה ולא תחטאו עוד והוא לימות המשיח שנ׳ כי מלאה הארץ דעה את ה׳: אשפוך רוחי על כל בשר׳ פי׳ בישרא׳ כמו שאמר במקו׳ אחר כל בשר ואינו לכל בעלי חיים אלא האדם לבדו׳ ואומר ויברך כל בשר יבא כל בשר כן פרט הנה כל בשר על ישרא׳ הראויים להיות רוח הקדש עליהם ׳ ואמר כל ר״ל הגדולים והקטנים כמו שאמר כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ׳ ורוחי היא רוח דעה והשכל כמו שאמר ונחה עליו רוח ה׳ ואחר כך פירש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳ ׳ ומפני שיודכך שכלם ויגבר במקצתם כח הדברי׳ עד שיתנבאו כי לא אמר כי כלם יתנבאו אלא ונבאו בניכם ובנותיכם ׳ ובשפיכות הרוח אמר על כל בשר אבל בנבואה לא אמר כל אלא ונבאו בניכם ובנותיכם ׳ ואמר זקניכם בחוריכם לא כלם והוא ע״ד שכתב החכם הגדול הרב ר׳ משה בן מימון ז״ל כי לא תבא לאדם הנבואה ואפילו עם התלמודות אלא אם כן קדם לו טבע בעת היצירה ׳ והבנים והבנות יתנבאו בנערותם כמו שמואל הנביא והנבואה תהיה להם במראה החלום כמו שאמר חלומות חזיונות ׳ וכן היתה נבואת רוב הנביאים ׳ כמו שאמר אם יהיה נביאכם ה׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ׳ וכן יהיו בהם מעלות זה למעלה מזה כמו שהיו בנביאים שעברו עד שלא יהיה בהם כמשה רבינו ע״ה ׳ והנה זכר שלשה מעלות אשר בשנות האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנה: וגם על העבדים ׳ כמו שאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמכם וגם אותם לפי שיעמדו בארץ ישראל ויעבדו את ישראל תהיה להם רוח דעה והשכל׳ וענין שפיכות הרוח ר״ל שתהיה בהם רוח לרוב כענין השפיכה ׳ וכן אמר ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים: ונתתי מופתים ׳ באותו הזמן אתן מופתים על העתיד לבא והמופתים יהיו בשמים ובארץ הדם בארץ לרוב ההרג שיהיה ׳ אש ותמרו׳ עשן בשמים והם הברקים השורפים בנפלם והשרפה תעלה עשן והם יהיו מופת על מגפת הגוים הבאים עם גוג ומגוג על ירושלם: תמרות עשן ׳ עמודי עשן ׳ ולפי שהתמר עץ גבוה וישר ושוה ידמו הדבר הגבוה והישר אליו לפיכך אמר ותמרות עשן על עמודי העשן ׳ וכן בדברי רז״ל על העשן אמרו משתעלה תמרתו ואמרו בית אבטינס היו על מעשה הקטרת ולא רצו ללמד ושלחו והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות העשן כמותם שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפזר לכאן ולכאן ׳ ושה הברקים שירדו שלא בטבעם או השמש שיהפך לחשך והירח לדם פירשו המפרשים כמשמעו כי באותו הזמן יהיו אלה המופתים ׳ וכן דעת החכם רבי אברהם אע״ז ז״ל ואמר כי קדרות המאורות הוא מופת על מלחמו׳ עצומות וקדרות המאורות יהיה באותו הזמן לפני בא יום ה׳ והיא יום מגפת גוג ומגוג והעמים אשר אתו והסימנים האלה יהיו מופתים על הדבר הזה ׳ ופירוש והירח לדם הוא קדרות הירח וכשיהיה הקדרו׳ שלם יהיה הירח שחור וכשלא יהיה הקדרתות שלם יהיה אדום כדם זם והירח לדם ׳ והרמב״ם פי׳ כי זה והדומי׳ לו הוא עלמ״ש על הכרות שיבאו על העמי׳ והמופתי׳ שאמ׳ בשמי׳ ובארץ דם ואש ותמרו׳ עשן וכן השמש יהפך לחשך והירח לדם כל זה הוא משל ש׳ הכרות והמלחמו׳ כמ״ש על האבדה לפנים רנזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבי׳ אספו נגהם ׳ וכן יאמ׳ על מפלת גוג ומגוג שמש ירח קדרו וכוכבי׳ הספו נגהם ׳ ולפי׳ הרמב״ם ז״ל מה שאמ׳ לפני בא יום ה׳ היה לו לומ׳ בבא יום ה׳ ׳ ואפשר שאמ׳ שהכר׳ הזאת תהיה לישראל ויהיה להם האור לחשך לפני בא יום מפלתו של גוג ומגוג שיעלה עם עמים רבים על ירושלם עד שילחמו עליה ויצא חצי העיר בגולה וזה הוא החשך כמו שאמר בנבואת זכרי׳ לא יהיה אור יקרו׳ וקפאון ויום מפלת גוג ומגוג הוא יום ה׳ הגדול והנור׳ כמו שאמ׳ בהרבה כי גדול יום השם ונור׳ מאד: השמש ׳ פירשנוהו: והיה כל אשר יקרא׳ כי אז במלחמת גוג ומגוג תהיה צרה גדולה לישרא׳ זמן מועט ׳ כמו שאמ׳ על אותו הזמן חבי כמעט רגע עד יעבו׳ זעם ׳ ואז יכלו רבי׳ מישרא׳ והקדושי׳ ויראי׳ הא׳ באמת ימלטו ׳ כמו שאמר בנבואת ישעיה והיה כל הנותר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם ׳ וכן אמר כל אשר יקרא בשם ה׳ והוא שיקראוהו באמת׳ כמו שאמר קרוב ה׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ׳ והם השרידי׳ אשר ה׳ קורא כי הם יקראוהו באמ׳ והוא יקרא אותם עבדי ואוהבי: כי בהר ציון ׳ כי שם יעלו הגוי׳

ובשרידים

מסרה

בישעיה סימן ב׳ וביחזקאל סימן לג׳ וע״ין פלוגתא דא״ת בהא׳ סימן במסרה רבתא בערך בא:

ובשרידים, והפליטה תהיה בשרידי' או יהיה פי' קור' קריאת הגדולה והכבוד, וכן שליש' וקרואים קרואי העדה' וקראתי לעבדי לאיקים, ות"ת קורא זמין: כי הנה, כי הנה זה יהיה בימים ובעת אשר אשיב את שבות יהודה וירושלם והם ימות המשיח וזכר יהוד' וירושלם אע"פי שכל ישרא' ישובו לפי שהמשיח יהיה משבט יהודה זכר יהוד', וזכר ירושלם לפי שהיא ראש הממלכ', גם זכר ירושלם כי שם תהיה מלחמת גוג ומגוג: אשוב, כתוב בוי"ו מן הקל, כמו ושב ה' את שבותך ענין הנחה והשק', וקרי אשיב ביו"ד מן שכבד ענין השבה: וקבצתי, ואז בהיותו הזמן אקבץ את כל הגוי', וטעם וקבצתי שאתן בלבם שיבאו עם גוג ומגוג, וכן אמר בנבואת יחזקא' והביאותיך על הרי ישראל: והורדתי' על עמק יהושפט, כי שם תהיה המלחמה, וזה העמק היה למלך יהושפ' אולי בנה שם או עשה שם מעשה ונקרא על שמו, והעמק לעיר ירושלם, או נקרא עמק יהושפט על שם המשפט, כמו שאמר ונשפטתי עמם שם: וכן ת' למישר פלוג דינא: ונשפטתי, אכנס במשפט עמם ואוכיחם על אשר הרעו לישראל בגלותם ביניהם, אשר פזרו בגוים, טיטוס ומחנהו שהחריבו ארץ ישראל ופזרו יושביה בין הגוים: ואל עמי, כמו ועל, וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על: ידו גורל, היו משליכים גורל ביניהם על ישרא' זה יהיה שלך וזה יהיה שלי: ידו, משפטו יידו מן לידות את קרנות הגוים ומשפט פגיעת שני יודי"ן כאחד חסרו היו"ד פ"א הפעל והוטלה תנועת' על יוד אית', ופירוש ישליכו כמו אשליך עליהם גורל: בזונה, בשכר הזונה: וגם מה אתם לי, מה לי ולכם שבאתם כארבי שאתם שכני והיה לכם להטיב לעמי ולא עשיתם כן אלא כאשר ראיתם שבאו עליהם מלכי האומות התחברתם עמהם לשלול שלל ולבוז בז, ויונתן תרגם ואף מה אתון חשיבין קדמי: גלילות, כמו גבולים: הגמול, הה"א הא השאלה וגמול הוא תחלת הטובה שמטיב אדם לחבירו או תחלת הרעה, כמו כי גמל עלי, כי גמלת עלינו, ויש להשבת הטובה או הרע' וכשנקשר הענין בלשון שלום הוא להשבת גמול כמו שאמ' הגמול אתם משלמים עלי ואם גומלי' אתם עלי הוא התחלת הרעה, אמר מה זה שאתם מריעים לי אם תחשבו להנקם ממני שהרעותי לכם מתי הרעותי לכם, ואם תאמרו כי אתם מעצמכם גומלים לי עתה רעה כי מי שירע לישראל מחשבתו להרע לי כי הם בני אם כן הוא קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם: אשר כספי וזהבי לקחתם, כי כספם וזהבם של ישראל לי הוא כי אני נתתיו להם: ובני יהודה, בעודם בארצם הייתם גונבים את הקטנים ומוכרים אותם לבני היונים שהם רחוקים מארץ ישרא' למען לא ישובו עוד לארצם, או אמר זה בגלותם שבאו עם אויביהם והיו לוקחים הבנים ומוכרים אותם ליונים: הנני מעירם, כי עוד ישובו לארצם אע"פי שמקום גלותם רחוק ישובו לארצם הם או בניה' או גם הם גם בניהם הם בתחיית המתי' ובניהם שיהיו בזמן הישוע': ומכרתי, כלומ' אמסרם בידם והם ימכרום לשבאי' שהם רחוקי' מארצם יותר מהיונים: לשבאי', בתנועת השי"ן בחירק והיו"ד נחה, שבאי' הם בני שבא והם מזרחי' ודרומית לארץ ישרא' ולצר וצידון ופלשת והם רחוקי' מאד מאלה הארצות: קראו זאת, כאלו כרוז יעבור ביהם ויעירם לבא למלחמה זאת על ירושלם: קדשו הזמינו, כמו ויקדש את ישי ואת בניו: כתו אתיכם לחרבות, כלי המלחמה, והאתי' הם שחופרים בהם, והמזמרות הם שחותכים בהם הזמורות, אמר כל כלי ברזל השיבו אותם לכלי מלחמה כי גדולה תהיה זאת המלחמה ובזמן השלום שיהיה אחר זאת המלחמה אמר בנבואת ישעיה בהפך זה, וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות: עושו ובאו, הקבצו מן עש כסיל וכימה שהוא חבור כוכבים, וכן תרג' יונתן יתכנשון וייתון: ונקבצו, כווי שלם עם כו"ן הבנין: הנחת ה' גבוריך, הורד מתרגום וירד ונחת: גבוריך, הם המלאכים, על דרך כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, ועל דרך מן השמים נלחמו הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא: יעורו, מבואר הוא: שלחו מגל, המשיל הגוים האם לתבואה שבשלה והגיע זמנה לקצור שישלח אדם את המגל לקצרה כן הגוים האלה הגיע זמנם למות בחרב בעמק הזה: באו רדו, רדו בעמק הזה כי הוא כמו הגת שמלאה ענבים שראוי לדרוך אותם כן אתם בית ישראל דרכו אלה הגוים בזה העמק ופלחו בהם החרב:

בימים ההמה ד' וסימן נמסר בירמיה סימן ג': ידו ג' וסימן ואל עמי ידו גורל, ביום עמדך מנגד, גם היא לגולה הלכה, וא' וידו אבן בי: הטבים ה' חסר ו' בליש' בקרי' וסימן לך נא אל הצאן וקח לי משם שני', פן תאכל ושבעת ובתים טובים, והאנשים טובים לנו מאד, אשר פגע בשני אנשים, ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם: הבאתם ג' בקריאה וסימן בסדר חקה: הגבורים ז' מל' וסימן ונתן הנביא ושמעי ורעי' ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים, עלו הסוסים והתהללו, אלה עשו שלשת הגבורים, ואת כל צבא הגבורים, ויקהל דוד את כל', כמגדל דוד צוארך: מגל ב' וסי' ותופש מגל בעת קציר, שלחו מגל כי בשל קציר:

וּבַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר יְהוָה קֹרֵא:

ג

א כִּי הִנֵּה בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא אֲשֶׁר אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם: וְקִבַּצְתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהוֹרַדְתִּים אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל־עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פִּזְּרוּ בַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצִי חִלֵּקוּ: וְאֶל־עַמִּי יַדּוּ גוֹרָל וַיִּתְּנוּ הַיֶּלֶד בַּזּוֹנָה וְהַיַּלְדָּה מָכְרוּ בַיַּיִן וַיִּשְׁתּוּ: וְגַם מָה־אַתֶּם לִי צֹר וְצִידוֹן וְכֹל גְּלִילוֹת פְּלָשֶׁת הַגְּמוּל אַתֶּם מְשַׁלְּמִים עָלָי וְאִם־גֹּמְלִים אַתֶּם עָלַי קַל מְהֵרָה ה אָשִׁיב גְּמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם: אֲשֶׁר־כַּסְפִּי וּזְהָבִי לְקַחְתֶּם וּמַחֲמַדַּי הַטֹּבִים הֲבֵאתֶם לְהֵיכְלֵיכֶם: וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יְרוּשָׁלִַם מְכַרְתֶּם לִבְנֵי הַיְּוָנִים לְמַעַן הַרְחִיקָם מֵעַל גְּבוּלָם: הִנְנִי מְעִירָם מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתָם שָׁמָּה וַהֲשִׁבֹתִי גְמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם: וּמָכַרְתִּי אֶת־בְּנֵיכֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיכֶם בְּיַד בְּנֵי יְהוּדָה וּמְכָרוּם לִשְׁבָאיִם אֶל־גּוֹי רָחוֹק כִּי יְהוָה דִּבֵּר: קִרְאוּ־זֹאת בַגּוֹיִם קַדְּשׁוּ מִלְחָמָה הָעִירוּ הַגִּבּוֹרִים יִגְּשׁוּ יַעֲלוּ כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה: י כֹּתּוּ אִתֵּיכֶם לַחֲרָבוֹת וּמַזְמְרֹתֵיכֶם לִרְמָחִים הַחַלָּשׁ יֹאמַר גִּבּוֹר אָנִי: עוּשׁוּ וָבֹאוּ כָל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב וְנִקְבָּצוּ שָׁמָּה הַנְחַת יְהוָה גִּבּוֹרֶיךָ: יֵעוֹרוּ וְיַעֲלוּ הַגּוֹיִם אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט כִּי שָׁם אֵשֵׁב לִשְׁפֹּט אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב: שִׁלְחוּ מַגָּל כִּי בָשַׁל קָצִיר בֹּאוּ רְדוּ כִּי־מָלְאָה גַּת

ומשיזביא דיי זמין: ארי הא ביומיא האנון ובעדנא ההיא דאתיב ית גלות אנש יהודה ויתבי ירושלם: ואכנוש ית כל עממיא ואחתנון למישר פלוג דינא ואתפרע מנהון תמן על עמי ואחסנתי ישראל דבדרו בני עממיא וית ארעי פליגו: ובעמי רמו עדבין ויהבו עולימא באגר זניתא ועולימתא זבינו בחמרא ואשתיאו: ואף מא אתון חשיבין קדמי צור וצידן וכל תחומי פלשתאי הגמלא אתון משלמין קדמי ואם גמלין אתון קדמי קליל בפריע אתיב גמליכון ברישיכון: די כספי ודהבי נסבתון ומני חמדתא טביא אעלתון להכלכון: ובני יהודה ובני ירושלם זבנתון לבני יונאי בדיל לארחקותהון מעל תחומיהון: הא אנא מיתי להון בגלי מן אתרא דזבנתון יתהון לתמן ואתיב גמליכון ברישיכון: ואמסר ית בניכון וית בנתיכון ביד בני יהודה ויזבנונון לבני שבא לעמא רחיקא ארי במימרא דיי גזיר כן: אכלזו דא בעממיא זמינו עבדי קרבא ייתון בגלי גבריא יתקרבון ויסקון כל גברי עבדי קרבא: אתקינו סכיכון לסיפין ומגליכון למורנין דחליש יימר גבר אנא: יתכנשון וייתון כל עממיא מסחור סחור ויתקרבון תמן יתבר יי תקוף גבריהון: ייתון בגלי ויסקון עממיא למישר פלוג דינא ארי תמן אתגלי למדן ית כל עממיא מסחור סחור: אושיטו בהון חרבא ארי מטא זמן קצרהון חורתו דושישו קטילי גבריהון כבעוט דמתבעט במעצרתא

רשי

ובשרידים, בשארית אשר יותיר: אשר יי' קורא, לשון קרואים לסעודה או לעבודת המלך לשון הזמנה: אל עמק יהושפט, אורד עמם בעומק הדין, יהושפט משפטי יה: ידו גורל, כמו וילו אבן בי: הגמול אתם משלמים, זהו הגמול שנתן שלמה לחירם מלך צור עשרים עיר: קל מהרה, לשון זריזות: לשבאים וגו', לבני שבא: כי יי' דבר, והיכן דבר עבד עבדים יהיה לאחיו כן מפורש במכילתא: קדשו מלחמה, אם תוכלון להלחם כנגדי: אתיכם, קולטר"ש בלעז: ומזמרותיכם, שרפא"ש בלעז, עושו, כמו חושו כך חברו מנחם ויונתן תרגם יתכנשון ואומר אני שהוא לשון עשת ברזל המכונס יחד משא"ה בל' ואין תי"ו בו יסוד: שמה הנחת יי' גבוריך, שם בקבוצת עמק יהושפט ישבור גבורתכם כן תרג' יונתן ואיני יודע אם לשון ארמי הורד' או לשון חתת והנו"ן בו נופל כמו הנעל לדניאל קדם מלכא שאין בו אות שורש אלא על: שלחו מגל וגו', שלפו חרבות אותם ההולכים בשליחותי להבל את הגוים: כי בשל קציר, כלומר כי הגיע עתם ודמה הדבר לקציר שקוצרים אותם במגלות כשנגמר בישולו: באו רדו כי מלאה גת, מן הענבי' באו ודרכו אותם כלומר כתמלא סאת עונם: רדו, לשון כבישות ורידוי כמו וירדו בדגת הים:

הטיקן

הסיקן

השיקו היקבים, שהם מלאים עד שיצוף היין על פניהם ונשפך היין על פניהם והוא משל לשפיכת הדם, וכן הם באה עתם למות כי רבה רעתם שעשו לישראל הם ואבותיהם: המונים המוני׳ הכפל לחזק הענין: בעמק החרוץ, קורא אותו חרוץ כי שם יהיו הגוים חרוצים ונתוכי׳, או כי שם יחרוץ ויחתוך משפטם כמו שקרא אותו עמק יהושפט, וכן ת״י עמק הפרוץ פלוג דינא כמו שתרגם עמק יהושפט: שמש, חשכו ויקדרו להם ולמעלה פירשנוהו: ויי׳ מציון ישאג, כי שם שכינתו בירושלם וכאלו משם ישאג ויתן קולו עליהם נלקולו ירעשו שמים וארץ, והכל דרך משל, אמר גם רעש יהיה ביום ההוא בארץ ישראל כמו שכ׳ בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה: וה׳ מחסה לעמו, מאלה הגוים גם מהרעש שלא יזיקם: וידעתם, והיתה ירושלם קדש, כמו הקדש שאסור לזרי׳: וזרים לא יעברו בה עוד, להרע להם כמו שעשו עד היום, גם אפשר שלא יכנסו זרים בירושלם כי תגדל קדושתה לעתיד, וכמו שההיכל אסור להכנס שם ואפילו ישראל כן תהיה כל העיר קדש שלא יכנסו בה זרים מאומות העולם: והיה ביו׳ ההוא, בעת ההיא אחר כלות הגוים שמה תהיה טובה גדולה לישר׳ והמשיל הטובה שתהיה לתם בהזמנה מבלי עמל ויגיעה כאלו ההרי׳ יטפו להם עסים והגבעות תלכנה חלב, וענין תלכנה חלב מרוב ההזלה וההגרה כנה ההליכה לגבעות ואף על פי שהחלב הוא ההולך והנגר׳, וכן ילכו מים כנה ההליכה לאפיקים, ועל הדרך הזה ותרדנה עינינו דמעה, והאפיקים הם העמקים שנגרים בהם המים: ומעין מבית ה׳ יצא, זהו כמשמעו כמו שכתוב בנבואת יחזקאל: והשקה את נחל השטים, כתרגומו מישר שיטין, כי העמ׳ יקרא נחל בין יש בו מים בין אין בו מים, כמו ויחפרו עבדי יצחק בנחל, ובדברי רז״ל היושבת בנחל, והגאון רב סעדיה ז״ל פיר׳ נחל השטים הוא הירדן כי

ׁוככבים ו׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימ׳ ב׳: מחסה ט׳ רפין בקריאה וסי׳ במסר׳ רבת׳: נקיא חד מן יב מלין דכתיבין אלף בסוף תיבותא ולא קריין וסימ׳ במסרה רבת׳ בערך א׳:

רשי

השיקו היקבי׳, קול קילוח היקבים היורד תוך הבור שלפני הגתות נשמע: בעמק החרוץ, משפט חרוץ המשפט אמת וכן ת׳ במישר פלוג דינ׳: אספו נגהם, הכניסו אורם: מציון ישאג, ממה שעשו לציון: ורעשו שמים וארץ, יפרע משרים של מעלה שרי האומו׳ ואחר כך מן האומות: מחסה, לשון כיסוי ובלעז אברי״איל: אפיקי, מקום מוצא מים: והשקה את נחל השטי׳, כמשמעו משקי ית מישר שטים ומדרשו יכפר על עון פעור: מצרים ואדום, שמכן זה לזה לפורענות אתה מוצא שאילולי מצרים לא היתה אדום שנאמר כי ששה אלפים ישב יואב עד הכרית כל זכר באדום וכתיב ויברח הדד הוא ואנשים אדומיים וימצא הדד חן בעיני פרעה וגו׳ והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וגו׳ ובאחרונ׳ ויהי לשטן לשלמה אמר הקב״ה אני אכלה זו וזו: מחמס בני יהודה, בשביל חמס שעשו לבני יהודה אשר שפכו את דמם: ונקיתי דמם לא נקיתי, ואף אם אנקה אותם משאר עבירו׳ שבידם ומרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אימתי תהיה זאת בזמן שהקדוש ברוך הוא שוכן בציון:

אשירו דמהון ארי סניאת בישתהון: משרין משרין במישר פלוג דינא ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי במישר פלוג דינא: שמשא וסהרא קבלו וכוכביא כנשו זהורהון: ויי מציון יכלי ומירושלם ירים מימריה ויזועון שמיא וארעא ויי סמך לעמיה וסעיד לבני ישראל: ותדעון ארי אנא יי אלהכון אשריתי שכנתי בציון טורא דקודשי ותהי ירושלם קודשא ונוכראין לא יעדון בה עוד: ויהי בעדנא ההיא ירבון טוריא חמר מרת ורמתא יגרן טובא וכל פצידי דבית יהודה יהכון מיא ומבוע מבית מקדשא דיי יהי נפיק ומשקי ית מישר שטין: מצרים לצדו תהי ואדום למדבר צדו תהי מחטוף בני יהודה דאשדו דם זכי בארעהון: ויהודה לעלם תתב וירושלם לדר ודר: ודאתפרעית דמהון מן עממיא תוב אנא עתיד לאתפרע אמר יי דאשרי שכנתיה בציון:

הֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים כִּי רַבָּה רָעָתָם׃ הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ׃ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם׃ וַיהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַ͏ִם יִתֵּן קוֹלוֹ וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיהוָה מַחֲסֶה לְעַמּוֹ וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי וְהָיְתָה יְרוּשָׁלַ͏ִם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא־יַעַבְרוּ־בָהּ עוֹד׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל־אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיָן מִבֵּית יְהוָה יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת־נַחַל הַשִּׁטִּים׃ מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה תִהְיֶה וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ דָם־נָקִיא בְּאַרְצָם׃ וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וִירוּשָׁלַ͏ִם לְדוֹר וָדוֹר׃ וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן׃

י׳ יואל והשיקו ב׳ כפסו׳ ל׳ ט׳ רפין כל׳ ב׳ י׳ דסמי׳ ל׳ ל׳ ב׳ כ׳ יתירו׳ א׳ בסוף תיבותא

עג

ספר עמוס

אשר היה בנוקדים, תרגם יונתן דהוה מרי ניתין כמו ומישע מלך מואב היה נוקד: שנתים לפני הרעש, שנתי׳ קודם שנתנגע עוזיה יום שנתנב׳ ישעיה שנאמר וינועו אמות הספי׳ ואומר כאשר נסתם מפני הרעש וגו׳:

פתגמי עמוס דהוה מרי נכסין מתקוע דאתנבי על ישראל ביומי עזיה מלך שבטא דבית יהודה וביומי ירבעם בר יואש מלכא דישראל תרתין שנין קדם מיתי זיעא: ואמר

דִּבְרֵי
עָמוֹס אֲשֶׁר־הָיָה בַנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעַשׁ׃

ל׳ ל׳ ל׳

מציון הירדן הוא קרוב למקום הנקרא שטים לפיכך סמכו שיו: מצרים, זכר מצרים ואדום מצרים בעבור הישמעלים ואדום בעבור מלכות רומי, ואלה שתי האומות הנה הנזכרות זה ימים רבים ותהיינה עד עת הגאולה והיא חיותה רביעאה במראות דניאל, וזכר מצרים בעבור ישמעאלי׳ כי אשת ישמעאל היתה מצרית, שנאמר ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים, וכן אמו הגר המצרית, לפיכך יחס האומה הזאת למצרים, וזכר אדום בעבור מלכות רומי, וכן עשה ישעיה בפרשת קרבו גוים שהיא על חרבן רומי כמו שפירשנו שם, ואמר זה בעבור כי מלכות רומי רובם אדומים ואע״פי שנתערבו בהם עמים רבים כמו שנתערבו גם כן במלכות ישמעאלים נקראים על העיקר, ומלך קיסר אדומי היה, וכן כל המלכים אחריו אשר היו ברומי ושתי האומות האלה הרעו לשבט יהודה ובנימין שגלו ביניהם ושפכו דמם כמים בארצם, ואדום שהיא מלכות רומי היא שהחריבה בית שני על ידי טיטוס הרשע ושפכו דמם והגלו אותו בין האומות, ועל גלותינו זה נאמר הפסוק הזה לפיכך לא זכר אלא יהודה כי עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד היום לא היו ברשות שתי האומות האלה: נקיא, נכתב באלף, וכן אל תתן עלינו דם נקיא, ובא על דרך נחי האלף נשא כביא: בארצם, הכנוי לבני יהודה או למצרים ואדום: ויהודה, מצרים ואדום יהיו שממה לא ישבו לעולם אבל יהודה לעולם תשב: ונקיתי, מכספם וזהבם שלקחו אנקה האומות כי גם ישראל יקחו מהם לעתיד ויהיו להם לשלל אבל דמם ששפכו לא אנקה אותם אלא נפש תחת נפש כנפש השופכי׳ או בניה׳ אחריהם, כי בכל כסף וזהב שבעולם שיתנו כופר נפשותם לא יהיו נקיי׳ מדמם ששפכו, ויונתן הדביק טעם דמם עם ונקיתי שתרגם ודאתפרעית דמהון מן עממיא תוב אנא עתיד לאתפרעא אמר ה׳ דאשרי שכינתיה בציון: וה׳ שוכן בציון, טעמו למה שאמר למעלה ויהודה לעולם תשב, אמר וה׳ שוכן בציון גם כן לעולם כי לעולמי עד תהיה שכינתו בציון אחר שתשוב שם בימות המשיח, וכן חתם יחזקאל נבואתו ושם העיר מיום ה׳ שמה:

תם ונשלם ספר יואל, תהלה לאלהי ישראל:

דברי עמוס

כתבו רז״ל כי כשמתחיל הנביא במלת דברי הוא מדבר בדברי עצמו, וכן עמוס דבר על עצמו כמו שאמר לו אמציה כהן בית אל ומה שהשיב לו, וכן דברי ירמיהו כי הוא דבר בדברי עצמו, וכן דברי קהלת, וכן אמרו רבו׳ שלם כביכו׳ לפי שהיתה נבואתם דברי קנטורין כתלית נבואתן בעצמן, ר״ל בעצמן שדברו דברי עצמן והתחילה נבואתן דברי: אשר היה בנוקדים מתקוע, רועה היה והרעה יקרא נוקד, או מי שמתעסק במקנ׳, כמו ומישע מלך מואב היה נוקד ונקרא נוקד לפי שרוב הבהמו׳ יש להם כתמי׳ שחורים או לבני׳ מן נקוד וטלוא, ואמר בנוקדי׳ ולא היה אומ׳ נוקד ר״ל כי גדול שבנוקדי׳ אשר היה בתקוע, ותקועה היא עיר גדולה בנחלת בני אשר: אשר חזה על ישרא׳ בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבע׳, כבר כתבנו בתחילת הספ׳ כי ירבעם ועזיה מלכו בזמן אחד והושע האריך ימים יותר שנבא גם בימי יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ואמר אשר חזה על ישראל כי רוב נבואתו היתה על ישראל ושמרון לא זכר על יהודה כי אם מעט, ובדרש כשאמ׳ הקב״ה את מי אשלח ומי ילך לנו ואמ׳ לו ישעי׳ הנני שלחני אמ׳ את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכים אותו על הלחי שנ׳ בשבט יכו על הלחי את השופט, שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פילוס אמרו לא היה לו להקב״ה לאשרוי שכינ׳ אלא על הדין פילוס, פיר׳ קטיע ליסנא, אמר ר׳ פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עימוס בלשונו: שנתים לפני הרעש, הרעש הזה היה בימי עזיהו כמו שכ׳ בנבואת זכריה ונסת׳ כאשר נסת׳ מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהוד׳, ואמרו בדרש כי אותו היו׳ שנכנס עזיהו להיכל להקטי׳ היה הרעש, ואמ׳ כי תחלת נבוא׳ עמוס היתה שנתי׳ לפני הרעש, וזכר זה בעבו׳ שהתנב׳ על הרע׳ טרם בואו, כמו שאמ׳ והכתי בית החורף על בית הקיץ:

ויאמר

ויאמר, אמר מציון ומירושלם כי שם שכינתו, והענין כפול במלות שונות וכן ישאג ויתן קולו, וענין השאגה ונתינת הקול דרך משל על הנבואה, כמו שאמר אריה שאג מי לא יירא יי' אלהים דבר מי לא ינבא: ואבלו, ונבואה זו תהיה שיאבלו נאות הרועים מעבירת הגשמים: ויבש ראש הכרמל, ר"ל מיטב הכרמל, והכרמל הוא שם כלל למקום זרע שדות וכרמים והטוב והדשן שבו יאבל כל שכן הר הזה: ואבלו, ענין השחתה והפסד, כמו שאמר ע"כ תאבל הארץ והדומים להם, ויש לפרש הפסוק דרך משל והוא תחלת ד דברי' למה שאמר אחר כך כה אמר ה', וכת' ת"י ויצדון מדורי מלכי' ויחרב תקוף כרכיהון: כה אמר ה', התנבא תחלה על הגוים שהם שכנים לארץ ישראל והרעו לישרא' בהיותם בארצם והאל יתברך ינקם מהם ואחר כך התנבא על ישראל שהשחיתו מעשיהם וגלו מארצם בעונם ועונותם מלב' מה שלקו בארצם בחרב וברעב ובדבר, ועתה החל בדמשק ואמר: על שלשה פשעי דמשק, הנה דמינו כי האל ית' לא יעניש האדם על עון ראשון שני ושלישי כי זה ממדותיו שהוא נושא עון ועובר על פשע, ואמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וברביעית יעניש, והנה לא ישגיח על אומות העולם לטובה ולרעה כי אם בעבור ישרא' אלא אם כן יהיה חמס גדול בדבר כדור המבול וסדום ועמורה כי החמס מפסיד היסוד והאל יתברך רוצה בייסוד העולם, והנה דמשק הרעו לישראל שלש פעמים בימי בעשא מלך ישרא' ובימי אחאב ובימי יהורם בן אחאב אעפ"י שנלחם בישראל לא נחשב לו לפי שלקו ארם בימיו בבואם בארץ ישראל אבל השלישית הוא בימי יהואחז בן יהוא שנאמר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש, והרביעית שבא על יהודה בימי אחז ואז נענש על כלם שבא עליו מלך אשור ותפש דמשק והגלה את ארם קירה ואת רצין המית, וכל זה ניבא עמוס שנאמר ושברתי בריח וגו': וגלו עם ארם קירה, ונבואה זו ניבא עמוס כ"ה שנה קודם בואה, כמו שאמר בנבואת ישעיה ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם כמו שפי' שם, ופי' לא אשיבנו אל סליחתי שסלחתי לו שלש פעמים והייתי משיב אותו בכל פעם אל סליחתי אם לא היה שב אל פשעו אבל אחר ששב עוד על פשעו אעניסנו על כלם, והזכיר הקשה שבהם והוא על דושם בחרצות הברזל את הגלעד, שנאמר ויכם חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן מזרחה את כל ארץ הגלעד וגו', ופי' את הגלעד, כתרגומו ית יתבי גלעד שהיו עושין דרך נקמה ובזיון היו מעבירין חרוצות הברזל על גופם כמו שדשין בהם את התבואה כמו שעשה דוד בבני עמון שנאמר וישם במגרה ובחריצי הברזל: ושלחתי אש, הוא משל על האויב, כמו כי אש יצאה מחשבון, חזאל ובן הדד הם מלכי ארם: ושברתי, שלא יבילוה דלתותיה ובריחיה ולא תעמוד לפני האויב: מבקעת און, היא עיר גדולה בארם, וכן בית עדן, ואעפ"י שדמשק היתה ירושה ממלכי לוד בית עדן גם כן היתה מושב המלכים, לפיכך אמר ותומך שבט מבית עדן, כי תומך שבט הוא המלך, כמו לא יסור שבט מיהודה, כי מנהג המלך להיות שבט בידו תמיד והוא סימן שהוא רודה בעם, וכן ראינו באחשורוש ויושט המלך את שרביט הזהב אשר בידו: קירה, א קיר, והוא שם עיר בארץ אשור, וכן כתוב בספר מלכי' ויגלם קירה: כה אמר, על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום, אמרו כי זאת הנבואה ניבא על חורבן בית שני כי היו פלטי' מגלות טיטוס והיו בורחים לדרך ארץ פלשתים שהיא סמוכה לא"י הפלשתים היו לוקחים אותם ומסגירים אותם ביד אדום כי טיטוס ומחנהו אדומי' היו רובם, וזהו גלות שלמה שלא נשארה פליטה להם שלא גלו כי בחרבן בית ראשון לא ראינו זה, וזכר עזה ואשדוד ואשקלון ועקרון ולא זכר גת כי למלכי יהודה היתה כמו שכתוב, ואמר כי רובם שבו לדת ישרא' ואשר לא שבו עליה' כאמ' ואבדו שארי' פלשתי': ושלחתי, מבואר הוא: והכרתי, והשבתי ידי, כי אחר שיכלו עזה ואשדוד ואשקלון עוד אשיב ידי על עקרון להשחיתה וכה יאבדו ארץ פלשתי': ואבדו שארי', ואבדו על הפרט שארי' על הכלל: כה אמר ה' לאדו' גם זה בגלו' בית שני, כי צר סמוכה ג"כ לא"י לפיכ' אמר על הסגיר: ולא זכרו ברית אחים, הם ידעו כי אדו' לא זכרו הברית לישרא' הראויה להיו' בין אחי' והיו אכזרי' לישרא', והם הסגירו' בידם וישרא' ואדו' אחי', וכן שלח מש' למלך אדום כה אמ' אחיך ישרא', וי"מ אחים שלמה וחירם מלך צר שהיה ברית ביניהם: כה אמר, על רדפו בחרב אחיו, י"מ על עשו ויעקב שברח יעקב מפניו, וי"מ כשעברו ישרא' על אדום במדבר, ואמ' ויצא אדום לקראתו בעם כבד; והנכון שהוא על חורבן בית שני כמו שפי' שתי הפרשיות אשר לפני זאת: ושחת רחמיו, רחמי האח על אחיו שהוא דרך העולם והוא שחת הרחמי' ובטלם:

מציון ישאג, מבית קדשי הקדשים הדיבור יוצא: ואבלו נאות הרועים, ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון: על שלשה פשעי וגו', דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ואם יותר יותר וכאן כך הוא כבר נהגתי עימהם במדתי לוותר להם על שלשה פשעים ואם יש יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט: ועל ארבעה לא אשיבנו, על פשע רביעי אין עלי עוד להשיבו ריקם מהשיב לו גמול וכל שכן שיש לו פשעי' הרבה עתה את זה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד ה הסמוכים להם: בחרצות הברזל, ת' במוריגי דפרזלא והוא כעין שופיכא שקורין ליימא שעשוי ח חרצים חרצים ורודים בהם בני אדם ביסורים ובהם מחתכין את קשי התבואה לעשותן תבן: חזאל ובן הדד, מלכי ארם ורא"ש ארם דמשק: בקעת און, מקום הוא בארם: ותומך שבט, ועביד שולטן כמו לא יסור שבט על שם שהמושל רודה את העם במקלו': מבית עדן, מקום: קירה, מקום ושם הגלם סנחריב בימי אחז שכ' ויעל דמשק ויתפשה ויגלה את ארם קירה, כל הפורענות שנתנבאו נביאי ישראל לבא חרב על האומות נביאים שהיו קודם סנחריב כגון ישעיה ועמוס נבאו על חרב סנחריב וירמיה ויחזקאל נבאו על חרב נבוכד נאצר: עזה, מפלשתים היתה: גלות שלימה, גלות ישראל שתהא הגלות שלימה שלא ימלט איש שהיו ע עומדים על הדרכים ותופשים הנמלטים ומסגירין אותם וכן עשו אנשי צור וכן לארבע רוחו' בחורבן בית שני כמו שמפורש באגדת האזינו, עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח ערביים מן המערב שנ' משא בערב ביער בערב תלינו: אשדוד אשקלון עקרו' שרני פלשתי' הם: והשיבותי ידי, אכה ואשנה: ולא זכרו ברית אחים, אשר היה בין חירם ובין שלמה שנ' ויכרתו ברית שניהם והיו קורין זה לזה אחי שנאמר מה הערי' אשר נתת לי אחי: על רדפו בחרב אחיו, שנאמר פן בחרב אצא לקראתך וגם עולנו טורף אפו ושומר עברתו ולא חזר בו:
ניטרף

ויאמר יי' חד מן ז' בטע' מרעימין ומפסיקין ר"פ וסי' ויתמהמה ויחזיקו, ויאמר יי' אלהי אדני, וימאן ויאמר ל אשת אדניו, וישחט ויקח משה, ונבהלו צרים וחבלים, ויאמר יי' מציון ישאג, ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו: עדן ג' פתחין וסי' ההצילו אתם אלהי הגוים דמלכים, וחברו דישעיה, ושברתי בריח דמשק והכרתי,

---

ויאמר יהוה מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל: כה אמר יהוה על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו על דושם בחרצות הברזל את הגלעד: ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד: ושברתי בריח דמשק והכרתי יושב מבקעת און ותומך שבט מבית עדן וגלו עם ארם קירה אמר יהוה: כה אמר יהוה על שלשה פשעי עזה ועל ארבעה לא אשיבנו על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום: ושלחתי אש בחומת עזה ואכלה ארמנתיה: והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט מאשקלון והשיבותי ידי על עקרון ואבדו שארית פלשתים אמר אדני יהוה: כה אמר יהוה על שלשה פשעי צר ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלמה לאדום ולא זכרו ברית אחים: ושלחתי אש בחומת צר ואכלה ארמנותיה: כה אמר יהוה על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו

ז' כטעם מעריימים ומפסיקי' ר"פ · ה · ל' · ג' מל' · ל' · ל' סף · ל' חס' כליס' · ב' מלעיל חד חס' והשבתי את ידי · ל' · י · ל'

ואמר יי מציון יכלי ומירושלם ירים מימריה ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון: כדנן אמר יי על תלתא חובי דמשק ועל ארבעא לא אשבוק להון על דדשו במוריגי ברזלא ית יתבי ארע גלעד: ואשלח אשתא בבית חזאל ותשיצי ברנית בר הדד: ואתבר תקוף דמשק ואשצי יתיב מבקעת און ועביד שולטן מבית עדן ויגלון עמא דארם לקרני אמר יי: כדנן אמר יי על תלתא חובי עזה ועל ארבעא לא אשבוק להון על דאגליאונון גלו שלמא למסר לאדום: ואשלח אשתא בשורי עזא ותשיצי ברניתהא: ואשצי יתיב מאשדוד ועביד שולטן מאשקלון ואתיב מחת גבורתי על עקרון ויבדון שארא דפלשתאי אמר יי אלהים: כדנן אמר יי על תלתא חובי צור ועל ארבעא לא אשבוק להון על דמסרנון גלו שלמא לאדום ולא אדכרו קים אחין: ואשלח אשתא בשורי צור ותשיצי ברניתהא: כדנן אמר יי על תלתא חובי אדום ועל ארבעא לא אשבוק להון על דרדפיה בחרבא אחוהי וחבל רחמוהי וקטיל

וא' ועדן חרן ומלכה: אמר יי' כ' סופי פסוקים בנביאים וסימן ונשא כל אשר בביתך דמלכי', וחברו דישעיה', בעת פקדתים יכשלו', וחברו דבתריה אסוף אסיפם', כי אשיב את שבות הארץ', עוד תעברנה הצאן על ידי מונה', וירש ישראל את יורשיו', ואבד העמק', רני עקרה', לא ירעו ולא ישחיתו', וגם מהם אקח', והיה מדי חדש בחדשו', וגלו עם ארם קירה', והלך מלכם בגולה', והכרתי שופט מקרבה', ובכל כרמים מספד', נחם יי' על זאת קדמאה', בשובי את שבותיכם לעיניכם', ועלו ההרה והביאו עץ', הארצה אתה מידכם:

ויטרף לעד אפו · הלא שהיה לעשו על יעקב לעד היה כי עד הדורות האחרונים היה וטרף ישראל בכל זמן שהיה הכח בידו ואפו הוא הטורף · או תחסר ב"ת השמוש ר"ל באפו · וכפל הענין במ"ש · ואמר ועברתו שמרה הה"א כחה והכינוי על העברה והמלה מלעיל מפני סמיכותה למלת נצח שהיא מלעיל: כה אמר · על בקעם הרות הגלעד · בני עמון היו מכים לארץ הגלעד והיו בוקעים ההרי' שהיו מגבול ארץ הגלעד ומרחיבי' בהם גבולם והיו מסיגים גבול הגלעד · והסגת גבול הוא עון גדול שהרי הוא אחד מן הארורים הכתובים בתורה ארור מסיג גבול רעהו · והרות כמו הרים · קובץ מן הר בלשון זכרים הרים ובלשון נקבות הרות · ויש לפרש הרות הערים הבצורו' יכנה אותם בלשון הר · וכן והרותיהם תבקע · הנני אליך הר המשחי' · וכן אמ' בנבוא' ירמיהו לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישרא' אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב · וזכר שם ארץ גד והנה זכר ארץ הגלעד והכל מעבר הירדן מזרחה · ויש לפרש גם כן הרות הגלעד הנשים ההרות · וכן ההרותיה בקע והרותיה תבקע · כמו שאמ' והריותיו יבקעו · וזה על מיעוט החמלה בהם · כמו שאמר ועולליהם ירטשו · ואם העוללים היו הורגים וההרות מבקעים כל שכן האחרים · וזהו שאמר למען הרחיב את גבולם שלא ישאר שריד מישראל · וזהו שאמר ירמיהו הבנים אין לישראל אם יורש אין לו: והצתי · בתרועה ביום מלחמה · וכן אמר בנבואת ירמיהו והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה בסער ביום סופה: המשיל חוזק המלחמה והלכדם מהרה לרוח סערה · וסופ' הוא רוח סערה · והענין כפול במ"ש · והלך מלכם בגולה · כן אמר בנבוא' ירמיהו מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו: כה אמר ה' · על שרפו עצמות מלך אדום לשיד · הוא מה שנאמר בספר מלכים ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישרא' · והקצף היה ממלך אדום על ישראל מהיום ההוא והלאה מפני שמלך מואב שרף את בן מלך אדום במלחמה שהוא היה שם עמהם כמו שפירשנו שם · לפיכך העניש האל יתברך על זה · ופירוש לשיד שריפה גמורה עד שהיו אפילו העצמות אפר כמו השיד · וכן והיו עמים משרפות שיד · ות"י על דאוקיד גרמי מלכא דאדום וסדינון כגירא בביתא · פי' שסד ביתו באותו אפר דרך נקמה ובזיון: ושלחתי · הקריות · שם עיר בערי מואב: והכרתי · מקרבה · מקרב הקריות כי היתה עיר המלוכה שלו: עמו · ר"ל עם מלך מואב: כה אמר ה' · עתה התנבא על יהודה וישראל שהרעו מעלליהם והקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעט מעט · ובימי מלכי יהודה הרעי' היו חוטאים והקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעט מעט לא להחריב ירושלם אבל אחר חזקיהו שהיה טוב אמר האל ית' וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ואחריו מנשה שעשה הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו והנה נשא הא' ולא רצה להחריב ירושלם · וכן אמון הרב' אשמה ונשא האל ית' יהואחז ויהויקים כי לא מלכו אלא ג' חדשים · והנה יהויכין היה השלישי ונשא הא' והנה הם ג' ונשא הא' ית' · וצדקיה עשה הרע בעיני ה' ועליו נאמר ועל ד' לא אשיבנו · ולא אבה עוד לסלוח · וחרב הבית בימיו ועליו אמר כי על אף ה' היתה בירושלם וביהוד' עד השליכו אותה מעל פניו: על מאסם את תורת ה' · לא אמר כי זה העון הוא הרביעי אלא אמר כי ברביעי העניש הש"י על מה שעשוהם ואבותיהם שמאסו את תורת ה' · וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל את תורת השם המצות השמעיות וחקיו המצות השכליות: ויתעם כזביהם · הם דברי כהני הבעל: מאסם · האלף נקרא בקמץ חטף · ואמר ביהודה על מאסם תורת השם ובישראל · גם כן מאסו את תורת השם בכל הרע אשר עשו · אלא אמר ביהודה כן לפי שעמהם היתה כתובה בבית המקדש ומאסו אותה ולא פנו אליה עד אשר נשכחה מפיהם · כי אלום היתה אבלם כשמצאוהו בימי חלקיה הכהן: ושלחתי אש · הוא נבוכד נצר: כה אמר ה' · על מכרם בכסף צדיק · אמר אעפ' שעברו על שלשה עבירות חמורות והם ע"ז גלוי עריות ושפיכות דמים לא נתחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם ע"י מלך אשור אלא על החמס והוא הרביעי ועליו העניש על כל מה שעשו · וכן בדור המבול אעפ' שהיו בידם כמה עבירות לא העניש אלא על החמס שנ' כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכל שכן כשהחמס בא ע"י השופטים שהיה להם להעמיד הצדק והם ע"י השוחד מטים הדין' וזהו שאמר על מכרם בכסף צדיק · ופי' צדיק שהוא צדיק בדינו וכן ויסלף דברי צדיקים · וגם הם צדיקי' בדברי אחרים כי ברוב טועני האמת הם צדיקים ברוב דבריהם · וכן העני' ברוב לא יטענו אלא האמת: בעבור נעלים · אפילו בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיה' · ות"י בדיל דיחסנון' ולא הבנתי דעתו ורש"י ז"ל פי' דעתו כן מטו' משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לגעול ולגדור כל שדותיו ולא יפסיק זה ביניהם זהו בעבור נעלים לשון נעילה · דבר אחר מחייבין את הזכאי כדי שיצטרך העני למכור שדהו בקנין גמור שהוא בנעל שנאמר שלף איש נעלו:

השופטים

רשי

ניטרף לעד אפו · החזיק כח ולא הניחה: ארמנות בצרה · בין מואב ובין אדום היא ומארץ מואב ונמשכה אחר אדום והיא העמיד' לו מלך במות מלך הראשון שנאמר יובב בן זרח מבצרה: בקעם הרות הגלעד · השחיתו אותה וגם הרותיהם בקעו שלא ישאר יורש שיערע' על הנחלה וכן אומר בירמיה לבני עמון כה אמר יי' הבנים אין לישרא' אם יורש אין לו מדוע ירשו מלכם: על שרפו עצמות וגו' · פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו וטחום בקירות הבית ותבע הקב"ה אונאת המלך שנהגו בו בזיון: קריות · שם מקום כל"א על קריות ועל בצרה: בשאון · קול המון מלחמה: על מכרם בכסף צדיק · הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו: ואביון בעבור נעלים · ת' בשני מקומות בדיל דיחסנון ואומר אני שכך פיר' מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם:

השופטים

והצתי אש ו' ול' בס' וסימן נמסר בירמיה סוף סימן כ"א: שופט ו' מל' בקריאה וסימן שופט ואיש מלחמה · והכרתי שופט מקרבה · ישבת לכסא שופט צדק · אלהים שופט צדיק · ויותם בנו על בית המלך דדברי הימים · מלך שופט באמת דלים: שמרו ה' קמץ וסימן נמסר בסדר בהעלותך ובירמיה סימן ו': מכרם

וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נֶצַח: וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בָּצְרָה:

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בִּקְעָם הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־גְּבוּלָם: וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רַבָּה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בִּתְרוּעָה בְּיוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה: וְהָלַךְ מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו אָמַר יְהוָה: טו

ב

א כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־שָׂרְפוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ־אֱדוֹם לַשִּׂיד: וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמוֹאָב וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת וּמֵת בְּשָׁאוֹן מוֹאָב בִּתְרוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ וְכָל־שָׂרֶיהָ אֶהֱרוֹג עִמּוֹ אָמַר יְהוָה:

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יְהוּדָה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מָאֳסָם אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְחֻקָּיו לֹא שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבֵיהֶם אֲשֶׁר־הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם: ה וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִָם:

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם:

ל' מלעיל · ל' · ו' ול' כעינין · ל' סוף כנוי' · ל' · ו' מל' · ל' חד חסר · ל' סוף · ל' · ל' · ל' · ל' ומפק כל כסביר

ו וּקְטִיל קְטַל עָלְמִין רוּגְזֵיהּ וְחֶמְתֵּיהּ נָטְרָא לְאַפְרָשׁ: וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּדָרוֹמָא וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָת בָּצְרָה:

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּבַזּוּ מְעַדְיָת אֲרַע גִּלְעָד בְּדִיל לְאַפְתָאָה יָת תְּחוּמֵיהוֹן: וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי רַבָּה וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָתְהָא בְּיַבָּבָא בְּיוֹמָא דִקְרָבָא בְּעַלְעוֹל בְּיוֹם רוּחַ: וִיהָךְ מַלְכְּהוֹן בְּגָלוּתָא הוּא וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא אֲמַר יְיָ:

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי מוֹאָב וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּאוֹקִיד גַּרְמֵי מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְסָדְנוּן כְּגִירָא בְּבֵיתָא: וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּמוֹאָב וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָת כְּרַכָּא וִימוּת בְּאַרְתְּרְנוּשָׁא מוֹאָב בְּיַבָּבָא בְּקָל שׁוֹפָרָא: וַאֲשֵׁיצֵי דַיָּנָהָא מִגַּוָּהּ וְכָל רַבְרְבָהָא אֶקְטוֹל עִמֵּיהּ אֲמַר יְיָ:

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי יְהוּדָה וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּקָצוּ בְּאוֹרָיְתָא דַיְיָ וּקְיָמוֹהִי לָא נְטַרוּ וְאַטְעְיָאוּנוּן כַּדְבֵיהוֹן דְּהַלִּיכוּ אֲבָהָתְהוֹן בַּתְרֵיהוֹן: וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּקִרְוַיָּת יְהוּדָה וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָת יְרוּשְׁלֶם:

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּזַבִּינוּ בְכַסְפָּא זַכָּאִין וַחֲשִׁיכַיָּא בְּדִיל דְּיַחְסְנוּן:

דשייטין

ג' וסימן ונתתי מכרם · על מכרם בכסף צדיק · ביום מכרם ציד · א"נך:

השואפים על עפר ארץ בראש דלים · השופטים הם השואפים ומביטי׳ ומכוונים שיהיה עפר ארץ בראש דלים שמשימים שוטרי׳ תחתיהם אם לא יתנו העניים על פיהם יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש הדלים · וענין זה הפסוק כענין מה שאמר מיכה ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה · וענין השואפים כמו השואפי׳ אבין וי״ת דשייטין בעפרא וגו׳ : ודרך ענוים יטו · שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שנותני׳ בעלי דינם העשירים · ודרך פירושו משפטו ועסק האדם כמו את הדרך אשר ילכו בה ויאחז צדיק דרכו והדומים להם · ונכת׳ ודין חשכיא מסטן : ואיש ואביו ילכו אל הנערה · ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושים תהיו כי קדוש אני השם מקדישכם וכיון שאתם מחללי׳ קדושתכם הרי את׳ מחללים את שם קדשי שקדשתי אתכם ואתם נקראי׳ בשמי כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך: ועל בגדי׳ חבלי׳ יטו · שהם חובלים הבגדי׳ מאשר לא יתנו על פיהם ויאכלו וישתו עליהם בבתי ע״ז · ופי׳ יטו יטו עצמם להסב אצל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה וההסיבה נקראת הטייה לפי שמטה אד׳ עצמו כשוכב וכן במשנה יטו ויקראו והטיתי לקרות: ענושים · שהם עונשים אותם כסף וזהב וישתו בו בית אלהיה׳ : ואנכי השמדתי את האמרי · מפני חקות הרעי׳ שהיו להם השמדתי אותם מפניכ׳ ואתם עזבתם את חקותי הטובים ולקחת׳ חקות האמורי׳ · וכבר הזהרתי אתכם בתור׳ ולא תקיא הארץ אתכ׳ בטמאכם אותה כאש׳ קאה את הגוי אש׳ לפניכ׳ · וזכר האמרי כי הוא החזק שבשבע האומות כמו שאמ׳ אשר כגובה ארזים גבהו · ואעפ״י כן השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכם ולא בקשתכ׳ אלא אני השמדתיו משרשו : וחסון · תקיף כמו והיה החסון לנעורת : ואוני׳ כתרגו׳ בלוטין קסטנייר בלע״ז: ואנכי העליתי · וקוד׳ שהביא אתכ׳ אל הארץ הוצאתי אתכם מארץ מצרי׳ מבית עבדי׳ ואולך אתכ׳ במדב׳ ארבעי׳ שנה לא חסרת׳ דבר והרגלתי אתכם בחקותי שלא תלמדו חקות ארץ האמרי כשתבאו לרשת אות׳ · או טעם לרם לדבקעם העלתי אתכ׳ מארץ מצרי׳ : ואקי׳ · עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו דבקים בי שהשריתי רוח נבואה בכם · ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה · וטעם מבניכם אפי׳ הנערים כשמואל וירמיה כ״ש הזקנים שיש בהם חכמה: ומבחוריכ׳ לנזירים · אפי׳ הבחורים שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שינזרו מן היין ויהיו קדושי׳ כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר ובכל זה הפרשתי אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושים ולא תטמאו בטומאת עמי הארץ : האף אין זאת בני ישראל נאם ה׳ · כי כל זה שאמרתי לכם התוכלו לכחש שאינו כן : ותשקו · לא די שאתם לא נזהרתם במה שהזהרתי אתכם ולא פקחת׳ עיניכם למה שעשיתי עמכם אלא שהנביאי׳ והנזירי׳ שהיו לכם לאות לקדושתכ׳ בטלתם אותם ומנעת׳ אותם מקדושת׳ שהיה לכם ללמד מהם : והשקיתם הנזירים יין · כלומר פתיתם אותם בדברים עד ששמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושתם · וכן על הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו · וטעם צויתם רוצה לומ׳ בהכרח מנעתם אותם מלהנבא לכם ומלהזהירכם בשמי : הנה אנכי מעיק תחתיכם · במקומכם אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל · מעיק ענין צוקה וצרה וכן מפני עקת רשע׳ ותרגום צרה עקתא · ואמר כאשר תעיק העגלה על דרך משל כי העגלה אינה בעלת חיים שתעיק ותציר · ואמר עמיר ולא אמר משא אחר כי מפני הכפת הוא מיצר יותר נושא העמיר מנושא משא אחר · ואמ׳ עמיר שם כלל עמרי׳ רבי׳ : ואבד מנוס · לא יאמץ כחו׳ לא יהיה בו יכולת להאמץ כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו : ותפש הקשת לא יעמוד · לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו : וקל ברגליו לא ימלט · פי׳ לא יוכל לברוח · ושנה הענין במ״ש לחזק׳ גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ · כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל : ואמיץ לבו בגבורי׳ כי הגבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערום · וטעם ערו׳ שיפשוט בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהר׳ : שמעו · המשפח׳ הגוי כולו נקרא משפחה וכן ואם משפח׳ מצרי׳ לא תעלה : אש׳ העליתי · העליתי אבותיכ׳ : רק אתכ׳ · לפי שידעתי אתכם ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכ׳ שאתם ראיתם וידעתם את כל אותותי ומופתי׳ שעשיתי לכם והטבתי לכם לפיכך הדין הוא שאפקוד עליכם עונותיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדי׳ לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרי׳ הרחוקים ממנו כי משפחת הגוי׳ אינני חושש עליהם אם ייטיבו או ירעו אלא אם יהיה חמס גדול כדור המבול כמו שפירשנו למעלה אבל ישראל לפי שהם קרובי׳ אלי אענשם על עונם כמו שאמ׳ בקרובי אקדש · וכמו שפירשו ז״ל בפסוק ונסביביו נשערה מאד · וכן אז״ל שאני גוים דלא מפקיד׳ ליכא עלייהו · ובספר יחזקאל בפסוק והעולה על רוחכם היו לא תהיה הארכנו בזה הענין :

ויין ׳ בליש׳ וסימ׳ ישתו יין נסיכם · ביין חלבון וצמר צחר · ויין ענושים ישתו · ויין חמסים ישתו · זכרו כיין לבנון׳ והכך כיין הטוב · וביין משתיו · ומיין משתיו · ויין משתיהם · ויין מלכות רב כיד המלך : ימלט ח׳ וסימ׳ ואבד מנוס מקל וחזק · ודבתרי׳ ותפש הקשת לא יעמד ב׳בו · מי גבר יחיה · כי לא ידע שלו · ימלט אי נקי · אין אדם שליט

הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי: וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם: וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת: וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי: וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה: וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ: הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר: וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ: וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ: וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה:

ג

שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם:

דְּשָׁיְטִין בְּעַפְרָא דְאַרְעָא דְּרֵישׁ מִסְכֵּינַיָּא וְדִין חֲשִׁיכַיָּא מַסְטָן וּגְבַר וַאֲבוּהִי אָזְלִין עַל עוּלֶמְתָּא בְּדִיל לְאַחָלָא יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי: וְעַל שְׁוָיָן דְּמַשְׁכּוֹן מַסְחֲרִין בִּסְטַר כָּל אֱגוֹרֵיהוֹן וַחֲמַר אוּנְסָא שָׁתָן בֵּית טַעֲוָתְהוֹן: וַאֲנָא שֵׁיצִיתִי יָת אֱמוֹרָאָה מִן קֳדָמֵיהוֹן דִּכְרוּם אַרְזִין רוּמֵיהּ וְחַסִּין הוּא כִּבְלוּטִין וְשֵׁיצֵיתִי אִבֵּיהּ מִלְּעֵלָּא וְשָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרַע: וַאֲנָא אַסֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְדַבְּרֵית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין לְמֵירַת יָת אַרְעָא דֶאֱמוֹרָאָה: וַאֲקֵימִית מִבְּנֵיכוֹן לִנְבִיאִין וּמֵעוּלֵימֵיכוֹן לְמַלְפִין הַאַף לֵית דָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ: וְאַטְעֵיתוּן יָת מַלְפֵיכוֹן בְּחַמְרָא וְעַל נְבִיַּיָּא פַּקֵּידְתּוּן לְמֵימַר לָא תִתְנַבּוּן נְבוּאָה: הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיכוֹן עָקָא וּמְעִיק לְכוֹן בְּאַתְרְכוֹן כְּמָא דְעָיְקָא עֶגְלְתָא דִּטְעִינָא עֲמִירָא: וְיֵיבַד בֵּית עֲרוֹקֵי מִדְקַלִּיל וּדְתַקִּיף לָא יַחְסִין חֵילֵיהּ וּגְבָר לָא יְשֵׁזֵיב נַפְשֵׁיהּ: וַאֲחִיד קַשְׁתָּא לָא יְקוּם וּדְקַלִּיל בְּרַגְלוֹהִי לָא יִשְׁתֵּזֵיב וְרָכִיב סוּסְיָא לָא יְשֵׁזֵיב נַפְשֵׁיהּ: וּדְתַקִּיף לִבֵּיהּ בְּגִבָּרַיָּא עַרְטִילָא דְלָא זֵין יַעְרוֹק בְּיוֹמָא הַהוּא אֲמַר יְיָ: קַבִּילוּ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי גְזַר יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל כָּל זַרְעִיתָא דְאַסֵּקִית מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר: לְחוֹד בְּכוֹן אִתְרְעֵיתִי מִכָּל זַרְעִיַּת אַרְעָא עַל כֵּן אַסְעַר עֲלֵיכוֹן יָת כָּל חוֹבֵיכוֹן

ברוח׳ · שקר הסוס לתשוע׳ : משפחות האדמה ג׳ דסמיכי וסימ׳ ונברכו בך דאברהם · ונברכו בך דיעקב · רק אתכם ידעתי:

רשי

השואפי׳ על עפר ארץ · על עפר הארץ שהם הולכים עליה כל שאפם וכל מחשבות׳ בראש דלים היא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם שאיפה גלוסי״ר בלע״ז: ודרך ענוים יטו וגו׳ · האלטי׳ נוטי׳ מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר אביונים מדרך יטו: אל הנערה · המאורסה: ועל בגדים חבולים יטו׳ תרגם יונתן על מטות שוויין דמשכון מסתחרי׳ זוקפין מלוה על העניים וממשכני׳ אותם ועושי׳ בגדיהם מצעות ומצעין עליהם בהטייה בעת סעודתם: בית אלהיהם · בבית עבודה זרה אצל מזבח יטו לשון מסיבה שכל מסיב׳ סעוד׳ בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו: ויין ענושים · שעונשים אותם ממון ושותים בו יין: אלונים · קיישנ״ם בלע״ז: ואשמיד פריו ממעל · שרים העליונים׳: ושרשיו מתחת · שרים התחתונים ד״א הכרעה היתה משמאת עניה׳ מלמעלה ומסרסתן מלמטן: לנזירים · תרגם יונתן למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקי׳ בתורה אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה: ותשקו את הנזירים יין · שלא יורו אתכ׳ שהשיכור אסור להורו׳: האף אין זאת · בתמיה כלומר כלום אתם יכולים להכחים את זאת · ותשקו את הנזירים יין ית ואטעיתון ית מלפיכון בחמר: לא תנבאו · לעמוס כזה כן אמצי׳ כהן ביתאל חוזה ברח לך ל׳ ארץ יהודה: מעיק · תרגו׳ מל מציק: תחתיכם · את חנייתכ׳ · תעיק העגלה · מכובד משא שעליה: וקל ברגליו לא ימלט · את נפשו : ערום ינוס וגומר · ערטילאי בלא כלי זיין: רק אתכם ידעתי · אהבתי ואתם פשעתם בי על כן וגו׳ ורבותינו דרשוהו לכד אחר במסכת ע״ז:

הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃ הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד׃ אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא עָשָׂה׃ כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יְהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יְהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא׃ הַשְׁמִיעוּ עַל־אַרְמְנוֹת בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל־אַרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ עַל־הָרֵי שֹׁמְרוֹן וּרְאוּ מְהוּמֹת רַבּוֹת בְּתוֹכָהּ וַעֲשׁוּקִים בְּקִרְבָּהּ׃ וְלֹא־יָדְעוּ עֲשׂוֹת־נְכֹחָה נְאֻם־יְהוָה הָאוֹצְרִים חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צַר וּסְבִיב הָאָרֶץ וְהוֹרִד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבֹזּוּ אַרְמְנוֹתָיִךְ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בְדַל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בִּפְאַת מִטָּה

הֲיְהָכוּן תְּרֵין כַּחֲדָא אֱלָהֵן אִם אִזְדַּמָּנוּ׃ הֲיִנְהוֹם אַרְיָא בְּחוּרְשָׁא וְצֵידָא לֵית לֵיהּ הֲיִרִים בַּר אַרְיָון קָלֵיהּ מִמַּרְבּוּעְתֵּיהּ אֱלָהֵן אִם אֲחַד׃ הֲתִפּוֹל צִפְּרָא בְּקוּלָא עַל אַרְעָא וְצַיָּד לֵית לֵיהּ הֲיִשּׁוֹר קוּלָא מִן אַרְעָא וּמֵחַד לָא אֲחַד׃ אִם יִתְקַע שׁוֹפָרָא בְּקַרְתָּא בְּלָא זִמְנֵיהּ וְעַמָּא דִּי בָהּ לָא יְזוּעוּן אִם תְּהֵי בִּישְׁתָּא בְּקַרְתָּא וּמִן קֳדָם יְיָ לָא אִתְעֲבֵידַת׃ אֲרֵי לָא כָשְׁרִין פִּתְגָמִין דְּמִתְעַבְדִין מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהֵן גְּלָא רָזֵיהּ לְעַבְדוֹהִי נְבִיַּיָּא׃ אַרְיֵה נָהֵים מַן לָא יִדְחַל יְיָ אֱלֹהִים מַלֵּיל מַן לָא יְקַבֵּל נְבוּאֲתָא׃ בַּסַּרוּ עַל בִּרְנְיָת בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל בִּרְנְיָת בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וַאֲמַרוּ אִתְכַּנַּשׁוּ עַל טוּרֵי שֹׁמְרוֹן וַחֲזוֹ שִׁגּוּשְׁיָא סַגִּיאָן בְּגַוַּהּ וַאֲנוּסִין בְּגַוַּהּ׃ וְלָא יָדְעִין לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אֲמַר יְיָ דִּי מַלַּן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִזָּא בְּבִרְנְיָתְהוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עָקָא תַקִּיפָא לְאַרְעָא וִיבַטֵּל מִנֵּיךְ תּוּקְפֵּיךְ וְיִתְבַּזּוּן בִּרְנְיָתַיִךְ׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ כְּמָא דִּמְשֵׁיזֵיב רַעְיָא מִפּוּמָּא דְאַרְיָא תַּרְתֵּין כַּרְעִין אוֹ חִסְחוּס דְּאוּדַן כֵּן יִשְׁתֵּזְבוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּיָתְבִין בְּשֹׁמְרוֹן בִּתְקוֹף שׁוּלְטָן

על פח ל׳ וחד אל פח ואינון חד מן א״ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכוו׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בערך אל: ועם נ׳ קמצין וסימ׳ ופלשתים נאספו׳ לא אפקוד על בנתיכם׳ אם יתקע שופר בעיר: השמיעו על כל לשון שמיע׳ אל במ״ב על וסי׳ ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום׳ וישמע עליהם חזקיהו דמלכים׳ וישמע על

תרהקה לאמר דישעיה׳ דרשו מעל ספר ה׳ הזכירו לגוים דירמיה׳ כהקיר בור מימיה כן הקרה׳ אל תשמעו על עבדי הנביאים׳ לשמוע על דברי עבדי הנביאים׳ ולבית הרכבים אמר ירמיהו׳ כה אמר יי׳ שאינם בארץ׳ והשמיעו עליך בקולם׳ השמיעו על ארמנות באשדוד׳ ואת זעקתם שמעת על ים סוף׳ ונמסר גם במלכי׳ ב׳ סימ׳ כ׳ וביחזקאל סי׳ כ״ו: כל לשון אסיפה אל במ״ג על וסימ׳ במסרא רבתא: כה אמר ה׳ בטעם בספרא וסימ׳ במסר׳ רבת׳ נקוט הא׳ כללא ב״דך כ״ל היכא דאמ״ר במ״ס בת״רי עש״ר בס״פ פ׳ כ״ל ספ״ר תר״י עש״ר:

הילכו שנים יחדיו׳ שאתם אומרים לנביאים לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אלא אם כן נכוונו כלום דברים נעשים אלא על פי דרכם: בלתי אם נועדו׳ אלא אם כן קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני׳ כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג אלא א״כ לכד וכן הוא אומר ישאג כבכפירי׳ וינהום ויאחז טרף וכן כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו: התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה׳ בפח שנפלה עליו ומוקש אין לה: היעלה פח מן האדמה׳ ממקום שהוטל שם אלא אם כן כאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואותה שעה כבר נלכד: אם יתקע שופר׳ שהצופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון: הישאג אריה׳ הוא כנוכל כאשר לא הנביאי׳ מדמין את רוח הקדש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאומר למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פיר׳ שדוגמא היבא רוח הקדש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב״ה לרעה אלא א״כ הפורענות נגזר מלפניו זהו הטרף׳ היתן הקב״ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון: התפול צפור על פח׳ ואין הפח מכשילה כלומ׳ וכי אפשר שאתם עובדים עבירות ולא יהיה לכם למוקש: היעלה פח וגו׳ כך היעלו עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם: אם יתקע שופר בעיר׳ כך היה לכם היותכם חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן ה הרעה שלא תבא וכשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב״ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו: כי לא׳ יעשה דבר׳ אלא אם כן גלה סודו אותו סוד אל עבדיו הנביאים: אריה שאג מי לא יירא׳ כך הקב״ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא: השמיעו׳ אתם בני פלשתים ובני מצרים והכריזו זאת ואמרו בארמנותיכם שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההרים ב בתוך העיר את דרכם הרעה: נכוחה׳ ישרה: חמס ושוד׳ ממון של גזל: צר וסביב הארץ׳ הצר מוכן לבא וסביב לארץ הזאת יבא: כאשר יציל הרועה׳ דבר מועט: כל אוזן׳ חסחוס לאודנא: כן ינצלו בני ישראל מתי מעט: בפאת

הילכו שנים׳ כלומר אחר שפשעתם כי ראו מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לצאת מן העיר מפחד האויב ולא אפילו שנים אם לא נועדו יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד כנגד האויב אם יפגע בהם׳ ור׳ אברהם ז״ל פירש הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו אמר הנה טרם שאפקוד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי לולי שנודעתי לנביא וגליתי לו סודי להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני ע עתיד לעשות וכנה אין דברו דרך מקרה וראו אם יתכן שילכו שני אנשים ברגע אחד ל למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נ נועדו זה עם זה וכאם׳ תראו שיהיה אמת ד דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל ל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרים לו לא תנבא: הישאג אריה ביער׳ לפירושנו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל כמו האריה שלא ישאג ב ביער שלא יהיה לו ט טרף כי כשמוע החיות קולו יעמדו במקומם מפחדם לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב כבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא ישבה מכם: היתן כפיר׳ הענין כפול במ״ש׳ והחכם ר״א פירש היש מנהג לאריה שישאג רק על טרפו ואני ש שאלתי הכם ועוד ה הראיתם אריה שעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו אם כן איך תוכלו להמלט מגזרתי: התפול׳ והנה משל אחר ולפירושנו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכם ריקם ׳ ולפי׳ החכם עף השמים שאין ממשלה לאדם לתפשו: התפול צפור על פח׳ אם איננו למוקש׳ והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה כנגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפשו בו׳ והמוקש הוא האויב שאצוה לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו שיעלה מעליכם עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להנקם לכם: אם יתקע׳ כתרגומו אם יתקע שופר׳ בקרתא בלא זמניה׳ כלומר כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר׳ לפיכך תרגם בלא זמניה שאין בעיר אחת מאלה ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם כשמעם כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם: אם תהיה רעה בעיר וה׳ לא עשה׳ פי׳ ואיך תחשבו שתפול רעה בעיריכם שלא עשה אותה האל ית׳ אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא איך לא תשובו אלי: כי לא׳ וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכם ותראו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה׳ באה לכם הרעה ולמה לא תשובו מדרכיכם הרעים ותנצלו מהרעה׳ וטעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל ית׳ ע׳ עבדיו הנביאים: אריה שאג׳ מי לא ינבא׳ ואיך תצוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שמעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו: השמיעו על ארמנות׳ ר״ל אל מלכיהם ורוזניהם השוכנים בארמנות׳ וזה כענין ויסמח עליך אויב׳ והוא הפך מה שאמר אל תגידו בגת כי הוא מאמר דוד וזה מאמר האל יתברך: על הרי שומרון׳ כי שומרון הר הוא׳ כמו שנאמר ויקן את ההר שומרון׳ ואמר הרי לשון רבים כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו׳ וארמנות בשוא הא״ס לסמיכות כי יבא הסמיכות על אות השמוש כמו הרי בגלבוע והדומים לו: וראו מהומות רבות׳ ותדעו כי בעונותם הם לוקים מפני החמס אשר בקרבם: ולא ידעו עשות נכוחה׳ ואם תאמרו יעשו פעם רעה ויעשו פעם טובה לא ידעו לעשות אפילו נכוחה אחת׳ ונכוחה פי׳ ישרה׳ ומי הם אלו׳ האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם׳ ומה יהיה סופם שיהיו לבזה אותם האוצרות׳ וזהו מה שאמר: לכן׳ צר וסביב הארץ׳ הנה הצר יבא וסביב הארץ יחנה שלא יהיה לכם מנוס ממנו: והוריד ממך עוזך׳ האוצרות שאצרת בארמנותיך הנבוזות שחשבת אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידו ממך׳ ופי׳ ואמר ונבזו ארמנותיך: כה אמר ה׳׳ שתי כרעים או בדל אזן׳ רב או מעט מה שיוכל להציל יציל שתי כרעים או אפילו בדל אזן שהוא דבר מועט אם יוכל להציל יציל׳ וזכר שתי כרעים כי אותם יאכל האריה באחרונה׳ וזכר בדל אזן והוא הקשה שבאזן כתרגומו חסחוס דאודן לפי שאין בו בשר ויניחנו האריה כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון אלא מעט אותם שלא יחוס להם האויב שיהיו חולים שוכבים במטה׳ וזכר שומרון כי היא ראש הממלכה והיא נכבשת באחרונה והצדיקים שבה נצלו גם כן מן הדבר ומן החרב׳ שהרי כאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אבל מן השבי לא ינצלו׳ ומה שאמר בפאת מטה כי החולה שהוא שוכב במטה כשיבא האויב ידחיק עצמו בתחת מפלה המטה כדי שלא יראה:

ובדמשק ערש, כפל הענין במלות שונות כי דמשק כמו פאה ואם לא נמצא לו חבר במקרא, וערש כמו מטה, כמו הנה ערשו ערש ברזל, וי"א כי דמשק הדל"ת נוספת והוא שוק, כמו בן משק ביתי, ושוק המטה הוא הפאה, וי"ת בתקוף שלטן ועל דמשק רחיצין תרגם דמשק בשי"ן כמו דמשק בסי"ן, וכן בסדר עולם רבי נהוראי אומר בשם ר' יהושע הרי הוא אומר כאשר יציל הרועה וגו' בפאת מטה אלו קצת עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ופלטו עמהם בפאת מטה מלמד שלא פלטו מישראל אלא אחד משמנה שבהם, ושאר ער' היכן הוא בדמשק שנאמר והגליתי אתכ' מהלאה לדמשק, ומה שאמר אחד משמנה כתב רש"י ז"ל בשם רבי מנח' שלא נאמר פאת מטה אלא בפאת מטה באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ד' פאות יש למטה ושתי רוחות יש לפאה, ומה שת"י בפאת מטה בתקוף שלטון פי' רש"י ז"ל לפי שבאותו הדור בימי יהואחז בן יהוא כתוב כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיע' שנאמ' והוא השיב את גבול ישרא', וזהו בפא' מטה פנת הבית הוא חוזקו של ביתו וכן פאת מטה הוא חוזקו של מטה לכן תרג' בתקוף שלטן ר"ל שלטן של ירבע' ועו' ניבא כי סופ' להסמך על מלכי ארם בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין מלך ארם, וזהו שתרגם ובדמשק ערש ועל דמשק רחיצין מנוחתם ומבטחם יהיה על דמשק: שמעו, לדברי האל ית' אמר כנגד הנביאים שישמעו זאת הגזרה ויעידוה בבית יעקב טרם בואה: כי ביום, הוא יום הרעש שהיה בימי עזיהו: ופקדתי על מזבחות בית אל, על דרך ובאלהיהם עשה ה' שפטים: קרנות המזבח, זכר הקרנות כי בנפול הקרנות יפול המזבח כי הקרנות מעמידות הבנין כמו פנות הבית, ועוד זכר הקרנות כי עליה' היו מקריבי' וזורקי' הדם: והכתי, מנהג המלכי' לעשות להם בית לחורף ובית לקיץ, וכן אמר ביהויקים והמלך יושב בבית החורף בחדש התשיעי, וכן אמר בעגלון מלך מואב והוא יושב בעליית המקרה שהיתה עשויה לימי הקיץ, ואמר כי הרעש יפיל ארמנות המלך בית החורף ובית הקיץ ובתי השן והם אשר בנה אחאב, כמו שכתוב ואת בית השן אשר בנה, והשן הוא שן הפיל שעושין ממנו מלאכה: בתים רבים, רבים במספר, או פירושו גדולים בבנין והם הארמנות: שמעו, פרות הבשן, בשן הוא מקום מרעה שמן והבהמות הרועות בו שמנות וטובות, ודמה נשי המלכים והשרים הגדולים לפרות הבשן לפי שהן בעלות תענוג והן שמנות ויפות: העושקות דלים, שהן מסבבות העשק והמרוצה שאומרות לאדוניהם שהם בעליהן הביאה ונשתה ואם אין לבעליהם הכסף מעלהם בהזמנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם גם רוכבים אותם אם לא יתנו מיד על פיהם: רוצצות, ענין שבירה, כמו קנה רצוץ, כלומר מכים אותם: לאדוניהם, האל"ף נעה בחטף פתח והוא אחד משבעה שהן מפיק בלשון אדנות: נשבע, בקדשו, הוא השמים, והוא על דרך כי אשא אל שמים ידי, וכן אמר למעון קדשו לשמים: ונשא אתכם בצנות, נשא מבנין פיעל הדגוש והמנשא ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון, תרגם צנות כמו צנה וסוחרה, וכן תרגם ואחריתכן בסירות דוגה ובנתכון בדוגית צידין והוא ספינה קטנה, וכן אמר המוכר את הספינה מכר את הדוגית, ואמר סומכוס דתנא לארעא דישראל קרי ליה דוגית דכתיב ואחריתכן בסירות דוגה, ועוד פירשו במלות צנות וסירות שהם קוצים הם, ואמר דרך משל כן ישאו אותם וימשכו אותם כמו שמושכין את הדגים בקוץ, כמו שאמר ובחוח תקוב לחיו, ואחריתכן כמו בניכן ובנותיכן, וכן ונתן לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר לא תשאר המלכות לבנו: ופרצים, כי האויבים יפרצו בחומת שומרון פרצים רבים עד שתצאנה אשה נגדה דרך הפרצי' שלא יצטרכו לבקש שערים לצאת כי יצאו בפרצים על דרך שאמר ויעל העם העירה איש נגדו: והשלכתנה ההרמונה, כמו הארמונ' הה"א תמורת אל"ף, ופי' אא"ז כי תשלכנ' ארמון המלך שבנד החומ' [illegible] כמו שעשה לצדקיהו כשברח מירושלם, וי"ת ויגלון יתהון להלא מן טורי הרמיני: באו בית אל ופשעו, זה הבזוי אינו על דרך מצוה רבונית אלא על דרך נזום כמו שמח בחור בילדותך, ואמר בית אל כי שם היה העגל, ואמר הגלגל כמו שאמר כל רעתם בגלגל, ואמ' בגלגל שורים זבחו לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר שעברו הירדן והיה המקום ההוא נכבד והיו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם הבעל לפי שהוא מקום נכבד, לפיכך אמר הרבו לפשוע כי לא דייכם שקבעתם ע"ז בבית אל כי גם בגלגל הרביתם לפשוע: והביאו לבקר זבחיכם, הפכתם עבודתי לשאר אחרי' כמו שהיה לכם להביא זבחיכם בביתי כן אתם מביאי' אות' לבית ע"ז, ופי' לבקר כל בקר ובקר, כלומר יום יום תביאו שם זבחים: לשלשת ימים מעשרותיכם, [illegible] והמעשרות תביאו לבית ע"ז [illegible] וקטר מחמץ תודה [illegible] מהקרבן שהוא [illegible] ואמר לבקר זבחיכ' [illegible] כי העולה קודמת לכל קרבן:

הצבאות ה' וסימניהון במסר רבתא: ו' מפקין א' בליש' אדנית וסי' הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים, לאדניהם למלך מצרים, פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה, ואדנינו דוד לא ידע, ואדנינו מכל אלהים, הודו לאדוני האדוני', כי קדוש היום לאדונינו, וע"ין במס' רבתא בשע"רי הנ"קוד והנגינות בשער מ"שה וכ"לב ובשער שמתח"יל כ"ל לש"ון אלה"ות, ונמסר גם בתלים סימן ק"לו:

וּבִדְמֶשֶׁק עָרֶשׂ: שִׁמְעוּ וְהָעִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת: כִּי בְּיוֹם פָּקְדִי פִשְׁעֵי־יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפָקַדְתִּי עַל־מִזְבְּחוֹת בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְנָפְלוּ לָאָרֶץ: טו וְהִכֵּיתִי בֵית־הַחֹרֶף עַל־בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ בָּתֵּי הַשֵּׁן וְסָפוּ בָּתִּים רַבִּים נְאֻם־יְהוָה:

ד

א שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן הָעֹשְׁקוֹת דַּלִּים הָרֹצְצוֹת אֶבְיוֹנִים הָאֹמְרֹת לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה וְנִשְׁתֶּה: נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יְהוִה בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוּגָה: וּפְרָצִים תֵּצֶאנָה אִשָּׁה נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה הַהַרְמוֹנָה נְאֻם־יְהוָה: בֹּאוּ בֵית־אֵל וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לִפְשֹׁעַ וְהָבִיאוּ לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים

וְעַל דְּמֶשֶׁק רְחִיצִין: קַבִּילוּ וְאַסְהִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהֵי צְבָאוֹת: אֲרֵי בְּיוֹם אַסְעֲרוּתִי חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי וְאַסְעַר עַל דְּפָלְחִין לְאֱגוֹרַיָא בְּבֵית אֵל וְיִתְקַטְפָן קַרְנָת אֱגוֹרָא וְיִפְּלוּן לְאַרְעָא: וְאֶמְחֵי בֵּית סִתְוָא עַל בֵּית קַיְטָא וְיֵבְדוּן בָּתִּין דִּמְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְּפִיל וִיסוּפוּן בָּתִּין סַגִּיאִין אֲמַר יְיָ: קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא הָדֵין עַתִּירֵי נִכְסַיָּא דִּבְטוּרָא דְּשֹׁמְרוֹן דְּעָשְׁקִין מִסְכְּנַיָּא וְאָנְסִין חֲשִׁכַיָּא דְּאָמְרִין לְרִבּוֹנֵיהוֹן אַשְׁלְטוּנָא וְנִבְּז: קַיָּם יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ בְּקוּדְשֵׁיהּ אֲרֵי הָא יוֹמַיָּא אָתָן עֲלֵיכוֹן וְיִטְּלוּן יַתְכוֹן עַמְמַיָּא עַל תְּרֵיסֵיהוֹן וּבְנָתְכוֹן בְּדוּגִית צַיָּדִין: וְיִתָּרְעוּן עֲלֵיכוֹן שׁוּרָא וְיִפְּקוּן יַתְכוֹן כְּנִישִׁין גְּבַר לְקִבְלֵיהּ וְיִגְלוּן יַתְהוֹן לְהַלָאָה מִן טוּרֵי הַרְמִינֵי אֲמַר יְיָ: אֱתוֹ לְבֵיתְאֵל וּמְרַדוּ בְּגִלְגָּלָא אַסְגִּיאוּ לְמֶחְטֵי וּמַיְתָן לְצַפְרָא דִּבְחֵיכוֹן לִתְלָתָא יוֹמִין מעסרתכון

בפאת מטה ובדמשק ערש, תרגם יונתן בתקוף שלטן ובדמשק רחיצין ואומ' אני שפתרון התרגו' לפי שבימי יהואחז בן יהוא כתיב כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם במקצת שנאמר ולא דבר יי' למחות את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגו' הוא השיב את גבול ישראל וזהו בפאת מטה פנת הבית היא חזקו של בית לכן תרגם בתקוף שולטן של ירבעם ועמוס נתנבא בימי ירבעם ועוד נבא שסופן להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין וזהו ובדמשק ערש עקר מנוחתם ומבטחה תהי על דמשק ורבותי' אמרו בסדר עולם רבי נהוראי אומר משום רבי יהושע אלו עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו עמהם בפאת מטה מלמד שלא נשתייר מהם אלא אחד משמנה שבהם ושאר ערש היכן הוא בדמשק לקיים מה שנאמר והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל שהיה מפרש זו אחד משמנ' שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ארבע פאות יש ושתי רוחות לפאה ד"א מצאתי בדברי רבי מאי' זצ"ל בפאת מטה בעון אחזיה בן אחאב שפלא לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה ובדמשק ערש בן הדד מלך אר' שלא לדרוש באלהי ישרא': בית החורף על בית הקיץ, מתוך שהיו מעונגים היו בוני' להם העשירים שתי בתי' אחד לחורף ואחד לקיץ: בתי השן, דמכבשי' בשן דפילא: פרות הבשן, נשי השרי' והסגנים ויונתן תרג' פתירי נכסיא: ונשא אתכ' בצנות, ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון: ואחריתכן בסירו' דוגה, ובנתיכון בדוגית ציידין היא ספינה קטנה של ציידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר וקורא לה בלשון משנה דוגית בבבא בתרא, ואחריתכן פירש דונש בן לברט מיכנו זרעו של אח' כקראי' אחרית כמו ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לד' רוחות השמים ולא לאחריתו כלו' ולא יניח מלכותו לבנו: ופרצי' תצאנה אשה נגדה, ובפרצה החומה תצא' לנוס: אשה נגדה בפרצה שתמצא נגדה כמו ויעלה כל הע' איש נגדו שירבו פרצות בחומ' ולא יהו צריכו' לבקש פתחי': והשלכתנ' ההרמונ', והשלכתן מעליכן הגאוה והשרר' שנטלת', ולשון ארמי הוא בתלמוד הרמונא דמלכא הוא ביזוי המלך ות"י ויגלון יתכון להלא' מן טורי הורמיני הם הרי חשך לשון חרם וחרבה: באו ביתא וגו' כאל' האומ' לבן בליעל עשה עשה עד שתתמלא סאתך: והביאו לבקר זבחיכ', זאת אומרי' להם כומרי הבעל ע"ז ותרבית היא ואינה מחמרת עליכם התורה אמרה לא ילין לבקר אבל לעבודה זרה והביאו לבקר תורה אמר בקדשי' קלי' ביום זבחכ' יאכל וממחרת, וע"ז

רש"י

וגו' לג' ימים מעשר בהמותכם תורה אמרה שאור לא תקטירו וגו' וקטר מחמץ תודה תור' אמר לא תאחר לשלמו וגו' וקראו נדבות השמיעו הכירו כל מי שמתנדב שכח יתן אל לבו ויזכור ו"ת וקטר מחמץ מן אונס כמו אשרו חמוץ מכף מעול וחומץ: וקראו נדבו' השמיעו' בקול זמר ואמרו שקרבן זה מרוצה ומקובל בנדב' כן ת"י: נקיון שנים' אקהיות שנין' לא נקיון שנים זהו חוסר אכילת בשר שהוא נכנס בין השנים כמו לאתמ הבש' עודנו בין שניהם: בעוד שלשה חדשים להקציר' כלומר שלשה חדשי' לפני הקציר: חלקה' בקעת שדה קמפניי"א בלעז: תמטר' תהא מקום מטר אמ' מר שתיהן לקללה זו תרקב וזו תיבש: וחלקה אשר לא תמטיר עליה' לא תרוה נמטרת את עצמה: הרבות גנותיכם' שאתם עוסקי' להרבות גנותיכם: יאכל הגזם' אכל הגזם: כאור' טיסון בלעז כלומ' שאור' ומסוכי' וקלדי': בדרך מצרים' בדרך ששלחתי עליכם במדבר בצאתכם ממצרי' ; עם שבי סוסיכם' שיהרגו גם הסוסים: ואעלה באש מחניכם' ריח פגריכם מבאיש ובאפכם העליתי אותו: לכן' יען אשר לא שבתם עדי: כה אעשה לך' ככל הרעות האלה: עקב' כי אתה שומע מפי נביאי אשר זאת אעשה לך הכון לקראתי לשוב מרשעתך: מה שיחו' כל מעשיו פורטין לפניו בשעת מיתתו: עושה שחר' לצדיקים כאור נוגה: עיפה' הופך נוגהן של רשעים לחשך אפלה כמו והנה צרה וחשכה מעוף צוקה וכן ארץ עיפתה תעופה כבקר תהי' תחשך כבקר יהי מאיר: ודורך על במותי ארץ' משפיל גבוהים וגבהי הרוח:

בתולת

שנים ב' וסימ' ולבן שנים מחלב' נתתי לכם נקיון שנים: וגם אנכי ה' בקריא' וסימ' בסדר וירא: על עיר ועל עיר ד' בקריא' וסימ' ולא אבה דוד להסיר דשמואל' והמטרתי על עיר אחת ב' בפסוק' שבעים שבעים נחתך על עמך: ואעלה ג' וסימ' ואמר עתה ירדו פלשתים' ואעלה באש מחניכם' ואעלה את שרי יהודה:

מַעְשְׂרֹתֵיכֶם׃ (ה) וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי כֵן אֲהַבְתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נִקְיוֹן שִׁנַּיִם בְּכָל עָרֵיכֶם וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכֹל מְקוֹמֹתֵיכֶם וְלֹא שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם יְהוָה׃ וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לַקָּצִיר (ו) וְהִמְטַרְתִּי עַל עִיר אֶחָת וְעַל עִיר אַחַת לֹא אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר וְחֶלְקָה אֲשֶׁר לֹא תַמְטִיר עָלֶיהָ תִּיבָשׁ׃ וְנָעוּ שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ עָרִים אֶל עִיר אַחַת לִשְׁתּוֹת מַיִם וְלֹא יִשְׂבָּעוּ וְלֹא שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם יְהוָה׃ הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם יְהוָה׃ (י) שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב בַּחוּרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם וָאַעֲלֶה בְּאֹשׁ מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם וְלֹא שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם יְהוָה׃ הָפַכְתִּי בָכֶם כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת סְדֹם וְאֶת עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוּד מֻצָּל מִשְּׂרֵפָה וְלֹא שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם יְהוָה׃ לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי זֹאת אֶעֱשֶׂה לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה שֵּׂחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

סיון — ל' ב' מלב — ב' — ב' ב' — יל' פסו' בסי' ולא ולא — ל' ומל' — ל' רפ — ב' ל' וחס — ג' — ב' מלא — יל' פסו' לך לך — ב' — ב' ל' — ב'

מַעְסְרָתְכוֹן׃ וּמְנַבְּן מִן אוֹנֵס תּוֹדְתָא וּמִיתַּן לֵיהּ בִּזְמַר וְאָמְרִין דֵּין לְרַעֲוָא אֲרֵי בֵּן רָחֶמְתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַף אֲנָא יְהַבִית לְכוֹן אַקְהָיוּת שִׁנִּין בְּכָל קִרְוֵיכוֹן וַחֲסֵרוּת מְזוֹן בְּכָל אַתְרֵיכוֹן וְלָא תַבְתּוּן לְפֻלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ וְאַף אֲנָא מְנָעִית מִנְּכוֹן יַת מִטְרָא בְּסוֹף תְּלָתָא יַרְחִין לִזְמַן חַצְדָא וְאַחֵית מִטְרָא עַל קַרְתָּא חֲדָא וְעַל קַרְתָּא חֲדָא לָא אַחֵית מִטְרָא אַחְסַנְתָּא חֲדָא יְהוֹת עֲלַהּ מִטְרָא וְאַחְסַנְתָּא דְּלָא יְהוֹת עֲלַהּ מִטְרָא תִּיבַשׁ׃ וְיִשְׁתַּלְהוּן תַּרְתֵּין תְּלָת קִרְוִין לְקַרְתָּא חֲדָא לְמִשְׁתֵּי מַיָּא וְלָא יִסְבְּעוּן וְלָא תַבְתּוּן לְפֻלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ מְחֵיתִי יַתְכוֹן בְּשִׁדָּפָנָא וּבְיֵרָקָנָא סַגִּיאוּת גַּנֵּיכוֹן וְכַרְמֵיכוֹן וְתֵינֵיכוֹן וְזֵיתֵיכוֹן אֲכַלָא זַחֲלָא וְלָא תַבְתּוּן לְפֻלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ שַׁלְחִית בְּכוֹן מוֹתָא כְּבַר בְּאוֹרַח מִצְרַיִם קְטָלִית בְּחַרְבָּא עוּלֵימֵיכוֹן עִם שְׁבִי סוּסָוָתְכוֹן וְאַסֵּקִית סְרוּת מַשְׁרְיָתְכוֹן וּבְאַפֵּיכוֹן וְלָא תַבְתּוּן לְפֻלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ רַחֵיק מֵימְרִי יַתְכוֹן כְּמָא דְּרַחֵיק יְיָ יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה וַהֲוֵיתוּן כְּאוּד מְשֵׁיזַב מִיקְדָא וְלָא תַבְתּוּן לְפֻלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ בְּכֵן מָה אַעְבֵּיד לָךְ יִשְׂרָאֵל חֲלַף דְּלָא תַבְתְּ לְאוֹרַיְתָא הָא אַעְבֵּיד לָךְ אִתְקַשַּׁט לְקַבָּלָא אוּלְפַן אוֹרַיְתָא דֶּאֱלָהָךְ יִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי הָא מִתְגְּלֵי דִּיצַר טוּרַיָּא וּבְרָא רוּחָא לְחַוָּאָה לֶאֱנָשָׁא מָה עוֹבָדוֹהִי לְאִתְקְנָאָה נְהוֹר לְצַדִּיקַיָּא כִּנְהוֹר צַפְרָא דְּאָזִיל וְתָקִיף לְאִיתָאָה חֲשׁוֹךְ לְרַשִׁיעַיָּא לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא יְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃

מסרה

כמהפכת ו' וסימ' בירמיה סימ' מט: הכון ב' חד חס' וחד מל' וסימ' הכן וחכן לך' הכון לקראת אלהיך ישראל' בתרא מל':

רדק

לשלשת ימים מעשרותיכם' מעשר בהמה שהיא קדשים קלים והתורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחיכם יאכל וממחרת' והם אוכלים אותו לשלשת ימים' וכן וקטר מחמץ תודה הפך מה שאמרה תורה כי כל שאור וגומר' כי אע"פי שאמרה תורה להקריב על חלות לחם חמץ קרבן תודה לא אמרה שיקטרו מהחמץ: וקטר מחמץ תודה' כבר פי' ו"ת חמץ מן אנס חמוץ שתרג' ומנבן מן אנים תודתה: וקראו נדבות השמיעו' אתם עושים כמו מקרא קדש לעו' שאתם קוראים ומשמיעי' שיבואו העם נדבות ליום החג: כי כן אהבתם' עבודת אלהים אחרים אהבתם ולא עבודתי: וגם אני' כמו שחסרתם הקרבנ' והמעשרות מביתי כן חסרתי מכם לחם ובשר בכל עריכם ומקומותיכם שאתם יושבי' מדה כנגד מדה ועם כל זה לא שבתם עדי: נקיון שנים' זהו חסר לחם' והענין כפול במ"ש' כי עם המאכל השנים מלאות' כלומר בין השנים' על דרך שאמר הבשר עודנו בין שניה' ובחוסר המאכל השנים נקיות' ו"ת אקהיות שנין' כי השני' קהות כשלא יתמידו האכילה: וגם אנכי' בעוד שלשה חדשים לקציר' כי שלש' חדשים טרם הקציר צריכה הארץ מטר והמטרתי להיות לאות ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מ מטרותיה בעתם ועיר אחרת אפילו סמוך לה לא אמטיר עליה שאם לא אעשה כן יאמרו מקר' הוא והשנה שנת מניעת גשמים כפי מ מערכת הככבים אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם יודו כי מאתי נהיה הדבר עונם ממעשיהם הרעי' ומופת יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר וחלקה אחת לצדה שלא ירד בה מטר והיא תיבש: תמטיר' מבנין הפעיל' ופי' אשר לא תמטיר הענ' עליה' ויהיה והמטרתי מן אמטיר פעל יוצא לשלישי' ויהיה תמטיר פעל יוצא לשני: ונעו' ש' עיר אחת לשתות מים' ש' אותה העיר שאמטיר עליה והנה תחסרו לחם ומים ואע"פי כן לא שבתם עדי: הכתי' עוד שנה אחרת שיהיה מטר אכה אתכם במכה אחרת שיחסר לחמכם והוא השדפון והירקון ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירות ועם כל זה לא שבתם אלי: הרבות גנותיכם' מה יועיל לכם שתרבו לטעות גנות כרמים ותאנים וזתים כי הגזם יאכל אותו ואע"פי כן לא שבתם עדי: שלחתי' בדרך מצרים' שהיו הולכים שם מפני הרעב להביא משם תבואה ולא חשבתם כי אני הוא המביא עליכם הרעב ותשובו אלי אלא לא פניתם אלי והלכתם למצרים ואני שלחתי בכם דבר וחרב האויב בדרך ואע"פי כן לא שבתם אלי: בחוריכם' כי הבחורי' היו שולחי' להביא התבואה: עם שבי סוסיכם' האויבי' שהיו יוצאים עליכם בדרך היו הורגי' הבחורי' הרוכבים על הסוסים ההולכי' למצרים או השבים משם והיו שובים הסוסי': ואעלה באש מחניכם ובאפכם' המחנה שלכם שהיו הולכים למצרים היו הרוגי' בדרך ופגריכם היו באש וסרחון לעוברים' ומה שאמר באפכם כלומ' כי גם באפכם היה עולה הבאוש כי היו הולכים מחנה אחר מחנה למצרי' והאחרוני' היו מוצאי' הראשוני' הרוגים ועולה באפם באשם ואע"פי כן לא שבתם עדי: הפכתי בכם' מקצת ארצכם בעודכם בה היה שממה כסדום ועמור' ואתם שנשארתם מעט הרי אתם כאוד מוצל משרפה וכל זה אתם רואי' ואינכם שבים עדי ו"ת רחיק מימרי וגו': לכן כה אעשה לך ישרא'' כל אלה הרעות אני עושה לך ישרא': עקב כי זאת אעשה לך' ובעבור שאני עושה לך כל זאת בעיניך: הכון לקראת אלהיך ישרא'' הכון לצאת לקראתו בתשוב' ובמעשי' טובים וייטיב לך' ויהפוך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומשנית עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ואינך כשאר הגוים: כי הנה יוצר הרים ובורא רוח' שאיך הוא יוצר הרים ובורא רוח ועושה ביצורים כרצונו' ונכר הרים שהם קיימים וחזקים ביסוד העפר' ונכר רוח שהוא דבר חזק בנבראים ואינו נראה' והנה הוא יוצר ההרים החזקים הנראים לעין ובורא הרוח שאינו נראה שמפיל אותם כמו שאמר הפך משרש הרים' וזהו שאמר ודורך על במתי ארץ' וההרי' הם במתי הארץ' והנה הוא דורך עליהם ומפילם על ידי הרוח הנכנס בבטן הארץ ובצאתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפילו יהיה מקום באתו הרים גבוהים' וזהו הרעם לפיכך זכר הרים ורוח' וכן הוא מגיד לאדם מה שיחו מה ענינו ומעשיו ולא יחשב שאינו רואה אותם כמו שהיו אומרים הכופרים אין ה' רואה אותנו כי הנה הוא מגיד להם מעשיהם ע"י נביאיו' שיחו' בבלי' אתם ידעתם את האיש ואת שיחו באילן' ושניהם ענין האדם ומעשיו: עושה שחר עיפה' וכן הוא עושה השחר שהוא נוגה וכשירצה ישימנו חשך והוא קדרות השמש' עיפה' חשך כמו ארץ עיפתה' הנה הוא עושה ביצורי' כרצונו וכן יעשה בכם אם תריעו ירע לכם ואם תטיבו ייטיב לכם כי הוא יודע מעשיכם' ושמו השם אלהי הצבאות שהוא שופט צבאות מעלה ומטה ועושה בהם כרצונו לכן הטוב לך ישראל שתכון לקראתו במעשים טובים והוא ייטיב לך אם הרע לך על כה בגלל מעשים הרעי' עשה מה שעשה ו"ת ארי הא מתגלי וגו':

תוסף ג' וסי' ותילוק אתיהן נמסר בסדר בא אל פרעה : יוצאת והיוצאת ה' מל' בקרי' וסי' והיוצארת מאה תשאיר עשרה' זאת האלה היוצארת' מה היוצאת הזאת' אין פרץ ואין יוצאת' הבאה והיוצא' חדש בחדש' וחד היוצת מבין רגליה ל' חס' א': וחיו ז' בקרי' וסי' ויאמר אלהים יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו' עד באי

ה

א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה עַל־אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָהּ׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הָעִיר הַיֹּצֵאת אֶלֶף תַּשְׁאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאת מֵאָה תַּשְׁאִיר עֲשָׂרָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ׃ ה וְאַל־תִּדְרְשׁוּ בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל לֹא תָבֹאוּ וּבְאֵר שֶׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ כִּי הַגִּלְגָּל גָּלֹה יִגְלֶה וּבֵית־אֵל יִהְיֶה לְאָוֶן׃ דִּרְשׁוּ אֶת־יְהוָה וִחְיוּ פֶּן־יִצְלַח כָּאֵשׁ בֵּית יוֹסֵף ו וְאָכְלָה וְאֵין־מְכַבֶּה לְבֵית־אֵל׃ הַהֹפְכִים לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לָאָרֶץ הִנִּיחוּ׃ עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ׃ הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל־עָז וְשֹׁד עַל־מִבְצָר יָבוֹא׃ י שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ וְדֹבֵר תָּמִים יְתָעֵבוּ׃ לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל־דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתֶם וְלֹא־תֵשְׁבוּ בָם

קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי אֲנָא נָטֵיל עֲלֵיכוֹן אִלְיָא בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ נְפַלַת לָא תוֹסִיף לְמֵקָם שַׁתָּא הָדָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אִתְרְטִישַׁת עַל אַרְעָא לֵית דִּי קִימְנַהּ׃ אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַרְתָּא דְיִפְּקוּן מִנַּהּ אַלְפָּא יִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ מְאָה וְדִיפְּקוּן מִנַּהּ מְאָה יִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ עַד עַסְרָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל תִּבְעוּ דַחַלְתִּי וְאִתְקַיִּמוּ׃ וְלָא תִתְבְּעוּן לְמֵהָךְ לְבֵיתְאֵל וּלְגִלְגָּלָא לָא תֵיתוּן וּלְבֵאר שֶׁבַע לָא תֶעְבְּרוּן אֲרֵי דִי בְגִלְגָּלָא מִגְלָא יִגְלוּן וּדְפָלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּבֵיתְאֵל יְהוֹן לִלְמָא׃ תִּבְעוּ יַת דַּחַלְתָּא דַיְיָ וְאִתְקַיִּמוּ ד דִּלְמָא יִדְלַק כְּאֶשָּׁתָא רוּגְזֵיהּ בְּבֵית יוֹסֵף וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חָיֵס בְּחוֹבִין דַּהֲוֵיתוּן פָּלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּבֵית אֵל׃ דְּהָפְכִין לְגִידָא דִינָא וּזְכוּתָא לְאַרְעָא רַטְשׁוּ׃ שְׁבַקוּ לְמִדְחַל מִן קֳדָם דַּעֲבַד כִּימָה וּכְסִילָא וְהָפֵךְ לִנְהוֹר קֳבַל וִימָם לְלֵילֵי מַקְבֵּיל דְּאָמַר לְכַנָּשָׁא מַשְׁרְיָן סַגִּיאָן כְּמֵי יַמָּא וּמְבַדַּר לְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ דִּמְנַבַּר חַלָּשִׁין עַל תַּקִּיפִין וּבָזוֹזִין עַל כְּרַכֵּי תַקִּיפִין מַשְׁלִיט׃ סָנָן לִדְמוֹכַח לְהוֹן בְּשַׁעֲרֵי בָּתֵּי דִינָא פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְלִדְמַמַלֵּל כְּיוֹנְתָא מְעַקְמִין׃ בְּכֵן חֲלַף בְּמִבְזְכוֹן מִסְכֵּנַיָּא וּמַנַסְכוֹן חֲשִׁיכַיָּא בָּתֵּי גְזִית בְּנֵיתוּן וְלָא תֵתְבוּן בְּהוֹן כרמי

ולקחתי אתכם דמלכי' ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי דירמיה' דרשו את יי' וחיו פן יצלח' עבדו ארת מלך בבל והשיבו וחיו' דרשוני וחיו' עזבו פתאים וחיו (עפ"י המסר' כשמע ח'): לכן ב' בטע' בסיפ' וסימ' לכן יען בושסכם על דל' ודבתריה לכן כן אמר יי' אלהי צבאות אדוני בכל רחבות מספד:

רשי: בתולת ישראל' שנגלו בימי הושע בן אלה לא יעמוד עוד מלך מעשרת השבטים: נטשה על אדמתה' כל דבר המושלך ומוטל ונפוץ על השדה קורהו נטישה: היוצאת אלף' המוציאה אלף איש: דרשוני וחיו' עלו לרגל לשלם נדריכם בירושלם: ולא תדרשו בית אל' ובאר שבע לא תעבורו' לא נאמר כאן אל תבואו ואל תדרשו אלא אל תעבורו למדנו שלא היתה שם ע"ז אלא כל זמן שהיה אחד מבני עשרת השבטים יוצא לדרום ולא עבר את באר שבע עודנו יכול לפנו' לבית המקד' לירוש' ומשעבר את באר שבע הוא הדרך לעגל ביתאל או לעגל שבדן וכן הו' במקו' אחר חי אלהיך דן וחי וגו' ותדע שגזר הכתוב גזירת פורענות על גלגל וביתאל ולא גזר על באר שבע: הגלגל גלה יגלה' לפי שמו קללתו וכן ביתאל יש עיר שסמוכה לו ששמ' בית און בספר שופטי': יהיה לאון' יהון ללמא והוא תרגו' של הבל וזה דוגמ' לאם גלעד און אך שוא היו: בית יוסף' כמו לבית יוסף: פן תצלח כאש' פן תעלה חמתו כאש לבית יוסף: ההופכים ללענה משפט' ואינם זוכרין הפיכותי שאני הופך לבקר צלמו' יש שסרויין עת בחשך ואני מאיר להם: ויום לליל' החשיך' ויש שסעתו עומדה לו כאור היום ואני מחשיכה ללילה: הקורא למי הים' יונתן תירגם לאמר לכנשא משרין סגיאין כמי ימא ומדבר להון על אפי ארעא ורבותינו פירשו על דור אנוש שהציף עליהם את מי אוקיינוס: יי' שמו' לו היה לכם לעבוד והו' היה מגביר אתכם על שונאיכם: המבליג' המגביר כמו ואבליגה מעט מבליגיתי עלי יגון: שד' אנ' שדוד וחלש דמגבר חלשין על תקיפין ובזוזין על כרכי תקיפין משליט: שנאו בשער מוכיח' אתם לא יראתם מפניו ומפני נביאיו ושנאתם את ה' המוכיחים אתכם בשערי בתי דינא: בוססכם' כמו בוססכם על דל שאתם רומסי' ורופסי' על ראשו כמו בוססו את נחלתי: ומשאת בר תקחו' זקיפת מלוות שהפקעתם עליהם השערי' למכור להם תבוא' ברבית כדי ליטול נחלתם מהם לפיכך בתים וכרמים אשר בניתם ונטעתם על אותן הנחלות לא יתקיימו בידכ': כרמי

רדק: שמעו' כיון שאין אתם רוצים לשוב אלי שמעו הקינה שאני נושא: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל' לא תוסיף קום לזמן ארוך' וזה אמר על עשרת השבטים שגלו בימי הושע בן אלה על ידי מלך אשור שלא שבו עדיין לארצם כי בשוב גלות בבל לא שבו הם אבל עוד עתידים לחזור כי כמה נביאים נבאו עליהם שישובו' והנה מצאנו כמו לא תוסיף זה ש שאינו ר"ל לעולם אף על פי שכתו' בו עוד והוא מה שאמ' ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל' ואחרין כתיב ויהי אחרי כן ויקבץ בן הדד את כל מחנהו וגומר' וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו וכאמר וחיל פרעה יצא ממצרים: בתולת ישראל' בתולה היתה עד שלא בעלוה אדוני' זרים: נטשה על אדמת' בעוד' על אדמת' נטש' בארץ שהולכ' ולא' ביד אויביה אין מקימ' שאין מלכיה ושריה מחזירי' אותה לשוב אל ה' כי התשוב' היתה לה תקומה: כי כה אמר ה'' היוצאת' שיוצאים ממנ' אלף אנשי' לצבא תשאיר מאה כי לא ישארו בה אלא אחד מעשרה כי כלם יכלו בחרב ברעב ובדבר והנשארי' יגלו: היוצאת' אמו פעל יוצא כמו המוציאה אלא פעל עומד הוא כמשפטו' וכן דרך הלשון לומר ענין אנשי העיר בלשון העיר' כמו ותבא העיר במצור' ואם לא תשלי' עמך ועשתה עמך מ מלחמה' תשאיר מאה כיון שנשארי' בה כאלו העיר תשארי אותם: כי כה' אע"פי שנגזרה עליכם גזרה עוד תחיו בארצכם אם תדרשוני: ואל תדרשו' כבר פירשנו למה זכר ביתא' והגלגל' וזכר גם כן באר שבע לפי שהיתה סוף תחום ארץ ישראל כמו שאמר מדן ועד באר שבע' היו מורים אותם נביאי השקר לבנות שם מזבחות לע"ז' וכן אמר חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע: כי הגלגל גלה יגלה' לכך באות' כמו עקרון תעקר: וביתא' יהיה לאון' כמו שהיו קוראי' אותו לגנאי בית און כי לאון ולאין תהיה' ואון זה כמו ורהבם עמל ואין' וכן תרגם יונתן ודפלחין לטעותא דביתאל יהון ללמא' ולמא הוא לשון הבל' כי כן תרגם הבל: דרשו' פן יצלח כאש בית יוסף' יבקע' תרגום ויבקע עצי העולה וצלח כמו האש הגדולה שבוקעת כל דבר שעובר בו ומכלה אותו ובית יוסף הוא מלכות אפרים: ההפכים ללענה משפט' כי המלכים והשופטים מטים הדין ונושאי' פני הגדולים במשפט' והנה משפטם לעשוקי' כמו הלענה שהוא דבר מר' והנה הוא הפך' כי המשפט כאשר הוא על כנו הוא דבר ערב וטוב וכשהוא מעות הוא מר: וצדקה לארץ הניחו' שלא יעשו צדקה לא יניחוה מו לארץ לא יחזו עליה ולא זכרו עושה כימה וכסיל שהוא עושה בהם משפט וצדקה בארץ ולמד לבני אדם שיעשו גם הם כן' כמו שאמר אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה': עושה כימה וכסיל' זכר אלו הכוכבים כי בהם קיום התבואות בזמניהם וזה הפך זה ושניהם קיום העולם' ולא זכר שמש וירח אף על פי שבהם קיום העולם לפי שהם מושלים כל השנה' ואלה שני הכוכבים מושלים בזמנים ידועים בשנה' והם צורך העולם ומשפטו' וכן אמר התקשר מעדנו' כימה מושכות כסיל תפתח ואחרו על כימה יש בה צנה גדולה ומקטרא לפירי' וכסיל יש בה חמימות גדול ומבכשא לפירי' ואמרו כי כימה הוא זנב טלה' והנה הם שהופכים המשפט לרע ולא זכרו מי שהופכין הדברי המשפט לטוב העולם ולקיומו' וכן היום והלילה בתקופו' עושה אותם הפכים לטוב: והפך לבקר צלמות' בימי הקיץ הופך החושך לאור שהימי' ארוכי' והלילות קצרים ובימי החורף בהפך כי החשיך היום ושמו לילה שהיללות ארוכים והימים קצרים וכל זה ההפך הוא קיום העולם ותקונו' וכן קורא למי הים שהם מלוחים ומעלה אותם בענינים ושופכים על פני הארץ להשקותה והם מתוקים' הנה הוא הופך הדברים לטוב העולם ולא זכרתם אותו ואתם הופכים משפטיו הטובי' לרעה: ה' שמו' הוא מה שאומר למעלה ה' אלהי הצבאות שמו כמו שפירשנו: המבליג שד על עז' ואם תאמר שתבטחו על מבצריכם האל ית' הוא המחזיק האויב השודד על עם עז' וכן יבא השודד על מבצר חזק כרבונו וילכדנו' וכן יבא עליכם מי שילכד מבצריכם: שד' תאר בשקל לאם חם: המבליג' פעל יוצא' מן ואבליגה מעט והוא פועל עומד: שנאו' מי שמוכיחם בשער כלומר ברבים ישנאו אותו' והמוכיחים הם נביאי האמת והחסידים שבהם ומוכיחים אותם ברבים לפי שהם רבים והם יושבי שער תמורת השופטים הישרים: ודבר תמים: זכר תמים ויושר כי הוא תאר או הוא שם כמו אם באמת ובתמים' וי"ת ולדמלל כיווניתא מעקמין: לכן יען בושסכם על דל' אין למלה הזאת חבר ועניינה לפי מקומה עמשפט והתיצבכם ואמר זה כנגד השרים והשופטים' וי"ת הבי"ת שמוש' ולא יתכן זה לפי דרך הדקדוק' ופירש ששכם ענין כזה כמו שוסי' את הנרכות' שוסי נחלתי' וכת' במבוזיכון מסכינא' ואחז"ל פי' כי השי"ן במקום סמ"ך' כמו ובולם שקמים שהוא כמו בולם מתרגום ויחפש ובלש' והמלה מקור מבנין פועל מרובע' בוססכם' בפלס טעככם וענין המלה ענין רמיסה' כמו ועל הרי אבוסנו: ומשאת בר תקחו ממנו' מה שיגע ונשא על כתפו מהתבואה לביתו לחיות בה אתם תקחו אותה ממנו לפי שהוא עני ואין לו כח להכביל מידכם' ומה יהיה ענשכם על זה שתבוזו בית העני: בתי גזית בניתם' ולא תשבו בם' בתיכם שבניתם אותם גזית מעושק וחמס לא תשבו בם לזמן ארוך כי בקרוב יבא האויב ויוצא אתכם מהם ויחריבם' וכן לא תשתו יין הכרמים שנטעתם בעשק כי תגלו בקרוב מארצכם:

רשי

כרמי חמד, כרמי חמדה, ומשאת לשון משא שמכבידין עליכם: צררי צדיק, מעיקין ליה לזכאה, בשער הטו, בשערי בתי דיניכם הטו משפט אביונים: המשכיל, מי שהוא חכם ידום בבא הרעה ואל יזהיר אחר מדת הדין שהרי כל זה עמו: כי עת רעה היא, עת המזומנת לקבל רעתם: ויהי כן וגו׳, אם זאת תעשו אז יהי המקום עמכ׳ כאשר אמרתם בלבבכם שתתקיים לכם גדולתכם: שארית יוסף, כל ישרא׳ נקראין על שמו לפי שכלכל אותם: הו הו, לשון צעקה: וקראו איכר אל אבל, יפגעו שיירות האיכרי׳ האורפי׳ בשדות בקול מספד האבלים הצועקים בחוצות: ומספד אל יודעי נהי, ועביד מספדא יערע בדעביד אילייא ואינו אלא לשון כפול כמו משפטי ודיני: הוי המתאוים וגו׳, האומרים ימהר יחישה מעשיהו: למה זה לכם וגו׳, משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה כדאיתא בחלק: בעצרותיכם, קרבן כנישתכון כשאתם קוראים עצרה: ושלם מריאיכם, ושלמי פטומיכון בהמית מפוטמות: הסר מעלי המון שיריך, שהלוים משוררים על הדוכן אחרי שאתם חומסים ומעותי משפט: ויגל כמי׳ משפט, זאת תעשו ואראה לכם המשפט אשר כבשתם והסתרתם יגולה וישטוף ביניכם כמים נובעים: וצדקה, תגלה כנחל איתן: הזבחי׳ ומנח׳, וכי לזבחי׳ ומנחות צויתי והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחים ואני אמרתי אל׳ כי יקריב כשירצ׳ להקריב ואומ׳ ויעשו בני ישרא׳ את הפס׳ במועדו מגיד שלא עשו ישרא׳ במדבר אלא אותו פסח לבדו:

נשלמתם

ועצמים ג׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ כי ידעתי רבים פשעיכם, ושפט בין הגוים, ועצמי׳ כל הדוניה׳ וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ ב״מא ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי; יי׳ אלהי צבאות י״ג וסימ׳ וילך דוד הלוך וגדל דשמואל, נמצאו דבריך ואכלם, ויאמר קנא קנאתי ליי׳ דמלכים, וחברו, כי הנה יוצר הרים ובורא רוח, יען

כרמי־חמד נטעתם ולא תשתו את־יינם: כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם צררי צדיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו: לכן המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא: דרשו־טוב ואל־רע למען תחיו ויהי־כן יהוה אלהי־צבאות אתכם כאשר אמרתם: טו שנאו־רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן יהוה אלהי־צבאות שארית יוסף: לכן כה־אמר יהוה אלהי צבאות אדני בכל־רחבות מספד ובכל־חוצות יאמרו הו־הו וקראו אכר אל־אבל ומספד אל־יודעי נהי: ובכל־כרמים מספד כי־אעבר בקרבך אמר יהוה: הוי המתאוים את־יום יהוה למה־זה לכם יום יהוה הוא־חשך ולא־אור: כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב ובא הבית וסמך ידו על־הקיר ונשכו הנחש: כ הלא־חשך יום יהוה ולא־אור ואפל ולא־נגה לו: שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בעצרתיכם: כי אם־תעלו־לי עלות ומנחתיכם לא ארצה ושלם מריאיכם לא אביט: הסר מעלי המון שריך וזמרת נבליך לא אשמע: ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן: כה הזבחים ומנחה הגשתם־לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל:

כרמי חמדתא נצבתון ולא תשתון ית חמרהון: ארי גלי קדמי דסגיאין מרדיכון ותקיפן חובתכון מעיקין ליה לזכאה בדיל לקבלא ממון דשקר ודין חשיכיא בבית כנשתהון מסטן: בכן מלפיא בעדנא ההיא מן קדם רשיעיא שתיקו ארי עדן ביש הוא: תבעו לאוטבא ולא לאבאשא בדיל דתתקימון ויהי כען מימרא דיי אלהים צבאות בסעדכון כמא דאמרתון: סנו לאבאשא ורחמו לאיטבא ואתקינו בבית כנישתכון דינא מאים יתרחם מן קדם יי אלהא צבאות על שארא דיוסף: בכן כדנן אמר יי אלהי צבאות יי בכל רחוביא מספדא ובכל שוקיא יימרון וי וי ויערעון אכר לאבל ועביד מספדא לדידעי אליא: ובכל כרמיא מספדא ארי אתגלי למעבד פורענות דין בגויך אמר יי: וי למחמדין ליומא דעתיד למיתי מן קדם יי למא דנן לכון יומא דעתיד למיתי מן קדם יי הוא חשוך ולא נהור: כמא די יערוק גברא מן קדם אריא ויערעניה דובא ויעול לביתא ויסמוך ידיה על כתלא ויכתניה חויא: הלא חשוך יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ולא נהור וקבל ולא זהור ליה: סניתי רחיקית חגיכון ולא אקביל ברעוא קורבן כנשתכון: ארי אם תסקון קדמי עלון וקורבניכון לא לרעוא ונכסת קודשיכון לא יתקבלון קדמי: אעדי מן קדמי אתרגושת זמרך ונגון כנרך לא אשמע: ויתגלי כמיא דינא וזכותא כנחל מגבר: הנכסת קודשין וקורבנין קרבתון קדמי במדברא ארבעין שנין בית ישראל:

מסרה

דברכם את הדבר הזה, דרשו טוב ואל רע דעמוס, ודבתריה שנאו רע ואהבו טוב והציגו, ודבתריה בכל רחבת מספד, והגלתי אתכ׳ מהלאה לדמשק, נשבע אדני יי׳ בנפשו, מי כמוך חסין יה, (עיין במס׳ רבת׳ בערך א׳) וג׳ יי׳ אלהי צבאות אלהי ישראל וסי׳ הנני מביא אל יהוד׳, אם יצא תצא אל שרי׳, למה אתם עושי׳ רעה, ופלוגת׳ עיין במס׳ רבת׳ בערך אד״ני;

רדק

כרמי חמד, שהם נחמדי׳ וטובי׳, כמ״ש בתי גזית שהוא בנין נאה וטוב, או יהיה פירוש כרמי חמד שחמדתם אותם וגזלתם אותם מן העניים, על דרך שאמ׳ וחמדו שדות וגזלו: כי ידעתי, לא תחשבו כי אינני רואה ויודע מעשיכם הרעים כי הכל אני יודע והשוחד שתקחו בסתר לצרור הצדיק בדינו ולהרע לו בעבור השוחד שלקחתם בסתר והוא הכופר שתקחו להציל הרשע מיד בעל דינו שהוא צדיק במשפטו: ואביונים בשער הטו, כפל הענין במ״ש כי האביונים הם צדיקים בדינם ברוב כי הם עשוקים ואינם עושקים כי אין להם כח לעשוק, ומה שאמר בשער כי שמה ישבו למשפט כמו השערה אל הזקנים: לכן המשכיל בעת ההיא ידום, לפי שהם שונאים המוכיח אותם אמר מי שהוא משכיל מן הטובים יהיה דומם ולא יוכיחם שלא ישמע חרפתו השם משיבים: כי עת רעה היא, שיד הרעים תקפה: דרשו טוב, עוד שב הנביא להוכיחם אולי ישמעו: ויהי כן, אם תדרשו הטוב ותרחיקו הרע יהיה ה׳ אתכם כאשר אמרתם, כלומר בכל ענין שחשבת׳ ההצלחה והטובה שתהיה לכם כן תהיה: כי ה׳ אלהי צבאות אתכם, וכפל הענין עוד ואמר: שנאו רע, והציגו בשער משפט, ר״ל העמידו המשפט בשער שהוא מקום מושב השופטים והזקנים: אולי יחנן ה׳, אע״פי שחטאתם אליו הרבה אולי יחנן ה׳ על השארית הנשארת אם תשובו אליו כי חנון ורחום הוא: שארית יוסף, הוא אפרים, ואמר שארית כי רובם גלו קודם מלכות ירבעם בן יואש וכלו בחרב וברעב ובדבר, כמ״ש כי ראה ה׳ את עוני ישראל מורה מאד ואפס עצור ועזוב וגו׳: לכן, אם לא תשובו אלי רעות יבואו עליכם עד שיהיה מספד בכל רחובות: הו הו, הוא קול המספד כמו הוי הוי: וקראו אכר אל אבל, אכר הוא עובד השדות ויקראו לו לבא אל האבל כי עבודתו וטרחו לשוא כי לקו הזרעים והצמחים וזרעו ולא יקצרו: ומספד אל יודעי נהי, כמו הפוך ויודעי נהי אל מספד, וכן הידעת כי אז תולד, כמו הידעת אז כי תולד, מקום שם קבר כמו מקום קבר שם, והדומים להם, וי״ת בחסרון ועביד מספדא לידעי אליא: ובכל כרמים מספד, שלא יהיו בהם ענבים כי אעבור בקרבך להרע לך כמו ועברתי בארץ מצרים: הוי המתאוים, כמו שאמר בישעיה האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה וגו׳: כאשר ינוס איש, כלומר תצאו מצרה אל צרה: הלא חשך, ולא אור, אפילו קצת אור אין בו כי כולו חשך והחשך הוא משל לצרה: שנאתי, אמר כנגד מלכות בית יהודה כי בימי עזיהו מלך יהודה נתנבא כמו שכתוב, וכן יאמ׳ בסמוך הוי השאננים בציון, והם היו מקריבים בבית המקדש אע״פי כן האל ית׳ מאס אותן הקרבנות כיון שמעשיהם רעים: חגיכם, קרבנות חגיכם, וכן בעצרותיכם, בקרבנות עצרותיכם, והענין כפול במ״ש כי החג הוא עצרת כמו שאמ׳ עצרת תהיה לכם עצרת לרבים עצרות, כמו מן עטרת עטרות, ובסמוך עטרות וכן עצרות, ודגש הצ״די בעצרותיכם לתפארת הקריאה כדגש קו״ף מקדש, וצ״די עצביכם תכנוסו, והדומי׳ להם: כי אם תעלו, כמו שאמ׳ בנבואת ישעיה למה לי רוב זבחיכם וכל הענין: ושלם מריאכם, אחד מן שלמי מריאכם, כמו שאמר שם וחלב מריאים והם המפוטמים: הסר מעלי המון שיריך, רבוי שיריך שהלוים היו משוררי׳ על הקרבן בפה ובכלי ואמ׳ איני רוצה לא בקרבנות ולא בשירי׳ כי אינם לרצון כי מעשיכם רעים ומה יועילו הקרבנות אם תעבדוני מצד אחד ותמרדו בי מצד אחר: ויגל כמים משפט, מענין גלות מים, כי הג׳ימל פתוחה ויורה שהוא משרש גלל, כלומ׳ ילך המשפט כמים: וצדקה כנחל איתן, כנחל חזק שהוא נגר במרוצה, בזה ארצה אני שילכו המשפט והצדקה לא שתעצרו ותעכבו אותם ותניחום לארץ ותקריבו לפני זבחים אינני רוצה בזה: הזבחים, ה״א השאלה, אמר אם זבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעי׳ שנה בית ישראל כמו שאמר בנבואת ירמיהו כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, ושם פירשנו הענין, ארז״ל העשויה בהר סיני רבי אלעזר אומר מעשה עולה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה רבי עקיבא אומר קרבה ושוב לא פסקה אלא מה אני מקיים הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל שבטו של לוי שלא עבד ע״ז הם הקריבוה, ועוד בדבריהם ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו במדבר אלא פסח זה בלבד, וכאשר הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה, רבי שמעון בן יוחאי אומר ישראל לא היו מקריבים, ומי היה מקריב שבטו של לוי שנ׳ ישימו קטורה באפך וגו׳, ואומ׳ מי לה׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי ישראל שעבדו ע״ז לא הקריבו שבטו של לוי שלא עבד ע״ז הקריבו;

נשלמתם

ונשאתם · אמר עבות האל ית' לא קבלתם ותקבלו ותסבלו עבודת סכות מלככם · וסכות שם ע"ז · ומלככם אמר על כוכב שנעשה ע"ז על שמו וקורא אותו מלך לפי שהם הושבים אותו למלך עליהם · או שהוא כוכב גדול בצבא השמים שהוא כמלך על צבאו · וכן לקטר למלכת השמים כמו שפירשתי בספר ירמיהו · וי"מ סכות ענין הסכת ושמע כלומר מאזינים לעבודת ע"ז · ו"ת ונטלתון ית סכות פתכומריכון · וכן ויקלל במלכו ובאלהיו ת' בפת כומריכון · כ"א פתכריכון · וכן תרגם הנשבעי' במלכם וענין ע"ז ואח: ואת כיון צלמיכם · יש מפרשים כיון כמו לעשות כוונים · וכבר פירשנו בספר ירמיהו שהם מיני מאכלים שמכינים לעבודה זרה לפיכך נקראו כונים · ועוד פירשנו כיון שהוא כוכב שבתי · וכן נקרא בלשון ישמעאל ופרס כיואן · ועשו דמותו לעבדו: כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם · כוכב שמוך כי הוא פתוח כלומר עשיתם צלם מכוכב של אלהיכם והכוכב הוא ששמו אותו עליהם לאלוה ועשו צלם כוכב לו: והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · רחוק מדמשק והוא חלח וחבור שגלו שם עשרת השבטי' · ואמר דמשק לפי שמלך דמשק הרע לישראל אחד כמו שכתוב ·

ו · א · ה · חמת לפתח וכל לשון רונא פתוח'

וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם: וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵהָלְאָה לְדַמָּשֶׂק אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ:

ו הוֹי הַשַּׁאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן וְהַבֹּטְחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן נְקֻבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל: עִבְרוּ כַלְנֵה וּרְאוּ וּלְכוּ מִשָּׁם חֲמַת רַבָּה וּרְדוּ גַת־פְּלִשְׁתִּים הֲטוֹבִים מִן־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם־רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם: הַמְנַדִּים לְיוֹם רָע וַתַּגִּישׁוּן שֶׁבֶת חָמָס: הַשֹּׁכְבִים עַל־מִטּוֹת שֵׁן וּסְרֻחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ מַרְבֵּק: הַפֹּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר: הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ וְלֹא נֶחְלוּ עַל־שֵׁבֶר יוֹסֵף: לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים

ונטלתון ית סכות פתכומרכון וית כיון צלמיכון כוכב טעותכון די עבדתון לכון: ואגלי יתכון מהלאה לדמשק אמר יי אלהים צבאות שמיה: וי דשלן שלוא בציון ומתרחצין על כרכא דשומרון מקימין שום בניהון כשום בני עממיא וכל דמן דיסתמכון עליהון בית ישראל: עברו לכלנה וחזו ואזילו מתמן לחמת רבה וחותו לגת דפלשתאי דטבין מן מלכותא האלין אם סגי תחומהון מתחומכון: אנון מרחקין יום ביש וארתון מקרבין בבית כנשתכון חטוף: דשכבין על ערסן דמכבשן בשן דפיל ועומקין על ערסיהון ואכלין פטימין מענא ועגלין מגו רבקא: דמנגן על פום נבלא כדויד אתקינו להון מני זמרא: דשתן בפילון דכסף חמר וריש משחין טבין מתמשחין ולא כאב להון על תבריה דיוסף: בכן כען יגלן בריש גלן

ב' את אביכם ל' · ל' פת' נא' קמץ דרך כוכב · ל' חסר · ל' · ג' · ל' ויחס' · כ"ח · ל' · כ' · ל' · ל' · כ' · ל' ויחד סרוחים · ל' · ג' קד חסר · ל' בסיפ' · ל' · ל' · ג' וסימ' כבלא דיוסף רוחא

ואמר אל תחשבו כי תגלו לדמשק שהיא קרובה לארצכם אלא רחוק מדמשק: אהי צבאות · מעלה ומטה ואותם שאתם עובדים שלוחיו הם: הוי השאננים בציון · שמרון היתה ראש הממלכה לישראל · וציון ראש ממלכת יהודה · ואמר אוי להם לעשירים אשר בהם שהם שאננים ובוטחים שלא תבא עליהם רעה ואינם חוליס וכואבים על אשר גלו בני ישראל כמו שאמר בסוף הענין ולא נחלו על שבר יוסף · כי שומרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישרא' וציון מערי יהודה ושני ההרי' הא' ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוים שישבו שם מתחלה והם ז' אומות · וקראם ראשית הגוים לפי שהיו ראשית הגוים שישבו שם וארצותם מבחר שבארצות · ואלה ההרים היו נקובים בשם לטובה: ובאו להם בית ישראל · בעזרת ה' לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אותם ישראל אלא ברצון האל ית' והם עברו על רצונו ועזבו משפטיו ולקחו משפטי הגוים הראשונים היושבים בארצות האלה · ולמה עשו זה יראו שביבותיכם אם יש ארץ טובה מארצכם וכי אם נתן להם האל יתברך ארץ טובה למה כחשו בו ובטובתו: עברו כלנה · ואלה השאננים ומתענגים בטובה שנתן להם ה' כופרים בו ובתורתו ואינם יראים מרעה שתבא עליהם וכשהנביאים מוכיחים אותם ואומרים להם כך וכך רעה תבא עליהם אינם יראים ובוטחים בעושרם ובמבצריהם החזקים שהם שמרון וציון ואומרים לא תבא עלינו רעה: עברו כלנה · כלנה עיר גדולה בארץ שנער · כמו שאמר בתורה ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה: ולכו משם · כלומר אחר שתראו אותה בראשונה כי היא בעלת השם ותראו כי איננה טובה מארצכם: ולכו משם חמת רבה · ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת אמת ובנותיה: גת פלשתים · אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתים ונקראת מתג האמה ולקחה דוד מיד פלשתי': המנדים ליום רע · המרחיקים יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו אומרים ולעתים רחוקות הוא נבא: ותגישון שבת חמס · יום הפורענו' אתם מרחיקי' ושבת חמס אתם מקריבים שתשבו בשער לשפוט חמס ועול: השוכבים · זכר מה שהם מתענגים במאכל ובמשתה ובשיכה ובשכיבה על מטות נאות ובשמוע כלי שיר ונגונים · אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגים ולא זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא כאבו על אשר גלו: וסרוחים על ערשותם · מן וסרח העודף שנותנים בגדים ארוכים ורחבים עודפים באורך וברוחב על בדי המטה וכל זה ממיני התענוג · ורז"ל פי' וסרוחים על ערשותם ענין סרחון · אמרו שהיו מחליפים נשותיהם זה לזה ומסריחים מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם · ויונתן תרגם ועמיקין על ערסיהון: ואוכלים כרים מצאן · פירוש כבשים שמנים · וחסר האלף כי הענין מובן וכן כאמר יהיו רוצה לומר כאמר לבן · מלובשים בגדים חמודות בגדי מלכות · ויש בעדרו זכר זכר תמים · ו"ת ואכלין פטימין מענא: מתוך מרבק · מקום שמכניסים שם העגלים לפטמם · וכן לאשה עגל מרבק · ובדברי רז"ל הכניסה לרבקה ודשה: הפורטים על פי הנבל · מן ופרט כרמך · ובדברי רז"ל פרט וכלל הוא ענין היחידות וההבדל מן הכלל · רוצה לומר שאומרים שיריהם על פי הנבל כל מעלה ומעלה בשיר על פי נגון הנבל שלא תדמה אחת לאחרת בנגונה · או פי' פורטים מיתרי הנבל כל אחד לפי הנגון ויש מפרשים פורטים מענין פרוטה בדברי רז"ל כלומר נותנים כל אחד פרוטה למנגן · ויונתן תרגם דמנגן על פום נבלא: כדוד חשבו להם כלי שיר · כמו דוד שהיה יודע נגן והיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר כן הם חושבים שהם יודעים כמוהו ורוצה לומר בכל הספור הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת השם יתברך לא זכרו: השותים במזרקי יין · במזרקים שהם גדולים שותי' יין ולא בגביעים וכוסות שהם קטנים שראוי לשתות בהם יין אלא במזרקים שותים · ומזרקי כמו מזרקים · וכן חלוני שקופים כמו חלונים · וכן נטעי נעמנים כמו נטעים · מלאכי רעים · מי המרים · והדומים להם · ו"ת כן ופרשו סמוך בחסרון שתרגם דשתן בפילון לכסף חמר · וכן תרגם בספל אדירים בפילי גיבריא: וראשית שמנים · מבחר שבשמני' המרוקחים: ולא נחלו · על דרך חולה מכה עלי · והנפעל בזה איננו מקבל מקרה מן הפעל ואין כי הפעל פעל עומד שלא מקבל מקרה מן הכבד: על שבר יוסף · הוא ראוי שיהיה מחלה ומכאיב אותם והם לא נחלו ממנו · ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם מלוך ירבעם בן יואש · ומלכות אפרים קורא בכלל אפרים או יוסף · כי משבט אפרים היה ירבעם בן נבט שמלך על עשרת השבטים תחלה כשנחלקה המלכות גם היה רב במספר וגדולה משאר שבטים זולתי יהודה · ועליו נבא יעקב אבינו ואמר ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים · ואמר ויקרא בהם שמי שיקראו ישראל בשם אפרים גם יוסף היה בכור במקום ראובן לפיכך נקרא ישראל על שמו · וכן אמר במזמור רועה ישרא' האזינה נוהג כצאן יוסף: לכן · השאננים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו עתה בקרוב יגלו בראש גולים תחלה לגלות יהודה:

השאת' את סכות מלככם · חוזר לענין הפורענות שלמעלה חשך לכם יום יי' ולא אור ונשאתם בגולה עמכם את גילוליכם ירכיבום האויבים על צואריכם לשאת עמכם בגולה · סכות כיון כוכב שמות ע"ז הן: והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · כלומר לא למכותיכם תגלו כאשר עד הנה שנמסרתם ביד מלכי ארם ולא היו שובים אתכם במקו' רחוק אלא עד דמשק ועכשיו ביד סנחריב אמסור אתכם והוא יגלה אתכ' למרחוק: נקובי ראשי' הגוים · לכם היו קוראים גוי המשובח שבגוים: ובאו להם בית ישראל · הם בחרו במשפטי הגוים ובאו לכללם: עברו כלנה וראו · למה מאסתם בתורתי לדבק בחוקות הגוים עברו וראו באומו' החשובו' אם טובי' הם מן הממלכו' האלה שבשומרון ושבירושלם: אם רב גבולם מגבולכ' · ומה מצאתם בי עול · כלנה בבל · וחמת אנטוכיא: גת פלשתים · חשובה שבחמשת סרניהם שהיא קרויה מתג האמה על שם שרודה את כולם והיא אם המלכות: המנדים ליום רע · אתם מנדים עצמיכם ליום רע: ותגישון · עצמיכ' לשבת בגלות עשו אחיך אשר יחמס אתכ' שנאמר בו מחמס אחיך יעקב זה מדרשו של רבי שמעון זצ"ל ולא המנדי' ליום רע המבזים על נבואות ימי רעה שהנביאי' מתנבאי' להם · ותגישון שבת חמס · זהו כמו שאמר ישעיה הוי מגיעי בית בבית ותגישון שבת ביתכ' זו אצל זו על ידי חמס: וסרוחים על ערסותם · משתטחים ומאריכין עצמם על ערסותם ורבותינו פירשו מחליפין נשותיהם זה לזה ומסרחין ערסותיהן בשכבת זרע שאינה שלהם: כרים · כבשים: מרבק · מקום כנוס העגלים ובלע"ז קופלא: הפורטים על פי הנבל · מנחם חברו עם ופרט כרמך ורואה אני את דבריו שהמשורר על פי כלי זמר מתוך את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך: כדויד חשבו להם וגו' · חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דוד שהם לשמים והלו להתענג: השותים במזרקי יין · יש מרבותינו שאומרים במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן זה לזה · וי"מ על שם כלי שהיו לו שתי פיות והיה ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן הוא נזרק מפיו אל פיו: וראשית שמנים · מובחר שבשמנים והוא אפרסמון: ולא נחלו · לשון חולי: על שבר יוסף · ששמעו מפי הנביאים שעתיד לבא עליהם:

וסף

וסר מרזח סרוחים ׳ ויבטלון משתאות המנודלי׳ ונסי הרזח מרזחות לסון משתאות בסיפרי בפר׳ ויסב ישרא׳ בסיטי׳ מבאתי וחזרו לעסות להם מרזחים והיו קוראי׳ להם נאוכלים: בנפשו ׳ מדעת וכוונה: מתאב ׳ כמו מתעב וכן ת׳ מנבל אנא ית בית מקדשא דביתיה דיעקב שהמקדש נקרא גאון עוזכם שנ׳ הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם: עיר ומלואה ׳ ירושלם ויושביה: אם יותרו ׳ מן הדבר והחר׳: בבית אחד ומתו ׳ וישרפו המוציאים את הבית עליהם בלכדם את העיר: ונשאו דודו ומסרפו ׳ קרובו ואוהבו המביא את עצמותיו מן השריפה כן ת׳ ויטליניה קריביה מיקידא ׳ ואמר המוציא מן השריפה לאשר בירכתי הבית לחבירו שהלך לבדוק בתוך הבית העוד עמך אדם חי זולתך שנמלט מן המכואים ׳ ואמר אפס אין חי אלא מתים ואמר זה אליו הס את הפגרים ׳ ואמר הס ׳ השלך וסלק הכל כי זאת להם על אשר לא רצו להזכיר בשם יי׳ כן ת׳: רסיסים ׳ שיהא מרוסס לבקיעות דקות: בקיעים ׳ גדולים מרסיסים לפי חשיבותו תהי מכתו כן ת׳ וימחי מלכו רבא מחא תקיפ׳ ומלכו זעיר מחא חלשא: הירוצון בסלע סוסי׳ כלום עומד במרוצתם בשכותם סידורו של עולם: אם יחרוש ׳ אדם בבקרים בסלע שאתם שבורים לשנות דרך הטובה ותתקיימו ותצליחו: ללא דבר ׳ על גדולתם ועושרם שאינו כלום שלא יתקיים: קרני׳ ׳ חוזק וגבורה לנגח בקרנינו עניים ואביונים: מלבא חמת ׳ שהוא במקצוע צפונית מערבי׳ של א״י: עד נחל הערבה ׳ נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית: כה הראני ׳ פורענות שהיה רוצה להביא נובאי: בתחילת עלות הלקש ׳ לשון מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה והנה לקש היה צומח אחרי גזי המלך אחר שנגזו תבואות המלך עד שלא עלת בקנה היו גוזזין אותם שחת להאכיל לבהמות וכן תרג׳ יונתן דאתגזיז׳ שיחתא דמלכא ולשון משנה הוא קוצר לשחת ומאכיל לבהמה: והיה אם כלה ׳ כאשר כלה לאכול: את עשב הארץ ׳ באותה שדה ׳ ואמר סלה ׳ וכן ת׳ ית בית מקדשא דביתיה דיעקב: והסגרתי ׳ פי׳ ביד אויב אסגיר עיר עם אנשיה: והיה אם יותרו ׳ שימלטו מן החרב והחביאו עצמם בבית אחד ימותו

וסר מרזח סרוחים ׳ יקרב ויבא אבל אותם שהיו סרוחים על ערשותם ושמנים ומתעננים עתה יקרב אבלם ׳ וסר לשון קריבה ׳ כמו סורה שבה פה ׳ אסורה נא ואראה וית לשון הסרה ויעדי מנהון מרזחין ומכבין הראשונה כ״ף והשנייה בי״ת ׳ והוא מדברי רז״ל תנתן כבכתי לבתי ׳ וכת׳ והדלדיים וכבכתיא: וים נסחאות מככין בשני כפין ופירושו מכעו׳ שתרגום ויסבת על מטה כבודה מככין ליקר׳ ומרזח רז״ל פירשוהו אבל׳ וכן אל תב׳ בית מרזח׳ וסמכו מזה הפסוק שהאבל מיסב בראש ׳ שנ׳ וסר מרזח סרוחים ׳ מרזח נעשה כשר לסרוחי׳ פי׳ לסרוחים לנשארים ׳ כלומ׳ לשאר העם כמו וסרח העודף שפירושו שאר היריעה העודפת ׳ ודעת יונתן כי מרזח הוא ענין שמח׳ והלולי׳ שהרי תרג׳ ויעדי מנהון מרזחין ולא אמר כי האבל יסור מהם אלא השמחה תסור מהם ׳ ובסיפרי בפרשת ויסב ישרא׳ בסיטי׳ באחרונה חזרו לעסות להם מ מרזחין והיו קוראות לעם ואוכלים שנאמר ותקראנה לעם וגו׳ ׳ ואדוני אבי ז״ל פירש כי לשו׳ מרזח הוא להרמת הקול בין לבכיה ל לשמח׳ ׳ וכן הוא בלשון ערבי: נשבע ה׳ בנפשו ׳ בעצמו ׳ כמו בי נשבעתי ׳ וכן אשר לא נשא לשוא נפשו: מתאב ׳ אבכי ׳ הפך תאבתי לישועתך ד דיסטלב״טא״ש בלעז ׳ כמו משרש עוקר השרשי׳ הפך משרים ׳ וי״ת מנבל אנא: את גאון יעקב זה בה״ ׳ וכן את גאון יעק׳ אש׳ אהב סלה ׳

דודו ה׳ מל׳ וסימן נמסר בספר שפטים סימן ט׳: הס ב׳ קמצין וסימן בכל מקום השליך הס ׳ ואמר הס כי לא להזכיר: השמחים ג׳ בקריאה וסימן השמחים ללא דבר ׳ השמחים לעשות רע׳ השמחים אלי גיל: גובי ב׳ אחד חסר ופתח ואחד קמץ ומל׳ וסימן בתחלת עלות הלקש ׳ וטפסריך כגוב גובי ׳ בתרא קמץ ומל׳:

וְיֶעְדוֹן מִנְּהוֹן מַרְזְחִין וּמַכְּבִין׃ קַיֵּם יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מְנַבֵּל אֲנָא יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דְבֵיתֵיהּ דְיַעֲקֹב וּבִרְנְיָתֵיהּ רָחֲקִית וְאֶמְסַר קַרְתָּא וּמְלָאָהּ׃ וִיהֵי אִם יִשְׁתַּאֲרוּן עַסְרָא גֻּבְרִין בְּבֵיתָא חַד וִימוּתוּן׃ וְיִטְלְנֵיהּ קָרִיבֵיהּ מִיקֵידָא לְאַפָּקָא גַּרְמַיָּא מִן בֵּיתָא וְיֵימַר לְדִי בְשִׁדָּא דְבֵיתָא הַעוֹד כְּעַן עִמָּךְ וְיֵימַר סָפוּ וְיֵימַר סַלֵּק אֲרֵי כַד הֲווֹ קַיָּמִין לָא הֲווֹ מְצַלָּן בִּשְׁמָא דַייָ׃ אֲרֵי הָא יְיָ מְפַקֵּד וִימְחֵי מַלְכוּ רַבָּא מְחָא תַקִּיפָא וּמַלְכוּ זְעֵירָא מְחָא חַלָּשָׁא׃ הַיִרְהֲטוּן בְּכֵיפָא סוּסָוָן אִם יִתְרְדֵי בְּתוֹרַיָּא אֲרֵי הַפַּכְתּוּן לְרֵישׁ חִיוָן בִּישִׁין דִּינָא וּפְרֵי זָכוּתָא לְגִידִין׃ דְּחָדָן לְלָא מִדַּעַם דְּאָמְרִין הֲלָא בְתוּקְפָּנָא קְנֵינָא לָנָא נִכְסִין׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַם וְיִדְחֲקוּן יָתְכוֹן מִמַּעֲלָנָא דַחֲמָת עַד נַחֲלָא דְמֵישְׁרָא׃ כְּדֵין אַחֲזְנִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא בְרִיַּת גּוֹבֵי בַּאֲוַל צְמוֹחַ לְקִישׁ וְהָא צְמוֹחַ דַּעֲרַק בָּתַר דְּאִתְגְּזִיזַת שִׁחְתָּא דְמַלְכָּא׃ וִיהֵי כַד שֵׁיצִי לְמֵיכַל יַת עִסְבָּא דְאַרְעָא וַאֲמָרִית קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי שְׁאָרָא דְיַעֲקֹב מַן יְקוּם וְיִבְעֵי עַל חֲטָאֵיהוֹן אֲרֵי מְטַלְטְלִין אִינוּן

וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים׃ נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהוִה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלֹאָהּ׃ וְהָיָה אִם־יִוָּתְרוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ׃ וּנְשָׂאוֹ דּוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן־הַבַּיִת וְאָמַר לַאֲשֶׁר בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֶס וְאָמַר הָס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהִכָּה הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטֹן בְּקִעִים׃ הַיְרֻצוּן בַּסֶּלַע סוּסִים אִם־יַחֲרוֹשׁ בַּבְּקָרִים כִּי־הֲפַכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה׃ הַשְּׂמֵחִים לְלֹא דָבָר הָאֹמְרִים הֲלוֹא בְחָזְקֵנוּ לָקַחְנוּ לָנוּ קַרְנָיִם׃ כִּי הִנְנִי מֵקִים עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל הָעֲרָבָה׃

ז כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהוִה וְהִנֵּה יוֹצֵר גֹּבַי בִּתְחִלַּת עֲלוֹת הַלָּקֶשׁ וְהִנֵּה־לֶקֶשׁ אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ׃ וְהָיָה אִם־כִּלָּה לֶאֱכוֹל אֶת־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוִה סְלַח־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן

ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ כליס׳ · פ׳ רפין · ה׳ מל׳ · ל׳ · ז׳ כסיפ׳ ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וכל · ג׳ חד חסר · ב׳ הזפכי׳ · זא · ל׳ · ג׳ · ב׳ חד קמ׳ ומ׳ל · ו׳ · ו׳ · ל׳ · ג׳ מ׳ל · ה׳ כליס׳

שם מן הדבר ׳ ועשרה אינו דוקא אלא ר״ל רבים: ונשאו דודו ומסרפו ׳ דודו אחי אביו ׳ ומסרפו ׳ אחי אמו ׳ כן פירשוהו קצת המפרשים ׳ וי״מ ענין שרפה והסמ״ך במקום שי״ן ׳ ופירש א״א ז״ל אמר אותו אוהבו הבא לשרוף בשר המת קרובו בעבור הריח ולהוציא עצמים מן הבית ומרוב הדבר יאמר אחד לחברו העוד עמך מתים שתוציא שאעזור אותך יענה חברו אפס כי כבר הוצאתים כלם יאמר לו חברו הס ושתוק ולא תקונן כי לא להזכיר בשם השם מה שלא הייכו רגילים להזכיר בשם ה׳ והייכו מזכירים בשמות הבעלים זה נרם לנו הדבר הזה כשים יד לפה נשבול ונשתוק ׳ או שלא לשבר לב העם מרוב הדבר גם בעבור שלא ישמעו האויבים: כי הנה ה׳ מצוה ׳ עוד דבר אחר האל ית׳ מנוה כלומר גזר שיהיה לעם ׳ והוא שזכר למעלה והכתי בית החרף ונומ׳: והכה בית גדול רסיסים והבית הקטן בקיעים ׳ רסיסים כמו בקיעים בס״מך כמו בגדי כמו קנה רצוץ ענין שבירה ׳ וכן במשנה בס״מך ואם היא עבה או מרוסס כדי לבשל ביצה קלה שבביצים ׳ ותרגום וכתות ודמרית ׳ ויונתן פירש הענין דרך משל שתרגם ארי הא השם מפקד וגו׳: הירוצון בסלע אם יחרוש בבקרים ׳ אם יחרוש החורש ׳ וכן כאשר ישבר כלי היוצר השובר׳ מן הבהמה אשר יקריב ממנה קרבן לה׳ המקריב ׳ ויאמר ליוסף האומר ׳ והדומים להם רבים ׳ ור״ל אם יחרוש בסלע כי בסלע שזכר עומד במקום שנים ׳ אמר אם לדרך העולם שירוצו הסוסים בסלע זה אינו ׳ וכן אם יחרוש אדם בבקרים בסלע זה אינו ׳ ואם יהיה זה יהיה הפך לדרך העולם ומנהגו ואתם עושים הפך העולם כי המשפט והצדקה הוא קיום ייסוב העולם ומי שמעוות משפט הוא הורס ייסוב העולם כמו הראש והלענה שממיתין את האדם והנה אתם הופכים סדר העולם ׳ וכן אמר למעלה ההופכים ללענה משפט: ופרי צדקה ללענה ׳ כי מן הדין פרי הצדקה הוא שלום וטוב ׳ וכן אמר והיה מעשה הצדקה שלום ואתם עושים אותו ללענה: השמחים ללא דבר ׳ כי לא תתקיים שלותם וטובתם אם כן הם שמחים ללא דבר: קרנים ׳ כמו הראם שמנגח בקרניו כן הם אומרים שעשו להם קרנים לנגח בהם העמים כי ירבעם בן יואש התגבר על אויבי ישראל כמו שאמר הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה ׳ ואמר ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל ׳ והם אומרים כי בחזקם עשו זה ולא כן כי רחמי האל היו שריחם עליהם ונתן להם הכח להתגבר על אויביהם כמו שאמר כי ראה השם את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישרא׳ ולא דבר השם למחות את שם ישראל מתחת השמי׳ ויושיעם ביד ירבעם בן יואש: כי הנני מקים ׳ אמר אתם אומרים כי בחזקכם עשיתם זה ולא הבטתם אלי כי בעזרתי עשיתם: הנני מקים עליכם גוי ׳ זהו מלך אשור עם צבאו: מלבא חמת עד נחל הערבה ׳ אמר מה שאתם אומרים שלקחתם בחזקכם כמו שאמר בירבעם בן יואש מלבא חמת עד ים הערבה תראו כשאסיר פני מכם יבא הגוי הזה ויגלו אתכם בארץ הזאת ויוציאכם מתוכה ׳ ונחל הערבה זהו ים הערבה: כה הראני ׳ יוצר גובי ׳ אסיפת הארבה ׳ כמו ויצר השם אלהים מן האדמה כל חית השדה ונומר ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו שעניכו ויאסוף ׳ ויוצר׳ שם בשקל ואת היותר החרמנו ׳ או פירש יצירת הארבה כלומר שראה במראה הנבואה שהיה יוצר הארבה בשעתו בעת שראהו ׳ וכן תרגם יונתן ברייאת גובא ׳ או יהיה יוצר פועל ולא שם רוצה לומר שראה אל יתברך שהיה יוצר ארבה ׳ גובי ׳ תרגום ארבה גובא והיו״ד לרבים ובא כשימן אחד משימני הרבים שהוא יו״ד מ״ם וגובי כמו גובים ׳ וכן יקרע לו חלוני כמו חלונים ׳ וחשופי שת כמו חשופים ׳ וכן בא ארבה בשימן רבים אלא שהוא משקל אחר במשקל גבים: בתחלת עלות הלקש ׳ העשב היוצא באחרונה יקרא לקש כמו המטר האחרון מלקוש: והנה לקש ׳ הלקש הזה היה עולה אחר גזי המלך ׳ כלומ׳ אחר שהיה נגזז העשב למאכל בהמות המלך אחר כן היה צומח העשב והוא נקר׳ לקש והנה הארב׳ היה אוכלו ׳ וי״ת כמו לצמוח והא צמוח לעדיק בתר דאתגזיזת שחתא דמלכא: והיה אם כלה ׳ כאשר כלה ׳ כמו והיה אם בא אל אחת אחיו כאשר בא ׳ ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה ׳ וכן אם מזבח אבנים תעשה לי כאשר ׳ והדומים להם: מי יקום יעקב כי קטן הוא ׳ ואיך תהיה לו תקומה עם אלו הגזירות כי קטן הוא ונשאר מעט מהרבה:

נחם

נחם׳ כמו וינחם ה' על הרעה׳ ונחם כפעל עבר כי הח"ית פתוחה׃ כה הראני׳ הראני במראה הנבואה שהיה האל קורא למלאכיו לריב ישראל באש׳ וראיתי במראה הנבואה שהיתה האש גדולה על שאכלה את תהום רבה׳ ופירושו על דרך ואת המים אשר בתעלה לחכה׃ ואכלה את החלק׳ פי' חלקת השדה׳ ובאמרו החלק בה"א הידיעה ר"ל חלקת השדה אשר למלך כמו שאמר למעלה אחר גזי המלך׳ וזה להורות כי בעון המלך היה כי בזמן שהיה המלך טוב היו העם הולכים בדרך טובה כמו שהיה מוכיחם ומדריכם בדרך ישרה׳ ובזמן שהיה המלך בדרך רעה היו העם ג"כ רעים שהיו לומדי' מעשיו׳ והאש הזה אפשר שהיה דמיון לחום השמש החזק השורף המונע המטר ומיבש הצמחים וימעטו אז מימי הנהרו' ובראותי במראה הנבוא' שהיא מכלה הכל צעקתי לאל ית' ואמרתי ה' ה' חדל נא מזאת הרעה הגדולה׳ ולמעלה אמר סלח נא והענין אחד׳ כי אם יסלח להם יחדל מלהרע להם׳ ואחז"ל פירש באש כמשפטו שרצה לדון אותם באש נפרים כסדום ועמור' לולי תפלת הנביא וזהו שאמר בישעיה כמעט כסדום היינו׃ ואמר׳ מבואר הוא׃ נחם׳ גם זה מבואר׃ כה הראני נצב׳ כבוד האל ית' היה נצב על חומת אנך׃ ובידו אנך׳ פירשו בו בדיל׳ וכן יקרא בלשון ערבי ה בדיל אנך בדגשת הכף ומשקולת הבנין שוסין מבדיל או עופרת רואה לומ' חומה בנויה בקו הדין ובמשקולת המשפט׳ ובידו אנך׳ ובידו משקולת המשפט לשפטם על פי מעשיה'׳ ובאמרו ובידו להורות כי לא יעשה עמהם כלה כפי מעשיהם כי בידו הנקמה והרחמי' והוא רב חסד מטה כלפי חסד ואת הא שאמרה לה' מעתד על שור לדין וגו'׳ ובמדרש על חומת אנך על שורה לאוניתא׳ ובידו אנך׳ כבעל חוב ושטרו בידו ואומר לגבותו מבעל חובו׃ מה אתה רואה עמוס ואמר אנך׳ זה סנהדרי גדולה שכן מנין אנך בגימטריא ע"א׳ ר"ל שהיו דנין באומה׃

לרב חסר ו' בליש' וסי' נמסר בסדר משפטי׃ לריב ה' בקריא' וסי' והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתיב׳ נצב לריב יי' ועומד׳ והנה קרא לריב באש׳ אל תצא לרב מהר׳ אם יחפץ לרב עמו׳ וחד למשפט ולריב דו"ה׳ ב' מנהון חסר וסימן אל תצא לריב׳ אם יחפץ׃ ישחק ד' כנוי ליצחק וסימן גם זרע יעקב ודוד עבדי

הוּא׃ נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת לֹא תִהְיֶה אָמַר יְהוָה׃

כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה וְהִנֵּה קֹרֵא לָרִב בָּאֵשׁ אֲדֹנָי יְהוִה וַתֹּאכַל אֶת־תְּהוֹם רַבָּה וְאָכְלָה אֶת־הַחֵלֶק׃

ה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה חֲדַל־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃ נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת גַּם־הִיא לֹא תִהְיֶה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה׃

כֹּה הִרְאַנִי וְהִנֵּה אֲדֹנָי נִצָּב עַל־חוֹמַת אֲנָךְ וּבְיָדוֹ אֲנָךְ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר אֲנָךְ וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הִנְנִי שָׂם אֲנָךְ בְּקֶרֶב עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃ וְנָשַׁמּוּ בָּמוֹת יִשְׂחָק וּמִקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֱרָבוּ וְקַמְתִּי עַל־בֵּית יָרָבְעָם בֶּחָרֶב׃

י וַיִּשְׁלַח אֲמַצְיָה כֹּהֵן בֵּית־אֵל אֶל־יָרָבְעָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קָשַׁר עָלֶיךָ עָמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא־תוּכַל הָאָרֶץ לְהָכִיל אֶת־כָּל־דְּבָרָיו׃ כִּי־כֹה אָמַר עָמוֹס בַּחֶרֶב יָמוּת יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָה אֶל־עָמוֹס חֹזֶה לֵךְ בְּרַח־לְךָ אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה וֶאֱכָל־שָׁם לֶחֶם וְשָׁם תִּנָּבֵא׃

(מ"ק: ו' פתחי' וכל ישעיה ק"ל ׳ ב' ס"פ בכב' ׳ ה' ב' קמ' ׳ ל' ושגנין ׳ ז' כסיפ' ׳ י' מ"ל כ"ליפ' ׳ ל' כנוי ליצחק ׳ ט' ׳ כ' ׳ לג' ׳ ט')

אִנּוּן׃ אֲתֵיב יְיָ רוּגְזֵיהּ עַל דָּא לָא תִתְקַיַּם אֲמַר יְיָ׃

כִּדְנַן אַחְזְיַנִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא עָתִיד לְמֵידַן בְּאֶשָּׁתָא יְיָ אֱלֹהִים וַאֲכַלַת יַת תְּהוֹם רַבָּא וְשֵׁיצִיאַת יַת אַחְסַנְתָּא׃ וַאֲמָרִית קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי שְׁאָרָא דְבֵית יַעֲקֹב מַן יְקוּם וְיִבְעֵי עַל חַטָּאֵיהוֹן אֲרֵי מְטַלְטְלִין אִנּוּן׃ אֲתֵיב יְיָ רוּגְזֵיהּ עַל דָּא לָא תִתְקַיַּם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃

כִּדְנַן אַחְזְיַנִי וְהָא יְיָ קָאֵם עַל שׁוּר דְּדִין וְקֳדָמוֹהִי דִין׃ וַאֲמַר יְיָ לִי מָה אַתְּ חָזֵי עָמוֹס וַאֲמָרִית דִּין וַאֲמַר יְיָ הָא אֲנָא עָבֵיד דִּין בְּגוֹ עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָא אוֹסֵיף עוֹד לְמִשְׁבַּק לְהוֹן׃ וְיִצְדוֹן בָּמַת יִשְׂחָק וּמַקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֶרְבוּן וַאֲקִים עַל בֵּית יָרָבְעָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא׃

וּשְׁלַח אֲמַצְיָה רַבָּא דְבֵיתְאֵל לְוַת יָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מְרִיד עֲלָךְ עָמוֹס בְּגוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל לָא תִכּוּל אַרְעָא לְסוֹבָרָא יַת כָּל פִּתְגָמוֹהִי׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר עָמוֹס בְּחַרְבָּא יִתְקְטֵל יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן׃ וַאֲמַר אֲמַצְיָה לְעָמוֹס נְבִיָּא אֱתָא אֱזֵיל לָךְ לְאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וֶאֱכוֹל תַּמָּן לַחְמָא וְתַמָּן תִּתְנַבֵּי׃ וּבֵיתְאֵל

רש"י

ואמר אדני יי'׳ סלח נא ול תשחת הארץ׃ מי יקום יעקב׳ מאן יקום ויבעי על חטאיהון׃ כי קטן׳ ארי מטלטלין׃ נחם על זאת׳ נתרצה בתפלתי ונעתר לי׃ הראני עוד פורענות להביא עליכם׃ והנה קורא׳ את פמליא שלו׃ לריב׳ אתכם בפורענות דליקת אש׃ החלק׳ חלקת השדה׃ על חומת אנך׳ על שורה דדינא וכן פתר יונתן׳ אנך לשון ערבי חוט קו המשקולת העופר' אשר בה יביט בונה החומה לייסר הדימוס אף כאן הוא לשון קו משקולת משפ'׃ הנני שם אנך׳ הנני שופט אותם בקו שורת הדין׳ עבור לו׳ להמתין להם על פשעיהם׳ וממקדשי ישרא'׳ הוא בית אל שנ' כי מקדש מלך הוא׃ על בית ירבעם׳ בן יואש׃ כהן ביתאל׳ כומר לע"ז׃ בחרב ימות ירבעם׳ והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבע' והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש׃ חוזה׳ אתה שמתנבא עתידות׃ לך ברח לך אל ארץ יהודה׳ ששם מקדשו של הקב"ה שאתה מתנבא בשמו׃ ואכול שם לחם׳ לשון בזיון אמר לו שם יתנו לך פתותי לחם בשכר שתנבא להם׃ וביתאל

אמאס׳ ונשמו במות ישחק׳ ולא תטיף על בית ישחק׳ ושבועתו לישחק דתהילים׃ את כל דבריו ב' וסימן וידבר יפתח׳ לא תוכל הארץ להכיל׃ אמציה ט' וסימן ויוזבד בן שמעת דמלכים׳ אז שלח אמציה׳ בשנת עשרים ושבע שנים לירבעם׳ ויתר דברי יואש דאשר נלחם׳ וישלח אמציה כהן בית אל׳ ויאמר אמציה אל עמוס׳ ויען עמוס ויאמר אל אמציה׳ ומשובב וימלך ויושה בן אמציה׳ בן חשביא בן אמציה בן חלקיה׃

ויאמר ה'׳ על זאת המראה לא צעק הנביא כי לא ראה שהיה עושה כלה אלא שהיה שופטם ביסורין ובגלות לפיכך אמר לו מה אתה רואה שלא צעקת כמו בשתי המראות הראשונות׳ ואמר אנך ראיתי שתשפטם במשקולת המשפט׃ הנני שם אנך׳ אשים בקרב' משקולת המשפט׃ לא אוסיף עוד עבור לו׳ ר"ל שאעבור לו על פשעיו שלא אעניפנו לא אסבול עוד זה אלא אעניפנו במשפטיהם הנה בנו במות ומקדשים להכעיסני ואני אחריבם ואשימם ועובדיה' יפלו בחרב׳ והם בית ירבע' בן יואש שעבדו והחזיקו ע"ז העובדים והיה בידם למחות כי עון העם על המלך׃ ונשמו במות ישחק׳ כתיב בשי"ן והוא כמו בצד"י כי שחק בשי"ן וצחק בצד"י ענין אחד׳ והנה כל הנביאים לא כנו שבטי ישרא' כי אם בשם ישרא' אביהם או בשם יעקב לא כנו אותם בשם אברהם ולא בשם יצחק לפי שאברה' ויצחק היו להם בנים אחרים אבל יעקב אבינו נתיחד בזרע הקדש לפיכך נקראו על שמו ישראל ויעקב׳ וזה הכנוי כנה שבטי ישרא' בשם יצחק בשני מקומו' בזה הספר׳ ואפשר כי דעתו היה בזוכרו במות ישחק לפי שיצחק אבי' נעקד על גבי המזבח לעשות רצון האל ית' ומצותיו והנה בניו מכעיסים האל ית' בבמותיהם ובפסיליהם׳ ומקדשי ישראל הם בית אל והגלגל ודן כי בהם היו הבמות הגדולות להם ובנו שם בתים גדולים לבמות׳ לכן נקרא הארמון ואמר כי מקדש מלך הוא׳ ובא אל מקדשו להתפלל׃ וקמתי על בית ירבעם בחרב׳ כי שלום בן יבש הרג זכריה בן ירבעם ובו נפסקה מלכות יהוא׃ וישלח׳ עמוס היה מתנבא בבית אל אלה הנבואות ואמציה שהיה כהן ע"ז בבית אל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס וירבעם לא היה אז בבית אל ושלח לו אמציה במקום שהיה שם כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה והוא מאנשי מלכותו כי תקוע היה מבני אשר וחייב מיתה שנבא על המלך שימות בחרב והנה הוא קושר ומורד עליך׃ בקרב בית ישראל׳ פי' לא דבר דבריו בסתר אלא בגלוי ברבים׃ לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו׳ לא יוכלו אנשי הארץ לסבול את כל דבריו שמדבר רעה על ישראל׃ כי כה׳ ימות ירבעם׳ והוא לא אמר שירבעם ימות בחרב ולא ראינו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר אלא שאמציה שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם ושלח לו כי על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קצפו עליו׳ וירבעם לא קבל לשונו הרע ולא הרע לעמוס על זה כמו שכתבנו בתחלת ספר הושע׃ ויאמר אמציה׳ כיון שראה שלא קבל ירבעם דבריו להמית עמוס אמר לו אמציה שיברח לו אל ארץ יהודה שלא ינבא עוד במלכות ירבע' שהיא ארץ עשרת השבטים כל שכן בבית מלכותו שהוא ביתאל׳ ואף על פי ששמרון היתה עיר המלוכה למלכי ישראל וגם ליהוא ולבניו כמו שכתוב אפשר כי בעבור שהיו דבקים בחטאות ירבעם בן נבט שהם עבודת העגלים בבית אל ובדן עשו מלכי ישראל ארמון מלך בבית אל לפי שהיו תדירים לבא שם לעבוד ובבית אל היו יותר רגילים לפי שהיה קרוב לשמרון יותר מדן כי דן הוא בקצה ארץ ישראל׳ וכן ירבעם בבית אל היה עיקר עבודתו כמו שאמר במלכים כן עשה בבית אל ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל כמו שפי' בספ' מלכים כי המקום ההוא היה נבחר מזמן יעקב אבינו וחשבו כי עבודתם בזה המקום תהיה מקובלת יותר משאר מקומות ותהיה כמו ירושלם שהרי אמר יעקב אבינו יהיה בית אלהים׃ ואכל שם לחם׳ לפי שנביאי השקר היו מתנבאי' לעם בפתותי לחם ובכוס' של יין או שכר אמר לו שיעשה הוא כן שילך וינבא בארץ יהוד' כי שם יאכילוהו לחם אם ינבא רעת מלכי ישרא'׃

וביתאל

ובית אל · מבואר הוא: ויען עמוס · לא נביא אנכי · לא הייתי נביא מנעורי · וגם לא בן נביא אנכי · שלמדנו דרכי הנבואה: כי בוקר אנכי · לא היה זאת מלאכתי כי בוקר הייתי הולך אחרי בקרי ובאתי כמו שאמר אשר היה בנוקדים · ועשיר אנכי ואיני צריך ללחם שיתנו לי כמו שתאמר: בולס · ית כמו בולס בשין מתרגם ויחפש ובלס כלומ׳ ליקט שקמי׳ למאכל בקריו · או פי׳ מערב השקמים עם דברים אחרים לצורך בקריו · ובדברי ר״ל דבר מעורב יקרא בלס כמו שאמר שכן עני אוכל פיתו מעיסה בלוסה · פי׳ שבילוס הקמח והסובין והמורסן ביחד לפי׳ מצטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשעו׳ חלה · ושקמי׳ · הוא מין ממיני התאני׳ ות׳ ארי מרי נתי וגו׳: אנכי · שלשתן מלעיל הטעם בנון: ויקחני

אל עמי ד׳ וסימן נמסר בסדר ויחי וביחזקאל סימן יג׳: אדמה יא וסימן נמסר בספר יואל סימן ב׳: עבור י׳ מל׳ בלישא וסימן נמסר בסדר בלק: נאם אדני יי׳ ז׳ דסמיכי בקריאה וסימן אם תכבסי בנתר · מקבץ נדחי ישראל · שמעו והעידו · וקטר מחמץ · והילילו שירות · והבאתי השמש · והשלחתי רעב · וכל יחזקאל דכוו׳ במ״ד:

וּבֵית־אֵל לֹֽא־תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי מִקְדַּשׁ־מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה הֽוּא: וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל־אֲמַצְיָה לֹֽא־נָבִיא אָנֹכִי וְלֹא בֶן־נָבִיא אָנֹכִי כִּֽי־בוֹקֵר אָנֹכִי וּבוֹלֵס שִׁקְמִֽים: וַיִּקָּחֵנִי יְהֹוָה מֵאַחֲרֵי הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהֹוָה לֵךְ הִנָּבֵא אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵֽל: וְעַתָּה שְׁמַע דְּבַר־יְהֹוָה אַתָּה אֹמֵר לֹא תִנָּבֵא עַל־יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַטִּיף עַל־בֵּית יִשְׂחָֽק: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהֹוָה אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל תְּחֻלָּק וְאַתָּה עַל־אֲדָמָה טְמֵאָה תָּמוּת וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתֽוֹ: כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהֹוָה וְהִנֵּה כְּלוּב קָֽיִץ: וַיֹּאמֶר מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לֽוֹ: וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְהֹוָה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל־מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הָֽס: שִׁמְעוּ־זֹאת הַשֹּׁאֲפִים אֶבְיוֹן וְלַשְׁבִּית עֲנִיֵּי־אָֽרֶץ: לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנַשְׁבִּירָה שֶּׁבֶר וְהַשַּׁבָּת וְנִפְתְּחָה־בָּר לְהַקְטִין אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל וּלְעַוֵּת מֹאזְנֵי מִרְמָֽה: לִקְנוֹת בַּכֶּסֶף דַּלִּים וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם וּמַפַּל בַּר נַשְׁבִּֽיר:

יג ודין מל׳ דמ׳ נסק׳ בל״ה · ט׳ · ל׳ ומלרע · ח׳ בטע׳ · ל׳ ומ׳ · ל׳ · ל׳ כנוי ל׳ נכחק · ג׳ · ז״ק · ל״ג · ל׳ · י׳ מל׳ כלים · ל׳ · ל׳ · ב׳ וכסי׳ · ל׳ ענוי ק׳ · ל׳ ומ׳ · ל׳ וחד ונפתחה · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳

ובֵיתאל לָא תוֹסִיף עוֹד לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי מַקְדַשׁ מַלְכָּא הוּא וּבֵית מַלְכוּתָא הוּא: וַאֲתִיב עָמוֹס וַאֲמַר לַאֲמַצְיָה לָא נְבִיא אֲנָא וְלָא בַר נְבִיָּא אֲנָא אֲרֵי מָרֵי גֵיתֵי אֲנָא וְשִׁקְמִין אִית לִי בִשְׁפֵלְתָּא מִן קֳדָם חוֹבֵי עַמָּא יִשְׂרָאֵל אֲנָא מַסְגִיף נַפְשִׁי: וְדַבְּרַנִי יְיָ מִן דִירָא מִבָּתַר עָנָא וַאֲמַר לִי יְיָ אֱזֵיל אִתְנַבֵּי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל: וּכְעַן קַבֵּל פִּתְגָמָא דַיְיָ אַתְּ אָמַרְתְּ לָא תִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא תַלִּיף עַל בֵּית יִשְׂחָק: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְּתָךְ בְּקַרְתָּא תִטְעֵי וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְאַרְעָךְ בְּעַדְבָא תִתְפְּלֵג וְאַתְּ עַל אַרְעָא מְסָאֲבָא תְּמוּת וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן: כְּדֵין אַחֲזְיַנִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא מָן מְלֵי סִיוּפֵי קִיטָא: וַאֲמַר מָה אַתְּ חָזֵי עָמוֹס וַאֲמָרִית מָן מְלֵי סִיוּפֵי קִיטָא וַאֲמַר יְיָ לִי מְטָת פּוּרְעָנוּת קִצָּא לְמֵיתֵי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָא אוֹסִיף עוֹד לְמִשְׁבַּק לְהוֹן: וִילִילוּן חֲלַף זְמָרָא בְּבָתֵּיהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי פִגְרֵי קְטִילִין בְּכָל אֲתַר יִרְמוּן רְמֵי וְסַלֵּק: שְׁמַעוּ דָא דְשָׁיְטִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא רֵישׁ מִסְכְּנַיָּא וּמְדַמַּן לְבַטָּלָא מְלֵי חֲשִׁיכַיָּא מִן אַרְעָא: דְּאָמְרִין אֵימָתַי יְמַטֵי יְרַח עִבּוּרָא וְנִזַבֵּן עִבּוּרָא וּשְׁמִטְּתָא וְנִפְתַּח אוֹצְרִין לְאַזְעָרָא מְכִלְתָּא וּלְאוֹסָפָא עַל סִלְעָא וּלְשַׁקָּרָא בְּמֹזְנָן דִּנְכִיל: לְמִקְנֵי בְּכַסְפָּא מִסְכְּנַיָּא וַחֲשִׁיכַיָּא בְּדִיל דְיַחְסְנוּן וּמֵהַמְמַת עִבּוּרָא נְזַבֵּן:

קיים

רשי

ובית אל לא תוסיף עוד להנב׳ · שאין מוכירין כאן את שם עז: לא נביא אנכי · איני מנביאי שקר שלכם המנוטלים שכרם להנבא איני צריך לכל זאת ולא כיהנתי כך אני שאני עשיר ובעל מקנה ונכסי׳ כמו שת׳ ארי מרי ניתי אנא ושקמין אית לי בשפלתא: בקר אנכי · רועה בקר: ובולס שקמים · מחפש בשקמים לראות אינו עתו לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקורו שכן לרך שקוצצין בתולת השקמ׳ ובולס כמו ובולס את שעמוס מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עימוס בלשונו ויסרש קוראי׳ אותו פסילוס כדאיתא בפסיקת׳: ולא תטיף · לשון נבוא׳ הוא והרבה יש במקרא הטף של דרוש: כלוב קיץ · כל מלא סיופי ות״א׳ שאינם טובו׳: שירות היכל · שהם משוררי׳ בתו׳ היכליה׳ במשתאותיה׳: רב הפגר · סגי פגרי קטולין: בכל מקום השליך הס · בכל אתר יימר רמי סליק השליכו מכאן הפגרי׳ האלה: השואפי׳ · הבולעים אביון · ולשבי׳ כמו ולהשבית ודוגמא לשמיל מעזכיה ללכת לגיד ביזרעל · מתי יעבר החדש · זו היא השאיפה שמצפי׳ עת תייקר התבואה וימכרו לעניי׳ ברבית ויטלו שדותיה׳ יעבר החדש ת׳ מתי תתעבר השנ׳ ויבא חדש העיבור ולשון האדכה הוא כמו העביר המועד ולפי שדוחי׳ את הקרבת העומר והשנה כמשכת והיתן מתייקר: והשבת ונפתחה בר · מתי תבא השמיטה ותייקר התבואה ונפתח אוצרו׳ בר שלנו: להקטי׳ איפה · נמכור במדה קטנ׳ ואת כספינו נקבל בשקל גדול: בעבור נעלים · בדיל דיחסנון: ומפל בר נשביר · ומהממת עיבור׳ נזבין את הפסולת שנפל מן החטי׳ בנפה נמכור ביוקר לעניי׳:

רדק

ויקחני ה׳ · לא הכנתי מלאכתי ברצוני כי הא׳ יתברך לקחני מאחרי הצאן שהייתי הולך אחריהן ורועה אותן והוא הסרה רוח נבואתו עלי · והכריחני להנבא ואיך תאמר לי שלא אנבא והוא אמר לי שאנבא על ירבעם ועל מלכותו: ועתה שמע דבר ה׳ · כי גם עליך בפרט אני מתנבא: ולא תטיף על בית ישחק · כמו שאמ׳ ונכמו בית ישחק · ועל מלכות ירבעם נבאתי שהם עושים במותם לפסילים · ואתה אומר שלא אנב׳ עליה׳ בארצם האל יתברך שלחני ולא אמנע בעבור דבריך · ואת׳ שתמנעני מלהנב׳ שמע שהא׳ ית׳ דב׳ עליך רעה · והיו אשתך בעי׳ תזנה · טרם גלותם תזנה אשתך בעודם בעיר תזנה עם האו׳ כ הבא על העי׳ · ואין זה כמו נשים בציון ענו כי הענוי הוא שלא ברצון האשה והזנות ברצון האשה · וכל זה בעונש אמציה שתזנה אשתו לעיניו ובניו ובנותיו יפלו בחרב לפניו והוא יגלה וימות על אדמה טמאה וכל זה בעבור בזותו נבואת האל ית׳ מבורך ש שאר עונותיו שהיה עונו ושאר עונות והאוכים היו הורגים הבנו׳ והבנים הקטנים שלא יוכלו ללכ׳ ברגליה׳: לפי׳ אמ׳ בניך ובנותיך בחר׳ יפלו · והגדולי׳ היו מוגלים זולתי אותם שהיו נלחמים שהיו הורגים אות׳ האויבי׳ בהתגבר׳ עליהם: ואדמתך בחבל תחלק · שתחלקה ביניה׳ האויבי׳ הבאים לגור בארצם עם שאר האומות והם הגוים שהביא שם מלך אשור וישב אותם בערי שמרון: ולא תטיף · ולא תדבר · וכן היה מטיף ש העם הזה · ש תטיפו יטופון · ויונתן תרגם לא תליף: לכן · מבואר הוא: כה הראני · כלוב קיץ · כל מלא פירות הקיץ: ויאמר׳ · בא לפרש לו מה היה מראה הנבואה בפירות הקיץ · רוצה לומר הקץ להודיעו כי בא הקץ עליהם להגלותם מארצם כמו פירות הקיץ שהגיע קץ בשולם ולוקטים אותם מהעץ ואוכלים מהם ומיבשים מהם כן בא קץ ישראל להסיעם ממקומם · וקץ הקיץ אמשר שהם ענין אחד ושרש אחד: עבור לו · כמו שפירשנו עבור לו על פשעיו: והילילו שירות היכל · השירות והזמירות שהיו מזמרים בהיכליהם יהפכו להם ליללה · ואמר על השירות והילילו · רוצה לומר יהפכו להם יללה · ועל הלשון הזה נאמר ולפניו תרוץ דאבה: רב הפגר בכל מקום השליך הס · בכל מקום שישליכו הפגרים המתים יאמר אחד לחברו מן המשליכים הס · כלומר כשתוק ולא נצעק ונצדיק עלינו את הדין כמו שפירשנו למעלה · ות׳ בכל אתר יימר למי ושתיק כמו שתרגם למעלה: שמעו זאת השואפים אביון · ענין בליעה · כמו שאפה רוח · ושאף כמים חולם · ופירש כאלו בולעים אותו כשלוקחים ממונו במרמה ובאונאה · והם העשירים אוצרי הפירות: ולשבית עניי ארץ · כמו ולהשבית · וכן לשמיד מעזכיה כמו להשמיד · ופירוש הם חושבים לבטלם מן העולם שלוקחים מה שלהם במרמה ובעולה: עניי ארץ · ענוי כתיב והעניים ברוב הם ענוים: לאמר · החדש · חדש הקציר שימצאו העניים מה יאכלו בשדות ואחר כן יבאו לידינו לקנות שבר: והשבת ונפתחה בר · וכשיעבור החדש ויבואו העניים לקנות ידחו אותם לשבת אחרת · ואומר יעבור זה השבוע ובשבוע האחר נפתח אוצר הבר ונמכור ולוחי׳ אותם כן עד שתתייקר התבוא׳ וימכרו לרצונם · שבת · שבוע · כמו שבע שבתות תמימות תהיינ׳ ויונתן פי׳ החד׳ חדש העיבור ופי׳ השבת שמט׳ שתרג׳ דאמרין אימתי ימטי ירח עיבורא ונזבין עיבורא ושמיטתא ונפתח אוצרין · לפי ששנת העיבור מתאחרת השנה ומייקר׳ התבואה · וכן שנת השמטה שאינם זורעים מתיקרת התבואה · ואוצרי פירות מתאוי׳ שנת היוקר: ונשבירה · ונמכור · כי מוכר התבואה יקרא משביר · כמו המשבי׳ לכל עם הארץ · אוכל בכסף תשבירני · והתבואה נקרא׳ שבר לפי שמוברת הרעב · וכן אמר שבר רעבון בתיכם על דרך ישברו פראים צמאם · להקטין איפה · מקטינים האיפה שמוכרי׳ בה ומגדילים השקל שלוקחים שאוסף במשקל גדול מלוקחי התבואה והאבן שמוקלים בה את הכסף מגדילים אותה · ועוד מעוותים המאזנים שהם מאזני מרמה אחר שיעותו אותם · וכן ובגדי ערומים תפשיטו · וכן וטחני קמח · והדומים להם · הנה כי בשלשה פנים מדמים את העניים במכרם להם התבואה: לקנות · הם מתכבלים אליהם במה שיעשו להם שיקנו אותם · כלומר שיקנו שדותיהם וכרמיהם בדמים קלים לרוב דחקם והם מביאים אותם לזה הדוחק במרמותיהם גם חושבים לקנותם הם עצמם לעבדים כמו שאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך: ואביון בעבור נעלים · אפילו בעבור נעלים שהוא דבר קל חושבים לקנותם בנכליהם אשר יכלו · ויונתן תרגם בעבור נעלים בדיל דיחסנון · וכבר כתבנו פירושו למעלה: ומפל בר נשביר · ואומרים גם הם אפילו מפל בר נשביר להם בעת היוקר שאין דרך למוכרו בשאר עתים · ומפל בר · הוא מה שנופל תחת הכברה כשכוברין החטה שהוא פסולת החטה ולא יאכלוהו בני אדם אלא מאכילים אותו לעופות הגדלים בבית · אלא אם כן הוא יוקר גדול שאוכלים אותו העניים מרוב הדוחק:

נשבע

נשבע ה' בגאון יעקב, ר"ל כמו כי נשבעתי, וכמו שאמר למעלה בנפשו, והוא ית' הוא גאון יעקב, או ר"ל בגאון יעקב בית המקדש כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה, וכן אמר למעלה מתאב אנכי את גאון יעקב, ובית המקדש הוא גאון יעקב, כי שם שכן הכבוד ונשבע בכבודו אשר השכין ביעקב והם בעונותיהם סילקוהו ממנו: העל זאת לא תרגז הארץ, אם על זאת הרעה לא תרגז הארץ דין הוא שתרגז הארץ ממקומה ותהפך: ואבל, וישחת כל יושב בה כי מי יוכל לסבל חמס גדול כזה, וכמו שנשחתה הארץ במבול מפני החמס ונהפכו סדום ועמורה מפני החמס כן ראוי שתשחת הארץ הזאת מפני החמס הזה: ועלתה כאור כלה, ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים, דין הוא שתעלה כולה מים כמו היאור ממצרים שעולה ומתגבר ומתפשט על כל הארץ, כאור, כמו כיאור, וכן אמר למטה בשנותו הפסוק ועלתה כיאור כלה: ונגרשה, שתהי' נגרשת ממקומ' ויכסוה מים ותהיה נשקעת בתוך המים כיאור מצרים שמכסה היבשה בבאו, כי כשתרעש הארץ רעש גדול מקום פתיחתה ימלא מים ויגברו המים עד שיכסו המקום ההוא, וא"א ז"ל פירש ונגרשה ונשקעה יבא בגולה ממקום שבתם כבאת היאור ממקומו והוא שוקע בחפירות ובגבים שחופרים סביבותיו, וכן ישקעו הם בגלות. וי"ת ויסק עלה מלך וגו', ונשקעה, ונשקה כתיב והכתיב ענין משק' כמו כי כלה משקה, רוצה לומר שתהי' כלה מים והקרי ונשקעה הוא מבואר יותר שתהיה שקועה בתוך המים: והיה ביום ההוא, ביום אחרבן הארץ: והבאתי השמש בצהרים, משל על רוב הצרה שתהיה להם, על דרך שאמר וקדר עליהם היום: והפכתי: ושמתיה כאבל יחיד, אנשי הארץ לאבל גדול כאב המתאבל על בנו יחידו שהוא אבל גדול לו וכן יתאבל יושבי הארץ אבל כבד מאד: ואחריתם כיום מר, כפל הענין במלות שונות כי אבל היחיד הוא יום מר: הנה ימים באים, לפי שהם מאסו בנבואת האל יתברך כמו שאמר למעלה לא תנבא ולא תטיף אמר כי עוד יבאו ימים שיתאוו לנבואת האל ית' ולא ימצאו, והם כל ימי בית שני אחר נבואת מלאכי הנביא כי בו פסקה הנבואה וכן כל ימי הגלות הזה: והשלחתי רעב בארץ, בארץ ישראל שיהיה להם זה הרעב וזה הצמא כמו האדם הרעב שמשוטט לבקש לחם וכמו האדם הצמא שהוא מחפש למצא מים כן ישוטטו ישראל אחר שתפסק הנבואה לבקש דבר ה' שהוא הנבואה ולא ימצאו, וזה כל ימי בית שני וכל ימי זה הגלות: ונעו מים עד ים, פירש החכם רבי אברהם אע"ז ז"ל מים הדרומי שהוא ים סוף עד ים הגדול שהוא מערב ארץ ישראל ומצפון ועד מזרח, והנה זכר ארבע הרוחות, והנה בארץ ישראל לא ימצאו דברי הנבואה כל שכן חוצה לארץ ובימי הגלות: ביום ההוא תתעלפנה, ענין עייפות ויגיעת הנפש עד שלא יוכל האדם לעמוד על עצמו וכמעט תצא רוחו, וכן ויך השמש על ראש יונה ויתעלף, ובדברי רבותינו ז"ל שמא יתעלפה: הבתולות היפות והבחורים בצמא, אפילו הבתולות והבחורים שדרכם להתעסק בתענוגי העולם ימצאו על דבר ה' לשמעו לאורך הימים שיפסק מהם יתאוו אליו מאד: הנשבעים באשמת שמרון, כמו שמואסים היום לדבר ה' ונשבעים באשמת שמרון, וחי אלהיך דן, תחת חי ה' כן יתאוו לו עוד ולא ימצאוהו, ואשמת שמרון הוא העגל אשר בבית אל, ותולה אותו בשמרון כי ראש מלכות אפרים שמרון והמלכים הם המחזיקים בעבודת העגלים והעם אחריהם כמו שפירשנו למעלה: ואמרו חי אלהיך דן, ויאמרו כנשבעים אחד לחברו חי אלהיך אשר בדן והוא העגל כי האחד היה בדן והיו נשבעים באותו שבבית אל ובאותו אשר בדן: וחי דרך באר שבע, כי מבאר שבע שהוא סוף התחום היו הולכים אל העגל אשר בדן שהוא בסוף התחום האחר כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ומרוב שהיו דבקים בעבודת העגלים היו חושבים שהיו מקבלים שכר טוב אם ילכו מלעבוד אותו אשר בדן כמו שכתוב וילכו העם לפני האחד עד דן והיו נשבעים חי אותו שהלכנו אליו דרך באר שבע: ונפלו, אותם שעושין כן יפלו ולא יקומו עוד, ויונתן תרגם דמקיימין וגומר, תרגם דרך כמו והודעת להם את הדרך: ראיתי את ה' נצב על המזבח, אמר מראה במראה הנבואה כבוד ה' נצב על המזבח בבית המקדש: ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים, אמר למלאך שיכה כפתור ההיכל והספים הם שתי מזוזות השער, והכפתור הוא המשקוף אשר אליהם, ונקרא כפתור לפי שמציירים בו כפתורים ופרחים, ואמר לו שיכה הכפתור ומיכת הכפתור ירעשו הספים: * ובצעם, המלה מלעיל בשני פשטין והוא בווי ופתח העין מקום צרי כי המנהג בצרי כמו שמעם שלחם כן כתבו רבי יונה, וכן כתבו א"א ז"ל לפי שאמר הך בווי ובצעם גם כן בווי, ויתכן שיהיה פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו, ר"ל ויבצעם האל יתברך או האויב, אם יאמר על האל יתברך כמו שאמר אחר כן אהרוג טוב, ואף על פי שאמר מתחלה ובצעם לשון נסתר ואחר כך אמר אהרוג כן מנהג שמקרא בהרבה מקומות, ונפתחה עי"ן ובצעם מפני שהמלה מלעיל

בצהרים י"ב בקריאה וסימן נמסר במלכים א' סימן י"ח: למים ה' דגשים בקריאה וסימן ויצמא שם העם למים, רפאתי למים האלה, הוי כל צמא לכו למים, ואדיריהם שלחו צעיריהם, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם: ולא יקומו ב' וסימן היפלו ולא יקומו, וחי דרך באר שבע:

נִשְׁבַּע יְהוָה בִּגְאוֹן יַעֲקֹב אִם־אֶשְׁכַּח לָנֶצַח כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם׃ הַעַל זֹאת לֹא־תִרְגַּז הָאָרֶץ וְאָבַל כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ וְעָלְתָה כָאֹר כֻּלָּהּ וְנִגְרְשָׁה וְנִשְׁקְעָה כִּיאוֹר מִצְרָיִם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר׃ וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל־שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל־כָּל־מָתְנַיִם שָׂק וְעַל־כָּל־רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ לֹא־רָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא־צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם־לִשְׁמֹעַ אֵת דִּבְרֵי יְהוָה׃ וְנָעוּ מִיָּם עַד־יָם וּמִצָּפוֹן וְעַד־מִזְרָח יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ׃ בַּיּוֹם הַהוּא תִּתְעַלַּפְנָה הַבְּתוּלֹת הַיָּפוֹת וְהַבַּחוּרִים בַּצָּמָא׃ הַנִּשְׁבָּעִים בְּאַשְׁמַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרוּ חֵי אֱלֹהֶיךָ דָּן וְחֵי דֶּרֶךְ בְּאֵר־שָׁבַע וְנָפְלוּ וְלֹא־יָקוּמוּ עוֹד׃

ט

א רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים

קַיֵּים יְיָ דִּיהַב רְבוּתָא לְיַעֲקֹב אִם יִתְנְשׁוֹן לְעָלְמִין כָּל עוֹבָדֵיהוֹן׃ הַעַל דָּא לָא תִתְחֲרוּב אַרְעָא וְיִצְדֵּי כָּל דְּיָתֵיב בַּהּ וְיִסַּק עֲלַהּ מְלַךְ בְּמַשִּׁרְיָתֵיהּ דְּסַגִּי כְּמֵי נַהֲרָא וְיַחְפְּנַהּ כּוּלַּהּ וִיתָרֵךְ יָת יָתְבָהָא וְתִשְׁתְּקַע כִּנְהַר מִצְרַיִם׃ וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַכְבֵּי שִׁמְשָׁא כַּד בְּטִהֲרָא וְאַקְבֵּיל לְאַרְעָא בְּיוֹם נְהוֹר׃ וְאַהֲפֵיךְ חַגֵּיכוֹן לְאֶבְלָא וְכָל תּוּשְׁבַּחְתְּכוֹן לְאִלְיָא וְאַסֵּק עַל כָּל חַרְצִין סַק וְעַל כָּל רֵישׁ מְרַט וְאַשְׁוִּינַהּ כְּאֵבֶל יָחִיד וְסוֹפַהּ כְּיוֹם מְרִיר׃ הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאֶשְׁלַח כַּפְנָא בְּאַרְעָא לֵית דְּכָפֵן לְמֵיכַל וְלֵית דְּי צָחֵי לְמִשְׁתֵּי אֱלָהֵן לְקַבָּלָא יָת פִּתְגָּמָא דַּייָ׃ וְיִשְׁתַּלְהוֹן מִיַּמָּא עַד מַעַרְבָא וּמִצִּפּוּנָא עַד מַדִּנְחָא יְהַכוּן לְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ וְלָא יִשְׁכְּחוּן׃ בְּיוֹמָא הַהוּא יִשְׁתַּלְהֲיָן כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל דְּאִנּוּן דָּמְיָן לִבְתוּלָן שַׁפִּירָן דִּטְעָאָה בְּשִׁבְרְהֶן עִם עוּלֵמִין חַיָּבִין וִיהוֹן מְטָרְפִין וְרָמַן בִּצְחוּתָא׃ דִּי מְקַיְּמִין בְּחוֹבַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרִין קְיָמָא דַּחַלְתָּא דִּי בְדָן וְקַיָּמִין נִימוֹסֵי בְּאֵר שֶׁבַע וְיִפְּלוּן וְלָא יְקוּמוּן עוֹד׃ אֲמַר עָמוֹס נְבִיָּא חֲזֵיתִית יְקָרָא דַּייָ אִסְתַּלַּק מִכְּרוּבָא וּשְׁרָא עַל מַדְבְּחָא וַאֲמַר אִם לֵית עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל תָּיְבִין לְאוֹרַיְתָא טְפֵי מְנַרְתָּא אִתְקְטִיל מַלְכָּא יֹאשִׁיָּה וְיֶחֱרַב בֵּיתָא

העל זאת לא תרגז הארץ, וכי אין עון זה כדי שתחרב עליו הארץ: ועלתה כאור כלה, ובמקום אחר הוא אומר ועלתה כיאור כלה ות"י שניהם בשוה ויסק עלה מלך במשריתה דסגיאין כמי נהרא ויחפיניה כולה ויקשה בעיני לפרש כאור כמו כיאור ויש לפרשו כמו יפץ ענן אורו על כפים כסה אור ועלתה כענן נשא כולה אפילה וחשיכה: ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים, נילוס עולה אחת לס' שנה ומשקה את הארץ וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו ומימיו מכשלין והוא קרוי שיקוע שהטיט העוכר את מימיו נשקע ונגרש כמו ויגרשו מימיו רפש וטיט אף הארץ תקיא רשעי' שבתוכו ואח"כ תנוח: והבאתי השמש בצהרים, כשיהא להם שלו' גדול תבא מפלה פתאו' ואמרו רבותינו זה יומו של יאשיהו שמת בחרב של שלום כמו שאמרו רבותינו אין לך חרב של שלום יותר מפרעה נכה שאמר לו ליאשיהו מה לי ולך לא עליך אתה היום לא עליך אני בא היום כי אם אל בית מלחמתי וגו', השמש מלכות בית דוד נמשלה כשמש שנאמר וכסאו כשמש נגדי: והפכתי חגיכ' לאבל, כענין שנא' וכל יהודה וירושלם מתאבלי' על יאשיהו: וכל שיריכם לקינה, כענין שנאמר ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם: כאבל יחיד, כאב שמתאבל על בן יחיד: כי אם לשמוע, שהפסיק מהם רוח הקדש: תתעלפנה, תפרח רוחם פשמ"יר בלע"ז כמו ויתעלף ויונה וכן עני השד' עולפו וכן בלבנון מפניה יתעלפה: חי אלהיך דן, אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן: נצב על המזבח, מסתלק מכרובא למדבחא דרך יציאת חוץ על מזבח הזהב שהוא בהיכלו הוא מעשר מסעות שנסעה שכינה: הך הכפתור, שהוא בראש הנר: וירעשו הספים, איסקופו' הבית התחתונות כך יהרג המלך וירעדו השרים: * ובצעם בראש כולם, כמו ופצעם ויונתן תרגם כפתור המנורה טפי מנרתא יתקטל מלכא יאשיהו וירעשו הספים ויחרוב ביתא ויתפגרון עזרתא: ובצעם

מלעיל, ופי׳ בבעם ענין חתיכה וכריתה כמו מן הדגום יתר ידו ויבצעני, ותרגום פתות אותה פתיס בצע יתה בבוען: ופי׳ בראש כולם, מי שהוא בראש כולם והם הכהנים, ואמר שיבצעם הא׳ ית׳ כי גם הם פשעו בו: ואחריתם, שאר העם, כמו ואחריתך בחרב יפול כמו עמך, וקרא העם אחרית לפי שהם אחרית לראשי העם, והכפתור שאמר הוא משל לראשים כמו שהוא ראש השער, וכן מה שאמר שראה שהיה נצב על המזבח לומר שלא רצה בעבודת הכהני׳: לא ינוס להם נס, מאותם שנתחייבו הריגה, כי מהם שנת חייבו הריגה מהם שנתחייבו גלות: ולא ימלט, שיחבא או שיכיתו האויב מלהרגו, וי״ת כן אמר עמוס נביא חזיתי וגו׳, ובדרש ראיתי את ה׳ נצב על המזבח שהיה עומד על הדוד לזובחו, ויאמ׳ הך הכפתו׳ זה יאשיה, וירעשו הספים, אלו סנקליטין שלו, ובצעם בראש כולם אר״ פנחס אר״ יוחנן משל לספה שהיא מלאה עוכות מי מקטרג בה גזל, וזהו ובצעם מן ובוצע ברך והגזל הוא בראש כל העונו׳ ור׳ יהודה אומר משמיה דר׳ יוחנן משל לבני אדם שהיה בהם ע״ז וגלוי עריות ושפיכו׳ דמים הגדול שבהם שקיל כנגד כולם: אם יחתרו, אין להם מנוס ומפלט ממני לא למעל׳ ולא למטה ומפני זה זכר שאול ושמים כמו שאמר דוד אם אסק שמים וגו׳ וענין חתירה כענין חפירה, כמו ואחתור בקיר: ואם יחבאו בראש הכרמל, יש מערות בראש הכרמל ש שיתחבא האדם בהם: ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים, ואם יחשבו להסתר בקרקע הים: את הנחש, הוא התני׳ הגדול אשר בים והוא לויתן, ויונתן תרגם ואם ידמון וגו׳ ונסי ימא הם אי הים: ואם ילכו, גם אותם שילכו בשבי כאותם שהלכו למצרים יוחנן בן קרח ואשר עמו שהלכו שם מרצונם וחשבו להנצל שם מהרעב ומהחרב ועברו על דברי ירמיהו ושם השיגתם החרב כמו שאמר להם ירמיהו: ואדוני ה׳ הצבאות, הוא שהוא אלהי הצבאות צבאות מעלה ומטה ובידו הכל הוא יחריב

אהרג ב׳ חד מל׳ וחד חסר וסימן וכל שריה אהרוג עמו אמר יי׳, ובצעם בראש כלם, קדמא מל׳: ימלט י״ג וסימן בלשון תרגום תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכימתא ושקרת במיכאל, ופי׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח וירמיה סימן מ״ו: הנוגע ג׳ מל׳ וסימן וכל הנוגע בהם יטמא דאשה כי יזוב זוב,

רשי

ובצעם בראש כולם, ומאני מקדש בשביא יהכון ובצעם כמו ממוכם יגלה בראש כולם: אם יחתרו בשאול, אם ידמון לאיטמרא בשאול: ידי תקחם, במימרי ידברינון שנאיהון: ואם יעלו השמים, ואם יסקון בטורין רמין עד צית שמיא מתמן במימרי יחתנון: בראש הכרמל, ברים מגדלי כרכיא: משם אחפש, לתמן אפקיד בלושין ויבלשונון: בקרקע הים, בנסי ימא איי הים: אצוה את הנחש, ית עממיא דתקיפין כחויא: הנוגע בארץ ותמוג, דכזיף בארעא וזיע ותמוג לשון נוע, וי״א הנוגע בארץ ותמוג כלומר גזירה זאת מאתו יצאת: ואגודתו, קבוצת בריותיו דבר אחר קבוצת הצדיקים היא היתה יסוד הארץ לתקרת השמים שבשבילם הכל קיים: הקורא למי הים, לאמר לכנסת מסריין שבאין כמי ימא: הלא כבני כושיים אתם לי, למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר אומות, ככושים אשר נדמיתם להם בענין שנאמר היהפוך כושי ע עורו כך אתם תוכלו להטיב, הלא בטובתי תחלת בואי בכם היא הוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כך הוצאתי מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כ בענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו׳ כבשו גם בני עזה ושאר סרני פלשתי׳ תחתיהם והוצאתים מידם ואעפ״כ לא עשיתם לי לעם: וארם מקיר, וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יבאו:

וּבְצַעַם֙ בְּרֹ֣אשׁ כֻּלָּ֔ם וְאַחֲרִיתָ֖ם בַּחֶ֣רֶב אֶהֱרֹ֑ג לֹֽא־יָנ֤וּס לָהֶם֙ נָ֔ס וְלֹֽא־יִמָּלֵ֥ט לָהֶ֖ם פָּלִֽיט׃ אִם־יַחְתְּרוּ֙ בִשְׁא֔וֹל מִשָּׁ֖ם יָדִ֣י תִקָּחֵ֑ם וְאִֽם־יַעֲלוּ֙ הַשָּׁמַ֔יִם מִשָּׁ֖ם אוֹרִידֵֽם׃ וְאִם־יֵחָֽבְאוּ֙ בְּרֹ֣אשׁ הַכַּרְמֶ֔ל מִשָּׁ֥ם אֲחַפֵּ֖שׂ וּלְקַחְתִּ֑ים וְאִם־יִסָּ֨תְר֜וּ מִנֶּ֤גֶד עֵינַי֙ בְּקַרְקַ֣ע הַיָּ֔ם מִשָּׁ֛ם אֲצַוֶּ֥ה אֶת־הַנָּחָ֖שׁ וּנְשָׁכָֽם׃ וְאִם־יֵלְכ֤וּ בַשְּׁבִי֙ לִפְנֵ֣י אֹיְבֵיהֶ֔ם מִשָּׁ֛ם אֲצַוֶּ֥ה אֶת־הַחֶ֖רֶב וַהֲרָגָ֑תַם וְשַׂמְתִּ֨י עֵינִ֧י עֲלֵיהֶ֛ם לְרָעָ֖ה וְלֹ֥א לְטוֹבָֽה׃ וַאדֹנָ֨י יֱהוִ֜ה הַצְּבָא֗וֹת הַנּוֹגֵ֤עַ בָּאָ֙רֶץ֙ וַתָּמ֔וֹג וְאָבְל֖וּ כָּל־י֣וֹשְׁבֵי בָ֑הּ וְעָלְתָ֤ה כַיְאֹר֙ כֻּלָּ֔הּ וְשָׁקְעָ֖ה כִּיאֹ֥ר מִצְרָֽיִם׃ הַבּוֹנֶ֤ה בַשָּׁמַ֙יִם֙ מַעֲלוֹתָ֔יו וַאֲגֻדָּת֖וֹ עַל־אֶ֣רֶץ יְסָדָ֑הּ הַקֹּרֵ֣א לְמֵֽי־הַיָּ֗ם וַֽיִּשְׁפְּכֵ֛ם עַל־פְּנֵ֥י הָאָ֖רֶץ יְהוָ֥ה שְׁמֽוֹ׃ הֲל֣וֹא כִבְנֵי֩ כֻשִׁיִּ֨ים אַתֶּ֥ם לִ֛י בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל נְאֻם־יְהוָ֑ה הֲל֣וֹא אֶת־יִשְׂרָאֵ֗ל הֶעֱלֵ֙יתִי֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וּפְלִשְׁתִּיִּ֥ים מִכַּפְתּ֖וֹר וַאֲרָ֥ם מִקִּֽיר׃

בִּירָתָא וְיִתְפַּנְרָן עֲזָרָתָא וּמָנֵי בֵית מַקְדְּשָׁא בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן וּשְׁאָרֵהוֹן בְּחַרְבָּא אֶקְטוֹל לָא יְעֲרוֹק לְהוֹן דְּעָרִיק וְלָא יִשְׁתֵּזֵב לְהוֹן דְּמִשְׁתֵּזֵב׃ אִם יְדַמּוּן לְאִטַּמָּרָא כְּדִבְשְׁאוֹל מִתַּמָּן בְּמֵימְרִי יְדַבְּרִנוּן שָׂנְאֵיהוֹן וְאִם יִסְּקוּן בְּטוּרִין דְּרָמִין עַד צֵית שְׁמַיָּא מִן תַּמָּן בְּמֵימְרִי יְחָתִנּוּן׃ וְאִם יְדַמּוּן לְאִטַּמָּרָא בְּרֵישֵׁי מַגְדְּלֵי כְּרַכַּיָּא מִתַּמָּן אַפְקִיד בָּלוֹשִׁין וִיבַלְשׁוּנוּן וְאִם יִטַּמְּרוּן מִן קֳדָם מֵימְרִי בְּנִסֵּי יַמָּא מִתַּמָּן אַפְקִיד יַת עַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּחִוְיָא וְיִקְטְלוּנוּנוּן׃ וְאִם יְהָכוּן בְּשִׁבְיָא קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מִתַּמָּן אַפְקִיד יַת דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִקְטְלוּנוּנוּן וַאֲשַׁוֵּי מֵימְרִי עֲלֵיהוֹן לְבִישָׁא וְלָא לְטִיבָא׃ וַיְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת דִּי נָזֵיף בְּאַרְעָא וְזָיְעָא וְיִצְדוּן כָּל דְּיָתְבִין בַּהּ וְיַסִּיק עֲלַהּ מֶלֶךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ דִּסְנֵי כְּמֵי נַהֲרָא וְיַחֲפְנַהּ כּוּלַּהּ וְתִשְׁתְּקַע כִּנְהַר מִצְרָיִם׃ דִּי אַשְׁרֵי בְּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וּכְנִשְׁתֵּיהּ עַל אַרְעָא קַשְׁטְהּ דִּי אֲמַר לְכַנָּשָׁא מַשִׁרְיָן דִּסְגִיאִין כְּמֵי נַהֲרָא וּמְבַדַּר לְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ הֲלָא כִּבְנִין רְחִימִין אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ הֲלָא יַת יִשְׂרָאֵל אַסֵּיקִית מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם וּפְלִשְׁתָּאֵי מִקַּפּוּטְקְיָא וַאֲרָם מִקִּירֵנִי׃ הא

הנוגע בארץ ותמוג, ואין נוגע בארץ דדניאל, אגד: על ארץ ט׳ דסמיכי בקריאה וסימן ושבתי את שבות מצרים, גבה לך ביפיך, ואמרת אעלה על ארץ פרזות, הבונה בשמים מעלותיו, להמטיר על ארץ לא איש, ידין בגוים מלא גויות, עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים, יהללו את שם יי׳ כי נשגב, והיה כמלאת שבעים, וכל ארץ מצרים דאורי׳ דכוו׳:

והשמדתי

ארצם, והוא הנוגע בארץ ותמוג כמו שאמר למעלה תרגז הארץ, ורגוז הארץ הוא הרעש ובמקום הרעש יהיו מים כמו שפירשנו למעלה, וזהו שאמר ותמוג הארץ שהוא שסיסת הארץ במים כמו ברביבים תמוגגנה, והוסיף עוד ואמר ועלתה כיאור כולה ואמר ואבלו כל יושבי בה, כלומר ישחתו ויאבדו כל יושביה, ולמעלה אמר ואבל כל יושב בה לשון יחיד לדרך כלל והנה אמרו ואבלו כל יושבי בה לשון רבים לדרך פרט: ועלתה כיאור, ולמעלה אמר ועלתה כאור בהעלם היו״ד, ושקעה ולמעלה ונשקה: הבונה בשמים מעלותיו, כתיב מעלותו בלא יו״ד הרבים וקרי ביו״ד וכמוהו רבים, והשמים הוא כלל לכל הגלגלים והנה הוא בנה מעלות בשמים והם ט׳ גלגלים שהם זה למעלה מזה: ואגדתו על ארץ יסדה, ואגדה הוא האש והרוח והמים שהם לאגודה אחת זה למעלה מזה והם על הארץ, והנה זכר יצירת כל העולם מעלה ומטה והטעם איך לא יראו מפניו ואיך יוכלו להסתר מנגד עיניו והוא ברא כל העולם ושופט ומשגיח על הכל כמו שאמר ה׳ צבאו׳ והוא ברא הכל ויעחית הכל כשירצ׳ הוא הארץ אשר יסדה על מכוניה והיושבים עליה אם ירבו לחטוא ישחית בגינו כמו שעשה במבול ובסדום ועמורה, והנה הכל בידו כחומר ביד היוצר שיעשה כלי וישחיתהו ויעשה כלי אחר כן הוא יתברך ישחית בגינו כשירצה ויעשה בהם דבר והפכו גם בקיום העולם עשה הפכים כמו שהוא קורא למי הים וישפכם על פני הארץ כמו שפי׳ למעלה, והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל פירש בשמים האויר המעלות הם שלשה היסודות שהם גלגלים זה למעלה מזה ואגודתו הם החיים על ארץ יסדם שהם האגודות: הלא כבני כושיים אתם לי בני ישרא׳, כבני כושיים שהם עבדים והם השחורים מבני כוש בן חם שהם נמכרים לעבדים כן היה ראוי שתהיו אתם עבדים לי כי מבית עבדי׳ קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרי׳: ופלשתים מכפתור, וארם מקיר זה נפרש בענין תמה וכי העליתי פלשתים וארם מגלותם כמה שהעליתי אתכם מארץ מצרים כי אני הגליתי אותם מארצם בעבור אהבתכם לפי שהיו שכניכם והרעו לכם מאד והגליתי אותם מארצם ואחר כך לא העליתי אותם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ואף על פי שעדיין לא גלו ארם ופלשתי׳ כשנאמרה נבואה זאת כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר, כמו שכתוב ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה, וכן התנבא זה הנביא על גלותם כמו שאמר וגלו עם ארם קירה ופלשתים גלו בימי צדקיהו כמו שכתוב בספר ירמיהו שהתנבא הוא על חרבנם ועל גלותם אף על פי כן זכרם הנבואה כן כי דברי הנבואה הם במקומו׳ רבים עבר במקום עתיד שהדבר הוא כאלו נעשה כי דברי האל יתברך אמת, ופירוש מכפתור, פלשתים שהגלתי מכפתור, כי פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שאמר אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים, וכן כתוב בנבואת ירמיהו על פלשתים כי שודד ה׳ את פלשתים שארית אי כפתור, ואמר פלשתים שגלו מכפתור העליתי אותם מגלותם אחר כן, וכן ארם העליתי אותם מקיר אחר שגלו אליה כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ממצרים, זהו הפירוש הנראה לי בפסוק הזה כי קשה הוא לפרשו והכתוב גם כן מה שפירשו בו המפרשים והבוחר יבחר לו הטוב, רש״י ז״ל פירש הלא כבני כושיים למה אמנע מלהפרע מכם אחרי שאינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר האומות ככושיים אשר אינם שבים אלי ונדמיתם להם כענין שנאמר היהפוך כושי עורו ונומר, גם אתם תוכלו להטיב, הלא בטובתי תחלה בחרתי בכם והיא ההוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כן הוצאתים מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה ונומר כבשו גם את בני עזה ושאר סרני פלשתים וישבו תחתיהם והוצאתים מידם ואף על פי כן לא עשיתים לי לעם: וארם מקיר, וכן אני עתיד להעלות ארם מקיר שסנחריב הגלה אותם מארצם לשם ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יבאו משם, והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב כן אמר יפת כי גם הכושיים הם

הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם ואינכם כמו פלשתים מכפתור וארם מקיר שהתערבו זה בזה ׳ ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה דבר ידוע כי אני אביכם ׳ וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך ׳ ומ״ש מארץ ישרת בעבור אחר וככה הוא העליתי אתכם ממצרים ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר ׳ והא״ל פירש הלא כבני כושיים אתם שאינם משתנים בעורם כל ימיהם כך אינכם סרים מדרכיכם הרעים הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים משעבודם ופלשתים מכפתור באו להם המשחיתים שהאריכו אותם ׳ וכן אמר בתורה והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאי׳ מכפתור השמידם וישבו תחתם אם כן נראה שהעוים בחצרי׳ וגבולם היה עד עזה וען׳ מעברי פלשתים והכפתורים היוצאים מכפתור ה השמידום׳ וכל הנבוא׳ שאמר מהממלכות ו והאומות באות הפרש׳ לימים רבים ונשים א ארוכים היו׳ וכן וארם מקיר׳ מקיר בא תגלת פלאסר שהגלם שם כמו שאמר ויעל מלך אשור אל דמשק וגומר ׳ וכן אמר בתחילת נבואה זו שהיא נבואת עמוס וגלו עם ארם ק קירה׳ וכן אמר בכאן ופלשתיים מכפתור כי פלשתים מכפתור בא להם השודד וארם מ מקיר בא להם השודד כמו כן ׳ ויונתן לא חדש בזה הפסוק לבד אלא שתרגם כבני כ כושיים כבנין רחימין ׳ כושיים נכתב בשני יודין ונקרא הראשונה ׳ וכן ופלשתיים: הנה עיני ה׳ בממלכה החטאה׳ הוא מלכות אפרים כי כל המלכים היו רעים וחטאים מ מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה : והשמדתי אותה׳ פירוש המלכות אשמיד שלא יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד: כי הנה אנכי מצוה׳ זה אני גוזר עליהם שאניע אותם בכל הגוים כאשר ינוע בכברה כמו שינוע ב גרגיר החטה בכברה כשכוברים אותה ויפול לארץ העפר והפסולת שבה והגרגרים הטובים שהם גסים ישארו למעלה׳ וכן הצרורות שבה שהם גסים והם מתנועעים בכברה אילך ואילך כשכוברין אותה כן ישראל יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים ולא יפלו לארץ אלא חטאים שבהם הדומים לעפר ולפסולת שאין להם תקוה בגאולה ולא ישובו מחטאתם אותם יפלו לארץ ׳ והאחרים החי׳ שיהיו בזמן הגאולה וכן אותם שימותו בגולה ומתו בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו לארץ: בחרב ימותו כל חטאי עמי׳ על אותם חטאים שבדורו אמר הנביא ולא כל החוטאים כי רבים מהם גלו אלא החוטאים שהיו אומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה שהיו מתיאשים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב ותמהר בעדינו הרעה ונעשה כתאות לבינו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעולם כמו שאמר בתורה והלכתם עמי בקרי: ביום ההוא׳ ביום הגאולה אקים את סוכת דוד הנופלת לפי שאמר מלכות אפרים תבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל כי היא סוככת על העם: וגדרתי את פרציהן׳ פרצי ישראל׳ ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה: למען ירשו׳ הפסוק כמו הפוך׳ למען ירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום׳ ר״ל אותם שנקרא שמי עליהם את את אדום׳ וטעם למען אמר אבנה אותה כימי עולם למען ירשו את אויביהם שכניהם והם אדום ופלשתים ומואב ועמון וזהו שאמר וכל הגוים וזהו שאמר כימי עולם כי דוד מלך ישראל שם באדום נציבים וכן השאר כולם הכניעם לפניו׳ וכן יהיה לעתיד שירשו ישראל את הגוים ההם כמו שאמר בנבואת עובדיה וירשו הנגב את הר עשו׳ וכן אמר בנבואת ישעיה אדום ומואב משלוח ידם׳ ומה שאמר את שארית אדום ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי כולם יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולה אלא שארית מה שלא יהיה ממנה חרבן עולם כי קצתה יהיה חרבן עולם לאות לדורות על שהרעו לישראל והם או אחיהם וקצתה ירשו אותה ישראל וישבו בה: עושה זאת׳ זאת הגדולה אני שאמרתיה אעשנה כי הכח בידי לעשות: הנה ימים באים׳ חורש בקוצר׳ כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו בקצירת התבואה עד עת החרישה ויפגשו זה בזה החורש בקוצר על דרך שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע אבל זה הוא יותר: ודורך ענבים במושך הזרע׳ כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע׳ ופי׳ מושך הזרע נושא הזרע אל השדה לזורעו׳ ומה שאמר מושך הוא בלשון שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמה והזרע יקר לזורעו׳ ות״א במפיק בר זרעא: והטיפו ההרים עסיס׳ על דרך משל מרוב היין והפירו׳ על דרך זבת חלב ודבש׳ ועסיס׳ הוא שם כלל לכל משקה שיוצא מן הענבים ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם ונקרא עסיס לפי שיוצא המשקה מהם על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעים: תתמוגגנה׳ על דרך משל כאלו הגבעות נמוגו׳ ומתמוססות מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן וא״ע שלא זכר חלב כן ר״ל אלא שסומך על המבין בחסרון המלה׳ וכן דרך המקרא בהרבה מקומות כמו שזכרנו רבים מהם בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו׳ וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב׳ ויתכן שהכל דרך משל על שפע רוב הטובה שתהיה להם לישראל מבלי עמל ויגיע׳ כמו שפירשנו שם׳ ושם אמ׳ יטפו מן הקל והנה אמ׳ והטיפו מן הכבד והענין אחד אלא שהכבד מורה רב הפעולה: ושבתי׳ מבואר הוא׳ ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו פריהם ר״ל שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו אדמתם ויאכלו אויביהם השכנים להם כמו שעשו בהיותם על אדמתם קודם חרבנה כאשר לא היו עושים רצון האל ית׳ ׳ וכן אמר בנבואת ישעיה ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פרים׳ ומה שאמר ואכלו פרים והנה אמר ושתו את יינם כוו׳ הענינ׳ אחת כי הענבים הם לאכילה ולשתיית היין היוצא מהם והוא הדין לשאר תבואות ושאר אילנות השדה: ונטעתים׳ כעץ הנטוע שלא יזוז ממקומו׳ והענין שלא יגלו עוד מארצם וזה שיהיו תמיד עובדים האל ית׳ ועושין את רצונו: אמר ה׳ אלהיך׳ הוא מאמר האל ית׳ כנגד הנביא:

תם ונשלם ספר עמוס:

אמן

אקים ו׳ וסי׳ אקים את יצחק׳ נביא אקים אל עלי׳ ואקים אל עלי׳ ואת דוד מלכם׳ אקים את סוכת דוד הנופלת׳ והריסותיה אקים: סימן כל אמ״ת ד״תקע עושה קמ׳ קטו׳ פי׳ כל אלה הדברים מלכים תרי עשר דברי הימים תהלי׳ קהלות עזרא עושה נקוד בצירי במכ״ב בסגול וסים׳ נמסר במלכים גבי פרשתא דארבעה אנשים

הנה עיני אדני יהוה בממלכה החטאה והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב נאם יהוה: כי הנה אנכי מצוה והנעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ: בחרב ימותו כל חטאי עמי האמרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה: ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וגדרתי את פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם: למען יירשו את שארית אדום וכל הגוים אשר נקרא שמי עליהם נאם יהוה עשה זאת: הנה ימים באים נאם יהוה ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה: ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם: ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר יהוה אלהיך:

הא קדם יי אלהים גלן עובדי מלכותא חיבתא ואשצי יתה מעל אפי ארעא ברם ארי לא גמירא ושצאה אשצי ית בית ישראל אמר יי: ארי הא אנא מפקד ואבדר בכל עממיא ית בית ישראל כמא דמחזרין בערבלא ולא נפל מניה אבן מבינה לארעא: בחרבא יתקטלון כל חיבי עמי דאמרין לא תיתי ותוחי עלנא בישתא: בעדנא ההיא אקים ית מלכותא דבית דוד דנפלת ואבני ית כרכיהון וכנישתהון אתקין ותשלוט בכל מלכותא ותגמר ותשצי סגי משריתא והיא תתבני ותשתכלל כיומי עלמא: בדיל דירתון ית שארא דאדום וכל עממיא בית ישראל דאתקרי שמי עליהון בכן אנא יי עבד דא: הא יומיא אתן אמר יי ויערע רדיא בחצודא ועצר ענבין במפק בר זרעא וירבון טוריא חמר מרת וכל רמתא יתפלחן: ואתיב ית גלות עמי ישראל ויבנון קרוין דצדין ויתובון ויצבון כרמין וישתון ית חמרהון ויעבדון גנין ויכלון ית אביהון: ואקימנון על ארעהון ולא יטלטלון עוד מעל ארעהון דיהבית להון אמר יי אלהך:

קמ״ו

ד״ו מצורעים והיא בחלק ב׳ סימן ז׳: אמר י״י אלהיך ל׳ סוף פסוק:

רשי

והשמדתי אותה׳ הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא א אשמיד: כי הנה אנכי מצוה׳ להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה כאשר ינוע מה שכוברי׳ בכברה לאחר שנפלו ממנו סובין הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המנענע מנענע בכל כחו: ינוע׳ על ידי אחר ולא יתכן לקרות ינוע שהוא דבר הנע מאיו: לא תגיש ותקדי׳ בעדינו הרעה׳ בשביל עונינו לא תמהר הרעה לגשת ולבא: ביום ההוא׳ אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה וכן אקים סוכת דוד הנופלת׳ ית מלכותא דבית דוד: למען יירשו׳ ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים כי נקרא שמי עליהם אשר כמו כי: ונגש חורש בקוצר׳ והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע לא יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו ל לבצור עד שיבא עת הזרע: תתמוגגנה׳ יתפלחון תירגם יונתן קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים: עסיס׳ יין טוב ומתיק:

סליק ספר עמוס

חזון

עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃ הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ

חזון ב' רפ וסי' חזון ישעיהו בן אמוץ. חזון עובדיה כה אמר: עובדיה ל' דכוו בנבי' וכל שאר נביאי' עובדיהו וכל כתובים עבדיה במ"ב עובדיהו וסים' לזבולן ישמעיהו עבדיהו. והאנשים עשים באמונה: קנך ג' וסימ' ושים בסלע קנך. כי תגביה כנשר קנך דירמיה. ואם בין ככבי' שים קנך: ב' רפ אם אם אם וסי' אם גנבים באו לך. אם לשבט אם לארצו: שלמך ג' ב' חס' וחד מל' וסי' נמס' בישעיה סי' מ"ח וירמיה סי' ל"ח:

נבואת

עוֹבַדְיָה כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לֶאֱדוֹם בְּסוּרְָא שְׁמַעְנָא מִן קֳדָם יְיָ וְאִזְגַּר בְּעַמְמַיָּא שְׁלִיחַ קוּמוּ וְנִתְעַתַּד עֲלָהּ לִקְרָבָא׃ הָא חַלָּשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָּא בְּסִיר אַתְּ לַחֲדָא׃ רְשַׁע לִבָּךְ אַטְעָיָךְ דְּאַתְּ דָּמֵי לְנִשְׁרָא דְשָׁרֵי בְּשִׁנֵּי כֵּיפָא בְּרוּמָא מוֹתְבֵיהּ אֲמַר בְּלִבֵּיהּ מַן יְחַתְּנַנִי לְאַרְעָא׃ אִם תְּרִים כְּנִשְׁרָא וְאִם בֵּינֵי כוֹכְבַיָּא תְּשַׁוֵּי מְדוֹרָךְ מִתַּמָּן אֲחַתְנָךְ אֲמַר יְיָ׃ אִם גַּנָּבִין אֲתוֹ עֲלָךְ אִם בָּזוֹזֵי לֵילְיָא אֵיכְדֵין הֲוֵיתָא דָּמִיךְ עַד דִּגְנַבוּ מִסַּתְּהוֹן וְאִם חָטוֹפִין כְּקָטוֹפִין אֲתוֹ עֲלָךְ הֲלָא מַשְׁאֲרִין עוֹלְלָן׃ אֵכְדֵין אִתְבְּלַשׁ עֵשָׂו אִתְגַּלְיָן מַטְמוֹרוֹהִי׃ מִן תְּחוּמָא אַגְלְיוּךְ כֹּל אֱנָשֵׁי קְיָמָךְ אַטְעִיוּךְ יְכִילוּ לָךְ אֱנָשֵׁי שְׁלָמָךְ אָכְלֵי פָּתוֹרָךְ שַׁוִּיאוּ תַּקְלָא תְּחוֹתָךְ מְדָלֵית בָּךְ סוּכְלְתָנוּ׃ הֲלָא בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְאוֹבֵיד חַכִּימִין מֵאֱדוֹם וְכָל גְּבַר דְּבֵיהּ סוּכְלְתָנוּתָא מִכְּרַכָּא דְעֵשָׂו׃ וְיִתַּבְרוּן גִּבָּרָךְ יָתְבֵי דָרוֹמָא בְּדִיל דְּיִשְׁתֵּצֵי גְּבַר דְּבֵיהּ צוֹרְבָא מִכְּרַכָּא דְעֵשָׂו מִקְּטוֹל׃ מֵחֲטוֹף אֲחוּךְ יַעֲקֹב תְּחַפְּנָךְ בַּהֲתָא וְתִשְׁתֵּצֵי לַעֲלָם׃ בְּיוֹם מִקָּמָךְ מִקֳּבֵל בְּיוֹמָא דְּבַזּוּ עַמְמַיָּא נִכְסוֹהִי

רשי

חזון עובדיה. מאי שנא עובדיה לאדום ולא נבא נבואה אחרת אמרו חכמי' עובדיה גר אדומי היה אמ' הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם יבא עובדיה שדר בין שני רשעי' אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיה' ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם: הנה קטן נתתיך. כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לפני קטן הוא ורבותינו דרשו קטן שאין להם לא כתב ולא לשון בזוי שאין מעמידי' מלך בן מלך: שוכני בחגוי סלע. סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו. חגוי כמו והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא בריי"טא בלע"ז ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהיא כוי"ו של קצוי וכוי"ו של מטחוי שאין יסוד בתיבה אלא טי"ת וחי"ת: באו לך. עליך: איך נדמיתה. למה נרדמת לומר על שגנבו כל רכושם. הלא בוצרים ישאירו עוללות אלא לא ישאירו לך כלום כי יחפשוך ויגלו וידרשו מצפוניך: נבעו. תרגם יונתן איתגליין ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו: עד הגבול שלחוך. אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך ולויך על גבול ארצך עד הספר ששם באו עליך למלחמה ובזאת השיאוך והכליתו: יכלו לך. לפתותך לצאת ושבו מאחריך: לחמך ישימו מזור תחתיך. אף מאכלך שם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה. מזור חולי: וחתו גבוריך תימן. יחתו ויפחדו לבוא אל ארץ אדום ות"י ויתברון גברך יתבי ארעא דרומא: למען יכרת. כל איש גבור: מהר עשו מקטל. מרוב הרג שיבא עליכם: מחמס אחיך יעקב. בשביל חמס שעשית ליעקב: ביום עמדך מנגד. שלא באת לעזור לו: נס

רדק

חזון עובדיה. זה הנביא לא ידענו באיזה דור התנבא. ודעת רז"ל שזהו עובדיה שהיה עם אחאב. ועוד אמרו כי עובדיה גר אדומי היה והתנבא רע על אדום היינו דאמרי אינשי' כפא דחיק כנרא בגויה נשרוף חרדלא אמר בו בעל הערוך האומן שחק הכף אותו הכף עצמו שורף פיו פ' בחרדל חזק. אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיה' ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם. והנה כל נבואתו היתה על אדום ואמר כי עם חרבן אדום תהיה תשועת ישראל ובזה כלה נבואתו. והנבואה הזאת היתה בבית שני שהרעו בני אדום לישראל בחרבן בית שני כמו שפירשנו בנבואת עמוס בפרשת על שלש' פשעי אדום. והנביא הזה התנבא שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים בעלות ישרא' מן הגלות. וארץ אדום אינם היום לבני אדום כי האומות נתבלבלו ורובם הם בין אומות הנוצרים ואומות הישמעאלים ולא יכירו בהם מי הוא מאדום וממואב ומבני עמון ומשאר האומו' כי כולם גלו מארצם ונתערבו באומות אלא שמלכות רומי היתה בתחלה רובים בני אדום. ומה שאמרו הנביאים בחרבן אדו' באחרית הימים אמרו כמו שפירשתי בישעיה בפרשת קרבו גוים לשמוע. וכן אמ' ירמיהו במגילת קינות תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום וגו': כה אמ' אדני אלהים לאדום. בעבור אדום כמו אמרי לי אחי הוא: שמועה שמענו מאת ה'. שיאמרו הגוים על אדום שמועה שמענו מאת ה' וכאלו ציר בגוים שולח ומה היא השמועה שיאמרו גוי לגוי קומו ונקומה עליה למלחמ': עליה. על ארץ אדום. או פי' הפסוק כמו הפוך אמר עובדיה שמועה שמענו אני והנביאים האחרים כי כה אמר ה' אלהים לאדום וציר בגוים שולח כמו שפירשנו. וכן אמר ירמיה הנביא בנבואתו שמועה שמעתי מאת ה': הנה קטן. בזוי ושפל. כמו קטנתי מכל החסדי'. וכן ת"י הא חלש יהביתך עמו דשיעא בעממיא. וכן אמר בזוי אתה מאד. כלומר שלא יחושו לך שאר הגוים אם תאבד: נתתיך. כמו אתנך כי בנבואות עבר במקום עתיד רבים: זדון לבך השיאך. להגדיל פה ולהרחיב אף לאחיך יעקב: שכני בחגוי סלע. כשהיית שוכן בהר שעיר חשבת שאתה נשגב בו ואין מי שיורידך ממנו: מרום שבתו. מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר שעיר. ובירמיה מרום גבעה. שכני. כמו שוכן והיו"ד נוספת. וכן אהבי מרום קברו. היושבי בשמים והדומים להם. בחגוי. כמו חוג הארץ חג וחוג ענין אחד כלומ' סביב הסלע ר"ל ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו: אם תגביה כנשר. אם תגביה שבתך כמו הנשר שעוף גבוה מכל העופו': שים. כמו תשים. וכן עלה ומות בהר כמו תמות: אם גנבים. אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת החרבן של אדום ויאמרו מה זה היה לך אם גנבי' שודדי בלילה שהיית ישן ולא הרגשת בהם למנעם ולקום כנגדם: הלא יגנבו דים. כי דרך הגנבים לגנוב דים כלומ' די יוכלו שאת ויניחו השאר: אם בוצרים באו לך. כלו' אם באו לך שודדים ביום כבוצרי' שיבצרו הכרם וישובו פעם אחר פעם לבצור כמו שאמ' השב ידך כבוצר על סלסילות אע"פ כן אי אפשר שלא ישאירו עוללות שאינם נראות להם מקטנותן והן נסתרות תחת עלי הגפן אבל אתה איך נחפשת שלא השאירו השודדים לך כלום אפילו מטמוני מסתריך. גנבים שודדי לילה. הענין אחד והוא כפול במ"ש כי רוב הגנבים יגנבו בלילה: איך נדמית. נכרת. כמו נדמו עמי מבלי הדעת נדמה מלך ישראל. ות"י אכדין הוית דמיך עד דגניבו מישתהון כלומר איך היית ישן: איך נחפשו עשו. פי' מטמוני עשו כמו שאמר נבעו מצפוניו והענין כפול במ"ש. נבעו מתרגום ויבקש ובעא. וכן אם תבעיון בעיו: עד הגבול. אנשי בריתך. ואוכלי לחמך שהיית בוטח בהם הם הגלוך ושלחוך על גבול אויביך השודדים אותך כאלו הם נוהים ובוכים על גלותך והם הם שעזרו אויביך תחתיך ואתה לא הרגשת ולא הבנת כי ביום ההוא תאבד חכמתך וגבורתך: לחמך. פי' אוכלי לחמך: מזור. פי' חולי ומכה. וכן וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו: תחתיך. בסתר שהסתירו עצתם ממך והיו נראים לך כאוהבים. וכן תחתיו לאמר למי הארץ בסתר: אין תבונה בו. בעצמו שלא הבין מה עושים לו אנשי בריתו' וכן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח: הלא. באדום היו חכמים ובבא שברם אבדה חכמתם. וכן אמר בירמיהו נסרחה עצתם וחכמתם. וכן היו בהם גבורים והיא מברכת יצחק ועל חרבך תחיה. וביום שברם וחתו גבוריך תימן: וחתו גבוריך תימן. הוא מבני אליפז בן עשו. ות"י יתבי דרומא: למען יכרת איש מהר עשו מקטל. האל ית' יתן חתת בהם למען יכרת איש מהר עשו מקטל מרוב הרג שיהרגו בהם יכרת כל איש מהם. ותרגום הרג קטול וכן אם תקטול אלוה רשע. הן יקטלני לו איחל. ות"י בדיל דישתצי גברא דביה זורבא: מחמס. כבר פירשנו כי בחרבן בית שני הרעו אדומים לישראל ונביא התנבא שהם עתידים להרע לישראל בבית שני והקב"ה יפרע מהם באחרית הימים שיכלה אותם מן העולם. והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הענין הזה בחרבן בית ראשון שהיו בני אדום מרעים לישראל בגלותם ע' נבוכד נצר: ביום עמדך מנגד. אם עמדך מעמדת בנע"א. ולפירושינו יהיה פי' הפסוק כן אף על פי שטיטוס ומחנהו שהחריבו הבית היו אדומים רובם היו בני אדום עדיין גרים בארצם בארץ אדום אבל לא היתה המלכות להם כי לרומי היתה והרומיים היו על כולם אלא שמלכי רומי היו אדומים וכשבא טיטוס על ירושלם היו בני אדום שמחים לאידם ומריעים להם כאשר יכלו להסגיר הפלטים מהם לבני רומי והיו עומדים מנגד ושמחים על חרבנם והיה ראוי להם לעזרם כי אחיהם היו. והאל ית' מגנה את ישראל בעברם במדבר שלא להרע להם בעבור האחוה: ביום שבות זרים חילו. שבות מקור מן הקל מן שבה. פי' ביום ששבו זרים נכסיו וקנינו.

ידו

ידו גורל, אפשר שפרשו ידל בשקל רכו מארבה, או שרשו ידה, מן לידות את קרנות הגוי' ומשפטו יידו בשני יודין והאיתן מן הדגו' ובשהפילו יוד השרש מפני כובד קריאת שני יודין הטילו תנועת יוד השרש שהוא פתח ביוד האיתן להורות עליה, אמר כי השליכו גורל על שבי ירושלם בחלקם אותו שרי חיל אויבי': גם אתה כאחד מהם, האדומיים שבאו עם הכותים: ואל תרא ביום אחיך, לא היה לך לראות ביום צרת אחיך, ואחר כך פירש ביום אחיך זהו ביום נכרו, פי' נכרו שנתנכר מארצו והיה כנכרי שהוציאו ממנה, ויש מפרשים אותו ביום המסרו ביד אויביו, מן נכר אותו אלהים בידי שפירושו מסר: ואל תגדל פיך, בשחוק או בדברים אחרים, וכן ת"י ודאסגיתא למללא רברבן: אל תרא גם אתה, כמו האחרים שהיו נכרים ואתה אח: ואל תשלחנה, פירוש לא תשלחנ' ידיך בנכסיו, וכן ת"י ודאושיטתא ידך בנכסוהי ביום ת תבריה: ואל תעמוד על הפרק, הוא אם הדרך מקום שמתפרקים ה הדרכים אנה הנה ו ואנה הנה והאדומים היו עומדים על הפרק שלא יוכל לנוס אחד מישראל שלא יתפשוהו והיו שומרים עליהם הדרכים: פליטיו, בחירק כמו שרידיו: כי קרוב, אעפ"י שהיה רחוק מיום הנבואה: על כל הגוים, כי ביום גאולת ישרא' יהיה אות' היום הדין הוא כמו ק קרוב כיון שהאל אמר שיהיה ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב: כי כאשר שתיתם, עשיתם משתה ושמחה על חרבן הר קדשי כן תשתו כוס התרעלה אתה וכל הגוים: ישתו כל הגוים תמיד, פירוש תמי' בלי הפסק עד שיכלו הרעי' שבהם שהרעו לישראל, וכת"י כמה דחדיתון על מחת טורא דקדשי כן ישתו כל עממיא כס פ פורענותהון תדירא: ושתו ולעו, יבלעו כמו ילע קד': והיו כלא היו, ויהיו כלי' עד שלא יכירו מקומם כאלו לא היו: ובהר ציון תהי' פלטה, אף על פי שכלו רבים מישראל בגלות פלטה גדולה תהיה להם עוד בהר ציון שגלו ממנו: והיה קדש, ישרא' יהיה קדש לה' שיהיו קדושים לא יהיה בה' עוד ערל וטמא: וירשו בית יעקב את מורשיהם, מה שירשו מתחלה יירשו ועוד יירשו שכניהם ארץ אדום ומואב וארץ פלשתים: והיה, כמו האש אוכלה קש כן יאכלום ויכלו', ומה שאמר בית יעקב ובית יוסף כפל הענין במ"ש כי בית יעקב נקרא בית יוסף מיום שנחלקה המלכות אבל לעתיד תשוב אחת, ורז"ל דרשו כי זכר יוסף לפי שאינו זרעו של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף: וירשו הנגב את הר עשו, מהר עשו ירשו את הנגב והוא ארץ המישור כי הר עשו יהיה שממה חרבן עולם: והשפלה את פלשתים, והשפלה ירשו מארץ פלשתים כי לא יצטרכו להרים להשגב בהם אם לא ירצו כי השפלה והנגב יספיק להם: וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון, שמתחלה היו יושבים בהר אפרים ובהר שמרון ואז לא יצטרכו להרי' לא לשבת ולא לזרוע אלא השדו' שהם המישור: ובנימן את הגלעד, וכן בנימן שהי' גבולו בירדן יירש' משם והלא' את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן כי ירבה גבולו כל מישור הגלעד שהוא סמוך לנחלתו כי מנשה שהיה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו משם והלאה בארץ מואב ובני עמון, וי"ת וירשו הנגב ויחסנון יתבי דרומא ית טורא דעשו, רוצה לומ' כי יושבי דרום ארץ ישרא' ירשו את הר עשו שהוא סמוך להם שהוא לדרו' ארץ ישרא' ויושבי השפלה בארץ ישרא' ירשו את פלשתי' שהוא סמוך לה', וי"ת ויחסנון ית קרוי אפרי' וית קרוי שמרון ודבית בנימן ליתבי ארעא דגלעד: וגלו' החל הזה לבני ישרא' החל חסר יוד והוא כמו החיל וא' הוא כצדי' הנה כמוהו אל המלך חזקיהו בחיל כבד, ופירוש גלות החל הזה לבני ישרא' כלו' שהם בני ישרא' שהם כפזורי' בגלות: אשר כנעני', כלומ' אשר גלו והם עם כנענים עד צרפת: וגלות ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב, והם ערי יהוד' כי חלק יהודה היה בדרו' ארץ ישרא', וכן אמ' עליה' בירמי' ערי הנגב סגרו ואין פותח, ואמ' ירשו על גלות ירושלם שהיו מבני יהוד' כלומ' ישובו לארצם ולעריה', או אמ' ירשו על כלם מפני ירושלם שהיה בחלק יהוד' וכל שבטי ישר' יהיה להם חלק בירושלם כמו שכתו' בנבואת יחזקאל: וגלו' החל הזה, הוא גלות טיטוס שהגלה בארצו' והם העמי' ארצו' אמנ"יא ואשקלונ"יא וצרפ' הוא שקורי' פר"נצא וארצו' ספרד שקורי' ספנ"יא ובני ירושל' הם שגלו בספרד ואחרי' גלו לשאר ארצו' הנוכרי' שהיו ברשותם והתפשטו בארצו' ומארצו' או גלו מעצמה אותם שהם היו' בארצו' ישמעא', ואומרי' בקבלה כי בני ארץ אמנ"יא היו כנעניי' כי כשפב' כנעני' מפני יהושע כמו שכתבנו בספר יהושע הלכו להם לארץ אמנ"יא ואשקלונ"יא שקורין ארץ אשכנז, ועוד היום קוראי' אותם כנעניי', ויונתן תרג' הפסוק כן וגלות עמא הדין דבני ישרא' וגו':

ידו ג' וסי' נמסר ביואל סימן ד': ואל תרא חד מן י' ר"פ מן ג' ג' מלין דנסבין ו' וסי' ולכל חית ולכל ולכל' והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה' וכן תעשה לחמרו וכן וכן' וכל הארץ בוכים וכל וכל' ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי' וקול כנפי החיות וקול וקול' ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש ואיש' ואל תרא

וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָו וְעַל־יְרוּשָׁלַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם: וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה: אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ: וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו

טו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה: כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ: כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ: וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם: וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר: וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד

כ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב:

וְנָכְרָאִין עָלוּ בִקְרוֹהִי וְעַל יְרוּשְׁלֶם רְמוֹ עַדְבִין אַף אַתְּ כְּחַד מִנְּהוֹן: וְדַחֲזֵיתָא בְּיוֹמָא דַאֲחוּךְ בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ וְדַחֲדִיתָ לִבְנֵי יְהוּדָה בְּיוֹם תַּבְרְהוֹן וְדַאַסְגֵּיתָא לְמַלָּלָא רַבְרְבָן בְּעִדָּן עָקָא: וּדְעַלְתָּא בִּתְרְעֵי עַמִּי בְּיוֹם תַּבְרְהוֹן וְדַחֲזֵיתָא אַף אַתְּ בְּבִישְׁתֵּיהּ בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ וּדְאוֹשֵׁיטְתָּא יְדָךְ בִּנְכְסוֹהִי בְּיוֹם תַּבְרֵיהּ: וּדְקַמְתָּא עַל פִּרְקָא לְשֵׁיצָאָה יָת מְעָרְקוֹהִי וּדְמַסַּרְתָּא מְשֵׁיזְבוֹהִי בְּעִדָּן עָקָא: אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ עַל כָּל עַמְמַיָּא כְּמָא דַעֲבַדְתְּ יִתְעֲבֵיד לָךְ גְּמֻלָךְ יְתְתָב בְּרֵישָׁךְ: אֲרֵי כְמָא דַחֲדֵיתוּן עַל מְחַת טוּרָא דְקוּדְשִׁי יִשְׁתּוֹן כָּל עַמְמַיָּא כָּס פּוּרְעֲנוּתְהוֹן תְּדִירָא וְיִשְׁתּוֹן וְיִסְתַּלְעֲמוּן וִיהוֹן כִּדְלָא הֲווֹ: וּבְטוּרָא דְצִיּוֹן תְּהֵי מְשֵׁיזְבְתָא וִיהוֹן קַדִּישִׁין וְיַחְסְנוּן דְּבֵית נִכְסֵי עַמְמַיָּא דַהֲווֹ מַחְסְנִין לְהוֹן: וִיהוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וּדְבֵית יוֹסֵף חֲסִינִין כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וּדְבֵית עֵשָׂו חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא וְיִשְׁלְטוּן בְּהוֹן וְיִקְטְלוּנוּנוּן וְלָא יְהֵי שֵׁיזָבָא לְבֵית עֵשָׂו אֲרֵי יְיָ גְּזִיר כֵּן: וְיַחְסְנוּן יָתְבֵי דָרוֹמָא יַת כְּרַכָּא דְעֵשָׂו וְיָתְבֵי שְׁפֶלְתָּא יַת אַרְעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וְיַחְסְנוּן יַת קִרְוֵי אֶפְרַיִם וְיַת קִרְוֵי שֹׁמְרוֹן וּדְבֵית בִּנְיָמִן יַת יָתְבֵי אַרְעָא דְגִלְעָד: וְגָלוּת עַמָּא הָדֵין דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבְאַרְעָא כְנַעֲנָאֵי עַד צָרְפַת וְגָלוּת יְרוּשְׁלֶם דִּבְאַסְפַּמְיָא יַחְסְנוּן יַת קִרְוֵי אַרְעָא דְדָרוֹמָא:

ויסקון

ביום אחיך ביום נכרו ואל ואל' ובני אפרים ישעי ובני ובני' ושם האיש אלימלך ושם ושם: ובית יוסף ב' וסימ' והתחלקו אתה לשבעה חלקי' דיהושע' ובית יוסף להבה: את שדה ב' וסימ' ואם את שדה מקנתו' וירשו הנגב את הר עשו: החל ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' החל רש והתגר בו מלחמה' החל רש לרשת את' החל וכלה' וגלות החל הזה לבני ישראל' בתראה פתח: כנענים הכנענים ג' בקריאה וסימ' וגלות החל הזה לבני ישראל' יתצוהו בין כנענים' ותכנע לפניהם יושבי הארץ:

רשי

גם אתה כאחד מהם, מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאים עליהם: אל תרא ביום אחיך, לא היה לך להביט ולעמוד מנגד: ביום נכרו, ביום הסגרו ביד אויב וכן הוא אומר בשאול נכר אותו אלהים בידי הסגיר אותו בידי: ואל תשלחנה בחילו, אל תשלחנה ידיך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא וצריך ל להוסיף עליו ידיך: אל תעמוד על הפרק, מקום שהבורחי' יוצאים דרך שם לימלט ובלשו' לע"ז קורי' אותו טר"ב: כאשר שתיתם על הר קדשי, כמה דחדיתון על מחת טורא דקודשי: ולעו, כתרגומו ויסתלעמון לשון מהומה ושממו' וטירוף דעת איסטור"דישון בלע"ז: את מורשיהם, נכסי עממיא דהוו מחסנין להון: כי פי יי' דבר, והיכן דבר וירד מיעקב והאביד שריד וגו': וירשו הנגב, ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא במזרח דרום ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרי' ואת הר שומרון: ובנימן את הגלעד, ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם מהלאה לגבולותיה של ארץ ישר' במזרחה: וגלות החל הזה, תירגם יונתן עמא הדין: החל, לשון חיל כמו ויבא ירושלימה בחיל כבד דרב שקה אלא שזה חסר יוד ויש עוד לפר' החל הזה גלות יגיא הזה: לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת, גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מן' השבטים לארץ כנענים עד צרפת: וגלות ירושלם אשר בספרד, שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל ואומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פר"נצא בלע"ז ספרד תרגם יונתן אספמיא:

ועלו

ועלו מושיעי׳ המלך המשיח וחביריו׳ שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם : לשפוט את הר עשו׳ לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם׳ ויונתן תרגם ויסקון משזבין מטורא דציון למידן ית כרכא רבא דעשו : והיתה לה׳ המלוכה׳ ולא תהיה המלוכה לה׳ לבדו׳ כי כל הגוים יודו במלכותו כמו שאמר בנבואת זכריה והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד׳ ויונתן תרגם ותתגלי מלכותא דה׳ בקריב על כל יתבי ארעא ותהי מלכותא דה׳ לעלם ולעלמי עלמיא :

תם ונשלם ספר עובדיה :

רשי

ועלו׳ שרי ישראל מושיעים בהר ציון : לשפוט את הר עשו׳ ליפרע מהר עשו אשר עשו ליש׳ למשפט יושטי״ייר בלע״ז : והיתה לי״י המלוכה׳ לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע מעשו הרשע : הר עשו׳ ית כרכא רבא דעשו :

קום ט׳ ר״ף וסים׳ נמסר ביהושע סים׳ ז׳ ולקמן בסיפרא דא : מלפני יי׳ ח׳ בקריא׳ וסים׳ המוסרים מלפני יי׳׳ ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ב׳ בפסוק׳ כי מלפני יי׳ הוא בורח כי הגיד׳ אז ירננו עצי היער דה״ה׳ ובזאת עליך קצף׳ ולא נכנע דאמון דה״ה׳ הרים כדונג נמסו׳ כל אוריתא דכוו׳ במ״ב וסים׳ ויתחבא האדם

ועלו מושעים בהר ציון לשפט את־הר עשו והיתה ליהוה המלוכה׃

ויסקון משזבין בטורא דציון למדן ית כרכא דעשו ותתגלי מלכותא דיי על כל יתבי ארעא׃

כ״א

ספר יונה

א

ויהי דבר־יהוה אל־יונה בן־אמתי לאמר׃ קום לך אל־נינוה העיר הגדולה וקרא עליה כי־עלתה רעתם לפני׃ ויקם יונה לברח תרשישה מלפני יהוה וירד יפו וימצא אניה ׀ באה תרשיש ויתן שכרה וירד בה לבוא עמהם תרשישה מלפני יהוה׃ ויהוה הטיל רוח־גדולה אל־הים ויהי סער־גדול בים והאניה חשבה להשבר׃ ויראו המלחים ויזעקו איש אל־אלהיו ויטלו את־הכלים אשר באניה אל־הים להקל מעליהם ויונה ירד אל־ירכתי הספינה וישכב וירדם׃ ויקרב אליו רב החבל ויאמר לו מה־לך נרדם קום קרא אל־אלהיך אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד׃ ויאמרו איש אל־רעהו

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יונה בר אמתי למימר׃ קום אזל לנינוה קרתא רבתא ואתנבי עלה ארי סליקת בישתהון קדמי׃ וקם יונה למערק לימא מן קדם דאתנבי בשמא דיי ונחת ליפו ואשכח אלפא דאזלא לימא ויהב אגרה ונחת בה למיזל עמהון בימא מן קדם דאתנבי בשמא דיי׃ ויי ארים רוחא רבא על ימא והוה נחשול רב בימא ואלפא בעיא לאתברא׃ ודחילו ספניא ובעו גבר מן דחלתיה וחזו ארי לית בהון צרוך ורמו ית מניא דבאלפא לימא לאקלא מנהון ויונה נחית לארעית שדא דאלפא ושכיב ודמוך׃ וקרב לותיה רב ספניא ואמר ליה מא את דמוך קום צלי קדם אלהך מאם יתרחים מן קדם יי עלנא ולא נוביד׃ ואמרו גבר לחבריה

איתו

ואשתו מפני׳ ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם׳ וכל שאר קריא׳ דכוו׳ מפני יי׳ : ויקרב ה׳ פתחין וסים׳ ויקרב אהרן אל המזבח׳ ותקר׳ אשה חכמה מן העיר׳ והיה כי קם הפלשתי׳ ויקרב המלך על המזבח׳ אליו רב החובל :

ספר יונה

וקרא עליה׳ את קריאתי : לברוח תרשישה׳ ים ששמה תרשים והוא בחוצ׳ לארץ אמר אברח לי שם שאין שכינה שורה בחוצה לארץ אמ׳ לו הקב״ה חייך יש לי שלוחי׳ כיוצ׳ בך לשלות אחריך ולהביאך משם משל לעבד כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברות אמר לו רבו יש לי עבדים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם ומה ראה יונה שלא רצה ללך אל נינוה אמ׳ הגוים קרובי תשובה הם אם אומר להם ויעשו תשובה נמצאתי מחייב את ישר׳ שאין שומעי׳ לדברי הנביאי׳ : ויתן שכרה׳ הקדים לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לתת שכר הספינה עד שעת היציאה והוא הקדים ולא עוד אלא שנתן שכר כולה : חשבה להשבר׳ כדמית באילו היא נשברת : המלחים׳ בני אדם המנהיגי׳ את הספינ׳ : איש אל אלהיו׳ מן שבעים אומות היו שם : רב החובל׳ שר המלחים שאף הם נקראים חובלי הים ובלע״ז נוכ״רכייל : מה לך נרדם׳ מה לך להיות נרדם אין עתה עת רדם : יתעשת׳ לשון מחשבה וכן עשתונותיו ומלכא עשית דדניאל :

ויהי דבר ה׳ אל יונה בן אמתי לאמר׳ זה הנביא לא ראינו נבואה כתובה לו אלא זו שנבא על נינוה׳ אבל מצאנו לו נבואה אבל לא נכתבה שכתוב בספר מלכים הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה׳ אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מ מגת החפר׳ ויש בדבר הזה מחלוקת בדברי רז״ל׳ אמרו יונה תבע כבוד הבן לא תבע כבוד האב׳ ר״ל חשש לכבוד ישרא׳ לפיכך ברח לחוצה ל לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא י ישלחהו האל ית׳ לנינוה שידע שיהיו קרובי ת תשובה ויהיה בזה ע עונש לישראל ולא חשש לכבוד האל ית׳׳ והו מה שנאמ׳ בו ויהי דבר ה׳ אל יונה שנית׳ שנית לדבר עמו ולא שלישית׳ והקשו ולא והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן א אמתי הנביא׳ ותרצו על עסקי נינוה לא דבר עמו לא פעם שנית ולא שלישי׳ ומהם אמרו לא דבר עמו לא בדבר נינוה ולא בדבר אחר

באר״ז לא תבע ובל יחזקא׳ וישעיה וא׳ כע״ב

אלא פעם שנית ולא שלישית׳ ומה שאמ׳ אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי ר״ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם בן יואש נתהפך להם מרעה לטוב׳ ונביא זה היה משבט זבולון מן הנראה כי גת החפר היה שם עירו ובחלק זבולון היה כמו שכתוב גת החפר עתה הקצין׳ ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה שהיתה מאומות העולם ואין בו זכר לישראל ואין בכל הנביאים זולתה כמוה׳ ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישראל שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה ובפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם וישראל מוכיחים אותם הנביאים השכם והערב ואינם שבים מרשעם׳ ועוד להודיע הפלא הגדול שעשה האל יתברך עם הנביא שהיה במעי הדג ג׳ ימים וג׳ לילות וחי׳ ועוד שהקיאו הדג׳ ועוד ללמד שהאל יתברך חומל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהיו ומוחל להם וכל שכן כשהם רבים : קום לך אל נינוה׳ וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני׳ ולא כתב מה יקרא עליה אלא ממה שקרא עליה בסוף נינוה נהפכת למדני כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה כי עלתה רעתם לפני׳ למד כי האל יתברך משגיח אף באומות העולם כשתגדל רעתם בחמס׳ וכן בדור המבול ובאנשי סדום כי מלאה הארץ חמס׳ והחמס מפסיד היישוב והאל יתברך רוצה ביישוב העולם אבל בשאר עבירות אינם חשובים לפניו שיענש עליהם אלא בישראל לבדם כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה כמו שפי׳ בנבואת עמוס : ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה׳׳ ואיך יהיה יכול לברוח ודוד אמר אנה מפניך אברח אלא אין מלפני כמו מפני כי הנביא היה מלא חכמה ודעת ואיך היה חושב לברוח מפני ה׳ אלא מלפני ה׳ היה חושב כי פי׳ מלפני מדבר שהוא לפני ה׳ והוא רוח הנבואה כי חשב שאם יצא מארץ ישראל לחוצה לארץ לא תשרה עליו רוח נבואה והיה ממאן ללכת בזה השליחות כי אמר יונה הגוים קרובים לתשובה הם ואם אלך אליהם בשליחות האל יתברך ישובו מדרכיהם הרעים ויחייבו ישראל בזה שאני והנביאים אחרים הולכים אליהם תמיד בשליחות האל יתברך ואינם שבים מדרכם הרעה לפיכך היה ממאן ללכת בשליחות זה׳ וכן פירו׳ רז״ל כי בעבור זה היה נמנע כי אמר אין השכינה שורה בחוצה לארץ ובעבור שהגוים קרובי תשובה ושלא לחייב את ישראל ברח אמר לו הקב״ה יש לי כיוצא בך : וה׳ הטיל רוח גדולה אל הים׳ אמר רבי ברכיה אדם מבקש לברוח ובורח אבל שהוא יכול לעמוד׳ יש לך אדם שבורח אבל בורח הים ברח מפני שנאמר הים ראה וינוס ואתה ברחת אל הים׳ וי״ת מלפני ה׳ מן קדם דאתנבי בשמא דה׳ : וירד יפו׳ מעירו שהיא גת החפר או מירושלם ירד אל יפו שהיא על שפת הים והוא חוף אניות והנכנס בים יקרא יורד כמו שנאמר יורדי הים באניות כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה׳ ואא״ז פי׳ כי יקרא יורד כנגד האניה שהיא עמוקה ויורד בה כמו שאמר וימצא אניה וירד בה׳ וכן אמר ויונה ירד אל ירכתי הספינה׳ וכן יורדי הים באניות : וימצא אניה באה תרשים׳ באה טעמו מלרע׳ ר״ל שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשישה : ויתן שכרה׳ שכר הראוי לו לתת לה אמר לתת או נתנו מתחלה׳ ובדרש נתן שכר כל הספינה בעבור שתמהר ללכת ולא תמתין לסוחרים ולסחורות בעבור שהיה רוצה לברוח מהר׳ וסמכו מזה שאין הנבואה שורה אלא על אדם עשיר : ויהוה הטיל׳ חשבה להשבר׳ על דרך הרחבת הלשון׳ ר״ל אנשי האניה חשבו שתשבר האניה : ויראו המלחים׳ הם תופשי המשוטים : אל ירכתי הספינה אל אחת מן הירכתים׳ וכן ויקבר בערי גלעד׳ ועל עיר בן אתונות : ויקרב אליו רב החובל׳ הגדול שבספנים כי הספנים נקראים חובלים לפי שמושכין ומתירין חבלי התורן כפי חכמתם וחובל הוא שם כלל לחובלים׳ וכן ת׳ רב ספניא הוא שם בשקל ואת היתר החרמנו׳ וגם כן יהיה שם כלל לחובלים והוא הגדול המנהיג הספינה על פיו ימשכו ויתירו הספנים את החבלים : יתעשת׳ יתרצה׳ וכן אכדו עשתנותיו מחשבות רצונו׳ וכן בארמית ומלכא עשית לקדמותיה ר״ל מחשב׳ וי״ת יתרחים :

ויאמרו

ויאמרו' לכו ונפילה גורלות' יש לתמוה בזה הענין איך חשבו כי בעבור אנשי האניה הזאת היה סער גדול בים' וכי לא היו אניות אחרות בים' וכי כל האניות שיש להם סער בים מפילים אנשיה גורלות בשל מי הרעה' ומצאתי בפרקי רבי אליעזר כא עליהם סער גדול בים ומימינם ומשמאלם כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים והאניה שירד בה יונה בצרה גדולה שחשבה להשבר אמת בשל מי הרעה הזאת לנו באשר למי הרעה הזאת לנו כלומר באשר למי הרעה הזאת לנו בעבור מי הוא: ויאמרו' הגידה נא לנו באשר למי הרעה' שאתה הוא מי שבעבורו בא אלינו הצרה הזאת' הגידה מה מלאכתך על איזה עון נתפשת ומה היא מלאכתך אולי היא מלאכת רמאות וחמס ובעבור זה אתה חייב: ומאין תבא' אולי ברחת מפני רעה שעשית שם' ומה ארצך' אולי בני ארצך הם בני רשעים: ואי מזה עם אתה' מ"ם השמוש כמו הפוך כאלו אמר ומאיזה עם אתה' או יתפרש בלי הפוך זה העם שאתה ממנו איזה הוא אם הוא עם שנוי מהשם ית' מרוע מעשיהם: ויאמר' בשני דברים השיב להם תשובה על שאלתם כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו וארצו וכיון שאמר ה' אלהי השמים אני ירא השיב להם על שאלתם מה מלאכתו כי אין מלאכתו מלאכת מרמה אבל הוא ירא את ה' ולא עושה כל עול' ומה שאמר אשר עשה את הים ואת היבשה ב בעבור שהי' להם סער בים אמר כי האל ית' עשה הים והוא הטיל רוח סערה בו והוא ישקיטנו כשירצה ו ויוליכנו אל היבשה' ואמר על השמים אלהי כי הן מנהיגם ושופטם' ואמר על הארץ אשר עשה שפירושו תקן כי לא נבראת מתחלה מתוקנת לגורך ה הברואים עד הקוות המים: וייראו' כי הגיד להם' כשאמר להם ואת ה' אלהי השמי' אני ירא אמרו לו אם כן איך היה זה הסער בעבורך' אמר להם אני נביא והאל ית' היה שולח אותי לנינוה והיה קשה בעיני לכתי שם וברחתי לי מפני זה ויצאתי מארץ ישראל שהיא מקום הנבואה: ויאמרו' כי הים הולך וסוער' כי אין לנו תוחלת שישתוק הים כי הנה הולך וסוער יותר: וישתוק הים' מקו' שאין גלים' וכן אמר וישמחו כי ישתוקו: ויאמ' בשלי' בעבורי כלומר בחטאת אשר לי: ויחתרו' החזיקו במשוטות להוציא הספינה אל היבשה כי תופש המשוט ומוליכו בים הוא כחותר בים' וי"ת ושייטין' ומה שאמר להשיב לפי שמהיבשה נסעה הספינה וכשתבא אל היבשה הנה היא שבה אליה: ויקראו' מבואר הוא: אנה' בה"א: נקיא' באל"ף כדרך בעלי האל"ף נביא נשיא: וישאו' מבואר הוא: וייראו' ויזבחו זבח' איך זבחו זבח בספינה אלא פירושו כתרגומו ואמרו לזבוח זבח לפני ה': וידרו נדרי' שאר נדרים זולתי זבח כמו לתת צדקה לעניים: וימן ה'' ענין זמון כמו אשר מנה מאכלכם והאל ית' הזמינו לפי שעה שבשעה שהוטל יונה בים הזמין הדג שבלעו ולא טבע בים' וזה היה אחד מן הנסים' ובפרקי ר' אליעזר ר' טרפון אומר ממונה היה הדג מששת ימי בראשית לבלוע את יונה: ויתפלל יונה' גם גדול היה שהיה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות והוא חי ועוד גם אחר שלא כדהם אלא עומד בדעתו ובשכלו והתפלל: הדגה' כמו הדג ויבא בלשון זכר ונקבה כמו והדגה אשר ביאור מתה' ויש דרש כי נקבה היתה' ואם ממעי איכה במקום בי"ת אלא ר"ל כי מתוך הבטן התפלל' וכן מבטן שאול שועתי' ממעמקי' קראתיך ה'' מן המצר קראתי יה: ויאמ' ויענני' כיון שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי הדג בשלום: ותשליכני מצולה' ונהר יסובבני' הנהר הנכנס בים' והחכ' ר' אברה' אע"פ' כי במקו' התחברו' הים עם הנהר היה זה: כל משבריך וגליך בהסער גלי הים בעת הזעף יקראו משברי': ואני אמרתי נגרשתי' שחשבתי כשהטילוני בים שאני מת' ונגרשתי מנגד עיניך כלו' מהשגחתך עלי עד שחשבתי שהסתרת פניך ועיניך ממני' אך עתה שעשית עמי הנס הגדול הזה ועדנו חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל קדשך בבית המקדש ומקו' הנבואה ומקו' השגחתך עוד תשיבני שם ואם אני ברחתי ממנו' ופי' להביט' להתפלל נגד ההיכל:

ונדעה ה' בקריא' וסימ' הוציא' אלינו ונדעה אותם' יגישו ויגידו לנו' הגידו האותיות לאחור' ונדעה בשלמי הרעה הזארת' ונדעה התצליח דרכינו דפסל מיכה' וחד פלונתא ונדעה נרדפה לדעת: ז' פסוקין ואת ארת ואת וסימ' והקריב מזבח השלמים אשה ליי' חלבו' ואת כל חלב פר' ואת האיל יעשה' ואת כל שללה

לְכוּ וְנַפִּילָה גוֹרָלוֹת וְנֵדְעָה בְּשֶׁלְּמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ וַיַּפִּלוּ גּוֹרָלוֹת וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל־יוֹנָה׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הַגִּידָה־נָּא לָנוּ בַּאֲשֶׁר לְמִי־הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ מַה־מְּלַאכְתְּךָ וּמֵאַיִן תָּבוֹא מָה אַרְצֶךָ וְאֵי־מִזֶּה עַם אָתָּה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עִבְרִי אָנֹכִי וְאֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרֵא אֲשֶׁר־עָשָׂה אֶת־הַיָּם וְאֶת־הַיַּבָּשָׁה׃ וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ כִּי־יָדְעוּ הָאֲנָשִׁים כִּי־מִלִּפְנֵי יְהוָה הוּא בֹרֵחַ כִּי הִגִּיד לָהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־נַּעֲשֶׂה לָּךְ וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעָלֵינוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שָׂאוּנִי וַהֲטִילֻנִי אֶל־הַיָּם וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעֲלֵיכֶם כִּי יוֹדֵעַ אָנִי כִּי בְשֶׁלִּי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם׃ וַיַּחְתְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל־הַיַּבָּשָׁה וְלֹא יָכֹלוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם׃ וַיִּקְרְאוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמְרוּ אָנָּה יְהוָה אַל־נָא נֹאבְדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאַל־תִּתֵּן עָלֵינוּ דָּם נָקִיא כִּי־אַתָּה יְהוָה כַּאֲשֶׁר חָפַצְתָּ עָשִׂיתָ׃ וַיִּשְׂאוּ אֶת־יוֹנָה וַיְטִלֻהוּ אֶל־הַיָּם וַיַּעֲמֹד הַיָּם מִזַּעְפּוֹ׃ וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה אֶת־יְהוָה וַיִּזְבְּחוּ־זֶבַח לַיהוָה וַיִּדְּרוּ נְדָרִים׃ וַיְמַן יְהוָה דָּג גָּדוֹל לִבְלֹעַ אֶת־יוֹנָה וַיְהִי יוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת׃

ב

וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו מִמְּעֵי הַדָּגָה׃ וַיֹּאמֶר קָרָאתִי מִצָּרָה לִי אֶל־יְהוָה וַיַּעֲנֵנִי מִבֶּטֶן שְׁאוֹל שִׁוַּעְתִּי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי׃ וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה בִּלְבַב יַמִּים וְנָהָר יְסֹבְבֵנִי כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי נִגְרַשְׁתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אַךְ אוֹסִיף לְהַבִּיט אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃

אַטִּילוּ וּנְרְמֵי עַדְבִין וְנִדַּע בְּדִיל מָה בִּישְׁתָּא הָדָא לָנָא וּרְמוֹ עַדְבִין וּנְפַל עַדְבָא עַל יוֹנָה׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ חַוֵּי כְּעַן לָנָא בְּדִיל מָה בִּישְׁתָּא הָדָא לָנָא מָה עֲבִדְתָּךְ וּמְנָן אַתְּ אָתֵי אֵי דָא הִיא מְדִנְתָּךְ וְאֵי מִדֵּין עַמָּא אָתְּ׃ וַאֲמַר לְהוֹן יְהוּדָאָה אֲנָא וּמִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא אֲנָא דָחֵל דַעֲבַד יַת יַמָּא וְיַת יַבֶּשְׁתָּא׃ וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא דְחִילָא רַבָּא וַאֲמַרוּ לֵיהּ מַה דָּא עֲבַדְתָּא אֲרֵי יְדַעוּ גּוּבְרַיָּא אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ הוּא עָרֵיק אֲרֵי חַוֵּי לְהוֹן׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ מָה נַעֲבֵיד לָךְ וְיִנוּחַ יַמָּא מִנָּנָא אֲרֵי יַמָּא אָזֵיל וְנַחְשׁוֹלֵיהּ תַּקִּיף׃ וַאֲמַר לְהוֹן טְלוּנִי וּרְמוֹנִי לְיַמָּא וְיִנִיחַ יַמָּא מֵעֲלֵיכוֹן אֲרֵי יָדַע אֲנָא אֲרֵי בְדִילִי נַחְשׁוֹלָא רַבָּא הָדֵין עֲלֵיכוֹן׃ וְשָׁיְטִין גֻּבְרַיָּא לְאַתָבָא לְיַבֶּשְׁתָּא וְלָא יְכִילוּ אֲרֵי יַמָּא אָזֵיל וְנַחְשׁוֹלֵיהּ תַּקִּיף עֲלֵיהוֹן׃ וְצַלִּיאוּ קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ קַבֵּיל בָּעוּתָנָא יְיָ לָא כְעַן נֵיבַד בְּחוֹבַת נְפַשׁ דְּגַבְרָא הָדֵין וְלָא תִתֵּן עֲלָנָא חוֹבַת דַּם זַכַּי אֲרֵי אַתְּ יְיָ כְּמָא דְרַעֲוָא קֳדָמָךְ עֲבַדְתָּא׃ וּנְסִיבוּ יַת יוֹנָה וּרְמוֹהִי לְיַמָּא וְנָח יַמָּא מִנַּחְשׁוֹלֵיהּ׃ וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא דְחִילָא רַבָּא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְדַבָּחָא דְבַח קֳדָם יְיָ וְנַדָרוּ נִדְרִין׃ וְזַמֵּין יְיָ נוּנָא רַבָּא לְמִבְלַע יַת יוֹנָה וַהֲוָה יוֹנָה בִּמְעַיָּא דְנוּנָא תְּלָתָא יוֹמִין וּתְלָתָא לֵילָוָן׃ וְצַלֵּי יוֹנָה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ מִמְּעַיָּא דְנוּנָא׃ וַאֲמַר צַלֵּיתִי מִדְּעָקַת לִי קֳדָם יְיָ וְקַבֵּל צְלוֹתִי מֵאַרְעִית תְּהוֹמָא בָּעֵיתִי עֲבַדְתָּא בָעוּתִי׃ וּרְמִיתַנִי בְּעוּמְקַיָּא בְּלִבָּא דְיַמַּיָּא וּנְהַר סְחוֹר סְחוֹר לִי כָּל נַחְשׁוֹלוֹהִי דְיַמָּא וְגַלּוֹהִי עֲלַי עֲדוֹ׃ וַאֲנָא אֲמָרִית אִתְרְכֵית מִן קֳדָם מֵימְרָךְ בְּרַם אוֹסִיף לְאִסְתַּכָּלָא בְּהֵיכְלָא דְקֻדְשָׁא׃ אקפוני

רש"י

לכו ונפילה גורלות' רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם משתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא כן מצינו בפרקי דרבי אליעזר: בשלמי' במעשיו של מי ממנו: הגידה נא לנו באשר למי' למי חטאת אשר בשביל כן הרע' הזאת לנו: ומאין תבא' שמא על אנשי אותו מקום נגזרה גזירה: ואי מזה עם אתה' שמא עמך חטאו: מה זאת עשית' למה עשית כן לברוח מפני מושל כזה: ויחתרו האנשים' יגעו ועסקו כחותר במחתרת: בנפש האיש הזה' בעון שנשלח יד בנפשו: וידרו נדרים' שיתגיירו: דג גדול' זכר היה והיה עומד בריוח ולא נתן לב ל להתפלל רמז הקב"ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברים והיה שם בדוחק ונתפלל שם שנאמר ממעי הדגה: מבטן שאול שועתי' מבטן הדג שהוא כשאול לי: כל משבריך וגליך' כל נחשולוהי דימא על שם שהנחשול משבר ומפרק את הים: ואני אמרתי' כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנגד עיניך: אך' ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף להביט אל היכל קדשך: סוף

מסרה

תקבוץ' ואם נכלמו מכל אשר' ויאמר אליהם עברי' ואת עשו שנאתי: ולא יכלו ג' בקריאה וסימ' להוציא את הכנים ולא יכלו' להבקיע אל מלך אדום' ויחתרו האנשים להשיב אל ה היבשה: כאשר י' דמטעי' דסבי' אשר בקריא' וסימ' משת נדבת ידך אשר תתן כאשר תניינא ד דפסוק' השמר בנגע הצרעת' אחרי כאשר יצאו הרדפים' עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם תניינא דפסוק' בגורל נחלתם דקדים ליה ואלה אשר נחלו בני ישראל' החשבי' להשכיח עמי שמי' ותשכח יי' עשך נוטה שמי' כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי' כאשר חפצת עשית' וישמע זרובבל בן שאלתיאל:

אפפוני מים עד נפש, סבבוני מים עד שהגיעו יצאה ממני נפשי עד שבלעני הדג, וכן כי באו מים עד נפש: סוף חבוש לראשי, הסוף הוא הגומא, ויש ממנו גדל על שפת היאור או הים לפיכך נקראים סוף שגדל על שפתו סוף רב, ויש ממנו שגדל בקרקע הים בעיקרי ההרים והוא הקורין לו בלעז אלג"א והוא דק וארוך וכרוך בראשי הדגים, וזהו שאמר סוף חבוש לראשי, ופי' לראשי לראש הדג שבלעני כי הוא היה כמו ראשו כל זמן שהיה במעי הדג, וי"מ סוף ים סוף, והאומרים כי ים סוף הוא נכנס בים יפו, ועל הדרך הזה ת' ימא דסוף תלי עיל מן רישי: לקצבי הרים ירדתי, לסוף ההרים אשר בים כלומר לעיקריהם שהוא קרקע הים, וקצב וקץ אחד הוא, וכתי' לעיקרי טוריא נחתית: הארץ בריחיה בעדי לעולם, מתחילה חשבתי שהארץ שהיא היבשה היו בריחיה בעדי כלו' שהיתה בורחת בעדי שלא אצא אליה לעולם שיהיה הים קברי, ואחרי שאני חי במעי הדג ידעתי שהעלית משחת חיי והשחת הוא הקבר ואצא עוד אל היבשה: ה' אלהי, שספטת אותי בדין, וי"ת ארעא נגרת בתוקפהא וגומ': בהתעטף עלי נפשי, זה הלשון נאמר על רוב הצרה שתקצר נפש האדם בו, וכן נפשם בהם תתעטף, אמר כשהיתה בצרה נפשי שבלעני הדג מתחילה חשבתי כאלו אני מת, ועם כל זה את ה' יתברך זכרתי והתפללתי אליו: ותבא אליך תפלתי, וכיון שנשארתי כך חי במעי הדג ידעתי שבאה לך תפלתי: אל היכל קדשך, הוא השמים, וכן נאמר בהיכל קדשו ה' בשמים הכין כסאו ועל דרך הזה נאמר ותבא תפלתם למעון קדשו השמ': משמרים הבלי שוא, אנשי הספינה שהיו עובדים אלילים והם משמרי הבלי שוא ידעתי שאחר שנמלטו מן הצל' יעזבו חסדם שיראו את ה' ונעקו אליו ונדרו נדרים לא יקיימו מה שנדרו וישובו לעבודת אלהיהם, אבל אני לא כן כי בקול תודה אזבחה לך: משמרים, אינו פעל יוצא אלא הוא כמו שומרים, וי"מ חסדם יעזבו מן חסד הוא, כלומר יעזבו אליליהם שהם חסד ונבלה, וכן הוא בפרקי רבי אליעזר כיון שראו המלחים כשהגיעו אל

לראשי ד' בקרי' וסי' לכן שומר לראשי אשימך, סוף חבוש לראשי, סכות לראשי ביום נשק, שמאלו תחת לראשי קדמאה דספרא: קום ט' ר"פ וסי' קום התהלך בארץ לארכה, קום לך פדנה ארם, קם קדש את העם, קום רד לקראת אחאב, קום לך צרפתה, קום וירדת בית היוצר, קום לך אל נגוה, וחברו, קום כי עליך

אֲפָפוּנִי מַיִם עַד־נֶפֶשׁ תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי׃ לְקִצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ בַעֲדִי לְעוֹלָם וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה אֱלֹהָי׃ בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ׃ וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה יְשׁוּעָתָה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה׃

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר׃ קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת־הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוֵה כִּדְבַר יְהוָה וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר־גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ וַיָּחֶל יוֹנָה לָבוֹא בָעִיר מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וְנִינְוֵה נֶהְפָּכֶת׃ ה וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם׃ וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ נִינְוֵה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ מֵעָלָיו וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר׃ וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וּגְדֹלָיו לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן אַל־יִטְעֲמוּ מְאוּמָה אַל־יִרְעוּ וּמַיִם אַל־יִשְׁתּוּ׃ וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־אֱלֹהִים בְּחָזְקָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמִן־הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם׃

אַקְפוּנִי מַיָא עַד מוֹתָא תְהוֹמָא סְחוֹר סְחוֹר לִי יַמָּא דְסוּף תָּלֵי עֵיל מֵרֵישִׁי׃ לְעִקְרֵי טוּרַיָא נְחַתִית אַרְעָא נְגַדַת בְּתוּקְפָהָא עֵיל מִנִּי עָלְמִין וְאַתְּ קָרִיב קֳדָמָךְ לְאַסָּקָא מֵחַבָּלָא חַיַי יְיָ אֱלָהִי׃ בְּאִשְׁתַּלְהָיוּת עֲלַי נַפְשִׁי פּוּלְחָנָא דַיְיָ אַדְכָּרִית וְעָלַת לִקְדָמָךְ צְלוֹתִי לְהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ׃ לָא כְעַמְמַיָא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא מֵאֲתַר דְּאִתּוֹטַב לְהוֹן לֵית אִנּוּן יָדְעִין׃ וַאֲנָא בְּתוּשְׁבַּחַת אוֹדָאָה קוּרְבָּנִי אַקְרֵיב קֳדָמָךְ דִּנְדַרִית אֲשַׁלֵּם פּוּרְקַן נַפְשִׁי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְנוּנָא וּפְלַט יָת יוֹנָה לְיַבֶּשְׁתָּא׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יוֹנָה תִּנְיָנוּת לְמֵימַר׃ קוּם אֱזֵיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ יַת נְבוּאֲתָא דִּי אֲנָא מְמַלֵּל עִמָּךְ׃ וְקָם יוֹנָה וַאֲזַל לְנִינְוֵה כְּפִתְגָמָא דַיְיָ וְנִינְוֵה הֲוָת קַרְתָּא רַבְּתָא קֳדָם יְיָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין׃ וּשְׁרֵי יוֹנָה לְמֵעַל בְּקַרְתָּא מַהֲלַךְ יוֹמָא חַד וְאַכְרֵיז וַאֲמַר בְּסוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וְנִינְוֵה מִתְהַפְּכָא׃ וְהֵימִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּגְזַרוּ צוֹמָא וַאֲסַרוּ שַׂקִּין מֵרַבְּהוֹן וְעַד זְעֵרְהוֹן׃ וּמְטָא פִתְגָמָא לְוַת מַלְכָּא דְנִינְוֵה וְקָם מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְאַעְדֵּי לְבוּשׁ יְקָרֵיהּ מִנֵּיהּ וְאִתְכַּסֵּי שַׂקָּא וִיתֵיב עַל קִטְמָא׃ וְאַכְרֵיז וַאֲמַר בְּנִינְוֵה מִגְּזֵירַת מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי לְמֵימַר אֱנָשָׁא וּבְעִירָא תּוֹרָא וְעָנָא לָא יִטְעֲמוּן מִדַּעַם וְלָא יִרְעוּן וּמַיָּא לָא יִשְׁתּוּן׃ וְיִתְכַּסּוּן סַקִּין אֱנָשָׁא וּבְעִירָא וִיצַלּוֹן קֳדָם יְיָ בְּתְקוֹף וִיתוּבוּן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וּמִן חֲטוֹפָא דִּבְידֵיהוֹן׃

מן

רשי

סוף חבוש לראשי, ימא דסוף תלי לעיל מן רישי שהראהו ה' הקב"ה ים סוף ואיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני הדגה כמין שתי אלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים: לקצבי הרים ירדתי, לסוף מדת ההרים הקבועים על התהום ירדתי: אני אמרתי הארץ בריחיה בעדי, כנגדי למעלה ממני סגור ולא אצא ל לעולם, בעדי כמו וסגרת הדלת בעדך וכן כל בעד שבמקרא עור בעד עור אבר כנגד אבר: לעולם, מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי, ואני אמרתי הארץ בריחית סגורי בעדי לעולם: ותעל משחת חיי, אבל כבר ראיתי כאן גיהנם ומשם העליתני והנני עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלם כענין שנאמר אך אוסיף להביט אל היכל קדשך ותבא אליך תפלתי אל היכל קדשך: בהתעטף, באישתלהות וכן בהתעטף כשפם וכן בעטף עולל: משמרים הבלי שוא, אומות העולם העובדים ע"ז: חסדם יעזבו, יראת הקב"ה שכל חסדם וטובתן מאתו יעזבו אבל אני איני כן אלא בקול תודה אזבחה לך כן תרגם יונתן ובפרקי דרבי אליעזר דורשו כלפי המלחים שעזבו חסדם שהיו מטיבים לע"ז ונתגיירו: ישועתה לה', נדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישועות אשר לה' ישועתה כמו לישועתה וכן קומה עזרתה לנו לעזרה שלנו: נהפכת, נחרבת: אדרתו, לבוש יקריה: ויזעק, צוה והכריז: מטעם המלך וגדוליו, מעצת המלך וגדוליו צוו להכריז: ויקראו אל האלהים בחזקה, אסרו אמהות לבד והולדות לבד אמרו לפניו רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו:

מי

הדבר, קום קדש חס': ויקרא ויאמר י' פסוקי' אית בהו ויקרא ויאמר וסי' נמס' במלכי' א' סי' יז: ויעבר ט' וסי' נמסר במלכים א' סי' טו ובסדר נח: ויזעק ד' וסי' נמסר בספ' שפטי' סי' ד': וישבו ח' רפין וחס' וסי' במס' רבת:

נינוה את כל הנסים שעשה הקב"ה עם יונה עמדו והשליכו איש אלהיו כים שנאמר משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו חזרו ליפו ועלו לירושלם ומלו את בשר ערלתם, שנאמר וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבחים וכי זבח זבחו אלא זה דם ברית מילה שהוא כדם זבח ונדרו להביא איש את אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו לירא את ה' אלהי יונה ונדרו ושלמו ועליהם הוא אומר על הגרים גרי הצדק, וי"ת לא כעממיא פלחי טעותא וגו': ואני בקול תודה, שאודך בקול תודה בתוך קהל ואזבחה לך זבח תודה כאשר נדרתי: ישועתה לה', פי' ואומר כי הישועה לה' לבדו שהושיעני בפלא גדול שעשה לי: ויאמר ה' לדג, העיר את רצונו שיקיאנו אל היבשה: ויהי דבר ה' אל יונה שנית, כבר פירשנו למעלה טעם שנית: קום, אשר אנכי דובר, שדברתי אליך כבר וגם עתה אני דובר אליך שתקרא אליה שתהיה נהפכת על רעתם: ויקם, עיר גדולה לאלהים, כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל לדרך הגדלה כמו כהררי אל, ארזי אל, שלהבת יה, מאפל יה: ויחל יונה, כי העיר היתה מהלך ג' ימים מן הקצה אל הקצה והחל יונה להכנס בעיר עד מהלך יום ובלכתו בעיר היה קורא ואומר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכ', ר"ל כמהפכת סדום ועמור' כי מעשיה היו כמעשיה: ויאמינו, כי אנשי האניה היו בעיר והעידו עליו כי הטילוהו אל הים וכל ענינו כמו שהיה, לפיכך האמינו בנבואתו ושבו בתשובה שלמה: ויקראו צום, קודם אזהרת המלך עשו תשוב' מעצמם והתענו ולבשו שקים: ויגע הדבר, הדבר אשר דבר הנביא וקרא על העיר: אדרתו, אדרת המלוכה שעליו, וי"ת לבוש יקריה: ויזעק, העביר כרוז בעיר על התשוב' אע"פ שהעם היו נזהרים מאליהם הוסיף עוד ענוי הבהמה והשבת הגזל: מטעם המלך, ר"ל מעצתו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו בזה, וכן וטעם זקנים יקח, בשנותו את טעמו והדומים להם, ות' מגזרת מלכא: ויתכסו, בחזקה, בכל לב: מדרכו הרעה, אחר עבירות: ומן החמס, הוא כנגד כלם ועליו נגזרה גזרתם:

מי יודע, אולי ישוב ונחם האלהים בשובנו ממעשינו הרעים, או פי' מי שיודע דרכי התשובה ישוב, והאלהים יתברך ינחם, ות' מאן ידע דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלנא מן קדם ה': ונחם, פתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הו"ו והוא מבנין כפעל: וירא, מדרכם הרעה, כלל כל הרעות ומן החמס שבו בתשובה שלמה, כמו שאמרו רז"ל מי שגזל מריש ובנאו בבירה גדולה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו: וינחם האלהים, כי כל דבריו שאמר להרע לבני אדם בתנאי אם לא ישובו אבל אם ישובו יסלח וזו המדה היא ממדותיו יתברך כמו שאמר בתורה, וכן אמר ירמיהו רגע אדבר וגו', וכן יחזקאל ובשוב רשע מרשעתו וגו': וירע, שרשו ירע, וכן וירע בעיני ה', תרע עינו, וכן כל אשר במשקלם, ולא כדברי רבי יהודה, ואיך ידע יונה ועדיין לא הגיע מ' יום, אמר לו האל ית' ברוח נבואה כי שב ממה שנגזר עליהם כיון ששבו מדרכם הרעה: ויחר לו, כמו שפירשנו בעבור ישראל שלא שבו מדרכם הרעה: ויתפלל יונה, התפלל קח נא את נפשי ואמ' בתחלת תפלתו אנה ה': הלא זה דברי, מה שהייתי חושב ומדבר עם לבי כי הייתי מפחד שישובו ותנחם על הרעה ותהי' תשובתם גורמת רעה לישראל: אנה, כתיב בה"א: עד היותי, בעוד היותי, וכן עוד זה מדבר: קדמתי לברוח, קודם שתבא אלי נבואתך בזה פעם שנית: ונחם: קמץ כי הוא בינוני מבנין כפעל: ועתה קח נא את נפשי, שלא אראה ברעת ישראל, כמו שאמר משה רבינו ע"ה מחני נא מספרך, וכן אמר הרגני נא הרוג: ויאמר ה' ההיטב חרה לך, אם חרה לך מאד ולא אמר לו עוד, אלא ר"ל עוד אראך אות שאינו מן הדין שיחרה לך על סליחתי לשבים: והיטב ענינו חוזק הענין, וכן ואכות אותו טחון היטב, שברו היטב, ויש מפרשי' אם הטוב שאני עושה להם חרה לך, וי"ת כמו מאד להדא: ויצא, מקדם לעיר, ישב לו במקום שהוא מזרח לעיר עד אשר יראה אולי לא יעמדו בתשובתם ותשוב הגזרה עליהם: וימן, הצמיחו לפי שעה, ואע"פי שעשה לו סוכה לצל אולי יבשו עבי הסוכה כי ישב שם עד מלאת לו ארבעים יום ועשה עמו אות זה להשכילו בגזרת ה' וכי רחמיו על כל מעשיו: וקיקיון, הוא עשב שתארכנה פארותיו ותגבהנה ועושה צל, ובמשנה ולא בשמן קיק, ואמרו בגמרא מאי קיק ריש לקיש אמר קיקיון דיונה, אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולצוליבא דמי ואבי פסקי רבי פי' בין בכעי המים הוא גדל ועל פום הכמן מלין יתיה, פי' על פתחי החנויות מלין אותו לצל ומפרכסוסי עבדין משחא, פי' מגרעיניו עושין שמן, ופי' רבינו שמואל בן חפני שהוא עשב הנקרא בלשון ערבי אלכרוע, ופי' בלוליבא מצאתי בתשובת הגאונים אילן סרק, ויש במקומינו הרבה ועושה גרעיני' ועושין מהם שמן וכל מי שיש לו בנה הרבה שותה ממנו ושמו בלשון ערבי אלכרוע: מרעתו, מחום השמש שהכהו שיבשו עבי הסוכה שהיו לו צל: וימן, הזמין התולעת לפי שעה במקום הקיקיון: בעלות, בבית: ותך את הקיקיון, תולעת לשון נקבה, וכן כי תאכלנו התולעת: ותך, ר"ל שהתכו למטה, ואחר שנפסק ממנו לחות הארץ ונתתך יבשו עליו שהיו לו לצל, והנה יום אחד היתה לו השמחה ולמחרת בעלות השחר הוכה ויבש: ויהי, וימן, הזמין הרוח לפי שעה להוסיף לו צרה על צרתו כחום השמש, ופי' חרישית חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בנשיבתה, ותי' שתיקתא, ורוח קדים היא חמה, ותך השמש, הרוח והשמש: ויתעלף, ינעה נפשו ונבהלה מאד עד שלא יכול לעמוד על עצמו מרוב החום וכמעט יצאה רוחו כמו שפי' תתעלפנ' בספר עמוס, וכן בדברי רז"ל שמא יתעלפ': ויאמ' מבואר הוא: ויאמ' ה' אתה חסת על הקיקיון, ואע"פי שלא חס על הקיקיון אלא מפני צערו כן האל ית' חס על נינוה מפני כבודו, כי הנבראים הם כבודו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו' וכ"ש מין האדם כמו שכתוב ולכבודי בראתיו, ואף על פי שפירשנו זה על ישרא' מכל מקום על מין האדם מדבר כמו שאמר יצרתיו אף עשיתיו אלא לפי שישרא' מכירים בכבוד האל יותר משאר מין האדם זולתי החכמים שבהם אמר הפסוק על ישרא':

אנה ו' כתיב ה' בליש' בקשה בקריאה וסימן זכור נא את אשר התהלכתי דישעיה' וחבירו דמלכים, אל נא נאבדה בנפש האיש הזה' אנה יי' הלא זה דברי, אנה יי' מלטה נפשי, אנה יי' כי אני עבדך: אדמתי ג' בקריאה וסימן ונטשתים מעל אדמתי, עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברוח, אם עלי אדמתי תזעק: חרה לך ב' וסימן ויאמר יי' ההיטב חרה לך, ולמה נפלו פניך: וימן ה' ד' מנהון בסיפרא וסימן יי' דג גדול, יי' אלהים קקיון, האלהים תולעת, וימן אלהים רוח קדים, וחד בדניאל וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג: ויבש ג' ב' מל' וא' חס' וסי' וייבש הנחל, ותך את הקקיון וייבש, הוכה כעשב ויבש, בתרא חס':

מִי־יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד׃

מן ידע דאית בידיה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלוהי מן קדם יי ויתוב מתקוף רוגזיה ולא נובד׃

וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת־לָהֶם וְלֹא עָשָׂה׃

וגלן קדם יי עובדיהון ארי תבו מאורחתהון בישתא ותב יי מן בישתא די מליל למעבד להון ולא עבד׃

ד

א וַיֵּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לוֹ׃

ובאיש ליונה בישא רבא ותקיף ליה׃

וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה הֲלוֹא־זֶה דְבָרִי עַד־הֱיוֹתִי עַל־אַדְמָתִי עַל־כֵּן קִדַּמְתִּי לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃

וצלי קדם יי ואמר קביל בעותי יי הלא דין פתגמי עד דהויתי על ארעי על כן אוחיתי למערק לימא ארי ידענא ארי את אלהא חננא ורחמנא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון ומתיב מימריה מלאיתאה בישתא׃

וְעַתָּה יְהוָה קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃

וכען יי סב כען ית נפשי מני ארי טב דאמות מדאחי׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה הַהֵיטֵב חָרָה לָךְ׃

ואמר יי הלחדא תקיף לך׃

ה וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב מִקֶּדֶם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שָׁם סֻכָּה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בַּצֵּל עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה מַה־יִּהְיֶה בָּעִיר׃

ונפק יונה מן קרתא ויתיב ממדנח לקרתא ועבד ליה תמן מטלתא ויתיב תחותה בטולא עד דיחזי מה יהי בסוף קרתא׃

וַיְמַן יְהוָה־אֱלֹהִים קִיקָיוֹן וַיַּעַל מֵעַל לְיוֹנָה לִהְיוֹת צֵל עַל־רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מֵרָעָתוֹ וַיִּשְׂמַח יוֹנָה עַל־הַקִּיקָיוֹן שִׂמְחָה גְדוֹלָה׃

וזמין יי אלהים קיקיון וסליק עיל מן יונה למהוי טולא על רישיה לאגנא ליה מבישתיה וחדי יונה על קיקיון חדוא רבא׃

וַיְמַן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר לַמָּחֳרָת וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן וַיִּיבָשׁ׃

וזמין יי ית תולעתא במסק צפרא ביומא דבתרוהי ומחא ית קיקיון ויבש׃

וַיְהִי כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ וַיְמַן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתַּךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל־רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלָּף וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃

והוה כמדנח שמשא וזמין יי רוח קדומא שתיקא וטפחת שמשא על רישא דיונה ואשתלהי ושאל ית נפשיה לממת ואמר טב דאמות מדאחי׃

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יוֹנָה הַהֵיטֵב חָרָה־לְךָ עַל־הַקִּיקָיוֹן וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה־לִי עַד־מָוֶת׃

ואמר יי ליונה הלחדא תקיף לך על קיקיון ואמר לחדא תקוף לי עד מותא׃

י וַיֹּאמֶר יְהוָה אַתָּה חַסְתָּ עַל־הַקִּיקָיוֹן

ואמר יי את חסתא על קיקיון

דלא

רשי

מי יודע, עבירות שבידו ישוב: ונחם האלהי', כתעשת על הרעה לשוב ממנה: וירע אל יונה, אמר עכשיו יאמרו האומו' שאני נביא השקר: הלא זה דברי, יודע אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריבם והיה שקרן בעיניה': וימן, לשון הזמנה: להציל לו מרעתו, מחום השמש: קיקיון, עשב הגדל למעלה בענפים רבים ומיצל וכך שמו: ותך, התולעת את הקיקיון במקום שיאמ' לזכר ויך יאמר לשון נקבה ותך: חרישית, אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן תרגם יונתן שתיקתא: ויתעלף, פשמ"ור בלעז:

אשר לא עמלת בו ולא גדלתו · הדבר שיעמול בו האדם הוא עצב יותר באבדו · ואעפי שהאל ית׳ לא עמל ביצירת הנבראים דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעים · שבן לילה היה ובין לילה אבד · בין כמו בן · וכן בן נון · ובן לילה · כמו בן לילה · כמו בן חדש · בן עשרים · ופי׳ בן לילה · כי בלילה אחת צמח ובלילה האחר אבד בסוף הלילה · כי בעלות השחר הוכה וייבש: ואני לא אחוס · הרבה מי״ב רבוא אדם · יותר מי״ב רבוא אדם · ורבוא הוא עשרת אלפים · ומלת משתים · במאריך המ״ם · והשי״ן אינגה דגושה: אדם · כולל זכרים ונקבות: אשר לא ידע · שהם קטנים ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם חטא ואין להם עונש אלא בעבור האבות · וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונש · וכן בהמה רבה שיש בעיר ; והבהמה אין לה עונש וזכות · ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול · וכל שכן על רבים:

שבן ז׳ בליש׳ וסימ׳ אם בן הכות הרשע׳ שבן לילה היה ב׳ בו׳ דברי אגור בן יקא׳ כי תשב ללחום׳ ובין ישרים רצון׳ ובן את הדבר ובינה לו במראה׳ ד׳ מנהון חס׳ הרשע קקין אגור והא׳ פסוק של׳ ובין ישרים רצון קש״א לי לפי שבכל הספרי׳ נקוד בין בצרי ואולי לדעת בעלי המסר׳ הוא בחירק:

רשי

לא עמלת בו · בחרישה וזריעה והשקות מים: בן לילה · כמו בן לילה לא גדל אלא לילה אחד: אשר לא ידע וגו׳ · קטני׳: ובהמה רבה · בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם מכירי׳ מי בראם:

סליק ספר יונה

דלא עמלת ביה ולא רביתיה די בליליא הדין הוה ובליליא אוחרנא אבד: ואנא לא אחוס על נינוה קרתא רבתא דאית בה סגי מתרתא עסרי רבון אנשא דלא ידע בין ימיניה לסמליה ובעירא סגי:

ז׳ בליש׳ וכל בן כון דכו׳ · ל׳ סי״ן רפה · ל׳ חס א׳

אשר לא־עמלת בו ולא גדלתו שבן־לילה היה ובן־לילה אבד: ואני לא אחוס על־נינוה העיר הגדולה אשר יש־בה הרבה משתים־עשרה רבו אדם אשר לא־ידע בין־ימינו לשמאלו ובהמה רבה:

מ״ח

פתגם

נבואה מן קדם יי די הוה עם מיכה ממרשה ביומי יותם אחז יחזקיה מלכיא דבית יהודה דאתנבי על שומרון וירושלם: שמעו עממיא כלהון אציתי ארעא ומלהא ויהי מימרא דיי אלהים בכון לסהיד יי מהיכלא דקודשיה: ארי הא יי מתגלי מאתר בית שכנתיה ויתגלי וירמוס ית תוקפי ארעא: ויתמסון טוריא תחותוהי ומישריא יתבזעון כשעותא מן קדם נורא כמיא דאשירין במורדון : בחובי בית יעקב כל דא ובחטא דבית ישראל היכא חבו דבית יעקב הלא בשמרון והיכא חטו דבית יהודה הלא בירושלם: ואשוי שמרון לינרי חקלן בית צדות מצבת כרם וארמי לחילתא אבנהא ואושהא אגלי: וכל צלמנהא ידקרון וכל טעותהא יתוקדון בנורא וכל בתי דחלתהא אשוי לצדו ארי מאגר זניתא א אתכנשו ולבית פלחי טעותא יתמסרון: על דא יספדון ויילילון יהכון בשולליא ערטלאין · יעבדון מספדא כירודין ואבלא

דבר

ב׳ חד מ״ל · ב׳ חוסע · ב׳ ליסה · ל׳ ב׳ ג׳ כ״כ כסיפ׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ · ג׳ רפין · ל׳ ב׳ חד קמץ · ל׳ · ל׳ ל׳ ג׳ חס · ל׳ נחס וי״ו · ג׳ ב׳ ק׳ ספו׳ וכל וכל · ל׳ ה׳ פתחי׳ בליס · ל׳ ל׳ מ״ל סולל · ק׳ ג׳

א דבר־יהוה אשר היה אל־מיכה המרשתי בימי יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה אשר־חזה על־שמרון וירושלם: שמעו עמים כלם הקשיבי ארץ ומלאה ויהי אדני יהוה בכם לעד אדני מהיכל קדשו: כי־הנה יהוה יצא ממקומו וירד ודרך על־במותי־ארץ: ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כדונג מפני האש כמים מגרים במורד: **ה** בפשע יעקב כל־זאת ובחטאות בית ישראל מי־פשע יעקב הלוא שמרון ומי במות יהודה הלוא ירושלם: ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה: וכל־פסיליה יכתו וכל־אתנניה ישרפו באש וכל־עצביה אשים שממה כי מאתנן זונה קבצה ועד־אתנן זונה ישובו: על־זאת אספדה ואילילה אילכה שיל וערום אעשה מספד כתנים ואבל

דבר

המורשתי · מעיר מרים: ויהי בכם לעד · שנאמר לכם בשמו והעדיתי בכם: יוצא ממקומו · מכסא הרחמים לכסא הדין: ודרך על במותי ארץ · על הרמי׳ ונשי הרוח: כדונג · שעוה: המוגרים במורד · דמושלין במדרון מוגרים לשון זיבת מים וכן עיני נגרה · נגרות כיום אשו פרך כחל מעש גר׳ · וינגר מזה : לעי השדה · לדגורין דחקלא לשון גלים כמו יגר שהדותא : והגרתי לגיא אבניה · והשלכתי כמו מוגרים במורד: כי מאתנן זונה קבצה · כל ההון הזה: ועד אתנן זונה ישובו · ולטמיון כשאר אתנני זונה ישובו כל קבוציה ויונתן תרגם ולבית פלחי טעוותא יתמסרו׳ כל קבוציה: אלכה שולל · משתגע כשוטה בתמהון לב כמו אשתוללו אבירי לב · וסר מרע משתולל׳ והתי״ו היא באה לשמש בתיב׳ בלשון מתפעל ונתפעל וכן הילוך תיבה שתחלת יסודה שי״ן או סמך כשבאה עליו תי״ו בלשון מתפעל ונתפעל נכנסת תוך ה התיבה כמו משתולל אומר אני שהוא מלשון שוג׳ כמו לא תשלה אותי · על השל׳ דיימר שלו : כי

הָאֵ׳ אשר היה אל מיכה המורשתי בימי יותם · זה הנביא מאחוהו ב בספר ירמיהו מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך י יהודה׳ ונקרא מורשתי על שם עירו מרשה כמו שתי׳ דימן מרשה והיא בערי יהודה · והתנבא בימי שלשה המלכים האלה יותם אחז יחזקיהו ובימי מלכי ישרא׳ שהיו בימי׳ ההם ואם לא זכרם הרי אמר אשר חזה על שמרון וירושלם והרי הוא כאלו זכרם: שמעו עמים כלם · אמ׳ שמעו לנכח ואמר כלם שלא לנכח כי כן מנהג ה הכתוב במקומות רבי׳ · כמו ואולם כלם תשובו ובאו נא · לכלם ולסרכיכם · כי ישובו מאלים אשר חמדתם · וכן אמר מיכיהו בן ימלה שמעו עמים כלם · וכנגד ישראל אמר ורבוי עמים כנגד ה השבטים · וכן עמים הר יקראו : ארץ ומלואה · ארץ ישראל והעם אשר בה · ובאמרו לארץ הקשיבי הוא דרך משל שהרי אמר ומלואה: ויהי ה׳ בכם לעד · כי כבר הזהרתי אתכם בשמו:

הלוא כל ס״פ חס בת״א הלוא חסר וא״ו ח׳

מהיכל קדשו · מן השמים: כי הנה ה׳ יוצא ממקומו · משל לגזיר׳ היוצאת מלפניו כאלו הוא יוצא ויורד ודורך על במותי ארץ · וכן אמר בשירה דוד ויט שמים וירד׳ וכל זה הוא דרך משל על חרבן הארץ והכרות העצומות כאלו ההרים נמסו והעמקים יתבקעו׳ וכן אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו: ונמסו כדונג · היא שעוה: כמים מוגרים במורד׳ כן ימסו ההרים ויגרו כמי מים המוגרים במקום מורד שילכו מהרה׳ ות״ת דאשדין במדרון · והכל דרך משל: בפשע · כפל הענין במ״ש׳ ויעקב וישראל אומר על עשרת השבטים כי הם הרוב ובעבור מלכות אפרים כמו שכתבנו: מי פשע יעקב · מי גרם לפשע יעקב שהם העגלים: הלא שמרון · ר״ל מלך שמרון כי מלכי ישראל היה ראש ממלכתם שמרון מזמן עמרי ואילך ואם הם היו מונעים עבודת העגלים ישראל לא היו עובדים אותם כ״ש שהם היו מחזיקים בעבודתם והעם הולך אחרי המלך: ומי במות יהודה הלא ירושלם · מי גרם שעשו במות בערי יהודה הלא מלכי ירושלם כי ירושלם היתה ראש הממלכה · והוצרכנו לפרש כן כי מלת מי לא תפול אלא על בעל שכל כמו מי האיש · ולא יאמר מי הסוס מי החמור: ושמתי · ומה שאמר בספר מלכים כי מלך אשור לכד את ארץ ישראל והושיב בה העם אשר הביא מתוכה לא אמר אלא שיושב אותם בערי שמרון לא אמר בשמרון כי שמרון החריבה מלך אשור והפיל חומותיה וכל בנין אשר בה כמו שניבא זה הנביא · ואמר ושמתי שמרון לעי השדה · ושמתי והגרתי ע״י מלך אשור שהוא יעשה זה ברצוני שאני אעורר רוחו בזה כמו שאמר ויער ה׳ אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וגו׳: לעי השדה · לגלי השדה כתרגום לינרי חקלא · וכן תרגום והיתה בבל לגלים לינרים כי הבנין החרב הוא גל אבנים: למטעי כרם · לפי ששמרון הוא הר והכרמי׳ בהרים טובים אמר שלא תהיה בנויה עוד שמרון אלא יטעו בה כרמים: והגרתי לגי אבניה · כי היתה הר וכשיהרסו בניניה יגירו אבני הבנין מן ההר אל הגי: ויסודיה אגלה · שיעורו הבנין עד היסוד: וכל פסיליה יכתו · ישברו מפני הכסף והזהב שעל הפסילי׳: אתנניה · הבגדי׳ היפים שהיו בבתי הפסילים שהיו נותנים שם מפני כבוד הפסילי׳ והם כמו אתנן הזונה שהם היו זונים אחרי הפסילי׳ ומכבדי׳ אותם בכסף וזהב ובבגדים נאים: ישרפו באש · כי כאשר לכדו העיר שלחוה באש לרוב קצפם על יושביה שעמדו במצור ג׳ שנים ולא רצו להשלי׳: וכל עצביה אשים שממה · ר״ל בתי העצבי׳ שהיו ככבדי׳ בעיניה׳ שממה יהיו · וכן ת״י וכל בתי דחלתהא: כי מאתנן זונ׳ קבצה · יש אומרי׳ כי חירק הקו״ף מקום שורק כמו קובצה׳ כמו ופתח שערי׳ תמיד שהוא כמו ופותחו · וכתי׳ אחרי מאגר זניתא אתכנשו · והכנון כי פירוש קבצה שמרון כי היו יובילו׳ לשמרון לבתי׳ הפסילי׳ והעצבים משאר ערי ישראל כסף וזהב ומנחות בבואם לעבוד הפסילים והנה כל הממון הזה מאתנן זונה קבצה אותם שהם כמו אתנן זונה כמו שפירש׳: ועד אתנן זונה ישובו · כי עובדי עבודה זרה יקחו הכלי׳ וכן תרגם יונתן ולות פלחי טעותא יתמסרון: על זאת אספדה ואילילה · דבר הנביא על עצמו שיספוד ויליל על חרבן ארץ ישראל ועל גלות ישרא׳ · או הוא מדבר על לשון ישרא׳ הגולים · ובענין הזה ת״י על דא יספדו׳ ויללון וגו׳: אילכה · נכתב בו היו״ד פ״א הפעל: שולל וערום · שולל תאר בשקל עולל׳ ופי׳ שולל מבגדיו שהפשיטוהו ויהיה הענין כפול במ״ש · או יהיה פי׳ שלל מהלעת כאדם משוגע מלוכ מרוב הצרה · וכן משבחים מוליך יועצים שולל ; אעשה מספד כתנים · כי התנים ובנות יענה ידמה קולם לקול נהי ומספד: כי

כי אנושה מכותיה׳ כלומ׳ אחת ממכותיה היא אנושה החרב והרעב והדב׳ ׳ וענין אנושה כאב ושבר חזק׳ כמו אנוש לשבר׳ ׳ ות׳ ארי ממרע׳ מחתהא: כי באה עד יהודה׳ המכה החלה בשמרון ובאה עד יהודה: נגע עד שער עמי ׳ וזהו על שער ירושלם כי מלך אשור שלכד ארץ עשרת השבטים עלה על כל ערי יהודה ויתפשם ובא על שערי ירושלם והיא הנקרא שער עמי כי היא מיוחדת בכל ארץ ישראל לכבוד הש׳ ית׳ השוכן בה: בגת אל תגידו׳ זהו ע״ד הקינה כי יודעים היו בגת ובערי פלשתים אלא דרך קינ׳ אמ׳ כמו שאמר דוד בקוננו על שאול ויהונתן אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצו׳ אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתי׳ פן ת תעלוזנ׳ בנות הערלים׳ והלא הם היו שהרגו ישרא׳ במלחמה ההיא אלא דרך קינה אמר: בכו אל תבכו׳ אם יראו אתכם בוכים יי ישמחו לבכייתכם: בבית לעפרה עפר ה התפלשתי׳ לעפרה בפתח העי״ן ושאר ע עפרה בכל הכתוב העי״ן נקראת בקמץ חטף והיא עפרה אשר לבנימן׳ וזכר אלה המקומות ואע״פ שכל ארץ ישראל חרבה לפי שמצא בהם לשון נופל על הלשון דרך נחות׳ ולדך השרים והמקוננים לדבר בקינותיהם ובשירותיהם ובדבריהם דרך נחות לפיכך כראה שקרא לעפרה בפתח העי״ן לקרב יותר הקריא׳ לקריאת עפר׳ ועפר ר״ל עפר כמשמעו׳ או פי׳ אפר כי גם היא נקר׳ עפר כמו מעפר שריפת החטאת׳ וכן אמר בת עמי חגרי שק התפלשי באפר זהו דרך אבלות כמו שאמר וישב בתוך האפר׳ וכן ת׳ בבתיא לעפרא בקטמא חפו ית רישיכון׳ ופי׳ התפלשי התגלגלי באפר והתעטפי בו וכתי׳ התפלשתי והם לדברי הנביא כמו שאמ׳ על זאת אספדה ואילילה׳ ופי׳ בבית לעפרה בעבור הבתי׳ שהיו לעפרה שהם היום שוממין׳ וענין האמ׳ בעבור בתי האחרים שהיו לה חוץ לעיר׳ ובית דרך כלל במקום בתי׳ כמו ולא תשב אשה בבית דוד כי קדם המה: עברי לכם יושבת שפיר׳ בזה מצא לו לשון אחר בדרך הקינ׳ כי שפיר היא יופי ונוי כמו הנותן אמרי שפר׳ ותרגו׳ יפה תאר שפיר בריוא׳ והנ׳ הפכו עריה בשת כי גלוי הערוה הוא דבר כעור׳ ואמ׳ עברי לשון נקבה כנגד הכנסה שבעיר ששמה שפיר׳ ואמר לכם כנגד הפרטים׳ וכן דרך המקרא במקומות רבים׳ אמר שילכו ערומי׳ גלוי הערות בגלות כמו שאמר וחשופי שת זהו ערי׳ בשת כי עריה גלוי כמו ואת ערום ועריה׳ ובשת הוא הערוה׳ כמו והחזיק׳ במבושיו׳ ועריה שם או תאר ובא בה״א בסמיכו׳ כמו כאפה שעורים: לא יצא׳ יושבת צאנן מספד בית האצל׳ גם זה לשון נופל על הלשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון ובית האצל גם הוא שם מקום׳ ופירושו אמר כי לא יצאו יושבי צאנן למספד בית האצל כשגלו כי פראה כי יושבי האצל גלו ראשונ׳ וכשהיו בוכים וסופדי׳ בצאתם בגלות לא יצאו לנחמם יושבי צאנן שהיו שכיניה׳ כי ידעו כי גם הם יגלו אחריה׳ ודים בצרתם: יקח מכם עמדתו׳ פירש אדוני אבי זכרונו לברכה האויב שיעמוד ויתעכב במצור עליכם בטוב יקח מכם שכר עמידתו כי יקח כל אשר לכם ויגלה אתכם׳ ועמדה שם כמו עמידה לא שהוא בשקל חמדה אמלה: כי חלה לטוב׳ חלה ענינו חיל וכאב גם זה בדרך לשון הקינה שהם בהפך מה שהיו רע בהפך הטוב׳ ואמ׳ כי יושבת מרות כואבת בעבור הטוב שהיה לה: כי ירד רע׳ לשערי ירושלם׳ כלומר על שער ירושלם כמו שפירשנו׳ ואמר מאת ה׳ כי הרע הבא עליהם אינו דרך מקרה אלא עונש עונם: רתום׳ גם זה לשון נופל על הלשון: רכש ולכיש קרובים בלשון׳ רתום לפי מקומו ענינו אסור׳ וכן ת״י טקיסו רתיכין רמו על רכשא: לרכש׳ כמו רוכבי הרכש׳ והיא בהמה קלת ההליכה כלומר מהרו לגלות: ראשית חטאת היא לבת ציון׳ לכיש היא מערי יהודה ולמדה היא תחלה עבודת הבעלים מישראל כי אחאב החל לעבוד הבעלים כי ירבעם לא עבד הבעל אלא אחאב החל בעבודת הבעלים ונתפשטה בישראל׳ וזהו שאמר פשעו ישראל ובארץ יהודה אל היו עובדים הבעלים ויושבי לכיש למדו עבודת הבעלים מישראל׳ וזהו שאמר כי בך נמצאו פשעי ישראל פירוש בך נמצאו תחילה ונתפשט בארץ יהודה עד ציון׳ וזהו שאמר ראשית חטאת היא לבת ציון: לכן תתני שלוחים על מורשת גת׳ בעבור שעבדת עבודה זרה ולמדת האחרים לעבדה את צריכה לתת שלוחי׳ על מורשת גת שתהיה לך לעזר מפני האויב׳ ומורשת גת שם מקום בארץ פלשתי׳ והיא עיר הנזכרת בכמה מקומות ולכדה דוד מיד פלשתים׳ וסמך אליה מורשת שפי׳ ירושה ר״ל גת שלכדה דוד ואחר כך ירשוה פלשתים והיתה להם למורשה בעונותיכם ובפשעיכם׳ כלומר ראו מה גרם לכם העון כי זאת העיר שהיתה לכם עתה היא ביד אויביכם וצריכי׳ אתם להכנע להם ולשלוח להם מנחות שיסמכו אתכם מפני האויב הבא עליכם: שלוחים׳ מנחות׳ כמו ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה: על מורשת׳ כמו אל׳ וכן ונתן הספר על יודע ספר שהוא כמו אל׳ וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו׳ ואחרים זולתו: בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל׳ אכזיב היא עיר בערי יהודה וקעילה ואכזיב ומרשה׳ והוא כזיב הנאמר בתורה והיה בכזיב בלדתה אותו׳ ואמר לאכזב לשון נופל על הלשון׳ ואכזב כמו כזב והאל״ף נוספת׳ והוא כמו היה תהיה לי כמו אכזב׳ ופי׳ בתי אכזיב שהיו עובדים בהם ע״ז היו להם בבטחונם בהם למקור אכזב מים לא נאמנו שיבטח אדם בו לשתות ממנו בעת צמאונו ומצאו יבש הנה היה לו לאכזב כן היו בתי אכזיב למלכי ישראל׳ ופירוש למלכי יהודה כי אע״פ שנחלקה המלכות מלכי יהודה מלכי ישראל הם כי יהודה הוא בכלל ישראל׳ וכן נקראו מלכי יהודה מלכי ישראל כמו שאמר כל אלה בני יהושפט מלך ישראל׳ וכן אמר כי הכניע ה׳ את יהודה בעבור אחז מלך ישרא׳ עוד היורש אבי לך יושבת מרשה׳ גם זה לשון נופל על הלשון כי יורש ומרשה קרובים בלשון׳ ומרשה שם עיר בערי יהודה׳ אבי חסר האל״ף שהוא למ״ד הפעל מהמכתב׳ וכן שמן ראש אל יני ראשי׳ אמר עוד אביא לך האויב שירש ארצך ויגלה אותך ממנה׳ עד עדלם יבא כבוד ישראל׳ ועדולם ג״כ עיר מערי יהודה׳ אמר עד עדולם יבא יורש כבוד ישרא׳ יורש שזכר עומד במקו׳ שנים׳ והיורש הוא מלך אשור כמו שאמ׳ עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורו׳ ויתפשם: קרחי וגזי׳ אמ׳ כנגד מרשה או עדולם או כנגד כל הארץ והוא לדרך משל לומ׳ אל הארץ קרחי וגזי כי כנגד יושבי הארץ ידבר לא כנגד הארץ שהרי אמ׳ כי גלו ממך׳ הקרחה היא תלישת השער והגזיזה היא במספרי׳ וכן יעשה האדם לאבל כמו שאמר וגז את ראשו׳ ואמ׳ גזי נזרך והשליכי על בני תענוגיך על דרך שקינן ירמיהו בני ציון היקרי׳ ונו׳

כי אנושה מכותיה׳ כי חולה היא במכותיה כמו ויאנש דשמואל: בגת אל תגידו׳ כן ישמחו לנו פלשתים: בבית לעופרה׳ עופרת אבי העזרי: עפר התפלשתי לשון נופל על הלשו׳ וכן יושבת שפיר עריה בשת וכן לא יצאה יושב צאנן כולם לפי שם העיר לשון הקינה׳ התפלשי התגלגלי פתרונו לפי ענייני התעפרי: עברי לכם׳ התחיל בלשון יחידות נקב׳ כמדבר אל כנסית העיר כמו שאמר יושבת שפיר כולם בשם כנסיא אחת ואח״כ לכם כמדבר אל הרבים שהרי לרבים הוא אומר: יושבת שפיר׳ שם העיר: עריה בשת׳ גלויה בית הבושת כאשר נקראת שפיר שהוא שם נפל היוצא מרחמה של אשה: לא יצאה יושבת צאנן׳ לא יפקון משזבין מיתבי צאנן: מספד בית האצל יקח מכם עמדתו׳ המספד שגרמתם לנגזלים שאתם גוזלי׳ נחלתו כדי להניח בית בבית שדה בשדה זה אצל זה הוא יקח מכם עמדתו מעמד שבנייתם שבניתם והעמדתם על נחלתם בית האצל איוט״מנט: כי חלה לטוב׳ כי קיותה לטובה אותה היושבת בשלוותה וממרה על פי הנביאי׳: כי ירד רע׳ הרי כי זה מסמס בלשון אלא היא חלה לטוב אבל מפני מרותה ירד לה רע: רתום המרכבה לרכש׳ אסרו המרכבה לרכש שהוא קל לרוץ ותברחו ואמר דונש שהוא לשון ערבי: לכן תתני שלוחים על מורשת גת׳ על אשר תתני שלוחי׳ על מלכות דוד אשר הוריש אתכם גת כענין שנאמר ויקח דוד את גת מיד פלשתי׳ ואתם מאוסי׳ בו כמו שנ׳ יען אשר מאס העם הזה את מי השלוח ונו׳ לפי׳ בתי אכזיב שהית׳ מארץ יהודה וכמשכו אחר פקח בן רמליהו סופן להיות לאכזב למלכי ישראל שיהרג פקח בן רמליהו ויכזבו הנסמכי׳ עליו ובימי אחז נתנבאת נבואה זו: לכן תתני שלוחים׳ פי׳ לכן כמו על אשר כמו על כן תטעי נטעי נעמנים על אשר נטעתיך נטעי נעמני׳ ואת נהפכת לזמורות זר: בתי אכזיב לאכזב׳ לשון נופל על הלשון מאגד׳ חלק למדתי מדרש מקר׳ זה כך: עוד היורש אביא לך׳ אויבים שיורישו אותך את היושבת במרשה יורש למרשה לשון נופל על הלשון: עד עדולם׳ שהוא לפנים מן הגבול ישוב אחור ויבא כבוד ישראל שיכבשו האויבים מגבולם עד עדולם כן ת׳ עד עדולם ייתון בתחום ארעא דישראל׳ ומדרש אגדה שמעתי משמו של רבי מנחם עוד היורש אביא לך ראויין היו בני עילם לירש את ארץ ישראל שהוא היה בכור לבני שם ובשביל אהבת אבותיכ׳ השיבותיה לבני ארפכשד עתה אביא את כשדים ואת בני עילם עליהם: קרחי׳ ראשך: וגוזי שערך׳ כמו וגוז את ראשו לשון תלישת שער: ככשר

כבנות יענה: כי אנושה מכותיה כי באה עד יהודה נגע עד שער עמי עד ירושלם: בגת אל תגידו בכו אל תבכו בבית לעפרה עפר התפלשתי: עברי לכם ישבת שפיר עריה בשת לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל יקח מכם עמדתו: כי חלה לטוב יושבת מרות כי ירד רע מאת יהוה לשער ירושלם: רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש ראשית חטאת היא לבת ציון כי בך נמצאו פשעי ישראל: לכן תתני שלוחים על מורשת גת בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל: טו עד הירש אבי לך יושבת מרשה עד עדלם יבוא כבוד ישראל: קרחי וגזי על בני תענוגיך

כבנת נעמין: ארי ממרעא מחתהא ארי מטת עד דבית יהודה קריבת למעל בתרעי עמי עד ירושלם: בגת לא תחוון מבכא לא תבכון דיתבין בבתיא בעפרא יתפלשון בקטמא חפו רישיהון: עברו לכון דיתבין בשפיר גלן עריא ערטלאין בהתין לא יפקון מ משזבין יתבי צאנן עבידו לכון מספד במרד על קטילי גבריכון בית צולאי בתי חמדתכון דהויתון אנסין ומקרבין דין לסטר דין בכן יתנסיב מנכון שפר ארעכון: ארי דהורת יתבא על שפר ארעא ומסברא לטב ומסברא׳ למתב לאוריתא מה תעבדון ארי נחתת בישתא מן קדם יי למעל בתרעי ירושלם: טקיסו רתיכיא רמו על רכשא דיתבין בלכיש ריש חובין היא לכנשתא דציון ארי ביך אשתכחו מרודי ישראל: בכן תשדרין קורבנין למחסיני גת בתי אכזיב יתמסרון לעממיא בחובין די פלחו בהון לטעותא מלכי ישראל: עוד מחסנין איתי עליכון דיתבין במרשה עד עדלם יסקון ויעלון בתחום ארעא דישראל: תלושי ורמא על בני תפנוקיך

הא

משכבותם ד׳ וסי׳ יבוא שלום ינוחו על משכבותם׳ כי יילילו על משכבותם׳ יעלזו חסידים בכבוד׃
ולא תלכו ב׳ וסים׳ בחקות הגוי׳ ולא תלכו רומה ואינון מן ולא דסמיכן לתיו ולירת דכוו׳ וסים׳
במסרא רבתא בערך לא׃

הָרְחִבִי קָרְחָתֵךְ כַּנֶּשֶׁר כִּי־גָלוּ מִמֵּךְ׃
הוֹי חֹשְׁבֵי־אָוֶן וּפֹעֲלֵי רָע עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם בְּאוֹר הַבֹּקֶר יַעֲשׂוּהָ כִּי יֶשׁ־לְאֵל יָדָם׃ וְחָמְדוּ שָׂדוֹת וְגָזָלוּ וּבָתִּים וְנָשָׂאוּ וְעָשְׁקוּ גֶּבֶר וּבֵיתוֹ וְאִישׁ וְנַחֲלָתוֹ׃
לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי חֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת רָעָה אֲשֶׁר לֹא־תָמִישׁוּ מִשָּׁם צַוְּארֹתֵיכֶם וְלֹא תֵלְכוּ רוֹמָה כִּי עֵת רָעָה הִיא׃
בַּיּוֹם הַהוּא יִשָּׂא עֲלֵיכֶם מָשָׁל וְנָהָה נְהִי נִהְיָה אָמַר שָׁדוֹד נְשַׁדֻּנוּ חֵלֶק עַמִּי יָמִיר אֵיךְ יָמִישׁ לִי לְשׁוֹבֵב שָׂדֵינוּ יְחַלֵּק׃ לָכֵן לֹא־יִהְיֶה לְךָ מַשְׁלִיךְ חֶבֶל בְּגוֹרָל בִּקְהַל יְהוָה׃
אַל־תַּטִּפוּ יַטִּיפוּן לֹא־יַטִּפוּ לָאֵלֶּה לֹא יִסַּג כְּלִמּוֹת׃ הֶאָמוּר בֵּית־יַעֲקֹב הֲקָצַר רוּחַ יְהוָה אִם־אֵלֶּה מַעֲלָלָיו הֲלוֹא דְבָרַי יֵיטִיבוּ עִם הַיָּשָׁר הוֹלֵךְ׃ וְאֶתְמוּל עַמִּי לְאוֹיֵב יְקוֹמֵם מִמּוּל שַׂלְמָה אֶדֶר תַּפְשִׁטוּן מֵעֹבְרִים בֶּטַח שׁוּבֵי מִלְחָמָה׃

הָא כִּנְשְׁרָא דִנְחַרוּ נַנְפּוֹהִי כֵּן אַסְגִּי מְרַט בְּרֵישָׁךְ עַל בְּנַיִךְ אֲרֵי גְלוֹ מִנֵּיךְ׃ וַי דִּי מְחַשְׁבִין לְמֵינַס לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ עַל עַרְסָתֵיהוֹן מְקַדְּמִין בְּצַפְרָא וְעָבְדִין אֲרֵי אִית חֵילָא בִּידֵיהוֹן׃ וְחָמְדִין חַקְלַיָּא וְגָזְלִין וּבָתַּיָּא וְאָנְסִין וְעָשְׁקִין גְּבַר וּבֵיתֵיהּ גְּבַר וְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ בְּכֵן כִּדְנָן אָמַר יְיָ הָא אֲנָא מַחְשֵׁיב עַל דָּרָא הָדֵין בִּישָׁא דְּלָא תַעְדּוּן מִתַּמָּן צַוְרֵיכוֹן וְלָא תְהָכוּן בְּקוֹמָה זְקוּפָה אֲרֵי עִדָּן בִּישׁ הוּא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִטּוֹל עֲלֵיכוֹן מְתַל וְאִלְיָא וּבְעָנְיְתֵיהּ יֵימַר אִתְבְּזָזָא אִתְבְּזַזְנָא מְחוּלַקְהוֹן דְּעַמִּי מַעְדָּן לְהוֹן מֵאַחְסַנְתְּהוֹן טָרְדִין לְהוֹן תָּאֲבִין חֲלַקְתְּהוֹן מְפַלְּגִין׃ בְּכֵן לָא יְהֵי לָךְ מָתַח חוּט מְשַׁח בְּעַדְבָא בִקְהָלָא דַיְיָ׃ לָא תִתְנַבּוּן נְבוּאָה לָא תֵילְפוּן לְעַמָּא הָדֵין אֲרֵי לָא מְקַבְּלִין אִתְכְּנַעוּ׃ הָכְדֵין כָּשַׁר דְּאָמְרִין דְּבֵית יַעֲקֹב הָיִתְקְפַּד מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ אִם אִלֵּין עוֹבָדוֹהִי הֲלָא כָל פִּתְגָּמֵי תַקְנַיָּא דַאֲמָרִית לְאַיְתָאָה אַיְתֵיתִי עַל כָּל דִּמְהַלְּכִין בְּקוּשְׁטָא׃ מִקְּבֵיל חוֹבֵיהוֹן עַמִּי לְבַעַל דְּבָבָא מְסִירִין מִקַּבְלֵיהוֹן עַמְמַיָּא קָיְמִין מַחְסְנִין יָתְהוֹן מִמּוֹן יְקָרְהוֹן מִנְהוֹן נָסְבִין עָדָן בְּאַרְעֲהוֹן לְרוּחְצָן תָּיְבִין בְּהוֹן כְּתְבִירֵי קְרָבָא׃

בנישת

רש״י

כנשר · כתרגומו כנשרא לנשרן נדמוהי לדך הנשר למרט רוב כנפיו: ופעלי רע על משכבותם · כל הלילה גומרים בלבם איך יעשו הרעה לבקר: ובתים ונשאו · מוסב על וחמדו חומדים בתים · ונשאו כמו ולקחו: ולא תלכו רומה · ולא תהכון בקומ׳ זקופה: ונהה נהי נהיה · ונהה לשון עתיד כמו ועשה ונכ׳ ונהה המקונן ואמר נהי נהיה בעולם ומהו הנהי אשר נהיה אמר שדוד נשדנו אויבינו שדדונו ולשון נשדנו שכתב בו נ״ון בתחילה ולא כתב שדונו מפני שבא לשמש שתי לשונות לשון כ נפעלנו ולשון פעלנו אילו כתב נשדנו היה הלשון מוסב על ה הנשדדים לא אל השודדים ואם כתב שדונו היה מוסב אל ה השודדים ולא לנשדדים עכשיו מוסב לשניהם נתכנו ביד אשר שדונו ובלעז שומי״ר דיוושטי״רא בשו״ט ל״א נשדנו אנחנו נרמנו לעצמינו שדדונו: חלק עמי ימיר · נחלת חלק עמי נחלף לאויב: איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק · איך יסור אלי עוד להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אותם האויב הזה לו איך איפשר לשובבם עוד לי כל אלה דברי המקונן ונושא המשל · איך ימיש לי קומ״א שדיטור״רא אמוי כמו סורה אלי ויסור אלין:

משליך חבל · חולק נחלה שכן דרך לחלק נחלה בחבל המדה: אל תטיפו יטיפון · אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאים אני אומר אשר תטיפו תמיד: ולא יסג כלימות · כן ישיגון אתכם בלימות מאתם כענין שנאמר אל תוכח לץ · כל טיף לשון נבואה במו ולא תטיף על בית ישחק ו והטף אל הדרום: האמור בית יעקב · הזאת אמרו בית יעקב בשמועי׳ את הרעה אשר נביאי מתנבאי׳ להם: הקצור רוח יי׳ · במה אין יכולת עתה לפניו להטיב ואין רוחו רחבה עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים: אם אלה מעלליו · כלום להרע: הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך · אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעללי זולתי לרשעים אך את הישר הולך היטב אטיב לו: ואתמול עמי לאויב יקומם · המקרא מחובר לשלמעלה הימנו אני טוב ומטיב אני ואת הדבר אשר אמולו ובעבורו עמי אותי יקומם לאויב לו: ממול שלמה אדר תפשיטון · כנגד אשר אתם גוזלים השלמה ולבוש תפארת ומפשיטים מעל כל העוברים עליכם בדרך: מעוברים בטח שובי מלחמה · ממה שהיו סבורין להיות עוברין בטח הם נהפכו להיות שובי מלחמה כבני אדם השבים מן המלחמה חסירי בגדים ומזון שלקחו אויביהם מה שעליהם · שובי כמו סורי הגפן נכריה כגוי ממועד:

גשי

רדק

הרחיבי קרחתך כנשר · כי הנשר יעוף למעלה מכל העופות ואחת לעשר שנים יעוף מאד למעלה עד האויר העליון הסמוך לגלגל האש ומרוב חומו ימרטו כנפיו ותפול נוצתו: הוי חושבי און ופועלי רע · פועלים רע בלבבם לומר כך וכך נעשה מחר · ואמר על משכבותם כי בעוד שאדם שוכב על מטתו הוא חושב יותר כי אין לו עסק באחד מחושיו: באור הבקר יעשוה · בהשכמ׳ יעשו המחשב׳ הרעה שחשבו כי יש כח בידם לעשוק ה העניים: וחמדו · החמדה היא בלב ו והגזל הוא בידים כי יחמדו שדות חבריהם בלבם ויבקשו מהם שימכרום להם ואם לא ירצו למכרם יגזלום ויקחום בחזקה · וכן יחמדו הבתים ואם לא ירצו למכרם יקחום בחזקה · ופי׳ ונשאו ולקחו · וכ״ת ואנסין: ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו · כפל הענין במלו׳ שונות׳ ופי׳ שאם יעמוד בעל הבי׳ כנגדו בגזלו ממנו ביתו או שדהו יכהו ויאסרהו זהו עשק הגוף והנה יעשקו הגוף והממון: לכן · על המשפחה הזאת הם עם ישראל׳ כי נקרא הגוי משפחה׳ כמו ואם משפחת מ מצרים לא תעלה׳ ועל המשפחות אשר בסמך לא קראו׳ וכן אמר גם כן על ישראל עוד על כל המשפחה אשר ה העליתי מארץ מצרים: אשר לא תמישו משם צוארותיכם · מעול הרעה הבאה עליכם לא תוכלו להסיר מ מתוכה צוארותיכם׳ כלומ׳ לא תוכלו להנצל ממנה: ולא תלכו רומה · בשקל קומה טובה · אמר כיון שיהיו צוארותיכם תחת עול הרעה תהיו נכנעים ולא תוכלו ללכת בקומה רמה · וכת׳ ולא תהכון בקומה זקופה: ביום ההוא ישא עליכם משל · פי׳ המקונן עליכם ישא בקינתו זה המשל · ומן הנראה כי המקונן הוא נביא השקר ובראותו כי לא נעשתה עצתו יקונן ולפי שדרך המקונן לדבר משלים וחידות שהם דברים סתומים וכן דרך המשורר ובקינה זו יש דברים סתומי׳ לפיכך קראה משל: ונהה נהי נהיה · ונהה בשקל עשה בנה והוא ענין קינה ובכי · ונהי שם הקינה · ונהיה גם כן בשקל שמלה וכפל השם לרוב הקינה׳ וי״מ נהיה ענין סבר מן נהייתי ונחלתי · וי״ת ואיליא ובעניתיה · והוא ענין הנבהת הקול בקינה מן וענה איים · ובדברי רז״ל מענות אבל לא מטפחות: אמר שדוד נשדונו יאמר בקינתו כן · נשדונו מבנין נפעל ובא בשורק מקום חולם כי הרוב בחולם · ונקלותי עוד מזאת · ונמקותם בעונותיכם: חלק עמי ימיר · האדמה שהוא חלק עמי ימירנו האל יתברך באדון אחר כי יהיה חלק האויב מה שהיה חלק עמי: איך ימיש לי · איך יהיה זה שיסיר ממני מה שהיה לי: לשובב שדינו יחלק · כשחשבתי שהאל יתברך רוצה להשיב אלינו שדותינו שלקחו האויבים והנה האויב מחזיק בהם ומחלק אותם בין האויבים ר״ל שהאויבים יחלקו ביניהם נחלתינו כמו שאמר ירמיהו בקינתו נחלתינו נהפכה לזרים: לכן · אמר כנגד המקונן והוא נביא השקר כמו שפירשנו · אמ׳ אתה המקונן על נחלת ישרא׳ שמחלק אותה האויב ואתה נרמת זה לפיכך לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה׳ כאשר ישובו קהל ה׳ מהגלו׳ אל נחלתם לא יהיה לך בן או בת שישליך חבל בנחלה כי לא ישאר אחריך ממך שום זכר · ופירוש משליך חבל החבל שמודדין בו האדמה לחלקה בגורל בין היורשי׳ · ותרגם יונתן מתח חוט משח בעדבא: אל תטיפו · ענין הזלת הדבור׳ כמו ועלימו תטוף מלתי · והוא ע״ד ההשאלה ישרא׳ יטיפון לנביאי הא׳ אל תטיפו׳ כלומ׳ אל תזכרו לנו דברי הא׳ כי אין אנו שומעי׳ לכם: לא יטיפו לאלה לא יסג כלימות · נביאי הא׳ לא יטיפו לאלה האנשי׳ ולא יקחו כלימו׳ שאם יטיפו להם יכלימום · יסג · ענין הסגה ואם הוא כתו׳ בסמ״ך הנה כמהו מן הכבד אחור מסיג גבול רעהו וחבריו: האמור · הה״א הא הידיעה והיא בסגול כמו ויבר העדוב והיא לקריאה כמו הקהל חקה אחת לכם · הדור אתם ראו דבר ה׳ כלומ׳ אתה שאומרי׳ לך בית יעקב אמר הקצר רוח ה׳ שאתה אומ׳ לנביאי ה׳ אל תטיפו אם קצרה נבואת ה׳ לכם למה אתם קצים בה הלא רחבה היתה לכם להוכיחם ולהטיב לכם כל זמן שרציתם לקבלה לא מנעתי אותה מכם: אם אלה מעלליו · וכי אלה הצרות הבאות עליכם הם מעלליו ומעשיו לא כן כי מעשיכ׳ הם כי דברי ייטיבו ולא ידעו עם אדם שהולך דרך ישר: הקצר · פעל עבר תציו קמץ ותציו פתח: ייטיבו · היו״ד הראשונה מונעת בצרי והשנית שהיא נחה כ״א הפעל והנכון עם ה״א הפעיל הטיבו · כמו מושלין יהילילו: ואתמול · בשורק כמו בחולם · וכן בשורק כי ערוך מאתמול תפתה · אמר האויב הבא עליכם היום דין ומשפט הוא כי עמי זה אתמול היה הוא לאויב לאחיו החלושים והיה קם לאויב העניים ושולל אותם ודין הוא שיבא האויב עליהם מדה כנגד מדה: יקומם · פעל עמד וחרבותיה אקומם פעל יוצא: ממול שלמה אדר תפשיטון · ואתם עומדים ממול שלמ׳ טובה שתראו לעני שלובש אותה תעמדו למולו להרע לו ולהפשיטו השלמה שהיתה אדר לו · ממול · כמו והוא יושב ממולי · אדר הוא כמו הדר · והאו״ל פירש כן היו חובלים שלמה מבית העני בעבור הממ׳ ואומרים כי אין די במשכון זה והיו מפשיטים מעליו אדרתו · וזהו תפשיטון שהיו מפשיטים העניים שהיו חוטבי׳ שהולכים בבטחה היו באים לבתיהם כמו שובי מלחמה עלומי׳ מבגדיה׳ ואחר כך היו אומרי׳ אין די במשכונות האלה בשלמה ובאדרת ויוציאו אותו מביתו׳

וזהו

נְשֵׁי עַמִּי תְּגָרְשׁוּן מִבֵּית תַּעֲנֻגֶיהָ מֵעַל עֹלָלֶיהָ תִּקְחוּ הֲדָרִי לְעוֹלָם׃ קוּמוּ וּלְכוּ כִּי לֹא־זֹאת הַמְּנוּחָה בַּעֲבוּר טָמְאָה תְּחַבֵּל וְחֶבֶל נִמְרָץ׃ לוּ־אִישׁ הֹלֵךְ רוּחַ וָשֶׁקֶר כִּזֵּב אַטִּף לְךָ לַיַּיִן וְלַשֵּׁכָר וְהָיָה מַטִּיף הָעָם הַזֶּה׃ אָסֹף אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כֻּלָּךְ קַבֵּץ אֲקַבֵּץ שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל יַחַד אֲשִׂימֶנּוּ כְּצֹאן בָּצְרָה כְּעֵדֶר בְּתוֹךְ הַדָּבְרוֹ תְּהִימֶנָה מֵאָדָם׃ עָלָה הַפֹּרֵץ לִפְנֵיהֶם פָּרְצוּ וַיַּעֲבֹרוּ שַׁעַר וַיֵּצְאוּ בוֹ וַיַּעֲבֹר מַלְכָּם לִפְנֵיהֶם וַיהוָה בְּרֹאשָׁם׃

ג וָאֹמַר שִׁמְעוּ־נָא רָאשֵׁי יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא לָכֶם לָדַעַת אֶת־הַמִּשְׁפָּט׃ שֹׂנְאֵי טוֹב וְאֹהֲבֵי רָעָה גֹּזְלֵי עוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם וּשְׁאֵרָם מֵעַל עַצְמוֹתָם׃ וַאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׁאֵר עַמִּי וְעוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ וְאֶת־עַצְמֹתֵיהֶם פִּצֵּחוּ וּפָרְשׂוּ כַּאֲשֶׁר בַּסִּיר וּכְבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלָּחַת׃ אָז יִזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וְלֹא יַעֲנֶה אוֹתָם וְיַסְתֵּר פָּנָיו מֵהֶם בָּעֵת הַהִיא כַּאֲשֶׁר הֵרֵעוּ מַעַלְלֵיהֶם׃ כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־הַנְּבִיאִים הַמַּתְעִים אֶת־עַמִּי הַנֹּשְׁכִים בְּשִׁנֵּיהֶם וְקָרְאוּ שָׁלוֹם

כְּנִישַׁת עַמִּי תִּתָרְכוּן מִבֵּית חֶדְוַתְהוֹן מִנְהוֹן בְּנֵיהוֹן דִּבְרִין גְּלָא יְקָרְהוֹן דַּהֲווֹ אָמְרִין קַיָּם לְעָלְמִין׃ קוּמוּ וּגְלוּ אֲרֵי לָא דָא אַרְעָא בֵּית נְיָחָא לְרַשִּׁיעַיָּא בְּדִיל טַמְיוּתָהּ אַתּוּן מְחַבְּלִין בְּדִיל לְסָאֲבוּתָהּ אַתּוּן מִסְתַּיְעִין עֲלַהּ׃ עַל דִּטְעוֹ בָּתַר נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן לְהוֹן רוּחַ דִּי שִׁקַּר וּמַלְּפִין לְהוֹן לַחֲמַר וּלְרַוְיוּ וִיהֵי כְּמָא דְּאַלִּיפוּ לְמִטְעֵי בָּתַר נְבִיֵּי שִׁקְרָא כֵּן יִגְלוֹן לְאַרְעָא שִׁקְרָא עִם דָּרָא הָדֵין׃ בְּסוֹפָא כַּנָּשָׁא אֲכַנְשִׁנּוּן דְּבֵית יַעֲקֹב כְּלְכוֹן קָרְבָא אֲקָרֵיב גָּלְוָתְכוֹן שְׁאָרָא דְּיִשְׂרָאֵל כַּחֲדָא אֲשַׁוֵּינוּן כְּעָנָא בְּגוֹ חוּטְרָא כְּעֶדְרָא בְּגוֹ דִירָא תַּמָּן מִסְּגֵי אֱנָשָׁא׃ יִסְקוּן מְשֵׁיזְבִין כַּד בְּקַדְמֵיתָא וְיִסַּק מֶלֶךְ מְדַבַּר בְּרֵישֵׁיהוֹן וְיִתְבַּר בַּעֲלֵי דְבָבָא דִּמְעִיק לְהוֹן וְיִכְבֵּישׁ כְּרַכִּין תַּקִּיפִין קִרְוֵי עַמְמַיָּא יַחְסְנוּנוּן וִיהֵי מַלְכְּהוֹן מְדַבַּר בְּרֵישֵׁיהוֹן וּמֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדְּהוֹן׃ וַאֲמָרִית שְׁמַעוּ כְעַן רֵישֵׁי יַעֲקֹב וְשִׁלְטוֹנֵי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל הֲלָא לְכוֹן לְמִדַּע יָת דִּינָא׃ סָנָן לְאַטָּבָא וְרָחֲמִין לְאַבְאָשָׁא אָנְסִין נִכְסֵי עַמָּא מִנְּהוֹן וּמָמוֹן יַקִּירְהוֹן מִנְּהוֹן נָסְבִין׃ וְדִי בַזּוּ נִכְסֵי עַמִּי וּמָמוֹן יַקִּירְהוֹן מִנְּהוֹן נָסְבִין וְיַת שְׁאָרְהוֹן מְנַמְּרִין תָּבְרִין וּמְפַלְּגִין יָתְהוֹן כְּמָא דִּמְפַלְּגִין אֵבָרַיָּא לְגוֹ דוּדָא וְחַלְקַיָּא לְגוֹ קִדְרָא׃ בְּכֵן יְצַלּוֹן קֳדָם יְיָ וְלָא יְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן וִיסַלֵּק שְׁכִנְתֵּיהּ מִנְּהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּמָא דְּאַבְאִישׁוּ עוֹבָדֵיהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל נְבִיַּיָּא דְּשִׁקְרָא דְּמַטְעַן יָת עַמִּי דְּמַן מוֹכִיל לְהוֹן שֵׁירוּן דְּבִסַּר מִתְנַבַּן עֲלוֹהִי שְׁלָמָא ודלא

אסף ג׳ וחסר וסימן אסף אסיפם נאם יי׳ ׳ אסף אאסף יעקב כלך׳ אסף אסף כל מעל פני האדמה: פרצו ג׳ וסימן עלה הפורץ לפניהם׳ ובית אבותיהם פרצו בדה״ ׳ כי עתליהו המרשעת: ואשר יב ר״פ וסימן נמסר בסדר בהר סיני: ולא יענה ה׳ וסימן וזעקתם ביום ההוא׳ אז יזעקו אל ה׳ דספרא׳ ישאהו על כתף׳ שם יצעקו ולא יענה׳ לעבדי קראתי ולא יענה:

נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה׳ שאתם הורגים את בעליהן והן יושבות אלמנות אף לפי שאתם נוטלין את ממון בעליהן והם יושבים ומצירי׳ ואין משמחין את נשותיה׳: תקחו הדרי׳ הדר הוד ועושר שנתתי להם: קומו ולכו כי לא זאת המנוחה׳ זו נתתיה לכם למנוחה: בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ׳ כי למען טמא אותה היא עושה חבורת חבלי רשעי׳ תחבל לשון אגודות כמו חבל נביאי׳ חבלי רשעים וכן ת׳ מסייען עלה לשון סיעה׳ וחבל נמרץ ובעת אגודתם כבר נועצו ביניהם ופירושו למה הם מתחברים נמרץ דבר מפורש באר היטב כמו מה נמרצו אמרי מה ימריצך קללה נמרצת: לו איש הולך רוח׳ לו מוצאי׳ איש הולך רוח איש שקר מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכ׳ הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה: אסף אאסף׳ עוד ימים באים ואקבץ אתכם: כצאן בצר׳׳ כצאן רבה הכתוב במבצרי גדרות צאן: בתוך הדברו׳ תרגם יונתן וכעדרו בגו דיריה מקום שהוא מתנהג שם וכן ורעו כבשים כדברם: תהימנה מאדם׳ תהיינ׳ הערים הומיות מרוב אדם אשר בקרבם: עלה הפורץ׳ מושיעם הפורץ גדרות שירים ומסוכות חדקים לייסר לפניהם הדרך: גוזלי עורם׳ של בית ישרא׳ שהם ראשים וקצינים עליהם כמו שאמ׳ ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל: שאר עמי׳ בשאר עמי: ואת עצמותיהם פצחו׳ פתחו להוצי׳ המוח כמו פצחו רנה פתחו פה ברנה: ופרשו כאשר בסיר׳ ומשברים האברים כאשר ישברו הנתחים הניתנים בסיר לבשל׳ ופרשו לשון שבר כמו פרוס לרעב׳ ולא יפרשו להם׳ פרשה ציון: קלחת׳ קלדיירא בלעז: אז יזעקו אל יי׳׳ אז בבא אותו העת האמו׳ למעלה אסף אאסף יעקב יזעקו אל יי׳ להטיב להם ברצון עמו ובשיאת גוים ולא יענה אותם: הנושכים בשיניהם׳ ואוכלין בשר בהמות פטומות שמאכילין אותם עמי הטועים אחריהם: וקראו שלום׳ וכאשר יאכילום יקראו ויתנבאו להם שלום: וקדשו

ונזהו נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עולליה תקחו הדרי לעולם׳ הדר נחלתי שהנחלתים תקחו מעל עולליהם שהיו נשארים ומתנכסים שם על זה כאלו כלכם מנחלתי קומו ולכו כי לא זאת המנוחה: נשי עמי תגרשון׳ כל אחת ואחת מנשי עמי׳ ועמי הם העניים׳ כמו אם כסף תלוה את עמי׳ אמר אתם גורמי׳ שיגרש העני את אשתו מביתו שתכנסו בבית העני שלא ברשותו להעליל עליו ולגזלו וכשבא העני וימצ׳ אחד מכם בביתו עם אשתו יחשד אשתו ויגרשנה מביתו והנה הוא כאלו אתם מגרשי׳ אותה מבית בעלה שהוא בית תענוגיה: מעל עולליה תקחו הדרי לעולם׳ מה שהנ׳ הדרי לעולם והוא חבור האיש עם אשתו לפרות ולרבו שיברתיה מצלע האדם ובויתים פרו ורבו ואתם תקחו אותו ההדר שהנ׳ הדר וכבוד כמו שאמר יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו כי כאשר הבריאות על סדר תכונתם ויצירתם הוא כבוד האל ית׳ ואליהם ישבחוהו בני אדם ויפארוהו: קומו ולכו׳ לכו בגלות כי לא תנוחו בארצכם כאשר חשבתם אני קראתי ארצכם זאת המנוחה והנחלה ועת בעונותיכ׳ אינה לכם נחלה ומנוח׳ קומו ולכו ממנה: בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ׳ זאת המנוח׳ והנחלה טמאה כמו שאמר ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה׳ ובעבור זה שטמאה שאתם טמאתם אותה בעבור זה תחבל ארצכם׳ כמו שאמר ותקיא הארץ׳ כלומר תחבל אתכם ותקיא אתכם מתוכה׳ תחבל׳ ענין השחתה׳ כמו וחבל את מעשה ידיך׳ וכן וחבל נמרץ ענין השחתה והוא שם׳ ומהו החבל שתחבל אתכם חבל נמרץ יהיה כמו קללה נמרצת כלומ׳ חבל חזק מאד: לו איש הולך רוח ושקר כזב׳ אמר למה שהיו אומרים לנביאי האל אל תטיפו אמר לנביאי ה׳ היו אומרים להם שלא יתנבאו אבל אם יש איש שהולך רוח כלומר שדרכיו דרכי רוח והבל ושקר כזב שמכזב בדברי שקר שאומר להם שלום יהיה לכם עשו כלבבכם ואמר לעם הזה הנה אטיף לך ליין ולשכר׳ כלומ׳ אם תשקני כוס יין או שכר אני אתנבא לך נבואות טובות ירצו בו ודבריו וישמעו והוא יהיה להם למטיף ולנביא: אסף אאסף יעקב כלך׳ ז״מ שני אלה הפסוקים פורענות כמו שאמר לפניהם ואחריהם׳ ופי׳ אסף אאסף שיכנסו במצור בערים הבצורות מפחד האויב: כצאן בצרה׳ עיר גדולה מאדום והיא ארץ מקנה ומקנה רב בה׳ אמר שימו ישראל בבראם אל הערים והאספם בהם מפחד האויב לצאן שיכניסו אותם אל הערים והאספם מפני האויבים כלומר שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני האויב כמו הצאן ותהימנה בתוך הערים כמו הצאן בתוך הדברו בתוך מקום מנהגו והוא מכלא הצאן שמכניסים שם הצאן׳ ובאה מלת הדברו בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי והדלת מעמדת בגעיא ונקראת בקמץ רחב תחת קמץ חטף: תהימנה מאדם׳ מרוב אדם שיתקבצו ביחד בו תהימנה מפני האויב יהמו: עלה הפורץ׳ פירש אא״ז על צדקיהו כשיצא דרך בין החומותים שפרצו לפנים החומה כמו שכתוב בנבואת יחזקאל בקיר יחתרו להוציא בו: ויעבור מלכם לפניהם׳ זה צדקיהו שברח לפני חילו ואילו אחריו: וה׳ בראשם׳ קודם מזה בראשם נסתלקה מהם שכינה ואחר כך גלו׳ וי״ת אלה הפסוקים נחמה לעתיד וכן תרגם בסופא כנשא אכנשינון לבית יעקב וגו׳׳ תרגם בצרה חוטרא כתרגום גדרות צאן חוטרין דעאן׳ ותרגם הדברא דירא כמו הכונס צאן לדיר בדברי רז״ל׳ ובדרש הפורץ זה אליהו מלכם זה צמח בן דוד: ואמר׳ חוזר לתוכחה שהיו מריעים לעניים כמו שאמר לאויב יקומם׳ אמר הנביא לכם ראשים וקצינים אומר כי עליכם התלונה כי לכם לדעת המשפט ולהציל גזול מיד עושק: שנאי טוב׳ רעה כתיב וקרי רע והענין אחד׳ אמר שהם שונאים לעשות הטוב ולהטיב לעניים ולא די שאינם מטיבים להם אבל מריעים להם וזהו ואוהבי רע שאוהבים לעשות הרע׳ ומהו הרע שעושים להם גוזלים עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם וזהו דרך משל כאלו מפשיטים עור הבשר ואוכלים הבשר מעל העצמות וזהו שהיו גוזלים ממונם ולאם חקם המגדל העור והבשר והעצמות: ואשר אכלו׳ הגדיל מעשה ההשחתה וההרס בעניים׳ ואמר ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת׳ ישברו העצמות ויתכו הבשר כמי שרוצה לתת העצמות והבשר בסיר ובקלחת׳ וכל זה להפלגת הרעה שעושים לעניים ולחלשים׳ פצחו׳ ענין שבירה׳ ופרשו ענין חתיכה כמו פרשה ציון בידיה׳ פרוס לרעב לחמך: סיר׳ קדרה׳ וכן קלחת אלא שעשויה בתכונה אחרת סיר דוד וקלחת שלשתם ענין קדרה אלא שכל אחת עשויה בתכונה אחת שלא כאחרת: אז יזעקו׳ אז כשיבא עליהם האויב יזעקו אל ה׳ ולא יענה אותם כמו שלא היו הם עונים לזעקת העניים העשוקים מדה כנגד מדה׳ וזהו שאמר כאשר הרעו מעלליהם כמו שהם הרעו לעניהם כן ירע להם האויב: כה אמר׳ הנושכים בשניהם׳ הם מחליקים להם לשונם וקוראים להם שלום׳ כלומר שלום יהיה לכם אל תראו מהנביאים המתנבאים לכם פורענות והם בחלקת שפתותיהם נושכים אותם בשניהם כלומר מודיעים להם כי נשיקתם נשיכה היא להם על דרך שאמר ונעתרות נשיקות שונא: ואשר

ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה, כלומר מי שלא יתן להם מה ששואלים ממנו במאכל ובמשתה כמ״ש למעלה אטיף לך ליין ולשכר ואם לא יתן יזמינו עליו מלחמה כלומר יתאספו יחד נביאי השקר וילחמו עליו בדברים רעים, ואמ׳ הנושכים בשניהם מה שנותנים להם מלחם ובשר ושאר מאכלים נושכים בשניהם ואוכלים ואז יקראו להם שלום ויתנבאו להם דברים טובים, וכן ת׳: לכן לילה לכם מחזון, מזה החזון שאתם מתנבאים לילה ואפלה יהיה לכם כשיבא האויב ויבחנו דבריכם כי שקר אתם, וכפל הענין במ״ש ואמר וחשכה לכם מקסום כי נבואתם נבואת קסם היתה או מקצתם היו קוסמים ומקצתם היו חולמי׳: מקסום, מקור: ובאה השמש, מרוב הצרה שתמצאם: היום, ר״ל אור השמש כי ביום יראה ולהם יקדר מרוב הצרה, ואת היום עלטה: ובשו, ועטו על שפם, שיהיו כאבלים עוטי׳ על שפם כשיראו שלא תתקיים נבואתם יבושו ויהיו כאבלים העוטים על שפם כמו שאמר האל ליחזקאל ולא תעטה על שפם: כי אין מענה אלהים, כי ידעו ויכירו העם כי מה שהיו אומרים להם לא היה דבר אלהים: מענה, כמו דבר, וכן וה׳ ענהו, מה ענה ה׳: ואולם אנכי, אמר הנביא באמת אינני כמוהם שאין להם מענה אלהים אבל אנכי מלאתי כח את רוח ה׳ אני מלא מרוח ה׳ מכח משפט וגבורה להגיד להם פשעיהם ולא אירא מהם כמו שעושים נביאי השקר שמחניפים להם ומשבחי׳ להם מעשיהם הרעים ודבריהם שקר אבל דברי אמת ומשפ׳ אגיד להם: שמעו נא, שב להוכיח הראשים והקצינים כמו שאמר למעלה יעקשו יעותו הדרך הישרה הם מעותים אותה וכל דרכיהם ומעשיהם חמס וגזל: בונה ציון, כל אחד מהראשים והקצינים בונה ביתו בדמים ר״ל בגזל וחמס שעושין לעניים ואותם שאין בהם כח לעמוד כנגדם, והנה אותו ממון שלוקחים בגזל הוא דם העשוק שהרי הוא כאלו שופך דמו שאין לו מה יאכל ויאכל את נפשו, וכן אמר שלמה כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח, ות״י דבכן בתיהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין, נראה כי הבנין בדמים כמשמעו ולדעתו יהיה פי׳ שהיו לוקחים כופר משופכי דמים ובאותו כופר היו בונים בתיה׳: ראשיה, הם המלכים או הסנהדרין וכהניה שהיה להם להורות התור׳ כמ״ש יורו משפטיך ליעקב וגו׳, והם יורו במחיר מי שיתן לו כסף יעשה לו הוראה כרצונו: ונביאיה, הם נביאי השק׳: יקסמו, כי נבואתם שקר וקסם כמו שפי׳ למעלה: ועל ה׳ ישענו, כלומר כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחריב את ביתו כמו שהיו אומרים היכל ה׳ היכל ה׳ המה: לכן, בגללכם, פי׳ בעבור עונותיכם שרבו ולא יפנה ה׳ כבודו ואל ביתו כאשר אמרתם, וציון שבניתם בדמים שדה תחרש, כלו׳ כשדה תחרש שלא ישאר בה בנין ותהיה כמו השדה הנחרש וירושלם שבניתם בעולה עיין תהיה גלי אבנים שיהרסו האויבים ויתנו אבן על אבן ויהיו אבני הבנין לגלים: וכן אמר שמו את ירושלם לעיים, וכת׳ ליגרין ותרגום והיתה בבל לגלים ליגרין לעי השדה ליגרי חקלא: עיין תהיה, כנון כמו במ״ם, וכן לקץ הימין, והדומים להם: הר הבית לבמות יער, והר הבית שהם בית המקדש יהיה לבמות יער כלומר יהיה ליער בעבור היותו חרב יצמחו בו עשבים ועצים, ומה שאמר לבמות לשון רבים לפי שהיו שני הרים סמוכים הר הבית והר הזתים, או קרא גלי האבנים במות, ויונתן תרגם לחישת חורשא: והיה באחרית הימים, אחר שאמר חרבן ציון וירושלם אמר נחמה זו עליהם ויהיה זה באחרית הימי׳ והם ימי המשיח, ונחמה זו אמרה ישעיהו בזה הלשון מעט מלים שונים ביניהם: הר בית ה׳, הוא הר הבית שאמר שיהיה לבמות יער עוד יבא זמן שיהיה נכון בראש ההרים, ומה שאמר נכון ונשא לא שיהיה ההר ההוא גבוה בגופו ממה שהיה אלא ר״ל שהגוים ינשאוהו ויכבדוהו ויבאו לעבוד בו לשם ה׳, וזכר זה לפי שהגוים היו עובדים אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות אמר כי אז יעבדו את השם שכם אחד וינשאו הר זה מכל ההרים ומכל הגבעות שהיו מנשאים ומכבדים אותם: ונהרו עליו עמים, וירוצו, ומזה נקרא מרוצת המים הרבים נהר: והלכו, ואמרו, כל גוי יאמר לחברו לכו ונעלה: ויורנו מדרכיו, כי מציון תצא תור׳, זה דברי הנביא לא דברי העמים כלומ׳ למה יאמרו העמים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמי׳ והמורה הוא מלך המשיח ועליו אמר ושפט: ושפט, השופט הוא מלך המשיח, וכן ויגד ליעקב המגיד, ויאמר ליוסף האומר, אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבואו למשפט לפני המלך המשיח שיהיה אדון על כל העמים והוא יוכיח להם ויאמר למי שימצא אתו העול ישר המעוות לבעל דינך ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי עבודת האדמה: לאתים, המרא שחופרין בו נקרא את, ודגש תי״ו לאתים מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו: למזמרות

ואשר לא ח׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר וארא: מענה שלשה בצירי וסי׳ בלשון ארמי חדותא רבר נשא בהתתא, ופי׳ ובשו החזיק וחפרו, שמחה לאיש במענה פיו, לאדם מערכי לב: ונשא י״ב וסימן נמסר בסדר תרומה: ונהרו ג׳ וסימן בירמיה סימן ל״א: ויורנו ג׳ וסימן מה נעשה לנער היולד, ויורנו מדרכיו ונלכה דישעיה,

רשי

וקדשו עליו מלחמה, והזמינו עליו למלחמה: מענה אלהים, מענה נקוד קמץ לפי שהוא דבוק אל השם: עיין, לגורין: ונהרו, ונקבצו שם יחד כנהרות ההולכים אל הים: ושפט, משפט זה לשון תוכחה הוא דשריינמט בלעז: כי

ודלא מוכיל לדהון מזמנין עלוהי קרבא: בכן תבהתון מלאתנבאה ותתבנעון מלאלפא ותחפי עקא כקבלא ית נביי שקרא ויקבל עליהון עדנא: ויבהתון נביי שקרא ויתכנעון מלאלפא ויתעטפון על שפם כאבלין כולהון ארי לית בהון רוח נבואה מן קדם יי׳: וברם אנא אתמליתי בתקוף רוח נבואה מן קדם יי׳ ודין דקשוט וגבורתא לחואה ליעקב חבוהי ולישראל חטאוהי: שמעו כען דא רישי בית יעקב ושלטוני בית ישראל די מקלקלין אורחת דינא וית כל כונתא מעקמין: דבנן בתיהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין: רישהא בשוחדא דינין וכהנהא בממון מורן ונביהא בכספא מלפין ועל מימרא דיי׳ מסתמכין למימר הלא שכנתא דיי׳ בינגא אמרין לא תיתי עלנא בישתא: בכן בדיל חוביכון ציון חקל תתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית מקדשא לחישת חורשא: ויהי בסוף יומיא יהי טור בית מקדשא דיי׳ מתקן בריש טוריא ומנטל הוא מרמתא ויתפנין למפלח עלוהי מלכותא: ויהכון עממין סגיאין ויימרון אתו ונסק לטור בית מקדשא דיי׳ מתקן ולבית שכינת אלהיה דיעקב וילפננא מאורחן דתקנן קדמוהי ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון תפוק אוריתא ואולפן פתגמא דיי׳ מירושלם: וידין בין עממין סגיאין ויוכח למלכין תקיפין עד עלמא ויעפפון סיפיהון לסכין ומורניתיהון

וְאֲשֶׁר לֹא־יִתֵּן עַל־פִּיהֶם וְקִדְּשׁוּ עָלָיו מִלְחָמָה׃ לָכֵן לַיְלָה לָכֶם מֵחָזוֹן וְחָשְׁכָה לָכֶם מִקְּסֹם וּבָאָה הַשֶּׁמֶשׁ עַל־הַנְּבִיאִים וְקָדַר עֲלֵיהֶם הַיּוֹם׃ וּבֹשׁוּ הַחֹזִים וְחָפְרוּ הַקֹּסְמִים וְעָטוּ עַל־שָׂפָם כֻּלָּם כִּי אֵין מַעֲנֵה אֱלֹהִים׃ וְאוּלָם אָנֹכִי מָלֵאתִי כֹחַ אֶת־רוּחַ יְהוָה וּמִשְׁפָּט וּגְבוּרָה לְהַגִּיד לְיַעֲקֹב פִּשְׁעוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל חַטָּאתוֹ׃ שִׁמְעוּ־נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַמְתַעֲבִים מִשְׁפָּט וְאֵת כָּל־הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ׃ בֹּנֶה צִיּוֹן בְּדָמִים וִירוּשָׁלַ͏ִם בְּעַוְלָה׃ רָאשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ וּנְבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יִקְסֹמוּ וְעַל־יְהוָה יִשָּׁעֵנוּ לֵאמֹר הֲלוֹא יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ לֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה׃ לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַ͏ִם עִיִּין תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר׃

ד

א וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה נָכוֹן בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא הוּא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ עָלָיו עַמִּים׃ וְהָלְכוּ גּוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה וְאֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָ͏ִם׃ וְשָׁפַט בֵּין עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצֻמִים עַד־רָחוֹק וְכִתְּתוּ חַרְבֹתֵיהֶם לְאִתִּים

וחבירו דספרא: וכתתו ג׳ וסימן וכתתו חרבותם דישעיה, וכתתו חרבותיהם דסיפרא, וכתתו את הארץ:

לתזמורת׳ הם הכלים שזומרי׳ בהם הגפנים ושאר העצים׳ כמו וכרמך לא תזמור: וישבו׳ ישראל וכל הגוים ג״כ לא תהיה מלחמה בעולם: כי פי ה׳ צבאות דבר׳ וכיון שהוא ית׳ דבר יקיים דברו: כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו׳ עד אותו זמן ילכו איש בשם אלהיו כי ישובו לדרך הטובה עד שישיבם המלך המשיח לדרך הטובה אחר מלחמת גוג ומגוג: ואנחנו׳ אבל אנחנו בית ישראל נלך בשם ה׳ אלהינו לעולם ועד כי אע״פי שאחריב הבית ונגלה מארצנו לא נמיר אלהינו בא״ל אחר אלא נלך בשמו כל הימים כמ״ש אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: ביום ההוא׳ ביום קבוץ גליות כמ״ש באחרית הימים: אספה׳ כמו אאספה׳ וכן ויוסף עוד דוד כמו ויאסף: הצולעה׳ בצרי׳ כמו נוטרה את הכרמים בצרי׳ ופירוש הצולעה ישראל שהם בגלות כאולים והצולעי׳ וכואבים כי מי שהוא בגלה הרי הוא כאלו צולע׳ וכן אמר דוד ובצלעי שמחו ונאספו׳ וכן פירו׳ או תפקחנה עיני עורי׳ אז ידלג כאיל פסח: והנדחה׳ שהיא רחוק׳ ממקומה׳ ואולי אמר זה על עשרת השבטים שהם רחוקי׳ מארצם מאד׳ ות׳ הצולעה מטלטליא והנדחה מבדריא: ואשר הרעותי׳ כמו שהרעותי להם כן איטיב להם׳ ות׳ ודאבאשית להון מן קדם חובי עמי׳ כ״א ודאבאשית להון: ושמתי׳ לשארי׳ שלא יכלו בגלות אלא תשאר מהם שארית שישובו לארצם בזמן ההוא: והנהלאה׳ היא הנלא׳ שוכר׳ ונהלאה׳ כפעל נבנה מן הלאה שהוא ענין רחוק המקום והזמן׳ וי״ת הנהלאה כמו הנדחה מבדרא׳ ואא״ל פי׳ הנהלאה החזקה והשמנה שהולכת מהלאה לפני הכאן מרוב בריאותה׳ וכן פי׳ הצולעה שאינה יכולה ללכת אני אחזקנה והנהלאה אוסיף על כחה ואשימנ׳ לגוי עצום: ואתה מגדל עדר׳ הוא מגדל דוד׳ וקראו מגדל עדר כי ישראל נמשלים לעדר הצאן כמו שהמשילם בכמה מקומות׳ וציון וירושלם הוא מקום כל ישראל שהיו נאספים שם שלש פעמים בשנה והיו בה כעדר בתוך הדברו והיא היתה ראש ממלכת ישראל׳ וכפל הענין במ״ש ואמ׳

בשם יי׳ אלהינו ג׳ דסמיכי בקרי׳ וסי׳ ואמרו כל השרי׳ דירמיה׳ כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו׳ אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם: הצולעה ג׳ בקרי׳ וסי׳ אספה הצולעה והנדחה אקבצה׳ ושמתי הצולעה לשארית׳ והושעתי את הצולע׳: תצאי ג׳ בקרי׳ וסי׳ גם את זה תצאי וידיך על׳ כי עתה תצאי מקריה׳ טוב בתי כי תצאי את

וחניתתיהם למזמרות לא־ישאו גוי אל־גוי חרב ולא־ילמדון עוד מלחמה: וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כי־פי יהוה צבאות דבר: כי כל־העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם־יהוה אלהינו לעולם ועד: ביום ההוא נאם־יהוה אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי: ושמתי את־הצלעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ומלך יהוה עליהם בהר ציון מעתה ועד־עולם: ואתה מגדל־עדר עפל בת־ציון עדיך תאתה ובאה הממשלה הראשנה ממלכת לבת ירושלם: עתה למה תריעי רע המלך אין־בך אם־יועצך אבד כי־החזיקך חיל כיולדה: חולי וגחי בת־ציון כיולדה כי־עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ובאת עד־בבל שם תנצלי שם יגאלך יהוה מכף איביך: ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו: והמה לא ידעו מחשבות יהוה ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה: קומי ודושי בת־ציון כי־קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה והדקות עמים רבים והחרמתי ליהוה בצעם וחילם לאדון כל־הארץ:

ומורגיתיהון למגלין לא יטלון עם באפי עם סיפין ולא יתאלפון עוד מגבן קרבא: ויתובון גבר תחות פרי גופניה ותחות פרי תינוהי ולית דמניד ארי במימרא דיי צבאות גזר כן: ארי כל עממיא יהכון על די פלחו לטעותא ואנחנא נתרחץ במימרא דיי אלהנא לעלמא ולעלמי עלמיא: בעדנא ההיא אמר יי אכנוש מטלטליא ומבדריא אקרב ודאבאשית להון מן קדם חובי עמי: ואשוי ית מטלטליא לשארא ומבדריא לעם תקיף ותתגלי מלכותא דיי עליהון בטורא דציון מכען ועד עלמא: ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנשתא דציון לך עתידא מלכותא למיתי וייתי שלטונא קדמאה למלכות כנשתא דירושלם: וכען למה את מתחברא לעממיא המלכא לית ביך אם מלכי מלכיך אבדו ארי תקפוך עקא וזיע הא כחבלין ליולדתא: מרעי וזועי כנשתא דציון כיולדתא ארי כען תפקין מקרתא ותשרין בחקלא ותהכין עד בבל תמן תשתזבין תמן יפרקניך יי מיד בעלי דבבך: וכען יתכנשון עלך עממין סגיאין דאמרין אימתי תחוב ותחזי במפלת ציון עיננא: ואנון לא ידעין רזיא דיי ולא מסתכלין במלכיה ארי קריבנון כעמירא לאדרא: קומי וקטלי כנשתא דציון ארי עמא די ביך אשוי תקיפין כברזלא ושארהון חסינין כנחשא ותקטלין עממין סגיאין ותגמרין קדם יי נכסיהון וממון יקריהון קדם רבון כל עלמא:

כען

רשי

כי פי יי׳ צבאות דבר׳ והיכן דבר ונתתי שלום בארץ וגו׳: ילכו איש בשם אלהיו׳ ילכו לאבדון על שעבדו כן ת׳: אספה הצולעה׳ אכניש מטלטליא ולי נראה לשון מרפא כמו ואספתו מצרעתו: ואשר הריעותי׳ ואותם שהריעותי להם בעונם: ואתה מגדל עדר׳ ת׳ ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנישתא דציון פי׳ מגדל לשון מעוז ותירג׳ עדר כנסת ישרא׳ ותירגם עופל לשון אופל וים לפרש מגדל עדר בית המקד׳ ועופל לשון מגדל עוז וכן עופל ובוחן: עדיך תאתה׳ שארית הצולע׳ והנהלאה כולם יקבצו אליך: ובאה הממשלה הראשונ׳ תבא הממשלה שלימה כולה אל בית דוד בירושלם כאשר היתה בתחילה עד שלא נחלקה ומה היא הממשלה הראשונה הממלכה לבת ירושלם: עתה׳ שאת מורדת בי: למה תריעי ריע׳ שיתי לבך למה את צריכה לבקש ריעים ואוהבים מלכי מצרי׳ ומלכי אשור לעזור: חולי׳ לשון חלחלה כמו כי החזיקך חיל והלשון נופל על יולדת: וגוחי׳ צרעי ושחי על בטנך וכן בלשון משנ׳ כותל הגוחה לרשות הרבים: תצאי מקריה׳ מירושלם ללכת בגולה: ושכנת בשד׳ תהי שכונתך חרושה כשדה: האומרים תחנף׳ עתה תתחייב ציון בחטאותיה ויפקד עליה עונה: ותחז בציון עינינו׳ ותראינה בה עינינו מה שאוינו לראות בה: כי קבצם כעמיר גרנה׳ סופו לקבצם אל עמק יהושפט וסביבות ירושלם למלחמה כמו שמקבצין עמיר כדי לדושם שם אף הם לרעתם נאספו ויאמר הקב״ה לכנסת ישרא׳ קומי ודושי בת ציון: והחרמתי׳ לשון הקדש: בצעם׳ מה שכנסו מגזילה וחמס: וחילם׳ ונכסיהון: עתה

נערותיו: והמה י׳ ר״פ וסימן והמה טרם ישכבון׳ והמה לקחו את אשר עשה מיכה׳ והמה מביאים איש מנחתו דמלכי׳ והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי׳ והמה מרי ועצבו את רוח׳ והמה אם ישמעו ואם יחדלו׳ והמה כאדם עברו ברית׳ והמה לא ידעו מחשבות יי׳ והמה עזרו עם דויד דדברי הימים׳ והמה לשואה יבקשו נפשי:

עופל בת ציון׳ כי עופל כמו מגדל כמו עופל ובחן: עדיך תאתה ובאה׳ כפל הענין במ״ש לחזק הענין כי תאתה כמו ובאה: תאתה׳ האל״ף נחה: הממשלה הראשונה׳ הוא מלכות בית דוד׳ וכפל הענין במ״ש ואמ׳ ממלכת לבת ירושלם לחזק הענין׳ וי״ת ואת משיחא דישראל דטמיר וגו׳ תרג׳ עופל טמיר כמו שתרגם ויבא אל העופל ועל לאתר כסי: עתה למה תריעי רע׳ ענינם ענין תרועה לאבל׳ כמו ותרועה בעת צהרים׳ ורע שם׳ וממנו את קול העם ברעה׳ ואמר זה כנגד ציון וירושלם׳ ואמר לשון נקבה כנגד העיר או כנגד הכנסה׳ אמר עתה שאת קרוב׳ לגלות מארצך למה זה תתאבלי ותבכי עוד זכרי ימי הנחמ׳ והישועה: המלך אין בך׳ הלא מלכך הא״ל ית׳ ואע״פי שיסתיר פניו הא״ל ית׳ עתה ממך עדיין הוא מלכך ויועצך ואם יגלה עתה מארצך עוד ינצך מגלות בבל ויבא זמן שיבא כל ישרא׳ הנפוצים והנדחים באפסי הארץ׳ ועל זה אמר ועתה נאספו וגו׳: חולי וגוחי׳ חולי מענין חיל כיולדה וגוחי ענין האנחה כי הוא מענין אתה גוחי מבטן שהוא ענין הוצאה והאנחה היא הוצאת הנשימה אמר אם יש לך לחול ולכאוב מפני עונך יש לך לחול ולגנות כי בעונותי׳ עתה תצאי מקריה מירושלם וציון שנקראת קרית חנה דוד׳ או פי׳ מכל קריה וקריה שבא״י ועם כל זה זכרי הנחמ׳ ואל תחשבי שאבדה תקותך: ושכנת בשד׳ כדרך השבויים שמוציאים אותם מעריהם ומניחים אותם בשדה עד שיאספו כלם ואח״כ מוליכים אותם כלם בשבי לארץ המגלים: ובאת עד בבל׳ כי שם מקום הגלות לאותם שהגלה נבוכד נצר מלך בבל: שם תנצלי׳ מבואר הוא: ועתה׳ זה אמר כנגד קבוץ גליות בימי המשיח׳ ואמר כי עתה מובטחי׳ תהיו בנחמה זו ואם היא לאורך זמן כמו הדבר שהיה להם עתה בזמנם: גוים רבים׳ זהו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו: האומרים תחנף׳ יחשבו בלבם עתה תחנף ציון ותתחייב בעונותיה תחרב כמו שחרבה מקדם: ותחז בציון עינינו׳ ותראינה עינינו בציון מה שקוינו׳ וכן ובאויבי ראתה עיני׳ ותחז כמו ותחזנה: והמה לא ידעו מחשבות השם׳ למה העיר רוחם לבא על ירושלם כי הם חושבי׳ לשלול שלל ולהחריבה עלו עליה ולא הבינו עצתו למה העירם לבא עליה כי הוא ית׳ העירם כמו שכתוב בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישרא׳: כי קבצם כעמיר גורנה: כמו שמקבץ אדם עמירי השדה אל הגורן לדושם שם כן יקבץ הא״ל ית׳ העמים על ירושלם וישראל ידושו אותם שם: קומי ודושי׳ כי קרנך אשים ברזל׳ לנגח אותם ולהפילם: ופרסותיך אשים נחושה׳ לדושם׳ זהו שאמר והדיקות עמים רבים כי ישימם כעפר לדוש: והחרמתי׳ כמ״ש בנבואת זכריה ואסף חיל כל הגוים׳ ואמר יהיה על מצלות הסוס קדש לה׳׳ ואפשר כי קנת חיל הגוים יהיה בזה לישראל וקנתו יהיה קדש לה׳:

עתה

עתה תתגודדי בת גדוד׳ עתה בעת נגזרה הרעה על העון כי נגבר תתגודדי בת גדוד בת כשדים קבצי גדודין כי עתה הוא אשר תכלחי הגדוד אשר שם מצור עלינו: בשבט יכו על הלחי׳ מי גרם לך להצליח את אשר ישראל מלעיבים על נביאיהם ושופטיהם ומכים אותם על הלחי כך היו עושים וכן מכינו בפסיקתא׳ וכן ישעיה הוא אומר גוי נתתי למכים: ואתה בית לחם אפרתה׳ שיצא דוד משם שנ׳ בן עבדך ישי בית הלחמי ובית לח׳ קרויה אפרת שנ׳ בדרך אפר׳ היא בית לחם: צעיר להיות באלפי יהוד׳ ראוי היית להיו׳ צעיר במשפחו׳ יהודה מפני פסולת רות המואביה שבך ממך יצא לי משיח בן דוד וכן הוא אומר אבן מאסו הבונים: ומוצאותיו מקדם׳ לפני שמש ינון שמו: לכן יתנם עד עת יולדה ילד׳ יתנם ביד אויביהם עד בא העת אשר חלה וילד׳ ציון את בניה ציון אשר החזיקה עתה חיל כיולדה ועכשיו היא קרויה יולדה ורבותינו אמרו מכאן אין בן דוד בא עד ש תתפשט המלכות תשעה חדשים על כל העולם כולו אך לפי פשוטו זהו הנכון שפירשתי: ויתר אחיו׳ של מלך יהודה כלומר שאר שבט יהודה: ישובון על בית ישראל׳ יתחברו עם שאר השבטים והיו לממלכה אחת ולא יחצו עוד לשתי ממלכו׳: ורעה׳ ופרנס את ישרא׳: וישבו׳ עתה מן הגליות: כי עתה יגדל׳ מלכם עד אפסי ארץ והביאום מנחה אין בסוסי׳ וברכב: והיה זה שלום׳ גמור וקבוע באין הפסק עוד ולא ידמה לשאר התשועות שהיו כרות אחריהן: אשור כי יבא׳ הרי כי משמש בלשון אם אם יבא בארצנו כאשר בא עתה: והקימונו עליו שבעה רועים׳ שבעה ושמונה רבותינו פירשו שמותיהן במסכת סוכה ואיני יודע מהיכן למדו: ורעו את ארץ אשור׳ וירוצצו כמו תרועם בשבט ברזל: ואת ארץ נמרוד׳ היא בבל: בפתחיה׳ בשערי מדינותיה: כטל מאת יי׳׳ שאין בא לעולם ע״י אדם ולא יבקשו בני אדם עליו כך לא יקוה ישרא׳ לעזר׳ אים כי אם ביי׳: כאריה בבהמות יער׳ כך יהיה מלכם שליט בכל: ורמס

עתה תתגודדי בת גדוד׳ עתה בזמן ההוא תתגודדי שיבאו עליך גדודי׳ לפי׳ תקראי בת גדוד ר״ל עדת דבורים: מצור שם עלינו׳ גוג מגוג שם מצור עלינו עם כל גדודיו וחיילותיו: בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל׳ כמו שאמר ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תשגלנה ויצא חצי העיר בגולה וגו׳ ואז יבזו השופטים והגדולים אשר בישראל עד שיכו אותם בשבט על הלחי דרך בזיון: ואתה בית לחם אפרתה׳ אמר אפרתה להודיע איזה בית לחם׳ וכן ואקבר׳ שם בדרך אפרת היא בית לחם׳ ואמר בית לחם אשר ליהוד׳ נראה כי בית לחם אחר היה׳ ואמר כנגד בית לחם אתה בית לחם צעיר להיות באלפי יהודה אע״פי שהיית צעי׳ באלפי יהוד׳ ממך לי יצא שופט להיות מושל בישראל וזהו המלך המשיח׳ ופירוש להיות להיותך כמו בעיר שאלפי יהודה צעיר אתה כנגדם׳ ואעפ״י כן ממך יצא לי המשיח כי מזרע דוד שהיה מבית לחם יהיה׳ וזהו שאמר ומוצאותיו מקדם מימי עולם כי מוצאות המשיח בזמננו יאמרו כי מקדם מזמן רב היו מבית לחם זהו דוד כי יש זמן רב בין דוד ובין מלך המשיח׳ וזהו ש שהוא מימי קדם מימי עולם׳ יש עליהם תשובה כי הוא לא משל בישראל אבל הם משלו בו׳ ומה שאמר כימי היה מימי קדם אלא ש זהו שקר כי האל קודם ימי עולם היה׳ והם אומרי׳ כי מקדם מימי עולם היו מוצאותיו׳ כלומר כי אז יצא והאל קדמון בלי ראשי׳ ומ״ש מעולם עד עולם אתה ש ר״ל מטר׳ עולם׳ כמ״ש בטרם הרי׳ יולדו׳ וכן מעולם נסכתי מטרם עולם כמ״ש עד לא עשה ארץ וחוצו׳ ואת כן ואת בית לחם אפר׳ וגו׳: לכן יתנם׳ בעת הישוע׳ יתן הש״י את׳ ישרא׳ בצרה וביאתם

מושל יד מל׳ וסימן מושל באדם ב׳ בו׳ ושלמה היה מושל׳ ואתה בית לחם אפרתה׳ והעושר והכבוד מלפניך׳ והקימותי את כסא מלכותך דדברי הימים׳ ויהי מושל בכל המלכים דדברי הימים׳ אתה מושל בגיאות׳ כי תשב ללחום׳ ארי נוהם ודוב שוקק׳ רבים מבקשים פני נדיב׳ מועקת מושל בכסילים׳ אם רוח המושל תעלה׳ לבני אדם ל׳ בסיפרא וכל ספר תהילות דכוו׳ בט״א להודיע לבני האדם:

ה א עתה תתגודדי בת־גדוד מצור שם עלינו בשבט יכו על־הלחי את שפט ישראל: ואתה בית־לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה ממך לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מקדם מימי עולם: לכן יתנם עד־עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על־בני ישראל: ועמד ורעה בעז יהוה בגאון שם יהוה אלהיו וישבו כי־עתה יגדל עד־אפסי־ארץ: ה והיה זה שלום אשור כי־יבא בארצנו וכי ידרך בארמנותינו והקמנו עליו שבעה רעים ושמנה נסיכי אדם: ורעו את־ארץ אשור בחרב ואת־ארץ נמרוד בפתחיה והציל מאשור כי־יבוא בארצנו וכי ידרך בגבולנו: והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יהוה כרביבים עלי־עשב אשר לא־יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם: והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי־צאן אשר אם עבר

כה לף, ל׳ וחס ל׳ · יד מ״ל · ל׳ כ״כ · ז׳ · ג׳ טכין · ל׳ קד מ״ל · ל׳ · זק בככי׳ · ל׳ וחסר · ל׳ וקדפתחיה · ו׳ בטע׳ כסיפ׳ · ל׳ · ל׳ כסי׳ וכל תלי׳ דכו׳ בט״א

כען תסתיעין במשרין קרתא דצירין עלה בציר דהוו מחן בחטרא על לסתא ית דיני ישראל: ואת בית לחם אפרתה כזער הויתא לאתמנאה באלפיא דבית יהודה מנך קדמי יפוק משיחא למהוי עביד שולטן על ישראל די שמיה אמיר מלקדמין מיומי עלמא: בכן יתמסרון כעדן ילדתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל: ויקום וישלוט בתקוף מן קדם יי ברבורת שמא דיי אלהיה ויתובון מביני גלותהון ארי כען יסגי שמיה עד סיפי ארעא: ויהי מבכן שלמא לנא אתוראה ארי יעל בארענא וארי ידרוך בברניתנא ונמני עלנא שבעא מלכין ותמניא רברבי אנשא: וירעון ית ארעא דאתור בחרבא וית ארעא נמרוד בתקוף כרכהא וישזבננא מאתור דלא יעל בארענא ולא ידרוך בתחומנא: ויהי שארא דבית יעקב בנו עממין סניאין כטלא מן קדם יי וכרסיסי מלקושא די על עסבא די לא מוריך לאנשא ולא מכתר לבר אנשא: ויהי שארא דיעקב בעממיא בנו עממין סניאין כאריא בבעירא בחורשא וכליתא בעדרי ענא דאם יעדה

על עת יולדה ילדה׳ כלומר יאחזום צירים כצירי יולדה מרוב צרתם׳ כמו שאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא: ויתר אחיו ישובון על בני ישרא׳ יתר אחיו הם שבט יהודה ובנימין שנותרו כשגלו עשרת השבטים׳ וכנוי אחיו על המשיח: על׳ כמו עם׳ והם עשרת השבטים כלומר אלה ואלה ישובון על אדמתם׳ ות׳ בכן יתמסרון בעידן לידתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני ישרא׳ ורז״ל דרשו מזה ואמרו אין בן דוד בא עד שתתפשט המלכות בעולם תשעה חדשי׳ שנאמ׳ לכן יתנם עד עת יולדה ילדה: ועמד ורעה׳ אחר הצרה יעמוד המלך המשיח וירעה את ישראל בעוז ה׳: בגאון שם ה׳׳ במשפט שיעשה האל בגוים ההם בעוזו ובגאונו שהראה להם ויראו ממנו כל אפסי ארץ וירעה את ישרא׳ בהשקט ובבטחה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ואין מחריד כמו שאמר למעלה זהו שאמר וישבו שישבו בבטחה ובשלום לעולם: כי עתה יגדל׳ שם המשיח יגדל עתה אחר משפט הרשעי׳ וכת׳ וינסה שמיה: והיה זה שלום אשור כי יבא׳ תחת הפחד שאנו מפחידים בזמן הזה מאשור שיבא בארצנו׳ וכי ידרוך בארמנותינו׳ זה יהיה שלום לנו מכל פחד שלא נפחד עוד עד עולם׳ ופי׳ זה שלום על המשיח כי הוא יהיה סבת השלום כמו שאמר ודבר שלום לגוים׳ או פי׳ זה שלום יהיה שלא יבא עוד אויב בארצנו כמו שהוא רגיל לבא היום: והקימונו עליו׳ פי׳ על האויב אם יבא בזמן ההוא כמו שבא בזמן הזה מלך אשור אם יבא אז נקים עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם כלומר שיעמדו כנגד האויב ויכוהו׳ והרועים והנסיכים יהיו שרי המלך המשיח שיהיו רועי ישראל במצותו ונסיכים ממונים עליהם׳ ומה שאמ׳ שבעה שמונה כמו תן חלק לשבעה וגם לשמונה כלומר רבים רועים ונסיכים׳ ורועים ונסיכים ענין כפול במלות שונות כי הרועים הם הנסיכים׳ ות׳ ונמני עלנא שבעא מלכין ותמניא רברבי אנשא׳ ואני תמיה איך תרגם עליו עלנא׳ ויתכן לפרש עליו כמו עמו ר״ל עם מלך המשיח׳ וכן ועליו מטה מנשה׳ ורז״ל אמרו מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע שת ואנוך ומתושלח בימינו אברהם ויעקב ומשה משמאלו׳ ומאן נינהו שמנה נסיכי אדם ישי שאול ושמואל עמוס וצפניה חזקיה אליהו ומשיח: ורעו׳ אלה הרועים ירעו את ארץ אשור בחרב׳ ופי׳ ורעו ושברו כמו ורעו לריתוע׳ ירעוץ קדקד: ואת ארץ נמרוד׳ הוא בבל׳ כמו שכתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל׳ וזכר אשור ובבל לפי שהם החריבו את ארץ ישראל והם יחריבום: בפתחיה׳ בחרבותיה׳ כמו והמה פתוחות שפירושו חרבות׳ ר״ל כי בכלי מלחמתם יהרגום׳ ות׳ בפתחיה בתוקף כרכהא: והציל׳ המלך המשיח יצילנו בהחריבו ארץ אשור ובבל עם נסיכיו ושריו שלא יבא עוד אויב מן הארץ ההיא שיבא בארצנו ושידרוך בגבולנו׳ ומלת כי במקום ש״ן השמוש׳ כמו כי נתן לשבאך לחם כמו שנתן: והיה שארית׳ אותם שישארו אחר שיצרפו׳ כמו שאמר וצרפתים כצרוף הכסף ונגמר: בקרב עמים רבים׳ שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג ויהיו ישראל ביניהם כטל מאת ה׳ כי הטל בא מאת ה׳ מן השמים והמקוה לו לא יקוה לאיש שיביאנו לו אלא לה׳ יקוה כי הוא הממטיר והמביא לארץ הטל והמטר כן ישראל בישועה ההיא לא יקוו אלא לאל יתבר׳ כי הוא המושיעם ואין זולתו מושיע כי הם יהיו עם מעט והעמים הנאספים עליהם יהיו רבים ומי יוכל להושיעם בלתו ותרד ישועתו להם כאשר ירד הטל על האדמה׳ ואמר אחר כן כרביבים עלי עשב כי הרביבים הם המטר הרב והעשב גדול מהדשא כן יהיו הם הולכים וגדלים וטובו להם הולך וגדל: יקוה לאיש׳ ייחל לבני אדם׳ כפל הענין במלות שונות: והיה׳ כאריה בבהמות יער׳ האריה הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער המזיקים כמו הנמר והדוב והזאב ויעבור עליהם וירמסם ויטרוף מהם כרצונו ואין מציל׳ הכפיר הוא הקטן במין האריה אבל הוא גדול מגור והכפיר אין לו כח בחיות היער לטרוף אבל יש לו כח בעדרי צאן ויטרוף מהם ואין מציל כן יהיו ישראל בקרב העמים ההם הבאים על ירושלם שישמידום ויהרגום כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה:

תרום

תרום ידך. מבואר הוא: והיה. והכרתי סוסיך. כלומר שלא תצטרך לסוסים ולמרכבות. כי שלום יהיה לך לעולם אחר מלחמת גוג ומגוג. ות׳ ואשצי סוסות עממיא מבינך ואוביד ית רתיכיהון: והכרתי ערי ארצך. שהם מוקפות חומה ולא יצטרכו לחומה כי שלום יהיה להם וריב אדם לא יהיה בהם. ואמר והכרתי כלומר בימה שארבה אתכם ואתן לכם שלום כאלו אני אכרות את חומת עריכם עד שלא יקראו עריס אלא פרזות. וכן אמר פרזות תשב ירושלם וגו׳. וכן פי׳ והרסתי כל מבצריך. ועוד כי ישיבת הפרזות טובה לבריאות הגוף מישיבת הערים המוקפות והכרכים. וכן אמ׳ רז״ל אין מוציאין מעיר לכרך מפני שישיבת כרכים קשה. ואמר מכאן שישיבת כרכים קשה שנ׳ ויברכו העם לכל האנשי׳ המתנדבי׳ לשבת בירושלם. והטעם כי האויר צר בכרכים ובפרזות הוא רחב וטוב לבריאות הגוף. ות׳ ואשצי קרוי עממיא מארעך ואפגר כל כרכיהון תקיפיא: והכרתי כשפים מידך. כמו מרשותך. כמו ויקח את כל ארצו מידו. ר״ל שלא יהיה בכל ארצך מכשפים ומעוננים כמו שהם היום. וטעם והכרתי שיסיר לב האבן מבשרכם. ופי׳ מעוננים אמרו רז״ל מעונן זה האוחז את העינים. רבי עקיבא אומר זה המחשב עונות ושעות ואומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח: והכרתי פסיליך. וטעם והכרתי כמו שפי׳ כאשר למעלה ממנו. וכן טעם ונתשתי: ונתשתי. והשמדתי עריך. אויבי׳ כמו ויהי עריך. וכן ת״י ואשצי בעלי דבבך. ויש לפרשו כמו שפירשנו והכרתי ערי ארצך: ועשיתי. אשר לא שמעו. ת״י דלא קבילו אולפן אוריתא: שמעו. אמר הנביא כנגד ישראל שמעו מה שאומר לי האל ית׳. ומה שאמר קום ריב את ההרים כמו אל ההרים. וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן. ר״ל הראה ריבך אליהם. וכן אמר לגבעות שתשמענה קולך וטעם ההרים והגבעות על דרך האזינו השמים ותשמע הארץ. שמעו שמים והאזיני ארץ. כי היא שמעה את כל דברי ה׳ והריב הוא עם ישראל

וטרף ב׳ וסימני׳ וטרף זרוע אף קדקד. ורמס וטרף ואין מציל: מרכבתיך ב׳ והסר וסימן ואבדתי מרכבתיך. כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה: ולא תשתחוה ב׳ וסימן ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך. ולא תשתחוה לאל נכר: עריך ח׳ בלישנ׳ דבבו בקריאה וסימן וי׳ סר מעליך ויהי ערך. והשמדתי עריך. והכרתי ערי ארצך.

וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ י וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ׃ וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ טו וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃

ו א שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃ שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי׃ כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ ה עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃ בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה׃ הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי׃

ל׳ נחס׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ ח׳ כלים דככו · ל׳ · ל׳ · ה׳ מל׳ ככני׳ · ג׳ מל׳ כלים׳ ח׳ כלים דככו · ל׳ · ל׳ חסר · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחסר · ל׳ וכ״כ · ב׳ חד חסר · ב׳ אנך · ל׳ ומיכחלי מי כתי׳ מה קרי · ד׳ קל חס׳ · ח׳ · ל׳ · ג׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ מל׳

יַעְדֵי וְיִרְמוֹס וְיִקְטוֹל וְלֵית דִּי מְשֵׁזִיב׃ סַנִּי מִבְּבֵן תִּתְקַף יְדָךְ יִשְׂרָאֵל עַל סָנְאָךְ וְכָל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִשְׁתֵּיצוּן׃ וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וַאֲשֵׁיצֵי סוּסָוָת עַמְמַיָא מִבֵּינָךְ וְאוֹבִיד רְתִיכֵיהוֹן׃ וַאֲשֵׁיצֵי קִרְוֵי עַמְמַיָא מֵאַרְעָךְ וַאֲפַגַּר כָּל כְּרַכֵּיהוֹן תַּקִּיפַיָא׃ וַאֲשֵׁיצֵי חַרָשִׁין מִבֵּינָךְ וּמְעַנְנִין לָא יְהוֹן לָךְ׃ וַאֲשֵׁיצֵי צַלְמֵי עַמְמַיָא וְקָמָתְהוֹן מִבֵּינָךְ וְלָא תִשְׁתַּעְבֵּד עוֹד לְעוֹבָדֵי יְדָךְ׃ וַאֲעַקַּר שְׁתִילֵי עַמְמַיָא מִבֵּינָךְ וַאֲשֵׁיצֵי בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃ וְאַעְבֵּד בִּרְגַז וּבְחֵמָא יַת פּוּרְעָנוּת דִּין מִן עַמְמַיָא דְלָא קַבִּילוּ אוּלְפַן אוֹרָיְתָא׃ שְׁמַעוּ כְעַן יַת דַּיְיָ אָמַר קוּם דּוּן עִם טוּרַיָא וְיִשְׁמְעָן רָמָתָא קָלָךְ׃ שְׁמַעוּ טוּרַיָא יַת דִּינַיָא דַיְיָ וְעִקְרַיָא מִיסוֹדֵי אַרְעָא אֲרֵי דִינָא קֳדָם יְיָ עִם עַמֵּיהּ וְעִם יִשְׂרָאֵל עָבֵיד תּוֹכָחָה׃ עַמִּי מַה טָבָא אֲמָרִית לְמֶעְבַּד לָךְ וְלָא עֲבַדִית אוֹ מְרוֹעָא קַשְׁיָא אַסְגֵּיתִי עֲלָךְ אַסְהֵד בִּי׃ אֲרֵי אַסֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּמִבֵּית עַבְדוּתָא פָּרְקְתָךְ וְשַׁלְחֵית קֳדָמָךְ תְּלָתָא נְבִיִּין מֹשֶׁה לְאַלָּפָא מְסִירַת דִּינִין אַהֲרֹן לְכַפָּרָה עַל עַמָּא וּמִרְיָם לְאוֹרָאָה לִנְשַׁיָא׃ עַמִּי אִדְכַּר כְּעַן מַה מְלַךְ בָּלָק מַלְכָּא דְמוֹאָב וּמָא אֲתֵיב יָתֵיהּ בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר הֲלָא גְבוּרָן אִתְעֲבִידָא לְכוֹן מִמֵּישַׁר שִׁטִּין עַד בֵּית גִּלְגָּלָא בְּדִיל לְמִדַּע זַכְוָתָא דַיְיָ׃ בְּמָה אֶפְלַח קֳדָם יְיָ אִשְׁתַּעְבֵּד לֶאֱלָהָא דִשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא הַאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי בַעֲלָוָן בְּעֶגְלִין בְּנֵי שְׁנָא׃ הֲיִתְרְעֵי יְיָ בְּאַלְפֵי דִכְרִין בְּרִבְבַת נַחֲלִין דִּמְשַׁח הַאֶתֵּן בּוּכְרֵי חֲלַף חוֹבֵי חֲבִיב מְעַי חֲלַף חַטָּאֵי נַפְשִׁי׃

היחוה

רשי

ורמס וטרף. רמס היא דריסת האוי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף למעונותיו בשבי׳ גורותיו ולבאותיו: והכרתי סוסיך. היא עזרת מצרי׳ שאתם נשענים עליהם להמציאכם סוסים: והכרתי ערי ארצך. ולא תצטרך לערי מבצר: והשמדתי עריך. ואויבי בעלי דבבך וכן ומלאו פני תבל ערי׳ וכן ויהי ערך: את ההרי׳. את האבות: הגבעו׳. האמהות: מה עשיתי לך. תן לבך להכיר מה טובה עשיתי לך: ומה הלאתיך. בעבודתי: ענ׳ בי. העד בי: כי העליתיך. אעפ״י שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולי׳: את משה אהרן ומרים. ת׳ משה לאלפא מסורת דינין ואהרן לכפרה על עמא ומרים לאוראה לנשיא: ומה ענה אותו בלעם בן בעור. מה אזעם לא זעם יי׳ שלא כעסתי כל אותן הימים: מן השטים. שחטאתם לי שם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי ממכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם שם את הארץ: אכף. אהיה כפוף: נחלי שמן. לימנחות: האתן בכורי. קרבן לפשעי:

הגיה

מסרה

ומלאו פני תבל ערים. וערים נתשת אבד זכרם המה. נשוא לשוא עריך. ופשרה לערך. פתאום עיר ובהלות: ומרים ג׳ בקריאה וסימן ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם. ושלח לפניך את משה. ובני עמרם דדברי הימים. אנך: במה ח׳ קמצין בקריאה וסימן במה אדע כי אירשנה. במה אושיע את ישראל. ויאמר שאול גשו. ויצא הרוח ויעמד דמלכים: וחברו דדברי הימים: במה אקדם יי׳ אכף. אהבתי אתכם אמ׳ יי׳. הוגעתם יי׳ בדבריכ׳. וא׳ ובמה ויאמר דוד ל׳ הגבעונים:

שיתוכח עמהם האל ית׳ על הטובות שעשה להם והם גמלו לו רעה. ות׳ ההרים אבהתא והגבעות אמהתא. כלומר שישמעו האבות שהם אברהם יצחק ויעקב והאמהות שרה רבקה רחל ולאה מה שגמלו בניהם לאל ית׳: שמעו הרים. והאיתנים. הם ההרים או הגבעות שהם החזקים אשר ביסוד העפר והם מוסדי ארץ. ות״י שמעו אבהתא ית דינא דה׳ ועקריא יסודי ארעא: עמי מה עשיתי לך. מה רעה עשיתי לך: ומה הלאתיך. ההא בסגול והאלף בצרי ופי׳ מה מצוה צויתי לך שתלאה לעשותה: ענה בי. העד בי אם עשיתי: כי העליתיך. אבל עשיתי לך טובות שהעליתיך מארץ מצרי׳ שהיית שם בעבודה קשה: ומבית עבדים. פי׳ מארץ מצרים כמו אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. ופי׳ מבית עבדים ממקום שהייתם בו עבדים. או פי׳ שהם היו עבדים ואתם הייתם עבדים לעבדים ומצרים מבני חם היו ונאמר עבד עבדים יהיה לאחיו: ואשלח לפניך. לפני באתך שלחתי לך בעבודתך מבשרים שבשרו לך באה הגאולה להכיח לך מרגזך והמבשרים היו שלשה נביאים משה ואהרן ומרים. ות״י ושלחית קדמך תלתא נביאים וגו׳: עמי זכר נא. ומה ענה אותו אחר שהזהרתיו שלא יקלל אתכם: מן השטים ועד הגלגל. וזכר גם כן מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבין כליה וכפר להם במקצת החוטאים שהמית במגפה: עד הגלגל. מה עשה לכם הא׳ ית׳ שהעבירכם את הירדן ביבשה: למען דעת צדקות השם. הכל זכור מפי הקבלה ומפי תורת משה למען שתדע צדקות ה׳ שעשה עמך ותטיב מעשיך. ות״י הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שטין עד בית גלגלא: במה אקדם ה׳. אם יאמר אחד מכם באיזו מנחה אקדם את ה׳ שירצה בה ובמה אכף לו: האקדמנו בעולות ובעגלים. פי׳ ויהיו העולות עגלים בני שנה טובים ונבחרים: אכף. שרשו כפף והוא מבנין נפעל הירצה. זכר הנבחרים במין הבשר לאכול ואמר עוד או שמא ירצה ברוב המנחה והוא מה שאמר באלפי אלים ברבבות נחלי שמן. וזה על דרך הפלגה כמו נהרי נחלי דבש וחמאה: האתן בכורי פשעי. או שמא לא ירצה במנחות ובהמות אלא במי שחביב עלי מבני והוא בכורי שאתננו לו למנחה בעבור פשעי שיכפרנו לי בהעלותי אותו לפניו. וכפל הענין במלות שונות ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלומר אם אתן פרי בטני בעבור חטאת נפשי. ותרגם יונתן פרי בטני חביב מעי כלומר האהוב והחביב שבבני:

הגיה

הגיד׳ הקב״ה לך אדם מה טוב לך לעשות: והצנע לכת׳ והוי צנוע למיהך בדחלתא דאהך ל״א והצנע לכת לא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מביים את חבירו ובא לפייסו ואומר לו איני מתרצה לך עד שיבאו פלוני ופלוני שביזתני ל לפניהם אבל הקב״ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו: קול יי׳ לעיר יקרא׳ קל נבייא דיי׳ על קרתא מכריזין להם תשובה: ותושיה יראה שמך׳ ותושיה קורא להם הנביא אשר רואה את שמך אשר נותן לב ל להתבונן ולראות דרכיך ותושיה מוסב על מקרא שלמעלה הימנו: שמעו מטה ומי יעדה׳ הטו אזן ושמעו מטה הפורענו׳ אשר תרדה אתכם שהנביאים מתרים בכם ושמעו מי הוא אשר ייעד אותו ה הפורענות אם יכולת בידו לקיים מה שנאמר ויונתן לא כן תירגם: עוד האש בית רשע אוצרות רשע׳ ה״א האש נקודה פתח לפי שהיא תמוהה וכן פי׳ עוד לשון אורך ימי׳ הוא האש כמו היש ובדברי הימים מכינו אישי אבי דוד במקו׳ ישי אף כאן אש במקום יש וכן בשמוא׳ אם אש להאמין ולהשמאיל וי״ת כן האית היעלה בלבבכ׳ שיתקיי׳ בית רשע לאורך ימים ואוצרות רשע: ואיפת רזון זעומה׳ מדה קטנה שעשיריכם מרמי׳ בה העניים ו ומביאין אותן לידי רזון והיא זעומ׳ באפו של הקב״ה: החליתי הכותך׳ האכשתי מכותיך חזקות וחולות ואנושות: השמם׳ להשמימך על חטאתך: וישחך בקרבך׳ המאכל שתאכל אכנים בו מאירה בתוך המעי׳ וינדוס לך חולי שתהא חולה והולך שחוח וכן מפר׳ אותו בסיפרי מניין אף בתוך המעים ת״ל וישחך בקרבך בפרש והיה עקב במדרש תמיד עיני יי׳ אלהיך בה ואף י״ת כן ויהיא לך למרע מחא במעך: ותסג׳ את אויביך המוליכי׳ בניך ובנותי׳ בשבי ולא תפלטם ואם תפלטם סופם לחרב ונשמעו של רבי מנחם שמעתי ותסג לתאות תשמים ולא תפליט לא יהיה לך כח לפלוט שכבת זרע ואם תפלטם סופם לחרב אתנם ויונתן תרגם לשון הראשון: וישתמר חוקות עמרי׳ וידעתי כי לא תשמעו אלי כי ישתמר על ידיכם ובניכם כל חוקות עמרי ואחאב: וחרפת עמי תשאו׳ אתם תקבלו עון החרפה שאומות העולם מחריבין את עמי שהעידה בהם תורה על כך לא יהיה לך איפה ואיפה והם אינם שומרים: אללי לי׳ הנביא מקונן על עצמו אוי לי שהועמדתי לנביא בעת הזאת שאין בני אדם צדיקים בדור: כאספי קיץ׳ נקוד חטף קמץ שאינו לשון פועל כמו יושב אומר אלא לשון מפעל כמו אוסף החסיל כאסיפת קיץ והם סופי תאינים שהן רעות וכן תירגם יונתן כסיופי קייטא׳ כעללות בציר׳ כעללין בתר קיטוף: אין

רשע י״ז פתחין וסי׳ מרשעים יצא רשע׳ ולהכות באגרוף רשע׳ פתח חרצובות רשע׳ החמס קם למטה רשע׳ חרשתם רשע עולתה׳ האזכה במאזני רשע׳ עוד האש בית רשע תניינא דפסוק׳ כי לא אל חפץ רשע׳ אהבת צדק ותשנא רשע׳ ותועבת שפתי רשע׳ לא יועילו אוצרות רשע׳ תועבות מלכים עשות רשע׳ וללכת עם אנשי רשע׳ מדור באהלי רשע׳ כי לחמו לחם רשע׳ ולדעת רשע כסל׳ ולא ימלט רשע את בעליו: וישביה ו׳ וסי׳ כמו כן ימותון׳ העיר ההללה׳ היו לי כלם כסדו׳ אשר עשיריה׳ היושב על חוג הארץ׳ וישתמ׳ חקות עמרי:

הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃ קוֹל יְהוָה לָעִיר יִקְרָא וְתוּשִׁיָּה יִרְאֶה שְׁמֶךָ שִׁמְעוּ מַטֶּה וּמִי יְעָדָהּ׃ עוֹד הַאִשׁ בֵּית רָשָׁע י אֹצְרוֹת רֶשַׁע וְאֵיפַת רָזוֹן זְעוּמָה׃ הַאֶזְכֶּה בְּמֹאזְנֵי רֶשַׁע וּבְכִיס אַבְנֵי מִרְמָה׃ אֲשֶׁר עֲשִׁירֶיהָ מָלְאוּ חָמָס וְיֹשְׁבֶיהָ דִּבְּרוּ־שָׁקֶר וּלְשׁוֹנָם רְמִיָּה בְּפִיהֶם׃ וְגַם־אֲנִי הֶחֱלֵיתִי הַכּוֹתֶךָ הַשְׁמֵם עַל־חַטֹּאתֶךָ׃ אַתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשְׂבָּע וְיֶשְׁחֲךָ בְּקִרְבֶּךָ וְתַסֵּג וְלֹא תַפְלִיט וַאֲשֶׁר תְּפַלֵּט לַחֶרֶב אֶתֵּן׃ טו אַתָּה תִזְרַע וְלֹא תִקְצוֹר אַתָּה תִדְרֹךְ־זַיִת וְלֹא־תָסוּךְ שֶׁמֶן וְתִירוֹשׁ וְלֹא תִשְׁתֶּה־יָּיִן׃ וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי וְכֹל מַעֲשֵׂה בֵית־אַחְאָב וַתֵּלְכוּ בְּמֹעֲצוֹתָם לְמַעַן תִּתִּי אֹתְךָ לְשַׁמָּה וְיֹשְׁבֶיהָ לִשְׁרֵקָה וְחֶרְפַּת עַמִּי תִּשָּׂאוּ׃

א אַלְלַי לִי כִּי הָיִיתִי כְּאָסְפֵּי־קַיִץ כְּעֹלְלֹת בָּצִיר אֵין־

היחוה לך אנשא מה טב ומה יי תבע מנך אלהן למעבד דין דקשוט ולמרחם גמילות חסדא והוי צניע להלכא בדחלתא דאלהך: קל נבייא דיי על קרתא מכלן ומלפיא דחלין לשמא שמע מלכא ושלטונא ושאר עמא דארעא: עוד האית בית רשיעא אוצרין דרשע ומכילן דשקר מיתין לוט: היזכון במזנן דרשע ובכים דביה מתקלין רברבין ודעדקין: דעתירהא מלן אוצריהון חטוף ויתבהא ממללין שקר ולישנהון נכלין בפומהון: ואף אנא איתיתי עלך מרע ומחא אצדנך על דחטתא: את תיכול ולא תסבע ויהי לך למרע במעך ותדביק ולא תשזב ודי תשזב לחרבא אמסר: את תזרע ולא תחצור את תבדר זיתין ולא תשוף משח ותעצר ענבין ולא תשתי חמר: ועל די נטרתון גזירת בית עמרי ועברתון עובדי בית אחאב והלכתון בנימוסיהון בדיל למסר יתך לצדו ויתבאה לאשתממו וחסודי עמי תקבלון: אמר נבייא וי לי ארי הויתי כמסף טביא בעדן דאבדו חסידיא מן ארעא הא כסיופי קיטא כעוללן בתר קטוף

לית

הגיד לך אדם מה טוב׳ זהו מענה על השאלה אמר אין חפצי בעולות כי אם בעשות הטוב כמו שאמר שמואל הנבי׳ הנה שמוע מזבח טוב: עשות משפט׳ יכלול כל המשפ׳ שבין אדם לחברו כמו נזקי ממון ודברים אחרים גם העריות בכללו שכ׳ את משפטי תעשו וכתיב אחריו ערות אביך וערות אמך וגו׳: ואהבת חסד הוא גמילות חסדים ויעש׳ יותר מן הראוי לו: והצנע לכת עם אלהיך׳ הוא יחוד האל יתברך ואהבתו בכל לבבו ובכל נפשו׳ ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעות׳ וי״ת והוי צנוע להלכ׳ בדחלת׳ דה׳׳ ורז״ל פי׳ כי עשות משפט זו הדינ׳ אהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זה הוצא׳ המת והכנס׳ כלה הרי דברי׳ ק״ו ומה דברים שאין דרכן לעשותם בצנע׳ אמרה תור׳ והצנע לכת דברי׳ שדרכן לעשותם בצנע׳ על אחת כמה וכמה: קול ה׳ לעיר יקר׳׳ קול ה׳ הוא דבר הנביא כי בשם ה׳ הוא מתנבא: לעיר׳ כמשמעו׳ כלומ׳ לבני העיר קורא להם לשוב בתשובה והעיר הוא ירושלם או שומרון׳ וי״מ לעיר כמו להעיר כלומר להעיר אותם לתשוב׳: ותושיה יראה שמך׳ ואיש תושי׳׳ וכן ואני תפלה ואני איש תפלה׳ אמר הנביא כשאני קורא דבריך בתוך העיר מי שהוא איש חכמה בינה׳ הוא לבדו יראה בתוך לבבו את שמך הנכבד׳ וכי ראוי להכנע מפניו כ כשהנביא מזכיר שמו ומזכיר את דברו ושאר האנשי׳ לא יחושו והוא איש תושיה אומ׳ להם: שמעו מטה׳ כלומר מטה הפורענות׳ ואמר שמעו כמה קשה נזרה זו: ומי יעדה׳ ושמעו מי יעד זאת הגזר׳ להביאה כי מי שיעדה יוכל להביאה כמו שיעדה כי היכולת בידו׳ וה״א יעדה כנוי לגזרה שהיא כמשל מטה׳ שהיא מטה כמו המטה המכה׳ ותושיה שם לחכמ׳ ושרשו ישה מענין יש׳ כי אין בעולם השכל דבר עומ׳ אא היא לפי׳ נקראת תושיה שעומד׳ בישותה לעולם׳ יעדה׳ הזמינה לבוא כמו ואם לבנו ייעדנ׳׳ מן המועד אשר יעדו: עוד האש׳ חסר יו״ד׳ ופירושו כמו היש עוד כמו שתי׳ האית בבית רשיעא וה״א האש פתוחה כי היא לשאלה כמו האיש אשר כמוני יברח׳ וכן אמרה המסרה ב׳ פתחין חד חסר וחד מלא׳ ולדעת המתרגם פירוש כן ראוי היש עוד בית רשע אוצרות רשע׳ ופי׳ עוד עדיין אחר שקרא קול ה׳ כלומר ראוי כי לא פנו אל קול ה׳ הקורא וראו כי עדיין תמצאו בבית רשע אוצרות רשע׳ ובית רשע חסר ב׳ית השמוש כמו בבית׳ וכן הנמצ׳ בית ה׳ והדומים להם׳ ויש לפרש האיש כמשמעו כלו׳ ראו אם יש בבית רשע אוצרות רשע כי לא שב מרשעו מפני קול ה׳ הקורא: ואיפת רזון זעומ׳׳ איפת רזון תמצאו בבית הרשע שהיא זעומת הא׳ ית׳ כמו שאמ׳ עמוס להקטין איפה ולהגדיל שקל: איפת רזון׳ זו היא איפה קטנ׳ שהיא רזה וחסר: רזון׳ שם בשקל קלון חרון׳ וי״ת ומכילן דשקר מייתין לווט: האזכה׳ כלומר כל אחד ואחד היה לו להשיב אל לבו ואמר האזכה במאזני רשע ובכים אבני מרמה: אבני מרמה׳ הם משקלות המרמה כמו שאמר בתורה לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה כשיקח דבר ישקל בגדולה וכשימכור דבר ימכור בקטנה: אשר עשיריה׳ עשירי העיר שהיא שומרון או ירושלם: מלאו חמס׳ מלאו בתיה׳ חמס: ויושביה׳ אף שאינם עשירי׳ דברו שקר שאין להם תחבולה לקנו׳ ממון רב להנאה מועטת ידברו שקר: ולשונ׳ רמיה בפיה׳ ולשונם בפיהם היא רמיה והוא תואר בפלס שביה עניה: וגם אני׳ כמו שאתה החלית העניים והעשוקים במרמותיך כן אני החליתי אותך בהכות אותך מכה קשה: השמם על חטאתיך׳ השמותיך על חטאתיך׳ או פי׳ ענין תמיה׳ כלומר אתמיה בני אדם ברוב הכותי אותך על חטאתיך׳ השמם מקור׳ וי״ת ואף אנא אייתי עלך מרע ומחא אצדינך על דחטית: אתה תאכל׳ מאכליך יהיה למארה שלא תשבע ממנו: וישחך בקרבך׳ הכנעתך תהיה בקרבך כלומר בארצך קודם שתגלה: וישחך׳ שם שרשו ישח בפלס וישנך תתן לבו׳ וי״ת ויהא עלך מרע במעך: ותסג ולא תפליט׳ תסיג האשה להריון ולא תפליט הולד אלא ימות במעיה: ואשר תפלט לחרב אתן׳ ואשר תלד לא ישמחו בו כי יפול בחרב האויב׳ ותסג בס״מך כמו בשי״ן׳ וכן אחור מסיג גבול רעהו: אתה ימבואר הוא: תדרוך׳ בחולם לקריאת בן אשר ובחטף קמץ לקריאת בן נפתלי: ותירוש׳ על שם סופו׳ כמו וטחני קמח׳ כי לא ידרוך האדם התירוש אלא הענבים: וישתמר׳ אעפ״י כן לא תוסרו בכל הרע שאני מביא עליכם ועדיין חק עמרי משתמר בכסות עזבו חקותי׳ ואמר וישתמר לשון יחיד ואמר חקות לשון רבים רוצה לומר כל חק וחק: וחרפת עמי תשאו׳ מה שהייתם מחריפים עמי שהם העשוקים תקבלו עונש אותה החרפה שיחרפו אתכם הגוים: אללי לי׳ מלעיל הטעם בא״לף׳ אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמ״ד וענינו כמו אוי׳ ורבי אחי רבי משה פי׳ לשון יללה הא״לף מקום יוד כמו ישו ואשי׳ אמר הנביא אוי לי ברעת ישרא״ל כי הם לא שמעו בתוכחתי והאל נפרע מהם ואוי לי מרעתם ואוי לי מכרתם: כי הייתי כאספי קיץ׳ נמשלתי בדבר מועט הנשאר אחר

אחר שלקטו ואספו פירות הקיץ ׳ או כעוללות שנשארו בגפן אחר שכלה הבציר ׳ אין אשכול לאכול איני מוצא בגפן אשכול אחד לאכול כי כבר נבצר כלומר אין חסיד ויש שאלמוד מעשיו: בכורה אותה נפשי ׳ כלומ׳ אם תמו החסידי׳ והישרים אותה נפשי שיעמוד עמם אחד מבני הדור שילמד דרכי החסידי׳ והישרי׳ והוא הבכורה במשל: כאספי׳ שם רבים מן אסף החסיל: אבד חסיד ׳ חרם ׳ רשת ׳ כמו משטח חרמים תהיה ׳ מצודי׳ וחרמי׳ ׳ אמר יצודו כל אחד אחיו להרגו כמו הצייד שצד העופות ברשת: על הרע כפים להטיב ׳ הרע מקור וכן הטיב ׳ אמר יתנו דעתם על הרע אשר בכפיהם להטיבו ולתקנו ׳ וזה דרך צחות לומר לשון על הפכו לענין אחד ׳ וכן כי ייטיב ﬞ אבי את הרעה עליך ׳ וכן ההיטב חרה לך זה הלשון לחזק הענין ׳ ואמר כי בזה יחזיקו הרע בכפיהם לקחת שוחד להטו׳ דין: השר שוא׳ כי לא ימשׁ המלך שוחד בפיו כי יתביים מזה אלא השר שואל בעבורו: והשופט בשלום ׳ השופט נ״כ ידו עמה׳ ויש לו חלק בשוח׳ וזהו שלום שהוא גמול׳ כמו באו ימי השלום ׳ וכן כמשקל אחר ורודף שלמוני׳ ׳ והנה השופט מטה הדין כדי שיגמול לו המלך טובה בממון שלוקח בהטיית הדין׳ ׳ והגדול גם כן מי שהוא גדול בחצר המלך ׳ והוא תחת השר גם הוא דובר עם בעל הדי׳ לתת שוחד ויפסקו הדין כרצונו ׳ וזהו הוות נפשו ׳ כלומר שברון נפשו ואבדה מן העולם ׳ כמו יעז בהותו׳ והות רשעים׳ ויונתן תרגם תחמודי נפשיה:
ויעבתוה׳ חזקוה בין כולם חזקו הטייה בשוחד שלוקחים׳ ׳ ויעבתוה ענין חותך׳ כמו החבל החוק שנקרא עבות׳ ואחז״ל פירשו כי כל עבות מג׳ חוטים׳ וכן ועבות העגלה שהיא משלש רצועות והיא החזקה ׳ וגם פירשו רז״ל עבות ג׳ עלין בקן אחד׳ וכן אמ׳ ויעבתוה לפי שהם שלשה מחזיקי העולה והטיית הדין השר ׳ והשופט והגדול: טובם כחדק׳ הטוב שבהם הוא כמו החדק שהוא

השר ד׳ פתחין וסי׳ השר שואל והשופט בשלום ׳ וכנגיה השר המשא ׳ החמישי לחדש החמישי השר שמהות היורדי׳ יעמד מיכאל השר: אחילה נ׳ ומשניין באתיהון וסימן מעי מעי אחולה ׳ לא כן אחילה לפניך ׳ אוחילה לאלהי ישעי׳ קדמא אחולה כתיב תניינא אחילה כתיב תליתא אוחילה כתיב: משפטי ו׳ בקריאה

אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכוֹל בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי׃ אָבַד חָסִיד מִן־הָאָרֶץ וְיָשָׁר בָּאָדָם אַיִן כֻּלָּם לְדָמִים יֶאֱרֹבוּ אִישׁ אֶת־אָחִיהוּ יָצוּדוּ חֵרֶם׃ עַל־הָרַע כַּפַּיִם לְהֵיטִיב הַשַּׂר שֹׁאֵל וְהַשֹּׁפֵט בַּשִּׁלּוּם וְהַגָּדוֹל דֹּבֵר הַוַּת נַפְשׁוֹ הוּא וַיְעַבְּתוּהָ׃ טוֹבָם כְּחֵדֶק יָשָׁר מִמְּסוּכָה יוֹם מְצַפֶּיךָ פְּקֻדָּתְךָ בָאָה עַתָּה תִהְיֶה מְבוּכָתָם׃ אַל־תַּאֲמִינוּ בְרֵעַ אַל־תִּבְטְחוּ בְּאַלּוּף מִשֹּׁכֶבֶת חֵיקֶךָ שְׁמֹר פִּתְחֵי־פִיךָ׃ כִּי־בֵן מְנַבֵּל אָב בַּת קָמָה בְאִמָּהּ כַּלָּה בַּחֲמֹתָהּ אֹיְבֵי אִישׁ אַנְשֵׁי בֵיתוֹ׃ וַאֲנִי בַּיהוָה אֲצַפֶּה אוֹחִילָה לֵאלֹהֵי יִשְׁעִי יִשְׁמָעֵנִי אֱלֹהָי׃ אַל־תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי כִּי־אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ יְהוָה אוֹר לִי׃ זַעַף יְהוָה אֶשָּׂא כִּי חָטָאתִי לוֹ עַד אֲשֶׁר יָרִיב רִיבִי וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי יוֹצִיאֵנִי לָאוֹר אֶרְאֶה בְּצִדְקָתוֹ׃ וְתֵרֶא אֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה הָאֹמְרָה אֵלַי אַיּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיִךְ עֵינַי תִּרְאֶינָּה בָּהּ עַתָּה תִּהְיֶה לְמִרְמָס כְּטִיט חוּצוֹת׃ יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרָיִךְ יוֹם הַהוּא יִרְחַק־חֹק׃ יוֹם הוּא וְעָדֶיךָ יָבוֹא לְמִנִּי אַשּׁוּר

לֵית גְּבַר דִּבְיֵהּ עוֹבָדִין טָבִין לְטָבַיָּא חֶמְדַּת נַפְשִׁי׃ אֲבַדוּ חֲסִידַיָּא מִן אַרְעָא וּדְקַשִּׁיט בַּאֲנָשָׁא לֵית כּוּלְּהוֹן לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּי כָּמְנִין גְּבַר יָת אֲחוּהִי מָסְרִין לִגְמִירָא׃ מַבְאֲשִׁין בִּידֵיהוֹן וְלָא מוֹטִיבִין שִׁלְטוֹנָא שָׁאֵל וְדַיָּנָא אֲמַר עֲבֵיד לִי דְּאֶשַׁלֵּם לָךְ וְרַבָּא מְמַלֵּל רַתְחוּמֵי נַפְשֵׁיהּ וְיָ עֲלֵיהוֹן עַל דְּקַלְקְלוּהָא׃ טָבָא דִּבְהוֹן קָשֵׁי לְמִפַּק מִן יְדֵיהּ כַּד מִן חִדְקָא וּדְקַשִּׁיט בְּהוֹן מִסְּיוּגָרַת סִינְבִּישׁ יוֹם סְבוּרָךְ לְטָב עִדָּן סְעוּרָתְ בִּישָׁתָךְ מְטַת כְּעַן יְהֵי עֲרָבוּ לְהוֹן׃ לָא תְּהֵימְנוּן בְּרַחִים וְלָא תִתְרַחֲצוּן בְּקָרִיב מֵאִתַּת קְיָמָךְ טַר מִלֵּי פוּמָךְ׃ אֲרֵי בְּרָא מְנַבֵּל אַבָּא בְּרַתָּא מִנַּצְיָא עִם אִמַּהּ כַּלְּתָא מְקִילָא בַּחֲמָתַהּ סָנְאוֹהִי דְּגַבְרָא אֱנָשֵׁי בֵיתֵיהּ׃ וַאֲנָא בְּמֵימְרָא דַּיָי אֲבוּעַ אֲרוּץ לֶאֱלָהָא עָבֵיד פּוּרְקָנִי יְקַבֵּל צְלוֹתִי אֱלָהִי׃ לָא תֶחְדוֹן בְּעֵיל דְּבָבוּתִי לִי דִּנְפַלִית אֲקוּם אֲרֵי יְתֵיבַת כְּדִקְבַלָא יְיָ יְנַהַר עֲלַי׃ אֲמַרַת יְרוּשְׁלֶם לְוָט מִן קֳדָם יְיָ קַבְּלִית אֲרֵי חָבִית קֳדָמוֹהִי עַד דְּיָדִין דִּינִי וְיִתְפְּרַע עוּלְבָּנִי יַפְּקִנַנִי לִנְהוֹר אֶחֱזֵי בִּזְכוּתֵיהּ׃ וְתֶחֱזֵי בְּעֵיל דְּבָבוּתִי וְתַחְפִּינַהּ בַּהֲתָא דַּהֲוָת אָמְרָה לִי אָן דְּאִתְפַּרְקְתָא בְּמֵימְרָא דַּיָי אֱלָהָךְ עֵינַי יֶחֶזְיָן בְּמַפַּלְתְּהוֹן כְּעַן תְּהֵי לְדִישׁ כְּטִין שׁוּקִין׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְבְּנְיָן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְבַּטְּלָן גְּזֵירַת עַמְמַיָּא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְכַּנְשׁוּן גָּלְוָתָא דְּמִן אַתּוּר וְקִרְוֵי

ג׳ ׳ ד׳ כ׳ סף ׳ כ׳ פתח ׳ ל׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳ וחד כאלוף ׳ ל׳ וחסר ׳ ג׳ ותסכיין ׳ ג׳ וחס׳ ומלעיל ונעניין ׳ ל׳ ומלרע כ׳ ׳ ה׳ ו׳ ל׳ דגש ׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳

לאור ז׳ וסימן בוש בייא וסבר לאיפק בצפר׳ וקם בליליא

וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל: לאור ז׳ קמצין וסימן בלשון תרגום צוח סמיא וסבר למיפק בצפרא וקם בליליא׳ ופירש ויקרא אלהים לאור יום׳ והולכתי עורים בדרך לא ידעו׳ נקוה לאור והנה חשך׳ יוציאני לאור אראה בצדקתו׳ בבקר בבקר משפטו יתן לאור׳ לאור יקום רוצח׳ מגלה עמוקות מני חשך:

רש״י

אין אשכול לאכול׳ כתרגומו לית גבר דביה אובדין טבין׳ בכורה׳ תאנה טובה המתבשלת בעתה כתרגום לטביא חמידת נפשי: וישר באדם אין׳ אדם ישר בבני אדם אין: יצודו חרם׳ יצודו בחרמים ובמצודתם: על הרע כפים להטיב על שכר הרעת כפיכם אתם מקוים שיטיב לכם; השר שואל׳ שוחד: והשופט׳ הדן את הדין גם הוא בשילום אומר לשופט חבירו כשהוא נזלן ומחייב בדין שלם לי גמולי בדין אחר ואני אזכה אותך בזה: והגדול דובר הות נפשו׳ המלך או הנשיא אומר בדין רצון נפשו הות נפשו לדבר ההוא לרצונו ולנפשו כמו אין נפשי אל העם הזה וכן תרגם יונתן תחמודי נפשיה; ויעבתוה׳ עשאוה קליעה של חטא בין שלשתן כעבותות העגלה חטאה שהעבות משולשת היא כך מצאתי בתרגום ירושלמי עבדנוה כקליעה דחובין: טובם כחדק׳ טבא דאית בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא קשה לצאת מידו כמו הקוצים הנסבכין בכמר: ישר ממסוכה ׳ ישר שבהם רע ממסוכת קוצים ומסוכה כמו השך משוכתו: יום מצפיך׳ יום שאתם מצפים בו לטוב תבא פקודתכם: מבוכתם׳ עירבליהון כמו נבוכים הם מהומתם: אל תאמינו בריע׳ כמשמעו ורבותינו פירשו כלפי מעלה אל תחטאו ותאמרו הקב״ה אוהבינו והוא ימחול לנו: משוכבת חיקך׳ כשמתך היא תעיד בך: פתחי פיך׳ דברי פיך פתיחות פיך: ואני בה׳ אצפה׳ הנביא אומר כן: אל תשמחי אויבתי׳ בבל ופרס חייבת: יום לבנות גדריך׳ מוסב על האמרה אלי ועוד היא אומרת אלי יום לבנות גדריך שאת מצפה לו אותו היום ירחק חוקו זמנו יאריך ולא יבא לעולם: יום הוא ועדיך יבא׳ הנביא אומר אותו היום שאתם מלעיגים עליו לאמר בטל והלך לו יום הוא שמור וגנוז ולא בטל עליך יבא האויב להחריבך: למני אשור׳ אשר הוא רחם למרענו: ועדי

הקוץ שהוא מכאיב כל הנוגע בו ׳ ות״י טבא דאית בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא: ישר ממסוכ׳ ׳ והישר שבהם הוא קשה יותר מן המסוכה שהוא גדר הכרמי׳ שעושים מקוצי׳ ׳ ות״י ודקשיט בהון מסגיות סינ׳ בים: ממסוכה ׳ בסמ״ך כמו בשי״ן מן הלא אתה שכת בעדו׳ הנכי שך את דרכך בסירים: יום מצפיך׳ יום נביאי השקר שהם מצפיך ונביאיך שהיו מבטיחים אותך על שקר עתה תראה היום ההוא אם הוא אם טוב ואם רע: כי הנה פקדתך באה׳ כלומר פקודת עונך: עתה תהיה מבוכתם ׳ מבוכת נביאי השקר׳ ר״ל ערבובם מן נבוכים הם בארץ: אל תאמינו ברע׳ בדור הזה אין אדם יכול להאמין ברעו: באלוף׳ בגדול ר״ל באחיו הגדול: משוכבת חיקך׳ גם מאשתך צריך אתה שתשמור פתחי פיך שאם תדבר רע על חבריך בפניה תגלהו: פתחי׳ רבים׳ מן פתח דבריך יאיר: כי בן מנבל אב׳ הבן היה לו לכבוד האב ולכבדו ובדור הזה הוא משפילו ומבזהו ׳ וכן בת קמה באמה כלה בחמותה וגו׳ ׳ וכל זה הפך הכנונה והמנהג: ואני בה׳ אצפה׳ דברי הנביא על לשון ישראל׳ כמו שאמר אחריו אל תשמחי אויבתי לי׳ ואחרי שאמר מיכה דברי הפורענות סיים נבואתו בדברי נחמה ואמר ואני בה׳ אצפה ׳ כלומר אף על פי שאני גולה ואארכו על עונותי עוד אצפה בה׳ שיוציאני מן הגלות׳ וכפל הענין במ״ש ואמר אוחילה לאלהי ישעי׳ ישמעני אלהי׳ שבטחתי בו שישמעני בגלות: אל תשמחי אויבתי לי׳ אפשר שהיא לכנוי אף על פי שהמלה מלעיל׳ אמר אויבתי כנגד הרשעה שארך גלות ישראל ברשותה יותר מאלף שנה וחושבת כי אבדה תקות ישראל והיא שמחה לאידה׳ ואמר כנגדה על תשמחי לי שאת אויבת לי׳ וכת׳ לא תחדין בעלת דבבותי: כי נפלתי קמתי׳ אם נפלתי בגלות עוד אקום׳ ואמר קמתי עבר במקום עתיד כדרך הנבואות כי מה שאומר האל יתברך שיהיה הוא קיים כאלו היה: כי אשב בחשך ה׳ אור לי׳ אם אשב בגלות בחשך כלומר בצרה גדולה שהיא כמשלת לחשך אני בוטח בה׳ שיהיה עדיין אור לי ויוציאני מחשך לאור: זעף ה׳ אשא׳ בגלותי אני נושא וסובל זעף ה׳ ומצדיק עלי את הדין: כי חטאתי לו׳ ואסבל עד אשר יריב ריבי עם הגוים שלחצוני: ועשה משפטי׳ שיקח נקמתי מהם: בצדקתו שיעשה לי עוד צדקה׳ ותרגם יונתן אמרת ירושלם לווט מן קדם ה׳ קבילית: ותרא אויבתי׳ כמו שפיר׳ למעלה׳ וכן תרגם יונתן: ותרא׳ מלרע׳ כמו ירא פרעה׳ תרא אשקלון: אויבתי׳ מלעיל בשני פשטין כמו הראשון׳ אמר אויבתי שתראה שיוציאני האל יתברך לאור יהיה לה בשת ממה שהיתה אומרת לי בגלות איה ה׳ אלהיך: עיני תראינה בה׳ הנו״ן דגושה שלא כמנהג אלא אם כן תהיה נו״ן הא הפעולה׳ אמר עיני תראה באויבתי כחפצי ורצוני כי עתה בבא לי הגואל תהיה למרמס כטיט חוצות׳ וכן ובאויבי ראתה עיני: יום לבנות גדריך׳ אמר כנגד האויבת יום שחשבת לבנות גדריך בבזת ישראל כשתבואי עם גוג ומגוג בארץ ישראל יום ההוא ירחק חק היום ההוא יהיה לך להפך וירחיק חקך שיהיה לך באומות וביש׳ והיית מושלת עליהם׳ והמפרשים פירשו הפסוק כנגד ישר׳ ׳ וכן ת״י בעדנא ההיא יתבנין כנשתא דישר׳ וגו׳: יום הוא ועדיך יבא׳ אותו יום תשועת ישר׳ יום הוא לה׳ ועדיך יבא האויב להשחיתך: למני אשור ועדי מצור׳ זכר אשור שגלו עם ארץ ישר׳ תחילה: למני׳ במו למן כמו מני אפרים: ﬞ עדי מצור׳ כמו עדי מבבל׳ כלומר שלא ימלטו מפני החזקים׳ וכן ותבן צר מצור לה והדומים לו רבים: ולמני

רשי

ועָרי מצור ׳ כלו׳ ועד ערי מצור ׳ וי״ת כן חורמני רבתא : וים מים ׳ והיושבים על ים האחרון אשר הוא במערב : והר ההר כמו ויושבי ההר ויונתן לא כן תרגם : יום לבנות גדריך ׳ הנבי׳ מבשרו לישרא׳ שיש יום כמוס ומוכן לבנות גדרות חרבותיהון יום ההוא ירחק ויבטל מעליכם חק גזירת האומות ; יום הוא ועדיך יבא ׳ בעדנא ההיא יתכנשון גלוות׳ דישרא׳ דמן אתור וגו׳ : והיתה הארץ ׳ ארץ האומות : שכני לבדד ׳ שיהא שוכן בטח בדד : יער בתוך כרמל ׳ ת׳ להוו כדי בחורש׳ יתייתבון בכרמל׳ אותן שהיו שוממין ביערות ישכנו לבדד בתוך כרמל שהוא מקום מיושב ויש לפרש שוכני לבדד ביערי׳ לא יראו מחיות השד׳ ובתוך כרמל : כזוחלי ארץ ׳ הם נחשים הזוחלים על גחונם בעפר הארץ ; ירגזו ממסגרותיהם ׳ יחרדו מרוב דוחק איסוריהם ומסגר כלאם : תתן אמת ליעק׳ ׳ ת׳ תיהב קושט׳ דיעקב לבנוהי כמא דקיימתא ליה בביתאל טבות אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקדת יצחק׳ תתן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת לנו דבריך אשר הבטחת ליעק׳ כי לא אעזבך : חסד לאברה׳ ׳ שכר חסד אשר לאברה׳ אשר צוה לבניו לשמור דרך יי׳ לעשו׳ צדקה ומשפט ולכך לא נאמ׳ נאמר אלא חסד האמת שתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם : אשר נשבעת ׳ בעקידתו של יצח׳ בי נשבעתי נאם יי׳ יען אש׳ עשית וגו׳:

ספר נחום

משא נינוה ׳ מטול כס דלווט לאשקאה ית נינוה : ספר חזון נחום ׳ חזון נקוד קמץ לפי שאינו דבוק ואינו דומה לחזון ישעיה שהוא נקוד חטף פתח וכן פירוש ספר חזון כבר נכתב עליה והיא נבואת יונה בר אמתי ועתה חזר ונתנבא עליה נחום האלקושי את המשא הזה אלקוש היה שם עירו וכן ת׳ מלקדמין איתנבי עלה יונה בר אמתי ותבת מחובה׳ וכדו דאוסיפ׳ למיחטי תב ואיתנבי עלה נחום דמבית אקוש : אל קנא ונוק׳ יי׳ ׳ על זרעו של סנחריב נתנבא נחום ובימי מנשה כמו שמפינו בסדר עולם ׳ אל קנא ונוקם יי׳ ׳ מאז שנפרע לישרא׳ מאויביה׳ וגם עדיין אתה נוקם הוא ובעל חימה ועתיד הוא להיו׳נוק׳ לצריו שהחריבו את ארצו והגלו את עמו ונוטר וצופן הוא את איבתו לאויביו ול״ם אמ׳נ׳נקימו׳ הללו כנגד ג׳ גלוי׳ שהגלה סנחרי׳ את ישרא׳ כמו שמפורש בסד׳עולם ; יי׳

מקרא ותרגום

לבדד ג׳ בקריאה וסימן הן עם לבדד ישכן ובגוים ׳ שכני לבדד יער ׳ לבדד לבטח תושיבני ׳ אנ״ך : ויראו ה׳ דפין ד׳ מל׳ ואחד חסר וסימן ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם ׳ וייראו ממערב את שם יי׳ ׳ ילחכו עפר כנחש ׳ יברכנו אלהים וייראו אתו ; וייראו גוים את שם יי׳ ; נחש חסר ; קנוא ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסר וסימן קנוא

וְעָרֵי מָצוֹר וּלְמִנִּי מָצוֹר וְעַד־נָהָר וְיָם מִיָּם וְהַר הָהָר׃ וְהָיְתָה הָאָרֶץ לִשְׁמָמָה עַל־יֹשְׁבֶיהָ מִפְּרִי מַעַלְלֵיהֶם׃ רְעֵה עַמְּךָ בְשִׁבְטֶךָ צֹאן נַחֲלָתֶךָ שֹׁכְנִי לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ כַּרְמֶל יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם׃ כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת׃ יִרְאוּ גוֹיִם וְיֵבֹשׁוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם יָשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה אָזְנֵיהֶם תֶּחֱרַשְׁנָה׃ יְלַחֲכוּ עָפָר כַּנָּחָשׁ כְּזֹחֲלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ וְיִרְאוּ מִמֶּךָּ׃ מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאותָם׃ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

קח״

וְקִרְוֵי תוּקְפָא וּדְמִן חוּרְמִינֵי רַבְּתָא וְקִרְוֵי צִיְרָא וְעַד פְּרַת וְיַמָּא מַעַרְבָאָה וְטוּרֵי טוּרָא׃ וּתְהֵי אַרְעָא לְצָדוּ עַל יָתְבָהָא מִפֵּרֵי עוֹבָדֵיהוֹן׃ פַּרְנֵס עַמָּךְ בְּמֵימְרָךְ עַמָּא דְאַחֲסַנְתָּךְ בְּעָלְמָא דְהוּא עֲתִיד לְאִתְחַדָּתָא יִשְׁרוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן דַּהֲווֹ צָדְיָן בְּחוּרְשָׁא יִתְיַתְּבוּן בְּכַרְמְלָא וְיִתְפַּרְנְסוּן בְּאַרְעָא מַתְנָן וְגִלְעָד כְּיוֹמֵי עָלְמִין׃ כְּיוֹמֵי מַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַחְזְנוּן פְּרִישָׁן׃ יֶחֱזוּן עַמְמַיָּא וְיִבְהֲתוּן מִכָּל גְּבוּרַתְהוֹן יְשַׁוּוּן יְדֵיהוֹן עַל פּוּמְהוֹן וְאוּדְנֵיהוֹן יִתְחַרְשָׁן׃ יִשְׁתַּטְּחוּן עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא כְּחִוְיָא כְּזָחֲלֵי עַפְרָא יְזוּעוּן מִבִּרְנְיָתֵיהוֹן מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא יִתְבְּרוּן וְיִדְחֲלוּן מִן קֳדָמָךְ׃ לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא שָׁבֵק לְעָוָיָן וּמַעֲבַר עַל חוֹבִין לִשְׁאָרָא דְאַחֲסַנְתֵּיהּ לָא מוֹרִיךְ לְעָלְמִין רוּגְזֵיהּ אֲרֵי רָעֵי לְאַיְטָבָא הוּא׃ יְתוּב מֵימְרֵיהּ לְרַחֲמָא עֲלָנָא וְיִכְבּוֹשׁ עַל חוֹבָנָא בְּרַחְמְתֵיהּ וְיִרְמֵי לְעוּמְקֵי יַמָּא כָּל חֲטָאֵי יִשְׂרָאֵל׃ תִּתֵּן קוּשְׁטֵיהּ דְיַעֲקֹב לִבְנוֹהִי כְּמָא דְקַיֶּמְתָּא לֵיהּ בְּבֵיתְאֵל טַבְוָת אַבְרָהָם לְזַרְעֵיהּ בַּתְרוֹהִי כְּמָא דְקַיֶּמְתָּא לֵיהּ בֵּין בִּתְרַיָּא תִּדְכַּר לָנָא עֲקֵידַת יִצְחָק דְּאִתְעֲקַד עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא קֳדָמָךְ תַּעֲבֵיד עִמָּנָא טַבְוָן דְקַיֶּמְתָּא לַאֲבָהָתָנָא מִיּוֹמֵי קֶדֶם׃

ל׳ דסמיך · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ חסר ול׳ ע״ל · ל׳ · ל׳ וכל ממכלו׳ דכו׳ מטעי׳ כיה ספרי · ל׳

נחום א

מַשָּׂא נִינְוֵה סֵפֶר חֲזוֹן נַחוּם הָאֶלְקֹשִׁי׃ אֵל קַנּוֹא וְנֹקֵם יְהוָה נֹקֵם יְהוָה וּבַעַל

ל׳ פרשׁי חזון בקמץ · ל׳ · ל׳ · ב׳ מל׳ וב׳ חס׳

מטל כַּס דִלְוָט לְאַשְׁקָאָה יַת נִינְוֵה מִלְּקַדְמִין אִתְנַבֵּי עֲלַהּ יוֹנָה בַר אֲמִתַּי נְבִיָּא דְמִגַּת חֵפֶר וְתָבַת מֵחוֹבָהָא וּכְדוּ דְאוֹסִיפַת לְמֶחְטֵי תָּב וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ נָחוּם מִבֵּית קוֹשִׁי כְּמָא דִכְתִיב בְּסִפְרָא הָדֵין׃ אֱלָהָא דָּיָן וּפוּרְעָן יְיָ מִתְפְּרַע יְיָ וְסָנֵי חֵילָא קֳדָמוֹהִי עָתִיד

קנאתי לי״י ׳ וחברו חסר ׳ אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם דסוף יהושע ׳ אל קנוא ונוקם יי׳ ב׳ בתראי מל׳ :

רדק

ולמני מצור ׳ ומן ערי המצור ועד הנהר ׳ זהו נהר פרת כי פרת הוא גבול א״י וממש ואילך ארץ העמים : וים מים ׳ ועד שנזכר עומד במקום שנים ר״ל ועד ים שהוא מגר מער׳ : והר ההר ׳ ועד הר ההר והוא הר ההר שמת שם אהרן והוא אחד מגבולי א״י כמו שאמ׳ מהר ההר תתאו לבא חמת׳ ונזכרו בתור׳ בחולם והנה בפתח ואחד הוא׳ ר״ל יחריבו ארץ אויביה׳ שהוא סביבות גבול א״י שהיו להם שכנים רעי׳ והרעו לישרא׳ בכל כחם ׳ ויש מפרשים ולמני מצור כמו מצרים ׳ וכן דללו וחרבו יאורי מצור ׳ כל יאורי מצור כמו מצרים ׳ ויונתן תרגם בעדנא ההיא יתכנשון גלוותא דיין אתור וגו׳ ׳ תרג׳ ולמני הורמני ׳ וכן תרגם מני אשכנז מני טורי הורמני : והיתה הארץ ׳ ארץ העמים : על יושביה ׳ כמו עם יושבי׳ ׳ וכן ויבואו האנשים על הנשי׳ והדומי׳ להם : מפרי מעלליה׳ שהרעו לישראל : רעה עמך בשבטך ׳ אמר הנביא כנגד האל ית׳ שיוציא ישראל מהגלות וירעם בשבטו כמו שהרועה ירע׳ צאנו וינהם לאטם בשבטו : שכני לבד׳ כמו שוכן ׳ וכן היושבי בשמי׳ והדומי׳ לו ׳ לבד׳ שיהיה לבדו בארצו ואין עם אחר אתו : יער בתוך כרמל ׳ ישכנו ביער כמו בתוך הכרמל כי כרמל הוא מקום ישוב שדות ו כרמי׳ ואילנות ׳ ואמר כי אז ישכנו לבטח ביער שהו׳ מקום חיות ולא יפחדו מהם כמו שהאדם שוכן בתוך כרמל ׳ וכן אמר וישנו ביערים : ירעו בשן וגלעד ׳ שהוא מעבר לירדן והיה ארץ מקנה שמנה וטוב ירעוה כימי עולם : כימי צאתך ׳ עונה האל יתברך לנביא אמור להם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ׳ וטעם צאתך שיצאו אבותיהם כאלו יצאו הם : יראו גוים ׳ הגוים שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג יראו הנפלאות ויבושו מכל גבורתם שבטחו על גבורתם לבא על ירושלם : ישימו יד על פה ׳ שלא יהיה להם מענה : אזניהם תחרשנה ׳ שיהיו מבוהלים ממה שישמעו מטוב ישראל הרחוקים מארצם : ילחכו עפר כנחש ׳ עפר רגלי ישרא׳ ילחכו כמו הנחש ההולך על גחונו שלוחך עפר שהוא מאכלו : כזוחלי ארץ ׳ כפל הענין במ״ש כי הנחשים זוחלי ארץ הם שהולכים על בטנם ׳ או פירוש אחר המינים שהם זוחלי ארץ כתולעים וכיוצא בהם כן ישתטחו לפני ישראל : ירגזו ממסגרותיהם ׳ אותם שישגרו בעריהם מפחד ישראל שם ירגזו : אל ה׳ אלהינו יפחדו ׳ כי ידעו כי אין זולתו : ויראו ממך ׳ כנגד ישרא׳ ׳ יראו ׳ חסר יו״ד פ״א הפעל ויו״ד האית״ן כמשפט בנעי״א : מי אל כמוך ׳ דברי הנביא כנגד האל יתברך : לשארית נחלתו ׳ לאותם שישארו בבוא הגוג ׳ לא החזיק לעד אפו ׳ אף על פי שהיו חייבים שלא יצאו מהגלות לרוע מעשיהם שעשו לא יפנה לעד אל מעשיהם ׳ כי חפץ חסד הוא ׳ כמו שכתוב בתורה ורב חסד וחסדו יגביר על חטאיהם כשיגיע זמן הגאולה : ישוב ׳ אמר ישוב ירחמנו ואמר ותשליך כן דרך המקרא במקומות רבים לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד ׳ וכן אמר עונותינו ואמר חטאתם יכבוש כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראה ׳ וזהו שאמר ותשליך במצולות ים : כושה ׳ כאדם שמסלק דבר ממקומו : במצולות ׳ בשורק הגד״ והמצולה הוא עומק המים : תתן אמת ליעקב ׳ החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו ובניו הם בני יעקב ׳ והאמת הוא ליעקב כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו האמת הוא לקיים המתנה לבניו כי הוא אלהי האמת ולא ישוב לדברו הטוב אחור : אשר נשבעת לאבותינו ׳ כלל שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב כי לשלשתם נשבע :

תם ונשלם ספר מיכה :

משא נינוה ספר חזון נחום האלקושי ׳ זאת הנבואה נאמרה על נינוה ונינוה היתה למלך אשור ׳ כמו שכתוב מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה ׳ ומלך אשור הרע לישראל והגלה אותם מארצם והקלים ברוך הוא נקם נקמתם על ידי נבוכד נצר שהחריב מלכות אשור ׳ ואמרו רבותינו זכרונ׳ לברכ׳ שנה לאשונה שמלך נבוכד נצר כבש את נינוה שנייה כבש את יהויקים ׳ ונחום זה הנביא לא אמר הכתוב באיזה דור נתנבא ׳ וקראו אלקושי מתיחס אל עירו או אל אבותיו ׳ ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה ׳ ולפי שלא היה כשר מנשה לא נקראו על שמו ׳ ואי״ת חזון נקודה בשוא ופתח כי הוא סמוך כמו חזון ישעיהו ויונתן תרגם מטל כס דילוט וגו׳ ; אל קנא ונוקם ה׳ מקנא הוא בעבור עמו ׳ כמו שאמר ויקנא ה׳ לעמו כי רואה אותם בצרה גדולה בגלותם : ונוקם

ונוקם, שיקח נקמת מאת מלך אשור ומזרעו, כי אע"פי שברצון האל יתברך הגלה כמו שאמר הוי אשור שבט אפי הוא הוסיף להרע יותר מן הראוי כמו שאמר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: נוקם ה' וגו', כפל הענין לחזק, וי"מ כי זכר ג' נקמו' כנגד ג' גליות שהגלה מלך אשור את ישראל וצריו ואויביו הם מלכי אשור במקום הזה, וכן עשה לכל צרי ישראל כמו שעשה למלך מצרים ולמלך בבל ולשאר המריעים לישראל, ואויבי ישראל הם אויבי האל וצריו: ונוטר, כמו שומר ר"ל אף על פי שאינו לוקח נקמתו מאויביו מיד שומר הוא העון להם עד זמן שיקח נקמתו מהם או מבניה', נקמ' אחר, כמו כי ה' נקמ' שמו ואלה שהם שני משקלים: יהוה ארך אפים, כך היא מדתו שמאריך כעסו לרשעי': וגדול כח, גדל כח הוא לכבוש כעסו שלא ינקם מיד, וכן אמר משה רבינו עליו השלום יגדל נא כח ה', ואמר אחריו ה' ארך אפים, גדול כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף הדל"ת מפני סמיכותו על מלה מלעיל: ונקה לא ינקה, אף פי על שמאריך אפו לרשעים כמו שהאריך למלכי אשור ולסוף לקח נקמתו מהם: ה' בסופ' ובשערה דרכו, כשבא על אויביו להשחית' קל מהרה כרגע יבא כמו שבא הסופה והסער': וענן אבק רגליו, ענינו ענין חשך, כמו ויהי הענן והחשך, אבק רגליו הגזרות הבאות מסבתו על האויבי' הם להם לחושך ואפלה, והמשילם לאבק הנופל מתחת הרגלים: גוער בים ויבשהו, ואיך לא יעשה במלכי אשור כרצונו והנה הוא גוער בים שהיא בריאה עצומה בבריאות הארץ וכשירצה ייבשהו יבשה כמו שעשה בים סוף, ואמר בו לשון גערה כאדון הגוער בעבדו, וכן אמר ויגער בים סוף ויחרב, והנה יהפך הטבע והמנהג כל שכן שישליט אומה באומה להשחיתה שאין בזה הפך טבע ומנהג: וכל הנהרות החריב, ואם בים כחו ויכלתו להפך טבעו כל שכן בנהרות שאינם עצומים כמו הים ויחריב אותם וייבשם יבשה כשירצה בהפך הטבע כמו שעשה בירדן ובלא הפך טבע כאשר יעצור השמים ולא יהיה מטר וייבשו הנהרות: אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל, ואז בעצירת המטר אמלל מקום המרעה ולא יהיה עשב ודשא וכל ירק, וכן פרחי עצי הלבנון ייבשו, ואף על פי שפי' הפסוק כמשמעו הנה הוא משל על מלכי האומות ועל המון העמים, ויבשהו, מן הדגוש משפטו וייבשו בהנעת שני יודי"ן ומפני כובד התנועה הפילו יו"ד השרש והטילו תנועתה על יו"ד האית"ן, ואחז"ל כתב כי הוא מבנין הפעיל משפטו וייבשהו: הרים, אפילו ההרים שהם העמודים שביסוד העפר רעשו ממנו כשירצה ירעשו ויפלו, וזהו כשיהיה רעש הארץ והכל ברצונו: התמוגגו, נמסו: ותשא הארץ, ותשרף, כמו וישאם דוד ואנשיו אלא שזה פעל עומד והענין חרבן הארץ, כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו', כאלו היא שרופה שלא יעלה בה כל עשב, או שתהיה ממש כסדום ועמורה: לפני זעמו, מבואר הוא כאשר לפניו: חמתו נתכה כאש, והאש איכה נתכת אבל היא מתכת את פירוש חמתו נתכת על אויביו כדבר הנתך מפני האש, וכן תרג' יונתן, ועוד יוכל לפרש נתכה כאש בלא חסרון, ור"ל אש הברקים שהיא נתכת ויורדה מלמעלה למטה כרגע, וכן אמר כברקים ירוצצו, ואמר בדרך משל על חמת האל הנתכת על אויביו וישלח חצי' ויפיצם ברק ויהמם, או פירושו כמו הפוך חמתו כאש נתכ' כלומ' חמתו שהיא כאש נתכה על אויביו: והצורי' נתצו ממנו, כמשמעו, או הוא דרך משל כמו שפירשנו: טוב ה', טעם הפסוק נמשך עד סופו, ר"ל ישראל שהם חוסים בו יהיה הא' טוב להם ויהיה להם למעוז ביום צרת מלכי אשור, כי אע"פי שתחרב מלכות אשור ישרא' שהם בגלות בארצם ימלטו מחרב נבוכד נצר: ויודע חוסי בו, יודעם ומכירם לטובה ומשגיח עליהם, וכן כי יודע ה' דרך צדיקים, חוסי בו, נסמך על אותו השמוש, וכן כל חוסי בך, הרי בגלבוע, גמולי מחלב, והדומים להם: ובשטף עובר, מקומה, של נינוה שזכר ישטוף אותה בפעם אחת בשטף עד שיעשה כלה מקומה שלא יהיה נכר מקומה שהיה שם עיר מושב: ירדף, פעל יוצא לשלישי הא' מרדף והחשך רודף והאויבים נרדפים והחשך היא משל לצרה הגדולה: מה תחשבון, אמר כנגד אויביו שהם אנשי נינוה מה תחשבון אתם על ה' הנגזר עליכם רעה זאת תחשבון כי לא יוכל לעשות זאת כמו שאמר מלך אשור כי יציל ה' את ירושלם מידי: כלה הוא עושה, דעו כי כלה הוא עושה אתכם: לא תקום פעמים צרה, כי בפעם אחת יכלה אתכם: כי עד סירים סבוכים, יבואו להיות משל על סירים סבוכי', כלומ' הקוצים הסובכים יחד כי לא יוכל אדם לקחתם ממקומם, כמ"ש כי לא ביד יקחו, ומה יעשה אדם בהם ישרפם באש במקומ', כמו שרוף ישרפו בשבת, כן יהיו בני אשור שהיו מכאיבי' בני העולם כמו הנוגע בקוצי' ובבא עת חרבנם יכלו שלא ישאר בהם דבר כמו הסירים או כמו הקש היבש שמלא עתו לקצור שישרף במהרה קל מאד ולא ישאר לא מהסירים ולא מהקש לא פחם ולא דשן כי לא יעשו פחם לדקותם וגם מעט הדשן שיעשו הולך ברוח קל מהרה כן יהיו בני אשור, ומה שאמר וכסבאם סבואים ר"ל שיהיו כמו השכורי' נופלים בארץ שלא יהיה בהם כח להלחם כנגד אויביה' הבאי' עליה' ואכלו במהרה כמו הסירי' או כקש יבש מלא: ממך יצא, אמר כנגד נינוה כל זה הגמול יהיה לך על רעתך שעשית לישרא' וממך יצא המלך שהיה חושב על ה' רעה שעלה על א"י והשחיתה וחשב ללכד ירושלם ופי' על ה' על עם ה', גם על ה' בתחילה חשב רעה שאמר שלא יוכל להציל את ירושלם מידו והיה חושב ויועץ על ה' ית' רעה ודבר בליעל:

התמגגו ג' חסר בלישנא וסימן והגבעות התמגגו, ברביבים תמגגנה צמחה, ותמגגני תשיה: יעמוד ג' מל' בקריאה וסימן לפני זעמו מי יעמוד ומי, ויברח כצל ולא יעמוד, ריוח והצלה יעמוד ליהודים, ויודע ג' בקריאה וחסר וסימן בסדר בלק: יעץ ד' חסר בלישנא וסימן והיעצים עצת רע בעיר, ויעציך כבתחלה, יעץ בליעל, ויועציו ושריו, וכל יעצי דכוו':

חמה נקם יהוה לצריו ונוטר הוא לאיביו: יהוה ארך אפים וגדול כח ונקה לא ינקה יהוה בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל: ה הרים רעשו ממנו והגבעות התמגגו ותשא הארץ מפניו ותבל וכל ישבי בה: לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו חמתו נתכה כאש והצרים נתצו ממנו: טוב יהוה למעוז ביום צרה וידע חסי בו: ובשטף עבר כלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חשך: מה תחשבון אל יהוה כלה הוא עשה לא תקום פעמים צרה: י כי עד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כקש יבש מלא: ממך יצא חשב על יהוה רעה יעץ בליעל:

עתיד יי לאתפרע מסנאי עמיה וברגז חסין מבעלי דבבוהי: יי מרחיק רגז וסגי חילא קדמוהי עתיד יי לאתפרע וסלח לדתיבין לאוריתא ולדלא תיבין לא מזכי יי בעלעולא וברוח מדבר וענן אמטרתא כבש קדמוהי: דנזיף בימא ומיבש ליה וכל נהרותא מחריב צדי מתנן וכרמלא ואילני לבנן נתרו: טוריא זעו מן קדמוהי ורמתא אתפרקא וחרובת ארעא מן קדמוהי ותבל וכל דיתבין בה: כד אתגלי ברחמתא למתן אוריתא לעמיה כן זע עלמא מן קדמוהי בכן כד אתגלי ברגז לאתפרע מסנאי עמיה קדם פורענותיה מן יקום ומן יסובר באבאשות רוגזיה רוגזיה כאשתא ממסי וטינריא אתפרקן מן קדמוהי: טב יי לישראל לאסתמכא עלוהי בעדן עקא וגלי קדמוהי דרחיצין על מימריה: וברגז חסין ובחמא תקיפא גמירא יעביד עם עממיא דקמו ואחריבו ית בית מקדשא דיי ובעלי דבבוהי ימסר לגהנם: עממיא דבזו ית ישראל מא אתון חשבין קדם יי גמירא היא עתיד למעבד עמכון לא תתקים עליכון כבית ישראל תרתין זמנין רוח בתר עקא: ארי שלטוני עממיא דבזו ית בית ישראל וכמא דטען בחמרא כן אטעיאונון שציאונון כמא דמשיצא אשתא בקשא יבישא סני: מניך גיורה נפק מלכא דחשיב על עמיה דיי בישא דמלך מלך דרשע: כדנן

יי ארך אפים וגדול כח, גדול כח הוא והיכולת בידו להנקם ואשר לא מיהר נקמתו לפי שארך אפים הוא ומכל מקום נקה לא ינקה: יי בסופה ובסערה דרכו, הם שלוחיו להפרע מאויביו שנאמר במצרי' ברוח קדים עזה ובדור המבול מכשמת (?) יאבדו בכור כאמר רוח קדים שברך: וענן אבק רגליו, גם הוא דרך נקמתו וישקף אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן היה הענן ישכנה: גוער בים, כמשמעו ודוגמ' הוא כלפי האומות שנמשלו למים כענין שנ' לאומים כשאון מים כבירים ישאון: וכל הנהרות החריב, כאן ניבא שעתיד הקדוש ברוך הוא להמליך את נבוכד נאצר בימי יהויקים ויתן את אשור ואת כל הארצות לחרב: אמלל בשן וכרמל, מושבות הטובים: ופרח לבנון אומלל, חכמי ישראל פירשו כלפי מיני מגדים שנטע שלמה בבית המקדש שהיו של זהב וכיון שנכנסו גוים להיכל יבשו: ההרים רעשו ממנו, המלכים והשרים יפחדו מגזירתו: ותשא הארץ, משאת עשן: נתכה, הגיע לארץ כמו והמטר לא נתך ארצה: נתצו ממנו, מאימתו: טוב יי' למעוז, ואף בשעת שהוא נפרע מאויביו לא זזו רחמיו מלהטיב ליראיו ולא כמדת בשר ודם שכשהוא עסו' בזו אינו פנוי בזו כענין שנאמר יי' איש מלחמה יי' שמו כמו שהוא במכילתין: ויודע, את דרכי חוסי בו: ובשטף עובר, ובחמה שוטפת: כלה יעשה מקומה, של ארץ ומוסב זה על ותשא הארץ מפניו כמו שאמור למעלה: כלה הוא עושה, לנינוה ומלכי אשור לא ישנה להם עוד פעם אחרת: כי עד סירים סבוכים, כלומר פתאום תבא עליהם מכתם ולא ירדו מכבודם מעט מעט כי בעוד שהסירים והקוצים נסבכים נשרפים בחזקה: וכסבאם סבואים, ועודם במשתיהם ובשמחתם ויש פותרין כי עד סירים לשון הסרה: אכלו כקש יבש, אשר נתמלא ונגמ' בישולו ויבש: מלא, אשוביר (?) בלע"ז וכן מלאתך, המלאה הזרע: ממך, את נינוה יצא סנחריב החושב רעה דימה להחריב דירת מטה ומעלה כתוב אחד אומר ואבא מלון קיצו וכתו' אחד אומר ואבא מרום קיצו בתחילה אחריב דירה שלמטה ולבסוף דירה של מעלה כדאיתא בחלק:

אם

רש״י

אם שלמים וכן רבים ׳ יפה תרגום של יונתן מיוסד על המקרא אם יהון שלמין בעצה שיהיו כולם שוים בהסכמה אחת ׳ וכן אם יהו רבים מאד אנשי נינוה אויבך ירושלם וכן אף אם גזו חדקל ועברו את פרת לבוא עליה לא יצליחו שהרי עניתיך ולא אענך עוד ועוד שמעתי אם שלמים אנשי נינוה בגדולתם וכן אם יהו עוד רבים ונכבדים יותר וכן נגוזו ועבר וכן אגיזם ואעביר הרי זה כמו וכאשר יענו אותו כן ירבה: ועניתיך לא אענך עוד ׳ אענה אותך בפעם הזאת כלה ונחרצה ולא אזקיק לך עוד ׳ ורבותינו דרשו לענין מעשה הצדקה במסכת גיטין אך איני על סדר שאר הפסוק: ועתה אשבור מטהו מעליך ׳ שכינה אומרת כן לכנסת ישראל אשבור מטהו של אשור מעליך עמי: וצוה עליך ה׳ ׳ עתה מיסב הדיבור אל מלך אשור: לא יזרע משמך עוד ׳ לא יעמוד ממך מלך: מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה ׳ ואשים את בית אלהיך קברך שם תברח ל להמלט ושם תהרג כמו שכתוב שנהרג בית נסרוך אלהיו: כי קלות ׳ בעיני: שלמי נדריך ׳ אשר נדרת להקב״ה אם יצילך מכף סנחרי׳ מלך אשור כי עתה נכלת: כי לא יוסיף עוד לעבור בך ׳ אותו הבליעל כולו נכרת הוא וזרעו: עלה מפיץ על פניך נצור מצורה ׳ המפיץ אשר עלה על פניך את ארץ יהודה בימי חזקיהו עכשיו הוא נצור מצורה נבוכד נצר מלך בבל שהוא צר עליו: צפה דרך ׳ הבט אתה איש יהודה אל אם הדרכים ותראה את ההולכים לצור עליו ויחזקו מתניך ואמץ כח מאד: כגאון ישראל ׳ כמו שהיה כבר: בקקום בוקקים ׳ בוזזים והריקום לשון בקיקה נופל על גפן: מגן גבוריהו ׳ של נבוכד נצר הגבורים על אשור: מאדם ׳ מאודמי׳ הם ואנשי חילם: מתולעים ׳ לבושי זהורי׳: באש פלדות הרכב ביום הכינו ׳ ביום שהוא מכין לצאת בצבא מנחכת רכב ברזל שלו ולא ידעתי מהו פלדות ואומר אני שהוא מין המנחכחת ברזל יפה ויש פותרין פלדות לשון לפיד אש כדרך ההפך: והברושי׳ הרעלו ׳ ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין ׳ הרעלו מעוטפין ודומה לו העטיפו׳ והשרות והרעלות ובלשון משנה שנינו מדיות רעולות במסכ׳ שבת: יתהוללו ׳ ינהגו עצמן בשגעון: ישתקשקון ׳ קל ניקוש זיניהון משתמע והוא מלשון והשיקו היקבים ׳ כמשק גבים השמעת קול: ירוצצו ׳ ירועעו את השומעים כברקי׳ הללו הטורדים את הבריות כן ת׳: יזכור ׳ מלך אשור אדיריו וגבוריו וידמה בלבו לצאת ולהלח׳ והם יכשלו בהליכת׳: ימהרו חומתה ׳ לכנס לבין ג׳ חומת העיר כל תיבה הצריכה למ״ד בתחילה הטל לה ה״א בסופה: והוכן

רד״ק

כה אמר ה׳ ׳ אמר כנגד ירושלם אם שלמים אם מחנה אשור הבאים עליך שלמים כמו שהם בשלום לא יפחדו מאדם כי כל הארצות כבשו: וכן רבים ׳ וכמו כן רבים הם במספ׳: וכן נגוזו ועבר ׳ כן יהיו נגזזים במהרה ועבר כל חילם וכחם ׳ וכן אמר ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור וגו׳: ועניתיך ׳ ואם עניתיך על ידו כי כל ארץ ישראל כבש זולתי ירושלם לא אענך עוד ׳ לא אענך עוד ׳ על ידו כי הוא וכל חילו יכלו: ועתה אשבור׳ מטהו ׳ המוט והעול שהיה מרים על צוארך עתה אשברהו ׳ וכפל הענין במ״ש ואמר ומוסרותיך אנתק ׳ ואמר מוטהו ואמר מוסרותיך כי הכנויים יבאו כשמו׳ עם הפועל ועם הפעול ׳ וכן ושמחתי׳ בבית תפילתי ׳ שמעתי את תפילתך: וצוה עליך ׳ אמר כנגד מלך אשור: לא יזרע משמך עוד ׳ כי לא ישאר ממך זרע נקרא בשם המלוכה ׳ כי מלך אשור הכוהו בניו באחר והמה נמלטו ארץ אררט: מבית אלהיך אכרית פסל ומסכ׳ ׳ כי בבית נסרך אלהיו נהרג וכיון שנהרג שם בטלו אותו הבית מהיות שם עוד פסל ומסכה ׳ ואחר שנהרג שם ברצון הא׳ יתברך שהעיר רוח בניו להרגו שם הרי הוא כאלו הא׳ ית׳ הכרית משם פסל ומסכה׳ וכן אשים קברך ׳ ופי׳ שם בבית אלהיך אשים קברך: כי קלות׳ היית נקלה ונבזה כי בניך יהרגוך ׳ ועוד בבית אלהיך זה יותר קלון ובזיון וזהו עונש כי הקילותני בדברך ואמרת כי לא אוכל להצי׳ את ירושלם מידך ושמתני כאלהי גויי הארצות: הנה על ההרים ׳ במות סנחריב בשרו בארץ יהודה שישבו בעריהם כבראשונ׳ וילכו לחוג בירושלם ולזבוח זבחיהם ולשלם נדריה׳ כי לא יוסיף עוד סנחריב לעבור בארצם כי כבר מת: כלה נכרת׳ ׳ כי גם בניו ברחו ולא יוסיף עוד לבא: עלה מפיץ ׳ המפיץ שעלה על פניך נכרת והוא סנחריב שהפיץ בניך בגלות: נצור מצורה ׳ המצורות והערי׳ הבצורות שתפש מלך אשור והחריבם נצרו ושמרו אותם לא תניחום הפקר שובו ושבו בתוכ׳ ולא תפחדו עוד ממלך אשור ׳ מצורה ענין חוזק ׳ וכן ויבן ערי מצורה ביהודה: צפו דרך ׳ צפו דרך שהיה בא בה כי לא תראוהו עוד בגבור ׳ צפה מקוד׳ ׳ וכן חזק אמץ: חזק מתנים אמץ כח מאד ׳ חזקו מתניכם ואמצו כח כי לא תיראו עוד ממנו ׳ ופי׳ אמץ כח אמצו כחכם בלב טוב ובבטחון שתבטחו בה׳ ית׳ ׳ וכן אים לעת מאמץ כח: כי שב ה׳ את גאון יעקב׳ אם כדברי ר׳ יונה ז״ל יהיה יוצא ׳ כמו ושב ה׳ את שבותך והדומים לו ׳ ואם כדברי ר׳ יהודה יהיה ענין הנחה והשקט ׳ ואמר כי במות סנחריב ישוב גאון יעקב כמו שהיה וזהו כגאון ישראל כי ישראל הוא יעקב וזה בימי חזקיהו ׳ גאון יעקב׳ היא ירושלם וארץ יהודה כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה שהוא אומר על ירושלם כמו שאומר אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב: בקקום בוקקים ׳ האויבים הריקום מכל טוב והנה הוא פעל יוצא גפן בוקק פעל עומד: וזמוריהם שחתו ׳ נטיעותיהם וזמוריהם שחתו שנה בשנה בבאם בארצם כמו שאמר ושחיתו את יבול הארץ ׳ וית׳ וזמוריהם כמו מזמרת הארץ שתרגם וקרוי תושבחתהון חבילו: מגן גבוריהו ׳ אמר על חיל נבוכד נצר הבאים על נינוה ׳ גבוריהו ׳ כמו גבוריו: מאדם ׳ אמר זה לשתי סבות ׳ וכן אנשי חיל מתולעים שפי׳ לבושים בגדים צבועים בתולעת שני ׳ האחת לגדולתם ורוב כבודם והאחת לפי שהוא צבע מבהיק ומירא בני אדם: באש פלדות הרכב ׳ הרכב הוא כאלו הולך באש פלדות כי גלגלי הרכב הם ברזל ובמרוצתם בדרכים על האבנים יוצא אש מתוכם שכן מרוצה וידמה שהרכב הוא באש פלדות ׳ ופלדות הוא כמו הפוך מן לפידי אש: ביום הכינו ׳ ביום שיכין נבוכד נצר את החיל לבא על נינוה כן תהיה תכונתו: והברושים הרעלו ׳ ים החניתות שהם עץ ברושים ׳ אמר כי שם המות בראשם להמית מהר מי שיתקעו בהם כי עושים חניתות מברושים והם חדים בראשם ותוקעים אותם בגוף האדם כמ״ש ויואב ויקח שלשה שבטים ויתקעם בלב אבשלום: הרעלו׳ מן תרעלה שמפרשים סם המות ׳ ואא״ז פי׳ תרעלה רעדה ׳ ופי׳ הרעלו רעדו ׳ ופי׳ ברושים ׳ שרי עיר של נינוה וגדוליה כי הגדולים נמשלו לארזים ולברושי׳ ׳ אמר כשיראו גדולי נינוה החיל תאחזם רעדה: בחוצות יתהללו הרכב ׳ כי לא יוכלו לצאת חוץ לעיר להלחם עם החיל כי רבים הם מהם וגבורים מהם ׳ והם הולכים תוך העיר בחוצות כהוללים ומשוגעים ׳ הרכב ׳ ר״ל רוכבי הרכב ׳ והם הפרשים ׳ ישתקשקון ברחובות ׳ ילכו בבהלה ברחובות העיר׳ ופי׳ ישתקשקון ינו שוק בלכתם בבהלה: מראיהן כלפידים ׳ שים להם בשת כי בא קצם ואין להם כח להלחם כנגד אויביהם ישוב מראה פניהם אדום כלפידים ׳ וכן אמר בבני בבל בעת מפלתם פני להבים פניהם כי מי שיש לו בשת יתאדמו פניו: כברקים ירוצצו ׳ מרוב בהלה ירוצצו ברחובות העיר מקצה אל קצה כי לא ידעו מה לעשות: יזכור אדיריו׳ נוכל לפרש על מלך נינוה כשיזכור האדירים שלו שילכו אל החומה יכשלו בהליכתם מרוב הבהלה כשימהרו ללכת אל החומה ׳ והנה הכן הסוכך אל החומה מבחוץ לאתור

מסורה

ובשר קדש יעבור מעליך ׳ ואשטוף דמיך מעליך ׳ אשבור מוטהו מעליך ד׳ בקרי׳ וסי׳ הסירי את יינך מעליך ׳ לעבור ד׳ מל׳ וסי׳ ויהי כאשר תמו כל הגוי תנינא ׳ ויהי כאש׳ תם כל העם לעבור ויעבר ארון ׳ והנה גם צדוק וכל הלוים אתו ׳ לא יוסיף לעבור בך בליעל: כלפידים ג׳ מל׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ ויבער אש בלפידים ׳ מראיהם כלפידים ׳ שפיו לפידים יהלכו ׳ וכל העם ראים הלפדים כתיב ושארא לפידם כתיב:

מקרא

כה אמר יהוה אם שלמים וכן רבים וכן נגזו ועבר ועניתך לא אענך עוד: ועתה אשבר מטהו מעליך ומוסרותיך אנתק: וצוה עליך יהוה לא יזרע משמך עוד מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה אשים קברך כי קלות:

טו הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוסף עוד לעבור בך בליעל כלה נכרת:

ב

א עלה מפיץ על פניך נצור מצורה צפה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד: כי שב יהוה את גאון יעקב כגאון ישראל כי בקקום בקקים וזמריהם שחתו: מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדות הרכב ביום הכינו והברשים הרעלו: בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות מראיהן כלפידם כברקים ירוצצו:

ה יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם ימהרו חומתה

תרגום

כדנן אמר יי אם יהון שלמין בעיצה וסגיאין באתמניותא עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם ויגוזון ית דגלת ויעברון ית פרת וייתון לעניותיך ודשעבדתיך לא אשעבדנך עוד: וכען אתבר ניר עממיא מצוריכון וחנקיכון אפסיק: ויפקיד עלך יי ית מלכא דאתור ולא יהי דכרן משמך עוד מבית טעותך אשיצי צלם ומתכא תמן אשוי קברך ארי קלילא דא קדמי: הא על טורי ארעא דישראל רגלי גבר משמע שלם חוגי יהודה חגך שלימי נדרך ארי לא יוספון עוד דיעדון ביך רשיעין כולהון אשתיציאו: דהוו סלקין ומתבדרין על ארעיך צירין עלך בציר מקימין סכואין על אורחתך תקיפי קדל חסיני חיל לחרא: ארי אתיב יי תוקפיה ליעקב רבותיה לישראל ארי בזונון בזוזין וקרוי תושבחתהון חבילו: תריסי גבריהון מסמקין גברי עבדי קרבא לבישין דזהריתא באשתא פילי רתיכיהון זמינין ליום קשוטהון ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין: בשוקיא משתגשגין רתיכיא קל נקוש זיניהון משתמע ברחובי קרויא חזויהון כבעורין כברקין טרידין: ימנון רבני משריתהון יתקלון במהכיהון יוחון יכבשון שורא יבנון

נפתחו ג׳ בקריאה וסימן וארבות השמים נפתחו · כי ארבות ממרום נפתחו · שער הנהרות נפתחו : כבוד ב׳ חסר בלישנא וסימן את כל הכבוד הזה · כבד מכל כלי חמדה : פארור ב׳ וסימן כל פנים קבצו פארור · ופני כולם קבצו פארור : טורף ד׳ חסר וסימן קשר נביאיה · אריה טרף בדי · פצו עלי · טרף נפשו : ימיש ז׳ וסימן

וְהֻכַן הַסֹּכֵךְ׃ שַׁעֲרֵי הַנְּהָרוֹת נִפְתָּחוּ וְהַהֵיכָל נָמוֹג׃ וְהֻצַּב גֻּלְּתָה הֹעֲלָתָה וְאַמְהֹתֶיהָ מְנַהֲגוֹת כְּקוֹל יוֹנִים מְתֹפְפֹת עַל־לִבְבֵהֶן׃ וְנִינְוֵה כִבְרֵכַת־מַיִם מִימֵי הִיא וְהֵמָּה נָסִים עִמְדוּ עֲמֹדוּ וְאֵין מַפְנֶה׃ בֹּזּוּ כֶסֶף בֹּזּוּ זָהָב וְאֵין קֵצֶה לַתְּכוּנָה כָּבֹד מִכֹּל כְּלִי חֶמְדָּה׃ בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה וְלֵב נָמֵס וּפַק בִּרְכַּיִם וְחַלְחָלָה בְּכָל־מָתְנַיִם וּפְנֵי כֻלָּם קִבְּצוּ פָארוּר׃ אַיֵּה מְעוֹן אֲרָיוֹת וּמִרְעֶה הוּא לַכְּפִרִים אֲשֶׁר הָלַךְ אַרְיֵה לָבִיא שָׁם גּוּר אַרְיֵה וְאֵין מַחֲרִיד׃ אַרְיֵה טֹרֵף בְּדֵי גֹרוֹתָיו וּמְחַנֵּק לְלִבְאֹתָיו וַיְמַלֵּא־טֶרֶף חֹרָיו וּמְעֹנֹתָיו טְרֵפָה׃ הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִבְעַרְתִּי בֶעָשָׁן רִכְבָּהּ וּכְפִירַיִךְ תֹּאכַל חָרֶב וְהִכְרַתִּי מֵאֶרֶץ טַרְפֵּךְ וְלֹא־יִשָּׁמַע עוֹד קוֹל מַלְאָכֵכֵה׃

א הוֹי עִיר דָּמִים כֻּלָּהּ כַּחַשׁ פֶּרֶק מְלֵאָה לֹא יָמִישׁ טָרֶף׃ קוֹל שׁוֹט וְקוֹל רַעַשׁ אוֹפָן וְסוּס דֹּהֵר וּמֶרְכָּבָה מְרַקֵּדָה׃

[Masora marginal notes beside the text lines: ג׳ · ג׳ / ב׳ · ל׳ · ל׳ / ל׳ · ל׳ / ג׳ נ׳ל ופתח / ל׳ · ל׳ / ל׳ · ל׳ וחסר / ל׳ / ב׳ · ב׳ / ל׳ כתיב כן / ל׳ וחסר · ל׳ / ט׳ · ל׳ / ל׳ וחד לרכבה / ב׳ · ג׳ / ל׳ / ו׳ / ל׳]

יִבְנוּן מִגְדְּלַיָּא׃ נִשְׁרֵי נַהֲרָוָתָא אִתְפְּסָקָא וּמַלְכָּא בְּהֵיכְלֵיהּ זָע׃ וּמַלְכְּתָא יַתְבַת צִבָּא בְּגָלַיָּא נַפְקַת וְאַמְהָתָהָא מְדַבְּרָן אָזְלָן בַּתְרָהָא מְנַהֲמָן כְּקָל יוֹנִים מְטָרְפָן עַל לִבֵּיהוֹן׃ וְנִינְוֵה כְּבֵית כְּנִישַׁת מַיָּא מִיּוֹמֵי קֳדָם הִיא וְאִנּוּן עָרְקוּ קוּמוּ קוּמוּ וְלֵית דְּמַפְנֵי לְמֵקָם׃ בּוֹזוּ כַסְפָּא בּוֹזוּ דַהֲבָא וְלֵית סוֹף לְאוֹצְרַיָּא סָפוּ מִכָּל מָנֵי חֶמְדְּתָא׃ בְּזִיזָא וּמִתְבַּזְזָא וּפְתִיחַ תַּרְעָא לְסָנְאָהּ וְלֵב מְסֵי וְנִקּוּשׁ רְכוּבִין וְזִיוַע בְּכָל חַרְצִין וְאַפֵּי כֻלְּהוֹן אִתְחַפִּיאוּ אֻכְּרוּם אוּכָּמִין כְּקִדְרָא׃ אָן מְדוֹרֵי מַלְכַיָּא וּבֵית מֵישְׁרֵי שִׁלְטוֹנַיָּא אֲתַר דַּהֲווֹ אָזְלִין מַלְכַיָּא תַּמָּן בְּנֵיהוֹן שָׁבְקִין הָא כְּאַרְיָא דְשָׁרֵי עַל צֵידֵיהּ לְרוּחְצָן וְלֵית דְּמָנִיד׃ מַלְכַיָּא מַיְתָן חֲטוֹף לְנְשֵׁיהוֹן וּבִזַּיָּא לִבְנֵיהוֹן וּמְמַלַּן אוֹצָרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִרְנְיָתֵהוֹן בִּזָּא׃ הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אָמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאַדְלֵיק בְּאֶשָּׁתָא רְתִיכָךְ וְכַפְרָנָךְ תִּקְטוֹל חַרְבָּא וְאֱשֵׁיצֵי מֵאַרְעָא סְחוֹרְתִּיךְ וְלָא יִשְׁתְּמַע עוֹד קָל אִזְגַּדָּךְ׃ וַי קַרְתָּא אַשְׁדַּת דָּם כּוּלָּהּ כַּדְבִין בִּזָּא מַלְיָא לָא פָּסִיק קְטוֹל׃ קָל נִקּוּשׁ מִחָא וְקָל זִיוַע גַּלְגְּלִין וְסוּסָוָן מְפַנְּכִין וּרְתִיכִין מְקַפְּצָן׃

נמסר בסדר בשלח וירמיה סימן יז׃

פרש

רשי

והוכן הסוכך · יבנון מגדליא ויש לפרש הוכן הסוכך והמלך נזדיין בכלי זיינו כמו מגוסח הסוכך לשון מוסל : שערי הנהרות · שערי העיר אשר מצד הנהרות : והחיכל נמוג · נרעד ונע מכח אבני בליסטר׳ הנזרקי׳ בכתלי׳ : והוצב · היא המלכה היושבת לימין המלך כד״א נצבה שגל לימינך : גלתה העלתה · בגלוי הלכה בשבי והעלתה מן העי׳ : מנהגו׳ כקול יונים · מנהגות ענין בקינה כקול יונים המקוננ׳ מנהנות טרימייאנט בלע״ז : מתופפות על לבביהן · מקישות ידיהן על לבן כהיקש בתופים : ונינוה כבריכת מים מימי היא · מיום שהיא נעשית ישבה בשלוה ואין מניד כבריכת מים מכונסים שאין זזים ממקומם : והמה · עתה מרוב דוחקים למדו לנום ונסים : עמדו עמודו · אומ׳ להם ואין מפנה לבו לשמוע ולעמוד : בוזו כסף · אתם הבאי׳ על נינוה : ואין קצה · אין חשבון : לתכונ׳ · ולאוצרותיה׳ על שם שהכסף והזהב הנתון באוצר נתון בחשבון כמה דאת אמר את הכסף המתוכן : כבד מכל כלי חמדה · לשון הכבדה כמו התכבדי כילק לשון מכבד הבית אסקוונט בלע״ז לכבד אותם מכל כלי חמדתא וכן ת״י ספו כל מאני חמדתא כבוד כמו זכור ושמור : בוקה · ריקנית : ומבוקה · ומרוקנת על ידי בוקקים : מבולקה · מפורכת בחומותיה איסבר״טירא בלע״ז : ופיק ברכים · כשלות ברכי׳ כמו לפוק׳ ולמכשול : קבצו פארור · שחרורית כקדיר׳ : איה מעון אריות · קינה היא על נינוה שהיתה מדור מלכים קשים וחזקים כאריות : אשר הלך אריה לביא שם · אתר דהוו אזלין מלכין ושבקין תמן ביניהון הא כאריא דשרי לרוחצן : אריה טורף בדי גורותיו · מלכיה היו מביאין שלל רב עד שהיה די לבני ביתם : ומחנק · בהמות לצורך לבאותיו כלומר מרבה אוצרות לבנין : וימלא טרף חוריו · וממלן אוצריהון חטוף : רכבה · רוב רכב שבה קרט״לין בלע״ז הה״א יתירה הופך הלשון לכמה מרכבו׳ וכן שיר אשר חלאתה בה זוהם רב : ולא ישמע עוד קול מלאככה · קול מלאכיך כמו שעשו ככר רבשקה וחביריו שלוחי אשור ויקראו בקול יהודית : פרק · גזל שמפרקין מיד בעלין : לא ימיש טרף · מתוכ׳ תמיד : קול שוט · להכו׳ סוסי׳ היה נשמ׳ בה תמיד : קול רעש · אופני מרכבות : וסוס דוהר · דולג ומקפץ וכן מדהרות דהרות אביריו :

ולהב

רדק

לחתור בקיר החומה · ויתכן לפרשו גם כן על מלך בבל שיזכור אדיריו שילכו אל החומה לכבשה והנה מרוב מרוצתם כשימהרו ללכת אל החומה יכשלו בהליכתם וכשיהיו אצל החומה יכינו הסוכך לעמוד תחתיו ולחתור בחומה : חומתה · הה״א במפיק ר״ל חומת נינוה : הסוכך · הוא מכסה קרשים ועורות עליהם באים הנלחמים של העיר ונכנסי׳ תחתיו על החומה וחותרים תחתית החומה והוא מגן עליהם מן האבני׳ שמשליכי׳ מעל החומה · בהליכותם · כתיב בוי״ו לשון רבות וקרי בהליכתם לשון יחידה : שערי הנהרות נפתחו · שערי המדינה שיוצאי׳ לנהרות נפתחו שסברו אנשי החיל הדלתות וכיון שנפתחו השערים האלה היכל המלך שהוא סמוך להם נמוג מכח המהלומות שהכו בשערים ות״י נשרי נהרותא וגו׳ : והצב גלתה העלתה · ההיכל שהוצב בשלוה ימים רבי׳ בנינוה עתה נמוג ונגלתה נינוה שהיתה מכוסה עד עתה שלא עבר בה זר · והעלתה כמו נכרתה מן כעלות גדיש בעתו : ואמהותי׳ · אמהות נינוה · והן השרות הגדולות קורא אמהות שילכו כשפחות בגולה : מנהגות · אשה אחות : מתופפו׳ · ומכו׳ על לבביהן על הכבוד שסר מהן וילכו בגולה כשפחות כן פיר׳ א״א ז״ל זה הפסוק · ות״י והצב ומלכתא · רוצה לומר לפי שהיתה נצבת אצל המלך כמו שא״מ נצבה שגל לימינך · והגאון רב סעדיה פיר׳ כי שם המלכה הצב : גלתה · שהיתה נסתרו׳ בחדר כמנהג המלכה והנשים והנכבדות כמ״ש כל כבודה בת מלך פנימה · ועתה גלתה יצאה מחדרה והעלתה על המרכבה להוליכה בגולה ואמהותיה מנהגות אותה ומנהמות בקול קינה כקול יונים מתופפות כמו שאדם מכה בתוף כן הם מכות על לבביהם כדרך הנשים הנוהות והמקוננות : ונינוה כבריכת מים מימי היא · ונינוה מימים קדמונים שהיתה היא בנויה מלאה מכל טוב כמו הבריכה שהיא מלאה מים והבריכה היא שאוספין בה המים או מי גשמים או מעין · ות״י כבית כנישת מיא מיומי קדם היא : והמה נסים · ועתה יושביה נסים מהעיר הנמלטים ממנה בעת כבישתה וכשאומרי׳ להם האויבי׳ עמדו אין מי שמפנה פניו לקול קריאתם אלא נסים בכח : בזו כסף בזו זהב · אמר הנביא כנגד הכשדים · או אומרים איש לאחיו : ואין קצה לתכונה · אין סוף לתכונת הממון שתמצאו ממה שהכין מלך נינוה וגדוליה ובזו הכסף כי הון רב תמצאו · ות״י ולית סוף לאוצרי׳ : כבוד מכל כלי חמד׳ · כלי כבוד תמצאו יותר מכל כלי חמדה שבעולם · ות״י ספו מכל מאני חמדתא · נראה שהיה דעתו לפר׳ מן התכבדי כילק · ובדברי רז״ל מכבדין בין המטות · כלומר כבדו העיר מכל כלי חמדה · כלי · בחירק לשון יחיד : בוקה ומבוקה · ענין ריקות · והכפל לחזק כי מבוקה כמו בוקה אלא שנוספה בו המ״ם הנוספת על השמות · וכן ה׳ עוזי ומעוזי : ומבולקה · כרותה · ואמר על נינוה שתהיה ריקה מכל טוב ונכרתת : ולב נמס · וכן יושביה יהיה להם לב נמס : ופיק ברכים הוא כשלון · כמו לפוקה ולמכשול · ופי׳ פיק ברכים כי כשמפחד אדם מאד ונבהל ארכבותיו נוקשות זו בזו מרעדה ורתת · וכת׳ ונקוש רכובין · וכן אמר בבלטשצר וארכבותיה דא לדא נקשן : קבצו פארור · ענין שחרות פירשנוהו בנבואת יואל : איה מעון אריות · כן יאמרו הגוי׳ בחרבן נינוה · כי היא היתה מעון אריות כי ממנה היו יוצאים אנשי׳ כאריות טורפים בני העולם ומביאים הטרף לנינוה כי היא מעון לאריות ומרעה לכפירי׳ : אשר הלך אריה לביא שם · [illegible] : גור אריה · [illegible] ואין מחריד אותם [illegible] : אריה טורף בדי גורותיו · [illegible] ומחנק ללבאותיו · [illegible] : הנני אליך · [illegible] : והבערתי בעשן רכבה · [illegible] : וכפיריך · משל לבני החיל : טרפך · [illegible] : ולא ישמע עוד קול מלאככה · [illegible] : הוי עיר דמים · הוי לשון קריאה [illegible] : פרק · [illegible] : לא ימיש טרף · לא ימוש מתוכה טרף [illegible] : קול שוט · [illegible] : וקול רעש אופן · [illegible] : דוהר · [illegible] : מרקדה · [illegible]

ולהב חרב' דרלימלה בלעז כל סכין וחרב קרוי להב כמו ויבא הנצב אחר הלהב: וברק חנית' חנית מרוטה ומבריקת אור יוצא ממנה פלנדור בלעז: וכובד פגר' היו מרבים פגר יס ולא היה חשבון לגויות נבילות הממלכות בה על שהיו העוברים נכשלים בגויות הפגרים: מרוב זנוני זונה' מרוב חנופת עיר חניפה שהיו יודעין

פרש מעלה' פירש מעלה להב חרב' ויו ולהב כויו ויפה את תכרהם את עיניו' ואת בחסרון מלה מסיק להוב וכלהוב סיפין וכתבות מורכין: ורוב חלל' שיעשו הפרסי: וכובד פגר כמו רב חלל' ענין כפול במלות שונות כי כבד הוא ענין רבוי' כמו עמך הכבד הזה והדומים לו' ופגר כמו חלל כי לא יקרא הגוף פגר אלא כשהוא מת:

מעלה ח' פתחין בקרי' וסי' ויהי שמואל מעלה העלה' הנני מעלה לה ארוכ'' ולכהני' הלוים לא יכרת איש' ולכן הנה אדני מעלה עליכם' והשבתי למואב נאם יי'' פרש מעלה ולהב חרב' מעלה נשיאי' מקצה הארץ' כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל' וסי' בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהן דמואב וברק ברקין בבבל: ג' מל' יוד

פָּרָשׁ מַעֲלֶה וְלַהַב חֶרֶב וּבְרַק חֲנִית וְרֹב חָלָל וְכֹבֶד פָּגֶר וְאֵין קֵצֶה לַגְּוִיָּה יִכָּשְׁלוּ בִּגְוִיָּתָם׃ מֵרֹב זְנוּנֵי זוֹנָה טוֹבַת חֵן בַּעֲלַת כְּשָׁפִים הַמֹּכֶרֶת גּוֹיִם בִּזְנוּנֶיהָ וּמִשְׁפָּחוֹת בִּכְשָׁפֶיהָ׃ הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְגִלֵּיתִי שׁוּלַיִךְ עַל־פָּנָיִךְ וְהַרְאֵיתִי גוֹיִם מַעְרֵךְ וּמַמְלָכוֹת קְלוֹנֵךְ׃ וְהִשְׁלַכְתִּי עָלַיִךְ שִׁקֻּצִים וְנִבַּלְתִּיךְ וְשַׂמְתִּיךְ כְּרֹאִי׃ וְהָיָה כָל־רֹאַיִךְ יִדּוֹד מִמֵּךְ וְאָמַר שָׁדְּדָה נִינְוֵה מִי יָנוּד לָהּ מֵאַיִן אֲבַקֵּשׁ מְנַחֲמִים לָךְ׃ הֲתֵיטְבִי מִנֹּא אָמוֹן הַיֹּשְׁבָה בַּיְאֹרִים מַיִם סָבִיב לָהּ אֲשֶׁר־חֵיל יָם מִיָּם חוֹמָתָהּ׃ כּוּשׁ עָצְמָה וּמִצְרַיִם וְאֵין קֵצֶה פּוּט וְלוּבִים הָיוּ בְּעֶזְרָתֵךְ׃ גַּם־הִיא לַגֹּלָה הָלְכָה בַשֶּׁבִי גַּם עֹלָלֶיהָ יְרֻטְּשׁוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת וְעַל־נִכְבַּדֶּיהָ יַדּוּ גוֹרָל וְכָל־גְּדוֹלֶיהָ רֻתְּקוּ בַזִּקִּים׃ גַּם־אַתְּ תִּשְׁכְּרִי תְּהִי נַעֲלָמָה גַּם־אַתְּ תְּבַקְשִׁי מָעוֹז מֵאוֹיֵב׃ כָּל־מִבְצָרַיִךְ תְּאֵנִים עִם־בִּכּוּרִים אִם־יִנּוֹעוּ וְנָפְלוּ עַל־פִּי אוֹכֵל׃ הִנֵּה עַמֵּךְ נָשִׁים בְּקִרְבֵּךְ לְאֹיְבַיִךְ פָּתוֹחַ נִפְתְּחוּ שַׁעֲרֵי אַרְצֵךְ אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחָיִךְ׃ מֵי מָצוֹר שַׁאֲבִי־לָךְ חַזְּקִי מִבְצָרָיִךְ בֹּאִי בַטִּיט וְרִמְסִי בַחֹמֶר הַחֲזִיקִי מַלְבֵּן׃

[margin: ב' · ל' · וכשלו ק' · ה · ג' ל' ומל' · ל' · ג' בלים' חס' · ל' · ל' · ל' בספ' מונה · ל' למדינחאי התיטבי כתיב התיטבי ק' · ג' נלאין אונים ק' · ל' · ג' חסר · ל' · ג' · ל' · ל' · ל' מל' · ה' · ג' ג' חסר ואח' מל' · ג' דגשים · ל']

פָּרָשׁ מַסִּיק וּלְהוֹב וְצִלְהוּ וּבְסַיְפִּין וּצְחִצוּחַ מוֹרְנִין וּסְגֵי קְטִילִין וַהֲמוֹן פִּגְרִין לֵית סוֹף לִקְטִילַיָּא יִתְקְלוּן בִּקְטִילֵיהוֹן׃ מִסַּגִּיאוּת אִתְרְגוּשַׁת קַרְתָּא דְהִיא כְּטַעֲיָתָא נָפְקַת בָּרָא שַׁפִּירַת רֵוּ יָדְעָא חֲרָשִׁין דִּמְסָרָא עַמְמַיָּא בְּטַעֲוָתְהָא וּמַלְכְוָתָא בַּחֲרָשָׁהָא׃ הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וַאֲגַלֵּי בַּהֲתַת חוֹבָךְ עַל אַפָּךְ וְאַחֲזֵי עַמְמַיָּא בַּהֲתָתִיךְ וּמַלְכְוָתָא קְלָנִיךְ׃ וְאַרְמֵי עֲלָךְ שִׁקּוּצִין וַאֲנַבְלִנִּיךְ וַאֲשַׁוְּנִיךְ מְבַעֲרָא לְעֵינֵי כָל חָזָךְ׃ וִיהֵי כָל דִּי יַחֲזֵנִּיךְ יִתְרְחַק מִנִּיךְ וְיֵימַר אִתְבְּזִיזַת נִינְוֵה מַן יְדְוֵי עֲלָךְ אֵיכָא אַשְׁכַּח מְנַחֲמִין לָךְ׃ הָא אַתְּ טָבָא מֵאַלֶּכְסַנְדְּרִיָּא רַבְּתָא דְיָרְתָבָא בֵּינֵי נַהֲרָוָתָא מַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לַהּ דְּשׁוּרָהּ יַמָּא מִיַּמָּא שׁוּרָהָא׃ כּוּשׁ סוּמְכְתָהָא וּמִצְרַיִם וְלֵית סוֹף פּוּטָאֵי וְלוּבָאֵי הֲווֹ בְּסַעֲדִיךְ׃ אַף הִיא בְּגָלוּתָא תְהָךְ בְּשִׁבְיָא אַף עֲלֵימָהָא יִתְרַטְּפוּן בְּרֵישׁ כָּל שׁוּקַיָּא וְעַל יַקִּירָהָא רְמוֹ עַדְבִין וְכָל רַבְרְבָהָא יִדַּקְדְּקוּן בְּשִׁלְשְׁלָן׃ אַף אַתְּ דָּמְיָא לְרַוְיָא תְהֵי מְסַלְעָמָא אַף אַתְּ תִּבְעִין סְעִיד מִבְּעֵל דְּבָבָא׃ כָּל כְּרַכָּךְ דָּמָן לְתֵינִין בַּכִּירָן דְּאִם יִרְעֲדוּנוּן יִתְרוּן וְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּרֵהוֹן צְמוּקִין דְּכָשְׁרִין לְמֵיכָל׃ הָא עַמֵּךְ חַלָּשִׁין כִּנְשַׁיָּא בְּגַוִּיךְ לְבַעֲלֵי דְבָבִיךְ אִתְפְּתַחוּ תַרְעֵי אַרְעִיךְ אַכְלַת אֶשָּׁתָא תוּקְפֵיךְ׃ מַיָּא בְצֵירָא כְּנוֹשִׁי לְגַוִּיךְ תַּקְּפִי כְּרַכֵּיךְ אַסְנָא מְרָוָא וְשַׁעְבִּידִי בְטִינָא אַתְקִיפִי בִנְיָנֵיךְ׃ לתמן

[Rashi] לפתוח לב מלכי הארץ להתחבר עמם וסוף כובשים אותם תחתיה: שוליך' הם שפולי בגדי אשה: מערך' גילויך כמו עריה בשת: שיקוצים' בגדים צואים המכוולים אותך לפי הענין שדימה אותם לזונה לכל הכתוב: כראי' זבל לשון והסיר את מוראתו בנוצתה: ידוד ממך' יתרחק ממך: התיטבי מנוא אמון' ומה תבטחי בעושרך ובגבורת' וכי גדולה את מנוא היא אלכסנדריא של מצרים אמון לשון פידגוג כוא הגדולה שהית' אומנת מלכי מצרים דמרבי בה מלכי: אשר חיל ים' אשר היה הים להם לחיל ולחומ' שורא וכד שורא: כוש עצמה' כושיים היו לה לחוזק: פוט ולובים היו בעזרתך' והפוטים והלובים אשר היו בעזרתך גם הם היו כחילה: גם היא לגולה הלכה' אף היא הלכה בגולה אף על פי כן בדולת' לא עמדה לפני נבוכד נצר: רתקו' נכבלו לשון רתוקות כסף עשה הרתוק שלשלת: בזיקים' שלשלאות: גם את' אף לפי גדולתך תשכרי כמותה בכוס התרעלה ותהיה נעלמה: כל מבצריך תאנים עם בכורים' כל ערי מבצריך יהו נוחים ליכבש ולבוא מה שבתוכה כאילו תאנים בכורות מבושלו' שכהן שכשמניעי' האילן נופלים הבכורי' לתוך פי האוכלים' תאנים אילני תאינה: אם ינועו' אשר אם ינוע בידי אדם בחזקה: מי מצור שאבי לך' עיר שבאי' לצור עליה אוספים להם בני העיר מים רבים לתוכה בתוך חביות לשתות בימי המצור כשאין בתוכה בורות: באי בטיט ורמסי' אותו ללבון ממנו לבינים כדי לחזק בו בדקי החומ': החזיקי מלבן' אחזיבידך המלבן העשוי לדפוס הלבינים ללבון בתוכו: התכבדי

[Radak] ואין קצה לגויה יכשלו בגוית' האויבי' יכשלו בגויית החללים' אבל לשון גויה יבא נ"כ בגוף החי: מרב' זנוני זונ' כל זה בא לה מרוב הרעו' שעשתה' ודמה אותה לזונה כי הזונ' עושה כן מוכרת הזונים אחריה בכשפיה ובהתיפותה בפניהם ועושה כהם כרצונ' וכן עשתה היא בגויי הארצות: הנני אליך' לפי שדימה אותה לזונה דימה חורבנה לקלון הזונה: מערך כמו ערותך' והוא מן כמער איש: והשלכתי' שקוצים' דברי תיעוב וניבול להשחית יופיך ולהמאיסך לכל העולם: ושמתיך כראי' כזבל' כמו והסי' את מוראתו' ויונתן תרגם ואשוינך מבערא לעיני כל חזך: והיה כל רואיך ידוד ממך' כל אחד מהם ידוד וירחק ממך לרוב קלונך' ואמר שדדה נינוה' נינוה שהיתה מושלת בגוים עתה שדודה' והשין נקראת בקמץ חטף: מי ינוד לה' מאין אבקש מנחמים לך' כי כלם שמחים למפלתך מפני הרעות שעשית להם: התיטבי מנוא אמון' אמר איך היית בוטחת בגדולתך ובגאונך ובהיותך עיר בנויה ונהרות סביב לך' כמו שאמר שערי הנהרות נפתחו' וכי טובה את מנוא אמון והיא אלכסנדריא של מצרים' וכן תרגם יונתן הא את טבא מאלכסנדריא רבתא: היושבת ביאורים' בין היאורים יושבה שהם סביב לה גם נכנסי' בעיר מתחת הארץ שלא היתה ירחה

[margin: מעלה ח' פתחים וסי' שמואל לבית סימן נהרין דמואב ודאלמגר גבל]

בלישנא ראיה וסימן והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך' כי קולך ערב ומראיך נאוה' ויראו לפניך מראינו ומראה: שקצים ג' חסר ו' בליש' וסימן וגם את האבות ואת הידעוני' ואת התרפים דמלכים' והשלכתי עליך שקצים' ושקציו מבין שניו' וכל שקוץ השקוץ דכוו' חסר בסב מל' וסימן השקוץ משומם' שקוץ שומם: גלה ד' חסר בלישנא בקריאה וסימן גלה וסורה ואלה מי גדל' אף היא לגלה הלכה' עם הגלה אשר הגלתה' וישבו תחתיהם עד הגלה: אוכל ד' בקריאה וסימן כי אם הלחם אשר הוא אוכל' והיה כאשר יחלם הרעב' אם ינועו ונפלו על פי אוכל' גם איש שלומי אשר בטחתי בו:

ממנו' לפיכך אמר היאורים מים סביב לה בין היאורים ומי הים היו מקיפים אותה מים' ופי' ואמר אשר חיל ים פי' חומות יש לה וכפל הענין לחזק ואמר מים חומותיה עכ"ז לכדה נבוכד נצר כשכבש ארץ מצרים: כוש עצמה' העי"ן נקרא בקמץ חטף כמו עצמה ירבה' אמר וכן כוש שהיתה לה עצמה: ומצרים ואין קצה' וכן מצרים שאין קצה לעם אשר בה' וכן פוט ולובים שכולם היו בעזרתך עתה נפלו ביד נבוכד נצר: גם היא' כא אמון וכוש ומצרים כל אחת מהם הלכו בגולה גם את תלכי בגולה כמוהם כי אין את טובה מהם' ואמר בגולה ואמר בשבי כפל הענין במ"ש לחזק הענין: ידו גורל' פרשו ידד בשקל רבו מסערות ראשי' רכו דבריו משמן' ופי' השליכו' כן כתבו רבי יהודה ורבי יונה ז"ל' ואחז"ל כתב כי שרשו ידה והוא אותן מבנין הפעיל כמו וידו אבן בי ומשפטו יידו ויידו הי"וד הכתובה יו"ד אותן והיו"ד פ"א הפעל נבלעת בדגש: רתקו בזיקים' מן עשה הרתוק ורתוקות כסף' ופירש אסרו בשלשלאות כי זקים הם שלשלאות והם רתוקות' וכאשר אמר רתקו בזיקים הוא תוספת ביאור כי די לו ברתקו' וכן כמוהו למען בצוע בצע' עשקו עשק' ומעלה מעל' ויבש דוד בוש' והדומים להם: גם את תשכרי' גם את כמו כוא ומצרים תשתה כוס התרעלה ותשכרי ממנו: תהי נעלמה' כלומר כאלו לא הייתי על דרך ושתו ולעו והיו כלא היו' תהי כמו תהיי' או היא נסתרת כי דרך המקרה לדבר לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד: גם את תבקשי מעוז מאויב' מפחד האויב תבקשי מעוז ומכבד להסגב בו: כל מבצריך' ומה יועילו לך מבצריך כי כלם יהיו נוחים להכבש כמו התאנים המבושלים' כי במעט תנועה שיניע האדם את האילן יפלו: על פי אוכל המניע אותם כן יפלו מבצריך ביד אויב: עם בכורים' כמו ובכורים' וכן אדמוני עם יפה עינים כמו ויפה' והמשיל המבצרים לתאנים שיתאוה אדם להם ויותר כשהם בכורים שמצפה אדם להם ומתאוה יותר כן מצפה האויב למבצריך לכבשם ואת כל כרכך וגו': הנה עמך נשים בקרבך' כמו הנשים שאין בהם כח להלחם: פתוח נפתחו' כלומר כאלה כאלו נפתחו מאליהם כי קל מהרה ישברון ופתחום האויבים וכאלו אש אכלה בריחיך: מי מצור שאבי לך' כלומר עשי לך כל מה שתוכלי לעשות כי לא יועילך: באי בטיט' לרמסו לעשות ממנו הלבנים' וכפל הענין במ"ש ואמר רמסי בחומר: החזיקי מלבן' כמו כבשן הלבנים שגורפי' אותם בו:

פס' מבצריך: תאכלך אש' האויב: תאכלך כילק' כמו הילק שאוכל התבוא' עד כלה: התכבד כילק' התכבד מקור' התכבדי' צווי כנגד נקבה והם ענין רבוי' כלומ' מה יועילך אם התרבית בעם כבד כי לא יועילו ולא יצילו' וי"מ התכבד המכבדי' מדברי רז"ל מכבדין בין המטות מכבדות של תמרה' כי הילק והארבה מכבדין השדה מן התבואה' ות"י יתפוכך כקומצ' יחסלונך כגוב: הרבי' אמר מה יועילך שהרבי' סוחריך בתוך ככוכבי השמים' כי כמו הילק שפשט בארץ ואחר כך עף קל מהרה כן עמו הם ואבדו ולא הועילם עושרם: מנזריך' גדוליך וקציניך מענין נזר ודגש הנו"ן לתפארת הקריאה' וכמוהו רבי': וטפסריך' כמו שריך או נגידיך' וכן ופקדו עליה טפסר' והוא בחיר' הטי"ת וזה פתח הטי"ת ואחד הוא במשקל' וענין המשיל' לארבה שמנהג הארב' שיחנו וידבקו בכותלים ביום קרה וכחום היום ילכו ולא ישא' אחד ולא נודע בכותלים מקומו אים ולא נכר בגדרות' אנה חנו ולא נודע גם כן איה הם' כלומר אנה הלכו ועפו קל מהרה' ואמר מקומו על כל אחד מהם' ואמר אים על כלם' וכן שרי נינוה וגדוליה שהיו חונים בהשקט ובשיבה החויב עליהם לא הועילם עשרם וגדולת' מי שברח ברח מי שנהרג נהרג לא נודע מי הוא הגדול והשר: כגוב גובי' כמו גובים' וכן יקרא לו חגבי' כמו חגבים: והדומים לו' ותרגום ארבה גובאי ומה שאמ' כגוב גובי ר"ל המין הגדול שבמיני הארבה כמו מלך מלכים: בגדרות' הם כותלי דגנים וכרמים' והוא קבוץ' מן יושבי כטעי' ונגדרה: ונודד מפעלי הכפל מבנין הדומה למורבע לפי שהוא פתח כמו אשר עוללי' אבל נודד פועל עומד כן כתבו רבי' יונה' והא"ז כתב שהוא לא נזכר שם פעלו מבחי העי"ן' כמו באין תהומות חוללתי' ועבינו ענין תנועה' כמו נדדו מני' ותדד שנתי מעיני' ידוד ממך: כמו רעיך' מנהיגי המלך ויועציו עתה לא יהיה להם יד להציל מכף האויב והרי הם כאלו הם ישנים: ישכנו אדיריך' כאלו שכנו בקבר ומתו כי לא יועילו ולא יצילו' וכן שכנה דומה נפשי: נפשו עמך' כמו נפוצו על דעת יונתן שתרגם יתבדרו' ויתכן היותו ענין רבוי' כמו ופשו פרשיו' כי תפושו בעגלה דשה' ופי' רבו עמך שהם נפוצים על ההרי' ואין מקבץ' ולפי שקרא המנהיגי' רועים אמר על העם שהם נפוצים על ההרים' כלומר כצאן אשר אין להם רועה ואין מקבץ אותם: אין כהה לשברך' כהה ענין רפואה כמו כהה הנגע' והוא ענין הקמוט והעבור כי כאשר הנגע או השבר קרוב לרפואה יתקמט העור שסביבותיו' לשברך' אמר כנגד מלך אשור שזכר: נחלה מכתך' והוא' על המכה נפעלה וא"עפי שהיא פועלה כי האדם הוא הנחלה והמכה היא המחלה על הסבה השנית' כי הסבה לאשונה המביא אותה וא"עפי כן מרוב החלאי' אמר במכה שהיא היא נפעלת אל החלאי' ההם כלומ' מלאה אהם' וכן כי כלה ונחרצה' כי כלה אך נכהלה על זה הדרך: תקעו כף' עליה לשמחה' כמו ויכו כף ויאמרו יחי המלך' וכל עצי השדה ימחאו כף: תם ונשלם ספר נחום:

התכבדי' במשמושי השמד: כילק' הנומר ומכלה כל ירק השדה וי"ם פותרין התכבד כילק תתכסי בכובד גייסות פילק והתכבדי לשון עם כבד: ילק פשט ויעף' היו קלים לבאת בשחורה כילק הפושט ועף: מנזריך' שריך והמ"ס יסוד ושורש בתיבה כמ"ס של משמרתך ושל משמעתך ושל מנעליך ופעמים שהיא נופלת ממנה כמו נזיר אחיו וכן נזירית שריה: וטפסריך' הממונים שלך: כגוב גובי' כחיילי גובאי גובאי קומלגנושטדין בלע"ז: החונים בגדירות ביו' קרה' כן דרך הארב' והזבוב והילק בעת הקור נדבקי' בכתלי' וכשיבא חום הן נודדי' משם והולכים להם כך יגלו כל עמך: ונודד' ואטלטל: ולא נודע מקומו אים' איפא הם ואנה הלכו: נמו רועיך' לשון תנומה: ישכנו' אין יכולין לקום: נפושו' כמו נפוצו וכל האותיות היוצאות ממוצא אחד מתחלפות זו בזו זי"ן שי"ן סמ"ך צד"י כולן יוצאין מסוף הלשון ושולי השיניי': אין כהה לשברך' אין מיכר על שברך כי הכל שמחים' כהה לשון דבר עמום: תקעו כף' לשמוח:

ספר חבקוק

המשא אשר חזה' מטול נבואתא מה שנשא וקיבל ברוח הקד': עד אנה יי' צופ' היה ברוח הקדש נבוכד נצר העתיד למלוך בכיפה ולהיו' מיצר לישראל כענין שנאמר בנבואתו כי הנני מקים את הכשדים וגו' ועל זאת היה מתאונן ומתפלל: אזעק אליך חמס' אזכיר לפניך חמס העשוי לי ואינך מושיע: און' בזה וחמס: ועמל תביט' עמל זה אתה מביט ואינך עוזר: ויהי ריב ומדון ישא' זה הרשע הנושא ריב ומדון הוה ומתקיי' ומצליח ויהי ויתקיים אותו אשר ריב ומדון ישא כן תרגם יונתן: על כן תפוג תורה' על זה שישראל רואין הצלחתו של רשע תפוג ותעבור תור' מהם וישמעו לו וישתחוו לצלם בבקעת דורא: ואל יצא משפט' הדת לאמיתו: מכתיר' סובב כמו אכירי בשן כתרוני: לא

זרחה ד' וסימ' אם זרחה השמש עליו דמים לו' וישכימו בבקר והשמש זרחה' שמש זרחה ונודד דנחום' והצרעת זרחה במצחו' ואו זרחה לכם יראי שמי: ולא תשמע ד' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ה': ויהי ריב חד מן י"ד פסו' בטעמא תרין חוטרין' פי' הטפחה כך דינה לעולם לא ישרתוה כי אם מרכא אך ב"יד מקומות ישרתוה דרגא עם

טו שָׁם תֹּאכְלֵךְ אֵשׁ תַּכְרִיתֵךְ חֶרֶב תֹּאכְלֵךְ כַּיָּלֶק הִתְכַּבֵּד כַּיֶּלֶק הִתְכַּבְּדִי כָּאַרְבֶּה׃ הִרְבֵּית רֹכְלַיִךְ מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם יֶלֶק פָּשַׁט וַיָּעֹף׃ מִנְּזָרַיִךְ כָּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גֹּבָי הַחוֹנִים בַּגְּדֵרוֹת בְּיוֹם קָרָה שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד וְלֹא־נוֹדַע מְקוֹמוֹ אַיָּם׃ נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר יִשְׁכְּנוּ אַדִּירֶיךָ נָפֹשׁוּ עַמְּךָ עַל־הֶהָרִים וְאֵין מְקַבֵּץ׃ אֵין־כֵּהָה לְשִׁבְרֶךָ נַחְלָה מַכָּתֶךָ כֹּל ׀ שֹׁמְעֵי שִׁמְעֲךָ תָּקְעוּ כַף עָלֶיךָ כִּי עַל־מִי לֹא־עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד׃

לְתַמָּן יֵיתוּן עֲלָךְ עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא יְשֵׁיצוּנִיךְ קָטוֹלֵי חַרְבָּא יִתְכַּנְשׁוּן עֲלָךְ מַשִּׁרְיַת עַמְמִין דְסַגִּיאִין כִּזְחַלָּא יַחְפּוּנִיךְ כְּקַמְצָא יַחְסְלוּנִיךְ כְּגוֹבָא׃ אַסְגֵית תַּגָּרַךְ מִכּוֹכְבֵי שְׁמַיָּא הָא כִזְחַלָּא דְשָׁלַח וּפָרַח׃ הָא טַפְסְּרַךְ מִצַּלְהֲבִין כְּגוֹבָא וְטַפְסְרַיִךְ כִּזְחִיל גּוֹבָאֵי דִּי שָׁרַן בְּבָתְלַיָּא בְּיוֹם קְרִיר דְּכַד שִׁמְשָׁא דָנְחָא עֲלֵיהוֹן מִתְבַּדְּרִין וְלָא אִתְיְדַע אַתְרְהוֹן לְאָן עֲרַקִין׃ אִתְבַּרוּ נִבְרָךְ מַלְכָּא דְאַתּוּר גְּלוֹ עַם מַשִּׁרְיָתָךְ אִתְבַּדָּרוּ עַמָּךְ עַל טוּרַיָּא וְלֵית דְּמַכְנִישׁ׃ לֵית דְּכָאֵב לֵיהּ עַל תַּבְרֵיךְ מִמְרְעָא מְהָתֵךְ כָּל דִּי שְׁמַעוּ שִׁמְעֲתֵךְ טְפַחוּ יְדֵיהוֹן עֲלָךְ חֲדִיאוּ אֲרֵי עַל מַן לָא עֲרַת מְחַת בִּישְׁתֵיךְ תְּדִירָא׃

סו

א **הַמַּשָּׂא** אֲשֶׁר חָזָה חֲבַקּוּק הַנָּבִיא׃ עַד־אָנָה יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וְלֹא תִשְׁמָע אֶזְעַק אֵלֶיךָ חָמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ׃ לָמָּה תַרְאֵנִי אָוֶן וְעָמָל תַּבִּיט וְשֹׁד וְחָמָס לְנֶגְדִּי וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן יִשָּׂא׃ עַל־כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה וְלֹא־יֵצֵא לָנֶצַח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מַכְתִּיר אֶת־הַצַּדִּיק עַל־כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל׃ ה רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ כִּי־פֹעַל פֹּעֵל בִּימֵיכֶם

מטל נְבוּאֲתָא דְאִתְנַבֵּי חֲבַקּוּק נְבִיָּא׃ עַד אֵימָתַי יְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הֲלָא גְלֵי קֳדָמָךְ קְבֵלְנָא קֳדָמָךְ עַל חֲטוֹפִין הֲלָא יְכְלָא קֳדָמָךְ לְמִפְרָק׃ לְמָא אֲנָא חָזֵי אֲנוֹסִין וּמִסְתַּכֵּל בְּעָבְדֵי לְאוֹרַת שְׁקַר בְּזוֹזִין וַחֲטוֹפִין לְקִבְלִי דְבַתַּחֲרוּתָא וּבִזְדוֹנָא אִנּוּן מִתְנַבְּרִין׃ עַל כֵּן פָּגַת אוֹרַיְתָא וְלָא נָפֵיק לְאַפְרַשׁ דִּינָא אֲרֵי רַשִׁיעַיָּא מְסַלְעֲמִין לְצַדִּיקַיָּא עַל כֵּן לָא נָפֵיק דִּינָא כֵּוָן׃ חֲזוֹ בְעַמְמַיָּא וְאִסְתַּכַּלוּ אִתְּרְפוּ שְׁוַהוּ אֲרֵי עוֹבָדָא אִתְעֲבֵיד בְּיוֹמֵיכוֹן׃ לא

ב' מרכות הנקראו' תרין חוטרי' וסי' ויבא לו יין וישת' למה תעשה כה' אשר לא צוה אות' ויקרא לה נבח' הלא טוב לנו שוב מצרים' נעלם מן המלך אשר לו הגיד לה דמלכי' ותבירו דד"ה' ויחנו אה נכח אלה' נענית לו בה' וינח לו אהיו מסביב' הלא זה אוד מוצל מאש' ודי לא ידע תהודעון' ויהי לב לעם לעשות' ויהי ריב ומדון ישא:

המשא אשר חזה חבקוק הנביא' הנביא הזה לא ידענו דורו ולא משפחתו' ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה' ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו' ונבואתו על נבוכד נצר על הרע שעשה לישראל מכל העמים והתנבא על הרע שיעשו פרס ומדי לזרעו באחרונה' והחל להתרעם כנגד האל יתברך על מעשה הרשעים שמריעים לישראל הצדיקים ומצליחים בדרכיהם' ונכר בלשון הצדיקים שבדורו או אחר דורו בדרך נבואה על נבוכד נצר שעתיד למלוך ולהרע לישרא' ונראה כי בדורו החלה מלכות נבוכד נצר כמו שאמר כנגד אנשי דורו כי פעל פעל בימיכם וא"מ: עד' חמס' פי' בעבור החמס הנעשה לישראל אזעק אליך ולא תושיע: למה' אנשי און שעושים לי און ורעה לפני ואתה כמראה אותם שלא תבעריה' ין הארץ גם אתה תביט העמל שעושים ואין אתה משלם גמולם' וכן אמר דוד עמל וכעס תביט' וכל זה להודיע כי ה' יתברך משגיח במעשה בני האדם אם לטוב אם לרע ואחר שכן הוא איך מאריך להם' ויהי לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון' וים מפרשים ריב ומדון האויב ישא ויסבל ישראל: על כן' לפי שאין אתה עושה דין ברשעים תרפה התורה ותחלש כי רבים מרפים ידיהם ממנה' ולפי שרואים הצלחת הרשעים ורעת הצדיקים: תפוג' ענין רפיון וחלישות' וכן כל אשר בשרשו: ולא יצא' לפי שהם רואים שלא יצא לנצח משפט הרשעים: כי רשע מכתיר את הצדיק' מקיף אותו להרעלו תמיד' כענין כתרו את בנימין: על כן יצא משפט מעוקל' על כן אומר כי המשפט מעוקל ומעוות' וכתי' על כן אמר לא נפיק דינה כיון: ראו' אמר כנגד ישראל ראו בגוים והביטו כי מה יצא להם המשחית: והתמהו תמהו' הכפל לחזק התימה לרוב מעשה הרע שיעשה נבוכד נצר' והתמהו מבנין התפעל דינו והתתמהו' ונתהתפעל נבלעת בדגש ת' השרש: כי פעל פעל בימיכם' זה לעד כי בדורו מלך נבוכד נצר' והפועל הוא השם יתברך ופעל שם:

לא תאמינו כי יספר: כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו: איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא: וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב ופשו פרשיו ופרשיו מרחוק יבאו יעפו כנשר חש לאכול: כלה לחמס יבוא מגמת פניהם קדימה ויאסף כחול שבי: והוא במלכים יתקלס ורזנים משחק לו הוא לכל מבצר ישחק ויצבר עפר וילכדה: אז חלף רוח ויעבר ואשם זו כחו לאלהו: הלוא אתה מקדם יהוה אלהי קדשי לא נמות יהוה למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו: טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו: ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא משל בו: טו כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו על כן ישמח ויגיל: על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה:

לא תהימנון ארי ישתעון לכון: ארי הא אנא מקים ית כסדאי עמא מוחיא וקלילא דאזיל לפתאי ארעא לאחסנא קרוין דלא דיליה: אמתנין ודחילין אנון מניה דיניה וגזרתיה נפקין: וקלילין מנמריא סוסותיה וחריפין מדיבי רמשא ויירבון פרשוהי ופרשוהי מרחיק ייתון משרין כנשרא דטאס למיכל: כולהון לחטוף אתן מקבל אפיהון דמן כרוח קדים קדומא וכנש כחלא שביא: והוא על מלכיא מתלעב ועל שלטוניא מחיך הוא לכל כרך תקיף מעיק וצבר מליתא וכבשה: בכן על דרמת רוחיה עלוהי עדא ממלכותיה וחב על דאסגי יקרא לטעותיה: הלא את יי ברית עלמא מבראשית את אלהא דין קשוט על כל בריתך קדיש בעובדי הימנותא מימרך קים לעלמין יי למעבד דינא בריתיה ותקיף לארתפרעא אתקנתיה: בריר מימרך מלמחזי בעובדי ביש ומלאסתכלא בעבדי לאות שקר הלא גלי קדמך ולמא את מסתכל באנסין וארת יהב ארכא לרשיעיא ומסלעמין לדטבין מנהון: ועבדתא אנשא כנוני ימא כריחשא דלית שולטן עלוהי: כלהון דמן לצידין דאחיד נונא בחכתא כניש ליה בחרמי ורבי ליה במצדתיה על כן חדי ודאיץ: על כן מדבח לזיניה ומסיק בוסמין לסמותיה ארי בהון טב מיכלי ושירותיה מטעמא:

גמות חד מן י״ח מלין תקון סופרים וסימן נמסר בריש ספר במדבר סיני: בוגדים ה׳ מל׳ וסימן ובגד בוגדים בגדו׳ למה תביט בוגדים תחריש׳ יבשו הבוגדים ריקם׳ ורשעים מארץ יכרתו׳ אף היא כחתף תארב:

רשי

לא תאמינו כי יסופר׳ זאת לכם אשר אני מקים את הכשדים העם אשר לא היה כדי להבראות כמו שנאמר זה העם לא היה הם אחד משלשה דברים שהקב״ה מתחרט על בריאתם ועתה יקום ויהיה מר ונמהר לרוץ וללכת למרחבי ארצות כל הגוים: ממנו משפטו ושאתו יצא׳ ממנו שופטים ממנו מלכים המטילי׳ משא ואימה על הכל משפטו יוסטיציא בלע״ז: ופשו פרשיו׳ רבו פרשיו: לחמס יבא׳ לשלול ולבוז: מגמת פניהם׳ לשון הגמאיני נא׳ יגמא ארץ׳ רץ במרוצה לשעה קלה כברת ארץ כא׳ גמא ושת׳ הארץ שלפניו ואף כאן מגמת פניהם גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים עזה שברוחות כן ת״י: והוא במלכי׳ יתקלס׳ מתלוצץ בהם וכל לשון קלסה לשון דבור הנדברי׳ בו יש לטוב ויש לרע פרלדי״ן בלע״ז: משחק׳ כמו שחוק כמו משמר משמור: לכל מבצר ישחק׳ אם אויבו במבצר חזק שחוק לו: ויצבור עפר׳ עליה ברוב חיילותיו כל אחד נושא משא עפר והרי היא לפני החומה תל גבוה ונלחמי׳ בה על העיר והיא קמיכת סוללה כי כולן מתורגמות יצבור עלה מליתא ואף היא לשון מילוא שהיה בעיר דוד הוא תל גבוה ונלחמים בה שעל ראשה מגדל בנוי ושיפועו משפע לכדוין וסביבות מרגלותיו חומה נמוכה להחזיק העפר מליפול: אז חלף רוח׳ אז ברחותו דרכו צלחה רוח חולפת ועוברת עליו רוח אחרת׳ ומהו הרוח זהו כחו לאלהו הכח הזה הוא נותן לאלהו ואומר אלהי עשה לי כל החיל הזה׳ אמר הנביא ואתה למה תחרים לכל זאת הלא אתה מקדם אלהי קדושי אשר לא תמות וזה שכתוב לא נמות אחד מתיקוני סופרים שבמקרא הוא שכינה הכתוב וכן והפחתם אותו וכן הרבה המפורשים בסיפרי ולפי תיקון הסופרים זהו פירושו הלא אתה אלהי מקדם קדושי אל תתני למות בידו: יי׳ למשפט שמתו׳ ידעתי כי לא העמדתו לזה אלא לשפוט את המורדים בך ומכל מקום כל זה למה תקיים הלא טהור עיני׳ אתה מראות ברע: והביט׳ כמו ולהביט אל עמל: צדיק ממנו׳ שהוא משמא את עיני צדיקיו: ותעשה אדם׳ לפני הרשע הזה הפקר כדגי הים שכל הרוצה כל מהם: כלה בחכה העלה׳ כל האדם זה הרשע העלה בחכה שלו: יגורהו׳ לשון אגידה בקציר כהרסו ממגורות: יזבח לחרמו׳ לעז שלו שהוא אומר שהיא כובשת הכל לפניו: בהמה׳ כמו בהם בשבילם: בריאה׳ שמינה: העל

רדק

כי יספר׳ לכם הפעל הרע והקשה ולא תאמינו: כי הנני׳ דבר הנביא בלשון השם ית׳: והנמהר׳ נמהר במעשיו לא יסכיל מה יעשה׳ וכן ולבב נמהרים יבין לדעת: איום ונורא׳ תאר מענין אימה: ממנו משפטו׳ כי לא יצטרך לעזרת עם אחר כי ממנו יצא משפטו שיעשה בעמים׳ וכן שאתו שיתנשא על הגוים: וקלו׳ וחדו׳ ענין חדוד וחריפות: מזאבי ערב׳ כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף: ופשו פרשיו׳ ירבו פרשיו כמו שפירשתי נפושו עמך׳ ויונתן תרגם וירבון פרשוהי: חש לאכול׳ ממהר לעוף אל החלל שיראה מרחוק׳ והנש׳ עוף גבוה משאר העופות וממהר לעוף׳ לפיכך זכר הנשר׳ וית׳ כנשרא דטאים למיכל פי׳ יעוף: כלה לחמס׳ לעשות חמס יבא: מגמת פניהם קדימה׳ פי׳ אאז״ל מן הגמיאני נא׳ אמר יבא בעזות פנים כאלו רוח הקדים שהיא עזה הקשתה פניהם׳ והמפרש פי׳ נכח פני׳ וכן ת׳ מקבל אפיהון׳ והנה לא היה נכח פניהם מזרח אלא מערב כי הם בבאם לא״י פניהם למערב כי בבל מזרח לא״י אלא הם יתפרש קדימה כדרך הדמיון כאלו אמר בקדימה׳ כלומר נכח פניהם יהיה בעזות פנים׳ כמו רוח קדים שהיא עזה: והוא׳ יתקלס׳ לעג להם׳ וכן יתקלסו בך׳ ולפי שיתמיד הלעג עליהם הנה הוא מתפע׳ בלעג להם: ויצב׳ עפר׳ אסף עם רב כעפר וילכדה׳ וכנוי הה״א לעיר בצורה שהרי זכר מבצר והיא עיר בצורה׳ או פירוש ויצבר עפר למלאות החפירות אשר סביב חומת העיר׳ ותרגם יונתן וצבר מלית׳ והוא תל עפר׳ ובדברי רז״ל מוליא בנגה: אז חלף׳ אז ברחותו הצלחתו חלף ויעבר רוחו יותר מן המדה והתגאה ברוחו מאד: ואשם׳ ועוד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלהו שאמר כי אלהו שהוא פסלו נתן לו זה הכח שמכנה כל העמים׳ ואמר הנביא אלהו לשון יחיד דרך קלון כן דעת קצת המפרשים׳ ואין צריך שהרי מצאנו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה׳ הלא אלוה נבה שמים וזולתו׳ ויונתן תרגם בכן על דרמות רוחיה עלוהי עדא ממלכותיה וחב על דאסני יקרא לטעותיה: הלא׳ ואיך הוא נותן כחו לאלהו אשר הוא עשהו הלא יבין כי אתה מקדם ה׳ אלהי קדושי כי אני המכיר בך וכן עמך ישראל מכירים בך וידענו כי אתה אלהינו וקדושינו׳ כמו שאמר הנביא אני ה׳ מקדם קדושכם׳ ואמר נגש ישרא׳ קדושו׳ הפך דעת נבוכד נצר שנותן הכח לאלוהו ופושר בך: לא נמות׳ יהי רצון מלפניך שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצינו ולהגלותינו לא תתן לו כח להמיתנו ולכלותינו להכחידנו מגוי: ה׳ למשפט שמתו׳ כי אתה שמתו לשפוט על ידו המורדים בך׳ וכפל הענין במ״ש ואמר צור להוכיח יסדתו: ואתה שאתה צור כל העולמים יסדתו להוכיח בו גויי הארצות׳ יסדתו׳ העמדתו חזק כיסוד הבנין׳ לא נמות׳ הוא אחד משמונה עשר שהם תיקון סופרים כי לא תמות היה כתוב׳ ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמין: טהור עינים׳ אתה שאתה טהור עינים שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב ובוחר בטובים ומואס ברעים ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל׳ כלומר שתסבול עושי רע ותניחם לעשות הרע וטעם לא תוכל לסבול דבר שהוא הפך חכמתך וטובתך׳ וכן אמר דוד לא יגורך רע׳ א״כ אני תמה למה תביט בוגדים והם הכשדי׳ המריעי׳ לישרא׳: תחרים׳ כי ישרא׳ אעפ״י שהם רשעים צדיקים הם מנבוכד נצר ועמו ואיך תחרים שהם יבלעום וישחיתום׳ וא״ל צדיק ממנו בולע צדיק גמור אין בולע: בבלע׳ בב׳ ככלע את הקדש׳ בכף׳ מראות רע׳ בלא ב׳׳ ור״ל שהזכיר בבי״ת ופי׳ ברע כמו ואל אראה ברעתי׳ ספרו השנאה כי נודע לנו מפי המסורת כי זה מראות רע ואל ישעיה מראות ברע׳ וכן היא המסר׳ קדמאה דישעיהו מראות ברע תגייל דתרי עשר מראות רע׳ ואחד פסוק סימן לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב: ותעשה׳ עשית בני אדם לפני נבוכד נצר כמו הדגים אשר בים שיצוד אדם אותם לרוב אין מונע אפילו הנערים יצודו אותם בחכה׳ או כמו רמש האדמה והם השרצים הקטנים שיתפום אדם מהם כמו שירצה כי אין מושל בו שימנעוהו כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע: כלה בחכה העלה׳ כל העולם העלה נבוכד נצר בחכתו׳ ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכד נצר לצייד אמר בחכה ובחרמו ובמכמרתו׳ ומלת העלה משנה בניקוד מהמנהג כי הה״א נקודה בצרי והעין בשוא ופתח׳ וכמוהו למה העברת העבד: יגורהו׳ יאספהו׳ כמו יגורו מלחמות: בחרמו׳ כמו ברשתו׳ וכן יצודו חרם׳ משטח חרמי׳: ויאספהו במכמרתו׳ הענין כפול במ״ש: על כן ישמח ויגיל׳ על כן כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל ברצונו הוא שמח: על כן יזבח לחרמו׳ אינו מודה הכח הזה לש״י את לעצמו ולחילו כי אמר בכח ידי עשיתי׳ או פי׳ לחרמו לאלוהו׳ כי חושב כי הוא המותן לו כח לבוז ולאסוף׳ והנה הוא חרמו ומכמרתו ולא יזבח ויקטר בטובו אל עירו כשלל ובשבי עצום: כי בהמה שמן חלקו׳ בהם בחרמו ובמכמרתו: ומאכלו בריאה׳ שה בריאה׳ וכן כעדר הקצובות׳ העזים הקצובות׳ או פירושו בלא חסרון כ׳ אכילה לשון נקבה ומאכלו כמו אכילה׳ וכן עד בא השמש תשיבנו לו׳ והרכב עליה׳ בריאה׳ שמנה׳ וכן אים בריא מאד בריאות בשר:

העל

העל כן יריק חרמו ' אם על כן שהוא נותן כחו לאלוהו יריק חרמו ' כלומר כיון שהוא נותן כחו לאלוהו איך תאריך לו ותצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב כמו הצייד שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ושב לו אל השדה לצוד עוד ציד להביא כן הוא מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא ואיך תתן לו כח והצלחה והנה הוא כופר בך ונותן כח לאלוהו והורג גוים רבים בלי חמלה ' יריק ' כמו הם מריקים שקיהם : על משמרתי אעמודה ' אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה אני שומר ומצפה מה יענני האל יתברך בהצלחת הרשע : מה ידבר בי ' ברוח הנבוא' כמו רוח ה' דבר בי ' ומה שאמר ומה אשיב ר"ל מה אשיב לשואלים אותי כי לא אני לבדי נבוך על זה הענין ' ומה שאמר ואתיצבה על מצור ' ר"ל מצור כאדם שצרים עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכה מדוע דרך רשעי' צלחה ' ות' עתיד משמש על מצודתי ומסכינא ' ורבותינו פירשו מה שאמר על מצור שעג עוגה ועמד בתוכה ' ואמר איני זז מכאן עד שתאמר לי מפני מה הארכת לרשעים : ויענני ' כתב חזון ובאר על הלוחות ' הנה ענה לו האל ית' כי שלות זה הרשע שהיא תמה עליו לא תעמוד וגם בכלותו שהיה מתגאה על האל יתברך ג"כ לא תעמוד ' ואמר לו זה ברמז ' ואמר לו כי זה יהיה אחר זמן לא מיד ' הנה ראינו כתוב בספר דניאל כי עשה לו האל יתברך דברים להכאיב לעתו החסרה שהיה נותן כחו לעצמו או לאלוהו תחילה החלום שהראה לו ולא מצא לו פותר לא על ידי חכמיו ולא על ידי כומריו עובדי האליל אלא על ידי דניאל שגלה לו האל יתברך החלום הסתום ההוא ' ודניאל אמר לו החלום והפתרון בשם האל יתברך ' ובזה חזר לו מדעתו החסרה ונתן הכח והיכולת לאל יתברך ' וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת ' ועוד בדברי עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו ממנו ושב כחיות השדה ודר עמהם שנים עשר חדש וגמול רעותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו ' ומבלשצר בן בנו נפרע על ידי מעשה שהיה מתגאה על האל יתברך ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל ביתו גדולים וקטנים ' וכתיב ביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה ' ונהרגו הכשדים וחרבה בבל על ידי כורש ודריוש ' והצדיקים מהם שהם ישראל כגולו בתוכם והכריז עליהם כורש שישובו לארצם והנה ענה לו האל יתברך על הצלחת זה הרשע ' והמתבונן יתבונן על השאר ויראה כי משפטי האל יתברך ישרים ' ומה שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו מתי יהיה הוא ברמז אלא שהנביא הבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו ' ואמר לו האל יתברך כתוב חזון למועד ונומר ' רוצה לומר שיכתוב החזון הזה בספר ברמז כמו שהוא : כי עוד חזון למועד ' רוצה לומר שלא נתגלה המועד ' ואמר לו עוד ובאר על הלוחות שיבאר החזון בביאור על הלוחות לא על הספר : למען ירוץ קורא בו ' בעבור מי שיקרא בו מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען לא יהיו נבוכים בהצלחת זה הרשע אבל בסתר יכתבהו ברמז ' כי מה שיכתב בספר יעמוד ימים רבים ' ובבא החזון יבינוהו אנשי הדור ההוא שיבינו נקמת אותו רשע ברמוז בספר ' וכן אמר לישעיהו הנביא אמר בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון ונומר : כי עוד חזון למועד ' זהו המענה שענהו האל יתברך החזון הזה לא יהיה מעתה אלא עוד יהיה למועד אשר יעדתיו : ויפח לקץ ' והחזון הזה ידבר לקץ כלומר לא דבר לזמן הזה אלא לאותו קץ העתיד להיות והוא לשבעים שנה מחרבות ירושלם : ולא יכזב ' כמו אשר לא יכזבו מימיו ' כי על כל פנים יהיה : אם יתמהמה חכה לו ' אם יאחר הקץ הזה חכה לו ' אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שיצאו מגלות בבל : לא יאחר ' פירוש לא יאחר מהמועד הקצוב לו כי על כל פנים יהיה ביומו ' וכן תרגם יונתן בזמניה ' כי לא יתעכב ' ואדוני אבי ז"ל פירש כי לא יאחר כמו לא יסוף ' כלומר לא יסוף שלא יהיה ' כפירוש לא יסוף מזרעם ' ואחרית פירו' סוף : הנה עפלה לא ישרה נפשו בו ' אמר מי שלא ישרה נפשו בעצמו ואין לו אמנה באל יתברך נבהה נפשו והשכתאה ולא תפחד שיבא הרע וכזה היא נפש נבוכד נצר ונפש בלשצר בן בנו שכתגאו כנגד האל יתברך : וצדיק ' אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה ומפחד תמיד מהאל יתברך לפיכך יחיה באמונתו באל יתברך וינצל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישראל שגלו לבבל עם צדקיהו שנכנעו בגלות ולא עבדו עבודה זרה והאמינו באל יתברך ' וכשכבש כורש בבל והרגו הכשדים ישראל שהיו צדיקים היו באמונתם באל ית' ונצלו מחרב הפרסיים ויצאו מגלות בבל : עפלה ' ענין גבהות הלב וזדון ' וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר ' ורבי אחי רבי משה ז"ל פירש הנה עפלה מן עופל ובחן שהוא מבצר גבוה ' אמר מי שלא ישרה נפשו בו עפלה ' כלומר תשים עצמה בעופל ובחן להסגב שם מפני האויב ולא תשוב לך ולא תבקש ממנו להצילה אבל הצדיק לא יצטרך להסגב במבצר כי באמונתו יחיה : ואף כי היין בוגד ' שותה היין ' וכן לץ היין ר"ל שותה היין ישמח לבם כמו אם שתו יין ' כלומר כל רשע ישיב לו האל גמולו אם בקרוב אם ברחוק כל שכן זה הרשע שותה היין והוא נבוכד נצר שהיה שותה יין מאד ומשתכר ' לפיכך היה מהיר במעשיו ולא יתבונן מה יעשה והוא היה הורג בלי חמלה והוא היה בוגד באותם שהיו עמו בשלום ' והיה גבר יהיר ' כלומר גם רוח : ולא ינוה ' לפיכך לא יעמד בנוה מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים שנה תכלה מלכותו ' או אמר ולא ינוה על נבוכד נצר עצמו שיצא מנויהו ומה יכלו כשנטרד מבני אדם והיה עם חיות השדה :

יחמול ד' מל' וסימן ותמיד להרוג גוים ' ורעיהם לא יחמול ' ואסלדה בחילה ולא יחמול ' כי קנאה חמת גבר :
בוא יבוא ה' דסמיכי בקריאה וסימן ואם בוא יבוא הכהן וראה ' והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא ' בוא יבוא מלך בבל ' אם יתמהמה חכה לו ' בוא יבוא ברנה נשא אלמתיו :

ב

א הַעַל כֵּן יָרִיק חֶרְמוֹ וְתָמִיד לַהֲרֹג גּוֹיִם לֹא יַחְמוֹל׃ עַל־מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל־מָצוֹר וַאֲצַפֶּה לִרְאוֹת מַה־יְדַבֶּר־בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל־תּוֹכַחְתִּי׃ וַיַּעֲנֵנִי יְהוָה וַיֹּאמֶר כְּתֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל־הַלֻּחוֹת לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ׃ כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם־יִתְמַהְמַהּ חַכֵּה־לוֹ כִּי־בֹא יָבֹא לֹא יְאַחֵר׃ הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא־יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ וְצַדִּיק ה בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃ וְאַף כִּי־הַיַּיִן בּוֹגֵד גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא יִנְוֶה אֲשֶׁר הִרְחִיב

העל אלין ישלח משריתיה בתרירא לאוספא עממין ולא בחים : אמר נביא על מטרתי אנא קאים עתיד משמש על מצודתי ומסכינא למחזי מה יתמלל עמי ומה אתותב על בעותי : ואתותבית מן קדם יי ואמר כתיבא נבואתא ומפרשא על ספרא דאוריתא בדיל דיוחי למחכם מן דקרי ביה : ארי עתידא נבואתא לזמן ומתקן קצא ולא יבטל אם יהי ארכא לפתגמא סברו לה ארי בזמנידה ייתי ולא יתעכב : הא רשיעיא אמרין לית כל אלין וצדיקיא על קושטהון יתקימון : ואף הא כטעי בחמר גבר יהיר ברשע ולא יתקים דאפתי כשאול

העל כן יריק חרמו ' יש תמיהות הרבה המתקיימות כמו הנגלה נגלתי דעלי הראה אתה אף כאן הנראה בעיניך שעל כן הוא מצליח כל שע' שיריק חרמו על הכל ולבוז ביד ' יריק כמו הרק חנית וירק את חניכיו מזיין בחרמו : על משמרתי אעמדה ' עוגה עג חבקוק ועמד בתוכה ואמר לא אזוז מכאן עד שאשמע מה ידבר בי על שאלתי זאת למה הוא מביט ורואה בהצלחתו של רשע ומה אשיב אל הבאים להתווכח לפני : על תוכחתי ' שהם מוכיחים אותי בפני שיש להרהר על מדת הדין תוכחתי מוכאיפר"ו במכט בלע"ז : ויענני ' ויאמ' כתו' לך חזון והנגלה לך ובארהו על הלוחות היטב אשר ירוץ הקורא בו לקרותו מהר שלא יכשל וזהו החזון אשר תכתוב כי עוד חזון למועד ' עוד עתיד לקום נביא לקץ שנים שיתגלה לו חזון למתי יהיה מועד מפלת בבל וגאולת ישראל : ויפח לקץ ' ודיבור שיאמר לו על הקץ של בבל לפי מלאות לבבל שבעים שנה : ולא יכזב אם יתמהמה ' לבא שיצריך לכם אותו מועד חכה לו כי לא יאחר אחר השבעים כלום ועוד יש לפר' אם יתמהמה הנביא לבא והוא היה ירמיה ו'ת כתיבא נבואתא ומפרשא על ספרא דאוריתא תרגום כתוב כמו כתוב כבר נרמז בתורה אז תרצה הארץ את שבתותיה שבעים ש שמיטות קילקלו ישראל ולא שמטו וכנגדן גלו ממנה שבעים שנה וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה לשלאות שבעי' שנה וכן אתה מוצא ביחזקאל ואני נתתי לך את שני עונם שלש מאות ותשעים יום יום לשנה נתתיו לך ואומר ואתה שכב לך על צדך השמאלית וגו' כשתמצא אתה אומר הכעיסו ישרא' ש"כ שנה עד שגלו עשרת השבטים ושבט יהודה קילקלו ארבעי' משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלם הם עשרים ושתים של מנשה ושאר שנותיו בתשובה שהרי נאמר בו ויעש הרע ככל אשר עשה אחאב כמנין שנותיו של אחאב והוא מלך עשרים ושתים שנה ושתים של אמון בנו ואחת עשרה של יהויקים ואחת עשר' לצדקיהו הרי ארבעים ושש ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנת החמשי' לצדקיהו מכל מקום כשתמצא ימי קילקולם ארבע מאות ושלשים ושש שנים שלאחר נבואה זו שהרשם ו' שנים ת' שנים עושים ח' יובלות וכל יובל ז' שמטות הרי ששה וחמשים שמטות וח' שנים המקודשות ליובל הרי ס"ד ובשלשים ושש שנה יש חמש שמטות הרי ס"ט שנים מקודשות ושנת יובל זה האחרון נחשבה אף היא במנין שבעונם לא נגמר וכאן ככה אמר לו הקב"ה לחבקוק כבר כתוב חזון בתורה אבל סתום הוא הוסף אתה ובאר על הלוחות כי עוד יתגלה חזון למועד זה ' ויפח לשון דבור הוא והרבה יש בספר משלי ועל שם שהדבור אינו אלא רוח היוצא מן הפה קוראהו פיח וקוראהו רוח כגון וברוח פיו כל צבאם : הנה עפלה ' נפשו של רשע זה תמיד הוא בכעס ובתאוה שואף לבלוע ולא שבע : לא ישרה נפשו בו ' אין רוחו מתקררת עליו לומר די במה שקניתי כבר לכן יבא עליו הפורענות : וצדיק באמונתו יחיה ' יכניה המלך שעתיד רשע זה להגלותו יעמוד לו צדקו וביום שימלך זה מקברנ ישא אויל מרודך את ראש יהויכין וישם את כסאו מעל לכסא המלכים ' עפלה לשון עזות כמו ויעפילו וכן עופל ובוחן : ואף כי היין בוגד ' ואף כשיבא בלטשצר בן בנו של זה שיבגוד בו יינו לקבל אלפא חמרא שתי גבר יהיר הוא : ולא ינוה ' לא יתקיים מדורו ונוהו שכתגאה ואמר בטעם חמרא להביא כלי בית המקד' ושתה בהם והיא תגרום לו שיהרג ויכלה זרעו של נבוכד נצר כי גבר יהיר לן לא ינוה לא יתקיים הוא ונוהו : אשר הרחיב ' נבוכד נצר : כשאול

לא לו וסימן וידע אונן כי לא לו, לרשת משכנות לא לו, הוי המרבה לא לו, עובר ומתעבר על ריב לא לו, ולא לו תהיה כבראשונה: קנו ג' בקריאה וסימן כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, לשום במרום קנו, עם על פיך יגביה נשר, אנך:

כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע ויאסף אליו כל הגוים ויקבץ אליו כל העמים: הלוא אלה כלם עליו משל ישאו ומליצה חידות לו ויאמר הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט: הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו: כי אתה שלות גוים רבים ישלוך כל יתר עמים מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל ישבי בה: הוי בצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו להנצל מכף רע: יעצת בשת לביתך קצות עמים רבים וחוטא נפשך: כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה: הוי בנה עיר בדמים וכונן קריה בעולה: הלוא הנה מאת יהוה צבאות ויגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יעפו: כי תמלא הארץ לדעת את כבוד יהוה כמים יכסו על ים:

כשאול נפשיה והוא כמותא ולא שבע וכנש לותיה כל עממיא וקריב לותיה כל מלכותא: הלא אלין כולהון עלוהי מתלן יטלון ושועי חודין ימרון ליה ויימר וי דמסגי נכסין דלא דיליה עד אימתי את מתקף עלך תקוף חובין: הלא בתכף יקומון אנסך ויתגלון מזעזעך ותהי לעדי להון: ארי את בזתא עממין סגיאין יבזונך כל שאר שבטיא מדמי אנשא וחטוף ארעא דישראל קרתא ירושלם וכל דיתבין בה: וי דאנס ממון דרשע לביתיה לשואה במרומא מדוריה לאשתזבא מיד ביש: מלכתא בהתא לביתך בזתא עממין סגיאין ועל נפשך חטיתא: ארי אבנא מכתלא צוחא על דאנס לה ושפא מגו מרישא עניא לה: וי דבני קרתא בדם אשיד ומשכלל קריא בנכלין: הא מחן תקיפן וחסינן אתין מן קדם יי צבאות ולאורת עממיא תקיפין באשתא ומלכותא לריקנו ישתלהין: ארי תתמלי ארעא למידע ית דחלתא דיי כמיא די לימא חפן: וי

רשי

כשאול נפשו, להשיג כל תאותו ברחב לב: והוא כמות, כמלאך המות שאינו שבע מלהמית כך זה אינו שבע בכל קנינו: הלא אלה, אשר אסף אליו לעובדו כולם עליו משל ישאו ומליצה ישאו בפיהם בלשון חידות בשבילו: לו, כמו עליו: ויאמר, האומר את מליצת החידה: הוי המרבה לא לו, זו היא המליצה חבל על המרבה הון ומלכות ולא לו כי יבאו מלכי מדי ויטלו את הכל: עד מתי, יהיה הולך ומרב' ואינו שא מכביד עליו משא עון כעב של טיט עב היא לשון קורה כבידה כמו ש שמניחו במסכה דיחזקאל בלעות הבית והעבים ועב עץ: ויקצו, כמו ויקיצו: שלות גוים רבים, השלכתם ונשלתם ממקומם: ישלוך כל יתר, פליטת העמים: מדמי אדם, בנקמת דמי ישראל הקרויים אדם שנאמ' אדם אתם: וחמס ארץ, ארץ ישראל: קריה, היא ירושלם: הוי בוצע בצע רע לביתו, אוסף ממון שהוא רע לו לביתו לבנות לו בית: לשום במרום קינו, כדכתיב בספר דניאל הלא דא היא בבל רבתא דאנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וגו' ונטעה שיבא דבר זה מפיו נטרד מן הבריות שנאמ' עוד מילתא בפום מלכא ובבנין זה יעצת בושת לביתך אשר יעצת לקצות עמי' רבי' והפסדת עצמך, קצות לשון שליפה וקילוף כמו הקצות את הבית: וחוטא נפשך, כמו ומתעברו חוטא נפשו חוטא לאבד נפשו פורפ"יט שאו"מא בלע"ז: כי, האבני' אשר גזלת תזעקנה מן הקיר, וכפים מן העץ יעננה אל האבן בקול לנגדה שניהם זועקים, וכפים מעץ יעננה ת' ושיפא מגו מרישא שיפא לשון קסם שפאין בלשון חכמים ללו"רם בלע"ז מרים הוא הקורה: הלא הנה מאת ה', כשתלם פורענות לעושי רשעה: וינעו עמי' בדי אש, כאשר תבואם חמתי כלא על שיהא דיים בדי אש אי"סין בלע"ז: הוי

רדק

אמר הרחיב כשאול נפשו, כמו שאמר הרחיבה שאול נפשה, והוא כמו השאול והמות שיקבלו המתים לרוב ואינם שבעים כמו שאמר שלש הנה לא תשבענה: הלא אלה כולם, אלה הגוים שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו במפלתו וישאו כולם עליו משל ומליצה חידות לו, ויש אומרים עליו מליצה, ומשל המליצה וחידותיה הם בעבורו, ואמר זה המשל והמליצה שיאמר כל אחד מהם עליו הוי המרבה לא לו הוי לו לזה שהיה מרבה נכסים רבים מאשר לא לו שהיה שולל גוים רבים: עד מתי, וכי תהיה סבור שלעולם היה עומד בידו וביד זרעו: ומכביד עליו עבטיט, היה מכביד עליו ממון רב שהוא עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר וממונו גם כן יהיה טיט עב, עבטיט, מלה אחת ופירושה כשתי מלות עבטיט כמו טיט עב, וכן כל רבים עמים עמים רבים, בירקרק חרוץ כמו בחרוץ ירקרק ורבי' כמוהם, והגניד פירש ומכביד עליו עב טיט שיוסיף לבמות מ מסכן ולא יגילנו, ואדוני אבי ז"ל פירש הלא יחשוב זה כי סופו לקבר יהיה, והוא עד מתי ומכביד עליו עב טיט על קברו וכבידו טיט עב, ויונתן תרגם דרך משל עד אימת את מתקיף עלך תקוף חובין: הלא פתע, הלא חשבת בהתגאות' כי תהיה בקבר ויקומו פתע נושכיך והם ה התולעים: ויקצו מזעזעיך, כאלו ישנו ובבואך יקיצו לשלוט בך ולזעזע ולהניע בשרך חתיכות חתיכות: והיית למשסות למו, שישסו בשרך כן פירש א"א ז"ל, ויש לפרשו כן כי נושכיך ומזעזעיך אמר בעבור בלטשצר בן בנו שבא על בבל פתאום חיל מלך פרס והרג בלטשצר ו והחריב בבל, ויש לפרשו עוד כי נאמר דבר זה על שהולך מקברו, כמ"ש בישעיה ואתה השלכת מקברך וגו': ויקצו, ביו"ד אית לבד והיא מעמדת בגעי' ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב: למשסות, כמו מי נתן למשס' יעקב ענין בזה, וכת' ותהי לעדי להון: כי אתה שלותה, מגזרת שלל ומענינו, וכן ישלוך בשקל שבות ישבוך: יתר עמים, מה שנותר מן העמים שלא שלות אותם והם מדי ופרס: מדמי אדם וחמס ארץ, זה הרע יבא לו מרוב דמים ששפך ומחמס שעשה בארץ: קריה וכל יושבי בה, והיה הורס הקריות והורג היושבים בהם, ות' וחמס ארץ וחטוף ארעא דישראל וגו', קרתא דישראל, ר"ל ירושלם: הוי בוצע בצע רע לביתו, אוי לנבוכד נצר שהיה בוצע בצע רע וגוזל את העמים בעבור ביתו, כלומר לבנות ביתו בנין נאה וחזק: לשום במרום קנו, כי בנה מגדל חזק וגבוה להנצל מכף רע כי חשב להנצל בו אם יקומו הגוים עליו שהיו מבקשים רעתו, והוא היה הורס ערי העמים ומביאים העצים והאבנים לבבל לבנות העיר וביתו, וכן התגאה הוא בלכתו בתוך היכלו כמו שכתוב בספר דניאל לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכות' די בבל מהלך הוה ענה נבוכ' נצר ואמר הלא דא היא בבל רבתי די אנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וליקר הדרי: יעצת בשת לביתך, בזה הענין שבנית הגזלה יעצת בשת כי כשיבאו האויבים ויהרסו הבנין יהיה בשת לך ולזרעך שיהיה באותו הזמן: קצות עמים רבים וחוטא נפשך, שאתה היית קוצה וכורת עמים רבים לבנות בנייניך והיית חוטא בנפשך, וכן ומתעברו חוטא נפשו, קצות, מקור מן הקל ומעניינו מן הדגוש מקצה רגלים: כי אבן מקיר תזעק, אמר על דרך משל כלומר כל כך ידוע ונגלה לכל כי בנייניך מגזלה עד שהאבן תזעק מהקיר שהיא בנויה שם אני מגזלה: וכפיס מעץ יעננה, והכפיס מהעץ יעננה לאבן גם אני מגזלה: יעננה, ר"ל יענה אותה, וכפיס הוא מרהיט קרוי הבתים, ונקרא הרהיט גם כן כפיס, ופי' מעץ כמו שאמר מקיר כי כמו שתזעק האבן מהקיר שהוא בנין האבנים כן יזעק הכפיס מהקרוי שהוא בנין העצים, ויונתן תרגם ושיפא מגו מרישא עני לה, ר"ל חתיכה מהקורה, שיפא כמו גזי שסיפה עבודה זרה היא ושפיא חסורים, מרים היא קורה כמו על המרים שבנאו בבירה: הוי בונה, הענין מבואר למעלה בהוי הראשון: הלא הנה מאת ה' צבאות, הפסוק הזה והבא אחריו אם נפרש על ענין הפרשה שהוא בענין נבוכד נצר יהיה פירושו כן, הלא הנה יבא מאת ה' צבאות וינעו עמים בדי אש יכירו העמים אשר היו עם נבוכד נצר ועם זרעו והם הכשדים והנסמכים אליהם כי יגיעתם שופה לאש ולכליון כשיבאו עליהם חיל מדי ופרס ויחריבום ויהרסו הבנינים אשר יגעו בהם והביאו שלל העמים לבבל וידעו אז ויבינו כי יגיעתם היתה לאש ולכליון ולריק, כמו שאמר ירמיהו חומת בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבוהים באש יצתו, ובבל הענין במלות שונות ואמר ולאמים בדי ריק יעפו: כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה', ופירוש כי יכירו הכל וידעו כי מהשם היתה הנקמה הזאת נקמת עם השם ונקמת היכלו, כי לנבוכד נצר הביא דבר פלא שנטרד מבני אדם בעוד הדבר בפיו שהיה מתגאה כמ"ש עוד מלתא בפום מלכא וכו', וגם לבלטשצר בן בנו הביא אות גדול במה שנכתב בכותל ההיכל וביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה וכורש מדאה אמר אחר שכבש בבל כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים, הנה כל העמים הודו באל יתברך באותו הזמן והכירו כי מאת ה' בא כל הרע לבבל בזה הדבר ידעו הכל את כבוד ה' מאד כמים יכסו על ים ידעו באמת כי האל משגיח במעשי בני אדם לתת לאיש כדרכיו: ויגעו, בשתי יודי"ן ושל ירמיהו ביו"ד אית לבד והיא מעמדת בגעיא ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב: בדי אש, בדי ריק, ושל ירמיהו בדי ריק בדי אש והם כמו באש בריק, ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו, וכן בדי סופר בדי ארבה לרוב: יעפו, ביו"ד אית לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב ושל ירמיהו ויעפו, וזה הפירוש כראה לפי ענין הפרשה ולפי מה שכתוב בספר ירמיהו כי שם גם כן זכר על חורבן בבל זה הפסוק שהזכרנו למעלה כמו שאמר כה אמר ה' חומת בבל וגו', וינעו עמים בדי ריק ולאומים בדי אש ויעפו, אבל לענין הפסוק הבא אחר זה כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה', אעפי שפירשנו אותו לענין זה יותר נראה שיהיה ענינו לעתיד בימי המשיח כמ"ש בנבואת ישעיהו כי מלאה הארץ דיעה את ה' כמים לים מכסים, וזה בימי המשיח כמו שהוא ענין הפרשה, וכן אמר בנבואת ירמיהו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, ולזה הפי' יהיה פי' הפסוק שלפני זה כן, הלא הנה מאת ה' צבאות, אמר אעפי שיראו בני הדור הזה נקמת ה' בבבל עוד יראו גדולה ממנו לעתיד שיהיו מאת ה' צבאות שיקח האל ית' נקמתו מכל הגוים כשיבאו עם גוג ומגוג על ירושלם ואז תהיה יגיעתם לאש ולריק כמו שכתוב בנבואות יחזקאל ובנבואות זכריה ות' הא מחן תקיפין וגו':

הוי

משקה ד׳ קמצין וסימן חטאו משקה מלך מצרים׳ וכל כלי משקה המלך דמלכים׳ וחברו דדה׳ הוי משקה רעהו מספח חמתך׳ וא׳ ומשקה צמא יחסיר׃ וכל יושבי ח׳ וסימן נמסר בספר יהושע סימן ז׳׃ לעץ ג׳ וסימן הוי אומרים לעץ אבי אתה׳ הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן׳ כי יש לעץ תקוה׃ לחבקוק ל׳ תפלה לחבקוק׳

טו הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם׃ שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַם־אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ׃ כִּי־חֲמַס לְבָנוֹן יְכַסֶּךָּ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתַן מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ מָה־הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה שָּׁקֶר כִּי־בָטַח יֹצֵר יִצְרוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים אִלְּמִים׃ הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־הוּא תָּפוּשׂ זָהָב וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ׃ כ וַיהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃

א תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא עַל שִׁגְיֹנוֹת׃ יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ

וִידְמַשְׁקֵי לְחַבְרֵיהּ וְזָלֵף בְּיַחֲמָא בְּדִיל דְּיִשְׁתֵּי וְיִתְרַוֵי וְיִתְגְּלֵי קְלָנֵיהּ׃ שְׂבַעְתְּ קְלָנָא מִן יְקָרָא תִשְׁתְּ אַף אַתְּ וְאִתְעַרְטַל יִסְתְּחַר עֲלָךְ כָּס דִּלְוָט מִן קֳדָם יְיָ וְיֵיתֵי קְלָנָא עַל יְקָרָךְ׃ אֲרֵי חֲטוֹף בֵּית מַקְדְּשָׁא יַחְפְּנָךְ וּבִזַּת עַמֵּיהּ תִּתְבָּרְנָךְ מִדְּמֵי אֱנָשָׁא וַחֲטוֹף אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם וְכָל דְּיָתְבִין בָּהּ׃ מָא אַהֲנֵי צַלְמָא אֲרֵי אַתְכֵיהּ עָבְדֵיהּ מַתְכָא וְדַחֲלַת שְׁקַר אֲרֵי אִתְרְחִיץ לִבָּא דְעָבְדֵיהּ עֲלוֹהִי לְמֶעְבַּד טַעֲוָן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ׃ וַיי דִּי אָמַר לְצַלַם אָעָא קוּם וּלְדַחֲלַת אַבְנָא אִתְעָרֵי וְהִיא שָׁתְקָא וְדָמְיָא הוּא מַכְלֵי הָא הוּא מַחְפֵי דְהַב וּכְסַף וְכָל רוּחַ לֵית בִּמְעוֹהִי׃ וַיְיָ אִתְרְעִי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בְּהֵיכְלָא דְקוּדְשֵׁיהּ וִיסוּפוּן מִן קֳדָמוֹהִי כָּל דַּחֲלַת אַרְעָא׃ צְלוֹתָא דְצַלִּי חֲבַקּוּק נְבִיָּא כַּד אִתְגְּלֵי לֵיהּ עַל אַרְכָּא דִיהַב לְרַשִׁיעַיָא דְאִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא בְּלִבַּב שְׁלִים יִשְׁתְּבֵק לְהוֹן וִיהוֹן כָּל חוֹבֵיהוֹן דְּחָבוּ קֳדָמוֹהִי הָא כִשְׁלוּתָא׃ יְיָ שְׁמַעִית שְׁמַע גְּבוּרְתָּךְ דְּחֵלִית יְיָ רַבְרְבִין עוֹבָדָךְ דִּי אַתְּ יָהֵב אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָא דְאִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָךְ וְלָא תָבוּ וְאִנּוּן מַרְגְּזִין קֳדָמָךְ בְּגוֹ שְׁנַיָא דִיהַבְתָּא לְהוֹן חַיָא בְּכֵן אַתְּ עֲתִיד לְהוֹדַע גְּבוּרְתָּךְ בְּגוֹ שְׁנַיָא דַאֲמַרְתָּא לְחַדָּתָא עָלְמָא לְאִתְפָּרְעָא מֵרַשִׁיעַיָא דַעֲבַרוּ עַל מֵימְרָךְ וְצַדִּיקַיָא

חבקוק ל׳ המשא אשר חזה׃

הוי משק׳ רעהו׳ יין׳ ובאותו השקאה הוא מספח ואוסף את חמתו עליו ואף משכרהו בחמתו וכל זה הוא עושה למען הביט מעוריהם על גלויים ולראות את ערותם זה נבוכד נצר הרשע שהיה משקה את המלכים יין ומשכרם ושוכב עמם משכבי אשה כדאמרינן במסכת שבת׳ ד״א הוי משקה רעהו בסדר עולם דורשו כלפי בלשצר שהשקה את השרים בכלי בית המקדש והם נספו ונשתכרו בחמתו של הקב״ה ובו בלילה נהרג על מעוריהם להגלות קלונם וראו שונאיהם בביזתם׃ והערל׳ ה״א משמשת בתיבה זו בלשון התפעל כמו האסף אל עמך אף כאן הערל האטם בשממון ובתמהון לב כל ערלה לשון אוטם הוא כמו ערלה אזנם ערל לב וערל בשר ות״י ואיתערטל לשון ערום ועריה׃ חמס לבנון׳ בית מקדש׃ ושד בהמות יחיתן׳ שוד בהמותך ואוכלוסיך אשר שודדו את עמי ישראל הוא ישברם׃ מדמי אדם׳ מחמס דמי ישראל׃ וחמס ארץ׳ ארץ ישראל׃ קריה׳ ירושלם׃ מה הועיל׳ לבבל פסל׃ כי בטח׳ האל׳ היוצר והוא יוצרו של אלוהו זה׃ עליו׳ על יצירתו זאת הוא בוטח שיעזור לו אשר בא לעשות אלילים אלמים׃ הוא יורה׳ בתמיה׃ ויי׳ בהיכל קדשו׳ מוכן ליפרע ויהס את כל הארץ מפניו הס לשון ש שיתוק ודמימת חורבן׃ על שגיונו׳ יש לפותרו כתרגומו ולפי משמעו בקש רחמים על עצמו שהטיח ד דברים כמו על כן תפוג תורה ותעש׳ אדם כדגי הים׳ קכתר אחר מדת הדין׃ שמעתי שמעך׳ אשר מעולם שנפרעת תמיד ממכעיסיך ואת הרשע הזה אתה סובל׃ יראתי׳ אמרתי איך משתכית מדת הדין בעון ישראל׃ פעלך בקרב שני׳ חייהו פעלך הראשון שהייתה נפרע לנו מאויבינו בקרב שני הגרה שאנו שרויים בה חייהו כלומר עוררהו והשיבהו ובקרב שנים הללו תודיעהו׃

הוי משקה רעהו׳ נבוכד נצר היה שותה ומשתכר כמו שכתבנו למעלה בפסוק ואף כי היין בוגד והיה משקה עמו מלכי העמים שהוליך בגולה והיו בבתי כלאים בביתו והיה מוציאם בעת שהיה רוצה לשתות ולהשתכר שישתכרו עמו׳ רעהו׳ כמו רעיו׳ וכן מנן גבוריהו׳ בהתפללו בעד רעהו׳ וקראם רעיו לפי שהיה מלכים כמוהו׃ מספח חמתך׳ והיה מספח להם חמת היין למען ישתו תמיד וישתכרו זהו ואף שכר׳ וגם היה משכר אותם על כרחם אפי׳ לא ירצו כדי להתלוצץ וללעוג עליה׳ זהו למען הביט אל מעוריהם שישתכרו ויתגלו כמו שנא׳ בנח וישכר ויתגל בתוך אהלו׃ מעוריהם׳ כמו ערותם אף על פי שהם שני שרשים וכן משרש מעוריה׳ פשוטה ועוריה׳ מספח׳ ענין דבוק כמו ספחני נא׳ תחת חרול יספחו׃ חמתך׳ כמו ויכלו המים מן החמת׳ אבל איננו ממשקלו אלא ממשקל חמת היין׳ והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל פירש הפסוק הזה דרך משל משקה רעהו כוס התרעלה ותשכרם בחמתך׳ ופירוש חמתך כמו חמת מים כמו שפירשתי׳ ויותר נכון לפרש חמתך כמשמעו מן אף וחמה׳ ואמר זה על דרך ואשכרם בחמתי׃ למען הביט׳ למען יראה קלונם לכל ויתגלה׳ ונכון הוא פירוש שיהיה הפסוק דרך משל לפי שאמר תסב עליך כוס ימין ה׳׃ שבעת קלון׳ שבע׳ מקלון מלכי העמים כלומר מלאת רצון נפשך להקל נכבדי ארץ׃ ואהבת הקלון יותר מן הכבוד׃ שתה גם אתה׳ תשתה גם אתה כמו הם שתהיה נקלה לעיני כל כלומר באותו כוס קלון שהשקיתם תשתה גם אתה׳ וכן היה נבוכד נצר נקלה בחייו כשנטרד מבני אדם ודר בין החיות וכן במותו שהושלך מקברו וזהו והערל תראה ערלתם׳ כמו שהיית מקלה המלכים להשקותם לשכרם כדי שתראה ערלתם׳ ובל״מ שכתבנו יהיה והערל כמו הפך׳ והערל כמו כוס תרעלה׳ כמו שאמר תסוב עליך כוס ימין ה׳ כוס תרעלה שסבבת על כל הגוים להשקותם על ידך אחרי שתותם תסוב עליך הכוס להשקותו כמו שכתוב בספר ירמיהו קח כוס החמר וגו׳׃ וקיקלון על כבודך׳ קיקלון יבא לך על כבודך׳ קיקלון מלה מורכבת מן קיא וקלון רוצה לומר קיא של קלון׳ ותכר קיא לפי שזכר השכרות והשכור מקיא׳ וכן אמר כהתעות שכור בקיאו׳ ות׳ והערל ואתערטל׳ פי׳ ענין ערום׳ וכן תרגם עירם ערטילאה׃ כי חמס לבנון יכסך׳ פי׳ החמס שעשית ללבנון והוא ארץ ישרא׳ כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון החמס ההוא יכסך ויאבדך על שלא תראה עוד׃ ושד בהמות יחיתן׳ וכן השוד שעשית לשוכנים בה יכסך׳ ואחר שהמשיל הארץ ללבנון המשיל השוכנים בה לחיות שדרכם לשכון בלבנון שהוא יער עצים׳ כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה׳ וחמס הארץ הוא הריסת הערים והבתים והשחתת עצי המאכל וזולתם׳ ושוד הבהמות שהוא משל לבני אדם השוכנים בה הוא דמם ששפך׳ וכן פי׳ אחר כן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה׳ וכבר פי׳ כי קריה אמר על ירושלם ורבי יונה פי׳ כן אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהיא ארץ ישראל יכסה אותך׳ כלומר ישוב חמסך בראשך אחר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויחולו על ראשך כי כן שוד בהמות יחיתן׳ כי השוד שיעשו הבהמות בטרפם טרף רב ימים רבים ולבסוף פעם אחת יאספו עליהם הרבה אנשים ויחתו ויהרגו אותם כן אתה כל החמס שעשית כמה שנים ישוב עליך בפעם אחת הכל ויכסך ות׳ לבנון בית מקדשא׳ וכן תרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא׳ יחיתן׳ שרשו חתת והיו״ד תמורת הכפל׳ או יהיה שרשו חית ויהיו שני שרשים וענין אחד׃ מה הועיל פסל׳ מה הועיל לו פסו׳ג למלך בבל שהיה מתהלל בו ונותן הכח לאלוהו מה הועיל לו ביום שברו׳ וכן אמר בנבואת ישעיהו כרע בל קרס נבו׃ כי פסלו יצרו׳ האומן שיצרו ופסלו מה תועלת היתה בו׃ מסכה ומורה שקר׳ ומה הועילה גם כן המסכה שנסך בה הפסל ומה הועיל בהם הפסל שמורה שקר לעבדו׃ כי בטח יצר יצרו עליו׳ פי׳ מה תועלת ימצא בו היוצר שיצרו כי בטח עליו׳ כי בטח על יצרו׳ כלומר על מעשה ידיו׳ המעשה נקרא יוצר והעושה נקרא יוצר׳ וכן ויצר אמר ליוצרו לא הבין׃ אלילים אלמים׳ שלא יענו אל הקורא להם׃ הוי אמר׳ לעץ דומם׳ תואר שלא לזכר ולנקבה כמו ריקם׳ וכן שבי דומם׃ הוא יורה׳ בתמיה אתה הקורא לו איך תחשב שיורה לך את אשר תעשה׃ הנה הוא תפוש זהב וכסף׳ כלומר תפוש ומצופה בזהב וכסף׳ פי׳ איננו בשר ודם שיקבל רוח כי כסף וזהב הוא לפיכך וכל רוח אין בקרבו׳ ופי׳ וכל שום רוח אפילו רוח הבהמה׳ וכן כל מלאכה לא תעשו׳ וכל חלב וכל דם לא תאכלו׳ והדומי׳ להם׃ ויהוה בהיכל קדשו׳ ואין כן ה׳ כי הוא הנותן רוח בכל בשר׳ ואף על פי שהוא בהיכל קדשו והוא השמים׃ הס מפניו כל הארץ׳ יראו מפניו כל יושבי הארץ׳ כי הוא המשגיח בהם ורואה כל מעשיהם׳ כמו שאמר משמים הביט ה׳ ראה את כל בני האדם׃ תפלה לחבקוק הנביא׳ זאת התפלה נעשת על דרך שיר משירי תהילים׳ על כן אמר על שגיונות׳ כמו שגיון לדוד׳ ואמר למנצח בנגינותי׳ וכן אמר בו מלת סלה׳ ואינה כתובה זאת המלה בכל המקרא כי אם בזאת התפלה ובספר תהילים׳ וענין התפלה על צרת ישרא׳ בגלות הזה וספר בה נסים וגבורות שעשה הא׳ לישרא׳ מיום אשר יצאו ממצרים׳ והתפלל ואמר בדרך נבואה כי כן יעשה עמהם בגלות הזה ובצאתם מהגלות ובמלחמת גוג ומגוג׳ והחכם רבי אברהם אע״ז ז״ל פי׳ כי תפלה זו על רעב שהיה עתיד להיות׳ וראייתו בקרב שנים חייהו׳ ר״ל בקרב שני הרעב׳ וכן הבנהרים חרה ה׳׳ ר״ל על עצירת המטר׃ תעור קשתך׳ על הקשת שנראה בענן ביום הגשם׳ וכן כי תרכב על סוסיך׳ ר״ל על העננים וכן אמר כי תאנה לא תפרח׳ ודעת רוב המפרשי׳ על הענין שזכרנו׳ וכן דעת יונתן׳ והוא תרגם שגיונות ענין שגגה׳ התפלל שיהיו עונות ישרא׳ כחטאי׳ לפניו כשגגה׃ יהוה שמעתי שמעך יראתי׳ שמעתי קול הנבואה האומר אלי הגלות הארוך שיהיה לישרא׳ לעתיד ויראתי איך יוכל לעמוד כמה שנים בקרב אויביו׳ לפיכך אני מתפלל לפניך ואומ׳ פעלך בקרב שני׳ חייהו׳ ישרא׳ שהם פעלך שאתה פעלתם כמ״ש על בני ועל פועל ידי תצוני׳ ואמר הוא עשך ויכוננך׃ חייהו׳ חיה אותו בתוך השנים הארוכי׳ הש׳א שיהיה בגלות שלא יכלה בקרב אויביו׃ בקרב שני׳ תודיע׳ בקרב אה השני׳ תודיע דבכך שיעדת להם ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביה׳ לא מאסתי׳ ולא געלתי׳ לכלותם וגו׳׃

כרוגז

וברוגז' שתקצוף על הרשעי' רחם תזכו' רחם כמו לרחם: אלוה מתימן יבא' עכשיו הוא מזכיר לפניו פעלו הראשון שהוא מבקש לפניו לעוררהו פועל חיבתן של ישרא' ופורענות דורות הראשונים כשבא ליתן את התורה חזרת על עשו וישמעאל ולא קבלוה' תימן עשו' פארן ישמעאל כדאמר ויפע מהר פארן: כסה שמים הודו' בסיני לישראל: ונוגה' אותו היום כאור תהיה' כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית היה וכן תי': וקרנים' לשון אור כשהוא נוקב וזורח דרך הנקב נראה כמין קרנים בולטי' וכן כי קרן עור פניו: מידו' מידו של הקב"ה בא להם: ושם חביון עזו' כתרגומו שם נגלה עוז שהיה חבוי למפר' בסתר עליון: לפניו ילך דבר' מצאתי במדרש אגדה בשעה שנתן הקב"ה תורה לישרא' טורדו למלאך המות להפליגו לדברים אחרים שלא יעמד לקטרג ולומר אומה שעתידה לכפור בך לסוף ארבעים יום ואתה נותן להם את התורה: ויצא רשף לרגליו' מלאכי רשף באו עמו לסיני: עמד וימודד ארץ' המתין לדקדק בדין דור המבול למדוד להם מדה כנגד מדה ומדד עומד כדאמר נצב יי' ועומד לדין עמים ממתין ומדקדק בדינם: וימודד ארץ' ברותחין קילקלו וברותחין נדונו: ראה' בדור הפלגה שעל ידי שהיו שפה אחת באו כולם בעצה כדכתיב ויהי כל הארץ שפה אחת: ויתר גוים' הקפיצם לשבעי' לשון כדאמ' ויתר ממקומו לנתר בהם: הררי עד' שרי האומות: הליכות עולם לו' הראה להם שכל מהלכו של עולם שלו הוא: תחת און' שנמצא בישראל: ראיתי אהלי כושן' שעומדי' בגלוי ומחבלים את ישרא' ובהתכנע לפניך ירגזון יריעות וגו' הכל כתרגומו: הבנהרים' יש תמיהות שהן קיימות הראיתנו שכל זה עשה ופי' המקרא כתרגומו: מרכבותיך' לנו ישוע': עריה תעור קשתך' נגלה נגלית גבורתך: שבועת מטות' שבועו' שנשבעת לשבטי': אומר סלה' מאמר המקויים לעולם' אומר נקוד פתח וטעמו למעלה שהוא שם דבר: נהרות תבקע ארץ' כתרגומו: ראוך הרי' יחילו' הרי כחלי ארנון שנדבקו זה עם זה: זרם מים עבר' בעבר' הירדן תמו נכרתו המים ועבר קילוח שטף המים לשפולו של נהר והבאים מלמעלה קמו עמדו: נתן תהום קולו' שבאוהו יושבי הארץ: רום

ברוגז רחם תזכור' בזמן הרוגז והקף שהוא זמן הגלות תזכור להם אהבת אבותם כמ"ש ונזכרתי להם ברית ראשונים' או יהיה רחם אחד מן רחמים' כלומר זכור להם רחמיך' כמ"ש זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה' ולדרך הדרש רח"ם בגימטרי' אברהם' חשבון זה כזה כלומר זכור להם ברית אברהם: אלוה מתימן יבא' עתה ספר הגדולות והנוראו' שהראה האל לישראל במדב' שיעשה להם כן בצאתם מהגלו' תחלה כשנתן להם התורה' וזה אלוה מתימן יבא' כמו שאמר בתור' וזרח משעיר למו כי תימן הוא שעיר' וכן מהר פארן' כמו שנ' בתורה הופיע מהר פארן: כסה שמים הודו' זהו הלפידים שראו ביום מתן תורה שהיו מזהירי' השמי' והארץ: הודו' פי' הודו והדרו: ותהלתו' זהרו מן בהלו נרו עלי ראשי' ואמר שעיר ופארן כי הם סמוכים להר סיני' ולדרך הדרש ידוע' ות' מתימן' מדרומא' ודעתו כדעת אונקלוס בפי' הפסוק' ותהלתו תרגומו כמשמעו ומימ' תושבחתיה: ונוגה כאור תהיה' זהו מה שאמר בתורה ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר: קרנים מידו לו' זהו כי קרן עור פני משה' כלומר הזיו ההוא היה מיד הא' לו למשה' ואמר קרני' בלשון שנים כי הפנים שני צדדין' וי"מ קרנים על הלוחו' שנתן למשה שהיו שני והיו מזהירות בנראה ובנסתר: שם חביון עזו' שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעוזו עד היום ההוא כי לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו שנגלה לו הא' ית' בכבודו הגדול על הר סיני לעיני כל ישרא' וי"מ חביון עזו על הארון כמ"ש עליו אתה וארון עוזך ושם היו כשתדות הלוחו': לפניו ילך דבר' פי' אא"ז במתי מדבר' והחכם ר' אברהם אע"פ' על העמים כשנכנסו ישרא' לארץ כמ"ש את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו': רשף' כמו דבר' והענין כפול במלו' שונו' וכן ולחומי רשף והוא חולי הקדחת שהיא חמה השורפת וממיתה מהרה: לרגליו' לשבתו' כמו ויברך ה' אותך לרגלי: עמד וימודד ארץ' עמד הארון בגלגל ארבע עשרה שנה עד שכבשו הארץ וחלקוה במדה וחבל: ראה ויתר גוים' משם ראה והכית לנתר הגוים מן הארץ' ויתר' פי' ויקפץ' כמו לנתר בהם על הארץ' כלומ' כבודו היה בגלגל והיה מכה גויי הארץ ומפילם לפני ישרא' כאו' בראייה לבד היה ממיתם: ויתפוצצו הררי עד' משל למלכי כנען וכן גבעות עולם' ויתפוצצו ענין שבירה עם הפיזור' כמו וכפטיש יפוצץ סלע: שחו' מפעלי הכפל והוא חסר הכפל מן תחתיו שחחו: הליכות עולם לו' מהלכי העולם כלם לאל יתברך' לפיכך יעשה בהם כרצונו להגביה זה ולהשפיל זה לגרש זה ולהנחיל זה' ואמר הליכות עולם' כי העולם מתנהג על מהלכי הגלגלים והכוכבים' ויונתן תרגם פסוק זה על דור המבול ועל דור הפלגה רוצה לומר שאף הדורות שלא היו מכירים בו והיו מדמים שאין אלוה בעולם עמד והראה להם כי הוא אדון הכל ומשגיח בכל' ור"ל במלת וימודד שמדד להם מדה כנגד מדה כמו שאמרו רז"ל ברותחים קלקלו וברותחים נדונו: ראה ויתר גוים' ראה שנועדו כולם במקום אחד לבנות המגדל ובטל עצתם והפיצם משם על פני כל הארץ והראה להם כי הליכות עולם לו: גבעות עולם והררי עד' על דרך משל כמו שפירשתי' וכתי' אתגלי ואזיע ארע' וכו' כמו שכתבתי: תחת און' הזכיר עתה גבורות שעשה לנו במלחמות כושן רשעתים על ידי עתניאל בן קנז' ובמלחמת גדעון עם מדין' ואמר במקום און ראיתי אותם אהלים תקועים כלומר במקום שלא היה להם העמדה וקיום כי הקים ה' את עתניאל והפיל אותם אהלים: ירגזון יריעות ארץ מדין' רגזו אותן יריעות' ר"ל אהלי יריעות ארץ מדין' כי האהל הוא פריסת היריעות ורגזו כשבא גדעון עליהם כמו שאמר בחלום צליל לחם שעורים ואמר ונפל האהל' וי"מ תחת און שעשיתי ראיתי אהלי כושן שבא כושן רשעתים עלי בארבי וכאשר עשיתי תשובה רחם האל ית' עלי ורגזו יריעות ארץ מדין מפני ע"י גדעון' וכתי' כד פלחו בית ישראל לטעותא וגו': הבנהרים חרה ה'' זכר בקיעת הירדן וים סוף' אמר מה זה היה לנהרים אם חרה אף ה' בהם כשנבקעו' וכפל הענין במ"ש לחזק' ואמר ואם בנהרים אפך' אמר נראה שחרה האף ה' בנהרי' שהרי ראינו שהירדן נבקע' וזהו דרך משל ומליצה' וכן אם בים עברתך על בקיעת ים סוף ולא זכר הנסים על הסדר: כי תרכב על סוסיך' כנגד סוס פרעה ורוכבו רמה בים: מרכבותיך ישועה' מרכבותיך היה לנו ישועה' וזה דרך משל לפי שהסוסים מוכנים למלחמה ורוכביהם הם המנצחים ברוב אם לא תהיה יד ה' בהם כמו שאמר שקר הסוס לתשועה' ואמר סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה' ויונתן תרגם הבנהרים לדרך משל הא על מלכיהון ומשירייתהון וגומר: עריה תעור קשתך' כמו פדמה ידו הגדולה אשר עשה במצרים ותשועתו לישראל לרוכב הסוס כן דמה אותה לתופש הקשת' ופי' עריה ענין גלוי' כמו נגלתה זרועך עליהם' והוא שם כמו ערום ועריה' ותעור גם כן ענין גלוי אלא שאינו משרשו כי עריה מנחי הלמ"ד ותעור כפעל מנחי העין' וכן בענין גלוי פשוטה ועורה למען הביט אל מעוריהם: שבועות מטות אמר סלה' עשית כל זה לקיים השבועות שנשבעת לאבות לתת להם הארץ למטות ישראל וזהו אומר סלה כלומר לקיים האומר שאמרת' אומר' שם בשקל אלם קדם: נהרות תבקע' בקעת להם הארץ היבשה לתת להם מים רבים כמי הנהרות כמו שכתוב ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים ועל הדרך הזה תרגם יונתן: ראוך יחילו הרים' הרים הוא משל למלכי כנען שנמוגו ונחלו מפני ישראל וזהו ראוך ראו הנפלאות שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי' וטעם הראיה כי השמיעה הברורה כמו הראיה' וכן וירא יעקב כי יש שבר במצרים: זרם מים עבר' זרם מים העוברים בירדן עברו עד ים הערבה תמו ונכרתו: נתן תהום קולו' בהבקע מי הירדן כאלו נתן קול: רום

הודו ה' וסי' נמסר בירמיה סי' כ"ב: עזה ד' בקרי' וסים' ושם חביון עזה כתי' ה'' ונשם מטרת עזו' ויתן לשבי עזו' הללוהו ברקיע עזו: ויצא ג' בקריאה וסימן ויצא רשף לרגליו' והנשיא אשר בתוכם' גרש לץ ויצא מדון: גבעו' עולם ג' דסמיכי בקרי' וסי' עד תאות גבעו' עולם תהיינה' וממגד גבעות עולם' שחו גבעו' עולם הליכות: יריעות

בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר׃ אֱלוֹהַ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ׃ וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזֹּה׃ לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו׃ ה עָמַד וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ׃ תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן׃ הֲבִנְהָרִים חָרָה יְהוָה אִם בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם־בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה׃ עֶרְיָה תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר סֶלָה נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ׃ רָאוּךָ יָחִילוּ י הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ

ל' ב' מל' · ג' · ה' כתיב וי"ו · יפה ומטעי' כיה· עזו · ג' רפי' · ב' · ק' · ל' וחסר · ב' · ג' חד חס' · חד חסר · ל' · ה' מל' · ל' · ז"ח פסו' אס · אס · ב' וחסר · ד' ג' מל' ואח' חס' · ו' לעי' · ל' · ג'

וְצַדִּיקַיָא עָבְדֵי רְעוּתָךְ בְּרַחֲמִין תִּדְכַּר׃ בְּמִתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אֱלָהָא מִדָּרוֹמָא אִתְגְּלֵי וְקַדִּישָׁא מִטּוּרָא דְפָארָן בִּגְבוּרַת עָלְמִין אִתְחֲפִיאוּ שְׁמַיָּא זִיו יְקָרֵיהּ וְאַמְרֵי תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ מַלְיָא אַרְעָא׃ וְזִהוֹר יְקָרֵיהּ כְּזִהוֹר בְּרֵאשִׁית אִתְגְּלֵי וְזִקוּקִין מִמֶּרְכָּבַת יְקָרֵיהּ נָפְקִין תַּמָּן גְּלָא יַת שְׁכִנְתֵּיהּ דַּהֲוָת מְטַמְּרָא מִבְּנֵי אֱנָשָׁא בְּתָקוֹף רוּמָא׃ מִן קֳדָמוֹהִי מִשְׁתְּלַח מַלְאַךְ מוֹתָא וְנָפֵיק בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשְׁתָּא מִמֵּימְרֵיהּ׃ אִתְגְּלֵי וְאַזִּיעַ אַרְעָא וְאַיְתֵי מַבּוּלָא עַל עַם דָּרָא דַעֲבַרוּ עַל מֵימְרֵיהּ וְאַף בִּתְנְיָתָא כַּד חָבוּ קֳדָמוֹהִי בְּחוֹבֵיהוֹן כֵּן בַּלְבְּלִנּוּן לְעַמְמַיָּא וְאִתְפָּרְקוּ טוּרַיָּא דְמִלְקַדְמִין כְּבָא רָמְתָא דְמִן עָלְמָא גְבוּרַת עָלְמָא דִילֵיהּ׃ כַּד פְּלַחוּ בֵית יִשְׂרָאֵל לְטַעֲוָתָא מְסַרְתִּנּוּן בְּיַד כּוּשָׁן חַיָּבָא וְכַד תָּבוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא עֲבַדְתְּ לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן וּפְרַקְתִּנּוּן מִיַּד מִדְיָנָאֵי עַל יַד גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ׃ הָא עַל מַלְכֵיהוֹן וּמַשִּׁרְיָתְהוֹן דְּסַגִּיאִין כְּמֵי נַהֲרָא הֲוָה רְגַז מִן קֳדָמָךְ יְיָ עַל מַלְכַיָּא הֲוָה רוּגְזָךְ וּבְיַמָּא הוֹדַעְתָּא בְּהוֹן פּוּרְעָנוּת גְּבוּרְתָּךְ אֲרֵי אִתְגְּלִיתָא עַל מַרְכְּבַת יְקָרָךְ שְׁכִנְתָּךְ לְעַמָּךְ תְּקוֹף וּפוּרְקָן׃ אִתְגְּלָאָה אִתְגְּלִיתָא בִּגְבוּרְתָּךְ בְּדִיל קְיָמָךְ דְּעִם שִׁבְטַיָּא מֵימְרָךְ קַיָּם לְעָלְמִין לְהוֹן בְּזִיעֲתָא טַנָּרִין תַּקִּיפִין נְפַקוּ נַהֲרִין שָׁטְפִין אַרְעָא׃ בְּאִתְגַּלְיוּתָךְ עַל טוּרָא דְסִינַי חֲזוֹ יְקָרָךְ זָעוּ טוּרַיָּא עֲנָנֵי מִטְרָא עֲדוֹ אֲרִים תְּהוֹמָא קָלֵיהּ

ה' מל' וסים' בסדר ויקהל: ראוך ג' בקריאה וסי' ראוך יחילו הרים זרם מים עבר' ראוך מים אלהים ב' בפסוק:

רוּם יָדֵיהוּ נָשָׂא׃ שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ׃ בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף תָּדוּשׁ גּוֹיִם׃ יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹּאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה׃ נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יִסְעֲרוּ לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר׃ דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים׃ שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלֲלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ׃ כִּי־תְאֵנָה לֹא־תִפְרָח וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים כִּחֵשׁ מַעֲשֵׂה־זַיִת וּשְׁדֵמוֹת לֹא־עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר בָּרְפָתִים׃ וַאֲנִי בַּיהוָה אֶעְלוֹזָה אָגִילָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי׃ יְהוִה אֲדֹנָי חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמוֹתַי יַדְרִכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹתָי׃

נו״

קָלֵיהּ חֵילֵי מְרוֹמָא תְּמַהוּ קָמוּ׃ אַף בְּמֶעְבְּדָךְ נִסִּין לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִּבְעוֹן שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא קָמוּ בִּמְדוֹרֵיהוֹן עַמָּךְ בְּמֵימְרָךְ אִתְגַּבָּרוּ בִּתְקוֹף נִצְחָן גְּבוּרְתָּךְ׃ בְּאַיְתָיוּתָךְ לוּט עַל סָנְאֵי עַמָּךְ בְּאִתְגַּלְיוּתָךְ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא בְּרוּגְזָךְ תִּקְטוֹל בְּעַמְמַיָּא׃ אִתְגְּלֵיתָא לְמִפְרַק יַת עַמָּךְ לְמִפְרַק יַת מְשִׁיחָךְ שֵׁיצִיתָא מִן קֳדָמֵיהוֹן מַלְכַיָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא מִבָּתֵּיהוֹן תָּרֵכְתְּ חַיָּבָא וְתַבַּרְתָּא חֵילֵיהוֹן רַגְלֵי עַמָּךְ עַל צַוְרֵי סָנְאֵיהוֹן מֵימְרָךְ קַיָּם לְעָלְמִין׃ בְּזַעְתָּא יַמָּא בְּחֻטְרֵיהּ דְּמֹשֶׁה וְגִבָּרֵי רֵישֵׁי מַשְׁרְיַת פַּרְעֹה דַּחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן עַל עַמָּךְ דִּבְדַּרְתִּנּוּן בְּרוּחַ עַלְעוֹלִין וּטְבַעְתִּנּוּן בְּיַמָּא דְסוּף עַל דִּרְחִיקוּ וְשַׁעְבִּידוּ יַת עַמָּךְ וִיהַבוּ עֵצָה בְּסִתְרָא לְאוֹבָדְהוֹן׃ אִתְגְּלֵיתָא עַל יַמָּא בְּמַרְכְּבַת יְקָרָךְ בִּדְנוּר מִן סַנְאַיִן׃ אֲמַרַת בָּבֶל שְׁמַעִית וְזָעוּ מַלְכַיָּא מִן קֳדָם דִּינָא דִּי אִתְּדָרְנוּ מִצְרַיִם לְקָל מַלַּיָּא אִלֵּין צַלָּא סִפְוָתַי אֲחַד זִיעָא לְחַכִּימַיָּא וּבְאָתַר דְּשָׁרֵינָא זָעִית דְּשַׁבְקַנִי לְיוֹם עָקָא לְעִדָּן אַסָּקָא גָּלוּת עַמִּי מִנִּי יִתְבְּרַנַּנִי׃ אֲרֵי מַלְכוּת בָּבֶל לָא תִתְקַיַּם וְלָא תַעְבֵּד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל יִתְקַטְּלוּן מַלְכֵי מָדַי וְנִבְרְיָוָן לָא יִצְלְחוּן יִשְׁתֵּיצוּן רוֹמָאֵי וְלָא יִגְבּוּן קְסוּמָא מִירוּשְׁלֵם׃ בְּכֵן עַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דְּתַעְבֵּד לִמְשִׁיחָךְ וְלִשְׁאָרָא דְעַמָּךְ דִּי יִשְׁתַּאֲרוּן יוֹדוּן לְמֵימַר אֲמַר נְבִיָּא וַאֲנָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אַבּוּעַ אֲדוּץ לֵאלָהָא עָבֵיד פּוּרְקָנִי׃ אֱלֹהִים יְיָ דְּסָעֵיד לִי בְּחֵילָא וּמְשַׁוֵּי רַגְלַי קַלִּילִין כְּאַיַּלְתָּא וְעַל בֵּית תּוּקְפִּי יְקִימְנָנִי לְדִילֵיהּ נִצְחָנִין וּגְבוּרָן וְקֳדָמוֹהִי אֲנָא מְנַגֵּן בְּתוּשְׁבַּחְתִּי׃ פתגם

שלחתי בכם׳ יי׳ ארני חילי׳ הנאשמה כי רב חילי׃

ל׳ ומ״ל׳ ל׳ ומ״ל — ל׳ וחסר — ל׳ ירים — ב׳ ובפסוק — ב׳ — ל׳ זיין ק — ל׳ וחס׳ — שמיע לקול׳ דג כליש׳ ב׳ — ד״ל ומ״ל׳ ב׳ — ל׳ דגי מבעי׳ פסו׳ ואין ואין — ל׳ — ל׳ ל׳ מ״ל נב׳ חסר ה׳ כ״כ — ג׳ חד חסר — ל׳ חסר׳ ל׳ בבכי׳ ל׳ ומ״ל — טו — יסערו ב׳ מן כתיב ס״ו

עד צואר ג׳ וסימן עד אואר יגיע׳ עד צואר יחצה׳ ערות יסוד עד צואר סלה׃ צללו ג׳ בקריאה וסימן צללו כעפרת במים אדירים לקול צללו שפתי׳ כאשר צללו שערי ירושלם׳ וסימן בלשון ארמי אעיל תרעא כאברא׃ יגודנו ב׳ וסימן גד גדוד יגודנו׳ לעלות לעם יגודנו׃ חילי ג׳ בקריאה וסימן חילי הגדול אשר

רום ידיהו נשא׳ צבא השמים הודו לו׃ עמד זבולה׳ במדוריהן כל תיבה שצריכ׳ למ״ד בתחילתה הטיל לה ה׳ בסופה ופירשוה על מלחמ׳ גבעון כתרגום׃ לאור חיצך יהלכו׳ ישראל׃ בזעם תצעד ארץ׳ לגרש שבעת אומות׃ ליסע משיחך׳ שאול ודוד׃ ערות יסוד׳ חומות אויביהם׃ עד צואר׳ הוא גובה החומ׳ והמגדלי׳׃ נקבת במטיו ראש׳ סנחריב וסיעתו שהיו סוערי׳ ברוח סער להפיצני והוא היה מטה שהיית רוד׳ בו את האומות וכשבא וסער להפיצני נקבת ראשי ג גייסותיו במטיו שהיה בא לרדות בהם׃ עליצותם היו׳ כשהיו יכולין לאכול עני במסתר ישרא׳ הקרואי׳ עם עני׃ ראש פרזיו׳ ראשי עריו וטירותיו כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזי׃ דרכ׳ בים׳ באוייבותיו הכבדים כחול הים׃ חומר׳ ת׳ בדנור לשון חמרים חמרים׃ שמעתי ותרגז בטני׳ ת׳ אמרת בבל שמעית וזעו מלאכיא מן קדם דינא דאיתדנו מצראי׃ לקול צללו שפתי׳ לקול השמועה אחזני רעד עד ששפתי נוקשות זו לזו וקולי׳ נשמע׳ צללו ולשון מצילות הסוס טינטי״ר בלע״ז׃ ותחתי ארגז׳ במקומי אני מזדעזע׃ אשר אנוח ליום צרה׳ אשר מנוחתי זאת מוכנת ליום ליום צרה׃ לעלות לעם יגודנו׳ ליום אשר אמר להעלות מתוכי את העם אשר הוא יגודנו עקב לשוב בגדודיו לארצו׃ כי תאנה לא תפרח׳ כתרגומו ויש לפתרו כמשמעו שוב אין הצלחה לכל מעשה בבל מעתה׃ ושדמות׳ שדה לבן׃ מכלה׳ דיר הצאן׃ ואני׳ כנסת ישרא׳ ביי׳ אעלוזה׃ למנצח בנגינותי׳ לבן לוי המנצח בשיר בית המקדש נעים לו בנגינותי והלוי יתן קול כנגדו בכלי השיר׳ למנצח כמה דאת אמר ויעמדו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת וגו׳ בנגינותי הוא לשון נעימות קול להרים ולהשפיל אורגנ׳ דורש בלע״ז׃

סליק ספר חבקוק

רום ידיהו נש׳ המי היורדי׳ מלמעלה קמו נד אחד והיה רם מאד כי הירדן היה מלא על כל גדותיו והיו מים רבים וכשעמדו קמו נד אחד גבוה זהו רום ידיהו נשא התהום נשא ידו לרום׳ וי״ת בענין אחר באתגלותך על טורא דסיני וגו׳׃ שמש ירח׳ במלחמ׳ יהושע עם המלכים שעמד להם השמש וכן הירח עד יקום גוי אויביו׃ זבולה׳ בשמי׳ שהם זבול ומעון להם כמ״ש ויעמוד השמש בחצי השמי׳ זבולה ה״א נוספת כה״א לילה כי המלה מלעי׳׃ לאור חצי׳ יהלכו׳ ישראל הלכו בלילה ומצרים רודפים אחריהם לאור הברקי׳ ואבני הברד שהשליך ה׳ כמוסם מפני בני׳ ישראל והברקים הם חצי הש׳ וחניתו׳ והאויבים נגפו בהם וישראל הלכו לאור׳ ואף על פי שלא הזכיר בפסוק ברקים כיון שהזכיר אבני הברד הרי הוא כאלו הזכיר ברקי׳ כי לא יפלו אבני הברד בלא ברקים גם אבני הברד לבנים מבהיקי׳ ונותנים אורה בלילה׳ וביום ובלילה היתה המלחמה שהרי התפלל יהוש׳ על הירח שיעמוד גם כן עד יקום גוי אויביו׳ והנה היה נס בתוך נס שהאיר הירח בלילה עם הברד׃ בזעם׳ בזעמך על ז׳ גוים צעדת עליהם ב בארצם וכפל הענין במ״ש ואמר באף תדוש גוים׃ יצאת ליסע עמך ליסע משיחך כמו ס שיצאת ליסע עמך בהכנסם לארץ ז׳ גוים כן תצא לעתיד ליסע את עמך כמו שיצאת ליסעם בהכנסם לארץ ז׳ גוים כן תצא ותוסיע׳ ותוציאם מהגלו׳ ותכניס לארצם׳ ומה שאמר יצאת מחצת נקבת עבר במקו׳ עתיד ודבי׳ כמוהו׳ ובדברי הנבואה יבא זה ברוב כי הנבואה אעפי שהיא עתידה הרי היא כאלו נתקיימה לפיכ׳ יזכרו בה בלשון עבר׃ משיחך׳ הוא משיח בן דוד׃ מחצת ראש מבית רשע׳ הוא תמחץ ראש מחיל הרשע גוג׃ ערות׳ מקור כלו׳ תגלה עד צוארם כלו׳ תמחץ ראשם והוא מלך מגוג׳ וכן תגלה יסודם עד צוארם והם שרי החיל והמלכים אשר אתו׳ ערות׳ ענין גלוי׳ וכן ערו ערו עד היסו׳ בה׳ והצואר הוא קרו׳ לראש׳ ויסוד הוא עיקר הבנין וקיומו לפי׳ הוא משל על גדולי המחנ׳׃ נקבת במטיו ראש פרזיו׳ כלומר במטות גוג עצמו תנקב ראש פרזיו כלומ׳ חיילותיו וקראם פרזיו לפי שיבאו לרוב והם יושבים סביבות ירושלם בפרזים יושבי הפרזות שמתפשטי׳ בכל מקום שאין להם חומה שתסגירם׳ וכן אמר הוא אעלה אל ארץ פרזות׳ ונאמר ג״כ פרזות תשב ירושלם מרוב אדם׳ ואמר שהקב״ה ישלח מהומה בהם שיכקבו וימחצו איש במטה שבידו את ראש רעהו׳ וכן אמר תהיה מהומת ה׳ רבה בהם וגו׳ ואמר חרב איש באחיו תהיה׃ יסערו להפיצני׳ אותם שהיו סוערי׳ להפיצני׳ כלומר שיבאו ברוח סער׳ עלי להפיץ אותי בגוים׃ עליצותם כמו לאכול עני במסתר׳ עליצותם ושמחתם תהיה להפיצני כמו שהיתה בים שחשבו לאכול עני והוא ישרא׳ כשיצאו ממצרים ורדף אחריו פרעה וחילו וחשבו לאכלו במסתר׳ כלומ׳ כי חשב כי אין ה׳ רואה ואין כחו בים כמו שהיה במצרים וחשבו לאכלו בשמחה כמ״ש אמר אויב ארדוף אשיג וגו׳ עד שדרכת אתה בים סוסיך ויסר את אופן מרכבותיו ואז הכירו כי ה׳ נלחם להם בעבורם כמ״ש אנוסה מפני ישרא׳ כי ה׳ נלחם להם במצרי׳ כלומ׳ ה׳ כמו שהיה נלחם בעבורם במצרים כן נלחם להם עתה בעבור׳ כי ראו כי בקע להם הים והעבירם ביבשה והם לא יכלו לעבור כמו שאמר ויהם את מחנה מצרים׃ דרכת בים סוסיך׳ ופי׳ דרכת בים סוסיך והעברת את ישרא׳ בו והשלכת את מצרים בתהומות וטבעתו׳ וטעם סוסיך׳ פי׳ למעלה בפסוק כי תרכב על סוסיך׃ חומר מים רבים׳ כמו שאמר נכבו כמו נד נוזלים׳ חומר נד וכבור מן חמרים חמרים׃ שמעתי׳ אמר הנביא שמעתי בנבואה הצרה שיהיו בה ישרא׳ בעת ההיא ביום בא גוג׃ ותרגז בטני׳ ובטני רמז ללב כמו המו מעי לו כי ללב יכון לשון הרגז וההמיה והשמחה וההשקט לא לבטן ולמעים אלא לפי שהלב בכללם יפילו לשון הלב עליהם׃ לקול צללו שפתי׳ לקול השמועה הזאת צללו ספתי וצלילת השפתים היא הסקת השפתים זו בזו מרוב פחד ורעדה׃ יבא רקב בעצמי׳ אפי׳ עצמי שהם הלב׳ הקשה אשר בגוף ירקבו לזאת השמוע׳׃ ותחתי ארגז׳ במקומי ארגז׃ אשר אנוח ליום צרה׳ אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחר ששבתי מהגלות לארצי והנה כהפכה מנוחתי ליום צרה׃ לעלות לעם יגודנו׳ ויום צרה הוא היום שהשב גוג לעלות לעם ירושלם וישרא׳ ושיגודנו כלו׳ שיביא עליו גדודי העמי׳׳ וכן יגודנו והוא יגוד עקב ענין גדוד ויהיה גוד וגדוד בענין אחד וכמהו רבי׳׃ או יהיה כא יגודנו תמורת הכפל ועל היום ההוא נאמר לדניאל והיתה עת צרה אשר כמהו לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא וגו׳ ואמר ישעיה הנביא לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם׳ וי״ת הפסו׳ כן אמרת בבל שמעית וגו׳׃ כי תאנה לא תפרח׳ הפסוק הזה נאמר ד״מ על העמים הנאספים על ירושלם עם גוג ומגוג אמר כי לא יצליחו לא יכלו שם והכמלט׳ שלא ימותו יגנבו באיבריהם כמ״ש תמקנה עיניו בחוריהן ולשונם תמק בפיהם והיו לאות בכל העמים אשר ילכו בהם׃ יבול׳ כמו פרי׳ כמו ונתנה הארץ יבולה׃ ושדמות׳ שדה זרע׃ ממכלה׳ בה״א כמו ממכלאות צאן באלף׃ ברפתים׳ כמו רפת בקר בדברי רז״ל והוא בית הבקר׳ וי״ת כן ארי מלכות בבל לא תתקיים וגו׳׃ ואני בה׳ אעלוזה׳ אמר הנביא בלשון ישראל כשיכלו מהומה גוג אני אעלוז בישועת ישראל׳ וכפל הענין במ״ש ואמר אגילה באלהי ישעי וכת׳ בכן על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך וגו׳׃ יי׳ אלהים חילי וישם רגלי כאילות׳ קלות כאילות לרדוף אויבי׃ ועל במותי ידריכני׳ עזרנו שאדריך על גבם וארמסם בארצי וזהו במותי׳ ואמר כן לפי שירושלם גבוהה מכל הארצות ואמר על הנס שיעשה לי׳ ואמר למנצח בנגינותי׃

ספר צפניה

רשי

אסף אסף׳ לשון כליון כמו ואספת את דגנך דמיכה והאלף חסרה בתיבה שניה שהרי היה לו לכתוב אאסף אבל יש כאלה הרבה כמו לא יהל שם ערבי שהוא כמו לא יאהל: והמכשלות את הרשעים׳ הם עבודות זרות: את שאר הבעל׳ שלא תהא שארית לזכרונו: הכמרים עם הכהנים׳ פלחיהון עם כומריהון: ואת הנשבעים ליי׳ וחוזרים ונשבעים במלכם בע״ז שלהם עושין ע״ז עיקר לומר אם אין אתה מאמין בשבועת השם הריני נשבע לך בע״ז: הקדיש קרואיו׳ זימן חיילותיו ליום מועד: מלבוש נכרי׳ תכשיטי ע״ז: הדולג על המפתן׳ ת״י דמהלכין בנימוסי פלשתאי שלא היו דורכים על מפתן דגון שנאמר על כן לא ידרכו כהני דגון וגו׳: משער הדגים׳ ת״י מתרע נוניא שער היה בירושלם וכך שמו: מן המשנה׳ משער העופות שהוא שני לו: ינשבי

מסרה

בן בכרי׳ והנשבעים במלכם׳ ישמח ישראל בעשיו: והיה ביום ה וסימן והיה ביום הנחילו את בניו׳ והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב׳ והיה ביום צאתך דשמעי׳ והיה ביום בהניח ה׳ לך מעוצבך׳ והיה ביום זבח יי׳ ופקדתי על השרים:

גדליה ה׳ וסימן נמסר בירמיה סימן מ׳: חזקיה ג׳ וסימן גם אלה משלי שלמה׳ דבר יי׳ אשר היה אל צפניה׳ עזור אמר חזקיה׳ ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן דכוו׳ חזקיה במ״א חזקיהו וסימן ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו: במלכם ג׳ וסימן ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד דשבע

תרגום

פתגם נבואה דהוה קדם יי עם צפניה בר כושי בר גדליה בר אמריה בר חזקיה ביומי יאשיהו בר אמון מלך שבטא דבית יהודה: שיצאה אשיצי כולא מעל אפי ארעא אמר יי: אסף אנשא ובעירא אסף עופא דשמיא ונוני ימא על דסגיאה ת תקלת רשיעיא ואשיצי ית אנשא מעל אפי ארעא אמר יי: ואארים מחת גבורתי על אנש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ואשיצי מן אתרא הדין ית שאר בעלא וית שום פלחיהון עם כומריהון: וית דסגדין לאגוריא לחילי שמיא וית דסגדין די מקימין בשמא דיי ית תיבין ויימין בשום פתכריהון: וית דאסתחרו לאחורא מבתר פולחנא דיי ודלא תבעו ית דחלתא דיי ולא בעו מן קדמוהי: ספו כל רשיעיא מן קדם יי אלהים ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ארי אתקין יי קטול ערע מזמנוהי: ויהי ביום קטלא דעתיד למיתי מן קדם יי ואסער על רברביא ועל בני מלכא ועל כל דמתרגשין למפלח ל לטעותא: ואסער על כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי בעדנא ההיא דמלן בית רבוניהון חטוף ונכלין: ויהי בעדנא ההיא אמר יי קל צוחתא מתרע נוניא ויללא מן עופא ותבירא רבא מן גבעתא: אילילו

מקרא

א **דבר** יהוה אשר היה אל־צפניה בן־כושי בן־גדליה בן־אמריה בן־חזקיה בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה: אסף אסף כל מעל פני האדמה נאם־יהוה: אסף אדם ובהמה אסף עוף־השמים ודגי־הים והמכשלות את־הרשעים והכרתי את־האדם מעל פני האדמה נאם־יהוה: ונטיתי ידי על־יהודה ועל כל־יושבי ירושלם והכרתי מן־המקום הזה את־שאר הבעל את־שם הכמרים עם־הכהנים: ה ואת־המשתחוים על־הגגות לצבא השמים ואת־המשתחוים הנשבעים ליהוה והנשבעים במלכם: ואת־הנסוגים מאחרי יהוה ואשר לא־בקשו את־יהוה ולא דרשהו: הס מפני אדני יהוה כי קרוב יום יהוה כי־הכין יהוה זבח הקדיש קראיו: והיה ביום זבח יהוה ופקדתי על־השרים ועל־בני המלך ועל כל־הלבשים מלבוש נכרי: ופקדתי על כל־הדולג על־המפתן ביום ההוא הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה: והיה ביום ההוא נאם־יהוה קול צעקה משער הדגים ויללה מן־המשנה ושבר גדול מהגבעות:

(מסורה קטנה: ה׳ ב׳ · ג׳ וחסר · ב׳ ובעניין · ג׳ ב׳ · ל׳ · ז״ן חסר את כליס׳ ל׳ מל׳ · קמץ · ב׳ · ג׳ ל׳ · ה׳ · ל׳ וחסר · ל׳ ל׳ וחס׳ ה׳ · ב׳ · ל׳ ב׳ · ל׳ ומל׳ ל׳ · ב׳ כתיבם כסף · ה׳ · ל׳)

רדק

דבר ה׳ אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה׳ יא כי חזקיה זה חזקיה מלך יהודה ואפשר לא שאין כזה ראיה אבל באמת גדולים היו אבותיו לפיכך נזכרו׳ ושלשה נביאים נתנבאו בימי יאשיהו ירמיהו צפניה חולדה׳ ואמרו ז״ל כי ירמיה היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אצל הנשים׳ ונבואתו היתה קודם ששבו יאשיהו ויהודה מרעתם: אסוף אסף׳ אסף מקור מן אסף והוא ענין כליון כמו ואספת את כפשך וכפש ביתך׳ אסף׳ איתן מבנין הפעל מנחי העין מענין ספו תמו׳ והאל הוא פועל עומד והכבד יוצא׳ וכן אסף אסיפם׳ אמר שיכלה כל חי מעל פני האדמה ר״ל מעל ארץ ישראל׳ ואמר כלל ואחר כך פירש: אסף אדם ובהמה׳ אסף עוף השמים ודגי הים׳ ומה שאמר עוף השמי׳ ודגי הים הוא על דרך הפלגה כמו שאמר בירמיה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו וכן אמר בהושע בחית השדה ובעוף השמים ודגי הים יאספו׳ ויתכן כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקום הייסוב שימצאו זרעים ופירות ופרחי אילנות וכשיחרב ייסוב אחד ילכו לייסוב אחר׳ וכן פירשנו בירמי׳ ובהושע׳ וכן דגי הים לא ישרצו ברוב כי אם בימי׳ שהם קרובים לייסוב: והמכשלות את הרשעי׳ ימצאו המכשלות את הרשעי׳ שיכשלו בהם׳ כלומר יזדמנו להם׳ כלומר יבאו לקראתם צרות שיכשלו בהם שימותו׳ ויונתן תרגם דסגיאת תקלת רשיעין׳ ואחר כך אמ׳ והכרתי את האדם׳ וכן אמר מתחילה אסף אדם ואם כן למה פרט את הרשעי׳ לפי שהמשילם לעופות שהרשעים לא ימלטו מן המכשולות שהם החרב והרעב והדבר והשאר שאינם רשעים גמורים׳ וכן הצדיקים ינצלו והארץ תשאר שממה מאין אדם ובהמה: ונטיתי ידי׳ את שאר הבעל׳ מה שנשאר עדיין בעבודת הבעל כי בני יהודה לא החזיקו כל כך בעבודת הבעל כמו בני ישראל כי אחאב החזיק בעבודת הבעל ואחריו שאר מלכי ישראל׳ ואפשר כי מה שאמר והכרתי הוא על ידי יאשיהו המלך שבער הכל כמו שכתוב׳ או אמר על חרבן הארץ כי מלכי יהודה אחר יאשיהו עשו הרע בעיני השם׳ ואמר שהאלילים יכלו עם עובדיהם כמו שכתוב בתוכחות התורה ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם: את שם הכמרים עם הכהנים׳ הכמרים הם לובשי שחורים לשם ע״ז והכהנים הם המשרתים לפני ע״ז ויאבד שמם ועברם מן העולם׳ ואת המשתחוים הנשבעים לה׳ והנשבעים במלכם׳ מעט משתחוים לה׳ ופעם למלכם שהיא העבודה זרה שהמליכוה עליהם והנה הם משתתפים עם הא״ל יתברך דבר אחר לעבודה והכתוב אומר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם׳ וי״ת דמקיימין בשום דה׳ תייבין ויימין בשום פת כומריהן׳ כ״א פת כריהון: ואת הנסוגים׳ כמו לא נסוג אחור לבינו כלומ׳ שלא הלכו בדרכיו ולא שמרו תורתו: ואשר לא בקשו את ה׳׳ ואעפ״י שלא עבדו ע״ז אלא שאומרים בלבבם לא ייטיב ה׳ ולא ירע ומה תועלת לדרוש אותו ולבקש מלפניו׳ כל אלה שזכר הם בכלל העונש שימצאום המכשולות ויכלו ואליה׳ הוא אומר: הס מפני ה׳ אלהים׳ ר״ל דום והשתותק מפניו שהייתם סבורים שלא יביט אל מעשיכם הנה מפניו כי קרוב יומו שיביא עליכם: זבח׳ חללי הרשעים: הקדיש קראיו׳ זימן לאותו זבח קראיו והם עוף השמים וחית השדה לאכול החללים כמו שאמר בתוכחות התורה והיתה נבלתך למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: והיה ביום זבח׳ על השרים ועל בני המלך כי הם העוסקים ללים כי יש לאל ידם הם יפלו בחרב ביום זבח והוא יום החרבן׳ וכן כתיב וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה: ועל כל הלובשים מלבוש נכרי׳ פי׳ אא״ז כשהיו רואים לשום אדם שהיה להם כח עליו מלבוש נאה היו גוזלים אותו ממנו ולובשים אותו׳ והחכם ר׳ אברהם אע״ז ז״ל פי׳ מלבוש נכרי כנגד כל העם דרך גאות שלא ילבש אדם במלבושיהם׳ וי״מ מלבוש ע״ז׳ וי״ת ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא׳ וי״מ אנשים שמראים עצמם פרושים וחסידים ולובשים מלבוש נכרי שלא כשאר העם כדי שיכירום במלבושיהם שהם פרושים ודרכיהם רעים: ופקדתי על כל הדולג על המפתן׳ פי׳ אא״ז על עבדי השרים או על נערי המלך כשהיו רואים בבית העני חפץ שיחמדוהו שהוא נאה יכנסו בבית העני במרוצה וזהו שידלגו על מפתן בית העני מרוב חפזם לקחתו ויביאו אותו אל אדוניהם וזהו הממלאים בית אדוניהם חמס ומרמה׳ והחכם רבי אברהם אע״פ פי׳ על מפתן הבית בית אדוניהם מרוב שמחתם שבאים למלא בית אדוניהם חמס ומרמה׳ וי״ת על כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי׳ ר״ל שלא היו דורכים על המפתן של בית ע״ז כמו הפלשתים שנאמר בהם על כן לא ידרכו כהני דגון על מפתן דגון׳ ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק מכיון שהחמירו ישראל בע״ז יותר מאומות העולם׳ באומות כתיב על כן לא ידרכו כהני דגון אבל בישראל כתיב הדולג על המפתן: והיה משער הדגים׳ שער שהיה בירושלם שהיה נקרא שער הדגים כמו שנאמר בעזרא ועל שער הדגים ומגדל חננאל׳ ואולי היו מוכרין שם דגים: ויללה מן המשנה׳ הוא בית המדרש כמו שנאמר בספר מלכים והיא יושבת בירושלם במשנה׳ ותרגם יונתן בבית אולפנא: ושבר גדול מהגבעות׳ מקומות הם בירושלם או סמוך לה כמו גבעת גרב הנזכר בספר ירמיה׳ ויונתן תרגם קל צווחתא מתרע נוניא ויללה מן עפלא ותברא רבא מן גובתא׳ כ״א מן גבעתא ובמדרש אגדה שער הדגים זה עכו שנתונה בחיקם של דגים׳ ויללה מן המשנה זה לוד שהוא שכן לירושלם׳ ושבר גדול מהגבעות זה צפורי שיושבת בראשי ההרים: הילו

רדק

אלילי יושבי המכתש מקום עמוק בירושלם · וי"ת יתבי בנחלא דקדרון · ובמדרש אגד' יושבי המכתש זו טבריא שהיא עמוקה מכל א"י : כי נדמה כל עם כנען · סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה · ככנעניה נכבדי ארץ · נדמה · נכרת כמו נדמה נדמה מלך ישרא' · נדמו עמי · וי"ת כנען כמשמעו ארי אתבר כל עמ' לעובדיהון דמן לעובדי עממא לארעא לכנען :

נטילי כסף · נושאי הכסף והם הסוחרים כלם עובר לסוחר · וי"ת כל עתירי נכסיא :

והיה בעת ההי' אחפש את ירושלם בנרו' · כמו שמחפש אדם הדבר בנר שהוא חופש יפה כן אחפש את ירושלם לבער כל הפושעי' שבה · וכן אמר נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן · ות' אפקד בלושין ויבלשון ית ירושלם כמו שמבלשין בנברשתא : הקופאים על שמריהם · שהם שקטים בבתיהם על ממונם כמו היין שהוא שקט על שמריו הדבר השוכן ומקובץ ביחד כמו המים הקופאים והחלב הקופא נקרא קפאון שהוא עומד ואינו נע' · ות' דשלן שלוא על נכסיהון : לא ייטיב ה' ולא ירע אין הטוב והרע הבא על האדם מאתו כי לא ישגיח בתחתונים · וי"ת לא רעוא קדם ה' לאוטבא לצדיקיא ואף לא לאבאשא לרשיעיא : והיה חילם · נכסיהם יהיו לבז : ובנו בתים · הבתים שבנו לא ישבו בהם זמן רב כי מהרה יגלו מהם וכן הכרמי' שנטעו לא ישתו יינם כי אם מעט זמן : קרוב יום ה' · ומהר מאד · כמו מהירות · והוא תאר בשקל ושבח אני את המתים : מר צורח · מרים קול וקורא מר וכן ויבאו ש צריח מקום גבוה · אמר כאלו יום ה' קורא ומגביה קולו וקורא מר · ואמר שם נבור שם יבאו נבורים להרגם · או שם יהיו הנבורים נהרגים · וכתי' תמן גבריא מתקטלין · והחכם ר' אברהם פי' שם יהיה הנבור צורח מר : יום עברה · מבואר הוא · והפסוק כולו כפול בענין במ"ש לחזק הענין: יום שופר ותרוע' · שיריעו האויבים עליהם כשיכבשו הערים הבצורות: הפנות · הם המגדלי': והצרותי לאדם · הצרותי מלרע · לאדם הלמ"ד קמוצ' · פי' והצרותי ש האדם שיהיו תוך העיר' במצו' שיחיו בה בלא צר ומים לחץ : כעפ' · שהוא נשפך לרוב שאין אדם חושש על שפיכותו כן ישפך דמם בלי חמלה לרוב : ולחומם כגללים · כשרם יהיה נשפך באשפות כמו הזבל · וכן וימטר עלימו בלחומו בבשרו: גם כספם · אך נבהלה · אותה הכלה תהיה נבהלה כלומר תהיה בבהלה פתאום · וי"ת ארי גמירא ברם שיצאה : התקוששו וקשו · ענין חפוש הדברי' ולקיטתם כמו לקושש קש · מקושש עצים · וכן פי' התקוששו התחפשו מומיכם וחפשו מומים אחרים אחר כך ובערו אותם · וכן אז"ל מזה הפסוק קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים · ועוד אמרו נקשט גרמין עד לא נקשט אחרנין · וקשו · השין דגושה לחסרון הכפל · כמו סבו את העיר : הגוי לא נכסף · לא נכסף ולא התאוה אל זה להתקושש ולקושש כמו נכספת לבית אביך · ות' דלא חמיד למיתב לאוריתא · ואאז"ל כתב זה הגוי שאינו נכלם ולא יבוש ממעשיו מלשון רז"ל איכסיף באכסופי אפין : בטרם לדת חק · בטרם שיולד חק היום הבא כלומר הנגזרה התקוששו · ותי' עד לא תפוק עליכון גזירת בית דינא : כמוץ עבר יום · המאוחר מוקדם וכן היא תכונת הפסוק בטרם לדת חק יום כמוץ עבר כלומר בטרם לדת חק היום שתהיו כמוץ עובר מפני רוח · או בטרם יום לדת חק והמאוחר מוקדם במקרא רבים כמו מקום שם קבר מקום קבר שם · הידעת כי או תולד הידעת אז כי תולד · ומספל אל יולעי נהי ויולעי נהי אל מספל והדומים להם רבים · ויונתן תרגם בחסרון מלים ותהון דמן לכמוצא דנשבא ביה רוחא וכטולא דעדי מן קדם יומא · כלומר מפני השמש · נוסחא אחרת וכתננא לעדי מן קדם יומא : בקשו את ה' · אמר כנגד ענוי הארץ אשר בישראל כי אף על פי שחטאו רוב ישראל נשתיירו בהם רבים טובים ויראי אלהים כמו שאמר האל לאליהו והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו ונאמר על חרבן הארץ נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ · ואף על פי שהיו עבדי הא' ית' וחסידיו נפלו בחרב עם הרעים כמו שכתוב כי על צדק יסוב משפט: בקשו צדק · בקשו הצדק והענוה עם האחרים כלומר השתדלו בכחכם להשיבם אל דרך טובה: אולי תסתרו · תסתרו שלא תמותו בחרב עם הכלל · אבל מן הגלות לא הבטיחם כי כבר נגזרה גזירה בימי מנשה כמו שכתוב ונאמר ליאשיהו המלך ונאספת אל אבותיך בשלום ולא תראנה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה : אף יי' · ואף על פי שיהיה יום אף ה' עליכם אף על פי כן אל ישמחו שכיניכם הרעים לכם :

לאדם ה' קמ' וסי' לבא דידע עקא בפומיה אמר

מסורה

על האנשים ה' וסימן נמסר בסדר שמות ובמלכים ב' סימן י"ח : ישבו ג' בקריא' וסימן וירדו מעל כסאתם · והיה חילם למשסה' · עשירים בשפל ישבו · וחד וישבו ויקח בועז עשרה : לאדם ה' בקריאה וסימן מי שם פה לאדם או מי · והצרתי לאדם · ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו · ויאמר לאדם הן יראת יי' · כמים הפנים לפנים ·

צפניה א–ב

הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי הַמַּכְתֵּשׁ כִּי נִדְמָה כָּל־עַם כְּנַעַן נִכְרְתוּ כָּל־נְטִילֵי כָסֶף׃ וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפֵּשׂ אֶת־יְרוּשָׁלִַם בַּנֵּרוֹת וּפָקַדְתִּי עַל־הָאֲנָשִׁים הַקֹּפְאִים עַל־שִׁמְרֵיהֶם הָאֹמְרִים בִּלְבָבָם לֹא־יֵיטִיב יְהוָה וְלֹא יָרֵעַ׃ וְהָיָה חֵילָם לִמְשִׁסָּה וּבָתֵּיהֶם לִשְׁמָמָה וּבָנוּ בָתִּים וְלֹא יֵשֵׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְלֹא יִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃ קָרוֹב יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל קָרוֹב וּמַהֵר מְאֹד קוֹל יוֹם יְהוָה מַר צֹרֵחַ שָׁם גִּבּוֹר׃ יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה יוֹם שֹׁאָה וּמְשׁוֹאָה יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל׃ יוֹם שׁוֹפָר וּתְרוּעָה עַל־הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת וְעַל הַפִּנּוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ וַהֲצֵרֹתִי לָאָדָם וְהָלְכוּ כַּעִוְרִים כִּי לַיהוָה חָטָאוּ וְשֻׁפַּךְ דָּמָם כֶּעָפָר וּלְחֻמָם כַּגְּלָלִים׃ גַּם־כַּסְפָּם גַּם־זְהָבָם לֹא־יוּכַל לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת יְהוָה וּבְאֵשׁ קִנְאָתוֹ תֵּאָכֵל כָּל־הָאָרֶץ כִּי־כָלָה אַךְ־נִבְהָלָה יַעֲשֶׂה אֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃

ב

א הִתְקוֹשְׁשׁוּ וָקוֹשּׁוּ הַגּוֹי לֹא נִכְסָף׃ בְּטֶרֶם לֶדֶת חֹק כְּמֹץ עָבַר יוֹם בְּטֶרֶם לֹא־יָבוֹא עֲלֵיכֶם חֲרוֹן אַף־יְהוָה בְּטֶרֶם לֹא־יָבוֹא עֲלֵיכֶם יוֹם אַף־יְהוָה׃ בַּקְּשׁוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַנְוֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ פָּעָלוּ בַּקְּשׁוּ־צֶדֶק בַּקְּשׁוּ עֲנָוָה אוּלַי תִּסָּתְרוּ בְּיוֹם אַף יְהוָה׃

תרגום

אֵילִילוּ כָּל דְיָתְבִין בְּנַחֲלָא דְקִדְרוֹן אֲרֵי אִתְבַּר כָּל עַמָּא דְדָמָן עוֹבָדֵיהוֹן לְעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן אִשְׁתֵּיצִיאוּ כָּל עַתִּירֵי נִכְסַיָא׃ וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא אֲפַקֵּיד בָּלוֹשִׁין וִיבַלְשׁוּן יַת יְרוּשְׁלֶם כְּמָא דְבָלְשִׁין בִּנְבַרְשְׁתָּא וְאַסְעַר עַל גֻּבְרַיָא דְשָׁלָן שְׁלֵוָא עַל נִכְסֵיהוֹן דְאָמְרִין בְּלִבְּהוֹן לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְאֵיטָבָא וְאַף לְאַבְאָשָׁא׃ וִיהוֹן נִכְסֵיהוֹן לַעֲדִי וּבָתֵּיהוֹן לְבִזָּא וְיִבְנוֹן בָּתִּין וְלָא יִתְּבוּן וְיִצְבוּן כַּרְמִין וְלָא יִשְׁתּוּן יַת חַמְרְהוֹן׃ קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ רַבָּא קָרִיב וּמוֹחִי לַחֲדָא קָל יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ דִי בֵיהּ מְרִיר וְצָוַח תַּמָּן גִּבָּרַיָא מִתְקַטְלִין׃ יוֹמָא תַעֲבוּר יוֹמָא הַהוּא יוֹם עָקָא וְעִיּוּק יוֹם רְגוֹשׁ וְאִתְרְגוֹשָׁא יוֹם חֲשׁוֹךְ וְקִבְלָא יוֹם עֲנָנָא וַאֲמִטְתָּא׃ יוֹם שׁוֹפָרָא וְיַבָּבָא עַל קִרְוַיָא כְּרִיכָרָתָא וְעַל רָמָתָא מְנַטְלָתָא׃ וַאֲעִיק לִבְנֵי אֱנָשָׁא וִיהָכוּן כְּסָמָן אֲרֵי קֳדָם יְיָ חָבוּ וְיִשְׁתְּפֵיךְ דִּמְהוֹן לְעַפְרָא וְנִבְלַתְהוֹן כִּסְחִיתָא׃ אַף כַּסְפְּהוֹן אַף דַּהַבְהוֹן לָא יוּכַל לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן בְּיוֹם רוּגְזָא דַיְיָ וּבְאֶשָּׁא דְפוּרְעֲנוּתֵיהּ יְסוּפוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא אֲרֵי גְּמִירָא בְּרַם שֵׁיצָאָה יַעֲבֵיד עִם כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃

אִתְכַּנַּשׁוּ וְאֱתוֹ וְאִתְקָרַבוּ עַמָּא הָדָא דְלָא חָמֵיד לְמֵיתַב לְאוֹרַיְתָא׃ עַד לָא תִפּוֹק עֲלֵיכוֹן גְּזֵירַת בֵּית דִינָא וּתְהוֹן דָּמָן לִכְמוֹצָא דְנָשְׁבָא בֵיהּ רוּחָא וּכְטוּלָא דְעָדֵי מִן קֳדָם יוֹמָא עַד דְלָא יֵיתֵי עֲלֵיכוֹן תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ עַד לָא יֵיתֵי עֲלֵיכוֹן יוֹם רוּגְזָא דַיְיָ׃ תְּבַעוּ יַת דַחַלְתָּא דַיְיָ כָּל עִנְוְתָנֵי אַרְעָא דְדִינֵי רְעוּתֵיהּ עֲבַדוּ תְּבַעוּ קוּשְׁטָא תְּבַעוּ עִנְוְתָנוּתָא מָאִים יִתְגַּן עֲלֵיכוֹן בְּיוֹם רוּגְזָא דַיְיָ׃

רשי

יושבי המכתש · נחלא דקדרון שעמוק כמכתשת זה ת' · ומדרש אגדה משער הדגי' זו עכו הכתובה בחיקו של הים שהם נכודים דגים הרבה : מן המשנה · לוד שהיא משנה לירושלם : מהגבעו' זו כפרי שיושבת בראשי ההרי' כצפור : יושבי המכתש · זו טבריא שעמוקה מכל ארץ ישראל : כי נדמה כל עם כנען · ת' ארי איתבר כל עמא דדמן עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען : כל נטילי כסף · כל עתירי נכסיא טעונה משא כסף וזהב כמו כובד האבן ונטל החול לשון משא : אחפש את ירושלם בנרות · אדקדק בעונותיהם : הקופאים · השכים על שמריהם ויכף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא : האומרי' בלבבם לא ייטיב יי' · לעושי רצונו : ולא ירע · לעוברי רצונו : מר צורח שם נבור · הנבור יצרח שם קול מר : יום שואה · לשון שממון : ומשואה · שממון יותר : והצרותי לאדם · לישראל הקרויים אדם : ולחומם · בשרם ולשון ערבי בשר קורין אל לחם : כגללים · רעי : התקוששו · התלקטו והאספו יחד כמו לקושש קש : וקושו · מעשיכם השוו מעשיכם לדעת קונכם ורז"ל דרשו קשוט עצמך ואחר קשוט אחרים עשו שניהם לשון היקש אדם המשוה עצמו ויישר דרכו : הגוי לא נכסף · דלא חמיד למיתוב לאוריתא : בטרם לדת חוק · לפני בא הגזירה : כמוץ עבר הרי זה מקרא קצר כמוץ העובר מלפני רוח וכעשן העובר מלפני השמש וזהו תרגומו של עבר יום כך תרגמו יונתן דתיהון דמן למוצא דנשבא ביה רוחא וכתננא לעדי מן קדם יומא :

מסורה

וכל קהלת דכו' במ"א לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · וסי' בלשון ארמי לבא דידע עקא בפומיה אמ' : בקשו ז' וסימן אשת בעלת אוב · דרשו יי' ועזו בקשו פניו תמיד · וחברו · בקשו את יי' כל ענוי ארץ ג' בו · לך אמר לבי בקשו · וחד ובקשו ברחובותיה :

והיתה ג׳ בטעם בנביא׳ וסי׳ והיתה הפצירה׳ גבלת אוכל׳ והיתה חבל הים׳ ועיין במסרה רבתא בערך הי״ה: כסדום ד׳ וסימן כמעט כסדום היינו׳ הכרת פניהם ענתה בם׳ היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה׳ כי מואב כסדום תהיה: וישתחוו ז׳ רפין וסימן יעבדוך עמים׳ ב׳ בו׳ נורא יי׳ עליהם׳ יזכרו וישבו אל יי׳׳ וישתחוו

כִּי עַזָּה עֲזוּבָה תִהְיֶה וְאַשְׁקְלוֹן לִשְׁמָמָה אַשְׁדּוֹד בַּצָּהֳרַיִם יְגָרְשׁוּהָ וְעֶקְרוֹן תֵּעָקֵר׃ ה הוֹי יֹשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים דְּבַר־יְהוָה עֲלֵיכֶם כְּנַעַן אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְהַאֲבַדְתִּיךְ מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ וְהָיְתָה חֶבֶל הַיָּם נְוֺת כְּרֹת רֹעִים וְגִדְרוֹת צֹאן׃ וְהָיָה חֶבֶל לִשְׁאֵרִית בֵּית יְהוּדָה עֲלֵיהֶם יִרְעוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן בָּעֶרֶב יִרְבָּצוּן כִּי יִפְקְדֵם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְשָׁב שְׁבוּתָם׃ שָׁמַעְתִּי חֶרְפַּת מוֹאָב וְגִדּוּפֵי בְּנֵי עַמּוֹן אֲשֶׁר חֵרְפוּ אֶת־עַמִּי וַיַּגְדִּילוּ עַל־גְּבוּלָם׃ לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־מוֹאָב כִּסְדֹם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה מִמְשַׁק חָרוּל וּמִכְרֵה־מֶלַח וּשְׁמָמָה עַד־עוֹלָם שְׁאֵרִית עַמִּי יְבָזּוּם וְיֶתֶר גּוֹי יִנְחָלוּם׃ י זֹאת לָהֶם תַּחַת גְּאוֹנָם כִּי חֵרְפוּ וַיַּגְדִּלוּ עַל־עַם יְהוָה צְבָאוֹת׃ נוֹרָא יְהוָה עֲלֵיהֶם כִּי רָזָה אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ כֹּל אִיֵּי הַגּוֹיִם׃ גַּם־אַתֶּם כּוּשִׁים חַלְלֵי חַרְבִּי הֵמָּה׃ וְיֵט יָדוֹ עַל־צָפוֹן וִיאַבֵּד אֶת־אַשּׁוּר וְיָשֵׂם אֶת־נִינְוֵה לִשְׁמָמָה צִיָּה כַּמִּדְבָּר׃ וְרָבְצוּ בְתוֹכָהּ עֲדָרִים כָּל־חַיְתוֹ־גוֹי גַּם־קָאַת גַּם־קִפֹּד בְּכַפְתֹּרֶיהָ יָלִינוּ קוֹל יְשׁוֹרֵר בַּחַלּוֹן חֹרֶב בַּסַּף

ל׳ ב׳ ל׳ ל׳ ל׳ ג׳ בטעם גריס ל׳ ל׳ ל׳ ונ׳ מעופתם סבירם ק׳ ל׳ וחס׳ ב׳ חד חס׳ ב׳ ל׳ ל׳ ב׳ יספתו ל׳ ה׳ ל׳ ל׳ ל׳ ב׳ בטעמ׳ ז׳ רפין ב׳ אליפו ל׳ ז׳ן חסר את בליסבא ב׳ את לב ג׳ רפין ו׳ ל׳ ל׳ וחד ישודד ז״ן בליס׳ וחס׳

אֲרֵי עַזָּה שְׁבִיקָא תְהֵי וְאַשְׁקְלוֹן לְצָדוּ אַשְׁדּוֹד בְּטִהֲרָא יְתָרְכוּנַהּ וְעֶקְרוֹן תִּתְעֲקַר׃ וַי דְּיָתְבִין בִּסְפַר יַמָּא עַמָּא דְחַיָּבִין לְאִשְׁתֵּצָאָה גְּזֵירַת פִּתְגָּמָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן דְּיָתְבִין בִּכְנַעַן אַרְעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וְאוֹבְדִנָּךְ מִבְּלִי יָתֵיב׃ וּתְהֵי סְפַר יַמָּא דִירְוַת בֵּית מִישְׁרֵי רָעַן וְחוּטְרִין דְּעָן׃ וִיהֵי עַדְבָא לִשְׁאָרָא דְבֵית יְהוּדָה עֲלֵיהוֹן יִתְפַּרְנְסוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן בְּרַמְשָׁא יְבִיתוּן אֲרֵי יֵעוֹל דָּכְרָנְהוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן וְיָתִיב גָּלוּתְהוֹן׃ שְׁמִיעַ קֳדָמַי חִסּוּדֵי מוֹאָב וְאִתְרַבְרְבוּת בְּנֵי עַמּוֹן דְּחַסִּידוּ יָת עַמִּי וְאִתְרַבְרַבוּ עַל תְּחוּמְהוֹן׃ בְּכֵן קַיָּם אֲנָא אָמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי מוֹאָב כִּסְדוֹם תְּהֵי וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמוֹרָה מִשְׁמַט מַלּוּחִין וּמַחֲפוֹרִין דִּמְלַח וְצָדוּ עַד עָלְמָא שְׁאָרָא דְעַמִּי יִבְזוּנוּנוּן וּשְׁאָר שִׁבְטַיָּא יַחְסְנוּנוּן׃ דָּא לְהוֹן חֲלָף אִתְרַבְרְבוּתְהוֹן אֲרֵי חַסִּידוּ וְאִתְרַבְרַבוּ עַל עַמֵּיהּ דַיְיָ צְבָאוֹת׃ דְּחִילָא דַיְיָ לְמִפְרְקְהוֹן אֲרֵי אַמְאִיךְ יָת כָּל דַּחֲלַת אַרְעָא וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמוֹהִי גְּבַר מֵאַתְרֵיהּ כָּל נְגְוָת עַמְמַיָּא׃ אַף אַתּוּן כּוּשָׁאֵי קְטִילֵי חַרְבִּי תְהוֹן׃ וְיָרִים מְחַת גְּבוּרְתֵּיהּ עַל צִפּוּנָא וְיוֹבֵד יָת אַתּוּרָאָה וִישַׁוֵּי יָת נִינְוֵה לְצָדוּ אִשְׁתַּמְמוּ כְּמַדְבְּרָא׃ וְיִשְׁרוּן בְּגַוַּהּ עֶדְרִין דְּכָל חֵיוַת בָּרָא אַף קָרְתִּין וְאַף קוּפְּדִין בְּפִרְתּוּחַ תַּרְעַיָּא יְבִיתוּן קָל עוֹפָא דִמְנַצֵּף בְּכַוָּא חֲרַבוּ תַּרְעָא וטללה

לו כל מלכים׳ כל גוים אשר עשית׳ כה אמר יי׳ גאל ישראל: חרב ז׳ וסי׳ נמסר בישעיהו סימן מ״א:

כי עזה עזובה תהיה׳ כי אם תעשו כן אפקוד על שכיניהם הרעים פלשת ועמון ומואב כמו שהכביא מסדרן והולך: בצהרים יגרשוה׳ אשדוד שמה ובצהרים אשר יסוד בה קטב יגרשוה ותהי שדודה׳ ל״א בצהרים יגרשוה מקום מרעה באן היה והצהרים קשה לבאת בו צאן וכן הוא אומר איכה תרביץ בצהרים: חבל הים׳ ספר ימא ולשון חבל מדת הקרקע היא שמודדין בחבל כלו׳ הסמוכים לים: גוי כריתים׳ עמא דמחייבין לאישתצאה ומי הן יושבי חבל הים כנען ארץ פלשתים כי פלשתים יושבים על שפת הים האחרון במערבה של ארץ ישראל בתוך מצרי תחומיה ואף שלורשו יונתן לכלייה גוי כרתים מדינה היא בפלשתים ושמה כרתי וכן הוא אומר בצקלג כתנו פשטנו על נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ות׳ על דרום כרתי ולמטה כתוב בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתי׳ ומארץ יהודה: נות כרות רועי׳ נוה ערבי שיכרו בה הרועי׳ להם בבקר כרות לשון ויכרה להם כירה גדולה: והיה חבל לשארית בני יהוד׳ והיה אותו הגבול גורל לשארית בני יהודה חבל זה לשון גורל הוא וכן ת׳ ויהי עדבא לשאר׳ דבית יהוד׳: לאשר חרפו את עמי׳ כשהיו מוליכין ישראל בגולה לבד ארץ כשדים והיו עוברין דרך עמון ומואב בוכים ונונחים וצועקין היו מוכין אותן ואומרים מה לכם סנופי׳ מה תבכו הלא לבית אביב׳ אתם הולכים בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם: ויגדילו על גבולם׳ ויתגאו על גבולם: כי מואב כסדום תהיה׳ גם אתם לקדמתכם תשובו לוט אביכם לא מסדום היה: ממשק חרול׳ השמעת קול כמו משק גבי׳ ואף מ״ס הדסונה יסוד היא בתיבה ה כמו ממשח הסוכך ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדילים שם מאין עובר והן נוקשין זו על זו ו ומשמיעות קול: ומכרה מלח׳ מקום כריית מלח: כי רזה׳ התים כחם: וישתחוו לו׳ כשיראה שנתקלקלה יראתם: גם אתם כושים׳ שגלו שם ישראל מעבר לנהר כוש על כפון אשו׳ בצפו׳ אצל בבל: כל חיתו גוי׳ כל בהמות הגוים: קאת וקיפוד׳ עופות: בכפתורי׳ פומ״לש בלע״ז הגג: ביכו׳ הוא ראש לאשו׳: חרב בסף׳ החורבן יהי ניכר בסיפי הבית: קול ישורר בחלון׳ קול העופות מצפצפים בחלונות:

כי עזה עזובה תהיה׳ עזה עזובה דרך צחות לשון נופל על הלשון ולפי׳ אחיכו דומה בכל האותיות: בצהרים׳ זכר צהרים לפי שהקטב ישוד בצהרים׳ ואשדוד לשון שד והרי הוא כאלו הוא לשון נופל על הלשון: יגרשוה׳ יגרשו האויבים עדת אשדוד ממקומה פתאום כמו הקטב שישוד בצהרי׳: ועקרון תעק׳׳ לשון נופל על לשון דרך צחו׳ ולא זכר גת כי גת מלכי יהוד׳ היתה: הוי יושבי חבל הים׳ חלק כמו חבל נחלתו והוא ארץ פלשתים שהיא סמוכה לים כמו שכתוב עד ים פלשתי׳ וקרא הוי עליה׳ כי תחרב ארצם: גוי כרתים׳ פלשתים יקראו כרתים כמ״ש אל נגב הכרתי׳ וכאמר הכרתי את כרתים׳ וי״ת עמא דחייבין לאישתיצאה: כנען ארץ פלשתים׳ כמו שכתוב לכנעני תחשב חמשה סרני פלשתים וגו׳: והיתה׳ לשון נקבה על הארץ שהיא חבל הים: נות כרות רועים׳ משכן הרועים יקראוהו נוה כמו שנאמר אני לקחתיך מן הנוה והקבוץ נות׳ כרות רועים׳ מקום שיכרו שם הרועים להיות שם מקניהם ככלאים מן כי יכרה איש בור: והיה חבל לשארית בית יהודה׳ זה החבל יהיה עדיין לשארית בית יהודה שישובו מגלות בבל׳ וי״ת חבל השנים הראשונים ספר ימא וזה תרגם עדבא כלומ׳ לגורל בית יהודה ולחלקם יהיה: עליהם ירעון׳ על המקומות ההם׳ אפשר שיהיה זה הפסוק ופסוק והיתה לעתיד משישובו יהודה מגלות בבל תהיה ארץ פלשתים להם למרעה צאן׳ ופירוש ירעון ירעו צאנם׳ וכן ירבצון׳ אמ׳ על הצאן שיכלאום בלילה בבתי אשקלון האחרבים להרביצם שם׳ או יהיה פסוק והיתה על זמן חורבן ארץ פלשתים אמר שישבו שם הרועים עם צאנם מפני חרבן הארץ שלא יהיה בה יישוב ולא תהיה הארץ אלא למרעה צאן׳ ויהי׳ פסוק זה והיה על זמן שיבת בני יהודה לארץ פלשתים גם כן להם למושב ויבנו שם בתים לדרכם׳ ופי׳ ירעון ירבצון דרך משל לפי שהם כמשלי׳ לצאן׳ וכן ת׳ עליהון ירעון ועליהון יתפרנסון: בערב ירבצון׳ תרגם ברמשא יביתון׳ שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון׳ שהיו שכני׳ לבני ישרא׳ ובגלותם מארצם והיו עוברים דרך עליהם והיו מחרפי׳ אותם: ויגדילו על גבולם׳ היו מגדילים פיהם בשחוק או לשונם לדבר בעברם על גבולם׳ או פי׳ היו מגדילים פיהם על גבול ישרא׳ שהיו רואים אותו חרב: לכן חי אני׳ כסדום שתהיה חרבה חרבן עולם: ממשק חרול׳ לפי מקומו ענינו כמו מוצא שיצאו ויעלו שם חרולים כמו במקום החרב׳ ומ״א המלה מענין ובן משק ביתי מענין שוק כלומר שיתקשקשון החרולי׳ זה בזה מרובם בנשוב בהם הרוח וישמיעו קול׳ ואא״ז ל פי׳ ענין עזיבה כלומ׳ שתהיה הארץ נעזבת לחרולים וכת׳ ממשק מלוחין כמו מלוח עלי שיח והוא החרול: ומכרה מלח׳ מן כי יכרה איש בור׳ כתרגומו ומחפירין דמלח׳ ויתכן לפרשו מענין כרי בדברי רז״ל התחיל למוד אומר ברוך הטולה ברכה בכרי הזה ר״ל תל מלח: שארית עמי יבזום׳ כפל הענין במ״ש ואמר יתר גוי ינחלום׳ וזה אפשר שהיה בבית שני כששבו מגלות בבל׳ ואפשר לפרשו עתידה בימי המשיח ופסוק כי רזה את כל אלהי הארץ עוזר לזה הפי׳: יבזום׳ יבזו אותה׳ בוי ביו״ד אחד לבדו והיא יו״ד השרש ויו״ד הכנוי נבלה מהמכתב ונשארה במבט׳: זאת׳ ויגדילו׳ פירשנוהו: נורא ה׳ עליהם׳ ה׳ שהוא נורא עליהם היה כלומר על עם ה׳ שזכר׳ וכת׳ דחילא דה׳ אמר למפרקהון׳ או פי׳ עליהם על הגוים כלומ׳ עוד יבא זמן שיהיה ה׳ נורא עליהם ויראו ממנו ומהרע לעמו: כי רזה את כל אלהי הארץ׳ יכחש את כל אלהי העמים ויכירו כלם כי ה׳ לבדו הוא האלהים כמ״ש והיה ה׳ למלך על כל הארץ: ורזה׳ מן וישלח רזון בנפשם כלומר יבטל אותם ויסבית אמונתם: וישתחוו לו׳ ואז ישתחוו לו׳ ות׳ אתי אמליך: גם אתם כושים׳ אמר אתם ואמר המה כי כן מנהג המקר׳ בכמה מקומו׳ כמו כלם תשובו ובאו נא׳ לכלם ולפרכיכם׳ כי יבושו מאלים אשר חמדתם והדומים להם׳ וי״מ המה בחסרון כ״ף הדמיון כהמה כלומר אתם תהיו חללי חרבי כמוהם׳ פי׳ כעמון ומואב שזכר׳ ואמר גם אתם כלומר אע״פי שאתם רחוקים מא״י אתם הרעותם לישרא׳ וגם אתם תהיו חללי חרב: ויט ידו על צפון׳ זה בבל שהיא מזרחית צפונית לא״י׳ וזכרה לפי שגלו ישרא׳ אליה ולא רחמו עליהם כראוי כמ״ש בישעיה לא שמת להם רחמים: ויאבד את אשור׳ שגלו שם עשרת השבטים: ורבצו כל חיתו גוי׳ כל הבהמות׳ אמר כל בהמות הגוים אשר סביבותיה ירעו וירבצו בה: גם קאת׳ גם קפוד׳ היא הקיק: גם קאת׳ היא הקכ״פאלו בערבי ובלע״ז טרטוגא״ה: בכפתוריה׳ הוא הכפתור הסמוך על שני הספים שהם המזוזות׳ וקראו כפתור לפי שעושין בו ציורים של פרחים וכפתורי׳ שהם כמין תפוחים׳ וכן כפתוריהם וקנותם׳ וכן ת׳ בכפתוריה בפתוח תרעיה: קול ישורר׳ כתרגו׳ יונתן קל עופא דמנצף בכוא׳ ואמר ישורר כי הקול שיתנו העופות הוא כמו שיר וזמיר׳ וכן אמר מבין עפאים יתנו קול׳ ואמר עת הזמיר הגיע וקול: חורב בסף׳ חרבן יהיה בסף השער׳

כי

כי ארזה ערה, ההא נחה ולינה במפיק, וארזה ר״ל על קרוי הבתים הספונים בארז, ולפי שערה וגלה האויב הבא על נינוה קרוי הבתים לפיכ׳ יחרב ספה שנשאר מגולה למטר ולרוח ויפול מעט מעט, ות׳ וטללה סתרו: זאת העיר, היא נינוה: אני ואפסי עוד, אפס זולתי עוד, וכן ת׳ ולית עוד בר מיני: הוי מוראה ונגאלה, חזר לדבר על ירושלם, מוראה, פעול מהכבד והאלף מקו׳ קמץ חטף או שורק וענינו מן ושמתיך כראי ענין טנוף ולכלוך, וכן ונגאלה מזה הענין, כמו וכל מלבושי אגאלתי, נגואלו בדם, והענין כפול במלות שונות: היונה, מענין לא תונו וכן בא פעל הקל מזה הענין על חרב היונה, וי״מ היונה הפות׳, כמו ויהי אפרי׳ כיונ׳ פותה אין לב, ות׳ ווי למוחיא ומתפרקא קרתא דמסניא לארנזא: לא שמעה, מבואר: בקול פי׳ בקול המורים אותה: לא קרבה, בנ״רי הרי״ש לגזרת פעל: שריה, שחוטפים וגוזלים העם כמו האריות הטורפים או כמו זאבי ערב שטורפים בלילה: לא גרמו לבקר, לא הניחו לבקר אפילו הגרמים שחוטפים ואוכלי׳ מהר כן הם השופטי׳ חוטפי׳ השחד ואוכלים: נביאיה, נביאי השקר: פוחזים, קלים: כלומר קלי דעת, כמו אנשים ריקים ופוחזים: אנשי בוגדות, שם בפלס הסוללות באו העיר: כהניה חללו קדש, כמו שאמר יחזקאל כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לחול לא הבדילו: חמסו תור׳, שלא הורו אותה לעם כמו שהיה הדין עליהם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, ולא עוד אלא כי גם הם עברו עליה והנה חמסו תורה: יהוה צדיק בקרבה, בקרב העיר הזאת שזכר והיא ירושלם: לא יעשה עולה, ה׳ שהוא צדיק בקרבה כי׳ שכינתו בה והוא צדיק במה שמביא מן הרעה עליהם לא יעשה עולה כי בדין עושה מה שעושה להם, כמו שאמר משה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: בבקר בבקר, פי׳ החכם רבי אברהם היה ראוי להם שלא יעשו עולה כי האל יתברך בבקר בבקר כלומר בכל יום ויום יראה להם משפטו בגוים ואף על פי כן לא יודע עול בשת כלומר ישראל שהוא עושה עול לא ידע להכלם וליבוש מלעשות עול אף על פי שהוא רואה כי האל יתברך עושה משפטו בגוים בעבור רעתם והם לא יוסרו ולא יבושו, וא״א ז״ל פירש מיום שברא האל יתברך האור אמונתו קיימת לעולם כי בכל בקר ובקר מזריח האור זהו משפטו יתן לאור: לא נעדר, אף על פי שמכעיסים אותו בני העולם: ולא ידע עול בשת, פירוש שיאמר כמו שהאל שומר אמונתו לנו כן נשמור לו אנחנו אמונה: הכרתי, אמרתי, שני הפסוקים מבוארים: ולא יכרת מעונה, הה״א מפיק פירוש מעון העיר שזכר והיא ירושלם, כל אשר פקדתי עליה מהרעות לא יבא עליה כי תקח מוסר מן הגוים ולא עשו כן אלא אכן השכימו השחיתו כל עלילותם כלומ׳ היו זריזים בהשכמה להשחית כל מעשיהם שהם רעים, ואמר כל כלומר לא הניחו דבר מן הרעות שלא עשו כמו שאמר לא הפילו ממעלליהם, מעונה, דרך כ״לל, כלומר מעוניה ובתיה הגדולים: לכן חכו, כלומר חכו לי עד היום ההוא שאצרף אתכם כי לא תקחו מוסר עד אותו היום והוא יום קומי לעד והוא יום בא גוג ומגוג שאקום לעד כלומר לשלול, כמו בבקר יאכל עד: כי משפטי לאסוף גוים, משפט זה כתתי לעתיד שאאסף גוים וממלכות אל ירושלם, ותרגם יונתן לעד למידן: כל הארץ, ר״ל רוב אנשי הארץ כמו שכתוב וכל הארץ באו מצרימה: לקבצי, הקוף נקרא בקמץ חטף: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה, פי׳ העמים שישארו אחר מלחמת גוג שפתנו הראשונה אהפוך אותה עליהם בשפה ברורה שלא יזכירו בשפתם אלהים אחרים אלא כולם יקראו בשם ה׳ זהו שפה ברורה כמו שאמר בנבואת זכריה ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד, והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל פירש יתהפכו לעבוד ה׳ לבדו בשפה ברורה היא לשון הקדש שבה לבדה נקרא השם הנכבד: לעבדו שכם אחד, חלק אחד, ר״ל בלב אחד ובדעת אחת: מעבר לנהרי כוש, אותם שהם מעבר לנהרי כוש: יובילון מנחתי, כלומר יובילון את ישראל לירושלם למנחה כמו שאמר בנבואת ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש, ואמר בעת ההיא יובילו שי לה׳ צבאות עם ממושך וממורט: עתרי בת פוצי, שם האומה או משפחה שהיא מעבר לנהרי כוש, ויונתן פירש עתרי שקרא האל יתברך שם לישראל עתרי שיעתר להם ה׳, ונקרא שמם בת פוצי, כלומר עדת הנפוצים בגלות, וכן תרגם יונתן מעבר לנהרי הודו ברחמין יתובון גלות עמי דאיתגליאה ויהון מייתין להון הא כקרבני:

לאור — ו׳ וסימן כי״א כיוא וסבר לאיפק בלילא וק׳ בגפרא

לכן — אית בפסוק

לא שמעה חד מן ה׳ פסוק אית בכל חד לא לא לא לא כולהו קרחי וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן יח: בבקר בבקר י״ג בקריאה וסימן וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו, והקטיר עליו אהרן קטרת סמים, והם הביאו אליו עוד נדבה, והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה, מדוע אתה ככה דל בן המלך, מדי עברו יקח אתכם,

טו כִּי אַרְזָה עֵרָה: זֹאת הָעִיר הָעַלִּיזָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד אֵיךְ הָיְתָה לְשַׁמָּה מַרְבֵּץ לַחַיָּה כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשְׁרֹק יָנִיעַ יָדוֹ:

ג

א הוֹי מֹרְאָה וְנִגְאָלָה הָעִיר הַיּוֹנָה: ב לֹא שָׁמְעָה בְּקוֹל לֹא לָקְחָה מוּסָר בַּיהוָה לֹא בָטָחָה אֶל־אֱלֹהֶיהָ לֹא קָרֵבָה: ג שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ אֲרָיוֹת שֹׁאֲגִים שֹׁפְטֶיהָ זְאֵבֵי עֶרֶב לֹא גָרְמוּ לַבֹּקֶר: ד נְבִיאֶיהָ פֹּחֲזִים אַנְשֵׁי בֹּגְדוֹת כֹּהֲנֶיהָ חִלְּלוּ־קֹדֶשׁ חָמְסוּ תּוֹרָה: ה יְהוָה צַדִּיק בְּקִרְבָּהּ לֹא יַעֲשֶׂה עַוְלָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן לָאוֹר לֹא נֶעְדָּר וְלֹא־יוֹדֵעַ עַוָּל בֹּשֶׁת: ו הִכְרַתִּי גוֹיִם נָשַׁמּוּ פִּנּוֹתָם הֶחֱרַבְתִּי חוּצוֹתָם מִבְּלִי עוֹבֵר נִצְדּוּ עָרֵיהֶם מִבְּלִי־אִישׁ מֵאֵין יוֹשֵׁב: ז אָמַרְתִּי אַךְ־תִּירְאִי אוֹתִי תִּקְחִי מוּסָר וְלֹא־יִכָּרֵת מְעוֹנָהּ כֹּל אֲשֶׁר־פָּקַדְתִּי עָלֶיהָ אָכֵן הִשְׁכִּימוּ הִשְׁחִיתוּ כֹּל עֲלִילוֹתָם: ח לָכֵן חַכּוּ־לִי נְאֻם־יְהוָה לְיוֹם קוּמִי לְעַד כִּי מִשְׁפָּטִי לֶאֱסֹף גּוֹיִם לְקָבְצִי מַמְלָכוֹת לִשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי כֹּל חֲרוֹן אַפִּי כִּי בְּאֵשׁ קִנְאָתִי תֵּאָכֵל כָּל־הָאָרֶץ: ט כִּי־אָז אֶהְפֹּךְ אֶל־עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם יְהוָה לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד: י מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ עֲתָרַי בַּת־פּוּצַי יוֹבִלוּן מִנְחָתִי:

וְטַלָּלָה סַתָּרוּ: דָא קַרְתָּא תַקִּפְתָּא דְיָתְבָא לְרוּחְצָן דְאָמְרָה בְלִבָּהּ אֲנָא וְלֵית בַּר מִנִּי עוֹד אֵיכְדֵין הֲוָת לְצָדוּ בֵּית מִשְׁרֵי חַיָּתָא כָּל דִי עָבַר עֲלַהּ יַכְלֵי וִינִיד יְדֵיהּ: וַי דְמוֹחַיָא וּמִתְפָּרְקָא קַרְתָּא דִמְסַנְיָא לְאַרְגָזָא: לָא שְׁמָעִית בְּקָל עַבְדוֹהִי נְבִיַּיא וְלָא קַבִּילַת אוּלְפָּן בְּמֵימְרָא דַיְיָ לָא אִתְרְחִיצַת וּלְפוּלְחָן דֶאֱלָהָא לָא אִתְקָרְבַת: רַבְרְבָהָא בְגַוָּהּ כְּאַרְיָוָן נָהֲמִין דַיָּנָהָא דִיבֵי רַמְשָׁא לָא מוֹרִיכִין לְצַפְרָא: נְבִיֵּי שִׁקְרָא דִי בְגַוָּהּ בְּאֵשִׁין גַבְרִין שַׁקְרִין כַּהֲנָתַהּ מְפַסִּין קוּדְשָׁא חָטְפִין בְּאוֹרַיְתָא: יְיָ זַכָּאָה אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בְּגַוָּהּ לֵית קֳדָמוֹהִי לְמֶעְבַּד שְׁקַר הָא כִנְהוֹר צַפְרָא דְאָזֵל וְתַקִּין כֵּן דִינֵיהּ נָפֵק לְאַפְרַשׁ לָא מִתְעַכַּב וְלָא יָדְעִין עוּלַיָא בַהֲתָא: שֵׁיצֵיתִי עַמְמַיָא אִצְדִיאָה בִרְנְיָתְהוֹן אַחֲרֵיבִית שׁוּקֵיהוֹן מִבְּלִי עָדֵי צְדִיאָה קִרְוֵיהוֹן מִבְּלִי אֱנָשׁ מִבְּלִי יָתֵב: אֲמָרִית בְּרַם תִּדְחֲלִין מִן קֳדָמַי תְּקַבְּלוּן אוּלְפָּן וְלָא יִפְסוֹק מְדוֹרֵיהוֹן מֵאַרְעָא בֵּירַת שְׁכִנְתִּי כָּל טַבְוָן דַאֲמָרִית לְהוֹן אַיְתִי לְהוֹן בְּכֵן אַקְדִימוּ חַבִּילוּ כָּל עוֹבָדֵיהוֹן: בְּכֵן סַבַּרוּ לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְיוֹם אִתְגְלָיוּתִי לְמֵדָן אֲרֵי דִינִי לְכַנָשָׁא עַמְמַיָא לְקָרָבָא מַלְכְוָתָא לְמִשְׁפַּךְ עֲלֵיהוֹן חֵימְתִי כָּל תְּקוֹף רוּגְזִי אֲרֵי בְאֵשַׁת פּוּרְעָנוּתִי יִסוּפוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא: אֲרֵי בְכֵן אֲשַׁנֵי עַל עַמְמַיָא מַמְלַל חַד בְּחִיר לְצַלָאָה כוּלְהוֹן בִּשְׁמָא דַיְיָ לְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי כְּתַף חָד: מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי הוֹדוּ בְּרַחֲמִין יִתְתּוּבוּן גָלְוָת עַמִּי דְאִתְגְלִיאָה וִיהוֹן מַיְתָן לְהוֹן הָא כְקוּרְבָּנִי: בעידנא

כי ארזה ערה, כי ארזיה עקר ושרש כמו ערו ערו ואת וטללתה סתרו הוא גג הבית הספון בארז שאפילו בתי אבנים מסככין בנסרים של עץ: ואפסי, ואפס זולתי: הוי מוראה ונגאלה, על עכשיו לדבר בניגוה ועכשיו חוזר על ירושלם הוי שתהא לבז ולשחי כראוי ותהא מגואלת כבאן עונה, מוראה כמו מוראתה ושמתיך כרואי: העיר היונה, פותה כיונה אין לב: זאבי ערב, הממהרים לאכול טרפם בלילה: לא גרמו לבקר, לא השאירו אף העצמות לגרם לבקר: חמסו תורה, לא הורו אותה לשואליהם: יי׳ צדיק, השרה שכינתו בקרב׳ ולפיכך אינו יכול לראות במעשיהם הרעים כי צדיק הוא ואין עולה לפניו: משפטו יתן לאור, נותן לאור דין דין אמת לאמתו: ולא יודע עול בשת, וכל זה לא נתנו שופטי עול שבתוכה אל לבם להתביים מן ה הצדיק השוכן ביניהם: הכרתי גוים, הבאתי פורענות על האומו׳ כדי שתראו ותיראו כמו שהוא מ מסיים והולך אמרתי אך תראי אותי: ולא יכרת מעונה, ולא יחרבון מדוריה: כל אשר פקדתי עליה, ולא יכרת ממנה כל הטוב אשר בויתי להבי׳ עליה: קומי לעד׳, שאקום להתוועד עליכם: מעבר לנהרי כוש, יובילון לי מנח׳: עתרי, את המתפללין אלי: בת פוצי, כנסיית נפוצותי אשר הפיצותי:

לא

מסרה

יעיר בבקר בבק׳ יעיר לי אזן, וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו, ומנח׳ תעשה עליו בבקר בבקר ששית, יעשו את הכבש ואת המנחה, יי׳ צדיק בקרבה, ולעמוד בבקר בבק׳, ומקטירים ליי׳ עולות בבקר בבקר: תאכל ט׳ וסי׳ והנותרת ממנה, וכל מנחת כהן כליל תהיה, הכהן המחטא וכל חטאת אשר יובא, ולהבדיל בין הטמא, לכן חכו לי נאם יי׳, הנה אדני יי׳ יורשנה, ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה, גם כספם גם זהבם:

ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך · לא תצטרכי ליבוש ולהכלם מכל מעשיך שתעשי כי כולם יהיו ביושר ובאמונ' ולא כמו בזמן הזה שצריכה את ליבוש ולהכלם ממעשי' הרעי' אשר תעשי זהו שאמר אשר פשעת כי פי' אשר פשעת כי עתה אבל בזמן ההוא לא תבושי: כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך · כלומר הגאים והעליזים והשמחים לדבר גאוה ונבהות אסיר אז מקרבך · כמ"ש בנבואת זכריה וצרפתי' כצרף את הכסף ובחנתי' כבחן את הזהב: לגבהה' מקור: והשארתי בקרבך עם עני ודל · הפך עליזי גאותך שזכר · ופי' עני כמו ענין ר"ל שפל רוח · ודל ר"ל שכפשו דלה ונמוכה , וכתי' עניתן ומקבל עולבן , וכן עני ורוכב על החמור כמו ענו: שארית ישרא' מבואר הוא: תרמית · כמו מרמה ;

ולא ימצא ד' בקריאה וסימן ושברה כשבר נבל יוצרים · ולא ימצא בפיהם לשון תרמית · אל ארץ גלעד ולבנון אביאם · ונכשל ונפל ולא ימצא: יי' אלהיך ו' וסימן נמסר בירמיה סימן ב': ישיש ד' וסימן נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימן ס"ב: הצלעה ג' וחסר וסימן נמסר בספר מיכה סים' ד': ולשם ד' בקרי' וסימן ולשם ילד גם

ביום ההוא לא תבושי מכל עלילתיך אשר פשעת בי כי־אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא־תוספי לגבהה עוד בהר קדשי: והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יהוה: שארית ישראל לא־יעשו עולה ולא־ידברו כזב ולא־ימצא בפיהם לשון תרמית כי־המה ירעו ורבצו ואין מחריד: רני בת־ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל־לב בת ירושלם: הסיר יהוה משפטיך פנה איבך מלך ישראל יהוה בקרבך לא־תראי רע עוד: ביום ההוא יאמר לירושלם אל־תיראי ציון אל־ירפו ידיך: יהוה אלהיך בקרבך גבור יושיע ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל עליך ברנה: נוגי ממועד אספתי ממך היו משאת עליה חרפה: הנני עשה את־כל־מעניך בעת ההיא והושעתי את־הצלעה והנדחה אקבץ ושמתים לתהלה ולשם בכל־הארץ בשתם: בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי־אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את־שבותיכם לעיניכם אמר יהוה:

ב"ג

בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר־יהוה ביד־חגי הנביא אל־זרבבל בן־שאלתיאל פחת יהודה ואל־יהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול לאמר:

בעדנא ההיא לא תבהתין מכל עובדיך בישיא די מרדת במימרי ארי בכן אגלי מנויך רתקיפי תשבחתך ולא תספון לאתרברבא עוד בטורא דקודשי: ואשאר בגויך עם ענותן ומקבל עולבן ויתרחצון בשמא דיי: שארא דישראל לא יעבדון שקר ולא ימללון כדבין ולא ישתכח בפומהון לישן דנכלין ארי אנון יתפרנסון וישרון ולית דמניד: שבחי כנשתא דציון ובועו ישראל חדי ובועו בכל לבא כנשתא דירושלם: אגלי יי' דיני שקרא מגויך פלי בעלי דבביך מלכיה דישראל יי' אמר לאשראה שכנתיה בגויך לא תרחלין מן קדם בישא עוד: בעדנא ההיא יתאמר לירושלם לא תרחלין ציון לא יתרשלן ידך: יי' אלהך אמר לאשראה שכנתיה בגויך גבר פריק יחדי עלך בחדוא יכבוש על חובך ברחמתיה ידוץ עלך בדיץ: די הוו מעכבין ביך זמני מועדך ארחיקת מניך וי עליהון על דהוו נטלין זיניהון לקבליך ומחסדין ליך: הא אנא עביד גמירא עם כל משעבדיך בעדנא ההיא ואפרוק ית מטלטליא ומבדריא אקרב ואשוינון לתושבחא ולשום בכל ארעא בהתתהון: בעדנא ההיא אכניש יתכון ובעדנא ההיא אקרב גלותכון ארי אתן יתכון לשום ולתושבחא בכל עממי ארעא כד אתיב ית גלותכון לעיניכון אמר יי':

בשנת תרתין לדריוש מלכא בירחא שתיתאה ביומא חד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי' ביד חגי נביא לות זרובבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה ולות יהושע בר יהוצדק כהנא רבא למימר:

רשי

לא תבושי מכל עלילותיך · כי כבר לקית וכרב' עונך: עם עני ודל · עם ענותן ומקבל עולבן: משפטיך · יסוריך יוסטי"ציא בלע"ז: גבו' יושיע · גבור הוא אשר יושיע מן האויב: יחריש באהבתו · יכסה על פשעיך באהבתו וכן ת"י יכבוש על חוביך ברחימותיה: נוגי ממועד אספתי · את המוגאים ממועדי שלא היו משמרים שבתות וימים טובים · אספתי כליתי: ממך היו · מעמך היו: משאת עליה חרפ' · על אותה אשמה היה לך משאת חרפ': נוגי · לשון הגאה כמו הגו סיגי' כאשר הגנה מן המסילה ואין סור' בתיב' שא הג"ימל לבדה: הנני עושה · ת"י הא אנא עביד גמירא ויש לפותרו לשון עישוי כמו ועשותם רשעים: בכל הארץ בשתם · בכל מקום אשר היו שם לבשתם · שם אתנם לשם ולתהלה:

ספר חגי

בשנת שתי' לדריוש · הוא דריוש מלך פרס שהיה אחר אחשורו' ומצינו במדר' ויקרא רבה שבנה של אסתר היה ובימי כורש הראשון עלה זרובבל ויהושע הכהן מבבל לירושלם ברשיון כורש שאמ' מי בכל עמו וגו' ועמדו צרי יהודה ובנימין ושלחו אגרותיהם לכורש לצוות לבטל מלאכ' ב"ה שהתחילו ובינה ובטלום כמפורש בעזרא באדין בטילת עביד' בית ש' הכא וגו' ובטלה שלש שנים שמלך כורש וארבע עשר' של אחשורו' ושנה הראשונ' של דריוש בנו ובשנת שתי' נאמרה נבואה זו לחגי לזרזם לחזור ולבנות במלאכ' ולא יראו כי לא יבטלום השונאים שהקב"ה יצליחם: העם

מסרה

הוא אבי כל בני עבר · ולתתך עליון על כל הגוים · כאשר ידבק האזור ב' מתני איש כן · הנני עשה את כל מעניך: שלתיא' כל כתיבי' מפקי' א' וכל נביאים לא מפקין א' בס"ב וסי' הדין דריש חגי בשנת שתים · ודסוף חגי ביום ההוא נאם יי' צבאות אקחך זרובבל:

רדק

והוא בשקל תרבית: כי המה ירעו · לפי שכמשלו ישראל לצאן אמר ירעו וירבצו · ור"ל כי בשכר זה שלא יעשו עולה ולא ידברו כזב ירעו וירבצו: רני בת ציון הריעו ישרא' · עשר' השבטי': שמחי ועלזי · כפל הענין במ"ש לחזק השמחה: בת ציון · בת ירושלם · כפל הענין במלות שונות: הסיר ה' משפטיך · משפטי הדינים שהיו נותני' עליך בגלות · ות' אחרי אגלי יי' דיני שקרא מגויך: פנה איביך · פנה אותם מארצך שלא יהיה שם עוד · פנה · כמו ואנכי פניתי הבי': מלך ישרא' ה' בקרב' · אחר שהוא שוכן בקרבך לא תראי רע עוד: ביום ההוא יאמר · אמר הנביאים יאמרו לה או יאמרו אחד לחברו · וי"מ האויבי' יאמרו לה ויודו כי אין כח בידם לפני הש' ית': ש ירפו ידיך · כמו יתנו יקר · גם יתנ' יד לשון זכר והנה בו מגילת ספר: יי' אלהיך בקרבך · אחר שהוא בקרבך ש ירפו ידיך כי הוא גבו' שיושיע אותך מגבורי הגוים: יחריש באהבתו · ישתוק על פשעיך שעשית כבר באהבתו אותך: נוגי ממועד · מענין יגון מבנין נפעל כמו ב בתולותיה נוגות · אמ' כנגד ציון וירושלם בניה שהיו נוגי' ממועד הגאולה שארך כל כך הנה אספתי אותם אליך כי ממך היו ויצאו בגלות ועתה אספתי אותם אליך והטעם על בניהם · ויש לומר גם הם עצמם ורמז בזה לתחיית המתים: משאת עליה חרפה · כי כבר נשאו חרפה גדולה ימים רבים · עליה · ר"ל על ירושלם · ומה שדבר לנכח ושלא לנכח בפסו' יש רבים כמוהו במקרא · משאת שם: הנני עושה · כמו בעשות מצרים דדיך ענין הסחיטה והכתישה · וי"ת כמשמעו עם חסרון הא' הכא עביד גמירא עם כל משעבדיך: בכל הארץ בשתם · פי' בכל ארץ הגלות שלקחו שם בשתם שם יהיו לשם ולתהלה: בעת ההיא · ובעת קבצי אתכם · ובעת ההיא שזכר עומדת במקום שתים וכן תרגם יונתן ובעדנא ההיא: שבותכם · לשון רבי' וכן ושבותי שביתך · כתוב הנה לשון רבים ושבותכם בוי"ו שורק ושביתך ביו"ד ובחירק:

א

בשנת שתים לדריוש המלך · הוא דריוש בן אחשורוש · ואמרו כי בן אסתר היה והוא צוה לבנות הבית אחר שבטלו הבנין צרי יהודה מתחלת מלכות אחשורוש כי כשעלו מן הגולה לא שלמו לחרבות ירושלם שבעים שנה אלא למלכות נבוכד נצר וזהו שאמר לפי מלאת לבבל שבעי' שנה אפקוד אתכם והם לא עמדו בגולה אלא נ"ב שנה כי בשנת י"ט למלך נבוכד נצר גלו ואותה פקידה שעשה כורש לא היתה שלמה כי כורש לא מלך אלא ג' שנים מקוטעות ובתחלת מלכות אחשורו' כתבו שטנה ובטל הבנין עד שנת שתי' לדריוש מלך פרס ואז שלמו לחרבו' ירושלם ע' שנה כי אותם י"ט שנה שחסרו אז שלמו לכורש וי"ד לאחשורו' וב' לדריוש הם ע' שנה וכששלמו לחרבות ירושלם ע' שנה הגיע זמן בנין הבית ואז באה הנבואה ש חגי שהיה בירושלם לעורר זרובבל לבנות הבית כי היו מתעצלים מפני השונאים שהיו משביתים מלאכתם שה השנים ולא עוררה אותם רוח הקדש עד עתה לפי שלא נשלם הזמן כי לא מלאו לחרבות ירושלם ע' שנה עד עתה · וכן אמר בעזרא והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודאי די ביהודה ובירושלם בשום אלהי ישרא' עליהון: ש זרובבל בן שאלתיאל בהגעת האלף · וזרובבל לא היה בן שאלתיאל אלא בן פדיה ופדיה בן שאלתיאל כמ"ש בדברי הימים ובני בנים הרי הם כבנים · ונכר שאלתיאל אולי היה ככבד יפדיה · וכן אמר זכריה בן עדוא והוא היה בן ברכיה בן עדוא: פחת יהודה · מלרע והוא סמוך מן פחה ופי' שליט או מושל כי לא נקראו מושלי בית שני מלכים לפי שהיו ברשות אומות העולם רומי וכית חשמונאי והורדוס שמשלו לא היה משבט יהודה: ש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול · יהוצדק זה גלה עם הגולה כמו שאמר בדברי הימים ויהוצדק הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלם ביד נבוכד נצר והיה אחי עזרא ושניהם היו

בני

בני שריה ויהושע בנו עלה עם זרובבל ועזרא לא עלה עד מלאת לחרבות ירושלם ע' שנה אחר שבנו הבית: לאמר, זה הדבר שהיו אומרים העם אל זרובבל ואל יהושע: כה אמר ה' לאמר, שיאמרו הם לעם, ולפי שבטלו בדרי יהודה מהם בנין הבית כל השנים שעברו נואשו העם מבנין הבית והיו אומרים עדיין לא הגיע עת הבנין אע"פי שהיו יודעי' שסלמו ע' שנה לחרבות ירושלם בשנת שתים לדריוש והיה להם לדעת כי לא לחנם העלם הא' מהגולה ואע"פי שלא אמר להם הנבי' עדיין היה להם להחל מעצמם ולהתעורר על הדבר כי היו רואים כי מעשיהם לא היו באים להם על הנכונה כמ"ש זרעתם הרבה וגו' והיה להם לדעת כי זה ענשם על שהיו נואשים בבנין הבית וכשראה הא' יתברך שלא היו מתעוררי' מעצמם שלח להם ביד חגי הנביא: ויהי דבר ה', דבר ה' היה לעם ביד חגי כי הנבואה הראשונ' אמר לו לאמרה אל זרובבל ואל יהושע, והנבואה הזאת השנית אמר לו לאמרה לעם: העת לכם, הה"א פתוחה והיא לשאלה, אמר אתם שאומרים שלא הגיע עת להבנות בית ה' אמר הם הוא עת שתשבו אתם בבתיכם ספונים והבית הזה חרב הטוב הוא זה הלא תבושו מזה: ספונים, מקורים וכן חלקת מחוקק ספון וספון בארז: ועתה, על דרכיכם, על עסקיכם ומעשיכם כמו וכבדתו מעשות דרכיך ואחר כך מפרש ואומר זרעת': זרעתם הרב', הפך דרך העולם כי אדם זורע מעט וקוצר הרבה ומביא אל הבית יותר ויותר ממה שזרע ועניניכם יבאו בהפך איך לא תחשבו כי זה לעונש הבית שתניחוהו חרב, ועוד כי אפילו מה שתביאו לבי' יש בו מארה שאם תאכלו לא תשבעו ואפילו תאכלו כדי שבעה כמנהג העולם: ואין לשכרה, כמו לשבעה כי השכרו' הוא שבעת היין ויש שיעבור האחך וישתכר עד שתשתבש דעתו: ואין לחום לו, ואין הלבוש כדי להחם לו ואף על פי שהוא כדי להחם כדרך העולם א' אבל המארה כמצאת בכל: והמשתכר משתכר, ומי שהוא משתכר במקח וממכר או משכיר עצמו או בהמתו יהיה למארה כמו אם ישימנו בצרור בגד שהוא נקוב מתחתיו כי כמו שיכנס כן יצא: כה אמר ה',

עת ג' פתחין וסי' בלא עת נדתה, לא עת בא עת בית יי' ב' בו: מעט ז' זקפין קמצין בקרי' וסי' ונשארת במתי מע' תחת אשר הייתם, זרעתם הרב' והבא מעט, ואם מעט ואוסיפה לך כהנה, ויחלו מעט ממשא, פנה אל הרב' והנה מעט, וקצף גדול אני קוצף, רק הכהנים היו למעט דדברי הימים, וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוו':	

כה אמר יהוה צבאות לאמר העם הזה אמרו לא עת בא עת בית יהוה להבנות: ויהי דבר יהוה ביד חגי הנביא לאמר: העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב: ועתה כה אמר יהוה צבאות שימו לבבכם על דרכיכם: זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה לבוש ואין לחם לו והמשתכר משתכר אל צרור נקוב: כה אמר יהוה צבאות שימו לבבכם על דרכיכם: עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבד אמר יהוה: פנה אל הרבה והנה למעט והבאתם הבית ונפחתי בו יען מה נאם יהוה צבאות יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו: על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה: ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר ועל אשר תוציא האדמה ועל האדם ועל הבהמה ועל כל יגיע כפים: וישמע זרבבל בן שלתיאל ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וכל שארית העם בקול יהוה אלהיהם ועל דברי חגי הנביא כאשר שלחו יהוה אלהיהם וייראו העם מפני יהוה: ויאמר חגי מלאך יהוה במלאכות יהוה לעם לאמר אני אתכם נאם יהוה:

כדנן אמר יי צבאות למימר עמא הדין אמרין עד כען לא מטא עדן בית מקדשא דיי לאתבנאה: והוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא למימר: הכדין כשר לכון דאתון יתבין בבתיא די מטללין בנסרי ארזיא ובית מקדשא הדין חרוב: וכען כדנן אמר יי צבאות שוו לבכון על אורחתכון: זרעין אתון סגיאין ומעלין זעיר אכלין ולא סבעין שתן ולא רוון לבשין ולא שחין להון ודמתגר מתגר למארתא: כדנן אמר יי צבאות שוו לבכון על אורחתכון: סקו לטוריא ואיתו אעין ובנו ביתא ואתרעי לאשראה שכנתי ביה ביקר אמר יי: מתפנן אתון לסגי והוי לזעיר ומעלין אתון ליה לביתא ואנא שלח ביה מארתא חלף מה אמר יי צבאות חלף בית מקדשי דהוא חרוב ואתון רהטין גבר לביתיה: על כן בדיל חוביכון פסקו שמיא מלאחתא מטרא וארעא פסקת מלמעבד פרין: וקרית חורבא על ארעא ועל טוריא ועל עבורא ועל חמרא ועל משחא ועל כל די מפקא ארעא ועל אנשא ועל בעירא ועל כל לאות ידין: ושמע זרבבל בר שאלתיאל ויהושע בר יהוצדק כהנא רבא וכל שארא דעמא למימרא דיי אלההון ולפתגמי חגי נביא כמא דשלחיה יי אלההון ודחילו עמא מן קדם יי: ואמר חגי נביא דיי בשליחות מן קדם יי לעמא למימר מימרי בסעדכון אמר יי:

רשי

העם הזה אמרו, לפי שבטלו אויביהם על ידיהם בראשונה סבורים הם שלא אקיים את דברי שאמרתי לפי מלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה ולא יבא עוד עת ביתי להבנו', אמור להם שכא עתה העת אבל עת הראשון לא היה אלא לפקידה למלאו' לתחילת מלכו' בבל ע' שנה וכן היתה לסוף ע' כפקדו לעלות על פי כורש אבל בנין הבית תלוי בחורבו' ירושלם שבימי צדקיהו שהיה מאוחר שמונה עשרה שנה למלכות בבל כדאמ' מר גלו בי"ח גלו בי"ט ועתה מלאו הי"ח: העת לכם, לשון תימה לכך ניקוד הה"א פתח: ספונים, מכוסים בנסרי ארזים כמו ויספון את הבית וספון בארז וכן תרגם יונתן הכדין כשר לכון דאתון יתבין בבתיא די מטללין בנסרי דארזיא ובית מקדש' הדין חרוב: על דרכיכם, על עסקיכם שאתם רואין שאין במעשה ידיכם ברכה כמו שהוא אומר זרעתם הרבה והבא מעט כל זה בשביל חורבן ביתי הוא: והבא מעט, בעון ביכורי' שבטלו: אכול ואין לשבעה, בעון ביטול מנחות: שתו ואין לשכרה, שביטל טעם היין לפי שבטלו הנסכים: לבוש ואין לחום לו, בעון בגדי כהונה שבטלו: והמשתכר משתכר אל צרור נקוב, כל ריוח שאתם עושים הולך וכלה כנותן מעותיו בקשר בגד נקוב: ואכבדה, חסר ה"א כנגד חמשה דברים שהיו במקדש ראשון ולא היו במקד' שני אורים ותומים ואש ושכינה ורוח הקדש כדאית' במסכ' יומא: פנה אל הרבה, עד הנה הייתם סבורים להביא מן השדה הרב' והבאתם מעט: ונפחתי בו, אביא עליו מכת רקבון והתולעת, ונפחתי לשון נופח באש פחם: עליכם כלאו שמים, על חוביכון כלאו מנעו: במלאכות יי', בשליחות המקום: ויבא

מה כ"ד פתחין וסימן נמסר בסדר כי תשא: חרב י' בלישנא וחסר וסימן נמסר בישעיה סימן ס"א: ועל אשר ד' דסמיכי וסימן אנחנו פשענו על נגב הכרתי, ואת הכבשה ישלם ארבעתים, וגם ביד יהוא בן חנני, ועל אשר תוציא האדמה: וכל שארית ג' וסי' העמסים מני בטן, וישבו בשער התוך, וישמע זרבבל בן שאלתיאל ויהושע:

מבואר הוא: עלו ההר, ואכבד, כתיב ואכבדה קרי והענין אחד ורז"ל דרשו חסרון הה"א מן הכתוב כי חמשה דברי' חסרו מבית שני ארון ואורים ותומים ואש העליונה ושכינה ורוח הקדש: פנה, אם תעלו ההר ותביאו עץ לבנות הבית תסור המארה מכם אבל עתה פנה אל הרבה והנה למעט, פי' והנה פנותיכם הוא למעט הפך מה שחשבת שתפנו אל הרבה: ונפחתי בו, כמו הדבר שיכלה בנפיחת הפה, וי"ת ואנא אשלח ביה מארתא: על כן עליכם, כי בארצות הגוים ירד הגשם והטל ועליכ' בארצכם כלאו שמים אפי' מטל שאינו נעצר וכן אמר בקללות ונתתי את שמיכם כברזל והוא כמו עליכ' שאמ' הנה: ואקר' חרב, גזרתי יובש על הארץ שהיה יבשה שיהי' אוירה יבש ולא יהיה לה לחות מתחת ממי התהום הפך מה שאמר ומתהום רובצת תחת: ועל ההרים, כי יש הרים נזמחי' בהם עצים טובים נושאי' פרי ועשבים טובים כמ"ש ומראש הררי קדם וממגד גבעו' עולם: ועל הדגן, כי אלה השלשה הם עיקר חיי האדם, ואח"כ כלל ואמר ועל אשר תוציא האדמה ואמר על האדם ועל הבהמה כי יבשות האויר תוליד חלאים רעים באדם ובבהמ': ועל כל יגיע כפים, כמו שפי' החכם ר' אברה' אע"ז ל' כי לא יצליחו וינעו לריק המשקי' ממימי הבאר כי לא יועילו ר"ל כי האויר היבש שהיה בארצ' ייבש כל מה שישקו: וישמע זרובבל בן שאלתיאל: בקול ה' אלהיהם, ואע"פ שלא התנבא חגי להם הדין היה עמהם לבנות הבית כיון שהיו רואים שלא היו מעשיהם באים להם על הנכונה אלא הפך העולם היה להם לפשפש במעשיה' וזהו בקול ה' אלהיה' כי הא' צוה בתור' ולא תלכו עמי בקרי כי בבא עליה' הרע' יבדקו במעשיה' ולא יאמרו כי מקרה הוא, ועוד התעוררו בבנין הבית על דברי חגי הנבי' שסלחו הא' להם וזהו שאמר ועל דברי חגי הנבי': ויאמ', מלאך ה' במלאכו' ה', שליח ה', וכן כל מלאך פי' ברוב שליח, וכן וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי' אמר על משה:

רשי

ויבאו ויעשו מלאכה, התחילו משתתין בא' בכ"ד ומכשירין עצים באבני בעשרי' וארבעה לחדש ובשביעי בעשרים ואחד היה דבר ה' אל חגי: מי בכם, הנשאר שהיה מן הגולים ועודנו חי: אשר ראה וגו', את הראשון אין זה חשוב בעיניו: הלא כמוהו כאין, יודע אני כי מי שראה הראשון אין זה בעיניו אלא כאין כמוהו כאין הוא ואין שוים הן כמו והיה כעם ככהן אף כאן כבית כאין שניהם שוים: את הדבר אשר כרתי, תורתי אתם שומרים ורוחי שורה על נביאכם: אל תיראו עוד אחת מעט היא, משתכלה מלכות פרס זו המושלים עליכם עוד אחת תקום למשול עליכם להצר לכם מן מלכות יון ומעט יהא זמן ממשלתה: והרעשתי, בניסים הנעשים לבני חשמונאי: את השמים וגו', ויבאו שסביבותי שורה בבית זה ויביאו תשורת זהב וכסף כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון: לי הכסף ולי הזהב, ובידי להביאו לאשר חפצתי בו: גדול יהיה, רב ושמואל חד אמר בבנין וחד אמר בשנים שבני בית ראשון ארבע מאות ועשר בית שני ארבע מאו' ועשרי': שאל נא את הכהנים תורה, שמא שכחו בגלותם הלכות קודש וטומאה וטהרה: בשר קדש, בשר טומאת נבילה או שרץ: נא הנזיד, תבשיל: לא יטמא, נחלקו בה רב ושמואל חד אמר איטמבוס כהני לבעי מינייהו רביעי בקדש ואמרו לו טהור וחד אמר לא איטמבוס כהני חמישי בקודש' בעא מינייהו: ונגע בכנפו, לא נגע בשרן עצמו אלא בבגד שהוא ראשון: היקדש

מסרה

ויער ג' וסימן זרובבל, פול, יהורם: ואת רוח ד' בקריאה וסימן ויער יי' את רוח זרובבל ב' בפסוק, ואת רוח הטמאה, ויער יי' את רוח פול, אמר נא חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעמא קדמא רביע תביינא זקף וסימן הוא הסובב דחוילה, הוא הסובב דכוש, וישחט ויקח משה את הדם, וישחט ויקח משה מדמו, ויהושע בן נון,

ב

ויער יהוה את־רוח זרבבל בן־שלתיאל פחת יהודה ואת־רוח יהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול ואת־רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית־יהוה צבאות אלהיהם: ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש המלך: בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר־יהוה ביד־חגי הנביא לאמר: אמר־נא אל־זרבבל בן־שלתיאל פחת יהודה ואל־יהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול ואל־שארית העם לאמר: מי בכם הנשאר אשר ראה את־הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמהו כאין בעיניכם: ועתה חזק זרבבל נאם־יהוה וחזק יהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול וחזק כל־עם הארץ נאם־יהוה ועשו כי־אני אתכם נאם יהוה צבאות: את־הדבר אשר־כרתי אתכם בצאתכם ממצרים ורוחי עמדת בתוככם אל־תיראו: כי כה אמר יהוה צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את־השמים ואת־הארץ ואת־הים ואת־החרבה: והרעשתי את־כל־הגוים ובאו חמדת כל־הגוים ומלאתי את־הבית הזה כבוד אמר יהוה צבאות: לי הכסף ולי הזהב נאם יהוה צבאות: גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן־הראשון אמר יהוה צבאות ובמקום הזה אתן שלום נאם יהוה צבאות: בעשרים וארבעה לתשיעי בשנת שתים לדריוש היה דבר־יהוה ביד־חגי הנביא לאמר: כה אמר יהוה צבאות שאל־נא את־הכהנים תורה לאמר: הן ישא־איש בשר־קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל־הלחם ואל־הנזיד ואל־היין ואל־שמן ואל־כל־

תרגום

ואער יי ית רוח זרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וית רוח יהושע בר יהוצדק כהנא רבא וית רוח כל שארא דעמא ואתו ועבדו עבדתא בבית מקדשא דיי צבאות אלהא: ביום עסרין וארבעא לירחא בשתיתאה בשנת תרתין לדריוש מלכא: בשביעאה בעסרין וחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא למימר: אמר כען לזרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וליהושע בר יהוצדק כהנא רבא ולשארא דעמא למימר: מן בכון דאשתאר דחזא ית ביתא הדין ביקריה קדמאה ומה אתון חזן יתיה כען הלא בדליתוהי כן הוא בעיניכון: וכען תקיף זרבבל אמר יי ותקיף יהושע בר יהוצדק כהנא רבא ותקיף כל עמא דארעא אמר יי ועבידו ארי מימרי בסעדכון אמר יי צבאות: ית פתגמא די גזרית עמכון במפקכון ממצרים ונביאי מלפין ביניכון לא תדחלון: ארי כדנן אמר יי צבאות עוד חדא זעירא היא ואנא מזיע ית שמיא וית ארעא וית ימא ויבשתא: ואזיע ית כל עממיא וייתון חמדת כל עממיא ואמלי ית ביתא הדין יקרא אמר יי צבאות: דילי כספא ודילי דהבא אמר יי צבאות: סגי יהא יקריה דביתא הדין בתראה מן קדמאה אמר יי צבאות ובאתרא הדין אתן שלמא אמר יי צבאות: בעסרין וארבעא לתשיעאה בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא למימר: כדנן אמר יי צבאות שאיל כען ית כהניא אוריתא למימר: הא יטול גבר בסר קודשא בכנף לבושיה ויקריב בכסותיה ללחמא ולתבשילא ולחמרא ולמשחא ולכל דמתאכל

חיסתאב

מסרה

ויהושע בן נון, ויהיו המתים, ויהיו המתים, ויען בלעם ויאמר, ויען בלעם, ואבדתם מהרה דאוריתא, ואבדתם מהרה דיהושע, אמר אל רחבעם, וחברו, ויאמר ישעיהו, וחברו, ויאמר אלי בן אדם, וחברו, ותבא בי רוח, וחברו, אמר נא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת, וחברו אמר אל זרבבל פחת: ולי"ח וסימן נמסר בספר שפטים סימן יד: הן ישא חד מן י"א מקומות בטעם לגרמיה משרת לגריש אבל לא תמנע האולא מבוא ביניהם וסימן את מחלת בת ישמעאל, אי כבוד בן פנחס בן עלי, ויען יונדב בן שמעה אחי דוד, בכל אויביו במואב ובבני עמון ובאדום, את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירושל', וגם כל היהודים אשר במואב, באים מדרך שער העליון, מעי מעי אחולה כן כתיב, ויקח עבד מלך את האנשים, הן ישא איש בשר קדש: ויעש בירושלם חשבונות דר"ה:

רדק

ויער, מפני הצרים החושבים להשבית המלאכה היו צריכים להערת רוח לחזק את לבם: ביום עשרי' ול', טעמו למעלה, ואעפי שהוא תחלת פרשה כי ביום הזה החלו המלאכה כמ"ש ויעשו מלאכה ולא שהחלו בבנין אלא שהכינו המלאכ' כי לא החלו עד יום כ"ד לתשיעי: בשביעי, בכלם אמר ביד חגי הנבי' לפי שנבואתו היתה שליחו' לאם בידו לעשות מעתה מה שיצום: אמ' נא מבואר: מי בכם, הזקנים שנשארו מן הגלות: כמהו כאין בעיניכם, אם תשוו אותו שיהי' זה כמוהו הלא זה כאין בעיניכם כנגד הבית הראשון: ועתה אל תרפינה ידיכם, בענין זה כי עוד יהיה כבוד הבי' הזה גדול: ועשו, טעמו דבק עם הפסוק האחר את הדבר הזה אם תעשו את הדבר אשר כרתי אני אהיה אתכ' ותלכו הלוך וחזק: את הדבר, אם תעשו את הדבר אשר כרתי אתכם: ורוחי עומדת בתוככם, רוח הקדש, אבל אחר שמתו ולא עשו התורה והמצות נפסקה רוח הקדש ונפסקה הנבואה בימי זכריה ומלאכי, ואמר אשר כרתי אתכ' כלומ' את אבותיכ' והרי הוא כאלו כרתי אתכם כמו שכתוב בתורה לא את אבותינו כרת ה' את הברי' הזאת כי אתנו, ות' ורוחי עומד' בתוכב' ונביאי מלפין ביניכון: כי כה אמ' ה' עוד אחת מעט היא, מרעיש, דרך משל מרוב הכבוד והטובה שיעשו האל לישרא' בזמן בית שני, י"א שזה היה בימי חשמונאי וי"א על זמן הורדוס אמר זה, וזה היה כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון, ופי' עוד אחת עוד טובה אחת אעשה לכם מלבד זאת שאני עושה לכם עתה מעט היא מעט ונקל היא בעיני לעשותם וטובה מזאת תהיה כי עתה יש לכם גוררים בבנין הבי' אבל באותו זמן יכבדו כל הגוים הבית הזה במנחות וכסף וזהב שיביאו שם גם כתוב בספ' יוסף בן גוריון כי רע' גדול היה בימי הורדוס, ומה שאמר את השמי' ואת הארץ את הים ואת החרב' הוא דרך הפלג' כי השמים לא ירעשו: והרעשתי, אתן בלבם שיחרדו ממקומם לבא לראות כבוד זה ולהביא בידם כסף וזהב: ובאו חמדת כל הגוים, פי' כל הגוים שארעים ממקומם יבאו בחמדת כל הגוים כלומר יביאו בידם כל דברי חמודות שימצאו בארצם מכלי כסף וזהב ובגדים ואבנות יקרות, וחמדת חסר ב' השמוש כמו ומראה ולא בחידות, הנמצא בית ה', והדומים לו: לי הכסף, כלו' מי שהוא שלי הוא וברשותי הוא לבטלו מזה ולתתו לזה ואני אתן בלב הגוים להביא אל הבית הזה כסף וזהב לרוב: גדול יהיה, נחלקו רבותינו זכרונו לברכה בזה יש אומרים בשנים ויש אומרים בבנין וזה וזה היה כי בית ראשון עמד ת"י שנה ובית שני תכ"ך שנה וכן היה גדול בבנין כמו שכתוב בדברי רז"ל, ובספר יוסף בן גוריון כי הבנין שבנה הורדוס בבה"ב לא נראה מעולם בנין טוב ונאה כמוהו: אתן שלום, כי אף על פי שהיו מלחמו' רבות בזמן בית שני זמן רב היה שלום בארץ: בעשרים, הם החלו להכין בנין הבית בחדש הששי שהוא אלול ובחדש התשיעי שהוא כסליו בכ"ד בו החלו לבנות ובו ביום היה דבר ה' ביד חגי הנביא לאמר לכהנים ולשאול אותם על הלכות טומאה וטהרה, ואעפ' שכבר הקריבו קרבנות טרם זה כמה שנים כי מיום שעלו הראשונים העולים מהגולה כשהגיעו

בעריהם

בעדיהם בנו המזבח והקריבו עליו והיכל ה׳ לא יסד ו״ט שנה נבנה המזבח קודם בנין הבית ולמה לא שאל כל השני׳ הא״ה מעת שהחלו להקריב קרבנו׳ לפי שלא היה דבר הקרבנו׳ קבוע עד היום שהחלו בבנין הבית: כה אמ׳ ה׳ שאל׳ לכהני׳ כי בשם ה׳ נבאות הוא שואל להם שאמר לו שישאל את הכהנים תורה כלומר תורת טומאה וטהר׳: הן ישא׳ ששם תורת הטומאות אולי שכחום בגלות ושאלם אם ישא איש בש׳ קדש בכנף בגדו שיגע בשרץ ונשא בשר קדש בכנף בגדו׳ והנה הכנף הראשון לטומאה ובש׳ קדש שני: ונגע בכנפו אל הלחם׳ פי׳ כמה שבכנפו והוא הבשר נגע בו אל הלחם או אל הנזיד או אל היין או אל השמן ונגעו אל כל מאכ׳ אחלו: * היקדש׳ פי׳ היטמ׳ המאכל הזה שהוא רביעי לטומאה כי השרץ הוא אב ה הטומאה והכנף ראשון ובשר קדש שני והלחם והנזיד והמשקים הללו שנגעו בבש׳ הם שלישי והמאכל שנגע באלו רביעי׳ ועל זה שאלם על המאכל שהו׳ רביעי אם יטמא ויענו הכהני׳ ויאמרו לא והראיה כי על המאכל לבדו שאלם שאמ׳ היקדש ולא אמר היקדשו׳ ויש מרז״ל שאמרו כי טעו הכהני׳ בזו התשוב׳ כי הרביעי טמא הוא בקדש אבל השא׳ה האחרת ששאם אם יגע טמא נפש בכל אלה השיבו כראוי פיר׳ אם תהיה הכנף טמא׳ טומאת נפש שנמצא שהכנף אב הטומאה והבשר ולא הטומאה והלחם והנזיד והמשקי׳ שני והמאכל שלישי ויענו הכהנים ויאמרו

עד כאן שייך לדף הקודם׳

למן היום ז׳ בקריאה וסימן למןהיום הוסדה ועד עתה׳ למן היום אשר ברא אלהים אדם׳ למן היום אשר יצאת מארץ מצרים׳ לבת אדוני המלך׳ למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ׳ אשר בנו אתה׳ אשר יסד היכל ה׳׳ והד ולמן היום אשר צויתי שפטים: את השמים ואת הארץ ג׳ וסימן בראשית ברא אלהים׳

מֵאֹכֶל הֲיִקְדָּשׁ וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֹא׃ וַיֹּאמֶר חַגַּי אִם־יִגַּע טְמֵא־נֶפֶשׁ בְּכָל־אֵלֶּה הֲיִטְמָא וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יִטְמָא׃ וַיַּעַן חַגַּי וַיֹּאמֶר כֵּן הָעָם־הַזֶּה וְכֵן־הַגּוֹי הַזֶּה לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה וְכֵן כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וַאֲשֶׁר יַקְרִיבוּ שָׁם טָמֵא הוּא׃ וְעַתָּה שִׂימוּ־נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה מִטֶּרֶם שׂוּם־אֶבֶן אֶל־אֶבֶן בְּהֵיכַל יְהוָה׃ מִהְיוֹתָם בָּא אֶל־עֲרֵמַת עֶשְׂרִים וְהָיְתָה עֲשָׂרָה בָּא אֶל־הַיֶּקֶב לַחְשֹׂף חֲמִשִּׁים פּוּרָה וְהָיְתָה עֶשְׂרִים׃ הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּבַבָּרָד אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְאֵין־אֶתְכֶם אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃ שִׂימוּ־נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה מִיּוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יֻסַּד הֵיכַל־יְהוָה שִׂימוּ לְבַבְכֶם׃ הַעוֹד הַזֶּרַע בַּמְּגוּרָה וְעַד־הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה וְהָרִמּוֹן וְעֵץ הַזַּיִת לֹא נָשָׂא מִן־הַיּוֹם הַזֶּה אֲבָרֵךְ׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה שֵׁנִית אֶל־חַגַּי בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ אֱמֹר אֶל־זְרֻבָּבֶל פַּחַת־יְהוּדָה לֵאמֹר אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃

הֲיִסְתָּאַב וַאֲתִיבוּ כַהֲנַיָּא וַאֲמַרוּ לָא׃ וַאֲמַר חַגַּי אִם יִקְרֵב טְמֵא נַפְשָׁא בְּכָל אִלֵּין הֲיִסְתָּאַב וַאֲתִיבוּ כַהֲנַיָּא וַאֲמַרוּ יִסְתָּאַב׃ וַאֲתִיב חַגַּי וַאֲמַר כֵּן עַמָּא הָדֵין וְכֵן כְּנִשְׁתָּא הָדָא קֳדָמַי אֲמַר יְיָ וְכֵן כָּל עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן וּדְיִקָרְבוּן תַּמָּן מְסָאַב הוּא׃ וּכְעַן שַׁווּ כְעַן לִבְּכוֹן מִן יוֹמָא הָדֵין וּלְעֵילָא עַד לָא יִתְּשָׂם נִדְבַּךְ עַל נִדְבַּךְ בְּהֵיכְלָא דַיְיָ׃ מִדַּהֲוֵיתוּן עָלִין לַעֲרֵימַת עַסְרִין וַהֲוָיָא עַסְרָא עָלִין אַתּוּן לְמַעֲצַרְתָּא דְבָרָה חַמְשִׁין גַּרְבִּין דַּחֲמַר וַהֲוָיָא עַסְרִין׃ מְחֵיתִי יַתְכוֹן בְּשִׁדְפוֹנָא וּבְיֵרָקוֹנָא וּבְבַרְדָא יַת כָּל עוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן וְלֵיתֵיכוֹן תָּיְבִין לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ שַׁווּ כְעַן לִבְּכוֹן מִן יוֹמָא הָדֵין וּלְעֵלָּא מִיּוֹם עַסְרִין וְאַרְבְּעָא לְתִשִׁיעָאָה לְמִן יוֹמָא דִּישְׁרֵי לְאִשְׁתַּכְלָלָא הֵיכְלָא דַיְיָ שַׁווּ לִבְּכוֹן׃ הַעוֹד כְּעַן עֲבוּרָא בְּאִדְּרָא וְעַד כְּעַן גּוּפְנַיָּא וְתֵינַיָּא וְרִמּוֹנַיָּא וְאִילָנֵי זֵיתָא לָא טְעַנוּ יוֹמָא הָדֵין אֲבָרֵיךְ׃

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ תִּנְיָנוּת עִם חַגַּי בְּעַסְרִין וְאַרְבְּעָא לְיַרְחָא לְמֵימַר׃ אֱמַר לִזְרֻבָּבֶל רַבָּא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר אֲנָא מְזִיעַ יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא׃

ואהפוך

היקדש׳ היסתאב: אם יגע טמא נפש׳ מת עצמו: יטמא׳ שהמת אבי אבות הטומאה והחמישי לטומאת שרץ רביעי הוא לטומאת מת: כן העם הזה׳ כיון שאתם טועים בזו כן אתם טועי׳ בכמה הלכות: ואשר יקריבו שם׳ אם לא יתנו לבם ללמוד: ומעלה׳ שני שעברו: מטרם שום אבן אל אבן׳ מטרם חזרתם לשוב ולהוסיף על יסוד שיסדתם בימי כורש ובטל עתה שימו לבבכם לעסוק בבנין ובלימוד דרכי כהונ׳: מהיותם בא אל ערימת עשרים׳ מהיות לכם מאירה משולחת במעשיכם כאשר עד הנה שהיו מעמידים כדי הראוי למוד מתוכו כ׳ סאין ולא היה מוצ׳ אא עשרה: בא אל היקב׳ הוא בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו: לחשוף חמשי׳ פורה׳ לשאוב ממנו עשרים מדות שמודדין בהם יין בגתות ושמם פורה׳ לחשוף למלאות כמו לחשוף מים מגבא וכן חשפי שובל: והיתה עשרים׳ לא שנשתלחה ביין מאירה יותר מן הדגן אא שאדם טוע׳ באומד מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל הכרי עומד לפניו ובמסכת אבות דר׳ נתן שנינו טעם למה לא אמר ביין מד׳ מועטת כמ״ש בדגן כגון לחשוף עשרים וחמש פורה והיתה עשרה ללמדך שהיין מדה יתירה לעולם וכשהיין לוקה סימ׳ רע לעולם ולפי שהיין צריך להיות הרבה מנה בו מכין יתר: אשר יסד היכל׳ שהתחילו עתה בשנייה להוסיף על יסוד הראשון שבנו בימי כורש: העוד הזרע במגורה׳ עדיין לא זרעתם בשנה זו והאילנו׳ עדיין לא חנטו פירותיהן ומעתה תזרעו ב בזמן ברכה כי בבנין הבית יבוא ברכה במעשה ידיכם:

והשמדתי

מסרה

זכור את יום השבת׳ ביני ובין בני ישראל׳ העדותי בכם היום׳ וחברו דזויים׳ הקהילו אלי את כל׳ ויתפלל חזקיהו׳ וחברו דישעיה׳ אם יסתר במסתרי׳ אהה יי׳ אלהים הנה׳ אני מרעיש את השמים׳ וחברו׳ ויאמר יהורם ברוך:

יטמא וסליסי בקדם היו יודעים שהוא טמא אבל רביעי בקדם לא היו יודעי׳ שהוא טמא ובזה טעו לפיכך השיב הנביא ואשר יקריבו שם טמא הוא׳ ויש מרז״ל שאמר כי לא טעו באחת מהם׳ יש מהם מי שאמר כי חמישי בקדם שאל בראשונה מהם וכראוי השיבוהו שאינו טמא׳ ויש מהם מי שאמר כי קלם שנזרו רביעי בקדם שאלם וכראוי השיבוהו׳ ומה שאמר ואשר יקריבו שם טמא הוא פי׳ אע״פ שהם יודעים הלכות טומאה וטהרה׳ כל אשר יקריבו לפני כאלו הוא טמא הואיל והם מתעצלים בבנין הבית׳ ועניין הפרשה מוכיח זה הטעם שלא טעו שלא הוכיחם אלא על עניין הבית בכל הפרשה: היקדש׳ פי׳ היטמא׳ כלומר שאסור מפני טומאתו בקדש שהוא אסור׳ וכתי׳ היתאסר׳ ושמקצת כשאלות היסתאב: הכניד׳ התבטל כמו ונזיר עדים: ויאמר חגי׳ מבואר הוא: ויען חגי ויאמר׳ כן העם הזה וכן הגוי הזה׳ העניין כפול במ״ש׳ או פי׳ כן העם הזה על הכהנים וכן הגוי הזה על ישראל׳ אמר כלם אשמים על בנין הבית כי הכהנים היה להם להזהיר העם לבנות וכמו שאמרתם שיטמא כן כל מעשה ידיהם טמא לפני׳ וכן מה שיקריבו הכהנים טמא הוא לפני כי הם מקריבים במזבח בלא בית ולא חוששים לכבודי: ועתה׳ ומעלה׳ מן היום שהתחילו בבנין ומעלה: ושימו לבבכם׳ מטרם שום אבן אל אבן׳ כלומר שימו לבבכם במעשיכם מה שהיה טרם הבנין ומה יהיה אחר הבנין: אבן אל אבן׳ כמו על אבן׳ כמו אל ההרים לא אכל׳ והדומים לו׳ כי כבר עשו יסוד הבנין כשבנו המזבח אלא שהצרים השביתום מלבנות כמו שכתוב בספר עזרא׳ ותרגם יונתן עד לא יתשם נדבך על נדבך: מהיותם׳ טרם היותם׳ בעניין זה יוכלו להכיר כי מאתי היה הדבר כי מי שיבא אל ערמת עשרים כלומר אל ערימה של חטים שהיה ראוי לבאת ממנה עשרים סאה והיתה עשויה מפני המארה שמשתלחת בה: לחשוף חמשים פורה׳ לחשוף כמו לחשוף מים מגבא עניינו לקחת או לשאוב׳ פורה כמו פורה דרכתי לבדי והיא לדריכת הענבים ביקב׳ וחמשים ר״ל חמשים בתים בפורה׳ וי״ת חמשין גרבין דחמר׳ ומה שאמר עשרה ועשרים אינו דוקא כי פעמים לא ימצא אל המחלבות או פחות מעט או יותר מעט מכל מקום המארה נכרת בהם: הכיתי אתכם׳ את כל מעשה ידיכם׳ כמו בכל מעש׳ ידיכם׳ וכן ואתנו אל תמרודו כמו ובנו: ואין אתכם אלי׳ ואין עמכם כלומר עם כל זה איככם אלי וכן יביא אתו׳ וירעו הרועים אותם עמם׳ או פי׳ ואין אני רואה אתכם שבים אלי: שימו׳ אשר יסד היכל ה׳׳ אשר בנו על יסודו כי היסוד כבר נבנה מזמן בנין המזבח: העוד הזרע במגורה׳ ראו אם עוד זרע במגורה כי הרוב הובאתם לזריעה ומעט הוא הנשאר לכם במגור לאכל׳ ומן היום הזה אברך מה שבמגורה ומה שזרעתם כיון שהתחלתם לבנותה: ועד הגפן׳ וכן עדין הגפן והתאנ׳ והרמון ועץ הזית לא נשא כי עדין לא הגיע זמנם לשאת עלין או פרי כי בכסליו היה זה שהוא החדש התשיעי ומן היום הזה אברך אותם וישאו פרי לרוב ולטוב׳ וזכר אלה העצים שהם לבי׳ בא׳ כמ״ש ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש׳ ומה שאמר על עץ הזית לא נשא כי עץ הזית זמנו במרחשון ובכסליו לשאת פריו׳ ואולי מפני המארה שהיתה בהם מתחלה היה מתאחר לשאת פריו: ויהי דבר ה׳ שני׳ שנית בו ביום שהוא כ״ד לחדש התשיעי ושתי פעמי׳ דבר עמו באותו היום: אמר׳ אני מרעיש׳ דרך משל על מלחמו׳ שהיו בזמן מלכים פרס ואמר שיאמר זה אל זרובבל לבשרו כי בעבור המלחמו׳ ההם לא תשפל מעלתו אבל תגדל מאד וזהו שאמ׳ לו אקחך ושמתיך כחותם והמלחמו׳ הא״ה היו בימי דריוש זה או בימי ארתחששתא המולך אחריו׳ או כאמרם גבוה׳ או ע״ל בטול מלכו׳ פרס והתחדש מלכו׳ יון זם והפכתי כסא ממלכו׳׳ וזה היה לשלשי׳ וארבע שנה לבנין הבית כי אז שלמה מלכות פרס וקמה מלכו׳ יון׳ וכן מצאנו בדברי ז״ל שאמרה תניא ר׳ יוסי אומ׳ מלכו׳ פרס בפני הבית ל״ד שנה׳ מלכו׳ יון בפני הבי׳ ק״פ שנה׳ מלכו׳ בית חשמונאי ק״ג שנה׳ מלכו׳ בית הורדוס ק״ג שנה׳ הרי ת״ך שני׳ שעמ׳ בית שני:

והשמדתי חוזק ממלכות הגוים, מלכות פרס שהיא מושלת עכשיו על כל העולם יפלו ביד מלכי יון לסוף ל"ד שנה לבנין הבית כמו שאנו שונין במסכת ע"ז: ושמתיך כחותם, כלפי שנגזר על יכניה אביו חי אני אם יהיה יכניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני משם אתקנך ואומר כתבו את האיש הזה ערירי למלכו שהועילה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והושם כחותם:

והפכתי, מבואר הוא: ביום ההוא, אקחך, להעלותך במעלה יותר ממה שהיית עד היום ההוא, ות"י אקרבינך: ושמתיך כחותם, הטבעת שחותמים בה הכתב נקרא חותם וכן אמר שימני כחותם והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה, ר"ל שתהיה השגחת הא' תמידה עליו, ואמרו רז"ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דין שנאמ' כתבו האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטוב' ונולד לו בן בבית האסורין, ואמר חי אני נאם ה' אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני וגו', וכיון שעשה תשובה נהפך לו לטובה ואמ' לזרובבל בן בנו ושמתיך כחותם הפך מה שאמר לו אם יהיה כניהו חותם וגו':

כחותם ג' וסי' אקחך זרבבל, שמני כחותם ב' בפסוק: בחדש ז' ר"פ וסימן השלישי, הראשון דויקרא, והשני דפסח קטן, הרביעי דמלכים, וחבירו דירמיה, השלישי החלו ערמות, הראשון הוא חדש ניסן: אבותיכם ג' מלאים בסיפרא וסימן כענבים במדבר, קצף ה' על אבותיכם, אבותיכם איה הם: יחיו ז' וסימן ויאמרו

והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו: ביום ההוא נאם יהוה צבאות אקחך זרבבל בן שאלתיאל עבדי נאם יהוה ושמתיך כחותם כי בך בחרתי נאם יהוה צבאות:

ואהפוך כורסי מלכותא ואתבר תוקף מלכות עממיא ואהפוך רתיכין ורכביהון ויתקטלון סוסון ורכביהון גבר בחרבא דאחוהי: בעדנא ההיא אמר יי צבאות אקרבנך זרבבל בר שאלתיאל עבדי אמר יי ואשרנך כגלוף דעזקא על יד ארי בך אתרעיתי אמר יי צבאות:

חגי ז' ר"פ · ק' · כו · ב' וכסיפרא · ג' ומ"ל

לח"

ספר זכריה

נבואת זכריה סתומ' היא מאד כי יש בה מראו' דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולין לעמוד על אמיתת פ' פתרונו עד יבא מורה צדק ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומו' לו ואחר פתרונו של יונתן: בחדש השמיני, קודם שהתחילו לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעשרים וארבע לחדש התחילו בה: על אבותיכם, שבדור חורבן הבית: אבותיכם איה הם, ראו שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי: והנביאים הלעולם יחיו, ואם תאמר אף הנביאים איה הם הרי מתו אני משיב לכם וכי הנביאים היה להם לעולם לחיות אך סופן מוכיח כי אמת היו דבריהם שכל דברי וחוקי גזירות פורענותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם: ראיתי הלילה וגו', רבותינו פירשו מה שפירשו באגדת חלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו: והנה איש, מלאך: על סוס אדום, רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומ' ויקצף גדול אני קוצף על הגוים: ואחריו

א **בחדש** השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר־יהוה אל זכריה בן־ברכיה בן־עדו הנביא לאמר: קצף יהוה על־אבותיכם קצף: ואמרת אלהם כה אמר יהוה צבאות שובו אלי נאם יהוה צבאות ואשוב אליכם אמר יהוה צבאות: אל־תהיו כאבתיכם אשר קראו־אליהם הנביאים הראשנים לאמר כה אמר יהוה צבאות שובו נא מדרכיכם הרעים ומעליליכם הרעים ולא שמעו ולא־הקשיבו אלי נאם־יהוה: אבותיכם איה־הם והנבאים הלעולם יחיו: אך דברי וחקי אשר צויתי את־עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם וישובו ויאמרו כאשר זמם יהוה צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו כן עשה אתנו:

ה ביום עשרים וארבעה לעשתי־עשר חדש הוא־חדש שבט בשנת שתים לדריוש היה דבר־יהוה אל־זכריה בן־ברכיהו בן־עדוא הנביא לאמר: ראיתי הלילה והנה־איש רכב על־סוס אדם והוא עמד

ז' רפ · ג' מ"ל כסיפ' ל' חס' כסיפ' · כו · ל' וסח' ואשובה אליכם · יתיר ו' וד קדמ' · ג' מ"ל כסיפ' ל' כתיב כן · ז' · ל' · ג' מ"ל כנמ' · ל' · ל' · ד' · ל' מ"ל כנביא · כ' וחס' ללבוטך

בירחא תמינאה בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בר ברכיה בר עדו נביא למימר: הוה רגז מן קדם יי על אבהתכון על דארגיזו קדמוהי: ותימר להון כדנן אמר יי צבאות תובו לפולחני אמר יי צבאות ואתפני במימרי לאיטבא לכון אמר יי צבאות: לא תהון כאבהתכון דיתנבון להון נבייא קדמאי למימר כדנן אמר יי צבאות תובו כען מאורחתכון בישתא ומעובדיכון מקלקליא ולא קבילו ולא אצירתו למימרי אמר יי: אבהתכון אן אנון ואם תימרון נבייא לא לעלמא קימין: ברם פתגמי וקימי די פקדית ית עבדי נבייא הלא ארביקו אבהתכון ותבו ואמרו כמא דחשיב יי צבאות למעבד לנא כארחתנא וכעובדנא כן עבד עמנא: ביום עשרין וארבעא לחד עשר ירחא הוא ירחא שבט בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בר ברכיהו בר עדוא נביא למימר: חזיתי בליליא והא גבר רכיב על סוסי סמוק והוא קאם

בין

בחדש

א השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עדוא הנביא לאמר, הנביא שב אל זכריה ואפס כי גם עדוא היה נביא ואמרו כי הוא עדו החוזה, גם מצאנו במדרש עדוא הנביא: לאמ' לישרא', כמ"ש אח' כן ואמרת אליהם אמור להם שיזכרו הקצף שקצף ה' על אבותיהם דור שחרב בו הבית ויזכרו כי בעבו' מעשיה' קצף ה' עליהם לפיכך ישובו הם אל ה' ולא יהיו כאבותיהם והם היו מתעצלים בבנין הבית ה כי לא החלו לבנות עד החדש התשיעי ועוד היו בידיהם מעשים רעי' כמו שכתוב בספר עזרא: ואמרת, מבואר הוא: אל תהיו, מבואר הוא: אבותיכם איה הם, הלא תראו כי תמו בחרב ברעב ובדבר כמו שהנביאים היו אומרים להם: והנביאי' הלעולם יחיו, והנביאים שהיו מוכיחי' אותם יוכלו לחיו' לעולם ולהוכיחם כבר הוכיחם ולא שמעו אך תראו שהכל הגיע אליהם כמו שאמרו להם, זהו שאמר אך דברי וחקי, ורז"ל פי' כי והנביאים תשובת העם שאמרו תשוב' נצחת השיבה כנסת ישרא' לנבי' אמר להם חזרו בתשוב' אבותיכם שחטאו איה הם אמרו לו והנביאי' שלא חטאו איה הם היכן הם וחזרו והודו לו: אך דברי וחקי, וחקי ר"ל גזרותי שגזרתי עליהם שימותו בחרב וברעב ובדבר וינלו הכשדים, הלא תראו שהשיגו את אבותיכם ובאו להם הכל כמו שצויתי את עבדי הנביאים שיאמרו להם והם עצמם שבו והתודו בעת החרבן זהו שאמר וישובו ויאמרו: ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט, שמות החדשי' כמו שכתוב במגלת אסתר ובזה הספר לא ידענו אם הם לשון ארמי כי לא מצאנו אותם בשאר ספרי הקדש: היה דבר ה' א' זכרי', בא לו מלאך ודבר עמו והראה לו זאת המראה שהוא מספר והולך: ראיתי הלילה, מראות זכריה סתומות מאד כמראות דניאל ולא כן מראות שאר הנביאים כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה מימי הגולה לפיכך לא בארו את דבריהם ולא הבינו המראות כאשר הם, ואמר ראיתי הלילה במראות הלילה ראיתי זאת המראה שראיתי איש רוכב על סוס אדום, ומצאנו בדברי רז"ל פי' הפסוק כך ראיתי הלילה בקש הקב"ה להפך את כל העולם כולו ללילה והנה איש רוכב ואין איש אלא הקב"ה שנ' ה' איש מלחמה, על סוס אדום בקש הקב"ה להפך את כל העולם לדם כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה מיד נתקררה דעתו שנ' והוא עומד בין ההדסים ואין ההדסים אלא צדיקים וכן הוא אומר ויהי אומן את הדסה, ואין מצולה אלא בבל שנ' האומר לצולה חרבי מיד שאותן שהיו מלאין כעס נעשו שרוקים ואדומים לבנים, שנ' ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים ואחרי זה נפרש במראה מה שנוכל לפרש: איש, הוא מלאך ה' כמו והאיש גבריאל, וכן אמר בסוף הענין מלאך ה' עומד בין ההדסים וראה אותו רוכב על סוס מורה למהירות שליחתו, וטעם אדום ושאר הגוונים אפשר שנאמרו לטעם, וכתב א"א ז"ל כי סוס אדום רמז לכוכב כבד הנקרא ריש"א דלהכא והזהב הוא אדום פי' נבואתו היתה בארבע מלכיות כמו תלום ככוכב כבד ומראה' לנ"ש, ואף על פי שהסוסים הם היו במשל המלאכים שלוחי האל כמו שכתוב מ"מ רמז הוא לארבע מלכיות, ופי' איש רוכב כי המלאכים מושלים בתחתונים וכל מעשה האל בארץ על ידם ובאמצעותם ושליחותו היתה לעקור מלכות בבל ואע"פ שבזמן המראה הזאת כבר נעקרה מלכות בבל נראה לו המראה שלימ' כמו שהיתה מפני המלכיו' השלם העתידו', ובזמן מלכות פרס היתה מראה זאת כמו שאמר בשנת שתים לדריוש: והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה, הם ישראל, והמשילם להדסים ר"ל לעצי הדס לפי שיש להם ריח טוב כן ישראל שבבבל יש להם ריח מצות ונ"ל עומד ביניהם לעזרם ולהוציאם מהגלות:

במצולה

ולא · ז' פסוק נסיפ' ולא ולא

מסרה

אליהם הנשיאים יחיו, מתים בל יחיו, יחיו מתיך נבלתי, הלעולם יחיו, ומשפטי אשר לא יחיו, מדוע רשעי יחיו, יי' עליהם יחיו: ברכיהו ד' וסי' ביום עשרים וארבעה דשבט דבזכריה, ואחיו אסף העמד על ימינו, ויעמידו הלוים את הימן, ויקומו אנשים מראשי בני אפרים:

במצלה, היא בבל: ואחריו סוסים אדומי' שרוקים ולבני', שרוקי' מין צבע שלא נתברר אלינו מה הוא, וי"א שאין שרוקים במשמע ואין לו טעם, והנה שרוקים במראה הזאת במקום שחורים שנזכר במראה האחרת שהיא ארבע מרכבות, ות"י שרוקים במראה הזאת ספתנין, נוסח' אחרת קוחין, ואלה הסוסים מן הדומה לא היה עליהם רוכב, וזה שהיה רוכב היה שר למלאכים האחרים לפיכך ראה אותו רוכב, ואחריו סוסים אדומים, אם כפרש סוס אדום על נבוכד נצר כפרש סוסים אדומים על בנו ועל בן בנו והנה הם כנגד המרכבה הראשונה, שרוקים ולבנים, כאלו אמר ואחריהם שרוקים ואחריהם לבנים, והנה לא זכר כנגד המרכבה הרביעית כי לא ראה אותה בזאת המראה בעבור שהיתה רחוקה אעפ"י שראה אותם במראות האחרות: ואמר', הדובר בי, הוא שאמ' אליו היה דבר ה' אל זכרי': אני אראך, היה לו לומ' אני אשמיעך כי לא הראה לו עוד אלא מראה הסוסי' שהראה מתחילה לו, אפשר כי אראך כמו אשמיעך כי תם הראות כשא לשאר החושים לפי שהוא החזק שבכלם כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות ראה ריח בני, ויתכן פי' אראך כשמעו ואמר לו על זה המראה האחרת שהראה לו ארבע קרנות שהיא מבוארת מזאת ואף על פי שהוא לא הבינ' עד שפירשה לו: ויען האיש, הוא רוכב הסוס, ושמע הנבי' שהמלאך הרוכב ענה אף על פי שהוא לא היה שואל אותו ואמ' לו כי אלה הסוסים הם שלוחי האל שלחם להתהלך בארץ על דרך שאמר השטן משוט בארץ ומתהלך בה, ואפשר כי המלאך הרוכב לא ענה אל הנביא שא' פי' ויען כמו נענית ואמרת, ויען איוב הראשון, והנה שמע הנביא שרוכב הסוס היה אומר ושואל לאלה הסוסים אשר שלח ה' להתהלך בארץ מה ענין הארץ והם ענו ואמרו לו התהלכנו בארץ וראינו אותה יושבת ושוקטת, ואלה כמו לאלה, וכן ודוד הגיד לאמר אחיתופל בקושרים כמו ולדוד, ושני אנשי שרי גדודים היו בן שאול כמו לבן שאול והדומים להם:

אראך ב' ואינון מן זוגין מן ב"ב א' בריש וח' וא' וסימן במסרה רבתא בערך ו': והנה כל ה' דסמיכי בקריאה וסימן נמסר במלכים א' סי' ז': ואת ערי ז' בקרי' וסי' ואת כל ערי המסכנות דמלכים ב' בפסוק' את ירושה ואת ערידה רפ', הנני מצוה נאם יי', ויען מלאך ה' ויאמר, ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים, ואת בעלת דדברי הימים

בין ההדסים אשר במצלה ואחריו סוסים אדמים שרקים ולבנים: ואמר מה־אלה אדני ויאמר אלי המלאך הדבר בי אני אראך מה־המה אלה: ויען האיש העמד בין־ההדסים ויאמר אלה אשר שלח יהוה להתהלך בארץ: ויענו את־מלאך יהוה העמד בין ההדסים ויאמרו התהלכנו בארץ והנה כל־הארץ ישבת ושקטת: ויען מלאך־יהוה ויאמר יהוה צבאות עד־מתי אתה לא־תרחם את־ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה: ויען יהוה את־המלאך הדבר בי דברים טובים דברים נחמים: ויאמר אלי המלאך הדבר בי קרא לאמר כה אמר יהוה צבאות קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה: וקצף גדול אני קצף על־הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: לכן כה־אמר יהוה שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה נאם יהוה צבאות וקוה ינטה על־ירושלם: עוד קרא לאמר כה אמר יהוה צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב ונחם יהוה עוד את־ציון ובחר עוד בירושלם: ואשא את־עיני וארא והנה ארבע קרנות: ואמר אל־המלאך הדבר בי מה־אלה ויאמר אלי אלה הקרנות אשר זרו את־יהודה את־ישראל וירושלם:

בין אילניא דהדסיא די בבבל ובתרוהי סוסון סומקין קוחין וחורין: ואמרית מן אלין רבוני ואמר לי מלאכא די מליל עמי אנא אחזנך מה אנון אלין: ואתיב גברא דקאם בין אילני הדסיא ואמר אלין די שלח יי להלכא בארעא: ואתיבו ית מלאכא דיי דקאם בין אילני הדסיא ואמרו הלכנא בארעא והא כל ארעא יתבא שליא ושקיטא: ואתיב מלאכא דיי ואמר יי צבאות עד אימתי את לא תרחם על ירושלם ועל קרויא דבית יהודה דאיתיתא עליהון לוט דנן שבעין שנין: ואתיב יי ית מלאכא די מלל עמי פתגמין תקנין פתגמין דניחומין: ואמר לי מלאכא די מלל עמי אתנבי למימר כדנן אמר יי צבאות מתפרע אנא פורענות ירושלם ולציון קנאה רבא: ורגז רב אנא רגיז על עממיא דשרן שלוא די אנא רגזית על עמי זעיר ואנון מסעין לאבאשא: בכן כדנן אמר יי ארתוב לירושלם ברחמין בית מקדשי יתבני בה אמר יי צבאות וחוט דמשחתא יתנגיד על בנין כתלי ירושלם: עוד אתנבי למימר כדנן אמר יי צבאות עוד יתמלין קרוי עמי טובא וינחם יי עוד ית ציון ויתרעי עוד בירושלם: וזקפית ית עיני וחזית והא ארבע מלכון: ואמרית למלאכא דממלל עמי מן אלין ואמר לי אלין מלכותא דבדרא ית אנש יהודה וית ישראל וית בני ירושלם:

וחזיני

רשי

ואחריו סוסים אדומי' וגו', מוכנים לשליחותו של מקום ויש בהם מיני צבעים הרבה ושבח הוא לו: שרוקים, לא ידעתי מה צבע הוא ות"י קוחין: בין ההדסים אשר במצולה, בין אילני ההדסים דבבבל: ואמר, למלאך אחד אשר היה מראה אותי כל זאת מה אלה אדוני והוא הרוכב על סוס אדום: ויען מלאך יי', הוא הדובר בי: ויען יי את המלאך הדובר בי דברים טובי', לא שמע הנביא מה ענהו אך ממה שאמר המלאך לו קרא לאמר קנאתי וגו' אני יודע שדברי' טובים ענהו: להתהלך בארץ, לראות את שלוות האומו': קנאתי לציון, מתפרע אנא פורענות ירושלם מן המציקי' לה: השאננים, אשר אלו אומרים עליהם שהם יושבי' ושקטים: אשר אני קצפתי על עמי מעט: והמה עזרו, על הקצף לרעה: וקו ינטה, למוד תומותיה ארכה ורחבה: אלה הקרנות, אלה האומו' אשר בארבע רוחות השמי' אשר נגחו בקרניהם את יהוד' וירושלם על אשר זירום:

ארבע

בתרא דפסוק: ח' פסוק מסורתא מיכא ומיכא דלא נסבין ו' ומלה במצע וסי' בתוך אפרי' בתוך מנש', כל נגע כל מחלה, דברים טבים דברים נחמים, אדום בגוים ארום בארץ, שבט מישור שבט מלכותך, אבי ישי אבי דוד, על הסוך על אמתך, על בתוליה על ההרים: נחם ונחם ו' פתחין וסימן ותכל דוד המלך לצאת, אתם יראה פרעה, מי יודע ישוב, נחם ה' על זאת, עוד קרא לאמר, וחברו וכל ישעיה דכו: זרו ב' וחסר ובענין וסי' ויאמר אלי אלה הקרנות, ואמר מה אלה באים:

ויען, מבואר הוא, יושבת ושוקטת, ראינו שלות האומות וישראל בצער לפיכך ענה המלאך ואמר עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם: ויען, זהו העומד בין ההדסים שהיה לעזרת ישראל או המלאך הדובר לנביא והוא הנכון: עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם, כי בעוד שישקטו האומות לא יצאו מהגלות עד אבוד מלכות בבל, והנה המראה הזאת כבר עבר עניכה בזמן שראה אותה אלא שהראה לו מה שעבר בעבור הראותו כי שלות בבל וחורבנה הכל מאת הא' ית' באמצעות המלאכים המנהיגי' וכי הם משתדלי' בטוב ישראל וכן ממשלת השלם מלכיות הנותרות ומפלתם הכל יהיה מאת הא' ית', כמו שהראהו מה שהיה במלכות בבל שעברה: אשר זעמת זה שבעים שנה, אם על מה שעבר כמו שפירשנו היו שבעים שנה למלכות בבל ועומה היתה כל מלכות נבוכד נצר, או אמר זה שבעי' שנה על זמן המראה שהיתה בשנת שתים לדריוש ואז שלמו לחורבן ירושלם שבעים שנה, ואעפי שזו המראה היתה בחדש שבט והם החלו לבנות בחדש כסליו אעפי כן זעומה היתה עדיין וכל זמן בנותם העיר במלחמה היו עם צריהם: ויען יי' דברים נחומי', חסר הנסמך, ופי' לדברים דברי נחומים, או הוא שם תאר והוא הנכון: ויאמר', הדברים הטובים שאמר לו האל יתברך אמר לי שאקרא אותם באזני ישראל לנחמם: וקצף, השאננים, ר"ל כמו שאמר יושבת ושוקטת: אני קצפתי על ישראל מעט להגלותם מארצם, ומעט הוא כנגד מה שהרעו הם לישראל אחר גלותם: עזרו לרעה, להרע להם יותר מדאי, וכן אמר בישעיה קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד: לכן כה אמר ה', וקוה, כתיב בה"א במשקל כוה וקרי בלא ה"א והוא קו הבנין החוט שנוטין על הבנין: עוד קרא, תפוצנה ערי מטוב, מרוב טובה ושלוה שיהיה להם תפוצנה הנה והנה כלומר שירבה הישוב: ונחם, פתח והוא מבנין הדגוש: ואשא, במראה הזאת שב לראות מראה אחרת שהיא מבוארת מן הראשונה כי הבין ממנה כי הקרנות הם לנגח כמו וקרני ראם קרניו, בהם עמים ינגח יחדיו, אבל לא הבין מי היו אלה הקרנות: ארבע קרנות, הם ארבע מלכיות והם מלכות בבל ומלכות פרס ומלכות יון, וכן תרג' יונתן ארבע מלכון, וארבעת' הרעו לישרא' כמו שפי' המלאך אשר זרו את יהודה את ישרא' וירושלם: ואמר, אשר זרו, נגחו עול אותם עד שזרו אותם הנה והנה, כל אחת מהקרנו' בזמנה הרעו להם כי מלכו' פרס אעפי שהעלום מהגלות בתחלת מלכותם אחרי כן הרעו להם בימי ארתחשסתא הראשון ובימי אחשורוש על שנת שתי לדריוש:

ויראני

רדק

ויראני ה' ארבע' חרשים · אומני' · כמו חרש עצים כלומר לגדע הקרנות כלומר כל מלכות תהיה חרש לה לגדע המלכות הקודמת לה כי מלכות בבל נפלה ביד פרס ומלכות פרס נפלה ביד יון · או יהיה החרשים משל על המלכים שרי מעלה הממוני' על המלכיו' · ורז"ל פירשו הפסוק לימו' המשיח ואמרו מאן נינהו ארבע חרשים אמר רבי שמעון חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק: ואמר · כפי איש לא נשא ראשו · נבאו וזרו אותם כשיעור שלא נשא איש מבני ישראל ראשו מפניהם · כפי פירוש כשיעור · וכן איש כפי אכלו · וכן תרגם יונתן ולא שביק איניש להלכא בקומה זקופה: לידות · להשליך · כמו וידו אבן בי: ואשא · במראה הזאת שב לראו' מראה אחרת · ויתכן שתהיה מראה זאת עתידה לימות המשיח כמו מראות יחזקאל שמדד המלאך ירושלם ארכה ורחב: חבל מדה · חבל שמודדין בה · וזה האיש היה מלאך אחר לא הדובר בו: ואמר · למ"ד מקור מן מדד כמו לרוס את הסלת מן רסס לכס סוב מן סביב: והנה · ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז והוא לא אמ' לו לפי שהמלאך הזה היה דובר בו מתחילה אמר לו שילך אליו זה כי אעפ שראה המלאך מודד ארץ ירושלם ורחבה: פרזו' תשב · כלומ' מחוץ לעיר ישבו רבים כילא תכיל אותם העיר אף על פי שתארך ותרחב מאד ממה שהיתה ישבו חוצה לה רבים ערי פרזות מאין חומה דלתים ובריח כי ב בבטחה ישבו שלא יפחדו מאדם כי אני אהיה לה חומת אש: ויאמר · הנער · אפשר כי נער היה בשנים בהנבאו כמו שמואל וירמיה · או היה משרת נביא אחר גדול ממנו לפיכך קראו נער כמו ויהושע בן נון נער: ואני אהיה · חומת אש שלא יגע אדם בהם לרעה כמו שלא יגע באש שלא יכוה אותו: ולכבוד אהיה בתוכה · ענין הכבוד החופף עליהם כמו שכתוב בנבואת ישעיה וברא ה' על מכון הר ציון וגו' : הוי הוי · לשון קריאה והכפל לחזק וכן הוי ציון המלטי : ונוסו מארץ צפון · אמ' כנגד הנשארים בבבל שלא עלו בראשונ' שימהרו לבאת ולשוב ירושלם ולבנות הבית כי הגיע זמנו זהו ונוסו כמו נרדם ורכב וסוס · ומורה על מלה חסרה כלומר צאו ונוסו · כי בארבע רוחות השמים ר"ל כי זה שאמרתי שיצאו מהגלות לא אמרתי אלא אותם שגלו לבבל כמו שאמר יושבת בת בבל כי השאר רחוקים הם מהם כי אני פרשתי אותם בגלות כמו ארבע רוחות שהם רחוקות זו מזו ארבע פאות העולם מזרח רחוק ממערב וצפון רחוק מדרו' כן רחוקים ישראל זה מזה בגלות' ולא הגיע זמנם לצאת עדיין אלא גלות יהודה הגיע זמנו לצאת' לפיכך אמר הוי ציון המלטי והוא שבט יהודה ובנימן כי הם היו יושבים בציון · ורז"ל דרשו בארבע רוחות כמו שאי אפשר לעולם בלא ארבע רוחו' כך אי אפשר לעולם בלא ישרא' : כי כה אמ' · אחר כבוד שלחני · אחר הכבוד שהבטיח אתכם כמו שכתוב בנבואה למעלה שתכלית ולכבוד אהיה בתוכה' אחר זה שלחני אל הגוים השוללים אתכם כי אין די לא יתברך בטובה שישלם לכם תמורת הרעה שהגיע לכם בגלות עד שיקח נקמה מאויביכם אשר שללו אתכם : כי הנוגע בכם · הנוגע בכם לא ינקה כאדם שנוגע בבבת עינו והוא אישון העין שינקר אותו אם יגע בו בחזקה כן הנוגע בכם להרע יגע בנפשו : כי הנני · והיו שלל לעבדיה' ר"ל האומות יהיו שלל לישראל שהיו עבדיהם בגלות : וידעתם · אז כשיגיע זאת הנבואה תדעו כי ה' צבאות שלחני וזה יהיה לעתיד בימו' המשיח : רני ושמחי · יתכן לפרש נבואה זו עד ממעון קדשו עתידה לימו' המשיח כענו' שאמ' ונלוו גוים רבים: הס כל בשר · ולא ראינו זה בבית שני שאז שאחר כל הפרש' ענינה בבית שני שדב' על יהושע ועל זרובבל : ונלוו · מבואר הוא · והוא לשון חבור : ונחל · יהודה · שהוא חלק הש"י את יחל אותו הש"י שיהיה נחלתו על אדמת הקדש שיצ' מהגלות ויהי' נחלת הש"י על אדמת הקדש · והפסו' הזה כמו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו · ונכר יהודה לפי שהוא ראש ממלכות ישרא' · ואם בבית שני יהוד' הוא שטב מהגלו' הס

למד ב' בתרי לישני וחס' למד ילמדו · למד את ירושלם: פרזות ג' בליש' וסימ' ואמרתם אעלה על ארץ פרזות' פרזות תשב ירושלם · על כן היהודים הפרזים : אל הגוים ה' וסימ' נמסר ביחזקאל סוף סימן ט"ל ובסוף ישעיה : ונלוו ד' וסימ' ונלוו עליך ושמרו את משמרת · באו ונלוו אל יי' · ונלוו גוים רבים · ונלוו

ויראני יהוה ארבעה חרשים: ואמר מה אלה באים לעשות ויאמר לאמר אלה הקרנות אשר זרו את יהודה כפי איש לא נשא ראשו ויבאו אלה להחריד אתם לידות את קרנות הגוים הנשאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה:

ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה: ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי למד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה: והנה המלאך הדבר בי יצא ומלאך אחר יצא לקראתו: ויאמר אלו רץ דבר אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלם מרב אדם ובהמה בתוכה: ואני אהיה לה נאם יהוה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה:

הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יהוה כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאם יהוה: הוי ציון המלטי ישבת בת בבל:

כי כה אמר יהוה צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים השללים אתכם כי הנגע בכם נגע בבבת עינו: כי הנני מניף את ידי עליהם והיו שלל לעבדיהם וידעתם כי יהוה צבאות שלחני:

רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם יהוה: ונלוו גוים רבים אל יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם:

ואחזייני יי ארבעא אומנין: ואמרית מה אלין אתן למעבד ואמר למימר אלין מלכותא דבדרא ית אנש יהודה ולא שבקא להלכא בקומה זקופא ואתו אלין לאזעא יתהון למתבר ית מלכות עממיא דנטלא זין על ארעא דבית יהודה לאגלויתה: וזקפית עיני וחזית והא גברא ובידיה חוט דמשחתא: ואמרית לאן את אזיל ואמר לי למשח ית ירושלם למחזי כמא פותיה וכמא אורכה: והא מלאכא דמלל עמי נפק ומלאכא אוחרנא נפק לקדמותיה: ואמר ליה רהוט מלל עם עולמא דיכי למימר פצחין תיתב ירושלם מסגי אנשא ובעירא בגוה: ומימרי יהי לה אמר יי כשור דאשא מקף לה סחור סחור וביקר אשרי שכנתי בגוה:

אכלו למבדריא ואמרו להון אתכנשו מארעא צפונא אמר יי ארי כארבע רוחי שמיא בדרית יתכון אמר יי: אכלו לכנשתא דציון ואמרו לה אשתזבי ואתא דיתבא במדינת בבל:

ארי כדנן אמר יי צבאות בתר יקרא דאמיר לאיתאה עליכון שלחני על עממיא דבזזין יתכון ארי דמנזק בכון כד מושיט ידיה למקרב בגלגלי עינוהי: ארי הא אנא מרים ית מחת גבורתי עליהון ויהון עדי לפלחיהון ותדעון ארי יי צבאות שלחני:

בועי וחדי כנשתא דציון ארי הא אנא מתגלי ואשרי שכנתי בגויך אמר יי: ויתוספון עממין סגיאין על עמיה דיי בעדנא ההיא ויהון קדמי לעם ואשרי שכנתי בגויך ותדעון ארי יי צבאות שלחני לאתנבאה עלך: ויחסין יי לדבית יהודה חולקהון על ארעא דקודשא ויתרעי עוד בירושלם:

ספו

רשי

ארבע חרשים · נגרים היודעים לנסר את הקרנו' ורבותינו פירשו במסכת סוכה מי הם: ויאמר לאמ' אלה הקרנות · אשר ראית בראשונה: אשר זרו את יהודה · והשפילום עד כפי איש לא נשא ראשו לא נתנו לאחד מבני עמי להרים ראש: ויבאו אלה · החרשים להחריד אותם הקרנות ולידות אותן · לידות להשליך: חבל מדה · חוטא משיחה למוד את ירושלם כמה יהיה ארכה ורחבה: והנה המלאך הדובר בי יוצא · הוא אשר בידו חבל המדה: רוץ דבר אל הנער · אל תצא עוד למוד כי כמלך הקב"ה בפמליא שלו שלא יהא לה קצב ושיעור ועתה רוץ לדבר אל זכריה : פרזות תשב · מאין חומה כדי שיתישבו בה כל הבא ותגדל מ מיום אל יום : ואני אהיה לה · למגן כאילו חומות אש סביב וגם בתוכה תשכון שכינתי לכבוד בכי: הוי הוי · אין לשון זה אלא לשון הכרזה והזעקת קיבוץ וכן ת"י אכלו למבדריא הכריזו כמו ירעם מן שמים אכלי מן שמיא: ונוסו מארץ · צאו גליות עמי מתוך בבל ואשור: הוי ציון המלטי · אף זה לשון הכרזה האספו עם גלות ציון והמלטו מתוך בבל: אחר כבוד · אחר כבודכם אני שלוח להנחיל לכם כבוד ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שאשלם לעשו כבוד שכיבד את אביו: והיו שלל לעבדיהם · לישראל שהם עתה עבדים להם: ונלוו · ונתחברו: ונחל יי' את יהודה · לנחלתו ולחלקו: הס

מסרה

עליהם רבים בחלקלקות : אדמת הקדש ל' וחד אדמת קדש ואינון מן שטה חדא חד לא נסיב ה' בריש תיבותא וחד נסיב וסימ' במס' רבתא בערך ה':

הס כל בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו:

א ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על ימינו לשטנו: ב ויאמר יהוה אל השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ג ויהושע היה לבש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ד ויען ויאמר אל העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ה ואמר ישימו צניף טהור על ראשו וישימו הצניף הטהור על ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ו ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: ז כה אמר יהוה צבאות אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמר וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: ח שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה כי הנני מביא את עבדי צמח: ט כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים

ספו כל רשיעיא מן קדם יי ארי אתגלי ממדור קודשיה: ואחזיני ית יהושע כהנא רבא קאם קדם מלאכה דיי וחטאה קאם על ימיניה לאסטנא ליה: ואמר יי לחטאה יזיף יי בך יחטאה ויזיף יי בך דאתרעי לאשראה שכנתיה בירושלם הלא דין אוד משיזב מיקידא: ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא וקאם קדם מלאכא: ואתיב ואמר לדמשמשין קדמוהי למימר ואמרו ליה ויפיק נשין דלא כשרין לכהונתא מביתיה ואמר ליה חזי דאעדיתי מנך חובך ואלבישת יתך זכוך: ואמרית שוו מצנפא דכיא על רישיה ושויאו מצנפא דכיא על רישיה ואסבוריה אתתא דכשרא לכהונתא ומלאכא דיי קאם: ואסהיד מלאכא דיי ביהושע למימר: כדנן אמר יי צבאות אם באורחן דתקנן קדמי תהך ואם ית מטרת מימרי תטר ואף את תדין לדמשמשין בבית מקדשי ואף תטר ית עזרתי ובאחיות מיתיא אחינך ואתן לך רגלין מהלכן בין סרפיא האלין: שמע כען יהושע כהנא רבא את וחברך דיתבין קדמך ארי גברין כשרין למעבד להון נסין אנון ארי הא אנא מיתי ית עבדי משיחא ויתגלי: ארי הא אבנא דיהבית קדם יהושע על אבנא חדא שבעא עינין חזיאן לה: הא

הלא זה חד מן י"ד פסוקי' בטעם' פי' הטפח' כך דינה לעולם לא ישרתו' כי אם מרכא אך ב"יד מקומו' ישרתו דרג' עם ב' מרכות הנקראו' תרין חוטרין וסי' נמסר בסוף סדר מטות ובריש חבקוק: וגם אתה ג' בקרי' וסי' וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי' וגם אתה ידעת את אשר עשה לי' וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר: עינים כ"ח בקריאה וסימן הנה הוא לך כסות עינים' ותשב בפתח עינים' חכלילי עינים מיין ולבן' שכלות עינים ומדיבת נפש דבחקתי' נפל וגלוי עינים' וחברו' וכליון עינים דכי תבא' עם יפה עינים וטוב ראי' שמעו נא זאת עם סכל' וגבותם מלאות עינים סביב' וכל בשרם וגביהם' בתוך בית המרי אתה יושב' ומשקרות עינים' טהור עינים מראות ברע דתריסר' נגששה כעורים קיר' לפקוח עינים עורות' על אבן אחת שבעה עינים' מצות יי' ברה מאירת עינים' גבה עינים ורחב לב' עינים להם ולא יראו' וחברו' ושח עינים יושיע' עינים הייתי לעור' עינים רמות לשון שקר' מאור עינים ישמח לב' רום עינים ורחב לב' לפי חכלילות עינים' טוב מראה עינים מהלך נפש:

רש"י

הס כל בשר' כל שאר האומות: כי נעור' לשון הערה והקצה: לשטנו' להשטינו על שהיו בניו נשואים נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכרי' מבני ישוע בן יהוצדק: יגער יי' בך השטן' יגער הקב"ה בך אתה השטן וחוזר ואומר ויגער יי' בך הוא הבוחר בירושלם שלא תכנס לפניו לקטרג ה הצדיק הזה הלא ראוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השריפה: הלא זה אוד מוצל מאש' מפור' באגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: לבוש בגדים צואי'' כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להו' נשא דלא כשרין לכהונתא והיה ענש הוא על שלא מיחה בידם: הסירו הבגדים הצואים מעליו' יבדילו בניו את נשותיה' וימחל לו: מחלצות' חליפות בגדים נאים כלומ' זכיות אבל לפי שדימה העון לבגדי' צואי' דימה הזכות למחלצו' בגדים נאים ולבנים: ואומר' אני זכריה: ישימו צניף טהור וגו'' בקשתי רחמים עליו: ויעד' לשון התראה כמו ואעידה בם את ה השמים וגו': אם בדרכי תלך' וגם אני זאת אעשה לך: אתה תדין את ביתי' תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכי' כתרגומו ובאחיות מתיא אחייך ואתן לך ריגלין דמהלכין בין ש שרפיא האילין' ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד: העומדים' שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: אתה ורעיך' חנניה מישאל ועזריה היו: אנשי מופת' גברין כשרין למיעב' להון ניסין שאף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח' כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך ל למלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא לדברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמר בסנהדרין: כי הנה האבן' יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ו ונבטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי: על אבן אחת שבעה עינים' סופו להרחיב על אחד שבעה וכן ת' על אבנא חדא שבעה חזיין ליה' ולשון עינים לשון מראות ולי נראה שבעה עינים על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו בנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני יי' המה משוטטים אלא לימד שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבניינו: הנני

רד"ק

הס' שתוק כמו שפירשנו: כי נעור ממעון קדשו' הוא השמי'' ואמר נעור ע"ד משל באים אשר יעור משנתו ע"ד שאמר ויקץ כישן ה'' ונעור מבנין נפעל מנחי העי"ן על משקל נכון נבון אע"פי שהם בקמץ הנו"ן וזה בצרי': ויראני' השטן משל לסנבלט וחבריו שהיו שוטנים אותם ומשביתים ממלאכתם' וי"ת וחטאה קאים על ימיניה לאסטנאה ליה: ויאמר ה' יהוא המלאך ונקרא בשם רבו' וכן בדבר גדעון ובמקומו' אחרי': יגער ה'' הוא הא' ית': הבוחר בירושלם' לבנות' ולא תוכל לשטנו: הלא זה אוד מוצל מאש' כמו אוד הדולק שיסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד' וכן זה מוצל מאש הגלות לבא לירושלם ולבנות הבית ולכהן בו' ורז"ל דרשו בו כמשמעו שהיה עם צדקיהו ואחאב אשר קלם מלך בבל באש והם נשרפו והוא נצל כמו שאמ'פרשו ההוא וכתי': ויהושע היה לבוש בגדים צואים' פי' כי זה משל על בניו שנשאו נשים נכריות' וכתי' ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא' וכך אמרו רז"ל כי על עון שהיו בניו נושאין נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה ב בידם אמר זה' שנאמ' ויהושע היה לבוש בגדים צואים' וכי דרכו של יהושע היה ללבוש בגדים צואים אלא שהיו בניו נושאים נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה ב בידם' וכן כתוב בעזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכרי' מבני ישוע בן יהוצדק ואחיו וגו': ויען המלאך' אמר אל המלאכים האחרים העומדים לפניו כי הוא היה גדול מהם והוא היה שולחם' ות' לדמשמשין קדמוהי: הסירו' רמז שיבדילו מהנשים הנכריות: עונך' פי' כי הבגדים הצואי' הם משל לעון: מחלצות' הם חליפות בגדים נקיים וזה משל על הזכיות כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות וכן ת' ואלבש יתך זכון: ואמ'' אמר זכריה הנבי' אמרתי אל המלאך ישימו צניף טהור על ראשו אחר שצוית להסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות בזה גם כן שישימו צניף טהור על ראשו לחנכו להיותו כהן גדול שהיתה מצנפת על ראשו: וילבישוהו בגדים' וכבר הלבישוהו בגדים כי הנה אמר והלבש אותך מחלצות קודם שזכר זכריהו הנביא' וכן וירם תולעים ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש קודם שירם תולעים' וכן הן אתה קצפת ונחטא והדומי' להם: ומלאך ה' עומד' כן ראה במראה הנבואה כי עד שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה' שלא הלך מעניו: ויעד מלאך ה'' העיד בו זה הדבר כמו העדותי בכם' העד העיד בנו האיש' ונפתחה העין מפני שהיא גרונית כי היה משפטו ויעד כמו ויסב את כל הרכוש: כה אמר' תדין את ביתי' לפי שהיה כהן גדול וי"ל פיו יעשו שאר הכהנים: ונתתי' אתן לך' והוי"ו כוי"ו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו: מהלכים בין העומדים האלה' הם המלאכים שהם עומדים וקיימים לעולם ר"ל תלך ביניהם וזה רמז לנשמתו בהפרדו מהגוף וי"ת ובאחיות מיתיא וגו': שמע נא' ורעיך' שאר הכהני': כי אנשי מופת המה' ראויים הם להעשות להם מופת על ידם' ורז"ל דרשו מאן ניהו אנשי מופת אנשים שנעשה להם מופת זהו חנניה מישאל ועזרי': כי הנני מביא את עבדי צמח' פי' בו זה זרובבל' וטעם מביא וכבר בא ר"ל להגדיל עוד מעלתו ותצמח גדולתו כצמח האדמ' שהולך וגדל' וכן אמר עוד למטה הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה'' וכן אמר חגי הנבי' אקחך זרובבל וגו' כמו שפירשנו' וי"מ כי צמח זה המלך המשיח אמר אע"פי שזאת הישועה אני מביא לכם עוד אביא לכם ישועה גדולה ממנה בזמן שאביא את עבדי צמח' ועוד דרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנחם בגימט' צמח' וכתי' ית עבדי משיחא: כי הנה האבן' הוא אבן הבדיל שמיישרין בו הבנין' או פי' האבן שישימו תחלה ישימנה זרובבל לפני יהושע כמ"ש למטה והוצי' האבן הראשה: על אבן אחת שבעה עינים' על כל אבן ואבן יהיו שבעה עינים ר"ל שמירות רבות מאת הא' ית' מפני הצרים המשבים להשבית מלאכתם' ושה הם שבעה עיני ה' שאמר למט'' ושבעה הוא דרך המקרא על הרוב אינו שבעה דוקא' וכן שבע כחטאתיכם' שבע יפול צדיק וקם' והדומים' ואבי אדוני ז"ל פי' שבעה דוקא והם יהושע עזרא זרובבל נחמיה וג' נביאים חגי זכריה ומלאכי' ותרגם יונתן שבע עיינין חזין ליה:

הנני

הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃

ד

וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וַיֹּאמֶר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ הַבַּיִת הַזֶּה וְיָדָיו תְּבַצַּעְנָה וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת וְשָׂמְחוּ וְרָאוּ אֶת־הָאֶבֶן הַבְּדִיל בְּיַד זְרֻבָּבֶל שִׁבְעָה־אֵלֶּה עֵינֵי יְהוָה הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל־הָאָרֶץ׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְּׁנֵי הַזֵּיתִים הָאֵלֶּה עַל־יְמִין הַמְּנוֹרָה וְעַל־שְׂמֹאולָהּ׃

הָא אֲנָא גָלֵי חֶזְוָתְהָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאַעְדֵי יַת חוֹב אַרְעָא הַהִיא בְּיוֹמָא חָד׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תְּעַרְעוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִתְחוֹת פֵּרֵי גוּפְנוֹהִי וְלִתְחוֹת פֵּרֵי תֵינוֹהִי׃ וְתָב מַלְאֲכָא דִמְמַלֵּל עִמִּי וְאַעִירַנִי כְּגַבְרָא דְמִתְּעַר מִשְּׁנָתֵיהּ׃ וַאֲמַר לִי מָה אַתְּ חָזֵי וַאֲמַרֵת חֲזֵיתִי וְהָא מְנַרְתָּא דְדַהֲבָא כֻּלָּהּ וְגוּלְתָהּ עַל רֵישָׁהּ וְשַׁבְעָא בוֹצִינָהָא דַעֲלָהּ שַׁבְעָא וְשַׁבְעָא דִמְרִיקִין מִנְהוֹן מִשְׁחָא לְבוֹצִינַיָּא דְעַל רֵישָׁהּ׃ וְתַרְתֵּין זֵיתִין דַּעֲלָהּ חַד מִימִין גּוּלְתָא וְחַד עַל סְמָלָהּ׃ וַאֲתִיבִית וַאֲמַרִית לְמַלְאֲכָא דְמַלֵּל עִמִּי לְמֵימַר מָא אִלֵּין רִבּוֹנִי׃ וַאֲתִיב מַלְאֲכָא דְמַלֵּל עִמִּי וַאֲמַר לִי הֲלָא יָדַעְתָּא מַן אִנּוּן אִלֵּין וַאֲמַרִית לָא רִבּוֹנִי׃ וַאֲתִיב וַאֲמַר לִי לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דַיְיָ עִם זְרֻבָּבֶל לְמֵימַר לָא בְחֵילָא וְלָא בִגְבוּרָא אֱלָהֵן בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ מָא אַתְּ חֲשִׁיבָא מַלְכוּתָא טִפְּשְׁתָּא קֳדָם זְרֻבָּבֶל הֲלָא כְמֵשְׁרָא וִיגַלֵּי יַת מְשִׁיחֵיהּ דַּאֲמִיר שְׁמֵיהּ מִלְּקַדְמִין וְיִשְׁלוֹט בְּכָל מַלְכְוָתָא׃ וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ יְדֵי זְרֻבָּבֶל שְׁרִיאָה לְמִבְנֵי בֵיתָא הָדֵין וִידוֹהִי יְשַׁכְלְלוּנֵיהּ וְתִדְעוּן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה לְכוֹן׃ אֲרֵי מַן הוּא דֵיכִי דְּבַסַּר יוֹמָא דֵין עַל בִּנְיָנָא דְהוּא זְעֵיר הֲלָא יְתוּב וְיֶחְדֵּי כַּד יֶחֱזֵי יַת אֶבֶן מַשְׁקוֹלְתָּא בִּידָא דִזְרֻבָּבֶל שַׁבְעָא נִדְבְּכִין כְּאִלֵּין קֳדָם יְיָ גְלַן עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא בְּכָל אַרְעָא׃ וַאֲתִיבִית וַאֲמַרִית לֵיהּ מָא תְרֵין זֵיתַיָּא הָאִלֵּין עַל יְמִין מְנַרְתָּא וְעַל סְמָלָהּ׃ ואתיבית

רשי

הנני מפתח פתוחה ׳ מתיר קישוריה מפיר עצת האויבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה : ומשתי ׳ והסירותי : ביום אחד ׳ לא ידעתי איזה יום : וגלה על ראשה ׳ כמו גולות עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול : ושבעה נרותיה ׳ כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה : שבעה ושבעה מוצקות ׳ לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר : ושנים זתים עליה ׳ אצלה שני אילנות שהזיתים גדלים בהם : אחד מימין הגולה ואחד משמאלה וגומר ׳ וכאן לא פירש על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבו׳ ועלשים של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתי׳ והזיתים נחבטים מאיליהם לתוך הצנתרות ומתחממות שם כבמעטן ונעצרים שם כבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרות ומהצנתרו׳ לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והמוצקות והנרות ארבעי׳ ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית : מה אלה אדוני ׳ מה זה שהזיתים נמסקין מאיליהם והשמן בא אל הנרות מאליו : זה דבר יי׳ אל זרובבל ׳ זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל צרכיו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי : כי אם ברוחי ׳ אני אתן רוחי על דריוש ויצוה לכם לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועצים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם : מי אתה הר הגדול ׳ שרי עבר הנהר תתני פחת עיבר נהרא ושתר בוזני וכנוותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו : והוציא את האבן הראשה ׳ האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבנין נאה ומפואר : תשואות חן חן ׳ יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי על ידי אבן המשקולת הזאת תשוא׳ חן כמו תשואות נוגש תשואות מליאה עיר הומיה קול שאון כולם לשון השמעת קול הם : ידי זרובבל יסדו הבית הזה ׳ מתחלה ועל סוף בימי כורש הראשון : וידיו תבצענה ׳ אותו עתה תבצענה לשון גמר הוא כמו כי יבצע יי׳ כל מעשהו : כי מי בז ליום ׳ שיוסד הבית אשר הוקטן בעיניהם כמו שנאמר בעזרא ורבים מהכהנים אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ובנבואת חגי הלא כמוהו כאין בעיניהם ושמחו עתה כשיראו את האבן הבדיל התלויה בחוט המשקולת אשר ביד אדריכל ראש הבונים שמכוון בה ראש הפינה זו תהיה ביד זרובבל : שבעה אלה ׳ על אחד שבעה ביסוד הראשון שבימי כורש וכן ת׳ שבעה נדבכין כאילין : עיני יי׳ המה משוטטים ׳ ולו נראה לעשות כן והוא ראה את זרובבל זה הגון לדבר : מה

רדק

הנני מפתח פתוחה ׳ כלו׳ היתה האבן קשורה כל הימי׳ שבטלו המלאכ׳ ועתה יפתח אותה וישם אותה בבנין ׳ ויתכן לפרשו מענין ופתחת עליהם פתוחי חותם ׳ ולפי שהשלמת תכונת האבן היפה הציורי׳ והפרחי׳ והכפתורי׳ שיציירו בה בפתוח אמר כן על׳ד׳ ׳ כלומר הנני משלימה לבנין בכל תכונתה ׳ ומשתי פעל יוצא ׳ לא משו פעל עומד ׳ וזה יהיה בזמן שהבטיחו הנביאי׳ את זרובבל להגדיל מעלתו כמו שאמר חגי אקחך זרובבל ׳ ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח ואז יהיו ישראל בשלוה בבית שני לפיכ׳ אמ׳ תקראו איש לרעהו : עון הארץ ׳ אפשר כמשמעו ׳ או יהיה פי׳ עונש כמו כי לא שלם עון האמרי כלומ׳ שיסי׳ מהם בזמן ההוא כל רע וכל צרה ויהיו בשלוה : ביום ההוא ׳ תקראו ׳ מרוב שלום שיהיה לכם : וישב ׳ ויעירני ׳ בשא׳ המראו׳ אמ׳ ואשא עיני כי ראם מעצמו אבל זאת המראה המלאך העירו לראותה : יעור משנתו ׳ מבנין נפעל ׳ ופי׳ הוא העירני ואני נתעוררתי כאיש אש׳ יעור משנתו : ויאמר ׳ ויאמר כתיב והוא ספור לדברי הכתו׳ וקרי ואומ׳ והקרי לדברי זכריה : וגלה ׳ במפיק ואיננה לנקבה נסתרת וכמוהו כבכורה בטרם קיץ ׳ ותעלומה יוציא אור ׳ לא גשמה ביום זעם : ושבעה נרותיה עליה ׳ כמו מנורת התורה ׳ והאמצעי הוא רמז לענין האלוה המחבר בין ההפכים ׳ וכן שבע כפולות הם הפכי׳ והמנהיגי׳ לעולם שהוא כלו הפכים ז׳ כוכבי לכת והעולם שש צלעות ושלשה מישרים ובעל הצלעות הוא השביעי והוא הנקודה ׳ וכן גוף כל דבר אלא שבעל ספר יצירה זכר בעולם שש צלעו׳ לששה צדדים והיכל הקדש מכוון באמצע זכר הדבר הנכבד שבכל הנזכרים עליה על המנורה והגלה למעלה מהם והראה לו זאת המראה להודיעו כי האל ית׳ יאיר לישראל הפך מה שהיו בחשכה : שבעה ושבעה מוצקות לנרות ׳ שבע מוצקות היו לה לכל נר מוצק אחד : ורש״י ז״ל פיר׳ שבעה ושבעה מוצקות לכל נר שבעה מוצקות ׳ מוצקות ׳ שם תאר במקום פעל שהיו מוציקות שמן מנר לנר : ושנים זיתים ׳ ועוד ראיתי שנים זיתי׳ על המנור׳ או על הגלה ואחד הוא : אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה ׳ כמו משמאלה אבל אמר כי על הגלה היו ׳ ולמטה אמר על ימין המנורה ועל שמאלה והענין אחד : ואען ׳ מבואר הוא : ויען ׳ מבואר הוא : ויען ׳ לא בחיל ולא בכח ׳ כמו שראית מעשה המנורה נעשה מאין בלא אדם עורך את הנרות ומציק בהם את השמן כן יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל ית׳ וברצונו ׳ ועוד יפרש לו המראה דרך פרט : מי אתה הר הגדול ׳ אמר כנגד סנבלט וחבריו השוטני׳ אם תהיה כהר הגדול תהיה לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכ׳ : והוציא את האבן הראש׳ ׳ כמו שהוציא את האבן הראשה כשהחל הבנין ביום כ״ד לחודש התשיעי כן ישלים המלאכ׳ : תשואות חן חן לה ׳ כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם אותה בתשואות והמון רב ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת מאת הא׳ ית׳ ׳ והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק : ויהי דבר ה׳ ׳ ידי זרובבל תבצענ׳ ר״ל תשלימנה ׳ וכן והיה כי יבצע ה׳ את כל מעשהו בהר ציון ישלים : כי מי בז ליום קטנו׳ ׳ כי כשהתחילו לבנות השביתו צריהם מלאכתם והנה היום ההוא יום תשוא׳ קטנות היה והיו בוזים לאותו יום כל השני׳ ששבתה המלאכ׳ ועתה כשיראו האבן הבדיל ביד זרובבל ישמחו : האבן הבדיל ׳ הוא אבן המשקולת אשר ביד הבנאי לייסר הבנין והוא חסר הנסמך כאלו יאמר האבן אבן הבדיל ׳ ואותה המשקולת עושין אותה מבדיל או מעופרת ונקראת אבן כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן ׳ שבעה אלה : פי׳ מה שאמר למעלה על אבן אחת שבעה עינים אלה הם עיני ה׳ שהם משוטטים בכל הארץ והוא רואה המצירים לישראל וישמרם מידם שלא ישלטו בהם : ואען ׳ ענין המנורה הבין כי להראותו אורה ושמחה הראה לו ׳ והמלאך פי׳ לו דבר המנורה שהיא נעשית מאליה להראותו כי לא בחיל ולא בכח ועתה שא׳ לו מה ענין שני זתים וענין שתי שבלי זיתי׳ וענין שני צנתרות הזהב ואם לא נזכר במראה משאתו נלמד שראה אותם ונענה לו המלאך על שתי השאלות בקצרה וברמז ואמר לו שאלה שני בני היצהר והנביא הבין תשובתו׃

ואען

ואשא עיני ואראה ג׳ דסמיכי וסים׳ והנה מגלת עפה׳ ארבע מרכבות יוצאות׳ והנה איל אחד : כמוה ד׳ בקריא׳ וסים׳ איש אשר יעשה כמוה להרית בה׳ והנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד׳ כל הגונב מזה כמוה נקה ב׳ בפסוק : היוצאת ה׳ מל׳ ומשניין באתיהון וסים׳ בסדר כי תבא : עפרת ד׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסים׳

וַיַּעַן שֵׁנִית וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְּׁתֵּי שִׁבֲּלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃

ה וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה מְגִלָּה עָפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר בָּאַמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ כִּי כָל־הַגֹּנֵב מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה וְכָל־הַנִּשְׁבָּע מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה׃ הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל־בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל־בֵּית הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלַּתּוּ וְאֶת־עֵצָיו וְאֶת־אֲבָנָיו׃ וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה הַיּוֹצֵאת הַזֹּאת׃ וָאֹמַר מַה־הִיא וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר זֹאת עֵינָם בְּכָל־הָאָרֶץ׃ וְהִנֵּה כִּכַּר עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃ וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ אֶל־תּוֹךְ הָאֵיפָה

וַאֲתִיבֵית תִּנְיָנוּת וַאֲמַרִית לֵיהּ מָא תְּרֵין שׁוּבְלֵי זֵיתַיָא דִבְיַד תְּרֵין אִסְקְרִיטְוָן דִּדְהַב דִּמְרִיקִין מִנְּהוֹן מִשְׁחָא לְבוֹצִינֵי דְהַבָא׃ וַאֲמַר לִי לְמֵימַר הֲלָא יְדַעְתָּ מָן אִלֵּין וַאֲמַרִית לָא רִבּוֹנִי׃ וַאֲמַר אִלֵּין תְּרֵין בְּנֵי רַבְרְבַיָא דְקָיְמִין קֳדָם רִבּוֹן כָּל אַרְעָא׃ וְתָבֵית וּזְקַפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא מְגִלָּא פָּרְחָא׃ וַאֲמַר לִי מָה אַתְּ חָזֵי וַאֲמַרִית אֲנָא חָזֵי מְגִלָּה פָּרְחָא אוּרְכַּהּ עַשְׂרִין אַמִּין וּפוּתְיַהּ עֲשַׂר אַמִּין׃ וַאֲמַר לִי דָא מוֹמְתָא דַעֲתִידָא לְמִפַּק עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא אֲרֵי כָל דְּגָנֵב וּמְכַדֵּב מִדָּא לָקֵי וְכָל דְּקַיֵם בִּשְׁמִי לְשִׁקַר מִדָּא לָקֵי׃ אַפֵּקְתַּהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְתֵעוֹל לְבֵית גַּנָּבָא וּלְבֵית דְּמַקַיֵם בִּשְׁמִי לְשִׁקַר וְתְבִית בְּגוֹ בֵיתֵיהּ וּתְשֵׁיצְנֵיהּ וְיַת אָעוֹהִי וְיַת אַבְנוֹהִי׃ וּנְפַק מַלְאֲכָא דִמְמַלֵּל עִמִּי וַאֲמַר לִי זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מַן דְּנָלָן אִלֵּין׃ וַאֲמַרִית מַן אִנּוּן וַאֲמַר אִלֵּין עַמָּא דַהֲווֹ נָסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא וַאֲמַר הָא אִנּוּן גָּלָן קֳדָם כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ וְהָא עַמְמַיָא קַלִּילִין מִגְּלָן יַתְהוֹן בְּקַלִּילוּ וַאֲתוֹ עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן עַל דַּהֲווֹ נָסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא׃ וַאֲמַר עַל דָּא אִתְחַיַבוּ וּגְלוֹ עַל דַּהֲווֹ נָסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא ואתו

צללו כעפרת במים׳ אך את הזהב ואת הכסף׳ נחר מפוח מאש תם עפרת׳ בעט ברזל ועפרת :

ויען׳ שתי שבלי הזתים׳ מהזתים האלה היו נופלים שני ענפי זתים שהיו כדרכים ביד שתי צנתרות הזהב והיו כדרכי׳ מאליה׳ ופי׳ ביד בתוך והנה הזתים היו כדרכים בתוך הצנתרו׳ והשמן נופל מהצנתרות אל הגולה ומהגול׳ יוצא למוצקות ומהמוצקו׳ לנרות ודמה הענפי׳ לשבלי׳ לפי שהיו מלאי׳ גרגרי הזתים כמו השבלים שהם מלאים גרגרי החטה׳ צנתרות הם כלים כמין צפחת׳ ותי׳ אסקריטוון דדהב׳ וכן תרגם אונקלוס כפיתית ב בדבש איסקריטוון ב בדבשא : המריקים מעליהם הזהב׳ השמן הזך כזהב׳ וכן כוס זהב בבל ביד ה׳ היין הזך והנקי : ויאמר אלה שני בני היצהר׳ יצהר הוא השמן כמו לבן תירוש ויצהר לפיכך קרא אותם זתים והם זרובבל ויהושע וקראם בני היצהר לפי שנמשחו בשמן המשח׳ זה למלוכה וזה לכהונה : העומדים על אדון כל הארץ׳ שמזומני׳ לעשות רצונו׳ ותי׳ אילן תרין בני רברבין דקיימין קדם רבון כל ארעא׳ וענין שתי הזתי׳ ושתי שבלי׳ ושתי צנתרות לא כ נתפרש לאיזה ענין היו משל׳ והנה הזתים משל לזרובבל ויהושע ושני השבלים היוצאין מהן משל למעשיהם שהחלו בידיהם בבנין הבית׳ ושני צנתרות משל לנחמיה ועזרא הבאים אחריהם ועל ידי ארבעתם יבאה אורה וטובה לישראל : ואשוב׳ מגלה עפה׳ ראה במראה מגילה אחת שתעוף באויר׳ וכן תרגם יונתן מגילה פרחא : ויאמר׳ ארכה עשרים אמה ורחבה עשר באמ׳ לא נתברר על איזה זמן נאמר זאת הנבואה׳ ונראה כי על זמן הנביא נאמר׳ כי ראינו בספר עזרא הרבה עבירות שהיו בידם׳ ועל הגנבה ועל שבועות שקר יבאו זאת האלה כי הגנבה אע״פ שאינה חמורה כשבועות שוא ושקר ממנה יבא לידי שבוע׳ שקר׳ ומה שראה מדת ארכ׳ ומדת רחבה פי׳ המפרשים כי ראה אותה יוצאת מאולם הבית שהיה ארכו עשרים ורחבו עשר כבנין שבנה שלמה ואע״פ שהיה חרב אז והמגילה הזאת יצאה משם שהיתה שם פרושה כמדת האורך והרוחב וזהו שאמר היוצאת והוצאתיה : ויאמר׳ זאת האלה׳ הקללה : על פני כל הארץ׳ ארץ ישראל׳ ותי׳ דא מומתא דעתידה למיפק וזו כענין מגילה שראה יחזקאל שהיתה כתובה פנים ואחור׳ וכן זאת המגלה היתה כתובה מזה ומזה והיתה כתובה מצד אחד כל הגונב נקה ומצד אחד כל הנשבע נקה ופי׳ כמוה כמו כמוך כפרעה כמוני כמוך ר״ל כי המגלה היתה כתובה באלה ובקללה מצד זה ומצד זה כמו מצד זה׳ ופי׳ נקה נכרת כמו ונקה לא אנקך׳ נקה מבנין נפעל אף על פי שהארכתי להם עד עתה מעתה יקבלו פורענותם כי הגיע זמנם לפיכ׳ יבאה זאת המגלה והנביא ראה המגלה ולא ראה הכתוב בה כמו יחזקאל עד שאמר לו המלאך כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה לפיכך היו מראו׳ זכריה סתומות ובחגי זכריה ומלאכי פסקה הנבואה : הוצאתיה׳ האלה הזאת הוצאתיה להענים מעתה הגונב והנשבע ולא אאריך להם עוד : ולנה בתוך ביתו׳ תשכון האלה בתוך ביתו עד שתכלה אותו ואת עצי ביתו ואת אבניו : ויצא׳ כראה כי אחר שהראהו מראה זו של מגלה עפה נעלם ממנו המלאך ואחר כך יצא והראהו מראת האיפה : היוצאת׳ יוצאת מבית ה׳ כמו הראשונה׳ או פי׳ יוצאת מארץ ישראל׳ ותי׳ מאן דגלן אלין : ואמר׳ זאת האיפה היוצאת׳ הראהו גלות עשרת השבטים שגלו כבר שהם שקועים בגלות לא יצאו עתה כמו שיצאו גלות יהודה ובנימין והראה לו איפה שהיא מדה ר״ל שהאל מדד להם מדה כנגד מדה כי כמו שהם עשו שהאריכו ימים רבים ברשעם מיום שנחלקה המלכות עד היום שגלו ולא היה להם מלך מכל מלכיהם שהחזירם למוטב אלא כולם הלכו בדרך רעה׳ וכמו שהם האריכו ברעה כן יהיו בגלות ימים רבים זו היא מדה כנגד מדה׳ לפיכך ראה הנביא איפה שהיא מדה : ואמר׳ עינם בכל הארץ׳ עוד פי׳ לו המלאך ואמר לו זאת עינם ר״ל זאת האיפה שאתה רואה מורה שעין יש עליהם שרואה מעשיהם וכן הוא רואה בכל הארץ כמו שאמר למעלה עיני ה׳ המה משוטטות בכל הארץ׳ עינם׳ ר״ל העין הרואה אותם הוא עין ה׳ : והנה ככר עופרת נשאת׳ היתה נשאת : בתוך האיפה׳ ככר לשון עגולה כמו ככר לחם אחת׳ עשרה ככרי כסף׳ וככר העופרת מורה להכביד אותה ולהשקיעה בגלות : וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה׳ הזאת למי היתה זאת האשה והיא עשרת השבטים שהיו במלכות אחת והלכו לדרך אחת לרעה לפיכך קראה אשה אחת׳ והיא יושבת בתוך האיפה שהיא מקבלת המד׳ שמדדה : ויאמר זאת הרשעה׳ אמר המלאך לנביא זאת האשה שהיא הרשעה שהיתה בישראל׳ והיא עשרת השבטים שעשו העגלים והחלו בעבודת הבעל : וישלך אותה אל תוך האיפה׳ לפיכך השליך אותה האל ית׳ אל תוך האיפה שמדד לה כמדתה :

מה שני הזיתים׳ מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים טרוק״א בלע״ז קבוצת זתים בענף כמין שבולת : אשר ביד שני צנתרות׳ כלומ׳ אצל שני הצנתרות כמו ראו חלקת יואב על ידי : המריקים מעליהם את השמן׳ הזה הצלול וטוב להאיר ולהזהיב כמו מכפון זהב יאתה : שני בני היצהר׳ קרן כהונה ומלכות הנמשחים בשמן המשחה : העומדים על אדון כל הארץ׳ לבקש מלפניו להחזי׳ את גדולתם : מגלה עפה׳ רבותינו פירשו כפולה ואמרו שהתורה כתוב בה ולמדו מכאן שהעולם אחד מ משלשת אלפים ומאתים בתורה כדאיתא בעירובין ות״י מגילתא פרחא פורחת באויר ולפי פשוטו של פרשה מגילת פורענות היתה והוא שראה יחזקאל וכתוב אליה קנים והגה והי : זאת האלה׳ זאת שכתוב בה פורענות נקמת שבועת שקר : היוצאת׳ עתה מבית קדשי הקדשים מלפני השכינה להתהלך על פני כל הארץ וזהו ארכה עשרי׳ ורחבה עשר כמדת פתח העזרה וההיכל אשר תצא דרך שם : כי כל הגונב׳ עד עכשיו׳ מזה כמוה נקה׳ מזה הפורענות כמו שהוא מפורש בה נקה ולא נשתלם פורענות יחידים העוברים על התורה אל המתין עד שנתמלאת סאת כולם ולקו כולם כאחת בחורבן ובגולה וכן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הפורענות כמו שהמגילה הזאת מגדת נקה ולא נשתלם אבל מכאן ואילך הוצאתיה לשוט בארץ ולנקום מן הגונבים והנשבעים לשקר מעכשיו ובאה אל בית הגנב וגו׳ : שא עיניך וראה׳ עוד יוצאת אחרת שתצא מבית קדש ה הקדשים : ואומר מה היא׳ היוצאת שתאמר אלי לראות : ויאמר זאת האיפה׳ שתראה יוצאת כמין איפה שמודדין בה : ויאמר זאת עינם בכל הארץ׳ ולאחר שראיתיה אמר זאת היא מדה שלקו בה אותם שעינ׳ בכל הארץ לגזול ולעשות להקטין איפה ולהגדיל שקל וכמדד להם סאה בסאה : והנה ככר עופרת נשאת׳ ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת וראיתי עוד ואת אשה אחת׳ יושבת בתוך האיפה : ויאמר זאת הרשעה׳ האשה זאת שאתה רואה בתוך האיפה היא מדת דרך הרשע אשר יהגנו בה הרשעים והנה עתה נתונים בתוכה ללקות בתוך הסאה עצמה שמדדו בה מדה במדה : וישלך אותה׳ עד עתה היתה יושבת והוא השליכה וחבטה לתוכה רמז לייסורין ולעונשין :

וישלך את אבן העופרת אל פיה · לסתמה למען לא יגדלו עוד ולא ישמע קולן לסלד עניים ואביונים: שתי נשים יוצאו׳ · גן הבית: החסידה · דייה לבנה ולמו״ר בלע״ז: והוכן והניחה שם · והוכן הבית והונחה האיפה עם הרשעים שבתוכה: שם · בתוכו הבית: על מכונתה · על קביעותה ועל בסיסה כאן רמז לו שבעונם של ישראל

שתים נשים ג׳ וסו׳ או תבואנה שתים נשים · בן אדם שתים נשים בנות אם אחת · והנה שתים נשים יוצאו׳ לה ג׳ דלא מפקי׳ ה׳ בקרי׳ וסי׳ ויקרא לה נבח בשמו · לבנות לה בית בארץ שנער · ואם לה בעז לעת האוכל גשי הלום · אנ״ך: הראשונה ח׳ בקריאה וסים נגף הוא לפנינו במלחמה הראשונה · ותהי המכה הראשונה ·

וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן הָעוֹפֶרֶת אֶל־פִּיהָ׃ וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה וַתִּשֶּׂנָה אֶת־הָאֵיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם׃ וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה הֵמָּה מוֹלִכוֹת אֶת־הָאֵיפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת־לָה בַיִת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָּׁם עַל־מְכֻנָתָהּ׃

ו וָאָשֻׁב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת מִבֵּין שְׁנֵי הֶהָרִים וְהֶהָרִים הָרֵי נְחֹשֶׁת׃ בַּמֶּרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה סוּסִים אֲדֻמִּים וּבַמֶּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית סוּסִים שְׁחֹרִים׃ וּבַמֶּרְכָּבָה הַשְּׁלִשִׁית סוּסִים לְבָנִים וּבַמֶּרְכָּבָה הָרְבִעִית סוּסִים בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה אַרְבַּע רֻחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ אֲשֶׁר־בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל־אַחֲרֵיהֶם

וְאָתוֹ עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן׃ וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא תַּרְתֵּין מְדִינָן קְלִילָן לְבֵינֵי מַלְכְוַת עַמְמֵי אַרְעָא וְעַמְמִין קְלִילִין מַגְלָן יַתְהוֹן בְּקַלִּילוּ כְּמָא דְמִשְׁתְּדֵי נִשְׁרָא וְאַגְלִיאוּ יַת עַמָּא דַהֲווֹ נָסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא לְבֵינֵי מַלְכְוַת עַמְמַיָּא דְאַרְעָא דִתְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃ וַאֲמַרִית לְמַלְאֲכָא דִמְמַלֵּל עִמִּי לְאָן אִנּוּן מַגְלָן יַת עַמָּא דַהֲווֹ נָסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא׃ וַאֲמַר לִי לְאַתְקָנָאָה לְהוֹן אֲתַר בִּמְדִינַת בָּבֶל וְיִתְעַכְּבוּן וְיִתְאַחֲרוּן תַּמָּן עַד דְיִמְטֵי זִמְנְהוֹן׃ וְתָבִית וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא אַרְבַּע רְתִיכַיָּא נָפְקָן מִבֵּין תְּרֵין טוּרַיָּא וְטוּרַיָּא טוּרֵי דִנְחָשָׁא׃ בִּרְתִיכָא קַדְמֵיתָא סוּסָוָן סוּמְקִין וּבִרְתִיכָא תִנְיֵתָא סוּסָוָן אוּכְמִין׃ וּבִרְתִיכָא תְּלִיתָאָה סוּסָוָן חִוָּרִין וּבִרְתִיכָא רְבִיעָאָה סוּסָוָן פְּצִיחִין קַטְמָנִין׃ וַאֲתֵיבִית וַאֲמַרִית לְמַלְאֲכָא דִמְמַלֵּל עִמִּי מָה אִלֵּין רִבּוֹנִי׃ וַאֲתֵיב מַלְאֲכָא וַאֲמַר לִי אִלֵּין אַרְבַּע מַלְכְוָן דְאִנּוּן כְּאַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא גַּלְיָן מִלְאִתְעַתָּדָא קֳדָם רִבּוֹן כָּל אַרְעָא׃ דְבַהּ סוּסָוָן אוּכְמִין נָפְקִין לַאֲרַע צְפוּנָא וְחִוָּרִין נְפַקוּ בָּתְרֵיהוֹן

אשר היו על המגלה הראשונה · ובאה הממשלה הראשונה · בהמרכבה הראשונה סוסים · על המחלק הראשנה לחדש הראשון · הארץ אמות במדה · היא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון ·

[illegible]

והברדים יצאו אל ארץ התימן · שהוא ארץ הדרו׳ בעבור כי רומי היא צפונית ולוליאנוס קיסר שמלך על רומי התחיל להלחם במלכות יון ותחילת מלחמותיו יצא אל ארץ מצרים שהיא דרומית ובכל הארצות היו מוליכים בני יון או׳ וזה לוליאנוס קיסר התגבר עליהם והוא העביר המלוכה מבני יון והחזירה לרומיים : והאמצים · הם רמז למלכות ישמעא׳ שהתאמצו מעצמם לבקש מלוכה לאותה מקום שיהיה לפיכך לא תאר להם רוח · וזהו שאמר ויבקשו ללכת להתהלך בארץ : ויאמר · כלומר נתן להם רשות להתהלך ולכבוש ארצות : ויזעק · כלומר קרא עלי בקול גדול ואמר לי ראה היוצאים אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון כלומר אלה השחורים שיצאו אל בבל להשחיתה עשו לי נחת רוח כשהשחיתו אותה ה הניחו את רוחי את כ כעסי שהיה לי עליהם שהרעו לישראל יותר מדאי כמו שאמר אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: ויהי · לקוחי׳ מקור במקו׳ צווי כמו הלוך וקרא: מאת הגולה · מאת הבאים מהגולה והם חלדי ו וטוביה וידעיה ויאשיהו והביאו כסף וזהב ל לנדבה לבנין הבי׳ ובא דבר השם לנביא ו והודיעו זה ואמ׳ לו ש שיקח הכסף והזהב ויעשה מהם עטרות: ובאת אתה ביום ההוא · ביום שתבא שם כי לא אמר לו שילך הם ביום הנבואה: ובאת בית יאשיה בן צפניה׳ כי בביתו היו האחרים וזהו שאמר אשר באו מבבל יאשיהו עם ה המכרים : ולקחת · תקח מהם כסף וזהב שהביאו בידם לנדבה: ועשית עטרות · תעשה ממנו שתים עטרות ותשים האחת בראש יהושע למנותו כהן ג גדול· וזה כמו הצניף הטהור שהיו משימין על ראשו בנבואה כמו שאמר למעלה · והעטר׳ האחת לא היה צריך להזכיר מה יעש׳ בה כי ידוע כי בראש זרובבל תהיה כי הוא היה ב במקום מלך ואין מלך בלא עטרה ואפש׳ כי קודם ששמו העטרה בראשו נקרא פח׳ כמו שכתוב פחת יהודה · ואחר ששמו העטרה בראשו קראוהו מלך ואעפ׳ שלא נכתב מזה דבר יתכן מדרך ה הסברא לאמר כן : ועשית · לכן כפתלי מלרע הסופר בת״ו ולכן אשר מלעיל ה הסופר בס״ן וכמוהו אנו קוראים : ואמרת · הנה איש צמח שמו · כלומ׳ הנה איש עמך שיהיה ראש ישראל והוא זרובבל ויקרא צמח · כי מעלתו תהיה כמו צמח האדמה שיגדל מעט מעט כן מעלתו תעלה מעט מעט עד שתגדל מאד כמו שהתנבא עליו חגי ביום ההוא נאם ה׳ צבאות אקחך זרובבל וגו׳ · ומתחתיו יצמח · ממקומו כלו׳ מהמקום שהוא שם והוא ירושלם משם תבא לו המעלה : והוא יבנה · כפל הענין לחזק : והוא ישא הוד · הוד והדר מלכות ישא : על כסאו · כמו המלך היושב על כסאו ומושל בארץ : והיה כהן על כסאו · כלומ׳ לפני כסאו · כמו שהתיצב על אדון כל הארץ וכן אמר בספר שמואל והתהלך לפני משיחי כל הימי׳ · כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו ולדבר עמו ולא היה המלך בא לפני הכהן אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה׳ : ועצת שלום תהיה בין שניהם · כי לא יקנא זה את זה ושניהם יסכימו כאחד באשר יעשו : והעטרות תהיה׳ · כל אחת מהעטרות תהיה להם לזכרון בהיכל ה׳ כמו שאמר בתורה לזכרון לפני ה׳ כלומר כדבתם תעלה לפני ה׳ לטוב להם בזה ובבא׳ · וי״מ לזכרון שיהיו נזכרים בפי הדורות הבאים כי היו שמותם כתובים ומפותחים בהם : לחלם · הוא חלדי שנזכר למעלה ושתי שמות היו לו : ולחן · הוא יאשיה שנזכר · ורז״ל דרשו בהיכל ה׳ כי שם הושמו העטרות אחר שנתנו בראש זרובבל ובראש יהושע · וכן אמר במסכת מדות ושרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם שבהם פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות שבחלונות · שנ׳ והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל ה׳ : ורחוקים · מגויי הארצות יבואו מארץ רחוקה לבנות בהיכל ה׳ · כלומר להתנדב לבנין הבית · ואפשר שהיה זה בימי הורודוס בבנין הגדול שבנה בבית המקדש · וי״מ ורחוקים על ישראל המפוזרים בגלות בארץ רחוקה: והיה אם שמוע תשמעון · כל זה שאני מבטיח אתכם יהיה אם שמוע תשמעון בקול ה׳ אלהיכם : ויהי בשנת · וישלח · פי׳ אחר ששלח · וכן הן אתה קצפת ונחטא · וירד מעשות החטאת · והדומים להם · ופי׳ אחר ששלח היה דבר ה׳ אל זכריה ולא זכר מי היה השולח · וי״מ כי ביתאל שם אדם והוא שלח מן הגולה שראצר ורגם מלך ואנשיו לירושלם : והנכון כי ביתאל כמשמעו · וכת׳ ושלח לביתאל ואלו השולחים היו בני הגולה · ואמר וישלח לשון יחיד דרך כלל · וכן האנכה כאשר עשיתי · והשלוחים היו שראצר ורגם מלך ואנשיו; ורגם מלך · אדם ששמו כך והביא אנשים עמו ·

ויאמר לכו חד מן י״ב דסבירין ויאמרו וסימ׳ נמסר בסדר מטות ובסדר שפטים סימן י״א ; לקוח ד׳ חד חס׳ וג׳ מל׳ וסימ׳ סיפרא וספריא ענא וגלותא ופי׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב : ובאת ג׳ בטעם רביע מלעיל וסימ׳ ובאת וירשת את · ובאת ומשחת את חזאל · ובאת בית יאשיה ; והוא יבנה חד מן ז׳ פסוקי׳ אית בהו והוא והוא וסימ׳ נמסר בשפטים סימ׳ י״ז ובמלכים א׳ סימן י״ט ובהושע סימן ז׳ : לזכרון ח׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה היום הזה לכם לזכרון · ושמת את שתי האבנים · ונשא אהרן את שמות בני ישראל · ולקחת את כסף הכפורים · וביום שמחתכם · והיו האבנים · והעטרות תהיה לחלם · וחד (וזהו השמיני) ולזכרון בין עיניך · ושמת · ונשא הס׳ כל קריא׳ זכרון בקמץ תחת הכ״ף במ״א זכרון תרועה מקרא · וכל קהלת דכוו׳ זכרון בשוא נח במ״א זכרון בקמץ תחת הכ״ף וסימ׳ לא יהיה להם זכרון :

וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל־אֶרֶץ הַתֵּימָן׃ וְהָאֲמֻצִּים יָצְאוּ וַיְבַקְשׁוּ לָלֶכֶת לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְכוּ הִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בָּאָרֶץ׃ וַיַּזְעֵק אֹתִי וַיְדַבֵּר אֵלַי לֵאמֹר רְאֵה הַיּוֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן הֵנִיחוּ אֶת־רוּחִי בְּאֶרֶץ צָפוֹן׃ ט וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ י לָקוֹחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה מֵחֶלְדַּי מֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יְדַעְיָה וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא וּבָאתָ בֵּית יֹאשִׁיָּה בֶן־צְפַנְיָה אֲשֶׁר־בָּאוּ מִבָּבֶל׃ וְלָקַחְתָּ כֶסֶף־וְזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה־אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה אֶת־הֵיכַל יְהוָה׃ וְהוּא יִבְנֶה אֶת־הֵיכַל יְהוָה וְהוּא־יִשָּׂא הוֹד וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל־כִּסְאוֹ וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם׃ וְהָעֲטָרֹת תִּהְיֶה לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בֶּן־צְפַנְיָה לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה׃ טו וּרְחוֹקִים יָבֹאוּ וּבָנוּ בְּהֵיכַל יְהוָה וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ז א וַיְהִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בְּאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי בְּכִסְלֵו׃ וַיִּשְׁלַח בֵּית־אֵל שַׂרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ

וּפַצִּיחִין נְפַקוּ לְאַרְעָא דָרוֹמָא׃ וְקַטְמָנִין נְפַקוּ וּבְעוֹ לְמֵיזַל לְהַלָּכָא בְּאַרְעָא וַאֲמַר אֱזִילוּ וְהַלִּיכוּ בְּאַרְעָא וְהַלִּיכוּ בְּאַרְעָא׃ וְאַכְרֵז עֲלַי וּמַלֵּל עִמִּי לְמֵימַר חֲזֵי דְּנָפְקִין לְאַרְעָא צִפּוּנָא אֲמַר לְהוֹן עֲבִידוּ יַת רַעֲוָתִי בְּאַרְעָא צִפּוּנָא׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ סַב מִן בְּנֵי גָלוּתָא מֵחֶלְדַּי וּמִן טוֹבִיָּה וּמִן יְדַעְיָה וְתֵיתֵי אַתְּ בְּיוֹמָא הַהוּא וְתֵעוֹל לְבֵית יֹאשִׁיָּה בַר צְפַנְיָה דַּאֲתוֹ מִבָּבֶל׃ וְתִסַּב כְּסַף וּדְהַב וְתַעְבֵּיד כְּלִיל רַב וּתְשַׁוֵּי בְּרֵישׁ יְהוֹשֻׁעַ בַּר יְהוֹצָדָק כַּהֲנָא רַבָּא׃ וְתֵימַר לֵיהּ לְמֵימַר כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימַר הָא גַבְרָא מְשִׁיחָא שְׁמֵיהּ עָתִיד דְּיִתְגְּלֵי וְיִתְרַבֵּי וְיִבְנֵי יַת הֵיכְלָא דַּיְיָ׃ וְהוּא יִבְנֵי יַת הֵיכְלָא דַּיְיָ וְהוּא יְטוֹל זִיו וְיָתִיב וְיִשְׁלוֹט עַל כּוּרְסְוֵהּ וִיהֵי כָהֵין רַב עַל כּוּרְסְוֵהּ וּמִלְכָּא דִשְׁלָמָא תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן׃ וְתֻשְׁבַּחְתָּא תְּהֵי לְחֶלֶם וּלְטוֹבִיָּה וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בַּר צְפַנְיָה לְדָכְרָנָא בְּהֵיכְלָא דַּיְיָ׃ וּמֵאַרְעָא רְחִיקָא יֵיתוֹן וְיִבְנוֹן בְּהֵיכְלָא דַּיְיָ וְתִדְעוֹן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה לְכוֹן וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וַהֲוָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ מַלְכָּא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה בְּאַרְבְּעָא לְיַרְחָא תְשִׁיעָאָה בְּכִסְלֵו׃ וּשְׁלַח לְבֵיתְאֵל שַׁרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ וגברוהי

רש״י

והברודים אל ארץ התימן להרכיב את יון ויטלו המלוכה מיד פרס ובפתרוני רב סעדיה בדניאל ראיתי מלך הנגב הוא מלך יון : והאמוצים יצאו ויבקשו · מלפניו שיהא אורך גדול לממשלת׳ ללכת בכל הארץ : ויאמר לכו התהלכו בארץ · נתן להם רשות למשול ממשל רב והוא מלכות אדום : ראה היוצאים אל ארץ צפון · להרכיב מדי ופרס : הניחו את רוחי · שיככו את חמתי בבבל שהשחיתו את בלשצר וזרעו של נבוכד נצר הוא שאמר ישעיה יי׳ אהבו יעשה חפצו בבבל וגו׳ : צמח שמו · הוא זרובבל האמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט וים פותרים אותו במלך המשיח אבל כל הבנין הזה מדבר בבית שני : לקוח מאת הגולה · מחלדי וגומר : אשר באו מבבל · האנשים האלה : ומתחתיו יצמח · מזרע המלוכה : והוא ישא הוד · הוד כשיאות : וישב · כהן גדול על כסא הכהונה : ועצת שלום וגו׳ · הנשיא והכהן יאהבו זה את זה : והעטרות תהיה לחלם וגו׳ · מקרא מסורס הוא והעטרות תהיינה בהיכל יי׳ לזכרון טוב לחלם ולטוביה אשר התנדבו הכסף והזהב ואותן ע עטרות היו תלויות בחלונו׳ בגובה ההיכל כמו ששנינו במסכת מדות : חלם · הוא חלדי : והיה אם שמוע · והיה לכם הדבר הזה אם שמוע תשמעו וגו׳ : וישלח ביתאל שראצר ורגם מלך · אנשי׳ צדיקי׳ היו ושלחו מבבל לקרוביהם ש שבביתאל לבא לחלות את פני יי׳ בירושלם בעדם ולשאול מאת ה הכהני׳ ולהודיעם אם יבכו בחדש אב אחרי אשר חזר הבית להבנו׳ : הנזר

וזהו שאמר ואנשיו ובאו לירושלם לחלות את פני ה' ושאלו בידם בני הגולה לשאול ולאמר אל הכהנים ואל הנביאים האבכה: לאמר לבית ה', כמו בבית ה', וכתי' דמשמשין בבית מקדשא דה': ואל הנביאים, חגי זכריה ומלאכי, וי"ת ולספריא: האבכה, כי עדיין לא היו מאמינים בבנין הבית מפני האויבים שהשביתו את המלאכה כמה שנים ועתה אעפ"י ששמעו כי היו בונים היו קטני אמנה ולא היו רוצים לעלות מבבל כי לא היו מאמינים שישלם בנין הבית ויעמד מפני הצרים אותם, ושאלו אם יצומו בתשעה באב כמו שצמו שבעים שנה: הנזר, מקור, כלומר אם אנזר ממאכל וממשתה ומתענוג, וי"ת האמנע נפשי מתפנוקין: ויהי, אמרו בחמישי ובשביעי אעפ"י שהם ארבע צומות זכר

החמשי ג' חס' וסימ' באו אנשים, הנזר כאשר עשיתי, ירמיה החמשי: וספוד ג' מל' בליש' וסימ' כי צמתם וספוד בחמישי, ואל תלך לספוד, עת ספוד ועת רקוד: ישבת ח' חס' וסימ' ואם על המשכב הוא, היא ישבת בירושלם, הנני אליך ישבת העמק, רדי מכבוד, חמסי ושארי על בבל, הישבת על מבואות ים,

ואנשיו לחלות את־פני יהוה: לאמר אל־הכהנים אשר לבית־יהוה צבאות ואל־הנביאים לאמר האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים: ויהי דבר־יהוה צבאות אלי לאמר: אמר אל־כל־עם הארץ ואל־הכהנים לאמר כי־צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני: וכי תאכלו וכי תשתו הלוא אתם האכלים ואתם השתים: הלוא את־הדברים אשר קרא יהוה ביד הנביאים הראשנים בהיות ירושלם ישבת ושלוה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה ישב: ויהי דבר־יהוה אל־זכריה לאמר: כה אמר יהוה צבאות לאמר משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את־אחיו: ואלמנה ויתום גר ועני אל־תעשקו ורעת איש אחיו אל־תחשבו בלבבכם: וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע: ולבם שמו שמיר משמוע את־התורה ואת־הדברים אשר שלח יהוה צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים ויהי קצף גדול מאת יהוה צבאות: ויהי כאשר־קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע אמר יהוה צבאות: ואסערם על כל־הגוים אשר לא־ידעום והארץ נשמה אחריהם מעבר ומשב וישימו ארץ־חמדה לשמה: ויהי דבר־יהוה צבאות לאמר:

ונברוהי לצלאה קדם יי למימר לכהניא די משמשין בבית מקדשא דיי צבאות ולספריא למימר האבכי בירחא חמישאה האמנע נפשין מתפנוקין כמא דעבדית דנן כמה שנין: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: אמר לכל עמא דארעא ולכהניא למימר ארי צימין אתון וספדין בחמשא ובשביעאה דנן שבעין שנין הצום תעני אתון מתענין קדמי: ודאתון אכלין ודאתון שתן הלא לאיטבא לכון אתון שתן: הלא ית פתגמא דשלח יי ביד נביאיא קדמאי כד הות ירושלם יתבא ושליא וקרוהא סחרנהא ודרומא ושפלתא יתב: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה למימר: כדנן אמר יי צבאות למימר דין דקשוט דינו וחסדא ורחמי עבידו גבר עם אחוהי: וארמלא ויתם וגיור ומסכן לא תינסון ובישת גבר עם אחוהי לא תחשבון בלבכון: וסריבו לקבלא ויהבו כתפהון מריד ואודניהון יקירו מלמשמע: ולבהון שויאו תקיף כשמירא מלקבלא אוריתא וית פתגמיא די שלח יי צבאות במימריה ביד נביאיא קדמאי והוה רגז רב מן קדם יי צבאות: ויהי כמא דאתנביאו להון נביאיא ולא קבילו כן יצלון קדמי ולא אקבל אמר יי צבאות: ואבדרנון בין עממיא די לא ידעונון וארעא תצדי בתריהון מדעדי ומדתאב ער ושויאו ארעא דחמדתא לצדו: והוה פתגם נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר:

ברנן

רשי

הנזר, לפרוש מן התענוג כאשר עשיתי זה שבעים שנה אין נזירה בכל מקום אלא פרישות: ובשביעי, הוא צום גדליהו: הצום צמתוני אני, הא' נקודה חטף פתח לפי שהיא משמשת לשון תמיהה שמא לכבודי צמת' שתהיו צריכים לצום גם עתה: וכי תאכלו וכי תשתו, ואם לא תצומו מה לי גם בזו הלא אתם להנאתכ' הוא המאכל והמשתה: הלא את הדברים, מי גרם לכם הצום והמספד הלא דברי תוכחות אשר קרא ה' ונב' הם החריבו אתכם ועל כן צמתם ושא הדברים אשר קרא משפט אמת שפטו: שמו שמיר, תולעת חזק מאד, מראין אותו על האבן והיא מתבקעת: ויהי כאשר קרא ולא שמעו, אמר ה' צבאו', עליהן באותן הימי' כן יקראו ולא אשמע: ואסערם, בגלות כן עשיתי: וישימו, בעונם: ארץ חמדה לשמה, והוא גרם להם הצום והמספד אבל עתה קנאתי לציון בשביל ציון אקנא את הגוים:

קנאתי

מסרה

והנה כל הארץ ישבת ושקטת, ירושלם ישבת ושלוה, חד מנהון הישבת דמבואות ים: סוררת ג' חד מלא וסימ' וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת דזכריה, ותברו דעזרא, הומיה היא וסררת, דעזרא נקוד סוררת בסגול: ואסערם ה' מלין בטע' פי' דמשמש מונח לתיבתו וסימ' ועתה אל תעצבו, אנא חטא העם הזה, ואסערם על כל הגוים, ואילו האחד שיפול, וישם לדניאל בלטשאצר:

החמישי שהיה בו ה' החרבן, וזכר השביעי שנהרג בו גדליה והיה חרבן שני שכבר נשארו דלת הארץ ולא היתה חרבה אם נשארו דלת העם שהשאיר נבוזר אדן לכורמי' וליוגבים וגדליה נהרג בראש חדש השביעי ולפי שהו' יום טוב קבעו התענית למחרתו: הצום, כמתני אני, כמתני כמתם אותי כלומר אם צמתם בעבורי בעבור עונותיכם חרבה הבית וגליתם ובעבור זה צמת' אם תעשו משפט וצדק' אין אתם צריכי' לצום כי בנה נבנה ה' הבית ועלו מן הגולה ותשבו בארץ כל הימי' אם תעשו הטוב בעיני לא תגלו ממנה לעולם, ומה שאמר אני אחר שאמ' כמתני ר"ל האני צויתי אתכם לצום, וי"ת הצום תעני אתון מתענן קדמי: וכי תאכלו, כלומר מה לי לצומכם ולמאכלכם ה' הצום תצומו בעבור עונותיכם והמאכל והמשת' תאכלו ותשתו להנאתכ' הכל הוא לכם מה לי בכל זה כי הצום והאכילה אין בהם דבר לכבודי: הלא, מי גרם לכם הצום אלא עונותיכם ובהיות ירושלם שלוה קראתי ביד עבדי הנביאים שתשובו מעונותיכ' ולא תחרב הארץ ולא אביתם לשמוע: והנגב והשפלה יושב, כלומר כל הארץ היתה יושבת לבטח וזכר הנגב והשפלה וכל שכן ההרים והגבעות שהיו יושבים לבטח, יושב' כלומר היה בהם יישוב בטח: ויהי דבר ה', אחר שהפסיק הדבו' בדבר והשפלה יושב עוד שב לדבר עמו תכלית הדברים הראשונים שיאמר עוד אל כל עם הארץ ומה שהיו קוראים להם הנביאים הראשונים שהיו אומרים להם: כה אמר ה' צבאות, משפט אמת שפטו, כשתשפטו בין איש לרעהו יהיה משפטכם משפט אמת ומי שהיה צריך לעשות עמו חסד ורחמים שהם יותר על המשפט עשו: ואלמנה, אלו שהם חלשים הזהרו בהם מאד שלא תעשקו אותם לא בממון ולא בדברים: ורעת איש את אחיו, ר"ל אל תחשבו איש רעת אחיו בלבבכם אפילו המחשבה אסורה כל שכן המעשה, ועוד שהמחשבה מביא לידי מעשה ואפילו לא יעשה מעשה אסור שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך: וימאנו, סוררת, ענין עוות כמו כפרה סוררה ומי שאינו רוצה להקשיב לקורא אליו יעוות כתפו כנגדו ואינו רוצה לפנות אליו: ולבם שמו שמיר, שמיר היא אבן חזקה שלא יוכל הברזל לפוצלה: ואת הדברים, דברי תוכחה שהיו אומרים להם הנביאים: ברוחו, ברוח נבואה שהיתה מדברת עם הנביאים: ויהי קצף גדול, על אבותיכם: ויהי כאשר קרא, כמו שקרא להם בשמי ולא שמעו כן יקראו ולא ישמע: ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום, מלת ואסערם קשה בדקדוק, ואמרו כי היא מורכבת משפעל הקל ונפעל, ואא"ז כתב כי קלו מהקל ואף על פי שהוא בודד פירוש ואסער עמם כמו ישוטטו מדבר וכיה שפירושו ישוטו עמם, ואמר אסערם ולא אמר ואסערם כמשפט כדי להרחיב על העין ולהקל מעליה, ונקדו האלף בצרי והסמיך בקמץ להאדי' המלה ולהרחיבה עוד, וענין הפסוק אני מסוער עמם בגלות כענין בכל צרתם לו צר ודברה תורה כלשון בני אדם, ויתכן לפרש שיהיה ואסערם פועל יוצא כי מצאנו כי בפעל אחד עומד ויוצא כי מצאנו הלמו עקבי סוס שהוא עמד הלמוני בל ידעתי יוצא, והחכם רבי אברהם אע"ז פירש ואסער עליהם בסערת רוחי והוא הפיץ אותם על פני כל הגוים: והארץ נשמה אחריהם, הפך והנגב והשפלה יושב: ויהי דבר ה' צבאות לאמר, כמו אלי לאמר ובמסרה לית כותיה:

כה

כה אמר ׳ זאת הפרש׳ כחמה לעתיד לימות המשיח במלחמת גוג ומגוג שיבואו על ירושלם ואז אקנא בעבורה ואתנה גדולה אשפוך על כל הגוים הבאים עליה : כה אמר ׳ ונקראה ירושלם עיר האמת׳ כמו שהשבטים שארית ישרא׳ לא יעשו עולה ולא ידברו כזב הוא הדין לכל ארץ ישרא׳ אבל ירושלם שהיא ראש הממלכה׳ ועוד מפני הר ה׳ הר הקדש שלא יחללוהו עוד זרים : כה אמר ה׳ ׳ על כל נחמה אמר כה אמ לחזק הנחמה כי על כל פנים תהיה הטובה : ואיש משענתו בידו׳ כמשמעו כמו שאמר מרוב ימים : ורחובות׳ מבואר הוא : כה אמר ה׳ גם בעיני יפלא׳ יש מפרשים בתמיה כאלו אמר הגם בעיני יפלא׳ וכן אתה זה בני עשו והדומים לו׳ והחכם ר׳ אברהם אע״ז ז״ל פי׳ כמשמעו כלומר אני עושה פלא בימים ההם שלא עשיתי כ כמוהו : כה אמר׳ מארץ מזרח ומארץ מבא השמש ׳ הוא הישוב השלם מן מזרח על מערב וישראל נפוצים בכל מקום מ מהישוב : והבאתי׳ זכר ירושלם כמו שפי׳ לפי שהיא עיר הממלכ׳ ומפני בית המקדש ש שיהיה בה שהיו כל י ישראל באים שם : באמת׳ כמו וארשתיך לי באמונה : כה׳ תחזקנה ידיכם׳ כשאתם שומעים כל הנחמות האלה העתידו׳ תחזקנה עתה ידיכם במצות הא׳ ולבנו׳ ביתו כאשר החילות כי אתם רואי׳ כי ביום יסד בית ה׳ החלה הברכה לבא עליכם: כי לפני׳ ר״ל לפני שיוסד בית ה׳ ש שיסד בשנת שתים ל לדריוש ביום כ״ד ל לתשיעי ידעת׳ כי שכר האדם לא נהיה כלומר לא נהיה לברכה אלא הלך למארה: איננה׳ כאלו הבהמה איננה כיון ששכרה הלך ל למארה׳ ואשלח׳ ענין התרת הדבר להרע כמו ושלחתי בכם את חית השדה כתרגומו ואגרי: ועתה׳ מבואר הוא: כי זרע השלום׳ כלומר זרעכם הוא לשלום ולברכה עד שיקראים לו זרע השלום׳ וי״ת זרעא יהא שלם : והנחלתי׳ אפשר שעל בית שני אמר כן אם ישמרו מצות ה׳ או היא עתידה ל לימות המשיח והפסוק הבא אחריו יוכיח ש שאמר בית יהודה ו ובית ישראל ובבית שני לא שבו בית ישראל : והיה׳ קללה׳ שהגוים מקללי׳ אתכם גם בבל רעב או מקרה רע ב בארצם יאמרו כי בעון ישראל הוא שסובבים ביניהם: והייתם ברכ׳ ׳ שהגוים יתברכו בכם׳ כמו והיה ברכה: תחזקנה ידיכם׳ בזמן הזה מפני הנחמות ה הטובות שתשמעו ש שעתידות לבא לישרא׳ : כי כה אמר׳ ולא נחמתי׳ כי עשיתי מה שזממתי עד שהחרבתי ארצם והגליתי אותם׳ כן שבתי׳

ונקראה ב׳ וסים׳ ונקראה ירושלם עיר האמת׳ ונקראה בשם : ימלאו ב׳ וסים׳ ימלאו ילדים וילדות׳ העבים גשם : כה אמר יי׳ צבאות מן רישא דחגי עד סוף סיפרא כולהון כה אמר יי׳ צבאות כס״ב וסים׳ שבתי לירושלם ברחמים׳ רעה את צאן ההרגה : בימים האלה ו׳ בליש׳ וסים׳ תחזקנה ידיכם

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה וְחֵמָה גְדוֹלָה קִנֵּאתִי לָהּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי אֶל־צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלִַם עִיר הָאֱמֶת וְהַר־יְהוָה צְבָאוֹת הַר הַקֹּדֶשׁ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וּזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת יְרוּשָׁלִָם וְאִישׁ מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מֵרֹב יָמִים׃ ה וּרְחֹבוֹת הָעִיר יִמָּלְאוּ יְלָדִים וִילָדוֹת מְשַׂחֲקִים בִּרְחֹבֹתֶיהָ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּי יִפָּלֵא בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה בַּיָּמִים הָהֵם גַּם־בְּעֵינַי יִפָּלֵא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי מוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מִזְרָח וּמֵאֶרֶץ מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃ וְהֵבֵאתִי אֹתָם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם הַשֹּׁמְעִים בַּיָּמִים הָאֵלֶּה אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִפִּי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר בְּיוֹם יֻסַּד בֵּית־יְהוָה צְבָאוֹת הַהֵיכָל לְהִבָּנוֹת׃ י כִּי לִפְנֵי הַיָּמִים הָהֵם שְׂכַר הָאָדָם לֹא נִהְיָה וּשְׂכַר הַבְּהֵמָה אֵינֶנָּה וְלַיּוֹצֵא וְלַבָּא אֵין־שָׁלוֹם מִן־הַצָּר וַאֲשַׁלַּח אֶת־כָּל־הָאָדָם אִישׁ בְּרֵעֵהוּ׃ וְעַתָּה לֹא כַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אֲנִי לִשְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ כִּי־זֶרַע הַשָּׁלוֹם הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם וְהִנְחַלְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה׃ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר הֱיִיתֶם קְלָלָה בַּגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה וּבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם בְּרָכָה אַל־תִּירָאוּ תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהָרַע לָכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֹתִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא נִחָמְתִּי׃ טו כֵּן שַׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה לְהֵיטִיב אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־בֵּית

כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת מִתְפְּרַע אֲנָא פּוּרְעֲנוּת צִיּוֹן קִנְאָה רַבָּא וּרְגַז רַב מִן קֳדָמַי עַל עַמְמַיָּא דְּאַקְנִיאוּהָ׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֲתוּב לְצִיּוֹן וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּגוֹ יְרוּשְׁלֵם וְתִתְקְרֵי יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דִקְשׁוֹטָא וְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ צְבָאוֹת טוּרָא קַדִּישָׁא׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עוֹד יְתִבוּן סָבִין וְסָבָן בְּשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם וּגְבַר עוּבָדוֹהִי תַּקְנַיָּא יְגִנּוּן עֲלוֹהִי מִסְּגֵי יוֹמַיָּא׃ וּרְחוֹבֵי קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם יִתְמְלוּן עוּלֵימִין וְעוּלֵימָן מְשַׁבְּחִין בִּפְתָהָא׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת כַּד תֵּיקַר דְּחַלְתִּי בְּעֵינֵי שְׁאָרָא דְעַמָּא הָדֵין בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן אַף קֳדָמַי יֵיקְרוּן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָא אֲנָא פָּרֵיק יַת עַמִּי מֵאַרְעָא מַדִּנְחָא וּמֵאַרְעָא מַעְלָנֵי שִׁמְשָׁא׃ וְאָעֵל יַתְהוֹן וְיִשְׁרוֹן בְּגוֹ יְרוּשְׁלֵם וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֵאלָהָא בִּקְשׁוֹט וּבִזְכוּ׃ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת יִתְקְפָן יְדֵיכוֹן דְּשָׁמְעִין בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין מִפּוּם נְבִיַּיָּא דִּי בְּיוֹמָא דְשָׁרֵי לְאִשְׁתַּכְלָלָא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ צְבָאוֹת הֵיכְלָא לְאִתְבְּנָאָה׃ אֲרֵי קֳדָם מֵיתֵי יוֹמַיָּא הָאִנּוּן אַגְרָא דֶּאֱנָשָׁא לָא הֲוָה וְאַגְרָא דִבְעִירָא לֵיתוֹהִי וּלְנַפְקַיָּא וּלְעָלַיָּא לֵית שְׁלָמָא מִן מְעִיקָא וַאֲגָרֵי יַת כָּל אֱנָשָׁא גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ׃ וּכְעַן לָא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי אֲנָא לִשְׁאָרָא דְעַמָּא הָדֵין אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ אֲרֵי בְעִדָּנָא הַהִיא זַרְעָא יְהֵי שְׁלֵם גּוּפְנָא תִּתֵּן אִבַּהּ וְאַרְעָא תִּתֵּן יַת עֲלַלְתָּהּ וּשְׁמַיָּא יְשַׁמְשְׁנוּן בְּטַלְהוֹן וְאַחְסֵין לִשְׁאָרָא דְעַמָּא הָדֵין יַת כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין׃ וִיהֵי כְּמָא דַהֲוֵיתוּן לְוָטָא בְּעַמְמַיָּא בֵּית יְהוּדָה וּבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֶפְרוֹק יַתְכוֹן וּתְהוֹן מְבָרְכִין לָא תִדְחֲלוּן יִתְקְפָן יְדֵיכוֹן׃ אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת כְּמָא דַחֲשִׁיבִית לְאַבְאָשָׁא לְכוֹן כַּד אַרְגִּיזוּ אֲבָהָתְכוֹן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְלָא תָבֵית מִמֵּימְרִי׃ כֵּן תָּבֵית חֲשִׁיבִית בְּיוֹמַיָּא הָאִלֵּין לְאֵיטָבָא לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וּלְדְבֵית

רש״י

קנאתי לה׳ בסבילה ולא תוקקו לכוס ולספוד כן סוף הענין כוס החמשי וגו׳ : מרוב ימים ׳ יהיו צריכים למשענת בידם : כי יפלא בעיניהם ׳ החסד הגדול אשר אעשה להם : וגם בעיני יפלא ׳ איך שבתו מן החרון הגדול ו ורבותינו דרשוהו על שחיטת יצר הרע במסכת סוכה בעיני יפלא איך יוכלו הצדיקים לעמוד כנגדו בחייהם : תחזקנ׳ ידיכם ׳ לבנות ולהשלים ואל תיראו מעם הארץ המרפים ידיכם ומבהילים אתכם לבנות כמו שמפור׳ בספר עזרא : השומעים בימים האלה ׳ בשנת ארבע לדריוש : את הדברים האלה ׳ של ניחומי׳ מפי הנביאים אשר נבאו להם ביום יוסד בית יי׳ בשנת שתים לדריוש את הדברים להתחיל במלאכה כי נבחנו אות׳ הנביאים בעיניהם בדבריהם שהם נביאי אמת ולפיכך כדי הם לסמוך עליהם אף בדברי ניחומים של עכשיו ׳ ובמה נבחנו כי לפני הימים ההם שכר האדם וגו׳ והם נבאו לכם שמשתתחילו במלאכ׳ תבא ברכה במעשה ידיכם ו ונתקיימו דבריה׳ שהרי עתה לא כימים הראשונים : ולא נחמתי ׳ על אשר זמותי להבי׳ עליכ׳ לחזור בי אלא הביאותיה כן לא אנחם על הטובה אשר זממתי לכם :

משפט

מסרה

השומעים ׳ כן שבתי וזממתי ׳ ובמלאת הימים האלה׳ על כן קראו לימים האלה ׳ קימו וקבלו היהודים׳ והימים האלה נזכרים ונעשים : כימים ד׳ וסים׳ בסדר דברים : והשמים ב׳ וסים׳ התקדרו בעבים׳ והשמים יתנו טלם : להרע ו׳ פתחין בקריא׳ וסים׳ נמסו׳ בירמיה סימן כ״ח :

יהודה אל תיראו: אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם: ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ושבעת שקר אל תאהבו כי את כל אלה אשר שנאתי נאם יהוה: ויהי דבר יהוה צבאות אלי לאמר: כה אמר יהוה צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים והאמת והשלום אהבו: כה אמר יהוה צבאות עד אשר יבאו עמים וישבי ערים רבות: והלכו ישבי אחת אל אחת לאמר נלכה הלוך לחלות את פני יהוה ולבקש את יהוה צבאות אלכה גם אני: ובאו עמים רבים וגוים עצומים לבקש את יהוה צבאות בירושלם ולחלות את פני יהוה: כה אמר יהוה צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם:

ט משא דבר יהוה בארץ חדרך ודמשק מנחתו כי ליהוה עין אדם וכל שבטי ישראל: וגם חמת תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד: ותבן צר מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט ת

יהודה לא תדחלון: אלין פתגמיא די תעבדון מלילו קושטא גבר בחבריה קושטא ודינא דשלמא דונו בקרויכון: וגבר ית בישת חבריה לא תחשבון בלבבכון ושבועתא דשקרא לא תרחמון ארי ית כל אלין די רחיקית אמר יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר: כדנן אמר יי צבאות צומא רביעאה וצומא חמישאה וצומא שביעאה וצומא עשיראה יהי לבית יהודה לביע ולחדוא ולמועדין טבין וקושטא ושלמא רחימו: כדנן אמר יי צבאות עוד דייתון עממין ויתבי קרוין סגיאן: ויהכון יתבי חדא עם חדא למימר נזיל מיזל לצלאה קדם יי ולמתבע אולפן מן קדם יי צבאות דין לדין יימר איזיל אף אנא: וייתון עממין סגיאין ומלכין רברבין למתבע אולפן מן קדם יי צבאות בירושלם ולצלאה קדם יי: כדנן אמר יי צבאות ביומיא האנון די יתקפון עשרא גברין מכל לישני עממיא ויתקפון בכנף גבר יהודי למימר ניזל עמכון ארי שמענא דמימרא דיי בסעדכון: מטל פתגמא דיי בארעא דרומא ודמשק תתוב למהוי מארע בית שכנתיה ארי קדם יי גלן עובדי בני אנשא אתרעי בכל שבטיא דישראל: ואף חמת תתוב למהוי מארע בית שכנתיה צור וצידון ארי תקיפת לחדא: ובנת צור תוקפא לה וכנשת כספא כעפרא ודהבא כסין שוקין

אלה הדברים ה' בקריאה וסימ' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, ויקהל משה את כל עדת בני, אלה הדברים אשר דבר משה דדיש סיפרא, אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים, אלה הדברים אשר תעשו דברו אמרת, וחד ואלה הדברים אשר דבר יי' אל ישראל: ולשמחה ג' בקריאה וסימ' וסרני פלשתים נאספו, יהודה לבית

רשי

ומשפט שלום, היא הפשרה: ואיש רעת רעהו, הזהירם על שנאת חנם והיא שהחריבה בית מקדש שני: צום הרביעי, צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים: וצום החמישי, אב: השביעי, שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה: וצום העשירי, של טבת: עשרה אנשים, משבעים אומות, הרי שבע מאות לכל כנף וכנף הרי לארבע כנפות הטלית אלפים ושמונה מאות: בארץ חדרך, דרש רבי יהודה בר אלעאי זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל אמ' לו רבי יוסי בן דורמסקית יהודה בריבי עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובי' מעיד אני עלי שמי' וארץ שאני מדמשק ויש מקום ששמו חדרך ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם להיות מגעת עד דמשק ואין מנוחתו אלא ירושלם שנאמר זאת מנוחתי עדי עד א"ל ומה אני מקיים ונבנתה עיר על תלה אמר לו שאין עתידה לזוז ממקומה כך ברייתא שנויה בסיפרי: כי לי"י עין אדם, כי ביום ההוא ישעה האדם אל עושיהו ועיניו אל הקב"ה תראינה כמו שאמו' למעלה נלכה עמכ' ונספחו הם ועריהם על ערי ישראל: וכל שבטי ישראל, לי"י על כל האומות כיוצא בו ושלמה אהב נשים נכריות רבו' ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה בת פרעה חביבה לו כנגד כולם אף כאן כל האומות יהיו להקב"ה וישראל כנגד כולם: וגם חמת תגבל בה, תסיג גבולה בגבול ירושלם: צר וצדון, גם המה בנותיה אף על פי שחכמה מאד שנתחכמה מאד וסבורה להיות לעולם נגברת בחכמתה: ותבן מצור לה, ואומרת מי יורידני לארץ: ותצבר כסף כעפר, ומתהללת בעושרה: וחרוץ, מין מרגלית זהב: הנה

מסרה

יהודה לששון ולשמחה, ולשמחה מה זה עשה: והאמת ג' וסימ' והאמת והשלום אהבו, ויעש כוארת חזקיהו, אחרי הדברים והאמת האלה: כה אמר ה' בטע' כסיפ' וסימ' כאש יציל הרעה מפי הארי, אחר כבוד שלחני, תחזקנה ידיכ', כאשר זממתי להרע, יחזיקו עשרה אנשים: מנחתו ד' חס' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב, דבר אדני המלך למנח', והיתה מנחתו כבוד, ודמשק מנחתו, וכל המנחות דכוו': תאכל ט' וסי' נמסר בסדר צו ובצפניה סימ' ג':

רדק

אל תיראו, מהשוטני' אתכם שנבלט וחבריו החושבי' להשבית מעשיכ' עתה: אלה, דברו אמת, שלא תדברו אחד בפה ואחד בלב: ומשפט שלום, כי אם תשפטו כדין יהיה שלום בין בעלי הדינין כמו שאחז"ל במשל בני אדם דשקלי גלימי' מבי' דינ' זמיר ואזיל באורחא והם הביאו פסו' על זה המשל וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כל העם אפי' המתחייב בדין ורז"ל פי' ומשפט שלום על הפשרה שאמ' איזה משפט שיש בו שלום הוי אומ' זה בצוע': ומשפט, פתוח כי הוא סמוך: בשעריכם, כי שם מושב הזקנים כמו שאמר בתורה השערה אל הזקנים: ואיש את רעת רעהו, ולמעלה ורעת איש אחיו אל תחשבו, פי' למעלה: ושבועת שקר אל תאהבו, אמר אל תאהבו לפי שאמר אחר כן שנאתי, כלומ' מה ששנאתי אני אל תאהבו אתם: כי את כל אלה, איש את רעת רעהו ושבוע שקר ומה שהוא הפך מ הראשוני' שהוא האמת והשלום לפי' אמר את כל אלה: ויהי דבר ה', ואם תעשו אלה הדברי' אשר צויתי אתכם אני' הצום צבאות כי הצומו' אשר שאתם אם תצומו באותן הימי' לא תצומו אבל תשמחו בהם מ מרוב הטובה שתהיה לכם: צום הרביעי, זהו תמוז שהיו צמים בגלות בי"ז לחדש יום שנבקעה בו העיר: וצום החמישי, זה אב שהיו צמים בט' בו: וצום השביעי, זה צום גדליה כמו שפירשנו ל למעלה, וצום העשירי, זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על י ירושלם: יהיה, כל אחד מהם לבית יהודה בבית שני כי עשרת השבטים לא שבו: והאמת והשלום אהבו, ובתנאי שתאהבו האמת והשלום כמו שצויתי אתכם: כה אמר, עוד אשר יבואו עמים, עדיין יהיה זמן שיבאו עמים וזה יהיה בימות המשיח, וכן עוד היום גדול, פי' עדיין, כמו עוד אהלליך בתהלים, והדומים להם: אלכה גם אני, כתרגומו דין לדין יימר אזיל אף אנא: ובאו עמים וגוים עצומים, עצומים במספר, וכן עצמו אלמנותיו מחול ימים בענין הכמות והענין כפול במלות שונות, וית ומלכוון לרברבן: כה אמר, בימים ההמה אשר יחזיקו, זה שאמרתי לכם יהיה באותם הימים אשר יחזיקו ואחר כך אמר והחזיקו לאריכות הדברים כיניהם כמו ואם באמת ובתמים דיותם: עשרה אנשים, אינו דווקא אלא שהוא דרך השבון כמו ואפו עשר נשים לחמכם והדומים לו, ובדרש עשרה אנשים מכל לשונות הגוים הרי שבע מאות לכל כנף וכנף מארבע כנפות: משא דבר ה' בארץ חדרך, נבואה זו היא בארץ חדרך ודמשק ששם תהיה מנוחתו, או פירוש נבואת ה' תהיה עדיין בארץ חדרך כמו בארץ ישראל, כי מארץ ישראל תהיה, וכן דמשק תהיה מנוחתו כלומר שכינת כבודו ונבואתו מצאנו בדברי רז"ל חדרך רבי בניה אומר זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל, אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך אמר לו ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם שתהיה מגעת עד דמשק שנאמר מנוחתו ואין מנוחה אלא ירושלם וכן הוא אומר זאת מנוחתי עדי עד, אמר לו ומה אני מקיים ונבנתה העיר על תלה, אמר לו שאינה עתידה לזוז ממקומה, אמר לו ומה אני מקיים ורחבה ונסבה למעלה שעתידה ירושלם שתהא מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שצרה למטה ורחבה מלמעלה ושערי ירושלם עתידים להיות מגיעין עד דמשק, וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגליות באות וחונות בתוכה שנאמר ודמשק מנוחתו: כי לה' עין אדם, כי באותן הימים יהיה עין כל אדם לה' לא לאלילים ולא לעצבים לפי' תהיה ארץ חדרך ודמשק ושאר המקומות הקרובות לארץ ישראל כמו צר וצידון וחמת וערי פלשתים נכללות בערי יהודה ויהיו באמונת ישראל: וכל שבטי ישראל, כל שכן שבטי ישראל שיהיה עינם ולבם לה', או פי' וכל שבטו ישראל כלומר עין אדם יהיה לה' ולכל שבטו ישראל ללכת בדרכיהם כמו שאמר למעלה נלכה עמכם: וגם חמת, אמר וגם חמת שהיא עיר גדולה כמו שאמר חמת רבה, והיא חוץ לגבול ארץ ישראל כי היא אחד מגבולי ארץ ישראל ואמר כי באותו הזמן תהיה חמת בתוך גבולה הוא שאמר תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד, וכן צר וצידון שהם קרובים לה יהיו בתוך גבולה, וטעם כי חכמה מאד על צור כמו שנכר בפרשת צור בספר יחזקאל ופירש כי חכמה בעיניה בימים קדמונים ולא הועילה לה חכמתה אבל בזמן המשיח לא תבטח בחכמתה ותכנע לפני ישראל: ותבן, כי כשנבנתה מצור לה בימים הקדמונים ותצבור כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות ולא הועיל לה כל זה, כי הנה ה' יורישנה כלומר הורישה מכל גדולתה:

והנה

חוצות: הנה אדני יורשנה והכה בים חילה והיא באש תאכל: תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד ועקרון כי הביש מבטה ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב: וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים: והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו ונשאר גם הוא לאלהינו והיה כאלף ביהודה ועקרון כיבוסי: וחניתי לביתי מצבה מעבר ומשב ולא יעבר עליהם עוד נגש כי עתה ראיתי בעיני: גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות: והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ: גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו: שובו לבצרון אסירי התקוה

קל׳ ל׳ וחד חס׳ ט׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ ובסנגל העם · ל׳ לא יבוא · ג׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ וחס׳ י׳ חס׳ בלי׳ · ל׳ ב׳ בדור · ל׳ כתי׳ ה״א · ל׳ ז״א בכבי׳ · ל׳ בטע׳ מלרע · ל׳ וחד בוסע · ב׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ג׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳

ושקציו ג׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמס׳ בנחום סימן ג׳: מצבה חד מן שטה חדא דמשמשין בה בסוף תיבותא וסים׳ מצויין במס׳ רבת׳ בערך ב׳: על חמור ב׳ וסים על כל דבר פשע׳ עני ורכב׳ ואינון מן ג׳ זוגין תרין אל ותרין על וסי׳ נמסר במס׳ רבתא בערך אל: ומנהר ב׳ וסי׳ ומשלו מים עד ים׳ וירד מים עד ים:

שוקין: הא יי מתרך לה וירמי בימא עתרה והיא בנורא תתוקד: תחזי אשקלון ותדחל ועזה ותזוע לחדא ועקרון ארי בהיתת מבירת רוחצניה וייבד מלכא מעזה ואשקלון לא תתיתב: ויתובון בית ישראל באשדוד דהוו בה כנוכראין ואבטל רבות פלשתאי: ואשצי אכלי דמה ושקצא מביניהון ויסוף חילהון וניורין די ישתארון בהון יתוספון אף אנון על עמא דאלהנא ויהון כרברבין דבית יהודה ועקרון תתמלי בית ישראל כ כירושלם: ואשרי בבית מקדשי שכינת יקרי ותקוף דרע גבורתי כשור דאשא מוקף לה סחור סחור מדעדי ומדתאב ולא יעבר עליהון עוד שולטן ארי כען גלית גבורתי לאוטבא להון: בועי לחדא כנשתא דציון ובועי כנשתא דירושלם הא מלכיך אתי לגויך זכי ופריק הוא ענותן ורכב על חמרא ועל עיר בר אתן: ואשצי רתיכין מאפרים וסוסון מירושלם ואתבר תקוף עבדי קרב משרית עממיא וידין שלמא למלכותא וישלוט מימא עד מערבא ומפרת עד סיפי ארעא: אף אתון די על דמא אתגזר לכון קים פרקירת יתכון משיעבוד מצראי ספקית צרכיכון במדבר צדי הא כגוב ריקן דלית מיין ביה: תובו למהוי כרכין תקיפין אסיריא דמסברין לפורקנא: אף

הנה יי׳ שהוא שליט על כל: יורשנה׳ לשון מוריש ומעשיר: והכה בים חילה׳ והבליע בתוך ימים ממוכה יעלה עליה את הים ויטבענה כמו שאמר יחזקאל: תרא אשקלון׳ את מפלת צר ותירא ועקרון אף היא תירא: כי הוביש מבטה׳ שהיתה נשענת על צר שהיתה ראש לבני עשו ועקרון אף היא לאדום כמו שאמרו רבותינו במסכ׳ מגילה עקרון תעקר זו קסרי בת אדום ותחילה היתה משל פלשתים: וישב ממזר באשדוד׳ וישב עם נכרי באשדוד הם ישראל שהיו בה כ נכריים: והסירותי דמיו מפיו׳ של עשו אלו בית בימה שלהם שזורקי׳ שם דמי זבחיה׳ ויש פותרי׳ שפיכו׳ דמים שהוא שופך דמי ישראל: ונשאר גם הוא לאלהינו׳ אלו בתי כנסיות ובתי מדרשו׳ שבגלו׳ אדום: והיה כאלוף ביהודה׳ אלו טרטיאו׳ וקרקסיאות שלהם שעתידי׳ שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים: והיה כאלוף׳ לשון אלוף ולימוד: ועקרון׳ תהיה לישראל: כיבוסי׳ ירושלם: וחניתי לביתי מצב׳ אחנה אצל ביתי להגין עלי׳ מן המעמידי׳ מצב ומשחית שלא יבאו עליה ודונמתו וכל צביה ומצודתה׳ ויש עוד לפתור מצבה כמו מצבת ב בא״ף: כי עתה ראיתי׳ ברתם בעיני אע״פ שעד הנה הסתרתי פני מהם: הנה מלכך יבא לך׳ א״י איפשר לפותרו אלא על מלך המשיח שנ׳ בו ומשל מים ועד ים ולא מצינו מושל ליש׳ כזה בימי בית שני: צדיק ונושע׳ בי׳: עני׳ ענוותן: ורוכב על החמור׳ מדת ענוה היא: ועל עייר׳ כמו ועיירי׳ עשרה: והכרתי רכב׳ שלא יהו צריכין לה: ומשלו׳ וממשל שלו: מים ועד ים׳ מימא ועד מערבא לסוף העולם: ומנהר׳ פרת: גם את׳ תושעי עמו כמו שהו׳ צדיק ונושע כי בדם בריתך הרי נבאתי לכם לעתיד וגם עתה מגלות בבל שאתה עכשיו בתוכ׳: בדם בריתך׳ בזכות דם הברית שנזרק עליכם בסיני הנה דם הברית אשר כרת: שלחתי אסיריך׳ מן הגלות: שובו לבצרון׳ לכחכם ולכבודכם אע״פ שאתם עתה ברשות מלכי פרס אתם אסירי התקוה אשר קויתם לי עד הנה למלאו׳ דברי לקץ שבעי׳ שנה: גם

והכה בים חילה כמו שמפורש ביחזקאל וכשתזכור כל אלה תכנע בימות המשיח ואף על פי שהיו יושבים בה בלותו הזמן אינם היושבים בה בימים הקדמונים׳ נודע דבר צור לכל כי נכתב בנביאים וכתוב אבל הנכרים היושבים בה היום והיו שם בלותו הזמן: תרא׳ מלרע הטעם בר״יש׳ אמר כשתראה אשקלון שנכנעה צור תכנע גם היא׳ ויתכן לפרש כי צור וצידון טעמו למטה עם הפסוק הבא אחריו: ותבן צור׳ אמר חמת תגבל בה אבל צור וצידון תחשב לעמוד כנגד ישראל לפי שחכמה מאד בעיניה כמו שכתוב בספר יחזקאל וצידון היתה סמוכה לה ונמשכת אחרים לפיכך סומכה אל צור׳ ותבן׳ תחשב להמלט בבנין שתבנה ובכסף וזהב שתאסף וכל זה לא יועיל לה כי הנה השם יורישנה: מצור׳ מגדל חזק׳ וכן ויבן ערי מצורות׳ וכן תרגם יונתן ובנא צור תוקפא לה׳ וחרוץ׳ כמו זהב וכן בירקרק חרוץ׳ וכן תרגם יונתן ודהבא: הנה ה׳ יורישנה׳ ענין גרוש ושלוח כמו מורים אותם מפניך והדומים לו׳ וכן תרגם יונתן מתרך לה: והכה בים חילה׳ כל העושר והממון שבה שהיתה בוטחת בו יבא הים וישטף אותו: והיא באש תאכל׳ והיא׳ רוצ׳ לומ׳ העיר ובניניה ומגדליה הבצורו׳ שהיתה בטחת בהן תבא אש מתוכה שתשרוף אותם: תרא׳ וכשתראה אשקלון כי צור נחרבה ביד האל תירא ותכנע לפני ישר׳ וכן עזה וכן עקרון: כי הוביש מבטה׳ והיא צור שהיו מביטים אליה וחושבים להנצל עמה בעבור חזקה׳ מבטה׳ המ״ם בסגול׳ והוביש׳ ענין בושת׳ ופירוש עם צור שהיו מביטים אין יבושו כשיורישנו האל יתברך׳ וי״ת פי׳ הוביש על עקרון׳ ופי׳ הוביש עקרון ממבטה׳ ותרגם ארי בהיתת מבית רוחצנהא: ואבד מלך מעזה׳ מלכה שהיה בה בלותו הזמן יאבד הוא והמלכות שלו כי לישרא׳ תהיה: לא תשב׳ באנשיה שיהיו שם בלותו הזמן׳ כי ישר׳ יהיו מיישבין אותה: וישב ממזר באשדוד׳ יש מפרשים שם אומה׳ וי״מ ממזר מעריות ישראל שישבו לבדם בערי פלשתים ויבדלו מהקהל׳ והנה אחז״ל כי אליהו יטהר הממזרים וישבם בקהל ה׳ ויש לפרשו בחסרון כף הדמיון ומאמר כמו זר׳ לא יבא ממזר׳ ושני הממין נושנו׳ כמו שני הממין אשר במילת כהרסו ממגורות׳ ופי׳ היושב באשדוד מפלשתים ישב בה כמו איש זר ונכרי כי תחת יד ישראל יהיו וזהו מה שאמר אחריו והכרתי גאון פלשתים: והסרותי דמיו מפיו׳ דרך משל כלומר מה שאכל ישראל וכלהו הוא דמיו ושקוציו ר״ל אבער רשעי לב שביניהם ונשאר גם הוא לאלהינו ומה שישארו מהם שיהיה לבם נכון לה׳ אשאיר אותו ויהיה כאלוף ביהודה׳ ופי׳ גם הוא כמו שאר בני הנכר הנלוים אל ה׳ שנ׳ עליהם והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי׳ הנה הם כאלוף וגדול שביהודה: ועקרון כיבוסי׳ תהיה עקרון כמו היבוסי יושב ירושל׳ שהיה יושב בתוך בני ישראל והיה למס עובד להן כן יהיה בימות המשיח׳ וזכר יהודה לפי שבה הר הקדש ובית התפילה׳ ואאז״ל פי׳ דמיו ושקוציו כבול הפה שרגילין בו אומות העולם: וחניתי לביתי מצבה׳ אהיה כמו מחנה לבית ישראל שהוא ביתי יהיה שמי להם כמו אם היה עמהם מחנה גדול שלא יפחדו עוד מצבא שיחנה עליהם ולא מעובר ושב שירע להם׳ מצבה׳ כתוב בה״א במקום אל״ף: כי עתה ראיתי בעיני׳ עתה בזה הזמן שתהיה כל זאת ההבטחה ראיתי בעיני ענים וטלטולם בגלות בין האומות ואושיעם ואביא עליהם כל זאת הטובה׳ ראיתי׳ כמו וירא אלהים את בני ישראל׳ והחכם רבי אברהם אע״ז ז״ל פי׳ כי הם דברי הנביא אמ׳ עתה ראיתי בעיני במראו׳ הלילה בנבואה כל זה: גילי מאד בת ציון׳ גילי מלרע זכר ציון וירושלם כי היא ראש המלכות: צדיק ונושע הוא׳ צדיק יהיה ובצדקתו יהיה נושע מחרב גוג ומגוג׳ נושע׳ פתח שהוא עבר מושב לעתיד מפני הו״ו: עני׳ כמו עניו׳ וכת׳ ענותן׳ וכן אמר בנבואת ישעיה לא יצעק ולא ישא קנה רצוץ ולא ישבור ונומר: ורוכב על חמור׳ לא מחסרון שהרי כל העולם יהיה ברשותו אלא מענוה ירכב על חמור׳ ועוד להורות כי לא יצטרכו ישראל לסוסים ולרכב לפיכך אמר אחריו והכרתי רכב מאפרי׳ וסוס מירושלם: ועל עיר בן אתונות׳ כפל הענין במ״ש׳ ועוד זכר עיר שהוא קטן בשנים כי הוא הנבחר לרכוב וכן אמר על בני אבדן רוכבים על שלשים עירים: בן אתונות ר״ל בן אחת האתונות׳ וכן ויקבר בערי גלעד באחת מערי גלעד: והכרתי׳ וכן אמר בנבואת מיכה והכרתי סוסים מקרבך והאבדתי מרכבותיך וזכר מאפרים ומירושלם לפי שהיתה נחלקת המלכות בימים הראשונים אבל בימי המשיח יהיו אחדים: ודבר שלום לגוים׳ ישלים בין גוי לגוי לא יהיה ביניהם מלחמה כי כל הגוים יהיו נשמעים אליו: ומשלו מים ועד ים׳ פי׳ החכם רבי אברהם אע״ז ז״ל מהים הדרומי הנקר׳ ים האדו׳ עד הים הצפוני שהוא ים אוקינוס: ומנהר עד אפסי ארץ׳ מנהר היוצא מעדן שהוא בתחלת המזרח עד אפסי ארץ שהוא סוף המערב׳ והנה ימשול בכל העולם: גם את׳ אמר כנגד כנסת ישראל כמו שאמר על המלך המשיח שיהיה נושע בצדקתו׳ אמר גם את תהי נושעת בדם בריתך והוא דם המילה שהחזיקו בו ישראל בגלות יותר מכל המצות: מבור אין מים בו׳ זהו הגלות׳ וי״מ בדם בריתך דם הברית אשר כרת ה׳ עם ישראל בסיני׳ ואא״ז ל פי׳ מים נבואה בדרך משל שכסתמה הנבואה בגלות ולא היה נביא אחר חגי זכריה מלאכי וכן מצאנו אומר בענין הנבואה הוי כל צמא לכו למים: שובו לבצרון׳ המפרשי׳ פירשו ענין פרשה זו בבית שני׳ ואא״ז ל פי׳ הפרשה ב״כ בבית שני אלא שאחד פסוק זה פי׳ בעתידה הכתובה למעלה׳ ופי׳ שובו לבצרון שובו לאל ית׳ שהוא מבצר ומגדל עוז: אסירי התקוה׳ בעבור שהיו בגלות והיו אסורים ומקוים לגאולה זה כמה שנים׳ גם

רשי

גם היום מגיד משנה אשיב לך · עוד היום אני מגיד לך בשורה שנייה לכל זו של בניין ומה היא הגדה השנייה שאני שב לשנות לכם: כי דרכתי לי יהודה · סוף שבני יון יטלו המלוכה מיד מלכי פרס וילעו לכם ואני אדריך יהודה להיות לי כקשת מלחמה וילחמו ביונים בימי חשמונאי: קשת מלאתי אפרים · מקרא קצר הוא קשת מלאתי יד אפרי׳ כמו ויהוא מלא ידו בקשת אפרי׳ יהיה לי כאשפה מלאה חצים: ועוררתי בניך ציון · על בני יון: עליהם יראה · בספר יוסיפון מצינו בעת ההיא נראה מופת לאנשי ירושלם: בשופר יתקע׳ ירעם: בסערות תימן · לסער את אנשי תימן הם בני יון שים מרבותינו שפתרוהו על אדום לעתיד לבא: ואכלו · שלל אויביה׳: וכבשו · תחתיה׳ אבני הקלע הם היונים שהם מלומדי קשת ולקלע באבן: המו כמו יין · המיין בקול שמון ושמחה כמו שהומים שתויי יין: ומלאו · כפשות׳ כל טוב: כמזרק · שמלא דם לפני המזבח: כזוית מזבח · שמנסכין שם יין והיין נקף על׳ו למו שטנינו במסכת סוכה למון שביעה לשון שכרו׳: כצאן עמו · כצאן שהשיע ממצרים להיות לו לעם: כי אבני נזר · כי הכהני׳ בני חשמונאי המתפארים באבני נזר בטורי אופן ואפוד יהו מתנוססי׳ בניסים על אדמתן: כי מה · רב טובו הצפון של אותו הדור: דגן בחורי׳ הנותן כח לבחורי׳: ותירוש · אשר ינובב בתולות בכיב טיל ו ושמחה · ויש פותרין אשר ינובב ויצמח בקרקע בתולה והוא יין מטובח: שאלו מיי׳ מטר · אם תצטרכו: חזיזים · ענני׳ מביאי׳ מטר: לאיש עשב בשדה · בשביל איש אחד ובשביל עשב אחד הצריך למטר: כי התרפים · והקוסמים שקר והחלומות אשר הטעו את אבותיכ׳ לאמר חלמתי והיו מחזיקי׳ ידיהם למרוד בהקב״ה דברו און והבל דברו לאמ׳ שלום ואין שלום: על כן נסעו · אבל אני כביא להם באמת: יענו · יתכנעו כמו לענות מפני לשון עוני: על הרועים חרה אפי · על מלכי יון: ועל העתודים · על שריהם וכן ת״י על מלכיא הוה רונזי ועל שולטניא אנא מסער ויוונים נמשלו לעתודים והצפיר והשעיר מלך יון והרוצה לפרש הענין שלא במלכי יון יאמר עתודים לשון שרים כמו עורר לך רפאים כל עתודי ארץ: כסוס הודו במלחמה · כסוס אשר נכר הודו במלחמה: ממנו פנה · מהם מלכיה׳ מהם שריהם מהם לוחמי מלחמות׳:

יראה י״נ וסימ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה: המו ג׳ וסי׳ ושתו המו כמו יין · על כן המו מעי לו · המו גוים מטו ממלכו · ומעי המו עלי · בכל ספרי המסורה מונ״ח ג׳ המו ונמצאו ד׳ אבל נ״ל כי ה״ם ג׳ מלר״ע וא׳ מלעי״ל והוא המו גוים מטו ממ״ל כורת: עשה כ״ב פתחין וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ז׳: אפקוד ה׳ מל וסי׳ נמס׳ בסדר

תרגום

אף יומא דין אשלח לחואה לכון די על חד תרין בטבון די אמרית לכון איתי לכון: ארי תקפית קדמי דבית יהודה כקשת מתיחא בבירת אזינין מליית גבורא בית ישראל ואגבר בנך ציון על בני עממיא ואשונך כחרבא ביד גברא: ויי עליהון יתגלי ויהון נפקין כברקין פתגמוהי ומן קדם יי אלהים בשופרא יתקע וידבר בעלעול רוחא מדרומא: יי צבאות ירחם עליהון וישלטון בעממיא ויקטלונונון ושארהון ינמרון כמא דשדן אבנא בקלעא ויבזון ית נכסיהון ויסבעון מנהון כשתי חמר ותהי נפשהון מליא תפנוקין כמזרק דמלי סלתא ומשח ויהון מזהרין כדמא דמזהר על כתלא דמדבחא: ויפרקנון יי אלההון בעדנא ההיא על דאתבדרו כענא עמיה ארי יבחרנון כאבני איפורא ויקרבנון לארעהון: ארי מה טב ומה יאי אולפן אורייתא לנגודיא ודין דקשוט מתקן בכנשתא: שאילו מן קדם יי מטרא בעדן לקיש יי עביד רוחין ומחית מטרא לבני אנשא למתן להון עבורא למיכל ועסבא לבעירא בחקלא: ארי פלחי צלמיא ממללין אונס וקוסמיא מתנבן שקר ונביי שקרא בנבואת שקריהון שקרא ממללין לא מדעם מנחמין על כן אתבדרו כבדור ענא גלו ארי לית מלך: על מלכיא הוה רונזי ועל שלטוניא אנא מסער עליהון חוביהון ארי דכיר יי צבאות ית עמיה ית דבית יהודה וישוי יתהון כסוסי תקיף דזותן בקרבא: מניה מלכיה מניה משיחיה מניה תקוף קרביה מניה יתרבון

מקרא

גַּם־הַיּוֹם מַגִּיד מִשְׁנֶה אָשִׁיב לָךְ׃ כִּי־דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קֶשֶׁת מִלֵּאתִי אֶפְרַיִם וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל־בָּנַיִךְ יָוָן וְשַׂמְתִּיךְ כְּחֶרֶב גִּבּוֹר׃ וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יְהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן׃ יְהוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ אַבְנֵי־קֶלַע וְשָׁתוּ הָמוּ כְּמוֹ־יָיִן וּמָלְאוּ כַּמִּזְרָק כְּזָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ׃ וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת עַל־אַדְמָתוֹ׃ כִּי מַה־טּוּבוֹ וּמַה־יָּפְיוֹ דָּגָן בַּחוּרִים וְתִירוֹשׁ יְנוֹבֵב בְּתֻלוֹת׃

(א) שַׁאֲלוּ מֵיְהוָה מָטָר בְּעֵת מַלְקוֹשׁ יְהוָה עֹשֶׂה חֲזִיזִים וּמְטַר־גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה׃ כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ־אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנַחֵמוּן עַל־כֵּן נָסְעוּ כְמוֹ־צֹאן יַעֲנוּ כִּי־אֵין רֹעֶה׃ עַל־הָרֹעִים חָרָה אַפִּי וְעַל־הָעַתּוּדִים אֶפְקוֹד כִּי־פָקַד יְהוָה צְבָאוֹת אֶת־עֶדְרוֹ אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְשָׂם אוֹתָם כְּסוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה׃ מִמֶּנּוּ פִנָּה מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ

ל׳ · ג׳ · ל׳ זקף קמץ · ל׳ · ב׳ חד מל׳ בכתיבו כ׳ · ז׳ רפי׳ ל׳ · ג׳ ומ׳ל · ל׳ וכתי׳ כן · ו׳ כסי׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ מ׳ל וא׳ חס׳ · ה׳ מ׳ל כלים׳ ד׳ · ח׳ ג׳ מ׳ל בסיפ׳ ה׳

שמות וביחזקא׳ סימ׳ כ״ג: ממנו פנה חד מן י״א זוגין מתחלפי׳ בטע׳ חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וסימ׳ בלשון ארמי שמוא׳ עבד אורית׳ דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא׳ ופי׳ בסדר וארא:

רדק

גם היום מגיד משנה אשיב לך · אמר הנאל ית׳ בבשור׳ אחר׳ קרובה יבשר לך הנביא המגיד שניה לראשונ׳ שהגיד שהית׳ עתיד׳ והוא מה שהושיע האל ית׳ ישרא׳ מידי יון בבית שני ע״י מתתיה בן יוחנן כהן גדול ובניו · ולפי דעתי כי כל הפרש׳ עתיד׳ ואפרש אותה תחלה על דעת המפרשים בבית שני: כי דרכתי · שבט יהודה יהיה קשתי ואדריך אותו על יון · כלומר ביהודה אלחם עם יון: מלאתי אפרים כמו מלא ידו בקשת · והוא מתיחת הקשת בכל כחו לירות החץ · וזכר אפרים אע״פ שבבית שני לא היה שבט אפרים ולא שאר השבטים הנה נשארו בארץ אחר גלות ה השבטים בימי הושע בן אלה מועטים כאשר מצאנו בדברי יאשיהו מיד מנשה ואפרים ו ומכל שארית ישר׳ והם גלו עם שבט יהודה ו ובנימן לבבל ושבו עמה׳ בשובם: ועוררתי בניך ציון על בניך יון · אעורר אותם עליהם ואתן ב בהם כח וגבורה · וזהו שאמר ושמתיך כחרב גבור: ויהוה עליהם יראה · כלומר ה׳ ילחם להם: בשופר יתקע · כאלו בשופר יתקע כ כדרך הנלחמים: והלך בסערות תימן · ילך על בני יון כמו רוח סערה׳ כמו שכתוב ה׳ בסופה ובסערה דרכו · וזכר תימן שהו׳ פאת דרום כי משם תבא רוח ס סערה · כמו שכתו׳ מן החדר תבא סופה׳ והוא רוח דרום כמו שכתוב וחדרי תימן׳ וכן תרגם יונתן וידבר בעלעול רוח דרומא: יהוה צבאות יגן עליה׳ · על יהודה ואפרים שזכר: ואכלו וכבשו אבני קלעי׳ ולא די שיגן עליה׳ שלא יכבשו אויביהם אלא הם יאכלו אויביהם ויכבשו אותם הנותרים לעבדי׳ ולשפחות · וכנה בני יון אבני קלע שהם אבני חנות שקולעים בהם הקלעי׳ לפי שכנה בני יהוד׳ בהפכ׳ אבני נזר שהם אבני׳ טובות ומרגליות שמשימין אותם בעטרה: ושתו והמו כמו יין · ר״ל ושתו דמי האויבים ויהמו עליהם כמו אם ישתו יין ובא על דרך וכעסים דמם ישכרון · והמיה על היין כמו שאמר שכרו ולא יין המו ולא שכר: ומלאו כמזרק כזוית מזבח · יהיו מלאי׳ מדם האויבי׳ כמזרק שמקבלי׳ בו דם הקרבנות · או כמו זוית המזבח שזורקין בהם הדם: והושיעם · כצאן עמו · כמו שמושיע אדם צאנו בכל כחו כן יושיע עמו כי הוא צאנו · וי״מ כמו שהושיע משה שהיה רועה אותם כצאן כמו שנאמר נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן: כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו · כי יהיו יהודה ואפרים כמו אבני נזר מתנוססות ומתרוממות על אדמתו שהיא אדמת הקדש · מתנוססות · מתרוממות · וכן נתתי ליראיך נס להתנוסס · וכן נס ענין גבהות ורוממות כי נושא הנס מגביה ומרומם אותו על ראש העם: כי מה טובו ומה יפיו · אמר מה טוב יהיה פרי ארצם מה טובו של הדגן והתירוש המגדל והמנובב בחורי׳ יפי׳ ובתולות יפות כלו שיהיו בזמן ההוא: שאלו · בזמן ההוא אם תשאלו מהשם ית׳ מטר בעת מלקוש ה׳ עושה חזיזים מיד ישמע תפלתכם ויעשו חזיזי׳ ויתן מטר והחזיזי׳ יהיו עם המטר וכן אמר ודרך לחזיז קולות · והם אותם שמבהיקי׳ בעת המטר לפני בא הרעם והוא מגזרת חזה · ורז״ל פי׳ כמו ענן · ומה שאמ׳ בעת מלקוש שהוא המטר האחרון שהו׳ בימי ניסן כלומ׳ אפי׳ באחרונה אם יצטרכו למטר יתן להם ויגדל העשב מהרה: ומטר גשם · בשמיכו׳ אדמת עפר מטיט היון ר״ל רבוי המטר יתן לאותם שיהיו בזמן ההו׳: לאיש עשב בשד׳ · לכל אחד מהם יתן לו עשב בשדהו · ורז״ל פי׳ כי בזמן שישרא׳ עושי׳ רצונו של מקו׳ יעשה הוא רצונם ואם יצטרך איש אחד לבדו מטר ולא האחרו׳ יתן לו לבדו מטר ואם יצטרך איש לעשב אחד בשדהו או בגנו ולא יצטרך לעשב אחר יתן לאותו העשב לבדו מטר כמו שאמ׳ אח׳ מן החסידי׳ האי משרא בעי מטרא והאי משרא לא בעי מטר: כי התרפי׳ · אז יכירו כי התרפי׳ דברו און · כי יראו כי הנבואו׳ שאמרו נביאי האמ׳ נתקיימו הרעו׳ נתקיימו בחרבן הארץ והנחמו׳ נתקיימו בזמן ההו׳ יכירו אז כי בעלי התרפי׳ שהיו מתעי׳ אות׳ קוד׳ חרבן הארץ וכן הקוסמי׳ ונביאי השקר בחלומותיה׳ שהיו אומרי׳ להם קודם החרבן שלו׳ יהיה לכם יכירו אז כי הכל היה שקר ואון והבל: על כן נסעו · נסעו וגלו מארצם כמו הצאן אשר אין להם רועה: יענו כי אין רועה׳ יענו יכנעו׳ וכן והמוכים לא יענה ענין הכנעה: על הרועים · מלכי יון שלחצו את ישראל לפני יום שקמו בית חשמונאי עליה׳ · ואחר שהמשיל ישראל לצאן המשיל המלכים השולטי׳ לרועי׳ או לעתודים ההולכים לפני הצאן והצאן אחריה׳: אפקד · בונס עליהם: כי פקד · זכר ענים ולאחס ואמ׳ להושיעם: את עדרו׳ לא יניחם ביד הרועים עוד: ושם אותם כסוס הודו במלחמ׳ · כמו הסוס שידא׳ כחו וגבורתו במלחמ׳ · שנ׳ עליו ויסים בכח יצא לקראת נשק: ממנו פנה · פנה הוא משל על ראש העם · כמו שאמ׳ התיצבו הנה כל פנות העם שר״ל ראשי העם ר״ל שלא יהיה עליהם ראש מיון: יתד׳ · הוא הפקיד · וכן אמר׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן: קשת מלחמ׳ · שלא יצטרכו לעזר עם אחר אלא ידיהם רב להם · יצא

ושמח ב' וסימ' וראך ושמח בלבו ' ושמח לבם כמו יין : וחיו ב' וסי' וזאת עשו להם ' וחיו את בניהם ושבו '
וא' חיו מן האנשים : ולא ימצא ד' וסימ' נמסר בסוף צפניה : והורד ב' וסימ' והורד המשכן ' והורד גאון
אשור : פתח ד' בקריא' וסימ' נמסר במלכים ב' סימן י"ג : ותאכל ו' וסי' ויאמר האטד ' ותאכל את בעלי שכם

יֵצֵא כָל־נוֹגֵשׂ יַחְדָּו׃ וְהָיוּ כְגִבֹּרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת בַּמִּלְחָמָה וְנִלְחֲמוּ כִּי יְהוָה עִמָּם וְהֹבִישׁוּ רֹכְבֵי סוּסִים׃ וְגִבַּרְתִּי אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רִחַמְתִּים וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא־זְנַחְתִּים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֵם׃ וְהָיוּ כְגִבּוֹר אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לִבָּם כְּמוֹ־יָיִן וּבְנֵיהֶם יִרְאוּ וְשָׂמֵחוּ יָגֵל לִבָּם בַּיהוָה׃ אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ׃ וְאֶזְרָעֵם בָּעַמִּים וּבַמֶּרְחַקִּים יִזְכְּרוּנִי וְחָיוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וָשָׁבוּ׃ וַהֲשֵׁבוֹתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאַשּׁוּר אֲקַבְּצֵם וְאֶל־אֶרֶץ גִּלְעָד וּלְבָנוֹן אֲבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם׃ וְעָבַר בַּיָּם צָרָה וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים וְהֹבִישׁוּ כֹּל מְצוּלוֹת יְאֹר וְהוּרַד גְּאוֹן אַשּׁוּר וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם יָסוּר׃ וְגִבַּרְתִּים בַּיהוָה וּבִשְׁמוֹ יִתְהַלָּכוּ נְאֻם יְהוָה׃

יא

פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל אֵשׁ בַּאֲרָזֶיךָ׃ הֵילֵל בְּרוֹשׁ כִּי־נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אַדִּרִים שֻׁדָּדוּ הֵילִילוּ אַלּוֹנֵי בָשָׁן כִּי יָרַד יַעַר הַבָּצוֹר׃ קוֹל יִלְלַת הָרֹעִים כִּי שֻׁדְּדָה אַדַּרְתָּם קוֹל שַׁאֲגַת כְּפִירִים כִּי שֻׁדַּד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהָי רְעֵה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה׃

יתרבון כל פרנסוהי כחדא׃ ויהון גברי בית ישראל דישין קטילי עממיא כטין שוקין בקרבא ויגיחון קרב ארי מימרא דיי בסעדהון ויבהתון רכבי סוסון׃ ואגבר ית דבית יהודה וית דבית יוסף אפרוק ואכנוש גלותהון וארחם עליהון ויהון כדלא טלטלתנון ארי אנא יי אלההון ואקבל צלותהון׃ ויהון כגברין דבית אפרים ויחדי לבהון כשתי חמר ובניהון יחזון ויחדון יבוע לבהון במימרא דיי׃ אכלי לכנשא גלותהון ואקרבנון ארי פרקתנון ויסגון כמא די אמר עליהון יסגון׃ וכמא דבדרתנון ביני עממיא ובארעא רחיקא הוו דכירין לדחלתי ויורכון שני חיין עם בניהון ויתובון׃ וכמא דאפקתנון מארעא דמצרים כן מאתור אקרב גלותהון ולארעא גלעד ומקדשא אעלנון ולא יספק להון׃ ויתעבדון להון נסין וגבורן כמא דאתעבידו לאבהתהון בימא ויחזון בפורענות סנאיהון כמא דאטרפו גבריא בגלי ימא ויבהתון כל מלכי עממיא ויבטל תוקפא מאתוראה ושלטן מצרים יעדי׃ ואגברנון במימרא דיי ובשמיה יהכון פריקין אמר יי׃ פתחו עממיא תרעיכון ותשיצי אשתא תוקפיכון׃ אילילו מלכיא ארי אתברו שלטוניא דעתירי נכסיא מתבזזין אילילו טורני מדינתא ארי אתבזיז מחוז תוקפיכון׃ קל צוחת מלכיא ארי אתבזיזו מחזיהון קל ניהמתהון כבני אריון כד יביש עליהון רום ירדנא׃ כדנן אמר יי אלהי אתנבי על פרנסיא דאתמניאו לפרנסא עמא ואנון שליטו בהון כענא לנכסתא׃

ב' בו' ועגה אליהו וידבר ' ויען אליה וידבר אליהם ' פתח לבנון דלתיך :

יצא כל נוגש יחדיו ' שיהיו נוגשי' בשונאיה' : והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות ישרא' יהיו כמו גבורי יון שהיו מתחילה ויהיו בוסים ורומסים אויביהם בתוך טיט חוצות : במלחמה ' באותה מלחמה שילחמו עמם : והובישו רוכבי סוסים ' האויבים שבאו עליהם רוכבי סוסים יהיה להם בשת שישראל יכאום והם רגליים : וגברתי ' אתן להם גבור' על אויביהם : והושבותים ' מלה מורכבת מן והושבתים מן ישב ומן השיבותים מן שוב ושני הענינים נכוני' כאן ר"ל כי ישיבם אל ארצם ויושיבם שם בהשקט ובבטחה' והיו כאשר לא זנחתים' יהיו בכבוד גדול ובשלום כאלו לא זנחתי' מעולם כי מרוב הטובה לא יזכרו צרותיהם שעברו : והיו כגבור אפרים ' אפרי' יהיו כלם במלחמ' כמו גבור כמו שאמר למעלה והיו כגבורים : ושמח לבם ' ישמח לבם בנצחם אויביהם : כמו יין ' פי' כמו שותה יין ' וכן תרגם יונתן כשתי חמר ' וכן כי חמודות אתה ' איש חמודות ' לץ היין ' שותה היין ' והדומים להם רבים : ובניהם יראו ושמחו ' הקטנים והנערי' שאין דרכם להלחם יראו במלחמת אבותם ש שינצחו אויביהם ב במלחמה ישמחו : אשרקה להם ' ענין הנעת השפתים בקול והוא סימן הקריאה ' וכן ושרק לו מקצה הארץ ' וענין אקבצם ' ימ כי מפני הצרות שהיו עושים להם מלכי יון היו מפוזרי' בין האומו' ובימי חשמונאי שבו אל ארץ ישראל ' וי"מ זה הפסו' לעתיד : ורבו כמו רבו' כמו שרבו במצרי' כן ירבו בזמן ההוא : ואזרעם בעמים ' וי"מ שאמר זה על שהיו ז זרועי' בגוי' כשנתפזרו באומו' מפני צרו' מלכי יון ושם היו זוכרים הא' ומצותיו : וחיו את בניה' ושבו ' ושם יחיו עם בניהם ושבו לארצם בימי בני חשמונאי ' וי"מ ואזרעם בעמי' אחר שיהיו נושעי' בימי חשמונאי ילכו לסחור או לטייל בין העמים ויהיו מכובדי' ביניהם על התשועה שעשה להם האל ית' : וחיו את בניהם ושבו ' כשישובו לארצם ישובו בממון גדול שיחיו בו עם בניהם : והשיבותים מארץ מצרים ומאשור ' שיצאו משם מפני הצרות : ואל ארץ גלעד ולבנון ' גלעד מעבר הירדן מזרחה ' ולבנון כולל כל ארץ ישראל מזה העבר כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון : ולא ימצא להם ' לא יספיק להם מרובם ' וית' ולבנון ומקדשא כמו שתרג' אונקלוס : ועבר בים צרה ' האומות שהם רבים כמו הים תעבר בהם צרה ' וא"מ ועבר לשון זכר ר"ל דבר הצרה : והכה בים גלי' ' האל ית' יכה בים ובגליו וייבש אותם ר"ל המון העמים וזהו והובישו כל מצולות יאור כמו שפי' והורד גאון אשור ' וזכר אשור ומצרים שהם הרעו לישראל יותר משאר האומות : וגברתים בה' ' כמו ואל משה אמר עלה אל ה' ' הנה פירשנו פרשה זו על דעת המפרשים בבית שני ' והנכון בעיני כי היא כלה עתידה כמו שלפניה ויבא זכר יהודה ואפרים על כנן כי בימי המשיח ישובו כל ישר' לארצם יהודה ואפרים מה שלא שבו בבית שני אלא גלות בבל שהיה יהודה ובנימן, ובזכרו יהודה בכל מקום כאלו זכר בנימן עמו כי בנימן נופל ליהודה ' ומה שזכר יון הוא כאלו זכר גוג ומגוג כי אחים היו מבני יפת וכלם יבאו בימי המשיח ' וכת' על בניך יון על בני עממיא כמו שכתבנו ' וכל הפרשה מבואר' לזה הפירוש ויש שא"מ ואזרעם בעמים פירושו כדעת המתרג' כמו שכתבנו ' ופי' ועבר בים צרה כמו שפירשנו ' או יהיה פירושו כמשמעו כמו שא"מ בנבוא' ישעיה והחרי' ה' את לשון ים מצרי' וגו' : פתח לבנון' פירשו המפרשי' זה על בטול מלכו' בית חשמונאי או על עת חורבן בית שני ' ויתכן לפרש סמוך לענין' אשר למעל' ממנו על אבדון מלכי האומו' וכזה הוא דעת יונת' שתרג' פתחו עממיא וגו' : הילל ברוש ' ת' אילו מלכיא וגו' : הבציר ' כמו עריס בצורו' : וכתוב הבצור בוי"ו וקרי ביו"ד הבציר והענין אחד ' ויש לפרש הבציר כענין היער וסמכם לבציר לפי שהיו עושי' פירות כלומ' שהיו עשירי' וגדולי' בעלי נכסי' ומקנ' וקנין : קול יללת ' אדרתם ' חזקם ותקפם ותפארתם' ופי' הפסוק כתרגומו ' ורז"ל פי' הפרש על חורבן בית שני ולבנון הוא בית המקדש ' ואמרו כי מ' שנה קודם חרבן הבית היו דלתות ההיכל נפתחות מאיליהן גער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמ' לו היכל עד מתי אתה מבעית עצמך יודע אני שסופך לחרב וכבר נתנבא עליך זכריה פתח לבנון דלתיך : כה אמ' ה' אהי' ' רעה את צאן ההריגה' פרשה זו רוב המפרשי' פירשוה לשעבר יא מ' לנביא שיתנבא על ענין ישר' מה יהיה עד גלותם ' וי"מ אותה בבית שני ' וקראה צאן ההריגה כי כתובי' הם ליהרג ביד שונאיה' תמיד כשעוברי' על מצות הא' יתברך' ופירש אדוני אבי ז"ל רעה מקור כמו לרעות וכן למען היה לה ברק כמו להיות כלומר הוא אמ' לרעות כי לא אמ' לנביא שירעם הוא שא הא' אמ' לרעותם כמו שאמר וארעה את צאן ההריגה :

אשר

והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות במלחמה' הרי מקרא זה מסורס והיו במלחמה הולכים ודורכים אותם כגבורים הבוסים בטיט חוצות בוסים דורסים כמו יבוסו קמינו בוססו את חלקתי : והובישו ' בית יהודה את רוכבי הסוס' הבאים להלחם בם : וגברתי את בית יהודה ' במלחמת היוונים : ואת בית יוסף אושיע ' במקום שגלו שם בחלח ובחבור בימי סנחריב : והושבותים ' כמו והושבתים לשון ישיבה : והיו כאשר לא זנחתים ' כאילו לא זנחתים מעולם : אשרקה להם ' כדרך השורקים לסימן אות לבא אליו הטועה בדרך : ואקבצם ' לעת הקץ לעתיד : כי פדיתים ' כשאפדם : ורבו ' בגולה כמו שרבו במצרים : ואזרעם תחילה בעמי' כאדם הזורע סאה להכניס כמה כורים : וחיו את בניהם ' עם בניהם : ולבנון ' זה בית המקדש : ולא ימצא להם ' ולא יסופק להון : ועבר בים צרה ' תעבור צרה בצור היושבת בתוך הים והיא ראש למלכו' צור : והכה' הקב"ה אשר הוא המכה יכה בים גלים להשקיע את צור : כל מצולות יאור ' היא מצרים : פתח לבנון דלתיך ' תירגם יונתן פתחו עממיא תרעיכון : הילל ברוש כי נפל ארז ' שהוא גדול מן הברוש הלילו השלטונים כי נפלו המלכי' : אלוני בשן ' קיש"נש בלעז : כי ירד ' כי נשבר ודומה לו וברד ברדת היער : יער הבציר ' יער המבצר תקוף כרכיא : הרועים ' המלכים : אדרתם ' תפארתם : שאגת כפירי' ' יבכו השרים : כי שודד גאון הירדן ' שהוא מקום הכפירים והאריות ורבותי' פיר' פתח לבנון דלתיך שעל חורבן בית שני נתנבא הנביא ולארבעים שנה קודם ה חורבן היו דלתו' ההיכל נפתחות מאליהן נער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל עד מתי אתה מבעית את עצמך יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא פתח לבנון דלתיך וגומר : רעה את צאן ההריגה ' הכן להם רועים כלומ' הנבא על פרנסיהם העתידים לרעותם מעתה : צאן ההריגה ' ישראל שהרגום רועיהם ואכלום :

ולא

עליהן ז' וסימ' ותנו בהן אש ושימו עליהן, וכתבת עליהן את כל דברי, כאשר צוה משה עבד יי' דיהושע, ורגמו עליהן אבן, המתנבאות מלבהן, אשר קניהן יהרגן, ותלכן שתיהן עד בואנה בית לחם, וכל ואת שתי הכליו' וכל הכליות דכוו: לאחד ז' פתחין וסים' במלכים ב' ריש סים' ט': ותקצר ד' בקריא' וסים' ותקצר נפש העם בדרך, ותקצר נפשו בעמל ישראל, ותקצר נפשו למות דשמשון, ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי:

ה אֲשֶׁר קֹנֵיהֶן יַהַרְגֻן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר בָּרוּךְ יְהוָה וַאעְשִׁר וְרֹעֵיהֶם לֹא יַחְמוֹל עֲלֵיהֶן׃ כִּי לֹא אֶחְמוֹל עוֹד עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וְהִנֵּה אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת־הָאָדָם אִישׁ בְּיַד־רֵעֵהוּ וּבְיַד מַלְכּוֹ וְכִתְּתוּ אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא אַצִּיל מִיָּדָם׃ וָאֶרְעֶה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן וָאֶקַּח־לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם וּלְאַחַד קָרָאתִי חֹבְלִים וָאֶרְעֶה אֶת־הַצֹּאן׃ וָאַכְחִד אֶת־שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיֶרַח אֶחָד וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם־נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי׃ וָאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם הַמֵּתָה תָמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־בְּשַׂר רְעוּתָהּ׃ וָאֶקַּח אֶת־מַקְלִי אֶת־נֹעַם וָאֶגְדַּע אֹתוֹ לְהָפֵיר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־כָּל־הָעַמִּים׃ וַתֻּפַר בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן הַשֹּׁמְרִים אֹתִי כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ וָאֹמַר אֲלֵיהֶם אִם־טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ

דִי קָנֵיהֶין קָטְלִין לְהֶין אָמְרִין לָא עֲלָנָא חוֹבָא וּמְזַבְּנֵיהֶין אָמְרִין בְּרִיךְ יְיָ דִי אַעְתַּרְנָא וְרָעֵיהֶן לָא חָיְסִין עֲלֵיהֶין׃ אֲרֵי לָא אֲחוּס עוֹד עַל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְגָרֵי יַת אֱנָשָׁא גְּבַר בְּיַד חַבְרֵיהּ וּבְיַד מַלְכֵּיהּ וְיִבְזוּן יַת אַרְעָא וְלָא אֱשֵׁיזֵיב מִידְּהוֹן׃ וּמַנֵּיתִי פַּרְנָסַיָא עַל עַמָּא וְאִנּוּן שְׁלַטוּ בְהוֹן כְּעָנָא לְנִכְסְתָא מַסְכֵּינוּ וְטַלְטְלוּ יַת עַמִּי וְאִתְפְּלִיגוּ קֳדָמַי לְתַרְתֵּין פַּלְגָּן אִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְּבֵית יְהוּדָה וְקָצוּ בְּמַלְכוּתָא דְּבֵית דָּוִד דִּי בְהוֹן רַעֲוָא קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי פַּרְנָסִין עַל עַמִּי׃ וְשֵׁיצִיתִי יַת תְּלָתָא פַּרְנָסַיָא בְּיַרְחָא חַד וְרָחֵיק מֵימְרִי יָתְהוֹן עַל דְּנַפְשְׁתְהוֹן קָצַרַת בְּפוּלְחָנִי׃ וַאֲמַר יַת דְּלָא לְמָנְהַג עֲלֵיכוֹן פַּרְנָס דְּמֵירְתִין יְמוּתוּן וּדְמִשְׁתֵּיצָן יִשְׁתֵּיצוּן וְדִישְׁתַּאֲרוּן יִבְזוּן גְּבַר יַת נִכְסֵי קָרִיבֵיהּ׃ וְאַיְתֵיתִי יַת סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְּאַתּוּר עַל מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל וְאַגְלֵיתִי יָתֵיהּ עַל דִּי אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִגְזַר עִמְּהוֹן דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא בְּכֵן גְּלוֹ בְּנֵי עַמְמַיָא׃ וְעַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא גְלַן בְּעִדָּנָא הַהִיא וִידָעוּן כֵּן עִנְוְתָנַיָא חֲשִׁיבֵי עַמָּא דִי עָבְדוּ רְעוּתִי אֲרֵי פִתְגָּמָא דַיְיָ הוּא׃ וַאֲמָרִית לְהוֹן אִם תַּקִּין בְּעֵינֵיכוֹן עֲבִידוּ רעותי

רשי

ולא יאשמו, מלכי הגוים שאגלם לתוכם זה מוכרם והקונה הורג ואין נותן בלבו שיהא לו אשמה בדבר ומוכרם מתהלל ברוך יי' שמסרם בידי והריני עשיר: ואעשיר, והלי הוא עשיר: וארעה את צאן ההרגה כל אלה דברי הקב"ה לנביא ואני רעיתי אותם בימים הקדמוני': לכן עניי הצאן, אמת עניי הצאן הין כשהתחלתי לרעותם: ואקח לי את שני מקלות, לסוף ימים חלקתי' לשתי ממלכות בעונם: לאחד קראתי נועם ירבעם אמר לנהלם לאט: ולאחד קראתי חובלי' רחבעם אמר להם לירדם בעקרבים ולפי שדרך צאן לנהלם במקלות קרא למושליהם מקלות: ואכחיד שלשת הרועים בירח אחד, והם השחיתו דרכיה' עד שמאסתי' והרגתים בחלש אחד כל שלשת הרועים שהרג יהוא את כל בית אחאב ואת בית אחזיה מלך יהודה ואת אחיו ואת כל זרע מלכות דוד ועתליה איבדה את השאר זולתי יואש שנטמן: ותקצר נפשי בהם, מאסתים וכל לשון קוצר נפש הוא דבר צרה או דבר מיאוש שאין הדעת סובלתו וקצר הלב והמעים מ מלהכיל כמו שאליהו אמר ה הציקתני רוח בטני: גם נפשם בחלה בי, זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני ובחלה פי' רבותינו לשון גודל במסכת נדה משל משלו חכמים באשה פגה בוסר וצמל פגה ע עודה תינוקת בוסר אלו ימי הנעורים שכבר היא גדולה ו והביאו מקרא זה ראיה לדבריה': ואומר לא ארעה אתכם, אמרתי באותן הימים אשליכם מעל פני ויהיו הפקר ולבז: ואקח את מקלי את נועם, שברתי את כח מלכי ישראל בימי יהואחז בן יהוא עד כי אבדם מלך ארם ו וישימם כעפר לדוש ובימי הושע בן אלה שמסרתים ביד סנחריב והגלהו: להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים, להראותם שבשביל שבגדו בי הפרתי את הברית אשר כרתי עם כל העמים עליהם שלא יזיקום שעל מנת כן נתתי להם את התורה שאם ישמרוה שיהיו חירות מן המלכיות שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם ואל תתמה אם דבר המקרא תשועתם מיד שונא בלשון כריתות ברית את השונא שהרי מצינו מקרא דוגמתו וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ונומר: וידעו כן, הבינו הצדיקים שבהם השומרים את חוקי: כי דבר יי' הוא, גזירה זו כבר דבר לנו הקב"ה על ידי משה יוליך יי' אותך ואת מלכך: ואומר, אל מלכי יהודה הנותרים: אם טוב בעיניכם הבו שכרי, קיימו מצותי והוא יהיה שכרי על כל הטובה אשר נתתי לכם כמו שנותנין שכר לרועה צאן ואשוב וארעה אתכם: ואם

רדק

אשר קוניהן יהרגנן, יהרגנו אותם והנה הם ביד מוכר וקונה בלי חמלה: ולא יאשמו, אינם חושבים עצמם אשמים אם יהרגנו אותם: ומוכריהן יאמר, כל אחד ממוכריהם יאמר כשמכרן ברוך ה': ואעשיר, יאמר ברוך ה' כי אני עשיר מדמי שה השבויים, ובאמרו הרשע המוכר ברוך ה' זהו בחשבו כי רצון האל ית' במעשה זה כמו שאמ' סנחריב המבלעדי ה' עליתי על הארץ הזאת להשחית', או כאמר כי רגילות בני אדם בזה לתת שבח לאל ית' בכל ריוח שירויחו הן מדרך ה הצדק הן מדרך ה הרשע, וכענין זה אמרו רז"ל גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי, ואעשיר, האלף נחה והוי"ו פתוחה והעי"ן כ בשו"א לבדו: ורועיהם לא יחמול עליהם, והא שהוא רועיה' אינו חומל עליה' לפיכך הם נופלי' ביד אויביהם מוכרים וקונים ואמר רועיהם לשון רבים כמו ישמח ישראל בעושיו אי ה עושי: כי לא אחמול עוד, אם לא ייטיבו מעשיהם: על יושבי הארץ, על יושבי ארץ ישראל: ביד רעהו וביד מלכו, ישחיתו הם בה' ומלכם גם כן ישחית בהם הן מלך ישראל והן מלך האומות ה השולט עליהם: ממציא תזמין, כמו ואת העולה המציאו אי לנתחיה: וכתתו את הארץ, בין זה ובין זה יכריתו וישחיתו את ארץ ישראל: ולא אציל מידם, לפי שחטאו לי: וארעה, לכן עניי הצאן, באמת עניי הצאן מכאתים כ שלקחתים לרעות, תחלה אפרש פרשה זו על דעת המפרשים אותה לעבר ואעפ"י שלא מצאתי לאחד מהם פירוש שלם בפרשה זו אפרש אני מה שאמצא בדעתי בעה"י: ואקח לי שני מקלות, דרך הרועה לנהוג צאנו במקל שבידו, ואמר כי לרעות את ישראל לקח שני מקלות רמז בזה כי הנהגתו אותם לא היה בענין אחד רק לפי מעשיהם היה מנהיגם לפיכך זכר שני מקלו' ואמר לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים, ולאחד שניהם פתחין שלא בסמיכות ואין זה כמנהג ברוב אלא שנמצאו כך מעטים ואמ' כי לאחד מן המקלות קרא נועם ר"ל כי בנעימות נהג אותם על דרך שאמר דוד המלך ה' רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני, וזה בזמן שהיו ישראל שומרי' דרך ה' שהיו מלכיהם ושופטיהם טובים ומדריכים אותם בדרך ישרה ואז היה האל מנהיג אותם בנעימות שבעים כל טוב אין שטן ואין פגע רע: ולאחד, מן המקלות קרא חובלים, והוא לשון השחתה כמו מחבלי כרמים, ר"ל שהם השחיתו דרכם ועלילותם והוא נהג אותם על הענין הזה שלא חשם לשמור אותם מן האויבים אך היה נוהג אותם עדיין שלא סלק שכינתו ושמירתו מעליהם עד גלותם כי היו מלכים טובים ומלכים רעים אחריהם, ובזמן שהיו רעי' היה בא להם הרע והיה שם המקל חובלים ובזמן שהיו עושים טוב היה בא להם הטוב והיה שם המקל נועם: וארעה את הצאן, בין טוב ובין רע רעיתי: ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד, הם בני יאשיהו יהואחז ויהויקים וצדקיהו או השלשה מתו ביד אויביהם' ויהויכין בן יהויקים אעפ"י שגלה לא נכחד כי ממנו נשתלשלה המלכות מלכות בית דוד אבל אלו השלשה נכחדו, כי יהואחז וצדקיהו לא היה מזרעם מלך, ויהויקים מת בבזיון סחוב והשלך, ואלה השלשה היו בסוף חרבן הארץ וגלות הארץ, כי בין שלשתם לא מלכו אלא כ"ב שנה וארבע חדשים וכלם היו בצרה, ומה שאמר בירח אחד ר"ל בזמן מועט' וכמוהו יאכלם חדש את חלקיה': ותקצר נפשי, על דרך משל כמו ותקצר נפשו בעמל ישראל ובא על ענין שאמר יחזקאל ותקע נפשי מעליה, כאשר נקעה נפשי מעל יהודה' ושני הפסוקי' מורים על חורבן הארץ בימי צדקיהו, ובאמרו וגם נפשם בחלה בי' כלומר לא קצרה נפשי בהם בתחלה כי גם נפשם מאסה בי מתחלה לפיכך קצרה נפשי בהם' ויונתן לא תרג' כן פסו' ותקצר נפשו בעמל ישרא' ותרג' ותקצר נפשי בהם ורחיק ממרי יתהון, ותרגם וגם נפשם בחלה בי על דנפשהון קצת בפולחני, ובשלשת הרועי' לא פי' יונתן דבר אלא תרגמו כפשוטו ושיציתי תלתא פרנסיא בירחא חד: ואמ' לא ארעה אתכם, וקודם שחרב הבית בימי ג' הרועי' האל' כשראיתי כי מעשיהם רעים ולא היה עתיד לעמוד אחריהם מלך טוב אמרתי לא ארעה עוד אותם, על דרך והסתרתי פני מהם והיה לאכל: המתה תמות' בדבר: והנכחדת תכחד' בחרב: והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה' ברעב: ואקח, וכבר לקחתי את מקלי: את נועם' זה יאשיהו כי לא היה אחריו מלך טוב: ואגדע אותו, ע"י פרעה נכה הסירותיו: להפיר, בצר"י וביו"ד המשך' אמ' כיון שראיתי שלא יקום אחריו מלך טוב הסירותי אותו כדי שישלטו העמים בישראל כי לא היו שומרים דרך ה' אלא בהכרח המלך כמו שכתוב לפיכך אמ' להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים כאלו כרת האל ברית עם כל העמים שלא ירעו לישראל כי לא הרעו להם בימי יאשיהו כי גם פרעה נכה שלח לו שלא ילחם עמו: ותופר ביום ההוא' אותה הברית הופרה ביום שמת יאשיהו כי שלש הרועים שלטו בהם העמים ובזזו ושללו והרגו והגלו אותם: וידעו כן עניי הצאן השומרים אותי' אותם הצדיקים שהיו בהם שהיו שומרים אותי כלומר אשר דברתי להם על ידי הנביאי' ולא שמעו כי לא היו מאמיני' להם אך הטובים שהיו בהם היו שומרים אותי כלומ' לדברי כמו ואביו שמר את הדבר ובבא הפורענות ידעו כי דבר ה' הוא: ואמר אליהם, דבר ה' הוא שאמר אליהם ע"י הנביאים: הבו שכרי, כיון שאני רועה אתכם הבו שכרי, והשכר הוא התשובה ומעשים טובים: ואם

ואם לא חדלו · כמו שאמר יחזקאל אם ישמעו ואם יחדלו : וישקלו את שכרי שלשים כסף · שלשים צדיקים היו פהם בימי אלא שלשת הרועים · ומצאנו מהם דניאל חנניה מישאל ועזריה וירמיה ויחזקאל וצפניה · ואי אפשר שלא היו בהם אחרים ואם לא נזכרו · שהרי כתוב כתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ · ו״ת ואמרית להון אם תקין בעיניכון ע עבדו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו ית ר רעותי גוברין מקצת כלומ׳ קצת אנשים שבו בתשובה : ויאמר ה׳ אלי השליכהו אל היוצר · אמר הנביא שאמר לו האל יתב׳ שישליך זה הכסף אל היוצר ופי׳ המפרשי׳ כמו האוצר כי אותיות אהו״י הם מתחלפות ופי׳ שומר האוצר וכת׳ אמרכלא רוצה לומ׳ בדרך משל שיתחלו בבית ה׳ ויהיו נבדלי׳ מן העם העושי׳ הרע בעיני ה׳ ואמר ש היוצר על דרך משל כענין היוצר יחד לבם ומבין וגו׳ והוא יודע הטובים והרעים חוקר לב ובוחן כליות כי יש מראים עצמם טובים ואינם טובי׳ : ואקחה · כך היה נראה לו במראה הנבואה כי הוא היה לוקח הכסף ומשליכו בית ה׳ אל היוצר אבל ענין זה לבד עבר שנים רבות כי בימי נ׳ הרועים היה ור״ל בדרך המשל כי התיחדו הטובים ונבדלו מן העם ולא היו נראים עמהם ברחובות · וזהו שאמ׳ ירמיה הנביא שוטטו בחוצו׳ ירושלם ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונ׳ ואסלח לה כמו שפיר׳ אותו בספר ירמיה׳ · ומה שאמר אדר היקר הוא בית ה׳ · ר״ל כמו שאמר ואשליך אותו בית ה׳ · ר״ל אל אדר היקר ואל שאמר עומד במקום שני׳ · ופי׳ אשר יקרתי מעליהם ככבדתי בעצמי וסרתי מעליה׳ לרוע מעשיהם וכת׳ : ואגדע׳ זה אמר על החרבן שנגדע צדקיהו שהיה תכלית החובלים והמשחיתי׳ וחרב הבית וגלו ישרא׳ : להפר את האחוה בין יהודה ובין ישרא׳ · האחוה שהיתה בין יהודה ובין ישרא׳ בעבודת ע״ז הופרה אז כיון שגלתה יהודה לא כאשר בישרא׳ עובד ע״ז כי ישרא׳ עד שגלו לא הניחו מלעבוד ע״ז בכל הצרות שהיו באות עליה׳ וכיון שגלו ראו כי דברי הנביאי׳ אמת בחרב הארץ לא עבדו אח״כ ע״ז ויהודה נ״כ עבדו ע״ז עד שגלו וכיון שגלו בטלה ע״ז מהם הנה כי הופרה אז האחוה שהיתה ביניהם בע״ז וכת׳ הנה פירשנו פרשה זו לשעבר ופרשה הבאה אחריה על כל פנים היתה נבואה לעתיד בזמן בית שני ונפרשנה אחרי אשר כ״תרם פרשה זו בזמן בית שני פי׳ אא״ול כן אמר הפ׳ הלאותי לרעותה ולקחתי לי שני מקלות באחידי׳ לרעותה נועם וחובלים · נועם כהן גדול · וחובלי׳ מלך · על כהן כאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ואמ׳ ודעת לנפשך ינעם · וחובלי׳ מלך בעבור שהוא כמו רב החובל באניה · ואלה הצאן תעפי׳ שרעיתי׳ אני בשני אלה המקלו׳ והסירותי מעליהם רועים אחרים והם מלכי האומות לא חזרו למוטב ושלחתי להם שלשת הנביאי׳ לרעותם במקומי והם חגי זכריה ומלאכי ולא הועילו להם תוכחתם הכחדתים כמו שאמר ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד · מזה כלמוד כי בירח אחד מתו ואחריהם לא היתה נבואה בישראל · וכן אז״ל משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה נבואה מישראל · וכן נמצא כי תחלת נבואתם בזמן אחד היה בשנת שתים לדריוש · אמר כאשר הכחדתי שלשת אלה הרועים ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי מאסה בי · ורז״ל אמ׳ פנה בואל ובמל · ואמרו פנה אלו ימי הנעורים · בואל שהכת גדולה והאב קץ בם · ופי׳ במל יצאת מלאה שהיא בוגרת וכולם אביה מלהשיאה מרוב׳ שבתה בבית · ואמ׳ לא ארעה וגו׳ · ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו זה בקרוב לגלות׳ אבדה מהם כהונת׳ · הבו שכרי · שובו בתשובה ושבו בתשובה ולא היתה תשובתם שלמה כי אם שלשים יום מאבלות שהתאבלו על כהן גדול שמת זהו שלשים כסף · השליכוהו אל היוצר כמו אל האוצר כמו שפי׳ אל בית ה׳ אל בית היוצר · וענינו כתוב כבואה זו ושים אותה בבית ה׳ · ויש מפרשים אל היוצר אל הקהל · כמו יוצר גובי · אדר היקר · אשר יקרתי מעליהם הדר הכבוד שסלקתי מעליהם בעבור כי בבית שני לא שרתה שכינה · אשר יקרתי · אשר מנעתי · מן הוקר רגליך : ואגדע את מקלי השני את החובלי׳ · הוא המלך והוא היה אגריפס כי בימיו הגלם טיטוס והחכ׳ ר׳ אברהם הלוי מטולי׳טולה שחבר ספר הקבלה פי׳ פרשה זו כן רעה את צאן ההרינה זה בנין בית שני ואם ואקח לי שני מקלו׳ לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים · נועם זו נשיאות זרובבל נחמיה התרששתא שהם מבני דוד ולהם נתן ה׳ מלכות ישר׳ ברית מלח · חובלים · זה מלכו׳ הכהנים כי הם בתחלה בנו בית המקדש אחד בהר גריזי׳ ונתחתנו אל הכותיים ומהם יצאה מינות לעולם ולבסוף הורקנוס כהן גדול שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ויהרג את הכהנים הוא ואלכסנדרוס בנו וכן היה לדעת אריסטובולוס בן בנו כוטה : ואכחיד את שלשת הרועי׳ בירח אחד · שלשת גדולות אלו רמז נשיאות בני דוד ומלכו בני החשמונאי ומלכות עבדיהם · וקרא לכל ימי בית שני ירח אחד לפי שהיו בעיניו כימים אחדים וזהו שאמר ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר את בריתי וגו׳ · זו פטירת זרובבל ונחמיה כי נכרתה האהבה והופר הברית אשר היתה ביניהם ובין מלכי פרס · וזהו שאמר אם טוב בעיניכם וגו׳ · זהו שאמר להם כשהיה רועה אותם במקלו השני החובלים וכאלו אמ׳ אם טוב בעיניכם ללכת בדרכי ה׳ · וישקלו את שכרי שלשי׳ כסף · רמז לשלשים שנה שמלכו מלכי הסד׳ · ואלו הם מתתיהו הנקרא חשמונאי שנה אחת · יהודה בנו שש שנים · יונתן בנו שש שנים · ושמעון בנו ח׳ שנה · הרי ל״א שנה · ואם היו בהם חדשים חסרים נעשו ל׳ שנה שמלכו מלכי אמונה · וזהו שאמר ויאמר ה׳ אלי השליכהו אל היוצר אל אדר היקר אשר יקרתי מעליהם כלומר אדר הוא ויקר זה השכר ורא׳ להיותו בקרבנות וכנופר נפשות הקהל · וקראם יוצר ופי׳ יוצר כמו שאמר והנה יוצר גובי · וזהו שאמר ואשליך אותו בית ה׳ אל היוצר כענין הראשון הוא : ואגדע את מקלי השני את החובלים · זו עקירת מלכות בני חשמונאי בימי החובלי׳ שהיו בהם הורקנוס ואריסטובולוס ובניו · להפר האחוה בין יהודה · כלומר אשר היה עומד להפר האחוה · כמו שכתו׳ ובני עדיו לגאון שמהו · ופי׳ אשר לגאון שמהו ובין החובלים הוא שחלקו ישראל שתי ממלכות כאשר עשה ירבעם בן נבט שנחלקה בימיו מלכות בית דוד והופרה האחוה בין יהודה ובין ישראל : ויאמר ה׳ אלי עוד קח לך כלי רועה אולי · אלו העבדים · הוי רועה האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה · זה אגריפס המלך אשר העלה את אספסיאנוס ואת טיטוס על ארץ ישראל ושרי הפריצים אשר עשו את כל הרעות : ויאמר ה׳ אלי עוד קח לך כלי רועה אולי · אמר הפ׳ לזכריה שיקח לו כלי רועה שוטה במראה הנבואה והוא סימן למלך שיקום בישראל בזמן בית שני שיעשה מעשיו בשגעון · וכלי הרועה השוטה משונה מכלי רועה אחר כי כלי הרועה הוא כמו שק שישים שם הרועה לחם שיאכל וכום שישתה בו ודברים אחרים שצריך אליהם במדבר ברעותו הצאן והרועה השוטה כליו פחות ורע ונופל ממנו מזונו וכשיחסר מזונו מתקצף על הצאן ומכה אותה ולא יחום עליהן : אולי הז״ל ליחס כ״ול אכזרי וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד מבני חשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והכהיב מלכותו בשטות והרג אשתו ובניו ועשה רעות רבות בישראל · ו״ת אתגבי על פרנסא טפשא : כי הנה · הנער · פי׳ הטלה · הנצבה · העומדת במקומה שלא תוכל ללכת לרעות לא יכלכל אותה במקומה · ופרסיהן יפרק · לא די שלא ייטב להן אלא ירע להן שבמקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת · ו״ת ושארהון יגמר :

ואם לא חדלו · ונם אני לא אטיב לכם וכן מצינו שאמר הקב״ה ליחזקאל השומע ישמע והחדל יחדל : וישקלו את שכרי שלשי׳ כסף · תירגם יונתן ועבדו רעותי גברין מקצת אנשי׳ טובים מעט היו בהם שעשו רצוני כגון החרש והמסגר דניאל חנניה מישאל ועזריה ויחזקאל ולשון שלשים כסף לא ידעתי לכוין כאן אלא כסף לשון חמדה ואף רבותינו פירשו כן בחולין והביאו ראייה מדור הכסף לקח בידו ואת השלשים פירוש שארבעים וחמשה צדיקים יש בכל דור ודור והביאו ראייה מחומר שעורי׳ ולתך שעורים חמשה עשר בבבל ושלשים בארץ ישראל שנאמר ואקחה את שלשים כסף ואשליכהו בית יי׳ בארץ ישרא׳ ומניין השלשים מדרש אגדה ה׳ שהובטח אברהם אבינו בכך שלא יהא דור פחות משלשי׳ צדיקי׳ מניין כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים : ויאמר יי׳ אלי השליכהו אל היוצר · כמו ש האוצר שומר האוצר אמר הקב״ה לנביא כתוב והנח את של הם וצדקתם להיות שמור לסוף שבעי׳ שנה של גלות בבל ויבנ׳ בית המקדש על ידיהם ומהו האוצר אדר היקר בית מקדשי אדר ת׳ תפארתי : אשר יקרתי מעליה׳ · אשר הפשטתי מעליהם מהיות להם ליקר ולשון יקרת הוא ה׳ הסרת כבוד והמ״ם של מעליהם יוכיח והא׳ כמו ושרסך מארץ החיים כמו משעף פארה ודוגמת הפירוש שפירשתי מעין תרגום של יונתן הוא וראיתי לשונות הרבה לפירוש נבואה זו ואיני יכלו לכוונן : ואגדע את מקלי השני · הגליתי את צדקיה : את החובלים · את רשעי דורו כי הוא צדיק ודורו רשעים : להפר את האחוה · שנתאחוו בני יהודה ובנימן ונדבקו בתועבו׳ מלכי ישרא׳ · עוד קח לך וגו׳ · וזהו שאמ׳ לו למעלה רעה צאן ההרינה סימן הוא שאני עתיד למסור דור חורבן בית שני זה ביד עשו : הנכחדות · האובדות לא יפקוד הרועה לבקשם : הנער לא יבקש · תירגם יונתן ודאטלטלו לא יתבעי׳ והנער השוטות שאינן יודעות לבא אל הדיר : הנצבה · שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאט : לא יכלכל · תירגם יונתן לא יסובר ודרך הרועה בחיקו ישא : בשר הבריאה יאכל · את העשירים יגמור ממונן : ופרסיהן יפרק · עד כלה ודוגמת זו אמר דניאל על אדום אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה :

אוילי ה׳ חס׳ יוד קדמא בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ אך אולים שרי צען · כלי רעה אולי · אולים מדרך פשעם · אולים יליץ אשם · ומוסר אולים אולת : רעי ה׳ חס׳ ו׳ בקריא׳ וסי׳ האמר לכרש רעי · דורי נסע וגלה · הוי רעי האליל · חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי · יי׳ רעי לא אחסר :

שְׂכָרִי וְאִם־לֹא ׀ חֲדָלוּ וַיִּשְׁקְלוּ אֶת־שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הַשְׁלִיכֵהוּ אֶל־הַיּוֹצֵר אֶדֶר הַיְקָר אֲשֶׁר יָקַרְתִּי מֵעֲלֵיהֶם וָאֶקְחָה שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף וָאַשְׁלִיךְ אֹתוֹ בֵּית יְהוָה אֶל־הַיּוֹצֵר׃ וָאֶגְדַּע אֶת־מַקְלִי הַשֵּׁנִי אֵת הַחֹבְלִים לְהָפֵר אֶת־הָאַחֲוָה בֵּין יְהוּדָה וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃

טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי עוֹד קַח־לְךָ כְּלִי רֹעֶה אֱוִלִי׃ כִּי הִנֵּה־אָנֹכִי מֵקִים רֹעֶה בָּאָרֶץ הַנִּכְחָדוֹת לֹא־יִפְקֹד הַנַּעַר לֹא־יְבַקֵּשׁ וְהַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא יְרַפֵּא הַנִּצָּבָה לֹא יְכַלְכֵּל וּבְשַׂר הַבְּרִיאָה יֹאכַל וּפַרְסֵיהֶן יְפָרֵק׃

רְעוּתִי וְאִם לָא אִתְמְנַעוּ וַעֲבַדוּ יַת רְעוּתִי גַּבְרִין מִקְצָת׃ וַאֲמַר יְיָ לִי כְּתוֹב דִּכְרָן עוֹבָדֵיהוֹן בְּחֵילַשׁ כְּתָבָא וּרְמֵי יָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא וּרְמֵי לִתְחוֹת יַד אֲמַרְכְּלָא חֲלַף דִּיקָרִית דְּחַלְתִּי בְעֵינֵיהוֹן וּכְתַבִית דִּכְרָן עוֹבָדֵיהוֹן בְּחֵילַשׁ כְּתָבָא וּרְמֵיתִי יָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ לִתְחוֹת יַד אֲמַרְכְּלָא רַבָּא׃ וְאַיְתֵיתִי נְבוּכַד נֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל עַל צִדְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וְאַגְלֵיתִי יָתֵיהּ עַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא אַף אִנּוּן דְּבֵית יְהוּדָה כַּאֲחֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר יְיָ לִי עוֹד אֵיזִיל אִתְנַבֵּי עַל פַּרְנָסָא טַפְּשָׁא׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים פַּרְנָסָא בְּאַרְעָא דְּשָׁנָן לָא יִבְעֵי דְּאִטַּלְטָלוּ לָא יִתְבַּע דִּתְבִירָן לָא יַסֵּי דְּקָיְמִין לָא יְסוֹבַר וְנִכְסֵי עַתִּירַיָּא יְבוֹז וּשְׁאָרְהוֹן יְגַמַּר׃

(גליון: ואקחה ל׳ ויחד ואקחה פת׳ ו׳ נחס · ז׳ מפעו׳ פסו׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ תפסטון · כ׳ חד מל׳ וחד חס׳ · י׳ זקפי׳ כככי׳ וכתי׳ · ה׳ חס׳ בליש׳ · ח׳ פסו׳ לא לא)

הוי רעי האליל עזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרעו יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה:

משא דבר יהוה על ישראל נאם יהוה נטה שמים ויסד ארץ ויצר רוח אדם בקרבו: הנה אנכי שם את ירושלם סף רעל לכל העמים סביב וגם על יהודה יהיה במצור על ירושלם: והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אבן מעמסה לכל העמים כל עמסיה שרוט ישרטו ונאספו עליה כל גויי הארץ: ביום ההוא נאם יהוה אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון: ואמרו אלפי יהודה בלבם אמצה לי ישבי ירושלם ביהוה צבאות אלהיהם: ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים סביב וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם: והושיע יהוה את אהלי יהודה בראשנה למען לא תגדל תפארת בית דויד ותפארת ישב ירושלם על יהודה: ביום ההוא יגן יהוה בעד יושב ירושלם והיה הנכשל

וי על פרנסא טפשא דאתפקיד ליה עמא לפרנסא די הוא דמי לטבחא די סכיניה בידיה ועיניה על שמינתא למכס דרעיה מיבש תיבש ועיניה דימינא מכהא תכהי: מטל פתגמא דיי על ישראל אמר יי דתלא שמיא ושכליל ארעא וברא רוחא דאנשא במעוהי: הא אנא משוי ית ירושלם מן מלי מרוי לכל עממיא סחור סחור ואף דבית יהודה ייתונון עממיא ביד אניסין בצירא לירושלם: ויהי בעדנא ההיא אשוי ית ירושלם אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזא יתבזזון ויתכנשון עלה כל עממי ארעא: בעדנא ההיא אמר יי אמחי כל סוסות עממיא בטפשותא ורוכביהון בשעממותא ועל דבית יהודה אגלי ית גבורתי לאטבא להון וכל סוסות עממיא אמחי בסמיותא: ויימרון רברבי יהודה בלבהון אשתכח פורקן ליתבי ירושלם במימרא דיי צבאות אלההון: בעדנא ההיא אשוי ית רברבי יהודה כלבוש די נור באעיא וכבעור דאשא בעמירא ויבזון מן דרומא ומן צפונא ית כל נכסי עממיא סחור סחור ותתב ירושלם עוד באתרה ותצלח ירושלם: ויפרוק יי ית קרויא דבית יהודה בקדמיתא בדיל דלא תסגי אתרברבות בית דוד ואתרברבות יתבי ירושלם על דבית יהודה: בעדנא ההיא ירחים יי על יתבי ירושלם ויהי דחלש

עין ח' בקריא וסימ' נמסר ביהושע סימן יט: ונאספו ד' בקריא וסימ' ונאספו שמה כל העדרים, ונאספו עלי והכוני ונשמדתי, אבן מעמסה לכל העמים, ונאספו עשבות הרים: ה' חס' ו' בליש' אלוף וסימ' לאלפיה בארץ שעיר, ואת למדת אתם עליך אלפים לראש, ואמרו אלפי יהודה, אשים את אלפי יהודה ככיור אש, והיה כאלף ביהודה: יושב ב' חס' בסיפ' וסימ' והשפלה ישב, ותפארת ישב ירושלם:

רשי

הוי, יש לצעוק על זה: רועי האליל, רועי של אין אליל לשון אל אינו רועה וכן רופאי אליל רועי האליל יוד יתירה במקום ה"א כמו עוזבי הצאן שכני סנה שוכני לבדד: עוזבי הצאן, נותן הפקר ליד כל הבא להכות ולהרוג ולבוז: חרב על זרועו ועל עין ימינו, והוא הרועה סכין של שחיטה נושא בידו לשחוט את השמינה ואת הבריאה שנתן עין ימינו בהם לדעת מי העשירים לבוז ולגמור נכסיהם: זרועו יבוש תיבש, לעתיד לבא ונתתי נקמתי באדום והפותרים פותרים אותו בצדקיהו על שם ואת עיני צדקיהו עור ואי אפשר לכוון הנני מקים רעה בארץ בצדקיהו שכבר עבר לו שבעים שנה: משא דבר יי', הוא גזר זה הדבר שהתחיל לדבר בפורענותן של אוכלי ישראל עמו וכיוצא בו: סף רעל, כלי תרעלה כמו בדם אשר בסף רעל לשון שממון אוטם הלב והאברים מאין כח כאדם המעוטף בשמלה כמו הברושים הרעלו הסרות והרעלו' ובלשון משנ' מכינו מדיות רעולות אונכלוס' מכתא בלע': וגם על יהודה, יטילו הגוים אשר יהיו במצור על ירושלם שיהו בית דוד מכפנים והאומות יצורו עליהם ויבאו גם בני יהודה על כרחם לצור על ירושלם כן ת"י: אבן מעמסה, אבן משאוי המוטלת על בני אדם מפני המושל לשאתה ולעמסה על כתפים והיא כבידה מאד עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטו: אכה כל סוס, הצובאים שם בשגעון ואת רוכביהם בעורון אבל על בית יהודה שהם על כרחם מן הצובאים אפקח עיני להגין עליהם מן המכה הזאת: ואמרו אלופי יהודה בלבם, כשיראו שאר הצובאים נגפים במגפה זו והם ניצולים: אמצה לי יושבי ירושלם וגו', יושבי ירושלם שיודעי' שעל כרחינו אנו באים עליה' אמצו לעזרתי בתפלת' ביי' אלהיה': אשי' את אלופי יהוד', ישובו וילחמו עם אותם שהביאום שם: ככיו' אש', כמדורת אש גדולה וכיור לשון כריי' וכן אברו מנחם: תחתיה, במקומה: והושיע יי' את אהלי יהודה בראשונה, בטרם יבאו בני ירושלם לצאת מן העיר תהיה להם תשועה לשוב אל אהליה' ואל ביתם ואח"כ תבא תשועה לבני העיר היא התשועה שנאמר בה ויצא יי' ונלחם: למען לא תגדל, להתפאר עליהם ואמר לא נצלתם אלא בשבילנו: הנכשל בהם, החלש שבהם: כאלהים

רדק

הוי רועי האליל עוזבי הצאן, רועי' כמו רועה, וכן באהל רועי כמו רועה, עוזבי' כמו עוזב היו"ד נוספת, וכן אוסרי לגפן עירה, חצבי מרום קברו, והדומים להם, האליל, כמו רופאי אליל, דבר שאינו מועיל וזה הרועה הוא הורודוס או אגריפס: חרב על זרועו, אחר שאמר יבש תיבש כהה תכהה לא רצה לומר חרב ממש אלא ר"ל כליון כמו שהחרב מכלה, ואמר זרועו ר"ל שיכלה כחו, ואמר עין ימינו ר"ל שתכלה השגחתו ועצתו במעשיו, ור"ל עין ימינו עין הלב, וכן כתב החכם ר' אברהם אע"ז ז"ל אבל הוא לא פירש ענין הפרשה בענין שפירשנו אנחנו: משא דבר ה', אחר שזכר פורענו' ישראל וחרבן הארץ פעמים התנבא על טוב ישראל ופורענו' האומות ואמר נאם ה' נוטה שמים ויוסד ארץ כלומר כי הוא ברא שמי' וארץ ובידו הכל לנתוץ ולהרוס לבנות ולנטוע, וזכר אדם כמו שאמר ישעיה ואדם עליה בראתי כלומר ואני הגליתי את ישרא' ובידי להעלות' מהגלו' ולהנקם מאויביהם, וכתב החכם ר' אברה' בן עזרא ז"ל כי סמך ויוצר רוח אדם בקרבו לנוטה שמי' ויוסד ארץ לפי שהאדם עולם קטן כנגד שמים וארץ שהוא עולם גדול, ומה שאמר ויוצר רוח אדם בקרבו, ולשון יצירה לא מצאנו שא על דבר שיש בו ממש שהוא מוחש בחושים ולא כן הרוח ואמר כי מה שאמר ויוצר אמר על יצירת כלי הגוף המקבלים כח הרוח והם המוח והלב: הנה אנכי, סף רעל כמו כוס התרעלה שהשותה אותו ימו' כן כל הצובאי' על ירושלם יספו ויכלו: וגם על יהודה יהיה במצור, ר"ל כי יהודה יצורו עם האויבים על ירושל', וטע' על יהוד' כי גם עליהם תהיה סף הרעל מתחלה שיבאו על כרחם במצור על ירושלם והנה תהיה עליהם זאת צרה גדולה, ופי' הענין כי בבא גוג ומגוג על ירושלם אחרי הגאולה יעלו על ארץ יהודה כי מגמת פניה' לבא על ירושלם תחלה ולא יחושו לכל ארץ ישרא' לכבשה תחלה כי יאמרו אחר שנכבוש ירושלם תהיה נכבשת כל ארץ ישראל לפנינו אבל יעלו לירושלם דרך ארץ יהודה כי היא דרכם ויקחו עמהם בני יהודה על כרחם שיבאו עמהם לצור על ירושלם, וכתו': והיה, אבן מעמסה, המשילה תחלה לסף רעל והוסיף להמשילה לאבן מעמסה ר"ל כל הינועי' להלחם על ירושלם ילקו בה כמו האבן הגדולה שהיא לעומסיה למעמס גדול ולמשא כבד ובעוד שמרימי' אותה מן הארץ להרימה על כתפם יעשו בה שריטו' בידיהם ומכני' בה כחם אנשי' רבי' ובהסיע' אותה ישרטו בידיה' כן יאספו על ירושלם כל גויי הארץ וכלם יהיו נספי' בה' מעמסה' מן ויעמוס איש על חמורו' ועמסי' על החמורי' ענין משא' וכת' אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזא יתבזזון וגו': ביום ההוא אפקח את עיני, לשמרם מהמכה שתבוא על העמים אע"פ שהם ביניהם הם וסוסיהם ינצלו מהמכה אבל כל סוס העמים אכה בעורון, ואמר בעורון אחר שאמ' בתמהון כי שתי המכו' האלה תהייגה להם והתמהון הוא בלב והעורון הוא בעיני': ואמרו אלופי יהודה' יאמרו בלבם כשהיו בין אויביהם כי יושב ירושלם יהיו אמצה ותוזק להם שיבאו להלחם עמם בעזרת ה' צבאות ויוכלו בם: אמצה' שם בשקל עולה ענוה כבשה שלוה: ביו' ההיא את אלופי יהודה' גדולי יהודה שיהיו בחוץ אשים' ככיור אש בעצי' כי באש שאמלח בגוי' תמהון ושגעון יתבוננו כי מאת ה' הוא ויכו הם ובני יהודה שעמהם בגוים על ימין ועל שמא' ופי' כיור אש גחלת אש מלשון תנור וכירי' וכמו שהעני' והעמיד נכוני' לבער עם אש כן הגוי' יהיו נכוני' לאבדו' ולכליון בתמהון ובשגעון שישלח בהם הא ית' ואלופי יהוד' יהיו בהם כמו האש לכלות: וישבה ירושל' עוד תחתי' בירושל', כי הגוים חשבו להשמידה מהיות עיר והיא תשב עוד במקומה במקו' שהוא נקראת ירושלם היום: והושיע ה' אהלי יהודה בראשונה' לפי שהבדי' על עיר יושבים באהלי' לפיכך אמ' אהלי יהודה' ואמרו עוד כי על בית רכבים אמ' שהם יושבי' באהלי' לעולם והיו יושבי' בתוך בני יהודה' ות' אהלי יהודה קרוי לבית יהודה, בראשונ' קודם שיושעו יושבי ירושלם יהיו נושעי' בני יהוד' שהם מבחוץ מפחד אויביה' שבאו עמהם במצור: למען לא תגדל תפאר' בית דוד' כי בית דוד יהיו מכפנים בעיר עם יושבי ירוש' ואם יושעו הם בתחל' יתפארו על בני יהוד' שהם מבחוץ ויאמרו שעל ידם הם נושעי': ביום ההו' הנכשל בהם' החלש שבהם יהיה כדוד שהיה גבור חיל ואיש מלחמ': ובית

ובית דוד ׳ ר״ל המלך המשיח ׳ כמו שמעו כח בית דוד שאמר על אחז המלך ויצא המלך לפניהם להלחם בגוים ההם כאלהים ׳ ופי׳ כמלאך ה׳ : והיה ביום ההוא אבקש להשמיד ׳ אבקש ואעשה כלומר אשים כל רצוני להשמידם : ושפכתי רוח חן ותחנונים ׳ כלומר שימצאו חן בעיני ואושיעם מן הגוים הבאים עליהם ׳ וכפל הענין במ״ש לחזק הענין ׳ ות״י רוח חסד ורחמים ׳ ופי׳ אא״ז רוח שיהיה חן בעיני כל אדם ושיהיו תחנוניהם מקובלים לפני ׳ והנה אמר שיגן עליהם ׳ הנה זכר המלחמות העליונות המנשאות אותם אח״כ אמר שאם ידמן שידקרו אחד מהם במלחמה ואפילו הדיוט שבהם תימה גדולה יהיה להם היאך יהיה לדבר זה ויחשבו אותו שהוא תחלת ירידה והכנעה נגד אויביהם ׳ כמו

כדויד ג׳ וסימן נמסר בעמוס סימן ו׳ : כאלהים ג׳ בקריאה וסימן והייתם כאלהים יודעי טוב ורע ׳ ובית דויד כאלהים ׳ מי אל גדול כאלהים ׳ אנ״ך : מספד ג׳ בקריאה וסימן מספד תמרורים כי פתאם ׳ מספד בית האצל ׳ כמספד הדדרמון בבקעת מגדון ׳ וסימן תמריא סמיכין לרמוניא : לחטאת ו׳ פתחים וסימן ויהי כדבר הזה

בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּדָוִיד וּבֵית דָּוִיד כֵּאלֹהִים כְּמַלְאַךְ יְהוָה לִפְנֵיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלָםִ׃ וְשָׁפַכְתִּי עַל־בֵּית דָּוִיד וְעַל יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֵת אֲשֶׁר־דָּקָרוּ וְסָפְדוּ עָלָיו כְּמִסְפֵּד עַל־הַיָּחִיד וְהָמֵר עָלָיו כְּהָמֵר עַל־הַבְּכוֹר׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלַםִ כְּמִסְפַּד הֲדַדְרִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן׃ וְסָפְדָה הָאָרֶץ מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית־דָּוִיד לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית־נָתָן לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃ מִשְׁפַּחַת בֵּית־לֵוִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃ כֹּל הַמִּשְׁפָּחוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת מִשְׁפָּחֹת מִשְׁפָּחֹת לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃

יג

א בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מָקוֹר נִפְתָּח לְבֵית דָּוִיד וּלְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָםִ לְחַטַּאת וּלְנִדָּה׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אַכְרִית אֶת־שְׁמוֹת הָעֲצַבִּים מִן־הָאָרֶץ וְלֹא יִזָּכְרוּ עוֹד וְגַם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן־הָאָרֶץ׃ וְהָיָה כִּי־יִנָּבֵא אִישׁ עוֹד וְאָמְרוּ אֵלָיו אָבִיו וְאִמּוֹ יֹלְדָיו לֹא תִחְיֶה כִּי שֶׁקֶר דִּבַּרְתָּ בְּשֵׁם יְהוָה וּדְקָרֻהוּ אָבִיהוּ וְאִמּוֹ יֹלְדָיו בְּהִנָּבְאוֹ׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יֵבֹשׁוּ הַנְּבִיאִים אִישׁ מֵחֶזְיֹנוֹ בְּהִנָּבְאֹתוֹ וְלֹא יִלְבְּשׁוּ אַדֶּרֶת שֵׂעָר

בְּהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּדָוִד וּבֵית דָּוִד כְּרַבְרְבִין יִצְלְחוּן כְּמַלְאָכָא דַייָ קֳדָמֵיהוֹן׃ וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא אֶתְבַּע לְשֵׁיצָאָה יַת כָּל עַמְמַיָּא דִּי מִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם׃ וְאֶשְׁפּוֹךְ עַל דְּבֵית דָּוִד וְעַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם רוּחַ חִסְדָּא וְרַחֲמִין וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמַי עַל דִּי אִטַּלְטָלוּ וְיִסְפְּדוּן עֲלוֹהִי כְּמָא דְּסָפְדִין עַל יְחִידָא וְיֵימְרוּן עֲלוֹהִי כְּמָא דְּמַמְרִין עַל בּוּכְרָא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִסְגֵּי מִסְפְּדָא בִּירוּשְׁלֵם כְּמִסְפְּדָא דְּאַחְאָב בַּר עָמְרִי דִּי קְטַל יָתֵיהּ הֲדַדְרִמּוֹן בַּר טַבְרִמּוֹן וּכְמִסְפַּד יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן דִּי קְטַל יָתֵיהּ פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן׃ וְיִסְפְּדוּן דַּיָּרֵי אַרְעָא זַרְעִין זַרְעִין גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית דָּוִד לְחוֹד גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית נָתָן גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ זַרְעִית בֵּית לֵוִי לְחוֹד גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית שִׁמְעִי גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ כָּל זַרְעִיָּתָא דִּי אִשְׁתְּאָרָא זַרְעָן זַרְעָן גַּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי אוּלְפַן אוֹרַיְתָא גְּלֵי כְּמַבּוּעַ דְּמַיִן לְבֵית דָּוִד וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וְאֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן כְּמָא דְּמִדַּכַּן בְּמֵי אַדְיוּתָא וּבִקְטַם תּוֹרָתָא דְּחַטָּאתָא׃ וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲשֵׁיצֵי יַת שׁוּם טַעֲוָת עַמְמַיָּא מִן אַרְעָא וְלָא יְהֵי דִּכְרָן מִשּׁוּמְהוֹן עוֹד וְאַף יַת נְבִיֵּי שִׁקְרָא וְיַת רוּחַ מְסָאֲבָא אֲבַטֵּל מִן אַרְעָא׃ וִיהֵי אֲרֵי אִתְנַבֵּי גְּבַר עוֹד וְיֵימְרוּן לֵיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ יָלְדוֹהִי לָא תִתְקַיֵּם אֲרֵי שִׁקְרָא אִתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא דַייָ וְיַחְרוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ יָלְדוֹהִי בְּאִתְנַבְּיוּתֵיהּ׃ וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא יִבְהֲתוּן נְבִיֵּי שִׁקְרָא גְּבַר מִנְּבוּאָתֵיהּ בְּאִתְנַבְּיוּתֵיהּ וְלָא יִתְנַבּוּן עוֹד שִׁקַר בְּדִיל

לחטאת בית ירבעם ׳ ביום ההוא יהיה מקור נפתח ׳ ואתה תשמע השמים תניין דמלכי ׳ ותליתאי ׳ ואתה תשמע מן השמים תניינא דד״ה ׳ ודבתריה ואתה תשמע השמים : אביהו ז׳ בקריאה וסימן וירד אביהו אל האשה ׳ ויחר אפו ויעל בית אביהו ׳ וירד אחיו וכל בית אביהו ׳ ודקרהו אביהו ׳ וישלח חירם מלך צור ׳ ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הראש ׳ ויהל שלמה לבנות וגו׳ אשר נראה לדוד אביהו ׳ וסימן אתתא רגזת מן ביתא חזיא מלכא ודקרה ברישה :

רשי

כאלהים ׳ כרברבין כמלאכים : כמלאך ה׳ לפניהם ׳ יצלחון כמלאכא דיי׳ קדמיהון : אבקש להשמיד ׳ אבקש בהשמידתם ואדקדק בעונם ורבותינו פירשו לזכות אבקש בנוגני שלהם אם יש להם זכות אניחם ואם לאו אשמידם : רוח חן ותחנונים ׳ שיעלה על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני רוח טלנטו בלע״ז : והביטו אלי את אשר דקרו ׳ ת׳ ויבעון מן קדמי על דאיטלטלו והביטו להתאונן על אשר דקרו בהם האומות והרגו מהם בגלותם : וספדו עליו ׳ על אותו הרג : כמספ׳ על היחיד ׳ כאשר יספוד איש על בן יחידו ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג במסכת סוטה : כמספד הדדרימון בבקעת מגידון ׳ אין ענין הדדרימון בבקעת מגידו אלא שני מספדות הן כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימו׳ בן טברימון ברמות גלעד שנא׳ ותעבור הרינ׳ במחנה והוא הספד וכמספדא דיאשיהו בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו שנ׳ ויקונן שם ירמיהו וגו׳ ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם וגו׳ : בית נתן ׳ הנביא וי״א נתן בן דוד כמו שנ׳ שמוע ושובב ונתן ושלמה : בית לוי ׳ הכהני׳ והלוים : משפחת השמעי ׳ שמוע בן דוד בתחלה כלל הכתוב משפחת בית דוד ואח״כ פרט כל אחת ואח׳ : כל המשפחות הנשארות ׳ לבית דוד : ונשיהם לבד ׳ משום צניעות ולמה משפחו׳ הכהונ׳ והמלוכה כדי להחזיר להם כתריה׳ כמו שנ׳ בראש הספר שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ : לחטאת ולנדה ׳ לאדיותא וכן ת״י אשבוק לחוביהון כמה דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא באפר חטאת : וגם את הנביאי׳ ׳ נביאי שיקרא : רוח טומאה ׳ יצר הרע : אדרת שער ׳ כן דרך משיתים ומדיחים מתעטפי׳ בטליתם כאלו הם אנשים צדיקים למען יקובלו בחטיהם :

עשה יהושע כאשר הכו אנשי העי מישראל שלשים וששה איש ׳ אמר אהה ה׳ ואמר מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו כן יהיה עיניכם עתה אם יראו שידקרו מהם אפילו אחד יתמהו : והביטו אלי את אשר דקרו ׳ בעבור שדקרו : וספדו עליו ׳ כאדם שאין לו אלא בן אחד וימות ׳ או כאשר שימות בכורו ׳ ורז״ל פי׳ על משיח בן יוסף שיהרג במלחמה ׳ ותמה אני לפי פירושם איך סתמו ולא זכרו כלל : והמר ׳ ענין מרירות לב : ביום ההוא ׳ כמספ׳ ׳ בפתח מפני הסמיכות ׳ הדדרימון בבקעת מגדון ׳ ידוע היה אצלם ולא ראינו זכר מזה במקרא : וספדה הארץ ׳ אנשי הארץ יספדו על זה הדיקור : משפחות משפחות ׳ כל אחת במקומה ׳ ואלה המשפחו׳ הנזכרות כמו נתן ושמעי יהיו גדולות וידועות באותו הזמן והנביא זכרם לדרך נבואה ׳ ומה שאמר ונשיהם לבד הוא לדרך צניעות ׳ או פירש לפי שהנשי׳ מקוננו׳ וסופדו׳ יותר מן האנשים אמר שתתחלנה לבדן לספוד כמנהגן : ביום ההוא יהיה מקו׳ נפתח לבית דוד ׳ אפשר לפרשו כמשמעו ׳ וכן רז״ל הדביקוהו לפסוק יצאו מים חיים מירושלם ׳ ואמרו יכול שיתערבו בהן מעינות אחרות ת״ל יהיה מקור נפתח לבית דוד ׳ מקור אחד הוא לחטאת ולנדה ׳ ואמרו עוד כיון שהגיעו המים לפתח בית דוד נעשה נחל גדול שנא׳ ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד ׳ ולמה שפירש הפסוק כמשמעו יהיה פיר׳ לחטאת ולנדה כי עד היום ההו׳ לא יצאו מים בירושלם בתוך העיר ׳ ואז יצאו מים חיים בעיר ולא יצטרכו לצאת חוץ לעיר למי חטאת שצריך שיהיו חיים כמו שכתוב ׳ וכן לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים : והיה ׳ אכרית את שמות העצבים שהיו שם טרם גלותם בראשונ׳ או העצבי׳ שעובדי׳ שם הערלים היום ׳ וגם את הנביאי׳ ׳ נביאי השקר שהיו שם במקדש ראשון : ואת רוח הטומא׳ ׳ יצר הרע : והיה כי ינבא איש עוד ׳ אני אעביר הנביאים אבל אם יהיה שוטה אחד שינבא בלוא שקר ויכזב ויאמר כי ברוח האל נבא וישראל בזמן ההוא תהיה בהם דעה והשכל שיכירו את דברי המתנב׳ ההוא אם יהיו דברי אמ׳ או דברי שקר ויאמרו לו אביו ואמו שהם יולדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם ה׳ : וילדיו ׳ הוא תוספת ביאו׳ כי כבר זכר אביו ואמו : ודקרוהו אביהו ואמו ׳ יכוהו ויפצעוהו ליסרו ׳ או פי׳ ודקרוהו יהרגוהו כמו שאמ׳ לא תחיה : והיה ביום ההוא יבושו ׳ כשיראו שלא יתקיימו נבואתם יבושו : בהנבאותו ׳ מקור בתוספת תי״ו ׳ וכן במשנה והלא במאמר אחד יכול להבראות : ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש ׳ כי כן היה מנהג נביאי השקר ללבוש שקים ואדרת שער :

רדק

למען כחש׳ למען שיוכלו לכחש ויאמינו בהם בני אדם כי הם מראים עצמם בפני בני אדם שהם פרושים ואנשים צדיקים וישרים ולא ידברו כזב וכשיראו שלא יתקיימו נבואתם יהיה להם בשת ויכחו ממעשיהם ומחזיונם וממלבושיהם ויכחשו בנבואתם ויאמרו שאינם נביאים ולא נבאו מעולם אא עובדי אדמה הם ולא יתעסקו בדברים הללו אא בעבודת האדמה ובמקנה ובקנין׳ ואמר׳ יאמר לשואל אותו איה נבואתו יכחש ויאמר לא נביא אנכי׳ הקנני׳ למדני היות רועה מקנה ומתעסק בעבודת האדמ׳: ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך׳ אם כן שאין אתה נביא מה המכו׳ האלה שבין ידיך כי המכות הם סימן שהיית מתנבא ואביך ואמך הכוך ויסרוך שלא תתנבא׳ ואמר אשר הכתי בית מאהבי׳ יאמר אין המכו׳ בעבור הנבואה אלא אוהבי הכוני ויסרוני לפי שהייתי משולח ולא הייתי מתעסק׳ בעבודת האדמה בנערותי והיו מכים אותי שאסור משילוח הנערים ואתעסק במלאכה׳ וטעם המכות בין הידי׳ שהיו אוסרי׳ ידיו ורגליו כדי שלא יצא לחוץ׳ וטעם הענין הזה לעתיד לפי שהאל יתב׳ יעדנו לעתיד ואמ׳ והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכ׳ ואותם שלא יתנבאו יקנאו לאחרי׳ שיתנבאו ויעשו עצמם נביאים כמו האחרי׳ ויכירו אבותם השומעים נבואתם שהיא שק׳ ויאמרו להם אבותם לא תחיה כי שקר דברת בשם ה׳׳ ואחז״ל פיר׳ הענין הזה לעתי׳ לבא בזמן תחיית המתי׳ ואמר כי כשיחיו המתים כמו שכתוב בדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם הצדיקים ואלה לחרפת לדראון עולם אותם שכפרו בעיקר וכפרו בתחיית המתי׳ ואותם בינוניים שלא כפרו בעיקר אך היו אומרים חלומות שקר ואמרו נבואת מלבם אך לא עבדו ע״ז כשיחיו יהיו בידיהם מכות כמו מכות שאין נרב׳ וזה יהיה שכר לפעולתו ועונשו על שהתנבא בשקר כדי שיכירוהו בני אדם ויהיה לו בשת כמו שאמ׳ יבשו הנביאי׳ איש מחזיונו בהנבאתו בעבור נבואת השקר בימים הקדמונים׳ ולא ילבשו עוד אדרת שער כמו שעשו בתחלה שהיו לובשים שקים ובגדי פרושים ועובדי האל בעבור שיאמינו בני אדם שקריהם ובזמן העתיד כשירצו בני אדם ויכירם יכחש כל אחד מהם ויאמר לא היו הדברים מעולם כי עובד אדמה אנכי׳ כי אדם הקנני מנעורי׳ אדם עם הארץ הקנני שם אותי רועה מקנה ועובד אדמה׳ וכאמרם לו מה המכות האלה בין ידיך יאמר הוא הם אשר הכיתי בית מאהבי בבית המדרש שהכוני אוהבי על הכתיבה שהיינו כותבים והיינו לומדים או על דבר אחר שיאמר׳ חרב עורי על רועי׳ פירש רש״י ז״ל על שר שהפקדתי על כאן גלותי׳ ועל גבר עמיתי׳ שחברתיו אלי לשמור את כאני כמוני׳ הך את הרועה׳ שר הרשע׳ והחכם ר׳ אברהם פי׳ שהנבואה הזאת על מלחמות רבות תהייה בכל הארץ בימי משיח בן יוסף׳ וטעם רועי כל מלך מהגוים שהמשילו השם על הארץ והוא חושב עצמו שהוא כאלהים על כן אמר ועל גבר עמיתי שהוא חושב על עצמו שהוא גבר עמיתי׳ הך הרועה׳ השם ית׳ יכרית כל מלך מהגוים ותפוצנה הצאן׳ והצעירים הם השלטונים והשרים שהם צעירים מהמלכים׳ ות׳ חרבא אתגלא על מלכ׳ וגו׳ ר״ל המשנים של המלכי׳ והשלטוני׳ והיה בכל הארץ׳ פי׳ בכל ארץ ישראל׳ וי״מ בכל העולם כי גם מאומות העולם לא ישארו אלא הטובים שיהיו עובדי האל ית׳׳ פי שנים: שני חלקים מהם: יכרתו יגועו׳ יוכרתם יכרתו בחרב ומקצתם יגועו בדבר׳ והשלישית יותר בה׳ ישארו בארץ חיים: והבאתי באש׳ פי׳ בצרות קשות דומות לאש׳ ואמר זה לפי שהמשילה למצרף הכסף ואהב שהם צורפים ובוחנים באש כן יהיו הם מצורפים ובחונים בסבלם הצרות הקשות בלב טוב באותו הזמן שיסבלו אותם׳ וכן ת״י ואעיל ית תליתאה בעקא בכור דאשא: הנה יום בא לה׳ לא יהיה אותו היום שכבודו וגבורתו באותו הזמן יראה׳ והוא זמן שיבא גוג ומגוג על אדמת ישראל כמו שנבא יחזקאל הנביא: וחלק שללך בקרבך׳ אמר כנגד ירושלם כי יחלקו הגוים שלל העיר בקרבה כמו שאמר ונשסו הבתים׳ ויונתן תרגם הא יומא דעתיד למיתי מן קדם ה׳ ויפלגון בית ישראל ית נכסי עממיא בגויך ירושלם: ואספתי׳ כלומר שישים בלבם לבא אל ירושלם למלחמה כמו שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל: ונלכדה העיר׳ זאת הצרה תהיה לצרף השלישית שיותר בה ועליה נאמר בנבואת ישעיה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי וגומר: ונשסו הבתים׳ משעלי הכפל שרשו שסס׳ וכן מי נתן למשסה יעקב ענין בזה ושלל: ויצא חצי העיר בגולה׳ רוצה לומר שיגלום מן העיר כשבויים אל אהליהם שהם חוץ לעיר׳ עד כאן יניחם האל יתברך ביד אויביהם לצרף אותם וימלטו כל הכתוב בספר ויקבל הצרה בלב טוב: ויתר העם לא יכרת מן העיר׳ כי לא יתנם האל יתברך עוד ביד אויביהם ויתגברו ישראל על האויבים בעזרת האל עמהם זהו שאמר ויצא ה׳: ויצא ה׳׳ ביום קרב׳ ביום מלחמה׳ תרגום מלחמה קרבא׳ וכן טובה חכמה מכלי קרב׳ והדומים לו׳ ואמר ביום קרב ולא פירש באיזה מלחמה׳ ופירשו בתרגומו כיום אנחותיה קרב על ימא דסוף כי אז היו ישראל בצרה גדולה כי המצריים היו רודפים אחריהם ואמר להם משה רבינו עליו השלום ה׳ ילחם לכם ואתם תחרישון׳ וכן אמר הנה ונלחם בגוים ההם: ועמדו רגליו׳ על דרך משל שירצה אות ומופת בהר הזיתים שיבקע׳ ופירש החכם הגדול רבינו משה זכרונו לברכה שבתו כמו ויברך אותך לרגלי בשבתי׳ כן רגליו רוצה לומר קיום שבותיו כלומר הנפלאות אשר יראו אז במקום ההוא אשר הוא יתברך שבתם כלומר עושם׳ ויונתן תרגם ויתגלי בגבורתיה בעדנא ההיא׳ והר הזיתים הוא על פני ירושלם׳ כלומר סמוך לירושלם במזרחה:

מאכין

רועי ה׳ חסר ויו בקריאה וסימן נמסר לעיל סוף סימן י״א: ובחנתים ב׳ וסימן הנני צורפם ובחנתים׳ והבאתי את השלישית: תשגלנה ד׳ כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסימן אשה תארש ואיש אחר ישגלנה׳ ועלליהם ירטשו לעיניהם׳ שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת׳ ונשסו הבתים והנשים תשגלנה:

לְמַ֖עַן כַּחֵֽשׁ׃ ה וְאָמַ֕ר לֹ֥א נָבִ֖יא אָנֹ֑כִי אִֽישׁ־עֹבֵ֤ד אֲדָמָה֙ אָנֹ֔כִי כִּ֥י אָדָ֖ם הִקְנַ֥נִי מִנְּעוּרָֽי׃ וְאָמַ֣ר אֵלָ֔יו מָ֛ה הַמַּכּ֥וֹת הָאֵ֖לֶּה בֵּ֣ין יָדֶ֑יךָ וְאָמַ֕ר אֲשֶׁ֥ר הֻכֵּ֖יתִי בֵּ֥ית מְאַהֲבָֽי׃

חֶ֗רֶב עוּרִ֤י עַל־רֹעִי֙ וְעַל־גֶּ֣בֶר עֲמִיתִ֔י נְאֻ֖ם יְהוָ֣ה צְבָא֑וֹת הַ֤ךְ אֶת־הָֽרֹעֶה֙ וּתְפוּצֶ֣יןָ הַצֹּ֔אן וַהֲשִׁבֹתִ֣י יָדִ֔י עַל־הַצֹּעֲרִֽים׃ וְהָיָ֤ה בְכָל־הָאָ֙רֶץ֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה פִּֽי־שְׁנַ֣יִם בָּ֔הּ יִכָּרְת֖וּ יִגְוָ֑עוּ וְהַשְּׁלִשִׁ֖ית יִוָּ֥תֶר בָּֽהּ׃ וְהֵבֵאתִ֣י אֶת־הַשְּׁלִשִׁית֮ בָּאֵשׁ֒ וּצְרַפְתִּים֙ כִּצְרֹ֣ף אֶת־הַכֶּ֔סֶף וּבְחַנְתִּ֖ים כִּבְחֹ֣ן אֶת־הַזָּהָ֑ב ה֣וּא ׀ יִקְרָ֣א בִשְׁמִ֗י וַאֲנִי֙ אֶעֱנֶ֣ה אֹת֔וֹ אָמַ֙רְתִּי֙ עַמִּ֣י ה֔וּא וְה֥וּא יֹאמַ֖ר יְהוָ֥ה אֱלֹהָֽי׃

א הִנֵּ֥ה יוֹם־בָּ֖א לַֽיהוָ֑ה וְחֻלַּ֥ק שְׁלָלֵ֖ךְ בְּקִרְבֵּֽךְ׃ וְאָסַפְתִּ֨י אֶת־כָּל־הַגּוֹיִ֥ם ׀ אֶל־יְרוּשָׁלִַם֮ לַמִּלְחָמָה֒ וְנִלְכְּדָ֣ה הָעִ֗יר וְנָשַׁ֙סּוּ֙ הַבָּ֣תִּ֔ים וְהַנָּשִׁ֖ים תִּשָּׁכַ֑בְנָה וְיָצָ֞א חֲצִ֤י הָעִיר֙ בַּגּוֹלָ֔ה וְיֶ֣תֶר הָעָ֔ם לֹ֥א יִכָּרֵ֖ת מִן־הָעִֽיר׃ וְיָצָ֣א יְהוָ֔ה וְנִלְחַ֖ם בַּגּוֹיִ֣ם הָהֵ֑ם כְּי֥וֹם הִֽלָּחֲמ֖וֹ בְּי֥וֹם קְרָֽב׃ וְעָמְד֣וּ רַגְלָ֣יו בַּיּוֹם־הַ֠הוּא עַל־הַ֨ר הַזֵּתִ֜ים אֲשֶׁ֨ר עַל־פְּנֵ֣י יְרוּשָׁלִַם֮ מִקֶּדֶם֒ וְנִבְקַע֩ הַ֨ר הַזֵּיתִ֤ים מ

בְּדִיל לְאַלָּפָא כַּדִיבִין׃ וְיֵימַר לָא נְבִיָא אֲנָא גְבַר פָּלַח בְּאַרְעָא אֲנָא אֲרֵי אֱנָשָׁא אַקְנְיַנִּי מִזְּעוּרַי׃ וְיֵימַר לֵיהּ מַה מְחָתָא הָאִלֵּין דְּאִתְאֲרַת עֲלָנָא הֲלָא בְעוֹבָדֵי יְדָךְ וְיֵימַר וָאוֹת לְקִיגָא בְחוֹבִין דְּרַחְמָנָא׃ חַרְבָּא אִתְגְּלָא עַל מַלְכָּא וְעַל שִׁלְטוֹנָא חַבְרֵיהּ דִּכְוָתֵיהּ דְּדָמֵי לֵיהּ אָמַר יְיָ צְבָאוֹת קְטוֹל יַת מַלְכָּא וְיִתְבַּדְּרוּן שִׁלְטוֹנַיָא וְאָתֵיב יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל תַּגְנַיָא׃ וִיהֵי בְּכָל אַרְעָא אֲמַר יְיָ תְּרֵין חוּלְקִין דְּבַהּ יִשְׁתֵּיצוּן יְסוּפוּן וּתְלָתָא יִשְׁתְּאַר בַּהּ׃ וְאָעֵיל יַת תְּלָתָא בְעָקָא בְּכוּר דְּאֶשָּׁא ו וְאֶצְרוֹפִנּוּן כְּמָא דְצָרְפִין יַת כַּסְפָּא וְאֶבְחֲרִנּוּן כְּמָא דְבָחֲרִין יַת דַּהֲבָא הוּא יְצַלֵּי בִשְׁמִי וַאֲנָא אֲקַבֵּל צ צְלוֹתֵיהּ אֲמַרִית עַמִּי הוּא וְהוּא יֵימַר יְיָ אֱלָהָי׃ הָא יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וִיפַלְּגוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא בְּגַוִּיךְ יְרוּשְׁלֶם׃ וְאַכְנֵישׁ יַת כָּל עַמְמַיָא לִירוּשְׁלֶם לְאַגָּחָא ק קְרָבָא וְתִתְכְּבֵישׁ קַרְתָּא וְיִתְבַּזְּזוּן בָּתַּיָא וּנְשַׁיָא יִשְׁתַּכְבָן וְיִפּוֹק פַּלְגָּא דְקַרְתָּא בְּגָלוּתָא וּשְׁאָר עַמָּא לָא יִפְסוֹק מִן קַרְתָּא׃ וְיִתְגְּלֵי יְיָ וִיגִיחַ קְרָבָא בְּעַמְמַיָא הָאִנּוּן כְּיוֹם א אַגָּחוּתֵיהּ קְרָב עַל יַמָּא דְסוּף׃ וְיִתְגְּלֵי בִגְבוּרְתֵּיהּ בְּעִדָּנָא הַהִיא עַל טוּר זֵיתַיָא דְעַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֶם מִמַּדִּינְחָא וְיִתְבְּזַע טוּר זֵיתַיָא

רשי

כי אדם הקנני׳ פתר בו מנחם לשון מקנה כאן בק׳כי אדם כשאר כל האדם שאינו עסוק בנבואות הפקידני מנעורי לשמו׳ את מקניהו׳: בין ידיך׳ בין כתפיך שם מלקין עוברי עבירה: בית מאהבי׳ אשר אהבוני והוכיחוני לדרך הישרה: חרב עורי על רועי׳ על שר שהפקדתיו על צאן גלותי: ועל גב׳ עמיתי׳ שחברתיו לי לשמור צאני כמוני: הך את הרועה׳ את מלך מואב הרשעה: ותפוצינה הצאן׳ שכבושה תחת ידו: והשיבותי ידי׳ ואשנה מכתי שנית: על הצוערי׳׳ על השלטונים הצעירי׳ מן המלכים וי״ת ותפוצנה הצאן ויתבדרון שלטוניא ותרגם על הצוערים מ ממונים שלהם השניים להם וכן ת״י המקר׳ הזה בחומו׳ חרבא איתגלא על מלכא ועל שלטונא חבריה ד דכוותיה דדמי ליה קטול ית מלכיא ויתבדרון שלטוניא ואין לשון התרגום הזה נופל על ישראל שלא מצינו בתרגום ובמקרא שלטונין בישראל אלא מלך ושרים ותרגום שלהם רברבין: והשלישית יותר בה׳ יתגיירו ויחיו: והבאתי את השלישי׳ באש׳ ואעיל ית תליתתא בעקא הא כבכור דאשא שיסבלו וישאו מקצת הגרים בצרת חבלו של משיח ובמלחמת גוג ומגוג עם ישראל ומשם יבחנו כי גירי אמת הם כי הרבה מן המתייהדי׳ תחלה ישובו לסורם ויתחברו עם גוג כמו שמצינו באגדה: והוא יאמר יי׳׳ כשיתפלל יתפלל ליי׳ ולא לשהיו הראשון: הנה יום בא ליי׳׳ אביב להבה: וחולק שללך בקרבך׳ שלל שתשללי מאויביך יחלקו י יושביך בקרבך וכן תרגום יונתן ויפלגון בית ישראל נכסי עממיא בגויך ירושלם: ויתר העם לא יכרת׳ לא יגלו כולם ולמה יניחם להגלות חציים ולשסות הבתים כדי שלא יהא להם פתחון פה לאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחות באנו: כיום הלחמו ביום קרב׳ כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף:

מאכין

מחציו מזרחה וימה׳ ממזרח למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון וחציו לדרום ויהיה ביניהם גיא גדול מאד: ומש׳ ישור׳ כלומר שישור ויעתק חצי ההר ממקומו לצד צפון וחציו לצד דרום והגיא ביניהם׳ וכן תרגם יונתן ומש ויתלש ומשל האות הזה שיבקעו הגוים הבאים על ירושלם ויפלו הנה והנה: ונסתם גיא הרי׳ כשיבקע ההר ינוסו מפני קול הרעש וינוסו אל גיא הרי: כי יגיע גיא הרים אל אצל׳ כי הגיא שיעשה בבקיעה ההיא יארך ויגיע אל אצל והוא שם מקום כלומ׳ חוץ להרי׳ תהיה הבקיעה ההיא עד אצל וינוסו שם ש שיחשבו להנצל חוץ ל להרים וימצאו שם גיא כמו כן הרי כמו הרים׳ וכן אצילי ידי כמו ידים׳ וקרע לו חלוני כמו חלונים׳ וחשופי שת כמו חשופים׳ והדומים להם כמו שכתבנו ב בספר מכלל: כאשר נסתם׳ רוצה לומ׳ כמו אבותיכם׳ וכן ואותנו הוציא משם והדומים להם: מפני הרעש׳ אמרו כי מה שאמר בישעיה וינועו אמות הספים או היה הרעש וזה הוא שאמ׳ בתחלת עמוס שנתים לפני ה הרעש: ובא ה׳ אלהי׳ או יבא השם יתי׳ כמו שאמר ויצא ה׳ כמו ש שפירש כל קדושי׳ עמך כמו וכל קדושים׳ וכן שמש ירח׳ ראובן ש שמעון׳ מלך שרים׳ והדומים להם: ורוצה לומר קדושים מלאכים על דרך כי מלאכיו יצוה לך׳ שמה הנחת ה׳ גבוריך׳ וטעם עמך כנגד ירושלם כמו שאמר בתחלת הפרשה בקרבך׳ ויונתן תרגם עמך עמיה כמו עמו׳ והחכם הגדול הרמב״ם ז״ל פירש הענין על ההבטחה הטובה אשר הבטיח את ישראל על ידי נביאיו הקדושים׳ ופי׳ ובא ה׳ אלהים על ידי כל הקדושים עמך המדברים לישראל׳ ויונתן תרגם ונסת׳ תחלת הפסוק ואסתתם דומה שהיה קורא ונסתם׳ בשקל כי ככתם עוך׳ וכן נמצא במקצת הספרים׳ ואמר כי כן קוראים אנשי מזרח ונסתם׳ ואם הקריאה כן יהיה פירוש כן כי אחרי שיבקע הר הזתים יסת׳ אחר שעה או שעות או יום או יומים וזה יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע כי הרעש הנמצא בעולם שתבקע הארץ ממנו לא תסת׳ אחר כן׳ וכן היה בקיעת הארץ לקרח ולעדתו שנסתמ׳ הארץ אחר שנבקעה כמו שאמר ותכס עליהם הארץ וזה היה אות גדול׳ ופי׳ כי יגיע גיא הרים אל אצל העמק שנעשה בין שני חציי ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקו׳ הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או שני חלקיו אלא כולו יסתם עד המקום הגבוה שבהר׳ ואצל׳ ענינו גבוה׳ כמו ואל אצילי בני ישראל שענינו גדולי ישרא׳ ומה שאמר הרים והר הזתים הוא הר אחד לפי שבבקיעתו נעשה שנים: והיה ביום ההוא׳ ביום שזכר שיהיה בו האות יהיה זה הענין שלא יהיה אור יקרו׳ וקפאון׳ ופי׳ על דרך משל שלא יהיה אור היום ההוא בהיר והוא אור יקרו׳ כמו וירח יקר הולך ולא אור קפאון והוא קפוא ועבה שהוא כמו חשך׳ ופי׳ שלא יהיה היום ההוא כלו לא כאור ולא כחשך כלומר לא ברוחה ולא בצרה כי שתיהם יהיו בו׳ וכן אמר אחריו לא יום ולא לילה ויונתן תרגם לא יהא נהורא אלהין עדי ונליד: והיה יום אחד׳ אותו היום יהיה יום מיוחד לה׳ שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום: לא יום ולא לילה׳ לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה כלומר לא יהיה כלו צרה ולא כלו רוחה: והיה לעת ערב יהיה אור׳ לעת הצל הגדולה שיצא העיר בגולה אז ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם: והיה׳ מים חיים׳ הוא שאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה׳ יצא וגומר׳ והוא שאמר בנבואת יחזקאל והנה מים מפכים׳ ואמר שם והיו לנחל גדול הכל כמו שכתוב שם: הקדמוני׳ המזרחי: האחרון׳ המערבי׳ הוא שנ׳ בנבואת יחזקאל ובאו הימה אל הים: בקיץ ובחורף יהיה׳ מוצאם שלא ייבשו אלה הנחלים ולא יכזבו מימיהם׳ וית בקייטא ובסיתוא יהון נפקין׳ וכתב החכם רבי אברהם אע״ז ז״ל כי זכר קיץ וחורף לפי שהם תקופות יבשות כימי הקיץ הם חמים ויבשים וימי החורף קרים יבשי׳ ובאלה הימים יחסרו הנהרות: והיה ה׳ למלך׳ כשירא׳ הגוים הבאים על ירושלם אלה הנפלאות המכרות יכירו כי ה׳ הוא המולך על כל הארץ ומשגיח בתחתונים ועושה בהם כרצונו׳ והטבעים הופך לעשות רצון יראיו כי הכל מעשה ידיו: ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד׳ שיכירו כי ה׳ אחד ואין אלוה מבלעדו׳ וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו לבדו יזכרו כמו שכתוב למעלה והיה ביום ההוא נאם ה׳ צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד׳ והחכם ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל פירשו בשם המפור׳ שהוא שם בן ארבע אותיו׳ וכן כתב ושמו אחד הוא השם הנכבד הנודע על ידי משה רבינו עליו השלום ויקרא אז כפי הכל ככתיבתו׳ וכן החכם הגדול הר״ר משה ז״ל פירשו בשם המפורש כי כל השמות המיוחסים לש״י ית׳ הם שמות נגזרי׳ הם לפי יחס הפעלו׳ שיו או לפי ההיסדה לשלמותו׳ וכאשר רבו אלה השמות הנגזרים חשבו קצת בני אדם שיש ליי׳ ית׳ תארים רבים כמספר הפעולו׳ אשר נגזרו השמו׳ מהם׳ ולזה ייעד בהגיע לבני אדם השגה שתסיר מהם זה הספק׳ ואמר ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד׳ ר״ל שכמו שהוא אחד כן יקרא אז בשם אחד לבד והוא המורה על העצם לבד לא שהוא נגזר׳ וכן ת״י ותתגלי מלכותא דה׳ וגו׳ יסוב כל הארץ כערבה׳ כל הארץ סביב ירושלם שהיא עתה הרים כמו שאמ׳ ירושלם הרים סביב לה תהיה אז מישור כערבה והיא תרום ותגביה על כל הארץ׳ אע״פ שעתה גם כן היא גבוה מכל ארץ ישרא׳ מפני ההרי׳ שהם סביב לה היום לא תראה גבהותה כל כך׳ אבל באותו הזמן שתהי׳ כל הארץ סביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה על כל הארץ הוא שאמ׳ בנבוא׳ ישעיה יהיה הר בית ה׳ נכון בראש ההרי׳ ונשא מגבעו׳ ואע״פ שפירושו שם נשא בגדולה ובמעלה הכל יהיה זה וזה: מגבע לרמו׳ משם יחל המישור: נגב ירושלם׳ לדרו׳ ירושלם: וראמה׳ בתנוע׳ האלף והוא במקו׳ וי״ו ענין הפעל׳ כאלף וקאם שאון׳ אלא שהאלף ההיא היא נחה׳ ופי׳ וראמה כמו שכתבנו שתהיה רמה וגבוה על כל הארץ:

ה מֵחֶצְיוֹ מִזְרָחָה וָיָמָּה גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד וּמָשׁ חֲצִי הָהָר צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ נֶגְבָּה: וְנַסְתֶּם גֵּיא־הָרַי כִּי־יַגִּיעַ גֵּי־הָרִים אֶל־אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבָא יְהוָה אֱלֹהַי כָּל־קְדֹשִׁים עִמָּךְ: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת יְקִפָּאוֹן: וְהָיָה יוֹם־אֶחָד הוּא יִוָּדַע לַיהוָה לֹא־יוֹם וְלֹא־לָיְלָה וְהָיָה לְעֵת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם־חַיִּים מִירוּשָׁלַ͏ִם חֶצְיָם אֶל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי וְחֶצְיָם אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן בַּקַּיִץ וּבַחֹרֶף יִהְיֶה: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: ו יִסּוֹב כָּל־הָאָרֶץ כָּעֲרָבָה מִגֶּבַע לְרִמּוֹן נֶגֶב יְרוּשָׁלָ͏ִם וְרָאֲמָה

ג׳ · ל׳ · ג׳ ט׳ כתי׳ יוד · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · וקפאון ק׳ · ו׳ · ו׳ בטע׳ כסי׳ יד · ו׳ · כט׳ · ז׳ · ב׳ מ׳ל · ב׳ · ל׳

מִפַּלְגֵיהּ לְמַדִּנְחָא וּלְמַעַרְבָא חֵילָא רַבָּא לַחֲדָא וְיִתְלַשׁ פַּלְגֵיהּ דְּטוּרָא לְצִפּוּנָא וּפַלְגוּהִי לְדָרוֹמָא: וְיִסְתַּתְּמִים חֵילָא דְטוּרַיָּא אֲרֵי יִמְטֵי חֵילָא דְטוּרַיָּא לְאָצַל וְתֶעֶרְקוּן כְּמָא דַעֲרַקְתּוּן מִן קֳדָם זִיעָא דַהֲוָה בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיִתְגְּלֵי יְיָ אֱלָהַי וְכָל קַדִּישׁוֹהִי עִמֵּיהּ: וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא יְהֵי נְהוֹרָא אֱלָהֵין עֲדֵי וּגְלִיד: וִיהֵי יוֹמָא חַד הוּא יְדִיעַ קֳדָם יְיָ לָא כִנְהוֹר יֵימָם וְלָא כְּקֳבֵל לֵילֵי וִיהֵי לְעִדָּן רַמְשָׁא יְהֵי נְהוֹרָא: וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יִפְּקוּן מֵי מַבּוּעַ מִירוּשְׁלֵם פַּלְגֵיהוֹן לְיַמָּא מַדִּנְחָא וּפַלְגֵהוֹן לְיַמָּא מַעַרְבָאָה בְּקַיְטָא וּבְסִתְוָא יְהוֹן נָפְקִין: וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְיָ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא בְּעִדָּנָא הַהִיא יִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ בִּכְתַף חַד אֲרֵי שְׁמֵיהּ יַצִּיב בְּעָלְמָא וְלֵית בַּר מִנֵּיהּ: יִקְפָא כָל אַרְעָא כְּמֵישְׁרָא מִגֶּבַע לְרִמּוֹן דָּרוֹם יְרוּשְׁלֵם וְתִתְרַבֵּי
ותתיב

ונסתם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ונסתם ואין רדף אתכם׳ ונסת׳ גיא הרי כי יגיע גי הרים ב׳ בפסוק׳ וחד נסתם כאשר נסתם בימי הרעש: גי בני ט׳ חס׳ א׳ בקריא׳ וסי׳ על גי הצבעים׳ הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכי׳ וטמא את התפת׳ כי יום מהומה ומבוסה׳ גי העברים קדמת הים׳ וחוסמת היא את העוברים קדמא דפסוק׳ כי יגיע גי הרים אל אצל׳ והוא העביר את בנו באש׳ לד ואונו גי החרשים׳ וכל יהושע דכו׳ ישעיה שמענו גאון מואב גא כתיב יחזקאל גה כתיב ושארא גיא כתיבין: והיה יי׳ ו׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ במס׳ רבת:

מחציו׳ מאמצעיתו: מזרחה וימה׳ מן המזרח למערב כמו שמשיים והולך: ומש חצי ההר צפונה וגו׳ חציו הצפוני ימוש ממקומו וימשך לצד צפון וכן חציו נגבה לצד דרום ויהיה הגיא ביניהם ראשו למזרח וסופו למערב: ונסתם גיא הרי׳ יונתן תרגם ויסתתמים גיא הרי לפי שירושלם הרים סביב לה ויש גיא בין הר שבצפון ובין הר הזיתים וכן בדרום וכשימשך חצי ההר הזיתים אצל הר שבצפונו יסתתם הגיא שהיה ביניהם וכן בדרום: כי יגיע׳ גובה גיא שהיה בין ההרי׳ אל אצל אל גובה ראשי ההרים שמכאן ומכאן וכן חברו מנחם עם מאציליה קראתיך ופירשו לשון גובה: ונסתם׳ בראותכם המופת הגדול הזה: כאשר נסתם מפני הרעש׳ וינועו אמות הספים בימי שנתנגע עוזיה: וכל קדושים׳ מלאכים: לא יהיה אור יקרות וקפאון׳ יונתן תרגם לא יהי נהורא אלהין עדי וגליד יהי נהורא לא יהיה אור נוגה כי יקרו׳ וקפאון יהיה וקרות לשון כיקר כרי׳ הוא כמין אור הנראה שחרי׳ על ההרים וכלה והולך: וקפאון׳ קפוי וחשוך ועב כקרח שקופה ומגליד כמו וכגבינה תקפיאני: והיה יום אחד׳ והיה הדבר הזה יום אחד מיומו של הקב״ה הו׳ היום יודע שהוא להככת ישעו של הקב״ה: לא יום ולא לילה׳ לא אור נוגה כאור של עולם הבא שכאמ׳ ואור החמה יהיה שבעתים כאור וגו׳ ולא לילה ולא עת של צרה כצרת שיעבוד המלכיו׳ שמקדם׳ שימות המשיח יהיו ואין בהם שיעבוד: והיה לעת ערב׳ קודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמור על ישרא׳ וכן ת״י לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא: והיה ביום ההוא׳ כשיבקע הר הזיתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלם וילכו למזרח לדך אותה בקיעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדמה וחציו ימנה למערב אל ים המערבי הוא המעיין שניבא יואל ומעיין מבית יי׳ יצא הוא הנחל שניבא יחזקאל וימד אלף ויעבירני במים וגו׳: יהיה יי׳ אחד׳ שכל האומות יעזבו הבליהם כמבא שאין עמו אל נכר: ושמו אחד׳ שיהא שמו נזכר בפי כולם: יסוב כל הארץ׳ יהפך להיות של הארץ כערבה ישפלו ההרים ויהי כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל: מגבע לרימון נגב ירושלם׳ שניגו בתוספ׳ דסוטה נגב ירושלם מישור הוא ונבע רימון טרשין וקרקשים וכן פתרונו מגבע לרימו׳ שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור ויהיו דומין לנגב ירושלם שהוא מישור: וראמה׳ מתוך שכל סביב׳ מישור תראה היא גבוה:
וישבה

ויסב' תחתיה' במקומה תהיה אלא שתארך ותרחב: שער הפנים' הוא שנ' בנבואת ירמיה שער הפנה ומגדל חננאל נזכר גם כן שם: יקבי המלך' גורן ויקב וידועים היו
אבלם שהיו חוץ לעיר' ות' עד שיחי דמלכא: וישבו בה' פירוש וישבו בה לעולם: וחרם לא יהיה עוד' שלא תהיה לחרם ולחרבן לעולם כמו שנאמר בנבואת ירמיה לא ינתש
ולא יהרס: וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה': המק בשרו' זה כפול האברי': והוא עומד על רגליו' שלא יחיה מתוך החולי אלא בעוד שהוא עומד על רגליו ימקו בשרו ואבריו:
בחוריה' כשתמקנה העינים יהיה מקומם חור' ותרגם יונתן יתמסן בגלגליהון' וזו המכה הוא שנאמר בנבואת ישעיה ונתתי בהם אות ושלחתי מהם פלטים וגו': והיה
ביום ההוא' ועלתה ידו על יד רעהו' תפסק ידו כשיחזיק ביד רעהו כמו שאמר המק בשרו וכן כעלות גדים בעתו' ותעל שכבת הטל' ועריה עלה' וכן תרגם יונתן ותתליש ידיה על ידא לחבריה: וגם יהודה' פירוש גם יהודה שבאו עם הגוי' ונלחמו עמהם בירושלם כשיראו ה המגפה שישלח ה' בהם יאספו חילם זהב וכסף ובגדי' כמו שאמ' ואכלו על ימין ועל שמאל' ומה שאמ' ואסף רוצה לומר יאסוף על ידם תחלה ואחר כך יבאו יושבי ירושלם ויבזו גם הם' ויונתן תרגם ואף דבית יהודה וגו': והיה כל הנותר' הנותרים הם שהשיבו אל לבם במלחמה ההיא ושבו אל ה' בכל לבם: למלך ה' צבאות' שהם הכירוהו למלך על כל הארץ: את חג הסכו' לפי שבאותו זמן תהיה המלחמה וירא' נפלאו' הבורא ית' ויבאו מדי שנה בשנה לזכרון את אותו היום: והיה' ולא עליהם יהיה הגשם' על הארץ שלא יעלו יושביה אותה שנה לא ירד ע עליהם המטר: ואם משפחת מצרים' ולא עליהם' והם לא ירד עליהם מטר כל השנים ולא יצטרכו למטר' אם כן מה יהיה ע עונשם תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה' את כל הגוים שבאו על ירושלם כמו שאמר המק בשרו: אשר לא יעלו לחוג' בעבור שלא יעלו בני מצרים לחוג את חג הסוכות יהיה להם זה העונש שתהיה בהם המגפה' ויונתן תרגם ולא ע עליהון יסק נילוס ברם עליהון תהא מחתא דימחי ה' וכו': זאת
תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים' חטאת מצרים המגפה וחטאת כל הגוים המטר שלא ירד עליהם כמו שנזכר' חטאת' פירוש עונש כלומר עונש החטאת' ועל זה הדרך כי לא שלם עון האמרי' רוצה לומר עונש העון' ותרגם יונתן פורענות: ביום ההוא יהיה על מצילות הסוס קדש לה'' מצילות הם שתולים בצוארי הסוסים והם מקשקשים' אותם המצילות יהיו קדש לה' שיעשו מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש: ופי' הסוסים' יש מפרשים שהם הסוסים שימותו במגפה כמו שאמר' ויש מפרשים סוסי העולים שנה בשנה לחוג את חג הסכות שיקדישו מצילות סוסיהם לעשות מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש' ופירוש על מצילות כאלו כתוב ומפותח עליהם קדש לה' כן יהיו נודעים כי הם קדש ולא יקח אדם מהם לעצמו אפילו אחת' ובדברי רז"ל מאי על מצילות הסוס' אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על ארץ ישראל עד שעה שהסוס רץ ומצל' פירוש עד חצי היום שעושה הסוס צל לעצמו מתחתיו' ורבי אליעזר אמר מצלות שתולין לסוס בין עיניו יהיו קדש לה': והיה הסירות בבית ה' כמזרקים פי' רבים כמזרקים' וכן תרגם יונתן סגיאין כמזרקיא' כמו שיהיו רבים המזרקי' בבית ה' לזרוק בהם הדם כי הזובחים יהיו רבי' כי כל הבאים לחוג יביאו זבחים
והיה

ולשונו ז' מל' וסימ' במס' רבת': ההמה יב וסימ' נמס' בסדר בהעלתך ובירמי' יד: אל ירוש' יג וסי' בשנה התשיעית לצדקיהו' נביאי ישר' הנבאים' אף כי ארבעת שפטי הרעים' בן אדם שים פניך אל ירוש' בן אדם כתב לך את שם היום' ואספתי את כל הגוים אל ירוש' והיה אשר לא יעלה מאת משפחו' ויקהל דוד את כל שרי ישר' אז יקהל שלמה דוד' וישבו כל איש יהודה אל ירושלם' ויסבו ביהוד' ויקבצו הלוים' ושמעידה הנביא בא' וכל עורא דכוו' (בפסוק פסו' אחד לפני אמס' :)

וְיָשְׁבָה תַחְתֶּיהָ לְמִשַּׁעַר בִּנְיָמִן עַד־מְקוֹם שַׁעַר הָרִאשׁוֹן עַד־שַׁעַר הַפִּנִּים וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְיָשְׁבוּ בָהּ וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלִַם לָבֶטַח׃

וְזֹאת תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל־יְרוּשָׁלִָם הָמֵק בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל־רַגְלָיו וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה בְחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמַת־יְהוָה רַבָּה בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד רֵעֵהוּ וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ׃ וְגַם־יְהוּדָה תִּלָּחֵם בִּירוּשָׁלִָם וְאֻסַּף חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב וָכֶסֶף וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד׃ וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת׃ וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלִָם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלִַם לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם׃ וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרָיִם וְחַטַּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃

וְתִתֵּב בְּאַתְרֵיהּ לְמִתְּרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִן עַד אֲתַר תְּרַע קַדְמָאָה עַד תְּרַע זָוִיתָא וּמִגְדַּל פִּקּוּם עַד שִׁיחֵי מַלְכָּא׃ וְיִתְּבוּן בַּהּ קִטְלָא לָא יְהֵי עוֹד וְתִיתֵב יְרוּשְׁלֵם לְרוּחְצָן׃ וְדָא תְּהֵי מַחְתָּא דְיִמְחֵי יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָּא דְמִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם יִתְמְסֵי בִסְרֵיהּ וְהוּא קָאֵם עַל רִגְלוֹהִי וְעֵינוֹהִי יִתְמַסְיָן בְּגַלְגַּלֵּיהוֹן וְלִישָׁנְהוֹן יִתְמְסֵי בְּפוּמְהוֹן׃ וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי שִׁגּוּשׁ קִטְלָא קֳדָם יְיָ סַגִּי בְהוֹן וְיִתְקְפוּן גְּבַר בְּיַד חַבְרֵיהּ וְתִתְלַשׁ יְדֵיהּ עִם יְדָא דְחַבְרֵיהּ׃ וְאַף דְּבֵית יְהוּדָה יִתּוֹגוּן עַמְמַיָּא כַּד אֲנִיסִין לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּירוּשְׁלֵם וְיִתְכַּנְשׁוּן נִכְסֵי חֵיל כָּל עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּלְבוּשִׁין סַגִּי לַחֲדָא׃ וְכֵן תְּהֵי מְחַת סוּסַיָּא כוּדַנְיָא גַּמְלַיָּא וַחֲמָרַיָּא וְכָל בְּעִירָא דִיהֵי בְמַשְׁרְיָתָא הָאִנּוּן כְּמַחְתָּא הָדָא׃ וִיהֵי כָּל דְּיִשְׁתְּאַר מִכָּל עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם יִסְּקוּן בִּזְמַן שְׁנָא בִשְׁנָא לְמִסְגֵּיד קֳדָם מֶלֶךְ עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת וּלְמֵחַג יָת חַגָּא דְמִטַּלַּיָּא׃ וִיהֵי דְּלָא יִסַּק מִן זַרְעִית עַמְמֵי אַרְעָא לִירוּשְׁלֵם לְמִסְגֵּיד קֳדָם מֶלֶךְ עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת וְלָא עֲלֵיהוֹן יְהֵי מִטְרָא׃ וְאִם מַלְכוּת מִצְרַיִם לָא תִפַּק וְלָא תֵיתֵי לָא לְהוֹן יִסַּק נִילוּס בְּרַם עֲלֵיהוֹן תְּהֵי מַחְתָּא דְיִמְחֵי יְיָ יָת עַמְמַיָּא דְלָא יִסְּקוּן לְמֵחַג יָת חַגָּא דְמִטַּלַּיָּא׃ דָא תְּהֵי פוּרְעָנוּת מִצְרַיִם וּפוּרְעָנוּת כָּל עַמְמַיָּא דְלָא יִסְּקוּן לְמֵחַג יָת חַגָּא דְמִטַּלַּיָּא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי עַל כְּרוּבַת סוּסַיָּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וִיהוֹן דּוּדַיָּא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ סַגִּיאִין כְּמִזְרְקַיָּא קֳדָם מַדְבְּחָא׃ ויהי

רשי

וישבה תחתיה' במקומה: עד שער הפינים ומגדל חננאל' גם הוא במקומו ומשם ימשך אורך העיר עד יקבי המלך ת"י שיחי דמלכא פוש"יין בלע"ז כמו שיחין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם בור שלפני הגת שהיין זב לתוכו ומדרש אגדה יקבי המלך ים אוקינוס שתגיע ירושלם עד סוף כל העולם יקבי' שחצבם מלך מלכי המלכים: וחרם לא תהיה' העיר עוד: המק בשרו והוא עומד' זה ניפול אברי': תהיה מהומת יי' בהם' לערבב חכמתם להכבה לשנאו': והחזיקו איש ביד רעהו' יאחז בו להורגו ועלתה ידו' כל לאליה נבר: וגם יהודה' על כרחה תלחם על ירושלם: במגפה הזאת' המפורשת למעלה המק בשרו: את חג הסוכות' כמו שפירשו רז"ל במסכ' ע"ז מצוה קלה יש לי וסוכה שמה כדאיתא בשמעתא דאשוג': הגשם' גשמים משם להצמיח פירות אדמה ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים לפי שמצות החג על הגשמי' הם ארבעת מיני' שבלולב וניסוך המי' לרצות על המים על שהחג זמן גשמי שנה הוא ואו המפקפקין בחג הסוכות לא עליה' יהיה הגשם כך למדתי בתוספתא דסוכה: ואם משפח' מצרי' לא תעלה' והם אין צריכי' לגשמי' שנילוס עולה ומשקה אות': ולא עליה' תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילוס וכן תרגם יונתן לא עליהון יסק נילוס: תהיה המגפה' של רעב: אשר ינוף יי' זאת תהיה עונש מצרי' ועונש כל הגוים כמו שאמר לא עליהם יהיה הגשם: על מצילו' הסוס' על הנקישו' שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשות כלי שרת למזרקי' לדם ולסירו' לבשל בשר זבחים לרוב: והיה' הסירות שהם היו לדשן אף הם יהיו של זהב ושל כסף כמזרקי' אשר לפני המזבחי' מצילות הסוס טנטני"ר בלע"ז:
ולא

שהיה ׳ עוד ירבו הסירות לרוב הזובחים כי לא יספיקו להם אותם שיהיו בבית המקדש אלא כל סיר בירושלם וביהודה יהיו קדש לה׳ לבשל בהם זבחי שלמים וכשיבואו הגוים הזובחים יקחו מהם ובשלו בהם : ולא יהיה כנעני עוד ׳ ת״י ולא יהא עביד תגרא עוד ׳ כמו כנעניה ככבדי ארץ שפי׳ סוחריה ׳ כלומר לא יצטרך בית ה׳ עוד לסוחר שימכור שם סירות או נחשת לעשות מהם סירות כי רבים יהיו המתנדבים המקדישים ׳ ואחז״ל פירש כי על הגבעונים אמר שהיו חוטבי עצים ושואבי מים בבית המקדש לא יהיו שם עוד כי מגדולי הגוים יהיו עובדי הכהנים ׳ וכן פי׳ וגם מהם אקח לכהנים וללוי׳ :

וביהודה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ במלכים ב׳ סימ׳ יז׃ במה ח׳ קמצין וסימ׳ נמסר במלאכים א׳ סימן כב ובמיכה סימ׳ ו׳ : לתנות ב׳ בתרי לישני וסימ׳ לתנות לבת יפתח׳ נחלתו לתנות מדבר: ועיניכם ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ תשאו אל גלליכם׳ תראינה ואתם תאמרו יגדל יי׳ : ז׳ מל׳ בליש׳ אדנות וסימ׳ ויעתר מנות תנינא דפסוק׳

והיה כל־סיר בירושלם וביהודה קדש ליהוה צבאות ובאו כל־הזבחים ולקחו מהם ובשלו בהם ולא־יהיה כנעני עוד בבית־יהוה צבאות ביום ההוא :

ר״א

א משא דבר־יהוה אל־ישראל ביד מלאכי: אהבתי אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא־אח עשו ליעקב נאם־יהוה ואהב את־יעקב : ואת־עשו שנאתי ואשים את־הריו שממה ואת־נחלתו לתנות מדבר : כי־תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יהוה צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר־זעם יהוה עד־עולם : ה ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל יהוה מעל לגבול ישראל : בן יכבד אב ועבד אדניו ואם־אב אני איה כבודי ואם־אדונים אני איה מוראי אמר יהוה צבאות לכם הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את־שמך : מגישים על־מזבחי לחם מגאל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יהוה נבזה הוא : וכי־תגשון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע

(בגליון: ל׳ ׳ לט׳ ׳ ז׳ ׳ קׄ ׳ ל׳ ה׳ פסו׳ ואת את ואת ׳ ב׳ כתרי לי׳ס ׳ ל׳ ב׳ ׳ ב׳ חד חס׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳מל׳ וו׳ על כליש׳ ׳ ג׳ חד חס׳ י׳ קדמ׳ ׳ ל׳ ׳ יד ר״פ ככני׳ ל׳ נחס׳ יוד ׳ בוזי ב׳ חד כתי׳ ה״א וחד כתי׳ יוד ולית׳ ו׳ זוגין דקיין)

ויהי כל דוד בירושלם וביהודה קודשא קדם יי צבאות וייתון כל דבחין ויסבון מנהון ויבשלון בהון ולא יהי עביד תגרא עוד בבית מקדשא דיי צבאות בעדנא ההיא :

מטל פתגמא דיי על ישראל ביד מלאכי דיתקרי שמיה עזרא ספרא: רחימית יתכון אמר יי ואם תימרון במה רחמתנא הלא אח עשו ליעקב אמר יי ורחימית ית יעקב: וית עשו רחיקית ושויתי ית טורוהי לצדו וית אחסנתיה לצדות מדברא: ארי יימרון אדומאי אתמסכננא כען עתרנא נתוב ונבני חרבתא כדנן אמר יי צבאות אנון יבנון ואנא אפגר ויקרון להון תחומא דעמיה רשיעא ועמא דאיתי עליהון לוט עד עלמא : ועיניכון יחזין ואתון תימרון יסגי יקרא דיי ואפתי ית תחום ישראל : הא על ברא אמיר ליקרא ית אבא ועבדא למדחל מן קדם רבוניה אם כאב אנא אן דאתון מיקרין קדמי ואם כרבון אנא אן דאתון דחלין מן קדמי אמר יי צבאות לכון כהניא דמבסרין על שמי ואם תימרון במה בסרנא על שמך : מקרבין אתון על מדבחי קרבן מרחק ואם תימרון במה מרחק כדאתון אמרין פתורא דיי בסיר הוא : ודאתון מקרבין דעויר לדבחא הלא ביש ודאתון מקרבין דחגיר ודמריע הלא ביש קריבוהי

אשר ארוניה שם עד האור ׳ ואם אדונים אני איה מוראי אמר יי׳ ׳ וטוב אדוניה הלוים ׳ אל יד ארוניהם ׳ גדול אדונינו ורב כח ׳ יאמ׳ נא אדננו חסר דחסר ׳ גדול אדונינו ורב כח מל׳ דמל׳ ׳ ושארא ארנינו כתיב :

משא דבר ה׳ אל ישראל ביד מלאכי ׳ חגי זכריה ומלאכי הם ג שנבאו בבית שני ׳ ובחגי וזכריה נכתב זמן נבואתם ובמלאכי לא נכתב ואפשר שהי׳ אחרון שבה׳ וכן ירא׳ כי לא נזכר בדבר בנין הבית כמו שנזכרו חגי וזכריה כמו שכתוב ׳ והתנביאו חגי וזכריה בר עדוא נביאיא ׳ ואמ׳ ושבי יהודאי בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר ע עדוא ׳ ורז״ל אמרו מלאכי זה עזרא ולא מצאנו בשום מקום ש שקראו נביא את עזרא הסופ׳ ׳ ופי׳ אל ישראל להוכיחם על מעשיהם כי הדור העולה מבבל היו רובם מחזיקים ב במעשים שאינ׳ טובים שהיו נושאים נשים נ נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה וכן מלאכי הוכיח׳ בזה כמו שאמר ובעל בת אל נכר׳ ׳ וכן בחלול שבתות לא היו נזהרים ובדברי׳ אחרי׳ כמו שכתו׳ בספר עזרא : אהבתי אתכ׳ ׳ ואמרת׳ במה אהבתנו׳ פי׳ ואם תאמרו במה אהבתנו ׳ הלא אח עשו ליעקב ׳ אחים היו בני יצחק אוהבי ובחרתי ביעקב ובזרעו אחריו אע״פ ש שהם מכעיסים אותי ונתתי לזרע יעק׳ הארץ אשר נשבעתי לאברה׳ וליצחק : ואת עשו שנאתי ׳ לפי מעשיו ומעש׳ זרעו אחריו ולא רציתי שיחלקו עם אחיו יעקב בארץ כנען ׳ ונתתי לו לירושה הר שעיר ולזרעו אחריו וכשהרבו להרע לישראל ושמחו בחרבנם ובגלותם שנאתים : ואשים את הריו שממ׳ ׳ לפי שנקראת ארצו הר שעיר אמר הריו ׳ ואף על פי שארצכם היתה שממה גם כן אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה אבל הם לא ישובו לארצם לעולם כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר הנה׳ תרא׳ כי אהבתי זרע יעקב ושנאתי זרע עשו : לתנות מדבר ׳ שישכנו בארצם תנים ובנות יענה כמו במדבר : כי תאמר אדום רששנו ׳ ואם תאמר עדת אדום רששנו אף על פי שאנו רשים ודלים וארצנו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישראל : כה אמר ה׳ צבאות המה יבנו ואני אהרוס ׳ אם יבנו אני אהרוס : וקראו להם גבול רשעה ׳ כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושביה היא חרבה לעולם כי נגלה רשעתם לפני השם שבגדו באחיהם בני יעקב והאל יתברך בזה לישראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחרבנם ובגלות׳ כמו שכ׳ בנבואת עובדיה לפיכך זעם ה׳ אותם עד עולם ׳ וי״ו ונשוב כוי״ו ויבא אברהם את עיניו והדומים להם ׳ ויונתן פירשה עם תוספת שהוסיף ארי יימרון אדומאי את מסכינגא כען עתרנא ונתוב ונבנה חרבתא : ועיניכם תראינה ׳ פירוש תראינה בחורבנם : ואתם תאמרו יגדל ה׳ ׳ פי׳ ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה׳ כלומר תתנו שבח וגדולה שאתם בגבולכם יושבי׳ ובגבולם חרב ׳ ונבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה : בן יכבד אב ועבד אדוניו׳ פירוש ירא את אדוניו כמו שאמר איה מוראי׳ ובאמרו בן יכבד אב ועבד אדניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח לירא את אדוניו : לכם הכהנים בוזי שמי׳ ׳ הפך כבוד הבן לאב ׳ הוכיח תחלה לכהנים שהיה להם להוכיח ולהורות כמו שאמר ובאת אל הכהנים הלוים ולא די שאין אתם מוכיחים אלא שאתם סומכים ידי הרעים שמביאים קרבן נבזה : ואמרתם במה בזינו את שמך ׳ והתשובה באמרכם שלחן ה׳ נבזה הוא אלא שהקדים לזכור הגיאול שעושים והוא שאומר מגישים וגו׳ : מגישים ׳ לחם מגואל ׳ קרבן כמו את לחם אלהיך לחם אשה קרבני לחמי ׳ מגואל ׳ מתועב ומטונף והוא הפסת והעור והחולה : ואמרתם במה גאלנוך ׳ ואיך תאמרו במה גאלנוך אם תגאלו בדם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי : שלחן ה׳ ׳ הוא המזבח ׳ וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה׳ : נבזה הוא׳ המקריבים שם הדם והחלבים שהם דברי׳ נבזים ואיכם משימים אל לבם למה בזה האל יתברך להקריב דם וחלבים : וכי תגישון ׳ כשמביאים לכם שה עור לזבוח ולהקריבו אתם אומרים אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן נבזה והקרבן אינו רע שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והיה עליכם לומר למביאים אותו זה רע הוא להקריבו כמו שכתוב בתורה עורת או שבור וגו׳ לא תקריבו אלה לה׳ ׳ ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפחות ותאמרו אין רע :

רשי

ולא יהיה כנעני ׳ לא יצטרכו לסחורה כמו כנעניה ככבדי ארץ ל״א אין כאן עני :

ספר מלאכי

משא דבר יי׳ ׳ כו״ר פורט״ בלע״ז דבר הנמסר למלאכי לשאת אותו ש בני ישראל : ביד מלאכי ׳ כבר היה מסור בידו זה ימים רבי׳ מכאן דרשו רבותינו בברייתא דמכילתא שכל הנביאי׳ עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן ישעיה אומר מעת היותה שם אני ועתה יי׳ אלהים שלחני: ואהב את יעקב ׳ לתת לו את ארץ חמדה צבי צבאות גוים ארץ שצביון כל צביות הגוים בה : ואת עשו שנאתי ׳ לדוחפו אל ארץ מפני יעקב אחיו וכנוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה: ואשים הריו שממה ׳ אינן דומין להרי ישראל : לתנות מדבר ׳ מעון תנים : כי תאמר אדום רוששנו ׳ ואם אמר אדום מתחילתנו רשים היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלם נשוב ונבנה חרבות שלנו : כה אמ׳ יי׳ וגו׳ ׳ יגדל יי׳ מעל לגבול ישראל ׳ יראה גדולתו מעל לגבולכו להודיע כי אכחנו עמו וי״ת ישגא יקרא דיי׳ ואפתי ית תחום ארעא דישראל : בן ׳ יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואתם קרויין בני ועבדי ועתה אם אב אני לכם איה כ כבודי: אמ׳ יי׳ צבאות לכם ׳ אתם הכהני׳ הבוזי׳ את שמי : ואמרתם במה בזינו ׳ כלו׳ ידעתי שתאמרו לי במה בזינו ׳ הרי הבזיון מגישים על מזבחי וגו׳ : ואמרתם ׳ כלו׳ ואם תאמרון : במה גאלנוך ׳ גאלנו לך את לחם מזבחך אכי מטיב לכם כי בזאת גאלתם אותי באמרכם שולחן יי׳ נבזה הוא בוזים היו לחלוק איש כאחיו ב במנחות ובקדשים ואומר מאחר שהו׳ אסור לנו לחלוק מנחה כנגד מנחה וזבח כנגד זבח טורח ועמל הוא לחלוק כל מנחה ומנח׳ בשביל כזית או כפול המגיע לכל אח׳ ואח׳ : אין רע ׳ וכי אין לכר זה רע :

ועתה

ועתה חלו נא פני · ועתה אתם הכהנים העושים הרעה הזאת איך יעלה בלבבכם להיות שלוחי ישראל לבקש עליהם רחמי' הרי מידכם היתה זאת הרעה: הישא את פניכם · לשמוע תפלה מפיכם ולחון את שולחיכם: מי גם בכם ויסגור דלתים · הלואי ויקום איש טוב בכם שיסגו' דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן התועב' הזה : ולא תאירו את מזבחי חנם · בחנם' שאיני מתרצה בהם שהרי אין לי חפץ בכם ורבותינו דרשוהו בתורת כהנים אדם אומר לחבירו הגף לי את הדלת הזו אין תובע עליה שכר הדלק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא ה האירותם מזבחי חנם קל וחומר שלא עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם: גדול שמי בגוים · אמרו רבו' דקרו ליה אלהא דאלהיא אפי' מי שיש לו ע"ז יודע שהו' אוה שהוא על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי אף האומות ורבותינו פי' אלו תלמידי חכמים העסוקים בהלכות עבוד' בכל מקום וכן כל תפלת ישראל שמתפללין בכל מ מקום הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת"י ובכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקרבן זכאי קדמי וכן פי' המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא גדול הוא בגוים ואני אהבתי אתכם שבכל מקום שאת' מתפללין לפני ואף בגולה מוקטר ומוגש הוא לשמי · ומנחה טהורה הוא לי כי על ידיכם ש שמי נודא בגוים ואתם מחללים אותי ואת שמי: וניבו נבזה אכלו · ניבו של מזבח השגור בשפתיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומרי' עליו כלומר כבר הוצאתם עליו דבה זו וכיב' זה החזקת' למזבחי · אכלו מאכלו: ואמרתם הנה מתלאה · בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למבחר נדרים וכן ת"י הא דאייתינא מליאותנא: והפחתם אותו · זו אחת מי"ח תיבו' של תיקון סופרים הפחתם אותו אותי ככתב אלא שכינה הכתו' וכתבו אותו והפחת' והדאבתם לשון מפח נפש אותי ואת שולחני: נוכל · מתנכל במרמה בנכלי שקר לפני לאמר אין לי טובה מזו: ויש בעדרו זכר · איל ההגון לעולה והוא נודר וזבח משחת בעל מום כמו משחתם בהם : אליכם · הכהנים אני מצוה המצוה הזאת שלא תקריבו אלא על מזבחי: וארותי · וקללתי את ברכותיכם מה שמברך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר : וגם

הקריבהו נא לפחתך · איך תוכלו לומר שאיננו רע להקריבו לפני ואם תקריבהו לפחתך בשר ודם הירצך באותה המנחה או הישא פניך בעבודה אם תבקש ממנו דבר אבל ישנאך בעבודה ויכעס עליך · פחתך · מן פחת יהודה ושגול הפא תחת פתח גדול והוא המושל והשלטון כתרגום שלטונך : ועתה · אם תשובו אליו ותחלו פניו בלב עדיין יחון אתכם וייטיב לכם · ואמר ויחננו כי הנביא יש לו צרה בצרתם · ועוד לכלול עצמו בכלל ישרא' כמו שאמר משה רבינו ע"ה וסלחת ל לעונינו ולחטאתינו · ומהאל ית' למד דבר זה שאמר לו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי : מידכם היתה זאת · זאת המארה שהיא לכם כמ"ש למטה וגם ארותיה מידכ' היא זאת המארה שאתם עושים רע בעיני ה' לפיכך הוא שולח בכם מארה : הישא מכם פנים · וכי סבורי' אתם שישא פנים לאחד מכם שלא יוכיחכם על מ מעשיכם הרעים והוא לא ישא פנים ולא יקח שוחד · וי"ת היתנסבון לכון אפין · וכן אונקלו' תרגם אשר לא ישא פני' דלית קדמוהי מיסב אפין לא ראוי ליחס לו נשיאות פנים : מי גם בכם · שאתם רעים מי יתן שיהיה בכם איש אחד שיתן אל לבו דבר הקרבנות הנבזי': ויסגור דלתים · ישגיר דלתי העזרה שלא יביא שם אדם ק קרבן כי טוב הוא שלא יביאו קרבן משיביאוהו נבזה : ולא תאירו על מזבחי חנם · ולא תבעירו כמו כשי' באות מאירות אותה' פירוש ובחנם תבערו אש על המזבח כי הקרבן ש שתקריבו עליו לא ל לרצון יהיה לכם ולא למביאים אותו זהו ש שאמ' אין לי חפץ בכם כי מעשיכם רעים ו ומנחתכם איננה רצויה

ואתה ועתה י"ח בטעם תבדי' וסי' נמסר בסדר בהעלתך: שבואו ד' ג' חס' וא' מ"ל וסים' כי ממזרח שמש ועד מבואו · אל אלהים יי' דבר ויקרא · עשה ירח למועדים · מהלל שם יי' דהלל · תנינא חס' דאל אלהים: טהורה ה' ג' מ"ל וב' חס' וסים' אשר לא טהורה היא שנים · אשר איננה טהורה · לשמי ומנחה טהורה · כל צפור טהורה תאכלו · יראת יי' טהורה · ג' בתראי מ"ל וחד ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא: לאדני ז' כתיב כן וסים' נמסר בישעיה ריש סימן כ"ח: אם לא ח' ר"פ וסים' אם לא אל בית אבי · אם לא ימצא הגנב ונקרב · אם לא תשמור לעשות · אם לא את דמי נבות · אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב דסי' · אם לא ישוב חרבו ילטוש · אם לא שויתי ודוממתי · אם לא תדעי לך היפה בנשים · וכל ר"פ דאיוב דכוו' אם לא בסב אם לא וסים' ואם לא איפא מי יכזיבני · ואם לא ישמעו בשלח :

הקרבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר יהוה צבאות: ועתה חלו נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יהוה צבאות: מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר יהוה צבאות ומנחה לא ארצה מידכם: כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר יהוה צבאות: ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן אדני מגאל הוא וניבו נבזה אכלו: ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו אמר יהוה צבאות והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה והבאתם את המנחה הארצה אותה מידכם אמר יהוה: וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני כי מלך גדול אני אמר יהוה צבאות ושמי נורא בגוים:

ב

ועתה אליכם המצוה הזאת הכהנים: אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב לתת כבוד לשמי אמר יהוה צבאות ושלחתי בכם את המארה וארותי את ברכותיכם

קריבוהי כען לשלטונך הרעלך היתרעי בך או היסב אפך אמר יי' צבאות: וכען צלו כען קדם אלהא ויקבל צלותנא מידכון הות דא היתנסבון לכון אפין אמר יי' צבאות: מן אף הכא בכון ויגוף דשי בית מקדשי ולא תקרבו על מדבחי קרבן מרחק לא רעוא קדמי בכון אמר יי' צבאות וקורבן לרעוא לא אקבל מידכון: ארי ממדנח שמשא ועד מעליה רב שמי ביני עממיא ובכל עדן דאתון עבדין רעותי אנא אקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקורבן דכי קדמי ארי רב שמי ביני עממיא אמר יי' צבאות: ואתון מחללין יתיה בדאתון אמרין פתורא דיי' בסיר הוא ובסירן מתנתא מניה: ואם תימרון הא דאיתינא מליאותנא ושניקתון יתיה אמר יי' צבאות ומיתן אתון דאנים ודחגיר ודמריע ומיתן אתון ליה בקורבנא האקבל יתיה ברעוא מידכון אמר יי': וליט דיעביד בנכיל ואית בעדריה דכר והוא חיב לנדר ודבח דמחבל קדם יי' ארי מלך רב אנא אמר יי' צבאות ושמי חסין בעממיא: וכען לכון תפקדתא הדא כהניא אם לא תקבלון ואם לא תשוון דחלתי על לבא למתן יקרא לשמי אמר יי' צבאות ואשלח בכון ית מארתא ואלוט ית ברכתכון

ואף

אפילו היתה' טובה כל שכן שהיא רעה ואין לי חפץ ורצון לא במנחתכם ולא בכם: כי ממזרח שמש ועד מבואו · כל הישוב הוא ממזרח למערב ואיננו כן מצפון לדרום כי איננו מיושב כולו: גדול שמי · בגוים · כי אף על פי שעובדי' לצבא השמים מודים כי שאני הסבה הראשונה אלא שעובדים אותם לפי דעתם שיהיו אמצעיים ביני וביניהם · ואמרו רז"ל דקרו ליה אלהא דאלהין: ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי · אם הייתי מצוה אותם כמו שצויתי אתכם היו מקטירים ומגישים לשמי · ועוד כי מנחה טהורה היו מגישים לא כמו שאתם עושים שאתם מגישים מנחה טמאה ונבזה · או פירושו אע"פ שהם מקטירים ומגישים לע"ז דעתם לשמי: ואתם מחללים אותו · הפך הגוים שהם מכבדים ומגדלים שמי וכי יש חלול גדול מזה שתאמרו שלחן ה' מגואל הוא שפירושו נבזה הוא: וניבו נבזה אכלו · ניבו דברו כמו ניב שפתים ר"ל דברו של הכהן המקריב מה הוא שאומר תמיד נבזה אכלו כלומ' לחם המזבח ואכלו שהוא חלב ודם מגואל ונבזה הוא · ויש מפרשים וניבו מענין תנובה · וי"ת בסיר הוא ובסירן מתנתא מניה: ואמרתם · עתה יוכיח ישראל המביאי' הקרבן תאמרו בהביאכם השה לעזרה הנה מתלאה כלומר יאמר כל אחד לחבירו בהביאו הקרבן כמה אני יגע ולואה מזה השה שנשאתי על כתפי ר"ל שהוא שמן ובעל בשר: והפחתם אותו · והפילו אותו על הקרקע דרך בזיון · וכן תרג' יונתן ושניקתון יתיה כמו וינער ה' שתרגומו ושניק ה' · ויש מפרשי' אותו מענין מפח נפש כלו' תכאיבו ותדאיבו נפש בעל השה כי גזלתם אותו כמו שאמר והבאתם גזול · ואחז"ל פירש והפחתם מענין נופח באש פחם · כלומר הם אומרי' כי יגעים הם ונלאים מטורח הקרבן שנשאו על כתפם לומר שהוא שמן ובעל בשר והוא בהפך כי כל כך הוא כחוש ודל בשר שאם תנפחו בו יפול לארץ · ותרגם יונתן הנה מתלאה הא דאייתינא מליאותנא : וארור נוכל · חושב מחשבה רעה ועושה בערמה · וכן מן הדנום אשר נכלו לכם ויתנכלו אותו להמיתו · וכן תרגום להרגו בערמה למקטליה בנכילו: ויש בעדרו זכר · פי' זכר תמי' · וכן כאמר יהיו כאמר לבן דבר הלמד מענינו ודבים כמוהם: ונודר וזובח משחת · זכר הנדר לפי שיש קרבן שהוא כשר לנדבה ואינו כשר לנדר · כמו שרוע וקלוט לפיכך אמר ונודר כי אפילו לנדר מביאין קרבן משחת · משחת ר"ל שיש בו מום ענין השחתה כמו כי משחתם בהם אל שהוא שם וזה פעול : כי מלך גדול אני · ואיך תבזו אותי: ושמי נורא בגוים · ואתם שאהבתי אתכם מכל הגוים לא תיראו ממנו: ועתה' הכהנים לפי שהם מקבלים הקרבן המשחת מיד המביאים אותו והיה להם למנוע אותם ולהורותם כי אין זה הקרבן ראוי להקריבו לפני כמו שמנעה אותו התורה: בכם במקבלים ובמביאים : את ברכותיכם · שברכתי אתכם אחר בנין הבית כמו שכתוב · אמר אחר שאתם מבזים אותי בקרבנותיכם אהפוך לכם הברכה למארה : וגם

וגם ארותיה · פלומר עד עתה ארותי הברכה שנתתי לכם מעת שהחלותם לבזותי בהבאת הקרבנות ועתה אוסיף עוד במארה אם לא תשמעו : הנני גוער לכם · ענין השחתה כמו נערת גוים · לכם · בעבורכם : וזריתי פרש · וזריתי מלעי' והוא מבנין הדגוש כמו מזרה ישראל · פרש · זבל הבהמות כמו ואת פרשה · אמר תחילה פרש ואחר כך פירש ואמר פרש חגיכם והוא כמו כבשי' · ר"ל כי בהמות הקרבנות יקראו חגים וכן אסרו חג בעבותים · חגים ינקופו · חלב חגי · ונקרא הקרבן חג לפי שרוב הקרבנות קרבים בחג · ור"ל בזה הענין כמו שאתם מבזים אותי בקרבנות כן אבזה אתכם בהם כי יהלכו הכסה שבבהמות והוא הפרש אזרה אותו על פניכם · אזרה אותו על פניכם · כלומ' אשים אתכם לבשת ולבזיון מפני הרעב שאשחית הזרע שתזרעו ואתם תשארו בחסרון לחם ותהיו לבשת בין הגוי' אשר סביבותיכם · כי ברעב יהיו לבשת כמו שאמר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים והרי אתם לבשת ולבזיון כאלו זריתי פרש על פניכם : ונשא אתכם אליו · הענין ישא אתכם אל הבזיון הזה מדה כנגד מדה אתם בזית' אותי ותהיו נבזים · ויונתן תרגם הא אנא נזיף לכון בעללת ה אדעא וגו' : וידעתם · להיות בריתי את לוי · לפיכך אני מצוה אתכ' כל כך לפי שארצה ש שתהיה בריתי עם שבט לוי שקיימתי : בריתי היתה אתו · עם ראש השבט לכהונה והוא אהרן קדוש ה' ופנחס אמר קנא לאלהיו ובפנחס כאמ' הנני נותן לו את בריתי שלום · ונאמר לו עוד והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם · והחיים מתן לו כי מצאנו לו ת חיים יותר משלש מ מאות שנה אפילו למי שאמר כי פנחס איננו אליהו שהרי מצאנו א אותו שהיה בפלגש ב בגבעה כמו שכתוב ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן עומד לפניו בימים ההם והיו לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר משלש מאות שנה : ואתנם לו מורא ·

והשלום ב' וסימ' בריתי היתה אתו החיים · האמת והשלום אהבו : ורבים ו' בקריא' וסימ' ורבי' השיב מעון ·
ורבים מביאים מנחה לי"י ה' · ורבים שהכהנים ב' בפסוק עזרא' · ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו · ורבים
מעמי הארץ מתיהדים : תורה ה' וסימ' כי שפתי כהן · הורה על הוה · ויקם עדות · כי נר מצוה · ואת שנרת

וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב: הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו: וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא: תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֺן: כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא: וְאַתֶּם סַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ הִכְשַׁלְתֶּם רַבִּים בַּתּוֹרָה שִׁחַתֶּם בְּרִית הַלֵּוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי אֶתְכֶם נִבְזִים וּשְׁפָלִים לְכָל־הָעָם כְּפִי אֲשֶׁר אֵינְכֶם שֹׁמְרִים אֶת־דְּרָכַי וְנֹשְׂאִים פָּנִים בַּתּוֹרָה: הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכֻלָּנוּ הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאָנוּ מַדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחִיו לְחַלֵּל בְּרִית אֲבֹתֵינוּ: בָּגְדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נֶעֶשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלָ͏ִם כִּי חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ יְהוָה אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת־אֵל נֵכָר:

וְאַף אֲלוּטְנֵיהּ אֲרֵי לֵיתְכוֹן מְשַׁוִּין דַּחַלְתִּי עַל לִבָּא: הָא אֲנָא נָזֵיף לְכוֹן בְּעַלְלַת בַּר זַרְעָא וַאֲגַלֵּי בַהֲתַת חוֹבֵיכוֹן עַל אַפֵּיכוֹן וַאֲבַטֵּל רְבוּת חַגֵּיכוֹן וְיִתְמְנַע חוּלָקְכוֹן מִנֵּיהּ: וְתִדְעוּן אֲרֵי שַׁלַּחִית לְוָתְכוֹן יָת תַּפְקֶדְתָּא הָדָא לְמֶהֱוֵי קְיָמִי דְעִם לֵוִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: קְיָמִי הֲוָה עִמֵּיהּ חַיֵּי וּשְׁלָמָא וִיהַבִית לֵיהּ אוּלְפַן אוֹרַיְתִי שְׁלִים וּדְחִיל מִן קֳדָמַי וּמִן קֳדָם שְׁמִי דְחִיל הוּא: אוֹרַיְתָא דִקְשׁוֹט הֲוָה בְּפוּמֵיהּ וְשִׁקְרָא לָא אִשְׁתְּכַח בְּסִפְוָתֵיהּ בִּשְׁלָמָא וּבִרְעוּתָא וּבִתְרִיצוּתָא הֲלַךְ קֳדָמַי וְסַגִּיאִין אֲתִיב מֵחוֹבָא: אֲרֵי שִׂפְתֵי כָהֵין יִטְּרוּן מַדַּע וְאוֹרָאָה יִבְעוֹן מִפּוּמֵיהּ אֲרֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת הוּא: וְאַתּוּן סְטֵיתוּן מִן אוֹרְחָא אַתְקֵילְתּוּן סַגִּיאִין בְּאוֹרַיְתָא חַבֵּילְתּוּן קְיָמָא דְעִם לֵוִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: וְאַף אֲנָא יְהַבִית יַתְכוֹן בְּסִירִין וְחַלָּשִׁין לְכָל עַמָּא כְּמָא דְלֵיתְכוֹן נָטְרִין יָת אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמַי וְנָסְבִין אַפִּין בְּאוֹרַיְתָא: הֲלָא אַבָּא חַד לְכֻלָּנָא הֲלָא אֱלָהָא חַד בְּרָא יָתָנָא מָא דֵין נְשַׁקַּר גְּבַר בַּאֲחוּהִי לַאֲפָסָא קְיָמָא דִי עִם אֲבָהָתָנָא: שַׁקַּרוּ דְבֵית יְהוּדָה וְתוֹעַבְתָּא אִתְעֲבִידַת בְּיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשְׁלֵם אֲרֵי אַפִּיסוּ דְבֵית יְהוּדָה נַפְשְׁהוֹן דַּהֲוַת קַדִּישָׁא קֳדָם יְיָ דְּרָחֵם וְאִתְרְעִיאוּ לְמִסַּב לְהוֹן נְשִׁין בְּנַת עַמְמַיָּא:

רשי

גם ארותיה · ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי בהם לא ישמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה : וזריתי פרש · של בהמות חגיכם על פניכם כלומ' לא תקבלו שכר מאתי פי' אם לרעה ולבשת ואגעור לכם את זרע השדה : ונשא אתכם אליו · פרש בהמות קרבנותיכם ישא אתכם אליו להיות זוללים ונבזים כמוהו : להיות בריתי את לוי · שאני חפץ שתקימו אות בברית שכרתי לשבט לוי : החיים והשלו' · שנאמ' לפנחס את בריתי שלו' והובטח לו ולזרעו אחריו הרי שיהא זרעו בחיים : ואתנם לו · שיקבלם במורא וכן עשה ויראני : נחת · לשון חתת כתיירא : בשלום ובמישור הלך אתי · אהרן ואלעזר ופנחס וכן במעש' העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי : כי שפתי כהן · עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שכבר דבר זה מ מסור להם יורו משפטיך ליעקב : כי מלאך · שלוחו של הב"ה כמלאכי השרת לשרת לפניו ו וליכנס לפנים במחיצתו : לחלל ברית אבותינו · ברית שכר' הב"ה עם אבותינו בסיני : כי חלל יהוד' את עצמו שהיה קדש ליי' ראשית תבואתו : ובעל בת אל נכרי שנשאו נשים נכריו' בבבל ואפילו הכהנים כמו שמפורש בספר עזרא ו ורבותינו אמרו מלאכי זה עזרא:

קרשך : נעשתה ט' בקריא' וסימ' והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה · נעשתה התועבה הזאת בישראל ·
הוגד לך ושמעת ודרשת · בגדה יהוד' · ואחיתפל ראה כי לא נעשתה · ויקם יי' את דברו אשר דבר עלינו
ב' בפסוק · כי נתרצה · וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה :

החיים והשלום נתתי לו בעבור מורא שיראני : ומפני שמי נחת הוא · שרצו אחר זמרי ופירושו נשבר ונלכד מפני שם ה' · ויונתן תרגם ויהבית ליה אולפן אוריתא שלים וגו' : תורת אמת היתה בפיהו · כמו שהיתה תורת ה' בפיו שהיה מורה אותה לרבים כן היתה בלבו · זהו תורת אמת שלא היה אחד בפה ואחד בלב זהו ועולה לא נמצא בשפתיו : בשלום ובמישור הלך אתי · בשלום שהיה דבק בי לעשות חפצי על דרך יעשה שלום לי' · ובמישור שהלך בדרכי בני אדם בדרך ישרה ובשניהם הוא אתי כי באלה חפצתי לעשות חסד ומשפט וצדקה בארץ : ורבים השיב מעון · שהיה מורה התורה תמיד לכל ורבים שמעו לו והשיבם מעון : כי שפתי כהן ישמרו דעת · כי כן ראות לכל כהן שישמרו שפתיו דעת המצות והחקי' להורותם בשפתיו לישר' כמו שאמר בתורה ולהורות את בני ישראל את כל החקים אשר דבר ה' אליהם ביד משה ונאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישר' לפיכך יבקשו ישר' תורה מפיהו : כי מלאך ה' צבאות הוא · כי הוא שליח הא' יתברך להורות דברי האל לישראל · ותרגם יונתן ארי משמש קדם ה' צבאות הוא : ואתם סרתם מן הדרך · מדרך הכהנים הראשונים הכשלתם רבים בתורה הפך רבים השיב מעון : ברית הלוי · ברית שהיתה אתו כמו שאמר : וגם אני · נבזים ושפלים לכל העמים · כמו שאתם מבזים אותי כן נתתי אתכם נבזים שהעם שאתם נושאים להם פנים ולא תרצו להוכיחם כדי שיאהבו אתכם אתן אתכם בעיניהם נבזים ושפלים כמו שאומרים בני אדם שהלי שקרי אהגורייהו זילי כפי אשר אינכם שומרים את דרכי · מדה כנגד מדה אתם בוזים אותי שאינכם שומרים דרכי ונתתי אתכם נבזים ושפלים ונושאים פנים בתורה · אתם נושאים פנים לגדולים בדבר התורה שאמרה לא תקריבו את אלה לה' וכשהם מביאים קרבן בעל מום תיראו מלהוכיחם ולומר להם קרבן זה פסול הוא : הלא אב אחד לכולנו · עתה שב להוכיח' הנביא על עבירה אחרת שנשאו נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא · ואפי' מי שהיתה לו אשה מישרא' היה נושא עליה אשה נכרית ואוהבה יותר מן הראשונה · ועל זה אמ' הלא אב אחד לכולנו כי כולנו בני יעקב כאיש כאשה וכולנו אחים אם כן מדוע נבגד איש באחיו · ועו' אמ' הלא א' אחד בראנו כלומר כי אחד אנו מאמיני' שהוא בראנו לא כאלהי העמים שאתם נושאי' נשים מהם לחלל ברית אבותינו כי ברית אבות הוא שלא לבגוד באשתו כי אברהם אבינו אע"פ שלא היו לו בנים משרה לא נגל בה שישא אשה אחרת עליה עד שהיא ירצונה אמרה לו בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה · וכן יצחק אבינו אע"פ שהיתה רבקה עקרה לא נשא אחרת עליה · וכן יעקב אבינו לא נשא מרצונו אשה על נשיו עד שהן נתנו לו רשות מדעתן : בגדה · ובירושלם · כלומ' אפי' בירושלם שהוא מקו' בית המקדש עשו התועבה הזאת : קדש ה' אשר אהב · דבוק האיש והאשה הוא קדש ה' דכתיב ודבק באשתו · וצוה לישר' שיהיו קדושי' והקדוש הוא שלא ישלחו עצמם ש' כל אשה כמו שעושים הגוים · ובסוף העריות אמר קדושים תהיו · וישראל גם כן נקראו קדש כמו שאמר קדש ישרא' לה' · והנה הם מחללים אותו הקדש שהיא בת ישראל ונושאים נכריות עליהן זהו ובעל בת אל נכר כלומ' בת שעובדת אל נכר הפך מה שאמר אל אחד בראנו · ורז"ל פירשו כי כל הבא על הגויה כאלו נתחתן לע"ז דכתיב ובעל בת אל נכר וכי בת יש לו לאל נכר אלא זה הבא על הגויה :

ער ועונה ׳ ער בתלמידים ועונה בחכמים ער לשון אדם חריף : ומגיש מנחה ׳ ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה : שנית תעשו ׳ הראשונה שהוכחתי הרבה היא קשה שנשא גויה ואפי׳ הוא פנוי וזאת שנית קשה ממנה שהנשוי ישראלית נשאו עליה׳ את הנכריות לפי שנתפחמו ישראליות ברעב ובגולה ונתגנו עליהם והיה מושיבה בביתו צרורה כאלמנות חיות ו והנכרית היתה גברת : כסות דמעה את מזבח ׳ שהיו באות לפני מזבח יי׳ ובוכות לפניו ו ואומרות מה חטאנו ומה מצאו אנשינו בנו עול הננו לפני המזבח להבדק כסוטות : מאין עוד פנות וגו׳ ׳ על שאינכם כדי שאפנה אל מנחתכם ולקחת רצוי מידכם : אנקה ׳ לשון אנחה שאדם מטע׳ בלבו לאנוסה בלעז ואב לכולם האנק דום ואם אנק לשון צעקה היכן הדממה ותרגומו דמדנקין וכן תרגום ונקוטותם בפניכם ותדנקון לשון אדם הנוהם ומצטער בעצמו : ולא אחד עשה ׳ הקבה לאדם והוה תחילה : ושאר ׳ הרוחות והנפשות לו היו מאדם הראשון יבאו כולם : ומה האחד מבקש ׳ שכוונו מבקש למצוא עלילות לאשתו שהיא בת זוגו שהיא זרע אלהים מה הוא תוכעה שמבזה אותה וזהו לשון תרגום של יונתן שא יונתן תרג׳ ומה האחד מבקש כי אם זרע אלהי׳ והפירוש נכון אם לא שהאחד נקוד בטעם זקף נותן טעם ה הזקף את תיבת מבקש מלהתחבר עם ומה האחד וסמכו אבל זרע אלהים ויש פותרים על פי האגד׳ שנקבצו נשואי הנכריות אל הנביא אמרו לו ולא אברהם עשה כן ש שנשא הגר על אשתו אמ׳ להם ושאר רוח לו לא דעתו כדעתכם לא נתן בה עיניו דעת אחרת היתה לו אמרו לו ומה האחד מ מבקש מה היתה דעתו אמר להם להיות לו זרע אלהים ותרגום של יונתן הוכשר בעיני שלא מצינו לא במקרא ולא במשנה שאר מ משמש לשון אחר אלא במקום שאדם יכול לפרשו בלשון שיריים כמו אכלה ומריקה ושארה ברגלה רפסה ובלשון משנה ושאר חייבי מיתות חוץ מאותה שפיל אבל לשון שאחר משמש אין שאר משמש : ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד ׳ רוחך : כי שנא שלח׳ רבותינו חלוקין בה במסכת גיטין יש מהם אומרים אם שנאת שלח אותה בגט ותכס׳ לאחר : וכסה חמס על לבושו׳ אבל זאת כלום הוגנת לעשות שתפרוש עליה טליתך להחזיקה לך כאשתך והחמס פרוש על אותו טלית שבלבך עליה שנאה ואתה מקניטה ומצערה תמיד : באמרכם כל עושה רע וגו׳ או איה אלהי המשפט ׳ לפי שאתם רואים דרך רשעים צלחה וצדיקים מעונים ונכשלים אומרים אתם בלבבכם אחת משני דרכים הללו כל עושה רע טוב בעיניו או אין דין ואין דיין ליפרע׳ וכן פתרון לשון המקרא כל עושה רע טוב בעיניו לכך הוא מצליח אותם או אם אין זאת איה אלהי המשפט שאינו נפרע מהם : הנני שולח מלאכי ׳ לבער את הרשעים : ומלאך הברית ׳ נוקם נקם ברית : ופנה דרך ׳ מן הרשעים : האדון אשר אתם מבקשים ׳ אלהי המשפט : ומי

ולקחת ד׳ בקריא׳ וסימ׳ יברוהי דיוסף לבושין דרעוא ופי׳ בויצא : ונשמרתם ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ואת העם צו לאמר אתם עברים ׳ ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם ׳ ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה דו״ה ׳ ובאשת נעוריך אל יבגוד ׳ ודבתריה ולא תבגדו : ומלאך ב׳ פתחין וסימ׳ ומלאך הברית אשר אתם חפצים ׳ ומלאך פניו הושיעם ׳ וכל דסמוך לאדכרה כותיה פתחין :

יְשֵׁיצֵי יְיָ לְגַבְרָא דְיַעְבְּדִנַהּ בַּר וּבַר בַּר מִקִרְוֵי יַעֲקֹב וְאִם כָּהֵין הוּא לָא יְהֵי לֵיהּ מַקְרֵיב קוּרְבָּנָא בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ צְבָאוֹת ׃ וְדָא תִנְיָנוּת דִי אַתּוּן עָבְדִין חֲפָרַת דִמְעֲתָא יַת מַדְבְּחָא דַיְיָ דִי בָכָן וְדִי מַדַנְקִין מִדְלֵית עוֹד אִתְפְּנָאָה לְקוּרְבָּנָא וּלְקַבָּלָא יָתֵיהּ בְּרַעֲוָא מִיֶדְכוֹן ׃ וְאִם תֵימְרוּן עַל מָה עַל דַיְיָ אַסְהִיד בֵּינָךְ וּבֵין אִתַּת יַנְקוּתָךְ דִי אַתְּ שַׁקַרְתָּ בָהּ וְהִיא שׁוּתַּפְתָּךְ וְאִתַּת קְיָמָךְ ׃ הֲלָא חַד הֲוָה אַבְרָהָם יְחִידִי דִי מִנֵיהּ אִתְבְּרִי עַלְמָא וּמָה חַד בָּעֵי אֱלָהֵן דִי יִתְקַיֵם לֵיהּ וְלַד מִן קֳדָם יְיָ וְתִסְתַּמְרוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן וּבְאִתַּת יַנְקוּתָךְ לָא תְשַׁקַר ׃ אֲרֵי אִם סְנֵיתָ לַהּ פַּטְרַהּ אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וְלָא תְכַסֵי חֶטְאָה בִּלְבוּשָׁךְ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְתִסְתַּמְרוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן וְלָא תְשַׁקְרוּן ׃ אַלְהֵיתוּן קֳדָם יְיָ בְּפִתְגָמֵיכוֹן וְאִם תֵימְרוּן בְּמָה אַלְהֵינָא קֳדָמוֹהִי כְּדַאתּוּן אָמְרִין כָּל דְעָבֵיד בִּישׁ תַּקִין קֳדָם יְיָ וּבְהוֹן רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי אוֹ אֵכָא אֱלָהָא דְעָבֵיד דִינָא ׃ הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא וִיפַנֵי אוֹרְחָא קֳדָמַי וּבִתְכֵיף יֵעוּל לְהֵיכְלֵיהּ רִבּוֹנָא דִי אַתּוּן בָּעָן בֵּיהּ וּמַלְאַךְ קְיָמָא דִי אַתּוּן צָבָן בֵּיהּ הָא אָתֵי אמר

יַכְרֵת יְהוָה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַיהוָה צְבָאוֹת ׃ וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ כַּסּוֹת דִּמְעָה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה בְּכִי וַאֲנָקָה מֵאֵין עוֹד פְּנוֹת אֶל־הַמִּנְחָה וְלָקַחַת רָצוֹן מִיֶּדְכֶם ׃ וַאֲמַרְתֶּם עַל־מָה עַל כִּי־יְהוָה הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין אֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה בָּהּ וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ ׃ טו וְלֹא־אֶחָד עָשָׂה וּשְׁאָר רוּחַ לוֹ וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וּבְאֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אַל־יִבְגֹּד ׃ כִּי־שָׂנֵא שַׁלַּח אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חָמָס עַל־לְבוּשׁוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ ׃ הוֹגַעְתֶּם יְהוָה בְּדִבְרֵיכֶם וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה הוֹגָעְנוּ בֶּאֱמָרְכֶם כָּל־עֹשֵׂה רָע טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה וּבָהֶם הוּא חָפֵץ אוֹ אַיֵּה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט ׃

ג

א הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה־דֶרֶךְ לְפָנָי וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל־הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן אֲשֶׁר־אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֲפֵצִים הִנֵּה־בָא

יכרת ה׳ ער ועונה ׳ כלומר שלא ישאר בביתו חי שלא יהיה בביתו מי שיענה הקורא שם ׳ וער הפך המת שהוא ישן כמו שאמר פן אישן המות ישנתי אז ינוח לי ׳ ויש ער ועונה בר ובר בר ׳ ורז״ל פירשו אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה׳ צבאות כי גם מן הכהנים נשאו נשים נכריות׳ כמו שכתוב בספר עזרא : וזאת שנית תעשו׳ שנית למה שזכר תחלה בזיון המזבח בבעל מום אמר עוד שנית תעשו למזבח ש שאתם גורמים כסות דמעה את מזבח ה׳ שבאו נשיכם הישראלי׳ ובוכות עליו לפני על החמס שאתם עושים לאן שאתם נושאים עליהן נשים נכריות והנכריות אהובות ו והישראליות שנואות וה׳ באו׳ לפני בבכי ואנקה ומכסות את המזבח דמעה : מאין עוד פנות אל המנחה ׳ דין הוא שלא אפנה עוד אל מ מנחותיכ׳ שתקריבו על המזבח כי במזבח ע עשיתם קרבן בעל מ מום וגזול ׳ ודמעת הנשים המעידי׳ עליכם רעותיכם ואינו ינן ה הדין שאפנה אל מ מנחותיכם : ולקחת רצון מידיכם שיהיה לרצון לכם : ואמרתם׳ ואם תאמרו על מה על דבר נשותינו לא יקבל מנחותינו ׳ והתשובה על כי ה׳ העיד ׳ הוא העיד בינך ובינה שאין אתה אוהב אותה ואין לבך עמה והוא עד ע עליך אשר אתה בגדת בה : והיא חברתך ׳ והיא היתה חברתך מקדם מימי נעורים ׳ והנכון לפרש כי שני עניני׳ אמ׳ היא חברתך אע״פי שאיננה אשת נעוריך כל שכן כשהיא אשת נעוריך שיש לך לאהוב אותה יותר ולא למאסה כמו שאמר בישעי׳ ואשת נעורי׳ כי תמאס ׳ ואמ׳ אחר כך ואשת בריתך כי כרתה ברית בינך ובינה כשלקחתה לאשה אשת נעורים או איננה אשת נעורים ואתה נושא עליה אשה אחרת נכרית [illegible] גדולה כי אם היתה ישראלית זהו מנהג העולם לישא אשה על אשה ושיהיו לו נשים רבות אם ירצה אבל לקחת נכרית זו היא רעה רבה שתראה לעיניה נכרית [illegible] כמוה או יותר ממנה ודין הוא שתבכה עליכם נשותיכם : ולא אחד עשה ׳ [illegible] שהיה אחד ואב לכל הבאים אחריו באמונתו לא עשה כמו שאתם עושים [illegible] אחר התאוה ולא בעל אפילו בשרה אלא כדי להשאיר זרע אלהים ׳ [illegible] אלהים יתברך להשאיר זרע כמו שאמר פרו ורבו : ושאר רוח לו ׳ יתר[illegible] לו ׳ ולפיכך לא רדף אחר התאוה ולא בעל אלא למצות פריה ורביה [illegible] כי הם דברי העם לנביא והם דברי תמיה ׳ אמרו לו והלא אברה[ם] שהיה אחד ולא עשה כן כמו שאנחנו עושים שהניח אשתו ובעל הגר [illegible] פי שאר רוח לו והיה נביא ׳ והנביא הוא משיב להם ומה האחד מבקש זרע אלהים ׳ כלומר כשבעל הגר לא בעל אלא כדי לבקש זרע לפי שלא היה לו זרע מ[illegible] ואף על פי כן הוא לא בגד בשרה אשתו כי ברצונה וברשותה עשה הדבר אבל אתם תשמרו ברוחכם ולא יבגוד אחד מכם באשת נעוריו להניחה ולבעול בת אל נכר׳ ופירוש ושאר רוח לו ענין יתרון ומעלה כמו יתר שאת ויתר עז כי כמו שיש בשרש יתר ענין השאר וענין מעלה ושבח כן יש בשרש שאר ענין השאר וענין יתרון ומעלה כלומר יתרון רוח ומעלה היה לו לאברהם : אל יבגוד ׳ כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד ׳ ות׳ הלא חד הוה אברהם יחידי וגו׳ ׳ והנה התשובה היתה אליהם מן הנביא כמו שהקשוהו והוכיח להם שאינם עושים כהוגן : כי שנא שלח ׳ אם שנא אחד מכם אשתו ישלחנה ׳ כתרגומו ארי אם את סניאת לה פטרה ׳ כלומ׳ טוב הוא שישלחנה בגט ותלך ותנשא לאיש אחר שיאהבנה אבל שתחזיק בה ותשנא׳ בלבבך זו היא בגידה גדולה ׳ זהו שאמר וכסה חמס על לבושו שהוא׳ מראה שהוא אוהב אותה ודבק בה כלבושו שהוא דבק בבשרו ולא יפשיטנו כן הוא לא ירצה לשלחה ושונאה ׳ זהו החמס שמכסה על לבושו : הוגעתם ה׳ ׳ על דרך משל מדבר על לשון בני אדם כי הוא ית׳ לא ייעף ולא ייגע ׳ או איה אלהי המשפט ׳ או אם אינו כן כי לא טוב בעיניו עושה רע איה אלהי המשפט למה אינו עושה בהם משפט : הנני ׳ אם תשאלו משפט הרשעים בעולם הזה עוד יבא זמן שתראו ואז יקרב אליכם המשפט לכלות הרשעים שבכם ׳ ותהו יהיה אותו היום שאשלח מלאכי ופנה דרך לפני והוא מלאך ה׳ מן השמים כמו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ונומר : ופנה דרך לפני ׳ זה יהיה קבוץ גליות שלא ימצאו בדרכם שטן ופגע רע : ופתאום יבא אל היכלו ׳ לפי שלא נגלה הקץ ולא נתבאר בספר דניאל אמר כי פתאום יבא שלא ידע אדם יום בואו טרם בואו שיבא ׳ כמו שאמר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ : האדון ׳ הוא מלך המשיח והוא מלאך הברית ׳ או אמר מלאך הברית על אליהו ׳ וכן אמר בהגדה שאליהו קנא על ברית מילה שמנע׳ מהם מלכות אפרי׳ ׳ שנ׳ קנא קנאתי לה׳ אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל ׳ אמר לו קנאת בשטים וכאן אתה מקנא על המילה חייך שאין ישראל עושים ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך ׳ מכאן התקינו לעשות כסא הכבוד לאליהו שנקרא מלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה׳ צבאות : הנה בא ׳ יבא בזמנו וכן לראשון לציון הנה הנם : ומי

ומי מכלכל את יום בואו׳ מי יהיה סובל את יום בואו כי ביום באו ירדפו רבים: כי הוא כאש מצרף׳ טעם הוא על היום שזכר כלומר אותו היום יהיה כמו האש שמצרף הסיגים מן הכסף כן יבדלו הרשעים מן הטובים ויסופו הרשעים וישארו הצדיקים׳ וכן אמר בנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש: וכבורית מכבסים׳ וכמו הבורית של מכבסי הבגדים שמעבירים בו הכתם מן הבגד והרשעים הם הכתם כמו שאמר נכתם עונך לפני: וישב׳ כמו השופט שיושב לשפוט את העם ולהבדיל החייב מן הזכאי כן יהיה אותו היו׳ שיהיה מצרף ומטהר כסף ומעביר ממנו הסיגים והם הרשעים: וטהר את בני לוי׳ והם הכהנים׳ ולפי שדבר עליהם בפרשה שלמעלה זכר אותם עתה בפרט: מגישי מנחה בצדקה׳ מה שאין כן כהני ה הדור הזה כמו שאמר למעלה שהיו מקריבים בהמות בעלת מום: וערבה׳ זכר יהודה ו וירושלם כי שם בית המקדש: וקרבתי׳ באותו היום שזכר: אליכם׳ הדור שיהיה ביום ההוא׳ והדורות שעברו אם לא קבלו דינם בעולם הזה י יקבלו בעולם הבא: עד׳ כי אני יודע הנסתרות ואעיד בהם במה שעשו: ממהר׳ לשלם גמולם: ומטי גר׳ ומטי משפט הגר: כי אני ה׳ לא שניתי׳ כי מה שאמרתי אפילו לזמן ארוך לא לפי ש שנה כן יהיה כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו נכל העתידו׳ שאמרתי לכם על ידי נביאי כן יהיו׳ שניתי׳ ענין שנוי כלומר לא אשנה מדב׳ לדבר ומחפץ לחפץ: ואתם בני יעקב לא כליתם׳ כמו שכלו שאר האומות שלא נשאר ל להם זכר בשמש וכלו מהיות גוי אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מ מיוחדים בין הגוים להיותם גוי אחד בארץ אף על פי שגליתם ו ונדחתם לכל פאה ש שמכם נשאר בכל מ מקום ומה שהרעותי לכם בעונותיכ׳ עשיתי וכמו שאני לא אשנה גם אתם לא תכלו׳ ובאחרית הימי׳ תשובו למעלתכם ותהיו ע עליונים על כל גויי ה הארץ׳ וי״ת ארי אנא ה׳ לא אשניתי קיימי דמן עלמא וגו׳: למימי׳ הלמ״ד עם המ״ם כמו למה למרחוק למעולם׳ אמר זמן רב עבר שלא שמרתם חוקי אתם ואבותיכם לפיכך הרעותי להם ולכם׳

כזהב ג׳ דגשי׳ וסימ׳ וישב מצרף ומטהר׳ בחנני כזהב אצא׳ ופלי נחשת מזהב: למשפט ט״ו וסימ׳ נמס׳ בשפוט ב׳ סימ׳ ט״ו: ואשובה ו׳ וסימ׳ אבי השביעני לאמר׳ ואשובה אל אחי אשר במצרים׳ השיבני ואשובה כי אתה׳ אל אישי הראשון׳ עד איש האלהים ואשובה׳ למימי אבותיכם סרתם מחקי: בזאת ג׳ וסי׳ הביאו את כל

אמר יהוה צבאות: ומי מכלכל את־יום בואו ומי העמד בהראותו כי־הוא כאש מצרף וכברית מכבסים: וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את־בני־לוי וזקק אתם כזהב וככסף והיו ליהוה מגישי מנחה בצדקה: וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות: וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר־שכיר אלמנה ויתום ומטי־גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות: כי אני יהוה לא שניתי ואתם בני־יעקב לא כליתם: למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב: היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה: במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו: הביאו את־כל־המעשר אל־בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה צבאות אם־לא אפתח לכם את ארבות השמים והרקתי לכם ברכה עד־בלי־די: וגערתי לכם באכל ולא־ישחת לכם את־פרי האדמה ולא־תשכל לכם הגפן בשדה אמר יהוה צבאות: ואשרו אתכם כל־הגוים כי־תהיו אתם ארץ חפץ אמר יהוה צבאות:

אמר יי צבאות: ומן מסובר ית יום מיתוהי ומן יקום באתגליותיה ארי רוגזיה כאשתא ממסי וכבוריתא דמחורין בה: ויתגלי לצרפא ולדכאה כגבר די מצרף ומדכי כספא וידכי ית בני לוי ויזקיק יתהון כדהבא וכבספא ויהון קדם יי מקרבין קורבן בזכו: ויתגלי קדם יי קורבן אנש יהודה ויתבי ירושלם כיומי עלמא וכשנין דמלקדמין: ואתגלי עליכון למעבד דינא ויהי מימרי בכון לסהיד מוחי בחרשיא ובגיפיא ובדמשתבעין לשקרא ובאנסי אגרא דאגירא ארמלא ויתם ומסטן דין גיורא ולא דחילו מן קדמי אמר יי צבאות: ארי אנא יי לא אשניתי קימי דמן עלמא ואתון בני ישראל אתון מדמן דמן ד דמאת בעלמא חרין דיניה פסיק: למיומי אבהתכון סטיתון מן קימי ולא נטרתון תובו לפולחני ואתפני במימרי לאיטבא לכון אמר יי צבאות ואם תימרון במא נתוב: הירגז גבר קדם דינא ארי אתון מרגזין קדמי ואם תימרון במא ארגזנא קדמך במעשריא ובתרומתא: בלוטא אתון מתלטין וקדמי אתון מרגזין עמא כולהון: אמר נביא איתו ית כל מעשריא לבית אוצר ויהי פרנוס לדמשמשין בבית מקדשי ונסו כען קדמי בהדא אמר יי צבאות אם לא אפתח לכון ית כוי שמיא ואחית לכון טובא עד דתימרון מסת: ואזוף לכון במחבלא ולא יחבל לכון ית אבא דארעא ולא תתכיל לכון גופנא בחקלא אמר יי צבאות: וישבחון יתכון כל עממיא ארי תהון אתון יתבין בארע בית שכנתי ועבדין בה רעותי אמר יי צבאות:

ומי מכלכל׳ ומי יכיל ומי העומד שיוכל לעמוד: וכבורית מכבסים׳ כבורית של מכבסים שמעביר את כל הכתם כן יעביר כל הרשעה: בורית׳ עשב הוא שמעביר את הכתם בל׳ אידבא שיי״א ולשון בורית לבר המנחנח ומטה׳ כמו ברי לבב: וישב מצרף׳ יפנה מכל עסקית להיו׳ כצורף המצרף ומטהר כסף: כי אני יי לא שניתי׳ אף על פי שאני מאריך אפי לא שינת דעתי עלי מכראשונ׳ לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב: ואתם בני יעקב׳ אף על פי שמתים אתם ברעתכם ולא נ גביתו מן הרשעים בחיים: לא כליתם׳ אינכ׳ כלים מלפני והנחתי לי הנפשות לגבות מהם דיני ב בגיהנ׳ וכן ת״י ואתון דבית יעקב מדמן דמאן דמית בעלמא הדין דיניה פסיק כלומר אתם סבורים לומר דיני בטל שאין עוד ליפרע ממנו ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי אומה ושניתי לה אבל אתכם העמדתי אחר פורענות הרבה ואיני כלים ואתם אינכם כלים: היקבע אדם׳ רבו׳ פי׳ לשון גזילה ולשון ארמי הוא: המעשר והתרומה׳ שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים ה היא גזילתי: במארה אתם נארי׳ ׳ על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכם ואעפי כן אותי קובעים: ויהי טרף׳ יהי מזון מצוי לשמשי: וגערתי לכם באוכל׳ בחסיל ובזנב האוכל לכם את תבואת השדה והגפן: ארץ חפץ׳ ארץ שחפצי בה: פוא

המעשר׳ יואב בן צרויה החל למנות׳ לא לכם להלחם בזאת׳ ואד ובזאת ויצא אל פניו יהוא: תשכל ג׳ בקריא׳ וסים׳ מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה׳ ולא תשכל לכם הגפן׳ תפלט פרתו ולא תשכל׳ אנ״ך:

אבל מעתה שובו אלי ואשובה אליכם: ואמרתם במה נשוב׳ ואם תאמרו במה נשוב אם יש בנו דבר אחר אלא מה שהוכחתנו על הנה לדבר הקרבנות ודבר הנשים והתשובה: היקבע׳ יש בכם דבר אחר שבעבורו ראוי להדבק בכם המארה אמר היקבע אדם אלהים: כי אתם קובעים אותי׳ ואמרתם׳ ואם תאמרו במה קבענוך׳ התשובה המעשר והתרומה׳ היקבע קובעים קבענוך׳ ענין גזלה ולקיחת הדבר בהכרח׳ וכן וקבע את קובעיהם נפש׳ וי״ת הירגז גבר קדם דיינא וגומר: במארה אתם נארים׳ מפני העבירות שזכר למעלה כמו שאמר וגם ארותיה׳ ועוד אתם מוסיפי׳ עון על עון ואתם קובעים אותי ממה שתאספו שלא תתנו ממנו תרומה ומעשרות ותאמרו הוא גוזל אותנו המטר ושולח מארה בתבואה ואנחנו כתן לו התרומה והמעשרות: הגוי כלו׳ יראה כי העבירות הנזכרות למעלה לא היו שוים בהם כלם אבל בדבר המעשר והתרומה היו שוים כלם לפיכך אמר הגוי כלו: הביאו׳ ויהי טרף בביתי׳ ללוים ולכהנים העובדים לפני ומתוך כך תשובו מן העבירות הנזכרות ואם לא אפרע מכם בפורענות אחרת׳ אבל אם תביאו התרומה והמעשרות כראוי אמטיר עליכם ואריק לכם ברכה: עד בלי די׳ פי׳ אחז״ל עד שלא יספיקו לכם כלים ואוצרות: טרף׳ כתרגומו פרנוס׳ ות׳ עד בלי די עד דתימרון מסת: וגערתי׳ באוכל׳ בארבה האוכל את התבואה: ולא תשכל לכם הגפן׳ הגפן לא תשכל פריה: ואשרו׳ ואמרו אשריכם תמורה שאתם חרפה בגוים מפני הרעב על המארה שאתם נארים: ארץ חפץ׳ שתבואתה מרובה׳ וי״ת ארי תהון יתבין בארע בית שכינתי ועבדין בה רעותי:

חזקו, שב להוכיחם על מה שהיו אומרים כי אין דין ואין דיין: מה נדברנו, שב הפעל פעול לרוב התמדת הדבור וכן הנדבדים בך: אמרתם, מבואר הוא: ועתה, גם כן מבואר הוא: אז נדברו יראי ה', כי המאמר ההוא היה מאמר אנשים שלא יבינו דרכי ה' ומשפטיו וכששמעו יראי ה' הדברים מהאנשים האלה הכופרים בהשגחת האל בתחתונים נדברו הם איש אל רעהו ומרבים בדברים האלה ונושאים ונותנים בהם עד שימצאו בשכלם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול: ויקשב ה', האל ית' הקשיב דבריהם ויתן להם שכרם בזה: ויכתב ספר זכרון לפניו, דרך משל כלשון בני אדם שכותבים המלכים ספר הזכרונות כי אין שכחה לפניו ית' וכן מספרך אשר כתבת כל הנמצא כתוב בספר, והנה יראי ה' וחושבי שמו שאמר שמור להם עד עולם, ופי' חושבי שמו, שחושבים תמיד בדרכי ה' ובידיעת אלהותו כי שמו הוא והוא שמו, וכתב הרא' אבן עזרא ז"ל כי יראי ה' הם הצדיקי', וחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד ה' הנכבד והנורא: והיו לי, יראי הדור הז' שיהיו בתחיית המתים ויראי הדור ההוא גם כן: ליום אשר אני עושה, ליום המשפט שאני עושה דין ברשעי' הם יהיו לי סגולה ה וחמלתי עליהם שלא יפגעם הרעה המגעת הרשעי': העובד אותו, האב חומל על כל בניו כמו שאמר כרחם אב על בנים אבל יותר חומל על העובד אותו: ושבתם, אז יבחן מה בין צדיק לרשע ולא יאמרו עוד כל עושי רע טוב בעיני ה' שוא עבוד אלהים: כי הנה, יום המשפט המשיל אותו לאש בוערת כמו שאמר למעלה כי הוא כאש מצרף: קש, כמו קש יבש יהיו שיכלו מ מהרה: ולהט, כמו ותלהט מוסדי הרים: שרש וענף, כתרגומו בר ובר בר כי הבן הראשון כמו שרש ו והנולד ממנו כמו ענף: וזרחה לכם יראי שמי, הנה הרשעי' יכלו היום הבא וליראי ה' יזרח אותו היום שמש צדקה כלומר שינצלו מכל רע וישמחו בלב טוב, ומרפא בכנפיה, כי השמש יפרוש אורו על הארץ וכמו כנפים פ פרושות זריחתו' וכן אמר כשחר פרוש על ההרים: ויצאתם ופשתם, בכל אשר תצאו תפרו ותרבו כעגלי מרבק שגדלי' בשומן ובשר: ופשתם, ענין רבוי, וכן כי תפושו כעגלה דשה ופשו פרשיו, והוא בשקל וקמתם אלא שזה בחירק והיה ראוי בתשלומו ויפישתם בשקל וירישתם אותם בחירק ובכפול עין הפעל הוטלה תנועתה על פ"א הפעל, ומרבק, הוא מקום שמכניסין שם העגלים לפטמם, ורז"ל פירשו הפסוק כמשמעו על השמש שאמרו אמר ריש לקיש אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה צדיקי' מתרפאין בה שנ' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ורשעים נדוני' בה שנ' הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש: ועסותם, ענין הדריסה והכתישה, ומזה נקרא עסיס המשקה היוצא על ידי כתישה וסחיטה אמ' בזמן הזה הרשעים מושלים בכם אבל בזמן ההוא תרמסו אותם תחת כפות רגליכם וע"פ שאמר כי היום הבא ילהט אותם לא יהיה ביום אחד כליונם אלא הולכים וכלים ויהיו כלי' לזמן מועט וכל זמן שיהיו קיימים יהיו מרמס רגלי הצדיקים: ביום אשר אני עושה, ביום המשפט שאני שופטם לכליון, ואמ' אפר, דרך משל לפי שהיום הבא ישרוף אותם: זכרו תורת משה עבדי, אמר עד שלא יבא יום המשפט זכרו בכל דור ודור תורת משה עבדי לעשות ככל הכתוב בה: אשר צויתי אותו בחורב, כמו שצויתיו בחורב, לא כדברי האומרים כי לזמן נתנה כמשמעה ובא המפרש ופירשה רוחנית וזה הפסוק תשובה להם: הנה אנכי שולח לכם, אף על פי שאני מזהירכם על תורת משה בכל דור ודור אף על פי כן לטובתכם אשלח לכם את אליהו הנביא, והטעם שישיב נשמתו שעלתה לשמים אל גוף נברא כגופו הראשון כי גופו הראשון שב אל הארץ בעלותו כל יסוד אל יסודו' ואחר שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישראל לפני יום המשפט והוא יום השם הגדול והנור' והוא יזהיר האבו' והבני' יחדיו לשוב בכל לב אל השם והשבי' ינצלו מיום המשפט וזהו שאמ' והשיב לב אבות על בנים כמו עם בנים, וכן לב בנים על אבות' כמו עם אבות' כלומ' האבות והבני' יחדיו: פן אבא והכתי, לפיכ' יזהיר' הוא כדי שיהיו בעלי תשוב' ליום הבא כדי שלא יכה הארץ כלה ותהיה חרם אשר לא יזהרו בהזהרתו יכלו ויסופו במדב' העמי' או ליום המשפט בארץ ישר' והנזהרי' יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבי' ככוכבי' לעול' ועד:

זדים ד' בקריא' וסימ' ופקדתי על תבל רעה דסיפרא' ועתה אנחנו מאשרים זדים' כי הנה היום בא בער כתנור' אלהים זדים קמו עלי תנינא דספרא' וכל אב רבתי דכוו' וסימ' גזט"ו יכ"ע: לרשע ה' בקריא' וסימ' אוי לרשע רע' אמ' לרשע צדיק אתה' יסר לץ לקח קלון' ואת' תשמע מן השמים קדמאה דד"ה' ושבתים

חזקו עלי דבריכם אמר יהוה ואמרתם מה־נדברנו עליך: אמרתם שוא עבד אלהים ומה־בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יהוה צבאות: ועתה אנחנו מאשרים זדים גם־נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו: אז נדברו יראי יהוה איש אל־רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יהוה ולחשבי שמו: והיו לי אמר יהוה צבאות ליום אשר אני עשה סגלה וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש על־בנו העבד אתו: ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו:

כי־הנה היום בא בער כתנור והיו כל־זדים וכל־עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר יהוה צבאות אשר לא־יעזב להם שרש וענף: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק: ועסותם רשעים כי־יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה אמר יהוה צבאות: זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על־כל־ישראל חקים ומשפטים: הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא: והשיב לב־אבות על־בנים ולב בנים על־אבותם פן־אבוא והכיתי את־הארץ חרם:

יתקק סימן

נ"ה

סכו' פסוקי' דספרא אלף וחמשים וסי' א"נ וסדריו כ"א וחציו לכן בגללכם ציון:

תקיפו קדמי פתגמיכון אמר יי ואם תימרון מה אסגינא למללא קדמך: אמרתון לא להנאה מן דפלח קדם יי ומה ממון נתהני לנא ארי נטרנא מטרת מימריה וארי הלכנא במכיכות רוח מן קדם יי צבאות: וכען אנחנא משבחין רשיעין אף אתקיימו עבדי חטאה אף נסיאו קדם יי ואישתיזבו: בכן ממללין דחליא דיי גבר עם חבריה ושמיע קדם יי וגלי קדמוהי ואתכתיב ספר דכרניא קדמוהי לדחליא דיי ולדמחשבין ליקרא שמיה: ויהון קדמי אמר יי צבאות ליומא די אנא עתיד למעבד סגלתא ואחוס עליהון כמא דאחיס גברא על בריה דפלח יתיה: ותתובון ותחזון בין צדיקיא לרשיעיא בין דפלחו קדם יי לדלא פלחו קדמוהי: ארי הא יומא אתא בעיר כתנורא ויהון כל רשיעיא וכל עבדי חטאה חלשין כקשא וילחיך יתהון יומא דאתי אמר יי צבאות דלא ישבוק להון בר ובר בר: ותדנח לכון דחלי שמי שמשא בזכו ואסותא בכנפהא ותפקון ותתלון כעגלי רבקא: ותדושון רשיעין ארי יהון קטמא תחות פרסת רגליכון ביומא די אנא עביד אמר יי צבאות: אדכרו אוריתא דמשה עבדי די פקדית יתיה בחורב על כל ישראל לאלפא יתהון קימין ודינין: הא אנא שלח לכון ית אליה נביא קדם מיתי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי רבא ודחילא: ויתיב לב אבהן על בנין ולב בניא על אבהתהון דלמא אתגלי ואשכח כל ארעא בחובהא ואמחנה גמירא:

סליק

רשי

שוא עבוד אהים, על חנם נעבלנו כי לא נקבל שכר: קדורנית, בשפל רוח: ועתה אנחנו מאשרים וגו', אנחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואי' אנו הרשעי' מצליחי' עד כי מאשרים אנו אותם על מעשה רשעם: גם בחנו אלהים, לומ' נראה מה יוכל לעשות לנו וימלטו מן הרעה ולא נכשלו: אז נדברו וגו', אני משיב על דבריכ' אז בעשות הרשעי' רשעם והטובי' הלכו קדורנית מפני נדברו יראי יי' שלא לידבק במעשיהם הרעים ואני לא נשכחו דבריכם מלפני ואף על פי שאיני ממהר להשיב גמול כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכתוב להם ספר זכרון והיו לי דבריהם מקויימים: ליום אשר אני עושה סגולה, אשר אזכרתי והנחתי לשלם בו גמולי ושם א אראה אתכ' מה בין צדיק לרשע' סגולה אוצר איסטו"יי בלע"ז: כי הנה יום בא, יום זה לשון שמש הוא שכך אמרו חכמים אין גהינם לעתיד לבא אלא הב"ה מ מוציא חמה מנרתיקה ורשעים נדונים בה וצדיקים מתרפאין בה וזהו שנאמר וזרחה לכם יראי וגו': ופשתם, לשון שומן כמו כי תפושו כעגלה דשה: כעגלי מרבק, הנכנסי' לרבקה לפטם קופ"לא בלע"ז: ועסותם, וכבשתם לשון מיעוך ודומה לו ושם עשו דדי ב בתוליהן: שורש וענף, ברא ובר ברא: והשיב לב אבות, להב"ה: על בנים, על ידי בנים יאמר לבנים דרך אהבה ורצון לו ודברו אל אבותיכם לאחוז בדרכי המקום וכן ולב בנים על אבות' כך שמעתי משמו של רבי מנחם ורבותינו דרשוהו במסכ' עדיות לשום שלום בעולם:

מסרה

וראיתם בין צדיק לרשע: מרבק ד' וסי' ולאשה עגל מרבק' כעגלי' מתוך מרבק' גם שכירי' בקרבה' ופשתם כעגלי מרבק:

תם ונשלם ספר נביאים אחרונים שבח לאל בורא עולם

להורות שאין מן הראוי לבית המדל"ס בלא חידוש עקרי לכבוד אמירת ה' אמרו' טהורות לעטרם בפירושי' נאים · ומעלין בקודש ולא מורידין הנה עשה נעם את כדריכו אשר כדרכו לה' להוסיף מה שנשמט בדפוס וויניציא' שני ושלישי והוא הפירוש להחכם ר' אברהם בן אבן עזרא על ישעיה ועל תרי עשר · ובדפוס ראשון נשמט הפירוש של רד"ק במקומו · ועקב שרוח אחרת בנו למלאו' אחרי דבר ה' · למען תהיה המלאכ' מלאכת ה' על צד היותר טוב מליאה ושלימ' על כל גדותיה ולא יחסר כל בה · והקורא משכיל להוי דן מכאי ואוקי אבתרא פסם שהוספנו והטבנו בזה כה יהיה הכותב שעשינו כזאת מראש ועד הנה בכל מקום ומקום אשר דבר מלך הכבוד ודתו מגיע · והנה עת דודי' יגיע · לשמוע קול מבשר ואומר שישו ושמחו אתה משוש כל המתאבלים · ויכחמו על ציון אבלים :

כה עתירות המשרת בקודש אברהם בן לאא"ה הח"ר אליעזר זצ"ל ברונשווייג :

אבן עזרא

א

דבר הושע מנביאי השם הנכבדים כי הזכיר לבר שרה בספרו עליו שאמר שהוא בן אלה כי בארי הוא אלף כי מגא כתוב ובאר אלים יללתה ואין אלה אלים כי בעבור אות נוסף ימתכה השם כמו זיף וזיפה ועוד כי אין משפט לשון הקדש לאמר על שם פרטו שהוא בן עיר רק אם היה על דרך כלל כמו בת ציון רק יתיחם אל העיר כמו שמרוני ושני דברים דחקוהו לומר ככה האחד שמב' בלא"ה באר בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני והוא היה אבי זה הנביא והשני שאמר ולפקד על יעקב כדרכיו כי הוא יפרש זה על יעקב אביכו שהסיר הבכורה מראובן ואין פירושו כאשר חשב והנה שבח הכתוב על הושע בן אלה ויעש הרע בעיני יי' · והיכתיקי אמ' שלקח אשת זנונים וזה המוכה בפגוידי' הלא ראה כתו' תחלת דבר יי' בהושע ויאמר יי' והנה לא מרה פי השם חלילה חלילה רק הושע בן בארי איננו הושע בן אלה כמו אנוך שם כולל לארבעה אנשי' בתורה ושאול מראובני' הנהר ושאול בן הכנענית ושאול בן קים ורבים ככה ותחלת נבואת זה הנביא על מלכות ירבעם בן יואש מלך ישרא' ארבעי' שנה לפני גלות שמרון אם היתה נבואתו בסוף ימי ירבעם כי לא מלך זכריה בנו אחריו רק ששה חדשי' ונשבתה מלכות בית יהוא שהיו מלכי ישרא' ומפרש אחר אמ' כי לך קח לך דבור הוא כטע' לקח טוב ופירש ותהר כמו תהרו חשש תלדו קש ואמר כי גומר גמורה בזנות ובת דבלים רמז ליהוד' וישראל ואחר אמ' קח לך אשת זנונים שאם באתה לקחת אשה הונכת לא תמצא מהרי זנה תזנה הארץ כל עם הארץ זונים מאחרי השם ומפרש אחר אמר קח לך אשת זנונים וילדי זנונים שהרי דוגמתו זנו יושבי הארץ מאחרי יי' ודיו לעבד להיות כרבו · ואם אברהם המחבר אלילה חלילה שיצוה השם לקחת אשת זנונים ולהוליד ילדי זנוני' והאומר דין לעבד להיות כרבו לא כאמר על זה כי זנות מאחרי השם דרך משל רק באדם הוא במעשה והנכון בעיני כי זה הנביא היה רואה במראות נבואה בחלום הלילה שהשם אמר לו לך קח לך אשת זנונים והלך ולקח אשה ידועה והרתה וילדה כל זה במראות הנבואה כאשר פירש אם יהיה נביאכם לבד' ממנה לבדו יי' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואל תתמה איך יראה בחלום וילך ויקח והנה בחלום אדם בלא נבואה ותאכל' הפרות וככה על ישעיהו הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף זה היה במראה הנבוא' כי למה ילך הנביא ערום בעבו' כוש ומצרים וככה קח לך לבנה גם שכב על צדך השמאלי גם ואתה קח לך חטין גם דבר הזקן והעד על כל זה שאמר יחזקאל בתחלת ספרו ואראה מראות אלהי' ואומ' במראו' אלהי' הביאני אל ארץ ישרא' ואל תתמה בעבור שלא הזכיר בתחילת הנבוא' מראות כי הנה כתב דבר יי' אשר היה אל זכריה וגם כת' אחריו ראיתי הליל' ואשא עיני וארא' והנה כתב באברהם במחזה וכן היתה כל נבואתו והנה אמר לו בדרך הנבואה למה אשת זנונים כי זנה תזנה הארץ : וילך ויקח · האשה הנזכרה כך היה רואה במראה וטעם ותלד בן הדור הבא אחרי ירבעם בן יואש : דמי יזרעאל · הם בית אחאב על בית יהוא שלא מלא אחרי השם גם יהואחז בנו ויהואש בן בנו גם זה ירבעם גם זכריה בנו כולם עשו הרע בעיני יי' כי כן כתו' : והיה · קשת ישראל · מלכות זכריה כי נפסק' מלכות יהוא : ותהר ותלד בת · זה הדור הבא אחריו וקרא' בת כי כתוב אחר ירבע' הוא השיב את גבול ישרא' ואחרי מות זכריה בנו מלך מנחם ובימיו בא מלך אשור ואין צורך להזכיר מלכות שלום כי לא מלך אלא ירח ימים ובימי פקח בן רמליהו הגלה תגלת פלאסר רבים מערי ישראל ובימי הושע בן אלה נלכדה שומרון על כן קרא זה הדור בת · ופי' לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם תחסר אות שי"ן לא אוסיף עוד שארחם וכמוהו וכדעה כרלפה אל תרבו תדברו · יש אומ' פי' כשוא שהייתי עד עתה נושא להם עונם ואין זכר לעון והנכון בעיני כי זאת המלה באה כדרך הרגו לאבנר והטעם כדרך כמעט ישאני עושני והנ' ספר גלות השבטי' : ואת בית יהוד' · שנמלטו אנשי ירושלם מיד סנחריב : והושעתים ביי' · שיצא מלאך השם והכה כל מחנה אשור : ותגמול · הולידו בנים השבטי' שגלו בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קראם לא עמי ואנכי לא אהיה להם לאלהים ומרוב הכעס לא הזכירו :

ב

והיה · זאת הפרשה דבקה היא כי במקום שגלו שם יולידו בנים רבים רק אינם יראים את השם · ופי' והיה במקום כמו תחת אשר לא עבדת והטע' שהם קוראים עצמם בני אל חי והם באמת לא עמי בעבור מעשיהם הרעים : ונקבצו · וטעם ונקבצו שרבים מבני יהודה תפש סנחריב וכן כתו' כי תפש כל ערי יהודה הבצורות ושמו להם ראש אחד זהו סנחריב : ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל · שנפקד עון בית ישראל והנה הכל לנכאי ולא לשבח או הטעם כי גדול יהיה יום אידם כיום יזרע' והמפרש יותר מיום יזרעאל אין משפט הלשון לאשר מ"ם כי הדבר יבוא להפך ועוד מה טעם כי גדול ואין שם זכר מ"ם : אמרו · כדרך ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול שמח בחור בילדותיך באו ביתאל ורבים ככה על כן אחריו ריבו באמכם ריבו איך אתם בני אל חי והאם זכתה הם האבות : ריבו · הנביא מוכיח הגולים אולי ישובו וישיב השם שבותם או יוכיח אלו הדורות לפני גלותם : זנוניה · כפול העין כמו ביגה הגיגי : ונאפופיה · כפול הלמ"ד כמו סגריר : פן כיום הולדה · בהיותה במצרים כאשר הזכיר יחזקאל ואת עירום ועריה : והקמתיה · כמו ויצג את המקלות :

וסמתיה כמדבר · אין אדם בו · וטע' בצמא בעבור שהיא אומרת נותנו לחמי ומימי ושקויי : ואת בניה לא ארחם · הם שילכו בגולה : כי הוכישה · כפשה · וטעם מאהבי פועל יוצא לשנים פעולים כי בקשו שהייתי אוהבת אותם בעבור מתנותם והאומר כי מימי הוא התירוש והביא ראיה ותירושי במועדו לא דבר נכונ' כי התירוש ותירושי כנגד ושיקויי וטעם מימי כמו ואכלכלם לחם ומים והנביא אמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי ומים בכסף תתן לי : לכן · שך · מגזרת לשכי' וכמוהו הלא אתה שכת בעדו : בסירים · קוצים כי כקול הסירים כי עד סירים סבוכים : נתיבותיה · המקומות הידועים שים בהם סימנים להכירם : וגדרתי את גדרה · שאשים גדר בדרכיה כדרך גדר דרכי בגזית : ורדפה · האומר כי דגשות הלמ"ד כי כן הוא כל דבר שהוא תמיד שאדם מתעסק בו ואין לו סוף אולי יפרש לנו זה המדקדק מה הפרש בין הדובר בי ובין רוח יי' דבר בי הכני גורם מפניך לא אגרשנו ויגרש את האדם אלה הגזרות נמצאו בבנין הקל ובבנין הכבד ורבים כמ' והנכון כי רדף הקל לעולם הוא אחר הבורח ומלת ירדף השך יוצאה לשנים פעולים וככה ורדפה את מאהביה שתרדף אחריה בבריחה להם : ובקשתם · חסר דגש בקו"ף כי הוא מבניין הכבד וככה שלחו באש מקדשך להקל על הלשון על כן אלה חסרים דגש : והיא · על עתה כי היתה אומרת כי הבעלי' שתקטיר להם הם הטיבו לה כדרך ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים : עשו לבעל · הצורפים עשו צורות מזהב וכסף ליפו' הבעל ובספרד היה חכם מפרש הבעל בעל הבית הצומח בחכמת המזלות כי כן יקראו בתים למזלות ולהם הם עובדי' כי הם צבא השמים : לכן · טעם בעתו שאביא אויביה לקחתו : והצלתי · והפרשתי וכן כל לשון הצלה והצלתי צמרי ופשתי שנתתי לה לכסות את ערותה : ועת' אגלה את נבולת' · מגזר' נבלה על משקל כי הילדו והשחרו' הבל כי גילוי הערוה נבל' היא : והשבתי · שלא להתחב' שנים תוין חסרו האחד וכב' שבתו כי שבת שרשו וכב' וכרתי להם ברית כי כרת שרשו ואין כרת' להתחבר שני' תוין לומ' והשבתי וכרתתי כי כן היה ראוי : חדש · הוא ראש החדש שתתחדש הלבנ' גם ת"ו שבתה חסיר' או מובלעת בדגשות ת"ו שבתה : והשימותי · אתנה · האלף נוסף ור' מריבום אמ' שהוא כמו אתנן זונה : ופקדתי · וטעם ותעד משל לאשה זונה שתשים הנזם על אפה והחלי בצוארה ליפות עצמ' למצא חן בעיני הנואף : לכן · אחר שתדע כי כל זאת הרעה באה עליה בעבו' ששכחה אותי ולא ידעה בתחילה כי אני הטיבותי עמה ובאמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון אז אפתיה בדברים : והולכתיה · אל ארצה שהוא כמדבר : ונתתי לה את כרמיה · הפך והשימותי גפנה ותחת עמק עכור שעכרתיה שהוא עמק יזרעאל ישוב לפתח תקוה : וענתה · תנגן ותשיר כמו ותען להם מרים וים אומרים ותדור שמה מגזרת מענין ויפרש ככה וענה איש באלמנותיו והוא רחוק בעיני : והיה · תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי · כי כן כתו' את ימי הבעלי' ור' מריכום אמ' אפי' שם שהוא ספק כמו בעל שהוא שם עז או כמו כי יבעל בחור לא תזכרי עוד : והסירותי · על דרך ומל יי' אלהיך כי כאשר ישוב השובב מחטאו השם יעזרהו ויטיבהו בכל לבו : וכרתי · הפך ואכלתם חית השדה · וקשת וחרב וכלי המלחמה כמו באוכלי שולחניך חמור לחם בעבור שהזכיר תחילה ושברתי את קשת ישר' והנה הטעם שישבו לבטח : וארשתיך · כמו מאורשה לאיש ולא שתעשי צדק ומשפט גם אני אעשה חסד ורחמי' ואין צורך : וארשתיך לי באמונה · תהיי לי לבדי באמונ' : וידעת את יי' · הפך ולא ידעה : והיה · אענה · כמו והכסף יענה את הכל ימציא וטעם אענה פעמים תמיד כדרך נשאו נהרו' יי' כמו שפירשתי : אענה את השמים · הפך ונתתי את שמיכ' כברזל : והם יענו את הארץ · שיתנו טלם וגשמיהם בעתם : והם יענו את יזרעא' · שם מקום הנזכר שישוב כאשר היה ברוב אדם : וזרעתיה · שירבו ויפרו כזרע הארץ : ורחמתי את לא רוחמ' · הם האבות : ואמרתי ללא עמי · הם שנולדו בגלותם וזאת הנבואה לעתיד או היא קשורה פי' אילו שבו הגולים מדרכם הרעה היו שבים אל ארצם ואל תתמה לומר אחר שהשם גזר עליהם שיעמדו בגולה שנים רבות איך ישובו כי הנה אמר ירמיהו על ירושלם ביד מלך בבל תנתן והוא מצוה עשו משפט ואם תעשו כן לא יחרב הבית ואם לא תעשו כן יהיה לחרבה :

ג

ויאמר · בדרך נבואה : לך אהב אשה · וקנה לאשה כי זה משמע לשון אשה כי לא הזכיר זונה והעד ואכרה לי ואחרי כן תהיה אוהבת רע והטעם אדם אחר ותנאף עמו והמשל כאהבת יי' את בני ישרא' שאהב אותם והם פונים אל אלהים אחרים זה הוא אהובת רע ואינם אוהבים השם רק אוהבים היין שיתעס' · מלת אשישי כמו סמכוני באשישות והטעם באשישות היין וככה אשישי יין ענבים וכמוהו ואשישי אחת ואין צורך להזכיר יין : ואכרה · יש אומרים ואקנה אותה כמו תכרו מאתם ואינו נכון בטעם ובדקדוק והוא מגזרת הכר כא רק היה ראוי להיות ואכירה או יהיה מבניין הקל ואם לא נמצא אע"פ שלא נמצא לשון הכר משקל קל הנה יהיה על משקל אתנה או הפתח הקטן תחת הפתח גדול כמו ואערך עדי שהוא מן עדה פן אכלך בדרך מן כלה ובאה זו המלה על דרך וידבקו ורבים ככה · וטעם בחמשה עשר כסף כמשמעו לכתובתה : וחומר ולתך · מאכלה ולפי דעתי שהוא משל ליהודה ואלה חמשה עשר הם מלכי יהודה שתחלתם רחבעם

מלך

מלך ולא תחשוב מלכות בני יאשיה רק מלכות אחת כי אחים היו וחומר ולא הם הכהנים הגדולי' שהיו במלכות יהודה בירושלם: ואומר' ימים רבים תשבי' והטע' אם תרצי שתהיי לי תשבי ימים רבים שלא תזני ולא תהיו לאיש אחר והטעם לא תעבדו אלהים אחרים בסתר: ולא תהיי לאיש וגם אני' ומלת לא תשרת בעבור אחרת והטעם וגם אני לא אבוא אליך ו״א אם תשובי אלי גם אני אשוב אליך ופירש זה הדבר הנביא כי ימים רבים אין מלך ואין טענה מן החשמונים כי אינם מבני יהודה: ואין זבח' אמר יפת בן עלי זהו תשבי לי כי לא תעשי לי זבח ומצבה לפי דעתו אין המצבה אסורה רק כאשר דברה תורה והנה מה יעשה במלת תרפים ואחרים אמרו הכל לע״ז ולא מצאנו אפוד לנביאי והנכון בעיני אין זבח לשם ולא מצבה לבעל אין אפוד השם ואין תרפים לע״ז שקראם לבן אלהיו: אחר ישובו בני ישראל' שהם בני יהודה וישראל שגלו בתחלה על כן כללם וטעם ואת דוד מלכם זהו המשיח כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם: ופחדו אל יי' שישובו במהרה כבא הקץ אל ארצם במרוצ' כתע פתאום כדרך יחרדו כצפור ממצרי' שם כתוב והושבתים על בתיהם נאם יי' והעד הנאמן על זה הפי' שאמ' באחרית הימים והם סוף נבואת הנביאים כמו והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי' ושם כתוב וכתתו חרבותם לאתים וכל אלה לעתיד:

ד

שמעו' עם יושבי הארץ' היא א״י שהשם בחר והנכון יושבי הארץ שלו כמו ומארצו יצאו: אלה' שבועה ואת אלית מגז' אלה: פרצו' מגזרת פריצי': ודמים' דמי הרוג אחד נוגעי' בדמי הרוג אחד: על כן' למ״ד אומלל כפול וטעם בחית השדה ובעוף השמי' שלא ימצאו מה יאכלו והעד וגם דגי הים יאספו ימותו ויפת אמר כי אלה רעים מדור המבול כי דגי הים לא מתו וזה דרך דרש: אך' אין איש שיריב אחר או יוכיחנו ומשפט הכהני' היה להוכיח לישראל ועתה שבו הם להוכיח הכהן כי גם הוא רע מעללי' כאשר יפרש וזהו ועמך כמריבי כהן: וכשלת' עם הכהן הגדול שהיה בימי זה הנביא מדבר ומתנבא עליו וכשלת היום והטעם ביום שהוא אור כאילו היתה בלילה אתה ונביא השקר המפת' אותך וזהו וכשל גם נביא עמך לילה: ודמיתי' והכרתי: כדמו עמי מבלי הדעת' זאת המלה אם היתה מגזרת דמות יהיה אחריה אל בשלש נקודות כמו אל מי דמית ובאפס מלת אל מטעם כריתה כמו ודמיתי אמך והטעם שלא תלד עוד אחר שיהיה במקומך כהן ואתה תכשל במהרה גם ימותו בניך כדמו חומ' לכהן בחסרון דעתך ככרתו עמי: כי אתה הדעת מאסת' ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך' הטעם כפול כי אתה הדעת מאסתה כי לכהן ניתנה התורה ועוד כי הם השופטים כי שפתי כהן ישמרו דעת: אשכח בניך' חלילה שהשם ישכח רק הטע' שיכשלו בני הכהן וילכו לאבדון: כרבם' אני הרביתי בניך: כן חטאו לי' חטאים רבים על כן כבודם בקלון אמיר אחליף: חטאת עמי יאכלו' בני הכהן ונפש עמי ישאו על עונם כאומר סמוך עלי לכפר העון כדרך ואליו הוא נושא את נפשו וזה עון גדול על כן יבוא רע על הכהן ועל העם ולא תהיה מעלה לכהן על ישראל: והיה' כבר אמרתי כי דרך הכפ״ן דרך קצרה והיה העם ככהן והכהן כעם וכמוהו כעמי כעמך: ופקדתי עליו' על כל אחד מהם: ואכלו' זאת היא הפקידה: הזנו' כפשם גם אחרי' ולא ירבו כמו ויפרץ האיש: כי את יי' עזבו לשמור' דרכו או תורתו: זנות' בחסרון וי״ו כמו שמש ירח עמד זבלה והטעם כי הזנות גם היין כל אח' מהם יקח לב ולקיחת הלב כאילו נשארו בלא לב להבין: עמי' והאות כי הם בלא לב שסב עמי לשאול בעצו הוא הפסל: כי רוח זנוני' התעה' אותו: ויזנו' כולם מתחת אלהי' כאשר הזכיר עמי: על ראשי' טעם ראשי בגלוי וכנ' על הגבעות יזבחו יאמרו לכהני הבעל שיזבחו ובעבור שהולכי' האנשי' להקטיר חוץ מהערים תשארנ' הבנות והכלות בבתי' על כן תזנינה: לא' הטעם אין לתמוה אם הבנות תזנינה כי הם בעלותם לראשי ההרים להקטיר הם אוכלים ושותים עם הזונות וזונים כולם' ומלת יפרדו אנשים ידועים עם זונה אחת' ומלת ילבט בלשון ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשו' וכמוהו ואויל שפתים ילבט והנה אין טעם לא אפקוד שלא יפקוד עליהם רק דבר כנגד האבו' כי הם מלמדים אותם לזנות לעשות כמעשיהם אולי הבנות קטנות הן על כן לא אפקוד: אם' ישראל חטאו עם ירבע' שפחד שתבוא המלוכה לבית דוד על כן עשה שני עגלים בשני קצות ארץ ישראל למה יאשם יהודה שהניח בית המקדש שהוא בחלקו וילך למקו' רחוק לע״ז והנביא מוכיחם אל יאשם יהודה ואל תבואו הגלגל ואל תעלו בית און הוא ביתאל בעבור העגל ששם שם ירבעם כתוב בתורה ובשמו תשבע והטעם את יי' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה לא בעבור יראת מלך או דבה או נזק בגוף רק בעבור יראת השם ואותו תעבד מצות עשה מהם בפה ומהם במעשה ובו תדבק במחשבת הלב שלא יעבור רגע בכל יכולתו שיחשב בלבו מעשה השם ונפלאותיו בעליונים ובשפלים ובתחתונים ובאותות הנביאים ואחר שיהיה דבק בשם חייב הוא להזכיר השם בכל דבריו ולהשבע בשמו בעבור שיבינו ממנו כל השומעי' הברואים שהוא דבק באהבת השם ותמיד שמו וזכרו שגור בפיו ובאהבתו אותו וכל העם ישמעו וילמדו וממנו האהבה והיראה וככה מנהג הנביאי' שישבעו כדוד ואליהו ואלישע וכמוהו כל לשון לך תשבע והנה הטע' למה תראו כי אתם בני השם ואתם באים בית און יותר טוב הוא שלא תעשו זה וזה או פירושו כנגד אלה וכאשר הכתו' בתחילת הפרשה: כי' סורר הוא שיסור מן הדרך שבוה שלא ילך בה והנה דמה ישר' כפרה סוררה שלא יוכל אדם לחרוש בה' וטעם עתה השם היה רועה אותם ככבש במרחב אילולי הייתם סוררים או הטעם עתה ירעם השם ככבש לבדו במקום מרחב והוא טועה: חבור' אף כי עצבים כמו וכל עצביהם והנכון כמו העצב כבזה לעצבי כנען והכל מגזרת עצבון כי אין תועלת בפסיליהם רק עצבים והטעם מחוברים הם לפסילים הם חברתם: הנח לו' על שיסור אותו אולי יפקחו עיניהם: סר' באה עליה רעה' משר שבאם מחסרון התירוש ולא שבו מדרכם הרעה רק מלכיה הזנו אחרי' בעבור מתנות שהם אומרי' הבו ובאה מלת הבו כמו את אשר תאפו אפו ועיקר אפו גם

אהבו הבו גם הבו לכם הכל כמו רדו באו והשני היה בו בעבור אות הגרון: מגניה' הם המלכי' כמו כי ליי' מגיני ארץ וסוף הפסוק מוכיח כי הטעם כפול ומגניה שב אל בית און: צרר' כאדם שיצרור הרוח בכנפיו שלא ימצא מאומה או בכנפיה בכנפי בית און: ויבשו' המגני': מזבחותם' בבית און:

ה

שמעו זאת הכהני' גם הקשיבו בית ישרא' שהוכחתי' או בית ישרא' הם הסנהדרין: ובית המלך האזינו' כי כולם שופטים: כי פח הייתם למצפה' שלא תניחו לעלות החוגגי' אל בית השם: ושחטה' ולשחוט בדרך: שטי' הם עובדי הבעל: העמיקו' הפח אלו הנזכרי' אולי לא יראוהו העוברי' ואני איסרם כולם על זאת הרעה שעשו כי לא נעלם ממני אשר העמיקו על כן: אני' דע כי אשת יעק' אביכו היא רחל והנ' לאה נכנסה במקומ' גם רחל נתנה שפחת' לו ובעבור קנאת לאה נתנה לו גם השפח' האחרת על כן כאשר ילדה רחל את יוסף אמר שלאני ויעקב אמר על אפרי' ומנשה ויקר' בהם שמי על כן יקראו כל ישראל אפרים ויפת אמ' אולי ממלכת יהוא היתה מאפרים ובעבור שמצא ואת רמות בגלעד לגדי הוצרך לו' איננה הכתובה בדברי יהוא ובספר עמוס אפרם שהוא מאפרי' והנכון בעיני כי כאשר באו אבותינו ארץ כנען והנה עמד יהודה על גבולו מנגב ובית יוסף שהוא כל שבט אפרים וחצי שבט מנשה מצפון על כן יזכור יהודה ואפרים וככה בירמיהו הבן יקיר לי אפרים ואין מלך בימים ההם מאפרים: הזנית' כפשך גם אחרים: לא יתנו' לא יעשו מעשי' שישובו או לא יניחו על דרך על כן לא נתתיך: וענה' אמר יפת כמו בני יענה ואין לו טעם רק הוא מגזרת ענו: בצאנם' שב אל יהודה לבדו שבית המקדש בנחלתם: חלץ' כבודו מהם כאשר יאמר אלכה ואשובה אל מקומי ולמה חלץ מהם כי ביי' בגדו: עתה יאכלם' אלה הבנים עם חלקיה' חדש רע כמו כי קרוב יום אידם ור' ישועה אומר חדש אב ויפת אמר כי חדש הוא חגור חרב כמו והוא חגור חדשה: תקעו' הטעם השמיעו זאת וידעו הכל כי אפרים הודעתי נאמנה משפט נאמן כמו גזירה והדומה לה: היו' עושים רע לאשר הם ברשותם: כמסיגי גבול' בסתר על כן אעניסם: עשוק אפרים' עשקוהו מלכיו ורימוהו: כי הואיל הלך' שנים פעלים עוברים כמו הגשם חלף הלך לו כי הואיל שהלך אחרי מצות אנשים והוא צו כמו צו לצו ויפת אמ' כי אפרים יהיה עשוק מהגוים: ואני' טעם שאכלם: וירא' את מזורו' מכה שהיא צריכה שיזורו אותה: וישלח' יהודה כי כן אחריו ירב שם מקום באשור: יגהה' כמו ייטיב גיהה מראית העין: כי בתחילה אמר ואני כעש בפנים מהגוף ועתה כשחל בחוץ ומי יוכל לרפא לכם: אלך' לי ואין רודף אחרי או אלך עם הטריפה והנכון שאטרפם ואלך לי כאשר כתו' אחריו: אלך' עד אשר יאשמו' שידו שאשמו או כטעם שממה תשם שומרון' והאדמה לא תשם חסר אל״ף: ישחרונני' יבקשוני כשחר ויאמרו אלה לאלה לכו' אמר טרף בעבור ככפיר:

ו

יך' מכה: ויחבשנו' כמו ולא חבשו כי המכה צריכה לזור ולחבש ולרכך באחרונה בשמן' ובאת מלת טרף פועל עבר עם יך שהוא עתיד על דרך הזמן העומד כאשר פירשתי בספרי: יחיינו' ירפאנו כמו וימרחו על השחין ויחי עד חיותם וטעם יומים זמן קרוב שלישי הפך כל נשבר כי אז יכאב: ונדעה' שנרדפה לדעת את יי' כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את השם עד שילמד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה וטעם כשחר כי בתחילה ידע המשכיל הש״י במעשיו כמו השחר בבאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת: ויבא כגשם' הטעם שהשם יעידנו ויורנו האמת על דרך יערוף כמטר לקחי ואחרים אמרו כי יבא לנו מרפא מהשם כגשם אשר לא יקוה לאיש והטעם כי אין מרפא כי אם מאתו: כמלקוש יורה ארץ' חסר וי״ו כדרך אדם שת גם יחסר אות ב״ית כדרך כי ששת ימים וככה הוא כמלקוש ויורה ארץ: מה' הטעם הזה שהחסד שאמרת' שתשובו לדעת השם: כענן בוקר' שלא יעמוד ומלת משכים איננו פועל כמו משכי' היו כאילו הוא שם לשחר ולפי דעתי שמשכים היו כל אחד אם כן יהיה גם זה כן: על' חצבתי' כמו חוצב בהר והטע' שהרג קצת הנביאים שלהם שהיו מתעים אותם שלא ישובו: הרגתים' בעבור שהם אמרו שקר לאמר אמרי פיהם על כן הרגתי' גם אני באמרי פי אולי תשובו ישראל: ומשפטיך אור יצא' כמו והוציא כאור צדקך ועוד בעבור שאמר כשחר נכון מוצאו: כי חסד חפצתי' חסד נכון לא חסד כענן: והמה' על נביאי שקר: גלעד' עקובה' כמו עקוב הלב עשה בעקבה עקובה מדם שנשפך: וכחכי' היו״ד תחת הא״ל על דרך לכלא הפשע גם הוא בא״לף תחת הה״א ואלה השתים מלות זרות הן כי משפט בעלי הה״א בסמוך לכלות לחכות והטעם כאשר יחכו גדודים איש שיבא ויפשטוהו ככה הם חבר כהנים והנה הזכיר נביאי השקר גם הכהנים: שכמה' כמו לעבדו שכם והנה גדודים ישרת בעבור אחר כגדודים בדרך ירצחו כולם הטעם שהכהנים יקחו מתנות כהונה בחזקה: בבית' שערוריה' הטעם דבר מגועל כתאינ' השוערי': שם זנות לאפרים' רמז לעגלים בבית אל שהוא לאפרים: גם יהודה' אחר שהזכיר אפרים ושת קציר כמו ועשה קציר כמו נטע והטעם ששת קציר לך ועזרך לעבוד הבעל בביתאל כאשר היה בלבי להשיב שבות עמי שיאמרו לכו ונשובה אל יי' ובעבור יהודה שהניח ביתי ועזרך לא אשיב שבותך:

ז

כרפאי' בעבור שאמרו כי הוא טרף וירפאנו אמר כאשר ארצה לרפאם עמד לפני רשעם בלבם שלא עזבוהו עד עתה כי פעלו שקר בלילה יגנבו וביום פושטים גדודים חוץ מן הערים: ובל' והם חושבים כי אינני רואם ולא ידעו כי מעלליהם סובבים אותם והם נגד פני: ברעתם ישמחו מלך' ושרים שימליכוהו: כלם' גם מלכם עמהם ותנור לשון זכר על כן מלת בוערה מלעיל

כמו

כמו לילה, נחלה עבר על נפשינו וזה הפסוק הפוך וכן טעמו כמו תנור אופה בוערה מלוש בצק עד חומצתו עד ישבות אופה מעיר כי כדי להבעירו ולהסיקו הרבה: יום, שימליכו מלכם שיקר' אותו היום יום מלכינו ישכירוהו ביין אז ימשך ידו עם הלוצצים אחת המלה מפועלי הכפל שהוא לצן ואילו היתה מלוצצים היתה מהפעלים שהם עלומי העין מגזרת לץ שרשו ליץ ע״כ הוא מכפולי הלמ״ד על כן תופפות ומתופפות שני שרשי' ומלת החלו מחלי כמו הראו ומלכינו הוא הפעול והשרים הם הפועלי': החלו שרי', את המלך מן השכרו' וכמוהו מחלה לב פועלת מחלה את הלב מהבנין הנוסף שהוא אחלה, וטעם חמת מיין בחסרון בי״ת בחמת מלא יין ופירושו כמו מן החמת ונסמך ככה כמו דלת וסגור דלתך בעדך והעד מספח חמתך ואף שכר שהוא כטעם הזה: כי, מלת בארבם על מחשבו' רעות שיחשבו כל הלילה והנה לבם קרוב כתנור רק כל אופה ישן בלילה רק בבקר יבעיר התנור ואלה אין לבם ישן רק חושב כל הלילה: כולם, הטעם אוכלים אלה את אלה אפילו שופטיהם גם קושרים על מלכיהם על כן כתוב: אפרים, הוא יתבולל, כמו בלול מעורב והטעם שהם מבקשים עזר מן האומות לזה מפני זה וזהו מצרים קראו אשור הלכו על כן יתבולל בעמים כמו בלול ומצרים הם הקוראים, וטעם עוגה בלי הפוכה אז תהי נשרפת כשאינה הפוכה והטעם על עצתם ובעבור כי דמה יצרם ולבם לתנור דמה העצה לעוגה: אכלו, הטע' על השחד שהיו נותנים לאשור ולמצרי' כאשר כתוב על המלכי', וטעם גם שיבה שנחלש כחם ואבד הונם: זרקה בו, התולדת זרק' בו שיבה שהשיב תבא מתולדת האדם: וענה, פירשתיו: ולא שבו אל יי', כעניים שאין להם מה יתנו עוד לגוים שיעזרום: ויהי אפרים, בקלותו וחוסר דעתו שהיו הולכים אל מצרים ואשור לבקש עזרה והם לא ידעו כאשר ילכו כי אני אפרוש רשתי עליהם והנה אתפשם כי לא יוכלו לברוח על כן אמר עליהם ולא להם ובעבור שהזכיר כיונה אמר כעוף השמים אורידם: איסירם, כמו איסרם רק הוא מהבנין הנוסף ולא החליפו היו"ד בוי"ו כמו ועפעפיך יישירו נגדך ולא אמ' אושירם כמו אושיבם אורידם והעמידו המלה על בנינה ששרשה יסר או העתיד ייסר והטעם אני איסר אלה ההולכים למצרים אז יהיו כשמועה לעדתם היושבים בארצם: אוי, טעם נדדו בעבור שהיו בורחים שוד יבא עליהם: ואנכי, בלבי ומחשבתי לפדותם והם היו אומרים כי כל לבי להרע להם: ולא, הטעם כאשר אפלם הלילו על משכבותם ואמרו אוי להם על הרעה הבאה עליהם לא יזעקו אלי כאשר יזעק החולה אל הרופא, וטעם על דגן ותירוש יתגוררו שיתחברו ביום לאכול ולשתות כמו נהרסו ממגורות:

יסורו בי, ידברו סרה בי והנה בלילה לא יזעקו אלי וביום מורדים לדבר כזבים:

ואני, הטעם אני ייסרתים לא לרעתם רק לחזק זרועותם כדרך ואנכי תרגלתי לאפרים: ישובו לא על, הטעם ישובו אל מצרים לא על צורך רק להלשין על שריהם וזה טעם היו כקשת רמיה והעד מזעם לשונם: זו לעגם, הקרוב בעיני כי ה״ם סימן אנשי הלשון:

ח

אל חכך שופר, הטעם שהנביא שים אל חכך שופר ואלה כנשר אל בית יי' ויפת אמר שים חכך שופר כי אויב ידאה כנשר על בית יי' ויפה פירש בעבור מלת יען: לי, ככה הוא לי יזעקו בני ישראל או יאמר בית ישראל: זנח, טוב, הוא השם הנכבד שהיה טוב לו: ירדפו, כמו אשר יקראו יי' בדקנו: הם, כי לא שאלו להשם להמליך ירבעם וכתוב אשר יבחר יי' אלהיך בו גם כן מלכי ישראל: השירו, מעלומי העי"ן קם שב שר והטעם כפול ויפת אמר כמו סמ"ך כמו בשורי מהם והטעם הפוך אם המליכו או אם השירו, וטעם למען יכרת בעבור יכרת מהם הכסף והזהב:

זנח, שומרון, כפול כאלו כתוב אותך זנח עגלך אותך שומרון כאילו מאס בך כי העיר תחרב והנשיא ילכו בשבי: חרה אפי בם, בעגל ובשומרון: עד מתי, יהיה חרון אפי בם עד שיהיו נקיים ולא יוכלו נקיון שיהיה להם ממנו: כי, מעצת ישראל הוא ומעצת המלך שהמליכוהו נעשה עגל שומרון: כי שבבים, כמו שביבים ויפת אמר כי עגל שומרון יעשה ישראל להיות שובב וזה איננו נכון: כי, ת"ו סופתה נוסף כמו אימתה: אולי, ואם תאמרו אולי יעשה לעו כי זרים יבלעוהו: נבלע, הטעם יבלעו קצירכם גם יבלעו הזורעים: ככלי אין חפץ בו, שאדם ישליכנו מביתו:

כי פרא, כמו פרא אדם וטעם בודד כי לא היתה עצתם אחת ומלת התנו מגזרת אתנן שהיה כל אחד נותן מנחות של אהבים לשרי האומו': גם טעם אקבצם במצרי' אז יחלו להתאונן ולהתרעם מעט מרוב משא מלך מצרים ואשור ושריהם ולא יתכן מדרך הדקדוק לפרש ויחלו רק כמו וממקדשי תחלו: כי הרבה, וטעם היו לו מזבחות לחטוא כבר היו לו שרש אשמותיו ולמה הרבה עוד: אכתוב, ואני הוכחתיו וחוקי כתובים היו לו: זבחי, אמר רבי משה הכהן הבהבי כדברי רז"ל ולא הבהבה ויפת אמר מגזרת הבהב והיו"ד נוסף כמו שדי והוא הנכון: יזכור עונם, שישובו אל מצרים למרות פיו לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד: וישכח, היכלות, לבכר בהם: ואכלה ארמנות כל עיר ועיר:

ט

אל, הטעם כל גוי אם ישמח בבא להם גילה דין הוא כי אין אחד מהם שזנה תחת אלהיו כאשר עשית אתה אהבת לתת אתנן לבעלים תחת מעשר אקיך ואחת הזנות על כן גרן ויקב כי זרים יקחום יכחש בם כאילו לא יכירם: לא ישבו, ובאשור טמא יאכלו, כי כן היו אוכלין בארץ יי' אחר שלא יתנו קודם השם ויתנו אתנן: לא, הנשארים ואלו היה להם לא יערבו לו: כלחם אונים, כמו לא אכלתי באוני והוא שם לדבר ולשון רבים אונים: מה, חג יי', כנגד זבחיכם: כי הנה הלכו, מפחד שוד שיבואם יש מהם שימותו במצרים גם בדרכים על כן אמר מחמד לכספם והנה לשוד ילכו: באו ימי השלום, שישלם לכם השם שהייתם אומר על נביא השם שהוא אויל ואיש אשר רוח השם בו הוא משוגע: על רב עונך, המשטמה, שיש בלב כל אחד: צופה, הטעם שאמר כי נביא השם הוא אויל והוא עושה מעצמו צופה והוא כמו נביא שהוא צופה עם להיות וזה נביא השקר הוא פח יקוש וטעם משטמה בבית

אלהיו כדרך שהזכיר בתחילה וכשל היום וכשל גם נביא: העמיקו, להרע: כימי הגבעה, שמרד בנימין: כענבים, כדרך ימצאהו בארץ מדבר וטעם כענבים במדבר שאין שם יישוב כל מוצאם ישמח בהן וככה כבכורה בתאנה ולא היתה שמחתי רק מעט כי לא עמדה כי השתחוו לבעל פעור וינזרו מאחרי:

לבשת, כמו והבושת אכלה יגיע שם לאליל: ויהיו שקוצם, שנטמאו בעבור אהבת נשי מדין: אפרים, טעם כעוף על המהירות שלא ישמחו ולא יהיה להם כבוד מהלידה גם מבטן כאשר תראה הבטן ההרה שתתכפאה מההריון כאשר יפסק דם האשה הנדה והנה הטעם כי ימעט ההריון ואם היה לא יגיע להראו' ואם הגיע ימות הולד לפני הלידה והוא שם כמו ליעה על כן אחריו אם ילדו ויגדלו את בניהם אשכלם שלא יגיעו להיות אדם: בשורי מהם, שי"ן תחת סמ"ך: אפרים, יהיה כצור שהיתה שתולה בנוה וכנוה המים כך ראיתי בנבואה שיוציא האב אל הורג בניו: תן, יתפלל הנביא אחר שנגזרת עליהם שיוציא כל אחד בניו אל ההורג אולי ימותו קטנים ולא יהיה נערים גדול וזהו תן רחם משכיל שימותו בבטן והיילודי' ימותו באפס חלב: צומקים, כמו צמוקים יבשים: כל, טעם בגלגל הוא המקום שהיו שם בעברם את הירדן היה ראוי שיזכירו את טובתי בהיות אבותיהם שם שהבאתים אל ארצי ועתה אגרשם מביתי: הוכה, הטעם הוכה העץ משל לאבות ובנים: ימאסם, אמר הנביא אמר השם אלי כי איננו אלהיהם:

י

גפן בוקק, רק אין בו כח לפירות ואין פרי: ישוה לו, יחשוב כי יפרה את פריו והיה שוה כגפן שהוא בוקק כי כאשר הרביתי פריו הרבו למזבחות: חלק, כי אין להם חלק אחד: עתה יאשמו, מגזרת שממה כמו תאשם שומרון שהוא כמו והאדמה לא תשם ולבם שנחלק הוא יערף מזבחות' שהרבו כדרך וערפתו הריסות: כי, כאשר חלק לבם לא רצו להיות עליהם מלך ולא יראו מהשם על כן אין להם מורא והכל יעשה כרצונו: דברו, אלות שוא, דרך זרה כאילו המלה מורכבת משם הפועל הסמוך ושאינו סמוך או היה כן בעבור אות הגרון ומשל משפט שהוא מתוק והפך למר כמו ההופכי' לענה משפ' והוא יפרח בראש משפטם שאינו ישר: על תלמי, כמו תלמיה רוה ושדי כמו שדה והעד יעלת שדי: לעגלות, הם עגלי הזהב בבית אל: יגורו, יפחדו השוכנים בשומרון: כי אבל עליו, הטעם על כל עגל בבית אל כאשר תחרב: וכמריו אשר עליו יגילו היום יתאבלו: כי, הטעם כפול: גם, עגל שומרון: לאשור יובל, כי הוא זהב: בשנה, בתוספת הנו"ן כמו שבענה בנים: נדמה, ישרת בעבור אחר וכן הוא נדמה שמרון נדמה מלכה: כקצף, כמו ותאנתי לקצפה: ונשמדו, במות הבעלים בסור העגלים: ואמרו, אמר רבי משה כי אמרו דרך משל בעבור המזבחות כדרך כי היא שמעה והטעם שלא יראו עוד ויפת אמר ויאמרו עובדיהם מרוב צרתם: מימי, יותר כמו מזקנים אתבונן מאויבי תחכמני ופירש שם עמדו על חטאי דורו כאילו עמדו עם בני בנימין הם בני עלוה כמו עולה והיתה לזעוה והיה רק זועה והיום לא יפחדו שתשיגם מלחמ' כאשר השיגה את בני בנימין מהשבטים וזה הכתב כמו כריח שדה שטעמו ראה ריח בני אשר ברכו יי' כריח שדה: באותי ואסרם, מגזרת מוסר והיו"ד מובלע בדגשות עי"ן הפועל כדרך בטרם אצרך בבטן כי אצק מים ופיר' ואספו עליהם איך אסרם על יד עמים שיאספו עליהם ואסרם כמו יאסרו קשורים: לשתי עונותם, כמו כבאני מענה אחריכם למעניתם, וטעם שתים בעבור יהודה ואפרים: ואפרים, אני למדתיו מתחלה לסבול על מצותי: ואני עברתי, האוך על כל חורש שהטיבותי לצוארה והרכבתי אפרים עם יהודה יחרש, יעקב, יעקב כולו השדה שלו דרך משל על התורה ונויתים זרעו וקצרו הוא התגמול נירו להסיר הקוצי' לסקל הכתיב ועת תדרשו השם לרוות הזרע אז יבא מלקוש: ויורה צדק לכם, כמו יורה ומלקוש וכל המפרשים אומרים בקשו את תורתי והוא יבא ויורה אתכם: חרשתם, וכל זה עשיתם שלא סבלתם עולי כי בטחתם בגבוריכם ובעבור זה: וקאם, כשוד שלמן, אולי הוא שלמנאסר: בבית ארבאל, שם מקום: רטשה, שם לדבר אם על בנים ולהיותו מגזרת אורב אין טע' לו: ככה, ביתאל שם העגל שהוא ככה הרע מכל רעתם כי רוב מלכי ישראל לא סרו מחטאת ירבעם וטעם בשחר כי יוסרו בלילה ובשחר יכרת מלכם:

יא

כי נער, זהו מלומדה ממני כי מהיותו נער והטעם בצאתו ממצרים אז החלותי ליסרו בעבור שאהבתיו: קראו, הטעם ממצרים קראתי לבני לעבדני והם עתה קראו להם לבעלים וכאשר קראו להם לבעלים כן הלכו ונדדו מאחרכם מפניהם ויש אומרים קראו להם נביאי והם הלכו אחורנית: ואנכי תרגלתי, תי"ו תרגלתי תחת ה"א ואין כמוהו במקרא והטעם הרגלתיו ללכת על רגלית כאשר ירגל הנער שיקח על זרועותיו וזהו כדרך רפואה לחזק הנער על שיוכל ללכת ובעבור שדמה ישראל לעגלה מלומדה אמר בחבלי אדם בעבותות אמשכם בעבותות אהבה לא כמו העבותות המושכות בצואר העגלה החורשה: ואהיה להם, כאנשים המרימים עול העגלה להריס העול שהוא על לחיה רגע אחר רגע: ואט, כמו אטה ומלת אוכיל שם דבר כמו אכל בכסף והייתי מטה שי"ן אוכל ור' מריכום אמר כי אוכיל ראוי להיותו אאכיל כמו ויוסף עוד דוד את כל בחור ישראל ופירש ואט כמשמעו שהייתי מאכיל אט: לא ישוב, ואשור שם מלכו כאשר הזכרתי ושמו להם ראש אחד: כי מאנו לשוב, אלי ההולכים למצרים לשוב אל ארצי: וחלה, כמו יחולו על ראש יואב ולא חלו בהם ידים ידי האוהבים: וכלתה בדיו, סעיפיו כמו ותעש בדים וזאת הרעה באה להם ממועצותיהם: ועמי תלואים, באל"ף כמו אשר תלאום ויו"ד למשובתי איננו סימן הפועל כמו ושמחתים בבית תפלתי אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך כי משובה לעולם לנצח והנה הטעם שהם עושים דרך משובה עמי כאדם תלוי באויר איננו עולה למעלה ואיננו יורד למטה:

ואל על׳ כמו נאם הגבר הוקם על שהוא תואר כמו עליון והנה פירושו ואל עליון
יקראוהו הקוראים והם נביאי השם וכולם על דרך אחד לא ירוממו ראש: איך׳
אמגנך׳ כמו אתנך כמו אשר מגן צריך עטרת תפארת תמגנך תתן לך כמו כי
ארץ הנגב נתתני: נכמרו׳ יקדו ונכרבו כמו עורינו כתנור נכמרו: נחומי׳
מגזרת וינחם יי׳ ודברה תורה כנגד בני אדם: לא׳ אל׳ שאוכל לסבול הכעס ועוד
כי בקרבך לברך הייתי קדוש׳ כי אל אנכי ולא איש׳ ולא אבוא בעיר׳ על דרך ישב
אלהים את האדם והגאון אמר לא אבוא בעיר אחרת רק בירושלם לבדה: אחרי׳
אם ישובו ללכת אחרי השם כמו אחרי יי׳ אלהיכם תלכו עתה ישאג כאריה ויחרדו
בנים הם ישראל שהלכו אל מערב שהיא מצרים כי כן היא מערבית דרומית וככה
אשור׳ וטעם יחרדו כצפור שהצפור תחרד מקול האריה ואני אעופם כעוף וכיונה
הפך שאמר כיונה פותה אין לב: והושבתי׳ על בתיה׳ הטע׳ אשיב שבותם רק אינם
הולכים אחרי השם כי אם סבבוני בכחש ומרמה לא באמת גם כן יהודה שהיה
אומר כי רד עם אל על משקל כי אם תם הכסף שהיה חושב בעבור היות מלכי מבני
דוד כי הוא מלכות השם:

יב

אפרים׳ איננו הולך אחרי השם כי אם בדבריו כי הוא רועה רוח כמו הקץ לדברי
רוח והעד וברית עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל דורון למלך מצרים: וריב׳
המפרש כי יהודה הוא נאמן והוא יהיה מוכיח ואמר כי הכתוב לא הזכיר וריב ליי׳
על יהודה רק עם הטעם כי השם ויהודה יריבו על אפרים והנה טעה מדרך הכתב
והדקדוק כי למעלה כתב ויהודה את מורנו ארכיב אפרים יחרש יהודה ועל שניהם
אמר אכלתם פרי כחש גם שכח ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק וירב העם עם משה
ורבים אחרים על כן חבר אפרים עם יהוד׳ ואמר ולפקד על יעקב כדרכיו שזה השם
כולל שניהם: בבטן׳ המפרש בבטן גזר השם דבר הבכורה והברכה לא ידעתי
מה טעם בבטן והכתו׳ אמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך ולפי דעתי כי הוא כמשמעו
כי בבטן עקב את אחיו וזהו מפורש וידו אוחזת בעקב עשו והטעם למה לא יזכרו
את בני יעקב שאני בחרתי אביהם ועשיתי לו מעלה על כל המולדים כי כאשר היה
בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב וזהו כמעשה נס כי אין כח בעומד בשליה ובעת
התבקעה לתפוש דבר עד שיצא מהרחם לאויר העולם והנה בהיותו בבטן נתתי לו
כח ואחרי כן התאבק עם המלאך ולא יכול לו והנה מלאך אחד הרג כל מחנה אשור
וגבורתו יפחדו בני אדם כמו דוד שנבעת ואף כי להתאבק עמו והנה הטעם שידעו
כל בני העולם כי זרעו יעמוד לנצח ובסוף הוא ינצח את אויביו והנה אפרים חושב כי
אפרים הוא מצא האון: וישר׳ פירש איך שר את אלהים: ויוכל׳ המלאך וכמעט
בכה ויתחנן לו שישלחנו וטעם עלות השחר לפני שיתחזק האור שלא בעת יעקב
וטעם ביתאל ימצאנו בשובו לאביו שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בביתאל
פעמים הנה המקום שער השמים על כן התנבאתי אני ועמוס על ירבעם בביתאל
שהוא מקום מלכותו כאשר אפרים: ויי׳ הטעם המלאך דיבר עם אביך והשם גילה
שמו למשה שהוא אלהי המלאכים להיות להם לאלהים על כן יי׳ זכרו: ואתה׳ לו
שבת אל אלהיך היה עונך להשיבך אלא וזהו ואתה באלהיך תשוב וקוה אליו ואל
תסמוך אל עשרך ואל כחך כי הכח מאתו היה לך גם העושר: ויאמר׳ טעם אך
לא נתן לי השם העושר אני מעצמי עשרתי כי איננו כמו כנען הוא הסוחר כמו לא
יהיה עוד כנעני והטעם למה יאמר חסד ומשפט שמור ולא יהיה עושק ככנעני וכל
יגיעי לא ימצאו בני אדם שחטאתי: ואנכי׳ הטעם הלא תזכו׳ כי אני העליתיך
ממצרים בעושר רב שלא יגעת בו וכלכלתיך במדבר בהיותך באהלי׳ כמו כן יוכל
לעשו׳ לך כימי מועד צאתך ממצרי׳: ודברתי׳ והנה כבר דברתי כזאת וכזאת על
הנביאי׳ שיאמרו לכם שתניחו לדברי שקר: וביד הנביאים אדמה׳ ששמתי דמיונות
משלים שתבינו: אם׳ והנה היו אנשי הגלעד לפני הנביאים און: אך שוא היו׳
אחרי כן: בגלגל שורים זבחו׳ לבעל: כגלים׳ דרך משל שהיו רבי׳ וכראי׳:
ויברח׳ היה לכם לחשו׳ כי אביכם בברחו אל ארם עני היה וכן אמר ונתן לי לחם
לאכול: ויעבד׳ באשה׳ זהו הלא ברחל עבדתיך ובעבו׳ אשה היה שומר צאן ואני
העשרתיו גם העליתי בניו על יד נביא הוא משה ושב ישראל כמו צאן ושומרן משה
ושכח ישראל כל זה: הכעים׳ השם: תמרורים׳ בגלוי כמו שימי לך תמרורים
ויתמרמר: ודמיו׳ דמי נקיים ששפך: יטוש׳ כמו והנם נטושים:

יג

כדבר׳ מדיבורו היו יראים הגוים ואין למלת רתת חבר רק בארמית ורבי משה
הכהן פי׳ זה על ירבעם שהיה מאפרים כמו זה ירבע׳ בין יואש כאשר אפרים עוד׳
ונשא היא שנשאת מלכותו בישראל כי מלך על עשר׳ השבטים: ויאשם וימת נחשב
כמת ועוד כי הרג אביס כל מחנהו: ועתה יוסיפו׳ הדור הזה לחטוא: כתבונם׳
כתבונתם כמו וכורם לבלות שאול וכורתם: להם הם אומרים׳ בני אדם להתל
בהם כי הם מנשקים לבעלים שהם צורות העגלים כמו וכל הפה אשר לא נשק לו
והם שופכים דם נקי וזהו ודמיו עליו יטוש והנם הפך כל אדם כי האדם ישק לאדם
שהוא חבירו ויזבח העגלים למאכלו: לכן׳ על כן לא יעמדו: משכים׳ פירשתיו
כי בחם השמש לא ימצא: כמוץ׳ אתבן הדק עם רוח סערה והיה ראוי להיות
ישוער בפתח גדול והנה היא מלה זרה בדקדוק: ואנכי׳ הטעם איך שבת לנשוק
לעגל שלא יושיע ולא ישביע והנחת אלהיך מימים קדמונים שהושיעך וידע כל צרכיך
כדרך יודע צדיק: אני׳ תלאבות׳ ארץ ציה וצמא וככה בלשון ישמעאל ולהיותו
כל תלאות בו דרך דרש ולא דרך פשט: כמרעיתם׳ יספר הנביא הטובות שעשה
השם עם אבותיהם בבואם מהמדבר אל ארץ כנען: ואהי׳ פועל עבר על הרעות
שהביא השם עליהם: אשור׳ תואר כמו עגור שילכו אשורי אדם בו ועוד:
אפגשם כדוב שכול יש אומרים שנהרגו בניו או הוא תואר יונא׳ וטעם חית השדה
אני אכל׳ קנתם בדבר וברעב וחית השדה תבקע קנתם: שחתך׳ כי בי׳ ניחום

כמו יכר שהוא בעזרך: אהי׳ יש אומרים הפוך כמו איה והנכון כאומרו אהי מלכך
איפוא הוא: ויושיעך׳ מידי ומיד החיות: ושופטיך׳ הטעם כפול: אתן לך מלך׳
כשאול שאמר הנביא כי אותי מאסו ממלוך עליהם עתה אקחנו בעברתי: צרור׳
הוא בלבי לא אשכחנו כאשר שכחוני הכתוב למעלה: חבלי׳ והבן שיוליד ידעתי
כי סכל יהיה כאבותיו ולא חכם על כן עת לא יעמוד במשבר בנים כי מיד ימות:
מיד שאול׳ הייתי פודה אבותיך עתה אני אהיה דבר המות שלך גם אהי קטבך
והעד מדבר באפל יהלך מקטב כטעם הכריתה ויש אומרי׳ כי אהי כמו איה שאמרו
כרתנו ברית את מות: נוחם׳ שם מגזרת וינחם יי׳ והטעם שלא אנחם: כי הוא
בין אחים׳ מגזרת באחו: יפריא׳ כמו יפרה החליא כמו החלה והטעם דרך משל
כאשר הזכיר במרעיתם ספר איך יהרגם השם ויכרית׳: ויבוש׳ כמו וייבש או
כמשמעו שיכזבו מימיו וטעם זה הרוח משל לאויב שהוא ישסה:

יד

תאשם׳ תהיה שממה: בחרב יפלו׳ אנשיה: והריותיו׳ אחר שהמלה לשון נקבה
לא חשש לומר יבוקעו כדרך אם תעירו ואם תעוררו: שובה׳ מעט מעט עד השם׳
וטעם כי כשלת בעונך ואין מי יקימך רק השם לבדו: קחו׳ איננו מבקש מכם
כאשר תלכו לבקש רצונו הון או עולות רק דברים שתודו כדרך ונשא השעיר עליו
אמר רבי מרינוס כל תשא עון הפוך כל עון תשא והנכון כל אשר תשא עונינו נשוב:
וקח טוב׳ מעולה או הדיבור הטוב שנוכל לומר לפניך והטעם להתודות ורבי יוסף
אמר מיעוט מעשים טובים: ונשלמה׳ שלום פרים כמו כי הכית את אויבי לחי
שפי׳ מכת לחי או חסר כף והזכיר פרים כי הם גדולים והיקרים בעולה וזהו
שתאמרו: אשור כי כתוב ואשור הוא מלכו לא נשען על אשור ולא על סוסינו
המובאים ממצרים: ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו׳ כנגד מעשה חרשים כי
אין מי שיעזור מי שאין כח לו כמו היתום רק אתה וכתוב אבי יתומים וזה כנגד כי
כשלת בעונך ואין עוזר לך: ארפא׳ מלת משובה לנכאי בכל המקרא ואיננו כאומר
משובתם בכל מקום שהכיתים רק המשובה בנשמה כחולי בגוף על כן מלת ארפא
כנגד הכה אפרים: אהבם׳ אהבת נדבה הפך ימאסם אלי: כי שב׳ הפך חרה
אפי בם: אהיה׳ הפך שרשם יבש ויבוש מקורו והשושנה תפרח מהרה ובעבור
שאין לה שורש רק דק אמר ושרשיו יהיו כשורש עצי לבנון: ילך שרשיו׳ באורך
וברוחב כדרך ומחה אל כתף ים כנרת ובמידות שברים ותבריתא: ישובו׳ אמר
יפת יושבי בצל הלבנון ולפי דעתי יושבי בצל ישראל והם העבדים שיהו אכריהם
וכורמיהם: יחיו דגן׳ והקמות יפרחו כגפן: וזכרו׳ ריחו כדרך אזכרתה ויפת
אמר זכר נפנס למרחק כיין לבנון: אפרים׳ באמרו אפרים מה לי עוד אין לי
צורך אליהם אני אענהו לתת לו כל חפצו כדרך והכסף יענה את הכל׳ ואשורנו
לתת עיני לטוב עליו עד שאשורנו כמצא שיהיה כברוש רענן ואל תפחד בעבור שאין
לו לברוש פרי כי ממני פריך נמצא: מי חכם׳ מי ישרת בעבור אחר ואלה הם
דרכי השם והטעם קשור כי בשובכם אל השם ירפא אתכם: ופושעים׳ הם היוצאי׳
מהרשות כמו על כל דבר פשע או תפשע אדום והמעוות נפשו בדרך הישרה יכשל
והשלם על דרך כי כשלת בעונך:

ספר יואל

א

אין לנו דרך לדעת דורו ולפי הפשט איננו בן שמואל ודע כי כל נבי׳ שיזכיר שם
אביו היה נכבד ואם היה אבי אביו נכבד יזכיר שניהם כמו צפניה בן כושי
בן גדליה בן אמריה בן חזקיה עד שהגיע אל הנכבד שהוא חזקיה המלך: שמעו׳
זה הנביא התנבא על הארב׳ שיבוא להשחית את הארץ ובימי משה היה מין ארבה
לבדו ועתה עם הארבה גזם וילק וחסיל ואלה ג׳ מינים אסורין ואמר לזקנים בעבור
ההיתה כזאת: עליה׳ מזה הפסוק נשמע כי הדור איננו מספר ידוע יתר הגזם׳
בא תחילה אמר יפת כי גזם כמו גוזז והמ"ם כמו חנם ריקם וילק שילוק בלשונו
תרגם כורת וחסיל כמו יחסלנו: הקיצו׳ פועל עומד ולא ימצא זה הטעם יוצא:
עצום׳ מגזרת ועצמתם רשעי׳ כי ידרכוהו ברגל: שם׳ דבר הנגזר להיות ידבר
בלשון עבר: לקצפה׳ כמו קצף על פני מים שאין בו ממש: חשוף חשפה׳
שקלפה: הלבינו׳ פועל עומד כמו הקיץ: אלי׳ אמרי אללי לי ויפת אמר כי
האלף תחת הה"א כמו הילילי ולא דיבר נכונה ואילו היה אומר כי האלף תחת יוד יללה
גם הוא נכון והנביא אומר לאדמה אלי או לנפשו כבתולה שמת בעל נעוריה בימי
שמחתה: הכרת׳ כדרך כי מי נדה לא זורק עליו והטעם שיאמר לשכורי׳ איך
תמצאו את יין והנה הכרת מנחה ונסך שהוא חיוב הביאו׳ והזכיר המנח׳ בעבור
כי שדד דגן גם הנסוך אם לא ימצא מענב: אבלה אדמה׳ הטעם אבלו יושביה:
הוביש׳ אשר תואר והאלף שורש ואין כמשקלו: הגפן הובישה׳ דרך משל וכן
הוביש ששון: חגרו׳ שק והטעם אין לכם במה תתרצו אליו להקריב עולות כי
עולת התמיד אין לכם: קדשו׳ כמו הכינו: עצרה׳ שלא יעשה אדם מלאכה
ויפת אמר קהלה כמו עצרת בוגדים: אספו׳ אתם זקנים: כל יושבי׳ ארץ
ישראל: בית יי׳ בחסרון מלת אל: אהה׳ מלת זו תאמר בדרך פחד ויפת אמר
כי האלף נוסף: וכשוד׳ הטעם מי יוכל להמלט משוד שיבא מהשם והנגיד ז"ל אמר
כי שוד תואר כמו עלי לבי דוי רק אמר כי היו"ד תחת אות הכפל כמו דליו שוקים
מפסח והטעם מתגבר ומנצח על כן אמר כי במקום הזה איננו שם הנכבד וככה
כקול מים רבים כקול שדי וככה והיה שדי בצריך תקיף והעד וכסף תועפות לך
וכתוב ושית על עפר בצר ויפה אמר: הלא׳ נכרת׳ ישרת בעבור אחר נכרת
שמחה וגיל בעבור היין המשמח אלהים ואנשים: עבשו׳ אין לו חבר אמר רבי
מרינוס התעפשו פרודות הם גרגרי החטה והשעורה הזרועים שהם תחת
מגרפותיהם ותטע׳ העפר וככה יפרש או באגרוף והאלף נוסף: נהרסו ממגורותי׳

מקומות

מקומות חבורים לדגן כמו אוצרות כמו על דגן ותירוש יתגוררו והמלה זרה לתוספת שני ממ"ן: מה, נבוכו, כמו נבוכים כי השורק בא תחת חולם נבוכו עם נכונו ללצים שפטים: נאשמו, כמו תאשם שומרון: אליך, לדברי הנביא כי יספר שהיתה שנת בצורת וזהו אכלה נאות כמו נות רועים ורבי משה הכהן אמר כי הטעם כמו על עצי השדה אשר שם צפרים יקננו ויפת אמר כאילו אכלה אש וככה היה לולי כי יבשו אפיקי מים: גם, דרך משל כי עצי השדה צועקים: גם בהמות תערג, כל אחת ואחת כדרך בנות צעדה: כי יבשו אפיקי מים, המקומות ששם מים רבים עמוקים כי אין להם מים לשתות: ואש אכלה נאות המדבר, ואין להם מה יאכלו:

ב

תקעו, זה הנביא אמר חברו לפני בא זה היום ובבא היום אמר תקעו שופר ובעבור זה אמר וגם עתה שבא יום יי' ישובו אל יי' כי הוא יפליא לעשות עמכם: יום, כדרך וכסה את עין הארץ וטעם כשחר רגע אחד הפרוש: עם, חבור וכמוהו ארזים לא עממוהו לא התחברו עמו במערכת אחת וככה קראו גוי: לא נהיה, לבוא ארבעה מינים יחד: לפניו, דרך משל על הארבה: וגם פליטה, אין דבר שנפלט ממנו: כמראה, כמרוצה: כקול, הטעם כי המרכבה איננה הולכת על מקום גבוה ואלה על ראשי ההרים: כקול להב אש, שירצה למעלה: ערוך מלחמה, מערכה אחר מערכה: מפניו יחילו עמים, רבים מפני זה העם העמים, ומלת פארור באל"ף מגזרת פאר והרי"ש כפול כמו סגריר והטעם שיתקבץ ויתאסף הפך יתפשט כמו אספו נגהם ויפת אמר לשון שחרות והאל"ף נוסף: כגבורים, ירצון, כמו ירוצון וככה בלשון ישמעאל: ואיש, דרך משל: גבר, מין הזכר ובעבור שהזכיר כגבורים ירוצון: ובעד השלח, כלי מלחמה כמו מעבור בשלח ואין משלחת במלחמה: לא יבצעו, כמו ולא יפצעו וכמוהו ובצעם בראש כולם: בעיר ישקו, מגזרת שוק: לפניו, רגזו אנשי הארץ: שמש וירח, קדר עליהם כמו על אשר לא תחשך השמש: ויי', הטעם שים להם קול גדול על כן רגזה ארץ בקול התרועה שאמר ירגזו כל יושבי הארץ והמפרש כי פירוש השם הודיעכם זה לפני בואו איננו על דרך הלשון רק הטעם כאילו השם הרעים הארץ כדרך מציון ישאג ומירושלם יתן קולו והוא מתנבא על הרעם על כן אמר שאג ישאג על נוהו ואין לתמוה איך הוא קולו כקול הרעם כי רב מאד מחנהו כמו ושאון לאומים: עושה דברו, כמו כי פי הוא קבצן: וגם, שובו עדי בלב להנחם ובצום אולי יכופר העון לענות נפש ובבכי להודות הפשעים ולבקש תחנה על זאת הרעה שבאה עליהם: וקרעו, ככה היה מנהג בבוא עליהם רעה לקרוע בגדיהם כמו ויקרע יעקב שמלותיו וככה בדברי דוד וקריעת הלב כדרך ומלתם את ערלת לבבכם וכתוב ואקרע סגור לבם והנה הטעם להסיר מכסה לב לקורעו כי הוא ימנע שלא יבין הלב והטעם שיבין האמת ובעבור זה כתוב כל ערום יעשה בדעת:

ונחם, שם התואר ולולי אות הגרון היה העי"ן דגוש להתבלע הנו"ן: מי, הטעם אולי השם ישוב והשאיר זה החיל ברכה שיעשו ממנו מנחה ונסך: תקעו, אחר ביאת הארבה: אספו, יצא חתן, לעשות מספד ובכי: בין, אין נכון לבכות בבית השם בהיכל לפניו: לחרפה, רעב: למשל בם גוים, כי הרעבים יברחו אליהם ואם באו אליהם אין כח בהם להלחם: ויקנא, בעבור ארצו כמו פן יאמרו לי וכבר הזכרתי כי דבר נגזר להיות יאמרוהו הנביאים על לשון עבר: ויען, את הכהנים הבוכים, מלת ושבעתם כמו מלא גם חסר: ולא אתן אתכם, שיפוגו לבקש לחם כאשר אמרו מצרים נתנו יד: ואת הצפוני, חיל הארבה שבא מפאת צפון וטעם אל ארץ ציה שלא ימצא מה יאכל: הקדמוני, הוא המזרחי והאחרון המערבי ופניהם כנגד ירושלם והנה בהיותו בארץ שממה ימות: צחנתו, כמו באשו ואין ריע לו רק הטעם כפול: אל תיראי, כנגד ונורא מאד: גילי, כנגד מספד: כי הגדיל השם לעשות, טוב כנגד כי הגדיל הארבה להרע: אל תיראו בהמות שדי, כנגד גם בהמות שדי תערוג אליך: כי דשאו נאות מדבר, הפך ואש אכלה נאות מדבר: כי עץ נשא פריו, הפך כל עצי השדה יבשו: ובני, אמר יפת כי המורה הוא הנביא שהוא מורה אותם בדרך צדק על כן באה להם הטובה והזכיר מורה ומלקוש כמו בלחי החמור חמור חמרתי' שלשים עיירים ושלשי' עירים המבעיר את הבערה כי יבער איש ולפי דעתי שהוא כמו יורה ואמר את המורה לצדקה כמו שמש צדקה ומרפא בכנפיה, וטעם בראשון בחדש הראשון כי לעולם יהיו בין זמן היורה שהוא כמו המורה ובין זמן המלקוש ימים רבים ובחדש ראשון יבאו שניהם וזה במעשה נס וגם הוא כי הגדיל יי' לעשות: ומלאו, והשיקו היקבים, כמו משיקות: ושלמתי, זה יורה שבכל שנה שעבר' בא מין אחד ועתה באו ארבעתן והיה להם שובע גדול: ואכלתם, ולא יבושו, הפך הובישו אכרים והם שנים שרשים והטעם אחד וכמוהו יעץ ועוצו עצה: וידעתם, לולי כבודי שהיא בתוככם לא היה זה על כן יבטחו בי מהיו' והלאה ולא יבושו לעולם:

ג

והיה אחרי כן, אמר רבי ישועה כל זאת הנבואה היא לעתיד ורבי משה הכהן אמר אם כן למה אמר אחרי כן רק והיה באחרית הימים אולי זה הנביא היה בימי יהושפט על כן יזכור עמק יהושפט והנביאים ובני הנביאים היו רבים כי רבים יבאו לדבר עם אלישע ועובדיהו לבדו החביא מהם ק': על כל בשר, בארץ ישראל שהוא מקום ראוי להנבא: וגם, העבדים, ששבו לתורת השם וככה השפחות: ונתתי, מנהג אנשי לשון הקודש כאשר יזכרו ב' דברים יחל לספר דברי השני בתחילה ואח' כן ישוב אל הראשון באחרונה כמו לך יום אף לך לילה ויאהב יצחק את יעקב ואת עשו וככה זה ונתתי דם בארץ ובשמים אש ותימרות עשן: השמש, יספר קדרות שיהיה לשמש בהתחברה עם הירח והירח יקדר ויהיה אדום זה יהיה בהיותו רחוק מראש התלי וזנבו קרוב משש מעלות ולעולם הם אותות על מלחמות והיה לאות כי ימותו עמים רבים: ובשרידים, הטעם כפול וטעם אשר יי' קורא גוזר:

ד

כי, בעבור זה הכתוב חשבו רבים כי הנבואה לעתיד אולי כן הוא ורבי משה אמר מצאנו שנפל פחד השם על כל הגוים שהם סביבות ירושלם בימי יהושפט ויביאו לו מנחות והנה בימיו שבו השבויים בימי אבותיהם: וקבצתי, זאת היא המלחמה שהתחברו בני מואב ובני עמון ושעיר חיל כבד לריב מאד ויהושפט היה לו מיהודה ומבנימן אלף אלפים ומאה ושמנים אלף גבורי חיל ועמק יהושפט היא עמק ברכה כי יהושפט קרא שמו כן: ואל, ידו, פועל עתיד תחת עבר והעד וידו אבן בי גם כנגן הוא להיותו עבר רק יהיה מפעלי הפעל והנה מצאנו לידות שירה על עלומי הה"א:

ויתנו, הילד הישראלי במחיר זונה בעבור זנות: והילדה מכרו ביין, בדמי יין להשתכר עם הזונה כי כל זונה במקרא היא כמשמעה חוץ מן והזונות רחצו שהוא כמו אזכיך כי האל"ף נוסף: וגם מה אתם לי, מתנבא על צר וצידון ופלשתים שיבוא יום אידם והנה מצאנו כתוב כי הפלשתים היו מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא וזה לאות שנגברה ידו עליהם וטעם הגמול כאילו גמלתי לכם רע או אתם תחלו לגמול לי כמו אשר גמלנו אותנו: אשר כספי וזהבי, שנתנו מלכי יהודה להם שוחד או לפדיון השבויים ובני שלקחתם במלחמה או בגניבה: הנני, הם ישובו ויקימו מכם: ומכרתי, הוסיף על המדה: ואת בנותיכם, שאינן יוצאות למלחמה: שבאים, גוי רחוק שהוא ממלכות שבא: קראו, שב עתה להגיד דברי החיל הגדול הבא על יהושפט: קדשו, הכינו: כתו אתיכם, כמו את מחרשתו ואת אתו: ומזמרותיכם, שיזמרו בהם הזמורה: החלש, יתחזק: עושו, התקבצו ומגזרת עיש שהם ז' כוכבים לעולם לא יתפרדו כי הם בגלגל העליון והם נראים בקיץ ובחורף בארץ: הנחת, כמו הוריד ואלה דברי הנביא והטעם הוריד השם: גבוריך, שם והם המלאכים כנגד העירו הגבורים וזאת המלה ידועה בתרגום וככה נחת גדודיה על עפר נחת ויפת אמר שמה ישבר השם גבוריך אתה האויב הבא כמו ונחתה קשת נחושה: יעורו, כמו העירו: שלחו מגל, דרך משל כי כתוב כי העמונים והמואבים השמידו יושבי הר שעיר והחרימום ואח"כ הרגו איש אישו ואין פליט: השיקו, דרכו דרך משל ונקרא עמק החרוץ כי כלה ונחרצה היתה עליהם והמפרש יהושפט כי השם ישפוט יה דרך דרש הוא כי על דרך הפשט נכון הו' שיקרא שם אדם בשם עושהו כמו צורי שדי רק השם הנכבד לא יקרא בשם אדם על כן פירשתי כי שלמה בשיר השירים שהוא חול: המונים, יפלו: כי קרוב יום יי', להנקם מהם: שמש, קדרו עליהם כאשר היה לפני בא יום יי': ויי' מציון ישאג, רעם גדול כמו קול רעמך בגלגל כדרך ויי' השמיע את מחנה ארם וככה כתוב נתן יי' מארבים: ורעשו, דרך משל כי הכל יפחדו, והשם יתן מעוז לעמו כדרך יי' עוז לעמו יתן כאשר פירשתיו וטעם מציון הוא אשר פירש: וידעתם כי, שוכן בציון, וזרים לא יעברו בה עוד אם ישמרו תורת השם וככה לדברי זכריה ושכנתי בתוכך וככה אמר בסוף והיה אם שמוע תשמעו בקול יי' אז יתקיים כל זה: והיה, יטפו, יזלו דרך משל כשמן מחלמיש צור: וכל אפיקי, מקומות חזקים ואגם רבים: מצרים, ואדום, היו שממה בימי נבוכדנצאר וזאת מצרים היום איננה הקדמונית: ויהודה לעולם תשב, אם לא תמרה פי השם והכבוד ישכון בקרבה כאשר חתם ספרו וכל רעה שעשו הגוים לישראל לא ינקם מהם כי רחמיו גדולים על כל מעשיו רק דמיהם ששפכו שאין להם פדיון לא ינקה:

ספר עמוס

א

זה הנביא היה בימי הושע וכל נבואתו על ירבעם בן יואש ורובי המפרשי' אמרו כי הרעש היה בהכנס עוזיה להקטיר קטרת ואין ראיה מהמקרא רק מהקבלה כי הכתוב אומר כי בימי עוזיהו היה הרעש ודבר גדול היה ולחשבון הזה הוא ובעוד שנים וחמש שנה כי אם היתה זאת הנבואה בתחילת מלכות אחז הנה אחר עשרים ושתים שנה את אפרים מעם אשור כי כן כתוב וטעם הרעש להזכירו כי התנבא לפני היותו שיבוא רעש ויכה בית החורף על בית הקיץ ומלת נוקדים רועים כמו ומישע מלך מואב היה נוקד: ויאמר, ישאג, רעם גדול שיהיה ואז ימנע הגשם ויהיה להם חסרון לחם ומים כאשר יזכיר או הטעם ששמע זה הנביא קול השם בדרך נבואה קול גדול כשאגת אריה והנה הקול כמו גזירה שנגזרה מהשם על כן אמר ואבלו נאות הרעים כי הצאן תמות בלי מרעה: ויבש ראש הכרמל, העצים הנראים בראש והמפרש נאות הרעים על המלכים איננו מטעם הפרשה: כה, אמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והטעם כי יאחרנו ואם לא ישמע יעגישנו בפעם הרביעית ויפת אמר על הדור הרביעי אם היו כל הדורות רשעים והגאון אמר שלשה עונות סלחתי לו וזאת הרביעית לא אסלח והנה בדמשק ועזה וצור ואדום ובני עמון לעולם הרביעית שהרעו ליעקב ובמואב שהרעו לעשו ושניהם בני יצחק על כן הזכירו פעמים בנבואתו ולא מצאנו ככה בספרי כל הנביאים הנמצאים: על דושם, זה הכתוב על חזאל שהרע לישראל וישימם כעפר לדוש וטעם את הגלעד יושביה או שברחו ישראל ממנה והוא היה חורש את הגלעד וכתוב ויכם חזאל את כל ארץ גלעד: ושלחתי, בבית חזאל, בני בנין אולי רצין היה מהם שהמיתו מלך אשור: ושברתי, כי נלכדה בהלכד שומרון: והכרתי, בקעת און שם עיר בארם: ותומך שבט, כמו מטה עוז שבט למשל: קירה, אל קיר שם עיר באשור וככה כתוב ויגלם קירה: כה, שהגלו ישראל בדרך שלום והסגירום לאדום: ושלחתי, האויב כמשל לאש כי אם יבאה מחשבון: והכרתי, ותומך שבט, כמו לא יסור שבט מיהודה:

יהודה: כה׳ יש אומרים כי ברית אחים על דבר שלמה שכתב ברית עם חירם מלך צור והוא קראו אחי ואין זה פשט רק דרש הדורש כי לא היו אחים כלל ואיננו שב רק אדום שהוא אחי ישראל באמת מאב ואם והטעם שראה צור כי אדום היה מבקש רעת ישראל יותר מכל הגוים ולא היה זוכר ברית אחים על כן הסגיר ישראל לאדום להנקם מהם: כה׳ ושחת רחמיו׳ שהיו ברחם אחד והא׳ שמרה נצח וכמוהו ויקרא לה נבח וכמוהו רבים: כה׳ הרות כמו הרים כמו שנות שנים אולי ישתנה מלת הרות בעבור אות הגרון ואחרים אמרו שמלת הרות כמשמעה שלא תלדנה בנים ולא יפחדו להרחיב גבולם וטעם בתרוע׳ כי תתפש רבה בנח וטעם בסער ברוח סערה בעבור שהזכיר והצתי אש:

ב

כה׳ עצמות מלך אדום לשיד׳ דרך בזיון והוא מבני יצחק ויש אומרים על דבר ויעלהו עולה ואחר כך שרפו או או שרפו: ושלחתי׳ הקריות׳ שם מקום: והכרתי׳ שופט הוא מלך והעד וכל שריה אהרוג עמו: כה׳ על מאסם׳ והנה הכהנים מורי התורה עמהם: ושלחתי׳ זה נבוכד נצר והזכיר ירושלם בית מלכות יהודה: כה׳ על מכרם׳ על השופטים ידבר והעד צדיק בריבו בהשפטו והנו נחשב כאילו מכרוהו: השואפים׳ הטעם׳ תשאפו מתי תשחבו ראש דלים על עפר ארץ ודי להם שפולתם: ודרך ענוים יטו׳ מכי אורח ישר שהוא אורחם על שהסירו הענוה מישראל על שלא יבוש ללכת איש עם אביו עם נערה ידועה: ועל׳ ולקחת חבול מהאביון יטו משפטו וזה יעשו בפרהסיא במקום שתחברם למזבח הבעל וככה ויין ענושים ישתו שיענשו מי שאין עליו עונש והם שותים: ואנכי׳ כתוב כי השם פוקד עון הארץ על כן גזר להשמידם כי חקותיהם ללכת איש ואביו לזנות והזכיר האמורי כי הוא חזק מהשבעה וככה כי לא שלם עון האמורי עד הנה והנה משה הרג שני מלכי האמורי המזרחיים ויהושע אמר לתת אותנו ביד האמורי המערבי והנה ממנו יפחד: ואנכי הטעם שהולכתי אתכם ארבעים שנה עד שתלמדו חוקותי ואחר כן תירשו האמורי: ואקים׳ גם שמתי רוחי על בניכם והתנבאו ללמדכם חוקותי והזכיר הנביא כי אם יתנבא הזקן החכם אין לתמוה ומבחוריכם׳ שתולדתם לאהוב התענוג והשמחה קדשתים להוכיחכם ולקדשכם: האף אין זאת׳ תוכלו לכחש כי לא עשיתי זאת ובעבור כי השלים בדברי הנזירים את מהם כמשפט הלשון: ותשקו׳ הכרחתם אותם עד שנטמאו ושתו יין: הנה׳ הגאון אמר כי מלת מעיק מן הפועלים העומדים זה דרך משל שאין כח לסבול וחכמי ספרד אומרים כי הוא פועל יוצא והנה מעיק מגזרת עקת רשע והנו כמו מציק ותחתיכם במקומכם והטעם שתהיו כבדים ולא תוכלו לברוח על כן אחריו: ואבד מנוס מקל׳ יאמץ כחו במחשבתו ומאכלו כלי המלחמה: ותפש׳ טעם לא יעמיד כי הכל יפחד לגעת אליו: וקל ברגליו׳ ורוכב לאות כי הקל הוא הסוס וכתוב על קל נרכב: ואמיץ לבו׳ זהו שמחשבתו שינצח ולא יוכל איש להזיקו והפך זה הירא ורך הלבב ירא מהכל ורך לב להשחית: ערום׳ שיכבדו עליו בגדיו בברחו:

ג

שמעו: רק אתכם׳ כאומר ידעתי מאהביכם והצלתי אתכם ותחת שתעבדוני מרדתם בי על כן אפקוד והנכון כדרך בקרובי אקדש וככה דרך המלכים לכעוס על עבדיהם העומדים לפניהם שידעו מנהגם יותר מן הכפריים: הילכו׳ הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו והנה אפקד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי ולולי שנודעתי לנביא וגליתי סודי לו להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות וככה אין דברו דרך מקרה וראו היתכן להיות שילכו שנים אנשים ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועד זה עם זה וכאשר תראו שהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יכול למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומר להם לא תנבאו: הישאג׳ משל אחר היא מנהג באריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי אנכם ועוד הראיתם אריה שעלה משובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו כי פחדו יעמידנו אם כן איך תוכלו להמלט מגזירתי: התפול׳ והנה משל אחר עוף השמים שאין ממשלת לאדם לעוף לתפשו התפול הצפור על פח שהוא בארץ אם איננו למוקש והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמותיו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנ׳ אני למעל׳ מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמ׳ כנגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי שתתפשו בו והמוקש הוא האויב שאצוה לבוא עליכם ואל תחשבו כי אחרי באי יעלה מעליכ׳ עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להצר לכם: אם׳ כבר הזכיר יחזקאל דבר השופר כי הנביא דומה לו והטעם איך לא תחרדו מדברי הנביא או תחשבו כי יש רעה באה לעיר אם אני לא גזרתי להיותה וזהו וי׳ לא עשה כי גם השם לא יעשה רעה עד שיגלה סודו להודיעכם על יד הנביא אולי תשובו מדרכיכם הרעים על דרך רגע אדבר על גוי וממלכה והנה משאגת האריה יחרד כל שומע ואף כי כאשר אתן קולי ואדבר אל הנביא איך לא יפחד ממני למלאת אשר צויתיו: השמיעו׳ זהו המוקש שיתחברו אויביכם עליכם וטעם ארמנות מקום המלכים על כן מלת ואמרו דברי המלכים והנה השם הנכבד נתן להם רשות לבוא לארצו וטעם וראו לקחת הדין מהם כאשר עשו כן עשו להם: ולא ידעו׳ נכוחה׳ תואר לדרך: האוצרים׳ הון שנלקח בחמס ושוד: לכן׳ צר׳ שיצור על שמרון וסביב הארץ יהיה שלא ימלטו כל היוצא ממנה: והוריד׳ הצר ותפל המגדל עוז ויבוזו אנשי הצר כל הארמונות הנזכרות שהם מלאות מאום: כה׳ משל לאשר כתוב בתורה ואם טרוף יטרף יביאהו עד: בדל אזן׳ אין ריע לו וחכמי ספרד אמרו אזן אחת והנה לא ימלטו רק מי שהוא חולה שלא הלך למלחמה וזהו והשוכב בפאת מטה וטעם בפאת כי מנהג האדם לשום המטה בבית בצד אח׳ שישימו מסך שלא יראה והחולה צריך לשכב במקום שאין שם אור גדול כי לא יוכל לסובלו ודע כי הדל״ת אינה מהאותיות שהם לשרת על כן לא תהיה נוספת לא בראשית מלה ולא באחריתה וידענו כי בדמשק ערש כמו בפאת מטה כי ערש כמו מטה והנה הטעם כפול על כן היה דמשק כמו בפאת או המלה מורכבת משתים כמו לפלמוני אשר עדן לא היה וככה פירושו ובדמשק כמו ובן משק ביתי שהוא פוקד ואיננו זו: שמעו׳ לדברי השם לנביאים והטעם כי דעם יהיה או האויב ינדע הקרמות: והכיתי בית החרף׳ ככה מנהג השרים בארץ ישמעאל וכמוהו בעליית המקרה׳ אמר רבי מרינוס כי בית השן היה אח׳ שעשה אחאב וחבר לו בתים נכבדים כמו וכסיליהם שאחד הוא כסיל בשמים׳ ואני אומר אם כסיל אחד בשמים רבים הם בארץ והוא אחד מהם ובפסוק עושה כימה וכסיל אפרש זה ואם עשה אחאב בית שן אחד עשו אחרים אחריו בתים רבים:

ד

שמעו׳ פרות׳ הם נשי השרים דימה אותן לפרות הבשן: העושקות׳ הרוצצות׳ כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי כמו שבותי אני והנזרה מקנה רצון והנה פי׳ אוך הם עשקות באומרים לבעליהם: נשבע בקדשו׳ בשמים כמו כי אשא אל שמים ידי: בצנות׳ כמו ולצנינים בצים פחים: ואחריתכן׳ הבן שיעמוד אחרי כן כמו ולא לאחריתו שהוא בנו: בסירות׳ כמו סירים סבוכים: דוגה׳ כמו דג: ונשא׳ שינוה האויב הוא הצר הנזכר למי שישא אתכם: ופרצים׳ תעשינה פרצים בחומה: אשר נגדה׳ והשלכתנה׳ אחריתם שהוא הבן אל ההר שלא תראינה עת ירטש כדרך ותשלך את הילד או מרוב הרעב והצמא כאשר הוא כתוב אחריו אולי ההרמונה שם מקום אחרי חומת שומרון והנה הודעתי אתכם זאת הרעה העתידה לבא עליכם על כן לכו עבדו הבעל אולי יושיעכם כדרך שהתל אליהו בעובדיו ואל תוציאו המעשר מקצה ג׳ שנים רק לשלשת ימים: וקטר מחמץ׳ שתהפכו מה שצויתי לכם שתעשו לי: וגם׳ הטעם לא הבאתם זבחים לי ולא מעשרותיכם והנה מזבחי נקי אין עולה ואין מעשר למקריביה על כן טעם וגם אני אם אתם עשיתם כן גם אני שלמתי גמולכם בראשכם: וגם׳ טעם בעוד שלשה חדשים לקציר כי אז זמן צורך הגשם ולא חששתם לשוב אלי אולי לא תמותו ברעב: ונעו׳ ישבעו׳ כמו ארץ שבעה מים: הכיתי׳ השדפון בשבלים כמו שדופות קדים מכה בהם שמוריקות השבלים: שלחתי׳ הרגתי בחוריכם ושבו סוסיכם: באף מחניכם׳ באף העובדים: ובאפכם׳ הנשארים מהם: הפכתי׳ אם הורדתי עליכם מהשמים: כאוד׳ כמו זנבות האודים: לכן׳ דעת מפרשים רבים כי הכון לשוב אל השם ולפי דעתי כי הוא כדרך בואו ביתאל והטעם הנה הבאתי עליך רעה אחר רעה ועתה הכון והכן לך שתצא לקראת אלהיך להלחם והטעם לקראתי שהייתי אלהיך על כן אחריו: כי׳ הטעם הוא יוצר הרים שהם עומדים לנצח והטעם שהוא תקיף: ובורא רוח׳ שאיננו עומד על דרך אחד ומרוב תוקף השם ירעים ויניע הרוח שיבא שאיננו נראה כמו בגייסים ועבים עומדים: ומגיד׳ הטעם הנה הגיד לכם: מה שיחו׳ מה רצונו לעשות והוא יהפך השחר עליכם ויסוב חשך כמו ארץ עיפתה כמו אופל וידריך על במותי ארצכם ולא תראוהו ויפת אמר יוצר הרים שהם נראי׳ ובורא הרוחות בגויות ומגיד לאדם מה שיחו מה שיסיח בלבו ועל דרך המפרשים כי השם יעשה כרצונו דבר והפכו על כן אם תשובו אליו יהפך הגזירות הרעות לטובות:

ה

שמעו את הדבר הזה׳ וקוננו אותו: נפלה׳ בתולת ישראל׳ מלכות בית יהוא במות ירבעם בן יואש: כי׳ היוצא׳ פועל עומד ואל תתמ׳ על בני יצאוני ואינם כי פירושו יצאו ממני או תהיה זאת המלה כמלת שב שהיא במקומות עומדת ובמקומו׳ יוצאה והוצרכתי לומר ככה בעבור מלת תשאיר והטעם כי איך תקום המלוכה ולא נשארו מאנשי החלק העשירית: כי׳ הטעם דרשוני וחיו ולא ימותו הרבים הנזכרים: ואל תדרשו ביתאל׳ שם העגל והוא מקום ממלכת ירבעם: יהיה לאון׳ וי״ו תחת יו״ד כמו ואתה הוה להם למלך הנה יד יי׳ הויה או הוא כמשמעו שסופו להקרא כן: דרשו׳ יצלח׳ יבקע כמו וצלחו את הירדן ובית יוסף פעול והוא ירבעם שהוא מאפרים כאשר אפרים עוד: ההופכים׳ המלכים הם השופטים: וצדקה לארץ הניחו׳ לעשותה ויפת אמר הניחוה לאנשי הארץ ואיך שכחו השם שהוא עושה כימה: כאשר אברהם המחבר דע כי שני מקומות יש בגלגל והם הסדנים ועש שהוא העגלה הוא הנקרא הדוב הוא קרוב מהסדן הצפוני על כן יראה עש לעולם בקיץ ובחורף בכל היישוב הצפוני ויש סמוך לסדן הדרומי כוכב גדול אדום יקרא בלשון ישמעאל סהיל ויש כוכבים קטנים קרובים אליו ואלה יראו פעמים לכל מי שידור קרוב מהקו השוה והצפוניים לא יראו את׳ מאלה על כן קראם הכתוב חדרי תימן ונקראו אלה חדרי תימן בעבור שהם ביישוב אינן נראין ונקרא עש מגזרת עושו שהם שבעה שאינם מתפרדים והנה נשאר לפרש כסיל וכימה ודעת קדמונינו שכימה הוא זנב טלה וראש שור והם ששה כוכבים נראים אף על פי שהם קטנים וידוע בראיות גמורות שגלגל המזלות מתחבר עם הגלגל העליון בשני מקומות ושניהם יקראו נקודת ההשתנות ומשם מטה גלגל המזלות לצד צפון עשרים ושלש מעלות וחצי מעלה וחצי ששית וככה לצד דרום והנה הם שלשה נקודות והשמש הולכת בדרך גלגל המזלות על כן יתהפך הבקר לצלמות ויום ללילה תחשיך בכל היישוב וטעם לקרוא הנקודה כימה כי שם היתה כימה בימים קדמוני׳ כי בכל מאה שנה יתגלגל גלגל המזלות ממערב למזרח קרוב ממעלה וחצי והנה בימי בטלמיוס החכם ואין לו רק אלף שנים מצא לב האריה על שתים מעלות והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הוא לב האריה על תשע מעלות כנגד הצורה רק לא כנגד נקודה המחברת והנה כסיל הוא לנוכח כימה ואיננו אחד רק רבים ולב העקרב מהם ולאלה הדברים צריך פי׳ וטעם הקורא למי הים הם העבים העולים ואחר כך ישפכם על הארץ והמפרש כי על טביעת פרעה איננו פשט ולא

דרש

ולדם כי פרעה לא טבע ביבשה ׳ וטעם להזכיר אלה הדברים שהיה ראוי למלך שהוא שופט לדעת חכמת השם וגבורתו ואיך יהפוך היום ללילה ויעלה בכחו המים מהים שהן למטה וישפכם על הארץ ואיך לא יפחדו כי השם יהפך מלכות השופט ויבא צר בבזוי השם וגזירתו עליו להשחי׳ ממלכתו על כן אחריו המבליג שוד על עז ולא יועיל המבצר על כן ושוד על מבצר יבוא ואם נביא יוכיח השופט ישנאהו הוא ושריו על כן כתוב שנאו בשער מוכיח: לכן ׳ בושסכם ׳ אין דיע לו כי הב״ית שורש כי לא יתכן היותו משרת עם שם הפועל כי אם אפס משקלו וטעמו לעשות חמס לדל: ומשאת בר׳ שעמל בה תקחו ממנו בחזקה וזה תגמולכם בתי גזית בניתם: כי ידעתי ׳ אם תעשו זה בסתר אני ידעתיו: צוררי צדיק ׳ במשפט ׳ בשער בפרהסיא: לכן ׳ יש מהמשכילים שידום ולא יוכיח בעבור פחד המלך: דרשו ׳ טוב שם דבר או תואר הטובה דרך הטוב או האק או הדבר: כאשר אמרתם ׳ בלבבכם: שנאו רע ׳ תואר והוא אדם רע וככה אהבו טוב שהוא המוכיח ודובר תמים: שארית יוסף ׳ כי המלך מבני יוסף: לכן ׳ אם לא תשמעו תבוא עליכם הרעה בכל רחובות מספד יהיה: הו הו ׳ חסר יוד כמו היו: וקראו אכר אל אבל ׳ כי לא יקצרו מה שזרעו כאשר לא ישתו יין כרמיהם על כן ובכל כרמים מספד ׳ טעם כי אעבר דרך משל על חרוני ואפו והם הגזירות שיעברו עליהם: הוי ׳ על דרך האומרים ימהר יחישה: יום יי׳ ׳ להנקם מהם: כאשר ׳ הטעם אם ימלט מרעה אחת לא ימלט מרעה אחרת כאשר ינוס כי הוא על הוא תבוא והנמלט מהארי יפגענו הדוב ואם עוד ימלט ובא הבית ובטח כי נמלט ישכנו נחש: הלא ׳ הטעם איך תתאוו לבוא היום והנה חשך והאור הוא תאוה לעיני׳ לא האפילה: שנאתי ׳ אם תאמרו כל הימים שאנחנו מקריבים עולות לא נראה רע על כן אמר שנאתי: אניכם ׳ כבשיכם אסרו אב בעבותי׳ תני׳ ינקופו: ולא אריח ׳ ריח ביום עצרת שלכם כי אם תעלו עולות שאין אתם חייבים ומנחות לרצות אותי לא אריח: ושלם ׳ יחיד כי משלמים השם לשון רבים יאמר שלם לשון יחיד ׳ ומריאכם כדברי רבינו האיי ז״ל מלשון משנה דחלבו אסור ואיננו מין בפני עצמו כדברי הגאון רבי סעדיה ז״ל שאמר שחלבו מותר ופירש בו בלשון ישמעאל גאמוס ואיננו במקומות אלה והוא גדול מהשור ודומה לו: הסר ׳ שירות הלוים ומלת המון בעבורם כאילו אמר הסר אסיפת הלוים המשוררים או היא מגזרת המית ים המית השירים: ויגל ׳ מגזרת גולות עליו׳ והוא מפעלי הכפל כמו ימס ככה דעת כל מדקדקי ספרד והטעם עשו משפט ולא זבח ושיר כי אין לי חפץ בהם רק במשפט: הזבחים ׳ ילאה בדרך הפשט כי ה״א הזבחים ה״א התימה והנה הטעם שלא הביאו וקדמונינו ז״ל אמרו כי הלוי׳ הקריבו ואם היא קבלה קבלנו כי על דרך הפשט לא הקריבו והמפרש כי כבש אחד בבקר ואחד בערב לא יגיע לאחד מכש שוה פרוטה אין לו טעם כי השם לא צוה להקריב יותר והנה עולת תמיד עשו ישרא׳ בהר סיני חמשים יום והיו ישראל בישוב כי באחד בניסן בשנה השנית הוקם המשכן ובחדש השני בעשרים לאחדש נסעו משיני הרי כ׳ יום וכל זמן שהיו בסיני היו בישוב ויין היה להם בעמדם במדבר סיני כמו שנה ושיה להם יין נסך ואחר כך נסעו והוליכו יין עמהם עד שתעבר יום הכיפורים כי כן כתוב בפרשת אחרי מות ויעש כאשר צוה יי׳ את משה ובאו לארץ ערבה ושוחה ואין מרעה לבהמם ואין להם יין רק בשנת הארבעים שללו המדינים והאמוריים וככה בבאם אל קדש ביישוב בשנת המ׳ שללו המדייניס וקנו בהמות והנה על דרך סברא לא הקריבו ואין טענה מחשבון ארבעים יום כי יום אחד בשנה חשוב שנה והנה הטעם כאשר הולכתי אתכם במדבר שנים רבות לא הגשתם לי עולות רק צויתי אתכם לעשות משפט וכן כי חסד חפצתי ולא זבח וכן בירמיה הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח והנה טעם ויגל כמים שלא יפסק כדרך ויהי כנהר שלומך: ונשאתם ׳ סכות ׳ מגזרת הסכת ושמע ופרשו סכת והטעם סבלות רצון וכן בלשון ישמעאל אומר אדם לחבירו סבלתי והוא שיאמר לו סבול דברי וקבל ברצון ומלת כיון ידועה בלשון ישמעאל גם פרס כי הוא כיואן והוא שבתי כי עשו לו צלם: אשר עשיתם ׳ שב אל צלמיכם וכוכב סמוך כוכב של אלהיכם עשית׳ דמותו לעובדו ׳ והגליתי ׳ זה יום האסף הבא עליהם: דמשק ׳ מזרח ארץ ישראל:

ו

הוי ׳ זה לאות על גלות נבוכד נצר: נקובי ראשי׳ הגוי׳ הם ישרא׳ ונקראו גוי׳ בעבו׳ היותם רבי׳: ובאו להם בית ישראל ׳ כי הם ברשותה: עברו כלנה ׳ שם עיר: הטובים ׳ הם בלשון תימה והטעם כי הטיבותי להם יותר מכם וגבולכם מעטה ידי׳: המנדים ׳ הזכיר המתאוים הוי המתאוים בעבור שהיו בהם אנשים שהדבר שהנביא מתנבא היה להם בספק אולי לא יקיים דברו ויש מהם שאומרים לעתים רחוקי׳ הוא ניבא וזהו המנדים המרחיקי׳ ותקריבו לשפוט חמס כי שבת כמו מושב זקנים יושבי שער ולפי שאתם מנדים ומרחיקים בלבבכם יום הפורענו׳ לאמר עוד לא הגיע העת והזמן איככם יריאים לחטוא ותגישון שבת בשער לשפוט חמס מרחיקי׳ ליום רע ומקריבים שבת חמס: השוכבים ׳ וסרוחים ׳ מגזרת וסרח העודף והוא שם התואר כמו עצומים כדרך מתפשטים כמו שמת׳: הפרטי׳ ׳ הם שידעו לעשות שירי׳ אתוכים בניגונים בלי ארוז: השותים ׳ יין הוא הפועל וסמך ולא הזכיר הנסמך אלא במזרקי כסף או זהב ורבי מרינוס אמר כי הב״ית נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי: על שבר יוסף ׳ מלכות ירבע׳: לכן ׳ הם בקשו ראשית הם יגלו בראש: מרזח ׳ במלת רנה להשמיע קול כמו אל תבוא בית מרזח והוא המרזח הוא השיר ובשיבה הפורענות אז יסור השיר: סרוחים ׳ מן הסרוחים על ערשותם: נשבע בנפשו ׳ כמו בי נשבעתי: מתאב ׳ מכלה כמו תאבתי כליתי נכספתי: והיה ׳ זהו דרך הדבר או הריסות והזכיר עשרה והטעם רבים בעבור שהוא סך חשבון: ונשאו ׳ מלת ומסרפו אין לו חבר ורבי יהודה בן קריש אמר כי דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו וזאת הסברה בלי ראיה והאומר כי פירושו המגיל אותו מהשרפה יחליף הסמ״ך בשי״ן ולא ראינו מהמשקל על הבניין הכבד הדגוש כי אם לנבאי כמו שרסך משעף פארה והנה הטעם שיכנסו אנשים בבית לראות מי מת בדבר או שנפל הבית עליהם שתרעש הארץ כאשר הזכרתי וכן אחריו והכה הבית הגדול והנה יבוא דוד אחד מהאנשים שהיו בבית להוציא המתים מהבית לקברים ולשאת משם החי וכאשר יכיר האיש קרובו וישאנו ויאמר לאשר בירכתי הבית העוד יש עם עצמים ישיב תשובה לומר הס אל תגיד זאת ולא תשמע קולך פן ירך לב השומעי׳ ואין אחד מהם מזכיר שם שמים להזכיר השם הנכבד: כי ׳ מצוה ׳ גוזר כמו כי הוא צוה ונבראו: רסיסים ׳ מדרך הענין שברים יותר מבקיעים ורבי משה הכהן אמר כי רסיסי לילה גשם דק ודע כי הגשם שהוא גוף גס כן האויר שהוא הרוח גוף הוא והוא דק מאד ו״א כי הטעם הבית הגדול השר והאנשים: הירוצון ׳ רוכבי סוסים בסלע: אם יחרוש ׳ האורש הסלע בבקרים הטעם כי תשנו במנהג: כי הפכתם ׳ המשפט שהוא מתוק לראש ושוה הוא בוי״ו או באל״ף: השמחים ללא דבר׳ שיקום ׳ קרנים לנגח בהם: כי׳ ולאנו אתכם ׳ ואף כי שתגנאו אותם כאשר חשבתם ואמרתם הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים לנגח בהם והנה הדבר הפוך כאשר האויבים ילחצו אתכם:

ז

כה ׳ אמר רבי משה כי יוצר כמו אבור וכמוהו לפי לעתו יוצר עמל עלי חוק והנכון שהוא כמשמעו וגובי תרגום ארבה: והנה ׳ ראה שהשם היה יוצר ארבה: הלקש ׳ העשב העולה ברדת המלקוש והנה לקש כגזז לצורך בהמות המלך קודם עלות הקנה: והיה אם כלה ׳ זה הארבה לאכל את עשב הארץ כמות ברעב וטעם כלה בעבור גזי כדרך ירד כמטר על גז שהוא לשון גזיזה: והיה ׳ סלח נא׳ עתה לעון יעקב ומלת יקום מהפעלים העומדי׳ בעצמם ולא מן היוצאים על אחר והטעם מי יעמד ומי יוכל לקום מפני הצרה הזאת ומי ישרת בעבור אחר וככה הוא מי יקום כי קטן הוא מסבול זאת הרעה: נחם ׳ פועל עבר על כן האל״ף פתוחה והוא מבנין נפעל: כה ׳ באש ׳ כמשמעו ׳ לדין את העולם באש כדרך כי באש יי׳ נשפט או שיחזק החום כאילו הוא שורף באש ולא ירד מלקוש: ואכלה את החלק ׳ חלקת השדה ונהו שם המין כמו ויהי לי שור וחמור: ואומר ׳ כל זה היה במראות הנבואה: נחם ׳ הטעם ששמע השם תחנתי פעמים: כה ׳ אנך ׳ אין ריע לו ובלשון ישמעאל עופרת והטעם כי אשים חומת עופרת בקרב עמי ולא אעבר לו לראותו דרך משל ויש אומרים כי עבור כמו ותפארתו עבור על פשע: ונשמו במות ישחק ׳ במות ישראל ואדום: וישלח ׳ כהן ביתאל ׳ כהן הבעל היה: בקרב ׳ בגלוי ידבר ולא יובלו אנשי הארץ להכיל לסבול והנה אם תמיתהו ושמחו הכל: כי ׳ אע״פ שלא מצאנו כתוב כי ירבעם מת בחרב ידענו כי דבר השם אמת הוא או שנביא אמר בית ירבעם וכזב אמר אמציה בעבור שיחרה אף המלך עליו להמיתו והנה ירבעם שתק ולא השיב תשובה לאמציה: ויאמר ׳ לך ברח לך אל ארץ יהודה ׳ כי המלך ירבעם יהרוג אותך וטעם ואכול שם לחם שהיו נביאי ישראל מתנבאי׳ בעבור פת לחם: וביתאל ׳ הנה לאות כי יהוא היה מביתאל כי הוא בית מלכותו ומקדשו כי הטעם כפול ויפת השתכם בעבור שנמשח יהוא ברמות גלעד והנה אמציהו ויורם נלחמו עם חזאל ברמות גלעד והארמיים הכו יורם שהיה שומר הוא וכל ישראל ברמות גלעד כי כך כתוב ושב יורם אל יזרעאל בית מלכותו להתרפא והניח כל השרים ברמות גלעד להיותם שומרים ועמהם היה יהוא בן נמשי וכאשר משחהו שם נער הנביא ונודע הדבר לשרי יורם שהיו שומרי׳ אז קשרו כולם עם יהוא על כן לא יכלו שני המלכים לעמוד לפני יהוא: ויען ׳ אמר רבי משה הפרסי לא הייתי נביא השם ולא בן נביא כי שומר בקר או רועה בבקר הייתי ובעבור שהזכיר מאחרי הצאן יורה כי היה רועה כאשר הזכיר בנוקדים: ויקחני ׳ מוכרח הייתי ועוד פירש טעם אח׳ בעבור שאמר לו ואכול שם לחם אמר לו אינני כמו נביאי השקר המתנבאים בעבור לחם ולא בן נביא שקר כי אין לי צורך ללחם כי בוקר אנכי ומלת בולס אין לה חבר ובלשון ישמעאל כמו מיבש ושקמים פרי דומה לתאנים ואיננו במקומות האלה ובלשון ישמעאל גמין גם שקם והנה לא התנבאתי בעבור צורך ואיך אביא לדברי השם שצוני להתנבא ואשמע אליך שתאמר לא תנבא: תטיף ׳ כמו מדבר ברמז וכמוהו והיה מטיף לעם הזה: לכן ׳ בחבל ׳ יחלקוה אויביו ונבואתי תקום עליך ועל ישראל:

ח

כה ׳ כלוב ׳ סל: קיץ ׳ פרי הקיץ על קיצך ועל קצירך: ויאמר ׳ הכל בדרך מראות הנבואה כאשר אמר לירמיהו מה אתה רואה ואמר מקל שקד וענה כי שוקד אני שוקד לא אזוז ולא אסור על עשיתי את דברי והנה כאשר הפרי לא יבא כי אם בקצו כך בא הקץ לא אוסיף עוד עבור זה הקץ ויפת אמר עבור על עונו: והלילו ׳ רב הפגר ׳ האללים: בכל מקום השליך הס ׳ שלא ירך לב השומעים: שמעו ׳ השואפים ׳ כמו שאפני אנוש שאפה רוח: ולשבית ׳ להשבית כמו לשמיד ונפתח הלמ״ד להורות על הה״א וטעם להשבית להכליתם: לאמר ׳ על אוכלי הבר ידבר אולי תבוא שנת רעב כאשר יעבור זה החדש ולא ירד מטר או נמכור הבר ביוקר ויקטינו האיפה שימודו בה הבר ויגדלו השקל לקחת יותר והם דברי מרמה באבן ובמאזנים: לקנות ׳ דלים בבערם מוכרים נפשם בכסף לקנות בר ואפילו בעבור דבר קל כמו נעלי׳ מרוב הדחק: ומפל בר נשביר ׳ הנופל מהכברה נמכור: נשבע ׳ בגאון יעקב ׳ הוא השם הנכבד שלא ידעו גוי רק יעקב ויפת אמר על הארון גאון עוזכם ויתן לשבי עזו: העל ׳ ועלתה כאר ׳ חסר יוד כאילו כתוב כיאור והעד שהוא כופל זה הפסוק בסוף הפרשה ושם כתוב ועלתה כיאור כולה והטעם ראויה היא הארץ שתרגז ותטבע כי היא על המים וכן כתוב לרוקע הארץ על המים: והיה ׳ אשנה המנהג לבוא השמש בחצי היום כדרך וקדר עליהם היום: והפכתי ׳ ושמתיה ׳ הטעם הארץ

כי כל אשכיה יתאבלו כאבל אב על בן יחיד: ואחריתה כיום מר׳ שלא נראה כמוהו: הנה׳ והשלחתי׳ כמו משליח בך בעבור שאמר אמציה לא תטיף התנבא כי ימותו הנביאים: ונעו׳ מים סוף שהוא דרומי לארץ ישראל עד הים הגדול מבוא השמש ישוטטו ישראל: ביום׳ הטעם כאשר לא ימצאו דבר יי׳ תבכינה הבתולות ואפילו היפות עד שלא יועיל להם היופי שלהם כי יתגנו מרוב הצער גם הבחורים כי השם סר מעליהם כמו שאול שלא ענהו השם גם בחורים גם בחלומות גם בנביאים: הנשבעים׳ ואשר יפחדו ממנו כן יהיה ונפלו ולא יקומו עוד:

ט

ראיתי׳ במראות הנבואה ראה כבוד השם נצב על המזבח וצוה לאחד מן המלאכי׳ הך כפתור פתח בית יי׳ כי כן המנהג לשום כפתור למעלה מן הפתח והוא כעין תפוח אשר ישמכו עליו הספים: ובצעם׳ כמו ופצעם מטעם המקום כי יפצעו כל אנשי הבית הם הכהנים: ואחריתם׳ בניהם כמו ולא לאחריתי: אם יחתרו בשאול׳ למטה וכתוב ערום שאול נגדו: בראש הכרמל׳ יערו וכרמלו ואם בקרקע הים ישכנו נחש והוא דג גדול דומה לנחש וכתוב נחש בריח נחש עקלתון: ואם׳ כל זה דיבר הנביא להפחיד מי שאין לו לב להבין גבורת השם: ושמתי עיני׳ פירושו לראותו והנה ככון הוא לטובה גם לרעה: ואדני׳ הטעם שינזור גזירה עליה: ותמוג׳ הפך תולדתה כי היא יבישה: ואבלו כל יושבי בה׳ כדור המבול: ועלתה׳ וטעם ועלתה כיאור שיעלה בתמוז: הבונה׳ הטעם להזכיר זה כי הוא ברא הארץ וכל יושביה ואנה יוכלו להסתר ולברוח מפניו והנה בכל הארץ יגע ומיד תמוג ואף כי חלק מאלפי אלפים הם בן אדם היושבים בה ושב ואמר כי הארץ לא תעמוד כי אם בכח שמים והמעלות הם גלגלי הרוח והקור והאש כי הם כולם גלגלים זה למעלה מזה והנה אלה בין הארץ ובין השמים: ואגדתו׳ הם החיים: על ארץ יסדה׳ שהם כאגודות והזכיר פעם אחרת הקורא למי הים לצורך החיים להוריד מטר והטעם כי אני הכינותי לבני האדם כל צרכם והנה איטיב להם אם ישמעו בקולי ואם מרדו בי לא ימלטו כי הכל בידי: הלא׳ אמר יפת כמי הכושים הפקר ואין איש יודע מי אביו ואתם בני אב אחד שייתם איככם כמו הפלשתים מכפתור וארם מקיר שנתערבו ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה כבר ידוע כי אני אביכם וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך גם מארץ ישרת בעבור אחרת וככה הוא העליתיך ממצרים ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר: הנה׳ מי גרם לכם להיותכם כבני כושיים שלא תדעוני המלכים שלכם כי כל מלכי ישראל עשו הרע על כן אשמיד ממלכת ישראל ולא יהיה עליהם מלך עוד בגלות שומרון והשבטים ביד מלך אשור: והניעותי בכל הגוים׳ שגלו בחלח וחבור ועדי מדי׳ וטעם לא יפול צרור ארצה כאשר אמר כי לא ישמיד בית יעקב רק מקנתו לבדו ויפת אמר כל ממלכות הארץ ישמיד רק ישראל לבדו ישאר ופירוש סוכת דוד על חזקיהו שנמלט מיד סנחריב ויצא שמו עד למרחוק וכן כתוב: בחרב׳ כאשר יפול מה שאיננו דגן מהכברה שאין בו תועלת ככה יאבדו רשעי ישראל שהם אומרים בעבור רשעם לא תקריב הרעה לבוא ורבי ישועה אמר כי בעדינו כמו אלינו: ביום׳ יום יאמר על העת: למען׳ זה הפסוק הפוך הוא וככה פירושו למען יירשו ישראל את שארית אדום וכל הגוים אחרי מות סנחריב ואם על המשיח ברור הדבר הוא: הנה׳ עתה יספר טובע הארץ: תתמוגגנה׳ בחלב דרך קצרה: ונטעתים׳ ואני אנטעם על אדמתם כעץ שלא יזוז ממקומו וככה תביאמו ותטעמו וככה אשתלנו: נשלם ספר עמוס

עובדיה

לא ידענו דורו ולא נוכל לומר כי הוא הנזכר בספר מלכים בימי אחאב כי שם כתוב ועובדיה היה ירא את יי׳ ואילו היה זה הנביא בעצמו איך יקראנו ירא השם ולא יקראנו נביא כי הנבואה היא המעלה הנכבדת יותר׳ ולפי דעתי כי שמועה שמענו זה הנביא וירמיה וישעיה ועמוס שהתנבאו על אדום על כן אמר שמענו: וציר׳ כאילו ציר שלוח בגוים שהתחברו ויאמרו אלה לאלה קומו: הנה קטן׳ כי מספרם מעט ואין ארץ מלכותם רחבה: זדון׳ שוכני חסר כ״ף כי חשבת כי הר שעיר ימלטך כשוכני בחגוי הסלע: אם תגביה כנשר׳ פועל יוצא והפעיל חסר והוא מקום שבתך וככה המגביהי לשבת וככה פירשתיו הטעם תגביה מקום שבתך כנשר: אם גנבים׳ בסתר: שודדי לילה׳ נדמיתה׳ נכרתה כמו בדמה שמרון: איך׳ נבעו׳ כמו אם תבעיון בעיו: עד׳ לא יכלו אנשי בריתך להושיעך רק שלחוך עד סוף הגבול שלך בלכת פליטיך בשביה: לחמך׳ כאשר היית במקומך זהו תחתך׳ אנשי שלומך המאכילים אותך נותני מזור בלחמך ולא הרגשת ומזור כמו מזורו׳ ותחסר כ״ף ממלת אין כאיש אשר אין תבונה בו וכמוהו ואין אונים עצמה ירבה ולאיש אין אונים ורבי מריכוס אמר בו כמו ממנו וכל ערל לא יאכל בו לא התבוננת ממנו: הלא׳ לא יועילוך להצילך חכמיך וגם גבוריך: וחתו׳ תימן׳ אולי הזכירו לתקפו גבוריך שהם מתימן כי הוא מבני אדום: למען יכרת איש׳ מרוב ההרג ולא ישאר פליט וטעם למען לדבק עם והאבדתי: מחמס׳ אלו הפסוקים יורו כי זאת הנבואה על אדום הוא אחר גלות ירושלם אל בבל וכן אמר המקונן זכור יי׳ אדום שהיו אומרים לבבליים ערו וכתיב תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום ונבוכד נצר השחית אדום ותהי ארצם שממה וככה יתנבא יחזקאל כי ירושלם שבה אחרי גלות בבל ואדום לא שבה וכבר פי׳ בספר דניאל כי אין ישראל בגלות אדום ופירש לדבר הקדמונים מלכות יון והנה טעם מחמס בעבור החמס שעשה יון לישראל ביום ירושלם: ביום׳ לראות ולהנקם: ואל׳ לא היה ראוי שתראה ביום נכרו הוא יום אידו שהוא נכר בעינה שלא הכיר יום כמוהו בימים: אל׳ בעבור שהיה לעולם אדום תחת יד יהודה על כן היה קשה עלינו שמחת אדום מצרתנו: ואל תשלחנה׳ דרך קצרה והטעם ידיך וככה יחפרו בעמק רגליו: ואל׳ הפרק׳ מקום שיתפרקו ממנו הדרכים לאמר לבבליים אי זה הדרך הלך הפליט: ואל תסגר שרידיו׳ למסור כאילו תסגור עליו: כי׳ הטעם במהרה יקרה לכל גם לך כמקרה הזה: כי׳ מדבר לישראל כאשר שתיתם כוס כן ישתו כל הגוים׳ ולעו׳ כמו ילע קדש והטעם בליעה אלא שהוא חסר בית ויפת אמר כאשר שתו הגוים ושמחו על הר קדשי כן ישתו על הר: ובהר ציון׳ כל הגוים יהיו כלא היו ואין פליט להם אבל בהר ציון תהיה פליטה אמר יפת זה לעתיד ורבי משה אמר על ימי חזקיהו ורבי ישועה אמר על בית שני: והיה׳ ובית יוסף׳ הטעם כפול והזכיר יוסף כנגד יעקב ויוסף:

וירשו׳ אנשי הנגב שם מקום או נגב ארץ ישראל והיושבים בשפלה כמו בערבה בהר ובשפלה ובנגב: ובנימן׳ ירש את הגלעד מעבר לירדן: וגלות׳ אמר רבי משה הגלות שהחלו לגלות ורבי מריכוס אמר כי החל כמו ויאבל חיל וחומה והטעם כי תתפש המדינה ונהרג מה שבתוכה גם הבורחים לא נמלטו רק מעטים שהיו בחיל: אשר כנענים׳ שמענו מפי גדולים כי ארץ אלמנייה הם הכנעניים שברחו מפני בני ישראל בבואם אל הארץ גם ככה צרפת היא פרנסיה ותרגם יונתן בן עוזיאל ספרד אספמיא וזו היא גלות טיטוס וזאת הנבואה לעתיד לא כאשר אמר רבי משה כי אז נפזרו מהבית הראשון: ועלו מושיעי׳ הם שופטי ישראל לשפוט השרידים בהר עשו אז תהיה לשם המלוכה בגלוי כדרך והיה יי׳ למלך על כל הארץ שהוא לעתיד:

ספר יונה

א

ויהי הנביא התנבא על ירבעם בן יואש וכן כתוב הוא אשר דבר יי׳ ביד עבדו יונה בן אמתי אשר מגת החפר׳ יש לתמוה איך יעלה על לב חכם שידע השם ומעשיו שיחשוב לברוח מפניו והוא בידו והכל מלא כבודו ואיך יתנבא מורה פי השם והוא כתוב כי הוא הנביא והגאון אמר כי הלך אל נינוה וקרא עליה ולא הזכיר זה הכתוב כמו קראן לו ויאכל לחם ואני אומר כי אין זה כמו זה כי אין טעם להזכיר אם אכל אם לא אכל אם לא קראו לו רק פגע בו ודבר עמו׳ ועוד אם יונה מלא דבר השם למה היה בורח והוא אמר על קדמתי לברוח תרשישה ועתה הנה ראינו שלא היה משה רוצה ללכת בשליחות השם להוציא עמו ואף כי יונה שילך להטיב לנינוה וככה אמרו חכמינו שתבע כבוד הבן ועתה ארמוז לך סוד יש עושה חרוזים בתולדתו בלי למוד ויש שהוא צריך לימוד וכאשר יקבל ככה יוכל שלא לקבל וכקל הוא האחרון מן הראשון וכל הנביאים לבד ממשה אחר עבור כבוד השם על פניו נבואתם כולם במראות הם גם בחלום על כן אמרתי על אברהם אבינו זה בנבואה על נסיון האלהים ולקח המאכלת ואזנו נוטה לשמוע מהרה וכאשר חיפשתי בכל המקרא לא מצאתי מלת בריחה רק דביקה על מלת פני כמו ומפניך אברח ויברח יפתח מפני אחיו והנה לא מצאתי בנבואה יונה שברח מפני השם רק מלפני השם וכתוב חי יי׳ אשר עמדתי לפניו והנה כל זמן שהוא מקבל הוא מלפני לפני השם וככה ויצא קין מלפני יי׳ על כן אחריו ומפניך אסתר כי פני האדמה לפני יי׳ ועוד כתוב לבוא במערת הצורים ובנקיקי הסלעים מפני פחד יי׳ וכתב לבוא עמהם תרשישה מלפני יי׳ והשכילים יבינו: קום׳ נינוה׳ בית מלכות אשור והיא היום חריבה וחכמי ישראל בארץ יון אומרים כי היא הנקראת אולטיה ואנכי לא ידעתי ועתה לא ניוסו שיאמר עוד ארבעים יום רק כי עלתה רעתם לפני והמפרש כי פחד שיקרא נביא השקר בהנחם השם מהרעה לא דבר נכונה כי זאת הטעם לא אמר לו רק בפעם השנית כי שם כתוב את הקריאה אשר אני דובר אליך והוא עוד מ׳ יום ועוד איך ימרה הנביא פי השם בעבור פחדו שיקראוהו אנשי נינוה נביא השקר ומה יזיקהו זה כי לא ידור עמהם ועוד כי אנשי נינוה לא היו טפשים כי למה שלח השם נביאו אליהם רק שישובו אל השם ואם לא ישובו תתקיים הגזירה עליהם ולולי שידעו זה האמת שאם ישובו אל השם ינחם על הרעה והנה איך יקראוהו נביא השקר והנכון מה שאמרו קדמונינו ז״ל כי חרה לו שימלטו בעבור ישראל והנה מצאנו כתוב היתה עיר גדולה לאלהים שהיו יראים השם מקדם והמפרש כי היתה עיר גדולה ויקרה בעיני השם להשחיתה אין זה דרך הלשון כי כתוב תגדל נפשי בעיני השם ולא לשם והנה כתוב לאלהים וכתיב כל הגוים כאין נגדו ולא יחוס אם הם רבים ופירוש לאלהים כי היו יראים השם הימים הקדמונים רק עתה בימי יונה החלו לעשות רע ואולי זה שהיו בתחילה אנשי השם לא היה שולח נביאו אליהם והנה ראינו ששבו תשובה גמורה אין כמוה ולא תמצא כתוב ששברו מזבחות בעלים או גדעו פסילים והנה מזה נלמוד שלא היו עובדי פסילים: ויקם׳ וירד יפו׳ אמר הגאון כי תרשישה תרסוס ורבי מבשר אומר שהיא עיר תונ״ס באפריקי: ויתן שכרה׳ לא כל שכרה רק מה שהוא חייב ליתן בחלקו: ויי׳ הטיל׳ השליך דרך משל והטעם שהשליכו מהיבשה על כן לא יכלו להשיב אל היבשה כי לא היה זה רק במקום התחברות הים עם הנהר והוא סמוך אל היבשה כי לעולם הוא קשה על הספינות והעד שככה היה שאמר ותשליכני מצולה בלב ומים נהר יסובבני: והאניה חשבה׳ כמו ארץ כי תחטא לי: ויראו המלחים׳ יועצי הספינה כמו מלחיך וחובליך ויפת אמר כי מלח היו מוליכים: אל ירכתי הספינה׳ אל אחת ירכתי הספינה כמו ויקבר בערי גלעד: וישכב וירדם׳ מצער הים ומעפו אולי לא נכנס קודם זה בספינה: ויקרב׳ רב החובל׳ הגדול שהיו חובלי הוא מרימי החבלים חבלי התורן ורבי משה אמר מגזרת תחבולות: יתעשת׳ כמו אבדו עשתונותיו וכמוהו עשתי עשר בעבור שזה המספר הוא כמו שנים חשבונות כלל ופרט וכמוהו אלהים יחשוב לי: ויאמרו׳ זה כי היו שם ספינות אחרות ויוכלו לצאת ואת לבדה בצרה על כן אמרו לכו ונפילה גורלות: בשלמי׳ בעבור מי

וכמוהו

וכמוהו על הכל: ויאמרו׳ המפרש׳ שבקשו לדעת מאי זה עם הוא ומאי זה ארץ שמא נגזר עליהם מהשמי׳ מות לא דבר נכונה כי אם גזר השם על עם אם לא היה בעיר אחד מהם שנגזר עליו רק במקום אחר עם אחרים למה יפחדו האחרים כאילו יתערבו על שנגזר עליו לבדו למות ומנהג רוב האדם לחיו׳ ממלאכת׳ ומלאכת האדם תורה על דבריו ולמה נכנס ללכת למקום אחר ויש ארצות שרוב אנשיה טובים וככה היום ידוע: ויאמר׳ השיב להם על האחרון שהוא מבני עבר הנקראים שהם על אמונ׳ עבר הראשון שהוא אבי כל בני עבר ואין לו יראה רק מהשם שברח מלפניו והזכיר השמי׳ והארץ והים והטעם כי אדע כי הוא עושה ועל הכל ימשול: וייראו׳ כנגד שאמר אני ירא ויאמרו לו מה זאת והטעם איך עשית זה לברוח מלפני שהם כי הוא גילה סודו להם: ויאמרו׳ מה נעשה׳ והטעם תן לנו עצה מה נעשה: וישתוק׳ הים כמו וישמחו וישתוקו: ויאמר׳ שאוהו ומבקש למות ולא תשוב נינוה לשם ולא היה אומר להם ככה לולי ששמע מפיהם כי ישליכוהו: ויחתרו׳ פירושו וכבר חתרו ומלת ויחתרו בעבור שבעלי המשוטות דומים לחותרים: ויקראו׳ האמינו כולם בשם הנכבד ושבו לקרא אליו: בנפש׳ בעבור כמו ויעבד יעקב ברחל: כאשר חפצת׳ שהתברר להם כי בעבורו הים סוער: וישאו׳ מזעפו׳ דרך משל כמו זועפים: וייראו׳ ויזבחו׳ אחרי צאתם:

ב

וימן׳ כמו זמון: ויהי יונה׳ אין כח באדם לחיות במעי הדגה כפי שעה ואף כי זה המספר רק במעשה נס: ויתפלל׳ המפרשים רצו לפרש חדוש והוציאו הכתוב משפטו כי יונה לא התפלל רק אחרי צאתו אל היבשה בעבור שמצאו ממעי ולא אמר במעי והלא ראו שם כתוב מבטן שועתי וככה ממעמקים קראתיך יי׳ ועוד כי מלת שועתי לאות כי התפלל ושוע אל השם טרם שיקיאנו הדג וככה ותבא אליך תפלתי והנה למה לא היה כתוב ויתפלל יונה אחרי צאתו ממעי הדגה ועוד כי אחר תפלתו כתוב ויאמר יי׳ לדג והביאם בצרה הזאת בעבור ותעל משחת ותבוא אליך תפלתי׳ ועתה שים לבך וראה כל תפילת נביא וברכתו היא ברוח נבואה ויעקב אמר לקחתי מיד האמרי כי דבר שנגזר להיות ידבר בלשון עבר וככה ויש שכמו לשבול דרך כוכב מיעקב וישמן ישורון ויבעט וירא יי׳ וינאץ וישכן ישראל בטח בדד ובתפילת דוד בברחו ויענני מהר קדשו סלה כי הכתוב אמר בברחו ולא אמר ברחו ובתפילתו אך אוסיף להביט אל היכל קדשך שהוא השמי׳ ויי׳ בהיכל קדשו ורבי׳ ככה ושם כתוב ישועתה ליי׳ שהיה מקוה כמו ישועתה ליי׳ לבקש ויש מי שאומר כי דגה בלעה הדג ואין צורך כי דגה ודג שם המין כמו צדק וצדקה: ויאמר׳ שאול׳ מקום עמוק הפך שמים שהוא מרום: ותשליכני׳ ימים׳ כמו על יאוריהם ויפת אמר כי ים סוף מתערב עם ים יפו וסוף כמו ותשם בסוף בעבור היותו קרוב: ואני נגרשתי מנגד עיניך׳ הם השמים: אפפוני׳ עד נפש׳ עד הגיעה נפשי למות: לקצבי׳ מקומות שיכרתו שם ההרים מגזרת ויקצב עץ: והארץ׳ סגרה בריחיה בעדי שלא אוכ׳ לצאת להיות על הארץ: בהתעטף׳ כמו כי יעטף׳ ותעל משחת חיי׳ דרך משל על נשמתו שהיא באמת חיתו: משמרי׳ פועל יוצא והטעם על אנשי הספינה שהיו קוראי׳ אליו ויוכיח זה את זה ומלת חסדם שהיו חושבים כי חסד היו עושים או פירושו כמו חסד הוא: ואני׳ אשר נדרתי׳ במעי הדג: ויאמר׳ דרך משל שהכריחוהו לעשות חפץ השם:

ג

ויהי׳ פעם שנית: קום׳ הוא יורה כי לא הלך לדרך שתרחק נינוה אם ישלחהו שנית ילך: ויקם׳ אמר רבי ישועה כי הלכו אנשי הספינ׳ אל נינוה והגידו דבר יונה על כן האמינו ומלת לאלהים פירשתיה: מהלך שלשה ימים׳ בסביב המדינה והוא מהלך יום אחד מן הקצה אל הקצה או לא הלך לקרא רק מהלך יום אחד על כן ויחל׳ יש אומרים כי נהפכת שנהפכה ממעשיה הרעים וזה דרש איננו נכון רק הדבר כמו רגע אדבר: ויאמינו׳ כמו ויאמן העם והטעם באלהים בדבר אלהים: ויגע׳ זה לפני לבוש השקים: ויעבר׳ הסיר: ויכס׳ בשרו שק כי הוא פועל יוצא: ויזעק׳ מטעם׳ מעצתו ודעתו ושכלו כמו בשנותו את טעמו: ויתכסו׳ ויקראו׳ האדם מי שהוא בן דעת או מי שהו׳ שידע שעשה רע או כמו אולי׳ ומלת ישוב על השם הנכבד: וירא האלהים׳ שיאמינו בו וככה ביתרו לפני האלהים: וינחם׳ דברה תורה כלשון בני אדם:

ד

וירע׳ שנחם השם: ויתפלל׳ פירשתיו: ונחם׳ תואר כי על כן הוא קמ״ץ כמשפט כל בניין כפעל: ועתה׳ בעבור ראותו כי ישראל לא עשו תשובה יפחד שתבוא הרעה עליהם על כן יתפלל קח נא את נפשי כדרך מחני נא וכאשר עשה אליהו במשחו תואל: ויאמר׳ ההיטב׳ כמו ואכות אותו טחון היטב והטחון טחינה שלימה גמורה והטעם למה חרה לך כל ככה ויפת אמר היאך לך שאיטב׳ אני למי שארכה וזה הבל הוא: ויצא׳ שב להזכיר דברי יונה ואשר קראו לפני מלאת ארבעים יום כדרך ויפגע במקום גם ויקח יוסף את שניהם: וימן׳ קקיון׳ חכמי ספרד אומרים דלעת או קרא ואין צורך לדעת מהו: להציל לו מרעתו׳ מרוב חום השמש ויש אומרים כי בעבור שעמד במעי הדג זמן ארוך עור בשרו רך ולא יוכל לסבול החום: וימן׳ למחרת׳ יום שמחתו בקיקיון: ויהי׳ רוח קדים׳ ממזרח: חרישית׳ אמר רבי מרינוס שהיתה חזקה ומשמעת שאון עד שתחרשנה האזנים: ויתעלף׳ כמו תתעלפנה ותכס בצעיף ותתעלף שהתעלף בבגדיו: ויאמר׳ השם שם משל לנביאו בעבור שחרה לו כי נחם השם: ויאמר׳ הכתוב לבר דרך שיבינו השומעים כי השם לא יעמול בכל הבריאות והנה הטעם אתה חסתה על דבר לא עשית ואיך לא אחוס אני על מעשי ומלת בן בחירק כמו בן נון והיה אם בן הכות הרשע והנה לא שמח בקיקיון רק יום אחד מהבקר עד הערב והנה היה מתחילת הלילה החל שיגדל עד הבקר ולערב החל ליבש וכעלות השחר כולו יבש על כן אמר שבן לילה היה ובן לילה אבד: ואני׳ שתים עשרה רבוא׳ שלא חטאו גם בהמות והנה דרך שברה כי נהפכת כמהפכת סדום כי הדבר היה ידוע בכל העולם:

נשלם ספר יונה

מיכה

א

זה הנביא היה נזכר בספר ירמיהו ונבואתו על כל ישראל: שמעו׳ זאת המלה מופלאה בלשוננו כי לפי דעתינו לאמר כלכם וככה כלם תשובו ובואו נא גם מיכיהו הנביא אמר בדבר אחאב שמעו עמים כולם ועל דרך שברה כי מיכה איננו מיכיהו בן ימלא כי דורות רבים בניהם: הקשיבי׳ דרך משל כי מלואה הם העומדים עליה: לעד׳ כי הזהרתי אתכם והודעתי אתכם: כי׳ יוצא׳ שהיה בהיכל קדשו והם השמים על כן וירד׳ וטעם זאת הפרשה להביא גזירותיו כדרך שירת דוד כאשר פירשתי׳ וי״א כי במתי ארץ רמז לשליטים וככה ונמסו ההרים ואין צורך רק הטעם כי בכל מושל ויעשה חפצו וימסו ההרים ברצונו: ונמסו ההרים׳ כדונג מפני האש׳ אם השם והוא חרונו ותתבקענה העמקים כמים מוגרים: מי׳ מי נופל על אדם לא על בהמה ושם דבר וטעם מי שמך ומי אתה או מי שמך דרך קצר׳ וככה זה מי גרם ליעקב פשע זה ורבי מרינוס אמר כי מי את בתי חסר עם מי היית וזה מי פשע מי עשה ומי היה שרש פשע יעקב והדבר שוה: הלא שומרון׳ הטעם יושב שומרון וככה ירושלם: ושמתי׳ על ידי אשור: לעי׳ כמו לעיים חפירו׳: למטעי כרם׳ שלא תשב: והגרתי׳ לארץ אבני חומותיה שלא יראו עוד כי הבנין יהרס: ויסודותיה אגלה׳ עד שלא יהיה ניכר מקום שומרון: וכל׳ יכתו׳ משעלי הכפל: אתנניה׳ שנתנו לע״ז לזנו׳ תחת השם׳ אמר הנגיד כי קבצה היה ראוי להיות קו״ף בשורק וכמוהו ופתחו שעריך תמיד וייסם בארון על בשר אדם לא ייסך ולפי דעתי כי קבצה שומרון ופתחו המפתחים כמו אשר ילדה אות׳ ויאמ׳ ליוסף וככה וייסם אותו השמים וככה לא ייסך הכהן׳ וטעם עד אתנן זונה ישובו הזהב והכסף של עצבים לאלילי אשור: על׳ דברי הנביא מה שיספדו בימים ההם עבדי השם: שולל׳ כמו אדם ששללו בגדיו ונשאר ערום או הזכיר שולל כי המשוגע שהוא מטורף מדעתו דרכו ללכת שולל וערום והוא מגזרת שובב וכן טעם מוליך יועצים שולל: וערום׳ הוא מבלי לבוש ולא יקרא ערום בלבישת שק כי אם בהסירו השק כמו שאמור בישעיה ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ ויעש כן הלך ערום ויחף: כי אנושה׳ כל אחת ממכותיה וכמוהו אנוש לשברך מגזרת ויאנש אנושה הוא תואר כמו עצומה ברוכה כי באה המכה על יהודה כי סנחריב תפש ערי יהודה הבצורות: בגת׳ לפלשתים מקונן הנביא על ישראל ובוכה על נקמת פלשתים ששמחתם על ישראל ויש אומרים כי זאת הנבואה על יום ירושלם כאשר לכדוה כשדים: בבית לעפרה׳ עיר בארץ כנען ופירוש בבית בכל בית: התפלשי׳ כמו והתפלשי באפר וכתיב התפלשתי דברי הנביא: עברי׳ שפיר׳ שם עיר: עריה׳ בשת בגלות ובשבי: צאנן׳ שם עיר: לא יצאה׳ לספוד: מספד בית האצל׳ שם עיר והטעם יצא בית האצל לספוד ולא מעיר לעזור לשכניה כי במקומו יעמוד ויקח מוסר מכל אלה הערים ההולכות בשבי: יקח׳ ילמוד כמו כי לקח טוב שיעמוד במקומו: כי׳ מרות׳ שם עיר וי״א מגזרת תרגום מרי שמיא או מגזרת מר ואין לפי׳ זה טעם כי יושבת לאות על שם עיר וטעם הנזכרות שלא יצאו לספוד שהם במצור ובמצוק כאשר נלכד׳ עפרה ושפיר וטעם כי חלה מגזרת חיל וטעם לטוב כלמ״ד אמרי לי בעבור שנעלב: כי ירד רע׳ הפך הטוב שהיה לה: רתם׳ היה ראוי על דרך הלשון להיותו רתמי והטעם קשור וכן דרך עוברי דרכי׳ לקשר רתם או הטעם אמרי לרותם רתום יש אומר שילכו בשבי וההולך בגלות איננו על מרכבה ולפי דעתי אי״ה לבריך לכיש שהיית אומר׳ בימי שלותך רתום המרכבה: כי בך נמצאו׳ זאת לכיש היתה ליהודה סמוכה לשבטים והיא למדה מלכיה וממנה למדה בת ציון: לכן תתני שלוחים׳ מנחות כמו שלוחים לבתו והטעם תני עוד מנחות לפלשתים כאשר היה מנהגך אולי יעזרוך: מורשת גת׳ עיר בארץ פלשתים: בתי אכזיב׳ אמר יפת עיר ולפי דעתי כי האל״ף נוסף והיא כמו והיה בכזיב אולי היתה לי יהודה ולא יכלו לעזור לישראל בעת רעתו ואל״ף לאכזב נוסף כמו אקדח ודרך צחות לדבר ככה כמו גם מדמן תדמי וערער תתערער וככה רבים: עוד היורש׳ הוא האויב ואי׳ טעם לפרש שהוא מבני שם שירש הארץ והיא עילם רק הוא האויב שירש הארץ ויתכן שזה הנביא היה מזאת העיר ואל תתמה בעבור שני התנועות שאמר היורש כנגד מרשה ואין הלשון מדוקדק יפה להיות זה כנגד זה כי לא ישמרו בשמות כאשר ישמרו בפעלים להיותם על מתכונת אחת כמו השולמית מתיחסת אל שלם שהיא ירושלם והיה לו לומר השלמית: עד עדלם׳ עיר בארץ כנען והיורש ישרת בעבור את׳ וככה הוא יורש כבוד ישראל: קרחי׳ כמו מלכי עליכו: וגזי׳ לבנות השער וככה ויגז את ראשו זה דבר הנביא לכל עיר ועיר:

ב

הוי חושבי און׳ בלילה בהתבודדם בנפשם: לאל ידם׳ כח ולא תואר וככה מלת טוב וגם רע כי פעמים שהוא תואר שם הקודם ופעמים שם דבר שהוא כח וככה טוב ורע פעמים שהוא אדם שהוא טוב או רע והוא תואר ופעמים שהוא דבר רע או דבר טוב שהוא שם דבר: וחמדו׳ וגזלו׳ בחזקה: ונשאו׳ ולקחו לנפשם: ועשקו׳ בדרך פתוי והונאה ומרמה כי העושק את חבירו ידמה אותו לערב ולהחזיק בממונו אשר הלוהו או בשכרו אשר השכירו: לכן׳ רומה׳ שם דבר כמו טובה לא תלכו בקומ׳ זקופה כי עת רעה היא לא ראיתם כמוה: ביום׳ ישא׳ המושל ונהה כמו ונבה ונהה אשר יהיה בימים ההם ונהיה כמו שבר האדם לא נהיה וככה הוא מי שנהיה בעת ההיא יגהה נהי וי״א כי נהיה כמו חולה מגזרת נחלתי ונהייתי:

ששדנו׳ בניין נפעל מפעלי הכפל והמקונן יאמר חלק עמי ימיר השם להיותו לנכרי
איך ימיר מה שהיה לי וכאשר קיוו לשובב שישוב שדינו אלינו אז יחלקנה הנכרי כי
מלת יחלק זרה להזכיר נגד השם והזכיר נגד השם והזכיר שדינו כנגד שאמר וחמדו
שדות: לכן׳ יאמר לכל איש מהשפח׳ הרעה הגוזלי׳ השדות הטעם בעבור שעשית
זה החמס לא ישאר לך בן שישליך חבל בגורל: בקהל יי׳׳ בסוד יי׳ שבות עמו:
אל׳ יספר הנביא מה שהיו אומר המשפחה הרעה לנביאי השם לא תנבאו לא
תטיפו ככה יטיפון היו מטיפין להם אל תטיפון ומלת יסג בסמך כש״ין ובא על משקל
קל תחת נכד לומר יסג במקום ישיג כי מי שלא יטיף למשפחה הזאת לא תשיגנו
כלימה: האמור׳ הדבר הוא זה שיהיה אמור בלשון תמה אתם בית יעקב ורבי
ישועה אמר כאילו כת׳ שמע אתה הקרוא בית יעקב ובעבור האלף שהוא מאותיות
הגרון תבוא הה״א בפתח קטן כמו החזק הוא הרפה: הקצר רוח יי׳׳ היא הנבוא׳
וטעם הלא לעולם רוח השם תדבר אמת כי למה יעשה השם רע: אם אלה מעלליו׳
וכי מנהגו לעשו׳ רע לבריותיו על חנם רק ידבר להטיב לכם ויבא טוב עם הולך דרך
ישר והטעם דברו הטוב יקיים עם מעשיהם אם יהיו טובים: ואתמול׳ מלה אחת
כמו כי ערוך מאתמול תפתה והטעם כי דברי יטיבו לטוב לא לאשר הוא מאתמול:
לאויב יקומם׳ יקום עמי כאויב איש את רעהו: ממול שלמה׳ בעבור שלמה ואדר
תפשיטו אדר עוברי בטח וכאשר ימלטו שלא יהרגום שלא נשאר להם רק מה
שעליהם יחשבו כפשם כי הם שובי מלחמ׳ וישמחו בהמלטם מידכם כאשר ישמחו
שובי מלחמה בשלום ככה תעשו מחוץ לעיר לשלול שלל ולבוז בז ובעיר תעשו חמס
אחר: נשי׳ כל אחת מנשי עמי: תענוגיה׳ שהית׳ מתענג׳ עם בעלה: תקחו
הדרי׳ להפרד האב מהאם: קומו׳ בעבור זה לא תנוחו בארצכם בעבור שטמא׳
הארץ במעשיכם כי היא תחבל אתכם כמו וחבל את מעשה ידיך וחבל כמו צירים
וחבלים: נמרץ׳ גמור תהי ארצכם לכם: לו איש׳ הנה אתם תבוו נביאי השם שלא
יטיפו להוכיחכם אולי תשובו אל השם ולא תתגרשו מארצכם כאשר תגרשו אתם
הנשים והנה אם יבוא איש שיתנבא בדברי כזב ויאמר להם שתו ושמחו יאמר השם
כי תנוחו במקומכ׳ ואשר נדו ונעו ישובו למקומם כמו שכתו׳ אחריו אסוף אאסוף
ותתקבצו כולכ׳ אז יהיה מטיף העם הזה לכם באמרו ככה פסוק זה: אסוף׳ כצאן
בצרה׳ אולי יש בעיר הזאת: בתוך הדברו׳ למקום שנהגו העדר כמו דוברות
בים לשון וינהג את הצאן וככה הקורות היו נוהגות או נהונות ככה תהימנה
הערים מרוב אדם כמו המון אדם: עלה׳ אם תפרץ אחת הצאן ותצא ראשונה
כולם תפרצנה ותצאנה זו אחר זו וככה יעשו ישראל בדברי נביא השק׳ כמו הצאן
שילכו לרעות: ויעבור מלכם׳ וכבוד השם בתחלה על כן כתיב כה אמר יי׳ על
הנביאים המתעים שאמרו אסוף אאסוף:

ג

ואומר׳ הראשים והקצינים הם התייבי׳ ליישר המעוות והנה שנאי אדם טוב וגוזלי
עורם משל לממונם ויגיעם: ואשר׳ שאר עמי׳ הצדיקי׳: פצחו׳ קראו כמו פצחו
רנה וי״א שברו ופרשו כמו פרוס לרעב לחמך והשי״ן תחת סמ״ך והטעם שברו:
קלחת׳ כמו סיר או כמו צלחת: אז׳ אל הקציני׳ התגברו על הדלי׳ והנה יד השם
תגבר עליהם ויצעקו אל השם ולא יענם כאשר היו צועקים הדלים: כה׳ טעם
הנושכים בשיניהם שדבור לשונם יתעה ישראל וינשכם: ואשר לא יתן׳ להם מה
שיאכלו ויבקשו: לכן לילה׳ יבא לכם מזה החזיון וחשך יהיה שלא תוכלו לקסום
בלילה: וקדר עליהם היום׳ הטעם כי יבא להם יום אידם יום חשך ענן וערפל:
ובשו החוזים׳ שלכם: כי אין מענה אלהים׳ בפיכם רק כזבים: ואולם׳ מלאתי
כח׳ מן רוח השם ומשפטו אמת בפי וגבורה לדבר ולא אפחד מהקצינים והראשים
כי יאמן דברי ולא אבוש: שמעו׳ המתעבים׳ משפט שאדב׳ וכל מלה ישרה
שיצאה מפי יעקשו או פירושו שיעשו עולה לכל: בונה׳ כל אחד מהנזכרים אחרי
כן הוא בונה ציון בגזלו בית עני והנה פירש זה הטעם: ראשיה׳ הם ראשי
ירושלם הם המלכים: בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר׳ שיקחו ונביאי׳ הם נביאי
השקר בעבור כסף שיתנו להם יקסומו ומלת קסם ישמעאל כמו חותך שככה יהיה
נקרוב אליה גוזרים והנה קוסם קסמים שם כולל למלאכות הנזכרות אחר כן וטעם
הלא השם בקרבנו כמו היכל יי׳ היכל יי׳:

ד

לכן׳ ציון שדה: תשוב כשדה שתחרש׳ נו״ן עיין כמו נו״ן קץ הימין באיין חטין:
והר הבית׳ ששם כבוד השם יהיה לבמות יער: והיה׳ אין ספק כי זאת הנבואה
לעתיד על כן אמר באחרית הימים והטעם בעבור שהזכיר למעלה כי הר הבית
יהיה לבמות יער שב לנחם ישראל כי עוד ישוב כבוד הבית וידוע כי הר הבית איננו
גבוה והנה הטעם שיצא שמו עד למרחוק ומכל הפאות ישובו אליו במנחות כאילו
יהיה בראש כל ההרים ויהיה נשא מגבעות עד שיראוהו כל יושבי הארץ: ונהרו׳
ידושו מגזרת נהר כי הוא רץ לעולם: והלכו׳ ואמרו׳ אלה לאלה: נעלה׳ לגודל
מעלתו: כי מציון תצא תורה׳ לכל הגוים כאשר הוא כתוב לקרא כולם בשם יי׳
ולעבדו שכם אחד: ושפט׳ השופט הוא המשיח ויפת אמ׳ השם הנכבד ודבר יי׳
ואחרי׳ אמרו אנשי ירושלם כאילו אמר ושפט עמה ועוד היו׳ לא עבר דור שלא היה׳
בו מלחמה ואם שקט מקום זה לא שקט אחר והכתו׳ אמ׳ ולא ישא גוי אל גוי חרב
ולא ילמדו עוד מלחמה: וישבו׳ כל אנשי העולם׳ כי פי השם דבר זה ואמת הוא
בלי ספק: כי׳ אלה דברי הנביא מוכיח ישראל ומנחם אותם אם הבית חרב לא
נשא תורת אלהינו שהבטיחנו והשמיענו כזאת או הטעם צאת ישראל מהגלות על
כן מלת ואנחנו נלך והוא הטעם כי בהבנות הבית אז יביאו הגוים את ישראל
המפוזרים מנחה ליי׳ ובהליכתם ילכו איש בשם אלהיו עד שירוש אנשי בית המקדש
על כן אחריו: ביום׳ הצולעה׳ מישראל שלא תוכל ללכת במהרה וככה הנדח׳:
ואשר הרעותי׳ להם ששמתי׳ לחרפה בגוים: ושמתי׳ הנהלאה׳ שהיתה
רחוקה מהלאה לארצ׳ אז ימלוך השם לבדו עליהם מגזרת הלאה ולא מתלאה כי
תלאה שורשו תלא: ואתה׳ אמר יפת מגדל דוד והנכון ירושלם שהוא כמגדל
לעדר שהם ישראל: עופל׳ כמו עופל ובחן וי״א כי כמוהו ויעפילו עלו לעופל גבוה
וככה כתוב לעלות אל ראש ההר הנביאו עצמם לעלות: עדיך תאתה׳ וזאת
המלה דבוקה עם ובאה והטעם הממשלה וכמוהו כלו תפילות דוד בן ישי שאע״פ
שמלת תפלות היא באתנח דבוקה היא למלת דוד וככה זה: עתה למה תריעי
ריע׳ תרימי צעקה ותגביהי קול כתרועה כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה
והנה הדע נופל על ענות גבורה ועל חלושה גם זה תריעי ריע נופל על לשון צעקה
ובכי: המלך אין בך׳ הטעם למה תצעקי כאילו אין לך מושיע ויועץ ובעבור זה
החזיקך חיל כיולדה הלא השם מלכך ויועצך האומר לך אל תצעקי כי אם חולי וגוחי
מלשון כי אלה וגם ילדה כי אם עתה תצאי והלכת בגלות ובאת עד בבל שם
תנצלי שם יגאלך מלכך ויועצך הוא השם: חולי׳ בעבור שהזכיר חיל כיולדה אמר
חולי וגוחי הוציאי הולד כמו כי אתה גוחי מבטן: מקריה׳ היא ירושלם וכל
הקריות סביבותיה והטעם הייסוב: ושכנת בשדה׳ בלכתך בגולה: ובאת עד
בבל׳ גלות נבוכד נצר שם תגאלך: ועתה׳ דעת מפרשים רבים כי זה לעתיד
בימי המשיח והעד ואתה בית לחם אפרתה ור׳ משה הכהן אמר כי ידבר על בית
שני והמושל הוא זרובבל וטעם קומי ודושי כמו מי אתה הר הגדול כי זרובבל היה
מבני יכניה וכתוב עליו ומושל על כסאו: תחנף׳ כמו הארץ החנפה לא תוכל
לסבול: והמה׳ לא מצאנו זאת המלחמה מתי היתה כי איך זה כתוב על כן הוא
לעתיד כמו הנה יום בא ליי׳: קומי׳ קרנך אשים ברזל׳ דרך משל כי העמי׳ כעמיר
גרנה: בצעם׳ כמו בצע והטעם כמו הונם כי הוא כפל המלה:

ה

עתה תתגודדי בת גדוד׳ דרך צחות והטעם קהלת הגדוד ששם המצור על ירושלם
והיו בארצם מכים שופט ישראל והנכון בעיני כי שופט ישראל הוא המשיח או
זרובבל על כן אחריו ואתה בית לחם אפרתה והכתוב דבר כפי מחשבתם כדרך
יחלקו בגדי להם וכתב על בלק וילחם בישראל בעבור שאמר אולי אוכל להלחם בו
והוא לא נלחם רק כפי מחשבתו דבר הכתוב כדרך שאמר אולי אוכל להלחם בו
וככה והאנשים רדפו אחריהם עד הירדן ועדיין המרגלים ביריחו: ואתה׳ חבר
השני שמות אפרת היא בית לחם כמו ולא עשו עם בית ירובעל גדעון וטעם צעיר
שהיא קטנה: ממך׳ כל זה בעבור דוד שהוא ראש המלוכה על כן ומוצאותיו
מקדם על דוד והנה ידבר עם בית לחם אפרתה כי מבני בניך הראשונים יצא
מושיע לישראל: לכן׳ יתן השם ישראל שיעמדו בצרה כעת יולדה עד
שיתחבר זה המושל וקרוביו עם בני ישראל ויפת אמר כי יתנם המשיח והטעם
יגיחם כדרך על כן לא נתתיך: ועמד ורעה׳ יהיה רועה ישראל בעוז השם וישבו
לבטח: והיה זה שלום׳ לא יפחד אנוש מאשור אם יבא בארצנו ועוד והקמונו
עליו והטעם אם רבה אשור לבוא בארצנו יקומו שרי זה המושל רבים: שבעה גם׳
שמנה כדרך תן חלק לשבעה וגם לשמונה והטעם כפול כי נסיכים כמו רועים והנה
הינה חמשה עשר: ורעו׳ דרך משל כי ימלכו עליהם בחזקה: וארץ נמרוד׳
היא בבל: בפתחיה׳ על החרב כמו והמה פתיחות ויש אומרים בפתחי הארץ
והנה יצילו מאשור: והיה שארית יעקב׳ אותם שלא יכלו שהתחברו עם בית
הלחמים כי יהיה מקומם רחוק כי עודם בגלות: כטל מאת יי׳׳ והטעם שיבטחו על
השם לבדו ולא על מלכי הגוים שהם בארצם כמו הטל שאיננה ברשות אדם רק ביד
השם או ילמד ישראל העמים לקרוא בשם יי׳ ויהיו בקרבם כדרך אהיה כטל לישראל
וכל גוי לא יקוה לאיש: והיה׳ ברצותם לבוא בבית המקדש: תרם׳ גבורתם
תראה על הכל והאויבים השם יכריתם: והיה׳ והכרתי סוסיך׳ לעשות מלחמה
כי אין צורך: והכרתי ערי ארצך מוקפות החומה כי לולי פחד אויב טוב לאדם
לשבת בפרזות שהאויר רחב והטעם שיהיה שלום בארץ ואין צורך למבצרים:
והכרתי כשפים׳ מעשה התולדת כי מן התולדת יבאו הכשפים: ומעוננים׳
מסתכלים בעננים לדעת העתידות: והכרתי׳ פסילים עץ ואבן: ונתשתי׳
והשמדתי׳ הערים שהיו האשרים בהם שלא יזכרו ורבי מריגום אמר כי עריך
כמו ויהי ערך: שמעו׳ ידבר עם ישראל בעד השם וככה אמר לי קום ריב עם
ישראל בהרים:

ו

שמעו׳ הטעם כמו האזינו בעבור היותם עומדים וככה כי היא שמעה: עמי׳
מה הרעותי לך ומה הלאיתיך הטעם מה דבר בקשתי מאתך שתלאה לעשותו:
ענה בי׳ העד בי: כי׳ רק טובה רבה עשיתי לך אשר העליתיך והוצאתיך על ידי
אדם שתוכל לדבר עמו ולומר לו כל צרכיך ושיודיעך דרכי והם משה שבא אל פרעה
ואהרן שהתנבא על ישראל לפני בא משה ומרי׳ שהתנבאה לנשי׳ גם התורה נתנה
על יד משה ואהרן שהיה לו לפה ושניהם למדו המצות לאנשים ומרים לנשים אשר
דבר השם עמו פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו פה אל פה ולא בחלום
במראה ולא בחידות והיא טובה גדולה ונפלאת כי הדברים ברורים כאשר לבנו ורב
לתלמידו: עמי׳ הזכיר החסד שעשה השם עם ישראל על דבר עצת בלעם
כשיעץ להשמיד הכל וטעם ומה ענה אותו שלא הנחתי בלעם לקללכם וציויתיו
והתנבא כי נתתי עליו רוחי בעבור כבודכם וכתוב הוא וכל אשר ענה אותו שביקך
אתכם ויהושע אמר בדבר בלעם ואציל אתכם מידו וטעם מן השטים כי לא היה
בין השטים שחטאו שם ישראל ובין הגלגל רק מעט דרך ומעבר הירדן והזכיר
הגלגל כי הוא תחלת ארץ ישראל והנה הטעם כאשר הייתם קרובים להכנס אל
הארץ אז חטאתם חטאה גדולה שהייתם כולכם בני מות וחמלתי עליכם ובאתם
אל הארץ ועזרתי אתכם וכל זה עשיתי אולי תכירו הטוב שעשיתי לכם וזהו למען
דעת צדקות יי׳: במה׳ ואם כל אחד מכם יאמר במה אתרצה אל אלהי שעשה
עם אבותי זה החסד וזהו הטעם במה אקדם ומלת אכף מפעלי הכפל כדרך

אשתחוה כמנהג המביא מנחה לאדוניו: הירצה' אם אוכל להקריב לו פרים רבים כי רצונו באלפים רבים ושמן לקרבן רבבות נחלים או אם ארצה אתן לו בכורי בעבור פשעי שיסלח לי והטעם שאקריבנו לפניו שאין לי במה אתרצה כי אם בבהמות או בבני פרי בטני הטעם כפול וב"ית ברבבות ישרת בעבור שנים אחרים וככה הוא האתן בכורי בפשעי פרי בטני בעבור חטאת נפשי כמו ויעבד ישראל באשה: הגיד' זאת היא תשובת הנביא ככה הגיד לך אתה האדם האומר במה אקדם יי' מה טוב בעיניו שתעשה והוא איננו מבקש אילים ולא בנך רק עשות משפט שלא תעשה עול בעמיתך ולא תונו בדיבור או בהון רק תעשה חסד עמו בכל יכולתך והצנע לכת עם השם לבדו שתלך בדרכיו בתם לבב הפך קשי עורף: קול' בעבור שהזכיר שתעשה משפט החל להוכיח ישראל על שאינם עושים משפט במשקל במדה וטעם לעיר שומרון או לירושלם: ותושיה' חסר איש כמו ואני תפלה ויראה בלב זה השם הקורא וכן הוא ואיש תושיה יראה וידע השם הנכבד ויפת אמר כי הה"א תחת יו"ד והטעם כי תושיה ילמדו יראי השם וזהו הכל: שמעו מטה' שיביא השם לייסר את המעוותים ודעו מי יעדה ולא יאחר ומטה לשון נקבה גם זכר ושמות רבות ככה: עוד האיש' הנכבד בעיר עודהו מחזיק ברשותו את' שמע קול הקריאה יש בביתו כבית רשע איפת אוצרות רשע ממון שקבץ ברשע ואיפת רזון חסרה שהיא זעומה לשם ולא יאמר בלבו איככו ירא מלפני השם שיאמר בלבו האזכה במאזני רשע: אשר עשיריה' עיר הנזכרת לעיר יקרא וגם הטעם מדבר אל האיש הנזכר עוד האיש לכל אחד מעשירי העיר אם אתה עשית חמס והחלית לבב עשוקים גם אני החליתיך עת הכותיך והשממתיך: אתה' וישחך' שם דבר כמו וישעך תתן לנו והטעם הפך גאותך: ותסג' אסתך והסמ"ך כשי"ן תשיג אל הריון ולא תלד את כל זה בעבור החמס שעשיתם איש לרעהו העשיר לעני: וישתמר' כל אחת מחוקות עמרי: וכל מעשה בית אחאב' הם המשתמרים וחוקותי לא ישתמרו וטעם וחרפת עמי מה שהייתם מחרפים עובדי השם תשאו הגמול או הטעם חרפת עמי תשאו עליכם כדרך וחרפה לא נשא על קרובו:

ז

אללי' דבר הנביא על לשון המשכיל בית ההיא והוא עמי הנזכר: כאספי קיץ' כמו קדמי מה שיאספו הדלי' מהפרי הנמשך וזה דרך משל כאין צדיק: חבדי' חרם' כמו רשת משטח חרמים: על' אמר רבי מרינוס ותהי להם הלבנה לאבן תחת אבן וככה על הרע כפים תחת היטיב' מלת ויעבתוה מגזרת עבותים והטע' אם הגדול יחל לדבר הות מלבו הות כמו הוות בקרבה יעבתוה השומעים והטעם יוסיפו עליהם: טובם' תואר כמו מעל פני מתו שהוא סמוך והוא פועל עומד: ישר ממסוכה' קשה יותר ממסוכת חדק והסמ"ך כשי"ן וטעם יום מצפיך הנה בא היום שמצפיך קוראי' פקדתך באה עתה תהיה מהרה: מבוכתם' מבוכה שלהם והמ"ם שב אל השר והשופט והגדול: אל' יזהיר הנביא אנשי אותו הדור אמר יפת אל תבטחו בגדול ולפי דעתי כי לנשים ידבר אל תבטחו באלוף נעוריה כי יזהיר האלוף משוכבת חיקך: כי בן מנבל אב' פועל קודם כמו ורב יעבד צעיר: ואני' דברי הנביא על לשון המשכיל או על לשון ישראל: אל' אם ישראל הלכו בגלות עוד יקומו מנפילתם אך יש עליהם לסבול בעבור כי חטאו ויודו: זעף' יריב ריבי' מהגוים: יוציאני לאור' הפך כי אשב בחשך וטעם אראה כאשר יאור לבי או אבין כי צדיק השם על כל הבא עלי או אראה בצדקתו שיקח נקמתי מאויבתי: ותרא' אין יי'' איה הוא: תראינה' שתהיה למרמס: יום' כאשר יבא יום שהשם יבנה גדריך אז ירחק חק העמים שהיית נותנת: יום' ועדיך יבא' אתה' כל גוי שוכן למני אשור ועד נהר פרת ורבי ישועה אמר וים מים שמערב ארץ ישראל תחרב מפאת ים והר פלוני שהיה כולו ייסוב שב כמו הר ולפי דעתי כי מלת ועד נהר מוספת אחרת ועד ים מים והר ועד ההר והנה ים מים כמו הים הקדמוני והים האחרון וכן והר לדומי אל צפוני: והיתה' ביום ההוא: מפרי מעלליהם' שהרעו לישראל: רעה' תפלת הנביא בהיות הארץ שממה שירעה עמו בשבטו וישכנו לבדד כיער בתוך כרמל וירעו בשן מעבר לירדן מזרחה והתשובה אמר השם לנביא כימי צאתך והטעם כימי צאת אבותיך מארץ מצרים: אראנו נפלאות' הטעם עמי כאשר הזכיר עמך: יראו' דברי השם אז יהיה כן: ילחכו' להשתחות לישראל: כזוחלי' הרמשים שיפחדו בני אדם מהם כדרך האמים מגזרת זחלתי ואירא: ממסגרותיהם' הם ארמוניהם: מי' אז יאמרו הגוים או ידבר על לשון אנשי הגלות המבקשים מהשם לסלוח להם אין אל שיעשה טוב לנחלתו כמוך: ישוב' מלת הוא תשרת אחרת והוא ישוב ירחמנו וטעם יכבוש הפך לדברי עונות גברו מני שלא ימשלו בנו עוד ומ"ם חטאתם שבה אל שארית נחלתו והוא הזכיר עון ופשע וחטאת: תתן' יעקב הוא אבינו לכוללנו לבדנו כי לא יתערבו גוים אחרים עמנו על כן כתוב אלהי ישראל אבינו לכוללנו ולא הזכיר יצחק כי גם הוא אבי אדום ובעבור כי אברהם החל לקרא בשם השם הפך אבותיו הקרובים אליו והשם כרת עמנו ברית בתחלה על כן הזכיר לאברהם ולא הוצרך להזכיר יצחק והטעם תתן אמתך ליעקב וזה היא אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם:

ספר נחום

א

ספר חזון' כי דבק הוא אע"פ שהוא תאריך: משא' נבואה מה שנשא השם על נינוה' לא ידענו דורו של זה הנביא ויתכן היותו האלקושי מתיחס אל שם העיר או אל שם אחד מאבותיו נבואתו על מפלת נינוה ביד נבוכד נצר: אל' הזכיר אל שירא' כאו וטע' קנא כמו ויקנא יי' לעמו כי מלך אשור השחי' ישראל: קנוא' שם התאר כמו קנאי ונוקם שיקח נקמה ופירוש כי הוא נוקם לצריו לא לאחרי' וטעם נוקם יי' ובעל חמה שיהיה נודע בעולם: יי' הטעם באמת שהוא ארך אפים: וגדל כח' הטעם כפול דרך משל לאדם שיש לו כח גדול אז ימשול בכעסו וכן הוא כתוב בתורה ועתה יגדל נא כח יי' וכתוב אחריו יי' ארך אפים וא"ע שיאריך לרשעי' לא ינקה אותם' וטעם בסופה משל למהירות ברוח סערה וענן אבק רגליו דרך משל למרוצת העננים והטעם על הגזירות הבאות מהשמים במהרה שהם למעלה מהעננים: גוער' ויבשהו' חסר יו"ד שלא להתחברות שנים יודי"ן והוא מהבנין הנכבד הדגוש תיבש גרם כי כאשר יאמר מן יאבד ויאבדם ככה היה ראוי שיאמר ויבשהו רק לא תהיה נאה להתחבר שנים יודי"ן ועת' יספר כח השם בים וביבשה שאין מי שיכול לפניו וטעם אמלל בשן בעבור וכל הנהרות החריב ודבר זה שהחריב הנהרות בעבור יבשת הגשם' מעל הארץ דבר זה גרם אמלל בשן וכרמל מכל פרי תבואה: הרים' אמר ר' מרינוס ותשא הארץ מפניו אימה כמו נשאתי אימיך אפונה והנכון בעיני ותשא משאת שרפ' שנשרפה הארץ וכנ' וישאם דוד ואנשיו והטעם וישרפם והטעם בעבור שאמר בתחילה ובעל חמה שמשרף הארץ בחמו כדרך וחמתו בערה בו והעד לפני זעמו מי יעמוד וכל זה יספר חרי אף השם על נינוה: טוב' הטעם כל שונאיו ישמיד בחרון אפו כאשר חמתו נתכה כאשר יתאנף בהם ויביא עליהם צרות וימלטו הירואים וזהו למעוז כמו מגדל עוז וחוסי בו דבק למעוז והוסיף מלת ויודע כי הוא לבדו יודע תעלומות לב ומכיר החוסים בו: ובשטף' נחל שוטף: כלה יעשה' לא מעט מעט: ואויביו' החשך ירדף עמהם ואחריהם או שירדפ' אל מקום החשך שלא יראה בבא כלה עליהם: מה' אומר לאנשי נינוה לא ידעת' מחשבות השם כי כלה הוא עושה ואין צורך שתקום פעמים צרה עליכם כי באח' תכרתון: כי' משל לקש יבש: מלא' כי היבשת כיון גמור עם אנשים שכורים יבוא האש ויכלה הכל רגע אחד והנה סירים קוצים סבוכים מגזרת נאחז בסבך ומלת סבואים תואר כדרך השבוני באהלים גם עבוס ובארוך: וכסבאם' כאשר הם שותים: אכלו' יחדיו נשרפו באש כשהיו נסבכים יחד זה בזה כמו סירים סבוכים ויהיו סבוכים בשכרותם אז יהיו נוחים שישרפו באש יחד כקש יבש גמור מרוב יבושת הסירים וחמימות השכרות והנה נתן משל מהמים ומהאש וכל זה בעבור מלך נינוה שהגלה ישראל וחשב להשחית פליטת יהודה וזהו ממך ויועץ הם דברי רב שקה מפי אדוניו כמו שאומר בספר מלכים אשר שלחו מלך אשור לחרף שם יי': כה' אם היו אנשי נינוה בשלום עד היום וכן היו רבים ואלה דברי השם לכנסת ישראל כך נגזו מפעלי הכפל כמו נגולו כספר: ועבר' כמו מקרה שעבר ולא ישוב: ועניתיך לא אענך עוד' על ידו: ועתה' כתוב בימי חזקיהו אשר ישאר מאשור וממצרים: וצוה' עתה ידבר אל מלך נינוה וטעם וצוה גזר: לא יזרע' שלא יעמד זרעו הנקרא בשמו: אשים קברך' בבית אלהיך כמו שאומר בספר מלכים ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ושם הכהו בחרב:

ב

הנה' הרי יהודה' הם שנמלטו מיד סנחריב: עלה' עתה שב לדבר אל נינוה והמפיץ הוא נבוכד נצר: נצור מצורה' ידבר למלך נינוה וככה צפה דרך שים צופים בדרכים והגיד אמר כי נצור שם הפועל כמו ויכלת עמד וככה צפה דרך לכלה הפשע ודע כי עתה ישיב השם שבות גאון יעקב כגאון ישראל בהיותו בארצו הטעם ישיבם לגאונם כמו שהיו ישראל מימי קדם בגאונם ומלת בקקום תורה כי הפועל יוצא והנה יהיה גפן בוקק פועל והפעול הוא הפרי שישוה לו או תהיה כמלת שב שתמצא עומדת ויוצאה וטעם כי בקקום שמום כגפן בוקק על כן: וזמוריהם' כמו ויכרתו משם זמורה ושב לפרש המפיץ העולה: מגן' אמר רבי משה הכהן כי גבוריהו בתוספת הה"א לשון רבים וככה בהתפללו בעד רעהו ולא דבר נכונה כי פיו כמו פיהו אחיו אחיהו שיו שיהו וטעם רעהו שהתפלל בעבור כל אח' וגבוריהו שם המין שכולל גבורת הגבורים: מתלעים' שלובשים תולע' שני: ביום הכינו' הרכב כאילו אש פלדות יוצא במרוצתו ומלת פלדות זרה אולי היא הפוכה לפידות: והברושים הרעלו' כמו רעלו ברושי היער ויפת אמר כי הם חניתות: בחוצות' אמר רבי יונה ישתקשקון יכו שוק אל שוק: ירוצצו' כפול האות האחרון והפעל כפל ירוצצו נפשם מגזרת רץ וככה ויתרוצצו הבנים: יזכר' כאשר יזכור האויב שהוא מלך כשדים בעבור מרוצתם יכשלו בהליכתן: ימהרו' אל חומות נינוה: והוכן' מגדלי העץ הגדולים ויפת אמר כי יזכור מלך נינוה אדיריו יכשלו יברחו אל החומה ויכינו המגינים לסוכך עליהם וזה לא יועיל להם כי שערי יורה כי מפאת הנהרות נתפש ארמון המלך וזהו וההיכל נמוג: והצב' לא מצאתי למלה זו פירו' יותר נכבד מדברי רב שמואל הנגיד כי הצב שם המלכה על כן גולתה העלתה על המרכבה להוליכה בשביה ואמהותיה שהיו נוהגות אותה דומות לקול יונים בהמותן: מתופפות' דרך התוף להכות בו ביד: ונינוה כבריכת מים' היתה מליאה מימי קדם עושר ואנשיה נסים ואומרים זה לזה עמדו עמדו אל תברחו: ואין מפני' שישיב פניו על כן בזו כסף דברי הנביא לכשדים: לתכונה' לאוצר שהכין: בוקה ומבוקה' גזרה אחת להם כדרך נאה ונאוה יי' עזי ומעזי: ומבולקה כמו הנה יי' בוקק הארץ ובולקה וטעם בוקה גם מבולקה כמו שממה תהיה נינוה: ולב' כל שומע נמס: ופיק ברכי' על דרך ויפק רכון אך הוא מעט רחוק והנכון כי הוא כמו לפוקה ולמכשול: וחלחלה' חיל וחילה כפול: פארור' כבר פירשתיו: איה' בעבור זה יתמהו השומעים ויאמרו וכל זה דרך משל על נינוה שהיו הולכין לטרוף טרף להחריב כל העולם וטעם הלך אל מעון אריות: אריה טורף' להספיק גורותיו: בדי' מלשון די שיספיק לו די שה: ומחנק' החיות להיות טרף ללבאותיו ומעונותיו מלא טרפם: הנני אליך' נינוה: בעשן' מרוב חום האש והטעם על חרון השם: טרפך' הטרף שהיית טורפת וה"א מלאככה תחת יו"ד סימן לשון נקב' כמו עווניכי תחלואיכי והטעם רב שקה וכתוב ביד מלאכיך:

ג

הוי' יש אומרים כמו אוי או הוי מלת קריאה כמו הוי ציון המלטי: כלה' בכל פרק מקום דרכים ברחובותיה היא מליאה כחש ומלת ימים פועל יוצא והוא שב לכחש כל כך מלאה כחש לרמות העולם כל אחד מהם לא ימיש עמנו מן הטרף והנה יבוא אליה קול שוט להריץ הסוס והנכון בעיני שוט להכו' מין משמיע קול אשר יעשו הפלשתים כעין טנבור שלנו שהוא רחב וגדול ומתקבצים אנשי החיל עשרה או יותר להכות בהם בשוטים להשמיע קולה ולהפחיד: רעש אופן' המרכב': וסוס דוהר' כמו מדהרות דהרות אביריו: פרש' ואין קצה' להרוגי נינוה: מרוב' לדרך משל שרמתה הכל: הנני' מערך' כמער איש והוא כמו ערותך ומערך כמו מראך: והשלכתי' כראי' כטנוף וכמוהו הוי מראה' והסיר מראתו: והיה' ידוד' כמו ינוף והטעם ירחק: מי ינוד' כמו לבוא לנוד לו: מאין אבקש' ככה יאמר כל רואיך: התיטבי' הטובה תהיה: מנוא אמון' שם עיר מארץ מצרים שלכדה מלך כשדים בלכתו אל נינוה' אשר חיל ים' וכח ים לה מהים כי אין צורך לה לחומה וזה ים סוף או ים ספרד הוא הנקרא הים הגדול כנגד ימי ארץ ישראל: כוש' עזרו מצרים גם פוט ולובים שהיו בעזרתך ולא הועילו: גם' עד אל מצרים כי הלכה בגולה כנא אמון: רתקו' כמו עשה הרתוק' ברתוקת כסף: גם' מדבר אל נינוה: תהי' כמו תהיי וטעם נעלמה כאילו לא היתה בדרך וסתו ולעו יהיו כלא היו כי הספור סרה דעתו כאילו אכנו: כל' הטעם מעטים יפלו וילכדו: הנה' בעבור היות עמך כנשים על כן נפתחו שערי ארצך: מי' יתחל בה הנביא שאבי מים טרם בא הכשדים שתמצאי אותם בהיותך במצור וטעם לבנה או מלבן מקום מעשה הלבנים: שם' התכבד' שם הפועל: התכבדי' שתתחברי אליך עם כבד בלי מספר: הרבית' עד עתה הרבית רוכליך כמו סוחריך וקרוב ממנו ולא תלך רכיל וכולם יהיו כילק שפשט על הארץ ויעף ולא כדרה: מנזריך' לנשות הכן לא ידענו טעם לה והיא מגזרת נזר בעלי הנזר שלך היו רבים כארבה: וטפסריך' כמו סריך והמלה רביעיה בלי חבר: כגוב גובי' כמו יגבר גובי כמו קדם קדשים: שמש זרחה' כחום היום: ונודד' כמו באין תהומות חוללתי מהכפולים באחרונה: מקומו' מקום אחד מהן כי כן דרך הארבה ביום קרה מקבצים לרוב מאד ומקיפים העיר וחונים בגדרות שהם חומות העיר ובאים עליהם השמש נודדי' והולכין אחד מהם לא נותר ולא נודע איה מקומם כאילו לא היו: נמו' כמו לא ינום: ישכנו' כמו ישקטו ולא יתנועעו: נפושו' כפוזרו וכמוהו ופשו פרשיו והטעם כמו נפשטו וכמוהו ויפאתו' ופשתם: אין כהה' מגזרת ותכהין עיניו שלא יתפשטו הפך פשוי הנגע אז יחל להרפא ויש אומרים כמו הסכה ומלת נחלה מבנין נפעל מגזרת חלי והפועל עבר או הוא תואר ותחם' מלת היא כי הזקן מתוך שהעור נקמט סביב העין וגם ככה בת עין לא תתפשט האמור אז ותכהין עיניו וככה הנגע כאשר היה כהה שעור הנגע נקמט ולא פשה אז יחל להרפא:

ספר חבקוק

א

המשא זה הנביא לא ידענו דורו ולא משפחתו וניבא על מפלת הכשדים והחל לדבר זה הנביא על לשון חסידי ישראל שהיו צועקים אל השם בחמס נבוכד נצר: עד אנה' מלת אנה תמצא על זמן ועל מקום וככה מלת הלום כמו אנה אנחנו עולים שהטעם לאי זה מקום אנו עולים: אזעק אליך' כזעקת איש שנעשה לו חמס: למה' זה האון שיעשה איש און' און ועמל הם שם דבר שכולל לכל דבר עון ולכל חטאת אשר יעמל האדם כי הוא און ועמל ויגיעת ריק ומלת למה תשרת בעבור אחרת ולמה עמל תביט והטעם איך יוכל איש לעשות און ועמל במקום ממשלתך וטעם ישא ינשא או ישא ראש ויפת אמר ויהי איש ריב כמו ואני תפילה: על' תפוג' כמו ויפג לבו כל זמן שאדם חי דופק לבו בקרבו ובשעה שאמרו לו יוסף חי וידם לבו ולא דפק כי נבהל כמו אל תתן פוגת ונעד ותחי רוח יעקב אביהם וטעם תפוג תורה תדם כאילו אין דין תור' בעולם: מכתיר' סובב מגזרת כתר שהוא עגול ויפת אמר כי רשע מכתיר עם הצדיק וזה שדבר הנביא על דבר נבוכד נצר שהרג חסידים ועתה החל נבואתו: ראו בגוים והביטו' אם שמעתם כזאת: והתמהו' מבנין התפעל והשלם והתתמהו כי תמה שלשו: כי פועל פעל' השם בימיכם ואחר שידוע הוא שהוא פועל הכל לא הזכירו: כי' הנמהר' שאין לו מחשבת כהונן רק יעשה דבריו במהירות וכמוהו ולבב נמהרים: איום' ונורא' מגזרת נשיאות: וקלו' מזאבי ערב' בתחילת הערב יבאו לטרוף: ופשו' התפשטו ויפת אמר מגזרת תרגום ארמית ואין לו טעם: כלה' לעשות חמס יבא ומלת מגמת זרה ויתכן היות כמו יגמא ארץ והנה הוא כמו נגד ונכח ומלת קדימה קשה כי מפאת מזרחה בא על כן הוצרך יפת להוסיף כף כקדים' כרוח קדים שהיא עזה ואין טעם' מן הה"א כי הנה ישובו רשעי' לשאולה ורבים אחרים: והוא' יתקלס' מגזרת לעג וקלס וכמוהו לקלס אתנן: ויצבר עפר' כאילו הוא צבר כל עפר הארץ או הוא דרך משל עפר יצבר ויקח מבצר: אז חלף' כמו רוח בכל מקום ועוד יעשה אשמה גדולה שיאמר זה כחו לאלהו ולא לשם והזכיר לאלהו לשון יחיד דרך קלון או הוא מנהג הלשון לומר כל איש כרצונו אלהו או אלהיו כי נהוג הוא: הלא' אלה דברי הנביא מדב' על לשון ישראל שהם בדור נבוכד נצר בעבור שהזכיר זו כחו לאלהו אמר הלא אתה מקדם מיום היות ישראל אתה היית אלהיו ואתה קדושי לא אלוה אחר אנו מבקשים שלא נמות מיד זה האכזר כי ידענו כי אתה השלטתו לעשות משפט באנשי רשע ואתה צור להוכיח יסדתו הטעם כפול: טהור' הלא אתה טהור עינים שלא תראה ברע והבית חם' והוא כמו ואל תראה ברעתי: והביט' שם הפועל: אל העמל לא תוכל' מדרך חכמתך ואמונתך כי לא תוכל לסבול מרוב קדושתך וחסידותיך דבר שהוא הפך לנגדך וזה שאמ' תביט אחרי כן שאמר והביט אל עמל לא תוכל כפי מחשבת בני אדם שיתמהו איך תחרוש על זה כי אין בדרך האמת לבלע רשע צדיק ממנו ואם לא יהיה צדיק גמור על כן כתוב על משמרתי אעמדה ואצפה לנקמתך ולישועתך אקוה: ותעשה' הנה האדם בעבורו בראת זה העולם השפל נחשב כדגי הים שהם מותרין לאכול וכל אחד בולע קטן ממנו והנכון שאין להם טעם: כלה בחכה' כמו מכמורת: יגורהו' יקבצהו כמו יתגודדו ישורו בי' חרמו כמו רשתו משטח חרמים: על כן ישמח' שיקח הכל בלי יגיעה או חרמו כינוי אליו: על כן יזבח לחרמו' מזלו או חילו אנשי כחו: ומאכלו' שה בריאה או אכילה' העל' הטעם איך יריק חרמו והוא יתן לו כל משמן הטעם כי לא תעלה הרשת שלו ואפה שלו מן הארץ ריקנית:

ב

על' הטעם כשומר חלקו באשמורת לילה שהוא כעור ויפתח עיניו לראות כי השומרים בעיר חולקים הלילה לחצין או לשלים ולרביע: ואת יצבה על מצור' הטעם כפול לבקש דרך נבואה למה יחרים השם: ומה אשיב על תוכחתי' למי שיוכיחני והיו"ד סימן הפעול וכמוהו ותוכחתי לבקרי' שהו' שם ויכוח שאחרים מוכיחי' לו אבל ותוכחתי לא אביתם אינו על זה הדרך כי היו"ד סימן הפועל שהוא מוכיח לאחרים: ויענני' זאת הנבואה: על הלוחות שהנערים קוראים בהם כי עוד יקום זה החזון למועד שנזר השם: ויפח' ואשר ידבר על קץ לא יכזב כמו יפיח בהם וטעם זה הקץ קץ מפלת כשדים: הנה עפלה' נפשו גבהה כמו עופל ובחן: לא ישרה בו' ואף כי צדיק ממנו ומלת לא תשרת בעבור אחרת וכן הוא צדיק באמונתו לא יחיה מידו והטעם לא ישרה נפשו בו והוא רואה כי צדיק ממנו לא חיה מידו ואף הוא שיחיה וימלט והטעם דרך תימה הנה הוא רואה כי צדיק בעבור אמונתו לא ימלט מידו ואיך לא יחשב על עצמו שנפשו עפלה ולא ישרה והוא איש היין בוגד וגבר יהיר אשר כל אלה הנזרות והרעות הוא עשאם ואיך לא יחשוב בעצמו כי עליו ישאו משל ויחודו חידות הנסתרות ממנו בדרך מליצה ובאר היטב כמו שכתוב הוי המרבה וכל הכתוב אחריו: ואף' יחסר איש כמו ואני תפלה אל תהי יגרי איש היין שהוא בוגד יהיר עושה זדון: ולא ינוה' לא ינוח בנוה כי כל חפצו ללכת להשחי': ויאסף אליו' כאשר יעשה המות שלא ימלט איש מידו: הלא' ובדרך מליצה כמו המליץ יליצו לו החידות שהם נסתרות: הוי המרבה לא לו' זהו לרשת משכנות לא לו אמר יפת כי טעם ומכביד עליו כמשוגע שישליך על עצמו הטיט והנכון אמר שיוסיף לבנות משכן ולא יכילנו ובא מלת עבטיט כדרך כל רבים עמים: הלא' בעבור שאמר הרחיב כשאול אמר כי המתי' שהרגת יעורו והטעם בני ההרוגים על כן מלת יקומו ויקיצו חסר יו"ד כי הוא כמו וייקץ יקץ שרשו אר"י ישועה אילו היית מכביד עליך עב טיט על קברך שם ייקצו המתים וישכוך: מזעזעיך' כמו ולא זע ממנו: כי' שלות מפעלי הכפל שלל כמו סכות לראשי סכך וכמוהו ישלוך כל יתר עמים וכל זה הרע יבא לך מדמי אדם ששפכת והחמס שעשית בארץ: הוי' רע לביתו' אחריו הוי בלשצר וככה יעצת בשת לביתך זאת לדעת רבי משה הכהן ואיננו רק על מדינת בבל כאשר אמר בבל רבתא די אנא בניתה: קצות' כמו וקצותה את כפה רק הוא מהבנין הקל מבעלי הה"א כמו מקצה רגלים כ"א ונכון הוא להיותו דבק אל בושת מכל קצות העמים: וחוטא נפשך' היית בנפשך: כי' אבן' שהרס מדינות וקריות ובנה בבל כי האבן תעיד כי מחמס היתה בנויה: וכפיס' המקום הקשה בעצי הקורות והוא הקרוי קשר בלשון לעז על כן אחריו הוי בונה עיר: הוי' וכונן פועל עבר כמו הכין ואילו היה פועל עומד היה מכונן כמשפט: הלא' ויגעו' כמו ויקבו יגעו לבנות עירך כי סופה לאש ומלת בדי כמו יספיק כי הוא ריק על חנם יגעו עמים ויעפו: כי' הטעם אז יכירו וידעו הכל כי כל הבונה בעולה לא יושע בה בבא יום אידו אז ישענו על השם וידעו דרכיו: הוי' עם נבוכד נצר ידבר ורעהו מלך כל גוי שתפש וטעם משקה דרך משל שהשקה הגוים כוס התרעלה ומספח מגזרת ספחני נא והטעם שאתה מספח מלכים להשקות חמתך כמו חמת גים ואף תשכרם למען יראה קלונם: מעוריהם' כמו כמער איש והמשכם אותו על משתה בלשצר רואה לדבר כי המביט שם השם וכן לא יאמר כנגד השם: שבעת' יותר קלון תשבע מהכבוד ששבעת כי בא יום אידך וזהו שתה גם אתה והערל מבנין נפעל כמו והאסף אל עמך והטעם תראה ערלתך כאילו כתוב ותערל כמו ומות בהר: תסב עליך כוס ימין יי' וקיקלון' מלה אחת והפא כפול שהו' תחלת כל מלה כמו בבת עינו ואולי הם שתי מלות ותחסר אלף ככלב שב על קיאו: כי' הטעם שכרתה עצי הלבנון לבנייך: ושוד בהמות' ושודך שהיית מפחיד הבהמות והנה יאיתן כמו יקימן ישיבן רבות נביות: מדמי אדם' והנה על הכל עברה רעתו: מה הועיל' ישרת בעבור אחר וככה הוא אומ' למלך כשדי' כאשר תסב עליך כוס ימין יי' מה הועיל פסל: יוצרו' הוא הפועל המציירו ומה הועילה מסכה: ומורה שקר' הוא כהן לעז כל אלה מה הועילו לך ויש לתמוה כי בטח יוצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים הטעם צורת אדם פה להם ולא ידברו: הוי אומר' הקיצה' מהפעלים העומדים כי לישן יאמר הקיצה משנתך וככה עורי כמו עורה למה תישן על כן טעו האומרים המעורר ישניהם כי המעיר ישינים ראוי שיאמ' והמקיץ רדומים אינו נכון כי המקיץ הוא הישן והעד כי אין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישינים כי תרדמת השם נפלה עליו וכתוב לא הקיץ הנער' אם דומם כמו ריקם ואנם והטעם כמו ידמו כאבן ועל דעת רבי יהודה ידמו מפעלי הכפל וכנה דומם והוא שם התואר: הוא יורה' כי הוא הבל שהוא תפוש בזהב ובכסף הטעם על איבריו כי אינם כאיברי האדם שהחיים מחברם על כן וכל רוח אין בקרבו והפך אלה: ויי' כאשר יתן קולו בשמים שם היכל קדשו הם מפניו כל אנשי הארץ: תפילה זאת ברוח נבואה כאמרה והוא מתנבא על רעב שיהיה כאשר יתברך בסוף התפילה ולא יהיה כח לישראל לעמוד מפני האויב וזאת התפלה על

דרך

דרך סדר התפלות על כן כתב על שגיונות למנצח גם מלת סלה וגם פירשתי אלה המלות בספר תהילות:

ג

יי' טעם שמעתי שמעך שהודיעו השם דבר הרעב וטעם פעלך שתחיה ישראל בקרב אלה השנים ורבי יהודה אמר שמעתי גבורותיך ועתה חיה פעלך כאילו הוא מת וזה רחוק: בקרב שנים תודיע' פעלך מה יעשה והם ישראל הם הפועל שלך: ברוגז' בעת הרוגז שאנו בפחד: רחם תזכור' רחמיך ומלת רחם לשון יחיד כי רחמים לשון רבים ורבי משה אמר ברוגז רחם וזכור העת שבאתה אתה האלוה מתימן וזה ארוך ואינו נכון ויש אומרים כי רחם שם דבר כמו אהבה ארחמך יי' צדקי: אלוה' עתה יספר כמה גבורות עשה לישר' הטעם הלא אתה הוא מתימן כמו אלוף תימן כמו יי' בצאתך משעיר: וקדוש מהר פארן' וכבר פירשתי זה הטעם בפרשת וזאת הברכה כי כאשר עבר הכבוד על הר שעיר שהוא סמוך לפארן כמו שנאמר ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן אז זרח משעיר כבוד השם ונראת גבורתו במלחמת מדין וסיחון ועוג: כסה שמים הודו' ששבחוהו הכל ופחדו ממנו: ונגה' שהיה יוצא מלפניו כאור היה זה הוא עמוד האש: וקרנים' כמו כי קרן עור פני משה: ושם חביון עזו' הוא הארון כמו אתה וארון עזך וכתו' כי ענן יי' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו ויוד חביון תחת אלף" וטעם חביון עזו הארון שהיה חבוי וטמון ומכוסה כשנושאים אותו או הוא מבעלי הה"א כמו חבי כמעט רגע עד יעבר זעם' לפניו לפני הכבוד או הארון ששם הכבוד: דבר' להרג העמי' כדרך וגם הצרעה: ויצא רשף' כמו דבר ולחומי רשף כמו אכולי דבר: עמד' כמדדה ארץ כנען ונתחלקה לשבטי' וטעם כל מקום ששם עינו עליו מיד נמס ונהו ויתר גוים: ויתפוצצו' הטעם שכל מקום שעבר עליו הכבוד היה מתפוצץ או הוא דרך משל שעבר על המלכים שאחזתם אימה: שחו' הגבעות לפניהם והיו מישור והליכות עולם: תחת' הטעם כי אהלי כושן כפלו כאילו היו תקועים במקומות און שלא יעמד גם נכון הוא להיות זה רמז לדבר כושן רשעתים וארץ מדין על דבר גדעון בדברי החלום: הבנהרים' השלים עתה לספר גבור' השם בעבור ישר' עתה יחל לספר גבורתו שהוא דורש תמיד ארץ ישראל להשקות' כאשר הזכיר דוד גשם נדבות תניף אלהי' אחר שאמ' חיתך ישבו בה וגבורת יי' תראה' בכל דור ודור בבואתו להמטיר וכתו' עושה גדולות ואחריו הנותן מטר כי יש לתמוה איך יעלו העננים מהנהרים וכן מהים כמו הקורא למי הים כשהעננים עולים מהים והולכים להמטיר אל מקום שיצוה השם על כן כתוב וישפכם יי' בצאות שמו: סוסיך' הם עבים שיצום להמטיר על מקום רצונו ואל תתמה בעבור שקרא' סוסיו כמו הנה יי' רוכב על עב קל השם עבים רכובו וטעם ישועה להושיע יושבי הארץ: עריה' לשון גילוי כמו וקיר ערה מגן ומלת תעור מבנין נפעל משרש אחר על משקל אף תיכון תבל והטו סימן הקשת ותעור תגלה הקשת וזאת במראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם וטעם שבועות מטות על החצי' וככה כתוב ברק חניתך כאילו המטות נשבעו לקיים מאמרך סלה: נהרות תבקע ארץ' לנוכח השם והארץ שהיא הבקועה היא הפעולה עד שתעשה כמו נהרות: ראוך יחילו' מקול הרעם: זרם מים עבר' עליהם על ההרים: נתן תהום קולו' שאון הים והנהר וטעם רום הפך תהום כמו כי אשא אל שמים ידי דרך משל שנשבע כאילו הוא נשבע ברומו של עולם או פירושו שהשמים ראו גבורתם על הגשם: שמש' כל אחד מהם עמד בזבולו והטעם אין צורך לשמש ביום ולא לירח בלילה כי לאור חציך יופלו ללכת בני אדם: לנגה' הטעם כפול: בזעם' הטעם כאשר תזעם על הים ועל הנהרים ככה כאשר תצעד בזעם אל הארץ מיד תדוש גוים: יצאת' בעבור ישועות עמך: לישע את משיחך' מלך יהודה: מחצת' כל ראש: ערות' לגלות יסודים עד צואר: נקבת' הרשע מלך הגוים הפך ישועת משיחך: במטיו' על הרשע לבדו נקבת ראשו שהוא ראש ומלך על פרזיו והנה עתה יסערו יתנועעו כמו והסערי' וטע' להפיצני להפיץ את ישראל: עליצותם' כמו עלץ לבי וכאשר יהיה מפוזר יאכלום העמים ור' משה אמר ישמחו בעבור שתרעב ארץ ישראל כי העני יאכל לחמו בסתר שלא יחטף ממנו: דרכת' הנה האויב מוכן לבוא לצור עלינו ואתה דרכת בים סוסיך הטעם פי עביך תוליכם לים עד ששבו מימיו כמו חומר ולא תשקה ארץ ישרא' ובעבו' זה הנביא או' על לשון ישראל זאת הנבואה: שמעתי ותרגז בטני' בעבור חסרון המאכל' וטעם לקול בעבור זה הקול: צללו שפתי' שתכה זאת את זאת מגזרת מצלתים והזכיר שפתי כי השפה שער המאכל: יבוא רקב בעצמי' כי בהפסק המאכל סימן הבשר או העצם תרקב: ואתחתי ארגז' במקומי בארץ ישראל: אשר אנוח' שחשבתי שאמצא מנוחה בבוא התבואה אם יבוא פר: לעלות לעם יגודנו' גדוד והנה הדבר הפוך: כי תאנה' הזכיר כל דבר שיעש' דם ויוכל האדם לחיות בהם והזכיר התאנים כי הלחים ואף כי היבשים מולידים ומביאים באדם דם רב אשר יחיה בו וככה הענבים ופרי העץ כמו אגוז ושקד ורמון ותפוח אינם מולידי' דם ומלת יבול כמו ונתנה הארץ יבולה ושמן זית כאשר יבשל בו האדם ירקות גם הוא מוליד דם וטעם כחש כאילו לא היה זית בתולדתו: ושדמות' כמו ושדמה לפני קמה גם הזכיר הבשר' ממכלה כמו ממכלאותיך: רפתים' מקום מלונם: ואני' אמר הנביא בנבואתו כי על כן זה אוא לא ידאג לבו רק לבו שמח כי בטחונו בשם שיושיענו: יי' חילי' כחי ינשיאני לאור: ידריכני' שלא אכשל: למנצח' פירשתיו בספר תהלות:

ספר צפניה

א

הזכיר הכתוב שמות האבו' עד שהגיע לחזקי' והוא חזקיהו המלך והנה על דרך הסברא אמריה היה אחי מנש' ואל תתמ' בעבור כי יאשיהו שלישי לחזקיהו כי יותר ממאה שנים יש מיום שגדל חזקיהו להוליד עד מלך יאשיהו: אסוף' אלף" אסוף סימן העתיד מהבנין הנוסף מגזרת שפו תמו פי' הבנין העתיד:

אסיף כל פעל ראוי להיות משלש אותיות וכשיבוא הפעל בלשון הפעיל הכביל האביל השמיד הוא קרוי בנין הנוסף וי"א כי אלף" אסוף נוסף כמו אלף אדום ידושנו: אסף' עתה פי' מלת כל אדם ובהמה ועוף השמים ודגי הים' וטעם פני האדמה ארץ ישראל: והמכשלות' לרשעי' לבדם תהיינ' המכשלו' על כן והכרתי את האדם שהם רשעי' וכן אומר לעבוי' אולי תסתרו: ונטיתי' שאר הבעל' גוף הבעל ור' משה הכהן אמ' כמו שאר יעקב: עם הכהנים' הם המשרתי' כי ככה מלת כל כהן והעד וכהנו לי: ואת המשתחוי' כאשר הם נשבעי' לשם ולמלכ' המראי' כי הם עבדי השם: ואת' בפרהסיא: הס' אמר הנביא למשכיל: הקדיש' הכין וזימן: והיה' דרך משל על מות הרשעי': מלבוש נכרי' יכנגד כל עם הארץ לדרך גאות: ופקדתי' הדולג' מרוב שמחת' אותם הבאים למלאת בית אדוניהם מחמס ומרמה ירא בהכנסם לבית המלך להביא אותו החמס בעברם על מפתן הבית כאילו הם דולגים מרוב שמחתם מפתן בית המלוכה הם הפקידים שיקחו יגיע האדם בחזקה או במרמה להתרצות לאדוניהם: והיה' שער הדגים היה בירושלם: מן' המשנה משנה למלך שהוא בתוך העיר: ושבר גדול' מחוץ לירושלם כי הרים סביב לה: הלילו יושבי המכתש' מסלה היתה בירושלם לסוחרים ולמחליפי' והיא קרויה מכתש כי כל רחובות העיר יש להם שם הנודע לכל בני העיר: עם כנען' כל סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה: נדמו' נכרת: נטילי כסף' כמו משא: והיה' טעם אחפש בנרות כי בנר יוכל אדם לראות מה שיש בחדרי חדרי' כי אור השמש לא יכנס שם וככה נר אלהים נשמת אד' חופש והנה בנרות כאילו בנרות אחפש': הקופאים' שהם שאננים ושקטים ומלת קופאי' כמו קפאו תהומו' לדבר השוכן ומקובץ ביחד כקל' קפאון וככה זה קופאים השוכני' בטח על מקומם: והיה חילם' כוחם ואונם: ובנו' פועל עבר הבתי' שבנו לא ישבו שם עוד: קרוב יום' נקמת יי' וביום ההוא קול מר צורח שם כל גבור צורח מר בקולו יצעק צעקה מרה: יום' שואה ומשואה' כמו בוקה ומבוקה: יום חשך' כדרך ויקדר עליהם היום: יום שופר' ותרועת האויב: הפינות כמו גבעות: והצרותי לאד' שהם בערי הבצורו': ושפך דמם' לרוב כעפר: ולחומם כגללים' בשרם בלשון ישמעאל וכמוהו וימטר עלימו בלחומו: כגללים' כמו בגללי צאת האד': גם' הטעם כפשם גם כספם:

ב

התקוששו וקשו' הטע' התווכחו והוכיחו ור' משה אמר התקבצו וקבצו מגזר' מקושש קש שהוא לאסוף הקש ואחרי' אמרו כמו תרגו' זקנתי ושבתי: לא נכסף' אינו אהוב ונחמד לגוים מגזרת נכספה וגם כלתה: בטרם לדת חק' בטרם בא יבא העתיד שישימכם כמוץ עובר אשר תדפנו רוח: בקשו' אם פעלתם משפט עד עת בקשוהו והוסיפו ענוה בטרם בוא אותו היו' בקשו אל תבקשו עזר מפלשתים: כי עזה עזוב' תהיה' דרך צחו' וככה ועקרו' תעקר: יגרשוה' יגרשו האויבים אנשים ממנה: הוי' חבל' כמו חבל נחלתכם וזה הים הוא ים פלשתים וכתוב פלשתים לכנענים תחשב: והיתה' אמר יפת חבל הים שם העיר היא על כן והית' נות כרות רועים שכרתו לעצמם: והיה חבל' כמו חלק וזה יהיה בשובם מבבל: שמעתי' דברי השם והם על גבולם כאשר היו ישר' בארצ' טרם יגלו: לכן' ממשק' כמו ובן משק ביתי שאינו זז מן הבית וככה ממשק מקום ממשק שלא יזוז החרול משם והוא מין ממיני הקוצי' כמו כסו פניו חרולים: ומכרה מלח' כמו כי יכרה איש ויפת אמר כי כמוהו כרות רועים כמו ויכרו שם עבדי' יצחק: יגזום' מפעלי הכפל כי קמץ חטוף כמו סורק: ויתר גוי ינחלום' גוי שלי: זאת' ויגדילו' לשונם או חרפתם: נורא' אז תרא' יראה השם וגבורתו עליהם: כי רזה' פועל עבר מגזרת רזי לי כמו ומשמן בשרו ירזה אחר שרזה השם והכרית כל אלהי הארץ וישתחוו לשם כל איש ואיש ממקומו ישתחוו לו תחלת עניין: גם' חללי חרבי המה' כדרך כולם תשובו ובואו נא והיה ראוי שיאמר כולכם ככה היה ראוי שיאמ' חללי חרבי אתם ויפת אמ' כהם' בחסרון כף והטע' על המואבי' והעמונים הנזכרי': ויט' על צפון' והזכיר אשור והנה לאות כי צפונית מארץ ישראל ואם נינוה הי' אטרוייה הנה רחב' מהקו השוה ארבעים ושתים מעלות ורחב ירושלם שלשים ושלש מעלות שהוא חצי הישוב בפאת צפון בראיות גמורות: ורבצו' קפוד' בלשון ישמעאל קפיד: בכפתוריה' בכל כפתוריה כמו הך הכפתור: קול' העופות בחלון הקירו' וטעם חורב בסף כמו ואקר' חורב על הארץ ועל ההרים הכפתור הוא החזק והקשה שבדלת ואם תרקב הדלת או תשב' בחוזק עוד ישאר הכפתור שהוא הקשה ובארץ ישמעאל נודע הכפתור כי לא ימצא ביננו: כי ארזה ערה' הם הסיפון כי החורב גלה הסיפון כמו וקיר ערה מגן:

ג

הוי' מוראה' אמר יפת כמו נוראה ורבי ישועה אמר מגזרת סורר ומורה והאלף" תחת הה"א השרש כעוטיה שהיו"ד תחת הה"א ויש אומרים שהוא כמו ושמתיך כראי והסיר מראתו: ונגאלה' מגזרת לחם מגואל ורבי משה אמר מלשון גאולה אף על פי שמרתה גאלה השם והטעם על ירושלם והיונה מגזרת לא תונו והפועל יוצא מהבנין הקל כמו יורה מגזרת ירה ויור או הדומה ליונה פותה ביופיה כמו יונתי תמתי: לא שמעה בקול' מוכיח: שריה' כמו אריות שואגים על טרפם: שופטיה כזאבי ערב שלא גרמו שלא שברו עצם לבקר והנה בערב רעבים: נביאיה פוחזים' ריקים כמו פחז כמים אין להם לחם לאכול על כן מתנבאו ומלת בוגדות פועלות והם אנשים לנשים בוגדות: חמסו' רע עשו בגלוי יקרא חמס חמסו תורת המשפט ולא דנו כדת וחמסו ממון שלא כדין: יי' היה ראוי שלא יעשו עולה: בבקר בבקר' בכל יום יראה השם להם משפטו כגוים שלא יעבדוהו: ולא יודע עול בשת' בעבור שהזכיר לא יעשה עולה והטעם על ישראל: הכרתי' היה להם ללמד: נצדו' תרגום היתה תהו: אמרתי' ולא יכרת' מפיך דבר מעונה והטעם מעונת הגוים שהכרתי: אכן השכימו' השחיתו' לכן'

ליום קומי׳ קימה לעד תהיה ורבי משה אמר לשלול העולם כמו בבקר יאכל עד ואמר כי לעד הפועל כמו לרד לפניו גוים: משפטי׳ משפט הוא שאעשה כן וטעם קנאתי בעבור שיעבדו אלהים אחרים כדרך אל קנא כי זה לעתיד ועל דעת רבי משה על בית שני יתהפכו לעבוד השם לבדו בשפה ברורה היא לשון הקודש שבה לבדה נקרא השם הנכבד: שכם אחד׳ כמו תשיתימו שכם: מעבר׳ עתרי׳ שם גוי וככה בת פוצי ויחסר וי״ו כמו שמש ירח על כן אמר יובילון מנחתי שיהיה ויש אומרים כי עתרי ישראל׳ שהם עותרים לשם והם נפוצים בגוים יובילון מנחה לשם: ביום׳ עליזי גאותך שהיו מתגאים בעבור היותם יושבים בהר קדשי: והשארתי נחסו בשם׳ ולא יתגאו אז ישובו לבטח: שארית׳ טעם שארית כי יאבדו הגאים: תרמית׳ כמו תרבית: רני׳ הריעי ישראל׳ הם השבטים ועלזי כמו מלכי עליכו: הסיר׳ משפטיך׳ האויבים יאמרו פנה ממך אויבך והשם הוא מלכך לא תיראי עוד מהאויב: ביום׳ האויבים יאמרו לה ככה ויודו כי אין כח לאויב לפני השם: י״י׳ כי השם גבור יושיע׳ יחריש שלא יזכור לך רעתך: נוגי׳ בנין נפעל מגזרת יגון ופי׳ ומועד מקום התחברות ישראל במועדים כמו שרפו כל מועדי אל בארץ והנה אספתי אותם אליך כי ממך היו והטעם על אבותם: משאת׳ שנשאו חרפה על ירושלם על כן עליה הנני עושה כלה ורבי משה אמר כמו ושם עשו דדי בתוליהן והם שני בנינים קל וכבד: וטעם בכל הארץ בשתם יתביישו הגוים בראותם הצולעה שהיתה לתהלה ורבי משה אמר כמו ונשלמה פרים שפתינו האתן בכורי פשעי וכן בכל הארץ תחת בושתם: בעת׳ ההיא תשרת בעבור אחרת ובעת ההיא בקבצי אתכם ותחסר אות ב״ית וב״ית בעת תשרת בעבור אחרת בקבצי זאת דעת רבי משה ואין צורך: את שבותיכם׳ כמו ושבית שביתך בתוכהנה: לעיניכם׳ בעיניכם תראו זה שאמר השם וקדמונינו ז״ל חברו אלה השנים עשר ספרים ושמום ספר אחד בחשבון כ״ד ספרים בעבור היות הספרים קטנים והם מטעם אחד כי כולם נבואות עתידות ואין ככה החמש מגילות כי איכה הפך שיר השירים ובעבור היות צפניה בימי יאשיהו שמוהו תשיעי כי האחרים היו אחר גלות בבל:

ספר חגי

א

בשנת׳ זה דריוש הפרסי שאמרו קדמונינו ז״ל שהוא בן אסת׳ המלכה אמר רבי משה כי בחדש תחלת החדש בכל מקום ואם כן למה כתב ביום אחד לחדש והוא זרובבל בן פדיה אחי שאלתיאל מבני יכניה ובעבור שגדלו דודו שאלתיאל קראו על שמו בנו כמו ויהי לה לבן וככה ואלה בני מיכל בת שאול כי לא היה לה ולד רק גדלה אותם ויהוצדק אבי יהושע היה כהן גדול בבית ראשון כאשר פירש׳ כי כן כתוב על כן ירש בנו מעלתו בגאות ישראל מגלות בבל על כן לא שמם עזרא דודו בכהונה גדולה בימי יהושע גם בימי בנו ונכדו ככתוב בספר עזרא: כה׳ עת בא עת׳ כדרך ואני אנה אני בא: ויהי׳ לאמר׳ במקום הזה לאמר לעם הזה מה שאין כן בתור׳ כי וידבר השם אל משה לאמר פירושו דבר למשה לאמר לו הענין על כן אחריו דבר אל בני ישראל ואמרת להם: העת׳ לשבת ולשבת בבתים ספונים כמו וספון בארז: ועתה׳ דרכיכם׳ במרכי העולם: זרעתם׳ והבא׳ דגן אל הבית מעט: אכול׳ אתם אוכלים: לשכרה׳ כמו לשבעה כדרך ואכלתם ולא תשבעו כי יש זמן שבני אדם אוכלים הרבה ואינם שבעים וככה שתה הרבה ואין שכרו לא שיעבור החוק להשתכר׳ ודע כי מלת חם קשה כי הנה כתוב חם לבי בקרבי והוא האמת וחם להם צריך להיות האויר מחמם וככה ואין לחום לו וחום במשקל קור מפעלי הכפל וזה פירושי מפי״ו וחם הוא מן חמם והפתח יוכיח כי כל פעלי הכפל נפתחין כשתחסר אות הכפל כמו אם תם הכסף שהוא תמם ולא נוכל לומר שהוא כמו שב שפעמים שהוא פועל עומד שהוא שב בעצמו ופעמים שהוא פועל יוצא כמו ושב את שבותך כי ושב הוא קמוץ ואם הוא פתוח: צרור׳ כמו צרור הכסף ואם היה נקוב לא ימצא בו מאומה: כה׳ שימו׳ אחר שתעשו מה שאצוה אליכם עלו: פנה׳ עד עתה פניתם אל הרבה והבאתם אותו אל בתיכם: ונפחתי בו׳ באותו המעט ואין בו ברכה ועתה דעו יען מה והטעם למה היה כן בעבור ביתי שהוא חרב: ואתם רצים׳ כל אחד מכם הולך ואין איש שם על לב חרבן ביתי לבנותו: על כן׳ טעם עליכם בעבור השמים כדרך והיו שמיך אשר על ראשך נחשת או עליכם לבדכם לא על יושבי הארץ: כלאו׳ מלתת הטל׳ ואקרא חורב׳ דרך צחות כדרך יען ביתי אשר הוא חרב וטעם ואקרא ואגזור על הארץ עד היותה כנתושה: ועל ההרים׳ מגד הררי׳ כמו ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם: ועל כל יגיע כפים׳ כי לא יצליחו ויגעו לריק המשקים מימי באר לא יועילו: וישמע׳ בקול שהם חייבים לבנות בית השם אפילו לא התנבא על כן: ועל דברי׳ ועוד על דברי: ויאמר׳ מלאך השם׳ שליח: במלאכות׳ בשליחות השם ומלאך מלה רביעיה או המ״ם נוסף ומגזרתו מלאכה: ויער׳ היה ראוי שיאמר ויער כמו ויקח ויסב רק נפתח מפני הע״ן: פחת׳ כמו הקריבהו נא לפחתך וכמוהו להיות פחה ובלשון פרס פחת נקרא התרשתא: ביום עשרים׳ דבק עם ויעשו מלאכה אף על פי שיש הפסק:

ב

בשביעי׳ בחדש השביעי: אמ׳ נא׳ לעולם חולקים כבוד למלכות על הכהונה ועל הכהונה כמו יהושע לפני כלב רק בדברי השם הדב׳ הפוך כלב קודם ואף על פי שהיה יהושע גדול מכלב בשנים הקדימו השם בדברו בו בעבור ויהס כלב ולא ויהס יהושע וכתוב אחרי שאול ואחרי שמואל המה יסד דוד ושמואל וככה זרובבל לפני יהושע שהוא מבני יהויכין: מי בכם׳ אתם הזקני׳: ועתה׳ ועשו דבק עם תחלת הפסו׳ הבא אחריו והוא את הדבר והטעם דברי התור׳ לשמור ולעשות: ורוחי׳ נבואתי: כי׳ עוד אחת׳ פליאה אעשה: מעט הי׳ בעיני לעשות׳ או למעט ימים תהיה וטעם להרעים דרך משל או כמשמעו שישמע רעש ורעם וירגזו כל האר׳ שהם בחשבה גם בספינות הים ויביאו מנחות לביתי: לי׳ בכל מקום שלי הוא ואני אעשה פלא לשום בלב הכל להביא הזהב אל ביתי: גדול׳ אמר יפת כי הבית הראשון עמד ארבע מאות שנה ועשר שני׳ והבית השני עמד ארבע מאות וכן היה בימי הורודוס כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון ורבי משה אמר כי זה היה על תנאי אילו היו צדיקים גמורים כאשר אמר זכריה והיה אם שמוע תשמעו: בעשרים׳ אמר רבי ישועה כי זה תשיעי הוא להתחלת מלכות דריוש ולא ידענו מתי היה תחילת חדש מלכותו ולא דבר נכונה כי הנה כתוב בנבואת זכריה לחדש התשיעי בכסליו והנה החשבון מניסן וככה חודש זיו הוא חדש אייר כי החדש שני אינו דבוק עם למלוך שלמה רק למלוך דבק עם בשנה הרביעית כי אין מנהג ישראל למנות לחדשי׳ כי אם לשני׳ וככה הוא בשנה הרביעי׳ למלוך שלמה על ישראל בחודש זיו הוא החודש השני שהוא אייר׳ כה׳ הכהנים הם מורי התורה ובימי חגי היו מקריבים העולות על המזבח תשע עשרה שנה טרם נבנה הבית ובספר דניאל נתבאר זה בפירוש ועתה שם היה בכלל הכהנים יהושע שהוא הכהן גדול ותורה יבקשו מפיהו ולא יטעה להשיב וראינו על דרך הפש׳ כי חגי לא אמר לכהנים שלא הורו תורת אמת רק אמר כן העם הזה: הן׳ בשר קדש׳ כמשמעו קודש ממש והפך יקדש יטמא ואם יקדש יטמא למה ישנה כי זה הכת׳ את׳ זה וכתוב ולא תטמאו והייתם קדושים והיא מתקדשת מטומאתה ומלת פן תקדש את המלאה קדש ממש כי יתער׳ הכל ויסוב קדש אם לא יוציאו הקדש בזמנו כאשר באר זה מנח׳ בן סרוק הספרדי באר היטב ומלת קדש׳ מתקדשת ומזומנת עצמה לכל חפץ ואין פי׳ המלה טמאה גם מלת קדש כמעשה המצרים בדברי הבתולות כי תולדת המצרים היא רפה מפני היאור המרבה לחה שלהם על כן אין בהם כח כשהם קרוב לארבעים או יותר לבעול הבתולה עד שיביאו נער וישכב עמה מעט עד שיהיה הפתח פתוח והוא נקרא קדש דרך זנות אומנותו בכך ועל כן צוה הכתוב כמעשה ארץ מצרים וגו׳ והנה השאלה על בשר קדש שכתוב וכל אשר יגע בבשרה יקדש אם נגע הכלי הוא הכנף שם הבשר הוא הקדש אל הלחם או לאחד הנזכרי׳ היקדש אז ענו הכהנים ואמרו לא ונכונה דברו אחרי שלא נגע בכל אלה לבד הכנף ולא בשר הקדש ממש נגע בהם והוא הדין כי לא נגעו בבשר קדש: ויאמר׳ טעם בכל אלה באחד מאלה כמו כן אתונות ורבים כמוהו ויקבר בערי גלעד: ויען׳ הטעם ישראל המביאים קרבן חטאת על שגגתם מזידים אשמים בדברי׳ קשים שהם שהם חמורים ולא היו נזכרים מהם ויביאו קרבן על דבר שנעלם והם עושים שלא כהוגן בדעתם בזדון גם הכהנים דבר הטהרה והטומאה על כן אמר חגי כן העם הזה הם הכהנים וכן הגוי הזה הם ישר׳ זה וכן כל מעשי ידיהם: ואשר יקריבו׳ במזב׳ לפני וזהו שם טמא הוא והנה התברר כי אין כח בקודש לקדש מה שלא היה קדש על ידי מגע אמצעי ככח טמא נפש לטמא וזה היה דרך משל דרך נתן אל דוד שתפשו בדבריו ואמר לו אתה האיש ויען גם נכון הוא להיות המשל בעבור שהם בונים בתים לשבתם ובית השם חרב על כן אחריו ועתה שימו נא לבבכם וטעם ומעלה היום הבא אחר זה כמו מבן כ׳ שנה ומעלה ותחסר מלת כי: מטרם שום אבן׳ וטרם ישרת בעבור אחר וכן הוא מטרם היותם האבנים יסוד ההיכל כל בא אל ערמת דגן ויחשבו המחשבים שיהיו בה כ׳ מדה והנה חציה כי המאלה היתה בה׳ מלת לחשוף מים מגבא כמו לדלות והנה המאר׳ שימצאו בה פחות מאחד שיחשבו: הכיתי׳ כבר הזכרתי בספר עמוס כי מכת השדפון בקמה כמו שדופות קדי׳ וירקון שמוריק והעד כי כן הוא שהזכיר הברד וטעם את כל מעשה ידיכם כי מאירת השם כללה הכל הפך וברכך יי׳ אלהיך בכל מעש׳ ידיך אשר תעשה: ואין אתכם אלי׳ הטעם לא שבתם אלי והנה התברר כי השם ייסרם אולי ישובו מדרכם הרעה ולא שבו על כן נתן להם המשל הנזכר: שימו׳ הנה הזכיר למעלה יעשו מלאכה בששי וזה היה להביא האבנים ולהיותם מגוררות ומתוקנות ובתשיעי החלו לשום אבן אל אבן ליסד הבית ולמ״ד למן היום נוסף כלמ״ד השלישי לאבשלום: העוד׳ הזרע לתימ׳ ובעבור אות הגרון נפתח כמשפט וזה כמו העוד אביכם חי והנה היה הזרע זרוע בארץ והטעם אין לכם אחד במגורה מקומות שישימו שם הדגן בבתים כמו נהרסו ממגורות כי בעבור שהכם בברד לא היה להם רק מעט והנה הטע׳ אם אכה אתכם זאת השנה תמותו והנה החלותם ליסד הבית אז תחל הברכה בכל: מן היום׳ אשר יסד ההיכל אברך וזהו מן היום הזה ומעלה האמור למעל׳ והזכי׳ מפרי העץ הנזכרים הגפן והתאנה והרמון והזית וטעם לא נשא כין ולא עלה ואף כי פרי על עתה לא נשא: ויהי׳ שנית׳ כי ביום אחד התנבא פעמים: אמור׳ מרעיש׳ דרך משל כאשר אומרים בימי׳ האלה בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעת מיולחמות כהפך העולם: והפכתי׳ כי מלחמות רבות היו עתידות בימי הנביא בהנבאו להיות וידענו כי כן היה רק לא מצאנו ספרי׳ הקדמוני׳ לדעת המלחמות שהיו בימי דריוש זה הפרסי ובימי ארתחששתא המולך אחריו ובימיה׳ זרובבל הנשיא ליהודה כי הוא שנשבר בראיות גמורות מן המקרא: ביום אקחך׳ כדרך ישלח ממרום יקחני: ושמתיך׳ שמור כאילו היית חותם על יד ימינו וזה דרך משל:

ספר זכריה

מעלות הנבואה רבי׳ ואין דרך לספרם כי כח הנשמות ההגונות המקבלות כח רוח הקדש להנבא איננו על דרך אחד ובהיות הכבוד עם ישרא׳ בטרם שגלו אין צורך לפרש הנבואה כמו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו והיה הדבר מתבאר מעצמו ואח׳ הגלות הן מראות וצריכות פי׳ כמראות דניא׳ כי לולי שהמלאך היה מפרש לא היה דניאל יודעם ואף כי אחרים וככה מראות זכריה ואשר פירש המלאך הדובר בו כי במראות הלילה הם ידועות אשר לא פירש הן סתומות ונעלמות מעיני המשכילים ואלו היינו מוצאים ספר קדמון שהיה מספר מה שהתחדש בימים ההם ממלחמות היינו ממששים כעורים קיר לומר אולי בעבור

זה היתה הנבואה ועתה אין לנו על מה נשען וראיתי ספרי חכמים שהיו בצרפת שפירשו המראות שראה זכריה אחורנית על דבר שכבר עבר בימי זה הנביא כמו האיפה כי בעבורה גלה יהודה אל בבל ושני המקלות פירשו שהם ישראל ויהודה והכתוב אמר רעה את צאן ההרגה והנה הנבואה לעתיד היתה בימי הנביא:

ועתה אחל לפרש:

א

בחדש · לאמר · לישראל והנכון לאמר לנביא: קצף · כי הנביא כנגד כל ישראל וידבר השם אליו כאילו מדבר לכל ישראל כמו מה תצעק אלי כי ישראל היו צועקים כמו שכתוב למעלה ויצעקו בני ישראל אל יי׳ על כן · ואמרת · כה אמר · הזכיר השם שלשה פעמים בזה הפסוק והטעם שובו והשם יוכיחכם ויזהירכם פעמים רבות: אל · תעשו אתם עמי כאשר עשו אבותיכם שקראו אליהם נביאים רבים ולא שמעו: אבותיכם · הנה מתו המוכחים והמוכיחים ואתם תדעו כי דברי ונבואתי השיגו אבותיכם והטעם שבאו להם והם הודו וטעם כאשר זמם שידע מעשיהם לפני עשותם ויפת אמר כי הטעם דעו כי תפסק הנבואה וזה טעם הלעולם יחיו רק דברי התורה וחקים הלא השיגו אבותיכם כי בתורה כתוב אם תשוב אל השם ישיב שבותך על כן וישובו ויודו:

ביום · עתה יחלו מראות הנבואה: ראיתי · כתו׳ בתורה הוא ישלח מלאכו לפניך וילכו שני המלאכים סדומה וכתוב המלאך הגואל אותי וישלח מלאך הנה אנכי שולח מלאך ומלאך פניו הושיעם ובספר דניאל מפורש שר יון ושר מלכות פרס ושר השרים הוא מיכאל והנה הכלל כל מעשה השם הנכבד על ידי המלאכים הם שהם עושי דברו · והנה המשל שיבינו בני האדם למלך יושב על כסאו וישלח שלוחיו מהם רגלים ומהם רוכבים על סוסים שיבואו מהרה ויודיעוהו הדברים שהם בממלכתו ונכה זה: והנה איש · מלאך כמו והאיש גבריאל: על סוס אדום · ככה ראה ואין צורך לבקש טעם למה אדום וככה לא נבקש טעם למה צליל שעורים ולא חטים והמפרש כי שעורים מדרך שערה ואדום כמו הדם לשפוך דמים ואלה כדברי דרש הם וזה האיש הרוכב הוא שר ופירוש במצולה קשה ויפת אמר כי הוא שם מקום ונפתח הבי״ת כמו וזבח ובלמנע בקרקר אף על פי שאין דרך להפתח על שם מקום כי לא יאמר בציון בשמרון כי אם בשבא או בחירק ורבי משה הכהן אמר כי במצולה בריכת מים וסביבותיה הדסים: ואחריו סוסים · ואין איש רוכב עליהם ואלה כדברי יחזקאל ופני שור מהשמאל ומלת שרוקים מגזרת שורקה במראה שורק ואלה הסוסים הם רבים על ג׳ עינים פירש נוכים: ואומר · אל המלאך הדובר בי · ואיננו העומד בין ההדסים כפי פי׳ יפת ולפי דעתי כי המלאך הדובר בי הוא הרוכב על סוס אדום כי הוא השר: ויען · עתה פירש כי הוא העומד בין ההדסים אלה הסוסים שלוחי השם לשוט בארץ כמו שטן איוב שגם הוא מלאך: ויענו את מלאך יי׳ · הוא האיש הנזכר שהוא אחד השרים ואלה הסוסים שלוחיו במצות השם: ויען · כמו וענית ואמרת ויען איוב הראשון או הטעם שיענה לשם ששלחו והוא הנכון והנה הטעם בהתעורר מלחמות אז יבנה בית השם על יד זרובבל כאשר התנבא חגי ושמתיך כחותם: זה שבעים שנה · באחרתיו באר היטב בספר דניאל: ויען · עתה הזכיר מה שענה השם בדרך כלל כאשר שמע זה הנביא והמלאך הוסיף לפרש לו: ויאמר · כל קנאה קשורה עם למ״ד איננה כמו קשורה בבי״ת והנה זה כמו המקנא אתה לי והטעם בעבור כמו ויקנא השם לארצו בעבור ארצו והיא קנאה לטוב לאותו הנזכר וכשהיא קשרה בבי״ת כמו ויקנאו בו פלשתים היא להפך: וקצף · זה לאות על מלחמות רבות וצרות קשות על הגוים בימים ההם: קצפתי מעט · על ישראל והם הוסיפו: לכן · וקו · משקולת הבונים: עוד תפוצינה · בכל צד מרוב הטובה וגדל הישוב: ואשא · גם זה במראה: ארבע קרנות · מארבע פאות ירושלם: ואומר והפה טעם קרנות האויבים שהיו סביבות ירושלם הבאים לצרותה כדרך וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו: ויראני · הזכיר השם כי זה סוד המראה הראשונה וחרשים חרשי משחית: ואמר · אל המלאך הדובר בי אע״פ שלא הזכירו כי תפש דרך קצרה וטע׳ כפי איש על בני יהודה כל אחד כפי מעלתו: לא נשא ראשו · אחד מהם כנגד אלה הקרנות: ויבואו אלה · החרשים: לידות את קרנות · להשליכם ממקומם כמו ידו גורל והנה הטעם שיסורו כל השוטנים ויבנו הבית:

ב

ואשא · גם זאת במראות הלילה: ואומר · למוד מפעלי הכפל כמו לחוג לרום לבו והנה ראה כי השם צוה ונזר שתהיה בנויה ככה באורך וברוחב לפנים מהחומות:

והנה · יוצא · מבין ההדסים והנה מלאך אחר יוצא והנה שליח אחר מהשם אל המלאך הדובר בי: ויאמר · הלז · כמו הלזה אותו העומד והנה שלשה נתנבאו והם נערים זכריה שמואל וירמיה: פרזות · מחוץ לחומה: ואני · חומת אש · לשמור ירושלם והפרזות סביב להשחית כל הקרב אליהם להרע להם: הוי · לשון קריאה ציווי השם על יד הנביא לנשארים בבבל לבוא אל ירושלם לעזור לבנות הבית ולעשות המצות שהם תלויות בארץ: מארץ צפון · היא בבל ועילם ומלכות פרס ומדי וטעם כי בארבע רוחות כאשר לא יתחבר רוח אל רוח ככה הייתם עד עתה:

הוי · יושבת · עם בת בבל והטעם שובי אל ארצך ואל תשכני עם זרים: כי · אחר שילוח כבודו אלי שלחני והטעם לומר ליושבי בבבל כי אין להם פחד מכל אויב בדרך לשוב אל ציון: כי · אני מניף ידי להכות כל מבקש לשלול אתכם: רני · ושכנתי · על תנאי אם התחברו ישראל מכל הגוים והנה לא עשו כן כאשר פירשתי במגילת שיר השירים וככה מראות האיפה כאשר אפרש: ונלוו · אם ישראל יבואו:

ונחל · יקחנו לחלקו כמו ונחלתנו או הפועל יוצא כמו אשר ינחלו לכם: הס · על דרך ידמו כאבן ומלת נעור מבנין נפעל כמו נכון וזה הבנין יבוא בלשון הווה פועל גם בלשון עבר כמו נכונו ללצים שפטים והממלכה נכונה גם זה נעור לשון עבר והעתיד אשר יעור משכנו ובא קמץ קטן תחת גדול אולי היה כן בעבור אות הגרון והמפרש כי הוא כמו נערו כנעורי אריות שברה כנוגה חשב בעבור מלת הס:

ג

ויראני · השם כדרך מראות הלילה: והשטן · אויב כמו שעשה סנבלט וכאשר עשו צרי יהודה ושם כתוב כתבו שטנה והם היו שטן ליהושע כי לא ירצו שהבית יבנה ויהיה יהושע כהן גדול: ויאמר · שהשם יסיר כל שטן שוטן שלא יבנה הבית ותבנה עבודת בית המקדש שלימה וטעם הלא דרך משל די לאלה צערם שנמלטו מהגלות או איך תוכל לשטנו והאש לא הזיקו דרך משל איך תוכל לשטנו אחרי שהוא מצל מהגלות: ויהושע · יש אומרים כי הבגדים הצואים אחד מבני בניו היה חתן לסנבלט וזה העון איננו על יהושע כי לא היה זה בימיו והנכון כי לא היה לו בגדי כבוד ותפארת כי לא היה להם רק מזבח להקריב העולות ואין להם בית ולא פרכת וכפרת ומזבח הזהב ובגדי זהב והנה הבגדים משל שאין לו כבוד והדר: ויען · זה המלאך אל העומדים לפני זה המלאך והוא שר עליהם כי יעשו מה שיצוה וי״א כי לפנית שב אל יהושע וזה רחוק כי למה יעמדו אנשים לפניו ומה מעלה יש לו כי הוא לבוש בגדים צואים ודע כי לבוש פועל יוצא ובאומרו לובש הוא לובש עצמו ולבוש אחר שם עליו אלה הבגדים הצואים ומלת עונך כדרך גדול עוני מנשוא גדול עונשי וצערי על כן אמר אחריו הן גרשת אותי וגם זה עונך ככה: העברתי מעליך · עונשך וצערך וחרפתך כדרך ונקה האיש מעון וכן והאשה תשא את עונה: מחלצות · כמו את חליצתו חליפתו דבר שהוא נחלץ ממנו ומחלצות שחלץ אחרים תחתיהן: ואומר · אמר רבי מרינוס כי הוא תחת ויאמר וכזה לא ימצא בלשון הקדש והנכון שהנביא אמר אחר שהסירו הבגדים הצואים וילבשוהו בגדי תפארת כמה היה נאה אילו היה צניף טהור על ראשו או מלת ואומר זה בלבי ככה חשבתי בלבי וראיתי שנתקיימה מחשבתי והנה הושם הצניף הטהור על ראשו וכבר הלבישוהו בגדים כמו וירש תולעי׳ ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש תחלה ואחר כן ירוש תולעה: ויעד · כפתח העי״ן בעבור היותו מהגרון כמו ויסב את כל הרכוש: כה · טעם וגם אם היית טוב כאביך יהוצדק שהיה כהן גדול בבית ראשון · וי״ו ונתתי כנה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו והאבן הזאת אשר שמתי מצב׳ וככה והחרמתי את עריהם והנה שכרו שיהלך בין העומדים שהם המלאכים:

שמע נא · אתה ראיתי מפרש כי הכהן הגדול שב אל יהוצדק לא אל יהושע כי אמר שמים בצנוף ולא פירש כנון כי אז הראיתי לו דברי המלאך ליהושע הפסוק הזה שקראו לעצמו הכהן הגדול: ורעיך · הם שאר הכהנים שהם ראוים לשבת לפניו כי הוא הכהן הגדול: כי אנשי מופת · ראויים הם שיעשה להם מופת: צמח · הוא זרובבל כאשר יאמר צמח שמו וסוף הפרשה מוכיח לפני זרובבל ומפרשים רבי׳ אמרו כי זה צמח הוא המשיח ונקרא זרובבל כי הוא מזרעו כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם גם אני עשיתי דרך דרש כי צמח בגימטריא מנחם והוא בן עמיאל · כי זאת האבן היא אבן המשקולת כאשר יפרש עוד שתהיה ביד זרובבל בהחלו ליסד הבית וזה יהיה לפני יהושע וכן פי׳ הפסוק האבן אשר נתתי ביד זרובבל לפני יהושע: ומשתי · הנה זאת המלה מהפעלים הנוחים כמלת שב שתמצא על שנים דרכים שב הוא בעצמו גם ושב אחר כמו והשיב וככה לא משו מקרב המחנה · ומשתי את עון הארץ וטעם עון העונש והרע והגלות: ביום · שיוסד ההיכל אז תשכנו לבטח והנה דברי זכריה כדברי חגי הנביא:

ד

וישב · בעבור שאמר ויעירני והוא ישן וטעם יעור ולא יועז ע״אחר רק מעצמו בלש כאילו מעצמו נעור: ויאמר · וגלה · כמו גלות עליות ועתה אומר לך בדרך קצרה דבר זאת המנורה כי הזכיר זה הנביא אחר כן כל דבריה היו שנים זתים אילנות ימין הגלה ומשמאלה ושבלה ושבלי הזתים נופלים מהאילנים על שני צנתרות זהב ומאליהם נפלו ונדרכו ונעשה שמן זך כזהב והם מריקים אל הגלה ובגלה היו שבעה מוצקות שבעה נרות ושבעה מוצקות והנה שבעה פעם אחרת כמו אל החצר החיצונה אל העם והמלאך פירש טעם זאת המראה: לא בחיל ולא בכח · כאשר ראיתי השמן נעשה מאליו ודולק ככה יבנה הבית לא בכח גדול שיש לזרובבל ולא ברוב חילו כי אם ברוח השם וסיועו: ושנים · עוד יפרש מה טעם הזתים שהיו שנים: ואען · ידע הנביא כי זה במראה הנבואה על כן שאל: ויען · שאלו אם יש בו טעם חכמה להבין טעם המראה: ויען · הנה דבר יי׳ יבנה הבית וכת׳ נביא דיי׳ מסעדין להון: מי · הנביא ידבר אל כל שר ומלך אם אתה נחשב בעיניך כהר פלוני הגדול למישור תשוב לפני זרובבל והוציאו את האבן הראשה היא האבן הבדיל שנתנה ביד זרובבל והיא האמורה למעלה אשר נתתי לפני יהושע:

תשואות · שאון רב יהיה לה שאון חן חן לה שהכל ישמח כמו תשואות מלאה:

ויהי · עתה יפרש דברי המנורה: ידי · יסדו · פועל עבר: תבצענה · תשלמנה כמו כי יבצע יי׳ את כל מעשהו: וידעת · לזרובבל ידבר שהוא במקום כל ישראל: שלחני אליכם · לו ולכל ישראל: כי · קטנות · תואר והמתואר חסר כמו וידבר אתם קשות ומלת בז מן עלומי העי״ן כמו לא יבוזו לגנב והנה הוא כי מי בז ליום נחמות או ישועות קטנות וזהו חסרון המתואר כמו וידבר אתם מלות קשות כאשר יראו אבן המשקולת שהיא אבן הבדיל ביד זרובבל לבנות הבית הנה שבעה עינים ישמרוה שלא יקרב איש להפילה ויתכן שבעה עינים הרבה שומרים ופירש אחר כמו שפירש המלאך שבעה אלה עיני השם ופירש המלאך כי השבעה הם עיני השם שהם משוטטים בכל הארץ וטעם שבעה כדרך ויקרא אותה שבעה ושבועה מגזרת שבעה כמו שאמר כי שם נשבעו שניהם על דרך שהזכיר בעל ספר יצירה והיכל הקודש מכוון באמצע וצריך פירוש ארוך כי שם כתוב שש פאות הם מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל והיכל הקדש מכוון באמצע וזה קצת הפירוש כי לכל דבר יש השש פאות שהזכיר והיכל הקדש הוא הדביר אשר לו

הפאות

הפאות האלה והוא מכוון באמצע וקראו היכל הקודם הוא הכוכב האמצעי והוא
בעל הפאות כי ממנו הם ולו הפאות ודבר זה כולל כל המוזכרים ועל הכוכב יותר
הזכיר היכל קדם: ויען, שבלים, לשון נקבה כמו נשים פילגשים: ואומר,
גם שאל על שתי השבלים שנכרתו משני הזתים המריקים מעליהם הם הצנתרות
שנדרכו בהם הזתים והם מריקים מעליהם השמן הטוב הזך כזהב יריקו אל הגלה
וגלה מוצקות אשר מהם יוצק השמן לנרות אשר על ראש המנורה: ויאמר,
הטעם זרובבל בן יצהר שהוא השמן כי הוא משיח לשבת על כסא ישראל כאשר
הוא כתוב ומשל על כסאו ויהושע משוח כי הוא כהן גדול וכתוב ועצת שלום תהיה
בין שניהם ולא יקנאו זה בזה:

ה

ואשוב, עפה, כאילו תעוף על כן כתוב היוצאת על פני כל הארץ ויש מפרש שאמר
כפולה מגזרת ארמית ואין טעם לפירושו ויפת אמר פרושה כמו ועפו בכתף
פלשתים: ויאמר, ראה כאילו זאת המגילה יוצאה מבית השם שבנה שלמה על
האולם על כן מדת הארך והרחב כמו האולם: ויאמר, זאת האלה, המארה
וטעם היוצאת על פני כל הארץ כי היא כוללת היהודים שהיו בירושלם ואשר
נשארו בבבל ובארץ פרס וטעם מזה כמוה כי היה כתוב במגלה מזה הגד הגונב
נקה ומגד שני הנשבע נקה או מזה ומזה כי הגונב והנשבע נקה והוא נכון וטעם
נקה שיחשוב כל אחד הגונב והנשבע כי השם נקהו: והוצאתיה, ולנה, לשון
נקבה כמו ולנה והיא מלה זרה והנה הטעם שיוכיח הנביא אלה העושים אלה
השתים עבירות: ויצא, ממערכת מלאכים אחרים והנה יוצאת אחרת אחרי
היוצאת בראשונה והיא האלה עתה שב להוכיח העומדים בבבל ולא באו לבנות
הבית ולדור בארץ הקדושה למלאת מצות השם כי היא תחלת המראות הקרובות
בניין ירושלם גם אחר המראות כבוד השם שצוה לעשות לבאי מהגולה המתנדבים
והנה במראה הראשונה ראה מגילה ועתה לא ידע מה היא כי האלה נראית לאשר
נמצאה בידו הגנבה או ליודע שהוא נשבע לשקר וזאת היוצאת היא נסתרת
ונעלמת בלב: ואמר, זאת האיפה, וטעם איפה כי השם ימוד לאנשי הרשע
כפי מחשבתם: ויאמר זאת עינם, השם יגלה הנסתר עד שיראוהו הכל:
והנה, עופרת, שהיא כבידה ומלת נשאת תואר מבנין נפעל והשלם נשאה כמו
רוח נשברה והעופרת היתה נשואה באיפה: וזאת אשה, משפחה מישראל:
ויאמר זאת הרשעה, מחשבת רשע שיש בלב האשה וטעם וישלך כמו וכל עולה
קפצה: ואשא, המראה הראשונה לא נשלמה רק עם זאת וטעם שתים נשים
שני שרי ארתחששתא שהיה מלך בבל שעשה חמס למשפחות ישראל העומדים
בבבל שנשארו ולא שמעו אל מצות יי' ביד נביאו לבוא לבית שני והנה אלה לא יניחו
האשה שהיא משפחת ישראל היושבת בתוך האיפה שתברח משם וטעם הנה המה
מוליכות את האיפה המדה שגזר השם לגמול עליהם: ויאמר, לבנות, לאשה
שהיא בתוך האיפה: בית בארץ שנער, כי שם יעכבוה בעל כרחה בעבור
העון שלא רצתה לבוא לבנין הבית ומלת והוניחה מורכבת מן והונחה והניחה כמו
יושבת בלבנון מקוננת בארזים במתותוני ורבים ככה:

ו

ואשוב, כאשר נשלמה זאת המראה: והנה ארבע מרכבות, המרכבה ארבעה
סוסים ככתוב בספר מלכים וטעם מבין שני ההרים על הגזרות על דרך וכל צבא
השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ונחשת שהם עומדים: במרכבה, ואלה
הסוסים שבראש הספר במראה הראשונה: ובמרכבה, הנה במרכבות השלש
הזכיר הסוסים אין אחד להם וזה משונה מזה אדום שחור ולבן רק ברביעית הזכיר
שני גוונים ברודים גם אמוצים מגזרת אמיץ והוא גוון התקיף ונראה למרחוק יותר
מכל הגוונים: ואען, גם זאת המראה היתה בעוד המלאך עומד: ויען,
אלה הגזרות היוצאות לארבע קצות הארץ ומהתיצב כמו להתיצב על יי': אשר,
הזכיר המראה השנית כי היא עיקר המראה על היהודים אשר נשארו אל ארץ
צפון בבל ופרס: והלבנים יצאו אל אחריהם, ולא חשש לדעת את הארץ אשר
יצאו שם: והברדים, הם המרכבה הרביעית: יצאו, אל דרום הפך המרכבה
השנית שיצאת אל ארץ צפון: והאמצים, הם האדומים לבדה שהיה במרכבה
הראשונה: ויבקשו ללכת להתהלך בארץ, למזרח ולמערב במצות אדון כל
הארץ על כן ויאמר לכו: ויזעק, וידבר, המלאך הדובר בו על פי השם כי
השחורים היוצאים אל ארץ צפון עשו נקמת השם בצפון וזה טעם הניחו את רוחי
כמו ומשל ברוחו וטעם זאת המראה שהודיע הנביא ישראל כי כל היושב מהם
בארץ צפון וירושלם תשכן לבטח: ויהי, זאת נכתבה לפאר כל הבית לפאר בית
השם וזה הנביא התנבא לפני בואם כאשר אפרש: לקוח, שם הפועל תחת ציווי
כמו זכור את יום השבת: ובאת אתה, בעצמך ביום ההוא: בית יאשיהו בן
צפניה, שהיה בירושלם: אשר באו מבבל, שב אל חלדי וטוביה וידעיה כמו על
שפת הים שב אל ישראל: ולקחת כסף וזהב, שיביאו נדבה לבית השם ועשה מהם
עטרות ושים אותם בראש יהושע כאשר הושם העטרה על ראש המלך וככה אומר
והיה כהן על כסאו גם זאת יתכן היותך כדרך נבואה גם בהקיץ על יד המלאך:
ואמרת אליו, אל יהושע: צמח שמו, הוא זרובבל: ומתחתיו, ממקומו כמו
מאליו: והוא, וכאשר יבנה הבית אז ישא הוד מלכות והכהן הגדול יהושע גם
הוא ישב על כסאו ולא תהיה ביניהם קנאה בעבור שני כסאות: והעטרות,
לחלם, הוא חלדי כמו אחימות הוא נחת בדברי הימים ולחן הוא יאשיהו כמו עמינדב
הוא יצהר ורבים ככה: ורחוקים, הם מישראל: ויהי בשנת ארבע, בהבנות
הבית: וישלח בית אל, שם, שר הוא משרי ישראל שהיו בבבל וככה שראצר ורגם
מלך שמות שרים והעד ואנשיו אנשי רגם מלך ויפת אמר שהוא כמו שרי יהודה
רגמתם הגדולים: לאמר, בחדש החמשי, הזכיר זה הצום בעבור כי הבית נשרף
בעשור לחדש החמשי ואל יהי ספק בלבך בעבור שתמצא כי בשבעה לחדש נשרף כי
כי הטעם נשרף קצהו וירושלם חרבה פעם שנית בימי טיטוס בט' באב ועל אותו
חרבן שני אנו מתענין: הנזר, שינזרו מכל מעדנים ומאכל רק יבכו והנה הכהנים
לא ידעו להשיב כי אין זה הצום כתוב בתורה רק הם קבלו עליהם בראותם חרבן
בית ראשון והנה הנביא התנבא והשיב בסוף הפרשה:

ז

ויהי, זה היה אחר שאלו: אמור אל כל עם הארץ, הם אנשי בבל גם אנשי
ירושלם כי הנבואה כוללת הכל גם אל הכהנים שלא ידעו להשיב: וספוד, שם
הפועל וככה הוא וספדתם ספוד והנה אחז דרך קצרה: בחמישי, הוא הנזכר
והוסיף גם בשביעי הבא אחריו והוא צום גדליה והזכיר זה שבעים שנה לא חשש
להזכיר שתים שנים נוספות או אחת כי בשנת שתים לדריוש המלך שלמו לחרבות
ירושלם שבעי' שנה וזו הנבואה היתה בשנת ארבע ומקצת מן השלישית נכנסה
כאשר שלמו השבעים ובנבואה הזאת כבר נכנס' קצת מן הרביעית על כן לא דקדק
כל כך בחשבון ע' כי קרוב הוא ומלת צום מהפעלים העומדים על כן צמתוני צמתם
בעבורי או לכבודי כי אני לא צויתי אתכם לצום: וכי, הטעם אתם האוכלים ואתם
הצמים מה תתנו לי או מה תפעלו בי והנה אני לא צויתי אתכם את הדבר
הזה: הלא, רק צויתי הדברים ביד הנביאים ומה הוא שהתנבא על פי להתענות:
ויהי, גם הנבואה הזאת דבקה רק היתה נבואה אחרת יפרש הדברים אשר קרא
השם ביד נביאיו הראשונים ואלה הם כה אלמנה וגר ויתום: וימאנו, אבותיכם:
כתף סוררת, כמו קשה עורף ואפילו לשמוע לא אבו: ולבם, השמיר אין כח
ברזל לעשות בו פתוחים: את התורה, תורת משה ואת הדברים ביד הנביאים
להוכיחם: ויהי קצף גדול, על אבותיכם: ויהי, גמולם השיב בראשונה:
ואסערם, מלה קשה בדקדוק כי תראה שהיא מהפעלים היוצאים והיה נכון
שיאמר ואסערם או ואסערם קניין הכבד ורבי מרינוס אמר ואסער וזה אינו נכון
בעבור על כל הגוים והנכון בעיני ואסער להם בסערת רוחי והיא תפיץ אותם על כל
הגוים והנכון בעיני ואסער להם בסערת רוחי והיא תפיץ אותם על כל הגוי' והזכיר
והארץ נשמה הפך והנגב והשפלה ישב:

ח

ויהי, בעבור שהזכיר שממות הארץ נחם אותם: כה, קנאתי לציון, כמו ויקנא
יי' לארצו: כה, שבתי אל ציון, על תנאי כאשר הזכרתי: כה, הטעם שתהיה
העיר מליאה ושם זקנים רבים וילדים והנה הטעם שיאריכו ימים כל השוכנים
בירושלם: ורחבות העיר, הפך וישימו ארץ חמדה לשמה: כה, אמר רבי יהודה
הלוי מ"כ כי ה"א התימה חסר כאילו כתוב הגם בעיני יפלא כמו אתה תעשה מלוכ'
על ישראל שהוא חסר ה"א התימ' כאילו הוא האתה ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב
איננו שיפלא ממנו כי אז יראה תמה כמו הממני יפלא דבר כאן כתוב גם בעיני יפלא
וכאשר יפלא הדבר הזה שאני עושה בעיני העם הזה גם בעיני הוא עשיתי פלא
גדול רק בעיני יפלא כמו היא נפלאת בעינינו והטעם שאעש' פלא לא עשיתי כמוהו
וראיתי דרך משל: כה, מזרח, בבל ופרס ומבא השמש מצרים ואשור: והבאתי,
גם זאת הנבואה דבקה היא: מפי הנביאים, הם חגי זכרי': בית יי', הוא
ההיכ': כי, לפני הימי' ההם, טרם שיבנה לא ימצא השכיר מה יעשה ומלת איננה
על השכר כי מלת רבות תמצאנה על לשון זכרים גם נקבות ור' משה אמר כי איננה
שב אל הבהמה אין שכר הבהמה כי איננה מן הצר הצורר: ואשלח, לעשות
מריבה: ועתה, לא אשלח איש ברעהו רק יהיה שלום: כי, הטעם יזרעו ויקצרו
איש בשלום: והיה כאשר הייתם קללה, אומר חרפת רעב הטעם אם תבא קללה
יהיו אומ' כי בעבורכם היתה: כה, גם זאת הנבואה דבקה וזממו השם הם
הגזירות: כן, הזכיר את בית יהודה כי הם רבים גם בעבור המלכות: אלה,
דברו אמת, בסתר ושפטו בגלוי: ואיש, הנה אסור לחשוב רע בלב גם כפה
להשבע בשקר: ויהי, עתה ישיב תשוב' על שאלת הצום והזכיר צום הרביעי והוא
היה בתשעה לחדש כי אז נבקעה העיר וצום החמישי כאשר הזכרתי בעשור לחדש
וצום השביעי אין כתוב מספר ימי החדש והחולקי' אמרו כי הוא יום שהתענו בסוף
חג הסוכות בעזרא והם תועים כי אז התענו בעבור מעל הגולה ואין שם כתוב כי
רע בא על ישראל בחדש השביעי רק דבר גדליה וכתוב ויהי בחדש השביעי ובעבור
שלא הזכיר ימי החדש יתכן להיותו בתחילת החדש בחדש הלבנה כמו חדש ושבת
בחודש השלישי לצאת בני ישר' ובאומרו הכתוב באחד לחדש כאמר כן לחזוק שלא
יעלה על לב השומע כי איננו היום הראשו' כי הכתוב הוא חדשיכם ומועדיכם ואין
טענה ממלת ובראשי חדשיכ' כי הם חדשי ניסן וכתו' שם עולת חדש בחדשו ומדברי
קבל' נקבל וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם אם כן נהרג גדליה בראש
השנ' על כן קבעוהו ביום השלישי או קיבלו ככה מפי האבות הקדושים, וצום
העשירי כתוב ביחזקאל כתוב לך את שם היו' והנה חכמינו ז"ל הניחו צום השביעי
ועשירי כאשר היו לפנים ובעבור כי בי"ז בתמוז נהרגו הכהנים בבית השם וה' דברי'
קרנו בו קבעוהו בתענית ולא הטריחו על הציבור להתענות בתשיעי וביום תשעה
באב נלכד' ירושלם גם בפעם השנית גם נשרף בו הבית הראשו' קבעוהו ולא הזכיר
הכתוב תענית אסתר וכבר עבר זמן אחשורוש פי אין כתוב במגלה קביעת יום
התענית כי כל ישרא' התענו שלשה ימים בניסן ובדברי הכתו' דברי הצומו' וזעקתם
אין פירושו כאשר חשבו רבים וככה פירושו שקיימו וקבלו על נפשם ימי הפורים
לשמוח בהם אף על פי שלא צוום הנביאים רק הבנים הם חייבי' לעשות מה שקבלו
אבותם כאשר קבלו על נפשם דברי הצומות אלה הארבעה הנזכרים ולא היו מפי
נביא והנה התשובה שישימו אלה הימים שהיו בוכים וסופדים בהם ימי ששון
ושמחה וישמרו מצות השם על פי הנביאים וזהו והאמת והשלום אהבו כאשר
כתוב אמת ומשפט שלום וזאת התשובה שהשיב הנביא היא כנגד השואלים
האבכה בחדש החמישי שלא היו שומרי התורה שצום השם והיו שואלים
אם

אם ישמרו מה שקבלו אבות על עצמם והנה הטיב הנביא יותר טוב הייתם עושים אם הייתם שומעים לדברי השם ותניחו לדברי האבות מאשר תשמרו דברי האבות ותניחו דברי השם הם הצדיקים הנמורים: כה' עוד' גם זאת הנבואה דניקה: והלכו יושבי' עיר אחת יאמר כל אחד אלכה גם אני ובאו להתפלל אל הבית: כה' עשרה' סך חשבון והטעם רבים כמו מעשרה בנים אמר ישת כי זאת לעתיד והנכון כי הנבואה דניקה:

ט

משא' חדרך' שם מלכות אדם או שם מלך ומנוחת המשא תהיה בדמשק כי שם תתקיים גם זאת הנבואה דניקה בבית שני וטעם כי ליי' עין אדם שישובו לעבוד יי' רבים מאנשי דמשק ולסור אל משמעת ישראל שהיו בירושלם והם יהודה ובנימן ואשר שבו מאשור ככתוב בעזרא כי שמחם יי' והסב לב מלך אשור ולמ"ד ליי' תשרת בעבור אחרת כמ"ם מאל אביך שהיא תשרת בעבור מ"ם אחרת ואת שדי ומאת שדי וככה הוא וכל שבטי ישראל עיניהם לשם לעבדו ולאשר יורום ישראל: וגם' היא' בעצמה חמת תשים גבול בה לישר' וככה צור וצידון: ותבן' הטעם אחר שנבנתה קנה השם יורישנה את ישראל: תרא' מבטה' שהיתה מבטת אליו להושיעה ואלה המקומות הם סביבות ירושלם על כן הזכירם הכתוב והטעם כי ירושלם תשב לבטח: ויש ב' אמר ר' יהודה בן בלעם כי הוא שם לגוי ולפי דעתי שהוא ממזר מהעריות יהיו לבדד סמוכים לירושלם והטע' השפלים והנבז' שבישראל הם ישבו בדד בערי פלשתים שלא יתחשבו בין הכשדי' והפלשתי' יכרת גאונם מעליהם כי מעם ישראל הם: והסירותי דמיו' שהיה אוכל דם הרונים ישוב לעבודת השם: ושקוציו' הטומאה שהיה עם פלשתים אוכל או רמז לעז: ונשאר גם הוא' הטעם לא ישאר מפלשתים רק מי שיעבוד הש"י בפרהסיא: כאלוף ביהודה' כמובחר שביהודה לעבודת השם: ועקרון כיבוסי' תתן מס כיבוסי שהיה בירושלם בימי דוד ואחריו שנתנו מס למלכי יהודה: וחניתי' מצבה' בה"א תחת אל"ף והטעם אחנה ואכות מצבא שיבוא ומעובר והטעם אין איש שיבוא להרע לירוש' כי כל סביבותיה עובדי השם ועובדי ישראל וטעם כי עתה הוא דברי הנביא שראה זה עתה במראות בעיני הנבואה: גילי' זאת תחלת הפרשה והמפרשי' התחלקו בה י"א כי זה המלך הוא משיח בן דוד וי"א משיח בן יוסף ורבי משה הכהן אומר כי הוא נחמיה התרשתה וכתוב בעזרא עליו מלך ביהודה על כן אמר עני ורוכב על חמור כי אם הבהמה לא הזכיר סוס מבלי יכולת כי עני הוא ולא דבר נכונ' כי פחה היה ולא בקש לחם הפחה מישראל ובכל יום יאכלו רבים על שולחנו ואיך לא היה לו סוס ועוד מה טעם על בניך יון ובזמן נחמי' לא משלו יונים על ירושלם ולפי דעתי כי זה המלך יהודה בן חשמונאי שהיה גבור ככתוב ושמתיך כחרב גבור וידו גבר' על היוני' ובתחלתו לא היה לו לא עושר ולא סוסים וכתוב בדברי קדמונינו דבר המגול' כי בעוני נעשה עד שהעשירו: והכרתי' שלא היה להם סוס בהיות' תחת מלכות יון וטעם מאפרים הם הבאים מאשור כאשר פירשתי ואמר על זה המלך שיהיה באחרונה דובר שלום לגוים: ומשלו' ממשלתו על ים סוף ועד ים פלשתי': ומנהר' פרת: עד אפסי ארץ' הוא המדבר שלום לגוים וזה גבול ארץ ישר' גם אמ'בתחלה על זה המלך כי הוא צדיק ועל כן הוא נושע' ושב ואמר לישראל: גם' בעבור דם הברית אשר כרת השם עם יוצאי מצרים וי"א בעבור מצות המילה והטעם שיצאו האסורים מכל מקום להתחבר אל החשמונים בהתגברם על יון: שובו' אומר הנביא שובו לירושלם שהוא בצרון כי שם החשמונים: גם היום' מגיד אחר מגיד זהו משנה אשיב לך והטעם כשליח בא לראות מה יגיד המגיד: כי דרכתי לי' קשת הטעם כפול ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך את שעוררתיך כחרב גבור: ויי' וכבוד השם יראה על יהודה ואפרים וטעם כברק חצו בעבור שהזכיר קשת מלאתי אפרים וטעם בשופר שישמע זה שיקבץ ישראל אל החשמונים: בסערות תימן' רוח דרומית: ויי' עליהם' על החשמונים: וכבשו' מצבריס ולא יועילו להם לאויבים אבני קלע במצבריהם וטעם אבני קלע שרי יון וטעם ושתו שישפכו דמי הקולעים במזרק שבו יזרק הדם על המזבח בזויות והטעם כפול: והושיעם' כצאן עמו' ביד משה בעמדו על הים שנ' נחית כצאן עמך ביד משה וכו' ובעבור שהזכיר אבני קלע אמר כי אלה החשמונים הם אבני נזר ותפארת: מתנוססות' שהם נראות כנס על אדמת השם גם נכון הוא להיות אבני רמז להיותם כהנים גדולים: כי' אז ישמחו הבחורים והבתולות לכנן ולשתות יין אחרי סעודתם וזהו כי מה טובו שב אל ביום ההוא הנזכר למעלה: דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות' מגזרת ינובון בשיבה והנכון מגזרת ניב שפתים והפועל יוצא כמו שובב יקוימם:

י

שאלו' עושה חזיזים' כמו לחזיז קולות הטעם בהתגבר יד החשמונים יהיה להם שבע גדול: כי' האומרים לא יבוא מושיע לישראל הבל ינחמו צרי ישראל על כן נסעו ישראל וברחו מירושלם לפני מלחמות החשמונים ויענו לשואלים למה תברחו כי אין רועה לישראל מישראל: על' הפרשה דניקה היא והרועים הם מלכי יון שהיו מושלים על ישראל: כשום' כודע שירצה הודו: ממנו' המושיל יהודה לבן חזק שממנו פנה ויתד וקשת והטעם כי לא ימשל זר בהם: והיו כגבורים' רוכבי סוסים כי הם לא היו רגילין לרכוב על סוס כאשר הזכיר כי יכרת הסוס מירושלם: וגברתי' יהודה ויוסף הם הבאים מאשור אל בית שני: והושבותים' מלה מורכבת מן והשיבותים.והושבתים כמו שבועות ימים מן שבעת נשבוע ורבות ככה: והיו' בני אפרים יהיו כגיבור יין כמו ביין והב"ית חסרה כמו כי ששת ימים: אשרקה' לנשארים באשור ובמצרים: ורבו' בגלותם בארץ נכריה: כמו רבו' בימי קדמונים בארצ' והנה זה כמו בגאון ישרא' ומלת כמו רבו זרה כי המשפט כאשר רבו: ואזרעם' ארבה זרעם: את בניהם' עם בניהם ישבו אל ארכם: והשיבותים' ולא ימצא להם' לא יספיק להם הישוב כי רבים יהיו:

ועבר' רוח: צרה' הטעם כי יבש הים גם יאור מצרים להיות דרך לעבור גאולים מאשור כי בים יבואו אל היאור אל מצרים וימשם אל ארץ ישראל וככה אמר ישעיהו והחרים יי' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר זהו יאור מצרים ושם כתוב והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור: והורד גאון אשור' שלא ימשלו בישראל כי יפול פחד החשמונים עליהם וככה מצרים: וגברתים' יתן גבורה לאלה הבאים ויתברכו בשמו בלי פחד' זאת תחלת פרשת מקונן על החשמונים שתאבד מלכותם והטעם כי החשמונים הם הארזים:

יא

הלל ברוש' שרי ישראל: כי נפל ארז' מלכי החשמונים: אלוני בשן' הכותנים פרי: כי ירד יער הבציר' שהוא נכבד מהם: קול' הרועים' הם המלכים ואדירתם הם החשמונים: קול שאגת כפירים' כי הכפיר הוא מלך החיות ומלת כפירי' תשרת בעבור אחרת כמו כסאך אלהי' שהוא כסאך כסא אהים וככה זה כי שדד כפיר שהירדן היה מתגאה בו שלא יוכל אדם לעבור את הירדן מפחדו ואם פירשנוהו כי יבש הירדן אין לו טעם ויפת אמר כי שדד גאון ישראל מעבר לירדן גם נכון הוא בעיני: כה' עתה יחל פרשה אחרת לספר איך יהיו ישראל אחרי קום החשמונים ואמר אלהי בעבור כי ירא' במראות נבואה כי הוא יהיה הרועה ופירש טעם צאן ההרינה: אשר' ולא יאשמו' כפי מחשבתם: ואעשיר' תנועת הא"לף שבה אל הוי"ו על כן נעלמת כהתעלם א"לף ואענה את זרע דוד: ורועיהם' הם מלכי הגוים והנכון בעיני כי רועיהם הוא השם הנכבד וזה הנכון והעד כי לא אחמול עוד ואל תתמה על רועיהם לשון רבים כי כמוהו ישמח ישראל בעושיו אם בעליו עמו: ממציא' כמו וימציאו: וכתתו את הארץ' לבדוה ולא אציל מידם או וכתתו האויבים את יושבי הארץ: וארעה' הנה הטעם כי השם ידעה אותם עתה לפני בא עת עמידת החשמונים ועתה יספר דרך משל גם נכון הוא שקראן צאן ההרגה כי כן היו בגלותם אל בבל על כן יספר הרעות שעברו עליהם ועתה בשובם לירושלם ידעם וטעם לכן עניי הצאן בעבור שים בצאן עניים הזכרכתי לקחת שני מקלות ואלה הם זרובבל פחת יהודה ונחמיה התרשתא וכתוב על נחמיה אחרי מות זרובבל גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וקראו נועם מגזרת נעים וחובלים מגזרת תחבולות ונקראו מקלות ולא רועים כי לא היו מלכים והנה ארעה את הצאן בראשונה כי ישראל עם זרובבל באו וטעם וארעה את הצאן עד זמן ידוע שמתו שלשה רועים: ואכחיד' מנהג הרועה להיות תחת ידו רועים קטנים ואלה השלשה שמתו בירח אחד אולי רמז לכהן גדול שהוא יהושע והכהן משוח מלחמה וכהן משנה או שמתו חגי זכריה ומלאכי ונפסקה הנבואה כי הנביא כמו רועה: ותקצר נפשי' בצאן להושיעם ומלת בחלה כי אין לה חבר ופי' כמו קצרה כפל מלת ותקצר והעד מלת וגם: ואומר' בלבי לא ארעה אתכם אחרי מות הנביאים או הכהנים החסידים: ואקח' אז מת זרובבל שהוא נועם שהיה לו ברית את כל הגוים סביבות ירושלם ברית שלום וזהו ואגדע אותו וטעם בריתי בעבור שהארץ שנשבעו הגוים לזרובבל היא ארץ השם: ותופר' הברית במות זרובבל אז ידעו עניי הצאן אלה לדברי הנביא: השומרים אותו' והטעם אם יקום דברו: ואומר' הנה ראינו בעלות נחמיה לירושלם היתה בחרפה על דרך המשה תמות ועתה יבקש שכר וידעה אותם על יד המקל השני ואלה השלשים כסף אולי היו שלשים צדיקים שבאו עמו או ששמשו בימי נחמיה שלשים כהנים בין גדולים ומשוחי מלחמה ומשנים על כן כתוב השליכהו הכסף אל יוצר וכתוב כי שם בית יי' הוא אדר היקר יקר הוא תואר כמו חכם נבון יקר הוא שם דבר ושון וייקר ומלת אל תשרת בעבור אחרת אל אדר היקר וטעם אשר יקרתי הבית היקר שמכן שם כבודי בתחילה וזהו אשר יקרתי מעליהם שסר הכבוד מעליהם בבית שני: ואגדע את מקלי' הוא נחמיה והנה כשחתו ישראל ושבו להריב זה עם זה ולהרע כי אין להם פחה וזהו להפר את האחוה בין יהודה ואחוה שם מגזרת אח כיזו שלוה: ויאמר' תחלת פרשה כי מלך ירושלם הוא ארתחששתא של נחמיה הוא הנקרא בלשון פרס דריוש הוא שהרגו אלכסנדרום ועתה החל מלכות יון הרשעה שהיא נמשכת עד היום כאשר פירשתי בספר דניאל כי יון הגלה ירושלם אל אדום וזהו כלי רועה אוילי אוילי כמו אכזרי ובעבור זה שנפסקה מלכות ובאה על מלכות יון על כן כתוב בארץ על ארץ ישראל והנכבה שלא תוכל ללכת לרעות והנה כל זה ימי הגלות עד היום: הנער' שה אובד הקטן לא יבקש: היו' הגלות תאלך ותעמוד עד כרות זו מלכות יון עד בא קיצה: חרב על זרועו ועל עין ימינו' וטעם זרוע הכח שיסור והעין עין חכמה והעצה והנה יאבדו גבוריו וחכמיו:

יב

משא' זאת הפרשה דניקה היא בעבור שהזכיר חרב על זרועו הזכיר מתי יהיה זה ואנה יהיה ועתה יפרש כי זה יהיה בשוב ישראל עם משיח בן יוסף אל ירושלם ועתה זאת הנבואה על ישראל וטעם להזכיר עתה נוטה שמים ויוסד ארץ כי לולי ישראל לא נבראו וטעם ויוצר רוח אדם בקרבו שהוא עולם קטן כנגד שמים וארץ וזה הדבר צריך פי' ארוך: הנה' בהתחבר ישראל יעלו יונים להלחם עליה: סף' כמו מן הדם אשר בסף' משכב וספות: וגם על יהודה' שהגוים יכריחו ישראל העומדים בארצם שהם רחוקים מירושלם ולא באה נאלתם ללכת עמהם לצור על ירושלם והנה צרה תעבור עליהם בלכתם: והיה' המשל ידוע כי להרע לכפשו יקח אבן מעמסה שיפול תחתיה: ביום' אכה כל סוס' של גויי הארץ: ועל בית יהודה' שהלכו עמהם בעל כרחם אפקח עיני לשומרם ולהצילם וסוס העמים לא סוס היהודים שיהיה במחנה אכה בעורון והנה מיד יכשל בסוס: ואמרו אלופי יהודה' גדוליהם שהם במחנה האויב: אמצה לי' תפילת ירושלם כי הם התפללו בעבורנו תפלה חזקה והנה כל אחד יאמר אמצה לי בעבורי כמו

אמרי לי אחי הוא: ביום׳ אז יתקיים חרב על זרועו ועל עין ימינו והנה הוא עור גם סוסו על כן יאכלום ככיור אש ככילת אש: וישבה׳ הטעם וישבו אנשיה:
יהושיע׳ את אהלי יהודה׳ הבאים עם האויב כי כן דרך המחנות שוכנים באהלים סביב העיר: בית דוד׳ עוד היום בעיר בגדאד עיר מלכות ישמעאל והם ראשי הגלות משפחה רבה וגדולה ולה ספר היחס משנים קדמוניות וככה פירושו כי בראשונה קודם ישועת ירושלם יושיע השם אהלי יהודה שהם מחוץ לעיר עם מחנ׳ האויב כדרך שאמר למעלה ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון ולמה בראשונה אושיע את אהלי יהודה למען לא תגדל בעבור שלא יוכלו להתפאר בית דוד ויושב ירושלם שהם בתוך העיר עם משוח ולא תגדל תפארתם על בני יהודה ילינו הושיעה אתכם: ביום׳ הנכשל בהם׳ גיבור כדוד: כאלהים׳ מלאכים וככה פירושו כמלאך יי׳ לפניהם במלחמה: והיה ביום ההוא׳ כאשר אבקש להשמיד את כל הגוים: ושפכתי׳ אשפוך רוח חן ותחנונים על יושבי ירוש׳ טרם זה תעבור עליהם בתחלה צרה כי משיח בן יוסף יהרג אז יכעס השם וישמיד את כל הגוים הבאים על ירושלם וזהו והביטו אלי אז יביטו כל הגוים אלי לראות מה אעשה לאלה אשר דקרו משיח בן יוסף: וספדו עליו׳ אנשיו:
כמספד הדדרימון׳ מספד אדם גדול היה בימים קדמונים: בבקעת מגדון׳ ואנחנו לא ידענו כל הקורות ולהיותו רמז לאחאב ויאשיה דרך דרש הוא זה:
וספדה׳ הזכיר משפחת בית דוד הנכבדת ומשפחת בית נתן בדרך נבואה ידע כי גם זאת בימים ההם תהיה ידועה ולהיות בית נתן אחי שלמה אין צורך כי בית דוד שם כולל לשניהם וככה בית השמעי אינו מהלוים או הוא קצתם מבית לוי בפנים ומקצתם בחוץ כמו בית דוד ויהודה שהם בפנים ובחוץ:

יג

ביום׳ גם זה הכתוב לאות כי הנבואה לעתיד ויהיה מקור כפתח כמשמעו ורבי משה הכהן אמר כי הוא דרך משל כמו וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם על כן אחריו ורוח הטומאה הפך לרוח הקודש: והיה׳ הטעם כל ככה יהיו אוהבי השם כי על אהבתו ידקרו האבות הבנים: והיה׳ אדרת שער׳ להראות האדם שהוא עובד השם ומתאבל על עונו וחוגר שק למען לא יכרוהו: ואמר׳ לשואלו מה מלאכתך: כי אדם הקנני מנעורי׳ הנחילני אדמה ומנעורי אני עובד אותה ואם ישאלוהו מה המכות שדקרוהו אביו ואמו אז יאמר בית מאהבי שחקתי והוכיתי שם על דרך שחוק: חרב׳ ותנבא עוד על מלחמות רבות תהיינה בכל הארץ במות משיח בן יוסף וטעם רועי כל מלך מהגוים שהמשילו השם על הארץ והוא חושב על עצמו שהוא כאלהים על כן ועל גבר עמיתי: הך את הרועה׳ השם יכרית כל מלך ותפוצינה הצאן על כן כתוב בפרשה האחרת הדבקה בזאת והיה יי׳ למלך על כל הארץ׳ אמר יפת כי הצוערים הפך הרועים והם צעירי הצאן והנה צוערים תואר כמו אובדים יצערו בבין ולא ידע: והיה׳ שתי שלישיות העולם יכלו גם השלישית יבחן והנמלט הוא יהיה עובד השם הוא שיבוא מדי שנה בשנה ועתה יפרש איך יכרתו פי שנים בכל הארץ:

יד

הנה׳ בבא היום שיתקבצו אל ירושלם כל הגוים אחרי מות הנדקר הנזכר:
וחלק׳ עם ירושלם ידבר והאומה כי שלל האויב יחולק אם כן למה אחריו ויצא חצי העיר בגולה ועוד ונשסו הבתים מפעלי הכפל כמו ונמקו כל צבא השמים כמו נסבו מן סבב: תשכבנה׳ דרך כבוד כי תשגלנה כנוי המעשה וככה שגל המוכנת למטה: ויצא׳ כאשר יצא חצי העיר בגולה אז יצא השם ממקומו מהשמים דרך משל כי יקנא לעמו: ביום קרב׳ שבאו המצרים אחרי ישראל להרגם בים וגם כתוב כי יי׳ נלחם להם במצרים: ועמדו׳ הנה אות ומופת יעשה השם ביום ההוא ועד היום לא היה משל זה כלום: הר הזתים׳ מזרח לירושלם ונבקע ההר מזרחו ומערבו ותהיה ביניהם גיא כמו ונסב בגיא: ונסתם׳ אל אצל׳ שם מקום ויונתן בן עוזיאל תירגם ונסתם גיא הרי ויסעתים וכל אנשי מזרח קוראים ונסתם כמו נעתם ארץ והנה רעש גדול יהיה וטעם ובא אז תבא השכינה והקדושים שהם המלאכים ותשכן בירושלם וזהו פי׳ עמך עם ירושלם כי עמה ידבר תחלת הפרשה:
והיה׳ לא יהיה׳ ישרת בעבור אחרת ומלת יקרות תואר והמתואר הם עבות וככה לא יהיה אור ולא יהיה עבות יקרות וקפאון דבר עב כדרך לא יום ולא לילה:
והיה׳ לא ידעו בני האדם בבואו יום השם אם יום הוא או לילה וסמוך לערב יתברר זה והמפרשים אותו דרך משל על הגלות והישועה איננו נכון רק הוא כמשמעו: והיה׳ זה אות לעתיד ובעבור זה נבקע ההר שמאצין יצאו מים חיים דרך הגיא ולא יעכבם מעתה ההר כי יבקע: והיה׳ למלך׳ ישרת בעבור המלה האחרת וככה הוא ביום ההוא יהיה יי׳ למלך אחד: ושמו אחד׳ הוא השם הנכבד הנודע על יד משה עבדו ויקרא בפי כל ככתבו: יסוב׳ היסוב׳ אלף׳ ורא׳מה נוסף ומצאנו אלף׳ נוספה באמצע המלה והאזכיחו נהרות או היא תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים: וישבו בה׳ לבטח עם השכינה אז יבא משיח בן דוד כאשר יפרש: וזאת׳ שב לפרש מה היא המלחמה שילחם השם עם הגוים שהוציאו חצי העיר בגולה: המק׳ שם הפועל מהבניין הכבד בניין כבד כל מלות הבאות בלשון הפעיל והבאות בלשון דבר שבר יקראו בנין הדגוש: תמקנה׳ מבנין נפעל ושניהם מפעלי הכפל והעד ימקו בעונם כמו וימסו אסוריו: והיה׳ ועלתה׳ כמשמעו או כמו ונכרתה וככה ינועי עלה הכרת ופסק: וגם יהודה׳ הם יתר׳ העם שנשארו תעשה מלחמה בירושלם עם האויב להכרית זכרו אז ימצאו אנשי ירושלם זהב וכסף ובגדים מאוספים וזהו טעם ואספתי את כל הגוים בירושלם:
וכן תהיה מגפת הסוס׳ המק בשרו ועיניו: והיה כל הנותר׳ זהו השלישית שהזכיר בעבור שאמר למלך בסוף תחת הלמ״ד ולא כפתח הלמ״ד נראה כי הוא מזרע המשיח כדרך ואני נסכתי מלכי וכתוב וישתחוו לו כל הגוים על

שלמה או על המשיח בנו: והיה׳ וגו׳ ולא עליהם יהיה הגשם כלה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו והאבן הזאת ואין יכולת באדם לפרש זאת בלשון אחרת כי לא ימצא זה הלשון כי אם בלשון ישמעאל ובלשון הקודש וטעם הגשם בסוכות כאשר העתיקו חכמי׳ להזכיר גבורות גשמים ולבקש רחמים עליהם: ואם׳ הזכיר משפחת מצרים בעבור שלא ירד שם גשם לעולם כי היאור ישקה אדמתם ולא יחושו אם לא עליהם יהיה הגשם אף על פי שלא יחושו לעצירת הגשם מפני היאור תבוא עליהם מגפת כל העמים:
ולא עליהם׳ יהיה הגשם פורענות תבוא לאשר לא יעלה ומלת עליהם תשרת בעבור אחרת עליהם תהיה המגפה המק בשרו: זאת׳ חטאת׳ עונש כמו מחטאת סדום: וחטאת כל הגוים׳ שיהיה להם נהרות שישקו אדמתם לא ינצלו מן המגפה גם אני ראיתי ארצות ככה: ביום׳ מצלות׳ מגזרת תצלינה צלצלי׳ תלוים בצואר הסוסים העולים לחוג יעשו הכהנים מהם סירו׳ לבשל בהם ויהיו רבים כמזרקים לפני המזבח לזרוק הדם: והיה׳ כנעני סוחר וטעם שלא ימכר אחד מן הסירות והמפרש כנעני ממש אין לו טעם כי זאת המשפחה איננה ידועה היום והנה כל אלה הפרשיות שהם בסוף זה הספר הן לעתיד והאומר כי כבר עבר יראנו המים החיים היוצאים מירושלם בקיץ ובחורף:

ספר מלאכי

א

ישׁ אומרים שהוא עזרא ולפי דעתי שהוא שמו כאשר הוא כתוב והוא סוף הנביאים ובעבור זה הזהיר זכרו תורת משה עבדי כי במותו נפסקה הנבואה מישראל: משא׳ נבואה והאומ׳ כי על ישראל התנבא טרם גלו אסור׳ כי לא היה בבית שני לא דיבר נכונה כי הנה בעזרא ויעשו בני ישראל והם רובם יהודה ובנימן ועוד כתוב כי חלל יהודה קדש יי׳ אשר אהב ובעל בת אל נכר וזהו דבר נשים נכריות שכתוב בעזרא ועוד שאמר על אדום ואשים את הריו שממה וזה היה אחר חרבן ירושלם: אהבתי׳ הטעם בני אב את אחים היו עשו ויעקב ואני נשבעתי כי בריתי אקיים את יצחק ואני אהבתי יעקב ונתתי לו את ארץ כנען שנשבעתי לאבותיו לתת לזרעם וגרשתי עשו מארץ השם ונתתי לו הר שעיר בעבור כבוד אביו ובעבור רשעו שמתי הריו שממה וכן קראהו גבול רשעה והנה אתם בני יעקב הנה שבתם אל ארץ הברית: לתנות מדבר׳ תנות נקבות תנים זכרים:
כי׳ רששנו׳ מגזרת רש ועושר: וקראו להם׳ הקוראים: ועיניכם׳ רואות זאת והיה ראוי שתודו השם ותאמרו יגדל יי׳ ויתכן להיות מעל לגבול ישראל דבק עם ואתם וככה הוא אתם השוכנים מעל לגבול אתם תאמרו יגדל השם ואחר שפירש איך אהב השם את יעקב החל להוכיח הנכבדים בהם שהם מורי התורה והם הכהנים: בן יכבד אב׳ בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב והעבד מוכרח מאדניו ותשובת במה בזינו: מגישים׳ שאתם מגישים ולמה תאמרו במה גאלנוך זהו הגיאול וזה עשיתם בעבור היות מזבחי נבזה בעיניכם והוא השולחן וביחזקאל כתוב על המזבח זה השלחן אשר לפני יי׳: וכי׳ אין רע׳ בעיניכם: לפחתך׳ כמו פחת יהודה: הירצך׳ שיאהבך בלבו: או הישא פניך׳ לעשות בקשתך: ועתה׳ משפט כהני צדק היה להתפלל בעד ישראל ככתוב בספר יואל יבכו הכהנים וגם כתוב ויקנא יי׳ לארצו וטעם חלו נא פני יי׳ על המארה שאנו נארים כאשר כתוב ואתכם כי בעבורכם באה זאת הרעה וזהו מידכם היתה זאת לכם׳ מי׳ יתן אחרים או אחד מכם לו יהיה כן שאחרים או אח׳ מכם יסגור דלתי העזרה: ולא תאירו׳ תבעירו מגזרת ראיתי אור והכל מגזרת אור: כי ממזרח השמש׳ מקצה הארץ ועד קצה הארץ כן הוא הישוב ובכל מקום לו גויתי היו מקריבים לי דבר נכבד מוקטר היה מוגש לפני ומנחה טהורה או מוקטר שם כמו קטורת והיו שומעים בקול לגדל את שמי הגדול׳ אחר כן אמר לי הרב האכם על זה הפסוק פירוש נכון מאד והוא דבק על הענין כי הנביא על הבזיון ועל הגיאול שהיו מחללין את השם על כן הוא אומר כי בכל הישוב ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ונכבד ובכל מקום שבעולם יחשב בעיני הדבר הזה שהם מכבדים ומגדלים את שמי כאילו הם בכל מקום יביאו לפני לשמי כל דבר מוקטר ומוגש הראוי לכבודי ומנחה טהורה לא כאשר אתם עושים להגיש לפני לחם מגואל ועור ופסח וחולה ואיננו רע בעיניכם ולמה לא תשימו על לב כי גדול שמי בגוים ואתם מחללים אותו: ואתם׳ מגואל׳ הוא ניבו נבזה אכלו׳ הטעם כפול וניבו הוא לחמו מגזרת תנובה וככה ניב שפתים שהוא פרי השפתים כי כל דבר יש לו פרי כפי ענינו: ואמרתם׳ מתלאה׳ חסר הא׳ כמו מזה ביקך מה זאת התלאה בעבור המארה אין לחם לשום בשולחן: והפחת׳ אותו׳ שהוא כמו פיח ואין בו כלי: והבאתם׳ הנה השולחן ריק ועל המזבח מנחה איננו כאשר ראיתי: וארור נוכל ויש בעדרו׳ חושב מגזרת בנכליהם דרך מרמה׳ זכר שהוא תמים ומשחת כמו מושלך:

ב

ועתה׳ דברתי אליכם: אם׳ וארותי את ברכותיכם׳ כדרך יניה חשכי וגם ארותיה מפעלי הכפל והטעם הברכה: וגם׳ ככה עשיתי על עתה כי ארותי את הברכה מפני שלא שמתם על לב: הנני׳ אגער בזרע שלא יצמח בעבור היות שולחני ריק ומלת חגיכם כמו אסרו חג בעבותים והנה פירוש חגיכם קרבנותיכם אזרה אותם על פניכם וטעם ארחיקכם מעל פני שלא אראה אתכם: ונשא אתכם׳ הנושא הוא האויב אליו: וידעתם׳ אז תדעו אם לא תשמעו אלי עתה ידבר עם ישרא׳ שהם חייבים לכבד הכהני׳ משרתי השם ועשו כאשר יורו אתכם ולא הביאו מנח׳ בעל מום: בריתי׳ כרתי ברית עמו כי בעבור שהו׳ מקריב קרבני יהיה לישראל

לישראל החיים והשלום וטעם ואתנם על ישראל שהשם נתנם לו שיראו ממנו והוא ירא השם: נחת הוא׳ מבנין נפעל והשלם ננחת כמו לב נשבר ונדכא מגזרת תראו חתת והטעם כפול ויש אומרים כי ואתנם לו מצות וחוקים והם תורת כהנים: תורת׳ אמר יפת זה נאמר על אהרן ורבי ישועה אמר על פנחס והנכון כי על שניהם אמר ועל בניהם הקדושים כי ככה ראוי להיות כהן גדול: היתה בפיהו׳ איננו מקבל שוחד: ועולה׳ לשאת פנים: בשלום׳ עם ישראל: ומישור׳ לעשות מצותי: כי׳ דבק כי בהיות הכה׳ ישר ירבו הישרים והנה שפתי כהן דבק עם אשר למעלה כי מלאך שליח השם הוא בינו ובין ישראל: ואתם׳ יוכיח את שלא ישמעו אליהם להביא הגזול: הכשלתם׳ אתם מורי התורה: וגם׳ אתם בזיתם אותי לאמר כי מזבחי בזוי הוא עתה יוכיח הכהני׳ שהם נושאים פנים לגדולים: הלא׳ פרשה אחרת להזכיר עון אחר שהיו מגרשי׳ נשותיהם והם בוכות בעבור נשים נכריות ככתוב בספר עזר׳ והיה להם לשום לב לאמר הלא אב אחד הוא יעקב אם כן שאבינו אחד ובוראינו אחד למה נבגד׳ איש באחיו או באחותו כי בעבור זאת הפרשה לחלל ברית אבותינו שקיבלו את התורה: בגדה׳ קדש השם לישראל בנים ובנות ככתוב מכעס בניו ובנותיו: ובעל׳ מגזרת כי יבעל בחור בתולה: בת אל נכר׳ עובדת ע״ז והטעם שאינה מאב אחד ומאל אחד: יכרת׳ ער ועונה׳ מטעם הענין בן ונכד ויפת אמר כאשר תלין נפשו יהיה בנו ער ועונה כי לא נכרתה משפחתו ואם העושה זאת התועבה כמו אשר יעשנה הוא כהן לא יהיה לו בן מגיש מנחה: וזאת׳ טעם שנית כי האחת הגזול ובעל מום והשני כי מזבחי מכוסה דמעה בכי ואנקה בעבור בנות ישראל הבוכות ולא אפנה עוד אל מנחותיכם ואין לי רצון בה: ואמרתם׳ והתשובה על כי השם היה עד בינך ובין כל אחד ואחד ובין אשת נעוריו: ולא אחד׳ מכם עשה כזאת ונשארה רוח לו ואם תאמרו מה האחד הוא מבקש זרע אלהים במצות השם וטעם ונשארה רוח לו שלא להתערב עם בת אל נכר על כן כתוב ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד רוחכם: כי שנא׳ השם ישנא שישלח איש את אשתו הטהורה ושנא אשר יכסה או השם יראה חמסו שהוא בסתר: הוגעתם׳ פרשה אחרת ידענו כי השם הנכבד לא ייגע ואיך יגיעהו מעשיו רק ה״א כלשון בני אדם שלא יסבול עוד כל עושי רע לולי שהוא טוב בעיניו לא היה מניחו לעשות ואם תאמרו עוד יעשה משפט מתי היה זה ואיה הוא למה לא יעשה משפט וזאת הנבואה לעתיד ובתחלה יבא אליהו כאשר הוא כתוב בסוף הספר:

ג

הנני שולח מלאכי׳ יתכן להיותו משיח בן יוסף: האדון׳ הוא הכבוד הוא מלאך הברית כי הטעם כפול: ומי מכלכל׳ כפול כמו יכיל מטלטלך ויטילו: כי הוא כאש מצרף׳ והנה זאת הנבואה כנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש: וכבורית׳ שמוך של מכבסים: וישב כמצרף ומטהר כסף מכל פסול: וטהר את בני לוי׳ הם הכהנים ולא יעשו כאשר הם עושים עתה: וערבה׳ כימי עולם׳ בהיותם בבית ראשון: וקרבתי אליכם׳ שיהיו בימים ההם: והייתי עד׳ שאגלה לכל מה עשה ומטי משפט גר: כי׳ לא שניתי׳ לא יקרה לי שינוי כמו שונות מכל עם: ואתם בני יעקב לא כליתם׳ כי אם מת האב נשאר הבן: למימי׳ הלמ״ד נוסף כמו השלישי לאבשלום בן מעכה: שובו׳ אומר לדור ההוא שהוא בזמנו ותשובת במה נשוב: היקבע׳ הנה הוא המעשר והתרומה כי תאמרו איך נתן עין יפה מזה המעט וזה לא טוב שאתם קובעים אותי מפני המארה והחסרון אשר אתם נארים וחסרים כי אם כה תעשו הביאו את כל המעשר והריקותי לכם ברכה ולא ישחת עוד ופי׳ קובעים כמו משכן ממשכנים ומעכבים אתם את הראוי לי היקבע הנה הוא המעשר והתרומה שלא יתנו בעין רעה במארה הוא ראוי שתתיסרו ולא תקבעו אותי׳ ועתה הביאו אפתח ארובות השמים והריקותי לכם דרך משל על רוב ברכות: עד בלי די׳ לא די לבדו רק יותר׳ וגערתי לכם באוכל׳ שלא יבוא עליו מין קללה כמו ארבה וצלצל: ואשרו׳ כי אני חפץ בכם ובארצכם: חזקו׳ זאת הנבואה לעתיד כי עמה דבק כי הנה יום בא: אמרת׳׳ קדורנית׳ כמו קודר שחותי מיראת השם: אז נדברו יראי יי׳ המשכילים וטעם ויכתב כתוב בשמים מכתב לא ימחק: ליראי השם׳ הם הצדיקים׳ ולחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד השם הנכבד והנורא: והיו׳ מלת סגולה דבקה עם והיו לי: אשר אני עושה׳ משפט: ושבתם׳ לאנשי הדור ההוא כי זה הוא סוף כל הנבואות: זדים וכל עושי רשעה׳ הטעם כפול: ולהט׳ כמו ואת להט החרב: וזרחה׳ עיקר היום הוא השמש כחם היום השמש והיום רד מאד השמש וככה היום הבא וזאת השמש לא תזיק אנשי השם רק ירפא טעם בכנפיה האור היוצא מהשמש הפרוש על פני הארץ כמו כנפים: ויצאתם׳ לאור השמש: ופשתם׳ פרשתיו: ועסותם׳ מגזרת עסיס על שם שמעסים הענבים ברגל או בכל דבר המעשה׳ כי אז תגבר יד הצדיקים על הרשעים: ביום אשר אני עושה׳ זה שאזכיר שמש צדקה: זכרו תור׳ משה עבדי׳ ושמרום כי היא תלמדכ׳ דרך יראת השם ובבוא היום הנזכר אז תמלטו:

ד

הנה׳ דברי השם ויום הוא הנזכר: והשיב׳ כדרך יהיה לי עליכם לבב אחר והפך זה בן מנבל אב והנה כולם יהיו לב אחד לשוב אל השם אבות ובנים בטר׳ בא יום הגדול ועתה אחתום פירוש זה הספר בדבר אליהו מצאנו שהיה בימי אחזיהו בנו של אחאב ומצאנו כתוב כי יהורם בן אחאב ויהושפט שאלו אלישע הנביא וכתוב שם פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה לאות כי כבר עלה בסערה השמימה כי לא אמר הכתוב יוצק מים ועוד כי לא נפרד אלישע מעל אליהו אחר ששרתו עד עלותו והנה מצאנו אחרי מות יהושפט בימי אחזיהו בנו כתוב ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא וזה יורה כי אז כתבו ושלחו אליו ואילו היה כתוב לפני עלותו היה כתוב וימצא או ויובא אליו מכתב שהניח אליהו ואין ספק כי בימי חכמינו הקדושים נראה והשם ברחמיו יחיש את נבואתו וימהר קץ ביאתו:

***

פירשתיו אני המחבר אברהם ב״ר מאיר בן עזרא הספרדי שנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושבע עשרה בראש חד׳ טבת בעיר רודוס:

ויבאו
אלה הכתובים בשמות

S W.

תהלת יי׳ ידבר פי ויברך כל

בשר שם קדשו לעולם ועד : אדני שפתי

סדר הכתובים

תלים עם פי׳ רש״י ואבן עזרא׳ משלי עם פי׳ רש״י ואבן עזרא ורלב״ג׳ איוב עם פי׳ רש״י ואבן עזרא ורלב״ג׳ דניאל עם פי׳ רש״י וא״ע ורבינו סעדיה גאון׳ עזרא עם פי׳ אבן עזרא ורש״י׳ דברי הימים עם פי׳ רש״י ורד״ק׳ חמש מגילות עם פי׳ רש״י ואבן עזרא :

והמקרא׳ מנוקדים ונמסרי׳ על פי דרכי הסופרים קדמונינו אנשי כנסת הגדולה אשר על משעולם ומסלולם דרכנו בציון אותיו׳ תלויו׳ וקטנות וגדולות ועקומות ונקוד שרבה על הכתב והכתב שרבה על הנקוד וסתומות ופתוחו׳ ונכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיות מנוזרות

כל אלו מוגים עם רב העיון כפי כח האפשר ונדפסו במצות האדון המהולל לודוויג קיניג ובביתו ועל הוצאתו

פה
באזיליאה

שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו :

תפתח ופי יגיד תהלתך :

בשנת
הן לצדק ימלך מלך
ובבית המלך

אגדל אל אשר כל הגדולות   למול אחת גדולותיו נקלות:
ברוח פיו יסובב העגלות   ויריץ כל צבאיו על מסלות:
רצונו תעשנה כל המולות   עלילותיו פליאות גם מגולות:
הדרו אערוך תמיד במלות   יקרות כי בכתם לא מסולות:
משוש לבי פני צורי לחלות   וכל חפצי לכונן לו תפלות:
ובשמו אכתבה ספר תפלות   והוא עזרי להחל גם לכלות:

נאם אברהם בר מאיר אבן עזרא הספרדי

זה ספר תהלות יש בו מזמורים ושם המשורר או המחבר כתוב בראש המזמור ויש שאם רבים בלא זכר שם המשורר כמזמור הראשון גם השני ומזמור יושב בסתר עליון ואשר אחריו ומחלוקת גדולה יש בינות המפרשים יש אומרים כי כל הספר לדוד והיה נביא והעד כמשה דוד איש האלהים וככה לא נמצא בספרינו כי אם על נביא ועוד שאמר בדבריו האחרונים רוח יי׳ דבר בי כמו הדובר בי ועוד ומלתו על לשוני ומצאנו שם ידותון מחובר עם דוד במזמור והיה כן כי המזמור לדוד ונתנו לידותון לנגן כי הוא אחד מהמנצחים וככה לשלמה אלהים משפטיך למלך תן נבואת דוד על שלמה בנו ותפילה למשה איש האלהים הוא לדוד ונתן המזמור לבני משה לשואל ובניו וככה כל מזמור לאסף ולבני קרח לאחד מבני הימן ככל שואל שהיה מבני קרח ככתוב בדברי הימים ועל נהרות בבל גם אלהים באו גוים בנחלתך נבואת דוד שהתנבא לעתיד על דרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ויש אחרים אומרים כי אין בספר הזה נבואה לעתיד ובעבור זה כתבוהו הקדמונים עם איוב ומגילות והעד מזמור ושיר ותפלה ואמרו כי על נהרות בבל חברו אחד מן המשוררים בבבל וככה אמרו כי כל מזמור לבני קרח הוא לאחד מן המשוררים מבני הימן שהיו בבבל ודבריהם יורו על הגלות ולא ימצא ככה בדברי דוד ואמרו כי גם אסף שם משורר היה בבבל ואיננו אסף המנגן שהיה בימי דוד וככה איתן האזרחי חבר מזמור בהכרת מלכות בית דוד בימי צדקיהו והמזמורים שאין כתוב עליהם שם לא ידעו המחברים זה ספר תהילות שם המחבר וככה לבני קרח לאחד מזרעו ולא ידעו שמו ואשרי תמימי דרך לדברי נער מנערי ישראל היה לו כבוד ממלכי בבל והעד במה יזכה נער צעיר אנכי ונבזה גם ישבו שרים בי נדברו ׳ ודעתי נוטה עם דברי הקדמונים ז״ל כי זה הספר כולו נאמר ברוח הקודש ולמה תמהו ממלת שיר והנה שירת האזינו תוכיח גם תפילה לחבקוק גם התנבא על לשון הצדיקים עד אנה יי׳ שועתי ובספר ישעיה למה תתענו יי׳ מדרכיך וכל מזמור כתוב בראשו לדוד הוא לדוד או לאחד מן המשוררים המתנבאים על דוד על דרך לשלמה אלהים משפטיך למלך תן שגם הוא לאחד מהמשוררים על שלמה ותפילה למשה הוא למשה ומזמור לאסף גם הוא לאסף שהיה בימי דוד וכתוב עליו הנבא על ידי המלך ולבני קרח לבני הימן המשורר וכולם היו בימי דוד וכתוב על הימן חוזה המלך ולשלמה לאחד המתנבאים על שלמה או על המשיח בנו כאשר נקרא שמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם על דרך ואתה אל תירא עבדי יעקב והמזמורים שאין כתוב בראשם שם אדם יתכן שאינן לדוד אולי הם לדוד כמזמור הודו ליי׳ קראו בשמו שאין שם שם דוד והוא לדוד וזה מפורש בדברי הימים כי דוד חיברו על הארון ונתנו לאסף המשורר ולמה תמהו מפרשים בעבור שאין בתחילת הספר נבואת דוד כי אין ספק בין הישראלים כי ספר בראשית משה אדונינו כתבו כי ככה קבלו אבותינו הקדושים ז״ל אע״פ שאין כתוב בתחילה וידבר השם אל משה:

סדר הכתובים האשמורת האחרונה קבלה של אמת ׳ זכרון ראשונו ׳ ושמותם מלמדין עליהם תורה ׳ נביא׳ וכתובים ׳ כתובים מפי נביאים ׳ על היחידים בראשיהם ׳ ועל וכלל ועל גבוליהם ׳ להודיע שכל הכתב ׳ והביאו בעניני ובמשפטו ׳ והמוקש לכתב הקדוש ׳ והתקורי ׳

אשרי

אבן עזרא

אשרי האיש ׳ קדמונינו ז״ל אמרו כי עמד קשה מן הלך ויסב קשה מכולם אם כן יהיו הליצים רעים מחטאים ורבי משה הכהן פירש להפך ואמר כי טעם לא עמד אפילו לא עמד ולפי דעתי כי מלת רשעים הם שאינם עומדים על מתכונת אחת כדרך והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל וכן ובכל אשר יפנה ירשיע והוא ישקיט ומי ירשיע ובעבור זה הזכיר עם רשעי׳ הלך והוא המפותה ללכת בעצת רשע אח׳ ובדרך לא ידעה ומלת חטאים קשה ובעבו׳ זה הזכיר דרך כי הוא הרגיל ללכת בה ומלת ישב קשה ממנ׳ וככה דעת הקדמונים ולצים מגזרת כי המליץ בינותם שהוא יגלה סוד ראובן לשמעון והלצי׳ הם הפך הענוי׳ אם ללצים הוא יליץ ואחריו ולענוים יתן חן והענוים הם ה הכייטנים לדבר דבה ולתת דופי ולגלות סתרים ובקריאת שמע ד׳ מתכונות הגוף והם בשבתך והפך בלכתך כי הנע הפך הנח ובשכבך הפך ובקומך ובתהלות כתו׳ ישב כנגד בשבתך גם הלך כנגד לכתך גם עמד כנגד קומך ולא הזכי׳ השכיבה כי ברוב האדם ישן ומשפט לשון הקודש להכנים סימן אות לכל הפעלים כאשר הם עתידי׳ אמרו מן פעל יפעל וכאשר ירצו לדבר על זמן עומד ידברו בלשון עבר גם בעתיד כמו וינועו אמות הסיפים והבית ימלא עשן וככה לא הלך ובתורתו יהגה כי אין לו עסק וחפץ בהבלי העולם רק כל חפצו בתורת השם לעשות המצות וטעם תורה כי תורנו הדרך הישרה ומלת יהגה בלב וכמוהו והגות לבי תבונות גם בפה כמו ולשוני תהגה צדקך ואמר ובתורתו יהגה ולא נכתב ובה יהגה דרך צחות כי הנה מלת ישראל חמש פעמים בפסוק אחד והזכיר יומם ולילה כנגד ארבעה מתכונות הגוף: והיה ׳ פלגי ׳ מגזרת פלג לשונם ועל פלגי מים על אחת הפלגים כמו אל ירכתי הספינה ויעבר בעברי גלעד כן אתוכות ויש אומרים כי טעם פריו כמו בני הנעורים: ועלהו לא יבול ׳ עשרו כל ימיו על דרך טובה חכמה עם נחלה: וכל אשר יעשה יצליח ׳ ישוב על האדם הנמשל לעץ ויש אומרים כי ישוב כל אשר יעשה יצליח על העץ כי אם יוקח ממנו סעיף ויוטע יצליח ואחרים אמרו כי שב על עלהו כמו ועלהו לתרופה ולפי דעתי כי טעם פריו הנשמה החכמה שתהיה מלאה תורת האלהים להכיר בוראה ומעשיו העומדים לנצח ותדבק בעולמה העליון בהפרדה מעל גויתה כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו ואין צורך לו כי בעבור הפרי היה העץ ועלהו לא יבול זכרו הטוב כדרך זכר צדיק לברכה וכל אשר יעשה יצליח הון ובנים וכבוד: לא כן ׳ כמוץ ׳ הדק מהתבן סמוך ישוער מגורן והנה נפש הצדיק דומה אל הדגן שהוא עומד והרשעים כתבן לפני הרוח:

אשרי ד׳ ר״פ בטעם וסימ׳ אשרי האיש אשר לא הלך ריש סיפרא׳ לא יחשוב יי׳ לו עון ׳ אשרי אדם שומע לי ׳ אשר שם יי׳ מבטחו ׳ וסימ׳ בלשון ארמי גברא חשיב שמיע יי׳: ובדרך ד׳ וסים׳ נמסר בסדר בהעלתך: לא כן ט׳ בקריאה וסים׳ נמסר בירמיה סים׳ כ״ג:

אשרי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים (ל׳) וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב (ל׳ ב׳ ל׳) לֵצִים לֹא יָשָׁב: כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם (ג׳ חד חס) וָלָיְלָה: וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פַּלְגֵי מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ ׳ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא־יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה (ל׳) יַצְלִיחַ: לֹא־כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם־ (ט׳) כַּמֹּץ אֲשֶׁר־תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ: (ב׳ דגש׳ ל׳)

טוביה דִּגְבַר דְּלָא הַלֵּיךְ בְּמִלְכַת רַשִׁיעִין וּבְאוֹרְחַת חַיָּבִין לָא קָם וּבְסִיעַת מְמַקְנֵי לָא אִסְתְּחַר: אֱלָהֵן בְּנִימוּסָא דַיְיָ רְעוּתֵיהּ וּבְאוֹרַיְתֵיהּ מְרַנֵּן יֵמָם וְלֵילֵי: וִיהֵי כְּאִילָן חַיֵּי דִּנְצִיב עַל טוּפֵי מוֹי דִּי אַנְבֵּיהּ מְבַשֵּׁל בְּעִדָּנֵיהּ וְאַטְרְפוֹי לָא נָתְרִין וְכָל לַבְלְבוֹי דְּמַלַבְלֵב מְגַרְגַּר וּמַצְלַח: לָא מְטוּל הֵיכְנָא רַשִׁיעֵי אֱלָהֵן כְּמוֹצָא דִּי תַשְׁקְפִנֵּיהּ עַלְעוֹלָא:

רשי

אשרי האיש ׳ בעשרה לשונות זמר נאמר ספר זה בנצוח בניגון במזמור בשיר בהלל בתפלה בברכה בהודאה באשרי בהללויה כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו אדם מלכי צדק אברהם משה דוד שלמה אסף ושלשה בני קרח ׳ חלוקין על ידותון יש אומרים אדם היה כמו שכתוב בדברי הימים ויש אומרים אין ידותון שבספר זה אלא על שם הדתות והדינים של גזירות שעברו עליו ועל ישראל: אשרי האיש ׳ ליספלי״שמנץ בלע״ז אשורין של איש ותהלותיו של אדם אלו הם אשר לא הלך בעצת רשעים וגו׳: לצים ׳ גאבור״ש בלע״ז: אשר לא הלך ׳ כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב: כי אם בתורת יי׳ חפצו ׳ הא למדת שמושב הלצים מביאו לידי ביטול תור׳: ובתורתו יהגה ׳ מתחלה היא נקרא׳ תורת יי׳ ומשעמל בה היא נקרא׳ תורתו: יהגה כל לשו׳ הגה בלב הוא כלא׳ והגיון לבי לבך יהגה אימה כי שוד יהגה לבם: שתול ׳ פלנט״ץ בלע״ז: פלגי ׳ ראיי״ש בלע״ז: ועליהו לא יבול ׳ אפילו הפסולת שבו לצורך הוא שיחתן של תלמידי חכמים לצורך היא וצריכה תלמוד: לא יבול ׳ לשון כמוס פליסטי״ר בלע״ז: כמוץ ׳ לשון קש קומב״לא בלע״ז: על כן

על כן לא יקמו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים : כי יודע יהוה דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד :

ב

למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק : יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על יהוה ועל משיחו : ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו : יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו : אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו : ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי : אספרה אל חק יהוה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך : שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי ארץ : תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם : ועתה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ : עבדו את יהוה ביראה וגילו ברעדה : נשקו בר פן יאנף

מטול היכנא לא יזכון רשיעי ביומא רבא וחיבין בסיעת צדיקיא : מטול דגלי קדם יי אורח צדיקיא ואורחתהון דרשיעי תהובד : ב למה מתרגשין עממיא ואומיא מרננין סריקותא : קימין מלכי ארעא ושלטוניא יתחברון כחדא למרדא קדם יי ולמנצי על משיחיה : נתרע ית אסרתיהון ונטלוק מננא שלשלותהון : דיתיב בשמיא יגחך מימרא דיי ירחך להון : הידין ימלל להון בתוקפיה וברוגזיה יבהל אנון : ואני רביתי מלכי ומניתיה על טור מקדשי : אשתעי קימא דיי אמר חביב כבר לאבא לי אנת זכאה כאלו יומא דין בריתך : בעי מני ואתן נכסי עממיא אחסנתך ואחודתך שלטוני סיפי ארעא : תתברנון היך בחוטרא דפרזלא היך מן דפחר תתרענון : וכדין מלכיא אשכילו קבילו מרדותא נגידי ארעא : פלחו קדם יי ברחלא וצלו ברתיתא : קבילו אולפנא דלמא ירגיז ותהובדון

יקמו ז׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ ושמע אישה ביום שמעו קדמאה ׳ ויאמר יואב יקמו הנערים בתרא דפסוק ׳ מתים בל יחיו רפאים בל יקמו ׳ בל יקמו וירשו ארץ ׳ לא יקמו אשדים ותמנים ׳ על כן לא יקמו רשעי׳ במשפט ׳ יקמו ויספרו לבניהם דתלים ; ב׳ על יי׳ לא״ בקריאה וסימ׳ ובקר וראיתם את כבוד ׳ ויאמ׳ משה בתת יי׳

לכם ׳ לכן אתה וכל עדתך ׳ אבינו מת במדבר ׳ ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם ׳ והנביא ההוא או חלם ׳ והיא מרת נפש ותתפלל ׳ ויחפאו בני ישראל דברים ׳ לא יוסיף עוד שאר ישראל ׳ ובני הנכר הנלוים ׳ אז תתענג על יי׳ ׳ לכן כה אמר יי׳ הנני פקד ׳ השכירוהו כי על יי׳ הגדיל ׳ ונשמד מואב מעם ׳ ממך יצא חשב על ׳ הלא הכושים והלובים ׳ ובעת ההיא בא חנני ׳ ויכנעו בני ישראל בעת ההיא ׳ וישב בצר לי דה״ה ׳ כי בשובכם ׳ ועוד דברו עבדיו דה״ה ׳ יתיצבו מלכי ארץ ׳ ישועו ואין מושיע ׳ והתענג על יי׳ ויתן לך ׳ גול על יי׳ דרכך ׳ השלך על יי׳ יהבך ׳ אשרי שאל יעקב ׳ ויהי היום ויבאו בני האלהים ׳ וחברו ב׳ בפסוק רחב נפש יגרה מדון ׳ וב׳ ועל יי׳ וסימ׳ ראשיה בשחד ישפטו ׳ אולת אדם תסלף דרכו : בשבט ז׳ רפין בקריאה וסימ׳ בישעיה ריש סימן י״א :

רשי

על כן וגו׳ ׳ דבוק הוא למקרא שלאחריו : כי יודע יי׳ וגו׳ ׳ לפי שהוא יודע דרך צדיקים ולפניו הוא להכירה תמיד ודרך רשעים שנואה בעיניו ומעבירה מלפניו על כן לא תהא תקומת רגל לרשעים ליום הדין ולחטאים ליכתב בעדת צדיקים : למה רגשו גוים ׳ רבותינו דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעו נכון לפותרו על דוד עצמו לענין שנאמר וישמעו פלשתי׳ כי משחו ישראל את דוד למלך עליהם ויקבצו פלשתים את מחניהם ונפלו בידו ועליהם אמר למה רגשו גוים נתקבצו כלם : ולאומים יהגו ׳ בלבם ריק ולאומים מנחם פתר לאומי׳ ואומי׳ וגוי׳ כלם קרובי ענין : יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד וגו׳ ׳ ורוזנים שנור״ש בלע״ז נוסדו לשון סוד פוריקונסיילו״ונט בלע״ז ומה היא העצה ננתקה את מוסרותימו דישרונפר״ונט לוייקור״אונגלש בלע״ז אלו רצועות שקושרין העול בהם : עבותימו ׳ לוייקור״דש בלע״ז : ישחק ׳ ילעג ׳ ידבר ׳ לשון הווה הם משמשין : אז ידבר אלימו ׳ כמו אליהם ומה הוא הדבור ואני נסכתי מלכי למה רגשתם ואני מניתי לי את זה לנסוך ולמלוך על ציון הר קדשי : אספרה אל חוק ׳ אמר דוד חוק קבוע הוא ומקובל עלי לספר זאת ולהודיע : יי׳ אמר אלי ׳ על ידי נתן וגד ושמואל : בני אתה ׳ ראש לישראל הקרויין בני בכורי והם יתקיימו על ידך כמו שנאמר באבנר כה אמר יי׳ ביד עבדי דוד אושיע את ישראל ובשבילם אתה לפני כבן שכלם תלויין בך : אני היום ׳ שהמלכתיך עליהם : ילדתיך ׳ להיות קרוי בני וחביב עלי כבן בשבילם כמו שנא׳ וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך על ישר׳ וכי נשאת מלכותו בעבור עמו ישראל ומצינו במלכי ישראל החביבין לפניו שקרויין בנים כמו שנאמר בשלמה הו׳ יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב ועוד מצינו בדוד במזמור פ״ח הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי : שאל ממני ׳ התפלל אלי בכל עת שאתה בא להלחם באויביך : תרועם ׳ תרוצצם בשבט ברזל הו׳ החרב : תנפצם ׳ תשברם והוא לשון נפוץ בכל המקרא אדם המשובר בשברים דקים : ועתה מלכים השכילו ׳ נביאי ישראל אנשי רחמים ומוכיחים אמות העולם לסור מרעת׳ שהקב״ה פושט יד לרשעי׳ ולצדיקים : וגילו ברעדה ׳ כשתבא אותה רעדה שכתוב בה אחזה רעדה חניפים תגילו ותשמחו אם עבדתם את יי׳ : נשקו בר ׳ זרזו עצמיכם בבור לבב לא״ נשקו בר גרנישמ״נט בלע״ז ומנחם פתר אותו לשון תאוה כמו ואל אישך תשוקתך : פן יאנף ׳ פן יקצוף : ותאבדו

אבן עזרא

על כן ׳ הזכיר כי תאבדנה נפשות הרשעים וזכר זרעם בעולם הזה על כן מלת לא יקומו שטעמו יעמדו וטעם במשפט כמו את כל מעשה האלהים יביא במשפט ונפתח בי״ת במשפט להורות על חסרון הדעת כדרך בשמים יי׳ בהשמים חסדך בעבור שהוא יום הדין לכל יום אחד או לכל אחד במותו וטעם בעדת צדיקים כי התחברותם טוב לכלם הפך חבורת רשעים : כי יודע ׳ אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללים והפרטים הכללים הם נפש כל חי לכל הברואים והפרטי׳ הם כל מין ומין בפני עצמו או אפי׳ כל בריה ובריה בפני עצמה כי מעט ידיו כולם רק לע׳ הפרט לכל אחד בדרך כלל הן לצדק הן לרשע ידענו ולעולם ידע אומנות הנודעות ובעבור שתעמדנה נפשו׳ הצדיקי׳ ותהיינה קיימות לעולם על כן ידע אותם גם ידע כי נפשות הרשעים תאבדנה הנה הטעם כי דרך הרשעי׳ לאבדון ואם נפשות הרשעים תאבדנה אף כי נפשות הלצים או תהיה מלת רשעים כוללת חטאים ולצים : למה רגשו ׳ הנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ביום המשחו על כן כתוב אני היום ילדתיך או על המשיח ורגשו כמו חברו וכמוהו מרגשת פועלי און ׳ ולאמ׳ לאומים שורש כמו ולאם מלאו׳ יאמץ : יהגו ריק בדיבור כמו ולשוני אם יהגה רמיה והדבור ננתקה את מוסרותימו : יתיצבו ׳ עם הגוים המלכים והסגנים יחדו ונוסדו מגזרת סוד והנה על דרך ריבה יי׳ את יריבי שהוא מגזר׳ רב והוא מעלומי העי״ן ריב וכן סוד מגזרת שיד ויול ודיבי הפוך והוא תאר חסר או הו׳ מטעם יסוד על דעת האומ׳ שזה המזמו׳ שאמ׳ המשורר כאמ׳ על דוד או הוא התנבא על עצמו הכה שבאו גוים רבים היו תחת יד דוד ואם על המשיח הדבר יותר ברור וטעם על יי׳ שיצאו מתחת יד שקול הדעת שנטע השם בלב כל אדם ׳ ועל משיחו שלא יכחשו לו ויסורו אל משמעתו לתת לו מס : ננתקה את מוסרותימו ׳ מגזרת מוסר גם עבותימו חבלים עבותים והטעם אחד במלות שונות כי כן דרך צחות כמו מה אקוב ומה אזעום : יושב ׳ בעבור שהזכיר יתיצבו מלכי ארץ אמר כנגדם יושב בשמים שהשם למעלה על האדם ׳ אמר הגאון כי טעם ישחק שישימם לשחוק וללעג והנכון שהשם ברא הנפש שהוא העצם והגורות שהם מקרים כל אשר יעשה האדם או יצייר צורות חיות ושמו כשנב לבדו מהיותו ביסוד ואף כי במקרה רק בעבור שהמדבר אדם וככה השומע דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומע וככה עשו שהארץ כדמות אדם ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ ולמו כמו להם ומלת לעג לעולם עם אות למ״ד כמו ילעיגו לי על כן ואויבינו ילעגו למו דרך כינוי כאשר אפרש : אז ׳ יש אומרים ידבר כמו יאבד כמו ותדבר את כל זרע המלוכה שהוא לשון מות כמו אחי דברך מות כמו ותדבר את כל זרע המלוכה כי כתוב בספר אחר ותאבד מגזרת דבר כבד מאד : אלימו ׳ החזקים כמו ואת אילי הארץ לקח ואיננו נכון כי אילי הארץ על דרך אבירי בשן גם הוא ב״ול כי הוא מגזרת אין איל ׳ והנכון כי ידבר כמשמעו ואלימו כמו אליהם ועלימו כמו עליהם וככה ידבר אליהם למה רגשו גוים : ואני נסכתי ׳ המלכתי והטעם שהוא נסיכי כמו חמשת מלכי מדין שהיו נסיכי סיחון ודע כי הסמיכה פעם היא מהנסתר לנכח והפך הדבר כמו אתה הוא מלכי אלהים ואני נסכתי מלכי יי׳ הוא נחלתו והם עמך ונחלתך וכמוהו להשתחות למלך יי׳ צבאות שהוא המשיח כדרך וישתחוו לו כל מלכים כי אילו היה על השם היה הלמ״ד פתוח : אספרה ׳ דברי דוד עם הנבואה שלו או דברי המשורר מדבר בעדו וטעם אל חק זה שאספר אשים אותו לחק שיסופר והוא אמר אלי בני אתה לעבוד את השם כבן יכבד אב : אני היום ילדתיך ׳ כמו צור ילדך תשי : שאל ׳ מנהג האב להנחיל את הבן על כן אמר ואתנה גוים נחלתך : אפסי ארץ ׳ מגזרת כי אפס כסף מקומות כנזרים יימוב : תרועם ׳ תשברם והיה העי״ן לאוי להדגם לולי היותו מהגרון כמו תסובם : בשבט ברזל ׳ החרב תנפצם הפך לרגשו גוים : ועתה מלכים ׳ הם מלכי ארץ והשכילו הפך על יי׳ והוסרו הפך מוסרותימו ׳ ושפטי ארץ הם רוזנים : עבדו ׳ הפך לבריהם ננתקה ועבודת השם ליראה ממנו ולא יעברו פיו : וגילו ׳ אם בא גיל אל תשכחו שתרעדו מפחד השם ויש אומרים וגילו כמו תגילו על דרך עלה ומות בהר פרו ורבו שהוא ברכה על דגי הים והטעם שתגילו אם רעדתם מהשם : נשקו בר ׳ הנה עבדו את יי׳ ונשקו בר כנגד על משיחו והנה פירוש בר כמו מה ברי ומה בר בטני וכן כתוב בני אתה ומנהג גוים בעולם לשום ידיהם תחת יד המלך כאחי שלמה או העבד תחת ירך אדוניו או לנשק את המלך וזה המנהג עד היום בארץ הודו ופן יאנף שב אל השם הנזכ׳ בפסוק הראשון ואם הוא רחוק כמו תבלעימו ארץ איננו שב אל מלת מי כמוכה באלי׳ רק אל אמר אויב וככה והקימו את המשכן עד בואם ויש אומרים כי נשקו מגזרת נשק והטעם נשקו כלי בר והנה בר כמו ברי לבב והיה ראוי להיותו בור או יהיה תקנו הבר או כלי הבר ; ותאבדו

ותאבדו דרך' תהיו אובדים מפאת הדרך כמו נובלת עליה כי היא בעצמה איננה נובלת רק עליה נובלים כי היא מהפועלים העומדים ורבי משה הכהן אמר כי דרך כמו מדרך כף רגל וזה רחוק כי אין לו טעם: כי יבער כמעט אפו' פועל יוצא כאם תבער יער כדרך אם אוכלה והפעול חסר כי אין צורך כי אחרי האף כמשל לאש: מזמור לדוד בברחו' רצה הגאון רב סעדיה לקשור כל המזמורים זה עם זה ואמ' אחר רגשו גוים כי יקרה להם כמקרה אבשלו' ואין יכולת במפר' לקשור ככה וזה המזמו' הוא כתוב בספר הראשון כי חמשה ספרים הם על כן אין לתמוה אם מצאנו בחמישי בהיותו במערה תפלה שהיה קודם דבר אבשלום ומזמור בדרך נבואה שהתנבא שהוא יכנח על ויענני מהר קדשו כ כתפילת יונה ותבא אליך תפילתי: יי' מה' בלשון הקודש נופל על דבר נכבד ונבזה כמו מה רבו מעשיך מה אנוש כי תזכרנו ובמקום הזה לתימה וישראל נחלקו בו לג' חלקים יש מהם צרים כבני בנימן ויש מהם קמים והם בנו ועמשא וקרובים ויש אחרים אומרים כי נפל ולא יוסיף קום: רבים' לנפשי' בעבור נפשי כדרך ואמר פרעה לבני ישראל אמרי לי אחי הוא: ישועתה' שנים סימנים לשון נקבה דרך אחות כמו אימתה בגרת' והזכיר על נפשי לו כמו להריק נפש רעב ורבים יפרשו סלה כמו לנצח ואיננו נכון והמתרגם ספר תהלות לערבים אמר כי מלת סלה אין לה טעם רק היא לתקון טע' הנגון והעד כי לא תמצא זאת המלה בכל המקר' כי אם בתפילת חבקוק שלשה שהיא כדרך ת תהלות על שגיונו' כמו שגיון לדוד למנצח ב בנגינותי והנה יהיה פירוש סלה לנצח וכתוב על מי מריבה סלה ופעם אחת היתה גם כתוב ויקדו' מהר פארן סלה וי"א כי סלה שב אל יקדוש ועוד כתוב ערות יסוד עד צואר סלה

ג' מזמור לדוד ח"רפ בסי' וסי' בברחו מפני אבשלום' יי' מי יגור באהלך' יי' רעי לא אחסר' הבו ליי' בני אלים' יי' אל בקצפך' בהיותו במדבר יהודה' יי' קראתיך חושה לי' שמע תפלתי האזינה: הקיצותי ג' בקרי' וסי' אני שכבתי ואישנה' על זאת הקיצותי' הקיצתי ועודי עמך: ברכתך ב' וסי' בא אחיך במרמה' על עמך

וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי־יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בוֹ׃

ג א מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ׃ יְהוָה מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי׃ רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה׃ וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי׃ ה קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה׃ אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה הֱקִיצוֹתִי כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי׃ לֹא־אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי׃ קוּמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי־הִכִּיתָ אֶת־כָּל־אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ׃ י לַיהוָה הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה׃

ד א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד׃ בְּקָרְאִי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לִּי חָנֵּנִי וּשְׁמַע תְּפִלָּתִי׃ בְּנֵי אִישׁ עַד־מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה תֶּאֱהָבוּן רִיק תְּבַקְשׁוּ כָזָב סֶלָה׃ וּדְעוּ כִּי־הִפְלָה יְהוָה חָסִיד לוֹ יְהוָה יִשְׁמַע בְּקָרְאִי אֵלָיו׃ ה רִגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה׃

ל' · ל' רפ כסיפ' · ב' לי' · ל' · ל' · נ' ב' חס' · ב' קדמ' ל' מלעיל · ב' כטע' כסי' · ב' · ל' · ג' מ"ל · כ' לי' ל' · ל' וכתי' ה' · ב' ירחתי על · ל'

וּתְהוֹבְדוּן אוֹרְחָא מְטוּל דְּיֵיחוּר כִּזְעֵיר רוּגְזֵיהּ טוּבֵיהּ לְכָל דִּסְבְרִין בְּמֵימְרֵיהּ׃

ג תֻּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד בְּמֵעְרְקֵיהּ מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם בְּרֵיהּ׃ יְיָ כַּמָּה סַגִּיאִין מְעִיקַי סַגִּיאִין דְּקָיְמִין עֲלָי׃ סַגִּיאִין אָמְרִין לְנַפְשִׁי לֵית פּוּרְקָנָא לֵיהּ בֶּאֱלָהָא לְעָלְמִין׃ וְאַנְתְּ יְיָ תְּרִיס עֲלַי יְקָרִי וּמְרִים רֵישִׁי׃ קָלִי קֳדָם יְיָ אֲצַלֵּי יְקַבֵּל צְלוֹתִי מִן טוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ לְעָלְמִין׃ אֲנָא שְׁכִיבֵית וּדְמֵכֵית אִתְּעֵרִית מְטוּל דַּיְיָ סָמֵיךְ יָתִי׃ לָא תִדְחַל מִמַּצּוּתָא דְּעַם דְּחָזוֹר חֲזוֹר אִתְכַּנַּשׁוּ עֲלָי׃ קוּם יְיָ פְּרוֹק יָתִי אֱלָהִי אֲרוּם מְחִיתָ כָּל בַּעֲלֵי דְבָבִי עַל לִיסְתְּהוֹן כַּכֵּי רַשִׁיעֵי תַּבַּרְתָּא׃ מִן קֳדָם יְיָ פוּרְקָנָא עַל עַמָּךְ בִּרְכְתָךְ לְעָלְמִין׃

ד לְשַׁבָּחָא עַל חִנְגִּיתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ בְּעִדָּן צְלוֹתִי קַבֵּל מִנִּי אֱלוֹהַּ צִדְקוּתִי בְּעִדָּן עָקְתָא אַפְתִּיתָא לִי חוּס עֲלַי וְקַבֵּל צְלוֹתִי׃ בְּנֵי נָשָׁא מְטוּל מָה אִיקָרִי לְאִתְכְּנָעוּתָא תְּרַחֲמוּן סְרִיקוּתָא תִבְעוּן כַּדִּיבוּתָא לְעָלְמִין׃ וִידַעוּן אֲרוּם פְּרִישׁ יְיָ זַכָּאָה לֵיהּ יְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתֵיהּ דְּדָוִד בְּמִקְרֵי לְוָתֵיהּ׃ זָעוּ מִנֵּיהּ וְלָא תֶחֱטוּן אִמְרוּ בְעוּתְכוֹן בְּפוּמְכוֹן וְשֵׁילַתְכוֹן בְּלִבַּבְכוֹן וְצַלּוּ עַל שְׁוִויכוֹן וְאִדְכַּרוּ יוֹם מִיתוּתָא לְעָלְמִין׃

ברכתך סלה: ד' בנגינות ג' מל' בליש' וסי' בקראי ענני אלהי צדקי' אל באפך תוכיחני' ונגינות שתי שכר: מה כ"ד בסגול וסים' נמסר בסדר כי תשא:

רש"י

ותאבדו דרך' כענין שנאמר ודרך רשעים תאבד: כי יבער כמעט אפו' כי ברגע מועט יבער אפו עליכם פתאום ואותה שעה אשרי כל חוסי בו יהו נכרי' אשרי החוסים בו: מזמור לדוד בברחו' הרבה דרשו דרשו בני אגדה בדבר ורבותינו אמרו משאמר לו הנביא הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך היה לבו סוער שמא עבד או ממזר יקום עלי שאינו מרחם עלי כיון שידע שבנו הוא שמח ומדרש אגד' על שרא' טכסיסו קיימת שהיו עבדיו והכרתי והפלתי שהם סנהדרין מחזיקים אדונתן עליהם כשאמר להם קומו ונברחה מפני אבשלום מה כתיב שם ככל אשר יבחר א אדוני המלך הנה עבדיך וכשבא מחנים ושובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזילי הגלעדי יצאו ל לקראתו וכלכלוהו שם: רבים קמי' עלי' בני אדם גדולים בתורה גדולים בחכמה גדולים בעושר גדולים בקומה כגון שאול וילידי הרפה דואג ואחיתופל: אומרים לנפשי' על נפשי: אין ישועתה לו באלהים סלה' לפי שבא על אשת איש: אני שכבתי ואישנה' לבי אטוס בדאגה ופחד: הקיצותי' מדאגתי כי בטחתי כי יי' יסמכני: שתו' לשון שאיה נאטוירנט בלעז וי"א שתו כמו שמו כמו למען שיתי אותותי: כי הכית את כל אויבי לחי' מכת בזיון היא כדא' יתן למכהו לחי בשבט יכהו על הלחי ומדר' אגדה מכת הפה כדא' ויבו אל ביתו ויחנק: שני רשעים' גבורתם: ליי' הישועה ונומר' עליו להושיע את עבדיו ואת עמו ועל עמו מוטל לברך ולהודות לו סלה: למנצח בנגינות מזמור' זה יסד דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחין בנגינות בשיר על הדוכן לשון נצוח נופל במתחזקים בעבודה כענין שנאמר ויעמדו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכ' בית יי': בצר הרחבת לי' בימים שעברו עלי ומעתה חנני ושמע תפילתי: בני איש' בני אברהם יצחק ויעקב הקרויים איש כאברהם כאמר השב את אשת האיש ביצחק כאמר מי האיש הלזה ביעקב כאמר איש תם: עד מה כבודי לכלימה' עד מתי אתם מבזים אותי לאיתם את בן ישי מי דוד ומי בן ישי בכרות בני עם בן ישי כי בוחר אתה לבן ישי אין לי שם: תבקשו כזב' תרדפו למצוא כזבים כגון הזיפים שמלשינים עלי ולי היו מראים שלום וכיוצא בהם דילטורין שהיו בימי שאול הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה וכן הרבה: הפלה' הבדיל: רגזו' תרדו מלפני הקב"ה ואל תחטאו: אמרו בלבבכם על משכבכם' השיבו על לבבכם שהזהיל הקב"ה על כך: זבחו

אבן עזרא

והנכון כי טעם סלה כמו כן הוא או ככה ואמת הדבר ונכון הוא: ואתה' מגן' שם ואיננו פועל כי היה ראוי להיותו על משקל הנני מיסב וטעם מגן שהוא לא בא במלחמה וטעם כבודי כי כל המנצח יש לו כבוד: קולי' והטעם אני לא אבוא במלחמה רק אריס קולי בתפלה: מהר קדשו' בעבור הארון שהיה בציון נקרא הר הקודש וזה קודם לבר ארונה היבוסי: אני' לבטח אשכבה ואישן בלילה שהיתה למחרת המלחמה ויש אומרים כי בנפול מזל האל' הוא דומה לישן ובהתעורר המזל להטיב לו דומה למקיץ: לא' שתי עלי' כמו שות שתי השערה כמו נלחמו ויש שפירשו השתות והטעם כמו רשות על כן מלת סביב' קומה' דע כי שם הפועל הוא בכל פעל עבר או עתיד ואעפ"כ שאיננו פעמים כתוב כמו וברך ולא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וברוב יועצים עצה תקום וככה כי הכית את כל אויבי מכת לחי או תחסר אות ב"ית כמו הנמצא בית יי' כי ששת ימים עשה והנה הוא בלחי וטעם ושיני רשעים כנגד רבים אומרים לנפשי' אז יתברר לכל כי לשם הישועה כי הוא יושיע מי שיחפוץ בו וטעם על עמך הם הנלחמים בעבור דוד כי הם עם יי' באמת ולא ככה העוזרים לבן לקשור על אביו והנה התפלל שיברכם השם ולא יפקד מהם במלחמה איש או התנבא: למנצח בנגינות' אמר הגאון כי זה המזמור לדוד ונתנו לאחד מן המשוררים לנגן אותו תמיד כמו לנצח ואחרים אמרו כי המנצח הוא הפקיד שהוא שר על המנגנים כמו ומנצחים עליהם וזהו הנכון ונפתח למ"ד למנצח בעבור היותו ידוע וטעם בנגינות שיש לו שתי נעימות ויש אומרים כלי שיר נקרא נגינות ולפי דעתי שהיו בישראל נגינות ושירות על נעימות רבות וטעם בנגינות שהיה תחלת שיר והנה נכתב עם זה המזמור הניגון וככה למעלות והמעלות ועל עלמות ועל איילת השחר ועל יונת אלם ועל מחלת: בקראי' וטעם אלהי צדקי אתה הסבה הראשונה להראות צדקי ובצר שם לבד כמו בצר לי: בני' אמר רבי משה הכהן ז"ל כי זה המזמור כנכתב למעלה וידבר עם בני איש בעבור גבהות לבם בבחרותם' עד מתי שמתם כבודי לכלמה ולא יעמוד זה שאביתם ולא יקום ולא יהיה כי באמת תבקשו כזב ועל דעת רבי משה שהוא מדבר על עוזרי אבשלום: ודעו כי הפלה יי'' כמו אשר יפלה יי' הבדיל והודיע מי שהוא חסידו כי ישמע בקראו אליו: רגזו' בעבור שיכלימוהו תחת כבודו וידברו כזב עליו אמר רגזו מהשם פחדו כמו אל תרגזו בדרך כי המלך שואל הלעגות שלו וי"א כי חשבתם כזב בלבבכם אל יצא מפיכם וזה איננו נכון וכתוב ודובר אמת בלבבו לב חורש מחשבות און ודבור הלב הוא העיקר והלשון איננו רק מליץ בין הלב ובין השומעים רק הפה הוא תתחשבו בלבבכם בלילות על משכבכם שאין לכם עסק בני אדם ולא תדברו כזב ביום וזהו ודומו סלה: זבחו

זבחו זבחי צדק׳ הצדיקו מעשיכם והרי אתם כמקריבים זבחים: ובטחו אל יי׳ שישפיע לכם טובה ואל תחטאו לו בשביל ממון שאתם מצפים לקבל שכר מאת שאול: רבים אומרים מי יראנו טוב׳ רבים מישראל יש שרואין אומות עולם בעושר ובשלוה ואומרים מי יראנו טוב להיות עשירים ושמיני תאוה כאלו: נסה עלינו׳ הרם עלינו לנס את אור פניך לשון הרימו נס ארים נסי לא״ נסה עלינו דפנבליר בלע״ז כמו אבני נזר מתנוססות אבל אני איני מקנא בהם כי שמחה נתונה בלבי מעת דגנם ותירושם של אומות רבו בטוח אני אם כך למכעיסיו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה לעתיד לבא שהוא יום קבול שכרם: בשלום יחדו אשכבה ואישן׳ הייתי שוכב וישן בטח ולא הייתי ירא מכל צר ואויב: לבדד לבטח׳ כמו בטח בדד עין יעקב לשון מבטח ושקט הוא שאינו צריך להושיע גייסות עמו: אל הנחילו׳ מנחם פתר בכולן נחילות ועלמות גתית ידותון כלם שמות כלי זמר הם ונעימת המזמור היתה לפי שיר הראוי לאותו כלי ומדר׳ אגדה יש מפרשים נחילות לשון נחלה ואין זה משמעות התיב׳ וגם ענין המזמור אינו מדבר בנחלה ניתכן לפתור נחילות גייסות כמו כחיל של דבורים וכמו ונחלי בליעל תרגם יונתן סייעת חייבין תפילה בשביל גייסות אויבים הבאים על ישראל ואומר המשורר את המזמור בשביל כל ישראל: אמרי האזינה יי׳ כשיש בי כח לשאול צרכי לפניך וכשאין בי כח להתפלל לפניך והדאגה עצורה בלבי בינה הגיגי הכן הגיון לבי כך מפורש במדרש כל בינה שבמקרא הטעם תחת הנון חוץ מזה ואבירו שבאיוב ואם בינה שמעה זאת שאינו שם דבר אלא לשון הבן כמו בין ת תבין את אשר לפניך לפיכ׳ הטע׳ תחת הבי״ת: בקר תשמע קולי׳ בבוקר אני קורא לך עליהם שהוא עת משפט ברשעים כמו שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ היה זרועם לבקרים׳ כי בבקר בבקר יעבר: בקר אערוך לך׳ תפילתי על זאת אערוך לשון מערכה הוא כן חברו מנחם: ואצפה׳ שתעשה בהם משפטים: כי לא אל חפץ רשע אתה׳ ונאה לך לאבד הרשעים מן העולם: לא יגורך רע׳ לא יגור אצלך: הוללים׳ משתטים ובלשון משנה מעורבבין: איש דמים ומרמה׳ זה עשו וזרעו: ואני׳ אבא ביתך להודות לך ברוב חסדך שהפלאת עלינו להראותינו נקמה מהם: שוררי׳ עוייני המצפים שאבגוד בך ותעזבני׳ שוררי כמו אשורנו ולא קרוב: כי אין בפיהו נכונה׳ נראים כאוהבים והם אויבים: קרבם הוות׳ מחשבותם מרמה: קבר פתוח גרונם׳ לבלוע יגיע אחרים כקבר הבולע את הגוף: יחליקון׳ דברי חלקלקות: ממועצותיהם׳ שהם יועצים על ישראל ואז ישמחו כל חוסי בך: נאתה

זבחו זבחי צדק׳ הם השלמים שהם קרבים אמוריהם לא בעבור אשם או חטאת או עולה על הלב שהיא המחשבה ואין טענה מן אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל כי הטעם ועולה כנגד ראובן ושמעון וטעם זבחו הכינו לדברי ריק והודו לשם שנתן כעמו לכם: רבים׳ שב להזכיר לדברי מבקשי כזב כי בהיותי בצרה אני ואנשי אומרים מקבצים כנגד עלי ועל אנשי מי יראנו טוב׳ יש אומרים כי מלת נסה מהפעלים עלומי הלמ״ד גם והיה ראוי על משקל וראה ועשה ובא על דרך ש שהוא כמו ואשעה ב בחוקיך ונכון הוא ל להיות הה״א כמו הא״לף והסמ״ך כמו השי״ן יש פעלים שנקראים ע עלומי העי״ן כגון כל הפעלים של שתי א אותיות כגון קם שב והם כלם כמו שיאמר קים שיב שאות ה האמצעי׳ עלומ׳ שהיא כנגד העי״ן של פעל ו ונכון להיות הה״א כמו הא״לף והסמ״ך כמו השי״ן על דרך ישא יי׳ פניו אליך וכמו הנסה דבר אליך תלאה: נתתה׳ הם מתאוים שלא נראה טוב ואני הייתי שמח בראותי אותם בטוב וטע׳ נתת כי אתה נתתה לי לב טוב להתאות טוב לכל ׳ ויאמר רבי יהודה בן בלעם כי מעת דגנם הפוך והאמת מעת רבו דגנם ותירושם ואין צורך להפך דברי׳ כאמרי׳ ברוח הקדש: בשלום׳ בלא פחד וטעם יחדו הרבי׳ והוא עמהם ומלת בדד בלמ״ד או בחסרונ׳ שוה וככה מלת לבטח ויש בטח והנה יי׳ בדד י ינחנו ונכון הוא שהשם לבדו וככה זה או ט טעמו או היו יחדו עמי או הייתי לבדד והטעם לבדי תושיבני: למנצח אל הנחילות׳ אל כמו על בתעם כמו ותתפלל על יי׳ אל הנער הזה להפך ולא יתחלף הא״לף בעי״ן רק אותו׳ אהוי הם המתחלפו׳ וסי״ן בסמ״ך כי הם קרובי׳ במוצא והנחילו׳ תחילת פיוט אולי הו׳ מגזר׳ ינחלו לכם כדרך האכילה ההיא: אמרי האזינ׳׳ מגזר׳ אזניס הטה אזנך: בינה׳ לשון ציווי כמו שימה נא׳ הגיגי כפול העי״ן כי מן הגה הוא כמו זכוכיה ואמר לשם בינה כדרך בן אדם וככה ודע לבבי גם האזינ׳ והטעם שיתברר לכל כי אין ספק כי הכל ידע ואין לו צורך לאזנים כדרך הנוטע אזן הלא ישמע: הקשיבה׳ זאת הגזר׳ קשור׳ עם למ״ד על כן לא נכון לדבר מי יקשיבני וטעם מלכי אין לי מלך שאשוע אליו רק אתה לבדך: יי׳׳ טעם בקר כל בקר כמו חדשים לבקרים ופעול אערוך לך חסר כאילו אמר אערוך לך תפלתי כאשר פירשתי כי כא שמות בפעלים וכרך ולא אשיבנה וברוב יועצים תקום בעתידים כאילו כתוב למעלה כי אליך אתפלל תפלתי ומלת לך עם בקר אערוך לך מוסכת עצמה ואחרת עמה כמו יכפה אף והנה הוא ואצפה לך: כי׳ טעם יי׳ שים לך להטיב והרשע לא תחפוץ בעבור שהזכיר מלכי׳ לא יגורך רע׳ יגור עמך כמו ישכבנה וככה גללי כאב גדל עמי ורע הוא אדם לא שם דבר והעד לא יתיצבו הוללים מלעינים לנגד עיניך כמשפט מלכי ארץ: לא׳ טעם יתיצבו כדרך העבדים נצבים על מלכם: תאבד׳ איש דמים ומרמה׳ הוא הרכיל כמו חץ שחוט לשונם מרמה: יתעב יי׳׳ השם הוא הפועל והטעם שהוא נתעב בעיניו וכמאס: ואני׳ שב לאסר האל בקר תשמע קולי שהוא בא אל בית השם ואין עמו מנחה להשתחות בהיכלו כמביא מראשית פרי האדמה שנם כתוב והשתחוית לפני יי׳ אלהיך והנה הטעם אין לי מנחה רק להודו׳ ברוב חסדך עלי וטעם ביראתך אין לי במה אשתחוה רק ביראתי ממך כדרך ובעבור תהיה יראתו על פניכ׳ כי האחרים יראו מהשם: יי׳׳ תחלת תפלתי שתנחני בדרך צדקתך: למען שוררי׳ כי אפחד שתמעד רגלי ותעניסני אז ישמחו שוררי וטעמו מגזרת אשורנו ולא קרוב כמו עויין את דוד המסתכלים ביום רעה ומלת הישר כמו היצא אתך: כי אין בפיהו׳ בפי כל אחד מהם כמו מבכה על בניה מאנה להנחם כי איננו ונכונה תואר למלה או דבריה וככה יענה עזו ומאכלו בריאה: קרב׳׳ הוא הלב הנסתר: הוות׳ מגזר׳ הוא להם למלך כי יחשבו מחשבו׳ רעו׳ אולי תהיינה ותקומנה: קבר פתוח׳ אסון מיד׳ יחליקון׳ מגזרת אים חלק והכל מגזרת חלק כחלק בעבור היות החלקי׳ שוים: האשימם׳ הא״לף שרש או תתחלף כיו״ד תישמנה כמו והאדמ׳ לא תשם וטעם ממועצותיה׳ כי עצת תפלים וישמחו

כל לשון בטיחה על במ׳ אל וסי׳ במס׳ רבתא בערך אל בשטא חדא דכל ליש׳ על במ אינון דמסרינ׳ תמן בסר: לבדד ג׳ וסי׳ בסוף מיכה ובסדר בלק: ה׳ אל הנחילו׳ כל לשון נחלה על במג אל וסי׳ כי לא באתם עד עתה׳ וישבו אל נחלת׳ דספר שפטי׳ ׳ למנצח אל הנחילו׳: בינה ב׳ מלעיל וסי׳ בינה הגיגי׳ ואם בינה שמעה זארת דאיוב׳ וא׳ ובינה לו במראה: דבריד׳ ג׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ תאבד דברי כזב׳ דברי שלום עם רעיה׳ ׳ תעו מבטן דברי כזב׳ כי יסכר פי דוברי שקר: בתרא מל׳: כי נ״ה בטע׳ בספר׳ וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ בערך כי: פתוח ד׳ בקרי׳ וסי׳ וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו׳ קבר פתוח גרונ׳ ׳ אשפתו כקבר פתוח׳ שרשי פתוח אלי מים:

זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־יְהוָה׃ רַבִּים אֹמְרִים מִי־יַרְאֵנוּ טוֹב נְסָה־עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה׃ נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ׃ בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי׃

ה

א לַמְנַצֵּחַ אֶל־הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אֲמָרַי הַאֲזִינָה יְהוָה בִּינָה הֲגִיגִי׃ הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל׃ יְהוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה׃ ה כִּי לֹא אֵל־חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְגֻרְךָ רָע׃ לֹא־יִתְיַצְּבוּ הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ שָׂנֵאתָ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ־דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב יְהוָה׃ וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ׃ יְהוָה נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַוְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ׃ י כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה קִרְבָּם הַוּוֹת קֶבֶר־פָּתוּחַ גְּרֹנָם לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן׃ הַאֲשִׁימֵם אֱלֹהִים יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ כִּי־מָרוּ בָךְ׃

כבשו יצרכון ויתחשיב לכון בנכסת צדקא וסברו על יי׳׃ סגיאין דאמרין מן יחמיננא טבא נשא עלנא נהור סבר אפך יי׃ יהבתא חדותא בלבי מן עדן דעבורהון וחמרהון סגיאו׃ בשלמא כחדא אשכוב ואדמוך מן בגלל דאנת הוא יי בלחודוי בסברא תותבנני׃
ה לשבחא על חנגין תושבחתא לדוד׃ מימרי אצית יי אתבין רנוני׃ צית לקל בעותי מלכי ואלהי ארום קדמך אצלי׃ יי בצפרא שמע קלי בצפרא אסדר קדמך ואסתכי׃ מטול דלא אלהא רעי רשעא אנת לא אתותב עמך בישא׃ לא יתעתדון מתלעבין קבל עינך סניתא כל עובדי שקרא׃ תאבד ממללי כדבותא אנש שדי דם זכי ונכלא ירחק יי׃ ואנא בסגיאי טובך אעול לביתך אסגוד להיכלא דקודשך בדחלתך׃ יי דבר יתי בצדקתך מן בגלל תושבחי תקין קדמי אורחתך׃ מטול דלית בפומהון דרשיעי כיונתא גופיהון מלין אתרגושתא היך שיול פתיח גרונהון לישנהון משעעין׃ חיב להון אלהא יתבטלון ממלכתהון בסגעא מרדיהון אתקל להון ארום מרדו במימרך׃

כטיחה אל׳ י׳ כלים׳ ל׳ חד כתי׳ פה וחד פא׳ ל׳ ומל׳ ג׳ ל׳ ג׳ ג׳ בל׳ ל׳ ומל׳ ל׳ מלע׳ סמעה זאת כ׳ זא׳ בטע׳ ל׳ וחס׳ ל׳ ל׳ כ׳ ה׳ קמצי׳ בלים׳ ל׳ בטע׳ היסר ק׳ לה בטעם כסי׳ ל׳ ל׳ ל׳ וחד אסמס כ׳ כב׳ ל׳ הגיו׳ ל׳ וחד בו׳

אבן עזרא

וישמחו׳ טעם ותסך עלימו בעבור שהזכיר חוסי בך והמלה מפעלי הכפל ובא הסמ״ך בלא דגש על דרך והקל מעליך: כי׳ הפסוק דבק בעליון כי אוהבי שמך ישמחו בך בראותם שתלית הרשעים ותברך הצדיק׳ יש אומרים תעטרנו מהבנין הקל כמו עוטרים אל דוד והנכון שהוא מהבנין הנוסף על דרך יעטרנו המלך שהוא יעשירנו והו׳ יוצא לשני פעולים והפעול באמת הוא רצון כי הקב״ה מעטיר רצון את ה הצדיק הרי שהצדיק פעול במקצת אמת הקב״ה שהוא עטור ען הרצון אך את הרצון הוא פעול לבדו באמת:

ו למנצח על השמינית׳ השמינית יש אומרים כלי ניגון יש לו שמנה יתרים או פיוט יש לו ח׳ נעימות על כן כתיב בנגינות וזה על הכועס השמיני׳ יי׳ הקרוב אלי כי זה המזמור חברו דוד בחלותו ויחי מחליו או היה דרך נבואה על ישראל שהן בגלות כמו חולים ואם על הדרך הראשון גם התנבא דוד שיתרפא כתפלת יונה אף אוסיף להביט ובעבור העון יוכיח ה השם בתחלואיו כמו בתוכחות על עון יסרת איש: חנני׳ בעבור שמנח ר׳ משה הכהן אמלל פתח אמר כי איננו שם התאר רק הוא חסר כמו ונאשאר אני שהנכון ונשארתי על דרך אני הנב׳ ראה עני הנני יוסיף על ימיך ונכון הדבר: נבהלו עצמי׳ שהם מוסדי הגוף ולא ירגישו ונאילו הרגישו מכובד החולי והנה עצמי כנגד הגוף: ונפשי׳ שהיא קשורה בגוף נבהלה יותר מהגוף על כן מלת מאד: עד מתי׳ תהיה נפשי נבהלת שאין כח בה לסבול: שובה׳ שישוב מחרון אפו ולמען חסדך הושיעני מחליי לא כ כאשר אמר יחזקיהו כי הקשה עלי מאד במותי שלא אוכל להזכיר בלשוני ולא אודה לך בגלוי: יגעתי׳ יספר רוב חליו ואנחותיו ואשחה כמו כאשר יפרש השוחה לשחות ומטתי פעול והטע׳ ממי בכיותי על דרך ונשמה לא נשארה בי ויש אומרים כי אשחה תרגו׳ ארחץ בארמית: עששה׳ מגזרת עש ואכלם וטעם עיני בעבור שהוא רואה בחליו אויביו שמחים וזה טעם מכעס ואלה אויביו מבקרים אותו לראות נקמתם על כן אחריו סורו ממני ומלת עתקה שבה אל עיני מרוב הבכי וטעם בכל צררי בעבור כל צררי ורבים כמוהו: סורו׳ צורריו הם פועלי און הפך פעלו: שמע׳ מודה כי השם רפאו מחליו לא הרופאים בעבור שהתחנן אליו וטעם יקח יקבל או יקחנה תחת עולה: יבושו׳ הם בראותם אותי ויאלו הם על כן ויבהלו כנגד נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד: ישובו׳ ינחמו או ישקטו שלומי: שגיון׳ יש מפרשים בו תענוג כמו תשגה תמיד ויש אומרים על שגגתו והנכון בעיני שהוא על נועם פיוט שתחלתו שגיון: על דברי כוש׳ כמו שכותבין כותבי ספרי הפיוטין יכתבו למעלה בתחלת טור הפיוט נועם פיוט ידוע: על דברי כוש בן ימיני׳ יש אומרים שהוא שאול שהיה יפה כלדך כי אשה כושית לקח וזה רחוק בעיני שיורידו מלת שבח לגנאי וזה הפך סגיא נהור ויש שאמרו ז״ל שלא הזכירו לברכה שלא תשלוט בו עין הרע רחוק הוא מאד והנכון שזה כוש היה יהודי וככה שמו והוא מבני בנימין כי רחוק הוא שיאמר על שאול בחיר יי׳ הנה יחבל און: יי׳ חסיתי׳ פועל עומד ולעולם לדבק עם בית: פן יטרף׳ כל אחד מאויביו כמו בנות צעדה עלי שור וטעם פורק כי האריה יפסיק המפרקת: ואין מציל׳ רק אתה על כן למעלה והצילני: יי׳ הטעם אם עשיתי כזאת שטרפתי ופרקתי וטעם כף כי בה יכה האדם ויהרג: אם׳ שולמי׳ מהבנין הקל וא״ע שלא נמצא מהבנין הקל שלומי׳ כי אם מהכבד וא׳ שהיה בשלם עמי וטעם ואחלצה צוררי ריקם ואף הייתי עושה רע לשולמי ואני אחלצה הצוררי׳ והשוכו׳ אותי שנחת חנם וזה טעם ריקם על דרך ואני נסכתי מלכי ולכי משה אמר כי הוי״ו כמו רק כמו ועבדיך באו לשבור אכל ויש אומרים כי ואחלצה על דרך ויכבלו את מצרים והוא רחוק:

מסורה

ואתה חד מן מלין דחסרין ה׳ בסוף תיבותא וקריין וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בערך ה׳: שובה ה׳ בטעם מלרע וסימ׳ ובנחה יאמר שובה׳ מחיתי כעב פשעיך׳ שובה יי׳ חלצה נפשי׳ והנחם על עבדיך׳ כאפיקי׳ בנגב: ישבו ז׳ חס׳ בנביאים וסימ׳ נמסר בסדר לך לך והושע סימן ג׳: ז׳ על דברי י׳ בקריאה וסימ׳ ויחר לאבנר מאד על דברי איש בשת׳ לכו דרשו את יי׳ בעדי דיאשיה דמלכים ב׳ בו׳ וישמע זרובבל בן שאלתיאל רחני׳ הנה אתם בטחי׳ לכם על דברי שקר דירמיה׳ כי לא דברתי אבותיכם ולא צויתם׳ לשמע על דברי עבדי הנביאים׳ אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו על דברי הבצרות׳ מהבילים המה אתכם דירמיה׳ שגיון לדוד אשר שר ליי׳ על דברי כוש׳ וכל דברי הימים דכוו׳ בסא אל דברי וסימ׳ ולא הסב יאשיהו פניו:

תהלים

וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ וְיַעְלְצוּ בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ כִּי־אַתָּה תְּבָרֵךְ צַדִּיק יְהוָה כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ׃

ו

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יְהוָה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי׃ וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתְּ יְהוָה עַד־מָתָי׃ שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃ כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־לָּךְ׃ יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה׃ עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי׃ סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְהוָה קוֹל בִּכְיִי׃ שָׁמַע יְהוָה תְּחִנָּתִי יְהוָה תְּפִלָּתִי יִקָּח׃ יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל־אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע׃

ז

שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר־שָׁר לַיהוָה עַל־דִּבְרֵי־כוּשׁ בֶּן־יְמִינִי׃ יְהוָה אֱלֹהַי בְּךָ חָסִיתִי הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל־רֹדְפַי וְהַצִּילֵנִי׃ פֶּן־יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי פֹּרֵק וְאֵין מַצִּיל׃ יְהוָה אֱלֹהַי אִם־עָשִׂיתִי זֹאת אִם־יֶשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי׃ אִם־גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם׃

תרגום

וְיֶחְדוּן כָּל מְסַבְּרִין בְּמֵימְרָךְ לְעָלַם יְשַׁבְּחוּן וְתַטֵּל עֲלֵיהוֹן וְיִבְדְּחוּן בָּךְ רַחֲמֵי שְׁמָךְ׃ מְטוּל דִּי אַנְתְּ תְּבָרֵךְ לְצַדִּיקַיָּא יְיָ הֵיךְ תְּרִיסָא רַעֲוָא טָבָא תַּכְלְלִנֵּיהּ׃

ו לְשַׁבָּחָא בִּנְגִינָתָא עַל כִּנָּרָא דִּתְמַנְיָא נִימַיָּא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ יְיָ לָא בְּרוּגְזָךְ תַּכְנִיעֵנִי וְלָא בִּרְתְחָךְ תִּרְדֵּי יָתִי׃ חוּס עֲלַי יְיָ מְטוּל דְּחַלָּשׁ אֲנָא אַסֵּי יָתִי יְיָ מְטוּל דְּאִתְבְּהִילוּ גַּרְמַי׃ וְנַפְשִׁי אִתְבְּהִילַת לַחֲדָא וְאַנְתְּ יְיָ עַד אֵימָתַי רְוַח לִי׃ תּוּב יְיָ פְּצֵי נַפְשִׁי פְּרַק לִי בְּגְלַל טוּבָךְ׃ מְטוּל דְּלֵית בְּמוֹתָא דְּכְרָנָךְ בִּשְׁאוֹל מַן יוֹדֵי לָךְ׃ אִשְׁתַּלְהֵית בְּתַנְחָתִי אֲמַלֵּל בִּצְעָרִי בְּכָל לֵילְיָא עַל שִׁוּוּיֵי בְּדִמְעָתִי דַּרְגָשַׁי אַטְמֵשׁ׃ חֲשַׁכַת מִן רוּגְזֵי עֵינִי אִתְבְּלִיאַת בְּכָל מְעִיקָי׃ זוּרוּ מִנִּי כָּל עָבְדֵי שְׁקַר אֲרוּם שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ קָל בָּכוּתִי׃ שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ בָּעוּתִי יְיָ צְלוֹתִי יְקַבֵּל׃ יִבְהֲתוּן וְיִתְבַּהֲלוּן לַחֲדָא כּוּלְּהוֹן בַּעֲלֵי דְּבָבִי יְתוּבוּן יִבְהֲתוּן כְּשַׁעְתָּא׃

ז תַּרְגּוּמָא דְּאוֹדֵיתָא לְדָוִד דִּי שַׁבַּח קֳדָם יְיָ מְטוּל דִּי אֲמַר שִׁירְתָא עַל תְּבִירָא דְשָׁאוּל בַּר קִישׁ דְּמִן שֵׁבֶט בִּנְיָמִן׃ יְיָ אֱלָהִי בְּמֵימְרָךְ סַבְרֵית פְּרוּק יָתִי מִכָּל רָדְפַי וּפְצָא יָתִי׃ דִּלְמָא יִתְבַּר הֵיךְ אַרְיְוָתָא נַפְשִׁי יִפְשַׁח וְלֵית דְּיִפְצֵי׃ יְיָ אֱלָהִי אִין עֲבַדִית שִׁירְתָא הָדָא בְּכַוָּנְתָא בִּישָׁא אִין אִית טְלוּמָא בִּידַי׃ אִין פְּרַעִית לִבְעֵל שְׁלָמִי בִּישׁ וּדְחַקִית מְעִיקַי מַגָּן׃ יְהִי

רשי

ואתה תסך עלימו׳ תגונן ותסוכך עלימו: ויעלצו בך׳ כשיראו שאתה תברך צדיק יעקב וזרעו: כצנה׳ המקפת שלש רוחותיו של אדם: רצון׳ נחת רוח אפיימנט בלע״ז: תעטרנו׳ תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו׳ על השמינית׳ כנור של שמונה נימין ושמינית שמו וכן מצינו בדברי הימים פלוני ובניו על השמינית לנצח: אומלל׳ נשחת ודל כח קופולונץ בלע״ז כמו היהודים האמללים דעזרא: ואתה יי׳ עד מתי׳ תביט ואינך רופא: שובה׳ מחרונך: חלצה נפשי׳ מחוליי: אשחה בכל לילה מטתי׳ לשון שחי ומאום והיתה נבלתם כסוחה ממאם אני מטתי בדמעות ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות ועם מי שחו׳ בדמעו׳ ערשי אמס׳ אתלה ואריטיב כמו מים: עששה׳ לשון עששית עין שמאורה כהה ודומה לו כאילו הוא רואה דרך זכוכית שכנגד עיניו ומנחם פירשו לשון ריקבון כמו ועצמי עששו וכן כל לשון עש: עתקה׳ נתיישנה ונזדקנה עיני בכהיית אור ומנחה חברו עם ויעתק משם ההרה: בכל צוררי׳ בשביל צרות שמצירין לי: יבושו ויבהלו וגו׳ מהו יבושו יבושו פעם שנייה אמר רבי יונתן לעתיד לבא הקב״ה דן את הרשעים של אומות העולם ומחייבן לגיהנם והם מ מתרעמין עליו והקב״ה מחזירן ואוזר ומראה גליונין שלהם ודן אותה ומתחייבין והוא מחזירן לגיהנם הרי בושה כפולה רבי שמואל בר נחמני אומ׳ לעתיד לבא כל אומה קוראה לאלהיה ואין עונה וחוזרין וקוראין להקב״ה אומר להם אילו אלי קראתם תחילה הייתי עונה אתכם עכשיו עשיתם עבודה זרה עיקר ואותי טפילה לפיכך איני עונה שנאמר ישועו ואין מושיע זו עבודה זרה ואחר כך אל יי׳ ולא ענם לכך נאמר ישובו יבושו: רגע׳ במעט זמן: שגיון לדוד׳ מנח׳ אמר שגם זה אחד משמות הזמר על שם הכלי וכן פירש על שגיונות ורבותינו פירשו לשון משנה שנתוד׳ ונתפלל על השגיון שאמר שירה על מפלתו של שאול כמו שנאמר וידבר דוד ליי׳ וגו׳ אבל ענין המזמור איננו מוכיח על כך לפי שהוא מדבר על עסקי האומות יי׳ ידין עמים ואומר אני שאמרו על עסקי ישבי בנוב שבא עליו על עונשו של שאול כמו ש שפירשו רבותינו שאמר לו הקב״ה על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ובניו כו׳ כדאיתא בחלק שניאות שבקש דוד להקב״ה להמסר ביד שונא ולא יכלה זרעו והפך דוד את תפילתו והתפלל שלא יפול ביד אויב וכן פתרונו משנה שר דוד ליי׳ על שסגב לומ׳ להקב״ה למוסרו ביד אויב על דברי שאול שנהרג על ידו דא״א על שגיון כנף המעיל אשר כרת לשאול: כוש׳ מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו: פורק׳ לשון פרקו נזמי הזהב: אם עשיתי זאת׳ מה שמפרש אחריו: אם גמלתי שולמי רע׳ אם גמלתיו כגמולו: ואחלצה צוררי ריקם׳ שיאתי את חליצתו בכרתי את כנף מעילו אם להשחית ולחלצו ולהעמידו ריקם ובשכאה עשיתי אלא להודיעו שהיה מסור בידי להורגו ולא הרגתיו ואחלצה לשון הפשטת בגדים:

קומה

ירדף

קומה ה׳ באפך׳ על שונאי כגון ישבי ואחיו ופלשתים ולא תמסר בידם: הנשא׳ התנשא להראותי נקמת עברה בהתעברך עליהם: ועורה אלי׳ שאוכל לעשות בהם משפט נקמה אשר צוית ואיכן צוית תרועם בשבט ברזל ואיבתי את אויביך זה מצאתי במדרש: ועדת לאומים תסובבך׳ אם יחזרו אחריך גייסות של אומות להושיע׳ אל תשמע לקולם התרחק מעליהם ושוב ושב במקומך במרום לשון פושא בלעז ל״א למרום שובה להראות להם שידך עליונ׳: ה׳ ידין עמים׳ הפוך הדין מעלינו ותנהו על האומות: ידין׳ לשון יסורין: שפטני ה׳ כצדקי׳ ואת ישראל שפוט לפי מעשים טובים שבידם ולא לפי העבירות: יגמר׳ לשון כליון וכן פתר מנחם גמר אמר גמר חסיד וכן כלם: ותכונן צדיק ובוחן לבות: אתה יודע מי הוא הצדיק שתכוננהו: אלהי׳ צדיק׳ כן שמך: שופט צדיק׳ אתה לשפוט צדק: זועם בכל יום שרואה את מעשה הרשעי׳: אם לא ישוב׳ הרשע מרשעו: חרבו ילטוש׳ הקב״ה עליו ילטוש פורבי״ר בלעז וידרוך קשתו: ולו׳ ולרשע הכין הקב״ה כלי מות: לדולקים׳ לרודפים כמו כי דלקת אחרי וכן פירושו חציו להרוג את הרשעים הדולקים את הצדיקים יפעל הקב״ה ויזמינם להמיתם כל דליקה לשון רדיפה היא: יחבל׳ לשון הריון ולידה כמו שמה חבלתך אמך: והרה עמל וילד שקר׳ כל מה שהוא מוליד ויגע הכל משקר בו שאינו מתקיים בידו מתלא אמר כל מה דשיקרא מוליד פחתא נסבא: אודה ה׳ כצדקו׳ כשיצדיק הדין הגמור לשפוט הרשעים כרשעם: על הגתית׳ כלי זמר שבא מגת שם מצויים אומנים לעשותם ורבותינו אמרו על אדום שעתידה לידרך כגת כמו שנאמר פורה דרכתי לבדי אך ענין המזמור אינו מוכיח: מה אדיר שמך׳ יותר מכדי כח ודעת התחתונים לא היו התחתונים כדי שתשרה שכינתך ביניהם: אשר תנה הודך על השמים׳ ראוי שתתנהו על השמים ואתה בענותך הגדולה יסדת עוז מפי עוללים ויונקים השרית שכינתך במקדש ותקנתה להודות לך עוז מפי הלוים והכהנים שהם בני אדם גדלים בלכלוך ויונקי שדים עוללים לשון ועוללתי בעפר קרני ועל שם הלכלוך נקראו כל תינוקות עוללי׳: למען צורריך׳ להודיעם כי עניך אתנו: להשבית׳ חרפת אויב ומתנקם האומר לא טובים אתם משאר אומות ואני כשאני רואה שמיך וגו׳ אני תמיה בלבי מה אנוש כי תזכרנו:

ותחסרהו

ירדוף׳ יש אומרים יתרדוף ואין צורך כי אין שם דגש שתהיה התי״ו מובלע ועוד היה ראוי להיות יתרדף: ירמוס לארץ חיי׳ בעבור הקלון: וכבודי׳ טעמו הנפש כמו בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי וככה שמח לבי ויגל כבודי ואחריו אף בשרי ישכון לבטח שהוא הגוף על כן טעה רבי יהודה בן בלעם שאמר שכבודי הוא גופי והלא ידע אם לא שמע כי האדם מורכב מנפש וגוף והחלק הנכבד הנפש על כן מלת כבוד והביאו בגרה הזאת בעבור שמצא וכבודי לעפר ישכון סלה והנפש איכה יורדת לעפר והכתוב הוא על דרך משל וככה דבקה לעפר נפשי וטעם סלה באמת היה כן: קומה׳ בעברות צוררי׳ בעבור עברותם קום כנגדם באפך ויש אומרים שתכעוס עד שתהיינה להם עברות ויש אומר התנשא בהתעברות על צוררי׳ אמר ר׳ משה ועורה אלי ועורר אלי משפט מגזרת שתסוב מלכות שאול אלי כי שאול לפי דעתו כוס או פחד להזכירו בשמו הנודע וכן בלעם אמר עורר מה שדנת להושיעני ועל דעת זה תהיה גזרת ועורה מן מהפעלים היוצאים כ כדרך מלת שב שהיא פעמים יוצאת ופעמים עומדת והנכון בעיני כי ועורה אלי מלה עומדת ויחסר כף ממשפט כמו ועיר פרא אדם יולד וכאשר תשמע עדת לאומים המשפט שעשית יבואו מאפסי ארץ וזה טעם תסובבך וטעם ועליה למרום שובה שישוב השמים לשבת על כסא המשפט על כן אחריו ה׳ ידין עמים גם הוא נכון שהיו עם כוש עבדים מהגוים וסבבו את דוד כאילו סבבו

ועליה ג׳ וסי׳ ועליה כתנת פסים׳ ועליה למרום שובה׳ ועליה יכרעון אחרי׳: שופט ו׳ וגו׳ מ״ל וסי׳ נמסר בעמוס סימן ב׳: ולו ד׳ ר״פ בקריא׳ וסי׳ ולו שתי נשים׳ שם האחת חנה ושם׳ ולו היה בן ושמו ציבא׳ ולו אחים בני יהושפט׳ ולו הכין כלי מות חציו לדולקים: ח׳ ה׳ אדנינו ג׳ וסים׳ מה אדיר שמך׳ וחברו של אחריו׳

יִרַדֹּף אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי וּכְבוֹדִי ׀ לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה׃ קוּמָה יְהוָה ׀ בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ׃ וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה׃ יְהוָה יָדִין עַמִּים שָׁפְטֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי׃ יִגְמָר־נָא רַע ׀ רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק׃ מָגִנִּי עַל־אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי־לֵב׃ אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל־יוֹם׃ אִם־לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ׃ וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי־מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל׃ טו הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר׃ בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל׃ יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד׃ אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ וַאֲזַמְּרָה שֵׁם־יְהוָה עֶלְיוֹן׃

ח

א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם׃ מִפִּי עוֹלְלִים ׀ וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃

ל׳ ל׳ וחד וישג ל׳ · ל׳ · ב׳ כתע׳ ל׳ · ל׳ ג׳ · ל׳ · ט׳ ל׳ וחד ותכונן · ב׳ ישעי · ו׳ ג׳ מ״ל ג׳ · ח׳ רפ׳ ג׳ מ״ל · ד׳ רפ׳ ל׳ כסי׳ · ל׳ · חד מ״ל רע בעיר דוד · י״ד · ל׳ וחד בצדקו · ג׳ · ל׳

יְהֵי רָדֵף בְּעֵל דְבָבָא נַפְשִׁי וְיַדְבֵּק וְיִכְבּוֹשׁ לְאַרְעָא חַיַּי וִיקָרִי לְעַפְרָא יַשְׁרֵי לְעָלְמִין׃ קוּם יְיָ בְּתוּקְפָּךְ אִתְנַטַּל בְּרוּגְזָא עַל מְעִיקַי וְסַרְהֵיב לִי דִינָא דִי פַקֶּדְתָּא׃ וּכְנִישַׁת אוּמַיָּא תְּחַזְרִנָּךְ וְאַמְטַלְתָּהָא לְבֵי שְׁכִנְתָּךְ תּוּב׃ מֵימְרָא דַיְיָ יְדִין עַמְמַיָּא דוּן יָתִי יְיָ בִּזְכוּתִי וּבִשְׁלָמוּתִי פְרַע עֲלַי׃ יִשְׁתְּצֵי כְעַן בִּישָׁא דְרַשִּׁיעֵי וְיִשְׁתַּכְלְלוּן צַדִּיקֵי וּבָחֵן לִבְבֵי וְכָלְיָן אֱלָהָא זַכָּאָה׃ תְּרִיסִי עַל אֱלָהָא פָרִיק תְּרִיצֵי לִבָּא׃ אֱלָהָא דַיָּנָא זַכָּאָה וּבְתְקוֹף רָגֵיז עַל רַשִׁיעֵי כָל יוֹמָא׃ אִם לָא יְתוּב לִדְחַלְתֵּיהּ סַיְפֵיהּ שְׁחִיז קַשְׁתֵּיהּ מְתִיחָא וּסְדִירָא׃ וּמְטוּלְתֵּיהּ תַּקֵּין זִינֵי מוֹתָא גִּירוֹי לְדָלְקֵי צַדִּיקַיָּא יַעֲבֵיד׃ הָא יִצְטַעַר לְשִׁקַר וְיַעְדֵּי עַמְלָא וְיֵילֵיד שִׁקְרָא׃ שׁוּחַ חֲפַר וְנַמְצֵיהּ וּנְפַל בְשׁוּחֲתָא דִי עֲבַד׃ יְתוּב לְעוּתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְעַל מוֹקְרֵיהּ חֲטוּפֵיהּ יְחוּת׃ אֲשַׁבַּח יְיָ כְּצִדְקְתֵיהּ וַאֲשַׁבַּח שׁוּם אֱלָהָא עִלָּאָה׃ ח לְשַׁבָּחָא עַל כִּנּוֹרָא דְאַיְתִי מִגַּת תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ יְיָ אֱלָהָא רִבּוֹנָנָא כְּמָה תְלִיל שְׁמָךְ וּמְשַׁבַּח בְּכוּלָּא אַרְעָא דִּיהַבְתָּא זִיוָךְ עֵיל מִן שְׁמַיָּא׃ א מִפּוּם עוּלֵמַיָּא וְיוֹנְקַיָּא אַשְׁתַּסְתָּא עוּשְׁנָא מִן בְּגַלַל מְעִיקָךְ לְבַטָּלָא בְּעֵיל דְבָבָא וְנָזוֹמָא׃ מטול

מחזיקים על אחיהם אדירהם דעורא׃

את השכינה כי הוא עבד השם ואוסי בו כאשר הזכיר בתחילת המזמור: ועדת׳ פירש׳ וטעם ועליה שיתנשא עליהם ויראה להם כחו ור׳ משה אמ׳ שעדת לאומי׳ הם ישראל וטעם ועליה למרום שובה שיגביהנה למרום ואין לפי הזה טעם או ריח: ה׳׳ אר״מ כי טעם שפטני קח משפטי מאומתי והנכון בעיני כי אתה השם שופט הארץ שפטני כפי צדקי כי לא גמלתי כום רעה: יגמר נא רע׳ הוא הפועל ורשעים הם פעולים ויש אומרים שיגמור רע רשעים׳ אמר רבי לוי כי וי״ו ובוחן לבות וכליות כנוסף ואיננו רק טעמו אתה תדע מי הוא צדיק או רשע וטעם כליות כנוי לסתרים כמו הכליות שהם נסתרים וטעם אלהים צדיק כנגד ותכונן צדיק מגני׳ הוא לא יעשה מלחמה כי על השם הוא נשען כי הוא מושיע ישרי לב כנגד ובוחן לבות: אלהים׳ יש אומרים כי צדיק פועל גם ישפוט אשר יזעום ה׳ בכל יום והטעם הוא שופט תמיד ולפי דעתי כי צדיק תאר לשופט ואל זועם השם בכל יום קשור עם הפסוק שהוא אחריו אם לא ישוב ותחסר מלת אשר כמו להתחזק עם לבבם שלם כאילו הוא ואם לא ישוב אשר חרבו ילטוש ויש אומרים כי אל כמו אלה על דרך אל נולדו להרפה ותשוב מלת אל למלת רשעים שהיא למעלה: אם׳ ויכוננה׳ הטעם מכוננת לירות: ולו׳ לנפשו: כלי מות׳ שחשב להרוג בו אחרי ור׳ משה אמר כי פי׳ אם לא ישוב כמו אשר לא ישוב והפך זה אשר נשיא יחטא: לדולקים׳ עשה חרבו לטושה באש בעורת וי״א לדולקים כמו דלקת אחרי רדפת אחרי לדולקים אחרי להורגנו: יפעל׳ החצים: הנה יחבל׳ כמו חבלתך אמך בטרם יבוא חבל: והרה עמל׳ הטעם כי תחלתו שוא וסופו הבל כי כל מחשבותיו תעמדנ׳ ולא תהיינה: בור׳ טעם ויחפרהו להוסיף בעמקו ומלת בשחת המקום השפל במשקל אשר זולה ברחת מגזרת רוח ויש אומרים כמו בשחתם נתפש: ישוב׳ העמל שחשב שב בראשו ובעבור שהזכיר קדקדו אמר ירד כי הגזרות באות מהשמים בעבור חמסו: אודה׳ שדן דין צדקו והזכיר עליון כנגד ירד: למנצח על הגתית׳ ה׳ אדונינו׳ זה המזמור כתבו למשפחות עובד אדום הגתי שהוא משבי לוי כמו לידותון או פיוט תחלתו הגתית מתפארת והדומה לה ור׳ משה אמר כי הוא כלי יתיחס אל משפחת עובד אדום הגתי ולהתיחס ככה לא מצאנו ומקבלים אמרו על ניגון הדורכי׳ גת: ה׳ אדונינו׳ בעבור שאמר תמשילהו במעשה ידיך: מה אדיר׳ דבר פלא ומלת תנה שם הפועל כמו מרדה מגרימה כאילו אמר תת הודך על השמים: מפי׳ אר״משה כי טעם מפי עוללים עם לא ידברו בפיהם הם בעצמם יודו לחסדיך כי תכלכלם ותפרס ותרבם בגופם באורך וברוחב והנכון בעיני בעבור היות אדם נכבד מכל נבראי מטה אמר כן כי מעת שיחל הנער לדבר וזה טעם מפי עוללים או תחל מתכונתו לקבל כח הנשמה החכמה עד שתשכל בשקול דעתה כח בוראה כי תחזק הנפש יום אחר יום וזה טעם יסדת עוז וטעם למען צורריך לבטל דברי המכחישים האומרים אין אלוה וזה טעם להשבית אויב ומתנקם על המאמינים בשם בלבו או במעשה:

כי

שמיך ג' וסימ' והיו שמיך אשר על ראשך' כי אראה שמיך מעשה' יי' הט שמיך ותרד: וככבים ו' וסימ' נמסר ביואל סימן ב': וגם בהמות שדי יד פסו' וגם ותרין מלין סף וסי' נמסר בסדר משפטים וביחזקאל סימן ין: ט' עלמות ב' וסי' עלמות לבן' הוא ינהגנו עלמות: אויבי יא מל וסי' רחב פי על אויבי' ואנקמה מאויבי'

כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה: מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו: ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו: תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו: צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי: צפור שמים ודגי הים עבר ארחות ימים: יהוה אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ:

ט

למנצח על מות לבן מזמור לדוד: אודה יהוה בכל לבי אספרה כל נפלאותיך: אשמחה ואעלצה בך אזמרה שמך עליון: בשוב אויבי אחור יכשלו ויאבדו מפניך: כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צדק: גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד: האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה: ויהוה לעולם ישב כונן למשפט כסאו: והוא ישפט תבל בצדק ידין לאמים במישרים: ויהי יהוה משגב לדך משגב לעתות בצרה:

מטול דאחמי שמיך עובדי אצבעתך סיהרא וכוכביא די אתקינתא: מה בר נשא מטול דתדכר עובדוי ובר נשא מטול תסער עלוי: וחסרתא יתיה קליל ממלאכיא ואיקרא ושבהורא תכללניה: אשלטתיה בעובדי ידך כולא שויתא תחות רגלוי: עאן ותורי כולהון ולחוד בעירי חקלא: צפרי שמיא ונוני ימא ולויתן דחליף אסרטי ימא: יי אלהא רבוננא כמה תליל ומשבח שמך בכולא ארעא:

ט לשבחא על מיתותא דגברא די נפק מביני משריתא תושבחתא לדוד: אשבח קדם יי בכל לבי אשתעי כולהון פרישותך: אחדי ואבדח במימרך אשבח שמך עלאה: כדיתוב בעל דבבי לאחורא יתקלון ויהובדון מן קדמך: מטול דעבדתא פורענותי ודיני יתבתא על כורסי דינא זכאה: נזפתא עממי דפלשתאי הובדתא גלית רשיעא שומהון מחיתא לעלמי עלמין: וכד נפל בעל דבבא אשתציו חלותיה וכרכיהון אצתדיו לעלמא וקרויהון צדיתא הובדתא דכרנהון מנהון: ומימרא דיי לעלמין מותביה בשמיה מרומא תקין לדינא כורסיה: והוא ידין עמא דארעא בזכותא ידין עממיא בתריצותא: ויהי מימרא דיי תקוף למסכנא תקוף בעדני עקתא: ויסתכלון

בשוב אויבו אחור' אורדוף אויבי ואשיגם' אל יעלצו אויבי לי' הצילני מיד אויבי' אויבי יאמרו רע לי' כי אמרו אויבי לי' או ישובו אויבי אחור' מהוללי בי נשבעו' פרץ האלהים: למשפט טו דגשי' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן טו:

פי' ידוע כי שבעה מעונות למאורות ולחמשה כוכבי לכת והמעון השמיני לככב גדול והתשיעי לגלגל המזלות ההולך ממזרח למערב והעשירי כסא הכבוד על כן כתב מעשה אצבעותיך כי הם עשר והזכיר הירח והכוכבים ולא הזכיר השמש בעבור כי אין יכולת לעין לראותה יומם בעבור אור השמש ויש אומרים כי טעם הודך על השמים כי היא הבריאה הגדולה והנה לא י' יראה ביום כי אם אור ובלילה יראה צבא גדול מאד: מה' ידוע כי הירח ואחד עשר כוכבים כנקודה בעגולה מהגלגל וכל הארץ כנקודה שלא תתחלק כנגד הרקיע וכן אדם נחלק שלא יקבל חלוק כנגד כל הארץ על כן מה אנוש כי תזכרנו לדרך בזוי והטעם אחר שים לך בריאות גדולו' וככבלו' מהאדם איך שמת לב לתת לו כבוד: ותחסרהו מעט מאלהי' המלאכי' והכלל כאשר אמר ד דכיאל אלהין די מ מדרהון עם בשרא לא איתוהי: וכבוד והדר תעטרהו' בעבור כח נשמת חיים שנפח בו שהיא עליונה ואיננה גוף על כן לא תמות: תמשילהו במעשי ידיך' בארץ לבדה כאשר י' יזכרם אחר כן ויש אומרים כי כל שתה תחת רגליו המתכות והצמחים: צנה' הזכיר הצאן והאלפים בעבור צרכו למאכלו ומלבושו יותר מרכיבת הסוסים והחמורים ו ואחר כן הזכיר חיות השדה ושדי כמו שדה על דרך כל אבילי ידי ומלת בהמו' כוללת לא כאשר אמר יפת כי הבהמה היא האוכלת עשב והנה מה יעשה ליש גבור בבהמה: צפור' ואחר כן הזכיר העוף שיעוף למעלה הימנו והדג שיכוף למטה הימנו וטעם עובר ארחות ימים שבחכמתו עושה ספינות ויכיר ארחות ימים והזכיר זה בעבור שיכוד הדגים בלב הים ויש אומרים כי על הדג ידבר שיסוב עובר ארחות ימים: יי' פעם אחרת ככה בכל דור ודור כי הארץ לעולם עומדת: למנצח עלמות לבן' על מות שתים מלות הם על כן טעה האומר כי הוא כמו על עלמות שיר ועוד למה היה סמוך אחריו למד גם האומ' כי לבן היה שם משורר כמו בן ויעיאל איננו נכון כי אין משפט הלשון לאמר ליצחק ליעקב בפתחות הלמד בשם אדם כי השם נודע כאשר פירשתי בספר השם ויש אומרים כי לבן הוא כנגד הפוך ועל מות איש הבנים ומות בנו והנכון לדברי רבי דונש הלוי שהיה שם אחד נסיכי הגוים שלחץ את ישראל כאשר יפרש במזמור: אודה' טעם בכל לבי בסתר: אספרה' בגלוי: אשמחה' ומרוב השמחה אזמרה שמך ואם הוא נעלה מזמר: בשוב אויבי' אנשי הסורר לא תהיה להם תקומה במות מלכם: כי' משפטי ודיני' לאות כי חמס עשה לדוד והפר בריתו והתפלל דוד בעבור זה ושמע תפלתו וטעם ישבת לכסא לעשות משפט: גערת' בלא בית כדמות כריתה הבני נוער לכם את הזרע: אבדת רשע' הוא לבן: לעולם ועד' מלה קברה לעולם ועד עולם ובעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן ובעבור אות התנועה באות ע"ן שהוא הראשון נקמץ הוי"ו כמו הוכיח לחם ויין: האויב' אמר בן לברט כי מלת חרבות בפתח בספר קדמון על כן פירש בו כמו חרבות צורים והנכון בעיני שהאית חטוף בקמץ' ואמר רבי משה היה ראוי להיות אבד זכרם המה אבד זכרם אתה וכמוהו יען אשר נבהת בקומה ויתן במרמתו ותתן במרמתו ולא דבר נכונה כי כח השם בפעלים כמו מפי עליון לא תצא והטעם יציאות הרעות והטובו' והם הגזרות וככה הוא יען אשר נבהת בקומה ויתן גבהך ולפי דעתו האויב כמו הקהל חקה אחת לכם וכן הפי' ואתה האויב בעבור שתמו החרבות שהחרבת לנצח וערים נטשת חשבת כי תמלט ושכחת כי השם לעולם ישב ויקח הדין ממך על כן אחריו ויי' לעולם ישב והנה הוא קשור עם אבד זכרם הערים הנה מחה השם את שמו ככתוב למעלה והוא הטעם שגמל לך כמעשיך: ויהי' לדך' שאין לו כח שהוא שפל על כן משגב בצרה כמשמעו בכל לדך ורבי דונש פירש בו לשון יחיד מן דברי הבצרות ואין זה מטעם המזמור: ויבטחו

ותחסרהו מעט מאלהים וגו'' מאלהים לשון מלאכים שנתת כח ביהושע להדמים החמה וליבש את הירדן במשה לקרוע מי ים סוף ולעלות למרום ובאליהו להחיות את המת: צנה ואלפים' כאן ובקר כמו שגר אלפיך צנה לשון פעולה הוא כמו וגדרות לצאנכם' אובייל"ץ בלע"ז יש מדרשי אגד' ואינם מתיישבין לפי המקראות: עלמות לבן יש פותרין עלמות לבן על מות בנו אבשלום ולא יתכן פתרונו מפני אומרו לבן ולא אמר הבן ואין לו במזמור עדו' ונכרין לאמן זה הפתרון ויש פותרין עלמות לבן נבל ואף זה לא יתכן להפוך את השם ואין במזמור זכרונו וראיתי במסורת הגדולה שהיא תיבה את' שהרי חיבר לה והוא ינהגנו עלמות פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו נראה בעיני וראיתי בפסיקתא שהענין מדבר בעמלק ועשו נערת גוים שמם מחית' ואומר אני למנצח עלמות לבן שיר זה לעתיד לבא כשיתלבן ילדותן ובחרותן של ישראל ותגלה צדקתם ותקרב ישועת' שימחה עשו וזרעו עלמות ילדו' לבן כמו ללבן' ומנחם פתר עלמו' לבן כנינו' ללמד וכה פתרונו למנצח עלמות לבן למשורר נגינות ללמד ויהי לבן כמו להבין ולבונן עלמות על שם כלי ששמו עלמות כמו שאמור בספר זה על עלמות שיר ודונש פתר לבן שם אדם שהיה שמו לבן שהיה נלחם בדוד בימים ההם ומה שהוא אומר גערת גוים אבדת רשע הרשע הזה הוא לבן ההורג עם נקיים ואף על פי שאין אתה רואה ב במקום אחר אדם שהיה שמו לבן רק במקום הזה כן אתה מוצא במלכים אחרים שאינן נכתבים במקרא רק פעם אחת: כל נפלאותיך' גאולה אחרונה ששקולה כנגד כל הנסים כמו שנאמר לא יאמר חי יי' אשר ה העלה וגו': משפטי ודיני' תיבות כפולות במקר' ואין חילוק ביניהם משפטו ודיני בשמים עדי ושהדי במרומים' עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל: ישבת לכסא' כסא המשפט: נערת גוים' עמלק ראשית גוים: אבדת רשע' עשו: שמם מחית כי מחה אמחה: האויב תמו' כי חרבות השכאה לנצח הם עלינ קחרב חדה ד"א חרבות לנצח אותו אויב שחרבות שנאתו היתה עלינו לנצח וזהו עשו שנאמר בו ועברתו שמרה נצח לא"ו חרבות לשון חורבן וכן פתרונו האויב תמו חרבים לנצח וכן נאמר בירמיה שממות עולם אתנך ועריך לא תשובנה וערים נתשת' כי תאמר אדום רששנו וגו' ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יי' צבאות המה יבנו ואני אהרוס: אבד זכרם' ואתה השעה ויי' לעולם ישב וגו' שם שלם וכסא שלם כמו שנא' כסאו אבל קודם שימחה כתוב כי יד על כס יה כס חסר ושם חלוק: והוא ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים' על בא הקץ היה רגיל לשפטם ברחמים לפי מישרים המכויין בהם דן אותם בלילה כשהם ישינים מן העבירות: ויהי יי' משגב לדך' אילאמנוסיה בלע"ז לשון דכא לעתיד כשיכונן למשפט כסאו יהי משגב לישראל שהם דכים: לעתות בצרה' עתים של צרה: זמרו

וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְהֹוָה: זַמְּרוּ לַיהֹוָה יֹשֵׁב צִיּוֹן הַגִּידוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו: כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא־שָׁכַח צַעֲקַת עֲנִיִּים: חָנְנֵנִי יְהֹוָה רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי־מָוֶת: לְמַעַן אֲסַפְּרָה כָּל־תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי בַת־צִיּוֹן אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ: טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת־זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם: נוֹדַע יְהֹוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה: יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל־גּוֹיִם שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים: כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן תִּקְוַת עֲנָוִים תֹּאבַד לָעַד: קוּמָה יְהֹוָה אַל־יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל־פָּנֶיךָ: שִׁיתָה יְהֹוָה מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶלָה:

לָמָה יְהֹוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה: בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי יִתָּפְשׂוּ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ: כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ יְהֹוָה: רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל־יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל־מְזִמּוֹתָיו: יָחִילוּ דְרָכָו בְּכָל־עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ כָּל־צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם:

וְיִסְתַּכְּלוּן בְּסַבְרוּתָךְ יָדְעֵי שְׁמָךְ מְטוּל דְּלָא שְׁבַקְתָּא תָבְעָיךְ יְיָ: שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ דְּאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּצִיּוֹן תַּנִּיאוּ בְעַמְמַיָּא עוֹבָדוֹי: מְטוּל דְּתָבֵיעַ דְּמָא דְזַכָּאָה יַת צַדִּיקַיָּא דְּכִיר וְלָא שְׁלֵי קְבֵלַת עִנְוְתָנִין: חוּס עֲלַי יְיָ חֲמִי סִגּוּפִי מִבַּעֲלֵי דְבָבִי מְרוֹמֵם לִי מִמַּעֲלָנֵי מוֹתָא: מִן בְּגַלַל דְּאֶשְׁתָּעֵי לְכוּלְהוֹן שִׁבְחָתָךְ בְּמַעֲלָנֵי תַרְעֵי כְּנִישַׁת צִיּוֹן אֲדוּץ בְּפוּרְקָנָךְ: טַבְעוּ עַמְמַיָּא בְשׁוּחֲתָא דַעֲבַדוּ בִּמְצַדְתָּא דְנָא כְּמַנוּ אִתְאַחֲדַת רַגְלֵיהוֹן: גְּלֵי קֳדָם יְיָ דִּין דַּעֲבַד בְּעוֹבָדֵי אִידוֹי אִתְּקַל רַשִׁיעָא יְרַנְּנוּן צַדִּיקַיָּא לְעָלְמִין: יְתוּבוּן רַשִׁיעֵי לִשְׁיוֹל בּוּלְהוֹן עַמְמַיָּא דְּאַשְׁלִיו דַּחַלְתָּא דַיְיָ: מְטוּל דְּלָא לְעָלְמַיָּא מִשְׁתְּלֵי חֲשׁוֹכָא סוֹבְרָא דְעִנְוְתָנֵי לָא תְהוֹבֵד לְעָלְמָא: קוּם יְיָ לָא יִתְעַשַּׁן בַּר נָשָׁא רַשִׁיעָא יִתְדָּנוּן עַמְמַיָּא קֳדָמָךְ: שַׁוִּי יְיָ דַחַלְתָּא לְהוֹן יִנְדְּעוּן עַמְמַיָּא דְבַר נָשׁ הִנּוּן לְעָלְמִין:

י לְמָה יְיָ תְּקוּם בְּרָחִיק תִּטַּמַּר בְּמָדוֹר קַדִּישִׁין לְעִדָּנֵי עָקְתָא: בְּנַסּוּת רַשִׁיעָא יִדְלַק עַנְיָא יִתְאַחֲדוּן בְּנִכְלוּתָא דְנָא דִי חֲשַׁבוּ לְמֶעְבַּד: מְטוּל דְּאִשְׁתַּבַּח רַשִׁיעָא עַל רִגְרוּג נַפְשֵׁיהּ דִּמְבָרֵךְ גַּבְרָא טָלוֹמָא מַרְחֵק מֵימְרָא דַיְיָ: רַשִׁיעָא בְּנַסּוּת רוּחֵיהּ לָא יִתְבַּע אֱלָהָא וְיֵימַר בְּלִבֵּיהּ דְּלָא גַלְיָן קֳדָם יְיָ כּוּלְהוֹן מַחְשְׁבָתוֹי: מַצְלְחִין אוֹרְחָתֵיהּ בְּכָל עִדָּן רְחִיקִין דִּינָךְ מִן קִבְלֵיהּ בְּכָל מְעִיקוֹי יְזָעוּף בְּהוֹן: ייֵמר

ויבטחו ב' וסימ' בך יודעי שמך · ויתן בפי שיר חדש: אותם ד' מלאים בכתו' וסימ' וישא ידו להם להפיל · ויתן אותם לרחמים · לעשות אותם ימי משתה ושמחה · כי דורש דמים אותם זכר · וכל עזרא דכו' מל במ"א וסימ' ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשית' אתם: ענוים ה' דכתי' עניים וסימ' כי דורש דמים אותם זכר ·

קומה יי' אל נשא ידיך · אם ללצים הוא יליץ · טוב שפל רוח את וב' חלוף כתיב ענוים וקרינן עניים וסימ' וכילי כליו רעים · כי לא לנצח ישכח אביון: טבעו ב' ר"פ וסימ' טבעו גוים בשחת עשו · טבעו בארץ שעריה: הגיון ב' וסי' עלי הגיון בכנור · נודע יי' משפט עשה בפעל כפיו נקש: יעז ג' ב' חס' וא' מל וסי' קומה יי' אל יעז אנוש · יעז בהותו · והפיל רבואות ולא יעזו · בתרא מל בקצת ספרי' מסר"ה נמ"סר ג' וחס' ו"ו: כגובה ב' וסי' כגבה ארזי' · כגבה אפו בל ידרש: דרכו ה' חס' י' בקריא' וסי' יחילו דרכו בכל עת · הן אלה משוש דרכו · לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו · ויהי דוד בכל דרכו משכיל · ולא הלכו בניו בדרכו:

זמרו לי"י יושב ציון · כשיחזיר ישיבתו לציון יאמרו לו כן: אותם זכר · את הדמים שנשפכו בישראל: חננני יי' · עתה בגולה: מרוממי · בגאולתך: טבעו גוים · זו היא התהלה אשר אספר: נודע יי' · כל זה מן התהלה נודע יי' לבריות כי שליט הוא ומושל ונוקם לאויביו שהרי משפט עשה בהם שנשתקעו בלעו: נוקש רשע · נכשל רשע: הגיון כהנה זאת סלה: לשאולה · אמר ר' נחמיה כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה כגון מצרימה מדברה התיבון ליה והכתיב ישובו רשעים לשאולה אמר רבי אבא בר זבדי למדריגה התחתונה של שאול ומה ישובו לאחר שיצאו מגיהנם ויעמדו בדין ויתחייבו ישובו למדריגה תחתית של גיהנם: כי לא לנצח ישכח · ישראל האביון שלפקוד עליהם מה שנשתעבדו בו: ותקות עניים לא תאבד לעד: קומה יי' · דוד מתפלל לפני הב"ה שיקום וימהר לעשות זאת: אל יעוז · עשו לאורך ימים בגדולתו: על פניך · בשביל הכעס שהכעיסוך במקדשך: מורה · מרות ועול ד"א מורה לשון השלכ' לשון ירה בים וי"א מורה לשון תער: ידעו גוים · שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורת' שולט': תעלים עיניך לעתות הצרה: ידלק · ירדוף כמו כי דלקת אחרי: יתפשו במזימו' זו חשבו · נתפשים הם העניים במזמות שהרשעים חושבים עליהם: כי הלל רשע · מושב על למה יי' תעמוד ברחוק כי עתה הרשע מתהלל ש שמשיג כל תאות נפשו: ובוצע ברך נאץ יי' · והגזלן שבח את עצמו לאמר נאץ יי' ושלום יהיה לו ברך כמו בירך לשון פעל ותדע שאלו היה שם דבר היה הטעם למעלה באות הראשונ' והיה נקוד פתח ונקוד קמץ וטעמו למטה בלי"ים ואל תתמה על ברך שלא אמר בירך שהרבה תיבות של רי"ש משמשות כך כגון תואב חרף יי' ולא נאמר חרף נאץ כמו חרף וכן כל לשון ניאוץ כך פתר מנחם: רשע כגובה אפו · שהוא גבה רוח ומגביה וזוקף פניו ואפיו בגבהותו: בל ידרוש · כל מזימותיו אומרות לו בל ידרוש הב"ה כל מה שאעשה כי אין משפט: אין אלהים · לית דין ולית דיין: יחילו · יצליחו ודומ' לו על כן לא יחיל טובו ויש מפרשי' יחילו כמו יחולו על ראש יואב: מרום משפטיך מנגדו · מסולקים ומרוחקים משפטי יסוריך ופורענות שלך מנגדו ש שאינם באים עליו: כל צורריו יפיח בהם · בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו:

לדוד

ויבטחו בך · כאשר יראו שהיה השם משגב לדך אז יהיו לבטח: זמרו · בעבור שהזכיר כי נער בגוים ואבד הרשע שהשחית יודעי השם על כן זמרו לי"י יושב ציון כי אותם הם יודעי השם ודורשיו: חננני · כמצא שלם והיא מלה זרה: ראה עניי · ככה עשה לי תמיד ובעבור היות שערי מות בתחתיות אמר כנגדו מרוממי: למען · בשערי בת ציון · כנגד שערי מות: טבעו · זאת התהלה · בשחת · כמו נשחתם כתפש: ברשת זו · לפי דעתי כי זו כמו אלה וככה עם זו יצרתי לי זו חטאנו לו אלא אומרים חטאנו והטעם ברשת אשר אלה טמנו ויש אומרים כי זו כמו זאת: נודע · נוקש · פועל ושרשו עם נ"ון והנכון להיות הקמץ הקטן תחת פתח כי כל ה התנועות מתחלפות ו ולהיותו מגזרת תרגום אין טעם לו והלא מ מצאנו וינקשו מבקשי נפשי והנה שניהם ש שרשים: הגיון · זה אספר באמת: ישובו · בעבור שהאדם נברא אדמה: שכחי · תאר כי על משקלים שונים ימצא כמו חפצי רעתי כי לא ישרת ע עבור עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל י ימות ואל יהי מתיו מ מספר ולא למדתי חכמה והטעם תקות עניים לא תאבד לעד: קומה · טעם קומה להראות גבורתו ועזו: אנוש · שם המין כמו ויהי לי שור וחמור והנכון המלך על כן אמר גוים הם עבדיו: שיתה · מורה · כתוב בה"א וטעמו באל"ף הפך קראן לי מרא: אנוש · מגזרת ואנוש הוא: סלה · באמת: למה יי' תעמוד ברחוק · אין ספק כי כבוד השם בכל מקום הוא רק כ כאשר לא יראה עוזו ידמה לאיש עומד מרחוק על כן לא יראה או הוא קרוב ויעלים עיניו לעתות שאנחנו בצרה: בגאות · בגאותו של רשע:

ידלק עני · כמו ירדף וטעם יתפשו הרשע שהוא הפקיד וחביריו עמו: כי · אמר רבי משה כי תחת אשר והטעם אשר יהלל רשע בעבור השיגו תאות נפשו והבוצע אשר הוא מברך השם הוא מנאצו ויהי ברך כמו ברך נבות אלהים ומלך ברך אלהים ומות או פי' ברך דורון ומנחה והוא שם כמו והדבר אין בהם וכמוהו וברך ולא אשיבנה ואיננו נכון כי וברך פעל עבר וכאילו כתוב וברך ברכה ולא אשיבנה ולפי דעתי כי הלל רשע הנזכר למעלה רשע אחר אשר התאוה ויברך הבוצע אשר נאץ השם והנה ברך כמו הלל: רשע · סמך הגובה אל האף בעבור שאין בפנים גובה ממנו ואין ספק כי הגבהות בלב הוא רק דבר על הגלוי: בל ידרוש · בלתו ויחסר בית ממלת כל מזמותיו: יחילו · אמר רבי משה הכהן כי פי' דרכיו חפציו כמו לב אדם יחשב דרכו וטעם יחילו יבואו כמו יחולו על ראש יואב והטעם כי יבואו לו ויתכנו לו צרכיו כחפצו או יהיו דרכי אלהים וטעם יחילו שהיה ראוי שיפחידוהו מגזרת חיל והנכון בעיני כי יחילו פועל יוצא מגזרת חיל כיולדה והפעול חסר כמו לא תרצח ודרכיו שב אל הרשע כי דרכיו יפחידו המסכיל בעבור שיצליחו ומלת מרום כמו אתה מרום לעולם יי' והוא השם והטעם אתה מרום סרו משפטיך מנגדו וטעם יפיח בהם כמו אכמי לכון יפיחו קריה: אמר

אמר׳ אשר לא ברע׳ אשר לא ארחה כמו ואל ארחה ברעתי: אלה׳ ותוך׳ לאות על מחשב׳ רע בתוך לבו בסתר כדרך קרבם הוות והוא מלאה שלום וטוב על כן אחריו במסתרים: ישב׳ כל אורב יושב במקו׳ שאין שם ישוב וזה אורב בישוב: לחלכה׳ יש אומרים כי הכ״ף לנכח השם ויש להשיב עליהם על חסרון היו״ד כי בית וזית ולילה כאשר

לדור ודור אשר לא ברע׳ לא תבא עלי רעה לדורותי: ותוך׳ לשון מחשבה רעה הלכה בתוכו תמיד: עיניו לחלכה יצפונו׳ עיניו של עשו לישראל שהם חילך יארובו׳ לחלכה עליך יעזב חלכה שניהם במסורת כ״ה מלין המשמשין במקום ך׳ כגון וככה ובעמך תבונה תנצריכה ככל אשר צויתי אתכה הכנבות

במסתרים ג׳ דגשים וסי׳ אם יסתר איש במסתרים׳ במסתרים יהרג נקי׳ לירות במסתרים תם׳ וסי׳ בלשון תרגום גברא קטיל שלימא: נשא חד מן יב זוגין בקריא׳ מן ב״ב חד כתיב א׳ בסוף תיבותא וחד כתיב ה׳ וסי׳ נשא קומה יי׳ אל נשא ידיך׳ נסה רבי׳ אומרים מי יראנו טוב׳ כמשא וכנניהו שר הלוים׳ במסה לא תנסו

אמר בלבו בל־אמוט לדר ודר אשר לא־ברע: אלה פיהו מלא ומרמות ותך תחת לשונו עמל ואון: ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי עיניו לחלכה יצפנו: יארב במסתר כאריה בסכה יארב לחטוף עני יחטף עני במשכו ברשתו: ודכה ישח ונפל בעצומיו חלכאים: אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח: קומה יהוה אל נשא ידך אל־תשכח ענוים: על־מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש: ראתה כי־אתה עמל וכעס תביט לתת בידך עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עוזר: טו שבר זרוע רשע ורע תדרוש־רשעו בל־תמצא: יהוה מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו: תאות ענוים שמעת יהוה תכין לבם תקשיב אזנך: לשפט יתום ודך בל־יוסיף עוד לערץ אנוש מן־הארץ:

יא למנצח לדוד ביהוה חסיתי איך תאמרו לנפשי נודו הרכם צפור:

ייمר בלבביה לא אזוע מדר לדר מלמעבד ביש: לוטין פומיה מלי נכלי ורמיותא תחורת לישניה לאורת ושקר: יתיב בכמני דדרתיא בטומריא יקטול זכאה עינוי למסכניא יטשון: יכמון בטומריא היך אריא במטלליה יכמון למחטף עניא יתפש עניא במגריה במצדתיה: ידכדך וישוח ויפול בתקוף כמני עניא: ייمר בלביה אתנשי אלהא טמר אפוי לא חמי לעלמין: קום יי קיים שבועת ידך לא תנשי ענותני: מטול מה רחיק רשיעא אלהא ייمר בלביה לא תתבעי: גלי קדמך מטול דאנת לאורת ורגיז על רשיעא תסער אסתכל למשלם אגרא טב לצדיקיא בידך עלך יסוברון עניך יתם אנת הוית סעיד: תבר אדרעיהון דרשיעי ובישי יתבעון רשעתהון לא ישכחו: יי מליך לעלמי עלמיא אבדו עממי מארעיה: רינתא דענותני שמיע קדמך יי תתקין לבהון תצלי אודנך: למדן יתם ועניא לא יוסיף עוד תוב בני נשא לאתברא מן קדם רשיעי ארעא:

יא תושבחתא לדוד במימרא דיי סבירית היכדין אתון אמרין לנפשי אטלטלי לטורא היך צפרא:

לכ׳ ב׳ מ״ל כל היים · ז׳ מ״ל · ל׳ ומ״ל ב׳ · ל׳ · ידפה ק׳ · חל כאים ק׳ כתי׳ מלה חדא נקרי׳ תרתי · ב׳ ה׳ חס׳ כסים · ענוים ק׳ · ל׳ חס׳ יו״ד · ב׳ שינוי ה׳ · ל׳ · ל׳ ופל׳ טוב ורע לכו׳ · ב׳ מ״ל ב׳ · ט׳ · ל׳ · ג׳ מיחלפ׳ · כדי׳ ל׳ ק׳ · ארוס

במסתרים ג׳ דגשי׳ וסי׳ גברא קטיל פליטא

את יי׳ אלהיכם׳ סלא ויקומו עבדיו ויקשרו׳ סלה כל אבירי אדני בקרבי׳ רפא ויצעק משה אל יי׳ לאמר׳ רפה שבריה כי מטה׳ ירושא בן עשרים וחמש שנה דמלכים׳ ירושה בן עשרים וחמש שנה יותם דדברי הימים׳ הוא כי לשלג יאמר הוא ארץ׳ הוה יעבדוך עמים וישתחוו לך׳ וזיזא בן שגעי בן אלון׳ וזיזה ויהי יחרת הראש׳ ושנא את בגדי כלאו דמלכים׳ ושנה את בגדי כלאו דירמיה׳ ופא ואמר עד פה תבא ולא תוסיף׳ ופה ויקומו האנשים וילכו ויצו׳ והרא ויער אלהי ישראל את רוח פול׳ והרה הנה יחבל און והרה עמל׳ והפלא יי׳ בין מקנה ישראל׳ והפלה יי׳ את מכתך ואת מכורת זרעך׳ הכסא צרור הכסף לקח בידו׳ בכסה תקעו בחדש שופר בכסה׳ חרבונא ביום השביעי כטוב לב המלך׳ חרבונה ויאמר חרבונה אחד מן הסרסים:

(אבן עזרא)

וזית ולילה כאשר יסמכו לא יסור היו״ד והנה בחלכאים מחלוקת יש בין כתיב לקרי אם היא מלה אחת או שתים ופירוש כאים כמו נכאים על משקל דוים ורבים ומדקדק גדול אמר כי חלכאים מלה אחת היא מהפעלים הרבעים ומלת לחלכה כמוה והה״א תחת אל״ף׳ ויאמר הגאון כי כ״ן יצפנו כוסף וטעמו יצפו והעד עיניו כמו עיניו בגוים תצפנה והנכון בעיני שהוא יצפנו לנפשות והטעם כי עיניו יבקשו מקום צפון ונסתר: יארב׳ אמר ר׳ משה כי בסוכו כמו בסוכתו וככה אכל פנה כמו פנתה: לחטוף׳ כמו וחטפת לכם: ידכה׳ ככה דרך האריה בהכספו לטרוף שלא יהי נודע או ידלג על טרפו: בעצומיו׳ ידיו ורגליו שיש להם כח ועצום ונכון הוא כאשר מצאנו יגרס ישב׳ גרס והוא מהבנין הכבד ומצאנו ככה מהקל לא גרמו לבקר הנה יהיה עצם והאחרון עצמו מהכבד גם יהיה מהקל והנה יהיה טעם בעצומיו השוברי העצמים וחלכאים פירשתיו: אמר׳ מודה הרשע ששם אל רק אין לו דיעה בדרך איכה ידע אל: בל ראה׳ הטעם כפול כמשפט: קומה׳ כשאת היד להראות הכח: אל תשכח׳ כנגד שכח אל: על מה׳ לשון תימה כמו למה תראיני און: ראיתה׳ בחכמתך כי אתה תביט בלי ספק העמל והכעס שיעשה הרשע כי בידך לתת לו גמול בכל עת שתרצה: עליך יעזוב חלכה׳ כמו לחלכה זה הכעס כי ראה שפעמים רבות עזרת היתום שאין לו עוזר ורבי יהודה בן בלעם אמר בעבור כי תביט העמל והכעס אתה נותן לו כל חפצו על כן יעזוב הדל לסמוך והנה סוף הפסוק יכזיבנו: שבור׳ תי״ו תדרוש לנכח השם לו היית כבן אדם שהוא דורש לא היית מוצא הרשע כי יאבד ויש אומרים כי התי״ו סימן הזרוע כי תבקש הזרוע להרע ולא תמצא על דרך תמצא ידך יי׳ אז יתברר כי השם הוא מלך לבדו והעד אבדו גוים מארצו: תאות׳ לכם שמעת לפני שידברו על דרך כי אין מלה בלשוני וכל תאות שתכין לבם והטעם לעזרם ותי״ו תקשיב אזנך סימן לשון נקבה וזה או׳ הטעם כפול: לשפוט׳ לקחת משפט יתום ודך ומלת ערץ אל תערצו כמו אל תיראו ועריץ כמו נורא והנה לערוץ אנוש לירא אנוש כי מצאנו מלת יראה בש״ם כמו ירא מיי׳ ובלא ש״ם כמו ירא ירא עם שמש או תהיה מלת מן הארץ מושכת אחרת כמו אדם פטודה וברקת: למנצח׳ איך תאמרו׳ טעם איך תאמרו לנכח שונאיו הרשעים ולהם ידבר: הרכם׳ הר שלכם וצפור חסר כ״ף כמו ויקרא אריה על מצפה יי׳ כי הוא כאריה כי השם הוא הקורא והעד היות על מצפה בשלש נקודות כי איננו סמוך כי הטעם תאמרו לנפשי נודי מעמכם אל הר שלכם כי את כציפור והנה הקשת דרופה כמו אפל:

(רשי)

עמכה לימדנו המסורת שחלכה כמו חילך חיל שלך ומנחם פתר אותם לחלכה יצפונו וכן יעזוב חלכ׳ כמו ונפל בעצומיו חלכאים ענין כמוכים ומרודים וכה יסוד במלה: ידכה ישוח׳ כן דרך האורב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר: ונפל בעצומיו חלכאים׳ חיל נשברים׳ ראיתי במסורת הגדולה חלכאים אחת מחמש עשר תיבות הכתובו׳ תיבה אחת ונקראות שתי תיבות כגון בגד דותאמר לאה אשדת למו מלכם תדכאו עמי אף זה חלכאים חיל של נשברים כאים לשון ונכאה לבב למותת וא״ת הנ״ון מן השרש יוכיח עליו למען הכאות לב צדיק למדנו הנ״ון של נכאה כנ״ון של נמבזה ונ״ון של נקלה וכן פתרונו ונפל בעצומיו של רשע זה ברמיזותיו ובקריצותיו לשון הניטו עצומותיכ׳ עוצם עיניו חיל של עניים דא בעצומיו על ידי גבוריו אמר ר׳ סימון אין הרשע הזה מטול בקילירום שלו פירוש חיל אלא גבורים כמותו שנאמר ולגוברין גברי חיל די בחיליה אמ׳ לכפתא לשדרך מישך ועבד נגו ומנחם פתר חלכאים כמו דל וחלך והכ״ף יסוד בתיבה: על מה נאץ רשע׳ להכה לפי שאומר בלבו לא תדרוש: ראיתה׳ מה שהוא עושה ואתה מחריש: כי אתה׳ כן דרכך שתביט עמל וכעס: לתת בידך׳ בכחך אתה נותן יד לרשעי׳ להצליח ברשעם: עליך יעזב חלכה׳ ישראל עמך שהם חילך הם עוזבים עליך את המשא שתעשה דין ברשעים ומנחם פתר יעזב לשון עזר כמו עזב תעזוב עמו ומנחם פתר חלכה לשון דל וחלך וך׳ יסוד בתיבה: יתום אתה היית עוזר׳ בימים הראשונים: שבור זרועי׳ של עשו הרשע: ורע תדרוש רשעו בל תמצא׳ פושעי ישראל כשרואין את הרשעים מצליחין לבם נושאם להרשיע אבל משתשבור את זרוע הרשעים אם באת לדרוש רשעם של רשעי ישראל לא תמצאנו: יי׳ מלך עולם ועד׳ לאחר שיאבדו גוים מארצו: לשפוט יתום׳ לעשות משפטם של ישראל היתומים ודכים: בל יוסיף עוד׳ עשו: לערוץ אנוש׳ לכתת ולשבור את האמונים וחולים: איך תאמרו לנפשי נודי וגו׳׳ זהו דוגמת כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי׳ שגרשוני מארץ לחוצה לארץ וכאן הוא אומר ביי׳ חסיתי שיחזירני להסתפח בנחלתו איך תאמרו אתם טוררי לנפשי נודי הרכם עוברי הר שלכם אתה כצפור הנודדת שכל אדם המיטלטל כמשל לצפור הנודדת מן קינה כדכתיב כצפור נודדת מן קינה כן איש נודד ממקומו שנדד קנך שטרדנוך מכל השר כצפור הנודדת׳ כולו כתיב שהוא כדרם אף בישראל שהאומות אומרים להם כן:

רשי

כי הנה הרשעים · דואג ודילטורי הדור המטילין איבה בינו ובין שאול: ידרכון · לשון דריכה נופל בקשת שכשהוא חזק צריך ליתן רגלו עליו כשרוצה לכנותו · קשת לשונם ידרכו קשתם שקר: כוננו חצם על יתר · הקשת קורדא דאר״ק בלע״ז: לירות · אהנ״טיר בלע״ז: כמו אפל · במסתר: לישרי לב · דוד וכהני נוב: כי השתות יהרסון · על ידיהם נהרגו כהני יי׳ צדיקים שהם שתות של עולם: צדיק מה פעל · דוד שלא חטא מה פעל בכל זאת אתם תשאו עון נא אני: יי׳ בהיכל קדשו · הרואה ובוחן מעשיהם ואף על פי שכשמים · כסאו גבוה עיניו יחזו אתכם בארץ: יי׳ צדיק יבחן · ואם מפני שאני לוקה ונרדף על ידיכם אתם מתהללים לאמר אלהים עזבו לא כן הוא אך כך מדתו של הב״ה ליסר ולנסות הצדיקים ולא את הרשעים ה הפשתני הזה כל זמן שיודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה וכשאינ׳ יפה הוא ממעט בכתישה לפי שמתנתקת: שנאה נפשו · ומכניע לו את גמול עונותיו לעולם ארוך ולא ימטר עליהם בגיהנם : פחים · לשון פחמי׳ : זלעפות׳ לשון שריפה ומנחם פתר אותו לשון שער קטב וכן מפני זלעפות רעב זלעפה אחזתני כלומר שערו שער : כי צדיק יי׳ צדקות אהבי וירחם על הצדיק ואוהב אותם שפנימו יחזו ישר : ישר יחזו פנימו · מוסב על צדיק יי׳ צדקו׳ אהב ואותם אשר ישר יחזו פנימו ורבותינו פתרו הרשעים ידרכון קשת על שבנא וסיעתו ופתרו לישרי לב על חזקיהו ו וסיעתו כי השתות יהרסון את השתות נהרסו על ידם צדיקו של עולם מה פעל ואי׳ סדר המקרא׳ נופל על המדרש: על השמינית · כנור של שמונה נימין : גמר · כלה : פסו · פיילירינ״ט בלע״ז כמו אפסו וכן פתר מנחם · כי פסו אמונים מבני אדם הכל משקרים בי ומרגלים את ה המקומות אשר אני מתחבא שם ומגידי׳ לשאול הלא דוד מסתתר עמנו: בלב ולב · כשני לבבות לי מראים שלום ויש שנאה טמונה בלבם : ללשוננו נגביר · בלשונינו נתגבר : משוד עניים · מחמת שוד עניים הנשדדים על ידכם כגון אני ואנשי וכהני נוב ומחמת אנקת אביוני׳ יאמר יי׳ עתה אקום לעזרת: אשית בישע יפיח לו · אשיתם בישע ידבר עליהם יפיח לשון דבור הרבה יש בספר משלי ובחבקוק ויפיח לקץ ולא יכזב ומנחם פתר אותו לשון מוקש כמו הפח נשבר: אמרות יי׳ אמרות טהורות · הן שיש יכולת בידו לקיימם אבל אמרות בני אדם אינם אמרות שהם מתים ואין בידם לקיים · טהורות ברורות ומתקיימות כל מה שמבטיח עושה והרי הבטיחני ישועה ומלכות : כסף צרוף · הרי הן ככסף צרוף הגלוי לכל הארץ : בעליל · לשון גילו הוא בלשון משנה בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל כו׳ ויש מפרשים בעליל לשון מעלה וכן פירושו כסף צרוף בעליל לארץ כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי כורי המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח לא״ה בעליל כמו עלי בתוך הריפו׳ בעלי והוא שם כלי שכותשין בתוכו וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו הזהב והכסף וזה אינו נראה לפי שאינו קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו שקורין פי״לאון בלע״ז לא״ בעליל לשון בעל יד כלומר אדון הארץ ושבח המלה כנגד השם וגם תרגום יונתן הוא לשון אדנות ואמר כי אמרותינו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם שהוא צרף וזקק אותם: תשמרם · לאותם עניים ואביונים הנרדפים מן הדור זו שהם דילטורין : מזוקק שבעתים · מדרש אגדה יש ומיוסד על הסדר דבי יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים לכל צד וזהו שבעתים והיה דוד מתפלל עליהם רבונו של עולם ראה כמה תורתך ואמרתך ברורה ומזוקקת שבעתי׳ בלבם אתה יי׳ תשמרם שמור אותה בלבם תצרנו מן הדור הזה שלא ילמדו דרכיהם להיות דלטורין מן הדור שהן דילטורין : סביב רשעים יתהלכון · לטמון מוקשים להכשילני : כרום זלות לבני אדם · מקנאתם שעינם רעה בגדולתי שנלקחתי מאחרי הצאן למלך וזהו פתרון כרום זלות לבני אדם כשמתרומם איש הזולל בעיני בני אדם וזהו דוגמא האמור במקום אחר אבן מאסו הבונים ומדרש אגדה פותרו על ישראל לעתיד לבא כשיתרוממו ומנחם פתר כרום זלות לבני אדם כראש הזולל לאכול בני אדם ויהי רום כמו ריש ודראש וזלות כמו זולל וסובא וכן תרגום סביב רשעים יתהלכון סביבות הענו הולכים הרשעים לבלעו חנם כרום זולות לבני אדם;

אבן עזרא

כי השתות · מגזרת כמו והיו שתותיה מדוכאים ויש אומרים יסודות כמו וחשופי שת והטעם יהרסון וזה רמז לעצות שהם כמו יסודות וטעם צדיק מה פעל כי זה פעל אלהים אל תתרעמו על הצדיק על כן אחריו יי׳ בהיכל קדשו הוא השמים : עיניו יחזו · כנגד לירות במו אפל; יי׳ · טעם יבחן אם בא רע על הצדיק לענותו הוא ולנסותו ולהוכיחו כדרך כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח רק ה הרשע לעולם ישנאנו: ימטר · דמה הרעה הבאה על הרשעים פ פתאום כמו הפחים וחברו רקועי פחים והם כדמות אבנים שורפים שהם יורדים עם המטר ; זלעפותי כמו זלעפה אחזתני כמו רעדה : כוסם · חלקם וככה יי׳ מנת חלקי וכוסי והם מ מפעלי הכפל והעד תכוסו על השה : כי׳ אמר רבי משה פנימו תחת פניו וככה כי יסכון עלימו משכיל ויפת אמר כי הוא על דרך כאם התעו אותי אלהים ולא דבר נכונה כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד רק על שם אלהים לסוד עמוק ולא מצאנו ה הפנים רואים רק ה העינים שהם בם ואין טענה מן פני יי׳ חלקם כי הוא כמו פני יי׳ ב בעושי רע והנכון כי יחזו שב למלת יבחן בני אדם ואם הוא ר רחוק או יחזו החוזים כמו אשר ילדה אותה ללוי ומלת ישר תאר והטעם משפט ישר כמו ויסר משפטיך; למנצח · השמינית · נועם או פיוט או יתר: כי גמר חסיד· גמר פועל עומד או אם היה יוצא גמר חסיד לעשות חסד גם פסו נכרתו כמו פס ידא ואמונים תאר ואין ככה שומר אמונים כי הוא שם : שוא · חלקות · תואר והמתואר חסר והם אמרו׳ כמו וידבר אתם קשות : בלב ולב · כמו שיש לו שתי לבבות והלשון תלוי בעד האחד: יכרת׳ נבואה כדרך רפאני יי׳ וארפא או תפלה : מדברת גדולות · כמו ומאכלו בריאה: אשר · ללשוננו · בעבור לשוננו כמו פן יאמרו לי: מ״ם משד כמ״ם מחמם אחיך יעקב · עתה אקום יאמר יי׳ · דרך נבואה : אשית בישע · כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי והטעם אשית ישע אשר יפיח לו ידבר כמו יפיח כזבים והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו אמרות והטעם כי השם יושיע מיד אלה המגבירי׳ בלשונם ההונה בתורתו על כן אתה תשמר׳ ומלת בעליל כפול הלמ״ד כדרך סגריר והו׳ מגז׳ בעל הארץ שהוא אדוניה ויהיה כסף צרוף כסף אדוני הארץ : שבעתים · פעמים רבות: אתה · יתכן להיות מ״ם תשמרם על אמרות השם ותצרנו המפיח בהם וו כמו אלה ופירושו כי בני דורו רעים על כן אחריו סביב והטעם שהם משוטטים בכל מקו׳ להרע ופי׳ זולות קלון כמו יקר מזולל כי הייתי זוללה כל מכבדיה הזילוה והוא חסר הראוי כרום אנשי זולות כדרך וגבורתך במלחמה אל תהי מרי ואני תפלה ויש אומרים מן זולל וסובא והראשון נכון :

יב חלקות ג׳ וסימ׳ דברו חלקות׳ שפת חלקות בלב ולב ידברו׳ יכרת יי׳ כל שפתי חלקות: עתה אקום ב׳ וסימ׳ אשית בישע יפיח לו׳ עתה ארומם: אתה יי׳ ג׳ ר״פ וסימ׳ אתה יי׳ תשמרם׳ אתה יי׳ לא תכלא רחמיך ממני׳ אתה יי׳ לעולם תשב: סביב ג׳ ר״פ וסימ׳ בסוף יחזקאל:

כִּי הִנֵּה הָרְשָׁעִים יִדְרְכוּן קֶשֶׁת כּוֹנְנוּ חִצָּם עַל־יֶתֶר לִירוֹת בְּמוֹ־אֹפֶל לְיִשְׁרֵי־לֵב: כִּי הַשָּׁתוֹת יֵהָרֵסוּן צַדִּיק מַה־פָּעָל: יְהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ יְהוָה בַּשָּׁמַיִם כִּסְאוֹ עֵינָיו יֶחֱזוּ עַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ בְּנֵי אָדָם: ה יְהוָה צַדִּיק יִבְחָן וְרָשָׁע וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ: יַמְטֵר עַל־רְשָׁעִים פַּחִים אֵשׁ וְגָפְרִית וְרוּחַ זִלְעָפוֹת מְנָת כּוֹסָם: כִּי־צַדִּיק יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ:

יב

א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד: הוֹשִׁיעָה יְהוָה כִּי־גָמַר חָסִיד כִּי־פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם: שָׁוְא יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ שְׂפַת חֲלָקוֹת בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ: יַכְרֵת יְהוָה כָּל־שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת: ה אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ: מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ: אִמֲרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם: אַתָּה־יְהוָה תִּשְׁמְרֵם תִּצְּרֶנּוּ מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם: סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כֻּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם:

ל׳ · ב׳ חד חס׳ ט׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ט׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ ר״פ · ג׳ · יז · ל׳ · ב׳ עתה ארומם · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ר״פ · ל׳ · ג׳ ר״פ · ל׳ · ל׳

תרגום

ארום הא רשיעי נגדין קשתא מתקנין גיריהון על נימא למרמי בקבלא עלוי תקיני לבא: מטול דאין אשיתא יתרעון זכאה מטול עבד טובא: יי בהיכלא דקודשיה אלהא בשמי מרומא כורסיה עינוי חמין תמורוי מבחנן בני נשא: אלהא צדיקיא בחין ורשיעיא ורחמי חטופין סנאת נפשיה: יחית מטרין דפורענו על רשיעי מפחין דאשתא וכבריתא וזעפא עלעולא יהבת כלידהון: מטול דצדיקא יי צדקותא רחים תקניא יחמון סבר אפוי:

יב לשבחא על כנרא דתמניא נימי תושבחתא לדויד: פרוק יי מטול דגמירו טביא ספו ארום מהמניא מן בני נשא: שקרא ממללין אנש עם חבריה ספותא שעיען בלבבהון מנכלין ובלבא שקרא ממללין: ישיצי יי מן עלמא כל ספון שעיען לישנא דמללא רברבנותא: מן דכפרין בעקרא דאמרין בלישננא נתגבר ספותנא עמנא מן רבון דילנא: מאונסא דעניי מן צוחת חשיכי השתא אקום אמר יי אשוי פורקן לעמי ולרשיעי א אסהיד בישותא להון: מלין דיי מליא דכין סימא סניתא בכורא על ארעא זקיק שבעתי זמנין: אנת יי תנטרנון לצדיקיא תנצרנון מן דרא בישא הדין לעלמין: חזור חזור רשיעיא מהלכין כעלוקא דמצצא דמיהון דבני נשא:

לשבחא

עד

למנצח: עד אנה׳ הטעם אם לא יהיה נושע מאויביו ידמה לעיני בני אדם כי אלהיו שכחו או לא ידע אשר קראו: עד אנה׳ אחשוב ואשית עצות בנפשי כל עת בעבור היגון שהוא בלבבי יומם בעבור שירום אויבי עלי: הביטה׳ כנגד תסתיר את פניך: פן אישן׳ שינת המות כי השינות בכח הפעלים: פן יאמר׳ יכלתיו׳ יכול פועל עומד על כן כמו יכלתי לו ויזעקוך׳ ויזעקו אליך או לך: ואני׳ ואין לי חסד שאבטח בו כי אם בחסדך ולמען זה הבטחון יגל לבי:

יג למנצח׳ אמר כנגד הפך חכם בעבור שידמה שאין אלהים בעבור זה השחיתו דרכם והתעיבו מעלליהם כמו ובעלילותיך אשיחה אין עושה טובה: יי׳ השקיף׳ בעבור היות כבודו במקום עליון והוא השמים וזה דרך משל כי הוא יודע הכל ודרך כל: הכל סר׳ מהדרך הישר: יחדו נאלחו׳ כמו נסחתו: אין גם אחד׳ אפילו אחד כמו גם בשחוק יכאב לב גם לרעהו ישנא רש ואלה הרשעים שהם אומות העולם השונאים את ישראל והעד אכלי עמי: הלא ידעו׳ יתמה כלומר הלא ידעו אלה פעלי און בעוד שאכלו עמי כאילו אכלו לחם ולא אמרו כי השם נתן להם כח על דרך ידינו רמה וזה הוא יי׳ לא קראו: שם׳ במקום שאכלו שם עמי פחדו בצרה שבאה עליהם על שידעו כי השם בעזרת דור צדיק כמו לעזרת יי׳ בגבורים: עצת עני׳ הוא ישראל וכל עצתו היא כי יי׳ מחסהו: מי׳ טעם מציון כמו מטה עזך ישלח יי׳ מציון ומציון יסעדך בעבור היות הכבוד עם הארון בימי דוד ויתכן שנשבו אנשים מישראל או הוא לעתיד ויהיה הטעם מציון ישוב הכבוד ומי יתן כדרך מי יתן כל עם יי׳ נביאים:

יד אין ז׳ פסו׳ אין אין מבטעת בפו׳

טו מזמור׳ יי׳ מי יגור באהליך׳ ביתך וכמוהו איש לאהליך ישראל: בהר קדשך׳ הר המוריה או הר ציון קול שידוע כי הוא הר המוריה בשכון הארון בציון בבית שהכין לו דוד ככתוב בדברי הימים: הולך׳ זו תשובת מי יגור באהליך: תמים׳ תאר והמתואר חסר הולך בדרך תמים בעיניו ודבריו: ופועל צדק׳ עם חביריו: ודובר אמת בלבבו׳ עם כל האדם: לא רגל על לשונו׳ כמו וירגל בעבדך והטעם לגלות המסתרים כדרך המרגלים: לא נשא׳ על דרך לא תשא שמע שוא ויש אומרים לא עשה דבר שיחרפו בו קרוביו: נבזה׳ קטור בעיניו גם נמאס והטעם כי עובד השם כל מצוה שישמר וכל טוב שעשה נבזה ונקל הוא בעיניו כנגד מה שהוא חייב לעשות לכבוד בוראו וככה משפט הצדיקים שיבקשו לעלות אל מעלת קדוש ממנו ונכבד ואמר יכבד כנגד נבזה: נשבע להרע׳ נפשו כמו לענות כי יכחיש הבשר: כספו׳ אמר לא לקח כנגד לא נתן וזה הוא לשפוט דין עול: עושה

יג א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: ב עַד־אָנָה יְהוָה תִּשְׁכָּחֵנִי נֶצַח עַד־אָנָה תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי: ג עַד־אָנָה אָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשִׁי יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם עַד־אָנָה יָרוּם אֹיְבִי עָלָי: ד הַבִּיטָה עֲנֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הָאִירָה עֵינַי פֶּן־אִישַׁן הַמָּוֶת: ה פֶּן־יֹאמַר אֹיְבִי יְכָלְתִּיו צָרַי יָגִילוּ כִּי אֶמּוֹט: ו וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי גָמַל עָלָי:

יד א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה אֵין עֹשֵׂה־טוֹב: ב יְהוָה מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים: ג הַכֹּל סָר יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב אֵין גַּם־אֶחָד: ד הֲלֹא יָדְעוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם יְהוָה לֹא קָרָאוּ: ה שָׁם פָּחֲדוּ פָחַד כִּי אֱלֹהִים בְּדוֹר צַדִּיק: ו עֲצַת־עָנִי תָבִישׁוּ כִּי יְהוָה מַחְסֵהוּ: ז מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב יְהוָה שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל:

טו א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה מִי־יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי־יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ: ב הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ: ג לֹא־רָגַל עַל־לְשֹׁנוֹ לֹא־עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה וְחֶרְפָּה לֹא־נָשָׂא עַל־קְרֹבוֹ: ד נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס וְאֶת־יִרְאֵי יְהוָה יְכַבֵּד נִשְׁבַּע לְהָרַע וְלֹא יָמִר: ה כַּסְפּוֹ לֹא־נָתַן בְּנֶשֶׁךְ וְשֹׁחַד עַל־נָקִי לֹא לָקָח

יג לְשַׁבָּחָא תוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד: עַד אֵימָתַי יְיָ תַּשְׁלִינַנִי לְעָלְמִין עַד אֵימָתַי תְּטַמּוֹר זִיו אַפָּךְ מִנִּי: עַד אֵימָתַי אֲשַׁוֵּי מִלְכָּא בְּנַפְשִׁי דְוָנָא בְּלִבָּבִי יְמָם עַד אֵימָתַי יִתְרַם בְּעֵל דְּבָבִי עֲלַי: אִסְתַּכַּל וְקַבֵּל צְלוֹתִי יְיָ אֱלָהָא אַנְהַר עֵינַי בְּאוֹרָיְתָךְ דִּלְמָא אֱחוֹב וְאֶרְמוֹךְ עִם חַיָּבֵי מוֹתָא: דִּלְמָא יֵימַר יִצְרָא בִישָׁא אַשְׁלֶטְתֵּיהּ מְעִיקַי יְרַנְּנוּן מְטוּל אֶסְטֵי מֵאָרְחָתָךְ: וַאֲנָא בְּטוּבָךְ אִתְרַחֲצִית יְרַנֵּן לִבָּבִי בְּפוּרְקָנָךְ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ מְטוּל דְּפָרִיעַ עֲלַי טָבְתָא:

יד לְשַׁבָּחָא בְּרוּחַ נְבוּאָה עַל דָּוִד אֲמַר שַׁטְיָא בְּלִבְּבֵיהּ לֵית שׁוּלְטָנָא דֶּאֱלָהָא בְּאַרְעָא חַבִּילוּ עוּבָדֵיהוֹן רַחֲקוּ טָבְתָא וְאַשְׁכַּחוּ עֲלָלָא לֵית דְּעָבֵד טָב: יְיָ מִשְּׁמַיָּא אוֹדִיק עַל בְּנֵי נָשָׁא לְמֶחֱמֵי אִין אִית מַשְׂכִּיל תָּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ: כּוּלְהוֹן זָרוּ לַאֲחוֹרָא כַּחֲדָא אִתְרַשָּׁלוּ לֵית דְּעָבֵד טָב אֲפִילוּ לֵית חָד: הֲלָא יִדְעוּ כָּל עָבְדֵי שִׁקְרָא סָעֲדֵי עַמִּי סְעַדוּ לַחְמָא שְׁמָא דַּיְיָ לָא בָרִיכוּ: תַּמָּן דְּחִילוּ דַּחֲלָא מְטוּל דְּמֵימְרָא דַּיְיָ בְּדָרָא דְּצַדִּיקֵי: מִלְכַּת עַנְיָא תְּבַהֲתוּן מְטוּל דְּשַׁוֵּי בַּיְיָ סִבְרֵיהּ: מַן יַרְחִישׁ מִצִּיּוֹן פּוּרְקָנָא דְיִשְׂרָאֵל כַּד יְתִיב יְיָ גָּלוּת עַמֵּיהּ יְרַנֵּן יַעֲקֹב יֶחְדֵּי יִשְׂרָאֵל:

טו תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד יְיָ מַן חֲמֵי לְמִדַּר בְּמַשְׁכְּנָךְ מַן חֲמֵי לְמִשְׁרֵי בְּטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁךְ: וּמְמַלֵּל קוּשְׁטָא בְּלִבְּבֵיהּ: לָא אָכַל קוּרְצִין בְּלִישָׁנֵיהּ לָא עֲבַד לְחַבְרֵיהּ בִּישׁוּתָא וְכִסּוּפָא לָא סוֹבַר עַל קָרִיבֵיהּ: דְּשָׁט בְּאַנְפּוֹי וּבְסִיר וְיָת דַּחֲלַיָּא דַּיְיָ מוֹקִיר דְּיוֹמֵי לְאַבְאָשָׁא לְגַרְמֵיהּ וְלָא מְשַׁלְחַף: סִימֵיהּ לָא יְהַב בְּחִבּוּלְיָא וְשׁוּחֲדָא עַל זַכָּאָה לָא קַבֵּיל דְּעָבֵד

יג׳ ב׳ פתית׳ ל׳ ז׳ ל׳ ב׳ פתית׳ יד׳ ל׳ ל׳ ז׳ פסו׳ אין אין מבטע׳ פסוק ל׳ ל׳ טו׳ ה׳ רף ב׳ מל׳ כסי׳ ד׳ רף לא לא לא ב׳ חס׳ ב׳ כסף כתאס ג׳ פתח׳ ל׳ חס׳

יג בלבבי ג׳ וסימ׳ והקימתי לי כהן נאמן׳ ככל אשר בלבבי עשית דיהוא׳ עד אנה אשית עצות: איבי ז׳ וסימ׳ ותשלטי את איבי׳ המצאתני איבי׳ עד אנה ירום איבי׳ פן יאמר איבי יכלתיו׳ כי לא יריע איבי׳ יהי כרשע איבי׳ אשר טפחתי ורביתי: יד ז׳ פסוקים אין אין במצעות פסוק וסימ׳ נמסר בישעיה סימן מ׳ ובירמיה סוף סימן ח׳: ישועת ה׳ פתחין בקריאה וסימ׳ התיצבו וראו את ישועת יי׳׳ חשף יי׳ את זרוע קדשו לעיני׳ מי יתן מציון ישועת ישראל קדמאה׳ זכר חסדו ואמונתו׳ לא לכם להלחם בזאת: טו ודבר ה׳ וחס׳ בקריאה וסימ׳ פועל צדקות ודבר מישרים׳ ודבר תמים יתעבו׳ ודבר אמת בלבבו׳ ודבר ישרים יאהב׳ ודבר שלום לכל זרעו: נמאס ב׳ קמץ וסי׳ כסף נמאס קראו׳ נבזה בעיניו נמאס: ימר ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסים׳ לא יחליפנו ב׳ בו׳ חלק עמי ימיר׳ נשבע להרע׳ בתרא חס:

עד אנה׳ ארבעה פעמים כנגד ארבעה מלכיות ושסביל כל ישראל נאמר: פן אישן המות׳ שהמיתה נקראת שינה ויישנו שנת עולם: אמר נבל בלבו וגו׳ שני מזמורים אמר דוד בספר זה בענין אחד הראשון על נבוכד נצר והשני על טיטוס זה נתנב׳ על נבוכד נצר שעתיד ליכנס להיכל ולהחריבו ואין אחד מכל חיילותיו מוחה בידו: אין אלהים׳ ואעלה על במותי עב: השחיתו התעיבו עלילה׳ מעללים: הכל סר וגו׳ אין איש בחיילותיו מוח׳ בידו: נאלחו׳ נהפכו לקלקול: הלא ידעו׳ אוכלי עמי׳ אשר כדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טעם מאכל ערב: שם פחדו פחד׳ שנשתלם גמולו לבלשצר בנו לפחוד פחד כמו שנאמר באדין זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרצי׳ משתריין וארכובתי׳ דא לדא נקשן בפירושים אחרים מצאתי הלא ידעו הלא סופם ידעו מה שעלתה בהם׳ אוכלי עמי זרעו של נבוכד נצר: אכלו לחם׳ עשו משתה בלשצר מלכא עבד לחם רב: יי׳ לא קראו׳ לא חשבוהו ולא זכרו נפלאותיו ונוראותיו במשתיהם ונשתמשו בכליו ורבותינו פירשו כל שאינו נהנה את ישראל אינו טועם טעם ערב במאכלו׳ אוכלי עמי כדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טעם מאכל ערב: שם פחדו פחד׳ שנשתלם גמולו לבלשצר וגו׳: כי אלהים בדור צדיק׳ בדורו של יכניה שהיו צדיקים עצת עני תבישו׳ אתם אומרי׳ שעצתם של ישראל בושה על שהם בוטחי׳ ביי׳: כי יי׳ מחסהו אז יקרב היום שיתן מציון ישועת ישראל לעתיד ואז יגל יעקב ישמח ישראל: לא רגל על לשונו׳ כמו וירגל בעבדך אכקוי״שה בלע״ז׳ מזמור זה להודיע מדת חסידו׳ ודובר אמת בלבבו׳ הטוב שהו׳ אומ׳ בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב: וחרפה לא נשא׳ רפורט״א בלע״ז: על קרובו׳ אם עבר קרובו עבירה שיש בה עונש ענשו במשפט ולא נשא עליו חרפתו שיהא פתחון פה למחרף לומר כך עבר פלוני קרובך וחפית עליו: נבזה בעיניו נמאס׳ מי שהוא נבזה ברשעו נמאס בעיניו של צדיק כגון חזקיהו שגירר עצמות אביו בגזיון: נשבע להרע׳ לעצמו: ולא ימיר׳ שבועתו קל וחומר שאינו ממירה בדבר שאינו לרעתו: ושוחד לא לקח על נקי׳ להרשיעו בדין להטות משפטו ועוד פירשוהו רבותינו לא לקח שוחד על נקי לנקותו בדינו קל וחומר שאינו לוקח שוחד להטות המשפט: לא

לא ימוט, והוא ראוי לגור באהליך. לא ימוט לעולם אם ימוט אין מוטתו מוטת לעולם אלא מתמוטט ועולה: מכתם לדוד, אמרו רבותינו לדוד שהיה מך ותם שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ואין שיטת המקרא נופלת על המדרש כאן יש מזמור שנאמ' בו לדוד מכתם יש שם לפרש שיר זה לדוד שהיה מך ותם אבל כאן שנאמר מכתם לדוד אין לפרשו כן ואומר אני שהוא אחד מן שמו' מיני נעימות הזמר וחלוק בנעימות השיר ל"א מכתם לדוד לשון עטרה כמו כתם שמשמע דבר זה היה רגיל לומ' דוד שמרני אל כי חסיתי בך והיה לו כעטר שנאמר יי' כצנה רצון תעטרנו: אמרת ליי' אדני אתה וגו', לכנסת ישראל אמר דוד יש עליך לומר ליי' אדון אתה וידך על העליונה לכל הבא עלי ל"א אמרת ליי' אדני אתה לנפשו היה אומ' וכן מצינו דוגמתו ותבל דוד ופתרונו ותכל נפש דוד אף כאן אמרת נפשי ליי' את נפשי יש ע עליך לומר כן להקדוש ברוך הוא: טובתי בל עליך, טובות שאתה עושה לי לא עליך הם לגמלני כי לא בצדקתי אתה מטיב לי: לקדושים אשר בארץ המה, בשביל הקדושים אשר המה קבורי' בארץ אשר התהלכו לפניך באמת: ואדירי כל חפצי בם, הם האדירים אשר כל חפצי וכל צרכי נעשים בשבילם: ירבו עצבותם וגו', כל זה אמרו ליי' ירבו עצבותם של כופרים בך המהירי' וחרדים לעבוד' אל אחר לא" מהרו לשון מוהר דואיל"נט בלע"ז: בל אסיך נסכיהם מדם, אני לא אהיה כמותם לזרוק דם לעבוד' זרה ולא אשא שם עביד' זרה על שפתי: יי' מנת חלקי וכוסי, כל טובתי הימנו לשון אחר וכוסי וחשבוני כמו תכוסו על השה וכן חברו מנח': אתה תומיך גורלי, אתה הנחת ידי על החלק הטוב שנאמ' החיים והמות נתתי לפניך ובחרת בחיים כאד' האוהב אחד מבניו ומניח ידו על חלק הטוב ואומר את זה בחר לך, תומיך הטפלת ידי על הגורל לשון ימך המקרה ישפל כך הוא כדרש ב בסיפרי וגם יש לפותרו לשון תמיכה למדרש האגדה כמו ו ותמוך יד אביו וגו': חבלים נפלו לי בנעימים, שנפל לי הגורל להיות בחלקך חבל נעימי' הוא זה אף עלי שפרה נחלה כזו: אברך את יי', על כאן ניבא דוד על כנסת ישראל שתאמר כן ועכשו אומר ואני גם אני אברך את יי' אשר יעצני לבחור בחיים וללכת בדרכיו: אף לילות יסרוני כליותי, ליראה אותו ולאהבתו ורבותינו פירשוהו על אברהם אבינו שלמד תורה מאליו עד שלא נתנה תורה אף אנו צריכין ליסב המקראות על סדרן: שויתי יי' לנגדי תמיד, בכל מעשי שמתי מוראו לנגד עיני ולמה כי מימיני הוא תמיד לעזרני לבל אמוט ל"א שויתי יי' לנגדי תמיד ספר תורה היה עמו לקרות בו כל ימי חייו וזהו שאמר מימיני בל אמוט על שם התורה שניתנה בימינו שאני עוסק בה ולפיכך בל אמוט: לכן שמח לבי וגו', לפי שאני בטוח כי לא תעזוב נפשי לשאול שהרי בעון עבירה גדולה שהיתה בידי בשרתני גם יי' העביר חטאתך קל וחומר שמעתה לא תעזבני לסור ממך: תודיעני אורח חיים, לשון עתיד הוא ואינו לשון תפילה: שובע שמחות, שמחה שאין לה קץ ותכלה היא השמחה של עתיד: את פניך, שמחות אשר לפניך בכת הקרובה לך: מלפניך משפטי יצא, עבירות שבידי שאני ראוי להשפט עליהם בייסורין יצאו מלפניך ולא יבאו לפניך בדין: עיניך תחזינה מישרים, אם יש בידי זכות בהן תחזינה מישרים עיניך: בחנת

עושה אלה, כולל מצות עשה ומצות לא תעשה כמו לעשות את יום השבת כי הטעם כדרך תיקון כמו וימהר לעשות אותו: מכתם, מזמור ככבד כמו כתם פז או נועם פיוט שתחלתו מכתם: שמרני אל, וטעם שמרני כי חסיתי בך שמרני כי אתה יי' והטעם גבור שתוכל להושיעני: אמרת, אומר לנפשו כבר הודית כי השם הוא אדונייך ואת חייבת לעובדו ואם לא ייטב לך על דרך אל תהיו כעבדים ויאמר רבי שלמה הספרדי נ בתפילותיו הנה לך לא לי עמדי לפניך ולשם כבודך לא לשכר ש פעולתי. אמר רבי משה טובתי איננו חוץ עליך כי איני ראוי לכך כמו הקדושי' אשר בארץ המה ולפי דעתי שהוא מבקש רחמים מהשם שייטיב לקדושים אשר בארץ המה והוצרך לומר אשר בארץ כי הקדושי' הם המלאכי' כמו וכל קדושים עמך והרבה נבון לאשר לא יעבדוך רק יעבדו אחרים על כן ירבו עצבותם לקדושים ו והנה טובתי בל עליך רק תן הטוב לקדושים ואדירי ארץ אשר כל חפצי בם ופירושו כל רצוני להיות כמותם והמפרש לקדושים על האבות איננו מטעם המזמור: ירבו עצבות' אחר מהרו, אשר אחר מהרו ואוא מגזר' מהר ימהרנה אשר יתקשרו אל עם אחר רק אני לא אסיך כ נסכיה' שהם מעורבים בדם זבחיהם ואפילו שמותם לא אזכירם בפי: יי', וכוסי, כמו חלקי מגזרת תכוסו על השה וכמוהו לעיל מנת כוסם ו ולהיותו משקה כמו כוסי רויה איננו נכון ומלת תומיך כמו ותומך שבט כי מוצא רות כמו מוצי' ולהיותו כמשכל מושיב רחוק מאד: חבלים, לשון חלקים כמו יוסף חבלים ובנעימים תאר כמו הנאהבים והנעימים ותחסר מקומות והוא דרך משל אמר רבי משה כי אף נחלת כמו נחלתי ועוד אפרש לעתי במלת עזי וזמרת יה והנכון בעיני שהוא סמוך אל השם כדרך במזרקי יין: אברך, זאת העצה היתה ממנו תחלה כי הוא המלמד אדם דעת וטעם בלילות בהתבודדו מעסקי העולם וכליותי רמז לכוחי התולדת שהם בסתר כמו הכליות וטעם יסרוני שחשב בלבו כל הקורות להולכים מן העולם הזה על כן נוסר: שויתי, העצה והמוסר הביאוהו לשום השם לנגדו יומם ולילה והנה נשמתו דבוקה בבוראה טרם הפרדה מעל גויתה ובעבו' ששויתי השם לנגדי מימיני לא אמוט שיסור מהדרך הישרה: לכן, לבי, הוא שכל הדעת: וכבודי, הנשמה: אף בשרי, הגוף והטעם כי אחר שהוא דבק בכח עליון תעלה נפשו וכח הדבקו בו ישמרנו מתחלואים בהשתנות העתים על כן ישכון גופו בעולם הזה לבטח: כי, הזכיר סבת גילת הנשמה כי לא תמות ותאבד: תודיעני, כי במות הגוף אז תודיעני דרך החיים והטעם הדרך שאעלה בה אל השמים להיותי עם מלאכי עליון וטעם שובע שמחות את פניך שיהנה מזיו שכינה וטעם תודיעני כי אז תאמן הנשמה מעסקי העולם ותראה עין בעין האמת וטעם נעימות בימינך שתתענג על השם וטעם בימינך כנותן מתנות נעימו' לאוהבו בימינו וטעם לנצח שלא תפסקנה מתנותיו והנה שכר הצדיק מפורש במזמור זה: תפלה, שמעה יי' צדק, שמעה כי צדק אדבר כי השוא לא ישמע אל: רנתי, בקול גדול כמו ותעבר הרנה ותפלתי בלחש: מלפניך, יצא דיני מלפניך שתענישני אם עיניך לא תחזינה מישרים: בחנת

יו אמרת ז' וסימ' ואת אלית וגם אמרת באזני, אין רואני, ברב דרכך יגעת, דברתי אליך בשלותך, צור את אמרת אני כלילת יופי, ועם האמהות אשר דשמואל, אמרת ליי' אדני אתה: שמח ג' וסימ' לכן שמח לבי ויגל כבודי, וגם דויד המלך שמח שמחה, שמח מצרים בצאתם: ויגל ב' בתרי לישני

עֹשֵׂה־אֵלֶּה לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם׃

א מִכְתָּם לְדָוִד שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃ אָמַרְתְּ לַיהוָה אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל־עָלֶיךָ׃ לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי כָּל־חֶפְצִי־בָם׃ יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ בַּל־אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם וּבַל־אֶשָּׂא אֶת־שְׁמוֹתָם עַל־שְׂפָתָי׃ ה יְהוָה מְנָת־חֶלְקִי וְכוֹסִי אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי׃ חֲבָלִים נָפְלוּ־לִי בַּנְּעִמִים אַף־נַחֲלָת שָׁפְרָה עָלָי׃ אֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר יְעָצָנִי אַף־לֵילוֹת יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי׃ שִׁוִּיתִי יְהוָה לְנֶגְדִּי תָמִיד כִּי מִימִינִי בַּל־אֶמּוֹט׃ לָכֵן שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף־בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח׃ י כִּי לֹא־תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת׃ תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח׃

א תְּפִלָּה לְדָוִד שִׁמְעָה יְהוָה צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתִי הַאֲזִינָה תְפִלָּתִי בְּלֹא שִׂפְתֵי מִרְמָה׃ מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה מֵישָׁרִים׃

דְעָבֵד אִלֵּין לָא יְזוּעַ לְעָלְמָא׃

יו גְלִיפָא תְרִיצָא לְדָוִד נְטַר יָתִי אֱלָהָא מְטוּל דִסְבָרִית בְּמֵימְרָךְ׃ מַלֵילְתְּ אַנְתְּ נַפְשִׁי קֳדָם יְיָ אֱלָהִי אַנְתְּ בְּרַם טִיבָתִי לָא מִתְיְהִיבָא בַּר מִנָּךְ׃ לְקַדִישַׁיָא דִי בְאַרְעָא הִנּוּן הוֹדַעוּ כֹּחַ גְבוּרְתִּי מִן שֵׁרוּיָא וְגוּתָנִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן טָבַיָא כָּל רְעוּתִי טָבָא בְהוֹן׃ מַסְגַן צַלְמָנֵיהוֹן מִן בָּתַר כֵּן מוֹחָן לְקָרְבָא קוּרְבָּנֵיהוֹן לָא אֲקַבֵּל בְּרַעֲוָא נִסוּכֵיהוֹן וְדַם קוּרְבָּנֵיהוֹן וְלָא אֶדְכַּר שׁוּמְהוֹן עַל סִפְוָתִי׃ יְיָ מוֹהֲבִית כַּלִירִי וְחוּלָקִי אַנְתְּ תְּסוֹבַר עַדְבִי׃ עַדְבִין נְפַלוּ לִי בְּבַסִימָתָא אוּף אַחְסַנְתָּא שַׁפִּירָא עֲלָי׃ אֲבָרֵיךְ יְיָ יַת דְמַלְכַּנִי אוּף בְּלֵילְיָא דְרָאֵן לִי כּוּלְיָתָי׃ שַׁוִיתִי יְיָ לְקוּבְלִי תְדִירָא מְטוּל דִשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֲלַי לָא אֲזוּעַ׃ בְּגִין הֲדָא חֲדִי לִבִּי וְרַנֵּן אִיקָרִי אוּף בִּסְרִי יִשְׁרֵי לְרוּחְצָן׃ מְטוּל דְלָא תִשְׁבּוֹק נַפְשִׁי לִשְׁיוֹל לָא תִמְסוֹר זַכָּאָךְ לְמֶחֱמֵי בְּשַׁחֲיוּתָא׃ תְּהוֹדַע לִי אוֹרְחָא דְחַיֵי סוֹבְעָא דְחֶדְוָתָא קֳדָם אַפָּךְ בְּסִימָתָא בִּימִינָךְ לְעָלְמִין׃

יז צְלוֹתָא לְדָוִד קַבֵּל יְיָ פְּגִיעָתִי בִּצְדָקָה אֲצִית שַׁבּוּחֵי תַּצְלֵי אוּדְנָךְ לִצְלוֹתִי בִּדְלָא סִפְוָתֵי נִכְלָא׃ מִן קֳדָמָךְ דִינִי יִפּוֹק עֵינָךְ תֶּחֶזְיָן חֶמְיָן תְּרִיצוּתָא׃ בחנתא

וסימ' ויגש יעקב ויגל את האבן, לכן שמח לבי ויגל כבודי: יז תפלה לדוד ב' וסימ' שמעה יי' צדק הטה יי' אזנך ענני: משפטי יו בקריאה וסימ' למה תאמר יעקב ותדבר ישראל, קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמודה יחד, ואני אמרתי לריק יגעתי, הקשיבו אלי עמי ולאמי, ונתתי את כבודי בגוים, זעף יי' אשא כי חטאתי, לכן זכו לי נאם יי' כי, העירה והקיצה למשפטי, מלפניך משפטי יצא, כי עשית משפטי ודיני, ראיתה יי' עותתי, חי אל הסיר משפטי, צדק לבשתי וילבשני, כי אמר איוב צדקתי, האף תפר משפטי, על משפטי אכזב:

אבן עזרא

בחנת לבי' אתה תדע כל מחשבותי וטעם בלילה בהתבודדו מבני אדם : בל תמצא' פסול או מום : בל יעבור פי' כמו ומים לא יעברו פיו והנה מחשבתו כדברי פיו ואיננה להפך: לפעולת' מרוב אהבתי שיעבדוך הכל וזה טעם לפעולות אדם שיפעלו בני אדם מה עניינם ; שמרתי ארחות פריץ' והטעם שמתי שומרים על ארחותיו עד שלא יעברו על דבר שפתיך בעבור היותו פריץ : תמוך אשורי' רק אני לעולם תמכו אשורי במעגלותיך : אני' טעם אל כי יש לו כח: הפלה חסדך' באדרו הפרש כמו אשר יפלא יי' ובימינך דבק עם א חוסי' כי לא מצאנו זאת הגזרה בלא בי"ת ויש אומרים כי הוא סמוך אל מלת מושיע: מפני' זו' כמו אלה' שדוני' כמו סבבוני : בנפש' בתאות נפש יקיפו' ע עלי: חלבמו' חסר בי"ת בחלבמו סגרו פימו א אשר דברו בגאו' או חלבמו סגור בקרבם ופימו מדבר גאות ו והראשון נכון בעיני כי הוא כדרך כי כסה פניו בחלבו: אשורנו' תחסר מלת עם או לפאת וככ' הטעם סבבוני לפאת אשורנו ועיניהם ישיתו אולי יכשו אשורנו ב בארץ כמו אם תטה אשורי מני הדרך : דמיונו' דמיון כל אחד מהסובבים : קומה' להראות הכח : קדמה פניו' בבואו לטרוף אותי' מרשע שהוא חרבך : ממתים ידבק עם הפסוק על מעלה והטעם פלטני ממתים ידך שהם מ מכתך בעבור היותה ביד כמו הנה יד יי' הויה : ממתים מחלד שכל חפצם להיותם מבני זה העולם כי חלד איננו דבר עומד והעד וחלדי כאין כ כנגדך כל יושבי חלד וכל משתם שיחיו שנים רבות וכל טוב צפון שיש לך שתמלא בטנם בעולם הזה ויתענגו בו הם וישמחו וישבעו בניהם ויניחו המותר לעולליהם: אני' אין לי חפץ רק לחזות פניך כי בצדק שאמרתי היא סבה להתענגי בראותי פניך והטעם להכיר מעשה השם כי הם כולם כללים ובחכמה עשוים ולנצח עומדים ואני שבע מתענג תמונתך לא כאשר תמלא בטנם וזה איננו בחלום רק בהקיץ וזאת המחזה איננה במראה העין רק במראה שקול הדעת שהם מראות שהיא באמת ואלה הדברים לא יבינם רק מי שלמד חכמת הנפש : למנצח' טעם לעבד יי' כי הוא משמר דרכיו כמו שמרתי דרכי יי' ונמלטי יי' כצדקי וזאת השירה חברה בהשבע אנשיו שלא יבוא עמהם עוד למלחמה והזכיר עם אויביו שאול : ויאמר' מלת רחמים בכל המקרא מהבניין הכבד וארחמך מבניין הקל ואיננו פועל יוצא על דרך בני יאהבני יבאו ממני חזקתי חוקת ממני וזה אבקש רחמים ממך ויש אומרים כמו תרגום אאהבך : יי' סלעי' דרך משל כאדם שהוא במקום גבוה ולא יפחד מהשפל ממנו : מהלל אקרא יי' ' בקראי אליו בתהלות מיד אושע: אפפוני

מסורה

כאישון ג' ומל' וסימ' יצרנהו כאישון עינו' שמרני כאישון בת עין' ותורתי כאישון עיניך ; במסתרים ג' רפין וסימ' נמסר בירמיה סימן י"ג; והניחו ב' וסימ' והניחו אותם בלשכת' והניחו יתרם לעולליהם: י"ח למנצח לעבד יי' לדוד ב' וסימ' את דברי השירה' נאם פשע: מהלל ג' וחס' וסימ' מהלל אקרא יי' דשמואל' וחברו דתהלות' מהלל שם יי' דהלל:

מקרא

בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמתי בל יעבר פי : לפעלות אדם בדבר שפתיך אני שמרתי ארחות פריץ : (ה) תמך אשרי במעגלותיך בל נמוטו פעמי : אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי : הפלה חסדיך מושיע חוסים ממתקוממים בימינך : שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני : מפני רשעים זו שדוני איבי בנפש יקיפו עלי : (י) חלבמו סגרו פימו דברו בגאות : אשרנו עתה סבבוני עיניהם ישיתו לנטות בארץ : דמינו כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים : קומה יהוה קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך : ממתים ידך יהוה ממתים מחלד חלקם בחיים וצפינך תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו (טו) יתרם לעולליהם : אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך :

יח (א) למנצח לעבד יהוה לדוד אשר דבר ליהוה את דברי השירה הזאת ביום הציל יהוה אותו מכף כל איביו ומיד שאול : ויאמר ארחמך יהוה חזקי : יהוה סלעי ומצודתי ומפלטי אלי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי : מהלל אקרא יהוה ומן איבי אושע :

תרגום

בחנתא לבבי אסערתא עלי בליליא סננתא לי לא אשכחתא שחיתא חשבית בישותא לא עבר פומי : ברם אכסנתא על עובדיהון דבני נשא במימר ספותך אנא נטרית ארחות חציפא : סעד אסתורי בהליכתך דלא יזועון רגלי : אנא קריתי יתך מטול תקבל צלותי אלהא צלי אודנך קבל צלותי : פריש טבותך פריקהון דסברי מן מן דקימין עליהון באידא דימינך : נטר יתי כגלגול די במציעות עינא בטולא דשכנתך תטמור יתי : מן קדם רשיעיא אלין דמחבלין יתי בעלי דבבי ברעות נפשהון מחזרן עלי : עתרהון סגא שומנהון כסאו פומהון מללו ברברבותא : אסתורנא השתא חזרו לנא עיניהון משון למפשט בארעא : דמותיה היך אריא דמרגג למתבר וכשחלא דיתיב בטומריא : קום יי אקדם אפוי חמתיה פצא נפשי מן רשיעא דאתחיב קטול בסיפך : וצדיקיא דמסרין נפשיהון מטולתך יי למיתותא בארעא חולקהון בחיי עלמא ומשיותך טבא יתמלין כריסהון יסבעון בנין וישבקון שיורהון לטליהון : אנא בקושטא אחמי סבר אפך אשבע בעדן דאתער מן איקר פרצופך :

יח לשבחא על נסיא דאתרחישו לעבדא דיי לדוד דשבח בנבואה קדם יי ית פתגמי שירתא הדא על כל יומיא דשזביה יי מן ידא דכל בעלי דבבוי ומחרבא דשאול : ואמר אחבבנך יי תוקפי : יי תוקפי ורחצני ומשזיב יתי אלהא דאתרעי בי קרבני לדחלתיה תריסי דמן קדמוי אתיהב לי תקוף ופורקן על בעלי דבבי רחצני : אמר דוד בתושבחתא אנא מצלי קדם יי ומן בעלי דבבי פריק יתי : אקפתני

רש"י

בחנת לבי' ידעתי כי יש עבירה בידי ואם משפט עונשי יצא לפניך לא אצדק בדין אשר כבר בחנת לבי' ופקדת לילה לעת הערב בעון בת שבע שנאמר ויהי לעת הערב ויקם דוד וגו' : צרפתני' נסיתני : בל תמצא' לא מצאת בי חפצך: זמותי בל יעבר פי' אם תעלה עוד במחשבתי ליבחן לפניך בל יעבר פי לומר עוד בחנני ונסני כמו שאמרתי כבר כמו שנ' בחנני יי' ונסני שאמר דוד לפני הקב"ה מפני מה אומרים אלהי אברהם ואין אומ' אלהי דוד אמ' לו אני בחנתיו בעשר נסיונות ונמצא שלם אמר בחנני ונסני כדאיתא במסכת שבת' לפעולת אדם בדבר שפתיך וגו' תמוך אשורי וגו' ' מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אני שמרתי בשביל דבר ש שפתיך אורחות פריץ לכתות מהם שלא אלך בהם אך לתמוך א אשורי תמיד במעגלותיך ולא נמוטו מהם פעמי פי' אחר לפעולת אדם בדבר שפתיך וגו' לפי שדרך אדם להשתמר בפעולותיו לפי ' ישרת דבר שפתיך אשר אמרת לא תנאף אני שמרתי ארחות פריץ אע"פ שעשיתי שלא כראוי בטובתך תמוך אשורי וגו' מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי וכו' את ה' המישרים תחזינה עיניך והמשפט מלפניך יצא : כי תענני אל' כי ב בטוח אני שתענני : הפלא חסדיך' לשון בלע"ז כמו ונפלינו אני ועמך מושיע בימינך את ה' החוסים בך ממתקוממי' עליהם הפלא חסדיך מושיע חוסים הרי זה מקרא מסורס הפלא חסדך להושיע בימינך את החוסי' וגו' : כאישון' הוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו ועל שם ש שחרוריתו הוא קרוי אישון לשון חשך והקב"ה הכין לו שומר את ריסי העין המכסין אותו תמיד : זו שדוני' בשביל זאת שסודדים אותי אויבי אשר בנפש יקיפו עלי' ליטול נפשי : חלבמו סגרו' בחלבם ובשמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט אל פעלך ליראה מפניך: אשורנו עתה סבבוני' את עקבנו עתה סבבונו האויבים ועיניה' ישיתו לנטו בארץ לפשוט בארץ ונראה לי שנתפלל דוד תפילה זו לאחר שבא לידו מעשה של אוריה ויואב וישראל היו בארץ בני עמון צרים על רבה ויירא דוד שלא יכשלו שם בשביל עבירה שבידו וישמעו פלשתים ומואב ואדום וכל שכיני א"י הרעים ה המשפי' ליום אידם ויבאו עליהם: יכסוף' יתאוו כמו כי נכסוף נכספת: קדמה פניו' של אויב : הכריעהו' קפא את רגליו ויכרע ויפול: פלטה נפשי' מכל רשע שהוא חרבך שאתה משליטו ליפרע מן המחוייבי' לך: ממתי' ידך' מן המתי' בידך על מטתם אני בוחר להיות ממתי' מחלד' מאותם שמתי' בזקנה משהעלו תלודה לדויילא בלע"ז ומן הצדיקים אשר חלקם בחיים : וצפונך תמלא בטנם' ומאותם אשר תמלא מעיהם מטובך אשר צפנת ליראיך: יתרם' נכסיהם אשר ישאירו במותם' ואני בצדקתך אחזה פניך לעתיד' או בצדק אחזה פניך משפטי הוצא מלפניך והצדקות שבידי אחזו ובהם אחזה פניך: אשבעה בהקיץ תמונתך' אשבעה מראיית תמונתך בהקיץ המתים משנתם לא" אשבעה מראות פניך בהקיץ המתים משנתם שהם בדמות תמונתך שכן נאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם : ביום הציל יי' אותו וגו' ' כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו ונצול מהם : ומיד שאול' והלא שאול בכלל היה אלא לפי שהיה קשה עליו ורודפו יותר מכלם כיוצא בדבר אתה אומר וראו את הארץ ואת יריחו: ארחמך' אאהבך כדמתרגם ואהבת לרעך ותרחם : סלעי' שעזרתני בסלע המחלקות כשהייתי מצומצם בין שאול ואנשיו להתפש כמו שנ' ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד וגו' : ומצודתי' לשון מבצר: צורי' לשון סלע: אחסה' אבריאה"ר בלע"ז אחסה בו אתכסה בצלו כענין שנאמר מבלי מחסה חבקו צור שהסלעים כסוי ומגן להולכי דרכים מן הרוחות ומזרם גשמים : מהלל אקרא יי' ' בהלולים אקרא ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי : אפפוני

אפפוני חבלי מות · כמו צירים וחבלים ועל כן הוא בשלש נקודות להפריש בינו ובין חבלי מנשה : ונחלי · דמה האויב למים כמלך אשור את מי הנהר אני המים שטפונו אמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי בליעל דרך תפלה לא יעלה והוא האויב וחבלי דרך משל לחבלות המות : בצר לי · מהיכלו · השמים שכל גזירותיו כתובות וחתומות שם : ותגעש · הזכיר הארץ וההרים בעבור היותם עומדים ואין להם תנועה וזה משל שיתגעשו כל שונאי דוד מפני חרון השם ואילו היו חזקים כהרים : עלה · כמו תשלח חרוך וככה והיתה לשרפה מאכלת אש והטעם המות : ויט · הטעם שתרד הגזירה על האויבים מן השמים מאת השם הנכבד : וירכב · דרך משל והטעם רדת הגזירה במהירות בלי התמהמה ועיכוב: ישת · בשאון גלי הים יתגעשו מימיו וירכב האיד העולה על כן יולד שם חשך וזה הוא חשכת מים עבי האל כאשר יהיה ענן והוא הענן והטעם רדת הגזרו' ואין אדם רואה אותם : מנוגה · טעם עביו עברו עברו החוק הידוע ברוב: ברד וגחלי אש · הוא כדמות ברזל השורף גם ממית ברוח והטע' היראה והפחד בלב האויבים כשמוע קול הרעם : וירעם · השם שרם והזכיר פעם שנית ברד וגחלי אש להתחברם רגע אחד : וישלח חציו · ומלת רב פעל עבר מפעלי הכפל על משקל כי אם תם הכסף והוא מגזרת ורובו והנה רב כנגד וישלח : ויראו אפיקי מים · המקומות החזקים והטעם לגלות סתר הקמים על דוד וכלל אולי יתכן להיות הטע' דרך אחרת כי השם ירעיש את הארץ כאשר ירצה והטעם שיסירנה ממתכונתה ויוריד המים מן השמי' ומי שיש לו כח לעשות ככה יצילני: ישלח דברו · או מלאכו ויקחני מאלה שהקיפוני : ימשני ממים רבים · כנגד נחלי בליעל : יצילני · נראה המשל במים שהוא איבי ותחסר מלה שהוא עז : יקדמוני · כנגד קדמוני מוקשי מות: ויוציאני למרחב · הפך בצר לי אקרא יי' : יגמלני · דבק עם אשר לפניו וכל זה עשה שיגמלני כצדקי : כבר ידי · על דרך בתום לבבי ובעבור היות רוב המעשים בידים הזכיר עמהם בור כדרך ובניקיון כפי : כי שמרתי · מצות עשה ומלת דרכי תשמש אחרת עמה : ולא רשעתי · מדרכי אלהי מצות לא תעשה : כי · לא אשכח משפטיו וזה טעם לנגדי : ואהי

אפפוני ד' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן כ"ב : סבבוני כלהון מל' במ"א סבבוני בכחש אפרים: ויתגעשו ג' וסימ' ויתגעשו כי חרה לו דשמואל · וחברו דתהלות' · ויתגעשו ולא יוכלו והמו : וירד ג' פתחין בקריא' וסימ' ויט שמים וירד · וחברו דשמואל · מי עלה שמים וירד : ויראו ד' וסימ' ויראו אפיקי ים יגלו מוסדו' דשמואל ·

אפפוני חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני : חבלי שאול סבבוני קדמוני מוקשי מות : בצר לי אקרא יהוה ואל אלהי אשוע ישמע מהיכלו קולי ושועתי לפניו תבוא באזניו : ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו : עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו : ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו : וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח : ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חשכת מים עבי שחקים : מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש : וירעם בשמים יהוה ועליון יתן קלו ברד וגחלי אש : וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם : ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל מגערתך יהוה מנשמת רוח אפך : ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים : יצילני מאיבי עז ומשנאי כי אמצו ממני : יקדמוני ביום אידי ויהי יהוה למשען לי : ויוציאני למרחב יחלצני כי חפץ בי : יגמלני יהוה כצדקי כבר ידי ישיב לי : כי שמרתי דרכי יהוה ולא רשעתי מאלהי : כי כל משפטיו לנגדי וחקתיו לא אסיר מני :

ב' חל חס' · כו"ל מ"ל במ"א סבבוני בכחש

אקפתני עקא כאתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד והיא מסכנא לממת וסיעת טלומיא בעתת יתי : משרית חיבין אקפוני אקדימו יתי דמזינין במני קטול : בעיקא לי אנא מצלי קדם יי וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל צלותי מן היכליה ובעותי קדמוי מתקבלא באודנוי ומתעבדא : ואתרגיפת ואתרגישת ארעא ואשירת טוריא זעו ואתרטישו מטול דתקיף ליה : סליק זרוניה דפרעה היך קוטרא דבכן שלח רוגזיה כאשא בערא דמן קדמוי משתציא מזופיתיה כגומרין די נור דלקא ממימריה : וארכן שמיא ואתגלי יקריה ועננא אמטתא כבש קדמוי : ואתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על גדפי זעפא : ואשרי שכנתיה בערפלא ואתחזר בענני יקריה היך מטללתא ואחירת מטרין דרעוא על עמיה ומין תקיפין מן רכפת עננין דקבלא על רשיעיא מן רומיה דעלמא : מן זהור יקריה ענני שמיא עברו במזופיתא כגומרין דנור וברדא דלקא מן מימריה : ואכלי מן שמיא יי ועלאה אריכם מימריה רמא ברדא וגומרין די נור : ושדר מימריה היך גירין וברדין וברקין סגיאין ושגשנון : ואתחמיאו עמקי מיא ואתגליאו שתאסיא דתבל ממזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזך : שלח נביוהי מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שזבני מעממין סגיאין : שזבני מן סנאי ארום עשינין הנון ומן בעלי דבבי ארום אתגברו עלי : אקדמו לי ביום טלטולי והוה מימרא דיי סמיך לי : ואפיק יתי לרוחא שזבני מטול דאתרעי בי : יגמלנני יי כזכותי כברירות ידי יתיב לי : מטול דנטרית אורחן דתקנן קדם יי ולא הלכית ברשע קדם יי : מטול דכל דינוי גלו לקבלי למעבדהון וקימוי לא אעדי מני :

והויתי

ויראו אפיקי מים דתהלות' · ויראו ראשי הבדי' מן הקדש · וחברו דד"ה: ידי כ"א בקריא' וסימ' ואפן וארד מן ההר וההר בער באש · ואתפש בשני הלחות ואשליכם מעל שתי · יגמלני יי' כצדקתי דשמוא' · מלמד ידי למלחמה דשמואל · אשר ברכו יי' צבאות לאמר · כי בראותו ילדיו מעשה · ועל פעל ידי תצוני · אנכי עשיתי ארץ · ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ · פרשתי ידי כל היום · הוי למתפרות · יגמלני יי' כצדקי דתהלות · וישב יי' לי כצדקי כבר ידי · מלמד ידי למלחמה דתהלות · כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני · שמע קול תחנוני בשועי אליך · פרשתי ידי אליך נפשי בארץ עיפה · לדוד ברוך יי' צורי · ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל · והנה יד נגעה בי · כלם מיראים אותי · וחד וידי נטפו מר ואצבעתי :

רשי

אפפוני חבלי מות · פעמים רבות סבבוני רשעים אפפוני כמו סבבוני וכן אפפו עלי רעות : חבלי מות · מחנות אויבים כמו חבל נביאים ו"ת בספר שמואל כאיתתא דיתבא על מתברא לשון חבלי יולדה : ונחלי בליעל · אף הוא לשון גייסות שוטפים כנחל : חבלי שאול · כמו חבלי מות משריין רשיען ואני מה הייתי עושה בצר לי אקרא אני הייתי קורא ליי' תמיד: ותגעש ותרעש הארץ · אינו מחובר למקרא עליון אלא מחובר ראשו לסופו כי חרה לו ותגעש ותרעש הארץ כי משמש בלשון כאשר כשחרה לו ובא לנקום נקמת עמו ועבדיו מפרעה ומעמו נגעשה ורעשה הארץ : עלה עשן באפו · אכשטוכא"ר ילא"ש בלע"ז כן דרך כל חרון אף להעלו' עשן מנחיריו: ויט שמים וירד · לעבור בארץ מצרים · וירד כמשמעו לשון אחר איאכטבי"ש בלע"ז : וידא · ויעף כמו כאשר ידאה הנשר : חשכת מים · שבעבי שחקים הם חשך אשר סביבותיו ושמא תאמר לפנים מן החשך אין אור תלמוד לומר מנוגה אשר נגדו ומתוך מחיצתו את עביו אשר סביבותיו בוקעים ועוברים ברד וגחלי אש : עברו · טריספא"שנט בלע"ז הברד בוקע ועובר על המצריים על ים סוף: ויראו אפיקי מים · כשנבקע הים : ויגלו מוסדות תבל · שכל מימות שבעולם נבקעו: מנשמת · מנשיבת : ישלח ממרום · מלאכיו להציל את ישר' מן הים וממצרים : ימשני · לשון הוצאה כמו כי מן המים משיתיהו : יקדמוני · אויבי היו ממהרין ומקדימין לבא עלי ביום אידי ויהי יי' וגו' : כצדקי · כצדק לכתי אחריו במדבר : כבר · לשון נקיות כמו ובר לבב ל"א ישלח ממרום יקחני כנגד עצמו אמר על שם המלאך שבא בסלע המחלקות לפנות את שאול מעליו שנאמר ומלאך בא אל שאול וגו' · כצדקי שלא הרגתיו בכרתי את כנף מעילו : כי כל משפטיו לנגדי · תמיד שמתים אותם לנגד עיני :

עם

ואהי תמים׳ כמו תמים תהיה: ואשתמר מעוני׳ כמו מענה לב: וישב׳ הזכיר כבור ידי לנגד עיניו כנגד כי כל משפטיו לנגדי: עם חסיד׳ יראה חסדיו: נבר׳ תואר ואילנו סמוך: תתמם׳ מובלע תי״ו שלישי כמו תתחזק והטעם יראה פעלך שהוא תמים או אתה תמים דעים: עם נבר׳ מפעלי הכפל כמו נקל ונמס: תתפל׳ כמו נפתולי אלהים על דרך תלחם עד שתכחנו: כי׳ עני׳ הפך עקש ותושיע הפך תתפל והזכיר עם כי פלא הושע עם גדול מתשועת איש אחד והזכיר ועינים רמות ואיננם רואות בלילה: כי׳ הזכיר כי אתה תאיר נרי והוא משל למזלו הטוב: כי׳ ארוץ׳ כמו ארצץ וכמוהו מרוצתם ויש אומרים ארוץ אחרי הגדוד כדרך ארדוף שימכא עם אחרים ופעם לבדו והטעם כי כך לבדך אכנא רבים וטעם בך עמך או כמוך שם שאקרא: הא׳ הטעם שהוא תקיף ולא יעשה עול רק תמים דרכו וכבר אמ׳ ואמרתו אין דופי בה ושמן כי היא צרופה שהוא יהיה לעולם מגן לחוסים בו: כי׳ ואין עומד כנגדו שלא ימלא אמרתו כי אין אלוה בלתו: האל׳ וכאשר הוא אל תקיף אזרני חיל מתוקפו וכאשר דרכו תמים כן נתן דרכי תמים וטעם ויתן כי מאתו יסוב הטוב: משוה׳ בעבור שהזכיר דרכי הזכיר רגלי ומשוה כמו שוה או כמו שויתי יי׳ לנגדי תמיד: ויעמידני׳ שלא אכשל: מלמד׳ מרגיל למודי הרע למוד מדבר: ונחתה׳ כל אחת מזרועותי כדלך בנות צעדה עלי שור והכ״ן שרש כמו ותנחת עלי ידך ויתכן להיו׳ ונחתה כמו נחת הוא ואות הכ״ן לבנין כפעל ויחס׳ בית מזרועותי כמו הנמצ׳ בית ה׳: ותתן׳ הזכיר וימינך כנגד המלמד ידי למלחמה ואת הענוה ששמת בי היא תגדלני ותעצימני והנה תרבני כמו על כל רב ביתו: תרחיב׳ קרסולי׳ כתרגום אסר לו כרעים וטעם תרחיב בעבור: ארדוף׳ ולא אשוב׳ מאחריהם: אמחצם׳ קום׳ שם הפועל כאשר יפלו: ותאזרני חיל׳ כתת כח לאברי גופי לסבול טורח המלחמה: ואויבי נתתה׳ כאלו אמר נתתה לי עורף אויבי בנוסם כמו ידך בעורף אויביך: ישועו׳ על ה׳׳ כמו אל יי׳ כמו ותתפלל חנה על יי׳: ואשחקם׳ אריקם׳ כמו ורקות בשר אף על פי שהיה ראוי להיות הק״ף דגושה: תפלטני מריבי עם׳ הם ישראל רמז לשאול על כן אחריו עם לא ידעתי יעבדוני: לשמע׳ ישמעו׳ כדרך וישמע שאול יתחברו: יכחשו לי׳ והטעם שיכחשו לי שהיו מתהללים בגבורתם כנגד גבורתי כמו ברוב עזך יכחשו לך אויביך: בני

ולא אשוב ד׳ וסימן נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב נבי שירה: יכלו י״א וסימן נמסר ביהושע סימן ז׳ וירמיה סוף סימן א׳: ואשחקם ב׳ וסימן כעפר ארץ׳ כעפר על פני רוח דתהלות:

וָאֱהִי תָמִים עִמּוֹ וָאֶשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֺנִי׃ כה וַיָּשֶׁב־יְהוָה לִי כְצִדְקִי כְּבֹר יָדַי לְנֶגֶד עֵינָיו׃ עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גְּבַר תָּמִים תִּתַּמָּם׃ עִם־נָבָר תִּתְבָּרָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל׃ כִּי־אַתָּה עַם־עָנִי תוֹשִׁיעַ וְעֵינַיִם רָמוֹת תַּשְׁפִּיל׃ כִּי־אַתָּה תָּאִיר נֵרִי יְהוָה אֱלֹהַי יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי׃ ל כִּי־בְךָ אָרֻץ גְּדוּד וּבֵאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר׃ הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת־יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל הַחוֹסִים בּוֹ׃ כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ׃ הָאֵל הַמְאַזְּרֵנִי חָיִל וַיִּתֵּן תָּמִים דַּרְכִּי׃ מְשַׁוֶּה רַגְלַי לה כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמֹתַי יַעֲמִידֵנִי׃ מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחֲתָה קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרוֹעֹתָי׃ וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וִימִינְךָ תִסְעָדֵנִי וְעַנְוַתְךָ תַרְבֵּנִי׃ תַּרְחִיב צַעֲדִי תַחְתָּי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃ אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא־אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃ אֶמְחָצֵם וְלֹא־יֻכְלוּ קוּם ם יִפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃ וַתְּאַזְּרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי׃ וְאֹיְבַי נָתַתָּה לִּי עֹרֶף וּמְשַׂנְאַי אַצְמִיתֵם׃ יְשַׁוְּעוּ וְאֵין־מוֹשִׁיעַ עַל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃ וְאֶשְׁחָקֵם כְּעָפָר עַל־פְּנֵי־רוּחַ כְּטִיט חוּצוֹת אֲרִיקֵם׃ תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עָם תְּשִׂימֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם מה לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדוּנִי׃ לְשֵׁמַע אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי בְּנֵי־נֵכָר יְכַחֲשׁוּ־לִי׃

ל׳ · כה· כח · כ׳· ג׳ · ל׳· ל׳ · ל׳ · ה׳ כתי׳ כן · ל׳ ב׳ מל׳ וחד חסר · ב׳ חד מל׳ · כח· ל׳ · ל׳ · ב׳ וכל מל׳ · חד מל׳ · דח · ב׳ סמוכה ל׳ וחד · ותזרני חיל דשמואל · לח · ב׳ כעפר ארץ · ל׳ וחד אריקם · ב׳ סמעתיך

וַהֲוֵיתִי שְׁלִים בִּדְחַלְתֵּיהּ וַהֲוֵיתִי נְטִיר נַפְשִׁי מֵחוֹבִין׃ וּפְרַע יְיָ לִי הֵיךְ זְכוּתִי כְּבְרִירוּת אִידַי קֳדָם מֵימְרֵיהּ׃ עִם אַבְרָהָם דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִיד קֳדָמָךְ אַסְגֵּיתָא לְמֶעְבַּד חִסְדָּא עִם זַרְעֵיהּ׃ דְּיִצְחָק דַּהֲוָה שְׁלִים בִּדְחַלְתָּךְ אַשְׁלֶמְתָּא מֵימַר רְעוּתָךְ עִמֵּיהּ׃ עִם יַעֲקֹב דַּהֲוָה בְּרִיר קֳדָמָךְ בְּחַרְתָּא בְנוֹי מִן כָּל עַמְמַיָּא וְאַפְרֵשְׁתָּא זַרְעֵיהּ מִן כָּל פְּסִילָא וְעִם פַּרְעֹה וְזַרְעֵיהּ וּמִצְרָאֵי דַּחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן בִּישָׁן עַל עַמָּךְ בַּלְבֵּלְתִּנּוּן בְּמַחְשְׁבָתְהוֹן׃ מְטוּל דְּאַנְתְּ יַת עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל דַּחֲשִׁיבִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּגָלוּתָא אַנְתְּ עָתִיד לְמִפְרַק וּבְמֵימְרָךְ אוּמַיָּא תַקִּיפַיָּא דְּמִתְגַּבְּרִין עֲלֵיהוֹן תַּמְאִיךְ׃ מְטוּל דְּאַנְתְּ תַּנְהַר שְׁרָגָא דְיִשְׂרָאֵל דְּמִטַּפְיָא בְּגָלוּתָא דְּאַנְתְּ הוּא מָרֵיהּ דִּנְהוֹרָא דְיִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהַי יַפְקְנַנִי מֵחֶשְׁכָּא לִנְהוֹר יַחְמְנַנִי בְּנִיחָמוּתֵיהּ דְּעָלְמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי לְצַדִּיקַיָּא׃ מְטוּל דִּבְמֵימְרָךְ אַסְגֵּי מַשְׁרְיָן וּבְמֵימַר אֱלָהִי אֶכְבּוֹשׁ כְּרַכִּין תַּקִּיפִין׃ אֱלָהָא דְּכִוָּן אָרְחָתֵיהּ אוֹרַיְתָא דַּיְיָ בְּחִירָא תְּרֵיס הוּא לְכָל דְּמִתְרַחֲצִין עֲלוֹי׃ אֲרוּם עַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דְּתַעֲבֵיד לִמְשִׁיחָךְ וּלְשֵׁיזָרֵי עַמָּךְ דְּיִשְׁתַּאֲרוּן יוֹדוּן כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִשְׁנַיָּא וְיֵימְרוּן לֵית אֱלָהָא אֱלָא יְיָ אֲרוּם לֵית בַּר מִנָּךְ וְעַמָּךְ יֵימְרוּן לֵית דְּתַקִּיף אֱלָא אֱלָהָנָא׃ אֱלָהָא דִּמְזָרֵז לִי קָמוּר בְּחֵילָא וּמְתַקֵּן שְׁלִים אָרְחִי׃ דִּמְשַׁוֵּי רִגְלַי קַלִּילִין הֵיךְ אַיַּלְתָּא וְעַל בֵּית תּוּקְפִּי יְקִימְנַנִי׃ מַלֵּיף אִידַי לְמֶעְבַּד קְרָבָא וּמַתְקִיף הֵיךְ קֶשֶׁת כַּרְכּוּמָא דְרָעַי׃ וִיהַבְתְּ לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן וִימִינָךְ תְּסַיְּעִנַּנִי וּבְמֵימְרָךְ אַסְגַּעְתַּנִי׃ אַפְתֵּיתָ פְּסִיעָתִי בְּאַתְרִי וְלָא אִזְדַּעְזַע רְכוּבְתִּי׃ אֶרְדּוֹף סָנְאַי וְשֵׁיצִיתִנּוּן וְלָא תְבוּת עַד דְּנַמְּרִיתִנּוּן׃ אֲנַמְּרִנּוּן וְלָא יְכִילוּ לְמֵיקָם וְנַפְּלוּ קְטִילִין תְּחוֹת פַּרְסַת רַגְלַי׃ וְזָרֵזְתָּא לִי חֵילָא הֵיךְ קָמוּר לְמֶעְבַּד קְרָבָא תַּבַּרְתָּא עַמְמִין דְּקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתַי׃ וּבַעֲלֵי דְבָבַי תַּבַּרְתָּא קֳדָמַי יְהַבְתִּנּוּן מְחַזְרֵי קְדָל וְסָנְאַי אֲשֵׁיצִנּוּן׃ בְּעַן סָעִיד וְלֵית לְהוֹן פָּרִיק מְצַלַּן קֳדָם יְיָ וְלָא מְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן׃ וּדְוַשְׁתִּנּוּן הֵיךְ בַּרְגִּשְׁתָּא דְאַרְעָא עַל אַנְפֵּי זַעְפָּא וְהֵיךְ סְיָן אַשְׁקָקִי בְּעַטִּית אִנּוּן׃ תְּשֵׁיזְבִנַּנִי מִפְּלֻגַּת עַמְמַיָּא תְּנַטְּרִנַּנִי בְּמֵיזְרֵי מְזָן בְּרֵישׁ עַמְמַיָּא עַמָּא דְלָא חַכִּימַת יִפְלְחוּנַנִי׃ לְשֵׁמַע אוּדָן יִשְׁתַּמְעוּן לִי בְּנֵי עַמְמַיָּא יְכַדְּבוּן קֳדָמַי׃ בני

רשי

עם חסיד תתחסד׳ כלומר לפי שכן דרכיו לגמול מדה כנגד מד׳ חסיד תמים נבר כנגד שלש אבות: עם נבר׳ כאמן: עם עקש׳ כנגד פרעה: כי אתה תאיר נרי׳ כשנלחם בלילה בגדוד עמלק הבא על ציקלג שנאמ׳ ויכם דוד מהנשף עד הערב למחרתם: כי בך׳ במבטחך: ובאלהי אדלג שור׳ כשבא להלחם על יבוס ואמ׳ כל מכה יבוסי יהי׳ לראש ולשר הביא יואב ברוש רענן וכפפו ונתלה בו ועלה על החומה אמר דוד יהלמני בדיק ונו׳ קפץ לו הקדוש ברוך הוא את החומה ודילג במדרש תילים: צרופה׳ ברורה מבטיח ועושה: ויתן תמים דרכי׳ הסיר מדרכי כל תקלה ומכשול עד שנעשה שלם ונכון: משוה רגלי כאילות׳ רגלי האיילות עומדות ביושר יותר משל זכרים: ונחתה קשת נחושה זרועותי׳ ונחתה לשון דריכת קשת כמו תחיך נחתו בי ופעל שלו נחת ובשמתפעל בא דגש ומחסר את הנו״ן ונחתה מגזרת נחתה כמו נחר גרוני מגזרת נחר כמו נחר מפוח נדף מגזרת נדף עינו נגרה כמו נגר׳ נכתבה נגף מגזרת נגף ואין לפותרו מגזרת אתה שהיה לו לומ׳ נאתתה כמו מן עשה נעשתה מן ענה נענתה ל״א ונחתה קשת נחושה זרועותי את היא אית לשון דריכת קשת כמו תחיך נחתו והנו״ן אינה יסוד בתיבה אלא כמו נחלו ונדרכה קשת נחושה על ידי זרועותי קשתות של נחשת היו תלויין לו לדוד בביתו ורואין אותם מלכי האומות ואומרים זה לזה אתה סבו׳ שיש כח ביד דוד לדורכן אין זה אלא ליירא׳נו והו׳ היה שומע ודורכן בפניהם: וענותך תרבני׳ הרבתה מדת ענוותך להתנה׳ בא עמי: תרחיב צעדי תחתי׳ המרחיב צעדיו אינו נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך: מעדו׳ איקלורנ׳ריכט בלעז: קרסולי׳ הם הרגלים מן האסתוירין שקורין קביליי״א בלעז ולמטה: נתתה לי עורף׳ פונים לי ערפם ובורחים: ישועו׳ לעבודה זרה שלהם: ואין מושיע׳ שאין בה יכולת וחוזרים וקוראים אל יי׳ ולא יענם: ואשחקם׳ לשון כתישה: אריקם׳ כטיט הכרוך שאינו עב כמו הם מריקים שקיהם לא הורק מכלי אל כלי: תפלטני מריבי עם׳ שלא אענש בדין ישראל להטות משפט ולא לשעבד בישראל יותר מן הרשות: תשימני לראש גוים שאין עונש בהם: לשמע אזן׳ אפילו שלא בפני אלא שישמעו שליחותי: ישמעו לי׳ ישורו אל משמעתי ויהיו נשמעים לדברי: יכחשו לי׳ מחמת יראה: יבולו

בְּנֵי־נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם׃ חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי יִשְׁעִי׃ הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי וַיַּדְבֵּר עַמִּים תַּחְתָּי׃ מְפַלְּטִי מֵאֹיְבָי אַף מִן־קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חָמָס תַּצִּילֵנִי׃ עַל־כֵּן אוֹדְךָ בַגּוֹיִם יְהוָה וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה׃ מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

יט

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת׃ אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם׃ בְּכָל־הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם׃ וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃ מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃ תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃

בְּנֵי עַמְמַיָּא יְסוּפוּן וְיִטַּלְטְלוּן מִבִּרְנְיָתְהוֹן׃ קַיָּם הוּא יְיָ וּבְרִיךְ תַּקִּיפָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהַב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמְרוֹמַם אֱלָהָא תְּקוֹף פּוּרְקָנִי׃ אֱלָהָא דַּעֲבַד פּוּרְעֲנוּתָא לִי וּמְתַבַּר עַמְמַיָּא דְּקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתִי׃ מְשֵׁיזְבִי מִבַּעֲלֵי דְּבָבִי לְחוֹד עַל דְּקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תַּנְבְּרִנַּנִי מִן גּוֹג וּמַשִּׁרְיַת עַמְמִין דַּחֲטוֹפִין עִמְּהוֹן תְּשֵׁיזְבִנַּנִי׃ מְטוּל הֵיכְנָא אוֹדֶה קֳדָמָךְ בֵּינֵי עַמְמַיָּא יְיָ וְלִשְׁמָךְ אֲזַמַּר תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ מַסְגֵּי לְמֶעְבַּד פֻּרְקָן עִם מַלְכֵּיהּ וְעָבֵד טֵיבוּ לִמְשִׁיחֵיהּ לְדָוִד וּלְזַרְעֵיהּ עַד עָלְמָא׃

יט לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ דְּמִסְתַּכְּלִין בִּשְׁמַיָּא מִשְׁתָּעִין יְקָרָא דַּיְיָ וְעוֹבָדֵי יְדוֹי מְחַוַּיִין דְּמַרִיקִין בַּאֲוִירָא׃ יוֹמָא לְיוֹמָא מוֹסִיף וּמַבִּיעַ מֵימְרָא וְלֵילְיָא לְלֵילְיָא פָּתִית וּמְחַוֵּי מַנְדְּעָא׃ לֵית מֵימַר דְּתוּרְעֲמְתָּא וְלֵית מִלֵּי דְשִׁגּוּשָׁא דְּלָא מִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן׃ בְּכוּלָּא אַרְעָא נְפַק מְתַח עִנְיָנְהוֹן וּבְסִיפֵי תֵּבֵל מִלֵּיהוֹן לְשִׁמְשָׁא שַׁוֵּי מַשְׁרְוֵי זִיהֲרָא בְּהוֹן׃ וְהוּא בְּצַפְרָא בִּמְפַקֵּיהּ יָפוּק הֵיךְ חַתְנָא דְּנָפֵק מִגְּנוּנֵיהּ וּבְטִיהֲרָא יָחֲדֵי הֵיךְ גִּבָּרָא לְמִרְהַט בְּאָרְחָא׃ מִסְּיָפֵי שְׁמַיָּא מַפְקָנֵיהּ וְתוּקְפֵיהּ עַל סִטְרֵיהוֹן וְלֵית דְּמִטַּמַּר מִן רִתְחֵיהּ׃ אוֹרַיְתָא דַּיְיָ שְׁלֵימְתָּא מְתִיבָא נַפְשׁ סַהֲדוּתָא דַּיְיָ מְהֵימְנָא מְחַכְּמָא שַׁבְרָא׃ פקודיא

הנותן ד' מל' בקרי' וסי' הנותן רווני' לאין' בים דרך' האל הנותן נקמות לי דתהלות' הנותן תשועה למלכים' א"ת דמסרי הנותן נקמות לי דמלכים מל' ואינו כי נמצא בכל הספרים מדויקים חסר ולא נמסר עליו ד' מל' ג"ם אשכחנא דאית דמסרי ההוא דאוריתא הנותן אמרי שפר מל' ומנין ליה עם הד' מל' ומסריה מל' אמנם קהנא

ב"ה טובא ולא אשכחנא בשום ספר מונה שיהיה מל' אמנם בקצרת תקון ס"ת אשכחנא דהוא מל' ואנן לא בקיאינן יומא דין במל' וחס' לאברועי כמאן: יש ישיש ה' בקרי' וסימ' נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סי' ס"ב:

רשי

יבולו' ילאו' כמו נבול תבול דמתרגם מילאה תילאה ומנחם פי' כמו אחרי בלותי וכן פי' נבול תבול: ויחרגו' לשון אימה מחדרי' אימה מתרגמינן חרגת מותא: ממוסגרותיהם' מחמת יסורי מסגרות כלא שאני מסגירם שם ומייסרן בהן ויחרגו ממסגרותיהם מנחם פתר אותו לשון רפיון חגורה וכן פירושו ויתרפו ממסגרותיהם ודונש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם ופתרון ויחרגו ויפסחו כדמתרגמינן חגירא: חי ה'' העושה לי כל זאת: הנותן נקמות לי' נותן בי כח להנקם מאויבי: וידבר' ויהדוג לשון דבר אחריגא כמו וינהג דמתרגמ' ודבר וכן חברו מנחם וגם כן חבר ידבר עמים תחתינו: תחתי' במקומי וחלופי כענין שנאמר ואתן אדם תחתיך נתתי כפרך מצרים:

השמים מספרים כבוד אל' המסודר עכמו פירש את הדבר: אין אומר ואין דברים' אינן מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קוים ומאירים לבריות מתוך כך מספרים הבריו' כבוד אל נמודים ומברכין על ה' המאורות: ומעשה ידיו מגיד הרקיע' הכוכבים ואת המזלות שהם מעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא אשר הם שם כמו שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ומשם מגידים כבודו: יום ליום יביע אומר' מעשה בראשית מתחדש מיום אל יום לערב חמה שוקעת וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח על ידי הימים והלילות שמורים את ה' הבריות לקלס ולהודו' מנחם פתר יביע לשון מעין נובע: יחוה' לשון הגדה: בכל הארץ יצא קוים' קו השמים שהם נמתחים על פני כל הארץ ומחמת כן בקצה תבל מליהם שהכל מדברי' בנפלאות שהם רואים: לשמש שם' הקדוש ברוך הוא: אהל בהם' בשמים מכאן שהשמש נתון בנרתיק תנחומא: והוא כחתן יוצא מחופתו' בכל בקר וזהו שאמר השמים מספרים כבוד אל: ותקופתו על קצותם' הקפת סבובו מקצה אל קצה: ואין נסתר מחמתו' אילמלא ניתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מפני חמימותו שחמה ולבנה ברקיע השני כדאמרינן שבעה רקיעי' הם וילון רקיע שחקים זבול מכון מעון ערבות ומינה להם כסדרן וילון אינו משמש כלום רקיע יש בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות כו': תורת יי' תמימה' גם היא מאירה כשמש כמו שנאמר בסוף הענין מאירת עינים ואומר כי נר מצוה ותורה אור דבר אחר ואין נסתר מחמתו ליום הדין וליהט אותה היום הבא אבל תורת יי' תמימה היא משיבת נפש לדרכי חיים ומגינה היא על לומדיה מאותו להט כמו שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו': עדות יי' נאמנה' נאמנת היא להעיד בלומדיה: משיבת נפש' משיבתו מדרכי מיתה לדרכי חיים: ברה

אבן עזרא

בני יבולו' כמו נבול תבול: ויחרגו' התרגום חרגת מותא ואין ריע לו במקרא: ממסגרותיהם' מארמוניהם הנשגבים שיסגרו בהם מפחד: חי' הטעם כי אחי צורי לעולם ולעולם יהיה רם אלהי ישעי על כן לא אפחד: האל' וידבר' כמו כעדר בתוך הדברו: מפלטי מאויבי' יש אומרים שאול ואנשיו: אף מן קמי' הם גויי הארצות' מאיש חמס' מלך הגוים כי רחוק הוא שיאמר על שאול מאיש חמס גם יתכן להיות עמו לשאול כאשר אמר מרשעים יצא רשע: על כן אודך' בפי כי הגבורה שלך היא: מגדיל' ולסמך אזמרה שהוא מגדיל:

למנצח' השמים מספרים' זה המזמור נכבד מאד והוא קשור עם מלאכת השמים ועתה אפרשנו בדרך קצרה רק לא יבינהו מי שלא למד חכמת המזלות: השמים' תנועת הגלגלים שהן שוות בדרך אחת ושונות בדרך אחרת והולכות על דרך ישרה בעצמם ואינה ישרה כנגד יושבי הארץ ומדת התנועה לא תוסיף ולא תגרע בראיות גמורות והיא תוסיף ותגרע במראית העין והנה היודע דרכי העגולות יודע דעת עליון והנה השמים כמו מלמדים מורה צדק על דרך אחיה(?) לארץ ותוכך(?) והנה השמים הם מעונות הכוכבים ומלת מספרים בעבור היותם עומדים על מתכונת אחת וזה הוא כבוד השם ואמר אל להודיע כחו: מגיד הרקיע' שהוא האויר כמו שפירשתי בפרשת בראשית דברים ש מתחדשים בכל יום על כן כתוב ומעשה ידיו כי עם השמים כתב כבוד אל וזה אמת כי יקבל האויר כח המשרתים והצבא הגדול: יום' יש ראיות גמורות מחכמת החשבון כי מערכת השבעה משתנ' בכל חלקיה ולעולם לא תמצא מתכונת מערכת דומה לאחרת אילו היה העולם עומד אלפי אלפים רבבות שנים גם זה מפורש בספר יצירה ובעבור זה מה יתחדש ביום הזה יודיענו ליום הבא זה לזה ודור אל דור כי בכל יום יש דבר חדש ואין טענה מדברי שלמה אין כל חדש כי על הכלל ידבר: יביע' שלא יפסוק כמו מבוע או כמו יגיד הנה יביעון בפיהם כמו אחוך שמע לי וטעם יום ולילה הזמן עומד: אין' הזכיר כי אין לשמים פה כנגון בן אדם וטעם אומר הם הדבורים שיש להם טעם שלם כאומר ראובן חי וזה לא יהיה רק מחבור דברים והדבור הוא ראובן והקול ישמיע אות ריש ראובן והנה הזכיר כי במראה העין של גוף ומראה עין הנשמה הפנימית החכמה יראה אמתת ספור שמים ומה שיגיד הרקיע: בכל' קוים' כמו קו לקו והוא המכתב ומשם קוים שב אל השמים והטעם כי מכתבם יקרא בכל מקום ויבינו מה טעמו כל המשכילים בכל מקומות הארץ: ובקצה תבל' היא הארץ המיושבת מליהם ישמיעו והנה ספור וקו הוא הספר והם שהזכיר בעל ספר יצירה בספר וספר וסיפור כי אלה שלשתם עיקרי כל החכמות וטעם להזכיר השמש כי הוא גדול מכל גוף והתנועות העליונות כולם קשורות בו והוא מוליד הזמן השוה והשונה והיום והלילה והמתכות והצמחים וכל החיים תלויים בשמש וככה אמר שלמה תחת השמש ואהל כמו כאים לאהלין כי השמש קבוע בגלגל בראיות גמורות מחכמת מלאכת השמים וזה כדמות אור וכמוהו לא יאהיל ולפי דעתי שאלף יאהיל נוסף כאלף והאזניחו נהרות והוא מגזרת לא יהלו אורם וטעם בהם בשמים והוא נסתר מעיני יושבי הארץ כנגד מרחק המלכות מקצה מזרח והמשילו לחתן בעבור שכל רואיו שמחים בו וטעם כגבור בעבור שירוץ בגלגלו בו ולא ייעף ולא ייגע: מקצה' הזכיר תנועותיו כפי תולדתו באמת שהיא הפך התנועה הגדולה ומלת תקופה כמו כי הקיפו ימי המשתה הקיפוני וטעם ואין נסתר כי חמת השמש בעולם כדמות חום הלב בגוף האדם מראיות חכמת התולדת והנה הוא חיי כל הגופות: תורת' אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר מלת יאמר כי השמש יאמר תורת השם תמימה ולפי דעתי שהזכיר עד כה איך יוכל המשכיל למצוא עדות על האלהות ולהכיר מעשיו ואמר דוד גם יש עד אחר נכבד ממנו ויותר נאמן והיא תורת השם ועדותיו ופיקודיו ומצותיו ויראתו ומשפטיו ופירוש תורה שתורה הדרך הישרה בסימנים נזכרים כמו תורת הצרעת והנדה והזכיר משיבת נפש כי התורה תסיר הספק מן הנפש וטעם לאמר תמימה כנגד השמש בעבור היות השמש תמימה באורה ואיננה כמו הלבנה וטעם משיבת נפש כשמש כי מעת היות השמש בחצי גלגל העולה תשוב נפש רבים מהחולים הפך מה שיקרה בהיותו בחצי גלגל היורד והרופאים ידעו זה ועדות הדברי' העתיקים מפי המעידים שראו בעיניהם ובעבור שלא יוכל אדם לדעתם מדרך הראיות אמר מחכימת פתי ואמר שנאמנים הם ואינם כזב אף על פי שאינם יודעים אותם חכמי לב ואמר על התורה תמימה כי אין צריך לעדות עד אחר עמה: פיקודי

פְּקוּדֵי יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם׃ יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃ הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים׃ גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב׃ שְׁגִיאוֹת מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃ גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב׃ טו יִהְיוּ־לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי׃

כ

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יַעַנְךָ יְהוָה בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ יִשְׁלַח־עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ׃ יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה׃ ה יִתֶּן־לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא׃ נְרַנְּנָה בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם־אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא יְהוָה כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ׃ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ יְהוָה מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ׃ אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר׃ הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד׃

פִּקּוּדַיָּא דַיְיָ תְּרִיצִין מַחְדִין לִבָּא פִּקוּדָא דַיְיָ בְּרִירָא מְנַהֲרָא עַיְנִין׃ דַּחַלְתָּא דַיְיָ דַּכְיָא קַיָּמָא לְעַלְמִין דִּינַיָּא דַיְיָ הֵימָנוּתָא זַכִּיאוּ כַּחֲדָא׃ דִּרְגִינִין מִדַּהֲבָא וּמִן אוּבְרִיזִין סַגִּי וּבַסִּימִין יַתִּיר מִן דִּבְשָׁא וְכַבְרִיתָא חֲלִיאַתָא׃ בְּרַם עַבְדָּךְ אִזְדְּהַר בְּהוֹן כִּדְנַטִּירִין חִלּוּפֵי הֵיכְנָא אִתְעֲבִיד טָבְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל׃ שַׁלְוָיָתָא מַן יִתְחַכַּם וּמִטְמִירָתָא זַכֵּי יָתִי׃ בְּרַם מִן זֵידָנַיָּא פְּצָא עַבְדָּךְ דְּלָא יִשְׁלְטוּן בִּי הֵידֵין אֱהֵי בְלָא מוּם וְאֶהִי זַכֵּי מֵחוֹבָא רַבָּא׃ יְהוֹן לְרַעֲוָא מֵימְרֵי פוּמִי וְרִנְנַת רַעְיוֹנַי קֳדָמָךְ יְיָ תּוּקְפִי וּפָרִיקִי׃

כ לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ יְקַבֵּל צְלוֹתָךְ יְיָ בְּיוֹמָא דְעָקָא יְשַׁגְּבִנָּךְ שְׁמָא דֶאֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃ יְשַׁדַּר סַעֲדָךְ מִן בֵּית מוּקְדְשֵׁיהּ וּמִצִּיּוֹן יְסַיְעִנָּךְ׃ יִדְכַּר כּוּלְהוֹן דוּרוֹנְיָתָךְ וַעֲלָוָתָךְ יְדַהֵן לְעָלְמִין׃ יִתֵּן לָךְ כְּרַעְיוֹנָךְ וְכָל מִלְכָּךְ יַשְׁלֵם׃ יִימְרוּן עִמָּךְ נְשַׁבַּח בְּפוּרְקָנָךְ וּבְשׁוּם אֱלָהָנָא נְטַקֵּס יַשְׁלֵים יְיָ כּוּלְהוֹן שֵׁילָתָךְ׃ הַשְׁתָּא יְדַעִית אֲרוּם פְּרִיק יְיָ מְשִׁיחֵיהּ קַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ מִמְּתִיבֵי שְׁמַיָּא קַדִּישֵׁיהּ בִּגְבוּרָן פּוּרְקַן יְמִינֵיהּ׃ אִלֵּין בִּרְתִיכִין וְאִלֵּין בְּסוּסְוָן וַאֲנַחְנָא בְשׁוּם יְיָ אֱלָהָנָא נִדְכַּר׃ אִנּוּן גְּחַנוּ וּנְפַלוּ וַאֲנַחְנָא אִזְדַּקַּפְנָא וְאִתְחַיַּלְנָא׃ יי פרוק

מצות יי' ג' וסימן לא שבקתון שמואל בזוהרא ופירוש ביהושע סימן כ"ב: טהורה ה' ג' מל' וב' חסר וסימן אשר לא טהורה היא שנים' אשר איננה טהורה' כל צפור טהורה' לשמי ומנחה טהורה' יראת יי' טהורה' ג' בתראי מל' וחד וטהורה היא ונקתה: עבדך ז' חסר בסגול וסימן נמסר בסדר בהעלותך: כ' ימלא ז' וסימן כי שבעת ימים ימלא' ואשר ימלא את ידו' אשר לא ימלא את ימיו' החפץ ימלא את ידו' וכל עצתך ימלא' ימלא יי' כל משאלותיך' עד ימלה שחוק פיך' בתרא כתיב ה':

מצות יי' ג' וסימן לא שבקתון שמואל בזוהרא

אבן עזרא

פקודי' מנזרת פקדון והיא המשכלות בכח הנשמה בכל אדם בהיותו בר מצוה והשם הפקידם בלב והזכיר ישרים עמהם כי כל המשכילים מסכימים עליהם כדרך הישר שאין שם מכשול ואמ' משמחי לב כי בעבורם יגיע החכ' למעלת שמחת עליהם וכנגד השמש הזכיר ישרים בעבור כי מהלך השמש על דרכי גלגל המזלות והוא הדר' הישר ועוד יתרון לפקודים כי השמש פעמים נוטה מגלגל המישור ושמחת לב כנגד השמש כי ככה הוא רק ביום תשמח ולא בלילה והפקודים משמחים תמיד ומצות יי' מצות עשה וקראם מצות בעבו' שאין כתו' ברובם למה צוו ואמר עליהם ברה כי כן הם לברי לבב על כן מ מאירת עינים כאדם שהיה בחשך וכנגד השמש אמר ברה כי אין בה כדמות שחרות. בתוכה כמו ללבנה ויתרון המצוה כי העבים יסתירו אור ה השמש ביום ולא כן ה המצוה ומאירת עינים כי היא אור העולם ביום גם בלילה כי אור הלבנה מורה בראיות נמורות: יראת' מצות לא תעשה ואמר טהורה כי הטהור הוא שלא יתגאל במצות לא תעשה: עומדת לעד' שלא יתכן שהשם יתיר האסור וכנגד השמש אמר טהורה בעבור שיש פעמים שיקדר השמש אף על פי ש שגופה טהור הוא רק הנכר כנגד אחרים והשמש עומדת לעד כי איננה מורכבת כמו הנבראים מהארבעה יסודות אף על פי ש שתשתנ' עמידת השמש כפי הראות: משפטי' ידוע כי משפטי חכמת המזלות כפי מערכת המשרתים בערכם אל השמש ויש משפטים בערכי' מכחישים זה לזה ובעבור זה יטעו בעלי הדין על כן אמר על משפטי השם צדקו יחדו ואחר שהשלי' לדבר על יתרון התורה המועלת למשכיל בעה"ב הזכירה כנגד תענוגי זה העולם: הנחמדים' אנשי העול' מתאוו' להיות להם זהב ופז רב הם אבני יקרות בעבור שהם עומדי' וימצאם בשעת הצורך בעבור היותם עומדי' בעצמם ולא יחסרו ולחכמה יתרון עליהם כי האחד ימצאנה בחייו ובמותו וטעם ומתוקים כי המאכל צריך אליו כל חי טוב ורע אמר כי תענוג החכמה יותר מתענוג המאכל המתוק ואין למעלה מהדבש בעבור היות המאכל תענוג רגע והחכמה לעולם גם טעם מתוקים הם מדבש ונופת למשכילים לבדם לא לכל אדם על כן גם עבדך נזהר בהם כמו הנחמדים וטעם בשמרם עקב רב ידעתי כי בשמירתם שכר רב יקבל השומר והנה יועילו בעולם הזה ובבא: שגיאות' יתכן היות האל"ף תחת אות הכפל או תחת יוד כמו שכיות החמדה והטעם אני נזהר בכל מאדי רק אפחד אולי משגה יקרה לי על כן אמר מנסתרות ממני נקני: גם' יתפלל אל השם שיסבב סבות כי לא נתכנו עלילות שיחשכהו מחברת הזדים ומדעתם ואל ימשלו בו וטעם או איתם או אהיה תם והיא מלה זרה והטעם כי לא יוכל לשמור המצות אם ימשלו בו זדים כי יכריחוהו: יהיו לרצון אמרי פי' שלא ימשלו בו זדים וטעם צורי שלא יפחד שימשלו בו זדים ואלו היו מושלים בו אין לו גואל מידם זולתו על כן יי' צורי וגואלי:

למנצח' יענך יי' ביום צרה' יתכן שזה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ויהיה פי' לדוד כמו על דוד כמו לשלמה אלהים משפטיך למלך תן ועל תתמה על למ"ד לדוד והנה דרך אחרת מזמור שיר ליום השבת או דוד חברו ואומר לנסיכו יענך יי' ביום צרה או לעצמו ידבר ויש אומרים שהוא על המשיח יענך יי' ביום צרה במלחמה וטעם אלהי יעקב כי צרות רבות עברו לו בדרכים והשם שגבהו: ישלח' מקדש' ממקום הארון: יזכור' פי' למה יעזרך כי יזכור כל מנחותיך וזהו הכתוב בתורה והרעותם בחצוצרות ונזכרתם ונושעתם ויש אומרים שעולות היו עושים בעת המלחמות כמו ואתאפק ואעלה העולה: ידשנה' ישרפנה אש המזבח ותשוב דשן ומלת ידשנה על דרך ואקראה לך שלא באה האל"ף קמוצה כמשפט עם תוספת הה"א על כן אמרו רבים כי הם דומים לפעלים הרבעיים: יתן' הטעם שינצח האויב: נרננה' כל אחד מאנשי דוד יאמרו לו כך כי כ"ף בישועתך לנכחו' ובשם אלהינו נגדול' ירום דגלינו בעת שימלא השם כל משאלותיך: עתה' דברי כל אחד כן ידברו או הם לדברי המשורר ברוח הקדש והוא הנכון בעיני ומשיחו הוא דוד או המשיח בנו ובמה יענהו בגבורת הישועה שתעשה ימין השם לא ימין דוד בעבור הבא אחריו: אלה ברכב' יבטחו ובית השם לשון נחות כמו לחמו בלחמי: המה כרעו' כנגד אנשי הרכב: ונפלו' כנגד אנשי הסוסים כמו ויפול רוכבו אחור: ואנחנו קמנו' מגזרת ויקם הבית: ונתעודד' ונתגאה ונתרומם כי מעודד הפך משפיל: יו'

רשי

ברה' מזהרת' תורת עדות פקודי מצות יראת משפטי ששה כנגד ששה סדרי משנה ובין כל שם ושם חמשה תיבות עם השם עצמו כנגד ה' חומשי תורה וחותם בסופן אמת צדקו יחדו כלם יחד מתוקנים בחסד ואמת: מחכימת פתי' כותבת חכמה לפתאים: ונופת צופים' ומתק צופים ברויי"קש בלע"ז ומנחם פתר ונפת לשון טפה וכן נפת תטופנה שפתי' משכבי: בשמרם עקב רב' נזהרתי בשמירתם בשביל רב טובך אשר צפנת וללשון הזה עקב כמו עקב אשר שמע אברה' בקולי ל"א עקב רב סופן של תלמידי חכמים לבא לידי גדולה עקב לשון סוף ויש לו חבר בלשון משנה ע עקבות משיח: שגיאות מי יבין' אני נזהרתי בהם אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם ואתה נקני מנסתרות שנסתרו ממני ולא ידעתי בחטאי בשגגה: גם מזדי' מן הזדונות: אז איתם' אהיה תמים אמרו חכמי' למה דוד דומה לכותי המחזר על הפתחים נהם מערימי' בדבר יותר מכל אדם תנו לי מים לשתו' דבר שאין בו חסרון כיס משקהו אמ' יש כאן בצל קטן משכתנו לו אומר יש בצל בלא מלח משכתנו לו אמר תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל כך אמר דוד בתחלה על השגגות ואחר כך על הזדונות ואחר כך על המרדים פשעים אלו המרדים שמתכוין ל להכעיס וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי: יהיו לרצון' לפיוס לרצותך: יענך יי' ביום צרה' המזמור הזה על שם שהיה שולח את יואב ואת כל ישראל למלחמה והוא היה עומד בירושלם ומתפלל עליהם כענין שאמ' טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור ואמרו רבותינו אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמ': שם אלהי יעקב' שהבטיחו בלכתו לחרן ושמר הבטחתו לכך נאמר אלהי יעקב: מקדש' מהיכל קדשו שהוא שוכן שם: ידשנה סלה' לשון שומן כמו ואכל ושבע ודשן כלומ' יקבלם ברצון כעולות מחים: מנחותיך ועולתך' הם התפלות שאתם מתפללי' במלחמה: נרננה בישועתך' כשיושיע אותך הקב"ה נרננה כולנו להקב"ה ובשמו נדגול נתאסף ונעשה חיל: עתה ידעתי' זו היא הרננה שנרנן עתה ב בתשועה זו שבאה ליואב ולישרא' ידעתי שחפץ המקו' בי ועניני משמי קדשו כי תשועתם היא תשועתי: אלה ברכב' יש מן האומות שבוטחים ברכב ברזל שלהם ויש שבוטחים בסוסיהם אבל אנחנו בשם יי' נזכיר כי לו הישועה נזכיר לשון הקטרה ותפלה כמו מזכיר לבונה את אזכרתה ולפיכך המה יכרעו ויפולו: ואנחנו קמנו ונתעודד' נתגבר עליהם כמו מעודד ענוים לשון ענו: בעוף

בעזך ישמח מלך׳ רבותינו פתרוהו על מלך המשיח ונכון הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו לתשובת המיני׳ שפקרו בו שאחר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה: וארשת ׳ לשון דבור ואין לו דמיון ומנחם הביא לו חבר ברשיון כורש מלך פרס ושניה׳ לשון מבטא שפתי׳: כי תקדמנו ברכות טוב׳ קודם ששאלתי ממך הקדמת לי ברכתך על ידי נתן הנבי׳ והקימותי את זרעך וגו׳ והכינותי את כסא ממלכתך על ישראל לעולם: תשית לראשו עטרת פז׳ ויקח עטר׳ מלכם ותהי על ראש דוד: חיים שאל ממך׳ כשהייתי בורח לחוצה לארץ מפני שאול הייתי מתפלל אתהלך לפני יי׳ בארצות החיים: נתת לו׳ שהשיבותני לארץ ישראל: ארך ימים׳ למלכותי שאמרת והכינותי את כסא ממלכתך עד עולם:

תאוה׳ מנחם פתר תאוה תשים תשית לשון אחד להם: תחדהו׳ לשון חדוה: את פניך׳ בגן עדן ורבותינו שדרשוהו במלך המשיח הביאו ראיה לדב׳ ועד עתיק יומין מטא ולקדמוהי הקרבוהי ואומר והקרבתיו ונגש אלי: בל ימוט׳ ובחסד עליון זאת בוטח שלא ימוט: תמצא ידך לכל אויביך׳ כל מכת ידך שים לך להבי הבא על אויביך: לעת פניך׳ לעת זעמך: באפו יבלעם׳ תפילה היא זו: פרימו מארץ תאבד׳ להבה הוא מתפלל שיאבד זרעו של עשו הרשע: כי נטו עליך רע׳ כנגד טיטוס הרשע שאמר הרג את עצמו: בל יוכלו׳ לעשותה: כי תשיתמו שכם׳ אשר תשית אותם לחלק שיחלקו ישראל את ממונם כמו שנ׳ והיה סחרה ואתננה וגו׳: במיתריך תכונן על פניהם׳ במיתרי קשתותיך תכונן חציך ותזמינם לירות על פניהם: רומה יי׳ בעזך׳ על הקמי׳ ונשירה ונזמרה: אילת השחר׳ שם כלי שיר ד״א על כנסת ישראל שהיא אילת אהבים הנשקפה כמו שחר ורבותינו דרשוהו באסתר ומנחם פתר אילת לשון מעוז כמו אילותי לעזרתי חושה: השחר׳ לשון שחרי׳ ומנחם פתר לשון בקור כמו שוחר טוב יבקש רצון וכמו לשחר פניך: למה עזבתני׳ עתידה היא ללכת בגולה ואמ׳ דוד תפילה זו על העתיד: רחוק מישועתי׳ ומדברי שאגתי: אקרא יומם׳ אני קורא לך מיום ליום ואינך עונה: ואתה קדוש׳ ויושב לשמוע תהלות ישרא׳ מימים קדמוני׳: ואנכי

יי׳: יש אומרים כי המלך דבק עם הושיעה וזה איננה נכון בעבור האתנח׳ ואחרים אמרו שהוא הפך ביום קראנו יי׳ הושיעה כמנהג תופשי המלחמה בבואם: יעננו׳ המלך שהוא דוד אמן כן יהיה וזה על דרך כדרך הבא כאשר אפרש והנכון שהוא הושיעה אותנו כי השם יודע מחשבתו וככה אנא יי׳ הושיעה נא והפעול איננו כתו׳ והמלך הוא השם שהוא המלך באמת כי דוד משיחו הוא:

למנצח׳ יי׳ בעזך ישמח מלך׳ יי׳ בעוז שנתת לו ישמח וככה בישועתך: תאות׳ מה שיש בלבו: וארשת׳ מה שידבר בפיו והאל״ף נוסף כאל״ף ואזרועך וכמוהו כרשיון מלך פרס: כי׳ תי״ו תקדמנו לנוכח השם ויהיה ה הפועל יוצא לשנים פעולים כלומר המלך שהוא מוקדם מן ה הברכות: עטרת׳ זהב עם פז אבנים יקרות סביבה כי כן מנהג ה המלכי׳ ויתכן היות תי״ו תקדמנו לשון נקבה בעבור ברכות כדרך בנות צעדה עלי שור: חיים׳ שם לעולם על לשון רבים לא יפרדו כמו נעורים בתולים זקונים מלואים: ארך ימים עולם ועד׳ עולם הפתו׳ שני דורים: גדול׳ כל נושע לעולם יוסיף כבוד: הוד והדר תשוה׳ כמו תשית: כי׳ אמר השם לאברהם והיה ברכה והמשורר אמר ברכות לעד לנצח הוא וזרעו: תחדהו׳ מגזר חדוה: כי׳ הטעם אין לו בטחון בגבורתו רק בשם ובחסדו והזכיר עליון כנגד בל ימוט: תמצא׳ זהו חסד עליון שהשם אמר לדוד תמצ׳ ידך והיא השמאלית וכנ׳ ידה ליתד תשלחנ׳ וטעם תמצא כדרך ו והברותי להם למען ימצאו אותם הקולעים והטעם לא יוכלו לנוס ולהפרד ולהמלט: תשיתמו׳ פניך׳ כענין פני ה׳ חלקם ופניה לא אין לה עוד ויש אומרים כי כ״ף כתנור אם כמו כ״ית כדרך כחצי הלילה כחצות הלילה: פרימו׳ תי״ו תאבד לנכח דוד או למשיח כי אחריו כתוב

קראינו ב׳ בקריאה וסימן כיי׳ אלהינו בכל קראינו׳ המלך יעננו ביום קראינו: כא בעזך ג׳ וחסר בקריאה וסימן נחלת בעזך אל נוה קדשך׳ יי׳ בעזך ישמח מלך׳ אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים: ברכות ו׳ ה׳ חסר וחד מל׳ וסימן נמסר בספר ויחי: עולם ועד ו׳ וסימן יי׳ מלך עולם ועד׳ כסאך אלהים עולם ועד׳ ואני כזית

כא

יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יְהוָה בְּעָזְּךָ יִשְׂמַח־מֶלֶךְ וּבִישׁוּעָתְךָ מַה־יָּגֶיל מְאֹד׃ תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה לּוֹ וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל־מָנַעְתָּ סֶּלָה׃ כִּי־תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב תָּשִׁית לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז׃ חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לּוֹ אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד׃ גָּדוֹל כְּבוֹדוֹ בִּישׁוּעָתֶךָ הוֹד וְהָדָר תְּשַׁוֶּה עָלָיו׃ כִּי־תְשִׁיתֵהוּ בְרָכוֹת לָעַד תְּחַדֵּהוּ בְשִׂמְחָה אֶת־פָּנֶיךָ׃ כִּי־הַמֶּלֶךְ בֹּטֵחַ בַּיהוָה וּבְחֶסֶד עֶלְיוֹן בַּל־יִמּוֹט׃ תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל־אֹיְבֶיךָ יְמִינְךָ תִּמְצָא שֹׂנְאֶיךָ׃ תְּשִׁיתֵמוֹ כְּתַנּוּר אֵשׁ לְעֵת פָּנֶיךָ יְהוָה בְּאַפּוֹ יְבַלְּעֵם וְתֹאכְלֵם אֵשׁ׃ פִּרְיָמוֹ מֵאֶרֶץ תְּאַבֵּד וְזַרְעָם מִבְּנֵי אָדָם׃ כִּי־נָטוּ עָלֶיךָ רָעָה חָשְׁבוּ מְזִמָּה בַּל־יוּכָלוּ׃ כִּי תְּשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם בְּמֵיתָרֶיךָ תְּכוֹנֵן עַל־פְּנֵיהֶם׃ רוּמָה יְהוָה בְעֻזֶּךָ נָשִׁירָה וּנְזַמְּרָה גְּבוּרָתֶךָ׃

כב

לַמְנַצֵּחַ עַל־אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי רָחוֹק מִישׁוּעָתִי דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי׃ אֱלֹהַי אֶקְרָא יוֹמָם וְלֹא תַעֲנֶה וְלַיְלָה וְלֹא־דוּמִיָּה לִי׃ וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל׃ בְּךָ בָּטְחוּ אֲבֹתֵינוּ בָּטְחוּ וַתְּפַלְּטֵמוֹ׃ אֵלֶיךָ זָעֲקוּ וְנִמְלָטוּ בְּךָ בָטְחוּ וְלֹא־בוֹשׁוּ׃

ב׳ כו׳ אלהינו / ג׳ / ותיר זול / ל׳ / ו׳ חס מ״ל / ב׳ רף / ו׳ / ל׳ / ה׳ חסר בכתו׳ / ג׳ ל׳ / ל׳ / ל׳ ל׳ / ל׳ / ל׳ ל׳ / ב׳ / ל׳ / י׳ / ל׳ ב׳ מ״ל בסיפ׳ / ל׳ חסר בסי׳

יְיָ פְּרוֹק לָן מַלְכָּא תַּקִּיפָא קַבֵּל צְלוֹתָן בְּיוֹם מִקְרִינָא׃

כא לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ יְיָ בְּעֻשְׁנָךְ יֶחְדֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא וּבְפוּרְקָנָךְ כְּמָא יְרַנֵּן לַחֲדָא׃ רִגְנַת נַפְשֵׁיהּ יְהַבְתָּ לֵיהּ וּפֵירוּשׁ סִפְוָתֵיהּ לָא כְּלֵיתָא לַעֲלְמִין׃ אֲרוּם תְּקַדְּמִנֵּיהּ בִּרְכָן טָבָן תְּשַׁוֵּי עַל רֵישֵׁיהּ כְּלִיל דְּהַב סְנִינָא׃ חַיֵּי עָלְמָא שְׁאַל מִנָּךְ יְהַבְתָּא לֵיהּ נִגְדָא דְּיוֹמַיָּא לַעֲלְמֵי עָלְמִין׃ סַגֵּי יְקָרֵיהּ בְּפוּרְקָנָךְ תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁבְהוֹרָא תְּשַׁוֵּי עֲלוֹי׃ מְטוּל דִּי תְשַׁוֵּנֵיהּ בִּרְכָן לַעֲלְמִין תַּחֲדֵינֵיהּ בְּחֶדְוְתָא דִּי מִן קֳדָמָךְ׃ מְטוּל דְּמַלְכָּא מְשִׁיחָא סְבִיר בַּיְיָ וּבְחִסְדָּא דְעִלָּאָה לָא יְזוּעַ׃ תַּדְבֵּק מְחַת אִידָךְ לְכָל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ פּוּרְעֲנוּת יְמִינָךְ תִּשְׁכַּח לְכָל סָנְאָךְ׃ תְּשַׁוִּנּוּן הֵיךְ אַתּוּן נוּרָא לְעִדָּנֵי רוּגְזָךְ יְיָ בִּרְגְזֵיהּ יְשַׁלְעֲמִנּוּן וְתֵיכְלִנּוּן בְּעוּר גֵּהִנָּם׃ בְּנֵיהוֹן מֵאַרְעָא תְּהוֹבֵד וְזַרְעִיתְהוֹן מִבְּנֵי נָשָׁא׃ מְטוּל דְּחַשִּׁילוּ עֲלָךְ בִּישְׁתָּא חֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן בִּישָׁן וְלָא יְכִילוּנָךְ׃ מְטוּל דְּשַׁוִּיתִנּוּן לְעַמָּךְ כְּתַף חַד בְּאַטוּנֵי מַשְׁכְּנָךְ תְּתַקֵּן אוֹרְחֵהוֹן קֳדָמֵיהוֹן׃ אִזְדְּקַף יְיָ בְּעוּשְׁנָךְ נְשַׁבְּחָא וּנְרוּץ בִּגְבוּרְתָּךְ׃

כב לְשַׁבָּחָא עַל תְּקוֹף קוּרְבַּן תְּדִירָא דְּקְרִצְתָּא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ אֵלִי אֵלִי מְטוּל מָה שְׁבַקְתַּנִי רָחִיק מִן פוּרְקָנִי מִלֵּי אַכְלְיוּתִי׃ אֱלָהִי אֲנָא קָרֵי בִימָמָא וְלָא תְקַבֵּל וּבְלֵילְיָא לָא שְׁתִיקוּתָא לִי׃ וְאַנְתְּ קַדִּישׁ דְּמִיתַּב עָלְמָא עַל תּוּשְׁבְּחָן יִשְׂרָאֵל׃ עֲלָךְ סַבַּרוּ אַבְהָתָנָא סַבַּרוּ בְּמֵימְרָךְ וְשֵׁזֵבְתִּנּוּן׃ קֳדָמָךְ צַלּוּ וְאִשְׁתֵּזִבוּ וַעֲלָךְ אִתְרְחִיצוּ וְלָא בְּהִיתוּ׃ ואנא

רענן׳ חיים שאל ממך׳ כי זה אלהים אלהינו׳ יסד ארץ על מכוניה: תמצא ידך ג׳ וסימן תנה נא את אשר תמצא ידך׳ כל אשר תמצא׳ תמצא ידך לכל אויביך: כב אילת ג׳ וסימן גם אילת בשדה׳ למנצח על אילת השחר׳ אילת אהבים ויעלת חן: יושב ב׳ מל׳ בספרא וסימן יושב בשמים ישחק׳ ואתה קדוש יושב:

כי נטו׳ מלת נטו יוצאה והפעול הוא רעה: מזמ׳ ׳ בכח ולא יוכלו להוציאה למעשה: פי׳ בעבור היות באתנחתא שב שכם והנה כמו שכם אחד והטעם להיותם כחברים על דרך והברותי להם למען ימצאו ומלת תכונן דרך קצרה כי הטעם תכונן הקשת בחיציה: רומה׳ שב להודות השם בסוף המזמור כי כל זה יקרה לאויב בסוף בעת השם כאשר האל יי׳ בעזך ישמח מלך: למנצח על אילת השחר׳ כאשר ירצה כח עלות השחר נ״א כי הוא שם כלי כינור וידענו כי יוד איילותי כנבר אין אייל בלא דגש על כן הוא רחוק להיות אילת בגזרת מנחת הגזרה והנכון בעיני כי הוא תחלת פיוט כנעמה על דלך לדברי אסף כמו אילת אהבים וזה המזמור על כועס כינוע: אלי אלי׳ פעמים כי בצרה היה וטעם אלי בעבור עזבתני ותחסר מלת אלי כאלו הוא אומר אלי רחוק מישועתי הם דברי שאגתי כמו שאגתי מנהמת לבי והוסיף דברי בעבור היותו בן אדם: אלהי׳ התימה כי אתה אלהי ואיך לא תענה והטעם כי אין לי אלוה אחר מבלעדיך ולא אקרא רגע אחד ואדום רק ולא דומיה לי: ואתה׳ תהלות ישראל׳ הבי׳ שם הארון כדרך בית קדשנו ותפארתינו אשר הללוך אבותינו וכל זה בעבור היות יושב דבק עם תהלות׳ כי יש אומרים כי טעם יושב שאתה עומד ויושב קדש שלה כמו שוכן עד כמו אתה יי׳ לעולם תשב ואתה תהלות ישראל כדרך הוא תהלתך והוא אלהיך׳ ויש אומרים כי אתה הנמצא בתוך תהלות ואתה הוא הקדוש המהולל כדרך בקרבך קדוש: בך׳ כבר בטחו בך בהיותם בלא צרה אין לבטוח ובעת צרתם שבטחו בך תפלטמו: אליך׳ לבדך זעקו ולא נשענו על אחרים על כן לא בושו: ואנכי

ואנכי· רחוק הוא שיאמר איש לעת על עצמו שאיננו איש רק ידבר כנגד האויבים שהם יבזוהו ואיננו נחשב בעיניהם למאומה: כל· נזרת לעג קשורה לעולם עם למ"ד: יפטירו בשפה· יפתחו כמו פטר רחם והבי"ת דרך צחות כמו לחמו בלחמי ויתכן שתחסר מלה: גול· תאר השם כדמות פועל על משקל אחז חוס כי הגולל לדבריו על השם כדרך גול על יי' דרכך: יפלטהו כי חפץ בו· השם כי טעה האומר כי הגולל חפץ בשם והכתוב אמר אם חפץ בנו יי' ורבים ככה: גוחי· פועל או שם התאר כמו גוזי מגזרת ותגח בנהרותיך כמו מוציאי והזכיר זה כי הגולל על השם יצילהו כי הנה הוא גוחו מבטן שאין דעת לנו ולא כח: עליך· הטעם עליך הושלכתי לא על שדי אמי כי אתה מאכילם ומאכיל אותי ואתה הנותן לי כח לקבל על שהגלגל על כן אמר אלי אתה: אל תרחק ממני· לדרך באות בטירים ת תרחק עם קריבה: סבבוני· טעם רבים מכל פאה: אבירי בשן· כמו ענלי על דרך פרות הבשן: כתרוני· מן כתר מלכות שהוא ענול: פצו· פתחו כמו ופצתה האלמ' ותחסר באמן אריה על דרך אם אוכלה הוא ואמר על אלה הפרים שהם טורפים כמו אריה ו ונוהמים: כמים· לדרך משל מרוב הפחד היה כמים אשר לא יאספו כן נפזרו איבריו ו והתפרדו העצמו' שהם מוסדי הגוף וכמם ל לבו בקרבו כאלו סרה לעתו: יבש· ולא יוכל לדבר על כן אמר אחר מהכהנים כי כחי הפך חכי ולפי דעתי בעבור היות ליאת התולדת הקוסר' הכל המעמדת הגוף כיכה הליח' בשם כח והנה יבש כאשר יקרה לזקן הבא בימי' ומלקוחי מגזרת נילקחיה ואם איננו על משקלו: ולעפר מות· לעפר בני מות כמו נגעורתך במלחמה ותשפתני כמו שפות הסיר: כי· יאמר כי סבבוני צרים ואויבים אחרים שהם פחותים מהפרי' ויותר מכעיסי' והם עדת מרעי' וטעם כארי דבק עם הקיפוני שהקיפוני כאריה ידי ורגלי והזכיר ידי כי בהם הוא נלחם ורגלי כי בהם יוכל לברוח: אספר· יש אומרי' כמו אספרם מחול ירבון וכמוהו מי יספר שחקי' בחכמה והטעם שהוא רזה ואין לו בשר והנכון בעיני בעבור שהזכיר והתפרדו כל עצמותי אמר כאשר אספר כמה עצמו' יתפרדו ממני ישחקו אויבי כמו לראות כך ויתכן שהעצמות לדרך משל לאנשיו שנבדלו ממנו בעת צרתו במלחמה: יחלקו· כפי מחשבת האויבים ודבריהם בעבור היותם בגדי מלוכה ולולא היותו מלך לא היה טעם בדבריו וזה רמז· ואתה· איילותי· השם ואל יעלה על לבך איך יקרא דוד כי השם הוא אילותו ואורו וישעו ועזרתו וכל אלה מקרים כי חפצו להגיד כח עליון שקבלו: הצילה מחרב· כנגד עדת מרעים: מיד כלב· כנגד כי סבבוני: הושיעני· כנגד אריה טורף ושואג וטעם יחידתי בעבור היות כל נשמת אדם יחידה מתבודדת עם גופה מנשמת הכל ובהפרדה מגוייתה אז תאסף אל הכל וטעם ומקרני ראמים שהם חזקים מכל הקרנות ושמעתי בני איש אומרים כי הראם יפיל עצמו מהר גבוה על קרניו ולא תשברנה ורמים חסר אל"ף כמו ברחוץ האליכי בחמה וטעם עניתני כי כבר עשית לי חסד מברה כוחו וטעם ומקרני כאלו הייתי על קרניו ויש אומרים כי קרניו גבוהים מכל הקרנות והעד ותרם כראם קרני וטעם עניתני כנגד אקרא יומם ולא תענה: אספרה· כנגד אספר כל עצמותי וטעם לאחי לאנשי סודי: ובתוך קהל אהללך· ואת היא התהלה שאומר להם: יראי· ויו הללוהו שב אל שמך הנזכר למעלה ואלה יראי יי' מהנבוים על כן אין שם מלת כל כמו כל זרע יעקב ואמר לישראל גורו שיהו כולם יראים ואם תעו ידם על אויביהם יתנו העוז לשם: כי· ולא שקץ· הרחיק ושנא: ענות· מגזרת עני ויש אומרים כמו מענה לשון על משקל שבות: מאתך· אתה הוא הסבה והיסוד לתהלתו כנגד ואהללך: יאכלו

ואנכי ט' ר"פ בקריא' וסימ' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשוני'· ואנכי הסתר אסתיר פני· ואנכי לא חטאתי לך· ואנכי היום רך ומשוח מלך· רוגע הים ויהמו גליו· ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה לקבץ· ואנכי תולעת ולא איש· ואנכי נטעתיך שורק· ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים· וכל ר"פ דתריסר דכוו: עוור ה' מל' וסימן

ואנכי תולעת ולא־איש חרפת אדם ובזוי עם: כל־ראי ילעגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש: גל אל־יהוה יפלטהו יצילהו כי חפץ בו: כי־אתה גחי מבטן מבטיחי על־שדי אמי: עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה: אל־תרחק ממני כי־צרה קרובה כי־אין עוזר: סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני: פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג: כמים נשפכתי והתפרדו כל־עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי: יבש כחרש· כחי ולשוני מדבק מלקוחי ולעפר־מות תשפתני: כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני כארי ידי ורגלי: אספר כל־עצמותי המה יביטו יראו־בי: יחלקו בגדי להם ועל־לבושי יפילו גורל: ואתה יהוה אל־תרחק אילותי לעזרתי חושה: הצילה מחרב נפשי מיד־כלב יחידתי: הושיעני מפי אריה ומקרני רמים עניתני: אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך: יראי יהוה הללוהו כל־זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל־זרע ישראל: כי לא־בזה ולא שקץ ענות עני ולא־הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע: מאתך תהלתי בקהל רב נדרי אשלם נגד יראיו:

ואנא זחיל חלש ולא גבר סכל חסודי בני נשא ומרתרמותא דעממי: כל דחמין לי יחהבון עלי מתגרדין בספוותהון יטלטלון ברישיהון: שבח קדם יי' ושזביה יפצא יתיה מטול דאתרעי ביה: מטול דאת אפקתני מכריסא אסברתני על תדיי אמי: בסעדך אטלקית ממעינא מכרסת אמי אלי את: לא תתרחיק מני מטול דעתקא קריבא ארום לית פריק: אחזרו עלי עממיא דמתילין לתורין סגיאין רברבני מתנן אקפוני: פתחו עלי פומהון היך כאריא מכלי ותביר: היך כמיא אשתדרת ואתפרפרן כולהון גרמי הוה לבי מתמסי היך שעוא בגו מעי: יבש היך פחר חילי ולישני אדביק למוריגי ולבית קבורתא אמטיתני: מטול דאחזרו עלי רשיעי דמתילין לכלביא סגיען כנשת מבאישין אקפוני נכתין היך כאריא אידי ורגלי: אחוי כל הלבשושי גרמי אנון מסתכלין מבזן לי: מפלגין לבושי להון ועלוי פתגי ירמון עדבין: ואנת יי' לא תתרחיק תוקפי לסיועי אוחי: פצי מקטלין בחרבא נפשי מן אידא דכלבא רוחא דגושמי: פרוקני מפום אריא וממלכין דתקיפין ורמין כרימנא קבלתא צלותי: אחוי גבורת שמך לאחי במצע כנשתא אשבחנך: דחליא דיי' שבחו קדמוי כל זרעא דיעקב הבו ליה יקר ואזדעזעו מניה כל זרעא דישראל: מטול דלא בסר ולא שאט צלותהון דעניי ולא סליק שכנתיה מביניהון ובצלאיהון קדמוהי מקבל: מנך תושבחתי בכנישת סגיעת עמא נדרי אשלם קביל דחלוי: ייכלון

נמסר בישעיה סימן לא': ולשוני נ' בקריאה וסימן ולשוני מדבק מלקוחי· ולשוני תהגה צדקך· לשוני אם יהגה רמיה: הצילה כל לישנא מל' בסו' חסר וסימן וישמע ראובן ויצלהו· ויצלני מחרב פרעה· אשר מצאתם בדרך ויצלם יי'· אשר הצלני מיד הארי· ויצלני מכל צרה· כי אתך אני להצלך דירמיה· משיב ומציל: שמע ד' בקרי' וסימן זה עני קרא ויי' שמע· צדקו ויי' שמע ומכל· כי לא בזה ולא שקץ ענות עני· ויגד להם מיכיהו וסים' בלשון ארמי מכיהו צוח מסכינא ואתבזי:

רשי

ואנכי תולעת· כל ישראל מכנה כאיש אחד: יפטירו· יפתחו כמו פטר רחם ונפטר תמור פוטר מים: גול אל יי'· כמו לגול יש לאדם לגולל יהבו ומשאו אל יוצרו למען יפלטהו: גוחי· מוציאי ומושכי כמו יגיח ירדן אל פיהו: מבטיחי על שדי אמי· זמנת לאדם שדים ליסען עליהם למחיה: עליך השלכתי מרחם· כשלכתי מרחם מאז הוכאתני מרחם כמה דאת אמר העמוסים מני בטן מאז נולדו ה' הסבטים נשאם וכהלם: פרים רבים· מלכים חזקי': אבירי בשן· גם הוא לשון פרים· בבשן שהם שמנים: כתרוני· סבבוני ככתר המקף את הראש: אריה טורף· כבוכל כבר: כדונג· שעוה הנימוחה מאו' האש: מלקוחי· הם החככיים שקורין פאליים בלע"ז כ כשאדם מצר אין רוק מצוי בפיו ומנחם פתר מלקוחי אנטיילאש בלע"ז כמו במלקחים לקח והמלקוח אן הטיכיים אשר דמו למלקוחי' חרשים: ולעפר מות· לדכאות מיתה: תשפתני· אתה מושיבני לשון שפיתת קדירה שפות הסיר ומנחם פתר כל לשון שפיתה לשון שימה: כארי ידי ורגלי· כאלו הם מדוכאים בפי ארי וכן אמר חזקיה כארי כן ישבר כל עצמותי: אספר כל עצמותי· כאב עצמי: המה יביטו· שמחים לאידי: ועל לבושי יפילו גורל· בוזזים את נכסינו: אילותי· כחי כמו הייתי כגבר אין איל וכמו יש לאל ידי: הושיעני מפי אריה· כאשר מקרני ראמים עניתני זה האמורי אשר כגובה ארזים גובהו ל' ואחד מלכים: אספרה שמך לאחי· בהתאסף כל כנסייתי וכן אומר להם יראי יי' הללוהו אי הגרים וכל זרע יעקב: וגורו· לשון יראה: ענות עני· צעקת דל כל ענייה שבמקרא לשון צעקה ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה כמו לענות מפני שהוא ככנע ומתחלל לפניך· יאכלו

מזמור לדוד ח׳ ר״פ וסימן נמסר לעיל בריש ספרא סימן ג׳ : ינחני ב׳ וסימן מן ארם ינחני בלק׳ נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק׳ וחסד ה׳ קמצין וסימן טבא רדף חייא ונטר אסתר׳ ופי׳ אך טוב וחסד ירדפוני׳ רדף צדקה וחסד׳ חיים וחסד עשית עמדי׳ שומר הברית וחסד דעזרא׳ ותשא חן וחסד לפניו : כ״ד כל

יֹאכְלוּ עֲנָוִים ׀ וְיִשְׂבָּעוּ יְהַלְלוּ יְהוָה דֹּרְשָׁיו יְחִי לְבַבְכֶם לָעַד: יִזְכְּרוּ ׀ וְיָשֻׁבוּ אֶל־יְהוָה כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־מִשְׁפְּחוֹת גּוֹיִם: כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ ׀ כָּל־דִּשְׁנֵי־אֶרֶץ לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל־יוֹרְדֵי עָפָר וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה: זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ יְסֻפַּר לַאדֹנָי לַדּוֹר: יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ צִדְקָתוֹ לְעַם נוֹלָד כִּי עָשָׂה:

כג מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה רֹעִי לֹא אֶחְסָר: בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי עַל־מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי: נַפְשִׁי יְשׁוֹבֵב יַנְחֵנִי בְמַעְגְּלֵי־צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ: גַּם כִּי־אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת לֹא־אִירָא רָע כִּי־אַתָּה עִמָּדִי שִׁבְטְךָ וּמִשְׁעַנְתֶּךָ הֵמָּה יְנַחֲמֻנִי: תַּעֲרֹךְ לְפָנַי ׀ שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן רֹאשִׁי כּוֹסִי רְוָיָה: אַךְ ׀ טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי כָּל־יְמֵי חַיָּי וְשַׁבְתִּי בְּבֵית־יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים:

כד לְדָוִד מִזְמוֹר לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ: מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְהוָה וּמִי־יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ:

יֵיכְלוּן עִנְוְתָנֵי וְיִשְׂבְּעוּן יְשַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ דְּתָבְעִין לֵיהּ יְשָׁרֵי רוּחַ נְבוּאָה בְּרַעְיוֹנֵי לִבְּכוֹן לְעָלְמִין: יִדְכְּרוּן נִסּוֹי וִיתוּבוּן קֳדָם יְיָ כָּל סְיָפֵי אַרְעָא וְיִסְגְּדוּן קֳדָמָךְ כָּל גְּנִיסַת עַמְמַיָּא: מְטוּל דְּמִן קֳדָם יְיָ מַלְכוּתָא וְשַׁלִּיט בְּעַמְמַיָּא: סְעוּדוּ וּסְגִידוּ כָּל דְּהֵינֵי אַרְעָא קֳדָמוֹי יִגְחֲנוּן כָּל נָחֲתִין בֵּיהּ קְבוּרְתָּא וְנַפְשׁ רַשִׁיעָא לָא יְחַיֵּי: זַרְעֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִפְלְחוּן קֳדָמוֹי וִיחַווּן כֹּחַ גְּבוּרְתָּא דַיְיָ לְדָרָא בַתְרָאָה: יְתוּבוּן בְּנֵיהוֹן וִיתְנוּן צִדְקָתֵיהּ לְעַמֵּיהּ דַּעֲתִיד לְמִלַּד פְּרִישָׁן דַּעֲבַד:

כג תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד יְיָ זָן יַת עַמֵּיהּ בְּמַדְבְּרָא לָא חֲסַרוּ כּוֹלָּא: בְּאַתַר צִיחֲתָא בַּהֲנִית דִּתְאִין יַשְׁרַנַּנִי עַל מֵי נְיָחָא דַּבְּרַנִי: נַפְשִׁי יְתִיב דַּבְּרַנִי בְּהִלְכַת צִדְקָא מְטוּל שְׁמֵיהּ: בְּרַם כַּד אֱזִיל בְּגָלוּתָא בְּמֵישַׁר טוּלָא דְמוֹתָא לָא אֶדְחַל מִבִּישְׁתָּא מְטוּל דְּמֵימְרָךְ בְּסַעֲדִי תִּגְדָּךְ תְּרִיצָא וְאוֹרָיְתָךְ הִנּוּן יְנַחֲמוּנַנִי: סַדַּרְתְּ קֳדָמַי פָּתוֹר קָבֵיל מְעִיקֵי דַּהֲנָתָא בִּמְשַׁח רְבוּתָא רֵישׁ כַּהֲנֵי כְּלִידִי רְוִיחָא: בְּרַם טָבְתָא וְחִסְדָּא יִרְדְּפוּנַנִי כָּל יוֹמֵי חַיַּי כַּד אֵתַב בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְנַגְדָּא דְיוֹמָנָא:

כד לְדָוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא לַיְיָ הִיא אַרְעָא וּבְרִיתָהָא תֵּבֵל וְדִיָתְבִין בָּהּ: מְטֻל דִּי הוּא עַל יַמַּיָּא שַׁוִּישְׁתַּסַּהָא וְעַל נַהֲרָוָתָא אַתְקְנָהָא: מַן יִסַּק לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּמַן יְקוּם בַּאֲתַר קוּדְשָׁא: דכי

סיפרא לדוד בט״ו לדוד טזמור וסימן לדוד מזמור ליי הארץ ומלאה׳ לדוד מזמור דקוה קויתי׳ למנצח לדוד מזמור יקום אלהים ויפוצו איביו׳ לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה׳ למנצח לדוד מזמור אלהי תשועתי׳ למנצח לדוד מזמור נאם יי׳ לאדוני׳ למנצח לדוד מזמור יי׳ חקרתני ותדע:

רשי

יאכלו ענוים׳ לעת הגאולה לימות המשיח: יחי לבבכם לעד׳ כל זה אומר לפניהם: יזכרו וישובו אל יי׳׳ יזכרו האומות הרעה שמצאתנו כשיראו את הטובה וישובו אל יי׳: כי ליי׳ המלוכה׳ כי יראו שחוזרת לך המלוכה והממשלה: אכלו וישתחוו כל דשני ארץ׳ הרי זה מקרא מסורס אכלו ענוים כל דשני הארץ וישתחוו ליי׳ בהלל והודאה על הטובה דשני ארץ טוב חלב הארץ כל זה יראו אפסי הארץ וישובו אל יי׳: לפניו יכרעו׳ אז כל מתי האומות מתוך גיהנם ולא ירחם עליהם לחיות את נפשם מגיהנם׳ ונפשו׳ של כל אחד ואחד לא חיה׳ לא יחיה ורבותינו דרשו מן המקרא הזה שהמתים לפני מיתתם בשע׳ נטילת נשמה רואין פני שכינה: זרע יעבדנו וגו׳׳ זרע ישראל אשר תמיד עובדים אותו: יסופר ליי׳ לדור׳ שרש המקרא ודורשהו יסופ׳ לדור אחרון לשם יי׳ ולשבחו את אשר עשה לאותו זרע: יבאו הראשוני׳ ויגידו צדקתו לעם הנולד כי עשה להם צדקה:

מזמור לדוד׳ אמרו רבותינו כל מקום שנאמר מזמור לדוד מגנן ואחר כך שורה עליו שכינה מזמור להביא רוח הקדש לדוד וכל שנאמ׳ בו לדוד מזמור שרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה: יי׳ רועי׳ במדבר הזה שאני הולך בו בטוח אני שלא אחסר כלום: בנאות דשא׳ בנוה דשאים לפי שהתחיל לדמות מזונותיו למרעה בהמה שאמר יי׳ רועי נופל על הלשון של יי׳ רועי נאות דשא ומזמו׳ זה אמר דוד ביער חרת למה נקרא שמו יער חרת שהיה מגוגב כחרת והרטיבו הקדוש ברוך הוא מטוב של העולם הבא מדרש תלים: נפשי ישובב׳ רוחי שהופג בצרות ובמנוסה ישובב לקדמותו: במעגלי צדק׳ בדרכי מישור שלא אפול ביד אויבי: בגיא צלמות׳ בארץ חשך ועל מדבר זיף אמר כל צלמות לשון חשך פירשו דונש בן לברט: שבטך ומשענתך׳ יסורין שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדך שניהם ינחמוני שיהו לי לסלוח עון ובטוח אני שתערוך לפני שלחן היא המלכות: דשנת בשמן ראשי׳ כבר משחתני על פיך למלך: כוסי רויה׳ לשון שובע: ליי׳ הארץ׳ ארץ ישראל ותבל שאר ארצות: על ימים יסדה׳ שבעת ימים מקיפין ארץ ישראל וארבע נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופוגה: מי יעלה בהר יי׳׳ אף על פי שכל יושבי תבל שלו אין הכל כדי לקרב אליו אלא אלה נקי כפים וגו׳: לא

אבן עזרא

יאכלו׳ הטעם שהענוי׳ יאכלו וישמחו וישבעו מרוב השמחה בראותם כי השם הושיע העני אשר אין עוזר לו וטעם יחי לבבכם זה יאמר איש לרעהו כדרך ותחי רוח יעקב אביהם כי לבו היה כמת: יזכרו׳ טעם אפסי ארץ כי השומעים אף על פי שהם בקצה הארץ יזכרו זה הפלא שעשה השם וישובו לעבדו ואלה אינם ענוים על כן אמר כל משפחות גוים: כי׳ אז יודו כי לשם לבדו המלוכה וגם הכתוב הוא כמו והנבואה עודד הנביא שהטעם והנבואה נבואת עודד ורבים כמוהו כאלו אמר כי ליי׳ המלוכה ויי׳ מושל בגוים: אכלו׳ זה הפסוק כנגד יאכלו ענוים וישבעו כי דשני ארץ הם המתענגים בעולם הזה לאכול כל דשן ודשני ארץ הפך ענוים והטעם אם יתעדנו בעולם הזה בסוף ובאחרית ימיהם ישתחוו למלך האוסף רוחם ואין כח בהם למרות וככה לפניו יכרעו כל יורדי עפר וטעם ונפשו לא חיה על דרך בנות צעדה עלי שור כי אחד מהם לא יוכל לחיות נפשו וזה רמז כי תאבד נפשם בעולם הזה הפך הענוים שכתוב בהם יחי לבבכם לעד: זרע׳ וי״ו לפניו גם וי״ו יעבדנו שב אל כי ליי׳ המלוכה והטעם כמו וחסד יי׳ מעולם ועד עולם על יראיו וככה בני עבדיך ישכנו ותחס׳ מלת אשר כמו עם לבבכם שלם כאלו הוא זרע אשר ועבדנו והם בני הענוים הנזכרים למעלה וטעם לדור לדור הבא על כן אחריו יבואו על דרך דור הולך ודור בא: לעם נולד׳ הוא דור שלישי וטעם צדקתו על דרך צדקתו עומדת לעד גם בעולם הזה:

מזמור לדוד יי׳ רועי לא אחסר׳ זה המזמו׳ כנגד ודמה עצמו כשה שמשענתו על הרועה והנה השם הוא הרועה אותי על כן לא אחסר כל והטעם לא יחסר לי מה שאני צריך כדרך מלא: בנאות׳ הטעם שימצא הדשא ויהיה שם נוה קרוב שלא ייגע בצהרים בעת שתרבץ השה׳ ועל מי הזכיר המים וטעם מנוחות הפך נחל שוטף: נפשי׳ הזכיר כי הרועה לא ידפקנו להוליכו ממרעה אל מרעה בניחוץ רק נפשי ישובב בטובה ונחת וטעם במעגלי צדק שלא יוליכנו על גבעות ועל עמקים וכל זה לא למעני הוא עושה רק למען שמו למען ספר שמו בכל הארץ כי הוא רועה טוב ורחמן ואין כמוהו: גם׳ הטעם אם תקראנה גזירות השמים שהשם גזר מימי קדם לבוא רעה בעולם וידמה הרעה לגיא צלמו׳ לא אירא דע לא אירא שרע יהיה לי כי שבטך יראה לי הדרך על שאלך וזה השבט והמשענת בה יתנחם לבו והטעם כאשר תבואנה שנת רעה לעולם השם יסבב סבות לחוסי׳ בו לחיותם ברעב ולהציל ממות נפשם והטעם מות שאיננו כדרך התולדת כמו מות׳ מלחמה ומגפה: תערך׳ נגד צררי׳ כנגד גיא צלמות על דרך מעוף צוקה והנה השלחן כנגד הדשא וכוסי רויה כנגד על מי מנוחו׳ ורויה תאר השם כמו אשה חכמה ומרוב דשן המטעמים שהם על השלחן ראשו מדושן כאלו הוא בלול בשמן רענן וטעם זה המזמור על עבדי השם העוזבים תאות העולם והם שמחים בחלקם ויחשבו כי לחם ומים כנגד כל תענוג המטעמים כי מחשבתם ולבם על תענוגי העולם הבא על כן יניחו תענוגי רגע בעבור תענוג עולם על כן אמר אך זאת כל מחשבתי וטעם ירדפוני כל כך ארגיל עצמי לעשות טוב וחסד טוב לנפשי וחסד עם אחרים ללמדם ולהורותם לעבוד את יי׳ עד שיהיה לי חוק כי אלו רציתי להניח הטוב רגע אחד הוא היה רודף אחרי וטעם ושבתי פעם אחר פעם כדרך כלה שב במרוצתם ויש אומרים כמו ושקתי מגזרת בשובה ונחת תושעון והנה הטעם כי לעולם אעשה טוב וחסד כל ימי אשב בבית השם להכיר מעשיו וזאת היא התפלה באמת כי אז יתבודד מבני אדם:

לדוד׳ ליי׳ הארץ ומלואה׳ כי הוא על ימים׳ בעבור שיש מקומות בארץ יקבלו כח עליון כדרך וזה שער השמי׳ על כן החל לאמר ליי׳ הארץ בעבור בהר יי׳ וטעם ליי׳ הארץ כי בדרך התולדת נבראה להיותה תחת המים ובחפץ השם יבש קצתה והיא המחצה אשר היא מגולה על כן כי הוא על׳ ויאמר ר׳ משה כי פי׳ על כמו עם כמו ויבואו האנשים על הנשים והטעם שלא היה על מתכונת יסדה שיהיו בני אדם עליה כי אם שיהו סביבה ימים ונהרות וכן בלעם אמר כי הטעם שאינה רחוקה מנהר און ים: מי׳ הר יי׳׳ זה הר המוריה וזה המזמור חברו דוד אחר דבר גורן ארונה היבוסי: ומי יקום׳ הטעם לדור בו:

נקי׳ בעבור היות כל המעשים בידים הזכיר נקי כפים שלא עשה רע והוא בר לבב שהוא העיקר ונפשו עכוס כבוד השם כמו נשבע יי׳ בנפשו וכתוב נפשי לדך כינוי בעבור כבוד השם על דרך והייתי אני ובני שלמה חטאים כאשר פירשתיו והנה הזכיר המעשה והלב והלשון: ישא׳ אמר ישא ברכה כנגד לא נשא לשוא נפשי:

זה׳ רמז לדור שבנה הבית בימיהם במות דוד ואחר כך שב לנכח השם כי זה הדור הם מבקשי פניך: סלה׳ באמת יעקב סלה פיר׳ הם זרע יעקב ואין צ׳ צורך לפי׳ אחר שאמר תחסר מלת אלהי יעקב: שאו׳ אמרו קדמונינו ז״ל כי זה רמז להכנס ארון אל בית קדשי ה׳ הקדשים על כן כתוב למעלה במקום קדשו וזה שאומר לשערים דרך משל והטעם היות המקום שסם הארון נכון מכל הר נבו׳ ונשא בעבור הכבוד שוכן שם וטעם שערי׳ ופתחי עולם שהם רבים ו׳ ופתחי עולם שהם ע׳ עומדים לנצח בעבור כבוד הכבו׳ וטעם מלך הכבוד שבעבורו היה כבוד הבית הגדול: מי׳ אם ישאל השואל מי זה מלך הכבוד ה׳ התשובה יי׳ עזוז וגבור שירא׳ גבורתו במעשיו וילחם בעבור קדושיו והנה הטעם כי בשכון הכבוד בין ישרא׳ ישבו לבטח כי לא יפחד מן האויב: שאו׳ פעם שנית רמז לשוב הכבוד בבוא הגואל כי לא היה הכבוד בבית שני ו׳ וראשיכם הראשון בעבור אחר כאלו א׳ אמר ושאו פתחי עולם ראשיכם: מי׳ תוספת והוא בעבור שיעמוד בית שלישי ולא הזכיר גבור מלחמה בעבור וכתתו חרבותם לאיתים והארץ תשקט מכל מלחמה וטעם יי׳ צבאות שיהיו אנשי הדור כמו מלאכי ה׳ השם וטעם יי׳ צבא׳ כי נקרא השם ככה בעבו׳ צבא השמים כאשר פירשתי לא בעבו׳ צבא ישראל כאשר אמר ה׳ הגאון: לדוד אליך יי׳

נפשו

ותיבה דלא נתנה במסורת גדולה ואיליין דכתיבין ו״ו בסוף תיבותא וקריין יו״ד

לא נשא לשוא נפשי׳ לא נשבע בשמי ובנפשי לשוא אזכיר לשון שבועה נופל על נפש שנאמר נשבע יי׳ באלות בנפשו: זה׳ שכך מעשיו הוא דור דורשיו: שאו שערים ראשיכם׳ בימי שלמה בנו כשיבא להכנים ארון לבית קדשי הקדשים ודבקו שערים זו בזו אמר עשרים וארבע רננות ולא נענה עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: פתחי עולם׳ פתחים שקדושתן עולמית: נפשי אשא׳ אכוון לבי: הבוגדים ריקם׳ הגוזלים והחומסים המושיבים את העניים ריקם מנכסיהם כמו ואחלצה צוררי ריקם: הדריכני׳ אדרוצ״מויי בלעז: אותך קויתי כל היום׳ הוא העולם הזה שהוא יום לאומו׳ ולילה לישרא׳: כי מעולם המה׳ מימות אדם הראשון שאמרת לו ביום אכלך מ׳ ממנו מות תמו׳ ונתת לו יום משלך שהוא אלף שנים: כחסדך זכור לי אתה׳ הראוי לחסדך זכור לי אלו מעשים טובי׳ שבידי: טוב וישר יי׳ וחפץ להצדי׳ בריותיו: על כן יורה חטאים בדרך׳ תשובה׳ ל״א יורה חטאים לרוצחים שנאמר תכין לך הדרך וגו׳ מקלט מקלט היה כתוב פרשת דרכים כו׳ כדאית׳ במכות: למען שמך׳ הרבה סלח לעוני: כי רב הוא׳ כי נאה לרב לסלוח עון רב: מי זה האיש ירא יי׳׳ הקב״ה יורנו בדרך שהוא יבחר הוא דרך הטוב: נפשו בטוב תלין׳ כשילין בקבר תלין בטובה נפשו:

כי

ראשיכם ו׳ בקריאה וסימן ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם׳ אתם נצבים היום׳ את הנביאי׳ ואת ראשיכם החוזים׳ ופאריכם על ראשיכם׳ שאו שערים׳ וחברו: מי הוא זה ג׳ דסמיכיוסי׳ מי הוא זה ערב את לבו׳ מי הוא זה מלך הכבוד תניינא׳ מי הוא זה ואיזה זה הוא אשר מלאו: כ״ה לדוד ב׳ בטעם פזר בסיפרא וסימן לדוד אליך יי׳

נְקִי כַפַּיִם וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר ׀ לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁו וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה׃ ה יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ׃ זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה׃ שְׂאוּ שְׁעָרִים ׀ רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃ מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה׃ שְׂאוּ שְׁעָרִים ׀ רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי י עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃ מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה׃

כה

א לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃ אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי אַל־אֵבוֹשָׁה אַל־יַעַלְצוּ אֹיְבַי לִי׃ גַּם כָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים רֵיקָם׃ דְּרָכֶיךָ יְהוָה ה הוֹדִיעֵנִי אֹרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ ׀ וְלַמְּדֵנִי כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל־הַיּוֹם׃ זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה׃ חַטֹּאות נְעוּרַי ׀ וּפְשָׁעַי אַל־תִּזְכֹּר כְּחַסְדְּךָ זְכָר־לִי־אַתָּה לְמַעַן טוּבְךָ יְהוָה׃ טוֹב־וְיָשָׁר יְהוָה עַל־כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ׃ יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט י וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ׃ כָּל־אָרְחוֹת יְהוָה חֶסֶד וֶאֱמֶת לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו׃ לְמַעַן־שִׁמְךָ יְהוָה וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי כִּי רַב־הוּא׃ מִי־זֶה הָאִישׁ יְרֵא יְהוָה יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר׃ נַפְשׁוֹ בְּטוֹב תָּלִין וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ׃ סוֹד יְהוָה לִירֵאָיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם׃

ב׳ · נפשי ק׳ · ל׳ ר״פ · דורשיו ק׳ · ו׳ · ל׳ · וא״ר רפין · ל׳ · ו׳ · וא״ר רפין · ב׳ · ב׳ בטעם · וא״ר מ״ל · ה׳ מ״ל כלים׳ · ל׳ כתיב כן · ב׳ את חקיך · ל׳ מ״ל ככתו׳ · כ׳ · מ״ל פתחין באתנחת׳ כסי׳ · מ׳ דגשי׳ · ה׳ · ה׳ · ל׳ רפין · ו׳ · ב׳

דְּכֵי אִידַיָא וּבְרִיר רַעְיוֹנָא דְלָא אוֹמֵי עַל שִׁקְרָא לְחַיָבָא נַפְשֵׁיהּ וְלָא קָאֵם לִנְכְלָא׃ יְקַבֵּל בִּרְכְתָא מִן קֳדָם יְיָ וּצְדַקְתָּא מֵאֱלָהָא דְפוּרְקָנֵיהּ׃ דֵּין דָּרָא דְּתָבְעִין לֵיהּ דְּבָעַיִן סְבַר אַפּוֹי יַעֲקֹב לְעָלְמִין׃ זְקִפוּ תַרְעֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא רֵישֵׁיכוֹן וְאִזְדַּקְפוּ מַעֲלָנֵי עָלְמָא וְיֵעוֹל מֶלֶךְ יְקָרָא׃ מַן הוּא דֵּין מֶלֶךְ יְקָרָא יְיָ עֲשִׁין וְגִבָּר יְיָ מָרֵי גְּבוּרְתָא וְעָבֵיד קְרָבָא׃ זְקוּפוּ תַרְעֵי גִּנְתָא דְעֵדֶן רֵישֵׁיכוֹן וְאִזְדַּקְפוּ מַעֲלָנֵי עָלְמָא וְיֵעוֹל מַלְכָּא יְקִירָא׃ מַן הוּא דֵּיכִי מַלְכָּא יְקִירָא יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ יְקָרָא לְעָלְמִין׃

כה לְדָוִד קֳדָמָךְ יְיָ נַפְשִׁי אֶטּוֹל בִּצְלוֹ׃ אֱלָהִי בָּךְ אִתְרְחֲצִית לָא אֶבְהַת לָא יֶחְדוּן בְּעֲלֵי דְבָבַי עֲלָי׃ בְּרַם כָּל דְּסַבְרִין לָךְ לָא יִבְהֲתוּן יִבְהֲתוּן בָּזוֹזִין וּסְרִיקַיָא׃ אוֹרְחָתָךְ יְיָ אוֹדַעְיָתִי הִלְכָתָךְ אַלֵיף יָתִי׃ דַּבְּרַנִי בִזְכוּתָךְ וְאַלְפִנַנִי אֲרוּם אַתְּ הוּא אֱלָהָא דְפוּרְקָנִי יָתָךְ סַבְרִית כָּל יוֹמָא׃ אִדְּכַר רַחֲמָךְ יְיָ וְטַבְוָתָךְ אֲרוּם מִן עָלְמָא הִנּוּן׃ חוֹבֵי טַלְיוּתִי וּמְרָדַי לָא תִדְכַּר כְּטוּבָךְ אִדְּכַר לִי אַנְתְּ מְטוּל טֵיבוּתָךְ יְיָ׃ טָב וְתְרִיץ יְיָ בְּגִין כֵּן מַלֵּיף חַיָבַיָא בְּאוֹרְחָא׃ מַדְרֵיךְ עִנְוְתָנֵי בְּדִינָא וּמַלֵּיף עִנְוְתָנֵי אוֹרְחֵיהּ׃ כָּל הִלְכָתֵיהּ דַּיְיָ טֵיבוּ וּקְשׁוֹט לְנָטְרֵי קְיָמֵיהּ וְסָהֲדְוָתֵיהּ׃ מִן בְּגַלַל שְׁמָךְ יְיָ וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבִי אֲרוּם סַגִּי הוּא׃ מַן הוּא דֵּין גַּבְרָא דְּדָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ יַלְפִנֵּיהּ בְּאוֹרְחָא דְּאִתְרְעֵי׃ נַפְשֵׁיהּ בְּטֵיבוּתָא תְבִית וּבְנוֹי יַחְסְנוּן אַרְעָא׃ רָזָא דַּיְיָ גַּלְיָא לְדָחֲלוֹי וּקְיָמֵיהּ לְאוֹדָעוּתְהוֹן׃

עיני

נפשי אשא׳ לדוד אליך יי׳ אקרא: הבוגדים ה׳ מל׳ בלישנא בקריא׳ וסי׳ ובגד בוגדים בגדו׳ למה תביט בוגדים׳ יבושו הבוגדים ריקם׳ ורשעים מארץ יכרתו׳ אף היא כחתף תארב: אתה ס״ב פתחין באתנחתא בסיפרא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך פתח: ועדותיו ה׳ בלישנא וסימן נמסר בסדר ואתחנן: יבחר ה׳ קמצין וסימן נמסר ביהושע סוף סימן ט׳: בטוב ד׳ חטפין בקריאה וסימן לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב׳ ביום טובה היה בטוב׳ לכה נא אנסכה בשמחה׳ נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ:

נפשי אשא׳ אמר ר׳ משה טעם נפשי אשא כדרך מנחה כמו וישא משאות והנכון בעיני שהוא כמו ואליו הוא נושא את נפשו לא לאחר: אלהי׳ יתכן להיות בי״ת בך בטחתי תחת הבי״ת כמו וי״ו ולמדני תחת הוי״ו או ככה כמשא והנה בטחתי בך אינני ראוי שאבוש: גם׳ האמת והראוי שיבושו הבוגדים׳ ריקם כמו חנם והמ״ם נוסף: דרכיך׳ הם דרכי השם והתולדת שברא בדרך חכמה: וארחותיך׳ על יד הנבי׳ והם הארחות שנוית: הדריכני׳ זה הפסוק ככבד והטע׳ שיבקש שיעזרהו השם בדרך האמת עד היותו רגיל וזה טעם ולמדני כמו למוד מדבר כעגל לא לומד וטעם אלהי ישעי שיושיעהו מכל דבר שימנעהו ללכת בדרך האמת כי אין לי מי אקוה זולתך: זכור׳ מבקש רחמיו וחסדיו שלא ינמלכו על מעשיו הקדמונים שמכנעוהו עד עתה להבין דרכי השם באמת על כן אחריו חטאות ופשעי הפשע שיצא הפושע מתחת הרשות והעד על כל דבר פשע ומטעם כחסדך בעבור כי אתה מקור החסד ומבוע הטוב על כן אחריו טוב ופתחות הבי״ת בדרך שהוא לדרך השם כאשר החל דרכיך יי׳ הודיעני והנה יורה החטאים אי זה הדרך הישר והענוים ידריכם בדרכו וידריכם על שיהיה להם חוק ומשפט: כל ארחות יי׳׳ בתחלה חסד ואחרי כן אמת: לנוצרי בריתו׳ ע״ד נוצר חסד לאלפים: למען׳ כי רב הוא׳ אע״פי שהוא רב כדרך כי עם קשה עורף כי אתה חטאתי לך׳ ויש אומרים למען אודיע שמך והנכון שיודע ששמך סלח: מי האיש׳ הוא הנכבד כמו וחזקת והיית לאיש והטעם כי יראת השם תביאנו אל הדרך שיבחר בה: נפשו׳ טעם נפשו כדרך כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא והיא המתה בהפרד הנשמה וטעם תלין כמו תשכב והטעם עד יום מותו יהיה בעולם הזה בטוב ויש אומרים כי זה רמז לחיי נשמתו ותהיה בטוב: סוד׳ סודות האלהים לא יתגלו כי אם ליראיו ואף כי אחרי שתלין נפשו ואמר ליראיו כאשר החל ירא יי׳:

אבן עזרא

עיני׳ הנכון בעיני כי טעם מרשת רגלי תאות היצר הרע והנשמה נתפשת ברשת התאוה וזה דרך משל ואם השם לא יעזרהו אין לאל ידיו לצאת מהרשת על כן הוא יוציא: פנה׳ כי הנשמה יחידה ונכה הלב וטעם עני בעבור חסרון כחו לעמוד כנגד התאוה: צרות לבבי׳ הוא השכל הנטוע בלב על כן נקרא בשמו והרחיבו פועל עומד והטעם שהם רבות ויש אומרים כי לבבי פעול והוא רחוק כי אחריו ממצוקותי: ראה עניי׳ מן עניי ורב עמלי למנוע עצמי מן התאוה: ושא לכל חטאתי׳ שעברו: ראה׳ ועוד שאפחד מאויבי חנם שישנאוני חמס שימנעוני ויהיו סבה שלא אלמד דרכיך: שמרה׳ אל אבוש׳ מאשר אקוה להיות עבד השם: תם׳ תום לבבו ויושר מעשיו יצרוהו שלא ילך בדרך עקש גם נכון היה שיצרוהו מן האויבים על כן אחריו פדה וכמו שהתפלל שהשם יצרהו ואל ימשלו בו שונאיו כן יפדה כל ישראל: לדוד שפטני׳ אמר רבי משה כי טעם שפטני קח משפטי ועשה לי דין מאויבי הנכון בעיני שטעמו קח הדין ממני אם כטה לבי מאחריך על כן כי אני בתומי כאשר תמים תהיה: וביי׳ בטחתי׳ שיעזרני להיות לבי שלם על כן לא מעדתי: בחנני׳ ידוע כי השם יודע הנסתרות והנה הטעם כי אתה תדע לבבי כבוחן הכסף: כי׳ כאשר אני רואה חסדיך לעולם לנגד עיני: והתהלכתי׳ להרגיל בדרך ויתהלך תמיד: באמתך׳ מדרך האמת: לא׳ מתי שוא׳ הפך דרך האמת: נעלמי׳ מגזרת ונעלם דבר שעשו דברים לא כן בסתר ויש אומרים מגזרת עלס שהוא אוהב השחוק והלעג: שנאתי׳ הזכיר הליכה והתהלכתי ואחר כן שבת לא ישבתי ואחר כן הביאה לא אבוא ו והנכון בעיני כי הטעם לא אבוא בסודם והזכיר פעם אחרת ועם רשעי׳ לא אשב כי מתי שב הם בדבור והרשעים במעשה: ארחץ׳ טעם בנקיון שלא עשה אחת ממצות לא תעשה ואז אסובב מזבחך בעולה: לשמיע׳ כמו להשמיע ובמוהו לשמיל מעוניה ונפלאותיך פעול למלת לשמיע ולספר: יי׳ אהבתי מעון ביתך׳ כנגד לא ישבתי עם מתי שוא וטעם ביתך שם הצדיקים העובדים שמך באמת כי שמה

רשי

רשי

כי יחיד ועני אני׳ ועין רבים תלויה בי ולהנהיג אני יחיד לפיכך פנה אלי וחנני כי תפילתי צריכה לתשועת כל ישראל: ראה עניי ועמלי׳ ועל ידיהם שא לכל חטאתי: ושנאת חמס׳ שלא כדין: יצרוני׳ ישמרוני: שפטני יי׳ ובמקום אחר הוא אומר אל תבא במשפט וגו׳ אמר דוד כשאתה דן את הרשעים שפטני כי לפי הרשעים אני צדיק וכשאתה דן את הצדיקים אל תביאני במשפט: ועם נעלמים׳ הנכנסין בסתר לעשות במחשך מעשיהם: לא אבא׳ איני רגיל לבא וליכנס במקהלם: בנקיון׳ שאין גזל במצות שאני מקיים לולב הגזול פסול: לשמיע׳ כמו להשמיע: זמה׳ כל זמה שבמקרא לשון מחשבה יש לטובה ויש לרעה: כל נפלאותיך׳ זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגנוג ויש בו לימות המשיח ויש בו לעתיד לבא: רגלי עמדה במישור׳ בדרך ישר: בזאת

ושא ג׳ בקריאה וסימן עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה׳ ושא את מספר שמותם דפקוד כל זכור׳ ושא לכל חטאתי: כו׳ לדוד ז׳ בטעם בסיפרא וסימן לדוד שפטני יי׳׳ יי׳ אורי וישעי׳ ריבה יי׳ את יריבי לחם׳ אל תתחר במרעים׳ לדוד ברכי נפשי׳ לדוד אודך בכל לבי׳ לדוד ברוך יי׳ צורי: ומקום ג׳ וסימן ומקום רגלי

טו עיני תמיד אל יהוה כי הוא יוציא מרשת רגלי: פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני: צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני: ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי: ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני: כ שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך: תם וישר יצרוני כי קויתיך: פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו:

כו

א לדוד שפטני יהוה כי אני בתמי הלכתי וביהוה בטחתי לא אמעד: בחנני יהוה ונסני צרופה כליותי ולבי: כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא: ה שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יהוה: לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך: יהוה אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך: אל תאסף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי: י אשר בידיהם זמה וימינם מלאה שחד: ואני בתמי אלך פדני וחנני: רגלי עמדה במישור במקהלים אברך יהוה:

כז

א לדוד יהוה אורי וישעי ממי אירא יהוה מעוז חיי ממי אפחד: בקרב עלי מרעים לאכל את בשרי צרי ואיבי לי המה כשלו ונפלו:

עיני מסתכלין תדירא קדם יי ארום הוא יפיק ממצדתא רגלי: אסתכי לותי וחוס עלי מטול דיחידי ועניא אנא: עקתין דלבבי פתין משנוקי אפיק יתי: חמי סגופי וטרחי ושבוק לכולהון חובי: חמי בעלי דבבי ארום סגיעו וסנאתא דחטופין סנו יתי: טור נפשי ושזיב יתי לא אבהת מטול דסברית לך: שלימותא ותריצותא יטרונני ארום סברית במימרך: פרוק יי ית ישראל מכל עקרתוי:

כו לדוד דון יתי יי ארום בשלמותי אנא הלכית ובייי סברית לא אזדעזע: בחון יתי יי ונסי יתי סנין כליתי ורעיוני: מטול דטובך קביל עיני והלכת בקושטך: לא אסתחרית עם גברי שקרא ועם מטמרין לאבאשא לא איעול: סניתי כנישת מבאשין ועם רשיעיא לא אסתחר: אקדיש בזכותא אידי ואחזרית ית מדבחך יי: לאשמעא בקל שבחא ולאשתעא כל פרישותך: יי רחימית מדור בית מקדשך ואתר משכן יקרך: לא תכנוש עם חיביא נפשי ועם אנשי שדין דמא חיי: די בידיהון עצת חטאין וימינהון מלין שוחדא: ואנא בשלמותי איזיל פרוק יתי וחוס עלי: רגלי קם בתריצא בכנישת צדיקין אברך יי:

כז לדוד יי נהורי ופורקני ממן אדחל יי עושנא דחיי ממן אדחל: כד יתקרבון עלי מבאשין לנרמא ית בסרי מעיקי ובעלי דבביהון אתקלו ונפלו:

אכנר׳ ומקום משכן כבודך׳ ומקום הצדק שמה הרשע: רגלי ו׳ וסימן כי אמרתי פן ישמחו לי׳ אם אמרתי משה רגלי׳ רגלי עמדה במישור׳ כי חלצת נפשי ממות׳ באשורי אחזה רגלי׳ עם הלכתי עם שוא׳ וכ׳ לרגלי וסימן ויברך יי׳ אותך לרגלי׳ נר לרגלי דבריך:

תמיד ישבים׳ אמר רבי משה כי טעם אל תאסוף שיתפלל שלא יהיה אחריתו כאחריתם והנכון בעיני שלא יתכנו עלילות שיתחבר עם החטאים כל ימיו ואף כי עם אנשי דמים שהם רעים מהחטאים: אשר׳ שיש להם כח לחשוב מחשבות ולסבב סבות לקחת שוחד וממון ויש אומרים כל מזמתם לקחת בידם ונכה וימינם והטעם כפול: ואני בתמי׳ בלא זמה והטעם שיזכיר בתחלה בתמי הלכתי עד עתה ונכה אלך ואתה תפדני מזימותם: רגלי׳ טעם בתומי תום לבבי וטעם רגלי ללכת בדרך ישרה והנכון בעיני כי אתה תפדני ואני אודך במקהלים ורגלי תעמוד לפניהם: לדוד יי׳ אורי וישעי ממי אירא׳ יש אומרים אורי בלילה שאין שם אור כי הנפש תפחד וישעי ביום ויש אומרים אורי תלוי בדברי הנשמה וישעי בדברי הגוף ומעוז חיי קשור הנשמה בגוף על כן לא יפחד מאדם שיפרידם: בקרוב׳ יש אומרים בקרוב מגזרת המלאך ידי לקרב ואחרים אמרו כאשר יקרבו אלי׳ אמר רבי משה כי טעם צרי ואויבי אנשים ידועים שהיו שונאים: אם

אם׳ גם אם תחנה עלי מחנה שהם מחנים ואם הם רבים ואם הצרכתי לבא למלחמה עמהם בזאת והטעם שהשם אורי וישעי ויש אומרים כי בזאת היא השאלה הנזכרת אחר כן: אחת׳ נראה לי כי זה המזמור חברו דוד באחרית ימיו כאשר נשבעו אנשיו לא תבא עמנו למלחמה כאשר אפרש במזמור נאם יי׳ לאדוני: לחזות בנועם יי׳׳ שיתגלו לו סודות ממעשה הבורא שלא ידעם עד כאן: ולבקר בהיכלו׳ כמו לא יבקר בין טוב לרע והטעם שהכהנים היושבים תמיד בבית ילמדוהו ויורוהו ויש אומרים לבקר ללכת בכל בקר ובקר בהיכל השם כמו הערב והבקר: כי׳ הוא יצפנני ולא יוכל לנגוע אלי כל אויב: בסכה׳ הוא ירושלם כמו ויהי בשלם סכה: ביום רעה׳ מערכת רעה מכוכבים כנגד מזלו וטעם בצור כי אהיה בסתר אהלו כאלו אני בצור מרומם: ועתה׳ אף על פי שלא יעשה מהיום מלחמה ראשי ירום כי הוא ב בסתר עליון: זבחי תרועה׳ כדרך וביום שמחתכם כימי שמחת חזקיהו: שמע׳ תחסר מלת אשר או טעמו זה השם הנכבד שאני קורא ומזכיר: וחנני ועניני׳ וזה לאות כי יתפלל בעד ישראל הנלחמים עם הצרים כי הם אנשיו: לך׳ אמר רבי משה כי לך בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא והטעם אני אומ׳ מה שצוית לנו ביד שלוחך ואמרת לנו בקשו פני על כן את פניך יי׳ אבקש: אל תט׳ פועל יוצא והפעול עבדך כמו קיל נטוי על כן אחריו ע עזרתי והטעם עזרני עתה כאשר עזרתני מנעורי ועד עתה: כי אבי ואמי׳ שהיו סבות בואי העולם הזה עזבוני במותם ואתה אספתני תמיד ואם הוא לשון עתיד כדרך נתתי כסף השדה קח ממני יעשו ענל בחרב: הורני׳ אמר אחד מחכמי לב הרוצה ל להתגבר על שונאיו יוסיף בעבודת השם: אל׳ בנפש׳ בתאותם בשאט בנפש: ויפח׳ מדבר חמס כמו יפיח: לולא׳ זה קשור כאשר לפניו כמעט וימשלו בי שנאי לולי האמנתי בשם ואמרתי לנפשי קוה אל יי׳ אז יתברר יוסר לדברי שהייתי מוכיח ואמרתי קוה אל יי׳: חזק ויאמץ לבך׳ פועל יוצא והטעם כי השם יאמץ לבך וטעם וקוה אל יי׳ תמיד ב בראשונה ובאחרונה: לדוד אליך יי׳ אקרא׳ זה המזמור חברו לדוד או אחד מהמשוררים עליו׳ אמר נורי לכנגד יורדי בור ומלת תחרש מגזרת דומיה ואמרו אל תחרש על רעך רעה להפרים בינות הטעמים כי השרש הוא אחד: שמע׳ בנשאי׳ אל מקום הארון יקראו דביר: ל׳ תמשכני סבות שאתערב עם רשעי׳ ואמשך עמהם: תן׳ כפעלם׳ כנגד פועלי און: כי׳ פעולות השם כנגד פעלם: ואל מעשה ידיו׳ כנגד כמעשה ידיהם והטעם אלו היו מבינים פעולות השם לא היו פועלי און כי ידעו כי השם יהרסם ויש אומרים שאלת תפלה או דרך נבואה וטעם ולא יבנם שיפלו ולא יקומו עוד: ברוך׳ בדרך נבואה כי נשמעה תפלתו והוא שמע קול תחנוני על דרך ותבא אליך תפלתי:

אם תחנה חד מן י״ב פסוקים רישא ומצעות אם אם וסימ׳ אם בגפו יבא׳ אם זרחה השמש׳ אם לא ימצא הגנב׳ אם בעליו עמו׳ אם ענה תענה׳ אם אתם תבאו אלי׳ אם גנבים באו לך׳ אם יתקע שופר בעיר׳ אם תחנה עלי מחנה׳ אם אבא באהל ביתי׳ אם תדברנה שפתי׳ אם כח אבנים כחי: אל תסתר חד מן ד׳ פסוקים אית בהון

אם־תחנה עלי מחנה לא־יירא לבי אם־תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח: אחת שאלתי מאת־יהוה אותה אבקש שבתי בבית־יהוה כל־ימי חיי לחזות בנעם־יהוה ולבקר בהיכלו: כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו בצור ירוממני: ועתה ירום ראשי על איבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליהוה: שמע־יהוה קולי אקרא וחנני וענני: לך אמר לבי בקשו פני את־פניך יהוה אבקש: אל־תסתר פניך ממני אל תט־באף עבדך עזרתי היית אל־תטשני ואל־תעזבני אלהי ישעי: כי־אבי ואמי עזבוני ויהוה יאספני: הורני יהוה דרכך ונחני בארח מישור למען שררי: אל־תתנני בנפש צרי כי־קמו בי עדי־שקר ויפח חמס: לולא האמנתי לראות בטוב־יהוה בארץ חיים: קוה אל־יהוה חזק ויאמץ לבך וקוה אל־יהוה:

כח

לדוד אליך יהוה אקרא צורי אל־תחרש ממני פן־תחשה ממני ונמשלתי עם־יורדי בור: שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל־דביר קדשך: אל־תמשכני עם־רשעים ועם־פעלי און דברי שלום עם־רעיהם ורעה בלבבם: תן־להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן־להם השב גמולם להם: כי לא יבינו אל־פעלת יהוה ואל־מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם: ברוך יהוה כי־שמע קול תחנוני:

אין תשרי עלי משרית רשיעי לא ארחל לבבי אין תקום עלי קרבא ברא אנא סביר: חדא בעיתי מן קדם יי יתה אתבע דאתב בבית מקדשא דיי כל יומי חיי למחמי בבסימותא דיי ולבקרא בהיכליה: ארום יטשנני בטלליה ביום בישתא יטמרנני בטמור משכניה בכרך תקיף ירורם יתי: והשתא ירורם רישי על בעלי דבבי חזור חזור ואכוס במשכניה נכסי רעוא אשבח ואביע קדם יי: קבל יי צלותי במקראי וחוס עלי ורחם יתי: לך אמר לבי בעי אפי ית סבר אפך יי אתבע: לא תסלק שכינתך מני אל תצלי ברוגזא לעבדך סיועי הויתא לא תטלטל יתי ולא תשבקנני אלהא דפורקני: מטול דאבא ואמא שבקו יתי יי יכנוש לי: אלפני יי אורחתך ודברני בהלכתא תריצא מטול תושבחתי: לא תמסרנני ברעות מעיקי ארום קמו עלי סהדי שקרא וממללי חטופא: אלולי די הימנית למחמי בטובא דיי בארעא דחיי עלמא: סבור על יי תקוף ויעלם לבך וסבור על יי:

כח לדוד לותך יי אנא קרי תקיפי לא תשתוק מני דלמא תשתוק מני ואתמתלית עם נחתי גובא: קבל בקל בעותי במצליי לותך כד אפרוש ידי בצלו קדם היכל קודשך: לא תנגדנני עם רשיעיא ועם עבדי עולא די ממללין שלמא עם חבריהון ובישתא בלבהון: הב להון כעובדיהון וכבישות עובדיהון כעובדי ידיהון פרע להון אתיב פורענותהון להון: מטול דלא מתבינין לאוריתא דיי ולעובדי אידוי יפגרנון ולא יבננון: בריך יי ארום קביל קל צלותי: יי עושני

רש״י

בזאת אני בוטח, במה שאמור למעלה יי׳ מעוז חיי: ולבקר בהיכלו׳ לידאות שם בכל בקר ובקר כך פירשו דונש ומנחם חברו עם לא יבקר בין טוב לרע אבל דונש פתרו לשון בקר: כי יצפנני בסכ׳ בטוח אני שיצפנני בבית מקדשו ושנינו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמר על יואש בן אחזיה ש שהסתירו יהושבעת אחותו בעליי׳ בית קדשי הקדשים כענין שנאמר ויהי אתה בבית יי׳ מתחבא שש שנים: בצור ירוממני׳ העמיד על סלע רגלי: זבחי תרועה׳ זבחים שאומר עליהם שיר: לך אמר לבי בקשו פני׳ בשבילך בשליחותך אומר לי לבי בקשו כלכם ישרא׳ את פני ואני שומע לו את פניך יי׳ אבק׳ לך כמו הן אני כפיך לאל במקומו אם לא תריבון במקומו אף כאן לך אמר לבי במקומך בא אלי לבי לומר כן: אל תט׳ אל תכריע כמו ויט שמים: כי אבי ואמי עזבוני׳ בשעת תשמיש להנאתן נתכוונו כיון שגמרו הנאתן זה הופך פניו אילך וזה הופך אילך: ויי׳ יאספני׳ הקב״ה שומר את הטיפה וצר את העובר: בנפש צרי׳ בתאות שונאי להיות תאותם מתקיימת עלי: ויפח חמס׳ דוברי רעה לשון לשון אחר לשון מוקש: לולא האמנתי וגו׳ אם לא שהאמנתי בהקב״ה כבר קמו בי אותם עדי שקר וכלוני לולא נקוד עליו למדר׳ שדרשו רבותינו יודע אני שאתה נותן שכר לצדיקים לעולם הבא אבל איני יודע אם יש לי חלק עמהם אם לאו: וקוה אל יי׳ ואם לא תתקבל תפילתך חוזר וקוה: אל תמשכני׳ אל תרגילני עם רשעים אטריי״לאש בלע״ז:

נמשירי

ד׳ מלין דמיין קדמא ותניינא ותליתאי קרחי ורביעא נסיב ו״ו וסי׳ ואתה תחזה מכל העם שרי שרי ושרי׳ ויבחר משה שרי שרי ושרי ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי׳ ל׳ תסתר פניך ממני אל אל ואל ואל׳ דרך הגשר בשמים דרך דרך דרך ודרך: לולא חד מן ט״ו נקודות בקרי׳ וסי׳ בסדר מדבר סיני: כ״ח ידי כ״א וסי׳ נמסר לעיל בסימ׳ סימן י״ח: ורעה ט׳ בקריאה ו׳ בישין וג׳ טבין וסי׳ ורעה עינך באחיך האביון׳ ורעה לך זאת דשמואל׳ ורעה לא תמצא בך מימיך דאביגיל׳ ונשבע לחם ונהיה טובים׳ אל תמשכני עם רשעים׳ גם זה הבל ורעה רבה׳ וג׳ טבין וסימן ועמד ורעה בעז יי׳׳ ורעה אתהן את עבדי דוד׳ ורעה הכרמל והבשן:

ומשירי אהודנו · ומה היא ההודיה יי׳ עוז למו לאותן התלויין בו והם כל בית ישראל בעת שמעו ישועות משיחו הוא: ורעם · לשון מרעה: הבו ליי׳ · הכינו ליי׳ והכינו לו אתם בני אילי הארץ מכאן שאומרים אבות ומנחם חבר הבו לשון נתינה אילים שרים: הבו ליי׳ כבוד ועוז · מכאן שאומרים גבורות: כבוד שמו · זו קדושת השם

יי׳ · לפי דעתי בו בטחתי לבדו ועזרוני רבים כי הוא צוה להם: ומשירי · כמו בשירי הפך והנותר בבשר ובלחם ואמר ר׳ משה הכהן יותר מזה השיר אהודנו: יי׳ עוז · טעם למו לעוזרי כי השם הוא עוז לעוזרים ומעוז לנעזר והוא משיחו דוד ור׳ משה אמר כי עוז למו כמו לו וכמוהו נבעו למו ואיננו נכון כי למו שב אל עבד יי׳ ולעמו:

ובָרך ג׳ וסימן השקיפה ממעון · ועתה הואל וברך דשמואל · הושיעה את עמך וברך · אנך: כ״ט אלים ו׳ כתובים כן בנביאים וכתובים וסימן הנחמים באלים · הבו ליי׳ בני אלים · ידמה ליי׳ בבני אלים · משתו יגורו אלים · ועל אל אלים ידבר · ויזבחו ליי׳ זבחיהם ד״ה וחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם ד״ה: בכח ד׳ דגשים וסימן

יְהוָה׀ עֻזִּי וּמָגִנִּי בּוֹ בָטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי וַיַּעֲלֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ׃ יְהוָה עֹז־לָמוֹ וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא׃ הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם׃

ל׳ · ל׳ · ב׳ מ״ל · ו׳ מ״ל · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳

יְיָ עוּשְׁנִי וּתְרֵיסִי בֵּיהּ סַבַּר לִבִּי וְסַעֲדַנִי וְדָאֵיץ לִבִּי וּמֵרֵת תּוּשְׁבַּחְתִּי אוֹדֵה קֳדָמוֹי׃ יְיָ תְּקוֹף לְהוֹן וְעוּשְׁנָא פוּרְקָנוּת מְשִׁיחֵיהּ הוּא׃ פְּרוֹק יַת עַמָּךְ וּבָרֵךְ יַת אַחְסַנְתָּךְ זוּן לְהוֹן וְסוֹבַר יַתְהוֹן עַד עָלְמָא׃

כט

א מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ קוֹל יְהוָה עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים׃ קוֹל־יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר׃ ה קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן׃ וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים׃ קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ׃ קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ׃ קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד׃ י יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם׃ יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

ו׳ כתי׳ כן בנביאים וכתובים · ז׳ · ד׳ דגשים · ל׳ וחד סריון נסקר · ל׳ וכל קרי׳ יחולל · ל׳ · ל׳ דגש׳ · ב׳ דגשים · ב׳ בטעם

כט תוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד הָבוּ קֳדָם יְיָ תוּשְׁבַּחְתָּא כִּתֵי מַלְאֲכַיָּא בְּנֵי אֵלִים הַבוּן קֳדָם יְיָ אִיקָר וְעוּשְׁנָא׃ הַבוּן קֳדָם יְיָ אִיקָר שְׁמֵיהּ סְגִידוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁבְהוֹרַת קוּדְשָׁא׃ קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ עַל מַיָּא בִּרְתְקוֹף אִיקָרֵיהּ אַכְלֵי יְיָ עַל מַיִין סַגִּיאִין׃ קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּחֵילָא קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּשִׁבְהוֹרָא׃ קָלָא דַיְיָ מְתַבַּר אַרְזַיָּא וְתַבַּר מֵימְרָא דַיְיָ יַת אַרְזֵי לִבְנוֹן׃ וְשַׁוְרְנוּן הֵיךְ עֵגַל לִבְנָן וְטוּר מָסְרֵי פִּרְוֵי הֵיךְ בַּר רֵמָא׃ קָלָא דַיְיָ מְנַסֵר שַׁלְהוֹבִין דִּי נוּר׃ קָלָא דַיְיָ מְרַטֵּשׁ מַדְבְּרָא מְרַטֵּשׁ מֵימְרָא דַיְיָ מַדְבְּרָא דְרָקַם׃ קָלָא דַיְיָ מַבְטִין אַיָּלָתָא וּמַזְלִיחַ חֵוַת חוּרְשָׁא וּבְמוּקְדְּשֵׁיהּ דִּלְעֵיל כּוּלְּהוֹן שַׁמָּשׁוֹי אָמְרִין אִיקָר קֳדָמוֹי׃ יְיָ בְּדָר טוֹפָנָא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי דְדִינָא לְמִתְפְּרַע מִנְּהוֹן וִיתִיב יְיָ עַל כּוּרְסֵיהּ רַחֲמוּתָא וְשֵׁזִיב יַת נֹחַ וּמְלַךְ עַל בְּנוֹי לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ יְיָ אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ יְהַב יְיָ יְבָרֵךְ יַת עַמֵּיהּ בִּשְׁלָם׃

ל

א מִזְמוֹר שִׁיר־חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד׃

ל תוּשְׁבַּחַת שִׁירְתָא עַל חֲנוּכַּת בֵּית מַקְדְּשָׁא לְדָוִד׃ אשבחינך

ימינך יי׳ נאדרי בכח׳ הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם׳ קול יי׳ בכח קול יי׳ בהדר׳ איש חיל בכח: ישב ה׳ קמצ׳ וסי׳ ישב נא עבדך ואמת בעירי׳ לבני עמון כה אמר׳ ובמושב לצים׳ יי׳ למבול ישב׳ יי׳ בכל צדקתיך: בשלום ב׳ דגשים בקריאה וסימן בשלום שודד יבואנו׳ יי׳ יברך את עמו בשלום: ל׳ מזמור ב׳ בטעם פזר וסימן שיר חנוכת הבית׳ שירו ליי׳ שיר חדש:

ויש במזמור זה שמונה עשרה אזכרות וכנגדן תקנו שמונ׳ עשרה ברכות: קול יי׳ על המים · על ים סוף ירעם משמי׳ יי׳ וגו׳: הרעים · טונ״ירטאו״ש בלע״ז: קול יי׳ בכח · בשעת מתן תורה שמכם את קולו לפי כחן של ישראל שנ׳ והאלהים יעננו בקול בקולו של משה: קול יי׳ שובר ארזים · מלכי האומו׳ כענין שנ׳ וירעם יי׳ בקול גדול על פלשתי׳ וגו׳ כי מקול יי׳ יחת אשור ובשעת מתן תורה כי מי כל בשר וגו׳ ויחי אתה שמעת וחיית ואומות העולם שומעי׳ ומתים: וירקידם כמו עגל · את הארזים ואת ההרים שבאו לשמוע מתן תורה: לבנון ושריון · שמות הרים: חוצב להבות אש · טיי״לנט בלע״ז רבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבות אש מפיו ונחקק על הלוחות כתבניתם: יחיל מדבר · לשון חיל כיולדה: יחיל יי׳ מדבר קדש · הוא מדבר סיני כמו שאמרו רבותינו במסכת שבת חמשה שמות נקראו לו מדבר סיני מדבר צין מדבר קדש מדבר קדמות מדב׳ פארן מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו: קול יי׳ יחולל אילות · יפחיד ויחיל לעתיד את האומות שהם עכשיו עומדו׳ בחוזק כאילות כענין שנאמר משוה רגלי כאילות אמר רבי פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות כנקיבות שרגלי הנקיבות עומדות יותר מן הזכרי׳ ליסנא אחרינא יחולל קרי״אה בלע״ז כמו לפני גבעות חוללתי: ויחשוף יערות · כמו מחשוף הלבן יקלף עצי היער כלומר יפשיט מכבודם האומות משולים כעצי היער אשר כגובה ארזים גובהו: ובהיכלו · שיבנה: כולו אומר כבוד · הכל יקלסוהו שם ויאמרו יי׳ למבול ישב בגדולתו יחידי וגם עתה וישב יי׳ לבדו מלך לעולם והאלילים כליל יחלוף אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום ורבותינו דרשוהו במתן תורה שנתפחדו ונתבהלו האומות ובאו להם אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מבול הוא בא להביא לעולם אמר להם כבר נשבע שלא יביא אלא קול ההמון ששמעתם הקדוש ברוך הוא נותן תורה לעמו: שיר חנוכת הבית · שיאמרוהו הלוים בחנוכת הבית בימי שלמה: ארוממך

הושיע · בעבור שהזכי׳ כי השם היה עוזו ויעלוז לבו התפלל שירעה את ישראל על כן הושיע וברך להוסיף השם עליהם וישמרם כמו הרועה על כן ורעם ונשאם כלומר שיושיב׳ במקום גבוה שלא תוכלנה החיו׳ להזיקם ור׳ משה אמ׳ כי ונשאם שיתן להם ברכם כדרך ינשאוהו אנשי מקומו: מזמור · הבו ליי׳ בני אלים · הבו אולי פ׳ תשתנה תנועת ההא בעבור אות הגרון כמו את אשר תאפו אפו ובני אלים הם הככבים והעד ברון יחד ככבי בקר ואחריו ויריעו כל בני אלהים והטעם כפול וטעם להזכיר הככבים כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת אלהי האלהים והזכיר פעם אחרת הבו ליי׳ כי כן תמיד על דרך נשאו נהרו׳ יי׳ וטעם הבו ליי׳ בדבור על דרך תנו עוז שתודו שהעוז והכבוד לשם לבדו וטעם והשתחוו כהשתחוות העבד לאדוניו ברצותו לעשות את אשר יצונו והטעם כי אין יכולת בכוכבים לשנות את תנועת׳ ודרכי מערכת׳: קול · הזכיר יי׳ בעבור הראות כחו ועתו בעת רדת הגשם כאשר כתוב באיוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר ובעבור כי הזכיר ככו׳ שמו קראו ש הככו׳ הרעים וזה פיר׳ קול יי׳ על המים וטעם יי׳ על מים רבים שיביא רעם אחרי רעם והנה מלת הרעים מוסבת עצמה ואחרת עמה: קול · יש אומרים בכח שאם השם בתולדת וככה בהדר ויש אומרים בגבורות שיש להם כח ובהדר הם ההרים כמו והדורים אישר ועל זה הדרך יהיה השם תאר כאלו אמר בבעלי הכח על דרך ואני תפלה או פי׳ בכח הכתוב אחר זה קול ה׳ שובר ארזים והזכיר הארזי׳ בעבור היותם חזקים וטעם ארזי הלבנון הם הידועים בארזים: וירקידם · זה הדבר ידוע ממעשה הרעם: כמו בן ראמים · בן חורים בן אתונות: קול יי׳ חוצב להבות אש · אמר רבי משה זה רמז לאבן שהוא כדמות ברזל הסורפת וטעם חוצב שחצבם מהמקור והטעם בדמיון כאלו חצבם ולפי דעתי שהטעם על הברקים כדרך ועליון יתן קולו ואחריו ישלח חציו: קול יי׳ יחיל מדבר · דרך משל כמו תכאיבו באבנים או רמז לחיות המדבר כאשר יפרש: קול יי׳ יחולל אילות · הזכיר מדבר כנגד בהדר · והזכיר מדבר קדש בעבור היותו גדול ונורא והזכיר אילות כי לידתן קשה והנה הרעם מחולל והטעם יביא להם החיל מהרה ותלדנה בהפתח הרחם האילה דש בעבור הפחד וטעם ויחשף יערות יגלה בנפול האילנים · יש אומרים כי טעם ובהיכלו השמים כמו יי׳ בהיכל קדשו וטעם שהשוכנים בו יתנו כבוד לשם ואומרים כמה גדול כבודך ואחרים אמרו כי הטעם על הכהנים והלוים העומדים להתפלל ורבי משה אמר כי הטעם שהשוכנים בהיכלו הוא בית המקדש ולא יפחדו כי השם יכבדם שלא יבא להם שום נזק בעבור הרעש על כן אחריו יי׳ למבול ישב והטעם כי המים השחיתו הרשעים או כתגלתה מלכות השם כי עשה בהם משפט והנה השם ימלט חסידיו כנח ובניו וימית שונאיו ואחרים אמרו כי טעם להזכיר המבול בעבור שהזכיר חלק מנפלאותיו והוא רדת הגשם הזכיר הפלא העצום והוא הגשם הרב בימי נח וזהו אות כי השם יושב קדם ולעולם חסדו על עמו על כן אחריו יי׳ עוז לעמו יתן ויש אומרים כי הזכיר המבול בעבור השבועה שהמי׳ לא ישחיתו כל הארץ ולא תשחת ממלכת השם שהוא מלך החיי׳ על כן אחריו וישב יי׳ מלך לעולם ויש אומרים כי מיום שישב לשפוט בימי המבול נראתה מלכותו ויפחדו בני אדם הבאים אחרי המבול כי לפני כן לא היה מבול: יי׳ · תפלה או ברוח הקודש שהשם יתן עוז לעמו בעתות הרעש ושלום יהיה להם: מזמור · חנוכת הבית · יש אומרים שצוה דוד שינגנו המשוררים זה המזמור בחנוכת הבית הראשון ויש אומרי׳ בחנוכת הבית השני או הפליטי כי דמה ימי הגלות לימי החולי כאשר אפרש והקרוב אלי כי זה המזמור חברו בחנוכת ביתו בית ארזים כי הכתוב לא הזכיר בית השם וכמוהו ועוד ופסח לא יבוא אל הבית כאשר פירשתי במקומו ואותו הזמן חלה דוד ויחי מחליו ויאמר ר׳ משה כי דוד התאבל כאשר אמר לו נתן כי הוא לא יבנה הבית לשם וכאשר אמר לו כי שלמה בנו יבנה הבית אז התאזר שמחה תחת אבלו כי בנו כמוהו ולא יחרפוהו האויב ואמר כי יגון הנפש נמשל לחולי הגוף ויותר קשה כדרך רוח איש יכלכל מחלהו: ארוממך

ארוממך · כנגד דליתני כפי מחשבתו שהוא מת וטעם ולא שמחת ככתוב במזמור אשרי משכיל אל דל כי לדך אחד לשניהם : יי׳ · טעם שועתי אליך לבדך ולא לרופא ותרפאני : יי׳ · הטעם כמעט וירד אל הקבר ומאלנו מירדי בור שלם כמו תחת רדפי טוב : זמרו · בעבור היות דוד חסיד ככתוב ולא תתן חסידך חסדי דוד יבשר החסידים שאם קרה להם כאשר קראו הפעם יצילם : כי · טעם חיים ארוכי כמו אנשי מדות גדולות ודרך משל אמר כי הבכי ילין או יחסר הפועל כמו אשר ילדה אותה והטעם בערב ילין המלין בבכי ולבק׳ ברנה כי חסרון הבית בכל המקרא הרבה כמו הנמצ׳ בית יי׳ : ואני · אמר רבי משה זה טעם ויהי כי ישב המלך בביתו כאשר ענהו נתן כל אשר בלבבך עשה וזה רחוק והנכון כאשר יקרה לבריא בגופו ובחזקתו שיחשו׳ שככה יהיה תמיד ולא יבוא לו חולי שיחלם כחו : יי׳ · עתה אדע כי כחי שאתך היה בבריאותי כי עת שהסתרת פניך הייתי נבהל · אמר ר׳ משה כי העמדת הטע׳ העמדתני להררי עז כמו למען יזמרך כבוד שהוא כבודי ואחרים אמרו כי יוד להררי ס סימן המדבר והטעם לשום אותו כמו הר ור׳ יהודה הלוי אמר כי להררי כמו הררי בשל׳ כי משקלי השמות מ משתנים : אליך · יספר כי לא מצא מה לעשות כי אם לקרוא ולהתחנן ולומר מה תועלת במותי כי הדם הוא הנפש וכתו׳ ושרט לנפש : היודך עפר · ככתוב וישוב העפר אל הארץ : הפכת · שמת שיחיה עד מלאת כ נשמתו לעבוד בוראו ולהכיר מעשיו כי ב בעבור זה נברא וטעם פתחת שקי דרך משל כמתאבל על נפשו וטעם ותאזרני לחיזוק : למען · והטעם אני אודך כל ימי למען יודך ויזמרך כל אדם שיש לו כבוד והטעם נשמת חכמה ובעבור כי המשכילים מעטים אמ׳ כבוד ולא כל כבו׳ :

ארוממך יי׳ כי דליתני · הגבהתני : ולא שמחת אויבי לי · כמו עלי שהיו אומרים אין לדוד חלק לעה״ב וכשראו שבשבילו נפתחו הדלתות לארון אז ידעו שמחל לו הקב״ה על אותו עון ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה : ותרפאני · היא סליחת עון כמו ושב ורפא לו : מירדי בור · כמו מירידתי לבור שלא ארד לגיהנם : זמרו ליי׳ חסידיו · על מה שעשה לי כי יכולים אתם לחסו׳ בו שייטיב לכם ואפילו אתם שרויי׳ בצער ש תירא כי רגע קטן באפו וחיים ברצונו וחיים ארוכים יש ב בהרצותו ובהפייסו : ואני אמרתי בשלוי · בשלוותי הייתי חושב לא אמוט לעולם אבל אין הדבר ב ברשותי כי אם ברשותו של הקב״ה ברצונו העמיד את הררי את ג גדולתי להיות עוז וכיון שהסתיר פניו ממני מיד הייתי נבהל ואקר׳ אליך ואתחנן תמיד לאמר לפניך מה בצע בדמי וגו׳ ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי : פתחת · אלאק״ם בלע״ז כמו ויפתח את הגמלים ורבותינו דרשו כל המזמור על מרדכי ואסתר והמן בפסיקתא זוטא : ואני אמרתי בשלוי · אמר המן אליך יי׳ אקרא אמרה אסת׳ וכו׳ עד היה עוזר לי : הפכת מספדי למחול לי · אמר מרדכי וכל ישרא׳ : מצודו׳ פלייסי״ץ בלע״ז : תנחני · מונא״ר אמויי בלע״ז כמו לך נחה את העם הזה : הסגרתני · ליבר״א אמויי בלע״ז ומנחם חבר אותו לשון סגירה וכן כל לשון סגר : בידך אפקיד רוחי · קומנד״יר בלע״ז אפקי׳ רוחי תמיד לפי שאתה פדית אותי מצרה : השומרים הבלי שוא · המצפים לתשועת עז׳ : עששה

העלית ג׳ בקריאה וסימן לך עלה מזה אתה והעם · ושמעו מצרים כי העלית · יי׳ העלית מן שאול נפשי חייתני : ולבקר ב׳ וחסר וסימן בערב ילין בכי ולבקר רנה · והם על המפתח : מה בצע ב׳ וסימן כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו · מה בצע בדמי ברדתי אל שחת : פתחת ב׳ וסימן למוסרי · פתחת שקי : ותאזרני ב׳ וסימן חיל ·

ל׳ ארוממך יהוה כי דליתני ולא שמחת איבי לי : יהוה אלהי שועתי אליך ותרפאני : יהוה העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור : זמרו ליהוה חסידיו והודו לזכר קדשו : כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה : ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם : יהוה ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל : אליך יהוה אקרא ואל יהוה אתחנן : מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך : שמע יהוה וחנני יהוה היה עזר לי : הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה : למען יזמרך כבוד ולא ידם יהוה אלהי לעולם אודך :

לא למנצח מזמור לדוד : בך יהוה חסיתי אל אבושה לעולם בצדקתך פלטני : הטה אלי אזנך מהרה הצילני היה לי לצור מעוז לבית מצודות להושיעני : כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני : תוציאני מרשת זו טמנו לי כי אתה מעוזי : בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יהוה אל אמת : שנאתי השמרים הבלי שוא ואני אל יהוה בטחתי : אגילה ואשמחה בחסדך אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי : ולא הסגרתני ביד אויב העמדת במרחב רגלי :

(Masoretic marginal notes: ג׳ · ל׳ — ל׳ · ג׳ · ל׳ — ל׳ · מירדי ק׳ — ה — ל׳ וחס על המפתח — ל׳ ומל׳ — ל׳ — י — ל׳ — ל׳ · ל׳ — ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ — ב׳ חיל — ל׳ — א — י׳ לף לסעי׳ — ל׳ — י׳ ויחילון — ה — ל׳ מל׳ ל׳ · כו מ׳ל — ב׳ מסורים — י׳ — ל׳ חס׳ ה׳ ככתו׳ — ה׳ לף כסיפ׳)

תרגום: אשבחנך יי׳ ארום אזקפתני ולא אחדיתא בעלי דבבי עלי : יי׳ אלהי צליתי קדמך ואסתני : יי׳ אסקתא מן שיול נפשי קיימתני מן למחת לגובא : שבחו קדם יי׳ חסידוי ואודו אדכרות קדשיה : מטול דשעתא רוגזיה חיי עלמא ברעותיה טבא ברמשא מבית בבכותא ולצפרא מקים בתשבחתא : ואנא אמרית במתבי ברוחצנה דלא אזוע לעלמא : יי׳ ברעותך אתעתדתא לטוריא עשיניא סליקתא שכנתך הוית מתבהל : קדמך יי׳ אקרי ולותך אלהי אצלי : מה ממון אית בדמי במחתי לבי קבורתא אפשר דישבחונך נחתי עפרא התחויתון הימנותך : קבל יי׳ צלותי וחוס עלי יי׳ הוי סעיד לי : אפכתא אליי לחנגין לי שריתא סקי וזרזתני חדוא : מן בגלל דישבחון יקירי עלמא ולא ישתקון יי׳ אלהי לעלמא אשבחנך : לא לשבחא תושבחתא לדוד : במימרך יי׳ סברית לא אבהת לעלמא בצדקתך שיזב יתי : אצלי לותי אודנך בסרהוביא פציתי הוי לי לכרך עשין לחוסנא כריכא למפרק יתי : מטול דתוקפי ורוחצני את ובגלל שמך דבר יתי וזון יתי : אפק יתי ממצדתא דנן דפרסין לי ארום אנת עושני : באידך אמני רוחי פרקתא יתי יי׳ אלהא קשיטא : שנאתי דנטרין עובדין דדמין ללמא ולשקרא ואנא על יי׳ כליתי : אבוע ואחדי בטיבותך די חמית ית סגופי ידעתא בעקתין דנפשי : ולא מסרתני באידא דבעיל דבבא אקמתא לרוחא רגלי : חוס עלי

שמחה : ידם ב׳ וסימן לכן המשכיל · למען יזמרך כבוד : ואור ישב בדד וידם : לא׳ למנצח מזמור י׳ ר״פ וסימן עד אנה יי׳ תשכחני · השמים מספרים · יענך יי׳ ביום צרה · יי׳ בעזך ישמח מלך · בך יי׳ חסיתי · אשרי משכיל אל דל · בבוא אליו נתן הנביא · שמע אלהים קולי · לך דמיה תהלה · חלצני יי׳ מאדם רע : ראית ה׳ ה׳ בכתובים ד׳ חסר ה׳ ואחד מל וסימן אשר ראית את עניי · אם ראית גנב ותרץ · ראית איש חכם בעיניו · האיל אשר ראית · ראתה כי אתה עמל · בתרא ראתה כתיב וכל שאר קריאה דכוו׳ חסר בס״ב מל בלישנא וסי׳ וראיתה אתה ונאספת · לך הגד למלך אשר ראיתה :

למנצח : בך יי׳ חסיתי אל אבושה לעולם · כתבו לאחד מהמשוררים לנגן : בך · טעם כי אויבי אנשי חמס הם לי אנס : הטה · לדברי תורה כלשון בני אדם כי הנוטע אזן ישמע מבלי אזן : לבית מצודות · מקום גבוה שלא יפחד בו מהאויב : כי סלעי · כנגד צור מעוז ומצודתי כנגד בית מצודות וטעם תנחני בעבור כי ההליכה בהר בעבור גבהו קשה וטעם תנהלני לאיטי : תוציאני מרשת · אלה טמנו לי ויש אומרים כי כמו זאת : בידך · הטעם שלא יוכל האויב לקחתה ובעבור שנתנה לפקדון הזכיר יי׳ אמת בעבור הפקדון וטעם יי׳ שלא יוכל בעל כח לאנסו : שנאתי השומרים · הניחוש והקסם אי זה יום יצא למלחמה כי בטחונו על השם לבדו : אגילה · והנה אם נברה ידי לא אשמח רק בחסדך : ולא הסגרתני · מגזרת סגירה כאדם נסגר נתון למוסירה : במרחב רגלי · שילך למקום שיאהב הפך הסגרתני :

י חָנֵּנִי יְהוָה כִּי צַר לִי עָשְׁשָׁה בְכַעַס עֵינִי נַפְשִׁי וּבִטְנִי׃ כִּי כָלוּ בְיָגוֹן חַיַּי וּשְׁנוֹתַי בַּאֲנָחָה כָּשַׁל בַּעֲוֺנִי כֹחִי וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ׃ מִכָּל־צֹרְרַי הָיִיתִי חֶרְפָּה וְלִשְׁכֵנַי מְאֹד וּפַחַד לִמְיֻדָּעָי רֹאַי בַּחוּץ נָדְדוּ מִמֶּנִּי׃ נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד׃ כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים מָגוֹר מִסָּבִיב בְּהִוָּסְדָם יַחַד עָלַי לָקַחַת נַפְשִׁי זָמָמוּ׃ טו וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְהוָה אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה׃ בְּיָדְךָ עִתֹּתָי הַצִּילֵנִי מִיַּד־אוֹיְבַי וּמֵרֹדְפָי׃ הָאִירָה פָנֶיךָ עַל־עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ׃ יְהוָה אַל־אֵבוֹשָׁה כִּי קְרָאתִיךָ יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים יִדְּמוּ לִשְׁאוֹל׃ תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר הַדֹּבְרוֹת עַל־צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה וָבוּז׃ כ מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר־צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם׃ תַּסְתִּירֵם בְּסֵתֶר פָּנֶיךָ מֵרֻכְסֵי אִישׁ תִּצְפְּנֵם בְּסֻכָּה מֵרִיב לְשֹׁנוֹת׃ בָּרוּךְ יְהוָה כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי בְּעִיר מָצוֹר׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי נִגְרַזְתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אָכֵן שָׁמַעְתָּ קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ׃ אֶהֱבוּ אֶת־יְהוָה כָּל־חֲסִידָיו אֱמוּנִים נֹצֵר יְהוָה וּמְשַׁלֵּם עַל־יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה׃ כה חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל־הַמְיַחֲלִים לַיהוָה׃

לב

א לְדָוִד מַשְׂכִּיל אַשְׁרֵי נְשׂוּי־פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה׃

חוּס עֲלַי יְיָ אֲרוּם עִיק לִי בִּלְאַת מְרוּגְזָא עֵינִי אִתְעַק נַפְשִׁי וּכְרֵיסִי׃ אֲרוּם שֵׁיצִיאוּ בִדְוָנָא חַיַּי וּשְׁנַי בְּתַנְחֲתָא תְּקַל בְּחוֹבֵי חֵילִי וְאֵבָרַי חֲשַׁכוּ׃ מִן כָּל מְעִיקַי הֲוֵיתִי כְּסוּפָא וְלִשְׁבָבַי לַחֲדָא וּדְלוּחָא לְיָדְעִין לִי רַחֲמַיָּן לִי בְּשׁוּקָא עָרְקִין מִן קֳדָמַי׃ אִתְנְשֵׁיתִי הֵיךְ שְׁכִיבָא מִן רַעְיוֹנָא הֲוֵיתִי כְּמָן דִּפְחַר תְּבִיר׃ מְטוּל דִּי שְׁמַעִית טִיב בִּישׁ דְּאָמְרִין עֲלַי עַמְמִין סַגִּיאִין רְתִיתָא מֵחֲזוֹר חֲזוֹר ב בְּאִתְכַּנְּשֵׁיהוֹן כַּחֲדָא עֲלַי לְמִסַּב נַפְשִׁי חֲשִׁיבוּ׃ וַאֲנָא עֲלָךְ רְחִיצִית יְיָ אֲמָרִית אֱלָהִי אַנְתְּ׃ בְּאִידָךְ זִמְנֵי פּוּרְקָנִי פְּצֵי יָתִי מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבִי וּמְרָדְפַי׃ אַנְהַר סְבַר אַפָּךְ עַל עַבְדָּךְ פְּרוֹקְנִי בְּטוּבָךְ׃ יְיָ לָא אֶבְהַת אֲרוּם קְרֵיתָךְ יִבְהֲתוּן רַשִּׁיעֵי יִשְׁתְּקוּן וְיֶחֱתוּן לִשְׁיוֹל׃ תִּתְפַּקְקָן סִפְוָת שִׁקְרָא דִּמְמַלְּלָן עַל צַדִּיקַיָּא גִּדּוּפִין בְּגֵיוְתָנוּתָא וּבְסַרְנוּתָא׃ כְּמָה סַגִּי טוּבָךְ דְּאַטְשֵׁיתָא לְדָחֲלִין מִנָּךְ עֲבַדְתָּא לְסָבְרִין עֲלָךְ לְמִפְרַע לְהוֹן אֲגַר טָב קֳבֵיל בְּנֵי נָשָׁא׃ תִּטְמְרִנּוּן בְּטוּמְרָא בְּעֵדֶן רוּגְזָךְ מִנְּדוּדֵי גַבְרַיָּא תִּטְשִׁנּוּן כַּד בִּמְטַלַּלְתָּא מִתְּגְרַת לִישָׁנַיָּא׃ בְּרִיךְ יְיָ אֲרוּם פְּרֵשׁ טֵיבוּתֵיהּ לִי בְּקַרְתָּא בְּרִיכְתָּא׃ וַאֲנָא אֲמַרִית בְּאִתְבָּעוּתִי לְמֶעְרוֹק אִשְׁתֵּצֵיתִי מִקֳּבֵיל יְקָרָךְ בְּקוּשְׁטָא שְׁמַעְתְּ קָל צְלוֹתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי לְוָתָךְ׃ רְחוּמוּ יַת יְיָ כָּל חֲסִידוֹי מְהֵימְנַיָּא נָטֵיר מִן בִּישׁ יְיָ וּפָרֵיעַ עַל דּוֹרְבָנֵי דְּעָבְדִין ג גֵּיוְתָנוּתָא׃ תְּקוּפוּ וְיִתְעַלֵּם רַעְיוֹנְכוֹן כָּל דְּכָלְיָן לְמֵימְרָא דַיְיָ׃

לב לְדָוִד שִׂכְלָא טָבָא אֲמַר דָּוִד טוּבוֹי דְּמָן דְּשָׁבְקִין לֵיהּ מְרוֹדוֹי חָפְיָן עַל חֶטְאוֹי׃

ופחד ג' בטעמא לעיל וסימן לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק · ופחד למיודעי ראי בחוץ · וחד מלרע ופחד ורחב לבבך: אויבי יא מלאים וסי' נמסר בשמואל א' ריש סימן ב' ובתהלים סימ' ט': בגאוה ב' וסי' בגאוא ובגודל לבב לאמר · בגאוה ובוז: צפנת ג' בקרי' וסימ' מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך · ואלה צפנת בלבבך · כי לבם צפנת משכל: אהבו ב' בקריאה וסימן שנאו רע' אהבו את יי כל חסידיו: ומשלם ג' בקריאה וסימן ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו · ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם · ומשלם על יתר עשה גאוה · אנך:

ל' מכעס · ז' כסיפ' · ל' ומל' · ל' · ל' · ב' · ל' · זא כסיפ' וחד כמת · ל' · ל' וחסר · זא מל' · ב' · סימן · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' וחסר · ל' · זא · ב' סבאו רע · ג' · ב' · ל' וחסר · טב למשה

עששה · כהתה לשון עששית שאדם נותן זכוכית לנגד עיניו לראות לעבר הזכוכית דבר אין אותה מראה ברורה: ועצמי · עששו · לשון רקב כאו אכלם עש: מכל צררי · מאת כל צררי הייתי חרפה לנדוף: ולשכני · אני חרפה מאד ופחד למיודעי אמישקנטייסנץ בלעז מתפחדים על קורותי: ככלי אובד · ההולך לאבוד כל לשון אבידה אין הלשון נופל על בעל אבידה לומר הוא אבד אותה אלא האבידה אובדת ממנו כלא אשר תאבד ממנו האובדת לא בקשת': דבת רבים · עצת רבים דבת פרלדי"ץ בלעז לשון דובב שפתי ישנים וכן כל דבה שבמקרא: מגור מסביב · שמיירא"ן ומפחדין אותי: בהוסדם · בהתיעצם: זממו · לשון מחשבה: בידך עתותי · עתים העוברים עלי על פיך הם ובגזירותיך: אל אבוש כי קראתיך · אחרי שקראתי' אין כאה שאבוש: ידמו לשאול · ישתקו וישמו למות: הדוברות על צדיק עתק · שאומרו' לשאול עלי דוד מבק' רעתך: עתק · שהיה דבר שאינו כמו ויעת' משם ודוכם פתר אותו לשון דבר גדול וקשה כמו עתקו גם גברו חיל הון עתק ולמכס' עתיק: מה רב טובך · ידעתי לעולם הבא יש שכר טוב ליראיך ומכל מקום בעולם הזה שהרשעים מקיפין אותם אני מתפלל עליהם שתסתירם בסתר פניך: מרוכסי איש · מחבורי רשעי' המתקשרים יחד להרע להם: בעיר מצור · בקעילה כשאמר שאול עלי כסגר לבא בעיר דלתים ובריח: ואני אמרתי בחפזי · כשיצאתי מקעילה ובאתי למדבר מעון והיית' נחפז ללכ' מפני שאול כי הסגירני ושאול ואנשיו עוטרים אלי אל אנשי לתפסם: אמרתי בלבי נגרזתי נכרתי לשון גרזן הכורת את העץ על שם נזירתו נקר' גרזן כך פי' דונש ומנחם חברו כמו נגרשתי ואין לו דמיון בתורה: אמונים נוצר יי' · כמו האומר יי' את המאמינים בישועתו וסומכין עליו: על יתר · מדה במדה מכוונת כחוץ על יתר הקשת או יש לפתור על יתר חבל כנגד חבל קו כנגד קו ל"א יתר הוא לשון נאוה כמו יתרת עשה פירו' ומשלם על יתר ומשלם בגאוה לעושה גאוה: חזקו ויאמץ לבבכם · כמו שראיתם שעשה לי להושיעני שהוחלתי לו: לדוד משכיל · אמרו חכמים כל מזמור שנאמר בו משכיל על ידי תורגמן אמרו: אשרי נשוי פשע · שהקב"ה נושא פשעו ומכסה חטאיו נשוי אנפורד"וניץ בלעז ולא יחשב לו עון ובלבד שלא תהא ברוחו רמיה להיות בדעתו לשוב אל קיאו:

כי

חנני · יתכן שטעם העמדת כי אני אשמח בחסד שעשית עמי בימים שעברו ולא הסגרתני רק עתה צר לי מאד ולא מרחב · רבים פי' שזה המזמור על חולי שקרהו טעם עששה בכעס בעבור היות כעס האויב עלי עששתי כולי כאלו עש אכלני ודימה היגון שהוא בלב לאוש הגוף · וטעם עיני שהמאכל הרואה החולה יתעבהו כל אכל תתעב נפשו וטע' נפשי הנפש המתאוה שכחה כטוע בכבד וכב' הכתו' אומר הנפש האוכלת ובטני רמז לקרב ה העליון ששם המאכל והנה הטע' כי כח הגוף חלש כבב' אכלו עש: כי כלו · בחסרון המאכל דרך משל והזכיר ה העצמות שהם מוסדות הגוף: מכל · הזכיר כי מפחת צורריו תבא לו חרפה: ולשכני מאד · היה חרפה להם בעבו' שהם קרובי' אין: נדדו ממני · כאדם שיברח מראות חלי קשה ודבר מגונה וכמאס למראה: נשכחתי · שאדם לא יזכרני ככלי אין חפץ בו כאשר יאבד לא יבוקש: כי · יתכן היות נשכחתי מפחת השם בעבור שלא יושיעני כאלו שכחני בעבור שאמר אחר כן כי ש שמעתי דבת רעה ש שיוכיחו עלי שיפחד מ ממנה כל השומע או טעמו להיות לי מגור מכל סביבי: בהוסדם · מגזרת סוד: ואני · אף על פי שיחשבו האויבי' ששכחתני אני בך א אבטח ואודה כי אתה אלהי: בידך · כנגד השומרים הבלי שוא כי עת ישועתי בידך לבדך הוא: האירה · מלת על כמו אל כמו ותתפלל על יי' כמו יאר יי' פניו כי ההוה במצוק כיושב בחשך על כן האירה: תאלמנה · בעבור שהזכיר למעלה כי ש שמעתי דבת רבי' והנה עתק כדרך וידב' אתם קשות והנה יחסר דבר וטעם צדיק כמוני: מה · ואלה הדוברים עתק לא ידעו הטוב ש שצפנת ליריאיך וכבר עשית כמה טובו' בגלוי לחוסים בך וזה טעם נגד בני אדם: תסתירם · וככה כל יריאיך תסתירם וסתרם הוא שתסתיר פנים מאנשים מעותים: מרכסי · מגזרת והרכסים לבקעה ויש אומרים תסתירם בסתר שירא פניך מריב לשונות ויש אומרים בסתר אפך וכעסך מהם בריב לשונות כי דבת רבים: ברוך ה' · יש אומרים כאלו הייתי בעיר מצור או אז אומר בעיר מצור ברוך יי': ואני נגרזתי · מגזרת גרזן שהוא כלי לכרות בו ויש אומרים שהוא הפוך וכאשר אמר עיניך אמר שמעת: אהבו · לשון צווי כמו אחזו לנו שועלים: אמונים · תאר כמו פסו אמונים: על יתר · הנותרים מאנשי הגאוה ומלת לעשות לתקן הסבות כמו וימהר לעשות אותו ויתכן היות גאוה חסר בי"ת גם יחסר מלת מעשה כאלו אמר ומשלם על יתר עושה מעשה בגאוה: חזקו · אמר לחסידים אהבו בעבור גורל מעלתם ולמיחלים חזקו: לדוד משכיל אשרי כסוי פשע · יתכן היות זה המזמור על טעם פיוט תחלתו משכיל או בעבור שכתוב בו אשכילך ומלת נשוי פשע מבעלי האל"ף כא על דרך בעלי הה"א או שניהם נמצאים והעד וגמו את כלימתם וכסוי פעול כי וכוסה קלון פועל יוצא והטעם כי המוכה או הנגוע בעבור פשע שעשה בגלוי על כן אמר אודה עלי פשעי ויש שאלה קשה הנה מצאנו דוד אומר כי חסיד אני ולא תתן חסידך אם כן איך מצאנו בכמה מזמורים שיש לו פשעי' ועונות כי פשעי אני אדע והתשובה כי לבו היה שלם עם השם ולא פשע ולא חטא רק כנגד בני אדם יש לו פשיעות בשגגה ואחרים אמרו שהוא מדבר בעד אחרים שהם בגלות אם כן מה יעשה במלת כי פשעי אני אדע שהוא בדבר בת שבע ועוד אפרשנו:

אשרי

הנה כסוי חטאה הוא העושה תשובה וסר חרון השם ממנו ולא כראתה

אשרי חטאתו שלא היה עליה עונש טעם יחשוב ממחשב או חשבון ורמיה כמו מרמה ויש אומרים ואין ברוחו להיות כקשת רמיה ועוד אפרשנו: כי׳ אם שתקתי שלא אדבר כלכור בני אדם בלו עצמי בשאגתי כמו האריה שירים קול: כי׳ ידך׳ מכתך כי המכה ביד היא: לשדי׳ מגזרת לשד השמן והטעם הליחה החמה שבה חיי האדם גם בחרבוני קיץ דרך משל שיבשה הליחה וימיו קרבו למות: חטאתי׳ כנגד כסוי חטאה ועוני כנגד לא יחשב יי׳ לו עון ופשע כנגד כשוי פשע וטעם אודה להתודות וטעם נשאת ברוח הקודש או שנשא עד היום עונו: על זאת׳ שאת׳ נושא עון: לעת מצוא׳ כדרך דרשו יי׳ בהמצאו ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ומצאת או כאשר ימצא לבו מפונה ממחשבות ופנוי מעסקיו וצרכיו או יתפלל על דרך על כן מצא עבדך את לבו׳ טעם לשטף מים רבים רמז להמית אויביו במים כמו ימשני ממים רבים או המות ואתחלואים והמשילם למים שהתגברו וטעם רק כי המים יכיקו אחרים וכאלו הוא קשור עם אליו לא יגיעו וכמוהו בלשכינו הרבה: אתה׳ יתכן להיות מצר כמו אויב או הצרת החולי כמו צר ומצוק והעד רביא מכאובים: רני פלט׳ אמר רבי משה תסובבני פועל יוצא לשנים פעולים קולות מלאכי שאמלט והנה רני כדרך ותעבור הרכה והם יוכיחוני ויאמרו אשכילך בדרך זו תלך כמו זאת ותחסר ב״ית מן רני ויש אומרים בטעם רמז: אל תהיו׳ זאת היא העצה: כסוס כפרד׳ דרך בזו בלא ו״ו כרע כאה לי ופעמים יחסרו הכ״ף אמר רבי משה הטעם

כי החרשתי׳ כאשר החרשתי מלהתודות על פשעי לפניך: בלו עצמי׳ מרוב אנחות דאגותי כל היום שהייתי דואג מפני הפורענות: כי יומם ולילה׳ היה כבד עלי מורא ידך ונזירותיך: נהפך לשדי׳ לחלוח שלי וכן לשד השמן לחלוח שמן כך פירשו דונש ומנחם חברו לשון שדידה כמו משוד עניים דפשעי זו שדוני: בחרבוני קיץ׳ על שיבשו כחורב הקיץ מפני דאג׳ כובד ידך שהייתי דואג על חטאי ולפיכך חטאתי אודיעך תמיד ולשון הווה הוא׳ כי אמרתי טוב שאודה עלי פשעי ליי׳ ועתה כשהודתי ואמרתי לנתן הנביא חטאתי נשאת עון חטאתי כענין שנ׳ שם גם יי׳ העביר חטאתך וגו׳: לעת מצוא׳ בהמצאו לקבל תפילתו ומה היא זאת רק לשטף מים רבים אשר לא יגיעו שיג שלא יפול ביד האומות שהם כמים שוטפי׳ וכן מצינו שהתפלל דוד על זאת ואמ׳ אפלה נא ביד יי׳ כי רבי׳ רחמיו וביד אדם אל אפולה: אתה סתר לי׳ להסתר בצלך מפני פחד אויב: תצרני׳ כמו תשמרני: רני פלט׳ רנה של הצלה: תסובבני׳ לשון הווה הוא סבבתני תמיד רני פלט וכך אמרת לי אשכילך ואורך דרך ללכת: איעצה׳ ארמוז לך בעיני רמז מה תעשה איעצה לשון קריצת עין כמו עוצם עיניו לחשוב תהפוכות בספר משלי: אל תהיו כסוס כפרד׳ שאינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה כשאתה ממתגו בו במתג הוא בולם פיו ומכסכס ברסנו וכשאת׳ מקרדו ומקרצפו אתה צרי׳ לבלום ולסגור פיו ולייסרו במתג ורסן כשאתה מעדהו עדי ומיפהו בל קרוב אליך שלא יקרב איך להזיקך כשאתה מיפהו במתג ורסן עדיו לבלום בשעת פיו שאתה מקרדו ומקרצפו אתה צרי׳ לסוגרו במסג ורסן שלא יקרב אליך׳ בלימה בלשון משנה לשון מסגר פיו בולם רגליו מבולמות במסכת בכורות ומנחם חברו לבלום וכן על בלימה לשון תוכן: בנבל עשור׳ של עשור מיני נעימה: ככד׳ לשון נודה וכן תרגם אונקלוס נכבו כמו כד קמו כשור וכן פיר׳ מנחם ואין כד ונאד שוין: נותן באוצרות תהומות׳ תחת הארץ:

לב׳ אשרי ד׳ בטעם וסי׳ נמסר בריש סיפר׳: בלו ד׳ וסי׳ לא בלו שלמותיכם מעליכם׳ בלו מרוב הדרך מאד׳ שלמותיהם לא בלו דעזרא׳ כי החרשתי בלו עצמי: ידך ה׳ חסר בסיפ׳ ומי׳ קומה יי׳ אל נשא ידך׳ ותנחת עלי ידך׳ תכבד עלי ידך׳ אם אלך בקרב צרה׳ פותח את ידך: הבין ה׳ בקריאה וסימן ויען יי׳ אליו יען אשר שאלת

אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהוָה לוֹ עָוֹן וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה׃ כִּי־הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל־הַיּוֹם׃ כִּי יוֹמָם וָלַיְלָה תִּכְבַּד עָלַי יָדֶךָ נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ סֶלָה׃ חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֹנִי לֹא־כִסִּיתִי אָמַרְתִּי אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַיהוָה וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה׃ עַל־זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל־חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשֵׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ׃ אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה׃ אַשְׂכִּילְךָ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ־זוּ תֵלֵךְ אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי׃ אַל־תִּהְיוּ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין בְּמֶתֶג־וָרֶסֶן עֶדְיוֹ לִבְלוֹם בַּל קְרֹב אֵלֶיךָ׃ רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע וְהַבּוֹטֵחַ בַּיהוָה חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ׃ שִׂמְחוּ בַיהוָה וְגִילוּ צַדִּיקִים וְהַרְנִינוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃

לג

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה׃ הוֹדוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ־לוֹ׃ שִׁירוּ־לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה׃ כִּי־יָשָׁר דְּבַר־יְהוָה וְכָל־מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה׃ אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ׃ בִּדְבַר יְהוָה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם׃ כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת׃

טוּבוֹי דְבַר נָשָׁא דְלָא חָשִׁיב יְיָ לֵיהּ עֲוָיָן וּדְלָא בְרוּחֵיהּ נִכְלָא׃ מְטוּל דִשְׁתַקִית מִן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא בַּלְיָין גַּרְמַי בִּנְהִמוּתִי כּוּלָּא יוֹמָא׃ אֲרוּם יֵימָם וְלֵילֵי תְּקִיפַת עֲלַי מַחֲתָךְ אִתְהֲפַךְ רוּטְבִי הֵיךְ שַׁרְבָּא דְקַיְטָא לְעָלְמָא׃ חוֹבְתִי אוֹדְעִנָךְ וַעֲוָיָתִי לָא חֲפֵירַת אֲמַרִית אוֹדֵי עַל מְרוֹדַי קֳדָם יְיָ וְאַתְּ שְׁבַקְתָּא עֲוָיַת חוֹבִי לְעָלְמִין׃ מְטוּל דָא יְצַלֵּי כָּל חֲסִידָא קֳדָמָךְ לְעִדָּן רְעוּתֵיהּ לְחוּד דְיֵיתוּן עַמְמִין סַגִּיאִין הֵיךְ מַיָּא לְוָתֵיהּ לָא יִמְטוּן לְמַבְאָשָׁא׃ אַתְּ הוּא יְיָ טְמוֹר לִי מִמְעִיקָא תִּנְטְרִנַנִי בִּיעָרַת שֵׁיזְבוּתָא תְּחַזְרִנַנִי לְעָלְמָא׃ אַשְׂכְּלִנָךְ וְאַלְפִינָךְ בְּאוֹרְחָא דְנָן תְּהָךְ אֲמַלְכִנָךְ וְאַשַׁוֵּי עֲלָךְ לְטָבָא עֵינִי׃ לָא תֶהֱווֹן כְּסוּסְיָא וְהֵיךְ כּוּדְנָא דְלֵית לְהוֹן בִּיוּנְתָא בִּזְמָמָא וּבְפָרוּמְבְּיָא תִקּוּנֵיהּ לְאִתְחֲסָמָא כַּחֲדָא לָא יִתְקְרֵב לְוָתָךְ׃ סַגִּיאִין כֵּיבִין לְרַשִׁיעָא וּדְרָחִיץ בַּיְיָ טֵיבוּתָא יְחַזְרִנֵיהּ׃ חֲדוּ בְּמֵימְרָא דַייָ וּבוּעוּ צַדִּיקַיָא וְשַׁבַּחוּ כָּל תְּרִיצֵי לִבָּא׃

לג שַׁבַּחוּ צַדִּיקַיָא קֳדָם יְיָ לִתְרִיצֵי יָאֵי שְׁבַחְתָּא׃ אוֹדִיאוּ קֳדָם יְיָ בְּכִנָּרָא בְּנִבְלָא דַעֲסַרְתֵּי נִימִין שַׁבַּחוּ לֵיהּ׃ שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ שִׁירְתָא חַדְתָּא אוֹטִיבוּ לְשַׁבְּחָא בְּיַבָּבָא׃ מְטוּל דְתַקִּין פִּתְגָמָא דַייָ וְכָל עוֹבָדוֹי בְּהֵימָנוּתָא׃ רָחֵם צִדְקְתָא וְדִינָא טוּבָא דַייָ מַלְיָא אַרְעָא׃ בְּמִלָּא דַייָ שְׁמַיָא אִתְעֲבִידוּ וּבְרוּחָא דְפוּמֵיהּ כָּל חֵילְהוֹן׃ דְמַכְנֵיס הֵיךְ זִיקָא מוֹי דְיַמָּא יְהַבְנוּן בְּאַפּוֹתִיקֵי תְהוֹמַיָא׃ וידחלון

חכמה ומדע: והכלבים עזי נפש׳ מדי עברו יקח אתכם׳ אל תהיו כסוס כפרד׳ חכמת ערום הבין דרכו׳ וסימן בלשון ארמי הון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא: לג׳ לישרים ג׳ בקריאה וסי׳ רננו צדיקים ביי׳ לישרים נאוה׳ זרח בחשך אור׳ יצפון לישרים תושיה׳ וא׳ ולישרים בלבותם: צדקה ומשפט ג׳ וסימן ושמרו דרך יי׳ אהב צדקה ומשפט׳ עשה צדקה ומשפט: תהומות ד׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ כנס כנד מי הים׳ יעלו הרים ירדו תהומו׳ בדעתו תהומות נבקעו׳ באין תהומות חוללתי׳ וע״ין בסדר בשלח בפסוק תהמת יכסימו:

אל תהיו כדמות הסוס שהוא צריך למתג ולרסן ואמר עדיו כמו לחיו וכמוהו המשביע בטוב עדייך: לבלום׳ מלה ידועה בלשון חז״ל׳ וטעם בל קרוב אליך להזיקך וי״א כי בל קרוב אליך חלילה לך מהיותך כסוס כדרך ועצת רשעים רחקה מני וי״א כי תחסר מלת אותו כאלו כתב במתג ורסן תפארתו לבלום אותו ועוד עדיו על דרך למצוא עונו לשנוא: רבים׳ אמר רבי משה מי שלא שם לבו לשמור אורחותיו אולי מעדו אשוריו ובעבור זה נקרא רשע ויתכן שהוא הכסוי פשע וטעם והבוטח ביי׳ שלא ישען על הרופאים כאסא ודע כי הכתוב לא התיר להתרפאות רק ממכת בן אדם כי השם לבדו הוא רופא ישראל ורפואתו לחזק כפשו ולהוסיף על יראתו: שמחו׳ הצדיקים שלא חטאו הם שמחים שלא יבוא עליהם אולי כי רופאם שהוא השם הוא שומרם והוא יסיר כל מחלה הנמצאים במאכלם: רננו צדיקי׳ השמיעו קול וכאוה מגזרת תאוה והנ״ון לבנין כפעל על משקל וכל נעשה במרחשת ויש אומרים כמו נאה בלשון תלמוד: הודו׳ בנבל עשור׳ אמר רבי משה נבל שיש בו עשרה נקבים ולא דבר נכונה כי נבל כלי בפני עצמו גם כן עשור כאלו אמר בנבל בעבור על דרך כרע כאה לי וכמוהו ככבם כאלוף ככבם אלוף כי הכ״ף ישמש בעבור שנים כדרך ב״ית באל שדי יעשה חפצו והעד שהם שנים עלי עשור ועלי נבל: שירו לו׳ בעבור שנים כאלו כתוב הטיבו נגן לו בתרועה כדרך אל באפך תוכיחני: כי׳ דבר יי׳ הם גזרותיו שגזר ונקראו דברים שהכל על ידי המלאכים שהם עושי רצונו וככה הודו כל הנביאים גם חכמי הלב וטעם שמחו עם זה הכתוב כי הצדיקים בשמחה וברננה לעולם ואינם מתעצבים על מה שנגזר עליהם השם כי הכל יושר ואמונה: אהב׳ הזכיר יושר עם דבר כי הוא הנכון ואמונה עם המעשים שיוכיח לאור כל תעלומה וצדקה כמו צדק כדי להשוות הכל ומשפט זה מזה וחסדו כולל הכל על כן חסד יי׳ מלאה הארץ: בדבר׳ שב להזכיר הדבר כי לא החלקים לבדם דבקים בדבר השם רק השרשים והזכיר השמים וברוח פיו כמו בדבר יי׳ בעבור כי כל הנבראים בארץ וכל ההווה בם תלוים במערכת השמים: כונס׳ והנה הזכיר בארץ בתחלה כי היא המוצק ואחנו הנולדים ממנה ואחר כך השמים ואחר כך הים ולא הזכיר גלגל הרוח והאש כי לא דבר רק על הנראה לעין אמר רבי משה לא יגלה שטח הארץ שהיא היבשה רק בעמוד המים כמו נד שנקוו המים והנה כונס מגזרת לך כנוס את כל היהודים ונתן באוצרות הטעם כפול:

ייראו׳ והנה הכל נברא בדברו והנה ראוי הוא שיראו אנשי הארץ מהשם ויחרדו אל דברו והזכיר כל הארץ כדרך וכל הארץ באו מצרימה : כי הוא אמר׳ בחפץ וברצון לא בכלי : הוא צוה ויעמד׳ הטעם כפול כאלו אמר כי הוא אמר ויהי אמר והוא צוה צווי׳ ויעמוד כאשר פירשתי כדרך וברך ולא תשיבנה כי כח השם בכח כל פועל עבר או עתיד : יי׳׳ ואחר כן שעצתו עומדת אין כח לכל הגוים להפר אותה רק הוא יפר עצתם : עצת יי׳׳ כנגד עצת גוים : מחשבות לבו׳ דרך משל כנגד מחשבות עמים : משמים׳ בעבור שהזכיר גבורת השם אמר כי הוא יודע סתרי לב והנה הוא חכם ואמיץ כח וטעם השקיף כאלו רואה הכל בעיניו והזכיר השמים כי הם סביבות כל הארץ

לנחלה ט״ו וסימן נמסר בסדר ויקח קרח : בני האדם ו׳ וסי׳ אשר בנו בני האדם׳ אם יי׳ הסיתך בי׳ את לבב כל בני האדם דמלכים דתפלת שלמה׳ וחברו דד״ה׳ משמים הביט יי׳ להודיע לבני האדם׳ וכל קהלת דכו׳ : עזרנו ב׳ וסי׳ עזרנו ומגננו הוא׳ עזרנו בשם יי׳ : לד׳ טעמו ד׳ בקרי׳ וסי׳ והיה טעמו כטע׳ לשד השמן׳ וישנו את

ייראו מיהוה כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל : כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד : יהוה הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים : עצת יהוה לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר : אשרי הגוי אשר יהוה אלהיו העם בחר לנחלה לו : משמים הביט יהוה ראה את כל בני האדם : ממכון שבתו השגיח אל כל ישבי הארץ : היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם : אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח : שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט : הנה עין יהוה אל יראיו למיחלים לחסדו : להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב : נפשנו חכתה ליהוה עזרנו ומגננו הוא : כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו : יהי חסדך יהוה עלינו כאשר יחלנו לך :

לד לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך : אברכה את יהוה בכל עת תמיד תהלתו בפי : ביהוה תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו : גדלו ליהוה אתי ונרוממה שמו יחדו : דרשתי את יהוה וענני ומכל מגורותי הצילני : הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו : זה עני קרא ויהוה שמע ומכל צרותיו הושיעו : חנה מלאך יהוה סביב ליראיו ויחלצם : טעמו וראו כי טוב יהוה אשרי הגבר יחסה בו : יראו את יהוה קדשיו כי אין מחסור ליראיו : כפירים רשו ורעבו ודרשי יהוה לא יחסרו כל טוב :

וידחלון מן קדם יי כל יתבי ארעא מניה ירתתון כל דירי תבל : מטול דהוא אמר והוי הוא פקד ואתקים : יי תבר מלכת עממיא בטל מחשבת אומיא : מלכתא דיי לעלמא קימא מחשבת לביה לדרי דריא : טובוי דנברא דיי אלהיה עמא די בחר לאחסנא ליה : מן שמיא אסתכל יי חמא ית כל בני נשא : ממדור בירת מותביה אודיק לות כל יתבי ארעא : די ברא יתהון מכון כחדא לבהון ומתבונן לכל עובדיהון : לית מלכא מתפרק בסגעי חילותיה גברא לא מתפצי בסגעי חיליה : שקרא סוסא לפורקנא ובסגעי רתוקפיה לא משתזיב : הא עינא דיי מסתכל לדחלין מניה לסברין לטיבותיה : למפצי ממותא נפשהון ולקימותהון באולצנא : נפשנא מסתכיא לפורקנא דיי סעודנא ותריסנא הוא : ארום במימריה יחדי לבנא מטול דבשום קודשיה אתרחצנא : יהי טובך יי עלנא היכמה דסברינן עלך :

לד לדוד כד שניית מדעיה קדם אבימלך ופטריה ואזל : אברך ית יי בכל עדן תדירא תושבחתיה בפומי : במימרא דיי תושבחת נפשי ישמעון ענותניא ויחדון : הבו רבותא קדם יי עמי ונרומם שמיה כחדא : תבעית אולפן מן קדם יי ועני ומכל דחלתי פציני : אסתכלו לותיה ואתנהרו ואפיהון לא עצבו : דין עניא צלי קדם יי שמיע ומכל עקתוי פרקיה : שרי מלאכא דיי חזור חזור לדחלין מניה ושזיב הנון : אשתמודעון וחמון ארום טב יי טובוי לגבר דאתרחיץ במימריה : דחילו מן קדם יי קדישוי ארום לית חוסרנא לדחלוי : בני אריון אתמסכנו וכפנו ותבעי אולפנא דיי לא חסרין כל טובא :

אזילו

רשי

המנין׳ הביט : היוצר יחד לבם׳ לב כלם יחד ויודע כל המחשבות ורבותינו הסיבוהו על ממכון שבתו השגיח יחד לבם היוצר ודרשו מכאן שכולן נסקרין בסקיר׳ אחת : בשנותו את טעמו׳ כענין שנ׳ ויתו על דלתו׳ השער וגו׳ וישנו את טעמו בעיניהם ששנה דברו וטעמו ועשה עצמו שוטה והוריד רירו על זקנו : לפני אבימלך׳ כך כל מלכי פלשתים נקראי׳ וכל מלכי מצרים פרעה ואעפ״י ששמו אכיש קורין לו אבימלך ומדרש אגד׳ שהיה צדיק כאבימלך שלא רצה להרגו ואנשיו אומרים לו הלא זה דוד מלך הארץ כדאיתא במדרש תהילים : ביי׳ תתהלל נפשי׳ מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושי׳ ולהגן : תתהלל נפשי שפורוונטר״א בלעז : ישמעו ענוי׳ כפלאו׳ שעשה לי מתוך מהללי יבינו אותם וישמחו : מגורותי׳ לשון פחד כמו ויגר מואב : הביטו אליו׳ כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם : ונהרו׳ האירו פניהם : יחפרו׳ יתביישו כמו ונחפרה הלבנ׳ ובושה החמה : טעמו וראו כי טוב יי׳ טעמו דברו : יראו׳ היו יראים לשון ציווי : רשו׳ לשון דלות : כל טוב׳ כ״ל בין בלעז כמו כל מלאכה :

בקש

מסרה

טעמו בעיניה׳ לדוד בשנותו את טעמו לפני׳ על כן עמד טעמו וריחו לא נמר׳ וחד וטעמו כצפיחי׳ בדבש : הביטו ב׳ וסי׳ הביטו ארחות תימא׳ אליו ונהרו : יראו ג׳ בקריא׳ וסי׳ אך יראו את יי׳ ׳ ועתה ייראו את יי׳ ׳ יראו את יי׳ קדושיו :

ואמר אל כל יושבי שלא יפקד מהם איש : היוצר׳ היוצ׳ אחד והם היוצרים שונים על כן הוא לבדו יבין אל כל מעשיהם : אין המלך׳ אין הגזרות כמחשבת היועץ הגדול בבני אדם והוא המלך והנה מה תועלת יש בעצתו והנה איננו נושע בעבור רוב כח שיש לו והטעם על מחנותיו : שקר׳ בעבור שאמר השם התתן לסוס גבורה והטעם על סוס המלך והחיל : לא ימלט׳ הפעול חסר והוא נפשו : הנה עין יי׳׳ על דרך ואשימה עיני עליו ועינך שים עליו : אל יראיו׳ ממנו לבדו לא ממלך שהוא בשר ודם ולא ייחלו רק לחסדו לבדו : להציל ממות׳ חרב או דבר : נפשנו׳ בעבור שראינו יראי השם והמייחלים לו כמלטו על כן נפשנו חכתה לו וטעם עזרנו כנגד ברוב חיל שהזכי׳ עם המלך ומגיננו כנגד המלך כמו מגיננו ראה אלהים : כי בו ישמח לבנו׳ כנגד יראיו : יהי׳ הזכיר חסדך ויחלנו לך כנגד למייחלים לחסדו :

לד

לדוד בשנותו את טעמו׳ טעמו לבו ושכלו ודעתו כמו ש משיבי טעם ואכיש היו לו שני שמות וכמוהו רבים : אברכה׳ בכל עת׳ בהיותו במרחב או בצר או בטעמו או בשנותו אותו : ביי׳׳ בו אתהלל עד שישמעו ענוים תהלתי וישמחו : גדלו׳ כאלו ידבר עמהם ובקש מהם שיעזרוהו לגדל את השם : דרשתי׳ ספר להם שדרש השם בצר לו ועננו : הביטו׳ טעם אליו זה שהזכיר אחרי כן עני קרא וכמוהו א אראנו ולא עתה והוא דרך כוכב מיעקב :

ונהרו׳ יאורו פניהם הפך אל יחפרו מגזרת המנהרות ובתרגום ונהורא עמיה שריה ויש אומרים מגזרת ונהרו אליו מגזרת נהר : זה׳ עני׳ שמע׳ עבר כמו כאשר אהב בעבור היותו באתנחתא : חונה׳ בעבור שסבבוהו עבדי אכיש והשם שלח מלאך להצילו על דרך ישלח מלאכו לפניך וטעם סביב שטעם מלאך שם המין כמו ויהי לו שור וחמור והנה הטעם מלאכים רבים ככתוב בדברי אלישע ואעפ״י שאינם נראים במראה העין הם נודעים בלב באמת : טעמו׳ מגזרת טעמו זה הוא מראה הלב וראו מראה העין : יראו׳ אמר רבי משה היה ראוי להיות יראו כמו קראו רק בא משוכה בעבור שלא תתערב עם יראו צדיקים וטעם קדושיו הם העוזבים תאות העולם ועסקיו וטעם יראו שלא תיראו סיבות לכם נזק או מחסור אפילו מלחם : כפירים׳ יש אומרים הכופרים בעיקר והנכון בעיני שהם בני אדם הדומים לכפירים לטרוף ברוב אכלם הנה רשו ורעבו ודורשי יי׳׳ שלא יבקשו לחם רק מהשם לבדו ויש אומרים כי כאשר תפשוהו אנשי אכיש הרעיבוהו ובעמדו לפני אכיש היה רעב והשם בחסדו עזרו כדרך אליהו :

לכו׳ הזכיר בנים שהם צריכים לימוד: מי׳ תאות הכל לחיות שנים רבות על כן אוהב ימים ארוכים כמו אנשי מדות אנשי לבב והנה הטעם ימים ידועים כימי פלוני שחיה ככה: נצור׳ אמר לקדושים הירא׳ בלב כי מעלתם גבוהה להשמר בלשון ובמעשה: סור מרע׳ מצות לא תעשה׳ ועשה טוב מצות עשה: בקש שלום׳ כי אין משפט הבנים לבקש צרה ולהתגבר זה על זה: עיני׳ הזכיר העינים והאזנים הסתר והנגלוי: פני׳ חרון אף שיראה בפנים כמו ופניה לא היו לה: צעקו׳ בשובם מרשעתם ויש אומרים כי זה הפסוק שב אל שועת הצדיקים והנכון כאשר לבדתי והעד קרוב: לנשברי לב׳ הם ששבו מדרכם הרעה: רבות׳ הטעם אם תראו צדיק שבאו עליו רעות אל יואש כי השם יצילנו מכולם: שומר׳ והטעם שאפילו על אבריו שום נזק גדול לא יהיה והזכי׳ העצמו׳ בעבור שהם מוסדות הגוף: תמותת׳ רעה אחת מיד תמותת ה׳ הרשע כנגד רבו׳ רעות צדיק: פודה׳ ולא יאשמו׳ כמו ושונאי צדיק יאשמו וכמוהם תאשם שמרון: לדוד ריבה יי׳ את יריבי׳ יריבי יש אומרי׳ שהוא הפוך כמו אם שוב ת׳ תשובו אם שוב ישיבני יי׳ והנכון בעיני שהם שנים שרשים: החזק׳ הטעם כי המגן והצנה שאקח למלחמ׳ אין משעני עליהם רק עליך שתחזקני ותחזק מגיני: והרק׳ כאילו את הוא שתריק ה׳ החנית: וסגור׳ לסגור עליהם שלא ישיגוהו בדרפם אחריו: אמר׳ כי התשועה תהיה מהשם: יבושו יסוגו אחור׳ כמו יכוננו מבנין נפעל כי אילו היה מבעלי הנו״ן היה כמו יפלו בלב אויבי המלך: יהיו׳ יתכן שיהיה הרוח המוץ אל מקום וינוח בו רק אם היה המלאך דוחה לא ינוח לעולם רק יתפזר כולו עד שלא ימצא: יהי׳ הטעם בברחם עד שלא ידעו אי זה דרך יברחו: ומלאך השם רודפם׳ עד שלא יצלו: וחלקלקות׳ כפול כמו שחרחר שחרחורת ו׳ והטעם חשך עד וחלק שיוכל כח הרגשת המשוש להכירו כדרך וימש חשך שהוא כמו כאשר ימשש העור ולהיותו כמו ויאמם איננו נכון כלל: כי׳ שחת׳ מגזרת ישוח על משקל אשר זורה ברחת מגזרת רוח: תבואהו׳ לכל אחד רעה שיפתאה כל שומעה: תלכדו׳ כדרך וזה שמו אשר יקראו: ונפשי׳ רמז לנשמה העליונה ו׳ ונקראה נפש בעבור היותה קשורה עמה: כל עצמותי׳ רמז לגוף כי העצמות מוסדותיו וכאילו תדברנה ותעידנה כי אין אלהים רק השם שיכול להציל זה העני: יקומון׳ יבאר למה יביא השם עליהם הרעה ותבואם שואה לא ידעוה כנגד אשר לא ידעתי וטעם ישאלוני ישאלו ממני שאתן להם מה שלא ידעתי רק בעדות חמס:

החפץ ג׳ וסימ׳ החפץ ימלא ידו׳ החפץ את שלום עבדו׳ מי האיש החפץ חיים: מדבר ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן א׳ ובסי׳ מ״ג: בעשי ג׳ כתיב יוד בקריא׳ וסי׳ ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכ׳׳ אל תקנא בעשי עולה׳ פני יי׳ בעשי רע להכרית מארץ: מהנה ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא ובירמיה סימן ה׳

לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ־לִי יִרְאַת יְהוָה אֲלַמֶּדְכֶם׃ מִי־הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב׃ נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה׃ סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ׃ עֵינֵי יְהוָה אֶל־צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל־שַׁוְעָתָם׃ פְּנֵי יְהוָה בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ צָעֲקוּ וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָם הִצִּילָם׃ קָרוֹב יְהוָה לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ׃ רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְהוָה׃ שֹׁמֵר כָּל־עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה׃ תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ׃ פּוֹדֶה יְהוָה נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחֹסִים בּוֹ׃

לה לְדָוִד רִיבָה יְהוָה אֶת־יְרִיבַי לְחַם אֶת־לֹחֲמָי׃ הַחֲזֵק מָגֵן וְצִנָּה וְקוּמָה בְּעֶזְרָתִי׃ וְהָרֵק חֲנִית וּסְגֹר לִקְרַאת רֹדְפָי אֱמֹר לְנַפְשִׁי יְשֻׁעָתֵךְ אָנִי׃ יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיַחְפְּרוּ חֹשְׁבֵי רָעָתִי׃ יִהְיוּ כְּמֹץ לִפְנֵי־רוּחַ וּמַלְאַךְ יְהוָה דּוֹחֶה׃ יְהִי־דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקֹּת וּמַלְאַךְ יְהוָה רֹדְפָם׃ כִּי־חִנָּם טָמְנוּ־לִי שַׁחַת רִשְׁתָּם חִנָּם חָפְרוּ לְנַפְשִׁי׃ תְּבוֹאֵהוּ שׁוֹאָה לֹא־יֵדָע וְרִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־טָמַן תִּלְכְּדוֹ בְּשׁוֹאָה יִפָּל־בָּהּ׃ וְנַפְשִׁי תָּגִיל בַּיהוָה תָּשִׂישׂ בִּישׁוּעָתוֹ׃ כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְהוָה מִי כָמוֹךָ מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ׃ יְקוּמוּן עֵדֵי חָמָס אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי׃

אזילו בניא קבילו מני דחלתא דיי אליף יתכון׃ מן גברא דבעי חיי רחם יומיא למחמי טבא׃ טור לישנך מביש וספותך מלמללא נכלא׃ זור מביש ועבד טב בעי שלמא ורדף בתרוהי׃ עינוי דיי לות צדיקיא ואודנוי לקבלא צלותהון׃ פרצופא דיי רגיז בעבדי בישא לשצאה מן ארעא דכרנהון׃ צלין צדיקיא וקדם יי שמיע ומכל עקתהון פצנון׃ קריב יי לתבירי לבא וית מכיכי רוחא יפרוק׃ סגיאין בישן מערען לצדיקא ומן כולהון פצא ליה יי׃ נטר לכולהון אברוי חד מנהון לא מתברא׃ מיתותא דרשיעא בישא וסנאי צדיקא יתחיבון׃ פרוק יי נפשא דעבדוי ולא מתחיבין כל דסברין במימריה׃

לה לדוד אתגר יי במרי תגרתי סדר קרב קבל בעלי קרבתי׃ אתקיף תריס ועגיל וקום בסעדי׃ ושלוף מורניתא וטרוק לאורעות רדפי אמר לנפשי פריקך אנא׃ יבהתון ויכספון תבעי נפשי ירתעון לאחורא ויתכנעון חשלי בישותי׃ יהוון היך מוזא קדם זעפא ומלאכא דיי דחי׃ יהי אורחתהון חשוכא וחבירא ומלאכא דיי רדיף להון׃ ארום מגן פרסו לורתי שיח מצדהון מגן כמנו לנפשי׃ תיתיה שליא לא יתחכם ומצדתיה די פרס תצדיה בשליא יפול בה׃ ונפשי תחדי במימרא דיי תדוץ בפורקניה׃ כולהון אברי תהוין אמרין יי מן כותך פצי עניא מן תקיף מניה ועניא וחשיכא מן אנסיה׃ קימין סהדי חטופין מן דלא חכימית שילין לי׃

פרען

ויחזקאל סימן מ״ב: פודה ל׳ יי׳ נפש עבדיו׳ וחד פרה ראש: לה׳ יריבי ב׳ חד פתח וחד קמץ וסימ׳ ושמע לקול יריבי דירמיה׳ ריבה יי׳ את יריבי׳ בתרא פתח: ישעתך ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ויגבל צור ישעתו׳ ותהי התשעה ביום ההוא׳ מי יתן מציון ישעת ישראל׳ ולכה לישעתה לנו׳ אמר לנפשי ישעתך אני׳ ובעב עברה ישעתי: ונפשי ה׳ וסימ׳ ונפשי אשר פדית׳ ונפשי ידעת מאד׳ ונפשי תגיל ביי׳ ונפשי נבהלה מאד׳ ונפשי אשים בכפי: כל ב׳ קמצי׳ בטעמא וסימ׳ כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך׳ כל אחי רש שנאוהו׳ וכל מקף דכוו׳ במא כי הגדלת על כל שמך׳ וחד וכל בשליש עפר הארץ׳ בספר מסרה ראיתי שמונ״ה כל מעיני בך ונמסר ג׳ קמצין וטעות כי זה הוא במקף:

רש״י

בקש שלום׳ במקומך: ורדפהו׳ במקו׳ אחר: פני׳ פנים של זעם ליפאירו״אם בלע״ז כמו ושמתי פני באיש ההוא כך חברו מנח׳: צעקו׳ הצדיקים ויי׳ שמע: רבות רעות צדיק׳ הרבה רעות ופחדים באות עליו ומכלם נצול: שומר׳ הב״ה כל עצמותיו: תמותת רשע רעה׳ תמותת את הרשע הרעה שהוא עושה תמותת תמית: לא יאשמו׳ לא יתחרטו לאמר אשמנו שחסינו בך רפונטירו״נט בלע״ז: ריבה יי׳ את יריבי׳ עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמי: לחם׳ לשון מלחמה וכן לוחמי הלחם עם הנלחמים עמי: והרק חנית׳ הזדיין כמו אריק חרבי וירק את חניכיו: וסגור לקראת רודפי׳ הגן בינו וביניהם כמחיצה: לנפשי׳ אימ״וי מאימ״אם בלע״ז כמו כורה שוחה לנפשי: חשך וחלקלקות׳ שניהם יחד כדי שיחליקו רגליהם ב׳ בחלקלקות והחשך אינו מניחם להשמר מן החלקלקות כל״א לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות ב׳ באפילה ידחו ונפלו בה: חפרו לנפשי׳ שוחה ליפול בה: שוחה׳ חשך ברוא״נה בלע״ז: ורשתו אשר טמן׳ כן דרך לטמון הרשת ולכסותו בקש או בעפר כדי שלא ירגיש בה בעובר עליה עד שנלכד בה: ונפשי תגל׳ כשאראה במפלתם: כל עצמותי׳ יקלסוך על כך׳ כי עתה יקומון עלי תמיד עדי חמס וגו׳: ותפילתי

אבן עזרא

ישלמוני׳ והרעה הוא שכול לנפשי והוא שם: ואני׳ יספר טובתו והוא בחלותם לבושו שק והנה ידענו כי כל עינוי דבק עם נפש לעולם הוא צום ועניתם את נפשותיכם ונפש
נענה תשביע יום ענות אדם נפשו ואם כן מה טעם להוסיף מלת בצום והבי״ת פתוח והטעם כי ביום שכבד עליו חליו קראו אוהביו וחביריו צום והיה יום ידוע גם אני עניתי בו
נפשי: ותפלתי על חיקי תשוב׳ אמר רבי לוי הטעם שהייתי מתפלל ואני משתחוה ונכפה והנכון כדרך והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם שיתן לי השם כמו תפלתי
ובקשתי מהשם בעבורו: כרע׳ התהלכתי׳ דבק עם כאבל אם והנכון שהוא עם קודר כנגד הלכתי וטעם קודר כי מנהג האבל להלביש עצמו קדרות: ובצלעי׳ הרמז
בחליי מגזרת והוא צולע על ירכו בעבור שילאה לעמוד על רגליו וללכת ככל בריא: נכים׳ תאר על משקל מתים והוא מגזרת ונכה רוח כמו נאים ויש אומרים כמו נכה רגלים כנגד ובצלעי וטעם ולא ידעתי שהם עידיהם שהכרתים ובקרתים בחליים נאספו נכים פחותים מהם לבקר אותי ואע״פ שלא ידעתי מי הם קרעו בשרי דרך משל שידברו רעות בו׳ ולא דמו מגזרת דממה מפעלי הכפל כמו תמו דברי איוב: בחנפי׳ יש אומרים שהחנפי׳ יאמרו דבר שילענו להם בעלי מעוג וזה הפי׳ ארוך אין לו טעם והקרוב אלי שאלה החנפים שהם חנפי לעג הלעג בעיניהם כמעוג לאכלו על דרך אוכלי עמי אכלו לחם על כן למעלה קרעו בשרי והעד שכן הוא הבא אחריו חרוק עלי שינמו: אדני כמה תראה׳ ולא תראה נקמתך מהם: משואיהם׳ שם כאלו הוא משואתם כי יש שמות במתכונת זכרי׳ ונקבות וטעם מכפירים ששיניהם כשיני אריה: אודך׳ נדר כי בהנצלו יודה השם בגלוי: אל׳ שקר׳ קשור עם אויבי כמו שונאי חנם י׳ יקרצון עין לשנור קרה העין רמז כמשפט ללעוג: כי׳ אמר רבי משה כי רגעי ארץ נ׳ בקיעי ארץ והטע׳ רמז למסתור וכמוהו עורי רגע וימאס: וירחיבו׳ מלת האח רמז לנקמ׳: ראיתה׳ כנגד ראתה עיני: אל תחרש׳ כנגד אמרו: העירה׳ שניהם פעלים אינם יוצאי׳ או יהיה העירה יוצא והטעם עניני כדרך קודר הלכתי

ולא ידעתי ה׳ וסימן נמסר בירמיה סימן י״א: מעוג ב׳ וסימן אם יש לי מעוג׳ בחנפי לעגי מעוג: השיבה ג׳ בקרי׳ וסימן ועתה השיבה אתהן בשלום׳ השיבה נפשי משואיהם׳ השיבה לי ששון ישעך: ארץ ד׳ פתחין באתנחת׳ וסימן כי לא שלום ידברו׳ נוראות בצדק תעננו׳ תחת שלש רגזה ארץ׳ דור חרבות שניו: אלהי ח׳ קמצין זקפין

יב יְשַׁלְּמוּנִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה שְׁכוֹל לְנַפְשִׁי׃ יג וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל־חֵיקִי תָשׁוּב׃ יד כְּרֵעַ־כְּאָח לִי הִתְהַלָּכְתִּי כַּאֲבֶל־אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי׃ טו וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ נֶאֶסְפוּ עָלַי נֵכִים וְלֹא יָדַעְתִּי קָרְעוּ וְלֹא־דָמּוּ׃ טז בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג חָרֹק עָלַי שִׁנֵּימוֹ׃ יז אֲדֹנָי כַּמָּה תִּרְאֶה הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם מִכְּפִירִים יְחִידָתִי׃ יח אוֹדְךָ בְּקָהָל רָב בְּעַם עָצוּם אֲהַלְלֶךָּ׃ יט אַל־יִשְׂמְחוּ־לִי אֹיְבַי שֶׁקֶר שֹׂנְאַי חִנָּם יִקְרְצוּ־עָיִן׃ כ כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ וְעַל רִגְעֵי־אֶרֶץ דִּבְרֵי מִרְמוֹת יַחֲשֹׁבוּן׃ כא וַיַּרְחִיבוּ עָלַי פִּיהֶם אָמְרוּ הֶאָח הֶאָח רָאֲתָה עֵינֵנוּ׃ כב רָאִיתָה יְהוָה אַל־תֶּחֱרַשׁ אֲדֹנָי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי׃ כג הָעִירָה וְהָקִיצָה לְמִשְׁפָּטִי אֱלֹהַי וַאדֹנָי לְרִיבִי׃ כד שָׁפְטֵנִי כְצִדְקְךָ יְהוָה אֱלֹהָי וְאַל־יִשְׂמְחוּ־לִי׃ כה אַל־יֹאמְרוּ בְלִבָּם הֶאָח נַפְשֵׁנוּ אַל־יֹאמְרוּ בִּלַּעֲנוּהוּ׃ כו יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחְדָּו שְׂמֵחֵי רָעָתִי יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וּכְלִמָּה הַמַּגְדִּילִים עָלָי׃ כז יָרֹנּוּ וְיִשְׂמְחוּ חֲפֵצֵי צִדְקִי וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה הֶחָפֵץ שְׁלוֹם עַבְדּוֹ׃ כח וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּהִלָּתֶךָ׃

לו

א לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד־יְהוָה לְדָוִד׃ ב נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין־פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו׃ ג כִּי־הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו לִמְצֹא עֲוֺנוֹ לִשְׂנֹא׃ ד דִּבְרֵי־פִיו אָוֶן וּמִרְמָה חָדַל לְהַשְׂכִּיל לְהֵיטִיב׃

פָּרְעִין לִי בִּישְׁתָּא חֲלַף טָבְתָא בְּעַן לְמִתְכַּל לְנַפְשִׁי׃ וַאֲנָא בְּעִדָּן מַרְעוּתְהוֹן לְבִישֶׁת סַקָּא סַגְּפִית בְּצוֹמָא נַפְשִׁי וּצְלוֹתִי עַל עוּבִי תְּתוּב׃ הֵיךְ חַבְרָא וְהֵיךְ אַחָא דִּילִי הַלְּכִית הֵיךְ אֲבִילָא דְּמִתְאַבֵּל עַל אִמֵּיהּ חֲכִיר שַׁחִית׃ וּבְתַבְרִי חֲדוּ וְאִתְכַּנָּשׁוּ מִתְכַּנְשִׁין עֲלֵי רַשִׁיעַיָּא דְּמַכְּכִין לִי בְּמִלֵּיהוֹן וְלָא חַכִּימִית אִלּוּ מְבַזְּעִין מַשְׁכִי וְלָא מַפְּקִין דְּמָא׃ בְּמִלֵּי שְׁעִיעוּתָא וּמַרְהֲבַיָּא וּמְמַקְנַיָּא מְעַסַּן עֲלֵי כַּכֵּיהוֹן׃ יְיָ כְּמָה אַתְּ חָמֵי אֲתֵיב נַפְשִׁי מִשְׁלָיְתְהוֹן מִבְּנֵי אַרְיָוָתָא נוּשְׁמִי׃ אוֹדֵי קֳדָמָךְ בִּכְנִשְׁתָּא רַבָּא בְּעַמָּא תַּקִּיפָא אֲשַׁבְּחִנָּךְ׃ לָא יֶחְדוּן עֲלֵי בַּעֲלֵי דְּבָבֵי שִׁקְרָא סָנְאַי מַגָּן רָמְזִין בְּעֵינֵיהוֹן׃ אֲרוּם לָא שְׁלָמָא מְמַלְּלִין וְעַל צַדִּיקֵי אַרְעָא דְּנַיְחִין בְּעָלְמָא הַהוּא מִלֵּי נִכְלִין מְחַשְּׁלִין׃ וְאַפְתִּיאוּ עֲלֵי פֻּמְּהוֹן אֲמַרוּ חֶדְוָא חֶדְוָא חֲמַת עֵינָנָא׃ חֲמֵיתָא יְיָ לָא תִשְׁתּוֹק יְיָ לָא תִתְרָחֵיק מִנִּי׃ אִתְּעַר וְאִתַּקֵּין לְדִינִי אֱלָהִי וּמָרֵי נִצְחָנִי יְיָ לְתִגְרְתִי׃ דּוּן יָתִי כְּצִדְקָתָךְ יְיָ אֱלָהִי וְלָא יֶחְדוּן עֲלֵי׃ לָא יֵימְרוּן בְּלִבְּהוֹן חֲדִיאַת נַפְשָׁנָא דִּלְמָא יֵימְרוּן גַּמַרְנָא יָתֵיהּ׃ יִבְהֲתוּן וְיִתְכַּנְעוּן כַּחֲדָא דְּחָדַיִן עַל בִּישְׁתִי יִלְבְּשׁוּן בַּהֲתָא וְכִסּוּפָא דְּמִתְרַבְרְבָן עֲלֵי׃ יְבוּעוּן וְיֶחְדוּן תָּבְעֵי צִדְקִי וְיֵימְרוּן תְּדִירָא יִסְגֵּי יְקָרָא דַּיְיָ דִּצְבֵי שְׁלָמָא דְּעַבְדֵּיהּ׃ וְלִישָׁנִי תְּרַנֵּן צִדְקָתָךְ כּוּלֵי יוֹמָא תּוּשְׁבַּחְתָּךְ׃

לו לְשַׁבָּחָא לְעַבְדָּא דַּיְיָ לְדָוִד׃ אֲמַר מָרְדָא לְחַיָּבָא בִּמְצִיעוּת לִבָּבִי לֵית דַּחַלְתָּא דַּיְיָ לְקָבֵל עֵינוֹי׃ אֲרוּם שְׁעִיעַ לֵיהּ בְּעֵינוֹי לְמִשְׁכַּח חוֹבִין לְמִסְנֵי אוּלְפָנָא׃ מִלֵּי פוּמֵיהּ רִשְׁעָא וּנְכִילוּ פְּסַק לְמִשְׂכַּל לְאוֹטָבָא׃ רשיעא

רש״י

ותפלתי על חיקי תשוב׳ כלומר ואם יאמרו לא עניתי נפשי אלא לרעתם שיכבד עליהם חליים ת׳ תפילתי שהתפללתי עליהם תשוב אלי: כרע כאח לי התהלכתי׳ כאו היו לי אחי ורעי התהלכתי מיצר עליהם על צרתם: כאבל אם׳ ככן המתאבל על אמו או כאם המתאבלת על בנה: קודר׳ לשון שחרות: שחותי׳ לשון שפלות: ובצלעי שמחו ונאספו׳ וכשאני צולע ששבר בא עלי שמחו ונאספו: נאספו עלי נכים׳ אנשים פסחים כמו שאנו מתרגמין נכה חגירה ומכת חברו כמו נכאי׳ אימכו״יש בלעז: קרעו ולא דמו׳ אלו היו קורעין את בשרי לא היה דמי שותת לארץ כשמלבינין פני: בחנפי לעגי מעוג וגו׳ בשביל חניפת של ליצנות אכילה ושתייה שמחניפין לשאול בשביל שיאכילם וישקם חורקים עלי שיניהם מעוג לשון אכילה כמו אם יש לי מעוג דאליהו ומנחם פתר אותו לשון עוגת לחם וכן אם יש לי מעוג: כמה תראה׳ כמה ארך אפים יש לפניך לראות כל אלה: משואיהם׳ משאון שלהם: מכפירים יחידתי׳ מוסב על השיבה נפשי השיבה מכפירים יחידתי: אויבי שקר׳ שסונאין אותי על דבר שקר שמעידין עלי מה שלא עלה ב׳ במחשבתי מעולם אל ישמחו במפלתי שונאי שסונאים אותי אל יקרצו עלי עין וללעוג בעיניהם על מפלתי׳ יקרצו ציג״נט בלעז: על רגעי ארץ׳ על דכאי ארץ וכן רוגע הים עורי רגע וכן פי׳ דונש: האח האח׳ לשון שמחה מתהלל בתאות לבו מרוב שמחתם שלואי׳ תאותם מתקיימת: העירה והקיצה׳ פמליא של מעלה לשפוט משפטי מאויבי: נאם פשע לרשע בקרב לבי וגו׳ הרי זה מקרא מסורס יש בקר׳ לבי שהפשע הוא יצר הרע אומר לרשע שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו בקרב לבי כאדם שאומר כמדומה אני: כי החליק׳ הפשע ש׳ הרשע אלקליקות בעיניו כלי שימצא הקדוש ברוך הוא את עונו לשנוא אותו: חדל להשכיל להיטיב׳ מנע עצמו מהשכיל להטיב מעשיו: יתיצב

וסימן נמסר בסדר בלק וכל אסף דכוו׳: בלבם ט׳ וסימן נמסר ביחזקאל סימן י״ד: החפץ ג׳ וסי׳ לעיל סים׳ ל״ד: ולשוני ג׳ וסימן נמסר לעיל בסיפרא סימן כ״ב: לו׳ למנצח לעבד יי׳ לדוד ב׳ וסימן את דברי השירה הזאת׳ נאם פשע לרשע: ומרמה ה׳ וסימן ופקדו על כל הדולג׳ תאבד דברי כזב׳ ואתה אלהים תורידם׳ דברי פיו און ומרמה׳ חוות בקרבה ולא ימיש:

שהוא יוצא ובעבור שחבר העירה והקיצה למשפטי חבר אלהי הטעם העירה אלהי למשפט והקיצה אדני לריבי ולפי דעתי בעבור שאתה אהי ואתה אדני והטעם האדון שלי
כי עם אל״ף ודלת הוא כתוב: שפטני׳ קח לי משפט צדק מהם: אל׳ תשמח נפשם ויתהללו בלשונם: יבושו׳ טעם יחדו כנגד נאספו עלי נכים ופעול מגדילים חסר והוא
לשון או מלה: ירונו׳ כאשר יבושו שמחי רעתי אז ישמחו החפצים לראות צדקו ויגדל יי׳ כנגד המגדילים עלי: ולשוני׳ כנגד אמרו האח ותהגה צדקך כנגד שפטני כצדקך
וטעם כל היום שככה יהגה תמיד: למנצח לעבד יי׳ לדוד׳ טעם לעבד יי׳ בעבור שהזכיר דברי הפושעים והמורדים בשם הנכבד: נאם׳ הטעם זה אחשוב בקרב לבי כי
הפשע כאלו ידבר אדם הרשע אל תפחד על כן אין אלהים לנגד עיניו: כי החליק׳ מגזרת אמריה החליקה כמו ואנכי איש חלק כי החליק דבר הרע בעיניו למצוא השם
עונו וישכחהו על דרך האלהים מצא את עון עבדיך: דברי׳ ונקשר חדל עם למ״ד כמו ויחדלו לבנות העיר: און

ה אָוֶן ׀ יַחְשֹׁב עַל־מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב עַל־דֶּרֶךְ לֹא־טוֹב רָע לֹא יִמְאָס׃ יְהוָה בְּהַשָּׁמַיִם חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ עַד־שְׁחָקִים׃ צִדְקָתְךָ ׀ כְּהַרְרֵי־אֵל מִשְׁפָּטֶךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה׃ מַה־יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן׃ יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם׃ כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר׃ מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־לֵב׃ אַל־תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד־רְשָׁעִים אַל־תְּנִדֵנִי׃ שָׁם נָפְלוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּחוּ וְלֹא־יָכְלוּ קוּם׃

לז א לְדָוִד ׀ אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי עַוְלָה׃ כִּי כֶחָצִיר מְהֵרָה יִמָּלוּ וּכְיֶרֶק דֶּשֶׁא יִבּוֹלוּן׃ בְּטַח בַּיהוָה וַעֲשֵׂה־טוֹב שְׁכָן־אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה׃ וְהִתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְיִתֶּן־לְךָ מִשְׁאֲלֹת לִבֶּךָ׃ גּוֹל עַל־יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּבְטַח עָלָיו וְהוּא יַעֲשֶׂה׃ וְהוֹצִיא כָאוֹר צִדְקֶךָ וּמִשְׁפָּטֶךָ כַּצָּהֳרָיִם׃ דּוֹם ׀ לַיהוָה וְהִתְחוֹלֵל לוֹ אַל־תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ בְּאִישׁ עֹשֶׂה מְזִמּוֹת׃ הֶרֶף מֵאַף וַעֲזֹב חֵמָה אַל־תִּתְחַר אַךְ־לְהָרֵעַ׃ כִּי־מְרֵעִים יִכָּרֵתוּן וְקֹוֵי יְהוָה הֵמָּה יִירְשׁוּ־אָרֶץ׃ וְעוֹד מְעַט וְאֵין רָשָׁע וְהִתְבּוֹנַנְתָּ עַל־מְקוֹמוֹ וְאֵינֶנּוּ׃

תרגום: רַשְׁעָא חָשִׁיל עַל שְׁוִויֵהּ יִתְעַתַּד עַל אוֹרַח דְּלָא טָב בִּישׁ לָא יְרַחֵק׃ יְיָ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא טוּבָךְ הֵימְנוּתָךְ עַד שְׁחָקֵי׃ צִדְקוּתָךְ רָמָא הֵיךְ טוּרַיָּא תַּקִּיפַיָּא דִּינָךְ עֲמִיקִין הֵיךְ תְּהוֹמָא רַבָּא בְּנֵי נָשָׁא וּבְעִירָא תִּפְרוֹק יְיָ׃ כְּמָה יַקִּיר טוּבָךְ יְיָ וּבְנֵי נָשָׁא בִּטְלַל שְׁכִינְתָךְ יְשׁוּרוּן לְרוֹחֲצָן׃ יִתְרַוְּיוּן כִּדְהֵן בִּרְכְּתָא דְּבֵיתָךְ וּמַבּוּעַ בְּסִימוּתָךְ תַּשְׁקִנּוּן׃ אֲרוּם עִמָּךְ טִיפֵי מַיִן חַיִּין בִּזְוָו יְקָרָךְ נֶחֱמֵי נְהוֹרָא׃ נְגוֹד טוּבָךְ עַל יָדְעָךְ וְצִדְקָתָךְ עַל תְּרִיצֵי לִבָּא׃ לָא תְּאַרְעִנַּנִי רִגְלָא דְגֵיוְתָנָא וְיָדֵיהוֹן דְּרַשִּׁיעַיָּא לָא תְטַלְטְלִנָּנִי׃ תַּמָּן נְפַלוּ עָבְדֵי שְׁקַר יִדְחָן וְלָא יוֹסִיפוּן לְמֵקַם׃ לְדָוִד לָא תִתְגָּרֵג בִּמְבַאֲשִׁין לְמֶהֱוֵי לָךְ דִּכְוָתְהוֹן וְלָא תַטְנִין בְּעָבְדֵי טְלוּמָא לְמִזְדַּוַּג עִמְּהוֹן׃ מְטוּל דְּסוֹפֵיהוֹן הֵיךְ עִסְבָּא כְּסַרְהוֹבִיָּא יִתְמוֹלְלוּן וְהֵיךְ יְרוֹק דִּתְאָה יִנַּתְרוּן׃ רְחֵין בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וַעֲבֵד טָב שְׁרֵי אַרְעָא וַחְסֵן בְּהֵימָנוּתָא׃ וְתִתְפַּנַּק עַל יְיָ וְיִתֵּן לָךְ מִשְׁאֲלֵי לִבָּךְ׃ גַּלֵּי עַל יְיָ אָרְחָתָךְ וּסְבוֹר עַל מֵימְרֵיהּ וְהוּא יַעְבֵּד׃ וְיַפּוֹק הֵיךְ נְהוֹרָא צִדְקָךְ וְדִינָךְ הֵיךְ טִיהֲרָא׃ שְׁתוֹק קֳדָם יְיָ וְאוֹרִיךְ לֵיהּ לָא תִתְגָּרֵג בְּרַשִּׁיעָא דְמַצְלַח אוֹרְחֵיהּ בְּגַבְרָא דַעֲבֵד עֵיצַת חֶטְאִין׃ אוֹרִיךְ מֵרוּגְזָא וּשְׁבוֹק רִתְחָא לָא תִתְגָּרֵג בְּרַם לְאַבְאָשָׁא׃ מְטוּל דִּמְבַאֲשִׁין יִשְׁתֵּיצוּן וּדְסָבְרִין בְּמֵימְרָא דַּיְיָ הִנּוּן יִירְתוּן אַרְעָא׃ וְתוּב כִּזְעֵיר וְלֵית רַשִּׁיעָא וְתִתְבַּיַּן עַל אַתְרֵיהּ וְלֵיתוֹהִי׃

מסורה: משפטיך תהום רבה חד מן ד' מלין בקריאה עטור סופרים וסימ' אחר תעברו · אחר האסף אל עמך · קדמו שרים אחר נוגנים · משפטיך תהום רבה: נראה ה' וסימ' נמס' בישעיה סימן ה' וירמיה סימ' מ"ב: לז' לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן כ"ו: ימלו ב' וסימ' כי כחציר מהרה ימלו · וכראש שבולת ימלו:

משפטך ה' חס' יוד בליש' בקריא' וסימ' כן משפטך אתה חרצת · והוציא כאור צדקתך ומשפטך כצהרים · ואל תצל מפי דבר אמת · קולי שמעה כחסדך ומשפטך · תחי נפשי ותהללך: על מקומו ב' וסימ' איש על מקומו יבא בשלום · ועוד מעט ואין רשע:

אבן עזרא: און · על משכבו · בלילה: יתיצב · הפך המשכב ביום: על דרך לא טוב · מצות לא תעשה: רע לא ימאס · הטעם כפול: יי · כראתה הה"א החסירה ממלת יי בשמים הכין כסאו על כן נפתח הבי"ת וטעם זה הפסוק כי אני עבד השם כי אדע כי חסדו כולל הכל והטעם כי אין למעלה מהשמים במראה העין ויש אומרים כי השמים מקור החסד ומבוע האמונה: צדקתך · אמ' ר' משה כי צדקתך לא יוכלו בני אדם שאתה כי היא כהררי אל והנכון כי היא נשגב' לדעתה כהררי אל התקיפים שלא יוכל אדם להגיע לשם וככה דעת משפטיך כתהום רבה שהיא עמוקה שלא יראנה אדם וטעם אדם ובהמה שהוא ישפוט כל מרנים על דרך ומיד כל חיה אדרשנו: מה · בעבור שהזכיר אדם ובהמ' הזכיר הנכבדי' מהאד' ומה יקר ישרת בעבור שנים כמשפט כאילו כתו' ומה יקרים בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון או מה יקר לכל אחד מהם: ירוין · כמו ירביון וטעם ביתך השם המתבודדים לעבוד השם בביתם והעבודה תדשן נפש ודעת השם תעדנם וטעם נחל שלא יפסק: כי · מקור חיים · חיי הנשמה העליונה שלא תמות: באורך נראה אור · כינוי לשכר העולם הבא כי אין דבר בעולם הזה נכבד מהאור והוא עצם ואיננו גוף: משוך · טעם ליודעיך שהם במעלה העליונ' והזכיר משוך בעבור שחסדו בשמים ומשוך משמש בעבור אחר והוא ומשוך צדקתך לישרי לב שים להם מעשים טובי' ואם לא היו כמו יודעי השם: אל · הטעם אל תבואני רגל אנשי גאוה והטעם על דרך ישכבנה כאילו אמר שלא יתחברו עמו בבית השם: ויד · הזכיר הרגל והיד וטעם אל תנידני מדשן ביתך למקום אחר: שם · הטעם יפלו במקום שחשבו להנידני שם לפני בואם אלי ויש אומרי' ברוץ הרגל לבוא אלי תכשל ובהתחזק היד להנידני יהיו לחוים כמו לחה דחיתני לנפול ופי' שם כמו אז וכמוהו שם יצעקו ולא יענה ויתכן היות שם רמז למקום שנפלו שם פועלי און בימים קדמונים והטעם שאדע כי יד רשעים לא תנידני כי יפלו הם כאשר נפלו הדומים להם בזמן שעבר: לדוד · אל תתחר · יש אומרים כי תתחר מבנין התפעל מגזרת חרון וטעם במרעים בעבור המרעים ויהי על משקל אל תתגר בם וי"א כמו תתחרה את הסוסים אע"פ שהוא מהבנין הקל: כי · החציר הוא הירק וככה המצמיח הרים חציר את החציר ואת הבצלים: ימלו · מפעלי הכפל אע"פ שהלמ"ד חסר דגש כמו העזה פניה: בטח · אמר רבי משה הנכון להיותו עשה טוב ובטח ביי' רעה אמונה ושכון ארץ ויתכן היות האחרון סבת הראשון אם תעשה טוב תהיה לבטח ואם תרעה אמונה תשכן ארץ ולפי דעתי בעבור כי הקנאה בעושי עולה בעבור עושרם שהם בוטחים בו על כן אמר בטח ביי' ואל תמנע מעשות טוב וטעם שכן ארץ כל ימי חייך תשכן על הארץ · רעה אמונה כמו שומר אמונים כי הרועה שלא יאכל גזול ועשוק כבני עולה: והתענג על יי' · שתבקש צרכיך כשכיר יקוה פעלו: גול · על משקל סוב כדרך השלך על יי' יהבך ודרכך כמו צרכך וכמוהו לב אדם יחשב דרכו: והוציא · הטעם שיעשה צרכך ויתנקם בגלוי כמו האור אז יראה צדקך: דום · והתחולל · יש אומרים שהוא מגזרת תוחלת ואחרים אמרו שהוא מגזרת חיל כיולדה והוא הנכון והמלה כפולה כדרך והתבונן וטעם לו בעבורו כמו אמרי לי אחי הוא וסבול החיל בגללו על כן יהיה אל תתחר מן חרון וב"ית במצליח בעבור מצליח ועל פי' תתחרה את הסוסים סבול ודום להשם ובין כך ובין כך עם שוכים אל תתערב: הרף · אם יכעיסך בעבור היותו עשיר ואיך כמוהו אל יחרה אפך להרע לו ואם על פי' אל תתחרה לא תתערב עמו להראות לו אהבה וטובה ואין בלבך רק להרע לו: כי · הטעם יכרת זרעם: וקוי · היו"ד תחת הו"ו ואת המלה מהבנין הקל: ועוד · דום מעט ותראה בעיניך יום הכרת הרשע הנזכר:

רש"י: יתיצב על דרך לא טוב · הקב"ה נתן לפניו דרך הטוב ודרך המות והוא בוחר לו דרך לא טוב: יי' בהשמים חסדך · בשביל הרשעים הללו אתה מסלק חסד מן התחתונים ומגביה אמונתך על שחקים לסלקה מבני אדם: צדקתך · יקרא מן הבריות: כהררי אל · בשביל מעשי הרשעים ומשפטיך באים לעולם על תהום רבה · לא צדקתך כהררי אל מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ומתקפו כהררי אל לשון תוקף כמו ואת אילי הארץ לקח: משפטיך תהו' רבה · מי שאתה רוצה לדון אותו וליקח נקמתך ממנו אתה מורידו עד תהום רבה משפטיך יומשכ"ה בל': אדם ובהמ' תושיע יי' · בני אדם שהם ערומי' בדעת כאדם הראשון ומשימין עצמם כבהמ' בענוה תושיע יי': מה יקר חסדך · איכו כדי להמשך על הרשעי' הללו אבל בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון הם ירויון מדשן ביתיך וגו': אל תבואני רגל גאוה · אל תבא עמי רגל הרשעים הללו בעת קבול שכר להיות חלקם עם הצדיקים לשון חלק אהלאפרטיאה בלע"ז: ויד רשעים אל תנידני · ממקומי שבואי לירש משנה חלקי וחלקן בטובה כענין שנאמ' לכן בארצם משנה יירשו ואז שם נפלו פועלי און שם יבינו במפלתם שם דוחו ולא יכלו קום: אל תתחר במרעים · מוכיח את ישראל הוא שלא יתחרו בהצלחת המרעים לעשות כמעשיהם כמו ואיך תתחרה את הסוסים לרוץ במרוצתם אאטי"ר בלע"ז: אל תקנא בעושי עולה · לעשות עולה כמותם: ימלו · פרונ"ש טרנקי"ן בלע"ז לשון כריתה: בטח ביי' · ואל תאמר אם לא אגזול ואגנוב או אתן לעני צדקה במה אתפרנס: ועשה טוב · ואז תשכון ארץ לאורך ימים ותרעה אמונה תאכל ותתפרנס משכר האמונה שהאמנת בהקב"ה לסמוך עליו ולעשו' טוב: והתענג על יי' · התענג בתפנוקים על משענתו של הקב"ה: גול על יי' דרכך · גלגל עליו כל צרכיך: דום ליי' · המתן לישועתו כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן ומנחם חברו לשון דממה כמו וידם אהרן וגם כן פתר טוב ויחיל ודומם ודומם מודה לו: והתחולל · לשון תוחלת: אל תתחר · לאמר ארשיע כמותו ואצליח כמותו: הרף מאף · הרף מהרשיע שלא יבא עליך אף: ועזוב · דבר המביא עליך חמתו של הקב"ה כי המרעים שאתה רואה עתה מצליחים הם יכרתון: ועוד מעט · כשתמתין עוד מעט תראה כי אין הרשע: והתבוננת על מקומו · והסתכל על מקום שהיה שם ואיננו כי מת ואבד: וחרק

וענוים' הפך רשעים וטעם רוב שלום כי בהכרת רשעים יהיה שלום בארץ: זומם' אומר לצדיק חייב אתה לשמור את הרשע ולא תתערב עמו כי הוא חושב עליך מזימות רעות ואם בא עליך דבר חסרון אז יחרוק עליו שיניו להחזיק ממך: אדני' והרשע לא ידע כי השם שהוא יודע העתידות ישחק עליו דרך משל: חרב' בהיותה בנדן היא סגורה על כן פתחו' ויש אומרים כי פתיחת חרב היא הלטישה וכמוהו והמה פתיחות והנה החרב בגלוי והקשת בסתר: חרבם' מה בלבם שב אל הרשעים כי השם ינמול להם כפעלם: טוב' הון מעט לצדיק ישמח בו: מהמון' הוא ממון כמו ומי אוהב בהמון אך אבל יאמין: כי' הזכיר הזרועות שהם דורכות הקשתות והזכיר כי הקשתות תשברנה ולא יבא הזק לצדיק והזכיר כי גם הזרועות כן והפך ת תשברנה וסומך: יודע' יש אומרים שיאריך' והנכון בעיני כי זה על דרך את א מספר ימיך אמלא ו והשם יודע כל מלא ובעבור כי שמת ה הרשעי' תקצרנה כפי מעשיהם כדרך למה תמות בלא עתך על כן הדבר תלוי ב במעשיהם: ונחלתם' שינחילו בניהם או ה הנחלה והחלק שנתן להם השם: לא' עת רעה' כמו דבר והמת במלחמה או ברעב לא בא יומו כדברי דוד: כי' והרשעים יאבדו בימי הרעב והרעבון: כיקר כרים' כחלב הכבשים כמו עם חלב כרים המושמים בעשן שיכלו רגע אחרי רגע ויש אומרים כיקר כ כרים כעשב העמקים כמו כר נרחב וכמוהו ככר הירדן והא' כפול כמו בבבת עינו וטעם בעשן כאשר יבעיר באש המבעיר את ה הבערה וכלו הראשון על היקר וכלו השני על הרשעים וכלה המלה מלעיל בעבור סוף פסוק: לוה' בשעת צרכו' וצדיק חונן ונותן כי יחון ע עליו על דרך אם רעב סונאך: כי' טעם מ מבורכיו ברכת יי' היא תעשיר: מיי' טעם מצעדי תנועותיו: גבר' כלשונו הוא מלא דעת כמו לכו נא ה הגברי' ומי שהוא מלא דעת צדיק יהיה: ו ודרכו יחפץ' השם חפץ בכל דרכיו ואם הוא יחסר בית על כן לא יצליח: כי' יוטל' ישלך כמו והטילוני אל הים ויש אומרים כי יפול במחשבתו: נער' ניסיתי זה ב בנעורי תקנתי: נעזב' לגמרי כמו כי לא אעזבך והוא בקש לחם וספלה: וזרעו' הקטן שהניח בעבור זכות האב כל היום בימיו יחיה בטוב וזרעו אחריו לברכה כמו כל רואי יברכוהו: סור מרע' מצות לא תעשה' ועשה טוב מצות עשה' ושכן כמו תשכון וכמוהו פרו ורבו עלה ומות בהר: כי' טעם ולא יעזוב הזכיר כי הצדיק אינו נעזב כי השם לא יעזבהו לעולם כשמרו הוא וזרעו והפך זה וזרע רשעים נכרת: צדיקים' בעבור שהזכיר ושכן לעולם אמר זה משפט השם וחוק אמת שם בארץ: פי' כבר הזכיר כי הצדיק עשה חסד לחונן מהונו עושה חסד ללמד חכמתו ולהורות התועים: תורת' ספר כי תוכו כברו: צופה' בראותו הרשע כי באחריתו כבל ממעלת העושר כלו' ובאחריתו יהיה כבל אז יקנא בצדיק ומרוב קנאתו יבקש המיתו: יי' טעם ולא ירשיענו שהשם יראה צדקת הצדיק והזכיר זה כי הרשע אם לא יוכל בקנאתו להמיתו יבקש תואנה על הצדיק שנתן לו ממון או שהצדיק עשה לו חמס:

קנה

לטבוח ד' ומל' וסימ' ואני ככבש אלוף יובל לטבוח' כי מלאו ימיכם לטבוח' אורידם ככרי' לטבוח' לטבוח ישרי דרך: יודע' י' מל' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סימן כ"ו: תמימים כל תמימים בתמימות מל' במ"א חסר יוד בתרא וסימ' יודע יי' ימי תמימים' וכל דבעירא דכוו' כתיב כן במ"א מל' וסימ' שבעת ימים תעשה

וענוים ירשו־ארץ והתענגו על־רב שלום: זמם רשע לצדיק וחרק עליו שניו: אדני ישחק־לו כי־ראה כי־יבא יומו: חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי־דרך: חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה: טוב־מעט לצדיק מהמון רשעים רבים: כי זרועות רשעים תשברנה וסומך צדיקים יהוה: יודע יהוה ימי תמימם ונחלתם לעולם תהיה: לא־יבשו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו: כי רשעים יאבדו ואיבי יהוה כיקר כרים כלו בעשן כלו: לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן: כי מברכיו ירשו ארץ ומקלליו יכרתו: מיהוה מצעדי־גבר כוננו ודרכו יחפץ: כי־יפל לא־יוטל כי־יהוה סומך ידו: נער היתי גם־זקנתי ולא־ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש־לחם: כל־היום חונן ומלוה וזרעו לברכה: סור מרע ועשה־טוב ושכן לעולם: כי יהוה אהב משפט ולא־יעזב את־חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת: צדיקים יירשו־ארץ וישכנו לעד עליה: פי־צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט: תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשריו: צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו: יהוה לא־יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו:

ועינותנין ירתון ארעא ויתפנקון על סגיעות שלמא: חשב רשיעא ביש על צדיקא ומעסי עלוי ככוי: יי יגחך עלוי ארום חמא ארום על יומא דתביריה: חרבא שליפו רשיעיא ומתחו קשתהון למקטול עניי וחשיבי למכוס תריצי אורחא: סיפהון תיעול בלבהון וקשתהון יתברון: טב קדם יי זעירות צדיקיא מרכפת רשיעין סגיעין: ארום דרועי דרשיעיא יתברון ותמיך צדיקיא מימרא דיי: ידיעין קדם יי יומיהון דשלמין ואחסנתהון לעלם תהי: לא יבהתון בעדן בישתא וביומי אולצנא סבעין: ארום רשיעיא ייבדון ובעלי דבביא דיי היך יקר פלניסין דמן אולא מתפטמין וסופיהון מתנכסין היכנא רשיעי יסופון ובתנן גהנם יגמרון: מוזיף רשיעא ולא פרע וצדיק מחיס ויהב: מטול דמתברכין במימרא ירתון ארעא ודמתלטטין במותא ישתיצון: מן קדם יי פסיעתוי דגברא מתקנן ואורחתיה יתרעי: ארום יפול מרע לא ימות מטול דיי סעד בידיה: טלי הוית ברם סיבית לא חמית צדיקא שביקא ובנוי תבעין לחמא מחוסרנא: מן בגלל דכל יומא חיס ומוזיף ודרעיה לברכתא: סטי מביש ועבד טיבו ושרי לחיי עלמא: ארום יי רחם דינא ולא ישבוק ית חסידוי לעלם מנטרין ובניהון דרשיעיא ישתיצון: צדיקיא יחסנון ארעא וישרון לעלמין עלה: פומא דצדיקא רנין חוכמתא ולישניה ממלל דינא: נימוסא דאלהיה בלביה לא מזדעזעין אסתורוי: מסתכי רשיעא לצדיקא ובעי למקטליה: יי לא ישבקניה בידיה ולא יחיבניה בכדיניה:

סבר

שעיר חטאת ליום דיחזקאל' יוטל ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' כי יפל לא יוטל' בחיק יוטל את הגורל' הנם אל מראיו יטל' בתראה חס': וזרעו ז' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בלק: ולשונו ז' מל' וסימ' נמסר בשפטי' סימ' ז' ובזכריה סימ' י"ד: צופה ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' צופה רשע לצדיק' צופה פני דמשק' צפה נתתיך לבית' בתראה חס':

רשי

וחורק' כמו חרקו שן ארקיי"ג בלע"ז: חרב פתחו' הרשעים פתחו אנקומנ"צירנט בלע"ז תגר וחרום מתחילים הרשעים מאיהם: טוב מעט לצדיק' טובים מעט אנשים שהולכי' לעזרת הצדיקים מהמון רשעים רבים' אמרפל וחביריו התחילו מלחמה בעולם בשביל לשבות את לוט ולהתגרו' באברהם ומעט אנשים שהיו עם אברהם הצליחו והרגו כל אותן האוכלוסין: יודע יי' ימי תמימים' מכיר את מעשה ימיהם: ונחלתם' וקביל שכרה נחלתו לעולם תהיה: כיקר כרי' כאור ענן בקר הנראה שחרית מלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים כרים מישור כמו כר נרחב כיקר לשון אור יקרות ויש פותרין כיקר כרים ככבוד כבשים שמפטמים אותן לטבח: לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן' הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן משלו ונותן לזה ש שהלוה מה שהוא גוזל ממנו: כי מברכיו' של צדיקו של עולם ירשו ארץ: מצעדי גבר' מ מי שהוא גבור ביראת הקב"ה ישפ"אם דופור"ט בלע"ז: כוננו' פוריכט אפייט"יץ בלע"ז: יפל' ל לבורגנ"א בלע"ז לשון ותפל מעל הגמל: כי' כמו אם: לא יוטל' לא יושלך להיות נעזב: נער הייתי' פסוק זה שר העולם אמרו דאילו דוד לא קם כולי האי: כל היום' הצדיק חונן עניים ומלוה להם: וזרעו' זה שהוא זורע לצדקה סופו לברכה: פי צדיק יהגה' תחילה בלבו חכמה לראות דין שפסקה תורה לכל דבר ואחר כך לשונו תדבר משפט: לא תמעד אשוריו' לא יחליקו צעדיו:

ומתרעה

קוה׳ הטעם בדבר זה התעסק כל ימיך׳ וירוממך השם או דרכו כי ימצא בלשוננו כדרך זכר ותראה בהכרת הרשעים כאשר ראו כן צדיקים קדמוך: ראיתי׳ אמר דוד אני ראיתי עריץ שאחרים יפחדו ממנו וטעם מתערה מתגלה העושה בגלוי כל רע: כאזרח׳ פתח והוא סמוך ותחסר מלת עץ ורענן לח ומלת אזרח כאזרח הארץ וטעם אזרח כאילו בעל ענפים רבי׳ וכמוהו מי שיש לו משפחה רבה והפך זה הגר כי הוא כמו נגריר נכרת מהע׳ וזה פי׳ הפסוק ראיתי רשע עריץ ומתערה ש שהוא כאזרח רענן: ויעבור׳ הטעם מהרה יאבד הוא והונו: שמר׳ ועתה שים לבך ושמור איש תם וראה איש ישר לעולם תראה אחריתם שלום והנה תם ישרת אחר כאילו כתו׳ כי א אחרית לאיש תם שלו׳: ופושעים׳ כנגד תם ורשעים כנגד ישר: ותשועת צדיקים׳ כדל׳ מגדל עז שם יי׳ בכל מקום: ויעזרם׳ ראינו שפלט צדיקים רבים וככה יפלטם לעולם: מזמור׳ נועם פיוט ת תחלתו להזכיר: אל בקצפך׳ אל ישרת ב בעבור אחר ול׳ בחמתך׳ וכמוהו ודעת קדושים אדע ושני שרי גדודים היו שרי בן שאול: כי׳ נחתו׳ בנין נפעל כמו ננחתו מגזרת ו ותנחת עלי ידך והטע׳ תחלואים ומכאובים כחצים: אין מתום׳ מגז׳ תם והטע׳ בריאות והנה הזכיר הסבה הקרוב׳ למה זה מפני זעמך והרחוקה מפני חטאתי כי בעבורה ז זעמתני: כי׳ כד על כד ונבהו עד שעברו ראשי כי רבים הם: הבאישו׳ פועל עומד כמו ולא הבאיש או יהיה הוא הפעול והוא יספר חבורות שיבאו בגופו וסבת זה אולתי: נעויתי׳ אין בי כח לעמוד בקומה זקופה ישרה על כן נעויתי ושחותי והשתנו פני כאילו כל היום השמש הכיתני וזה טעם קודר הלכתי: כי׳ כסלי׳ הטע׳ קרביו מלאו דבר נתעב ונקל׳ איננו ראוי להזכיר בפה והזכי׳ אין מתום פעם אחרת באיברי גופי הנראים: נפוגותי׳ מגזרת ויפג לבו׳ שאגתי ברוב מכאובי על דרך שויתי עד בקר כארי: אדני נגדך׳ לבדך כל תאותי אולי אחיה ולא נגד הרופאים: לבי סחרחר׳ כתרגו׳ סביב לא ימצא מנוח׳ כאי כח התולדת גאור עיני ככה מנהג החולים: אהבי׳ האוהבי׳ שהיו לי׳ מנגד נגעי יעמודו בעבור שהבאישו חבורותי: וינקשו׳ מלת נפשי תשרת בעבור אחרת וככה הוא וינקשו מבקשי נפשי כי היא הפעול והטע׳ שדבריהם מוקש המה לי: ואני׳ שהוא חסרון כנוף: ואהי׳ ברבוני כאלים אשר לא ישמע לשון המדבר והטעם כי לא אענה להם: כי׳ אין לי תוחלת כי אם בך וטעם אתה תענה כי אני לא אשים לבי אל דבריהם כי עליך נסמכתי ותפלתי בלבי ולשוני לך: כי

והנה איננו ג׳ בקריא׳ וסי׳ וירא יעקב את פני לבן׳ ויחילו עד בוש׳ ויעבר והנה איננו׳ אנ״ך: צדיקים כל נביאים וכתובים מל׳ בס״ד חס׳ ג׳ כתיב צדקי׳ חס׳ יוד קדמא וא׳ צדיקם חס׳ י׳ בתרא וסי׳ פגע בשני אנשים צדקים׳ ויאמר אל כל העם צדקים׳ וצדקים ילכו בם׳ ואנשים צדיקם המה ישפטו׳ בתרא כתיב צדיקם

קַוֵּה אֶל־יְהֹוָה ׀ וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ וִירוֹמִמְךָ לָרֶשֶׁת אָרֶץ בְּהִכָּרֵת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: (לה) רָאִיתִי רָשָׁע עָרִיץ וּמִתְעָרֶה כְּאֶזְרָח רַעֲנָן: וַיַּעֲבֹר וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ וָאֲבַקְשֵׁהוּ וְלֹא נִמְצָא: שְׁמָר־תָּם וּרְאֵה יָשָׁר כִּי־אַחֲרִית לְאִישׁ שָׁלוֹם: וּפֹשְׁעִים נִשְׁמְדוּ יַחְדָּו אַחֲרִית רְשָׁעִים נִכְרָתָה: וּתְשׁוּעַת צַדִּיקִים מֵיְהֹוָה מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה: (מ) וַיַּעְזְרֵם יְהֹוָה וַיְפַלְּטֵם יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם כִּי־חָסוּ בוֹ:

לח

(א) מִזְמוֹר לְדָוִד לְהַזְכִּיר: יְהֹוָה אַל־בְּקֶצְפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וּבַחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי: כִּי־חִצֶּיךָ נִחֲתוּ בִי וַתִּנְחַת עָלַי יָדֶךָ: אֵין־מְתֹם (ה) בִּבְשָׂרִי מִפְּנֵי זַעְמֶךָ אֵין־שָׁלוֹם בַּעֲצָמַי מִפְּנֵי חַטָּאתִי: כִּי עֲוֺנֹתַי עָבְרוּ רֹאשִׁי כְּמַשָּׂא כָבֵד יִכְבְּדוּ מִמֶּנִּי: הִבְאִישׁוּ נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי מִפְּנֵי אִוַּלְתִּי: נַעֲוֵיתִי שַׁחֹתִי עַד־מְאֹד כָּל־הַיּוֹם (י) קֹדֵר הִלָּכְתִּי: כִּי־כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה וְאֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי: נְפוּגוֹתִי וְנִדְכֵּיתִי עַד־מְאֹד שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לִבִּי: אֲדֹנָי נֶגְדְּךָ כָל־תַּאֲוָתִי וְאַנְחָתִי מִמְּךָ לֹא־נִסְתָּרָה: לִבִּי סְחַרְחַר עֲזָבַנִי כֹחִי וְאוֹר־עֵינַי גַּם־הֵם אֵין אִתִּי: אֹהֲבַי וְרֵעַי מִנֶּגֶד נִגְעִי יַעֲמֹדוּ וּקְרוֹבַי מֵרָחֹק עָמָדוּ: וַיְנַקְשׁוּ ׀ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי וְדֹרְשֵׁי (טו) רָעָתִי דִּבְּרוּ הַוּוֹת וּמִרְמוֹת כָּל־הַיּוֹם יֶהְגּוּ: וַאֲנִי כְחֵרֵשׁ לֹא אֶשְׁמָע וּכְאִלֵּם לֹא יִפְתַּח־פִּיו: וָאֱהִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־שֹׁמֵעַ וְאֵין בְּפִיו תּוֹכָחוֹת: כִּי־לְךָ יְהֹוָה הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי:

סְבַר בְּמֵימְרֵיהּ דַּיְיָ וְטַר אָרְחֵיהּ וִירוֹמְמִנָּךְ לְמֶחְסַן אַרְעָא בְּאִשְׁתֵּיצָיוּת רַשִׁיעַיָּא תֶּחֱמֵי: חֲמִיתִי רַשִׁיעָא תַּקִּיפָא וְחָסִין הֵיךְ אִילָן יַצִּיב וְעַבּוּף: וּפְסַק מִן עָלְמָא וְהָא לֵיתוֹי וּבְעֵית יָתֵיהּ וְלָא אִשְׁתְּכַח: נְטַר שְׁלִימוּתָא וַחֲמֵי תְרִיצוּתָא אֲרוּם דְּסוֹף בַּר נָשָׁא שְׁלָמָא: וּמָרוֹדִין יִשְׁתֵּיצוּן כַּחֲדָא סוֹפֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא שֵׁיצָיָא: וּפוּרְקָנָא דְּצַדִּיקַיָּא מִן קֳדָם יְיָ עוּשְׁנְהוֹן בְּעִדָּן עָקְתָא: וְסַיְעִנּוּן יְיָ וְשֵׁזֵיב יַתְהוֹן שֵׁזֵיב יַתְהוֹן מִן חַיָּבַיָּא וְיִפְרְקִנּוּן מְטוּל דְּאִתְרְחִיצוּ בְּמֵימְרֵיהּ:

לח תֻּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד דְּכָרְנָא טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל: יְיָ לָא בְּרוּגְזָךְ תְּכַסֵּן יָתִי וְלָא בִּרְתְּחָךְ תִּרְדֵּי יָתִי: מְטוּל דְּגִירָךְ אִתְּחַתָּן עֲלַי וּשְׁרַת עֲלַי מְחַת יְדָךְ: לֵית אָסוּ בְּנוּשְׁמִי מִן קֳדָם רוּגְזָךְ לֵית שְׁלָם בְּאֶבְרַי מִן קֳדָם חוֹבַי: אֲרוּם חוֹבַי עֲבַרוּ רֵישִׁי הֵיךְ מַטּוּל יַקִּיר יְקַרוּ מִנִּי: סְרִיאוּ מְאִיסוּ הַלְבִּישׁוּשַׁי מִן קֳדָם טִפְּשׁוּתִי: עֲקִימִית שְׁחֵיִת עַד לַחֲדָא כָּל יוֹמָא חַכִּיר הַלְכֵית: אֲרוּם כְּסָלַי אִתְמַלְיָן קְרִיחֲתָא וְלֵית אָסוּ בְּנוּשְׁמִי: פָּגֵית וְאִתְמַכְּכֵית עַד לַחֲדָא רְנִישֵׁית מִנַּהֲמוּתָא דְלִבִּי: יְיָ לְקִבְלָךְ כָּל רִגְּנָתִי וְתֵינְחָתִי מִנָּךְ לָא מִטַּמְּרָא: לִבְבִי צְמַרְמַר שַׁבְקַנִי חֵילִי וּנְהוֹר עֵינַי בְּרַם הִנּוּן לֵיתֵיהוֹן עִמִּי: רְחִימַי וְחַבְרַי מִקָּבֵל מַכְתָּשַׁי קָמוּ וּקְרִיבַי מֵרָחִיק קָיְמִין: וְעַבָּרוּ פַּחִין תָּבְעֵי נַפְשִׁי וּבָעֵי בִּישׁוּתִי מַלִּילוּ שִׁקְרָא וְנִכְלָא כָּל יוֹמָא מְרַנְנִין: וַאֲנָא הֵיךְ חַרְשָׁא לָא אֶשְׁמַע וְהֵיךְ אִלְמָנָא דְּלָא פָּתַח פּוּמֵיהּ: וַהֲוֵיתִי כִּגְבַר דְּלָא שְׁמַע מֵעַלְמָא וְלָא אִית בְּפוּמֵיהּ מַכְסְנָיָתָא: אֲרוּם קֳדָמָךְ יְיָ צַלֵּיתִי אַנְתְּ תְּקַבֵּל יְיָ אֱלָהָי: אֲרוּם

וכל אוריתא צדיק׳ כתיב בס״א מלא ויסלף דברי צדיקים דאלה שמות: לח׳ ידך ה׳ חס׳ בסיפ׳ וסי׳ נמס׳ לעיל בסיפרא סימן ל״ב: מתם ד׳ וחס׳ וסי׳ מעיר מתם עד בהמה׳ מכף רגל ועד ראש אין בו מתם׳ אין מתם בבשרי׳ כי כסלי מלאו נקלה: נקלה ב׳ בקריא׳ וסי׳ כי כסלי מלאו נקלה׳ טוב נקלה ועבד לו׳ וא׳ ונקלה וסי׳ ואנכי איש רש ונקלה: נסתרה ג׳ וסי׳ ואנחתי ממך לא נסתרה׳ לגבר אשר דרכו׳ ומעוף השמים: כאיש כ׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר בהעלותך:

ומתערה׳ משריש כמו ערות על יאור ובלשון משנה יש הרבה אילן שנפשח ומעורה בקליפה: כאזרח רענן׳ כאחד מאזרחי הארץ הנשרשין וממולאי׳ בנכסי׳ ונכן פי׳ מנחם כאזרח רענן מתלחלח ומכתמת כאשל הנשרש ואזרח מאזרחי בני אדם אנשי שרשים המה: שמר תם׳ הסתכלו בדרכי התמימי׳ ללמוד ממעשיה׳: כי אחרית לאיש שלום׳ אם כ ראשית אין לו אחרית יש לו אבל פושעים וחטאי׳ ורשעים אחריתם נכרתה ונשמדו יחדיו: מזמור לדוד להזכיר׳ לאומרו בשעת צרה להזכיר צרתם של ישראל לפני הקב״ה וכנגד כל ישראל אמרו: נחתו׳ נערצו לשון נחת נופל ב בנטיית קשת ולפי שעל ידי ד דריכת הקשת נזרקים החצים כתב נחתו בי וכן אריך חרבי היה לו לכתוב אריק תערי אלא לפי שכשמוציאין חרב מתערה ה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב וכן ונחתה קשת נחושה ואין הנו״ן שורש בתיבה שאם היתה שורש היה לו לומר ננחתו בי אבל נו״ן של נחתו וכן של ותנחת איננה שורש ונופלת לפרקים כמו נו״ן של נגף נשך נדר נק׳ וכשמתפעל יאמ׳ ניגף נישך נידר ניקש כמו ננגף ננשך ננדר ננקש שהדגש בא בתיבה במקו׳ נו״ן וכן עלה נדף עלי נגר׳ כמו ננדף ננגר׳ כן יאמ׳ נחתו כמו ננחתו וכן ונחתה קשת נחושה כמו וננחתה שדרך האות להתנהג כמנהג דגשות ברוב מקומות כגון כחש לו מ ממשקל דגש כמו דבר מגזרת וידבר כך כחש מגזרת ותכחש שרה ולא יאמ׳ כיחש כאשר יאמר מן ויברך בירך ולא יאמר בירך כאשר יאמר דיבר לפי שאין ד דגשות ניכר בר״יש אבל בחי״ת ניכר דגשות וכן שיחת כמו כיפר דיבר אף כאן יאמר נחתו כמו נגשו נתנו מגזרת נחת נתן נגש והנו״ן יסוד נופל ליכנס דגש ב במקומה כשהוא מתפעל וכן קשת גבורי׳ חתים מגזרת נחת וחתת כאשר יאמ׳ מן נסב סבב מן נשם שמם ונשמו דרכיהם ושממו עליה וכן בלל נבל כי שם בלל יי׳ ונבלה שם שפתם כן יאמ׳ נחת וחתת בלשון פעל׳ ותנחת עלייך פירוש לחציך נחתו בי ו וכן פתרונו מה דרך בקשת ל לירות החצי׳ יד שלך היא נטתה בקשת להפיל עלי חצים ותנחת לשון ותרד ובזה הנו״ן שורש ב בתיבה וכן ונחתה קשת נחושה ואין הנו״ן שורש בתיבה: מתם׳ תמימות איינטרי״ן בלע״ז: יכבדו׳ כבדים: נעויתי׳ לשון אחוזת עוית אשטורדי״ש בלע״ז: כסלי מלאו נקלה׳ במחשבתי אני קל בעיני עצמי: נפוגותי׳ נחלשתי לשון ויפג לבו מאין הפוגות: כל תאותי׳ אתה יודע צרכי: סחרחר׳ מוקף יגון וזה מתיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם שגלגל חמרמרו: מנגד נגעי יעמדו׳ אותם שנראים לי כאוהבים בשעת הנאתם כשרואין שהנגע בא עלי אין עומדין לי בשעת דחקי אלא מנגד יעמודו ואינם עוזרים לי: וקרובי׳ שמראים לי עצמם קרובים: וינקשו׳ מבקשי מוקשים לי: יהגו׳ יחשבו: ואני כחרש׳ ישראל שומעים חרפתם מן האומות ואינם משיבים ומצפים כי לך הוחלתי שתנהלני ותושיעני מהם: כי

רשי

כי אמרתי פן ישמחו לי לכך אני שותק' כי אומרים אני בלבבי אם נשיבם עזות שמא יראו במפלתינו וישמחו לנו במוט רגלינו ויגדילו עלינו לומר הלא הייתם מתפארים בתשועתכם : כי אני לצלע נכון' לכך אני דואגים פן ישמחו לנו לפי שמלומדים אני במכות ומוכנים ומזומנים לשבר תמיד : ומכאובי לנגדי' מזומן הוא לבא עלי תמיד : כי עוני אגיד' לבי מגיד לי את עוני ולפיכך אני דואג ויראה מחטאתי שלא יגרום לי צלע ומכאוב : חיים עצמו' מעצימים חיים בשלום ובטובה : ורבו' והגדילו שנאי על דבר שקר : תחת רודפי טוב' בשביל שאנחנו דבקים בהקב"ה ובמצותיו: לידותון' שם אדם אחד מן המשוררים ונם כלי שיר היה שם שמו ידותון ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין והגזירות של צרה הנגזרית על ישראל : אמרתי אשמרה דרכי וגו'' אמרתי היה בלבינו לשמור את עצמינו על כל הצרות הבאות עלינו שלא נהרהר ונדבר קשה אחר מדת הדין אע"פ שהרשעים לנגדנו המצירים לנו : מחסום' כמו לא תחסום שור אמו"ש למנט בלעז ונאלמנו דומיה ימים רבים ונם החשינו מטוב אפי' מדברי תורה מפני יראתם ומתוך כך כאיבנו נעכר ונבהל וכששתקנו חם לבינו בקרבינו והגיון לבינו בוער בנו כמו אש והוא גורם לנו שאנו מדברים בלשונינו לפניך וזו היא באנו מדברים הודיענו יי' קיצינו עד מתי נהיה בצרה ונדע מתי נהיה אנחנו חדלים ממנה : הנה טפחות' מדודים הם ימי האדם כדבר הנמדד בטפחים כן ימי האדם קצובים : וחלדי' וזקנתינו כאין נגדך חלד לשון חלודה רדו"יל בלעז : כל אדם נצב' כל אדם חי הבל הם חייו ומצבו : אך בצלם' בחשך פירשו דונש לשון צלמות ומנחם פירשו צלם ממש כמו כי בצלם אלהים עשה את האדם ולא יתכנו דבריו : אך הבל' הוא כל המייה ותאוה שלהם : יצבר' תבואה בשדה כל ימות הקציר : ולא ידע מי אוספם' אינו יודע מי אוספם לבית שמא לפני האסיף ימות : ועתה מה קויתי' מה היא השאלה אשר אני שואל ומייחל ממך איכה אלא שמפשעי הצילני : וחרפת' עמו הנבל אל תשימני הבא גם עליו נגעים ומכאובות שלא יוכל לומר לי אתם לוקי' ואנו אין אנו לוקים והתפילה הזאת נרמה להביא יסורי אלהים על האומות : כי אתה עשית' שהבאת עלינו צרה יותר מכל האומות : מתגרת ידיך' ממורא מכותיך תגרת לשון וינר מואב והתי"ו יסוד נופל ב בתיבה כמו תבונה תלונה תקומה תחינה כן פירש מנחם ואני אומר שאין תגרת לשון מגור שהיה לו לומר תגורה כאשר יאמר מן ויסב תסובה ויקם וירם וילן תקומה תרומה תלונה כן יאמר ויגר תגורה או מגורה כמו מגור מסביב ומגורתם אביא להם הא למדת שאין תגרת של כמו למה תתגרה ברעה אל תתגרו בם שפעל שלו גרה כמו קוה אוה בזה שפעולתם תקוה תאוה מצוה כן יאמר מן גרה תגרת וכן פירושו ממכות ידיך אשר אתה מגרה עלי אני כליתי : בתוכחות' הכתובות בתורה על עוניכו שהעוניכו לפניך ייסרתנו בהם : ותמס כעש חמודו' הרקבת בשרינו כבגד שאכלו עש חמודו בשרו שהוא חמדתו : השע ממני' הרף ידיך מלהלקותי : ואבליגה' ואתחזקה :

קוה

מסורה

אל תעזבני חד מן כ"ג פסו' רישיהון ומצעותהון אל ∴ וסי' נמסר בשמואל רגלי ו' וסי' נמסר לעיל בסימ' סי' כ"ו : אל תעזבני ה' וסי' חלק ב' סי' א': ט"ל מחטוא ג' ומשני' בכתיבתהו' וסימ' ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי' חלילה לי מחטא יי' מחדל' אשמרה דרכי מחטוא ' אנך ' אורי' סו נביאי טא נתו' טוא: חם ב' א' פתח וא' קמץ וסי' זה לחמנו חם

כִּֽי־אָמַרְתִּי פֶּֽן־יִשְׂמְחוּ־לִי בְּמוֹט רַגְלִי
עָלַי הִגְדִּילוּ׃ כִּֽי־אֲנִי לְצֶלַע נָכוֹן
וּמַכְאוֹבִי נֶגְדִּי תָמִיד׃ כִּֽי־עֲוֺנִי אַגִּיד
אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי׃ וְאֹיְבַי חַיִּים עָצֵמוּ
וְרַבּוּ שֹׂנְאַי שָׁקֶר׃ וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה
תַּחַת טוֹבָה יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָֽדְופִי־
טוֹב׃ אַל־תַּעַזְבֵנִי יְהוָה אֱלֹהַי אַל־
תִּרְחַק מִמֶּנִּי׃ חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי
תְּשׁוּעָתִי׃

לט

לַמְנַצֵּחַ לִֽידִיתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אָמַרְתִּי
אֶשְׁמְרָה דְרָכַי מֵחֲטוֹא בִלְשׁוֹנִי
אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם בְּעֹד רָשָׁע
לְנֶגְדִּי׃ נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי
מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר׃ חַם־לִבִּי בְּקִרְבִּי
בַּהֲגִיגִי תִבְעַר־אֵשׁ דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי׃
הוֹדִיעֵנִי יְהוָה קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה־
הִיא אֵדְעָה מֶה־חָדֵל אָנִי׃ הִנֵּה
טְפָחוֹת נָתַתָּה יָמַי וְחֶלְדִּי כְאַיִן נֶגְדֶּךָ
אַךְ כָּל־הֶבֶל כָּל־אָדָם נִצָּב סֶלָה׃
אַךְ־בְּצֶלֶם יִתְהַלֶּךְ־אִישׁ אַךְ־הֶבֶל
יֶהֱמָיוּן יִצְבֹּר וְלֹא־יֵדַע מִי־אֹסְפָם׃
וְעַתָּה מַה־קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי לְךָ
הִיא׃ מִכָּל־פְּשָׁעַי הַצִּילֵנִי חֶרְפַּת נָבָל
אַל־תְּשִׂימֵנִי׃ נֶאֱלַמְתִּי לֹא אֶפְתַּח־
פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ׃ הָסֵר מֵעָלַי נִגְעֶךָ
מִתִּגְרַת יָדְךָ אֲנִי כָלִיתִי׃ בְּתוֹכָחוֹת
עַל־עָוֺן יִסַּרְתָּ אִישׁ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ
חֲמוּדוֹ אַךְ הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה׃
שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְהוָה וְשַׁוְעָתִי
הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ כִּי
גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל־אֲבוֹתָי׃
הָשַׁע מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה בְּטֶרֶם אֵלֵךְ
וְאֵינֶנִּי׃

תרגום

ארום אמרית דלמא יחדון עלי
באזדעזעות רגלי עלי אתרברבו׃
ארום אנא לתבירא מעתד וכיבי
לקבלי תדירא׃ ארום חובי אתני
אתיצף מן חטאי׃ ובעלי דבבי
חיי עלמו וסגיאין סנאי על
שקרא׃ ופרעין בישתא חלף
טבתא מסטנן לי חלופי דרדפית
טב׃ לא תשבקנני יי אלהי לא
תרחיק מני׃ זריז לסיועי יי
פורקני׃

לט

לשבחא על מטרת בית מקדשא
על פמיה דידותון תשבחתא
לדוד׃ אמרית אנטור אורחי
מלמחטי בלישני אנטור לפומי
זממא בראית רשיעא לקבלי׃
אתאלמית שתיקית בטלית מן
פתגמי אוריתא מטול היכנא ביבי
ממרטיט׃ רתח לבי בגושמי ברנני
תדלק אשתא מלליית בלישני׃
אודע לי אורח סופי ומשחתא
דיומי מנא אנון אידע אימתי
אפסוק מן עלמא׃ קלילין
סדרתא יומי ונושמי כלמא לקבלך
ברם כולא ללמא חשיבין ברם
כולהון צדיקיא קימין לחיי עלמא׃
ברם בדיוקנא דיי יתהלך גברא
ברם ללמא משתגשין כניש ולא
חכים מטול מנא מן כנשנון׃
וכדון מנא סבריית יי אוריכותי
לותך היא׃ מן כולהון מרדי פצי יתי
חסודי סכלא לא תשוי עלי׃
אתאלמית ולא אפתח פומי מטול
די אנת עבדתא׃ אעדי מעלי
מכתשך ממחרת גבורת ידך אנא
שציתי׃ במסכנותא על חובא
יתרדי בר נשא ומסירת היך עמר
דאתנרדים גושמיה ברם למא כל
בר נשא לעלמא׃ קביל צלותי יי ובעותי אצית ולדמעתי לא תשתוק ארום היך גיורא אנא
גבך תותבא היך כולהון אבהתי׃ אשלי מני ואזיל עד לא אהך ולא איתי׃

מסורה

הצטיידנו ' חם לבי בקרבי ' בתרא פתח וכל שום בר גש דכוו' וקמץ : בצלם ג' וסי' בצלם אלהים ' שופך דם האד' באד' ' אך בצלם יתהלך איש ' יהמיון ג' וסי' בישעי' סי' י"ז: כליתי ב' חד כתי' א' וסי' מתגר' ידך אני כליתי מכל ארח רע כלאתי רגלי ' בתרא כתי' א' : השע ב' פתחי' וסי' השמן לב העם ' השע ממני ואבליגה:

אבן עזרא

כי' הגדילו ' לדבר או הפועל עומד וטעם פן ישמחו לי כמו פן יאמרו לי כי הנה במוט רגלי ואליתי הגדילו עלי : כי' כדרך ובבלעי שמחו ונאספו והנכון כי נכון אני להיותי בולע שלא אוכל לקום ימים רבים ולהיות מכאובי נגדי תמיד : כי' ואני מודה לאכמים וזה טעם אגיד ואדאג לבי : ואויבי' יש אומרים כי עוני אגיד בלבי ואדאג מחטאתי פן אמו' ואויבי חיים : ומשלמי' דברו יוכיח כי הוא בקר' בחליי' והטיב להם כאש' ספר במזמור אחר : אל תרחק ממני' כנגד מרחוק עמדו : חושה' לפי דעתי חוש' לעזרתי אתה יי' שאתה תשועתי כמו אמו' לנפשי ישועת' אני גו' משה אמ' כי חושה יסרת אחר וככה הוא חושה לעזרתי יי' חושה לתשועתי : למנצח לידותון ' כבר הזכרתי בראש הספר ולפי דעתי שפיוט יחוש היה בדורם ואנכה ידותון או אחר אנכה שיסכחנו והיה ראש הפיוט לידותון גם זה המזמור כמו העליו' כי על מחלתו ידבר וטעם אמרתי בלבי וטעם אשמרה דרכי תולדתי ומנהגי כמו וכל דרכי הסכנת והטע' שלא אדבר כמו ידב' החולה מרוב כערו וכאילו בפי מחסו' אשמרנו להיותו בפי ולא אסירנו: בעוד רשע לנגדי' שבא לבקר אותי : נאלמתי' החשיתי אפי' שאדבר טוב : חם כל כך חם לבי שבהגיגי תבער אש : דברתי בלשוני' הטע' כפול או זה הוא שדברתי : הודיעני' מה חדל אני ' תואר הש' והטעם כמה אעמוד עם יושבי חלד : הנה' מעט מזער כדבר שימודד בטפחות ואלדי כמו חדל ככבש וכשב וסמלה ושלמה : אך כל הבל' הוא כל אדם והטע' כמו הבל הבלים וטעם נצב כן הוא לעולם לא ישתנ' שיסור ממעלת ההבל : אך כי ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת אל עת כדמו' הנהר המתהלך וצלמו עומד וי"א כי בצלם כמו צלמו' והנכון בעיני כי האדם דומה לצלם וכאשר ישתנ' ה הצלם כן ישתנ' הוא וטע' הצלם מערכות המשרתי' וכוכבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת וחכמי המזלות יודעי' זה ויהמיון קבוץ ממון כמו ומי אוהב בהמון : יצבור' מעט מעט ולא ידע מי אוספם כולם רגע אחד במותו : ועתה' הנה בא קצי מה תקוה יש לי רק תוחלתי לך היא והיא : מכל' כי בעבור פשעי חליתי : כאלמתי' בעבור שהזכיר חרפת נבל אמר הבט כי נאלמתי לענות לו : הסר' מתגרת ידך' מפחד ידך שטעמו מכתך כמו ויגר מואב ובמשקלו לכל תכלה שהוא מגזרת וכל בשלים כאשר אפרש: בתוכחות' על דרך והוכח במכאוב ידענו כי תיסר אדם בעבור עונו במכאובים : חמודו' חמדת גופו והנה חמדתו היתה הבל: שמעה תפילתי' הנה תפילתו ודמעתו כמשקה הרופאים : כי גר אנכי עמך ' ככתוב בתורה: השע' הרף ממני כמו שעו מני והשתכתה התנועה בעבור אות הגרון : ואבליגה' ואתחזק והוא פועל יוצא והנה טעמו נאחזיק עצמי כמו מבליגיתי :

למנצח

למנצח · קוה קויתי · קוה מלה זרה על דרך השלש כמו יסור יסרני יה: ויט אלי · בעבור שהוא שוכני מרום יושבי בשמים: ויעלני · דרך משל כי הייתי בשפלות ברעות שסבבוני מהאויבים · יש אומרי' שאון מגזרת שואה והנכון שאון מים רבים או טיט והא' היון ישרת אחרונית כדרך את יום השביעי ואין לו חבר רק ביון מצולה מים עכורים וטיט עב והזכיר סלע כנגד בור וכונן אשורי לעלות אל הסלע: ויתן · טעם לאלהינו בלשון רבים בעבור יראו רבים וייראו: אשרי · אז יאמרו אל רהבים בעלי הכח לעזרו כמו המחבבת רהב: ושטי תרגום נוטה: רבות · זה הוא השיר החדש ורבות תאר למלת נפלאותיך על דרך רבים כל רבים עמים · ומחשבותיך · גזרותיך: אלינו · בעבורנו או הוא כמשמעו ואמר אלינו כנגד אלהינו: אין ערוך · אין יכולת באדם שיערכם אליך והסוף יוכיח ויש אומרים שהוא כמו יערך ליי' ואם היה כן עצמו מספר ישוב אל נפלאותיך: זבח · שלמי' ומנח' במרחשת ומחבת והטעם כי מחשבותיך להטיב אלינו לא בעבו' תשלומי' והנה הזכיר אחר זבח ומנח' העולה והחטא' · אמר רבי משה כי מלת לא חפצת ישרת בעבור אחר והטעם לא השמעת כזאת באזני בדברך עמי בהר סיני והנכון בעיני לא בקשת זבח רק כרית לי אזני' שאשמע בקולך כמו הנה שמוע מזבח טוב: אז · אמר רבי מריכוס כי דוד ידבר כנגד כנסת ישראל וזה רמז לדבר אבותינו בסיני נעשה ונשמע והנכון בעיני אומר זה בעד נפשו כי בעת ברחי נדר נדר ונוה לכותבו שישיר שיר חדש ועתה באתי לשלם הנדר והנכון שהנדר הוא לעשות מה כל חפצי: ותורתך בתוך מעי · בסתר על דרך אכול את המגלה הזאת: בשרתי צדק · ומלת בשרתי להגיד כל בשר להגיד דבר חדש טוב או רע כמו ויען המבשר: צדקתך · כנג' בשרתי צדק והנה בגלוי ובסתר: אתה · חסדך ואמתך · שספרתי לקהל רב הם יצרוני מכל צר: כי · העונש והרע הבא על האדם יקרא עון כי הו' היה הסבה לביאת הרעה כמו גדול עוני ויגדל עון בת עמי אם יקרך עו' וככה השיגוני עונותי ולא יכולתי לראות על דרך וכסה את עין הארץ בעבור שאין לעונותי מספר או ולא יכולתי לראות מראה הלב כמו וירא יעקב: ולבי עזבני · כאילו נשארתי בלא לב: רצה · לעזרתי חושה · להיות עזרתי או שם התאר כמו לעזרני: יבושו · לספותה · כמו האף תספה: ישומו · ישומו הם בסוף הבושת שיעשו לי ויש אומרים כנגד שכר כמו לעולם עקב והנה בשתם על שני פירושי' לקדוקס אחד: ישישו · זה טעם בשרתי צדק: ואני · אחשב עצמי כי אני עני ואביון ולא אוכל לעמוד לפני אויבי: יחשב לי · זה והטעם שפלות לבי או לי במקום בעבורי כמו הוא הנלחם לכם: אל תאחר · פועל עומד כמו מדוע אחרו: למנצח · אשרי משכיל · זה המזמור על חליו: אשרי

מ' ויקם כ' בקריא' וסימ' ויקם משה את המשכן ב' בפסוק · ויקם את החצר סביב למשכן · ויקם יי' שפטי' · ויזעקו בני ישר' דעתניאל · וחברו דאהוה בן גרא · ויקם את עמודים לאולם דשלמה ג' בפסוק · ויקם יי' את דברו דמלכים · וחברו דדה"י · ויקם יי' שטן לשלמה · ויקם לו אלהים שטן · ויקם מזבח לבעל · וישב ויבן את הבמות · וחברו דדה"י · ויקם את העמדי' על דדה"י · ויקם את דברו אשר דדניאל · ויעלני מבור שאון מטיט היון · ויקם עדו' ביעקב : יכלתי ג' בקריא' וחס' וסי' נפתולי אלהי' נפתלתי עם אחתי · ומה יכלתי עשות בכם · השיגוני עונתי · אנך : תאחר ג' בקריא' וסי' אתה אלהי אל תאחר · אלהי' חושה לי עזרי ומפלטי · הקשיבה ועשה ואל:

מ

א למנצח לדוד מזמור: קוה קויתי יהוה ויט אלי וישמע שועתי: ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על־סלע רגלי כונן אשרי: ויתן בפי שיר חדש תהלה לאלהינו יראו רבים וייראו ויבטחו ביהוה: ה אשרי הגבר אשר־שם יהוה מבטחו ולא־פנה אל־רהבים ושטי כזב: רבות עשית אתה יהוה אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר: זבח ומנחה לא־חפצת אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת: אז אמרתי הנה־באתי במגלת־ספר כתוב עלי: לעשות־רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי: י בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא יהוה אתה ידעת: צדקתך לא־כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי לא־כחדתי חסדך ואמתך לקהל רב: אתה יהוה לא־תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני: כי אפפו־עלי רעות עד־אין מספר השיגוני עונתי ולא־יכלתי לראות עצמו משערות ראשי ולבי עזבני: רצה יהוה להצילני יהוה לעזרתי חושה: טו יבשו ויחפרו יחד מבקשי נפשי לספותה יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי: ישמו על־עקב בשתם האמרים לי האח האח: ישישו וישמחו בך כל־מבקשיך יאמרו תמיד יגדל יהוה אהבי תשועתך: ואני עני ואביון אדני יחשב לי עזרתי ומפלטי אתה אלהי אל־תאחר:

מא

א למנצח מזמור לדוד:

לשבחא לדוד תשבחתא: מסברא סברית יי וצלא לותי וקביל בעותי: ואסקני מגוב אתרגושתא מסבן טשטושא ואקים על כיפא רגלי תקין אתורי: וסדר בפומי שבח חדתא תהי תושבחתא קדם יי אלהנא יחמון סגיאין וידחלון ויסברון במימרא דיי: טובוי דגברא דשוי יי רוחצניה ולא אסתכי לות סורבניא וממללי כדיבותא: סגיעי נסיא דעבדתא את יי אלהי פרישותך ורעותך לותנא לית אפשר לסדרא לותך תושבחתך אתני ואמלל תקיפו מן להואה: נכסא ודורונא לא צביתא אודנין לאצתא פורקנך בריתא לי עלתא וקורבן חטתא לא שילתא: הידין אמרית הא עלית לחיי עלמא כד אעסוק במגלת ספרא דאוריתא דאכתיב אמטלתי: למעבד רעותך אלהי רעיתי ואוריתך כלילא במצע מעיני: בשרית צדקא בכנשתא רבא הא ספותי לא אמנע יי אלהי את חכימת: צדקתך לא טמרית בגו לבי קושטך ופורקנך אמרית לא כסירתי טיבותך והימנותך בקהלא רבא: בגלל כן את יי לא תמנע רחמך מני טובך וקושטך תדירא ינטרונני: ארום תקיפין עלי בישין עד דלית מנין ארביקו יתי חובי ולא יכלית למחמי תקפו מן בינתי רישי ורעיוני שבקוני: אתרעי יי לשזבותני יי לסיועי זריז: יבהתון ויתחפרון כחדא תבעי נפשי למגמרה יזורון לאחורא ויכספון דצבין בישתי: יתבירון מטול בהתיהון דאמרין לי חדינא על תבריה חדוא על סגופיה: יחדון וירוצון במימרך כל בעיך ויימרון תדירא יסגי חילא דיי די רחמין פורקנך: ואנא עניא וחשוכא יי יחשב טב לי עלי סיועי ושיזבותי את אלהי לא תוחר: מא לשבחא תושבחתא לדוד: טובוי

רשי

קוה קוית יי' · במצרים ומזמור זה גם הוא כנגד כל ישראל: ויט אלי אזנו: מבור שאון · מאסירים של מצרים ומשאון המיית' : מטיט היון · מן הים היון לשון רפש פיינ"ם בלעז: כונן · הכין אשורי וצעדי: שיר חדש · שירת הים: רהבים · לשון גסות כמו ירהבו הנער שהם הרהיבוני: ושטי כזב · השטים מדרך הישר אחרי הכזב של ע"ז ושטי איטור"נאנץ בלעז : נפלאותיך ומחשבותיך אלינו · בשבילנו בראת עולמך לנו קרעת את הים וחשבת מרחוק להטיב לנו אחרתנו במדבר ארבעים שנה מפני האמוריים שקצצו את האילנו' והחריבו ארצם כששמעו שישראל יוצאין ללכת לרשת את ארצם : אין ערוך אליך · אין לדמות לך כל מלך ומושיע לשון ערך כמו כערכך אפריסייר בלעז : אגידה ואדברה · אם באתי להגיד ולדבר עצמו מספר : זבח ומנחה לא חפצת · ביום מתן תורה כענין שנאמר ועתה אם תשמע בקול יי' וגו' וכן בירמיה הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתי' וגו' על דברי עולה או זבח כי יקריב מכם אמרתי ולא התקקתים חובה להכביד עליהם תמידין ומוספין אינם אלא נחת רוח שאמרתי ונעשה רצוני ודבר מועט : אזנים כרית לי · לאמר שמעו בקולי כרית עשיתם חלולות לשמוע : אז · בשעת מתן תורה אמרתי לפניך הנה באתי אליך במסורת בריתך נעשה ונשמע ודבר זה כתוב עדות עלי במגלת ספר בתור' משה: ותורתך בתוך מעי · אף מאכלי על פי תורתך הוא לא אכלתי בהמה טמאה וטבלי': בשרתי צדק · שירה על הים שיר' על הבאר שירת דבורה : לא אכלא · לא אמנע לשון ויכלא הגשם לא תכלה רחמיך לא תמנע : יצרוני · ישמרוני : אפפו · סבבו : לספותה · לכלותה כדמתרגמי' עד תם כל הדור עד דסף כל דרא: כשמו · יתמהו : על עקב בשתם · כשיקבלו בשתם על עקב הכל במדה שמדדו ובדרך שהלכו למדי על עקב ועקבותיך לא נודעו צאי לך בעקבי הצאן כולם לשון מדרך כף רגל הם טרא"יכם בלעז על עקב אנכ"ש טרא"יכם בלעז : האומרים לי האח · האומרים עלי בשבילי האח כשהרה באה מתהללים באידינו · כל עני ואביון שבתהלים אינו אלא כנגד ישראל : יחשוב לי · יתן לי לב לחשוב עניותי ואביונותי להושיעני יחשוב לי פנשוייש בלעז: אל

רשי

אל דל׳ חולה לבקרו כענין שנאמר מדוע אתה ככה דל דאמנון: ביום רעה׳ זו גהינם ובעולם הזה מה שכרו יי׳ ישמרהו ויחייהו למי שמבקרו ומטיב לו: על ערש דוי׳ ערש ליט בלעז כמו והנה ערשו ערש ברזל כשיחלה גם הוא יסעדנו יהו על ערש דוי זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד כך כלרש באגדת תילים: כל משכבו הפכת בחליו׳ אף בשעה שחליו כבד עליו שנהפך כל מרגועו ומנוחתו: אני אמרתי יי׳ חנני׳ אני אין לי מבקרים לטובה וכשאני צועק מתוך חוליי ואומר יי׳ חנני וגו׳ אויבי שמחים עלי ואומ׳ דבר הרע לי מתי ימות וגו׳: שוא ידבר׳ מראה עצמו כאילו הוא מיצר וכשהוא יושב לפני יקבוץ לבו מחשבות און לעצמו מה רעה ידבר בבאתו וכשיוצא לחוץ מדבר אותה: עלי יחשבו׳ דבר שהוא רעה לי ומה היא המחשבה דבר בליעל יצוק בו כל רשעיות שעשה יצוקו ויסתפכו בגופו והואיל ואשר שכב לא יוסיף לקום כך מקללים אותי: הגדיל עלי עקב׳ מארב כמו ואת עקבו מים לעיר: בזאת ידעתי וגו׳ כשתחנני ותקיימני אדע כי חפצת בי כאשר לא יריע אויבי תרועת שמחה עלי ואראה כי בתומי תמכת בי: ברוך יי׳ כשאקום מחוליי אברכך כן:

לבני קרח׳ אסיר ואלקנה ואביאסף הם היו תחילה בעצת אביהם ובשעת המחלוקת פרשו וכשנבלעו כל סביבותם ופתחה הארץ פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כענין שנאמ׳ ובני קרח לא מתו ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורים הללו ועלו משם ושרתה עליה׳ רוח הקדש ונתנבאו על הגליות ועל חורבן הבית ועל מלכות בית דוד: כאיל תערוג על אפיקי׳ לשון ערג נופל על קול האיל כאשר יפול לשון נהם לארי ושקק לדוב וגעה לשורי׳ וצפצוף לעופות אמרו רבותינו האילה הזאת חסידה שבחיות וכשהחיות צמאות למים הם מתכנסות אליה שתתלה עיניה למרום ומה היא עושה חופרת גומא ומכנס׳ קרניה לתוכה וגועה והקב״ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים׳ כאיל תערוג כאילות תערוג לא נאמר כאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דבר הכתוב בזכר ובנקב׳ הזכר עורג על עסק המים כמו שפירשנו והנקיב׳ כשהיא כורעת לילד ורחמ׳ צר והיא צועק׳ והקב״ה מרחם ומזמן לה נחש ומכישה בבית הרחם שלה ורחמה נפתח ומנחם חבר תערוג עם לחיית בערוגת הבשם אכן לא יתכנו דברית גם דונ״ש פתר אותו לשון קול של איל: מתי אבא ואראה פני אלהים׳ לעלות לרגל ונתנבא כאן חורבן הבית ונאמר כאן מה תשתוחחי ג׳ פעמים כנגד שלש מלכיות העתידות לבטל עבודת המקדש וישראל צועקים ונגאלים מלכות בבל ויון ואדום: צמאה נפשי׳ כנסת ישר׳ אומרת כן בגלות בבל: היתה לי דמעתי לחם׳ מכאן שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול וכן הוא אומר בחנה ותבכה ולא תאכל: אלה אזכרה׳ כי אעבור בסך׳ פשו״אה בלע״ז את זאת אני זוכרת ונפשי משתפכת בזכרי עליית הרגלים שהייתי עוברת בגדודי בני אדם ומדדה עמהם עד בית האלהים: סך

אבן עזרא

אשרי יש אומרים משכיל כמו מביט כמו מסתכל הוית והנכון מגזרת שכל שיפיש לבו שיסכיל במעשה השם עם החולי ודל בממון גם בבשר והוא החולי כמו ככה דל בן המלך דלות ורעות תאר ויש אומרים שמשכיל פועל יוצא והו׳ המבקר וידבר על לבו וישכילנו וטעם ביום רעה מערכת עליונה כנגד מולדו: ימלטהו יי׳, לבדו ולא על יד אדם וטעם ישמרהו שלא יוסיף החולי ויחייהו כי יפחד מהמות: ואושר בארץ׳ שיחיה שנים רבו׳ יותר מאנשי דורו ולא יראו שונאיו תאותם ותי״ו תתנהו לפועל שאיננו כתוב כמו שאר ילדה אותה והטעם אמרת השם או גזירתו או תהיה התי״ו לנכח השם וכלה במקרא הרבה: יי׳׳ דוי׳ שם כמו מדוה: יסעדנו׳ מעט מעט כשתהפך החולה או התהפך לדבריו ועניינו על משכבו והנכון כי הפכת נכח השם והטעם דרך משל שתהפכהו על משכבו מצד אל צד ותסעדנו והטעם כי אין צורך לבני אדם שיסעדוהו: אני׳ הטעם כאשר אומר בתפילתי בחליי יי׳ חנני ורפאני אע״פ שחטאתי לך על דרך כי עם קשה עורף הוא: אויבי׳ אז יאמרו לי בעבורי כמו ואמר פרעה לבני ישר׳ הפך מעשה המשכיל וזה הדבר יאמרו לאחרי׳: ואם בא׳ אחד לבקר: שוא ידבר׳ לי כמה חרה לי שאתה חולה: ידבר׳ לאחרים דבר בליעל עלי בצאתו לחוץ ידבר לאויבי האחרי׳ שלא ראו אותי דבר רע חלי קש׳ קבוע בו כמו לבו יצוק כמו אבן: גם׳ שלא היה לי אויב פה׳ אוכל לחמי והטעם כי אני סבת חיין: הגדיל עלי עקב׳ הטעם הגדיל עקיבו שלא בא לבקרני ושם לכפשו מעלה גדולה: ואתה׳ חנני׳ כנגד דבריהם׳ דבר בליעל יצוק בו׳ והקימני כנגד לא יוסיף לקום: בזאת׳

מסורה: מ״א דל כל ליש׳ קמצי׳ במ״ב פתחין וסימ׳ נמס׳ בספר שופטים סימן ו׳: יסעדנו ל׳ על ערש דוי׳ ישערנו ל׳ כמו חי כמו חרון: אויבי י״א מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימן ב׳ ובסיפ׳ דא סימ׳ ט׳: יחשבו ב׳ וסימ׳ יחד עלי יתלחשו׳ ולא יעמוד כי יחשבו עליו מחשבות: אוכל ד׳ מל׳ בקרי׳ וסי׳ כי אם הלחם אשר הוא אוכל׳

אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל־דָּל בְּיוֹם רָעָה יְמַלְּטֵהוּ יְהוָה׃ יְהוָה ׀ יִשְׁמְרֵהוּ וִיחַיֵּהוּ יְאֻשַּׁר בָּאָרֶץ וְאַל־תִּתְּנֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אֹיְבָיו׃ יְהוָה יִסְעָדֶנּוּ עַל־עֶרֶשׂ דְּוָי כָּל־מִשְׁכָּבוֹ הָפַכְתָּ בְחָלְיוֹ׃ אֲנִי־אָמַרְתִּי יְהוָה חָנֵּנִי רְפָאָה נַפְשִׁי כִּי־חָטָאתִי לָךְ׃ אוֹיְבַי יֹאמְרוּ רַע לִי מָתַי יָמוּת וְאָבַד שְׁמוֹ׃ וְאִם־בָּא לִרְאוֹת ׀ שָׁוְא יְדַבֵּר לִבּוֹ יִקְבָּץ־אָוֶן לוֹ יֵצֵא לַחוּץ יְדַבֵּר׃ יַחַד עָלַי יִתְלַחֲשׁוּ כָּל־שֹׂנְאָי עָלַי ׀ יַחְשְׁבוּ רָעָה לִי׃ דְּבַר־בְּלִיַּעַל יָצוּק בּוֹ וַאֲשֶׁר שָׁכַב לֹא־יוֹסִיף לָקוּם׃ גַּם־אִישׁ שְׁלוֹמִי ׀ אֲשֶׁר־בָּטַחְתִּי בוֹ אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב׃ וְאַתָּה יְהוָה חָנֵּנִי וַהֲקִימֵנִי וַאֲשַׁלְּמָה לָהֶם׃ בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי־חָפַצְתָּ בִּי כִּי לֹא־יָרִיעַ אֹיְבִי עָלָי׃ וַאֲנִי בְּתֻמִּי תָּמַכְתָּ בִּי וַתַּצִּיבֵנִי לְפָנֶיךָ לְעוֹלָם׃ בָּרוּךְ יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֵהָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אָמֵן ׀ וְאָמֵן׃

ספר שני

לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לִבְנֵי־קֹרַח׃ כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל־אֲפִיקֵי־מָיִם כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים׃ צָמְאָה נַפְשִׁי ׀ לֵאלֹהִים לְאֵל חָי מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים׃ הָיְתָה־לִּי דִמְעָתִי לֶחֶם יוֹמָם וָלָיְלָה בֶּאֱמֹר אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ׃ אֵלֶּה אֶזְכְּרָה ׀ וְאֶשְׁפְּכָה עָלַי ׀ נַפְשִׁי כִּי אֶעֱבֹר

תרגום

טוּבוֹי דְּמַשְׂכִּיל לַעֲנֵיֵי מִסְכְּנָא לְרַחֲמוּתֵיהּ בְּיוֹם בִּישׁוּתָא יְשֵׁזְבִנֵּיהּ יְיָ׃ יְיָ יִנְטְרִנֵּיהּ וִיחַיְנֵיהּ וְיוֹטְבִנֵּיהּ בְּאַרְעָא וְלָא תִמְסְרִנֵּיהּ בִּרְעוּת בַּעֲלֵי דְבָבוֹי׃ מֵימְרָא דַיְיָ יְסַיְעִנֵּיהּ בְּהַיוֹהִי וְיִתְגְּלֵי לֵיהּ עַל שְׁוֵי מַרְעֵיהּ לְאַחֲיוּתֵיהּ כָּל מִשְׁכְּבֵיהּ אַפַּכְתָּ בְּעִדָּן מַרְעֵיהּ וְאַכְסְנוּתֵיהּ׃ אֲנָא אֲמָרִית יְיָ חוּס עֲלַי אַסֵּי נַפְשִׁי מְטוּל דְּחָבֵית קֳדָמָךְ׃ בַּעֲלֵי דְבָבַי יֵימְרוּן בִּישׁ עֲלַי אֵימָתַי יְמוּת וְיוֹבַד שְׁמֵיהּ׃ וְאִין אָתָא לְמִקְבַּל אַפֵּי שִׁקְרָא יְמַלֵּל בְּרַעְיוֹנֵיהּ יִכְנוֹף עֲוָלָא לֵיהּ יִפּוֹק לְשׁוּקָא יְמַלֵּל׃ כַּחֲדָא עֲלַי מְמַלְּלִין בַּחֲשַׁי כָּל סָנְאַי עֲלַי חָשְׁלִין בִּישְׁתָא לִי׃ מְמַלַּל טְלוּמָא יַתִּיךְ בֵּידֵיהּ וְיֵימַר דֵּין דִּמְרַע לָא יוֹסִיף לְמֵקָם׃ אוּף גְּבַר דִּתְבַע שְׁלוֹמִי דְּאִתְרְחֵיצִית עֲלוֹי מִבְרֵי סְעוּדְתִּי אִתְרַבְרַב עֲלַי לְחַכְמָא׃ וְאַנְתְּ יְיָ חוּס עֲלַי וְאַקִּימְנִי מִמְּרַע וְאֶפְרַע לְהוֹן׃ בְּהָדָא יְדַעִית אֲרוּם אִתְרְעִיתָ בִּי אֲרוּם לָא אִתְגַּבַּר עֲלַי בַּעֲלֵי דְבָבַי לְאַבְאָשָׁא׃ וַאֲנָא בִּשְׁלֵמוּתִי סְעַדְתָּא בִי וְאוֹקֵימְתַנִי קֳדָמָךְ לַעָלְמָא׃ בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַּיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מִן עָלְמָא הָדֵין וְעַד עָלְמָא דְאָתֵי יֵימְרוּן צַדִּיקַיָּא אָמֵן וְאָמֵן׃

מב לְשַׁבָּחָא בְּשִׂכְלָא טָבָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח׃ הֵיךְ אַיָּלָא דִי מְרַגֵּג עַל פַּצִּירֵי מַיָּא הֵיכְנָא נַפְשִׁי מְרַגְּגָא לְוָתָךְ יְיָ׃ צְהַת לָךְ נַפְשִׁי לֶאֱלָהָא תַקִּיפָא חַיָּא וְקַיָּמָא אֵימָתַי אֵעוּל וְאֶחֱמֵי זִיו שְׁכִנְתָּא דַיְיָ׃ הֲוָת לִי דִמְעָתִי לְמִבְרֵי יֵימָם וְלֵילֵי בְּדְיֵימַר לִי סָנְאָה כָל יוֹמָא אָן הוּא אֱלָהָךְ׃ אִלֵּין נִסַּיָּא אֲנָא דָכִיר וְאֵשׁוֹד עֲלַי רַעְיוֹנֵי נַפְשִׁי כַּד אַעְבַּר טְלָלָא

מסורה: והקיץ וריקה נפשו׳ אם ינועו ונפלו על פי אוכל׳ גם איש שלומי אשר בטחתי אוכל לחמי: איבי ו׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן י״נ: מהעולם חד מן כ״ב מלין נסבין מה בריש תיבות׳ ולית להון זוגא וסימ׳ נמס׳ במס׳ רבתא בערך מ׳: מ״ב תערוג ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ גם בהמות שדי תערוג אליך׳ כאיל תערג ב׳ בפסוק וחס׳: באמור ג׳ בקריא׳ וסימ׳ באמר יי׳ אלי הקהל לי את העם ואשמיעם׳ באמר להם עם יי׳ אלה ומארצו׳ באמר אלי כל היום איה׳ אנך:

אבן עזרא

הטעם כי לא יריע כמו שמחת המנצח ביום המלחמה כדרך עלי פלשת התרועע: ואני בתומי׳ בעבור תומי וי״א כי תומי רמז לבריאת הגוף׳ והוא הנכון: ברוך׳ על כן אני חייב לברך את השם בכל זמן וזהו מהעולם ועד העולם ואומר פעם אחרי פעם אמת ואמת: נשלמו פירושי הספר הראשון הודאות לשם: למנצח לבני קרח׳ לבני קרח לאחד מבני הימן ככד שמואל הנביא׳ אמר רבי משה כי זה המזמור נאמר בבבל ויש אומ׳ כי ידבר על לשון אנשי הגלות הזאת׳ ומשכיל חסר פעול ויש אומרים שהוא שם כמו והודי נהפך עלי למשחית ולפי דעתי כי פיוט תחלתו משכיל: כאיל׳ ידוע הוא דבר האיל האוכל הנחשים שיתחמם קרבו אז יבקש אפיקי מים חזקים ואיל על לשון נקבה כמו עז בת שנתה: צמאה׳ המים ירוו האדם רגע ויחיה ותשוב נפשו אליו ולא כן הלחם על כן דמה הנפש לבית השם כהכסף הצמא על המים ובעבור כי חיי בני אדם תלויים במים על כן לאל חיי: מתי אבוא׳ יתאוה ביאת הגואל: ואראה פני אלהים׳ זהו יראה כל זכורך: היתה׳ יש אומרים הוא צמא ודמעיו שהם מים כמו לחם לו וטעם הדמעה בעבור אורך הגלות ואיננו עולה לרגל לשמוח ויש אומרים שהוא בוכה ומזיל דמעות כמו מאכלו יומם ולילה תמיד בסתר ובגלוי וטעם איה אלהיך שהיית עולה שלש פעמים בשנה לראות פניו: אלה׳ יזכור הימים הקדמונים בעלותו לרגל: וטעם

וטעם בסך כמו מוסך השבת שהיה בהר הבית ויש אומרים עם כלל החוגגי׳ כמו סך חסכון ׳ אמר בן לברט כי אדדם כפול והוא כמו אדום ומי יתן וידום כי פ״א הפועל לעולם לא יכפל ומה טעם לאמר ידום ואחריו בקול רנה ותודה והקרוב אלי שהוא לשון מסכה אתנועע כאילו אמר אדדה עמהם עד בית אלהים וכמוהו אדדה כל שנותי ובאה המלה מבנין נפעל כדרך ונלחמוני חנם: מה׳ ינחם כפשו וטעם ישועות פניו על דרך הושיעה לו ימינו דרך משל או ישועות פעול עם פניו כדרך פני יי׳ חלקם ותחסר מלת את או עם: אלהי׳ תשובת מה תשתוחחי וטעם מארץ ירדן שהיו באים למועדים מעבר הירדן מזרחה וטעם חרמונים הרים גם מצער שם הר: תהום׳ כטעם הפרט׳ ינכור הצינורים שירדו המים מההרים הנבוהי׳ וטעם תהום אל תהום קורא שהיו מתחברי׳ מימי הצנורי׳ למטה כדרך ושעיר אל רעהו יקרא והטעם שהיה מתענג בעברו אל ההרים המי׳ יורדי׳ כמו משברי הים וגלים ויכסו אותו בימי הקיץ והמפרש זה הפסוק על דבר הגלות איננו קשור באשר לפניו ואחריו: יומם׳ יספר הליכתו ביום עם החוגגים לבטח בחסד השם ובלילה היה שרי׳ כמו חבל הנביאי׳ והזכיר כי השיר תפלה לא שיר כדברי חשק: לאל חי׳ שיחייהו עד ראותו בית יי׳: אומר׳ טעם לאל סלעי שהיה סלעי בראשונה: למה שכחתני׳ הטע׳ בעבו׳ אורך הגלות: למה קודר אלך׳ כמו אבל הלובש קדרו׳: ברצח׳ כאשר יאמרו לי איה אלהיך היה לי כמו רצח בעצמותי ככה היתה זאת החרפה נחשבת בעיני: מה׳ טעם ישועות פניו כי הוא ישועות פני והוא אלהי מימי קדם כנגד איה אלהיך ישראל: שפטני׳ קח משפטי מאלה המחרפי׳ אותי והם רבים על כן אמר מגוי וטעם לא חסיד בעבור היותי טוב ממנו וטעם מאיש מכלל ומפרש או רמז למולך על הגוי: כי׳ טעם אלהי מעוזי כי אין עוז לי לקחת משפטי ממנו רק בך: שלח אורך׳ כנגד קודר אתהלך׳ ואמתך כנגד מאיש מרמ׳ ומלת ינחוני כנגד אתהלך: הר קדשך׳ הר המוריה ומשכנותיך העזרות העתידו׳ להבנות בבית שלישי: ואבואה׳ אל אל׳ שהוא שמחת גילי וטעם אלהים אלהי שיראה גוי לא חסיד שאתה אלהי: מה׳ ברוח הקודש שיוחיל יש׳ אל השם: למנצח לבני קרח׳ אלהים באזנינו שמענו׳ והמספרים היו אבותינו שהיו צדיקים והם נאמנים ועוד טעם אבותינו שכל אב אוהב את בנו ולעולם לא יורנו רק האמת לבדו: אתה׳ כבר הזכרתי כי משפט העברים לחסר הב״ית כמו מצאתי בית יי׳ וככה אתה בידך בכחך או במכתך ונ״ם ותטעם שב אל אבותינו ולמ״ד

ישועו׳ ז׳ מל׳ בקרי׳ וסי׳ לקמן בהלילא סי׳ קי״ו: ברצח ב׳ וסי׳ לפתוח פה ברצח׳ ברצח בעצמותי חרפוני: מ״ג למה ג׳ רפין וסי׳ למה זנחתני למה קדר קדמ׳ דפסו׳׳ למה שכחתני׳ למה שמתני למפגע׳ וכל למה רפי טעמו מלרע בט״א למה שמתני למפגע לך׳ וכל למה דגש טעמו לע״ל ואם הו׳ סמו׳ לאותיו׳ אח״ע רפי טעמו

בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם עַד־בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל־רִנָּה וְתוֹדָה הָמוֹן חוֹגֵג׃ מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וַתֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִלִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת פָּנָיו׃ אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח עַל־כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר׃ תְּהוֹם־אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ׃ יוֹמָם ׀ יְצַוֶּה יְהוָה ׀ חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי׃ אוֹמְרָה ׀ לְאֵל סַלְעִי לָמָה שְׁכַחְתָּנִי לָמָּה קֹדֵר אֵלֵךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ בְּרֶצַח ׀ בְּעַצְמוֹתַי חֵרְפוּנִי צוֹרְרָי בְּאָמְרָם אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ׃ מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

מג

שָׁפְטֵנִי אֱלֹהִים ׀ וְרִיבָה רִיבִי מִגּוֹי לֹא־חָסִיד מֵאִישׁ מִרְמָה וְעַוְלָה תְפַלְּטֵנִי׃ כִּי־אַתָּה ׀ אֱלֹהֵי מָעוּזִּי לָמָה זְנַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ שְׁלַח־אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל־הַר־קָדְשְׁךָ וְאֶל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ׃ וְאָבוֹאָה ׀ אֶל־מִזְבַּח אֱלֹהִים אֶל־אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהָי׃ מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

מד

א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל׃ אֱלֹהִים ׀ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ פֹּעַל פָּעַלְתָּ בִימֵיהֶם בִּימֵי קֶדֶם׃ אַתָּה ׀ יָדְךָ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטָּעֵם

בִּלְחוֹדִי אֶתְחַיֵּל בְּמַשְׁרְיָן דְּצַדִּיקֵי עַד בֵּירַת מוּקְדְּשָׁא דַּיְיָ בְּקָל בָּעוּתָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא אִתְרְגוּשַׁת עַמְמִין דְּאָתְיָן לְמֵחַג לִירוּשְׁלֶם׃ מַה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וְתִרְגְּשִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי לֵאלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִנֵּיהּ בְּפוּרְקָנָא דְּמִן קֳדָמוֹי׃ אֱלָהִי עֲלַי נַפְשִׁי תִּתְמַכַּךְ בְּגִין כֵּן יִדְכְּרוּנָךְ יָתְבֵי לְהַלְאָה בְּאַרַע יַרְדְּנָא וְיָתְבֵי טוּרֵי חֶרְמוֹנֵי וְעַמָּא דְּקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא בְּטוּרָא דְּסִינַי דְּמַכִּיךְ וּזְעִיר׃ תְּהוֹמָא עִלָּאָה לִתְהוֹמָא אַרְעָאָה קָרֵי לְקָל זִלְחֵי מַרְזְבָךְ הֵיכְנָא כּוּלְהוֹן מִתְבְּרָךְ וְגַלָּלָךְ עֲלַי עֲבַרוּ׃ יְמָם יִפְקוֹד יְיָ טוּבֵיהּ וּבְלֵילְיָא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ עִמִּי צְלוֹתָא לְאֵל דִּי נְטִיר חַיָּי׃ אֵימַר לֵאלָהָא רוּחְצָנִי לְמָה אַשְׁלֵיתַנִי לְמָה בְּקַבְלָא אֵזִיל בִּדְחוּק בְּעֵל דְּבָבָא׃ בִּדְקָטְלִין גַּרְמֵי בִּזְמַן דִּמְחָרְפִין יָתִי מְעִיקֵי כַּד אָמְרִין לִי כָּל יוֹמָא אָן הוּא אֱלָהָךְ׃ מָה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וּמָה תִּרְגְּשִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי לֵאלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִנֵּיהּ בְּפוּרְקָנֵיהּ דְּמִן קֳדָמוֹי דִּי הוּא אֱלָהִי׃

מג דּוּן יָתִי יְיָ בְּדִין קְשׁוֹט וְעָלָךְ לְמִנְצֵי מַצּוּתִי מִן עַמָּא דְּלָא זַכֵּי מִן גְּבַר נְכִיל וּטְלוּמָא תְּשֵׁיזְבִנַּנִי׃ אֲרוּם אַנְתְּ הוּא אֱלָהָא עוּשְׁנִי לְמָה שְׁבַקְתַּנִי לְמָה חֲבִיר אֵזִיל בִּרְחוּק בְּעֵיל דְּבָבָא׃ שְׁדַר נְהוֹרָךְ וְהֵימְנוּתָךְ הִנּוּן יְדַבְּרוּנַנִי יֵעֲלוּן יָתִי לְטוּר בֵּית מוּקְדְּשָׁא וּמֶדְרְשֵׁי בֵּית שְׁכִנְתָּךְ׃ וְאֵיעוּל לְקָרְבָא קוּרְבָּנֵיהּ לְמַדְבַּח דַּיְיָ אֱלָהִי דִּי מִנֵּיהּ חֶדְוַת בָּעוּתִי וְאוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּכִנָּרָא יְיָ אֱלָהִי׃ מָה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וּמָה תִּרְגְּשִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי לֵאלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִנֵּיהּ בְּפוּרְקָנֵיהּ דְּמִן קֳדָמוֹי דִּי הוּא אֱלָהִי׃

מד לְשַׁבָּחָא לְדָוִד עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח שִׂכְלָא טָבָא׃ יְיָ בְּאוּדְנָנָא שְׁמַעְנָא אֲבָהָתָנָא אִשְׁתְּעִיו לָנָא עוּבָדָא דַּעֲבַדְתָּא בִּימֵיהוֹן בְּיוֹמַיָּא דִּי מִלְּקַדְמִין׃ אַנְתְּ בִּידָא דִגְבוּרְתָּךְ עַמַּיָּא כְּנַעֲנָאֵי תָּרֵכְתָּא וְנַצְבְתִּנּוּן לְבֵית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעֲהוֹן

תברת

מלרע וה׳ מהם יצאו מן הכלל שאע״פ שהם סמוכי׳ לאח״ע נדגשי׳ וסי׳ למה הציתו עבדיך׳ למה היה כאבי נצח׳ למה אירא בימי רע׳ למה הרגזתני׳ למה אבכה ארצ׳ וכל דסמיך לשאר אותיו׳ דגש בט״ג וסי׳ לעיל:

סך לשון חסכון סך בני אדם ל״א סך לשו׳ סכך וסוכה כלו׳ בעגלות צב שהיו מחופות כמין סוכה ושמן בלשון אגדה סקפסטאות ואסקופיטי: אדדם׳ אדדה עמהם כמו מדדים עגלים ושייחי׳ והאשה מדדה את בנה ותיבה זו משמשת בשתי תיבות אדדה עמהם אטו״יא״מ״ץ שבלע״ז ומנחם חברו לשון ידידות כמו נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה ודונש פתר אדדם לשון דממה וכן דום ליי׳ והתחולל לו ופתרון אדדם אהלם ואחרים עד אבא בית אלהים ברנה כמו אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי וכמו ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו ודם הוא שורש בתיב׳׳ אדדם אדדה עמהם כמו ולא יכלו דברו לשלום דבר עמו בשלום: המון חוגג׳ שהיו הולכי׳ לחוג ועל ככה יסד הפייט עוכם המון חוגג ושוטף כנהר ומדרש אגדה לשון יווני שקורין לבריכת מים חוגגין: תשתוחחי ׳ לשון כי שחה לעפר נפשינו ושח כשהוא מדבר בלשון מתפעל הת״ו חולקת את אותיות שרשי התיבה כדרך כל תיבה שיסודה שי״ן בתחילתה: הוחילי׳ המתיני וצפי לגאולה: אזכרך מארץ ירדן׳ ממה שעשית לנו בירדן והרי חרמון אחר כל הכעס שהכעסנוך בשיטים הובשת לנו את הירדן: מהר מצער׳ מהר סיני שהוא צעיר לשאר ההרים אחר שהכעסנוך בו במעשה העגל סלחת לעונינו והלכת עמנו כל אלה אני זוכרת בגלותי שמנעת מלהטיב לי ונזירותיך מתחדשו׳ עלי זו אחר זו: תהום אל תהום קורא צרה קוראה לחבירתה: לקול צנוריך׳ טיפקנ״אלש בלע״ז המקלחים עלי פורענות כמים שוטפי׳ עד כי כל משבריך וגליך עלי עברו משבריך לשון גלי ים על שהים גליו עולים למעלה ומשתברים ונופלים: יומם יצוה יי׳ חסדו׳ יבא האור של גאולה ויצוה יי׳ חסדו לנו: ובלילה׳ בחשך הגלות והצרה: שירה עמי׳ תהא חנייתו בתוכנו שירה לשון חנייה כדמתרגמינן ויחן ושרא וזו למדתי מתוך מסורת הגדולה שחבר את זה עם ויחי שירו חמשה ואלף באלפא ביתא של שתי תיבו׳ החלוקי׳ בפתרונן לימד שאין זה לשון שיר ומדרש האגד׳ פותרו לשון שיר וכך הוא פותרו שכך ישראל אומרי׳ להקב״ה זכרנו מה שעשית לנו במצרים מכה אחת שצויתנו בי״ו בערב הפסח ושמרנוה ובלילה גאלתנו ושרנו לפניך את ההלל ועכשיו הרבה מכות אני שומרת ואין אתה גואלני ועל זאת אומרה לאל סלעי למה שכחתני וגומ׳: קודר׳ לשון שחרות כמו ויקדר עליהם: ברצח בעצמותי חרפוני צוררי׳ כדמה לי כאילו הורגים אותי כך עבור בעצמותי מה שצוררי מכעיסין ומחרפין אותי: פני ואלהי׳ הקב״ה שהוא אור פני ואלהי עדיין יש לי בו תקוה ולמה תהמי: שפטני׳ נקמני: מגוי לא חסיד׳ הוא אדום שגר עשו בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם: שלח אורך ואמיתך׳ מלך המשיח שנמשל לאור שנ׳ ערכתי נר למשיחי ואליהו הנביא שהוא אמיתי נביא נאמן: ינחוני׳ מ״ינטר״נמ״ויי בלע״ז: אל אל׳ אל הקב״ה שהוא שמחת גילי: ואודך בכנור׳ על שהוצאתני מגלותי: באזנינו שמענו׳ מכאן אתה למד שהיו מדברי׳ בני קרח בשביל דורות הללו הבאים אחריהם שאילו בשביל עצמם לא היה להם לומר אבותינו ספרו לנו שהרי הם עצמם ראו ניסי המדבר והים והירדן ומלחמת יהושע כך מפורש באגדת תילי׳: תרע

נלמד לאומים מארת כמו שבאוהו כל האומים ומ"ם ותשלחם שב אליהם כמו ותגרשם: כי, מ"ם בחרבם שב אל אבותינו: כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם, זה
לבדו הושיעם: אתה, ידבר המשורר על לשון ישראל וטעם להזכיר יעקב כדבריו המלאך הגואל אותי מכל רע: בך, בעזרתך נוכל לנגח צרינו שלא ידעו לנו גם כמוך
גבוסם: כי, לדברי לורך קשת מהמוכינו וחרבי הגבור שים כנו על כן בלשון יחיד: כי, גם ראינו בעינינו שהושעתנו מצרינו והתברר מה שספרו אבותינו לנו: באלהים
הללנו כל היום, נחבר תהלות והטעם שהללנו כפעם שאתה מלכנו: אף, אמר הירושלמי כי יחסר בי"ת והטעם באף זנחת ואיננו נכון כי לא היה דבק כמו אף יי' ואילו
היה כדברו היה הא"לף קמוץ רק אות כמו גם בשחוק והנה כי הושעתנו בימים הראשונים והגיעות משנאינו ועתה לא די שלא הושעתנו אלא על שזנחתנו, ותכלימנו כנג' הביש': תשיבנו, לא די שלא תעזרנו אלא שתשיבנו על שתביא מורך בלבבנו לברוח: ומשנאינו שסו למו, כמו להם ממוננו: תתננו, יש ממנו הרוגים ויש ממנו במלכו' זרויים בארצו': תמכר, יש ממנו עבדים נמכרים בלא הון רב או חנם: ולא רבית במחיריהם, הטעם כפול: תשימנו, הנשארים ממנו הם לחרפה למכירים אותנו בהיותנו בארצינו: תשימנו, הרחוקים מארץ יש': מנוד, כנגד וניע ראשם ולמ"ד בלאומים שרש כמו ולאום מלאום יאמץ: כל, אפילו יחיד יהודי בנו' יחרפוהו: מקול, הטעם בזדון בפרהסיא: כל, באתנו, באה אלינו כי המלה מהפעלים העומדים: לא נסוג, בנין נפעל ומלת לא תשרת אחרת ולא נטו אשורינו: כי, במקום תנים, השם תחת נון כמו בחיין לקץ הימין והטעם בתחתית הים מקום התנינ' וחשכת מים זה צלמות דקך מטל והעד דכיתנו כטע' דכים ויש אומרי' במקום אין שם ישוב רק תנים ובנות יענה: אם שכחנו, כנגד לא שכחנוך: ונפרוש כפינו, כנגד ולא נטו אשורינו מני ארחך: הלא, אם היה צריך יוכל לחקור זאת ואף כי הוא יודע תעלומו': כי, והעד הנאמן לדברינו כי ברצוננו אנו נהרגים על דבר כבוד שמך וברצוננו נחשבנו כצאן טבחה אע"פ שאנחנו בני איש
טובים מהטובחים אותנו ונאת המלה כמו רב הטבחים: עורה, תישן אינו עושה מלאכה ובעבור שלא הושעתנו תדמה לישן או ידבר על האויב שהוא אומר עליך אולי
ישן הוא וייקץ: למה, או אתה כאדם מסתיר פניו שלא יראה מה יעשו אויבינו או ראיה ושכחת על כן תשכח ענינו ולחצנו וטעם תשכח כנגד לא שכחנוך: כי, מה תקוה
תהיה לנו ונפשינו שהיא מן השמים העליונים שחה לעפר והדבק לארץ הוא הקבר וטעם בטננו הא' הגוף: קומה, לעזור אותנו או קומה אתה שהיית עזרתה לנו:

מ"ד, ארץ י"ד קמצין וסימ' נמס' בישעיה סי' י"ד: צוה ג' בקרי' וסי' את הכהנים נשאי ארון, ועתה צוה ויכרתו
לי ארזים דשלמה, אתה הוא מלכי אלהים: ולא תצא ו' דסמיכי וסי' ולא תצא משם אנה ואנה דשמעי' הנה
נתנו עליך עבותי', תאנים הלאת ולא תצא, ולא תצא בצבאותינו, ותרין חברוהי ולא תצא אלהי': אויב

רשי

תרע לאומים, הרעות לשבעה אומות גדולות ושילחתם מפנינו נאתה בידך ובוחך הורשתם מתוך ארצם ותטע לאבותינו בתוכם: רציתם, לשון רצון: צוה ישועות יעקב, גם עתה: נבוס קמינו, נרמוס ונרפוס אויבינו לשון מתבוססת בדמיך תבוס נופת והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות: אף זנחת ותכלימנו, אף אם אתה תכלימנו אנו שמך לעולם נוד': תשיבנו אחור, לשון הווה הוא: שסו למו, בזזו נכסינו אים לו: זריתנו, אפכליישנוש בלעז: כי דכיתנו במקום תנים, כי זה מסמס בלשון כאשר ואף כאשר השפלתנו בארץ ערבה ושוחה מדבר מקום תנים, ונכסית עלינו בצלמות חשך אף בכל זאת אם שכחנו שם אלהינו הוא יחקור זאת כי הוא יודע תעלומו' וגו': כצאן טבחה, כצאן של טבח: ופדנו למען חסדך, אין אנו באים בכח מעשינו אלא למען חסדך עשה:

תרע לאמים ותשלחם: כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא־הושיעה למו כי־ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם: אתה־הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב: בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו: כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני: כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות: באלהים הללנו כל־היום ושמך לעולם נודה סלה: אף־זנחת ותכלימנו ולא־תצא בצבאותינו: תשיבנו אחור מני־צר ומשנאינו שסו למו: תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו: תמכר־עמך בלא־הון ולא רבית במחיריהם: תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו: תשימנו משל בגוים מנוד־ראש בלאמים: כל־היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני: מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם: כל־זאת באתנו ולא שכחנוך ולא־שקרנו בבריתך: לא־נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני ארחך: כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות: אם־שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: הלוא אלהים יחקר־זאת כי־הוא ידע תעלמות לב: כי־עליך הרגנו כל־היום נחשבנו כצאן טבחה: עורה למה תישן אדני הקיצה אל־תזנח לנצח: למה־פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו: כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך:

תברת עממיא ופסרתנון: ארום לא בגבורת סיפיהון ירתו ארעא ותקוף אדרעיהון לא פרקת להון: ארום ימינך ואדרע גבורתך ונהור זיו יקרך ארום כל זמן דעסיקו באוריתא אתרעיתא בהון: אנת הוא מלכי אלהא בעדנא הדא פקד פורקנות דבית יעקב: במימרא מעיקנא ננגח בשמך נכבוש כל דקימין עלנא: ארום לא בקשתי אנא רחיץ וסיפי לא תפרוק יתי: ארום פרקתנא ממעיקנא ומשנאנא איתיתא עליהון בהתא: במימרא דיי אנן משבחין כל יומא ושמך נודי לעלמי עלמין: לחוד אשליתא ואכספתנא ולא תשרי שכינתך בחילונא: אחזרתנא קדל קדם מעיקא ומשנאנא כבשו לנא: מסרתנא היך ענא למיכלא וביני עממיא בדרתא יתנא: זבנתא עמך מגן דלא ממונא ולא אסניתא קנינא בפרוגיהון: שויתנא קלנא לשיבבנא ממקנותא ותורפיתא לחזרנותנא: שויתנא למתלא בעממיא טלטול רישא באומיא: כל יומא כסופי לקבלי ובהתת אפי חפתני: מן קלא דמחסר ומנדף מן קדם בעל דבבא ונקים נקמתא: כל דא ערעת יתנא ולא אשלנך ולא שקרנא בקימך: לא זר פליג וזחותית לבנא ואת אסטיתא אסתורנא מן תריצת ארחתך: ארום אמכתנא באתר ירודין וחפיתא עלנא בטולא דמותא: אין אשלינא שום אלהנא ופרישנא בצלו ידנא לטעותא דעממין נוכראין: הלא אלהא יבשקר דא ארום הוא חכים טמירי לבא: ארום מטולתך אתקטלנא כל יומא אתחשבנא כענא דמסירא לנכסא: אתנבר למה תהי כגבר דמין יי אתער אלהנא לא תתנשי לעלמא: למה שכינת יקרך תסלק תשלי סגופנא ודוחקנא: ארום שיחא לעפרא נפשנא דבקת לארעית גובנא מעיננא: קום סיע לנא ופרוק יתנא מטול טובך: לשבחא

ומתנקם ב' וסי' מקול מחרף ומגדף מפני אויב, להשבית אויב ומתנקם: תעלומות ב' וסימ' הלא אלהי' יחקר
זאת, ויגד לך תעלמות חכמה: הקיצה ג' וסימ' הוי אומר לעץ הקיצה, הקיצה אל תזנח לנצח, הקיצה
לפקד כל הגוים והקיצה למשפטי: דבקה ב' לארץ בטננו, דבקה לעפר:

למנצח על שושנים · פיוט ככה תחלתו : ידידות · כמו אהבות : רחש · ידבר לבי דברי המשורר ויש אומרים דברים שהוא מוציא מלבו וזה המזמור נאמר על דוד או על המשיח בנו שכן שמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם : מעשי · זה השיר שעשה : יפיפית · יש אומרים כי הוא כפול כמו שחרחרת וסחרחר לחסרון לבנה אדמדמת

על שושנים · לכבוד תלמידי חכמים יסדו השיר הזה שהם רכים כשושנים ונאים כשושנים ומרטיבים מעשים טובים כשושנים : משכיל · על ידי תורגמן : שיר ידידות · שיר אהבים שיר של שבח להם להאהיבם על הבריות ולהאהיב תורתם עליהם : רחש לבי · כך התחיל המשורר בשירו הסריך לבי בקרבי דבר טוב

מ״ה ששני׳ ב׳ חס׳ וסי׳ על ששני׳ לבני קרח׳ על ששני׳ לדוד : חגור ד׳ וסימ׳ ויאמ׳ לגחזי חגור מתניך וקח משענת׳ חם עם האבן הגדולה אשר בגבעון׳ ואלישע הנביא קרא לאחד׳ חגור חרבך על ירך גבור׳ וחגור נתנה לכנעני: שנונים ג׳ וסי׳ אשר חציו שנונים׳ חציך שנונים עמים תחתיך׳ חצי גבור שנונים:

מה

א לַמְנַצֵּחַ עַל־שֹׁשַׁנִּים לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל שִׁיר יְדִידֹת׃ רָחַשׁ לִבִּי ׀ דָּבָר טוֹב אֹמֵר אָנִי מַעֲשַׂי לְמֶלֶךְ לְשׁוֹנִי ׀ עֵט ׀ סוֹפֵר מָהִיר׃ יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם הוּצַק חֵן בְּשְׂפְתוֹתֶיךָ עַל־כֵּן בֵּרַכְךָ אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃ חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ גִּבּוֹר הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ׃ ה וַהֲדָרְךָ ׀ צְלַח רְכַב עַל־דְּבַר־אֱמֶת וְעַנְוָה־צֶדֶק וְתוֹרְךָ נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ׃ חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ׃ כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד שֵׁבֶט מִישֹׁר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ׃ אָהַבְתָּ צֶּדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע עַל־כֵּן ׀ מְשָׁחֲךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶךָ׃ מֹר־וַאֲהָלוֹת קְצִיעוֹת כָּל־בִּגְדֹתֶיךָ מִן־הֵיכְלֵי שֵׁן מִנִּי שִׂמְּחוּךָ׃ י בְּנוֹת מְלָכִים בְּיִקְּרוֹתֶיךָ נִצְּבָה שֵׁגַל לִימִינְךָ בְּכֶתֶם אוֹפִיר׃ שִׁמְעִי־בַת וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ׃ וְיִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ כִּי־הוּא אֲדֹנַיִךְ וְהִשְׁתַּחֲוִי־לוֹ׃

(Masorah marginalia: ב׳ חס׳ · ל׳ א׳ חס׳ וא׳ מ״ל · ג׳· ל׳· ל׳ · ל׳ · ל׳· ל׳ · ל׳· ל׳ · ג׳ · ל׳ מ״ל · ו׳ ט׳ פסו׳ דמיין · ד״ז · ל׳ וחס׳ · ל׳· ל׳· ל׳ · ל׳ · ל׳ וחד והטו׳ · ה׳· ב׳ · ב׳ כה אמר · ל׳)

מה לְשַׁבָּחָא עַל יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּמשֶׁה דְּאִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח שִׂכְלָא טָבָא וְתֻשְׁבַּחְתָּא וְאוֹדָאֲתָא׃ בָּעָא לִבִּי מְמַלֵּל טַב אֵימַר אֲנִי עוֹבָדַי לְמַלְכָּא מְמַלֵּל לִישָׁנִי מוֹחֵי הֵיךְ קוֹלְמוֹס סָפְרָא רָגִיל׃ שׁוּפְרָךְ מַלְכָּא מְשִׁיחָא עֲדִיף מִבְּנֵי נָשָׁא אִתְיְהִיב רוּחַ נְבוּאָה בְּסִפְוָתָךְ מְטוּל כֵּן בָּרְכָנָךְ יְיָ לְעָלְמָא׃ זְרִיז סַיְפָךְ עַל יַרְכָּךְ גִּבָּרָא לְמִקְטַל מַלְכִּין עִם שִׁלְטוֹנִין הוֹדָךְ וְשִׁבְהוֹרָךְ׃ וְשִׁבְהוֹרָךְ סַגִּי בְּנִין כֵּן תִּצְלַח לְמִרְכַּב עַל סוּסֵי מַלְכוּתָא עַל עֵסַק הֵימְנוּתָא וּקְשׁוֹט וְעִנְוְתָנוּתָא וְצִדְקָתָא וְיַלְפִנָּךְ יְיָ לְמֶעְבַּד דְּחִילָן בְּיַד יְמִינָךְ׃ גִּרְרָךְ שְׁלִיפִין לְמִקְטַל אוּכְלוֹסִין עַמְמִין תְּחוֹתָךְ יִפְּלוּן וּבְנֵי קַשְׁתָּךְ יִשְׁתַּלְחוּן בְּלֵב סַנְאֵי מַלְכָּא׃ כּוּרְסֵי יְקָרָךְ יְיָ קַיָּם לְעָלְמֵי עָלְמִין חֻטְרָא תְּרִיצְתָּא חוּטְרָא דְּמַלְכוּתָךְ׃ מְטוּל דִּי רְחִמְתָּא צִדְקָתָא וּסְנֵיתָא רִשְׁעָא מְטוּל הֵיכְנָא רַבְּיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִשְׁחָא דְּחֶדְוָא יַתִּיר מִן חַבְרָךְ׃ מֵירָא דַּכְיָא וְאַקְסִיל אֲלוֹאִין וּקְצִיעֲתָא מִתְנַמְרִין כָּל לְבוּשָׁךְ מִן הֵיכְלַיָּא דִּמְכַבְּשִׁין בְּשִׁין דְּפִיל מֵאֲרַע מִנִּי יְחַדוּנָךְ׃ פִּלְכֵי מַלְכְוָתָא אָתְיָן לְמִקְבַּל אַפָּךְ וְלִיקָרוּתָךְ בִּזְמַן דְּמִעַתַּר סְפַר אוֹרַיְתָא בִּסְטַר יְמִינָךְ וּמִתְכַּתְּבָא בְּאוֹבְרִיזִין דְּמִן אוֹפִיר׃ שְׁמַעִי כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל אוֹרַיְת פּוּמֵיהּ וַחֲמִי פְּרִישָׁת עוֹבָדוֹי וְתַצְלֵי אוּדְנֵךְ לְפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וְתִתְנְשֵׁי עוֹבָדִין בִּישִׁין דְּרַשִׁיעֵי עַמֵּיךְ וּבֵירַת טַעֲוָת דִּפְלַחְתְּ בֵּירַת אֲבוּיֵךְ׃ וּבְכֵן יַרְגַג מַלְכָּא שׁוּפְרֵךְ אֲרוּם הוּא רִבּוֹנֵיךְ וְתִסְגְּדִין לֵיהּ׃ ויתבי

רשע י״ז פתחין וסימ׳ נמסר במיכה סימן ו׳ : עמך ה׳ וסימ׳ והשביע הכהן את האשה׳ בפרסות סוסיו ירמוס את כל חוצותיך׳ הנה עמך נשים בקרבך׳ שמעי בת וראי והטי אזנך׳ עמך עמי׳ וחד ועמך כולם:

כי איננה אדומה אם כן איך יהיה יפיפית לחסרון והתשובה כי כפל העי״ן והלמ״ד הוא לחסרון רק הפ״א והעי״ן כשהם כפולים הם בא׳ ליתרון והעד תשנשגי שהו׳ יותר מן תשגי׳ יפיפית בתארו וצורתו : הוצק חן׳ מגזרת ויצקו על העולה כאילו החן הוצק בפיו והנה בגלוי יספר צורת גופו ודבורו שהוא נאה ועל דרך משל יגיד כשמתו שהיא נכונה וחכמתו שהיא רחבה כי הדבור הפנימי ימצא בנשמת האדם : חגור׳ גם יספר גבורותיו כי ככה ראוי להיו׳ הגבור התמים וטעם גבור אתה הגבור או יחסר כ״ף כדרך ויקרא אריה שהוא כאריה או יהיה חסר כ״ף בראיה גמור׳ נה הוא הודך : והדרך׳ חסר ב״ית כמו כי ששת ימי׳ עשה כאילו אמר ובהדרך צלח כטעם גבר לא יצלח בימיו והטעם שיצלח בעת שירכב ויש אומרים כי צלח הוא מגזרת פן יצלח כאש והנה יספר עם גבורתו אמונתו וענוותו וצדקתו ומלת וענוה צדק בין עומדת ובין סמוכת והטעם ענוה עם צדק : ותורך׳ ימינך הפועל והפעול חסר כאילו הוא כתוב ימינך תורה אותך ל לעשות גבורות ונוראו׳ מלחמות על דרך כ

בשבחך אתה תלמיד חכם רחש לשון נענוע וכן כל לשון שירוץ וריחוש : אומ׳ אני מעשי למלך׳ השיר הזה שיסדתי ועשיתי אני אומרו למי שהוא הגון למלך שב׳ בי מלכים ימלוכו : לשוני׳ נת בשירים כעט סופר מהיר׳ ראיתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן מהיר בלשון ערבי בקי: יפיפית מבני אדם׳ העסוקין במלאכת חיי שעה למה לפי שהוצק חן בשפתותיך להורות בהלכה ואנה כמו נשפך כמו לצקת ויצק שמן : על כן ברכך׳ כמו ש שנאמ׳ יי׳ עוז לעמו יתן ומה שכרן יי׳ יברך את עמו בשלום : חגור חרבך על ירך׳ להלחם מלחמתה של תורה והוא הודך והוא הדרך : על דבר אמת׳ להורות כדת ולהתנהג בענות צדק : ותורך׳ התורה ודבר האמת שתעסוק בו היא תורה אותך טכסיסי המלחמה לעשות ימינך נוראות לפי שהזכיר ת תלמוד התורה בלשון מלחמה נופל בו לשון ימין המיומנת ל להלחם : חציך שנונים׳ בלב אויבי המלך׳ שנונים אגייש״ץ בלע״ז והרי זה מקרא מסורס מ מכינו שהתלמידים קרויין חצים שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים ותלמידי חכמים ה המזויינים בהלכה קרויים אויבים זה לזה לפי שעה שנאמר לא יבושו כי ידברו את אויבי׳ בשער : עמים תחתיך יפלו׳ בשכר התורה יפלו האומו׳ תחתיהם של ישראל : כסאך אלהים׳ כסאך שר ושופט לעולם ועד כענין של נתתיך אלהים לפרעה ולמה כ בשביל ששבט מישור שבט מ מלכותך שמשפטיך אמת וראוי אתה למלוך : משחך׳ שמן ששון׳ כל לשון גדולה נופל עליו לשון משיחה שמן כדת ה המלכים : מר ואהלות קציעות׳ קדה מתרגמינן קציעתא : כל

ככבדות מדובר בך ורבי יוסי אמר כי ותורך מגזרת ויורם אלהים והאות שאחריו כתוב חציך שנונים וככון היה לולי שמלת ויורם ירה להם לנגאי וזה לשבח : חציך׳ בתחלה הזכיר חרבך ואמר גם חציך שהם שנונים בעת שהעמים תחתיך : יפלו׳ יפלו חציך בלב אויביך על כן בא״ה מלת יפלו במקום אתנח כאילו היא סמוכה כי היא תסרת בעבור שתי מלות : כסאך׳ יש אומרים כמו אלהים לא תקלל והגאון אמר כסאך יכין אלהים ולפי דעתי שמלת כסאך תשמש בעבור אחרת כדרך והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא וככה זה כסאך כסא אלהים כמו וישב שלמה על כסא יי׳ והאומר כי כסאך לנוכח הפסוק הבא אחריו יכחישנו : אהבת׳ אם המזמור על דוד יהיה מחבירך שאול ואם על המשיח חסידים אחרים בדורו : מור׳ מחלוקת במלת מר והאומרים כי אהלות הוא הנמצא עם דני הים איננו נכון כי כתוב כאהלים נטע יי׳ ויש אומרים כי גם קציעות מין אחר שיש לו ריח טוב ודרך לשון הקדש לומר אדם פטדה וברקת להיות הוי״ו עם האחרון או בלא וי״ו כמו אדם שת אנוש אם כן היה ראוי להיות מר אהלות קציעות או מר אהלות וקציעות אולי בא״ה זאת המלה על דרך זרה והנכון שקציעות מגזרת המקצועות והמלה סמוכה אל בגדותיך וטעם לדבק טעם בגדותיך עם היכלי שן שהם הם שמורות בתיבות והטעם כשהם מוצאות מהיכלי שן ותחסר מלת אשר כאילו הוא מן היכלי שן מן אשר שמחוך או ישוב מן היכלי שן כי משם היו מוצאים והאומר כי מני שם נוי או מדינה איננו נכון בעבור היות שן נקוד בקמץ קטן על דרך כל מוכרת בטעם שאיננו סמוך אל אחר : בנות׳ בוקרותיך׳ מגזרת יקר בשפחות היקרות שלך עמהם הן בנות מלכים והאומר שהוא מגזרת בקורת תהיה לא ידבר נכונה כי אין מחלוקת שהוא ביו״ד כתוב רק המחלוקת בין בעלי המסורת והקריאה כי האחד יקרא ביקרותיך על דרך בימינו והשני כדרך מישיני עפר והשגל היא המוכנת העתידה למשכב והעד מלת ישגלנה ועל דעת האומר כי זה המזמור נאמר על דוד הוא כמשמעו ועל המשיח בנות מלכים היקרות והשגל מדינתו : שמעי׳ אם על דוד אמר המשורר לשגל וטעם ושכחי עמך כדרך עמי שתתגייר ותשוב לתורת דוד ואם על המשיח ידבר יהיה פירוש בת קהלה כמו בת יהודה על דרך לעבור השם שכם אחת׳ ויתאו׳ אם על דוד כמשמעו ואם על המשיח המלך הוא השם או המשיח : ובת

בגדותיך׳ כל בגדיך מריחים כריח בשמים ומלרשו כל בגידותיך וסרחוניך מתכפרים ומריחים ריח ערב : מן היכלי שן מני שמחוך׳ יותר מהיכלי שן משובחים ההיכלות המתוקנים לך מגן עדן לשמחך שהם שן איבוריא״ה בלע״ז מני שמחוך היכלות אשר מני הם שמחוך הנותני שכרך : בנות מלכים׳ יהיו מבקרות אותך כענין שנאמר ושרותיהם מניקותיך : ביקרותיך׳ קו״ף דגש לפי שהוא לשון בקור ואף על פי שכתוב יו״ד לפניה ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו סדורה עם מי כתן למשיסה יעקב שכתוב בו יו״ד והסמ״ך מודגשת ומנחם חברו לשון יוקר כמו יקר מכלי פז : שגל׳ מלכה כמו והשגל יושבת אצלו ואשתיין בהון מלכא ורברבנוהי שגלתיה ולחינתיה אשתך תתיצב לימינך : בכתם אופיר׳ כקבוצת עדי זהב הבא מאופיר : שמעי בת וראי׳ שמעי כנסת ישראל וראי דרך הטוב : והטי אזנך׳ לתורה : ושכחי עמך׳ האומות שאת גדילה ביניהם : ובית אביך׳ עבודה זרה שעבדו אבותיך בעבר הנהר : ויתאו המלך יפיך׳ אם תעשי כן יתאוה המלך הקב״ה לנויי מעשיך : ובת

אבן עזרא

ובת · אם על דוד יחסר הב"ית וככה הוא ובבת צר עם בת צור והפעול כל כבודה ואם על המשיח דרך משל: כל כבודה · וטעם פנימה שהיתה שוכנת לפנים בארמונה ולא היתה נראית לכל: כל · מצאנו דוד שלקח בת תלמי מלך גשור: לרקמות · הלמ"ד תחת בי"ת: מובל · בת מלך: תובלנה · אם על המשיח הנה הטעם שהם בעצמם יבואו לא בחוכם ובת מלך עם ריעותיה שהם בארמון המלך תבואינה בהיכל מלך הוא דוד או המשיח: תחת · הדור שעבר יבוא דור אחר כי דורך הוא אמצעי זה נכון על דוד גם על המשיח: אזכירה · יש אומרים לנוכח דוד כי בעבור בנין שהיו שרים יעמוד זכר שמו ודור אל דור יספר הוד דוד ויש אומרים כי שיך לנוכח השם הנכבד כי המשורר יודה השם על גדולת דוד וזרעו: למנצח לבני קרח על עלמות · שם פיוט יש אומרים כי מזרע בני קרח היה זה המשורר בימי חזקיהו כשוב סנחריב אחור והנכון בעיני כי ידבר על ירושלם על המלחמ': אלהים · הטעם אם תבוא עלינו צרה מאויב הוא עזרנו: על · בעבור היות מקו' גבהו' השמים מתנועע ממעלה אל מעלה וממזל אל מזל על כן אמרו בעלי התולדת כי יבא זמן שתשוב היבשה ים והים יבשה ואחרי כן אמרו כי הטעם אילו היה כן אע"פי שלא יהיה כי השם שם גבול למים בל ישובון לכסות הארץ: יהמו · טעם בהמות הים יתעכרו מימיו כמו חומר גם ההרים ירעשו בעבור רוחות שהם תחת הארץ והשם יוציאם: בגאותו סלה · כאמת כאשר פירשתיו: נהר · הטעם אם יחמרו מימיהם נהר ירושלם שהיה גיחון: פלגיו ישמחו · כל יושבי עיר אלהים שהוא קדוש משכני עליון: אלהים · ואם ההרים ימוטו הר ציון לא ימוטו טעם לפנות בקר בעת המנ' היה או כל יום: המו' יתכן כל שהזכיר שהוא דרך משל על האויבים כדרך אוי המי' שטפונו או טעמו או הים יהמה וההרים ימוטו בגאות השם אף כן הגוים על כן המו גם מטו: תמוג' הטעם הפך תולדתה שהיא יבשה מאד' יי' או יראו העמי' כי השם עמנו כי לא כמוט כמוהם: לכו · יאמרו אלה לאלה ושמות כמו שממות והטעם ארצות הממלכות בעת תמוטינה: משבית' מירושלם אולי ברוח הקדש על דבר גוג: ישרף באש · הטעם באפו והעגלות שיביאו בהם כלי הנשק או מזון הנלחמים: הרפו' דברי השם שאמר לאומות העולם טרם שבור קשתם: יי' צבאות · ואין פחד ממלחמות אחרי כן כי נשבתו: למנצח לבני קרח' זה המזמור לימות המשיח ורבי משה אמר כי כבבל נאמר ויש אומרים כי בימי דוד בהעלותם הארון והעד עלה אלהים בתרועה ואיננו נכון בעבור יבחר לנו את נחלתינו והמפרש זה הסיב זה רמז להר המוריה כי לא נדע כאשר נאמר זה המזמור: כל · אם על ימי דוד יהיו כל העמים שהיו תחת יד דוד ואם על ימי המשיח כמשמעו והוא הנכון: כי

מסורה

ממשבצו' ג' מל' וסימ' בסד' תצוה: תשיתמו ג' ובסיפר' וסימ' תשיתמו כתנור אש · כי תשיתמו שכם במיתרי' · לשרים בכל הארץ: מ"ו אלהי' כ"ט ר"ף וסימ' נמס' במס' רבתא בערך אלה: נהר פלגיו חד מן י"א פסוקי' רישי' וסופיהון נ"ן וסימ' נגע צרעת כי תהיה באדם · נחנו נעבור · נביא מקרבך מאחיך · נודו מתוך בבל · נהר

תהלים

וּבַת־צֹר בְּמִנְחָה פָּנַיִךְ יְחַלּוּ עֲשִׁירֵי עָם׃ כָּל־כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ׃ לִרְקָמוֹת תּוּבַל לַמֶּלֶךְ בְּתוּלוֹת אַחֲרֶיהָ רֵעוֹתֶיהָ מוּבָאוֹת לָךְ׃ תּוּבַלְנָה בִּשְׂמָחֹת וָגִיל תְּבֹאֶינָה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ׃ תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בָנֶיךָ תְּשִׁיתֵמוֹ לְשָׂרִים בְּכָל־הָאָרֶץ׃ אַזְכִּירָה שִׁמְךָ בְּכָל־דֹּר וָדֹר עַל־כֵּן עַמִּים יְהוֹדֻךָ לְעֹלָם וָעֶד׃

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח עַל־עֲלָמוֹת שִׁיר׃ אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וָעֹז עֶזְרָה בְצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד׃ עַל־כֵּן לֹא־נִירָא בְּהָמִיר אָרֶץ וּבְמוֹט הָרִים בְּלֵב יַמִּים׃ יֶהֱמוּ יֶחְמְרוּ מֵימָיו יִרְעֲשׁוּ־הָרִים בְּגַאֲוָתוֹ סֶלָה׃ נָהָר פְּלָגָיו יְשַׂמְּחוּ עִיר־אֱלֹהִים קְדֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן׃ אֱלֹהִים בְּקִרְבָּהּ בַּל־תִּמּוֹט יַעְזְרֶהָ אֱלֹהִים לִפְנוֹת בֹּקֶר׃ הָמוּ גוֹיִם מָטוּ מַמְלָכוֹת נָתַן בְּקוֹלוֹ תָּמוּג אָרֶץ׃ יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ לְכוּ־חֲזוּ מִפְעֲלוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ׃ מַשְׁבִּית מִלְחָמוֹת עַד־קְצֵה הָאָרֶץ קֶשֶׁת יְשַׁבֵּר וְקִצֵּץ חֲנִית עֲגָלוֹת יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃ הַרְפּוּ וּדְעוּ כִּי־אָנֹכִי אֱלֹהִים אָרוּם בַּגּוֹיִם אָרוּם בָּאָרֶץ׃ יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ כָּל־הָעַמִּים תִּקְעוּ־כָף הָרִיעוּ לֵאלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה׃

תרגום

וְיָתְבֵי כְּרַכָּא דְצוֹר בְּתִקְרוּבְתָּא יֵיתוּן וְאַפָּיךְ יְשַׁחֲרוּן לְבֵית מַקְדְּשָׁךְ עַתִּירֵי עַמְמַיָּא׃ כָּל שְׁפַר אֲרַג נִכְסֵי מַלְכֵי אוֹצְרֵי מַלְכַיָּא דְמִטַּמְרָן מִלְּגָיו יִקְרְבוּן לְכַהֲנַיָּא דְמַרְמְצִין בְּדַהֲבָא סְנִינָא לְבוּשֵׁיהוֹן׃ בִּלְבוּשֵׁי צִיּוּרִין יְקָרְבוּן קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם מַלְכָּא דְעַלְמָא וּשְׁאָר חַבְרֵיהוֹן דִּי מִתְבַּדְּרִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא יַתְיָתִין בְּחֶדְוָא לְוָתָיךְ לִירוּשְׁלֶם׃ יַתֵּיתְיָן בְּחֶדְוָן וְתוּשְׁבְּחָתָא וְיֵעֲלוּן בְּהֵיכְלָא דְמֶלֶךְ עַלְמִין׃ בַּאֲתַר אֲבָהָתָךְ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא בְּנָךְ תְּמַנְּנוּן לְרַבְרְבַיָּא בְּכָל אַרְעָא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא תֵימְרוּן נִדְכַּר שְׁמָךְ בְּכָל דָּר וְדָר מְטוּל הֵיכְנָא עַמַיָּא דְמִתְגַּיְּרִין יְהוֹדוּן שְׁמָךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמִין׃ מו לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח בְּרוּחַ נְבוּאָה בִּזְמַן דְּאִתְכַּסֵּי אֲבוּהוֹן מִנְּהוֹן וְהִנּוּן אִשְׁתְּזִבוּ וַאֲמַרוּ שִׁירְתָא׃ אֱלָהָא לָנָא רוּחְצָנָא וְעוּשְׁנָא סִיַּעְתָּא בְּעָקְתָא נִשְׁתְּכַח לַחֲדָא׃ מְטוּל הֵיכְנָא לָא נִדְחַל בְּעִדָּן דְּאִשְׁתַּלְחִיפוּ אַבְהָן מִן אַרְעָא כַּד מִתְמוֹטְטִין טוּרַיָּא בְּפֵילְגוֹס דְיַמָּא רַבָּא׃ מִתְרַגְּשִׁין מִטַּשְׁטְשִׁין מוֹהֵי מִן עַפְרֵיהוֹן מִתְרַגְּפִין טוּרַיָּא בְּגֵיוְתָנוּתֵךְ לְעָלְמִין׃ עַמִּין הֵיךְ נַהֲרִין וּמַבּוּעֵיהוֹן אָתְיָן וּמַחְדְּיָן קַרְתָּא דַיְיָ וּמְצַלִּין בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ דַּיְיָ מִשְׁכְּנֵיהּ דְעִלָּאָה׃ שְׁכִנְתָּא דַיְיָ בְּגַוַּהּ לָא תְזוּעַ יְסַיְּעִנַּהּ יְיָ בִּזְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם דְּצַלִּי עֲלָהּ לְעִדָּנֵי צַפְרָא׃ בְּמַתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אִתְרַגְּשׁוּ עַמְמַיָּא אִזְדַּעְזְעוּ מַלְכְוָתָא כַּד אֲרִים קָלֵיהּ וְכַד יְהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אִתְמוֹגְגוּ יָתְבֵי אַרְעָא׃ מֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת בְּסַעֲדָנָא תְקוֹף לָנָא אֱלָהָא דְיַעֲקֹב לְעָלְמִין׃ אֱזִילוּ חֲמוֹן עוֹבָדַיָּא דַיְיָ דְּשַׁוִּי צַדְיָן בְּרַשִׁיעֵי אַרְעָא׃ מְבַטֵּל קְרָבָא עַד סִיָּפֵי אַרְעָא קַשְׁתָּא יְתַבַּר וְיִתְרַע מוֹרְנִיתָא תְרֵיסַיָּא עֲגִילִין יוֹקִיד בְּנוּרָא׃ פְּסַקוּ מִן קְרָבָא וְיִדְעוּן אֲרוּם אֲנָא יְיָ רָמָא בְעַמְמַיָּא רָמָא עַל יָתְבֵי אַרְעָא׃ מֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת בְּסַעֲדָנָא תְקוֹף לָנָא אֱלָהָא דְיַעֲקֹב לְעָלְמִין׃ מז לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ כָּל עַמְמַיָּא תִּקְעוּ יְדָא בְּחֶדְוָא יַבִּבוּ קֳדָם יְיָ בְּקָל תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ ארום

מסורה

פלגיו · נחירת כצאן עמך · נגד אבותם עשה פלא · נפת תטפנה: נפתי משכבי · נר אלהים · נשקי קשת מימינים בדה: שמות ג' וסימ' ביחזקאל סימן לו' ·

רש"י

ובת צר במנחה פניך יחלו · כמו ויחל משה ובשכר זה תזכי שיביא ליך עמו הרשע אשכרים גדורין אותם שהם עכשו עשירי עם: כל כבודה בת מלך פנימה וגו' · זהו שנאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה וגומר אותם שכל כבוד תלוי בהם והם כניסייא של מלך אשר נהגו ע עצמם בצניעות עתה בגדיהם חשובי' ממשבצות זהב של כהני' גדולים משבצות קאטונם בלע"ז: לרקמות תובל למלך · בבגדי ריקמה יביאום מנחה למלך על כל הארץ לרקמות אברוריץ בלע"ז: בתולות אחריה ריעותיה · מן האומות ילכו אחריהם כענין שנאמ' והחזיקו בכנף איש יהודי וגו' לאמ' נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: מובאות לך · כלפי הקב"ה אמרו המשורר: תחת אבותיך וגו' · לכל אחד מישראל אמר: אזכירה שמך · כלפי הקב"ה אמר המשורר: על עלמות · שם של כלי שיר בדברי הימים: בהמיר ארץ · לעתיד לבא ביום שנאמר הארץ כבגד תבלה ראו בני קרח נס שנעשה להם שנבלעו כל סביבותם והם עמדו באויר ואמרו לישראל ברוח הקדש שדוגמת הנס הזה יהא עשוי להם לעתיד: יחמרו מימיו · ירבשו רפש וחומר וטיט כמשפטם ומנחם חברו כמו מעי חמרמרו רגרוילונט בלע"ז: ירעשו הרים בגאותו · של הקב"ה הנזכר בראש המזמור: נהר פלגיו · שוטרויישילש בלע"ז נהר גן עדן: לפנות בקר' לקץ הגאולה: המו גוים · לשון הומה: תמוג · תמס כן פתר מנחם וכן נמוגו כל יושבי כנען וכן למוג לב אבל דונש פתר אותם לשון הנעה וכן ה הזמון נמוג וילך והלום וכן כלם: אשר שם שמות · אשר שם ארצות הגוים שממה: משבית מלחמות · מעלינו: על קצה הארץ · שכל ארצות הגוים יהיו עמנו בשלום: קשת · הגוים ישבר: עגלות ישרף באש · רכבי מלחמות האומות: הרפו · עצמכם כל הגוים מלבא עוד על ירושלם: ודעו כי אנכי אלהים · שאעשה בכם דין: ארום בגוי' · אתרומם בנקמתי אשר אעשה בגוים: תקעו כף · התערבו יחד זה עם זה להריע לאלהים בקול רנה: ידבר

מ"ז את ג' פתחין בטעם וסימ' את גאון יעקב אשר אהב, בהצותו את ארם נהרים, כי את אשר יאהב יי' יוכיח, וכל את הבא במקף דכוו' פתחין בס"א קמץ וסימ' את כל גבוה יראה: על גוים ב' וסים' איך נפלת משמים הלל, מלך אלהים על גוים: כי לאלהים ג' וסים' ויעזרו עליהם וינתנו, ויאמר הקשיבו כל יהודה:

כי־יהוה עליון נורא מלך גדול על־כל־הארץ: ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו: יבחר־לנו את־נחלתנו את גאון יעקב אשר־אהב סלה: עלה אלהים בתרועה יהוה בקול שופר: זמרו אלהים זמרו זמרו למלכנו זמרו: כי מלך כל־הארץ אלהים זמרו משכיל: מלך אלהים על־גוים אלהים ישב על־כסא קדשו: נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני־ארץ מאד נעלה:

מח

שיר מזמור לבני־קרח: גדול יהוה ומהלל מאד בעיר אלהינו הר־קדשו: יפה נוף משוש כל־הארץ הר־ציון ירכתי צפון קרית מלך רב: אלהים בארמנותיה נודע למשגב: כי־הנה המלכים נועדו עברו יחדו: המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו: רעדה אחזתם שם חיל כיולדה: ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: כאשר שמענו כן ראינו בעיר־יהוה צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד־עולם סלה: דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך: כשמך אלהים כן תהלתך על־קצוי־ארץ צדק מלאה ימינך: ישמח הר־ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך: סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה: שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון: כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על־מות:

ארום יי עלאה דחילא מלך רב על כל ארעא: יקטל עממיא במותנא חלופנא ואומיא יכבוש תחות רגלנא: ירעי לנא למירת ית אחסנתנא ית בית מקדשא דיעקב דרחים לעלמין: יתעלי יי ביבבא יי בקל שופרא: שבחו קדם יי שבחו שבחו למלכנא שבחו: ארום מלך כל יתבי ארעא יי שבחו קדמוי בשכלא טבא: מלך יי על עממיא יי יתב על כורסיה דקודשיה: רבני עממיא אתכנשו עממיא די מהימנין לאלהא דאברהם ארום קדם יי תריסי ארעא לחדא אתעלא:

מח שירתא ותשבחתא על ידהון דבני קרח: רב יי ומשבח לחדא בירושלם קרתא דאלהנא ובטור בית מקדשיה: שפיר היך חתנא חדוות כל יתבי ארעא טורא דציון שדא דצפונא קריתא דמלכא רבא: יי בברניתהא אתידע לתקוף: ארום הא מלכיא אתחברו עברו כחדא: הנון חמון היכנא תמהו על נסיא ופרישתא אתבהילו אוף ערקו: זיעא אחדתנון תמן רתיתא היך אתא ילדא: בקדום תקיף כאשא דמן קדם יי תתבר אלפיא דטרסים: ימרון בני ישראל היך מה די שמענא היכנא חמינא בקרתא דיי צבאות בקרתא דאלהנא יי ישכללנה עד עלמי עלמין: אשוינו יי טובך במציעות היכלך: היך כשמך יי היכדין תושבחתך על סיפי ארעא צדקתא מליא ימינך: יחדי טור ציון יבוען בתושבחן כנישתא דבית יהודה מטול דינך: אקיפו ציון יבוען וחזרו עלה מנו מגדלהא: שוו לבכון לאוכלוסהא רמן לעיל ברניתהא מטול דתשתעון לדר אוחרן: ארום דין יי הוא אלהנא שכנתיה בגוה ומרוריה בשמיא לעלמי עלמין הוא ידברננא ביומי טליותנא: לשבחא

נדיבי עמים נאספו: מח' גדול כלהון מל' במג"חס' בליש' וסים' לא תכירו פנים, ובמרא גדול ובאתות ובמפתים, כי גדל מעל שמים: ברוח קדים ב' וסי' ברוח קדים עזה כל הלילה, תשבר אניות: ארץ ד' בסגול וסי' נמס' לעיל בסיפר' סימ' לה': לבכם ג' בקריא' וסימ' ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו, וראיתם ושש לבכם ועצמתיכם כדשא תפרחנה, שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה, אנ"ך: לחילה ל' פסגו ל': עולם ועד ו' דסמיכי בקריא' וסימ' נמסר בריש סיפרא סימן כ"א:

כי, זה הוא קול הרנה הכרות כמו ותעבור הרנה: ידבר, ינהג כעדר בתוך הדברו והטעם הוא מלך על כל הארץ והנה הכל בידו: יבחר, אם כבבל או על ימי המשיח ישוב ישראל אל נחלתם: עלה על ארון שנגנז שיעלה ויראה ואחרים אמרו הטעם כי השם ישים העמים תחתינו ועת שכריע עליהם בחמוכרתו וקול שופר השם יעלה ממנו על כן קראו עליון: זמרו, הטעם זמרו השם שהוא נודע במעשיו בשקול דעת הלב ולמלכנו שנודע לנו לבדנו בשכן כבודו עמנו: כי, בעבור שהזכיר למלכינו אמר כי מלך על כל הארץ: זמרו, זה כל משכיל: מלך, פעמים רבות בדורות שעברו הראה השם מלכותו כאשר עשה משפט ונקמה בגוים, וזה טעם ישב על כסא קדשו או ככה יאמר בדור המשיח על כן יאספו: נדיבי, הנכבדים מעמים וטעם אלהי אברהם להיות עם לאלהי אברהם והנה בעבור הנכם שעשה בחרן וקרא בכל מקו' בשם יי': מגיני ארץ, הם המלכים כמו לייי' מגיננו או יהיה השם לעיני הכל מאד נעלה: שיר מזמור, לא יכולנו להפריש בין שיר מזמור למזמור שיר כמו מגור החלמים מחלמים גור: גדול יי' ומהולל מאד, גדול זה המזמור להזכיר שבח ירושלם: יפה נוף, מחוז שלשת הנפת על משקל אשר זורח ברחת ולהיותו סעיף או מתנופ' אין לו טעם: הר ציון, בצפון ירושלם: מלך רב, גדול כמו על כל רב ביתו והוא דוד קרית חנה דוד: אלהים, הטעם אף על פי שיש לו ארמנו' רבות השם הוא משגבה וכבר נודע זה בגבורות שהראה: כי הנה המלכים, שנועדו ובאו עליה: המה, כאשר ראו גבור' השם נבהלו: רעדה, על כן ברחו וזה טעם נחפזו: ברוח, דמה החיל שאחז' כמו רוח קדים בהיותו בים שישבר האניו': כאשר, אז יאמרו ישראל בדרך נבואה לשובם אל ירושלם: דמינו, אז יאמרו ישראל היינו מחשבים בלבינו ומדמים חסדך שהוא מלא היכלך או בהיותך בקרב היכלך: כשמך, בהיכלך ותהלתך היא צדק מלאה ימינך: ישמח הר ציון, השוכני' בערי' סביב ציון כי ירום. הוא כאשר וטע' למען משפטיך בעבור שאתה עושה משפ' כאשר עשית במלכי' שנועדו: סבו, דברי ירושלם לעמי' אל"ה מה זה היה בימי דוד ורבי' אמרו כי זה לימות המשיח: שיתו, לחילה, כמו חומות וחיל: פסגו, הביטו ארמנותיה שהם פסגה: כי, עלמות כמו עילמית כי הוא עומד עולם ועד הוא יהיה מנהגנו לעולם ובעל המסורת אומר כי הם שתי מלות והטעם עד מותנו ורבי משה אמר שהוא מגזרת עלם ינהגנו תמיד כמנהג הנער' והטעם כאשר נהגנו בימי נעורינו ויש אומרים מגזרת ונעלם דבר במנהג טוב נעלם מהנבראים: למנצח

ספרו ג' רפין את ישראל.

ידבר עמים תחתינו, יתן דבר באומות תחת נפשינו להיות חמתו מתקררת בהם ואנו נצולי' כענין שנאמר נתתי כפרך מצרים וגו' ומנחם חבר ידבר לשון הנהגה: יבחר לנו וגו', ויחזירנו לתוכה ואז יתעלה בתרועה וקול שופר שנתקע לפניו בשיר על עולות וזבחי שלמים וכאמר זמרו אלהים וגו': מלך אלהים על גוים, כך יאמרו הכל: ישב על כסא קדשו, עכשיו הכסא שלם והגדולה נכרת ויגידו כי נאספו לעירו נדיבי עמים שהתנדבו עכשיו לטבח ולהרג על קדושת שמו: עם אלהי אברהם, שהיה נדיב לב הראשון תחלה לגרים עתה נודע כי לאלהי' מגיני ארץ היכולת בידו להיו' להגן על כל הבוטחים בו: בעיר אלהינו, לעתיד לבא כשיבנה את עירו יהי בשבילה גדול ומהולל: יפה נוף, עיר שהיא נוף יפה לשון נוף של אילן לא כלת של יופי שכן קורין בכרכי הים לכלה נינפי ומנחם חברו כמו שלשת הנפת קונטריא"ה בלע"ז אבל דונש פתר אותו לשון נוף של אילן ונקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזיתים: משוש כל הארץ, ומה הוא משושה ירכתי צפון אנג"לאש בלע"ז ירך המזב' צפונה ששם שוחטין חטאות ואשמות ומי שהיה נכשל בעבירה שבידו מביא חטאתו ואשמו ומתכפר לו והוא יוצא משם שמח ועל ידי הקרבנו' טובה באה לכל העולם: נודע למשגב, כשישכון בה לעתיד יאמרו כן: המלכים נועדו, להלחם עליה במלחמת גוג ומגוג: עברו יחדו, למלחמ': המה ראו, את הקב"ה יוצא ונלחם בגוים ההם כן תמהו: נחפזו, פור"ינט אשטורדי"ץ בלע"ז כמו ובחפזותם: ברוח קדים, הוא לשון פורענות שהקב"ה נפרע בו מן הרשעים כמו שנאמר ויולך את הים ברוח קדים וגו' וכן בצור רוח קדים שברך בלב ימי' ברוח קדים אפיצם לפני אויב: אניות תרשיש, הם שביני צור היא אפריקא ומאדום היא: כאשר שמענו, הנחמות מפי הנביאים כן ראינו: דמינו אלהים חסדך, הנביא חוזר ומתפלל להקב"ה ואו' דמינו וקוינו אל חסדך לראות תשועתך זו בקרב היכלך ומנחם פתר אותו לשון מחשבה כמו אל תדמי בנפשך: כשמך, כן תהלתך, כאשר שמך גדול כן תהלתך גדול בפי כל: תגלנה בנות יהודה, כל שאר ערי יהודה הם לציון לבנות כמו ויקח את קנת ואת בנותיה: למען משפטיך, שתעשה דין באומו': סבו ציון, אתם הבונים אותה: ספרו, לשון מנין דעו כמה מגדלים ראויים לה: לחילה, לחומותיה כמו חיל וחומה: פסגו ארמנותיה, הגביהו בירניותיה כמו אשדות הפסגה דמתרגמינן רמתא: למען תספרו, את גובהה ואת יופיה לדור שאחרי כן: עלמות, כאדם המנהיג את בנו קטן לאט ומנח' פתר אותו לשון עולם וכן פתרונו ינהגנו לעולמים: שמעו

רש"י

שמעו זאת כל העמים · לפי שמזמור זה מיוסד על בני אדם הבוטחים בעשרם אמ׳ כל העמים שכולם צריכין ייסור : חלד · היא הארץ על שם שהיא כוססת וחלודה דרוי"ליי"א בלע"ז ורבותינו פירשו על שם החולדה שהוא ביבשה ואינה בים דתנו הכל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה : גם בני אדם · בני אברהם שנקרא האדם הגדול בענקי׳ בני ישמעאל ובני קטורה · גם בני איש · בני נח שנקרא איש צדיק: והגות לבי · מחשבות לבי תבונות הם : אטה למשל אזני · לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני · אפתח · לכם חידתי זאת בכנור מה היא החידה למה אני צריך לירא בימי רע ביום פקודת עון לפי שעון עקבי יסובני עונות שאני דש בעקבי שאני מזלזל בהם שהם בעיני עבירות קלות הם מרשיעות אותי בדין וכל שכן העשירים הבוטחים על חילם · ומה בצע בממונם הלא אח לא יוכל לפדות את אחיו בממונו לפי שאם באים לפדות איש את אחיו יקר פדיון נפשם מכל הון ל לפיכך על כרחו חדל הוא לעולם מלפדותו ויקר שיחיה לנצח ולא יראה השחת ומנחם חברו לשון מניעה כמו אוקיר אנוש מפז ושך עמם בחמת קרי כלומר וימנע פדיון נפשם : כי יראה חכמים ימותו · ואין נצולין מן המות לפיכך על כרחו הוא חדל ליגע ולטרוח על פדיון אחיו : חילם · ממונם בחכמים נאמר מיתה באונס מתים בעה"ז אלא הגוף בלבד ובכסיל ובער נאמ׳ אבידה שהגוף והנשמה אבודים : קרבם בתימו לעולם · מחשבות לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם : קראו בשמות׳ את בתיהם שהם בונים למען יהיה להם לזכרון כגון ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך אנטיוכס בנה אנטוכיא סליקוס בנה סליקיא : ביקר · לשון יקר ותפארה : כסל · שטות : נמשל · לשון משל: נדמו · לשון דממה: ואחריהם בפיהם ירצו סלה · והבאים אחריהם ידברו בהם ויספרו ב בפיהם מה אירע לראשונים: ירצו · לשון הרצאת דברים דפורליינ"ט בלע"ז ורבותינו פירשו זה דרכם של רשעים שסופם אבודים אבל כסל למו חלב יש להם על כסליהם ומכסה את כליותיהם ואינן יועצו׳ אות׳ לשוב מרעתם ושמא תאמר שכחה היא להם ששכחו שסופם למות ת״ל ואחריהם בפיהם ירצו כלומר יום אחריתם תמיד בפיהם ואין חרדים ממנו : כצאן לשאול שתו · כצאן המתאסף לדיר כן הם לשאול שתו דגשות האל״ף במקום תי״ו שנייה לשאול שותתו לתוך תחתיה של שאול למדריגה התחתונה וכן שתו בשמים פיהם גם הוא לשון שתות קבעו בשמים פיהם לשונם הרע : מות ירעם · מלאך המות יאכלם ואל תתמה על לשון אכילה זו שכן מצינו במקום אחר יאכל בדיו בכור מות לשון אחר רעיה כמו תרועם בשבט ברזל : וירדו בם ישרים לבקר · ליום הגאולה כשיזרח בקרם של ישראל יהיו רודים בהם כמו שנאמר ועסותם רשעים וגו׳ · וצורם לבלות שאול · צורתם של רשעים תבלה את השאול גיהנם כלה והם אינם כלים : מזבול לו · מהיותו להם מדור והקב״ה מוציא חמה מנרתיקה ומלהטת אותם שנאמ׳ וליהט אותם היום הבא ורבותינו פירשו מזבול לו על שפשטו ידיהם בזבול שהחריבו את בית המקדש : אך

מסורה

מט האזינו ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח : חכמות ד׳ וסימ׳ פי ידבר חכמות · חכמות בחוץ תרונה · חכמות בנתה ביתה · ראמות לאויל חכמות : למה ה׳ דגשי׳ דסמיכי לא״ה וסימ׳ נמס׳ לעיל סימן מ״ג ועיין שם : וחדל ב׳ וסימ׳ וחדל לעשות הפסח · ויקר פדיון נפשם : לדור ודר ד׳ דסמיכי כתיב כן דור קדם׳ מ״ל ותניין חס׳ וסימ׳ לכן ישבו ציים · קרבם בתימו לעולם · ואנחנו עמך וצאן · מלכותך מלכות כל · וא׳ חלוף ובניתי לדר ודור כסאך : וירדו ב׳ וסימ׳ בם ישרים לבקר · וירדו בהם וישובו · וא׳ רפי וירדו בדגת הים :

תרגום

מט לשבחא על ידיהון דבני קרח תושבחתא ׃ שמעו אחויתא דא כל עממיא אציתו כל דיירי ארעא ׃ אוף בני אדם קדמאה אוף בנוי דיעקב כחדא זכאה וחיבא ׃ פומי ימלל חוכמתא ורננת לבא בינא ׃ אצלי למתלא אודני אשרי למפתח בכנרא אוחדרתי ׃ מטול אדחל ביום אסערות בישא אלהן דחובת וסורחני בסופי יחזרנני ׃ ויחיביא די מתרחצין על נכסהון ובסגיאות עתריהון משתבחין ׃ אחוהי דאשתבא לא מפרק יפרוק גבר מנכסוי ולא יהב לאלהא פורקניה ׃ ויהי יקיר פורקניה ויפסוק בישותיה ופורענותא לעלם ׃ ויחי תוב לחיי עלמא לא יחמי דין גהנם ׃ ארום יחמון חכימיא רשיעיא בגהנם יתדנון כחדא כסיליא ושטיא ייבדון וישבקון לצדיקיא ממונהון ׃ בבית קבורתהון ישרון לעלם ולא יקומון ממשכניהון לדרי דריא מטול דאתרברבו וזקנו שום ביש עלוי ארעא ׃ וגברא חיבא ביקרא לא יבית עם צדיקיא אמתיל היך בעירא אשתווא ללמא ׃ דין ארחתהון גרם שטותא להון ובסופהון בפומהון יתנון סורחנותהון לעלמא דאתי ׃ היך ענא צדיקיא שוו למותא וקטלון ותבר׃ צדיקיא ופלחי אוריתא ותריציא אלקו מטול הכי נופיהון יהון בלין בגהנם מן בגלל דאושיטו ידיהון וחבילו בית מדור שכנתיה דיליה ׃ אמר

מט

א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר ׃ שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד ׃ גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן ׃ פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת ׃ ה אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי ׃ לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֹן עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי ׃ הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ ׃ אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ ׃ וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם ׃ י וִיחִי־עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת ׃ כִּי יִרְאֶה חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל וָבַעַר יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם ׃ קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת ׃ וְאָדָם בִּיקָר בַּל־יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ ׃ זֶה דַרְכָּם כֵּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה ׃ טו כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר וְצִירָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ ׃

ה׳ דגשי׳ דסמי׳ לא״ה · ב׳ חד מ״ל · ב׳ א׳ חס · ב׳ ג׳ · ל׳ חס׳ ל׳ כתי׳ כן · ט׳ · ל׳ ב׳ · ג׳ ב׳ · וצורם ק׳

אבן עזרא

למנצח · שמעו זאת כל העמים · זה המזמור הוא נכבד מאד כי יש בו מפורש אור העולם הבא ונשמת החכמה שלא תמות : שמעו · זה הדבר שהוא יודיע הוא כולל לכל חי שנפח השם באפיו נשמת חיים על כן האזינו כל יושבי חלד : גם · ככה אקרא בני אדם שאין להם מעלה אנ שיש להם שהם נודעים וזה טעם ובני איש העשירים ו והאביונים : פי · בא ללמד על כל חכמה נעלמה מהם וחכמי הלב יכירוה בדרך חידה וטעם ו והגות והתבונ׳ שהגה לבי : אטה · אדבר זאת החכמה בדרך משל כמו לא יראו אור כצאן לשאול שתו ובעבור כי החידה סתומה גם סגורה על כן אפתח וטעם בכנור כי זה המזמור יזמר בו ויתכן להיו׳ טעם אטה גם אני אטה אזני ל למשל והטע׳ גם אוכיח נפשי : למה · הטעם למה איגע לקנות הון בעבור יראתי ימי ה הזקנה כאשר כתוב עד אשר לא יבואו ימי הרעה והם ימי ה הזקנה כי בתחלה החל בבחרותיך : עון עקבי · דבק עם למה אירא והטעם כי בקנותו ההון אולי א אצטרך לבקשו מדרך שיקראני עון והטעם שאלך בדרך לא ישרה ואותו העון לשלם ס סביבי יהיה כאילו אמ׳ למה אירא בימי רע ולמען עון רגלי יסובני : הבוטחים · אמ׳ רבי משה כי הוא פעול למלת אירא ואין לו טעם והנכון כי ה הבוטחים תחלת דבר והטעם הנה הבוטחים על חילם עשרם כמו ע עשה לי את החיל הזה : אח · אמר רבי יונה כי טעמו אחד ואחרים אמרו כי טעמו כמו ואמור אח והנכון בעיני כי אח פעול והאיש הוא הפועל כאילו אמר הנה העשירים לא יוכלו לפדות אחיהם גם נפשם מהמות וזה הממון מה יועילנו והנה הוא אין איש פודה אחיו מהמות ולא עוד רק גם נפשו על כן ויקר פדיון והטעם וחדל שלא יהיה זה לעולם : ויחי · ואיך יחשוב הקונה ההון : כי · והלא יראה חכמים ממנו ימותו בכל דור והזכיר מות עם החכמי׳ ויאבדו עם הכסיל והבער כי ילכו לאבדון והכסיל הולך דרך עקשו׳ והבער שלא יבין כמו הבהמה ושניהם יאבדו : חילם · כנגד הבוטחים על חילם : קרבם · יש אומרי׳ כי הוא הפוך קברם והוא הבית הנקרא בית עולמו וטעם קראו בשמות׳ שבנו בנינים על קברם ויש אומרים כי טעם קרבם כמו וקרב איש במחשבתם שיעמדו בתומו ולפי דעתי שהוא חסר בי״ת כאילו הוא בקרבם והטעם בקרב האחרים שעזבו להם חילם והטעם לא נשאר להם זכר רק שיאמר זה בית פלוני וזה המגדל בנה פלוני וזה טעם קראו וכל זה לא יועיל : ואדם · יש אומרים כי ביקר זה היקר שלו שהוא הממון לא ילין עמו במותו רק יעזבנו ויהיה בל ילין כמו נפשו בטוב תלין והנה האדם נמשל כבהמות שימותו גם הם במותם : נדמו׳ נכרתו והירושלמי אמר כמשל האחד שהוא הפרט נדמו הכלל : זה · ואחריהם הם בניהם ירצו ללכת בדרך זה וטעם בפיהם כי הם יבוא שכה ויש אומרים הם ירצו את עונם : כצאן · שתו · כמו שתו בשמים פיהם והטעם שמו עצמם במחשבתם שהם כצאן : מות ירעם · כי סופם לטבח : וירדו בהם ישרים׳ זה אחר מותם והם ארבעה יסודים שאינם מורכבים שהאדם מורכבת בו תשוב אל האש והרוח אל הרוח והמים אל המים והעצמות שהם ממתכונת העפר אל העפר וטעם לבקר כנגד ילין והטעם אחר תבי יום אז יחלו וצורם כמו וצורתם וכמוהו כתבונם עצבים כתבונתם והטעם כי השאול שהוא למטה שם הגוף הוא יכלה הצורה וטעם מזבול מהזבול שהוא דר בו כל אחד מהם יבוא לו הכלוי ורבי משה אמר כי תחסר מלת הרודים וישרים שלא יוכלו בני אדם להמלט ורבי יונה אמר מזבול לו משפט שמים על כל אחד : אך

אך · כבר הזכרתי בספר כי הנפש והנשמה והרוח שם אחד לנשמת אדם העליונה העומדת לעד ולא תמות ונקראה נפש גם רוח בעבור שלא תראה לעין כי אם עם אלה ובעבור היותו המשולל מלא רוח חכמה ונכתב השם חרות על נשמתו על כן אמר אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כאשר בני אדם כי מי גבר יחיה ולא יראה מות וזה טעם יקחני שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים וכמוהו כי לקח אותו אלהים ואחר כבוד תקחני: אל · ושב עוד להוכיח עצמו באשר החל אטה למשל אזני או יוכיח המשכיל אם כן אל תירא אם היית בלא הון ותקנא לעשיר: כי · יקח הכל · אפילו חלק ממנו כדרך ונפשנו יבשה אין כל והנה בתחלה הזכיר כי אם ההון לא ימלטנו ממות ועתה יזכיר כי לא יועיל אחרי מותו והטעם כי אם יקנה חכמה תועילנו אחר מותו כי אין תועלת בהון רק בחיים שיאכל וישתה וזה טעם כי נפשו בחייו יברך: ויודך · הטעם העני והעשיר: כי תטיב לך · יאמר למשכיל שתבקש מה שיהיה לך טוב באחרונה על כן אחריו: תבוא · שב אל נפשו של העשיר כנכתב' למעלה: עד דור אבותיו · שהיו כמוהו בלא חכמה: עד נצח לא יראו אור · זהו השכר ותענוג הנשמה לאור באור אדוניה שנתנה והוא לקחה וככה בספר בן גוריון יקרא אור העולם הבא אור הגדול וכבר הזכרתי טעמו: אדם · אמר רבי יהודה הלוי נ"ע ואדם ביקר בל ילין פי' יש עם אדם יקר שלא ילין והטעם שלא ישכב וימות והוא כבוד הנשמה וכן אדם שלא למד לא יבין על כן כבהמות: מזמור לאסף · אל · הטעם תקיף לעשות משפט על כן אלהים וטעם יי' שהוא שוכן עד בלי שנוי: ויקרא ארץ · קרא יושבי הארץ הדרים ממזרח שמש ועד מבואו כך הוא הישוב אף על פי שאין מיושב מכל הארץ רק פחות מהרביעית בראיות גמורות: מציון · שהוא באמצע הישוב באורך וברוחב: הופיע · כנור השם: יבא · אלה דברי הצדיקים שיקוו שישמיד הפושעים בו וזה טעם אש לפניו: נשערה · אע"פ שהוא כתו' בשי"ן הוא כרוח סערה: יקרא אל השמים · אל המלאכים: ואל הארץ · אל יושביה: אספו · הטעם להוכיח את חסידי ישראל שכרתו עם השם ברית וטעם עלי זבח בעבור הזבח כאילו אמר על דבר זבח: ויגידו · המלאכים לעולם הם עדים כי אלהים לעולם שופט צדיק הוא וזאת היא התוכחת: שמעה · הטעם לא כרתי אתך ברית רק שאהיה לך לאלהים וזהו אלהים אלהיך אנכי: לא · ועתה לא אוכיחך על זבחיך אם לא תקריבם לפני כאשר אמר ירמיהו עולותיכם ספו על זבחיכם זבחיך הם זבחי חטאת ואשם ועולותיך להיותם נגדי תמיד: לא · אין לי צורך לקחת מבותך פר הזכיר הגדול הקרב לגבי המזבח: ממכלאותיך · כמו נגזר ממכלה צאן והאל"ף והה"א מתחלפין: כי · וי"ו חיתו נוסף כוי"ו בנו בעור: בהררי אלף · אלף הרים או אלף פרסאות או שם אלף פרים ורבי משה אמר שהוא כמו שגר אלפיך הרים מלאים בקר בעבור הזכיר פר: ידעתי · טעם ידעתי כי אין כח באדם לדעת כולם כי רבים הם: וזיז שדי · שהם בשדה וכן אדם לא רדה בהם כי הם רחוקים מהישוב: אם · אמר רבי משה אילו הייתי כאדם שיש לי צורך לא הייתי מבקש לתת לי מאשר יש לנו ואין לו רק מעט ובידי הכל קל וחומר שאין לי צורך: האוכל · אבירים · הם הפרים כאשר הזכיר מביתך פר: זבח

אבותיו ג' מל' וסי' וגם כל הדור ההוא נאספו · כל לבבו הכין לדרוש · תבוא עד דור אבותיו : ג' ל' אלהים יי' ג' וסימ' אל אלהים יי' הוא ידע וישראל ב' בפסוק · מזמור לאסף אל אלהים יי' : הופיע ג' וסימ' מהר פארן · מציון מכלל יופי · אל נקמות יי' · וא' והופיע אור עננו : לדין ג' וסימ' ועמד לדין עמים ·

אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה־נַפְשִׁי מִיַּד־שְׁאוֹל כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה׃ אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ׃ כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ׃ כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֻךָ כִּי־תֵיטִיב לָךְ׃ כ תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד־נֵצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר׃ אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃

א מִזְמוֹר לְאָסָף אֵל ׀ אֱלֹהִים יְהוָה דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אָרֶץ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבֹאוֹ׃ מִצִּיּוֹן מִכְלַל־יֹפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ׃ יָבֹא אֱלֹהֵינוּ וְאַל־יֶחֱרַשׁ אֵשׁ־לְפָנָיו תֹּאכֵל וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד׃ יִקְרָא אֶל־הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְאֶל־הָאָרֶץ ה לָדִין עַמּוֹ׃ אִסְפוּ־לִי חֲסִידָי כֹּרְתֵי בְרִיתִי עֲלֵי־זָבַח׃ וַיַּגִּידוּ שָׁמַיִם צִדְקוֹ כִּי־אֱלֹהִים ׀ שֹׁפֵט הוּא סֶלָה׃ שִׁמְעָה עַמִּי וַאֲדַבֵּרָה יִשְׂרָאֵל וְאָעִידָה בָּךְ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ אָנֹכִי׃ לֹא עַל־זְבָחֶיךָ אוֹכִיחֶךָ וְעוֹלֹתֶיךָ לְנֶגְדִּי תָמִיד׃ לֹא־אֶקַּח מִבֵּיתְךָ פָר מִמִּכְלְאֹתֶיךָ עַתּוּדִים׃ י כִּי־לִי כָל־חַיְתוֹ־יָעַר בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי־אָלֶף׃ יָדַעְתִּי כָּל־עוֹף הָרִים וְזִיז שָׂדַי עִמָּדִי׃ אִם־אֶרְעַב לֹא־אֹמַר לָךְ כִּי־לִי תֵבֵל וּמְלֹאָהּ׃ הַאוֹכַל בְּשַׂר אַבִּירִים וְדַם עַתּוּדִים אֶשְׁתֶּה׃

אמר דוד ברוח נבואה ברם אלהא יפרוק נפשי מן דין גהנם ארום ילפנני אורייתיה לעלמין ׃ [על קרח וסיעתיה אתנבי ואמר] לא תדחל [משה] ארום אתעתר [קרח] גברא [דמצותא] ארום יסגי איקר ביתיה ׃ ארום לא במותיה יסב כולא לא יחות בתרוי איקריה ׃ ארום נפשיה [דמשה] בחיוהי יברך לך ויודונך צדיקיא ארום תיטיב לפלחין קדמך ׃ תעול דוכרנהון דצדיקיא עד דר אבהתהון ורשיעיא לעלמי עלמיא לא יחמון נהורא ׃ גברא חיבא בזמן דאיתוהי ביקרא לא יתבין ובאסתלקות יקריה מניה אמתיל לבעירא ואשתוי ללמא ׃

נ תושבחתא על ידוי דאסף תקיפא אלהא יי מלל מן בראשית שירתא וגזר למעבד ארעא ממדנח שמשא עד מעלניה ׃ ושרוי ברירת עלמא מציון ומן תמן גמיר שופריה אלהא יתגלי ׃ יימרון צדיקיא ביום דינא רבא ייתי אלהנא ולא ישתוק למעבד פורענות עמיה אשתא קדמוי תצלהב וחזור חזור ליה תזעוף עלעולא לחדא ׃ יקרא לאנגלי מרומא מלעיל ולצדיקי ארעא מלרע לממתח דין על עמיה ׃ כנושו לותי חסידי די נטרו קימי וקימו אורייתי ואתעסקו בצלותא דאמתילא לקורבנא ׃ ויתנון אנגלי מרומא זכותיה ארום אלהא דינא הוא לעלמא ׃ שמע עמי ואמלל ישראל ואסהד בך אלהא אלהך אנא ׃ לא מטול דבחך דלא קרבתא קדמי בגלותא אנא מוכח לך ארום עלותך דקריבו אבהתך לקבלי תדירא ׃ לא קבלית מן אידך תורא מן עדרך ברחי ׃ ארום דילי כל חיות חורשא [ועתידת לצדיקיא בגן עדן] בעיריא דכין [ותור בר דרעי בכל יומא] בטורין אלפא ׃ גלין קדמי כל מיני עופא דפרחין באויר שמיא ותרנגול ברא [דקרצולי שרין בארעא ורישיה מטי בשמיא] מרנן קדמי ׃ אין ימטי זמן קרבנא תדירא דקריצתא לא אימר לך ארום דילי ארעא ומליתה ׃ לא קבלית בשר נכסת פטימיא ודמא דברחי לא זריקו כהניא קדמי ׃

בכוש יצרא

יקרא אל השמים מעל · ולא יוכל לדין עם שתקיף : ממכלאותיך ל' עתודים · ממקדשך ל' נורא אלהים · יפגשך ל' עשו אחי · ומעגלך ל' ירעפון דשן · למנותיך ל' אתה וארון · ללחמך ל' ללחם ביתך :

רשי

אך אלהים יפדה נפשי · אבל אני שהטיתי למשל אזני אלהים יפדה נפשי שלא אלך אל שאול כי יקחני בחיי ללכת בדרכיו: כי נפשו בחייו יברך · הרשע מברך את נפשו בחייו ואומר שלום עליך נפשי לא יאונך שום רעה אבל אחרים אין אומרים עליו כן: ויודך כי תטיב לך · ואתה אם תשמע לדברי הכל יודוך כי תיטיב לנפשך ליסר את דרכך: תבא עד דור אבותיו · כשתשלים ימיך ותמות תבא ותראה את דור הרשעים אבותיו של רשע נדונים בגיהנם אשר עד נצח לא יראו אור: אדם ביקר ולא יבין · דרך החיים נתונה לפניו שאם ילך בה הרי הוא נכבד ואינו מבין את הטוב: אל אלהים יי' · אקרא אלוה האלהים יי' שמו: דבר ויקרא ארץ · כולה והוא הופיע מציון שהוא מכלל יופי מכלל שם דבר פרמנט בלע"ז ועל גאולת העתיד נתנבא: יבא אלהינו ואל יחרש · עוד על דם עבדיו השפוך: יקרא אל השמים · לפקוד על שרי האומות שבמרום · ואל הארץ לפקוד על מלכי האדמה: לדין עמו · לנקום נקמת עמו כמו כי ידין יי' עמו ודם עבדיו יקום: אספו לי חסידי · ועוד יקרא לשמים ולארץ שיאספו לו הגליות כענין שנאמר עורי צפון ובואי תימן: כרתי בריתי עלי זבח · שקבלו את התורה בברית וזבח כענין שנ' הנה דם הברית אשר כרת יי' וגו': לא על זבחיך אוכיחך · אם אינך מביא לי זבחים ולא נגדי עולותיך תמיד איני שם עיני ולבי על כך: לא אקח מביתך פר · לא שלך הם אלא שלי: ממכלאותיך · הוא דיר הצאן כמו נגזר ממכלה צאן פארק בלע"ז: בהמות בהררי אלף · הוא המתוקן לסעודת העתיד שהוא רועה אלף הרים ליום וכל יום ויום הם צומחים: וזיז שדי עמדי · רמש השדה זיז על שם שהם זזים ממקו' למקום אשבלומנט בלע"ז: עמדי · אני יודע את כלם: האוכל בשר אבירים · לא אמרתי לך להביא זבח שאני צריך לאכילה אלא נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: זבח

זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך: וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני: ולרשע אמר אלהים מה־לך לספר חקי ותשא בריתי עלי־פיך: ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך: אם־ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה: תשב באחיך תדבר בבן־אמך תתן־דפי: אלה עשית והחרשתי דמית היות־אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך: בינו־נא זאת שכחי אלוה פן־אטרף ואין מציל: זבח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים:

נא למנצח מזמור לדוד: בבוא־אליו נתן הנביא כאשר־בא אל־בת־שבע: חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך מחה פשעי: הרבה כבסני מעוני ומחטאתי טהרני: כי־פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד: לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך תזכה בשפטך: הן־בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי: הן־אמת חפצת בטחות ובסתם חכמה תודיעני:

כבוש יצרא בישא ויתחשב קדם יי כנכסת תודתא ושלם לעלאה נדריך: וצלי קדמי ביומא דעקתא אשיזבנך ארום תיקרנני: ולרשיעא דלא עבד תתובא ומצלי במרודא אמר יי מה לך למשתעי קימי ותימי בשמי ותדכר קימי עלי פומך: ואנת סניתא מכסנותא דחכימיא וטלקתא פתגמי בתרך: אין חמיתא גנבא ורהטתא בהתרוי ועם גיופי שויתא חולקך: פומך שלחתא למשתעי לישנא בישא ולישנך מדבקא למללא נכלא: תתיב באחך תמלל ברבותא בבר אמך תשוי דפיא: אלין עובדין בישין עבדתא ואורכית דהרתוב חשבתא למהוי עד עלמין שלים אמרת בלבבך אהוי תקיף הי כמך אוכחנך בעלמא הדין ואסדר דין גהנם בעלמא דאתי קדמך: אתבוננו כדון דא רשיעיא דשלין אלהא דלמא אתבר תוקפכון וליתי משיזב: דדבח יצרא בישא היך קורבן תודתא יתחשב ליה ומוקיר לי ודי יעדי אורחא בישא אחמי ליה בפורקנא דיי:

נא לשבחא תשבחתא לדוד: כד אתא לותיה נתן נביא כד שמש עם בת שבע: חוס עלי יי היך טיבותך היך סגיעות רחמיך שבוק מרודי: סוגעא תחוורנני מן עויתי ומן חובי תדכי יתי: ארום מרודי קדמי גלין וחובי לקבלי תדירא: קדמך בלחודך חבית ודביש קדמך עבדית מן בגלל דתזכי יתי במללותך תברור יתי כד תדין: הא בעויא אתילידית ובחובא עברת מני אמי: הא קושטא רעיתא בכוליין ובטמור לבא חוכמתא תהודעני: תרי עלי

רשי

זבח לאלהים תודה׳ התודה על מעשיך ושוב אלי זהו זבח שאני חפץ בו ואחר כך שלם לעליון נדריך כי אז יתקבלו לרצון: ותכבדני׳ שזה הוא כבודי שאושיע את הבוטחים בי: ותשא בריתי׳ תורתי: ותרץ עמו׳ נתרצית ללכת עמו: תצמיד מרמה׳ תרגיל אצלך רמיה לדבר רעה תמיד אגוט״ש בלע״ז כמו צמיד פתיל: בבן אמך׳ שאין לך דין וריב עמו שאינו יורש עמך: דופי׳ דבר גנאי לגנותו לשון יהדפנו: דמי׳ סבור אתה שאהיה כמוך להרצות במעשיך הרעים: זבח תודה׳ המביא לי זבח של תשובה והודאה על עונותיו הוא יכבדנני: ושם דרך׳ השב אלי אני אלמד ושם דרך לחוטאים לשוב אלי אני אראנו בישועתי: וחטאתי נגדי תמיד׳ מתוך שאני מתחרט ודואג עליו דומה לי כאילו הוא לפני תמיד כל שעה: לך לבדך חטאתי׳ לפיכך בידך לסלוח ואף מה שהרעתי לאוריה לא ורעתי אלא לך שהזהרת על הדבר: למען תצדק בדברך׳ כמו כמכהנך כח היה לי להתגבר על יצרי אלא שלא יאמרו העבד נצח את רבו שאמרתי לפניך בחנני ונסני ובחנתני ולא כמצאתי שלם כדי שתצדק אתה ולא אני ד״א למען תצדק בדובריך אם תמחול לי תצדק בדינך לנצח כל הרשעים שאינם שבים שלא יוכלו לומ׳ אילו עשינו תשובה לא הועלנו: הן בעון חוללתי׳ ואיך לא אחטא ועיקר יצירתי על ידי תשמיש היא שכמה עונות באים על ידו ד״א עיקר יצירתי מזכר ונקב׳ שכלם מליאי עון יש מדרשים למקרא זה ואינם מתיישבים לפני ענין המדבר במזמור: יחמתני׳ לשון חמימות כמו ויחמנה הצאן בבואן לשתות: הן אמת חפצת בטוחות׳ והריני מודה על האמת כי חטאתי׳ בטוחות אלו כליות שהן חלקות ומנחם חברו עם במטחוי קשת וכן מי שת בטוחות חכמה ופתרונם לשון משך כאשר יש לקשת משך כן יש משך לדעת: ובסתום חכמה תודיעני׳ ובלב שהוא סתום הודעתני חכמה להתודות: תחטאני

אבן עזרא

זבח׳ טעם להזכיר כל זה כי הקרבנות שציויתי שתקרבו לפני לא יועילו לי רק לכם וטעם תודה כי העולה כולה קריבה גם החטאת והאשם לכהן והטעם כי להקריב תודה עם שמירת התורה שאין קרבים ממנה לגבוה רק האמורים טוב מהעולה בלא תודה: וקראני׳ הטעם אם הקרבת נדר ונדבה לשמור יוכח שפתיך אם תקראני ביום צרה פעם אחרת אחלצך גם אתה תכבדני למלא נדרך: ולרשע׳ בעבור שהזכיר בתחלה לדון עמו הנה התוכח עם החסידים ועתה ידבר עם חכם שהוא רשע כי הם יכנהו וזה טעם מה לך לספר חוקי ואתה איך שומרם: ואתה׳ המוסר שיסרתיך להיטיבך: אם׳ ותרץ׳ כמו רצות וסוב ויהיו שנים שרשי׳ או גזרת רצון ותרצה להתחבר עמו: פיך׳ לדבר מה שהוא רע לאחר: תצמיד׳ חבור לדברי רמיה: תשב׳ כמושב לצים והנה שלחת ברעה כמי שאינם קרובים לך: אלה׳ טעם והחרשתי בעבור שאני ארך אפי וכאלו החרשתי: דמית׳ כי אינני יודע הנסתרות כמוך על כן אחריו אוכיחך ואערכה לעיניך כמו ערכ׳ לפני והטעם כי בן אמך לא ידע מה שדברת בסתר ויאמר רבי משה לא יתכן לומ׳ שמר שמרתי מן שמור אשמר׳ כשוא תחת שי״ן שמור כי אם בקמץ גדול וככה עשות אעשה והנה מה יעשה במלת היות אהיה כמוך ואין אחרת זולתה: בינו׳ שכחי אלוה׳ הם הנכבים והמנאפים ומוכיחי דבה ודימה הרעה שתבא עליהם לטרף האריה שאין מציל מידו כי הרועה יוכל להציל מהדוב או מהזאב או אטרוף טרפה שאין מציל מידו כי הרועה יוכל להציל מהדוב ולא כמו שינצל מפי האריה: זבח׳ זה הוא יכבדנני: ושם דרך׳ מי התברר לו הדרך הישר כמו וישימו וישכילו והנה טעם וישימו כמו ישכילו וב״ית בישע אלהים כמו אראנו בישועתי: למנצח׳ בבא אליו נתן הנביא׳ בהתנבאות נתן על דוד ואמר לו גם יי העביר חטאתך לא תמות כי מלת גם תודה כי כבר עשה תשובה על כן אמר לו העביר חטאתך וככר פירשתי דבר בת שבע כי לא היתה אשת איש באמת: חנני׳ כאילו התאוה עשתה לו חמס שהתגברה על דעתו וטעם פשעי בעבור דבר בת שבע ודבר אוריה: הרב׳ לשון ציווי כמו הרף ואגידה לך ויהיה כבסני שם הפועל כמו לכבסני או יהיה הרב שם כמו הרבה ויהיה כבסני ציווי והנה דימה הנשמה שנתגאלה לעשות מה שאיננו נכון כדבר מטונף שהוא צריך לכיבוס וטהרה: כי׳ וטעם חטאתי בעבור מחשבתו בעבור שלא שמר מצות השם והנה פשעי אני אדע התשובה׳ לך׳ זאת היא החטאת שהוא כנגדי תמיד היא שחטאתי לך לבדך וטעם למען תצדק קשור עם פשעי אני אדע׳ וטעם מודה ואין להוכיחני או יהי קשור עם חנני כי אני מודה ואתה אמרת כי תסלח לשבים מתודים מעונם: הן׳ בעבור התאוה הנטועה בלב אדם כאילו בעון חוללתי והטעם כי בשעת הלידה היצר הרע נטוע בלב ומלת יחמתני זרה כאילו יחמה ממני על דרך ליחמנה ויש אומרים כי זה רמז לחוה שלא ילדה רק אחר שחטאה: הן אמת׳ הטעם אע״פ שחטאתי אמונת לבי בשם שתכסה וזה הוא אשר תחפוץ ותרצה מן האדם: בטוחות׳ המקומות הנעלמים שהם מכוני הלב וקדמונינו ז״ל אמרו כליות שהם מכוסות בחלב כמו מי שת בטוחות חכמה: ובסתום׳ תוריני ותודיעני הדבר הנעלם ממני ולפי דעתי כי הטעם כמו תודיעני שבה אל אמת כי עקרו אמנת והתי״ו לשון נקבה אמת מארץ תצמח כדרך בת והנה בתו הוא בנתו וככה אמתו ולשון רבות אמנות לא אמתים כאשר לא יאמר מן בת בתים כי אם בנות: תחטאני

ולרשע ב׳ וסימ׳ ולרשע אמר אלהים׳ מקרה אחד לצדיק ולרשע: אמר אלהים ו׳ וסימ׳ בסדר בראשית: ותשלך ג׳ וסימ׳ את הילד׳ פלא דאבימלך׳ דברי אחריך׳ אנ״ך: אראנו ב׳ פתח וסימ׳ בישע אלהים׳ נפלאות: נ״א חנני אלהים ג׳ וסימ׳ חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך׳ כי שאפני אנוש׳ כי בך חסיה נפשי:

תצדק ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ נמס׳ בישעי׳ סוף סימן ט״ג: בעוון ד׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ העבר נא את עון עבדיך דוד״ה׳ וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון׳ הן בעוון חוללתי ובחטא׳ עוונותיו ילכדונו את הרשע:

תחטאני ׳ דמה זה המקרה שקרה לנשמה כנגע צרעת בגוף על כן תחטאני באזוב ומלת אלבין מהפעלים העומדים אלבינו שרגיה : תשמיעני ׳ טעם ששון בעבור היות פשעו מתאכלת : תגלנה ׳ כן לתוקף כח הגוף : הסתר ׳ דרך משל והטעם שלא ירא׳ חרון אף השם : לב ׳ בעבור שהזכיר כי חולל בעון והטעם התאוה הכטועה הביאתהו לחטא יתפלל אל השם שיעזרהו על יצרו שלא יחטא פעם אחרת חטא כזה וזה לב טהור : ורוח נכון ׳ הטעם כפול : אל ׳ פחד שיפול ממעלת אנשי רוח הקדש ומכאן באחרית ימיו שאמר רוח יי׳ דבר בי : השיבה ׳ בעבור היותו קודש שיחטא שמח כי לא חטא מימיו על כן טעם השיבה ות״ו תסמכני קשורה עם רוח נדיבה והטעם שתסמכני ברוח נדיבה להתנדב על אלמדה : פושעים ׳ כנגד כי פשעי אני אדע וחטאים כנגד וחטאתי : הצילני ׳ בעבור הריגת אוריה וטעם תרנן לשוני צדקתך כי אינני רוצח נחייב מיתה כי הוא לא צוה להרוג אותו רק מחשבתו רעה היתה לשומו במקום הסכנה : יי׳ ׳ תעזרני להגיד תהלתך : כי ׳ לא שאלת בתורתך ובקשת להקריב עולה או חטאת בעבור עון כזה : זבחי ׳ תשובה היא התשובה כזבחי אלהים והתשובה היא לב נשבר ונדכה :
הטיבה ׳ אמר אחד מחכמי ספרד כי אלה השנים פסוקים הוסיפם אחד מהחסידי׳ שהיה בבבל שהיה מתנפל לפני השם ומתפלל המזמור הזה
והצריכו לדבר זה בעבור שלא נודע כי ציון הוא המקו׳ הנבחר רק בעת זקנות דוד גם נכון הוא שאמר ברוח הקודש : אז ׳ זבחי צדק ׳ הם השלמים ועולה היא עולת תמיד ומוספים וכליל מנחת כהן :

נב

למנצח משכיל ׳ טעם פיוט תחלתו משכיל והטעם להגיד כי אחרית רשע רעה : בבא ׳ קיצר הכתוב לספר המעשה כי ידוע הוא : מה ׳ אומר לנוכח דואג מה תתהלל ברעה אתה הגבור לעשות רע
וטעם חסד אל כל היום רק יש להלל חסד אל שהוא כולל אותנו או טעמו הלא ידעת כי חסד יי׳ עמי כל היום והעד שאמר באחרונה בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ויש אומרי׳ שהוא חסר כ״ף כחסד יי׳ : הוות ׳ אמר על הלשון תחשוב בעבור כי הלשון כמו מליץ ועל יד תראה המחשבה וטעם הוות דברים

אל כ״ג פסוקי׳ רישי׳ ומצעות אל אל וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימ׳ א׳ : וחטאים ד׳ וסימ׳ ואנשי סדם רעים ׳ ושבר פשעים וחטאים ׳ וחטאים בעדת צדיקים ׳ וחטאים אליך ישובו : חומות ג׳ מל׳ דמ׳ל וסי׳ ישועת ישית ׳ יערי מצור חומות דלתים ׳ היטיבה ברצונך ׳ וא׳ כתיב חמות חס׳ וי״ו קדמא וכל ירמיה דכוו׳ במ״ג וסים׳ נמסר

תְּחַטְּאֵנִי בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר תְּכַבְּסֵנִי וּמִשֶּׁלֶג אַלְבִּין׃ תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה תָּגֵלְנָה עֲצָמוֹת דִּכִּיתָ׃ הַסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵחֲטָאָי וְכָל־עֲוֹנֹתַי מְחֵה׃ לֵב טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי׃ אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח מִמֶּנִּי׃ הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי׃ אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ׃ הַצִּילֵנִי מִדָּמִים ׀ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי תְּשׁוּעָתִי תְּרַנֵּן לְשׁוֹנִי צִדְקָתֶךָ׃ אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃ כִּי ׀ לֹא־תַחְפֹּץ זֶבַח וְאֶתֵּנָה עוֹלָה לֹא תִרְצֶה׃ זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב־נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה׃ הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי־צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל אָז יַעֲלוּ עַל־מִזְבַּחֲךָ פָרִים׃

נב

לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃ בְּבוֹא ׀ דּוֹאֵג הָאֲדֹמִי וַיַּגֵּד לְשָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ בָּא דָוִד אֶל־בֵּית אֲחִימֶלֶךְ׃ מַה־תִּתְהַלֵּל בְּרָעָה הַגִּבּוֹר חֶסֶד אֵל כָּל־הַיּוֹם׃ הַוּוֹת תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ כְּתַעַר מְלֻטָּשׁ עֹשֵׂה רְמִיָּה׃ אָהַבְתָּ רָּע מִטּוֹב שֶׁקֶר ׀ מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה׃ אָהַבְתָּ כָל־דִּבְרֵי־בָלַע לְשׁוֹן מִרְמָה׃ גַּם־אֵל יִתָּצְךָ לָנֶצַח יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל וְשֵׁרֶשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים סֶלָה׃ וְיִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִירָאוּ וְעָלָיו יִשְׂחָקוּ׃ הִנֵּה הַגֶּבֶר לֹא יָשִׂים אֱלֹהִים מָעוּזּוֹ וַיִּבְטַח בְּרֹב עָשְׁרוֹ יָעֹז בְּהַוָּתוֹ׃

תַּדִּי עֲלַי הֵיךְ כַּהֲנָא דְמַדֵּי בְּאֵזוֹבָא עַל מְסַאֲבָא מוֹי אַדְיוּתָא מִן קְטַם תּוֹרְתָא וְאֶדְּכֵי תַּסְחִנַנִי וּמִן תַּלְגָא אֶתְחַוַּר׃ תַּבְשְׂרִנַנִי חֶדְוָא וַאֲדִיצוּתָא תַּבִּיעָן תּוּשְׁבַּחְתָּא אֵיבְרַיָּא דְשַׁפִּיתָא׃ סַלֵּיק אַפָּךְ מִן חוֹבַי וְכָל עֲוָיָתַי מְחֵי׃ לֵב בְּרִיר בְּרֵי לִי אֱלָהָא וְרוּחַ מְכַוַּן בִּדְחַלְתָּךְ חַדֵּית בְּגַוַּי׃ לָא תִטְלוֹק יָתִי מִן קֳדָמָךְ וְרוּחַ נְבוּאַת קוּדְשָׁךְ לָא תְסַלֵּק מִנִּי׃ אֲתֵיב לִי אוֹרַיְתָךְ לְמֶרוּץ בְּפוּרְקָנָךְ וְרוּחַ נְבוּאָה תִּסְמְכִנַנִי׃ אַאַלֵּיף לְמָרוֹדַיָּא אָרְחָתָךְ וְחַיָּבַיָּא קֳדָמָךְ יְתוּבוּן׃ פְּצֵי יָתִי מִדִּין קְטוֹל יְיָ אֱלָהֵי פוּרְקָנִי תַּבִּיעַ לִישָּׁנִי צִדְקָתָךְ׃ יְיָ סִפְוָתַי פְּתַח בְּאוֹרַיְתָא וּפוּמִי יְתַנֵּי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ אֲרוּם לָא תִצְבֵי נִכְסַת קוּדְשָׁא וְאֶתֵּן עֲלָתָא לָא תִתְרְעֵי׃ נִכְסַת קוּדְשָׁא דֶאֱלָהָא נַפְשָׁא מִתַּבְּרָא לֵב תְּבִיר וְשָׁפֵי אֱלָהָא לָא תַבְסוֹר׃ אוֹטֵיב בִּרְעוּתָךְ יַת צִיּוֹן תִּשְׁכְלֵל שׁוּרֵי יְרוּשְׁלֶם׃ בְּכֵן תִּצְבֵי דִבְחִין דְּצִדְקָתָא עֲלָתָא וּגְמִיר הַבְכֵן יַסְקוּן כַּהֲנַיָּא עַל מַדְבְּחָךְ תּוֹרִין׃

נב לְשַׁבָּחָא עַל שִׂכְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְדָוִד׃ כַּד אֲתָא דוֹאֵג אֲדוֹמָאָה וְתַנֵּי לְשָׁאוּל וַאֲמַר לֵיהּ אֲתָא דָוִד לְבֵית אֲחִימֶלֶךְ׃ מַה תִּשְׁתַּבַּח בְּלִישָׁנָא בִישָׁא גִּבַּר לְמִשְׁדֵּי אֲדַם זַכָּאָה חִסְדָּא דֶאֱלָהָא כָּל יוֹמָא׃ אִתְרְגוּשְׁתָּא דְתַחֲשֵׁב בְּלִבְבָךְ לִישָׁנָךְ הֵיךְ אִזְמֵל חָרִיף עָבֵיד מִלֵּי מַלְשִׁינוּתָא׃ רְחֵמְתָּא בִישׁ מִן טָב שִׁקְרָא מִלְּמַלָּלָא צִדְקְתָא לְעָלְמִין׃ רְחֵמְתָּא כָל מִלֵּי סַלְעֲמִיתָא לִישָׁנָא דִנְכִילוּ׃ לְחוֹד אֱלָהָא יִתְרְעֲנָךְ לְעָלְמִין יִתְבְּרִנָּךְ וִיטַלְטְלִנָּךְ מִלְּמִתַּב בְּמַשְׁכְּנָא וְיִתְלִשְׁנָךְ מִן אֲרַע חַיַּיָּא לְעָלְמִין׃ וְיֶחֱמוּ צַדִּיקַיָּא בְּפוּרְעֲנוּתָא דְרַשִׁיעַיָּא וְיִדְחֲלוּן מִן קֳדָם יְיָ וְאַמְטוּלְתֵיהּ יִגְחֲכוּן׃ וְיֵימְרוּן הָא גַּבְרָא דְלָא שַׁוֵּי מֵימְרָא דַיְיָ עוּשְׁנֵיהּ סְבַר בְּעֻתְרֵיהּ עֲשִׁין בְּמָמוֹנֵיהּ׃ וַאֲנָא

רשי

תחטאני באזוב ׳ כמו שמטהר המצורע וטמא מת : תשמיעני ששון ושמחה ׳ סליחת החטא : עצמות דכית ׳ כשכעסת עלי : לב טהור ברא לי אלהים ׳ שלא אכשל עוד : ורוח קדשך אל תקח ממני ׳ שלא יהא רוח הקודש מרוחק ממני : השיבה לי ששון ישעך ׳ רוח הקדש שנסתלקה מעלי : נדיבה ׳ לשון נדיבות קדושות : אלמדה פושעים דרכיך ׳ ממני ילמדו וישובו אם יראו ש שנסלחלי : הצילני מדמים ׳ שלא אמות בחרב על עונשו של אוריה שהרגתי : יי׳ שפתי תפתח ׳ מחול לי ויהיה לי פתחון פה ל להגיד תהלתך : כי לא תחפוץ זבח ׳ שאין זבח חטאת בא על ה המזיד : ואתנה ׳ שאם תחפוץ אתננו לך : הטיבה ׳ לבנות בית מקדש בתוכ׳ בימי שלמה בני : מה תתהלל ברעה הגבור ׳ למה תתהלל ותתפאר ברעה שאתה עושה אתה הגבור בתורה : חסד אל כל היום ׳ להציל את ה הנרדף על ידך לא תסד אל כל היום אילו לא נתן לי אחימלך לחם מדומה אתה שאמו׳ ברעב י יש חסד בהב״ה על ישראל כל היום ואם לא נתן לי יתנו אחרים : מלוטש ׳ מחודד : עושה רמיה ׳ ח תך הבשר עם השיער : יתצך ׳ לשון נתיצה : יחתך ׳ לשון שבירה : ויסחך ׳ ויעקרך : ושרשך ׳ ישרש אחריך לעקור כל השרשים דישאסרדי״ליכיר בלע״ז : ועליו ישחקו ׳ אהו השחוק שיאמרו עליו הנה זה הגבר אשר לא שם מבטחו בהקב״ה ראו מה עלתה בו : יעז בהוותו ׳ מתגבר היה ברשעו : ואני

ביחזקאל סימ׳ כו׳ : נ״ב בבוא א׳ מל׳ וסים׳ כי אם בבוא אחיכם׳ בבוא כל ישראל לראות את פני יי׳ ׳ בבוא אדוני בית רמון ׳ בבוא איש בית יי׳ ׳ בבוא אליו נתן הנביא ׳ בבוא דואג האדומי ׳ בבוא הזיפים ׳ בבוא רשע בא גם בוז ׳ ותרין ובבא וסי׳ ובבא הנשיא ׳ עם הארץ : ועליו ז׳ וסי׳ מטה מנשה ׳ ועליו חגור חרב מצומדת ׳ ועליו כמבנה עיר ׳ תשתחוו ועליו תקטירו ׳ עדינא בן שיזא הראובני ראש לראובני דד״ה ׳ ויראו צדיקים ועליו ישחקו ׳ ועליו יציץ נזרו :

ההווים כפי מחשבותיך ׳ יא׳ כי רמיה מן רמה בים וי״א מגזרת מרמה כי השורש אחד : אהבת ׳ יותר וי״א תחת רק בלשון הזה לא מצאנו : שקר ׳ שדבר שידע אחימלך כי בורח היה דוד על כן נהרג ׳ אהבת הטעם אתה אהבת רע : אהבת ׳ דברי בלע ׳ שיבלעוך וישחיתוך אתה לשון מרמה על כן אחריו : גם אל ׳ בעבור היותו נעצר לפני השם על כן אמר יחתך השם ויסחך מאהלו : ושרשך מארץ חיים סלה ׳ כאשר שרשת משפחת אחימלך ׳ סלה באמת דרך תפלה או ברוח הקודש : ויראו צדיקים ׳ ויוסיפו ליראה השם : הנה ׳ ויהיה דואג למשל ויאמרו הנה הגבר שבטח על עשרו וטעם יעוז בהוותו כאשר אמר הוות תחשוב לשונך :
ואני

אבן עזרא

ואני · שתול בבית השם בעבור היות דואג נעדר על כן אמר ויסחך ושרשך מהבנין הכבד והטעם להכרית השורש ומבניין הפעיל להפך : אודך · כי עשית · משפטי נגלות : ואקוה שמך · שתעשה לו כמעשהו שתנקמני ממנו : למנצח על מחלת · יש אומרים כי מחלת מגזרת חלול כמו במכתת כפשות מפעלי הכפל וזה איננו נכון כי במכתת סמוך · והנכון על נועם פיוט תחלתו מחלת משכיל כבר פירשתיו · ויאמר רבי משה אמר נבל בלבו בעבור שהשחיתו דרכו · והנכון בעיני שהדבר הפוך ובתחלה אמ' לשון יחיד ואחר כן לשון רבים חוטא ומחטיא : השחיתו · דרכם · והתעיבו · בעול שיעשו והבי"ת חסר כמו הנמצא בית יי' · והפסוקים פירשתים במזמור הראשון : לא היה פחד · כמוהו כמו זה העם לא היה עם כמוהו ומלת חונך מגזרת חנה והכ"ף לנוכח השם או המשיח ובעבור היות המלה מהפעלים העומדים על כן פירושה החונים עליך ומלת חונך בא על דרך כשמעתו ענך ותי"ו הבישות לנוכח דוד הבישות אותם כי אלהים מאסם : מי · פירשתיו : למנצח בנגינות · תחלת פיוט : אלהים בשמך · שאני קורא והטעם בעבור שמך : ובגבורתך · ולך הגבורה שתקח דיני מהזיפים : אלהים · הפלתי · בלב : לאמרי פי · בלשון כי עיקר תפלה בפה כמו ויפלל לא פיללתי : כי זרים · שאינם מעמו ועריצים הם הזיפים : הנה · אמר ר' משה אין טעם אדני בסמכי נפשי שהוא אחד מהסומכי' רק טעמו הוא לבדו כנגד כל הסומכים ולפי דעתי שהתפלל שהשם ידינהו מ מיובקשי רעתו ויעזור לאשר יסמכוהו ולא ילמינוהו : ישיב הרע · שחשבו לעשו' לי השם ישיבנו להם וטעם באמתך כי הם עומדי' על דמים והולכי רכיל ומבקשי' להרגני חנם : בנדבה · כאשר תצמיתם כי זה אודה ואומר ומלת הצילני שבה לסמך הכתוב בפסוק הראשון : למנצח · האזינה אלהים תפילתי · הטעם שזה האזינה כדרך בן אדם באזן ואל תתעלם בעין לראו' איך יתחנן לפני השם : הקשיבה · אריד · אצעק וכמוהו והיה כאשר תריד נהה על המון מצרים והורידהו בעק אליו וירדתי על ההרים אף על פי שהוא שרש אחר ורבים ככה ויורה על פי' אריד שהוא כמו אזעק מלת הקשיבה : מקול

נ"ג מחלת ד' וסי' וילך עשו אל ישמעאל · ויקח לו רחבעם אשה את מחלת · למנצח על מחלת משכיל דאמר נבל · על מחלת לענו · משכיל : י"ו פסוקי' אית בכל חד אין אין במצעו' פסוק וסי' נמס' בישעיה סי' מ' ובירמיה סוף סימן ח' : ישעות ל' כתיב כן חס וי"ו קדמא והבירו קדמא הוא חס' דחס' ונמנה עם הוי"ו חס' בליש' : נ"ד

ז וַאֲנִי כְּזַיִת רַעֲנָן בְּבֵית אֱלֹהִים בָּטַחְתִּי בְחֶסֶד־אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד : אוֹדְךָ לְעוֹלָם כִּי עָשִׂיתָ וַאֲקַוֶּה שִׁמְךָ כִּי־טוֹב נֶגֶד חֲסִידֶיךָ :

א לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת מַשְׂכִּיל לְדָוִד : אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ וְהִתְעִיבוּ עָוֶל אֵין עֹשֵׂה־טוֹב : אֱלֹהִים מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים : כֻּלּוֹ סָג יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב אֵין גַּם־אֶחָד : ה הֲלֹא יָדְעוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם אֱלֹהִים לֹא קָרָאוּ : שָׁם פָּחֲדוּ־פַחַד לֹא־הָיָה פָחַד כִּי־אֱלֹהִים פִּזַּר עַצְמוֹת חֹנָךְ ה הֱבִשֹׁתָה כִּי־אֱלֹהִים מְאָסָם : מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשֻׁעוֹת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב אֱלֹהִים שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל :

א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מַשְׂכִּיל לְדָוִד : בְּבוֹא הַזִּיפִים וַיֹּאמְרוּ לְשָׁאוּל הֲלֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ : אֱלֹהִים בְּשִׁמְךָ הוֹשִׁיעֵנִי וּבִגְבוּרָתְךָ תְדִינֵנִי : אֱלֹהִים שְׁמַע תְּפִלָּתִי הַאֲזִינָה לְאִמְרֵי־פִי : ה כִּי זָרִים קָמוּ עָלַי וְעָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי לֹא שָׂמוּ אֱלֹהִים לְנֶגְדָּם סֶלָה : הִנֵּה אֱלֹהִים עֹזֵר לִי אֲדֹנָי בְּסֹמְכֵי נַפְשִׁי : יָשׁוֹב הָרַע לְשֹׁרְרָי בַּאֲמִתְּךָ הַצְמִיתֵם : בִּנְדָבָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אוֹדֶה שִּׁמְךָ יְהוָה כִּי־טוֹב : כִּי מִכָּל־צָרָה הִצִּילָנִי וּבְאֹיְבַי רָאֲתָה עֵינִי :

א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מַשְׂכִּיל לְדָוִד : הַאֲזִינָה אֱלֹהִים תְּפִלָּתִי וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתִי : הַקְשִׁיבָה לִּי וַעֲנֵנִי אָרִיד בְּשִׂיחִי וְאָהִימָה :

ל' פתח וא' קמץ · ל' · י"ו פסו' אין אין במצעו' פסו' · כ"ט ל"פ · ל' · י"ו פסו' אין אין במצעו' פסו' · ל' וחס' · ל' מ"ל ל' וחל חס' · ל' כתי' כן · ל' · ח' מ"ל · ל' מ"ל · ל' · ל' · כ"ט ל"פ · קל"ד · ל' ישיב ק' · ג' א' פתח · י"ו · ל' פת' וא' קמץ · ל'

וַאֲנָא הֵיךְ אִילָן זֵיתָא עֲבוּף בְּבֵירַת מַקְדַּשׁ אֱלָהָא סַבְרֵית בְּחִסְדָּא דֶאֱלָהָא לְעַלְמֵי עַלְמִין : אוֹדֵה קֳדָמָךְ לַעֲלַם אֲרוּם עֲבַדְתָּ פּוּרְעֲנוּת דִּינִי וְאַמְתִּין שְׁמָךְ אֲרוּם טָב קֳבֵל חֲסִידָיךְ :

נג לְשַׁבָּחָא עַל פּוּרְעֲנוּת דְּרַשִׁיעַיָּא דִּי מַפְּסִין שְׁמָא דְקֵירִים שְׂכְלָא טָבָא עַל יַד דָּוִד : אֲמַר נָבָל בְּלִבֵּיהּ לֵית אֱלָהָא פָּרַע מִנֵּיהּ מְטוּל הֵיכְנָא חַבִּילוּ רַשִׁיעַיָּא אוֹרְחַתְהוֹן רְחִיקוּ מִן טָבָא דְאִשְׁתְּכַח בְּהוֹן עָלְּא לֵית דְּעָבֵד טָב : בְּרַם אֱלָהָא מִשְּׁמַיָּא אוֹדִיק עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמֶחֱמֵי הַאִית דִּי יַשְׂכִּיל בְּאוֹרָיְתָא תָּבַע אוּלְפָּן מִן קֳדָם יְיָ : כּוּלְהוֹן זָרוּ כַחֲדָא אִטַּנַּפוּ לֵית דְּעָבֵד טָב לֵית אֲפִילוּ חָד : הֲלָא יַדְעוּן כָּל עָבְדֵי שִׁקְרָא דְּמִן קַדְמוֹי מִתְיְהֵיב מְזוֹנָא וּמַה דֵּין אָכְלֵי עַמִּי סָעֲדִין לַחְמָא שְׁמָא דַיְיָ לָא בָרְכוּ : תַּמָּן דְּלַחוּ דְלוּחָא מִן פְּסִילֵיהוֹן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ לְמִדְלַח אֲרוּם אֱלָהָא מְבַדַּר תְּקוֹף מַשְׁרְיַת חַיָּבַיָּא בְּהִתְתָּא אֲרוּם מֵימְרָא דַיְיָ רַחֲקִנּוּן : מַן הוּא דִּיהֵב מִן צִיּוֹן פּוּרְקָנַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אֱלָהֵן יְיָ כַּד יַחְזַר מֵימְרָא דַיְיָ גָּלוּת דְּעַמֵּיהּ יְרַנֵּן דְּבֵית יַעֲקֹב יֶחְדֵי דְבֵית יִשְׂרָאֵל :

נד לְשַׁבָּחָא עַל תּוּשְׁבַּחְתָּא שִׂכְלָא טָבָא עַל יַד דָּוִד : כַּד אֲתוֹ אֱנָשֵׁי זִיף וַאֲמַרוּ לְשָׁאוּל הֲלָא דָוִד מִטַּמַּר גַּבָּן : אֱלָהָא בִשְׁמָךְ פְּרוֹק יָתִי וּבְכֹחַ גְּבוּרְתָּךְ דוּן יָתִי : יְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתִי אֲצֵית לְמֵימַר פּוּמִי : אֲרוּם זֵידוֹנִין קָמוּ עֲלַי וַעֲלִימִין תְּבַעוּ נַפְשִׁי לָא שַׁוּוּ אֱלָהָא לְקִבְלֵיהוֹן לְעַלְמִין : הָא יְיָ סָעִיד לִי יְיָ בְּסָמְכֵי נַפְשִׁי : יְתוּב בִּישָׁא לִמְעִיקַי בְּהֵימְנוּתָךְ אַמְאֵךְ יַתְהוֹן : בִּנְכִסְתָא אֶרְבַּח קֳדָמָךְ אוֹדֵי שְׁמָךְ יְיָ אֲרוּם טָב : אֲרוּם מִכָּל עָקָא פְּצֵי יָתִי וּבַעֲלֵי דְבָבַי חֲמַת עֵינִי נִקְמְתָא :

נה לְשַׁבָּחָא עַל מִלֵּי תוּשְׁבַּחְתָּא שִׂכְלָא טָבָא עַל יַד דָּוִד : אֲצֵית אֱלָהָא לִצְלוֹתִי וְלָא תִתְכַּסֵּי מִן צְלוֹתִי : אֲצֵית לְמֵימְרִי וְקַבֵּל מִנִּי אֶתְרַעֵם בְּמִלַּי וְאֶרְנוּשׁ : קמל

רשי

ואני · הנרדף עתה בידך אהיה כזית רענן בבני ובני בני בבית הב"ה : כי עשית · כשתעשה לי זאת ובלפי הקב"ה אמר מקרא זה : על מחלת · שם כלי שיר לא על מחלתן של ישראל כשיחרב הבית ובבר אמר מזמור אחר דוגמת זה : אמר נבל בלבו אין אלהים וגו' · האחד על חורבן בית ראשון וזה על טיטוס בבית שני אמר נבל בלבו כשגידר את הפרוכת וחרבו מטפטף דם אמר הרג את עצמו : כלו סג · לשון סיגים : אין גם אחד · מכל חיילין שימחה בידו : הלא · יש לידע לאוכלי עמי כמאכל לחם ויי' לא קראו שסופם שיפחדו שם פחד באחרית הימים · לא היה פחד זה כפחד הראשון שאירע לבלשצר כי בגאולה זו פזר הקב"ה עצמות חונך החוני' עליך ירושלם כענין שנאמ' המק בשרו וגו' וכן פתרו מנחם ודונש פתר אותו כמו חנוך לנער על פי דרכו וק' של חונך הוא יסוד במלה ככף של חנוך : הבישות · אתה יי' את כל אויבי כי מאסתם : ובגבורתך תדינני · תנקום נקמתי כמו כי ידין יי' עמו : לשוררי · לעויני לשון אשורנו ולא קרוב : באמתך · מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מ מהולכי רכיל ורודפי הרג לכך הצמיתם : אריד בשיחי · אתאונן בצערי כמו זכור עניי ומרודי ו וירדתי על ההרים ומנחם פתר אריד לשון ממשלה כמו ורדו בדגת הים ושיחי לשון שיח למי שיח : עקת

בבוא ח' מל' וסימ' נמסר לעיל סימן נב" : מסתתר ד' וסימ' ויבאו הזיפים ויגידו · ויעלו הזיפים · אתה אל מסתתר · בבוא הזיפי' ויאמרו לשאול הלא : ישוב חד מן ג' דכתי' ישוב וקרינן ישיב וסי' ישוב הרע לשוררי · התאמין בו כי ישוב זרעך · וגמול ידי אדם ישוב לו : הצלני ג' ב' קמצי' וא' פתח וסימ' הצלני מיד הארי ומיד הדוב · כי מכל צרה הצילני · מכל מגורותי הצילני · קדמא פתח וסימ' דוב ואריה פתחו פומייהו : נה" האזינה י"ו וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך אזן : תתעלם ב' חד פתח וחד קמץ וסימ' ומבשרך אל תתעלם · האזינה אלהים תפלתי · בתרא פתח :

מקול · הטעם שיריס קולו עלי: עקת · כתרגומו צרה הבאה אלי מהרשע ויש אומרים שהוא מגזרת כאשר תעיק: ימיטו · מגזרת ומטה ידו עמך והוא מהבנין הכבד והפעול הוא און: לבי · רמז לפחד הנפש מקול האויב כאשר יפחד כל השומע קול שאגת אריה: יראה ורעד · היראה בלב והרעד בגוף: ואומר · יש אומרים אבר תרגום כנף והזכיר יונה שהיא עם בני אדם ועמה ישגרו המלכים ספריהם: הנה · היה מרחיק עצמו מן הייטוב וילין במדב' אז טוב לו באמת: אחיש' · אז ימלט מהאויב ומלת אחישה מהפעלים היוצאים וכמוהו יחישה מעשהו: מרוח סועה · כמו משעה על דרך אם יעלה לשמים שיאו ור' משה אמר אחישה מפלט לי מהרוח ומן הסער שימנעוני לעוף: בלע · נפתח האלמ"ד בעבור אות הגרון: פלג לשונם · דרך נחות וטעם פלג שיקרה מה שקרה לדור הפלגה שכולם התחברו בעיר לעשות לי חמס: יומם · דימה המדינה לעגול ואמר כי חמס ועיר סביבותיו הו' הקו הסובב ואון ועמל כנקודה וזה טעם בקרב': הוות בקרב' · הטע' כפול: מרחובה · הוא הקו הרחב הוא הסובב והוסיף טעם לא ימוש: כי · עתה יתפיר אנשי' היו אוהבין ואייבוהו: ואם · חרפתו כי אויבי הוא: הגדיל · פועל או הגדיל לדבר והטעם כי יוכל אדם להסת' מהאויב ולא כן מאוהב היודע סודו: ואתם · ידבר עם אחד מהם: כערכי · נחשב בעיני כמוני: אשר יחדיו · הייגו מדברים סודנו והיה מתוק לנו: ברגש · בחבורה אחת: ישי · אמר רבי משה הטעם ישי מות וטעם ישי שיהי' המות נושה להם שיקח את נפשם ואחרים אמרו מגזרת בפני אלהים שישכחו המות ולא יעלוה על לבם עד שירדו חיים שאול אם כן תהיה דרך ישי כדרך אל תמאי צור ילדך תשי שהמלה מלרע ויש אומרים שהוא חסר אל"ף מן השיאני והוא קרוב והטעם ישיאם עד שלא ידגישו וירדו חיי' שאול · אמר רבי משה במגור' בחבורתם כמו העוד הזרע במגורה והנכון בעיני בארץ מגוריהם כגגד בעיר: אני · אקרא אל אל על רדתם שאול חיים · ערב · תחלת הלילה ובקר תחלת היום וצהרים חצי היום וכל אדם יוכל לדעת אלה העיתי' במראה עיניו רק בחצי היום לא יוכל להתבונן בגל רק כשיעבור קרוב מחצי שעה: פדה · מקרב לי שלא נגעו בי וכי"ת ברבים היו עמדי כמו לאחזו בלחמי והטעם על המלאכים כי רבים אשר אתנו: ישמע אל · שוב לדבר על אויביו שרעות במגורם: ויענם · מגזרת ענו ידלדלם והנכון בעיני יענה גם כמו לא נגענוך שהוא נגענו בך: יושב קדם · כמו שוכן הוא יענם באמ': אשר אין חליפות · שיתחלף מולם מטוב לרע · ולא יראו אלהי' שים בידו להחליפני: שלח · כל אחד ידיו בשלומיו פי' כאנשי שלומיו כלדרך ואני תפלה: חלקו · אחר שחלקו: מחמאות · נפתח המ"ם בעבור אות הגרון וטעם פיו כמו דברי פיו: וקרב · כמו המלמד ידי לקרב: והמה פתיחות · חרבות לטושות או שלופות כמו חרב פתחו רשעים:

ובאף ב' וסימ' ונלחמתי אני אתכם · כי ימיטו עלי און: בקרבי י"א וסימ' נמס' ביהושע סימן ט': פלצות ד' וסים' תעה לבבי פלצות בעתתני · וכסתה אתכם פלצות · יראה ורעד יבא בי · אם זכרתי ונבהלתי: וריב ד' ג' מל וא' חס' וסימ' שריך סוררים · וריב לי"י עם יהודה · כי ראיתי חמס וריב בעיר · ורב לא ידעתי אחקרהו ·

מִקּוֹל אוֹיֵב מִפְּנֵי עָקַת רָשָׁע כִּי־יָמִיטוּ עָלַי אָוֶן וּבְאַף יִשְׂטְמוּנִי׃ לִבִּי יָחִיל בְּקִרְבִּי וְאֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עָלָי׃ יִרְאָה וָרַעַד יָבֹא בִי וַתְּכַסֵּנִי פַּלָּצוּת׃ וָאֹמַר מִי־יִתֶּן־לִּי אֵבֶר כַּיּוֹנָה אָעוּפָה וְאֶשְׁכֹּנָה׃ הִנֵּה אַרְחִיק נְדֹד אָלִין בַּמִּדְבָּר סֶלָה׃ אָחִישָׁה מִפְלָט לִי מֵרוּחַ סֹעָה מִסָּעַר׃ בַּלַּע אֲדֹנָי פַּלַּג לְשׁוֹנָם כִּי־רָאִיתִי חָמָס וְרִיב בָּעִיר׃ יוֹמָם וָלַיְלָה יְסוֹבְבֻהָ עַל־חוֹמֹתֶיהָ וְאָוֶן וְעָמָל בְּקִרְבָּהּ׃ הַוּוֹת בְּקִרְבָּהּ וְלֹא־יָמִישׁ מֵרְחֹבָהּ תֹּךְ וּמִרְמָה׃ כִּי לֹא־אוֹיֵב יְחָרְפֵנִי וְאֶשָּׂא לֹא־מְשַׂנְאִי עָלַי הִגְדִּיל וְאֶסָּתֵר מִמֶּנּוּ׃ וְאַתָּה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי׃ אֲשֶׁר יַחְדָּו נַמְתִּיק סוֹד בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ׃ יַשִּׁימָוֶת עָלֵימוֹ יֵרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים כִּי־רָעוֹת בִּמְגוּרָם בְּקִרְבָּם׃ אֲנִי אֶל־אֱלֹהִים אֶקְרָא וַיהוָה יוֹשִׁיעֵנִי׃ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי׃ פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי׃ יִשְׁמַע אֵל וְיַעֲנֵם וְיֹשֵׁב קֶדֶם סֶלָה אֲשֶׁר אֵין חֲלִיפוֹת לָמוֹ וְלֹא יָרְאוּ אֱלֹהִים׃ שָׁלַח יָדָיו בִּשְׁלֹמָיו חִלֵּל בְּרִיתוֹ׃ חָלְקוּ מַחְמָאֹת פִּיו וּקְרָב־לִבּוֹ רַכּוּ דְבָרָיו מִשֶּׁמֶן וְהֵמָּה פְתִחוֹת׃

מקל בעל דבבא מן קדם עקת רשיעא ארום יגרון עלי שקרא וברוגזא יטרון לי לדבבו׃ לבי ירתת בגוי ורחלתא דמותא נפלו עלי׃ דחלתא ורתיתא אתין לי וחפי יתי תבירא׃ ואמרית מן יתן לי כנפא היך יונתא אטום ואשרי׃ הא ארחיק אתר למנדד אבית במדברא לעלמין׃ ארחיש שיזבותא לי מן זעפא נטלא מעלעולא׃ סלעם יי עצתהון פלג לישנהון ארום חמית חטוף ומצו בקרתא׃ יימם ולילי יחזרונה עלוי שורהא ולאורת ושקר במצעה׃ אתרגושיא במצעה ולא עדי מן פלטיותה שקר ונכילו׃ ארום לא בעיל דבבא יקל יתי ואסובר לא מסנאי עלי אתרברב ואטמר מן קדמוי׃ ואנת אחיתופל גברא דדמי לי רב דאליפת לי ומהודע חוכמתא לי׃ די כחדא נתרץ רזא בבית מקדשא דאלהא נהלך ברהובייא׃ יחיבנון דין קטול ויגזור עליהון בישן לדואג ואחיתופל יחרתון לשיול כד הנון חיין ארום בישן במדוריהון בגופיהון׃ אנא קדם אלהא אצלי ומימרא דיי יפרוק יתי׃ ברמשא ובצפרא ובטיהרא אצלי וארגיש ושמע קלי׃ פרק בשלם נפשי דלא למקרב ביש לי ארום בסגיען עקן הוה מימריה בסעדי׃ ישמעאל ויקבל מנהון ויתיב שמיא מלקדמין לעלמין ורשיעי דלא מלקדמין דלא מהשנין אורחתהון בישיא ולא דחלו מן קדם אלהא׃ אושיט ידוי באנשי שלמיה אפס קימיה׃ שעיען יתיר מן שמן דנובנין מלי פומיה והיך זיני קרבא לביה רכיכן מלוי יתיר מן משח ואנון מורנין דקטול׃ טלוק

בתרא חס': ימיש ז' וסי' בסדר בשלח ובירמיה סי' ו': ומרמה ה' וסי' לעיל בסיפרא סימן לו': ירדו ה' וסי' עתה ירדו פלשתים · הרבו כל פריה ירדו לטבח · ישי מות עלימו · יעלו הרים ירדו בקעות · יעלו שמים ירדו תהמות: ויושב ב' חד חס' וחד מלא וסי' וירש העם כלו · ישמע אל ויענם · קדמא מלא: חלקו ב' בתרי לישני וסים' חלקו את נחלתם דיהושע · חלקו מחמאות פיו וקרב לבו:

עקת · לשון מצוק: כי ימיטו עלי און · דואג ואחיתופל מכריעים עלי עונו' להורות שאני בן מות ומתירים את דמי: יחיל · דואג: הנה ארחיק נדוד וגו' · אחישה מפלט לי · אם היו לי כנפים הייתי מרחיק לנוד וממהר להציל נפשי מידם שהם כרוח סועה רוח סערה עוקרת אילנות כמו ויסע כענן ומנחם חבר סועה כמו ויסעו בני ישראל: פלג לשונם · הבדילהו שלא ישמע אדם להם ומנחם פתר פלג לשון חילוק: בלע · דפא"י בלע"ז כמו השיב ידו מבלע כן פתר מנחם: כי ראיתי חמס וריב בעיר · על ידם: יסובבה · החמס והריב: הוות · שברים: תוך ומרמה · לשון מכה: כי לא אויב יחרפני · מימי שאשא חרפתו אלא קמתי עליו והרגתיו: לא משנאי נוי עלי הגדיל · ואפי ברחתי ונסתרתי ממנו אבל אתה על כרחי אני נושא את חרפתך שאת' מחרפני לפי שאתה אדם גדול בתורה: אנוש כערכי · איש חשוב כמוני: מיודעי כמו אלופי לשון ואדעך בשם דמתרגמי' ורביתך ומנחם פי' כי לא אויב יחרפני ואשא יש עליו מן הענין מי יתן לי אבר יונה אעופה ואשכנה אילו יכולתי להעלות אבר הייתי טס ונודד מפני עקת רשע כי באתי מקרב מועדת פריצים ללון במדבר סלה אז לא אויב יחרפני ולא הייתי נושא כלימתו ובשתו ולא נסתרתי מפניו כאש' הייתי נסתר מפניהם כשהייתי בתוכם ופתרון זה לא יתכן מפני הפסוקים הכתובים אחריו והם ואת' אנוש כערכי אופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש לכן פתר אותו דונש בענין אחר וזה פתרונו כי לא אויב יחרפני ואשא חרפתו ולא משנאי עלי הגדיל ואסת' ממנו כי אם אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש והדבר הזה ידוע כי האדם קשה עליו חרפת האוהב מחרפת האויב וגם יוכל להסתר מאויבו ולא יוכל להסתר מאוהבו בהגידו לו את כל לבו כן מוכיח הענין: אשר יחדיו · היינו רגילי' להמתיק סוד בתורה ובבית אלהים היינו מהלכים ברגש ברוב עם בבית אלהים בבתי מדרשות: ישי מות עלימו · ישיא הב"ה עליהם את מלאך המו' ישי ישכסך ויסית לשון הנחש השיאני ואוכל ומנחם פתר ישי לשון יש כמו אם ישכם עושי' אשר ישכו פה: במגורם · במלונם: ערב ובקר וצהרים · ערבית ושחרית ומנחה שלש תפלות: מקרב לי · מן המלחמה הבאה עלי · כי ברבים היו עמדי וגו' כי זאת עשה לי בשביל הרבים שהיו בעזרתי להתפלל עלי שנאמר וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד: ישמע אל · תפילתם של אותם רבים: ויענם · המלך שהוא יושב קדם: אשר אין חליפות למו לאותם הרשעים הרודפים אותי אין נתונים לבם אל יום חליפתם אין חרידים מיום המיתה: שלח ידיו · זה אחיתופל הרשע שלח טנדי"ט בלע"ז: בשלומיו · במי שהיה שקט ושלם עמו: חלקו · לשון חלקלקות: מחמאות פיו · לשון חמאה והמ"ם הראשונה יסוד נופל היא בתיבה כמ"ם של מעשה ומ"ם של מאמר: וקרב לבו · לבו למלחמה: והמה פתיחות · מנחם פתר לשון חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה כפיות חרב ואומר אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדאמ' כתב אמימר פתיחא עילוה והוא שטר שמתא: יהבך

השלך

השלך ׳ אומר לנפשו או לצדיק השלך על השם משאך : והוא יכלכלך ׳ ישכלך כמו השמים לא יכלכלוך ומי מכלכל את יום בואו ויש אומרים שמלת יהבך כמו נתנך והטעם המשא שנתן השם עליך ורבי משה אמר כתנך טעמו שנתן לך להם עד עתה והוא יכלכלך לעתיד כמו ויכלכל יוסף ואין זה מטעם המזמור : ואתה ׳ אם תורידם שנה לאסר רבו דבריהם : לא יחצו ימיהם ׳ שלא תמלא מספר ימיהם : ואני אבטח בך ׳ שתמלא מספר ימי כי אני עבדך כאשר הבטחתני בתורתך או ואני אבטח בך שתורידם בחצי ימיהם לשחת : למנצח על יונת אלם ׳ על נועם פיוט תחלתו יונת אלם רחוקים ומכתם דבר ככבד מכתם פז : חנני ׳ שאפני ׳ כדרך משל הוא אבימלך או עבדיו :

ואתה אלהים ה׳ וסימ׳ היום יודע כי אתה דאליהו ׳ אתה אלהים תורידם לבאר ׳ הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק ׳ שמעת לנדרי ׳ גדול אתה וגדול שמך : נו׳ אלם ב׳ וסימ׳ למנצח על יונת אלם רחוקים ׳ אלם צדק תדברון : רחוקים כלהון חס׳ במ׳ סל וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ט׳ : חנני אלהים ג׳ וסימ׳

הַשְׁלֵךְ עַל־יְהֹוָה ׀ יְהָבְךָ וְהוּא יְכַלְכְּלֶךָ לֹא־יִתֵּן לְעוֹלָם מוֹט לַצַּדִּיק : וְאַתָּה אֱלֹהִים ׀ תּוֹרִדֵם לִבְאֵר שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא־יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח־בָּךְ :

נו לַמְנַצֵּחַ ׀ עַל־יוֹנַת אֵלֶם רְחֹקִים לְדָוִד מִכְתָּם בֶּאֱחֹז אֹתוֹ פְלִשְׁתִּים בְּגַת : חָנֵּנִי אֱלֹהִים כִּי־שְׁאָפַנִי אֱנוֹשׁ כָּל־הַיּוֹם לֹחֵם יִלְחָצֵנִי : שָׁאֲפוּ שׁוֹרְרַי כָּל־הַיּוֹם כִּי־רַבִּים לֹחֲמִים לִי מָרוֹם : יוֹם אִירָא אֲנִי אֵלֶיךָ אֶבְטָח : בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דְּבָרוֹ בֵּאלֹהִים בָּטַחְתִּי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה בָשָׂר לִי : כָּל־הַיּוֹם דְּבָרַי יְעַצֵּבוּ עָלַי כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לָרָע : יָגוּרוּ ׀ יִצְפּוֹנוּ הֵמָּה עֲקֵבַי יִשְׁמֹרוּ כַּאֲשֶׁר קִוּוּ נַפְשִׁי : עַל־אָוֶן פַּלֶּט־לָמוֹ בְּאַף עַמִּים ׀ הוֹרֵד אֱלֹהִים : נֹדִי סָפַרְתָּה אָתָּה שִׂימָה דִמְעָתִי בְנֹאדֶךָ הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ : אָז ׀ יָשׁוּבוּ אוֹיְבַי אָחוֹר בְּיוֹם אֶקְרָא זֶה־יָדַעְתִּי כִּי־אֱלֹהִים לִי : בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דָּבָר בַּיהֹוָה אֲהַלֵּל דָּבָר : בֵּאלֹהִים בָּטַחְתִּי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה אָדָם לִי : עָלַי אֱלֹהִים נְדָרֶיךָ אֲשַׁלֵּם תּוֹדֹת לָךְ : כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת הֲלֹא רַגְלַי מִדֶּחִי לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים :

נז לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי־שָׁאוּל בַּמְּעָרָה : חָנֵּנִי אֱלֹהִים ׀ חָנֵּנִי כִּי בְךָ חָסָיָה נַפְשִׁי וּבְצֵל־כְּנָפֶיךָ אֶחְסֶה עַד יַעֲבֹר הַוּוֹת :

טלוק על יי סברך והוא יזון יתך לא יתן לעלמא חוסרנא לצדיקיא : ואנת אלהא במימרך תוחירת יתהון לגהנם עמיקא גברי מרי קטול ונכילו לא יחמון פלגות יומיהון ואנא אתרחץ במימרך :

נו לשבחא על כנשתא דישראל דמתילא ליונה שתוקא בעדן די מתרחקין מן קרויהון וחזרין ומשבחין למרי עלמא היך דוד מכיך ושלים כד אחדו יתיה פלשתאי בגת : חוס עלי יי אלהא ארום שפני תחותוי ישבי גבר חיב כל יומא מגיחא ידחקנני : שפין גרמי מעיקי כל יומא ארום סגיעין מעיקין מגיחין לי אלהא עלאה די כורסיה במרומא : יומא דארחל אנא עלך אתרחץ : במדרת דינא דאלהא אשבח במימריה באלהא אתרחץ לא אדחל מה יעבד בסרא לי : כל יומא מטולתי טרחן עלי כל מחשבתהון לביש : יכנשון ויטשון בכמנא הנון אסתורי יטמרון היכמה דמתינו עבדו לנפשי : על שקרא די בידיהון רוקן יתהון ברגיז עמיא תמסכן אלהא : יומי טלטולי מניתא אנת שוי דמעתי בזיקך יי הלא בחושבנך : הבכן יתובון בעלי דבבי מהזרי קדל יומא דאצלי דין ידעית ארום אלהא בסעדי : במדת דינא דאלהא אשבח במימריה במדרת רחמין דיי אשבח במימריה : במימרא דאלהא סברית לא אדחל מה יעביד בר נשא לי : עלי קבלית אלהא נדריך אשלם קורבני תודן קדמך : ארום פציתא נפשי מקטול הלא רגלי מן נקופא למהלכא קדם יי בנהור חייא :

נז לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל אתאמר על יד דדוד מכיך ושלים במערקיה מן קדם שאול באספלידא : חוס עלי אלהא חוס עלי ארום במימרך אתרחצת נפשי ובטלל שבנתך אהי רחיץ עד דיעבר אתרגושא :

גמסר לעיל בסיפרא סי׳ נ״א : באלהים ו׳ רף וסימ׳ באלהים אהלל דברו ׳ באלהים אהלל דבר ׳ באלהים בטחתי לא אירא ׳ באלהי׳ הללנו כל היום ׳ באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו ׳ וחבירו : הורד ג׳ וסי׳ הורד עדיך מעליך ׳ הורד אותם אל המים דגדעון ׳ באף עמים הורד אלהים : לפני אלהים ד׳ וסי׳ ישב עולם לפני אלהים ׳ כי הצלת נפשי ממות דתהלות ׳ וצדיקים ישמחו יעלצו ׳ ויחר אף יי׳ בעזא דד״ה : נז׳ בברחו ג׳ וסי׳ מפני אחיו ׳ מפני אבשלום ׳ מפני שאול במערה :

רשי

יהבך ׳ משאך דוח הקדש מסיבה לו כן : יכלכלך ׳ יסבול משאך כמו השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לשון כלכול מתורגם מסובר כתרגום יונתן בר עוזיאל : מוט ׳ מעידת רגל : יונת אלם רחוקים ׳ על עצמו אמר שהיה רחוק מארץ ישר׳ אצל אכיש והיו אחיו של גלית מבקשין רשות מאכיש להורגו שנאמר הלא זה דוד מלך הארץ והו׳ היה ביניהם כיונה אלמת : שאפני ׳ מגפים לבלעני גולוש״ר בלעז כמו שאפה רוח : לוחם ׳ לשון מלחמה : מרום ׳ הקב״ה שהוא יושב מרום : באלהים אהלל דברו ׳ אף בשעה שהוא בא עמי במדת הדין אהלל דברו ואבטח בו : כל היום דברי יעצבו ׳ מעציבין אותי רודפי על שכל דברי פי עצב וצעקה : יגורו יצפונו ׳ המה אורבי׳ ולנים במקו׳ שהם מקוים שאני אלך שם ו נשומרים את עקיבי טל״כם בלעז ארגלי ולהוליך רודפי שם כל זה היה קובל על רשעי ישראל ה האורבים לו ומאימת׳ ברח אצל אכיש : יגורו׳ ילינו : יצפונו׳ יארובו : כאשר קוו לנפשי ׳ כשהם יודעים ומקווים לי דרך זו ילך : על און פלט למו ׳ למצוא הצלה ועושר על דבר און ורשע פלט כמו לפלט מצפים שכר מאת שאול על כך : באף עמים הורד׳ באפך הורד אומה ז שאני בתוכם מחכמתם ו וממחשבותם שאומרים להרגני : נדי ספרת ׳ אתה ידעת מנין המקומות שנדדתי לברוח ׳ שים דמעתי בנאד שלך ותהא שמורה לפניך : הלא בספרתך ׳ במנייניך תתננה למנותה עם שאר צרותי ומנחם חברו לשון ספר ממש : באלהי׳ אהלל ׳ ביי׳ אהלל ׳ על מדת הדין ועל מדת הרחמים אהלל : באור החיים ׳ לשוב לארץ ישר׳ : למנצח אל תשחת ׳ כך כינה דוד המזמור הזה בשביל שהיה קרוב למות ויסד מזמו׳ זה לאמר אל תשחת אותי יי׳ : חנני ׳ חנני שלא אהרוג ושלא אהרג : עד יעבור הוות ׳ עד תעבור הרעה :

חקף

שאלנו ׳ הטעם כמו מלעיג לאה שאלנו ג צוררי כל היום ויש לי מלאכים רבים במרום כלחמי׳ בעבורי כי מלת לחמים ואחריה לא״ד היא לעזור׳ כי הטעם בעבורו הו׳ כמו הנלח׳ לכם רק עם מלת עם לנגאי : יום ׳ אליך ׳ כמו עליך כמו אל הנער הזה התפללתי :

נו באלהים ׳ טעם דברו שהתנבא עליו שמואל שימלוך על ישראל על כן באלהים בטחתי שימלא דברו : כל ׳ יעצבו ׳ מגזרת עצבון והטע׳ יעציבוני בעבור דבר שאני בוטחבם : יגורו ׳ מגזרת נגוד נרא׳ שהיו שיהיו רבים ולא אוכל גורם ק: להמלט על כן ישמרו רגלי שלא אברח : על׳ בעבור האון שיש בלבם או בעבור האון שהם מלאים ממנו ם שימצו פליט להם ו והורידם באף אם הם רבים על כן הזכיר עמים : נדי ׳ כמו נדודי וישב בארץ נד : ספרת׳ ׳ הטעם אתה תדע כמה פעמים אני נודד ממקומי והיא דרך צחות נודי עם בנאדך והטעם כי ט טפותיו שהם דמעותיו ספורו׳ הם להשם ויש הטעם הלא בספרתך וכאילו הם מחוברות בנאד דרך משל שלא אבדה טפה מהם :

נז אז ׳ הטע׳ כאשר ירא אויבי שאני קורא ב בשמך יפחדו וטעם זה ידעתי בזה ידעתי : באלהים ׳ או אומר בעזרת השם אהלל הדבר שדבר לי שמואל פעם אחרי פעם : באלהים ׳ או אהיה בוטח בשם לעולם : עלי ׳ יש אומרים כי הנדר באלהים בטחתי ויתכן שנדר עולות והוא הנכון כי ככה אני חייב לשלם נדרי על הטובה שנגמלתי : למנצח אל תשחת ׳ בברחו מפני שאול ׳ על נוע׳ פיוט תחלתו אל תשחת וחברו במערה אף על פי שאני במער׳ אקרא

אין לי מחסה זולתך : הוות ׳ יש אומרים כמו מקרה יען הוא להם למלך :

אקרא · טעם עליון בעבור היותו בתחתית : ישלח · בעבור עליון : נפשי בתוך לבאים אשכבה · בעבור עדת שאול וטעם לוהטים כאילו כתוב בתוך לוהטי' וטעם שניהם האומרי' רע אל שאול בעבורו : רומה · הראה שאתה רם על השמי' להושיעני ויראה כל הארץ כבודך שישיחו השומעים תשועתך : רשת · כפף · פועל עומד על לשון זכר כמו כל כפם שבע' או יהי יוצא והטעם כל אחד כפף נפשי : שיחה · כמו שוחה קריאי כמו ה קרואי וככה שישיחו שנפלו בתוכה באמת : נכון · כפול בכל עת הנ' נכון לשורר ולזמ' לשם שהצילני וככה אומר לנפשי : עורה כבודי · גם אומר לנבל עורה כאשר אעיר לשחר ו והפועל עומד כמו ה העירה והקיצה : אודך בעמים · ברבים מישראל כמו אחריך בנימן בעממיך : בלאומים · שאינן מישראל : כי · יתכן היות פי' חרף שואפי בעבור שחרפני ישלח השם חסדו וזה הוא כי גדול עד שמי' ובעבור כי יש לגבהות השמים חקר ואין חקר לחסדך על כן אחריו רומה על השמים : למנצח · האמנם אלם · כי אלם קהל כמו מאלמים אלומי' ור' משה אמ' בעבור שנאלמתם מדב' הצדק הזה הוא הדבור באמת : אף · עולות · כמו ועולתה קפצה פיה בלבבכם העול שתעשו וזה ה המזמור כאמר על ה השופטים : חמס ידיכם · דם השוחד וטעם תפלסון תשקלו אותו עד שלא ירגיש אדם בחמס שתעשו והטעם תעשו חמס כאילו הוא מפולס : זורו · פועל עבר על משקל כי אורו עיני ו והטעם כי מעת הולדם הם זרים בתולדתם משאר הילודים ותעו כפול בטעם : חמת · סמוך ולא נכתב למי נסמך כדרך ושכורת ולא מיין וטעם חמת הם ממית וטעם אוטם אזנו הוא שיספ' אחרי כן אשר לא ישמע ולא לקול חובר חברי' : אלהים · בעבור שהם טורפים בפיהם ידמה אותם לכפירים כי ה הלשון כיכות השיני' : ימאסו · האלף תחת אות הכפל כדרך אשר בזאו נהרים ארצו : יתהלכו למו · על אשר לא ימצאו וטעם ידרוך חציו תחסר מלת הדורך כמו ויאמר ליוסף כאילו הוא כתוב ידרוך הדורך חציו אליהם והזכיר חציו מקום קשתו כי דריכת הקשת היא בעבור לירות החצים : יתמוללו · כען ימולל ויבש : כמו

לאל ־א קמצין וסימ' קום עלה בית אל · ונקומה ונעלה בית אל · אליאסף בן לאל · לאל גמר עלי · המפניו תשאון · ויאמרו לאל סור ממנו · האומרים לאל סור בתרא · גם הוא עון פלילי · לכן אנשי לבב · וירב אמריו לאל · הן אני כפיך לאל : שחר ח' וקמצי' וסימ' נמסר בישעיה סוף סימן ח' : גדל ג' וחס' בליש' וסי'

ג אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי׃ ד יִשְׁלַח מִשָּׁמַיִם ׀ וְיוֹשִׁיעֵנִי חֵרֵף שֹׁאֲפִי סֶלָה יִשְׁלַח אֱלֹהִים חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ׃ ה נַפְשִׁי ׀ בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי־אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה׃ ו רוּמָה עַל־הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃ ז רֶשֶׁת ׀ הֵכִינוּ לִפְעָמַי כָּפַף נַפְשִׁי כָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה נָפְלוּ בְתוֹכָהּ סֶלָה׃ ח נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים נָכוֹן לִבִּי אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה׃ ט עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר׃ י אוֹדְךָ בָעַמִּים ׀ אֲדֹנָי אֲזַמֶּרְךָ בַּל־אֻמִּים׃ יא כִּי־גָדֹל עַד־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃ יב רוּמָה עַל־שָׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃

נח

א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם׃ ב הַאֻמְנָם אֵלֶם צֶדֶק תְּדַבֵּרוּן מֵישָׁרִים תִּשְׁפְּטוּ בְּנֵי אָדָם׃ ג אַף־בְּלֵב עוֹלֹת תִּפְעָלוּן בָּאָרֶץ חֲמַס יְדֵיכֶם תְּפַלֵּסוּן׃ ד זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם תָּעוּ מִבֶּטֶן דֹּבְרֵי כָזָב׃ ה חֲמַת־לָמוֹ כִּדְמוּת חֲמַת־נָחָשׁ כְּמוֹ־פֶתֶן חֵרֵשׁ יַאְטֵם אָזְנוֹ׃ ו אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים חוֹבֵר חֲבָרִים מְחֻכָּם׃ ז אֱלֹהִים הֲרָס־שִׁנֵּימוֹ בְּפִימוֹ מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים נְתֹץ ׀ יְהוָה׃ ח יִמָּאֲסוּ כְמוֹ־מַיִם יִתְהַלְּכוּ־לָמוֹ יִדְרֹךְ חִצָּיו כְּמוֹ יִתְמֹלָלוּ׃

Masoretic marginal notes: ־א קמץ · ל' וחס' · ל' · ב' הכסר עודכו ה' · ל' · ל' · ק' · ק'ל' · ג' חס' · ד' · ב' · ל' · ג' כתי' כן · ל' · ל' · ב' · ד' · ל' · ־ח כלים' · ל' · כט רף ל' · ל' · ל' · חציו ק'

אֲצַלֵּי קֳדָם אֱלָהָא עִלָּאָה תַּקִּיפָא דִּי פַקֵּר לְעַכּוֹבִיתָא דְיִגְמַר בְּאִסְפְּלֵירָא [אֲרוּם פְּצִיתָא נַפְשִׁי מִמּוֹתָא דְמַיְתִין בִּי חַיָּבַיָּא הֲלָא רַגְלַי מִלְּתַקָּלָא בְּחוֹבָא מְטוּל דְּאַטַּיֵּיל קֳדָם יְיָ בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן לְמֶחֱמֵי בִּנְהוֹר צַדִּיקַיָּא] עִזְלָא אַמְטוּלְתִּי׃ יְשַׁדַּר מַלְאֲכֵיהּ מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא וְיִפְרְקִנַּנִי חַסֵּד שָׁיְפֵי לְעָלְמִין יְשַׁדַּר אֱלָהָא טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ׃ נַפְשִׁי חָיְרָא כַּד בִּמְצַע שַׁלְהוֹבִין אַרְמוּךְ בֵּינֵי גּוּמְרִין דִּי מְלַהֲטִין בְּנֵי נָשָׁא דְכַבֵּיהוֹן הֵיךְ מוֹרְנִיתָא וְגִרְרִין וְלִישָּׁנְהוֹן הֵיךְ סַיְפָא חֲרִיפָא׃ אִתְרוֹרַם עַל מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אֱלָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ׃ מְצַדְתָּא אַתְקִינוּ לְאַסְרָתוּרֵי כַּיֵּף נַפְשִׁי כְּרוּ קֳדָמַי שִׁיחָא נְפַלוּ בְּמִצְעָדֵיהּ לְעָלְמִין׃ מְכַוַּן לִבִּי לְאוֹרָיְתָךְ יְיָ מְכַוַּן לִבִּי לְדַחֲלְתָּךְ אֲשַׁבַּח וַאֲזַמֵּר׃ אִתְעַר יְקָרִי אִתְעַר לְשַׁבָּחָא עַל פּוּם נִבְלָא וְכִנָּרָא אִתְעַר לִצְלוֹתָא דְקִרְיָן׃ אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּעַמַּיָּא יְיָ אֲשַׁבְּחִנָּךְ בְּאוּמַּיָּא׃ אֲרוּם רַב עַד צֵית שְׁמַיָּא טוּבָךְ וְעַד שְׁחָקִים קוּשְׁטָךְ׃ אִתְרוֹרַם יְיָ עַל מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אֱלָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ׃

נח לְשַׁבָּחָא עַל עָקְתָא בִּזְמַן דִּי אֲמַר דָּוִד לָא תְחַבֵּל עַל יַד דָּוִד מַכִּיךְ וּשְׁלִים׃ הַבְּרַם בְּקוּשְׁטָא שָׁרְתִקִין צַדִּיקֵי בְּעִדָּן מַצּוּ חַמֵּי לְכוֹן דְּצִדְקְתָא מ מִתְמַלְּלִין תְּרִיצוּתָא תְּדִינוּן בְּנֵי נָשָׁא׃ בְּרַם רַשִׁיעֵי מַה דֵּין בְּלִבָּא עִילָּא תַעְבְּדוּן בְּאַרְעָא חֲטוֹף אַיְדֵיכוֹן יִתְקְנוּן׃ אִתְעֲבִידוּ נוּכְרָאִין רַשִׁיעַיָּא מִן מְעַן תָּעוּ מִן כְּרֵיסָא מְמַלְּלֵי כַּדְבוּתָא׃ אֲרָסָא לְהוֹן בְּגַוָן אֲרָסָא דְחִוְיָא הֵיךְ חוּרְמָנָא חֵרְשָׁא דִמְטַמְטֵם אֶדְנֵיהּ׃ דִּי לָא יְקַבֵּל מִלֵּי חֲרָשַׁיָּא אָסְרֵי נַחְשַׁיָּא וּמִן רַטְנֵי רֶטֶן הוּא חַכִּים׃ אֱלָהָא תְּרַע כַּכֵּיהוֹן בְּפוּמְהוֹן וְנִיבֵי בְּנֵי אַרְיָוָן תִּתְרַע יְיָ׃ יִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן הֵיךְ מַיָּא יֵזְלוּן לְהוֹן וְנָגִיד גִּרְרוֹי אַמְטוּלְהוֹן וִיהוֹן מִתְגּוֹרְרִין׃ הֵיךְ

לא תכירו פנים · ונברא גדל ובאתות ובמופתים · כי גדל עד שמים חסדך : נח' האמנם ד' וחס' וסימ' לא אוכל כבדך · ישב אלהים את דמלכים דתפלת שלמה · וחברו דדה' · האמנם אלם צדק · וא' האף אמנם : שמיעה לקול ־ח וסי' ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך · וישמע אברם לקול שרי · ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל · ישמעו לקול האות הראשון והאמינו · ולא ישמעו לקולך ולקחת ממימי · ויאמ' אם שמע תשמע לקול יי' אלהיך והישר · וישמע משה לקול חתנו · ולא שמעו לקולי דויחר אף יי' דריש שפטים · שמעתי ותרגן בטני · ולא ישמעו לקול אביהם דבני עלי · היושבת בגנים · ועתה שמע לקול דברי יי' דשמואל · וישמע לקולם דויפרצו בו עבדיו דשאול · וישמע לקולם ויעש כן דבן הדד · ולקולי אתם שמעים דיהוא · ושמע לקול יריבי דירמיה · אשר לא ישמע לקול מלחשים · ולא שמע עמי לקולי · וע"ן במסרה רבת' בער"ך קו"ל :

חרף שאפי · ויושיעני מחרפת שואפי האומר לבלעני שאפי גלושנטו"יי בלע"ז : נפשי בתוך לבאים · אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה ואינם מוחים בשאול : אשכבה לוהטים · אשכבה בלוהטים אכפ"אכבלוי"אכן בלע"ז בין הזיפים שלוהטים אחר לשון הרע : רומה על השמים · הסתלק מן התחתונים שאינם כדי שתשרה שכינתך ביניהם ועל הארץ תתכבד בזו : כפף נפשי · האויב : נפלו בתוכה · סופן ליפול בתוכה כפף קל"כא בלע"ז לשון תוקף לכל הכפופים : נכון לבי אלהים נכון לבי · נאמן עמך במדת הדין ונאמן עמך במדת הרחמים : עורה כבודי · ולא אישן עד שלש שעות בכבודי כשאר מלכי' : עורה הנבל וכנור · העירה אותי אתה הנבל וכנור התלוי על מטתי פתוח לצד הצפו' וכיון שמגיע חצות לילה רוח צ צפונית מנשבת בו ודוד עומד ו ועוסק בתורה : אעירה שחר · אני מעורר את השחר ואין ה השחר מעוררני : מכתם · שם נעימות שיר : האמנם · לשון אמונה הוא · האמנם אלם צדק תדברון וגו' מזמור זה אמר על שבא אל המעגל אשר שאול שוכב שם ולקח את החנית ואת הצפחת והלך לו וקרא הלא ת תענה אבנר כלומר הלא יש לך עתה להוכיח לשאול ולהראותו שעל חנם הוא רודפני שאילו ר רציתי הרגתיו וכך אמר בשירו האמנ' באלם מפיכ' הצדק שהיה לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט הצדק אשר תדברון : אף בלב עולות תפעלון · ולא עוד אלא שבלבבכם אתם חורשים רעה לפעול עול עולו' כמו עוולות כאשר יאמר משור שוורים ומעיר עיירים ושלשים עיירי' להם שהם לשון עיר וקריה : בארץ חמס ידיכם תפלסון · בתוך הארץ · אתם מכריעים חמס ידיכם עד שהוא שוקל משקל רב תפלסון קונטר"פייסן בלע"ז : זורו רשעים מרחם · ממעי אמם הם נעשים זרים להקב"ה כדרך מעשה עשו ויתרוצצו הבנים בקרבה זורו כזורו כמו שומו שמים וימררוהו ורבו רומו מעט כולן לשון כפעלו : חמת למו · ארס יש להם ארס להרוג את הבריות כדמות ארס הנחש : כמו פתן חרש יאטם אזנו · אשר אוטם אזנו הנחש כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם אזן השנית בעפר שלא ישמע את הלחש שהחבר משביעו שלא יזיק : אשר לא ישמע וגו' · מחובר למקרא שלפניו אוטם אזנו בשביל שלא ישמע לקול מלחשים : חובר חברי' · שיודע ללחוש את הנחשי' : מלתעות · שינים הפנימיו' שקורין מייש"ליש בלע"ז : ימאסו : לעצמ' שיהו כמאסים בעיניהם מדאגה וכמו במים יתהלכו דוגמת כל ברכים תלכנה מים מדמעתו : ידרוך חציו · הקב"ה לנגדם כדי שיתמוללו יתמולל שיאכטפר"וייאי"ץ בלע"ז :

סבלול

ג"ט וישמרו ב' דגשי' וסימ' בשלח שאול וישמרו הבית' משמרת אלהיהם : הקיצה ג' וסימ' הוי אומר לעץ הקיצה' הקיצה אל תזנח לנצח' הקיצה לפקד כל הגוים' וא' הקיצה למשפטי : אשמורה חד מן ג' זוגין קדמא ש"ן ותניינא ז"ן וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימן י"א וחלופי' ג' זוגין קדמא ז"ן ותניינא ש"ן וסימ'

כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת
בַּל־חָזוּ שָׁמֶשׁ׃ בְּטֶרֶם יָבִינוּ י
סִּירֹתֵיכֶם אָטָד כְּמוֹ־חַי כְּמוֹ־חָרוֹן
יִשְׂעָרֶנּוּ׃ יִשְׂמַח צַדִּיק כִּי־חָזָה נָקָם
פְּעָמָיו יִרְחַץ בְּדַם הָרָשָׁע׃ וְיֹאמַר
אָדָם אַךְ־פְּרִי לַצַּדִּיק אַךְ יֵשׁ־אֱלֹהִים
שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ׃

לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם א
בִּשְׁלֹחַ שָׁאוּל וַיִּשְׁמְרוּ אֶת־הַבַּיִת
לַהֲמִיתוֹ׃ הַצִּילֵנִי מֵאֹיְבַי אֱלֹהָי
מִמִּתְקוֹמְמַי תְּשַׂגְּבֵנִי׃ הַצִּילֵנִי
מִפֹּעֲלֵי אָוֶן וּמֵאַנְשֵׁי דָמִים הוֹשִׁיעֵנִי׃
כִּי הִנֵּה אָרְבוּ לְנַפְשִׁי יָגוּרוּ עָלַי
עַזִּים לֹא־פִשְׁעִי וְלֹא־חַטָּאתִי יְהוָה׃
בְּלִי־עָוֺן יְרוּצוּן וְיִכּוֹנָנוּ עוּרָה ה
לִקְרָאתִי וּרְאֵה׃ וְאַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָקִיצָה לִפְקֹד
כָּל־הַגּוֹיִם אַל־תָּחֹן כָּל־בֹּגְדֵי אָוֶן
סֶלָה׃ יָשׁוּבוּ לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב
וִיסוֹבְבוּ־עִיר׃ הִנֵּה יַבִּיעוּן בְּפִיהֶם
חֲרָבוֹת בְּשִׂפְתוֹתֵיהֶם כִּי־מִי שֹׁמֵעַ׃
וְאַתָּה יְהוָה תִּשְׂחַק־לָמוֹ תִּלְעַג לְכָל־
גּוֹיִם׃ עֻזּוֹ אֵלֶיךָ אֶשְׁמֹרָה כִּי־אֱלֹהִים י
מִשְׂגַּבִּי׃ אֱלֹהֵי חַסְדוֹ יְקַדְּמֵנִי אֱלֹהִים
יַרְאֵנִי בְשֹׁרְרָי׃ אַל־תַּהַרְגֵם
פֶּן־יִשְׁכְּחוּ עַמִּי הֲנִיעֵמוֹ בְחֵילְךָ ו
וְהוֹרִידֵמוֹ מָגִנֵּנוּ אֲדֹנָי׃ חַטַּאת־פִּימוֹ
דְּבַר־שְׂפָתֵימוֹ וְיִלָּכְדוּ בִגְאוֹנָם וּמֵאָלָה
וּמִכַּחַשׁ יְסַפֵּרוּ׃ כַּלֵּה בְחֵמָה כַּלֵּה
וְאֵינֵמוֹ וְיֵדְעוּ כִּי־אֱלֹהִים מֹשֵׁל
בְּיַעֲקֹב לְאַפְסֵי הָאָרֶץ סֶלָה׃ וְיָשֻׁבוּ טו
לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב וִיסוֹבְבוּ עִיר׃ הֵמָּה
יְנוּעוּן לֶאֱכֹל אִם־לֹא יִשְׂבְּעוּ וַיָּלִינוּ׃

היך זחיל רתבללא די מאים אורחידה היך נפולא ואשותא די סמין ולא חמון שמשא׃ עד לא יתעבדון רשיעיא רכיכי אקשון היך אטדא עד דהנון רטיבין כבוסרא בעלעולא ישצנון׃ יחדי צדיקא ארום חמא פרענותא מנהון אסתורין ישזוג באדם רשיעא׃ וייֵמרון בני נשא ברם אית אגר טב לצדיקיא ברם אית אלהא דדינוי מתיחן בארעא׃

נט לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל על יד דוד מכיך ושלים כד שדר שאול ונטרו ית ביתא למקטליה׃ פצי יתי מבעלי דבבי אלהי מן קימין עלי תשזבנני׃ פצי יתי מעבדי שקר ומן גוברין קטולין פרוק יתי׃ ארום הא כמנו לנפשי מתכנשין עלי עשינין לא על סורחני ולא על חובי יי׃ עד לא עוין רהטין ומסדרין קרבא אתגבר לקדמותי וחמי׃ ואנת יי אלהים צבאות אלהא דישראל אתער למסער על כל עממיא לא תחוס כל שליטי שקר לעלמין׃ יתובון לרמשא מתרגשין היך כלבא ויחזרון קרתא׃ הא יביעון בפומהון מליא דשנינן היך סיפא בספותיהון אמרין נתגבר ארום מן הוא די שמע ויתפרע׃ ואנת יי תגחך להון תתלעב לכל עממיא׃ עושני לך אנטור ארום אלהא שזבותי׃ אלהא טובי יקדמנני אלהנא יחמנני נקמתא במעיקי׃ לא תקטלנון מן יד דלמא יתנשון עמי טלטל יתהון מן בתידהון בתוקפך ותמסכן יתהון מן ממוניהון תריסנא יי׃ מטול חובת פומהון וממלל ספוותהון יתאחדן בגיותנותהון ארום מן מומתא ומן שקרא ישתעין׃ שיצי יתהון בכלו שיצי יתהון עד די ליתנון וינדעון ארום אלהא שליט ביעקב לסיפי ארעא לעלמין׃ ויתובון לרמשא יתרגשון היך כלבא ויחזרון קרתא׃ הנון יטלטלון למבז בזתא למיכל ולא יניחון עד די יסבעון ויביתון׃ ואנא

נמסר בסדר וישמע יתרו : חטאת ז' פתחין וסימ' נמסר בסוף תצוה ובשמואל א' סימ' ב' : וידעו י"א רפין בקריאה וסימ' היום הזה יסגרך' כל הקהל הזה' ענני יי' ענני' ועתה יי' אלהינו הושיענו דמלכים' וחברו דישעיה' אים איפוא חכמיך' למען יראו וידעו דישעיה' כי יהיו לו לעבדים דדה"' וידעו כי אתה שמך' כלה בחימה' וידעו כי ידך זאת :

רשי

שבלול · יש פותרין לימצ"א בלע"ז ויש פותרין כמו שבולת מים וכפל הלמ"ד כמו מן ימל קצירו ימולל : תמס · כמס והולך תמס שם דבר הוא המ"ס יסוד עיקר הוא והתי"ו בו יסוד נופל כמו תי"ו של תבל עשו : נפל אשת · טלפ"א בלע"ז שאין להם עינים והיא תנשמת דמתרגמינן אשותא כך פירשוהו רבותינו ויש פותרין נפל של אשה כמו אשת הזמה ויש ת"ו בלא דבקות כמו עטרת תפארת תמנגך כמו נפל של אשה שלא חזו הנפלים שמש וללשון ראשון הוי נפל ואשת כמו ואני ככבש אלוף שהוא כמו כבש ואלוף ופי' מנחם ככבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ואשת בזה להג"ה : בטרם יבינו סירותיכם אטד · אשר בטרם ידעו קוצים רכים שלכם להיות אטדים קשים כלו' עד שלא יגדלו בני הרשעים : כמו חי כמו חרון · כלומר בגבורה ובחוזק ובחרון ישערם הקב"ה חי לשון גבור : ויאמר אדם אך פרי לצדיק · ואז יאמרו הבריות ודאי יש פירות ותשלום שכר במעשה הצדיקים שנקם הקב"ה נקמתם : יש אלהים · דיין שופט רשעים בארץ : אל תשחת · כך קרא שם המזמור על שם שהיה קרוב למות ולהיות נשחת ומבקש רחמים על הדב : וישמרו את הבית · כשאמר' להם מיכל חולה הוא והבריחתו בלילה : יגורו עלי · לנוס בביתי לשמרני : בלי עון · לא חטאתי להם : ויכוננו · מזומנים להרוג : הקיצה לפקוד כל הגוים · ואת אלה הרשעים שפוט כמשפטי הגוים ועליהם אל תחן : ישובו לערב וגו' הנה יביעון בפיהם · פתרון שני מקראות הללו נופל זה על זה ישובו לערב לא דים מה שעשו ביום אלא אף לערב ישובו על רעתם לשמור שלא אברח ואצא מן העיר ומה עשו ביום הנה כל היום יביעו בפיהם לרגל עלי אל שאול : חרבות בשפתותיה' · ואומר בלבם מי שומע : ואתה יי' · אשר תלעג לכל גוים תשחק גם לרשעים הללו : עזו אליך אשמורה · עוז ותקפו של אויבי החזק עלי אליך אשמורה ואצפה לעזרני הימנו : יקדמני · יקדים לי עזרתו קודם שתשלוט בי יד שונאי : יראני בשוררי · מה שאני תאב לראות : אל תהרגם · שאין זו נקמה הנכרת : פן ישכחו עמי · כי כל המתים משתכחים אלא הניעמו מנכסיה' שיהו עניים והיא נקמה שתזכר לארך ימים : חטאת · של פיהם : הו' דבר שפתימו ונלכדי' בגאונם העניים שנדלדלים על ידיה' מפני האלה והכחש שהם מספרים : כלה · אותם בחמתך מלך השופט וידעו כי אתה מושל ביעקב : וישובו לערב · מחובר למקרא העליון חטאת פימו הם מדברים ביום ולערב הם שבים לארוב אותם שהלשינו עליהם : המה יניעון לאכול · כאשר עשו הכלבים כל הלילה אם אינם שבעים שילינו מתוך שבע' וישנו :
ואם

אבן עזרא

כמו שבלול · בדברי הקדמוני' ז"ל ברא שבלול והוא כדמות דג במי' שימס בהליכתו ויש אומרים כי למ"ד שבלול כפול והוא כמו שבולת מים גם הוא נכון ועתה אומר דקדוק אשת דע כי הה"א סימן לשון נקבה עטרה תפאר' וכאשר יחליפו הה"א בתי"ו תשוב המלה מלעיל בין שתהי' המלה סמוך' כמו תפארת ישר' או איננה סמוך' וככה עטרת תפארת וככה אשת בתחל' אשה ואח' כן אשת בין שתהיה סמוכה כמו אשת איש או לא תהיה סמוכה כאשת יפת תואר : בטרם יבינו · אמר רב האיי ז"ל כי גמילת פרח העץ כמו קשור ובדברי חכמי ישראל אביונות והנה הטעם בטרם שיגמלו הסירות ויסוב אטד ישערם השם מ ממקומם וטע' חי כאש' הם בכח החי שה' לחי' כמו חרון · כאש' שישע' העץ ממקומו בחרון ויש אומרי' בטרם יבינו המבינים שיגדלו ס סירותיכם שהם קוצים קטני' ויסובו כמו אטד שה' גדולי' כמו שישה האי בחרות אפו כן ישערם השם : ישמח צדיק · כנגד אלם צדק : ויאמר · שפטים · המלאכים כי ממכון שבת' תבואנה הגזרות על כל הארץ בדבר השם הנכבד : למנצח · בשלוח שאול : הצילני · תשגבני · אתה משגבי כי הייתי במקו' שפל : הצילני · טעם ומאנשי דמים כנגד להמיתו : כי · יגורו · כמו יתקבצו וכמוהו העוד הזרע במגורה ויש אומרים ישכנו סביב הבית : בלי · הטעם כי לא פשעתי ולא חטא לי ולא עון שבעבור זה ירוצו ל להנקם ממני וטעם עורה כנגד וישמרו את הבית : ואתה · טעם אלהים צבאות כי אתה אלהי צבאות מעלה בשמים ואלהי צבאות מטה שהם ישראל : אל תחון כל בוגדי און · בא זה בגוייהן : ישובו · דמה אותם לכלבים שהם נובחים בלילה לשמור המדינה ככה אלה שומרי הבית : הנה יביעון · כמו הכלבים נובחים : כי מי · יחשבו כי אין אלהים שומע סודם : ואתה · דרך משל כי תוכל לאבדם בכל עת על כן אל תהרגם בהביעם · עוזו · אתה האל שהעוז לו בעצמו : אליך אשמורה כטעם ליל שמורים הם כנגד וישמרו את הבית על כן אמר הקיצה : אלהי · הוא שבת חסדי שידע שלא פשעתי להם הוא יקדמני לשלם להם כפעלם : יראני בשוררי · תאותי : אל · יתפלל לשם שלא יהרגם רגע אחד פן ישכחו עמי מעשי השם ברשעים : הניעמו · לבקש לחם כאשר הזכיר בכלבים הם יניעון לאכול וטעם בחילך השם ישראל : והורידמו · ממעלת עשרם : מגננו · הוא מלכנו כאמת רמז בעבור שאול המלך שצוה להמיתו : חטאת · קשור עם והורידמו בעבור חטאת פימו : וילכדו בגאונם · כנגד כי מי שומע : ומאלה · ומקצת האלות והכחש שעשו יספר זה לזה : כלה · פעמים מעט מעט ובסוף ואיננו וטעם מושל ביעקב כאשר הזכיר אלהי ישראל והטעם כי אלהי העמים אלילים ואלהי ישראל שופט צדק : וישובו · הנשארים אז יהיו ככלבים לבקש לחם על כן : המה · לא · ימצאו בעבור שנים אם לא ישבעו לא ילינו :
ואני

אשמרה ג' זוגין מתחלפין כ"ד עניינא קדמ' ש"ן ותניינא ז"ן

ואני · עזך · כנגד עוזו אליך אשמורה וחסדך כנגד אלהי חסדי ולבקר אחר הכלבים כי ביום ינומו: כי היית משגב לי · שמעת תפלתי ממתקוממי תשגבני: עזי · הזכיר בתחלה עזו שהעוז בעצמו וחסד השם סבת חסדי ובעבור זה אמר אחר אשיר עזך כי אתה עוזי כמו עזי וזמרת יה וכנגד חסדך אמ׳ אלהי חסדי: למנצח על שושן עדות · על

ואני · כשאמלט מהם לבקר אשיר עזך: עזי אליך · אליך שאתה עוזי ומעוזי אליך אזמרה: על שושן עדות מכתם לדוד ללמד · תו׳ מכתם לשון כתם פז דבר חשוב ורבו׳ דרשו על דוד שהיה מנהיג עצמו כמך ות׳ אפילו במלכותו ואגד׳ אחר שהיתה מכתו תמה שנולד מהול עכ: מכתם לדוד · על עדותן של סנהדרין שנמשלו לשושנה

ס׳ שושן ב׳ פתחין וסימ׳ מעשה שושן באולם · למנצח על שושן עדות · וכל שושן הבירה דכוות׳ : את ג׳ פתחין בטע׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא ריש סימ׳ מז : אלהים זנחתנו ג׳ ובסיפרא וסימ׳ · אלהים זנחתנו ופרצתנו · הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא · וחברו הלא אלהי׳ : נתתה ב׳ רפ׳ ופי׳ שמחה בלבי · ליראיך נס להתנוסס : אעלזה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ואני ביי׳ אעלוזה דחבקוק · אלהים דבר בקדשו · וחברו · קדמא מל׳ : ולא תצא ו׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כד ובסיפרא סימן מד : באלהים ו׳ רפ׳ וסי׳ נמסר בסיפרא סימן נו :

וַאֲנִ֤י ׀ אָשִׁ֬יר עֻזֶּ֗ךָ וַאֲרַנֵּ֬ן לַבֹּ֗קֶר חַ֫סְדֶּ֥ךָ כִּֽי־הָיִ֣יתָ מִשְׂגָּ֣ב לִ֑י וּ֝מָנ֗וֹס בְּי֣וֹם צַר־לִֽי׃ עֻ֭זִּי אֵלֶ֣יךָ אֲזַמֵּ֑רָה כִּֽי־אֱלֹהִ֥ים מִ֝שְׂגַּבִּ֗י אֱלֹהֵ֥י חַסְדִּֽי׃

ס

לַמְנַצֵּ֥חַ עַל־שׁוּשַׁ֥ן עֵד֑וּת מִכְתָּ֖ם לְדָוִ֣ד לְלַמֵּֽד׃ בְּהַצּוֹת֨וֹ ׀ אֶ֤ת אֲרַ֪ם נַהֲרַ֡יִם וְאֶת־אֲרַ֬ם צ֗וֹבָה וַיָּ֤שָׁב יוֹאָ֗ב וַיַּ֣ךְ אֶת־אֱד֣וֹם בְּגֵיא־מֶ֑לַח שְׁנֵ֖ים עָשָׂ֣ר אָֽלֶף׃ אֱ֭לֹהִים זְנַחְתָּ֣נוּ פְרַצְתָּ֑נוּ אָ֝נַ֗פְתָּ תְּשׁ֣וֹבֵֽב לָֽנוּ׃ הִרְעַ֣שְׁתָּה אֶ֣רֶץ פְּצַמְתָּ֑הּ רְפָ֖ה שְׁבָרֶ֣יהָ כִי־מָֽטָה׃ הִרְאִ֣יתָ עַמְּךָ֣ קָשָׁ֑ה הִ֝שְׁקִיתָ֗נוּ יַ֣יִן תַּרְעֵלָֽה׃ נָתַ֤תָּה לִּירֵאֶ֣יךָ נֵּ֭ס לְהִתְנוֹסֵ֑ס מִפְּנֵ֖י קֹ֣שֶׁט סֶֽלָה׃ לְ֭מַעַן יֵחָלְצ֣וּן יְדִידֶ֑יךָ הוֹשִׁ֖יעָה יְמִֽינְךָ֣ וַעֲנֵֽנוּ׃ אֱלֹהִ֤ים ׀ דִּבֶּ֥ר בְּקָדְשׁ֗וֹ אֶ֫עְלֹ֥זָה אֲחַלְּקָ֥ה שְׁכֶ֑ם וְעֵ֖מֶק סֻכּ֣וֹת אֲמַדֵּֽד׃ לִ֤י גִלְעָ֨ד ׀ וְלִ֬י מְנַשֶּׁ֗ה וְ֭אֶפְרַיִם מָע֣וֹז רֹאשִׁ֑י יְ֝הוּדָ֗ה מְחֹקְקִֽי׃ מוֹאָ֤ב ׀ סִ֬יר רַחְצִ֗י עַל־אֱ֭דוֹם אַשְׁלִ֣יךְ נַעֲלִ֑י עָ֝לַ֗י פְּלֶ֣שֶׁת הִתְרֹעָֽעִי׃ מִ֣י י֭וֹבִלֵנִי עִ֣יר מָצ֑וֹר מִ֖י נָחַ֣נִי עַד־אֱדֽוֹם׃ הֲלֹֽא־אַתָּ֣ה אֱ֭לֹהִים זְנַחְתָּ֑נוּ וְלֹֽא־תֵצֵ֥א אֱ֝לֹהִ֗ים בְּצִבְאוֹתֵֽינוּ׃ הָֽבָה־לָּ֣נוּ עֶזְרָ֣ת מִצָּ֑ר וְ֝שָׁ֗וְא תְּשׁוּעַ֥ת אָדָֽם׃ בֵּֽאלֹהִ֥ים נַעֲשֶׂה־חָ֑יִל וְ֝ה֗וּא יָב֥וּס צָרֵֽינוּ׃

וַאֲנָא אֲשַׁבַּח עוּשְׁנָךְ וַאֲבוּעַ לְעִדָּן צַפְרָא טוּבָךְ אֲרוּם הֲוֵיתָא מְשֵׁיזִיב לִי וְרוּחְצָנִי בְּיוֹמָא דְעַיק לִי׃ עוּשְׁנִי לְוָתָךְ אֲשַׁבַּח אֲרוּם אֱלָהָא שֵׁיזְבוּתִי אֱלָהָא טוּבִי׃

ס לְשַׁבָּחָא עַל עַתִּיק סַהֲדוּתָא דִי בְנֵי יַעֲקֹב וְלָבָן פַּרְשְׁגָן עַל יַד דָּוִד לְאַלָּפָא׃ כַּד כְּנַשׁ דָּוִד מַשִׁרְיָן וַעֲבַר עַל אַיְגַר סַהֲדוּתָא וְאַגִּיחַ עִם אֲרָם דִּי עַל פְּרָת וְעִם אֲרָם דִּי עִם צוֹבָה וּמִן בָּתַר כֵּן תָּב יוֹאָב וּמְחָא יַת אֲדוּמָאֵי בְּמִישׁוֹר מִלְחָא נְפָלוּ מִן חֵילֵיהוֹן דְּדָוִד וְיוֹאָב תְּרֵיסַר אַלְפִין׃ אֲמַר דָּוִד אֱלָהָא שְׁבַקְתָּנָא תַּקִּיפְתָּא עֲלָנָא תְּקוֹף רוּגְזָא תוּב בִּיקָרָךְ לָנָא׃ אַרְגֵשְׁתָּא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל זַעְזַעְתָּא וּסְדַקְתָּא יָתָהּ אַסֵּי תַּבְרֶיהָא אֲרוּם אִתְמוֹטַטַת׃ אַחְמֵיתָא עַמָּךְ קַשְׁיָא אַשְׁקֵיתָא לָנָא חֲמַר דְּלוּט׃ יְהַבְתָּא לְדָחֲלָיךְ נִסָּא לְאִתְנַסָּאָה בֵּיהּ מִן בְּגַלַל קוּשְׁטֵיהּ דְאַבְרָהָם לְעָלְמִין׃ מִן בְּגַלַל זְכוּתֵיהּ דְיִצְחָק יִתְפַּצְּיָן רְחִימָךְ פְּרוֹק מְטוּל חֲסִידוּתָא דְיַעֲקֹב וְקַבֵּל צְלוֹתִי׃ אֱלָהָא מְמַלֵּל בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ אֶבוּעַ אֲרוּם יִתְנַבְּרוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אֲפַלֵּג בִּזְתָא עִם בְּנֵי יוֹסֵף דְּיָתְבִין בִּשְׁכֶם וּבְמֵישַׁר סוּכּוֹת אֶמְשַׁח מִשְׁחַתָא וַאֲפַלֵּג עֲדָאָה׃ עִמִּי הֲווֹן דְּבֵית גִּלְעָד וְעִמִּי הֲווֹן דְּבֵית מְנַשֶּׁה וְגַבְרִין דְּבֵית אֶפְרַיִם עוּשְׁנָא דְרֵישִׁי וּמִדְּבֵית יְהוּדָה סָפְרַיָא דְבֵית אוּלְפָנִי׃ בְּעֵטַת מוֹאֲבָאֵי אִטַמְּשׁוּ רִגְלַי בְּאֱדוֹם גִּבָּרֵיהוֹן הֵיךְ דּוּד שֵׁיזוּגֵי עַל פִּרְקַת קְדַל גִּבָּרֵי אֱדוֹם טַלְקִית מְסָנִי עֲלַוִי פְלִשְׁתָּאֵי יַבִּיבֵי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ מַן הוּא דְיוֹבִיל יָתִי לְקַרְתָּא חֲרוֹבָא דְצוֹר מַן הוּא דְּדַבְּרַנִי עַד אֱדוֹם׃ הֲלָא אַתְּ הוּא יְיָ שְׁבַקְתָּנָא וְלָא תִפּוֹק אֱלָהָא עִם חֵילְוָתָנָא׃ הַב לָן סַעֲדָא מִמְּעִיקָא וּמַגָּן הוּא פּוּרְקָנָא דְבַר נָשָׁא׃ בְּמֵימְרָא דַיְיָ נַעֲבֵד חֵילָא וְהוּא יִכְבּוֹשׁ מְעִיקָנָא׃

לתושבחתא

נועם פיו׳ תחלתו שושן עדות ויש אומ׳ כי שושן שם כלי ניגון ויפר׳ עדו׳ כמו עדי וכמוהו את הנזר ואת העדות וטע׳ ללמד שצוה שילמדוהו המשוררים להזכיר תמיד חסד השם ש שנברה ידו במלחמה אחר שנחלש: בהצותו · כמו בהצותם על יי׳: את ארם נהרים · יא בהחריבו מנזרת ערים נצים וטעם וישב יואב לאות כי נחלש דוד ואחרי כן החלים יואב את ארם: אלהים זנחתנו · טעם זנחתנו שלא נוצח על עתה במלחמ׳ וככה פרצתנו וכבר הזכרתי כי כח השם הפועל בעב׳ ועתיד כי תקראנה קורות במלחמה וככה אנפת אנף תשובב לנו: הרעשת ארץ · ישראל בשומעם כי נחלש דוד כמו הרעש: פצמתה · אין רע לו וטעמו כענין מ מקומו וה״א רפה ת תחת א״לף כי אותיות אה״וי מתחלפים: כי מטה · כמוט הרים: הראית · גם זה בכח הפועל הראית עמך מראה קשה והיינו כ כשותים יין התרעלה נדרך השקיתנו יין תרעלה כמו ספר ה המקנה וככה זה יין תרעלה סמוך: נתתה · בימים שעברו הרימותנו בעבור א אמונתינו: למען · תחסר אות בית ורבי משה אמר כי הימין הוא הפועל דרך משל הפך ותושע לי זרועי: אלהים · כמה פעמים

שכ׳ שרלך אבן השהר ונו׳ שונה בשושנים כשנכרך שילמודוהו אם יעשה כשנלחם עם ארם נהרים ושלח את יואב עליהם אמרו לו לא מבניו של יעקב אתם והיכן היא השבועה שנשבע ללבן עד הגל הזה ולא היה יודע מה להשיב בא לו אצל דוד אמר לו כך אמרו לי בני ארם באו ונשאו את סנהדרין אמרו לה׳ ולא הם עברו תחל׳ את השבוע׳ שנ׳ מן ארם ינחני בלק מלך מואב ועוד כושן רשעתי׳ ארמי היה: וישב יואב ויך את אדום ונו׳ · שמונה עשר אלף הכתובים במלכים ובדברי הימים הרג אבישי פעם ראשונה ויואב שנים עשר אלף כששב מהכות את ארם: בהכותו · כמו בהכותם על יי׳ שנלחם בהם על שעזרו לבני עמון: זנחתנו פרצתנו · כשנפלה אדום בידו צפה ברוח הקדש שעתידים רומיים למשול בישראל ולגזור בישראל גזרות רעות עמד וביקש רחמים על שעבוד הגלות הרבה צרות שסבלנו בימי השופטים מאויבינו סביב: אנפת · קצפת עלינו מעתה תשובב רצונך עלינו : הרעשתה · ארצינו בכמה נייסות: פצמתה · שברת אותה וראיתי בדברי דונש שהוא לשון ערבי אבל לא פירש אותו ויסודו של רבי משה הדרשן פירשו לשון קריעה וראיה הביא לדבר ויקרע לו חלוני מתורגם ופצים אך אני אומר ופצים שתרגם יונתן לשון תקון חלון הוא בכל הפתחים שיש להם פצימין : רפה שבריה כי מטה · לשון רפואה ואף על פי שכתוב בה״א הרבה תיבות משמשות כן · כי מטה לשון שפלות: יין תרעלה · האוטם את הלב ועוטפו רעל לשון עטיפ׳ הוא כמו והברושי׳ הורעלו ובלשון משנה מדיות רעולות : נתת ליראיך נס · נסיונות של צרות הרבה: להתנוסס · להיות מנוסי׳ בהם אם יעמדו ביראתך : מפני קושט · לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו האומות אחריך אלא

הזכרתי כי כח שם הפועל בעבר נס בעתיד וככה זה אלהים דבר בקדשו בדבר קדשו בדרך נבואה לשמואל שממלכתי תעמוד על ישראל לא כממלכת שאול וטעם שכם היא העיר וככה סוכות וטעם אחלקה שלעולם תהיה בחלקי ואפקיד עליה פקידי: לי · טעם שכם וסוכות שהם ליוסף על כן גלעד ומנשה ואפרים בעבור היות בית יוסף בצפון ארץ ישראל יהודה בנגב וכן כתו׳ יהודה יעמד על גבולו מנגב ומעוז סמוך ולא תשתנה בעבור היותו מפעלי הכפל : מואב · ארחץ ארצם כמו סיר· הנה משאנו פה עלי פלשת התרועעי הפוך ור׳ משה הכהן פירש בו הנה הנה על אדום שהוא חוק אשליך נעלי אתה פלשת שהתרועעי עלי כדרך שמח בחור בילדותיך בוא ביתא: מי · הייתי מחשב מי יובילני לעיר אדום שהיא במצור אף אני הייתי משיב לנפשי יעשה זה השם שנחני על אדום והנה מחשבתי נהפכה בעבור הלא אתה אלהים זנחתנו והטע׳ מה יעשו נצאותינו אם לא תצא עמהם: הבה · תן · הי״ו עזרת תחת ה״א כמו ושבת לנפיא או הוא חסר ה״א והטע׳ עזרתה : ושוא תשועת אדם · כנגד צבאותינו: באלהי׳ · מתנבא ברוח הקדש שהוא ינצח באחרונ׳ : למשכח

יקשטו דיניך ויאמרו יפה הטיב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות: יחלצון · ינצלו מרעה: הושיעה ימינך · אשר הסיבות אחור בהתחזק אויביהם עליהם : ועננו · כי אם תעננו יחלצו הם שאני נלחם בשבילם : אלהים דבר בקדשו · שקבץ הגליות וזרעו ימשלו בהם ד״א אלהים דבר בקדשו שאהיה מלך עליהם · אעלוזה בישועתו כפי׳ אחר מצאתי אלהים דבר בקדשו · לעזרני כדכתי׳ כי ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישר׳: אחלקה שכם · אחלק להם שכם בנכסי אויביהם: ועמק סוכות אמדד · סוכות זה איני יודע מאיזו אומה היא לו ידעתי סוכות שבאו לו ישראל כשנסעו ישר׳ מרעמסס היכן הוא · בפירושים אחרים מצאתי אחלקה שכם · אחזיר להם נחלת יעק׳ אביהם · ועמק סוכות אמדד כשאחלקהו לים׳ שכם וסוכות בקצה ארץ כנען היו כמו שמצינו תחלת ביאתו של יעקב לארץ דרך סוכות ושכם ד״א ועמק סוכות אמדד סכות לשון גורות ודמיונות כמו שנ׳ ואת סכות מלכם אמדד אני מודד את גורתם כמו שנאמר שני חבלים להמית ושני חבלים להחיות : לי גלעד · למלוך עליהם : מחוקקי · שרים שלי מחוקק לשון שררות שמחוקק ושולח ספרי׳ ומצוה כמו לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו : מואב סיר רחצי ·

אסתמש בהם כסיר של נחשת המוכן לרחוץ בו : נעלי · משגב שלי: עלי פלשת התרועעי · התחברי על ממשלתי להיות משועבדים לי כי נת מארץ פלשתים וכן עשה שכבשן דוד: מי יובילני עיר מצור · אז לעיר מבצר לכבוש אותה אם לא אתה תעזור אותי על מבצרי אדום מי יובילני נמי ינחני עליהם בפירושים אחרים מצאתי כן על מבצרי אדום אשר נחיתי עתה עליהם: ולא תצא · ואיך ינצא: יבוס · ירמוס :

סא נגינת ל׳ דכוו׳ פתח : מגדל עז ג׳ וסימ׳ ומגדל עז היה בתוך העיר ׳ מגדל עז מפני אויב ׳ מגדל עז שם יי׳ בו ירוץ : אתה אלהים ה׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא סוף סימ׳ נה׳ : ימים ג׳ רף וסימ׳ ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים ׳ ימים על שנה תרגזנה ׳ ימים על ימי מלך תוסיף : יום יום ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב :

א לַמְנַצֵּחַ ׀ עַל־נְגִינַת לְדָוִד׃ שִׁמְעָה אֱלֹהִים רִנָּתִי הַקְשִׁיבָה תְּפִלָּתִי׃ מִקְצֵה הָאָרֶץ ׀ אֵלֶיךָ אֶקְרָא בַּעֲטֹף לִבִּי בְּצוּר־יָרוּם מִמֶּנִּי תַנְחֵנִי׃ כִּי־הָיִיתָ מַחְסֶה לִי מִגְדַּל־עֹז מִפְּנֵי אוֹיֵב׃ ה אָגוּרָה בְאָהָלְךָ עוֹלָמִים אֶחֱסֶה בְסֵתֶר כְּנָפֶיךָ סֶּלָה׃ כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים שָׁמַעְתָּ לִנְדָרָי נָתַתָּ יְרֻשַּׁת יִרְאֵי שְׁמֶךָ׃ יָמִים עַל־יְמֵי־מֶלֶךְ תּוֹסִיף שְׁנוֹתָיו כְּמוֹ־דֹר וָדֹר׃ יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ׃ כֵּן אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ לָעַד לְשַׁלְּמִי נְדָרַי יוֹם ׀ יוֹם׃

סב

א לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדוּתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אַךְ אֶל־אֱלֹהִים דּוּמִיָּה נַפְשִׁי מִמֶּנּוּ יְשׁוּעָתִי׃ אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא־אֶמּוֹט רַבָּה׃ עַד־אָנָה ׀ תְּהוֹתְתוּ עַל־אִישׁ תְּרָצְּחוּ כֻלְּכֶם כְּקִיר נָטוּי גָּדֵר הַדְּחוּיָה׃ ה אַךְ מִשְּׂאֵתוֹ ׀ יָעֲצוּ לְהַדִּיחַ יִרְצוּ כָזָב בְּפִיו יְבָרֵכוּ וּבְקִרְבָּם יְקַלְלוּ־סֶלָה׃ אַךְ לֵאלֹהִים דּוֹמִּי נַפְשִׁי כִּי־מִמֶּנּוּ תִּקְוָתִי׃ אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא אֶמּוֹט׃ עַל־אֱלֹהִים יִשְׁעִי וּכְבוֹדִי צוּר־עֻזִּי מַחְסִי בֵּאלֹהִים׃ בִּטְחוּ בוֹ בְכָל־עֵת ׀ עָם שִׁפְכוּ־לְפָנָיו לְבַבְכֶם אֱלֹהִים מַחֲסֶה־לָּנוּ סֶלָה׃ י אַךְ ׀ הֶבֶל בְּנֵי־אָדָם כָּזָב בְּנֵי־אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת הֵמָּה מֵהֶבֶל יָחַד׃

סא לְשַׁבָּחָא עַל תּוּשְׁבְּחָן לְדָוִד׃ קַבֵּל יְיָ בָּעוּתִי אֲצֵית צְלוֹתִי׃ מִן סְיָפֵי אַרְעָא קֳדָמָךְ אֲצַלֵּי בְּאִשְׁתַּלְהֲיוּת לִבִּי בְּכֵרַךְ תַּקִּיף דְּמִתְבְּנֵי עַל טִנָר רָם מִנִּי דַּבַּר יָתִי׃ אֲרוּם הֲוֵיתָא רָחִיץ לִי קוּשְׁטָא דְעֻשׁוּנָא מִן קֳדָם בְּעֵל דְּבָבָא׃ אֲדוּר בְּמַשְׁכְּנָךְ לְעָלְמַיָּא אֶתְרְחֵיץ בִּטְלַל שְׁכִנְתָּךְ לְעָלְמִין׃ אֲרוּם אַנְתְּ יְיָ שְׁמַעְתָּא נִדְרֵי יְהַבְתָּא יְרוּתָא לְדָחֲלֵי שְׁמָךְ׃ יוֹמִין עַל יוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא תּוֹסִיף שְׁנוֹי הֵיךְ דָּרֵי עָלְמָא הָדֵין וְדָרֵי עָלְמָא דְאָתֵי׃ יָתֵיב לְעָלְמִין קֳדָם יְיָ טֵיבוּ וּקְשׁוֹט מִן מָרֵי עָלְמָא יִנְטְרוּן לֵיהּ׃ בְּכֵן אֲשַׁבַּח שְׁמָךְ לְעָלְמַיָּא כַּד אֲשַׁלֵּים נִדְרַי בְּיוֹם פּוּרְקָנָא דְיִשְׂרָאֵל וּבְיוֹם דְּיִתְרַבֵּי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לְמֶהֱוֵי מְלִיךְ׃

סב לְשַׁבָּחָא עַל יְדוֹי דִּידוּתוּן תֻּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ בְּרַם לֶאֱלָהָא שַׁתְקָא נַפְשִׁי מִנֵּיהּ פּוּרְקָנִי׃ בְּרַם הוּא תּוּקְפִּי וּפוּרְקָנִי מְשֵׁזְבִי לָא אֲזוּעַ בְּיוֹם עָקָא רַבָּא׃ עַד אֵימַת אַתּוּן מִתְרַגְּשִׁין עַל גְּבַר חָסִיד דְּתִתְעַבְדוּן קְטוֹלִין כּוּלְּהוֹן הֵיךְ שׁוּר דְּסָטֵי הֵיךְ גּוּדָא רְעִיעֲתָא׃ בְּרַם כַּד יוֹמוֹן לְאוֹטָבָא מִתְמַלְכִין לְמִנְדַּח יָחֲווּן כִּדְבוּבָא בְּפוּמְהוֹן יְבָרְכוּן וּבְלִבְּהוֹן יְלַטְטוּן לְעָלְמִין׃ בְּרַם לֶאֱלָהָא שְׁתוּקִי נַפְשִׁי אֲרוּם מִנֵּיהּ סְבָרִי׃ בְּרַם הוּא תּוּקְפִּי וּפוּרְקָנִי מְשֵׁזְבִי לָא אֶזְדַּעְזַע׃ עַל אֱלָהָא פּוּרְקָנִי וִיקָרִי תְּקוֹף עוּשְׁנִי סְבָרִי בֵּאלָהָא׃ סְבָרוּ בְּמֵימְרֵיהּ בְּכָל עִדָּן עַמָּא דְבֵית יִשְׂרָאֵל שְׁדוֹ קֳדָמוֹי זָחוּחֵי לִבְּכוֹן אֲמַרוּ אֱלָהָא סְבַר לָנָא לְעָלְמִין׃ בְּרַם לְמָא בְּנֵי נָשָׁא כַּדִּיבָא בְּנֵי גְּבַר כַּד יִסְּבוּן בְּנֵי נָשִׁין בְּמַסְחַתָּא יִתְקְלוּן מַזָּלְהוֹן הִנּוּן בִּרְמֵיהוֹן מִן לְמָא הֲוָן כַּחֲדָא׃ לא תיכלון

רשי

מקצה הארץ ׳ אע״פ שאני רחוק מאכסי שאני משלח על אויבי למלחמה אליך אקרא בעטף לבי עליהם ועל מה אני קורא לך שתנחני בצור שהוא רם ותזק ממני : אגורה באהלך עולמים ׳ זכני בעולם הזה ולעולם הבא : נתת ירושת יראי שמך ׳ החזרת ערי ירושתם על ידי : ימים על ימי מלך תוסיף ׳ אם נגזר עלי למות בנוער הוסיף ימים על ימי על שנותי יהיו שבעי׳ שנה כמו שני דור ודור : ישב ׳ המלך לעולם לפני אלהים : חסד ואמת ׳ שהוא עוסק בהם יהו מזומנים לנצרו : מן ׳ הזמנה כמו וימן יי׳ קיקיון : כן אזמרה ׳ כמו שתטיב לי כן אזמרה שמך להיותי משלם נדרי יום יום : על ידותון ׳ שם כלי שיר ומדרש אגד׳ על הדתות ועל הדינין הנגזרים על ישראל מאויביהם : דומיה נפשי ׳ מצפה נפשי כמו דום ליי׳ והתחולל לו : לא אמוט רבה ׳ מוטות גדולות ומדרש אגדה ל רבה גיהנם : תהותתו ׳ מנחם פירש מגזרת הָתִיו לאכלה ו ניתא ראשי עם עד אנה תאספו על אים ולי נראה שים לפותרו לשון הוות ויהא ה״א ותי״ו שורש כאשר יאמר מן מת מות כך יאמר מן יסוד הת הות ולשון דבים הוות והיא לשון מחשבת ותרמית ויש מפרשין תהותתו כמו תאריכו כלומר תאריכו ל לשוכב׳ על בני אדם ברע ודימוהו ללשון הערב כשמרבה בדברים : כקיר נטוי ׳ המוכן ליפול על בני אדם : משאתו ׳ לפי שאתם יגורים מן בני אדם שמא ימלוך וישלם לכם גמולכם יעצתם להדיח עליו הרעה : בפיו ׳ של כל אחד ואחד מהם יברכו ׳ ובקרבם ובמחשבתם יקללו סלה : אך הבל בני אדם ׳ ואל תראו מהם מאח׳ שהקב״ה מחסה לנו בעת צרה סלה : במאזנים לעלות ׳ אם באו לעלות במאזנים הם והבליהם שוין כן פשוטו ומדרשו לענין הזוגות : חיל

אבן עזרא

למנצח ׳ שמעה אלהים רנתי ׳ נגינת פיוט והעד שהוא סמוך שהוא ניקוד בפתח : שמעה רנתי ׳ בגלוי ותפלתי בלב כנגד חפס : מקצה הארץ ׳ שהוא רחוק מאהל יי׳ או הוא הטעם אע״פ שאני בקצה הארץ שהו׳ מקום שפל בצור ירום ממני והטעם שיהיה רם ממני שם תנחני : כי ׳ ותמיד היית למגדל עז על כן אתאוה אגורה ולהיותי חוסה בצל כנפיך באמת : כי ׳ למ״ד לנדרי כוסף כמו השלישי לאבשלום והטעם שנדרתי נדר אם תמלא שאלתי לשכון באהליך וטעם נתת ירושת שאדור בארץ ישראל שנתת ירושה ליראי שמך : ימים ׳ הטעם שתבקש שתחיה שנים רבות שישב בבית השם לעבדו כנגד עולמים וטעם תוסיף כמו יאות יי׳ תוסיף ימים רק התי״ו לנכח השם : ישב ׳ מן ׳ על משקל בו את בני יוסף ותחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם ורבי׳ כמוהו ונכה הוא חסד ואמת מנה שינצרוהו כמו וימן יי׳ : כן ׳ וכמו זה המזמור אזמרה שמך לעד ואשלם נדרי כל היום :

למנצח לידותון נרא׳ שהוא גורס ק פיוט תחלתו ל לידותון שחברו ידותון המשורר או אחר ח חברו עליו ולהיותו כלי רחוק הוא : אך ׳ טעם אך למה הוא נפשי דומיה כטעם דום ליי׳ דומו על הניעם שיכם על משקל על אלה אני בוכיה לכא ישועה לא רק לשם לבדו : אך ׳ ולא היה לי מושיע זולתו ובעבור שהזכיר למעלה כי ממנו י ישועתי הזכיר כאן הוא ישועתי וטעם לא אמוט אל תהום רבה הפך משגבי כי מצאנו תהום על לשון הקב׳ תהום רוממתהו : עד ׳ טעם לא אמוט על מחשבת בן אדם שימוט על כן יוכיחם לאמר עד אנה ת תהותתו מגזרת הוות תחשבו עלי ונמצא ר״ם תרצחו קמוצה על כן הוא פועל שלא נקרא שם פועלו כמו ובמים לא רוחצת כי הקמץ והשורק ו והחולם ימצאו בבנין הזה וזה דרך תפלה וטעם כקיר נטוי ש שתהיו ככה ונטוי על משקל עשוי או הוא מהפעלים היוצאים ו והעד הדחויה שהטעם כפול : אך משאתו ׳ הטעם כמו הלא שאתו תבעת אתכם כי כשאת השאה להם ו והזכיר להדיח אותו בכנב אחר נדר ה הדחויה : אך ׳ ואני אומר לנפשי אך לשם לבדו דומי נפשי : אך ׳ פעמים רבות היה צורי וישועתי : עלי אם כן אין עלי לבקש שאושע ויהיה הכבוד לי רק על השם שהוא יושיעני ויכבדני :

בטחו ׳ אחר שהוכיח המתועתים שב לדבר אל עם השם בטחו בו על כן בלשון רבים : אלהים מחסה לנו סלה ׳ כי עם מעט השם והזכיר מחסה כנגד מחסי באלהים : אך ׳ באדם אל תבטחו כי הם הבל וכזב ואלו עלו במאזנים בני אדם ובני אדם היותם פחותים מההבל לכך משל כי הם הבל הבלים כדברי שלמה בנו : אל

סב דומיה ד׳ א׳ חס׳ וסימ׳ ולילה לא דמיה לי ׳ נאלמתי דומיה ׳ אך אל אלהים דומיה נפשי ׳ לך דומיה תהלה׳ קדמא חס׳ : ירצו ד׳ וסימ׳ או אז יכנע לבבם הערל ׳ והארץ תעזב מהם ׳ ואחריהם בפיהם ירצו סלה׳ אך משאתו יעצו להדיח : מחסה ט׳ רפי׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ בטחו בו בכל עת ׳ אלהים לנו מחסה ועוז ׳ ויי׳ מציון ישאג ׳ כמופת הייתי לרבים ׳ אל תהיה לי למחתה ׳ טוב לחסות ביי׳ מבטוח ׳ וחברו טוב לחסות ביי׳ ׳ ישלם יי׳ פעלך ותהי משכרתך שלמה ׳ חנני יי׳ כי בך חסיה נפשי׳ ׳ וכל אחסה דכוו׳ רפי׳ בס״א ובצל כנפיך אחסה ׳ מסורתא אחריתי מחסה ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי׳ וסימ׳ ויי׳ מחסה לעמו ׳ אלהים לנו מחסה ׳ ואלהים מחסה לנו סלה :

אל׳ הטעם הזכיר בתחלה אל תבטחו כבני אדם להושיעכם ואל תבטחו בממונכם שיעמוד לכם בצרתכם וזה טעם חיל כי ינוב כמו עשה לי את החיל הזה ומלת ינוב ירבה מגזרת תנובה והזכיר בעשק ובגזל כי רוב ממון בני אדם יעשוהו על אחת מאלה הדרכים והעושק על ידי פיתוי ואונאה והגזל בחזקה וטעם תהבלו תוסיפו הבל על הבל:

אחת׳ כבר הזהירנו השם פעם ושנים כי העוז לשם הוא לבדו והוא לבדו יתן עוז ל לנצח או להעשיר כנגד בור עני: ולך׳ אחר כן יודה השם שעשה חסד עם בני אדם ו והזהירם והודיעם כי הוא ישלם לאיש כ כמעשהו ויש אומרים כי אתה אע״פ כדרך כי עם קשה עורף הוא באחרונה לך החסד:

מזמור לדוד בהיותו במדבר׳ טעם זה המזמור שהיה נכסף ללכת אל קרית יערים מקום הארון בעבור הסתתרו מפני שאול: אלהים׳ אשחרך׳ כמו שוחר טוב או מגזרת שחר כמו ו ולבקר בהיכלו מגזרת בקר: צמאה לך׳ והנה נפשי כצמאה אל מים ובשרי יבש כי אין למלת כמה חבר ב במקרא: בארץ׳ כאילו הייתי בארץ ציה׳ שאין שם מי׳ וארץ עיף כי מנהג ארץ לשון זכר נעת׳ ארץ ורבי׳ כמוהו כן׳ הנה אחשב בלבי ואראך והטעם כאילו הייתי בקד׳ ואני רואה עוזך שהוא הארון כמו ויתן לשבי עזו: וכבודך׳ השכינה: כי טוב׳ הוא בעיני לראות חסדך שאתה שוכן בקרב ישראל מחיים על כן שפתי ישבחונך: כן׳ ככה אברכך בעודי ו ובברכת שמך אשא כפי וכמוהו רבים: כמו חלב׳ כמו את חלב הארץ ובא חסר בי״ת כמו שבעתי אילים וטעם ושפתי רננות שארנן לך בכל שפה שאדע׳ או פי שיהללך יהיה סבה שתרנן לך כל שפה וזה קשור עם הבא אחריו: אם׳ כאשר אזכרך תתענג אז נפשי באשמורות׳ הם שלש כי אני חייב להודות לך כי אתה עזרתני ובהיותי בצל כנפיך ארנן כעוף המכנף: דבקה׳ אין אהבה לנפשי רק אחריך גם אתה עזרתני להדבק בך וזה טעם בי תמכה ימינך: והמה׳ והנה לא הזכיר שם המלשינים והמגלים סודו לשאול רק רמז במלת והמה לשואה כמו תבואהו שואה: יבואו׳ המה בתחתיות ארץ כמו שואה ושפלה ממנה: יגירוהו׳ יגירו המגירים כמו ויאמר ליוסף כל אחד מהם: והמלך׳ יש אומרים כי הוא שאול והנכון בעיני כי הוא דוד וטעם כל הנשבע בו באמת כמו תשבע כל לשון והעד פי דוברי שקר׳ יש אומרים כי טעם הנשבע בו בעבור שבועת שאול: למנצח׳ שמע אלהים קולי בשיחי׳ טעם קולי שתצור חיי: תסתירני מסוד׳ הסוד הוא בסתר על כן תסתירני: מרגשת׳ כמו למה רגשו גוים: אשר שננו׳ כחץ שנון: דרכו חצם׳ כבר פירשתיו בפסו׳ ידרוך אוינו כי הטעם דרכו קשתם בחצים יש אומרים כי דבר מר שב אל לשונם או פעלם זה:

סג מזמור לדוד ח׳ רפ״ו וסימ׳ נמסר בריש סיפרא סימן ג׳: ועיף ב׳ וסימ׳ כי אמרו העם׳ ועיף בארץ ציה׳ ושש עיף וסימ׳ ויבא עשו מן השדה והוא׳ הלעיטני נא מן האדום׳ ויזנב בך כל הנחשלים׳ אין עיף ואין כושל׳ והקיץ ורקה נפשו׳ לא מים עיף תשקה: והמה׳ רפ״ו בקריא׳ וסימ׳ נמס׳ בסוף ישעיה סימן סג:

אַל־תִּבְטְחוּ בְעֹשֶׁק וּבְגָזֵל אַל־תֶּהְבָּלוּ חַיִל ׀ כִּֽי־יָנוּב אַל־תָּשִׁיתוּ לֵב׃ אַחַת ׀ דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם־זוּ שָׁמָעְתִּי כִּי עֹז לֵאלֹהִֽים׃ וּלְךָ־אֲדֹנָי חָסֶד כִּֽי־אַתָּה תְשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵֽׂהוּ׃

א מִזְמוֹר לְדָוִד בִּֽהְיוֹתוֹ בְּמִדְבַּר יְהוּדָֽה׃ אֱלֹהִים ׀ אֵלִי אַתָּה אֲשַׁ֫חֲרֶ֥ךָּ צָמְאָה לְךָ ׀ נַפְשִׁי כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי בְּאֶֽרֶץ־צִיָּה וְעָיֵף בְּלִי־מָֽיִם׃ כֵּן בַּקֹּדֶשׁ חֲזִיתִךָ לִרְאוֹת עֻזְּךָ וּכְבוֹדֶֽךָ׃ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ מֵֽחַיִּים שְׂפָתַי ה יְשַׁבְּחֽוּנְךָ׃ כֵּן אֲבָרֶכְךָ בְחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּֽי׃ כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֶּל־פִּֽי׃ אִם־זְכַרְתִּיךָ עַל־יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת אֶהְגֶּה־בָּֽךְ׃ כִּֽי־הָיִיתָ עֶזְרָתָה לִּי וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ אֲרַנֵּֽן׃ דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי י תָּמְכָה יְמִינֶֽךָ׃ וְהֵמָּה לְשׁוֹאָה יְבַקְשׁוּ נַפְשִׁי יָבֹאוּ בְּתַחְתִּיּוֹת הָאָֽרֶץ׃ יַגִּירֻהוּ עַל־יְדֵי־חָרֶב מְנָת שֻׁעָלִים יִהְיֽוּ׃ וְהַמֶּלֶךְ יִשְׂמַח בֵּאלֹהִים יִתְהַלֵּל כָּל־הַנִּשְׁבָּע בּוֹ כִּי יִסָּכֵר פִּי דֽוֹבְרֵי־שָֽׁקֶר׃

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִֽד׃ שְׁמַע־אֱלֹהִים קוֹלִי בְשִׂיחִי מִפַּחַד אוֹיֵב תִּצֹּר חַיָּֽי׃ תַּסְתִּירֵנִי מִסּוֹד מְרֵעִים מֵרִגְשַׁת פֹּעֲלֵי אָֽוֶן׃ אֲשֶׁר שָׁנְנוּ כַחֶרֶב לְשׁוֹנָם דָּרְכוּ חִצָּם דָּבָר מָֽר׃

לָא תִתְרְחִיצוּן בְּטְלוּמָא וּבְאוּנְסָא לָא תִקַבְּלוּן מָמוֹנָא אֲרוּם יְשַׂגֵּא לָא תְשַׁוּוּן לִבָּא׃ אוֹרַיְתָא חֲדָא מְמַלֵּל אֱלָהָא וְתַרְתֵּין זִמְנִין דְּנָן שְׁמַעִית מִן פּוּם מֹשֶׁה סָפְרָא רַבָּא אֲרוּם עוּשְׁנָא קֳדָם אֱלָהָא׃ וְלָךְ אֱלָהָא לְמֶעְבַּד טֵיבוּ לְצַדִּיקַיָּא אֲרוּם אַתְּ מְשַׁלֵּם לֶאֱנָשׁ הֵיךְ עוֹבָדוֹי׃

סג תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד בְּעִדָּן מֶהֱוֵי בְּמַדְבְּרָא דִּי בִתְחוּם שִׁבְטָא יְהוּדָה׃ אֱלָהָא תּוּקְפִּי אַנְתְּ אֲקוּם בְּצַפְרָא קֳדָמָךְ צַחֲיַת לָךְ נַפְשִׁי רְגִיג לָךְ בִּסְרִי בְּאַרְעָא צַדְיָא וּמְשַׁלְהֵי מִדְּלֵית מוֹי׃ הֵיכְנָא בַּאֲתַר קוּדְשָׁא חֲמִיתָךְ זְבֵי יָתִי לְמֶחֱמֵי עוּשְׁנָךְ וִיקָרָךְ׃ אֲרוּם טָב הוּא חַסְדָּךְ דְּתַעְבֵּד לְצַדִּיקַיָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי מִן חַיֵּי דִּיהַבְתָּא לְרַשִּׁיעַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין בְּגִין כֵּן סִפְוָתִי יְשַׁבְּחוּנָךְ׃ הֵיכְנָא אֲבָרְכִנָּךְ בְּחַיֵּי בְּעָלְמָא הָדֵין בְּשׁוּם מֵימְרָךְ אֶפְרוֹס יְדַי בִּצְלוֹ לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ הֵיךְ תְּרַב וּדְהַן תִּסְבַּע נַפְשִׁי וְסִפְוָן דְּתוּשְׁבְּחָן יְשַׁבַּח פּוּמִי׃ אִין אִדְכַּרְתִּיךְ עַל דַּרְגְּשִׁי בְּמַטַּרְתָּא אֲרַנֵּן בְּמֵימְרָךְ׃ אֲרוּם הֲוֵיתָא סָעִיד לִי וּבִטְלַל שְׁכִנְתָּךְ אֲבוּעַ׃ אִדְּבָקַת נַפְשִׁי בָּתַר אוֹרַיְתָךְ בִּי סַעֲדַת יְמִינָךְ׃ וְהִנּוּן לִקְבוּרְתָּא יִתְבְּעוּן נַפְשִׁי יֵעֲלוּן בְּאַרְעִית אַרְעָא׃ יִדְחֲלוּנֵיהּ מְטוּל מְחַת סַיְפָא מוֹהֲבִית תַּעֲלַיָּא יֶהֱווֹן׃ וּמַלְכָּא יֶחְדֵי בְּמֵימַר אֱלָהָא יְשַׁבַּח כָּל דִּי מְקַיֵּם בְּמֵימְרֵיהּ אֲרוּם יִסָּרֵק פּוּמְהוֹן כָּל דִּמְמַלְּלֵי שִׁקְרָא׃

סד לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ שְׁמַע אֱלָהָא קָלִי בְּעִדָּן צְלוֹתִי מִדַּלּוּחָא דִּבְעֵל דְּבָבִי תִּנְטוֹר חַיָּי׃ תִּטְמְרִנַּנִי מֵרָזֵיהוֹן דִּמְבָאֲשִׁין מֵאִתְרְגוּשַׁת עָבְדֵי שְׁקַר׃ דִּי שְׁנִינוּ הֵיךְ סַיְפָא לִישָׁנֵיהוֹן נְגַדוּ קַשְׁתְּהוֹן גִּירֵיהוֹן סַמָּא דִּקְטוֹל וּמְרִיר׃

הנשבע ב׳ קמץ וסימ׳ יתהלל כל הנשבע בו׳ כטוב כחטא הנשבע כאשר: סד למנצח מזמור י׳ רפ״ו וסימ׳ נמסר בסיפרא סימן לא״:

חיל כי ינוב׳ אם תראו רשעים שממונם מצליח וגדל אל תשיתו לב חיל ממון ינוב יצמח לשון תנובה: אחת דבר אלהים׳ שמעתי מתוכה שתים ומה הן השתים כי עז לך לשלם לאיש כמעשהו והשכית כי לך יי׳ החסד ומאיזה דבור שמענום מדבור שני של עשרת הדברות שמענו ממנו שהקב״ה פוקד עון ונוצר חסד שנאמר בו פוקד עון אבות וגו׳ ולכך בטוח אני שישלם שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשעים זו למדתי מ מיסודו של רבי משה הדרשן ורבותינו דרשוהו בזכור ושמור בדבור אחד כאמרו: ולך יי׳ חסד׳ ומהו החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא מ מעשהו ממש אלא מקצתו כענין שנאמר כי אתה חשכת למטה מעונינו כך נדרש באגדת תילי׳ ויש לפותרו עוד ולך יי׳ חסד כי יש בידך לשלם לאיש כמעשהו: במדבר יהודה׳ בורח מפני שאול: אשחרך׳ אבקש ואדרוש לך כמו ומשחרי ימצאנני אם א אתה תשחר אל אל: צמאה לך נפשי׳ צמאה ותאבה אני לבא אליך בבית תפילתך: כמה לך בשרי׳ לשון תאוה ואין לו דמיון: בארץ ציה׳ במדבר: כן בקדש חזיתיך וגו׳ כמו כאשר צמאתי לראות עוזך וכבודך כדרך ש שחזיתיך במקדש משכן שילה תשבע נפשי במראית עוזך ו וכבודך: כן אברכך בחיי׳ כמו אז כי אז מתרגמינן ובכן כלומר אז כשאבא לפניך א אברכך כל ימי חיי: בשמך אשא כפי׳ להתפלל ולהלל: ושפתי רננות יהלל פי׳ לשונות של רננות כמו ויהי כל הארץ שפה אחת דמתרגמי׳ ליشן חד: על יצועי׳ כשאני שוכב על משכבי אני זוכר אהבתך: באשמורות׳ הלילה: אהגה בך׳ אחשב בך: בי תמכה ימינך׳ שלא אפול: והמה׳ אויבי: לשואה יבקשו נפשי׳ באים עלי במדבר ביום אפילה שלא ארגיש בהם: יבאו בתחתיות ארץ׳ במקום שפל שאול ושואה יבואו ויפלו: יגירוהו על ידי חרב׳ יבואו על רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם על ידי חרב שימיתו אותו ומקרא קצר הו׳ זה שלא פי׳ מי יגירוהו׳ יגירוהו לשו׳ גרירה כמו המוגרי׳ במורד פרץ כתל מעט נד מנ׳ ימנת שועלים ימונם חרב שועלי׳ ילכו בו: והמלך ישמח׳ על עצמו היה אומר שהרי כב׳ היה משוח: יתהלל כל הנשבע בו׳ כשיראו שתושיעני יתהללו ויתפארו כל הדבקי׳ בך ונשבעי׳ בשמך: כי יסכר׳ ישתום כמו ויסכרו כל מעינות תהום רבה: שמע אלהים קולי בשיחי׳ מזמור זה דרשוהו בעלי אגדת תילים על דניאל שהושלך לגוב אריות ויפה נופל כל לשון המזמור על האגדה צפה דוד ברוח הקדש כל המאורע לו ונתפלל עליו שדניאל מזרעו היה כמו שנאמר לחזקיה ומבניך אשר תוליד יקחו ויהיו סריסים בהיכל מלך בבל אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה: מפחד אויב׳ אלו האחשדרפנים שנתיעצו עליו שנ׳ אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה להשכחה לדניאל: מרגשת פועלי און׳ שהם מתרגשים לבקש לו עלילות מות כדכתיב ארגישו על מלכא וגו׳: דרכו חצם׳ הוא לשונם הרע: לירות

לִירוֹת בַּמִּסְתָּרִים תָּם פִּתְאֹם יֹרֻהוּ וְלֹא יִירָאוּ׃ יְחַזְּקוּ־לָמוֹ דָּבָר רָע יְסַפְּרוּ לִטְמוֹן מוֹקְשִׁים אָמְרוּ מִי יִרְאֶה־לָּמוֹ׃ יַחְפְּשׂוּ עוֹלֹת תַּמְנוּ חֵפֶשׂ מְחֻפָּשׂ וְקֶרֶב אִישׁ וְלֵב עָמֹק׃ וַיֹּרֵם אֱלֹהִים חֵץ פִּתְאוֹם הָיוּ מַכּוֹתָם׃ וַיַּכְשִׁילֻהוּ עָלֵימוֹ לְשׁוֹנָם יִתְנֹדְדוּ כָּל־רֹאֵה בָם׃ וַיִּירְאוּ כָּל־אָדָם וַיַּגִּידוּ פֹּעַל אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂהוּ הִשְׂכִּילוּ׃ יִשְׂמַח צַדִּיק בַּיהוָה וְחָסָה בוֹ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃

סה

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד שִׁיר׃ לְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן וּלְךָ יְשֻׁלַּם־נֶדֶר׃ שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל־בָּשָׂר יָבֹאוּ׃ דִּבְרֵי עֲוֹנֹת גָּבְרוּ מֶנִּי פְּשָׁעֵינוּ אַתָּה תְכַפְּרֵם׃ אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ׃ נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ מִבְטָח כָּל־קַצְוֵי־אֶרֶץ וְיָם רְחֹקִים׃ מֵכִין הָרִים בְּכֹחוֹ נֶאְזָר בִּגְבוּרָה׃ מַשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן יַמִּים שְׁאוֹן גַּלֵּיהֶם וַהֲמוֹן לְאֻמִּים׃ וַיִּירְאוּ יֹשְׁבֵי קְצָוֺת מֵאוֹתֹתֶיךָ מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב תַּרְנִין׃ פָּקַדְתָּ הָאָרֶץ וַתְּשֹׁקְקֶהָ

לְגַרְאָה בְּטוּמְרָא דְלָא מוּם בִּתְכַּף יְגָרוּן לֵיהּ וְלָא יִדְחֲלוּן׃ יִתְקְפוּן לְהוֹן פִּתְגָם בִּישׁ יִשְׁתָּעוּן לְמִכְמַן תַּקְלִין אָמְרִין מַן חָמֵי לְהוֹן׃ יִבְלְשׁוּן לְמִשְׁכַּח עִילִין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאִין בִּלּוּשָׁא דְמִתְבְּלֵשׁ בְּגוּף בַּר נָשָׁא וְהִרְהוּרֵי לִבָּא עֲמִיקָא׃ וִיגָרֵי עֲלֵיהוֹן אֱלָהָא גִּרְרָא בִּתְכַּף וְיִתְנוּן עַל מַחְתֵּיהוֹן׃ וְיִתְקְלוּן לְדָרוֹן לִישָׁנְהוֹן יְטַלְטְלוּן כָּל דְּחָמֵי בְּהוֹן׃ וְיִדְחֲלוּן כָּל בְּנֵי נָשָׁא וִיחַוּוּן עוּבָדָא דַיְיָ אֱלֹהִים וְעוּבָדֵיהּ יְהֶוְוּן מִתְבַּיְּנִין׃ יֶחְדֵּי צַדִּיקָא בַּיְיָ וְיִתְרְחֵיץ בְּמֵימְרֵיהּ וְיִשְׁתַּבְּחוּן כָּל תְּרִיצֵי לִבָּא׃ סה לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד שִׁירָתָא׃ קֳדָמָךְ מִתְחַשְׁבָא הֵיךְ שְׁתִיקוּתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא אֱלָהָא דִי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּצִיּוֹן וְלָךְ יִשְׁתַּלְמוּן נִדְרַיָּא׃ מְקַבֵּל צְלוֹתָא לְוָתָךְ כָּל בְּנֵי בִּסְרָא יֵיתוּן׃ פִּתְגָמֵי עֲוָיָן תְּקַפוּ מִנִּי סוּרְחָנָנָא אַנְתְּ תְּכַפְּרִנּוּן׃ טוּבוֹי דְתִתְבְּחַר וּתְקָרֵב יַשְׁרֵי דָרָתָךְ יֵימְרוּן צַדִּיקֵי נִשְׂבַּע בְּטוּב בֵּיתָךְ קוּדְשָׁא דְהֵיכְלָךְ׃ דְּחִילָן בְּצִדְקְתָא תְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן אֱלָהָא פּוּרְקָנָא סַבְרָא דְכָל סְיָפֵי אַרְעָא וְנַגְוָות יַמָּא דְרְחִיקִין מִן יַבֶּשְׁתָּא׃ דְאַתְקֵן מְזוֹנָיָא לְיַעֲלֵי טוּרַיָּא בְּכֹחַ גְּבוּרְתֵּיהּ מְזָרֵז קְמוּר בִּגְבוּרְתָּא׃ מַמְאֵךְ רִגּוּשׁ יַמָּא וְרִגּוּשׁ גַּלֵּיהוֹן וְרִכְפַּת אוּמַיָּא׃ וּדְחִילוּ יָתְבֵי סְיָפִין מֵאַתְוָתָךְ מַפְּקָנֵי צְפַר וְרָמֶשׁ תְּסַדֵּר בְּפוּמְהוֹן שְׁבָחָא׃ אַדְכַּרְתָּא אַרְעָא וְאַשְׁקִיתָהּ

במסתרים ג׳ דגשים וסימ׳ אם יסתר איש במסתרים׳ במסתרים יהרג נקי׳ לירת במסתרי׳׳ וסימ׳ בלשן ארמי גברא קטל שלימא: עולת ג׳ כתיב כן חס׳ ו׳ בתרא וסימ׳ אבני׳ שלמות תבנה׳ אף בלב עולת תפעלון׳ יחפשו עולת טמנו חפש׳ ועיין בר״ש סד״ר מ״קץ: ומעשהו ג׳ וסימ׳ ויאמר סנות עתה צא דברך׳ ואיש במעין ומעשהו׳ וייראו כל אדם ויגידו: ס״ה דומיה ד׳ וסימ׳ נמס׳ בסיפ׳ ריש סימ׳ ס״ב: ישלם ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ לך דומיה תהלה׳ הן צדיק בארץ׳ וירא מצוה הוא ישולם׳ קדמא פתח: קדוש ג׳ חס׳ וסימ׳ מלכים יראו וקמו׳ נהר פלגיו ישמחו עיר׳ אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך׳ וכל קודש חס׳ במ״א ועם על ברית קודש: קצוי ארץ ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ מ״ו:

רשי לירות במסתרים תם׳ יורוהו בחציהם: יספרו לטמון מוקשים׳ ידברו אל המלך בערמה דברים טובים שאפי׳ המלך לא הבין למה היו עושין כך. והם היו מתכווני׳ לטמון לדואג מוקשים להלכד בהם שאמרו לדריוש אתייעטו כל סרכי מלכותא וגו׳ לקיימא קיים מלכא וגו׳ שלא יתפלל שום אדם תפלתו לפני שום אלוה חוץ ממך עד שלשים יום: יחפשו עולות׳ מבקשים עלילות כמו שאמר הוו בעין עילה להשכחה לדניאל: תמנו׳ בלבם ולא גילו דעתם את חפש העלילה המחופש על ידם וקרב מחשבותם ועומק לבם: וקרב איש׳ איש מהם כל אחד ואחד טמן מחשבתו: ויורם אלהים׳ ירה אותם לגוב אריות כדכתיב ואמר מלכא והיתיו לגבריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריותא רמו וגו׳: ויכשילוהו עלימו לשונם׳ הכשלו שדימוהו להכשילו עלימו נהפך לשונם: יתנודדו׳ בראשם להניע ראש ולשחק עליהם כל רואה בם: ישמח צדיק׳ דניאל: ויתהללו כל ישרי לב׳ ישתבחו על יושר לבם וישתבחו בעצמם כי בטוחים הם שהקב״ה בעזרתם: לך דומיה תהלה׳ השתיקה תהלה לך לפי שאין קץ לשבחך והמרבה בשבח אינו אלא כגורע: אלהים בציון׳ כאלהים השוכן בציון שאלתי שימו כבוד תהלתו לא יותר מדאי אך דומיה תהלה וכמדומה הללוהו באימה בלשון הללו יה שם בן שתי אותיות מ מתורגם דחילא עזי וזמרת יה ניד על כם יה ולשון וגילו ברעדה דומה לזה׳ ד״א לך דומיה תהלה אלהים בציון את אשר דוממת והחרשת על מה שעשו אויבך בציון תהלה היא לך ש שהיכולת בידך להנקם ואתה מאריך אף: דברי עונות גברו מני׳ ואין אנו יכולים להספיק לסדר כולם לפניך לפי שהם רב אלא בכלל אחד אנו מתפללים לפניך שפשענו אתה תכפרם: אשרי׳ מי אשר תבחר ותקרב אשר ישכון בחצרך: נשבעה בטוב׳ שבביתך ומקודשת היכלך שבכינתך שורה שם: נוראות בצדק תעננו׳ בצדקתך תעננו לעשות נוראות נוים: מבטח׳ אתה ומנוס לכל יושבי קצוות ארץ מקצה הארץ ועד קצותה: וים רחוקים׳ אפילו לרחוקים שבים אתה מבטח שבכל מקום ממשלתך: מכין הרים בכחו׳ שמצמיח ההרים שהם קשים בכחו ומזמן ומכין בהן מזונות ומכין מטר כדכתיב המכין לארץ מטר המצמיח הרים: נאזר בגבורה׳ לפי שבא להזכיר גבורת גשמים אמר נאזר בגבורה: משביח׳ משפיל וכן ותכם באחור ישבחנה בשוא גליו אתה תשבחם: מוצאי בקר וערב תרנין׳ לך את הבריות יושבי הקצוות בבקר אומרי׳ ברוך יוצר המאורות ובערב ברוך מעריב ערבים: פקדת הארץ׳ כשאתה חפץ להטיב אתה פוקד את הארץ ומשקה אותה:

אבן עזרא לירות במסתרים׳ על כן תסתירני: ולא ייראו׳ מאת השם שהוא רואם: יחזקו׳ זה יחזק את זה לעשו׳ הרע: יחפשו׳ משכין הקל ונפתח סימן העתיד בעבור אות הגרון כמו יעלזו חסידים בכבוד: עולות׳ מגזרת עול כמו ועולתה קפצה פיה׳ ודעת מדקדקי ספרד כי חסדי יי׳ כי לא תמנו כמו תממו והכן במקום אות הכפל והעד על זה כי לא כלו רחמיו ועד שני כי לא מצאנו מזאת הגזרה בפעלים עלומי העין שקראום חכמי צרפת שניים ועד שלישי כי תמנו חפש מחופש אלינכו באתנח הוא פתוח ואלו היה כמו כי עתה שבנו היה קמוץ והנה טעמו תימנו ל לחפש המחופש וכל זה בסתר וזה טעם וקרב איש ולב עמוק: ויורם׳ כנגד לירות: חץ פתאום׳ כנגד פתאום יורוהו: ויכשילוהו׳ כנגד שננו לשונם: וייראו׳ כל אדם שראה מעשה השם שגמל המרשים כפי מחשבתם לעשות לצדיקים ולתמימים: ישמח צדיק׳ שהוא תם כנגד לירות ב במסתרים תם ויוסיף אומץ: למנצח׳ לך דומיה תהלה׳ זה המזמור חברו דוד ב בהיות הארון או חברו אחד המשוררים ב בהבנות בית המקדש והו׳ הנכון בעיני ודומי׳ מגזרת דמות או הוא כמו אך לאלהים דומיה כפשי כטעם דום ליי׳ והתחולל לו דומו עד הגיענו אליכם והטע׳ כי התהל׳ ממתנ׳ לך בציון מן האלהים שמה להלל במקום הארון ושמה לך ישולם נדר: שומע׳ כי בית המקדש בית תפלה נקרא לכל ה העמים כאשר הזכיר שלמה בתפלתו על כן יבואו כל בשר עדיך עד מקומך: דברי׳ קשור וכתוב למעלה שכל בשר יבאו עדיך כי אתה שומע תפילה ששמעת תפילתי בהתודותי עונותי וכפרת כל פשעינו וזה המזמור חברו המשורר בשנת בצורת והתפללו אל השם ושמע תפלתם וטעם גברו מני דברי המשורר המתפלל כי אני הודיתי כי הייתי רב עונות ואני ועמי פשענו על כן באה צרת הבצורת: תבחר׳ בחסרון מלת אשר כמו לכל יבוא גבורתך וככה הוא אשרי אשר תבחר בו ותקרב שישכן חצריך וטעם נשבעה תענוג הנשמה בעבודת השם בבית המקדש ויסרת בטוב גם אחר עמו בטוב קדוש היכלך והטעם בטוב הכבוד שהוא הקדוש ויש אומרים בטוב ביתך אתה הקדוש בהיכלך: נוראות׳ הטעם כאשר יעבוד הגוי את השם יש׳ בטח בלי פחד אויב ולא רעב והטעם כאשר אנו יראים אז תעננו להושיענו וטעם בצדק כאלו כתוב בצדקך או בצדק שעשינו תשובה וכפרת פשעינו׳ אמר ר׳ משה מבטח כל קצוי ארץ כל אנשי כמו וכל הארץ באו מצרימה ואנשי׳ רחוקים והטעם כי תושיע שהם בקצות הארץ ובים ואין יכולת באדם להושיעם ולפי דעתי בעבור היות קצות כל גוף אינם נופות כמו בנרה קצות הארץ וטעם ויש רחוקים בעבור היות אני כדור הארץ ימים ואמר רחוקי׳ בעבור היותם רבי׳: מכין׳ בעבור שהזכיר הארץ הזכיר ההרים בעבור שהם כמו עמודים וטעם נאזר בגבורה שנראתה גבורת השם בהרים הגבוהים שברא על כן נקראו הררי אל ולפי דעתי שהזכיר שהוא מבטח הדבר שאיננו נראה וגבורתו נראית בגופות הגדולות: משביח׳ כמו תשבחם משקיט כדרך אתה מושל בגאות הים בעבור שהזכיר וים רחוקים וטעם והמון לאומים הנמשלים למים כמו את מי הנהר העצומים והנה השם יושיעם מהבצורת ומהצר: וייראו יושבי קצות׳ כנגד בית המקדש: מאותותיך׳ והם גבורות המטר כמו עושה גדולות עד אין חקר וטעם מוצאי בקר האותות היוצאות הנראות בבקר ובערב בעבורם ירננו בני אדם והנה יהיה מלת תרנין יוצאה לשנים פעולים ורבי משה אמר כי תחלת היום והלילה שסוף זה תחלת זה הם סבת הרננה: פקדת׳ זה הפסוק לאות על שנת בצורת היתה בציון וחשב האויב לבא על ציון להביאה במצור והשם פקד ארצו שהיא ארץ ישראל׳ ויש אומרים תשוקקיה כמו ותשקיה ואין זה נכון והעד נפש שוקקה ריק הוא כמו וירם תולעים ויבאש וכבר באש וככה רבים וכן הוא פקדת הארץ וכבר שוקקתה ובעבור זה הזכיר פקדת:

רַבַּת תַּעְשְׁרֶנָּה פֶּלֶג אֱלֹהִים מָלֵא מָיִם תָּכִין דְּגָנָם כִּי־כֵן תְּכִינֶהָ׃ תְּלָמֶיהָ רַוֵּה נַחֵת גְּדוּדֶהָ בִּרְבִיבִים תְּמֹגְגֶנָּה צִמְחָהּ תְּבָרֵךְ׃ עִטַּרְתָּ שְׁנַת טוֹבָתֶךָ וּמַעְגָּלֶיךָ יִרְעֲפוּן דָּשֶׁן׃ יִרְעֲפוּ נְאוֹת מִדְבָּר וְגִיל גְּבָעוֹת תַּחְגֹּרְנָה׃ לָבְשׁוּ כָרִים ׀ הַצֹּאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ־בָר יִתְרוֹעֲעוּ אַף־יָשִׁירוּ׃

א לַמְנַצֵּחַ שִׁיר מִזְמוֹר הָרִיעוּ לֵאלֹהִים כָּל־הָאָרֶץ׃ זַמְּרוּ כְבוֹד־שְׁמוֹ שִׂימוּ כָבוֹד תְּהִלָּתוֹ׃ אִמְרוּ לֵאלֹהִים מַה־נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ בְּרֹב עֻזְּךָ יְכַחֲשׁוּ לְךָ אֹיְבֶיךָ׃ כָּל־הָאָרֶץ ׀ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ וִיזַמְּרוּ־לָךְ יְזַמְּרוּ שִׁמְךָ סֶלָה׃ ה לְכוּ וּרְאוּ מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים נוֹרָא עֲלִילָה עַל־בְּנֵי אָדָם׃ הָפַךְ יָם ׀ לְיַבָּשָׁה בַּנָּהָר יַעַבְרוּ בְרָגֶל שָׁם נִשְׂמְחָה־בּוֹ׃ מֹשֵׁל בִּגְבוּרָתוֹ ׀ עוֹלָם עֵינָיו בַּגּוֹיִם תִּצְפֶּינָה הַסּוֹרְרִים ׀ אַל־יָרִימוּ לָמוֹ סֶלָה׃ בָּרְכוּ עַמִּים ׀ אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁמִיעוּ קוֹל תְּהִלָּתוֹ׃ הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ׃ י כִּי־בְחַנְתָּנוּ אֱלֹהִים צְרַפְתָּנוּ כִּצְרָף־כָּסֶף׃ הֲבֵאתָנוּ בַמְּצוּדָה שַׂמְתָּ מוּעָקָה בְמָתְנֵינוּ׃ הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ־בָאֵשׁ וּבַמַּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה׃ אָבוֹא בֵיתְךָ בְעוֹלוֹת אֲשַׁלֵּם לְךָ נְדָרָי׃ אֲשֶׁר־פָּצוּ שְׂפָתָי וְדִבֶּר־פִּי בַּצַּר־לִי׃

סוּגֵי עֲלַלְתָּא תַּעְתְּרִנָּהּ מִן קוּבְתָא דֶאֱלָהָא דִי בִשְׁמַיָא טַלְיָא מִטְרָא תְּתַקֵין עִבּוּרְהוֹן אֲרוּם הֵיכְנָא תְּשַׁכְלְלִנָּהּ׃ מַרְבְּיָנֵי צִמְחָהָא רַוֵּי אַשְׁרֵךְ גַּיָסָהָא צִמְחָהָא תְּבָרֵךְ׃ אַכְלַלְתָּא שְׁנַת טוֹב בִּרְכָתָךְ וּכְבְשֵׁי אוֹרְחָךְ יְבַסְמוּן דִּיהֲנָא׃ יְבַסְמוּן תּוּשְׁבַּחַת מַדְבְּרָא וְרִיצָא גַלְמָתָא תְּקַמְרָן לְהוֹן׃ יַעֲלוּן דִּכְרַיָא עַלְוֵי עָנָא וּמֵישְׁרַיָא יִתְחַפְיָן עִבּוּרָא יִתְיַבְּבוּן בְּרַם יְשַׁבְּחוּן׃

סו לְשַׁבָּחָא שִׁירָא תּוּשְׁבַּחְתָּא יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ שַׁבַּחוּ אִיקַר שְׁמֵיהּ שַׁווּ אִיקַר תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ׃ אֱמַרוּ קֳדָם אֱלָהָא מַה דְּחִילִין הִנּוּן עוּבָדָךְ בִּסְגִּיעֵי עוּשְׁנָךְ יְכַדְּבוּן לָךְ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא יִסְגְּדוּן קֳדָמָךְ וִישַׁבְּחוּן לָךְ יְשַׁבְּחוּן שְׁמָךְ לְעָלְמִין׃ אֱזִילוּ וַחֲמוֹן עוּבָדֵי אֱלָהָא דְּחִיל מָרֵי תַּסְקוּפִין עַל בְּנֵי נָשָׁא׃ הֲפַךְ יַמָּא דְסוּף לְיַבֶּשְׁתָּא בִּנְהַר יוֹרְדְנָא עֲבַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרִגְלֵיהוֹן אוֹבִיל יַתְהוֹן לְטוּר קוּדְשֵׁיהּ תַּמָּן נֶחְדֵי בְּמֵימְרֵיהּ׃ דְּשַׁלִּיט בְּכֹחַ גְּבוּרְתֵּיהּ עַל עָלְמָא עֵינוֹי בְּעַמְמַיָא מִסְתַּכְּלִין מְסָרְהֲבִין לָא יִתְרַמְמוּן לְהוֹן לְעָלְמִין׃ בְּרִיכוּ עַמְמַיָא אֱלָהִים וְאַשְׁמִיעוּ קָל תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ׃ דְּמַנֵּי נַפְשָׁנָא בְּחַיֵּי דְעָלְמָא דְאָתֵי וְלָא מְסַר לְאִזְדַּעְזָעָא רִגְלָנָא׃ אֲרוּם בְּחַנְתָּנָא אֱלָהָא אַתְּכְתָּנָא הֵיךְ קָנָאַת דְּמַתֵּךְ סִימָא׃ אַעֲלְתָּנָא בִּמְצָדְתָּא שַׁוִּיתָא שׁוֹשַׁלְתָּא בְּחַרְצָנָא׃ אַמְאֵכְתָּנָא אַרְכֶּבְתָּא מָרֵי מְזוֹפִיתָא עַל רֵישָׁנָא דַנְתָא יָתָנָא כְּדֵי בְנוּרָא וּבְמוֹי וְאַפֵּקְתָּנָא לִרְוָחְתָּא׃ אֵעוֹל לְבֵיתָא בַּעֲלָוָן אֲשַׁלֵּם לָךְ נִדְרָי׃ דִי פַּתַּחוּ סִפְוָתִי וּמַלֵּל פּוּמִי כַּד עָק לִי׃

עלוון

תלמיה ב׳ וסימ׳ תלמיה רוה נחת גדודה ׳ ויזור תלמיה יבכיון : תמוגגנה ג׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ והגבעות התמוגגו ׳ ברביבי׳ תמוגגנה ׳ ותמוגגני תושיה : סו ישתחוו לך ויזמרו לך חד מן יד פסוקי׳ לך לך וסימ׳ חלילה לך מעשות ׳ עם אשר תמצא את אלהיך ׳ ויאמר עשו יש לי רב ׳ והיה כי יביאך ׳ ושמעת ישראל ושמרת ׳

לא תטע לך אשרה ׳ וכתבת עליהן את כל דברי ׳ למען הקים אתך ׳ בחר לך אחת מהנה ׳ וחברו דוה׳ מה אעשה לך אפרים ׳ אם גנבים באו לך ׳ כל הארץ ישתחוו לך ׳ מה יתן לך ומה יוסיף : רגלנו ג׳ חד חס׳ וסימ׳ ולאסים תחת רגלינו ׳ ולא נתן למוט רגלנו ׳ עומדת היו רגלינו ׳ מציעתא חס׳ : ובמים ג׳ פתחין באתנחתא ובסוף פסוק וסימ׳ באנו באש ובמים ותוציאנו ׳ ישם נהרות למדבר ׳ ארץ לא שבעה מים וסימ׳ בלשון ארמי מדברא ונורא נהנס ׳ וב׳ זקפי׳ קמצין וסימ׳ ארץ נחלי מים ׳ יבשו אפיקי מים וסימ׳ בלשון ארמי נהליא יבשין ׳ וכל אסף דכוו׳ בסג׳ פתחין דמסרינן ברישא׃

אבן עזרא

רבת ׳ התי״ו כמו ושבת לנביא והתואר חסר כטעם לברכה רבה : תעשרנה ׳ היה ראוי להיות תחת השי״ן חירק אם המלה מהבניין הכבד ואם מהקל יהיה הפועל יוצא כדרך יעשר שהוא שין שימצא ככה על השלשה בנינים : פלג ׳ המחובר מהמטר ואם דגנם שב אל פקדת הארץ : כי כן תכינה ׳ שב אל הארץ : תלמיה ׳ כמו בתלם עבותו ויש אומרים נחת גדודיה הורד גדודותיה כמו על כל ידים גדודות ו והם קוים לחרים דאם הכתו׳ לגדודות והטעם שירוש ויש אומרים מגזרת גדוד יגודנו והטעם על הגשמים והטע׳ על הזרמי׳ : עטר׳ ׳ עד שתהיה זאת השנ׳ בקרב שני׳ כמו המלכ׳ בעלת העטרת בתוך הבנות וטעם ומעגליך דרך משל והמעגל הם המקומות העשויות להתחבר מי גשמי׳ ה הגלות : ירעפו ׳ הנה מעגליך בייסוב ונאות מדבר כמו נות רועים והגבעות תחגר׳ גיל בהראות הדשא ו והעשב : לבשו ׳ כמו עם חלב כרים שהיה רבים וקדמונינו ז״ל פירשוהו לשון נקייה והנכון בעיני כי כרים כמו כר נרחב והעל׳ והעמקים : יעטפו ׳ מגזרת המתעטה כמו ילבשו ויתרועעו מגזר׳ תרועה כדרך ההרים והגבעו׳ יפצחו לפניכם רנה : למנצח ׳ הריעו לאלהים ׳ לא הזכיר שם המחבר ובעבור היותו לשון רבים ולא יוכל ככה ברוב ה המזמורים שהם לדוד על כן יתכן שגם זה המזמור לאחד ה המשוררים : זמרו ׳ טעם שמו כי תהלתו כבוד הוא לכם והטעם בתהלתו תכובדו : אמרו ׳ מה נורא ׳ כל אחד ממעשיך כמו ב בנות צעדה עלי שור וטעם יכחשו שיעידו כי שקר וכחש הוא בידם : כל ׳ הזכיר אויביך הקרובי׳ ואמר כל הארץ ואין הפרש בין יזמרו לך או ויזמרו לך והטעם כ כפול : לכו ׳ יאמר זה לזה לכו בואו כמו לכו נא ונוכחה והטעם לכו אליכם : נורא ׳ דבק עם עלילה נורא המעשה והאומר כי הה״א נוסף והוא כמו עליון תועה הוא כי הה״א סימן לשון נקבה כי לא ימצא בשמות הה״א נוסף רק אם היתה המלה מלעיל ושורק ושורקה כמו צדק וצדקה : הפך ׳ יספר מעשה השם הקדמונים וטעם בנהר הוא הירדן שעברו ישראל בשמחה והארון עומד : מושל ׳ אין עולם בכל זמן בכל המקרא רק זמן ונצח והטעם שהשם מושל לעולם כמו מושל נצח ברוב גבורתו וממשלתו בגוים שהוא רואה כי אין נכון להיות ב״ית בגבורתו כמו משל בה כי אין לו טעם ׳ הנה הזכיר כי ממשלתו בים וביבשה על כן לא ירומו הסוררים המורדים בו : ברכו ׳ הטעם העמים כמו היבוסים שהיו תחת יד ישראל או יאמר לכל כולם תיבין לברך השם ויש אומרים כי טעם עמים ישראל כמו אחריך בנימן בעממיך והוא הנכון : כי ׳ דרך משל בעבור צרה שבאה עליהם והשם נסם לדעת אשר בלבבם גם זה דרך משל כי הכל לפניו גלוי טרם בראותו לב המחשב : הבאתנו ׳ כמו במצודה רעה : מועקה ׳ כמו עקת רשע צרה וככה תרגו׳ ומועקה שם או הוא פעול ותחסר מלת התואר והטעם שהוא לדבר מציר מתניהם : הרכבת ׳ הטעם שהוא רוכב על במותימו היה כמו הבאי׳ באש או במי׳ כמו מכה אביו ואמו וטעם לרויה שאמר כי באש יבא ובמים ישטף : אבוא ׳ דברי המשורר או ידבר על לשון הפקיד על המלחמה : אשר פצו ׳ הוא אגדר כמו ואנכי פציתי פי :

עלות

רשי

רבת תעשרנה ׳ הרבה אתה מעשרה משלג שלך שהוא מלא מים ותכין בו דגנם של יושבי קצות כי בכן אתה מכין אותה : תלמיה ׳ הן שורות המחרישה : רוה ׳ כמו לרוה : נחת גדודיה ׳ כמו לנחת גדודיה להניח לגדודיה לעשות נחת לבריות אתה ממוגגת ברביבים של מטר תמוגגנה לשון המסה : עטרת שנת טובתך ׳ על ידי הגשמי׳ אתה מעטר בכל טוב את השנה שאתה חפץ להטיב : ומעגליך ׳ הם השמים שהם אבק רגליך : ירעפון ׳ יטפון : דשן ׳ שומן : ירעפו ׳ השמים בנאות המדבר : לבשו כרים הצאן ׳ יתלבשו הזכרים והערב׳ מן הצאן הבאים לרעות הדשא אשר הצמיח המטר : ועמקים יעטפו בר ׳ על ידי המטר יהיו מעוטפים העמקים בתבואה ואז יתרועעו הבריות תרוע׳ שמחה ושירו מרוב הברכה : זמרו כבוד שמו ׳ זמרו בכבוד שמו אי כמי ספרו כבוד שמו בזמר ושיר : מה נורא ׳ כל אחד ממעשיך : ברוב עוזך ׳ כשאתה מראה לעולם עוזך על ידי דבר או חרב או רעב או בזקי׳ אויביך הרשעי׳ מרוב פחד מודים על כחש ועבירות שבידם ע״כ התו׳ ; נורא עלילה ׳ ייראו על בני אדם פן ימצא להם פשע כי כל מ מעשיהם גלויים לו : הפך ים ליבשה ׳ ים סוף : שם נשמחה בו ׳ מג׳ שם היא דבר שהיה נשמח בו : אל ירומו ׳ אל תהי ידם רמה : ברכו עמים אלהים ׳ על נפלאותיו שהוא שם בחיים נפשנו בחיי׳ בגלות ואינכם יכולין להשמיד אותנו : כי בחנתנו ׳ בצר׳ בגולה : צרפתנו ׳ להסיר השטנים ממנו שנשוב בתשובה לפניך כמו שצורפים הכסף להסיר הסיגים ממנו : הבאתנו במצוד׳ ׳ במקו׳ כך כמו במאסר : מועקה ׳ לשון מסגר וכל המעיק המציק כמוהו : הרכבת אנוש לראשנו ׳ מלכי כל אומ׳ ואומה : אבא ביתך ׳ בבנותך בית המקדש בעלם כדריכו שכדר בגלה :

מחים

רשי

מיחים · שמנים לשון מוח: כל יראי אלהים · הם הגרים שנתגיירו: אליו פי קראתי · כשהייתי בצרה קראתיהו וספרתי רוממותיו בלשוני: ורומם · כמו ונתרומם · אכ · כשי קראתי אליו ורומם שם מלה רוממות שלו מוכן תחת לשוני להוציאו בפה כמו יכתילהו תחת לשונו: און אם ראיתי וגו׳ · לא פעל עמנו כחטאתינו עשה עמנו כלא רואה ולא שומע און שבלבבנו: אכן · באמת יש לדעת: אשר לא הסיר תפלתי · מלפניו וחסדו לא הסיר מאתי: ויאר פניו · להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר: לדעת בארץ דרכך · להודיע שמדתך להטיב לעמך ועל זה יודוך וישמחו וירננו לאומים: כי תשפוט עמים במישור · לזכות: תנחם · תנהגם בדרך המישור ועל זאת יודוך עמים כולם: ארץ נתנה יבולה · וגם על הארץ שנתנה יבולה ועל אשר יברכנו השם: וייראו אותו כל אפסי ארץ · שיאמרו ראו אלו שהיו יראי השם איך ברכם ונגדלם: יקום אלהים ויפוצו אויביו · עשו וכיוצא בו: כהנדוף · כהתנדף כאשר יתנדף העשן כן תנדפם: מפני אלהים · מפני הארון בימי משה ובנוחה יאמ׳ שובה יי׳ וגו׳: ישישו בשמחה · וזהו המשום וכן יאמרו שירו לאלהים וגו׳: סולו · לשון שבח וכן לא תסלה בכתם אופיר המסולאים בפז: ביה שמו · בשם יה שהוא לשון יראה כדמתרגמינן דחילא עזי וזמרת יה וכן כי יד על כס יה בתרגום וכן כי ביה יי׳ ארי בכן תתפריקון במימ׳ דחילא יי׳ ותקיף עלמא׳ אומר המשורר שבחו לפניו וגורו מפניו ועלזו וזהו דוגמת האמור במקום אחר וגילו ברעדה: אבי יתומים · זהו השבח שתשבחו לפניו כל הענין עד סוף כל המזמור אבי יתומים שנעשה אב לישראל שהם יתומים כמו שנאמר יתומים היינו ואין אב: ודיין אלמנות · שעשה משפטה של ירושלם שנאמר בה היתה כאלמנה:

מושיב

שמע אלהים ג׳ וסי׳ כי שמע אלהי׳ את קול הנער · שמע אלהי׳ ויתעבר · אכן שמע אלהים הקשיב: סו׳ יאר ב׳ וסימ׳ פניו אליך · יאר פניו אתנו סלה · ואינון מן א״ב מן ב״ב י׳ ברישיה וסימ׳ נמס׳ במסרה רבת׳ בערך יוד: מישר י׳ מל׳ וסימ׳ נמס׳ במלכי׳ סימ׳ ב׳: ארץ י״ג רף בקריאה וסי׳ לקמן בסי׳ ס״ח: נתנה יבולה ד׳ חס׳ את בליש׳

תהלים

טו עֹלוֹת מֵיחִים אַעֲלֶה־לָּךְ עִם־קְטֹרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָקָר עִם־עַתּוּדִים סֶלָה׃ לְכוּ־שִׁמְעוּ וַאֲסַפְּרָה כָּל־יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה לְנַפְשִׁי׃ אֵלָיו פִּי־קָרָאתִי וְרוֹמַם תַּחַת לְשׁוֹנִי׃ אָוֶן אִם־רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע אֲדֹנָי׃ אָכֵן שָׁמַע אֱלֹהִים הִקְשִׁיב בְּקוֹל תְּפִלָּתִי׃ כ בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי׃

סז

א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר׃ אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה׃ לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ׃ יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃ ה יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה׃ יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃ אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ׃ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ׃

סח

א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר שִׁיר׃ יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ אוֹיְבָיו וְיָנוּסוּ מְשַׂנְאָיו מִפָּנָיו׃ כְּהִנְדֹּף עָשָׁן תִּנְדֹּף כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי־אֵשׁ יֹאבְדוּ רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים׃ וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וְיָשִׂישׂוּ בְשִׂמְחָה׃ ה שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃ אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ׃

תרגום

עֲלָוָן שְׁמֵנִין אַסֵּיק קֳדָמָךְ עִם קְטוֹרַת בּוּסְמִין קָרְבַּן דִּכְרִין א אַעְבֵּד תּוֹרִין עִם בַּרְחַיָּא לְעָלְמִין׃ אֱזִילוּ שְׁמַעוּ וְאִשְׁתָּעֵי כָּל דַּחֲלַיָּא דֶּאֱלָהָא מַה דַּעֲבַד לְנַפְשִׁי׃ לְוָתֵיהּ בְּפוּמִי קְרֵיתִי וְתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ תְּחוֹרַת לִישָׁנִי׃ שֶׁקֶר אִין חֲמִיתִי בְּלִבִּי הַאֶפְשַׁר דִּי לָא יִשְׁמַע יְיָ׃ בְּקוּשְׁטָא שְׁמַע אֱלָהָא אֲצֵית בְּקָל צְלוֹתִי׃ בְּרִיךְ אֱלָהָא דְּלָא אַעְדֵּי צְלוֹתִי וְטוּבֵיהּ מִנִּי׃ סז לְשַׁבָּחָא בִּנְגִינָתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁירְתָּא׃ אֱלָהָא יָחוּס עֲלָנָא וִיבָרְכִנָּנָא יַנְהֵר זִיו אַנְפּוֹי עִמָּנָא לְעָלְמִין׃ לְהוֹדָעָא בְּאַרְעָא אוֹרְחָךְ בְּכָל עַמְמַיָּא פ פּוּרְקָנָךְ׃ יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא אֱלָהָא יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא כּוּלְּהוֹן׃ יֶחְדּוּן וִידוּצוּן אוּמַיָּא אֲרוּם תְּדִין עַמַּיָּא בְּתִירוּצָא וְאוּמַיָּא בְּאַרְעָא תְּדַבְּרִנּוּן לְעָלְמִין׃ יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמַּיָּא אֱלָהָא יוֹדוּן קֳדָמָךְ עַמַּיָּא כּוּלְּהוֹן׃ אַרְעָא יַהֲבַת אִבָּהּ יְבָרֵךְ יָתָן אֱלָהָא אֱלָהָנָא׃ יְבָרֵךְ יָתָן אֱלָהָא וְיִדְחֲלוּן יָתֵיהּ כָּל סְיָפֵי א אַרְעָא׃ סח לְשַׁבָּחָא לְדָוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁירָא׃ יְקוּם אֱלָהָא יִתְבַּדְּרוּן בַּעֲלֵי דְבָבוֹי ו וְיַעְרְקוּן סָנְאוֹי מִן קֳדָמוֹי׃ הֵיכְמָה דִשְׁקִיף תְּנָנָא יִשְׁקְפוּן הֵיכְמָה דִי יִתְמְסֵי שַׁעֲוָא מִן קֳדָם אֶשָּׁא יְהוֹבְדוּן רַשִׁיעַיָּא מִן קֳדָם אֱלָהָא׃ וְצַדִּיקַיָּא יֶחְדּוּן וִידוּצוּן קֳדָם יְיָ וְיֶחְדּוּן בְּחֶדְוָא׃ שַׁבַּחוּ קֳדָם אֱלָהָא שַׁבַּחוּ שׁוּם יְקָרֵיהּ קִלְּסוּן לְיָתֵב עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרֵיהּ בַּעֲרָבוֹת יָהּ שְׁמֵיהּ וּבִיעוּ קֳדָמוֹי׃ אֲבוּהוֹן דְּיִתְמֵי וְדַיָּנְהוֹן דְּאַרְמְלָן אֱלָהָא בִּמְדוֹר בֵּית שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ׃ אֱלָהָא דִי מְזַוֵּג זוּגִים יְחִידָאִין לְבַר זוּגָא כַּחֲדָא דְאַפֵּיק בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹן אֲסִירִין בְּמִצְרַיִם עַל עוֹבָדֵיהוֹן דַּאֲבָהָתְהוֹן כָּשְׁרִין בְּפוּמְבִּי בְּרַם פַּרְעֹה וּמַשְׁרִיָּתֵיהּ דְּסָרִבוּ לְשַׁלָּחוּתְהוֹן שְׁרוֹן צְחִיחִין׃

בנתינה וסימ׳ ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ · ונתן עץ השדה את פריו · גם יי׳ יתן הטוב · ארץ נתנה יבולה: ס״ח אויביו ה׳ מל׳ וסימ׳ הנה בן נולד לך׳ יקום אלהים יפוצו · הרימות ימין צריו · אויביו ילבשו בשת · ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו: ביה ב׳ וסימ׳ כי ביה יי׳ צור עולמים · סלו לרוכב בערבות ביה שמו:

אבן עזרא

עולות מיחים · על משקל מתים והשם חסר וככה עולות כבשים שמנים בעלי מוח: אלים · הם הגדולים וסלה באמת: לכו · אשר עשה אלהים לנפשי: אליו פי · יחסר בי״ת כמו כי ששת ימים בפי קראתי: ורומם · ויותר מרומם היה תחת לשוני רמז ללב ויש אומרים כי הטעם כפול ורומם כמו ומורק ושוטף: און · כאשר הייתי קורא בפי אילו היה און בלבי לא היה השם שומע מה שאני קורא והאות שלא היה און בלבי: אכן · כמו אכן נודע הדבר: ברוך · שעזרני להתפלל ולא הסיר וחסדו היה שאתפלל אליו: למנצח · אלהים יחננו · גם זה המזמור לא ידענו מי חברו: אלהים יחננו · כמו חננו אתם כמו אשר חנן וטעם יברכנו ש שיוסיף על אשר יחננו וטעם יאר פניו שנמצא חן בעיניו כ כאשר נשאל מאתו: לדעת · אז יהי מודע דרך השם לברך ה המעטים ולהושיעם: יודוך · גם יודוך אז עמים: ישמחו · הטעם הנה בעבור ה מטובות שתעשה ע עמנו: יודוך עמים · גם בעבור משפטיך כי תצדיק צדיק ו ותרשיע רשע ותשקיט הארץ בהשפט הרשע גם על זה יודוך: ארץ · ושב לבאר מה טעם יברכנו שהארץ תתן יבולה: יברכנו אלהים · בכל מעשינו אז יראו אותו כל אפסי ארץ שלא שמעו את כבודו ואת גדלו: למנצח לדוד · יקום אלהים יפוצו אויביו · זה המזמור נכבד מאד ורובי מפרשים פ פירשוהו על מתן ת תורה ועדותם יי׳ בם סיני בקדש רק לא י יוכלו לדבק הטעמים כי אחר שנכנסו לארץ ישיב לבקיעת הים בצאת אבותינו ממצרים ואת איננה דרך כ נכונה והנכון בעיני כי זה המזמור חברו דוד על המלחמה שהיתה לו עם ערלים ורוב מחנהו היה יהוד׳ ובנימן וזבולון ונפתלי אז כראתה גבורתם במלחמה על כן הזכירה והעד שאמר יקום וזה דומה לדברי משה קומה יי׳ והטעם כי בקומו ינוסו מיד המשנאים וטעם הקימה הראות גבורתו: כהנדוף · בא תנדוף שלם כמו וכל עצביכם תנגופו: כהמס · שם הפועל מפעלי הכפל: דונג · שעוה: יאבדו רשעים · הם הנלחמים עם דוד: וצדיקים · שהם עם דוד והם ישראל ישמחו: שירו יאמרו אלה לאלה שירו לאלהים: סלו · כמו סלסלה כענין הללו: בערבות · שם לשמים ורבי משה אמר נקרא כן שמים בעבור שהוא רחב גם אמר כי מלת סלו כמו סולו סולו המסילה וטעם לרוכב בערבות הוא החונה אל בית השם שהוא רוכב ערבה והנכון שהוא לרוכב בשמי שמי קדם ובעבור כי התנועות שלש האחת עולה כמו האש וכנגדו ההר והשנית יורדת כמו הארץ וזה כנגד השפלה והערבה אמצעית כתנועת הגלגל וב׳ית ביה משרת והטעם בשם הזה סולו אותו ורוממוהו לא כאשר חשבו רבים כי הבי״ת עיקר עד שיעשו כן עם כל האותיות וככה כי ביה יי׳ תוקף הכנות: אבי · אע״פ שהוא עליון שהוא רוכב בערבות כמו כי רם יי׳ ושפל יראה והוא היתום אשר אין לו עוזר ואפילו דעת אין לו וככה בתורה כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט יתום ואלמנה וטעם במעון קדשו אף על פי שכבודו מקום גבוה ויתומים בתחתית התחתית שהיא הארץ:

אלהים

אלהים, ביתה, על דרך כי בית יעשה לך יי' ויעש להם בתים איש וביתו שם לבית והטעם כי היחידים ישימם רבים ויושיבם ומלת בכושרות קשורה עם אסירי' כאילו אמר אסורים בזיקים וטעם כושרות הכבל שטעמו כמו ידיה שלחה בכישור טעם סוררים שעושים חמס ליתומי' ומלת צחיחה כמו צחה צמא כמו והשביע בצחצחו' נפשך יבושת וזה הפך מושיב יחידי' ביתה לפנים בייסוב וצחיחה מקום צמאון; אלהים, כל המפרשי' פירשו כי בעת מתן תורה רעמו שמי' וארץ וככה אלוה מתימן יבוא וכן יי' מסיני בא וכן יי' בצאתך משעיר וככה אלהים בצאתך לפני עמך וזה הכתוב יכחישם כי לא יתכן לומר על מתן תורה בצעדך בישימון סלה כישימון מנו' והבמות תשמנה ובהיות ישר' בסיני היו בייסוב לא בתוהו יליל ישימון שהוא המדבר הגדול והנורא בארץ לא עבר בה איש וזה היה אחר נסעו' מהר סיני ועוד כי אין כתו' בתור' שהארץ רעשה גם שמים ביום מתן תור' רק הר סיני חרד לבדו, וזה פי' הפסוקי' כתו' בתור' יי' מסיני בא כי מסיני החל לבוא במחנ' ישרא' ולא נראתה גבורתו רק אחר שסבבו את הר שעיר ככתוב ופארן סמוך אליהם כי כן כתו' ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן וזה הוא בצעדך משדה אדום וככה אלוה מתימן יבוא שהוא כמו תימן אומר וטעם בצאתך לפני עמך לבא הארץ תחלה כאשר נסעו מהר סיני וטעם ארץ רעש' כמו וירגזו ההרי' שפחדו כל הגוים הלא תראה בשירת דוד אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי והטעם כמעט היה הופך כל העולם ובעבור היות הארץ עומדת אמר רעשה הארץ כאשר רעש הר סיני ביום מתן תורה מפני השם ורבי משה אמר כי זה סיני טעמו הנה זה עד בעמוד הכבוד עליו וטעם אלהי ישראל כי בעבור ישראל ירד האלהים על הר סיני: גשם, הנה טעם אלהים בצאתך לפני עמך לספר תהלת נכוח ישראל ומלת תניף תרוה כמו נפתי משכבי: נחלתך, היא ארץ ישראל והטעם כי השם ירוה אותה לעולם כדרך תמיד עיני יי' אלהיך בה וטעם ונלאה אילו היתה נלאה אתה כוננתה אותה: חיתך, קהלתך כמו חית פלשתים והנה יספר שנכנסו ישראל לארצם וטעם תכין לנכח השם שהיתה לישראל בעת עניים תכין להם שתטיב להם: אדני, אמר, דבק עם המבשרות והטעם השם יקים דברי הנשים המבשרות בשוריהן: צבא רב, מישראל כי תאותם וכל שאלתם שתגביר ישראל וזה הוא האומר מלכי צבאות ידודון ידודון מפניכם והטעם כי מלכי צבאות הגוים יברחו מפניכם וידודון פעמי': ונות בית, הקהלה שנשארה בירושלם שלא יצאה למלחמה תחלק שלל אף כי היוצאת: אם, בין שפתים, כמו שפות הסיר שהוא כעין שחרות והטעם לא תפחדו מהאויב כי אילו הייתם שוכבים בין שפתים אתם לבנים כמו יונה שהיא נחפת בכסף: ואברותיה, כמו מי יתן לי אבר כיונה: בירקרק, עין הזהב וכמו ונהפכו כל פנים לירקון והטעם מהרה תתבער מן השחרות ויראה הלובן: בפרש, טעם שדי כמו מכות כאשר פירש הנגיד ומלכים הם מלכי ארץ ובה שב אל חיתך ישבו בה ותשלג יראה הלובן כמו השלג הנמצא תמיד בצלמון והוא הר ידוע הנמצא בעבר הירדן מזרחה: למה, יספר שבח ארץ ישראל: הר גבנונים, מגזרת או גבן או דק אולי ככה הוא : למה תרצדון, תשפלו אתם הרים גבנונים וזה הטעם דבק עד אם תשכבון בין שפתים והטעם לא תשפל הר בשן כי אתה הר שחמדו המלאכים לשבת בו אף השכינה תשכן שם :

בצעדך ב' וסימ' משדה אדום, בישמן סלה: ארץ י"ג ר"פ בקריאה וסימ' ארץ מצרים לפניך במיטב הארץ, ארץ רפאים תחשב, ארץ חטה ושערה, ארץ אשר לא במסכנת תאכל, ארץ אשר יי' אלהיך דרש, ארץ ארץ שמעי, ארץ נתנה יבולה, ארץ רעשה אף שמים נטפו, ארץ פרי למלחה, ארץ נתנה ביד רשע, ארץ עיפתה כמו אפל, אל תכסי דמי, ארץ ממנה יצא לחם:

אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת אַךְ סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה: אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה: אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינַי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ: חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים: אֲדֹנָי יִתֶּן אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב: מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל: אִם תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפַתָּיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ: בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן: הַר אֱלֹהִים הַר בָּשָׁן הַר גַּבְנֻנִּים הַר בָּשָׁן: לָמָּה תְּרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ אַף יְהוָה יִשְׁכֹּן לָנֶצַח:

אֱלָהָא כַּד נְפַקְתָּא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא קֳדָם עַמָּךְ כַּד טַיַּלְתָּא בְּמַדְבְּרָא דִישִׁימוֹן לְעָלְמִין: כַּד יְהַבְתָּא אוֹרַיְתָא לְעַמָּךְ אַרְעָא אִתְרְגִישַׁת לְחוֹד שְׁמַיָא אַטִיפוּ טַלָּא מִן קֳדָם יְיָ דֵּין סִינַי סְלִיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: כַּד שְׁמַעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת קָל גְּבוּרְתָּךְ פָּרְחוּ נַפְשֵׁיהוֹן מִן יַד אַחֲתְתָּא עֲלֵיהוֹן טַלִּין דִּתְחַיּוּתָא וּמִטְרִין דְּרַעֲוָא אֲרֵימְתָּא אֱלָהָא עַל אַחְסַנְתָּךְ וּכְנִשְׁתָּא דְאִשְׁתַּלְהֲיַת אַתְּ אַתְקֵינְתָּא: חַיָּתָךְ אֲתֵיבְתָּא בָּהּ אַתְקֵינְתָּא מַשְׁרִית מַלְאֲכַיָא לְאוֹטָבָא לַעֲנִיֵּא דֶאֱלָהָא: יְיָ יְהַב פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ בְּרַם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מְבַשְּׂרָן מֵימַר אֱלָהָא לְחֵילוּת רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל: מַלְכְוָתָא עִם חֵילֵיהוֹן אִטַּלְטַלוּ מִן פַּלְטְרֵיהוֹן וְחַכִּימַיָּא אִטַּלְטַלוּ מִן מַדְּעֵיהוֹן וּכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מַפְלְגָא עֲדָאָה מִן שְׁמַיָא: אִין אַתּוּן מַלְכַיָא רַשִׁיעַיָא שָׁכְבִין בֵּינֵי קִלְקְלָתָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּדְמְיָא לְיוֹנְתָא מְטַלְּלָא בַּעֲנָנֵי יְקָרָא מַפְלְגָא בִּזַּת מִצְרָאֵי סִימָא דִזְקִיק וְטַסְבְּרָהָא מַלְיָן אוֹבְרִיזִין סְנִין: כַּד פַּרְסַת אִידָהָא עַל יַמָּא בִּצְלוֹ שַׁדַּי אַמְאֵךְ מַלְכִין וְאַמְטוּלְתֵּהּ עֲנָן גְּהִנָּם הֵיךְ תַּלְגָא פְּצָא יָתֵהּ מְטוּלָא דְמוֹתָא: טוּר מוֹרִיָּה אֲתַר דִּי פַּלְחוּ אֲבָהַת עָלְמָא קֳדָם יְיָ אִתְבְּחַר לְבִנְיָן בֵּירַת מַקְדְּשָׁא וְטוּר סִינַי לְמוֹהֲבִית אוֹרַיְתָא טוּר מַתְנָן טוּר תָּבוֹר וְכַרְמֶל אִתְפַּסִּילוּ אִתְעֲבֵד לְהוֹן גִּבְבָא הֵיךְ טוּר מַתְנָן: אֲמַר אֱלָהָא לְמָה אַתּוּן טָפְזִין טוּרַיָא לֵירַת רַעֲוָתִי לְמִתַּן אוֹרַיְתָא עַל טוּרַיָא גֵּיוְתָנִין מְבַסְרָנַיָא הָא טוּר סִינַי דְּמַכִּיךְ רַגֵּג מֵימְרָא דַיְיָ לְאַשְׁרָאָה עֲלוֹי שְׁכִנְתֵּיהּ לְחוֹד בִּשְׁמֵי שְׁמַיָא יְיָ יִשְׁרֵי לְעָלְמָא:

ארתיכין

מושיב יחידים ביתה, ישראל שהיו מפוזרין כנסם יחד איש איש מנחלתו והושיבם בית שלם וכנסיה שלימה: מוציא אסירים בכושרות, הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה: אך סוררים, מצרים: שכנו צחיחה, נשארה ארצם ציה וצמאה: מצאתי בצעדך, כשצעדתה בצעדך בצעד שלך, סלה שם הראיתנו זה דרכך לעולם לכל צרה גאולה: זה סיני, גם הוא רעש מפני יי' אלהי ישראל: גשם נדבות תניף, עוד זאת עשית לנו אם הוצרכנו לגשמים הניפותה והטלת עלינו תמיד גשמי נדבה וברכה : נחלתך ונלאה אתה כוננת, כשהיתה נחלת ארצך נלאה וצמאה למטר אתה כוננת אותה, מצאתי נחלתך ונלאה הקרויה נחלתך והיא נלאה: כלומר פעמים שהיא כך: חיתך ישבו בה, עדתך ישבו בה כמו ויאספו פלשתים את מחניהם לחיה, ד"א חיתך כנסת ישראל קרויה בהמתו וחיתו של הקב"ה: תכין בטובתך, כשיצאו ממצרים השיבותם במדבר ארבעים שנה לפי שעמדו כנעניים וקצצו את האילנות ובתוך כך שעכבו במדבר עמדו ותקנו הכל: יי' יתן אומר המבשרות וגו', אומר מאמר עוד הוא ישאג בקול להשמיע לצבאות הגוים הרבים ומהו האומר מלכי צבאות הגוים ידודון ידודון יתנדדו ויטלטלו מתוך ארץ ישראל וכנסת ישראל שהיא נות בית תחלק את שללם כמו שנאמר והיה סחרה ואתננה קדש וגו': אם תשכבון בין שפתים וגו', כל זה האומר יאמר להם אם אתם שכבתם בין תחומיכם והתענגתם בתענוגים זאת זכתי כנסייתי כנפיה נחפה בכסף ומהו הכסף והחרוץ בפרש שדי וגו' כשפירש הקב"ה לפניהם תורתו אשר המלכים נשלגים ומתלבנים בה בארץ צלמות וחשך אז נחפו כנפיה בכסף וחמדתה של תורה ומצות כנפי יונה פלומ"א בלע"ז : ואברותיה, כנפים שעופפת בהן : בירקרק חרוץ, פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב ולכך כתבו שמשורר אצל הכסף ויריקרק החרוץ הוא הזהב אשר יובא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק כמו לבן אדמדם שאינו לא לבן ולא אדום ולכך נכפל ירקרק אדמדם: מלכים, אלו תלמידי חכמים כמו שנאמר בי מלכים ימלוכו : בפרש, לשון ופרשו את השמלה בוררין את הדבר כשמלה חדשה: הר אלהים הר בשן, והיכן פירשה בהר סיני שהוא הר אלהים וסמוך לבשן בעבר הירדן : הר גבנונים, הר המיוחד בהרים : גבנונים, לשון הרים על שם גובהם כמו ותבני לך גב כל דבר גבוה קרוי גב: למה תרצדון הרים גבנונים, כל זה מוסב על יי' יתן אומר עוד יאמר להם למה תרצדון הרים גבנונים למה תארובון אתם ההרי' גבנונים הגבוהי' להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו שכינה הוא הר הבית אף הוא לנצח ישכון שם קדושתו קדושת עולם משנבחר לשבתו לא שרת שכינה במקום אחר, ראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן רצד הוא מארב בלשון ערבי אבל מנחם פי' תרצדון כמו תרקדון אף אותו לשון נופל על השיטה הזאת:

רכב אלהים רבתים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש׃ עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם ואף סוררים לשכן יה אלהים׃ ברוך אדני יום יום יעמס־לנו האל ישועתנו סלה׃ האל לנו אל למושעות וליהוה אדני למות תוצאות׃ אך־אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך באשמיו׃ אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים׃ למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאיבים מנהו׃ ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש׃ קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות׃ במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל׃ שם בנימן צעיר רדם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי׃ צוה אלהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו׃ מהיכלך על־ירושלם לך יובילו מלכים שי׃ גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס ברצי־כסף בזר עמים קרבות יחפצו׃

ארתיכין דאלהא תרין רבבן דנור דליק תרין אלפין דאנגליא מדברין להון שכנתא דיי שרת עליהון על טורא דסיני בקדושה׃ סלקתא לרקיע [משה נביא] שביתא שביתא [אלפתא פתגמי אוריתא] יהבתא להון מתנן לבני נשא וברם סרבניא די מתגיירין ותיבין בתתובא שררת עליהון שכינת יקרא דיי אלהים׃ בריך יי כל יומא ויומא טען לנא מוסיף פקודיא עלוי פקודיא תקיפא די הוא פורקננא וסעירנא לעלמין׃ אלהא לנא תקוף ופורקן ומן קדם יי מתגרין ברשיעיא מותא ומפקנות נשמתא בסרנוקא׃ ברם אלהא יתבר ריש בעלי דבבוי ינתר שער גבר די מתהלך בחובוי׃ צדיקיא דמיתו ואתאכלו מן חיות ברא אמר יי מבותנן אתיב אתיב צדיקיא די ישתניקו במצולתיה דימא׃ מן בגלל דיחמון פורענות רשיעיא יטמשון רגליהון בדם קטילין לישן חיורת ברא מן תרבדהון ידהנון מן בעלי דבבא מנהון יסבעון׃ חמון בית ישראל הליכות שכנתך על ימא אלהא אמרין הליכת אלהא מלך כל עלמא בקדושא׃ אקדימו ואמרו שירתא בתר משה ואהרן דמנגנין קדמיהון במצע נשיא צדיקתא די עם מרים מתופפן׃ ביני כנישיא בריכו אלהא רוממו יי עובריא במעי אמהון זרעא דישראל׃ תמן בנימן זעיר בשבטיא דמן שירויא נחת לימא מטול היכנא קבל מלכותא מן שירויא ובתריהון נחתו רברבי יהודה רגמו יתהון שבטיא אבנין וקבילו רבנותא בתרהון רבני זבולן הוון תגריהון רבני נפתלי הוון גבריהון׃ פקד אלהא עושנך אתעשן אלהא שרי בבית מקדשא דנן דעבדת לנא׃ מן היכלך תקבל קורבניא על ירושלם שכנתך שריא מפנקטיהון לך ייתון מלכיא קורבניא׃ נזוף במשרית חייבין תרע ירתהון היך קניא כנישת גברין דמרתחצין בעגליא טעות עממיא רעותיה בעממא די מתעסקין ברעותא באוריתא דזקיקא מן סימא בדר עממיא דלאגחא קרבא צבין׃ ייתון

בם ג׳ מפיק רפין וסי׳ קו תהו׳ וקול המון שלו בה׳ · אדני בם סיני בקדש · פי׳ תר״ין קדמא״י דהיינו זולת אדני בם ה״ם יוצא״ן מכ״לל די״ן ספי״ק וי״ו והד״ין דאדני בם יוצא ג״כ מכ״לל די״ן ספי״ק יוד ועיי״ן בשע׳ המפי״קין בס״סר׳ רבת׳: אמר

י״ ג׳ ר״פ וסים׳ אם לא שריתיך לטוב · הנני פקד אל אמון · מבשן אשי׳ · בתרא כתי׳ אדני: הליכו׳ ד׳ וסי׳ הליכו׳ עולם לו · הליכות אלי מלכי בקדש · הליכות שבא קוו · צופיה הילכות ביתה כן כתיב · חבקוק הלכות כתיב · איוב הליכת כתיב · ושאריהון הליכות כתיב: ג׳ פסוקי׳ שרי שרי שרי וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו:

רכב אלהים וגו׳ · עוד זה מוסב על יי׳ יתן אומר להזכיר חבת עמו אף כשנגלה רכב אלהים רבותים של אלפים שנאנים שנונים מלכים חדים ויי׳ היה ביניהם בסיני בקדש אף שם עלית אתה נגיד עמי משה בן עמרם למרום שבית שבי את התורה ולקחת מתנות מן העליונים לתתם לבני אדם: ואף סוררים לשכון יה אלהים · אף עוד גרמת ששכן הקב״ה במשכן בתוך עם שהיו סוררים וממרים ומקניטי׳ אותו: ברוך יי׳ וגו׳ · זה מן השיר האמור למעלה שירו לאלהים: יעמוס לנו · יתן לנו ישועה רבה מכל עומס ככל אשר נוכל שאת מנאתי יום יום יעמוס לנו כל הימים כן נהג בנו לכל צרה ישועתה: האל לנו אל למושעות · אל מושיע הוא לנו ולפניו יש הרבה תוצאות מיני מות תוצאות דרכים אל המות אך לא עלינו הוא נותנם אבל ימחץ בהם ראש אויביו: קדקד שער · קדקדו של עשו שהוא איש שעיר המתהלך תמיד באשמיו ואינו חוזר מרעתו: אמר יי׳ מבשן אשיב · כי כן הבטיח להשיב אותנו מתוך אבירי בשן ומאיי הים: למען תמחץ רגליך בדם · כשימחץ את ראש האויב תהא רגליך בוקעת בדמם תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו מחצה וחלפה רקתו כמו בקעה ולשון משנה הוא והיו עולי רגלים בוקעים על ארכובותיהם בדם לא תמחץ שם כלי שמולכין בו יין מן הכור מחץ שמו במסכת עבודה זרה · ולשון כלביך מדם האויבים: מנהו · תהי פרנסתו כדאמרינן מאי משמע דמן ליסנא דמזוני הוא דכתיב אשר מנה את מאכלכם וגו׳: ראו הליכותיך אלהים · כלומר לאלו נאה לך להושיע שכשראו הליכותיך בקודשך בים קדמו שרי׳ לומר לפניך שירת הים ואחריהם באו הנוגנים אלו המלאכים: בתוך עלמות תופפות · בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה התוף בידה ואמרו בשבחם במקהלות ברכו אלהים: ממקור ישראל · אף עוברים ממעי אימן אמרו שירה: שם בנימן · הצעיר נעשה רודה עליהם רודם כמו רודם בקמץ משם זכה להיות מלך לפי שירד תחילה לים וכן אמר לו שמואל לשאול הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ותרגמו יונתן שבטא דבנימן עבר בימא ברים כל שאר שבטיא: שרי יהודה רגמתם · מתקנאים בהם חורקין בהם אבנים וכן שרי זבולן ונפתלי וכן אמר לו צוה אלהים עוזך · ל״א רגמתם ריקמתם לבושי בגדי ריקמתם לשון ארגמן כך חברו מנחם: עוזה אלהים וגו׳ · עכשיו חוזר המשורר לתחילתו שהתפלל יקום אלהים ויפוצו אויביו עוזה אלהים והתגבר אשר כל אלה פעלת לנו ומהיכלך על ירושלם וגו׳ וממה שיראו המלכים כבוד היכלך אשר על ירושלי׳ יובילו לך דורון ושי: גער חית קנה · הוא עשו שנמשל כחזיר יער הדר בין הקנים: עדת אבירים בעגלי עמים · עם שמנו ועשתו כפרים אבירים בתוך שאר האומות שאינם אלא כעגלים לנגדם: מתרפס ברצי כסף · אינם מתרצים לכל אדם אלא אם כן מרצה להם מעות: בזר עמים · פזרו את השבטים כלא אף חובב עמים ותמיד קרבות יחפצון חפצים להלחם בנו: יאתיו

רכב · זה לבק עם חמד אלהים לשבתו וטעם רבותים כמו שביבות אליפע רבבות רבות: אלפי · שנים במספר כמו אלף אלף וא״לף שנאן תחת יוד בניין קניין וי״א כי זה רמז למספר הלוים במדבר ואין זה מטעם המזמור וטעם יי׳ בם השכינה בם בסיני בקדש ויחסר כ״ף כמו ועיר פרא אדם יולד והנה הטעם כי קדושת ארץ ישראל בהר סיני: עלית · דברי בן אדם לדוד וזה אמרו ברוח ה׳ הקדש או תפלה וטעם למרום המדברים ה׳ הנבואים: לקחת מתנות באדם · העבדים הנמכרים ואף סוררים ויכרתו ברית עמך הסוררים שיתגיירו וישכנו עם מקום השכינה: ברוך אדני · יודה השם שהגביר ידו: יעמוס לנו · ברכותיו וי״א כי הפעול הוא ישועתנו ויהיה האל בעבור אל למושעות לנו האל לנו הוא לבדינו למושעות ויש לו תוצאות וסבות להמית אויבינו: אמר · פירוש׳ רבים ראיתי ואין אחד מהם קשור באשר לפניו ואחריו ולפי דעתי כי פירושו כי האויב הבא אל בשן אל ארץ ישראל ככה ישוב אל ביתו כאשר ישוב הטובע במצולות ים וטעם אמר כך גזר השם כאשר פירשתי בכמה מקומות: למען תמחץ רגלך · כף רגלך לנכח דוד כי עלית למרום ות״ו תמחץ רגלך לשון נקבה כמו רגלי עמדה במישור ותהיה המלה מהפעלים העומדי׳ ות״ו תמחץ לנכח דוד וזה דקדוק משל ור׳ יהודה אמר כי תמחץ הפוך כמו חמוץ בגדים: לשון כלביך · רמז לאויבים שהיו מדברים על דוד · מאויבי׳ מדם אויבים · מנהו · כמו מן הוא והאלה ובא משוגה בעבור היותו סוף פסוק וי״א מאויבים מהכלל ומנהו כמו ממן מנהו רמז למלכ׳ ואחרי׳ אמרו כי מנהו כמו בוהו והשלם נקודות אין מנהג שימצאו תחת קמץ גדול כי הוא פתח קטן: ראו · ישראל אלו הדרכים וההליכות שהלך השם עם ישראל פעם אחרי פעם וטעם בקדש השמים כמו הככבים ממסלותם: קדמו · תופפות · שם התאר או פועלות מפעלי הכפל ונקמץ הפ״א בעבור היותו סוף פסוק רק מתופפו׳ על לבביהן מעלומי העין: במקהלות · ממקור ישראל · היוצאים ממקור ישראל כמו וממי יהודה יצאו: שם בנימן צעיר · במספר כי היה הזמן קרוב לדבר פילגש בגבעה או בעבור היותו קטן מכל הבנים וטעם רודם הרודה שים להם והמ״ם סימן במקהל׳ ובא בקמץ קטן תחת גדול כמו המעלם מים ורגמתם כמו שרים וככה רגם מלך וכבר הזכרתי זה הפסוק בתחלת המזמור: צוה · עזך · לנכח דוד וזה עזה כמו הנבילה אתה האלהים פעלת לנו והנה משקל עזה כמו חקה: מהיכלך · הטעם כי מהיכלך הכ״ף לנכח דוד עד המקומות הרחוקים תהיינה המנחות המובאות לך: גער · כמו הנני גוער לכם שאין בו בי״ת: חית · קהלת חיתך ישבו בה: קנה · החיה שהרמחים ארוכים כמו הקנה וכן שם רמחיהם בלשון קדר: בעגלי עמים · כמו עדת אבירים כמו אבירי בשן פרות הבשן והטעם כפול גער בהם עד שיהיה כל אחד מהם מתרפס לפניך · ברצי כסף לתת מס אחר שפזרו כל האנשים החפצים להלחם עמך · בזר כמו ורכוש להם יבוזו וקרבות כמו המלמד ידי לקרב: יאתיו

אבן עזרא

יאתיו חשמנים׳ שנים כחשמונאי׳ וכוש תריץ ידיו בזהב: ממלכות׳ המביאות המס לדוד: לרוכב׳ בקשור בי״ת כדרך הבהמה אשר אני רוכב בה והטעם שמי השמים וטעם קדם יש לו סוד כנגד כי הדור ופעול יתן קול עוז: תנו׳ פירש מה הוא הקול שהשם אמר תנו עז להודות בדיבור: על ישראל׳ שהם סגולתו מכל הארץ עליהם תראה גאותו: ועזו בשחקים׳ כי משם יבוא העוז לישראל: נורא׳ יהיה נורא אלהים בארץ ממקום המקדש ב כדרך ברוך יי׳ מציון והנכון כי בית המקד׳ בארץ מכוון כנגד בית המקדש בשמים כמו וזה שער השמי׳ והוא סוד מכוסה ובעבור שהזכיר תנו עז לשהים בדיבו׳ שיודו שהו׳ בעל העוז אמר שהעוז ב במעשה באמת נם התעצומות השם יתן אותם לישראל והודו׳ לשם על כן ברוך א אלהים: למנצח על ששנים׳ פיוט תחלתו כן: הושיעני׳ כי באו מים׳ המשיל האויבים למים כמו ימשני ממים רבים: טבעתי ביון׳ רפש כמו מטיט היון: ואין מעמד׳ העי״ן בקמץ חטף כמו היה מעמד במרכבה והיה ראוי להיותו בפתח כי הוא שם ר׳ משה אמר שהוא שם על משקל מוקטר מוגש והשתנה בעבור אות הגרון: ושבולת׳ כמו הנהר וטעם שטפתני כמעט קט והיא תשטפני כ כדרך ונשמה לא כ נותרה בי והעד כי הוא מתפלל אחר כן אל תשטפני: יגעתי׳ נחר׳ מנוזרת וחרה נחשתה ובאה הנו״ן שבור כדרך אל מקדשי כי נחל והוא בניין נ נפעל מפעלי הכפל: כלו עיני׳ בעבור היותו מיחל: רבו׳ מצמיתי׳ כדרך מחשבתם וככה וירא בלק בן צפור מלך מ מואב וילחם בישראל והאנשי׳ רדפו אחריה׳: אלהים אתה׳ דין האמת: אתה ידעת׳ אם הייתי אויל: ואשמתי׳ לזה הצוררי׳ בשגגה או בזדון כאש׳ יזכיר אויבי שקר ולמ״ד לאולתי נוסף כלמ״ד הרגו לאבנר: אל׳ יי׳ צבאות׳ שהוא אלהי השמים כי הצבאות שמה הם׳ אלהי ישראל׳ שהם צבאותיו בארץ: כי עליך׳ בעבורך בעבור שאני עבדך יחרפוני צוררי: מוזר׳ והטעם השתניתי עד שלא יכירני אחי כאילו הייתי זר: כי׳ טעם קנאת ביתך שהיו הצוררים מחרפים הבית שהיה שם הארון והקרוב כי זה המזמור נאמר ברוח הקדש על זמן הגלות והעד ויבנה ערי יהודה: ואבכה׳ הפעול נפש כמו ולבכותה: ותהי׳ כאשר הזכרתי כי כח השם בפועל שעבר או עתיד וככה הוא ואבכה בכיה היתה לחרפות לי: ישיחו׳ יספר שילעגו לי בני אדם יושבי שער בעבור עוונותיו: ואני׳ מתפלל אולי אמצא עת רצון: באמת ישעך׳ בישעך באמת ויש אומרים כמו בבעל פעור בעבור ואיננו נכון בעיני:

לבני ג׳ מטעי׳ דסבי׳ לפני ופנתי לבני אמי

תהלים

שירו לאלהים ב׳ ובענינא וסי׳ שירו לאלהים זמרו שמו׳ ממלכות הארץ שירו לאלהים: ועזו ד׳ וסימ׳ דרשו יי׳ ועזו דתהלות׳ וחברו דדה׳ ועזו ואפו על כל עזביו דעזרא׳ ועזו בשחקים: ממקדשיך ב׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ מרוב עוניך בעול רכלתך׳ נורא אלהים ממקדשיך: ברוך אלהים ב׳ א׳ רף וא׳ סף אשר לא הסיר

לב יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים׃ מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ אֲדֹנָי סֶלָה׃ לָרֹכֵב בִּשְׁמֵי שְׁמֵי־קֶדֶם הֵן יִתֵּן בְּקוֹלוֹ קוֹל עֹז׃ לה תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים׃ נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים׃

סט

א לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוֹשַׁנִּים לְדָוִד׃ הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד־נָפֶשׁ׃ טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה וְאֵין מָעֳמָד בָּאתִי בְמַעֲמַקֵּי־מַיִם וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי׃ יָגַעְתִּי בְקָרְאִי נִחַר גְּרוֹנִי ה כָּלוּ עֵינַי מְיַחֵל לֵאלֹהָי׃ רַבּוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי שֹׂנְאַי חִנָּם עָצְמוּ מַצְמִיתַי אֹיְבַי שֶׁקֶר אֲשֶׁר לֹא־גָזַלְתִּי אָז אָשִׁיב׃ אֱלֹהִים אַתָּה יָדַעְתָּ לְאִוַּלְתִּי וְאַשְׁמוֹתַי מִמְּךָ לֹא־נִכְחָדוּ׃ אַל־יֵבֹשׁוּ בִי קֹוֶיךָ אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת אַל־יִכָּלְמוּ בִי מְבַקְשֶׁיךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כִּי־עָלֶיךָ נָשָׂאתִי חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָנָי׃ מוּזָר הָיִיתִי לְאֶחָי וְנָכְרִי לִבְנֵי אִמִּי׃ י כִּי־קִנְאַת בֵּיתְךָ אֲכָלָתְנִי וְחֶרְפּוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלָי׃ וָאֶבְכֶּה בַצּוֹם נַפְשִׁי וַתְּהִי לַחֲרָפוֹת לִי׃ וָאֶתְּנָה לְבוּשִׁי שָׂק וָאֱהִי לָהֶם לְמָשָׁל׃ יָשִׂיחוּ בִי יֹשְׁבֵי שָׁעַר וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר׃ וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ יְהוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ׃

תרגום

ייתון בנוי דחם חוסמניא ממצרים לארתגירא בנוי דכוש ירהטון למפרש ידיהון בצלו קדם אלהא: מלכות ארעא שבחו קדם יי שבחו יי לעלמין: ליתיב על כורסיה בשמי שמיא מן לקדמין הוא במימריה יהב בקליה קל רוח נבואתא לנבייא: הבו יקר עושנא לאלהא די על ישראל ביותנותיה ועושניה בשמיא: דחיל אלהא מן בית מקדשך תקיפא דישראל הוא יהב עושנא ותוקפא לעמיה בריך אלהא:

סט לשבחא על גלות סנהדרין על יד דוד: פרוק יתי אלהא ארום מטו משריית חייבין עד די אעיקון לי היך מיא דמטו עד נפשא: טמעית בגלותא היך במיא דמצולתא ולית אתר למקום מטית בעמקי תקוף סיעת רשיעיא ומלכא רשיעא אגלי יתי: אשתלהית במקרי אתחרחר ענקי כלו עיני מלאורכא לאלהי: סגיען מן סערן דרישי סנאי מגן תקפו מקטיני בעלי דבבי סהדי שקרא דלא אנסית על סהדותכון הכבן אשלם: אלהא את ידעתא לטפשותי וסורחנותי מן קדמך לא אתכסיאו: לא יבהתון בי דסברין עלך ולא יכספון בי דתבעין אולפן מנך אלהא דישראל: ארום אמטולתך סוברית חסודא חפת כסופא אפי: נוכרי אתחשיבית לאחי והיך בר עמין לבני אמי: ארום טננא דבית מקדשא גמרת יתי וחסודי רשיעיא דמחסדין לך במשתפהון טעותהון לאיקרך נפלו עלי: ובכית בצומא דנפשי והות חסודתי לקלנא לי: ויהבית תחות כסותי סקא והוית להון למתלא: ימללון עלי יתבי תרעא בית קרנתא וזמריהון דאזלין למשתי מרות בבית קרקסן: ואנא צלותי קדמך יי בעדן רעוא אלהא בסגיעי טובך עני יתי בקשוט פורקנך: פצא

מסורה

תפלתי׳ ותעצמו׳ לעם ברוך אלהים: סט מעמד ב׳ והמלך היה מעמד במרכבה׳ טבעתי ביון מצולה ואין מעמד: אדני יי׳ ח׳ כתיב כן באורייתא ובכתובין וסימ׳ ויאמר אברם אדני יי׳ מה תתן לי׳ ויאמר אדני יי׳ במה אדע כי אירשנה׳ אדני יי׳ אתה החלות׳ ואתפלל אל יי׳ ואמר אדני יי׳ אל תשחת׳ ואני קרבת אלהים לי טוב׳ אל יבשו בי קויך׳ אבא בגבורות אדני יי׳׳ כי אתה תקותי אדני יי׳׳ וכל נביאים דכוו׳ אדני יי׳ כתיב במה יי׳ אלהים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן יט: ואבכה ג׳ וסימ׳ בעוד הילד חי צמתי׳ ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי דנחמיה׳ ואבכה בצום נפשי:

רשי

יאתיו חשמני׳ ׳ אז כשתחריב את עשו ויקום מלך המשיח יביאו לך דורונות ממצרי׳ ומכוש ומנחם פתר חשמנים שם מדינה יושבי השמונה והפותרים פותרין אות׳ לשון דורון: שירו לאלהים׳ שהראה גדלו וגאל את עמו: הן יתן׳ הן נותן: נורא אלהים ממקדשיך׳ ממה שהחרבתו אתה יראוי אם למקדשו לא נשא פנים קל וחומ׳ לרשעי האומות ומדרש אגד׳ אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך כשהקב״ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס וכן הוא אומר בקרובי אקד׳ ונקדם בכבודי במיתת שני בני אהרן ורבותינו דרשו כל המזמור עד ברוך יי׳ יום יום על מתן תורה ונפס כדבו׳ במתן תורה ואיתך ישבו בה ואני אין לבי מתיישב לאמן לשון ישבו בה כלשון נתיישבו בתורה וההר חמד אלהים לשבתו אין לבי מתיישב לדרשו על הר סיני ש שהרי לא לשבתו חמדו ולא לשכו׳ בו לנצח וכאן כתיב ישכון לנצח וכן מלכי צבאו׳ פירשו כמו מלאכי׳ צבאות ואין זה לשון מקרא: על ששנים׳ על ישראל שהם כשושנה בין החוחים שהחוחים מנקבין אות׳ והתפלל עליהם: כי באו מים׳ האומות: ביון מצולה׳ בבוץ טיט של מצולה: שבולת׳ הוא שטף חוזק הנהר פי״ל בלע״ז: נחר יבש כמו חרה מני חורב: כלו עיני׳ כל תוחלת ממושכ׳ קרויה כליון עינים כמו וכלות אליהם כל היום מכלות עינים ועיני רשעי׳ תכלינה: אויבי שקר׳ שונאים אותי על שקר שאין אני רודף אחר שקר שלהם לתפוש טעותם: אז אשיב׳ כשהם נאספים עלי אני משחד אותם בממון מה שלא גזלתי מהם: אל יבושו בי קוויך׳ אל תניחני בידם פן יבושו קוויך במה שמאורע בי ויאמרו הלא כך אירע למי שהיה מקוה להקב״ה: לאחי׳ לעשו: קנאת ביתך׳ ראו החבה שהנהגת בנו בעוד ביתך קיים ונתקנאו בי: ואבכה בצום נפשי׳ בתעניתי: ותהי לחרפות לי׳ מה שאני בוכה ומתענה לפניך הם מתלוצצים עלי ׳מש׳ ונגינותי בי לשותי שכר: ואני תפלתי לך יי׳ ׳ יהי עת תפלתי עת רצון: גאל

נואת

וממעמקי אילין מילין לית דכוו' וממעמקי ל' הצילני מטיט ואל אטבעה · וממקדשי ל' זקן בחור ובתולה · וממועצותיה' ל' ויאכלו מפרי דרכם · וממצוקותיהם ל' ויצעקו אל יי' בצר להם · וממנה ל' הוי כי גדול היום ההוא · וממעון ל' קדשו יתן קלו שאג ישאג · וממזרח ל' ויראו ממערב את שם יי' · וממערבה ל' למען

טו הצילני מטיט ואל־אטבעה אנצלה משנאי וממעמקי־מים : אל־תשטפני · שבלת מים ואל־תבלעני מצולה ואל־תאטר־עלי באר פיה : ענני יהוה כי־טוב חסדך כרב רחמיך פנה אלי : ואל־תסתר פניך מעבדך כי־צר־לי מהר ענני : קרבה אל־נפשי גאלה למען איבי פדני : כ אתה ידעת חרפתי ובשתי וכלמתי נגדך כל־צוררי : חרפה · שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי : ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ : יהי־שלחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש : תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד : כה שפך־עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם : תהי־טירתם נשמה באהליהם אל־יהי ישב : כי־אתה אשר־הכית רדפו ואל־מכאוב חלליך יספרו : תנה־עון על־עונם ואל־יבאו בצדקתך : ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל־יכתבו : ל ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני : אהללה שם־אלהים בשיר ואגדלנו בתודה : ותיטב ליהוה משור פר מקרן מפריס : ראו ענוים ישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם : כי־שמע אל־אביונים יהוה ואת־אסיריו לא בזה : לה יהללוהו שמים וארץ ימים וכל־רמש בם : כי אלהים · יושיע ציון ויבנה ערי יהודה וישבו שם וירשוה : וזרע עבדיו ינחלוה ואהבי שמו ישכנו־בה :

פצא יתי מן גלותא דמתילא לטינא ולא אטמוע אתפצי מן סנאי דדמין לעומקי מוי : לא יגלי יתי מליך תקיף ולא יסלעם למחפי עלי מצולתא חסין ולא יפתח עלי גהנם פומה : עני יתי יי ארום טב חסדך היך כסגיעות רחמך תסתכל לותי : ואל תסתלק שכנתך מעבדך ארום עיק לי סרהב עני יתי : קרב לות נפשי פרוק יתה מטול דלא יתרברבו עלי בעלי דבבי פרוק יתי : את ידעתא קלני ובהתי וכסופי לקבלך קימין כל מעיקי : קלנא תברת לבי והא היא תקיפא ואמתגירת למרי מספדיא וליתהון ולמרי תנחומין ולא אשכחית : ויהבו בסעודתי מרירת רישי חורמני ולצחותי אשקיאו יתי חלא : יהי פתורהון דסדרו קדמי באכלי קרמיהון לקולא ונכסתהון לתקלא : יתחשכן עיניהון מן למחמי וחרציהון תדירא תזעזע : שדי עליהון רוגזך ותקוף רוגזך ידבקנון : תהי משכנותהון צדיא במשכניהון לא יהי יתיב : ארום די אנת מחיתא רדפו ומן דכאיב על קטולך ישתעין : הב עוית על עויתהון ולא ידכון למעל בכנישת צדיקיך : יתמחון מספר דכרן חייא ועם צדיקיא לא יתכתבון : ואנא עניא וכאבא פורקנך אלהא תשזבנני : אשבח שום אלהי בשירא וארבניה בתודתא : ותשפר צלותי קדם יי מן תור פטים ובחיר דקריב אדם קדמי דקדימו קרנוי לטלפוהי : חמון ענותניא ויחדון תבעי אולפן מן קדם אלהא ויחי לבכון : ארום מקבל צלותהון דחשיבי יי ולאסירוי לא בסר : ישבחוניה מלאכי שמיא ויתבי ארעא ימיא וכל דרחשין בהון : ארום אלהא יפרוק ציון וישכלל קרוין דיהודה ויתובון תמן וירתונה : ובני עבדוי יחסנון יתה ורחמי שמיה ישרון בגוה :

לשבחא

רשי

ואל תאטר · ואל תסגור עלי : באר · צרה נכריה זו את פיה לבלעני תאטר כמו אטר יד ימינו שאינו משתמש בה : קרבה אל נפשי · קרב אלי : גאלה · גאול אותה : ואנושה · ואאנש ואחלה כמו כי אנושה מכותיה וכמו ויאנש הילד לבת שבע ואם תאמר היאך האל"ף זו משמשת שורש ומשמשת שימוש המיסב הדבו' אל המדב' כן דרך תיבה שתחילתה אל"ף כגון ואהב את יעקב אני אהבי אהב הרי הוא כמו ואאהב וכן אסף אסף כמו אאסף : לנוד · שינודו לי אוהבים לנוד לי ולנחמני : בברותי · בסעודתי כמו תבא נא תמר אחותי ותבר' מידה : ראש · מרה : ולשלומי' · כשיקוו לשלום יהפך שלומים למוקש : כי · את העם הזה אשר אתה הכית רדפו אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה : ואל מכאוב חלליך יספרו · דבריה' לבא בעצה נשחיתם בהיותם כאבים : ותיטב · הלולי ליי' משור פר · זה שור שהקריב אדם הראשון שנברא בקומתו וביום שנברא שור ביום הביאו שהשור בן יומו קרוי שור שנאמר שור או כשב או עז כי יולד בו ביום נדמה לפר שהוא בן שלש : מקרין מפריס · קרנותיו קדמו לפרסותיו שהרי בקומתו ובקרניו נברא וראשו יצא מן הארץ תחילה כדרך כל הנולדים הוציאתן הארץ כמאתן קרניו קדמו לרגלין :

לדוד

ידעו ממזרח שמש · וממצרים ל' כי נער ישראל ואהבהו · וממשפט ל' מעצר וממשפט : יכתבו ד' וסי' יסורי בארץ יכתבו · ועם צדיקים אל יכתבו · ובכתב בית ישראל אל יכתבו · ועל ספרך כולם יכתבו : ויחי ג' וסימ' ויחי עוד לנצח לא יראה השחת · ראו ענוים וישמחו · ויחי ויתן לו מזהב שבא : וירשוה ד' וסימ' נמס' בישעיה סי' ס"ה : ואהבי ד' וסימ' נמסר בהושע ריש סימ' ג' :

אבן עזרא

ואת היא תפלתי הצילני מטיט זה הוא בוין · וממעמקי מים כנגד מצולה : אל · ואל תאטר עלי פיה · כי יש שם מים חיים ותאטר כמו תסתם ותסגר כמו איש אטר יד ימינו : ענני · כי טוב חסדך · הטעם מטיב או כמה הוא טוב לי : ואל · בעבור היותו במקום נסתר במעמקי מים : קרבה · אמר רבי משה כי קרבה כמו וקרב אותם ומלת גאלה כמו גאולתה וככה יפל"ם רבי משה קר"בה דרך צווי פועל יוצא ויתפלל לשם קרבה גאולת נפשי כמו וקרב אותם שהוא צווי כמו בלע יי' פלג לשונם על כן נקרב כולו פתוח וגאלה שם פתח כמו זהבה שללה על כן הוא גאולתה כך פי' לי החכם שיחיה והנכון שהוא כמו זכרה לי וגאלה צווי על דרך ולמדה את בני ישראל או תחסר מלת אשר וכן הוא קרבה אל נפשי אשר גאלה והטע' מי שגאלה וטע' למען אויבי שיעשו לי חמס : אתה ידעת' מה שים בלבם לחרפני כי נגדך כל צררי : חרפה · חרפת' אשר יחרפוני השפילו לבי : ואנושה · האל"ף סימן המדבר ותחסר אל"ף ויאנש וכא שורק תח' חולם כמו יספונו הם : לנוד · כמו לנוד לו : ויתנו בברותי · בעבור שהם כאשר הזכיר ואכה כנוס נפשי והטעם רעב וצמא בברותי מגזר' הבריים : יהי · כנגד ויתנו בברותי ראש : ולשלומים · תחת שלומים כלמ"ד ותהי להם הלבנה לאבן : תחשכנה · כאשר לא יראו ויעמדו או יפלו : שפך · קשור כאשר לפניו כאש' יפלו שפוך עליהם למעלה וזעמך שאם ברחו ישיגם חרון אפך כאשר לא ימלטו הם תחרב טירתם : כי · אמר רבי משה ולהכאיב חלליך יספרו זה לזה שאנחנו מוכים וחללי' : תנה · תן זה העון שיספרו ויתהללו עם עונם : ואל יבואו · אמר רבי משה כי טעמו בדרך צדקה שתעשה עמהם ולפי דעתי שפי' הכתו' הבא אחריו ועם צדיקים אל יכתבו : ימחו · כבר פירשתי בספרי כי ספ' החיים הם השמ' ושם כל הגזירות העתידות להיותם כתובות ביום הבראם : ואני · תשגבני · כנגד עני : אהללה · וטעם בתודה שאודה החסד שגמלני : ותיטב · משור · מ"ם משור יתרת את' כאילו הוא כתוב משור מפר כדרך ככבש אלוף כ ככבש כאלוף כי השור גדול מהפ' ואיך יסמוך שור ל פר כמו קח את פר השור : מקרין מפריס · שב אל הפר לבד שנראה קרנו ופרסתו הטעם שאינו קטן מאד : ראו · וי"ו ויחי לבבכם כפ"א רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו ואתם דורשי אלהים ראו זה ויחי לבבכם : כי אביונים · כנגד שהזכיר ואני עני וכואב : אסיריו · כמחשבת אויביו שיאסרוהו ואם על בני הגלות יותר נכון : יהללוהו · שוכני שמים והארץ ועוברי ימים או דרך משל כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה : כי · ויש אומרים כאשר אהללנו יהללוהו שמים וארץ ואם על הגלות יהללוהו בהושיעו ציון והזכיר ערי יהודה שיש להם חלק בירושלם : וזרע · הטעם וירשוה הם ובניהם בימי דוד או בימי המשיח :

למנצח

למנצח לדוד להזכיר, טעם פיוט תחלתו כן: אלהים, חושה, בעבור אחר בתחלה כאילו כתוב אלהים חושה להצילני כדרך נר אלהי' נשמת אדם ורבים ככה: יבושו, כאשר תעזרני מיד יבושו: יסוגו אחור, בנין נפעל כמו יסוגו יחדיו מגזרת סיג ירחה סיגים: ישובו על עקב, כמו בעקבי הצאן ויש אומרים בעבור עונם ושכר שמביישים אותי כמו במרס עקב רב כמו תגמול, ואלף ישישו כאשר יבושו הם אז ישישו מבקשך וירימו קול: ואני, כשמשמעו עני ואביון או כעני ואביון או כמחשבת האויבים ולי כמו אמרי לי אחי הוא: אל תאחר, עזרי פועל יוצא או פועל עומד אל תאחר כמו מדוע אחרו, לאיותך עזרי: בך יי' חסיתי, הנכון בעיני כי זה המזמור דוד חברו כמו המזמור ברכי נפשי את יי' שהי נגלת מאד כי הוא דבק: בך, אתה השם עומד לנצח על כן לא אבוש לעולם: בצדקתך, הטעם שתדין בצדק כי אויבי יעשו לי עול: היה לי, כמו מעון להסתר בו על כן אחריו לבא תמיד כי כל מעון הוא למעלה וטעם צוית שהבטיחו שמואל או על דרך הוא צוה ויעמד כמו דבור השם שהטעם על הנגזרו' על ידי המלאכים: אלהי, התברר טע' בצדקתך: וחומץ, כמו אשרו חמוץ: כי, אין לי תקוה זולתך וככה אותך קויתי מיו' היותי על האדמה וזה הוא מבטחי מנעורי: עליך, גוזי, כמו ויגז שלוים על כן תהלתך בך תמיד: כמופת, הטע' בעבו' שנסמכתי עליך ואתה סמכתני הייתי כמופת לרבי' שלא היו מאמינים בך כדרך והיה יחזקאל לכם למופת: ימלא, כנגד בך תהלתי ככה עד שימלא פי והטעם כל ימי: אל, הטעם כאשר עזרתני מנעורי עזרני עת זקנתי: כי, לי, בעבורי כמו פן יאמרו אויבי לי: ושומרי נפשי, שהייתי מחשב שהם עוזרי נועצו יחדיו עם אויבי: לאמר, זה אומרים ואומרים אלה לאלה: אלהים אל תרחק, אם רחק יום ישועתי יחשבו כי רחקת ממני: יבושו, שוטני נפשי, הם שהיו אוהביו שוטני נפשו: ומבקשי רעתי, הם אויבי: ואני, הטע' אם רחק יום ישועתי אני תמיד אייחל ואוסיף להללך: פי, צדקתך, שעשית לאחרים ועמי בימים הראשונים והתשועות שעשית: כי לא ידעתי, כדרך כי עם קשה עורף הוא אף על פי שלא אדע מספריהם ואולם ספורו' תחת שורק על משקל גבורו': אבוא, לספר גבורותיך ובעבור כי משפטי רבים מהגבורים להשתדר על כן אזכיר צדקתך לבדך: אלהים, כמה היה משפטי להלך כי אתה למדתני כמו רגילות כמו פלא למוד מדבר וגם עזרני להלך כמנהגי: זרועך

ע' למנצח ב' בטעם וסים' למנצח דקוה קויתי, למנצח להזכי' : בשתם ד' וסים' הנני עשה את כל מעניך דסוף צפניה, ישמו על עקב בשתם, ויעטו כמעיל בשתם, ישובו על עקב בשתם: ויאמרו ט' רפי' וסים' בישעיה סים' יד: תאחר ג' וסים' נמס' בסיפ' סים' מ': עא מעון ד' וסים' והבטת צר מעון, למה תבעטו, היה לי לצור

ע

למנצח לדוד להזכיר: אלהים להצילני יהוה לעזרתי חושה: יבשו ויחפרו מבקשי נפשי יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי: ישובו על־עקב בשתם האמרים האח האח: ישישו וישמחו בך כל־מבקשיך ויאמרו תמיד יגדל אלהים אהבי ישועתך: ואני עני ואביון אלהים חושה לי עזרי ומפלטי אתה יהוה אל־תאחר:

עא

בך־יהוה חסיתי אל־אבושה לעולם: בצדקתך תצילני ותפלטני הטה־אלי אזנך והושיעני: היה לי לצור מעון לבוא תמיד צוית להושיעני כי־סלעי ומצודתי אתה: אלהי פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ: כי־אתה תקותי אדני יהוה מבטחי מנעורי: עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוזי בך תהלתי תמיד: כמופת הייתי לרבים ואתה מחסי־עז: ימלא פי תהלתך כל־היום תפארתך: אל־תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל־תעזבני: כי־אמרו אויבי לי ושמרי נפשי נועצו יחדו: לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי־אין מציל: אלהים אל־תרחק ממני אלהי לעזרתי חושה: יבשו יכלו שטני נפשי יעטו חרפה וכלמה מבקשי רעתי: ואני תמיד איחל והוספתי על־כל־תהלתך: פי יספר צדקתך כל־היום תשועתך כי לא ידעתי ספרות: אבוא בגברות אדני יהוה אזכיר צדקתך לבדך: אלהים למדתני מנעורי ועד־הנה אגיד נפלאותיך:

ע לשבחא על יד דוד למדכר על צרוך לבונתא: אלהא לפצאה יתנא יי' לסעדי זריז: יבהתון ויתחסרון תבעי נפשי יזורון לאחורא ויכספון דצבין בישתי: יתובון לאחורא מטול די כמנו עלי יתפרעון היך בהירתהון דאמרין עלי חדינא חדינא: יחדון וידוצון במימרך כל תבעי אולפן מנך ויימרון תדירא יסגי יקריה דיי' רחמי פורקנך: ואנא עניא וחשיכא אלהא זריז לי סעדי ושזבותי את הוא יי' לא תוחר:

עא במימרך יי' רחיצית לא אבהת לעלם: בצדקתך פצי יתי ושזבנני אצלי לותי אודנך ופרוק יתי: הוי לי לטינר תקיף עשין למעל תדירא פקדתא למפרק יתי ארי תוקפי וכרך חוסנא את: אלהא שזיב יתי מן יד רשיעא מן ידא דמרי עילא וחטוף: ארום את הוא סוברי יי' אלהי רוחצני מן טליותי: עליך סמכית מן כריסא מן מעיא דאמי אנת מפקי במימרך תושבחתי תדירא: היך תמהא הויתי לסגיעין ואנת רוחצני ועושנא דילי: יתמלי פומי תושבחתך כל יומא שבהורך: לא תטלוק יתי לעדן סיבו כד יפסוק חילי לא תשבקני: ארום אמרו בעלי דבבי עלי ביש ונטרי נפשי יתמליכו כחדא: למימר אלהא שבקיה רדופו ואחידו יתיה ארום לית דפצי: אלהא לא תרחיק מני אלהי לסעדי זריז: יבהתון ישתיצון סטני נפשי יתעטפון קלנא וכסופא דתבעי בישותי: ואנא תדירא אוריך ואוסיף על כל תושבחתך: פומי ישתעי צדקותך כל יומא פורקנך ארום לא ידעית מנינהון: איעול בגבורתא דיי' אלהים אדכר צדקותך בלחודך: אלהי אליפתני בנסא מן טליותי ועד העדנא אשני פרישתך: ולחור

רשי

לדוד להזכיר, לשון תפילה הוא כמו ואתכנו בשם יי' אלהינו נזכיר וכן בדברי הימים להזכיר ולהודות ליי' ובמדר' תילי' ראיתי משל למלך שכעס על צאנו וסתר את הדיר והוציא את הצאן ואת הרועה אחר זמן החזי' את הצאן ובנה את הדיר ולא הזכיר את הרועה אמר הרועה הרי הצאן מוחזר והדיר בנוי ואני איני נזכר כך למעלה מן הענין כאמר כי אלהים יושיע ציון ובונ' ואוהבי שמו ישכנו בה הרי הדיר בנויה והצאן כנוס והרועה לא נזכר לכך כאמר לדוד להזכיר אלהים להצילני: ישובו על עקב בשתם, מדה במדה כמו שעשו לי: על עקב, באותו מעגל עצמו אכ'ישטר"אם בלע"ז: האומרי' עלי: האח, לשון חדוה בראותו באויבו כרצונו: חוסה לי, לעזור: לבא תמיד, באותו מעוז להכנס בתוכו מן הרודף: צוית להושיעני, פעמים רבות הושעתני על ידי שלוחיך: וחומץ, כמו חומס וכן אשרו חמוץ גזול: אתה גוזי, אתה מוציאי ומעבירי כמו ויגז שלוים כי גז חיש ונעופה: כמופת הייתי לרבים, רבים ראו צרותי ודאגו פן יקראם דוגמ' צרותי פן אהיה להם לאות כאשר הוקרה לזה כן יקרה לנו כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת: לעת זקנה, אם זקנתי בחטאים כלומר שחטאתי הרבה: כי אמרו אויבי לי, אמרו אויבי עלי ונועצו יחדיו לאמר אלהים עזבו אין אנו נענשין עליו שנכשל בעבירה: ואני תמיד אייחל, לישועתך וכשתושיעני אוסיף על תהלתך: לא ידעתי ספורות, של צדקות והתשועות שעשית עמי: אבא, להודות ולהלל בגבורותיך: ועד הנה, עד היום במה שעבר עלי: לכל

מעון, יי' מעון אתה, וכל שום קריתא דכוו': אדני יי' ח' כתיב כן באוריתא וכתובי' וסים' נמס' לעיל בסיפרא סי' סט: בכלות ג' דרגין חד כ' וחד ב' וסים' ככלות אל תשליכני לעת זקנה דתהלות' בכלות ונהמת באחריתך דמשלי, ככרים אורידם ככרים לטבות, בכרים ערב וכל נשיאי קדר, ככבים והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע' בככבים נלאית ברב עצתיך' ואינון מן א"ב חד כ' וחד ב' וסים' נמסר במס' רבתא בערך ב': והוספתי ד' ב' מלרע חד חס' וסים' והוספתי על ימיך' על כל תהלתך' וב' מלעיל וסים' וגדלתי והוספתי' הגדלתי והוספתי חכמה' ימיך חס':

לכל יבא גבורתך · לכל אשר יבא אבלי אגיד גבורתך : וצדקתך אלהים · אשר היא עד מרום מני המקראות מחוברים על אגיד זרועך לדור : תרננה שפתי · עם זמר קול הכנור כשאזמר לך בכנור : לשלמה · על שלמה בנו התפלל תפילה זו שצפה ברוח הקדש שהוא עתיד לשאול מאת הב"ה לב להבין לשמוע משפט : משפטיך · חכמת דיניך שכונית בתורה :

זרועך · תוקף זרועך : לדור · הבא : לכל יבא · לכל אשר יבוא הטעם שיולד כמו דור הולך ודור בא : וצדקתך · גבוהה מצדקת כל צדיק כלרך ומרומם על כל ברכה ויפת אמר שלא אוכל לספרה כי גבוהה עד מרום והגדולות שעשית לאות כי אין אלהים כמוך : אשר · לספר הגדולות שעשה ולימה הצרות כאילו היה בתהומות הארץ :

הראיתנו תחיינו תעלנו תלתיהו' קרי' ני ני ני ואינן מן מלין דכתיבי ו' בסוף תיבות' וקריין י' וסים' נמס' במס' רבת' במערכת אות ו' : פדית ג' בטעם וסי' אשר פדית בגדלך אשר הוצאת' ונפשי אשר פדית' בידך אפקיד רוחי פדיתה ל' כתיב כן : עב ועניך ג' בליש' וסים' כי לא יחדל אביון' ידין עמך בצדק ועניך' חית

וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני עד אגיד זרועך לדור לכל יבוא גבורתך : וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדלות אלהים מי כמוך : אשר הראיתני צרות רבות ורעות תשוב תחיינו ומתהמות הארץ תשוב תעלני : תרב גדלתי ותסב תנחמני : גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי אזמרה לך בכנור קדוש ישראל : תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פדית : גם לשוני כל היום תהגה צדקתך כי בשו כי חפרו מבקשי רעתי :

לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך : ידין עמך בצדק ועניך במשפט : ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה : ישפט עניי עם יושיע לבני אביון וידכא עושק : ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים : ירד כמטר על גז כרביבים זרזיף ארץ : יפרח בימיו צדיק ורב שלום עד בלי ירח : וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ : לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו : מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו : וישתחוו לו כל מלכים כל גוים יעבדוהו : כי יציל אביון משוע ועני ואין עזר לו : יחס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע : מתוך ומחמס יגאל נפשם וייקר דמם בעיניו :

ולחוד עד זקנתא וסיבותא אלהא לא תשבוק יתי עד דאתני תקוף אדרעך לדר דרי לכל די ייתי כח גבורתך : וצדקתך אלהא עד שמי מרומא די עבדתא רברבן אלהא מן כותך : די אחמתני עקן סגיען וביש תתוב תחיי יתנא ומתהומא ארעיתא תתוב תסק יתנא : תסגי רביותי ותחזור תנחמנני : לחוד אנא אודי קדמך בזיני זמר ונבלא אתני קושטך אלהי אשבח קדמך בכנרא קדישא ישראל : תבוען ספותי ארום אשבח קדמך ונפשי די פרקתא : לחוד לישני כל יומא תרנן צדקתך ארום בהיתו ארום אתחפרו תבעי בישותי :

עב על ידוי דשלמה אתאמר בנבואה אלהא הלכת דינך למלכא משיחא הב וצדקתך לבריה דדוד מלכא : ידין עמך בצדקה ועניך בהלכת דינא : יטלון יתבי טוריא שלמא לבית ישראל ונלמתא בזכותא : ידין עניי עמא יפרוק לבני חשיכא וישוף גברא טלומא : ידחלון מנך עם מפק שמשא ויצלון קדמך קדם מנהר סיהרא דרי דריא : יחות היך מטרא דרעוא על עסבא דגזיז מן גובאי היך רסיסי מלקושא דנטפין על עסבא דארעא : יסגון ביומוהי צדיקיא וסגיעי שלמא עד די ישתיצון פלחי סהרא : וישלוט מן סטר ימא רבא לסטר ימא רבא ומן פרת עד סיפי ארעא : קדמוי יגחנון איפרכיא ובעלי דבבוי עפרא ילחכון : מלכיא דטרסיס וניסי ימא דאוקינוס תקרובתא יתיבון מלכיא דשבא וסבא דורון יקרבון : ויסגדון ליה כל מלכיא כל עממיא ישתעבדון ליה : ארום יפצי חשיכא דבעי מטו ועניא ולית סעיד ליה : יחוס על מסכינא וחשוכא ונפשת חשיכיא יפרוק : מאונסא ומחטופין יפרוק נפשהון ויהי יקיר אדמהון קדמוי : ויחי

וצדקתך · צדיק את הדין מלך ובן מלך שניה בשלמה אמורים · ד"א משפטיך למלך תן הייסורין יהו כליס בי והצדקה עשה לבני שיהיה שלום בימיו : ישאו הרים · בימיו שלום לעם ומהו השלום שההרים נושאין כשהן עושין פירו' אין עין הבריות צרה וקורא איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאינה : וגבעות בצדקה · וגבעות ישאו להם שלום על ידי הצדקה שיעשו : ייראוך עם שמש · ממנו ילמדו ישראל ליראה אותך כל ימי השמש והירח לדור דורים : ולפני ירח · בעוד הירח קיים והם לפניו והרבה יש בלשון משנה בפני הבית ושלא בפני הבי' : ירד כמטר על גז · ירד לבו בתוך עמך ובלבם כמטר היורד על ירק הגזות שאו' צריך לגשמים לאחר שנגזזוהו כענין שנא' והנה לקש אח' גזי המלך : זרזיף ארץ · לשון טיפים הוא בלשון ארמי במסכת יומא הוו מטו זרזיפי דמיא : יפרח בימיו צדיק · ישראל : ורב שלום · יפרח בימיו ויהי שלום זה ארוך עד לעולם וכל תפילה זו נתקיימה חוץ מדבר זה לפי שלמה חטא לפיכך לא נמשכה מלכותו שהמלכות נמסרת לדוד על תנאי אם ישמרו בניך את דרכי וישראל פרחו בימיו שנאמר יהוד' וישראל רבים כחול וגו' ורוב שלום היה שנאמר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו כל ימי שלמה : וירד מים עד ים · כל ארץ ישראל מים סוף ועד ים פלשתים : ומנהר עד אפסי ארץ · כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' : ציים · כתות של שרים כדמתרג' וציים מיד כתים וסיען יסתחרן מרומאי : מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו · כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שני' תבא אני תרשיש וגו' : מלכי שבא · מלכת שבא : אשכר · דורון : כל גוים יעבדוהו · וכל הארץ מביאי' מנח' לשלמה והמה מביאין איש מנחתו : מתוך ומחמס · ממכות ומגזל · מנ' מתוך לשון תוך תוכו בעלי מזמו' חורשי און כמו איש תככים : יגאל נפשם · על ידי משפט וצדקה שיעשה בהם : ויחי

תרב · מבנין הכבד על דרך ויפן זנב אל זנב ואמר גדולתי כנגד אשר עשית גדולות וטעם תנחמני בעבור הצרות שעברו עליו : גם · אמתך · זה הוא אמתך שהוא חייב להודות · תרננה הדגש לחסרון נון שלישית כי המלה מפעלי הכפל והטעם כאשר אזמר לך בכנור גם שפתי תרננה גם נפשי תרנן והזכיר פדי' עם הנפש כי הוא מושל בגוף : גם · עתה אומר בכינור רק תמיד לשוני תהגה צדקתך בלא כינור על כן מלת גם והזכיר כי בושו או חפרו אורך כי אין לי פחד : לשלמה · למלך תן · נבואת דוד או אחד מהמשוררים על שלמה או על משיח והוא אות למד כמו בעבור כמו ולולי אמר כי תומיך ואוריך לכנה השם והאל אלהים בעבור משפטיך והטעם שהשם נתן לו רשות לעשות משפטי אלהים וככה וצדקתך ושיהיה שופט צדק וככה פירו' ידין וטעם ועניך שהשרים גם העשירים יתנכרו עליה : ישאו · הטעם כי בהיו' המלך שופט צדק יהי' שלוה בארץ ועל ההרים שאין שם ישוב וטעם בצדק בעבור הצדקה ישאו הרים וגבעות שלום כדרך כבעל פעור ויש אומרים כי בצדקה כמו שלום : ישפוט · כדרך שפטני אלהים יעשה להם משפט ועושק הוא הלוקח הון חבירו במרמה ופיתוי ובסתר ושלמה ברוב חכמתו יכיר העושק : ייראוך · וכאשר ידכא העושק ייראוך כל העושקים וטעם עם שמש כל הימים שתעמו' השמש וככה ולפני ירח כדרך ידכאום לפני עש : ירד · מארמונו אל בית המשפט או ירד משפט שהזכיר ישפוט עניי כדרך יערוף כמטר ומלת גז מפעלי הכפל מגזרת לגזות גזי המלך : זרזיף · מלה מארבע אותיות אין ריע לה וטעמה רווי או שובע : יפרח · המטר יפריח על כן הזכיר יפרח והטעם שירבו הצדיקים ויפרח רוב שלום או רוב שלום יהיה בימיו עד שלא יהי ירח והטעם תמיד : וירד · אם על שלמה מים סוף עד ים פלשתים ומנהר זה פרת ואפסי ארץ זה מדבר והנה הזכיר אורך ארץ ישראל ורחבה ואם על המשיח מים הדרומי הנקרא הים האדום אל ים צפון שהוא ים אוקיינוס ומנהר נהר יוצא מעדן שהוא בתחלת מזרח ועד אפסי ארץ שהוא בסוף מערב : לפניו · ציים · המוכנים בארץ ציה והנכון בעיני בעלי הספינות כאשר כתוב אחרין תרשים ואיים שהוא כמו איי הים ורבי משה אמר כי איים המוכנים עם איה במדבר ואיננו נכון ומלת ישיבו שיתנו זה תמיד כמו והשיב למלך ישראל ויש אומרים בתשובת כל שנה יתנו מס : אשכר · כמו מנחה : וישתחוו · פרט להזכיר מלכי תרשים ושבא ואחר כן כלל וישתחוו לו כל מלכים כל גוים שהם תחת ידיהם : כי · הטעם כי הוא ידין המלכים גם העמים והמלך והעני כנגד אחר יצילנו : יחוס · על הדל ואביון מהעמים : מתוך · הוא העושק בסתר · וחמס בגלוי מגזרת כחמסו עקיבך ואע"פ שהם אביונים : וייקר דמם · כדרך דמים לו והטעם יקרים הם בעיניו לא ירצה שיהרגו על כן אחריו : ויחי

עניך אל תשכח : ייראוך ד' ג' מל וא' חס וסי' נמסר בישעיה סים' כ"ה : יפרח ד' ב' פתחין וב' קמצין וסים' מטהו יפרח והשכתי' יפרח כשושנה ויך שרשיו' יפרח בימיו צדיק' צדיק כתמר יפרח : וירד ב' וסים' וירד מיעקב והאביד שריד' וירד מים עד ים :

ויחי׳ כל אחד מהם ולא די שיחייהו על יעשירהו וזה טעם ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו כל עני: יהי׳ העני כפיסת בר כמו פס ידא כף זורעת בר בארץ או בראש הרים וירעש זה הפרי שהוא הבר והטעם שיהיה גדולשירעש כעצי לבנון: ויציצו מעיר׳ כמו בעיר הפך והנותר בבשר ובאחם ויש אומרים כי בר כמו כבור ידי ואין טעם לו: יהי שמו׳ שם שלמה או המשיח: ינון׳ בניין נפעל כמו יכון מגזרת נין ונכד וירבה: ברוך׳ או יאמרו כל הגוים ברוך השם אלהי ישר׳ וטעם עושה נפלאות לבדו שעושה תמיד בעבור ישראל: וברוך׳ טעם שם כבודו הוא השם הנכבד שהוא שם העצם כי אין לשם שם בכל הלשונות שהוא שם העצם רק תואר כמו יי׳ גם אלהים ושדי ועל כן כתוב זה שמי לעלם כי הוא שם אחד לבדו וככה ושמו אחד וטעם וימלא כבודו תהלתו: אמן׳ מגזרת אמונה: כלו׳ יש אומרים או ימלאו תפלות בן ישי וי״א כי כלו כמו כללו יפייך ואינו נכון ור׳ יהודה הלוי אמ׳ בעבור שהוא סוף ספר כתב כן היה הספר הראשון כאשר נכתוב אחתנו ברוך מתן ליעף כח: מזמור לאסף׳ אך טוב׳ כל בני אדם שאינם משכילי׳ מעשה השם באמת הם מתאוננים ובעבור זה החל אך טוב לישראל פי טעם אך שאיננו טוב לגויי הארצו׳ שלא ידעוהו רק לישראל: לברי לבב׳ לא לכולם זה המזמור דומה בטעמו למזמור שמעו זאת כל העמים ושכר הצדיקים לעתיד לבא מפורש במזמור הזה: ואני׳ יתכן היות זה הטעם דברי אסף או ידבר על לשון כל משכיל ונטית הרגל לסור מהדרכים הישרים שהם דרכי השם כדרך באשורו אחזה רגלי כי בעבור שהרגל הולכת על כן דימה אמונת הלב שירגיל בה בהליכה ומלת נטיו שלימה כמו צור חסיו בו והנה כאין היה ראוי להיותו כמו כמעט ושפכו כמו נטיו כאשר אשורי כמו רגלי כי הטעם כפול כמשפט לשון נחות רק כאין לא מצאוכה רק על אפס ומה שאיננו ודרך משל הזכיר לאשורים שנשפכו כמים כדרך כמים נשפכתי בעבור שלא נשאר בכלי מאומה כמו שפכו אשוריו ואין לו במה ילך: כי׳ הנה שבת זה הדבר שקינא בהוללים לשון פועל על משקל השובבים בעיר מגזרת ויתהולל: כי׳ מלת חרצובו׳ רביעיה ובספר ישעיהו פתח חרצובות רשע הנה פתח כמו התר ואם כן תהיה חרצובות כמו אגודות והטעם שהיה ראוי שיהיו קשורים בעולם שימיתם מהרה ור׳ משה הכהן אמר כי אין חרצובות על מותם ואולם הם בריאים כאילו כתוב ואולם כל אחד מהם בריא וזה איננו נכון שתהיה מלת אולם שהיא מלת טעם באחרונה כי היא כמו לכן אכן רק אך בלתי זולתי למען בעבור כי כן לא ימצא בכל המקרא ואחרים אומרים כי אולם חסר כ״ף והטעם כל אחד בריא כאולם ויש אומרים כי הוא חסר בי״ת והטעם באולם כל אחד בריא באולמו וטעם להזכיר אולם כי הוא דר בבית נכבד שיש לו אולם כמו האולם של בית השם הנזכר בדברי הימים או בעבור שהדירה באולם בריאות לגוף בעבור האויר שהוא מגולה ויש סתר מלמעלה והנכון בעיני אחר שהזכיר שלום רשעים אראה בחייהם גם במותם ימותו בלא פגעים ותחלואים ונגעים ומכאובים כאילו אין לכפתם קשורים עם גופם ואולם על משקל טובם והטעם כוחם שהוא כח התולדת השומרת הגוף והוא מגזרת יש לאל ידי והנה הטעם ימותו במותם בלא יגיעה ובחייהם כח תולדתם חזק ובריא: בעמל׳ בעבור היותם עשירים: ועם אדם׳ הטעם כפול או בבא נגע באויר שהוא כולל הם ימלטו מהנגע ולא הצדיקים: לכן׳ ענקתמו׳ מגזרת וענקים לגרגרותיך כדמות זר זהב ויעטוף מגזרת המעטפות: שית׳ כמו שית זונה כמו דרך ויש אומרים כי יעטוף כמו תפלה לעני כי יעטוף וטעם שית פאה והטעם כי החמס יעטוף להם לכל פאה כאילו הוא ברשותו: יצא׳ אמר ר׳ משה עינימו כמו כעין הבדולח מרוב החלב יצא ונראה עין יפה למראה ויש אומרים מרוב חלבם כאילו יצא עינימו כדרך עינים להם ולא יראו׳ ומלת משכיות על דעת ר׳ משה כמו מחשבות כי השכוי כינוי ללב לאחד שנים טעמים כאחד כתרגו׳ יכף יי׳ כאילו משכיות מראות כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ויהי פי׳ שכיות החמדה או יהיה בטעם ואבן משכית מצויירת והציורים הם המחשבות וטעם עברו שעברו אין בני אדם לחשב:

ויתן י״ג רפין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד: ויתפלל ג׳ רפין וסימ׳ ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא׳ יסגוד לו ויתפלל אליו׳ ויחי ויתן לו מזהב שבא׳ אנ״ך: וברוך ז׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר לך לך: ע״ג שפכה חד מן י״ד מלין כתיב ה׳ בסוף תיבותא וקרינן וסימ׳ ו׳ נמס׳ במלכים ב׳ סימן כ״ד: חרצבות ב׳ ומב׳ ליש׳ וסים׳

טו וִיחִי וְיִתֶּן־לוֹ מִזְּהַב שְׁבָא וְיִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ תָמִיד כָּל־הַיּוֹם יְבָרֲכֶנְהוּ: יְהִי פִסַּת־בַּר׀ בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ: יְהִי שְׁמוֹ׀ לְעוֹלָם לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ וְיִתְבָּרְכוּ בוֹ כָּל־גּוֹיִם יְאַשְּׁרֻהוּ: בָּרוּךְ׀ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כֹּל הָאָרֶץ אָמֵן׀ וְאָמֵן: כָּלּוּ תְפִלּוֹת דָּוִד בֶּן־יִשָׁי:

ספר שלישי

א מִזְמוֹר לְאָסָף אַךְ טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְבָרֵי לֵבָב: וַאֲנִי כִּמְעַט נָטָוי רַגְלָי כְּאַיִן שֻׁפְּכָה אֲשֻׁרָי: כִּי קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֶרְאֶה: כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם ה וּבָרִיא אוּלָם: בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ אֵינֵמוֹ וְעִם־אָדָם לֹא יְנֻגָּעוּ: לָכֵן עֲנָקַתְמוֹ גַאֲוָה יַעֲטָף־שִׁית חָמָס לָמוֹ: יָצָא מֵחֵלֶב עֵינֵמוֹ עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב:

וִיחִי וְיִתֵּן לֵיהּ מִדְּהַב דְּאַיְתִיאוּ לֵיהּ מִשְּׁבָא וִיצַלֵּי מְטוּלְתֵיהּ תְּדִירָא כָּל יוֹמָא יְבָרְכִנֵּיהּ: יְהֵי סְעִיד לַחְמָא בְּאַרְעָא בְּרֵישׁ טוּרַיָּא יִרְגִּישׁ הֵיךְ כְּלִבְנָן אִבֵּיהּ וְיִנַצְּצוּן מִן קַרְתָּא דִירוּשְׁלֶם הֵיךְ עִסְבָּא דְאַרְעָא: יְהֵי שְׁמֵיהּ מְדַכַּר לַעֲלַם וְקָדָם מֶהֱוֵי שִׁמְשָׁא מְזַמַּן הֲוָה שְׁמֵיהּ וְיִתְבָּרְכוּן בִּזְכוּתֵיהּ כָּל עַמַּיָּא וְיֵמְרוּן טָב לֵיהּ: בְּרִיךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דַּעֲבִיד פְּרִישָׁן רַבְרְבָן בִּלְחוֹדוֹהִי: וּבְרִיךְ שׁוּם יְקָרֵיהּ לְעָלְמָא וְיִתְמְלֵי מִזִּיו יְקָרֵיהּ כָּל אַרְעָא אָמֵן וְאָמֵן: גְּמִירִין צְלוֹתַיָּא דְדָוִד בַּר יִשָׁי:

עג תּוּשְׁבַּחְתָּא

עַל יְדֵיהּ דְּאָסָף בְּרַם טָב לְיִשְׂרָאֵל אֱלָהָא לִבְרִירֵי לִבָּא: וַאֲנָא כִּזְעֵיר אִתְמוֹטַטָא רִגְלַי כִּלְמָא דְאִזְדַּעְזָעָא אִסְתְּוָרַי: אֲרוּם טְנָנִית בְּמִתְלַעֲבַיָּא בְּעִדָּן דִּי שְׁלָם רַשִּׁיעַיָּא אַחְמֵי: אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן תָּוְהִין וּמִצְטַעֲרִין מְטוּל יוֹם מִתַּתְהוֹן אִתְבְּעַן מַחְשַׁבְתְּהוֹן וּפַטִּים וְאַלִּים לִבְהוֹן: בְּלֵעוּת גַּבְרִין דְּמִתְעַסְקִין בְּאוֹרַיְתָא לֵיתֵיהוֹן לָעַן וְעִם בְּנֵי נָשָׁא צַדִּיקֵי דְסָבְלִין יִסּוּרֵי לָא מִתְכַּתְּשִׁין: לְכַךְ כֵּן עֲטַרְתִּנּוּן גֵּיוְתָנוּתָא כְּלִילָא דִּמְשַׁוְיָן בְּרֵישֵׁיהוֹן הִיא מִן הַטוּף דִּילְהוֹן: שְׁנָא מִן שׁוּמְנָא פַּרְצוּפֵיהוֹן עֲבַרוּ חוֹטְבֵיהוֹן תָּפוּרַת לִבָּא: יתמקמקין

פתח חרצבות רשע׳ כי אין חרצובות למותם ובריא: בעמל ב׳ וסימ׳ ותקצר נפשו בעמל ישראל׳ בעמל אנוש אינימו׳ וחד בעמל בסגול וסימ׳ ויכנע בעמל לבם: מחלב ח׳ וסימ׳ הנה שמוע מזבח טוב׳ חרב ליי׳ מלאה דם ב׳ בפסוק׳ מדם חללים מחלב גבורים׳ כי רותה בשמים חרבי׳ ועפרם מחלב ידושן׳ יצא מחלב עינימו׳ ואכילהו מחלב חטה:

ויחי׳ שלמה: ויתן לו הקב״ה מזהב שבא וכן היתה גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך וגו׳: ויתפלל בעדו תמיד וגו׳ היא התפילה היא הברכה כשהקב״ה אומ׳ לאדם ברוך תהיה לשון תפילה הוא: פיסת בר׳ לשון פיסין תוספת ורבוי ורבותינו פירשוהו לשון גלוסקיאו׳ לימות המשיח וכל המזמור במלך המשיח׳ ל״א פיסת בר לשון רצון כמו פיוס שהבריות מתפייסין ומתרצין מאת המקום כשנותן שובע בעולם: ירעש כלבנון פריו׳ חטין גסין כפירות האילן ככליות של שור הגדול שהיה בימי שמעון בן שטח: ויציצו׳ ישראל: מעיר׳ מתוך ירושלם כעשב הארץ: יהי שמו׳ של שלמה נזכר לעולם בעושרו ובחכמתו: לפני שמש ינון שמו׳ כל ימי השמש יגדל שמו ינון לשון מלכו׳ ושררה כמו ואחריתו יהיה מנון ולכיני השליט על נכסי אחרי אמרו בלבם נינם יחד מן מלכיהם יחד: ויתברכו בו׳ אדם אומר לבנו תהי חכם ועשיר כשלמה: ברוך יי׳ העושה נפלאות גדולות בירדת האש מן השמים על ידי שלמה בני: כלו תפילות דוד׳ רבותינו דרשו כלו כל אלו תפילות דוד לכלול כל הספר על שם דוד ואף מה שאמרו בני קרח ועשרה זקנים על שם שהוא נקרא נעים זמירות ישראל׳ ויש לפתור כלו כמו נשתיימו כמו רומו מעט שומו שמים ואם כן הוא לא נכתב הזה המזמור במקומו ואין מוקדם ומאוחר בספר ונראין הדברים שלעת זקנתו כשהמליך את שלמה אמרו: אך טוב לישראל אלהים׳ לפי שענין המזמור מדבר בצרות הבאות על עובדי המקום לכך פתח בו כך וזהו פירושו אע״פ שאני צועק ומתמה על צרותיה: של ישראל ידעתי כי הקב״ה טוב להם ולטובתם הוא מביא עליהם את הרעה כדי לזכותם לחיי העולם הבא: ואני׳ מטרם שומי זאת אל לבי כמעט נטיו רגלי ושופכו אשורי לנטות מאחרי המקום: כי קנאתי בהוללים׳ במערבבי דרכיהם אשר הייתי רואה את שלומם׳ בהללים מעורבבים כמו סבאך מהול במים: כי אין חרצובות למותם׳ לשון אסיר׳ כמו פתח חרצובות רשע מסגרי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם המתים בהם מהם מתים בריאים כאולם בלא יסורין ורבותינו פירשו חרצובו׳ נוטריקון שאין חרידין ועצבין מיום המיתה ל״א שאין הקב״ה מאחר צביונם לכן ענקתמו גאוה בעבור זה שאין יסורין באין עליהם הענקתם הגאוה לעלות על צוארם גסות הרוח: יעטף שית חמס למו׳ החמס שעושין עושה אותם שמנים ועוטף את שתותיהם ועגבותיהם בעובי שומן ובשר: יצא מחלב עינימו׳ עיניהם בולטות מרוב שומן כל אדם כחוש עיניו משוקעות: עברו משכיות לבב׳ יותר ממה שלבם מייחל ומצפה באה להם תאותם עברו בהשגת ידם את תאות לבם: ימיקו

בנקיון ג׳ בליש׳ חד חס׳ וסי׳ זנח עגלך שמרון׳ ארחץ בנקיון כפי ואסובבה׳ וארחץ בנקיון כפי׳ קדמא זוס׳: ה׳ כתיבן היא וקריין הוא וסימ׳ ואחשבה לדעת זארת׳ ויתרון ארץ בכל היא׳ ותלך ותעשה כדבר אליהו תנינא דפסוק׳ כי הוא זמה והיא עון פלילי תנינא דפסוק׳ יי׳ אלהינו כל ההמון הזה׳ וחילופי׳ ג׳ כתיבי׳ הוא

יָמִיקוּ ׀ וִידַבְּרוּ בְרָע עֹשֶׁק מִמָּרוֹם יְדַבֵּרוּ׃ שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ׃ י לָכֵן ׀ יָשִׁיב עַמּוֹ הֲלֹם וּמֵי מָלֵא יִמָּצוּ לָמוֹ׃ וְאָמְרוּ אֵיכָה יָדַע־אֵל וְיֵשׁ דֵּעָה בְעֶלְיוֹן׃ הִנֵּה־אֵלֶּה רְשָׁעִים וְשַׁלְוֵי עוֹלָם הִשְׂגּוּ־חָיִל׃ אַךְ־רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי׃ וָאֱהִי נָגוּעַ כָּל־הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לַבְּקָרִים׃ טו אִם־אָמַרְתִּי אֲסַפְּרָה כְמוֹ הִנֵּה דוֹר בָּנֶיךָ בָגָדְתִּי׃ וָאֲחַשְּׁבָה לָדַעַת זֹאת עָמָל הִיא בְעֵינָי׃ עַד־אָבוֹא אֶל־מִקְדְּשֵׁי־אֵל אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם׃ אַךְ בַּחֲלָקוֹת תָּשִׁית לָמוֹ הִפַּלְתָּם לְמַשּׁוּאוֹת׃ אֵיךְ הָיוּ לְשַׁמָּה כְרָגַע סָפוּ תַמּוּ מִן־בַּלָּהוֹת׃ כ כַּחֲלוֹם מֵהָקִיץ אֲדֹנָי בָּעִיר ׀ צַלְמָם תִּבְזֶה׃ כִּי יִתְחַמֵּץ לְבָבִי וְכִלְיוֹתַי אֶשְׁתּוֹנָן׃ וַאֲנִי־בַעַר וְלֹא אֵדָע בְּהֵמוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ׃ וַאֲנִי תָמִיד עִמָּךְ אָחַזְתָּ בְּיַד־יְמִינִי׃ בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי׃

יתמקמקון מן פטמא וימללון לאבאשא ולטלומא מן רום לבהון ימללון׃ שויאו בקדישי שמיא פומהון ולישנהון מצלהבה בקדישי ארעא׃ בכן תבו על עמיא דיי לאלקיותהון וימחונון במרזופין ודמעין סגיעין מחרתין להון׃ ויימרון הכדין ידע אלהא ואית מנדעא בעלאה׃ הא אלין רשיעיא דיתבין בשלותא בעלמא הדין ארביקו נכסין קנו חילא׃ ברם לסריקותא זכית לבבי ושזבית בברירו ידי׃ והויתי כתיש כל יומא ומכסנותי לצפריי׃ אין אמרית אשתעי דכמתהון הא על דר בניך ארשעית׃ וחשיבית למדע ית דא לעות הוא בעיני׃ עד זמן פורקנא דאיתי לות מקדשי אלהא אתבין לסופהון׃ ברם בקבלא שויתא להון רמיתנון לשהותא׃ הכדין הוו לצדו כשעתא כלו אשתיצון מן אתרגשון׃ היך חלמא מן גבר דמתער יי ליום דינא רבא באתער יתהון מן בית קבורתהון ברגז דמותהון תבסר׃ ארום יחוש לבי וכוליתי בערן כאשא׃ ואנא שטיא ולא אידע היך בעירי אתחשבית גבך׃ ואנא תדירא עמך אוחדתא ביד ימיני׃ במלכתך תדברנני ובתר דשלים איקרא דאמרת עלי לאיתאה תסבנני׃ מן

וקרי׳ היא וסימ׳ ותלך ותעשה כדבר אליהו קדמא דפסוק׳ כי ערוך מאתמול׳ כי הוא זמה והיא עון פלילי קדמא דפסוק׃ ולא אדע ג׳ וסימ׳ בישעיה סימ׳ מ״ז׃

רשי

ימיקו. את ריעיהם: וידברו ברע עושק. לעשוק אביונים: ממרום ידברו. כגון פרעה וסנחריב ונבוכד נצר מי יי׳ אשר אשמע בקולו מי בכל אלהי הארצות אעלה על במותי עב וזהו שתו בשמים פיהם: לכן ישוב עמו הלום. לפי שעמו רואים דרך רשעים צלחה ישובו אל דרך הרשעים לאחוז בדרכיהם הלום כמו מי הביאך הלום פה: ומי מלא ימצו למו. ומים של פלג המלא הם דברי תורה הם נחשבים למו תמצית ומזלזלים בעיניהם: ואמרו איכה ידע אל. איכה נוכל לומ׳ שיש דיעה בהקב״ה ותורתו אמת: הנה אלה רשעים. הם ועוברים על תורתו והרי הם שלוי׳ בעולם ומגדילים כח ועושר ושלוי עולם לשון שלוה: השגו. הגדילו ומנחם פירש ישוב עמו הלום ישוב הרשע להלום את עמו של הקב״ה והראשון למדתי מדבריו של ר׳ מאיר בר׳ יצחק שליח צבור זצ״ל: אך ריק זכיתי לבבי. כל זה מוסב על ואמרו איכה ידע אל וגם אומר אך לריק ועל חנם אנו שומרים מצותיו של הקב״ה והרי אנו נגועי׳ כל היום. ותוכחתי נראית כל היום תמיד מבקר לבקר מתחדשות צרות חדשות: אם אמרתי אספרה כמו. אמר אסף אם אמרתי בלבי לספר את הכל כמו שהוא כל מה שעמו אומר על זאת הנה דור בניך בגדתי כלומ׳ אשים אותם בוגדי׳ ורשעי׳: ואחשבה. בלבי: לדעת זאת. מה היא מדתו של הקב״ה כן הוא עמל בעיני נראית היתה מדה זאת לי עמל ולא משפט: עד. אשר באתי אל מקדשי אל אשר בירושלם וראיתי מה שאירע בסנחריב ואז הבינותי לאחרית הרשעים שהוא לאבדון ואמרתי אך כל הטובה הבאה להם חלקות הם שהקב״ה מחליק להם הדרך שלהם שתהא נוחה וחלק׳ למען לא יתנו לב לשוב אליו ויאבדו: אך בחלקות תשית למו. כל הטובה הבאה להם שהרי סופם הפלתם למשאות: מן בלהות. מן שדים: כחלום מהקיץ. כשינה שאין לה קץ שהיא שינת עולם כן היתה להם ויצא מלאך יי׳ ויך במחנה אשור: יי׳ בעיר צלמם תבזה. בירושלם שהרעו עליה שם תבזה צלם דמותם ונשרפו כלם: כי יתחמץ לבבי. מטרם שראיתי מפלה זו ברוח הקדש היה לבבי מתחמץ על דרך הרשעים שצלחה. ובכליותי הייתי משתונן לשון חרב שנון וכשהוא מתפעל התי״ו ניתנת באמצע שורש התיבה כדרך כל תיבה שיסוד תחילתה שי״ן: ואני. הייתי בער ולא הייתי יודע מה היא המדה וכבהמה הייתי עמך. ואני אע״פ שהייתי רואה כל זה תמיד הייתי עמך ולא זזתי מיראתך: אחזת ביד ימיני. להחזיקני ביראתך כשקרבו רגלי לנטות מדרכך כמו שאמור למעלה כמעט נטיו רגלי: תנחני. תנהיגני: ואחר כבוד תקחני. אילו היה טעם על כבוד היה פתרונו לאח׳ שהשלמת לסנחריב כל הכבוד שפסקת לו תקחנו אליך הפלאת נסיך לישראל והחרבת את סנחריב עכשיו שהטעם על ואחר זה פתרונו ואחר לכבוד תקחני משכתני אליך לכבוד ולתפארת: מי

אבן עזרא

ימיקו. מגזרת המק בשרו הפועל יוצא והפועל חסר כאילו ימיקו בדיבורם שלייהם וידברו בדבור רע העושק והחמס טעמו ולא ייראו מהשם וזה טעם ממרום ידברו כי אין מרום עליהם: שתו. לגאות התי״ו כי היא מפעלי הכפל שיחשבו כי אמרות פיהם כאילו הם בשמים שהם גזירות אין להשיבם והאבר המדבר כזאת הוא מהארץ וזה טעם ולשונם תהלך בארץ והנכון בעיני כי שתו בשמים פיהם שהם מדברים בשם ובמלאכיו ולשונם כמרגלי׳ שהם הולכים בארץ לדבר ולספר שמץ או דופי ודבר שנמצא בצדיקים וטעם תהלך כאילו הולכת לשמוע דופי: לכן. אמר רבי משה הלום תואר מגזרת והלמה סיסרא כאילו כתו׳ הלום קמוץ ההא ושורק בוי״ו כדרך מוכה ונגוע: ומי מלא. חסר כוס: ימצו. מגזרת ומצית ובאה המלה מלעיל בעבור היות הטעם בתחלת מלת כמו כי זה משפט הלשון כמו עשה לי את החיל הזה ומ״ם למו שב אל הנזכרי׳ בתחלת המזמור והם ברי לבב והנכון שהוא שב למלת עמו כי ימצא בלשון יחיד ורבים ולפי דעתי שהלום כמו הנה כמו הבא עוד הלום איש כי עמו ישוב בעבור זה שרואה או ישוב ינזרת שובב או ישיב אל לבו ולא ידע מה טעם זה: ואמרו. יש אומרים הרשעים ולפי דעתי שהאומרים הם עם השם ואעד הנה אלה רשעים: הנה. הטע׳ שהצדיקים יודעי׳ דעת אמת שיש אלוה נשגב מדעת אדם והוא חכם לב שידע הכללים שהם עומדים והחלקים שהם הפרטים הם משתנים בכל עת על כן לא ידעם השם כי אינם עומדים והנה הספק בידם בעבור ראותם הרשעים שהם שלוי עולם בגופם ורבי עושר כמו עשה לי את החיל הזה: אך. דברי המשכיל וטעם זכיתי לבבי שמחשבתי מחשבת אמת ואמונתי זכה עם הבורא ובעבור זה נברא האדם על היות נשמתו בחייו זכה ומזהירה ככוכבים וטעם בנקיון כפי שלא עשה מעשה גזול וטינוף מה שאיננו ראוי לעשות והזכיר כפי כי רוב המעשים בכפים: ואהי נגוע. מהרשעים ויו״ד ותוכחתי סימן הפעול כי הרשעים יוכיחוהו הפך ותוכחתי לא אביתם שהוא סימן הפועל ולפי דעתי ט נגוע מפאת ראשו לסבלו עמל לכבוש יצרו ותוכחתי לנפשי. וטעם לבקרים בכל בקר כמו חדשים לבקרים: אם. דברי המשורר אם אמרתי בלבי או אומ׳ לאחרי׳ אספרה כמו. אלה נמלת אלה חסרה כדרך יי׳ הטוב יכפר בעד אותם שאכלו הפסח כי לא כתוב כי כל לבבו שב אל חזקיהו אהיה בוגד בדור בני השם שלא תהא אמונת לב באמונתם והנה יחסר ב׳ הנה בדור בניך הם שקבלתי התורה מפיהם: ואחשבה. כאשר חשבתי לדעת זה הסוד לא יכולתי כי זה הוא עמל בעיני: עד. עתיד תחת עבר כאילו ידבר על זמן עומד כאשר פירשתי וטעם מקדשי אל שהם כהני השם וחכמי ישראל והם גלו זה הסוד והוא אבינה לאחריתם כי לא הובא האדם בעולם הזה להתענג בו או להיותו מלך או עשיר רק שתהיה אחריתו טובה וזה הוא שכר נפשות הצדיקים: אך. הרשעים בעולם הזה במקומות בדברי חלקות ולבסוף יהיו למשואות כמו שואה ומשואה לתוהו ואשר אינם בדרך רשעים להשמדם בסופם י״א כי למשואות מגזרת הנחש השיאני והטעם כפול: איך. טעם ספו תמו על נפשותם: בלהות. כמו בלהות אתנך כי יש שישוב לאין ולהבל ואעד ואינך: כחלום. שאין בו אמת בהקיץ החולם ככה צלמם יהיה בזוי בעיר והטעם שהיו נשכחים כי נשכח זכרם: כי. לא יתחמץ מגזרת חומץ דרך משל כי ישוב לבי חומץ עם כליותי עת שאשתונן מגזרת חץ שנון ור׳ משה פירש בו בלשון חכמינו ז״ל חמץ את הדין: ואני. הייתי בתחלה לנגדך שלא ידעתי סוף הרשעים כבהמה עד שעזרתני ונגלה הסוד לי וזה הוא ואני. טעם אחזת ביד ימיני ולא כמותו פעמי כאשר הזכיר נטיו רגלי: בעצתך. תקחני. מלת לקיחה בלא דבר הוא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו לעולם על כן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם והנה יבקש זה המשורר עזרני ונחני והרגילני בעצתך ואחר שתעשה לי זה הכבוד אז תקחני וכמוהו כי יקחני סלה או פי׳ ואחר כן תקחני ואני כבוד כאחד המלאכים: מי

כה מִי־לִי בַשָּׁמָיִם וְעִמְּךָ לֹא־חָפַצְתִּי בָאָרֶץ׃ כָּלָה שְׁאֵרִי וּלְבָבִי צוּר־לְבָבִי וְחֶלְקִי אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃ כִּי־הִנֵּה רְחֵקֶיךָ יֹאבֵדוּ הִצְמַתָּה כָּל־זוֹנֶה מִמֶּךָּ׃ וַאֲנִי קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי טוֹב שַׁתִּי ׀ בַּאדֹנָי יְהוִה מַחְסִי לְסַפֵּר כָּל־מַלְאֲכוֹתֶיךָ׃

עד מַשְׂכִּיל לְאָסָף לָמָה אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לָנֶצַח יֶעְשַׁן אַפְּךָ בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ׃ זְכֹר עֲדָתְךָ ׀ קָנִיתָ קֶּדֶם גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ הַר־צִיּוֹן זֶה שָׁכַנְתָּ בּוֹ׃ הָרִימָה פְעָמֶיךָ לְמַשֻּׁאוֹת נֶצַח כָּל־הֵרַע אוֹיֵב בַּקֹּדֶשׁ׃ שָׁאֲגוּ צֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ אוֹתֹתָם אֹתוֹת׃ יִוָּדַע כְּמֵבִיא לְמָעְלָה בִּסְבָךְ־עֵץ קַרְדֻּמּוֹת׃ וְעַתָּ פִּתּוּחֶיהָ יָּחַד בְּכַשִּׁיל וְכֵילַפּוֹת יַהֲלֹמוּן׃ שִׁלְחוּ בָאֵשׁ מִקְדָּשֶׁךָ לָאָרֶץ חִלְּלוּ מִשְׁכַּן־שְׁמֶךָ׃ אָמְרוּ בְלִבָּם נִינָם יָחַד שָׂרְפוּ כָל־מוֹעֲדֵי־אֵל בָּאָרֶץ׃ אוֹתֹתֵינוּ לֹא־רָאִינוּ אֵין־עוֹד נָבִיא וְלֹא־אִתָּנוּ יֹדֵעַ עַד־מָה׃ עַד־מָתַי אֱלֹהִים יְחָרֶף צָר יְנָאֵץ אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח׃ לָמָּה תָשִׁיב יָדְךָ וִימִינֶךָ מִקֶּרֶב חוקך כַלֵּה׃

מַן כְּוָתָךְ דִּילִי בִּשְׁמַיָּא אֱלָהָא אַרְתְּ וְעִמָּךְ חַבְרָא לָא צְבִיתִי בְּאַרְעָא׃ אִשְׁתֵּיצָא נוּשְׁמִי וְלִבְבִי תַּקִּיפָא דְּבָחֵין לִבְבִי וְחוּלָקִי אֱלָהָא לְעַלְמָא׃ אֲרוּם הָא רַשִׁיעַיָּא דִּי מִתְרַחֲקִין מִנָּךְ יֵאבְדוּן שֵׁיצֵיתָא כָּל דְּטָעֵי מִן בָּתַר דַּחַלְתָּךְ׃ וַאֲנָא לְמִקְרַב בֵּיִ לִי טָב שַׁוֵּית בַּיָּ אֱלֹהִים רוֹחְצָנִי לְאִשְׁתָּעָיָא לְצַדִּיקַיָּא כוּלְהוֹן פִּקּוּדֵי שְׁלִיחוּתָךְ׃

שִׂכְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְּאָסָף לְמָה אֱלָהָא רְחֵקְתָּא לְעַלְמִין יִרְתַּקַּף רוּגְזָךְ בְּעָאן רַעֲיָתָךְ׃ אִדְּכַר כְּנִשְׁתָּךְ דִּקְנֵיתָ מִלְּקַדְמִין פְּרַקְתָּ מִמִּצְרַיִם שִׁבְטֵי אַחֲסַנְתָּךְ טוּר דְּצִיּוֹן דְּנָן דִּי שָׁרֵיתָא שְׁכִנְתָּךְ בֵּיהּ׃ אֲרֵים אִסְתּוֹרָךְ לְמִשְׁחַק אוּמַיָּא לְעָלְמִין דִּבְכָל חֵילֵיהּ אַבְאִישׁ בְּעֵל דְּבָבָא בְּקוּדְשָׁא׃ אָבְלִין מְעִיקָךְ בִּמְצַע זִמְנָךְ שַׁוּוֹן אַתְוָתְהוֹן אַתְיָא׃ יִצְלֵף בְּקוּרְנְסָא הֵיךְ גְּבַר דִּמְרִים יְדֵיהּ בִּסְבִיךְ קִיסַיָּא לְמִקְטַע בְּכוּלְבַיָּא׃ וּכְדֵין גְּלִיפְיָהָא גָּרְרִין כַּחֲדָא בְּקוּפִּין וּבְמַפְסְלַת דְּיוּסְטַר מָחַיָּן בְּבַמְרָזוּפִין׃ אַדְלִיקוּ בְנוּרָא בֵּית מַקְדְּשָׁא לְאַרְעָא אַפִּיסוּ מַשְׁכַּן דְּאִתְקְרֵי בֵיהּ שְׁמָךְ׃ אֲמַרוּ בְלִבְּהוֹן בְּנֵיהוֹן כַּחֲדָא אוֹקִידוּ אֲבָהָתְהוֹן כָּל מְעַרְעַיָּא אֱלָהָא בְּאַרְעָא׃ אָתְוָנָא דִּיהֲבוּ לָנָא נְבִיַּיָּא לָא חֲמֵינָא לֵית תּוּב נְבִיָּא וְלֵית עִמָּנָא דְּיָדַע עַד אֵימָתַי׃ עַד אֵימָתַי אֱלָהָא יְחַסֵּר מְעִיקָא יַרְחִיק בְּעֵל דְּבָבָא שְׁמָךְ לְעַלְמָא׃ לְמָה תְתִיב יְדָךְ וִימִינָךְ לְמִפְרוּק מִן גּוֹ עִטְפָּךְ אַפֵּיק וְשֵׁיצֵי עָקְתָא׃ ואלהא

מי' אמר רבי משה הטעם כל חפצו הוא בשמים להיותו עם המלאכים כאילו אמר כל אשר לי הוא בשמים ועמך אין לי חפץ בארץ אמר רבי יהודה הלוי ז"ל מי הוא שאני מבקש הוא בשמים כדרך מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ולפי דעת הגאון כי תחסר מלת זולתך אחר בשמים ולפי דעתי כי אין לי חפץ בשמים ובארץ אחר אכול גופי על כן אחריו: כלה שארי' זה הגוף ולבבי זה הנפש המתאוה שהיא כח התולדת רק צור לבבי כטעם תוקף לבבי כדרך אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וטעם צור לבבי הוא חלקי העומד לעולם ולא יאבד על כן אחר זה: כי' כדרך יחד כסיל ובער יאבדו: כל זונה ממך' הוא היוצא במחשבתו ובמעשיו מרשו' השם: ואני קרבת אלהים' כנגד רחקיך וטעם לי טוב כי זה הוא הטוב באמת: שתי' אשר אין הפורש כדרך וכרתי להם ברי' שלום להתחברות שני תואר: מלאכותיך' לשון רבים והיחיד מלאכה ומזאת הגזר' מלאך והמלה רבעית הנקרא כן בעבור שעושה תמיד מלאכת השם וכאשר יחכם המשכיל ויכיר מלאכות השם ויוכל לספרם בלבו או אל אחר אז ידע דעת עליון ובעבור זה נברא כל האדם: משכיל לאסף למה אלהים זנחת' מלת משכיל תחלת פיוט והנה זה המזמור על אותו הטעם: למה' פעול: זנחת' הגאון בעבור שידמה הכעס לאש על כן נקר' אפך: זכור' טעם קנית שהיו כמו נמכרים במצרים' יתכן להיות שבט נחלתך שבט שהוא נחלתך כמו והם עמך ונחלתך או נחלתך כמו בהר נחלתך ויהיה שבט סמוך והעד הר ציון: הרימה' הטעם כדרך קומה יי'. אמר רבי משה הכהן כי למשואות שם תחת שם הפועל כאילו כתוב להשאות כל הרע אויב בקדש כל אויב שהרע בקדש כי הוא הפוך כמו כל תשא עון וקח טוב שהטעם כל עון תשא ולפי דעתי כי למ"ד למשואות כמו בעבור כלמ"ד פן יאמרו לי והנה הוא הרימה פעמיך בעבור נחלתך הנזכרת למעלה שהוא משואות נצח כל אשר הרע אויב בקדש וכן כל תשא עון כל שתשא עונינו תקח הטוב שיש בידינו והוא הודות לשונינו שספתינו טובות מפרים להביא וזה הוי"ו שהוא וקח טוב לא יוכל אדם להבינה איך תמים רק כלשון ישמעאל שכמוהו פ"א רפה וככה טוב ויחיל ודומם ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו: מועדיך' נקראו המקדשים מועדים בעבור התחברות שם ישראל במועדים וכמוהו שרפו כל מועדי אל בארץ ואותותם כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם: יודע' אמר רבי משה כי זה קשור עם הפסוק שהוא אחריו והוא מספר כי עת בנות שלמה את בית יי' וחצוב החוצבים את האבנים היה חושב המביא בתי הידים בגרזן לחצוב את האבן כי הגיע מעלה למעלה וככה הוא יודע למעלה כהביא המביא בסבך עץ קרדומו' ולפי דעתי כי בעת שיובאו הקרדומות בסבך עץ לכרו' העץ שהיה לבניין הבית היה לו שאון למעלה: ועתה' בכשיל וכילפות' כלי ברזל להשחית ויש אומרים כי כשיל מגזרת כשלון וכלפות בהתחלף הכ"ף בקו"ף שהיו מקלפים כמו כובע וקובע: שלחו' הלמ"ד קל ואף על פי שהוא מהבנין הכבד כמו בקשו נפשי אמר בן בלעם כי זה הפוך שהכנון שלחו אש במקדשך ויתכן שהטעם שהיה האש סביב וכאילו המקדש שולח: אמרו' נינם' חסר וי"ו ולא הזכיר מי אמרו מריבום אמר כי כיונה מגזרת לא תונו אף על פי שמלת לא תונו מהבנין הכבד וינם מהבנין הקל כדרך וירם ולפי דעתי שזה כנון והנה העד חרב היונה: אותותינו' הפך שמו אותותם אותות וטעם אותותינו כפי פירושינו לדברי הנביאים: עד מתי' פעול: יחרף' הוא את שמך בדרך למה אלהים זנחת לנצח: למה תשיב' כדרך תשיב אחור ימינו ידך השמאלית כאילו הזכיר שתי ידיך דרך משל והאחת שתכלה מקרב הטוכן שם שהוא אויביך: ואלהים

מי לי בשמים' שום מלאך שבחרתי לי לאלוה לא בחרתי אלא אותך: כלה שארי' כתאוה בשרי ולבבי לך כלה שארי לשון תאוה כמו כלת' נפשי לישועתך: זונה ממך' כפרד ממך: מלאכותיך' שליחותיך רוח הקדש הבא בלבי לאומרו: יעשן אפך' כל הכועס נחירים מוציאין עשן: קנית קדם' לפני בריית עולם שנאמר מעון אתה היית לנו בטרם הרים יולדו: זה שכנת בו' תקון לשון הוא כמו זו תטאנו לו והוא כמו אשר שכנת בו: הרימה פעמיך למשואות נצח' הגבה פעימות ובהלות שלך שיהו לאויביך למשואו' נצח על כל אשר הרע האויב בבית המקדש כן חברו מנחם עם ותפעם רוחו למשואות לשון חורבן כמו שאיה תשאה שממה: מועדיך' הוא בית המקד' אשר נאמר בו ונועדתי לך שם: שמו אותותם' כשנכנ' ידם להחריבו אז שמו להם את אותות קסמיה' שהם אותות אמת ומה הם הקסמים קלקל בחצים שאל בתפרים: יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות' יודע האויב כשהיה מכה בשערי פתחי המקדש שהוא כמביא מכותיו למעלה ברקיע ומכוין היה יודע שהרי היה רואה שהיה העץ מסבך ואוחז את הקרדומו' ובולען כמו שאמרו רבותי' כולהו בלעתינהו חד תרעא דירושלם' בסבך עץ קרדומות לשון כאחז בסבך העץ סובך אותם והם כסבכין בו: ועתה' אעפ שהיה רואה שלפני הב"ה קשה לא נמנע מלהלום כל פתחיה וכל שעריה יחד: בכשיל וכילפות' כלי משחית של נגרים הם ובקרדומו' באו לה תרגם יונתן בכשילא כילפות לשון ערבי הוא כך פירש דונש והוא מכלי הנגרים: יהלומון' האויבי': אמרו בלבם נינם יחד' נינם מושליהם וכן ינון שמו ואחריתו יהיה מנון כל מושליהם מחשבה אחת להם הראשונים כאחרונים להזדווג לפטרונ' של ישראל תחילה ואחר כך יזדווגו להם ותדע שהרי שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ כל בתי וועד שלו פלשתי' החריבו שילה נבוכד נצר החריב בית ראשון רומיים החריבו בית שני: אותותינו שהבטחתנו ביד נביאך אין אנו רואים אותם בימי' רבים שאנו בגולה נתנבא אסף על ימי הגלות: עד מה' עד מתי נהיה בצרה זו: מקרב חיקך כלה' הפליאה והוצא אותה מתוך חיקך והלחם כאויביך כלה לשון גרש כמו כלה גרש יגרש: ואלהים

זונה ב' חד חס' וחד מלא וסי' אם זנה אתה ישראל' הצמתה כל זונה ממך' קדמא חס': עד יעשן ב' וסים' לא יאבה יי' סלוח לו' למה אלהים זנחת: בצאן ב' וסים' וכל חום בצאן לבן' יעשן אפך בצאתך מרעיתך: קרדומות ג' בליש וסים' ויעל אבימלך הר צלמון' קולה כנחש ילך כי בחיל' בסבך עץ קרדומות: כלה י' בליש' וסים' אקים אל עלי' והכית את ארם באפק' אז הכית את ארם' וישליכו לארון' וככלות כל זאת' מקרב חיקך כלה' כלה בחטה ב' בו' הלא תאנף בנו עד כלה' לכלא הפשע' בתרא כתיב א':

ואלהים, כדרך ינאץ אויב שמך לנצח שהוא מלך ישראל: פועל ישועות, ידועות בעבורנו בקרב הארץ: אתה, פוררת, כפול מעלומי העין כדרך פור התפוררה או כדרך ויפרפרני הפך שלו והטעם כי ממשלתך מושלת בארץ כאשר הזכיר בקרב הארץ בים ובתנינים אשר בו ויש אומרי' כי זה רמז לבקיעת ים סוף והטעם שברת בסוכו לחרבה ויש אומרים כי התנינים פרעה ושליטיו: אתה, אמר רבי משה כי כל שוחה בים וגופו גדול יקרא לויתן והאות שהזכיר ראשי ולא ראש אחד ולפי דעתי שלויתן דג גדול ותחסר מלת כל כמו ראשי כל לויתן והנה השם כתנו מאכל לעם לציים שהם שוכנים בציה כנגד הים וידוע כי יש מקומות שיאכלוהו מעת לעת בזמן ידוע ורבי משה אמר כי לעם לציים כמו לעבדך ליעקב וטעם לציים לאנשי הספינו': אתה בקעת, ביבשה כמו יבקע צורים במדבר: איתן, שם כמו וישב הים לפנות בקר לאיתנו: לך, הטעם שאתה עושה אלה הנפלאות בכל זמן ב' בין' ובלילה כי המושלי' בהם אתה הכינותם: מאור, הוא הירח והזכירו לפני השמש בעבור שהשלים במלאת לילה כי כן דרך המקרא ואתן לעשו: אתה, הטעם שהזכיר הדבר והפכו בקעת והובשת וכולם בארץ והזכיר כי השבעה גבולת הם נכנים לעולם ולא יתחלף היישוב וטעם קיץ וחורף בעבו' היות רוב היישוב בפאת שמאל וקצתו בפאת דרום וטעם להזכיר זה עם גבולות ארץ כי בהיות במקום אחד קיץ הוא במקום אחר חורף: זכור, ואני אומר לאויב זכור זאת: ועם נבל, אשר נאצו שמך כמו עם לבבכם שלם: אל, לחית, פתח כי הוא סמוך והנסמך אליו חסר כמו ספעת אני רואה והטעם חית הסדה ותורך כמו שתי תורי' ו"א לחית כמו נער חית קנה חית פלשתי': הבט לברית, בפתחות הלמ"ד שהוא ידועה ומלת הבט תשמש בעבור אחרת והבט מלאו וטעם מחשכי ארץ כנגד הבט טעמו המקומו' הנסתרי' מס' נאו', כמו נאות רועי': אל, שם לא ישוב הדך נכלם לעולם יהללוך כל עני ואביון: קומה, טע' ריבך שהאוי' חרף שמך ו"ול מני נוסף כמו מני אפרים: אל, טעם קול צורריך הוא

ישב ד' ד' קל וא' מל וסי' אכל מסכינא בפרתא בירושלם ואתנחם

גבולות ל' מל' דמל' אתה הצבת, וב' גבלות כתיב וסי' ואסיר גבלות עמים, גבלות ישיגו, וב' חס' דחס' וסי' יצב גבלת עמים, ויתן להם משה לבני גד דמטות, ושארא גבולת כתיב חס' וו' בתרא: עניך ג' בליש' וסים' נמסר לעיל בסימ' סי' ע"ב: ישוב ה' ד' חס' וחד מל' וסי' אכל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם ופי' הנה חדש

וֵֽאלֹהִים מַלְכִּי מִקֶּדֶם פֹּעֵל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָֽרֶץ׃ אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל־הַמָּֽיִם׃ אַתָּה רִצַּצְתָּ רָאשֵׁי לִוְיָתָן תִּתְּנֶנּוּ מַאֲכָל לְעָם לְצִיִּֽים׃ אַתָּה בָקַעְתָּ מַעְיָן וָנָחַל אַתָּה הוֹבַשְׁתָּ נַהֲרוֹת אֵיתָֽן׃ לְךָ יוֹם אַף־לְךָ לָיְלָה אַתָּה הֲכִינוֹתָ מָאוֹר וָשָֽׁמֶשׁ׃ אַתָּה הִצַּבְתָּ כָּל־גְּבוּלוֹת אָרֶץ קַיִץ וָחֹרֶף אַתָּה יְצַרְתָּֽם׃ זְכָר־זֹאת אוֹיֵב חֵרֵף יְהוָה וְעַם נָבָל נִאֲצוּ שְׁמֶֽךָ׃ אַל־תִּתֵּן לְחַיַּת נֶפֶשׁ תּוֹרֶךָ חַיַּת עֲנִיֶּיךָ אַל־תִּשְׁכַּח לָנֶֽצַח׃ הַבֵּט לַבְּרִית כִּי־מָלְאוּ מַחֲשַׁכֵּי־אֶרֶץ נְאוֹת חָמָֽס׃ אַל־יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם עָנִי וְאֶבְיוֹן יְהַֽלְלוּ שְׁמֶֽךָ׃ קוּמָה אֱלֹהִים רִיבָה רִיבֶךָ זְכֹר חֶרְפָּתְךָ מִנִּי־נָבָל כָּל־הַיּֽוֹם׃ אַל־תִּשְׁכַּח קוֹל צֹרְרֶיךָ שְׁאוֹן קָמֶיךָ עֹלֶה תָמִֽיד׃

עה

לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת מִזְמוֹר לְאָסָף שִֽׁיר׃ הוֹדִינוּ לְּךָ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרוֹב שְׁמֶךָ סִפְּרוּ נִפְלְאוֹתֶֽיךָ׃ כִּי אֶקַּח מוֹעֵד אֲנִי מֵישָׁרִים אֶשְׁפֹּֽט׃ נְמֹגִים אֶרֶץ וְכָל־יֹשְׁבֶיהָ אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ סֶּֽלָה׃ אָמַרְתִּי לַֽהוֹלְלִים אַל־תָּהֹלּוּ וְלָרְשָׁעִים אַל־תָּרִימוּ קָֽרֶן׃ אַל־תָּרִימוּ לַמָּרוֹם קַרְנְכֶם תְּדַבְּרוּ בְצַוָּאר עָתָֽק׃

וֵאלָהָא מַלְכָּא דִשְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ מִלְקַדְמִין עָבִיד פּוּרְקָנָא בְּגוֹ אַרְעָא׃ אַנְתְּ גְזַרְתָּא בְעוּשְׁנָךְ מוֹי דְיַמָּא אַנְתְּ תְּבַרְתָּא רֵישֵׁי תַנִּינַיָא וְשַׁנֵּקְתָּ מִצְרָאֵי עַל יַמָּא׃ אַנְתְּ תְּרַעְתָּא רֵישֵׁי גִבָּרֵי פַּרְעֹה יְהַבְתִּנּוּן לְגַמְרָא לְעַם בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנוֹשְׁמֵידְהוֹן לִירוֹדֵי׃ אַנְתְּ בְּזַעְתָּא מַעְיָנָא מִן כֵּיפָא וַהֲוֵי לְנַחְלָא אַנְתְּ יַבֵּשְׁתָּ מְנִיַּת נַחְלֵי אַרְנוֹנָא וּמְנִיַּת יוּבְקָא וְיוֹרְדְנָא דְהוֹן תַּקִּיפִין׃ דִּי לָךְ יְמָמָא לְחוֹד דִּי לָךְ לֵילְיָא אַתְּ אַתְקֵינְתָּא סִיהֲרָא וְשִׁמְשָׁא׃ אַתְּ אֲקֵימְתָּא כָּל תְּחוּמָא דְאַרְעָא קַיְטָא וְסִתְוָא אַנְתְּ בְּרָאתִנּוּן׃ אִדְּכַר דָּא בְּעֵל דְבָבָא מְגַדֵּף יְיָ וְעַמָּא טַפְשָׁא דְרָחִיקוּ שְׁמָךְ׃ לָא תִמְסוֹר לְעַמֵּיהּ דְּמִתִילִין לְחֵיוַת בָּרָא נַפְשַׁת מְאַלְּפֵי אוֹרַיְתָךְ חַיֵּיהוֹן דַּעֲנְיָךְ לָא תִתְנְשֵׁי לְעָלְמִין׃ אִסְתַּכַּל לִקְיָמָא דִגְזַרְתָּא לַאֲבָהָתָן אֲרוּם אִתְמְלִיאוּ בְנֵיהוֹן חֲשׁוֹכָא פְּרִים עַל אַרְעָא וְאוֹנָאוּתָא וַחֲטוּפִין׃ לָא יְתוּב מִסְכֵּן מַכְסִיף עַנְיָא וַחֲשׁוֹכָא יְשַׁבְּחוּן שְׁמָךְ׃ קוּם אֱלָהָא נְצֵי מַצוּתָךְ אִדְּכַר קְלָנָא דְעַמָּךְ מִן מַלְכָּא טַפְשָׁא כָּל יוֹמָא׃ לָא תִתְנְשֵׁי קָל מְעִיקָךְ אִתְרְגוּשַׁת דְּקָיְמִין לְקִבְלָךְ דְּסָלְקָא תְדִירָא׃

עה

לְשַׁבְּחָא בִּזְמַן דִּי אֲמַר דָּוִד לָא תְחַבֵּל עַמָּךְ תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדוֹי דְאָסָף וְשִׁירָא׃ אוֹדֵינָא לָךְ יְיָ אוֹדֵינָא וְקָרִיב שְׁמָךְ אִשְׁתְּעִיוּ פְּרִישְׁוָתָךְ׃ אֲרוּם אֵידַע זִמְנָא אֲנָא תְרִיצָן אֲדוּן׃ מִתְמַסְסִין דַּיָּרֵי אַרְעָא וְכָל יָתְבָהָא אֲנָא אַתְקֵינִית עַמּוּדָהָא לְעָלְמִין׃ אֲמַרִית לְמִתְלַעֲבִין לָא תִתְלַעֲבוּן וְרַשִׁיעַיָא לָא תְרִימוּן אֵיקָר׃ לָא תְרִימוּן לִמְרוֹמָא אֵיקָרְכוֹן אַתּוּן דִּי מְמַלְּלִין בְּתוּקְפָא וּבְגִדּוּפִין׃ אֲרוּם

מחר, ועתה קרא נא באזני העם, אל ישב דך נכלם, ישב ויצפר, כי נדר נדר עבדך אם ישיב כן כתיב, ישב אפך ותנחמני: ע"ה וקרוב ד' וסים' וענה איש באלמנותיו, כי קרוב יום וקרוב יום לי"י, הודינו לך אלהים הודינו, וקרוב לשמוע מתת הכסילי' זבח: עמודיה ד' ג' מל וא' חס' וסים' את קלעי החצר דמשכנא קדמא, וחבירו דמשכנא תניינ' דפקודי, אנכי תכנתי עמודיה חצבה עמודי', שבעה, וא' ועמודיה יתפלצון, דמשכנה תניינא דפקודי חס' עמדיה כתיב חס' ו': עתק ד' וסים' יצא עתק מפיכם, הדברות על צדיק עתק, תדברו בצואר עתק, יביעו ידברו עתק, וא' הון עתק וצדקה בצירי:

רשי

ואלהים מלכי מקדם, והרי אתה תשועתינו מקדם: ראשי תניני', הם מצרי' שנקראו תנינים שנ' התנין הגדול וגו': ראשי לויתן, פרעה נקרא כן שנאמר יפקוד יי' בחרבו הקשה על לויתן וגו': תתנמו מאכל לעם לציים, נתת ממונו לעם ישראל לאוכלו לציים לכתות ובזאות שהוצאת ציים שיעות כמו וצים מיד כתים כתרגומו ושיען: אתה בקעת, לישראל מן הצור מעיינות: אתה הובשת, ירדן שהוא נהר איתן: לך יום, נאולתם של ישראל: אף לך לילה, ועמך היו בצרות הלילה: אתה הכינות מאור ושמש, אתה הכינות להם מאור התורה: אתה הצבת, להם כל גבולו' ארצם בכל טוב: קיץ וחורף אתה יצרתם, הרי זה דוגמת שבועות חוקות קציר ישמור לנו לא שבית לנו סדר השני': זכור זאת אויב וגו', ואחרי שכל תשועותינו בך זכור זאת אשר אויב חרף אותך בהשמידו אותנו: אל תתן לחית, לגדודי האומות כמו ויאספו פלשתים לחיה: נפש תורך, תור שלך יונתן תירגם לשון תורים ובני יונה התור הזה משמרת הזכר בן זוגה איננה מזדווגת לאחר אף ישראל לא החליפו באל אחר אף על פי שרחקת מהם והיו כאלמנה: חית עניך, נפש עניך: הבט לברית, אשר כרת לאבותינו: נאות חמס, נוה חמס, לשון מדור: אל ישוב דך נכלם, אל ישוב' דך מלפניך בתפילתו נכלם: חרפתך, גדופיך כמו זאת אויב חרף: אל תשחת, את ישראל: הודינו לך אלהים, על הטובה הודינו אף על הרעה וקרוב בפינו שמך תמיד: ספרו, דורותינו נפלאותיך תמיד: כי אקח מועד, כשיש לנו יום טוב אין אנו עסוקים בגנות פה ונבלות ראש ככל הגוים: אני מישרים אשפוט, אנו נותנין אל לבינו להללך ולשבחך מעין המאורע ליום: נמוגים ארץ וכל יושביה וגו', ביום מתן תורה כשהיו נמוגים הארץ וכל יושביה מתנאי שהתניתי עם מעשה בראשית אם לא יקבלו ישראל את התור' תחזרו לתוהו ובהו: אנכי, בעמך ישראל תכנתי עמודיה כשאמרתי נעשה ונשמע: להוללים, לרשעים המערבבים את ישראל: כי

שהזכיר שאנו צורריך בקרב מועדיך: שאון קמיך, יהי עולה תמיד על הגיעו אליך אל השמים וזה דרך משל: למנצח אל תשחת, על נועם פיוט תחלתו אל תשחת: הודינו, בליבוק למ"ד וגם בחסרוננו נכון הוא כמלת זמרה אזמרך ויזמרו לך וטעם פעמים להזכיר כי נודה לך פעם אחרי פעם או בכל זמן: וקרוב שמך, לענית כי כן ספרו לנו אבותינו ולא הזכיר המספרים כמו אשר ילדה אותה והנכון שאלה המספרים הם נביאים שספרו לנו על שמך: כי, כדרך כי אביא הקץ אשפוט מישרי': נמוגי', אז תמוג הארץ וכל יושביה וטעם אנכי תכנתי אז ידעו שאנכי הוא שתכנתי עמודיה לפנים באמת ועמודיה הם הריה שלא תמוט ועתה בהתמוטטה ידעו כי לי הארץ אעשה חפצי: אמרתי, לדברי המשורר: אל תרימו קרן, על שהוא כנגדכם והם בני אדם כמוכם: אל, הטעם לא די לכם שתרימו קרנכם על חבריכם עד שגאוה לבכם להרימו על רמים עליכם ועתה תדברו בצואר עתק כמו ירוץ אליו בצואר ועתק תאר כמו יצא עתק מפיכם או יהיה תואר הצואר: כי

כי ׳ אל תחשבו כי בשבת השם לשפוט כי יש במזרח או מערב או במדבר הרי׳ שהוא נגד ארץ ישראל מי שיושיעכ׳ ורבי משה אמר כי כל מה שיש במזרח או במערב הכל ברשות השם ויש אומרים כי זה רמז לחכמת המזלות החושבים כי הטוב והרע והכבוד והקלון הבא לאדם הכל במערכת הככבים והיתד הראשון הוא המזרחי גם המערבי גם הדרומי שהוא כנגד מלב׳ הרי׳ [...] המושלים על כל [...]דם ולא הזכיר היתד [...]ביעי כי אין כח לו [...]בור היותו תחת ה[אר]ץ: כי ׳ הנה השם [...] הסוף׳ על כן אין [...]י לכם להרי׳ קרן [...]כמתכ׳ או בגבורתכ׳ [...]בעשרכם: כי ׳ חמר׳ [...]ל עבר מגזר׳ חומר [...] רבים כמו עכור: [...]ימזה׳ ומזה כל כך [...] הכוס מלא ואמר [...]הכוס מלא גם ש [...]רי׳ כדרך רוח גדולה [...]ק והנה היין העליון [...]ו הרשעים שאינם [...]ריס והשמרים כפי [...]תם: ואני׳ לדברי [...]סורר: לעולם׳ כל [...]אגיד זאת הגבורה [...] אדם אולי יוכחו [...] הוא מדת השם [...]כל: וכל׳ אגדע׳ [...]בור כמו וילחם ב[...]ראל על בלק גם [...]עז לאלהים: [...]ממנה קרנו׳ צדיק׳ [...] אגדע׳: למנצח [...]נות׳ על נגינות [...]ת או נועם פיוט [...]תו כן: נודע׳ [...]ך כי נודע דוד לכל [...]ם ביהודה שהם [...] ירושלם: ויהי [...]ם׳ היא ירושלם [...]נקראה כי כן היא [...]ה כנגד שער ה[...]מים או שהיא ראוי׳ [...]ת בשלום או קראו׳ [...]ל דרך תפלה כדרך [...] שלום ירושלם: [...]׳ אמר רבי משה [...]ה המזמור נאמר [...]לחמת אויב שבר [...]ירושלם ונחלם ודימ׳ [...]׳ לרשפי ובכינוב׳ [...] עפים ושבר ימרת [...]ר אחר ושבר מגן [...] וכלי מלחמ׳ ב[...]ת: נאור׳ אין דבר כרא׳ שהוא ככבד שאיננו גוף והוא עצם דבר רק האור [...] ומלת נאור כמו נכון והנה זה כנגד הכבוד ואדיר כמו אדיר במרום יי׳ וטע׳ [מהר]רי טרף שלא יוכל אדם לעלות שם׳ אר״ משה הכהן אם הגר שנפחד ממנו יסנב [...]ים ׳ שמשם ירדו החיות לא יכבל ואין טעם בדבריו גם מפרשים אמרו כי נאור [...]ר׳ נאר מקדשו כמו משחית והנ״ון שרש והנה שם התואר כמו קרוב ורחוק אך [...]פועל יוצא כמו ושבח אני: אשתוללו׳ האל״ף תחת ה״א התפעל כמו אתחבר ויחסר [...] ממלת שנתם: מגערתך׳ טעם אלהי יעקב כאשר הזכיר בתחלה בישראל [...]שמו וטעם נרדם כל אחד מאנשי חיל הנזכרי׳ בפסוק ראשון והוא הוא נרדם [...]ים חיל ורכב וסוס: אתה׳ הטע׳ אתה לבדך נורא והיה האחד מספיק וכמוהו [מע]ון אתה היית לנו כי היה מספיק יי׳ מעון היית לנו ומאז כמו מאז הפקיד אותו: [...]ים׳ כי כל הגזרות באות משמי׳ וטעם השמעת כאשר ישמעו כל יושבי הארץ [...]ת לכשא ולכת באמת אז יראו הנשארים ממך וישקוט כל אחד במקומו ולא יבואו לעיר קדשך להלחם עליה׳ וי״א כי טעם ארץ נראה הרשעים ושקטה הצדיקים: בקום ׳ [ה]פסוק דבק עם הבא אחריו׳ אמר ר׳ משה כן פי׳ הפסוק כאשר תעשה דין בבעלי החמות תודה לך כל חמת אדם והטעם אל אדם בחמתו ירא ממך ולפי דעתי כאשר תודה לך חמת אדם והם הצרים על ירושלם אז שארית חמות תחגור ותקשור ותהייגה ברשותך להתיר מהם כפי חפצך:

לעלם ית׳ חס׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ בערך עו׳: עו׳ נודע ג׳ קמצין וסי׳ נודע יי׳ משפט עשה׳ נודע ביהוד׳ אלהי׳׳ נודע בשערים בעלה׳ וא׳ ונודע קמץ מה שהיה כבר נקרא: שמה ה׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי: מהררי ג׳ וסימ׳ מן ארם ינחני בלק מלך׳ ממעונות אריות׳ נאור אתה אדיר: יראה ב׳ וסימ׳ ולא יראה בוגדה יהודה׳

כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים: כִּי־אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים: כִּי כוֹס בְּיַד־יְהוָה וְיַיִן חָמַר מָלֵא מֶסֶךְ וַיַּגֵּר מִזֶּה אַךְ־שְׁמָרֶיהָ יִמְצוּ יִשְׁתּוּ כֹּל רִשְׁעֵי־אָרֶץ: וַאֲנִי אַגִּיד לְעֹלָם אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: וְכָל־קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ תְּרוֹמַמְנָה קַרְנוֹת צַדִּיק:

עו

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר: נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל שְׁמוֹ: וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְצִיּוֹן: שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵי־קָשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה: נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהַרְרֵי־טָרֶף: אֶשְׁתּוֹלְלוּ אַבִּירֵי לֵב נָמוּ שְׁנָתָם וְלֹא־מָצְאוּ כָל־אַנְשֵׁי־חַיִל יְדֵיהֶם: מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס: אַתָּה נוֹרָא אַתָּה וּמִי־יַעֲמֹד לְפָנֶיךָ מֵאָז אַפֶּךָ: מִשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּ דִּין אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקָטָה: בְּקוּם־לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהִים לְהוֹשִׁיעַ כָּל־עַנְוֵי־אֶרֶץ סֶלָה: כִּי־חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר:

ל׳ וחד מונח ג׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ית חס · ל׳ ל׳ · ג׳ ה׳ רפ · ל׳ רפי · ל׳ ב׳ · ל׳ · ל׳ · זו רפ כסימ׳ · ל׳ רפ · ר׳ ב׳ ב׳ · טו דגשים · ל׳ כי לא׳ ב׳ חד מ״ל

אֲרוּם לֵית בַּר מִנֵי מִמַּדִּנְחָא וְעַד מַעַרְבָא וְלָא מִן צִפּוּנָא דְמַדְבְּרַיָּא וּמִן דָּרוּמָא אֲתַר טוּרַיָּא: אֲרוּם אֱלָהָא דַיָּן זַכַּי דְּנָן יַמְאֵיךְ וּדְנָן יְרוֹמֵם: אֲרוּם כָּס דִּלְוָט בִּיד יְיָ וַחֲמַר עָשִׁין מְלֵי מְזִינַת מְרִירְתָא לְטַלְטָלָא מַדַּעַת דִּי רַשִּׁיעַיָּא וּמַה דִשְׁרֵי מִנֵּיהּ קָשֵׁי מִן דֵּין קַדְמָאִין בְּרַם דּוּרְדְיָהָא וּפִקְטִיָהָא יְמַצְצוּן יִשְׁתּוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא: וַאֲנָא אֲתַנֵּי לְעָלַם נִסַּיָּא אֲשַׁבַּח לֵאלָהָא דְיַעֲקֹב: וְכָל תְּקוֹף רוּם רַשִׁיעַיָּא אֲמָאֵיךְ אֶתְלְשִׁנּוּן מִתּוּקְפְהוֹן יִתְרוֹמֵם תְּקוֹף רוּמְהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא:

עו לְשַׁבָּחָא בְּתֻשְׁבַּחְתָּא תֻשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְאָסָף שִׁירָא: אִתְיְדַע בִּדְבֵית יְהוּדָה אֱלָהָא בִּדְבֵית יִשְׂרָאֵל רַב שְׁמֵיהּ: וַהֲוָה בִירוּשְׁלֶם בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ וּמְדוֹר בֵּית שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ בְּצִיּוֹן: כַּד עֲבָדוּ בֵית יִשְׂרָאֵל רְעוּתֵיהּ אַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן תַּמָּן תְּבַר גִּרְרִין וְקַשְׁתִּין דְּעַמְמַיָּא מְגִינֵי קְרָבָא תְּרִיסָא וְסַדְרֵי קְרָבָא בַּטֵּל לְעָלְמִין: נְהִיר דְּחִיל אַתְּ אֱלָהָא מְשַׁבַּח מִן בֵּית מַקְדְּשָׁךְ יְזוּעוּן מִן קֳדָמָךְ מַלְכַיָּא דְיָרְתִין בְּכַרְכֵי טוּרַיָּא אֲתַר בֵּית כְּנִישׁוּת בְּזַתְהוֹן: אַשְׁלַחוּן מְעַלַּוֵּיהוֹן זְיָנֵי קְרָבָא גִּבָּרֵי לִבָּא אִתְנַמְנַמוּ בְּשִׁנַתְהוֹן וְלָא סַפִּיקוּ כָל גִּבְרֵי חֵילָא לְמֵיחַד זְיָנֵיהוֹן בִּידֵיהוֹן: מִמְּזוּפְתָּךְ אֱלָהָא דְיַעֲקֹב דְּמַכוּן אַרְתִּיכִין וּפָרָשִׁין אִתְעַקַּרוּ: אַתְּ דְּחִיל אַתְּ הוּא אֱלָהָא וּמַן יְקוּם קֳדָמָךְ מֵעִדָּן דְּיִתְקוֹף רוּגְזָךְ: מִן שְׁמַיָּא אַשְׁמַעְתָּא דִּין אַרְעָא דְעַמְמֵי דְחִילַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל שְׁדוֹכַת: אָמְרִין צַדִּיקַיָּא יְקוּם לְדִינָא עִם רַשִׁיעַיָּא אֱלָהָא לְמִפְרַק מִן יְדֵהוֹן כָּל עִנְוְתָנֵי אַרְעָא לְעָלְמִין: כַּד אַנְתְּ רָגֵז עַל עַמָּךְ אַנְתְּ מְרַחֵם עֲלֵיהוֹן וְהִנּוּן יוֹדוּן לִשְׁמָךְ וּשְׁאָרָא דְרִתְחָא דְּאִשְׁתְּאַר לָךְ מִן רוּגְזָא דִי רְגֵזְתָּא תְזָרֵיז לְחַבָּלָא עַמְמַיָּא: [ת״א אֲרוּם כַּד יִתְקוֹף רוּגְזָךְ עַל עַמָּךְ יְתוּבוּן וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וְאַנְתְּ תָּאֵב מִן רוּגְזָא בְּרַם עַל שְׁאָר עַמְמַיָּא מָנֵי רוּגְזָא תְזָרֵיז] נדרו

ארץ יראה ושקטה: למשפט ט״ו דגשי׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו: תודך ב׳ וסימ׳ כי חמת אדם תודך׳ כי לא שאול תודך: חמת ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ וסימ׳ שארית חמת תחגור׳ ואת איש חמות לא תבוא׳ בתרא מל׳:

כי לא ממוצא׳ השמש וממערבו מן המדברות שאתם מפרשים בשיירא להרבות ממון לא בכל אלה להריס קרן: כי אלהים שופט׳ על כל הרעה שעשיתם׳ זה ישפיל וזה ירים׳ הגבוהים ישפיל והנמוכים ירים: כי כוס׳ התרעלה בידו: ויין חמר׳ חזק וכוס בלעז: מלא מסך׳ הכוס מלא מזג למזוג ולהשקות את כל הגוים: ויגר מזה׳ מזה הכוס יפיץ ויקלח את את משתיהם לשון מים המוגרי׳: ואני אגיד לעולם׳ מאז והלאה את נקמתו וגבורתו: וכל קרני רשעי׳׳ של עשו אגדעם כענין שנאמר ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ישראל יגדעו קרן עשו ואז תרוממנה קרנות צדיקו של עולם ישראל שהם שבחו של הקב״ה: שמה שבר רשפי קשת׳ של סנחרי׳ ואוכלוסיו רשפי קשת אין רשפי קשת לשון רשפי אש שאין לשון רשפי אש נופלים בקשת וזה רשפי ורשפי אש דנש ורשפי קשת לשון לאומי רשף דמתרגמי׳ עוף ובני רשף יגביהו עוף וכן ומקניה׳ ל לרשפי׳ לגפרי׳ וכן ובני רשף בני עפיפה הם שדים יגביהו לעוף אף זה לשון חצים המעופפים כענין שנאמ׳ ומחץ יעוף יומם שזה שבר רשפי קשת חצים שהקש׳ מעופף וכל המזמור הזה מדב׳ במפלת סנחריב שלא מצינו אויב נופל בירושלם אלא הוא: נאור אתה אדיר׳ לשון נאר מקדשו נארת ברית עבדך מנאר את אויביך וקמיך ומטאטאן מן העולם נאור על שם מעשיו נקרא כמו חנון ורחו׳ וקנוא על שם שהוא חונן שהוא מרחם שהוא מקנא: אדיר מהררי טרף׳ חזק מענקים טורפים ה הגבוהים כהרים ולנגדך אין ג גבורתם מועלת: אשתוללו׳ כמו השתוללו כמו ואחרי כן אתחבר אחזיהו עם יהושפט כמו התחבר ונגזר אשתוללו מגזרת מוליך יועצי׳ שולל והוא לשון משנה ושלו כשוטי׳ שוני׳ והת״ו נופלת בלשון המתפעל באמצע התיבה בכל תיבה ש שתחילת׳ שי״ן: כמו שנתם׳ נרדמו בשינה לשון תנומה: ולא מצאו׳ ידיהם וכחם כשבאת ליפרע מהם: נרדם ורכב וסוס׳ וי״ו של ורכב טפילה היא כמו אלה בני צבעון ואיה וענה וי״ו של ואיה טפילה ה היא: מאז אפך׳ משעת שאתה כועס: משמים השמעת דין׳ כשנתנבא ישעיה על פורענותו של סנחריב ונתקיים בו ארץ ישראל שיראה ממנו ומאוכלוסיו ואז ש שקטה: בקום למשפט אלהים׳ לעשות משפט באויביו להושיע חזקיהו וסיעתו: כי חמת אדם תודך׳ כעסן של רשעים גורם שהבריות מודים להקדוש ברוך הוא כשהם מראין כעסם והקב״ה נפרע מהם הכל מקלסין לפניו ואף הם עצמם מקלסין לפניו כשרואין שאין כעסם כלום כמו שמצינו בנבוכד נצר כשהשליך את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש מה נאמר שם יהא שמיה דאלהא מברך וגו׳ ועל ידי כן שארית החמות תחגור תעכב ותחדיל שאר הרשעים מעוכבים ונמנעי׳ מלהראות גאותם וחמתם תחגור לשון עכב׳ בלשון משנה פגימת הסכין כדי שתחגור בו הצפורן ושמעתי משמו של רבי אלעזר הגאון בר״ יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה ויש עוד לפתור חגיר׳ זו כמשמעה לשון חגירה ופירושו לך נאה לחגור חימה ולעטות קנאה כי הכח והיכולת שלך ולשון שארית זה הוא מאחר שחמת אדם איננה כלום נשארו כל חגורות חימה לך: כדרו

כדרו

נדרו׳ יתכן שאמרו כן אנשי ירושלם בעת צרתם או כאשר תחנור שארית חמות יאמרו אלה לאלה נדרו ושלמו : למורא׳ בעבור המורא ורבי משה אמר כי הוא תאר כמו הוא מוראכם : יבצור׳ דרך משל כטעם יכרות מגזרת בציר וזה דבק כי כל סביבות ירושלם יובילו שי בראותם כי השם יבצור רוח נגידי׳ שהוא נורא למלכי ארץ כמו על כל מלכי ארץ : למנצח על ידותון׳ על נועם פיוט תחלתו ידותון : קולי׳ פעמים כי זה פעם אחר פעם׳ יש אומרים והאזין היה ראוי להיות והאזין כמו לא האמין פועל עבר ורבי משה אמר שהוא לשון ציווי ולפי דעתי שהוא שם הפועל : ביום׳ חכם גדול חבר ספר ככבד רק יש בו טעיות שאמר כי ידי מקום עיני וזה לא יתכן לדבר איש דעת כדבר הזה אפילו בשיחת חולין ואף כי בספרי הקדש ויש אומרים כי ידי חזקתי וכוחי כאילו כמס על שגר דרך משל כמו וימסו אסוריו או יהיה חס׳ בית כאילו הוא כידי בעבור מכתי וכנגעי : לילה נגרה׳ צעקתי כי למעלה כתו׳ ואצעקה והנה יש שם צעקה ואם לא היתה כתובה כדרך ובכן ברכה ולא אטיבנה ורבים ככה והוא דרך משל כמו ויתכו כמים שאגותי או פירוש ידי מקומי כמו ויד תהיה לך והטעם שיגר מקומו בעבו׳ דמעותיו על כן אחריו מאנה להנחם נפשי כדרך ודמעתה על לחייה אין לה מנחם : אזכרה׳ ואהמיה׳ מלא והיו״ד תחת ה״א : ותתעטף׳ כמו העטופים ברעב : אחזת׳ אמ׳ רבי משה כי שמורות תאר השם כמו עצומות כי העפעפים שומרות העינים בהסגרם והטעם אחזת אותם על שלא נסגרו עיני ולא ישנתי : נפעמתי׳ כמו ותפעם רוחו כל כך הוכיתי עד שלא יכלתי לדבר : חשבתי׳ מגזרת חשבון וחילוק דברים במחשב׳ הלב : עולמים׳ שעברו כי הטעם כפול ועולמים כמו זמנים : אזכרה רמז שהיה מנגן בלילה או בלילה אזכרה שהייתי מנגן בימים קדמוני׳ לעבוד השם על דרך אעירה השחר : ויחפש רוחי׳ הוא המחפש והוא דבק באשר אחריו והוא ה הלעולמי׳ והפעול חס׳ והוא אותי : האפס כמו

יובילו ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ וסימ׳ לך יובילו מלכים שי׳ נדרו ושלמו ליי׳ קדמא מל׳ : פ״ו ידותון דכתיב ידיתון וקרינן ידותון ג׳ וסימ׳ למנצח לידיתון דאמרתי אשמרה דרכי מחטוא׳ קולי אל אלהים ואצעקה׳ ומתניהו בן מיכה בן ידיתון׳ וא׳ ידיתון קרי׳ וכתיב ועבד אדום בן ידיתון : נגרה ב׳ וסי׳ לילה נגרה ולא תפוג׳

נִדְרוּ וְשַׁלְּמוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־סְבִיבָיו יוֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא׃ יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים נוֹרָא לְמַלְכֵי־אָרֶץ׃

עז

לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדִיתוּן לְאָסָף מִזְמוֹר׃ קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְאֶצְעָקָה קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְהַאֲזִין אֵלָי׃ בְּיוֹם צָרָתִי אֲדֹנָי דָּרָשְׁתִּי יָדִי לַיְלָה נִגְּרָה וְלֹא תָפוּג מֵאֲנָה הִנָּחֵם נַפְשִׁי׃ אֶזְכְּרָה אֱלֹהִים וְאֶהֱמָיָה אָשִׂיחָה וְתִתְעַטֵּף רוּחִי סֶלָה׃ אָחַזְתָּ שְׁמֻרוֹת עֵינָי נִפְעַמְתִּי וְלֹא אֲדַבֵּר׃ חִשַּׁבְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם שְׁנוֹת עוֹלָמִים׃ אֶזְכְּרָה נְגִינָתִי בַּלָּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה וַיְחַפֵּשׂ רוּחִי׃ הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח אֲדֹנָי וְלֹא־יֹסִיף לִרְצוֹת עוֹד׃ הֶאָפֵס לָנֶצַח חַסְדּוֹ גָּמַר אֹמֶר לְדֹר וָדֹר׃ הֲשָׁכַח חַנּוֹת אֵל אִם־קָפַץ בְּאַף רַחֲמָיו סֶלָה׃ וָאֹמַר חַלּוֹתִי הִיא שְׁנוֹת יְמִין עֶלְיוֹן׃ אֶזְכּוֹר מַעַלְלֵי־יָהּ כִּי־אֶזְכְּרָה מִקֶּדֶם פִּלְאֶךָ׃ וְהָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ וּבַעֲלִילוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה׃ אֱלֹהִים בַּקֹּדֶשׁ דַּרְכֶּךָ מִי־אֵל גָּדוֹל כֵּאלֹהִים׃ אַתָּה הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא הוֹדַעְתָּ בָעַמִּים עֻזֶּךָ׃ גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמֶּךָ בְּנֵי־יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה׃ רָאוּךָ מַּיִם אֱלֹהִים רָאוּךָ מַּיִם יָחִילוּ אַף יִרְגְּזוּ תְהֹמוֹת׃

נדרו נדרין ושלימו קדם יי אלהכון כל דיתבין חזור חזור למקדשיה ייתון קורבניא לבית מוקדש דחיל׃ יזער נסורת רוחהון דרברבניא דחילא על כל מלכי ארעא׃

עז לשבחא על יד ידותון לאסף תושבחא׃ קלי קדם יי ואקבל קלי קדם אלהא ואצית מימרי׃ ביום עקתי אולפן מן קדם יי תבעית שרת עלי נבואה בליליא זלגת עיני דמעתא ולא תפוג סריבת לאתנחמא נפשי׃ ארכר אלהא וארגוש קדם יי אמלל ותשתלהי רוחי לעלמין׃ אחדתא תימורתא רעיני אטרפית ולא אמלל׃ מניתי יומין טבין דמן לקדמין שניא טביא דמן עלמין׃ ארכר תושבחתי בליליא עם הרהורי לבבי אמלל ויבלש נסיא מנדע דרוחי׃ האפשר די לעלמין ירחק יי ולא יוסיף לאתרעיא תוב׃ האפשר די פסק לעלמין טוביה שלים פתגם דביש על כל דר ודר׃ האפשר דאתנשי לחייסא אלהא אין סליק ברוגזיה מן למכמר רחמוי לעלמין׃ ואמרית מרעותי היא אשתניו גבורת ימין עלאה׃ [ת״א ואמרית בעותי היא שנין דקין מימין]׃ ארכר עובדי אלהא ארום ארכר מן לקדמין פרישותך׃ ורננית בכל עובדך טביא ובתסקופי נסיך אמלל׃ אלהא דקדישין אורחתך מן אלהא רבא כאלהא דישראל׃ את הוא אלהא עביד פרישן הודעת בעמיא עושנך׃ פרקתא בגבורת אדרעך עמך בניא דאוליד יעקב וזן יוסף לעלמין׃ חמון שכנתך בגו ימא אלהא חמון גבורתך על ימא רתתון עמיא לחוד אתרגזון תהומיא׃

רשי

נדרו ושלמו׳ נדריכם : כל סביביו׳ השומעים תשועה זו וכן עשו כמו שכתו׳ תהיינה חמש ערים בארץ מצרים מדברו׳ שפת כנען ונשבעו׳ ליי׳ צבאות : יובילו שי׳ למורא׳ למה לפי שבעת חפצו יבצור רוח גסה של נדיבים ימעטו גאותם יבצור ימעטו כמו לא יבצר מהם : על ידותון׳ על הדתות ועל הדינין העוברים על ישראל : ידי׳ מכתי : לילה נגרה׳ בגלות זה שהוא כלילה היא נגרה ליחה ומרה : ולא תפוג׳ ולא תדמה נגרתה : אזכרה אלהי׳ החסד שהיה רגיל לעשו׳ לי בימי חנתי : אשיחה׳ באותן חסדים וטובות : ותתעטף רוחי׳ פשמ״ל בלעז : אחזת שמורות עיני׳ שמורות לשון אשמורת הלילה שאדם ניעור משנתו ודעתו מיושבת ולבו חוזר עליו ואני איני כן בלילה זו של גלות תמיד עיני כדבוקות כאדם נרדם מאוטם לב בצרות שאני רואה נפעמה רוחי ואין הדבור בי : חשבתי ימים מקדם׳ לזכור החסדים שעשית עם אבותינו : אזכרה נגינתי בלילה׳ בימי הגלו׳ הזה שהו׳ דומה ללילה אני זוכר את נגינותי שהייתי מנגן בימי קדם בבית המקדש : עם לבבי אשיחה׳ אני מחשב ורוחי מחפש מה היא כן מדתו של הקב״ה ואני תמיה הלעולמים יזנח : האפס׳ שמא כלה חסדו : גמר אומר׳ גזירת עולם שלא ישוב מחרונו עוד : השכח חנות׳ להיות חונן חנות כמו עשות ראות לא׳ חנות חנינו׳ : אם קפץ באף רחמיו סלה׳ לשון לא תקפוץ ידך כלומר אם סגר הרחמים לעולם בשביל החמה : ואומר חלותי היא׳ מחשבותי אומרו׳ לי אין זאת אלא להחלותי ולייראני לשוב אליו חלותי כמו לחלותי לשון חולי וחיל : שנו׳ ימין עליון׳ את אשר נשתנית ימין עליון שהיתה כאלדי בכח רועצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו : והגיתי בכל פעלך׳ שעשית לנו כבר : בקדש דרכך׳ דרך מלתך לקדש את שמך בעולם לעשות דין ברשעי׳ : ראוך מים׳ רבים כמגלית על הים : זורמו

עיני נגרה ולא תדמה : ולא אדבר ב׳ וסימ׳ ואמרתי לא אזכרנו׳ אחזת שמרות עיני נפעמתי : ולא יוסיף ג׳ וסימ׳ לגעת בך׳ הלעולמים יזנח אדני׳ ברכת יי׳ היא תעשיר : אומר ו׳ מלעיל וחס׳ וסימ׳ עריה תעור׳ יום ליום יביע׳ אין אומר ואין דברים׳ יי׳ יתן אמר׳ גמר אמר לדור ודר׳ ותגזר אמר : כאלהים ג׳ בקריאה וסימ׳ והייתם כאלהים יודעי טוב ורע׳ ובית דוד כאלהים׳ מי אל גדול כאלהים אנ״ך :

כי אפס כסף׳ אמר רבי משה כי גמר אמר כמו אם דברו ועברו כחמותיו ולפי דעתי כי גמר אמר שגזר אומר שלעולם יזנחני : השכח חנות׳ שם והשלם חנינות והטע׳ מגזרת חנון וחנון פעול למלת שכח וכן רחמיו למלת קפץ : ואומר׳ אמר רבי משה חלותי מגזרת אשר חלה יי׳ בה כמו ענותי ופי׳ שנות מגזרת שנת עולם וזה רחוק בעיני כי איך תישן הימין שהיא הזרוע ואחרי׳ אומרי׳ כי שנות כמו השתנו׳ מגזרת שונות מכל עם וטעם ימין עליון שהימין הוא העושה המלחמה והטעם כי חליתי בעבור ששנתה זרוע השם בעבור שלא יראה כחה בגלותינו ואחרים אומרים כי חלותי מגזרת רבים יחלו פני נדיב כמו תפלתי וזאת הגזרה מזה הטעם לא תמצא בכל המקרא כי אם במלת פני ולפי דעתי כי זאת רמז למלת חשבתי כי כן הוא חשבתי מחשבה והיא חלתני והוא מחשבת שנות ימין עליון כאשר הזכיר שנות עולמים : אזכיר׳ פלאך׳ קשור עם מלת מקדם לא עם אזכרה : אלהים׳ כדרך נאדר בקדש בעבור דרכיך שאנחנו רואים בשמים לעד כי מי אל גדול ממך ; אתה׳ הטעם תעשה פלאים כפלאים מעיני אדם גם נראים וזה הוא הודעת בעמים עזך : גאלת עמך׳ הוא הפעול כאילו כתוב גאלת עמך בזרוע נטויה וטעם להזכי׳ יוסף עם יעקב כי הוא החיה ישראל ככתוב משם רועה אבן ישראל והטעם כי בזכות יעקב ויוסף פדית בניהם וכמוהו גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס שהטעם מי שהוא מבני בניהם והעד שאמר מקחת מזרעו מושלים והאומר כי יעקב תחת אהרן לא דבר נכונה : ראוך׳ על דעת רבי משה כי זה רמז לעת שהוליך השם את הים ברוח קדים עזה ולפי דעתי שהוא מדבר על עת ויסב הים לפנות בקר כי בים דרכך ידבר על עת עבור ישראל כאשר פירשתי טעם ובני ישראל הלכו ביבשה לאומרו בעמים וכן יען המדיה הוא בסוף כי בא סוס פרעה ;

זורמו

ורמו · בעבור אם ועק : חצציך · הם הברקים וזה הוא בעמוד אם כי עבות כמו בענן ומלת זורמו על משקל כי נודמו ממצרים ויש אומרים מגזרת זרם או לפי טעם הענין חצציך כדמות אם הנופלת שימית ריחה : קול · אל תתמה בעבור שהזכיר בגלגל כי בגלגל הם הרעמים ורק בעבור היותו באויר שהוא מתגלגל : בים · הראה השם דרך בים לעבור באולים וטעם ועקבותיך בעבור שוב הים מיד לאיתנו : נחית · על דעת רבי משה על את עבור הים כדרך כבהמה בבקעה תרד ויתכן על נחותם במדבר כמו נחית בחסדך ומשה ואהרן הם שהוציאו את העם ממצרים ומשה לפני אהרן לגודל מעלת נבואתו : משכיל לאסף · פיוט תחלתו משכיל או משכיל השומע

עֹ֗ה האזינה ין בקריאה וסימ׳ וישא משלו ויאמ׳ קום בלק ושמע האזינה עדי׳ אמרי האזינה יי׳ בינה הגיני׳ תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק׳ האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם׳ שמעה תפלתי יי׳ ושועתי האזינה ואל דמעתי׳ אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי׳ האזינה עמי תורתי׳ רעה ישראל האזינה׳ אלהים צבאות

זֹ֣רְמוּ מַ֨יִם ׀ עָ֘ב֤וֹת ק֭וֹל נָתְנ֣וּ שְׁחָקִ֑ים אַף־חֲ֝צָצֶ֗יךָ יִתְהַלָּֽכוּ׃ ק֤וֹל רַעַמְךָ֨ ׀ בַּגַּלְגַּ֗ל הֵאִ֣ירוּ בְרָקִ֣ים תֵּבֵ֑ל רָגְזָ֖ה וַתִּרְעַ֣שׁ הָאָֽרֶץ׃ בַּיָּ֤ם דַּרְכֶּ֗ךָ (וּֽשְׁבִֽילְךָ֮) בְּמַ֪יִם רַ֫בִּ֥ים וְ֝עִקְּבוֹתֶ֗יךָ לֹ֣א נֹדָֽעוּ׃ נָחִ֣יתָ כַצֹּ֣אן עַמֶּ֑ךָ בְּֽיַד־מֹשֶׁ֥ה וְאַהֲרֹֽן׃

מַשְׂכִּ֗יל לְאָ֫סָ֥ף

הַאֲזִ֣ינָה עַ֭מִּי תּוֹרָתִ֑י הַטּ֥וּ אָ֝זְנְכֶ֗ם לְאִמְרֵי־פִֽי׃ אֶפְתְּחָ֣ה בְמָשָׁ֣ל פִּ֑י אַבִּ֥יעָה חִ֝יד֗וֹת מִנִּי־קֶֽדֶם׃ אֲשֶׁ֣ר שָׁ֭מַעְנוּ וַנֵּדָעֵ֑ם וַ֝אֲבוֹתֵ֗ינוּ סִפְּרוּ־לָֽנוּ׃ לֹ֤א נְכַחֵ֨ד ׀ מִבְּנֵיהֶ֗ם לְד֥וֹר אַחֲר֗וֹן מְֽ֭סַפְּרִים תְּהִלּ֣וֹת יְהוָ֑ה וֶעֱזוּז֥וֹ וְ֝נִפְלְאוֹתָ֗יו אֲשֶׁ֣ר עָשָֽׂה׃ וַיָּ֤קֶם עֵד֨וּת ׀ בְּֽיַעֲקֹ֗ב וְתוֹרָה֮ שָׂ֤ם בְּיִשְׂרָ֫אֵ֥ל אֲשֶׁ֣ר צִ֭וָּה אֶת־אֲבוֹתֵ֑ינוּ לְ֝הוֹדִיעָ֗ם לִבְנֵיהֶֽם׃ לְמַ֤עַן יֵדְע֨וּ ׀ דּ֣וֹר אַ֭חֲרוֹן בָּנִ֣ים יִוָּלֵ֑דוּ יָ֝קֻ֗מוּ וִיסַפְּר֥וּ לִבְנֵיהֶֽם׃ וְיָשִׂ֥ימוּ בֵֽאלֹהִ֗ים כִּ֫סְלָ֥ם וְלֹ֣א יִ֭שְׁכְּחוּ מַעַלְלֵי־אֵ֑ל וּמִצְוֺתָ֥יו יִנְצֹֽרוּ׃ וְלֹ֤א יִהְי֨וּ ׀ כַּאֲבוֹתָ֗ם דּוֹר֮ סוֹרֵ֪ר וּמֹ֫רֶ֥ה דּ֭וֹר לֹא־הֵכִ֣ין לִבּ֑וֹ וְלֹא־נֶאֶמְנָ֖ה אֶת־אֵ֣ל רוּחֽוֹ׃ בְּֽנֵי־אֶ֭פְרַיִם נוֹשְׁקֵ֣י רֽוֹמֵי־קָ֑שֶׁת הָ֝פְכ֗וּ בְּי֣וֹם קְרָֽב׃ לֹ֣א שָׁ֭מְרוּ בְּרִ֣ית אֱלֹהִ֑ים וּ֝בְתוֹרָת֗וֹ מֵאֲנ֥וּ לָלֶֽכֶת׃ וַיִּשְׁכְּח֥וּ עֲלִילוֹתָ֑יו וְ֝נִפְלְאוֹתָ֗יו אֲשֶׁ֣ר הֶרְאָֽם׃ נֶ֣גֶד אֲ֭בוֹתָם עָ֣שָׂה פֶ֑לֶא בְּאֶ֖רֶץ מִצְרַ֣יִם שְׂדֵה־צֹֽעַן׃ בָּ֣קַע יָ֭ם וַיַּעֲבִירֵ֑ם וַיַּצֶּב־מַ֥יִם כְּמוֹ־נֵֽד׃ וַיַּנְחֵ֣ם בֶּעָנָ֣ן יוֹמָ֑ם וְכָל־הַ֝לַּ֗יְלָה בְּא֣וֹר אֵֽשׁ׃

אָחִיתוּ מַיָּא עֲנָנֵי שְׁמַיָּא קָלִין יְהַבוּ שְׁחָקֵי לְחוֹד כִּפֵּי גִּרְרָךְ אָזְלִין וּמִשְׁתַּלְהֲבִין׃ קָל אַבְלָיוּתָךְ בְּגַלְגְּלָא אִשְׁתְּמַע אַנְהִירוּ בַרְקִין תֵּבֵל רְגָזַת וְאִתְרְגִיפַת אַרְעָא׃ בְּיַמָּא דְסוּף אוֹרְחָךְ וּכְבִשָׁךְ בְּמַיִן סַגִּיעִין וְרוּשְׁמַת פְּסִיעָתָךְ לָא אִתְיְדַעוּ׃ דַּבַּרְתָּא הֵיךְ עָנָא עַמָּךְ בְּיַד משֶׁה וְאַהֲרֹן׃

עח שִׂכְלָא דְרוּחַ קֻדְשָׁא עַל יְדוֹי דְּאָסָף אֲצִיתוּ עַמִּי אוֹרַיְתִי אַצְלוּן אוּדְנֵיכוֹן לְמֵימְרֵי פּוּמִי׃ אֶפְתַּח בְּמַתְלָא פּוּמִי אַבִּיעַ חֶדְוָן דְּמִן לְקַדְמִין׃ דִּי שְׁמַעְנָן וִידַעְנָן לְהוֹן וַאֲבָהָתָן תַּנִּיאוּ לָנָא׃ לָא נְכַסֵּי מִבְּנֵיהוֹן לְדָר בַּתְרַי מִשְׁתַּעַיָּן תֻּשְׁבְּחָתָא דַייָ וְעֻשְׁנֵיהּ וּפְרִישְׁוָתֵיהּ דִּי עֲבַד׃ וַאֲקִים סַהֲדוּתָא בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאוֹרַיְתָא גְּזַר בִּדְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּי פַּקֵּיד לַאֲבָהָתָן לְהוֹדָעוּתְהוֹן לִבְנֵיהוֹן׃ מִן בְּגַלַל דִּי יִדְעוּן דָּר בַּתְרַי בְּנִין דְּמִתְיַלְּדִין יְקוּמוּן וְיִתְנוּן לִבְנֵיהוֹן׃ וִישַׁוּוֹן בֵּאלָהָא סִבְרְהוֹן וְלָא יִתְנְשׁוּן עוֹבָדֵי אֱלָהָא וּפִקּוּדוֹי יִנְטְרוּן׃ וְלָא יֶהֱווֹן הֵיךְ אֲבָהָתְהוֹן דָּר מְסָרְבָן וּמַרְגִיז דָּר דְּלָא מְתַקֵּן לִבֵּיהּ לְמָרֵיהּ וְלָא הֲוַת מְהֵימְנָא בֵּאלָהָא רוּחֵיהּ׃ כַּד הֲווֹ יָתְבִין בְּמִצְרַיִם אִתְרַבְרַבוּ בְּנֵי אֶפְרַיִם מַנּוּ קִצָּא וּטְעוּ וּנְפַקוּ תְּלָתִין שְׁנִין קֳדָם קִצָּא בְּזֵינֵי קְרָבָא וְגֻבְרִין נָטְלֵי קַשְׁתָּא אַפִּיכוּ קְדָל וְאִתְקְטַלוּ בְּיוֹם סִדְרֵי קְרָבָא׃ מְטוּל דְּלָא נְטַרוּ קְיָם אֱלָהָא וּבְאוֹרַיְתֵיהּ סָרִיבוּ לְהַלָּכָא׃ וְאִתְנְשִׁיאוּ עוֹבָדוֹי עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּפְרִישְׁוָתֵיהּ דִּי אַחְמֵי יָתְהוֹן׃ קֳבֵל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְשִׁבְטַיָּא דַאֲבָהָתְהוֹן עֲבַד פְּרִישָׁן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם חֲקַל טָאנִיס׃ בְּזַע יַמָּא בְּחוּטְרָא דְמשֶׁה רַבְּהוֹן וְאַעְבְּרִנוּן וְאוֹקִים מַיָּא צְרִירִין הֵיךְ זִיקָא׃ וְדַבְּרִנוּן בַּעֲנָנָא בִּימָמָא וְכָל לֵילְיָא בִּנְהוֹר אֶשָּׁא׃

שמעה תפלתי׳ האזינה יי׳ תפלתי והקשיבה בקול׳ אמרתי ליי׳ אלי אתה׳ יי׳ קראתיך חושה לי׳ יי׳ שמע תפלתי האזינה אל תחנוני׳ ואולם שמע נא איוב׳ האזינה זאת איוב עמד׳ האזינה לקול מלי׳

רשי

זורמו מים עבות׳ שחקים נטפו זרם מים עבים : חצציך׳ כמו חציך : בגלגל׳ כמו בגלגל קול רעמיך בגלגל על הים להום את מחנה מצרים : ועקבותיך לא נודעו׳ אין הפסיעות נכרות על המים ועקבותיך תרגו׳ בלעז : במשל פי׳ הם דברי תורה : לא נכחד מבניהם׳ וגם אנו לא נכחד מבניהם של אבותינו מ׳ מלהודיעם מה שספרו לנו : כסלם׳ תוחלתם וכן אם שמתי זהב כסלי : כאבותם׳ שהיו במצרים ובמדבר : בני אפרים׳ שיצאו ממצרים בזרוע לפני הקץ ובטחו בגבורתם ובחניתם ו׳ וסופם הפכו לנוס ביום קרב כ׳ כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת הנולדים בארץ : רומי׳ משליכין וזורקין כמו רמה בים : נגד אבותם עשה פלא׳ אחרי כן כשהגיע הקץ אף הם ויוסיפו לחטוא לו כמו שמסיים והולך׳ נגד אבותם אברהם יצחק ויעקב בא על הים והראם הקב״ה היאך הוא גואל את בניהם : כמו נד׳ תל גבוה כדמתרגמי׳ נדבו כמו נד קמו כשור :

יבקע

אבן עזרא

וטעם הסמך התורה אלין תורת השם שהיא תורת אמונתו והכנן כמו אמרי פי מי שירצה להורות כדרך תורת אמך : אפתחה׳ קמצו׳ התיו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמע׳ מה ידבר ואילו היה בפוא לבדו היה שוה רק ככה נמצא וטעם חידות שהיא מני קדם והמשל כמו נושקי רומי קשת לערוך מלחמה ואם נשקה ביעקב בחורים אכלה אש והחידות לחם אבירי׳ אכל איש כדרך מהאכל יצא מאכל ויהרגם במשמניהם ויתן לשבי עוזו כי לולי שהוא מפורש בספר שמואל שבית האחרון היתה החידה קשה : אשר שמענו׳ זה מפני אנשים רבים וצדיקים שחייב אדם לקבל מה שהעתיקו היתה ה׳ הקבלה כמו דעה וזה הוא ונדעם וטעם המספרי׳ כי המספרי׳ אוהבינו היו והם אבותינו שאין להם חפץ להכשילנו : לא׳ והנה חייבי׳ אנחנו שלא נכחד מה ששמענו מ׳ מאבותינו לאמר הם מודעם על שיהיו גם הם מספרים תהלות השם : ויקם עדות׳ המצות שסקול הדעת יעיד עליהם על כן מלת ויקם ויקם הבית ותורה המצות שנעלם סודם מרבים על כן מלת שם שקבלו ככה מפי משה וטעם צוה כדרך ו׳ והודעתם לבניך ולבני בניך : למען׳ דור אחר דור על עמוד התורה כימי שמי׳ : וישימו׳ כסלם׳ כמו מבטחם אשר יקוט כסלו וכאשר לא ישכחו מעשה השם או ישמרו מצותיו : בני אפרים׳ דרך דרש כי כל ישראל יקראו כן כמו הבן יקיר לי אפרים גם רמז לבני אפרים שיצאו ממצרים בטרם נגעת הקץ והרמז בדברי הימים והרגום אנשי גת ויתאבל אפרים אביהם ועל דרך הפשט כי עקר זה המזמור באמר על מלכות דוד ובנין הר ציון וגם היה האחרון במלוך דוד אחר שחרבה שילה שהיתה לבני אפרים על כן ובשבט אפרים לא בחר באחרונה אחר שבחר בם בראשונ׳ לשכן שמו בשילה והעד הנאמן על זה הפי׳ שבט אפרי׳ רומי קשת הם אנשי שילה שאמ׳ אחריהם לא שמרו ברית אלהים ועוד נגד אבותם עשה פלא וזה היה אחר צאת ישראל ממצרים : נושקי׳ חסר כ״ף כמו אם אוכלה הוא ומלת נושקי דבקה עם קשת כדרך נהרי נחלי דבש וחמאה והטעם שהפכו עורף ביום קרב משל בעבור שלא שמרו ברית אלהים שהשכין כבודו בתוכם׳ ויש אומרים שמכהנ׳ רומי קשת שלא יעמדו במקום אחד על כן הפכו ככה בני אפרים : לא שמרו ברית אלהים׳ זה ברית סיני : וישכחו׳ בעבור היות הנפלאות נעלמות אמר כנגדם הראם : נגד׳ הראם כי נגד אבותם עשה פלא והם שמעו מפיהם וטעם במצרים כל המועדים שהיו במצרים׳ יש אומרים כי שדה צוען כדרך שדה אדום : בקע׳ ויבקעו המים : ויצב מים כמו נד׳ והמים להם חומה : וינחם׳ יספר חסדי השם עמהם כי הענן ביום שלא יכה השמש ואור אש בלילה שלא היו צריכים לאבוקות :

יבקע

יבקע · טעם צורים פעמים רבים במדבר הגדול והנורא : וישק · חסר כמו וישקה אותם ורבה תואר לתהום ובא״ה דרך יחיד כמו בכות בעדה עלי סור הטעם שני במלות שונות דרך צחות : ויוסיפו · כפתח למ״ד למרות בעבור היותו מבנין הפעיל כמו לבכות בטן ולמרות עיני כבוד : בציה · במקום צמא והטעם כי הם המרו עליון במקום מים להם צורך אליו : וינסו זה הוא דרך עקלתון שיבקש העבד מאדוניו מה שאין צורך לו וזה הוא דרך הבשר כאשר אפרש עתה : וידבר · לערוך שלחן משל על הבשר וטעם במדבר מקום שאין שם יישוב : הן אמר רבי משה הכהן הנה בתורה כתוב כי רדת המן היה בתחלה במסעים רבים קודם הכות צור ברפידים ועוד כי לא חרה אף השם על דבר המן שהוא אומר ואש נשקה ביעקב ואחריו כתוב וימטר עליהם מן לאכול והנה הכתוב בלבל דברו שאחר המוקדם והפך זה ולא חשם מזה כי מפורש הוא אבלנו ב בתורת משה · וטעם הגם לחם יוכל תת על המן והטעם היוכל לתתו תמיד בלא הפסק וכמוהו הולך עדיך לפי דעתו :

כ״אם אברהם בן עזרא המחבר אלה הדברים : יש בהם שיבוש ואני אפרש הכל · טעה לשאול אכל לנפש על בשר קברות התאוה וזה הוא לערוך השלחן ומלת הגם לחם הוא הבשר כמו את קרבני לחמי לחם אשה והעד אם יכין שאר לעמו שהטעם כפול כי שאר כמו בשר : לכן · טעם ואש על חרון אף השם ככתו׳ ואף יי׳ עלה בהם : כי · בעבור שהזכיר וינסו אמר כנגדו כי לא האמינו ולא בטחו · הטעם כפול : ויצו · וכבר בזה וככה וימטר : וימטר · הטעם וכבר המטיר עליהם כמו ו וייבר יי׳ אלהים וכבר יצר ויאמר יי׳ למשה וכבר אמר ויסעו מרפידים וכבר נסעו ויאמר בת מי את וכבר אמר ויאמר אל משה אני חותנך ואחר ויבא ורבים ככה והטעם למה בקשו בשר תאוה לנסות את השם ומה צורך היה להם לבשר והלא היה להם המן שהיה מתוק וערב ונקי ומלקטין אותו בלי ט טורח חנם והנה להם הצור ויש להם ל לספוקם אמר וימטר כי מן השמים ירד׳ ודגן שמים כי כאויר יוכל : לחם אבירים · הם השחקים וטעם איש שהוא בן אדם כברא מהאדמה וטעם צידה בעבור היותם תמיד הולכים : יסע · לספר דברי הבשר שהחל לומר עליו לכן שמע יי׳ ויתעבר : קדים · הטעם רוח קדים והנה תואר כי ימצא רוח לשון זכר מפרק הרים ותימן מגזרת ימין והוא מזרחי דרומי : וימטר · בעבור שהרוח הביאו והיה עליהם · והנה התברר פירושי על דבר שאמר שהוא הנס לחם הוא הבשר : ויפל · הזכיר נפילת העוף באמצע ובסביבות למשכנותיו כמו מחנהו והם האהלים : ויאכלו · טעם מאד כמו והיה לכם לזרא : יביא · היה מביא כדרך יעשו עגל בחורב : לא · עוד לא היה להם לזרא עד שחרה אף השם בהם : ואף · הזכיר אף עלה כמו ובהעלות אהרן את הנרות : במשמניהם · גדולי המנחה והעשירים המתענגים כמו ומשמן בשרו ירזה והזכיר ובחורי בעבור כח תולדתם והנה לא הועילם בעלות בם אף השם : בכל · כדרך וינסו אותי זה עשר פעמים אף על פי שאינם כזכרים בתורה והנכון שמלת חטאו על דבר המרגלים על כן אחריו : ויכל · וטעם בהבל שלא ראו הארץ בעבור זה יבאו מעברים · ובבהלה לפני ארבעים שנה : אם · ההרוגים היו שבת דורשים או טעמו או אמר להרגם או כמעט והרגם : ושבו · עשו תשובה : ושחרו אל · שהתפלה בבקר לפני יתעסק אדם בדברי צרכיו : ויזכרו

נוזלים ג׳ בקריאה וסימ׳ נצבו כמו נד נוזלים וחס׳ · אם ינתשו מים זרים · ויוציא נחלים מסלע אנך : ויזובו ב׳ מל׳ וסימ׳ הן הכה צור ויזובו מים · פתח צור ויזובו מים : ויתעבר ב׳ וסימ׳ לכן שמע יי׳ ויתעבר · שמע אלהים ויתעבר : נשקה ל׳ דכוו׳ והיא חד מן ששא חדא דמשמש קה בסוף תיבותא וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבתא במערכ׳

טו יבקע צרים במדבר וישק כתהמות רבה : ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים : ויוסיפו עוד לחטא־לו למרות עליון בציה : וינסו־אל בלבבם לשאל־אכל לנפשם : וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר : כ הן הכה־צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם־לחם יוכל תת אם־יכין שאר לעמו : לכן שמע יהוה ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם־אף עלה בישראל : כי לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו : ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח : וימטר עליהם מן לאכל ודגן־שמים נתן למו : כה לחם אבירים אכל איש צידה שלח להם לשבע : יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן : וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף : ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנתיו : ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם : ל לא־זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם : ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע : בכל־זאת חטאו־עוד ולא האמינו בנפלאותיו : ויכל־בהבל ימיהם ושנותם בבהלה : אם־הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו־אל :

בזע טורין בתוטריה דמשה רבהון במדברא ואשקי כד בתהומיא רברבן : ואפיק נחליא דמיא מן כיפא ואחית היך נהרין דנגדין מיא : ואוסיפו תוב למחטי קדמוי למרגז קדם עלאה במדברא צחי : ונסיאו אלהא בלבהון למשאל אוכלא לנפשיהון : ואתרעמו קדם יי׳ אמרו האית יוכלא קדם אלהא לסדרא פתורא במדברא : הא כבר מחא בטינר ודיבו מיא ונחליא הלחור לחמא יכיל למתן אם יתקן מזונא לעמיה : בכן שמיע קדם אלהא ורגיז ואשתא אתסקרת בדבית יעקב ולחור תקוף רוגזא סליק בישראל : ארום לא הימינו באלהא ולא אתרחיצו בפורקניה : ופקיד שחקי מלעיל ודשי שמיא פתח : ואחית עליהון מנא למיכל ועבור שמיא יהב להון : מזון דנחת ממדור מלאכיא אכלו בני נשא זודין שלח להון לשבעא : אטיל רוח קדומא בשמיא ודבר בעושניה רוח דרומא : ואחית עליהון היך עפרא בסרא והיך חלא דימא עופא דפרח : ואפיל במצע משריתיה חזור חזור למשכנוי : ואכלו ושבעו לחדא ורגוגיהון איתי להון : לא זרו מן רגוגיהון עד כדין מיכלהון בפומהון : ורוגזא דאלהא סליקת בהון וקטיל בגבריהון ועולימי ישראל אחמיט : בכל דא חבו תוב ולא הימינו בפרישותוי : ושיציב למא יומיהון ושניהון בבהולתא : בזמן דקטלנון תייבין ותבעו יתיה ויתובון ויצלון קדם אלהא : ואדכרו

רשי

יבקע צורים · והכית בצור וגו׳ וישק כתהומות רבה אף כשהיו הולכי׳ בתוך הים שמימיו מלוחים המתיק להם מעיינות בתוך ה התהום : ויורד כנהרות מים · שהיו נוזלין מן הבאר והנשיאים היו עושין שרטוט במשענותם ו והמים נמשכים אחריהם לכל חניית שבט ושבט כענין שנאמר במחוקק במשענותם כמו ש שמפורש באגדה׳ ותשע מדות : למרות · להקניט כמו ממרים הייתם : שאל׳ בשר : ואש נשקה ביעקב · כמו ובערו והסיקו שהוא לשון היסק ותבערה כדכתיב ו ותבער בם אש יי׳ : לחם אבירי׳ · לחמם של מלאכים ד״א אבירי׳ אברים שהיה נבלע בכל האברי׳ ולא היו צריכים לנקביהם : יסע קדים · ורוח נסע מאת יי׳ ויגז שלוים : שאר׳ בשר : לא זרו · מתאוותם לא נעשו זרים מתאוותם כי כל תאוותם השיגו : עוד אכלם בפיהם · ואף יי׳ חרה בעם ד״א לא זרו מתאוותם לא נתרחקו מתאוותם על שבאת להם הפורענות : ובחורי ישראל · נבחרים שבהם והאספסוף הם הזקנים שנאמר בהם אספה לי : אם הרגם ודרשוהו וגו׳ · אף היא לא באמת אלא בפתוי כפה וכזבו בלשונם : ולבם

אות הקוף : ויפל ג׳ וסימ׳ אדם מית במשרייתיה ופי׳ במסע׳ : יביא י״ג בקריאה ה׳ חס׳ וח׳ מל׳ וסימ׳ אם כשב יביא קרבנו לחטאת · ואת אשמו יביא ליי׳ איל תמים · דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו · וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני יונה חס׳ · וזאת תורת הנזי׳ ביום מלאת ימי נזרו · והיה כאשר בא עליך כל הדבר הטוב · יביא יי׳ עליך ועל עמך דישעיה · והגוי אשר יביא את צוארו בעול · ויהי בעת יביא את הארץ דד״ה · ויאכלו וישבעו מאד חס׳ · כרם היה לשלמה בבעל המון חס׳ · כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט חס׳ · וגם אלהיהם עם נסיכיהם עם כלי חמדתם חס׳ · וחד ויביא לנו כיד אלהינו דעזרא :

ויזכרו' צורם' כמו חזקם: ואל עליון גאלם' והשם שגאלם הוא אל עליון שיוכל לעשות בארץ ויעשה כל חפצו והנה ויזכרו בפה כמו ומחה יי' לא תזכרו עוד והעד ולבם לא נכון: ויפתוהו' דבר הכתוב כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם ודבר שמואל אחרי מותו: ולבם' הנה התברר כי עקר התפלה כונת הלב: והוא' יכפר' כנגד הזמן העומד כמו והבית ימלא עשן: אפו' הוא הפעול: ויזכור' אמר רבי משה הכהן טעם ויזכור כי בשר המה כי אין להם כח לסבול אף השם כי מיד ימותו וזה טעם רוח הולך ולפי דעתי כי הגוף הוא הבשר כדרך ויגל כבודי אף בשרי וככה עם בשרה לא איתוהי והזכיר בשר כי הם יתאוו הבשר כי התולדת תתאוה הדומה לה שיחזקנה ועוד כי מלת קשור הוא הרוח בבשר אינה ארוכה על כן יבקשו להתענג טרם הפרדם והנה מלת המה תשרת ב בעבור אחרת המה רוח הולך כי האדם הוא רוח וגוף שהוא בשר שהוא מרגים: כמה' במדבר' שאין שם ישוב: יעציבוהו' דרך משל מן עצבון כטעם מר כמו אם דרך עוצב בי: וישובו' בעבור שהזכיר בתחלה וינסו אל בלבבם והטעם שבו לנסותו וטעם אל אחר שהתברר שהוא אל: התוו' כמו והתוית תיו שמו בלבם תיו וגבול שלא יוכלו לעברו: וקדוש ישראל' שהשם נקדש ונכבד מזאת המחשבת: לא' הטעם לא פחדו ממכתו ש שהכה המצריים במות הבכורים וזה טעם יום אשר פדם מני צר' אשר' רוב האותות שיזכירם הנביא טרם היותם וככה האותות כמו הבאות והמופתים הם הפלאים: ויהפך' לא הזכיר דבר התנין כי לא היתה מכה ב בהם: ונוזליהם' הטעם כפול: ישלח' הזכיר ערוב תחלה כי היתה קשה ממכת ה הצפרדע או פירושו ו וצפרדע כבר השחיתה אותם כמו וירם תולעי' ויבאש ולא הזכיר מכת כנים גם מכת שחין גם מכת חשך גם מכת דבר בעבור שמלאו בני אדם ו ובעבור היות מכת דם ראשונ' למכות הזכירה גם צורך גדול יש למים: ויתן' הזכיר זאת בעבור צורך הארץ ל ליבול הארץ: יהרג' דרך משל כמו תכאיבו באבנים: ושקמותם' למין נקבות גם שקמים זכרים כמו כפסות כפסותם' אמר חסאן כי בחנמל מין ממיני הארבה ופירש חנמל שתי מלות ולפי דעתי כי בחנמל אבן כמו אבנים גדולות מן השמים כי הוא כנגד ברד ויש לשקמים פרי כמו לתאנים ומלת חנמל רביעית: ויסגר' לרשפים' הם ותהלך אש ארצה: ישלח' רמז לרוב פחדם ממכת הברד כאשר הזכיר כל מגפותי אל לבך והלא תראה לא הודה פרעה לעולם לאמר אני ועמי הרשעים רק במכה הזאת והנה דימה אלה המגפות לעברת השם' ומשלחת מלאכי רעים בעבור האש כמו עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ומלת מלאכי אינה סמוכה כאילו כתוב מלאכי השם כמו ביד נביאי כל חוזה: יפלס' דרך משל ככבד לדלת הנזרות מן השמים: וחייתם' נפשם וזו היא מכת בכורות כאשר פירש אחרי כן: ויך' הזכיר חם אביהם דרך חסרון וקלון להם וראשית אונים תחלת בנים שנראה און האב: ויסע' טעם כצאן שנהלם לאט: וינחם' שלא יבא עליהם אויב בדרך בבאתם עד בואם אל הים על כן הזכיר ואת אויביהם כסה הים ויש אומרים וינחם לבטח ביבשה בעברם ולא פחדו: ויביאם אל גבול קדשו' ירושלם: הר זה' הוא הר המוריה' אם אסף זה המשורר הוא שהיה בימי דוד אולי התנבא או אמר זה המזמור אחר נבואת גד ולפי דעתי כי גבול קדשו הוא ארץ ישראל והר זה קנתה ימינו ההר הטוב הזה והלבנון והעד על זה הפי' שאחר כן כתוב ויגרש מפניהם גוים הם השבעה: ויגסו

ומופתיו ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' זכרו נפלאותיו אשר עשה' וחברו דה"י' אשר שם במצרים אתותיו' בתרא מל': לארבה ב' וסימ' ויתן לחסיל יבולם ויגיעם' מלך אין: ישלח יב' וסימ' ויאמר יי' אל משה בלכתך' ושלחתי את ידי והכתי' עוד נגע אחד' וגם את הצרעה' ישלח יי' בך את המארה' לכן ישלח האדון יי' לאמר הן ישלח איש' והיה כעץ שתול על מים' יהי למלא בטנו' איש תהפוכות ישלח מדון' ישלח בם חרון אפו' ישלח בהם ערוב:

לה וַיִּזְכְּרוּ כִּי־אֱלֹהִים צוּרָם וְאֵל עֶלְיוֹן גֹּאֲלָם׃ חצי הספר
וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ־לוֹ׃ וְלִבָּם לֹא־נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ׃ וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֺן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃ וַיִּזְכֹּר כִּי־בָשָׂר
מ הֵמָּה רוּחַ הוֹלֵךְ וְלֹא יָשׁוּב׃ כַּמָּה יַמְרוּהוּ בַמִּדְבָּר יַעֲצִיבוּהוּ בִּישִׁימוֹן׃ וַיָּשׁוּבוּ וַיְנַסּוּ אֵל וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל הִתְווּ׃ לֹא־זָכְרוּ אֶת־יָדוֹ יוֹם אֲשֶׁר־פָּדָם מִנִּי־צָר׃ אֲשֶׁר־שָׂם בְּמִצְרַיִם אֹתוֹתָיו וּמוֹפְתָיו בִּשְׂדֵה־צֹעַן׃ וַיַּהֲפֹךְ לְדָם יְאֹרֵיהֶם וְנֹזְלֵיהֶם בַּל־יִשְׁתָּיוּן׃
מה יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרֹב וַיֹּאכְלֵם וּצְפַרְדֵּעַ וַתַּשְׁחִיתֵם׃ וַיִּתֵּן לֶחָסִיל יְבוּלָם וִיגִיעָם לָאַרְבֶּה׃ יַהֲרֹג בַּבָּרָד גַּפְנָם וְשִׁקְמוֹתָם בַּחֲנָמַל׃ וַיַּסְגֵּר לַבָּרָד בְּעִירָם וּמִקְנֵיהֶם לָרְשָׁפִים׃ יְשַׁלַּח־בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה
נ מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים׃ יְפַלֵּס נָתִיב לְאַפּוֹ לֹא־חָשַׂךְ מִמָּוֶת נַפְשָׁם וְחַיָּתָם לַדֶּבֶר הִסְגִּיר׃ וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּמִצְרָיִם רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאָהֳלֵי־חָם׃ וַיַּסַּע כַּצֹּאן עַמּוֹ וַיְנַהֲגֵם כָּעֵדֶר בַּמִּדְבָּר׃ וַיַּנְחֵם לָבֶטַח וְלֹא פָחָדוּ וְאֶת־אוֹיְבֵיהֶם כִּסָּה הַיָּם׃ וַיְבִיאֵם אֶל־גְּבוּל
נה קָדְשׁוֹ הַר־זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ׃ וַיְגָרֶשׁ מִפְּנֵיהֶם גּוֹיִם וַיַּפִּילֵם בְּחֶבֶל נַחֲלָה וַיַּשְׁכֵּן בְּאָהֳלֵיהֶם שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

ואדכרו ארום אלהא תקיפהון ואלהא עלאה פרקנון׃ ושרגינון ליה בפומהון ובלישנהון מכדבין ליה׃ מטול דלבהון לא מהימן עמיה ולא הימינו בקימיה׃ והוא רחמנא מכפר עויתהון ולא מחבל יתהון ומסגי למתב מן רוגזיה ולא יוחי בהון כל חמתיה׃ ודכיר ארום בני בסרא הנון רוחא דאזל ולא תאב׃ כמה יסרבון ליה במדברא ירגזון קדמוי באתר צדיא׃ ותבו ונסיאו אלהא וקדישא דישראל אתוו תוהא׃ לא אדכרו ית נסא דידיה ויומא דפרקנון מן מעיקא׃ דשוי במצרים אתוהי ותמהוי בחקל טנים׃ והפך לדמא אריתהון ונוזליהון לא שתן מנהון׃ יגרי בהון ערבובי חיות ברא וגמר יתהון ועורדעניא ויחבל יתהון׃ ויהב ומסר לזחלא עבורהון ולעורתהון לגובאי׃ וקלף בברדא גופניהון ושקמתהון בברזובא׃ ומסר לברדא בעירהון וגירתיהון לרשפין די נור׃ יגרי בהון מאתן וחמשין מחן בתקוף רוגזיה ברתחא ובתריכותא ובעקא דמשתלחן בעדן בידיהון דאזגדין בישין׃ יטיל בכביש תוקפיה לא מנע ממותא נפשהון ובעיריהון למותא מסר׃ וקטל כל בוכרא במצרים שרוי צעירהון במשכניהון דחם׃ ואטיל היך ענא עמיה ודברנון היך ענא עדרא במדברא׃ ואשרנון לרוחצן ולא דחלין וית בעלי דבביהון חפא ימא׃ ואעלנון לתחום אתר בית מקדשיה טור דין קנת ימיניה׃ ותרד מן קדמיהון עממיא ואשרי יתהון בעדב אחסנתיה ואשרי במשכניהון שבטיא דישראל׃ ואנסיאו

רשי

ולבם' לא כפיהם נכון ואעפ"י כן והוא רחום להם ומכפר ע עונם תמיד ולא השחיתם: והרבה' פעמים רבות: להשיב אפו' מהם ואף אם נפרע מהם לא העיר עליהם כל חמתו כי אם מעט מעט לפי שזכר כי בשר המה ויצר הרע טמון בלבם והוא רוח הולך כשימותו ולא ישוב א אותו רוח בהם לעולם הבא כ כשיחיו אין יצר הרע שולט בהם לא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם שאם אמרת כן כפרת בתחיית ה המתי' וכן מפורש באגד' תלים: כמה' פעמים ימרוהו תמיד במדבר: התוו' לשון סימן כמו והתוית תיו וסימן הוא לשון מ מופת ונסיון בקשו ממנו אות וסימן היש יי' בקרבנו אם אין: ותשחיתם' שומטין את ביציהם: בחנמל' שם הארבה ומדרשו בא חן ומל היה מולל את ירק העץ והעשב ואוכלו: ויסגר לברד בעירם' כשהתחיל הברד לירד המצרי מבריח צאנו לבית והברד נעשה לאולו כמין כותל והמצרי שוחטו ונותנו על כתיפו להוליכו לבית ולאוכלו והעוף בא ונוטלו הימנו וזהו ומקניהם לרשפים לעופות כמו ובני רשף יגביהו עוף זהו מדרשו ולפי פשוטו לרשפים רשפי אש כ כדכתיב ואש מתלקחת בתוך הברד: יפלס נתיב לאפו' אעפ"י שבאף כשתלחו המכות לא שמשו אלא שליחותם מה שנצטוו להמית המיתו ולא הכל ב בכתיבתם הלכו' בפילו"ש אחרים מצאתי כן יפלס נתיב לאפו כשהכה כל בכור במצרים הורה דרך למשחית באף לבא אל בתי מצרים ולא לבתי בני ישראל: וחייתם' נפשם: ויגרש מפניהם' שבעה אומות: באהליהם' של גוים: וינסו

רשי

ויכסו וימרו׳ בימי השופטים: כקשת רמיה׳ שאינה זורקת חץ למקום שהמורה חפץ: ויתן לשבי עוזו׳ מסר הארון והלוחות ביד פלשתים: בחוריו אכלה אש׳ עברתו: לא הוללו׳ לא נכללו לאפריון וחופה שמתו הבחורים במלחמה הוללו לשון הלולא בארמית ורבותי׳ דרשוהו על נדב ואביהוא ואין לבי מתיישב לפרשו כן שהרי כבר התחיל במשכן שילה: כהניו בחרב נפלו׳ חפני ופנחס: ואלמנותיו לא תבכינה׳ אף אלמנתו לא ניתנה לבכותו שאף היא מתה ביום ה השמועה כמו שנאמר ותכרע ו ותלד כי נהפכו עליה ציריה: מתרונן׳ מתעורר ומתגבר בדבור להקיץ מיינו מתרונן לשון רנה הוא: ויך צריו אחור׳ מכת אחורים בעפולי׳ ובטחורים והיא חרפת גדוף להם עולמית: וימאס באהל יוסף׳ הוא שילה שהוא בחלקו של יוסף: ויבן כמו רמים מקדשו וגו׳׳ כמו שמי׳ וארץ שנאמרו בהם שתי ידים שנאמ׳ אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים אף בית המקדש בשתי ידים שנאמר כוננו ידיך ד״א כמו רמים מקדשו כארץ יסדה מה שמים וארץ אין להם חליפין אף מקדש אין לו חליפין להסרות שם שכינה: ממכלאות צאן׳ דירי צאן כמו גזר ממכלה צאן: מאחר עלות הביאו׳ שהיה רועה לאבין הצאן ה המניקות שהיה רחמני ומוציא הגדיים תחלה ומאכילן ראשי העשבים העליונים שהם רכים ומוציא התיישים אחריהם ו ואוכלין אמצע העשבים ואחר כך מוציא הזקנות ואוכלות ה השרשים אמר הקב״ה ראוי הוא זה להיות רועה את עמי: לעיים׳ לגלים ומהו מזמור והלא קינה הוא אלא לפי שנאמר כלה יי׳ את חמתו ובמה כלה ניכת אם בכיון מזמור ושיר הוא ששפך חמתו על העצים ועל ה האבנים ולא עשה כליה בבנין: בשר

מסורה

ויבגדו ב׳ וסימ׳ בעלי שכם׳ ויסגו ויבגדו כאבות׳: שלו ח׳ כ״כ וסימ׳ בויחי: ואלמנתיו ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסימ׳ כהניו בחרב נפלו׳ שרידיו במות יקברו׳ בתרא מל׳: ויקץ ג׳ חס׳ וסי׳ ויקץ שלמה והנה׳ ויקץ שמשון תגינא׳ ויקץ כישן אדני: אהב ט׳ וסימ׳ בריש שמואל סימן א׳: כארץ ה׳ וסימ׳ בסדר לך לך: יסדה ד׳

תהלים עח

וינסו וימרו את־אלהים עליון ועדותיו לא שמרו: ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רמיה: ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו: שמע אלהים ויתעבר וימאס מאד בישראל: ויטש משכן שלו אהל שכן באדם: ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד־צר: ויסגר לחרב עמו ובנחלתו התעבר: בחוריו אכלה־אש ובתולתיו לא הוללו: כהניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה: ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין: ויך־צריו אחור חרפת עולם נתן למו: וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר: ויבחר את־שבט יהודה את־הר ציון אשר אהב: ויבן כמו־רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם: ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאת צאן: מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו: וירעם כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם:

עט

מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את־היכל קדשך שמו את־ירושלם לעיים:

תרגום

ואנסיאו וארגיזו קדם אלהא עלאה וסהדותיה לא נטרו: וזורו וארשיעו היך אבהתהון אתהפיכו היך קשתא דרמיא גררין: וארגיזו קדמוי בנסכיהון ובפסיליהון ובצלמניהון אקנון יתיה: שמיע קדם אלהא ורגז ורחקת נפשיה לחדא בישראל: ושבק משכנא דשילו משכן די שרת תמן שכנתיה בגו בני נשא: ומסר לשביתא אורייתיה ושבהוריה ביד מעיקא: ומסר לקטלין בחרבא עמיה ובאחסנתיה ארגיז: עולימוהי אכלת אשתא ובתולתיה לא אשתבחן: כהנוי בקטלא דחרבא יפלון וארמלתוי לא ספיקן דתתבכין: תנא בעדן דשבו פלשתאי ארונא דיי בחרבא נפלו כהני שילו חפני ופנחס ובעדן דבשרו נשוהי לא בכין ארום מיתו אוף אנון בההוא יומא: ואתער היך דמיך יי היך גברא דמתפקח מן חמרא: ומחא מעיקוי בטחוריא באחורידהון קלנא בעלמא יהב להון: ורחיק במשכנא דפרס על תחומיה דיוסף ובשבט אפרים לא רעא: ואתרעי ית שבט יהודה ית טורא דציון די רחים: ובנא היך קרנא דרימנא מקדשיה מעתד היך ארעא דיסדה לעלמי עלמין: ואתרעי בדוד עבדיה ודבריה מן עדרי דענא: ומן בתר מינקן איתיה למשלט ביעקב עמיה ובישראל אחסנתיה: ומלך עליהון בשלימות לבביה ובסוכלתנות אידוי ידברנון: עט תושבחא על ידוי דאסף על חורבן בית מקדשא אמר ברוח נבואה אלהים עמיא באחסנתך סאיבו ית היכל קדשך שויאו ית ירושלם לצדו: יהבי

מסורה

וסימ׳ אשור יסדה לציים׳ כי הוא על ימים יסדה׳ ואגדתו על ארץ יסדה׳ כארץ יסדה לעולם: עט טמאו ג׳ וסימ׳ ובני יעקב באו על׳ עוד זאת עשו לי׳ אלהים באו גוים בנחלתך׳ אנ״ך: ירושלם ה׳ קמצי׳ בקריא׳ נסימ׳ זכור יי׳ לבני אדום את יום ירושלם׳ אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני׳ שפכו דמם כמים סביבות ירושלם׳ בחצרות בית יי׳ בתוככי ירושלם׳ בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו את עצמות מלכי יהודה׳ ואמרת אלהם הנני ממלא את יושבי הארץ הזאת׳ וילינו הרוכלים׳ ברוך יי׳ מציון׳ וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוו׳ במ״א תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי:

אבן עזרא

וינסו׳ עתה יספר איך מרו בני אפרים על כן חרבה שילה: מגזרת סג כמו ויכונו וטעם כאבותם בימי השופטים: אמר רבי משה רמיה תאר לקשת והטעם כדרך זכר עשל וכלו כמו ורמיה תהיה למס ולפי דעתי כי רמיה שם כמו והשתיה כדת כמו רומי קשת והעד לשון רמיה: ויסוגו׳ בנין נפעל נהפכו כקשת רמיה׳ ואחרין אני גבור ש שנונים והנה הטעם תתהפך הקשת לא י ירמה בה הרומה או טעמו כאשר פירשתי במלת הפכו ביום קרב על כן פירש עתה זה שהזכיר בראשונה: ויכעיסוהו׳ לעשות עולות בבמות לא ל לגבוה: שמע׳ לאות שהכעיסוהו בדברים שדברו בו על כן שמע אלהים ויתעבר מגזרת עברה שעבר חוק ה האחרון: וימאס׳ כי חרבן בית שילה ק קשה על כל ישראל: ויטוש׳ הזכיר משכן כי כן כתוב שהארון היה בהיכל רק בלי ת תקרה על כן קראו אהל: ויתן׳ עוזו׳ הוא הארון אתה ו וארון עזך דרשו את יי׳ ועוזו: ויסגר׳ וגם מגפה גדולה היתה ב בעם: בחוריו׳ דימה מאכלת החרב ל למאכולת אש כדרך כי אם יצאה מחסנון וטעם אין בחוריו למות חסידים במלחמה: ובתולותיו׳ שהיו בנועות לא ראו חופות במות הבחורים: כהניו׳ חפני ופנחס: ואלמנותיו׳ כאשת פנחס גם קרה כנה לאלמנות הרבנים א אחרים: ויקץ׳ דבר הכתוב כנגד מחשבות פלשתי׳ שתפשו מקום הכבוד או על דרך מ משל בעבור שלא נ נראתה גבורת הכבוד בהלקח הארון ועתה מתרונן המתרונן מ מיינו שהוא בוטח ב בכחו ויש אומרים כי המתרונן הוא השכור בנפול התרדמ׳: ויך׳ רמז לטחורים: וימאס׳ מאז לא היה הארון בחלק אפרים רק מאהל אל אהל וממקום למקום עד בוא דוד והיה הארון בעיר ציון: ויבחר׳ הזכיר השבט שהיה ממנו דוד כי בעבורו עקר כל המזמור: ויבן׳ רמים׳ תואר והמתואר חסר כמו ומאכלת בריאה שה או עגלה וכן זה ויבן כארמונים רמים וטעם כארץ בעבור היות הארץ בכללה עומדת וחלקיה על כן הזכיר זה החלק מהארץ עומד כנגד הארץ בכללה: ויבחר׳ וככר בחר כדרך וישאל אותה ורבים ככה כי הר ציון דוד תפשו ועל שמו נקראת ירושלם קריית חנה דוד: ויקחהו׳ אחר שלקחו: ממכלאות׳ כמו גזר ממכלה צאן: מאחר עלות׳ תואר דומה לפועל על דרך העולים על הבאן או העלות הם הנקבות: לרעות׳ עם בית נוסף כמו רועה את אחיו בצאן והנה בתחלה היה רועה צאן ושב לרעות ישראל כאשר התחיל בתחלת המזמור ויסע כצאן עמו׳ וטעם ובתבונות כפיו ינחם בעבור שדימה עם השם לצאן ויש צורך למרעה טוב והכל במשל על כן ובתבונות ולפי דעתי כי בית בתבונות יתרת שנים כמו וזרועו כשדי׳ כאילו כתוב ובתבונות בכפיו ינחם והנה טעם כתום לבבו לעשות טוב לעמו ובתבונות כפיו הוא המעשה ככתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו: מזמור לאסף אלהים באו גוים׳ הזכרתי מחלוקת המפרשים בתחלת הספר יש אומרים כי מזמור דבר שנזמר ונכרת מרבים אולי קינות היו או טעם מזמור שראה ברוח הקדש בעבור מה שכתב באחרונה כי ישראל היו עמו ונחלתו וטעם אלהים איך הוא אלהים ונבראה יד בני אדם על חסידיו ועל מקום קדשו: בנחלתך׳ ארץ ישר׳: לעיים׳ מקומו׳ שפלי׳ והפך זה נכון יהיה הר בית יי׳ ויש אומרי׳ שאין שם ישוב או שחפרו ירושלם לבקש מטמוני׳: נתנו

נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ: שפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין קובר: היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו: עד מה יהוה תאנף לנצח תבער כמו אש קנאתך: שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו: כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו: אל תזכר לנו עונת ראשנים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד: עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך: למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגיים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך: תבוא לפניך אנקת אסיר כגדל זרועך הותר בני תמותה: והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך אדני: ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך:

פ

למנצח אל ששנים עדות לאסף מזמור: רעה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף ישב הכרבים הופיעה: לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישעתה לנו: אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה: יהוה אלהים צבאות עד מתי עשנת בתפלת עמך: האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש:

יהבו ית גושמי עבדך למיכלא לעופא דשמיא בסר חסידך לחיות ארעא: שדון אדמהון היך מיא חזרנות דירושלם ולית דקבר: הוינא קלנא לשבבנא תולעבא וגוחכא לחזרנותנא: עד אימתי יי תתקוף לעלמין תבער היך אשא טננותך: שדי חמתך על עממיא דלא חכימו יתך ועל מלכותא די בשמך לא צליאו: ארום גמרו בית יעקב וית בית מקדשיה אצדיאו: לא תדכר לנא עוין דמן שרויא בסרהוביא יקדמון לך טבותך ארום אתמסכננא לחדא: סעד יתנא אלהא פורקננא מטול איקר שמך ופרוק יתנא וכפר על חובנא בגלל שמך: למה יימרון עממיא אן אלההון יתגלי בעממיא למחמינא פורענות אדם עבדך דאשתפך: תעול קדמך אנקתא דאסירי היך סגי תקוף אדרעך שרי בניא דמתמסרין למיתותא: ואתיב לשבבנא על חד שבעה גומלא על פורענות קימהון וחסודין די חסדו יתך יי: ואנחנא עמך ועאן רעיתך נודי קדמך לעלם דרי לדרי דריא נתני תושבחתך:

פ

לשבחא על יתבי סנהדרין די מתעסקין בסהדות אוריתא על ידוי דאסף תושבחתא: פרנסא דישראל אצית דמדבר היך ענא ארונא דיוסף דשכנתיה שריא ביני כרוביא הופע: קדם אפרים ובנימן ומנשה עורר ית כח גבורתך עלנא ועלך מן דינא למפרוק לנא: אלהא אתיב יתנא מגלותנא ואנהר זיו סבר אפך עלנא ונתפרק: יי אלהים צבאות עד אימתי לא קבלתא צלותא דעמך: אוכלתא להון לחם טמיש ברמעתא ואשקיתן חמר דמעא תלתי: תשויתנא

והצילנו ב' וסי' מן הגוים' וכפר על חטאתינו: וכפר ד' וסי' קרב אל המזבח ב' בו' והולך מהרה אל העדה' עזרינו אלהי ישענו: כגודל ב' חס' וסימ' סלח נא לעון העם הזה' תבוא לפניך אנקת אסיר: והשב ד' וסימ' לו ישטמנו יוסף' שוב נהשב את אחיך' והשב חרפתם אל' והשב לשכנינו שבעתים: לדור ודר ד' כתו' כן קדמא מל' תניין חס' וסי' נמס' בסיפ' סי' מ"ט: פ' רעה ד' קמצין כתו' ה' וסי' ויהי הבל רעה צאן' כי תועבת מצרים כל' ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך' רעה ישראל האזינה: לכה ד' כתובי' כן וסי' בסדר תלדות:

אבן עזרא

נתנו' קשור זה הפסוק כי החסידים לא נקברו בעיים הדומים לקברים: שפכו' דעת השופכים כי אין דורש דמם כמים שהם מותרים: היינו' הנשארים ממנו: עד מה יי' תאנף לנצח' בנו: תבער כמו אש קנאתך' קנאת בעבור שעבדו ישראל אלהי' אחרים ולמה לא תקנא בזרים: שפוך' ועל ממלכות' כמו אל הממלכות כמו אל יסוד המזבח: כי אל די שלא תקנא בעבור שלא ידעוך על שאכלו את יעקב שידע אותך: אל' מפרשים רבי' אמרו כי ראשוני' תאר לעוונות והנכון בעיני כי עוונות סמוך לאבות ראשונים ומלת יקדמונו כנגד ראשוני' וטעם כי דלונו מאד אין לנו כח ואין לאל ידינו על כן נבקש רחמים: עזרנו' הטעם עזרנו על שנכבד שמך או עזרנו בעבור כבוד שמך שנקרא עלינו על כן אחריו למה' טעם לעינינו שנהיה חיים לפני מותנו ודם עבדיך הוא הנזכר בתחלת המזמור: תבא' בעבור היות ישראל בגלות כאסיר בבית כלא: הותר' מגזרת הותירם שהם מוכנים למות ומשקל תמותה תשועה תקומה תרוע' ורבי משה אמר כי הותר הסר יתר' ופתח קמוצים בעבו' שהזכיר אסיר: ואנחנו עמך אנחנו הנודעים שהם עמך או נודה לך ב בפדותך אותנו: למנצח אל ששנים' או על שנה' אמר ר' מריכוס כי עדות כמו עדי דבר נכבד וכמוהו ואת נזר העדות: רועה' בעבור שהזכיר יעקב בברכותיו משם רועה אבן ישר' על יוסף על כן נוהג כצאן יוסף: יושב הכרובי' שהיה הארון בתחלה בחלק יוסף ואחר כן בחלק בנימן ושניה' בני רחל במחשבת בני יעקב הראשונה ישנים וכן כתוב בני רחל אשת יעקב על כן רחל מבכה על בניה וכל ישראל נקראו בשם אפרי' וזה הוא ויקרא בהם שמי או המשורר הזכיר מלחמה ש שהיתה לבני רחל עם גוים: לפני' הזכיר אפרים בתחלה כדרך יעקב ושהוא היה בעל הדגל: ולכה' כמו ולך אמרו בעלי המסורת כי הוא מלא והטעם ולכה ועליך הדבר להושיענו וזה הפירוש איננו ישר בעיני: אלהים השיבנו' שיעזרנו לשוב אלינו: והאר פניך' אלינו וזאת היא הישועה שנבקש: יי' בעבור שמצאו רבים אלהים צבאות אמרו כי הוא שם אות בצבא שלו ועל דרך הפשט שהוא דרך קצרה כמו והנבואה עודד הנביא שכן הוא והנבוא' נבואת עודד הנביא וככה זה יי' אלהים אלהי צבאות שהם צבא השמים' וטעם עשנת פועל עומד כמו והר סיני עשן כולו כאילו עלה אליך עשן בעת תפלת עמך והנה היתה התפלה כמו עשן כדרך עלה עשן באפו: האכלתם' אמר רבי משה תחת לחם דמעה' ותשקמו דמעות שלים הפך ותשקמו דמעות בשלים והוא שם מדה כמו וכל בשלים ויתכן כי זה דרך משל כי מאכלם ומשקיהם דמעה וב'ית בדמעות כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי או ב'ית בדמעות יתרת אחרת ותשקמו דמעות או בדמעות הטעם שוה בשלים או תחסר אות ב'ית וכן הוא האכלתם לחם דמעה ועל אתה פי' שיהיה הטעם בני ישראל בגלות: תשימנו

רשי

בשר חסידיך' והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הרי הם חסידי' וכן הוא אומר ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא כך מפורש באגדה: וקלס' לשון דבה לדבר בם כמו למשל: עד מה' עד מתי: תאנף' תקצוף: קנאתך' חמתך שאתה מקנא להנקם לשון אנקפר"מנט בלע"ז: הותר' פתח אסירים משגר שלח' כמו מתיר אסורים שלח מלך ויתירהו: בני תמותה' בני הנהרגת עליך תמותה אמורטיצי"א בלע"ז ויש דעמתו בלשון חכמי' מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ו ואל יאכלו בשר תמותות נבילות ופירושו בשר מסוכנת ששחטה במסכת קדושין: אל שושנים' אל ישראל: עדות לאסף מזמור' מזמור של עדות שרמז להם בו שלש גליות והתפלל עליה' שהרי נאמר במזמור זה שלש פעמים השיבנו האר פניך ונושעה ורמז להם בו צרות העתידות לבא להם בימי בית יהוא ממלכי ארם שנ' בימי יהוא כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: רעה ישר' מנהיגם ופרנס שלהם יוסף וכל ישראל נקראים על שם יוסף לפי שהוא פירנסם וכלכלם בימי ה הרעב: יושב הכרובי' כמו שנאמר ונועדתי לך שם וגו': הופיעה' הראה גבורתך: לפני אפרי' ובנימן ומנשה' כשיהיו צריכים לתשועתך אף על פי שהם רשעים ואינם כדי עורר' גבורתך להם ולמה כי לכה לישועתה לנו לך נאה ועליך ל להושיע בין חבים בין זכים כמו שנאמר למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי שתי ראייות הללו למה רוא' אני שהם עתידים להכעיסני ואעפ"י כן ראיתי את עניים מפני השבועה שנשבעתי לאבותם' אפרים במלחמת ארם כשצר על שמרון ושלח מ מלאכים לאחאב וכספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם' מנשה בימי יהואחז שנאמר שם כי ראה יי' בעני ישר' כי אבדם מלך ארם וישימם כ כעפר לדוש והכהו שלש פעמים במלחמה שנאמר שלש פעמים הכהו יואש והשיב את ערי ישראל בפירוש' אחרי"ם מצ"אתי שנ' שלש פעמי' תכה את ארם' ואשר השיב את ערי ישראל בנימן בימי אחשורוש שהיו מרדכי ו ואסתר בסכנה וכל הדור תלוי בהם: ולכה לישועתה לנו' אין זה לשון הליכה אלא כמו ולך וכן הוא במסור' ולכה איפוא דיעקב ולכה אין בתורה מוכאת שמלה לכה קצין תהי' לנו וגו'' השיבנו' מגלות בבל שהיה מרדכי שם: עד מתי עשנת' בצרות מלכי יון שהרעו מאד לישראל: האכלתם לחם דמעה' במצרי': ותשקמו בדמעות שלים' בבבל שהיו שבעי' שנה שהו' שלים של מאתים ועשר של מצרים זו למלתי מיסודו של רבי משה הדרשן ויש לפתור על שם שמלכות יון היתה הצרה השליש' ואם תאמ' רביעי' היא שהרי פרס ומדי קדמו כל שבעים שנה של בבל אינם אלא גלות אחת ומנחם פירש שלים שם של כלי שמותין בו וכן פי' וכל בשלים עפר הארץ ורבותינו פירשו על שלש דמעות שהוריד עשו שנא' בו ויצעק צעקה הרי אחת גדולה הרי שתים ומרה הרי שלש ועליהם זכה לחיות על חרבו והיה כאשר תריד וגו': תשימנו

רשי

תשימנו מדון׳ אתה שם אותנו מדון לכל שכינינו שנתגרו בנו יון : השיבנו ונושעה׳ מבני יון : גפן ממצרים תסיע וגו׳׳ חזר ורמז על גלות רומיים גפן ישראל אשר הסעת ממצרים עקרת משם וכמו ויסע כעץ תקותי ואחר כך גרשת שבעה גוים ונטעתם בארצם: פנית לפניה׳ את היושבים שם ; ותשרש שרשיה׳ השרישה שרשיה : וענפיה׳ ארזי אל כמו׳ ארזים חזקים כלומר מלכים אדירים: תשלח קציריה׳ שלחה פאורותיה כמו ועש׳ קציר: עד ים׳ עד הים הגדול היה גבולה: ואל נהר יונקותיה׳ רחבה של ארץ ישראל ממדבר עד הנהר נהר פרת: למה׳ עתה׳ פרצת גדריה של אותה הכרם : וארוה כל עוברי דרך׳ לקטוה כל הבא כמו אריתי מורי עם בשמי וכן בלשון משנ׳ כמלא אורה וסלו: יכרסמנה חזיר מיער׳ כמו שדה שקרסמוה נמלים בלשון משנה והוא לשון כתיקה׳ מיער העי״ן תלויה זכו ישראל הרי עשו אויבם כחיות היאור שאין להם כח לעלות ב ביבשה ובזמן שהפורענות כ כנגד עליהם מתגבר כחית היער שהיא משחתת והורגת׳ חזיר מיער הוא עשו לכתיב ביה אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה ויש לו מקצת סימני טהרה אף עשו יש לו זכות אבות: וזיז שדי׳ כל רמש השדה ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך: ירענה׳ רועה עליה וענפיה ואוכלן : וכנה אשר נטעה ימינך׳ המבוססת והמיושבת אשר נטעה ימינך לשון והשיבך על כנך : ועל בן אמצת לך׳ ועל עשו שהיה בן חביב לאביו שהיה קורא אותו בני אמצת גפן יעקב לך שנאמר ואת אחיך תעבוד עכשו היא שרופ׳ באש וכסוח׳ לשון לא תזמו׳ לא תכסח: יאבדו׳ תמיד הם הולכין ואובדין מגערת פניך ו וזעפך: תהי ידך על איש ימינך׳ תשיב מכותיך על עשו שהו׳ איש העומד להפרע ימינך ממנו: ועל בן אדם׳ אשר אמצת לך להיות מושבו משמני הארץ׳ ולא נסוג ממך׳ ולא תגרום לנו להיות נסוגים ממך: תחיינו׳ מן הגלו׳ ונזכיר טובתך וגבורתך ואז נקרא בשמך: יי׳ אלהים צבאות׳ כאן כאמרו שלש אזכרות ובאמצעי שתי אזכרות ובראשון אזכרה אחת הכל לפי חוזק הגליות והצרה והגאולה: על הגיתית׳ כלי שיר הבא מגת: הריעו׳ בראש השנה: כנור נעי׳ עם נבל׳ רבי חייא בר אבא אומ׳ הוא נבל הוא כנור ורבי שמעון אמר כימין ויתידות שבין זה לזה למה נקר׳ שמו נבל שהו׳ מנבל כל מיני זמר: בחדש׳ בחדוש הלבנ׳: בכסא׳ יום מועד קבוע לכך וכן ליום הכסא יבא ביתו למועד הקבוע: כי חק׳ הוא לישראל מאת הקב״ה לתקוע באותו היום והוא יום המשפט להקב״ה: עדו׳ ביהוסף שמו׳ בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים : שפת

כסו ב׳ וסי׳ פניו חרולי׳ ׳ כסו הרי׳ צלה : תשלח ה׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ כי תצא : כרסמנ׳ חד מן ד׳ מלין בקרי׳ דתלי בהון אות וסי׳ נמס׳ בשופטי׳ סי׳ י״ח : על איש ה׳ וסי׳ ויען כל איש יהוד׳ עלי׳ עד אנה תהותתו׳ תהי ידך על איש׳ הן יהרס ולא יבנה׳ כי לא על איש ישים ; פ״א הרנינו ב׳ וסי׳ הרנינו גוי׳ עמו׳ הרנינו לאלהי׳ עזינו הריעו :

תשימנו מדון לשכנינו ואיבינו ילעגו־למו : אלהים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה : גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה : פנית לפניה ותשרש שרשיה ותמלא־ארץ : כסו הרים צלה וענפיה ארזי־אל : תשלח קצירה עד־ים ואל־נהר יונקותיה : למה פרצת גדריה וארוה כל־עברי דרך : יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה : אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת : וכנה אשר־נטעה ימינך ועל־בן אמצתה לך : שרפה באש כסוחה מגערת פניך יאבדו : תהי־ידך על־איש ימינך על־בן־אדם אמצת לך : ולא־נסוג ממך תחיינו ובשמך נקרא : יהוה אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה :

פא

למנצח על־הגתית לאסף : הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב : שאו־זמרה ותנו־תף כנור נעים עם־נבל : תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו : כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב : עדות ביהוסף שמו

שויתנא למרנא לשיבבנא ובעלי דבבנא יתלעבון להון : אלהים צבאות אתיב יתנא מגלותנא ואנהר זיו סבר אפך עלנא ונתפרק : בית ישראל דמתילין לנופנא ממצרים אטלתא תרכתא מעמיא מארעא דישראל ונצבתנון : פניתא מן קדמיהון כנענאי ושרשתא שורשיהון ומלאת ארעא : חפין טוריא דירושלם טול בית מקדשא ובתי מדרשיא רבנין אמרין אלימין דמתילין לארזין תקיפין : שבשת שבשין [שדרת תלמידהא] עד ימא רבא ולנהר פרת ינוקהא : למא תקפתא גודרהא ומכסחין יתה כל עברי אורחא : ינוברנה חזיר דמן חורשא ותרנגול ברא יתפרנס מנה : אלהים צבאות תוב כדון אסתכל מן שמיא וחמי ואדכר ברחמי גופנא הדא : ועוברא די נציבת ימינך ועל מלכא משיחא דחילתא לך : מתוקדא בנורא ומפרכא ממזופיתא דמן קדמך ייברון : תהי אידך על גבר דקימתא ליה ביד ימינך על בר נש דחילתא לך : לא נזור מבתר דחלתך תקימננא ובשמך נקרי : יי אלהים צבאות אתיב יתנא מגלותא אנהר זיו סבר אפך עלנא ונתפרק :

פא

לשבחא על כנרא דאתיא מן גת על ידא דאסף : שבחו קדם אלהים עושננא יבבו קדם אלהא דיעקב : ארימו קלא בתושבחתא וסדרו תופיא כנרא דקליה בסים עם נבלין : תקעו בירחא דתשרי שופרא בירחא דמתכסי יומי חגיא דילנא : ארום קים גזר ישראל הוא הלכת דינא לאלהא דיעקב : סהדותא על יהוסף שויה דלא קרב לאתת רבוניה ביה ביומא נפיק

אבן עזרא

תשימנו מדון׳ כמו ויהי ריב ומדון כי זה שכן אומר בחלקי יהיה וטעם ילענו למו כמי בעבור כבוד השם שהוא הגפן שהסעת מלפנים וכמוהו אשר לא נשא לשוא נפשו וטעם ילענו שלא תוכל לעזרכי׳ וטעם לאמר פעם שנית אלהים השיבנו והאר רמז ליהודה שגלה פעמים : גפן׳ על לשון זמן עומד והטעם הסעת והם ישראל כי כרם יי׳ צבאות וטעם תסיע בעבור לכתם במדבר : תגרש גוים׳ השבעה׳ ותטעה: כמו תביאמו ותטעמו: פני׳, לסקלה מהאבנים והם הרשעים: ותשרש׳ מבנין הכבד המוסף להפרות השרש ומבנין הכבד להכרית השרש׳ כמו ושרשך: כסו׳ חס׳ בית בגלה או דרך וערום יכסה בגד והוא דרך נחות: תשלח׳ עד ים׳ באורך מים סוף ועד ים פלשתים: ואל׳ נהר׳ נהר פרת ברוחב : יונקותיה׳ הסעיפי׳ הם הקטנים הדומים ליונקי׳ ויתכן להיות טעם ההרים ו והארזים שהיו ישראל ההרים הגבוהים ו והיערות וטעם ארזי אל כדרך כהררי אל: למה פרצת׳ כמו פרץ גדרו: וארוה׳ כמו אריתי מורי לקטתי וכן כפי׳ באות מאירות אותה : יכרסמנה׳ מלה רביעית כמו ירמסנה ויש אומרים מלה מורכבת יכרת ממנה כדרך מלא כ כרסו מעדני ואם ר רחוק בעיני: חזיר׳ חיה ואין עוף והוא שם מין ושדי כמו שדה והעד יעלת שדי וכל אשר בו וטעם חזיר ועוף האומות הדומות לחיות ולעוף הדורס: אלהים׳ שוב נא׳ עתה כמו הנה נא זקנתי אוי נא לנו והכלל כן פי׳ כל נא שבמקרא והוא בלשון ערבי ה הפוך אין נופל על זמן עומד ובעבור שהזכיר צבאות אמר משמים וטעם זאת כי זאת היא בעצמה שהסעת ממצרים : וכנה׳ הם ישראל והעד אמצת לך ועוד אשר נטעה ימינך כמו ותטעה ונהיה מלת ופיקוד מושכת אחרת אף על פי שהוא בפסוק אחר כמו כי אמר גר הייתי עם כי אלהי אבי בעזרי וכן הוא יפקוד כנה כנה תואר לגנה או לגפן שהיא מכוננת ויש אומרים כי הכף תחת גימל ולא מצאנו שהתחלפו רק שין בסין ואותיות אהו״י ויש או׳ כיבכנה היה ראוי להיותו על דרך רבה כבאך ור׳ יהודה הלוי מ״כ אמר כי הנו״ן חסר דגש בהתחברות שנים נו״ן כמו הללוהו מבנין הכבד הדגוש לשון ציווי וככה אמר וכן בן כ״ל אכ״י יא״י המגי״ה ועל שמלת על לשון ציווי כמו אל נא בו את בני ישראל הפך יכרסמנה ומלת בן סעיף כמו בן פורת יוסף : שרופה׳ בלשון נקבה כמו פורת וראה הכתוב למעלה ישרת גם כה וכן הוא וראה שזאת הגפן היא שרופה באש כסוחה והכנה והבן שתיהם אובדות מגערת פניך הפך והאר פניך : תהי׳ כל יד ואחרין בי״ת לנגלי והיתה יד יי׳ בהם הנה יד יי׳ הויה במקנך ואם איננה בבי״ת היא לסבת תהי ידך לעזרכי ויד יי׳ עלי חזקה היתה עלי יד יי׳ וכן הוא תהי עזרתך על איש ימינך פירש כי הכנה אשר נטע ימינו לדרך משל והנמשל הוא על ישראל או משיח בן אפרים וכנגד ועל בן הזכיר על בן אדם : ולא׳ כמו לא נסוג כי החולם והשורק מתחלפים יקום אבי ויקום לקול הצפור או יהיה מלת נסוג פועל עבר כמו לשון יחיד מנזרת נכונו ללצים והטעם שפטים ישוב אל בן אדם הנזכר למעלה וכאשר תהי ידך לעזרו אז תחיינו כולנו : יי׳, וטעם להזכיר זה אז נזכור מה שהיינו מתפללי׳ והזכיר השם הנכבד בפסוק הזה השלישי בעבור ובשמך נקרא שהוא השם הנכבד והנורא שהוא לנכח כאשר פירשתי בספר השם : למנצח על הגתית׳ מלת הגתית פירשתיה : שאו׳ כמו ישאו מדבר ועריו ומלת ותנו תשרת בעבור אחרת ותנו כנור נעים עם נבל : תקעו בחדש׳ תחלת חדוש הלבנה כמו חדשיכם ומועדיכם חדש ושבת וכתובה בתורה תקיעת החצוצרות ונכון הוא שהיו תוקעים גם בשופרות ורבותי׳ ז״ל פירשוהו על יום ר״ה וטעם בכסה שהלבנה מתכסה בו והנה כן משפט כל חדש ומלת חגינו זביחת הכשבים כמו חגים ינקופו אסרו חג בעבותים ולפי דעתי שמלת כסא כמו זמן קבוע או מועד ידוע וככה ליום הכסא יבוא ביתו: כי׳ חק ומשפט קרובים בטעם וטעם זה היה החוק ליסר׳ להריע לאהי יעקב בזמן הזה : עדות׳ י״א כי שמו שב אל עדות כמו ויקם עדות ביעקב אע״פ שבא על לשון זכר בנאתו כמו ודעת לנבון נקל יגעם כי הת״ו סימן לשון נקבה וי״א כי נ״ו שב אל חק לישראל או אל משפט וי״א כי עדות כמו עדי כמו את הנזר ואת העדות רמז לכביר זהב :

בצאתו על ארץ מצרים׳ כמו ויצא יוסף רק לא מצאנו יוסף בסבלות וכפיו בדוד רק כבל רגלו בבית הסוהר ויש אומרים כי בראש השנה יצא מבית האסורים והנכון בעיני כי הזכיר יהוסף בתוספת ה״א תפארת בעבור השם הנכבד והוא כנגד כל ישראל כאשר הזכרתי במזמור העליון וטעם להיות חק בכל ראש חדש לתקוע בשופר להזכיר גבורות השם בתחלת כל מועד ויום החדש ככה או הזכיר יוסף כנגד כל ישראל כדרך בני יעקב ויוסף׳ סלה כאשר פירשתי שם בצאתו על ארץ מצרים׳ בבואם מרעמסס ועברו על ארץ מצרים ומצרים מקברים וטעם שפת לא ידעתי אשמע הנה משורר כנגד כל ישראל שהוצרכו ישראל במצרים ללמוד לשון מצרים שלא ידעוה אבותיהם והיה ראוי להיות שפת שלא ידעתי או תחסר מלת עם שפת עם לא ידעתי כדרך השותי׳ במזרקי זהב או כסף יין ועתה הזכיר החק שהשם הוציא ישראל שהוציאם ממצרים וזה הוא הסירותי מסבל׳ הסירותי אני הוא שהסירותי מסבל שכמו שכם ישראל׳ וכפיו תעבורנ׳ תסולנה מעשות חומר מעשות החומר והלבנים ונמשאם בדוד ויתכן היות שפת לא ידעתי רמז לישראל ששמעו קול השם בסיני והנה שפת סמוך כי ישראל לא ידעו השם כראוי רק אחרי שומעם קולו וכן הוא כתוב אתה הראית לדע׳ ומה הוא מן השמים השמיעך את קולו או יהיה שפת לא ידעתי משה שהיה ערל שפתים והיה אהרן לו לפה והיה משה מדבר על שם הכבוד לישראל: בצרה׳ זה הוא שהצילם מתחת יד מצרים׳ וטעם אענך בסתר רעם כדרך ענני במרחב יה כאלו הוא כתוב עניתיך בהסתיר הרעם ממך בעת השקיף השם בעמוד אש וענן וכתוב קול רעמך בגלגל׳ וטעם אבחנך על מי מריבה מימי הצור שנקרא שם המקום מסה ומריבה׳ וטעם להזכיר זה עם זה כי בהיותך במים ואתה עובר בים הסתרתי הרעם והענן ממך ובהיותך ביבשה נתתי לך מים: אבחנך׳ בדרך ושם נסהו ושלא באמת: שמע׳ הזכיר בתחלה הסירותי מסבל שכם ישר׳ על כן הוא חייב לשמוע לי׳ כתו׳ הנה לא יהיה בך אל זר לא יהיה בך אל זר במצא ובדיבור שני כתו׳ לא יהיה לך אלהים פי׳ באמונת הלב מפי חכם לא בך נמצא ולך באמונת הלב: אנכי׳ כאשר תאמין כי אנכי השם העומד לבא התענג עלי שתבקש בפיך כל רצונך ומשאל לבך ואמלאהו ולא בימי השופטים או נבואת הבית הראשון אם היה זה אסף הוא המשורר בימי דוד: ואשלחהו׳ כמו מי שלא פרא: בשרירות׳ בחוזק כמו שריר וקיים: לו׳ הפך ולא שמע עמי לקולי: בדרכי יהלכו׳ הפך ילכו במועצותיהם: כמעט׳ במעט זמן וטעם אשיב בעבור שהכניע בימים קדמונים כל אויביהם: משנאי׳ יכחשו׳ כמו יכחשו לך אויביך מרוב פחדם יכחשו שלא מרדו בך או על דרך ויכחשו אויביך לך מטעם ובשרי כחש משמן: ויהי עתם׳ כי בא יומו ולעולם לא יקומו׳ ור׳ יהודה בן בלעם אמר כן ועל צריהם אשיב ידי שהם משנאי יי׳ כי הם מכחשים אלהותו ויחשבו כי עד לעולם יעמודו וזה פי׳ ארוך ואיננו על משפט לשון הקדש הלא ראה וקרוב לבא עתה ורבים ככה: ויאכילהו׳ כל המפרשים אמרו כי ויאכילהו על השם הנזכר למעלה משנאי יי׳ והה״א והו״ו שב אל ישראל אם בדרכי יהלכו והטעם היה ראוי שישמעו לו ויזכרו החסד שגמל לאבות׳ והוא אכילת המן שהוא מתוק וככבד יותר מחלב חטה והשביעם מים מצור מתוק מדבש ותהא מ״ם מצור משרת אחר כדרך מאל אביך ויעזרך וטעם אשביעך כדרך מטרף בני עלית כל רואו אומר לו ככה פעם ידבר כאלו אינו לנכח ופעם ידבר לנכח וככה שמנת עבית כשית כי כן מנהג הלשון ויש אומרים כי ומצור דבש אשביעך ידבר לנכח ישראל לעתיד: מזמור לאסף אלהים׳ טעם נצב בעדת אל הכבוד שהוא עם עדת ישר׳: בקרב אלהים׳ הם המלאכים שהם האלהים וצבא השמים בני האלהים כי על ידי המלאכים הם כל ישפטו אלהים בארץ ויש אומרים כי בקרב אלהים כמו אלהים לא תקלל והטעם כי הוא בקרבם ויש להם לישמר שלא ישפטו עול: עד׳ עתה יוכיח השופטים שהם אלהים מתי תשפטו משפט עול כי כח השם במלאכים בפעלים: ופני רשעים תשאו׳ הפך כפלא פניך על כן אחרין הלא אם תטיב שאת: שפטו׳ עשו משפט יקום שאין שחר לו שלא יוכל לדבר ואלמנה שאין לה בעל הצדיקו כי הרשעים יעשו להם חמס ואתם נושאים פניהם: פלטו׳ שפטו דל בממון ופלטו דל בנפש: לא

על ארץ ט׳ בקריאה וסימ׳ ושבתי את שבות מצרים׳ גבה לבך ביפיך׳ ואמרת אעלה על ארץ פרוזות׳ הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ׳ להמטיר על ארץ לא איש מדבר׳ ידין בגוים מלא גויות׳ עדות ביהוסף שמו׳ יהללו את שם יי׳ כי נשגב׳ והיה כמלאת שבעים שנה׳ וכל ארץ מצרים

ט׳ בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע׃ ז׳ הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה׃ ח׳ בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה סֶלָה׃ ט׳ שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי׃ י לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר׃ יא אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ׃ יב וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי׃ יג וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם׃ יד לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ׃ טו כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי׃ טז מְשַׂנְאֵי יְהוָה יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם׃ יז וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ׃

פב

א מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט׃ ב עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה׃ ג שִׁפְטוּ־דָל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃ ד פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ׃

(Marginal Masorah notes: ב׳ מ״ל · ל׳ · ה׳ רפי׳ · ל׳ · ה׳ · ב׳ · י״ב · ב׳ · ל׳ · ה׳ רפ׳ כסי׳ דח עלי׳ שמיע׳ לקול · ל״ב · ב׳ מ״ל · ל״ב · ל׳ · י״נ · ל׳ · כל דסמיך לאביון פתח)

נְפַק מִבֵּירַת אֲסִירֵי וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם סִפְתָא דְלָא חַכִּימֵית אֲלִיפֵית שְׁמַעִית׃ אַעְדֵּיתִי מִשַּׁעְבּוּדָא כַּתְפֵיהּ אִידוֹי מִן לְמִרְמֵי טִינָא לְקִדְרָא אִסְתַּלְּקָן׃ בְּעִדָּן עָקְתָא דְמִצְרַיִם קְרֵיתָא וּפַצִּירַת יָתָךְ עֲנֵית יָתָךְ בַּאֲתַר טְמִיר בֵּית שְׁכִנְתִּי דְאַכְלִין קֳדָמוֹי גַּלְגְּלִין דִּי נוּר בְּחַנְתָךְ עַל מֵי מַצּוּתָא לְעַלְמִין׃ שְׁמַעוּ עַמִּי וְאַסְהֵיד בְּכוֹן יִשְׂרָאֵל אִם תְּקַבֵּל לְמֵימְרִי׃ לָא יְהֵי בֵּינֵיכוֹן פָּלְחֵי טַעֲוָתָא נוּכְרָאָה וְלָא תִסְגְּדוּן לְטַעֲוַת חִילוֹנֵי׃ אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַסֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַפְתֵּי פּוּמָךְ בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וְאַמְלֵי יָתֵהּ מִכָּל טָבְתָא׃ וְלָא קַבִּילוּ עַמִּי לְקָלִי וְיִשְׂרָאֵל לָא צְבוּ לְמֵימְרִי׃ וְתָרְכִתֵּיהּ בְּהִרְהוּרֵי לִבְּהוֹן אֲזַלוּ בְּמַלְכַּת רַשִׁיעֲהוֹן׃ הַלְוַאי עַמִּי שְׁמַע לִי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרְחָתִי יְהַלְּכוּן׃ כִּזְעֵר בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אַמְאֵךְ וְעַל בַּעֲלֵי דְבָבֵהוֹן אֲתִיב מְחַת גְּבוּרְתִי׃ סַנְאֵי יְיָ יְכַדְּבוּן לֵיהּ וִיהֵי תוּקְפְהוֹן לַעֲלָם׃ וְיֵאכְלִנֵּיהּ מִן טוּב לְחֵם חִטִּין וּמִן טִינָרָא דוּבְשָׁא אַשְׂבְּעִנָּךְ׃

פב תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְאָסָף אֱלֹהִים שְׁכִנְתֵּיהּ שָׁרְיָא בִּכְנִישַׁת צַדִּיקִין דְּתַקִּיפִין בְּאוֹרַיְתָא בִּמְצַע דִּינִין דְּקוּשְׁט יְדַן׃ עַד אֵימָתַי רַשִׁיעַיָּא תְּדוּנוּן שְׁקַר וְאַפֵּי רַשִׁיעַיָּא תִּסְבוּן לְעָלְמִין׃ דוּנוּ מִסְכֵּנָא וְיַתְמָא עַנְיָא וּמִסְכֵּנָא אַצְדִּיקוּ׃ שֵׁיזִבוּ מִסְכֵּן וְחַשּׁוּבָא מִן יְדֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא פְּצוּ יַתְהוֹן׃ לא

דאוריתא דכו׳: אנכי יי׳ יב וסימ׳ בסדר וישמע יתרו: שמע עמי לקולי י״ח בליש׳ שמיעה לקול וסימ׳ נמס׳ בסיפרא סימ׳ נ״ח: אויביהם ו׳ מל׳ וסימ׳ ויחר אף יי׳ קדמא דשפטים ב׳ בפסוק׳ כמעט אויביהם אכניע׳ וילחצום אויביהם ויכנעו׳ כי שמחם יי׳׳ ואת אויביהם כסה הים: פ״ב ופני יו בקריא׳ וסימ׳ ופני יי׳ לא חליתי׳ ופני המלך לא ראה׳ וישב אבשלום בירושלם דשמואל׳ מלכם תדכאו עמי ופני עניים׳ ודמות פניהם פני אדם ג׳ בפסוק׳ ופני הקדש המראה׳ ופני השני פני אדם׳ קבצו פארור׳ ופני אריה פניהם ד״ה׳ ופני תהום יתלכדו׳ ופני רשעים תשאו׳ ופני המן חפו׳ ופני אדם אל התימורה ב׳ בו:

רש״י

שפת לא ידעתי אשמע׳ מפורש במסכת סוטה שלמדו גבריאל שבעים לשון: מדוד׳ מעבודת עבדות לבשל קדירה כדרך שאר עבדים מדוד קדירה כמו והכה בכיור או בדוד: בצרה קראת׳ לי כלכם קראתם מצרת עבודת סבלות מצרים ואחלץ אתכם: אענך בסת׳ רעם׳ אתה קראתני בסתר ביני ובינך ואני עניתיך בקול רעם הודעתי גבורות ונגלאות בפרהסיא: אבחנך על מי מריבה סלה׳ ואף על פי שגלוי ובחון לפני שאתם עתידים להמרותי במי מריבה כך שנויה במכילתא: שמע עמי׳ אחרי שכל זאת עשיתי לך כדי אתה לשמוע לי: הרחב פיך׳ לשאול ממני כל תאות לבך ואמלאהו׳ ככל אשר תשאל אמלא: בשרירות לבם׳ במראית לבם כמו למען שוררי: לו עמי שומע לי׳ עדיין אם היו רוצין לשוב לי ולשמוע אלי: כמעט אויביהם אכניע׳ בשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם: אשיב ידי׳ אשיב מכתי מעליכם לתת אותה עליהם ואז משנאי יי׳ יכחשו לו׳ ויהי עתם פורענות׳ לעולם: ויאכילהו׳ לישראל: ומצור׳ השביעם דבש כשהלכו בדרכיו כענין שנאמר ויניקהו דבש מסלע: אלהים נצב בעדת אל׳ לראות אם אמת ישפוטו ואתם הדיינים עד מתי תשפטו עול: הצדיקו׳ אם זכאי הוא בדינו אל תהפכו דינו לחובה בשביל לשאת פני רשעים: לא

לא ׳ לדברי המשורר שהוכיחם ולא ידעו ולא הבינו או טעמו שתקו כאילו לא ידעו ׳ וטעם בחשכה יתהלכו כי השוחד יעור עיני פקחים וטעם ימוטו ראוים הם מוסדי ארץ שימוטו בעבור עיוות הדין או לא יתנשו השופטים שימוטו כל מוסדי ארץ: אני ׳ מושב אלהים ישבתם: ובני עליון ׳ כמלאכים: אכן ׳ אין אתם רק כאדם תמותון והטעם כי נשמתכם כנשמת המלאכים והנה אינכם רק כגופות וכאחד השרים המתגברים ועושים חמס וככה לדך שרים וכל שופטי ארץ: קומה ׳ תפלת המשורר או ידבר על לשון המועקים חמסו או לדרך נבואה וב״ת בכל הגוים כוסף כמו לכו לחמו בלחמי ויהיה הפועל יוצא כלדך ונחלתכו ונחל יי׳ את יהודה חלקו ורבי יהודה הלוי אמר אתה תהיה נחלה לנועקים בכל הגוי׳: שיר מזמור לאס׳ ׳ אלהי׳ כמו שופט: דמי ׳ שתיקה מגזרת וידום אהרן אף על פי שהוא משרש אחר וטעם אל שאתה תקיף שתוכל להושיע: כי ׳ יהמיון ׳ מגזרת המון כי ברובם הם הומי׳ עלי׳ יערימו ׳ ערמת סוד וטע׳ צפוניך צפונים בסתרך כנגד סוד: אמרו ׳ שהאלה׳: מגוי׳ מהיותם גוי: כי נועצו ׳ עצת לב יחדיו וטע׳ עליך כי שמך נקרא עליהם: אהלי ׳ הטעם אדום באהליה׳ או שכני אהלי אדום שהתחברו אליהם והנה הם העיק׳ וככה יושבי צור: והגרי׳ ׳ הם ההגריאי׳ שילדה הגר מבעל את׳ ובעבור שהיתה שפחת אברה׳ התייחסו הבני׳ שיה כלדך בנות ברזילי הגלעדי: גבל ׳ הם הגבלים וטעם זרוע כי תמיד היו עוזרי׳ אותו: עשה לה׳ כמדין׳ כאשר עשית למדין במלחמות גדעון: בנחל קישון׳ ששם מתו הנשים ׳ ממחנה סיסרא נחל קישון גרפם: נשמדו׳ שב אל מדין ושם המקום שנפלו שם עין דאר אולי נקרא כן בעבור שהיה נדעון משם: שיתמו׳ דרך צחות כמו וקראהו את הילד: אשר׳ נאות׳ כמו נוות כי אותיות אהו״י כראות ונעלמות מתחלפות: אלהי׳ בעבור שהזכיר אלהים בלא סימן המדבר ה הזכי׳ אלהי שהוא סימן המדבר ליחדו על כן אמר אלהי: שיתמו כגלגל׳ כוסף הנ״מל כי היא כאשר יבער הגלל וכגלגל לפני ם סופה כי הוא מתגלגל: כאש׳ לפי דעתי כי תבער פועל יוצא ו ואחרי׳ אמרו כי תבער היער ואיננו נכון ומלת תלהט לעד: כן בסערך ׳ וסער מתחולל: ובסופתך׳ רוח חזקה: מלא׳ בעבור שהתגברו לאמ׳ נירשה את נאות אלהי׳ הנה כנגד זה קלון: וידעו׳ ים אומ׳ כי יחסר ז״ו מן שמך והנכון בעיני שיחסר שי״ן שהוא תחת אשר וכן הוא וידעו כי אתה שמך יי׳ לבדך וככה אל תרבו שתדברו גבוהה וגדעה שכלפה ועליון לנגד קלון: למנצח ׳ הגתית ׳ פירשתיו: מה ידידות ׳ אהובות תאר למשכנות: נכספה

תמתוך ד׳ בקריא׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ בישעיה סימ׳ כ״ב: פ״ג שיר מזמור ג׳ בטעם וסימ׳ שיר מזמור לבני קרח גדול יי׳ ׳ שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך ׳ שיר מזמור לדוד דנכון לבי: אויביך ז׳ מל׳ וסי׳ כן יאבדו כל אויביך יי׳ ׳ ואהיה עמך בכל אשר הלכת דד״ה׳ והכנעתי את כל אויבך דד״ה׳ אם שלש שנים רעב

ה לֹא יָדְעוּ ׀ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ אֲנִי־אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם׃ אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ׃ קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם׃

פג

א שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף׃ אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל׃ כִּי־הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ׃ עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל־צְפוּנֶיךָ׃ ה אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד׃ כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ׃ אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים מוֹאָב וְהַגְרִים׃ גְּבָל וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק פְּלֶשֶׁת עִם־יֹשְׁבֵי צוֹר׃ גַּם־אַשּׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוֹעַ לִבְנֵי־לוֹט סֶלָה׃ י עֲשֵׂה־לָהֶם כְּמִדְיָן כְּסִיסְרָא כְיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן׃ נִשְׁמְדוּ בְעֵין־דֹּאר הָיוּ דֹּמֶן לָאֲדָמָה׃ שִׁיתֵמוֹ נְדִיבֵימוֹ כְּעֹרֵב וְכִזְאֵב וּכְזֶבַח וּכְצַלְמֻנָּע כָּל־נְסִיכֵמוֹ׃ אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָּנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים׃ אֱלֹהַי שִׁיתֵמוֹ כַגַּלְגַּל כְּקַשׁ לִפְנֵי־רוּחַ׃ טו כְּאֵשׁ תִּבְעַר־יָעַר וּכְלֶהָבָה תְּלַהֵט הָרִים׃ כֵּן תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ וּבְסוּפָתְךָ תְבַהֲלֵם׃ מַלֵּא פְנֵיהֶם קָלוֹן וִיבַקְשׁוּ שִׁמְךָ יְהוָה׃ יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי־עַד וְיַחְפְּרוּ וְיֹאבֵדוּ׃ וְיֵדְעוּ כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יְהוָה לְבַדֶּךָ עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃

פד

א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ מַה־יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת׃

לא חכימו לאוטבא ולא אתביינן באוריתא בחשוכא מהלכין מטול היכנא מתמוטטין רגליהון די בסיסי ארעא׃ אנא אמרית הי כמלאכיא אתון חשיבין והיך אנגלי מרומא כולכון׃ ברם בקושטא היך בני נשא תמותון והיך חד מן רברבניא תפלון׃ קום יי דון ית כל יתבי ארעא ארום את תחסין בכל עממיא׃

פג שיר ושבחא על ידא דאסף׃ אלהים לא תשתוק לך לא תתרשל ולא תשדוך אלהא׃ ארום הא בעלי דבבך מתרגשין וסנאך זקיפו רישא׃ על עמך נבילו רזא ומתמלכין על דמתטמשין באוצריך׃ אמרין אתו ונכסגון מלמהוי עם ולא אדכר שמא דישראל תוב׃ ארום אתמלכון בכל לבא עלך כחדא ואמטולתך קימא גזרין׃ משכני אדומאי וערבאי מואבאי והונגראי׃ גובלאי ועמונאי ועמלקאי פלשתאי עם יתבי צור׃ לחוד סנחריב מלכא דאתור אתחבר עמהון הוון לסעיד לבני לוט לעלמין׃ עבד להון היך עבדתא למדין ולסיסרא והיך עבדתא ליבין בנחל דקישון׃ אשתציו בעינא דדאר הוון היך רעי דרמים לארעא׃ שוי יתהון ורבניהון היך עורב והיך זאב היך זבח והיך צלמונע וכל מלכיהון׃ די אמרו נירת לנא ית כל עידירת אלהים׃ אלהי שוי יתהון היך גלגלא דמתגלגל ואזל ולא ניח במדרון והיך קשא קדם זעפא׃ היך אשא דבערא בחורשא והיך שלהוביתא דמצלהבא זרזי טוריא׃ הכנא תרדפנון בעלעולך ובזעפך תבהלנון׃ מליא אפיהון קלנא ויבעון שמך יי׃ יבהתון ויבהלון לעלמי עלמין ויתחסרון ויהובדון׃ וידעון ארום את שמך יי בלחוד עלאה על כל יתבי ארעא׃

פד לשבחא על כנרא דאתיא מגת על ידיהון דבני קרח תושבחתא׃ מה הנון רחימין משכניך יי צבאות׃ ריגגת

בד״ה׳ כי הנה אויביך יהמיון ׳ בזרוע עוך ׳ אשר חרפו אויביך יי׳ ׳ וב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ כי תצא למלחמה על איבך קדמה ׳ אשר יציק׳ ושארא איביך כתיב: גבל ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ זקני גבל וחכמיה׳ גבל ועמון ׳ בתרא קמץ ואינון מן א״ב א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ במס׳ רבתא בערך פתח: דאר ד׳ כתיב א׳ במצעות המלה וסימ׳ ויהי למנשה בישש כר קדמא דפסוק׳ וממטה נפתלי את עיר מקלט ׳ בן אבינדב ׳ נשמדו בעין דאר: מלא ה׳ דגש וסי׳ מלא שבוע זאת ׳ את אמתחו׳ מבחר עצמי׳ מלא׳ מלא קרנך שמן ׳ מלא פניה׳ קלון ׳ והד ומלא חפנך גחלי אש: פ״ד ידידות ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ ו׳ וסי׳ משכיל שיר ידידת ׳ מה ידידות משכנותיך:

רשי

לא ידעו ׳ הדיינין המעוותים את הדין: ולא יבינו ׳ את אשר בשביל העון הזה יתהלכו בחשכה וימוטו על כך כל מוסדי ארץ: אני׳ אתם ׳ מלאכי׳ כשנתתי לכם את התורה כתתיה לכם על מנת שאין מלאך המות שולט עוד בכם: אכן כאדם תמותון׳ אכן כאדם הראשון תמותון אחרי שחבלתם מעשיכם כמוהו: וכאחד השרי׳ ׳ הראשונים שמתו כן תפולו ומדרש אגדה כאחד השרים שלמעלה שנאמר יפקוד יי׳ על צבא המרום במרום: קומה אלהים׳ אסף התחיל להתפלל שיקום ויכרית אותם הדיינין ה המקולקלין מישראל: כי אתה ׳ הוא הנוחל הגוים והכל בידך לשפוט: אל דמי לך׳ אל תתן שתיקה ׳ לעוונותינו שאויבנו מ מריעי׳ לנו: עליך ברית יכרותו ׳ ברית זו איכה אלא עליך להשכיח את שמך שאין אתה קרוי אלהי׳ להם אלא לנו אלהי׳ ישר׳ ומאחר שלא יזכר שם ישראל אף שמך הגדול אינו נזכר׳ כך מצאתי: גם אשור ׳ אף אשור שהיה נזהר עד היום משאר עצה ס שכלה ולא נתחבר עם מרעים כמה דאת אמר מן הארץ ההיא יצא אשור שיצא מעצ׳ דור הפלגה כאן נלוה עמם ועזרו לרעה׳ בפירושים אחרים מצאתי כן גם אשור נלוה עמם וגו׳ גם זה שהיה מחכב מתחילתו מעשים טובים שפירש מעצת נמרוד שנאמ׳ מן הארץ ההיא יצא אשור אף הוא חזר להיות רשע לכך נשתתף להחריב ביתך בר״אשית רב״ה: היו זרוע׳ כל אלה נתנו כח ועזרה למואב ועמון שכניכו לבא עלינו: עשה להם כמדין ׳ על ידי גדעון: כסיסרא ׳ על ידי ברק: נשמדו בעין דאר׳ איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר של גדעון או של ברק: היו דומן ׳ זבל מפורש תרגם יונתן: אשר אמרו׳ הגוים האלה האמורים למעלה אדום וישמעאל וכל חביריהם: נירשה לנו את נאות אלהים׳ את נוה בית אלהים: שיתמו כגלגל׳ וכקש הנדפים מפני רוח ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה ה הקרויי׳ קרדו״ם בלע״ז וכשמגיעין ימי החורף ניתקים ונפתחים מ מאליהם ופורחין מעט מעט ו ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכת׳: בסופתך׳ טרבי״לון בלע״ז מה ידידו׳ משכנותיך׳ כמה אהובות וחביבות משכנותיך: נכספה

נכספה' התאותה וכמעט כלתה מרוב התאוה והטע' שעברה חק התאוה על כן מלת גם: לחצרות יי' אם זה מבני קרח הוא בבבל או אם מבני קרח בימי דוד לחצרות שהוא סביבות אהל השם או דרך נבואה: לבי' הוא השכל והדעת שהם בנשמה: ובשרי' הגוף והשער הפה פי' שער בשר הגוף המרכן עם שכל מחשבת הכל הוא הפה שהוא פתח הבשר על כן ירננו וטעם אל כנגד כלתה או שהיא החיה הלב עם הבשר: גם' כמו גם בשחוק יכאב לב שטעמו כמו עד: ודרורי' שם עוף מקנן אולי נקרא כן בעבור שאין מנהגו לקנן כל זמן שאינכנו חפשי וזה העוף ידוע הוא בספרד אמר רבי משה כי העוף שתולדתו לברוח מיישוב בני אדם יחנו למקום הכבוד מקום הקרבנות הקרבנ'ס לפניו דרך משל והם עושים כן אולי היו קרבים אל מזבחך שידעו מקום המזבח על כן שתה שם אפרוחיה ורבי יהודה בן בלעם לענ' לר' משה כי מה דעת יש בעופות רק הפי' כי נכספה נפשי לחצרות יי' אל מזבחותיך ואני מתגולל ולא אמצא מה שאחפוץ והנה ה הצפור מצאה בית וקן ואני אינני מוצא: אשרי יושבי ביתך' הם הכהנים והלוים: אשרי אדם' החוננים מישראל והם הצריכים לעוז כי הם הולכים וטעם מסלות שאין בלבם חפץ ולא מ מחשבה רק המסלות שהולכי' בם בית השם: עוברי בעמק הבכא' שם מקום או עמק שם אילנים הנקראים בכאים וטעם מעיין ישיתוהו מרוב החונני' בעמק שירד שם גשם בעבור רגלי העוברים ימצאו לעולם שם ה המים כאילו שם מעין והנה חסר כף כמעיין ישיתוהו כמו אם א אוכלה הוא: גם ברכות יעטה מורה' הדרך בעבור רוב המים וזה כדרך מ מברך ונגיד כאשר פירשתיו' אמר רבי יהודה כי מורה שם מקום כמו מגבעת ה המורה בעמק פסוק הוא בשמואל ופירוש מחיל אל חיל מסעים שהם הולכים החוננים מגודרת איל וחומה והנכון שחיל נכא אנשים רבים כדרך חבל נביאי' על שניעש אל מקום הכבוד בציון והטעם יראה כל אחד מהם כמו לראות את פני יי' אלהיך: יי'' כבר פירשתיו כי הוא דרך קצרה וכן הוא יי' אלהים אלהי צבאות

שתה ב' מלעיל וסים' לא ענתה ולא שתה אל לבה' אשר שתה אפרחיה: מזבחותיך ג' חד מל' וסים' ויאמר קנא קנאתי' ושלאחריו דנבי אליהו' אשר שתה אפרחיה: מעין ה' קמץ וסים' נמס' בסד' ויהי ביום השמיני: יעטה ד' וסים' נמסר בסדר תזריע: יראה י"ג בקריא' וסים' אשר יאמר היום בהר יי' יראה' מצות יאכל את

נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה ׀ נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת יְהוָה לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל־חָי׃ גַּם־צִפּוֹר ׀ מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר ׀ קֵן לָהּ אֲשֶׁר־שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ אֶת־מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלֹהָי׃ אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׃ אַשְׁרֵי אָדָם עוֹז־לוֹ בָךְ מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם׃ עֹבְרֵי ׀ בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ גַּם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה׃ יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל־חָיִל יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן׃ יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ כִּי טוֹב־יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהַי מִדּוּר בְּאָהֳלֵי־רֶשַׁע׃ כִּי שֶׁמֶשׁ ׀ וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן יְהוָה לֹא יִמְנַע־טוֹב לַהֹלְכִים בְּתָמִים׃ יְהוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃

פה

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ רָצִיתָ יְהוָה אַרְצֶךָ שַׁבְתָּ שְׁבוּת יַעֲקֹב׃ נָשָׂאתָ עֲוֺן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ כָל־חַטָּאתָם סֶלָה׃ אָסַפְתָּ כָל־עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ׃ שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ׃ הַלְעוֹלָם תֶּאֱנַף־בָּנוּ תִּמְשֹׁךְ אַפְּךָ לְדֹר וָדֹר׃ הֲלֹא אַתָּה תָּשׁוּב תְּחַיֵּנוּ וְעַמְּךָ יִשְׂמְחוּ־בָךְ׃ הַרְאֵנוּ יְהוָה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ׃

רְגַגַת וּלְחוֹד תְּאֵיבַת נַפְשִׁי לְדָרַת יְיָ לִבִּי וּבִסְרִי מְרַנְּנָן לֶאֱלָהָא קַיָּם׃ לְחוֹד יוֹנְתָא אַשְׁכַּחַת בֵּיתָא וְשַׁפְנִינָא שַׁרְכְּפָא לֵיהּ דִּי כָשְׁרִין גּוֹזָלֶיהָ לְאִתְקָרְבָא עַל מַדְבְּחָתָךְ יְיָ צְבָאוֹת מַלְכִּי וֶאֱלָהִי׃ טוּבֵיהוֹן דְּצַדִּיקִין דְּיָתְבִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ תּוּב יְשַׁבְּחוּנָךְ לְעָלְמִין׃ טוּבֵיהּ דִּגְבַר דְּעוּשְׁנָא לֵיהּ בְּמֵימְרָךְ ר רוּחְצָנוּתָא בְּלִבְבֵיהוֹן׃ רַשִׁיעַיָּא דְּעָבְרִין עַם עוֹמְקֵי גֵּיהִנָּם בָּכְיָן בְּכִיתָא הֵיךְ מַעֲיָנָא יְשַׁוְּיֻנֵיהּ לְחוֹד בִּרְכָן יַעֲטוֹף לְדָתַיְבִין לְאוּלְפַן אוֹרָיְתֵיהּ׃ אָזְלִין צַדִּיקַיָּא מִן בֵּית מַקְדְּשָׁא לְבֵית מֶדְרְשָׁא יִתְחֲמֵי לְעוּת אוֹרָיְתָא דִּילְהוֹן קֳדָם יְיָ דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּצִיּוֹן׃ אֲמַר דָּוִד יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת קַבֵּל צְלוֹתִי אַצֵּית אֱלָהָא דְּיַעֲקֹב לְעָלְמִין׃ זַכְוַת אֲבָהָתָנָא חֲמֵי אֱלֹהִים וְאִסְתַּכַּל אַנְפֵּי מְשִׁיחָךְ׃ אֲרוּם טָב לְמִתַּב יוֹמָא חַד בְּדָרַת מַקְדְּשָׁךְ מִן אֲלַף בְּגָלוּתָא בְּחָרֵית לְאִדַּבְקָא בְּבֵית מַקְדַּשׁ אֱלָהָא מִן לְמֵדַר בְּמַשְׁכְּנֵי רַשִׁיעָא׃ אֲרוּם הֵיךְ שׁוּר רָם וּתְרֵיס תַּקִּיף יְיָ אֱלֹהִים חִנָּא וִיקָרָא יִתֵּן יְיָ לָא יְכַסֵּי טָבָא מִן דְּאָזְלִין בִּשְׁלֵימוּתָא׃ יְיָ צְבָאוֹת טָב לִבַר נָשָׁא דְּמִתְרְחֵץ בְּמֵימְרָךְ׃

פה

לְשַׁבָּחָא עַל יְרֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ רְעֵיתָא יְיָ אַרְעָךְ אֲתֵיבְתָּא שְׁבִיתָא דְּבֵית יַעֲקֹב׃ שְׁבַקְתָּא חוֹבֵיהוֹן דְּעַמָּךְ כַּסִּיתָא כָּל חַטָּאֵיהוֹן לְעָלְמִין׃ כְּנַשְׁתָּא כָּל רוּגְזָךְ תַּבְתָּא מִן תְּקוֹף רוּגְזָךְ׃ תּוּב לְוָתָנָא אֱלָהָא פּוּרְקָנָא וּבַטֵּל רוּגְזָךְ עִמָּנָא׃ הַאֶפְשַׁר דִּי לְעָלְמַיָּא תִּתְקֵף בָּנָא תִּנְגִיד תּוּקְפָךְ לְדָר וָדָר׃ הֲלָא אַתְּ תְּתוּב תְּחַיֵּי יָתָנָא וְעַמָּךְ יֶחֱדוּן בְּמֵימְרָךְ׃ אַחֲמֵי יָתָנָא יְיָ טוּבָךְ וּפוּרְקָנָךְ תִּתְיְהֵב לָנָא׃ אשמע

שבעת הימים ב' בפסוק' שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך דמשפטי' וחברו דכי תשא' וחברו דס"ת ב' בפסו' ולא יראה לך שאר בכל גבולך' מגן אם יראה ורמח בארבעי' ויי' עליהם יראה ויצא כברק חצו' ועליך יזרח יי' וכבודו עליך' יראה אל אלהים בציון' יראה אל עבדיך פעליך: מדור ל': פ"ה שבית ל' דכו' דכתיב שבות וקרינן שבית רצית יי' ארצך' וחלופי' ו' כתי' שבית וקרינן שבות וסים' נמס' בירמי' סוף סימן מ"ט: כעסך ב' א' כתיב ש' וסים' שובינו אלהי ישענו והפר כעסך' ותרב כעשך עמדי' בתרא כתיב שין: הלעולם ג' בקריא' וסים' הלעולם יזנח יי'' הלעולם תאנף בנו' הנביאים הלעולם יחיו:

רש"י

נכספה' נחמדה: כלתה' נתאותה כמו ותכל דוד המלך לצאת על אבשלום: לחצרות יי'' כי חרבו ועל הגלות אמרה: לבי ובשרי ירננו' יתפללו על זאת: גם צפור מצא' בית' בחרבנו קננו בו הצפורים ומדרש אגדה בבנייננו מדבר והצפור היא כנסת ישראל: אשר שתה' שמה: אשרי' מי שיגיע עוד לישב בביתך ועוד יהללך בתוכו: עוז לו בך' אשר שם אותך עוז מבטחו: מסלות בלבבם' החושב בלבו מסלות דרכיו לייסר את דרכו: עוברי בעמק הבכא' אותם העוברים על דתך והם בעומקה של גיהנם בבכי ויללה: מעין ישיתוהו' בדמעות עיניהם' ואף ברכות יעטה מורה מברכים ומודים לשמו ואומרים יפה דן אותנו ואמת דינו וברכות יעטה לנו המור' אותנו ללכת בדרך הטוב ולא שמענו לו: ילכו מחיל אל חיל' אותם הנזכרים למעלה יושבי ביתו אשר מסלו' בלבבם מחיל אל חיל מבית המדרש לבית המדרש ויראה כנאם ואילם אל הב"ה בציון: שמעה תפילתי' לבנות ביתך: מגננו' הוא בית המקדש המגין עלינו: והבט פני' דוד משיחך והסתכל בחסדיו ובטרחו אשר טרח ויגע על בניינו: כי טוב יום' אחד בחצריך ולמחר ימות מלחיות אלף שנים במקום אחר: בחרתי הסתופף' על הסף ועל המזוזה לשקוד: מדור באהלי רשע' מלהיות דר בשלוה באהלי עשו הרשע להדבק בהם: כי שמש ומגן' יש לפתור שמש כמשמעו ומדרש תלים פותרו לשון שיכי חומה: רצית יי' ארצך וגו'' אם שבת שבות יעקב ונשאת את עונם וכסית חטאתם ואספת עברתך מהם והשבות עמך מ מחרון אפך או רצית ארצך נ ועולמך מתרצה וכל זמן שלא תעשה זאת אין ארצך ועולמך מתרצה: שובנו' שוב אתה והשיבנו: הלא' אתה סופך שתשוב תחיינו שהרי הבטחתם כן על ידי נביאך: אשמעה

וטעם צבאות המלאכים וכנגדם הזכיר יעקב שבגין הם צבאותיו בארץ כמו כל צבאות יי' וזה המשורר מתפלל להקריב הישועה והנכון שהוא דבק גם הכתוב אחריו מגיננו הוא המלך שיגן בעד העם כמו כי ליי' מגיננו והטע' שיושיע השם מלכנו כי בימיו ילכו חוננים אל בית השם בלי פחד אויב: כי' דבק עם תחלת המזמור נכספה: מאלף' יום אל מקום אחר והסתופף לשבת בסף השער: מדור' כמו לגור בלשון ארמית ומלת רשע מגזרת ובכל אשר יפנה ירשיע: כי בעבור שהזכיר מגיננו ראה אלהים אמר כי המגן באמת הוא השם לבדו וטעם שמש כי החוננים צריכים לשמש בעבור הליכתם וטעם אחר בעבור כי השמש תכה יומם אמר כנגדה ומגן וטעם חן וכבוד יתן יי' להולכים בדרך תמים הם החוננים והשם יתן להם חן וכבוד בכל מקום שיעברו בו כי השם לא ימנע מהמקבלים אותו: יי'' זה הפסוק קשור בעליון הבוטח בשם לא יחסר טוב: למנצח לבני קרח' זה המזמור על גלות בבל גם על גלותינו בדרך נבואה: רצית יי' ארצך' בזמן בית שני כאשר נשאת כי בעבור עונם וחטאתם גלו והעל כנסתם עוני כי אספת כדרך אספו נגהם ופעול השיבות הוא אפך והנה מחרון כמו מחרות שם הפועל: שובינו' הנה הטעם שמדבר המשורר על לשון ישראל בגלותינו כי אם שבת שבות יעקב בבית שני תשיבנו גם עתה: הפר כעסך' כנגד אספת כל עברתך: הלעולם' בעבור היות גלות בבל שבעים שנה וגלות האחר הזה לדור ודור עד הינם: הלא' טעם אנחנו נחשבנו בגלות כמתים ואין מי יוכל לחיותינו זולתך: אשמעה

אבן עזרא

אשמעה׳ דברי המשורר יבקש דרך נבואה כמו על משמרתי אעמודה עד סרלה כחזיון שאף השם ישוב מישראל וידבר שלום על עמו: לכסלה׳ מגזרת כסיל כדרך ועייך כולם צדיקים: אך׳ שידאג עמו בעבור אורך הגלות כי הישועה קרובה אם ישראל ישובו ליראה את השם אז ישוב השם מחרון אפו לשכון כבודו בתוכם וזה אך קרוב והנה זה המזמור לעד כי הכבוד לא היה בבית שני: חסד׳ הטעם בהיות הכבוד שוכן בארץ ישראל אז יהיו כולם חסידים ושלום אמת בעבור היות הגזירות תלויות לפי מעשה האדם בארץ על כן אמר תפתח ארץ ויפרו ישע: גם׳ זה הוא הגשם אוצרו הטוב: צדק׳ השם יהלך הצדק לפניו דרך משל והנכון כי צדק שם דבר ותחסר מלת

שלום כלהון מ״ל בכת״ב חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן י״ג: לשכן ג׳ חס׳ וסימ׳ או אמר שלמה דמלכים׳ וחברו דה״ה׳ אף סררים לשכן יה׳ מס״ר אחרית׳ מוסיף עוד ג׳ או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן׳ לשכן כבוד בארצינו׳ בערוץ נחלים׳ אנ״ך׳ וד׳ בכתובים: נפגשו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חסד ואמת

אֶשְׁמְעָה מַה־יְּדַבֵּר הָאֵל ׀ יְהוָה כִּי ׀ יְדַבֵּר שָׁלוֹם אֶל־עַמּוֹ וְאֶל־חֲסִידָיו וְאַל־יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה׃ אַךְ ׀ קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ לִשְׁכֹּן כָּבוֹד בְּאַרְצֵנוּ׃ חֶסֶד־וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ׃ אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף׃ גַּם־יְהוָה יִתֵּן הַטּוֹב וְאַרְצֵנוּ תִּתֵּן יְבוּלָהּ׃ צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו׃

א תְּפִלָּה לְדָוִד ׀ הַטֵּה־יְהוָה אָזְנְךָ עֲנֵנִי כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנִי׃ שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי הוֹשַׁע עַבְדְּךָ אַתָּה אֱלֹהַי הַבּוֹטֵחַ אֵלֶיךָ׃ חָנֵּנִי אֲדֹנָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶקְרָא כָּל־הַיּוֹם׃ שַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עַבְדֶּךָ כִּי אֵלֶיךָ אֲדֹנָי נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃ ה כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ׃ הַאֲזִינָה יְהוָה תְּפִלָּתִי וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתָי׃ בְּיוֹם צָרָתִי אֶקְרָאֶךָּ כִּי תַעֲנֵנִי׃ אֵין־כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים ׀ אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ׃ כָּל־גּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ ׀ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ׃ י כִּי־גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃ הוֹרֵנִי יְהוָה ׀ דַּרְכֶּךָ אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ׃ אוֹדְךָ ׀ אֲדֹנָי אֱלֹהַי בְּכָל־לְבָבִי וַאֲכַבְּדָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם׃ כִּי־חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה׃ אֱלֹהִים ׀ זֵדִים קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי וְלֹא שָׂמוּךָ לְנֶגְדָּם׃ טו וְאַתָּה אֲדֹנָי אֵל־רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי תְּנָה־עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן־אֲמָתֶךָ׃

ב׳ ב׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ · ג׳ ה׳ · ד׳ כל״ס חס׳ את · ג׳ ו׳ רפי׳ · ג׳ רפי׳ · ב׳ · ב׳ גרסי׳ נסי׳ · ב׳ ה · ק״ל · ב׳ סמחה · ל׳ · ל׳ ומ״ל ב׳ קרבת ביום · ל׳ · ג׳ מ״ל ו׳ רפי׳ · ל׳ · ופ״ה · ל׳ · ל׳ וכל אלהי׳ בית דכו׳ וסי׳ גז״ט יכ״ע · ל׳ עלה אלהינו מהרה

אֶשְׁמַע מַה יְמַלֵּל אֱלָהָא יְיָ אֲרוּם יְמַלֵּל שְׁלָם לְעַמֵּיהּ וְלַחֲסִידוֹי וְלָא יַחְזְרוּן לְסִכְלָא׃ בְּרַם קָרִיב לְדַחֲלִין מִנֵּיהּ פּוּרְקָנֵיהּ לְאַשְׁרָאָה יְקָרָא בְּאַרְעָנָא׃ טַבְוָן וּקְשׁוֹט אַרְעִין צַדִּיקָא וּשְׁלָמָא אִדְבָּקוּ׃ קְשׁוֹט מִן אַרְעָא אַרְבִּיַת וְצִדְקָא מִן שְׁמַיָּא אוֹדִיק׃ לְחוֹד יְיָ יִתֵּן טָבָא וְאַרְעָנָא תִּתֵּן אִבַּהּ׃ צִדְקָא קֳדָמוֹי יְהַלֵּךְ וְשַׁוֵּי לְאוֹרַח טָב אִסְתַּוְרוֹי׃

פו צְלוֹתָא דְצַלֵּי דָוִד אַצְלֵי יְיָ אוּדְנָךְ עֲנֵי יָתִי אֲרוּם עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא אֲנָא׃ נְטוֹר נַפְשִׁי אֲרוּם חֲסִידָא אֲנָא פְּרוֹק עַבְדָּךְ אַתְּ אֱלָהִי דִּי אֲנָא מִתְרְחֵץ עֲלָךְ׃ חוּס עֲלַי יְיָ אֲרוּם קֳדָמָךְ אֲצַלֵּי כָּל יוֹמָא׃ אַחְדֵּי נַפְשָׁא דְעַבְדָּךְ אֲרוּם לְוָתָךְ יְיָ נַפְשִׁי אֶזְקוֹף בִּצְלוֹ׃ אֲרוּם אַתְּ הוּא יְיָ טָב לְצַדִּיקַיָּא וְשָׁבֵק לְדִתָּיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וּמַסְגֵּי טֵיבוּ לְכָל דְּמַצְלִין קֳדָמָךְ׃ אֲצֵית יְיָ צְלוֹתִי וְקַבֵּל לְקָל תַּחֲנוּנַי׃ בְּיוֹמָא דְעָקְתִי אֶקְרֵי לְוָתָךְ אֲרוּם אַתְּ עָנֵי יָתִי׃ לֵית בַּר מִנָּךְ בְּאַנְגְּלֵי מְרוֹמָא יְיָ וְלֵית כְּעוּבָדָךְ׃ כָּל עַמְמַיָּא דִּי עֲבַדְתָּ יֵיתוּן וְיִסְגְּדוּן קֳדָמָךְ יְיָ וְיִתְּנוּן אִיקָר לִשְׁמָךְ׃ אֲרוּם רַבָּא אַתְּ אֱלָהָא וְעָבֵד פְּרִישָׁן אַתְּ הוּא אֱלָהָא בִּלְחוֹדָךְ׃ אַלֵּף יָתִי יְיָ אוֹרְחָתָךְ אֶתְהַלֵּךְ בְּקוּשְׁטָךְ יַחֵד לִבְבִי לְמִדְחַל שְׁמָךְ׃ אוֹדֶה קֳדָמָךְ יְיָ אֱלָהִי בְּכָל לִבְבִי וְאֵיקַר שְׁמָךְ לְעָלַם׃ אֲרוּם טוּבָךְ רַב עֲלַי וּפַצֵּיתָא נַפְשִׁי מִשְּׁיוֹל אַרְעִיתָא׃ אֱלָהָא זֵידוֹנִין קָמוּ עֲלַי וְתַקִּיפִין תְּבַעוּ נַפְשִׁי וְלָא שַׁוְּיוּ יָתָךְ לְקִבְלְהוֹן׃ וְאַתְּ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט׃ אִתְפְּנֵי לְוָתִי וְחוּס עֲלַי הַב עוּשְׁנָךְ לְעַבְדָּךְ וּפְרוֹק לְבַר אַמְתָךְ׃

נפגשו׳ עשיר ורש נפגשו׳ רש ואיש תככים: וישמו רפין וסים׳ בסדר נשא: פ״ז תפלה לדוד ב׳ וסים׳ תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק׳ הטה יי׳ אזנך ענני: אלהי ב׳ פתחין באתנחתא וסים׳ הסתופף בבית אלהי׳ הושע עבדך אתה אלהי: האזינה י״ו וסים׳ נמסר בסיפרא סים׳ ע״ח: אקראך ב׳ וסים׳ קרבת ביום׳ ביום צרתי אקראך: יבואו ג׳ מ״ל וסים׳ פן יבואו הערלים האלה׳ למה יבואו מלכי אשור׳ יבואו ויגידו צדקתו: אתה אלהים ה׳ וסים׳ היום יודע כי אתה דאליהו׳ אתה אלהים תורידם לבאר׳ הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק׳ שמעת לנדרי׳ גדול אתה ועשה נפלאות: זדים ד׳ וכל א״ב רבתי דכוו׳ וסים׳ גז״ט יכ״ע וסים׳ בסוף מלאכי ובישעיה סימן י״ג:

רשי

אשמעה מה ידבר׳ אזכה לשמוע מה ידבר הקב״ה כשידבר שלום אל עמו: לכסלה׳ לשטות לחטוא לפניו: חסד ואמת נפגשו׳ שיהו ישראל דוברי אמת ומן השמים יפגעו בהם החסד: צדק ושלום נשקו׳ הצדקה שהיו ישר׳ עושים והשלום מאת הקב״ה יהו נושקין זה לזה כלומר והיה מעשה הצדקה שלום: אמת מארץ תצמח וגו׳ כשהיו ישראל דוברי׳ אמת וישקפו מן השמים צדקה שהם עושים בארץ גם הקב״ה יתן הטוב יפתח אוצרו את השמי׳ לתת מטר כדי לעשות ארצנו את יבולה וישם לדרך פעמיו׳ וישם הקב״ה את הצדק בדרכי פעמיו שיתנהג בהם את בניו: כי חסיד אני׳ שאני שומע גדופי וחרפתי ויכולת בידי להנקם ואני שותק כך היא באגדת תלים ל״א פירשו רבותי׳ בברכו׳ ולא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבין בכבודן ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כו׳: כל היום׳ כל הגלות שהוא יום לאומות ולילה לישראל כך מפורש באגדת תלים: נפשי אשא׳ לבי אכוין: ואין כמעשיך׳ המקרים עליונים לתחתונים׳ ועושה נפלאות אתה לבדך עד שלא נבראו המלאכים נבראו השמים והארץ לפיכך יכבדו כל הגוים לשמך: משאול תחתיה׳ דרך המנאפים ליכנס בעומקה של שאול ומשם הצלתני שאמ׳ לי נתן הנביא גם יי׳ העביר חטאתך: זדים קמו עלי׳ דואג ואחיתופל: ולא שמוך לנגדם׳ לא זכרו אשר ראו שמשחני שמואל על פיך: לבן אמתך׳ בן האמ׳ משפיל את עצמו לפני אדוניו יותר ממקנת כסף שבן האמה יליד בית הוא וגדל בחיק אדוניו:

אבן עזרא

אים כאילו כתוב אים צדק לפניו: יהלך׳ השם כדרך התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק והטעם שיעור אים צדק להתהלך לפניו ובא חסר אים כמו אל תהי מרי ואני תפלה צדק ישרת אחר וכן הוא וישם לדרך צדק פעמיו והנה הטעם כפול: תפלה לדוד הטה יי׳ אזנך ענני כי עני׳ דרך נחות ועני ואביון בעיניו או כנגד מלכי הגוים או התפלל זאת התפלה לפני מלכו: שמרה׳ יש אומרים כי שמרה פועל עבר כמו זכרה ירושלם כי נפשי שמרה מה שראוי לשמור על היותי חסיד ויאמר לבי יהודה בן בלעם כי הטעם שמור נפשי על שאהיה תמיד חסיד והנכון שמלת שמרה נפשי כמו ש שמרה נפשי והצילני כי אני חסיד ואינני זר כי במזמור זדים קמו עלי גם הוא אמר לא תתן חסידך ימלוני כצדקי: חנני׳ אין לי מה אעשה רק ש שאקרא אליך כל היום שתחנני: שמח׳ טעם אליך יי׳ נפשי אשא כדרך ואליו הוא נושא את נפשו: כי׳ טוב׳ לטובים: וסלח׳ לחטאים: ורב חסד לכל קוראיך׳ כנגד כי אליך אקרא כל היום: האזינ׳׳ שתעשה חסד עמי כי אתה רב חסד: ביום׳ לא אקרא לנסותך ולא לשוא כי אני בצרה וטעם כי תענני שאדע דעת א אמת כי תענני בעבור שאין כמוך באלהים יי׳ כדברי משה כיי׳ אלהינו בכל קראינו אלין: כל׳ כאשר יראו הגוי׳ שסבבוני כי אני בצרה גדולה כאשר יספרו לאחרים ש שהושעתני כי אני עני ואביון אז יבאו אליך הגוים לכבוד שמך: כי׳ אז יספרו הגוים גדולתך ויכחשו באלהי׳ ויודו כי אתה אלהים לבדך ואלהיהם אינם אלהים: הורני׳ בראותי בדרך נבואה כי יענהו השם והוא מתחנן לתקן לו סבות ועלילות להוסיף ליראה את שמך ומלת יחד מגזרת יחיד או חבר מגזרת יחד: אודך׳ על החסד שגמלתני הכתוב אחריו׳ הוסיף דוד במלת עכמו לעולם יותר מן הגוים שאמר עליהם ויכבדו והוסיף על הגוים המכבדי׳ שמו מלת לעולם: כי׳ תחתיה׳ שאחר לשאול כי לא שאול תוכך: אלהים זדים׳ כנגד כי חסיד אני ועריצים כנגד כי עני ואביון:

עשה ׳ טעם אות שיפלא בעיני הרואים : ונחמתני ׳ מהצרות שעברו עלי : לבני קרח מזמור שיר ׳ לאחד מבכדי שמואל או מבני בניהם ועיקר זה המזמור יסודתו על הר הקדש : אוהב ׳ השערים נכבדים מכל המשכנות והטעם לשבת בם ואחר כן יזכיר ירושלם : נכבדות ׳ כל אחד מתהלות נכבדות מדובר בך את עיר האלהים כאמת והיא ירושלם : אזכיר ׳ דברי המשורר אזכיר רהב הוא מצרים ה המחשבת רהב או ר רהב כל גוי והוא ס סמוך כלרך ומכורת ולא מיין כאילו אמר אזכיר רהב כל גוי שיהיה ובבל עמם א אזכיר זה ליודעים כ כמוני וגם אזכיר פ פלשת עם צור ׳ וטעם זה יולד שם כי לפרקי׳ מועטים בשנים רבות יולד בהם איש חכם שלא בדורו שיש לו שם : ולציון ׳ ובעבור ציון כלמד אמרי לי אחי הוא יאמר תמיד איש ואיש נולד בה כי ח חכמים שיש להם שם הם רבים וטעם איש ואיש לא זה לבדו ׳ והוא יכוננה על דרך והוא בזה לי אחי והנה והוא עליון יכוננה בעבור היות השם בכח הפעלים ׳ יהיה פירושו והשם ה הנזכר למעלה אוהב יי׳ שערי ציון יכוננה מכון עליון והטעם מקום כ כזה שיולדו שם חכמים רבים השם יעמידאו ויכוננהו : יי׳ ׳ הטעם השם לבדו שידעו מ מספר כל העולם כ בכתבו הוא יכול לספור כל הנולדים שהם ח חכמים בציון כי רבים הם ממספרי אדם : זה יולד שם ׳ שב אל ציון וטעם בכתוב השם והספרים הם הם ה השמים : ושרים ׳ כך ׳ לנכח עיר האלהים וגם שרים וחוללים שלא יפסקו כמו מ מעייני מים ושה מעיני כמו על כל אצילי ידי ׳ ומנהג העולם להיות השרים מועטים מ מהחוללים ושרי ציון כמו החוללים ומשקל החוללים כמו אמרתי להוללים : שיר מזמור לבני קרח ׳ בעבור היות מחלת פתח לעד כאמן שהוא סמוך על כן אמרתי כי זה השיר על נועם פיוט תחלתו מחלת ובפיוט היה לבי או גופי שנסמך מחלת אליו גם זה המזמור על חולי המשורר ומלת לענות כמו קול ענות ׳ אמר ר׳ ישועה שזה הימן הוא נכד שמואל וקראו הכתו׳ אזרחי כי הוא אזרח במשוררים כי רוב המשוררים הם בניו ובני בניו ככתו׳ בדברי הימים וי״א כי א״לף כוסף והוא בן זרח ואחיו איתן ואחרים אמרו כי הימן ואיתן אחים והיה שם אביהם אזרח : יי׳ ׳ טעם יום זמן כמו אתה עובר היום היום הזה יום בשורה הוא ביום הכותי כל בכור ויום צעקתי קשור עם הבא אחריו : תבא ׳ תפלתי ׳ כוונת הלב וכרתי בלשון : כי ׳ ברעות ׳ הם התחלואים וחיי דרך משל : נחשבתי ׳ מרוב דלותי והשתנות דמותי ׳ אמר בן בלעם כי איל תאר כמו עם גבר תמים ולפי דעתי שהוא שם במשקל ביום קרב ותחסר מלת לו דרך קצרה אין כחלו וכמוהו ולאין אונים לו כי הטעם לאשר אין אונים לו : במתים חפשי ׳ מכל המצות ומכל עבודות הגוף וממלכי האדמה : אשר לא זכרתם עוד ׳ לאות כי יבוא עת ומועד שיזכרו בו המתים : שתני ׳ כאילו שתני כאדם שוכב במחשכים במצולות וכל זה יספר רובי נגעיו ותחלואיו ומכאוביו :

עשה עמי אות לטובה ׳ שיהא ניכר לאחרי׳ שמחלת לי : ויראו שונאי׳ האות ויבושו ולא שמע לו הקב״ה ליתן האות בימיו אא בימי שלמה בנו כשדבקו שערים זה בזה ולא נפתחו עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך : יסודתו בהררי קדש ׳ יסודת מזמור זה על הררי ציון וירושלם יסדו המשורר : נכבדות מדובר בך ׳ את ירושלם דברי כבוד נדברו בך מפי הקב״ה ומה הן הנכבדות שאת עיר הא׳הים סלה : אזכיר רהב ובבל ליודעי ׳ עוד זאת דיבר עליך אזכיר את מצרי׳ ואת בבל על יודעי להביאם מנחה כענין שנ׳ והביאו את כל אחיכם מנחה ליי׳ וגו׳ : הנה פלשת וצור עם כוש ׳ גם הם במצרים ובבל יתנו לב לבקש ולזכור את כל אחד ואחד : זה יולד שם ׳ זה היה ממשפחות הנולדים בציון כענין שנ׳ ואתם תלוקטו לאחד אחד : ולציון יאמר איש ואיש יולד בה ׳ וכשיביאום מנחה ליי׳ בציון יאמר לה על כל אחד ואחד זה מאותם שגלו ממך ומתולדותיהם ענ״ין אח״ר ׳ המשורר אומ׳ אזכיר לעמי וליודעי את גדולת מצרים ובבל שהם רואים עתה את גדולתם הנה פלשת וצור עם כוש מפני שהם סמוכי׳ לרהב ובבל מנשאי׳ אותם כל האומות ואומרי׳ עליהם זה יולד שם במצרים ובבל ׳ ולציון יאמר וגו׳ והשבח הזה ש שהוא עכשיו לרהב ובבל ישוב לציון ועליה יהו אומרים פלוני ופלוני יולד בה : והוא יכוננה עליון ׳ והקב״ה יכוננה למעלה מכל העיירות : יי׳ יספור בכתוב עמים וגו׳ ׳ מקרא מסורס זה וסלה האמור לסופו מוסב כלפי ראשו יי׳ יספור בכתו׳ עמים סלה כלומר לעתיד כשיכתוב הקב״ה את האומות לדראון ימנה את ישראל הנבלעים בתוכם ואת הנאכסי׳ ביניהם ויוציאם מתוכם ויאמר זה נולד מאותם של ציון ויברור אותם לו וזהו שאמ׳ ישעיה וגם מהם אקח לכהנים וללוים מן הגוים המביאים אותם מנחה אקח הנבלעים בתוכם ויהיו בהם כהנים ולוים שאינם נכרים ולפני גלוים הם אמר יי׳ והיכן אמר הנסתרות ליי׳ אלהינו : ושרים כחוללים ׳ על זאת : כל מעייני ׳ כל קריבי בך בישועתך ׳ כחוללי׳ לשון מחוללים : על מחלת ל לענות ׳ על חולת אהבה ועניה שהיא מעונה ביסורי הגלות : להימן האזרחי ׳ אחד מן ה המשוררים בכלי השיר ויסדוהו בני קרח המזמור הזה שיאמרהו הימן על הדוכן ׳ להימן האזרחי מבני זרח בן יהודה היה שהוא מיוחס בדברי הימים ובני קרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כלם חמשה היו חכמים גדולים כמו שנאמר בשלמה ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול וייסדו מזמורים ונקבעו בספר תילים לכך נקראו בני מחול כך מצאתי בפירושים מדוייקים ׳ משכיל כל מקום שנ׳ משכיל על ידי תורגמן נאמר שהיה הנביא מעמיד תורגמן לפניו וכשרות הנבואה באה לו אומר את הנבואה לתורגמן והוא משמיעה : יום צעקתי ׳ וגם בלילה אני נכון נגדך : כי שבעה ברעות נפשי ׳ על כנסת ישראל הוא אומר : אין איל ׳ אין כח כמו אילותי לעזרתי חושה : במתים חפשי ׳ הנני בין המתי׳ חפשי מן העולם וכלה שהם המתי׳ חפשים מן העולם : מידך נגזרו ׳ ממכותיך נגזרו מן העולם : בבור תחתיות ׳ הוא הגלות : סמכה

ויראו ג׳ רפין וסימ׳ במלכים ב׳ סימ׳ ו׳ : פ״ז יסודתו ל׳ בהררי קדש ל׳ נכבדות ל׳ מדבר ל׳ עיר האלהים ל׳ : רהב חד מן י״ב בלישני׳ וסימ׳ נמס׳ בישעיה סימן ל׳ ולקמן סי׳ פ״ט : יאמר ג׳ בקריא׳ וסימ׳ גבור ציד לפני יי׳ ׳ על כן יאמר בספר מלחמות יי׳ ׳ ולציון יאמר איש ואיש ילד בה׳ וחד ויאמר למלך יריחו : בכתוב ה׳ מל׳

עשה־עמי אות לטובה ויראו שנאי ויבשו כי־אתה יהוה עזרתני ונחמתני :

פז א לבני־קרח מזמור שיר יסודתו בהררי־קדש : אהב יהוה שערי ציון מכל משכנות יעקב : נכבדות מדבר בך עיר האלהים סלה : אזכיר רהב ובבל לידעי הנה פלשת וצור עם־כוש זה ילד־שם : ה ולציון יאמר איש ואיש ילד־בה והוא יכוננה עליון : יהוה יספר בכתוב עמים זה ילד־שם סלה : ושרים כחללים כל־מעיני בך :

פח א שיר מזמור לבני קרח למנצח על־מחלת לענות משכיל להימן האזרחי : יהוה אלהי ישועתי יום־צעקתי בלילה נגדך : תבוא לפניך תפלתי הטה אזנך לרנתי : כי־שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו : ה נחשבתי עם־יורדי בור הייתי כגבר אין־איל : במתים חפשי כמו חללים שכבי קבר אשר לא־זכרתם עוד והמה מידך נגזרו : שתני בבור תחתיות במחשכים במצלות :

עבד עמי את לטבא בזמן דעיל שלמה ברי ית ארונא בבית מקדשא יתפתחן תרעיא אמטולתי ויחמון סנאי ארום שבקתא לי ויבהתון וידון ארום את יי סיעתני ונחמתני :

פז על ידיהון דבני קרח אתאמר שירתא דמתיסר על פום אבהתא דמן לקדמין : רחם יי מעלני בתי מדרשיא דקביען בציון מכל בתי כנישיא דבית יעקב : מלין דיקר אתמלל עלך קרתא דאלהא לעלמין : ארכרו תושבחתך מצראי ובבלאי לידעי יתך הא פלישתאי וצוראי עם כושאי דין מליך אתרבא תמן : ולציון יתאמר דוד מלכא ושלמה בריה אתרבא בגוה ואלהא הוא ישכללנה לעילא : יי על ספרא די מכתבין בידה חושבן כל עלמיא דין מליך אתרבא תמן לעלמין : ואמרי שירין על חנגיא כל מיני תושבחן על קורבנא מתאמרין בגוך :

פח שירא ותושבחתא על ידיהון דבני קרח על צלותא לשבחא שכלא טבא על ידוי דהימן יציבא : יי אלהא פורקני יימם קבלית בליליא צלותי לקבלך : תעול קדמך צלותי אצלי אודנך לבעותי : [ת״א ייתי קדמך צלותי על עמך בית ישראל והט אודנך לתושבחתי דשבחית ליקרך :] ארום שבעת בבישן נפשי וחיי לשיול מטו : אתחשבית עם נחתי בית אסירי הויתי היך בר נש דלית ליה חילא : היך רשיעיא דמיתו ולא תבו יתעברו בני חורין מן מצותא היך קטילין דחרבא שכבי בית קבורתא דלא דכרתנון תוב והנון מאפי שכנתך אתפלנון : שויתא יתי בגלותא דמתילא לגובא ארעיתא בחשוכיא במצולתא :

עלי סמכה

בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ד : פ״ח מחלת ד׳ וסי׳ נמס׳ בסוף תולדות ובסיפרא ריש סי׳ נ״נ : לענות ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ כל נדר וכל שבועת איסר ׳ למנצח על מחלת לענות ׳ דאוריתא חס׳ : ברעות כל ליש׳ מלאי׳ במ״ד חס׳ ו׳ בליש׳ וסים׳ ושבע הפרות הרקות ׳ לא תהיה אחרי רבים לרעת ׳ את רעתיכם ואת רעת נשיכם ב׳ בפסוק : תחתיות ז׳ ומל׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ט״ו ויחזקאל סוף סימן כ״ו : במחשכים ג׳ וסימ׳ במחשכים במצלות ׳ במחשכים הושיבני כמתי ׳ כי רדף אויב נפשי :

עלי

עלי ׳ בעבור שהוא דימה עצמו לפתחית היס כי הוא מגורס שהיבשה בחמת השם על כן עלי כמכה חמתך כלרך כי חגי שדי עמדי אשר חמתם שותה רוחי ומלת עלי תפרש בעבור אחרת וכל משבריך ענית עלי סלה וענית כמו ישאו נהרות דכים : הרחקת ׳ תועבות ׳ חסר כף : כלא ׳ מהחולי והטעם כי רחקו מיודעיו ולא יבקרוהו וילאס והוא כלוא ולא יוכל ללכת אליהם : עיני ׳ לעולם עיני החולים משתנות וטעם בכל יום שאלך אלין : הלמתים ׳ הטעם עשה פלא עמי בעודני חי וארפא : היספר ׳ הטעם לא המתים יהללו יה : היודע ׳ בארץ נשיה ׳ כמו אשר לא זכרתם עוד : ואני ׳ טעם בבקר כי אז יקל מעט מרובי החולים וטעם שועתי לך לבדך ולא לרופא זולתך : למה ׳ כן

ולא אצא ב׳ וסימ׳ הרחקת מידעי ממני ׳ נדר בעדי : בקבר ג׳ דגשי׳ וסימ׳ ולקח אזוב וטבל במים ׳ בקבר אשר איש האלהים ׳ היסופר בקבר חסדך ׳ קדמא קמץ : מנוער ג׳ וחס׳ וסי׳ עני אני וגוע מנער ׳ מפנק מנער עבדו ׳ רטפש בשרו מנער : מחשך ב׳ וסימ׳ מיודעי מחשך ׳ אשים מחשך לפניהם לאור : פ״ט האורחי ב׳ וסימ׳ על

רשי

סמכה ׳ נשענה ותלה עלי : כל משבריך ענית סלה ׳ משברים לשון גלי היס הם כל סערו׳ אפך בכלם ענית אותי תמיד : שתני תועבות למו ׳ האומות שהייתי חשובה בעיניהם עכשיו אני כ כמואסת להם : כלוא ׳ נחבש בכלא ואיני יכול לצאת : הלמתים ׳ הלרשעים שאף בחייהם קרויין מתים הלהם אתה עושה פלא נסים : אם רפאים ׳ יקומו יודוך שמא אלו האומות שרפו ידיהם מעבודתך ומתורתך יקומו ויודוך בתמיה : היסופר בקבר חסדך ׳ אם נמות ביד אויבינו כלום נוכל לספר שבחך בקבר : וגוע מנוער ׳ מת מתוך תשנוק שיתה חטופה כמו וינער יי׳ וינער פירש מנחם לשון חביטה כמו נוער כפיו מתמוך בשוחד התנערי מעפר קומי שבי והיה החסון לנעורת וינערו רשעים ממנה וככה יהיה נעור וריק : אפונה ׳ מיושבת ומבוססת אימתך בלבי אפונה לשון דבר דבור על אופניו על מכוניו : מיודעי מחשך ׳ נחשכתי נבדלתי מהם : לאיתן האזרחי ׳ גם הוא אחד מן חמשה אחים המשוררים ורבותינו פירשוהו באברהם אבינו על שם מי העיר ממזרח : אודיע אמונתך בפי ׳ את שידעתיך שאתה שומר הבטחתך ומאמין דבריך : כי אמרתי עולם חסד יבנה ׳ כי אמרתי עד עולם יבנה בחסד כסא דוד כמו שנ׳ והכינותי כסא ממלכתו וגו׳ ל״א סבור הייתי שיהא העולם בנוי בחסדך ותכין אמונתך בשמים שתהא נכונה ומקויימת ומה היא האמונה את אותה הבטחה שהבטחת את דוד על ידי נתן הנביא לאמר כ כרתי ברית לבחירי להכין עד עולם זרעו : ויודו שמים פלאך ׳ אם היית שומר הבטחתך : אף אמונתך ׳ אמונת דברך יודו בקהל קדושים : יערוך ליי׳ יהא נערך כמותו : בסוד קדושים רבה ׳ בסוד רב של מלאכים : בפות

עָלַי סָמְכָה חֲמָתֶךָ וְכָל־מִשְׁבָּרֶיךָ עִנִּיתָ סֶּלָה׃ הִרְחַקְתָּ מְיֻדָּעַי מִמֶּנִּי שַׁתַּנִי תוֹעֵבוֹת לָמוֹ כָּלֻא וְלֹא אֵצֵא׃ עֵינִי דָאֲבָה מִנִּי עֹנִי קְרָאתִיךָ יְהוָה בְּכָל־יוֹם שִׁטַּחְתִּי אֵלֶיךָ כַפָּי׃ הֲלַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה־פֶּלֶא אִם־רְפָאִים יָקוּמוּ יוֹדוּךָ סֶּלָה׃ הַיְסֻפַּר בַּקֶּבֶר חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ בָּאֲבַדּוֹן׃ הֲיִוָּדַע בַּחֹשֶׁךְ פִּלְאֶךָ וְצִדְקָתְךָ בְּאֶרֶץ נְשִׁיָּה׃ וַאֲנִי אֵלֶיךָ יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וּבַבֹּקֶר תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ׃ לָמָה יְהוָה תִּזְנַח נַפְשִׁי תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי׃ עָנִי אֲנִי וְגֹוֵעַ מִנֹּעַר נָשָׂאתִי אֵמֶיךָ אָפוּנָה׃ עָלַי עָבְרוּ חֲרוֹנֶיךָ בִּעוּתֶיךָ צִמְּתוּתֻנִי׃ סַבּוּנִי כַמַּיִם כָּל־הַיּוֹם הִקִּיפוּ עָלַי יָחַד׃ הִרְחַקְתָּ מִמֶּנִּי אֹהֵב וָרֵעַ מְיֻדָּעַי מַחְשָׁךְ׃

פט

מַשְׂכִּיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי׃ חַסְדֵי יְהוָה עוֹלָם אָשִׁירָה לְדֹר וָדֹר אוֹדִיעַ אֱמוּנָתְךָ בְּפִי׃ כִּי־אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה שָׁמַיִם תָּכִן אֱמוּנָתְךָ בָהֶם׃ כָּרַתִּי בְרִית לִבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי׃ עַד־עוֹלָם אָכִין זַרְעֶךָ וּבָנִיתִי לְדֹר־וָדוֹר כִּסְאֲךָ סֶלָה׃ וְיוֹדוּ שָׁמַיִם פִּלְאֲךָ יְהוָה אַף־אֱמוּנָתְךָ בִּקְהַל קְדֹשִׁים׃ כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ לַיהוָה יִדְמֶה לַיהוָה בִּבְנֵי אֵלִים׃ אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד־קְדֹשִׁים רַבָּה וְנוֹרָא עַל־כָּל־סְבִיבָיו׃ יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי־כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ וֶאֱמוּנָתְךָ סְבִיבוֹתֶיךָ׃

עֲלַי סַמְכַת חֵימְתָךְ וְכָל גְּזֵירָן בִּישָׁן תַּבַּרוּ יָתִי סַגִּיפְתָא לְעָלְמִין׃ אַרְחֶקְתָּא מְיוּדָעַי מִנִּי שַׁוִּיתָא יָתִי רִיחוּקִין לְהוֹן כְּלוּא בְּבֵית אֲסִירֵי וְלָא אֶפּוּק׃ עֵינַי זָלְגַת דִּמְעִין מִן עַנְיָתָא קְרֵיתָךְ יְיָ בְּכָל יוֹמָא פַּרְסֵית לְוָתָךְ בִּצְלוֹ יְדָי׃ הַאֶפְשַׁר דִּי לְמִיתַיָּא תַּעֲבֵיד פְּרִישָׁן אִין גּוּשְׁמַיָּא דְּאִתְמְסִיאוּ בְּעַפְרָא יְקוּמוּן יוֹדוּן קֳדָמָךְ לְעָלְמִין׃ הַאֶפְשַׁר דִּי יִתְחַוֵּי בְּבֵית קְבוּרְתָּא טוּבָךְ קוּשְׁטָךְ בְּבֵית אֲבַדָּנָא׃ הַאֶפְשַׁר דִּי תִּוַּדְעוּ בַּחֲשַׁךְ גְּהִנָּם פְּרִישְׁוָתָךְ וְצִדְקְתָךְ בְּאַרְעָא דִּנְשׁוּתָא וְצַדְיָא׃ וַאֲנָא קֳדָמָךְ יְיָ צַלֵּיתִי וּבְצַפְרָא צְלוֹתִי תְּקַדְּמִנָּךְ׃ לְמָה יְיָ שְׁבַקְתָּא נַפְשִׁי תַּעְלֵים אַפָּךְ מִנִּי דְּלָא אֶחֱמֵי בִּנְהוֹרָךְ נְהוֹרָא׃ עַנְיָא אֲנָא וְנָגִיד מִן טַלְיָא סוֹבָרֵית רְחִימְתָךְ טְעֵינָא עֲלַי׃ עֲלַי עֲבַרוּ רוּגְזָךְ בְּעָתָךְ שֵׁיצִיאוּ יָתִי׃ אַחְזַרוּ יָתִי הֵיךְ מוֹי כָּל יוֹמָא אַקִּיפוּן עֲלַי כַּחֲדָא׃ אַרְחֶקְתָּא מִנִּי רְחִימָא וְחַבְרָא וּלְיָדַעַי חֲשִׁיךְ אֲנָא בְּפוּמְהוֹן׃

פט שִׂכְלָא טָבָא דְּאִתְאֲמַר עַל יְדָא דְּאַבְרָהָם דַּאֲתָא מִן מַדִּינְחָאָה׃ חִסְדָּא דַּיְיָ לְעָלַם אֲשַׁבַּח לְדָר וְדָר אֲהוֹדַע קוּשְׁטָךְ בְּפוּמִי׃ אֲרוּם אֲמָרֵית עָלְמָא בְּחִסְדָּא יִתְבְּנֵי שְׁמַיָּא תְּתַקֵּן קוּשְׁטָךְ בְּהוֹן׃ גְּזָרֵית קְיָם לְאַבְרָהָם בְּחִירִי קַיְּמֵית לְדָוִד עַבְדִּי׃ עַד עָלְמָא אַתְקֵין בְּנָיךְ וְאֶבְנֵי לְדָר וְדָר כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ לְעָלְמִין׃ וְיוֹדוּן שְׁמַיָּא פְּרִישְׁוָתָךְ יְיָ לְחוֹד קוּשְׁטָךְ בִּכְנִישַׁת קַדִּישִׁין׃ אֲרוּם מַן הוּא בִשְׁחָקֵי דְּמִשְׁתְּוֵי לַיְיָ דְּדָמֵי לַיְיָ בְּאוֹכְלוֹסֵי מַלְאֲכַיָּא׃ אֱלָהָא תַּקִּיפָא בְּרָזֵיהוֹן דְּקַדִּישִׁין יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא וְרַבָּא וּדְחִיל עַל כָּל מַלְאֲכַיָּא דְּקָיְמִין חֲזוֹר חֲזוֹר לֵיהּ׃ יְיָ אֱלָהָא עַל כָּל חַיָּלֵי מְרוֹמָא מַן דִּכְוָתָךְ חֲסִינָא יְיָ וְקוּשְׁטָךְ חֲזוֹר לָךְ׃ את

מחלת לענות ׳ משכיל להימן האזרחי : לדר ודור ל׳ דכו׳ כתיב כן וסימ׳ עד עולם אכין זרעך וד׳ חלוף דור קדמא מל׳ ותנינא חס׳ וסימ׳ לכן ישבו ציים׳ קרבם בתימו לעולם׳ ואנחנו עמך וצאן׳ מלכותךמלכות כל : אלי׳ ו׳ כתיב כן בנביא׳ וכתובים וסי׳ הנחמים באלים׳ הבו ליי׳ בני אלים ׳ ידמה ליי׳ בבני אלים ׳ משתו יגורו אלים׳ ועל אל אלים ידבר ׳ ויזבחו ליי׳ זבחים דרד״ה ׳ וחד האלים וישחטו האלים ויזרקו הדם דד״ה :

אמוע ולמה תסתיר פניך דאה כי עני ה הטע מימי הנער לא היתה תולדתו חזקה כמו גוע היה נחשב אף על פי שהייתי עני נשאתי אימיך והטעם החליים ומלת אפונה מגזרת פן כמו אעלה מגזרת על ותהינו מ מגזרת הנה והטעם אגורה ואפחד : עלי ׳ יספר כי רובי תחלוא׳ רבים קראוהו : צמתותני ׳ מורכב כדרך מבליניתי כ יושבת בלבנון מקוננת בארזים : סבוני ׳ כרוב ימים שעברו ולא היה בריא : הרחקת׳ ככה היה מנהג כל אהביו ורעיו שלא יבקרוהו ב בחליו כאילו מיודע ב במחשך ולא יראם : משכיל לאיתן האזרחי׳ חסדי יי׳ עולם אשירה׳ אם זה איתן הוא ה הנזכר שהוא בן זרח שעליו הכתוב אומר מאיתן המזרחי ה התנבא על מלכות דוד שתפסק והיה בספרד חכם גדול וחסיד וזה המזמור היה עליו ק קשה ולא היה קורא אותו ולא היה יכול ל לשמעו בעבור כי זה המשורר ידבר כנגד השם הנכבד קשות והנאון לא הזכיר בפירוש תיקון זה ה המזמור ורבי משה הכהן האריך בענין זה וחקרתי ספרו כמה פעמים ולא יכולתי ל להבין דברו והנה סוד זה המזמור כ כאשר החל חסדי יי׳ יספר חסדי השם ומה שנשבע לדוד והוא מדבר על דברי ה האויבי׳ שהם מחרפים ומכזבים על כן הזכיר חרפת עבדיך אשר ח חרפו אויביך יי׳ והנה סוף דברו כי הוא מאמין בביאת המשיח אשר חרפו עקבות מ משיחך כאשר אפר׳ :

חסדי׳ השם ואמונתו עד עולם אשיר : כי ׳ אמרתי בלבי שחסד השם לעולם עומד ובנוי הנה יבנה כמו ובניתי לדור ודור כסאך סלה ושאמונתך נכונה היא בשמים והטעם כאשר השמים עומדים כן אמונתך עומדת וזה החסד ואת האמונה הם שאמרת : כרתי׳ הנה הזכיר בתחלה כי לפני הברית דבר השם היה חסד ואחר הברית אמונה והמפרשים עולם חסד יבנה כי בחסד נבנה העולם איננו מטעם זה המזמור ועוד כי כל עולם בכל המקרא הוא זמן : עד׳ הנה זרעו עד היום ואם נפסקה מלכותו שנים רבות עוד תשוב ותעמוד מלכותו לנצח : ויודו עתה יספר המשורר כי השם אל אמת ודברו יהיה אמת וטעם ויודו שמים בתנועתם תמיד על פלאך ועל אמונתך אף היא בקהל קדושי׳ הם המלאכי׳ המניעים : כי ׳ יערוך ׳ כמו יעריכנו הכהן : בבני אלים ׳ הם הככבים והטע׳ כי חכמי המזל׳ ירא בכסיונם פלאות גדולו׳ ומעשים נוראי׳ מתחדשים יום ויום כפי כח הככבים ומערכת אלה לאלה והיודעי׳ דעת עליון ידעו כי מעשה השם הנכבד נפלאי׳ יותר ויותר : אל׳ הוא התקיף שיראוהו הקדושים שאינם בגוף ורבה תואר לסוד ׳ ונורא על כל סביביו הם הצבא הגדול שהם גוף ואין תאר במשקל גביר מגזרת וחסין הוא ׳ וטעם ואמונתך סביבותיך שאיננה מתפרדת כי איננה מקרה׳ אתה

אתה׳ הזכיר דברי השמים והקדושים ולא יבינו רק החכמים לבדם ועתה שב להזכיר גבורתו בדברים הנראים והוא הים : בשוא׳ בהתרומם : תשבחם׳ תשקיטם כמו משביח : אתה׳ יתכן היות טעם תשבחם בעבור ים היים וטעם דכית כחלל רהב הם מצרים והטע׳ אנשי רהב : לך׳ עתה הזכיר דבר הרקיע והיבשה כי הוא חפץ לברוא אדם והנה השמים הם הקרובים אל הארץ ותבל היא הנושבת מהארץ על כן ומלואה׳ וטעם יסדתם רמז לשבעה גבולות כל הישוב וככה יהיו תמיד : צפון׳ בעבור שהזכיר שמים וארץ והנה שתי פיאות והן מעלה ומטה הזכיר צפון וימין ותבור בפאת מערב והנה אחור וחרמון במזרח והנה קדם כמו זה וזה כמו בספר יצירה חתם בשם טבעות : לך׳ התגבר כי יש לך זרוע והטעם ארוכה שתוכל לנטותה דרך משל אל מקום שתחפוץ והיא עם גבורה והנה אין ספק כי לעולם תעוז שאלך תרום ימינך משל שתי ידיך : צדק׳ שטעם אע״פ שלך לבדך היא הגבורה הכל בצדק ומשפט וטעם יקדמו פניך שאינם זזים לעולם וטעם מכון כסאך על דרך מלכי האדמה טו בשבתם על כסא ה המלוכה ככה כסא הכבוד : אשרי׳ הטעם להזכיר כל זה כי בידך כח וגבור׳ והחסד והאמ׳ סביבותיך אם כן למה תאחר להקים בריתך והחסד שהבטחתנו ו וטעם להזכיר אשרי העם אחר חסד ומשפט כ כי תושיע בגבורתך ו ובצדקך כל הקורא בשמך וטעם תרועה כמו ותרועת מלך בו : באור פניך יהלכון׳ כמו לאורו אלך חשך : ב בשמך׳ והזכירם שמך זה הוא גילם תמיד ו כה ובהזכירם צדקתך י ירימו על כל בני אדם : כי׳ לא יתפארו בעוזם כי אם בעזך : כי׳ מלכנו הוא דוד שלך הוא ומגננו שיגן בעד עמו והטעם כפול כ כמשפט : אז׳ לחסידיך׳ ל המשוררים כמו הימן ואיתן שנקראו חוזים ונביאים ובחור כמו כ נבחר או בעבור היותו בן במלכו מצאתי׳ הטעם שלא נמצא בדורו כמוהו : אשר׳ תכון עמו׳ לעזרו : לא׳ אמר רבי משה הכהן כי לא ישיא כמו משאת מאומה לא ישלוט בו ויש אומרי׳ כי הוא מגזרת נזון לכך ה השיאך : וכתותי׳ הטעם כי בן עולה לא יעננו רק אני אכות צ צריו : ואמונתי׳ הטעם לא יתפרדו מעליו ו ובעבור שנקרא בשמי תרום קרנו : ושמתי׳ בעבור שהזכי׳ כי השם מושל בגאות הים ה הזכיר שיתן חלק מהכח לדוד להתגבר בהולכים על הספינות בים ובנהרות : הוא׳ הטעם כי השם בחרו בתחלה והוא מודה כי אין לו תוקף וישועה רק מאתו : אף׳ מלך ראשון עובד השם היה דוד בישראל אע״פ שהיה כן שאול כפסקה מלכותו ובעבור כי מולה כי השם תקפו ויסעו על כן הוא עליון למלכי ארץ : לעולם אשמור לו חסדי׳ הראשון ובריתי נאמנת תהיה לו : ושמתי׳ טעם הברית שיעמוד זרעו ומלכותו כימי שמים : אם׳ בריתי הוא ברית סיני והזכיר משפטי׳ כי המלך הוא שופט : אם חקתי׳ מצותי לא תעשה ומצותי מצות עשה : ופקדתי׳ תחסר מלת עליה׳ או פשע׳ הוא הפעול ובשבט כמו הבן אתה בשבט תכנו :

רהב ׳ב בליש׳ וסי׳ אתה דכאת בחלל רהב׳ אזכיר רהב ובבל׳ תרהיבני בנפשי עז׳ ולא פנה אל רהבים׳ ורהבם עמל ואון׳ לך התרפס ורהב רעך׳ ובתבונתו מחץ רהב׳ תחתיו שחחו עוזרי רהב׳ שהם הרהיבוני שערך כעדר׳ ירהבו הנער בזקן והנקלה׳ לכן קראתי לזאת רהב׳ עורי עורי לבשי עז׳ וא׳ נ״ל ופחד ורחב לבבך : יהלכון ג׳ וסי׳

י אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם : אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך : לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם : צפון וימין אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירננו : לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינך : טו צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך : אשרי העם יודעי תרועה יהוה באור פניך יהלכון : בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו : כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרים קרננו : כי ליהוה מגננו ולקדוש ישראל מלכנו : כ אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם : מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו : אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו : לא ישא אויב בו ובן עולה לא יעננו : וכתותי כה מפניו צריו ומשנאיו אגוף : ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו : ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו : הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי : אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ : לעולם אשמור לו חסדי ל ובריתי נאמנת לו : ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים : אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון : אם חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו : ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם :

ז׳ ל׳ו כסיפ׳ ז׳ל מל׳ ל׳ · ל׳ · ב׳ חד כתי׳ יוד׳ · ג׳ וי״ב כל״יש׳ · ז׳ מל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · תרום ק׳ · ב׳ · ג׳ ל׳ כתי׳ כן · ו׳ רפין · ב׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · כ׳ · ל׳ כסיפ׳ · יתיר נ׳ · כ׳ · ל׳ וחד כימי השמים · ג׳ · ט׳ חס׳ · ג׳ רפין

את שליט בגיותנותא דימא כד מתרבא מתנטלין גלוי אנת ה תמאיבנון : את שפירת היך קטיל דחרבא רהבא הוא פרעה רשיעא ברתקוף אדרע עושנך בדרתא בעלי דבבך : די לך שמיא לחוד די לך ארעא חבל ומליה את יסדתנון : מדבריא די בצפונא ויתבין די בדרומא וחרמון די ב במדנחא בשמך משבחין : די לך אדרעא עם גבורתא תעשן ידך למפרק עמך תרום ימינך לשכללא בית מקדשך : צדקתא ודינא מדור כורסי יקרך טיבו ו וקשוט מקדמין אפך : טוביהון דעמא דידעין לרצויי ברידהון ביבבא יי בנהור זיו אפך יהלכון ויזכון בדינא : בשמך ירננון כל יומא ובצדקתך יתרוממון : ארום שבהור עושנהון את וברעותך תרים קרנהון : ארום דיי הגון תריסנא ודיי קדיש ישראל מ מלכנא : בהדין מללתא בחזונא לחסידיך ואמרת שוירתי סעיד לעמי על ידיה דמתגבר באוריתא אפרשירת עולים מן ביני עמא : אשכחית דוד עבדי במשח קודשא רביתי יתיה : די אידי מתקנן בסעדיה ברם אדרעי תחילניה : לא יטעי בעל דבבא ביה ובר רשיעא לא יסגפניה : ואשוף מן קדמוי מעיקוי ומסנאוי אגוף : וקושטי וטובי עמיה ובשום מימרי תרומם יקריה : ואשוי במחוזי ימא שולטניה וביתבי על נהרותא גבורת ימיניה : הוא יקרי לי אבא את אלהא ותקוף פורקני : לחוד אנא בוכרא למלכיא דבית יהודה אתמניה עלאה על מלכי ארעא : לעלם אטור ליה טובי וקימי מהימנא ליה : ואשוי לעלמין בנוי וכורסיה כיומיא דיקומון שמיא : אין ישבקון בנוי אוריתי ובדיני לא יהלכון : אין קימי יפסו ופקודי לא ינטרון : ואסער על ידהון דשבטא דרשיעין מרדיהון ובמזיקיא במכתשין להון עויתהון :

וטובי

אשרי העם יודעי תרועה׳ שם אניות יהלכון׳ המשלח מעינים בנחלים : הרימותי ג׳ בקרי׳ ומשניין באתיהון וסימ׳ הרמתי ידי אל יי׳ אל עליון קונה׳ ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא׳ הרימותי בחור מעם׳ וכן דינם ידי הרמתי כתיב׳ קולי הרימתי׳ בחור הרימותי : ישיא ה׳ וסימ׳ אל ישיא לכם חזקיהו דמלכים׳ ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו דדה׳ ׳ אל ישיא לכם דישעיה׳ לא ישיא אויב בו ובן עולה׳ ישי מורת עלימו׳ בתרא כתיב כן : ילכון ג׳ וסימ׳ ביואל סימן ב׳ : חקתי ט׳ חס׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר תולדות וירמיה סימן מ״ד : בשבט ו׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ מני אפרים שרשם בעמלק׳ והוכחתיו בשבט אנשים׳ ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ׳ תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר׳ ופקדתי בשבט פשעם׳ אני הגבר ראה עני :

רשי

במוא גליו׳ בהנשא גליו : אתה תשבחם׳ תשפילם וכן וחכם באחיר ישבחנה וכן משביח שאון ימים : רהב׳ מצרים : יודעי תרועה׳ שיודעים לרצות את בוראם ברא״ש השנה בתרועה שמסדרים עליה מלכיות זכרונו׳ ושופרות : וברצונך׳ שאתה מתרצה להם אפא״יימנ״ט בלע״ז : לחסידיך׳ נתן הנביא וגד החוזה : שויתי עזר׳ על דוד לעזור לו תמיד : לא ישיא אויב בו׳ לא יגבר עליו להיות לו כנושה : בכור אתנהו׳ גדול אתנהו : ופקדתי בשבט פשעם׳ כך אמר לו נתן הנביא על שלמה אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים זה רזון בן אלידע שעמד לשטן לו ובנגעי בני אדם זה אשמדאי : אם

חסדי׳ כנגד ואמונתי וחסדי עמו : לא׳ אם חלל זרעו ברית פיני אני לא אחלל : אחת׳ בקדשי׳ השמים שהם עומדים כדרך כי אשה אל שמים ידי או בקדשי שם כמו קדושתי וטעם אחת שהיא מספקת או שלא נשבעתי לעולם בקדושתי רק זאת השבועה לבדה היא הכאמנה שלא יסוף זרעו לעולם על כן זרעו וכסאו כשמש נגדי על ימי המשיח : כירח׳ הזכיר השמש שהוא המאור הגדול וכאשר הוא עומד לעולם כנגד השם כן תעמוד מלכות דוד גם הזכיר מאור הקטן ומלת יכון שבה אל זרעו ועולם כמו לעולם והירח עד כאמן : ואתה׳ פעול זנחת גם ותמאס הוא משיחך : נארתה׳ השחתה כמו נאר מקדשו והכון שרש והנזר יוסם לראש על כן לארץ : פרצת׳ החומות שבנה ומבצריו שם למחתה : שסוהו׳ כי אין לו חומה ומבצר : הרימות׳ הפך אשר ידי תכון עמו : השמחת יען בנין הכבד המוסף ואין אחרת זולתה ב במקרא : אף׳ צור חרבו׳ חידוד חרבו וחרבות צורים כדרך מצור החלמים מ מחלמיש צור : ולא הקימותו׳ בנפלו או כמו העמדתו כמו ויקם הבית : השבת מטהרו׳ מקדשו שהוא טהור על משקל מקדש יי׳ כוננו ידיך ונחטף ב בקמץ בעבור אות ה הגרון ואמר מטהרו כי אין בארץ מקום ט טהור כמוהו וטעם הוא כי הוא סבה ראשו׳ לבנות המקדש כי הוא הכין הכסף והזהב : מגרתה׳ כמו תרגו׳ ימגר כל מלך : הקצרת׳ שלא ארכו ימי מלכות דוד וטעם העטית שאין להם פתחון פ פה ותשובה : עד מה׳ מפאה אחת כאילו א אתה נסתר ולא תראה ברעות משיחך רק ח תבער כמו אש חמתך בו עד היום : זכור׳ זה המשורר ידבר על לשון ישראל בגלותם כי כל אחד רואה שדור הולך ודור בא ואין מ מושיע וכמה יקוה ה המקוה ושנותיו קצרות וזה הוא זכור מה אני מה חלדי כי מה ישרת אחורנית כדרך אדם פטלה ובדיקת חופש כל חדלי בטן ואלך כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ זמן ידוע ואחרי כאין כנגדך ולמה ב בראתנו ואכחנו שוא כדרך אך הבל בני א אדם כזב בני איש והנה הטעם כל אחד מישראל מתאונן בסבי כי ימות ולא יראה י ישועת השם : מי׳ הנה הטע׳ הנה אמות ולמה סבלתי עול הגלו׳ וכן הוא אומר שאתי בחקי כל רבים עמים : איה׳ הקם שבועתך בגלות הגולה : זכור׳ חרפת עבדיך׳ שהאחרים יחרפום : אשר׳ פי׳ כי המחרפי׳ הם אויבי השם וטעם עקבות משיחך מגזרת בעקב עשו ועקבותיך לא נודעו והטעם שאחרו פעמיו לבוא כאומרים כשברו עקביו על כן לא בא עתה : ברוך׳ הטעם שראה המשורר ברוח הקדש ביאת המשיח על כן נתן הודות לשם ויש אומרים כדרך איוב כי המשכיל יברך השם אע״פ שהאויב יחרפהו יסבול חרפתו׳ וחכם גדול ספרדי אומר כי הסופר שכתב זה הספר תחלה כתב בסוף הספר ברוך השם שעזרנו לכתבו כולו כדרך הסופרים בדורינו לכתוב באחרונה ברוך נותן ליעף כח : תפלה למשה איש האלהים׳ לפי דעתי שמשה אדונינו חבר זאת התפלה כי היא על לשון רבים ואין לדברי דוד ככה ועוד שהחל יי׳ מעון אתה ובתורה מעונה אלהי קדם׳ אמר ר׳ משה כי מעון מגזרת עין מקום מבט עין והנכון בעיני שהוא ממעון קדשך והיא התקרה העליונה כמו ויהי בשלם סוכו והנה מעונתו כנגד סוכו והטעם כי השמים אינם מעונות לנו באמת רק אתה המעון באמת ודור הולך ודור בא והמעון עומד לא ישתנה׳ טעם אתה עם מלת היית אתה לבדך : בטרם

כשמש ל׳ וחד בשמש ואינו׳ מן א״ב מן חד חד כ׳ וחד ב׳ בריש תיבותא וסימ׳ נמסר במסר׳ במס׳ רבתא במערכת אות הבי״ת : הרימות ג׳ וסימ׳ את מי חרפת וגדפרת דמלכי׳ וחברו דישעיה׳ אילין הרימותה כתיבן׳ הרימות ימין צריו׳ בתרא חס׳ ה׳ : עד מה ד׳ וסימ׳ אשור תשבך׳ תאנף לנצח׳ עד מה יי׳ תסתר לנצח׳ ולא אתנו

וְחַסְדִּי לֹא־אָפִיר מֵעִמּוֹ וְלֹא אֲשַׁקֵּר בֶּאֱמוּנָתִי׃ לֹא־אֲחַלֵּל בְּרִיתִי וּמוֹצָא שְׂפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה׃ אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי אִם־לְדָוִד אֲכַזֵּב׃ זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי׃ כְּיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה׃ וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס הִתְעַבַּרְתָּ עִם־מְשִׁיחֶךָ׃ נֵאַרְתָּה בְּרִית עַבְדֶּךָ חִלַּלְתָּ לָאָרֶץ נִזְרוֹ׃ פָּרַצְתָּ כָל־גְּדֵרֹתָיו שַׂמְתָּ מִבְצָרָיו מְחִתָּה׃ שַׁסֻּהוּ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ הָיָה חֶרְפָּה לִשְׁכֵנָיו׃ הֲרִימוֹתָ יְמִין צָרָיו הִשְׂמַחְתָּ כָּל־אוֹיְבָיו׃ אַף־תָּשִׁיב צוּר חַרְבּוֹ וְלֹא הֲקֵמֹתוֹ בַּמִּלְחָמָה׃ הִשְׁבַּתָּ מִטְּהָרוֹ וְכִסְאוֹ לָאָרֶץ מִגַּרְתָּה׃ הִקְצַרְתָּ יְמֵי עֲלוּמָיו הֶעֱטִיתָ עָלָיו בּוּשָׁה סֶלָה׃ עַד־מָה יְהוָה תִּסָּתֵר לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ חֲמָתֶךָ׃ זְכָר־אֲנִי מֶה־חָלֶד עַל־מַה־שָּׁוְא בָּרָאתָ כָל־בְּנֵי־אָדָם׃ מִי גֶבֶר יִחְיֶה וְלֹא יִרְאֶה־מָּוֶת יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד־שְׁאוֹל סֶלָה׃ אַיֵּה חֲסָדֶיךָ הָרִאשֹׁנִים אֲדֹנָי נִשְׁבַּעְתָּ לְדָוִד בֶּאֱמוּנָתֶךָ׃ זְכֹר אֲדֹנָי חֶרְפַּת עֲבָדֶיךָ שְׂאֵתִי בְחֵיקִי כָּל־רַבִּים עַמִּים׃ אֲשֶׁר חֵרְפוּ אוֹיְבֶיךָ יְהוָה אֲשֶׁר חֵרְפוּ עִקְּבוֹת מְשִׁיחֶךָ׃ בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן׃

ספר רביעי

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר׃

וְטוּבִי לָא אֲבַטֵּל מִנֵּיהּ וְלָא אֲשַׁקֵּר בְּהֵימָנוּתִי׃ לָא אַפֵּס קְיָמִי וּמַפְּקָנוּת סִפְוָתַי לָא אֲשַׁנֵּי׃ חֲדָא זִמְנָא קַיֵּימִית בְּשׁוּם קוּדְשִׁי אִם לְדָוִד אֲכַדֵּיב׃ בְּנוֹי לַעֲלַם יֶהֱווֹן וְכוּרְסֵיהּ נְהִיר הֵיךְ שִׁמְשָׁא לְקִבְלִי׃ הֵיךְ סִיהֲרָא דִמְתַקַּן לְאָת לַעֲלַם וְסָהִיד בִּשְׁחָקָא מְהֵימַן לַעֲלְמִין׃ וְאַתְּ שְׁבַקְתָּא וְרַחַקְתָּא אַרְגֵּזְתָּא עִם מְשִׁיחָךְ׃ אַשְׁנֵיתָא קְיָם דְּעַם עַבְדָּךְ אַפֵּסְתָּא לְאַרְעָא כְּלִילֵיהּ׃ תַּקֶּפְתָּא כָּל כְּרַכּוֹי שַׁוִּיתָא פַּצִּיחוֹי תְּבִירָא׃ רָמְסִין יָתֵיהּ כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא הֲוָה קְלָנָא לְשִׁבְבוֹי׃ אֲרֵמְתָא יְמִינָא דִמְעִיקוֹי אַחֲדֵיתָא כָּל בַּעֲלֵי דְבָבוֹי׃ לְחוּד תְּתִיב לַאֲחוֹרָא סַיְפֵיהּ וְלָא אֲקֵימְתָּא יָתֵיהּ בִּקְרָבָא׃ בַּטֵּלְתָּא כַּהֲנַיָּא דְמַדִּין עַל מַדְבְּחָא וּמְדַכִּין עַמֵּיהּ וְכוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ לְאַרְעָא מַגַּרְתָּא׃ קְצַרְתָּא יוֹמֵי עֲלִימוֹי עֲטֵפְתָּא עֲלוֹי בַּהֲתָא וְכִסּוּפָא לַעֲלְמִין׃ עַד אֵימָתַי יְיָ תְּסַלֵּק שְׁכִנְתָּךְ לַעֲלְמִין תַּדְלִיק הֵיךְ אֶשָּׁתָא חֶמְתָּךְ׃ אִדְּכַר דִּי אֲנָא אִתְבְּרֵיתִי מִן עַפְרָא מְטוּל מָה לְבַטָּלָא בְּרֵיתָא כָּל בְּנֵי נָשָׁא׃ מַן הוּא גַּבְרָא דִיחֵי וְלָא יֶחֱמֵי מַלְאֲכָא דְמוֹתָא וְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ מִן יְדֵיהּ וְלָא יֵחוֹת לְבֵית קְבוּרְתֵּיהּ לַעֲלְמִין׃ אָן הִנּוּן טַבְוָתָךְ דְּמִן שֵׁרוּיָא יְיָ דְּקַיֵּמְתָּא לְדָוִד בְּהֵימְנוּתָךְ׃ אִדְּכַר יְיָ חִסּוּדָא דְעַבְדָּךְ סוֹבְרֵית בְּעִטְפִי כָּל גִּדּוּפֵיהוֹן דְּסַגִּיעִין עַמְמִין׃ דִּי חַסִּידוּ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יְיָ דִּי חַסִּידוּ אִיחוּר רוּשְׁמַת רִגְלֵי מְשִׁיחָךְ יְיָ׃ בְּרִיךְ שְׁמָא דַייָ בְּעָלְמָא הָדֵין אָמֵן וְאָמֵן בְּרִיךְ שְׁמָא דַייָ לְעָלְמָא דְאָתֵי אָמֵן וְאָמֵן׃

צ צְלוֹתָא דְצַלֵּי מֹשֶׁה נְבִיָּא דַּיְיָ כַּד חָבוּ עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עָנֵי וְכֵן אֲמַר יְיָ מְדוֹר בֵּית שְׁכִנְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא אַתְּ הֲוֵיתָא לָנָא סָעִיד בְּכָל דָּר וְדָר׃ כַּד אִיתְגְּלִי

רש״י

אם לדוד אכזב׳ לשון לא יכזבו מימיו פיילכא״ה בלע״ז : ועד בשחק נאמן׳ הירח והשמש עדים לו שכל זמן שהם קיימים יתקיים מלכותו כמו שאמ׳ ירמיה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תופר את דוד עבדי : ואתה זנחת׳ לקדקת אחר בכיו לחשוב עונם על אשר זנחתם ומאסתם בימי צדקיהו : נארת׳ בטלת : כל גדרותיו׳ שבנה בירושלם : מבצריו׳ הר הבית ומצודת ציון : אף תשיב צור חרבו׳ השיבות אחור והפכת את חידוד חרבו כמו חרבות צורים וכן כל כלי יוצר עליך : ולא הקמתו׳ ולא העמדתו מלפול : השבת מטהרו׳ זריחתו כמו כזהרים דמתרגמינן טיהרא וכמו וכעצם השמים לטוהר : לארץ מגרתה׳ השפלת והשחתה כל לשון שפייה בתרגו׳ יונתן מגר : זכר אני מה חלד׳ מה זקנה יש לי הלא מעט ימי ודי לך שאתה נפרע ממני במותי קצר ימים : על מה שוא׳ לחנם ולהבל בראת כל בני אדם : שאתי בחיקי כל רבים עמים׳ בגולה אני נושא סבלם ומשאם : עקבות משיחך׳ סופי מלך המשיח ולשון משל הוא בעקבות המשיח חוצפא יסגא : ברוך יי׳ לעולם׳ על כל אשר עשה לנו : תפלה למשה׳ אחד עשר מזמורים מכאן עד לדוד מזמור כלם משה אמרם כנגדם ברך אחד עשר ברכות לאחד עשר שבטים בזאת הברכה : מעון אתה היית לנו׳ מעון מדור ומנום לבא שם : היית לנו לדור ודור׳ מעולם כי אתה מקדם הכל היית : בטרם

ירע עד מה: ולא יראה ו׳ וסימ׳ ולא יראה בך ערות׳ ולא יראה כי יבא חום׳ ולא יראה כי יבא טוב׳ ואל שמעיה הנחלמי׳ מי גבר יחיה ולא יראה מות׳ עבים סתר לו: צ׳ למשה איש האלהים יא אתקריאו איש האלהים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן יב׳:

יא נקרא איש האלהי׳

בטרם. הזכיר השמים שהם למעלה מן הארץ ועתה יזכיר הארץ ומלת בטרם ישרת בעבור שנים וכן הוא ובטרם תחולל ארץ ותבל וטעם להזכיר ההרים בעבור היותם עומדים כאלו הם קדמוני' כמו ומראש הררי קדם וטעם יולדו כי הדרוש יולידום והארץ שהיתה תחת המים בבריאתה ותבל היא היבשה שהיא הישוב ורבי משה אמר כי אתה אל תקיף לנצח ולפי דעתי כי אל תאר יאות וככה פירושו בטרם היות הרי' והארץ ומעולם ועד עולם אתה אל בעבו' שיאמ' על בן אדם דכא: תשב. אתה אל ולא אדם תקיף כי תשב אנוש כימי האיקנה על היותו דכא: ותאמר שובו בני אדם. אל העפר אשר לקחתם ממנה: כי. בעיניך עם בני אדם ידב' השם ואל תתמה בעבור שובו לשון רבים ואחר כן בעיניך כי כן משפט הלשון זכור ימות עולם בינו שנו' נשיכם ונרך וטעם כיום לו חיית אתה בן אדם אלף שנים ככה יהיו כיום אתמול כי יעבור שכב' אבד או כמו אשמורה בלילה ועל דרך הפשט מה טעם לאמ' כיום אתמול היה מספיק כיום והנכו' כמו אלו חיה אלף שנים ואם יורה יושר פירושי שיאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה שלא יגיעו לאלף ולפרש אותו על דור המבול רחוק הוא: זרמתם. שב לדבר עם השם כי השני' תשימם כמו זרם מים עבר אותם כמו השינה או הטע' שישכנו שנת עולם: בבקר יציץ. דור אחר דור וחלף מגזרת חליפות שמלות כדרך אם הרגם ודרשוהו תפלה רואך יבראון: בבקר. והדור שיציץ וחלף דומה אל הציץ הדל שאין לו כח כי שבערב ימולל ויבש והנה דימה חיי האדם כמו מבקר על ערב: כי. כאלו אכפת בנו על כן יכלו ימינו: ובחמתך נבהלנו. כמו ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה: שתה. ובאמת יש לך להתעבר עלינו בעבור עונינו תענישנו מעט מעט. אמר ר' משה כי עונינו עונות עלומינו והנכון בעיני שהוא מגזרת תעלומה על כן למאור פניך: כי. הנה פי' טעם אשר כלינו באפך שכלינו שנינו כמו הגא כמו והגא מפיו יצא שהדבור אין לו מעמד כי ברגע לדבור המדבר ימצא ואחר כן כאלו לא היה: ימי. אולי יטעון טוען והלא משה חיה קך שנה ואיך הוא יאמר שבעים שנה זה לאות כי מסורר היה שמו משה והתשובה ככה נוכל לומר כי נח לכיאל ואיוב אינם נודעים והלא ירא בתחלה איש האלהים ובעבור זה הזכיר שאיננו מתעסק בהבלי העולם וככה טעם זה המזמור משה ידב' על לשון כל דור ודור גם דורו כן היה על היום אולי זה עשה זאת התפלה לפני התנבאו שהיה בן שמונים שנה וידיו כבדים וטעם בהם לדבר גדול יהיה אם היה במספרם שבעי' שנה: ורהבם. וימי רהבם ימי הכח והחוזק שהם ימי הבחרו' כולם הם עמל ואון: כי גז. שיכרתו מהרה כמו גזי נרך וזה טעם חיש ונעופה והנה נהיה כעוף נודד ממקומו או ונעופה לשכון ארץ חשך ארץ עיפתה עושה שחר עיפה או המלה מגזרת עפעף כמו תעופה כבוקר תהיה התעיף עיניך בו ואיננו וכאלו תעופה היו ימינו: מי. אמר רבי משה כי זה הפסוק קשור עם הבא אחריו והטעם כל איש שהוא יודע עוז אפך וידע למנות ימינו האמת נודע אליו. ונביא הוא כי יש לו לבב חכמה ויפרש כן כמו כן בנות צלפחד. ומלת הודע כמו הושב כספי ועל זה הדרך או הודע אלין חטאתו אשר חטא ולפי דעתי מי יודע מי זה שיוכל לדעת עוז אפך וכפי היראה ממך ככה עברתך על דרך בקרובי אקדש כאשר דרשו קדמונינו במלת וסביביו נשערה מאד: למנות. כדרך הודיעני יי' קצי תן לנו לב לדעת למנות ימינו והטעם שנדע שמספרם מעט יהיה. ונביא בקרבינו או בנו לבב חכמה והנה נביא כמו ונזה נביא לאיש: שובה. הטעם מחרון אפך כי למעלה כתוב כי כלינו באפך והנחם דרך משל לבן אדם שינחם: שבענו. אם שבענו חסדך בבקר אז נגיל כל היום והטעם אם תעשה עמנו חסד בבחרותינו שתלמדנו הדרך הישרה אז נשמח כל ימינו אפילו בזקנה: שמחנו כימות עניתנו. בתחלואים ובדאגות: יראה

תשב ד' קמץ ומלרע וסי' רק את בני לא תשב שמה. תשב אנוש עד דכא. יי' אלהים לא תשב. בעבור דוד עבדך אל תשב פני. ואח' פתח ומלעיל אל תשב פני דכת שבע: ויבש ה' וסימן ונשתו מים מהים. ואכלה כל סביביה. פריה יקוסס ויבש. אזלו מים מני ים. לערב ימולל ויבש. ראש הכרמל: שמונים ו' מל' וסימן בסדר בראשית

בְּטֶרֶם ׀ הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם׃ כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה׃ זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף׃ בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ׃ כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ׃ שַׁתָּ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃ כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ־הֶגֶה׃ יְמֵי־שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי־גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה׃ מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃ לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה׃ שׁוּבָה יְהוָה עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ׃ שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ׃ שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה׃ יֵרָאֶה אֶל־

כד אתגלי קדמך דעמך עתידין למחוב אתקנתא תתובא עד דלא טוריא אתנטלו ואתבריאת ארעא ויתבי תבל ומן עלמא הדין עד עלמא דאתי את הוא אלהא: תתיב בר נש על חוביה עד מותא ואמרת תובו בני נשא: ארום אלף שנין בעינך מתחשבין קדמך היך יומא דאתמלי ארום יעבר והיך מטרת ליליא: ואין לא תתיבין תיתי עליהון מותא היך דמכין יהון ולעלמא דאתי היך עסבא דמתפרכא יתחלפון: דמין עובדיהון היך עסבא די בצפרא יניץ ויסני לרמשא מתמולל ומתיבש מן חורבא: ארום אשתיצנא מן תוקפך ומן רגזך אתבהלנא: שויתא חובנא לקובלך עוית טליותנא קבל נהור אפך: ארום כל יומנא אתפניאו קדמך ברוגזך שיצינא יומי חיינא היך הבל פומא דסתוא: יומי שנותנא בעלמא הדין שובעין שנין מתאלמין ואין בגבורתא תמנן שנין וסוגעיהון ליאות ושקר לחיביא ארום עדו בסרהוביא וטיסין לצפרא: מן הוא דידע לאתבא עושנא דתוקפך אלהן צדיקיא דדחלין מנך משדכין רוגזך: לממני יומנא כן יתכון להודע ברם נביא דלביה מבע חוכמתא: תוב יי' עד אימתי תסגפננא ותוב מן בישתא די מללתא למעבד לעבדך: שבע יתנא לעלמא דמתיל לצפרא טובך ונרנן ונחדי בכולהון יומנא: שמח יתנא היך יומין דסגפתנא היך שניא דחמינא בישתא:

ובספר שופטים סימן ד': יודע' מל' וסימן בשמואל א' סימן כו': למנות ה' ומל' וסימן אשר אם יוכל איש. ויעמד שטן על ישראל ויסת. הלא אני אמרתי למנות בעם. יואב בן צרויה החל. למנות ימינו כן הודע:

בטרם הרי' יולדו. נבראו ובטרם חוללת ארץ ותבל ומעולם ראשון ועד עולם אחרון אתה אל: תשב אנוש עד דכא. מביא אתה יסורין על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשוש כח וקרוב למות: ותאמר. לו ביסורין שובו בני אדם מדרכיכם הרעי': כי אלף שנים בעיניך. אף שנים של בני אדם הם כיום אחד של הקב"ה ועוד מן הלילה עמו פי' יום אחד של הקב"ה ומעט מן הלילה של הקב"ה הם אף שני' שהרי לא אמר הכתו' שיהא יומו של הקב"ה אחד כאלף שנים אבל כשיצא מעט מן הלילה עמו אז יומו שלם והוי אף שנים ולכך מת תוך אלף שאם היה חי אלף הוי יותר מיומו של הקב"ה ושמא שיעור אותה אשמורה הוא כמו שים ממיתת אדם הראשון עד אלף שנים ואכן לא ידענו כמה הויא אותה אשמורה כי אם משערא. מנ' כי אלף שנים בעיניך וגו' וכשעלתה מחשב' בדעתך מתחילה יפה לכת וביראת אותה וראויין היו השנים לכך לפי שלא היו ימי בני האדם רבים שלא היו אלף שנים בעיניך אלא כיום הולך שעוב' וחולף ומעט מן הלילה עמו שהרי אמרת לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות וחיה תשע מאות ושלשים שנה נמצאו אלף שנים עולים ליום שלם ומעט מן הלילה עמו: כיום אתמול כי יעבור. שכבר עבר: זרמתם שנה יהיו. עכשיו תשפתם לאותם השנים והבאתם לימים מועטים שאינם אלא כשנת תנומה ששני הדורות שבעים שנה הם כמו שמפורש בסוף הענין ימי שנותינו בהם שבעים שנה והם חשובי' שנה אחת כענין שנאמר בשוב יי' את שבות ציון היינו כחולמי' ועל שבעי' שנה של גלות בבל נאמר שהיה שבעי' שנה. זרמתם לשון שטיפה כמו זרם מים: בבקר כחציר יחלוף. הנולד בלילה מת בבקר לסוף השינה ואם בבקר יציץ מיד חולף ועד בא הערב ימולל ויבש למה כי כלינו באפך וגו' ועל כל זאת שתה עונותינו לנגדך. ואת עלומינו את חטאת נעורינו שמת למאו' פניך: עלומינו נעורינו כמו כן מי זה העלם. למאור פניך למולך להביט בהם: פנו בעברתיך. כפנו ונבערו והלכו להם בעברתיך: כמו הגה. כדבור הממהר לכלות: ימי שנותינו בהם שבעים שנה. ימי שנותינו אלה בעונותינו אלה ובעלומינו אלה שבעים שנה הם: ואם בגבורות. ואם הרבה גברו ימיו שמונים שנה הם: ורהבם עמל ואון. וכל הגדולה והשררה שיש לו לאדם בימים האלה אינם אלא עמל ואון ולמה שהרי כי גז חיש ונעופה בתוך עברת מהר אנו עפים ומתים גז לשון העברה כמו ונגוזו ועבר ויגז שלוים מן הים: מי יודע עוז אפך. בימים מועטים כאלה מי יקנה לו לב לדעת את עז אפך וליראה אותך. ואתה כיראתך עברתך כשם שאתה יראוי כן עברתך קשה ונפרע מן החוטאים: למנות ימינו כן הודע. כאשר בתחילה הודע בעולם את מנין ימינו ארוכים וכיון שנאריך ימים נוכל לקנות לב ונביא בתוכם לבב חכמה ונביא לשון הבאה. ויש אומרים למנות ימינו כן כמנין כן שבעים שנה וכמות לפי שיעור ימינו שהן מעט כן תיסר אותנו וכן ויודע בהם אנשי סכות: שובה יי'. מחרון אפך: והנחם. חשוב מחשבה טובה על עבדיך: שבענו בבקר חסדך. ביום הגאולה והתשועה שהוא בקר לליל הצרה והאנחה והחשיכה: ונרננה ונשמחה בכל ימינו: כלומר בכל הצרות שעבר עלינו בימינו אלה: שמחנו. לימות המשיח כמנין ימות שעניתנו בגליות וכמנין שנות אשר ראינו רעה: נועם

עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם׃ וִיהִי נֹעַם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ׃

צא

א יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃ אֹמַר לַיהוָה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ׃ כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת׃ בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃ ה לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃ מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם׃ יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ׃ רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃ כִּי־אַתָּה יְהוָה מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ׃ י לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃ כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ׃ עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃ עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין׃ כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי׃ טו יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ־אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ׃ אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי׃

צב

א מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת׃ טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן׃ לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת׃ עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר׃ ה כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן׃

יתחמי לעבדך עובדי נסך ושבהורך על בניהון: ויהי בסימותא דגן עדן מן קדם יי עלנא ועובדי ידנא מניה יתקנון:

צא דאשרי שכנתיה ברזא עלאה בטלל ענני יקרא דשדי יבית: אמר דוד אימר ליי רוחצני וכרך תוקפי אלהי אכלי במימריה: ארום הוא יפצנך שלמה ברי מפחא ותקלא ממותא ואתרגושתא: בטלל שכנתיה יטלל עלך ותחות טלל יקריה תתרחץ תריסא ועגילא הימנותיה: לא תדחל מן דלוחא דמזיקי דאזלין בליליא מן גררא דמלאך מותא דשדי ביממא: מן מותא די בקבלא מהלך מסיעת שידין דמחבלין בטיהרא: תדבר שמא דקודשא יפלון מן סטר שמאלך אלפא ורבבותא מן ימינך לותך לא יקרבון למנזק: לחוד בעינך תהי מסתכל והיך מתנפרין רשיעי תחמי: עני שלמה וכן אמר ארום אנת הוא יי רוחצני במדור עלאה שויתא בירת שכנתך: אתיב מרי עלמא וכן אמר לא תארע לך בישתא ומכתשא ומזיקיא לא יקרבון במשכנך: ארום מלאכוי יפקד עלך למטרנך בכל אורחתך: על תוקפיהון יטלונך דלמא תתקל ביצרא בישא דמתיל לאבני רגלך: על גור בר אריון ופתנא תבעוץ תרמוס אריא וחורמנא: מטול די במימרי אתרעי ואשזבניה אשגבניה מטול דידע שמי: יצלי קדמי ואנא עני יתיה עמיה אנא בעקתא אפצניה ואיקרניה: אוריכות יומין אסבעניה ואחמניה בפורקני:

צב שבחא ושירא די אמר אדם קדמאה על יומא דשבתא: טב לאודאה קדם יי ולשבחא שמך עלאה: לתנאה בצפרא טובך וקושטך בליליא: על פום כנרא דעשרתי נימין ועל פום נבלא עלי רננת כנריא: ארום אחדיתני יי בעובדך בעובדי אידך אבוע:

כמה

יראה יג וסי' נמסר בסדר בא ובסימ' סי' פד: ומעשה י' בקרי' וסי' נמסר במלכים א' סי' ז': צא יושב כל סיפ' חס' בר"ב מ"ל וסי' יושב בשמים ישחק' ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: תחסה חד מן ט' רפין בלישנא וסימן נמסר בתלים סימן סב: לא תירא ח' בקריאה וסימן נמסר ביחזקאל סימן ג': תביט ה' וסימן נמסר בסדר וירא

ציו יי': ושלמת ג' חס' בליש' בקרי' וסי' אנכי שלמי אמוני ישראל' באו ימי השלם' ושלמת רשעי' תראה: תדרוך ה' וחס' וסי' נמסר בסד' עקב ובריש יהושע: ותנין ח' בליש' וסי' כי ידבר אליכם פרעה' וישלך אהרן את מטהו' ביום ההוא יפקד ואצאה בשע' הגיא' הים אני אם תנין' מחוללת תנין: תרמס כפיר ותנין' אכלני הממני: צב בלילות ד' ומל' וסי' להגיד בבקר חסדך' על משכבי בלילות' העמדים בבית יי' מפחד בלילות:

רשי

נועם יי' אלהינו · שכינתו ותנחומיו: ומעשה ידינו כוננה עלינו · לשון תחינה היא כוננה כמו שמרה ש שפתה: כוננהו · כונן אותו ושני פעמים ומעשה ידינו כונן אחד על מלאכת המשכן שבירכן לישראל והתפלל שתשרה שכינה במעשה ידיהם במשכן ואחד שתהא ברכה במעש' ידיהם: יושב בסתר עליון · מי שהוא חוסה בסת' כנפי השכינ' הוא יתלונן בצלו שהקב"ה מגין עליו הרי משה רבינו זה משיא את בני האדם לחסות בכנפי השכינה: שדי לשון חוזק · יושב בסתר עליון כמו בצלו חמדתי וישבתי: אומר ליי' מחסי · הוא ומצודתי והכל ילמדו ממני ולמה אני אומר כן כי הוא יצילך מפח יקוש וגו' לכל אחד ואחד הוא אומ' יושב בסתר עליון: באברתו · כנף: יסך · יסוכך: תחסה · תתכסה: סוחרה · היא בנה המקפת האדם קרוב לארבע רוחותיו סוחרה לשון סחור סחור: לא תירא · אם תבטח בו: מחץ יעוף יומם · שד המעופף כחץ: מדבר ומקטב · שמות שדים הם זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרי': ישיד · ישודד: יפול מצדך אלף · לשון חניה כמו על פני כל אחיו נפל: מצדך · משמאלך יחנו אלף שדים ואליך לא יגשו להזיק: ושלומת · כליון ולמה כי אתה אמרת יי' מחסי והרי זה מקרא קצר: עליון שמת מעונך · את הקב"ה שמת מעון מבטחך: לא תאונה · לא תקרה וכן והאלהים אנה לידו: פן תגוף · פן תכשל וכן כל לשון נגיפ' אצופי"ר בלע"ז: מזמור שיר · של לוים: ליום השבת · שאומרי' אותו בשבתות והוא מדב' בענין העולם הבא שכולו שבת: להגיד בבקר חסדך · בעת הגאולה: ואמונתך בלילות · ובעוד צרת הגלו' להאמין בך שתשמור הבטחתך כל זה נאה וטוב: עלי עשור ועלי נבל · כנור של עשרה נימין:

איש

אבן עזרא

יראה · שיראה עזר השם להם כי הוא חפץ בם: ויהי · נועם כוננה עלינו לתקן סבות ועלילות שלא יהי טורח להם ועמל בכל מעשיהם וטעם כוננהו שיהיה שלם על דרך אם יי' לא יבנה בית: יושב בסתר עליון · יתכן שגם זה המזמור למשה או לאחד מהמשוררים והוא אומר לעבד השם שמעני אתה יושב בסתר עליון שהוא השם ומלת בסתר סמוכה כמו בצל שדי יתלונן כי הטעם כפול כמשפט: אומר ליי' · בעבור יי' כמו ואמר פרעה לבני ישראל וזה פירושו אמר לך בעבור יי' שהוא מחסי ומצודתי והוא אלהי שאבטח בו והטעם דבק כי הוא כאומר אני כסיתי זה ואני אהיה לך ערב: יקוש · פעול יקושתי לך או תאר כמו עבוס וסמך דבר אל הוות שהוא הוה פתאום · באברתו · והטעם כנשר יעיר קינו והטעם שימלטו מהפח ומהדבר ויתכן היות הפח האחר' על כן מלת סוחרה וככה כמו סחרו אל ארץ תרגום סביב והנה הטעם כי אמונת השם תסובבהו ותגרהו: לא · מפחד לילה · מקורו' לילה ולא מקורות היום שיעופו כחצים כאשר יפרם: מדבר · כי רוב הדבר בלילה הוא אם היתה השנה קור ואם מחום יהיה ביום צהרים · וקטב כמו דבר והטעם כריתה אהי קטבך ש שאול וטע' ישוד שישוד הלוחות ובא בשורק כמו ירון ושמח וי"א כי ישוד מגזרת שדים: יפול · הזכי' כי צל השם יסתירהו והוא יראה שיפלו לימינו ושמאלו רבים בבא הדבר וזה טעם אליך לא יגש: רק טעם שלומת רשעי' כי השם הביא עליה' דבר לשלם להם כפעלם: כי · דברי המשורר לעבד יי' כי אתה העבד יי' שהוא מחסי עליון שמת מעונך והוא ל לעולם למעלה על כן: לא תאונה · שנוב כדרך אנה לידו · רעה הם התחלואים · באהלך דרך משל כמו ופסח יי' על הפתח: כי · לך · בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא: על · כאלו ישאוך על כפים · וי"ו תגוף בעבור הרגל על דרך כי עם אבני השדה בריתך: על · כדרך וחית השדה השלמה לך אפילו תדריך עליהם ותרמסם לא ירעו לך: כי · אלה דברי השם למלאכים ואת שיא המכוה שגם בעבורך שאמר להם כוה עבדי בי חשק ואפלטהו א אשגבהו שלא יוכל ה האויב להרע לו בעבור שהוא יודע סוד שמי: יקראני · ובעת שיקראני בשמי ובא הצרה ע' אכבי דורו כפי גזרותי אני אהיה עם עבדי · ואחלצהו ואכבדהו שלא יצטרך לזולתי: ארך · מספר ימיו אמלא והפרד כבודו מעל גופו אראהו בישועתי הטעם שיהיה מזין שכינה ואת היא ישועת השם באמת או רמז לימות המשיח: מזמור שיר ליום השבת · לא הזכיר שם המשורר וטעם ליום השבת שיזמרו בו זה המזמור והעד הבא אחריו טוב להודות · באמונת הנב' ולומר בפה ובגרון: לשמך עליון · שהוא עליון על כל השמות או להודות בלשון ולזמר בכנור והעד עלי עשור: להגיד · ללמד לאחרים חסדך להודיעם: ואמונתך בלילות · כדרך קדמו עיני אשמורת חצות לילה אקום להודות לך: עלי · אלה כלי ניגונים והגיון כנעם השיר או שם של כלי הכינון: כי · בעבור היות נשמת המשכיל בשבת ימי המעשים מתבודדת בעסקי העולם על כן היא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ונפלאותיו על כן: כי שמחתני יי' בפעלך · על דרך שנות השמטה שישמע כל התורה למען ילמדו ויראו והטעם כי שמחתני בדעתי כל מעשיך שהם ישרים:

פעל

מה׳ ולא יכולתי לחקרם כי גדלו מאד מחשבותיך׳ מאד עמקו והנה גדלו כמו גבהו שהם למעלה מעלה והפך זה עמקו והכל כנגד האדם: איש׳ ראיתי כי איש בער לא ידע מעשיך וכסיל הטעם כפול: בפרוח׳ הם המצליחים בארץ וטעם להשמדם זאת היא אחריתם כמו יחד כסיל ובער יאבדו כאשר פירשתיו או שהשם ישלם טוב לרשע בעולם הזה על טובה שעשה להאבידו באחריתו ככתוב בתורת השם: ואתה׳ השם׳ מרום תחת תואר או הוא חסר בי״ת והטעם כי אתה מרומם שיבין הבער סודך: כי הנה אויביך׳ פעמים כי שמע המשכיל מה שקרה לרשעים גם ראה כן בימיו פעמים רבות כי אויבי השם סופם לאבדון: ותרם׳ אמ׳ ותרם כנגד ואתה מרום וטעם כראם שקרניו גבוהות מאד: בלותי בשמן רענן׳ שמן המור רענן קרן ראשי בלול: ותבט׳ בשורי׳ תאר כמו וסורי בארץ יכתבו מנזרת שוררי וטעם ותבט שראה בעיניו נקמתו מאויביו הרשעים הנמצאי׳ עמו וככה תשמע אזנו באויביו שאינם נמצאים ובעבור שהזכיר בקמים עלי פירש כי הם מרעים והבי״ת ישרת בעבור אחר כאילו כתוב במרעים: צדיק׳ הגיד כי אויבי השם ואויביו יאבדו ואויבי השם הם אויביו כדרך הלא משנאיך יי׳ אשנא אמר הפך זה צדיק כתמר שהוא עומד שנים רבות ואמר רשעים שהם רבים וצדיק כי הם מעטים והמשילו בעץ נותן פרי הדר גם יפרה ויסגא כעץ החזק כלבנון והוא הארז והמשיל הרשעי׳ לעשב ולציץ השדה שאינו עומד כי אם מעט: שתולים׳ ההוה מהצדיקים שתול בבית השם והם הכהנים והמשוררים יראה פרחם בחצרות השם חוץ בית השם על שירחום כל הבאים לעבודת השם ולתפלה: יפריחו׳ יוציאו פרח: עוד׳ והזקנים מהם שנגר עליהם היבושת עבודת השם תדשנם כדרך ולא נס לחה: להגיד׳ עד שיגידו כל האדם כי השם ישר ויתן טוב לטובים: ולא עולתה בו׳ בהאבידו הרשעים: יי׳ מלך גאות לבש׳ בעבור היות משפט המלכים ללבוש בגדי מלכות אמ׳ דרך משל כי השם גאות לבש פועל עבר כמו אהב וכאשר לבש השם העוז התאזר כמתאזר להראות כחו ותהיה מלת עז משרתת עם לבש ועם מלת התאזר׳ וטעם אף תכון תבל כי בגאות השם וכחו עמדה בתוך הגלגל הגדול כנקודה בתוך עגולה ולא תמוט: נכון׳ ובעבור שהזכיר הארץ כי היא העומדת בכח השם ועל מוצקה שהיא הנקודה האמצעית והיא בעצמה נקודת כסא הכבוד שהיא הקו הסובב על כן נכון כסאך מאז ובעבור שהזכיר כי כסאו עומד אמר ומעולם אתה קדמון ואין ראשית לך כאילו אמר מעולם אתה יושב על הכסא: נשאו׳ אחר שהזכיר הארץ והשמים הזכיר הימים והנהרות שהם הולכים תמיד וזה הוא נשאו נהרות קולם׳ דכים הם המשברים והטעם שוה כי אחר היותם דכים ישאו בחפץ הבורא בשלוח מלאכיו שהם הרוחות: מקולות מים רבים׳ יותר מקולות מים רבים שהם אדירים שהם משברי ים יותר אדיר השם במרום וזה לאות כי לגלגלים קולות וכן כתוב ביחזקאל כקול מים רבים ואלה הקולות לא ישמעו החרשים כאשר לא יביטו העורים מעשה השם נוראים: עדותיך׳ כדרך השמים מספרים כבוד אל כי יותר נאמנים הם עדיך שהם עדות מעלות השמים והארץ והים על כן הוסיף מאד והטעם כי עדות אלה הנוראים הנאמנים ועדותיך יותר וטעם לביתך שהוא כנגד כסא הכבוד מרום מראשון מקום מקדשינו: לאורך ימים׳ בעבור כי כסא הכבוד עומד לנצח או תפלת המשורר שיאריך בית השם ימים רבים: אל נקמות יי׳ שנוי כאשר ראינו שאתה תקיף בנקמותיך עשה כן פעם אחרת: הנשא׳ כנגד גאים: עד׳ שנוי כאשר ראינו זה במקומות שונות או בעתים שונים:

ידע י״ט בקריא׳ וסימ׳ אל אלהים יי׳ הוא ידע׳ וישבע עוד דוד ויאמר׳ ויאמר דוד לאחימלך׳ כי בטרם ידע הנער׳ וחברו קרא אבי׳ לכן ידע עמי שמי׳ ויאמרו השרים אל ברוך׳ ויוחנן בן קרח אמר׳ ויאמר צדקיה אל ירמיהו׳ יכבדו בניו ולא ידע׳ תבואהו שואה לא ידע׳ אך בצלם יתהלך איש׳ איש בער לא ידע וכסיל לא׳ כי תאמר הן לא ידענו׳ נבהל להון איש׳ שמר מצוה לא ידע דבר רע ב׳ בפסוק׳ כי גם לא ידע האדם את עתו כדגי׳ והסכל ירבה דברי׳: עולת׳ ג׳ וסימ׳ חרשת׳ רשע׳ תמים אתה בדרכיך׳ צורי ולא עלתה בו כן כתי׳: צ״ג לבש לבש חד מן מלין דאינון תאומי׳ וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערכת אות הת״ו בערך תאם: נשאו י׳ וסימ׳ בסדר מטות ובשמואל ב׳ סימ׳ י״ח: מקלות ו׳ כתובין כן חס׳ ו׳ קדמא וסימ׳ הקלות יחדלון׳ ויחדלו הקלות׳ הלא קציר חטים׳ מקלות מים רבים׳ בעשותו למטר חוק׳ מי פלג לשטף תעלה׳ וד׳ כתי׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ בסוף סדר וארא: לארך ימים ג׳ וסימ׳ ושבתי בבית יי׳׳ עדותיך נאמנו׳ למה לנצח תשכחנו: צ״ד הופיע ג׳ וסימ׳ הופיע מהר פארן׳ מציון מכלל יופי אלהי׳׳ אל נקמו׳ יי׳׳ וא׳ והופיע אור עננו:

מה גדלו מעשיך יהוה מאד עמקו מחשבתיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת: בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד: ואתה מרום לעלם יהוה: כי הנה איביך יהוה כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פעלי און: ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה: שתולים בבית יהוה בחצרות אלהינו יפריחו: עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: להגיד כי ישר יהוה צורי ולא עלתה בו:

צג

יהוה מלך גאות לבש לבש יהוה עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: נכון כסאך מאז מעולם אתה: נשאו נהרות יהוה נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים: מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יהוה: עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש יהוה לארך ימים:

צד

אל נקמות יהוה אל נקמות הופיע: הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים: עד מתי רשעים יהוה עד מתי רשעים יעלזו:

כמה רברבין עובדך יי לחדא עמיקין מחשבתך: בר נש שטיא לא ידע וכסילא לא יתבין ית דא: כד מתלבלבין רשיעיא היך עסבא ונצצין כל עבדי שקר ועתיד דישיצנון אלהא עד עלמא: ואת רמא ועלאה בעלמא הדין יי ואת רמא ועלאה לעלמא דאתי: ארום הא בעלי דבבך יי ארום הא בעלי דבבך יהובדון לעלמא דאתי ומתפרשין מן סיעתהון דצדיקיא כל עבדי שקר: וזקפתא היך רימנא תוקפי רביתא יתי במשח רבותא רטיבא דזירת עבוף: ואסתכלת עיני באוברנא דמעיקי בקימין עלי לאבאשא שמען אודני קל תבירהון: צדיקא היך דקלא ילבלב פרין היך ארזא בלבנן יסגא ויעביד שרשין: בנוי יהון שתילין בבית מקדשא דיי בדרת בית אלהנא ילבלבון: תוב כאבהתהון יעברון בנין בשיבו דהנין ורטיבין יהון: מטול דיחוון דירי ארעא ארום תריץ יי תקפי ולית עולתא ביה:

צג יי מליך גיותנותא אלבש אלבש יי עושנא ואזדרז לחוד תקיף תבל דלא תזדעזע: מתקן כורסיך מן לקדמין מן עלמא את אלהא: זקיפין נהרותא יי זקיפין נהרותא קלהון בשירתא יקבלון נהרותא אגר שבחיהון: מן קלן דמיין סגיעין ממשבחיא תבירי ימא רבא משבח בשמי מרומא דיי: סהדותך קשיטין לחדא לבית מקדשך יאין וקדישין יי לאוריכות יומין:

צד אלהא מרי פורענותא יי אלהא מרי פורענותא הופע: אתנטל דין ארעא אתיב נומלא בישא על גיותניא: עד אימתי רשיעיא יי עד אימתי רשיעיא יתבון בשלותא: יבועון

רשי

איש בער לא ידע׳ את האמור למטה: בפרוח רשעים כמו עשב׳ אינם יודעים שהפרחתם אינה אלא להשמידם עדי עד שמשלם לשונאיו אל פניהם להאבידם: ואתה מרום׳ בכל משפטיך ידך על העליונה שהכל מצדיקים עליך את דינך: בלותי בשמן רענן׳ לבלותי בשמן של שררה בלותי כמו בלול בשמן: בשורי׳ בשוררי כמו בשוררי: בקמים עלי מרעים׳ על הרשעים הקמים עלי שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יועילו לכלות אותנו שכך שמעתי צדיק כתמר יפרח וגו׳ כתמר לעשות פירות וכארז בלבנון להחליף גזעו: שתולים׳ יהיו הצדיקים בבית יי׳: ינובון׳ ישמחון: דשנים׳ שמנים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר יי׳: יי׳ מלך׳ יאמרו לעתיד: אף תכון תבל׳ במלכו תשמח הארץ: נשאו נהרות יי׳׳ לשון צעקה וקובלן הוא זה אהה יי׳ הנה האומות השוטפי׳ כנהרות נשאו קולם ויהמיון ואת דוך עמיך נכביהם ישאו וינביהו תמיד להתגאות כנגדך: מקולות מים רבים וגו׳׳ כל לשון דכא לשון עומק ושפלות ידעתי אני כי יותר מקולות המים הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירות משברי הים הזה אתה אדיר במרום יי׳ וידך תקיפה עליהם: עדותיך׳ שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קדש׳ נאמנו לביתך מאד ולאורך ימים היא מצפה להם ואף על פי שארכו הימים נאמנים הם לה מאד׳ נאוה כמו נאות אלהים לשון נוה ותדע שכל נאוה שבמקר׳ אינן מפקין אל״ף לפי שהם לשון נוי נוה מפיק אל״ף: הופיע׳ הראה ונגלה לנו את נקמתך: יתאמרו

יביעו

יביעו ידברו׳ דבר עתק: יתאמרו׳ יתרוממו כנגד את יי׳ האמרת בראש אמיר שהוא הסעיף הגבוה: עמך׳ ידכאו׳ הפך יתאמרו בלב וידכאו במעשה ועמך ונחלתך הפך רשעים: אלמנה׳ בתורה כתו׳ עושה משפט יתום ואלמנה ואמר שופט הארץ בתחלת מזמור זה׳ הפירוש הכשר שופט הארץ כי כתוב כי אתה עושה משפט גר יתום ואלמנה ואלה הם הרשעים אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו על כן אחריו ויאמרו לא יראה יה ולא יבין כי חושבים הם כי היוצר עין לא יראה והנוטע אוזן לא ישמע ויבין כדרך שמעו שמוע ואל תבינו: ירצחו׳ מהבנין הכבד כמו המרצח הזה: ויאמרו לא יראה יה׳ כי אין לו עין׳ ולא יבין כי אין לו אזן כמו שמעו שמוע ואל תבינו: בינו׳ דברי המשורר ובוערים מ מגזרת בער והם על שנים מסכלים וטעם בעם שהם בעם בוערי׳ כמותם: הנוטע׳ פועל כמו רוקע הארץ בעבור אות הגרון וזה טעם נכבד כי אין צורך לעינים ולאזנים כי הוא הנותן כח בעיני׳ לראו׳ ובאזנים לשמוע הנה המראה והמשמע מ מאתו הם ואיך לא ידע הכל והזכיר האזנים בראשונה בעבור ש שהשלי׳ ולא יבין כדרך ואתן לעמו והזכיר כ נטיעה עם האזנ׳ שהם נטועים כמתי נקודות הסדנים בגלגל ועם העין הזכיר יצירה כי הצורות נוכרות בכל עת בעין: היוסר׳ שיסר אנשי המבול ו ודור הפלגה ואנשי ס סדום הלא יוכיח אתכם והטעם אם אתם רבים כבר יסר רבים כמוכם כי הוא יודע כל ד דבריכם כי הוא ה המלמד לאדם דעת והנה דעת אדם כנגד דעת עליון כאין ואיך יחשוב האדם כי השם לא יראה ולא יבין והלא הוא המלמד לאדם ד דעת וידוע כי הדעת מאתו הוא על כן א אחרין יי׳ יודע מחשבות אדם כי המה הבל כמו שאמ׳ הנוטע אזן: יי׳ והוא שהדעת מאתו ידע כי כל מחשבות אדם הבל כי אין כח לו להוציא לאור תעלומה: אשרי׳ תייסרנו׳ על שישמור מצותיך: תלמדנו׳ כנגד המלמד אדם דעת: להשקיט לו מימי רע׳ גזרות רעות יוצאות מהשמים כדרך עוש׳ שלום ובורא רע והפך זה לרשע כי השם יאריך לו עד כא

רשי

יתאמרו׳ ישתבחו כמו האמרת והאמירך: בינו בערים בעם׳ האומות שוטים שבעולם: הנוטע אזן׳ שמא הקב״ה שנטע אזן לא ישמע צעקת עמו ועוניו׳ הלא יוכיח ויסר אתכם על כך: יי׳ יודע׳ מחשבותיכם שאתם סבורין להתגאות בגזר המלוכה ותדעו כי הבל הם: אשרי הגבר׳ אשריהם הצדיקים המעונים תחת ידיכם ובלבד שיהו עוסקין בתורה ובמצות: להשקיט לו מימי רע׳ כי היסורין גורמין להשקיט להם מימי דין גיהנם: עד׳ שירא׳ שיכרה לרשע שחת: כי עד צדק ישוב משפט׳ היסורין שלהם על שיצדקו בשבילם ואחר המשפט כל ישרי לב יתקבצו כי יטולו שכרם: מי יקום לי׳ זכות מי יעמוד לנו בין המריעי׳ הללו: דומה׳ דומיה: היחברך כסא הוות׳ היוכל ל להדמות לך מלכות האומות ה היוצרי׳ צלמים ומסכות של עמל: עלי חק׳ בשביל חק להיות חק להם עבודתם: יגודו׳ יאספו גדודים על נפש ישראל להרוג: ירשיעו׳ יחייבו בדין להורגנו: אונם׳ אונסם כמו יצפון לבניו אונו:

ותועפות

עתק ד׳ וסימ׳ יצא עתק מפיכם׳ הדברות על צדיק עתק׳ תדברו בצואר עתק׳ יביעו ידברו עתק׳ וא׳ עתק נקוד בצירי הון עתק וצדקה: יה ד׳ דנשי׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמרו לא יראה יה ולא יבין׳ אשרי הגבר אשר תיסרנו יה׳ יסר יסרני יה ולמות לא׳ מן המצר קראתי יה: אשרי הגבר ד׳ וסימ׳ אשרי הגבר יחסה בו אשר

יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק יִתְאַמְּרוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ עַמְּךָ יְהוָה יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ׃ אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה־יָּהּ וְלֹא־יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ׃ הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם־יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט׃ הֲיֹסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת׃ יְהוָה יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי־הֵמָּה הָבֶל׃ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ׃ לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת׃ כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב׃ כִּי־עַד־צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃ מִי־יָקוּם לִי עִם־מְרֵעִים מִי־יִתְיַצֵּב לִי עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי׃ אִם־אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְהוָה יִסְעָדֵנִי׃ בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי׃ הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי־חֹק׃ יָגוֹדּוּ עַל־נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ׃ וַיְהִי יְהוָה לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי׃ וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אֶת־אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוָה נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ׃ נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ׃

יבועון וימללון גדופין אמרין מלין דקלנא כל עבדי שקר׃ עמך יי ישופון ואחסנתך ימסכנון׃ ארמלתא וגיורא יקטלון ויתמי ירצחון׃ ואמרו לא יחמי יה ולא יתבין אלהא דיעקב׃ אתבוננו דשטין בעמא וכסיליא אימתי תשכילון׃ האפשר די נציב אודנא הלא שמיע אולפנא אין אפשר די ברא עינא ולא אסתכל באוריתא׃ האפשר דיהב אוריתא לעמיה וכד יחובון הלא יתוכחון הלא יי אליף לאדם קדמי מנדעא׃ קדם יי ידיען מחשבת בני נשא ארום הנון למא׃ טב לגברא די תכסנניה יה ומן אוריתך תאלפניה׃ לשדכא ליה מן יומי בישא עד דיתכרי לרשיעא שוחה׃ ארום לא ינטוש יי עמיה ואחסנתיה לא ישבוק׃ ארום עד צדקתא יתוב דינא ובתרוי יתפרקון כל תריצי לבא׃ מן יקום לי לאנחא קרבא עם מבאשין מן יתעתד לי למנצי עם עבדי שקר׃ אלולי יי סעיד לי כזער שרת בשתיקותא נפשי׃ אין אמרית אתמוטטא רגלי טובך יי יסעיד יתי׃ בסגעי מחשבתא בגוי ניחומתך יפרנקון נפשי׃ האפשר דיתחבר עמך כורסי שקרא ברירת לעותא היתעתד עלי קים׃ יכנשון בישן על נפשא דצדיקא ואדמא זכי יחיבון דין דקטול׃ ויהי יי לי לסעיד ואלהי לתקוף רוחצני׃ ואתיב עליהון ית שקריהון ובבישתהון יגמרינון יגמרנון יי אלהנא׃

צה אתון נשבח קדם יי נייבב קדם תקיף פורקנא׃ נקדם אפוי בתודתא בתושבחיא נייבב קדמוי׃ ארום

שם יי׳ מבטחו׳ אשר תיסרנו יה׳ אשר מלא אשפתו: לולי ז׳ רפ׳ וסימ׳ לולי אלהי אבי בעזרי׳ לולי כעס אויב אגור׳ לולי יי׳ צבאות הותיר לנו׳ לולי יי׳ שהיה לנו בקום׳ לולי יי׳ עזרתה לי׳ לולי האמנתי לראות׳ לולי תורתך שעשועי: צ״ה בזמרות ל׳ ור׳ זמירות וסימ׳ זמירות שמענו צבי לצדיק׳ ונעים זמירות ישראל׳ נותן זמירות בלילה׳ זמירות היו לי חקיך:

יומו עת פקודתו׳ ובעבור יכרה לשון זכר נכון הוא להיות שחת מגזרת השחתה והתי״ו שרש או הוא על דרך ודעת לנפשך ינעם ולא יבצר ממך מזמה ויהיה שחת כמו שוחה והעד יכרה: כי׳ עמו׳ כנגד עמך יי׳ ידכאו: ונחלתו׳ כנגד ונחלתך והטעם שלא יטשם לנצח: כי׳ אל הצדק ישוב משפט השם בכללי׳ רק בחלקים יש פעמים שאין שם צדק והנה אתן לך משל כי כאשר ירד הגשם על הארץ צדק וחסד לכלל כל העולם הצריכים למים רק למעטים מהם שהם חלקים איננו צדק שיזיק להם הגשם ברוב ענייני׳ וזו אחריו שב אל צדק והטעם אם יענו הרשעים עמך לא סרו מהצדק רק ירדפו אחריו כל ישרי לב שהם עם יי׳ באמת: מי׳ המשורר יספר כי היה בצרה גדולה עם הרשעים שיעלוזו לצרתו והטעם מי יעמד עמי או בעבורי: לולי׳ הטעם שלא מצא עוזר כי אם מהשם לבדו: דומה׳ מקום הכריתות כמו ונדמיתי אמך והוא הקבר: אם׳ חשבתי בלבי ופחדתי אולי תמוט רגלי ידעתי כי חסדך יי׳ יסעדני ולא אמוט: ברוב׳ ברבות מחשבותי בלבי לא אתנחם כי אם כך אין לי תנחום כי אם תנחומיך והם פועלים ונפשי פועל: היחברך׳ מלה זרה והטעם היהיה חבר לך בעל כסא הוות או אים כמו הוות בעבור הרשע הוה תמיד לחשוב מחשבות רעות על כן מלת הוות ואני תפלה ופי׳ מרמה אים מרמה שהוא יוצר עמל ואון כמו פועל ובודה מלבו וזה הוא חוקו וזה טעם עלי חוק ורבי משה אמר כי יוצר יקהלה וכמוהו יוצר גובי והוא הארבה והנכון בעיני בעבור שהוא הזכיר שופט הארץ הנכון הוא שיחובר לך או יאמר עליך כשאך כמו הוות ושאתה יוצר עמל עלי חוק בעבור שירא׳ המשכילים כי הרשעים ינודו: ינודו׳ מגזרת גדוד: ודם נקי ירשיעו׳ הטעם בהיותו הרוג שיהרגוהו אלה הרשעים יחשבו המשכילים כי איש מות היה וחייב היה ורשע על כן הומת וזה יאמר המשורר בעדו ובעד כל קהל ישראל: ויהי׳ למשגב׳ בקום פועלי און עלי וחשבו לשפוך דמי שהוא דם נקי: וישב׳ אונם׳ כמו ועולתה קפצה פיה מן עול מגזרת און מה שחשבו לעשות לי הביא השם עליהם וטעם יצמיתם פעמים שיש מהם שהצמיתה אותם הרעה שחשבו לעשות לי ויש מהם שיצמיתם השם בדרך אחרת שלא עלתה על לבם: לכו נרננה׳ לכו אלי כמו מלת שובה דברי המשורר לישראל: נקדמה׳ שנודה לו ותרועתינו תהיה עם זמירות כי זאת היא התודה והזמירות כי הוא תקיף:

כי

כי׳ גדול ומלך על כל מלאכי שמים כי מלאכיו הם והם עושי מלאכתו: אשר׳ בעבור שהזכיר צבא השמים אמר כי ברשותו תחתיות ארץ גם ההרים הגבוהים על הארץ׳ ותועפות׳ כח ויש אומרים כמו קרנים: אשר׳ הזכיר בפסוק הזה הים והיבשה כי הם כמו כדור אחד בראיות גמורות מחכמת התולדת: באו׳ בעבור שהזכיר שהוא מלך על כן אנו חייבין להשתחות לפניו: נברכה׳ כמו ויברך על ברכיו וטעם עושינו כי עשה הים והיבשה והם כללים ומהם עשה הפרטים: כי׳ אלהינו׳ מרחוק או אלהינו אמונתו: וצאן ידו׳ כנגד ידיו יצרו וטעם היום דבק עם כאשר נשתחוה אם בלבבכם לשמוע בקולו השתחוו לו היום אם בקולו תשמעו׳ וזה הוא קול השם: אל תקשו׳ אשתכשו המפרשים ביום מסה׳ והנכון בעיס על כואת ה המרגלים והמריבה היא נתנה ראש והמים כי שם כתוב וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: אשר׳ פיר׳ מי הם המנסים וטעם ראו פעלי שמתו כולם במדבר ככתוב אחריו: ארבעים שנה אקוט׳ כמו ונקוטותם נקטה נפשי בחיי כמו נעלה כי לא מבאכו כ נבואה למשה בתוך הארבעים וטעם לא ידעו דרכי כאשר אמר משה ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת: אשר׳ מנוחתי׳ שתהיה להם מנוחה ונחלה כדרך ושמחתים בבית ת תפלתי: שירו ליי׳ שיר חדש׳ פעמים והטעם תמיד: כל הארץ׳ כל יושבי הארץ וכל הארץ באו מכרימה: שירו׳ שמו הנכבד שהוא שם העצם: בשרו׳ אתם עם יי׳ אלה לאלה: ספרו׳ בעבור שהזכיר בגוים על כן כל הארץ הוא ארץ ישראל: כי׳ אף על פי שתספרו כ כבודו ונפלאותיו הוא יותר גדול ומהולל מאד על כל אלהים הם ה המלאכים כי הוא אלהי האלהים: כי׳ אלילים׳ שוא ושקר כמו רופאי אליל והוא מגזרת אל אלים בו או אל יש הוא והלשון תקבר לדבר כמו וטוב משפיהם את אשר עדן לא היה ו וטעם שמים מעונות המלאכים שהזכיר ו והוא השם הנורא על השמות שהם זורות נכבדות והוא עשה ה הגופות: הוד׳ לפניו׳ לכנו לא לפני אלילי העמים: במקדשו׳ השמים משמי קדשו או הארץ שנקרא עוז בבית המקדש והוא הנכון והטעם כי ה השמים מעונות ה הכוכבי׳ ובית המקדש בית זבול לו: הבו׳ שתודו בפה כי הכבוד והעוז לו לבדו הם:

על כל אלהים ג׳ ובסי׳ וסים׳ כי אל גדול יי׳ ׳ כי גדול יי׳ ומהולל מאד׳ נעלית על כל אלהים: קולו בקלוה׳ חס׳ בנביאי׳ וכתובים וסים׳ וישא שאול קלו׳ ועליון יתן קלו׳ היום אם בקלו תשמעו׳ שמעו שמוע ברגז קלו׳ וישקד יי׳ על הרעה׳ וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ במא מל ונשמע קולו בבאו: ארבעים ב׳ רף וסים׳

ג כִּי אֵל גָּדוֹל יְהוָה וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ׃ ה אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ׃ בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־יְהוָה עֹשֵׂנוּ׃ כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ׃ אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר׃ אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָעֳלִי׃ י אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי׃ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי׃

צו

א שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ שִׁירוּ לַיהוָה בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו׃ ה כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ׃ הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו׃ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃ י אִמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ׃ יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל־עֲצֵי־יָעַר׃ לִפְנֵי יְהוָה כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ׃

(בגליון: ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · זא רפין · ל׳ · ל׳ וחד וכחכמי כא · כ׳ יוּ׳ · ל׳ · פ׳ כינה · ל׳ · ז׳ · ג׳ · יפה · ד׳ כטע׳ · זא כטע׳ · לה חילו מלפנית)

אֲרוּם אֱלָהָא רַבָּא יְיָ וּמַלְכָּא רַבָּא עַל כָּל אֱלָהָא׃ דִּי בִּידֵיהּ תָּלְיָן פִּשְׁפּוּשִׁין דְּאַרְעָא וְתוּקְפֵי רוּם טוּרַיָּא דִּי לֵיהּ׃ דִּי לֵיהּ יַמָּא וְהוּא עֲבַד יָתֵיהּ וְיַבֶּשְׁתָּא אִידוֹי בְרִיאוּ׃ אֱתוֹן נִסְגּוּד וְנִגְחַן נַחְמוֹט קֳדָם יְיָ דַּעֲבִיד יָתָנָא׃ אֲרוּם הוּא אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא עַמֵּיהּ וְעָאן רַעֲיַת אִידֵיהּ יוֹמָא דֵין אִם בְּמֵימְרֵיהּ תְּקַבְּלוּן׃ לָא תַקְשׁוּן לִבְּכוֹן הֵיךְ בְּמַצּוּתָא הֵיךְ יוֹמָא דְנַסֵּיתוּן אֱלָהָא בְּמַדְבְּרָא׃ דִּי נַסִּיאוּ יָתִי אֲבָהָתְכוֹן בַּחֲנוּיָתִי לְחוּד חֲמוֹן עוֹבָדַי׃ אַרְבְּעִין שְׁנִין מְאַסֵּית בְּדָרָא בְּמַדְבְּרָא וַאֲמָרֵית עַמָּא דְטַעֲוָתָא בְּלִבְּהוֹן הִנּוּן וְאִנּוּן לָא יָדְעוּ אָרְחִי׃ דְּקַיְמֵית בִּתְקוֹף רוּגְזִי אִם יֵעֲלוּן לְנִיחַ בֵּית מַקְדְּשִׁי׃ צו שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָא שַׁבַּחוּ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ כָּל צַדִּיקֵי אַרְעָא׃ שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ בְּרִיכוּ שְׁמֵיהּ בַּשַּׂרוּ מִיּוֹמָא לְיוֹמָא פּוּרְקָנֵיהּ׃ אִשְׁתָּעוּ בְּעַמְמַיָּא אִיקָרֵיהּ בְּכָל עַמַּיָּא פְּרִישְׁוָתֵיהּ׃ אֲרוּם רַב יְיָ וּמְשַׁבַּח לַחֲדָא דְּדָחִיל הוּא עַל כָּל אֱלָהַיָּא׃ אֲרוּם כָּל דַּחֲלַת עַמְמַיָּא טַעֲוָתָא וַיְיָ שְׁמַיָּא עֲבַד׃ שְׁבָחָא וְשִׁבְהוֹרָא קֳדָמוֹי עוּשְׁנָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ׃ הַבוּ זְמַר קֳדָם יְיָ יְחוּסֵי עַמַּיָּא הַבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר וְעוּשְׁנָא׃ הַבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר וְרוֹמְמוּ שְׁמֵיהּ אוֹבִלוּ וְסוּבָרוּ תִּקְרוּבְתָּא וְעוּלוּ לְקַדְמוֹי לְדַרְתּוֹי׃ סְגוּדוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁבְהוֹרַת קוּדְשָׁא רְתִתוּ מִן קֳדָמֵיהּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ אֱמַרוּ בְּעַמַּיָּא יְיָ מְלַךְ לְחוּד תַּקִּין תֵּבֵל דְּלָא תִתְמוֹטֵט יְדִין עַמַּיָּא בְּתִירוּצָא׃ יֶחְדוּן חֲיָלֵי דִשְׁמַיָּא וְיִרוּצוּן צַדִּיקֵי אַרְעָא יַכְלֵי יַמָּא וּמַלְיֵיהּ׃ יְבוּעַ תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲקַל וְכָל דִּי בֵיהּ הַבְכֵן יְשַׁבְּחוּן כָּל אִילָנֵי חוּרְשָׁא׃ קֳדָם יְיָ אֲרוּם אֲתָא אֲרוּם אֲתָא לְמֵידַן אַרְעָא יְדוּן תֵּבֵל בְּצִדְקְתָא וְעַמַּיָּא בְּהֵימְנוּתֵיהּ׃

רש״י

ותועפות׳ לשון גובה כעוף המעופף: ונברכה׳ לשון ויברך את הגמלים: היום׳ בעולם הזה אם בקולו תשמעו: בחנוני׳ חנם: גם ראו פעלי׳ במצרים: ארבעי׳ שנה׳ קטתי בהם רבתי עמהם לשון נקטה נפשי בחיי כלחמתי בם ארבעים שנה ל להמיתם במדבר כי אמרת תועי לבב הם: אל מנוחתי׳ לארץ ישראל ולירושלם אשר קראתיה מנוחה שנאמר זאת מנוחתי עדי עד: שיר חדש׳ מזמור זה על העתיד וסופו מוכיח כי בא לשפוט את הארץ בכל מקום שיר חדש על העתיד: הבו ליי׳ משפחות עמים׳ ומה תתנו לו הבו ליי׳ כבוד ועוז: יי׳ מלך׳ לעתיד לבא יהא שיר זה: ידין עמים במישרים׳ אותם שיהפוך להם שפה ברורה במישרים בזכיות: ירעם הים׳ להריש קול בתחילה: כל עצי היער׳ כל שלטוני האומות: יי׳

מסרה

ארבעים יכנו לא יוסיף׳ ארבעים שנה אקוט׳ ואינון מן יד זוגין מן כב רף לא נסבי׳ ו׳ בריש תיבותא ושאר קריאה נסבין ו׳ וסימניהון במסרה רבתא במערכת אות הוו: צו שיר חדש ז׳ וסים׳ יורדי הים ומלאו איים׳ שיר חדש הטיבו נגן׳ ויתן בפי שיר חדש׳ שירו ליי׳ שיר חדש שירו ליי׳ כל הארץ׳ כי נפלאות עשה הושיעה׳ אלהים שיר חדש אשירה לך׳ הללויה שירו ליי׳ שיר חדש: משפחות יא בלישנא וסים׳ ואחר נפצו ל׳ מל בתורה׳ זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד׳ הגרשני דאחרי המשכן׳ ונשיא בית אב דקהתי׳ וחברו דמררי׳ אל תכריתו את שבט הקהתי׳ ותקרבנה בנות צלפחד׳ והעולה על רוחכם׳ והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ׳ הבו ליי׳ משפחות עמים דה״ה׳ הבו ליי׳ דתהלות׳ וכל אלה משפחות בני ומשפחות בני דכוו׳ במב למשפחת וסים׳ ויקרבו ראש האבות למשפחת׳ וילך אבימלך בן ירבעל׳ וכל סדרא תליתא דה״ה מן ואהרן ובניו עד ויהי בני אולם דכוו׳ משפחת במב משפחות וסים׳ ממשפחות בני קהת׳ ואהיבם למ׳ משפחות יששכר׳ וכל תורת כהנים ויהושע דכוו׳ משפחות במד משפחת וסים׳ נמסר בסדר במדבר סיני ע״ש:

הבו׳ טעם כבוד שמו הוא הארון שהוא נקרא שם על כן ובואו לחצרותיו: השתחוו׳ בבואכם במנחה אל החצר ותהיה השתחויתכם בחיל ופחד: אמרו׳ ידבר עם המביאים המנחה שיאמרו הגוים בשובם כי השם מלך והטעם כי השם ישב את האדם על הארץ וטעם אף תכון כי השם מלך צדק הפך פור התפוררה ארץ ימוטו כל מוסדי ארץ: ישמחו׳ בעת שלם והארץ תתן יבולה והשדה יתן פריו וזהו יעלוז׳ וטעם ירעם העצי׳ העולים מהים או הכל דרך משל כי כל עולם יהיה בהשקט ובטח בהראות בדין השם בארץ או על דרך כאת השרים והמנבנים לפני המלך בבואו ממקום רחוק׳ וטעם כי בא השני פי׳ הראשון כמו אל החצר החיצונה אל העם: יי׳

י״י מלך תגל הארץ׳ הגדולה הטעם אע״פי שאיננו נראה בעצמו צדקו נודע לצדיקים כי צדק ומשפט מכון כסאו על דרך כי בצדקה יכון כסא: אש׳ דימה׳ הגזרות היורדות מהשמים לאש היא השורפת שריפה יאית: האירו׳ הטעם כמנהג הגשם ברדתו וצדקיו הם הסבות ולא יבינום רק המשכילים והרואים במראה העין יחילו: הרים׳ על משפטו הגשם וטעם הרים הם המתנשאים ואמר נמסו אע״פ שהם יבשים הפך התולדת וטעם אדון כי המתנשאים אינם אדוני הארץ באמת: הגידו׳ יושבי שמים כי הם עושים דברי השם: יבושו׳ וטעם השתחוו לו כדרך ובאלהיהם עשה י״י שפטים: שמעה׳ יש אומרים כי כל אלהים הם המלאכים וטעם השתחוו לו להודות על כי בושו כל עובד פסל:

צז כדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ כדונג מפני האש דמיכה׳ הרים כדונג נמסו׳ היה לבי כדונג׳ הדין דידן דמזמורא פתח: מלפני י״י ח׳ וסימ׳ המוסרים מלפני י״י׳ ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני י״י ב׳ בו׳ כי מלפני י״י הוא בורח כי הגיד׳ או ירננו עצי היער דד״ה׳ ובזאת עליך קצף׳ ולא נכנע דאמון דד״ה׳ הרים כדונג נמסו׳ וכל אוריתא דכוו׳ במ״ב ויתחבא האדם ואשתו מפני׳ ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם׳ וכל שאר

יְהוָה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים׃ עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ׃ אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו׃ הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֵל הָאָרֶץ׃ הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יְהוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ׃ יֵבֹשׁוּ כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים׃ שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה׃ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ אֹהֲבֵי יְהוָה שִׂנְאוּ רָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם׃ אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה׃ שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ׃

מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ׃ הוֹדִיעַ יְהוָה יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ׃ זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ׃ זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה׃ בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהוָה׃ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ׃ לִפְנֵי־יְהוָה כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃

יְהוָה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ׃ יְהוָה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים׃ יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא׃ וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ׃ רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא׃

יי מלך תדוץ ארעא יחדון נגון סגיעין: עננין יקרא ואמטתא חזור חזור די ליה צדקתא ודינא אתר די מכון כורסיה: אשא קדמוי תהלך ומצלהבא חזור חזור מעיקוי: מנהרין ברקוי תבל חמת ואתחלחלת ארעא: טוריא היך שעוא יתמסון מן קדם יי מן קדם רבון כל ארעא: יתנון אנגלי מרומא צדקתיה ויחמון כל עמיא איקריה: יבהתון כל פלחי פסלא דמשתבחין בטעוותא ויסגדון קדמוי כל עממיא פלחי טעותא: שמעת וחדת כנשתא דציון וריצן בנתא דבית יהודה מן בגלל דינך יי: ארום את הוא יי עלאה על כל יתבי ארעא לחדא אתעלית על כל דחליא: רחימיא דיי סנו ביש מטול דקירים נטר נפשת חסידוי מן אידיהון דרשיעי יפצי אנון: נהור דנח ומטמר לצדיקיא ולתריצי לבא חדוא: חדון צדיקיא במימרא דיי ואודון לדכרן שום קודשיה:

צח תושבחת נבואה שבחו קדם יי שבח חדת ארום פרישן עבד פריקת ליה ימיניה ואדרע שכינת קודשיה: הודע יי פורקניה למחמיהון דעמיא גלי צדקתיה: דכר טוביה וקושטיה לבית ישראל וחמון כל סיפי ארעא ית פורקנא דאלהנא: יביבו קדם יי כל יתבי ארעא בועו ושבחו וזמרו: זמרו קדם יי בכנרין בכנרין וקל זמריא: בחצוצרתא וקל שופרא יביבו קדם מלכא יי: יכלי ימא ומליה תבל וכל דירין עלה: נהרותא ימחון כפיא כחדא טוריא ירננון: קדם יי ארום אתא למדן ארעא ידון תבל בצדקתא ועמיא בתריצותא:

צט יי מלך יזועון עמיא די שכנתיה שריא ביני כרוביא יזעזע ארעא: יי בציון רבא ורמא הוא על כל עממיא: יהודון שמך רבא ודחילא קדישא הוא: ועושניה דמלכא דדינא רחים את אתקינתא תריצותא דינא וצדקתא ביעקב את עבדתא: שבחו קדם יי אלהנא וסגידו לבית מקדשיה קדיש הוא:

משה

רש״י

י״י מלך׳ כשתגלה המלוכה מעמו ונהרגו: תגל הארץ׳ זהו שאמר יחזקאל כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך על עמו נתכבה כן: אש לפניו תלך׳ במלחמת גוג ומגוג דכתיב במלחמתו ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית: ותחל׳ ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ורעשו מפניו דגי הים: כדונג נמסו׳ דכתיב ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות: יבושו כל עובדי פסל׳ דכתיב והאלילים כליל יחלוף: ברקיו׳ זהרורית לשון למען היות לה ברק מרוטה: ותחל׳ לשון חיל כיולדה: כדונג׳ כשעוה: המתהללי׳ המתפארי׳ לע״ז: משפטיך׳ נקמתך: אור זרוע לצדיק׳ זריעה ממש מוכנת לצמוח להם: שירו ליי׳ כל אלה לעתיד: נהרות ימחאו כף׳ הנביאים דברו בלשון שהאזן שומעת לא שיהא לנהרות כף אלא לשון שמחה וחדוה: ירגזו עמים׳ מלכ׳ במלחמ׳ גוג ומגוג ואז ירגזו עמים כענין שנ׳ וזאת תהיה המגפ׳ וגו׳: תנוט׳ לשון כטיו רגלי: ועז מלך׳ מוסב על מקרא העליון: יודו שמך׳ יודו את עז מלך האוהב משפט: אתה כוננת מישרים׳ פשרה ושומת שלום בין אנשים׳ כוננת באמרך כי תראה חמור שונאך רובץ וגו׳ כי תפגע שור אויבך ומי הוא שירא את שונאו גומל לו חסד שלא יתכנו לבו לאהבו ולכשיקו תנחומא:

בעמוד

מסרה

קריא׳ דכוו׳ מפני י״י׳: זרוע ג׳ בליש׳ וכל חד לירת דכוו׳ וסימ׳ זרוע ל׳ וכי יפול מנבלתם עליו׳ זרועיה ל׳ כי כארץ תוציא צמחה וכגנה׳ זרע ל׳ אור זרע לצדיק׳ אנ״ך: צח׳ מזמור ב׳ בטעם בסיפרא וסים מזמור שיר חנכת הבית׳ שירו ליי׳ שיר חדש: לבית ישראל ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסים׳ חסדי י״י אזכיר תהלות י״י כעל כל׳ כי כה אמר לבית ישראל דרשוני וחיו׳ כי כה אמר אדני י״י העיר היוצאת אלף׳ זכר חסדו ואמונתו׳ וכל יחזקאל דכוו׳: וקול שופר ג׳ בקריא׳ וסים׳ ויהי קולות וברקי׳ וענן כבד על ההר וקול שופר׳ וקול שופר לא נשמע׳ בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך י״י׳ אנ״ך: צט׳ על כל העמים ב׳ וסים׳ פני הלוט הלוט׳ י״י בציון גדול ורם הוא׳ וכל מגלה דכוו׳: אהב ט׳ וסים׳ נמסר בריש שמואל: והשתחוו ז׳ וסים׳ נמסר בסדר בא ויחזקאל סימן מ״ו:

אבן עזרא

ותשמח ציון׳ כי שם הכבוד בהראות משפטיו אז יתברר כי אתה עליון על כל אלהי׳ בשמים ובארץ: אוהבי׳ הטעם הנה השם שופט על כן אתם אוהביו שנאו כל איש רע ולא תגורו ממנו כי השם לבדו הוא שומר חסידיו: אור׳ טעם זרוע אם זרע מעט יקצור הרבה: ולישרי לב שמחה׳ זרועה אם כן ישמחו הטעם כי השמחה הוא בשם:

צח מזמור שירו ליי׳ שיר חדש׳ הושיעה לו ימינו׳ כמו ותושע לי זרועי׳ וטעם וזרוע קדשו שהיא נטויה ותגיע למקום חפצו אולי זה המזמור על גאולת הגולה: הודיע׳ לשון עבר והעד גלה צדקתו ומה היא הצדקה זאת היא: זכר׳ כל אפסי ארץ׳ כנגד מקומות הישוב שהם שבעה גבולות בצפון ואחד בדרום: הריעו׳ להשמיע הקול וכן פצחו ורננו: זמרו׳ בכנור׳ לבדו ובכנור וקול זמר׳ בחצוצרות׳ הוסיף מלת המלך כי כן משפט היוצאים לקראתו כבואו: ירעם׳ כדרך וירננו ההרים או הטעם כי שלו׳ יהיה בכל הארץ: נהרות׳ הטעם כי בני אדם שהם בספינות הים ובנהרות ובהרים ירננו: לפני׳ הכל ירננו בבואו לשפוט הארץ:

צט י״י מלך ירגזו עמים׳ מלת מלך תשרת אחרת מלך יושב הכרובים: תנוט הארץ׳ כמו תרעם ואין חבר לו וטעם ירגזו עמים שהם הרשעים: י״י׳ בעבור שהזכיר יושב הכרובים הזכיר כי מעונתו בציון: יודו׳ שב אל העמים וסמך שם העצם הנכבד הנגלה על יד משה לישראל כי בכל הלשונות אין לשם שם כבוד רק עם ישראל לבדם: ועז׳ עז וכבוד הוא למלך שהוא אוהב משפט וטעם אתה לבדך או מאתך התחלה וטעם מישרים הם משפטי התורה וצדקותיה שנתנה על ידי שלוחיו והם משה: מלת

ונאמת מלת כהן בכל המקרא משרת כהטי יי׳ משרתי אלהינו וכהמו לי על כן אם אהרן היה הכהן הראש משה כהן הכהנים כי הוא שרת שבעת ימי המלואים והזכיר שמואל שהוא ממשפחותם בקריאתו אל השם וענהו ככתוב ויקרא אל יי ויענהו מיד: בעמוד ענן׳ אליהם׳ ישוב אל משה ואהרן ואין שמואל עמהם כמו וישם דמי מלחמה בשלום שב ׳ יואב לבדו ולא עמשא וכמוהו רבים וטעם לאמר על משה ואהרן שהם שומרי עדותיו בעבור היותם אמצעיי בין השם ובין ישראל והעדות והחקים שנתן להם השם שמרום לאמרם כן לישראל ולא יוסיפו ולא יגרעו וזה הוא שבחם כי אין צורך לזכור עליהם שמרו התורה: רוממו׳ בבואכם אל המקדש: והשתחוו להדום רגליו׳ לנגד מקום הארון כי מקום הדומו קדום הוא או שב אל השם הנכבד ככתוב בסוף המזמור: משה׳ בעמוד פירשתיו: יי׳ אלהינו אתה עניתם׳ משה ואהרן בנפלם על פניהם ודבר הקטורת היית להם כי בעבורם נשאת לישראל: ונוקם על עלילותם׳ בדבר השרופים והבלועים: רוממו׳ בבואכם מן המקדש והשתחויה אל הר קדשו בגלוי רק באמונת הלב הוא לשם הנכבד: מזמור לתודה הריעו ליי׳ כל הארץ׳ כמו ארץ כי תחטא לי כי הארץ שם מין כולל כל יושביה: עבדו׳ מנהג כל עובד להיותו נעצב על כן אמר בשמחה ולא תראו בסתר רק ברננה: דעו׳ הוא אלהים לבדו ושלו אנחנו עמו והמלה כמו כל קרי וכתיב על כן אמר הגאון כי ולו אנחנו הפך ואני עשיתני ומלת עמו שבה אל דעו: בואו׳ בבואכם בשערים תודה ובחצר תהלה: כי׳ זאת היא התוד׳ והתהלה והברכ׳ שיודו כי טוב יי׳ לעולם חסדו: לדוד מזמור׳ טעם אשירה שיחבר שיר להגיד החסד והמשפט שהוא עושה לכל עמו כמו ויהי דוד עושה משפט וטעם לך יי׳ אזמרה שהמשלתני ומלכתני ועזרתני לעשו׳ משפטיך בארץ: אשכילה׳ תמים תאר לדרך כמו ויתן תמים דרכי: מתי תבא אלי׳ הטעם כי הוא ישכיל אמי׳ בכל רגע להרגיל עצמו ללכ׳ בה על שלא יוגע ללכת וכאלו הדרך תבא אין מאליה בדרך הכינור מרוב הרגילות׳ ורבי משה אמר מתי תבא לי כמו ויבא אהי׳ של בלעם שתשרה ברוח הקדש עליו בביתו בהתבודדו מבני אדם ודיניהם וריבם ואיזה פיר׳ שיהיה הוא הנכון כן פי׳ לי ואיזה פי׳ הוא הנכון ידבר על עת התבודדו והבדלו　והנה טעם אתהלך רגילות כמו ויתהלך חנוך: לא׳ יספר על המחשבת שאוא במצח: עשו׳ כמו עשות ספרים וסטים עם כלים מגזרת כי תשטה אשתו לא ידבק בי סטות: לבב׳ איש אשר לבו עיקש גם רע איש רע כי איך יאמר כי לא ידע רע זהו הכסיל הכתוב עליהם כי אינם יודעים לעשות רע שהוא בתולדת האדם מנעוריו: מלשני׳ היוד נוסף והוא תאר וטעמו כמלשין: אצמית׳ כמשפטי המלוכה או אצמית רגילותו רק מי שהוא רחב לבב והטעם חכם מאד כמו ורחב לב לא אוכל להצמיתו כי בחכמתו ישמור נפשו ודבריו׳　ויש אומרים אותו לא אוכל לראותו או לא אוכל שאתו והוא יותר קרוב: עיני׳ לשבת עמדי׳ בשבתו על כסא המשפט אפילו לא ישרתנו ויעמוד לפני בעת המשפט רק ההולך בדרך תמים: לא׳ רמיה מרמה הם עושי רמנו וישבי אלחנו: לבקרים׳ בכל יום כדרך דינו לבקר משפט׳ ויש אומרים כי עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי בעצת המלוכה׳ לא ישב הליינים ויש אומרים כי לא ישב כדרך היושבים ראשונה כאשר פירשתי:　תפלה

משה ג׳ רפ׳ וסי׳ משה עבדי מת ועתה קום עבור׳ משה עבד יי׳ ובני ישראל הכום׳ משה ואהרן בכהניו ושמואל: עדותיו ה׳ בליש׳ ד׳ חסר׳ ואחד מל׳ וסים׳ שמר תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם׳ כל ארחות יי׳ חסד׳ וינסו וימרו׳ בעמוד ענן ידבר׳ אשרי נוצרי: ק׳ לתודה ל׳ וחד לתורה: הוא אלהים ד׳ וסימן ונשמע וימס לבבינו׳

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל־יְהוָה וְהוּא יַעֲנֵם: בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־לָמוֹ: יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם: רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ:

ק

א מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ: עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה: דְּעוּ כִּי־יְהוָה הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ: ה בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ: כִּי־טוֹב יְהוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ:

קא

א לְדָוִד מִזְמוֹר חֶסֶד־וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה לְךָ יְהוָה אֲזַמֵּרָה: אַשְׂכִּילָה בְּדֶרֶךְ תָּמִים מָתַי תָּבוֹא אֵלָי אֶתְהַלֵּךְ בְּתָם־לְבָבִי בְּקֶרֶב בֵּיתִי: לֹא־אָשִׁית לְנֶגֶד עֵינַי דְּבַר־בְּלִיָּעַל עֲשֹׂה־סֵטִים שָׂנֵאתִי לֹא יִדְבַּק בִּי: לֵבָב עִקֵּשׁ ה יָסוּר מִמֶּנִּי רָע לֹא אֵדָע: מְלָושְׁנִי בַסֵּתֶר רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית גְּבַהּ־עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל: עֵינַי בְּנֶאֶמְנֵי־אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי: לֹא־יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא־יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי: לַבְּקָרִים אַצְמִית כָּל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לְהַכְרִית מֵעִיר־יְהוָה כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן:

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכַהֲנוֹי דִּמְסַרוּ נַפְשְׁהוֹן מְטוּל עַמָּא דַיְיָ וּשְׁמוּאֵל אַמְטוּלְהוֹן צַלֵּי קֳדָם יְיָ הֵיךְ אֲבָהָת עָלְמָא דְּצַלּוּ בִּשְׁמֵיהּ מְצַלִּין קֳדָם יְיָ וְהוּא עָנֵי יַתְהוֹן: בְּעַמּוּד עֲנָנֵי יְקָרָא מְמַלֵּל עִמְּהוֹן נְטַרוּ סָהֲדְוָתֵיהּ וּקְיָם דִּיהַב לְהוֹן: יְיָ אֱלָהָנָא אַתְּ עֲנִיתָ יַתְהוֹן אֱלָהָא שָׁבִיק הֲוֵיתָא לְעַמָּךְ אַמְטוּלְהוֹן וּמִתְפְּרַע עַל עוֹבָדֵיהוֹן: שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּסְגִידוּ לְטוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ אֲרוּם קַדִּישׁ יְיָ אֱלָהָנָא: ק שְׁבָחָא עַל קוּרְבַּן תּוֹדְתָא יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא: פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ בְּחֶדְוָה אֱתוֹ קֳדָמוֹי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא: אוֹדִיעוּ אֲרוּם יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עֲבַד יָתָנָא וְדִילֵיהּ אֲנַחְנָא עַמֵּיהּ וְעָאן רַעְיָתֵיהּ: עוּלוּ בְּתַרְעוֹי בְּאוֹדוּתָא דַּרְתוֹי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא אוֹדוּן קֳדָמוֹי בְּרִיכוּ שְׁמֵיהּ: אֲרוּם טָב יְיָ לַעֲלָם טוּבֵיהּ וְעַד דָּר וְדָר הֵימְנוּתֵיהּ:

קא עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אִין חִסְדָא אַתְּ גָּמֵל עִמִּי אִין דִּינָא אַתְּ עָבֵד עִמִּי עַל כּוּלָּא אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ יְיָ אֲזַמֵּר: אַשְׂכְּלִנָּךְ בְּאוֹרַח שְׁלִים אֵימָתַי תֵּעוּל לְוָתִי אֶתְהַלֵּךְ בִּשְׁלֵימוּת לְבָבִי בְּגוֹ בֵית אוּלְפָּנִי: לָא אֲשַׁוֵּי לְלִבִּי מִלְּתָא דְרַשִׁיעָא עָבְדֵי בִישִׁין וְשָׁטִין מִן פִּקּוּדַיָּא ס סְנֵיתִי לָא יִדְבְּקוּן בִּי: לִבָּא עוּקְמָנָא יֶעְדֵי מִנִּי יִצְרָא בִישָׁא לָא אֵדַע: דִּמְשְׁתָּעֵי לִישָׁן תְּלִיתַי עַל חַבְרֵיהּ יָתֵיהּ אֲמַגַּר [וְיִלְקֵי בִּצְרַעְתָּא] דְּאָזֵיל בְּגַסוּת עֵינִין עִמֵּיהּ לָא אֲדוּר בְּעָלְמָא: עֵינַי בְּקַשִּׁיטֵי אַרְעָא לְמִתַּב בִּמְחִיצַּת צַדִּיקֵי דְּאָזֵיל בְּאוֹרְחָא שְׁלִים הוּא יְקוּם עִם שַׁמָּשַׁי: לָא יִתֵּב בִּמְצַע בֵּית מוּקְדְּשִׁי עָבֵד נְכִילוּ דִּי מְמַלֵּל שִׁקְרִין לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְכַּוָּנָא קֳבֵל עֵינָי: לְעָלְמָא דְאָתֵי דְּאִמְתִיל לִנְהוֹר צַפְרָא אֲמַגַּר כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא לְשֵׁיצָאָה מִן יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דַיְיָ כָּל עָבְדֵי שְׁקַר:　צלותא

רשי

בעמוד ענן ידבר אליהם׳ אף אם שמואל וזה הוא שנאמר הים בזאת הרואה ותענה אותם ותאמרנה יש תראה הענן קשור על פתחו כלא ויש אשר יהיה הענן: שמרו עדותיו וחק נתן למו׳ ואין אשר נתן למו: אל נושא׳ עון ישראל: היית להם׳ בשבילם: ונוקם׳ היית על עלילותם משה ואהרן　בשמעו נא המורים שמוש על שלא הדליך בנין בדרך טובה מת בחור: כי קדוש יי׳ אלהינו׳ על אשר הוא מדקדק עם הצדיקים הוא מקודש בעולם וכן הוא אומר ונקדש　בכבודי בכבודיי: מזמור לתודה׳ להודיה לאומרו על זבחי התודה: עבדו את יי׳ בשמחה׳ וכל כך למה דעו כי יי׳ הוא האלהים כשיושלם שכר פעולתכם אבל עובדי ע״ז אין להם לעבוד בשמחה שאין משלמין שכר: הוא עשנו ולו׳ כשלא הייכו בעולם: בתוד׳ בהודייה: ועד דור ודו׳ קיימת אמונתו כל לשון אמת ואמונה אמנת הבטחה שמאמין ומבטיח אבטחתו: חסד ומשפט אשירה׳ כשאתה עושה עמי חסד אקלסך ברוך הטוב והמטיב　וכשאתה עושה בי משפ׳ אני אשיר ברוך דיין האמת בין כך ובין כך לך יי׳ אזמרה: אשכילה אתן לב על דרך התמים: מתי תבא אלי׳ הדרך הישרה להתהלך בה　ואתהלך בתום לבבי אף בקרב ביתי בהצנע כמו בפרהסיא: סטים׳ לשו׳ כי תשטה אשתו לסור מן הדרך דישטולמנט בלע״ז: רע לא אדע׳ לא אהב לא אכיר בדבר רע: אותו לא אוכל׳ שיהא חבירי שלא אלמד ממעשיו: לבקרים אצמית׳ נדי יום יום אכרית מעט מעט רשעי ישראל המחוייבין מית׳:　תפלה

ויי׳ אלהים אמת׳ דעו כי יי׳ אלהים׳ ויאמר יי׳ אלהי אבותינו: ולא חד מן ט״ו לו דכתיב לא וסימן נמסר בסדר ביום השמיני: ק״א　לדוד מזמור ז׳ וסימן נמסר בתלים סימן כ״ד: עשו ד׳ ג׳ כתיב ה׳ ואחד כתיב ו׳ וסי׳ ולא נטשתני לנשק׳ ואתם חשבתם עלי׳ עשה סטים שנאתי׳ עשה צדקה ומשפט׳ קדמא כתיב ו״ו׳ ועיין מ״ה דאיתקשינא בהאי עניינא בירמיה סימן כ״ב וגם במסרה רבתא בערך עש״ה: לבקרים ד׳ וסימן היה זרועם לבקרים׳ לבקדים אצמית׳ ותוכחתי לבקרים׳ חדשים לבקרים׳ ואחד לבקרים ולרגעים:

קב שיחו ב׳ וסימן את האיש ואת ׳ תפלה לעני כי יעטף: הכה ג׳ וסימן בריש פנחס :׳ וייבש ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימן וייבש הנחל׳ ותך את הקיקיון וייבש ׳ וחד חסר ויבש לבי: בודד ג׳ בקריאה ומל׳ וסימן ואין בודד במועדיו ׳ פרא בודד לו׳ כצפור בודד על גג: ותשליכני ב׳ חד ר״פ וחד סוף פסוק וסימן מפני זעמך וקצפך

קב

א תְּפִלָּה לְעָנִי כִי־יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ׃ יְהוָה שִׁמְעָה תְפִלָּתִי וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָבוֹא׃ אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר לִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי׃ כִּי־כָלוּ בְעָשָׁן יָמָי וְעַצְמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחָרוּ׃ ה הוּכָּה־כָעֵשֶׂב וַיִּבַשׁ לִבִּי כִּי־שָׁכַחְתִּי מֵאֲכֹל לַחְמִי׃ מִקּוֹל אַנְחָתִי דָּבְקָה עַצְמִי לִבְשָׂרִי׃ דָּמִיתִי לִקְאַת מִדְבָּר הָיִיתִי כְּכוֹס חֳרָבוֹת׃ שָׁקַדְתִּי וָאֶהְיֶה כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל־גָּג׃ כָּל־הַיּוֹם חֵרְפוּנִי אוֹיְבָי מְהוֹלָלַי בִּי נִשְׁבָּעוּ׃ י כִּי־אֵפֶר כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי מָסָכְתִּי׃ מִפְּנֵי־זַעַמְךָ וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי׃ יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ׃ וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר׃ אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד׃ טו כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ׃ וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהוָה וְכָל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֶת־כְּבוֹדֶךָ׃ כִּי־בָנָה יְהוָה צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ׃ פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא־בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם׃ תִּכָּתֶב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל־יָהּ׃ כ כִּי־הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהוָה מִשָּׁמַיִם אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט׃ לִשְׁמֹעַ אֶנְקַת אָסִיר לְפַתֵּחַ בְּנֵי תְמוּתָה׃

קב צְלוֹתָא עַל מִסְכֵּנָא אֲרוּם מִשְׁתַּלְהֵי וּקֳדָם יְיָ יֵימַר צְלוֹתֵיהּ׃ יְיָ קַבֵּל צְלוֹתִי וּפְגִינוּתִי לִקְדָמָךְ תֵּיעוּל׃ לָא תְסַלֵּק שְׁכִנְתָּךְ מִנִּי בְּיוֹם עָקְתִי אַצְלֵי לְוָתִי אוּדְנָךְ בְּיוֹמָא דְאֶקְרֵי סַרְהֵיב עֲנֵי יָתִי׃ אֲרוּם אִשְׁתֵּיצִיאוּ הֵיךְ תְּנָנָא יוֹמַי וְאֵבָרַי הֵיךְ תַּפְיָא חֲרָרָן׃ לְקָא הֵיךְ עִסְבָּא לִבִּי אֲרוּם אִתְנְשֵׁיתִי אוֹרַיְת אוּלְפָּנִי׃ מִן קָל תֶּנְחָתִי אִדְבַק גַּרְמִי לְבִסְרִי׃ אִדְמֵית לְקָקְתָא דְמַדְבְּרָא הֲוֵית הֵיךְ קִפּוֹפָא דִי בְּאַרְעָא נְגוּבְתָּא׃ שְׁקַרֵית כָּל לֵילְיָא וַהֲוֵיתִי הֵיךְ צִפַּר דְּפָרַח וְנָיֵד בִּלְחוֹדֵיהּ עַל אִגְּרָא׃ כָּל יוֹמָא יְחַסְּדוּן לִי בַּעֲלֵי דְבָבִי מִתְלַעֲבֵי בְּמֵימְרִי קַיְמוּ מִנַּן׃ אֲרוּם אֶפְרָא הֵיךְ מְזוֹנָא סְעֵרִית וְשִׁקְיוּתִי בִּבְכוּתָא מְזַגִית׃ מִן קֳדָם רוּגְזָךְ וְקִצְפָּךְ אֲרוּם נְטַלְתַּנִי וּטְלַקְתָּנִי׃ יוֹמַי הֵיךְ טוּלָא דְּיִצְלֵי וַאֲנָא הֵיךְ עִסְבָּא אִיבַשׁ׃ וְאַתְּ יְיָ מְדוֹרָךְ לְעָלַם בִּשְׁמַיָּא תֵּתַב וְדִכְרָנָךְ לְדָר וְדָר׃ אַתְּ תְּקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן אֲרוּם עִדָּן לְמֵחוֹס עֲלָהּ אֲרוּם אֲתָא זִמְנָא׃ אֲרוּם רְעוּ עַבְדָּךְ יַת אַבְנָהָא וְיַת עַפְרָהָא יְחַיְסוּן׃ וְיִדְחֲלוּן עַמְמַיָּא יַת שְׁמָא דַיְיָ וְכָל מַלְכַיָּא דְאַרְעָא יַת יְקָרָךְ׃ אֲרוּם אִתְבְּנֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ קַרְתָּא דְצִיּוֹן אִתְגְּלֵי בִּיקָרֵיהּ׃ אִתְפְּנֵי לְוַת צְלוֹתֵיהּ דִּמְצַטְּדִין וְלָא בַסֵּר יַת צְלוֹתְהוֹן׃ תִּתְכְּתֵב צְלוֹתָא דָא לְדָר בַּתְרֵי וְעַמָּא דַעֲתִיד לְאִתְבְּרָאָה יְשַׁבַּח יָהּ׃ אֲרוּם אוֹדִיק מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא דְקוּדְשֵׁיהּ יְיָ מִן שְׁמַיָּא לְאַרְעָא אִסְתַּכַּל׃ לְמִשְׁמַע אֲנִיקוּתָא דַאֲסִירַיָּא לְמִשְׁרֵי בְּנַיָּא דִמְסִירִין לְמִירְתוּתָא׃ למשתעי

כי נשאתני׳ ותשליכני מצולה בלב ימים ונהר יסובבני׳ אתה י׳ ר״פ בסיפרא וסימן אתה יי׳ תשמרם תצרנו מן הדור׳ לא תכלא רחמיך ממני׳ אתה ידך גוים הורשת׳ מלכי אלהים׳ אתה סתר לי מצר תצרני׳ אתה ידעת חרפתי׳ אתה פוררת בעזך׳ אתה רצצת ראשי לויתן׳ אתה הצבת כל גבולות ארץ׳ אתה נורא אתה׳ אתה בקעת מעין ונחל׳ אתה האל עושה פלא׳ אתה מושל בגאות הים׳ אתה דכאת כחלל רהב׳ אתה תקום תרחם ציון׳ אתה צוית פקודיך׳ וא׳ באיכה אתה יי׳ לעולם תשב:

רשי

תפלה לעני׳ ישראל שהם עם עני: כי יעטף׳ בהתעטף נפשם בצרה: נחרו׳ הכ״ון משמשת כמו כעשו נקבו נקבו והוא לשון יובש כמו ועצמי חרה מני חורב נחר מפוח: לאקת׳ שם עוף הוא: ככוס חרבות׳ שם עוף כמו את הכוס ואת השלך ואת הינשוף׳ חרבות מדברות דמיתי לקאת מדבר כך אנו נדודי׳ ממקומנו ללכת בגולה: שקדתי׳ התבוננתי בעצמי והנני כצפור הבודד על גג יושב לבדו באין זוג בודד יוש׳ בדד: מהוללי׳ המתלוצצים בי לשון הוללות: בי נשבעו׳ ראו ברעתי ונשבעים בי ואומרין אם לא יארע בי כמו שאירע לישראל כה יעשה לי כמו לישראל: בבכי מסכתי׳ בדמעה מזגתי: כי נשאתני׳ תחילה הגבהתני ועתה השלכתני משמי׳ ארץ ואם לא נשאתני תחילה לא היתה חרפתי רבה כל כך: כצל נטוי׳ לעת ערב כשהצללים נוטים וכשחשיכה אין נכרים אלא כלים והולכי׳: ואתה׳ אשר לעולם תשב ונשבעת לנו בך כשם שאתה קיים יש עליך לקיימנו לפיכ׳ אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי כך הבטחת כי ירלה כי אזלת יד והרי אזלת יד: כי רצו׳ אהבו אף את אבניה ואת עפרה ומדרש אגדה כשיצא יכניה וגלותו נשאו עמהם מאבני ירושלם ועפר׳ לבנות להם שם בבבל בית הכנסת: ויראו גוי׳ את שמך כשתושיע את עמך: הערער׳ הצועק כמו זעקת שבר יעוערו ד״א ערער הרוס ונשחת כמו ערו ערו: תכתב זאת׳ כך יאמרו רואי הישוע׳ תכתב הישועה הזאת לספר אותה לדור אחרון: ועם נברא׳ שנעשה בריה חדשה לצאת מעבדות לחירות מאופל לאור גדול: אל ארץ הביט׳ לראות בעוני עמו: תמותה׳ הולה למות האמור׳ בידא בלע״ז: ענה

אבן עזרא

תפלה לעני׳ יש אומרים כי זאת התפלה חברה משכיל נפל ביד אויביו והנכון שהיא הדרך הנבואה על לשון אנשי הגלות והעד כי בנה יי׳ ציון גם תכתב זאת לדור אחרון ומלת יעטוף כמו העטופים ברעב וטעם ישפוך שישפוך כל מה שיש בלבו: יי׳׳ זאת תחלת התפלה וידוע כי כל תפלה ישמע רק הטעם שיראו בני אדם כי נשמעה תפלתו: אל׳ דרך משל כי כן האדם בהסתירו פניו ולא יראה רק ישמע על כן הטה אלהי אזנך: כי׳ דרך משל כאלו ימיו הושמו כעשן כדרך כלו כעשן כלו ומלת כמוקד שתים נחרו כמו וחרה נחשתה כדרך ממרום שלח אש בעצמותי כי רוב כעסו על אויביו חמס גופו עד שנחרו עצמיו שהם בתולדת קרות: הוכה׳ הטעם כדרך יומם השמש לא יככה היתה חרפ׳ הכר כשמש שיכה העשב ויבש כן שב לבו כי סרה ליחת התולדת מהלב אשר בה הדבק הנפש עם הבשר ולא יוכל לאכול לחם כי הוא שבע בלא מאכל והטע׳ כפול כי המאכ׳ מחליף שהוא יביא חלקי׳ כנגד מה שיוליך האויר וזה יודע בחכמת המולות: מקול׳ מרוב צעקתי כחש בשרי וזה הוא ד דבקה עצמי לבשרי: דמיתי לקאת׳ שמוך ובלא שמוך גם הוא ב בתיו רק הקו״ף כשאינו סמוך קמוצה׳ ככוס׳ כמו את הכוס ואת השלך והנה נפשו משתוממת בתוכו כמו הכוס שהוא דר בחרבו׳: שקדתי׳ שקדתי על מקום אחד לבדי ואין אחד ממשפחתי עמי׳ כצפור׳ לשון זכר ובתורה נקבה וככה מלת שה בזורה רק שה תמים: כל׳ התברר טעם המזמור כי כל ה הרעות שקרהו בעבור שבלו חרפת האויב ו ומלת מהוללי פעולים שהיו בעיניו מהוללים הוא המתהולל שבו ל לאלה ולשבועה אם אכזב אהיה כפלוני: כי אפר׳ דרך משל כמו הכפישני באפר׳ וי״ו ושקוי תחת הא׳ כי אותיו׳ אהו״י מתחלפין: מפני׳ מודה כי נברה יד האויב עליו בעבור שנעמתו: כי נשאתני׳ כדרך השליך משמים ארץ תפארת ישראל: ימי׳ כאשר השלכתני קצרו ימי והלכו ב במהרה ונטוי תואר כמו עבוס שהצל מיד יטה: ואתה׳ הטעם שאתה בלא שנוי על כן מלת תשב כי כל תנועה שנוי הוא וככה כשאך שהוא בשמים והטעם אולי תעמידני רוח טובה מאתך ולא יתמו מהרה: אתה׳ כאשר הזכיר כסאו בשמים הזכיר כסאו בארץ במקום ציון כדרך מקום מקדשנו כן הבטחתנו שתעמוד ציון לעולם בשכון כבודך שם ואמר תקום כנגד תשב כי זה יהיה אחר קומו להלחם עם אויביו׳ לחננה׳ שם הפועל ובא הסגול שהוא פתח קטן תחת גדול כמו פן אכלך גם שניהם קלים בלי דגש: כי׳ כל רצון עבדיך לראות אבניה וכאן יחונן עפרה לנשקו ורבי משה אמר כי רצו כמו אז תרצה הארץ ויחוננו לבנותה בבוא מועד כדרך חנונו אותם: ויראו׳ שם יי׳׳ ויראו ימשוך השם עמו והטעם שיראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך: כי׳ הזכיר טעם ייראו עת שיראה הכבוד בציון: פנה׳ הזכיר כי בנין ציון יהיה בעבור תפלת ישראל בגלות שהם דומים כערער בערבה והאומר כי ישראל נקראו ערער בעבור ערו ערו אינינו נכון כי האומרים ערו ערו הם האדומים לבבליים כאשר אפרש במקומו: תכתב׳ זה הפסוק לאות כי זאת דרך נבואה לאחד המשוררים וטעם ועם נברא כי יהיה נברא בשוב השם שבות ציון: כי׳ כדרך ראה ראיתי את עני עמי: לשמוע׳ כדרך וישמע אלהים את נאקתם בעבור אסיר אמר לפתח ובני תמותה שהם מוכנים לטבח ולמות כמו תקומה תרומה: לספר

לספר' הנה זאת עת הישועה: בהקבץ' כדרך ולעבדו שכם אחד: ענה' זה המשורר ידבר על לשון חסידים בגלות בארץ מרחקים בבא עת הישועה שימותו בדרך קודם שיגיעו אל ירושלם וידוע כי ענוי הדרך יקצר ימי האדם: אומר' זה יאמר כל אחד מן החסידים הרחוקים הבחורים כי ידוע כי הגוף שהוא מן העפר הוא כלי לנשמה העליונה שהוא משמי השמים וכהפרדה מעל הגוף תשוב למקומה וכן כתוב והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזה טעם אל תעלני וטעם בדור דורים אולי יערה עליו רוח ממרום לעזרהו עד שלא ימות בחצי ימיו אולי יראה בטוב: לפנים' טעם שנותיך לעולמי עד רק אין כח בלשון רק לדבר כדרך בני אדם וטעם לפנים כי אתה קדמון לפני הארץ שיסדתה והטעם שהוא מוכן לשמי השמים בראיות גמורות: ומעשה ידיך שמים' שהוא הקו הרוחב: המה' אמרו חכמי שקול הדעת כי משפט שמים וחוקותם ישורו והם' יחדש שמים חדשים וארץ חדשה והם צריכים לפרש דברי ירמיהו שכתב אם ימושו החוקים האלה ודברי דוד ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ור' יהוד' בן דוד המדקדק הראשון שהיה בארץ מערב אמ' כי הכללים שמורי' לעד לעולם והפרטים יאבדו והנכון כי זאת הארץ היא היבשה ומעשה ידיך שמי' הוא הרקיע והם עומדים בכללם ואובדים בפרטיהם על כן אמר המה יאבדו כי הפרטי' אובדי' והכללי' שמורים וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה על הפרטים אמ' היוצאים מן הכלל כי הם משתנים ואובדים רק הכללים שהם החוקים העמידם חק ולא יעבר והארץ לעולם עומדת: ואתה' הוא באמת ואין זולתך: ושנותיך לא יתמו' אין להם תכלית וקץ: בני' כדרך וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים: לדוד ברכי נפשי את יי'' היא הנשמה העליונה וכל קרבי יקרא הגוף שהוא הנשר ואלת ברכי משרתת אחרת וכן הוא. ברכי נפשי את יי' וברכי כל קרבי את שם קדשו והנה הזכיר שם העצם שהוא הכבוד עם הנפש שהיא הכבוד כי הנשמה את כבוד הגוף כי אין הגוף נחשב למאומה רק בעבור הנשמה על כן הזכיר בגלוי שם העצם עם הנפש והשם עם הגוף כי כן כתו' וכל קרבי שהם מן הגוף את שם קדשו ולא הזכיר עם הקרבים שם העצם בגלוי רק בהעלם: ברכי' הזכיר הראשון שהיא חייבת לברכו בעבור כבודו והשני בעבור שהטיב לו כאשר הזכיר אל תשכחי כל גמוליו שגמלך או הזכיר פעמי' זמן אחר זמן ורגע אחר רגע: הסולח' הטעם כי בעבור עונו היה בן מות והשם הוכיחו בתחלואים ליסרו לשוב להנחם על עונו ויפדהו משחת וזה מפורש בדברי אליהוא' ויוד עוניכי כיוד ותחלואיכי נוסף דרך נחות: הגואל' כמה פעמים היה מוכן למות וחשב בחליו שימות וטעם המעטרכי שנהלו בחליו לאט בחסד וברחמים: המשביע' הטעם כי הרופא הוא השם לבדו ואוא המשביע לא על דעת אדם רופא שיאכל כך ולא יאכל כך וטעם המשביע כי משפט החולה לזהם חייתו לחם ונפי' עדיך פיך כמו עדיו לבלום ולפי דעתי כאשר הנפש כבוד לגוף כן היא כמו עדי והנה הטעם המשביע בטוב נפשך כנגד תשבע נפשי' וטעם תתחדש כנשר נעוריכי אמר רבי משה כי הוא חסר יוד כדרך ותעשי הרעות ותוכל ויש אומרי' כי הנשר כל מה שיגדל ויבוא בימים תגדול עצמות וכן הוא תתחדש בה עצמות הנעורי' כנשר ויתכן היות מלת נעורים כמו נשים ובא תתחדש כדרך בנות בעדה עלי שור והזכיר נעורים בחליו כמו ישוב לימי עלומיו: עשה' זאת היא הברכה שידע באמונת הלב כי השם עושה צדקות הוא וצדיק בכל דרכיו וטעם זה בעבור שהזכיר התחלואים הזכיר השם בצדק ואמונה עמו והנה הזכיר כי יעשה דין צדק אם יעות האדם דרך ישר והוכח במכאוב וזה הוא מי שהוא חייב לבוראו וכן ברואי' לברואים כמו הם יעשה משפט על כן ומשפטים לכל עשוקים: יודיע' עתיד תחת עבר כדרך יעשו עגל בחורב והדרכים הם הנזכרים בפסוק ויעבור יי' על פניו: לבני ישראל עלילותיו' ביד משה: רחום' הזכיר מהשלש עשרה מדות מה שצריך לו על דבר תחלואיו כאשר עשה משה בעת תפלתו כי לא הזכיר רחום וחנון ולא יי' נוצר חסד לאלפים וכבר פירשתי הטעם במקומו ודוד הזכיר רחום וחנון ארך אפים ורב חסד והזכיר נוצר חסד לאלפים וזהו וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו והזכיר נושא עון ופשע וחטאה וזהו לא כחטאינו ולא כעונותינו הרחיק ממנו את פשעינו וטעם רחום שיתכן עלילות לשמור עבדו טרם בוא הרעה עליו חנון להושיעו בצעקו אליו וארך אפים להאריך לו ורב חסד שלא יפסיק חסדו: לא' יריב' עם החוטאים ולא יטור לשבים כי נוטר הוא לאויבין: לא' שתף דוד עמו אחרים כי עם הכל יעשה חסד והנה כעוונותינו כנגד הסולח לכל עוניכי: כי' אין גובה למראה העינים יותר מגובה שמים ומזרח רחוק ממערב כפל הגובה והנה טעם חסדו פי' רב חסד: כרחוק

וכלם ג' וסימ' מן הסלע וכלם נבקעו' וכלם כבגד יבלו' וכלם בשמות: קנ' לדוד ז' בטע' בסי' וסימני' לדוד שפטני יי'' יי' אורי וישעי' ריבה יי' את יריבי לחם' אל תתחר במרעים' לדוד ברכי נפשי' לדוד אודך בכל לבי' לדוד ברוך יי' צורי: בטוב ט' דגשי' וסימ' נמס' בישעיה סימן ז': צדקות ד' וסימ' הולך צדקות ודובר משרים' אך ביי' לי לאמר' כי צדיק יי' צדקות אהב' עשה צדקות יי':

לְסַפֵּר בְּצִיּוֹן שֵׁם יְהוָה וּתְהִלָּתוֹ בִּירוּשָׁלִָם: בְּהִקָּבֵץ עַמִּים יַחְדָּו וּמַמְלָכוֹת לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה: עִנָּה בַדֶּרֶךְ כֹּחוֹ קִצַּר יָמָי: אֹמַר אֵלִי אַל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצִי יָמָי בְּדוֹר דּוֹרִים שְׁנוֹתֶיךָ: לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שָׁמָיִם: הֵמָּה יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַעֲמֹד וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ: וְאַתָּה־הוּא וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ: בְּנֵי־עֲבָדֶיךָ יִשְׁכּוֹנוּ וְזַרְעָם לְפָנֶיךָ יִכּוֹן:

קג

לְדָוִד ׀ בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ: בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְאַל־תִּשְׁכְּחִי כָּל־גְּמוּלָיו: הַסֹּלֵחַ לְכָל־עֲוֺנֵכִי הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאָיְכִי: הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיָּיְכִי הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים: הַמַּשְׂבִּיעַ בַּטּוֹב עֶדְיֵךְ תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי: עֹשֵׂה צְדָקוֹת יְהוָה וּמִשְׁפָּטִים לְכָל־עֲשׁוּקִים: יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו: רַחוּם וְחַנּוּן יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חָסֶד: לֹא־לָנֶצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר: לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא כַעֲוֺנֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ: כִּי כִגְבֹהַּ שָׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ עַל־יְרֵאָיו:

לְמִשְׁתָּעֵי בְּצִיּוֹן שְׁמָא דַיָי וְתוּשְׁבְּחֵיהּ בִּירוּשְׁלֶם: בְּאִתְכַּנְשׁוּת עַמִּין כַּחֲדָא וּמַלְכְּוָתָא לְמִפְלַח קֳדָם יָיָ: אִסְתְּגֵף מִן טוֹרַח דְּאוֹרַח גָּלוּתָא חֵילִי אִתְקַצְּרוּן יוֹמַי: אֵימַר קֳדָם אֱלָהִי לָא תְּסַלְּקִנַנִי מִן עָלְמָא בְּפַלְגוּת יוֹמַי אִיתֵי יָתִי לְעָלְמָא דְאָתֵי מְטוּל דִּי בְּדָרֵי דָרַיָא שְׁנָתָךְ: מִן שֵׁרוּיָא דְאִתְבְּרֵי כָּל בְּרִיְתָא אַרְעָא יְסַדְתָּא וְעוֹבָדֵי יְדָךְ שְׁמַיָא: הִנּוּן יְהוֹבְדוּן וְאַתְּ תְּקוּם וְכוּלְּהוֹן הֵיךְ לְבוּשָׁא יִתְבַּלְיָן הֵיךְ אִצְטְלֵי תַּחְלִיפִנּוּן וְיִתְחַלְּפוּן: וְאַתְּ הוּא דִּי בְּרֵיתְנוּן וּשְׁנָתָךְ לָא מִשְׁתַּלְמָן: בְּנֵי עַבְדָךְ יִשְׁרוּן בְּאַרְעָא וְזַרְעֲיָתְהוֹן קֳדָמָךְ יִתְקְנוּן: קג עַל יַד דָּוִד אִתְאַמַּר בִּנְבוּאָה בְּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיָי וְכָל בְּנֵי גַוַי יַת שְׁמָא דְקוּדְשֵׁיהּ: בְּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיָי וְלָא תִתְנַשְׁי יַת כָּל חִסוּלוֹי: דִּשְׁבֵק לְכָל עֲוָיָיכִי דְּמַסֵּי לְכָל מַרְעָיְכִי: דְּפָרֵק מִגְּהִנָּם חַיָּיכִי דְּאַכְלֵל יָתִיכִי חִסְדָא וְרַחֲמֵי: דְּמַסְבַּע בְּטוּבָא יוֹמֵי סֵבְוָתָיְכִי וּלְעָלְמָא דְאָתֵי תְּחַדֵּת הֵיךְ נִשְׁרָא טַלְיוּתָיְכִי: עָבֵד צִדְקָתָא יָיָ וְדִינִין לְכָל טְלוּמִין: גַּלֵּי אָרְחָתֵיהּ לְמשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹבָדוֹי: רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא יְיָ מַרְחֵיק רְגַז וּמַסְגֵי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט: לָא לְעַלְמִין יִנְצֵי וְלָא לַעֲלַם יִנְטוֹר דְּבָבוּ: לָא כְחוֹבָנָא עֲבַד לָנָא וְלָא כַעֲוָיָתָנָא שַׁלֵּם לָנָא: אֲרוּם הֵיךְ גְּבִיהִין שְׁמַיָּא מְעַלַּוֵי אַרְעָא הֵכְדֵין גְּבַר טוּבֵיהּ עַל דָּחֲלוֹי: היך

רשי

ענה בדרך כחי' חוזר לקבלו הראשון כי נשאתני ותשליכני ימי כצל נטוי: ענה בדרך' אויבי כחי: אומר' ליי': אלי' אתה: אל תעלני בחצי ימי' אל תסלק אותנו להשמידנו מן העולם ביד אויבינו בחצי ימינו ומה הם ימינו כל ימות דור דורי' שנותיך הבטחת לקיימנו לפניך כמו שאמור בסוף המזמור ושנותיך לא יתמו וזרע עבדיך לפניך יכון: לפנים' מתחילה: כלבוש תחליפם' כאדם ההופך לבושו לפושטו: ואתה הוא' ואתה הוא העומד וקיים: ברכי נפשי' חמשה ברכי נפשי יש כאן כנגד חמשה עולמות שהאדם דר בהם כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות גר במעי אמו יונק משדי אמו וכן כלם: תתחדש כנשר נעוריכי' כנשר הזה שמחדש כנפים ונוצה משנה לשנה ויש מדרש אגדה על מין נשר שכשמזקין חוזר לנערותו: יודיע דרכיו' מודיע דרכיו למשה: זכור

כרחוק׳ טעם הרחיק כמה פעמים עשה כן בשובנו אלינו: כרחם ׳ פי׳ רחום וחנון יי׳ וטעם על יראיו כמו ורחמתי את אשר ארחם: כי׳ יצרינו׳ תולדתינו וזה כולל לכל אשר הזכיר כי הוא נושא עון ופשע וחטאה ותחסר מלת לפניו וכן הוא זכור הוא לפניו׳ וטעם כי עפר אנחנו כי העצמות הם מוסדות הגוף והם קרות ויבשות כמתכונת העפר: אנוש׳ ועוד כי ימי אדם מעטים וידמה זמן הילדות לציץ: כי׳ רוח תעבור בציץ ותיבשנו וכאילו לא היה וככה האדם וטעם לא יכירנו כי המקומות יפרישו בין הפרטים כי אין גוף בלי מקום ולא יעכב שנים מקומות: וחסד׳ זהו שכר הצדיקים שהוא לנצח והזכיר בתורה לאוהביו שהם במעלה הגבוהה ואחר כן לשומרי מצותיו
מירלאה וככה פי׳ פה
ליראיו והם שומרי
בריתו רק זוכרי פ
פיקודיו הם האוהבים
כי לעולם פיקודיו ל
לפניהם ובלבם לא
ישכחו רגע אחד: יי׳׳
הטע׳ בעבור שהזכיר
שחסד השם על יראיו
מעולם ועד עולם בלי
הפסק נתן ראיה ל
לדבריו כי נכון הוא
כיהשם בלי שינוי ׳
וכסאו נכון בשמים
שהם עומדים ומלכותו
בכל משלה בעליונים
ובשפלים: ברכו׳
ובעבור שהזכיר ה
השמים הזכיר הדרים
בו והם המלאכים ש
שאינם גוף כי על ידם
תבאנה גזרו׳ מהשמים
כדבר סנחריב ומשה
אמ׳ וישלח מלאך פניו
ויושיעם ומלאך פניו
הושיעם: גבורי כח׳
כי אין יכולת בנברא
לעמוד מפניהם ו
והמלאך שבא אל יעקב
מבווה היה וטעם
לשמוע בקול דברו כי
אינם כבני אדם שיקוו
מהשם שכר בעשותם
דברו רק זה הוא ש
שכרם ותענוגם ו
ותפארתם לשמוע ב
בקול דברו: ברכו׳
צבאיו ׳ הם צבא
השמים העליונים ו
משרתיו הם השבעה
שהם כשבעה מעומת:
ברכו׳ כל מעשיו׳
הם המתכו׳ והצמחים
וכל החיים כי הוא ה
המושל בכם ואחר
כן השלים כאשר החל
ברכי נפשי את יי׳:
ברכי נפשי את יי׳׳
בדרך השבור גם זה
המזמור לדוד כי ת
תחלתו וסופו שוה כ
כראשון ובמזמור ה
הזה יספר מעשה ב
בראשית והחל מהאור
כי הוא ההוה בתחלה
ואחכ׳ השמים והארץ
והדשאים והמאורות
ודגי הים וחית השדה האדם והברכה שתברך הנפש סוד הוא שתודה ותאמר לשם כי הוא גדול מאד על דרך ומרומם על כל ברכה ותהלה׳ וטעם הוד והדר לבשת רוב ההודך והדרך ילאו עיני הנשמה החכמה לראות כבודך כאשר ימנע המלבוש לראות עצם הלובש: עוטה׳ הזכיר כי הנראה ממלבושו הוא האור׳ והוא עוטה אותו כשלמה על דרך כנגד יעטה וזה האור הוא הנזכר במעשה בראשית הנברא ביום הראשון: נוטה שמים כיריעה׳ ביום השני כדרך וימתחם כאהל לשבת: המקרה׳ כמו המה קרוהו: עליותיו׳ הם העבים והם כבדור הסגריר׳ וטעם רכובו לרוכס׳ וטעם המהלך בעבור הגזרות היורדות בהם וישלחם אל המקומות׳ וטעם כנפי רוח במרוצה: עושה׳ רוחות׳ הם מלאכיו כדרך ורוח סערה עושה דברו׳ ומשרתיו האבן השורפת שריחה ממית והאש היורד מהשמים הברקים: יסד׳ הזכיר הרקיע והעבים והרוח ועתה הזכיר הארץ וטעם יסד כי היא מוצק כשמי השמים ומכונה כפי תולדתה בכח השם על כן לא תמוט כי אין לה תנועה כי היא כולה קטנה כנגד השמים כנקודה בעגולה: תהום׳ עתה הזכיר הים תהום המקום העמוק בים כי בהראות היבשה היה מקוה המים וטעם על הרים יעמדו מים זה הדבר ידוע ונראה בלב כי יש מימי הים על הרים גבוהים גם על חומות שהיו בנויים׳ וטעם כלבוש כסיתו כי התהום הוא עומק הארץ והוא מכוסה במים כי חצי הארץ היה מגולה והחופך לדברי האלהים חיים על ים יעמדו הרים תהפוכות בלבו: מגערתך׳ ספר גלי הים בבא עליהם רוח סערה גם הרעם יעשה מעשה גדול בים; יעלו הרים׳ וטעם אל מקום הוא שהזכיר אחרין:

נגול

כל ספרא ממני בר מן י״א ממנו וסימ׳ ננתקה את מוסרתימו ונשליכ׳ ממנו׳ עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל׳ יראי יי׳ הללוהו כל זרע יעקב׳ כי לא בזה ולא שקץ ענות עני׳ יראו מיי׳ כל הארץ׳ כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך׳בי לא אויב יחרפני ואשא׳ אך לאלהי׳ דומיה נפשי׳ אך אל אלהים דמי נפשי׳ ויאהב קללה ותבואהו׳

כִּרְחֹק מִזְרָח מִמַּעֲרָב הִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת־פְּשָׁעֵינוּ׃ כְּרַחֵם אָב עַל־בָּנִים רִחַם יְהוָה עַל־יְרֵאָיו׃ כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ׃ טו אֱנוֹשׁ כֶּחָצִיר יָמָיו כְּצִיץ הַשָּׂדֶה כֵּן יָצִיץ׃ כִּי רוּחַ עָבְרָה־בּוֹ וְאֵינֶנּוּ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקוֹמוֹ׃ וְחֶסֶד יְהוָה ׀ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם עַל־יְרֵאָיו וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי בָנִים׃ לְשֹׁמְרֵי בְרִיתוֹ וּלְזֹכְרֵי פִקֻּדָיו לַעֲשׂוֹתָם׃ יְהוָה בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃ כ בָּרְכוּ יְהוָה מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ׃ בָּרְכוּ יְהוָה כָּל־צְבָאָיו מְשָׁרְתָיו עֹשֵׂי רְצוֹנוֹ׃ בָּרְכוּ יְהוָה ׀ כָּל־מַעֲשָׂיו בְּכָל־מְקֹמוֹת מֶמְשַׁלְתּוֹ בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃

קד

א בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה יְהוָה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ׃ עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה׃ הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם־עָבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט׃ ה יָסַד־אֶרֶץ עַל־מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט עוֹלָם וָעֶד׃ תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־הָרִים יַעַמְדוּ־מָיִם׃ מִן־גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן מִן־קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן׃ יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת אֶל־מְקוֹם זֶה ׀ יָסַדְתָּ לָהֶם׃

ל׳ וחס׳ ז״א בקיפ׳ · ל׳ · ל׳ · ז״ב · ל׳ · ז״ב ב׳ · ל׳ · ב׳ א׳ מ׳ ל׳ וא׳ חס׳ · ל׳ · ז׳ דגש׳ · ז״ו כתי׳ יוד · ל׳ · ז״ו כתי׳ ו׳ ה׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ד׳ מ׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ו׳ כסיפ׳ · ל׳ ומ׳ ל׳ · ו׳ · ל׳ וחד יכסיתו ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳

הֵיךְ דְּרָחִיק מַדִּנְחָא מִן מַעַרְבָא הֶכְדֵין אַרְחֵיק מִנָּנָא יַת סוּרְחָנָנָא׃ הֵיךְ דִּי רָחֵם אַבָּא עַל בְּנַיָא הֶכְדֵין רָחֵם יְיָ עַל דַּחֲלוֹי׃ אֲרוּם הוּא יָדַע יִצְרָנָא בִּישָׁא דְּמַחְטֵי יָתָנָא דְּכִיר קֳדָמוֹי אֲרוּם מִן עַפְרָא אֲנַחְנָא׃ בַּר נָשׁ הֵיךְ עִסְבָּא יוֹמֵיהּ הֵיךְ נִצָּא דְחַקְלָא הֶכְדֵין יָנִיץ׃ אֲרוּם זַעֲפָא נָתְבַת בֵּיהּ וְלֵיתוֹי וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ תּוּב אַתְרֵיהּ׃ וְחִסְדָּא דַּיְיָ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דְּאָרֵתִי עַל דַּחֲלוֹי וְצִדְקָתֵיהּ לִבְנֵי בְנִין׃ לְנָטְרֵי קְיָמֵיהּ וּלְדָכְרֵי פִקּוּדוֹי לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ יְיָ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא אַתְקִין כּוּרְסֵיהּ וּמַלְכוּתֵיהּ בְּכוּלָּא שָׁלְטָא׃ בְּרִיכוּ שְׁמָא דַּיְיָ מַלְאֲכוֹי דְּמִתְגַּבְּרִין בְּחֵילָא עָבְדֵי מְלוּלֵיהּ לְמִשְׁמַע קָל מְלוּלֵיהּ׃ בָּרְכוּ שְׁמָא דַּיְיָ כָּל חֵילוֹי מְשַׁמְּשָׁנוֹי דְּעָבְדֵי רְעוּתֵיהּ׃ בְּרִיכוּ שְׁמָא דַּיְיָ כָּל עוּבָדוֹי בְּכָל אֲתַר שׁוּלְטָנֵיהּ בָּרִיכִי נַפְשָׁא יַת שְׁמָא דַּיְיָ׃ קד בָּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַּיְיָ אֱלָהִי אִתְגַּדַּלְתָּא לַחֲדָא שְׁבָחָא וְשִׁבְהוֹרָא אַלְבִּישְׁתָּא׃ דְּמִתְעַטֵּף נְהוֹרָא הֵיךְ סְדִינָא דְּמָתַח שְׁמַיָּא הֵיךְ יְרִיעֲתָא׃ דְּטָלֵל בְּמַיָּא הֵיךְ בִּנְיָנָא דְּכָשׁוּרֵי אַכְסַדְרוֹי דְּשַׁוֵּי עֲנָנִין אַרְתִּיכֵיהּ עַל עֲנָנִין קַלִּילִין הֵיךְ כַּנְפֵי נִשְׁרָא׃ דַּעֲבַד אִזְגַּדּוֹי סַרְהוֹבִין הֵיךְ רוּחָא שַׁמָּשׁוֹי תַּקִּיפִין הֵיךְ אֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא׃ דִּי מְיַסַּד אַרְעָא עֲלַוֵי בְסִיסָהּ דְּלָא תְזוּעַ לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ תְּהוֹמָא כַּד בִּלְבוּשָׁא חֲפִיתָהּ וּמְבַזְעִין עַל טוּרַיָּא וְקָיְמִין מַיָּא׃ מִן מְזוֹפִיתָךְ יַעֲרְקוּן לְמִגַּד מִן קָל אַכְלָיוּתָךְ יִתְבַּהֲלוּן לְמִשְׁפָּךְ׃ יִסַּלְקוּן מִן תְּהוֹמָא לְטוּרַיָּא וְנָחֲתִין בְּבִקְעָתָא לַאֲתַר דְּנָן דִּיסַדְתָּא לְהוֹן׃

רשי

זכור כי עפר אנחנו׳ זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר ויודע שאנוש כחציר ימיו וגו׳: רוח עברה בו׳ אם עברה חולי של מיתה: משלה׳ מושלת: ברכו יי׳ כל מעשיו׳ אשר הם בכל מקומות שממשלתו שם: עוטה אור׳ ברקיע כשלמה: עושה מלאכיו רוחות׳ עושה את הרוחות שלוחיו: תהום כלבוש כסיתו׳ וזהו דוגמת האמור במקום אחר בשומי ענן לבושו וגו׳ תהום הוא הים: על הרים יעמדו׳ מי אוקיינוס גבוה מכל העולם עומד על ההרים וכן הוא אומר הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ אין שפיכה אלא מלמעלה למטה: מן גערתך ינוסון׳ כשאמרת יקוו המים ומאותו הקול יחפזון ונקוו אל מקום אשר יסדת להם:

נגול

כרחוק מזרח ממערב: עושי ו׳ כתי׳ יוד וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל: ברכו יי׳ ה׳ וסימ׳ נמס׳ בשפטים ריש סימן ח׳: קד״ נוטה הנושה ד׳ מל׳ וסימ׳ הנוטה כדוק שמים׳ ותשכח יי׳ עשך׳ הנני נוטה ידי על פלשתי׳׳ נוטה שמים כיריעה: עולם ועד ו׳ וסימ׳ יי׳ מלך עולם ועד׳ כסאך אלהים עולם ועד׳ ואני כזית רענן׳ חיים שאל ממך׳ כי זה אלהים אלהינו׳ יסד ארץ על מכוניה:

נבול׳ הזכיר כל ישובון לאות כי בתחלה היתה הארץ מכוסה במים ובחפץ השם דחק הרוח אל המים ונראתה היבשה אחר שנבראה האור שהיא עיקר כאשר פירשתי במעשה בראשית: המשלח׳ אחר שהזכיר הים וידוע כי האיד יעלה משם והוא סבת הגשם וכן כתוב הקורא למי הים ומימי המטר יהיו המעיינים ויהם הנחלים: ישקו׳ המעיינים והנחלים והזכיר פראים דרך ינהל במדבר קדם ותחסר מלת בהם: ישברו פראים צמאם עליהם׳ בעבור המעיינים: ישכן׳ כל עוף כי מקום ציה אין חי בו: עפאים׳ יש אומרים סעיפים והנכון בעיני כמו עלים ועפיה שפיר: יתנו קול׳ כמו כינון: משקה׳ הגשם שימטירו העבים מפרי מעשיך׳ גם האילנים: מצמיח׳ ועשב׳ המוכן לעשות ממנו לחם וטעם לעבודת האדם כי כאשר ם תעבד האדמה תוציא צמח נכבד: ויין׳ הזכיר הלחם והיין כי שניהם חיי האדם ובעבור שהזכיר מעשה היין הזכיר מעשה השמן: להצהיל׳ לתקן להאיר: ישבעו׳ לאשר האל דבר הגשם משקה הרים׳ ישבעו עצי יי׳ הם הנותנים פרי ישבעו פעם אחרת אחי לבנון שהם גדולים: אשר׳ הזכיר כי העצים הגבוהים כמו נוה לעופות: הרים׳ כמו שהם הרים מה ליעלים והסלעים כמו מחסה: עשה׳ מפרשים רבים אמרו כי השם עשה הירח בעבור קביעות מועדי השם ואין זה מטעם המזמור רק יספר מעשה בראשית והזכיר השמש והירח ולא הכוכבים כי אלה שניהם הם המושלים וטע׳ להזכירם במקום הזה כי הם סבת הגשמים כפי תנועתם ומבט המשרתים עליהם וכפי תולדת המזלות שיהיו בהם ופי׳ עשה ירח למועדים כי אחר התחברו עם השמש מועדים ידועים בסוף כל חדש יתחדש הירח ולא כן הככבים וכפי תוספת אורו וחסרונו יתחדשו דברי׳ במתכות ובצמחים ובחיים וכפי נטות השמש בצפון או בדרו׳ יתחדשו שנויים בכל מקומות הייסוב׳ יש אומרים כי השם לבדו ידע מבוא השמש וזה איננו נכון כי ידוע הוא מבואו בראיות גמורות רק ספר יש ללבנה שנויים רבים באור׳ ותנועותיה ולדרך אחד לשמש לזריחה ולשקוע ועת שקיעתה או הוא חשך וזה הוא תשת חשך׳ ויו חייתו נוסף: הכפירים׳

ישקו ג׳ וסימ׳ כי מן הבאר ההיא׳ ולא ישקו אותם כוס תנחומים׳ ישקו כל חיתו שדי׳ אנ״ך: ישמח ז׳ וסימ׳ ויין ישמח לבב אנוש׳ בן חכם ישמח אב ובן כסיל׳ וחברו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם׳ ויין ישמח חיים׳ מאור עינים ישמח לב׳ שמן וקטרת ישמח לב׳ איש אהב חכמה ישמח: ולבקש ד׳ וסימ׳ ויקם אדם לרדפך׳

גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ׃ הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן׃ יַשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם׃ עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל׃ מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ׃ מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ׃ וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד׃ יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְהוָה אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע׃ אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ׃ הָרִים הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים׃ עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ׃ תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר׃ הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל אָכְלָם׃ תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן׃ יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי־עָרֶב׃ מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ׃ זֶה הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת׃ שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן זֶה־יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־בּוֹ׃ כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב׃ תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן׃ תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה׃ יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃

תְּחוּם שַׁוִּיתָא לְגַלְלֵי יַמָּא דִּי לָא יֶעְבְּרוּן דִּי לָא יְתוּבוּן לְמֶחְפֵּי אַרְעָא׃ דִּי מְשַׁלַּח מַעֲנֵי בְּנַהֲרוֹתָא בֵּינֵי טוּרַיָּא מְהַלְּכִין׃ מַשְׁקִין כָּל חֵיוַת בָּרָא יִתְבְּרוּן עֲרוֹדַיָּא צַחוּתְהוֹן׃ עֲלַוֵּיהוֹן צִפֲּרֵי שְׁמַיָּא יִשְׁרוּן מִבֵּינֵי זַאזַיָּא יִתְּנוּן קָל זְמָר׃ דְּמַשְׁקֵי טוּרַיָּא מִן בֵּירַת גִּנְזֵי עִלַּאי דִּי לֵיהּ מִן עוֹבָדָיךְ תִּשְׂבַּע אַרְעָא׃ דִּמְרַבֵּי עִסְבָּא לִבְעִירֵי וְיַרְקֵי לְפוּלְחָנָא דְּבַר נָשָׁא לְמַפַּק לַחְמָא מִן אַרְעָא׃ וְחַמְרָא דִּמְחַדֵּי לִבָּא דְּבַר נָשָׁא לְאַנְהָרָא אַפַּיָּא מִן מִשְׁחָא וְלַחְמָא לִבָּא דְּבַר נָשָׁא יִסְעַד׃ שָׂבְעִין אִילָנַיָּא דִּי בְרָא יְיָ אַרְזֵי לִבְנָן דִּי נְצִיב׃ דִּי תַמָּן צִפְּרַיָּא עָבְדִין שַׁרְכְּפֵי וְתָא בְּרָאתֵי בֵּית מְדוֹרָהּ׃ טוּרַיָּא רָמַיָּא לְיַעֲלֵי כֵּיפֵי רוֹחְצָן לְטַפְזַיָּא׃ עֲבַד סִיהֲרָא לְמִמְנֵי בֵיהּ זִמְנַיָּא שִׁמְשָׁא יָדַע עִדָּן טְמוּעֵיהּ׃ תְּשַׁוֵּי חֲשׁוֹךְ וַהֲוֵי לֵילְיָא בֵיהּ רָחֲשָׁן כָּל חֵיוַת חוּרְשָׁא׃ בְּנֵי אַרְיָוָן אָכְלִין לְמִשְׁכַּח מְזוֹנָא וּלְמִבְעֵי מִן אֱלָהָא מֵיכַלְהוֹן׃ תִּדְנַח שִׁמְשָׁא מִתְכַּנְשִׁין וּלְבֵירַת מְדוֹרְהוֹן רָבְעִין׃ יִפּוֹק בַּר נָשָׁא לְעוֹבָדֵיהּ וּלְפוּלְחָנֵיהּ עַד עֲרוּבֵי רַמְשָׁא׃ מַה סַגִּיעִין הִנּוּן עוֹבָדָךְ יְיָ כּוּלְּהוֹן בְּחָכְמְתָא עֲבַדְתָּא מַלְיָא אַרְעָא קִנְיָנָךְ׃ דְּנָן יַמָּא רַבָּא וּפְתֵי תְחוּמִין תַּמָּן רִיחֲשָׁא וְלֵירַת מִנְיָן חֵיוָתָא זְעִירָתָא עִם רַבְרְבָתָא׃ תַּמָּן אִלְפַיָּא אָזְלִין לִוְיָתָן דֵּין בָּרֵיתָא לְמִגְחַךְ בֵּיהּ לְצַדִּיקַיָּא בִּסְעוּדַת בֵּית מְדוֹרֵיהּ׃ כּוּלְּהוֹן עֲלָךְ סְבִירִין לְמִתַּן מְזוֹנְהוֹן בְּזִמְנֵיהּ׃ תִּתֵּן לְהוֹן וְכָנְשִׁין תִּפְתַּח אִידָךְ וְשָׂבְעִין טָבָא׃ תְּסַלֵּק שְׁכִנְתָּךְ מִתְבַּהֲלִין תִּכְנוֹשׁ רוּחֲהוֹן וּמִתְנַגְּדִין וּלְוַת עַפְרְהוֹן תָּיְבִין׃ תְּשַׁלַּח רוּחַ קוּדְשָׁךְ וּמִתְבָּרְיָן וּתְחַדֵּת אַפֵּי אַרְעָא׃ יְהֵי אִיקַר יְיָ לְעָלַם יֶחְדֵּי יְיָ בְּעוֹבָדוֹי׃ דמסתכל

רשי

נבול שמת להם׳ החול אשר סביב שפתו: עליה׳ עוף השמים ישכון׳ על המעינו׳: מבין עפאי׳ ענפי אילנות וכן עפיה שפיר: מצמיח חציר וגו׳ ויין אשר ישמח לבב אנוש גם אותו יוציא מן הארץ: ושמן׳ להצהיל בו פנים׳ ולחם אשר לבב אנוש יסעד: עצי יי׳ בגן עדן: צפרים יקננו׳ ישראל ישכנו שם יקננו לשון קן צפור: הרים הגבוהים׳ ברא ליעלים: מחסה׳ כל ל לשון מחסה לשון צל ומתבוא שאדם מתכסה שם מן הזרם ומן המטר אבריאמ״נט בלע״ז: למועדים׳ למנות בו זמנים ורגלים: שמש ידע מבואו׳ אבל ירח לא ידע מבואו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה: תשת חשך ויהי לילה׳ בכל יום אתה מחשיך ומעריב את השמש והווה לילה ובו תרמוש כל חייתו יער: תזרח השמש יאספון׳ במסתרים ונחבאים שם מפני אדם ואז כל אדם יצא לפעלו: קנייניך׳ קניין שלך כמו קונה שמים וארץ הכל קנוי לך: רחב ידים׳ רחב מקום לר״יים בלע״ז: לשחק בו׳ שלש שעות ביום כך אמרו רבותינו במסכת ע״ז וכך מפורש בספר איוב התשחק בו כצפור: תוסף רוחם׳ לשון כליון כמו ספו תמו: תשלח רוחך׳ בתחיית המתים: ינע

ולבקש מאל אכלם׳ והלכו ישבי אחת׳ ולבקש מלפניו על עמה: ואין מספר ד׳ וסימ׳ נמסר בריש יואל ולקמן סימן קה״: יהלכון ג׳ בקרי׳ וסימ׳ אשרי העם יודעי תרועה׳ המשלח מעינים׳ שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת: ישברון ל׳: תשלח ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וברוב גאונך תהרס קמיך׳ שלח תשלח את האם ואת הבנים׳ ויאמר הזאל מדוע אדני בוכה׳ תשלח קציריה עד ים׳ תשלח רוחך יבראון׳ וחד ותשלח פארות: אדמה י״א בקריא׳ וסימ׳ נמסר בספר יואל סימן ב׳:

הזכיר הנבור כבהמה: תזרח׳ יאספון׳ אחר התפרדם ויכונו: יצא אדם׳ להפך כי בלילה הוא ישן: מה רבו׳ כמשמעו רבים או מגזרת על כל רב ביתו וכולם לאות על חכמתך וטעם מלאה הארץ קנייניך כי אין בארץ מקום רק זה׳ אחר שהזכיר הנבראי׳ בארץ הזכיר הנבראי׳ בים וטעם זה הנה הוא ידוע ונראה גדול בארץ: ורחב ידים׳ מקומו רחב: שם׳ כי בעלי האניות יספרו לנו על חיות גדולות שראו בתוך הים: לויתן׳ שם לכל דג גדול כמותו או הוא שם לכל מין ידוע וכו סב אל הים כי כל הדגי׳ מאכל לו והוא איננו מאכל: כלם׳ סב אל חיות הארץ גם הים בעבור שהזכיר כי הלויתן משחק בו כי מאכלו מוכן אמר כי כולם ישברו אל השם או כל אחד בעבור שהוא צריך או שהוא מנהגו: תתן׳ תפתח ידך׳ לבדך: תסתיר׳ הטעם כאשר לא תפתח ידך כאילו סכחתם או איך רואה אותם אז יבהלון: תוסף׳ כמו תאמר כדלך רוחו ונשמתו אליו יאסף: ואל עפרם ישובון׳ כי העצמות הם בחיות הארץ וכם: תשלח׳ אנשי המחקר אומרים כי כל חי אחר מותו יקום וחכמי התושיה אומרים כי הכללים שמורים והפרטים אובדים וטעם יבראון אחרים והמבין בו יבין דרך האמת: יהי כבוד יי׳ הם הנבראים כי בדברו נעשו׳ וטעם ישמח על עמידת הכללים:

המביט

המובים׳ הטעם כי הוא תולה ארץ והוא נושאה בכחו והזכיר כי לא תמוט לעולם ואילו היה רוצה היתה רועדת וההרים שרופים ויש אומרים כי טעם ותרעד כל יוסדי הארץ: אשירה׳ חייב אני להודות לשם העושה כל אלה הגבורות בעודי חי: יערב׳ ייטב: אנכי אשמח ביי׳ כנגד ישמח יי׳ במעשיו והטעם כי תעמוד נשמתו ותהיה כמו הכלל: יתמו׳ תפלת הנביא בעבור שלא יודו השם אלא יבינו פעולותיו או הזכיר זה בעבור שאמר אנכי אשמח ביי׳ ולא כן החטאים כי יתמו ויאבדו: עוד אינם׳ הטעם כפול: ברכי נפשי את יי׳׳ על אבוד הרשעים ואחם לאמר למשכילים הללויה: הודו ליי׳ קראו בשמו׳ דבר דוד לישראל בכשאם הארון כי כן כתו׳ והעד כי עם ישראל ידבר

קֿה דרשו יי׳ גׄ וסימ׳ דרשו יי׳ בהמצאו׳ דרשו יי׳ ועזו׳ וחברו דה״ה: בקשו זׄ וסימ׳ נמסר בצפניה ריש סימן בׄ: לישחק דׄ כנוי ליצחק וסימ׳ גם זרע יעקב ורוד עבדי אמאס׳ ונשמו במות ישחק׳ ולא תטיף על בית ישחק׳ ושבועתו לישחק דסיפרא: לאמר טׄ רֿף בקריא׳ וסימ׳ לאמר לאסורים צאו׳ לאמר

הַמַּבִּיט לָאָרֶץ וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ׃ אָשִׁירָה לַיהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיהוָה׃ יִתַּמּוּ חַטָּאִים מִן־הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה הַלְלוּ־יָהּ׃

א הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִּשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו׃ שִׁירוּ־לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו׃ הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְהוָה׃ דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃ ה זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיו׃ זֶרַע אַבְרָהָם עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃ הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃ זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר׃ אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק׃ י וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶת־אֶרֶץ־כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם׃ בִּהְיוֹתָם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃ וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי מִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר׃ לֹא־הִנִּיחַ אָדָם לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים׃ טו אַל־תִּגְּעוּ בִמְשִׁיחָי וְלִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ׃ וַיִּקְרָא רָעָב עַל־הָאָרֶץ כָּל־מַטֵּה־לֶחֶם שָׁבָר׃ שָׁלַח לִפְנֵיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף׃ עִנּוּ בַכֶּבֶל רַגְלָיו בַּרְזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ׃ עַד־עֵת בֹּא־דְבָרוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרָפָתְהוּ׃ כ שָׁלַח מֶלֶךְ וַיַּתִּירֵהוּ מֹשֵׁל עַמִּים וַיְפַתְּחֵהוּ׃ שָׂמוֹ אָדוֹן לְבֵיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־קִנְיָנוֹ׃ לֶאְסֹר שָׂרָיו בְּנַפְשׁוֹ וּזְקֵנָיו יְחַכֵּם׃

(Masorah margin: לׄ נע בהרים · יׄ · נׄ · יׄ · נׄ קד מל׳ · נׄ · נׄ קד חס׳ · לׄ · טׄ לן · לׄ · לׄ יח׳ וממלכה׳ סימן · בׄ · בׄ · לׄ · בׄ כסיפ׳ כנגה פסוק · רגלו קׄ · לׄ חס׳ ככתו׳ וכסמוכ׳ · לׄ סימן · לׄ · לׄ)

דְּמִסְתַּכַּל לְאַרְעָא וּמִתְרַגְּפָא מִקֳּרֵב בְּטוּרַיָּא וּמַסְקִין תְּנָנָא׃ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּחַיַּי אֲזַמֵּר לֵאלָהִי בְּעוֹד אִיתַי׃ יִבְסַם קֳדָמוֹי שׁוּתִי אֲנָא אֶחְדֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ׃ יִשְׁתֵּיצוּן חַטָּאָיָא מִן אַרְעָא וְרַשִׁיעַיָּא תוּב לֵיתֵיהוֹן בָּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ הַלְלוּיָהּ׃ קה שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ קְרוֹן בִּשְׁמֵיהּ הוֹדְעוּן בְּעַמְמַיָּא עוֹבָדוֹי׃ שַׁבַּחוּ קֳדָמוֹי זַמַּרוּ קֳדָמוֹי מַלִּילוּ בְּכָל פְּרִישְׁוָתֵיהּ׃ שַׁבַּחוּ בְּשׁוּם קוּדְשֵׁיהּ יֶחְדֵי לִבְּהוֹן דְּתָבְעֵי אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ׃ תְּבַעוּ אוּלְפָנָא דַיְיָ וְאוֹרַיְתֵיהּ אַקְבִּילוּ אַפּוֹי תְּדִירָא׃ אִדְכַּרוּ פְּרִישְׁוָתֵיהּ דִּי עֲבַד תִּמְהוֹי וְדִינֵי פּוּמֵיהּ׃ זַרְעָא דְאַבְרָהָם עַבְדֵּיהּ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירוֹי׃ הוּא יְיָ אֱלָהָנָא בְּכָל אַרְעָא מִתִיחִין דִּינוֹי׃ דְּכִיר לַעֲלַם קְיָמֵיהּ פִּתְגָּם פַּקֵּד לְאַלְפֵי דָרִין׃ דִּי גְזַר עִם אַבְרָהָם וְקִיָּמֵיהּ לְיִצְחָק׃ וְקַיְמֵנָהּ לְיַעֲקֹב לִגְזֵירָא לְיִשְׂרָאֵל קְיָם עֲלָם׃ לְמֵימַר לָךְ אֶתֵּן יַת אַרְעָא דִכְנַעַן עֲדַב אַחֲסַנְתְּכוֹן׃ כַּד הֲוֵיתוּן עַם דְּמִנְיָן כִּזְעֵירִין וְיָתְבִין בָּהּ׃ וְהַלִּיכוּ מִן עַמָּא לְעַמָּא מִמַּלְכוּתָא לְעַמָּא אָחוֹרָן׃ לָא שְׁבַק אֱנָשׁ לְטָלוּמְהוֹן וְאוֹכַח בְּגִינְהוֹן מַלְכַיָּא׃ לָא תִקְרְבוּן בִּמְשִׁיחַי וּבִנְבִיאַי לָא תַבְאִישׁוּן׃ וְאַכְלֵי כַּפְנָא עַל אַרְעָא כָּל סָעִיד לַחְמָא תְּבַר׃ שַׁדַּר קֳדָמֵיהוֹן גְּבַר חַכִּים לְעַבְדָּא אִזְדַּבַּן יוֹסֵף׃ עַנִּיאוּ בְּשׁוֹשַׁלְתָּא רִגְלוֹי שֵׁיר דְּפַרְזְלָא עַלַּת בְּנַפְשֵׁיהּ׃ עַד עִדָּן דַּאֲתָא פִּתְגָּמֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ סַנֵּן יָתֵיהּ׃ שַׁדַּר מַלְכָּא וְשָׁרְיֵיהּ שׁוּלְטָן בְּעַמַּיָּא וּפְתַח לֵיהּ׃ שַׁוְיֵיהּ רִבּוֹן עַל בֵּיתֵיהּ וְשַׁלִּיט בְּכָל קִנְיָנֵיהּ׃ לְמֵיסַר רַבְרְבָנוֹי הֵיךְ בְּנַפְשֵׁיהּ וּמִן סָבוֹי אִתְחַכַּם׃ ואתא

רשי

יגע בהרי׳ ויעשנו׳ כמו שמפורש בסיני והר סיני עשן כולו: בעודי׳ כמו בעולמי חי: יתמו חטאים׳ חוטאים: עלילותיו׳ מעלליו: התהללו בשם קדשו׳ התפארו במעונו שם קדשו שים לכם פ פטרון כמוהו׳ התהללו פ פורוונטין ווש בלעז: דבר צוה לאלף דור׳ התורה אשר מה להודיעה בעולם לאחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבעה דורות ויש ל לפתור כפשוטו זכר לישראל את בריתו אשר צוה והבטיח לשמור להם לאלף דור כעניין שומר ה הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור: לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו׳׳ הוא הברית אשר כרת להם: ויתהלכו מגוי אל גוי׳ אברהם גר בארץ פלשתים ובמצרים ו ובארץ כנען וכן יצחק וכן יעקב כלם גלו מגרות לגרות: ויוכח עליהם מלכים׳ וינגע יי׳ את פרעה כי עכר עכר יי׳ בעד כל רחם לבית אבימלך: אל תגעו במשיחי׳ בגדולי כל משיחה לשון שררה וגדולה: ויקרא רעב׳ כדי להגלותם למצרי׳׳ מצאתי׳ שלח לפניהם איש ויפלחני א אלהים לפניכם ואתה איש יוסף וכו׳ וכו׳׳ ברזל באה נפשו אר״ה הוכא בר אידי שרתוע עשתה לו תחת זקנו שאם ירכין פניו ה השרתיע מכהו שרתוע פירוש שפוד׳ עד עת בא דברו של ה הב״ה לקיים גזירתו שיתגלגל הדבר וירדו ישראל למצרים: אמרת יי׳ צרפתהו׳ בחנתהו ליוסף שנתנסה וכבש את יצרו באשת אדוניו ועליה נתייסר ו ונצרף ביסורין לתתו אל בית ה הסוהר: שלח מלך ויתירהו׳ ה שלח פרעה מלך מצרים שלוחיו ויתירהו שלא מושל עמים הוא פרעה ויפתחהו: לאסור שריו בנפשו׳ לשון חבה הוא זה כמו ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד כשפתר החלום חבבוהו כלם׳ אר״ אידי שרו כתיב זה היה פוטיפר: ויפר

אבן עזרא

שאמר זרע אברהם׳ וטעם קראו בשמו ו להורו׳ דרך השם כמו אברה׳ ויקרא שם בשם יי׳ אל עולם: שירו׳ ב בפיכם׳ זמרו בכינור ׳ שיחו לאחרים: התהללו׳ הטעם כי אין לשון שנקרא השם הנכבד בו רק כנגד מעשיו חוץ מישראל על כן התהללו גם ישמח לב המבקשי׳ זה השם שלא ידעוהו: דרשו׳ יסרת אחר דרשו יי׳ ודרשו עזו כמו ויתן לשבי עזו והוא הארון והמפרש ועזו כמו ב בעוזו איננו נכון ו והטעם כמו לשכנו תדרשו: זכרו׳ בלב׳ נפלאותיו הם מעשה שמים וארץ מופתיו במצרים משפטי פיו בסיני: זרע׳ אתם זרע אברהם והזכיר אברהם כאילו הוא האב הראשון שהאל לקבל מצות השם גם הזכיר יעקב כי הוא אביכו לבדו ולא ישתתף עמנו אחר ככתו׳ האל אלהי ישראל אבינו: הוא׳ יש לנו להתהלל כי אלהינו הוא לעולם הוא עומד הוא שופט כל הארץ: זכר׳ אמר זכר כנגד זכרו ואת הברית היא ברית בין הבתרים וטעם זכר שלא תשכח: דבר צוה׳ כמו גזר כמו יי׳ לא צוה וטעם לאלף דור כי שם ישראל לא יכרת ועוד יירש ארץ כנען לעולם: אשר׳ הנה פי׳ אמר ליצחק והקימותי את השבועה: לאמר׳ לכל אחד׳ לך אתן׳ בדבור׳ ולזרעך במעשה: בהיותם׳ ידבר על האבות כי מספר ב בניהם היה מעט גרים ותושבים בארץ: ויתהלכו׳ כאברהם במצרי׳ ולארץ פלשתי׳ גם יצחק לפלשתים ויעקב למצרים: לא׳ וטעם ויוכיח בלבד

(Ibn Ezra margin notes: קה · לישחק ד׳ כנוי ליצחק · ארץ כנען לג כבו׳ לא כנון לא אריך ולא זעיר · שריו לפירושו׳ ואחד כנגד מלו ככת׳ שריו ק)

הן ישלח את אשתו׳ לאמר לך אתן את ארץ כנען׳ וחברו דה״ה׳ מתי יעבור החדש׳ אל הכהני׳׳ שובי נא איש מדרכו הרעה׳ לאמר לא כי ארץ מצרים׳ לאמר אלהים עזבו׳ לאמר לך אתן הוא חד מן כׄגׄ פסוקים דלית בהון לא אריך ולא זעיר וסי׳ בלשן ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמיסר בתריסר ותלת מלכין בארעא דכנענאה וביאורם נמסר בסדר נשא:

אבימלך גם נכון שהוכיח אחרים ולא הזכיר הכתו׳: אל׳ זאת היא התוכחה וקראם משיחי כמו נשיאי אולי כן היא אברהם נביא השב אשת האיש כי נביא הוא וברכת יצחק ליעקב בנבואה כברכת משה: ויקרא׳ כמו צוה הגזרות שנגזר הכל הם בקריאה: על הארץ׳ ארץ כנען: שלח לפניהם׳ לפני יעקב ובניו שהזכיר למעלה ולמד לעבד בעבור ויש אומרים כי פוטיפר עבד היה: ענו׳ לא הזכיר הפועלים וזה בהיותו בבית הסהר: נפשו׳ משל בעבור עצמו ותחסר ב׳ית בברזל באה נפשו: עד׳ דרך בחות בשירים עד עת בא דברו והטעם שבא דבר דברו כאשר פתר כמו כי יבא דברך׳ וטעם אמרת יי׳ צרפתהו שהשם שם בפיו פתרון האמת על כן יצא פתרונו צרוף בלי סיג והנה הה״א והוי״ו במלת צרפתהו שבה אל דבר יוסף׳ וי״מ כי עת בא דבר יוסף לפני השם אז אמרתו צרפתהו והיא הגזרה שנגזר: שלח׳ יסרת אחר טעם שלח נזר׳ מלך הוא מלך מצרים ויפתחהו מהכבל: שמו׳ וכן אמר ולאדון לכל ביתו והנה הזכיר אדון׳ כנגד לעבד נמכר יוסף: לאסור׳ אחר היותו אסור הגיע למעלה גדולה לאסור שרי פרעה בלא עצת פרעה כי אם בעצת נפשו: וזקניו׳ שזקני פרעה שבו כתלמידים לפניו׳ יחכם כמו ומעוף השמים יחכמנו ילמדם חכמה כעלמה מהם: ויבא

ויבא׳ ודבר יוסף היתה סבה שיבוא ישראל במצרים: ויפר׳ שב אל שלא מלאך והמלה מהבנין הכבד הנוסף׳ ויעצימהו יותר מצריו הם המצרים: הפך׳ להתנכל׳ כמו ויתנכלו אותו כי בקשו להאביד זכרם: שלח משה׳ שהוא העיקר שאהרן היה לו לפה כדרך ומשה ואהרן עמו: אותותיו׳ שב אל השם: שלח׳ אולי ישאל השואל אם לחשך מקרה איך יהיה שליח אולי יעיד זה השואל משכתו ויראה כן יהיה לדברי אשר יצא מפי אשר שלחתיו׳ ויחשך ארץ אם הכתוב למעלה: ולא מרו׳ שב אל משה ואהרן או אל אותותיו והזכיר מכת חשך כי בעבורה נתן פרעה רשות ללכת לעבוד השם ואחר כן שב להזכיר המכות והחל מהראשונה: הפך׳ לא הזכיר לדבר התנינים כי לא היתה מכה: שרץ׳ פועל יוצא כמו ישרצו המים כי מצאנו ארץ לשון זכר כמו נעתם ארץ: אמר ויבא׳ מעצמו והזכיר מכת ערוב לפני הכנים כי קשה היתה: נתן׳ ולא הזכיר הדבר והשחין כי לא בקש פרעה ממשה להסיר המכה ואש להבות כנגד ותהלך אש ארצה ותחסר אות בית אש בהלבות או יהיה אש סמוך פעם אש ופעם אש להבות כלדך חרבו׳ מורים אף תשיב צור חרבו: ויך׳ הזכיר הנכבד מכל פרי העץ שיוכל אדם לחיות בלא לחם אם יאכלם: אמרי׳ גזרה והזכיר ילק אולי הוא הקשה במיני הארבה: ויאכל׳ פרי אדמתם׳ פרי העץ אשר הותיר הברד: ויך׳ במצרים לבדם כי נמלטו בכורי ישראל: ראשית אונים׳ הבכים הנראים בתחלה: ויוציאם׳ הם היוצאים כי יסתפק לשומע על כן לא חשב לפרש ישראל והנה שב למלת ישראל גר בארץ חם׳ ויוציאם ואין בשבטיו כושל עני מוצרך כמו והמכשלה הזאת ויתכן היותו כמשמעו וטעם בשבטיו אע״פ שהם רבים: שמח׳ טעם פחדם שאמרו כולנו מתים: פרש׳ ישוב למלת כל בכור בעבור שהזכיר על האש להאיר לילה לאות כי למסך יומם: שאל׳ ישראל׳ ויבא השם שליו להם׳ ולחם שמים הוא המן: פתח׳ מים׳ ישרת פעם שנית כמו והנביאה עודד הנביא וכן הוא הלכו בציות לשון רבים מן ציה מי נהר: כי׳ הזכיר הטובות שעשה עם ישראל שהוציאם בכסף ובזהב וכלכלם במדבר עד שבאו אל הארץ וכל זה בעבור בריתו שאחל כאשר האל זכר לעולם בריתו והזכיר אברהם לבדו כי עמו היתה באמת: ויוציא׳ הטעם בעבור היות מצרים מתאבלים על בכוריהם: ויתן׳ כי השם קיים בריתו על עדת לאומים׳ ואמר ועמל לאומים בתים זיתים כרמים: בעבור׳ כי כן כתוב לאברהם על זרעו והייתי להם לאלהים ובעבור אלה הטובות שעשה השם עם אבותיכם הללו אתם הבנים: הללויה׳ מי ימלל׳ לא הזכיר שם המשורר והוא אומר למשכילים הללו את השם והודהו על כמה חסדים שעשה עם אבותינו: מי׳ הטעם הודו לשם אע״פ שאין יכולת באדם להלל גבורותיו ולהשמיע כל תהלתו רק קצתם: אשרי׳ הטעם כי שומרי משפט הם ממללים קצת גבורתו והזכיר גבורות השם בעבור גבורתו בים סוף וטעם להזכיר משפט בעבור עונות ישראל והשם שפטם כמעשיהם: זכרני׳ זה המשורר יתפלל אל השם אולי יראה עת הישועה כאשר תרצה עמך ותבא עת ישועתך: לראות

אתותיו ג׳ וסימ׳ ואת אתתיו ואת מעשיו׳ אשר שם במצרי׳ אתותיו׳ שמו בם דברי אתותיו׳ אוריתא אתתיו כתיב ושארא אתותיו: שלח חשך ב׳ פסו׳ מטעי׳ בטעם בסי׳ הד׳ חטף וחד געיא. וסימ׳ שלח מלך ויתירהו׳ שלח חשך׳ וסימ׳ בלשון תרגום שלוחי דמלכא זריזין שלוחי דחשוכא מתינין: ואין מספר ד׳ וסימ׳ כי גוי עלה על

ויבא ישראל מצרים ויעקב גר בארץ חם: ויפר את עמו מאד ויעצמהו מצריו: הפך לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו: שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו: שמו בם דברי אתותיו ומפתים בארץ חם: שלח חשך ויחשך ולא מרו את דבריו: הפך את מימיהם לדם וימת את דגתם: שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם: אמר ויבא ערב כנים בכל גבולם: נתן גשמיהם ברד אש להבות בארצם: ויך גפנם ותאנתם וישבר עץ גבולם: אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר: ויאכל כל עשב בארצם ויאכל פרי אדמתם: ויך כל בכור בארצם ראשית לכל אונם: ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל: שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם: פרש ענן למסך ואש להאיר לילה: שאל ויבא שלו ולחם שמים ישביעם: פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר: כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו: ויוצא עמו בששון ברנה את בחיריו: ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו: בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללו יה:

קו הללו יה הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: מי ימלל גבורות יהוה ישמיע כל תהלתו: אשרי שמרי משפט עשה צדקה בכל עת: זכרני יהוה ברצון עמך פקדני בישועתך:

ואתא ישראל למצרים ויעקב דר בארעא דחם: ואפיש ית עמיה לחדא ואתקפיה מן מעיקוי: אתהפיך לבהון למסני עמיה לחשבא בישן על עבדוי: שלח משה עבדיה אהרן דאתרעי ביה: שוו בהון פתגמי אתותהי ותמהוי בארעא דחם: שדר חשוכא וחשכנון ולא סריבו על פתגמיה: הפך לארמא מימיהון וקטל כל נוניהון: רחיש ארעתהון עורדעניא בקטוני מלכיהון: אמר ואיתי ערבובין קלמתא בכל תחומיהון: יהב מטרהון ברדא אשא מצלהבא בארעהון: ומחא נופניהון ותיניהון ותבר אילני תחומהון: אמר ואיתי גובאי ורשונא לית מנין: ונמר כל עסבא בארעהון ואכל פרי ארעהון: ומחא כל בוכרא במצרים שרוי לכל תוקפיהון: ואפקנון בסימא ובדהבא ולא אתרנו עם מצראי למתקלא: חדון מצראי במפקהון ארום נפל דחלהון עליהון: פרסיה לעננא היך וילתא ואשתא לאנהרא בליליא: שאילו בסרא ואיתי פסיונין ולחמא דשמיא ישביענון: פתח טינרא ודאיבו מיא הליכו בצחוותא היך נהרא: ארום דכר ית ממלל קודשיה די עם אברהם עבדיה: ואפיק עמיה בחדוה בתושבחתא ית בחירוי: ויהב להון ארעת עממין ולעורת אומיא ירתון: מן בגלל דיטרון קימוי ואורייתיה ינטרון הללויה:

קו הללויה אודו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה: מן ייכול למללא גבורתא דיי ירשי לאשמעא לכולהון תושבחתיה: טוביהון דנטרי דינא עבדי צדקתא בכל עדן: דכר יתי יי ברעוא טבא עם עמך אדכר לי בפורקנך: למחמי

רשי

ויפר׳ הקב״ה את עמו הפרה והרבה אותם: ולא מרו את דברו׳ המכות שצוה עליהם באו במכותו ולא שינו את דברו: שרץ ארצם צפרדעים׳ א״ר יוחנן בכל מקום שהיו רוחצים מים היו רוחצים צפרדעים: שאל ויבא שליו׳ שאל ישראל בשר ויבא לו הקב״ה שלוים: הלכו בציות נהר׳ הלכו נהרות מן המים בארץ ציה: כי זכר׳ הקב״ה את דבר קדשו אשר עם אברהם עבדו שהבטיחו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ודור רביעי ישובו הנה: ברצון עמך׳ בהרצותך לעמך: ומרו

ארצי׳ באלף ומאתים רכב דדה׳ זה הים גדול ורחב׳ אמר ויבא ארבה: שמח ג׳ וסימ׳ תנ׳ דוד המלך שמח שמחה׳ לכן שמח לבי ויגל כבדי׳ שמח מצרי׳ בצאתם: ויוצא ד׳ וחס׳ יוד וסימ׳ ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם׳ ויוצא את בן המלך דמלכי׳ ויוצא נוזלי׳ מסלע׳ ויוצא עמו בששון׳ וסימ׳ בלשון ארמי נסב ברא דמלכ׳ אבנא בחדוא: קו גבורו׳ ב׳ מל׳ וסימ׳ דבר גבורות וחין ערכו׳ מי ימלל גבורו׳ יי׳ ישמיע כל תהלתו: פקדני ל׳

כראות בטובת בחיריך׳ כאשר יראו הם : חטאנו׳ והנה תחלת תשובת זה המזמור שהוא מודה חטאתו וחטאת עמו על כן חטאנו עם אבותינו כדרך והתודו את עונם והרשענו כנגד פשעינו ופעול העוינו חסר דרכינו או כפשנו והרשענו כן אולי הוא פועל עומד : אבותינו׳ לא השכילו כפלאותיך׳ האותות והמופתים שעשית במצרים׳ רוב חסדיך עם ישראל במכת ערוב ודבר וברד והחשך ומכת בכורים : וימרו על ים׳ שאמרו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים או מאנו לעבור הים : ויושיעם׳ כי שמו נקרא עליהם אלהי העברים : ויגער׳ דימה רוח קדים לגערה : בתהומות׳ מקומות שפלים׳ כמדבר אשר אין שם מים כי היו להם חומה : ויושיעם׳ שונא׳ הוא פרעה׳ ויכסו׳ צריהם׳ פרעה וחילו וכן כתוב ונער פרעה וחילו : ויאמינו׳ ויאמינו ביי׳ : ישירו׳ אז ישיר משה : מהרו׳ טעם לא חכו כי עצת השם היתה טובה להם שלא יאכלו בשר תאות : ויתאוו׳ ויכסו אל׳ בעבור היותם בארץ שממה מאין יבוא הבשר : ויתן׳ רזון׳ מות המתאוים : ויקנאו׳ זה שאמרו למשה כי תשתרר עלינו׳ לאהרן בעבור הלוים בקר ויודע את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו על כן קראו קדוש יי׳ : תפתח׳ על דרך זמן עומד׳ עדת אבירם הם ונשיהם וטפם והאדם אשר לקרח ותבער קרח ועדתו׳ והקשה מכל שה יעשו׳ טעם בחורב במקום ששמעו קול השם : וימירו׳ כבודם׳ כימוי לכבוד השם כדרך כי נאץ נאצת והכימוי כנגד דוד ה המלך דרך מוסר ולא אמר לו כי נאץ נאצת השם ילעגו למו׳ וטעם אוכל עשב דרך בזיון וקלון : שכחו׳ מושיעם׳ בים סוף כי הזמן היה קרוב לצאתם מ ממצרי׳ על כן נפלאות בארץ חם : ויאמר׳ זה הוא הרף ממני : וימאסו׳ בנוסעם מחור׳ ובאמ׳ להם עלה רש והם לא האמינו : וירגנו׳ כמעשה כנען : וישא׳ שבועה כדרך בני אדם שישא ידו אל השמים ולהפיל אם היו כמוהם מורדים ככתוב בברית השני שכרת משה עם הבני׳ : ויצמדו׳ מגזרת צמיד בעבור הנשים : זבחי מתים׳ לזבחי אלהיהם : ויכעיסו׳ ותפרץ׳ שמת חצי שבט שמעון והעד ב במספרו ונשיאו כי הנשים במקום אחר באו : ויעמד׳ ויפלל׳ עשה דין כמו עון פלילי : ותחשב׳ טעם לצדקה והיתה לו ונזרעו אחריו ברית כהנת עולם : ויקציפו׳ מי מריבת קדש׳ וירע למשה כאשר אמר גם בי התאנף : כי המרו את רוחו׳ שב אל השם כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו׳ וטעם ויבטא על השם מגזר על משה שלא יכנס לארץ ושגגה היתה ממשה בעבור כעסו כאשר פירשתי במקומו ויתכן היות רוחו רוח משה והוא בטא שאמר לישראל מורים נשכח לדבר והנה והיה לאוי שלא יצא הדבר מפיו עד שימלים מצות השם :

רש״י

וימרו על ים׳ היו מקטני אמנה אמרו כשם שאנו עולין מכאן מצד זה אף המצריים עולים מצד אחר ויבואו אחרינו על שרמז הקב״ה לים והקיאם ליבשה או ויראו ישר׳ את מצרים מת לפיכך ויאמינו ביי׳ אבל מתחילה לא האמינו מצאתי ויוליכם בתהומות כמדבר ים סוף היה כמדבר דכתי׳ סגר עליהם המדבר וגו׳ דרך שלשת ימים וגו׳ : לא חכו לעצתו׳ לא קוו לו : ויתאוו תאוה׳ מי יאכילנו בשר : וישלח רזון בנפשם׳ ואף יי׳ חרה בעם : ויקנאו למשה׳ במדבר הכעיסוהו כמו קנאוני בלא אל מנ׳ תפתח ארץ וגו׳ כראה שחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אביהם תלה ה הקלקלה בדתן ואבירם : ותבער אש׳ ותאכל את מקריבי הקטורת : אוכל עשב׳ אין לך מתועב ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב שהוא מוציא פרש רבה והוא מלוכלך בה׳ ס״א דירו : וימאסו בארץ חמדה׳ בשילוח מרגלים והוציאו דבה על הארץ : וישא ידו׳ בשבועה : ולהפיל זרעם בגוים׳ מאותה שעה נגזר עליהם חורבן הבית שהרי ליל תשעה באב בכו ואמר הקב״ה הם בכו בכייה של חנם ואני אקבע להם בכייה לדורות : כי המרו׳ משה ואהרן : את רוחו׳ כשמעו נא המורים : ויבטא בשפתיו׳ שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו׳ :

לא

מסרה

הלוים דד״ה׳ מהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו : תפתח ארץ ב׳ וסימ׳ תפתח ארץ ויפרו ישע׳ תפתח ארץ ותבלע דתן : כבודם חד מן י״ח מלין בקריאה תקון סופרים וסימ׳ ואברהם עודנו עומד לפני יי׳׳ ואל אראה ברעתי׳ ויאכל חצי בשרו׳ בעון אשר ידעתי כי מקללים להם בניו׳ אולי יראה בעניי׳ איש לאהליו ישראל׳ והנם שולחים את הזמור אל אפם׳ אלהי קדשי ולא נמות׳ ואתרתם הנה מתלאה והפחתם אותו׳ כי הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו׳ ועמי המיר כבודו׳ ואהיה עלי למשא׳ כבודם בקלון אמיר׳ וירשיעו את איוב׳ ותשוח עלי נפשי׳ וימירו את כבודם בתבנית שור :

בטובת בחירך ל׳ דסמיכי׳ גויך ל׳ לגוים ל׳ והגוייהם ל׳ העוינו הרשענו ל׳ דסמי׳ : ויושיעם ד׳ ג׳ סל וא׳ חס׳ וסימ׳ ויושיעם ביד ירבעם בן יואש׳ את עתניאל בן קנז׳ ויושיעם למען שמו׳ ויושיעם מיד שונא׳ דעתניאל חס׳ : מהרו ג׳ וסים׳ בלשון ארמי אנשון לוויא בניהון׳ וביאורם מהרו בניך מהרסיך׳ ולא מהרו

ה לִרְאוֹת׀ בְּטוֹבַ֬ת בְּחִירֶ֗יךָ לִ֭שְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַ֣ת גּוֹיֶ֑ךָ לְ֝הִתְהַלֵּ֗ל עִם־נַחֲלָתֶֽךָ׃ חָטָ֣אנוּ עִם־אֲבוֹתֵ֑ינוּ הֶעֱוִ֥ינוּ הִרְשָֽׁעְנוּ׃ אֲבוֹתֵ֬ינוּ בְמִצְרַ֨יִם׀ לֹא־הִשְׂכִּ֡ילוּ נִפְלְאוֹתֶ֗יךָ לֹ֣א זָ֭כְרוּ אֶת־רֹ֣ב חֲסָדֶ֑יךָ וַיַּמְר֖וּ עַל־יָ֣ם בְּיַם־סֽוּף׃ וַ֭יּוֹשִׁיעֵם לְמַ֣עַן שְׁמ֑וֹ לְ֝הוֹדִ֗יעַ אֶת־גְּבוּרָתֽוֹ׃ וַיִּגְעַ֣ר בְּיַם־ס֭וּף וַיֶּחֱרָ֑ב וַיּוֹלִיכֵ֥ם בַּ֝תְּהֹמ֗וֹת כַּמִּדְבָּֽר׃ י וַ֭יּוֹשִׁיעֵם מִיַּ֣ד שׂוֹנֵ֑א וַ֝יִּגְאָלֵ֗ם מִיַּ֥ד אוֹיֵֽב׃ וַיְכַסּוּ־מַ֥יִם צָרֵיהֶ֑ם אֶחָ֥ד מֵ֝הֶ֗ם לֹ֣א נוֹתָֽר׃ וַיַּאֲמִ֥ינוּ בִדְבָרָ֑יו יָ֝שִׁ֗ירוּ תְּהִלָּתֽוֹ׃ מִ֭הֲרוּ שָׁכְח֣וּ מַעֲשָׂ֑יו לֹֽא־חִ֝כּ֗וּ לַעֲצָתֽוֹ׃ וַיִּתְאַוּ֣וּ תַ֭אֲוָה בַּמִּדְבָּ֑ר וַיְנַסּוּ־אֵ֝֗ל בִּישִׁימֽוֹן׃ טו וַיִּתֵּ֣ן לָ֭הֶם שֶׁאֱלָתָ֑ם וַיְשַׁלַּ֖ח רָז֣וֹן בְּנַפְשָֽׁם׃ וַיְקַנְא֣וּ לְ֭מֹשֶׁה בַּֽמַּחֲנֶ֑ה לְ֝אַהֲרֹ֗ן קְד֣וֹשׁ יְהוָֽה׃ תִּפְתַּח־אֶ֭רֶץ וַתִּבְלַ֣ע דָּתָ֑ן וַ֝תְּכַ֗ס עַל־עֲדַ֥ת אֲבִירָֽם׃ וַתִּבְעַר־אֵ֥שׁ בַּעֲדָתָ֑ם לֶ֝הָבָ֗ה תְּלַהֵ֥ט רְשָׁעִֽים׃ יַעֲשׂוּ־עֵ֥גֶל בְּחֹרֵ֑ב וַ֝יִּשְׁתַּחֲו֗וּ לְמַסֵּכָֽה׃ כ וַיָּמִ֥ירוּ אֶת־כְּבוֹדָ֑ם בְּתַבְנִ֥ית שׁ֝֗וֹר אֹכֵ֥ל עֵֽשֶׂב׃ שָׁ֭כְחוּ אֵ֣ל מוֹשִׁיעָ֑ם עֹשֶׂ֖ה גְדֹל֣וֹת בְּמִצְרָֽיִם׃ נִ֭פְלָאוֹת בְּאֶ֣רֶץ חָ֑ם נ֝וֹרָא֗וֹת עַל־יַם־סֽוּף׃ וַיֹּ֗אמֶר לְֽהַשְׁמִ֫ידָ֥ם לוּלֵ֡י מֹשֶׁ֬ה בְחִיר֗וֹ עָמַ֣ד בַּפֶּ֣רֶץ לְפָנָ֑יו לְהָשִׁ֥יב חֲ֝מָת֗וֹ מֵֽהַשְׁחִֽית׃ וַֽיִּמְאֲסוּ בְּאֶ֣רֶץ חֶמְדָּ֑ה לֹא־הֶ֝אֱמִ֗ינוּ לִדְבָרֽוֹ׃ כה וַיֵּרָגְנ֥וּ בְאָהֳלֵיהֶ֑ם לֹ֥א שָׁ֝מְע֗וּ בְּק֣וֹל יְהוָֽה׃ וַיִּשָּׂ֣א יָד֣וֹ לָהֶ֑ם לְהַפִּ֥יל א֝וֹתָ֗ם בַּמִּדְבָּֽר׃ וּלְהַפִּ֣יל זַ֭רְעָם בַּגּוֹיִ֑ם וּ֝לְזָרוֹתָ֗ם בָּאֲרָצֽוֹת׃ וַ֭יִּצָּמְדוּ לְבַ֣עַל פְּע֑וֹר וַ֝יֹּאכְל֗וּ זִבְחֵ֥י מֵתִֽים׃ וַ֭יַּכְעִיסוּ בְּמַֽעַלְלֵיהֶ֑ם וַתִּפְרָץ־בָּ֝֗ם מַגֵּפָֽה׃ ל וַיַּעֲמֹ֣ד פִּ֭ינְחָס וַיְפַלֵּ֑ל וַ֝תֵּעָצַ֗ר הַמַּגֵּפָֽה׃ וַתֵּ֣חָשֶׁב ל֭וֹ לִצְדָקָ֑ה לְדֹ֥ר וָ֝דֹ֗ר עַד־עוֹלָֽם׃ וַ֭יַּקְצִיפוּ עַל־מֵ֣י מְרִיבָ֑ה וַיֵּ֥רַע לְ֝מֹשֶׁ֗ה בַּעֲבוּרָֽם׃ כִּֽי־הִמְר֥וּ אֶת־רוּח֑וֹ וַ֝יְבַטֵּ֗א בִּשְׂפָתָֽיו׃

לְמֶחֱמֵי בְטוּבַת בְּחִירָיךְ לְמֶחְדֵי בְחֶדְוַת עַמָּךְ לְאִשְׁתַּבָּחָא עִם אַחְסַנְתָּךְ׃ חַבְנָא עִם אֲבָהָתָנָא אַעֲוֵינָא אַרְשַׁעְנָא׃ אֲבָהָתָנָא בְמִצְרַיִם לָא אַשְׂכִּילוּ פְּרִשְׁוָתָךְ לָא דְכַרוּ יַת סוּגְעֵי טוּבָךְ וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרָךְ עַל יַמָּא בְּיַמָּא דְסוּף׃ וּפַרְקִנּוּן בְּגַלַל שְׁמֵיהּ לְאוֹדָעָא יַת גְּבוּרְתֵּיהּ׃ וּנְזַף בְּיַמָּא דְסוּף וְאִתְנְגִיב וְהַלְכִנּוּן בִּתְהוֹמַיָּא הֵיךְ בְּמַדְבְּרָא׃ וּפַרְקִנּוּן מִיַּד סָנְאָה וּפְרַק יַתְהוֹן מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבָא׃ וַחֲפוֹן מַיָּא מְעִיקֵיהוֹן חַד מִנְּהוֹן לָא אִשְׁתְּאַר׃ וְהֵימִינוּ בְשׁוּם מֵימְרֵיהּ שַׁבַּחוּ תוּשְׁבַּחְתֵּיהּ׃ סַרְהִיבוּ אִתְנְשִׁיאוּ עוֹבָדוֹי לָא אִסְתַּבַּרוּ לְמַלְכְּתֵיהּ׃ וְשַׁיִּילוּ שְׁאֶלְתָּא בְמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ אֱלָהָא בְאַתַר צָדוּ׃ וִיהַב לְהוֹן שֵׁילוּתְהוֹן וְשַׁדַּר פַּתְרָנוּתָא בְנַפְשְׁהוֹן׃ וּטְנַנוּ לְמשֶׁה בְּמַשְׁרִיתָא לְאַהֲרֹן קַדִּישָׁא דַייָ׃ אִתְפַּתְחַת אַרְעָא וּבַלְעַת דָּתָן וַחֲפַרַת עַל סִיעַת אֲבִירָם׃ וְדַלְקַת אִשָּׁתָא בְסִיעַתְהוֹן לַהֲבוּתָא תְשַׁלְהֵב רַשִׁיעַיָּא׃ עֲבַדוּ עִגְלָא בְחוֹרֵב וּסְגִידוּ לְמַתְּכָא׃ וּפַרְנוּן יַת אִיקַר רִבּוֹנְהוֹן בִּדְמוּת תּוֹר דְּאָכִיל עִסְבָּא וּמְזַרְהַם׃ אִתְנְשִׁיאוּ אֱלָהָא פָּרְקְהוֹן דַּעֲבַד רַבְרְבָן בְּמִצְרַיִם׃ פְּרִישָׁן בְּאַרְעָא דְחָם דְּחִילָן עַל יַמָּא דְסוּף׃ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן אִלְמָלֵי משֶׁה בְחִירֵיהּ דְּקָם וְאִתַּקַּף בִּצְלוֹ קֳדָמוֹי לַאֲתָבָא חֲמָתֵיהּ מִלְחַבָּלָא׃ וְאִתְרְחִיקַת נַפְשְׁהוֹן בְּאַרְעָא רַגִּינָא לָא הֵימִינוּ בְּפִתְגָּמֵיהּ׃ וְאִתְרַעֲמוּ בְמַשְׁכְּנֵיהוֹן לָא קַבִּילוּ בְמֵימְרָא דַייָ׃ וַאֲרֵים יְדֵיהּ בִּשְׁבוּעָה מְטוּלְהוֹן לְמִרְמֵי יַתְהוֹן קְטִילִין בְּמַדְבְּרָא׃ וּלְאַנְגָּלָאָה זַרְעֲהוֹן בְּעַמְמַיָּא וּלְבַדָּרוּתְהוֹן בְּאַרְעָתָא׃ וְאִדְבִּיקוּ בְטַעֲוַת פְּעוֹר וַאֲכַלוּ נִכְסֵי מֵיתַיָּא׃ וְאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹי בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְתַקְפַת בְּהוֹן מוֹתָנָא׃ וְקָם פִּנְחָס וְצַלִּי וְאִתְכַּלְיַת מוֹתָנָא׃ וְאִתְחַשְׁבַת לֵיהּ לִזְכוּ לְדָר וְדָר עַד עָלְמָא׃ וְאַרְגִּיזוּ עַל מֵי מַצּוּתָא וּבְאִישׁ לְמשֶׁה בְּגִלָלְהוֹן׃ אֲרוּם סָרְבוּ עַל רוּחַ קוּדְשֵׁיהּ וּפָרֵישׁ בְּסִפְוָתֵיהּ׃

אירך

לא׳ אשר אמר יי׳ להם׳ להשמיד: ויתערבו׳ עד למדו אותם והוא הזהירם: ויעבדו׳ קראם עצבים דרך קלון: ויזבחו לשדים׳ כנוי מחשבתם כמו חכניה הנביא ויש אומרים לשדים שיסודו הדעת כמו יסוד נהרים: וישפכו׳ מרוב אהבתם לעצבי כנען שדם בניהם ובנותיהם שפכו להם: ויטמאו׳ כי קדושים היו: ויחר׳ ויתעב׳ כי הם זנו: ויתנם׳ בימי השופטים: וילחצום׳ ויכנעו׳ הטעם כפול או ויכנעו על דרך או אז יכנע על כן אחריו: פעמים׳ ובמה ימרו אחר שנכנעו והוא הצילם׳ וימוכו כמו ומך אחיך בעבור המס: וירא׳ את רנתם׳ צעקתם כמו ותעבור הרנה: ויזכור׳ ברית אברהם והנכון בעיני ברית סיני כי שם כתוב וזכרתי להם ברית ראשונים והם היוצאים ממצרים וכן כתוב אשר הוצאתי אותם וקראם ראשוני׳ כי הם אבותינו הראשונים שקבלו התורה בהר סיני כי כבר הזכיר ב בפרשה ברית שלשת האבות׳ וינחם דרך משל: ויתן׳ זה פירש ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות הטעם שארץ לא להם: הושיענו׳ אמר אחד מחכמי מצרים כי זה המשורר היה בימי ה השופטי׳ לפני מלך מלך לבני ישראל על כן הוא אומר וקבצנו מן הגוים וחכם אחר אמר כי זה המשורר היה בבבל והנכון בעיני כי זה המשורר דבר ברוח הקדש והוא מדבר על לשון בני גלותינו ה הושיענו כאשר דבר ישעיהו על לשון ה המשכילי׳ למה תתענו יי׳ מדרכיך: ברוך׳ דברי המשורר בכבוד׳ כיתפלת הושיענו שמע השם וברכו על ישועת ישראל אז יקרא השם אלהי ישראל והנכון בעיני שהוא דבק עם להשתבח אז נאמר כ כולנו ברוך מן העולם ועד עולם הוא ברוך ו ומלת אמן מגזרת אמונה וחתם במזמור א כאשר החל והיא מלת הללויה: הודו ליי׳׳ יאמרו גאולי יי׳: אמרו חכמים זכרונם לברכה ארבעה צריכין להודות והם הנזכרים במזמור ומלת הודו ליי׳ יאמרו אותו הגאולים על כן אחריו יאמרו׳ מיד צר כמו צר ומצוק בצר לי: ומארצות׳ הזכיר מזרח ומערב כי כן ה היישוב מן הקצה אל הקצה והזכיר מצפון כי שם כל־היישוב ולא הזכי׳ דרום בעבור חום השמש אין שם יישוב בראיות גמורות וטעם ומים יורדי הים כי ה היורד כתוב מהארבע׳ הנזכרים וכן הוא מזכיר יורדי הים ואחר כן כתוב יודו ליי׳ חסדו׳

אמר יי׳ להם ד׳ וסימן הוא אהרן ומשה אשר אמר יי׳ להם הוציאו׳ כה אמר יי׳ להם מות ימתו דפנחס׳ ויעבדו הגלולים דמלכים׳ לא השמידו את העמים: ויתעב ד׳ קמצין בקריאה בלישנ׳ תיעוב וסימן לבזה נפש למתעב גוי׳ ודבר תמים יתעבו׳ איש דמים ומרמה יתעב׳ ויחר אף יי׳ בעמו ויתעב׳ וכל שארא לשון תיעוב פתח׳

לא־השמידו את־העמים אשר אמר (לה) יהוה להם: ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם: ויעבדו את־עצביהם ויהיו להם למוקש: ויזבחו את־בניהם ואת־בנותיהם לשדים: וישפכו דם נקי דם־בניהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען ותחנף הארץ בדמים: ויטמאו במעשיהם ויזנו במעלליהם: (מ) ויחר־אף יהוה בעמו ויתעב את־נחלתו: ויתנם ביד־גוים וימשלו בהם שנאיהם: וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם: פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו בעונם: וירא בצר להם בשמעו (מה) את־רנתם: ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדו: ויתן אותם לרחמים לפני כל־שוביהם: הושיענו יהוה אלהינו וקבצנו מן־הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יהוה אלהי ישראל מן־העולם ועד העולם ואמר כל־העם אמן הללו־יה:

ספר חמישי

קז

(א) הדו ליהוה כי־טוב כי לעולם חסדו: יאמרו גאולי יהוה אשר גאלם מיד־צר: ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים: תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב (ה) לא מצאו: רעבים גם־צמאים נפשם בהם תתעטף: ויצעקו אל־יהוה בצר להם ממצוקותיהם יצילם: וידריכם בדרך ישרה ללכת אל־עיר מושב: יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם: כי־השביע נפש שקקה ונפש רעבה מלא־טוב: (י) ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל:

לא שיציאו ית עמיה די אמר יי להון: ואתערביבו בעמיא ואליפו ית עובדיהון: ופלחו ית טעותהון והוו להון לתקלא: ודבחו ית בניהון וית בנתיהון למזיקיא: ושדו אדם זכי דמי בניהון ובנתיהון די דבחו לטעות דכנענאי ואטנפת ארעא בחובין דקטול: וטמיאו בעובדיהון וטעו במעלליהון: ותקיף רוגזא דיי בעמיה ורחק ית אחסנתיה: ומסרנון ביד עממיא ושליטו בהון סנאיהון: ודחקנון בעלי דבביהון ואתכניעו תחות ידהון: זמנין סגיעין יפציאנון והנון יסרבון ליה במלכתהון ואתמכיאו בחוביהון: וחמא כד עיק להון כד שמע ית צלותהון: ודכיר להון קימיה ותב מן רוגזיה כסוגעי חסדוי: ויהב יתהון לרחמין באנפי כל דשביתהון: פרוק יתנא יי אלהנא וכנוש יתן מביני עממיא לאודאה בשום קודשך לאשתבחא בתושבחתך: בריך שמא דיי אלהא דישראל מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי ויימר כל עמא אמן הללויה:

שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה: יימרון פריקיא דיידי פרקנון מן יד מעיקא: ומארעתא כנשנון ממדנחא וממערבא מצפונא ומן ימא דרומא: על עמא דבית ישראל אתנבי ואמר עמא בית ישראל טעו במדברא בצדי ארחא קרתא דמיתבא לא אשכחו: כפנים לחוד צהין נפשתכון תשתלהיא: וצלו קדם יי כד עיק להון ממעקתהון פצא יתהון: ודברנון באורחא תריצתא למיזל לירושלם קרתא דמיתבא: יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: ארום אשבע נפש סריקא ונפשא כפינא מלי טובא: על צדקיהו ורברבני ישראל אתנבי ואמר צדקיהו ורברבני ישראל דגלו בבבל ויתיבו בחשוכא וטולו דמותא והוו אסירין בסנוף שרי פרזלא: ארום

רשי

לא השמידו׳ בימי יהושע: את העמים׳ אשר אמר להם לא תחיה כל נשמה לא ישבו בארצך והם ה הניחום לשבת בקרבם למס עובד: ויתנם ביד גוים׳ בימי השופטים בין שופט לשופ׳ כגון עגלון וכושן רשעתים וסיסרא ופלשתים ומדין מאותי פעמים רבות יצילם כמה פעמים מכעיסי׳ והוא מאריך אפו ומצילם: וירא בצר׳ מתוך תפלה: בשמעו את רנתם׳ מתוך זכות אבות׳ ויזכור להם בריתו מתוך תשוב׳: וינחם כרוב חסדיו׳ מתוך הקץ׳ בשמעו הושיענו וגו׳ אף משה כללה בפסוק אחד בצר לך ומצאוך וגו׳: מן העולם ועד העולם׳ מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי: וימוכו בעונם׳ כעשן שפלים בעונם: הושיענו׳ גם עתה יי׳ אלהינו: הודו ליי׳׳ יאמרו גאולי יי׳׳ כשיפדם מיד צר: תעו במדבר וגו׳׳ והולכי מדברות אף הם צריכין להודות שהרי פעמים שהם תועים ורעבים וצמאים: וינחם׳ ויכהנם לפיכך יודו ליי׳ חסדו: יושבי חשך וצלמות׳ אף האסורי׳ בבית הסוהר צריכים להודות כשיוצאין מבית אסיריה׳:

כי

מסרה

ובסיפרי מסרה אחריתי מונים גם זה כל אוכל תתעב נפשם׳ וא׳ מתאב אנכי את גאון: כתוב ז׳ חסרים בקריאה וסימן נפן בוקק ישראל׳ חנני אלהי׳ כחסדך׳ ענני יי׳ כי טוב חסדך׳ ויזכר להם בריתו וינחם׳ הללוהו כרב גדלו׳ כי אם הונת ורחם׳ ותוסה עלי כרב חסדיך׳ וחד חסר אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו: קז קבצם ב׳ וסימן כעמיר׳ ומארצות: וממערב ג׳ וסי׳ וממערב אקבצך׳ כי לא ממוצא וממערב׳ ומארצות קבצם:

ויש אומרים פעול יאמרו גאולי יי׳ הוא אשר גאלם מיד צר והודו ליי׳ דברי המשורר לארבעה הנזכרים: תעו׳ דרך דבק עם תעו והם גאולי השם יספר אשר קרה להם: ישימון׳ פירשתיו: רעבים׳ בכלות צדה עמו כאשר קרה הגר ותלך ותתע ויכלו המים: תתעטף׳ כמו העטופים ברעב: ויצעקו׳ אמר יצילם כמו להציל לו מרעתו: וידריכם׳ הפך תעו: אל עיר מושב׳ כנגד העליון הכתוב למעלה עיר מושב לא מצאו: יודו׳ מלת יודו בעבור שנית וכן הוא ויודו נפלאותיו: כי השביע׳ על המים ארץ לא שבעה מים וזה הוא חסד השם׳ ועתה שב להזכיר השבויים: יושבי׳ כי רובם בבית הבור וברזל כמו ענו בכבל רגלו ברזל:

כי׳ הנה הראה כי רובי השבוים לייסרם בעבור עונותיהם וגלות המרו או מרו קרובה בטעם וככה כאשר מהקל או נאץ כיאץ הכבוד ואמרי אליהם פקודי הלב שהשם נטעם בלב כל מדבר: יודו׳ טעם לבני אדם שילמדו: ויכנע בעמל׳ שאדוניהם יעבדו בהם בפרך ואין עוזר לפדותם: ויצעקו׳ הזכיר יושיעם בעבור היותם ביד אוניהם כמו ויושע יי׳: יוציאם מחשך׳ הכתוב למעלה: ינתק׳ כנגד אסירי עני וברזל: כי׳ תכן עלילות שברחו ממדינה דלתיה נחשת כאלו נשברו׳ ועתה יזכיר החולים: אוילים׳ גם הזכיר כי החולי בעבור פשע ותוכחות על עון וכן בדברי אליהוא וטעם אוילים אפילו הם חכמים הם נחשבו אוילים בעבור פשעם׳ וגלות מדרך מושכת עצמה ואחרת עמה

ואין עוזר ו׳ וסימן נמסר במלכים ב׳ סוף סימן יד: אולים ה׳ חס׳ י׳ קדמא בליש׳ וסימן אך אולים שרי צען׳ כלי רעה אולי׳ אולים מדרך פשעם׳ אולים יליץ אשם׳ ומוסר אולים אולת: ויזבחו ב׳ וסימן ויסר הצפרדעים׳ ויזבחו זבחי תודה ויספרו: ויספרו ג׳ וסימן יקומו ויספרו לבניהם׳ ויספרו לך דגי הים׳ ויזבחו זבחי תודה: ח׳ נונין

כִּי־הִמְרוּ אִמְרֵי־אֵל וַעֲצַת עֶלְיוֹן נָאָצוּ׃ וַיַּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם כָּשְׁלוּ וְאֵין עֹזֵר׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק׃ יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ טו כִּי־שִׁבַּר דַּלְתוֹת נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בַרְזֶל גִּדֵּעַ׃ אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ׃ כָּל־אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד־שַׁעֲרֵי מָוֶת׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ כ יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם׃ יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ וְיִזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה וִיסַפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה׃ יוֹרְדֵי הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת עֹשֵׂי מְלָאכָה בְּמַיִם רַבִּים׃ הֵמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי יְהוָה וְנִפְלְאוֹתָיו בִּמְצוּלָה׃ כה וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ סְעָרָה וַתְּרוֹמֵם גַּלָּיו׃ יַעֲלוּ שָׁמַיִם יֵרְדוּ תְהוֹמוֹת נַפְשָׁם בְּרָעָה תִתְמוֹגָג׃ יָחוֹגּוּ וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר וְכָל־חָכְמָתָם תִּתְבַּלָּע׃ וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם וּמִמְּצוּקֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם׃ יָקֵם סְעָרָה לִדְמָמָה וַיֶּחֱשׁוּ גַּלֵּיהֶם׃ ל וַיִּשְׂמְחוּ כִי־יִשְׁתֹּקוּ וַיַּנְחֵם אֶל־מְחוֹז חֶפְצָם׃ יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ וִירוֹמְמוּהוּ בִּקְהַל־עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ׃ יָשֵׂם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמֹצָאֵי מַיִם לְצִמָּאוֹן׃ אֶרֶץ פְּרִי לִמְלֵחָה מֵרָעַת יוֹשְׁבֵי בָהּ׃ לה יָשֵׂם מִדְבָּר לַאֲגַם־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמֹצָאֵי מָיִם׃ וַיּוֹשֶׁב שָׁם רְעֵבִים וַיְכוֹנְנוּ עִיר מוֹשָׁב׃ וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְּעוּ כְרָמִים וַיַּעֲשׂוּ פְּרִי תְבוּאָה׃

ארום סריבו על מימריה דאלהא ומלכת עלאה רחיקו׃ ותבר בלעותא לבהון אתקילו ולית דסעיד׃ וצלו קדם יי בדעיק להון ממעיקתהון פרקנון׃ אפקנון מחשוכא וטולא דמותא ושלשלותהון יתרע׃ יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא׃ ארום תבר דשי נחשא ועברי פרזלא קצץ׃ שטין מאורח מרדיהון ומעויתהון מסתגפין׃ כל מיכלא תרחיק נפשהון ומטין עד מעלני מותא׃ וצלו קדם יי כד עיק להון ממעיקתהון יפרקנון׃ ישדר פתגמי אסותיה ויסי יתהון וישיזיב מלחבלותהון׃ יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא׃ ויכסון נכסי תודתא וישתעון עובדוי בריצתא׃ מלחיא נחותי ימא באלפיא עבדי פולחנא במיין סגיעין׃ הנון חמון עובדיא דיי ופרישותיה במצולתא׃ ואמר במימריה ואקים זעפא ועלעולא ואתרוממו גללוי׃ סלקין צית שמיא נחתין עמקי תהומיא נפשתהון בבישא תתמוגג׃ ירתתון ינועון היך רויה דחמר וכל חוכמתהון מסתלעמא׃ וצלו קדם יי כד עיק להון וממעיקתהון יפיק יתהון׃ יקים עלעולא לשתיקותא וישתקון גלליהון׃ וחדון ארום שתקין ודברנון למחוז רעיתהון׃ יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא׃ ומרוממין יתיה בכנישת עמא בית ישראל ובסנהדרין דחכימיא ישבחון יתיה׃ שוי נהרותא היך מדברא ומפקנות מיא היך צחותא׃ ארעא דישראל דעבדא פרי צדא היך סדום דאתהפכת מן בישות יתבין בה׃ כד תבו לאוריתא שוי מדברא היך אריתא דמיא וארע ציהיא למפקנות מיא׃ ואשרי תמן כפנים ואתקינו קרתא מיתבא׃ וזרעו חקלין ונציבו כרמיא ועבדו פרי אבא׃ ובריבינון

רשי

כי המרו אמרי אל׳ אין פורענות באה על האדם אלא בעונו: כי שבר דלתות נחשת׳ שהיו נעולים בפניהם: אוילים מדרך פשעם׳ אשר מעונותיהם יתענו ביסורי חלאים אף הם מן הצריכין להודו׳. יש סמכיות בפרש׳ זו ובאין לידרש במקום אכין ורקין למעט לומר שצעקו קודם גזר דין נענין לאח׳ גזר דין אינם נענין: יחוגו׳ לשון שכר הוא וכן בחגוי הסלע וכן והיתה והיתה אדמת יהוד׳ למצרי׳ לחגא: וישמחו כי ישתוקו׳ הגלים: וינחם׳ וינהגם: מחוז׳ לשון גבול ומכח׳ חברו עם וחגותיכו את שאול גבוליכו שלא יכנס בגבולינו וכן מחזה מול מחזה שלם פעמים ב בתנחומא: מצאתי׳ וירוממוהו בקהל עם צריך להודו׳ באפי כי עשרה ובמושב זקני׳ ותרין מנייהו צורבא מרבנן: ישם נהרות למדב׳ כלומר כותן יישובי האומות לחורבן: למלחה׳ להיות בארץ מלחה מעשות פרי: ישם מדבר לאגם מים׳ כותן יישוב חרב לבנין ומחזירו לקדמותו: ויטעו

מסרה

מנוזרות ומקרין אכין ורקין שבתור׳ וסימן נמסר בסדר בהעלותך: ויעמד ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ח׳: וממצוקותיה׳ חד מן מלין דמשמשין ומם ברישיהון וסימן וממקנה ל׳ בני ישרא׳ לא מת אחד׳ וממחנים ל׳ ומחשבון עד רמת המצפה׳ וממסר ל׳ כל אלה אבנים יקרות׳ וממשפ׳ ל׳ מעוצר וממשפ׳ לקח׳ וממעמדך ל׳ והדפתיך ממצבך וממעמדך׳ וממי ל׳ שמעו זאת בית יעקב׳ וממצרים ל׳ כי נער ישראל ואהבהו׳ וממזרח ל׳ ויראו ממערב את שם יי׳׳ וממעון ל׳ ואתה הנבא עליהם׳ וממקו׳ ל׳ ובכן ראיתי רשעים קבורים׳ וממקדשי ל׳ זקן בחור ובתולה׳ וממנה ל׳ הוי כי גדול היום ההוא׳ וממר ל׳ כעס לאביו בן כסיל׳ וממעמקי ל׳ הצילני מטיט׳ וממצוקותיהם קמיצ׳ רביעא דעניא וממועצותיהם ל׳ ויאכלו:

וככה הוא ומדרך עונותיהם יתענו: כל׳ שערי מות׳ הקבר כי בהסגר שעריו לא י ירלאו אור: ויזעקו׳ הזכיר זה המעורר כי אשר תעו במדבר לא יועילום יודעי הדרכים ולא המנחשים רק ב בצעקת השם הוא ל לבדו יכול להצילם וכן האסורים לא יוכלו כל אנשי העולם עד עת שגזר השם וככה החולים לא יוכלו כל ה הרופאים להועילם רק השם לבדו וכן המלחים וחובלי הים וכל חכמתם תתבלע: ישלח דברו׳ שיגזור ומיד יתרפא לא על ידי משקה ומעם׳ בן אדם: וימלט׳ אותם ויש מפחיתותם מגזרת ונוגלים הוא הפחתה או מן כרה שחת כגב׳ שערי שאול: יודו׳ גם אלה חייבים להודות: ויזבחו׳ וחייבים לזבוח כי התועה והשבוי הוא בריא בגופו והחולה קרוב ממת׳ ועתה יזכיר הכת הרביעית: יורדי׳ כל הולך אל הים יורד הוא: המה כי רגע אחד יחריד הים ומיד ישביחנו כרצונו׳ ואין גלים שב אל הים יורדי הים: יעלו׳ הגלים או יורדי הים: יחוגו׳ כי מזעף הים אין בהם כח לעמוד ב בספינה או לשבת: תתבלע׳ תתכסה לא תראה כאלו לא היתה להם חכמה במלאכת המים: ויצעקו׳ אמר יוציא׳ כי הם בים ואת כל שאלתם׳ אמר רבי יהודה בן בלעם הי׳ ראוי להיות תחת יקם ישב והנכון בעיני כי בתחלה אמ׳ ויעמד רוח סערה ועתה יקם ס סערה בלא רוח או ת תהיה לדממה: ויחשו גליהם׳ גלי הים הפך תרומם גליו ובעבור כי הגלים ישאו קול על כן דרך משל לדממה

ויחשו: וישמחו׳ יורדי הים: כי ישתוקו׳ הגלים: אל מחוז׳ כמו גבול וכמוהו לא חזו ימיו פירושו לא גבלו ימיו והטעם לא ישיגו לדעת סוף ימיו: יודו׳ חסדו׳ שהצילם׳ ונפלאותיו במצולה: וירוממוהו׳ הוסיף להזכיר בעבור שרוב בני אדם לא ראו הים: ישם׳ שב המעורר להזכיר גבורות השם כאלו עושה דבר והפך אלדבר כפי חכמתו והשלים להזכיר הים ושב להזכיר הנהרות ההולכים אליו וטעם למדבר ארץ ציה ומוצאי מים הם המעיינים: ארץ׳ שהיתה סמוכה אל הנהר ואל המעיינות שבה למלחה שלא תזרע ולא תצמיח הזכיר הסבה שיעשה השם כי לא לחנם הוא עושה כי מרעת יושבי בה: ישם׳ והפך הדבר ישם מדבר לאגם מים: ויושב׳ רעבים׳ שכלכלם בארץ ציה: ויזרעו פרי תבואה׳ הפך ארץ פרי למלחה: ויברכם

ויברכם׳ אחר היותם לעבים: וימעטו׳ עד עתה הזכיר שיחידים מלכות ויושיב שממות ועתה יספר כי הוא מוריש ומעשיר׳ ומצאתו בלשון הקדש שיזכירו הפעלים ולא יזכירו העצם כי אם באחרונה כמו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב ומי הוא זה זה כוכב שדרך מיעקב ויותר מבואר הכיתו אליו והרגו ופסוק אחר פירוש סמיכות וי״ו אליו והוא זה עני קרא וככה זה וימעטו ומי הם הם הנדיבים הנזכרים אחר כן בפסוק השני והנה הפך ויברכם וימעטו: מעוצר׳ רחם כדרך כי עצר עצר יי׳ הפך וירבו ורעה הפך ויברכם והנה רעה תחלואים בגוף ויגון בלב גם וי״ו ויגון מושך אחורנית כמו אודם פטדה וברקת מעוצר ומרעה ומיגון: שופך׳ נדיבים׳ הם הנכבדים כמו להושיבי עם נדיבים וכסא כבוד על כן בוז הפך כבודם: ויתעם׳ שיסכל לעתם: וישגב׳ הנה האביון במשגב: וישם כצאן׳ הפועל שב אל האביון כמו ישימו בכים: יראו׳ בעבור כי רובי האדם ידינם השם כמעשיהם בעולם הזה על כן ישמחו הישרים כי בעבור היותם ישרים הם בשמחה ולא ידאגו או יפחדו שתבא עליהם צרה כזאת שבאה על הנדיבים ויקוו טובה שתבא אליהם כשאר האביוני׳ וטעם כל עולה כל אנשי עולה יקפצו פיהם כי אין להם תשובה בראותם זה: מי׳ וישמר אלה׳ שישים בלבו אלה הדברי׳ כדרך שמר תם וראה ישר: ויתבוננו׳ הנבונים חסדי יי׳ כמו והתבונן בפלאות אל ור׳ משה אמר כי חסדי השם יהיו מתבוננים: שיר מזמור לדוד׳ נכון לבי׳ שאשיר: אף כבודי׳ נכון כדרך שמח לבי ויגל כבודי ורבי משה אמר כי כבודי תזמר: עורה׳ דרך משל שיעיר הנבל מאין כעת שיעיר השחר ור׳ משה אמר כי אעירה פועל יוצא כמו ויעירני וטע׳ עורה הנבל כי אני אעירך בשחר: אודך׳ אמר אזמרך בשחר במסתרים גם אזמרך ביום בגלוי: כי׳ מעל׳ יותר וטעם ועל שחקים שאין העין רואה גבוהים מהם: רומה׳ הטע׳ אזמרך בלאומים וזאת היא זמירתי שאודיע כי גדול מעל שמים חסדך ואתה אלהים הראה שאתה רם על השמי׳ בהושיעך אותי על כן אחריו למען ׳שאר המזמו׳ פירשתיו במזמור על שושן עדות והוא במזמור ששים: למנצח׳ אלהי תהלתי טעם אל תחרש כנגד הבא אחריו: כי׳ ופי מרמה׳ ופי איש מרמ׳ כמו אל תהי מרי והפה פעול למלת פתחו כאלו כתוב כי רשע ואיש מרמה פתחו פיהם עלי: ודברי׳ חסר בי״ת ובדברי כמו כי ששת ימים או דרך משל כי הדברים סבבוהו׳ וילחמוני וילחמו עמי חנם כמו לא יגורך רע לא יגור עמך רע: תחת׳ יו״ד אהבתי סימן הפעול: ואני תפלה׳ איש תפלה והטעם שהייתי מתפלל לשם בעדם כדרך ואני בחלותם לבושי שק: וישימו

קח שיר מזמור ג׳ בטעם וסימן נמסר בסיפרא סימן פ״ג: שחר ח׳ קמצין מלעיל בקריאה וסימן אשר אין לו שחר׳ איך נפלת משמים הילל בן׳ אעירה שחר׳ ותברו׳ אשא כנפי שחר׳ ואל יראה בעפעפי שחר׳ מי זאת הנשקפה׳ ועיניו כעפעפי שחר׳ והוד עורי שחר מעלי: סימן קדמא דסיפרא לי גלעד ולי מנשה׳ תניינא

וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהֶמְתָּם לֹא יַמְעִיט׃ וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן׃ שֹׁפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃ וַיְשַׂגֵּב אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת׃ יִרְאוּ יְשָׁרִים וְיִשְׂמָחוּ וְכָל־עַוְלָה קָפְצָה פִּיהָ׃ מִי־חָכָם וְיִשְׁמָר־אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי יְהוָה׃

שִׁיר מִזְמוֹר לְדָוִד׃ נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה אַף־כְּבוֹדִי׃ עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר׃ אוֹדְךָ בָעַמִּים יְהוָה וַאֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים׃ כִּי־גָדוֹל מֵעַל־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃ רוּמָה עַל־שָׁמַיִם אֱלֹהִים וְעַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנוּ׃ אֱלֹהִים דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ אֶעְלֹזָה אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת אֲמַדֵּד׃ לִי גִלְעָד לִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי׃ מוֹאָב סִיר רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עֲלֵי־פְלֶשֶׁת אֶתְרוֹעָע׃ מִי יֹבִלֵנִי עִיר מִבְצָר מִי נָחַנִי עַד־אֱדוֹם׃ הֲלֹא־אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאֹתֵינוּ׃ הָבָה־לָּנוּ עֶזְרָת מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם׃ בֵּאלֹהִים נַעֲשֶׂה־חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ׃

לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר אֱלֹהֵי תְהִלָּתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ׃ כִּי פִי רָשָׁע וּפִי־מִרְמָה עָלַי פָּתָחוּ דִּבְּרוּ אִתִּי לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ וְדִבְרֵי שִׂנְאָה סְבָבוּנִי וַיִּלָּחֲמוּנִי חִנָּם׃ תַּחַת־אַהֲבָתִי יִשְׂטְנוּנִי וַאֲנִי תְפִלָּה׃

וּבָרְכִנּוּן וְיִסְגוּן לַחֲדָא וּבְעִירְהוֹן לָא יַזְעַר׃ וְכַד חָבוּ אִזְעֲרוּ וְאִתְמַסְכַּנוּ מִן אֲנִיק בִּישְׁתָא וְדָוונָא׃ שָׁדֵי בְּסָרְנוּתָא עַל רַבְרְבָנַיָּא וְאַטְעִיאוּנוּן בְּלָמָא דְלָא אוֹרְחָא׃ וְכַד תָּבוּ לְאוֹרַיְתָא שַׁגֵּב חֲשִׁיכָא מִמִּסְכֵּינוּתָא וְשַׁוֵּי הֵיךְ עָאנֵי גְנִיסַיָּא׃ חָמוּן תְּרִיצַיָּא וְיֶחְדוּן וְכָל מָרֵי שִׁקְרָא שַׁר פּוּמָא וְאִתְחַסֵּם׃ מַן חַכִּימָא וְיִנְטוֹר אִלֵּין וְיִתְבּוֹנְנוּן חַסְדַּיָּא דַיְיָ׃

קח שִׁירָא וְשִׁבְחָא עַל יְדָא דְדָוִד׃ תַּקִּין לִבִּי אֱלֹהִים אֲשַׁבַּח וַאֲזַמֵּר לְחוּד אִיקָרִי׃ שַׁבַּח נִבְלָא וְכִנָּרָא אֲשַׁבַּח בִּקְרִיצְתָּא׃ אוֹדֶה קֳדָמָךְ בְּעַמַּיָּא יְיָ וַאֲשַׁבְּחִנָּךְ בְּאוּמַיָּא׃ אֲרוּם רַב מֵעִלָּוֵי שְׁמַיָּא טוּבָךְ וְעַד שְׁחָקֵי מְטֵי קוּשְׁטָךְ׃ אִתְרוֹמַם עִלָּוֵי שְׁמַיָּא אֱלֹהִים וְעַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ׃ מִן בִּגְלַל דִּישְׁתֵּזְבוּן רְחִימָךְ פְּרוֹק יְמִינָךְ וַעֲנֵי יָתִי׃ אֱלָהָא מְמַלֵּל מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ אֶבּוּעַ אֲפַלֵּג בִּזְתָא עִם יָתְבֵי שְׁכֶם וְעִם יָתְבֵי מֵישַׁר סֻכּוֹת אֶמְשַׁח תְּחוּמָא׃ דִּילִי גִלְעָד דִּילִי מְנַשֶּׁה גַּבָּרִין דְּבֵית אֶפְרַיִם עוּשְׁנָא דְרֵישִׁי וּמִדְּבֵית יְהוּדָה סָפְרִי׃ דּוּשְׁשֵׁית מוֹאָבָאֵי הֵיךְ דּוּדֵי שְׁזוּגֵי עַל מַלְכוּת אֱדוֹם אֶטְלוֹק סַנְדְּלִי עַל מַלְכוּת פְּלִשְׁתָּאֵי אֶתְיַבֵּב׃ וּכְדוֹן מַן אוֹבִיל יָתִי עַד כְּרַכָּא תַקִּיפָא מַן דַּבְּרָנִי עַד אֱדוֹם׃ הֲלָא עַל דְּחַבְנָא קֳדָם יְיָ שְׁבַקְתָּנָא וְלָא נָפְקָא שְׁכִנְתֵּיהּ בְּחֵילְוָתָנָא׃ הַב לָן סַעֲדָא מִן מְעִיקָא דְּמַגָּן פּוּרְקָנָא דְּבַר נָשָׁא׃ בֵּאלָהָא נַעְבֵּיד חֵילָא וְהוּא יְרוֹשֵׁשׁ מְעִיקָנָא׃

קט לְשַׁבָּחָא עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אֱלֹהִים שְׁבָחְתִּי לָא תִשְׁתּוֹק׃ אֲרוּם פּוּמָא דְרַשִּׁיעָא וּפוּמָא דְנִכְלָא עֲלַי פָּתְחִין מַלִּילוּ עִמִּי לִישַׁן דִּשְׁקָר׃ וּמְמַלְּלֵי סָנוּתָא חֲזַרוּ יָתִי וְאַגִּיחוּ עִמִּי מַגָּן׃ חֲלַף דִּי רְחֵימִית סְטַנוּ לִי וַאֲנָא אֲצַלֵּי׃ וְשַׁוִּין

דסיפרא לי גלעד לי מנשה׳ ואפ״ס ולי הדברים וגו׳ הוספת לי: ולא תצא ו׳ וסימן נמסר ביחזקל סימן כ״ד ובסיפרא סימן ס״ד׳ בצבאותינו ג׳ וסימן הלא אתה אלהים זנחתנו׳ אף זנחת ותכלימנו׳ הלא אלהים זנחתנו: קט למנצח לדוד מזמור דקדים דוד למזמור ז׳ וסימן נמסר בסיפרא סימן כ״ד: ודברי ה׳ ג׳ מנהון רפ״ וסי׳ ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים דה״׳ ודברי רחבעם הראשונים והאחרונים דה״׳ ודברי שנאה סבבוני דתהלות׳ הדר כבוד הודיך ודברי׳ ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דה״׳ ג׳ קדמאי רפ״:

רשי

וימעטו וישוחו׳ והם מתחילה היו שוחין ומועטין מעוצר רעה ויגון: וישם כצאן משפחו׳ וישם האביון משפחות זרעו כצאן רבי׳: קפצה׳ סתמה כמו לא תקפוץ את ידך: נכון לבי׳ נאמן עמך: אף כבודי׳ אף כבודי הוא מה שאני משורר לך ד״א אף לפי כבודי לא אמנע לשורר לו ולא אחלוק לעצמי כבוד: אעירה שחר׳ דרך שאר מלכים השחר מעוררם ואני מעורר את השחר שאני קם חצות לילה שהנבל והכנור מעוררני כמו שאמרו רבותינו כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והוא מנגן מאיו: מעל שמי׳ וכתו׳ אחד אומר עד שמים פירשו רז״ל כאן בעושין לשמה כאן בעושין שלא לשמה: ועננו׳ שכל עמך וידידך תלוין בי: אלהים דבר בקדשו׳ שאמלו ויבא העת ואעלוז בדברו: אחלקה שכם׳ אחלקה ארץ אויבי לישראל שכם חלק כמו שכם אחד על אחיך: מואב סיר רחצי׳ כלומר עבדי ושמשי ככלי תשמיש שמשתמשין בו: על אדום אשליך׳ עבודתי שיהו מלכיהם נועלין מנעלי ברגלי: אתרועע׳ אריע להם קול לירלאם מפני: מי יובילני׳ לימות המשיח לפשוט יד בעשו ובערי מבצריו: מי׳ שנחני כבר על אדום שהכיתי בהם בגיא מלח שמנה עשר אלף: אלהי תהלתי אל תחרש׳ על כל ישראל נאמר: כי פי רשע׳ עשו: תחת אהבתי׳ אותך ישטנוני: ואני תפלה׳ ואני מתפלל אליך תמיד: מכאתי

מש׳ רעה תחת טובה שבעי׳ פריש אני מקריבן בכל שנה בחג ע׳ אומות ומבקשת לגשמים והם מריעים לי בשוחד טוב: בהשפטו׳ לפניך יצא מלפניך מחוייב ורשע: פקודתו׳ גדולתו פרבוסטי״א בלע״ז כמו ויפקד המלך פקידים: ושאלו ודרשו מחרבותיה׳ הכל ישאו עליה׳ מה נהיתה בפלוני ופלוני מתוך קול חורב׳ שיבא עליה׳ ודרשו משמע מאת אחרים שהרי נקוד חטף קמץ וכן ושאו מפי אחרי׳ הוא משמע שישאו אחרים עליהם נים לפתור ושאלו ממשקל חזק יהו ושאלים על הפתחים: ינקש נושה לכל אשר לו׳ אדם הטורח מאוד ונהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש כלומר מיטרף ומתלבט כמו וארכובתיה דא לדא נקשן וכן פן תנקש אחריהם אף כאן יהיה הנושה בעמו את עבודתו שנ׳ ורב יעבד צעיר׳ ליטה אחריכא יהיה הנושה נוגע ונקרב לכל אשר לו ינקש פייטאבופי״ן בלע״ז יהי משפ׳ הנושה נוקש ונשען על כל ממונו וזהו יעקב הנוש׳ בעמו את עבודתו שנ׳ ורב יעבד צעיר מצאתי בדור אחר שיבא אחר כורתו ימח שמו נשבעו שאפילו זכרון לא יפול עליו בפי הדור הנולד בעולם לאחר ש שכשחת שמו שאלטרמינ״ה בלע״ז: עון אבתיו׳ עון שהעוה על אבותיו לאברהם שנרע חמש שנים מחייו לאבינו גרם כהיון עיניס: וחטאת אמו׳ שהשחית רחמה ושגרם להעלים יום קבורתה מן הבריות שלא יקללוהו שיצא מכריסה עשו כמו שנא׳ ותמת דבורה מיניקת רבקה וגו׳ אלון בכות בלשון יוני קורין לאחר אלון שאבל אחר היה ליעקב עם של דבורה שמתה אמו והעלימו מיתתה: יהיו׳ העונות האלה נגד יי׳ תמיד: ויכרת מארץ זכרם׳ של עשו ואלופיו: אשר לא זכר עשות חסד׳ לעסוק באבל אביו כמו שעשה יעקב נזיד עדשים לנחם את יצחק שבאותו היום מת אברהם: איש עני׳ ישרא׳: ויאהב קללה׳ קללתו של הב״ה שכפר בו: תהי לו׳ הקללה עטה כבגד מצאתי וילבש קללה הכנים עצמו בקללה ונוחה לו פריק׳ עול הקרבן וברכת כהנים וקללת האומות: ולמזח תמיד׳ אגורה וכן ומזיח אפיקים לפה אזור החזקים פתח: כצל כנטותו׳ לעת ערב: ננערתי׳ לשו׳ תשנוק וטרוף ואוטם כארבה שהוא נודד ונע ומטורף מצאתי ויעטו כמעיל העוטה ועוטה כל הגוף לכל לפנים: גאס

ותפלתו ג׳ וסימן ותפלתו תהיה לחטאה׳ ויתר דברי מנשה ותפלתו דדברי הימים׳ ושלאחריו ותפלתו והעתר לו: ואל יהי ב׳ וסימן ואל יהי מקום לזעקתי׳ ואל יהי חונן ליתומיו: למותת ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשין ל׳ בשוא בריש תיבותא וסי׳ תמצא נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ״ד: ותבא ב׳ חס׳ בכתובים וסי׳ ותבא

וַיָּשִׂימוּ עָלַי רָעָה תַּחַת טוֹבָה וְשִׂנְאָה תַּחַת אַהֲבָתִי: הַפְקֵד עָלָיו רָשָׁע וְשָׂטָן יַעֲמֹד עַל־יְמִינוֹ: בְּהִשָּׁפְטוֹ יֵצֵא רָשָׁע וּתְפִלָּתוֹ תִּהְיֶה לַחֲטָאָה: יִהְיוּ־יָמָיו מְעַטִּים פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח אַחֵר: יִהְיוּ־בָנָיו יְתוֹמִים וְאִשְׁתּוֹ אַלְמָנָה: וְנוֹעַ יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ וְדָרְשׁוּ מֵחָרְבוֹתֵיהֶם: יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְיָבֹזּוּ זָרִים יְגִיעוֹ: אַל־יְהִי־לוֹ מֹשֵׁךְ חָסֶד וְאַל־יְהִי חוֹנֵן לִיתוֹמָיו: יְהִי־אַחֲרִיתוֹ לְהַכְרִית בְּדוֹר אַחֵר יִמַּח שְׁמָם: יִזָּכֵר עֲוֹן אֲבֹתָיו אֶל־יְהוָה וְחַטַּאת אִמּוֹ אַל־תִּמָּח: יִהְיוּ נֶגֶד־יְהוָה תָּמִיד וְיַכְרֵת מֵאֶרֶץ זִכְרָם: יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַר עֲשׂוֹת חָסֶד וַיִּרְדֹּף אִישׁ־עָנִי וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב לְמוֹתֵת: וַיֶּאֱהַב קְלָלָה וַתְּבוֹאֵהוּ וְלֹא־חָפֵץ בִּבְרָכָה וַתִּרְחַק מִמֶּנּוּ: וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה כְּמַדּוֹ וַתָּבֹא כַמַּיִם בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן בְּעַצְמוֹתָיו: תְּהִי־לוֹ כְּבֶגֶד יַעְטֶה וּלְמֵזַח תָּמִיד יַחְגְּרֶהָ: זֹאת פְּעֻלַּת שֹׂטְנַי מֵאֵת יְהוָה וְהַדֹּבְרִים רָע עַל־נַפְשִׁי: וְאַתָּה יְהוִה אֲדֹנָי עֲשֵׂה־אִתִּי לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ הַצִּילֵנִי: כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי: כְּצֵל־כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי נִנְעַרְתִּי כָּאַרְבֶּה: בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ מִצּוֹם וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן: וַאֲנִי הָיִיתִי חֶרְפָּה לָהֶם יִרְאוּנִי יְנִיעוּן רֹאשָׁם: עָזְרֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הוֹשִׁיעֵנִי כְחַסְדֶּךָ: וְיֵדְעוּ כִּי־יָדְךָ זֹּאת אַתָּה יְהוָה עֲשִׂיתָהּ: יְקַלְלוּ־הֵמָּה וְאַתָּה תְבָרֵךְ קָמוּ וַיֵּבֹשׁוּ וְעַבְדְּךָ יִשְׂמָח: יִלְבְּשׁוּ שׂוֹטְנַי כְּלִמָּה וְיַעֲטוּ כַמְעִיל בָּשְׁתָּם: אוֹדֶה יְהוָה מְאֹד בְּפִי וּבְתוֹךְ רַבִּים אֲהַלְלֶנּוּ: כִּי־יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ:

וְשַׁווּן עֲלַי בִּישְׁתָּא חֲלַף טָבָא וְסִנְאֲתָא חֲלַף דִּרְחִימִית: אַסְעַר עֲלוֹי רַשִׁיעָא וְסִטְנָא יְקוּם עַל יְמִינֵיהּ: בְּאַדִּינֵיהּ יִפּוֹק חַיָּב וּצְלוֹתֵיהּ תְּהֵי לְחוֹבְתָא: יְהוֹן יוֹמוֹי קַלִּילִין מִנְיַן שְׁנוֹי יֵירַת אוֹחֲרָן: יְהוֹן בְּנוֹי יַתְמֵי וְאִתְּתֵיהּ אַרְמַלְתָּא: וְאִטַּלְטָלָא יִטַּלְטְלוּן בְּנוֹי וְשַׁאֲלוּן וְתִבְעוּן מִדְּהָוַת צָדַתְהוֹן: יְנַבֵּב מְזוּפָא לְכָל דִּילֵיהּ וְיִבְזוּן נוּכְרָאִין לֵיעוּתֵיהּ: לָא יְהֵי לֵיהּ נָגֵיד חִסְדָּא וְלָא יְהֵי לֵיהּ חָיֵס עַל יַתְמוֹי: יְהֵי סוֹפֵיהּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה בְּדָר אוֹחֲרָן יִתְמְחֵי שְׁמְהוֹן: יִדְּכִיר עֲוַיַּת אֲבָהָתוֹי קֳדָם יְיָ וְחוֹבַת אִמֵּיהּ לָא תִתְמְחֵי: יְהָוְיָן קֳבֵיל מֵימְרָא דַּיְיָ תְּדִירָא וִישֵׁצֵי מֵאַרְעָא דִּכְרָנְהוֹן: מְטוּל דְּלָא אִדְּכַר לְמֶעְבַּד טֵיבוּ וּרְדַף גְּבַר עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא וּמַכֵּיךְ לִבָּא לְאִתְקַטָּלָא: וּרְחֵים לְוָטָא וְאַתְיַת לֵיהּ וְלָא אִתְרְעֵי בְּבִרְכְתָא וְאִתְרַחֲקַת מִנֵּיהּ: וּלְבַשׁ לְוָטָא הֵיךְ לְבוּשָׁא וְעַלַּת הֵיךְ מַיָּא בְּגוּשְׁמֵיהּ וְהֵיךְ מִשְׁחָא בְּאֵבָרוֹי: תֶּהֱוֵי לֵיהּ הֵיךְ לְבוּשָׁא יִתְעַטַּף וּלְקָמוֹר תְּדִירָא יְזָרְזִנָּהּ: דָּא עוֹבָדָא דְּשָׂטְנַי מִן יְיָ וּדְמַלְּלִין בִּישְׁתָּא עַל נַפְשִׁי: וְאַתְּ אֱלֹהִים יְיָ עֲבֵיד עִמִּי מִן בְּגַלַל שְׁמָךְ הֵיךְ טוּבָךְ וְחַסְדָּךְ פְּצֵי יָתִי: אֲרוּם עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא אֲנָא וְלִבִּי שְׁפֵי בְּגַוִּי: הֵיךְ טוּלָא בִּצְלָיוּתֵיהּ אִתְנַמְרֵית אִטַּלְטְלֵית הֵיךְ גּוֹבָאי: רְכוּבַי אִתְקְלוּ מִצּוֹמָא וּבִסְרִי פַּתְרָן מִלֶּהֱוֵי פַּטִּים: וַאֲנָא הֲוֵיתִי קַלָּנָא לְהוֹן יֶחֱמוּן יָתִי יְטַלְטְלוּן רֵישֵׁיהוֹן: סְעוֹד לִי יְיָ אֱלָהִי פְּרוֹק יָתִי הֵיךְ חַסְדָּךְ: וְיִדְעוּן אֲרוּם מְחָתָךְ דָּא אַנְתְּ יְיָ עֲבַדְתָּהּ: יְלַטְטוּן הִנּוּן וְאַתְּ תְּבָרֵךְ יְקוּמוּן וְיִבַּהֲתוּן וְעַבְדָךְ יֶחְדֵּי: יִלְבְּשׁוּן סָטְנַי כִּסּוּפָא וְיִעַטְּפוּן הֵיךְ מְעִילָא בַּהַתְהוֹן: אוֹדֵי יְיָ לַחֲדָא בְּפוּמִּי וּבִמְצַע חַכִּימַיָּא אֲשַׁבְּחִנֵּיהּ: אֲרוּם יְקוּם מִן יְמִינָא דַּחֲשִׁיכָא לְמִפְרַק מִמְּדַיְנֵי נַפְשֵׁיהּ: על יד

ויסימו׳ יוד אהבתי פעול שהיה ראוי שיאהבוני: הפקד׳ רשע׳ אחר שתגבר ימינו עליו׳ ושטן כנגד ישטנוני והוא אדם כדרך ויקם יי׳ שטן לשלמה גם ויעמד והוא אחד מיועצי: בהשפטו׳ עמי כי הוא עשה לי עול וחמס׳ ותפלתי שאמות הפך תפלתי בעדו על כן לחטאה: יהיו׳ אמר יהושע כי פקודתו הוא אשתו ולפי דעתי כי הוא ופקודת כל האדם והטעם שתהיה מיתתו בידי אדם ויש אומרים כי פקודתו הוא נפשו שהוא כמו פקדון: יהיו׳ יתומים׳ קטנים: אמנה׳ בימי נעוריה כי ימיו יהיו מעטים: ונוע׳ כדרך והמה יניעון לאכול׳ ושאו פועל כבד ולא כמו שאל ישאלו באבל׳ ודרשו כמו ושאלו ש שיבקשו לחם׳ וטעם מחרבותיה׳ שבחרבות ידורו: ינקש׳ הנשיאי עליו בימיו כי יאחזוהו ימי עני: אל׳ כאשר הזכיר יען אשר לא זכר עשות חסד: יהי׳ כנגד כמו ולא אחריתו׳ ימח שם האב והבן על כן שמם: יזכר׳ כטעם פוקד עון אבות על בני׳ כאש׳ פירשתי במקומו: יהיו׳ העון והחטאת נזכרים לפני השם ו נשים מארץ זכרם: יען׳ בהיות לאל ידו׳ וירדו׳ עני ואביון ונכאה לב כמוני: ויאהב׳ הוא היה סבה שיקללהו דוד שהיה איש האלהים: וילבש׳ התנבא כי הקללה תבואתהו׳ כמדו מלבושו והטעם מדו והזכיר בתוכו: תהי׳ ולמזח׳ כמו חגורה ומזיח אפיקים רפה: זאת פעולתי׳ כמו תגמול פעולת ש שכיר׳ שוטני כנגד ישטנוני׳ והדוברים רע כנגד ודברי שגאה: ואתה׳ אחר שקלל רשעים וכל שוטנים שב להתחנן לשם שלא י יאבד עם אלה שהם מחרפים אותו כי אין לו כח לעמוד מפניה׳: כי׳ חלל בקרבי׳ פועל עבר מגזרת חלל על כן הלמ״ד פתוחה ויש אומרים מגזרת חליל לוחין: כצל׳ הטעם קלות ימיו׳ ננערתי כארבה׳ שאין לו קן: ברכי׳ אין בו כח ללכת כי יענה נפשו אולי ינצל מידם שלא יראה ב בבשרו לאלוה: ואני׳ כאשר ראוני אויבי ואני רזה הייתי חרפה להם: עזרני׳ טעם כחסדך עמי פעמים רבות: וידעו׳ כי כבר הזכיר עני ואביון ואתה יי׳ עשיתה זאת הישועה ולא אני: יקללו׳ לא אחוש מקללתם כי אתה תברכני׳ קמו עלי ויבושו: ילבשו׳ כל שוטני מהיום והטעם אחרים מלבד אלה [illegible] כבר הזכיר על זה ויבושו: אודה׳ שאודה כפי זה החסד שעשה השם עמי על שידעו הרבים כי השם יעמוד לימין אביון להושיעו מהחפצים להיותם שוטני נפשו: לדוד

כמים בקרבו׳ ותבא בל״ט ותכס מרגלותיו׳ וכל נביאים דכו׳ חס׳ בכ״מ מל׳ וסימן ביחזקאל סימן כ״ב: יעטה ד׳ בקריאה וסימן ועל שפם יעטה וטמא טמא׳ כאשר יעטה הרועה את בגדו׳ גם ברכות יעטה מורה׳ תהי לו כבגד יעטה: כצל ד׳ רפין בקריאה וסימן כפלגי מים בציון׳ כצל בנטותו נהלכתי׳ ימי כצל נטוי׳ ימיו כצל עובר: בשתם ד׳ בקריאה וסימן הנני עשה את כל מעניך בסוף צפניה׳ ישמו על עקב בשתם׳ ישובו על עקב בשתם׳ ויעטו כמעיל בשתם:

אבן עזרא

לדוד מזמור נאם יי׳ לאדני, נכון לפרש זה המזמור על אברהם על דברתי מלכי צדק רק יקשה עלינו ציון שהיתה עיר דוד ונוכל לתקנו בדרך רחוקה מעט והנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד כמו מזמור יענך יי׳ ביום צרה יי׳ בעזך ישמח מלך גם לשלמ׳ אלהים משפטיך למלך תן ונחובר זה המזמור כאשר שנשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עמנו במלחמ׳ ואחת תחלת דברי המשורר נאם יי׳ לאדני שהוא דוד: שב לימיני, והטעם שב בביתי ושבוד אותי וטעם לימיני כי הימין עושה חיל והנה הטעם לא תצא עמנו למלחמ׳ כי ימין השם תלחם בעבורך והוא ישית אויביך הדום רגליך שיובאו לפניך שתרמסם: מטה, כי העוז והכח יצא מציון שהם הכבוד להשחית כל אויב שיבוא אליך אל ציון או טעמו כדרך יזכור כל מנחותיך בציון שהם הארון: עמך, יתנדבו להלחם בעבורך, אמר רבי משה בקיעת השחר גם הרחם כמו כדרך או יבקע כשחר והוא ישבח דוד ודימה אליו שהיא בגוף כטל והטעם כי לא גם לאה במלחמות רבות שנלחם ויהיה כן מבקיעת השחר לך כשחר לא ילדותיך ואחרי׳ אמרו מהמיקום השפל השחור לך מנת ילדותיך ופירו׳ טל כמו יטל את הגורל ורבי ישועה אמר כי מרחם אמך היית מוכן להיות מלך והנכון בעיני כי נדבות דרך קריה כנגד נדבות והטעם אם הוצרכת לעשות מלחמה עמך יבואו אליך ביום כנגד נדבות ותראם בהדרי קדש מרחם משחר מעת עלות השחר יבוא כטל שהרגלת לראות בילדותיך כאשר היית רועה בצאן: נשבע, אתה כהן, כל כהן משרת וכן ובני דוד כהנים היו והטעם לעבוד את השם והנה הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כאשר לקח מלכי צדק מאברהם, יוד דברתי נוסף ופירו׳ על דברת על מנהג כמו דברים או תחסר אות כף אתה כהן לעולם על דברת כמו על דבר שאתה מלכי צדק ועליו כתו׳ והוא כהן לאל עליון והנה תהיה מלת אתה בעבור אחרת, [...]ה אמר בעבור שאתה מלך צדק כמו ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו והטעם רב לך להלחם כי השם עוזר ימינך ומחץ ביום אפו מלכים על ידיך: ידין, תחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם וכן הוא ידין בגוים אשר הוא מלא גויות שם לו צבא רב הוא יעשה דין בגוים, על ארץ רבה שאיננה נקראת אי[...] ארץ ישראל ומדי ופרס, ורבי משה אמר כי הטעם רבת בני עמון: מנחל, [...] כל כך היו האויבים מפחדים ממנו כי בלכתם בדרכי׳ היה שותה מנחליהם [...] ידם למונעו על כן היה מרים ראש ויש אומרים כי מרוב צבאותיו היה [...]בת דרך שם נחל כי לא יספיקו לו מעיינים או הטעם שיובא אליו בדרכים [...]ן הנחלים בלי פחד כדרך מי ישקני מים ואל תתמה על ישתה גם ירים [...] מחץ לשון עבר והנה הוא על דרך המדבר על זמן עומד וכמוהו רבים: [...]אודה יי׳, הללויה דברי המשורר הללו יה כמוני כי אני אודה השם בכל לב, [...]ים בסתר ועדה בגלוי וזה הוא שאודה לאמר גדולים מעשי יי׳ ודרושים [...]ם, אמר רבי מרינוס כי חפציהם על משקל זקניהם והטעם שימצא בהם [...]כל חפצו שידרום כמו וכל חפצים לא ישוו בה: הוד

מסורה

קי לרגליך ב׳ וסימ׳ והם תכו לרגלך ישא מדברתיך׳ עד אשית אויביך הדום לרגליך׳ בתרא מל׳: ינחם ד׳ וסי׳ פן ינחם העם׳ כי ינחם יי׳ מאנקתם׳ לא ישקר ולא ינחם׳ נשבע יי׳ ולא ינחם׳ וא׳ וינחם יי׳ על הרעה: גויות ב׳ א׳ מל וא׳ חס׳ וסי׳ את גוית שאול ואת גוית בניו׳ ידין בגוי׳ מלא גויו׳ וסי׳ מאן דמל׳ מל: מנחל ד׳ וסי׳

קי

א לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְהוָה׀ לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד־אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ׃ מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח יְהוָה מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ׃ עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי־קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ׃ נִשְׁבַּע יְהוָה׀ וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה־כֹהֵן לְעוֹלָם עַל־דִּבְרָתִי מַלְכִּי־צֶדֶק׃ ה אֲדֹנָי עַל־יְמִינְךָ מָחַץ בְּיוֹם־אַפּוֹ מְלָכִים׃ יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה׃ מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ׃

קיא

א הַלְלוּ יָהּ׀ אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לֵבָב בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה׃ גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה דְּרוּשִׁים לְכָל־חֶפְצֵיהֶם׃

כ׳ א׳ חס׳ · ב׳ רף זכולון ל׳ — ל׳ חס׳ · ל׳ וחד בהדרי · ל׳ וכתי׳ כן — ל׳ — ל׳ וחד ומלכי צדק · קל״ל — ט׳ — ל׳ — ז״ל כתי׳ ז״ו — ל׳ · ל׳

תרגום

קי עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁוָּאָה יָתִי רִבּוֹן עַל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּרַם אֲמַר לִי תּוּב וְאוֹרֵךְ לְשָׁאוּל דְּמִן שִׁבְטָא דְּבִנְיָמִן עַד דִּימוּת אֲרוּם לֵית מַלְכוּתָא מְקָרְבָא אֲבָרְתָּה וּבָתַר כֵּן אֲשַׁוֵּי בַּעֲלֵי דְבָבָךְ כְּבִישׁ לְרִגְלָךְ׃ [תא] אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתַּן לִי רַבָּנוּתָא חֲלַף דִּיתְבֵית לְאוּלְפַן אוֹרָיְתָא דִּימִינֵי אוֹרֵךְ עַד דַּאֲשַׁוֵּי בְּעֵל דְּבָבָךְ כְּבִישׁ לְרִגְלָךְ׃ חוּטְרָא דְּעוּשְׁנָךְ יִשַׁדַּר יְיָ מִצִּיּוֹן וּתְהֵי רָדֵי בִּמְצַע בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃ עַמָּךְ דְּבֵית יִשְׂרָאֵל דְּמִתְנַדְּבִין לְאוֹרָיְתָא בְּיוֹם אַגָּחוּתָא קְרָבָא תִּסְתַּיַּע עִמְּהוֹן בְּשִׁבְהוֹרֵי קוּדְשָׁא רַחֲמִין דֶּאֱלָהָא יִסְתַּרְהֲבוּן לָךְ הֵיךְ נַחֲתַת טַלָּא יִרְתְּבוּן לְרוּחְצָן תּוֹלְדָתָךְ׃ קַיֵּם יְיָ וְלָא יְתוּב דְּאַנְתְּ מִתְמַנֵּי לְרַבָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי בְּגִין זְכוּתָא דַּהֲוֵיתָא מֶלֶךְ זַכַּי׃ שְׁכִנְתָּא דַּיְיָ עַל יְמִינָךְ מְחָא בְּיוֹם רוּגְזֵיהּ מַלְכַיָּא׃ אִתְמַנָּא לְדַיָּן עַל עַמְמַיָּא מְלֵי אַרְעָא נוֹשְׁמֵי רַשִׁיעִין קְטִילִין מְחָא רֵישֵׁי מַלְכַיָּא עַל אַרְעָא סַגִּיעִין לַחֲדָא׃ מִפּוּם נְבִיָּא בְּאוֹרְחָא אוּלְפַן יְקַבֵּל מְטוּל הֵיכְנָא יִזְקוֹף רֵישָׁא׃

קיא הַלְלוּיָהּ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבָּא בְּרָזְהוֹן דִּתְרִיצַיָּא וּבִכְנִשְׁתָּא׃ רַבְרְבִין עוֹבָדַיָּא דַּיְיָ מִתְבַּעְיָן לְכָל דְּצָבְיָן לְהוֹן׃ שבחא

מסורה

נמסר בסדר דברי׳: קיא גדולי׳ הגדולי׳ כולהון חס׳ במ״ו מל׳ וסי׳ נמסר בשפטי׳ סימן ה׳ ובירמיה סימן כ״ה:

רשי

נאם יי׳ לאדני, רבותינו דרשוהו באברהם אבינו ואני אפרשנו כדבריהם נאם יי׳ לאברהם שקראוהו העולם אדוני שמעני אדוני: שב לימיני, התעכב לתשועתי והתחולל לה׳ אין ישיבה אלא עכבה וכן הוא אומר ותשבו בקדש לימיני לתשועת ימיני: עד אשית אויביך, אמרפל וחביריו: מטה, לשון משען כמו כל מטה לחם, מטה עוזך ישלח יי׳ מציון כשתשוב מן המלחמה ואנשיך עייפים ורודפים ישלח לך יי׳ את מלכי צדק מלך שלם להוציא לחם ויין: רדה, במלחמה בקרב אויביך, לבטח: עמך נדבות ביום חילך, כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם יתנדבו עמך ואוהביך לצאת עמך כמו שמצינו וירק את חניכיו ילידי ביתו ולא יותר וענר אשכול וממרא התנדבו מאליהם לצאת ללכת אחריו בעזרתו: בהדרי קדש מרחם משחר, זאת תהיה לך בזכות הדרות קדושה שהיו בך מבטן אמך שהכיר בוראו בן שלש שנים, מרחם משחר משכפלת מן הרחם כמו משילין פירות דרך ארובה ביום טוב ואיכא דתני משחירין: לך טל ילדותיך, לך יחשב ילדותיך דרכי יושר שהתנהגת בהם בילדותיך יהי לך לנועם כטל זה שהוא נעים ונוח: נשבע יי׳ ולא ינחם, לפי שהיה מתירא שלא יענש על האוכלוסין שהרג נאמר לו אל תירא אברם וגו׳ לא ינחם על הטובה אשר דבר עליך: אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק, ממך תצא הכהונה והמלכות להיות בניך יורשין את שם אבי אביך הכהונה והמלכות שנתנה לו, דברתי מלכי צדק יוד יתירה כמו רבתי עם על דברת מלכי צדק על פקודת מלכי צדק, אתה כהן יש במשמע כהן כהונה ושרר׳ כמו ובני דוד כהנים היו: אדני, אשר היה על ימינך במלחמה: מחץ ביום אפו, את ארבעה מלכים הוא ידין בגוים מלא גויות זו היא בשור׳ ברית בין הבתרי׳ שנאמ׳ לו על מצרים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי מלא גויות אסיפת פגרים מלא לשון אסיפה כמו קראו אחריך מלא אשר יקרא עליו מלא רועים והיכן דן מלא גויות את מצרים מת על שפת הים: מחץ ראש על ארץ רבה, זו היא דוגמת נבואת חבקוק מחצת ראש מבית רשע ראש פרעה שהיה ראש ושר על ארץ גדולה וחשוב׳ על כל הארצות כמו שנאמר מושל עמים ויפתחהו שהיו כל האומות תחת ממשלת מצרים: מנחל בדרך ישתה וגו׳, מגילום הנהר בדרך הליכתו היתה ארצו שותה ולא היתה צריכה למי גשמים על כן היה מרים ראש ומתפאר יאור לי ואני עשיתני, ענין אחר יש לפרש המזמור הזה בדוד: נאם יי׳ לאדני, על עסקי אדוני שאול כשהייתי נרדף מפניו, לאדוני על אדוני כמו ואמר פרעה לבני ישראל וישאלו אנשי המקום לאשתו: שב לימיני, התעכב והמתן לתשועתי: מטה עזך ישלח יי׳ מציון, מציון מעשים טובים המצויינין בידך לא עוד תמלוך בציון ושם ישולח לך מטה עז ואז תרדה בקרב אויביך: עמך נדבות ביום חילך, עם ישראל יתנדבו לעזרתך ביום שתעשה חיל כמו שמפורש בדברי הימים שהיו נקבצי׳ עליו מכל שבט ושבט בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה וגו׳ ומן הגדי נבדלו אל דוד וגו׳: בהדרי קדש מרחם משחר, בשביל הדרות קדושה שהיו בך מנעוריך: לך טל ילדותיך, ילדות טובה ופרק נאה שהיה בך תהיה לך כטל שהוא נעים וערב ותעשה לך פירות להצליחך: נשבע יי׳ וגו׳, שהמלכות תהא שלך עולמית: אתה כהן לעולם, ואיזו מן הכהונות כהונה שהיא למעלה מכהונת מלכי צדק וזוהי מלכות שהיא למעלה מכהונ׳ גדולה בשלשים מעלות: על דברתי מלכי צדק, למעלה מכהונת מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון ואם תאמר אף הוא מלך היה מלוכה על הגוים אינה מלוכה חשוב׳ כנגד ישראל: אדני, יהיה תמיד על ימינך להושיעך: אשר מחץ ביום אפו מלכים, שנלחמו עם אברהם ועם יהושע ועם ברק: ידין בגוים מלא גויות, ועוד בימי חזקיהו כנך ידין באוכלוסי סנחריב קבוץ פגרים מתים וימחץ בסנחריב שהוא ראשה של ננוה שהיא ארץ רבה, אשר מנחל בדרך היה שותה שנתפאר ששתו אוכלוסיו מימי הירדן שנאמר אני קרתי ושתיתי מים ואחריב וגו׳: על כן ירים ראש, היה משתבח בגודלו: זכר עשה לנפלאותיו, מזמור זה הוסד באל״ף בי״ת אות אחת בראש הפסוק ואחת באמצעיתו וכן כלם מאל״ף ועד תי״ו וכמו כן מזמור השני הראשון בשבחו של הקב״ה והשני מספר בשבחו של צדיק ירא יי׳ קבע לישראל שבתות ומועדים ומצות שכתוב בהם וזכרת כי עבד היית במצרים לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחפץ להצדיקים:

הוד׳ אע״פ שמעשיו גדולים דרושים הם לדורשיהם ומפוארים כי פועל השם נראה לעין על כן הוד והדר וטעם וצדקתו שכל פעלו צדק: זכר׳ הטעם בכל דור עשה זכר לנפלאותיו מעשה במצרים שהוא חנון ורחום לחון הצועקים אליו כמו ושמעתי כי חנון אני: טרף׳ דבר ויכלכלו את מצרים כמו הטריפני׳ טעם יזכור לעולם בריתו הוא ברית בין הבתרים וגם כתוב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: כח׳ הטעם שהשם עושה חסד ומשפט וצדקה וזה הוא שהגיד לעמו ללכת אחריו לתת להם כדרך כי לא בחזק עד עתה וכתו׳ כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען וגם כתו׳ את משפטי תעשו והנה פירש כח מעשיו: מעשי׳ פקודיו׳ הם התורות והמצות הנטועות בלב כל האדם על כן אמר שהם נאמנים: סמוכים׳ השם סומכם לעד על כן יעמדו והוא עשה באמת ובדרך ישר: פדות׳ טעם פדות לעולם ישלח פדות לעמו והם השומרים בריתו כי בריתו לעולם עומדת והוא קדוש ולא יוכל נברא לחלל בריתו על כן אמר ונורא: ראשית׳ בעבו׳ שהזכיר שהוא נורא אמר ראשית חכמה יראת יי׳ שכל טוב יש לכל עושי פקודיו וכל אחד מהעושים תהלתו עומדת לעד כמו במת בעדה עלי שור ויתכן שישוב ויו תהלתו אל שכל טוב׳ ורבי משה אמר כי ה״א ומ״ם עושיהם שבים אל ה החכמה והיראה ו והטעם כי העושי׳ כפי חיובם וכדרך שיוו: הללו יה אשרי איש׳ הללו יה דבר המשורר כמוני ואמרו אשרי איש ירא יי׳ שאמר כ כפשו ממצות לא תעש׳ לא בעבור תולדתו או פחד מלך או על דבר חרפה ובזיון רק כ בעבור יראתו מהשם: במצותיו חפץ מאד׳ הם מצות עשה וטעם מאד כי בכל מאדו יעשה: גבור׳ חסר כ״ף כמו ועיר פרא והטעם כגבור נודע בדורו כן יהיה זרעו: דור ישרים׳ הוא הלב והכן והברכה היא הון ועושר בביתו וההון שיש לו לא ע עשהו בחמס וגזל רק בצדק על כן וצדקתו: זרח׳ הצרות דומות לחשך כמו העם ה ההולכים בחשך ו והישועה לאור על כן כי אשב בחשך יי׳ אור לי והנה בבא הצרות על העולם יזרח אור לישרים והוא השם שהוא חנון ורחום וצדיק או יהיה אור מוסף אחר עמו כאילו הוא אור חנון: טוב׳ כמו הפוך איש טוב כמו כל רבים עמים כי הכל נכון בלשונינו או טעמו מה טוב וככה הוא טוב הוא איש שהוא חונן ואמר חונן ללכת אחרי השם שהוא חנון ומלת יכלכל כפול כמו וכל בשלים׳ במשפט כאשר הוא ראוי לעשות׳ ויש אומרים כי יכלכל כמו יכלכל מחלהו: כי׳ הזכיר כי אחריתו טובה וזה הוא כי לעולם לא ימוט הצדיק יעמוד זכרו כדרך וצדיק יסוד עולם: משמועה׳ שהיא כללת עמו או מדינתו והזכיר למה לא יירא כי לבו בטוח בשם והוא תאר על משקל עבות וככה סמוך לבו בצרה שתבא עליו לבדו מאויביו: פזר׳ לא הזכיר פעול פזר גם נתן כי הוא נודע כי מלת לאביונים תודיענו׳ וטעם צדקתו כי מדרך צדק לעזור בני גילו או על דרך וצדקה תהיה לנו: רשע׳ הפך הצדיק בראותו עושר הצדיק יכעס ברוב הקנאה׳ שיניו כפי מחשבתו שיחרוק עול שיניו להנקם וזה יהיה כי ימס כל זה שיחשוב וככה תאות רשעי׳ שיתאוו רע לטובים: הללויה הללו עבדי יי׳׳ טעם לאמר הללו שלשה פעמים כדרך היכל יי׳ פעם אחרי פעם וטעם עבדי יי׳ אתם עבדי יי׳ כמו הקהל חקה אחת לכם ואמרו כן יהי וזאת היא התהלה באמת: ממזרח׳ ככה אורך הייסוב שהם יב שעות ולא כן הרוחב על כן כתוב התבוננת על רחבי ארץ: רם׳ הוא מרומם על כל תהלות שיהללוהו כל גוים שהם בשבעה גבולות ממזרח שמש עד מבואו והאות על זה כי על השמים כבודו שהם למעלה על כל גוים ויתכן היות רם מוסף אחר ורם על השמים כבודו:

מי

רשי

טרף נתן׳ מזון: כח מעשיו הגיד לעמו׳ כשנתן להם נחלת ומדרש הוליעם כחו וגבורתו ו ומדרש תנחומא כתב לישראל מעשה בראשית להודיעם ש שהארץ שלו ובידו להושיב בה כל מי שירצה ולעקור אלו ו ולהושיב אחרים שלא יוכלו ה האומו׳ לומר לישראל גזלני׳ אתם שכבשתם ארץ שבעה גוים: סמוכים׳ הם פקודיו על סמך עז מחוזקין בעונשין ואזהרות ו והפרשיות קבועות זו על זו כסדר ולדרוש וזהו שאמר שלמה שוקיו עמודי שש וגו׳: דור ישרים׳ אשר יבורך יהי זרעו: זרח בחשך אור׳ כמו הזריח ומדרשו היא עצמו כביכול נעשה להם אור כמו יי׳ אורי וישעי: טוב איש חונן ומלוה וגו׳׳ שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי ואת דבריו ה הצריכין לו במאכל ובמשתה ו ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו: יכלכל דבריו במשפט׳ מנהיג חפציו: נכון לבו׳ נאמן לבו ליוצרו: סמוך לבו׳ נשען ובטוח על הקב״ה: רשע יראה וכעס׳ לשון פעל כמו ויכעס לפיכך נקוד חציו ק קמץ וחציו פתח וטעמו למטה:

מי

וצדקתו ג׳ וסימ׳ וחסד יי׳ מעולם ועד עולם׳ הוד והדר פעלו׳ הון ועשר בביתו: חנון ורחום ח׳ וסים׳ וקרעו לבבכם ואל בגדיכם׳ על כן קדמתי לברוח תרשישה׳ כי בשובכם על יי׳׳ זכר עשה לנפלאתיו׳ זרח בחשך אור׳ חנון ורחום יי׳ ארך אפי׳ דתהלה לדוד׳ וימאנו לשמוע דעזרא׳ וברחמיך הרבים דעזר׳:

שְׁבָחָא וְשִׁבְהוֹרָא עוֹבָדֵיה וּזְכוּתֵיהּ קַיָּמָא לְעָלְמִין׃ דָּכְרָן טָב עֲבַד לְפִרְשָׁוְתֵיהּ חַנָּנָא וְרַחְמָנָא יְיָ׃ מְזוֹנָא יְהַב לְדָחֲלוֹי יִדְכַּר לַעֲלַם קְיָמֵיהּ׃ חֵיל עוֹבָדוֹי חַוֵּי לְעַמֵּיהּ לְמִתַּן לְהוֹן אַחְסָנַת עַמְמַיָּא׃ עוֹבָדֵי יְדוֹי קוּשְׁטָא וְדִינָא מְהֵימְנִין עַל פִּקּוּדוֹי׃ סְמוּכִין לְעָלְמֵי עָלְמָא מִתְעַבְדִין בְּקוּשְׁטָא וְתִירוּצָא׃ פּוּרְקָנָא שְׁלַח לְעַמֵּיהּ פַּקֵּד לַעֲלַם קְיָמֵיהּ קַדִּישָׁא וּדְחִילָא שְׁמֵיהּ׃ שֵׁרוּי חוּכְמְתָא דַּחֲלְתָא דַיְיָ סִכְלָא טָבָא לְכָל עוֹבָדֵיהוֹן תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ קַיָּמָא לְעָלְמִין׃

קיב הַלְלוּיָהּ טוּבֵיהּ דְּגַבְרָא דָחֵל יַת יְיָ בְּפִקּוּדוֹי צָבֵי לַחֲדָא׃ גִּבָּר בְּאוֹרַיְתָא יְהֶוְיָן בְּנוֹי בְּדָר תְּרִיצַיָּא יִתְבָּרַךְ׃ מַזָּלָא וְעֻתְרָא בְּבֵיתֵיהּ וּזְכוּתֵיהּ קַיָּמָא לְעָלְמִין׃ דְּנַח בַּחֲשׁוֹכָא נְהוֹר לְתְרִיצַיָּא חַנָּנָא וְרַחְמָנָא וְצַדִּיקָא׃ גַּבְרָא טָבָא חָיֵס עַל עַנְיֵי וּמוֹזִיף יְסוֹבַר מִלּוֹי כְּהִלְכְתָא׃ אֲרוּם לַעֲלַם לָא יְזוּעַ לְדָכְרָן עֲלַם יְהֵי זַכַּאי׃ מִשְׁמוּעֲתָא בִּישָׁא לָא יִדְחַל תַּקִּין לִבֵּיהּ רָחֵץ בְּמֵימְרָא דַיְיָ׃ סָמִיךְ לִבֵּיהּ לָא יִדְחַל עַד דְּיֶחֱמֵי פּוּרְקָנָא בְּעַקְתָא׃ בַּדַּר מָמוֹנֵיהּ יְהַב לְחַשִּׁיכֵי זְכוּתֵיהּ קַיָּמָא לְעָלְמָא תּוּקְפֵּיהּ תְּרוּם בִּאִיקָרָא׃ רַשִׁיעָא יֶחֱמֵי וְיִכְעוֹס עֲלוֹי שִׁנּוֹי יַעֲסֵי וְאִתְמְסָא רִגּוּג רַשִׁיעֵי תֵּיבִיד׃

קיג הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחוּ עַבְדַיָּא דַיְיָ שַׁבַּחוּ יַת שְׁמָא דַיְיָ׃ יְהֵוֵי שְׁמָא דַיְיָ מְבָרַךְ מֵהַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃ מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא עַד מַטְמְעֵיהּ מְשַׁבַּח שְׁמָא דַיְיָ׃ רָמָא עַל כָּל עַמְמַיָּא יְיָ עֲלַוֵּי שְׁמַיָּא אִיקָרֵיהּ׃

הוֹד־וְהָדָר פָּעֳלוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה׃ טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ׃ כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם׃ מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו׃ סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר׃ פְּדוּת׀ שָׁלַח לְעַמּוֹ צִוָּה־לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ׃ רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה שֵׂכֶל טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃

קיב הַלְלוּ יָהּ׀ אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־יְהוָה בְּמִצְוֺתָיו חָפֵץ מְאֹד׃ גִּבּוֹר בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ דּוֹר יְשָׁרִים יְבֹרָךְ׃ הוֹן־וָעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ זָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים חַנּוּן וְרַחוּם וְצַדִּיק׃ טוֹב־אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט׃ כִּי־לְעוֹלָם לֹא־יִמּוֹט לְזֵכֶר עוֹלָם יִהְיֶה צַדִּיק׃ מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהוָה׃ סָמוּךְ לִבּוֹ לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר־יִרְאֶה בְצָרָיו׃ פִּזַּר׀ נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד׃ רָשָׁע יִרְאֶה׀ וְכָעָס שִׁנָּיו יַחֲרֹק וְנָמָס תַּאֲוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

קיג הַלְלוּ יָהּ׀ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה׃ יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה׃ רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם׀ יְהוָה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃

ג׳ · ה׳ · יא כתי׳ זול · ב׳ חד חס׳ ל׳ ומ״ל · ג׳ א׳ חס׳ · ב׳ · לא · ל׳ וחד אשרי האיש · ל׳ · ג׳ · ל׳ רפ׳ · ג׳ · ה׳ · ו׳ · ב׳ חד מ״ל יצר סמוך · ב׳ · ל׳ · ל׳ והם השמש · ג׳ · ד״כ · ד׳ · ג׳ · וכעס ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ · וכעס שניו דינן קמץ

מסרה

פדות ג׳ חד חס׳ וסי׳ ושמתי פדת׳ פדות שלח לעמו׳ והרבה עמו פדות׳ קדמא חס׳:

קיב יבורך ד׳ ב׳ פתחין וסי׳ הנה כי כן יברך גבר׳ גבור בארץ יהיה זרעו׳ ועתה הואל וברך את בית עבדך דשמואל׳ טוב עין הוא יברך׳ עבדא ונברא פתחין: בטוח ב׳ חד חס׳ וחד מ׳ל וסים׳ יצר סמוך׳ משמועה רעה לא יירא׳ קדמ׳ מלא: סמוך ב׳ וסימ׳ יצר סמוך׳ סמוך לבו לא יירא: וכעס ב׳ חד פתח וחד קמץ וסימ׳ רשע יראה וכעס שניו יחרק׳ גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס׳ קדמא פתח׳ ואינון מן אב״א א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ בערך פתח: קי״ג מברך ג׳ וסימ׳ את אשר תברך׳ יהי שם יי׳ מברך׳ וא׳ ומברך וסים׳ ועתה הואלת לברך את בית עבדך דד״ה: מהלל ג׳ וסים׳ בסיפרא סימן י״ח:

מי, יש אומרים כי המגביהי פועל עומד כמו אם תגביה כנשר והאמת שהוא פועל יוצא והפעול הוא קנך, אמר רבי משה כי פעול המגביהי הוא כבודו ויוד המגביהי כיוד חכבי מרום ואמר כי כן הפירוש המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ וכמוהו אבני שוהם לאפוד ואבני מילואים לאחן ולפי דעתי שהוא כמשמעו המגביהי מקום שבתו ובשמים ובארץ הכל שפלים כנגדו וטעם לראות כי הכל ידע כמו הדבר הנדא' וזה הוא הכתו' בתול הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט גר יתו': מקימי, גם זה הכתוב קשור כי העפר שהוא הארץ נקודת העגול הגדול שהוא המקיף והפה הטעם כי השם העליון ירומם האבין ואילו היה בעב' דרך משל על כן טעם מקים, אשפו' לשון יחיד מאשפתות ואף על פי שהוא על משקל אחד והטעם כפול: להושיבי, היוד נוסף כמו מקימי ואחר שהזכיר נדיבים אמר כי אלה הנדיבים הם נדיבי עמו שהם נכבדי' כורך תהל' לכל חסידיו: מושיבי עקר', במשקל גבר' ואין המלה סמוכ' אל הבי' העקר' יושבב' והיא שבה בית כמו מושיב יחידים ביתה והבית כמו בית אהרן בית יעקב איש וביתו וטעם אם הבנים כי תהיה העקרת אם הבנים שמחה כדברי חנה כי שמחתי בישועתך ואת' המשורר במלת הללויה על אלה הפלאות שיעשה השם: בצאת ישראל לועז מדברי רז"ל כמו לעז על בניה או ללועזות: היתה יהוד', לשון נקבה כמו ותרא בגודה אחותה יהודה והזכיר יהודה כי הוא נגד באחיו: ישראל ממשלותיו, ממשלת כהנים ועדת יהודה לקדשו כמו נוי קודש: הים, שנבקעו מימי הים ומי הירדן קמו נד אחד: ההרים, רעשו מפני כבוד השם: מה כאילו המשורר ישאלם למה זה וטעם כי תנוס שסב לחרבה ויבשו המים, וטעם ההרים הוא ההעתקי אחור אנס מים ובפסוק ההרים וכל גבעות אפרם ההפרם שים ביניהם: מלפני, יוד חולי כוסף והוא שם הפועל כמו לא יוכלו קום ובעבור היות המלך כא"לף ארץ היתה מלת חולו מלעיל כאילו כתו' חול תחול הארץ או מולי כוני כמו קומי והטעם מהלין הוא שתחולי ארץ ועתה יפרש טעם רקידת ההרים: ההופכי, כי הוא יבש מי הים והירדן והמי' לאיס והוציא כאלים שהם לחי' מסלע שהוא יבש גם וי"ו למעיינו כוסף והנה הטעם כי השם לבדו יעשה דבר והפך הדבר והנה הים והירדן והצורים בקעם והפך תולדתם: לא לנו יי' לא לנו, בעבורינו כמו אמרי לי: כי לשמך, שהוא נקרא עלינו תן כבוד וזה שתעשה בעבור חסדך: למה, כא, עתה וכבר פירשתיו: ואלהינו בשמים, בעליונים או בעבור כי מן השמים תבואה כל הנגזרות בארץ: עצביהם, הזכיר גדולות השם ושאין כח לאלהי העמים וקראם עצבים כי הם לעצבון לעובדיהם ולא יועילם, מעשה ידי אדם דרך קלון להם שיעבדו יהגו אפילו לא יהגו כיונה גם עוף אחר: כמוהם, דרך תפלה: ישראל, אמר בטח כנגד כל אשר בוטח בהם, אמר בן בלעם כי עזרם ומגנם הוא היה ראוי להיותו עזרכם ומגנכם הוא והנכון בעיני שהוא כך ישראל בטח ביי' כי הוא לעולם עוזר לישראל ומגנם כמו מגן עזרך: בית, אחר שהזכיר ישראל הזכיר קדושיו והם בית אהרן: יראי, אחר כן כלל ליראי השם בכל עם ועם: יי', אמר רבי משה כי זכרנו הזכרים שלנו ויברך בית ישראל הנקבות ואין זה נכון כי בית אהרן אינם נקבות איש וביתו בכל המקרא רק זכרנו מגזרת זכירה והאות על זה שהוא קמוץ כי אילו היה מגזרת זכרים היה הלי"ם בקמץ קטן רק הטעם השם שזכרנו תמיד הוא יברך אלה הבוטחים בו ושב להזכירם:

כיי' ד' וסימ' ויאמר למחר, כי מי גוי גדול, אין קדוש כיי', מי כיי' אלהינו המגביהי: מאשפות ב' חס' וסימ' מקים מעפר דל דחנה, מקימי מעפר דל: קי"ד היתה ה' רפ"ו וסימ' היתה לי נחלתי כאריה ביער, היתה עלי יד יי', היתה לי דמעתי לחם, היתה יהוד' לקדשו, היתה כאניות סוחר: הים ל' רפ"ו וחד והים בקעת לפניה'

ה מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

קיד

א בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: ה מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם:

קטו

א לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה ה יְדֵי אָדָם: פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם י הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן:

מַן כְּוָותֵיהּ דַּייָ אֱלָהָנָא דְגָבִיהַּ מוֹתְבֵיהּ לְמִתַּב: דְּמַמִּיךְ עֵינֵיהּ לְמֶחֱמֵי בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא: מְקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּינָא מִקִּלְקַלְתָּא יָרִים חֲשִׁיכָא: לְאוֹתָבָא עִם רַבְרְבַיָּא עִם רַבְרְבֵי עַמֵּיהּ: מְיַתֵּב כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְעַקְרָא דְּיָתְבָא מוֹרִיקָא לְאֶנָשֵׁי בֵּיתָהּ מַלְיָא אוֹכְלוֹסִין הֵיךְ אִמָּא דִּי עַל בְּנַיָּא חֲדִיָּא הַלְלוּיָהּ: קיד בְּמִפַּק יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַמֵּי בַּרְבְּרָאֵי: הֲוַת כְּנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲחִידָא לְקוּדְשֵׁיהּ יִשְׂרָאֵל לְשַׁלִּיטוֹי: יַמָּא אִסְתַּכַּל וְאַפַּךְ יוֹרְדְנָא חֲזַר לְאָחוֹר: טוּרַיָּא טְפַזוּ הֵיךְ דִּכְרִין גִּלְמָתָא הֵיךְ בְּנִין דְּעָאן: מַה לָּךְ יַמָּא אֲרוּם תְּאַפֵּךְ יוֹרְדְנָא תַּחֲזוֹר לַאֲחוֹרָא: טוּרַיָּא טְפַזוּ הֵיךְ דִּכְרִין גִּלְמָתָא הֵיךְ בְּנִין דְּעָאן: מִן קֳדָם קְיָרִיס אִתְחַלְחַלֵי אַרְעָא מִן קֳדָם אֱלָהָא דְיַעֲקֹב: דְּהָפַךְ טִינָרָא לַאֲרִיתָא דְמַיָּא שָׁמִיר לְמַעְיַן דְּמַיִין: קטו לָא מְטוּלְתָנָא יְיָ לָא מְטוּל זָכוּתָנָא אֲרוּם לִשְׁמָךְ הַב אִיקָרָא מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל קוּשְׁטָךְ: לְמָא יֵימְרוּן עַמְמַיָּא אָן הַשְׁתָּא אֱלָהֲהוֹן: וֵאלָהָנָא מְדוֹרֵיהּ בִּשְׁמַיָּא כָּל דִּי יִצְבֵּי עָבֵד: טַעֲוָתְהוֹן דִּכְסַפָּא וְדַהֲבָא עוֹבַד יְדוֹי בַּר נָשׁ: פּוּמָא לְהוֹן וְלָא מְמַלְלִין עַיְנִין לְהוֹן וְלָא חָמְיָן: אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא שָׁמְעִין נְחִירֵי לְהוֹן וְלָא מְרִיחִין: יְדֵיהוֹן וְלָא מְמַשְׁמְשִׁין רַגְלֵהוֹן וְלָא מְהַלְּכִין לָא מְרַנְנִין בְּעִנְקְהוֹן: דִּכְוָתְהוֹן יְהוֹן עוֹבְדֵיהוֹן כָּל דִּי מִתְרְחֵיץ עֲלֵיהוֹן: יִשְׂרָאֵל רְחֵיץ בְּמֵימְרָא דַייָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסְהוֹן הוּא: דְּבֵית אַהֲרֹן רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַייָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסְהוֹן הוּא: דְּדַחֲלַיָּא דַייָ רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַייָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסְהוֹן הוּא: מֵימְרָא דַייָ דְּכַר יָתָנָא לְטָב יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ יַת בֵּית אַהֲרֹן: יברך

מי כיי' אלהינו, בשמים ובארץ שיאה מגביה לשבת ומשפיל לראות, מגביהי משפילי מקימי להושיבי מושיבי כלם יוד יתירה בהם: עקרת הבית, ציון שהיא כעקרה יושבכה: אם הבנים שמחה, כי חלה וגם ילדה ציון את בניה: מעם לועז, עם שפת לשון אחר שאינו לשון הקדש וחברו את עם לועז לא תראה עם עמקי שפה וגו' וכן ולמ"ד כתלכות זו בזו כמו נשכה שהיא לשכה בספר עזרא: היתה יהודה לקדשו, לקח יהודה לגורל חבלו וקדושתו ואף הם קדשו שמו בירידת הים כענין שאמר שרי יהודה רגמתם וכמו כן למדרש באגדה מקרא זה היתה יהודה לקדשו שקפץ נחשון לתוך הים ואמ' אני אירד תחילה וזהו שאמר היתה יהודה לקדשו: הירדן יסוב לאחור, שכל מימי בראשית נבקעו: חולי ארץ, המחולל ארץ ויוד יתיר' בו כמו מגביהי משפילי וההופכי: למעיינו מים, וי"ו יתירה כמו וי"ו טל וחיתו יער: לא לנו, לא בשבילנו ובכורם מעשינו תעשה עמנו: כי לשמך תן כבוד, כדי שלא יאמרו איה נא אלהיהם, ולא ימישון, לשון ימישני אבי: יראי יי', אלו הגרים: אהבתי

מסרה

ואינו' מן כ"ה זוגי' רפ"ו חד נסיב וי"ו וחד לא נסיב וי"ו וסימ' נמס' במס' רבת' בערך אות הוי"ו: חלמיש ד' בליש' קמצין ומיחדים וסימ' חלמיש למעינו מים, בחלמיש שלח ידו, מצו' החלמי', שמתי פני כחלמיש, וחד מחלמיש צור: קט"ו על חסדך על חד מן י"ח פסוקי' על על ומלה ביניהו' וסימ' נמסר במלכי' ב' סימ' ט"ו: אזני' ז' וסימ' פקוח אזני' ולא' להשמעות אזני' בן אדם בתוך בית המרי, שמעו נא זאת עם סכל, אזנים להם ולא ישמעו, וחברו ולא יאזינו, אזנים כרית לי: בגרונם גרונ' ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' קבר פתוח גרנם, ולא יהגו בגרונם, רוממות אל בגרונם:

אהבתי כי ישמע יי׳ את קולי ׳ כך אמר דוד לאחר שנפטר שאול והוא מלך שובי נפשי למנוחיכי כי יי׳ גמל עליכי חסד ולך קוני אני מתאויתי כי חלצת נפשי ממות אהבתי כי ישמע יי׳ תאבתי שישמע יי׳ את קולי: וביומי אקרא ׳ בימי צרתי אקראנו ובימי גאולתי אשבחנו: חבלי מות ׳ חבורות אויבינו המבקשים להמיתנו ׳ חבלי מות חבלי שאול כלם לשון חבורות הם כמו חבל נביאים: מצרי שאול ׳ גבולי שאול: בארצות החיים ׳ ארץ ישראל שגרשוני אויבי ורודפי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי: האמנתי כי אדבר ׳ האמנתי את דברי ציבא שאמר על מפיבושת כשאדבר הנה לך כל אשר למפיבושת ׳ אז אני עניתי מאד לדברתי קשה ונעניתי לך: אני אמרתי בחפזי ׳ לנוס מפני אבשלום ׳ כל האדם כוזב ובוגד באוהבו כי ראיתי את בני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישרא׳ גומלים לי רעה תחת טובה לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבשת כוזב ובוגד כי כל לשון כזב אינו אלא לשון חסרון מבטח שבטחו עליו פלי״כא״ה בלע״ז כמו אשר לא יכזבו מימיו ויש פותרין אותו אני אמרתי בחפזי בסלע המחלקו׳ שהיה שאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתופשני וגם נאמר ויהי דוד נחפז ללכת ׳ כל האדם כוזב אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני למלך ׳ מנאתי ׳ כוס ישועות אשא אביא הנסכים על התודות שנדרתי כמו שאמר לך אזבח זבח תודה ועל אותו הכוס בשמך אקרא על הישועה זו שכן אין הלוי אומר שירו אלא על היין: נגדה נא לכל עמו ׳ נגד כל עמו: יקר בעיני יי׳ ׳ הראני הקב״ה שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו: המותה ׳ המות כמו הבית החוצה: עבדך בן אמתך ׳ אינו דומה תרבו׳ עבד הלקוח מן השוק לילוד מספחה שבבית: פתחת למוסרי ׳ התרתה מעל צוארי מוסרות ומוטות:

יברך ׳ וטעם הקטנים שיהיו שוים בברכה עם הגדולים: יוסף ׳ הנה פירש יוא היא הברכה כי היא תוספת ולהפך הקללה היא חסרון: ברוכים ׳ שב לפרש כי התפלה שהתפלל לברכם תתקיים וטעם עושה שמים וארץ שתיקן היבשה והרקיע כמו ביום עשות יי׳ אלהים ארץ ושמים והנה הטעם כי הוא מושל בעליון ובשפל והוא יברך אתכם: השמים ׳ אמר רבי משה כי השמים כמו מקום ואני כבר פירשתיו בספר השם כי שמים על מתכונת שנים נגזרתו משם בעבור שני מקומות בסדן שהם נטועים וכן כתו׳ לנטוע שמים וליסוד ארץ וחסירי דעת חשבו כי ממשלת האל׳ בארץ כממשלת השם בשמים ולא דברו נכונה כי מלכות השם בכל משלה רק פירו׳ נתן לבני האדם שהאדם כמו פקיד אלהים בארץ על כל מה שיש בה והכל בדבר השם: לא׳ טעם השם כח נשמה באדם נתן בידו החיו׳ והנמחים להכיר מ מעשה השם ולהללנו בעודנו חי: יורדי דומ׳ מקום כריתות וארץ גזירה כמו ודמיתי א אמך ויש אומרים כי הוא מגזרת ולא דומיה לי ואל תתני דומי לו ואף כי אחריו כתוב: ואנחנו ׳ זאת הברכה היא בפה להודות כי נשמת הצדיק לעולם תהלל את השם: אהבתי ׳ כמה הייתי אוהב שישמע השם קולי בהתחנני ויש אומרים אהבתי יי׳ כי ישמע קול תחנוני כמו אשר חכמים יגידו ולא כחדו ויש אומרים כי יוד קולי נוסף והגשון שיחסר בית בתחנוני: כי ׳ טעם ובימי אקרא כל ימי חיי אספר: אפפוני ׳ ומצרי שאול׳ מן המצ׳ מפעלי הכפל כמו מי שם ממלי צרה בגוף ויגון בנפ׳: ובש׳ ובשם הייתי קורא לאמר אנא לשון פיוס עם תודה כמו אנא

קיו

יוסף יא׳ בלשון אוסופי ג׳ מל׳ וח׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא יעקב (ויש ספ׳ קנת טעות) ; ברוכים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ברוכי׳ אתם ליי׳ כי חמלתם ׳ אשר עשיתם חסד ׳ ברוכים אתם ליי׳ עשה שמים וארץ ׳ דיבש גלעד חס׳: ירדי ג׳ חס׳ וסי׳ המה את ערלים ישכבו ׳ לא המתים יהללו יה ׳ ונמשלתי עם ירדי בור ; קיו הטה ב׳ וסימ׳ ועלי

יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים׃ יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם׃ בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם׃ לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה׃ וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ׃

אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃ כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא׃ אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ וּבְשֵׁם־יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ חַנּוּן יְהוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃ שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְהוָה דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃ שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי׃ כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי׃ אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים׃ הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד׃ אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב׃ מָה־אָשִׁיב לַיהוָה כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃ כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ אָנָּה יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃

זא׳ כאוסופי וא׳ חס׳ ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ ל׳ ; ל׳ וא׳ אך לא כל׳ ב׳ חס׳ זב ; ב׳ ועלי הטה חסד ל׳ ; נ׳ ו׳ כתי׳ ה׳ ; י׳ ; ס׳ כ׳ ג׳ מלרע ל׳ ; ו׳ בפיפ׳ ח׳ ; ל׳ ; ה׳ כ׳ ; ל׳ ז׳ מל׳ ; ג׳ ; ו׳ כתי׳ ה׳ ז׳ ; כ׳ פסו׳

יְבָרֵךְ דַּחֲלַיָּא דַיְיָ זְעֵירַיָּא עִם רַבְרְבַיָּא׃ יוֹסֵף מֵימְרָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן עֲלֵיכוֹן וַעֲלֵי בְנֵיכוֹן׃ בְּרִיכִין אַתּוּן מִן קֳדָם יְיָ עָבֵד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ שְׁמֵי שְׁמַיָּא לִשְׁכִינַת יְקָרָא דַיְיָ וְאַרְעָא יְהַב לִבְנֵי נָשָׁא׃ לָא מֵיתַיָּא מְשַׁבְּחִין שְׁמָא דַיְיָ וְלָא כָל נָחֲתֵי בֵית קְבוּרַת אַדְמְתָא׃ וַאֲנַחְנָא נְבָרֵךְ יָהּ מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא הַלְלוּיָהּ׃

קיו רְחִימֵית אֲרוּם יִשְׁמַע יְיָ יַת קָלִי בָעוּתִי׃ אֲרוּם אַצְלֵי אוּדְנֵיהּ לִי וּבְיוֹמַי אֲנָא קָרֵי׃ אַקִיפוּ יָתִי מַרְעֵי מוֹתָא וְעִיקְתִין דִשְׁיוֹל אַשְׁכְּחוּנִי עִיקְתָא וְדָבוֹנָא אֶשְׁכַּח׃ וּבִשְׁמָא דַיְיָ אֶקְרֵי בְּבָעוּ יְיָ שֵׁיזֵב נַפְשִׁי׃ חַנָּנָא יְיָ וְזַכָּאָה וֵאלָהָנָא מְרַחֵם׃ נָטַר שַׁרְגוּגַיָּא יְיָ אִתְמַסְכְּנֵית וְלִי חָמֵי לְמִפְרְקִי׃ תּוּבִי נַפְשִׁי לְבֵית מְנַחֲיְכִי אֲרוּם מֵימְרָא דַיְיָ גְּמַל טוּבָא עֲלָיְכִי׃ אֲרוּם פְּצֵיתָא נַפְשִׁי מִקְטוֹל יַת עֵינִי מִן דִּמְעֲתָא יַת רִגְלִי מִן לְאִדְחָיָא׃ אֶתְהַלֵּךְ קֳדָם יְיָ בְּאַרְעָת חַיַּיָּא׃ הֵימְנֵית אֲרוּם אֲמַלֵּל בִּכְנִישַׁת צַדִּיקֵי אֲנָא שַׁבְּחֵית לַחֲדָא׃ אֲנָא אֲמָרֵית בְּמֶעְרְקִי כָּל בְּנֵי נָשָׁא מְכַדְּבִין׃ מַה אָתִיב קֳדָם יְיָ כָּל גְּמוּלָן טָבָן דִּילֵיהּ גְּמִילִין דְּהַנּוּן עֲלָי׃ כָּסָא דְפוּרְקָנַיָּא אֲסוֹבַר לְעָלְמָא דְאָתֵי וּבִשְׁמָא דַיְיָ אֶקְרֵי׃ נִדְרֵי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵּם אַתְנֵי כְדוֹן נִסּוֹי לְכָל עַמֵּיהּ׃ יַקִּיר קֳדָם יְיָ מִיתוּתָא דְמִשְׁתַּלְחָא לַחֲסִידוֹי׃ בְּבָעוּ יְיָ אֲרוּם אֲנָא עַבְדָּךְ אֲנָא עַבְדָּךְ בַּר אַמְתָךְ שְׁרִיתָא לְשׁוּלְשְׁלָוָתִי׃

הטה חסר׳ כי הטה אזנו לי: אנה ו׳ כתי׳ ה׳ בליש׳ בקשה וסימ׳ אנה יי׳ זכור נא את אשר התהלכתי דמלכים׳ וחברו דישעי׳ ׳ אל נא נאבדה בנפש ׳ אנה יי׳ הלא זה דברי ׳ אנה יי׳ מלט׳ נפשי ׳ אנה יי׳ כי אני עבדך: שובי ג׳ בטע׳ לרע וסימ׳ כי אחרי שובי נחמתי ׳ עד שובי בשלום ׳ שובי נפשי למנוחיכי: ישועות ז׳ מל׳ וסימ׳ מגדול ישועות מלכו דשמואל ׳ וחברו מגדיל דסיפרא ׳ פועל ישועות בקרב הארץ ׳ ומעוז ישועות משיחו׳ מה תשתוחחי נפשי קדמא ׳ צוה ישועות יעקב׳ כוס ישועות אשא: ובשם יי׳ ג׳ וסימ׳ ובשם יי׳ אקרא אנה יי׳ ׳ כוס ישועות אשא ובשם יי׳ ׳ לך אזבח זבח תודה ׳ וכולהון בהד ענינא:

חטא העם הזה והייתי חושב בלב כי חנון ורחום השם וצדיק כי המשורר ירא השם וטעם מרחם כמו רחום: שומר ׳ הטעם שלא אחשוב תחבולות להמלט כי שמתי נפשי כאחד הפתאים כי אם דלותי ידעתי כי השם שהוא חנון ורחום יושיעני והייתי מבשר נפשי לאמר לה שובי נפשי למנוחייכי כנגד צרה ויגון אמצא כי פעמים רבות גמל השם עלייכי או בהא מלת גמל תחת יגמול כמו נתתי כסף השדה קח ממני: כי ׳ כמה פעמים הצלת נפשי וטעם את עיני שהיה חושב שימות כמו ויבך חזקיהו ׳ ואת רגלי כי בהם התנועה שיוכל לברוח: אתהלך ׳ בעבור שהזכיר רגלי אמר אתהלך בארצות החיים שהם על פני הארץ ולא תחתיה: האמנתי ׳ אמר רבי משה עתה האמין כי מה שהייתי מדבר על לבי היה אמת שאמר שובי נפשי ופי׳ אני עניתי כמו לדותי מגזרת עני וכמוהו זמיר עריצים יענה ופי׳ אני אמרתי על עת שנכתב בו ויהי דוד נחפז ללכת ׳ וטעם כל האדם כוזב על שמואל שהבטיחו או כוזב כמו לא יכזבו והטעם נכרת כי חשב שיהרג ׳ ולפי דעתי עתה האמין כאשר אדבר כי קודם עתה דברתי כזבים וככה עניתי כמו ויען איוב הראשון ועני׳ ואמרת: מה ׳ מה מנחה אתן לשם כמו והשיב למלך ישראל ודקדוק תגמולוהי על לשון ארמית עלוהי כמו עליו ולפי דעתי שהיא שתי מלות אע״פ שהיא חסירת א׳ כמו לפלמוני המדבר את אשר עדן ובבל ובמה: כוס ׳ על דעת רבי משה שהוא כמו מנת חלקי וכוסי והנה הכוס מקרה והוא המנשא ואחרי׳ אמרו כי הוא כמשמעו אחר ים אחרים והטעם מרוב השמחה ואמר עם צרה ויגון ובשם יי׳ אקרא ועם כוס ישועות כן להקים לדברו הראשון כי בכל ימיו יקרא בשם יי׳ בין בצר בין במרחב: נדרי ׳ הא׳ נגדה נוסף ומלת נא עתה ככל נא שבמקרא וככנס׳ למ״ד עם לכל עמו כמו מימין לבית: יקר ׳ הזכיר הטע׳ למה מלטו השם כי הוא מהחסידי׳ ׳ יקר קשה כמו ויקר פדיון נפשם קשה הוא בעיני השם להמית חסידיו בלא עתם וה״א המותה נוסף כה״א לשאולה ואין הה״א סימן ללשון נקבה והעד שהמלה מלעיל: אנה ׳ כמו אנא חטא והוא לשון תודה כי תתחלף מלת אנה בה״א או בא׳ל״ף לשנים טעמים פעם לשון פיוס ופעם לשון תודה כמו זה שהוא מודה לשם אנה יי׳ כי אני עבדך כי זה איננו לשון פיוס רק אם יאמ׳ אנה יי׳ הושיעה הוא לשון פיוס וככה מלת אולי בטעם ספק ופעם כמו מתאוה אולי אוכל להלחם אולי יהיה זה ופעם ספק אולי לא תאבה האשה מפי׳ החכם: פתחת למוסרי ׳ כאלו היה קשור במוסרות והלמ״ד נוסף כלמ״ד הרגו לאבנר:

לי׳ ובשם יי׳ אקרא׳ שיקרא בני אדם לעבוד את השם כדרך ויקרא שם בשם יי׳ אל עולם: נדרי׳ כבר הזכיר זה בראשונ׳ וטעם להזכירו פעם אחרת כי הנדר שנדרתי לא אשלמנו במקום אחר כי אם בבית השם על כן אחריו בחצרו׳ בית יי׳׳ ויו׳ בתוככי נוסף כמו בתוככי מצרים או לנוכח המליצה ותחס במלת הללויה שכן יאמר לכל עמו הנזכ׳ למעלה: הללו את יי׳ כל גוים׳ על כן אמר עוד הללו לפי דעתי כי טעם כל גוי׳ שהיו תחת יד דוד כמו אם ים גוי וממלכה ור׳ משה אמר כי הוא כלל לכל גוי וטע׳ כי נגבר החסד שיעשה עם הכל לחיותם ולכלכלם ואמ׳ ואמת יי׳ לעולם כנגד הגוי׳ שלא יאמינו בהבליה׳ וחתם הללו יה כן עשו תמיד: הודו ליי׳ כי טוב׳ תחס׳ מלת הוא והטע׳ כי טוב הוא ויא׳ כי טוב פועל עבר לשון יחיד כדר׳ מה טובו אהליך לשון רבים פועל עבר: יאמר׳ הפעול שהוא התומ׳ כי כי לעולם חסדו: יאמרו׳ הזכיר קדושי ישראל בעבור גודל מעלתם כי הם יותר חייבים להודו׳ לשם ואח״כ כלל יאמרו יראי יי׳ בכל עם ועם: מן המצ׳׳ מפעלי הכפל כמו משב קלע: במרחב׳ הפך מצר כי בזה ענני והזכיר השם פעמים דרך צחות בלשון הקד׳: יי׳׳ השם עמי ומה יוכל אדם לעשות לי ור׳ משה אמר אחר שהשם לי לא אירא מה שיעשה לי בן אדם: יי׳׳ אמר ר׳ משה כאשר יהיה השם לבדו כנגד כל עוזרי אני אראה בשונאי והטעם איננו אומר כי השם יהיה אחד מעוזרי רק הוא כנגד כל העוזרים כי בהיות השם עוזרתה לי אין לי צורך לעוזרים בלתו ואלו היו לי עוזרי׳ רבי׳ והשם איננו עוזרי לא יועילני׳ וזה הפירו׳ ארוך ואין צורך לו רק הטעם שהשם יעזור עוזריו ויראה בנקמתו בשונאיו ובעבו׳ שהזכי׳ שיש לו עוזרים אמר כי לא יבטח בהם רק בשם לבדו על כן טוב לחסות בשם כי בכל מקום יהיה לו מחסה

קיז ואמת יי׳ חד מן מ׳ מלין יחידאי׳ נסבי׳ וי״ו בריש׳ ואינון קריבי׳ לאדכרה ולית דכו׳ נסי׳ נמסר בריש ספר שמוא׳: הודו כלהון מל׳ במ״א חס׳ וסי׳ הדו ליי׳ כי טוב דיאמרו גאולי יי׳: קיח יח ד׳ דגשי׳ וסי׳ נמס׳ בסיפ׳ סימן צ״ר: לחסות ג׳ ומל׳ וסימן טוב לחסות ביי׳ מבטוח באדם׳ וחברו דבתריה׳ אשר באת לחסות תחת	

לְךָ־אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ בְּחַצְרוֹת ׀ בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָ͏ִם הַֽלְלוּ־יָהּ׃

קיז הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃ כִּי גָבַר עָלֵינוּ ׀ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם הַֽלְלוּ־יָהּ׃

קיח הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ׃ יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃ יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים׃ כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי׃ עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ קוֹל ׀ רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ לֹא אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃ יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃ פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ׃ זֶה־הַשַּׁעַר לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃

לָךְ אֶדְבַּח דְּבַח נִכְסְתָא וּבִשְׁמָא דַיְיָ אֶקְרֵי׃ נִדְרֵי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵּם אֲתַנֵּי כְּדוּן נִסּוֹי לְכָל עַמֵּיהּ׃ בְּדָרָתָא דִי בְּבֵירַת מַקְדַּשׁ אֱלָהָנָא בִּמְצָעִיכִי יְרוּשְׁלֶם הַלְלוּיָהּ׃

קיז שַׁבַּחוּ לֵיהּ כָּל עַמְמַיָּא שַׁבַּחוּ לֵיהּ כָּל אוּמַיָּא׃ אֲרוּם אִגְבַּר עֲלָנָא טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ דַיְיָ לְעָלְמָא הַלְלוּיָהּ׃

קיח שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טָב אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן יִשְׂרָאֵל אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן בֵּית אַהֲרֹן אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן דַּחֲלַיָּא דַיְיָ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ מִן עָקְתָא קְרֵיתִי יָהּ קַבֵּל צְלוֹתִי בִּפְתָיָא יָהּ׃ מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדִי לָא אֶרְחַל מַה יַעְבֵּד לִי בַּר נָשׁ׃ מֵימְרָא דַיְיָ לְמִסְעֲדָא יָתִי וַאֲנָא אֶחֱמֵי פוּרְעָנוּתָא בְּסָנְאָי׃ טָב לְמִתְרְחָצָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ מִן לְמִרְחַץ בְּבַר נָשׁ׃ טָב לְמִתְרְחָצָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ מִן לְמִרְחַץ בְּרַבְרְבַיָּא׃ כָּל עַמְמַיָּא חַזְרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רַחֲצֵית אֲרוּם אֶתְשֵׁנוּן׃ אַקִּיפוּן לִי אַף חַזְרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רַחֲצֵית אֲרוּם אֶתְשֵׁנוּן׃ אַקִּיפוּן לִי הֵיךְ זְבוּרִיתָא דָּלְקִין הֵיךְ אֶשָּׁתָא בְּכוּבִין בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רַחֲצֵית אֲרוּם אֶתְשֵׁנוּן׃ מִדְחֵי דְחֵית יָתִי לְמִנְפַּל וּמֵימְרָא דַיְיָ סַיְעַנִי׃ תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִיל עַל כָּל עָלְמָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק׃ קָל תּוּשְׁבַּחְתָּא וּפוּרְקָנָא בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְמִינָא דַיְיָ עֲבְדַת חֵילָא׃ יְמִינָא דַיְיָ מְרַמְמָא יְמִינָא דַיְיָ עֲבְדַת חֵילָא׃ לָא אֲמוּת אֲרוּם אֱחֵי וְאֶשְׁתָּעֵי עוֹבָדֵי אֱלָהָא׃ מִכְסְנָא אַכְסְנַנִי יָהּ וּלְמוֹתָא לָא מְסַר יָתִי׃ פְּתַחוּ לִי מַעֲלָנֵי קִרְתָּא דְצִדְקָא אֵעוֹל בְּהוֹן אֲשַׁבַּח יָהּ׃ דֵּין מַעֲלָנָא דְּבֵירַת מַקְדְּשָׁא דַיְיָ צַדִּיקַיָּא יְעָלוּן בֵּיהּ׃ אהודי

כנפיו׳ וט׳ רפין בליש׳ חסיה וסימן נמסר בספרא סימן ס״ב: כדברים ג׳ בליש׳ חס׳ וסימן כאשר תעשנה הדבורים׳ הנה עדת דבורים׳ סבוני כדברים׳ אנ״ך: עושה ו׳ וסימן רק עץ אשר תדע׳ אש וברד שלג וקיטר׳ ולשמחה מה זה עשה׳ ומאמר מרדכי אסתר עשה׳ קול רנה וישועה׳ ימין יי׳ רוממה ימין:

זבח תודה׳ זבחי הודייה על הנסים שעשית לי: נדרי׳ קרבנות שנדרתי: בתוככי׳ כמו בתוכך: כי גבר עלינו חסדו׳ כלו׳ ואף כי אנחנו אשר גבר עלינו חסדו: ואמת יי׳ לעולם׳ שאמר אבטחתו שהבטיח את האבות: הודו ליי׳ וגו׳׳ יאמר נא ישראל׳ לפי שלעולם חסדו: יראי יי׳׳ אלו בני לוי שכתוב בהם מי ליי׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי במעשה העגל ונלחמו עם ישראל כשאמרו נתנה ראש ונשובה מ מצרימה: טוב לחסות ביי׳ וגו׳׳ חסיון זה אינו אלא לשון חסיון כל ודבר מועט הוא ומבטח לב׳ בריא וסמך חזק ואעפ״כ לחסות ביי׳ טוב מהבטחת בני אדם: כל גוי׳ סבבוני׳ מדבר במלחמת גוג ומגוג שכל הגוי׳ יהיו שם כמו שנ׳ ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה: אמילם׳ אכריתם לשון ימולל ויבש: דעכו כאש קוצי׳׳ כן לשון דעיכה נופל על לשון קפיצה וכתור מאהר להיות נתר ונתק ממקומו על כן הוא נופל על לשון אש ועל לשו׳ מים כמו נדעכו ממקומם וכן ימי נדעכו וכן נרו עליו ידעך כדרך שלהבת הנתקת מן הפתיל ועולה למעלה כשהיא כבה: דחה דחיתני לנפול׳ אתה אויבי עשו: עזי וזמר׳ יה ויהי לי ליסוע׳׳ עזי וזמרת גבורת הקב״ה היה לי ליסוע׳ עזי יו׳ד יתירה כי לא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ועל כרחך וזמרת דבוק לתיבת השם ואיכך יכול לפרשו וזמרתי ואל תתמה על ויהי לי שלא אמר היה לי לישועה שהרבה כאה במקר׳ ואשר לא שם לבו וגו׳ ויעזב את עבדיו וגו׳ היה לו לכתוב עזב: קול רנה וישועה׳ תהיה לעתיד באהלי צדיקים ומהו קול הרנה ימין יי׳ עשה חיל ירננו ימין יי׳ רוממה וגו׳: ימין יי׳ רוממ׳׳ מדרש אגדה עליונים ברא הקב״ה בימין לפיכ׳ לא שלטה בהם מיתה שנא׳ אף ידי יסדה ארץ זה שמאל וימיני טפחה שמים זה ימין וכן אמר המשורר ימין יי׳ רוממה ש שבראתה אותם שברומו של עולם היא ימין יי׳ שתעשה חיילות של צדיקים לעתיד לבא וגם בה יחיה אותם ויחיו לעולם ואז לא אמות כי אחיה לעולם: לא אמו׳׳ אני כנסת ישרא׳ כשאר האומות מיתת עולם כי אחיה וגו׳: יסור יסרני יה׳ בגלות ושם נתכפרו כל עונותי ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק׳ ואלו הן שערי צדק זה השער שלבית המקדש שהוא ליי׳ והצדיקים יבואו בו ושם אודך כי עניתני מן הגליות: אבן

והטעם אשר יחסה בו הוא ילחם לו: טוב׳ בנדיבים כמוהו שהם נכבדי׳ מכל בני אדם: כל׳ אם סבבוני כל גוים אני אכריתם בשם יי׳ אשר אני חוסה בו ומלת אמילם כמו ימולל ויבש כמו אכינם יכונן ובאה זאת האלמ״ד קמוצה כדרך ילבשם הכהן ור׳ משה אמר כי אמילם מגזרת אמלל על משקל פקידם והוא רחוק: סבוני׳ כמו יי׳ עוזי ומעוזי פעם אחרי פעם: סבוני׳ דועכו׳ כמו כבו ידעך נרו: כאש קוצים׳ איננו עומד כי מיד הוא נכבה: דחה׳ לנפול׳ שלש כמו לגדות ידו וטעם ויי׳ עזרני הוא השם שהזכיר למעלה וזה הטעם שהזכרתי עזרני: עזי וזמרת יה׳ אמ״ר משה כי ר״ש זמרת קמוץ והוא מוכרת בטעם כאלו הוא עזי וזמרתי וכמוהו אם אתן שנת לעיני שהוא כמו שנתי אף נחלת שפרה עלי נחלתי והתשובה כי הקמץ מצאנוהו בסמיכות כמו יי׳ מנת חלקי וכוסי ויכול להשיב כן יי׳ הוא מנתי וחלקי וכוסי אם כן מה יעשה במלת ומנת המלך ואחרי׳ אמרו כי יו״ד עזי נוסף והעד שהוא קמץ חטוף ולא שורק כמו יי׳ עזי ומעוזי והנה מה יעשה כי הנה כתוב כי חקיך האוריפני לאם חקי יי׳ בעזך ישמח מלך נהלת בעזך אין הפרס ביניה׳ ועוד מה טעם לוי״ו ויהי לי לישועה׳ ואני אומר אם אתן שנת לעיני סמוך אל עיני ובא הלמ״ד נוסף כמו לימין לבית ואין ספק כי לימין סמוך וככה מנת גם אף נחלת סמוך והנסמך חסר כמו ושכורת ולא מיין ואין אנחנו חוששין שהוא נחלת בקמץ וככה פירוש לדקדוק עזי וזמרת יה סמוך ומלת עזי תפארת אחרת כמו יכפה אף וכן הוא עזי וזמרת עזי יה עזי כח ותהלת כחי הוא השם או עזי וזמרת יה עזי: קול׳ וישועה׳ בעבור שהזכיר דחה דחיתני וטעם באהלי צדיקים שיהיו לבטח במות מבקשי רעתם אז יאמרו ימין יי׳ עושה חיל לבדה לא בן אדם וטעם לזכור שלש פעמים ימין יי׳ כי זה יהיה פעם אחרי פעם: לא׳ אחר שימין השם עושה חיל ואני חוסה בו לא אמות ביד אויב: יסור׳ שם הפועל מהבנין הכבד כמו מאול ישאלו בהבל: פתחו׳ הוא שהצילו הוא חייב להודות לו וזה הוא הצדק: זה׳ טעם השער הודות לו: אודך

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃ מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ׃ זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃ אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא׃ בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה׃ אֵל יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃ אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃ הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

קיט

א אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה׃ אַשְׁרֵי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ׃ אַף לֹא־פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ׃ אַתָּה צִוִּיתָה פִקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד׃ אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכָי לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ׃ אָז לֹא־אֵבוֹשׁ בְּהַבִּיטִי אֶל־כָּל־מִצְוֹתֶיךָ׃ אוֹדְךָ בְּיֹשֶׁר לֵבָב בְּלָמְדִי מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ אֶת־חֻקֶּיךָ אֶשְׁמֹר אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־מְאֹד׃

ב בַּמֶּה יְזַכֶּה־נַּעַר אֶת־אָרְחוֹ לִשְׁמֹר כִּדְבָרֶךָ׃ בְּכָל־לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ אַל־תַּשְׁגֵּנִי מִמִּצְוֹתֶיךָ׃ בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ לְמַעַן לֹא אֶחֱטָא־לָךְ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ בִּשְׂפָתַי סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי־פִיךָ׃

ב׳ ומקרי · ה׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳חד מלעיל והצליחה כל · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ סקר · ז׳ו ר״ף כסיפר׳ ל׳ מ״ל· חס׳ · ל׳ וכל חסף · ל׳ · ז׳א סימן · ל׳ · ל׳ · ז׳ג חס׳ · ל׳ · ז׳כ · ב׳ · ב׳ וכענין

אֲהוֹדֵי קֳדָמָךְ אֲרוּם קַבֵּלְתָּא צְלוֹתִי וַהֲוֵיתָ לִי לְפָרִיק׃ טַלְיָא שְׁבִיקוּ אַרְדִיכְלַיָּא הֲוָה בֵּינֵי בְּנַיָּא דְיִשַׁי וְזַכָּאָה לְאִתְמַנָּאָה לְמֶלֶךְ וְשׁוּלְטָן׃ מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת דָּא אֲמַרוּ אַרְדִיכְלַיָּא הִיא פְרִישָׁא קֳדָמָנָא אֲמַרוּ בְּנוֹי דְיִשַׁי׃ דֵּין יוֹמָא עֲבַד יְיָ אֲמַרוּ אַרְדִיכְלַיָּא נָרוּץ וְנֶחְדֵי בֵיהּ אֲמַרוּ בְּנוֹי דְיִשַׁי׃ בְּבָעוּ מִנָּךְ יְיָ כְּדוּן אֲמַרוּ אַרְדִיכְלַיָּא בְּבָעוּ מִנָּךְ יְיָ אַצְלַח כְּדוּן אֲמַרוּ יִשַׁי וְאִנְתְּתֵיהּ׃ בְּרִיךְ דְּאָתֵי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אֲמַרוּ אַרְדִיכְלֵי יְבָרְכוּן יַתְכוֹן מִן בֵּירַת מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֲמַר דָּוִד׃ אֱלָהָא יְיָ אַנְהַר לָנָא אֲמַרוּ שִׁבְטַיָּא דְבֵית יְהוּדָה כְּפִיתוּ טַלְיָא לְנִכְסַת חַגָּא בְּשֵׁלְשְׁלָוָן עַד דִּי תְקָרְבוּנֵיהּ וְתִשְׁדּוּן אַדְמֵיהּ בְּקַרְנָת מַדְבְּחָא אֲמַר שְׁמוּאֵל נְבִיָּא׃ אֱלָהִי אַתְּ וְאוֹדֵי קֳדָמָךְ אֱלָהִי אֲשַׁבְּחִנָּךְ אֲמַר דָּוִד׃ מְתִיב שְׁמוּאֵל וַאֲמַר שַׁבַּחוּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טָב אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃

קיט טוּבֵיהוֹן דִשְׁלִימֵי אוֹרְחֵיהּ דִּמְהַלְּכִין בְּאוֹרַיְתָא דַיְיָ׃ טוּבֵיהוֹן דְּנָטְרֵי סַהֲדְוָתֵיהּ בְּכָל לִבָּא יִתְבְּעוּן אוּלְפָנֵיהּ׃ בְּרַם לָא עֲבַדוּ שִׁקְרָא בְּאוֹרְחָתֵיהּ תַּקְנַיָּא הַלִּיכוּ׃ אַנְתְּ פַּקֵּדְתָּא פִּקּוּדָךְ לְמִטַּר לַחֲדָא׃ טָב לִי דְּיִתַּקְנָן אוֹרְחָתִי לְמִטַּר גְּזֵרָתָךְ׃ הָדֵין לָא אֵבָהֵית בְּאִסְתַּכָּלוּתִי לְכָל פִּקּוּדָךְ׃ אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּתְרִיצוּת לִבָּא בְּמַלְּפִי דִינֵי זַכְוָתָךְ׃ יַת גְּזֵרָתָךְ אֶטַּר לָא תִשְׁבּוֹק יָתִי עַד לַחֲדָא׃ בְּמָא יְדַכֵּי טַלְיָא יַת אוֹרְחָתֵיהּ לְמִטַּר הֵיךְ דִּבְרִיךְ׃ בְּכָל לִבִּי תְּבַעִית אוּלְפָנָךְ לָא תַשְׁלְנַנִי מִפִּקּוּדָךְ׃ בְּלִבִּי אֲטִישֵׁית מֵימְרָךְ מִן בְּגַלַל דְּלָא אֶחוֹב קֳדָמָךְ׃ בְּרִיךְ אַתְּ יְיָ אַלֵּף יָתִי גְּזֵרָתָךְ׃ בְּסִפְוָתִי אִשְׁתָּעִיתִי כָּל דִּינֵי פוּמָךְ׃ באורח

הבונים ה׳ וסימן אבן מאסו הבונים׳ הבונים חרבות למו׳ כי הכעיסו לנגד הבונים׳ ויסדו הבונים את היכל יי׳, הבונים בחומה והנשיאים׳ ואח׳ והבונים איש חברו אסורים׃ הצליחה ל׳ ומלרע ואחד והצליחה ומלעיל והצליחה נא לעבדך דנחמיה׃ ויאר ב׳ וסימן ויאר את הלילה ולא קרב׳ אל יי׳ ויאר לנו׳ אסרו ב׳ וסימן אסרו הסוסים׳ אסרו חג בעבותים׃

קיט אב רבתי א׳ עדותיו ה׳ בלישנא וסימן נמסר בסדר ואתחנן ובתלים סימן צ״ט׃ צויתה ג׳ מל׳ וסימן את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו׳ אתה צויתה פקודיך לשמר׳ אשר צויתה לא יבאו בקהל לך׳ וב׳ וצויתה אחד מ״ל ואחד חסר וסימן וצויתה אותו לעיניהם׳ את כל אדניהם׳ קדמא מל׳׃ ב׳ כדבריך י״ג חס׳ וסימן נמסר בסדר ויצא יעקב׃ צפנתי ג׳ וסימן בלבי צפנתי אמרתך׳ מחקי צפנת אמרי פיו׳ דודי צפנתי לך׃

רשי

אבן מאסו הבונים׳ עם שהיה שפל בין האומות׃ מאת יי׳ היתה זאת׳ כך יאמרו אכל׃ ברוך הבא בשם יי׳׳ יאמרו למביאי הבכורים ולעולי הרגלים׃ ברכנוכם׳ ברכנו אתכם׃ אסרו חג בעבותים׳ הזבחים והחגיגות שהיו כיים ובודקין ממום קושרין בכרעי מטותיהם עד שיביאום לעזרה בקרנות המזבח ׃ נים לפתור כל סוף המזמור הזה מלא אמות כי אחיה בדוד עצמו׃ יסור יסרני יה׳ על מעש׳ בת שבע ביסורין כגון תחת הכבשה ישלם ארבעתים ושפה חדשים נצטרע דוד׃ ולמות לא נתנני׳ שנ׳ גם יי׳ העביר חטאתך לא תמות׃ פתחו לי שערי צדק׳ ואלו הן שערי צדק אותם השערים של בתי כנסיות ומדרשו׳ אשר הם ליי׳ והצדיקים באים בהם׃ אודך כי עניתני׳ מכאן ואילך אמר דוד ושמואל וישי ואחי דוד כמו שמפורש בערבי פסחי׳ מי שאמ׳ זה לא אמר זה׃ אף לא פעלו עולה׳ אשריהם עם כל זה בהם׃ בדרכיו הלכו׳ אע״פי שלא פעלו עולה אין שכרם שלם אלא אם כן בדרכיו הלכו וכן הוא אומר סור מרע ועשה טוב אף על פי שאתה סר מרע אין הכל שלם עד אם כן תעשה טוב מדרש אג״דה׃ אחלי יכונו דרכי׳ אל״ף יסוד בתיבה הנופל ממנו לפרקים כמו אל״ף שבאחותי באזניכם ואל״ף של אסוך שמן אחלי תפילותי על הן שיכונו דרכי וכן אחלי אדוני לפני הנביא אשר בשמרון ונו׳ צורכי אדוני להתפלל שילך לפני הנביא אשר בשמרון ולשון אחליות ם שוהייט בלע״ז כאדם האומר הלואי והייתי נביא וחכם׃ בלבי צפנתי׳ לא נתתיה להשתכח ממני׃ אם

אבן עזרא

אודך כי עניתני׳ כנגד ענני במרחב יה׃ ותהי לי לישועה׳ כנגד ויהי לי לישועה׃ אבן׳ דרך משל שהיו העמים מבזין אותו וכסוף התגבר עליהם או ידבר ברוח הקדש על ישראל שהם בגלות׃ מאת׳ זאת׳ האבן שהיתה לראש פנה לא היה כן כגבורתה רק מאת השם באה זאת הגבורה ומלת נפלאת מגזרת עושה פלא ובא התיו תחת הה״א כמו ושבת לגמיה וסכורת ולא מיין חה לאות כי על לשון ישרא׳ ידבר על כן בעינינו גם אחריו נגילה׃ זה׳ עשה יי׳ זאת שנפלאת בעינינו כמו אולי יעשה יי׳ לנו ככל נפלאותיו וכ׳ משה אמר כי הפעלים תחת שמות הפועל כא אמר זה היום עשה יי׳ לגיל ולשמוח בו וכמוהו אל תרבו תדברו גבהה גבהה ולפי דעתי שכולם חסידי ה׳ וכן הם שנגילה ונשמחה בו אל תרבו שתדברו ונדעה שנרדפה׃ אנא׳ ב׳ פעמים לאמר לשם אנא כ׳ הושיע הכהני׳ והצליח האומרים לבאים בית השם בזבחים ברוך או יהיה פעל הושיעה נא הצליח הבא וזה משפט הכהנים לאמר ככה וזאת היא השמחה והגילה שהזכי׳ למעלה׳ והנה תהיה הא הבא תשרת אחורנית כמו לאורח הבא על דרך לאיש הבליעל את יום השביעי וכן הטעם אנא השם הושיע׳ עתה והצליחה עתה הברוך הבא בשם יי׳׳ ומלת ברכנוכם דברי הכהני׳ לכל הבאים שהברכה תבא אליכם מבית השם שהוא הכבוד כי אתם מכבדים אותו בזבחים שתביאו׃ אל׳ התקיף הוא השם שהאיר לנו כי בבקר יובאו הזבחי׳ לא בלילה והכהנים אומרים לישראל אסרו חג הוא הכבש המוכן לזבוח כמו חגי ינקופו׳ וטעם עד שיהיה קרוב אל קרנות המזבח בעבור זריקת הדם׃ אלי׳ זה יאמר הבא הוא המביא החג ואל תתמה בעבור שלא יזכיר בתחלה מי הם האומרים כי זאת דרך

קיט

בעבתים כ״ן דמו מכר כי לא כמו כתמורת כולא כ׳ מל׳ הוא כיחוקאל סיון נ׳

נחות בשירים כמו שפטתי את כתנתי ורבים ככה׃ הודו׳ אחר שיאמר הבא אלי אתה אז יענו הכהנים והלוים הודו ליי׳ וזאת היא השמחה שהזכיר בתחלה נגילה ונשמחה בו לספר זה המעשה׃ אשרי תמימי דרך׳ אלא המאה ושבעים ושפה פסוקים שהם אל״ף בי״ת ככה הזכיר בעל המסורת כי אין פסוק שאין שם זכר דרך או תורה או עדות או פקודים או אמירה או חוק או מצוה או משפט או דבר חוץ מפסוק אחד והוא ערוב עבדך לטוב וככה הזכרתי בתחלת הספר מה שאמרו המפרשים באלה הפסוקים כי יש אומרים שלא חברם דוד׃ אשרי׳ דרך׳ משרת אחר וכן הוא ההולכים בדרך תורת יי׳׃ אשרי׳ דבר בתחלה על המרגיל עצמו ללכת בדרך ישרה גם הזכיר עתה שומר העדות שקבל מהאבות ועקרם עדות העין׃ אף׳ אמר ר׳ מרינום שהוא כמו אף שוכני בתי חומר שלא עשו עולה לעבור פי השם במצות לא תעשה רק הלך בדרכי השם שהם מצות עשה ויתכן שהוא כמשמעו גם אשר לא עשו עולה יחשב להם כי הלכו בדרכי השם׃ אתה׳ פקודיך׳ שהם בלב וטעם צוית על יד נביאך וטעם אתה שאתה האלות׃ אחלי׳ כמו אחלי אדוני על משקל אשרי האיש כמו כל חפצי ורצוני ושאתי שיכונו דרכי׃ אז׳ מצותיך׳ הם מצות עשה ויש מהם שלא פירש למה צוו וכאשר יביט עליהם בעין הדעת ידעם על כן לא אבוש׃ אודך׳ בלמדי משפ׳ צדקך׳ שהם דיני נפשו׳ וממון וכולם צדק׃ את׳ אמר רבי משה עד מאד דבק עם חקיך ולא כחלו מחבותם וכן בלעם אמר כי עד מאד כמו לעד ולפי דעתי כי אני אשמר חקיך ואתה אל תעזבני עד מאד והטע׳ עזיבה שלא אוכל לשמרם׃ במה׳ אמ׳ ר׳ משה תשובת במה הוא לשמו׳ והשמור ארחו ולפי דעתי שהוא קשור בפסו׳ העליון שאמר את חקיך אשמור שאפי׳ שלא אוכל לשמרם כראוי כדבריך׃ בכל׳ אתה תדע כל לבי ואתה עזרני שלא אשגה׃ בלבי׳ שם הם תמיד בפונים אמרתך׃ ברוך׳ בעבו׳ שאודה כי אתה ברוך למדני חקיך וזה הוא השכל שאבקש ממך׃ בשפתי׳ דבק עם הפסו׳ העליון למדני חקיך כי אתה תדע מנהגי שספרתי ולמדתי משפטיך לאנשי דורי׃

בדרך

עדותיך ט׳ מפקין ו״ו וסימן ולשלמה בני תן לבב שלם דו״ה׳ וח׳ אינון בעניינא בא״ב וסימן פר״ץ בן דס״ה בס״א צוית עדתיך: ג׳ אחיה ד׳ וסימן ויפל אחזיה בעד השבכה׳ מאסתי לא לעולם אחיה׳ לא אמות כי אחיה׳ גמל על עבדך אחיה׳ וא׳ הבינני ואחיה: ארורים ג׳ וסימן ועתה ארורים אתם דיהושע׳ ואם בני האדם

בְּדֶרֶךְ עֵדְוֺתֶיךָ שַׂשְׂתִּי כְּעַל כָּל־הוֹן׃ טו בְּפִקֻּדֶיךָ אָשִׂיחָה וְאַבִּיטָה אֹרְחֹתֶיךָ׃ בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע לֹא אֶשְׁכַּח דְּבָרֶךָ׃

גְּמֹל עַל־עַבְדְּךָ אֶחְיֶה וְאֶשְׁמְרָה דְבָרֶךָ׃ גַּל־עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ׃ גֵּר אָנֹכִי בָאָרֶץ אַל־כ תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֺתֶיךָ׃ גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה אֶל־מִשְׁפָּטֶיךָ בְכָל־עֵת׃ גָּעַרְתָּ זֵדִים אֲרוּרִים הַשֹּׁגִים מִמִּצְוֺתֶיךָ׃ גַּל מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז כִּי עֵדֹתֶיךָ נָצָרְתִּי׃ גַּם יָשְׁבוּ שָׂרִים בִּי נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ׃ גַּם־עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי אַנְשֵׁי עֲצָתִי׃

כה דָּבְקָה לֶעָפָר נַפְשִׁי חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ׃ דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי וְאָשִׂיחָה בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ׃ דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ׃ דֶּרֶךְ־שֶׁקֶר הָסֵר מִמֶּנִּי וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי׃ ל דֶּרֶךְ־אֱמוּנָה בָחָרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי׃ דָּבַקְתִּי בְעֵדְוֺתֶיךָ יְהוָה אַל־תְּבִישֵׁנִי׃ דֶּרֶךְ־מִצְוֺתֶיךָ אָרוּץ כִּי תַרְחִיב לִבִּי׃

הוֹרֵנִי יְהוָה דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ וְאֶצְּרֶנָּה עֵקֶב׃ הֲבִינֵנִי וְאֶצְּרָה תוֹרָתֶךָ וְאֶשְׁמְרֶנָּה בְכָל־לֵב׃ לה הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֺתֶיךָ כִּי־בוֹ חָפָצְתִּי׃ הַט־לִבִּי אֶל־עֵדְוֺתֶיךָ וְאַל אֶל־בָּצַע׃ הַעֲבֵר עֵינַי מֵרְאוֹת שָׁוְא בִּדְרָכֶךָ חַיֵּנִי׃ הָקֵם לְעַבְדְּךָ אִמְרָתֶךָ אֲשֶׁר לְיִרְאָתֶךָ׃ הַעֲבֵר חֶרְפָּתִי אֲשֶׁר מ יָגֹרְתִּי כִּי מִשְׁפָּטֶיךָ טוֹבִים׃ הִנֵּה תָּאַבְתִּי לְפִקֻּדֶיךָ בְּצִדְקָתְךָ חַיֵּנִי׃

וִיבֹאֻנִי חֲסָדֶךָ יְהוָה תְּשׁוּעָתְךָ כְּאִמְרָתֶךָ׃

בְּאוֹרַח סַהֲדְוָתָךְ חֲדֵירִית כְּעַל כָּל מָזָלָא׃ בְּפִקּוּדָיךְ אֲמַלֵּל וְאֶסְתַּכַּל אוֹרְחָתָךְ׃ בִּגְזֵרָתָךְ אֶתְפַּרְנַק לָא אִתְנְשֵׁי דִּבּוּרָךְ׃

שְׁלֵם טָב עַל עַבְדָּךְ אֶחֵי וְאֶטַּר דִּבּוּרָיךְ׃ גַּלֵּי עֵינַי וְאֶסְתַּכַּל פְּרִישָׁן מֵאוֹרַיְתָךְ׃ דַּיָּר אֲנָא בְּאַרְעָא לָא תְסַלֵּיק מִנִּי פִּקּוּדָיךְ׃ רְגֵגַת נַפְשִׁי לְרַגְּנְתָא לְפִקּוּדָיךְ בְּכָל עִדָּן׃ נְזַפְתָּא זֵידָנִין לִיטִין דְּאִשְׁתַּלְיוּ מִפִּקּוּדָיךְ׃ אַעְדֵּי מֵעִלּוֹי קְלָנָא וּבוּזְתָא אֲרוּם סַהֲדְוָתָךְ נַטְרִית׃ אֲרוּם יָתְבִין רַבְרְבִין מִנִּי מְמַלְּלִין עַבְדָּךְ עָסֵק בְּאַחְוָיַת גְּזֵרָתָךְ׃ לְחוֹד סַהֲדְוָתָךְ פַּרְנוּקֵי מָרֵי עֲצָתִי׃

אִדְּבַקַת לְעַפְרָא נַפְשִׁי אַסֵּי יָתִי כְּדִבְרָךְ׃ אוֹרְחַי מַנִּיתִי וְקַבֵּלְתָּא צְלוֹתִי אַלֵּיף יָתִי גְּזֵרָתָךְ׃ אוֹרַח פִּקּוּדָיךְ אַבְיְנֵנִי וְאֲמַלֵּל בִּפְרִישְׁוָתָךְ׃ אַנְמַת נַפְשִׁי מִדָּבוֹנָא קַיֵּם יָתִי כְּדִבְרָךְ׃ אוֹרַח דְּשִׁקְרָא אַעְדֵּי מִנִּי וְאוֹרַיְתָךְ חַיֵּס לִי׃ אוֹרַח הֵימְנוּתָא בְּחָרִית דִּינָךְ שַׁוֵּית׃ אִדְּבֵקִית בְּסַהֲדְוָתָךְ יְיָ לָא תְבַהֲתִנַּנִי׃ אוֹרַח פִּקּוּדָיךְ אֶרְהוֹט אֲרוּם תַּפְתֵּי לִבִּי׃

אַלֵּיף יָתִי יְיָ אוֹרַח גְּזֵרָתָךְ וְאֶנְטְרִנָּהּ עַד גְּמִירָא׃ תַּבְיְנַנִּי וְאֶנְטוֹר אוֹרַיְתָךְ יְיָ וְאֶנְטְרִנָּהּ בְּכָל לִבָּא׃ תַּדְרְכִנַּנִי בִּשְׁבִיל פִּקּוּדָיךְ אֲרוּם בֵּיהּ צְבֵיתִי׃ אַצְלֵי לִבִּי לְסַהֲדְוָתָךְ וְלָא לְוָת מָמוֹנָא׃ אַעְבֵר עֵינַי מִלְּמֶחֱמֵי שִׁקְרָא בְּדִבְרָיךְ אַסֵּי יָתִי׃ אֲקִים לְעַבְדָּךְ מֵימְרָךְ דִּי לִדְחַלְתָּךְ׃ אַעְבַר חִסּוּדִי דִּי דְחִילִית אֲרוּם דִּינָךְ טָבִין׃ הָא רַגְגֵית לְפִקּוּדָיךְ בְּצִדְקָתָךְ אַסֵּי יָתִי׃

וְיֵיתוּן עֲלַי חַסְדָּךְ יְיָ פּוּרְקָנָךְ הֵיךְ מֵימְרָךְ׃ ואתיב

בדרך׳ כאשר הרגיל נפשי בדרך עדותיך אז אשמח: בפיקודיך אשיחה׳ עם לבבי שהפיקודים נטועים בו והפיקודים יורוהו לשמור אורחותיך שהם ישרים בכללים אף על פי שבפרטים ידעו למי שהוא הכללים שמורים לטוב לכל העמים ופירוש הדבר תבין מהנשם שהוא כלל שמור לטוב לכל העולם ובכללו שהוא מטיב יבוא ממנו מקרה רע למעטים: בחוקותיך׳ בחוקות שהשם כהן עולמו׳ אשתעשע׳ על כן לא אשכח דבריך שאמרת אחרי יי׳ אלהיכם תלכו: גמול׳ בעבור שהזכיר למעלה לא אשכח דבריך אמר גמול על עבדך אחיה ואשמרה כמו לא אשכח: גל׳ נפלאות מתורתך׳ אוכנו דבק כי אם ואביטה כמו ולא כחדו מאבותם וכן. הוא גל עיני ואביטה מתורתך נפלאות ממני: גר׳ בעבור היות הגר כמו תועה וסונה בדרכים על כן אמר כן: גרסה׳ מן גרש כרמל כמו נכרבה ונטרפה לעשות משפטיך בחייבי׳ ומלת לתאבה מרוב אהבתי כאו תאבתי: גערת׳ כמו שעשית אתה: גל׳ הטעם כי הזדים יחרפוני בעבור ששמרתי עדותיך: גם׳ כן עשו שרים רבי׳: בי נדברו׳ כמו ותדבר מרים בעבור כי עבדך ישיח בחקיך: גם׳ אנשי חסר כף כמו ועיר פרא וכן הוא כאנשי עצתי: דבקה נפשי׳ כמו עצמי כמו נשבע יי׳ באות בנפשו והטעם כאלו הוא מת על כן חייני כדברך אני אמות ואחיה: דרכי׳ כמו יחשב דרכו חפצי ובלבי ובללם שתלמדני חקיך: דרך׳ הטעם לדעת עיקר למה הם נטועים בלב על כן בנפלאותיך: דלפה׳ כאלו דלפה נפשי בחליי שתמס כדלף טורד על כן קיימני כדברך מאשר ואני ארפא: דרך׳ חנני׳ כמו חנוכו אותם ואין תהיה שבה שאסור מדרך שקר׳ דרך׳ הפך דרך שקר וטעם אמונה׳ כי אין עול בידינו על כן אמר משפטיך שויתי כמו לא ישוו בה והטעם עשיתי משפט שוה: דבקתי׳ המצות שקבל אין ראיה עליהם רק הקבלה על כן אל תבישני: דרך׳ כי תרחיב׳ שב אל דרך: הורני׳ עקב׳ כי עקב יש לה בתגמול ושכר נשמרם עקב רב: הבינני׳ בכל לב׳ שלא אשכחנה: הדריכני׳ כמו הרגילני כאדם דורך הדרך פעמים: הט׳ עדותיך׳ יקרות מכל הון: העבר׳ חייני׳ כי חיי האדם יאריכו אם לא ילך אחר עיניו: הקם׳ אמרתך׳ הם הגזרות הבאות מהשמים והטעם קיים כל גזרה שתביאני לירא תך: העבר׳ דבק בפסוק העליון והטעם יגורתי מחרפה שתבואני אם שניתי מיראתך וכל משפט תעשה כי הוא טוב: הנה תאבתי׳ כמו כליתי מרוב האהבה כמו גם כלתה נפשי וכלות אליהם על כן מתאב אנכי הפך הדבר על כן חייני: ויבאוני׳ כמו ויבואו אלי ויזעקוך: כאמרתך אשר הבטחתני: ואענה

רש״י

אשתעשע׳ אתעסק כמו ישעה האדם אל עושהו ואל ישעו בדברי שקר: גמול על עבד׳ דבר שאחיה בו כגמול חסדך: נפלאו׳ מתורתך׳ דברים המכוסים בה שאינם מפורשים בה׳ מתורתך נפלאים מפירושי תורתך שאינם מפורשים בה מאליהן: גר אנכי בארץ ימים מועטים׳ אל תסתר ממני מצותיך הנעלמות שאוכל לקיימם שאם לא עכשיו אימתי: גרסה׳ משתברת נפשי מחמ׳ תאוה כמו גרש כרמל ומנחם חבר לתאבה עם מתאב אנכי את גאון יעקב ושניהם לשון שבר: גל מעלי׳ לשון גלגול כמו ויגל את האבן: בי נדברו׳ אעפי שמלכי אומות העולם מתלוננים עלי שאני עוסק בתורה: שעשועי׳ עסקי: חייני כדברך׳ כמו שהבטחתני על ידי נתן הנביא טובה: דרכי ספרתי׳ לך את דרכי ואת חטאותי ואתה עניתני: דלפה נפשי׳ נטפה כלומ׳ נחסרת והולכת: משפטיך שויתי׳ שמתי עצמי למשפטיך ודבקתי בעדותיך לבחור בדרך אמונה לך אני שואל לדרך שקר הסר ממני: ואצרנה עקב׳ אשמרנה בכל מעגלותיה ועקבי נתיבותיה לשון עקבים טרל״ש בלע״ז: הקם לעבדך אמרתך׳ אשר הבטחתני: אשר ליראתך׳ שאהיה אני וזרעי יראי שמך שעל מנת כן הבטחתני אם ישמרו בניך את דרכם וגו׳: העבר חרפתי׳ מחול לי על אותו עון ושוב לא יוכלו אויבי לחרפני בו: כי משפטיך טובים׳ וכבר אני מקבל עלי לשלם הכבשה ארבעתים: ויבאוני׳ תשועתך תבא אלי כאמרתך שהבטחתני: של

ארורים הם לפני יי׳׳ גערת זדים ארורים: ד׳ כדבריך יג״ חס׳ וסימן נמסר בסדר ויצא יעקב: ספרתי ב׳ ובענין וסימן בשפתי ספרתי׳ דרכי ספרתי ותענני: דלפה ב׳ וסימן דלפה נפשי מתוגה׳ אל אלוה דלפה עיני: בעדותיך ח׳ בא״ב וסימן פר״ץ בן דס״ה בס״א צוית צדק עדותיך: ארוץ ד׳ סימן נמסר בשמואל ב׳ סימן יח: ט׳ תורתך מתורתך ט׳ בא״ב וסימן גל עיני ואביטה׳ הבינני ואצרה׳ ולעפה אחזתני׳ זכרתי בלילה׳ כרו לי זדים׳ מה אהבתי׳ עת לעשות ליי׳׳ פלגי מים׳ שלום רב לאהבי תורתך: יגרתי ד׳ והס׳ וסימן בסדר עקב: ו׳ חסדיך כלהון מ״ל בס״א ויבאני חסדך יי׳ דא״ב:

ואענה חרפי דבר כי־בטחתי בדברך׃ ואל־תצל מפי דבר־אמת עד־מאד כי למשפטך יחלתי׃ ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד׃ (מה) ואתהלכה ברחבה כי פקדיך דרשתי׃ ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש׃ ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי׃ ואשא־כפי אל־מצותיך אשר אהבתי ואשיחה בחקיך׃

זכר־דבר לעבדך על אשר יחלתני׃ (נ) זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חיתני׃ זדים הליצני עד־מאד מתורתך לא נטיתי׃ זכרתי משפטיך מעולם יהוה ואתנחם׃ זלעפה אחזתני מרשעים עזבי תורתך׃ זמרות היו־לי חקיך בבית מגורי׃ (נה) זכרתי בלילה שמך יהוה ואשמרה תורתך׃ זאת היתה־לי כי פקדיך נצרתי׃

חלקי יהוה אמרתי לשמר דבריך׃ חליתי פניך בכל־לב חנני כאמרתך׃ חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל־עדתיך׃ (ס) חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך׃ חבלי רשעים עודני תורתך לא שכחתי׃ חצות־לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך׃ חבר אני לכל־אשר יראוך ולשמרי פקודיך׃ חסדך יהוה מלאה הארץ חקיך למדני׃

(סה) טוב עשית עם־עבדך יהוה כדברך׃ טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי׃ טרם אענה אני שגג ועתה אמרתך שמרתי׃ טוב־אתה ומטיב למדני חקיך׃ טפלו עלי שקר זדים אני בכל־לב אצר פקודיך׃ (ע) טפש כחלב לבם אני תורתך שעשעתי׃ טוב־לי כי־עניתי למען אלמד חקיך׃ טוב־לי תורת־פיך מאלפי זהב וכסף׃

ואתיב מחסדי פתגם ארום סברית בדברך׃ ולא תסלק מפומי פתגם דקשוט עד לחדא ארום לדינך אוריכית׃ ואטור אוריתך תדירא לעלמי עלמין׃ ואהך בפתיות אוריתא ארום פקודיך תבעית׃ ואמלל בסהדותך קבל מלכיא ולא אבהית׃ ואתפרנק בפקודיך דירחימית׃ ואזקוף ידי לפקודיך דרחימית ואמלל בגזרתך׃

אדכר פתגמא לעבדך די אורכתני׃ דא היא תנחומתי בסגופי ארום מימרך קים יתי׃ זידונין ממיקנין לי עד לחדא מאוריתך לא אצליתי׃ אדכרית דינך מן עלמא יי ואתנחמית׃ רתיתא אחידת יתי מרשיעי דשבקין אוריתך׃ תושבחן הוו לי גזרתך בבית מדורי׃ אדכרית בליליא שמך יי ונטרית אוריתך׃ דא הות לי לזכותא ארום פקודיך נטרית׃

חולקי יי אמרית למטר דבריך׃ צליתי קדמך בכל לבא חוס עלי היך מימרך׃ חשיבית לאוטבא אורחי ואתיב רגלי לסהדותך׃ זריזית ולא אתעכבית למטר פקודיך׃ סיעת רשיעיא אתכנשו עלי אוריתך לא אתנשיתי׃ בפלגות ליליא אקום לשבחא קדמך מטול דיני צדקך׃ חברא אנא לכל דדחלין מנך ולנטרי פקודיך׃ טובך יי מליא ארעא גזרתך אלף יתי׃

טבא עבדת עם עבדך יי היך דברך׃ שפיר טעם ומנדעא אלף יתי ארום בפקודיך הימנית׃ עד לא אסתגיף אנא שלי וכדון מימרך נטרית׃ טב את ומטיב אלף יתי גזרתך׃ חברו עלי שקרא זידונין אנא בכל לבא אטור פקודיך׃ אטפש היך תרב יצרא דלבהון אנא אוריתך פרנוקי׃ טב לי ארום אתעניית מן בגלל דאילף גזרתך׃ טב לי אוריית פומך מן אלף כברין דדהב וסימא׃

חרפי ג׳ וסי׳ ואענה חרפי דבר׳ ואשיב׳ חרפי דבר׳ כאשר הייתי בימי חרפי׳ בתר׳ נקוד חרפי קמץ חטף ושארא בחולם: ואשתעשע חד ד׳ מן פסוקים באב מן ד״ד מלין וסימן בוסק: ז׳ נחמתי ב׳ וסימן זאת נחמתי בעניי כי אמרתיך׳ ותהי עוד נחמתי ואסלדה: זדים ו׳ באב וסימן גזט״ יל״ע וד׳ בשאר קריאה וסימן נמסר בסוף מלאכי:

רשי

ואל תצל מפי דבר אמת׳ ול תבדל מפי דבר אמת כמו ויצל אלהים את מקנה אביכן מבאתי דבר אמת׳ על מאד בכל הודאותי ובכל דיני שלא אכשל בהם: יחלתי׳ קויתי: ואתהלכה ברחבה׳ בהלכה הרווחת ופשטת בישראל: דרשתי׳ בקשתי: זכר דבר׳ אשר יחלתני על ידי נתן הנביא לעבדך: משפטיך מעולם׳ שאתה מביא יסורין וחוזר מחמתך וסולח ועל כן אתנחם: זכרתי בלילה׳ בעת צרה ואפילה: זאת היתה לי׳ עטרת העולמת אותי לי לעדות ולזרעי הראוים למלוך בשכר שפקודיך נצרתי כך לרשהו חכמי ישרא׳ מצאתי לשמר דבריך קיום דבריך׳ שיחלתני בכך אתה חלקי: חליתי פניך׳ בלשון חלקי יי׳ אמרה נפשי על כן אוחיל לו: חשבתי דרכי׳ הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עביר׳ כנגד הפסידה לפיכך ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ראיתי שהיא הטובה שבכולן: חבלי רשעים עודוני׳ סיעות של רשעים שללוני כמו יאכל עד כך אחברו מנחם ויש לפותרו לשון עול כלומ׳ נוספו ורבו עלי: טרם אענה׳ אותך במצותיך׳ טרם הניתי בהם בבתי מדרשו׳ אני שוגג בהם וחוטא ועתה משכניתי בהם את תורתך שמרתי שהמדרש מלמדני לסור מן העבירה׳ לכן אני מבקש ממך טוב טעם ודעת למדני: טרם אענה׳ לשון שוגה והוגה בבית המדרש הוא כמו תען לשוני את אמרתך וכן יכלת יי׳ לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהל יעקב ער בחכמים ועונה בתלמידים: טפלו עלי שקר זדים׳ חברו עלי שקר וכן ותטפל על עוני: טוב לי כי עוניתי׳ שנתיסרתי ועוניתי למען אשוב מדרך רעה ואשמור חוקיך׳ בפירוש׳ אחרי׳ מצאתי כן טוב לי כי עוניתי וגו׳ טוב היה בעיני כשהייתי סובל יסורין כדי ללמוד חוקיך כשהייתי לומד תור׳ בצער:

יראיך

אבן עזרא

ואענה חרפי׳ שיאמר שלא תושיעני: ואל׳ כל בקשתי עד מאד שלא תצל מפי דבר אמת כמו וינצלו את מצרים והאמת שתעשה משפ׳ בחורפי: ואשמרה׳ אז אשמרם כמו ל ימשלו בי אז איתם: ואתהלכה׳ בדרך הרחבה: דרשתי׳ כמו באלתי וכמוהו דרושים לכל חפציהם: ואדברה׳ בגלוי׳ נגד מלכים׳ שמנהג אדם לירא מהם: ואשתעשע׳ בסתר: ואשא׳ דרך כבוד ויקבול מאהבה: זכור שהבטיחו ותחסר מלת לו יחלתני לו והנה יונא לשנים פעולים: זאת׳ זכרתי כי אמרתך חייתני כמה פעמים ואת היא נחמתי בעת עניי: זדים׳ אפ׳ סודי׳ הליצוני התלוצצו בי כמו לא נעתק נעתן כן: זכרתי׳ משפטים שעשית בזדים כמוהם: זלעפה׳ מן רוח זלעפו׳ פחדתי איך יעזבו רשעי׳ תורתך: זמירות׳ האדם בבית מגוריו משתומ׳ והפך זמירו׳: זכרתי׳ גדולת שמך׳ ואשמרה תורתך ביום: זאת׳ הטוב׳ בתולדתי: חלקי׳ זה אמרתי לרבים אולי ישמרו דבריך: חליתי כאמרתך וחנותי את אשר אחון: חשבתי׳ כאשר אחשב אי זה דרך אלך אשיב רגלי ל דרך עדותיך: חשתי׳ זריזין מקדימין למצו׳: חבלי׳ עודוני׳ אין לו ריע והאומר שהוא מגזרת יאכל עד אין לו טעם וטעמו אם אחזוני חבלים כחבלי רשעים שהם ראוים לבוא עליהם: חצות׳ על משפטי צדקך׳ ברשעי׳: חבר׳ יראיך׳ שיראו ממצות לא תעשה: חסדך׳ והנה חסדך מלאה הארץ והחסד שתעשה עמי חקיך למדני: טוב׳ עבדך׳ דבק עם השם כדברך זה הטוב: טוב׳ זה הטוב שאבקש עתה: טרם׳ אין צורך לענו׳ כי שוגג הייתי בימים שעברו על מלת ועתה: טוב׳ בלא בקשה ומטיב למבקש: טפלו׳ כמו ותטפול על עוני דבר שלא עשיתי: טפש׳ אין חבר לו וטעם שעשעתי כאשר התהללה החכמה ושעשועי את בני אדם: טוב׳ אם באו עינויים עלי שיבואני ללמ׳ חקיך אז טוב לי: טוב׳ אם מנהג אדם לענו׳ עצמו לקנות הון על כן מאלפי זהב:

ידיך

תורתך ט׳ באב וסי׳ לעיל באות ה׳: זמרות ד׳ ג׳ כ״כ וא׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן כ״ג וסימ׳ סי׳ צ״ה: ח׳ חלקי ב׳ ר״פ וסו׳ חלקי יי׳ אמרה נפשי׳ חלקי יי׳ אמרתי לשמר דבריך: חנני מן ריש סיפרא עד אלפא ביתא רבתי חנני ומן אלפא ביתא רבתי עד סוף סיפרא חייני בט״ג וסימן דרך שקר הסר ממני׳ חליתי פניך בכל עת׳ פנה אלי וחנני: ט׳ עבדך ל׳ באתנחתא: ודעת ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ והיה אמונה עתך חסן׳ טוב טעם ודעת׳ כתבתי לך שלישי׳ ולבי ראה הרבה חכמה: זדים ו׳ באב וסי׳ גזט״ יכ״ע: כחלב ל׳ ואחד מלרע כחלב ואינון מן א״ב מן חד וחד כ׳ בריש תיבותא ול׳ דכו׳ וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערכת אות הכ״ף בס״ד:

אבן עזרא

ידיך עשוני׳ תקנוני וימהר לעשות אתו ויכוננוני לקבל הבינה: ידיאיך יראוני׳ שלמדתי מצותיך וטעם כי לדברך יחלתי שכל מה שתגזור עלי אני חפץ בו אפילו שתענני על כן: ידעתי׳ עניתני׳ פעמים רבות: יהי׳ לנחמני׳ שלא תענני עינוים רבים כאשר הבטחתני כי אפחד שאמות על כן אחריו: יבואוני רחמיך׳ בעבור שאין לי שמועים כי אם תורתך: יבושו׳ שרצו לעוות אותי מדרך ישרה ולא יכולו כי אני אשיח בפיקודיך: ישובו׳ ידיאיך׳ הפך הזדים: יהי׳ בעבור שהזכיר יבושו זדים התפלל שיעזרהו השם להיות לבו תמים ולא יבוש כמו הזדים: כלתה לתשועתך׳ לאות ולעד כי יפחד מאויביו: כלו׳ הזכיר הנעלם והיא הכסף ואחר כן הנראה והוא העין וטעם לאמרתך גזרתך: כי׳ כנאד בקיטור׳ בעשן דקך משל והנמשל עור בשרו כי הוא יבש: כמה׳ יפחד שימות קודם שינקם מאויביו: כרו׳ קשור בפסוק העליון כי יפחד מהשיחות׳ אשר לא כתורתך שבוית לא יספק דם נקי: כלו׳ הנה מצותיך לעשות אמונה והם ירדפו שקר עזרני עליהם: כמעט׳ זמן מעט: כחסדך׳ עד היום עמדי: לעולם׳ דברך נצב׳ גזירותיך עומדים בשמים: לדור׳ יש סוד עמוק כי הזכיר למעלה כי דברו והם שוכני שמי׳ לעולם נצבים ושוכני הארץ הכללים נצבים על כן לדור ודור׳ טעם ותעמד שנקודת הארץ היא נקדת הגלגל ה העליון בראיות גמורו׳: למשפטיך׳ הזכיר השמים והארץ והם עומדים כעבדי׳ לעשות משפטיך כדרך קורא אני אליה׳ יעמדו יחדו: לולי׳ כנגד דור ודור לולי שנהרתני בתורתך אז הייתי אובד כדרך הנה דחקך יאבדו כ כאשר פירשתיו: לעולם׳ התברר מה שהזכרתני במלת א אבדתי כי כנגדה ח חייתני חיי עד: לך אני׳ דרשתי׳ לאות פיקודיך לאות כי שלך אני: לי׳ טעם לאבדני מחיי עד או אוסיף ל להתבונן עדותיך כי בכל רגע יתגלו לי ס סודות עדותיך אע״פ שאין להם סוף על כן אחריו לכל תכלה: לכל תכלה׳ קץ בלשוננו פעם ראש ופעם סוף כמו על שני קצותיו מקצה גבול מצרים מקץ שבע שנים תעשה שמטה מקץ שבע שנים תשלחו וה׳ משה אמר כי תכלה מגזרת וכל כשלים כמו מזה על משקל מתגברת ידיך: מה׳ אוהב דבר היא שיחתי׳ מאויבי תחכמני: כל אחת ממצותיך כדרך בנות צעדה עלי שור יותר מאויבי: מכל׳ יותר השכלתי מכל מלמדי בעבור כי כל שיחתי היא תורתך והנה היא תלמדני יותר מאשר למדוני מלמדי: מזקנים אתבונן׳ יותר מהזקנים כי פקודיך נצרתי מנעורי: מכל

י׳ ידיך כל סיפרא מל׳ במ״ה חס׳ וסימ׳ נמסר׳ בסיפרא סימן ל״ב: יחלתי ה׳ ובענייגא בא״ב וסימ׳ ואל תצל מפי דבר יראיך יראוני׳ כלתה לתשועתך׳ קדמתי בנשף׳ סתרי ומגני אתה: שעשעי ה׳ וחס׳ בא״ב נסי׳ גם עדתיך שעשעי׳ יבואני רחמיך׳ לולי תורתך׳ אר ומצוק׳ תאבתי לישועתך׳ וסימ׳ יצל״נ״ת׳ וא׳ כשאר

יָדֶיךָ עָשׂוּנִי וַיְכוֹנְנוּנִי הֲבִינֵנִי וְאֶלְמְדָה מִצְוֺתֶיךָ׃ יְרֵאֶיךָ יִרְאוּנִי וְיִשְׂמָחוּ כִּי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ יָדַעְתִּי יְהוָה כִּי־צֶדֶק מִשְׁפָּטֶיךָ וֶאֱמוּנָה עִנִּיתָנִי׃ יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנִי כְּאִמְרָתְךָ לְעַבְדֶּךָ׃ יְבֹאוּנִי רַחֲמֶיךָ וְאֶחְיֶה כִּי־תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ יֵבֹשׁוּ זֵדִים כִּי־שֶׁקֶר עִוְּתוּנִי אֲנִי אָשִׂיחַ בְּפִקּוּדֶיךָ׃ יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאֶיךָ וְיֹדְעוּ עֵדֹתֶיךָ׃ יְהִי־לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ׃

כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתְךָ נַפְשִׁי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ כָּלוּ עֵינַי לְאִמְרָתֶךָ לֵאמֹר מָתַי תְּנַחֲמֵנִי׃ כִּי־הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטוֹר חֻקֶּיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ כַּמָּה־יְמֵי עַבְדֶּךָ מָתַי תַּעֲשֶׂה בְרֹדְפַי מִשְׁפָּט׃ כָּרוּ־לִי זֵדִים שִׁיחוֹת אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתֶךָ׃ כָּל־מִצְוֺתֶיךָ אֱמוּנָה שֶׁקֶר רְדָפוּנִי עָזְרֵנִי׃ כִּמְעַט כִּלּוּנִי בָאָרֶץ וַאֲנִי לֹא־עָזַבְתִּי פִקֻּדֶיךָ׃ כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדוּת פִּיךָ׃

לְעוֹלָם יְהוָה דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם׃ לְדֹר וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ כּוֹנַנְתָּ אֶרֶץ וַתַּעֲמֹד׃ לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם כִּי הַכֹּל עֲבָדֶיךָ׃ לוּלֵי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי׃ לְעוֹלָם לֹא־אֶשְׁכַּח פִּקּוּדֶיךָ כִּי בָם חִיִּיתָנִי׃ לְךָ־אֲנִי הוֹשִׁיעֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ לִי קִוּוּ רְשָׁעִים לְאַבְּדֵנִי עֵדֹתֶיךָ אֶתְבּוֹנָן׃ לְכָל־תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד׃

מָה־אָהַבְתִּי תוֹרָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם הִיא שִׂיחָתִי׃ מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֺתֶךָ כִּי לְעוֹלָם הִיא־לִי׃ מִכָּל־מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֺתֶיךָ שִׂיחָה לִי׃ מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן כִּי פִקּוּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃

[תרגום]

אִידָךְ עֲבַדוּ יָתִי וְאַתְקִינוּ יָתִי תְּבַיְּנֵנִי וְאֵילַף פִּקּוּדָיךְ׃ דַּחֲלָיךְ יֶחֱמוּן יָתִי וְיֶחֱדוּן אֲרוּם לְפִתְגָּמָךְ אוֹרִיכֵית׃ יְדַעִית יְיָ אֲרוּם זַכָּאִין דִּינָךְ וּבְקוּשְׁטָא סַגֶּפְתָּנִי׃ יְהֵי כְדוּן חַסְדָּךְ לְנַחָמוּתִי הֵיךְ מֵימְרָךְ לְעַבְדָּךְ׃ יֵיתוּן עֲלַי רַחֲמָךְ וְאֶחֱיֵי אֲרוּם אוֹרַיְתָךְ פַּרְנוּקִי׃ יִבַּהֲתוּן זֵידוֹנִין אֲרוּם עַל שִׁקְרָא עַוִּיתוּ יָתִי אֲנָא אֲמַלֵּל בְּפִקּוּדָיךְ׃ יְתוּבוּן לְאוּלְפָנֵי דַּחֲלָיךְ וְיָדְעִין סַהֲדְוָתָךְ׃ יְהֵי לִבִּי דְלָא מוּם בִּגְזֵרָתָךְ מִן בְּגַלַל דְּלָא אֶבַּהֵת׃ רְגִינַת לְפוּרְקָנָךְ נַפְשִׁי לְפִתְגָּמָךְ אוֹרִיכֵית׃ סָפוּ עֵינַי לְמֵימְרָךְ לְמֵימַר אֵימָתַי תְּנַחֵם יָתִי׃ אֲרוּם הֲוֵיתִי הֵיךְ זַרְנוּקָא דְתָלֵי בְּקִטְרָא גְּזֵרָתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ כְּמָה יוֹמֵי עַבְדָּךְ אֵימָתַי תַּעְבֵּיד בְּרוֹדְפַי דִּינָא׃ כָּרוּ לִי זֵידוֹנִין שׁוּחָן דְּלָא פַּקֶּדְתִּנּוּן בְּאוֹרַיְתָךְ׃ כָּל פִּקּוּדָיךְ קוּשְׁטָא עַל שִׁקְרָא רְדָפוּ יָתִי סַעֲדֵנִי׃ כִּזְעֵר שֵׁיצִיאוּ יָתִי בְּאַרְעָא וַאֲנָא לָא שַׁבְקִית פִּקּוּדָיךְ׃ הֵיךְ חִסְדָּךְ קַיֵּם יָתִי וְאֶטּוֹר סַהֲדוּת פּוּמָךְ׃

לְעָלְמָא יְיָ פִּתְגָּמָךְ קַיָּם בִּשְׁמַיָּא׃ לְדָר וְדָר הֵימָנוּתָךְ אַתְקֵנְתָּא אַרְעָא וְקַיְּמָא׃ לְדִינָךְ קָמוּ יוֹמָנָא אֲרוּם כּוּלְהוֹן עַבְדָּךְ׃ אִלּוּלֵי אוֹרַיְתָךְ פַּרְנוּקֵי הֲוַיִן אוּבְדֵית בְּסִגּוּפִי׃ לְעָלַם לָא אֶתְנְשֵׁי פִּקּוּדָיךְ אֲרוּם בְּהוֹן קַיֶּמְתָּנִי׃ דִּי לָךְ אֲנָא פְּרוֹק יָתִי אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ תְּבַעִית׃ לְוָתִי אַמְתִּינוּ רַשִׁיעַיָּא לְהוֹבָדָא יָתִי סַהֲדְוָתָךְ אֶתְבַּיַּן׃ לְכָל מַה דְּאֶשְׁתַּדַּל וְאֶשְׁתַּכַּל חֲמֵיתִי סֵיפָא פְּתַיָא תַּפְקֶדְתָּךְ לַחֲדָא׃

מָה רְחִימֵית אוֹרַיְתָךְ כָּל יוֹמָא הִיא שׁוּתִי׃ יַתִּיר מִבַּעֲלֵי דְבָבִי מְחַכְּמָה יָתִי פִּקּוּדָיךְ אֲרוּם לְעָלַם הִיא דִּילִי׃ מִכָּל מְאַלְּפַי אַסְכְּלֵית אֲרוּם סַהֲדְוָתָךְ שׁוּתָא לִי׃ מִן חַכִּימַיָּא אֶתְבַּיַּן אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ נַטְרֵית׃ מִכָּל

קריא׳ ושעשעי את בני אדם: כ׳ לאמרתך יב בליש׳ וחס׳ וסימ׳ האומר לאביו ולאמו׳ בלבי צפנתי׳ כי הגדלת על כל שמך׳ הקם לעבדך׳ ובאני חסדך׳ חליתי פניך׳ כלו עיני׳ מה נמצלו לחכי׳ פעמי הכן׳ קדמו עיני אשמורות׳ שש אנכי׳ תען לשוני: ל׳ אמונתך כל ליש׳ מל׳ במ״ו חס׳ ו׳ בליש׳ וסי׳ ותמנת יי׳ יביט׳ בנים לא אמן בם׳ ויי׳ ישיב לאיש את צדקו ואת אמנתו׳ כי באמנה הם עשים׳ שמר אמני׳ באמנתך ענני׳ האמנים עלי תולע חבקו׳ וא׳ חס׳ י׳ בליש׳ וסימ׳ והאמן ביי׳ ויחשבה: תכלה ג׳ וסימ׳ אתה יי׳ לא תכלא׳ כד הקמח לא תכלה׳ לכל תכלה ראיתי קץ׳ קדמא די״י כתי׳ א׳: מ׳ תורתך ט׳ בא״ב וסי׳ נמסר לעיל באות ה׳: השכלתי ב׳ חד כתי׳ סמ״ך וסימ׳ הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד׳ מכל מלמדי השכלתי׳ קדמא כתיב סמ״ך:

רשי

ידיאיך יראוני׳ בטובה וישמחו כי כגמולי גמולם שהרי מיראיך אני ולדברך יחלתי: ואמונה עניתני׳ בדין עניתני: כי שקר עותוני׳ כי על חנם הרשיעוני מנ׳ אומר אני על לבון פנים שאומ׳ לו הבא על אשת איש מיתתו במה והוא לא חטא: ישובו לי ידיאיך׳ שפרשה הימנו סנהדרי כשנכנס שותו עון אף אם נדרשה היא כתן עיניו בה כל ה הנוגע לא ינקה: כלתה נפשי׳ אותה: כלו עיני׳ צופים תמיד עד כי כלו: כנאד בקיטור׳ כנאד של עור המתייבש בעשן: מתי תעשה׳ שארצה בימי: שקר רדפוני׳ לשוא רדפוני אויבי: כרו לי׳ שיחו שלא כתורה הבאים לפסלני: כל מצותך אמונה׳ מואבי ולא מואבית והם על שקר רדפו לאסרני: כמעט כלוני׳ כלא הייתי אהיה בארץ ואני עמדתי על בוריי וכן לי קוו רשעים לאבדני מבא בקהל: לכל תכלה וגו׳׳ לסלסל ולפלפל בה וכן פתחת למוסרי: לכל תכלה׳ לכל סיום דבר יש קץ וגבול אבל מצותיך אין קץ וגבול לתכליתה׳ מאויבי תחכמני מצותיך על דואג ואחיתופל אמרו דלא אתיא להו שמעתא אליבא דהילכתא לעולם סוד התורה בידי שכן מכל מלמדי השכלתי מזה למדתי קצת ומזה למדתי קצת: שיחה לי׳ כל שיחתי היתה בם: כליתי

אבן עזרא

מכל' לא כלאתי רגלי בעבור פחדי מרעה שתהיה לי רק בעבור לשמור אמרי פיך: ממשפטיך' הטעם הוריתני על שלא סרתי: מה נמלצו' מלה זרה ופירוש' מתקו ש איננו מגזרת מליץ ומליצה כי מליץ כמו מקים ואין המ"ם משרש גם מליצה כמו מריבה ואין המ"ם מהשרש על כן נמלצו מלה זרה כי הוא כמו נפתחו נשמרו כדברו והמ"ם מן נמלצו שרש כאחד מאלה פתח שמר כי לא תבא אות אחר נו"ן כפעל רק מן השרש כ"א פעל על כן נמלצו מלה זרה על כן יש לפרשה כמו מתקו ויהיה הטעם כפול כמשפט כן פירו"ש לי הח"כם שיחי"ה ותחסר מלת מטעמי כי הם בכח הפועל: מפקודיך' בהתבונני סוד הפקודי' הנטועים בלב הם הסירוני מאורח שקר: נר' כמו לאורו אלך חשך בלי מכשול והנמשל הדבור המאיר כנר: נשבעתי' כמו תשבע כל לשון ויש אומרים על ברית משה ולא אסר איננו פה או היה בכח ועתה במעשה: נעניתי' אם באתי צרה ונעניתי בעינים חייני כדברך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: נדבות' הטעם להרבות תפלה אולי תרגלני משפטיך: נפשי' אני כמקים מסוכן כמו וישם נפשו בכפו: נתנו' התברר דברי הסכנה: נחלתי' הטעם הוא נחלתי שאשמח בה ועדותיך הם הנחלות שעשית שהעתיקו אבותי ולכן אשמח כאלו אני עד הייתי בימים ההם: נטיתי' פועל יוצא: לעולם עקב' שהם עומדים לעולם או כי שכרם ותגמולם הוא לעולם: סעפים' תואר כמו בעלי המחשבות כמו לכן שעיפי ישיבוני או מגז' מסעף פורה ויהיה התואר יוצא כמו ושבח אני את המתים והטעם משחיתים: סתרי ומגני אתה' שלא ישחיתוני: סורו' כן אומר לסעיפים: סמכני' אשר יעשה אותם האדם וחי בהם על כן אחיה: סעדני' ואשעה' תרגם אשפר והנכון בעיני מגזרת שעשועים ונכפלה ה המלה כמו תשגבני והעין היתה ראויה להיות בפתח קטן א אולי נקמצ' בעבור אות הגרון: סלית' מהבנין הקל כמו הכבד סלה כל אבירי והטע' שעדני ואחיה כי ראיתי ש שסלית הרשעים ש שבמרמה היו אומרים שהם שוגים: סגים' חסר כ"ף כל רשעי ארץ הקדמונים כאשר כתוב בעדותיך: סמר' כאשר אזכיר המשפטים שעשית ב ברשעי ארץ אז יאחזני פחד ואירא לעבור פיך: עשיתי' אני לא הייתי עושק רק עושה צדק ואתה אל תניחני לעושקי: ערוב' כדרך אנכי אערבנו דרך משל שייטב לבו: עיני' לישועתך' מיד העושקים ולגזרותך שהם בצדק לעשות בהם משפט: עשה' כחסדך' עד היום: עבדך' שכל עבודתי הוא שתבינני:

עת

כלאתי ב' חד כתיב יוד וסי' מתגררת ידיך אני כליתי' מכל ארח רע כלאתי רגלי' בתרא כתיב א': לחכי ג' וסי' מה נמלצו' תדבק לשוני' ופריו מתוק לחכי: ג' לרגלי ב' וסימ' ויברך יי' אותך לרגלי' נר לרגלי דברך: ואקימה ח' מן וו"ן קמצין בתמניא אפי' באב וסי' ואתנחם זכרתי משפטיך מעולם' ואשמרה תורתך תמיד'

מִכָּל־אֹרַח רָע כָּלִאתִי רַגְלָי לְמַעַן אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ׃ מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא־סָרְתִּי כִּי־אַתָּה הוֹרֵתָנִי׃ מַה־נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ מִדְּבַשׁ לְפִי׃ מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי ׀ כָּל־אֹרַח שָׁקֶר׃

קה נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי׃ נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ נַעֲנֵיתִי עַד־מְאֹד יְהוָה חַיֵּנִי כִדְבָרֶךָ׃ נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ נַפְשִׁי בְכַפִּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃

קי נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי׃ נָחַלְתִּי עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם כִּי־שְׂשׂוֹן לִבִּי הֵמָּה׃ נָטִיתִי לִבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם עֵקֶב׃

סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי וְתוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃ סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃

קטו סוּרוּ מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֹת אֱלֹהָי׃ סָמְכֵנִי כְאִמְרָתְךָ וְאֶחְיֶה וְאַל־תְּבִישֵׁנִי מִשִּׂבְרִי׃ סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ תָמִיד׃ סָלִיתָ כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי־שֶׁקֶר תַּרְמִיתָם׃ סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לָכֵן אָהַבְתִּי עֵדֹתֶיךָ׃

קכ סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי׃

עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט וָצֶדֶק בַּל־תַּנִּיחֵנִי לְעֹשְׁקָי׃ עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל־יַעַשְׁקֻנִי זֵדִים׃ עֵינַי כָּלוּ לִישׁוּעָתֶךָ וּלְאִמְרַת צִדְקֶךָ׃ עֲשֵׂה עִם־עַבְדְּךָ כְחַסְדֶּךָ וְחֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃

קכה עַבְדְּךָ־אָנִי הֲבִינֵנִי וְאֵדְעָה עֵדֹתֶיךָ׃

מִכָּל אוֹרַח בִּישָׁא מַנְעִית רִגְלַי מִן בְּגְלַל אֶטוֹר דִּבְרָיךְ׃ מִן דִּינָךְ לָא עֲדֵית אֲרוּם אַתְּ אַלֵּפְתָּנִי׃ מַה חֲלִין לְמוּרִינַי מֵימְרָךְ בְּסִימָן יַתִּיר מִן דּוּבְשָׁא לְפוּמִי׃ מִפִּקּוּדָךְ אֶתְבַּיַּן מְטוּל הֵיכְנָא סְנֵיתִי כָּל בַּר נָשׁ דִּמְשַׁקַּר׃ הֵיךְ שְׁרָגָא דִּי מְנַהֲרָא לְרִגְלַי דִּבְרָיךְ וּנְהוֹרָא לִכְבִשַׁי׃ אוֹמֵיתִי וְקַיֵּימִית לְמִטַּר פִּקּוּדֵי זַכְוָתָךְ׃ אִסְתַּגְּפִית עַד לַחֲדָא יְיָ אַסֵּי יָתִי הֵיךְ דִּבְרָךְ׃ נִכְסָתָא דְּפוּמִי אִתְרְעֵי כְּרוֹן יְיָ וְדִינָךְ אַלֵּיף יָתִי׃ נַפְשִׁי מִסְתַּכְּנָא עַל גַּב יְדֵי תְּדִירָא וְאוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ סַדַּרוּ רַשִׁיעַיָּא פַּחָא לִי וּמִפִּקּוּדָיךְ לָא תְעֵיתִי׃ אַחְסְנִית סַהֲדְוָתָךְ לַעֲלַם אֲרוּם חֶדְוַת לִבִּי הִנּוּן׃ אַצְלֵיתִי לִבִּי לְמֶעְבַּד גְּזֵרְתָךְ לַעֲלַם עַד סוֹפָא׃ דְּחָשְׁבִין מַחְשְׁבָן סְרִיקָן סְנֵיתִי וְאוֹרַיְתָךְ רְחִימֵית׃ טוּמְרִי וּתְרֵיסִי אַתְּ לְפִתְגָמָךְ אוֹרְכֵית׃ זוּרוּ מִנִּי מַבְאֲשִׁין וְאֶטוֹר פִּקּוּדֵי אֱלָהִי׃ סְמוֹךְ יָתִי בְּמֵימְרָךְ וְאֵחֵי וְלָא תְבַהֵית יָתִי מִן כְּלִיוּתִי׃ סְעוֹד יָתִי וְאִתְפְּרַק וְאֶנְעַנֵּע בְּאוֹרַיְתָךְ תְּדִירָא׃ כִּבְשְׁתָּא כָּל דְּשָׁלִין מִגְּזֵרְתָךְ אֲרוּם שִׁקְרָא נִכְלְהוֹן׃ פְּסוּלַיָּא פְּסַקְתָּא בְּטֵלְתָּא כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא מְטוּל הֵיכְנָא רְחִימֵית סַהֲדְוָתָךְ׃ מְצַלְהַב מִדַּחֲלָךְ בִּסְרִי וּמִדִּינָךְ דְּחֵלִית׃ עֲבָדִית דִּינָא וְצִדְקְתָא לָא תִשְׁבְּקִנַּנִי לְטָלוּמַי׃ בַּסֵּים עַבְדָּךְ לְטָבָא לָא יִטְלְמוּן יָתִי זֵידוֹנִין׃ עֵינַי סַבָּרוּ לְפוּרְקָנָךְ וּלְמֵימַר צִדְקָךְ׃ עֲבֵד עִם עַבְדָּךְ הֵיךְ חִסְדָּךְ וּגְזֵרְתָךְ אַלֵּיף יָתִי׃ עַבְדָּךְ אֲנָא תְּבַיַּן יָתִי וְאֵידַע סַהֲדְוָתָךְ׃

ואשיבה רגלי אל עדותיך' ואקימה נשבעתי ואקימה' ואשאפה פי פערתי' ואשוע קדמתי בנשף' ואתקוטטה ראיתי בוגדים' ואהבם שמרה נפשי עדתיך' וסימ' ז"ו חנפ"ט ר"ש: ס' סעפים ל' דכוו' והוא מן א"ב דמשמש א"ב בגד' וסים' נמס' במס' רבת' במערכת אות האלף בס"ד: מצות ג' יחידין סורו ממני מרעי' חכם לב יקח מצות' והעמדנו עלינו מצות' וכל דסמיך לאדכרה דכוו' מצות יי' במ"ג מצות יי' פתחים וסים' לא שבקתון שמואל בזוהרא' וביאורם נמסר ביהושע סים' כ"ב: ע' עשיתי ג' רפ' וסי' משפט וצדק' גנות ופרדסי' ברכות מים: ערב עבדך סימן כל א"ב רבתי אית בכל פסוק חד מן עשרה לישני אילין דרך עדות פקוד מצוה אמירה תורה משפט צדק חק דבור רמז לעשרת הדברים במ"א פסוק לית ביה חד מכל אלו וסים' ערב עבדך לטוב:

רשי

כלאתי רגלי' מנעתי כמו אשר כליתני היום מבוא בדמים: נמלצו' נמתקו: נר לרגלי דבריך' כשאני בא להורות הוראה אני רואה בתורה והיא מפרשת אותו מן האסור ככר המציל את האדם מן הפחתים: נעניתי' נעשיתי עני ושפל כמו לענות מפני וענה גאון ישראל בפניו תירגם יוכתן וימאך ועני חשוב כמת לפיכ' חייני כדבריך: נעניתי' אולי הוא שמטרף את הדעת ושמו עניות בלשון משנה: נדבות פי' דברי רצוי שפי מתנדב לך כל נדבה לשון רצון הוא: נפשי בכפי תמיד' הרבה נסתכנתי בסכנות רבות קרובות למיתה ואע"פ כן אני תורתך לא שכחתי: לעולם עקב' על מעגלותם ועל נתיבותם: סעפים שנאתי' חושבי מחשבות און כמו לכן שעיפי ישיבוני על שתי הסעיפים כשאתה קורא סעיפים הוא שם המחשבה וכשאתה קורא סעפים נופל הלשון על החושבים אותה: ואשעה בחקיך' ואתעסק כמו ואל ישעו בדברי שקר ל"א ואשעה לשון ספור ושנון כדמתרג' ולשניה ולשועין: סלית' רמסת נתתם למרמס כמו סלה כל אבירי יי': סמר' כמו תסמר שערת בשרי כאדם שעמדו שערותיו הריצ"ייר בלע"ז: וממשפטיך יראתי' מפורענות גזירותיך: ערב עבדך' לשון הצלה גארנטי"א בלע"ז היה ערב בשבילי לנגד הרעה: ולאמרת צדקך' הבטח זה שהבטחתני:

עת

אבן עזרא

עת׳ כל תאותי היא שתבינני ואדעה עדותיך הפך עושקי שהפרו תורתך בעת זקנתם או בעת צרתם ונכנס אליך ויש אומרים כי עת ומועד ליי׳ על אשר הפרו מצותיך: על׳ קשור בפסוק עבדך אני הבינני ולא ארצה שכר זהב או פז: על׳ ישרתי׳ היוד תחת אלף כטעם כי אשרוני בנות וכן תתיימרו מגזרת יתאמרו כל פועלי און וטעם פקודי כל כי כל הפקודים כוללים כל איש לב ובאה זאת המלה כדרך כל בכורי כל: פלאות׳ הם מהעין על כל נפש: נצרתם נפשי׳ לבדה: פתח׳ כמו פתחון פה׳ יאיר לקורא שיראה האמת: פי׳ כי כאשר פתחת פיך לדבר פי פתחתי כמו שאוף לקבל דברך ומלת יאבתי אין לה ריע במקרא: פנה׳ וחנני׳ כמו אשר חנן אתי׳ כמשפט האוהבי׳: פעמי׳ ותפלל לתקן עלילות שישמור מצות עשה ואל תשלוטנה קלה בו סבות לעשות מצות לא תעשה ור׳ משה אמ׳ ש תשלט בי כל און כמו ואני תפלה: פדני׳ מאד׳ שיעשקני: פניך׳ הרצון כמו באור פני מלך חיים: פלגי׳ קשור בדבר מעושק אדם הם יבקשו לעשקני עד שלא אשמור פקודיך ואני דואג ובוכה על אשר לא שמרו תורתך כי ידעתי כי אחריתם ר׳ רעה ויש אומרים כי שמרו דרך משל על העינים כדרך ואחרי עיניכם: צדיק׳ וישר׳ כל אחד ממשפטיך: צוית׳ האבות להתעסק בעדותיך: צמתתני׳ כמעט וצמתתני כמו וימת לבו בקרבו: צרופה׳ למה שכחו דברך צרי ואין בהם סיג כל הכל צרוף בלי ספק: צעיר׳ בעיני צרי כמו ואנכי תולעת ולא איש: צדקתך׳ הטעם כי איך אשכח פיקודיך וצדקתך לא תשתנה גם כן תורתך תמיד אמת: צר׳ שעשועי׳ כנגד צרת הלב: צדק׳ ויו עדותיך כויו לא שלותי ושניהם תחת הא כי אותיות יהוא מתחלפי׳ וטעם הבינני צדק לעולם ואחיה לעולם האחד ישרת במקום שנים: קראתי׳ כי כן חוקות שיקראך הקורא בכל לב: קראתיך׳ שתושיעני כדי שאשמור עדותיך: קדמתי׳ קודם שיקומו בני אדם בנשף לדברך יחלתי שתושיע המשווע אליך: קדמו׳ קודם לכל אשמורה שאשיח אני באמרתך הכתובה בתורה שגמלת הרשעים כרשעתם והצלת הצדיקים: קולי׳ כחסדך עמי ומנהגך הטובים: קרבו׳ אלי רודפי זמה שרחק מדעת תורתך הכתוב בה עונש אדם וקין ואנשי המבול והמגדל ופרעה ולאמר קרבו עם רחקו דרך בשירים ככבדת מאד: קרוב אתה׳ יותר מכל קרוב וכל מצותיך אמת אז יהיו רודפי זמה בשורש כי נמלט שגמר מצותיך: קדם׳ קודם שיקרבו אלי רודפי זמה ידעתי כי עדותיך יסוד אמת יש להם:

מסורה

פ׳ נצרתם חד מן מלין דמשמשי׳ תם בסוף תיבותא וסימ׳ במס׳ רבת׳ במערכת אות התי״ו: פתיים ב׳ כתי׳ כן מל׳ וסי׳ פתח דבריך יאיר׳ ערום ראה רעה ויסתר קדמא דסיפרא׳ וב׳ פתים כתיב בחד י׳ וסימ׳ עד מתי פתים תאהבו פתי׳ כי משובת פתים׳ ושארא פתאים כתיב: פלגי מים ג׳ רף וסימ׳ תרד עיני׳ ירדו עיני

תהלים קיט

עֵת לַעֲשׂוֹת לַיהוָה הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ׃ עַל־כֵּן אָהַבְתִּי מִצְוֺתֶיךָ מִזָּהָב וּמִפָּז׃ עַל־כֵּן כָּל־פִּקּוּדֵי כֹל יִשָּׁרְתִּי כָּל־אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי׃

פְּלָאוֹת עֵדְוֺתֶיךָ עַל־כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי׃ פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים׃ פִּי־פָעַרְתִּי וָאֶשְׁאָפָה כִּי לְמִצְוֺתֶיךָ יָאָבְתִּי׃ פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ פְּעָמַי הָכֵן בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן׃ פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם וְאֶשְׁמְרָה פִּקּוּדֶיךָ׃ פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ וְלַמְּדֵנִי אֶת־חֻקֶּיךָ׃ פַּלְגֵי־מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא־שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ׃

צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ׃ צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד׃ צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ דְבָרֶיךָ צָרָי׃ צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ׃ צָעִיר אָנֹכִי וְנִבְזֶה פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת׃ צַר־וּמָצוֹק מְצָאוּנִי מִצְוֺתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ צֶדֶק עֵדְוֺתֶיךָ לְעוֹלָם הֲבִינֵנִי וְאֶחְיֶה׃

קָרָאתִי בְכָל־לֵב עֲנֵנִי יְהוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה׃ קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדֹתֶיךָ׃ קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת לָשִׂיחַ בְּאִמְרָתֶךָ׃ קוֹלִי שִׁמְעָה כְחַסְדֶּךָ יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶךָ חַיֵּנִי׃ קָרְבוּ רֹדְפֵי זִמָּה מִתּוֹרָתְךָ רָחָקוּ׃ קָרוֹב אַתָּה יְהוָה וְכָל־מִצְוֺתֶיךָ אֱמֶת׃ קֶדֶם יָדַעְתִּי מֵעֵדֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם יְסַדְתָּם׃

תרגום

עדן למעבד רעותא דיי אפיסו תלמידיא אורייתך׃ מטול היכנא רחימית פקודך מדהבא ומן אובריזא׃ מטול היכנא כל פקודיא כולהון תריצתנון כל אורח שקרא סניתי׃

פרישן סהדותך מטול היכנא נטרתנון נפשי׃ גליף דברך ינהר חשיכיא יתבין שרגיני׃ פומי פתחית ואלפית ארום לפקודיך צביתי׃ אתפני לותי וחוס עלי כהלכתא לרחימי שמך׃ אסתורי אתקין במימרך ולא תשליט בי כל שקר׃ פרוק יתי מטלומא דבר נשא ואטור פקודיך׃ זיו אפך אנהר בעבדך ואלפני ית גזרתך׃ טיפי מיא יחתון עיני על מטול דלא נטרו אורייתא׃

זכי את יי ותריצין דינך׃ פקדתא צדקתא דסהדותך והימנותא לחדא׃ מגרת יתי טננתי ארום אתנשיאו דברך מעיקי׃ סנינא מימרך לחדא ועבדך רחמה׃ זוטר אנא ובסיר פקודיך לא אתנשיתי׃ צדקתך צדקא לעלמא ואורייתך קשוט׃ עקא ומעיקא ערעו יתי פקודיך פרנוקי׃ צדקתא דסהדותך לעלם תביינני ואתקים׃

קריתי בכל לבא עני יתי יי גזרתך אנטור סהדותך׃ פרוק יתי ואנטור סהדותך׃ אקדמית בשפרפרא וצליתי לפתגמך אורכית׃ אקדימו עיני מטרתא דצפר ורמש למללא במימרך׃ קלי שמע היך חסדך יי היך דינך קים יתי׃ קריבו רדפי זנו מאורייתך אתרחקו׃ קריב את יי וכל פקודיך קשוט׃ מן לקדמין חכימית מן סהדותך ארום לעלם יסדתינון׃

מסורה

דא״ב׳ לב פלך: צ׳ צדיק אתה יי״ ב׳ וסימ׳ כי אריב אליך דירמיה׳ וישר משפטיך: דבריך ג׳ מל׳ בא״ב וסימ׳ חלקי יי׳ פתח דבריך יאיר׳ צמתתני קנאתי: אהבה ב׳ וסימ׳ כי גדולה האהבה אשר האבה׳ צרופה אמרתך מאד׳ שעשעי ח׳ וחס׳ בא״ב וסימ׳ נמס׳ לעיל באות י׳: ק׳ קדמתי ב׳ וסי׳ לברוח תרשישה׳ בנשף ואשועה: קדמו ה׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תצא: כמשפטך ה׳ וחס׳ וסימ׳ כן משפטך אתה חרצת׳ והוצא כאור צדקך׳ ואל תצל מפי דבר אמת׳ קולי שמעה כחסדך׳ תחי נפשי ותהללך: יסדתם ב׳ וסימ׳ תבל ומלואה אתה יסדתם׳ קדם ידעתי מעדותיך:

רש״י

עת לעשות ליי׳ ונו׳ מוסב על מקרא שלפניו הבינני ואדעה עדותיך להבין עת לעשות לשמך איך יעשו אותם שהפרו תורתך למצוא רצון וסליחה ותמצא להם ואעשה כן על כל עבירה שבידי ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סייג גדר לישראל כגון גדעון ואליהו בהר הכרמל שהקריבו בבמה עוד ראיתי כדרש באגדה העושה תורתו עתים מפר ברית שאדם צריך להיות יגע ב בתורה כל שעות היום: על כן אהבתי׳ על אשר אהבתי מצותיך ראוי לך ללמדני עת רצון ומה אעשה לך ותרצני יש על כן הרבה שפתרו על אשר כמו כי על כן ראיתי פניך כי על כן ידעת ח חנותינו על כן יתרה עשה: כל פקודי כל ישרתי׳ כל פקודי כל דבר אשר צוית בתורתך ישרתי ישרו בעיני ואמרתי עליה׳ ישרו על זה כדי אני שתמחול ותרצה לי: פלאות עדותיך׳ מכוסים הם וכפלאים עדותיך מבני אדם יש מצות קלות שהרבת׳ במתן שכרן כגון שלוח הקן: על כן נצרתם נפשי׳ כלם כי לא נודע איזה יכשר: פתח דבריך יאיר׳ תחילת דבריך האירו את לב ישר׳ שאתה המבין פתאים באמרך אנכי אשר הוצאתיך הודעתם הטובה שעשית להם שקניתם מבית עבדי׳ לדעת כי אדון אתה להם ויקבלו אלהותך עליהם לא יהיה לך אלהים אחרים ונו׳ ואחר כך גזרת גזירותיך׳ ד״א פתח דבריך יאיר תחילת דברך במעשה בראשית יהי אור: מבין פתאים׳ משם יבינו הכל ויפתחו בדברי תורה תנחומ׳: ואשאפה׳ לשון בליעה כמו שאפה רוח: פדני מעושק אדם׳ מיצר הרע העושק את הבריות׳ בפילו״טים אחרים מצאתי פדני מעושק אדם מעושקו של אדם: צמתתני קנאתי׳ הקנאה שאני מקנא לשמך על השוכחי דברך היא צומתת אותי ומקנטת אותי בהם׳ מצאתי צעיר אנכי ונבזה כל״א דוד הוא הקטן כבזה אני להקטין עצמי אצל עוסקי תורה להתלמדו כי פקודיך לא שכחתי מלסלסל ולפלפל בהם בצדקתך שבתוכן צדק ואמת עולמית ואף כי מצאוני צרות היו הם עסקי ולעולם הבינני צדקם ואחיה בהם היא איך ונו׳: אשמורות׳ חצי הלילה שתי אשמורות ולדברי האומר שלש משמרות הוי הלילה היה דוד עומד ממטתו בשליש הלילה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנ׳ לשוח באמרתך ומחצות ואילך עוסק בשירות ותושבחות כמו שנאמר חצות לילה אקום להודות לך: קרבו רודפי זמה׳ עצת חטאים הולכים בעצת חטאיהם ומתרחקים מתורתך ליקרב אל עצת רעתם: קרוב אתה׳ לרחוקי׳ הללו המתרחקים מתורתך אם ישובו מדרכם: קדם ידעתי מעדותיך׳ קודם היות הדבר ידעתיו מתוך עדותיך קדם ירשו את הארץ צוית להם על הבכורים ותרומות ומעשרות וקדם הניחות להם מאויביהם צוית להם והיה בהניח יי׳ אלהיך לך ונו׳ להעמיד מלך ולהכרית עמלק ולבנות בית הבחירה: כי לעולם יסדתם׳ כי על כל הדברים העתידים להיות לסוף העולם יסדת עדותיך:

ראה, שיענו אותו על כן אמר וחלצני: ריבה, למ"ל לאמרתך בעבור אמרתך כמו אמרי לי: רחוק מרשעים, יום ישועה בעבור שלא דרשו חקיך ואני לא אהיה כמוהם כי תורתך לא שכחתי: רחמיך, אם אני לבדי ורודפי רבים הם רחמיך שיסובבוני כמשפטיך לשומרי דבריך: רבים, לא נטית, אני לבדי כי הם נטו והנה נטיתי פועל עומד כמו שרתי ואם הוא יוצא יחסר לבי: ראיתי, ואתקוטטה, מגזרת נקוטה נפשי: ראה, כנגד ראיתי ואני כנגד ואתקוטטה: ראש, תחלת דבור שבויתינו הוא אמת ור' ישועה אמר רמז לדבור אנכי בהר סיני: שרים, הם המשתררי' ולא פחדתי מהם רק מדברך: שש, דבק בפסוק העליון לא פחדתי מהשרים ולא דאגתי רק ששתי באמרתך כאילו כבשתי השרים ולקחתי שללם: שקר, מצות לא תעשה תורתך אהבתי מצות עשה: שבע, הרבה ודבר שיסוב כמו השבוע, משפטי צדקך בשרים רדפוני חנם: שלום רב לאוהבי תורתך, והוא אחד מהם תורתך א' אהבתי, ואין למו מכשול כמו שרים: שברתי לישועתך, שמרה, הזכיר המצות כאשר פירשתי גם הזכיר העדות לבדם והפקודים והעדות י' יחדיו: שמרתי, והטעם אני חייב לשומר' כי אתה רואה כל מה שיש בלבי וכל מעשי: תקרב, דרך משל בעבור מרחק השמים מהארץ אמר תקרב רנתי קול גדול כמו ותעבור הרנה: תבא תחנתי, בצרתה לי כמו בהתחננו אלינו על כן הצילני: תבענה, אם הצלתני והנכון אם תלמדני חקיך: תען, אלמד אמרתך לבני אדם כדי שידעו כי כל מצותיך צדק: תהי, לעזרני, ללמוד כאשר דבר וכל יד הויה אם היתה עם אות בי"ת לעולם לגנאי ואין בכאן אות בי"ת: תאבתי, כמעט כליתי על דרך נכספה וגם כלתה נפשי: תחי, ומשפטיך, כאותי יעזרוני להללך: תעיתי, הטעם תחי נפשי כי אני כשה אובד שישען על הרוע' וטעם כי מצותיך לא שכחתי אע"פ שהייתי כשה אובד לא אבדו מצותיך ממני: שיר המעלות, הגאון אמר כי אלה השירי' חמשה עשר כנגד חמש עשר' מעלות גם אמר יתכן שהוא על נגינות בקול עליון וכבר הזכרתי בתחלת הספר מה שנראה שהוא פיוט וזה השיר ימנן על נועם המעלות ולא ה' הזכיר שם המשורר אולי ברוח הקדש נ' כאמ' על אנשי גלותינו שהם בצרה ולא ידעו מה יעשו רק לקרוא אל השם הנכבד: יי', משפת שפת שקר רמיה פירשתיו: אני

ר' ריבה ריבי כל ליש' מל בט"ו חס' וסימ' לא תענה על רב' נצב לרב יי' הנני קורא לרב' ורב לא ידעתי אחקרהו' אל תצא לרב מהר' ברבם עמדי: מעדותיך ה' מפקין וי"ו באל"ב וסימ' פר"ץ בן דס"ה במ"א צוית צדק עדותיך: ואתקוטטה חד מן ה' וו"ן קמצין באל"ב בתמניא אפי וסימ' ז"ו חנפ"ט ר"ש ביאורם לעיל באות נ"ן:

רשי

ראש דברך אמת, סוף דברך הוכיח על הראש שהוא אמת שכששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו כיון ששמעו כבד לא תרצח לא תנאף הודו על ראש דברך שהוא אמת: שש אנכי על אמרתך, על הבטחתך שהבטחתני ד"א על אחת מאמרותיך הסתומות כשאני מבין בה ורבותינו דרשו על המילה שהיה דוד בבית המרחץ וראה עצמו בלא ציצית ובלא תפילין ובלא תורה אמר אוי לי שאני ערום מכל מצוה כיון שנסתכל במילה שמח ואמר בצאתו שש אנכי על אמרתך המילה ש שמתחילתה נתנה במאמר ולא בדבור שנאמר ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור: שבע ביום, שחרית שתים לפני קריאת שמע ואחת לאחריה ובערב שתים לפניה ושתים לאחריה: על משפטי צדקך, על קריאת שמע שהיא דברי תורה: שברתי, הוחלתי: כל דרכי נגדך, אתה יודע כל דרכי: כדברך הבינני, דברי תורתך כהלכתן וכהווייתן: תבענה, תדברנה: תען לשוני, כל עניה לשון קול רם הוא ואב לכולם וענו הלוים ואמרו: שיר המעלות, שיאמרו הלוי' אותו על חמש עשרה מעלות היורדות מ מעזרת ישראל עד עזרת נשים ויש כאן ט"ו מזמורים של שער המעלו' ורבותי' אמרו שיסדן דוד להעלות את התהום כמו שמפורש במסכת סוכה, ולפי הנד' פתרו' שיר למאה עולות: משפת שקר, זרעו של עשו הרשע שגדין את הבריות בפיהם בעלילות רשע: מה יתן לך, הקב"ה: ומה יוסיף לך, שמירה ומחיצות והרי את נתונה לפנים משתי מחיצות: חצי

רְאֵה־עָנְיִי וְחַלְּצֵנִי כִּי־תוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ רִיבָה רִיבִי וּגְאָלֵנִי לְאִמְרָתְךָ חַיֵּנִי׃ רָחוֹק מֵרְשָׁעִים יְשׁוּעָה כִּי־חֻקֶּיךָ לֹא דָרָשׁוּ׃ רַחֲמֶיךָ רַבִּים יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶיךָ חַיֵּנִי׃ רַבִּים רֹדְפַי וְצָרָי מֵעֵדְוֹתֶיךָ לֹא נָטִיתִי׃ רָאִיתִי בֹגְדִים וָאֶתְקוֹטָטָה אֲשֶׁר אִמְרָתְךָ לֹא שָׁמָרוּ׃ רְאֵה כִּי־פִקּוּדֶיךָ אָהָבְתִּי יְהוָה כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי׃ רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ׃

שָׂרִים רְדָפוּנִי חִנָּם וּמִדְּבָרְיךָ פָּחַד לִבִּי׃ שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב׃ שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי וָאֲתַעֵבָה תּוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃ שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל׃ שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי׃ שָׁמְרָה נַפְשִׁי עֵדֹתֶיךָ וָאֹהֲבֵם מְאֹד׃ שָׁמַרְתִּי פִקּוּדֶיךָ וְעֵדֹתֶיךָ כִּי כָל־דְּרָכַי נֶגְדֶּךָ׃

תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְהוָה כִּדְבָרְךָ הֲבִינֵנִי׃ תָּבוֹא תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ כְּאִמְרָתְךָ הַצִּילֵנִי׃ תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה כִּי תְלַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ תַּעַן לְשׁוֹנִי אִמְרָתֶךָ כִּי כָל־מִצְוֹתֶיךָ צֶּדֶק׃ תְּהִי־יָדְךָ לְעָזְרֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ בָחָרְתִּי׃ תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וְתוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ תְּחִי־נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ וּמִשְׁפָּטֶךָ יַעֲזְרֻנִי׃ תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד בַּקֵּשׁ עַבְדֶּךָ כִּי מִצְוֹתֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃

קכ

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל־יְהוָה בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי׃ יְהוָה הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת־שֶׁקֶר מִלָּשׁוֹן רְמִיָּה׃ מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה׃

חֲמֵי סִגּוּפִי וּפְצֵי יָתִי אֲרוּם אוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ נְצֵי מַצּוּתִי וּפְרוֹק יָתִי לְמֵימְרָךְ אַסֵּי יָתִי׃ רָחִיק מִן רַשִׁיעֵי פוּרְקָנָא אֲרוּם גְּזֵרָתָךְ לָא תְבַעוּ׃ רַחֲמָךְ סַגִּיעִין יְיָ הֵיךְ דִּינָךְ אַסֵּי יָתִי׃ סַגִּיעִין רַדְפַי וּמְעִיקַי מִסַּהֲדְוָתָךְ לָא אַצְלֵיתִי׃ חֲמֵיתִי בְזוֹזֵי וְאִדַּיְנֵית עִמְּהוֹן דִּי מֵימְרָךְ לָא נְטַרוּ׃ חֲמֵי אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ רְחִימֵית יְיָ הֵיךְ חִסְדָּךְ אַסֵּי יָתִי׃ שֵׁרוּי פִּתְגָּמָךְ קְשׁוֹט וּלְעָלַם כָּל דִּינֵי צִדְקְתָךְ׃ רַבְרְבִין רְדַפוּ יָתִי מַגָּן וּמִפִּתְגָּמָךְ דְּלַח לִבִּי׃ חֲדֵי אֲנָא עַל מֵימְרָךְ הֵיךְ גְּבַר דְּמַשְׁכַּח עֲדֵי סַגִּי׃ שִׁקְרָא סְנֵיתִי וְרַחֲקִית אוֹרַיְתָךְ רְחִימֵית׃ שְׁבַע זִמְנִין בְּיוֹמָא שַׁבְּחֵית יָתָךְ מְטוּל דִּינֵי צִדְקָךְ׃ שְׁלָם סַגִּי לְרָחֲמֵי אוֹרַיְתָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין וְלֵית לְהוֹן תַּקְלָא לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ סַבְרֵית לְפוּרְקָנָךְ יְיָ וּפִקּוּדָיךְ עַבְדֵית׃ נְטַרַת נַפְשִׁי סַהֲדְוָתָךְ וְרַחֲמְנוּן לַחֲדָא׃ נְטָרֵית פִּקּוּדָיךְ וְסַהֲדְוָתָךְ אֲרוּם כָּל אוֹרְחָתַי לְקִבְלָךְ׃ תִּתְקְרֵב צְלוֹתִי קֳדָמָךְ יְיָ הֵיךְ פִּתְגָּמָךְ תַּבְיְנִנַּנִי׃ תֵּיתֵי צְלוֹתִי קֳדָמָךְ הֵיךְ מֵימְרָךְ פְּצֵי יָתִי׃ תַּבַּעְןָ סִפְוָתַי תּוּשְׁבַּחְתָּא אֲרוּם תַּלְפִּנַנִי גְּזֵירָתָךְ׃ תְּתֵיב לִישָׁנִי מֵימְרָךְ אֲרוּם כָּל דִּינָיךְ צִדְקְתָא׃ תְּהֵא יְדָךְ לְסַיָּעוּתִי אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ רְעֵיתִי׃ רַגְנֵית לְפוּרְקָנָךְ יְיָ וְאוֹרַיְתָךְ פַּרְנוּקִי׃ תֵּחֵי נַפְשִׁי וּתְשַׁבְּחִנָּךְ וְדִינָךְ יְסַיְעוּנִי׃ תְּעֵיתִי הֵיךְ עָאן דְּמִתְבַּר בְּעֵי עַבְדָּךְ אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃

קכ

שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא קֳדָם יְיָ כַּד עִיק לִי צַלֵּיתִי וְקַבֵּל צְלוֹתִי׃ יְיָ פְּצֵי נַפְשִׁי מִסִּפְוָתָא דְּשִׁקְרָא מִן לִישָּׁנָא נְכִילְתָא׃ מָא יְהֵיב לָךְ מַלְשִׁינָא וּמָא יוֹסִיף לָךְ אֲכִיל קוּרְצֵי לִישָּׁנָא נְכִילְתָא׃

ש' שש ד' וסימ' והיה כאשר שש יי' עליכם' לשוש עליך לטוב' פנערת את שש ועשה צדק' שש אנכי על אמרתך' וחד כתיב סמ"ך וכצמר יאכלם סס' וחד ושש לבכם: רב ג' קמצין בסיפ' וסימ' וישלח חציו ויפצם' בשרתי בקהל רב' שלום רב לאהבי תורתך' וכל אסף דכוו' ושלשים בשאר קריא' וסימ' נמסר במס' רבתא בערך רב: שמרה ב' גרשי' בסיפ' וסימ' שמרה נפשי כי חסיד אני' שמרה נפשי עדתיך ואהבם:
ת' תבוא כל סיפרא מל' ושש חס' בשאר קריא' וסימ' בסדר תזריע וכל משלי דכוו' חס' במד"מל וסימ' כי תבוא חכמה' ואת איש חמות' ולמוכיחים ינעם' רעך וריע אביך: ותורתך ה' באל"ב וסימ' דרך שקר הסר ממני' נפשי בכפי תמיד' סעפים שנאתי' צדקתך צדק לעולם' תאבתי לישועתך יי' וסימ' דנסצ"ת: ק"ב יוסיף יד כתי' כן חס' וי"ו וסימ' נמסר בשמואל ב' סוף סימן ג':

שנונים ג׳ וסימ׳ אשר חציו שנונים וכל קשתותיו׳ חציך שנונים עמים׳ חצי גבור שנונים: גרתי ב׳ וסימ׳ עם לבן גרתי׳ כי גרתי משך: קכא אל ההרים ב׳ וסימ׳ ראיתי את כל ישראל נפוצים אל ההרים דמלכים׳ אשא עיני אל ההרים׳ וכל יחזקאל דכוו׳ בס״ב על ההרים וסימ׳ על ההרים לא אכל תנינא דסיפ׳ ונתתי את

חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים׃ אוֹיָה־לִי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר׃ רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם׃ אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה׃

קכא שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃ עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ׃ הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה שֹׁמְרֶךָ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃ יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה׃ יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

קכב שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהוָה נֵלֵךְ׃ עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָםִ׃ יְרוּשָׁלַםִ הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו׃ שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃ כִּי שָׁמָּה ׀ יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד׃ שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ׃ יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃

גִּרְרִין דְּגִבָּרָא שְׁנוּנִין הֵיךְ בַּרְקִין מִלְּעֵיל עִם גּוּמְרֵי רִתְמִין דְּדָלְקִין בְּגֵיהִנָּם מִלְּרָע׃ וַי לִי אֲרוּם אִתּוֹתְבֵית עִם אוּסְאֵי שְׁרֵירַת עִם מַשְׁכְּנֵיהוֹן דַּעֲרָבָאֵי׃ יַתִּיר מִנְּהוֹן שְׁרַת נַפְשִׁי עִם אֱדוֹם סָנֵי שְׁלָם׃ אֲנָא שְׁלָם אֲרוּם אֱצַלֵּי הִנּוּן לִקְרָבָא׃ קכא שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא אֶזְקוֹף עֵינַי לְטוּרַיָּא מִן הָאן יֵיתֵי סַעֲדִי׃ סַעֲדִי מִן קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ לָא יִתֵּן לְאִתְמוֹטָטָא רִגְלָךְ לָא נָיֵים נָטְרָךְ׃ הָא לָא נָיֵים וְלָא יְדַמּוּךְ נָטֵר יִשְׂרָאֵל׃ יְיָ יִנְטְרִנָּךְ יְיָ יְטַלֵּל עֲלָךְ עַל סְטַר יְמִינָךְ׃ יֵימָם כַּד שַׁלִּיט שִׁמְשָׁא לָא יְמְחוֹנָךְ צַפְרִירֵי וְלֵילֵי כַּד שַׁלִּיט סִיהֲרָא בְּלֵילְיָא׃ מֵימְרָא דַּיְיָ יִנְטְרִנָּךְ מִכָּל בִּישׁ יִנְטוֹר יַת נַפְשָׁךְ׃ יְיָ יִנְטוֹר מִפְּקָךְ לְפַרְגְּמַטְיָא וּמֵעֲלָךְ לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃ קכב שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא חֲדֵיתִי בְּאָמְרִין לִי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ נֵיזֵל׃ קָיְמִין הֲוָאָה רִגְלָנָא בְּתַרְעַיִךְ יְרוּשְׁלֶם׃ יְרוּשְׁלֶם דְּמִתְבַּנְיָא בִּרְקִיעָא הֵיךְ קַרְתָּא לְאִתְחַבָּרָא לָהּ כַּחֲדָא בְּאַרְעָא׃ דְּתַמָּן סְלִיקוּ שִׁבְטַיָּא שִׁבְטִין דַּיְיָ מַסְהִיד לְיִשְׂרָאֵל דִּי שְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן בְּמֵיזַלֵיהוֹן לְאוֹדָאָה לִשְׁמָא דַּיְיָ׃ אֲרוּם תַּמָּן מִתְיַתְּבִין כּוּרְסָוָן בִּירוּשְׁלֶם כּוּרְסְוָן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא לְמַלְכַיָּא דְּבֵית דָּוִד׃ שְׁאִילוּ בִּשְׁלָמָא דִּירוּשְׁלֶם יִתְבוּן בְּשַׁלְוְתָא רְחִימָךְ׃ יְהֵי שְׁלָם בְּחֵילֵיךְ שַׁלְוְתָא בִּבְרָנְיָתֵיךְ׃ מִן בִּגְלַל אֲחַי וְחַבְרַי אֲמַלֵּל בְּרוֹן שְׁלָם בָּךְ׃

בשרך על ההרים: הנה לא ג׳ וסימ׳ ויאמר לו חלילה׳ ואמר אהה ארני יי׳ הנה לא ידעתי דבר׳ הנה לא ינום ולא ישן: יככה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אשור בשבט יככה׳ למה יככה ארצה דיותנן בן קרח׳ יומם השמש לא יככה וירח: קכב באמרים לי ג׳ בליש׳ וסימ׳ הלא ממשל משלים׳ ישמו על עקב בשתם׳ שמחתי באמרים לי בית יי׳ נלך: כי שמה חד מן י׳ ר״פ דמלה תנינא שמה וסימ׳ ונאספו שמה כל העדרים וגללו את׳ ונועדתי שמה לבני ישראל׳ והבאתם שמה עליכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם׳ לנוס שמה רוצח דאז יבדיל׳ וחברו דיהושע׳ ויסורו שמה ויבאו אל בית׳ וישלח שמה סוסים ורכב׳ ובאת שמה וראה שם יהוא׳ כי שמה ישבו כסאות למשפט׳ ובאו שמה והסירו את כל שקוצידה:

אבן עזרא

אני׳ דימה הדברים היוצאים מפיו לחצים שנונים כן ימיתו עם גחלי כי החצים בעופם יתחממו באויר כמו גחלי רתמים והנה הטעם שזה המשורר אם הוא על עצמו או כנואה על ישראל שהם בגלות בוכה כי הוא איש אמת וידור בגלותו עם העמים שכולם שפת שקר ולא עוד עד שיש מהם שידברו כזבים עליו וישטינוהו כדי שיהרג: אויה׳ אמר יוסף בן גוריון כי משך הם אנשי תוסקאנה אהלי קדר הערב וישראל מפוזרים במשך ועם אהלי קדר: רבת׳ התי״ו תחת הה״א כמו ושבת לגביה והמלה תאר והמתואר חסר כמו מדת זמן והדומה לה וזה רמז לאורך הגלות: אני׳ איש שלום כמו ואני תפלה׳ וכי אדבר שלום לאנשי משך וקדר ילחמוני: שיר המעלות׳ כטעם פיוט תחלתו למעלות וזה נאמר על ישראל שהיו במצור ובמצוק או על בני גלותינו: אשא׳ מנהג כל שהוא במצור לשאת עיניו אולי יבואו עוזרים לו להרחיק האויב ושאלת מאין באה כמו אנה אנחנו עולים ואין כמוהו הן כולכם מאין וזאת הגזרה לא מצאנוה בחסרון מ״ם: עזרי׳ בדרך נבואה או על דרך תקוה אין לי צורך לעזרת אדם כי אם לעזרת השם לבדו שהוא עושה העליונים והארץ השפלה: אל׳ כמו לא ובכה דרך נתיבה אל מות בסודם שתפא נפשי המשורר יאמר לנפשו או לבני הגלו׳ אם העזר מהשם לבדו לא תפחד כי לא יתן למוט רגלך בלכתך ברחובו׳ העיר או על החומה׳ ואל ינום שומרך כי כל עיר שהיא במצור יש לה שומרי החומות בלילה הנה שומר ישראל הוא יעקב אבינו ושמרתיך בכל אשר תלך והוא היה ישן: יי׳ שומרך׳ מהבר ומכל חולי כי הוא צלך על יד ימינך והזכיר טעם הצל יומם בשני טעמים יום בלא לילה וידוע כי השמש תזיק ברוב החום׳ שלה והלבנה בלילה תוסיף לחה מולדת תחלואים וזה הדבר ברור ומנוסה: יי׳ מכל רע׳ שיקרה לאדם מחוץ ומפנים: יי׳ ישמור צאתך׳ בצאתך למלחמה גם בבואך כדרך הבאה והיוצאת: שיר המעלות׳ שמחתי באומרים׳ אמר רבי משה כי זה השיר אמרו דוד שיאמר עם הזמירות בבית השם בעת שיבנ׳ הבית ור׳ ישועה אמר כי זה בעבור הבית שהקים לו דוד בציון ויש אומרים על הבית השלישי כל אחד מישראל אומרים שמחתי באומרי׳ הם עולי רגלים: עומדות׳ הטעם עמדנו להסתכל בבנייני החומות ויופי השערים והנכון כי היא היתה מלאה אדם והיינו מתעכבים בשערים לא נוכל להכנס מרוב העם הבאים והיוצאים ירושלם היתה דומה בשלש רגלים למדינה שהתחברו אליה כל בנותיה מסביב בעת הפחד: ששם׳ שבטים׳ שהם שבטי השם עדות ואחז ומצוה לבא שלש פעמים והיו מודים השם בראותם מלכות דוד קיימת ואם זה המזמור על שלמה יהיו הכסאות לשלמה ואחיו ואם לעתיד למשיח ולבניו: שאלו׳ פועל עבר לעולם שואלים על שלום ירושלם כי אז יחונו אליה ויתפללו לאמר לנכחה ישליו אוהביך שהם אכחנו או השוכנים שם תמיד: יהי׳ בחילך׳ הוא הסובב מחוץ לחומה בארמנותיך לפנים מן החומה: למען׳ לבקש שלומך בעבור אחינו הנכבדים הכהנים והלוים וחסידי ישראל הדרים בירושלם :

רשי

חצי גבור שנונים׳ והרי את הורגת במקום רחוק כאן: עם גחלי רתמים׳ כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים ואלו כבו מבחוץ ולא מבפני׳ ד״א מה יתן לך מה סופו של הקב״ה לגזור עליך חצי גבורי׳ עם גחלי רתמי׳ חצים מלמעלה וגיהנם מלמטה: אויה לי׳ אומרה כנסת ישראל כי כבר לקיתי בגליות רבים הרי גרתי משך עם בני יפת במלכות פרס ויון ומשך: אני שלום׳ עמהם׳ וכי אדבר אליהם שלום המה באים להלחם בי׳

מצאתי שיר למעלות רמז במזמור שני למעלות העולות לצדיקים לעתיד לבא מתחת עץ החיים לכסא הכבוד דתניא בסיפרי שיר המעלות אין כתוב כאן אלא שיר למעלות שיר למי שעתיד לעשות מעלות לצדיקים לעתיד לבא וזהו שיסד הקלירי ומתחתיהם שלשים מעלות זו למעלה מזו עד כסא הכבוד טסות ועולות בשיח נעימת שיר המעלות: שמחתי באומרים לי׳ שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות אותו זקן וימלוך שלמה בנו ויבנה בית המקדש ונעלה לרגל ואני שמח: עומדות היו רגלינו׳ במלחמה בכל מקום בשביל שעריך ירושלם שעוסקין בהן בתורה: ירושלם הבנויה׳ כשיבנה שלמה בני בית המקדש בתוכה תהא בנויה בשכינה ומקדש וארון ומזבח: כעיר שחוברה לה׳ בשילה שדימה הכתוב זו לזו שנאמ׳ אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלם ורבותינו אמרו יש ירושלם בנויה בשמי׳ ועתידה ירושלם של מטה להיות כמותה: ששם עלו שבטים׳ אמר שם בשילה עלו שבטי׳ כשעלו ממצרי׳ ונקבע המשכן בתוכה: שבטי יה׳ שהוא עדות לישראל ולפי שהאומות היו מליזין אחריהם כשיצאו ממצרים ואומרי׳ עליהם שהם ממזרים אם בגופם היו שולטין המצריים בנשותיהם לא כל שכן אמר הקב״ה אני מעיד עליה׳ שהם בני אבותיהם הטיל שמו עליהם הראובני השמעוני הוסיף עליה׳ אותיות השם אחת מכאן ואחת מכאן כמנא השם הזה יה עדות לישראל: כי שמה ישבו וגו׳ כי גם בירושלם תשרה השכינה וישבו שם כסות לשפוט בהם את האומות וכסאות מלוכה לבית דוד: שאלו שלום ירושלם׳ ואמרו לה ישליו אוהביך ויהי שלום בחילך: למען׳ ישראל אחי ורעי: אדברה נא׳ אני דוד המלך שלום בך : שיר

למען

קכ"ג חננו ג' וסימ' יי' חננו לך קוינו. כי רב שבענו ב' בו: השאננים ג' וסימ' הוי השאננים בציון. רבת שבעה לה נפשנו הלעג. על הגוים השאננים: קכ"ד נחלה ב' בטעם וסימ' מעצמון נחלה מצרים. נחלה עבר על נפשנו: שלא"ד בקריא' וסימ' שלא נתננו טרף לשיניהם. שלא עמל בו יתננו חלקו. כפו קוצר. שלא ימצא

למען בית־יהוה אלהינו אבקשה טוב לך:

קכג

א שיר המעלות אליך נשאתי את־עיני הישבי בשמים: הנה כעיני עבדים אל־יד אדוניהם כעיני שפחה אל־יד גברתה כן עינינו אל־יהוה אלהינו עד שיחננו: חננו יהוה חננו כי־רב שבענו בוז: רבת שבעה־לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאיונים:

קכד

א שיר המעלות לדוד לולי יהוה שהיה לנו יאמר־נא ישראל: לולי יהוה שהיה לנו בקום עלינו אדם: אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו: אזי המים שטפונו נחלה עבר על־נפשנו: ה אזי עבר על־נפשנו המים הזידונים: ברוך יהוה שלא נתננו טרף לשניהם: נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו: עזרנו בשם יהוה עשה שמים וארץ:

קכה

א שיר המעלות הבטחים ביהוה כהר־ציון לא־ימוט לעולם ישב: ירושלם הרים סביב לה ויהוה סביב לעמו מעתה ועד־עולם: כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא־ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם: הטיבה יהוה לטובים ולישרים בלבותם: ה והמטים עקלקלותם יוליכם יהוה את־פעלי האון שלום על־ישראל:

קכו

א שיר המעלות בשוב יהוה את־שיבת ציון היינו כחלמים: אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל יהוה לעשות עם־אלה: הגדיל יהוה לעשות עמנו היינו שמחים: שובה יהוה את־שבותנו כאפיקים בנגב:

מטול בית מקדש דיי אלהנא אתבע לאוטבא לך:

קכג שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא קדמך זקפית ית עיני דיתיב על כורסי יקרא בשמיא: הא כמא דמודיקן עיני עבדין מידיא דרבוניהון והיכמא דמודיקן עיני אמרתא מידיא דרבונתהא הכדין מדיקן עיננא קדם יי אלהנא עד די יחוס עלנא: חוס עלנא יי חוס עלנא ארום סגי שבענא בסירותא: סוגעת שבעת לה נפשנא תלעובא דשלוין מבסרניא וגיותניא:

קכד שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא על יד דויד אלולי יי דהוה בסעדנא יימרון כדון ישראל: אלולי מימרא דיי דהוה בסעדנא כד קם עלנא בר נש: הא בכן כד חיין בלעו יתנא כד תקיף רוגזהון בנא: הא בכן מיא שטפו יתנא מרעית עברא על נפשנא: הא בכן עבר על נפשנא מלכא דמתיל למוי זידוניא דימא: בריך שמא דיי דלא מסרנא היך תבירא לשניהון: נפשנא היך כצפרא אשתיזבת מפחי תקליא פחא אתבר ואנן אשתזבנא: סעדנא בשום מימרא דיי דעבד שמיא וארעא:

קכה שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא צדיקיא דמתרחצין במימרא דיי היך טורא דציון לא יזדעזע לעלם יתיתב: ירושלם טוריא חזור חזור די לה ומימרא דיי חזור חזור לעמיה מן השתא ועד עלמא: ארום לא ינוח שבט רשעא על פצתא דצדיקיא מן בגלל דלא יושיטון צדיקיא בשקרא אידיהון: אוטיב יי לטבין ולתריצין בלבבהון: ודסטין בתר עוקמנותהון יוליכנון בגהנם הולקהון עם עבדי שקר שלמא על ישראל:

קכו שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא כד יתיב יי ית גלות ציון הוינא היך מרעיא דאתסין: הכדין יתמלי פומנא חוכא ולישננא תושבחא: הידין יימרון בעממיא אסגי יי למעבד טבא עם אלין: אסגי יי למעבד טבא עמנא הוינא חדין: אתיב יי ית גלותן היך דמיתבא ארעא כד נבעין מפקני מיא בבצורתא:

רש"י

שיר. היושבי. יוד יתירה: הלעג השאננים. לעג הגוים השאננים שבעננו: הבוז. שבוז את גאה היונים היא ירושלם לגאיונים כתיב חד וקרי תרין: שיר. בחרות אפם בנו. כשחרה אפם בנו בחרות כמו בעשות: נחלה. לשון חולי: נפשינו כמלטה. מהם כצפור אשר נמלטה מפח יוקשים: שיר. הבוטחים ביי'. לא ימוטו כהר ציון אשר לא ימוט כי כאשר ירושלם הרים סביב לה כן הב"ה סביב: כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. למען כי הצדיקים נזהרין מלשלוח ידיהם בעולה: והמטים עקלקלותם. על הבריות למצוא עלילות רשע יוליכם יי' את פועלי און: בשוב יי' את שבות ציון. מגלות בבל נהיה כחולמים: כאפיקים בנגב. כאפיקי מים בארץ יבישה שמלחלחין אותה כך נהיה מרטיבין בתוכך את שבותינו אשר הזורעי' בה בארץ ציה בדמעה דואגים שסבורין שמא לא תצמח ברנה קוצרין על ידי אפיקי המים כשהם מ משולחים בה: הלוך

מסורה

האר' אחריו: קכ"ה כהר ב' וסי' כי כהר פרצים יקום. כהר ציון לא ימוט. ואינון מן אב חד בתלי' וחד בקריא' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות השי"ן: גורל ד' פתחי' בליש' וסימ' בלשון ארמי אחסנא דבנימין צדיקא גריעא. וביאור' ומגורל נחלתינו יגרע. נחלתם דשבט הלוי. ויעל גורל מטה בנימן. על גורל הצדיקים: קכ"ו ימלא ח' וסימ' נמסר בירמיה סימן י"ג: שובה ה' מלרע וסימ' נמסר בישעיה סימן מ"ה ו ובתלי' סימן ו' ובסדר בהעלתך:

אבן עזרא

למען. ונבקשה שלומך ושלום אחינו למען בית השם אבקשה שיהיה טוב לך: שיר המעלות אליך נשאתי. ידבר המשורר על גדול הדור שהוא בגלות או במשור על כן אליך נשאתי וטעם היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם: הנה. אחר כן דבר בעדו ובעד עמו כי אין כח לעבד להמלט מיד הבאים להרגו אם לא יושיענו אדוניו: חננו. כי רב. זמן רב: רבת. מדת זמן: הלעג השאננים. כמו הספר המקנה הלעג לעג השאננים והבוז לגאיונים והיא מלה אחת כמו עליונים מגזרת גאה: שיר המעלות לדוד לולי יי'. גם זה השיר כטעם השיר העליון: שהיה לנו. כמו הלכו אתה אם לבדינו: יאמר נא. עתה ככל נא שבמקרא: לולי. זה היה פעם אחרי פעם: אדם. לשון רבים והעד אזי דימה הכורך לנחל שוטף. מלת נחלה על שלש דרכים וכולם שוים כי נחלה לישראל עבדו האות חטוף בשוא ופתח ו והה"א סימן נקבה כ כמשפט נחלה מכתי פועל עבר מבניין כ כפעל ותחת האות ה השוא לבדו והמלה מלרע נחלה האות בשוא והמלה מלעיל כי הטעם בנין וה"א נוסף כה"א לילה על כן אמ' עבר והטעם כפול, וטעם חיים שבה אל המדברים כאלו אמר בלעונו ואנחנו חיים וירדו חיים שאולה: אזי עבר. הטע' כפול ונחלה ישרת בעבור אחר נחל המים ה הזדונים: ברוך. שלא נתננו. שב אל בלעונו חיים: נפשנו כצפור. הטעם שלא היה לנו כח להמלט כי היינו כצפור רק נ נמלטנו בשם יי' לבדו שהוא עושה הכל ומי יעמוד לפניו על כן עזרינו שבידו העליוני' והשפלים: שיר המעלות הבוטחים. לעתיד: לעולם ישב. בימי המשיח: ירושלם הרים. שהם עומדים סביבה והשם סביב עמו בתוכה על כן לא יוכל האויב לבא לגור על ירושלם: כי. טעם גורל הצדיקי' השי"ת שנחלו את הארץ כמו והפילכם את הארץ בגורל: שבט הרשע' הם גויי הארמות. וטע' למען כטעם אשר לא ילמדו אתכם: הטיבה. יתפלל המשורר או על דרך נבואה וטע' בלבותם כי היושר בלב הוא והוא היסוד והדבור והמעשה כמו בניין: המטים. כמו ומטי גר ולא ירדוני והבי"ת חסרה כמו ה הנמצא בית יי' ונכנס הוא והמטים ב בעקלקלותם יתפלל שידחיקם השם ויהיו עם פועלי און עם ה הגוים אז יהיה שלום על ישראל: שיר המעלות בשוב יי'. טעם זה השיר כטעם שיר העליון: שיבת. על משקל שבתם וקימתם כן יאמר ישראל בשוב השם שבותם אין אדם רואה בהקץ הפלא הזה רק באחלום: אז. פינו. לשון יחיד כמו כפינו כצפור נמלטה והטעם כי כל אחד אז יאמרו אלה לאלה או מספרים בגוים הגדיל יי' לעשות עם אלה שהשיב שיבת ציון: הגדיל ברחותינו כך אז נשמח: שובה. המשורר ידבר על לשון ישראל. כאפיקים. כמים חזקים בנגב לעולם אם בעבור השמש או לשון תרגו' נגובו מיא: הזורעים

הזורעים׳ המשיל הגלות לנגב שאין שם מים והישועה כאפיקי מים ודימה בני הגלות כזורעים והטעם שו׳ מרי התורה: הלך ובכה׳ הטעם היה בוכה שיפחד שיאבד הזרע וטעם משך׳ הכלי שים בו הזרע׳ ויו׳ אלמותיו שב אל הזרע וזה משל לשכר שומרי התורה ושוב אלי הגלות: שיר המעלות לשלמה׳ בעבור שלמה כמו ולוי אמר וזה השיר חברו אח׳ מהמשוררי׳ על שלמה כאשר חפץ דוד לבנות בית לשם והתנבא נתן כי שלמה בנו יבננו ואז שמח דוד אחרי דאב והחל המשורר׳ להזכיר כי הכל ביד השם ולא כפי מחשבת אדם ולא כפי שישכל במעשיו ויתחזק בכל כחו והנה החל להזכיר הבנין שהוא צורך גדול לבני אדם ועוד כי היתה במחשבת דוד לבנות הבית והכין הכסף והזהב והנחשת וטעם שוא עמלו אם לא יעזרם השם או יביא רוח ויהרס הכל והנה הזכיר בעלי האומנות והם הבוני׳ ואחרי כן שומרי הבנין הם שומרי העיר׳ ומלת שקד כמו לשקוד על דלתותי ואחר כך הזכי׳ אנשי סחר העיר ואמר שוא משכימי קום ולמלאכה או לסחורה אוכלי לחם בעצבון וטע׳ משכימי קום לשוק וככה מאחרי שבת שם: כן יתן׳ השם הנזכר למעלה לאוהבו׳ שינה על דרך מתוקה שנת העובד והנה הטעם הכל נגזר מהשמים ולכל יתן השם כאשר גזר לא כמחשבת אד׳ ומרוצתו ויגיעתו ותחבולותיו: הנה׳ גם אם ישכב אדם עם נשים רבות פעמי׳ אין קץ להם לא תקבל האשה ההריון רק בעת שגזר השם כי בידו מפתחות כל רחם ונתת הבני׳ היא נחלה יתננה לאשר חפץ: שכר׳ הטעם שכר המעשה ואוא פרי הבטן: כחצים שהם חזקים׳ כן בני הנעורים ולא כן בני הזקונים: אשרי׳

הלוך ילך ובכה וגו׳ כך ישראל זורעין לפני הקב״ה צדקה בדמעה בגלות וברנה יקצרוה כשתשלם משכורתם לעתיד: שיר המעלות לשלמה׳ שיר שאמר דוד על שלמה בנו שצפה ברוח הקדש שעתיד לבנות בית המקדש ובו ביום ישא שלמה את בת פרעה ועל זה נאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה לכך אמ׳ האזמור הזה למה לך בני לבנות בית ולסור מאחרי המקום מאחר שאינו חפץ בה לשוא עמלו בוניו בו: שוא שוקד שומר׳ על חכם צופה בה השומר: שוא לכם׳ בעלי האומניות המשכימים ומאחרי׳ למלאכתם ומתפרנסים בעצבון וביגיעה בלחם העצבים של טורח: כן יתן׳ הקב״ה פרנסה למי שמנדד שנתו מעיניו בשבילו לעסוק בתורה: לידידו שינה׳ למנדד מעיניו שינה: הנה נחלת יי׳ לאותו האיש: בנים׳ אלו התלמידים שהוא העמיד שהם לו כבנים: שכר פרי הבטן׳ שכר פרי התורה שבלבו שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך: כחצים ביד גבור׳ להלחם בם את אויביו: כן בני הנעורים׳ התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו: אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו׳ מאותם חצים אשפה תיק החיצים שקורין קוירין בלע״ז: לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער׳ תלמידי חכמים שמנצחין זה את זה בהלכה ונראין כאויבי׳ זה לזה: שיר׳ בנים לבניך׳ ירשו נחלה ואין אשה זקוקה ליבם אז שלום בעולם: שיר׳ האריכו למעניתם׳ הוא תלם המחרישה כבאתי מענה צמד שדה: שקדמת שלף׳ שקוד׳ שישלפוהו ויתלשוהו ממקומו הוא יבש: וחצנו׳ כמו והביאו בניך בחוצן איישילא בלע״ז וכן גם אבכי נערתי: שיר

יקצרו ג׳ וסי׳ כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו׳ הזורעי׳ בדמעה ברנה יקצרו׳ בשדה בלילו: בא יבא ה׳ חס׳ בשמואל ובכתובי׳ וסי׳ בא אל פלשי אביך׳ כי אם בא אתה׳ עד עת בא דברו׳ בא יבא ברינה׳ ובא עם המלך דאסתר: קכ״ו משכימי מאחרי ב׳ בפסוק וסי׳ הוי משכימי בבקר וגו׳ מאחרי בנשף׳ שוא לכם

ה הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ׃ הָלוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו׃

קכז

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה אִם־יְהוָה לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ אִם־יְהוָה לֹא־יִשְׁמָר־עִיר שָׁוְא שָׁקַד שׁוֹמֵר׃ שָׁוְא לָכֶם מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא׃ הִנֵּה נַחֲלַת יְהוָה בָּנִים שָׂכָר פְּרִי הַבָּטֶן׃ כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים׃ ה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא־יֵבֹשׁוּ כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר׃

קכח

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו׃ יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ׃ אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ׃ הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָה׃ ה יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלָםִ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃

קכט

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרַי יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃ רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־יָכְלוּ לִי׃ עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ לְמַעֲנִיתָם׃ יְהוָה צַדִּיק קִצֵּץ ה עֲבוֹת רְשָׁעִים׃ יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן׃ יִהְיוּ כַּחֲצִיר גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ׃ שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר׃

דזרעין בדמעתא בשבחתא יחצדון׃ מהלכא יהלוך בבכותא מסובר נגדא דבר זרעא מיתא ייתי בתושבחתא כד יסובר אסרתוי׃

קכז שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא על יד שלמה אין מימרא דיי לא יבני קרתא מגן לען ארדכלוי ביה אין מימרא דיי לא נטיר קרתא דירושלם מגן אתער נטיר׃ על מגן תטרחון לכון דתקדמון בצפרא למעבד לכון חטוף די מאחרין ותתבון למעבד זנו דאכלין מזוני דמסכנין דלעו בהון על יאות וכיון יתן יי לרחמיה דמכא׃ הא אחסנת יי בנין בשרין אגר עובדין טבין ולדי מעא׃ כגירין באידא דגברא כן בנין דעולימא׃ טב ליה לגבר דימלי בית מדרשיה מנהון לא יבהתון ארום ינצון עם בעלי דבביהון בתרע בית דינא׃

קכח שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא טוביהון דכל דחליא דיי דאזלין באורחתיה׃ לעות אידך ארום תיכול טובך בעלמא הדין וטב לך לעלמא דאתי׃ אתתך היך גופנא דעבדת פרין על שדא דביתך בנך היך שתילא דזיתא חזור חזור לפתורך׃ הא ארום היכנא מתברך גברא דחל מן קדם יי׃ יברכנך יי מציון ותחמי בטובא דירושלם כל יומי חייך׃ ותחמי בנין לבניך שלמא על ישראל׃

קכט שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא סגיעין דאעיקו לי מן טליותי יימר כדון ישראל׃ סגיעין דאעיקו לי מן טליותי ברם לא יכילו לאבאשא לי׃ על גושמי רדו רדיא אוריכו למורדניתהון׃ יי זכאה קצץ שולשלי רשיעיא׃ יבהתון ויזורו לאחורא כל סנאי רציון׃ יהון כחציר אגריא דמן קדם דיציץ אתי רוח קדומא נתק ביה ואתיבש׃ דלא מלי אידיה חצד וכתפיה מעמר׃

מסרה

משכימי קום מאחרי שבת אכלי: אשרי הגב׳ ד׳ וסי׳ יחסה בו׳ אשר שם יי׳ מבטחו׳ אשר תיסרנו יה׳ אשר מלא: אשפתו ג׳ וסי׳ בירמי׳ סימ׳ ה׳: קכ״ח אשריך ב׳ וסימ׳ אשריך ישראל׳ אשריך וטוב לך: יבורך ד׳ ב׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסיפרא סימן קי״ב ובסדר עקב: וראה ג׳ רפ׳ וסימ׳ וראה ועשה בתבניתם׳ אם דרך עצב בי׳ וראה בנים לבניך שלום: קכ״ט קצץ ל׳ עבות רשעים׳ וא׳ קצץ פתח׳ בערת ההיא קצץ חזקיהו׳ וב׳ נקצץ וסימ׳ וקצרת פתילים׳ וקצץ חנית:

אחר שדימה הבנים לחצים להלחם עם האויב אמר אשר מלא את אשפתו מהם דרך משל: לא יבושו׳ האב והבנים וטעם בשער לעיני הכל והטעם להזכיר כי דאג דוד כאשר נאמר לו והוא לא יבנה הבית בעבור שיקימו אויביו וישמחו וכאשר הגיד לו נתן כי בנו היוצא מחלציו יבנה הבית סרה כל דאגתו: שיר המעלות׳ כטעם העליון בדברי הבנים: אשרי כל ירא יי׳ שלא יעשה מצות לא תעשה מיראתו השם׳ ההולך בדרכיו בדרכי השם הם מצות עשה: יגיע׳ בעבור כפשך בטרף הבא בידך ביגיע כפך אשריך: אשתך כגפן פוריה׳ שתלד בעתה וטעם כי כל גפן הוא מחוץ לבית מגולה לנגד השמש על כן אמר לנגד זה כשתילי זתים בכותם ושלא יבול עליה עץ הזית: הנה׳ היא זאת הברכה שיבקש ירא שמים בעולם הזה: יברכך׳ הטעם זאת הברכה תבוא לך מאת הכבוד שוכן בציון והטעם הבית הסמוך בציון הוא בית השם וטעם וראה בטוב ירושלם בלכתו שלש רגלים: וראה׳ ישרת בעבור אחר וכן הוא וראה שלום על ישראל: שיר המעלות׳ דברי המשורר ידבר על לשון ישראל בגלות: רבתי פירשתיו: יאמר נא ישראל׳ בדרך נבואה כי כן יאמר רבת פעם אחרי פעם והטעם אף על פי שצררום לא יוכלו לאבד זכרם: על׳ אעפ״ש על גבי חרשו חורשים והטע׳ הבזיון והשפלות על דרך ותשימי כארץ גוך: למעניתם׳ מגזרת כבאתי מענה׳ טעם קצץ כאשר יקצץ העבות לא יוכלו לחרוש על גבי והטעם כי השם ישיר סבלם מעל שכם ישראל בהכרת מלכותם: יבושו׳ באחרונה וטעם ציון כנסת ישראל: יהיו כחציר׳ הצומח בגג שלא יעמוד׳ שקדמת קודם שיצא לידי פועל כמו שליפת החרב ונגעל מיד יבש: שלא׳ וזה החציר אין תועלת בו וזה הפך בא יבא ברנה נושא אלומותיו׳ וחצנו כמו גם חבכי נערתי והוא פועל׳ מעמר מאסף העמרים: ולא

רשי

שיר · עמך הסליחה · לא נתת רשות לשליח לסלוח כמו שנאמ׳ כי לא ישא לפשעכם : למען תורא · על זאת שלא יהא אדם בטוח על סליחת אחר שנאמר קויתי יי׳ קותה נפשי קווי אחר קווי כענין קוה אל יי׳ חזק ויאמץ לבך וקוה וכענין משמרים לבקר שמרים לבקר : נפשי ליי׳ משמרים לבקר · אריכי מן המצפים לגאולה · שומרים לבקר מצפין וחוזרין ומצפין קץ אחר קץ : מגלתי · שיר · לא גבה לבי וגו׳ · לא כהנתי שררה לא עשיתי גדולו׳ תענוגות בביינים ונטיעות כענין שעשה בני הנני עליך כמי שאין לו ידים ורגלים כגלם מוטל לנגדך : שויתי ודוממתי · עליך נפשי כגמול שהוא נתון עלי אמו · גמול יונק שדים : כגמול עלי נפשי · נפשי בקרבי לנגדך כיונק שדי אמו : שיר המעלות זכור יי׳ לדוד את כל ענותו · ענוי נפשו אשר טרח ועמל למצוא לך מקו׳ · עד אמצא מקום על שיודע היכן יהיה מקום מקדשו · מגלתי : שמענוה הבשורה · באפרתה במקו׳ החשוב והמעולה כמו בן תחו בן צוף אפרתי שמו׳ אבנינום לא שמענוה באפרתה בספר יהושע שנא מאפרים בכל התחומין הוא אומר ועלה הגבול ותאר הגבול וכאן הוא אומר ועלה הגבול אל כתף היבוסי ירושלם כמגלת ירושלם גבוהה מכל הארצות והיא ראויה לבית המקדש שנאמר וקמת ועלית אל המקום וגו׳ מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל כך נדרש בשחיטת קדשים : מצאנוה בשדי יער · בגבול בנימן שנמשל לחית היער שנאמר בנימן זאב יטרף : נבואה · שמה למשכנותיו : אל

ולא אמרו ד׳ וסימ׳ ולא אמרו איה יי׳ המעלה אותנו מארץ מצרים · ולא אמרו לעלות עליהם לצבא · ולא אמרו בלבם נירא נא את יי׳ אלהינו · ולא אמרו העברים ברכת יי׳ אליכם : ק״לא אזניך ב׳ מל בכתו׳ וסימ׳ ואזניך קשובות · תהיינה אזניך קשובות · וכל נביאים דכו׳ מל במ״ג וסימ׳ כי אחקר את אבי · כי ייטב אל

וְלֹ֤א אָֽמְר֨וּ ׀ הָעֹבְרִ֗ים בִּרְכַּֽת־יְהוָ֥ה אֲלֵיכֶ֑ם בֵּרַ֥כְנוּ אֶ֝תְכֶ֗ם בְּשֵׁ֣ם יְהוָֽה׃

שִׁ֥יר הַֽמַּֽעֲל֑וֹת
א מִמַּעֲמַקִּ֖ים קְרָאתִ֣יךָ יְהוָֽה׃ אֲדֹנָי֮ שִׁמְעָ֪ה בְק֫וֹלִ֥י תִּהְיֶ֣ינָה אָ֭זְנֶיךָ קַשֻּׁב֑וֹת לְ֝ק֗וֹל תַּחֲנוּנָֽי׃ אִם־עֲוֺנ֥וֹת תִּשְׁמָר־יָ֑הּ אֲ֝דֹנָ֗י מִ֣י יַעֲמֹֽד׃ כִּֽי־עִמְּךָ֥ הַסְּלִיחָ֑ה לְ֝מַ֗עַן תִּוָּרֵֽא׃
ה קִוִּ֣יתִי יְ֭הוָה קִוְּתָ֣ה נַפְשִׁ֑י וְֽלִדְבָר֥וֹ הוֹחָֽלְתִּי׃ נַפְשִׁ֥י לַֽאדֹנָ֑י מִשֹּׁמְרִ֥ים לַ֝בֹּ֗קֶר שֹׁמְרִ֥ים לַבֹּֽקֶר׃ יַחֵ֥ל יִשְׂרָאֵ֗ל אֶל־יְה֫וָ֥ה כִּֽי־עִם־יְהוָ֥ה הַחֶ֑סֶד וְהַרְבֵּ֖ה עִמּ֣וֹ פְדֽוּת׃ וְ֭הוּא יִפְדֶּ֣ה אֶת־יִשְׂרָאֵ֑ל מִ֝כֹּ֗ל עֲוֺנֹתָֽיו׃

א שִׁ֥יר הַֽמַּֽעֲל֗וֹת לְדָ֫וִ֥ד יְהוָ֤ה ׀ לֹא־גָבַ֣הּ לִ֭בִּי וְלֹא־רָמ֣וּ עֵינַ֑י וְלֹא־הִלַּ֓כְתִּי ׀ בִּגְדֹל֖וֹת וּבְנִפְלָא֣וֹת מִמֶּֽנִּי׃ אִם־לֹ֤א שִׁוִּ֨יתִי ׀ וְדוֹמַ֗מְתִּי נַ֫פְשִׁ֥י כְּ֭גָמֻל עֲלֵ֣י אִמּ֑וֹ כַּגָּמֻ֖ל עָלַ֣י נַפְשִֽׁי׃ יַחֵ֣ל יִ֭שְׂרָאֵל אֶל־יְהוָ֑ה מֵ֝עַתָּ֗ה וְעַד־עוֹלָֽם׃

א שִׁ֗יר הַֽמַּ֫עֲל֥וֹת
זְכוֹר־יְהוָ֥ה לְדָוִ֑ד אֵ֝֗ת כָּל־עֻנּוֹתֽוֹ׃ אֲשֶׁ֣ר נִ֭שְׁבַּע לַיהוָ֑ה נָ֝דַ֗ר לַאֲבִ֥יר יַעֲקֹֽב׃ אִם־אָ֭בֹא בְּאֹ֣הֶל בֵּיתִ֑י אִם־אֶ֝עֱלֶ֗ה עַל־עֶ֥רֶשׂ יְצוּעָֽי׃ אִם־אֶתֵּ֣ן שְׁנַ֣ת לְעֵינָ֑י לְֽעַפְעַפַּ֥י תְּנוּמָֽה׃ ח עַד־אֶמְצָ֣א מָ֭קוֹם לַיהוָ֑ה מִ֝שְׁכָּנ֗וֹת לַאֲבִ֥יר יַעֲקֹֽב׃ הִנֵּה־שְׁמַֽעֲנ֥וּהָ בְאֶפְרָ֑תָה מְ֝צָאנ֗וּהָ בִּשְׂדֵי־יָֽעַר׃ נָב֥וֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָ֑יו נִ֝שְׁתַּחֲוֶ֗ה לַהֲדֹ֥ם רַגְלָֽיו׃ קוּמָ֣ה יְ֭הוָה לִמְנוּחָתֶ֑ךָ אַ֝תָּ֗ה וַאֲר֥וֹן עֻזֶּֽךָ׃ כֹּהֲנֶ֥יךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶ֑דֶק וַחֲסִידֶ֥יךָ יְרַנֵּֽנוּ׃

תרגום

וְלָא אֲמַרוּ דְעָבְרִין מִתַּמָּן בִּרְכְתָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן וְלָא יְתִיבוּן לְהוֹן ב בָּרֵכְנָא יַתְכוֹן בִּשְׁמָא דַיְיָ ׃

קל שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסוּקִין דִתְהוֹמָא מִן עוּמְקַיָא קְרֵיתָךְ יְיָ ׃ יְיָ קַבֵּל צְלוֹתִי תְהֶוְיָן אוּדְנָיךְ צָיְתִין לְקָל צְלוֹתָי ׃ אִין עַוְיָן תִּטּוֹר יָהּ יְיָ מַן יְקוּם ׃ אֲרוּם גַּבָּךְ שְׁבִיקוּתָא מִן בְּגַלַל דְתִתְחַמֵי ׃ אַמְתִּינֵית יְיָ מְתִינַת נַפְשִׁי וּלְאִיקָרֵיהּ אוֹרִיכֵית ׃ נַפְשִׁי אוֹרִיכָא לַיְיָ מִן נָטְרֵי מַטְּרַת לְצַפְרָא דְנָטְרִין לְקָרְבָא קָרְבַּן צַפְרָא ׃ מוֹרִיךְ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ אֲרוּם גַּבֵּי יְיָ חִסְדָא וְסַגִּי עִמֵּיהּ פּוּרְקָן ׃ וְהוּא יִפְרוֹק יַת יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוָיָתֵיהּ ׃

קלא שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסוּקִין דִתְהוֹמָא יְיָ לָא גְבַהּ לִבִּי וְלָא אִתְרוֹמַמוּ עֵינַי וְלָא הַלְכֵית בְּרַבְרְבָן וּבִפְרִישָׁן מִנִּי ׃ אִין לָא שַׁוִּית אִידָא לְפוּם וְשַׁתְקִית נַפְשִׁי עַד דְצָיְית פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הֵיךְ חֲסִילָא עַל תַּדְיֵי אִמֵּיהּ א אִתְגַּבְרֵית בְּאוֹרַיְתָא הֵיךְ חֲסִילָא עֲלַוִי נַפְשִׁי ׃ יוֹרִיךְ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא ׃

קלב שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסוּקִין דִתְהוֹמָא אִדְכַר יְיָ לְדָוִד יַת כָּל סִגּוּפֵיהּ ׃ דִּי קַיִם קֳדָם יְיָ נְדַר לְתַקִּיפָא דְיַעֲקֹב ׃ אִין אֵעוּל עַל אַתְרִי אִין אַסֵּיק עַל דַרְגַּשׁ מַצָּעַי ׃ אִין אֶתֵּן דּוּמְכָא לְעֵינַי לְתִימוּרַי גְּיוּמְתָא ׃ עַד דְאַשְׁכַּח אֲתַר לְמִבְנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מַשְׁכְּנַיָא לְתַקִּיפָא דְיַעֲקֹב ׃ הָא שְׁמַעְנָא יָתֵיהּ בְּאֶפְרַת א אַשְׁכַּחְנוּהָא בַּחֲקַל חוּרְשֵׁי לִבְנָן אֲתַר דְצַלִּיאוּ אֲבָהָת עָלְמָא ׃ נֵעוּל לְמַשְׁכְּנוֹי נִסְגּוֹד לְכִבְשָׁא דְרַגְלוֹי ׃ קוּם יְיָ שְׁרֵי בְּבֵית מֵישְׁרוֹי נְיָחָךְ אַתְּ וַאֲרוֹן דִּי בֵיהּ אוֹרַיְתָךְ ׃ כַּהֲנָיךְ יִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין דִזְכוּ וְלֵוָאֵי חֲסִידָיךְ יְשַׁבְּחוּן עַל קוּרְבָּנַיָא ׃

מסרה

אבי׳ גם מאז לא פתחה אזנך : יחל ה׳ ג׳ קמצין וב׳ פתחין וסימ׳ לא יחל דברו · יחל ישראל אל יי׳ · ותכרת · פי האיש אשר יחל · והוא יחל להושיע · ב׳ בתראי קמצין : ק״לא שיר המעלות לדוד ד׳ וסימ׳ שמחתי באומרים לי · לולי יי׳ שהיה לנו · יי׳ לא גבה לבי · הנה מה טוב ומה נעים שבת : ק״לב זכור כל זכור חס׳ בס״א זכור יי׳ לדוד את כל ענותו · ובס״א ראיתי נמס׳ זכו״ר יי׳ לבנ״י אדום וטע״ו לפ״י דע״תי כ״י לא נ נמצ׳ בשום ספר מדויק של כ״י א״ם זכו״ר יי׳ לד״וד · וכל זכור מלאים כמ״ב חס׳ לא תירא מהם זכור · הבן יקיר לי אפרים : שנת ה׳ בשינה וסימ׳ בחמס אשית את משתיהם · והשכרתי שרידה וחכמידה · אם אתן שנת לעיני · מתוקה שנת העבד · בלילה ההוא נדדה שנת המלך :

אבן עזרא

ולא · מנהג העוברים לאמר לקוצרים השם יברכך את אשר נתן לכם והטעם כי בני אדם לא ישבחו על תורתם ואמונתם בלבם שאין בם אמונה על כן דימה ישראל שומרי תורה בזורעים וגויי הארצות השומרים הבליהם דימה לחציר גגות : שיר המעלות ממעמקים · טעם ממעמקי׳ בעבור היות ישראל בגלות ודלות וקלות ושפלו׳ : אדני · בעבור היותו במעמקי׳ צועק שישמע בקולי : אם · הטעם הושיעני מהרה ואל תזכור לי עונות שעברו כי לא אוכל לענות ולהשיב : כי · הטעם כאשר תסלח לעוני ישמעו חטאים וישובו גם הם ויניחו חטאם ואם לא תסלח לא ייראוך ויעשו חפצם ככל אות נפשם : קויתי · לשמוע בקולי · לדברו לגזירותיו : נפשי · קותה לשם׳ יותר משומרים ה החומות לבקר · וטעם להזכירו פעמי׳ כי הם מחוקי׳ נפשם ומנחמי׳ לבם כי ישבו לבקר : יחל · לשון הצווי שהבין הכבוד וזה ו דברי המשורר יוכיח ישראל וכמה בני אדם פדה והוא יפדה אותך · כל עונותיו כנגד אם עונות תשמר יה : שיר המעלות · יי׳ לא גבה לבי · בסתר ולא רמו עיני בגלוי · ולא הלכתי פועל עומד כמו קודר הלכתי ואם הוא יוצא יחסר לבו וזה ההלוך בלב ובמחשבה מלת ממני משרתת לגדולות ולנפלאות : אם · שויתי כמו כשקוה או שמתי כמו שויתי יי׳ : ודוממתי · מגזרת דומם או מן דמיון וטעם כגמול בעבור שהזכיר ולא הלכתי והנה הגמול אין לו כח להלוך אם לא ישען על אמו כי מיד יפול · והנה כגמול עלי נפשי הטעם כפול ומלת עלי כמו בעיני ויש אומרים כי הוא דרך תפלה כי לא חשבתי בלבי לבקש גדולות ונפלאות ממני רק אם לא שויתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי תהיה נפשי על דרך תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי ואמר דוד הנה אני כל מבטחי בשם וככה עשה ישראל על כן יחל לשון צווי : שיר המעלות · יתכן שזה השיר חברו דוד בהתכסותו בשק הוא וזקני ישראל בהיות הדבר בעם ולא מצא מקום להקריב קרבן בעד ישראל כי מקום המשכן רחוק היה : זכור ענותו · מגזרת עינוי והוא שם מהבנין שלא נקרא שם פועלו : אשר · אז נשבע וטעם לאביר יעקב כי יעקב נדר נדר והשלים נדרו במקום שאמר יהיה בית אלהים : אם · כדר שלא יבא אל ביתו לירושלם ולא יעלה על ערש שהוא יציע לו : אם · בכל כחו והנכון שהיא שנת צהרים וכבר הזכרתי דעתי במלת שנת שהיא קמוצה כמלת עזי וזמרת יה : עד אמצא · ידענו כל הארץ לשם היא כולה רק יש מקומות נכבדים שהם יותר נכבדים על כן וזה שער השמים : הנה · אמר רבי משה שמענוה על ידי דוד שהיה מאפרתה והנכון בעיני כי בימים שעברו היו אומרים בני אדם ששמענו מפי נביאים כי המקום הנבחר קרוב הוא אל בית לחם אפרתה רק המקום לא נודע אם מזרח בית לחם או מערבו או לצפונו או לדרומו וידוע כי עד היום אין בין ירושלם ובין בית לחם רק כמו שלש פרסאות : בשדי יער · ששם גורן ארונה היבוסי : נבואה · ראינו ששם בנה דוד מזבח לשם ויכפר על בני ישראל ויענהו השם באש מן השמים ושם אמר זה הוא בית אלהים : קומה · דרך משל קום ולך אל המקום אשר תנוח בו : כהניך · הם בני אהרן וחסידיך הסגלוים המשוררים וטעם לאמר על הכהנים בגדי צדק כי הם מורים את התורה ושופטי ישראל :

בעבור׳ דבק עם קומה יי׳׳ אל תשב פני משיחך הוא דוד כי הטעם כפול כמשפט פירש טעם בעבור וזה הוא נשבע הטעם כאשר אמרתי כי השמות הם בכח הפעלים: נשבע יי׳ לדוד׳ שבועה שלא ישוב ממנה: אם׳ ועדותי׳ החולם תחת שורק או היא מלה זרה מורכבת מלשון יחיד ורבים כמו והפלא יי׳ את מכותך׳ ומם אלמדם שבה אל

אל תשב פני משיחך׳ שלמה בבאו להכניס שם את הארון: ועדותי זו אלמדם׳ זו חסר אלמדם: צידה׳ מזונה: יצוץ׳ יאיר כמו ונוצצים כעין נחשת: שיר׳ הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד׳ כשישב הקב״ה בבית הבחירה עם ישראל הקרויין אחים ורעים ויהיה גם הוא יחד עמם: כשמן הטוב׳ שנמשח בו

תשב ד׳ קמץ ומלרע וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ צ׳ ובסדר חיי: לכסא ו׳ רפין וסימ׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן׳ כי עשית משפטי ודיני׳ ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני׳ וידבר אתו טובו׳ נשבע יי׳ לדוד אמרת׳ אם ישמרו בניך בריתי: ערכתי ג׳ וסימ׳ את שבע המזבחות ערכתי׳ נר למשיחי׳ הנה נא ערכתי משפט: קלג הזקן

י בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ נִשְׁבַּע־יְהוָה׀ לְדָוִד אֱמֶת לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית לְכִסֵּא־לָךְ׃ אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ׀ בְּרִיתִי וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם גַּם־בְּנֵיהֶם עֲדֵי־עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לָךְ׃ כִּי־בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ׃ זֹאת־מְנוּחָתִי טו עֲדֵי־עַד פֹּה אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ׃ צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם׃ וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ׃ שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי׃ אוֹיְבָיו אַלְבִּישׁ בֹּשֶׁת וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ׃

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד׃ כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב׀ עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו׃ כְּטַל־חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן כִּי שָׁם׀ צִוָּה יְהוָה אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים עַד־הָעוֹלָם׃

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה׀ בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת׃ שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

א הַלְלוּ יָהּ׀ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה׃ שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃ הַלְלוּ־יָהּ כִּי־טוֹב יְהוָה זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים׃ כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ ה. יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃ כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים׃

ל׳ | ו׳ רפי׳ | ב׳ כתי׳ ו׳ לאנס׳ | כ׳ ו׳ רפי׳ | ל׳ ב׳ חל הוא לעיר | ל׳ | כ׳ | ג׳ | ה׳ מ״ל | ל׳ | ב׳ ונהרות | ג׳ ב׳ כתרי ליס׳ כיתו׳ | ב׳ מלת יי׳ | ב׳ כטע׳ | ט״ל | ל׳ ל׳ חס׳ ב׳ | ל׳ ט״ל | ל׳ כטע׳ | ז׳ מפקי׳ א׳ בליס׳

מְטוּל זְכוּתֵיהּ דְּדָוִד עַבְדָּךְ בְּמֵעַל אֲרוֹנָא בְּמִצַּע תַּרְעַיָּא לָא תְּתִיב אַפֵּי שְׁלֹמֹה מְשִׁיחָךְ׃ קַיֵּם יְיָ לְדָוִד בְּקוּשְׁטָא לָא יְתוּב מִנַּהּ מִן וַלְדָּא דִמְעָךְ אֲשַׁוֵּי מְלֵךְ עַל כּוּרְסֵי דִּי לָךְ׃ אִין נָטְרִין בְּנָךְ קְיָמִי וְסַהֲדוּתִי דְּנָן דַּאֲלַפִּנּוּן אַף בְּנֵיהוֹן לְעָלְמִין יְתִבוּן עַל כּוּרְסֵי דִּי לָךְ׃ אֲרוּם אִתְרְעֵי יְיָ בְּצִיּוֹן רַגֵּג יָתַהּ לְמוֹתָב דִּי לֵיהּ׃ דָּא נְיָח שְׁכִנְתִּי עַד עָלְמָא כָּא אֵתִיב אֲרוּם רַגְּנִתָּהּ׃ זְוָדַהּ מְבָרְכָא אֲבָרֵךְ וַחֲשִׁיכָהָא יִסְבְּעוּן לַחְמָא׃ וְכַהֲנָהָא אַלְבִּישׁ לְבוּשֵׁי פּוּרְקָן וַחֲסִידָהָא מְשַׁבְּחָא יְשַׁבְּחוּן׃ תַּמָּן אַצְמַח מְלֵךְ יַקִּיר לְבֵית דָּוִד סְדָרִית שְׁרָגָא לִמְשִׁיחִי׃ בַּעֲלֵי דְבָבוֹי אַלְבִּישׁ לְבוּשִׁין דִּבְהַתָּא וַעֲלוֹי יְנִיץ כְּלִילֵיהּ׃ קלג שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא הָא כְּמָא טָב וּכְמָא בְּסִים לְמִתַּב צִיּוֹן וִירוּשְׁלֶם כִּתְרֵין אַחִין בְּרַם כַּחֲדָא׃ כִּמְשַׁח טָב דְּמִתְרַק עַל רֵישָׁא נָחֵית עַל דִּקְנָא דִקְנֵיהּ דְּאַהֲרֹן דְּנָחֵית עַל אִמְרָא דִלְבוּשׁוֹי׃ הֵיךְ כְּטַלָּא דְחֶרְמוֹן דְּנָחֵת עַל טוּרֵי דְצִיּוֹן אֲרוּם תַּמָּן פַּקֵּיד יְיָ יַת בִּרְכְתָא חַיֵּי עַד עָלְמָא׃ קלד שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא הָא בָּרִיכוּ יַת יְיָ כָּל עַבְדַיָּא דַיְיָ דְּקָיְמִין עַל בֵּית מַטְּרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּמְשַׁבְּחִין בְּלֵילְוָן׃ טוּלוּ יְדֵיכוֹן קוּדְשָׁא כַּהֲנַיָּא עַל דּוּכַן קוּדְשָׁא וּבָרִיכוּ יַת יְיָ׃ יְבָרְכִנָּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ קלה הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחוּ יַת שְׁמָא דַיְיָ שַׁבַּחוּ עַבְדַיָּא דַיְיָ׃ דְּקָיְמִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּדָרַת בֵּית אֱלָהָנָא׃ הַלְלוּיָהּ אֲרוּם טָב יְיָ זַמַּרוּ לִשְׁמֵיהּ אֲרוּם בְּסִים׃ אֲרוּם דְּבֵית יַעֲקֹב בְּחַר לֵיהּ יְיָ יִשְׂרָאֵל לְחִבּוּבֵיהּ׃ אֲרוּם אֲנָא יְדַעִית אֲרוּם רַב יְיָ וְרִבּוֹנָנָא עַל כָּל אֱלָהִים׃

בריתי ועדותי׳ ומלת גם הם ישבו גם ב בניהם: כי׳ הזכיר ציון בעבור שנקראה עיר דוד כי שמח ב בהגלות לו כי הר בית יי׳ הוא ציון׳ זאת׳ ידבר על לשון השם: צידה׳ הארץ תהיה נעמה מבורכת וטעם להזכיר צידה מגזרת צדה לדרך ובאה זאת המלה על דרך אבל פגה כי ברכה תמצא בכל צדה שיוליכו מ ממנה העוברים: וכהניה׳ שהם לובשים בגדי כהונה אוליהם בגדי צדק ילבישם בגדי ישע כדרך הלבישני בגדי ישע שתהיה י ישועה מפורסמת ו ונראה עליהם כבגד: וחסידיה׳ הם הלוים: שם׳ בדרך נבואה כי תעמוד מלכות דוד: ערכתי נר׳ הטעם כפול כמו יערוך אותו אהרן ובניו: אויביו׳ אמר אלבים בשת א אויבי דוד הפך שילבים ישע הכהנים המתפללי׳ בעדו ויפוב מלת נזרו למלת שם אצמיח קרן לדוד יציץ נזרו כמו יצא ויראה וכמוהו מציץ מן החרכים: שיר המעלות׳ הנה הזכיר בשיר העליון אצמיח קרן לדוד והטעם בית דוד הזכיר כי יהיו לאגודה אחת בימי ש שלמה עם אחיו ותחסר מלת דבר וכן יואל ה הנה מה דבר טוב ומה דבר נעים כי טוב ונעי׳ תואר והמתואר חסר וטעם גם רמז לכהנים או הכנון להיות אחים על חברת הכהנים ו וטעם גם על הכהן הגדול: כשמן׳ הוא שמן המשחה על כן הודיעו פי׳ על כן הוא נפתח כי הוא שמן הידוע כי הוא קודש והנמשח בו קדוש ו והזכיר אהרן כי הוא היה ראש המשוחים:

אהרן הכהן: היורד׳ מראשו אל זקנו אל פי ראש הכתונת שלו שהזקן שוכב על פי הכתונת כן כעיס טל חרמון שגבוה על הררי ציון והטל יורד מחרמון להררי ציון כשם ששמן המשחה לגדולה כך טל ציון לתפארת ולכבוד ל לישראל כשם ששמן הטוב כן טל חרמון כזה כן זה כמו והיה כעם ככהן׳ ורבותינו דרשו שבת אחים משה ואהרן ולענין מעילה בשמן המשחה במסכת הוריות כל המזמור אבל יש בדברי תורה וקבלה משל ומליצה ודברי חכמים וחידותם ועקר שיר המעלות על בית המקדש נאמר: הללו יה הללו את שם יי׳ וגו׳׳ ברקים למטר עשה׳ הם זהרורי הרקיע המבריקים ואומרי׳ לפני המטר שקורין אשליידם בלעז:

מוגה

מסרה

ג׳ וסימ׳ צרעת הראש או הזקן׳ וגם את הזקן תספה׳ ירד על הזקן זקן אהרן: הברכה ב׳ בטעם אתנחתא וסימ׳ את הברכה אשר תשמעו׳ כי שם צוה יי׳ הברכה: קלד בלילות ד׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימן צ״ב: וברכו ב׳ וסימ׳ ובמדה אכפר דגבעונים׳ שאו ידיכם קדש וברכו את יי׳: קלה בבית יי׳ ט״ל בקרי׳ וסימ׳ וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה׳ אם יעלה העם הזה׳ ובשנה השביעית שלח יהוידע דמלכים׳ ויתן הכהן לשרי המאיות דמלכים׳ ובנה מזבחות בבית יי׳׳ ויתנה על יד עשי המלאכה תנינא דפסוק דמלכים׳ ספר התורה מצאתי דויאמר חלקיהו דמלכים וחברו דד״ה ויען חלקיהו׳ ויעל המלך בית יי׳ וכל איש יהודה תנינא דפסו׳ דמלכים׳ ויתץ את בתי הקדשים אשר בבית יי׳ דמלכים׳ ואת עמודי הנחשת תנינא דפסוק דסוף מלכים׳ וישמע פשחור בן אמר׳ ויכה פשחור את ירמיהו׳ וישמעו הכהנים והנביאים דירמיה׳ מדוע נבית בשם יי׳׳ ואם נביאים הם׳ ויהי בשנה ההיא בראשית׳ ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה׳ וישלח המלך צדקיה ויקח׳ ואת עמודי הנחשת אשר תנינא דפסוק דסוף ירמיה׳ ויער יי׳ את רוח זרבבל׳ ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס׳ והיה כל סיר בירושלם׳ לאלה מחלקות השערים דד״ה׳ ויכל שלמה את בית יי׳׳ וככלותם הביאו לפני המלך׳ ויזעף עזיהו ובידו׳ ויאמר יחזקיהו להכין לשכות׳ ובנה מזבחות בבית יי׳ דד״ה׳ ויתנו על ידי עשי המלאכה דד״ה ב׳ בפסוק׳ ויתיכו את הכסף בבית יי׳ דד״ה׳ אך טוב וחסד ירדפוני׳ אחת שאלתי מאת יי׳׳ שתולי׳ בבית יי׳ בחצרות׳ שיר המעלות הנה ברכו׳ שעמדים בבית יי׳׳ זנח יי׳ מזבחו נאר מקדשו׳ ועיין מה דקשיא לי בהני סימנין במסרה רבתא בערך אדני:

כטל׳ אמר רבי משה מה טעם הר חרמון להר ציון ופירש בו כטל חרמון שראוי להיותו יורד על הררי ציון והנכון בעיני כי כטל יסרת אחר וכן הוא כטל חרמון כטל שיורד והנה הזכיר שני דברים על דרך יכפה אף ורבים כמוהו כי הברכה בטל או תרבה התבואה שחיי האדם תלויין בה: שיר המעלות הנה ברכו׳ הנה כאשר תהיו כטל חרמון מבורכים הנה אתם חייבים לברך את השם וטעם בלילות על הטובות שעשה עמכם והוא מדבר לכהנים על כן שאו ידיכם ביום וזהו נשא אהרן את ידיו: וברכו את יי׳׳ ביום זה הוא ברכת כהנים: הללו יה׳ לדברי המשורר לכהנים והלוים המשוררים: שעומדים׳ הם הכהנים המקריבים העולות בחצרות הם המשוררים: הללויה׳ פעם אחרי פעם: כי נעים׳ תאר לשם הנכבד: כי׳ שאתם זרעו: כי׳ התברר לי עוצם גדולתו על כן אהלל מכם שתברכוהו ותהללוהו מכל המלאכים העליונים והאלהים השפלים שהם האלילים וקראם אלהים כנגד מחשבות עובדימו כמו חנניה הנביא והוא היה נביא שקר ורבים כאלה במקרא והראיה הגמורה על גדולת השם:

כל ׳ אמר הזכיר בשמים ובארץ בימים שהם רבים וכל תהומות: מעלה׳ כתוב בירמיה הים בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים בתולדותם יתנו רביבים רק הכל בחפץ השם וכן אמר איוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר: נשיאים׳ איד הארץ שיעלה וטעם מקצה הארץ כנגד מקצה השמים מוצאו כי העגול אין לו ראשית רק כנגד היושב וכנגד הסמך הדבר אליו והנה הטעם מכל מקום וטעם ברקים כי הם אם עם מטר שהוא מים ולמד למטר בעבור׳ וטעם אוצרות לרוח שהם בכך כי הכח דבר אגור והנה התברר כי כל חפצו יעשה והנה ראיה אחת וראיה שנית אותות השם במצרים והזכיר תחלה מכת בכורות בעבור שני דברים האחד כי עקר יציאתנו ממצרי׳ היה בעבור מכת ב בכורות וכן כתוב הנה אנכי הורג את בנך בכורך והשני בעבור שנמלטו בכורי ישראל והנה היה נס בתוך נס: שלח׳ הם שהיו לפני מכת בכורים ואמר בתוככי לנוכח מצרים וכמוהו ועוררתי בניך ציון על בניך יון והזכיר בפרע׳ ובכל עבדיו ואף כי בעמו: שהכה׳ מלכים עצומים׳ כמו מלכי מדין או הפירוש הבא אחריו: לסיחון׳ הזכירם בעבור תקפם וכלל באחרונה ולכל ממלכות כנען: ונתן׳ ארץ סיחון ועוג וכנען לנחלה פיר׳ שלישראל לבדו נתנם לנחלה: יי׳ אחר שהזכיר אלה הפתים הראיות אמר על כן שמך לעולם ע עומד וזה השם נודע לישראל לבדו ועליו הוא נקרא והוא יעמוד כי השם יעמידנו ואם ע עבר על ישראל רע עוד ישוב כשהיה על כן: כי ידין׳ כאשר דן עמו מיד פרעה: ועל עבדיו יתנחם׳ דרך משל וכאשר יקח השם דין עמו מיד הגוים לא י יצילום עצביהם כמו אלהי מצרים שעשה השם בהם שפטים: עצבי׳ קראם עצבים דרך בזיון שאין בהם תועלת רק עצבון תנם וטעם מעשה ידי אדם כי עושם נכבד מהם: פה׳ וכבוד האדם על כל מבראי מטה ב בנשמה העליונ׳ בעלת הדיבור על כן אמ׳ פה להם ואחר כן הזכיר הרגשת העין גם ה האזנים שהם נכבדות בהרגשות והניח ה השלש האחרות וטעם אף אין יש רוח בפיהם הרוח שהוא הנוף ש שימצא לאדם ולבהמה ולעוף לכל מרגיש והוא עיקר כל הרגשות ו

רשי

מוצא׳ לשון מציאה כלומר אוצרות תקן לרוח ושם הם מזויין לו לשלחם במשלחתו: בתוככי׳ כמו בתוכך: יי׳ שמך לעולם׳ בגדולתך ובממשלתך אז כן היא גם עתה והיכולת בידך לדון ולנקו׳ נקמתנו: כי ידין יי׳ עמו׳ ישפוט משפטם מאויביהם: יתנחם׳ יתעשת: יראי יי׳׳ אלו הגרים׳ מנ׳ אף אין יש רוח בפיהם׳ גם הרוח אין בפיהם אפילו כ כבהמה זו כל שכן שלא ידברו באדם ומאחר שאין בהם רוח אין צריך לפרש רוח החוטם אף זה פתח ואף להם ולא יריחון קמץ: מנ׳׳ לעושה נפלאות לבדו׳ בראשון לא נברא מלאך כשעשאן לנפלאות הללו השמים והארץ השמש והירח: למכה מצרים בבכוריה׳׳ בכוריה׳ לא כאמר אלא בבכוריהם עמדו בכורות וקפחו שוקן של אביהם המעכבין בישראל כששמעו נגע עשירי מפי משה:

לגזרים

קלו לאדני האדנים ז׳ מפקין א׳ בליש׳ וסימ׳ הוא אלהי אלהים ואדוני האדנים׳ לאדניהם למלך מצרים׳ פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה׳ ואדנינו דוד לא ידע׳ ואדנינו מכל אלהים׳ הודו לאדני האדנים׳ כי קדוש היום לאדנינו׳ ועי״ן במס׳ רב״ת׳ בשערי הניקוד והנגינות בשע״ר מש״ה וכל״ב ובש״ער שמתחי״ל כל לשון אלהות ונמסר גם בעמוס סי׳ ד׳:

כָּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְהוָה עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא־רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר: כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה יִרְאֵי יְהוָה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה: בָּרוּךְ יְהוָה מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָ͏ִם הַלְלוּיָהּ:

קלו הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

כָּל דִּי יִתְרְעֵי יְיָ עֲבַד בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא בְּיַמְמַיָּא וְכָל תְּהוֹמַיָּא: דְּמַסִּיק עֲנָנִין מִסְּיָפֵי אַרְעָא בְּרָקִין לְמֵחַת מִטְרָא עֲבַד דְּמַפֵּיק זַעְפָּא מִן תּוּסְבְּרַיָּא דִילֵיהּ: דִּי קְטַל בּוּכְרַיָּא דְּמִצְרָאֵי מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא: שַׁדַּר אָתִין וְתִמְהִין בִּמְצִיעִיךְ מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עַבְדוֹי: דִּי מְחָא עַמְמִין סַגִּיאִין וּקְטַל מַלְכִין תַּקִּיפִין: לְסִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה וּלְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן וּלְכָל מַלְכְוָת כְּנָעַן: וִיהַב אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא אַחְסָנָא לְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ: יְיָ שְׁמָךְ לַעֲלַם יְיָ דָּכְרָנָךְ לְדָר וְדָר: אֲרוּם יְדִין יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ דִּינָא דְעַמֵּיהּ וְעַל עַבְדוֹי צַדִּיקַיָּא יְתוּב בְּרַחֲמוֹי: טַעֲוַן דְּעַמְמַיָּא סִימָא וְדַהֲבָא עוֹבָד אִידֵי בַּר נָשׁ: פּוּם לְהוֹן וְלָא מְמַלְּלִין עַיְנִין לְהוֹן וְלָא חָמְיָן: אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא צַיְתִין נְחִירֵי וְלָא אִית רוּחָא דְחַיֵּי בְּפוּמְהוֹן: דִּי כְּמָתְהוֹן יְהוֹן עוֹבְדֵיהוֹן כָּל דְּמִתְרַחֵץ עֲלֵיהוֹן: דְּבֵית יִשְׂרָאֵל בָּרִיכוּ יַת יְיָ דְּבֵית אַהֲרֹן בָּרִיכוּ יַת יְיָ: דְּבֵית לֵיוָאֵי בָּרִיכוּ יַת יְיָ דְּחַלַיָּא דַיְיָ בָּרִיכוּ יַת יְיָ: בְּרִיךְ יְיָ מִצִּיּוֹן דְּאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֶם הַלְלוּיָהּ:

קלו שַׁבַּחוּ קֳדָם אֲרוּם טָב אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ: שַׁבַּחוּ לֶאֱלָהֵי אֱלָהַיָּא אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ: שַׁבַּחוּ לְמָרֵי מָרַיָּא אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ: לַעֲבַד פְּרִישָׁן רַבְרְבָן בִּלְחוֹדֵיהּ אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ: לַעֲבַד שְׁמַיָּא בְּסוּכְלְתָנוּ אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ: לְרָדִיד אַרְעָא עֲלָוֵי דְמַיָּא אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ: לַעֲבַד נְהוֹרִין רַבְרְבִין אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ: יַת שִׁמְשָׁא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ: יַת סִיהֲרָא וְכוֹכְבַיָּא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ: לְמָחֵי מִצְרָאֵי בְּמַכְתָּשִׁין קְטַל אֲרוּם לַעֲלָם טוּבֵיהּ: ואפיק

והנה העצב פחות מכל מרגיש וטעם בפיהם כי הרוח הנכנס מהפה יחיה ויעמוד זה הרוח בלב ובצאתו מהלב יצא בפה על כן אמר בפיהם: כמוהם׳ שהם בלא נשמה ובלא מראה ושמע וריח: בית׳ ברכו את יי׳׳ שהבדיל אתכם מן העמים וכלל בתחלה בית יש׳ ואחר כך הזכיר נכבדי הנכבדים שהם בית אהרן ואחר כן כלל כל השבט וכלל באחרונה כל יראי יי׳ מישראל ומן הגוים ואת היא הברכה: ברוך יי׳׳ הללויה׳ שתאמרו ברוך יי׳: הודו׳ לדברי המשורר לישראל והטעם כי הוא טוב: הודו לאלהי האלהים׳ המלאכים העליונים שאינם גופות ולא כגופות: הודו לאדוני האדונים׳ המלאכים הם אדוני הארץ: לעשות נפלאות׳ מעין והם העגולות הכבודות שהם כבא השמים: לעושה׳ הכל דבק עם הודו וזהו הרקיע שהוא שמי הארץ: לרוקע׳ כי המים תחת הארץ בחצי הכדור כאשר פירשתי בפרשת בראשית ומלת רוקע פועל ונפתח הקוף בעבור אות הגרון והנה הזכיר מה שהוא על ראש עין האדם והארץ אשר תחתיו: לעושה׳ הזכיר שני המאורות כי חיי האדם תלויה בהם ואחר כך פירש כל אחד מהם את השמש לבדה ואת הירח מסתתפים ובעבור היות השמש בלילה תחת הארץ אין כח לה ולולי אור הלבנה והכוכבים לא ישאר חי וצמח ועם כל אלה הזכיר כי לעולם חסדו שהוא עושה כן תמיד ושב עתה להזכיר כי חייבים אנחנו להודות לשם על האותות שעשה בעבור עמו והחל למכה אחר שהזכיר למכה מצרים פרט בבכוריהם וזה חסד גדול עם ישראל להנקם מאויביהם: ויוצא

ויוצא' מתוכם' מתוך מצרים : ביד רמה' לא כעבדים הבורחים מפני אדוניהם : לגוזר' גם זה חסד היה כי היה יכול להעבירם במים ולא ימותו רק יעברו בפחד ובעבכון : והעביר' זה הכתוב לאות כי נכנסו בים הרבה רחוק מהיבשה וזה טעם בתוכו : ונער' הנה פרעה טבע וכל חילו אז היו ישראל חפשים וזה טעם כי לעולם חסדו עם ישראל : למוליך' בענן וזה חסד או במדבר הגדול ככתוב לכתך אחרי במדבר : למכה' ויהרוג' הטעם כפול ועתה פירש אותם בעבור שהיו חזקים וכן אמ' הנביא על האמורי אשר כגובה ארזי' גבהו וחסון הוא כאלוני' וככה מיד האמורי בחרבי ובקשתי כי לא שלם עון האמורי : ונתן' שלא היה בברית לתתה להם על כן הזכירה נחלה : שבשפלנו' זכר שהניחו הנחלה והיו בגלות בבל זכר לנו כמו הרגו לאבנר כי הטעם זכר אותנו : ויפרקנו' ששבו אל בית שני ובהיותם שם בתחלת בואם גם בדרך זן השם אותם כאשר אמר הנביא לא ירעבו ולא יצמאו על כן נותן לחם לכל בשר : הודו' בעבור כי סבת הלחם מטר השמי' וכן כתוב יפתח יי' לך את אוצרו הטו' את השמי' על כן אתם הודו לאל השמי' וזה הוא שיאמר זה לזה בימים ההם : על נהרות בבל' בראש הספר הזכרתי דעת המפרשי' במזמור הזה וזה המזמור נאמר על לשון הלוים שהם המשוררי' בגלותם על בבל וטעם על נהרות בהתבודדם מהבבליי' שלא ישמעו בכייתם ועוד בעבור שאמרו תלינו כנורותינו וטעם ישבנו כמו משתוממים יושב שמים על כן מלת גם : על' אמר רבי משה כי בתוכה בתוך ציון טרם גלותם ולפי דעתי כי בתוכה בבבל והעד על נהרות בבל שהערבים סביבות הנהר ובעבור שאמר נהרות לאות כי היו רבים ולא היה בירושלם נהר כי גיחון סתמו חזקיהו ככתוב בדברי הימים ועוד ראיה אחרת כי שם על בבל כי שם היו אומרים שירו לנו ומלת ותוללינו קשה ורבי יהודה המדקדק אמר שהוא מגזרת על הר גבוה ותלול בדרך רחוקה ורבי משה הכהן אמר כי ותוללינו מגזרת יללה על משקל ותושבינו כאילו אמ' יללתינו וככה פי' ותחת יללתינו היתה שמחה להם ולא דבר נכונה כי אין בכתוב זכר ותחת גם יללתינו היתה שמחה להם אם כן למה היו מבקשים שישירו והטעות הגדולה שתושבינו תואר אדם ותוללינו שם ולפי דעתי הנה מצאנו שרה את אלהים תשתרר עלינו גם השתרר וכן ששוהו כל עוברי דרך מפעלי הכפל והיא שוסים את הנרכות שרשו שסה וככה יהיה תלל גם תלה שנים שרשים והטעם אחד והנה ותוללינו כמו תלינו כנורותינו והנה ותוללינו ותליתינו כלי השמחה והנה הטעם כפול וזאת היתה תשובתינו איך נשיר : נכר' תאר כי אדמת מלה סמוכה לשון נקבה אדמת גוי נכר או אדמת אל נכר הפך שיר יי' ; אם' לדברי כל אחד מהמשוררים בלבם וטעם אשכחך כנגד בזכרנו וטעם ימיני בעבור כנורותינו כי בימין נגון היתרים ופעול תשכח ימיני חסר כמו המעשה והזכיר על הימין תשכח דרך משל ויש אומרים שפירושו תיבש בלי חבר : תדבק' טעם לשוני כי הלשון הוגה בשירים' אזכרכי בדבור כמו ומשא יי' לא תזכרי עוד' אם לא אעלה הטעם שיקדים זכר ירושלם על ראש שמחתו : זכור' איננו מדבר על גלות טיטוס כאשר חשבו רבים כי הנה אחרי כן הזכיר בת בבל ועוד כי טיטוס הרשע לא היה מזרע אדום כי אנשי רומא הם יונים בראיות רק כאשר היה אדום תחת יד ישראל היו שמחים במפלת ישראל וככה כתוב בספר עובדיה גם שיפי ושמחי בת אדום והחרפה שהיו האדומיים מחרפים את ישראל יום שנלכדה ירושלם ונשרף ההיכל על יד הכשדים היתה קשה לישראל יותר מצרתם וכן אמר ואל תגדל פיך ותהו זכור האומרים לבבליים גלו וערו יסודות ירושלם והנה ערו מגזרת פתהן יערה והיה ראוי להיות על משקל כלו מעשיכם והלוים חסירת דגש כמנהג ובעבור שהוא סוף פסוק היתה המלה מלעיל כמו כלו כעשן כלו ובעבור היות הטעם במלת ערו האחרון באות הקמץ על כן שב גם ערו הראשון מלעיל : בת

ויוצא יב מל בקריא' וסימ' ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה' ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב' ויאמר שלום לכם אל תיראו' ויוציא יוסף אותם מעם ברכיו' ויוציא משה את העם לקראת האלהים' וגדעון בא ויעש גדי עזים' ויוצא משם את כלי דיהויכי' פתח יי' את אוצרו דידמידה' לקול תתו המון מים בשמים'

וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן׃ עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ׃ כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן׃ אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר־יְהוָה עַל אַדְמַת נֵכָר׃ אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי׃ תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי׃ זְכֹר יְהוָה לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָ͏ִם הָאֹמְרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ׃

וְאַפֵּיק יִשְׂרָאֵל פָּרִיקִין מִבֵּינֵיהוֹן אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ בְּאִידָא תַקִּיפָא וּבִדְרַע מְרַמְמָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ לְצַלַּח יַמָּא דְסוּף לְצִלּוּחִין אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ וְאַעְבַּר יִשְׂרָאֵל בִּמְצִיעֵיהּ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ וְשַׁנֵּק פַּרְעֹה וְחֵילְוָתֵיהּ בְּיַמָּא דְסוּף אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ לִמְהַלֵּךְ עַמֵּיהּ בְּמַדְבְּרָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ לְמָחֵי מַלְכִין רַבְרְבִין אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ וּקְטַל מַלְכִין גִּיוְתָנִין אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ לְסִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ וּלְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ וִיהַב אַרְעֲהוֹן לְאַחְסָנָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ אַחְסַנְתָּא לְיִשְׂרָאֵל עַבְדֵּיהּ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ בְּאִתְמַכְּכוּתָנָא דְּכַר לָנָא קְיָמֵיהּ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ וּפָרִיקְנָא מִן מְעִיקָנָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ דְּיָהֵב מְזוֹנֵיהּ לְכָל בִּסְרָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ שַׁבַּחוּ לֶאֱלָהָא שְׁמַיָּא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃

קלז עַל נַהֲרְוָתָא דְבָבֶל תַּמָּן יְתֵבְנָא לְחוֹד בְּכֵינָא כַּד הֲוֵינָא דָכְרִין יַת צִיּוֹן׃ עַל עֲרָבִין בִּמְצִיעֲתָא תָלֵינָן כִּנָּרָנָא׃ אֲרוּם תַּמָּן שַׁיְלוּ יָתָנָא בַּבְלָאֵי דְשָׁבוּ יָתָנָא לְמֵימַר מִלִּין דְשִׁירָא וּבְזָזָנָא עַל עֵסַק חֶדְוָא אָמְרִין שַׁבַּחוּ לָנָא מִן שִׁירָתָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין בְּצִיּוֹן׃ מִן יַד לֵיוָאֵי אָמְרִין הֵיכְדֵין נְשַׁבַּח יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ עַל אַרְעָא חִילוֹנִיתָא׃ מְתִיבָא קָל רוּחָא דְקוּדְשָׁא וְאָמְרָה דְאִין מַנְשֵׁינָא לִיךְ יְרוּשְׁלֶם אַנְשְׁיָה לִימִינִי׃ תִּדְבַּק לִישָׁנִי לְמוֹרִינִי אִין לָא אֶדְכַּר יָתִיכִי אִין לָא אַסֵּיק דִּכְרָן יְרוּשְׁלֶם עַל שֵׁרוּי חֶדְוַת בֵּית שַׁמְשִׁי׃ אָמַר מִיכָאֵל רַבָּה דִירוּשְׁלֶם אִדְכַּר יְיָ לְעַמָּא דֶאֱדוֹמָא דְאַחְרִיבוּ יְרוּשְׁלֶם דְּאָמְרִין צַדּוּ צַדּוּ עַד דְּשִׁתְאֲסָא בָהּ׃ אמר

לגזרים' יב קרעים ליב שבטים : מלכים גדולים' כאן רמז שלשים ואחד מלכים והשוה להם פרעה וחילו ומכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם שקול סיחון כנגד כלם כל אחד לעצמו וכן פירש למעלה לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען כן באגדה : שבשפלינו זכר לנו' במצרים זכר לנו : ויפרקנו' מתוכם והפליא לנו כל זה : נותן לחם' רמז כאן חסד כל המעשים : הודו לאל השמים' המכין בהם מזון לכל בריה' עשרים וששה כי לעולם חסדו כאמרו במזמור זה כנגד עשרים וששה דורות שהיה העולם בלא תורה ונתקיים בחסדו של הקב"ה : על נהרות בבל שם ישבנו' כשירדנו לגולה ואשלם נבוכד נצר שישירו לו כמו שהיו משוררין על הדוכן : על ערבים' ערבי נחל : ותוללינו שמחה' מיני כלי זמר על שם שהם תולין אותם כך פירשו מנחם ותוללינו שמחה ותוללינו של שמחה ויש לפתור תוללינו אויבינו השם מהוללים ומתעתעים ומשנו' בגו לשון ומהוללי בי נשבעו : אם אשכחך ירושלם' כנסת ישראל אומרת כן : אם לא אעלה את ירושלם' את זכרון אבל חורבנה אעלה להזכירו בראש כל שמחותי : ערו ערו' לשון חורבן וכן חומות בבל הרחבה ערער התערער וכן ערות יעור ואינו נופל אלא על דבר שעוקרין שרשיו מהארץ : נגד

מסרה

ויוצא יהוידע הכהן' לקול תתו המון מים תנינא דסיפרא' ויוציא ישראל מתוכם אלין מל ו"נ חס' בקריא' וסימ' נמסר בסדר ויקח קרח : קל"ז נהרו' ג' וסימ' הובשת נהרות איתן' הלא טוב אמנה ופרפר' על נהרו' בבל שם ישבנו : אשכחך ב' וסי' ואנכי לא אשכחך' אם אשכחך ירושלם : אעלה ח' פתחין וסימ' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטרת' בירושלם וביאור' בסדר שמות :

רשי

נגד אלהים אזמרך׳ לעיני השרים: כי הגדלת על כל שמך אמרתך׳ שמך בעל גבורות וקנוא ונוקם ואמרת הבטחת טובך וחסדך הגדלת על כל שמך אמרתך שאתה מעביר לנו על מדותיך וסולח לנו: תרהיבני׳ הגדלתני: כי שמעו׳ כששמעו אמרי פיך לא תרבה לא תנאף הודו על אמרי פיך על אנכי ולא יהיה לך כדי הוא להקבילם עול מלכותו עליהם תחילה ואחר כך יגזור כל גזירותיו: ידע׳ ייסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות: יגמור בעדי׳ ישכים על ידי בקשותי: מעשי ידיך׳ בבית הבחירה שנאמר בו כוננו ידיך: בנתה לרעי מרחוק׳ בנתה מרחוק למושכני אל רעותך וחבתך לרעי לחברני אליך: ארחי ורבעי זרית׳ דרכי ושכני ורבצי סבבת מחיצה שאין לי ל לעשות דבר בלא ידיעתך׳ זרית לשון זר זהב סביב כן חברו מ מנחם ורבותינו דרשו על טיפת תשמיש שהוולד נוצר מן הברור שבה ופירושו זרית לשון זורה את התבואה לברור את הפסולת שבה: הסכנתה׳ למדת: אחור וקדם צרתני׳ פני ואחורי: כפכה׳ אכפך ורדוי"ך דישטרלויט בלע"ז: פליאה דעת וגו׳ מכוסה ונעלם ממני מקום לברוח מפניך מנ׳ ואביעה מגע ומשכב: אשא כנפי שחר׳ אם אשא לי כנפים כשחר הזה המבהיק לפי שעה מסוף העולם לסופו כן אמהר לעוף עד אשר אשכון באחרית ים:

ואומל

תהלים קלח קלט

קלח״ לדוד ז׳ בטע׳ בסיפרא וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ כ״ו וסימ׳ ק״נ: אמרתך י״ב חס׳ בליש׳ וסימ׳ האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו׳ בלבי צפנתי׳ כי הגדלת על כל שמך׳ הקם לעבדך׳ ויבאני חסדיך׳ חליתי פניך׳ כלו עיני׳ מה נמלצו לחכי׳ פעמי הכן׳ קדמו עיני אשמורות׳ שש אנכי׳ תען לשוני: תרף ג׳

בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ׃ אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע׃

א לְדָוִד אוֹדְךָ בְכָל־לִבִּי נֶגֶד אֱלֹהִים אֲזַמְּרֶךָּ׃ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ וְאוֹדֶה אֶת־שְׁמֶךָ עַל־חַסְדְּךָ וְעַל־אֲמִתֶּךָ כִּי־הִגְדַּלְתָּ עַל־כָּל־שִׁמְךָ אִמְרָתֶךָ׃ בְּיוֹם קָרָאתִי וַתַּעֲנֵנִי תַּרְהִבֵנִי בְנַפְשִׁי עֹז׃ יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַלְכֵי־אָרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי־פִיךָ׃ ה וְיָשִׁירוּ בְּדַרְכֵי יְהוָה כִּי גָדוֹל כְּבוֹד יְהוָה׃ כִּי־רָם יְהוָה וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע׃ אִם־אֵלֵךְ בְּקֶרֶב צָרָה תְּחַיֵּנִי עַל אַף אֹיְבַי תִּשְׁלַח יָדֶךָ וְתוֹשִׁיעֵנִי יְמִינֶךָ׃ יְהוָה יִגְמֹר בַּעֲדִי יְהוָה חַסְדְּךָ לְעוֹלָם מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אַל־תֶּרֶף׃

א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר יְהוָה חֲקַרְתַּנִי וַתֵּדָע׃ אַתָּה יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי בַּנְתָּה לְרֵעִי מֵרָחוֹק׃ אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ וְכָל־דְּרָכַי הִסְכַּנְתָּה׃ כִּי אֵין מִלָּה בִּלְשׁוֹנִי ה הֵן יְהוָה יָדַעְתָּ כֻלָּהּ׃ אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה׃ פְּלִאיָה דַעַת מִמֶּנִּי נִשְׂגְּבָה לֹא־אוּכַל לָהּ׃ אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח׃ אִם־אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה וְאַצִּיעָה שְּׁאוֹל הִנֶּךָּ׃ אֶשָּׂא כַנְפֵי־שָׁחַר אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם׃

ל׳ · ל׳ · ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ על כפס · ז׳ בטע׳ · י״ב כליש׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ חס׳ כסי׳ · ז״א כתי׳ יו״ד ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ י״ו רפ׳ דכסי׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ מל׳ פליאה ק׳ · ב׳ מלרע · ל׳ · ל׳ · ל׳

תרגום

אֲמַר גַּבְרִיאֵל רַבָּה דְּצִיּוֹן לְאוּמָּא בַבְלָיְתָא בְּזוֹזִיתָא טָב לֵיהּ דִּישַׁלֵּם לָךְ יַת גּוּמְלִיךְ בִּישׁ דִּי גְמַלְתְּ לָנָא׃ טָב לֵיהּ דְּאָחֵד וּמְרַטֵּשׁ יַת טַלְיַיִךְ עַל כֵּיפָּא׃

קלח עַל יַד דָּוִד אוֹדֵי קֳדָמָךְ יְיָ בְּכָל לִבִּי קֳבֵל דַּיָּנַיָּא אֲזַמְּרִנָּךְ׃ אֶסְגּוֹד קֳדָם הֵיכְלָא דְקוּדְשָׁא וְאוֹדֵי יַת שְׁמָךְ מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל קוּשְׁטָךְ אֲרוּם א אַסְגֵּירְתָּא עַל כָּל שְׁמָךְ מֵימְרֵי תוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ בְּיוֹמָא דִּי קְרֵית עֲנֵיתָא אַסְגַּעְתַּנִי בְנַפְשִׁי עוּשְׁנָא׃ יוֹדוּן קֳדָמָךְ יְיָ כָּל מַלְכֵי אַרְעָא אֲרוּם שְׁמַעוּ מֵימְרֵי תוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ וִישַׁבְּחוּן עַל כְּבִישֵׁי יְיָ אֲרוּם רַב אִיקָרָא דַיְיָ׃ אֲרוּם רָמָא יְיָ וּמַכִּיךְ יְחֱמֵי לְטָב וְגֵיוְותָנָא מִן שְׁמַיָּא רְחִיקִין יַמְאִיךְ׃ אִין אֲהַלֵּךְ בִּמְצַע עָקְתָא תְּחַיִּנַנִי עַל נְחִירָא בַעֲלֵי דְבָבַי תּוֹשִׁיט אַיְדָךְ לְחַבָּלוּתְהוֹן וְתִפְרְקִנַנִי יְמִינָךְ׃ יְיָ יַשְׁלֵים בִּישָׁא עֲלַוֵיהוֹן אַמְטוּלְתִי יְיָ טוּבָךְ לַעֲלָם עוֹבָדֵי אַיְדָךְ לָא תִשְׁבּוֹק׃

קלט לְשַׁבָּחָא עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא יְיָ פִּשְׁפַּשְׁתַּנִי וִידַעְתָּ׃ אַתְּ קֳדָמָךְ גְּלֵי אוֹתָבוּתִי לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא וְאוֹקִימוּתִי לְמֵיזַל בִּקְרָבָא אִתְבַּיְנְתָּ לְחַבְרוּתִי בִּכְנִשְׁתָּךְ מִן עַם רָחִיק׃ כְּדוּן בַּהֲלִיכוּתִי בְּאוֹרְחָא וּבְרַבְעוּתִי לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא אִתְעֲבַרְתָּ חִילוּנַי וְכָל אָרְחָתַי אַסְכֵּנְתָּא׃ וְכַד לֵית מְמַלַּל בְּלִישָׁנִי הָא יְיָ יָדַעְתָּ מַחְשְׁבַת לִבִּי כּוּלָּא׃ מֵאֲחוֹרֵי וּמֵאַפֵּי אֲעָקְתָּא יָתִי וְגָרִיתָ עֲלַי מְחָתָא דִידָךְ׃ מְכַסְיָא לְמִידַע מִנִּי אִתְקְפַת לָא אֱכוּל לָהּ׃ אָן אֵיזֵל מִן קֳדָם זַעְפָּךְ וְאָן מִן קֳדָמָךְ אֶפּוּךְ׃ אִין אֶסַּק לִשְׁמַיָּא תַּמָּן אַנְתְּ וְאֶמּוּךְ לִשְׁיוֹל הָא תַמָּן מֵימְרָךְ׃ אֶזְקוֹף צִיצִין דִּקְרִיץ אֶשְׁרֵי בְסוֹפֵי יַמָּא׃

לחוד

מסרה

וסימ׳ אל תרף ידיך מעבדיך ד׳ דיהושע׳ החזק במוסר אל תרף׳ מעשי ידיך אל תרף: קלט״ ארחי ב׳ וסימ׳ ארחי ורבעי זרית׳ ארחי גדר ולא אעבור: כפכה ל׳ כתי׳ כן והוא חד מן מלין דמשמשי׳ בה׳ ודיינא בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר בסדר וארא: אנה ב׳ בטע׳ מלרע וסימ׳ אנה אנחנו עולים׳ אנה אלך מרוחך:

אבן עזרא

בת׳ לדברי המשורר מתפלל שתהיה בת בבל שדודה: אשרי׳ ספר אכזריות לבם שכפכו עוללי ישראל על כן למעלה את גמולך: לדוד אודך בכל לבי׳ בנעלם׳ נגד אלהים הם הדיינים המקיימים משפטי אלהים בארץ׳ אזמרך בגלוי: אשתחוה׳ יש אומרים כי היכל קדשך השמים וזה רחוק בעבור אשתחוה והנכון שהוא המקום שהיה שם הארון׳ מצאנו בכל ספר כל שמך בקמץ חטף על כן לא דבר נכונה המפרש שאמר כי הגדלת על כל בחולם והפעול שמך ותחסר וי״ו ואמרתך והנכון בעיני כי יש לשם הנכבד שמות תואר כמו אדני הקמץ גם אלהים אלו שדי רק שם העצם הוא הנכתב ואיננו נקרא הוא ה הנכבד והמורא על הכל וזה השם לא נודע עד שבא משה אדונינו ו והשם אמר לו זה השם וזה הוא ואודה את שמך שהוא שם העצם והנה הטעם כי הגדלת על כל שם שיש לך שהם שמות התואר השם הנכבד שאמרת: ביום׳ תרהיבני׳ תחזקני׳ עוז פעול והנ׳ מלת תרהיבני יוצאה לשנים פעולים: יודוך׳ טעם שמעו אמרי פיך שמשחתני להיותו נגיד ועמים ישרתוני: וישירו׳ לא יהיה להם שירות חשק או שירות מלחמות רק שירות בדרכי השם ולספר מעשיו: כי׳ אז יתברר להם כי השם אף על פי שהוא רם על הכל הוא רואה השפל כמוני שהייתי בתחלה רועה צאן וטעם רואה שיושיעני ומלת יידע מהכבד כמו ייטיב ו ונפתח הדל״ת בעבור אות הגרון׳ ממרחק ממקום רחוק בגבוה שמים מעל הארץ ומלת יידע ילמדנו דעת שייסרנו כמו ויודע ב בהם את אנשי סוכות: אם׳ הנה ידעתי כי אתה רם ותראה השפל על כן אדע אם אלך בקרב צרה אדע שתחייני ואיך תחייני שתשלח ידך הנטויה ותושיעני׳ על אף אויבי אמר רבי משה אף על אויבי ולפי דעתי שהוא כמשמעו על אף אויבי כמו להכעיסם והטעם בעל כרחם: יי׳ יגמר׳ חפצי בעדי או יגמור מעשי והנה הוא חסר כמו תשכח ימיני והנה חסדך לעולם עומד ואני מעשה ידיך אם כן לא תרפני ומלת תרף מהבנין הכבד כדרך למעשה ידיך: למנצח לדוד מזמור יי׳ חקרתני׳ זה המזמור נכבד מאד בדרכי השם ואין באלה החמשה ספרים מזמור כמוהו וכפי בינת אדם בדרכי השם ודרכי הנשמה יתבונן בטעמיו ועתה אפרשנו בדרך קצרה בעה׳ החל חקרתני כדרך חוקר לב ובוחן כליות ויכולת לדעת כל סודי: אתה׳ תדע שבתי וקומי והטעם כי תנועות האדם הפנוכות והכל כפי כונת האדם ומחשבתו וחפצו על כן מלת לרעי כמו מחשבתי וכמוהו וברעיון לבו ובארמית רעיונך על משכבך סליקו ובאה המלה עם למ״ד כמו הרגו לאבנר וטעם מרחוק מזמן רחוק כמו מרחוק יי׳ נראה לי והנה הטעם קודם רעי כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך וטעם להוסיף אתה כי אתה לבדך תדע מספר כל תנועותי לא האדם בעצמו: ארחי׳ הזכיר הישיבה והקימה והזכיר ההליכה והיא ארחי והנה יהיה רבעי כמו בשכבי כי אלה הארבעה הנזכרים בקריאת שמע ורבי משה הכהן אמר כי רבעי תרגום לבבי ופי׳ זרית מן זר זהב והוא מהבנין הכבד הדגוש והטעם כאילו שמת זר זהב מקום שכבי וסביב כל ארחי ומלת הסכנת פועל יוצא מגזרת ההסכן הסכנתי והטעם כמו הרגלת ומלת דרכי הם דרכי התולדת העין לראות והאזן לשמוע והחיך לטעום והלשון לדבר והאף להריח וכל הגוף להמיש וכן מעשה כל אבר לבד ידוע לא יעשנו אבר אחר וחכמי התולדת יבינו זה והנה זה כדרך אם יוצר עין הלא יביט: כי׳ קודם שתהיה המלה שלימה בלשוני אתה ידעת כולה ועוד לא שלמתיה: אחור׳ צרתני׳ מגזרת וצרת עליה ואל תתמה בעבור שלא אמר צרת עלי כי הנה כמוהו אל תצורם ואל תתגר בם ומלת וקדם לפנים ואחור הפך תנועת האדם והנה הטעם כי צרתני אחור ולפנים ותשת עלי כפכה ואין מבוא ומבוק כזה: פליאה׳ שם התואר והמתואר הדעת וזאת הדעת המחשבת היא: אנה׳ אין יכולת באדם ללכת אם לא יוליכהו רוח השם על כן אנה אלך מרוחך והטעם כמו מפניך: אם׳ חשבתי בלבי אולי אוכל לעלות אל השמים שם אתה ומלת אסק כמו תרגום וכמוהו אם נשקה ביעקב כמו עלתה אע״פ שהוא כתוב בשי״ן: ואציעה׳ אם שמתי מצעי או יצועי שאול שהוא תחתיות הארץ הפך שמים והנה אציעה פועל יוצא: אשא׳ דע כי נקראה פאת מערב ים בעבור היות הים הגדול במערב ארץ ישראל רק באחרית הים הטעם ים ממש כי כבר הזכיר השמים והארץ שהמוכן הוא השאול ועתה יזכיר הים וטעם כנפי שחר אילו היו לו כנפים עפות במהרה שידימם וישאם כי ברגע עלות השחר יהיה פרוס מקצה מזרח עד סוף מערב האור הנראה בעבים לפני זרות השמש גם זה טעם נכבד:

גם

גם שם· לא הייתי יכול ללכת אל אחרית ים אם לא תנחני ידך והנה ידך תנחני ותאחזני ימינך והנה הייתי כבורח מידך אל ידך: ואומר· כמו אמרתי אני עם לבי ומלת ישופני מגזרת כשף ואם הם שנים שרשים כמו כי מולים הם וכמלתם וכמוהו אחרים והנה ישופני כמו ישתירני והטעם אולי החשך יסתירני שלא תראה מה אני עוש' או מחשב ומלת ישופני מושכת אחרת כמו והנבואה עודד הנבי' והנה ולילה ישוב אור בעדני וזה אור כמשמעו ורבי משה אמר כל הלילה יהי אור בעדני והנכון בעיני מה שהזכרתי והעד: גם· פעול יחשיך חסר לא יחשיך דבר ממך ומלת כחשכה כאורה דרך קצרה כעבד כאדוניו כעמי כעמך והטעם עמי כעמך ועמך כעמי אין הפר' ביניה': כי· עתה יביא ראיה לדבריו וטע' כליותי הם המקומות הנסתרות והם הקרבים כי הם בכרם הפנימית ויש אומרים כי הכליות נבראות תחלה כי הם כמו שני סדני הגלגל ויש אומרים בעבור שיש להם כח בתאות המשגל על כן נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי· תסכני אע״פ שהוא בסמ״ך הוא כמו והעצמות וגידים תסוככני והנה הטעם כי אתה קניתני וסוככתני בבטן אמי שהיא כסתר' ואין אור שם: אודך· נוראות· תאר לעלילות כמו וידבר אתם קשות וטע' ונפשי יודעת מאד על דעת רבי יהוד' הלוי מ״כ נפלאים ממני מעשיך אף על פי שנפשי יודע' מאד ולפי דעתי כי הוא קשור וכן הוא ונפשי יודעת מאד והיא עדה כי נפלאים הם מעשיך ורבי משה אמר כי מאד דבק עם נפלאים מעשיך כמו אל תעזבני עד מאד גם הוא כמו כן: לא· עצמי· הכח של תולדת שלא נראה ולא יצא במעט' בכח הזוקן בנער הקטן והדבור בנולד ואם הוא נכחד ממראה העין גם ממראה עיני הלב לא נכחד ממך מגזרת לא נכחד מאדני· עשיתי מגזרת מעשה לא מגזרת ועשות רשעי' ושם עשו דדי בתוליהן· וטעם רקמתי היא הגוף שיוצא למעט' אמר רבי משה כי לדבר דוד כנגד האב הראשון שנברא מן האדמ' על כן אמר רקמתי בתחתיו' ארץ ולפי דעתי כי על עצמו ידבר ודימה סתרי הרחם כמו סתרי תחתיו' ארץ והנה בחיות כתוב והנה אופן שפל כנגד אופנים למעלה ממנו: גלמי· הוא הגוף הראשון שהיה כמו טפה קטנה והוא מגזרת ויגלום וכמוהו וחילופיהן כגולם שאין לו לב רק גוף לבדו וטעם ועל ספרך כולם על איבריו כאילו צורתו כתובה על ספר והיא יוצאה בלא תוספת ובלא מגרעת: ימים יוצרו· כמו בטרם הרים יולדו מגזרת יצירה וטעם ולא אחד בהם בדרך אל״ף כי על ספרך כל איברי ומתכונתם נכתבו באותם הימים שיוצרו ולא היה אחד מהם נכר ונבדל כי בכח התולדת להיות צורת העין והאזן והלב בטיפה הראשונה ואם אין שם אבר נבדל: ולי· רעיך· מחשבותיך כנגד בנת לרעי והטעם כי אתה תדע כל מחשבותי ואני לא אדע מחשבותיך כי נשגבו ממני ויקרים הם לדעתם והטעם דבר חדל הוא כמו ויקר פדיון נפשם ולעולם אם המחשבה אחת העלילות תהייננה רבות על כן אמר מה עצמו ראשיהם והטעם ראשי מחשבותיך: אספרם· איך אוכל לספרם והם רבים מהחול אילו הייתי תמיד מקיץ כי חצי חיי האדם ישן הוא· ועודי עמך שאהיה עמך תמיד ולא אמות לא אוכל לספרם והנה הקיצותי ואין שם זכר שינה כמו אשבעה בהקיץ תמונתך ופי' אחר אני בצדק אחזה פניך במראות אלהים בלילה על כן אשבעה בהקיץ מתמונת מראות אלהים ומראות אלהים על שנים דרכים ויהיה רעיך כאשר אני חושב בלבי לדעת רעיך והנה הוא כמראה אלהים והגוף שוכב בהדבק נשמת האדם בנשמה העליונה אז תראה תמונות נפלאות על כן הקיצותי ועודי עמך כי אין זה כדרך כל החלומות: אם· תשובת אם הלא משנאיך אם אתה הרגת הרשע ואנשי דמים שהם חייבים מיתה שאני אומר להם תמיד סורו ממני: אשר· השם הוא האומר אז יאמרו כך כפי מזמתם ומלת נשוא פועל עבר והאל״ף נוסף כמו ההלכוא אתו כי הוא כמו ונשאו את כלמתם ומלת עריך כמו אויביך ותחסר מלת אותך או שמך ורבי משה אמר כי נשוא פעול ועריך כנוי שמך כמו כי נאץ נאצת את אויבי יי' אם כן יהיה נשוא פועל עבר: הלא· אשנאם בכל מאדי ובתקוממיך אחר ואתקוטט כמו אקוט בדור והטעם כפול: תכלית· שנאתים· יהיו שנואים לי· וטעם לאויבים כאילו עשו לי רעה: חקרני· בעבור שהזכיר הרשעים שיאמרו בשם אמרות כפי מזמתם לא כפי האמת אמר דוד כל שאלתי שתחפש רוחי תמיד· וראה אם יש בלבי רגע אחד מחשב' בדבריך שאינה כהוגן שלא תיטב בעיניך המיתני מיד· מלת עוצב כמו מרי כמו מרו ועצבו את רוח קדשו כוני' להעציבה והטעם שיהי' השם בדרך משל עצב על הדבר ודע כמו ו״ו ונחני כמו ו״ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואשר לא שם לבו אל דבר יי' ויעזוב את עבדיו וזה ככ״א רפה בלשון ישמעאל ואין יכולת באדם לדבר כה בלשון אדם: בדרך עולם· הוא אל בית עולמו וארח לא אשוב אהלך הארח עולם השמור כאשר פירשתיו במקומו: למנצח

ישופני ב' וסי' ואמר אך חשך ישופני· אשר בשערה ישופני: ולילה ו' בעמוד אש להאיר· ולילה ולא דומיה לי· ולילה ללילה יחוה דעת· ולילה אור בעדני· ולילה ביום יאיר· ולילה באים להרגך: יכתבו ד' וסימ' נמסר בירמיה סימן י״ז ויחזקאל סימן י״ג ובסיפרא סימן ס״ט: עריך ח' בליש' דבבו וסים' נמסר בשמואל א' סימן כ״ח ובמיכה סימן ה': תכלית ה' וסימ' תכלית שנאה שנאתים· וכל תכלית הוא חוקר· אם עד תכלית שדי תמצא· עד תכלית אור עם חשך· ועד תכלית בית אלישיב:

י גַּם־שָׁם יָדְךָ תַנְחֵנִי וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ׃ וָאֹמַר אַךְ־חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדֵנִי׃ גַּם־חֹשֶׁךְ לֹא־יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָ וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר כַּחֲשֵׁיכָה כָּאוֹרָה׃ כִּי־אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי תְּסֻכֵּנִי בְּבֶטֶן אִמִּי׃ אוֹדְךָ עַל כִּי נוֹרָאוֹת נִפְלֵיתִי נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד׃ לֹא־נִכְחַד עָצְמִי מִמֶּךָּ אֲשֶׁר־עֻשֵּׂיתִי בַסֵּתֶר רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ׃ טו גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל־סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֻצָּרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם׃ וְלִי מַה־יָּקְרוּ רֵעֶיךָ אֵל מֶה עָצְמוּ רָאשֵׁיהֶם׃ אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבּוּן הֱקִיצֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ׃ אִם־תִּקְטֹל אֱלוֹהַּ רָשָׁע וְאַנְשֵׁי דָמִים סוּרוּ מֶנִּי׃ כ אֲשֶׁר יֹמְרוּךָ לִמְזִמָּה נָשֻׂא לַשָּׁוְא עָרֶיךָ׃ הֲלוֹא־מְשַׂנְאֶיךָ יְהוָה אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט׃ תַּכְלִית שִׂנְאָה שְׂנֵאתִים לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי׃ חָקְרֵנִי אֵל וְדַע לְבָבִי בְּחָנֵנִי וְדַע שַׂרְעַפָּי׃ וּרְאֵה אִם־דֶּרֶךְ־עֹצֶב בִּי וּנְחֵנִי בְּדֶרֶךְ עוֹלָם׃

לְחוֹד תַּמָּן אִידָךְ תְּדַבַּר יָתִי וְתֶחֱדְנַנִי יְמִינָךְ׃ וַאֲמָרִית בְּרַם חוֹשֶׁךְ מְחַבְרַבַר עֲלַי וְלֵילְיָא קְבֵל אַמְטוּלְתִי׃ לְחוֹד חֲשׁוֹכָא לָא יַחֲשֵׁיךְ מִן מֵימְרָךְ וְלֵילְיָא הֵיךְ יוֹמָא יַנְהִיר הֵיךְ חֲשׁוֹכָא הֵיךְ נְהוֹרָא שָׁוְיָן׃ אֲרוּם אַנְתְּ קְנֵיתָא כּוּלְיָתִי אַשְׁתֵּירַת לִי בִּכְרֵיסָא דְּאִמִּי׃ אוֹדֵינָךְ מְטוּל דִּדְחִילָן פְּרִישַׁת פְּרִישָׁן עוֹבָדָךְ וְנַפְשִׁי חַכְמָא לַחֲדָא׃ לָא אִתְכַּסָּא גַרְמִי מִנָּךְ דִּי אִתְעֲבֵידִית בְּטוּמְרָא אִצְטַיְירַת בִּכְרֵיסָא דְּאִמָּא׃ גּוּשְׁמֵי חָמְיָן עֵינָךְ וְעַל סֵפֶר דִּכְרָנָךְ כּוּלְּהוֹן יוֹמֵי מִכַּתְּבִין בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרֵי עָלְמָא מִן שֵׁירוּיָא אִתְבְּרִיאוּ כּוּלְּהוֹן בִּרְיָתָא וְלֵית כְּחַד חַד בֵּינֵיהוֹן׃ וְלִי כְּמָה יַקִּירִין רַחֲמָיךְ צַדִּיקַיָּא אֱלָהָא כְּמָה אִתְחַיְלוּ רַבְרְבָנֵיהוֹן׃ אֶמְנִנּוּן בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִן חָלָא יִסְגְּעוּן אִתְּעָרִית בְּעָלְמָא דְּאָתֵי וְעַד כְּדוּן אֲנָא נְגַדָּךְ׃ אִין תִּקְטוֹל אֱלָהָא לְרַשִׁיעָא וְגַבְרִין דְּחַיָּבִין דִּין דִּקְטוֹל יְזוּרוּן מִנִּי׃ דִּי יֵימוֹן בִּשְׁמָךְ עַל נִכְלָא מִשְׁתַּבְעִין עַל מַגָּן בַּעֲלֵי דְּבָבָךְ׃ הֲלָא מְסַנְאָךְ יְיָ אֲנָא סָנֵי וְבַר קָיְמִין לְקִבְלָךְ אֲנָא מִגָּרֵן׃ עַד שֵׁיצִיאוּת סִנְיָתָא סְנֵיתִנּוּן לְבַעֲלֵי דְּבָבִין הֲווֹן לִי׃ חַקְרַנִי אֱלָהָא וִידַע רַעְיוֹנַי בְּחוֹן יָתִי וִידַע הִרְהוּרַי׃ וַחֲמֵי אִין אוֹרַח דְּטָעַיִן בִּי וְדַבַּר יָתִי בְּאוֹרַח תְּרִיצֵי עָלְמָא׃ לשבחא

ואומר אך חשך ישופני· אם אמרתי אהי' נסתר במחשך והחשך יחשיך עלי ולא תראני ישופני לשון נשף: ולילה אור בעדני· והלילה יהי מאפיל לנגדי אור זה לשון אופל הוא כמו יפיע ענן אורו וכן כל ככבי אור וכן ויאר את הלילה: גם חשך· אין לי מנוס כי כל חשך לא יחשיך ממך: כחשיכה כאורה· שניהם שוין לך: כליותי· החושבי' כל מחשבותי: תסוכני· תסוככני עשתני בסתרי בתשמיש: בתחתיו' ארץ· במדור התחתון שבמעי אמי: גולמי ראו עיניך· מאז בראת את העולם ראו עיניך את כל גולמי הדורות הבאים גולמי זהרתי ותבנית צורתי בטרם הולדי ובטרם בואי לעולם ראו עיניך: ועל ספרך כלם יכתבו· וכל יצורי עולם כמוני כמוהם גם כלם בטרם הבראם יחדיו גלויים לפניך: ימים יוצרו ולא אחד בהם· כל מעשה האד' ותכלי' הימים גלויים לפניך כאילו יוצרו כבר אף על פי שלא היה אחד מכלם ולא היה עדיין כאחד בעולם ואלו הם פלאי מפעלות אלהים ומשפט גבורתו שעתידות גלויים לפניו טרם תבאנה וכן הוא אומר בטרם אצרך בבטן וגו'· ועל ספרך כלם יכתבו ספר תולדות אדם שהראית לאדם הראשון כלם יכתבו כמו נכתבו: ימים יוצרו ולא אחד בהם· לסוף ימים רבים היו עתידין להבראו' ולא היה עדיין אחד מהם נברא כהן לפי המסורת שכתוב ולא זהו פירושו ולפי המקרא שהו' כקרא ולו כך פירושו ימים יוצרו הראהו ימים העתידים להבראו' ולחלקו בירר אחד את יום השב' לא זה יום הכפורים לסליחה: ולי מה יקרו רעיך· כנסת ישראל אומרת מה נכבדו בעיני הצדיקים שבכל דור ודור ומה עצמו ראשיהם חשבון ספורותיה' לשון כי תשא את ראש בני ישראל: אספרם מחול· אם באתי לספור את טוב מעשיהם הטובים מחול ירבון: הקיצותי ועודי עמך· הנני באתי עתה לקץ הדורות אשר קצבת מאז עד היום ועוד דור זה עמך וביראתך ולא נטיתי מאחריך: אם תקטל וגו'· אלוהי ותקטל את עשו הרשע: ימרוך למזמה· מזכירים שמך על כל מחשבות רעת' ומכנים אלהותך לע״ז: נשוא· כמו נשאו לשוא עריך נשאו לשוא אויביך את שמך עריך אויביך: אם דרך עצב וגו'· אם דרך מעצבה וקלקול בי: יגורו

יגורו מלחמות' יהיו מלחמות במגוריהם ובמושבותם: חמת עכשוב' חמת לשון ארס כמו חמת תנינים יינם שאם תפרשהו לשון אף וכי לשון אף נופל אצל יין אלא לשון ארס ווינום בלע"ז וכן נופל כאן לשון ארס תחת השפ' עכשוב עכביש או"ריינא"ה בלע"ז : וחבלים' פרשו רשת' דרך הרשת לקשור חבל ארוך בראש' והצייד כשרואה את העופות שוכבים תחת הרשת מושך החבל והרשת נופל על ה העופות : ליד מעגל' אצל נתיבותי ופעמי ליד אצל כמו ראו חלקת יואב על ידי : מאויי רשע' עשו הרשע : זממו אל תפק' מחשבתו אל תצליח : ירומו סלה' כי יתנשאו סלה ורבותינו פרשו זממו לשון רסן הזומם את פי הגמל ולשון משנה הוא אל תפק אל תוציא מלתיו: ראש מסבי' חבורות חשבון גדולי עשו האומר להסב אותי מעליך עמל שפתיהם יכסם מב' ימוטו יהיו מוטים הגחלים עליהם ישכבו בהם על שיתמוטטו ויכבו מאליהם כמשא הגוף כלה ואבד: באש יפילם' המפיל ומוקש גחלים של גיהנם במהמורו' יפילם לבל יקומו עוד' במהמורו' במלחמו' ונתגבר לשון ממרים הייתם : איש לשון' עשו כי ציד בפיו כל את אביו בפיו : יצודנו' הרע שהוא עושה הוא יצודנו : ידעתי' כי סוף הדברים יעשה יי' דין עני יעקב' בקמת עבדיו: אך' ימהר ויעשה כדי שיודו צדיקים לשמו: משאת כפי' מה שאני נושא כפי אליך: שיתה יי' שמר לפי בהתפללי לפני' להיותו מדבר כאות שיהיו לרצון: דל שפתי' היא שפה העליונה: את אישים' עם אנשים מנאתי אל תט לבי אל יהיה נוטה לרע' ובל אלחם במנעמיהם ולא אהיה מיסב בסעודתם : יהלמני צדיק חסד ויוכיחני' טוב לי שיוכיחני וייסרני נביא אמת וצדיק שכל מ מהלומיו ותוכחתו חסד : שמן ראש אל יניא ראשי' שמן מלכות שהוצק על ראשי כמו שנ' דסכת בשמן ראשי אל יסור את ראשי מתוכחת הצדיק ללכת וללחום את פועלי און : כי עוד ותפילתי' כי כל עוד ותפילתי בכי ידי היא בשביל רעותיה' של פועלי און שלא אכשל בהם : נשמטו

קמ חמסים ד' וסימ' מאיש חמסים תצילני דשמואל' מאיש חמסי' תנצרני דחלצני' וחברו דבתריה דשמרני יי' ויין חמסים ישתו : מוקשים ג' חס' בליש' וסי' קדמוני מקשי מות דשמואל' מקשים שתו לי סלה' ומקשות פעלי און' יהוה אדני ה' כתיב כן וסימ' יי' אדני חילי' האל לנו אל למושעות' ועתה יי' אדני עשה' יי' אדני עז

קמ

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ חַלְּצֵנִי יְהוָה מֵאָדָם רָע מֵאִישׁ חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי׃ אֲשֶׁר חָשְׁבוּ רָעוֹת בְּלֵב כָּל־יוֹם יָגוּרוּ מִלְחָמוֹת׃ שָׁנְנוּ לְשׁוֹנָם כְּמוֹ־נָחָשׁ חֲמַת עַכְשׁוּב תַּחַת שְׂפָתֵימוֹ סֶלָה׃ ה שָׁמְרֵנִי יְהוָה מִידֵי רָשָׁע מֵאִישׁ חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי אֲשֶׁר חָשְׁבוּ לִדְחוֹת פְּעָמָי׃ טָמְנוּ־גֵאִים פַּח לִי וַחֲבָלִים פָּרְשׂוּ רֶשֶׁת לְיַד־מַעְגָּל מֹקְשִׁים שָׁתוּ־לִי סֶלָה׃ אָמַרְתִּי לַיהוָה אֵלִי אָתָּה הַאֲזִינָה יְהוָה קוֹל תַּחֲנוּנָי׃ יְהוִה אֲדֹנָי עֹז יְשׁוּעָתִי סַכֹּתָה לְרֹאשִׁי בְּיוֹם נָשֶׁק׃ אַל־תִּתֵּן יְהוָה מַאֲוַיֵּי רָשָׁע זְמָמוֹ אַל־תָּפֵק יָרוּמוּ סֶלָה׃ י רֹאשׁ מְסִבָּי עֲמַל שְׂפָתֵימוֹ יְכַסֵּמוֹ׃ יִמּוֹטוּ עֲלֵיהֶם גֶּחָלִים בָּאֵשׁ יַפִּלֵם בְּמַהֲמֹרוֹת בַּל־יָקוּמוּ׃ אִישׁ לָשׁוֹן בַּל־יִכּוֹן בָּאָרֶץ אִישׁ־חָמָס רָע יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפֹת׃ יָדַעְתָּ כִּי־יַעֲשֶׂה יְהוָה דִּין עָנִי מִשְׁפַּט אֶבְיֹנִים׃ אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת־פָּנֶיךָ׃

קמא

א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה קְרָאתִיךָ חוּשָׁה לִּי הַאֲזִינָה קוֹלִי בְּקָרְאִי־לָךְ׃ תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת־עָרֶב׃ שִׁיתָה יְהוָה שָׁמְרָה לְפִי נִצְּרָה עַל־דַּל שְׂפָתָי׃ אַל־תַּט־לִבִּי לְדָבָר רָע לְהִתְעוֹלֵל עֲלִלוֹת בְּרֶשַׁע אֶת־אִישִׁים פֹּעֲלֵי־אָוֶן וּבַל־אֶלְחַם בְּמַנְעַמֵּיהֶם׃ ה יֶהֶלְמֵנִי צַדִּיק חֶסֶד וְיוֹכִיחֵנִי שֶׁמֶן רֹאשׁ אַל־יָנִי רֹאשִׁי כִּי־עוֹד וּתְפִלָּתִי בְּרָעוֹתֵיהֶם׃

קמ לשבחא תושבחתא על יד דוד : פצי יתי יי מבר נש ביש מגבר חטופין תנטור יתי : די חשילו בישן בלבא כל יומא מגרגין קרביא : מתנין בלישנהון היך חויא ארסא דעכוביתא תחות ספוותהון לעלמין : נטור יתי יי מן יד דרשיעא מן גבר חטופין תנטור יתי די חשילו למתקף אסתוריי : טמנו גיותנין פחא לי ואשליא פרסין מצדתא לסטר אורחא תקלין שוון לי תדירא : אמרית לייי אלהי אנת אצית יי לקל בעותי : אלהים יי עושנא דפורקני טללתא על רישי ביום קרבא : לא תתן יי רגוגי דואג רשיעא מחשבתיה לא תספק יסתלקון לעלמין : אחיתופל ריש סנהדרי תלמידי לעורת מלשינותא דספוותהון יחפינון : ימטון עלויהון גומרין מן שמיא בנורא דגהינם יפלנון בגיצין דמחמרין דלא יקומון לחיי עלמא : גבר דמשתעי לישן תליתי לא אפשר דיתכן בארעא דחיי גבר חטופא ביש יצודניה מלאך דמותא ינקפניה בגהנם : הבבן גלי קדמי ארום יעבד יי דינהון דעניי דינא דחשיכי : ברם צדיקיא יהודון לשמך יתבון תריצי לצלאת קדמך : קמא תושבחתא לדוד יי קריתך חיש לי אצית קלי במקרי לך : תתכוון צלותי היך קטורת בוסמין קדמך זקפות ידי בצלו היך דורון בסים דמתקרב ברמש : שוי יי מטרא לפומי נטר על זקוף סטותי : לא תצלי לבי לפתגם ביש למחשב מחשבן ברשעא עם גברי עבדי שקר ולא אסעוד בזמר בית משתיהון : יטפחנני צדיקא מטול חסדא ויכסנני משח רבות קודשא לא יבטל מן רישי ארום עד כדון צלותי מסתדרא בבישתיהון :

ישעתי סכתה' כי אליך יי' אדני עיני בכה חסיתי' והר אדוני מל' ויעתר מנוח אל אדוני : יפילמו חס' בליש' וסימ' נמס' בסדר נשא: אבינים ג' חס' בליש' וסימ' כי יעשה יי' דין עני משפט אבינים' ישו אבינים מדרך' ומתנות לאביני' : קמ"א דל ודל הדל ידל יב פתחי' בליש' בקריאה וסימ' העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט' ואם דל הוא ואין ידו משגת' הנה אלפי הדל במנש' מדוע אתה דל ככה בן המלך' ביום ההוא ידל כבוד יעקב' נצרה על דל שפתי' ותהי לדל תקוה ועולתה קפצה' דלו מאנוש נעו' אל תגזול דל כי דל הוא' ודל מבין יחקרנו' אם דל ואם עשיר' וידל ישראל מאד' וכל דסמיך לעני ואביון דכוו :

למנצח מזמור לדוד' חלצני יי' מאדם רע' זה המזמור חברו דוד לפני מלכו בימי שאול כי היה מפחד מבני אדם שילשינוהו אל שאול וכן אומר איש לשון ומלת תנצרני באה שלימה כמו וכל עצביכם תנגושו : אשר' יגורו' יקבצו כמו יגורו יצפונו ויש אומרים שהוא כמו אל תתגר בם והם שני שרשים : שננו לשונם' שהוא נושך כמו נחש' עכשוב שם חיה רעה נושכת סלה כ באמת: שמרני שב לפרש טעם שמרני ונפיר' אשר חשבו לדחות פעמי כמו ואת רגלי מלחי: טמנו' ליד' מקום כמו ויד תהיה לך מעגל המקום הישר הדרוך תמיד: אמרתי אין לאל ידי להשלט מהם או לעמוד כנגד' רק כך ואתה לבדך אלהי: יי'' סכותה' שיסוך ראשו כמו הכובע ולא יזיקנו חץ והנה הטעם סכותה כובע הישועה לראשי על כן אמ' עז ישועתי: אל' מלת אל תפק חסרה בעבור אחרת וכן הוא זממו אל תפק אל ירומו סלה הוא והדומה לו או יהי' דבק תפק עם ראש ובא ירומו תחת ירוס' ורבי משה אמ' ראשי מה שיקרה מסיבי על שפתימו יכסימו והטע' שהם מתפארי' כי יאחזוני במוקשי' וימוטו גחלים' מהשמים כמו גחלים בערו ממנו ברד ונחלי אש' באש יפילם היא האבן שהיא מ ממיתה בריחה ואף כי בנופה' במהמורות מקום שפל בעבור כל יקומו ואין ריע לו ב בלשונכו: איש' יתכנו לו עלילות שלא יכון בארץ והטע' ישכו בישוב' יצודנו' יצוד נפשו למדחפו' שידחפוהו א אנשי ארצו: ידעתי' או ארע ומלת יעש' בעבור אחרת יעשה משפט אביוני' אך' טעם אך להודי' הרשעי' והישרי' יתמידו לשבת את פניך בבית התפלה: מזמור לדוד' תכון' קטרת' תחסר מלת כמו כקטור' לפניך שמו ונשלמה פרים שפתינו וככה מנחת ערב כי הקטורת ה היא בבקר: שיתה' אמר ר' משה כי שמרה שם כמו שמירה על מ משקל עשמ' ירבה ולפי דעתי כי הפועל חסר כמו שיתה יי' מחסים או כדמות מחסו' ומלת שמרה כמו שמירה נפשי והצילני ומלת נצרה לשון צווי והדגש נוסף בצ"די לדבר בה צחות כמו אם יקרך עון וככה צ"די נצרה כי היא חייך ומלת דל כמו דלת כי התי"ו סימן לשון נקבה הדלת תסוב על צירה והנה הטעם כמו פתחי פיך והטעם שיעזרנו שלא ידבר בלשונו מה שאיננו נכון : אל' וככה שיעזרנו לתקן סבות שלא יטה לו לדבר רע' להתעולל עלילות שיהיה בהם סוד רשע עם אישים פועלי און' ובל אלחם כמו אל תלחם את לחם רע עין ופי' אוכל: יהלמני' הטעם לא אחפוץ שאלחם עם הרשעים רק אם יכני אילו היה מכה אותי לייסרני מה שהוא צדיק חסד היה עושה עמי ויוכיחני זה היה נחשב בעיני כמו שמן ראש זאת דעת רבי משה הכהן' ולפי דעתי ששמן ראש כמו במנעמיהם והטעם ששמן ראש כמו ראשית שמנים ימשחו בשמים ראש שמן הרשעים לא יעברו ראשי כמו ולמה תניאון והעד כי עוד ותפלתי ברעותיה' כי מנהג השמן להסיר שבר הראש על כן זה היה להפך ואמר יניא כנגד יהלמני וטעם ברעותיהם שתבוא עליהם רעה : נשמטו

נשמטו׳ במקומות הסלע נשמטו לרדוף אחרי נדיביהם ושופטיהם׳ ושמעו זה הוא מרשעים יצא רשע: כמו׳ אמר רבי משה זהו ושמעו אמרי כי כולנו נמות ולפי דעתי שהטעם סברתו מלאכי דוד על דרך והתפרדו כל עצמותי: כי׳ אל תער׳ כמו ותער כדה כי הרוח מלא הנוף: שמרני׳ יקשו לי׳ אלה ומוקשות אחרים פועלי און: יפלו׳ כולם במכמור אחד מהם כי כל מחשבותם וקודם יחד׳ אנכי אולי אעבור על הפח ואלכד ואתפש כדרך ואנכי מעשיהם וממחשבותיהם על כן היתה מלת יחד דבקה עם אנכי ורבי משה הכהן אמר כי הטעם יפלו יחד עד שאעבור אני ולא יתפשוני: משכיל לדוד׳ על נועם פיוט תחלתו משכיל: קולי׳ זה הוא קולי שאצעק אל השם: אשפוך׳ בענו׳ היות הקול בגלוי יהיה שיחי בסתר: בהתעטף׳ כמו תפלה לעני כי יעטוף בהתעט׳ קנתי על קנתי ואתה ידעת הנתיב שחפצי ללכת בו ורבי משה הכהן אמר נתיבתי שהיא ישרה לנגדך ולא הזכיר הטומנים כמו אשר ילדה אותה: הבט׳ אמר ר׳ משה כי הם על לשון ולפי דעתי כי הבט שם ה הפועל כמו והצל תציל וראה כמו ראות גם הוא שם הפועל על מ משקל למען היה לה כרק: זעקתי׳ כאשר אחל יועץ וטעם חלקי בארץ החיים כי לא אקוה שירפאני אדם מארץ החיים רק אתה חלקי: הקשיבה׳ כנגד קולי אל יי׳׳ כי דלותי מאד כנגד בסתר כנגד רנתי: הוציאה׳ טעם ממסגר בעבור היותו במערה וככר הזכרתי כי כח השמות בפעלים אם כן הוא כי יכתירו צדיקים כתר הטעם שיתפארו כאילו כתר מלכות בראשם: מזמור לדוד יי׳ שמע תפלתי׳ בית בצדקתך כבית ענני במרחב יה והטעם שתראה צדקתך: ואל׳ את עבדך׳ כמו עם והטע׳ אם חטאתי לך אל תבא במשפט עמי עתה כי צרה גדולה יש לי מ מהאויב וכלל כי לא יצדק לפניך כל חי ואיך אצדק אני: כי׳ דכא׳ רמז לכח ולקלון וטע׳ במחשכי׳ שהוא כחכא מפניו או ידמה צרת הלב ליושב חשך שאיננו רואה׳ כמתי עולם שיש להם זמן רב שמתו: ותתעטף׳ מחשבת הנפש והעטף קנתה על קנתה: בתוכי׳ הטעם כפול זכרתי הימים הקדמונים שהושעתני ומלת אשוחח מהפעלי׳ עלומי העין והלמ״ד כ כפול כמו יכונן: פרשתי׳ כל המתחנן שיבקש מה ינתן לו בידו על כן אמר ידי הפתים וטעם כארץ עיפה ש שתקוה למים כן נפשי תקוה לך: מהר׳ כי כמעט כלתה רוחי׳ ונמשלתי עם יורדי בור הטעם כפול או מלת ואל תסתר בעבור אחרת כמו בטרם הר יש יולדו ואל אהיה נמשל עם יורדי בור: השמיעני

אעבור ג׳ מל׳ וסימ׳ ותאמר לא אעבור כי על גבעה׳ יחד אנכי עד אעבור׳ ארחי גדר ולא אעבור: קמ״ב בהתעטף ב׳ וסימ׳ עלי נפשי דיונה׳ בהתעטף עלי רוחי: דורש ד׳ מל׳ וסימ׳ ואין דורש ואין מבקש׳ ומה יי׳ דרש ממך דמיכה׳ כי כל לבבות דורש יי׳ דה״ה׳ ואין דורש לנפשי: דלותי ב׳ חד מלרע וחד מלעיל וסימ׳

נשמטו בידי־סלע שפטיהם ושמעו אמרי כי נעמו: כמו פלח ובקע בארץ נפזרו עצמינו לפי שאול: כי אליך יהוה אדני עיני בכה חסיתי אל־תער נפשי: שמרני מידי פח יקשו לי ומקשות פעלי און: יפלו במכמריו רשעים יחד אנכי עד־אעבור:

קמב

א משכיל לדוד בהיותו במערה תפלה: קולי אל־יהוה אזעק קולי אל־יהוה אתחנן: אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד: בהתעטף עלי רוחי ואתה ידעת נתיבתי בארח־זו אהלך טמנו פח לי: ה הביט ימין וראה ואין־לי מכיר אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי: זעקתי אליך יהוה אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים: הקשיבה אל רנתי כי־דלותי מאד הצילני מרדפי כי אמצו ממני: הוציאה ממסגר נפשי להודות את־שמך בי יכתרו צדיקים כי תגמל עלי:

קמג

א מזמור לדוד יהוה שמע תפלתי האזינה אל־תחנוני באמנתך ענני בצדקתך: ואל־תבוא במשפט את־עבדך כי לא־יצדק לפניך כל־חי: כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי הושיבני במחשכים כמתי עולם: ותתעטף עלי רוחי בתוכי ה ישתומם לבי: זכרתי ימים מקדם הגיתי בכל־פעלך במעשה ידיך אשוחח: פרשתי ידי אליך נפשי כארץ־עיפה לך סלה: מהר ענני יהוה כלתה רוחי אל־תסתר פניך ממני ונמשלתי עם־ירדי בור:

ל׳ וחס׳ ל׳ וחס׳ · ה׳ כ״ל ג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ וכתי׳ כן · ל׳ · ג׳ מ״ל · ב׳ כפשי · ל׳ מ״ל · ו׳ פסו׳ ואין אין · ל׳ מ״ל · ג׳ · ב׳ חד מלרע · ב׳ אסיר · ב׳ וחס׳ · יו׳ ז׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ בטע׳ · ב׳ ג׳ · ל׳ וחד ותתעטף · ב׳ כ״ב · ה׳ · ג׳ חס׳

אשתמיטו מבית מדרשא על ידי תקוף דיניהון תיבין ושמעין מ מימרי ארום בסימו: די כמת גבר דפלח ומבזע במרדיא בארעא הכדין אתבדרו אברנא על פום קבורתא: מטול היכנא לותך אלהים יי עיני מודיקן במימרא סברית לא תרוקן נפשי: נטור יתימן אידי פחא דאתקילו לי ותקלן עבדי שקר: יפלון במצודתוי רשיעי כחדא אנא עד זמן די אעבר: קמב שכלא טבא על ידי דוד במהוה באספלידא צלותא: קלי קדם יי אקבל קלי קדם יי אצלי: אשוד קדמוי שותי עקתי קדמוי אתני: באשתלהיות עלי רוחי ואת ידעת שבילי ב בכבישא רנן דאהלך כמנו פחא לי: אסתכלית על ימינא וחמית ולית לי משתמודע הובד שזיבו מני ולית תבע לנפשי: קבלית לותך יי אמרית אנת משזבי חולקי בארע חייא: אצית לצלותי ארום אתמסכנית לחדא פצי יתי מרדפי ארום אתחילו מני: הנפיק מן מסנירא נפשי לאודאה ית שמך אמטולתי יעבדון לך כליל דשבח צדיקיא ארום תשלם גומלא טבא עלי: קמג שבחא לדוד יי שמע צלותי אצית לתחנוני בקושטך עני יתי בצדקתך: ולא תעול לבית דינא עם עבדך ארום לא יזכי קדמך כל דחי: ארום רדיף בעל דבבא נפשי דכדך לארעא חייתי א אותבני בחשוכיא היך שכיבי עלמא הדין: באשתלהיות עלי רוחי בגושמי ישתעמם לבי: אדכרית יומין מלקדמין רננית בכולהון עובדך בעובדי איךך אמלל: פריסית אידי בצלו קדמך נפשי היך ארעא דצהיא למיא מודיקא לך לעלמין: סרהב עני יתי יי רגינת לך רוחי לא תסלק שכנתך מני ואתמתילית עם נחתי גוב בית קבורתא: אשמיע

רשי

נשמטו בידי סלע שפטיהם׳ פי דייניהם ומנהיגיהם של אלו נשמטו מדרך הטוב בידי יצר הרע ולב האבן וקשה כסלע: ושמעו אמרי׳ הנעימים שאני מדבר במצותיו של הקב״ה ואינם שבים מדרכם הרעה ורבותינו בברייתא דסיפרא דרשוהו במשה ואהרן שמתו על ידי הסלע אבל איני יכול ליישב ה המקרא סופו לראשו וכמעט יש ליישבו ולומר דומין אלו לעקשות לאותן שמתו משה ואהרן על ידי הסלע על ידיהם כי אף אלו שמעו אמרי נעימים ואינם שבים: כמו פולח׳ עצים׳ ובוקע בארץ כן כפזרו עצמינו להגיע לפתח המות בשביל רעותיהם של עובדי עבירה פולח לשון בקוע כמו יפלח כליותי: כי אליך עיני׳ מוסב למקראות של מעלה שיתה שמרה לפי ואל תט כי אליך עיני וגו׳: אל תער נפשי׳ אל תשלך נפשי מלפניך כמו ותער כדה אל השוקת: יפלו במכמוריו רשעי׳ יפיל הרשע עצמו במכמוריו שהוא פורש לרגלי: במערה׳ שכרת בה כנף המעיל אשר לשאול: ואתה ידעת נתיבתי׳ כמה מוקשים יש בה: ואין לי מכיר׳ אין בכל משרתי שאול שימחה בידו: בי יכתירו צדיקי׳ בשבילו יכתירוך צדיקים ויגדו לשמך שאתה סומך את יריאיך: באמונתך׳ להאמין הבטחה ש שהבטחתני: כי רדף אויב נפשי׳ כלומר אם חטאתי לך הרי לקיתי וכנגד כל ישראל נאמר מזמור זה: זכרתי ימים מקדם׳ שהפלאת לנו נסים רבים: ישתומם׳ לשון אוטם ותמהון כמו ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכ׳ ותשב תמר ושוממה: כארץ עיפה׳ בגולה: כלתה רוחי׳ המתאוה ואינו משיג קרוי כליון עינים וכליון רוח: בבקר

וליהושע׳ הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד׳ בתרא מלעיל: יכתרו ב׳ וסימ׳ בי יכתרו צדיקים׳ וחכמים יכתרו דעת: קמ״ג האזינה י״ו וסימ׳ נמס׳ בתלי׳ סימן ע״ה: באמנתך ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בא״ב רבתי סימ׳ אות למ״ד: כי ד׳ בטעם וסימ׳ כי גדול יי׳ ומהלל מאד נורא הוא׳ כי גבר עלינו חסדו ואמת יי׳׳ כי רדף אויב נפשי׳ כי יוסף על חטאתו פשע בינינו: פרשתי ג׳ וסימ׳ פרשתי ידי כל היום׳ בארבע רוחות השמים׳ פרשתי ידי אליך: יורדי ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן קט״ו:

השמיעני בבקר חסדך כי בך בטחתי הודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי נפשי: הצילני מאיבי יהוה אליך כסתי: למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי רוחך טובה תנחני בארץ מישור: למען שמך יהוה תחייני בצדקתך תוציא מצרה נפשי: ובחסדך תצמית איבי והאבדת כל צררי נפשי כי אני עבדך:

לדוד ברוך יהוה צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה: חסדי ומצודתי משגבי ומפלטי לי מגני ובו חסיתי הרודד עמי תחתי: יהוה מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו: אדם להבל דמה ימיו כצל עובר: יהוה הט שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו: ברוק ברק ותפיצם שלח חציך ותהמם: שלח ידיך ממרום פצני והצילני ממים רבים מיד בני נכר: אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר: אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור אזמרה לך: הנותן תשועה למלכים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה: פצני והצילני מיד בני נכר אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר: אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מאליפות מרבבות בחוצותינו:

אשמיע יתי בצפר טובך ארום במימרך סבירית אודע יתי אורח דנן דאהלך ארום לוותך זקפית נפשי בצלו: פצי יתי מבעלי דבבי יי מימרך מניתי לפריק: אליף יתי למעבד רעותך ארום אנת אלהי רוח קודשך טבא תדבר יתי בארעא תריץ: מן בגלל שמך יי תקיימנני בצדקך תאפק מן עקתא נפשי: ובחסדך תמגר בעלי דבבי ותהובד כל מעיקי נפשי ארום אנא עבדך:

קמד

על יד דוד בריך יי תוקפי דמאלף אידי לסדרי קרב אצבעתי לאגחא קרבא: עבד טיבו וכרך תקיפי תקפי ומשזב יתי תריסי ובמימריה סבירית די מרדד עמין תחותי: יי מה הוא בר נש דחכימתיה בני אנשא וחשבתיה: בר נש ללמא אדמא יומוי היך טולא דעבר: יי ארכין שמיא ותתגלי קרב בטוריא ומסקין תננא: אבריק ברקא ובדרנון שדר גררין תשגשנון: אושיט ידך מן שמי מרומא פצי יתי ושיזיב יתי מאוכלוסין דמתילין למיין סגיעין מן ידהון דבני נוכראין: די פומהון ממלל מומתא דמגן ואוריתהון אורית שקרא: אלהים שבח חדת אשבח קדמך בנבלא עסרתי נימין אזמר קדמך: דיהב פורקן למלכיא דפצי ית דוד עבדיה מחרבא בישא דגלירת: פצי יתי ושיזיב יתי מידיהון דבני נוכראין די פומהון מלל מומתא דמגן ואוריתהון אורית שקרא: דבננא כנציבין דדקלין באולפן אוריתא רבין מן טליותהון בנתנא זוותנין ובשרין לכהניא דמשמשין במצע היכלא: תוסברנא מליין מספקן מן שתא לשתא עאננא מילדן אלפיא מפשן רבותא באשקקנא: תורינא

אלוהי ב׳ מל׳ וסים׳ למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי׳ תהלה לדוד ארוממך ואחד אלוהי׳ מל׳ וסים׳ חי יי׳ וברוך צורי דסיפרא: צררי ג׳ חס׳ וסים׳ וסרה קנאת אפרים׳ כי ידעתי רבים פשעיכם׳ והאבדת כל צררי נפשי: קמ״ד לדוד ז׳ בטעם וסים׳ נמסר בסיפ׳ סים׳ כ״ו וסים׳ ק״ג: ידי כ״א בקריאה וסים׳ ואפן וארד מן ההר

והההר בער באש׳ ואתפש בשני הלחות ואשלכם מעל׳ יגמלני יי׳ כצדקתי דשמואל׳ מלמד ידי למלחמה דשמואל׳ אשר ברכו יי׳ צבאות לאמר׳ כי בראותו ילדיו מעשה׳ ועל פעל ידי תצוני׳ אנכי עשיתי ארץ׳ ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ׳ פרשתי ידי כל היום׳ הוי למתפרות׳ יגמלני יי׳ כצדקי דתהלות׳ וישב יי׳ לי כצדקי כבר ידי׳ מלמד ידי למלחמה דתהלות׳ כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני׳ שמע קול תחנוני בשועי אליך׳ פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עיפה׳ לדוד ברוך יי׳ צורי׳ ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל׳ והנה יד נגעה בי׳ כי כלם מיראים אותי׳ ואחד וידי נטפו מר ואצבעותי: בנותינו ד׳ מל׳ בליש׳ וסים׳ מה נעשה להם לנותרים׳ ואנחנו לא נוכל לתת דבנימן׳ והנה נפלו אבותינו׳ בנותינו כזוית:

רש״י

בבקר׳ בצמח הגאולה מצאתי הודיעני דרך זו נשאתי כפשי אליך שתקבל שאלתי: אליך כסיתי׳ תלאותי אני מכסה מכל אדם להגידם אליך: הרודד עמי תחתי׳ הרוקע ושוטח את עמי לרבוץ במקומו כמו שוטח לגנים מגדיל אותם רודד תרגו׳ של רוקע כדמתרג׳ וירקעו ורדידו ויש פותרי׳ הרודד עמי׳ תחתי המחלים עמים תחתי אך בספר מדויק מוגה עמי ומסורת עליו ג׳ סבירין עמי׳ וקורין עמי ועל תחתי יש מסורת עליו תחתיו קרי: מה אדם׳ מה עשו וישמעאל לפניך כי ידעתם להרבו׳ להם גדולה: ימיו כצל עובר׳ שלמה אמר ויעשם כצל לא פירש אם כל דקל או צל כותל שהם קבועי׳ כבר פירש אביו כצל עובר צלו של עוף הפורח: פצני׳ הוציאני ולשון הצלה הוא וכן הפוצ׳ את דוד עבדו מצאתי פיהם דבר שוא וגו׳ תלה הכתוב שוא בפה ושקר בימין בא לספר בפה בודים נושא על שוא אף לשנות את הידוע בא לפשט ימינים לשבוע׳ חללו משוא שנתפס עליו כגנב אבל בשקר נשבעין שכך נולדם: הנותן תשועה למלכים׳ מדבר על סלע המחלקו׳ שהיה דוד קרוב ליתפש ביד שאול ובא מלאך אל שאול מהרה ולכה וגו׳ הציל את שאול משיות שופך דם נקי ואת דוד מהיו׳ נהרג: פצני והצילני׳ כאשר פצית אז כן פצני עתה: אשר בנינו וגו׳׳ כלומר גם עתה דור זה כשר הוא בנינו כנטיעי׳ שאין בהם מום כל כך הם מנוקים מעבירה מצאתי מגדלים מנעוריהם בשם טוב זה שהם כנטיעים בנערות׳ גדלי׳ כל ימיהם ולא איפשר לקיי׳ כל שבח זה אלא בדורו של חזקיהו: בנותינו גבוהות קומה כזה כזוית של בית אבנים שזוית האבן מכוונת כנגד חבירת׳ ועולה למעלה על שהזוית מיושרו׳: מחוטבות תבנית היכל׳ מהוללות בפי רואיהן ומדמין אותן לתבנית קומת ההיכל ורבותינו פירשו בנותינו כזוית מתמלאות תאוה כזוית מזבח המלאו׳ דם ואינן כבעלות אלא לבעליהן: מזוינו מלאי׳׳ זוית אוצרותינו מלאי׳ טוב: מפיקים מזן אל זן׳ מספיקים מזון משנה לשנה מזן של זן משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף מזון לשנה אחרת זן נובירלייל בלעז: מאליפו׳ מרובבות׳ לאלפים ולרבבו׳ עושות פרי: אלופינו

אבן עזרא

השמיעני׳ כאלו קול יקראני ממרום כי השם יעשה עמי חסד וטעם בבקר כי רובי ההליכות והמלאכות תחלתם בבקר וטעם אליך נשאתי כפשי כמו ולאין הוא נושא את נפשו: הצילני׳ אמר רבי מרינוס ז״ל כי אליך כסיתי כמו בך חסיתי והנכון בעיני כי מלת לקיחה תהי להפך בעבור אות אחריה כמו קחו מאתכם תרומה והנה הטעם כמו תנו קחי לו שתקח לצרכו וככה סורה אלי שיסור ממקומו ויבוא אליה והפך זה סורה ממני אם כן מלת כסוי אם אמר המכסה אני מאברהם ידוע ואם אמר המכסה אני אל אברהם הדבר יהיה להפך והנה הטעם הצילני מאיבי יי׳ כי אליך אגלה אותם בסתר והנה תיקון הלשון כי כסיתי זה הדבר מאחרים כי אין לי צורך לגלות להם כי לא יוכלו לעזור לי לבד אליך לבדך כי אתה תוכל להצילני: למדני׳ הרצילני כטע׳ פרא למוד מדבר וי״א כי דימ׳ עצמו שהוא בתוך הים על כן יבקש רוח טובה שתניחהו ויצא לארץ או תחסר אות בי״ת והוא היושר בעיני ברוחך טובה תנחני והתיו לנכח השם ור׳ שלמה ספרדי ז״ל אמר כח מהרוח העליונ׳: למען׳ בעבור שיודיע שמך או בעבו׳ שאני עובד שמך: ובחסדך׳ עלי לבדי וטעם כי אני עבדך לאות על הפירוש השני בפסוק למען שמך יי׳ תחייני: לדוד ברוך יי׳׳ זה המזמו׳ חברו כאשר הניח לו השם מכל סביביו כי כן טעם כל המזמור: המלמד׳ המרגיל: חסדי׳ הנה אתן לך כלל תאמ׳ אלהי תהלתי גם תהלתי לבדו כמו הוא תהלתך אלהי צורי ברוך יי׳ צורי וכן אלהי חסדי גם חסדי ומצודתי כי הטעם הכח שקבל מהעליון והנה חסדי בממחתי ומצודתי בצרתי: הרודד עמי׳ יאמר כי הכל הבל כי מי יוכל לעמוד לפני מי שהשם עזרו: יי׳ ותחשבהו׳ כי הוא מאומה אדם אינגו רק הבל: יי׳ הט׳ רמז לגזירות הבאות העתידות שהשמים וטעם גע בהרים באש היורדת על כן ויעשנו והטע׳ כי ההרים שהם עומדים אם תגע בהם מיד יעשנו אף כי האדם שהו׳ הבל: ברוק כדרך וישלח חציו: שלח׳ כמו תשלח ידיך ושלח ממרו׳ ודימה האויב אל מים רבים על כן פירש מיד בני נכר: אשר׳ אמר כן בלעם כי וימינם לשון קדר שבעותם והנכון בעיני שהוא כמשמעו והטעם כחם וגבורתם והנה פיהם שוא וכחם שקר והנה הדבור והמעשה: אלהי׳ שיר חדש׳ על החסד שהצלתני בנבל עשור כבר פירשתיו שהוא בנבל בעשור: הנותן׳ הפוצה׳ מגזרת ופצתה האדמה כדרך ויפרקנו מצרינו׳ מחרב רעה חסר וי״ו ורעה וי״א כי רעה תאר למחנה או עדה או חלה: פצני׳ פעם אחרת כן עשה עמי תמיד והזכיר עם הראשון שיר חדש ועם האחרון שיסכנו לבטח: אשר בנינו׳ הם מגודלים בנעוריהם כנטיעי׳ בנותינו כזוית ארמון מלך שהם מפותחות ומצויירו׳ מחוטבות כמו חטובות אטון מצרי׳ תבנית היכל הטעם כפול: מזוינו׳ זוית בתינו מלאים מפיקים רמז למסרתי׳ מזן אל זן מין כמו תרג׳ למינו לזנוהי וכן זנים מרוקחים והטע׳ מיני חטה ואורז ודוחן והדומה להם וי״א מגזרת מזון וזה המפרש אמר כי מלת מפיקים שבה אל מזוינו ופירושה כפי צורך המקו׳ בלי חבר: צאוננו מאליפות׳ עושות אלף מרובבות מגזרת רבבה בכח עליון והטעם כאלו שהיו מאליפות שבו מרובבות: אלופינו

אלופינו׳ כמו שגר אלפיך וכמוהו ככבש אלוף׳ מסובלים כי הם סובלים העגלות המלאות׳ אין פרץ בחומות העיר׳ ואין יוצאת מהשערים הגדולים היודעים׳ ואין צוחה ברחובותינו כי כן היה מנהגם כבא שמועה רעה כי נגף ישראל לפני אויבין: אשרי׳ ולמה באה לו כל זאת הטובה בעבור שיי׳ אלהיו: תהלה לדוד ארוממך׳ בדבור באמונת אלב והזכיר המלך כי הוא המלך באמת וזהו יסוד כל התהלה הזאת: ואברכה שמך׳ להוסיף על רוממותיך והנה הטעם שאדבר שאתה מרומם: בכל יום׳ יום אחר יום אברכה שמך על שאהיה מהמהללים תמיד שמעלתם גדולה מהמברכים: גדול׳ בעבור שהזכיר ואהללה שמך הזכיר כי השם גדול מהמהללו על כן ומהולל מאד יותר ממהללי ובעבור שאמר שהוא גדול ה׳ הזכיר כי לגדולתו אין חקר כי כל מלך גדלתו יש לגדולתו ראשית ואחרית ולגדולתו איננו כן: דור׳ עתה פירש טעם ומהולל מאד כי הדור שהלך יספר לדור הבא מעשיך ה׳ הנוראים יגידו שני הדורות וטע׳ וגבורתך כי מתהלות המלך היותו גבור: הדר׳ הדורו׳ יגידו גבורותיך הנראות ואני אשיחנו עם דברי הדר כבוד הודך עקרי כבוד ב׳ גבורותיך הנראות גם דברי נפלאותיך שלא יבינום הדורות: ועזוז׳ ואלה הדורות יספרו הנוראות שעשית לעיניהם כמו אותות מצרים ושאר נפלאות נוראו׳ רק אני גדולתך שהיא גדולת כבודך אספר להם אולי יבינו והנה טעם נוראותיך כי כן ראוי להיות ה׳ המלך נורא: זכר׳ והמלך אם היה טוב כל אדם י׳ יביעו טובו ובא רב טובך והטעם טובך הרב כמו כגדול זרועך שהוא כזרועך הגדול׳ וצדקתך ירננו גם ראוי הוא שיהיה המלך ע׳ עושה צדק ואלת ירננו בפרהסיא וזה אומרים: חנון׳ להושיע המשוע אליו ורחום לשמור עבדו שלא י׳ יכשל: טוב׳ וכל מלך לא יתכן להיותו טובו רק לאנשים מעט והשם׳ לבדו טוב לכל גם ה׳ המלך לא יתכן לרחם רק עבדיו האהובים והשם לבדו רחמיו על על כל מעשיו: יודוך׳ הנה כל מעשיך יודוך כי כן אתה וחסידיך יוסיפו להודות לך: כבוד׳ ומה היא ברכת חסידיך שילמדו כבוד מלכותך לאשר לא י׳ ידעוך: להודיע לבני האדם׳ שהם קטנים׳ ויז גבורותיו שב אל כבוד מלכותך יאמרו ואין טענה איך סמך כבוד הדר מלכותו לכבוד מלכותך כי הנה כמוהו עד מלך מלכות פרס ותקנו קדמונינו בתפלה וימליך מלכותיה גם כן הכתוב ומלכותו בכל משלה: מלכותך׳ כל מלכות תפסק ומלכות השם עומדת לנצח: סומך׳ וכל מלך זה ישפיל וזה ירים זה יסמוך וזה יפיל כי לא יוכל לסמוך ולהרים הכל והשם לבדו הוא סומך הכל: עיני׳ עם מליכות המלך מפרנסי׳ המלך והשם לבדו מפרנס הכל לתת לכל אחד מהם מאכלו בעתו: פותח׳ ואתה הכתוב בפסוק העליון ישרת גם פה וככה הוא ואתה פותח את ידך וככה כי אלהי אבי בעזרי וטעם רצון מה שיספיק להם: צדיק׳ אם טען טוען למה יאכיל אחד חטה ואחד שעורים והנה התשובה כי הוא יודע הטוב להם כי הוא בראם וידע תולדתם כמו הרופא המצוה שיאכל כל אדם מה שהוא טוב לו ועוד כי השם כל מה שיתן בדרך חסד הוא כי איננו חיוב עליו על כן וחסיד: קרוב׳ אם המלך יהיה רחוק לא יוכל להושיע קוראיו והשם לעולם קרוב הוא רק לאשר יקראוהו באמת ולא לכסות ואשר איננו ראוי להושיעו: רצון׳ הירא מהמלך יספיק שלא יעשה לו רע והשם יעשה רצון יראיו: שומר׳ אם באה צרה ליראיו יושיעם רק אוהביו הוא ישמור אותם ולא תבא להם רעה: ואת כל הרשעים ישמיד׳ באחרונה כי סופם הוא לאבדון והמלך לא יוכל להשמיד רשעי ארצו אולי יקשרו עליו על כן יפחד או לא יכירם כי לא ידע הנסתרות והשלים כאשר החל תהלת׳ ויברך כל בשר שהוא נכון לברך על דרך היא היתה אם כל חי:

יוצאת היוצאת ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר כי תבא ועמוס סימן ה׳: שככה ב׳ וסימ׳ אשרי העם שככה לו׳ אשרי שככה השבעתנו: קמ״ה ארוממך ג׳ בקריא׳ ומל׳ וסימ׳ ארוממך אודה שמך כי עשית׳ ארוממך אלהי המלך ואברכה׳ ארוממך יי׳ כי דליתני ולא שמחת: דור לדור ה׳ כ״ב מל׳ בליש׳ בכתובי׳ וסי׳ דור לדור ישבח׳

אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים אֵין־פֶּרֶץ וְאֵין
טו יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ׃ אַשְׁרֵי
הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה
אֱלֹהָיו׃

קמה

א תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה
שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ
וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ גָּדוֹל
יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר׃
דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ
ה וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ׃ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ
וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה׃ וֶעֱזוּז
נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלּוֹתֶיךָ אֲסַפְּרֶנָּה׃
זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ׃
חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־
חָסֶד׃ טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־
י מַעֲשָׂיו׃ יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ
וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה׃ כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ
יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ׃ לְהוֹדִיעַ
לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר
מַלְכוּתוֹ׃ מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־
עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר׃
סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־
טו הַכְּפוּפִים׃ עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ
וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃
פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי
רָצוֹן׃ צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד
בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃ קָרוֹב יְהוָה לְכָל־
קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃
רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם
כ יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃ שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־
כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃
תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־
בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

תּוֹרֵינָא מָרֵי מְטוּל לֵית תְּקוֹף וְלָא מַפְּקָא בִּישָׁא וְלֵית צְוָחַת בְּבִכְיָתָא בִּפְלַטְיָתָנָא׃ טוּבוֹי דְעַמָּא דְהַכְדֵין לֵיהּ טוּבוֹי דְעַמָּא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ׃

קמה תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד אֲרוֹמְמִנָּךְ אֱלָהִי מַלְכָּא וַאֲבָרֵךְ שְׁמָךְ לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ בְּכָל יוֹמָא אֲבָרְכִנָּךְ וַאֲשַׁבַּח שְׁמָךְ לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ רַב יְיָ וּמְשַׁבַּח לַחֲדָא וְלִרְבוּתֵיהּ לֵית סוֹף׃ דָּרָא לְדָרָא יְשַׁבַּח עוֹבָדָךְ וּגְבוּרָתָךְ יְתַנּוּן׃ שִׁבְהוֹר אִיקַר זִיוָךְ וּמִלֵּי פְרִישׁוּתָךְ אֲמַלֵּל׃ וְעוּשְׁנָא דְחַלְתָּךְ יֵימְרוּן וְרַבְנוּתָךְ יִשְׁתְּעוּן׃ דָּכְרָן סַגִּיעֵי טוּבָךְ יַבִּיעוּן וְצִדְקָתָךְ יְשַׁבְּחוּן׃ חַנָּנָא וְרַחְמָנָא יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן׃ טָב יְיָ לְכוּלָּא וְרַחֲמוֹי עַל כּוּלְּהוֹן עוֹבָדוֹי׃ יְהוֹדוּנָךְ יְיָ כּוּלְּהוֹן עוֹבָדָךְ וַחֲסִידָךְ יְבָרְכוּנָךְ׃ אִיקַר מַלְכוּתָךְ יֵימְרוּן וּגְבוּרְתָּךְ יְמַלְּלוּן׃ לְהוֹדָעָא לִבְנֵי נָשָׁא גְבוּרָתוֹי וְאִיקַר שִׁבְהוֹר מַלְכוּתֵיהּ׃ מַלְכוּתָךְ מַלְכוּתָא דְכָל עָלְמַיָּא וְשׁוּלְטָנוּתָךְ בְּכָל דָּר וְדָר׃ סָעֵד יְיָ לְכָל נְפִילִין וְזָקֵף לְכוּלְּהוֹן כְּפִיפִין׃ עֵינֵיהוֹן דְּכוּלָּא לְוָתָךְ סְבִירָן וְאַתְּ יָהֵב לְהוֹן יַת מֵיכַלְהוֹן בִּזְמְנֵיהּ׃ פּוֹתַח יַת אִידָךְ וּמַסְבַּע לְכוּלְּהוֹן חַיֵּי רְעוּתְהוֹן׃ זַכַּי יְיָ בְּכָל אוֹרְחָתֵיהּ וַחֲסִידָא בְּכָל עוֹבָדוֹי׃ קָרִיב יְיָ לְכָל דְּקָרְיָן לֵיהּ לְכוּלְּהוֹן דְּקָרְיָן יָתֵיהּ בְּקֻשׁוֹט׃ רְעוּת דְּחַלוֹי יַעֲבֵד וְיַת בָּעוּתְהוֹן יִשְׁמַע וְיִפְרְקִנּוּן׃ נָטֵר יְיָ יַת כָּל רְחִימוֹי וְיַת כָּל רַשִׁיעֵי יְשֵׁיצֵי׃ שְׁבָחָא דַיְיָ יְמַלֵּל פּוּמִי וִיבָרְכוּן כָּל בְּנֵי בִסְרָא שׁוּם קוּדְשֵׁיהּ לְעָלְמֵי עָלְמִין׃

כי לעולם חסן׳ כסאך לדוד ודוד׳ והימים האלה נזכרים׳ והארץ לעולם עומדת׳ וכל דוד דור חס׳ וד׳ כתובים כן דור ודר קדמאה מל׳ תניין חס׳ וסימ׳ נמסר בספרא סימן מ״ט וסימן פ״ט: יאמרו ג׳ וסימ׳ ואם חי יי׳ יאמרו׳ ועזוז נראתיך יאמרו׳ כבוד מלכותך יאמרו: עולמים ג׳ חס׳ ו׳ בליש׳ וסימ׳ כבר היה לעלמים׳ מלכותך מלכות כל׳ ולהביא צדק עלמים: נותן ו׳ מל׳ וסימ׳ הנני נותן בו רוח דסנחריב׳ ואתה נותן להם את אכלם בעתו׳ לבהמה לחמה׳ נותן לרש אין מחסור׳ נותן לכסיל כבוד׳ וצדיק חונן ונותן: שומר׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז: תהלת ד׳ וסימ׳ עוד תהלת מואב׳ איך לא עזבה עיר תהלת׳ נלכדה ששך׳ תהלת יי׳ ידבר פי:

רש״י

אלופינו מסובלים׳ אלופים גדולים שבנו נסבלי׳ על קטניהם שהקטנים נשמעים לגדולים ומתוך כך אין פרץ במ: ואין יוצאת׳ אין שמועה רעה יוצאת ל׳ למרחוק: ואין צווחה׳ ואין קול מהומת מלחמה: שככה לו׳ שכל טובה הזאת שלו: דור לדור ישבח מעשיך׳ וגם אני הדר כבוד הודך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו׳ וגם אני גדולתך אספרנה: זכר רב טובך יביעו׳ דור לדור וגבורתך ידברו׳ זה לזה לאמר טוב לנו להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו של הקב״ה׳ מצאתי נ״ון חסרה מאלפ״א ביתא לפי שראה דוד בה מפלה קשה נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל וחזר וסמכה ברוח הקדש סומך יי׳ לכל הנופלים: ומשביע לכל חי רצון׳ כדי פרנסתו הוא משביעו את טובו ואת רצונו ואת׳ ברכתו רצון אפיימנט בלע״ז: תהלת יי׳ ידבר פי׳ וגם כל בשר יברך את שם קדשו לעולם ועד:

אזמרה

הללויה

הללויה׳ דברי המשורר לישראל וא חר כן אומר לנפשו: אהללה׳ אזמרה׳ בלשון כי במותו איננו ואת היא התהלה והזמרה להוכיח בני אדם: אל׳ ישאומרים כבן אדם שאין לו תשועת אמת להושיע כם והנכון בעיני בבן אדם שלא יוכל להושיע נפשו: תצא׳ היא הסוכנת בלב׳ ישוב לאדמתו כי העצמות במתכונת העפר והם מוסדי הגוף ובי׳ עשתונותיו מחשבותיו כמו אולי יתעשת כמו יתחשב אלהים יתחשב לי: אשרי׳ הטעם שלא ישען רק על השם לבדו ולא יבקש עזר מאדם וטעם אל יעקב בעזרו שאמר והיה יי׳ לי לאלהים כאשר פירשתי במקומו: עושה׳ הטעם כי השם יוכל לעשות כל חפצו כי הוא עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם שמים הם המלאכים והככב הגדול הם המשרתים ובארץ העוף והחיה והאדם וכים בריאות גדולות׳ השומר אמת לעולם הם כללי כל מין שהם בארץ וכים רק בשמים כל אשר בהם בפרטיהם הם שמורים לעולם על כן לא תפחדו מאדם ש שיעשוק אתכם והוא מטריפכם לחם חקכם והוא יתיר אסוריכם: יי׳ הנה הטעם אין ראוי להשען אדם על אדם ואם אדם יחזק ממנו ישען עליו כ בתפלתו ש׳ השם וככה אם רעב או היה אסור וככה אם בא לו חולי עינים או שהיה כפוף קבוע ערם לא ישען על רופא וטע׳ יי׳ אוהב צדיקים שהוא ישמרם ולא יהיו עשוקים ולא רעבים או אסורים או עורים או כפופים:

קמז יי׳ שומר את גרים׳ שאין להם עוזר כי הם מנוי אחר ומלת יעודד פירשתיה וטעם יעות שיסבב סבות ויתכן עלילות לעות דרכם שלא ימלא שאלתם ולא יהיה חפצם: ימלוך׳ אם השם הוא ככה הוא ראוי להיותו מלך ולו לבדו תאות המלוכה ואתם ה המשורר כאשר האל: הללויה׳ דברי ה המשורר כדרך נבואה ישבח השם בראותו בחזיון כי השם יבנה ירושלם ויקבץ נדחי ישראל׳ ומלת זמרה שם הפועל כמו ליסר אתכם וההא נוסף כי ישרת בעבור אחר כי טוב זמרה אלהינו כי נעים וכי נאוה מגזרת תאוה כאשר פירשתי שהמלה לבנין נפעל כמו וכל נעשה ב במרחשת: בונה׳ יכנס׳ כמו לך כנוס את כל היהודים׳ הרופא לשבורי לב׳ הם אבילי ציון ומחבש כמו לא זורו ולא חובשו ור׳ יצחק הספרדי אמר כי לעצבותם כמו לשון ישמעאל וכמוהו ידיך עצבוני ולפי דעתי שהוא כמו נגעם שהנגוע בעצב גדול בעצבורם: מונה׳ בעבור שהזכיר נדחי ישראל שהם מפוזרים בכל הארץ הזכיר כנגד זה מונה מספר לכוכבים שהכוכבים הם מפוזרים בגלגל העליון והוא ידעם כולם והנה יהיה הפרש בין מנין ומספר כי מספר הוא הפרט ומונה מספר הכל קרוב מגזרת מנין׳ לכולם שמות יקרא והטעם כמו איש לא נעדר וזה אמת ונכון: גדול׳ אמר מונה מספר לכוכבים כנגד ולתבונתו אין מספר: מעודד ענוים׳ הם השפלים והם נדחי ישראל׳ משפיל רשעים הם מלכי הגוים שהיו תחת ידי ישראל: ענו׳ דברי המשורר לים׳ כמו וענית ואמרת ויש אומרים כמו קול ענות וענתה שמה כימי נעוריה בעבור כתוב בכינור: המכסה׳ הטעם שהוא מראה גבורות בכל זמן כדרך עושה גדולות ואחריו כתוב הנותן מטר וטעם המכסה כי עצם השמים לטוהר׳ המצמיח הרים שהם יבשים וחזקים: נותן׳ הזכיר הבהמה שאין לה לב לתקן מזון לנפשה והזכיר מהעוף לבני עורב כי חכמי הגוים אומרים כי אבותם יעזבום בהולדם: לא׳ הטעם אין חפץ השם בגבורה רק ביראתו כמו התתן לסוס גבורה וטעם בשוקי הוא הרוכב: רוצה׳ הטעם כי השם נותן לכם לכל בשר ולא בעבור גבורתם ובני עורב לעדים כאמכים: שבחי׳ זה לעתיד כי העיר חזקה שיפחד האויב לבא עליה ומה הוא החוזק שברך בניך שהם רבים בקרבך: השם׳ הטעם אם תשכנו לבטח עם שובע גדול: השולח׳ כאשר הזכיר חלב חטים הזכיר סבתו והיא שאמירתו היא גזרתו׳ ירוץ דברו הטעם כפול או על דרך ועל העבים אצוה מהמטיר כן יבוא להמטיר:

הנותן

קמ״ו בעודי כל ליש׳ מ״ל בס״ב בליש׳ וסימ׳ אמללה יולדת השבעה׳ בעד רשע׳ לנגדי׳ וי״ב עוד חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח: עושה ו׳ בסיפרא בסגול וסי׳ מגדיל ישועות מלכו דסיפרא׳ דום ליי׳ והתחולל לו׳ שכחו אל מושיעם׳ עשה מלאכיו רוחות׳ עשה משפט לעשוקים׳ עשה שמים וארץ ו״ו בשאר קריא׳ וסימ׳ נמס׳

א הַלְלוּ־יָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃ אֲהַלְלָה יְהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ אַל־תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה׃ תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃ ה אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְהוָה אֱלֹהָיו׃ עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם׃ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְהוָה מַתִּיר אֲסוּרִים׃ יְהוָה פֹּקֵחַ עִוְרִים יְהוָה זֹקֵף כְּפוּפִים יְהוָה אֹהֵב צַדִּיקִים׃ יְהוָה שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת׃ י יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ׃

א הַלְלוּ יָהּ כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נָאוָה תְהִלָּה׃ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלִַם יְהוָה נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס׃ הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם׃ מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא׃ ה גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר׃ מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְהוָה מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָרֶץ׃ עֱנוּ לַיהוָה בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר׃ הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר׃ נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ׃ י לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה׃ רוֹצֶה יְהוָה אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ׃ שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלִַם אֶת־יְהוָה הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן׃ כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ׃ הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ׃ טו הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ׃

קמו הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ׃ אֲשַׁבַּח יְיָ בְּחַיַּי אֲזַמֵּר לֵאלָהִי בִּדְאִיתִי׃ לָא תִתְרַחֲצוּן בְּרַבְרְבַיָּא בְּבַר נָשׁ דְּלֵית לֵיהּ פּוּרְקָנָא׃ תִּפּוֹק רוּחֵיהּ יְתוּב לַעֲפְרֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא הוֹבְדוּ זִמְיוֹנוֹי׃ טוּבֵיהּ דֶּאֱלָהָא יַעֲקֹב בְּסַעֲדֵיהּ סַבְרֵיהּ עַל יְיָ אֱלָהֵיהּ׃ דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא יַת יַמָּא וְיַת כָּל דִּי בְהוֹן דִּי נָטַר קְשׁוֹט לַעֲלָם׃ דִּי עָבֵד דִּינָא לִטְלוּמִין יָהֵב מְזוֹן לִכְפִינִין יְיָ דְּשָׁרֵי אֲסִירַיָּא׃ יְיָ פָּקַח לְסַמְיָן יְיָ זָקֵף כְּפִיפִין יְיָ רָחֵם צַדִּיקַיָּא׃ יְיָ נָטֵר יַת גִּיּוֹרַיָּא יַתְּם וְאַרְמְלָא יְסוֹבַר וְאוֹרְחָא דְרַשִּׁיעֵי יְטַלְטֵל׃ יִמְלוֹךְ יְיָ לַעֲלַם אֱלָהַיִךְ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּיָהּ׃

קמז הַלְלוּיָהּ אֲרוּם טָב לְזַמָּרָא קֳדָם אֱלָהָנָא אֲרוּם בְּסִים יָאֲיָא תוּשְׁבַּחְתָּא׃ בָּנֵי יְרוּשְׁלֵם יְיָ גַּלְוָת יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּשׁ׃ דְּמַסֵּי לִתְבִירֵי לִבָּא וּמַסֵּיק אַרְכָא לְצַעֲרֵיהוֹן׃ מָנֵי סְכוּם לְכוֹכְבַיָּא לְכוּלְּהוֹן בִּשְׁמָא קָרֵי׃ רַב מָרָנָא וְסַגִּי חֵילָא לְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ לֵית סְכוּם׃ מְסוֹבַר עִנְוְתָנַיָּא יְיָ מַכִּיךְ רַשִּׁיעַיָּא עֲדֵי אַרְעָא׃ שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ בְּתוֹדְתָא זַמַּרוּ קֳדָם אֱלָהָנָא בְּכִנָּרָא׃ דַּחֲפֵי שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי דִּמְתַקֵּן לְאַרְעָא מִטְרָא דִּמְרַבֵּי טוּרַיָּא עִסְבֵּי׃ יָהֵיב לִבְעִירָא מְזוֹנֵהּ לִבְנֵי עוֹרְבָא דְּקָרָן׃ לָא בִגְבוּרְתָּא דִּרְכִיבִין עַל סוּסֵי יִצְבֵּי לָא בְשׁוֹקֵי גּוּבְרִין דְּהָטְנִין יִצְבֵּי׃ רָעֵי יְיָ יַת דַּחֲלוֹי יַת דִּמוֹרִיכִין לְטוּבֵיהּ׃ שַׁבַּחִי יְרוּשְׁלֵם יַת יְיָ שַׁבַּחִי אֱלָהַיִךְ צִיּוֹן׃ אֲרוּם תַּקֵּף נַגְרֵי תַרְעַיִךְ בְּרִיךְ בְּנַיְכִי בִּמְצָעִיךְ׃ דְּשַׁוֵּי תְחוּמָךְ שְׁלָם שְׁמַן חִנְטַיָּא יַסְבְּעִנָּךְ׃ דִּמְשַׁדַּר מֵימְרֵיהּ לְאַרְעָא עַד סַרְהוֹבָא יִרְהוּט מַלּוּלֵיהּ׃

רשי

אזמרה לאלהי בעודי׳ בעוד אני חי: עשתונותיו׳ מחשבותיו: אשרי׳ מי שאל יעקב בעזרו שהבטיחו הקב״ה הנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך ולמה אשריו לפי שהוא עשה שמים וארץ ואת הים וכיון שהכל שלו יש בידו לשומרו בים וביבשה׳ אבל מלך בשר ודם אם שומרו ביבשה אינו יכול לשומרו בים: השומר אמת לעולם׳ לסוף דורות רבים הוא מקיים ושומר אמיתת הבטחתו: יעודד׳ לשון כח: ימלוך יי׳ לעולם׳ יקיים את מלכותו בגאולת בניו: כי טוב זמרה׳ כי טוב לזמר לו: לחמה׳ מאכלה: לבני עורב׳ פירשו רבותינו שהוא אכזרי על בניו והקב״ה מרחם עליהם ומזמן להם יתושין מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם: לא בגבורת הסוס יחפץ׳ הקב״ה: ולא בשוקי האיש ירצה׳ ולא בקלות מרוצת שוקי האיש ירצה: חלב חטים׳ טוב חטים שמנים: כפור

מסרה

במלכים ב׳ סימ׳ ז׳ גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים׳ וכל העושה דכוו׳ פתחי׳ בס״א וסי׳ וימרד בו לשלח מלאכין׳ וח׳ קמצין וסימ׳ נמס׳ בסדר בשלח׳ וכל אמ״ת דתקע דכוו׳ קמצין: קמ״ו נאוה ד׳ קמצי׳ וסימ׳ נאוה בירושלם איומה כנדגלות׳ לישרים נאוה תהלה׳ כי נעים נאוה תהלה׳ לא נאוה לנבל שפת יתר׳ וא׳ שחורה אני ונאוה׳ וא׳ לביתך נאוה קדש: ענו ב׳ וסימ׳ ענו ליי׳ בתודה זמרו׳ עלי באר ענו לה: המכסה ב׳ וסימ׳ המכסה אני מאברהם׳ המכסה שמים בעבים׳ וכל הכליו׳ דכוו׳: נותן ו׳ מ״ל וסימ׳ לעיל בסיפרא סימן קמ״ו: רוצה ב׳ מ״ל וסי׳ רוצה יי׳ את יריאיו׳ כי רוצה יי׳ בעמו: השם ד׳ נסימ׳ השם בקרבו את רוח׳ השם עבים רכובו׳ השם נפשינו בחיי׳ השם גבולך שלום:

הנותן ׳ בעתו כי בהיותו רב בימי החורף אז יהיה חלב חטים בימי הקיץ : משליך קרחו ׳ כמו הקרח הנורא : ישלח ׳ וימסם ׳ השלג והכפיר והקרח ׳ ישב רוחו מהבכין הככב הנוסף מנזרת רוח יי׳ נסבה בו מהבכין הקל : מגיד דבריו ׳ הטעם הגיד דבריו הם המצות ליעקב וכן פי׳ חקיו ומשפטיו כי הם סבת רדת הגשם בעתו ככתו׳ בפרשת והיה אם שמע תשמעו ש מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו : לא ׳ הטעם שלא נתן תורתו רק לעמו לבדו שהבדילו להיות לו לעם סגולה ואתם המסורר כאשר החל : הללויה ׳ זה המזמור נכבד מאד ויש בו סודות עמוקים ועתה החל לדבר על השני עולמות האחד העולם העליון והוא העולם הרחב והגדול ואחר כן הזכיר עולם השפל שהוא כמו הנקודה במחשבת ה החוסב כעגולה גדולה והחל לאמר הללויה אתם מן השמים ׳ הללוהו במרומים ו והטעם אתם הדרים בשמים המרומים והם שמי השמים : הללוהו כל מלאכיו ׳ הם שאינם גופות ואחר כן כל צבאיו והם ב גופות טהורות ולא מ מורכבו׳ והם הכוכבים הרכים שהם בגלגל המזלות ואחר כן ה הזכיר המשרתים ו והזכיר בתחלה שמש וירח כי הם המושלים ואחר כן הזכיר כל כוכבי אור בעבור שיש להם אור גדול בעבור היותם קרובי׳ ש הארץ ואחר כן הזכיר שמי השמים והוא כדור האש שהוא סמוך אל כדור הלבנה ואחר כן הזכיר כדור הסגריר והמי׳ אשר מעל השמי׳ עד כה גבול העולם העליון והנה החל ב בנכבד והשלים בנבזה והפך זה עשה בהזכירו העולם השפל ואמר על העולם העליון ו והדרים בו יהללו : כי הוא צוה ונבראו ׳ גזר או חפץ : ויעמידם ׳ פי׳ שלא ישתנו לעולם כי אינם מורכבים מ מארבע יסודות ׳ חק נתן ולא יעבור החק אחד מהם או החק לא יפסק והטעם כי שבתי ישוב גלגלו פ פעמים בתשע ואמשי׳ שנה וכן לכל אחד חק עולם ואמר הכבוד את ימושו החוקים האלה ׳ ועתה יחל להזכיר העולם השפל והחל להזכיר התנינו׳ שהם בים כי הארץ והמים הם כדור אחד בראיות נמורות והנה תנינים שהם חיים ו ותהומות שאינם חיים והנה הזכיר אלה שהם תחת הארץ הנוסבת ואחר כן הזכיר אש וברד שלג וקיטור וכולם מן הארץ הם בראיות חכמת התולדת והאש היא הממיתה בריחה והפך וברד והפך שלג קיטור והוא האיד העולה כדמות ענן שהוא חם ורוח סערה עושה דבר השם בכל מקום והנה הזכיר גם אלה שהם על הארץ ואחר כן הזכיר ההרים והמלה מגזרת אנכי הרם שבהם יהיו המתכות כמו ומהרריה תחצוב נחשת ברזל מעפר יוקח וגבעות בלא מתכות ואחר כן הזכיר הצמחים והחל עץ פרי וכל ארזים שאינם נותני׳ פרי ואחר כן הזכיר החיה שאינה ביישוב וכל בהמה שהיא ביישוב כמו ולבהמתך ולחיה אשר בארצך ואחר כן הזכיר רמש האדמה ולמעלה ממנו העוף וזה הוא וצפור כנף ואחר כן הזכיר כל אדם והחל בנכבדים שהם מלכי ארץ וכל לאומים שתחת ידם ואחר כן הזכיר שרים הם המשתררים לעשות בחזקה בלא משפט וכנגדם וכל שופטי ארץ והאדם הם זכרים ונקבות על כן בחורים וגם בתולות גם הזכרים יחתנו כנגד הזמנים שפעם יגדל כחם ופעם יחסר על כן זקנים עם נערים ואמר אחר כן יהללו את שם יי׳ כי נשגב שמו לבדו שלא יכלה כאשר יכלו כל אלה ויאבדו הפרטים וטעם כי נשגב שמו לבדו שהוא שומר הכללים והנה הזכיר כי כל הנבראים בעולם השפל יאבדו רק ישראל לבדו על כן אמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו שיתהללו בדבר זה חסידי ישראל שהם חסידי השם לא כל ישראל ואמר חסידיו והזכיר לבני ישראל ומלת עם אינה סמוכה אל קרובו רק פירושו שהוא קרובו שהוא קרוב אל העם וכמוהו לאיש חסידך :

דבריו דברו כתו׳ דבריו קרי והוא חד מן נ״ו מלין דחס׳ י׳ במצעו׳ תיבו׳ וקריין וסים׳ נמס׳ במס׳ רבתא במערכת אות היוד בסד׳ : קמ״ח השמים ל׳ פתח באתנחתא והוא חד מן פתחין באתנחתא וסוף פסוק דסיפרא : במרומים ג׳ ומל׳ בליש׳ וסים׳ הוא מרומים ישכן ׳ נתן הסכל במרומים ׳ הללוהו במרומים : תנינים ב׳ מל׳

הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר : מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד : יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם : מַגִּיד דְּבָרוֹ לְיַעֲקֹב כ חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל : לֹא־עָשָׂה כֵן ׀ לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּ־יָהּ :

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחד ויסב אותם אכרם · ריו ק׳

קמח

א הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים : הַלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו : הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר : הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר ׀ ה מֵעַל הַשָּׁמָיִם : יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ : וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר : הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת : אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ : הֶהָרִים וְכָל־ י גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים : הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף : מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ : בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים : יְהַלְלוּ ׀ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם : וַיָּרֶם קֶרֶן ׀ לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ־יָהּ :

ל׳ · ג׳ בליש׳ · בכאיו ק׳ · ל׳ וחד מעל שמים · ל׳ וכל חק עולם כותי׳ · ג׳ מל׳ דמ׳ל · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · סימן · ל׳ ל׳ כ״כ · ט׳ · ג׳ כיום עשה · ל׳ · ק׳ · ג׳ חס׳

דְּיָהֵב תַּלְגָּא חִוָּר הֵיךְ עֲמַר גְּלִיד הֵיךְ קְטַם יְבַדַּר : מְטַלֵּק קַרְחֵיהּ פְּלִיג הֵיךְ רְסוּקִין דְּמַן קֳדָם קוֹרֵיהּ מַן אֶפְשַׁר לֵיהּ לְמֵיקָם : יְשַׁדַּר קְדוּם חֵמְרְתֵיהּ וְיַמְסִנּוּן יְנַשֵּׁב רוּחֵיהּ זָלְחִין מַיָּא : דְּתָנֵי דִּבְרַיָּא דְאוֹרָיְתָא לְיַעֲקֹב קְיָמוֹי וְדִינוֹי לְיִשְׂרָאֵל : לָא עֲבַד הֵיכְנָא לְכָל עַמָּא וְדִינִין לָא הוֹדְעִנּוּן הַלְלוּיָהּ : קמח הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחוּ יַת יְיָ בִּרְיָתָא קַדִּישַׁיָּא מִן שְׁמַיָּא שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילוּ אַנְגְלֵי מְרוֹמָא : שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ כָּל מַלְאֲכַיָּא דִי מְשַׁמְשִׁין קֳדָמוֹי שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ כָּל ח חֵילְוָתֵיהּ : שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ כָּל כּוֹכְבֵי נְהוֹרָא : שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ שְׁמֵי שְׁמַיָּא וּמַיָּא דְתַלְיָן בְּמֵימְרָא מֵעִלָּוֵי שְׁמַיָּא : יְשַׁבְּחוּן יַת שְׁמָא דַיְיָ אֲרוּם הוּא פַּקֵּד וְאִתְבְּרִיאוּ : וַהֲקִימִנּוּן לְעָלְמֵי עָלְמִין גְּזֵרְתָא יְהַב וְלָא יֶעְבַּר : שַׁבַּחוּ יַת יְיָ מִן אַרְעָא תַּנִּינַיָּא וְכָל תְּהוֹמַיָּא : אֶשָּׁא וּבַרְדָא תַּלְגָּא וְקִטְרָא רוּחַ עַלְעוֹלָא עָבְדָא פִּתְגָּמֵיהּ : טוּרַיָּא וְכָל גִּלְמָתָא אִילָן דַּעֲבַד פֵּרִין וְכָל אַרְזִין : חַיְתָא וְכָל בְּעִירָא רִיחֲשָׁא וְצִפַּר גַּדְפָא דְפָרַח : מַלְכַיָּא דְאַרְעָא וְכָל אוּמַיָּא רַבְרְבָנַיָּא וְכָל דַּיָּנֵי אַרְעָא : עוּלֵימַיָּא וְלָחוֹד בְּתוּלָן סָבַיָּא עִם טַלְיָא : יְשַׁבְּחוּן יַת שְׁמָא דַיְיָ אֲרוּם תַּקִּיף שְׁמֵיהּ בִּלְחוֹדוֹי ת תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ עַל אַרְעָא וּשְׁמַיָּא : וְזַקֵּף אִיקָר לְעַמֵּיהּ שְׁבָחָא לְכָל חֲסִידוֹי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַמָּא דְקָרִיבִין לֵיהּ שַׁבַּחוּ יַת יְיָ : שבחו

רשי

כפור ׳ גליזא בלעז : משליך קרחו כפתים ׳ המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין ומדרש אגדה כפתים הכל לפי משא הבריות העני לפי חוסר מלבושיו מקל עליו : מי יעמוד ׳ שלא יהא נוכן בקרתו : ישלח דברו וימסם ׳ לאותם פתים : ישב רוחו ׳ רוח מערבית להשבית הקרח ויזלו מים : כוכבי אור ׳ כוכבי לילה : חק נתן ׳ להם ׳ זה ישמש ביום וזה ישמש בלילה : ולא יעבור ׳ אותו חק : תנינים ׳ דגים גדולים : וברד ׳ גלצ״א בלעז : שלג ׳ ניי״ף בלעז : וקיטור ׳ ענין שואה שקורי׳ ברואיזא בלעז : ורוח סערה ׳ העושה את דברו ושליחותו ואמרו רבותינו ש שהדברים הללו היו תחילתם גנוזין בשמים ובא דוד והורידן לארץ לפי שהם מיני פורעניות ואין נאה להם להיות גנוזין במגוריו של הקב״ה : רוממות

דמל׳ וסים׳ שברת ראשי תנינים ׳ תנינים וכל תהומות ׳ וג׳ כתיב תנינם חס׳ יוד בתרא וסים׳ ויברא אלהים את׳ ׳ וישליכו איש מטהו ׳ חמת תנינם יינם : בתולות ד׳ משניין באתיהון וסים׳ לא חלתי ולא ילדתי ׳ לרקמות תובל למלך בתלות כתיב חס׳ וי״ו קדמא ׳ וא׳ חס׳ דחס׳ נשים בציון ענו ׳ וא׳ מל׳ דמל׳ ותירוש ינובב בתולות׳ וכל מגילת אסתר בתולות כתי׳ מל׳ ׳ ומלשון זה״ המסורת יש לי להוכיח אני הצעיר המאסף כי דין בתולו׳ דמזמורא דידן בתולת כתי׳ חס׳ ו׳ בתרא דוק׳ ותשכ״ח וקהינא בהאי דוכת׳ הכי לפי שבכל הספרי׳ שהיו לפני בתולו׳ דידן דמזמור׳ היה מל׳ דמל׳ ולדעת המסרה לא יתכן ובספר אחד היה נמסר על הדין דידן ד׳ מל׳ (המסר׳ הזאת איכה מדוקדק׳ יפה ובע) : וירם ח׳ וסים׳ בסדר חקה :

אבן עזרא

הללויה ׳ בעבור זאת התפארת שנתן לכם השם לבדכם שירו לו שיר חדש : ישמח ישראל בעושיו ׳ לשון רבים כלשך כי בועליך עושיך כמלת אלהים וכבר פירשתיה בפרשת בראשית : יהללו ׳ שאין לו רצון בכל הארץ רק בעמו לבדו : יעלזו ׳ בכבוד ׳ הזה שיעמדו לנצח והטעם על כשמותם או לעתיד לבוא וטעם ירננו על משכבותם בהתבודדם בלילה : רוממות ׳ אמר ר׳ משה כי ישבחו השם בבואם למלחמה ור׳ ישועה אמר רוממות אל בגרונם כמו חרב פיפיות בידם : לעשות ׳ הטעם להשיבם לעבוד השם שכם אחד וזה בימי המשיח : לאסור ׳ אחר שהזכיר לעשות נקמה בגוים הזכיר גם מלכיהם על דרך ומלכיהם נהגים : לעשות ׳ יעשו בהם משפט שהיה כתוב לדור אחר להיות הדר לכל חסידיו :

הללויה ׳ אמר ר׳ משה בקדשו השמים וכנה ברקיע עזו כמו ועוז בשחקים ור׳ יהודה הלוי אמ׳ הללו ל׳ שהוא בקדשו והטע׳ הדביר וההיכל וברקיע עזו הוא הארון והוא המסודר עם הלוים ידבר שהם משוררים בכבלים ובכל מיני נ ניגונים : הללוהו ׳ טעם בגבורתיו שתהללוהו בתספרום ׳ הללוהו כרוב גדלו הטעם הללוהו הרבה כאשר גדולתו רבה : הללוהו בנבל ׳ יש לו עשרה נקבי׳ הללוהו במינים כלים רבים בנגון אחד : הללוהו בצלצלי שמע ׳ שהם המצלתים הנזכרים בדברי הימים ׳ וזה הכלל אין דרך לדעת אלה כלי הנגונים כי כלים לנגונים הרבה ימצאו בארץ ישמעאל ואנשי אדום לא ראום גם יש באדום כלים לא שמעום חכמי ישמעאל : כל ׳ אמר ר׳ יהודה בעבור היות המנגן אומר נעימות על הכינור וישתנו ה הנעימות כפי הריכת הרוח וקוצר הקול או גבהותו או שפלותו או מהירותו על כן חתם כל הנשמה תהלל יה ורבי שלמה הספרדי אמר כי זה רמז ל לנשמה העליונ׳ שהיא שמים :

רשי

רוממות אל בגרונם ׳ והם לחרב פיפיות בידם : בזיקים ׳ שרשראות : משפט כתוב ׳ ונתתי את נקמתי באדום וגו׳ ואם תאמר עדיין לא נולד יחזקאל כשאמר דוד זאת נתנבא דוד על קץ הגאולה ונשיבא הקץ כבר כתוב הוא המשפט זה ימים רבים : במינים ועוגב ׳ מיני כלי שיר הם : בצלצלי שמע ׳ מצלתים המשמיעים קול ׳ שמע שם דבר הוא כמו שמע בשגול ומפני האתנחתא הוא נקוד קמץ גדול ולכך טעמו למעלה תחת השין :

סליק ספר תהלים

קמ̊ט משכבותם ד׳ וסימ׳ הוי חושבי און ופעלי ׳ יבא שלום ינוחו על משכבותם ׳ יעלזו חסידים בכבוד ׳ ייליל על משכבותם : בגרונם ג׳ וכסי׳ וסימ׳ קבר פתוח גרונם ׳ ולא יהגו בגרונם ׳ רוממות אל בגרונם :
ק̊נ כרב ז׳ וחס׳ וסי׳ נמס׳ לעיל בסיפר׳ סימ׳ קו̇ : ועגב ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ אבי כל תפש כנור ועוגב

קמט

א הַלְלוּ יָהּ ׀ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים : ישְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם : יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ : כִּי־רוֹצֶה יְהוָה בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה : ה יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם : רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם : לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים : לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל : לַעֲשׂוֹת בָּהֶם ׀ מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּ־יָהּ :

קנ

א הַלְלוּ יָהּ ׀ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ : הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ : הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר : הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב : ה הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה : כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ :

מספר הפסו׳ של תהלות אלפים וחמש מאות ושבעה ועשרים א̇א כ̇ז סימן וחציו ויפתוהו בפיהם וסדריו י̇ט ומזמורים ק̇ן

(מסורה: ל׳ · ל׳ · מ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כלים׳ · ו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · קד מ״ל · ל׳ · ל׳)

תרגום

קמט שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ שְׁבַח חֲדָת תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בִּקְהָלָא דַחֲסִידֵי : יֶחְדוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל בְּעוֹבָדֵיהוֹן בְּנֵי צִיּוֹן יְדוּצוּן בְּמַלְכֵּיהוֹן : יְשַׁבְּחוּן שְׁמֵיהּ בְּחִנְגִּין בְּתוּפִּין וְכִנָּרִין יְזַמְּרוּן לֵיהּ : אֲרוּם רְעוּתָא דַיְיָ בְּעַמֵּיהּ יְשַׁבַּח עִנְוְתָנַיָּא בְּפוּרְקָנָא : יְבוּעוּן חֲסִידֵי בִּיקָרָא יְרַנְּנוּן עַל דִּמְכֵיהוֹן : תּוּשְׁבְּחָן דֶּאֱלָהָא בְּעוּנְקֵיהוֹן וְהֵיךְ סַיְפָא דְיוּסְטְרָא בְּאַיְדֵיהוֹן : לְמֶעְבַּד נִקְמְתָא בְּעַמְמַיָּא מַכְסָנוּתָא בְּאוּמַיָּא : לְמֵיסַר מַלְכֵיהוֹן בְּשֵׁירִין וְיַקִּירֵיהוֹן בְּכַבְלֵי דְפַרְזְלָא : לְמֶעְבַּד בְּהוֹן דִּין דִּכְתִיב בְּאוֹרַיְתָא שְׁבַהוֹרָא הוּא לְכָל חֲסִידוֹי הַלְלוּיָהּ :

קנ הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחוּ אֱלָהָא בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ בִּרְקִיעָא דְעוּשְׁנֵיהּ : שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ בִּגְבוּרְתֵיהּ שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ הֵיךְ סוּגְעֵי רְבוּתֵיהּ : שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ בִּתְקִיעוּתָא דְשׁוֹפָרָא שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ בְּנִבְלִין וְכִנָּרִין : שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ בְּתוּפִּין וּבְחִנְגִּין שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ בְּחֲלִילִין וְאַבּוּבִין : שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ בְּצִלְצְלִין דְּשָׁמְעִין ב בִּלְחוֹדֵיהוֹן שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ בְּצִלְצְלִין דְּמַשְׁמְעִין בְּיַבָּבָא : כָּל נִשְׁמְתָא תְּשַׁבַּח יָהּ הַלְלוּיָהּ :

חזק

הללוהו במנים ועגב ׳ קדמא מל׳ : בצלצלי ב׳ ובפסו׳ והוא מן א̇ב מן ב̇ב ובפסו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות הב̇ית בס̇ד :

ראה ספר תהלות תם ונשלם ׳	ולאברהם בנו אחיר כללם :
ולא תמו תהלות אל לעולם ׳	נמי הוא זה אשר החל וכלם :

שטה כל חד וחד ל׳ דכו׳ וכל מלה אוחרי מן לישנ׳ דכו׳ וסים׳ אמנם ואמר יי׳ אל אברהם למה זה׳ וכל האמנם דכו׳ ׳ במצור כה אמר סנחריב דדה׳ וכל במצור ובמצוק דכו׳ ׳ וכל ובחיל ככד דכו׳ ׳ זכר קטץ כי דורש דמם אותם׳ וכל לשון זכר דכו׳ ׳ חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרה׳ וכל בחבלי דכו׳ ׳ יגה גם אור רשעים ירעך׳ וכל

יהוה קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז

חד מן י״ב מלין דכתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסים׳ רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא ׳ ההלכוא אתרידה: נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס׳ נגוא ומני

משלי

מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ

אבן עזרא

משלי

שלמה וגו׳ ׳ זה חלק הלוהרה הודיע בו מעלת החכמה הקדומה כי בה נברא יש מבלי מה והזהיר להדבק בה ולסור מן האשה הזונה והוכיח להמית הפתאות ותאות הנוצר מן האדמה ולהחיות הנשמה התמימה: בן דוד׳ ׳ לספר מעלתו שהיה בן חכם ומשכיל: מלך׳ ׳ כי בעבור חכמתם מלכו פניהם על ישראל או שהיה מלך עם חכם ונבון ומלך שם התאר כמו עבד אוך אבר: לדעת׳ ׳ התיו נוסף וכן לקחת וכן הלמד וטעם במשלים ידע האדם׳ חכמה והיא שרש הכל שהיא יראת יי׳ שנ׳ ראשית חכמה יראת יי׳ ׳ ומוסר לשמור מצותיו וזה המנהג כן עם הארץ׳ ׳ בינה להבדיל בין דבר לדבר שלא ישים חשך לאור ואור לחשך: לקחת׳ ׳ השמיעה והלמוד מפי המיסר הם הלקיחה׳ ׳ השכל שם הפועל שהוא חסר יו״ד׳ ׳ צדק כולל עבודת האלהים וכל מעשה הטוב׳ ׳ משפט שישפוט בין איש ובין רעהו׳ ׳ ומישרי׳ שידבר היושר במשפט וזה השכל לדעת לעשות צדק: לתת

רלבג

משלי

הנה המשל הוא דבר נאמ׳ על צד הדמיון פעם לתת ציור בדבר הנראה לדבר בו ופעם להעיד על ענין הדבר אשר יכוין בו מצד שהוא מרוחק או נראה או מה שידמה לזה וזה כי הדבר המרוחק ימשיל אותו בדבר שים לו בו קצת דמיון שהוא יתבאר בו וכן הענין בדבר הנראה ובאשר מה שידמה לזה: לדעת חכמה׳ ׳ היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים עצמיים ומתיחסי׳ לה׳ מוסר הנה יאמר על המוסר אשר במדות ועל המוס׳ אשר בדעות והמוסר אשר במדו׳ הוא לעזוב המדות המגונות ולהתנהג במדות המשובחות והמוסר אשר בדעות הוא לדרוך בהשגות כפי סדורם ולפי הדרכים אשר יובילום אליהם ושלא לעיין במה שאין דרך להגיע אל השגתו ושלא לקצר מלעיין במה שאפשר לאדם להשיגו׳ בינה היא הידיע׳ אשר בדברים יבואו לה מדברים בלתי עצמיים כאמרנו שהשמש יחמם והירח יקרר ואם אין להם בעצמם דבר מאלו האיכיות וזה גם כן יקרא תבונה:

ביאור המלות מוסר השכל׳ הוא המוסר אשר בעיון׳ צדק ומשפט ומישרים אלו הג׳ נופלים על דבר אחד או קרוב מאחד והם בכללם נופלים על היושר והראוי בדברי׳ וזה אם בדעות אם במדות: ביאור הדברים משלי׳ אלו הם המשלים אשר דבר שלמה בן דוד מלך ישראל והנה התועלת בהם הוא לדעת החכמה המופתית אשר יבואו בה כמו ראיה או במופת סבה ומציאות: לדעת׳ ולדעת המוסר במדות אשר בדברים המדיניים וזה יהיה בעזיבת המדות המגונות וברדיפה במדות המשובחות והנה הקדים החכמה למוסר ואעפ״י שהמוסר ראוי להיות קודם בזמן לפי שהחכמה היא כמו סבה תכליתית למוסר׳ ולהבין אמרי בינה: הם הקדמות המפורסמות אשר יבואו מהם אל הידיעה בחכמת האלהות ובמה שיתנהג מנהגה שלא תהייה ההקדמות המגיעות אל העצמיות והם גם כן תועלת: לקחת׳ המוסר בעיון ר״ל שידרוך בהגעתו בדרכים הראויים ולא יעיין במה שאין דרך אל העיון בו והם ג״כ תועלת להתנהג בדרכים הישרים במדותיו ובדעותיו ר״ל בצדק ובמשפט ובמשרי׳ והם ג״כ תועלת: ביאור

משלי

משלי׳ מ״ם משלי מן א״ב רבתי׳ וסים׳ נמסר בריש סדר בראשית ובמסר׳ רבת׳ בריש מערכת אות האלף בס״ר ע״ש: משלי ד׳ בקריאה וסים׳ משלי שלמה בן דוד׳ וזכרונכם משלי אפר׳ משלי שלמה בן חכם׳ גם אלה משלי שלמה׳ ואינון מן

א שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: ב לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה: ג לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵשָׁרִים:

יכ וכל דסמי׳ לאדכר דכו׳ ג׳ ב׳ מ״ל ויקד חס׳

מתלוי

דִשְׁלֹמֹה בַר דָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל: לְמִדַע חָכְמְתָא וּמַרְדוּתָא לְאִתְבַּיָן אִמְרֵי בִיוּנְתָא: לְמִקַבָּלָא מַרְדוּתָא דְשׁוּכְלָא וְצִדְקְתָא וְדִינָא וְתְרִיצוּתָא:

ג׳ וזגין מן ד״ו משמשין מש בריש תיבותא וסים׳ משלי ד׳ דלעיל׳ משקה ד׳ קמצין וסים׳ נמסר בסדר וישב ובחבקוק סים׳ ב׳ ׳ משנה ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר ביהושע סים׳ ח׳:

רשי

משלי

כל דבריו דוגמות ומשלים משל התורה כאשה טובה ומשל עז כאשה זונה׳ לדעת חכמה ומוסר המשלים האלו אשר להודיע לבריו׳ שהיו עמלים בתורה שהיא חכמה ומוסר ובינה: צדק ומשפט ומשרי׳ צדק כצדקה ממונו: ומשפט׳ לשפוט אמת׳ ומישרי׳ היא הפשרה דרך חלק ומיושר שזה לזה ולזה: לתת

רשי

לתת לפתאים ערמה · משלי' אלו את קבלת לקנות בהם הפתאי' ערמה: לנער דעת · וגם לנער המנוער מכל למוד שלא למד עדיין כלום · ומזימה ומחשבת עצה: ישמע חכם · המשלי' הללו · ויוסף על חכמתו · לקח · למוד · שכ' · זה בעל השמועה · ונבון · מוסיף על ידיעת חכם שיודע להבין דבר מתוך דבר · ויוסיף על שמועתו: להבין משל ומליצה · שיתנו לב להבין במקראות שני ה הדרכים המשל י והמליצה שיבינו את מה המשיל למליצה · ואף מן המליצה לא יסירו לבם שגם היא צריך להבין כשאמ' להצילך מאשה זרה ונכריה על עבודה זרה כאמ' הרי המשל ואף המליצ' שהוציא משלו בלשון אשה הבן בה והזהר מ נואשה זרה: דברי חכמים וחידותם · דורשי רשומו' מקר' גלה וחסר דמיון חידה: יראת ה' ראשית דעת · עכ פי' לבורך מה עשה שלמה הספר הזה ועתה מתחיל הספר יראת השם ראשית דעת · היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת לפני חכמתך הקדם ליראה את בוראך והוא תתן ב בלבך לעסוק בחכמ' ובדעת כי האוילים אשר אינם יראי' את ה' הם בוזים את החכמ' ואת המוסר: שמע בני מוסר אביך · מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ועל פה: אמך · אומתך כנסת ישראל כמו מה אמך לביאה והם דברי סופרים שחדשו והוסיפו ו נעשו סייגי' לתורה: לוית חן · חבור של חן הם לראשך כלומ' התור' והמוסר יהיו לראשך לוית חן ו וכענקים של עדיי שהם יהיו לגרגרותיך: לצואריך ועל שם שהקב' עשויה טבעו' טבעות קורא הצואר בלשון רבים: חטאים · חוטאים: אל תבא · אל תאבה להם: נארבה לדם · לשפוך דם: נצפנה · לשון מארב · נצפנה · לנקי חנם · הכתוב אומר שנצפנתם לנקי חנם: נבלעם · לנקי' כשהם חיים: כשאול · הבולע כל גוף שלם: ותמימי' · אינו לשון צדיקים אלא מלשון שלמים · נבלעם כשהם שלמי' כאדם היורד בתוך הבור כשהוא שלם כלו' בעודם בעשרם בהונם וכירם כ בכסיהם: גורלך תפיל בתוכנו · אם תרצה תחלוק או אם תרצה

רלבג

ביאור המלות ערמה הוא פלפול בדברים המדיניים · דעת הם מושכלות ראשונות או מה שקרוב אליהם להשגת האמת בו · ומזמה היא המחשב' שהיא התחלה לדעת ומישרת אליו וזה שכאשר ירצה האדם לעמוד על האמת בדבר יקח המחשבות הנופלות בו ויקח הצודק מהם ויניח הבלתי צודק כמו שנזכר בספר הניצוח ובספר מה שאחר הטבע: לקח · קנין: תחבולות · דברים לקוחים בדקו' מחשבה: וחידותם · הנה החיד' היא מאמר סתום נאמר על דבר כדרך המשל ויסבול כ כוונות מתחלפות:

ביאור הדברים לתת לפתאים עומק מחשבה וקצת פלפול ישמרו בו מהפתיות ולתת לנער השנים הדברים אשר הם ה התחלות העיון והם המחשבה והמושכלות הראשונות או מה ש שיקרב אליהם ואולם זכר תחלה הדעת כי הוא יותר נכבד מ מהמחשב' ולא תחשוב שלא יהיה בהם תועלת כי אם לאלו שזכר שאין להם שום שלימו' אבל ימצא ג"כ תועלת גם לחכמים ולנבוני' וזה שכבר ישמע חכם אלו המשלים ויוסיף קנין בחכמה וישמע אותם הנבון ויקנה תחבולות להמצ"א ההקדמות ה המפורסמות אשר י יובילו אל ההשגה ב בדרוש דרוש מאלו ה החקירות הפילוסופי' הנה אלו המשלי' ייסירו האנשי': להבין משל ומליצה · אשר יאמרו החכמים והנביאי' כי בהם ילמד האדם דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל ולחקות בהם ובהם יתייסר להבין דברי החכמי' ואם הם רבי העומק ויבין חידותיהם מצד הבינו דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל בהם: יראת יי' הוא המוסר במדות והיא התחלה והישרה אל קנין הדעת כי לא יתכן שירדוף האד' לקנין המושכלות עם היותו נלכד ברשת המדות הפחותות והנה האוילים אשר הם המואסים המוסר ובוזים אותו הם בוזים חכמה ומוסר ולא ירגישו בה כי במאסם המוסר ירחיקו מהם החכמ' והוא מבואר כי האויל לא יקח מוסר מוסר לא לקחו: שמע בני · הנה המוסר הראשון שיקח הוא מוסר האב והאם כי הם ייסרו אותו ויכהינוהו בקטנותו ואח"כ יתייסר ללקיחת המוס' מדברי התורה ולזה ענשה התורה העונש הנפלא לבן סורר ומורה מפני שלא ישמע בקול אביו ובקול אמו ולזה הזהיר זה החכם ואמר שמע בני מוסר אביך ואל תעזוב ההנהגה שתנהיגך אמך בה כי אלו המוסרים שתקנה תחלה מהם הם כמו תכשיטים לך להסיר ממך לכלוך המדות הפחותות או קרא מוסר אב ותורת אם התורה והנה קרא השי' אב כאמרו הלא הוא אביך קנך והאם הוא השכל הפועל אשר באמצעיתו הגיעה הנבואה והמשילו אל הנקבה ביחס אל השי' כי הוא שיקבל הכח ממנו והשי' הוא הפועל השלימות לו כשעם אמרו בעטרה שעטרה לו אמו לזאת הסבה קראוהו ז"ל מטטרון שהוא שם בלשון רומי: כי לוית חן · ואמר אחר זה משבח אלו המוסרים הנה הם לראשך כמו חיבור והוא הקשוט היפה אשר כשיתחבר לראש האדם ישא חן בעיני רואיו והם לצואר כמו ענקים הם התכשיטים אשר מדרכם שיושמו בצואר כמו באחד ענק מצורוניך ומזה שזכר הראש והגרגרת להעיר שזה המוסר הוא הישרה אל היופי בראש אשר בו הרבה מהכחות המשיגות ואישירות אל ההשגות השכליות ואל היופי בגרגרות שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו והוא מוכן מפני זה אל הדרכים הרעים אשר יפתוהו אליהם האנשים החטאים הזהיר זה החכם ואמר בני אם יפתוך חטאים להתחבר עמהם ולהתנהג בדרכיהם אל תאבה ולא תשמע אליהם: אם יאמרו לכה אתנו · נארבה להרוג איש א' כדי שנקח קנינו נצפון ונסתיר לאיש אע"פ שהוא נקי מה שיסחת בו אע"פ שלא חטא לנו ולא לאחר הנה כמו שיבלע הקבר המת שנקבר בו נבלע אלו האנשים בעודם חיים ואם הם תמימים כאילו הם יורדים לקבר והנה הסכמנו להרינת אלו האנשים בעבור שנקח שלל כי כבר נמצא עמהם כל הון יקר ונמלא בתינו מהשלל שנקח מהם לחלק השלל: גורלך תפיל בתוכנו · ויהיה לך עמנו בו חלק כחלקנו לכלנו יהיה כיס אחד לא יהיה בו יתרון לאחד על האחר והנה זכר דבר הרציח' כדי להרחיקו יותר מלכת אחר עצתם ועוד כי הוא התכלית אשר יביאוהו אליו דרכיהם הרעים וזה שאם יפנו אל רבוי האכילה והשתיה פעמים שלא ימצא להם ויבואו לגנוב ולפעמים ימצאם האדון וירצחוהו וכן אם יפנו אל העריות וליתר הדברים הרעים אשר אפשר שיפנו אליהם: בני אל תלך בדרך אתם · בדרך אחד כדי שלא תלמד מעשיהם · מנע רגלך מנתיבתם באי זה דבר שהדברים שימשכו אליהם: כי רגליהם לרע ירוצו · ואף על פי שיחשב מתחלת הענין שאין דרכם אל הרציחה הנה הם ימהרו לשפוך דם כי הם בדרכים רעים מביאין אל הרציחה כמו שנזכר וזה בלא פשע ובלא חטא: כי חנם מזורה הרשת · ללכוד בה כי העוף לא חטא למי שהוא נד אותה ועכ"ז והם

ומוסר ה' וסימ' לדעת חכמה ומוסר · יראת יי' ראשית דעת · הנה אשרי אנוש יוכיחנו · אמת קנה ואל תמכור · מקור חיים שכל בעליו: לגרגרתיך ב' חס' דחס' וסימ' כי לוית חן הם לראשך · ענדם על גרגרתיך · וברוב הספרים ראיתי גרגרותיך דלוית חן מל' ביוד וחסר ויו ודענדם חס' דחס' אמנם לשון זאת המסרה אינו מוכיח כן וא' מל' יוד לחוד

לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה: יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה: לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה דִּבְרֵי חֲכָמִים וְחִידֹתָם: יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ:

שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ: כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ: בְּנִי אִם־יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל־תֹּבֵא: אִם־יֹאמְרוּ לְכָה אִתָּנוּ נֶאֶרְבָה לְדָם נִצְפְּנָה לְנָקִי חִנָּם: נִבְלָעֵם כִּשְׁאוֹל חַיִּים וּתְמִימִים כְּיוֹרְדֵי בוֹר: כָּל־הוֹן יָקָר נִמְצָא נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל: גּוֹרָלְךָ תַּפִּיל בְּתוֹכֵנוּ כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ: בְּנִי אַל־תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם: כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפָּךְ־דָּם: כִּי־חִנָּם מְזֹרָה הָרָשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל כָּנָף:

למתן לשברי ערימותא ולטלאי ידיעתא ותרעיתא: ישמע חכימא ויוסיף מדעא וסוכלתנא מדברנותא יקנה: למתבינא מתלאה ופלאתא ומלי דחכימי ואוחדתהון: ריש חכמתא דחלתא דיי וחכמתא ומרדותא סכלי שטין:

שמע ברי מרדותא דאבוך ולא תטעי מגימוסא דאמך: מטול דיאותא וחסדא אנון לרישך והמניכה לצורך: ברי אין נשדלו לך חטאי לא תתפיס: אין ימרון אתא עמנא נכמון לדמא נטשי לזכי מגן: נבלענון כשיול לחיי ולדלא מום היך נחתי גובא: כל עותרא ויקרא נשכח ונמלא בתנא בזתא: כיסך ארמה בינתנא כיסא חד יהוי לכלן: ברי לא תיזל בארחא עמהון מנע רגלך מן שביליהון: מטול דרגליהון לבישתא רהטן ומסתרהבין למשפך דמא: מטול דמגן פריסא מצודתא על פרחתא דגפא:

והינון

ויהיו חיים לנפשך · וחד מל' ויו לחוד וסימ' חסד ואמת אל יעזבך: כשאול ג' ומל' וסימני' הרחיב כשאול נפשו · קשה כשאול קנאה · נבלעם כשאול חיים ותמימים: ותמימים סי' כל תמימי' דבעידא חס' יוד בעקבא במ"א ואיל מן הצאן תמימי' יעשו דיחזקאל · וכל דגברי מל' במ"א חס' יודע יי' ימי תממם: לכלנו ב' וסימ' הלא אב · כיס אחד: לרע ז' ד' פתחין וג' קמצין וסימ' נמסר בסוף סדר בחקתי:

אבן עזרא

לתת · על משקל הרה ללת מן ילדה והנכון לתנת ללכת על משקל לשבת וטעמו יבינו לתת בהם לפתאים ערמה שיסירו הפתיות מהם כיון שלא יוכלו להשיג חכמה ובינה יבינו דרכם בעולם הזה ואיך יחיו כי חכמת ערום הבין דרכו · לנער ולתת לנער במשלים דעת ואלף פתאים תחת יוד פתי וכן רפאים · ואם הנזהר חכם יוסיף לקח ואם נבון תחבולות יקנה וכל זה: להבין · משל ומליצה וחידות משל שממנו יובן דבר אחר חידה דבר מכוסה ואינו מובן עד שיפורש שנאמר הלא אלה כלם עליו משל ישאו ולקח יקרא כן בעבור מה שיקח אדם מן הדעת וכן מה יקחך לבך ו ותחבולות ענין עצה ומחשב' והעד מחשבו' צדיקים משפט וגו' וכן חובליך והטעם ה תחבולות יקנה בעבור שיבין משל ומליצה ו ודברי חכמים אחרי': יראת · יודיע כי ראשי' הדעת והמוסר הוא שיהיה ירא שמים אף על פי שחכמת היראה והמוסר אוילים יבוזו אין ראוי לבוז אותם על כן אחריו: שמע בני מוסר וגו' · תורת אמך · כי האשה חכמה מורה הדרך היושרה לבנה כבת שבע שהיה יסרה אמו ונמלת אל לשון פיום יין המענה ומהם אלקים עמו אל מות: כי לוית · חסר כ"ף והוא מענין ילוה אישי ופירושו כחבור דבר אל כן הם המוסר והתורה נאים לראשך · לגרגרותיך סביבות הגרון נקראו גרגרות וכן על גוארי בגימין וכן סביבות הראש מראשותיו: אם · לדם · לשפוך דם: חנם · מלשון חנן אלהים מלשון מתנה והמ"ם נוסף כמו ריקם: כבלעם · ותמימים · יהיו כבלעים כיורדי בור פא' שלמי' כלם שאול פי' מטה פעם בלשון זכר ערום שאול ופעם בלשון נקב' שאול מתחת רגזה לך: כל הון · ממון מכסף וזהב · שלל בגדים: כי חנם · שלא יראה הרשת ולא יפחד ממנה על שינוח בה יראה האוכל שבה ולא הרשת כן הם יראו מה שיקחו ויאמרו כל הון יקר נמצא לא יראו הרשת שהם הולכים עליה שנאמר כי שלח רשת ברגליו: כן

והם לדמם יארבו׳ הנה פועלי הרשת אורבים לדמם וצופנים לקחת נפשותם: כן ארחות׳ כל מי שלוקח ממון אחר שלא כדין הנה הוא יקח את נפש בעליו ר״ל שכבר יהרגוהו כדי שלא תגלה חרפתו אם ימצאוהו או אם יתעצם כנגדו למנוע ממנו מה שירצ׳ ללקחו׳ והנה אחשוב שהמשיל זה הענין לפריסת הרשת על צד ההפלגה והגוזמא וזה כי פריסת הרשת יהיה עקר הכוונה בה ללכוד העוף ובשנית יתישר בה להאכל העוף מזון שהבא לגנוב יכוין בגניבה להמית בעליה על הכוונה הראשונה ובשלישית יתישר בה לתועלת הממון וזה כלו אמר להעיר כל אלו הדברים הרעים יתישרו מאד לרציחה כאילו היתה הרציחה היא המכוונת בהם ראשונה כי אלו הרעים ישכימו עם מחשבתם בתחלה שאם ימצא להם מונע מעשות מה שכוונו יהרגוהו הנה זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו באורינו פה׳ ואולם התועלות התועלת ממנו הנה: התועלת הראשון הוא להודיע מי הוא המחבר הספר ותועלתו ומדרגת הלימוד הנעשה בו ואולם התועל׳ בידיעת מי הוא המחב׳ הוא היסרה על אמתת הכוונה בדברי׳ כשהיו לעות האיש ההוא מפורסמות לנו ממקומות אחרים או מקום אחר ואולם התועלת בידיעת תועלת הספר הוא גם כן להעמיד על כונת הדברים כי צריך שיפורשו במקום מקום בדרך יגיע מהם תועלת במין אחד ממיני הפעולות הנזכרות בזה המקום ואולם התועלת בידיע׳ מדרגת הלימוד הנעשה בו והוא שהוא ידבר על צד המשל והדמיון הוא מבואר כי כן היסרה נפלאה לעמוד על הכוונה במקום מקו׳: הב׳ הוא להודיע כי שלמות המדות הוא הצעה לשלמות המושכלו׳ כי לא יתכן שישלי׳ האדם נפש במושכלו׳ בעוד אלאת המדות הפחותו׳ בו והוא אמרו יראת יי׳ ראשית דעת: הג׳ הוא צווי על קבול המוסר מההורים לפי שהוא המוסר הראשון שיקנה האדם והוא דרך אל לקיחת האדם המוסר על השלמות והוא אמרו שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך: הד׳ הוא אזהרה מחברת הרעים כי היא מביאה בקלות לחטאים גדולים עם שהאדם מוכן מאד מתחלת ענינו לחטא והוא אמרו בני אם יפתוך חטאים אל תאבה אל תלך בדרך אתם וגו׳: ביאור המלות חכמות בחוץ תרונה׳ ינביאו קולם: בראש הומיות׳ מדברות בקול רם: עד מתי פתיים׳ הם אשר דעתם קלה והם מתפתים בקלות אל אי זה דבר שיעלה במחשבתם מזולת חקירה אם הוא ראוי אם לא׳ לצים הם האנשים המדברים דברי לעג ושחוק׳ וכסילים הם בעלי הסכלות אם מפני מיעוט חקירתם או מפני שגדלו על האמנתם או בעלי הסכלות שהוא העדר קנין חכמה: תשובו׳ אביעה לכם רוחי׳ הוא מענין נביעה והרצון בו אוציא לכם רצוני כאילו הוא נובע מפי או אלבי בדברי שאודיע אתכם או יהיה הרצון בו הנה אשים לכם נובע השפע שלי: ותפרעו׳ ותבטלו ר״ל שלא שמעתם: בבא כשואה׳ ר״ל בהמיה גדולה: כי משובת פתאים׳ הפתי הולך סובב בדרך לבו מזולת חקירה על מה שראוי ואת התכונה ממנו תקרא משובה לפי שלא יתקיים בענין אחד אבל פעם יתפתה לענין זה ופעם להפכו לפי העולה על רוחו: ביאור הדברים הנה החכמות הנמצאות ינביאו קולן בחוץ כדי שישמעו האנשים דבריהם ברחובות אשר בעיר׳ תתן קולה כל אחת מהן: בראש׳ המדברת בקול גדול היא קוראה לאנשים׳ בפתחי כל שער ושער בעיר תאמר דבריה והנה אמר זה להגלות חכמת הש״י בנמצאו׳ הגלות נפלא כשיעיין באופן החכמה הנפלאה שים ביצירת כמצא הנה זאת החכמה הנפלאה תקרא האנשים קריאה חזקה כשיעיינו בה מצד תשוקה הטבעית שתהיה לאישי האדם בזה מזה כמו שבארנו בספר שיר השירים כאמרו לריח שמניך טובים ואמר חכמות בחוץ תרונה בלשון רבות לפי שבחוץ יראו דברים רבים יעידו על חכמות רבות נפלאות יותר ממה שיראה מזה ברחובות העיר ובפתחי שעריה ולזה אמר תתן קולה׳ אמריה תאמר לשון יחידה: עד מתי׳ ואמר ממשל שהחכמה תקרא ותאמר עד מתי אתם פתיים תאהבו פתיות ותתפרשו בהבלי העולם ולא תחקרו בחכמת הש״י בדברים עם חוזק הגלותה ועד מתי חמדו להם לצון הלצים ויתעסקו בדברי ההבלים האלו אשר לא די שאין להם תועלת אבל יש להם הפסד רב בדברים המדיניים עד מתי ישנאו דעת הכסילים שלא ישתדלו לחקור בעיון האמת: תשובו׳ שובו מדרכיכם וקבלו התוכחות ממני הנה אשים אני רוחי נובע בדברים להשפיע לכם כמו שיהיו נובעים המים מהמקור כי הדברים המוחשים מעידים על החכמה אשר יצרם הש״י בה וזאת החכמה נובעת מהם תמיד כל מה שיפליגו החקירה בהם וכזה האופן אני מודיע דברי אתכם: יען׳ ואתם עזבתם אותי אם להתעסק בדברים בטלים אם לעמוד בשלוה ובבטלה לבלתי עמול בחכמה: ותפרעו׳ ובטלתם כל עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי ר״ל להתעורר על החקירה בחכמה הנה זה גמול לכם על זה כי במקום שהייתם נעזרים כי אם הסנתם אותי ר״ל החכמה וזהו בעת הרעה כי מצד החכמ׳ יהיה האדם מושגח מהש״י וניצול מהרעות כמו שבארנו בד׳ מספר מלחמות יי׳ אז יסיר מכם העזר ואלו הרעות הם אם פחד עפוש אם רב בפועל: בבא׳ וכסופה׳ ובבא עליכם צרה וצוקה כי מידכם היתה זאת לכם ועוד אמרה החכמה לאלו האנשים ע״ד משל אז יקראונני להעזר בי ולא אענה ישחרונני כי לא השיגוני ולזה אעדר מהם את פריי: תחת כי שנאו דעת׳ ולא בחרו ביראת יי׳ אשר היא הצעה והיסרה לקנין הדעת: לא אבו לעצתי׳ להשתוקק לחקור בחכמה מפני מה שיגלה מעניניה בדבר דבר מהבעלי נפש ומאסו כל תוכחתי בזה הענין: ויאכלו׳ הנה ימשך להם שיאכלו מפרי דרכם וישבעו מהדרכים הפחותים שהיתה עצתם להתנהג בהם: משובת פתיים תהרגם׳ כי זה יהיה סבה שתפול בחירתם ברע פעמי׳ רבות והשלוה אשר בחרו בה הכסילים לבלתי עמול בחכמה תאבדם כי דרכיהם יהיו בזולת חכמה והסתכלות: ושומע

והם ט׳ ר״פ וסימ׳ והם לא ידעו כי שומע יוסף׳ והם יקחו את הזהב׳ והם עמך ונחלתך׳ והם ובניהם על השערים בד״ה׳ והם מביאים איש מנחתו דו״ה׳ והם לדמם יארבו׳ והם ואבתינו הזידו דנחמיה׳ והם עבדך ועמך דנחמידה׳ והם במלכותם ובטובך הרב: נטיתי ידי חד מן י״ו דחס׳ את בליש׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ כ״ה: פחדכם ג׳ וסימ׳ לא

וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ יִצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם׃ כֵּן אָרְחוֹת כָּל־בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת־נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח׃ (כ) חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ בְּרֹאשׁ הֹמִיּוֹת תִּקְרָא בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בָּעִיר אֲמָרֶיהָ תֹאמֵר׃ עַד־מָתַי פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶתִי וְלֵצִים לָצוֹן חָמְדוּ לָהֶם וּכְסִילִים יִשְׂנְאוּ־דָעַת׃ תָּשׁוּבוּ לְתוֹכַחְתִּי הִנֵּה אַבִּיעָה לָכֶם רוּחִי אוֹדִיעָה דְבָרַי אֶתְכֶם׃ יַעַן קָרָאתִי וַתְּמָאֵנוּ נָטִיתִי יָדִי וְאֵין מַקְשִׁיב׃ (כה) וַתִּפְרְעוּ כָל־עֲצָתִי וְתוֹכַחְתִּי לֹא אֲבִיתֶם׃ גַּם־אֲנִי בְּאֵידְכֶם אֶשְׂחָק אֶלְעַג בְּבֹא פַחְדְּכֶם׃ בְּבֹא כְשׁוֹאָה פַּחְדְּכֶם וְאֵידְכֶם כְּסוּפָה יֶאֱתֶה בְּבֹא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה׃ אָז יִקְרָאֻנְנִי וְלֹא אֶעֱנֶה יְשַׁחֲרֻנְנִי וְלֹא יִמְצָאֻנְנִי׃ תַּחַת כִּי־שָׂנְאוּ דָעַת וְיִרְאַת יְהוָה לֹא בָחָרוּ׃ (ל) לֹא־אָבוּ לַעֲצָתִי נָאֲצוּ כָּל־תּוֹכַחְתִּי׃ וְיֹאכְלוּ מִפְּרִי דַרְכָּם וּמִמֹּעֲצֹתֵיהֶם יִשְׂבָּעוּ׃ כִּי מְשׁוּבַת פְּתָיִם תַּהַרְגֵם וְשַׁלְוַת כְּסִילִים תְּאַבְּדֵם׃

וְהִנּוּן לִדְמָהוֹן כָּמְנִין וּמְטַשִּׁין לְנַפְשָׁתְהוֹן׃ הֵכְדֵין אִנּוּן אֳרְחָתָא דְּכָל דְּעָבְדִין עִילָא נַפְשָׁתָא דְמָרֵיהוֹן נָסְבִין׃ חָכְמְתָא בְּשׁוּקָא מִשְׁתַּבְּחָא וּמִשְׁקָקֵי יְהָבָא קָלָהּ׃ בְּרֵישׁ בִּירָתָא מַכְרְזָא וּבְמַעֲלָנָא דְתַרְעֵי בְקִרְיֵי מִלְּהָא אָמְרָה׃ עַד אֵימַת שַׂבְרֵי רָחֲמִין שַׂבְרוּתָא וּמִמַּקְנֵי מַמְקְנוּתָא רְגִינוּ לְהוֹן וְסִכְלֵי סָנִין יִדִיעֲתָא׃ תִּתְפְּנוּן לְמַכְסְנוּתִי אַבַּע לְכוֹן רוּחִי וְאוֹדְעִנּוּן מִלַּי׃ עַל דְּקָרִית וְלָא הֵימַנְתּוּן אֲרֵימִית אִידַי וְלָא אֲצֵיתוּן׃ וְשַׁנֵּיתוּן כָּל תַּרְעִיתִי וּמַכְסְנוּתִי לָא אֲבִיתוּן׃ אַף אֲנָא בְּתַבְרְכוֹן אֶגְחַךְ וְאֶדְחַךְ כַּד יֵיתֵי דְּלוּחְיָא עֲלֵיכוֹן׃ כַּד יֵיתֵי בִּשְׁלְיָא דְּלוּחְיְכוֹן וְתַבְרְכוֹן בְּעַלְעוֹלָא יֵיתֵא כַּד תֵּיתֵא עֲלֵיכוֹן עָקְתָא וְשִׁנּוּקָא׃ הֵידֵין נִקְרוּנִי וְלָא אֶעֱנֶה נִקְרְיָן וְלָא תִשְׁכְּחֻנְנִי׃ עַל דִּסְנוֹ יְדִיעֲתָא וּדְחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא לָא אִתְרְעוּ׃ לָא צְבוֹ בְּתַרְעִיתִי וְאַשְׁלִיאוּ כָּל מַכְסְנוּתִי׃ וְאָכְלוּ מִן פֵּרֵי דְּאָרְחָתְכוֹן וּמִמַּלְכֵידְהוֹן יִסְבְּעוּן׃ מְטוּל דִּנְהַפְּכָנוּתָא דְשַׂבְרֵי תִקְטוּל אִנּוּן וְטוּעֵי דְסִכְלֵי תוֹבְדִנּוּן׃ מן

יתיצב איש בפניהם׳ גם אני באדכם אשחק׳ בבא כשאה פחדכם: בחרו ג׳ וסימני׳ ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו׳ ובאשר לא חפצתי בחרו׳ ויראת יי׳ לא בחרו: פתים ב׳ חס׳ כתי׳ בחד יוד לחוד וסי׳ עד מתי פתים תאהבו פתי׳ כי משובת פתים תהרגם׳ וב׳ מל׳ בתרין יודין וסימ׳ פתח דבריך יאיר׳ ערום ראה רעה ויסתר קדמא דסיפרא׳ ושארא פתאים כתיב באלף ויוד:

אבן עזרא

כן׳ נפש בעליו׳ הנגזל יקח הגוזל: חכמות׳ הודיע כי כאשר יסרתיך כן החכמה מזהרת הפתאים וזה דרך משל׳ בחוץ שבה המון העם׳ תרונה ענין קריאה כמו ותעבור הרנה׳ ברחובות במקום העוברים והשבי׳ בפתחי בעבו׳ היוצאי׳ והבאי׳ בעיר אמריה מוסריה חסר או תאמר בגדי במקום פתח והטעם או בעי׳ אמרי מוסריה תאמר כאשר אין הסעדים פתיחים: עד׳ תאהבו פתי׳ תדברו לבני אדם שיאהבו הפתיות שם התאר: תשובו׳ על מתי תשובו לשמוע תוכחתי׳ אביעה מן נחל נובע: גם אני באידכם׳ יתכן שיהיה מלשון ואיד יעלה כענין יום ענן וערפל: כי משובת׳ מן משובה ונחת והענין ושלות כסילו׳ ופירושו מנוחת פתאים תאבדם היא תהרגם כי בהיות להם מנוחה יעשו רשע וכשהם שלוים מפגעי העולם השלוה תאבדם פירוש אחר מענין שלו כל בוגדי בגד כמו אשר חוטא עושה רע וגו׳ על כן מלא לב וגו׳ והוא הנכון: ושומע

תרג׳ יהיה בשותפו׳ כיס אחד יהיה לכלנו׳ כיחד: לרע ירוצו׳ לרעת עצמם הם רצים ואינם יודעים לתת לב לדבר: כי חנם מזורה הרשת׳ כי העופות הרואות חטי וקטניו׳ מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירים על מה היא זורת ויורדין בה ואוכלין: והם

רשי

והם לדמם יארבו׳ והכוידים יארבו לדמם של עופות: כן ארחות כל בוצע בצע׳ גוזל גזלה זאת וכתחלת היא לו ויכנס היא לו׳ וסופו את נפש בעליו יקח נפש עצמו שכנפש עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו: חכמות בחוץ תרונה׳ הרי חכמותיה שלתורה בחוצותיה׳ תזעקנה להזהיר לסור ליאפ ומה הן חוצותיה בתי מדרשותי׳ ברחובות במקום שמרחיבין אותה כך דרש ר׳ תנחומא: בראש הומיות תקרא׳ במקו׳ שהיא נשמעת ובכרות שם היא קורא׳ ואומרת ענין של מטה עד מתי פתאים: בפתחי שערים׳ הם מקום ישיבת הזקנים: פתאים׳ המתפתים על ידי מסיתי׳ ומדיחי׳ תאהבו פתי׳ הפתה׳ שם דבר לפתיות כמו כלי׳ קרי׳ ספי׳ נטיתי ידי׳ לרמוז להם לסור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו לסור אליו׳ ותפרעו׳ ותבטלו׳ כלעניתי׳ שיעצתי לגדל אתכם׳ כשואה׳ כשואה׳ כענין השואה פתאום׳ כסופה׳ טורלבנו בלעז׳ יאתה׳ יבא: ישחרונני׳ יבקשוני: מפרי דרכם׳ הפירו׳ שאוכלים בחייהם׳ ככרו׳ המוגלת אותם והקרן שמורה להם בגיהנם: משובת פתאים׳ את אשר לבם שובב׳ ושלות כסילים תאבדם׳ לפי פרושי׳ הרשעים שהם מצליחים כ כלבקים כרעתם ואינם חוזרין: ושכן

ושומע לי ישכן בטח, ואולם מי שישמע לי לחקור בחכמת השי' בנמצאו' ישכן בטח ושאנן מפחד רעה כי מפני חכמתו תדבק השגחת השם ית' בו: בני אם ת
עוד החכמה על צד המשל בני אם תקח אמרי שהוריתיך במה שקדם ותשמור אתך מצותי להקשיב לחכמה אזנך וגו': להקשיב, אזנך לחכמה ללמוד אותה מהיודע' עם
מה שייסיר אותך לחשוק ולחקור בה מהשיג לה ויראה מהחכמה בדברי' עצמיים כמו שזכרנו ואחר שתדע החכמה תטה לבך לדעת התבונה: כי אם לבינה, ולא תחשוב
שהשגתם נמנעת ממך מצד שלא יבאו אל הידיעה בה מדברים עצמיים אך תדע באמת שאם תחשוק להשיג הבינה חשק רב כלכך שתקרא ותתן קולך לבינה כמו שיקרא
האדם מי שירצהו ויחשוק בו: אם תבקשנה, ותבקשנה עם זה כמו שיבקשו הכסף ותחפש עליה כמו שיחפשו ה המטמונים שיחפרו פה ופה על שימצאום הנה בזה האופן ת תמצא התבונה ר"ל שתקבץ כל ההקדמות המפורסמות הנופלות בדרוש אשר תחקור בו ואחר תברר ה הכוזקת מהבלתי כ כוזקת ובזה האופן תבקשנה ככסף ו וכמטמוני' וזה כי כבר יחפרו במקום לראות אם יש שם לכסף מ מוצא ואם לא נתברר להם שהחפירה ההיא תובילם למוצא הכסף וכן יעשו זה עד ש שימצאו המקום אשר בו יש לכסף מוצא וכן ראוי שיעשו למצוא ה התבונ' לפי שלא יבאו בה בהקדמות עצמיות ולזה אין לבטוח ב בהקדמות שימצאו בה מתחלת הענין שיתנו האמת עד שתשלם ה החקירה בכלם כמו שזכרנו הנה כשתעשה זה בזה האופן אז תבין יראת יי' ותמצא דעת אלהים כי זה י יעמידך על הדברים האלהיים ולמה שתשיג מעוצם מדרגת מציאות השי' תירא ממנו מרוב רוממותו וגדולתו אשר לא יושג לגודלו ואמנ' תעזר בשי' בזאת ההשגה כשתתעורר בה מעצמך באופן אשר זכרנו:

אזנך ט' חס' וסימ' וגליתי את אזנך ודבתריה דגבי שבועת דוד ויהונתן, גם מאז לא פתחה אזנך, אל תסתר פניך, תאות ענוים שמע' יי', תהיינה אזנך קשובות לקול תחנוני, להקשיב לחכמה אזנך, בני לדברי הקשיבה, בני לחכמתי הקשיבה: ודעת אלהים ג' בליש' וסימ' אין אמת ואין חסד, כי חסד חפצתי, ודעת אלהים תמצא: תם ב' בתמימות וסים'

א וְשֹׁמֵ֣עַֽ לִ֭י יִשְׁכָּן־בֶּ֑טַח וְ֜שַׁאֲנַ֗ן מִפַּ֥חַד רָעָֽה׃
ב בְּ֭נִי אִם־תִּקַּ֣ח אֲמָרָ֑י וּ֜מִצְוֺתַ֗י תִּצְפֹּ֥ן אִתָּֽךְ׃ לְהַקְשִׁ֣יב לַֽחָכְמָ֣ה אָזְנֶ֑ךָ תַּטֶּ֥ה לִ֜בְּךָ֗ לַתְּבוּנָֽה׃ כִּ֤י אִ֣ם לַבִּינָ֣ה תִקְרָ֑א לַ֜תְּבוּנָ֗ה תִּתֵּ֥ן קוֹלֶֽךָ׃ אִם־תְּבַקְשֶׁ֥נָּה כַכָּ֑סֶף וְֽכַמַּטְמוֹנִ֥ים תַּחְפְּשֶֽׂנָּה׃ אָ֗ז תָּ֭בִין יִרְאַ֣ת יְהֹוָ֑ה וְדַ֖עַת אֱלֹהִ֣ים תִּמְצָֽא׃ כִּֽי־יְ֭הֹוָה יִתֵּ֣ן חָכְמָ֑ה מִ֝פִּ֗יו דַּ֣עַת וּתְבוּנָֽה׃ וְצָפַ֣ן לַ֭יְשָׁרִים תּוּשִׁיָּ֑ה מָ֝גֵ֗ן לְהֹ֣לְכֵי תֹֽם׃ לִ֭נְצֹר אָרְח֣וֹת מִשְׁפָּ֑ט וְדֶ֖רֶךְ חֲסִידָ֣ו יִשְׁמֹֽר׃ אָ֗ז תָּ֭בִין צֶ֣דֶק וּמִשְׁפָּ֑ט וּ֜מֵישָׁרִ֗ים כָּל־מַעְגַּל־טֽוֹב׃ כִּֽי־תָב֣וֹא חָכְמָ֣ה בְלִבֶּ֑ךָ וְ֜דַ֗עַת לְֽנַפְשְׁךָ֥ יִנְעָֽם׃ מְ֭זִמָּה תִּשְׁמֹ֣ר עָלֶ֑יךָ תְּבוּנָ֥ה תִנְצְרֶֽכָּה׃ לְ֭הַצִּֽילְךָ מִדֶּ֣רֶךְ רָ֑ע מֵ֝אִ֗ישׁ מְדַבֵּ֥ר תַּהְפֻּכֽוֹת׃ הַ֭עֹ֣זְבִים אָרְח֣וֹת יֹ֑שֶׁר לָ֝לֶ֗כֶת בְּדַרְכֵי־חֹֽשֶׁךְ׃ הַ֭שְּׂמֵחִים לַעֲשׂ֣וֹת רָ֑ע יָ֝גִ֗ילוּ בְּֽתַהְפֻּכ֥וֹת רָֽע׃ אֲשֶׁ֣ר אָרְחֹתֵיהֶ֣ם עִקְּשִׁ֑ים וּ֜נְלוֹזִ֗ים בְּמַעְגְּלוֹתָֽם׃ לְ֭הַצִּֽילְךָ מֵאִשָּׁ֣ה זָרָ֑ה מִ֝נָּכְרִיָּ֗ה אֲמָרֶ֥יהָ הֶחֱלִֽיקָה׃

מַן דְשָׁמַע לִי נִשְׁרֵי בִסבְרָא וְנִשְׁרָא מִן דְלוּחָא דְבִישְׁתָּא׃
ב בְּרִי אִין תְּקַבֵּל מִלַּי וּפוּקְדָנַי תַּטְשֵׁי גַּבָּיךְ׃ וְתַצְלֵי אֶדְנָךְ לְחָכְמְתָא וְתַפְנֶה לִבָּא לְבִיוּנָא׃ וְאִמָּא לְבִיוּנְתָא תִקְרֵא וְלִבְיוּנָה תִּתֵּן קָלָךְ׃ וְתִבְעֵי הֵיךְ סִימָא וְהֵיךְ סִימָתָא תִּבְצְיָהּ׃ הֵידִין תִּתְבַּיַּן דְּחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא וִידַעְתֵּיהּ מִן קֳדָם אֱלָהָא תִשְׁכַּח׃ מְטוּל דֶּאֱלָהָא יָהֵב חָכְמְתָא מִן פּוּמֵּיהּ יְדִיעֲתָא וּבִיוּנָא׃ יַטְשֵׁי לְתָרִיצֵי שִׁבְהוֹר וּמְסַיֵּעַ לְאִלֵּין דִמְהַלְּכִין בְּלָא מוּם׃ לְמִנְטוֹר אָרְחָתָא דְדִינָא וְאָרְחָתָא דְצַדִּיקִין נִנְטַר׃ הֵידִין תִּתְבַּיַּן צִדְקְתָא וְדִינָא וְתְרִיצוּתָא דְכָל שְׁבִילֵי שַׁפִּירֵי׃ אֲרֵי תֵעוּל חָכְמְתָא לְלִבָּךְ וִידִיעֲתָא לְנַפְשָׁךְ יִבְסָם׃ תַּרְעִיתָא תִנְטוֹר עֲלָךְ בִּיוּנְתָא תִנְצְרָךְ׃ דִּי תִתְפְּצֵי מִן אָרְחָא בִישָׁא וּמִן גַּבְרָא דִמְמַלֵּל מְפַרְכְיָתָא׃ דְשָׁבְקִין אָרְחָתָא תְרִיצָתָא וְאָזְלִין בְּאָרְחָתָא דַחֲשׁוֹכָא׃ דְחָדְיָן לְמֶעְבַּד בִּישׁ וְדָיְצִין בְּהוּפְכָא דְבִישְׁתָּא׃ דְאָרְחָתְהוֹן מְעַקְמָן וּמְפַתְּלִין שְׁבִילֵיהוֹן׃ דְתִתְפְּצֵי מִן אִתְּתָא חִילוֹנִיתָא מְנוּכְרֵיתָא דְמִלְּהָא חַלִּין׃ דשבקת

תם ויושר יצרוני, מגן להלכי תם, וא' תקותך ותם דרכך, וכלהון ח' בסיפ' וה' חס' כשאר קרי' וסימ' בסדר בהר סיני: להצילך ג' בקרי' וסימ' להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך, להצילך מדרך רע, מאשה זרה מנכריה אמריה: השמחים ג' וסימ' השמחים ללא דבר, לעשות רע, אלי גיל ישישו:

רשי

ישכן בטח. בעולם הזה: ושאנן לעולם הבא: מפחד רעה, מדינה של גיהנם ויהי ש ש' וסקט ושאנן לשון ע' ני' לכן נקוד פתח: בני אם תקח אמרי, בני תהיה אם תקח אמרי: להקשיב לחכמ' לעסוק בתור': כי ה' יתן חכמה. זה למדת שגדולה היא שהרי כתבה מ מפי הקב"ה לכך א אתה צריך לקנותה: יצפן לישרי' תושיה, גנוזה הקב"ה אצלו לו דורות עד שנתנ' לדור המדבר: ומגן להולכי תם. כלומר והיא תהיה לך למגן: לנצור ארחו' משפט. שעל ידה ינצרו ארחות משפט והוא דרך חסידיו ישמר שלא יכשלו: אז תבין יראת ה'. מוסב על ענין של מעלה שאמר אם לבינה תקרא: מזימ' תשמור עליך. התור' תשמור עליך: מאיש מדב' תהפוכו'. הם המינים שמטים את ישראל לעבודה זרה ומהפכים את התורה לרעה: ונלוזי' במעגלותם. כל לשון נלוז לשון עקמומית הוא שבכל מקום הוא סמוך ל לעקש ועקום הוא לשון עקום כמו של ומעקשים למישור ונלוזים במעגלותם הם עקומי' בדרכיה' המקולקלים: מאשה זרה. מכנסיה של ע"ז והיא המינו' ולא יתכן לומ' שלא דבר אלא על המנאפת ממש כי מה שבחה של תורה שאמ' כאן להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת אלא זו מינות וע"ז שהיא פריקת עול של כל המצות: כי

אבן עזרא

ושומע לי, וגל זה דבר החכמ' של חכמו' בחוץ תרונה: בני אם תקח אמרי וגו', אז תבין צדק המוסרים בראש הספר וכאשר תשיג לזה המקום ואמר כי תבא חכמה היא תבוא לך כמו איש לביתו תבוא' תנצרכה להצילך מאשה זרה: תושיה התיו נוסף מן יש ותקרא כן החכמה בעבור שהיא יש ו ועומדת לעד והשם יצפננה לישרים בעבור שינצרו בה ארחות משפט והם המצות, ודרך חסידיו ישמור השם כאשר ישמרו האורחו': אז, תבין, מוסף שנים עמו וכן הוא תבין מישרים ו ותבין כל מעגל טוב: כי תבא, כאשר תבוא חכמה בלבך, ינעם בלשון זכר כמו דעת לנבון נקל, תנצרכה כדי שתצילך מדרך איש רע, תהפוכות הדברים שאינם על תקונם והענין העוזבי' ארחות יושר ואם ת תהפוכות: בתהפוכ' רע, פירוש איש רע:

אם לפי הדעת אזי ... [illegible]

נכלוזים, מעוקלים: להצילך, פירושו כי כאשר התבונה תנצרכ' מאיש רע כן תצילך מאשה רעה, ונכריה בעבור שלא למדו מעשה הטוב כאלו הם מזרע זר ונכרי: ברית

ביאור המלות

יצפון לישרים תושיה, הרצון בתושיה הנימוס המושכל אשר בדברים וזה הנימוס יותר אמתי בזולת הים והנמצא מהדברים המורכבים מחומר וצורה כי המציאות לדברים הוא מזה הצד כמו שהתבאר במקומותיו וזה הענין קרא יש במקום אחר אמר להנחיל אוהבי יש: השמחים וגו' בתהפוכות רע, בתהפוכות איש רע, ונלוזים הם כמו עקשים:

ביאור הדברים

כי יי', כי הוא יתן חכמה לאדם בשפע השופע לו ממנו כמו שנתבאר בספר הנפש והשלמנו הביאור בו במאמר הה' מספר מלחמות יי' ומפי השי' ישפיע לאדם שפע ותבונה באופן הנזכר: יצפון לישרי', הנה הוא מסתיר התושיה והוא הנימוס המושכל אשר לנמצאות ושומר אותה לתתה לישרים כי הם לבד יתכן שיגיעו להשגות העיוניות מפני היותם ישרים במדות ואוהבי' היושר והאמת בדעות והוא מגן להולכים בתמימות ובשלימות באלו החקירות העמוקות האלהיות לשמרם מהטעות כי הטעות המעט באלו העניני' הגדולים ירחיק האדם משלימותו וזה יעשה השם ית' מצד ההשגחה הפרטית: לנצור ארחות משפט, והוא יישירהו לשמור הדרכי' שיובילוהו אל המשפט האמת ובזה הוא מגן לו' ולדרך חסידיו בחקירותיהם העיוניות ישמור שלא יכשלו בהליכתם כמו שאפשר ליכשל בו אם מפאת לקיחת מה שבמקרה תמורת מה שבעצם ומה שידמה לזה אם מפאת המחשבה והדמיון וזולת זה מהדברים המטעים: אז תבין, הנה כשתעשה כן ותשיג העניני' האלהיים בזה האופן הקודם הנה תתישר מזה להבין הפילוסופיא המדינית המיסרת אל צדק ומשפט ומישרים וכל דרך טוב במדות והתכונות וזה כי כשתסתכל באופן החסד והחנינה והיושר הנמצא במה שיושפע מהשי' בעולם העליון והאמצעי והשפל הנה יישירך זה לקנות ממנו תכונה ומנהג ללכת בדרכי השם יתברך שבזאת ההשגה גם כן תהיה כעזר בשם יתברך למצוא הדרכים והסדרים המישירים להגיע אל השלימות בזאת הפילוסופיא: כי תבא, כאשר תבא חכמה בלבך בשתלך בלמודה באופן הקודם להקשיב אליה אזנך ויערב הדעת לנפשך וימתק: מזמה, הנה החכמה תשמור עליך המחשבה באופן שלא תביאך המחשבה אל שבוש בעניני החכמה ובעניני' האלהיים והפילוסופיא המדינית ותשמור לך התבונה שלא תטעה בה לא מצד המחשבה כמו שנזכר ולא מצד דברים אחרי' כמו שזכר אחר זה או ירצה באמרו תבונה תנצרכה והתבונה שתגיע לך באופן הקודם אחרי השגתך החכמה תשמור אותך מהשבוש באלו העניני' הגדולים כמו דבר ההשגחה האלהית ומה שידמה לזה ממה שאפשר לטעות בו בזאת המלאכה אשר יהיה הטעות בה סבה להרחיק האדם משלימותו האחרון: להצילך מדרך רע, הנה התבונה ההיא תשמור אותך להצילך מדרך רע בזה הלמוד הפילוסופי והוא הטעות אשר יקרה מצד הדמיון מדרך איש מדבר תהפוכות וכזבים בשם יתברך ומדרך העוזבים ארחות יושר בדעות ללכת בדרכי חשך וזה קרה להם מפני הקדמה מה קדמוה והיא תביאם להכחיש המוחש כמו שקרה למי שבטל ההויה מהדברים מפני הקדמה אחת טעה והביאו זה לקיים שאין בכאן פועל אבל המתחדש מתחדש מהקרי והלכו בדרכים משובשים ובטלו הדברים הנגלים האמת והיושר: השמחים לעשות רע, הנה האנשים השמחים לעשות רע ולהמשך אחר תאותם הבהמית ינילו בתהפוכות איש רע ובסביו בפילוסופיא האלהית והמשל כי מי שחקים שאין שם אלוה או שאין שם גמול ועונש יכין הדרך לחטאים לחטוא לחשבם שלא יקרם עונש על זה וכן ינילו בתהפוכות הרע המטעה ובכזביו: אשר ארחותיהם, האנשים אשר דרכיהם אשר מעוותים בדעות גם תשמור אותך להצילך מאשה זרה והיא הנפש המתאוה כי היא זרה ונכריה לאדם ר"ל שאינה לו במה שהוא אדם אשר החליקה אמריה למשוך האדם אל החמדה והחטא מצד הערבות אשר יראה הכח המדמה שיש בפועל ההוא המגונה:
העוזבת

אבן עזרא

ברית אלהי׳ כי הנשים ככנסות עם האנשים בברית השם שלא יבגוד איש באשתו ואשה באישה והיא בגדה בזרותה׳ פה שם שמו ביניהם ואם הוסר מהם נותר אש ואש׃ כי שחה׳ האשה עצמה שחה אל מות שהוא בית׳ והוא עומד ואיננו יוצא כאש׳ חשבו רבים׃ רפאים׳ מתים והוא מלשון נלפים בעבור שתשם כחש כענין ונבר ימות ויחלש׃ כל באיה׳ באים אליה׳ לא ישובון מדרכם הרע ולא יוכלו להשיג ארחות חיי נפש׃ בני׳ יוסיפו לך׳ התורה והמצוה׃ קשרם׳ כתבם׳ על התור׳ והמצוה כי השם ישלח חסדו ואמתו לנגדך ולא יעזבוך על כן קשרם וגו׳ והטעם שלא תשכחם׳ פא׳ עשה אתה שלא יעזבוך חסד ואמת קשר׳ תו׳ ומצא פי׳ ותמצא׃ בטח אל יי׳ כמו על והטעם אם למדת ת תבונה אל תשען עליה שתאמר היא תשמרני אלא בטח על השם׃ בכל דרכיך׳ עסקיך ובחכמתך דעהו על משקל שאהו׃ אל

מסורה

ואת ברית חד מן ואת ומלה אחרא ולית להון זוגא וחילופיהו׳ מ״ר את ולית זוגא וסים׳ נמס׳ בנמס׳ רבתא במערכת האל״ף בערך את בסד״ר וע״ש כי הוא צורך לקרי׳׃ ישובון י׳ ג׳ מנהון מל׳ וסים׳ נמס׳ במלכים א׳ סים׳ ח׳׃ ורשעים ז׳ וסים׳ ורשעים בחשך ידמו׳ ורשעים מארץ יכרתו׳ לא יאונה לצדיק כל און׳ שחו רעים לפני טובים׳ ורשעים עוד אינם׳ צדיק

מקרא

הַעֹזֶבֶת אַלּוּף נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכֵחָה׃ כִּי שָׁחָה אֶל־מָוֶת בֵּיתָהּ וְאֶל־רְפָאִים מַעְגְּלֹתֶיהָ׃ כָּל־בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן וְלֹא־יַשִּׂיגוּ אָרְחוֹת חַיִּים׃ כ לְמַעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאָרְחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמֹר׃ כִּי־יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ׃ וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה׃

א בְּנִי תּוֹרָתִי אַל־תִּשְׁכָּח וּמִצְוֹתַי יִצֹּר לִבֶּךָ׃ כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ׃ חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־יַעַזְבֻךָ קָשְׁרֵם עַל־גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ׃ וּמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב ה בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם׃ בְּטַח אֶל־יְהוָה בְּכָל־לִבֶּךָ וְאֶל־בִּינָתְךָ אַל־תִּשָּׁעֵן׃ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ׃

תרגום

דְּשָׁבְקָה מַרְבִּיתָא דְּטַלְיוּתָהָא וּקְיָמָא דֶּאֱלָהָא טְעָרַת׃ דִּבְעָמְקָא דְּמוֹתָא בֵּיתָהּ וּלְגִבָּרַיָּא הִלְכָתָא דִּשְׁבִילָהָא׃ כָּל דְּעָיְלָן לָא חָזְרִין בִּשְׁלָם וְלָא צָיְרִין אֻרְחָתָא דְּחַיֵּי׃ בְּדִיל הַלֵּךְ בְּאֻרְחָתָא דְּטָבֵי וּשְׁבִילֵי דְּצַדִּיקֵי תִנְטוֹר׃ מְטוּל דְּתְרִיצֵי עָמְרִין בְּאַרְעָא וְאִלֵּין דְּלָא מוּם מִשְׁתּוֹתְרִין בָּהּ׃ וְרַשִׁיעַיָּא מִן אַרְעָא נְסוּפוּן וּבָזוֹזֵי נִתְעַקְּרוּן מִנָּהּ׃ ג בְּרִי נִימוּסִי לָא תִנְשֵׁי וּפוּקְדָנַי יִנְטַר לִבָּךְ׃ מְטוּל דְּנוּגְרָא דְיוֹמָתָא וּשְׁנַיָּא דְחַיֵּי וּשְׁלָמָא נוֹסְפוּן לָךְ׃ טֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא לָא נִשְׁבְּקוּנָךְ קְטוֹרְנוּן בְּצַוְּרָךְ וּכְתוֹב אִנּוּן עַל לוּחַ דְּלִבָּךְ׃ וְתִשְׁכַּח חֶסְדָא וְשִׂכְלָא וְטֵיבוּתָא קֳדָם אֱלָהָא וּקְדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ סְבִיר בֵּאלָהָא מִן כֻּלֵּי לִבָּךְ וְעַל בִּיוּנְתָא דְּלִבָּךְ לָא תִסְתְּמִיךְ׃ בְּכָל אָרְחָתָךְ דְּעֵהּ וְהוּא יְתָרֵץ שְׁבִילָךְ׃ לא תהוי

מסורה

לעולם בל ימוט׳ כי שבע יפול צדיק וקם׃ יוסיפו ג׳ מל׳ וסים׳ ולא יוסיפו בני עולה דוה׳ ולא יוסיפו לדאבה׳ כי ארך ימים׳ ועי״ן במלכי׳ א׳ סים׳ כ׳ כי ש״ם נרא״ה טעו״ת כי בכל הספרי׳ כתו״ב יוסי״פו ג׳ מל׳ דמל׳ ושם נמס״ר ב׳ ונמנה ולא יוסיפו לדאבה ע״ם אות״ם החסרים וי״ו ע״ש׃ ואדם ט׳ וסים׳ וכל שיח השדה׳ אוקיר אנוש מפז׳ ואדם עליה בראתי׳ ואד׳ ביקר בל ילין קדם׳ ואדם יפיק תבונה׳ ואדם לא זכר׳ ואדם מה יבין דרכו׳ ואד׳ על עפר ישוב׳ ומצא חן ושכל טוב׃

רש״י

כי שחה אל מות ביתה׳ מוסב על להצילך וגו׳ כי תבא אל ביתה ישח ועמליק כמדרון היורד אל מות׳ והתור׳ תשמור עליך מכשילה זו׳ הרי דבר גדול הוא לך׃ רפאים׳ נרפים מדרך הטוב ונעזבי׳ מאין סומך עד ש שנופלים בגיהנם׃ לא ישובון׳ יקשה בעיניהם לפרוש ע ממנה ולחזור בהם׃ למען תלך׳ מוסב על המקרא שלמעלה להצילך מדרך רעה׳ למען הוליכך בדרך טובים׃ כי ישרים ירשו ארץ׳ לעולם הבא׃ ויותרו בה׳ כשירדו רשעים לגיהנם׃ ארך ימים ושלום יוסיפו לך׳ תורתי ומצותי׃ בטח בהם ופזר מעותיך לבקש לך רב ללמוד ממנו׳ ואל בינתך אל תשען׳ אל

רלב״ג

ביאור המלות העוזבת אלוף נעוריה׳ ר״ל מי שהוא אלוף נעוריה ואמר זה על צד המשל כאשה עם בעלה כי הוא ראוי שתעזוב האשה בעל נעוריה׃ כי שחה׳ השפילה׃ חסד ואמת׳ חסד הנושא והרצון בו אדון החסד והאמת׃

ביאור הדברים העוזבת׳ והנה זאת האשה הזרה עוזבת מי שהוא אדוניה מנעוריה והוא השכל האנושי כי הוא הושם באדם למשול באלו הכחות העובדים אותו ושוכחת ברית אלהיה כי אין לה חפץ בברית השם ית׳ להשיג החיי׳ הנצחיים כי שפלה ב במציאותה ובמדרגת׳ לעלות בזאת המעלה׃ כי שחה׳ הנה ביתה ומשכנה הוא אל המות וההפסד ודרכיה יביאו אל המתים׃ כל באיה׳ כי אין לה בעצמה השארות אחד מהבאי׳ אליה להמשך לפתיותה לא ישוב מהחטאים ההם כי תמיד תתחזק עליו ותמשול בו ותסיתהו לחטא ולא ישיגו א ארחות חיי׳ כי ההמשך אל התאוו׳ ימנע האדם מהשתדל במושכלות אשר הדריכ׳ להשגתם הוא דרך החיים ובזה האופן תהיה התאוה סבה לטעות בעניני התבונ׳ כי היא תמשיך האד׳ לקיי׳ הדעת אשר לא יבטל הדלת בפניה מהתנהג לפי התאוה והמשל כי האיש רב התאוה יבחר לקיים שאין יתברך יודע דבר באלו העניני׳ השפלי׳ שאינו משגיח בהם ושאין שם גמול ועונש ממה שידמה לזה ממה שלא ימנע האדם מרדוף אחר התאוות והנה כמו שזכרנו החכמה והתבונה יצילוך מהאשה שזכרנו׃ למען תלך בדרך טובים׳ ותשמור דרכי צדיקים שהם נזהרים מהמשך אחרי האשה הזרה והנה התועלת שיגיע לך מזה הוא הקיום והתמדת המציאות גם בזה העולם הגופיי וזה כי ישרים וגו׳ האנשים הישרים יתמידו לשכון בארץ לא תבואם יד רשעים להכריתם והתמימים יותרו בה׃ ורשעים׳ ואמנם הרשעים יכרתו מארץ ובוגדים יהיו נעקרים ממנה והיה זה כן כי השגחת השם יתברך תדבק בטובים לשמרם מכל רע ותסור מהרעים׳ זה הוא ביאור אלו הדברים ואולם התועלות המגיעות מהם הנה׃ הראשון הוא להודיע כי השם יתברך שם חכמתו נגלית ביצירת הדברים הנמצאות אצלנו באופן שתעיר האדם לחקור בה ותביאהו להשתוקק אל השגתה תשוקה נפלאה וזאת התשוקה הטבעית אשר שם השם ית׳ באדם בזה האופן היא הכלי להגיע אל שלימותו כמו שביארנו בספ׳ שיר השירים ולזה אמר על צד המשל כי החכמה קוראה לאנשים בקול גדול שיחקרו בה כי היא מבעת להם רוחה ומודעת אותם דבריה במה שיראו ממנה בדברים הנמצאים העלולות ממנה כי מהם נובעת החכמה האלהית אשר שמה אותם במה שהם עליו מהמציאות׃ הב׳ הוא להודיע כי מצד השגת החכמה יהיה האדם נשמר מהרעות כי תדבק בו ההשגחה האלהית לשמרו מהם ולזה לא יהיה לו להתאונן בבא פחדו ואדו כי אם מעצמו על שלא השתדל לחקור בחכמה האלהית עם עוצם קריאתה לו והבאתה תשוקה נפלאה לחקור בה כמו שקדם׃ הג׳ הוא להודיע כי הדרך בהשגת הבינה היא אחר השלימות בחכמה והיה זה כן לפי שבהשגת הבינה יש מן הסכנה מה שלא יעלם לפי שלא יבאו בה ההקדמות מופתיות באופן האמת המגיע בלמודיות ולא נ״כ במופת ראיה כמו הענין בחכמה הטבעית אבל בהקדמות מפורסמות וכבר ימצא בהם הרבה ביאור לדבר והפכו ובזה יקרה הטעות אם מפני ההקדמות הלקוחות בתחלת המחשבה אם מפני טעות הדמיון אם מפני שגדל האדם בדעות מגונות בזה הענין או למדם מאנשים מוטעים ויטה אליהם מצד הלמוד או המנהג או מפני התאוה שתביאהו לבחור הדעת אשר הוא יותר נאות לה לרוות צמאה והנה כאשר יקדים האדם העיון בחכמה לפי מה שראוי באופן שיהיה שלם בה הנה יעזר בה להשמר מהטעות אשר משאת העניינים הנזכרים עם שהשי׳ על צד ההשגחה ישמרהו מהטעות וייישירהו אל השרשים והדרכי׳ המביאים אותו אל השגות העמוקות אשר בחכמה ההיא והנה מפני הקושי המגיע בהשגת זאת החכמה יצטרך לו עוד שיבקשנה ככסף וכמטמונים שיחפרו עליהם פה ופה עד שימצאום לכן צריך בזאת החכמה שלא יקצר מלקיחת כל ההקדמות המפורסמות אשר אפשר שיהיה מהם עזר בהשגת הדרוש אשר ירצה לחקור עליו ובזה הדרך נ״כ ישיג האמת בפילוסופיא המדינית כמו שזכרנו בביאורנו אלו הדברים במה שקדם׃ אמרה החכמה בני אל תשכח תורתי והיא תורת משה וקראה אותה תורתי לפי שהיא מסודרת מחכמת השם ית׳ וישמור לבך מצות התורה ללמד אותם ולעמיד אותם על כונתם ומה שים מהחכמה בעניני׳׃ כי ארך׳ הם יוסיפו לך אורך ימים ושנות חיים ועל הקץ המוגבל לך לפי מערכת הכוכבים ובזה יוסיפו לך שלום וטוב על הטוב והשלום המסודר לך מהכוכבים לפי מה שנתן להם השי׳ מהכח ביום הבראם כי ההשגחה האלהית תדבק באדם כשיתחכם בחכמת התורה ומצד זה יסור ממנו הרע המוגבל לו מצד הכוכבים ויהיה נוסף טוב על הטוב המסודר לו מהם׃ חסד ואמת׳ מי שהוא אדון החסד והאמת אל יעזבך כי תמיד יהיו עיניו להשגיח בך ולזה אני מצוה אותך שתקשור המצות על גרגרותיך לזכר בם תמיד כדי שתבין ענינם ויהיה מצוייר בלבך תמיד׃ וימצא חן ושכל טוב׳ והנה אם תנהיג מעשיך לפי משפטי התורה תגיע למצוא חן בעיני אלהים ואדם כי הם כלולים משלימות המדות מה שימצא בו האדם חן בעיני האנשים ואם תעמיד לפי מה שאפשר על אופן החכמה שים באלו המצות אז תמצא שכל טוב בעיני אלהים ואדם בכל מה שתחפוץ אותו׃ בטח אל יי׳ בכל לבך׳ שים מגמתך בהשגתך בשם ית׳ ולא תשען על בינתך לחשוב במה שתחפוץ לעשותו מחכמתך לומ׳ כבר התבוננתי ועשיתי דברי בחכמה בדרך שאשיג המבוקש בלי ספק כי אז תסור ממך העזר שיהיה מגיע לך בזה מהשי׳ אם נשענת על בינתך כי רצון השי׳ שיכירו האנשים המושגחים ממנו מה שישפע להם מהטוב מצד השגחתו ומי שהוא נשען על בינתו יחשוב שלא יצטרך לו בזה עזר אלהי׃ בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת השם ית׳ והמשל שכאשר תאכל תדע במאכל השי׳ בהתבוננך עוצם חכמתו בבריאת זה המזון ובשומו בחי כח להשיב אותו אל עצם הנזון וכשתשגל תתבונן במה ששם השם ית׳ מהכח הנפלא בזרע לצייר כמו זאת היצירה הנפלאה ובזה תדבק תמיד בשם יתברך גם בעשותך הפעולות הגופיות וזה יהיה סבה שייישר השי׳ ארחותיך מצד השגחתו הדבקה בך׃

ביאור המלות' רפאות תהי לשרך' היא הטבור : יפיק' יוציא : כי טוב סחרה מסחר כסף' הנה הסוחר הוא המסבב בארצו' לבקש דבר הסחורה שירצה לקנות ולזה אמר כי טוב לסבב ולשוטט בעבור בקשת החכמ' והתבונ' יותר משסבוב על בקשת הכסף' ביאור הדברים' אל תהי חכם בעיניך' ותתרשל מפני זה מלחקור עוד בעניני החכמה כי זה ימנע ממך הרבה מהשלימו' אשר אפשר לך לקנותו אך תמיד חשוב היותך חסר בחכמה ותהיה מפני זה חוקר בה תמיד ותוסיף על שלימותך שלימות' ירא את יי' תמיד מעבור על מצותיו וסור מרע במדות ובעיון ג"כ מכל היותך ירא את יי' זה ימנע מלהשתבש בהשגה בחכמה וזה שאם תשים המורא והעיקר שהשם ית' הוא כמכא באופן שתשיל אל זה התורה ושהוא משגיח באישי האדם לפקוד אותם על מעשיהם כמו שהתבאר זה בתורה הנה לא יסור ממך הטעות בהרבה מהפנות הגדולות בחכמה האלהית : רפאות תהי לשרך' הנה התורה היא מרפא לך מחולי המדות והדעות בעת שהתחלת לדרוך אל השלימות ותתחיל לקחת מזון ההשגות העיוניו' והמשל בזה אל מה שיקח הולד מהמזון בעת היותו במעי אמו שיקחה לרך הטבור גם אחרי השלמך בחכמה היא שקוי לעצמותיך למלא אותם מוח ואמר זה שלא תחשוב שאחרי השלמך בחכמ' לא תצטרך אל התורה אחר שפרי התורה היא להעמיד האדם על השלימות מההשגות העיוניות כי באמת תמיד תצטרך לחקור בה וללכת במצותיה כי היא מוסיפה לך שלימות תמיד ועזיבתך אותה תהיה סבה להסיר ממך השלימות ולהפקדו כמו שהעצמות יצטרכו תמיד אל המוח אשר בתוכם להזון ממנו ולא"פ שכבר נשלמה הויתם באופן מה ובסורו מהם יפקד מהם מזונם ויפסדו ואפשר שאמר לזאת הסבה ג"כ אל תהי חכם בעיניך ירא את יי' וסור מרע כי שלא תחשוב כבר השגתי החכמה ואיני צריך עוד אל התורה שהיא מישרת אליה כי בולתי אתה צריך אליה תמיד ולזה ראוי שתירא את יי' לשמור מצותיו ובזה תסור מרע תמיד בדעות : כבד את יי' מהונך' כמו שצותה אותך התורה מראשית כל תבואת זרעך ופירותיך לתת המתנות הראויות לכהני' וללוים כי בזה תועלת נפלא להישיר אל שכל הטובות הם שופעות מהשם' ועוד בזה תועלת להישיר ישראל להשגת החכמה והשלימות כי זה יהיה סבה לשלימות זה השבט בעיון ובחכמת התורה והם ילמדו זה את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת והנה אם תעשה זה יתן השם' שכרך שיתברכו פירותיך עד שימלאו אוצרותיך בר וגו': וימלאו' על שכבר ימלאו אוצריך בר ויקביך יהיה רבוי מהתירוש כמו שאמר בספר דברי הימים מהחל התרומה לביא בית יי' אכול ושבוע והותר עד לרב כי יי' ברך את עמו והנה העיר בזה עוד לדבר אחר נאסף לכוונה הקודמת וזהו משלימו' זה המאמר והרצון בזה היא מסלול ודרך לעמוד על החכמה אשר בירידתם וזה כי אם יונח שאין שם פועל כמו שאמרו אפיקורסים ושיעתו הנה תסור החכמה מהדברים ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה הענין בזאת התמונה ובאלו המינים מהאלחויות וכן הענין בדבר דבר כי לא תתכן זאת החקירה אחר שהם יכיחו שזה הענין היה במקרה אך כשמודע שיש בכאן פועל הוא השם יתברך הנה זה יכין לנו הדרך להשגת החכמה אשר בנבראים הדברים הנמצאים אשר לפי השיעור שכבינו ממנה יהיה לדבקותינו בשם יתברך אשר מושכל כל אלו הנבראים שוא אבלו ומהמושכל אשר אבלו שפע מציאותם והנה כשתפליג לחקור באלו הסבות היותר שלימות אם תהיה כוונתך תמיד לתת בו כבוד ליי' ותשתדל מפני זה למצוא הסבות היותר שלימות שתוכל שיראה בהם כבוד לשם יתברך הנה זה יהיה סבה למלאת אוצרות שכלך מקנין החכמה האמתית כי בזה תתישר לעמוד לפי מה שאפשר על עומק החכמה האלהית ששמה זכר דבר מאלו הדברים על מה שהם עליו הנה כשיקרה שיגיעו לך קצת רעות גופיות הנה זהו באכרח על צד המוסר אחרי היותך מתהלך בחכמה ובתורה וזהו להסירך מקצת דעות מגונות התחלת להתישר אליהם או מפני עברך על קצת מצות התורה כי השם ית' ישגיח באוהביו להצילם מהרעות הגופיות לפי מה שבארנו בד' מספר מלחמו' יי' : מוסר יי' בני אל תמאס' אל תמאס' מוסר יי' כשיקרו לך קצת רעות גופיות ממנו באופן שזכרנו כי זה יהיה סבה למנוע ממך התועלת אשר בעבורו היה זה התוכחת ואל תמאס בתוכחתו כי השם יוכיח את אשר יאהב וגו': כי את אשר יאהב' כי השם ית' יוכיח את אשר יאהב וירצה להתנהג עמו כאב את הבן שיסר אותו לטוב לו וכאשר תעשה כן יגיע לך מן התועלת מה שתפשפש במעשיך ובדעותיך עד שיתברר לך מה שנתישרת לחטא בו כאמרו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון : אשרי אדם מצא חכמה' כמה מאושר האדם שימצא חכמת השם יתברך בדברים לפי מה שאפשר לו ואדם שיוציא מלבו תבונה בדרכים הנזכרים במה שקדם : כי טוב סחרה' כי ההשתדלות לבקש אותה הוא טוב לאין שיעור מהשתדלות לבקשת הכסף אשר בו תועלת מה להעמדת חיי הגוף ופריה יקר מזהב : יקרה היא מפנינים וכל חפציך וגו'' הנה היא יקרה מכל המרגליות ובכלל הנה כל חפצי האדם לא ישוו בה והרצון בחפצי האדם הדברים האחרים אשר ישתוקק האדם כי כל אלו החפצים הם כאין נגדה ואפשר שישוב זה אל התורה והוא הנכון יותר וירצה כי מאושר מאד מי שימצא החכמה הנרמזת בתורה ואדם שיוציא ממנה התבונה הנרמזת בה כי הכל נרמז בתורה כמו שבארנו בביאורינו לדברי התורה : ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד' הנה בימין התורה יהיה אורך ימים ר"ל השגת החיים הנצחיים כי זהו פריה ולזה ייחס זה אל ימינה וזה יהיה במה שיגיע בה מן החכמה והתבונה והנה על הכוונה השנית ישיג בה עושר וכבוד כי מצד ההשגחה האלהית שתדבק באדם בעבודה ימשכו לו ג"כ טובות גופיות כמו שנתבאר בתורה ובארנוהו עוד במאמר הד' מספר מלחמות יי' : דרכיה דרכי נועם' הנה דרכי התורה הם דרכים שינעמו וימתקו מאד לאדם כי לא העמיסה על האדם שום מעמס יקשה לו אבל כל מה שצוה מן המצות והאזהרות הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם לא כנימוסי הגוים שהיו מעמיסים בהם דברים קשים גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכל נתיבות התורה הם שלום לגוף ולנפש כמו שהתבאר מדברינו בדברי התורה כי כלם יישירו אל בריאות הגוף ובריאות הנפש הנה התורה היא עץ חיים לאשר הם מחזיקי' בה לשמור ולעשות ולחקור בעניניה ובאופן החכמ' אשר ייישירו אליה ותומכי התורה שמחזיקי' אותה לעמוד על הסבות בדבריה הוא מאושר כי מזה הצד יתיישר לעמוד על כוונותיה לא שיקל בעניניה ויעבור בהם כעברו על ספרי קורות הימים אשר יגידו איש לאיש אך יחקיל על כל פנים לתמוך אותה כדי שיעמוד על כוונותיה כאילו תאמר שיעמיק לעמוד על דבר דבר ממנה למה היה בתאר כך ולמה נסמך זה המאמ' לזה המאמ' כי בזה האופן ימצא בה ויפיק ממנה תבונה לפי שכבת החכמה והתבונה והדעת באר עתה אי זה דבר מהם ומפני מה ראוי לשבחם ואמר יי' בחכמה וגו':

ביאור

אבן עזרא

אל תהי חכם בעיניך' שתאמר בחכמתי איסר ארחי' וסור מרע ממעשה הרע ואז ירפאך השם מכל מחלה : לשרך' הזכירו כי הוא מוסר הנולדים ובו יכנס הדם להם בבטן האם והטעם תוקף כמו שריר וקיים : יפרוצו' יפוצו מרוב עד שיפרצו פרץ ביקבים : מוסר יי'' אשרי אדם מצא חכמ'' כי בה ישמר מחטוא ולא יבואו עליו ייסורין : יפיק' יוציא תבונה מאחר וילמדנה : חפציך' כל דבר שתחפוץ' ישוו מענין ולמלך אין שוה ופי' אין הטעם שוה כלום ונחשב למלך ש שיניחם כי הוא עם ק מפוחר ומפורד ונבוה : עושר וכבוד' משל שהחכמה תביאהו לשתי מעלות : דרכי נועם' שינעמו ויערבו לו' נתיבותיה נתיבות שלום : עץ' כעץ חיים שהאוכל מפריו יחיה שנים רבות' ותומכיה שלא יעזבוה כאשר אמר כי החכמ' תחיה טו האדם שהוא עולם קטן : יי' בחכמה

מסורה

ירא ד' וסימ' אל תהי חכם בעיניך' ירא את יי' בני ומלך' כי ברב חלמות' סוף דבר הכל נשמע : שבע ב' ומלרע וסימני' שבע גדול בכל ארץ' וימלאו אסמיך שבע : את ג' פתחין בטע' וסימ' את גאון יעקב אשר אהב' בחצותו את ארם נהרים' כי את אשר יאהב יי' יוכיח' וכל את הבא במקף דכו' פתחין בר"א קמץ את כל גבוה יראה והוא מלך : סחרה ד' וסי' והיה סחרה ואתננ' ב' בו' כי טוב סחרה מסחר כסף' טעמה כי טוב סחרה : מפניים חד מן מלין דחסרין נ"ון וקריין וסימ' בצענים וחבר הקני נפרד מקין' לו ויאמרו לו הגבעוני' אין לו' אנו אם טוב ואם רע בקול יי'' מפניים יקרה היא מפניים' אלפים' נהר דינור נגד ונפק' ויסתר ערום ראה רעה ויסתר' והילופיהון ז' כתיבן נ"ון יתיר ולא קרי' וסימ' נמס' בשמוא' ב' סימ' כ"א :

ז אַל־תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ יְרָא אֶת־יְהוָה וְסוּר מֵרָע׃ ח רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶּךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ׃ ט כַּבֵּד אֶת־יְהוָה מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל־תְּבוּאָתֶךָ׃ י וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע וְתִירוֹשׁ יְקָבֶיךָ יִפְרֹצוּ׃ יא מוּסַר יְהוָה בְּנִי אַל־תִּמְאָס וְאַל־תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ׃ יב כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְהוָה יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת־בֵּן יִרְצֶה׃ יג אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה׃ יד כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִסְּחַר־כָּסֶף וּמֵחָרוּץ תְּבוּאָתָהּ׃ טו יְקָרָה הִיא מִפְּנִיִּים וְכָל־חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃ טז אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃ יז דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃ יח עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃

(Masoretic marginal notes: ל' · ל' · ל' ; ג' ; ל' · ל' ; ל' · ב' מפע גדול ; ל' ; ג' בטע' ; ט' · ג' ; ד' · ל' ; ל' מלעי' ; ב' · ב' ; ג' חד חס ; ל')

תרגום

לָא תְהֵי חַכִּים בְּאַפָּךְ דְּחַל מִן אֱלָהָא וּסְטָא מִן בִּישְׁתָא׃ אַסְיוּתָא תֶּהֱוֵי לְכוּנְשָׁרָךְ וְדוּהֲנָא לְגַרְמָיךְ׃ יַקַּר לֵאלָהָךְ מִן מָמוֹנָךְ וּמֵרֵישׁ כֻּלְּהוֹן עֲלַלְתָּךְ׃ וּמִתְמַלְיָן אוֹצְרָךְ שַׂבְעָנָא וּמַעֲצַרְתָּךְ חַמְרָא נִשְׁפְּעָן׃ בְּרִי מַרְדוּתָא דֶּאֱלָהָא לָא תַסְלֵא וְלָא תַמְרִיק בְּמַכְסְנוּתֵיהּ׃ מְטוּל דִּלְמַן דְּרָחֵם לֵיהּ אֱלָהָא רָדֵיהּ לֵיהּ וְהֵיךְ אַבָּא דְּרָדֵי לִבְרֵיהּ׃ טוּבוֹהִי לְבַר נָשָׁא דְּאַשְׁכַּח חָכְמְתָא וּבַר נָשָׁא דְמַבִּיעַ בְּיוּנְתָא׃ מְטוּל דְּטָבָא תִּגְרוּתָהּ מִן תִּגְרוּתָא דְסִימָא וּמִן דַּהֲבָא סְנִינָא עֲלַלְתָּהּ׃ יַקִּירָא הִיא מִן כֵּיפֵי טָבָתָא וְכָל מִדַּעַם לָא פָּחִים לֵיהּ׃ נוּגְרָא דְיוֹמָתָא בִּימִינָהּ וּבִשְׂמָאלָהּ עוּתְרָא וִיקָרָא׃ אָרְחָתְהָא אָרְחָתָא דְבוּסְמָא וְכֻלְּהוֹן הַלִּיכָתְהָא שְׁלָמָא׃ אִילָנָא דְחַיֵּי הִיא לְאִלֵּין דְּמִתְחַזְּקִין בָּהּ וְאִלֵּין דְּמִתְעַסְּקִין בָּהּ טוּבֵיהוֹן׃ אלהא

רשי

אל תהי חכם בעיניך' להיות מואס בדבר מוכיחך : רפאות תהי לשרך' החכמה' שרך כמו טבורך וזהו טיבורך : ושקוי לעצמותך' הוא המוח בענין שכא' ומוח עצמותיו ישוקה : מהונך' מכל מה שחננך אפילו מקול ערב : ומראשית' אלו תרומות ומעשרות : מוסר ה' בני אל תמאס' אם יבואו עליך ייסורין יהיו חביבין עליך : ואל תקוץ' מלשון קצתי בחיי' וכאב את בן ירצה' שרוצה בבנו להטיב לו ומפייסהו לאחר שהכהו בשבט כן יערב לך הטוב אחר המכה : אשרי אדם מצא חכמ' ואל יפיק תבונה' שלומד חכמ' על שגורה היא לו להוציא בפיו : כי טוב סחרה מסחר כסף' כל חליפין שאל' מחליף בסחור זה נוטל זה וזה נוטל זה' אבל האומר לחבירו שנה לי פרקך ואני אשנה לך פרקי כשניהם שניהם ביד כל אחד ואחד' חרוץ מין זהב הוא : כל חפציך' כל חמדותיך : לא ישוו בה' לא יהיו שוין בשוויה ודמיהן בדמיה : בימינה' למיימינים בה ועוסקים בה לשמה ארך ימים וכל שכן עושר וכבוד' ולמשמאילים בה שעוסקי' שלא לשמה' מכל מקום עושר וכבוד יש למחזיקי' בה : למאחזים בה' כמו וישלח ידו ויחזק בו : ותומכיה מאושר' המתקרבים לה וכן כל לשון תמיכה שבספר זה שהוא אחוז בה : ה

י' בחכמה יסד ארץ' ספר מעלתה שבה נברא העולם העליון : בדעתו תהומות נבקעו' להשקות בהם חיה ועוף: אל ילוזו' הנכון תלונה כי על התושיה והמזמה ידבר כמו ויחמו הצאן : אז' לא תגוף' פועל יוצא והענין שלא תשימהו כאבן נגף כאשר תלמד התושיה: אל תמנע טוב מבעליו' העני' פא' מבעל הטוב: לך ושוב' כי הוא דרך בזיון : ישרים סודו' עם ישרים נודע סודו ועצתו ממה שהוא נגז' להביא על הרשע : מארת' מן ארור והוא חסרין : אם ללצים' הפסו' הזה דבק בעליון ולצי' מן ליצנו' יליץ מן כי המליץ פי' השם ידבר נוה הצדיקים אם ללצי' ידבר הצדיק ויזהיר לסור מן דרך הליצנות' ולענוים ולמוכיחי' יתן חן כלומ' יתן חנם בעיני כל אדם והענוים הם הכנועים מדבר ליצנות' פא' אם ללצים השם יליץ יתן גמול הליצנות ולענוים יתן חן כמו חן יחסל להם: כבוד' השם ינחילם כבוד הממון והעושר אבל הכסילים ירימו הקלון עליהם והטעם שיסבבו שיקלום בני אדם' מרים קלון על כל אחד ידבר כמו וצדיקים ככפיר יבטח' פא' כסיל מרי' ומכבד אים קלון כמו בא זדון ח חסר אים :

שמעו

ביאור המלות בכסלך' בתקותך: כלוז' הוא הטועה מהדרך הראויה: כבוד' מרים קלון' הקלון מסיר אותם או ירצה בו שכל אחד מהכסילים מרים ומגביה הקלון עליו מצד סכלותו : ביאור הדברים י' בחכמה יסד ארץ' ואמר כי בחכמה יסד הש' הארץ וזה היסוד הוא מה שהפריש ושם בטבע הנמצאות הטבעיות אשר המציא בארץ והנה בחכמה הש' שפע מציאותם ביוס הבראם ונתיסד ענינ' ומה שינסב לאדם מפני החקירה בהם יקרא חכמה כי כל מה שבהם שמתדש מסבות עצמיות ומתיחסות כשו תאמר שהאש יחמם ושהאדם יולידו האדם ובתבונה יכונן שמים על מה שהם עליו מהמרחק ממנו ומגודל הכוכבי' אשר יניעום ומחלוף תמונות הגלגלים אשר יניעו הכוכב וחלופי התנועות כאורך ונרוחב עד שיתאחלט מזה חלופים רבים בתנועת הכוכב ה הנראית לנו ויתחדשו מפני זה ממנו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות יי' והנה יקרא זה הענין תבונה לפי שמה שיתחדש בהם אינו מתחדש בלמיון מה שהתחדש מן הסבות העצמיו' או המתיחסות כי הם יחממו ואין בהם חום ויקררו ואין בהם קור וכן הענין בשאר מה שיושפע מהם ואולם מה שהמציא השם ית' מהבקע התהומות ושירעפו השחקים על אשר לו מבוא גדול בקיום זה העולם השפל כי זה מה שאי אפשר עמידת הצמחים והב"ח מזולתו וכי נ"כ יהיה השווי נשמר ביסוד המים עם שאר היסודות המקבילים לו הנה היה חדוש זה הענין בדעות השם ית' והשגחה בו היא קרובה אל המושכלות הראשונות וזה כי האויד הלא כשיתהוה בבטן הארץ וימנעהו מונע מעלות ויצטרך לרדת יתעבה מפני זה וישוב מים או כשיעלה ויפגוש המקום הקר השפה הקרירות יעבה אותו ויתהוה ממנו מים הנה מה שזה דרכו יקרא דעת ואחרי שהענין הוא כן ר"ל שאלו הדברי' כשפעו מחכמת השם יתברך ובינתו ודעתו בזה האופן הנה האדם בעמדו על מה שאפשר לו להשיג מאלו הדברים ידבק בחכמת השם ובינתו ודעתו לפי מה שאפשר : בדעתו תהומו' נבקעו' כי בעבור דעת האדם החכמה והתבונ' הזאת נבקעו תהומות מלמט' נובעו' מהם אלו הידיעות ומלמעלה נ"כ ירעפו טל ישפעו בו אלו הידיעות והנה רמז במה שישפע מלמטה יהיומבעות אלו הידיעות אל הדברים הטבעיים המוחשים אלינו אשר יעירו אותנו על החכמה והתבונה הזאת ובמה שישפע לנו מלמעלה רמז אל השפע שישפע לנו מהש' להשיג אל הידיעות באמצעות השכל הפועל והמשיל השפע ההוא לטל לא לגשם כי הטל מתפשט בכל האויר אינו יורד טפין טפין כמו המטר וכן השפע הזה מגיע בכל המקומות שיהיו כאותי' לקבלו יחד לא במקום זולת מקום: בני אל ילוזו' אל יסורו מעיניך החכמה והתבונה אך שמרם תמיד שמור הנימוס המושכל שהגיע לך בזה ושמור נ"כ המחשבה שהביאה אותך להשגתו כדי שתדע תמיד האמת בדרכיו ויהיו החכמה והתבונה חיים לנפשך כי הם בעצמם הם השכל הנקנה הנשאר מהאדם אחר המות כמו שביארנו בראשון מס"מי ויהם תמצא חן בדבריך עם האנשים הנה בשבתם תדבק בך ההשגחה האלהית עד שלא תכשל בלכתך בדרך: אם תשכב' גם בהיותך בדרך לא תפחד שם מחיה רעה ומן הלסטים אך תשכב ותערב לך שנתך : אל תירא מפחד' הרעות הגדולות המפחיתות פתאם ולא משואת רשעים כי תבא : כי יי' יהיה' במה שתבטח בו ותקוה ממנו ויסבים בך מהלכך באלו הרעות ואחר זה הזהיר עוד ואמר אל תמנע טוב מבעליו ממי שהוא ראוי לו בהיות כח בידך לעשות זה הטוב ואת אזהרה כוללת בעיון ובדברים המדיניים אם בעיון הזהירהו שלא למנוע למודו מהבא ללמד הראוי לכך לפי מה שיש מן הספק בידו וכאשר יבא לבקש ממך הטוב הזה לא תענה אותו על זה כשתאמר לו לך ושוב ואחר אתן ויש אתך אך תן לו זה תכף אחר שיש אתך והוא ראוי לזה : אל תחרוש' אל תחשוב ותשתדל להביא על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך כי זה מגונה מאד : אל תריב עם אדם חנם' אם לא גמלך רעה כי זה מגונה מאד להתרעם על האדם ולהריב עמו בזולת סבה: אל תקנא באיש חמס' להתאוות ולחמוד ולעשות כמוהו לחמוס האנשים ולא תבחר בשום דרך מדרכיו כי זה יביאך לחטוא במה שהוא חוטא והמשל כי איש החמס ישלח מנחה גדולה למלך או לשר ויכבדוהו ואם ירצה האדם לעשות כן לא ימצא לו ויצטרך לו לעשוק ולחמוס האנשים וכן הענין בשאר דרכיו אשר הם לו מפני היותו איש חמס כי מתועב אל השם יתברך האיש העקש רוצה לומר הבלתי ישר והפכך בישרי' כי הוא דבק בהם : מארת קללת השם תמצא בבית רשע והוא יברך נוה צדיקי' והנה אמר רשע בלשון יחיד לפי שהקללה לא יחייב שתמשך לכל הרשעים ולזה פעמים רבות רשע וטוב לו ואולם ברכת הש' היה בבית כל הצדיקים הראויים לה והם אשר תדבק בהם ההשגחה האלהית כמו שביארנו הסבה בכל זה בד' מספר מ"י: אם ללצים' הנה ללצים המתלוצצים ומלעיגי' על האנשים הש' יסבב שאחרים ילעיגו עליהם בבוא אידם ואולם לענוים המכבדים לאנשים ומשפילים עצמם יתן הש' חן להם בעיני האנשים : כבוד חכמים ינחלו' כי יכבדום האנשים וכל אחד מהכסילים מגביה קלון לו או אמר על צד ההפלגה כי עונש הקלון שינחלו מפני סכלותם הוא מפרים ומסיר אותם מהמקום ההוא שהם נכרים בו:

שמעו

תהומות ד' מל דמל וסים' נמס' בתילי' סימן לג' ועיין בסדר בשלח בפסו' תהמות יכסיומו: ירעפו ג' וסים' נאות מדבר' ושחקי' ירעפו טל' ירעפו עלי אדם רב: ויהיו יא רפין וסים' נמסר בסדר ויקחו לי תרומה: תגוף ל' מל או תלך לבטח ושארא כלהון חס': וערבה ב' וסים' וערבה ליי' מנחת יהודה וירושלם' ושכבת וערבה שנתך: ומשאת ל' מפחד

יְהֹוָה בְּחָכְמָה יָסַד־אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה׃ בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים יִרְעֲפוּ־טָל׃ בְּנִי אַל־יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ נְצֹר תֻּשִׁיָּה וּמְזִמָּה׃ וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחֵן לְגַרְגְּרֹתֶיךָ׃ אָז תֵּלֵךְ לָבֶטַח דַּרְכֶּךָ וְרַגְלְךָ לֹא תִגּוֹף׃ אִם־תִּשְׁכַּב לֹא־תִפְחָד וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ׃ אַל־תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא׃ כִּי־יְהֹוָה יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ וְשָׁמַר רַגְלְךָ מִלָּכֶד׃ אַל־תִּמְנַע־טוֹב מִבְּעָלָיו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדֶיךָ לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תֹּאמַר לְרֵעֶיךָ לֵךְ וָשׁוּב וּמָחָר אֶתֵּן וְיֵשׁ אִתָּךְ׃ אַל־תַּחֲרֹשׁ עַל־רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא־יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ׃ אַל־תָּרוֹב עִם־אָדָם חִנָּם אִם־לֹא גְמָלְךָ רָעָה׃ אַל־תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס וְאַל־תִּבְחַר בְּכָל־דְּרָכָיו׃ כִּי תוֹעֲבַת יְהֹוָה נָלוֹז וְאֶת־יְשָׁרִים סוֹדוֹ׃ מְאֵרַת יְהֹוָה בְּבֵית רָשָׁע וּנְוֵה צַדִּיקִים יְבָרֵךְ׃ אִם־לַלֵּצִים הוּא־יָלִיץ וְלַעֲנִיִּים יִתֶּן־חֵן׃ כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן׃

(margin: כ, כה, ל, לה; ד' מל; ג'; ל' וחס'; יא' סימן; ל' מל; ידך ק; לרעך · ד' ק; כ' בתרי לים' לא תחל כסור כ' מל בכי' תריב ק; ל' וחד עטרת עינים; ל' · ל'; ולענוים ק; ג')

אֱלָהָא בְּחָכְמְתָא שְׁתַאסְיָה אַרְעָא וְאַרְתְקֵין שְׁמַיָא בְּבִיוּנְתָא׃ בְּדַעְתֵּיהּ תְּהוֹמֵי אִתְבְּזִיעוּ וּשְׁמַיָא צָעֵי מִטַלָיָא׃ בְּרִי לָא נִזַל בְּעֵינָךְ נְטַר מַדְעָא וְתַרְעִיתָא׃ וְיֶהֱוֹון חַיֵי לְנַפְשָׁךְ וְחִסְדָא לְצַוְרָךְ׃ הֵידֵין תֵּיזֵל בִּסְבַרָא בְּאָרְחָתָךְ וְרִגְלָךְ לָא תִתְקַל׃ אִם תִּשְׁכּוּב וְתִדְמוּךְ לָא תִדְחַל וְתִשְׁכַּב וְתִבְסַם שִׁנְתָּךְ׃ לָא תִדְחַל מִן דַחֲלָא וּמִן שְׁלָיָא וּמִן חֲיָסָא דְרַשִׁיעֵי כַּד יֵיתֵי׃ מְטוּל דֶאֱלָהָא יְהֵי בְסַעֲדָךְ וְיִנְטַר רִגְלָךְ וְלָא תִתְּצִיד׃ לָא תִתְכְּלֵי לְמֶעְבַּד שַׁפִּיר כַּד אִירַת חֵילָא בִידָךְ לְמֶעְבַּד׃ לָא תֵימַר לְחַבְרָךְ אֱזֵל וְתוּב וּלְמָחַר אֶתֵּן וְאִית גַּבָּךְ׃ לָא תַחֲשֵׁב עַל חַבְרָךְ בִּישְׁתָא וְהוּא יָתֵב עִמָּךְ בְּשַׁלְוָה׃ לָא תִנְצֵי עִם בַּר נָשָׁא מַגָּן אִם לָא עֲבַד לָךְ בִּישָׁא׃ לָא תִטַּן בְּגַבְרָא חֲטוּפָא וְלָא תִצְבֵּי בְּכֻלְּהוֹן אָרְחָתֵיהּ׃ מְטוּל דִּמְרַחַק עָוְתָא מִן קֳדָם יְיָ וְעִם תְּרִיצַיָא שׁוּעִיתֵיהּ׃ לְוָטְתָא דֶאֱלָהָא בְּבָתֵּיהוֹן דְרַשִׁיעֵי וּמַעֲמַדְהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְבָרֵךְ׃ וְלִמְמַקְנֵי נִסְחוֹף וּלְעִנְוָנֵי יִתֵּן חִסְדָּא׃ יְקָרָא חַכִּימֵי נַחְסְנָן וְסַכְלֵי נְקַבְּלָן צַעֲרָא׃

שמע

פתאום והוא מן שיטה חדא דמשמש ומש בריש' וכל חד לית דכו' וסים' נמס' במסר' רבתא בסד במערכת אות הס"ם וזה תמצא בשיטה דמשמשת ומבריש' ומשמשת באב: ומחר ו' וסים' וקדשתם היום ומחר וכבסו' ומחר אל כל עדת יש' יקצוף' ומחר אתה ובניך עמי' שב בזה גם היום ומחר אשלחך' ומחר אתן ויש אתך' ומחר אעשה כדבר המלך: בבית רשע חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וסים' בירמיה סים' לז': ולעניים ה' כתיב עניים וקרי' ענוים וסי' נמס' בתילים סים' ט' עש: מרים ג' וסים' כל מרים תרומת כסף' כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים' ארך אפים רב תבונה וא' כבדי ומרים ראשי' וסימני' בלשן ארמי כספא אשטי חכימיא וראשיא:

רשי

י' בחכמה יסד ארץ' על פי התורה והיא התורה והיא התבונה והיא הדעת' ואחר שכל העולם נברא בהם לכך ל' יעלוזו מעיניך' יתעקמו מכנגד עיני' להסירם מכנגדך : ירעפו' כמו יטפו : לא תגוף' לשון כשלון אנופי"ר בלעז' וכן פן תגוף כאבן' וכן בטרם יתנגפו רגליכ' וכן ונגפו אשה הרה : ויהיו חיים לנפשך' שהרי עץ החיים היא' וחן לגרגרותיך שהרי זה שכת' האמו' למעל' וענקים לגרגרותיך : ושכב' וערבה שנותי' ותנוע כשתישן שלא תירא מפחד פתאום : ומשואה כשתבא על הרשעים: כי יי' יהיה בכסלך' במבטחך' דבר אחר בדברים שאתה כסיל בהם כך מצאתי בתלמוד ירושלמי: אל תמנע טוב מבעליו' אם ראית חבירך חפץ להטיב לעניים אל תמנעהו: כאשר לאל ידיך' להחזילו' דבר אחר אל תמנע טוב מבעליו אל תמנע צדקה מן העני' בהיות לאל ידיך לעשות צדקה שלא יבא יום ואין לאל ידיך' וכן אל תאמר לרעך' לעני' ויש אתך' מהשתתן לו' ורבותי' פירשו לך ושוב על שכר שביר : אל תחרוש על רעך' אל תחשוב ואינו זו משמעות חרישה מה דרך החורש מכין מקום לזמן הזריעה' אף החושב רעה מכין מקום תחבולו' בלבו איך יעשה ויעשנה : אל תריב עם אדם' להתלונן עליו : אם לא גמלך רעה' שעבר על המצוה הכתובה בתורה ואהבת לרעך כמוך' ומי שהו' רשע רשאי אתה לשונאו. אל תקנ' באיש חמס' לעשות כמעשיו אם תראהו מצליח כי תועבת ה' נלוז מעוות בדרכיו : ואת ישרים' ועם ישרים סודו : אם ללצים' אלש ימשך אחריהם לסוף אף הוא יהיה לץ עמהם' ולענוים יתן חן' אם לענוים יתחבר כ ף שיתנו מעשיו חן בעיניהם של בריו' ; כבוד חכמים ינחלו' וכסילים מרים קלון לעצמו מפרים קלון לחלקו : שמע

שמעו בנים מוסר · הנה יתברך שהוא אביכם והנה זה מוסר הוא תורתו שנתן לישראל והקשיבו ושמעו אותה כדי שתדעו בינה כי הוא ייסיר אתכם אל הבינה כמו שזכרנו ר"ל כי התורה תישיר בהרבה מדבריה לידיעת הבינה כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה : כי לקח טוב · כי כבר נתתי לכם קנין טוב אל תעזבו את התורה שנתתי לכם הנה אלה דברי הש"י ר"ל שאמרם בלשון כאילו הש"י ידבר ואח"כ אמר שלמה · כי בן הייתי לאבי הנה הייתי בן לאבי ורמז בזה לעם ישראל שהוא בן לש"י ואיתו נער ורך כשאמר לו הש"י אלו הדברים והייתי אז יחיד לפני אמי כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי וזה היה בעת קטנותי בצאתי ממצרים כי בימים ההם העתיקני הש"י לאמונתו ולזאת הסבה אמר נ"כ לפי המשל הנביא זכרתי לך חסד נעוריך ואמר לפני אמי לפי המשל והוא נ"כ לפי הנמשל רמז אל השכל הפועל אשר באמצעותו השפיע הש"י התורה לישראל ובאמצעותו הגיעה הנבואה : ויורני · אז הש"י ואמר לי לבך יתמוך דברי ויסמוך אתה בחקרך כראוי על כוונת מצות התור' כי בזה יגלה מה שיש מהשלימות והחכמה הנפלאה בדברי התורה · שמור בלבך דברי מצותי ותשיג בזה החיים האמתיים אשר אין עמם מות : קנה חכמה · בהם תקנה החכמה ותקנה בינה · אל תשכח דבר מדברי ואל תטה כלל מאמרי פי כי בזה האופן עם רוב השקיד' והחקירה יגלו לך הרבה מכוונ' התורה : אל תעזבה · אל תעזוב התורה ואם תהיה נזהר מזה היא תשמרך מכל רע מצד מה שימשך לך בסבת מההשגחה האלהית אהוב את התורה והיא תנצרכה מזה שאהבתך אותה יסבב שתבקש סבות ראויות לדבר דבר מדבריה ובזה האופן תעמוד על קצת כוונותיה :

ראשית · בראשי' החכמה שתקנה מהתורה תקנה חכמה וזה יגיע לך ממנה בזולת עמל רב אך בקנין הבינה תצטרך להעתר בה בכל קנינך שתקנה ממנה וכלם ייסירוך אל העמידה עליה והנה אמר זה כי קנין החכמה מניע מדברים עצמיים לה והם ראשית החכמה ולא כן ענין הבינה כמו שזכרנו : סלסלה · דרוך וסלול תמיד במסלול התורה והיא תתן לך כבוד כי תדבק בה ותתן לראשך כתר יתוכר בו לך חן ותתן לך עטרת תפארת והנה אמר זה כי מצד השקידה בתורה ובכוונותיה יגיע לאדם הרוממות והכבוד ואם אין זה המכוון בה אך הטוב המכוון בה הוא החיים הנצחיים וכבר זכרנו ראשונה באמרו שמור מצותי וחיה אמר כאילו ידבר הש"י : שמע בני וקח אמרי · והם ספורי התורה · וירבו לך שנות חיים כי הם מישירים אותך לשלימות המדות ולשלימות המושכלות כמו שביארנו שם או ידבר בזה שלמה וצוה לקחת אמרין שיצוה עליהם : בדרך חכמה הורתיך · ללכת בדרך חכמה ובדרכי יושר והוא מה שהזהרתיך ללכת בדרכי התורה ולחקור בה מחקר הראוי ואם תעשה כן תהיה נעזר בשם יתברך באופן שיכונו מחשבותיך וישלימו חפציך במה שתרצה לעשותו : בלכתך לא יצר צעדך · הנה בלכתך לעשות דבר מה לא יצר צעדך מלפסוע ולהשלים הדרך וגם אם תרוץ בדרכך לא תכשל באבן נגף וצור מכשול : החזק במוסר התורה אל תרף ממנו · כצור התורה בלבך כי היא בעצמה היא חייך הנצחיים במה שכלל בכוונותיה מהחכמה והבינה : בארח רשעים אל תבא · אל תבא ואל תהלך בדרך אנשים רעים : פרעהו אל תעבר בו · אם תוכל בטל והשבית הדרך ההוא רוצה לומר שתפרע דרך הרשעים בדרך שלא ישלימו הרע אל תעבור להסכים עמם ואם לא תוכל לבטלו נטה מעליו ועבור ויצא מהרשעים רשע וידך לא תהיה עמם וזה כי הרשעים הם חפצים לעשות רע כל כך עד שכאשר התהלכו בדרך ובמנהג אחד לא יוסיפו שנית להתהלך בו אם לא היה בדרך ההוא רעה והשחתה : כי לא ישנו אם לא ירעו · גם לא יוכלו לישן בלילה אם לא עשו רע להכשיל האנשים : כי לחמו לחם רשע' מאכל ומשתיהם יהיו כלם רשע וחמס כי הרשע נותן שנת לעיניהם לרוב שמחתם בו גם לא יצטרכו למזון אחר מרוב התענגם בו : וארח צדיקים · הנה זה דרך הצדיקים הוא כאור נוגה השחר שהולך אורו ומתחזק עד נכון היום והוא עד חצי היום כי אז האור והיום בשלימותו ובתקפו : דרך רשעים כאפילה · ואולם דרך הרשעים כאפילה שלא יראו בו ולא יוכלו להתיישר אל התכלית שכוונו אליו ולזה יכשלו בהליכתם ולא ידעו במה יכשלו כי אינם רואים אור כלל ואמנם אמר זה כי דרך צדיקים בלכתם לעשות דבר מה יהיה בו האור להצילם מהמכשולות והמונעים ולהישירם ללכת אל התכלית שכוונו אליו כי הם נעזרים בכל זה בשם יתברך ואמנם דרך הרשעים שיכוונו בו עשיית הרשע הוא בהפך זה כי השם יתברך יפר מחשבותיהם פעמים רבות ולא יעשו הרע אשר יזמו לעשותו כמו שזכרנו בספר איוב :

בני

לפני ב' סבירי' לבני וקרי' לפני נשים' לפני אפרי' ומנשה עוררה · רך ויחיד לפני אמי : ויאמר לי ח' דסמיכי וסים' ויאמר לי הנך הרה דמנות' · ויאמר לי מי אתה ואומר אליו עמלקי · ויאמר לי עבדי אתה יש' · ויאמר לי שלמה בנך · ויאמר לי יתמוך דברי · מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה · על מה זה אתה מבקש · והשגל יושבת אצלו : אהבה ל' ותצרך

א שְׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב וְהַקְשִׁיבוּ לָדַעַת בִּינָה: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: כִּי־בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי: וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ־דְּבָרַי לִבֶּךָ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה: **ה** קְנֵה חָכְמָה קְנֵה בִינָה אַל־תִּשְׁכַּח וְאַל־תֵּט מֵאִמְרֵי־פִי: אַל־תַּעַזְבֶהָ וְתִשְׁמְרֶךָּ אֱהָבֶהָ וְתִצְּרֶךָּ: רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה וּבְכָל־קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה: סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ תְּכַבֵּדְךָ כִּי תְחַבְּקֶנָּה: תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת־חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ: **י** שְׁמַע בְּנִי וְקַח אֲמָרָי וְיִרְבּוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים: בְּדֶרֶךְ חָכְמָה הֹרֵתִיךָ הִדְרַכְתִּיךָ בְּמַעְגְּלֵי־יֹשֶׁר: בְּלֶכְתְּךָ לֹא־יֵצַר צַעֲדֶךָ וְאִם־תָּרוּץ לֹא תִכָּשֵׁל: הַחֲזֵק בַּמּוּסָר אַל־תֶּרֶף נִצְּרֶהָ כִּי־הִיא חַיֶּיךָ: בְּאֹרַח רְשָׁעִים אַל־תָּבֹא וְאַל־תְּאַשֵּׁר בְּדֶרֶךְ רָעִים: **טו** פְּרָעֵהוּ אַל־תַּעֲבָר־בּוֹ שְׂטֵה מֵעָלָיו וַעֲבוֹר: כִּי לֹא יִשְׁנוּ אִם־לֹא יָרֵעוּ וְנִגְזְלָה שְׁנָתָם אִם־לֹא יַכְשׁוֹלוּ: כִּי לָחֲמוּ לֶחֶם רֶשַׁע וְיֵין חֲמָסִים יִשְׁתּוּ: וְאֹרַח צַדִּיקִים כְּאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וָאוֹר עַד־נְכוֹן הַיּוֹם: דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ:

שְׁמַעוּ בְּנַיָּא מַרְדּוּתָא דְּאַב וְאַצִּיתוּ לְמֵדַע בִּיוּנָא: מְטוּל דְּיוּלְפָּנָא טָבָא יְהַבִית לְכוֹן וְנִימוּסַי לָא תִּשְׁבְּקוּן: מְטוּל דִּבְרָא הֲוֵית לְאַבָּא מְפַנַּק וִיחִידָא קֳדָם אִמִּי: וְאַלְפַנִי וַאֲמַר לִי יְקַמֵּט מִלַּי לִבָּךְ נְטַר פִּקּוּדַי וְחָיֵה: קְנֵה חָכְמְתָא קְנֵה בִּיוּנָה לָא תִּנְשֵׁי וְלָא תִּסְטֵי מִן מַאֲמָרֵי פוּמִי: וְלָא תִּשְׁבְּקִיהּ וְתִנְטְרָךְ רַחֲמָהּ דְּתִשְׁגְּבָךְ: רֵישׁ חָכְמְתָא קְנֵי חָכְמְתָא וּבְכָל קִנְיָנָךְ קְנֵה בִּיוּנָה: חַבְּבִיהָ דִּי תְרוֹמְמִנָּךְ וְחַבְּקִיהּ דְּתִיקְּרָךְ: וּתְשִׂים בְּרֵישָׁךְ יָאוּתָא דְּחִסְדָּא כְּלִילָא דְּשַׁבְהוֹרָה עֲלָךְ: שְׁמַע בְּרִי וְקַבֵּל מִנִּי וְנִסְגְּיוּן שְׁנַיָּא דְּחַיָּךְ: אֻרְחָתָא דְּחָכְמְתָא אַלֵּפְתָּךְ וְהַלֵּכְתָּךְ בִּשְׁבִילֵי תְרִיצֵי: כַּד תֵּיזַל לָא תִתְעוּק אָרְחָךְ וְאִין תִּרְהַט לָא תִתְקַל: תִּתְחֲזַק בְּמַרְדוּתָא וְלָא תִרְפֵּא נַטְרֶיהָ מְטוּל דְּהִיא חַיָּךְ: בְּאָרְחָא דְּרַשִּׁיעֵי לָא תֵיזֵל וְלָא תִתַּן בְּאָרְחָא דְּבִישִׁין: אַרֵשׁ וְלָא תֶעְבַּר עִמְּהוֹן סְטֵי וַעֲבַר מִנְּהוֹן: לָא דָמְכִין עַד מָה דְּמַבְאֲשִׁין וּפְרִידָא שִׁנְתְּהוֹן עַד מָה דְּעָבְדִין תַּקְלָא: דְּמֵיכַל תַּרְהוֹן מֵיכַלְתָּא דְּרַשִּׁיעֵי וְחַמְרָא דְּחַטּוּפַיָּא שָׁתַיִן: וְאָרְחָא דְּצַדִּיקֵי כִּנְהוֹרָא דְּמַזְהַר וְאָזֵל נַהֲרֵיהּ עַד מָה דְּתָקֵין יוֹמָא: וְאָרְחָא דְּרַשִּׁיעֵי חֲבִירָא וְלָא יָדְעִין בְּמָנָא מִתְּקְלִין: ברי

ל' אל תעזבה ל' סלסלה ל' ותרוממך ל' תכבדך ל' תחבקנה ל' אשקנה ל' אחטנה ל' תשכונה ל' : וקח י"ג וסי' נמס' בסר' ויקח קרח : וירבו חד מן מ"ח מלין נסבין ו' ברישׁ תיבות' רפין וכל חד וחד לית דכות' וסי' נמס' במסר' רבת' במערכ' אות הו"ו בס"ד : תרוץ ל' וא' תרוץ דאבה ואינון מן א"ב מן חד וחד חד ד' וחד ר"ש וסים' נמס' במסר' רבת' במערכ' אות הדל"ת בס"ד : אל תרף ג' וסים' החזק במוסר אל תרף · אל תרף ידך מעבדיך דיהושע · מעשי ידיך אל תרף : רשע י"ז וסימ' נמסר בספר מיכה סים' ו' : חמסים ד' וסים' מאיש חמסים תצילני דשמואל · מאיש חמסים תנצרי דחלצני · וחברו דבתריה דשמרני יי' · ויין חמסים ישתו :

רשי

שמעו בנים · מוסר אב · שנתתי לכם הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב"ה והרי הוא כפיו : כי בן הייתי לאבי · אם תאמ' שלמ' היה שונא הבריות שהזהירן על הגזל ועל העריו' דבר שנפשו של אדם מתאוה להם לכך נאמר כי בן הייתי וגו' רך ויחיד ונעמ' · שהי' אוהב אותי יותר ויורני על כך ויוכיחני ויאמר לי יתמוך דברי לבך · ולפי שהוכיחני בדברי' אלו לכך אני מזהירכם על כך · רבי יוסף קרא · דבר אחר כי בן הייתי לאבי · הנביא אומר בן הייתי להקדוש ב"ה שהשרה רוחו עלי · ומצינו שקראו הקב"ה לשלמה בן שנאמר אני אהיה לו לאב וגו' · רך ויחיד לפני אמי · לאומתי אני כבחר ושביב · כבן רך ויחיד · לכך ויורני אני אל תעזבי' וגו' : אהבה · אהוב אותה : ראשית חכמה קנה חכמה · תחלת חכמתך למד מאחרי' קנה לך שמוע מפי הרב ואח' כך בכל קנינך קנה בינה : התבונן בה מעצמך להשכיל דבר מתוך דבר : סלסלה · חפשה שיש חונר עליה לדקדק בה כמו כבוצ' על סלסלו' הבוצר שהולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללו' ובתלמוד מסלסל בשערו : תתן לראשך לוית חן · חברת חן כמו לוי' חן הם לראש' : שמע בני בני וקח אמרי וגו' · בלכתך לא יצר צעדך · מי שאינו מרחיק רגליו קרוב ליפול : החזק במוסר אל תרף · אחוז בתור' כמו והחזק את ידך בו וישלח ידי ויחזק בו : בארח רשעים אל תבוא · אל תאשר ואל תדריך כמו באשורו אחזה רגלי · וכן וכנון יכין לאשורו : פרעהו · בטלהו : שטה מעליו · סור : כי לא ישנו · אינם יכולי' לישן : וארח צדיקי' כאור נוג' · שהלך ומאי' מעמיד השחר עד נכון עד חצות היום שהוא בירורו של יום : דרך רשעים באפלה לא ידעו במה יכשלו · שתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו :

בני

אבן עזרא

שמעו בנים · אחר שהזהיר בנו הוכיח א בנים אחרים שישמעו מוסר אביהם אף על פי שהם רכי' לאביהם כחשב כמוני : אל תעזבה · החכמה כי היא תשמרך מצרה : ראשית חכמה קנה חכמה · במקנת הונך ואם לא תוכל לדעתה תן כל הונך : סלסלה · הגביהה ורוממה מן סולו לרוכב · תכבדך תשימך במעלת הכבוד · כי תחבקה ללמוד אותה תמיד : תמגנך · מן מגן צריך : בדרך חכמה · בעבור דרך חכמה שתלמדה : בלכתך · כאשר תלך בדרך החכמה : נצרה · ראוי להיות בפתח והה"א כנוי לחכמה הנזכרת למעלה בדרך החכמה והטעם החזק במוסר שיסרתיך ללכת בה : פרעהו · מן ותפרעו כל עצתי מן למפרע : שטה · סור : וארח צדיקים · חסר והנכון אור ארח צדיקים :

בני

בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך · אל יליזו מעיניך · אל יסורו מעיניך שמרם תמיד בתוך לבבך: כי חיים הם למוצאיהם · כי אלו הדברים אשר אני אומר לך הם בעצמם חיים למי שימצאם ויעמוד על כוונתם והם עם זה מרפא לכל בשרו להסיר ממנו חולי המדות הפחותות והנה אמר זה כי זה הספר בכללו מישיר לשלימות המושכלת ולשלימות המדות: מכל משמר נצור לבך · והוא השכל ר״ל שמרהו שלא יהיה נאסר במאסר הכפש המתאוה באופן שתמנעהו מעשות פעולתו המיוחדת לו גם שומרהו שלא יהיה נאסר במאסר שאר הכחות המשיגות במה שימנעהו פעולתו · כי ממנו מהשכל תוצאות חיים ואם לא יבלבלו הכחות האחרים פעולתו הנה תשיג ארחות חיים ממנו בעבור שלא יהיה שכלך נאסר בסוס מאסר ימנעהו מן ההשגה · הסר ממך הדברים הכוזבי' בדעות אשר יאסרו שכלך במאסרם · והמשל כי הדעות הכוזבות כשיקבלם האדם בענין ההתחלפו' ישימו שכלו כאלו במה שאלו ההתחלפות ההן שלא יוכל לחקור בהן מחקר לאוי כי הטעות אשר בשרש וההתחלה יאסור אותו ויכר בעדו ממצוא האמת: עיניך לנוכח יביטו · עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעקך מעיק · ועפעפיך יישירו נגדך להשים אזנך בעצם הדבר המבוקש העיון בו: פלס מעגל רגלך · ישר מעגל רגלך לקחת הסדרים והדרכים המוליכים אל הדרוש אשר תחקור בו וזה יהיה סבה שיכונו כל דרכיך בעיון: אל תט ימין ושמאל · אל תט בדרכיך מן האמת כלל לצד מהצדדים הסר רגלך מדעת כפסד אשר יקרה מפני טעות הכח הדמיוני או מפני זולתו מהסבות: בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך · בני הקשיבה לחכמתי והט אזנך לתבונתי: לשמור מזמות · לשמור המחשבות הישירוך למצא התבונה והדעת שהישיר למצוא החכמה ינצורו שפתיך כדי שיהיה עמך תמיד האמת באלו הדברים בסבותיו · ודרכיו ואמנם צויתיך על זה כי נופת תטופנה שפתי האשה הזרה והיא הכח הדמיוני · תטופנה לדבר ידמה שהוא מתוק כנפת והכה אשר בו תטעם הדברים ידמה היותו ערב מאד וחלק יותר משמן: ואחריתה מרה כלענה · ואחריתה תמצא מרה כמו הלענה וחדה וחותכת כמו חרב בעל פיות שחותך ומשחית מכל צדדיו: רגליה · יורדות אל מות והשחתה וצעדיה הם תומכים ומחזיקים המות ר״ל שהם עוזרים להביא המות באופן כפלא ובזה הם כאלו סומכים ידי המות ומחזיקים אותה על החיים: ארח חיים פן תפלס · ואם תחשוב שיהיה תקוה שתפלס ארח חיים ותישר אליו הנה באמת אין תקוה בזה כי מעגלותיה נעו וסרו מדרך החיים ולא תוכל לדעת אותן והנה אמר זה לפי שהמדמה אע״פ שהוא עוזר עזר מה אל השכל כמו שהתבאר במקומו הנה בביורו יטעה מאד בעמוקות החכמה והתבונה והטעות שיקרה ממנו בשרשים הגדולים וההתחלות יהיה סבה להרחיק האדם מאד משלימותו ולהתיר לו לעזוב החכמה ולהתענג בתאוות ולזאת הסבה יערבו מאד דבריו אל האדם כמו שזכר וזה מבואר במעט עיון למעיין בזה הספר כי לדברינו בו הם למי שנסלם בפלוסופיא ורלא דברינו בספר מ״י ואפשר שירמוז באשה זרה אל הנפש המתאוה ויקשור הענין אל מ״ש לשמור מזמות ודעת ונו׳ שהוא יזהירהו לידבק תמיד בחכמה ובתבונה באופן שתערב בו כל כך עד שלא יפותה בשפתי הזרה המפתה להמשך אל התאוות אשר יגיע מהם הרע שזכר והנה זה הביאור השני הוא הנכון יותר: הרחק מעליה דרכך · הרחק דרכך מעל האשה הזרה שקדם זכרה ואל תקרב אל פתח ביתה ר״ל שלא תמשך אל התאוות: פן תתן לאחרים הודך · פן תתן ההוד הנתון לך לקנות השלימות לאחרים ולא יהיה לך תועלת בו אבל יהיה בו השתמשות לעשות תחבולות להשיג התאוות · ושנותיך שהיה ראוי שתעמל בהם לקנות קנין השלימות אשר הוא חייך תתן אל זה הכח האכזרי שיחיתך באכזריות וישבעו הכחות הזרים לאדם במה שהוא אדם כחך ועמלך ויגיעך יהיה בבית נכרי ר״ל שהכח השכלי הנתון לך לעמל בקנין השלימות האנושי ישבעו אלו הזרים מכחו ויגיעו כי כל כחו ויגיעו יהיה בעבודתם בהמצאת התחבולות אל שיושגו מבוקשם: ונהמת · והנה בסוף ככלות בשרך בעת הזקנה אז תזעק ותתאונן: ואמרת איך שנאתי מוסר · התורה ונאץ לבי תוכחת התורה: ולא שמעתי בקול מורי · להרחיק אלו התאוות ולא הטיתי אזני למלמדי: ולא

אבן עזרא

בני לדברי · מכל משמר · הם מצות לא תעשה שהאדם ראוי לשמר מהם פ״א יותר מכל משמר נצור לבך מלהרהר רע · כי ממנו תוצאות חיים והוא כמלך בגוף: יישרו · יבחרו הדרך הישרה: פלס · במאזני המחשב' וראה אי זה דרך טוב · וכל דרכיך יכונו כאשר תפלסם: אל תט · מהמעגל אשר תבחר · הסר רגלך מרע מלל' רע שלא תבחר בו: בני לחכמתי · לשמור מזמות · שתשמור המזימות בלבך · ינצורו בעסק הלמוד: רגליה · יורדות למות ולשאול יורדות צעדיה אשר יתמכוה · ת״ו תפלס ות״ו תדע לנוכח המוזהר והוא בני לחכמתי הקשיב' · נעו מעגלותיה חסר וכן הוא נעו רגלי מעגלותיה או המעגלו' הם ינועו על דרך משל כאלו הם נעות ומניעות הזרה ופי' ראשון נכון וכן הפי' ארח שתפיס בו חיים אולי תפלס ותבחרהו נעו מעגלותיה והטע' הורדתיה לשאו' כתאו' ולא תרגיש אתה עד דעתה שמא תוסר א אתה ותפלס אורח חיים · פ״א במקום שתפלס אורח חיי' נעו מעגלותיה והיא לא תדע: ועתה בנים · במעט

בני לדברי הקשיבה לאמרי הט־אזנך: אל־יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך: כי־חיים הם למצאיהם ולכל־בשרו מרפא: מכל־משמר נצר לבך כי ממנו תוצאות חיים: הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך: עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישרו נגדך: פלס מעגל רגלך וכל־דרכיך יכנו: אל־תט־ימין ושמאול הסר רגלך מרע:	ברי למלי אציתא ולמאמרי צלי אודנך: לא נזלן בעינך נטרנון בגויה דלבך: מטול דהיי אנון למן דמשכח להון ולכולא בשריה מאסי: מכל זהורא נטר לבך מטול דמניה הוא מפקנא דחיי: אעבר מנך עקומא דפומא ועאתא דשפותא ארחק מנך: עינך בתריצותא נאורן ותמריך נתרצון לקובלך: אעבר רגלך משבילי בישי וכלהון ארחתך מתקנן: לא תסטי לימינא ולשמאלא אעבר רגלך מן בישתא:
בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט־אזנך: לשמר מזמות ודעת שפתיך ינצרו: כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה: ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות: רגליה ירדות מות שאול צעדיה יתמכו: ארח חיים פן־תפלס נעו מעגלתיה לא תדע:	ברי לחכמתי צית לביוני צלי ארנך: דתזדהר בתרעיתא ודעתא שפותך ננטרן: מטול דכבריתא מנטפן שפותא דנוכריתא ושעיע מן משחא חכה: ואחריתה מרירא היך גירא חריפא מן סיפא דתרין פומין: רגלא נחתן למותא שיול הלכתהא מסמכן: בארחא דחיי לא דרכא מטלטלין שבילהא ולא ידעה:
ועתה בנים שמעו־לי ואל־תסורו מאמרי־פי: הרחק מעליה דרכך ואל־תקרב אל־פתח ביתה: פן־תתן לאחרים הודך ושנתיך לאכזרי: פן־ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי: ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך: ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי: ולא־שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא־הטיתי אזני:	והשתא בניא שמעון לי ולא תסטון מן מימריה דפומי: ארחק מנה ארחך ולא תקרב לתרעא דביתא: דלא תתן לאחרני חילך ושניך לנוכראין: דלא נשבעון נוכראי חילך ולעותך תעל לביתא דאחריני: ותנהום בסופך עד מדה דיגמר בשרך ונושמך: ותימר היכנא סנירת מרדותא ומכסנותא אשלי לבי: ולא שמעית קלא דמרותי ולמלפני לא צלית אדני:

אזנך ט׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא ריש סימן ב׳: תוצאות חיים ל׳ מל׳ דמל׳ וג׳ כתיב תוצאו׳ וסימ׳ בסר׳ מסעי עיין שם: יישרו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ואשלוך בשמחה ובשרים בתף · והשבתי המון שריך וזמרת׳ · ועפעפיך יישרו נגדך · ושר בשרים על לב רע: נפת תטפנה ב׳ וסימ׳ שפתותיך כלה׳ · שפתי זרה: חכה ב׳ חד מפיק ה׳ וחד רפי וסימ׳ ואליהו חכה את איוב · וחלק משמן חכה · בתרא מפיק ה׳ ואינון חד מן י״א זוגין חד מפיק ה׳ וחד לא מפיק ה׳ וסימ׳ במס׳ רבתא במערכ׳ אות ההא בסר: חדה ה׳ וסימ׳ נמס׳ ביהושע סי׳ י״ט: כחך ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ פן ישבעו זרים כחך · התרפית ביום צרה צר כחכה: בכלות ל׳ וחד ככלות בכ״ף ולית דכו׳ ואינון מן א״ב חד כ׳ וחד ב׳ית וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הב׳ית בסר: ולמלמדי ל׳ דכו׳ והוא חד מן מלין נסבין ול׳ דסמי׳ לט״ם וסי׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אות הט״ם בסר:

רשי

בני לדברי הקשיב ונומ׳: למוצאיהם: לשון מציאה: מכל משמר · מכל מה שאמרה תור׳ השמר נצור לבך בין עביר׳ קלה · בין עבירה חמורה · כי ממנו כי מאותו שהוא קל יהיו לך חיים ושכר גדול אם תקיימנו · כך דרש ר׳ תנחומא: הסר ממך · לא תעס׳ דבר שלעיזו בו הבריות ויעקימו עליך פיהם: עקשו׳ פה · לשון עקו׳ · כמו תם אני ויעקשני · ובמסכה שיכים עקומות ועקושות: ולזות שפתים: עקמימות שפתי׳ · שלא ידיבו הבריות פה עליך: עיניך לנכח יביטו · הסתכל אל האמת ואל היושר · יישירו נגדך · יסתכלו על היושר לישר דרכך נגדך: פלס מעגל רגלך · שקול דרכך הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה ואז כל דרכיך יכונו: אל תט ימין ושמאל · מן העסק׳ הטוב: בני לחכמתי הקשיב׳ ונומ׳ · כי נופת תטופנ׳ · לשון מתוק · שפתי זרה · מינות: וחלק משמן חכה · לשון חך: רגליה יורדות מות שאול צעדי׳ יתמוכו · לשון קורב: ארח חיים פן תפלס · כך דרשוהו רבותי׳ טלטל הקב״ה מתן שכרן של מצות ולא פירשן כדי שלא יראו אדם מצו׳ שמתן שכרה מרובה וידבק בה ויניח שאר המצו׳ · וזה פתרונו כדי שלא תפלס ארחות התורה אי זו ליקח ואיזו להניח לכך נעו מעגלותיה הניע הכה פי׳ נתיבותיה ולא הודיעם · וזהו מדרש אגדה · אבל לפי המקראות שכתו׳ אחריו הרחק מעלי׳ דרכך כראה שעליי׳ לא הפסיק בענין אשה הזונה וכן יש לפרש ארח חיים פן תפלס ש תשקל ארח חיים אבל אות זרה לומ׳ איזו לעשו׳ זו או זו · כי מעגלות הזונה נעו לשאול · ולא תדע להזה׳ עד אשר תנוע ותפול: ועתה בני׳ שמעו לי · ואל תסורו מאמרי פי · פן תתן לאחרי׳ הודך · פן תפנה לבך לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך ושבחך ושנותיך לאכזרי לשר של גיהנם: פן ישבעו זרים כחך · כביאי הבעל הגובין ממון בשקריה׳ ובפחזותם ועצבי׳ ויגיעך שנעמל׳ וטרחת בו: בבית נכרי · בבית ע״ז: ונהמת באחריתך · סוף שתנהום באחריתך: במעט

ולא

ביאור המלות וכל מעגלותיו מפלס ׳ ר״ל וכל דרכיו שוקל : ילכדנו את הרשע ׳ הם שתי הודעות כמו ותראהו את הילד : עשה זאת ׳ התרפס ׳ הכנע : ורהב רעך ׳ תן לו רוממות וגאוה עליך ׳ הנצל כצבי מיד ׳ מיד המוקש אשר נוקש בו והוא הפח או הרשת ומה שידמה להם :

כמעט ׳ עדה כמו שנה מן הנועדים כמעט שתבא עוד מעט מן הצרות ׳ הייתי תחת אהיה ׳ פ״א כמעט שאוחיל ויעבור יכל הרע לא עשיתי כן אלא הייתי בכל רע : בורך ׳ מקוה מים ׳ באדך נובע מים פירוש שידבק באשתו ולא בזולת׳ : יפוצו ׳ פי׳ ילכו מימי בארך עד שיפוצו מעיינותיך אל החוץ והוא משל על רוב הבנים : יהיו לך ׳ הפלגי׳ שהם הבנים הכשרי׳ : מקורך ׳ מקור הבני׳ : אילת אהבים׳ שהוא אוהבת והיא מוצאת חן בעיניו : תשגה ׳ תחשב כשוג׳ אם תמיד תתעסק באהבתה וכ״ש בזולתה וזהו שאמרו באשתו אמרו כי המרב׳ באהב׳ אשתו ומפי׳ עמה תמי׳ יותר מדאי הוא שוגה כי אהבת האשה תסי׳ האדם מעבודת השם : ימות באין מוסר׳ בעבו׳ שאין מקבל מוסר ובעבו׳ רוב אולתו ישגה לדך הישרה : בני אם ערבת ׳ תקעת לזר כפיך ׳ לזר המלוה תקעת כפיך לפרוע החוב הוא המוקש שנלכדת בו הם אמרי פיך : כי באת ׳ אף על פי כמו כי רכב ברגל כי עם קשה עורף׳ בכף ברשותו כמו מן הכף בידו׳ התרפ׳ מן כרגלא רפסה והטעם לך אליו והכנע והיה לו למרמס ׳ ורהב פועל עומד והוא שבוב דבק עם רעך : אל תתן אחר התרפסך ותינע ולא תישן עד שתפרע החו׳ או תנצל כצבי שימלט מיד אדם : אל נמלה ׳ שהיא מקטני ארץ ותלמוד מחכמתה : אשר אין לה קצין ׳ שיכריחנה לעשו׳ כן אלא מחכמת׳ תכין לחמה : אתה

ביאור הדברים

כמעט הייתי בכל רע בתוך וגו׳ ׳ שלא הייתי בום מהם לעוב׳ שכאתי מוסר או יהיה הרצון בזה כמע׳ שהייתי מפני זה בכל רע וכר׳ בתוך קהל ועדה שיתפרסם זה לכול׳ ויראו ברעתי: התרחק מאד מזאת האשה הזרה ולא תתן כח שכלך לה אך שתה מים מבור׳ והוא השכל אשר ממנו נובעים מים תמי׳ לא יחסרו בשתות מהם ישפעו המושכלו׳ ושתה המים הנוזלים מתוך בארך וגם כן הוא שכל אשר מ ממנו ׳ ואפשר שרמז באמרו שתה מים מבורך שהיא החפירה אשר בה מים בלתי נובעים אל הצורות הדמיוניות והשגות החושים שמהם נלקחו ההקדמות הראשונות עם ההשגות כי אלו ההשג׳ החושיות אינם נובעות אך יחסרו כ בשילקחו קצתם אחר קצתם עד שאפשר ש שילקחו כולם ורמז באמרו ונוזלים מתוך בארך אל השכל ש שיושפע ממנו ה המושכלות והם ט נובעות תמיד ולזה המשילו לבאר מים חיים ואחר שיגיע לך השלמות בעיון יפוצו מעינותיך חוצ׳ להשפיע מהם לזולתך יפוצו מהם פלגי מים ברחובו׳ אשר ימצאו שם אנשי׳ רבי׳ ללמוד אותם חכמתך ולהישירם אל השלמות כי עם שזה הענין בלכתך אחרי עצתי ראוי מצד עצמו להגו׳ לזולתו הנה יתוסף שלמותך בו הנה אלו המעיינות יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך בהפך מה שהיה הענין בלכתך אחר עצת האשה הזרה כי אז תתן יגיעך לאחרים אך יגיעך ועמלך בחכמה ובשלמות האנושי יהיו לך לבדך ר״ל שאתה לבדך תאכל פרים במה שתקנה מזה מהחיים הנצחיים והערבים בתכלית הערבות כמו שבארנו בראשון מספר מ״ו ואין זה סותר מ״ש יפוצו מעינותיך חוצה כי בעמלו בזה יאכל פרים הוא לבדו והם יקחו חלקם במעלם שעמלו במה שהשיגו ממנו מהחכמה והתבונ׳ : יהי ׳ המקור שתלה ממנו ברוך כי המים הנובעי׳ ממנו תמיד לא יכזבו והם הנוזלים שתקח מתוך בארך והוא השכל הפועל ׳ ושמח וגו׳ אשר תמצ׳ לך מהמוחשו׳ בדרוש לרוש מה שתעזר בו לדעת ההקדמו׳ הראשונו׳ המובילו׳ אל הדרוש ההוא : אילת אהבים ׳ מרוב אהבים שתאהבך תרון למצוא חפצך כמרוצת האילת או תרצ׳ בזה שהיא רצה כמרוצה האילת למצוא האהבים שדרשת הפנתם בדרוש שתחקר בו והיא כמו יעלה לרוץ בקלות למצוא מה שינעם לך ויעלת חן בעיניך במה שתרבה לחקור בו מדליה תמיד אלו ההשגות החושיות והצורות הדמיוניות המצטרכות לך בדרוש לרוש לקחת מהם המושכלות הראשונות כאופן שהתבאר בספר הנפש ובארנוהו בראשון מספר מלחמות יי׳ תמיד התעסק באהבתה עד שמעוצם התעסקך בה תהיה שוגה בשאר הענינים לפי שלא תוכל להפרד מחשבתך ממנה : ולמה תשגה בני ׳ בעבור אהבת האשה הזרה ר״ל הנפש המתאוה ותחבק חיק נכריה : כי נוכח ׳ הנה דרכי איש הם נגד עיני יי׳ והוא שוקל כל דרכיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : עוונותיו ילכדונו את הרשע ׳ ברשתם ובחבלי חטאתו יתמך ויתחזק הלכד שילכד הרשע בו וזה מבואר בהרבה מהחטאים שהם בעצמם כלי להפלת הרשעים ברע : הוא ימות באין מוסר ׳ הנה הרשע ימות ועדין לא לקח מוסר וברוב אולתו יהיה שוגה בענינים אשר ירצה להרשיע בהם עד שבשגיאתו בהם תהיה סבת הפלתו וזה מבואר מאד ׳ אמר עוד ממשל על האשה הזרה שזכר אשר השומע לה ערב בעבורה אל הש״י והוא יהיה נפרע ממנו ר״ל שהשכל האנושי הוא ערב בעבורה אל הש״י והוא נלכד בשחיתותיה : בני ׳ אם קרה שערבת לרעך בעבור איש זר תקעת לו כפך לפרוע החוב בעבורו : נוקשת ׳ הנה באמרי פיך נוקשת ונלכדת כי אין לך הנאה בזה הענין תבואך להשתעבד בזה החוב אך אמרי פיך לבד הם אשר נוקשת ונלכדת בהם וכן הענין בשכל האנושי עם הנפש המתאוה כי הוא לא יתענג כלל בתענוגים הגופיים ההם והוא ערב בעבורה לפרוע החוב אל הש״י הנה כשיהיה הענין כן עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך ונשתעבדת לו בזה החוב אין לך תקנה בזה אלא שתלך ותכנע לפניו ותתן לו הנאוה והרוממו׳ בהשתדלך בחכמה ובתבונה כי אז תשיג לו שהוא בתכלית הרוממות והגאוה ואתה בתכלית השפלות ביחס אל רוממותו ובזה האופן תמלט מזה הערבות ר״ל בהפרדך מהמשך אחר התאוה ובהיותך נכנע מאד לפני הש״י והשכלך רוממותו והתנשאותו אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות : אל תתן שינה לעיניך ׳ אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות ואל תתן שינה לעיניך ולא תנומה לעפעפיך אך חקור תמיד בהשגות העיוניות ובזה תדבק בש״י ויסור הרע ממך : הנצל כצבי מיד ׳ הנצל ברוב מרוצה ובמהירות כמו שינצל הצבי מיד הבא ללקחו ברוב מרוצתו במהירות וכמו שינצל הצפור מיד המוקש אשר תקיהו שיהיה נוקש במהירות עופפותו על שיבא משם קודם יפול המוקש עליו : לך אל נמלה עצל ׳ אתה האיש העצל מלהשתדל בקנין המושכלות בהיות לאל ידך לעשות לך אל נמלה שהיא בריה קטנה [illegible] ; אשר אין לה קצין ׳ שימיכה אלא מה שמעצמה כי אין לה קצין שוטר ומושל שימניע [illegible] :

רשי

כמעט הייתי בכל רע ׳ כפשע ביני ובין מיתכם כלומר בשביל דבר מועט הייתי ע עכשיו בכל רע שלא שמעתי לקול מורי שאלו שמעתי להם לא יארע כי כך ׳ רבי יוסף קרא : שתה מים מבורך ׳ מבור שכתן ילך הקדוש ב״ה לאלקך היא תורת משה ׳ בורך מים מכונסים ׳ ונוזלים מתוך בארך ׳ מים חיים כלומר תחלה כמים מכונסים ולבסוף נובעין הם והולכין : יפוצו מעיינותיך חוצה ׳ סוף שתקב׳ תלמידים ותורה הוראות ברבי׳ ויצא לך שם ׳ ברחובו׳ עיר תפוצינה פלגי מימיך : יהיו לך לבדך אתה לבדך תתכבד בהם ולא יחלוק אחר עמך לפי שאת׳ לתעל׳ פן ישבעו זרי׳ כחך אם כאן יהיו לך לבדך ממקורך כך יהיו מקור ברוך : ושמח מאשת נעוריך ׳ היא התורה שלמדת מנעורים : תשגה תמיד ׳ ראיתי בדברי רבי משה הדרשן ׳ תשגה תעסוק תמיד ׳ והוא לשון ערבי והביא ראיה כמו לבקש שגייה לבקש עסק ׳ ולא ידעתי איפה משכית ׳ ורבותינו פי׳ לשון משנה כמשמעו בעבור אהבת תהי׳ שוגג בשאר עסקיך כי היא משמרת ע על שלך אמרו עליו על רבי אלעזר בן פדת שהיה יושב בשוק התחתון ובדינו מוטל בשוק העליון ׳ פעם אחת בא אדם אחד ומצא נחש כרוך עליו : כי נכח ה׳ דרכי איש ׳ מפלס ושוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכיות בידו : עונותיו ילכדנו כיון ילכדוהו : ובחבלי חטאתו יתמך ׳ יתלה שתלוי נתמך בחבל שהוא תלוי בה : הוא ימות באין מוסר ׳ בשביל שלא לקח מוס : בני אם ערבת ׳ ערבו ממון כמשמעו פירשו רבותינו : לך התרפס ׳ התר לו פס יד לשלם לו ממונו : ורהב רעך ׳ [illegible]

כְּמְעַט הָיִיתִי בְכָל־רָע בְּתוֹךְ קָהָל וְעֵדָה׃	עַד כְּלִיל הֲוֵית לִי בְּכָל בִּישִׁין בְּגוֹ כְּנִשְׁתָּא וְעַדְתָּא׃
שְׁתֵה־מַיִם מִבּוֹרֶךָ וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ׃	אִשְׁתֵּה מַיָּא מִן גּוּבָּךְ וְרַדְיָא מִן בֵּירָךְ׃
יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה בָּרְחֹבוֹת פַּלְגֵי־מָיִם׃	נִשְׁפְּעוּן מַעְיָנָךְ לְבָרָא וּבִפְתָיֵי טִיפֵּי דְמַיָּא׃
יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ׃	יֶהֱוֹן לָךְ לְחוֹדָךְ וְנוּכְרָאֵי לָא נִשְׁתַּתְּפוּן עִמָּךְ׃
יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶךָ׃	יֶהֱוֵי מַבּוּעָךְ בְּרִיךְ וַחֲדִי מִן אִתַּת טַלְיוּתָךְ׃
אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת־חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד׃	אַיַּלְתָּא דְרַחֲמוּתָא וְדִיצְתָּא דְהֶסְדָא הוֹנָא אֱלֵף בְּכָל זְמַן וּבְרַחֲמוּתָא תִּגְרַם תְּדִירָא׃
וְלָמָּה תִשְׁגֶּה בְנִי בְזָרָה וּתְחַבֵּק חֵק נָכְרִיָּה׃	וּלְמָה תִשְׁרְגֵג בְּרִי בְּנוּכְרִיתָא אוּף לָא תְחַבֵּק עוּבָּהּ דְּאַחֲרִיתָא׃
כִּי נֹכַח עֵינֵי יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־מַעְגְּלֹתָיו מְפַלֵּס׃	מְטוּל דִּקְדָם עַיְנוֹי דֶאֱלָהָא אִנּוּן אָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא וְכוּלְּהוֹן שְׁבִילוֹי גְּלַן קֳדָמוֹי׃
עֲווֹנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת־הָרָשָׁע וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ׃	חוֹבוֹי דְרַשִּׁיעָא קָמְטִין לֵיהּ וּבְחַבְלֵי דְחַטוֹי נִתְפְּכֵךְ׃
הוּא יָמוּת בְּאֵין מוּסָר וּבְרֹב אִוַּלְתּוֹ יִשְׁגֶּה׃	הוּא יְמוּת בְּלָא מַרְדּוּתָא וּבְסוּגְאֵי דְשַׁטְיוּתֵיהּ נִטְעֵי׃
בְּנִי אִם־עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ תָּקַעְתָּ לַזָּר כַּפֶּיךָ׃	בְּרִי אִין עָרֵבְתְּ לְחַבְרָךְ אַשְׁלֵימְתָּא לְנוּכְרָאָה יְדָךְ׃
נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי־פִיךָ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי־פִיךָ׃	אִתְצִידְתָּא בְּמַאֲמָרָא דְפוּמָּךְ אִתְאֲחַדְתָּא בְמַאֲמָרָא דְפוּמָּךְ׃
עֲשֵׂה זֹאת אֵפוֹא בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף־רֵעֶךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ׃	עֲבֵיד הֵיכְנָא בְנִי וְאִתְפְּצָא מְטוּל דִּנְפַלְתָּ בְּיַד דְּחַבְרָךְ אֱזֵל גְּרֵג חֲבִיל חַבְרָךְ׃
אַל־תִּתֵּן שֵׁנָה לְעֵינֶיךָ וּתְנוּמָה לְעַפְעַפֶּיךָ׃	לָא תִתֵּן שִׁנְתָּא לְעַיְנָךְ וְנִימְתָא לְגְבִינָיךְ׃
הִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד וּכְצִפּוֹר מִיַּד יָקוּשׁ׃	דְּתִתְפְּצֵי הֵיךְ טַבְיָא מִן נִשְׁבָא וְהֵיךְ צִפְּרָא מִן פּוּחָא׃
לֵךְ־אֶל־נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם׃	אִתְדְּמֵא לְשׁוּמְשְׁמָנָא עַטְלָא חֲמֵי אָרְחָתְהוֹן וְאִתְחַכַּם׃
אֲשֶׁר אֵין־לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל׃	דְּלֵית לָהּ חַצְרָא הֵיךְ אַף לָא סָרְכָא וְשַׁלִּיטָא׃

Masoretic marginal notes: ל׳ · ל׳ · לחס׳ ו״ו · ל׳ וכ״כ · ג׳ · ג׳ כ״ס · ל׳ · ה׳ ר״פ · ד׳ חס׳ כ״ס · ז״ב מלין כתיב תרין ו״ו · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחד ל״ר · ל׳ · ל׳ · ז״כ כ״ל · ל׳ בסי׳ כתי׳ ו״ל · ב׳ נזיה ככבי · ל׳ · ב׳ · ל׳ · Verse numbers: טו · כ · א · ה

ושמח ל׳ מאשת נעורך וב׳ שמח וסימ׳ זבולון בצאתך ׳ בחור בילדותך : אילת נ׳ וסימ׳ גם אילת בשדה ׳ על אילת השחר ׳ אהבים : חק ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ כליותי בחקי ׳ ותחבק חק נכריה ׳ שחד מחק רשע יקח ׳ ושחד בחק חמה עזה : עוונתיו חד מן י״ב מלין דכתיבן בהו תרין ווי״ן וסימ׳ נמס׳ בסד׳ פקודי ׳ וד׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמס במלכי׳ ב׳ סימ׳ ז׳ ובתלי׳

סימ׳ נ״א : נוקשת ל׳ נלכדת ל׳ : רעיך ל׳ מל׳ לך התרפס ורהב ׳ וכל אוריתא חס׳ וכל נביאי׳ דכו׳ חס׳ במ״ב מל׳ ולקחתי את נשיך לעיניך ׳ אתה ורעיך היושבים לפניך ׳ וכל כתו׳ מל׳ ב״מ משלי דכלהון חסרים במ״א לך התרפס ורהב רעיך : נמלה ל׳ מאכלה ל׳ ואינון מן מלין דמשמשי׳ לה בסוף תיבות׳ ולית דכו׳ וסים׳ במסרה רבתא במערכ׳ אות הלמד בס״ד :

ונכר תרחה ממנה שהיא מכינה בקיץ לחמה בהביאה מהפירות בחוריה מה שימצא לה בכל השנה ושם היא אוגרת בקיץ מאכלה ותפלא מאד מדרכיה בזה הענין כי אתה תמצא שאם היתה חוריה בכותל הנה היא תעלה בו אחרות עקלקלות באופן שלא תקשה כל כך העליה עם כובד המשא שתשא בפיה גם תמצא מדרכיה שהיא אוכלת חודו של זרע אשר בו מה שמדרגתו מדרגת זרע הזכר כמו שנזכר בספר הצמחים בדרך שלא יצמח מהגרגרים הטמון בארץ ובזה יהיה נשמר מהעיפוש גם תמצא מדרכיה שאם יבואו מים בחורי הנמלים יוציאו תכף הזרע משם ליבשו ואחר כן ישובו להכניעו לשמרו מהעיפוש: עד מתי, אתה העצל תשכב ותתרשל מקנין השלימות מתי תקום משכבך לעשו' מעשיך האנוסי' תן לעצמך מעט שינות ומעט תנומות להיות מתנמנם לא ישן ולא על כמשפט האיש ה החרוץ הזריז כאשר תבואהו השינ' יתנמנם מעט להשי' ממנו אונס השינ' ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מרגוע אל חושיו הנלאים מגד טרדתם בהקיצו הנה כשתנהג זה המנהג יבא זה העוני לך ובא כמהלך ר"ל שאדי בואו ילך לו וינס' ומחסורך יבא לך כאי' בעל מגן וכלי מלחמה שכאש' יבא במקו' מה לא יתעכב שם אבל ילך אל מלחמתו וזה כי מגד זריזותך בחכמה ישגיח הש"י ויתן לך מה שיצטרך לך או ירבה בזה כי מגד הזריזות יקל לו בעיניו לכנוס ולאסוף בו בעמלו מה שיסתפק בו והביאור הראשון הו' יותר נכון והנה הזהיר תחלה לבלתי היות בעל תאוה כי היא תמנע השלימו' ואחר זה הזהיר מ מהעצלה כי היא נ"כ תמנע השלימות ותהי' סבה אל שימות האדם

לשכב ב' קמץ וסימ' לשכב את בת יעקב, מעט חבוק ידים: סימן קדמא ובא כמהלך ראשך תניינ' ובא כמתהלך רישך: מורה ה' חס' וסימ' מול הגלגל אצל אלני מרה, בננו זה סורר ומרה, כי ראה יי' את עני ישראל, אל תהיו כאבתם, מרה באצבעתיו: רמות ו' כתי' כן וסימ' ולאשר ברמות נגב, ויעל ויפל ברמות גלעד דד"ה, גם בעצתם הלך, ועינים רמות

תָּכִ֣ין בַּקַּ֣יִץ לַחְמָ֑הּ אָֽגְרָ֥ה בַ֝קָּצִ֗יר מַאֲכָלָֽהּ׃ עַד־מָתַ֖י עָצֵ֥ל ׀ תִּשְׁכָּ֑ב מָ֝תַ֗י תָּק֥וּם מִשְּׁנָתֶֽךָ׃ מְעַ֣ט שֵׁ֭נוֹת מְעַ֣ט תְּנוּמ֑וֹת מְעַ֓ט ׀ חִבֻּ֖ק יָדַ֣יִם לִשְׁכָּֽב׃ וּֽבָא־כִמְהַלֵּ֥ךְ רֵאשֶׁ֑ךָ וּ֝מַחְסֹרְךָ֗ כְּאִ֣ישׁ מָגֵֽן׃ אָדָ֣ם בְּ֭לִיַּעַל אִ֣ישׁ אָ֑וֶן ה֝וֹלֵ֗ךְ עִקְּשׁ֥וּת פֶּֽה׃ קֹרֵ֣ץ בְּ֭עֵינָו מֹלֵ֣ל בְּרַגְלָ֑ו מֹ֝רֶ֗ה בְּאֶצְבְּעֹתָֽיו׃ תַּֽהְפֻּכ֨וֹת ׀ בְּלִבּ֗וֹ חֹרֵ֣שׁ רָ֣ע בְּכָל־עֵ֑ת מִדְיָנִ֥ים יְשַׁלֵּֽחַ׃ עַל־כֵּ֗ן פִּ֭תְאֹם יָב֣וֹא אֵיד֑וֹ פֶּ֥תַע יִ֝שָּׁבֵ֗ר וְאֵ֣ין מַרְפֵּֽא׃ שֶׁשׁ־הֵ֭נָּה שָׂנֵ֣א יְהוָ֑ה וְ֝שֶׁ֗בַע תּוֹעֲב֥וֹת נַפְשֽׁוֹ׃ עֵינַ֣יִם רָ֭מוֹת לְשׁ֣וֹן שָׁ֑קֶר וְ֝יָדַ֗יִם שֹׁפְכ֥וֹת דָּם־נָקִֽי׃ לֵ֗ב חֹ֭רֵשׁ מַחְשְׁב֣וֹת אָ֑וֶן רַ֝גְלַ֗יִם מְֽמַהֲר֗וֹת לָר֥וּץ לָרָעָֽה׃ יָפִ֣יחַ כְּ֭זָבִים עֵ֣ד שָׁ֑קֶר וּמְשַׁלֵּ֥חַ מְ֝דָנִ֗ים בֵּ֣ין אַחִֽים׃

מתקנא בקיטא לחמה וגבשא בחצדא מיכלה: עד מה לאימת אנת דמיך אנת עטלא ולאימת קימת מן שנתך: קליל שנתא קליל נומתא קליל ותחבק ידך למדמכא: ותיתי ותדרוך מסכנותך וחוסרנך היך גברא כשרא: בר נש טלומא גברא עולא מהלך בעקימות פומיה: רמז בעינוי ותבס ברגלוי ורמז באצבעתיה: ומתהפך בלביה וחשל בישתא בכל זמן תגרי רמי: מטול הכנא מן שליא ניתי תבריה ומן שליא נתבר ולא תהוי ליה אסיותא: שית אנון דסני אלהא ובשבע אסלית נפשיה: עיני רמתא ולישנא דשקרא וידי דשפכן דמא זכי: לבא דחשל מחשבתא רעתא ורגלי דמסתרהבן למרהט לבישתא: סהדא דשקרא דמלל כדבותא ומן דרמי תגרי בין אחי:

(Marginal masorah: ל' · ל' · ג' · ב' · ז' רפ' · ל' תנייאנא ומחסרך · כ' · בעיניו ק' · כרגליו · ה' חס' ק' · מדינים ק' · טו · ל' · תועבת ק' · ו' כתי' כן · ל' · ל' · ל' · ל')

תשפיל, עינים רמו' לשון שקר, ושוב ושאל ורמות, ובקצת ספרי מסורה ראיתי שמונ"ה הנלך אלף רמות גלעד דויבא אל המלך דד"ה ומשמ"ט ויעל ויפל ברמ"ת, וג' כתי' ראמות מלאים באלף ובוי"ו וסי' ראמות וגביש לא יזכר, ראמות לאויל חכמות, וישסמך וגד דד"ה, וג' ראמת חס' וי"ו ומל' א' וסימ' בסדר ואתחנן ויחזקאל סימ' כ"ח:

אבן עזרא

אתה עצל מתי תקום תעור משנתך: מעט שנות, בלשון רז"ל והטעם תישן פעם אחר פעם תישן מעט ותנום מעט ותחבק ידיך שלא תיגע, והנה יבא רישך כמהלך, כאורח הבא שלא יודע עד בואו, ומחסורך יבוא כאיש הבא במגן לנכח אחר: אדם בליעל, אלו הם ענייניו: קורץ, מולל דובר, מורה לעשות רע כתוב בעיניו ברגליו באחת מעיניו ואחת מרגלית וכן ויקבר בעירי הגלע' באחת מערי: רמות, המתגאה שירים עיניו בגאוה, לשון שקר שופכות דם נקי רוצח: יפיח, לשון דבור והכתוב פירש שהוא עד שקר: נכור

(Marginal: ראשך ג' מדכתי' א' וחנכתי' יוד · יבוא ל' נכתו')

באוסר כל ואחר זה הזהיר מדבוק הסקרי' אשר יחשוב האדם שלא יחטא והם סבה לרעות גדולות עם שזה יסבב שיאחזו האיש הזה דעות כוזבות לאהבתו השקר ואמר: אדם בליעל, הנה אדם רשע הוא מי שהוא איש און אשר הולך עקשות פה ר"ל שידבר שקרים בפה: קורץ בעיניו, או ברמיזותיו אם שיקרו בהם כמנהג הרומזי' בעיניהם ומולל ברגליו לרמוז בהם ומורה באצבעו: תהפוכות בלבו, הנה בלבו כזבים תמיד ובכזבים שיתמיד וימציא בלבו הוא חורש רע בכל עת ומשלח מדנים בין אחים ומחלוקות וריבות בין האנשים בשיספר כזבים מזה לזה ויתחדש מזה הפסד רב בקבוצי' המדיניים על אלו הרעות שהוא עושה ישיב הש"י גמולו: שש הנה שנא יי', והשביעי הוא מהם תועבת נפשו והם עינים רמות מגדל הגאוה ועזות המצח, לשון שקר שהוא אוהב לדבר שקרים וידים שופכו' דם נקי: לב חורש, על האנשי' מחשבות שקר ומרמה להרע להם והרגלים שימהרו לרוץ לעשות רעה ומי שידבר כזבים ויהיה עד שקר והנה זה יכלול לשון שקר ועדות שקר ומי שמשלח מדנים בין אחים בספרו כזבים מזה לזה, והנה זכר האיברים על הסדר והתחיל מהאבר הגבוה ובשפל כלה, הנה זה הוא ביאור אלו הדברים שהגבלנו ביאורם פה, ואולם התועלות המגיעות מהם הנה יט, הא' הוא להודיע כי התורה ומצותיה מביאות האדם אל השגת החכמה והתבונה אם בפילוסופיה האלהית אם בפילוסופיה המדינית אם יעמיק האדם לחקור בה ובמצותיה מחקר ראוי וזה יהיה בשישמרה בלבבו תמיד ובזה יגיע לו הבריאות בגוף ובנפש בהתנהגו לפי מצותיה ויהיה אהוב לאנשים ואהוב לשם עד שתמיד יהיו עיניו בו לא יעזובהו ויגיע בזה החיים הנצחיים והטובות הגופיות עד שאין פחד אליו מהרעות: הב' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבטח בדברים אשר ירצה להשיגם בבינתו ובסבות אשר המציא להגיעו שיהם אך ישים מבטחו בש"י לבד ויעזור עם זה בסבות המביאות הדבר ההוא: הג' הוא להודיע שראוי לאדם שיתן כבוד לש"י בחקירותו בחכמה ובתורה כי זה ממה שישירהו למצוא האמת בדברי' לפי מה שאפשר לו והיה זה כן כי חכמת הש"י היא נפלאה מאד וכאשר ירצה האד' למצוא באלו הדברים חכמה נפלאה ולא יסתפק בסבו' האלופות אז יתישר מאד למצוא דברי חפץ ועם זה למדנו מזה תועלת אחר והוא שמי שיכבד יי' מהונו וממבחר פירותיו ותבואתו יתן הש"י שכרו בשיתברכו קניניו: הד' הוא להודיע שכבר יקרה שיבואו לטובים רעות על צד המוסר וההשגחה ולזה ראוי לאדם שיקבלם מאהבה ואז יגיע לו מהם התועלת אשר בעבורו הביאם הש"י עליו: הה' הוא להודיע שכמו שנוביח החכמה מאלו הדברים השפלים בחקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות ונוביח התבונה מהגרמים השמימיים בחקרנו בהם לפי מה שראוי כן שפע מציאותם מחכמת הש"י ותבונתו ולזה נלכד בזה האופן בחכמ' הש"י ותבונתו דבקות מה אשר החכמה והתבונה ההיא היא עצמותו ית' וכבר באר נו זה והתרנו הספקות הנופלות בו בראשון ובה' מספר מ"י ומזה האופן הותר הספק איך יתכן שיגיעו לנו הידיעו' מההשגות החושיות ולא יפקדו בהפקדם כמו שביארנו בראשון ממלחמות יי': הו' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימנע טוב מהראוי לו אם יש ספק בידו לעשותו כי זה מטוב התכונה ימשך שלא יאמר לרעהו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך במה שיסגו אתו לתת לו: הז' הוא מה שהזהיר מלריב עם אדם אשר לא גמלו רעה כי בזה מהפסד הקבוץ המדיני מה שלא יעלם וזה שהמדות החשובות שיהיו לאנשים לשמרם מריב יועילו להם מאומה עם בעל זאת התכונה הפחות ויבא זה אל ההפסד במדות: הח' הוא להודיע שהחמס והרשע ראוי שירוחקו כי קללת הש"י תמצא בבית הרשע אמנם נוה צדיקים יברך: הט' הוא להודיע שהליצנות ראוי שירוחק וכן הענין בכסילות כי הקלון ימשך לעניהם: הי' הוא להודיע כי החכמה תקנה עם ראשית החכמה כי כבר יבואו בחקיר בה בהקדמו' מעצם החכמה ואולם הבינה תקנה עם כל הקניני' כי אין הקדמותיה עצמיות וצריך גם כן שיקדמו לקניניה כל הקניינים מההשגות האחרות כי בהם יתיישר לעמוד על אמתתה כמו שזכרנו: הי"א שאין ראוי לאדם ללכת בדרך רשעים ולהסכים עמהם בו אך יתחייב להשבית הפועל הרע ההוא ולבטלו אם יוכל בשום תחבולה ואם לא יוכל ראוי שיסלק עצמו ממנו: הי"ב הוא להודיע שהצדיקים נעזרים בש"י בדרכם שילכו בה בכל דרכיהם והם מתישרים בה תמיד אל התכלית יחפכו בו ואמנם הרשעים בהליכתם יכשלו ולא ידעו במה כי דרכם היא כאפילה ולא יוכלו להתיישר בה אל חפציהם: הי"ג הוא להודיע שראוי לאדם שישמור שכלו שלא יהיה אסור בדבר מהדברים ימנעהו מעשות לפי מה שראוי כי כבר יאבד זה הפרי הטוב שראוי להגיע ממנו והוא החיים הנצחיים והערבים ומפני זה ראוי שישמר מלקבל שרשי' והתחלות כוזבות מנעוהו מלהשיג האמת במה שאחריהם כי הם יאסרו שכלו מלחקור בהם מחקר ראוי ולזאת הסבה ראוי שירחק לשון שקר וירחיקהו כי האנשים המורגלים בשקר לא יאהבו המוסר מאד ויסור מפני זה מהם כל פרי השכל ולזאת הסבה גם כן ראוי שירחיק התאוות הגופיות ועצלה כי בסבת כל אחד מהם יהיה השכל אסור מעשות פעולתו: הי"ד הוא להודיע לחוקר בדרכם שישים עיונו אל היושר והאמת ויתיישר אליו בתכלית מה שאפשר לו כי זה ממה שיישירהו למצא האמת בדברים: הט"ו

כדרכיהם: מוקשת כאמרי פיך, שתקעת כף להדבק עם ה הזרים: עשה זאת אפה בני והנצל הואיל ובאת בכף רעך בשיני וקבלת אלהותו עליך, לך התרפס, הכנע לפני' באסקופה הנדפסת ונדרסת: ורהב רעך, הרבה רעים שית עליו עליך לפניו, וכן כדרש במדרש תלים: הנצל כצבי מיד, מהר והשמט משם כצבי הנמלט מיד האדם: לך אל נמלה עצל, ונמו', וחכם: והתחכם: אשר אין לה קצין, שוטים אות ויוזרנה ויוציא מידה אם תגזו' דבר אחכרת.

רשי

ואף על פי כן, תכין בקיץ לחמ', אגרה בקציר מאכלה, מזונה כל אחת ואחת אוכלה גזלת מחבירתה: חבוק ידי', היושן חובק ידיו, אכראכר בלעז: ובא כמהלך ראשך, אם תעש' כן יבא חסרונך ודבר שאת רש ממנו יבא לך מיד כאדם מהלך מהר ומחסורך יבוא ויתנפלא: כאיש מגן, הבא מהר להגין על אדונו המקרשו, אלו עקרן משל על המתעצלין לעסוק בתורה: הולך עקשו' פה, ההולך בעקימות שפתים: וקורץ בעיניו, רמיזות של מרמ': ומולל ברגליו, כלומר מפספס זה על זה: ומורה באצבעותיו כלם רמזין לשון רמזים הם זה כופל על העין וזה כופל על הרגל וזה כופל על האצבע, והעיקר הוא מדבר של המינין המסיתין את הבריות לעז: מדינים ישלח, כיון אדם לכורמו פתאום ופתע, לשון תדיפה הוא ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו: שש הנה שנא השם ושבע תועבות נפשו, כלומר גם השביעית עיהם: יפיח, לשון דבור הוא כי כל דבור כרוח הפה הוא: נגור

רלבג

החמשה עשר הוא להודיע שמי שישיג החכמה והתבונה ראוי שישמרם בלבו תמיד עם הדברים שהיו סבת שהתחלם הידיעה לו כאלו תאמ' שישמור עם המושכלות האשכיות המושכלות הראשונות שהתבארו מהם וישמור עם התכונות המחשבו' אשר היישירוהו אל השגתם: הי"ו הוא להודיע שראוי לאדם שירחיק התאוו' הגשמיות כי הם יובילוהו עד המו' ניביאו השכל אל שלא יעשה פעולתו אך יתן כחו בהמלאכות ה התחבולות להשגת ה התאוות המגונו' האלו: הי"ז הוא להודיע שאשר חטא ונמשך אל הנפש המתאוה ועזב פועל השכל ר"ל דריפתו אל השלימות עד שהוא ראוי שיהיה השכל נספה בחטא אשר היתה ההכאה בו אל החומר כמו הענין בערב שנשתעבד ב בעבור אחר הנה ראוי לו שיכנע אל השם יתב' בתכלית מה שאפשר לבקש מחילה וכפרה על חטאיו וישתדל ב בזריזות רב להשכיל ולדעת אותו בדרך שיתן לו רוממות כפלא על שאר הנמצאות כמו שהו' האמת בזה ובזה ירפ' לו מחולי הערבות הזה כמו שאם ערב אדם לרעהו בעבור זה ונשתעבד לרעהו ב

אבן עזרא

נצור בני' בלב שלא תשכחנה' תנחה אותך שלא תגוף באבן רגליך' תשמור שאיך יכול להשמר בעת תנומתך' והקיצות והטעם אף אם אין מדבר עמך בהקיצך היא תשיחך כדי שלא תפחד: כי נר' כי המצוה כנר להאיר לפניך כענין מצות יי' ברה מאירת עינים והתורה כאור ללומדיה והכסיל בחשך הולך' ודרך חיים והחכמה לאל' המקבל היא דרך שיחיה בה: לשמרך' התוכחות הם לשמרך מאשה רעה שהי' קשה מכל העבירות שהיא גודרת הדעו' מחלקת תאר לאשה שתדבר לשונה בחלקו' ונכריה תאר הלשון' ואל תקחך מן המוסר' בעפעפיה בעבור יופי עפעפיה והם העינים: עד ככר לחם' יאכד ממונו עד שהוא צריך לשאול מן הבריו' ככר לחם' ואשת איש תכו' כפש המנאף עמה ואמר יקרה בעבור שהיא אבולה מאור השם' תצוד כי היא תצוד כענין מצודדות את הנפשות: היחתה' פי' כושא או מביא והטעם באש הבגדים תשרפנה והרגלים תכוינה: כן' המנאף ינקה שפי' יכרת מן ונקה לא אנקך: לא

ותורה ה' וסים' כי שפתי כהן' הוה על הוה' ויקם עדות' כינר מצוה' ואת שבת קדשך נתת: ואשת ו' וסים' נמסר בישעיה סים' נ"ד: ובגדיו ד' וסים' נמסר בסדר תצוה: יהלך ג' וסים' צדק לפניו יהלך' בחקתי יהלך ומשפטי שמר' אם יהלך איש על הנחלים' וא' ויהלך אש:

נְצֹר בְּנִי מִצְוַת אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ קָשְׁרֵם עַל־לִבְּךָ תָמִיד עָנְדֵם עַל־גַּרְגְּרֹתֶךָ׃ בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ׃ כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר׃ לִשְׁמָרְךָ מֵאֵשֶׁת רָע מֵחֶלְקַת לָשׁוֹן נָכְרִיָּה׃ אַל־תַּחְמֹד יָפְיָהּ בִּלְבָבֶךָ וְאַל־תִּקָּחֲךָ בְּעַפְעַפֶּיהָ׃ כִּי בְעַד־אִשָּׁה זוֹנָה עַד־כִּכַּר לָחֶם וְאֵשֶׁת אִישׁ נֶפֶשׁ יְקָרָה תָצוּד׃ הֲיַחְתֶּה אִישׁ אֵשׁ בְּחֵיקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשָּׂרַפְנָה׃ אִם־יְהַלֵּךְ אִישׁ עַל־הַגֶּחָלִים וְרַגְלָיו לֹא תִכָּוֶינָה׃ כֵּן הַבָּא אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא יִנָּקֶה כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ׃

טוּר בְּרִי פוּקְדָנָא דַאֲבוּךְ וְלָא תִטְעֵי מְנִימוֹסָא דְאִמָּךְ׃ קְטוֹרְנוּן בְּלִבָּךְ תְּדִירָא וְכְרוֹךְ אִנּוּן בְּצַוְּרָךְ׃ בְּמֵיזְלָךְ תִּתְדַּבַּר עִמָּךְ בְּמִדְמְכָךְ תִּתְנְטַר עֲלָךְ וְתִתְּעַר הִיא תְּהֲוֵי רָצְיָךְ׃ מְטוּל שְׁרָגָא הוּא פוּקְדָנָא וְנִימוֹסָא נוֹהֲרָא וְאוֹרְחָא דְחַיֵּי מַכְסְנוּתָא וּמַרְדוּתָא׃ דְתִנְטְרָךְ מִן אִתְּתָא בִישְׁתָּא וּמִן שְׁעִיעוּתָא דְלִישָּׁנָא דְנוּכְרֵיתָא׃ לָא תֵרוֹג שׁוּפְרָהּ בְּלִבְּבָךְ וְלָא תִשְׁרַגְרְגָךְ בִּגְבִינָתְהָא׃ מְטוּל דְּדָמְיָא מִלְּתָא דְזַנְיְתָא הֵיךְ גְּרִצְתָּא דְלַחְמָא וְאִתַּת גַּבְרָא נַפְשָׁא יַקִּירְתָּא צָיְדָא׃ דִּלְמָא סָיֵם בַּר נָשָׁא נוּרָא בְּעוּבֵּיהּ וּלְבוּשֵׁיהּ לָא יָקִיד׃ אֵי דִלְמָא מְהַלֵּךְ גַּבְרָא עֲלַוֵּי נוּמְרֵי וְרִגְלוֹי לָא מִתְכַּוְיָן׃ הֵכְנָא מָה דְעָאֵל עַל אִתַּת חַבְרֵיהּ לְמֵגוּר עִמָּהּ לָא נִזְכֵּה כָּל מַן דְקָרִיב בָּהּ׃ לא

בפרעון החוב בעד הזר הנה אין לו תקנה אלא שיכנע לרעהו שנשתעבד ויתן לרעהו רוממות וכבוד כי בזה אולי יחמול עליו ויקל ממשאו קצת או יעזבהו: הי"ח הוא להודיע שראוי לאדם להרחיק העצלה ורבוי השינה והשכיבה כמשפט העצל כי זה ממה שימנעהו מהשגת שום שלימות גם די טרפו לא ישיג אבל ראוי לו שיקנה בזריזות לקנו' המעלה והטרף בעת אשר תמצא ידו וישלם לו זה הזריזות בהתרחקו מהשינה לפי מה שאפשר לו וזה ממה שיגיע אליו בזאת התחבולה והיא שכאשר יחזיקהו אונס שינה יתנמנם מעט בזולת שכיבה כי בזה יסור בקלות וישתדל בכמו זאת התחבולה להרחיק השינה עד שכאשר יישן תהיה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט ויחבק ידיו ר"ל שישבות מכל מלאכה ותנועה כי בזה יסור לאות כחתיו כאלו נתן שינה לאיבריו וזה מבואר מאד מן החוש: הי"ט הוא להרחיק השקר ולזה אמר כי מי שהוא אוהב השקר הוא רשע כי זה יביאהו לחטאים גדולים מהם בדעות כי אהבתו השקר תסבב שלא ידרוש האמת בדעות ומהם במדות כי מזה ימשך שיהיה תמיד שקר בפיו וישתדל אל שיביא האנשים להאמין מה שאינו ברמיזותיו ובקריצותיו במקומות שלא יוכל לדבר והמשל שאשר יאמר על אדם דבר שאינו הנה יקרה כשידבר מה שאיפשר שיובן ממנו בהופן מה שאמר האחר עליו או ירמוז לאנשים שיקחו עדות מזה על אמתות מה שאמר להם עליו ומזה נ"כ ימשך שיחשוב תמיד מחשבות איך יוכל למצוא דבר שקר שיהרוס בו רע לאיש מה וימשך נ"כ מזה שיעורר ריב בין אנשים בכזביו ובכלל הנה כמו שבאמת יתקיים הישוב כן יפסל בשקר ולהרחיק השקר ביאר שבבר יקרה ממנו עונש ונפלא והנה ביאר בו כי מסוג השקר מאלו מינים הם שנואים ומתועבים לש"י והם עינים רמות כי הוא דבר שקר שיתגאה האדם עם היותו בריה שפלה ונבזית מאד והנה הגאוה היא מדה מגונה מאד מסירה האדם מכל שלימות ולשון שקר ר"ל שיהיה דובר שקרים נהיה נ"כ מדה מגונה ומונעת האדם ממצוא דברי חפץ חכמה ותבונה וידים שופכות דם נקי עושות נ"כ דבר שקר ועול להרוג איש על לא חמס בכפיו והנה עונם נגות זאת המדה מבואר בנפשו ולב חורש מחשבות און היא נ"כ מדה מגונה מאד כי זה ממה שיביא לעשיית הרעות בדברי שקר אשר השתדל בהמצאתם עם שזה לא יתמם במה שהוא בלי אל קנין השלימות בהשתדלו במה שהוא מגונה בתכלית הגנות ורגלי' ממהרות לרוץ לרעה הוא נ"כ לדבר שקר כמו שפיכת דם נקי או גניבה וגזילה ומשלח מדנים בין אחים הוא נ"כ בדברי השקר שיספר מזה לזה גנות כל אלו המדות והתגנו' הוא מבואר ונגלה:

ביאור המלות בהתהלכך' תשיחך' תדבר עמך: **ביאור הדברים** נצור בני מצות אביך' והוא הש"י שיצוה אותך לשמור תורתו ואל תעזוב התורה שנתן לך השם ית' באמצעות השכל הפועל ואפשר שרמז במצוה כי הם מישירים אל החלק מהתורה אשר בו מצות ואזהרות ורמז בתורה אל ספורי התורה כי הם מישירים מאד אל השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וקרא הספורים תורת אמך כי הם הגיעו בנבואה מהשכל הפועל אשר הוא בזה הזמן כמו שביארנו בביאורנו לספר שיר השירים עד שרוב הספורים הם ספור קורות האבות אשר הם כמו אם ביחס אל השם ית' והמשל כי כמו שהאם תתן החומר והאב יתן הצורה כמו שנתבאר בספר בע"ח: קשרם' על כלי הדבור לדבר בם תמיד כי בזה תתישר לעמוד על כונתם והחכמה הנפלאה אשר בהם: בהתהלכך' בדברים העיוניים' תנחה אותך התורה להשיג דברי חפץ וזה שבבר תשמור בשרשים אשר הושרשו בה מהטעות בהתחלות וזה ממה שינחה אותך אל האמת בדרוש דרוש' בשכבך באמצע הדרך אשר תדרוך בה למצוא הדרוש כי יחלשו כחותיך ותצטרך לשינה הנה התורה תשמור בעבורך מה שהתחלת להקדימו כדי להשיג הדרוש עד שלא תצטרך שנית להתחיל העיון בו מראשיתו וכאשר תיקץ משנתך הנה התורה תדבר לך הדברים שמצאת קודם שתשכב להישירך להשלים החקירה והנה אמר זה כי עם שהתורה מישרת האדם למצוא החכמה והתבונה ה"ה שומר התורה מושגח מהש"י ולזה הוא נעזר בו בהשגותיו: ואפשר שתהיה הכוונה בזה בשכבך מהחקירה כי לקפיצה לא תמצאהו ותפסק מפני זה דריכתך בה הנה התורה תשמר בעבורך לשמרך מהטעות וזה כי לולי התורה אולי מפני הקושי שיגיע לך בהתרת קצת ספקות יפלו בדרוש ההוא כבר תסכים לאחות האמת ותגיע מזה להריסה רבה בהרבה מהדרושים אך מפני שהתורה הסריסה האמת בזה הנה ישמרך זה מההודאה בסותרו ותמלט בזה מהטעות וכאשר הקיצות שנגלו לך הסתרים על הספקות אשר הספיקו דריכתך בזה העיון הנה התורה תדבר לך אותם הדברים או יהיה תשיחך יוצא לשליסי וירצה בו כי התורה תביאך לדבר אותם הדברים והכוונה בזה אחד אך שיעורם והסבה בזה כי מהתורה כתיסרו לך אלו הדברים והנה זה הביאור האחרון הוא יותר נכון: כי נר מצוה' וזה כי המצוה היא נר להראות הדרך והדברים הנראים והתורה היא אור שהוא יותר חזק בזה הפועל לכן ייחס מה שישפע משלימות התורה אל מה שישפע מספוריה וייחס האור אל הנר כמו שהתבאר מדברינו בפתיחת ביאורינו לדברי התורה והיא נ"כ דרך חיים ר"ל דרך השגת החיים הנצחיים והיא נ"כ דרך תוכחות מוסר והוא לקיחת המוסר במדות ותכונות וזה כי המצוה והתורה כל א' מהם מיישר אל דרך החיים ואל תוכחות מוסר ואם היתה התורה בשני אלו יותר חזקה והיא דרך: לשמרך מאשת רע' והמשך לפתוי אשת איש לנאף עמה מכל העונש הנפלא אשר הטילה התורה המצות וגם בספוריה במה שזכרה מענין אבימלך ופרעה על דבר שרי אשת אברם והנה קרא זאת האשה אשת רע להורות כי הש"י לא יתן כמו זאת האשה המנאפת לטובים וקראה נכריה לפי שאינה אשתו אבל היא אשת איש אחר: אל תחמוד' יופי האשה המנאפת בלבבך ואל תקחך בעפעפיה אשר נורת הבטתה בהם מושכת האדם לחשוק בה: כי בעד אשה זונה' כי בעבור אשה זונה יבא איש עד ככר לחם ר"ל שלא ישאר לו מהונו כי אם ככר לחם כי יאבד הונו בה כאמרו ורועה זונות יאבד הון והנה ראוי לאדם להשמר מאד מנפול במצודה כי כבר יש לה כח לצוד נפש יקרה מגד קלות התפתות האדם אל המשגל: היחתה' הנה רמז שאי אפשר שיהיה איש חותה אש בבגדיו ולא תשרפנה בגדיו: אם' או שילך על הגחלים לא תכוינה רגליו: כן הבא ונו' לא ינקה' שלא ישיגהו עונש כפלא ראה והתבונן איך הוא מגונה מאד ענין הניאוף הנה: לא יבוזו

רשי

נצור בני מצות אביך' ענדם' לשון קשר הוא' כמו אענדנו עטר' לי: בהתהלכך בחייך' תנחה אותך' כמו תנהיגך' בשכבך' בקבר: והקיצות היא תשיחך' לתחיית המתים ל לעמוד בדין' היא תשיחך' תלין בעדך: כי נר מצוה ותורה אור' כמו שהאור מאיר' לעולם תגיד כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האדם וזכות מצוה לפי שעה כאור הנר' דבר אחר כי נר מצוה וגומ'' מצות תאב הוא נר' כל מי שמקיים מצות אביו כאלו נוטל נר בידו להדליק במקו' חשך ואם אבל טוב דבר שם הוא עובאו ל לאורו' וכן מי שהוא עוסק בורא' אמו אורה היא לו' וכן הוא אומר אל תטוש תורת אמך' וכן הוא וראוי שמקרא זה מ מדבר במצות אביו ואמו דכתיב מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך' ואם נר של אדם ידעך כשאין מקיים מצות כמצא כשמקיי' מצוה מאיר נרו' ר' יוסף קרא' ודרך חיים תוכחות מוסר' תוכחות המוסר הם מטים את האדם לחיי' כמצא שהם דרך החיי': לשמרך מאשת רע' בתוך תשמרך מאשה של מכבש רע' ועל כרחך לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד ע"ז שהיא שקולה כנג' הכל' שאם תאמר אשה זונה ממש וכי כל שכרה ושכחה של תורה שסומרת מן הזונה לבדה אלא על כרחך זו שכודה זרה שהיא המורש כנגד הכל' מחלקת לשון' מטחות עיני' של לשון נכריה: ואל תקחך' ואל תטול אכמתך ממך בעפעפי עיניהם ש שקורצת בהם ב בעפעפיה: כי בעד אשה זונה עד ככר לחם' ליד עניות וחוסר כל טוב: היחתה איש' הישא נחלים איש בספולי בגדי ולא ישרפו כל לשון חתיית גחלים לשון שאיבה הוא כתשמעו בשמלא אבלי כתוך המדור': אל אשת רעהו' כמשמעו' ואף על ע"ז יש לדרשה שהיא מיוחדת לעמים ולא לך: לא

אבן עזרא

לא יבוזו · האנשים לגנב שירעב אין לו מה יאכל כי אם יגנוב למלאת התאוה הוא גנב : שבעתים · שבע לבד וכן את הכבשה ישלם ארבעתים כענין וארבע באן תחת השה וכן שבעתים יוקם קין והענין כאור שבעת הימים ובעבור שרוב תשלומי הגנבה הנמכרת הם חמשה וקרוב בנמצאת שנים על כן אמר שבעתים · כל הון ביתו יתן עד שישלם שבעתים ובכבר אמר הטם ונמכר בגנבתו אבל הנואף אשת איש הוא חסר דעת כי אם ישחית אדם נפשו הוא סבב ההשחתה והן הוא יעשנה: נגע׳ השם יביא עליו נגעים כענין וינגע יי׳ את פרעה · וקלון שיהיה נבזה בעיני כל רואיו · וחרפתו בשכבו עם אשת איש · לא תמחה מפני בני אדם: חמת גבר · כי הקנאה מולדת החמה וגבר הוא בעל האשה כי בעלו׳ חמתו היה מקנא בו לשכבו עם אשתו: בני שמור · על לוח לבך ישלא תשכח׳: ומודע׳ קרוב הידוע: לשמרך · כי קרוביו של אדם ישמרוהו מדרך רע: נשקפתי · אלה דברי שלמה וטעמו נגליתי ונראיתי למשקיפים אותי כדי שישמחו בני אדם בראותו וכן נשקפה ותיבב וטעם הנשקף להראות עצמו והמשקיף לראות אחרים: הומיה · כדי שתשמיע קולה למבקשיה באפלה · סוררת דוברת סרה · ישכנו בלשון זכר והכנון תשכונה: ואצל · עד שתמצא חסר לב: ותאמר · נשתנ׳ בעבור ההפסק כי לו מלה ועיר וכן ישפוטו הם: זבחי · דוברת לו כזבים · חטובות · מחוטבות תבנית היכל:

אלהים

מסורה

יגנוב ב׳ א׳ חסר וסימ׳ לא יבוזו לגנב׳ כי יגנב איש׳ בתרא חסר: שבעתים ו׳ וסימני׳ בסדר בראשית : תמחה ב׳ וסים׳ והשאתכם מלפניך׳ נגע וקלון ימצא: ולא יחמול ד׳ וסי׳ ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו מלך יהודה׳ וישלך עליו ולא יחמול׳ יסבו עליו רביו׳ כי קנאה חמת גבר : יחמול ד׳ מלאי׳ וסים׳ בחבקוק סים׳ א׳ : אחותי את ב׳ דסמי׳ וסימני׳ אמרי נא אחותי את׳ אמר לחכמה אחותי את: בבנים ב׳ וסים׳ ואני אמרת׳ איך אשיתך׳ אבינה בבנים: בערב ב׳ רפי׳ וסים׳ או בשתי׳ בערב יום באישו לילה: הומיה ג׳ ב׳ חסרי׳ והד מל וסים׳ תשואו׳ מלאה׳ הומיה היא וסוררת׳ אשת כסילו׳ קדמא מל: והחזיקה ב׳ וסים׳ במבושיו׳ והחזיקה בו ונשקה לו: מרבדים ב׳ וסימני׳ מרבדים רבדתי ערשי׳ מרבדים עשתה:

משלי ו–ז

ל לא־יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב : ונמצא ישלם שבעתים את־כל־הון ביתו יתן : נאף אשה חסר־לב משחית נפשו הוא יעשנה : נגע־וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה : כי־קנאה חמת־גבר ולא־יחמול ביום נקם : לה לא־ישא פני כל־כפר ולא־יאבה כי תרבה־שחד :

ז

א בני שמר אמרי ומצותי תצפן אתך : שמר מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך : קשרם על־אצבעתיך כתבם על־לוח לבך : אמר לחכמה אחתי את ומדע לבינה תקרא : ה לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה : כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי : וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר־לב : עבר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד : בנשף־בערב־יום באישון לילה ואפלה : י והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת לב : המיה היא וסררת בביתה לא־ישכנו רגליה : פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל־פנה תארב : והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה ותאמר לו : זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי : טו על־כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך : מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים :

תרגום

לא למתדרו לגנבא דגנב דתשבע נפשיה מטול דכפן : ומן דמשתכח פריע חד בשבעה וכוליה מזלא דביתיה יהיב : מן דגיר באתתא חסר דרעינא ומן דבעי די יחבל נפשיה הוא עבד לה : מכתשי וצערי יארע וחסודיה לא מטעי : מטול דטננא חמרתא דגברא ולא חיס ביומא דפורענא : ולא נסב באפיה דכל דיהיב ליה מוהבא ולא מתפס כד תסגא שוחדא :

ברי נטר מימרי ופקודי תטשי גבך : נטר פקודי וחיה ונימוסי היך בבתא דעינא : קטור אנון על אצבעתך כתוב אנון על לוח דלבך : אמר לחכמתא אחתי אנת ומודעתא קרי לביונתא : דננטרך מן אתתא חילוניתא ומן נוכריתא דשעיען מלהא : מטול דמן כויא זערתא דביתי אדקית ומן חרכין דדירא : וחזית בשברי ואסתכלית בטלאי ותמהית בחסיר רעיונא : עבר בשוקא לקבל פנתא ובארחא דביתא מהלך : ברמשא במערב יומא בחשוכא דליליא ובחבירה : והא אתתא לאורעיה באסכמא דזניתא דמפרדא לבא דעלימי : ומרדתא היא ופרידתא בביתא לא שכנן רגלהא : בעדנא בשוקי בעדנא בשקקי ולקבל כל פנתה דיאיא כמנא : ואתקפת ביה ונשקתיה ואחציפת אפהא ואמרת ליה : דבחי דקרבני עלי יומנא שלמית נדרי : מטול הכנא נפקית לאורעך דמפבא הוית לרגשא ואמרית אדברנך : בתשויתא שוית ערסי ובקרמא קרמתא מצראה :

רלב״ג

לא יבוזו · האנשים לגנב כי יגנוב וגו׳ : ונמצא ישלם שבעתים · ואם נמצא לנפשו המזון בזולת הגנבה הנה יענש על גנבתו בשישלם על אחד שבעה גם כל הון ביתו יתן או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון שאם נמצא הגנב בבית בעל הגניבה הנה יתפייס עם בעל הגניבה בשישלם לו על אחד שבעה גם יתן לו כל הון ביתו ויניחהו ובכפרו יתרכה לו בעל הגניב׳ בלי ספק ולזה הוא מבואר שלא יסינהו בזה בשת מהאנשי׳ כאשר לקחו למלא נפשו כי ירעב גם לא יסינהו נגע בגופו מבעל הגניבה כי בכופר ובשחד יתרכה לו ואולם לנואף ראוי שיבוזו כי הוא לוקח לעצמו חוק הבעל וגונבו ממנו לא למלא נפשו כמו הענין בגנב אבל ישחית עצמו בניאוף בחסרו החומר היסודי ולחותו הטבעי ברבוי המשגל . ולזה הוא מבואר כי נואף אשה הוא חסר דעת וזה כי משחית נפשו הוא יעשה זאת הפעולה המגונה והוא ימצא נגע וקלון וגו׳ : נגע וקלון ימצא · מבעל האשה אשר ימצאהו וימצא קלון מכל האנשים שידעו זה בהפך הגנב הנוכב למלא נפשו והנה זה הקלון הוא חזק ומתמיד עד שלא תמחה לעולם חרפתו ואמרו כי ימצא נגע המתנכר על הנואף עם אשתו כי קנאה חזקה ולא יחמול עליו מלהכותו מכת אכזרי באי זה נקם שיוכן לו להנקם ממנו ולא שיתרצה בממון כמו הענין בגנב הנה לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שוחד : בני שמור אמרי · בלבבך והם ספורי התורה ומצות התורה תצפון אתך לשמרם : שמור מצותי וחיה׳ מצות התורה ותשיג החיים הנצחיים ושמור תורתי כשמרך אישון עיניך ולא די לך במצות שתשמרם בלבך אבל צריך וגו׳: קשרם׳ אבל צריך שתקשרם על אצבעותיך לעשות אותם ואמר אצבעותיך כטעם אמרו מעשה אצבעותיך׳ כתבם על לוח לבך שיהיו בזכרך תמיד: אמור לחכמה אחותי את׳ להאהב אותה׳ ומודע לבינה תקרא ר״ל שבכבר תאמר שהיא מודע לך וקרוב כטעם ולנעמי מודע לאישה בדרך שתתחבר תמיד לחכמה ולבינה: לשמרך מאשה זרה׳ וזה ישמרך מהמשך אחר אשה זרה והיא הנפש המתאוה׳ מנכריה׳ שהיא מוספת האדם בחלק דברים וזה כי החכמה והבינה הם אהובות וחושקות למודיעיהן אהבה נפלאה עד שיבואו בעבורם אל התאוות הנפשיות והיה צריך לך זה לשמרך ממנה לפי שפתיותה חזק למשוך הסכלים אליה ואמר משל להורות על רוב פתיותה לסכלים: כי בחלון׳ הנה בחלון ביתי נשקפתי בעד אלוני: ואראה בפתאים׳ וראיתי בפתאים אשר דרכם להתפתות לסכלותם וביינותי בבנים קטני השנים והנה נער בעיר שנים חסר השכל ממנו והוא עובר בשוק אצל זוית והולך דרך בית האשה הזרה וזה היה בנשף בערב יום בעת הנשף בערב יום בחשך לילה ואפלה והנה הוא היה בא אל האשה הזאת: והנה אשה לקראתו׳ וגם האשה באה לקראתו ערות זונה ונצורת לב שערותה מגולה והלב מכוסה לבד כי עד הלב תגלה עצמה וזה מהפלגת המשל כי דרך הזונה לגלות כנף בגדיה שתהיה גלוית הערוה כדי שיתעוררו האנשי׳ לבא עליה ולא תסתיר מגופה מכוסה בבגדיה כי אם מן הלב ולמעלה ולפי הכמשל הנה הלב מכוסה בזה הפועל כי לא יוכל השכל לעשות פעולתו עם המשך אל התאות: הומיה היא וסוררת׳ הנה שיא משמעת קולה בהפך חק האשה הצנועה והיא מוטה מבית בעלה לא ישכנו רגליה בביתה: פעם בחוץ׳ אך תלך פעם בחוץ ופעם ברחובות ותארוב אצל כל פנה וזויות מהרחובות והחוצות אם תמצא שם נואף: והחזיקה בו ונשקה׳ כאשר תמצאהו החזיקה בו ונשקה לו למשוך לבו אל הניאוף: זבחי שלמים׳ לא בושה מלאמר לו אלו הדברים הנה זבחי שלמים אצלי היום שלמתי נדרי בבית המקדש ולזה יש לי הרבה בביתי מבשר זבח השלמים: על כן יצאתי לקראתך׳ לדרוש פניך שתאכל עמי ואמצאך: מרבדים׳ הנה רבדים ותכשיטים יפים שמתי על מטתי והנה ערשי עשוי מכרותות חרשים או מאר עצים והחבלים המסורגים בו הם מיתרים ממצרים ר״ל שהם נעשים מהשם הנקי שבמצרים כי שם השם הנבחר:

כפתי

רש״י

לא יבוזו וגו׳ · ונמצא ישלם וגו׳ : בואף אשה וגו׳ · שלשתם מחוברין כדבור אחד אם יגנוב הגנב גנב׳ אין לבזותו כל כך כמו הנואף · למה כי לרעבון נפשו הוא עושה · ואולי אין לו מה יאכל · וכשנמצ׳ יש לו תקנ׳ בתשלומין ולבל הייתה שבעתי׳ ישלם כלומר תשלומי כפל הרבה ואפי׳ חמשים על אח׳ ויש מפרשי׳ שבעתים כמו גנב שור וכליו וטבחו שמשלם חמשה בקר ותשלומי כפל על הכלים : את כל הון ביתו יתן · ואפילו צריך למכור כל אשר לו על זה מכל מקום יש לו תקנ׳ ומתחלה מחמת רעב עשה אבל נואף אשה חסר לב הוא שהרי לא לרעבון עשה · ומשחי׳ נפשו הוא יעשנ׳ הזאת: כי קנאה מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקב״ה שהוא גבור על כל · ולא יחמול ביום נקם : לא ישא פני · לכל ממון לכפר על אשר כפר בו ונדבק בעו׳ · ורבותי׳ דרשו לא יבוזו לגנב · זה המתגנב מאחר חבירו והולך לבית המדרש ועוסק בתור׳ וכמצא ישלם שבעתי׳ · סופו שמתמנ׳ דיין ומורה הורא׳ שאין שבעתי׳ אלא תור׳ של מזוקק שבעתי׳ · נגע וקלון ימצא · על ידי וע׳ גילוי עריו׳ · כנגעי׳ באים : בני שמור אמרי ותורתי כאישון עיניך · שחור של עין שהוא דומה חושך כ׳ איסון לילה : ומודע · קרוב · כמו מודע מודעתנו קרובנו · כלומ׳ קרבנה אצלך תמיד : אביטה · הבחנתי וראיתי : אצל פנה · פנה של זונה ועז : והנה אשה · כמשמעה · לא אחד גנן המינים המסיתי׳ · שית זונה · כמו שתותיה כלומ׳ ערות זונה : ונצורת לב · כמו עיר נצורה המוקפת כרכום כן לבו של זו מוקפת זימה אולת · וסוררת · סרה מן הדרך : זבחי שלמים עלי · כלומר שעוד גדולה הכינותי כי היום הקרבתי נדרי ושלמי : ואמצאך · כדי שאמצאך : מרבדים · בגדי חופש וכו׳ ירונגנתו בסיף הספ׳ סגלת מרבדי׳ עשתה לה: רבדתי ערשי · קשטתי : חטובות אטון מצרי׳ מהולל׳ בגדי כלי פשתן השוכין הבאי׳ ממצרי׳ ששם הפשתן עשוי כדכתי בספר ישעיה בושי עובדי פשתים: אטון · תרגו׳ עותרי׳ אטוניכס : כפתי

נפתי משכבי · וסמתי בו מאבקת הבשמים טובי הריח כדי שיערב המשכב יותר : לכה נרוה דודים עד הבקר · יחד נשמח באהבים כי אין לנו מונע עתה : כי אין בעלי בביתו והאיש הוא קרוב ויבא הנה הלך בדרך מרחוק ואם תאמר אולי יבא הלילה מדרכו תדע באמת כי לקח צרור הכסף לקנות סחורות רבות לא יבא לביתו עד יום הכסא רוצה לומר בר"ה פי' הוא נקרא כסה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסה ואולם נקרא כן כי אז הש"י ע"ד משל יושב על כסא לשפוט תבל בצדק: הטתו ברוב לקחה · דבריה הלוקחים לבו בחלק שפתיה הדיחה אותו מדרך הראוי ומשכה לבבו אל דרכי הניאוף הנה האויל הולך אחריה פתאם ודומה בזה אל השור אשר הולך מעצמו במהירות אל מקום שיטבחוהו בו וכמו אנשי' שיבאו במהירות אל העכס לחשבם כי יתקשטו בו ולא ירגישו כי הוא מוכן למאסרם ר"ל לקשור אותם באופן שלא יוכל להם ללכת כי לא יוכלו להרחיב צעדיהם וגם הוא הוכן לשמרם מלפסוק רגליהם למכאפים ולא ירגישו בזה והנה העכסים הם כמו תכשיטין היו נושאות אותן ברגליה' כאמרו וברגליהם תעכסנה והיתה הכוונה בהם למה שזכרנו והנה ילך האויל אחריה פתאום כמו שזכרנו עד יפלח וגו' : עד יפלח חץ · עד שיתוך חץ כבדו כמו שימהר הצפור לבא אל הפח שילכד בו ולא ידע כי בנפשו הוא והנה היה מחכמת זה המשל להיות מסכים למשל אמרו כי בשוק או בחוץ הלך לזנות כי זה הפועל מהנפש המתאוה הו' מהדברי' אשר הם חוץ מעצם האדם במה שהוא אדם כי זה הכרח הוא לאדם מצד מה שהוא בהמה לא מצד מה שהוא אדם ויחס זה אל עת החשך כי לא יפותה האדם להמשך אל התאוות בשיאור לו באור השכל ולזה אמר בתחלה וארא בפתאי' אבינה בבנים וגו': ועתה בנים שמעו לי וגו' · אל ישט · אל יטה לבך אל דרך האשה הזרה הזאת המביאה להמשך אל התאוות ואל תהיה טועה בדרכיה: כי רבים חללים הפילה · כי כבר השחיתה והרגה רבים ותקיפים : דרכי שאול ביתה · הנה הדרכים שילכו בהם אל ביתה הם דרכי המות והקבר והם יורדות אל חדרי המות לא יושב עמה חיים כמו שקדם אבל תסבב מיתת הגוף והנפש לכן סור מהתפתות בפתויה ושמע לפתוי החכמה והבינה שהם מפתים האדם לחקור בהם באופן שקדם ואמר ממשל בזה המקום להודיע הדברים אשר בהם יושגו החכמה והבינה ועצמותם ותועלתם באופן מה: הלא החכמה תקרא' אל האנשים · ותבונה תתן קולה לקרוא להם וכדי שישמעו דבריה הם עומדות בראש מרומים עלי דרך להשמיע דבריהם לעוברים ולשבים ולהישירם אל הדרך אשר ילכו בה והמקום שאפשר שיקרא טעות לפי שיש בו נתיבות רבות היא נצבה שם להורות אי זה דרך ילכו בה: ליד שערים · למקום השערים אשר לפתח הקריה להורות באי זה שער יכנסו כשהתקרבו אל הדרום במבוא הפתחים אשר בבית שירצו להכנס שם באי זה פתח יכנס להביאו אל הדרו' ואמר זה כי בהרבה מהחקירות הקשות יצטרך להכנס בהם בהקדמות רחוקות מאד מהדרוש ויעתק מהם אל הקדמות יתקרבו יותר אל הדרוש וכן מדרגה אחר מדרגה עד הגיעו אל הדרוש והנה החכמה והתבונה יישירו תמיד בזאת החקירה אל הדרכים והסדרים אשר יובילו אליה וזה מאמרם על צד מליצת השיר הבינו פתאים ערמה וגו' : הבינו פתאים ערמה · השתדלו להתישר אל החכמה ואחשוב שזאת הערמה תשלם בהתבוננות במלאכת ההגיון כי היא תיישר השכל אל דרכי ההשתדלו' והעיון · וכסילים תנו בינה ללבבכם בעניינים העיוניים : שמעו · כי דברים נכבדים אדבר ופתיחת אמרי היא לדברי יושר ואמר זה שלא יחשוב חושב שהוא מדבר בזה על צד ההפלגה והגוזמא כמשפט המאמר בשירים ובמשלים כי הנה חכי ידבר אמת לא רשע וכזב הנה כל אמרי פיהם בצדק וביושר אין בהם מה שיטה מדרך האמת: כלם נכוחים · כל דברי נכוחים וישרים למי שיבינם ויעיין מה שבהם מהחכמה: קחו · בחרו בלקיחת מוסרי יותר מלקיחת הכסף הדעת אשר איישיר אליכם הוא יותר נבחר מזהב הנה החכמה היא טובה מכל מרגליות וכל חפצים אחרים שיחפוץ האדם בשאר ענינים זולתי בעיון לא ישוו בה אמרה החכמה לגלות הדברים הנכבדים בהמצאתה: אני

דודים ד' חד מל' וסימ' והנה עתך עת דודים · למשכב דדים · לכה נרוה דדים · שתו ושכרו דודים · קדמא מל': מוסר י"ב פתחין וסימ' לא ראו את מוסר יי' · מוסר שלומנו עליו · מוסר הבלים עץ הוא · מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי · מוסר מלכי' פתח · מוסר כלמתי אשמע · לקחת מוסר השכל · שמע בני מוסר אביך · שמעו בנים מוסר אב ·

נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי מֹר אֲהָלִים וְקִנָּמוֹן׃ לְכָה נִרְוֶה דֹדִים עַד־הַבֹּקֶר נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים׃ כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ מֵרָחוֹק׃ צְרוֹר־הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֵּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ׃ הִטַּתּוּ בְּרֹב לִקְחָהּ בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ תַּדִּיחֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם כְּשׁוֹר אֶל־טָבַח יָבֹא וּכְעֶכֶס אֶל־מוּסַר אֱוִיל׃ עַד־יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל־פָּח וְלֹא־יָדַע כִּי־בְנַפְשׁוֹ הוּא׃ וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְהַקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי־פִי׃ אַל־יֵשְׂטְ אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ אַל־תֵּתַע בִּנְתִיבוֹתֶיהָ׃ כִּי־רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה וַעֲצֻמִים כָּל־הֲרֻגֶיהָ׃ דַּרְכֵי שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יֹרְדוֹת אֶל־חַדְרֵי־מָוֶת׃

ח

הֲלֹא־חָכְמָה תִקְרָא וּתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ בְּרֹאשׁ־מְרֹמִים עֲלֵי־דָרֶךְ בֵּית נְתִיבוֹת נִצָּבָה׃ לְיַד־שְׁעָרִים לְפִי־קָרֶת מְבוֹא פְתָחִים תָּרֹנָּה׃ אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל־בְּנֵי אָדָם׃ הָבִינוּ פְתָאיִם עָרְמָה וּכְסִילִים הָבִינוּ לֵב׃ שִׁמְעוּ כִּי־נְגִידִים אֲדַבֵּר וּמִפְתַּח שְׂפָתַי מֵישָׁרִים׃ כִּי־אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכִּי וְתוֹעֲבַת שְׂפָתַי רֶשַׁע׃ בְּצֶדֶק כָּל־אִמְרֵי־פִי אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ׃ כֻּלָּם נְכֹחִים לַמֵּבִין וִישָׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת׃ קְחוּ־מוּסָרִי וְאַל־כָּסֶף וְדַעַת מֵחָרוּץ נִבְחָר׃ כִּי־טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל־חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃

רַסֵּית עַל עַרְסִי מוֹרָא וְכוּרְקְמָא וְקוּנְמָא׃ תָּא נִתְבְּסַם בְּרַחְמָתָא עַד צַפְרָא וְנֶעֱסַק חַד לְחַד בִּרְנָאֲנָתָא׃ דְּגַבְרָא לֵית הוּא בְּבֵיתָא אֲזִיל בְּאוֹרַח רְחִיקָא׃ צְרָרָא דְכַסְפָּא נְסַב בִּידֵיהּ וּלְיוֹמָא דְעַרָא אָתֵי לְבֵיתֵיהּ׃ וְאַטְעְיֵיהּ בְּסוּגְיָא דְמַלָּהָא וּבְשְׁעִיעוּתָא דְסִפְוָתְהָא תַּפְּתֵיהּ׃ וְהוּא אָזֵל בַּתְרָהָא שְׁלִיאָיִת הֵיךְ תּוֹרָא דְאָזֵיל לְוַת טַבְחָא וְהֵיךְ כַּלְבָּא לְאִפּוּרָא׃ וְהֵיךְ אַיְלָא דְמַפְרִיחַ גִּירָא בְּכַבְדֵיהּ וּמִסְתַּרְהַב הֵיךְ צִפְּרָא לְוָת פּוּחָא וְלָא יָדַע דִּלְמוֹתָא דְנַפְשֵׁיהּ אָזֵיל׃ וְהַשְׁתָּא בְּנַיָּא שְׁמַעוּן לִי וְאַצִּיתוּ לְמֵימְרֵי דְפוּמִי׃ לָא יִסְטֵי לִבָּךְ לְאָרְחָתְהָא וְלָא תִטְעֵי בִשְׁבִילָהָא׃ מְטוּל דְסַגִּיעֵי קְטִילַיָּא אַפֶּלַת וְעַשִׁינִין כּוּלְהוֹן קְטִילָהָא׃ אָרְחָתָא דִשְׁיוֹל בַּיְתָהּ נָחֲתָן לְקִיטוֹנֵי דְקִבְרָא׃ מְטוּל הֵיכְנָא חָכְמְתָא תִקְרָא וּבִיוּנָהּ תִּרְמֵי קָלָהּ׃ בְּרֵישׁ רָמָתָא עַל אָרְחָא אִיתָהּ וּבֵינַת שְׁבִילֵי קָיְמָא׃ וְעַל תַּרְעֵי בְּפוּמָא דְקִרְיָא וּבְמַעֲלָנָא דְתַרְעֵי מִשְׁתַּבְּחָא וְאָמְרָה׃ לְכוֹן גַּבְרֵי קָרֵינָא וְקָלִי עַל בְּנֵי נָשָׁא׃ אִתְבַּיְנוּ שַׁבְרֵי עֲרִימוּתָא וְשַׁטְיֵי נִסְתַּכְּלוּן בְּלִבְּהוֹן׃ שְׁמַעוּ מְטוּל דִשְׁרִירוּתָא מְמַלְּלָא אֲנָא וּמְמַלַּל פּוּמִי תְּרִיצוּתָא׃ מְטוּל דְקוּשְׁטָא דָנֵא פּוּמִי וְרִיחוּקָא דְשִׂפְוָתַי רִשְׁעָא׃ וּבְצִדְקוּתָא אִנּוּן כָּל מֵימְרֵי פוּמִי וְלֵירַת בְּהוֹן פְּתוּלָא וְעָקוּמָא׃ וְכוּלָּן גַּלְיָן לְאֶנָשׁ דְמִתְבַּיַּן וּתְרִיצִין לְאִלֵּין דְצָבְאִין בִּידִיעֲתָא׃ קַבִּילוּ מַרְדוּתָא וְלָא כַסְפָּא וּגְבוּ לְכוֹן יְדִיעֲתָא מִן דַהֲבָא סְנִינָא׃ מְטוּל דְטָבָא חָכְמְתָא מִן כֵּיפֵי טָבָתָא וְכָל מִדַּעַם לָא פָּחֵי לָהּ׃

אויל ינאץ מוסר אביו · מוסר רע לעוזבי אורח · יראת יי' מוסר חכמה: אישי' ג' ומל' וסימ' חד דמסכנין וחד דרשיעין וחד דזכאין · וביאורם נבזה וחדל אישים · את אישים פעלי און · אליכם אישים אקרא: רשע י"ז פתחין וסימ' נמסר בספר מיכה סימ' ו': קחו ה' רפ' וסימ' קחו מאתכם תרומה · קחו לכם מן העם דיהושע · קחו נשים והולידו בנים · קחו עמכם דברים · קחו מוסרי ואל כסף:

רשי

נפתי משכבי · הנפתי הריח כמניף בסודר בבית מבושם להביא הריח מלמעלה למט' · ודוכם פירס לשון קטור · ואמר שאין לו דמיון : כי אין האיש בביתו · ראית' שסילק הקדוש ב"ה שכינתו וכל טוב נתן לעובדי ע"ז : צרור הכסף · הטובי' שבהם הרג: ליום הכסא · לזמן המועד הקבוע וכן בכסא ליום חגנו: הטתו לאותו חסר לב אליה : ברב לקחה · שהיא למודה להרגיל בכך אנשי' : בחלק שפתי' · בדבו' חלקלק תדיחנו מן הדרך: וכעכס · זה אדם כחס : אל מוסר אויל · כבי' שיוהר לרוץ בשליחו' הקב"ה · ליסר האויל המחויב לו · כן זה רץ אחרי' עד שנכשל בה ויפלח חיבה את כבדו : כמהר צפו' · לרוץ ל הפח ואינו יודע כי הפח נכר שם בנפשו של צפור : ועתה בני' שמעו לי וגו' · הלא חכמה תקרא הלא התור מכרזת עלי' דברי' האמורי' למט' בענין: לפי קרת · תקרה הכתובה על השער ויושבים עליה: תרונה · תזעקנה ויה היא אומר' אליכ' אישי' אקרא: שמע · כי נגידים אדבר· דברי נגידו' וחשובו': נפתל ועק' עקמימו' שבכתי ערמה · אבל ערמה שכיון שליה אדם תורה נכנס בו ערמימו' של כל דבר: מחרוץ · ממיני הזהב הוא : מפנינים · מרגליות: לא ישוו בה · לא ידמו לשויה ודמה

אבן עזרא

אהלים · חסר וי"ו : דודים · אהבים אמר את דודי: האיש · ולא אמרה אישי כי איננו נחשב בעיניה מאומה בזנותה עם אחרים: הכסא · ראש חדש שיתכסה בו הירח: תדיחנו · מדרך הישר' : וכעכס · כמו תעכסנה פי' תראנה העכסים והם דומים לכבל וכן הפי' וכעכס שהאויל קשה להביא רגלו בו כן הוא קשה להביאו אל מוסר: חץ · מדמה נגע האש לחץ והטע' עד שיפלח חץ כבדו ולא יקבל מוסר : אל פח · כן מהרה יפלחהו חץ · ולא ידע האויל כי בעבור נפשו שתמות הנה שוכח מוסר והוא הנכון : ועתה בנים · כי העם כבנים : ואל תתע · מדרך הישרה בעבור נתיבות הזונה : שאול · שהוא ביתה · יורדות הדרכים ומורידות אותה כפי' כמו מעגלותיה או יורדות רמז לרגליה וכאשר דבר נגות האשה הרעה דבר מעלת החכמה שהיא מיסרת הפתאים : קרת · קריה: אישים · עשירים · אל בני אדם עניים כמו כן גם בני אדם גם בני איש והענין יחד עשיר ואביון : ערמה · שיערימו להסיר הפתיות מהם ולב דעת או הבינו ערמה ללב והוא פועל יוצא: נגידים · כמו נגיד והם דברים ממוצחים וכן הלא כתבתי לך שלישים מן ושלישי' על כלו כי יש למלך משנה שכנתי · גם שלים : נכוחים · אמת :

אבן עזרא

שכנתי ערמה ׳ חסר בית כמו שכן ארץ והטעם שהערמה צריכה חכמה שלא תכון זולתה ׳ ודעת מזמות אמצא וידיעת מזימות הדורשי׳ אותי אמצא ואגיע עד תכלית כוונתם ויתכן לפרש אני חכמה מכרת ויודעת כל ערמה כאילו שכנתי בתוכה וגם אני יורדת לסוף דעת כל מזמה ולפי שהדעת היא הנמצאת את׳ החכמה והתבונה אמר מלת אמצא והטע׳ כי לא יבצ׳ מן החכמה כל מזמה : יראת יי׳ שנאת רע ׳ שנאת מקו׳ בשקל מלא׳ ורע כלל כל חסרון ופרט ממנו גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות דרך רע ההנהגה ר רעה ופי׳ תהפוכות שמתהפך מענין ל לענין ואמר שנאתי כאילו אמר שיראת יי׳ היא שנאת אלה גם אני שנאתי אותם כטעם הלא משנאיך יי׳ אשנא ובעל הטעמים שם טעם מפסיק במלת ופי לא ראה זה ה הפירוש ואולי שמלת ופי דברי החכמה ו וכאילו אמר׳ אני חכמ׳ שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא וידעתי כי יראת יי׳ שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי ר״ל מאמר כמו כי על פי יי׳ וזולתם או הסכמתי ודעתי כמו פה אחד טוב אל המלך תהפוכות ש שנאתי כי החכמה והתהפוכות שונאים זה את זה כי לא יעמדו בנושא אחד ותהפוכות כולל כל נגד וכל הפך מהטוב והיושר : לי עצה ותושיה ׳ מפורש׳ אני בינה לי גבורה ואמר אני בינה ולא אמר לי בינה לפי שהבינה תולדת החכמה ואם אין חכמה אין בינה ואמר לי גבורה כטעם החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים : בי מלכים ימלוכו ׳ שתעמוד מלכותם או נקראו על שם סופם כמו וטחני קמח׳ ורוזנים יחוקקו צדק לחקוק חוקי משפט צדק : בי שרים ישורו ׳ משפט הרא״ש להיותה לנושה כמושכל יסובו עליו רביו לולי שאין מקבלת דגש : אני אוהבי אהב ׳ חסר אל״ף השרש להקל על הלשון כמו ואחר על עתה : עושר וכבוד ׳ עתק ׳ ענין עובי וחוזק וכן יצא עתק מפיכם וצדקה במקום כטעם הצלחה וכן יתכן לפרש וצדק ממשים נשקף : טוב פריי ׳ ותבואתי מכסף נבחר ׳ ותבואתי טובה מכסף נבחר או מלת נבחר כאילו אמר נבחרת כמו תפלצתך השיא אותך והראשון נכון והטעם על המתחייב מן החכמה מתיקון הנפש והנהגת המדינה : בארח צדקה אהלך ׳ דברי החכמה כדברי החכם והטעם כי מי שרוצה החכמה צריך שיתנהג בזה הדרך ואמר בתוך נתיבות משפט לבל יטה ימין ושמאל מהדרך האמצעי : להנחיל ׳ יש ׳ הוא כנוי לקנין הנצחי הנקנה לנחלה עולמית וגם כינוי לקנין הממון יש זהב ורב פנינים וכלי יקר ויש כלל ואחר כן פרט זהב ורב פנינים וכלי יקר וכן טעם ואוצרותיה׳ : יי׳ קנני ראשית ׳ זה גם מדברי החכמ׳ קנני מלשון קונה שמי׳ ראשית דרכו כמ׳ ראשי׳ כוונתו בבריאה כמו כי הוא ראשית דרכי אל׳ קדם מפעליו מאז כמו כי הוא ראשית דרכי אל קדם כמו ראשית והטעם קדימה לעולם קדימת חיוב לא קדימת זמן כי הזמן מכלל הנבראים כאמרו יי׳ בחכמה יסד ארץ : מעולם ׳ דרך המקרא לסמוך הקדומים למלת עולם כמו מעולם אל בני מעולם הוא כלומר קדמון ׳ נסכתי נבחרתי כמו נסיכי סיחון ׳ מקדמי ארץ מקדמוני ארץ : באין ׳ חוללתי ׳ עניינו עושתי וטעמו ענין התחלה וקרוב מלשון גם ושרה תחוללכם : באין ׳ נכבדי מים ׳ טעמו ובאין נכבדי מים והוא ענין כבדות ורבוי וממנו התכבד כילק התכבד כארבה : בטרם הרים הטבעו ׳ כמו על מה אדניה הטבעו ושניהם עקרם מלשון טבעו בים סוף והטעם על יסודותם הטבועים בעמקי המים : עד לא עשה ארץ וחוצות ׳ תרגום בטרם ׳ עשה כמו אני יי׳ עשיתי ארץ וחוצות הם השווקים והטעם על הקרקעית הראויה לייסוב ׳ וראש כטעם קדם וכן מעולם נסכתי מראש׳ עפרות תבל כאילו אמר וקודם עפרות תבל הוא הייסוב והוא כפל ענין במלות שונות : בהכינו

מסורה

ותושיה ז׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ הפליא עצה הגדיל ׳ עמו עז ותושיה ׳ ולי תושיה ׳ לתאוה יבקש נפרד ׳ יצפן לישרי׳ תושיה: להנחיל ב׳ וסי׳ נחלות ׳ אהבי יש : אמלא ג׳ וסי׳ לא תהיה משכלה ׳ אערכה לפניו משפט ׳ להנחיל אהבי יש : חוללתי ג׳ וסי׳ הן בעון חוללתי ׳ באין תהומות חוללתי ׳ ולפני גבעו׳ חוללתי :

משלי ח

אֲנִי־חָכְמָה שָׁכַנְתִּי עָרְמָה וְדַעַת מְזִמּוֹת אֶמְצָא : יִרְאַת יְהֹוָה שְׂנֹאת רָע גֵּאָה וְגָאוֹן ׀ וְדֶרֶךְ רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי : לִי־עֵצָה וְתוּשִׁיָּה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה : טו בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ וְרֹזְנִים יְחֹקְקוּ צֶדֶק : בִּי שָׂרִים יָשֹׂרוּ וּנְדִיבִים כָּל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ : אֲנִי אֹהֲבַיהָ אֵהָב וּמְשַׁחֲרַי יִמְצָאֻנְנִי : עֹשֶׁר־וְכָבוֹד אִתִּי הוֹן עָתֵק וּצְדָקָה : טוֹב פִּרְיִי מֵחָרוּץ כ וּמִפָּז וּתְבוּאָתִי מִכֶּסֶף נִבְחָר : בְּאֹרַח־צְדָקָה אֲהַלֵּךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת מִשְׁפָּט : לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא : יְהֹוָה קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז : מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי־אָרֶץ : בְּאֵין־תְּהֹמוֹת חוֹלָלְתִּי בְּאֵין מַעְיָנוֹת נִכְבַּדֵּי־ כה מָיִם : בְּטֶרֶם הָרִים הָטְבָּעוּ לִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי : עַד־לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֹאשׁ עַפְרוֹת תֵּבֵל :

(מסורה בגליון: ל׳ · ל׳ ל׳ · ז׳ מל׳ · ל׳ ל׳ · אהבי ק׳ · ב׳ · ל׳ ל׳ · ב׳ נחלות · ג׳ · ל׳ · ל״ח · ל׳ ז״ד · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ב׳ · ב׳ · ז״ח · ל׳ · והוצות נ״א לב בגעסק)

תרגום

אֲנָא חָכְמְתָא דָרֵית עֲרִימוּתָא יְדִיעֲתָא וְתַרְעִיתָא מַשְׁכְּחָא אֲנָא : דְחַלְתָּא דַיְיָ סָנְיָא בִישְׁתָא גֵאוּתָא וְרָמוּתָא וְאָרְחָא בִישְׁתָא וּפוּמָה הֲפִיכָא סָנְיָא אֲנָא : דִי לִי הִיא תַרְעִיתָא וּמִלְכָּא וּבִיוּנָא וְגִבָּרוּתָא : מְטוּל אֲנָא מַלְכֵי מָלְכִין וְשַׁלִּיטֵי אֲנָא מָשְׁחָא בְּצִדְקוּתָא : מְטוּל אֲנָא רַבְרְבָנֵי מִתְרַבְרְבִין וְסַרְבֵי כָּלְהוֹן דַיָּנֵי דִתְרִיצוּתָא : אֲנָא רָחֲמָא רָחֲמַי וְאִלֵּין דִמְקַדְּמִין לִי יַשְׁכְּחֻנְנִי : עֻתְרָא וִיקָרָא דִילִי מָמוֹנָא וּמַזָּלָא וְצִדְקְתָא : טָבִין פִּרְיַי מִן דַהֲבָא סְנִינָא וּמִן דַהֲבָא אוֹבְרִיזִין וַעֲלַלְתִּי מִן סַנְיָא גַבְיָא : בְּאָרְחָתָא דְצִדְקְתָא מְהַלְּכָא אֲנָא בְגוֹ שְׁבִילֵי דְדִינָא : דְאוֹרִית לְרָחֲמַי שְׁנַיָּא סַגִּיאָתָא וְסִימָתְהוֹן אֲמַלֵּא : אֱלָהָא בְּרַאנִי בְּרֵישׁ בִּרְיָתֵיהּ וּמִן קֳדָם עוֹבָדוֹי מִן רֵישׁ : וּמִן קֳדָם עָלְמָא אִתְתַּקְּנִית מִן רֵישֵׁיהּ מִן קֳדָם דְתֶהֱוֵי אַרְעָא : עַד לָא נֶהֱוֹן תְהוֹמֵי אִתְיְלִידֵית וְעַד דְלָא נֶהֱוֹן מַעְיָנֵי עֲשׁוּנֵי דְמַיָּא : קְדִים עַד לָא נִטְבְּעוּן טוּרֵי וְקֳדָם רָמָתָא אִתְבְּנֵית : עַד לָא עֲבַד אַרְעָא וְנַחֲלֵי וְרֵישׁ עַפְרָא דְתֵבֵל : כד

רלבג

אני חכמה שכנתי ערמה ׳ במקומות שנמצאת שם ערמה ודרך ההשתדלות והם הסדרים ההגיונים ויצטרך לו גם כן שימצא יראת יי׳ רוצה לומר לקיחת המוסר במדות ויצטרך לו עוד לשנא רע כדי שיתרחק מדרכיו וישנא מדת הגאוה כי היא מסירה השלימות מהאדם וישנא דרך רע בדעות ודברים המציעי׳ שרשים כוזבים כי אלו ימנעו ממנות החכמ׳ לפי שהמעיין ירצה להמשיך ה המאמרי׳ במה שאחר ההתחלות באופן ש שהונחו ההתחלות ו וירצה להמשיך תמיד לשמרם וזה יביאהו לטעות בהם : לי עצה ׳ וזה כי העצה תלקח בדברי׳ העצמיי׳ כאילו תאמ׳ שהעצ׳ במי שהוא חלום החום לחממו ב בשיאכילוהו לדברי׳ חמי׳ והנה העצה תהיה ב בחכמות המישרו׳ לכל המעשה כמו חכמת הרפואה ועבוד האדמ׳ ומה מידמה להם ולי ג״כ תושיה רוצה לומר הסגת הנימוס ה המושכל אשר בדברי׳ והוא מהותו וממיניו העצמיים ואלו הם חלקיו הפנה הראשונה להעיר על תועלתה ומהותה איך לא ת תצטרך לזכור הדברי׳ ההכרחיים קודם ה ההשתדלות בה לפי שכבר זכרה אחר ה החכמה וזה ממה ש שכרי׳ שתוקדם תחלת החכמה קודם השתדלות בבינה וכבר זכר זה בביאור במה שקדם ׳ אני בינה לי גבורה ר״ל כי לחכמה יהיה ההשגה בדברים המסכים לפי הסדור הטבעי ואמנם מה שיתחדש שיהיה כנגד הסדור ההוא כמו הענין בנפלאות והוא הנקרא גבורה אשר לא יבואו בסבות העצמיות הנה החקירה עליו תהי גבורה והנה עוד לבינה הסגת הפילוסופיא המדינית אשר בה יתחדש הבנין באלו הדברים המדיניים איך יתנהגו בהם להעמיד הקבוץ המדיני ומזה ישתעף דבר העונשים אשר יוטלו על בעלי התכונות הפחותיות ולפי שנאות הפילוסופיא על האופן הראוי ימלוכו המלכים וישורו השרים והרוזנים והנדיבים והשופטים להעמיד דבר ממשפט הפילוסופיא על האופן הראוי אמר׳ הבינה בי מלכי׳ וגו׳ : בי מלכים ימלוכו ׳ על העם ׳ ורוזנים יחקקו חקים של סדר ויושר : בי שרים ישורו ׳ ימשולו : אני אוהבת אוהבי ר״ל שלא ימצא מי שאינו אוהבה אך מי שהוא אוהבה וחושק בה יטרח לעמוד על אמתתה והוא ימצאה מפני היותו משחר ודורש אותה תמיד : עושר וכבוד אתי ׳ הנה אתי עושר וכבוד כי בדרכי הבינה יוכל האדם להשיג עושר וכבוד מפני שלימותו במדות והתישרו בהם אל הסגה זו באופן שלם כי לזאת המלאכה סדרי׳ יישירו לקנין אלו השלימיות ׳ ואתי הון עתק וקנין הצדק והיושר במדות : טוב פריי ׳ הנה טוב פריי מזהב והוא נבחר מכסף לי ההליכה באורח הצדקה והיושר בתוך נתיבו׳ שיהיו למשפט שיבאו לאמת דבריו וסותרו והיה שם מחשבות יקימו כל אחד מהדרכים ההם והנה יהיה מהתועלות בהיות מבוארת האמת בזה להנחיל אוהבי יש והוא דעת המוסכם לנמצא כי בו תגיע ההצלחה האנושית והפך זה יהיה בדעת אשר לא יסכים לנמצא ׳ ואוצרות אוהבי אמלא מאלו הדעות האמתיות כי מפני אהבתם אותי יקושרו בזאת החקירה וימצאו דברים רבים ימלאו בהם אוצרותיהם על צד המשל אמרה הבינה להורות על מעלתה וקדימתה על החכמה יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז בבריאת העולם רוצה לומר שבראשית הדברים שקנה אז ועשה קנה הדבר אשר היה חלוקו בבינה ותבונת השם ית׳ בו והם הנרמים השמימיים אבל תדע כי השם׳ לא חסר להיות עמו זאת התבונה והחכמה אשר נברא בה העולם כמו שבארנו בהם מספר מלחמות יי׳ ושם התרנו הספקות הנופלות בזה והנה מעת היות הזמן קנני קדם מפעליו האחרים : מעולם נסכתי מראש ׳ מעת היות עולם נתנה לי הגבורה והשררה והגדולה ׳ מקדמי ארץ בראשית מה שנברא בארץ : באין תהומות חוללתי ׳ קודם היות התהומות נבראתי כי השמים קודמים במעלה ובמציאות על התהומות קודם שיהיו שם מעינות ונהרות רבות מהמים : בטרם ׳ שהטבעו ההרים על מכונם ולפני שימצאו גבעות חוללתי :

עד לא עשה׳ הפי׳ ארץ וחוצות הככבד שבעפרות תבל והגבוה מהם והוא מקום הנגלה מן הארץ ובו ג״כ ארץ וחוצות והמה כפל הענין במלות שונות : בהכינו

רשי

יראת ה׳ שנאת רע ׳ זהו המוסר שהחכמה מ מכרזת לבריות : כי מלכים ימלוכו ׳ שהדיני׳ והמשפטים אני מלמדם : אהב ׳ כמו אאהב ׳ אהבי אהביה כתיב ׳ אמר הקב״ה אני אהבה של תורה אהב ׳ וז שמעתי מרבי אהרן בשם רבי נתן ׳ ימצאונני כון יתיר׳ שמשים שערי בינה אמצאונו : להנחיל אוהבי יש ׳ יש אתי נחלה רבה : יי׳ קנני ׳ קודם בריאתו של עולם : נסכתי מראש ׳ לשון נסיכי בני אדם : חוללתי ׳ נבראתי : בטרם הרים הטבעו ׳ בתוך המים : ארץ וחוצות ׳ ארץ ישראל׳ ושאר ארצו׳ ׳ וראש עפרות תבל ׳ אדם הראשון :

בהכינו שמים שם אני בחקו חוג על־פני תהום: באמצו שחקים ממעל בעזוז עינות תהום: בשומו לים חקו ומים לא יעברו־פיו בחוקו מוסדי ארץ: ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום ׀ יום משחקת לפניו בכל־עת: משחקת בתבל ארצו ושעשעי את־בני אדם: ועתה בנים שמעו־לי ואשרי דרכי ישמרו: שמעו מוסר וחכמו ואל־תפרעו: אשרי אדם שמע לי לשקד על־דלתתי יום ׀ יום לשמר מזוזת פתחי: כי מצאי מצאי חיים ויפק רצון מיהוה: וחטאי חמס נפשו כל־משנאי אהבו מות:

ט חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה: טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה: שלחה נערתיה תקרא על־גפי מרמי קרת: מי־פתי יסר הנה חסר־לב אמרה לו:

כד אתקין שמיא תמן הוית ועד חג חוגתא על אפי תהומא: וכד אגרים ענני מלעיל וכד אעשין מעיני תהומא: וכד שם לימא תחומיה ומיא לא עברין ליה שם שתאסיא דארעא: והוית בצדוי מהימנתא וכד שבוחין הוית כל יומא ויומא וחדיא אנא קדמוי בכל זמן: חדיא הוית בתבל ארעיה ושבוחי בבני נשא: והשתא בניא שמעון לי וטובוי למן דנטר אורחתי: שמעו מרדותא ואתחכמו ולא תרשון: טובוי לבר נשא דשמע לי ונשקוד על אסקופתי בכל יומא ויומא למנטר ספי דתרעי: מטול מן דמשכח לי משכח חיי ותהוי ליה רעותא מן קדם אלהא: ומן דחטי עלי מחבל נפשיה וכולהון שנאי רחמי למותא:

חכמתא בנת ביתא ועתרת ביה שבעא עמודין: ונכסת נכסתה ומזגת חמרה וסדרת פתורתה: ושדרת טליתהא דתקרין על גיב רמתא עשינתא דנצירן: מן דשבר נאתא לותי וחסיר רעינא אמרת לידה: תיו

בהכינו ל׳ וחד הכינו ואינון מן זוגי׳ דחד נסיב ב׳ וחד חס׳ ב׳ ושימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות הבי״ת בס״ד: יום יום ז׳ וסי׳ ויהי כדברה אל יוסף יום יום׳ על אשר ילקטו יום יום׳ ואתי יום יום ידרשון׳ לשלמי נדרי יום יום׳ ברוך יי׳ יום יום׳ ואהיה שעשעי׳ יום יום: לשקד על דלתתי יום יום: חכמו׳ ד׳ קמצי׳ וסי׳ פי ידבר חכמו׳ חכמו׳ בחוץ תרונה׳ חכמו׳ בנתה ביתה׳ ראמות לאויל חכמות: מרומי ג׳ ב׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ על מרומי שדה׳ על גפי מרמי קרת׳ על כסא מרמי קרת׳ קדמ׳ מלא:

ל׳ וחד הכינו כ׳ · ג׳ | ל׳ · ל׳ | כ׳ ונעכין חד חס׳ | ל׳ וכל שום פר כס דכו׳ | ז׳ | ו׳ חס׳ · ט׳ | כ׳ עבדיך אלה | כ׳ · ל׳ כטע׳ | ז׳ | סימן · כ׳ · | ל׳ | ל׳ | ל׳ קד חס׳ | ל׳ וחד כגאן טבחה · ל׳ | ג׳ קד מ׳ל · ג׳ חס׳

רלבג

בהכינו ׳ בעת שהכין השם ית׳ השמים להיות במספר ובתכונה ובמרחק ובגודל שהם בו והכוכבים אשר בהם כדי שיאות להמצא מהם אלו התנועות אשר בו העולם השפל שם הייתי כי בתבונה כונן הש׳ השמים כמו שקדם כאשר חקק הש׳ מחוגה על פני תהום שהוא כדור הארץ כמו שביארנו בפרשת בראשית והוא כמו מרכז לגרם השמימיי ולפי המחוג׳ היא המציא השמים סביבה במשכו רגלי המחוגה ההיא זה מ מזה בגלגל גלגל: באמצו שחקים ממעל׳ כאשר אמץ שחקים ממעל וכתן להם חוזק וקיום עד שהם מוקים כראי מוצק וזה היה אפשר כאשר רצה הש׳ שיקבל איכות ד דומה ומתיחסם לקושי כאמרם לאיש הי״ו ה השמים ביום ראשון בשני נקרשו ׳ בעוזז עינות תהום ר״ל כאשר נתן הש׳ עוז וקושי למה שהיה מהחומר הראשון אצל עינות תהו׳ והוא כדור הארץ כי זה כולו נעשה ב בתבונה וזה כי לולי עוז הארץ וקיומה לא היה בכאן דרך לתנוע׳ הגלגלים: בשומו לים חקו ׳ כאשר שם השם ית׳ לים חוקו שם הייתי וזה היה כשגזר שיקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ׳ ומים לא יעברו פיו בדרך שיאמר זה המקום שרצה שיהיה נגלה תמיד כאשר חקק מ מוסדי ארץ והוא החלק הנגלה מהארץ שהוא היסוד למה שיתהוה בה מהצמחים והב״ח: ואהיה ׳ אצל השם ית׳ אמון ומגדל ומנהיג הדברים המיוחסים לבינה ובזה אהיה לו שעשועים יום יום כי תמיד הש׳ מתענג ומשתעשע בהשיגו עצמו אשר בזה תוסף לו זאת התבונה ובכל עת משמחת אני לפניו והוא עצמותו והשגתו ובמה שאפשר בדברים הנעלים מהתבונה אשר אצל הש׳: משחקת בתבל ׳ אני משמחת האנשים בתבל ארצו ׳ ושעשועי הם את בני אדם כי הם שמחים מאד במה שישיגו מעניני: ועתה בנים שמעו לי ואשרי מי שישמרו דרכי ׳ שמעו ׳ תחלה מוסר המדות ואחר זה חכמו בחכמה ואל תבטלו מהשקידה על החכמה או ירצה בזה אל תפרעו אלו הדרכים שצויתי אתכם שהם מסלול ודרך להשגת החכמה: אשרי אדם שומע לי ׳ להמשך אל מה שאישירהו אל השגתי וזה בשישקוד על דלתותי תמיד לשמור מזוזות פתחי עם שיתבאר לו באי זה פתח יכנס בדרש דרום: כי מוצאי מצא חיים ׳ כי מי שמצא אותי מצא חיים נצחיים ויוציא רצונו מהש׳ ר״ל שהוא יהיה נעזר בו בכל חפצו: וחוטאי חומס נפשו ׳ ואשר חוטא לי שלא ילך במוסרי להתישר להשגתי הוא עושק השלימות מנפשו וכלו מי שישנא אותי וירחיקני הוא אוהב המות וההפסד המוחלט כי אליו דרכו לפי שמי שישנא התבונה ישנא גם כן החכמה וזה בלתי צריך אל באור: חכמות בנתה ביתה ׳ הנה התבונה בנתה ביתה בחכמות כי השגת החכמות קודמת להשגת הבינה ושם חצבה עמודיה שבעה ר״ל חכמות רבות כי מספר השבעה יאמר על הרבוי כאמרו כי שבע יפול צדיק וקם והנה החכמות הם עמודי הבינה: טבחה טבחה ׳ ואחר זה הכינ׳ מאכל ומשקה לאנשים מחכמו׳ ותבונה: שלחה נערותיה ׳ לאים ואים ותקרא על גבפי מרומי העיר כדי שישמעו כלם דבריה ׳ מי פתי יסור הנה ׳ לקנות מוסר וחכמה ומי חסר שכל ויבא להשלימו: לכו

אבן עזרא

בהכינו שמים שם אני ׳ בי״ת בהכינו בחוקו בשומו בעזוז באמצו כלם כפשוט והכוונה אני הייתי מכוונה או לא קדמוני בבריאה וטעם בהכינו כטעם כונן שמים ובמאמר יהי רקיע ׳ בחוקו חוג בעת שחקק הגלגל על פני תהום שהוא המרכז וחוג כמו וחוג שמים יתהלך ונקרא הכלי העשוי לעשות בו רושם העגולה מחוגה על שם החוג הנרשם בו ומלת ב בחוקו דינו להיות ד דגוש כי שרשו חקק מן וחקות עליו או יהיו שני שרשי׳ בענין אחד חקק וחוק ומזה השרש מי יתן בספר ויוחקו: באמצו שחקי׳ ממעל ׳ הוא לשון אומץ וחוזק וטעמו כ כטעם בהכינו׳ בעזוז לשון עוז הוא לשון כח וחוזק והוא מקור ובא שלם והושאל התוקף והחוזק למים כמו ו ובמי׳ עזים נתיבה וכן הושאל לו גם העצמה באומרו את מי הנהר העצומים: בשומו לים ונו׳ כאמ׳ אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו: ואהיה׳ אמון ׳ מלשון כאשר ישא האומן את היונק והוא שם ומשפטו ב באמון כמו כאשר ה היתה באמנה ובא כדרך משחך אלהים אלהיך שמן ששון ׳ ואהיה שעשועים יום יום יתכן לפרשו ואחר כן ואהיה שעשועי׳ ולא בהיותה באמון ׳ שעשועים שם ולא יפרד פיוו נעורים זקונים ובא שם מיקום תואר כמו והיה ברכה ויתכן לפרש שחסר בי״ת והוא כמו בשעשועים יום יום בכל עת: משחקת בתבל ׳ יתכן לפר׳ שזה הפסוק הוא פי׳ מה שאמר למעלה אמר משחקת בתבל שהיא ארצו פי׳ משחקת לפניו בכל עת ושעשועי את בני אדם פי׳ ואהיה שעשועים יום יום ׳ את בני אדם כמו עם בני אדם והטעם כי הם המקבלים והיא המאכלת והשעשוע שוה בשניהם: ועתה בנים שמעו לי ׳ לשון פיוס ׳ ואשרי דרכי ישמורו לשון הפלגה וטעם דרכי כטעם והודעתי להם את הדרך אשר ילכו בה: שמעו מוסר וחכמו ׳ הקדים המוסר כטעם כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו ואל תפרעו יתפרש לבלתי יהפוך הסדר אלא שילמוד המוסר ואחר כן החכמה ויתפרש לבל יהפוך או יבטל או יפסיק המוסר: אשרי׳ לשקוד על דלתותי ׳ הטעם על ההרגל והקביעות בבתי החכמה ולפי שאמר דלתותי אמר מזוזות פתחי כפל ענין ויתכן לפר׳ פתחי פתחי החכמה ודלתותיה ומזוזותיה הם התחבולות שבכל חכמה והם המושכלות הראשונות ומהם יתחברו ההקשות ולהם יחזרו התולדות הצודקות וזה טעם לשמור: כי מוצאי מצא חיים ׳ כוללת חיים נופכים למה לי חיים בריאות חיי בשרים מה לעני יודע להלך נגד החיים ומזון וחיים לנערותיך וחיי הנפש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ופי׳ מוצאי מציני חיים והטעם על אשר ככנס בשלום על דרך הפתחי׳ ויפק רצון מיי׳ הטיב רצון מאת בוראו: וחוטאי חומס נפשו ׳ כמו אשר חטא על הנפש שהיא דרך פשיעה או מלשון קולע אל השערה ולא יחטיא והטעם על אשר לא השיג החכמה הפך המוצא והוא על הלומד בדרך שבוש שחומס נפשו מן האמת וכל משנאי הם השונאים החכמה ואין לומדין אותה כל עיקר או פי׳ וחוטאי הפושע והמורד בי כלומר השם מנמתו לדבר אחר חומס נפשו כי גורם לה ההעדר וכל משנאי אהבו מות כפל ענין ואמר אהבו מות כדרך ויאהב קללה ותבואהו: חכמות בנתה ביתה ׳ כמו בנות צעדה ׳ חצבה עמודיה לשון מושאל מחוצבי אבן והטעם על השואת העמודים בחציבה ובזולתה מן התיקון ויתכן לפרש שאמר חכמות להודיע שהחכמה בנתה ביתה מחכמות שבע וזה טעם חצבה עמודיה שבעה והם עמודי הבית והוא הביאור למאמר חכמות בנתה ביתה ובית לשון נקבה או עמודיה שבעה עמודי החכמה והעמודים הם שבע החכמות שבית החכמה נכון עליהם ויש מפרשים אלה השבעה על ענינים אחרים וכל אחד בוחר לעצמו והאמת יורה דרכו: טבחה ׳ הוא לשון זביחה כחשבנו כבאן טבחה וגם לשון בישול לרקחות ולטבחות ולאופות ושניהם מכוונים מלשון ערב בניקוד הטי״ת לזביחה ובניקוד האי״ת לבישול ׳ מסכה כמו מזגה וכן יין מזוג מסוך והוא תערובת המים עמו וזהו תיקונו לשתיה כבישול למזון: שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת ׳ כמו גבי כי אותיות בומף מתחלפות ׳ קרת תרגום עיר והטעם ששלחה נערותיה מכל צד והיא גם עמהם תקרא במקומות הרמים שבעיר כדי שישמעו הכל: מי פתי׳ הפתי הוא אשר לא נקבעו בו הפתיתות לגמרי ויש תקוה לתיקונו ואמר יסור הנה כלומר יסור ממקומו ויבא הנה חסר לב ואמרה לו כלומר וכן קראה ואמרה לחסר לב: לכו

רשי

בחקו חוג על פני תהום ׳ כשקבע חוג הארץ על המים ׳ חוק גבול כל יעבור: חוג׳ לשון הקף ׳ כמו ובמחוגה יתארהו קונפא״ס בלע״ז: בעזוז ׳ כשהגביר עינות תהום ׳ בחקו מוסדי ארץ בחקיקתו מלשון חקו ׳ כמו על כפים חקותיך וכן ומחק [illegible] : דבר אחר גזר על ים סוף כ כשנגאלו על מנת להקרע לפני משה: אמון ׳ גדולה אצלו לשון האמונים עלי תולע: יום יום ׳ אלפים שנה משחקת בתבל ארצו ׳ כל דורות הרשעי׳ שהיו מאדם ועד נח ומנח עד אברהם הייתי משחקת עליהם ׳ ושעשועי ׳ בפיתי עד בא דור המבול ׳ ויקבלוני: ועתה בנים שמעו לי ׳ ואל תפרעו ׳ ואל תבטלו מוסרי: לשקוד לשמור על דלתותי ׳ להכנס ראשו׳ לבית המדרש ולבית הכנס׳ ולצאת אחרון: חכמו׳ בנתה ביתה ׳ בחכמה בנה הקב״ה את העולם: חצב׳ עמודיה שבעה ׳ שבעה ימי בראשי׳: דבר אחר שבעה ספרים שיש בתורה ׳ ויהי בנסוע הארון ספר לעצמו ׳ במסכת שבת: טבחה טבחה ׳ מסכה יינה ׳ מזגה במים ׳ כמו יין חזק שאינו ראוי לשתות [illegible] : אף ערכה שלחנה ׳ כל יצירת לה׳ ויכם: שלחה נערותיה אדם וחוה ׳ דבר אחר משה ואהרן: מי פתי יסור הנה ׳ וילמוד אותי ויחכם:

לקח ח' וסי' ביחזקאל סי' כ"ד : לרשע ה' וסי' אוי לרשע רע' אמר לרשע צדיק אתה · יסר לץ לקח לו קלון · ואתה תשמע מן השמי' קדם' דדה' · ושבתם וראית' בין צדיק לרשע : ויוספו ל' מל' דמל' לך שנות חיים וע"ין שנוייהון במסר' רבת'

ה לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחֲמִי וּשְׁתוּ בְּיַיִן מָסָכְתִּי׃ עִזְבוּ פְתָאיִם וִחְיוּ וְאִשְׁרוּ בְּדֶרֶךְ בִּינָה׃ יֹסֵר לֵץ לֹקֵחַ לוֹ קָלוֹן וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוּמוֹ׃ אַל־תּוֹכַח לֵץ פֶּן־יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם וְיֶאֱהָבֶךָּ׃ תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכַּם־עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וְיוֹסֶף לֶקַח׃ י תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה׃ כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְּךָ שְׁנוֹת חַיִּים׃ אִם־חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לָּךְ וְלַצְתָּ לְבַדְּךָ תִשָּׂא׃ אֵשֶׁת כְּסִילוּת הֹמִיָּה פְּתַיּוּת וּבַל־יָדְעָה מָּה׃ וְיָשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל־כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת׃ טו לִקְרֹא לְעֹבְרֵי־דָרֶךְ הַמְיַשְּׁרִים אֹרְחוֹתָם׃ מִי־פֶתִי יָסֻר הֵנָּה וַחֲסַר־לֵב וְאָמְרָה לּוֹ׃ מַיִם־גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם׃ וְלֹא־יָדַע כִּי־רְפָאִים שָׁם בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל קְרֻאֶיהָ׃

ל' · ל' | ל' | ה' חס' · ל' | ה' | ל' | ל' · ל' · ג' מלעי' מ"ל · | ג' כ' ר"פ דכר יי' | כיהוסע | ל' מ"ל | ג' | ל' · ג' · ל' | ג' חד מ"ל | ג' חס' | ל' | ל' ומ"ל | ג' ר"פ כסי' ז"א | ל' נחס' נ"ו

אֱתוֹ אֲכוּלוּ לַחְמִי וְאִשְׁתוֹ חַמְרָא דִמְזַגִּירַת׃ שְׁבוּקוּ מִנְּכוֹן חַסִירוּת רַעְיוֹנְכוֹן וְחִיוּ וְהַלִּיכוּ בְּאָרְחָא דְבִיוּנָא׃ דְּרָדֵי מְמִיקְנָא וְנָסֵיב לֵידֵהּ צַעֲרָא וּמַכְסְנוּתָא לְרַשִּׁיעָא מוּמָא הוּא לֵידֵהּ׃ לָא תְּכוּס לִמְמִקְנָא דְּלָא נִסְנְיָךְ אַכֵּים לְחַכִּימָא דְנִרְחֲמָךְ׃ אַלֵּף לְחַכִּימָא וְיִתְחַכַּם תּוּב אוֹדַע לְצַדִּיקָא וְיוֹסֶף מַנְדְּעָא׃ שֵׁרוּי דְחָכְמְתָא דְחַלְתֵּיהּ דַּאֱלָהָא וִידִיעֲתָא דְקַדִּישֵׁי בִיוּנָא׃ מְטוּל דְּבָדֵהּ נִסְגְּיָן יוֹמָתָךְ וְיוֹסְפוּן לָךְ שְׁנַיָּא דְחַיֵּי׃ אִין חַכִּימְתְּ לְנַפְשָׁךְ חַכִּימְתְּ וְאִם תֶּהֱוֵי מֵמִיק בִּלְחוֹדָיךְ תִּטְעָן׃ אִתְּתָא סַכְלְתָא וּפְרִידְתָּא שַׁבְרְתָה וְלָא יָדְעָה טָבְתָא׃ וְיָתְבָה עַל תְּרַע בֵּיתָא עַל כּוּרְסְיָא רָמָא וְעַשִּׁינָא׃ וְקָרְיָא לְעָבְרֵי אָרְחָא דְתָרִיצֵי אוֹרְחָתְהוֹן׃ מְטוּל מַן דְשַׁבַּר נֵאתֵא לְוָתָהּ וַחֲסִיר רַעְיָנָא וְאָמְרָה לֵיהּ׃ מַיָּא גְּנוּבַיָּא חַלְיָן וְלַחְמָא דְטִימוּרָא בַּסִּימָא׃ וְלָא יָדַע דְגוּבְרֵי אַפְּלַת תַּמָּן וּבְעִמְקֵי דִשְׁיוֹל כָּל דִּמְזַמְּנִין לָהּ׃ מתלוי

בערך יסף : הומי' ג' ב' חס' וחד מל' וסי' נמס' לעיל בסיפ' סימ' ז' : יסר ג' חס' וסימני' מדי עברו יסר שמה' מי פתי יסר הנה חס' · וחברו מי פתי יסר הנה וחס' : ולא ג' ר"פ בסיפ' וסי' ולא שמעתי לקול מורי · ולא ידע כי רפאי' שם · ולא למדתי חכמ' :

אבן עזרא

לכו לחמו בלחמי · ב'ית בלחמי מקום מ'ם וכן ב'ית ביין מסכתי כמו והנותר בבשר ובלחם וטעמס כמו הוי כל צמא לכו למים כי הכל מתוקן לסעודה : עזבו פתיים · תאר לבעלי הפתיות וטעמו עזבו הפתאים וסורו אלי · פ'א קבוץ שם הפתיות כמו תאהבו פתי שבא כדרך ל תהי מרי כבית המרי ויתכן עוד לפר' שהוא דברי החכמה לנכח הפתאי' שאומר' להם עזבו דרכיכם פ פתאים ותחיו כדרך הרפו ודעו כי אנכי אלהים · ואשרו פועל מן כונן אשורי : בדרך בינה ודרך בינה היא החכמות ובית' הבנוי על השבע' עמודים : יוסר לץ לוקח לו קלון · ר'ל לעצמו כי הלץ הוא מן המעוותים שאין תקוה לתקונ' : ומוכיח לרשע מומו · מומו חוזר למיסר והוא כפל ענין עם הלוקח לו קלון ו והטעם הלץ ישנא ה המיסר והרשע ישנא המוכיח ומגלי' קלונם ואומרים דברים מ מכוערים ובזויים · פ'א חוזר לרשע מומו לעצמו וכאילו אמר יוסר לץ ומוכיח לרשע במומו לוקח לו קלון וטעמו כי הרשע כל מעשיו נכוחים בעיניו או שהוא עצמו מכיר במומו ואינו רוצה ש שיוכיחו אדם ויתכן עוד לפרש יוסר לץ כשהמיסר מתלוצץ ו ומראה שחוק וליצנות כשהא' מיסר לוקח לו קלון כי היוסר שמיסרו ומוכיחו לחרפתו ולבשתו ולכן יתרפהו וכן מוכיח לרשע ומגלה לו מומו לוקח לו קלון כי הרשע יתרפהו ואילו היה צדיק לא היה מחרפהו הואיל ואומ' לו דרך מוסר ולא דרך ליצנות : אל תוכח לץ פן ישנאך : כיהוא חכם בעיניו · הוכח לחכם ויאהבך כי הוא חפץ בתיקון מדותיו ואין מחזיק עצמו חכם והם שני הפכים : תן לחכם · הוסיף לבאר יתרון החכם על הכסיל והטעם כי החכ' יחכם מעצמו במה שיותן לו וכן הצדיק יוסיף לקח על אשר יודיעוהו והוא כפל ענין ; תחלת חכמה יראת יי' · כטעם ראשית חכמה יראת יי' · ודעת קדושים בינה טעמו ותחלת הבינה דעת קדושים ודעת קדושי' פירשוהו על השם ית' כאמרו כי אלהים קדושים והטעם כי תחלת תולדת הבינה היא מציאות השם ויתכן לפרש דעת קדושים היא השגת מציאות השכלי' הנפרדים והרוחניות כלם כי ידיעת מציאותם עיקר הבינה וממנה יעלה למציאות המעלה העליונה וכמו שאם אין יראה אין חכמה כן אם אין דעת אין בינה : כי בי · דברי החכמה הקוראה וטעם כי בי כמו בגללי ובסבתי ירבו ימיך · ויוסיפו לך · פירשוהו שחוזר ליראה ולדעת הנזכר' ויתכן שטעם ויוסיפו לך חסר הפעלים כמו ויקבור אותו בגיא והטעם על פרטי החכמות והמוסרים כי הם יוסיפו שנות חיים כטעם כי היא חייך ואורך ימיך : אם חכמת חכמת לך · כטעם אם תצדק מה תתן לו · ולצת הוא הפך חכמת · לבדך תשא טעמו לבדך תשא העון או העונש כי סמך על דעת הקורא ובא ולצת כמו וצמית והלכת אל הכלי' שטעמו ואם צמית וכן זה : אשת כסילו' הומיה · בעלת כסילות הומיה פתיות כלומר כל המייתה שענייננו פתיות ופתיתות לבורה אינו אלא פתיות והאתנח שבמלת הומיה והרביע שבמלת פתיות יעמוד כנגד זה הפי' ויתכן לפ' כאילו אמר ואשת פתיות ובל ידעה מה כי מלת ואשת משמשת גם למטה ורבים כמוהו והטעם כי אשת כסילות הומיה וסוררת אבל אשת פתיות הומה אבל מבלי דעת וזהו ובל ידעה מה לפי שאין לה ידיעת מה וחס' כמו ויעבור עלי מה או פירו' מאומה כמו חכמת מה על בלימה וכשים לה מודיע או תדע מעצמה שמא תזהר ותסור מההמיה וכבר קדם כי כסיל הוא אשר אין תקוה לתיקונו ופתי הוא אשר יש תקוה לתיקונו : וישבה לפתח ביתה · מוכנת לפורענות מבלי בנין בית ועמוד אחר ולא כן מה שאמר בחכמה בנתה ביתה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה והטעם כי החכמה צריכה עמוד והכנה ולא כן הכסילות כי הוא העדר העמוד וההכנה : על כסא מרומי קרתי כי הכסילות יבא בדרך גאוה ולכן יחס לה הכסא והטעם כמו על גפי : לקרוא לעוברי דרך · המישרים אורחות' והולכים לתומם וכוונתה להטעות' הפך קרואי הטועים שכוונתה להיטיב לרכם : מי פתי · לא קראתם כן רק נקראו על שם סופם או תקראם בשם כך להפליג בחסרון הרגשתם עונש עונג וההנאה המגיעים להם עמה ועל שהוגבלה היא לקראם והם לא ידעו ערכה : מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם · כנוי על העברות והניאוף הנעשה בסתר וכל הנמנע היצר להוט אחריו יותר והטעם כי בזה יתפתה לב הפתי והחסר לב : ולא ידע · הפתי ההולך אחריה פתאום כי מתים שם בעמקי שאול שם קרואיה ומלת שם רמז לשאול : כשלם החלק הראשון בספור מעלת החכמה ואזהרותיה ומוסריה : משלי

רלבג

לכו · אכלו בלחמי ושתו ביין מסכתי והכינותי לכם : עזבו · דרך פתאים וחיו ודרכו בדרך בינה להגיע אל זה מדרג' אחר מדרגה והנה זכר זה החכם לאיזו סבה לא אמרה דבריה כי אם לפתי ולסכל לא ללץ ולרשע ואמר כי מי שהוא יוסר האיש הלץ לוקח לו קלון כי הוא ילעיג על החכם המייסר אותו ומי שהוא מוכיח לרשע לוקח לו מומו כי הרשע יאמ' עליו שים לו המומין שים לו בעצמו : אל תוכח לץ פן ישנאך · אך תוכיח לחכם ויאהבך : תן לחכם ויחכם עוד · דבר חכמה ויחכם עוד בה על מה שתתן לו מגונה כי מכח חכמתך יוסיף עליו להשלים החקירה בה או ירבה בזה והוא יותר נכון תן לחכם דבר חכמה כדי ש שיוסיף קנין במדות החשובות : תחלת · החכמה והבינה היא תחלת דעת קדושים כי בבינה יתייסרו לדעת עולם המלאכים וזהו פריה אמרה הבינה הנה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים וזה יהיה לשתי סבות האחד כי בהם יתישר אל המדות החשובות אשר שומרות האדם מרעו' הרב' והשנית כי מפני דבקו' ההשגחה האלהית באדם מצד הבינה ישמר מהרבה רעות וזה יהיה סבה שיוסיף על ימיו הנה: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא · ר"ל שהתועלת הוא לך וכן אם לצת לבדך תשא הנזק : אשת כסילות · מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמ' לפתות האנשי' שימשכו אליה והנה קרא אשת כסילו' גוף הכסיל אשר יבקש שלוה ולזה כמנע שכלו מהשתדל בחכמה ובזה ירצה בפתיו' גוף הפתי כי השכל לא יפותה כי אם לטוב או ירצה בזה שאשת הכסילות מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתותם כי אין לה שום השתכלות וערמה : וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת · העיר כי לסכלות' תחשב הסרונ' לשלימו' : לקרא · ושם קרת לעוברי דרך המישרים ארחותם בדרכי העיון : מי · בכם פתי יסור הנה וחסר שכל · ואמרה לו שיתחבר עמה ולא יטריח עצמו בעיון אשר הוא מזון השכל כי יותר טוב יערב לאדם שיזון במזון האחרי' וזה כי מים גנובים ימתקו המים הגנובי' ימתקו יותר והלחם שיגנוב האד' מאחר שצריך לאכלו בסתר הוא יותר ערב לו ויותר מתוק מהלחם שיקח מביתו וכן תאמ' זאת האשה כי הו' ערב יותר לסכל שיתענג בתענוגי הגוף ויניח קנין החכמ' : ולא ידע · מי שהוא כפתה לדבריה כי מתים שם ר"ל בביתה וקראיה ירדו במעמקי הקבר והמות כי לא יקנה עמה קנין החיים · זה ביאור דברי זה החלק שהנבאנו ביאורו מזה הספר בזה המקום ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה הם ה' : התועלת הא' הוא להודיע שלא יספיק לאדם היותו יודע התורה אך יצטרך לו עם זה שיעשה את כל דברי התור' כמו שצוה הש"י ולזה אמ' קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך : הב' הוא להודיע מה שיקרה מהרע למי שימשך אחר התאוות ולזה אמר הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יובא רבי' חללי' הפילה דרכי שאול ביתה : הג' הוא להודיע מהות החכמה והתבונה וקצת משיניהם ותועלתם : הד' הוא להודיע שלא יועיל התוכח' ללץ ולרשע כי אינ' מקבלי' מוסר אך יועיל לחכם ולצדיק : הה' הוא להודיע מה שיקרה מהרע מפני הכסילות והפתיות : משלי

רשי

לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי שמזגתי : עזבו פתאים וחיו · את דרך הפתיות : ואשרו לשון פעם · כמו כאשורו אחזה רגלי : ומוכיח לרשע מומו · מום היא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים ואפילו להוכיחם ולקרבם : תן לחכם ויחכם עוד · לתלמיד הגון · ומדרש אגדה כאשר לנח מכל הבהמה הטהור וגו' וכשיצא ויקח מכל הבהמה וגו' · אמר מה ראה הקדוש ב"ה להרבות באלו אלא שרצה שיקריב לו מהן : הודע לצדיק חכמה והוא יוסיף לקח מדעתו ועל ש שמועתו : תחלת חכמ יראת ה' ודעת קדושים היא עיקר הבינה : ויוסיפו לך שנות חיים · שנים של חיים הם של פרנסה ועושר : חסר לב · ואמרה לו הדברים הללו : מה אמרה לו מים ב גנובים ימתקו · אין טעם בזאת פנויה כטעם אשת איש · אף לענין המינות מים גנובים ימתקו שהיו יראים לעשו' בגלוי ועושין בסתר : משלי

משלי שלמה בן חכם ישמח אב וגו' עד מגדל עוז שם יי' · והוא מקיף בגנות הרשע והכסילות והליצנות והעצלה והאולת והעקשות והשכחה ושבח הופכיהם · הנה הבן שהוא חכם ישמח אביו כי הוא משער בדבר החכמה יותר מאמו ואמנם הבן שהוא כסיל יביא יגון לאמו מפני חסרון הדעת ויגיע מזה לאמו מהצער יותר ממה שיקרה ממנו לאביו מפני שהוא ירא מאביו יותר מאמו: לא יועילו אוצרות · לא יקבל אדם תועלת באוצרות שקבץ ברשע ובעול ואולם הפיזור בצדקה הוא מציל ממות כי ב בזכות הצדקה יכצל האדם ממות הנגזר לו מצד המערכת ויאריך השם יתב' ימיו והפך הענין בקבוץ ממון ברשע: לא ירעיב יי' נפש צדיק · נפש איש הצדיק ר"ל שלא יחסר לו מזון ואולם שבר הרשעים והעתם יהדפנו השם עליהם וימהר להביאו אליהם · הנה מי שהוא עושה כף וגו': ראש עושה כף רמיה · כי מפני עצלותו יצטרך לנהג ברמיה לקחת ממון האנשי' שלא כדי' הוא רש ויד האנשים החרוצים הנוהגים בזריזות לאסוף ולכנוס באופן ראוי תעשיר אותם · הנה הבן המשכיל ומשגיח לעשות מה שראוי הוא אוג' בקיץ: אוג' בקיץ · מאכלו כי אז ימצא לו ואולם הבן המביש ר"ל שהוא מאוחר התנועה ועצל הוא נרדם בקציר ולזה יחסר לו לחם כל השנה:

החלק השני משלי שלמה בן חכם ישמח אב · בעבור שהוא יכיר חכמתו · תוגת אמו כי הכסיל עומד תמיד בבית והאם דואגת בסכלו או בעבור שהזכיר האב הזכיר האם: לא ירעיב · בעת הרעב · והות הרשע יהדוף השם מן הוה לה: רש · יהיה מי שעשה כף מאזנים לרמות והמתחרצי' וטורחים ואינם מרמים ידם תעשירם · כ"א כף רמיה עושה לאיש רש: בן מביש · שיתן לאביו בושה בעבור שהוא עצל: ברכות · יביא השם לראש צדיק · כ"א ברכות לראש צדיק בחיים וזכר צדיק לברכה לאחר מותו · יכסה יסתיר החמס שלא יפרידהו ממנו כמו יכחידנה תחת לשונו והטעם יעלימו הרעה וכן פי' רשע יבלע און: זכר צדיק · יזכרהו השם בעבו' ברכתו שתבואהו כענין יי' זכרנו יברך והטע' יזכרהו ויברכהו · ירקב יהיה נשכח כעץ רקבון שלא יראה: חכם לב · שהחכמה בלבו · יקח מצות שילמדוהו אחרים · ואויל שפתי' שתדבר' שפתיו אולת · ילבט פי' יכשל: ילך בטח · שאיננו מפחד מצרה ומעקש דרכיו הטובי' · יודע הוא נודע לאחרים שהוא מעקש דרכיו בנפלו ברעות והעד ילך בטח · כ"א יודע ישבר מן וידוע חולי: קורץ · לעשות רע · יתן עצבת עצבון לנפשו ואמר קורץ שמתיירא לעשו' בגלוי והוא ענין רמיזה: כ"א קורץ לועג · יתן

משלי ד' וסימ' בריש סיפרא: ישמח ז' וסימ' נמסר בתלים סים' קד': ראש ג' כתיב כן וסימ' אחד עשיר ואחד ראש · את כבשת האיש הראש · ראש עשה כף רמיה: ברכות ד' וסימ' ברכות לראש צדיק · איש אמונות רב ברכות · כי תשיתהו

יוד

א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ׃ לֹא־יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ לֹא־יַרְעִיב יְהוָה נֶפֶשׁ צַדִּיק וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף׃ רָאשׁ עֹשֶׂה כַף־רְמִיָּה וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר׃ ה אֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל נִרְדָּם בַּקָּצִיר בֵּן מֵבִישׁ׃ בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס׃ זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב׃ חֲכַם־לֵב יִקַּח מִצְוֹת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט׃ הוֹלֵךְ בַּתֹּם יֵלֶךְ בֶּטַח וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִוָּדֵעַ׃ י קֹרֵץ עַיִן יִתֵּן עַצָּבֶת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט׃ מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס׃ שִׂנְאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים וְעַל כָּל־פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה׃ בְּשִׂפְתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא חָכְמָה וְשֵׁבֶט לְגֵו חֲסַר־לֵב׃ חֲכָמִים יִצְפְּנוּ־דָעַת וּפִי־אֱוִיל מְחִתָּה קְרֹבָה׃ טו הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם׃ פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת׃

מַתְלוֵי דִשְׁלֹמֹה בַּר חַכִּימָא נָחְדֵי אֲבוּי וּבְרָא סַכְלָא מְחַמֵּץ לְאִמֵּיהּ׃ לָא מוֹתְרִין אוֹצְרֵי דְרַשִׁיעָא וְצִדְקְתָא מְפַצְיָא מִן מוֹתָא בִישָׁא׃ לָא מַכְפֵּן אֱלָהָא נַפְשֵׁיהּ דְצַדִּיקָא וְקִנְיָנָא דְרַשִׁיעֵי נִסְחוֹף׃ מִסְכְּנוּתָא מְמַכְּכָא לְגַבְרָא רַמְיָא וִידָא דְכַשִּׁירָא מְעַתְּרָא לְהוֹן׃ דְּפָלֵיחַ בְּקַיְטָא בְּרָא סוּכְלְתָנָא הוּא וּדְדָמֵיךְ בְּחַצְדָא בְּרָא הוּא מְבַהֲתָנָא׃ בִּרְכָתָא תֶּהֶוְיָן עַל רֵישֵׁי דְצַדִּיקַיָּא וּבְפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נִכְסֵי חֲטוּפָא׃ דוּכְרָנָא דְצַדִּיקֵי בִּרְכְתָא וּשְׁמָא דְרַשִׁיעֵי נִדְעַךְ׃ דְּחַכִּים לִבֵּיהּ יְקַבֵּל פּוּקְדָנָא וְסַכְלָא בְּשִׂפְוָתֵיהּ מִתְאֲחֵד׃ דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתָא נֵיזֵל בְּסַעֲרָא וּדְמַעֲקֵם אוֹרְחָתֵיהּ נִתְיְדַע׃ דְּרָמֵז בְּעַיְנוֹהִי יָהֵב כֵּאבָא וְסַלִּיף בְּשִׂפְוָתֵיהּ מִתְאֲחֵד׃ מַבּוּעָא דְחַיֵּי פּוּמָא דְצַדִּיקֵי וּפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נְכַסֵּא חֲטוּפָא׃ סְנִיאַתָא תְּגָרֵג תִּגְרֵי וְעַל כֻּלְּהוֹן סוּרְחָנֵי מְכַסְּיָא רַחֲמוּתָא׃ בְּשִׂפְוָתֵי דְסוּכְלְתָנָא תִּשְׁתְּכַח חָכְמְתָא וְשִׁבְטָא לְפַגְרָא דַחֲסַר רַעְיָנָא׃ חַכִּימֵי נִטְשׁוֹן יְדִיעָתָא וּפוּמֵיהּ דְשַׁטְיָא שֵׁצְיָא קָרִיב׃ קִנְיָנָא דְעַתִּירָא כְּרַכָּא דְעוּשְׁנֵיהּ וְשֵׁיצְיָא דְמִסְכֵּנָא צְרִיכוּתְהוֹן׃ עוֹבָדֵי דְצַדִּיקָא לְחַיֵּי עֲלַלְתֵּיהּ דְרַשִׁיעָא לְחֲטוּתָא׃

ברכות · עברי בעמק הבכא: ילבט ג' וסימני' ועם לא יבין ילבט · חכם לב יקח מצות · ואויל שפתים ילבט: תעורר ד' חס' בליש' וסים' שנאה תעורר מדנים · העתידים עורר לויתן · ונקי על חנף יתעורר · והתעררתי כי מצאו רע:

הטנה: ברכות לראש צדיק · לראש צדיק יבאו ברכות והוא הלב כי תמיד יחשוב בענין הטובות והם המפורסמות לאנשים בדבריו ומעשיו או ירצ' בזה לראש הענין והתחלתו יגלה הצדיק הברכות שהוא רוצה אליהם בפעולותיו והנה הרשעים הם בהפך זה כי לבם תמיד ברשע ובחמס אבל פיהם יעלי' ויכסה החמס שירצו לעשותו ולא יגלו החמס שהם רוצים אלא כי אם יגלוהו ימנע מהם אשר יזמו לעשותו או ירצה בזה כי מה שיתחיל בו הצדיק ימשכו לו ברכות תמיד ויתוספו בו טובו' ועוזרי' להגיע אל התכלית לפי שכוונתו תמיד לטוב ולהטיב לאנשי' ולזה יש לו לבטוח לראש הענין והתחלתו שימשכו אליו ברכו' כי אם ידעו זולתו מחשבתו כלם יעזרוהו ואולם הרשעים הם בהפך זה כי תמיד יראו שלא יוכלו להשיג הדבר המבוקש להם אם ידעו זולתו ולזה יעלימו מה שירצו לעשותו מן החמס ולזה יהיה גמולם מדה כנגד מדה והיא כי זכר צדיק לברכה וגו': זכר צדיק לברכה · כי תמיד יהיה נוסף ענין הטוב והשלמתו בזכרו ואולם שם רשעים ישחת וישנהו הבלוי כמו שיכסה פיהם החמס שירצו לעשותו · הנה אויל יקרא מי שלא יתנהג בבקשת הדברים בסבותיהם ולזה תסלף דרכו אולתו ולא יגיעו לו מבוקשיו ולזאת הסבה ג"כ ימהר האויל לדבר בטרם יעמוד בשכלו על האמת והנכון במה שידבר בו ומפני זה יקרא האויל אויל שפתים ואמנם חכם לב יקח לעצמו מצות וסדרים יתנהג במה שירצה לעשותו כדי שיתיישר אל התכלית ואמנם אויל שפתים הוא כמהר לעשות מחשבתו ויעשה מה שיעשה בזולת התישבות הנה מי שהוא הולך בדרכי תום ילך בטח אין לו מונע מן האנשים וגם נעזר בפעולתו הטובה מהשי' ואולם מי שהוא מעקש דרכיו והולך לעשות חמס יודע עניינו ואף על פי שהוא מעלים ענינו בכל עוז ולזה יסור ממנו מה שיחם לעשות: קורץ עין · להעיר לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו ולנרמז כי כשיבא לחשוב ברמיזות שזה האיש עושה כנגד האחר או אומר דברים כנגדו ויכעס על זה הדבר ואולי יתפעל מזה באופן שיגיע אל הנרמז ויתחית ויזיק בזה לשניהם וגם אפשר שיתברר אחר זה שהענין שהוא היה כזב ויצטער מאד על מה שהתפעל כנגדו בעבור רמיזת זה הקורץ עין ואולם מי שהוא אויל שפתים לא יאמר דבריו כדי לאחרחר ריב בין שניהם הנה הוא ילבט ר"ל שעצתו כמהרה ולא יזיק כי אם לעצמו להראותו כוונתו הרעה הנה פי צדיק הוא בעינו מן שהוא בלב שהוא מקור החיים וגו': מקור חיים פי צדיק · לאנשים השומעים דבריו כי ממנו תוצאות חיים ואולם פי הרשעים הוא בהפך זה כי הוא איננו מה שהוא בלב כי פיהם יעלים החמס אשר בלבם הנה שנאה תעורר מדנים גם בזולת פשע כי יחשוב השונא לשנואו לפשע מה שאיננו פשע ויספוט לרע מה שאיננו מכוון לרע והאהבה על כל פשעים תכסה כי יחשוב האוהב לאוהבו מה שהוא פשע ללא פשע: בשפתי נבון · הנה הנבון תמצא החכמה בשפתיו והוא הטוב הנפלא מכל הטובות כמו שקדם ואמנם מי שהוא חסר לב לא די לו שהוא נעדר זה הטוב אבל ידבק בו הרע והמכות לגופו תמיד כי יזיקוהו ויכוהו האנשים מפני מום פעולותיו ומאמריו הנפסדים בסבת חסרון דעתו: חכמים יצפנו · בלבם מה שהם יודעים ולא יפרסמוהו לאנשים כלם כי אולי יזיקו באלו הדברים קצת ההמון מצד קצורם מעמוד על כוונתם ולזה יהיו נשמרים מלהגיד אלה הדברים הטובים בעצמותם מפני הרע שיגיע מהם במקרה ואולם פי האויל הוא בהפך זה כי יגיד הדברים אשר בהם מחתה קרובה לאנשים ולזה יזיקו בדבריו כל שומעיהם אשר לא יעמדו על מה שבהם מן הרע: הון העשיר הוא להמלטו מן הרעות כמו קרית עוז שימלטו האדם בה בעתות המלחמה ולזה יבטח לבו על הונו ויתחזק בו: פעולת הצדיק היא תמיד מתיישרת למול החיים כי בה ישיג החיים הנצחיים והחיים הגופיים ואולם תבואת רשע והונו אשר יעשוק הוא לחסרון ולהשחתה ולמות כי בה השוק לנפשו עצוף וזה מבואר מאד לא יצטרך לביאור:

עצבת לחברו יחר לו אם ירצה כי ילעג לו ואחר ירצה לומר כי לא עשה ללעג וילבטו שפתיו: מקור · כמקור חיים שיחיה מי שילמד מוסר מפיהו שיקירלו לו משם החיים בלמדו מוסריו · יכסה חמס יסתירו שכחה · היא סבה לעורר המדינים והאהבה היא תכסה על הוא הכסה שלא יודע והענין אים שכחה ואים אהבה: תמצא חכמה ושבט בעבור שאינו רוצה ללמוד הדעת צריך להכותו בשבט הדעת שלא ישכחוה כענין בלבי צפנתי: ופי אויל · סבב לו מחתה אליו בגלל אולתו והענין שיחתוהו אחרים: הון · ממון העשיר הוא בקרית עוז שיצילהו לרגעים מצרתו אף על פי שאינו חכם ודלי' שהם חסרי לב רישם יחת אות: פעולת צדיק · מעשיו בשביל שיטיב ארחו' חיים · תבואת רשע הוא פרי מחשבותי' שיחשוב לעשות חטאת:

אורח

רשי

משלי שלמה בן חכם ישמח אב · זה הקב"ה ר"ל אביו ממש: ובן כסיל תוגת אמו · תמיד הוא עם אמו בבית ורואה את שטותו ומעברה · ולפי המשל בן כסיל כמו ירבעם בן נבט · תוגת אמו · תוגת כנסייתו: לא יועילו אוצרו' רשע · שהיה משתכח בעשרו שנ' ויאמר אפרים אך עשרתי וגו': וצדקה תציל ממות · ואם תאמר צדיק שיזכו נכסיו לצדקה מהיכן יתפרנסו: לא ירעיב ה' נפש צדיק והות רשעי' יהדוף · ידחוף אות' ותפיל: רש עושה כף רמיה · מי שעני בתור עורה הורא' שקר · כף רמיה · מאזנים של רמיה לפי פשוטו משמע בתגרי': ויד חרוצי' · ישרים שחורצי' דבר באמתו ומשפטו בלא עולה: ופי רשעים יכסה חמס · החמס יכסה על פיהם ויהרגם: זכר צדיק לברכה · המזכיר צדיק מברכו · ושם רשעי' ירקב · רקבון עולה בשמם שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משתכח מאליו: חכם לב יקח מצות · משה רבינו שכל ישראל היו עוסקין בביזת מצרים והוא היה עוסק במצות שנא' ויקח משה את עצמות יוסף וגו': ואויל שפתי' ילבט · לשון יגיעה · ויש בסיפרי בפרש' ויהי העם כמתאוננים · אמרו כתלבטנו בדרך: ומעקש דרכיו יודע · יסבר ויתיסר כמו ויודע בהם אנשי סכות: קורץ עין יתן עצבת · המשית אדם בקריצותיו לרעה: מקור חיים פי צדיק ופי רשעי' · פיהם יכסה חמס שבלבם שמחליקין את שפתיהם ושנאה טמונה בלבם ואין פתרון מקרא זה דומ' לפתרון העליון והענין יורה עליהם: שנאה תעורר מדני' · שנאה שנתנה לשנאה נזכרת על ידי ערבית עוונות בלה שנאה אחרונה ומעוררתן שכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים ואומר להם איש את שקוצי עיניו השליכו וגו' · כמה שנאה זו כבושה ולא הזכיר להם הקב"ה עד עכשיו שחרבו עבירות על פשעיה': בשפתי נבון תמצא חכמה · כשאדם מוכיחו לנבון משיב לו חטאתי כגון דוד שאמר לנתן חטאתי: ושבט לגו חסר לב · אבל חסר לב אינו שומע עד שלוקה כמו פרעה: חכמים

אבן עזרא

אורח ׳ למצא חיים הוא שמירת המוסר ׳ ועוזב התוכחת הוא מתעה אחרים ׳ כא שומר מוסר ועוזב תוכח׳ מתע׳ שיוכיחוהו לתעות ג״כ אורח חיים ופי׳ טוב מאד : מכסה׳ ברוב ׳ שניהם דבקים ׳ מכסה השנאה ומסתיר׳ בקרבו שפתיו דוברו׳ שקר על השוי בעבור רוב דברים שידבר מוכיח להכלל לשכוח מן הדבה לא יחדל פשע הדבה כלומר איננו יכול להשיב מה שידב׳ ולאחדילו ותכלהו ל לפניו ׳ וחושך שפתיו מדברי דבה הוא משכיל כנג׳ הוא כסיל : כסף ׳ ככסף שמדבר דברים נבחרים כ אחשבות ככסף צרוף ונבחר׳ ׳ כמעט למוד מהם מעט ׳ פ״א לב עניינו דעת פי׳ דעתם כמעט הוא נבחר הפך לשון צדיק : ירעו ׳ מלשון מרעה כלומר ילמדו רוב בני אדם וחסר לב כנגד צדיק ואוילים כנגד רבים כלומר ואוילים בעבור אים חסר לב שיתעם ימותו טרם עת כלה : ברכת יי׳ ׳ שיתן לצדיק היא תתן לו ע עושר ׳ ולא יוסיף הש׳ עצבון לצדיק עצב עם הברכה והפך זה בעצבון תאכלנה ו והברכה להוסיף טוב׳ והמארה חסרון : כשחוק ׳ זמה ׳ היא מחשבת הרעות פירו׳ כשחוק שהוא נקל ל לכסיל לעשותו כן מ מעשה הזמה נקל ב בעיניו ׳ והחכמה לאיש מבין כי היא תשמרנו מעשות זמה על כן חפץ בה ׳ פ״א כחכמה לאיש תבונה כן ישים הכסיל לעש׳ זמה : ותאות צדיקים ׳ להשמיד הרשעים ׳ יתן השם והעד הפסוק הבא אחריו : כעבור סופה ׳ מהרה כן יעבור רשע פתאום ואיננו ׳ וצדיק חזק לברות כיסוד עולם שלא ימוט : כחומץ ׳ שתולדתו קרה ומשחית השנים או כעשן שתולדתו חמה ומשחית העינים כן העצל משחית ענייני השולחים אותו לעשות מלאכתו וראוי לאדם להפרד מחברתו : תוסיף ימים ׳ כי ימי האדם אינם קבועים רק הם כפי הטבע והטבע יתגבר ויעמוד כפי המעשים הנכונים והעד למען יאריכון ימיך ומה שאמר את מספר ימיך אמלא הם שיוכל לחיות כפי טבעו פי הם במספר ׳ תקצורנה מהזמן שיוכלו לחיות כי השם יחלים כחו או ימיתם על ידי פגע ומקר׳ בעבו׳ שאינם ירא׳ים ממנו : תוחלת צדיקים ׳ שהם מיחלים לראות מות הרשע סוף תוחלתם תביאם לידי שמחה מהם במותם ׳ ותקות רשע להאביד הצדיקי׳ ׳ תאבד התאוה והוא מפורש בפסוק הבא : מעוז לתום ׳ תאר על משקל לחם חום או הלמ״ד כמו בעבור והוא שם דבר ׳ דרך יי׳ מצותיו ׳ ומחתה הוא הדרך שיתת אותם בשביל שיעזבוהו שנ׳ צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם : 　　צדיק

רלבג

אורח לחיים מי שהוא שומר מוסר במדותיו הוא דורך אל החיים הנצחיים והנפשיים כי טוב המדות והתכונות יועילו לאדם בדברים המדיכיים ויהיה מפני זה אהוב לאנשי׳ והוא ג״כ מישיר אל קנין שלימות המושכלות כמו שקדם ואולם מי שהוא עוזב תוכחת הוא תועה בדעותיו ומתעה זולתו מאורח חיי׳ כי רבי׳ ימשכו לו להיות יצר לב האדם רע מנעוריו הנה הדובר שקרים יותר מגונה מהכסיל ויותר מזיק וזה כי מכסה שנאה שפתי שקר כי שפתי השקר יכסו ה השנאה ויהיה זה סבה אל שלא יהיה נשמר משוכאו ויפול ברשתו ואולם הכסיל יוציא מפיו הדברים והדבות ויהיה זה סבה אל ש שישמר השמח ממנו ולפי שזכר שני אלו שהאחד מדבר והאחר מעלים והמעלים הוא היותר מגונ׳ בא לבאר שכבר ימצא צד אחד שיהיה המעלים יותר משובח ואמר כי מי שידבה וגו׳ : ברוב דברים ׳ ואמר כי מי שירבה לדבר בפני הגדולים הנה לא ימנע בריבוי דבריו שלא י יקרה לו פשע ושגגה כי לא יוכל האדם ל לכלכל במשפט ריבוי הדברים ואולם מי שימנע שפתיו מריבוי הדברים הוא משכיל ומצליח בקניניו וביחוד הנה מי שידבר בשם ית׳ ראוי שיהיו דבריו מעטים כמו שבארנו בספר קהלת כי נבוה מאד מדרגתו ממנו : כסף נבחר ׳ הנה לשון הצדיק הוא כמו הכסף שאין לו סיגים והוא מפני זה חזק הקיום וחזק מההפסד ואולם כפש הרשעי׳ ולבם לא ישאר כי אם מעט ולא זכר לשון הרשעים כי אינם מוכיחים בפה מחשבותם כמו שקדם : שפתי צדיק׳ ׳ הנה שפתי צדיק לא די שיחיו הצדיק אבל יכהיגו רבים ויכלכלו אותם כמו שירעה הרועה את הצאן ואולם האוילים לא די שלא יועילו לזולתם אבל יביאו על עצמ׳ המות מצד חסרון דעתם : ברכת יי׳ היא תעשיר ׳ האנשי׳ המושגחי׳ מהשי׳ לא יצטרך העשיר להיות יגע ועמל עמה כמו הענין בשאר העשירים שיעמלו ולא יכיח להם עשרם לישן וזה כי השם ית׳ הוא ייפיר ענייניו כולם מצד דבקות השגחתו בו או ירצה בזה כי ברכת יי׳ היא תעשיר השכל האנושי מקניני החכמ׳ והנה זה העושר הוא באופן שלא יוסיף עצב עמה כי הוא נצחי וקיי׳ : כשחוק לכסיל ׳ הנה הכסיל לא יכהג בחכמה ענייניו ובמה שיחפוץ לעשותו ולזה תהיה הגעת חפצו לו בדמיון מה שיתחדש מהקרי או מפעולת השחוק שאינם מכוונות לאותם התכליות ואולם לאי׳ תבונה תהיה עשות המחשבה כחפציהם כי בחכמה ישתדלו שתגיע מחשבתם אל הפועל ובסבות הנאותות : מגורת רשע ׳ מה שירא הרשע שיבא עליו מהרעות היא תבואנו כי לא יצילהו השי׳ ממנה ואת הירא׳ והפחד היא הודע׳ מאולם׳ השפע עליו מהשי׳ כמו שבארנו בביאורנו לספר איוב ובמאמ׳ הד׳ מספר מ׳ ואולם הצדיקי׳ לא די שיהיו נשמרים מאותן הרעות אבל יתן להם השי׳ מהטובות מה שיתאוו מהם : כעבור סופה ׳ הנה כשתעבור סופה תעבור על הרשע להשחיתו כאלו הוא סבת עבור הסופה לתכלית שתשחיתהו ואולם הצדיק הוא בהפך כי הוא יסוד עולם וסבת קיומו ושמירתו מהפגעים כאמרו ימלט אי נקי : כחומץ לשנים וגו׳ ׳ הנה כמו שהחומץ לשנים שהוא מכאיב אותם מאד וכמו העשן שהוא מזיק לעינים כן העצל מכאיב לב שולחיו מפני היות תוחלתם ממושכה : יראת יי׳ תוסיף ׳ לאדם ימים על ימין הקבועים כי מצד דבקות השגחת השי׳ בו יכצל מהרעות אשר סודרו לו שהם סבות מיתתו קודם עת הבילוי הטבעי ואולם הרשעים הנה שנותם תהייכה קצרות ולא יגיעו אל העת המוגבל להם כי רוע בחירתם ימיתם בלא עתם : תוחלת צדיקים ׳ היא החיים הנצחיי׳ והערבים אשר הם תכלית השמחה אשר אין לשמחו׳ הגופיות שום יחס אליה כמו שביארנו בא׳ מספר מלחמות יי׳ ואמנם תקות הרשעי׳ היא קנין חפצי הגוף מהקנינים והשמחות הגופיות וכל זה כלה ואובד : מעוז לתם ׳ הנה המישרי׳ אורחותיהם אל התמימו׳ תהיה להם דרך יי׳ במצות התורה מעוז וחוזק לשמור דרכם אשר יכונו ההליכה אליה כי בזה ישלם להם באופן שלם מה שיכוונו אליו מהתמימות ואולם לפועלי און תהיה דרך יי׳ למחתה כי היא מתנגדת בתכלית מה שאפשר למה שיכוונו אליו מהשקר והעול והחמס : צדיק לעולם בל ימוט ׳ הנה לעוצם השגחת השי׳ על הצדיק לא ימוט לעולם ר״ל כל ימיו ולא ימעדו קרסוליו אך יתקיי׳ במקום שהוא בו מהארץ לא יגלה משם למקום אחר ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ כי אם זמן מועט כי מפני רוע פעולותיהם יהיו להם שוכחי׳ רבי׳ או ירצה באמרו לא ימוט לעולם תוך הזמן הנגזר לו לחיות לא ימות כטעם אמרו את מספר ימיך אמלא ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ הזמן המוגבל להם כי שנותם תקצורנה : 　פי

מסורה

שומר׳ י׳ מל׳ וסימ׳ ויטש את הצאן על שומר ׳ הנה לא ינום ולא ישן ׳ שוא שקד שומר ׳ שומר יי׳ את כל אהביו ׳ ארח לחיים שומר מוסר ׳ צנים פחים ׳ שומר מצוה לא ידע׳ שומר הבגדים ד״ה ׳ שומר הברית והחסד אל ימעט לפניך תניג׳ דנחמיה ׳ ואת שומר ואת חותם : ונתקשינא בקד״ סיתא טוב״א הי מנה״ן משומ״ר הברי״ת והח״סד מ״ל ובשמ״ואל סי״ם

משלי י

אֹרַח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוּסָר וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מַתְעֶה׃ מְכַסֶּה שִׂנְאָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וּמוֹצִא דִבָּה הוּא כְסִיל׃ בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל־פָּשַׁע וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל׃ כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט׃ שִׂפְתֵי צַדִּיק יִרְעוּ רַבִּים וֶאֱוִילִים בַּחֲסַר־לֵב יָמוּתוּ׃ בִּרְכַּת יְהוָה הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא־יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ׃ כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה וְחָכְמָה לְאִישׁ תְּבוּנָה׃ מְגוֹרַת רָשָׁע הִיא תְבוֹאֶנּוּ וְתַאֲוַת צַדִּיקִים יִתֵּן׃ כַּעֲבוֹר סוּפָה וְאֵין רָשָׁע וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם׃ כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו׃ יִרְאַת יְהוָה תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה׃ תּוֹחֶלֶת צַדִּיקִים שִׂמְחָה וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃ מָעוֹז לַתֹּם דֶּרֶךְ יְהוָה וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל־יִמּוֹט וּרְשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ׃

מסורה קטנה: ל׳ וחד אורח חיים י׳ מ״ל ׳ ב׳ ורפי ׳ ב׳ חד מ״ל וחד לעשהו ׳ ב׳ ה׳ ב״ב ׳ ב׳ חד חס׳ ׳ ב׳ חד חס׳ הכהרים ׳ ל׳ וחד בחמץ ׳ ז״ג ׳ ל׳ ׳ ח׳ ׳ לעינים ד׳ א׳ קמץ וא׳ קמץ ופתח ב׳ פתח

תרגום

אוֹרַח דְּחַיֵּי נָטְרֵי מַרְדּוּתָא וּדְשָׁבֵק מַכְסְנוּתָא תָּעֵי׃ מַכְמֵין בְּעֵל דְּבָבָא סִפְוָתָא דְשִׁקְרָא וּמַפֵּיק טִבָּא הוּא סִכְלָא׃ בְּסוּגְאָה דְּמִלֵּי לָא פָּסֵק חוֹבָא וּדְחָשֵׂךְ שִׂפְוָתֵיהּ שׂוּכְלְתָנָא׃ סָאמָא נַבְיָא לִשְׁנֵיהּ דְּצַדִּיקָא וְלִבָּא דְּרַשִּׁיעֵי מַחֲתָא׃ שִׂפְוָתָא דְּצַדִּיקֵי רָעְיָן סַגִּיאֵי וְשַׁטְיֵי בַּחֲסִירוּת רַעְיָנָא נְמוּתוּן׃ בִּרְכְּתָא דֶּאֱלָהָא הִיא מְעַתְּרָא וְלָא נוֹסֵיף כֵּיבָא עִמָּהּ׃ כַּד גָּחֵךְ סִכְלָא עָבֵד עֲבִירְתָא וְחָכְמְתָא לְגַבְרָא דְּמִתְבַּיַּן׃ חֲרִיצוּתָא דְּרַשִּׁיעָא הִיא אָתְיָא לֵיהּ וְרִגְגְתָא דְּצַדִּיקַיָּא תִתְיְהֵב לְהוֹן׃ הֵיךְ דְּיֶעְבַּר עַלְעוֹלָא הֵיכְנָא נֶעֱבַר רַשִּׁיעָא וְצַדִּיקָא שִׁתְאֲסָיָא בְּעַלְמָא׃ הֵיךְ חוּמְצָא לְשִׁנֵּי וּכְתְנָנָא לְעַיְנֵי הֵיכְנָא שְׁלִיחָא עַטְלָא לִמְשַׁלְחוֹי׃ דְּחַלְתֵיהּ דֶּאֱלָהָא תוֹסֵף יוֹמָתָא וּשְׁנֵי דְּרַשִּׁיעֵי נִזְעֲרָן׃ סִבְרְהוֹן דְּצַדִּיקֵי חֶדְוְתָא וְסִבְרָא דְּרַשִּׁיעֵי נֵאבַד׃ מַעְשְׁנָא לִתְמִימֵי אוֹרְחֵיהּ דֶּאֱלָהָא וְשֵׁיצְיָא נֶהֱוֵי לְאִלֵּין דְּעָבְדִין עַוְתָא׃ צַדִּיק לַעֲלַם לָא נָזוּעַ וְרַשִּׁיעֵי לָא דְּתִוַּעְדוּן בְּאַרְעָא׃ 　פומיה

מסורה

י״ז לא בריר״נא הי מנייהו הו״א ובס״ד אתבר״יר לן מהספ״רי׳ המדוי״קי׳ ומספ״רי המס״רה שנת״גלגלו אח״כ לידי״נא דהו״א שומ״ר הברי״ת והחס״ד אל ימע״ט לפ״ניך תני״נא דנחמי״ה : יוסיף ה׳ כתיב יוסף וסימ׳ בישעיה סימ׳ כ״ט : לעינים ד׳ א׳ כולן קמץ וא׳ חציו קמץ וחציו פתח וב׳ פתחין וסי׳ וכי תאוה הוא לעינים ׳ ומתוק האור ׳ כי האדם יראה ׳ וכעשן לעינים ׳ קדמא חציו קמץ בתרא כולו קמץ שארא כולן פתחין : ורשעים ז׳ וסימ׳ נמסר בספרא סוף סימן ב׳ :

רשי

אורח לחיים׳ השומר מוסר היא הדרך לחיי׳ ועוזב תוכחת מתעה ׳ את עצמו ואת אחרים : מכסה שנאה שפתי שקר ׳ החנף שפתיו שקר ומכסה שנאה בלבו ׳ ומוציא דבה הוא כסיל ׳ לפי שיהיו אנשים דוכבין בו על חבירו : ברוב דברים לא יחדל פשע ׳ הערבה דברים מביא חטא : וחושך שפתיו ה הוא המשכיל : כ כסף נבחר לשון צדיק ׳ שיודע להוכיח לב רשעים כמעט ׳ שאינו שומע לתוכחת צדיק ומדרש רבי תנחומא אומר על עזרא הכהן כאמר שקרא על המזבח בכית אל ׳ ויכרעם אע״פ שיכסה ידו לא קבל תוכחה ׳ שנא׳ אל בא את פני השם אלהיך וגו׳ ולא אלהי׳ ׳ ואומר נתגשה ידו ככראשונה עוכד ו ומקטיר לע״ז ואף כסוף כן : שפתי צדיק ירעו רבים וגו׳ שרבים אוכלים בזכותו ובתפלתו : ברכ׳ ה׳ היא תעשיר ׳ ולא יוסיף עצב עמה אין צריך ל להתייגע להעשיר כי די בברכה שהוא מברכו : כשחוק לכסיל עשות זמה ׳ עשות חטאו׳ ׳ וחכמה כשחוק לאיש תבונ׳ ׳ כלומר קלה היא בעיניו לעשות : מגורת רשע ׳ מה שהוא ירא יבא לו דור הפלגה יראו ואמרו פן נפוץ ויפוץ כתיב׳ ויפץ ה׳ אות׳ משם ׳ ותאו׳ צדיקים יתן מי שבידו לתת : כעבור סופה ואין רשע ׳ פתאום בא ע עברת רוח סערה ככרת הרשע מ ממקומו : תוחלת צדיקים שמח׳ ׳ סופה מתקיימת ושמחה : ותקו׳ רשעי׳ תאבד ׳ כי לא תבוא : מעוז לתום דרך ה׳ ומחת׳ היא לפועלי און ׳ שאינן הולכין בה והיא כפרעת מהם : צדיק לעולם בל ימוט ׳ כשהוא מש אין יוסיפו עוד עולם כיסוד וקם פי

צדיק׳ פיהאיםהצדיקבדעותיוידברחכמהשהיאדברקייםונצחיולאיפסק ...הדבורכיהאמתמעיללעצמומסכיםמכלצדולשוןאיםתהפוכותוהוא ...עהואומרכזבבהתחלותהנהתפסקלשונואםלאיסכיםלדבריומהשנמצא ...אח׳ההתחלות: שפתיצדיקידעון׳להשיגרצון׳מהאנשיםכילדבריה׳כאותיים

ולשוןה׳וסים׳נמס׳ביהושעסימןז׳: ידעוןד׳וסים׳אחלנדלךדיהושע׳ כלתפלהכלתחנהדמלכים׳ אתהתשמע השמיםבתראדמלכים׳ שפתיצדיקידעוןרצוןדסיפ׳: ישדםחדמןי׳מליןדכתיבוי״וברישתיבו׳וקרי׳יו״דוסים׳ ושאגשאגהלוכלביא׳ ושפטנהוועלריבהטהיעמדולמשפט׳ ודכהישוחונפלבעצומיו׳ ועשואתהכבשואת

פִּי־צַדִּיקיָנוּבחָכְמָהוּלְשׁוֹןתַּהְפֻּכוֹתתִּכָּרֵת׃ שִׂפְתֵיצַדִּיקיֵדְעוּןרָצוֹןוּפִירְשָׁעִיםתַּהְפֻּכוֹת׃ א מֹאזְנֵימִרְמָהתּוֹעֲבַתיְהוָהוְאֶבֶןשְׁלֵמָהרְצוֹנוֹ׃ בָּא־זָדוֹןוַיָּבֹאקָלוֹןוְאֶת־צְנוּעִיםחָכְמָה׃ תֻּמַּתיְשָׁרִיםתַּנְחֵםוְסֶלֶףבֹּגְדִיםוְשָׁדֵּם׃ לֹא־יוֹעִילהוֹןבְּיוֹםעֶבְרָהוּצְדָקָהתַּצִּילמִמָּוֶת׃ ה צִדְקַתתָּמִיםתְּיַשֵּׁרדַּרְכּוֹוּבְרִשְׁעָתוֹיִפֹּלרָשָׁע׃ צִדְקַתיְשָׁרִיםתַּצִּילֵםוּבְהַוַּתבֹּגְדִיםיִלָּכֵדוּ׃ בְּמוֹתאָדָםרָשָׁעתֹּאבַדתִּקְוָהוְתוֹחֶלֶתאוֹנִיםאָבָדָה׃ צַדִּיקמִצָּרָהנֶחֱלָץוַיָּבֹארָשָׁעתַּחְתָּיו׃ בְּפֶהחָנֵףיַשְׁחִתרֵעֵהוּוּבְדַעַתצַדִּיקִיםיֵחָלֵצוּ׃ י בְּטוּבצַדִּיקִיםתַּעֲלֹץקִרְיָהוּבַאֲבֹדרְשָׁעִיםרִנָּה׃ בְּבִרְכַּתיְשָׁרִיםתָּרוּםקָרֶתוּבְפִירְשָׁעִיםתֵּהָרֵס׃ בָּז־לְרֵעֵהוּחֲסַר־לֵבוְאִישׁתְּבוּנוֹתיַחֲרִישׁ׃ הוֹלֵךְרָכִילמְגַלֶּה־סּוֹדוְנֶאֱמַן־רוּחַמְכַסֶּהדָבָר׃ בְּאֵיןתַּחְבֻּלוֹתיִפָּל־עָםוּתְשׁוּעָהבְּרֹביוֹעֵץ׃ טו רַע־יֵרוֹעַכִּי־עָרַבזָרוְשֹׂנֵאתֹקְעִיםבּוֹטֵחַ׃

Masorah marginal notes: ל׳ · ל׳ / ל׳ / ל׳ / ישדם ק׳ / ל׳ / ל׳ / ל׳ / ב׳ גם להכתם / ב׳ חס׳ וו׳ חס׳ כלו׳ · ל׳ / ל׳ / ל׳ / ל׳ / ב׳ א׳ וא׳ / ג׳ חס׳ כסי׳ / ב׳ · ל׳

פּוּמֵיהּדְצַדִּיקָאמַוְעֵיחָכְמְתָאוְלִישָׁנָאדַהֲפִיכֵינִתְפְּסַק׃ שִׂפְוָתֵיהּדְצַדִּיקָאיֶדְעוּןצִבְיוֹנָאוּפוּמְהוֹןדְּרַשִׁיעֵימַהֲפֵיךְ׃ מַסְחָאדְנִכְלָאמְרַחַקְתֵּיהּדֶּאֱלָהָאוּכְמַתְקְלָאתְּרִיצָאצִבְיוֹנֵיהּ׃ הֵיךְדְּעָלָאזֵידוֹנְתָאעָלֵילצַעֲרָאוּלְאִלֵּיןדִּצְנִיעִיןחָכְמְתָא׃ תְּמִימוּתָאדִּתְרִיצֵיתְּדַבַּראִנּוּןוּנְטַלְטְלוּןבָּזוֹזֵיוְנִדְרְבִנּוּן׃ לָאמַהֲנֵישִׁקְרָאבְּיוֹמָאדְרוּגְזָאוְצִדְקְתָאמְפַלְטָאמִןמוֹתָאבִּישָׁא׃ צִדְקְתָאדִּתְרִיצֵיתְּפַצֵּיאִנּוּןוּבָזוֹזֵיבְּשָׁלוּמְהוֹןמִתְאַחֲדִין׃ צִדְקַתְהוֹןדִּתְמִימֵיתְּתָרֵיץאוּרְחָתֵיהּוּבְרִשְׁעֵיהּנָפֵילרַשִׁיעָא׃ כַּדמֵיתגַּבְרָארַשִׁיעָאיוֹבֵידסִבְרֵיהּוְסִבּוּרְהוֹןדְּאִלֵּיןדְּעָבְדִיןעָאתָאיֵיבַד׃ צַדִּיקָאמִןעַקְתָאאִשְׁתֵּיזֵבעַלבִּישׁתְּחוֹתוֹהִי׃ נִבְלָאבְּפוּמֵיהּמְחַבֵּילחַבְרֵיהּוְצַדִּיקֵיבִּידִיעַתְהוֹןמִשְׁתֵּזְבִין׃ בְּטָבַתְהוֹןדְּצַדִּיקֵיתְּדוּץקִרְיַתְהוֹןוּבְיוּבְדָנָאדְּרַשִׁיעֵיחֶדְוְתָא׃ בְּבִרְכַּתְהוֹןדְּצַדִּיקֵיתִּתְרוֹםמְדִינְתָאוּבְפוּמְהוֹןדְּרַשִׁיעֵיתִּתְעֲקַר׃ דְּשָׁטלְחַבְרֵיהּחֲסִיררַעְיָנָאהוּאוְגַבְרָאדְּמִתְבַּיַּןשָׁתֵיק׃ אָכֵילקַרְצָאגָּלֵירָזָאוּדִמְהֵימַןבְּרוּחֵיהּמְכַסֵּימִלְּתָא׃ בְּאַתְרָאדְּלֵיתמַדְבְּרָאנָפֵילעַמָּאוּפוּרְקָנָאיָיתֵיבְּסוּגְעָאדְמִלְכְתָנוּתָא׃ בִּישָׁאמַבְאֵשׁבְּצַדִּיקָאמְטוּלדְּהוּאעָרַבחִלּוֹנֵיוְסָנֵילְאִלֵּיןדְּסַיְמִיןסִבְרְהוֹןבֶּאֱלָהָא׃ איתתא

המנחהואת׳ ורבובניוורבהמשאעליו׳ וצפןלישריםתושיה׳ והכםהולךאתחכמים׳ ושדםתומתישרים תנחם׳ וקרחשךאמריויודעדעת׳ ועוףהתעיףעינךבוואיננו: ישחית ז׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמס׳ בשמואל ב׳ ריש סים׳ יא: ובדעתה׳וסי׳בסדרכיתשא: בטובד׳וסים׳בטובצדיקיםתעלוזקריה׳ לוליהאמנתילראותבטוביי׳ אשריתבחרותקרב׳ יברכךיי׳מציוןוראהבטוב: ערבה׳פתחי׳וסים׳כיעבדךערב׳ לקחבגדוכיערבזר׳ והברו קחבגדוכיערבזר׳ כימיהואזהערבאתלבו׳ רעירועכיערבזר:

הרוויותובדברי׳הראוייםהנהתמצאאתםסכמה: תומתישרים׳ תוםהישריםינחהאותםאלמחוזחפצ׳להשיגמבוקשםואולםעזותהבוגדי׳הואישחית׳וישדם: לאיועיל׳ הנהההוןלאיועיללאדםלמלטוביוםעבר׳אבליהיהנספהאךהצדקהוהיושריצילואותוממות: צדקתתמיםתישרדרכו׳ למנואחפציוכיבעבורהתדבקהשגחתהש׳בועםשדרכוהיאשלהצדיקוהיושרואולםהרשעיפולברשעתוכידרכואלהרשעויפולמפנישזהבאמצעדרכוכיהש׳ישמרהוממנואחפצואשריכויןבהםהרשעוההיזקלזולתו: צדקתישריםתצילם׳ מהרעו׳ואולםהבוגדיםילכדובשוחתםבעצמהאשרבהחשבולהזיקלזולת׳והרצוןבזהובהותבוגדי׳ילכדואלוהבוגדיםשזכר: במותאדםרשעתאבדתקוה׳ כיאיןלוהשאר׳כפםותוחלתשיהיהלוברובכחואבדהאוירצהבזהכיבמותהרשעתאבדהתקוהשהיומקויםאוהביושינןעליה׳בכחווהתוחלתשהיהלהםבושיוכללעזורבהםכבראבד׳כיסרכחובמותו:

שידברעדותשקרעלרעהוחפץלהשחיתואוברכילותוהצדיקיםבדעתםינצלוויחלצומןההשחתה: בטובצדיקים׳ כאשרייטיבלהםקריתםוכאשריאבדוהרשעיםירננו: בברכת׳ דבקעם...הםשישמחוכיבעבו׳ברכ׳הצדיקי׳תרוםקרתכלומ׳ירימוב...ובעבורפירשעהמעידשקראוהרכיליםתהרסקריתם: ...הראוילכבדובעבורתכמתוהואחסרדעת׳ ואיםתבונות...שלאיבוזלרעהואויחרישולאיעננו: הולך׳ יקראכןבעבורשהו׳מערבהעניני׳ואומרהולךכיישמעמזההסודוילךלגלותולאחר: רע׳ ...תרועםוכןהואסברישברמישערבזרשאינומכירו׳ ...ואינומפחדממלוה:

כחובמותו: צדיק׳ כבריקרהשימלטהש׳הצדיקמצר׳ויביאהרשעתחתיולהיו׳כפרו: בפה׳ האיםהחנףוהרשעישחיתרעהובפיוכידבוריימשוךהאנשי׳לחטואוישחיתאמנםהצדיקיםלאדישלאישחיתוזולתםאבלימלטובדעתםמהרעותהנכונותלבא: בטובצדיקים׳ בהצלחתהצדיקיםוטובתםתשמחהעירכיהםאוהביםלכללהעםובטובתםלהםטובובהפךזהימצאברשעיםלאישמחובניהעירבטובתםאבלירננוויגילובאבדםבהצלחתהישריםתתרומםהעירותתגדלכיהםאוהביםכללבניהעםומברכת׳יתברכוואולםהעיראשרתהיהמונהגתבפירשעי׳תהרסכיהואישיםהנהגת׳מעוותתוזהיהיהסבתהשחתתהעיר: בזלרעהו׳ האיםשהואחסרלבהואמבזהרעהושהואחסרלבכמוהובשיחשובעצמולחכםורעהוסכלואולםאישתבונו׳איןמבזהאתשהואלרעהואבליחרישכשידברלשמועדבריווהע״פשאינואומ׳דברשלאידעאותוהנהלכבודוישמעדבריווהע״פשאיןלותועלתבדבריו: הולךרכילמגלהסוד׳ הנהיגיעלומהרועבזאתהתכונהשילךרכילויגרוםההפסדלאנשי׳ואמנםכישהואנאמןרוחמכסהומעליםהדברשכאמרלואע״פשלאכאמרלובסודאוירצהבזהמישהואמגלהסודהחכמהבעניניםהאלהייםוהעמוקי׳אלדהנההואמגונהכמוהולךרכילכיבזהיגרוםהפסדרבלאנשיםואולםמישהואנאמןרוחויסתרמפניזהשילעטותדבריביאבוהאנשיםלחטואהואמכסהלדברמןהחכמהשהבלתיראוילה: באיןתחבולות׳ מפניהעדרלקיחתתחבולותבמלחמהיפולעםבידשונאיהםואולםברוביועץלקחתהתחבולותיושעהעםמאויביובמלחמהאוירצהבזהמפניהעדרלקיחתתחבולותלנצחהכפםהמתאוהיפולעםברשתה׳ר״לאיבריהאדםוכחותםהנפשייםואולםברוביועץתהיההתשוע׳ולזההפי׳ימשךהפסו׳הבאאחריולהרחיקהסכלמהיותערבלכפםהמתאוהלפרועחובהלש׳והרצוןבושהאיםהרעישברוגו׳: רעירוע׳ הרצוןבושהאיםהרעישברויאבדכיערבבעלהכחשהואזרלובמהשהואאדםוהואהכחהמתעוררלהתאוותהגשמיותומישישנאתוקעיםר״לשלאירצהלערובלרעהובזההאופןאךישתדלהשכלבקניןהדעותאשרהואמיוחדלוהואבוטחואיןפחדלנגדעיניוכיהשגחתהשםיתברךתדבקבו:

אבןעזרא: צדיק׳ לאימוטלעולםשבאהצרותאואחרימותוישארזרעו... ארץורשעיםיאבדזכרםותרעם: יכוב׳ מענייןתנובהפי׳... וניבשפתיםכעניןתבואתשפתיוישבעוכמוהובין... דוברתתהפוכותתכרתשפתם: ידעון׳ לדבררצון׳...

אֵֽשֶׁת־חֵ֭ן תִּתְמֹ֣ךְ כָּב֑וֹד וְ֝עָרִיצִ֗ים יִתְמְכוּ־עֹֽשֶׁר׃ גֹּמֵ֣ל נַ֭פְשׁוֹ אִ֣ישׁ חָ֑סֶד וְעֹכֵ֥ר שְׁ֝אֵר֗וֹ אַכְזָרִֽי׃ רָשָׁ֗ע עֹשֶׂ֥ה פְעֻלַּת־שָׁ֑קֶר וְזֹרֵ֥עַ צְ֝דָקָ֗ה שֶׂ֣כֶר אֱמֶֽת׃ כֵּן־צְדָקָ֥ה לְחַיִּ֑ים וּמְרַדֵּ֖ף רָעָ֣ה לְמוֹתֽוֹ׃ (כ) תּוֹעֲבַ֣ת יְ֭הוָה עִקְּשֵׁי־לֵ֑ב וּ֝רְצוֹנ֗וֹ תְּמִ֣ימֵי דָֽרֶךְ׃ יָ֣ד לְ֭יָד לֹא־יִנָּ֣קֶה רָּ֑ע וְזֶ֖רַע צַדִּיקִ֣ים נִמְלָֽט׃ נֶ֣זֶם זָ֭הָב בְּאַ֣ף חֲזִ֑יר אִשָּׁ֥ה יָ֝פָ֗ה וְסָ֣רַת טָֽעַם׃ תַּאֲוַ֣ת צַדִּיקִ֣ים אַךְ־ט֑וֹב תִּקְוַ֖ת רְשָׁעִ֣ים עֶבְרָֽה׃ יֵ֣שׁ מְ֭פַזֵּר וְנוֹסָ֥ף ע֑וֹד וְחוֹשֵׂ֥ךְ (כה) מִ֝יֹּ֗שֶׁר אַךְ־לְמַחְסֽוֹר׃ נֶֽפֶשׁ־בְּרָכָ֥ה תְדֻשָּׁ֑ן וּ֝מַרְוֶ֗ה גַּם־ה֥וּא יוֹרֶֽא׃ מֹ֣נֵֽעַ בָּ֭ר יִקְּבֻ֣הוּ לְא֑וֹם וּ֝בְרָכָ֗ה לְרֹ֣אשׁ מַשְׁבִּֽיר׃ שֹׁ֣חֵֽר ט֭וֹב יְבַקֵּ֣שׁ רָצ֑וֹן וְדֹרֵ֖שׁ רָעָ֣ה תְבוֹאֶֽנּוּ׃ בּוֹטֵ֣חַ בְּ֭עָשְׁרוֹ ה֣וּא יִפֹּ֑ל וְ֝כֶעָלֶ֗ה צַדִּיקִ֥ים יִפְרָֽחוּ׃

כ׳ נא״ס וכתרי לו״ס ונכפר · כ׳ והיו ספתותיה · כ׳ אפרי · ג׳ א׳ · ל׳ כתי׳ א׳ · כ׳ חס׳ ב׳ · כ׳ חד מ״ל · ג׳ וחס׳ ב׳

אִתְּתָא חֲסִידְתָּא פָּלְגָא אִיקָרָא וַעֲשִׁינֵי דְּהָטִין בָּתַר עוּתְרָא׃ פָּרִיעַ טָבְתָא לְנַפְשֵׁיהּ גַּבְרָא חֲסִירָא וּדְמוֹבֵד גּוּשְׁמֵיהּ נַכְזְרָיָא׃ רַשִׁיעָא עָבֵד עוֹבָדָא דְשִׁקְרָא וּדְזָרֵיעַ לְצִדְקְתָא קוּשְׁטֵיהּ הוּא אַגְרֵיהּ׃ הֵיכְנָא מַן דְּעָבֵד צִדְקְתָא לְחַיֵּי נְטִיר וּדְרָדֵף בִּישְׁתָא נְטִיר לְמוֹתָא׃ מְרַחַק אֱלָהָא לַעֲקִימֵי לִבָּא וְצָבֵי בְּאִלֵּין דִּתְמִימִין׃ דְּמוֹשִׁיט אִידָא עַל חַבְרֵיהּ לָא מִזְדַּכֵּי מִן בִּישְׁתָא וְזַרְעָא דְצַדִּיקֵי מִתְפְּרֵק׃ קְדָשֵׁיהּ דְּדַהֲבָא בְּנַחִירֵי דַחֲזִירְתָּא הֵיכְנָא אִתְּתָא דְשַׁפִּירָא וְסָרֵי טַעֲמָא׃ רִגְּתָא דְצַדִּיקֵי בְּטָבְתָא וְסִבּוּרָא דְרַשִׁיעֵי בְּרוּגְזָא׃ אִית דִּפָּרֵד וּמוֹסִיף תּוּב וְחָשֵׂיךְ מִן תְּרִיצוּתָא חוּסְרָנָא לֵיהּ׃ נַפְשָׁא דְבִרְכְּתָא תִּרְהַן וּמַן דְּמַאלֵף אַף הוּא יָלִיף׃ מַן דְּכָלֵא עִבּוּרָא בְּאוּלְצָנָא נִשְׁבְּקוּנֵיהּ לְבְעֵל דְּבָבוֹי וּבִרְכְּתָא תֶּהֱוֵי לְאִנָּא דִמְזַבֵּן׃ דְּמַקְדִּים טָבְתָא בָּעֵי צִבְיָנָא וְתָבַע בִּישְׁתָא אָתְיָא עֲלוֹי׃ דְּמִסַּבַּר בְּעוּתְרֵיהּ הוּא נָפֵל וְאֵיךְ טַרְפָּא צַדִּיקֵי מְפָרְחִין׃

שכר ב׳ וסים׳ יהיו שתותיה מדוכאי׳ ׳ וזורע צדקה שכר אמת׃ תמימי דרך ב׳ וסים׳ אשרי תמימי דרך דתהלו׳ ׳ תועב׳ יי׳ עקשי לב ורצונו תמימי דרך׃ ונוסף ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ ונוסף גם הוא על שנאינו ׳ ונוסף על נחלת המטה ׳ יש מפזר ונוסף עוד ׳ בתרא קמץ ׳ וא׳ ועוד נוסף עליהם׃ לאום ב׳ וסים׳ מנע בר ׳ ובאפס לאום מחתת ׳ וחד ולאם מלאם׃ וברכה ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ הראש אחיעזר ׳ מנע בר׃ תבואנו ג׳ ב׳ מל׳ וסי׳ כל יד עמל ׳ מגור רשע ׳ ודורש רעה ׳ קדמ׳ חס׳׃

אבן עזרא

אשת חן ׳ בעלת החן והיופי היא תומכת כבודה שיכבדוה בעבור יפיה או כבוד ר״ל ממון והוא הנכון בעיני והתמיכה שלא תוציא ממונה לבטלה ותחפון במתנת אחרים׳ ועריצים כורחים יתמכו עשרם ברוב מתנות אחרים שישחדום׳ אבל איש חסד גומל נפשו ותומך אותה בחסדו ומשלימה על שכח כלה׳ שארו בשרו הוא אכזרי ם מיעשה בעברת זלון על שיפחית אחר אמר שאלו עם האכזרי כי רצונו להעמיד הגוף בתענוגי העולם ו והחסיד מעמיד הנפש בישרו ובחסדו: שכר אמת׳ ומי שיזרע הצדק שכרו שיתן לו השם הוא אמת וזריעת הצדק הוא ה המעשה: כן צדקה׳ כאשר שכר הצדק אמת כן הצדק בעבור חיים שיינוס בה והשם חיי הנפש׳ ומרדף רעה יוצא ללב או לאחר וכן הוא מצוה לרדוף בעבור מותו שימות בלא עתו: יד ליד׳ השם לנגד יהרע על כן לא ינקה והטעם לא יהיה נקי כי השם יטיב גמולו ברשעו׳ וזרע צדיקי׳ הם בני הצדיקים שימלטו מצרה בשביל אבותם: כאף חזיר׳ כי אשר יביאהו בטיט ויטנפהו וזהו משל היופי כזהב ו והאשה האולת כחזיר שאין לו דעת והיופי בה נשחת כאשר סרה מטעם חכמה וסרת עמו ומנגרת ביתה: תאות׳ אך׳ ממעט כל התאוות לבד תאות מעשה הטוב והרשעים יקוו לעשות עברה והטעם להתעבר באחרים ומדת הכעס שתעבור על מדה תקרא עברה: יש מפזר׳ לעניים׳ ונוסף עוד הממון׳ וחושך ממונו׳ מיושר מעשות יושר שלא יתן לעניים יחסר בעבור שיבואהו מחסור ואך ממעט תוספת המפזר: יורא׳ מלשון והורית להם ופי׳ נפש המנתת מברכותיה השם ידשנה וירבה השם שהוא מרוה אותה גם הוא יורא וגוה להרוות איש אשר יחסר וזהו הענק תעניק לו והחזקת בו׳ או ומרוה דבק עם נפש ברכה ופי׳ איש מרוה גם הוא יורא ענין יתן השם כי הוא מדושן בהרוותו איש מחסור׳ או החכם שהוא מרוה אחרים האל׳ יתן לו סרלה: בר׳ הוא הנקי מן התבן עמו חג פת בג׳ יקבוהו מענין קבה לי ומפרשו כי משקל קבה בבה וכן ארה לי והתכונה בהם נקבה יקבה כארה שמעה פלא׳ משביר מוכר שבר פי׳ מי שמונע בעת רעב תבואתו עד שימכרה בדמי׳ יקרים יקללוהו עמי׳ וברכה תבא לראש מוכר שברו בעת הצורך: שוחר׳ שיקום בשחר לעשות טוב הוא יבקש לרצות חברו אשר חטא לו או שיבקש רצון שירצהו השם׳ ודורש לעשות רעה לרעהו היא תבואנו מאת השם כענין ישוב עמלו בראשו וגו׳: בוטח בעשרו׳ ולא בשם לא יועילנו כי הוא יפול ביד מבקשי נפשו והצדיקים שיבטחו בשם ולא בעשרם יפרחו ויציצו כעלה: עוכר

רלבג

אשת חן׳ הנה החכמים ינחלו כבוד כי להפלגת חקירתם כל לשון תקום אתם למשפט ירשיעו והנה כשהיתה הנפש המשתדלת לשכל אשת חן שתהיה נושאת חן בעיניו מפני שכוונתה לו תמיד למה שיצטרך לו עלות מהאחום הנה היא תהיה סומכת לחכם זה הכבוד וכאילו היא עמוד לזה הכבוד ישען עליו כמו שהתקיפי׳ הם סומכים העושר והם כמו עמודים לו לשמרו מכלל שולל ובוזז: גומל נפשו׳ הנה מי שמגדל נפשו ה החומרית ומחזיק א אותה לתת לחומר ה ההכרחי מן המזון והלבוש הוא איש חסד שלא יגרע מדבר חקו הראוי לו ויחמול על הראוי לחמלה עליו ואמנם מי שהוא עוכר בשרו ומצר לגופו הנה הו׳ אכזרי כי מי שהוא אכזרי לעצמו כל שכן שהוא אכזרי לזולתו ואולם אמר זה כי קצת האנשים יחשבו עבודה לשם יתבר׳ מה שיענו גופם ענוי וזה הפך רצון השי׳ ולזה תמצא שלא העמידה התורה דבר יהיה בו ענוי ל לנפש הבהמית רק מעט ביום אחת בשנה והיה זה כן כי הכחות הנפשיות החמריות הוכנו לעבודת השכל ולא יוכן להם זה אם לא היו בבריאות׳ ולזה כי שיהיה סבה להחלו׳ הגוף אשר בחלותו ייחלו אלו הכחות הנה הוא יבלבל כוונת השם יתברך: רשע עושה פעולת שקר׳ האיש הרשע במדות ובדעות עושה פעולו׳ שאין בה תועלת אך הוא הבל וכזב ואולם מי שזורע צדקה במדות או בדעות יש לו שכר נפלא וקיים וזה השכר הוא השגת האמת אשר היא כל פרי ההצלחה האנושית הנה כמו שימשך מזריעת הצדקה השגת האמת כן ימשך וגו׳: כן צדקה׳ כן ימשך ממנה השגת החיים האמתיים כי חלק הדבר במציאות אשר הוא החיים בחלקו באמת כמו שהתבאר בפילוסופיא הראשונה ואמנם מי שהוא מרדף רעה ורשע במדות או בדעות הנה ימשך לו מזה מקר׳ המות והפסד: תועבת יי׳׳ היא האנשים שהם עקשי לב כי עקשותם יביאם תמיד אל השבוש בדעות ובפנות היותר גדולות מהם ורצון השי׳ הוא האנשים אשר ידרכו בעיונם בתמימות ושלימות להשמר מן הטעיות: יד ליד׳ הנה הרעות הפתאומיות שיבואו מיד ליד לא ינקה האיש הרשע מהם כי אין השי׳ משגיח עליו לשמרו מהם ואמנם זרע הצדיקי׳ נמלט ממנו כי השגחת השי׳ תדבק בהם לשמרם או יהיה הרצון בזה בעת הרעות הגדולות הפתאומיות שיבואו מיד ליד אשר אין אחד נקי מהרע כי הוא משחית הרעים והטובי׳ הנה זרע הצדיקי׳ והוא פירש אשר להם בשלימות השכל הוא נמלט כי לא יוכל זה הרע למשול בשכל: נזם זהב׳ הנה האשה היפה שהיא נעדרת השכל היא דומ׳ לנזם זהב שיושם במקום הנבאש בתכלית והוא אף החזיר אשר הוא באשפות נמצא וכבר הישיר בזה להתרחק מן האשה הזונ׳ אשר היא יפה כי בלא ספק שהיא סרת טעם ולזה תפתה לזה השיקוץ ונרמז בזה אל היופי וההכנה אשר שם השי׳ בחומר האדם ובכחותיו הנפשיי׳ לעבודת השכל ואם יסור מן ההשתדלות במה שהוכן לו מהשלימות הנה יהיה זה היופי וההכנה מונחת במקום אחר מגונה מאד וזה כי האדם החסר הוא יותר רע מהרעים שבב״ח כי בהכנתו שהוכנה לו להשיג שלימות השכל ישתמש בפעולות המגונות ויפליג להרע יותר מהחיות והב״ח: תאות צדיקים׳ הנה הצדיקים לא תהיה תאותם ותכלית׳ וגבולם אשר יכונו אליו רק אל הטוב ואולם מה שיקוו הרשעי׳ מהתכלית אשר יכונו אליו הוא דבר חמה ועברה כי הם משתדלים תמיד בעשיית הרעות וכבר באר זה על צד מליצת השיר שכל אחד מאלו משיג מה שיקוה אליו וזה שהצדיק יבקש תכלית הטוב בכל אשר יעשה ולזה יתן השם ית׳ שכרו שישיג הטוב הנפשיי והרשעים יבקשו תכלית רע בכל אשר יעשוהו ולזה ישיגו הרע לעצמם: יש מפזר׳ הנה מי שמפזר ונוסף עוד והוא בעל השלימות בעיון כי כל מה שיוסיף ללמד דעת לאנשים תהיה נוספת חכמתו וכיתו כאמרם ומתלמידי יותר מכלם ואמנם מי שהוא מונע עצמו מללמד היושר לאנשים הנה זה הענין הוא לו למחסור משלימותו כי להעלימו לדברי היושר מהאנשי׳ תמעט חקירתו ולזאת הסבה נ״כ הנה נפש ברכה תדושן ומרוה גם הוא יורא נפש איש ברכה שיבקש תמיד הברכה והתוספת בעיון תהיה דשנה ושמנה מדשן נעימות המושכלות ומי שהוא מרוה אחרים ממה שהשיג מדשן החכמ׳ הנה גם כן מורה ומלמד לעצמו כי בזה הפועל יפליג יותר החקירה בזה העיון מכד ידידתו לבאר החקירה הזאת לתלמידים הנה מי שימנע מהשביר בר העיון יקללוהו כל האומה מפני שאינו רוצה להועיל לאנשים במה שהועילהו השי׳ בו ולראש האיש המשביר ומלמד דעת את העם תבא לו ברכה כי הם יברכוהו ותבא לו גם כן ברכה בעצמו שיתוסף בזה הפועל גם תבא לו ברכה מהשם ית׳ שיתן שכרו תחת זאת הטובה אשר עשה ואפשר שתיפרו אלו השלשה פסוקים לרמז על פועל הצדקה: שוחר טוב׳ מי שהוא טוב ודורש אותו הוא רצון השם ית׳ שיגיע לו כי השם ית׳ עשה את האדם בתאר שיבקש אל הטובות ולזה יגיע לו בלא ספק התכלית שכוון אליו׳ ומבקש לעשות רע יבואנו והוא שכבר יבא לו הרע בהפך מה שכוין כי הוא כוין הרע לזולתו ויבא לעצמו ברשתו אשר טמן לזולתו נלכד: בוטח בעשרו׳ מי שיבטח בעשרו ולא יחשב להתגדל ולהתנשא על האנשים הוא יפול כי אין ראוי לבטוח כי אם בשי׳ וכמו העלה שיבא תחתיו הפרח כן יפרחו הצדיקי׳ לעשו׳ פרי׳ אשר יבטחו בו מהשי׳:

רשי

תתמוך כבוד׳ ככסא׳ ישראל תקרא תמיד לכבוד הקדוש ב״ה ותורתו: ועריצים יתמכו עושר׳ כגון עשו מתקרבים אבל גזלות ממון וגזל: גומל נפשו׳ גומל טובה לקרוביו איש שהוא חסיד׳ ועוכר שארו אכזרי׳ והאכזרי הוא עוכר את קרוביו: רשע עושה פעולת שקר׳ פעולתו של רשע משקרת לו כסבור שתתקיי׳ בו הבלתו והבל אבד: וזורע צדקה שכר אמת׳ והזורע צדקה היא פעולה של אמת כי כולאי בטוח הוא שיקבל פעלו כסוף׳ שכר׳ קרונז״א בלע״ז׳ כאדם השוכר אומנין כדי ללקוט דגים ובטוח שימצא שם דגי׳ הרב׳ ודומה לו כל עושי שכר צנומי נפש: כן צדקה לחיים׳ אותה של צדקה סופה לחיים כמו כן כמו׳ כלפחד דוכרות: יד ליד׳ כלומר מיד הקב״ה לידו תבוא לו שכר פעולתו ולא ינקה מן הרעה אשר עשה: נזם זהב באף חזיר׳ שמלכלך אותו באשפות׳ כן תלמיד האל הסר מן הדרך הטובה: וסרת טעם׳ פורש מן התורה: תקות רשעי׳ עברה׳ בטוחים ומקוים לגיהנם: יש מפזר׳ ממונו׳ כגון לצדקה: ונוסף עוד׳ וחושך עצמו׳ מיושר אך למחסור יהיה לו: נפש ברכה שהוא ותרן בממונו׳ וכל לשון ברכה פיזון בלע״ז: ומרוה׳ שמשביע את העניי׳ גם הוא יורא ישבע טוב: מונע בר׳ מלמד תורה: שוחר טוב׳ המשכים להדריך את הבריות בדרך טוב ומוכיח ומיסר אותם: יבקש רצון׳ הוא מבקש שיהא הקב״ה רוצה בם ויתפייס עמם׳ רצון אפייזמנט בלע״ז: עוכר

עֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל־רוּחַ וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם־לֵב׃ פְּרִי־צַדִּיק עֵץ חַיִּים וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת חָכָם׃ הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם אַף כִּי־רָשָׁע וְחוֹטֵא׃ אֹהֵב מוּסָר אֹהֵב דָּעַת וְשׂוֹנֵא תוֹכַחַת בָּעַר׃ טוֹב יָפִיק רָצוֹן מֵיְהוָה וְאִישׁ מְזִמּוֹת יַרְשִׁיעַ׃ לֹא־יִכּוֹן אָדָם בְּרֶשַׁע וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים בַּל־יִמּוֹט׃ אֵשֶׁת־חַיִל עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ וּכְרָקָב בְּעַצְמוֹתָיו מְבִישָׁה׃ מַחְשְׁבוֹת צַדִּיקִים מִשְׁפָּט תַּחְבֻּלוֹת רְשָׁעִים מִרְמָה׃ דִּבְרֵי רְשָׁעִים אֱרָב־דָּם וּפִי יְשָׁרִים יַצִּילֵם׃ הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד׃ לְפִי שִׂכְלוֹ יְהֻלַּל־אִישׁ וְנַעֲוֵה־לֵב יִהְיֶה לָבוּז׃ טוֹב נִקְלֶה וְעֶבֶד לוֹ מִמְּתַכַּבֵּד וַחֲסַר־לָחֶם׃ יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי׃ עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים חֲסַר־לֵב׃ חָמַד רָשָׁע מְצוֹד רָעִים וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן׃

עָכֵר בֵּיתֵיהּ יָרֵית פָּחֲתָא וְסִכְלָא יֶהֱוֵי עַבְדָא לְחַכִּים לִבָּא׃ פֵּרוּי דְצַדִּיקָא אִילָנָא דְחַיֵּי וּמְקַבְּלָנוּתָא דְנַפְשֵׁי חָכְמְתָא׃ הֵן צַדִּיקָא בְּאַרְעָא מִתְחֲסַן וְרַשִׁיעֵי וְחַטָּאֵי סָיְפִין מִן אַרְעָא׃ מַן דְרָחֵם מַרְדוּתָא רָחֵם יְדִיעֲתָא וְסָנֵי מַכְסְנוּתָא בּוּרָא הוּא׃ טָב מַן דְקַבֵּל רְעוּתֵיהּ דֶאֱלָהָא וְגַבְרָא רַשִׁיעָא רְעִיָּא תַּרְעִיתֵיהּ׃ לָא נִתְקַן בַּר נָשָׁא בְּרִשְׁעָא וְעִקָּרְהוֹן דְצַדִּיקֵי לָא נְזוּעַ׃ אִתְּתָא כְּשֵׁרְתָּא כְּלִילָא לְבַעֲלָהּ וְאִנְתְּתָא בִּישְׁתָּא הֵיךְ מַלְטִיתָא בְּקִיסָא הֵיכְנָא מְאַבְדָא נַרְמוֹי דְגַבְרָהּ׃ מַחְשְׁבָתְהוֹן דְצַדִּיקֵי דִינָא מַדְבְּרָנוּתָא דְרַשִׁיעֵי רַמָּיוּתָא׃ מִלֵּי דְרַשִׁיעֵי כָּמְנִין לִדְמָא וּפוּמְהוֹן דְתְרִיצֵי מַפְצֵי לְהוֹן׃ נִתְהַפְכוּן רַשִׁיעֵי וְלָא נִשְׁתַּכְּחוּן וּבֵיתְהוֹן דְצַדִּיקֵי יְקוּם׃ גַבְרָא מִשְׁתַּבַּח בְּפוּמָא דְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ וַחֲסִיר רַעְיָנָא יֶהֱוֵי לְשִׁטוּתָא׃ טָב הוּא זְלִילָא וְעַבְדֵי אִית לֵיהּ מִן הוּא דְמִתְיַקַּר וַחֲסִיר לַחְמָא׃ יָדַע צַדִּיקָא נַפְשָׁא דִבְעִירֵיהּ וְרַחֲמֵיהוֹן דְרַשִׁיעֵי נַכְרָיוּתָא׃ דְפָלַח בְּאַרְעֵיהּ יִסְבַּע לַחְמָא וּדְרָדֵף בָּתַר סְרִיקוּתָא חֲסַר רַעְיָנָא הוּא׃ רָאֵג רַשִׁיעָא מְצוּדְתָּא בִּישְׁתָּא וְעִקָּרְהוֹן דְצַדִּיקֵי נִתְקַיֵּם׃

ישלם ג׳ וסי׳ לקמן סימ׳ יג : ירשיע ד׳ א׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סוף סימ׳ יד : וכרקב ל׳ מן זוגין מן א״ב מן ב״ב כ׳ בריש תיבות׳ חד מלרע וחד מלעיל וסימ׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערכת אות הכף בס״ד : שכלו ב׳ וסימ׳ ועל שכלו עשה והצליח׳ לפי שכלו יהולל איש : יורע כל סיפרא מ״ל בט״ב וסימ׳ בפשע ארץ רבים שריה׳ ידע צדיק דין דלים :

רש״י

עוכר ביתו ינחל רוח׳ אדם עצל שינחיל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה׳ סוף עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול : פרי צדיק׳ גמול פירות מעשה הצדיקים עץ חיים הם להם לעולם : ולוקח נפשות חכם׳ מי שהוא חכם קונה לו נפשות ש שמלמדם דרך טוב׳ והרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן : הן צדיק בארץ ישולם׳ למה יבטח הרשע בשעה שמצלחת לו הלא הוא רואה שהצדיק מתגלם של העבירה שבידו בעודו על האר׳ בחיים׳ ואף כי רשע וחוטא׳ וכל שכן שסופו של רשע להשתלם לו או בחייו או במותו׳ טוב יפיק׳ מוציא מן הקב״ה נחת רוח להביא טוב לעולם׳ ואיש מזימות ירשיע׳ בעל עלילות ירשיע מחייב את הבריות להביא רעה׳ וכן הוא אומר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה : לא יכון אדם ברשע׳ לא יתבסס׳ ורקב הנכנס תוך העצמו׳ כן אשה מבישה ברעה שמעשיה בושי׳ : דברי רשעים ארב דם׳ יועצים לרבות בידים או על ידי עדות שקר : ופי ישרים׳ כששומעים את עצתם יצילום לנרדפים שמגלים את עצתם או אם עדים הם מזימין אותם : הפוך רשעים׳ כמו להפוך כמהפכת רגע נהפכים׳ ואינם כלים כגון סדום : ובית צדיקי׳ יעמוד ויתקיים : לפי שכלו יהולל איש׳ אם חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו יטול שכרו׳ ונעוה לב׳ שהגיע לבו לגמרי מן התור׳ הוא יהיה לבוז׳ נעוה׳ כמו נעויתי משמוע׳ וכן בן נעות המרדות׳ ויש לומר נעוה מי שלבו נגוע מנודרת וכל׳ כאשר יאמר נעוה מנודרת זע : טוב נקלה בעיניו ועושה עבד לעצמו׳ ממתכבד בעיניו ואומר גנאי הוא לי לעמול במלאכ׳ שאני מבני אדם גדולים וסופו להיות חסר לחם : יודע צדיק נפש בהמתו׳ מה בהמתו ובני ביתו צריכי׳ עובד אדמתו ישבע לחם׳ כמשמעו׳ ולפי משלו שחוזר על תלמודו תמיד שלא ישתכח : חמד רשע׳ להיות ניזון ומפרנס ממצוד ר רשעים שגוזלין את הבריות בגזלה וחמס : ושרש צדיקי׳ יתן מה שהוא ראוי ליתן והוא הפרי : בפשע

רלב״ג

עוכר ביתו׳ מי שהוא משחית ביתו ר״ל כגון בבנין הגוף ואיבריו וכחותיו הנפשיות עד שלא ישתמש בהם לתועלת המכוון בהם הנה הוא ינחל רוח והבל כי אין בו תועלת ותחת מונעו עצמו מלעבוד שכלו במכוון בו ישוב עבד לזולתו ר״ל שכבר יהיה האויל עבד לחכם לב או ירצה במלת עבד שם מקרה והרצון בו שיגיעת האויל ועמלו אשר עבד בו יהיה ל לחכם לב כאמרו יכין וצדיק ילבש : פרי צדיק עץ חיים׳ כי הצדיק יגיע אל החיים הנצחיים ומי שהוא ל לוקח ומוסף לעבודות הנפשיות האנושיות כדי שיעוררו כלם אל השכל להשגת אלו ה החיים הנצחיים הוא חכם או יהיה הטעם כפול והרצון פרי צ צדיק הוא עץ שיתן חיים וזה כי לא די לצדיק שיקנה החיים לעצמו אבל יקנה אותם לזולתו והחכם הוא לוקח נפשות ה האנשים ומוסף אותם לעבודת השם יתברך שיקנו כלם החיים הנצחיים : הן צדיק בארץ׳ הנה הצדיק לא יספיק לו קנין ה החיים הנצחיים אבל יעמוד בשלום בהיותו בארץ אין פחד רעה לנגד עיניו וגם כאשר רשע והוא חוטא חטא מה עכ״ז יעמוד בשלום בארץ כמו שתראה מיהושפט שהתחבר עם אחאב שהיה רשע וחטא בזה הצילו השם מהרע כשקמו עליו חיל ארם להרגו בעבור כי נמצאו בו דברים טובים כמו שנזכר בספר דברי הימים וכזה תמצא בדוד כשחטא בדבר אותה האשה אמר לו הנביא גם יי׳ העביר חטאתך לא תמות לפי שכל פעולותיו זולתי זאת היו בתכלית השלימות כמו שנזכרנו שם ולזה מצאנו שנענש שאול יותר ממה שנענש דוד והיה חטא שאול יותר מעט אלא שלא עשה מהטובות כל כך כמו שעשה דוד אך רוב פעולותיו בלתי נוהגות על היושר : אוהב מוסר׳ מי שהוא אוהב מוסר במדות הוא אוהב דעת כי זה ממה שיישירהו לשלימות המושכלות ולזה הוא מבואר כי מי שהוא שונא התוכחת ונפקד ממנו השלימות במדות הנה הוא בער כי יפקד ממנו שלימות המושכלות גם כן : טוב יפיק׳ האיש הטוב יוציא רצונו מהשם כי השגחתו דבקה בו עם שרצינו רצון השם כמו שקדם ואולם איש מזמות והוא האיש הנמשך אחר מחשבותיו לחטוא בהם כאמרו כי זמה עשו הנה ירשיעהו השם ויחייב אותו שיביא עליו מהרע במד׳ שמדד : לא יכון׳ לא יכונן בנין האדם שהוא ברשע ולא יעמוד כי במעט שבה ישחת ואמנם שרש הצדיקים לא ימוט אך יתקיים ויעמוד תמיד : אשת חיל׳ הנה האשה הזריזה במעשיה היא עטרת בעלה ואולם האשה המתעצלת במעשיה היא משחתת אותו והיא לו כמו הרקב בעצמותיו שיבלו אותם והנה רמז בזה אל האשה המסרתת השכל שתכין לו מהמוחשות מה שיצטרך לו בחקירותיו ואם לא תהיה נשמעת לו אך תתרשל מזה והיא מתאחרת ובושת הנה היא לו כרקב בעצמותיו כי היא תמנע ממנו השלימות : מחשבות צדיקים׳ אין צ״ל כי מה שיפעלו בו הצדיקים הוא דבר ראוי אבל גם מחשבותיהם משפט וברשעים הוא בהפך שגם תחבולותיהם אשר ילקחו מהשכל באופן מה הם מרמה : דברי רשעים׳ מה שידברו הרשעים הוא לרע אשר בתכלית כאילו תאמר לארב דם להכות דם נקי ואולם דברי ישרים הם בהפך זה כי הם להציל הנקיים משפיכות דמים : הפוך רשעים ואינם׳ השם יהפוך רשעים ואינם במעט זמן ואולם הצדיקים הם בהפך זה כי ביתם יעמוד ויתקיים והוא זרעם ואין צריך לומר שהם בעצמם יעמדו ויתקיימו כי גם זרעם יעמוד ויתקיים כאמרו ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם : לפי שכלו׳ האיש המשכיל יהולל לפי שכלו כי החכמה משובחת לאנשים כלם וכלם נכספים אליה כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם מי שהוא מעוות השכל ר״ל שהוא טועה במושכלות יהיה לבוז כי לא יעמוד במשאו ובמתנו מפני שבוש דעותיו אבל ינצחוהו המתווכחי׳ עמו וישיגהו הבוז לזאת הסבה : טוב נקלה׳ טוב מי שהוא נקלה ועבד לעצמו לעשות עבודותיו בבית ובשדה כדי שישיג טרפו ממי שהוא מתכבד ורוצה שיעבדוהו אחרים והוא חסר לחם כי הקלון אל הראשון סופו לכבוד והכבוד אל השני סופו לקלון : יודע צדיק׳ הצדיק יודע נפש בהמתו ומשגיח כדי שיהיה לה מזונה ההכרחי לעמידת הגוף והרצון בנפש בהמתו הנפש החמרית שהיא לאדם במה שהוא בהמה לא במה שהוא אדם ואמנם מה שירחמוהו הרשעים על הגוף שלא למנוע תאוותיהם הוא רחמי אכזר כי הם ישחיתו באלו התכונות : עובד אדמתו׳ מי שהוא מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר עשות מלאכתו יחיה בה כאילו תאמ׳ שאם הוא עובד אדמתו ישבע לחם אך מי שאינו מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר סברת ריקים ופוחזים לא די שיחסר לו לחם אבל גם הוא עם זה חסר לב ודעת : חמד׳ הרשע מצוד הרעים אשר יתחזקו בו לעשות החמסים כדי שיתחזק לעשות מלאכת הרשע ואולם הצדיקים לא יצטרכו לדבר מחוץ יתחזקו בו כי שרש הצדיקים יתן מה שיתחזקו בו לעשות מלאכתם במדות ובעיון וזה מבואר במעט עיון כי השרש אשר מהמושכלות והמושכלות הראשונו׳ והמחשבות יתנו האמת בחכמה ובבינה אשר החקירה בהם היא מלאכת הצדיקים : בפשע

אבן עזרא

עוכר ביתו׳ באולתו הוא נוחל רוח והבל ועבדו של האויל לחכם לב לנחלה כי יקנהו ממנו והודיע כי האויל משחית קנינו והחכם קונהו בחכמתו או האויל הוא עבד לחכם : פרי צדיק׳ פרי מחשבות שכלו ללמדם מוסר מפיהו כפרי עץ החיים׳ ולוקח מענין כי לקח טוב נפי׳ ומחכים נפשות חכם ומודיעם המוסרים וכמו מה יקחך לבך יחכימך פ״א קונה כמו המביאי׳ את המקחות וכלשון חז״ל יקרין לקנין מקח כלומ׳ קונה נפשות כעבדי׳ ושפחות כענין ועבד אויל׳ פ״א ולוקח נפשות בחכמתו יגל אותו מרע : בארץ ישולם׳ בעודו חי ישלם לו השם מעשה הטוב׳ אף כמו כן הרשעים ישולם שכר פעולתם טרם מותם כענין אל פניו ישלם לו : אוהב מוסר׳ מי שהוא אוהב הדעת הוא אוהב המוסר שייסר רוחו : טוב׳ לא׳ שנים דבקי׳ יפיק פי׳ יוציא כלומר איש טוב יוציא רצון השם כלומ׳ הוא ירצה בו׳ ואיש מזימות מחשבות רעו׳ ירשיע השם בהשפטו על כן אחריו לא יכון אדם ברשע׳ בל ימוט בעת צרה׳ ושרשם משל לאחרית זרעם אחר מותם׳ פ״א ושרשם שלא ימוט כן הצדיקים יעמדו ולא ימוטו : חיל׳ מן חילך פי׳ ממון כלומר האשה שתקנה ממון היא עטרת בעלה שבעבור׳ יכבדוהו כאשר המלך נכבד בעטרת ראשו׳ בעצמותיו שלא תועיל לרפואה כן אשה מבישה נותנת בושה לבעלה והיא מפסדת הממון : מחשבות׳ דברי׳ הפוך׳ שלשה דבקים׳ ופי׳ יחשבו הצדיקים לעשות משפט והרשעים יועצו לרמותם וכאשר לא יוכלו ידברו הרשעי׳ לארוב דם הצדיקים ולהרוג אותם׳ ופי ישרי׳ שידברו היושר יצילם פיהם מיד האורבים להם׳ הפוך השם יהפוך אותם ממקומם׳ ובית צדיקי׳ חושבי משפט יעמוד ולא יהפך : לפי שכלו׳ טוב׳ שנים דבקים׳ וכן פי׳ בעבור פיהו שידבר השכל ישבחוהו בני אדם ונעוות הלב יבוזו לו ונקלה וכמהו בעיניו ובשכלו קונה עבד לו טוב ממתכבד שהיה מרובה ממון והפסידו באולתו ואחרי כן היה חסר לחם ומתכבד לפני הרבה וכן ככד מאד או מתכבד כנגד נקלה כלומר שהוא נכבד בעיניו והוא חסר לחם טוב הנקלה : נפש בהמתו׳ אף כי נפש חסר כלומר יודע צורך נפש בהמתו׳ ורחמי רשעים כרחמי אכזרי כלומר אינם מרחמים : עובד׳ כי האדם נברא לעבוד האדמה ולחיות ממעלו על כן ישבע לחם ומשבב לרדוף הריקים הוא חסר דעת : מצוד׳ שיסודו הצדיקים חומד הרשע לצוד כמו כן׳ יתן כלומר פרי או פארות ולא יוכל הרשע לצוד או יתן כל אחד מהצדיקים שרש למטה רמז לזרעו הנשאר אחריו : בפשע

אבן עזרא

בפשע. בעבור פשע שפתיו יוקש איש רע כענין פי כסיל מחתה לו. ויצא מצרה צדיק ימלט בצדקתו כענין רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו יי׳: מפרי פי איש ישבע. מפרי שידבר הצדק ולא ידבר הפשע ישיב לו השם: דרך. האויל לחשוב דרכו ישרה ואיננו מאמין למוכיח ומי שישמע לעצת אחרים חכם: אויל. ביום לכתו עם בני אדם

רלבג

בפשע שפתים מוקש רע. האיש הרע הוא בפשע אדם שפתיו שידבר דבריו שלא כהוגן וירשיעהו פיהו והצדיק הוא בהפך זה כי הוא יצא מצרה מפני נועם דבריו ותקונם כמו שהוא מבואר: מפרי פי איש ישבע טוב. מפרי דברי איש ישבע טוב כמו שעל המעשים ישוב לאדם גמול לפי מה שהוא וזה אמר לראיה כי על כל המעשה יש גמול וזה כי אם פרי פיו לא יקיפה במה טעם אותו מהמעשי׳ אם טוב ואם רע כמו על המעש׳: דרך אויל ישר בעיניו. ולזה לא ישאל עצה ויתבלבלו מפני זה עניניו אף החכם אף על פי שהי׳ ראוי לו לסמוך על דעתו הנה הוא שומע לעצה: אויל ביום יודע כעסו. הנה האויל יפרסם קלונו כי ביום שישמעו כל האנשים דבריו יודע להם כעסו והתאוננו על מה שהוא קלונו כי אולתו תסלף דרכו ועל יי׳ יזעף לבו ואמנם הערום כשקל לו רע בסבת שכול ע עצתו הוא כוסה קלונו ומעלימו מהאנשים כ כדי שלא יהיה לבוז בעיניהם: יפיח אמונה. מי שיגיד צדק בדבריו והוא מ מורגל בכך הנה כ כשישאל העדות ידבר אמונה בלי ספק ולא יעול ככוחות ואמנם איש מרמה שהוא מ מורגל לכזב כבר יהיה עד שקרים כשישאל לעדות מה מפני א אהבתו השקר והעול:

מסורה

ישיב ד׳ כתי׳ ישוב וקרי׳ ישיב וסימ׳ נמס׳ בתלים סימ׳ נ״ד: ושומע ד׳ חס׳ וסימ׳ ראה דבריך טובים׳ ושמע לי ישכן בטח׳ ושמע לעצה חכם׳ ושמע תוכחת קונה לב: ארגיעה ג׳ חד חס׳ וסימ׳ כי ארגיעה אריצנו׳ כי ארגיעה ארוצם כן כתיב׳ ועד ארגיעה לשון שקר׳ ארוצם חס יוד׳ ראיתי בלבול בספרי המסורה בהאי סימן ויש מי שמביא לאור עמים ארגיע

משלי יב

בְּפֶשַׁע שְׂפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה צַדִּיק׃ מִפְּרִי פִי־אִישׁ יִשְׂבַּע־טוֹב וּגְמוּל יְדֵי־אָדָם יָשׁוּב לוֹ׃ (טו) דֶּרֶךְ אֱוִיל יָשָׁר בְּעֵינָיו וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם׃ אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ וְכֹסֶה קָלוֹן עָרוּם׃ יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד צֶדֶק וְעֵד שְׁקָרִים מִרְמָה׃ יֵשׁ בּוֹטֶה כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מַרְפֵּא׃ שְׂפַת־אֱמֶת תִּכּוֹן לָעַד וְעַד־אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ (כ) מִרְמָה בְּלֶב־חֹרְשֵׁי רָע וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם שִׂמְחָה׃ לֹא־יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל־אָוֶן וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וְעֹשֵׂי אֱמוּנָה רְצוֹנוֹ׃ אָדָם עָרוּם כֹּסֶה דָּעַת וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אִוֶּלֶת׃ יַד־חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל (כה) וּרְמִיָּה תִּהְיֶה לָמַס׃ דְּאָגָה בְלֶב־אִישׁ יַשְׁחֶנָּה וְדָבָר טוֹב יְשַׂמְּחֶנָּה׃ יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תַּתְעֵם׃ לֹא־יַחֲרֹךְ רְמִיָּה צֵידוֹ וְהוֹן־אָדָם יָקָר חָרוּץ׃

(Marginal Masorah: ישיב ק׳ · ר׳ · ג׳ דמטעי׳ כהון · לפסו׳ דעיין · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ג׳ חד חס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ז׳ · ז׳ן כתי׳ ז׳ול · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳)

תרגום

בְּחוֹבָא דְשִׂפְוָתָא מִתַּקַל בִּישָׁא וּפָלֵיט צַדִּיקָא מִן עַקְתָא׃ גַּבְרָא מִן פְּרִי פּוּמֵיהּ יִשְׂבַּע טַבְתָא וְכָל בַּר נָשׁ הֵיךְ עוֹבָד אִידוֹי מִתְפְּרַע׃ אָרְחֵיהּ דְּסַכְלָא תְּרִיצָא בְּאַפּוֹי וּדְשָׁמַע לְעֵיצְתָא חַכִּימָא הוּא׃ שַׁטְיָא בַּר יוֹמֵיהּ מוֹדַע רוּגְזֵיהּ וַעֲרִים מְכַסֵּי צַעֲרֵיהּ׃ מַן דְּמַסְהֵיד הֵימָנוּתָא נַרְתֵּי צַדִּיקוּתָא וְסָהֵיד דְּשִׁקְרָא רַמָּאָה הוּא׃ אִית דְּאַמְרֵיהּ סַפְסֵירָא רְגִשָׁא וְלִישָּׁנָא דְחַכִּימֵי מָאסְיָה׃ שִׂפְתָא דְקֻשְׁטָא תִּתַּקַּן לַעֲלַם וְסָהֲדָא מִסְתַּרְהֵב בְּלִישָּׁנָא דְשִׁקְרָא׃ רַמְיוּתָא בְּלִבְּהוֹן דְּהָשְׁלִין בִּישְׁתָא וּלְאִלֵּין דְּיָעֲצִין שְׁלָמָא חֶדְוָתָא תֶּהֱוֵי׃ לָא שַׁפִּיר לְצַדִּיקָא כָּל מִדַּעַם דְּעָאתָא וְרַשִׁיעֵי מְלֵין בִּישְׁתָא׃ מְרַחַקְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא סִפְוָתֵיהּ דְּשִׁקְרָא וּבְאִלֵּין דְּעָבְדִין הֵימָנוּתָא מִתְרְעֵי׃ בַּר נָשׁ עֲרִימָא מְכַסֶּה יְדִיעָתָא וְלִבְּהוֹן דְּסַכְלֵי סָנֵי יְדִיעֲתָא׃ אִידָא דְתַקִּיפֵי תִּשְׁלַט וְרַמָּאֵי יְהוֹן לְמִסָּא׃ מִלְּתָא דְחִילְתָּא בְּלִבֵּיהּ דְּגַבְרָא מַדְחֲלָא וּמִלְּיָא טָבָא מְחַדְּיָן לֵיהּ׃ טָב מִן חַבְרֵיהּ צַדִּיקָא וְאָרְחָהוֹן דְּרַשִׁיעֵי מַתְעֵי לְהוֹן׃ לָא נִסְתַּקְבֵּל צֵידָא לְגַבְרָא נְבִילָא וּמָזָלֵיהּ דְּבַר אֱנָשׁ דְּהַבָא יַקִּירָא׃ בארחא

מסורה

ומשמ״ט כי ארגיעה ארוצם ויש מי שמשמיט לאור עמים ארגיע ואנ״ן הכין חזינא דאינון ג׳ ארגיעה ולאור עמים ארגיע טעות כי הוא נקרא ארגיע ואם היה חס׳ ה׳ היה נמנ״ה במסורת עם אותן הכ״ט חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקריין ומה דמסרנא בירמיה סימ׳ מ״ט דמנ״ינא לאור עמים טעות ע״ש:

אבן עזרא

אז יודע כעסו שיכעס עמהם. וכוסה קלון שידבר עליו האויל ו ויסתירהו הוא חכם כענין אל תען כסיל. פ״א מי שלובש קלון איננו לבוש כי הוא ערום אף ע״פ שהוא בשוק: יפיח. דובר האמונה הוא יגיד צדק במשפט. ועד דובר שקרי׳ הוא איש מרמה: יש בוטה. והענין דבוק למעלה עם עד שקר כלומר יש בוטה ו ומפרש עדות שקר והעדות קשה כמדקרו׳ חרב. ולשון חכמים הם חוקרי העדות ומכיחים הצדק בלעד שקר. פ״א יש בוטה בסביל הגודל דבר קשה: שפת. המדברת עדות אמת היא תכון לעד. ארגיעה שקט ומנוחה כלומר ולעד ארגיעה ואשקיט אותה: חורשי רע. שיחשבו לרמות והם משלחי מדנים והוא משרש חרש רע בכל עת מ מדנים ישלח. וליועצי שלום בין איש לרעהו תבוא שמחה רמז לשמחת הישועות: יאונה. מן אנה לידו ענייננו עילה וסבה. ורשעים ענייננו אף על פי שהם מלאים מחשבות רע לא יוכלו לסבב שום און על הצדיק. פ״א ורשעים מלאו רע רמז לצרות שיהיו שבעים ומלאים מהם: שפתי שקר. הוא עד שקר. ועושה אמונה הם הדיינים השם ירצה בם בסביל שלא יאמינו לעדי שקר או עושה אמונה שלא אבו להעיד שקר: אדם ערום. וחכם מסתיר חכמה בלבו שלא ישכחנה. ולב כסילים יודיע ויכריז אולתו כמו ואמר לכל סכל הוא: יד. משרת בעבור שנים. חרוצים מן אז תחרץ שטעמו נוע כלומר מתנועעי׳ אחר מחייתם ידם תהיה מושלת ויד רמיה שתרמה בני אדם היא תהיה למס לחרוצים המושלים ויתכן חרוצים בעלי חרוץ והוא הזהב: דאגה. יתר. שם תאר ע״מ ענל כלומר יש יתרון לצדיק יותר מרעהו. ודרך רשעים ודרכם הרעה היא תתעה אותם וכן תועים בבאתם מן הדרך הישרה: לא יחרוך. לא יכלה איש רמיה צידו ולא יבשלהו כי יהיה נגזל ממנו. והון אדם מוסף אחר עמו וכן הפי׳ והון אדם שהוא יקר ולא יהיה גזול הוא הון איש חרוץ המתגודד לסחור׳ בעבור מחייתו ואיננו מרמה: באורה

רלבג

יש בוטה. יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמי שידקרם בחרב מפני הוכחת לשון הרע שם או שם רע ואולם לשון חכמים לא די שלא יזיק אבל הוא עם זה מרפא להסיר התלאים הגדולי׳ צריך לסובות ממומי המדות והדעות: שפת אמת. דבר אמת יהיה נכון ובודק תמיד לא יתכן חלופו בעת מן העתים ואמנם לשון שקר אם היה שבמקרה יצדק בעת מה לא יתקיים כי אם עד רגע שהוא זמן קצר מאד לא יתכן שיצוייר קצר ממנו לפי הכחת הלשון והמשל שכאמר כי הרופא יבנה מצר שקרה לראובן הרופא שהוא בונה אך אם כאמר הרופא ירפא הנה זה מאמר יצדק תמיד: מרמה בלב חורשי רע. תמצא המרמה כי יתחכמו איך יוכלו במרמה להשחית לזולתם והנה המרמה שיחשבו ליועצי שלום והם הצדיקים אשר עצתם והשתדלותם תמיד לשלום ולטוב תשוב שמחה להם כי לא יזוקו הצדיקים במרמה אשר חשבו הרעים עליהם אך על קדקדם חמסם ירד כי השי׳ לא יעזבם ביד הרשעים ולזה יקרה מזה שמחה לצדיקים ושמחה לעולם כי זה יהיה סבה לאבדן הרשעים או יהיה הרצון בזה לב חורשי רע הוא תמיד עם מרמ׳ ברע וליועצי שלום תמצא תמיד שמחה בלבם ולזה יהיה בלב הרעים הרע תמיד ובלב הצדיקים תמצא השמחה תמיד וזו כמו ראיה על צד מליצת השיר כי הרע דבק לרעים והשמחה דבקה לצדיקים וזה האמת לפי מה שהתבאר מדברינו במה שקדם: לא יאונה. לא יקרה לצדיקים שום דבר און כי השי׳ ישמרם מהאון שיחשבו עליהם הרעים באופן שלא יוזקו בו וגם ישמרם מהאון במדות ובדעות על דרך ההשגחה ואמנם הרשעים מלאו רע מכל אלו הפנים כי אין השי׳ משגיח בהם לשמרם מהם: תועבת יי׳ שפתי שקר. כי הם יביאו לרעות גדולות וכפלאות כמו שקדם באמרו אדם בליעל איש און וגו׳ שם הנה שנא יי׳ וגו׳ והעושים פעולות אמת הם נרצים לו לא אמר שפתי אמת כי לא יספיק לאדם שיהיו דבריו אמת אם לא תהיינה פעולותיו כן: אדם ערום. האדם הערום כוסה הדעת שמצא בעיוניות על שיתברר לו שהוא צודק כדי שלא ישיגנו מזה בושת ולב הכסילים הוא בהפך כי הוא יכריז תכף לאנשים ענין אולתו ולא ירגיש בבשת שישיגהו מזה: יד חרוצים. יד האנשי׳ החרוצים תמשול כי בחריצותם יקנו הון יתחזקו בו למשול על האנשים ואולם הרמיה תהיה למס עובד בהפך הענין בחרוצים והנה הרצון בזה באמרו רמיה אנש׳ רמיה והנה האנשים ההם עצלים לא יעשו המלאכה כי יבטחו שיביאו לחמם מהרמיה או יהיה הרצון בזה בחרוצים ישרים אשר כל מעשיהם נחתכים ונגזרים לפי המשפט ומיה תצד הם הפך בעלי רמיה: דאגה בלב איש. כשיקרה שיהיה דאגה בלב איש כי צריך להשתדל להכניע ולהשפיל הדאגה כי אין בדאגה תועלת כלל אך נזק והוא ממה שאינו ראוי למשכיל כי הדאגה על דבר העתיד היא בלתי ראויה כי ראוי שיבטח האדם על השי׳ והנה יש דרך בזה להעביר הדאגה והוא שכאשר יתן אל לבו דבר טוב ישמח הדאגה ר״ל כונת הדאגה על דרך אמרו לפנים תדון דאגה או יהיה הרצון באמרו כאשר יהיה דבר דאגה בלב איש ישמח הלב ויקרה בשמחה נ״כ שתכניע כח לבו מצד פזור החום ובא להזהיר בזה המאמר שלא יתפעל האדם מאד לא מהכעס ולא מהשמחה: יתר מרעהו צדיק. הצדיק הוא לוקח יתרון ומעלה מרעהו כי ילמד ממנו מעלה ושלימות והפך זה ברשעים כי הם קונים זה מזה חסרון והמשל שידע איש אחד כי פלוני הרשע נהג בזה הדרך והצליח ברשעתו וזה ממה שיביאהו לטעות בדרך אשר הוא חפץ ללכת בה כי אולי תמצא לו דרך אחרת היתה מביאה אותו אל כוונתו אבל סבב השי׳ זה לסכל עצתם ולהתעותם בתוהו לא דרך: לא יחרוך רמיה׳ הנה איש רמיה לא יחרוך בידו ר״ל שלא יאכל ממנו וגם לא יכרהו לו לאכול כי איש אחר יקחנו ממנו ולעולם הון האדם יקר ונכבד והוא האיש הישר הוא הזהב שהוא הטוב שבקנינים: באורה

רשי

בפשע שפתי׳. בפשע ספתי רע׳ ספתי דוד המכול סאמרו מה סדי כי נעבדלו בא להם מוקש רע ובא הצדיק יצא מהצרה: מפרי פי איש. משכר פיה׳ של עוסקי תור׳ אוכלין טוב בעולם הזה והקרן קיימת להם לעה״ב: אויל ביום יודע כעסו. ביום שהוא כועס בו ביום מודיע כעסו שהוא מתגרה ומחרף חבירו ברבים ואין מעבור לרוחו. אבל הערום כוסה קלון ואינו ממהר לריב. ומדרש אגדה ביום שנברא אדם הראשון נודע שהחטנו והכה שהוא ערום לא רבה לעחת בריותיו כסה קלונו ודחה לו לנזרתו ויו׳ שלו שהוא אלף שנה: יפיח אמונה יגיד צדק. מי שמדבר אמונה יגיד כדין עד׳ כדק לזכו הזכאי: יש בוטה. דבור׳ כמו לבטא בשפתים: כמדקרות חרב. שמספכך את הבריות וגורם להם להרוג. ולשון חכמי׳ העביא שלו׳ בין אדם לחבירו. מרפא למכה ההוא: שפת אמת תכון לעד. תתכפם ותתקיים: ועד ארגיעה. למעש רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלי׳: מרמה בלב חורשי רע. ומתוך שהם טרודי׳ במחשבותם של תרמי׳ אין להם שמחה וליועצי שלו׳ שמחה: לא יאונה לצדיק. לא יארע לא תזדמן לו עבירה בלא דעת: אדם ערום כוסה דעת. אפילו בחכמתו הוא כנוע וכל שכן לדברי שטות הוא מכסה. אבל לב כסיל יקרא אולתי מכריז אולת בקול רם: יד חרוצי׳ ישרי׳ תמשול. תעשיר: דאגה בלב איש ישחנה. ישיחנה מדעתו: ודבר טוב ישמחנה. יעסוק בתורה והיא תשמח את הדאגה שבלבו ותבילנה ממנה׳. ולדברי האומר ו ישיחנה לאחרים כך פירשו של תקר׳ ודבר טוב שישמחנו חבירו ישמח את הדאגה: יתר מרעהו צדיק. הצדיק מוותר עלבונו ונעכר עליה׳. יתר לרזים כלעו: ודרך רשעים. שהיא לתולדה להרעה היא תתעם: לא יחרוך. מחובר למקר׳ שלפניו כלומר דרך רשע תתעהו ולא יחרוך את צידה של רמייה שלו. לא יחרוך לא יבלא בתרמיתו ולפי שדבר בלשון ציד נופל בו לשון חרו׳ שהציד התבליח בד את העופות וחורכן באש: והון אדם יקר חרוץ. תקר׳ מסורס הוא. והון אדם שהוא חרוץ יקר הוא. ימיתון אדם כשר יקר הוא. חרוץ עושה אמת. כמו יד חרוצים תעשיר: באורח

בארח צדקה · באורח הצדק והיושר במדות ובדעות ימצאו החיים הנצחיים והיא דרך שאין כתיבה הולך אל מות כי החיים שימצאו בה לא ימצאם מות: בן חכם · הנה הסבה בבן שיהיה חכם הוא מוסר האב שהקנהו אותו בקטנותו כי המוסר הוא מייסיר אל הסגת החכמה והסבה שיהיה לץ ולא יפנה להשתדל בהשגת החכמה והשלימו' הוא מפני שלא שמע גער' מאביו כמו הענין ב באדניה בן חגית שלא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית: מפרי פי איש ודבורו בחכמה [illegible] חם לא בשתיקה ומי שהוא פותח שפתיו לדבר במה שאפשר לו להשמע ממנו יהרוס לעצמו פעמים רבות שכיר' ואתת: מתאוה' הנה נפש העצל מתאו' הקניינים או החכמות

באַרַח צדקה · פי' בעבור ארח צדקה ימצא חיים הצדיק והם חיי נפש או יחיה ימים רבים · ולדרך נתיבה · של צדקה · אל מות שיהיה מות הנפש כמות הגוף או לא ימות כמות הרשע: מוסר אב · שיסרהו אביו כי ידע שיקבל המוס' בהיותו חכם · וכן לץ לא ישמע גער' אביו כי איננו רוצה ליסרו בגלל ליצנותו וידע כי לא יקבלהו או לא יאבה לשמוע לאשר ייסרהו: מפרי · יאכל · עומד במקום שנים וכן הוא מפרי פיהו יאכל איש טוב שישולם לו שכר טוב ונפש בוגדי' יאכל חמס מיד חומס או [illegible]

מוסר יב פתחין וסימ' נמסר בירמיה סימ' ל' ובספר' סימ' ז': לא שמע ה' וסימ' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם · וכל יש' ראו כי לא שמע המלך דד"ה · בן חכם מוסר אב · ולץ לא שמע גערה · כפר נפש איש עשרו: ורשע ה' וסימ' והכרתי ממך צדיק ודבתריה יען אשר הכרתי ממך · ורשע ואהב חמס · תם ורשע הוא מכלה · ורשע יבאיש ויחפיר: נועצים ה' ומל'

א בְּאֹרַח־צְדָקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל־מָוֶת׃ בֵּן חָכָם מוּסַר אָב וְלֵץ לֹא־שָׁמַע גְּעָרָה׃ מִפְּרִי פִי־אִישׁ יֹאכַל טוֹב וְנֶפֶשׁ בֹּגְדִים חָמָס׃ נֹצֵר פִּיו שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ פֹּשֵׂק שְׂפָתָיו מְחִתָּה־לוֹ׃ מִתְאַוָּה וָאַיִן נַפְשׁוֹ עָצֵל וְנֶפֶשׁ חָרֻצִים תְּדֻשָּׁן׃ ה דְּבַר־שֶׁקֶר יִשְׂנָא צַדִּיק וְרָשָׁע יַבְאִישׁ וְיַחְפִּיר׃ צְדָקָה תִּצֹּר תָּם־דָּרֶךְ וְרִשְׁעָה תְּסַלֵּף חַטָּאת׃ יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כֹּל מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב׃ כֹּפֶר נֶפֶשׁ־אִישׁ עָשְׁרוֹ וְרָשׁ לֹא־שָׁמַע גְּעָרָה׃ אוֹר־צַדִּיקִים יִשְׂמָח וְנֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ׃ י רַק־בְּזָדוֹן יִתֵּן מַצָּה וְאֶת־נוֹעָצִים חָכְמָה׃ הוֹן מֵהֶבֶל יִמְעָט וְקֹבֵץ עַל־יָד יַרְבֶּה׃ תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵב וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה׃ בָּז לְדָבָר יֵחָבֶל לוֹ וִירֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם׃ תּוֹרַת חָכָם מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ טו שֵׂכֶל־טוֹב יִתֶּן־חֵן וְדֶרֶךְ בֹּגְדִים אֵיתָן׃

(גליון: יג · ה' | ל' · ל' חס' | כ' · ה' | ל' | ל' · ב' ומ' כל קדם · ל' | ה' | ה' ומל' | ל' | ל' · ל' וחד ועץ החיים · וא מלרע · ב' | ל')

בְּאָרְחָא דְצַדִּיקָא חַיֵּי וְאוֹרַח דְּעוּתָנָא לְמוֹתָא׃ בַּר חַכִּימָא מְקַבֵּל מַרְדּוּתָא דְאַבָּא וּבְרָא מְמִקְנָא לָא מְקַבֵּל בְּעָתָא׃ נִבְרָא מִן פֵּרִי פוּמֵיהּ נִסְבַּע טָבְתָא וְנַפְשְׁהוֹן דְּבָזוֹזֵי תִתְחַטֵּף׃ דְּנָטֵר פּוּמֵיהּ מִזְדְּהַר בְּנַפְשֵׁיהּ וּפָתַח שִׂפְוָתֵיהּ סֵינוּ שֵׁצְיָא אִית לֵיהּ׃ מִתְרַגְרְנָא נַפְשֵׁיהּ דְּעַטְלָא מִדַּעַם וְלָא מַיְתֵי לָהּ וְנַפְשְׁהוֹן ד דְּתַקִּיפֵי תִרְחַן׃ מִלְּתָא דְשִׁקְרָא סָנֵי צַדִּיקָא וְרַשִׁיעָא נִבְהַת וְנֶחְפַּר׃ צִדְקְתָא תִנְטוֹר לְאִלֵּין דְּתַמִּימִין בְּאָרְחָתְהוֹן וְרַשִׁיעָא מְטַלְטַל בְּחַטוּהִי׃ אִית דְּמַעְתַּר נַפְשֵׁיהּ וְלֵית כָּל מִדַּעַם וּמְמַסְכֵּן נַפְשֵׁיהּ וּמָזָלֵיהּ סַגִּיאָה׃ אִית לֵיהּ פוּרְקָנָא דְנַפְשֵׁיהּ דְּגַבְרָא עוּתְרֵיהּ וּמִסְכֵּנָא לָא מְקַבֵּל בְּעָתָא׃ נוּהְרָא דְצַדִּיקֵי נְרַוַּז וּשְׁרָגָא דְרַשִׁיעֵי נִדְעַךְ׃ לְחוּד בְּזָדָנוּתָא אָתְיָא מַצּוּתָא וְאִלֵּין דְּמִתְמַלְּכִין חַכִּימֵי אִנּוּן׃ מָזָלָא מִן עַוְלָא דְמָרֵיהּ יִזְעַר וּדְמַכְנֵשׁ וְיָהֵב לְמִסְכֵּנָא יִסְגֵּי מָמוֹנֵיהּ׃ מַן דְּמְשַׁדֵּי לְמַעְדְּרֵיהּ טָב מַן דְּתָלֵי בְּסִבְרָא וְאִילָנָא דְחַיֵּי רְגָתָא מַיְתָא׃ דְּבָזֵי עַל מִלְּתָא נִתְחַבַּל מִנָּהּ וּדְדָחֵל מִפּוּקְדָנָא מִשְׁתַּלֵּם טָבְתָא׃ נִימוֹסָא דְחַכִּימָא מַבּוּעֵי דְחַיֵּי לְמִסְטֵי מִן פַּחָא דְמוֹתָא׃ שִׂכְלָא טָבָא יָהֵיב חֶסְדָּא וְאָרְחָא תַקִּיפָא דְבָזוֹזֵי תֵיבַד׃

וסימ' איך אתם נועצים · ומה אתם תרויהון דמלכים ותבריהם דד"ה גבי רחבעם · רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה: ישלם ג' וסימ' הן צדיק בארץ · ולך ישלם נדר · בז לדבר יחבל לו:

ולא תמצא כי בעצלתו תמנעהו הקניינים ואמנ' נפש הזריזים הוא מהגדולות שבשבו' אל שיקנה האדם אלו השלימיות והקניינים: דבר שקר · הנה הצדיק ישנא דבר שקר כי אהבת השקר הוא סבה להמנע השלימיות כמו שקדם והרשע יאהב מאד דבר שקר על שכבר יבוש בו ויחפיר פעמים רבות ועכ"ז לא יעזבהו: צדקה · הנה תכונת הצדקה אשר לאיש צדיק תשמור תמימות הדרך אשר יכון בענין כי הוא מתישר בדרך התם שפני תכונת הצדקה אשר הוא חזק בה ואמנם תכונת הרשע אשר לו הוא בהפך כי היא מעוותת ומסלפת החטאת אשר הוא דורך אלינו באופן שיבכר ממנו מה שאם לעשותו כי זה ראוי שימשך לו מפני רשעתו עם שהשי' מפר מחשבות הרשעי' תמיד להציל האנשים מידם כמו שזכרנו בביאורנו לספר איוב: יש מתעשר · יש מן האנשים מי שהוא מראה עצמו עשיר ואין לו שום קנין ויש מהם שמראה עצמו עני ויש בביתו הון רב וכן הענין בחכמה כי יש שמראה עצמו חכם מזולת היותו כן ויש שמראה עצמו בלתי חכם ולו חכמה גדולה והנה יבאר זה החכם כי המתרושש והון רב ישובח יותר כי בזה הוא ממלט עצמו מכמה סבות באות ומתגלגלו' על העשיר וזה שהרש לא שמע גערה משום אדם: כופר נפש · אך העשיר יש לו שונאי' רבי' מפני חמדם עשרו והוא ישים כופר נפשו ויתן להם ממונו ויפייסם ובהיות הענין כן הנה המתעשר ואין כל יביא על עצמו הרעו' והנערות ואין לו ממון ישימהו כופר נפשו וכן יקרה בושת למתעשר ואין כל בדברי החכמה ואמנ' למתרוש' והון רב לא יגיע לו כי אם כבוד: אור צדיקים · אור לצדיקים ישמח תמיד במושגיו אשר נתעצם בהם ושב שכל נקנה ותכלית זאת השמחה תהיה אחר הפרד מהחומר ואמנם לב הרשעים שהוא לקחת בו התחבולות והערמות לעשות ממנו הרשע הנה הנר ההוא נפסד ונדעך: רק בזדון · האיש ההוא מתחבר באנשי זדון הנה יקנה מהם תכונה לאחרחר ריב עם האנשים ומי שימצא תמיד את האנשים הנועצים יקנה מהם חכמה · או ירצה בזה מי שתכונתו לאחרחר ריב לא ימצא רק באנשי זדון כי זאת התכונה ממה שתישירהו אל הזדון ומי שהוא איש חכמה ימצא את נועצים כי דרך החכמה לקחת עצה בדברים מזולתם כדי שישלם להם העצה: הון מהבל ימעט · הנה ההון מתחבר מהבל שהוא הבל ימעט מאד כאלו תאמר שאוצר התבואה יתחבר מעפר כשיתחבר מהם דבר מופלג ולזאת הסבה מי שהוא קובץ אלו החלקי' המעטי' על ידו חלק אחר חלק ירבה לו הון וזאת העצה טוב למי שישתדל בשלימות הקנין מפני שלא יבא בחלק מהקנין מפני קטנו אבל יקחהו ויאספהו אל הדומים לו כי בזה האופן ישיג ממנו הרבוי: תוחלת · הנה התוחלת והתקוה שימשך זמנה ויאריך ולא תגיע מה שקוו אליו היא מחליאה הלב כי הוא תמיד עם זה התוחלת ואולם התאוה שתבא בקלות יתערב לבעל התאוה כאלו היא עץ חיים: בז לדבר · מי שהוא בז לדבר רע שהוא נכון לבא עליו ולא ישתדל לקחת עצה עליו הנה ישחת ויחבל בעבורו ולזה אין ראוי לאדם שיקל בשום דבר ויתעצל מפני זה לקחת עצה עליו ואולם האיש הירא מצות השם לשמרם בלב ולעשותם הוא לבדו יעמוד בשלום עם היותו בו לדברים הנכונים לבא עליו מפני היותו בוטח בשי': תורת חכם · היא לו מקור חיים כי ממנה תוצאות חיים הנצחיים וזה ג"כ מקור חיים להסירו ממוקשי מות כי בעבורה יהיה מושגח מהשם: שכל טוב · השכל הטוב אשר למשכיל יתן חן לאשר האנשים לדרוך בדרכיו מצד ערבות הדרך ההיא ואולם דרך הבוגדים הוא איתן שיקשה ללכת בו כמו שן סלע ומגדלה ולזה אמר איתן מושכך ושים בסלע קנך:

לאחר ייסרהו: מפרי · יאכל · עומד במקום שנים וכן הוא מפרי פיהו יאכל איש טוב שישולם לו שכר טוב ונפש בוגדי' יאכל חמס מיד חומס או [illegible] ... ממון רב ... אם יתפש ... יתן עושר ... אבל רש לא ישמע גערה ... סוטר וכונס ... לכך משל ... ידמה כאילו ... כמו ישים ...

צדיקי' כאור העולם הבא או אור תשועה כענין אור נגה עליהם והיתה ... יתכן להיות האור והנר רמז לנשמתם האצולה מאור השם ודימה נפש השמש הזורח וכפש הרשע לנר שאין לו העמדה ויכלה ואמר ישמח כענ... ונר רשעים ידעך שתמות נפשם בלא עתם והוא נכון כענין כר אלהים ... רק בזדון · בעבור זדון שיזיד איש על רעהו יתן המזיד מצה ומריבה כלומר הזדון גורם המצה · נועצים שיעצו שלא יעשו בזדון עמהם חכמה ואת כמו ... ימעט · בגזלה ובגנבה לא יצלח · וקובץ על יד בעבור טורח יד הוא ידו ... ויברך יי' אותך לרגלי בעבור טורח רגלי: מחלה · מפעלת פי' מי שתוחלתו ... שהם ימשכנה ולא יוכל להשיג התוחלת תתן חולי ללב המוחיל · ועץ חיים ... כן תאות המתאוה כשתבואהו ויתכן שהוא הקובץ על יד: בז לדבר · ... ויפחית לעצתו · וירא מצוה כי הירא מן השם הוא ירא ממצותו · ישולם ישב בשלום: תורת · שהוא מורה לסור ממוקשי מות והפשעים הם המוקשים: שכל · שישכיל לעצמו טוב השכל יתן חנו בעיני השם ורואיו ולכך בוגדי' איתן וחזק דרכ' שהמשכיל לא יוכל להשיבם מלכך הבגיד' בשכלו:

רשי

באורח צדקה חיי' ... [illegible]

אבן עזרא

כל ערום' שהערימה בלבו יעשה מעשהו בדעת' וכסיל יפרוש אולתו לפני אחרי'. פי' אחר יעשה בעבור דעת כלו' יעשה ערימה ללמד דעת: מלאך רשע' אם הוא רשע הוא יפול ברע' ואמונים שם דבר כלומר ציר אמונות מרפא לשולחי אותו: ריש וקלון' שיקלוהו אחרים שכיהם יבאו לאיש שיפרע מוסר מלשון מפרע' ושומר תוכחת שיוכיחוהו' יכבד שיכבדוהו השם ענין כי מכבדי אכבד: תאוה נהיה' דבק עליון וכן הוא מי שתאו' לשמו' התוכח' ונהיתה כאשר התאוה תערב לנפשו ותכנס לו ותועבת כסילים מי שהוא סור מעשות רע סור פעול: ורועה: מלשון רעך ירועע ישבר: תרדף' פועל עבר כלומר הרעה שיעשו החטאים היא מסבבת שירדפו אחריהם' ואת צדיקים שיעשו הצדיק השם ישלם להם שכר טוב: טוב' איש טוב יעזוב נחלה לבני בניו' יצפון השם יצפון לצדיק ממון החוטא כענין רשע יכין וצדיק ילבש: ניר ראשים' יתכן להיותו שם פועל מן נירו לכם ניר כמו רב אוכל יהי לראשי' בעת שיזרעו ויעבדו את האדמה כענין עובד אדמתו ישבע לחם' ויש איש נספה בעבור שאינו יודע משפט כ צדקה וזריעה כמו ז יסרו למשפט שהוא מדבר על ענין הזריע': שחרו' ייסרהו בכל שחר: צדיק אוכל' עד שתהיה שבעה' תחסר מאכל שלא תהיה שבעה: חכמו' החכמה היא תבנה ביתה ואשת אולת בידיה תהרוס ביתה: הולך בישרו' בדרך ישרו' בוזהו לירא השם: חוטר' מטה והוא רמז ללשון שכמשלה למטה כלומר בתוך פי האויל יש מטה והוא הלשון שיכה בה בדבר גאוה' ושפתי חכמים שלא תדברנה בגאוה' תשמורם תשמור אותם השפה כי על כל אחד ידבר: באין אלפים' בזה הפסוק הזהיר להתעסק בעבור האדמה' אלפים שורים וכן ככבש אלוף כלומר בעבור שאין אלפים כשאר האבוס בר נקי שאין שם כלום' פי' באין שורים יש אבוס אחד מן בר מענין לשבור בר והיא התבואה הנקיה מן התבן' ורב תבואות ואבוסים רבים מלאים בר בכח שור והוא נכון: עד אמונים' שם דבר כלומר עד שידבר אמונות' לא יכזב בעת הצורך' ויפיח לובר וכן הוא עד שקר יפיח כזבים: בקש לץ חכמה' ללמד חכמה: ואין בעבור התעסקו בדבר ליצנות לא יוכל לדעתה' ודעת לנבון לאיש נבון נקל ללמד יזכור כמו ודעת לכפשך ינעם:

מסורה

יפל ג' חסרים בסיפ' וסימ' באין תחבלות יפל עם' וברשעתו יפל רשע' מלאך רשע יפל ברע: נהיה ח' וסימ' בריש מלכים סימ' א': הלוך וקרי' הולך והוא חד מן סב מלין דכתיב מוקדם ומאוחר וסי' בסם' רבת' במערכ' אות הוי"ו בסד: ניר ח' וסימ' גמס' בירמיה דריש סימ' ד': נספה ב' וסימ' ויש נספה בלא משפט' מפני צריך דד"ה: תחסר ג' ב' קמץ וא' פתח

משלי יד

כָּל־עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת׃ מַלְאָךְ רָשָׁע יִפֹּל בְּרָע וְצִיר אֱמוּנִים מַרְפֵּא׃ רֵישׁ וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד׃ תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע׃ הָלוֹךְ אֶת־חֲכָמִים וְחָכָם וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ׃ חַטָּאִים תְּרַדֵּף רָעָה וְאֶת־צַדִּיקִים יְשַׁלֶּם־טוֹב׃ טוֹב יַנְחִיל בְּנֵי־בָנִים וְצָפוּן לַצַּדִּיק חֵיל חוֹטֵא׃ רָב־אֹכֶל נִיר רָאשִׁים וְיֵשׁ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר׃ צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר׃ חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֶהֶרְסֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא יְהוָה וּנְלוֹז דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ׃ בְּפִי־אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה וְשִׂפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמוּרֵם׃ בְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר וְרָב־תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר׃ עֵד אֱמוּנִים לֹא יְכַזֵּב וְיָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר׃ בִּקֶּשׁ־לֵץ חָכְמָה וָאָיִן וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל׃

ל' · ג' חס' כסי' · ל' · פ' · הולך' יחכם ק' ק' · ג' רע · ה' כטע' · לג' ח' · ב' כרך · ל' · ל' · ב' · ב' · ג' ומל' · ב' ויפח חטר · ב' ל' ג' ו' · ל' · ל'

תרגום

כָּל עֲרִימָא עֲבִידְתֵּיהּ מַדַּעְתָּא וְסִכְלָא פָּרֵס לֵיהּ לְשַׁטְיוּתָא׃ שְׁלִיחָא בִישָׁא יִפֵּל בְּבִישְׁתָא וְאִזְגַּדָּא מְהֵימְנָא אָסְיָא הוּא׃ מִסְכֵּנָא וּמַן לֵיהּ צַעֲרָא מָרֵשׁ מַרְדּוּתָא וּדְמִזְדְּהַר בְּמַכְסְנוּתָא מִתְיַקַּר׃ רִגְּתָא דְיָאְיָא תְבַסֵּם נַפְשָׁא וּמְרַחַקְתָּא דְסַכְלֵי פְּרִיקָא מִן יְדִיעְתָּא׃ דִּמְהַלֵּךְ עִם חַכִּימֵי נִתְחַכַּם וְדִמְחַבַּר לְסַכְלֵי נִבְאַשׁ לֵיהּ׃ לְחַטָּאֵי תִּרְדַּף בִּישְׁתָא וְצַדִּיקֵי יִשְׁתַּלְמוּן טָבְתָא׃ גַּבְרָא טָבָא מוֹרִית לִבְנֵי בְנוֹהִי וּמִתְנַטַּר לְצַדִּיקָא עוּתְרֵיהּ דְּחַטָּאָה׃ רַבָּא אָכִיל אַרְעָא לְמִסְכֵּנָא וְאִית גַּבְרָא מִתְנְגֵר בְּלָא דִינָא׃ דְּחָשֵׂךְ שִׁבְטֵיהּ סָנֵי בְרֵיהּ וּדְרָחֵם לֵיהּ מְקַדֵּם לֵיהּ מַרְדּוּתָא׃ צַדִּיקָא אָכֵל וְשָׂבְעָא נַפְשֵׁיהּ וּכְרֵיסָא דְּרַשִּׁיעֵי תֶּחְסַר׃ חַכִּימְתָא דְּנִשַּׁיָּא בָּנְיָא בֵיתָא וְשַׁטְיְתָא בִּידָהָא עָקְרָא לָהּ׃ דִּמְהַלֵּךְ בְּתְרִיצוּתָא דָחֵל מִן קֳדָם אֱלָהָא וְדַעֲשִׁיק בְּאוּרְחָתֵיהּ שָׁאֵט לֵיהּ׃ בְּפוּמֵיהּ דְּשַׁטְיָא זַקְתָּא דְצַעֲרָא וְשִׂפְוָתְהוֹן דְּחַכִּימֵי נִנְטְרָן אִנּוּן׃ אֲתַר דְּלֵית תּוֹרָא דְכֵין אוּרְוָתָא וְסוּגְעָא דַעֲלַלְתָּא בְּחֵילֵיהּ דְּתוֹרָא׃ סָהֲדָא מְהֵימְנָא לָא מְכַזֵּב וְדִמְמַלֵּל כַּדְּבוּתָא סָהֲדָא דְגָלָא הוּא׃ בָּעֵי מְמִיקְנָא חָכְמְתָא וְלֵית וִידִיעְתָּא לְמַן דְּמִתְבַּיַּן זְלִילָא׃

מסורה

וסים' לא תחסר כל בה' וצפחת השמן לא תחסר דמלכים' ובטן רשעים תחסר' קדמ' פתח: בידיה ג' ומל' וסי' בידיה טוו' תהרסנו' פרשה ציון: בר ל' קמץ סימן כל ברויי דיוסף כגון בר פרויי דבלק כגון פר ואיל קרויי דבלעם כגון ויקר אלהים' בזויי דמשלי כגון בז לדבר' כברויי דקהלת כגון כבר' קלוי' דדניאל כגון קל קרנא' כלהון קמצין ושאר קרי' פתחין במ"א בר בסיפ' וסים' באין אלפים אבוס בר:

רלב"ג

כל ערו' יעשה בדע' ולזה ישיג המבוקש ואולם הכסיל יפרוש אולתו על כל דרך אשר ילך בה באופן שלא ילך בשום חלק מהדרך לפי הראוי ולזה ימנעו ממנו מבוקשיו: מלאך רשע' מי שהוא שליח האיש הרשע יפול ברע ויסח' מפני זה הרשע אשר הוא בעליו ואולם מי שהוא שליח איש אמוני' לא די שלא יפול ברע אבל הוא מרפ' לזולתו לשמרו מהרע אשר על כן שלחהו שולחו: ריש וקלון וגו' ' מי שהוא פורע מוסר יכבדוהו האנשים בעבור נועם תכונותיו עם שזה יביא' להתחכ' ובחכמה ישיג הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו: תאוה נהיה' תאות האו' הנהי' וכחלה שלא נמשך אליה תערב לנפ' המשכלת כשהיא נבר' על הנפש המתאוה וזה בעינו הוא דבר נתעב אצל הכסילים ר"ל כי תועב' כסילי' סור מרע: הולך את חכמים' מי שהוא רודף את חכמים ורודף חברת' הנה הוא יחכם בלא ספק ממה שילמד מחכמתם של צדיקים ישלם השם שכר טוב והיא הטובה הגדולה ר"ל החכמה ומי שהוא הולך את כסילי' ורודף חברתם ישבר ויסחת: חטאים תרדף' הנה הרע תרדף החטאים ותבא אליה' אל המקום שהם בו וההפך בצדיקים כי השם ית' ישלם טוב את הצדיקי' מצד השגחתו עליהם והטוב ההוא ירדפם ויבא אליהם במקום שהם בו: טוב ינחיל בני בנים' האיש הטוב ינחיל נכסיו לבני בנים לא לבניו לבד ואולם החוטא לא ינחיל נכסיו גם לבניו כי קנינו צפון ושמור להיות לאיש צדיק: רב אוכל' הנה רב אוכל ימצא בעבור חרישת העניים כי הם יתעמלו בחרישה ולזה יהיה האוכל לבעלי השדות אשר לא עמלו בו וכמו כן יש מן האנשים שיהיה נספה ברע בזולת משפט כי הוא לא עשה הדבר אשר בעבורו הוא נספה וזה יקרה הרבה או יהי הרצון בזה כשימצא רב אוכל הנה הוא ניר העניים וחרישתם כי מפני הרבוי ימצא להם בשפע בלקיטת' בשבלים ומה שידמה לזה ולזה יגיע להם טוב במשפט אך בחסד ובזה ימצא איש נספה בלא משפט כמו שקדם: חושך שבטו' מי שהוא מונע שבטו מהכות בנו ליסרו הוא שונאו כי מפני זה יהיה באין מוסר ומי שהוא אוהבו שחרו מוסר בקראותו להכנו במוסר על פי דרכו: צדיק אוכל' הנה האיש הצדיק אוכל לשובע נפשו כי מפני דבקות הש"י עליו ימצ' לו מזונו עם שהוא נ"כ זריז בהמצאת המזון הראוי בסבו' הראויות ואמנם בטן רשעי' תחסר כי הם סומכין על חמסיה' שיביאו מהם לחמם ולזה תחסר בטנם: חכמו' נשים' הנה כל אחת מהנשי' החכמות בנתה ביתה בחכמתה כי היא' מעמדת את הבית ושומרת הקנינים אשר בו והאשה האולת תהרוס ביתה בידה מצד העדר השגחתה מהבית וזה הערה גם כן לאשה וחכמה המשרתת השכל בחכמה במוחשה לבנות ביתו בעיוניות כי היא עוזרת מאד לבניין הבית ואולם האשה האולת לא תתעורר אלין בזה אבל הורסת בידה הבית שהיה ראוי שיבנהו השכל: הולך בישרו' מי שהוא הולך ביושר הוא ירא את יי' כי הש"י ייסיר לזה בתורתו ובמצותיו ומי שהוא נוטה מדרכי היושר הוא מבזה הש"י: בפי אול' הנה בפי אויל מטה גאוה להשחיתו וההפך בדרכי החכמי' כי הם באופן מהשפלות והפיוס לאנשים שישמרום מכל רע: באין אלפים' הנה יקרה שממציאות הדבר ומהפקדו ימשך דבר אחר בעיני וזה כשלא ימצאו שורים ימצאו אוצרות התבואה שאוכלים השורים מלאים בר והנה מפני המצאם ימצאו רב תבואות כי רב תבואות בכח שור' ואפש' שירצה בזה והוא יותר נכון כאם' לא היו שורים של פטם שמפטמים אותם באבוס בר הנה או יהיו רב תבואות בכח שור והעיר בזה כי הנפש האמרית כאשר לא ישתמשו בה בעבור' השכל היא תאכל פרי תבואתו ותשחיתהו בהשתמשו בהכנתו להתחכם בהגעת תאות החומר ואם ישמשו בה לעבודת השכל יגיעו בכחה רב תבואות בעניינים העיוניים: עד אמונים לא יכזב' מי שלא יכזב והוא מי שנוכח הסקר הוא בהכרח עד אמונים כשישאל על עדות מה ומי שידבר כזבים הוא עד שקר: בקש לץ חכמה ואין' הנה הלץ בקש חכמה ולא יוכל ללמוד ואולם הנבון נקל היותר עמוק שיהיה בעניני הבינה והוא ידיעת קדושים ר"ל ידיעת מלאכי השרת:

רש"י

כל ערום יעשה בדעת' מעשהו' כגון דוד יבקשו לאדוני המלך נער' יפה וגומ': וכסיל יפרוש אולת' זה אחשורו' ויפקד המלך יודעים היו שלא יושת לכולם ומי שהיה לו בת מטמינ': מלאך רשע יפול ברע' כגון בלעם שאמ' לו לך עם האנשים' והרשיע להסית לבלק עצה רעה לכך נפל בחרב' וציר אמוני' מרפא' זה משה רבינו: ריש וקלון' דלו' וקלון בא' על פורע מוסר: תערב לנפש' כשבאה תאותו לו לאדם היא ערבה לנפשו ולכך תועבת כסיל לסור מרע לפי שערב להם למלאת תאותם' נהיה הוה' דא תאוה נהיה הכה מתאוה שיעשו ישראל רב כן ובזכות תאותו באה ערב לו' ותועב' רשעי' שיסורו מרעת' למלאות תאותו: הולך את חכמים יחכם ורועה כסילי' המחבר לו כסילים להיות לו רעים: ירוע' ירונץ: חטאים תרדף רעה' אדם רשע רשעתו רודפתו עד שמדו: טוב ינחיל את זכותו ואת ממונו לבני בניו' אבל חוטא אינו מנחיל לבניו כי צפון חילו וממונו לצדיק כמה שכתוב ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: רב אוכל ניר ראשי' ראיתי במסורת הגדולה רב אוכל שלשים ושלשה רב קמצין וזהו חטף קמץ ומעו' עם אוכל במקף ואוכל' ראיתי שם נקו' פתח ונטעתו לעיל' כמו את כל אוכל השנים הטובו' ולפי נקודתו זה פ פתרונו הרבה תבוא' באה לעולם על ידי אנשי' דלים כלומר הרבה תורה יוצאה על ידי תלמידים ש סרבותיה' למדין מהם מתוך פלפולם ש שמפלפלים בהלכה: ויש נספה' ויש הרב' מהם שהם כלים מן העול' כשביל שלא משפ' שאינן נוהגין כשור' ולענין התבואה יש תבואה לוקה בשביל בעליה שאינו נוהג מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט' ורבותינו פירשו במסכת חגיגה' ויש נספה על שלוחו של מלאך המות שמחליף שם בשם ומשית את שלא הגיע זמנו אבל אם כן הוא אין ע ענין סוף הפסוק לראשו: חשך שבטו' סופו שסוכא את בנו שרואהו בסופו יוצא לתרבות רעה: שחרו' יוסרי' תמיד לבקרים מייסרהו לשוביב נפשו' דומה שיהא שבע: חכמות נשים בנתה ביתה' חכמית נקוד פתח שאינו שם דבר' אלא החכמות שבנשים בונות את בתיהם שמתקיימות על ידהן כמו אשתו של און בן פלת' כאין שמפורש בפרק חלק: ואולת' ואשה שוטה בידיה תהרסנו תהרס ביתה זו אשתו של קרח: הולך בישרו ירא' ימי שהוא ירא ה' ומי שהוא נלוז דרכיו ב כלומר עקום דרכיו' בוזהו להקב"ה: בפי אויל חוטר גאוה' מקל של גאוה' כגון פרעה שאמ' מי ה' אשר אשמע בקולו: תשמור' כמו תשמרם' תשמור את החכמים: באין אלפי' אבוס בר' באין שורי' בלבו:

האינוס ריקם שאפילו תבן אין עתי בבית' בר' נקי וריקם כלומר במקום שאין תלמידי חכמים אין הוראה נמצאת בהלכה: ויפיח כזבים' ותמיד מדבר כזב עד שקר: בקש לץ חכמה' כשהוא צריך אל החכמה אינו מוצאה

הבין ה' קמצין וסימ' בלשון ארמי הוון כלביא שאלין חכמת' לסוסיא ' וביאורם ויען יי' אליו יען אשר שאלת חכמה ומדע ' והכלבים עזי נפש ' מדי עברו יקח אתכם ' אל תהיו כסוס כפרד ' חכמת ערום הבין דרכו : בשחוק ב' חד מל וחד חס' וסימ' הרואים בשחוק שמשון ' גם בשחק יכאב לב ' קדם' מל וד' חס' בליש' בכתו' וכל נביאי' דכו' חסרי' במ"ב וסי' נמס'

לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל וּבַל־יָדַעְתָּ שִׂפְתֵי־דָעַת׃ חָכְמַת עָרוּם הָבִין דַּרְכּוֹ וְאִוֶּלֶת כְּסִילִים מִרְמָה׃ (ה' חס' כלים) אֱוִלִים יָלִיץ אָשָׁם וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן׃ לֵב יוֹדֵעַ מָרַּת נַפְשׁוֹ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא־יִתְעָרַב זָר׃ (ל') בֵּית רְשָׁעִים יִשָּׁמֵד וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִיחַ׃ (ל' ל') יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת׃ (ב' א' מל וא' חס) גַּם־בִּשְׂחֹק יִכְאַב־לֵב וְאַחֲרִיתָהּ שִׂמְחָה תוּגָה׃ (ב' חד מל וחד חס') מִדְּרָכָיו יִשְׂבַּע סוּג לֵב וּמֵעָלָיו אִישׁ טוֹב׃ (ל' ל') פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל־דָּבָר וְעָרוּם יָבִין לַאֲשֻׁרוֹ׃ (ל') חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ׃ (ל') קְצַר־אַפַּיִם יַעֲשֶׂה אִוֶּלֶת וְאִישׁ מְזִמּוֹת יִשָּׂנֵא׃ (פ') נָחֲלוּ פְתָאיִם אִוֶּלֶת וַעֲרוּמִים יַכְתִּרוּ דָעַת׃ (ד') שַׁחוּ רָעִים לִפְנֵי טוֹבִים וּרְשָׁעִים עַל־שַׁעֲרֵי צַדִּיק׃ (ב' נחס' ב') גַּם־לְרֵעֵהוּ יִשָּׂנֵא רָשׁ וְאֹהֲבֵי עָשִׁיר רַבִּים׃ (ד' סימן) בָּז־לְרֵעֵהוּ חוֹטֵא וּמְחוֹנֵן עֲנָיִים (עניים ק') אַשְׁרָיו׃ (ל' ענוים ק')

אֱזֵל בְּאָרְחָא אַחֲרִיתָא מִן קֳדָם סִכְלָא דְּלֵית בְּשִׂפְוָתֵיהּ יְדִיעֲתָא׃ חָכְמְתָא דַּעֲרִימָא בִּיוּנָא דְּאָרְחֵהּ בְּשַׁטְיוּתָא דְּסַכְלֵי רַמָּיוּתָא׃ כְּסִילֵי מָתְלִין בְּחֶטְאָה וּבֵינַת תְּרִיצֵי רְעוּתָא׃ לִבָּא יָדַע מְרִירוּתָא דְּנַפְשֵׁיהּ וּבְחֶדְוְתֵיהּ לָא מִתְעָרַב נוּכְרָאָה׃ בֵּיתָא דְּרַשִּׁיעֵי יִשְׁתֵּיצֵי וּמַשְׁכְּנָא דִּתְרִיצֵי מַפְרִיחַ׃ אִית אוּרְחָא דְּסָבְרִין בְּנֵי נָשָׁא דִּתְרִיצָא הִיא וְסוֹפָהּ אוּרְחָא דְּמוֹתָא׃ אַף בְּגוּחֲכָא נִכְאַב לִבָּא וְסוֹפָהּ דְּחֶדְוְתָא חֲמוּצָא׃ מִן אוּרְחָתֵיהּ נִסְבַּע מַן דְּמַרִיחַ לִבֵּיהּ וְגַבְרָא טָבָא נִסְבַּע מִן דְּחַלְתֵיהּ׃ שַׁבְרָא מְהֵימַן לְכָל מִלֵּי וַעֲרִימָא מִתְבַּיַּן לְטָבְתֵיהּ׃ חַכִּימָא דָּחֵל וּמַסְטֵא מִן בִּישְׁתָא וְסַכְלָא מִתְחַלֵּט בְּסַכְלוּתָא וּמַסְבִּיר בָּהּ׃ מַן דְּכַרְיָא רוּחֵיהּ מִתְחַשֵּׁיב שַׁטְיָא וְסַנְיָא לְגַבְרָא דַּאֲרִיכָא תַּרְעִיתֵיהּ׃ יֵרְתוּן שַׁבְרֵי שַׁטְיוּתָא וּכְלִילְהוֹן דַּעֲרִימָאֵי יְדִיעֲתָא׃ נְפַלוּ בִּישֵׁי קֳדָם טָבֵי וְרַשִּׁיעֵי נִתְדוּן בְּתַרְעַיָּא דְּצַדִּיקֵי׃ אַף לְחַבְרֵיהּ סָנֵי מִסְכֵּנָא וְרָחֲמֵי דַּעֲתִירָא סַגִּיעִין׃ חָטְיָא שָׁאֵט לְחַבְרֵיהּ וּמַן דְּיָהֵיב לְמִסְכֵּנָא טוּבוֹהִי׃

בירמיה סימ' כ' ' ליש' אחרינא כל נבי' מל בס"ב חס' הרואים בשחוק שמשון ' פתתני יי' ואפת ' ועיין בליש' אחרינ' דאית בירמיה סים' כ' : נחלו ד' קמץ וסים' נמס' ביהושע ריש סים' יד : ואהבי ד' וסים' נמסר בהושע ריש סים' ג' : ענוים ד' חמין עניים וקרי' ענוים וסים' בתלים סים' ט' :

רשי

לך מנגד לאיש כסיל · להתחבר תמיד אצלו וכל ידעת סופך שלא ידעת חכמה : חכמת ערום · הוא שהוא חכם להבין דרכו · לפלס אורחותיו : ואולת כסילים היא המרמה שבלבם שופם ש שמביאתם לידי ט טפשות : אוילי' יליץ אשם · שהם חוטאים וצריכין לתת ממון לתי שחטאו לו ויליץ בעדם אשמם שהם מביאים במתונם לו כמו הפלשתים שנ' קאו לכם טחורי זהב ועכברי זהב והבאתם לאלהי ישראל אולי יקל ידו מעליכ' · אשם אצבדא בלעז · ובין ישרי' רצון · אפיימיכט בלעז · הקב"ה מרוצה להם : לב יודע מרת נפשו · טרחו ויגיעו שעמל בתורה : לפיכך בשמחתו לא יתערב זר כשיקבל שכרו לעתיד : יש דרך ישר לפני איש · עובר עבירה ואומר אין בה עבירה · ד"א לב יודע מרת נפשו · ישראל שהם מרי נפש בגלות והם נהרגי' על קדוש' השם · ובשמחת לא יתערב זר לעתיד · בית רשעים · בית עשו ישמד · יש דרך ישר לפני איש · דרך עגל ישרה היא בעיני עשו שהוא איש שדה ואחריתה וגו' : גם בשחוק שהקדוש ב"ה משחק עמהם בעולם הזה יכאב לבם ל לעתיד לבוא וכן הוא אומר ואתם תצעקו מכאב לב : מדרכיו ישבע סוג לב · עשו · ומעליו איש טוב · יעקב : פתי יאמין · לדברים ונכנס אחריהם · ד"א בשחוק יכאב לב · שחוק לכסיל · עשות זמה וסופו יכאב לב · סוג לב רשע כמו כסף סיגים · סוג היא שם הפסולת סוג הוא הכסף המעורבב בפסולת · ומעליו איש טוב ומתעלה לו לרשע יהי הצדיק · פתי יאמין לאנשי רכיל · וערום יבין לאשורו לפסיעותיו · כלומר יצפה ויאריך ויחתין עד יודע לו אם נכון : חכם ירא · מן הפורענות · וסר מרע · מן הרעה · וכסיל מתעבר · מתחזק לעבור בחזק · ובוטח ומחלי' ונופל בארץ · ומ"מ בטחון ממש בהיכלו בוטח לות' לא תבואכי רעה · קצר אפים · הממהר לכעוס כעסו · איש מזימות · מחשבות עצה רעה : יכתירו דעת · ויעשוהו כתר לראשם וסוף · שחו רעים לפני טובים · לעתיד : גם לרעהו ישנא רש · אפילו לשום בניו ואוהביו : גם לשון אפילו ישנא רש · עם הארץ שאינו יודע לנהוג בשררה : בכל

רלבג

לך מנגד לאיש כסיל · להתחבר עמו והנה לא תדע שפתי דעת כי חברתו תמנע אותך מזה : חכמת ערום · חכמת האיש הערום הוא הבין לדרכו שילך בה בשיתחכם בדרכים ובסדרים שיובילהו אל חפציו ואולם אולת הכסילים הוא הבין מרמה כי לא יתחכמו למצוא הדרכים הישרים אשר יגיעו בהם אל חפציהם ולזה השתדלו למצוא דבר און ומרמה יחשב א אבלם שיגיעו בו אל מבוקשם ולזה לא י יבינו דרכם ולא יגיעו אליו : אוילים יליץ · האשם הוא סבה ש שידברו האוילים כי כאשר ירצו שלא יגיע אל מבוקשם שיהיה אשמם סבה לזה או יתרעמו זה לזה ו ויתמהו במה שהיתה החטא' הזאת' וינידו או מה שהמפילו מהסבות אשר הוא אשם להם כשיחקרו כמום ה הסבות ההם ואמנם בין ישרים ישופר ה השגת הרצון כי הם יבואו בדברים ב בסבותיה' ולזה ישיגו רצונ' מבורך לזה שהם נעזרים בו מהשם יתברך : לב יודע מרת נפשו · לב האדם והוא השכל יודע מ מרירו' נפשו הבהמית וצערה מבל היות כ כפש אחרת אך לא יתערב עמו זר משאר כחות הנפש בשמחתו במה שהשיג מהשגות עיוניו' : בית הרשעי' אף על פי שבניינו חזק מאד ישמד ויחרב כי אין השם ית' משגיח בו לשמרו מהפגעי' והוא בעצמו יביא אל עצמו פגעים גדולים מפני רוע פעולותיו ואולם אהל הישרים אף על פי שהוא חלוש בבנין מאד יתקיים ויעמוד ויעשה פרי : יש דרך · שיחשב שיהיה ישר מפני העלם ממנו האמת בה וכבר יראה בסוף כי אחריתה היא להגיע אל דרכים מובילי' אל מות ואף על פי שאין בדרך ההיא בעצמה חטא ואשם : גם בשחוק · המשל כי בפעולות השחוק והבטלה שלא יחשב שיהיה בעניניה רשע הנה יכאב לב כי הם סבה ש שיבצר מהשכל שלימותו והנה אחריתה של אותה השמח' היא תוגה לזאת הסבה : מדרכיו ישבע · רעות מי שלבו נסוג מהדרך הישרה ומעליו יסור איש טוב כדי שלא יספה בכל חטאתיו : פתי יאמין לכל דבר · הנה האיש הפתי יאמין לכל דבר ולזה יתפתה לכל הדברים מזולת התבוננות אם הוא ראוי לעשות כן אם לא ומזולת התבוננות בדרכים הראוים להגיע אל התכלית ההוא ואולם החכם יבין לאשורו אם הוא ראוי אם לא ובאי זה דרך יגיע אליו : חכם ירא וסר מרע · הנה החכם הוא ירא מהדברי' ומפחד ובסבת זה ישמר עצמו מרע ואולם הכסיל הוא כועס ומקנטר עם מי שראוי לפחד ממנו והוא בוטח שלא יקרהו נזק בזה ומפני זאת התכונה יגיעו לו רעות גדולות : קצר אפים · מי שהוא קצר אפים ר"ל שלא יביט בעניניו כי אם בקצור ובמהירות מזולת שיתיישב בהם הנה הוא יעשה אולת כי מגדר האולת הוא שלא תבא בדברי' בסבותיהם וכן מי שהוא איש מזמות שחושב מחשבו' רבות וזמן ארוך אם ראוי לעשות הדברים אם לא הנה ישנא כי לא ישיגו ממנו האנשים מבוקשם רק בקושי עצום מאד וזה כי ימצא שום מחשבה תקבל למה שישאלו ממנו לא יתן שאתם וזה נ"כ סבה להתבלבל הרבה מעניניו כי מי שיחשוב בכל הדברים אם ראוי שיעשה אותם אם לא בזה האופן לא יעשה דבר גם מהדברים הצריכים לו מאד ולזה צריך שיזהר האדם באלו הענינים ולא יעמיק בהם ולזה ראוי לאד' שלא ימהר בזאת החקירה יותר מהראוי ולא יאריך בה יותר מהראוי : נחלו פתאים · הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעייני' בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירו' יפותו לזה ואמנם החכמים ימתינו שימצאו הדעת ר"ל שיעיינו בהתישבות גדול וכפלא כדי שיתברר להם מה שראוי לעשותו ואיך יתישרו להגיע אליו : שחו רעים · הנה לך עדות על מעלת הצדיקים והטובים על הרשעים והרעים שאתה תראה שפלו הרעים לפני הטובים והרשעי' ימצאו על שערי הצדיקים : גם לרעהו ישנא רש · הנה האיש העני בממון או בדעת יהיה שנוא גם לרעהו ואמנם אוהבי עשיר בממון או בדעת הם רבים כי במתן הממון יקנה לו האדם אוהבים או במתן החכמה גם כן : בז לרעהו חוטא · הנה מי שהוא מבזה האנשים עד שיגיע מרוע תכונתו שיבזה גם לרעהו הוא חוטא ומאושר מאד מי שהוא חונן ומשגיח על העניים והשפלים :

הלא

אבן עזרא

לך מנגד · בהיות המלה קשורה עם מ"ם הוא ענין ריחוק ובהיות עם למ"ד הודיע קירוב לדבר והמ"ם משמש במקום שנים כמ"ם מאל אביך כלומ' לך מנגד והתרחק לאיש כסיל ומבלי דעת שהוא איש שפתי דעת כמו התרחק ממנו כלומר מאיש שלא ידעתו חכם : חכמת · הבין · שם הפועל כלומר חכמתו היא תבינהו הדרך הראוי לו · ואולת כסילים היא גורדת המרמה ולעולם יחשבו לרמות אחרים במפלתם : אוילים יליץ אשם · כל אחד מהם והוא מלשון דבור מלשון המליץ בינותם כלומר יליץ לעשות אשם : ובין ישרים רצון · שירצה איש את חברו ופי' כענין והשלמתם כשלום הנידון · פי' כשיעשה אשם יתלוצץ ואומר שאינו מועיל בשביל כך אין מביא' אותו שאין בור ירא חטא וכן בכל החקים אבל האשם אצל ה הישרים רצון לפני המקום שמתכפרין בו עונותיהם אי נמי מ מתלוצצי' בעון ולפיכך אין חוששין לגזול ולחמוס ולהחטי' אבל בין הישרים לא המצא אלא רצון המקום ובני אדם שהיא הדרך ה הישרה ולפי' אמ' רצון סתם : מרת · יחבר על הנפש המתאוה : יתערב · מענין ערב רב כלומר הלב יהיה ראוי שיהי' יודע למרר נפשו ולענותה בצום ולמנעה מתענוגי ה העולם הזה ובשמחתו שישמח לא יתערב דבר זר והוא הינון שלא יתערב בשמחתו והוא שמחת העולם הבא שאין עמה תוגה או שמחת הישועה כענין שמחתי בישועתך : ואהל ישרים · שאינם רוצים בבנייני בתי' כמו הרשעים ומואסי' חמדת העולם ויושבים באהלים יעמידם השם כעץ פורח : יש · גם · שניהם דבקי' · פי' יש דרך ישר שופט לפני איש והוא דרך המכו' ואחר שיופס הדרך לפניו ויסור ממנה ימצא דרכי מות · ומלת גם לרבות על עזיבת דרך ישר וכן הפי' גם בעבור שחוק העולם ותענוגיו יכאב לב המתעסק בהם כי השם יכאיבהו ואחרית שמחת ההנאות תבואהו תוגה : מדרכיו ישבע · עומד במקום שנים · סוג פעול עם מגל ועניינו סור והדעת יקרא לב וכן הפירוש מדרכיו שהם דרכי ההבל מהם ישבע איש וסוג מדעת כי השם ישביעהו שכר מעשיו ויאכילהו פרי דרכיו ומעליו מן עלה זית ודימה מעשיו הטובים במכות הקלות בעלים והתמורות בפרי וכן הוא וישבע אפי' מן עלה איש טוב והשבע הוא שכר מעשה הטוב · פא' מעליו מקום מעצמו : יאמין לכל דבר · לסור מדרך הישרה · וערום יבין בעבור אשורו הראוי לו והטעם דרכו שלא יסור ממנו · על כן אחריו חכם ירא : חכם · קצר · שנים דבקים · כלומר ירא מהשם וסר מרע וכסיל יתעבר ויבעום עם אחרי' ובוטח שיחיה ומי שהוא קצר אפים שיתעבר בכל עת מעשה אולת · ואיש מזמות מחשבו' רעות הוא ישנא שישנאהו השם : נחלו · שחו · שנים דבקים · כלומר האולת היא נחלתם · יכתירו יקנו כתר הדעת ויעלו לגדולת החכמים על כן שחו רעים שהם הפתאים לישר הערומים שהם טובים ורשעים וצדיקי' כפל הדבר : גם · בז · אלא' ב' דבקים · מלת גם לרבות והוא דבק למעלה עם איש מזמות וכן הוא כאשר ישנא איש מחשבות רעות גם בז לרעהו ישנא הרש בגלל רישו · ואוהבי עשיר רבים בעבור עשרו רבים הם ומי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו חוטא הוא · אשרי יהי מאושר מפי המאושרים :

הלא

אבן עזרא

הלא יתעו' באמת הם תועים חורשי רע לפי הדעותם כי כשיחרשו הרע הוא תועה מדרך הישרה' וחסד ואמת יבואון לחורשי טוב בכל עצב' עומד במקו' שנים כלומ' בעבור כל עצבון ועמל שיטרח לצורך מחייתו יש יתרון ותועלת ובעצב דבור שפתים שהם דברי תהו יש מחסור והטעם שיחסר כל ואף ממעט מותר המתעצב: עטרת' עם חכמתה היא תפאר' ועטר' ראש כי העושר יועיל לחכמה' ואולת כסילי' ואע"פ שיש להם עושר לא יועילם להסיר מהם כי אולתם בעשר אולת היא או אולת אין כמוה: מציל' עד אמת הוא יציל הנפשו' הלקוחות למות ועל שמגנו בלב' כזב הוא איש מרמה: ביראת' יראת' שנים דבקים והבית מסמכת בעבור שנים כראש הפסו' וכן הפי' בעבור יראת יי' יהיה השם מבטח עוז לירא להמלט בו בעת צרתו ולבניו בזכותו יהיה השם מחסה עוז ביראת יי' מקור חיים כאילו היראה מקור החיי' לירא בעבו' שיסו' ממוקשי מות והן ה הפשעים: ברוב עם הדר' מלך' בי"ת ברוב ובאפס ענין בעבור פי' בעבור עם רב שיש למלך יהדרוהו בני אדם ובעבור אין לאום לרזון תבואהו מחתה ויתכן שלא היה ירא שמים על כן אין לו לאום: ארך' מי שהאריך אפו רב תבונ' הו' ומי שלא יוכל לסבול כעסו רוחו קצר' על כן יקרא קצר רוח' מרים אולת' כי מאריך אפו ישפיל האולת וזה ירים בהתכעסו: חיי בשרי' מענין על חיותם והלב שלא יזעף ולא יקנא באחר הוא כמרפא לנגפות ומלת לב מוסף אחר עמו כלומר חיי הנגפות לרפאתם בהיות להם לב מרפא והוא הלב הטוב והשמח שירפא הנגף בשמחתו' ורקב בעצמו' מקרא לעשות רע: חרף עושהו' שגזל עליו הדלו' שסבור העושק שלא יוכל השם להצילו מידו' ומכבדו מכבד השם בעבו' שאמר הענק תעניק לו על כן ברעתו שיחשוב לעשות לדלים ידחה ויפול רשע ויש מחסה ובטחון לצדיק על השם בעת מות הרשע פ"א וצדיק בעת שימות עוד חוסה במותו כמו חזקיהו: תנוח' תמצא מנוחה בלבו כשילמדה כי הלב מוכן לחכמי' שהוא יודיעה להם אולי ילמדוה' פ"א תמצ' מנוחה שלא יודיענה לכסילים' תודע שהכסילים יודיעוה כאשר ידעוה ולא תנוח בקרבם כאשר תנוח בלב נבון כענין כל רוחו יוציא כסיל ויתכן מענין ויודע בהם אנשי סוכות שהודיעה פשעיהם בקוצי': צדקה' היא תרומם גוי ותנשאהו כאשר ישכנה' וחסד שיעשו לאומים נחשב כקרבן חטאת' פ"א צדקה תרומ' גוי ישר' החסד לאומים חטאת היא כי יהיה לעז ונהד כנוכל נכר ונטאך בצדק' פרוק והוא הנכון: רצון' מענה' שנים דבקי' מלת עבד מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא רצונו של מלך הוא לעבד משכיל כי הוא יענה דברי' רכים להשיב חמתו ועברתו תהיה לעבד מבים שיענהו קשות וזהו ודבר עצב ופי' דבר עצב המבים שיעצב המלך הוא יעלה אף ואמר יעלה כי מדת הכעס בעת האף תעלה ותראה באפי האדם על כן נקרא הזעף אף: תטיב' מענין בהטיבו תקון הדעת היטב' יביע מנחל נובע כלומר לא תפסק האולת מפיהם: בכל' מרפא' שנים דבקים' עיני יי' כענין ממכון שבתו השגיח שהביט הרעים והטובים ועיניו הם שכלו וחכמתו: מרפא

מסורה

הלוא ט' מל' בכתובי' וסי' הלוא משנאיך יי' אשנא' הלוא יתעו חורשי רע' הלוא שמעת בתי' הלוא צויתי את הנערי' הלוא הם כתובים דמגלת אסתר' הלוא ביראת אלהינו תלכו' הלוא כה עשו אבתיכם דבסוף עזרא' הלוא על אלה חטא שלמה' הלא תאנף בנו עד כלה: לאום חד מן כ"ה זוגין חד מל' ו' במצעות תיבות' וחד נסיב ו' בריש תיבות' וחס' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בסד': בשרים ב' ומב' ליש' וסי' חיי בשרים לב מרפא' אף כי לעבד: רצון ג' וסי' רצון יראיו יעשה' רצון מלך לעבד משכיל' רצון מלכים שפתי צדק' וא' ורצון שכני סנה: בכל מקום ד' וסי' נמסר בסדר ראה: וטובים ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' צדיקים וטובים ממנו' גדלים וטובים מאין יושב' עיני יי' צפות רעים וטובים' קדמ' חס':

מקרא

הֲלוֹא־יִתְעוּ חֹרְשֵׁי רָע וְחֶסֶד וֶאֱמֶת חֹרְשֵׁי טוֹב: בְּכָל־עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וּדְבַר־שְׂפָתַיִם אַךְ־לְמַחְסוֹר: עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם אִוֶּלֶת כְּסִילִים אִוֶּלֶת: מַצִּיל נְפָשׁוֹת עֵד אֱמֶת וְיָפִחַ כְּזָבִים מִרְמָה: בְּיִרְאַת יְהוָה מִבְטַח־עֹז וּלְבָנָיו יִהְיֶה מַחְסֶה: יִרְאַת יְהוָה מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת: בְּרָב־עָם הַדְרַת־מֶלֶךְ וּבְאֶפֶס לְאֹם מְחִתַּת רָזוֹן: אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב־תְּבוּנָה וּקְצַר־רוּחַ מֵרִים אִוֶּלֶת: חַיֵּי בְשָׂרִים לֵב מַרְפֵּא וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה: עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן: בְּרָעָתוֹ יִדָּחֶה רָשָׁע וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק: בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ: צְדָקָה תְרוֹמֵם־גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת: רְצוֹן־מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל וְעֶבְרָתוֹ תִּהְיֶה מֵבִישׁ:

טו

א מַעֲנֶה־רַּךְ יָשִׁיב חֵמָה וּדְבַר־עֶצֶב יַעֲלֶה־אָף: לְשׁוֹן חֲכָמִים תֵּיטִיב דָּעַת וּפִי כְסִילִים יַבִּיעַ אִוֶּלֶת: בְּכָל־מָקוֹם עֵינֵי יְהוָה צֹפוֹת רָעִים וְטוֹבִים:

מסורה קטנה

ט' מל' בכתו' · כה · ל' חס' · ל' · יתיר י' · ב' · ב' · ל' כתרי ליש' אף כי לעבד · ל' חס' · ב' חד חס' על כן · ב' · לה · ד' וחד נכבל מקום · ג' ב' על וא' חס'

תרגום

הָלָא תָעֲיָן דְּחָשְׁלִים בִּישְׁתָּא וְחֶסְדָּא וּקְשׁוֹט חָשְׁלִין טָבֵי: בְּכָל מַן דְּאַצְפָא לָךְ יְהֶוֵי לָךְ יוּתְרָנָא וְסִפְוָתָא יַתִּירָתָא לְחוּסְרָנָא: כְּלִילָא דְּחַכִּימֵי עוּתְרְהוֹן וְשַׁבְהוֹרְהוֹן דְּסַכְלֵי שַׁטְיוּתְהוֹן: מַפְּצֵא נַפְשָׁא סָהֲדָא דְּקוּשְׁטָא וּדְמַלֵּל כַּדָּבוּתָא רַמָּיָא הוּא: דְּחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא סַבְרָא דְּעֻשְׁנָא וְלִבְנוֹי נֶהֱוֵי תוּכְלָן: דְּחַלְתָּא דֶּאֱלָהָא מַבּוּעָא דְּחַיֵּי לְדַמְסְטֵי מִן פַּחָא דְּמוֹתָא: בְּסוּגָעָא דְּעַמָּא הַדְרֵיהּ דְּמַלְכָּא וְהֵיךְ דִּבְצִיר עַמָּא מִתְּבַר פַּרְנָסֵיהּ: מַן דִּנְגִידָא רוּחֵיהּ סַגִּיעָא בְּיוּנֵיהּ וּמַן דְּכַרְיָא רוּחֵיהּ מַסְגֵּי שַׁטְיוּתָא: דְּמַפְלֵיג חֶמְתָּא דְּלִבֵּיהּ אַסְיָא הוּא דְּבִסְרֵיהּ וְהֵיךְ מִלְטֵיתָא בְּקִיסָא הָכֵין קִנְאֲתָא בְּגַרְמֵי: דְּעָשֵׁק לְמִסְכֵּנָא חִסּוּדָא עָבֵיד לְבָרְיֵיהּ וּדְמְרַחֵם עֲלִיבָא יְקָרֵיהּ: בְּבִישׁוּתֵיהּ מִסְתְּחֵף רַשִּׁיעָא וּדְתָבֵל דְּמָאֵרַת צַדִּיקָא הוּא: בְּלִבָּא דְּמִתְבַּיֵּן תִּשְׁרֵי חָכְמְתָא וּבְגַוֵּיהוֹן דְּסַכְלֵי שַׁטְיוּתָא תִּתְיְדַע: צִדְקְתָא תְּרוֹרֵם אוּמָא וְחִסּוּדָא דְּעַמֵּי חֶטְהֵי: רְעוּתֵיהּ דְּמַלְכָּא בְּעַבְדָּא סוּכְלְתָנָא וּבְסוּרְחָנֵיהּ יִבַּהֲתוּן: מִלְּתָא רַכִּכְתָּא מְהַפְּכָא חֶמְתָּא וּמִלְּתָא דְּעַזִּיזָא מַסְּקָא רוּגְזָא: לִישָּׁנָא דְּחַכִּימֵי מְשַׁפַּר יְדִיעֲתָא וּפוּמְהוֹן דְּסַכְלֵי נַבִּיעַ שַׁטְיוּתָא: בְּכָל אֲתַר עַיְנוֹי דַיְיָ חָמְיָן בְּבִישֵׁי וּבְטָבֵי: אסיותא

רלב"ג

אלא יתעו' הנה האנשים שהם חורשי רע יתעו בדרכם כי ימצאו להם מוגעי' רבים מההגעה למבוקשם ואולם חורשי טוב ימצאו בדרכים חסד ואמת והנה האמת הוא שיתישר להם הדרך בדרך שחשבו אותו והחסד הו' שיתישר להם מהטוב יותר ממה שחשבו מפני העזר האלהי אשר ילוה אליהם: בכל עצב' הנה בכל יגיע ועמל יהיה לאדם יתרון ותועלת על שכל מה שיעמל בו יותר יגיע לו מהתועלת ית' ואולם לדבר שפתי' הנה היגיע והרבוי בו איננו ליתרון אבל ל למחסור: עטרת חכמי' עשרם' הנה עטרת החכמים עשרם אשר חכמת' מציאותו כי בו יוכרו תכונותיה הטובו' בצדיקו' ובצדק ובעושר גם כן יהיה טוב לעיין בחכמה ואולם אולת הכסילים ר"ל היציאה מהדע' האלו' אשר בהם הנה אולתם סבה לו כי הוא סב' הרוע והבלבול בכונותיהם ופעולותיה' והפסד ההוא סבה שיצאו מדעתם מרוב הבער והדאגה: מציל נפשות' הנה מי שיעיד אמת כמה שישאל עליו מציל נפשות מהחמס ואולם איש מרמ' ידבר כזבים בעדותו כאשר ישאל עליו והנה זה סבה להשחית נפשו' בחמס: ביראת יי'' יש לבטח בעוזו ית' שיציל האיש ההוא ירא יי' גם לבני האיש יהיה השי' למגן ולמחסה עליהם בזכות אביה' ולהצילם מהרעו' הנכונו' לבוא עליהם: יראת יי'' היא מקו' חיי' כי ממנ' תוצאו' החכמ' אשר בה יושגו החיים הנצחיי' והיא ג"כ סבה לסור ממוקשי מות ב בעניני העיוניי' ובעניני' הנמוסיים: ברב עם' הדר' המלך הוא כשיהיה לו רבוי עם כי בם יתחזק כנגד הקמי' עליו ואולם בהעדר העם ממנו יש לו מחתה שיהיה לו רזון וכחש בקום עליו אדם להלחם בו: ארך אפים' מי שהו' ארוך העיון וחוקר בו מחקר ארוך הו' רב תבונ' כי בזה ישיג האמת ממה שיחקר בו ואולם מי שהוא קצר רוח מהשלמת החקירה אבל ישפוט תכף הנה הו' ירים לו מחלקי הסותר מה שהו' אולת ר"ל מה שהו' הפך האמת: חיי בשרי'' הנה הלב שהוא מרפא ונותן רפיון ומרגוע לכעסו הוא חיי בשרי' כי בזה תועלת לו לשמרו מהפעלות הכעס ובו ג"כ תועלת לשמרו מהרע שימשך ממנו לו ולזולתו ולזה כי הוא חיי בשרי' ואמנם לב קנאה ושנאה הוא מבלה גם העצמו' לרוב שיגיע הרע ממנו: עושק דל' מי שהוא עושק דל הוא כאילו חרף השי' כי חשב שאין שם מי שישמרהו מידו לחלשתו ועל זה נשען כשעשקהו ולא נתן אל לבו כי השי' יוכל להצילו מידו ולזה יהיה מי שחונן אביון מכבד השי' כי הוא איננו מקוה בזאת המתנה גמול כי אם מהשי': ברעתו ידחה רשע' הנה הרשע ידחה ברעתו כשתבא לו מהאמין בשי' כי ירעב והתקצף באלוהיו ופנה למעלה ואולם הצדיק לא ידחה מאמונתו אפי' בסב' המות אבל במותו יחסה בשי': בלב נבון תנוח חכמה' הנה בלב נבון תנוח החכמ' ולא יפול להם ספק בה אחר הגעתה כי הם יודעים אותה בסבותיה ואמנם בקרב הכסילי' תצטרך להתודע להם כי הם לחסרונם אינם מכירי' כשהגיע האמת בדבר שכבר הגיע: צדקה תרומם גוי' הצדקה שעושים ישראל לעשות דבריהם בצדק וביושר תרומם אותם ותתנם למעלה על כל גויי הארצו' ואולם החסד שעושי' שאר האומות על מה שהוא ראוי לאהבת השי' כאילו תאמר מה שיענו נפשם בענויי' כפלאים ומה שידמה לזה מהדברים הקשים שיעמיסו עליהם הוא חסרון לא תוספ' בעבודת השי' ואף אם היתה כונתם לשמים: רצון מלך' רצון המלך הוא לעבד משכיל תרית ועבדת המלך הוא בעבד מאחר שתנועה ובושם ללכת באשר יאולת: מענה רך' במענה רך ישיב האדם הכעס והחמה אשר יכעס עליו זולתו ואם יענה דבר עצב וכעס יגביר אף הכועס עליו ויהיה סבה שיעשה לו רעה: לשון חכמים' ודבורם תטיב דעת השומעים דבריהם כי בזה יתוקנו דעותיהם ויחכמו ואולם מאמר הכסילים הוא סבה להפיס האולת נובעת ממקו' לב שומעי דבריו: בכל מקום' הנה עיני יי' הם בכל מקום כי כל הדברי' שופעים מידיעתו והשגחתו כמו שנתבאר במקומותיו ולזה הוא מבואר שם צופות הרעים והטובי' מצד ההשגח' הכוללת ומצד הפרטית תדבק השגחתו בטובי' אלא שכבר סולר ממנו מה שיסולם בו לאים כמעשהו אם טוב ואם רע: מרפא

רש"י

בכל עצב' בכל יגיע שאדם יגע יהיה ריוח אבל דברי הבל אך למחסור: עטרת חכמים עשרם' שהם עשירי' בתורה' ואולת כסילי' אולת' קלקלתן של כסילים הוא האולת שנתעצלו מן החכמה: ביראת ה' מבטח עוז' כאמר לאברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה' והכטיחו כי ברך אברכך וגומ'' ולבניו יהיה הוא מחסה' שיחסו ויתקיימו בכל זכותו' ברב עם' שהציבור זכאי' הדרת הקב"ה היא' ובאפס לאום' כשאינם דבקים בו מחתת רזון חסרון רזנותו הוא כביכול כותן מכבודו ל לאלהי נכר ומשליט את האומו' על בניו: מרים אולת' מפריש' לחלקו: חיי בשרים לב מרפא' לב כשר שהו' רופא את הרע' ועוכר על מדותיו הוא חיי בריותיו של הקב"ה שהן בשר ודם' ורקב עצמות הוא לכל: קנאה' אדם בעל חמה' רקבון עצמו': וחסה במותו צדיק' כשמת הוא בטוח שיבא לגן עדן: בלב נבון תנוח חכמה' תשכון ותשקוט בנחת לשון מנוחה ומרגוע: ובקרב כסילי' תודע' מעט חכמה שבלבו מכריזה אסתרא ב בלגינה קיש קיש קריא: צדק' תרומם גוי' ישראל: וחסד לאומים חטאת' שנוזלי' מזה ונותני' לזה: נפלף

רלבג

מרפא לשון׳ מי שמתן רפיון לשונו ורפות דבריו יגרום לעצמו החיים כי כל מי שיקום עליו להזיק לו יתפייס לו בדבריו ואולם מי שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה ושתואמי כמו שבר העץ ברוח חזקה כי בזה יוסיף כעס מי שקם עליו: אויל ינאץ מוסר׳ מי שינאץ מוסר אביו הוא אויל כי לא יתכן קנין החכמה אם לא יקדם לו המוס׳ ואולם מי שהוא שומר תוכחת יתחכם כי ל לקיחת המוסר הישרה לקנין החכמה: בית צדיק׳ הוא חזק מאד משני צדדים מצד ע עניותו ומצד דבקות השגחת הש״י בצדיק ההוא ועם כל זה הנה כשיבא הרשע ר״ל בבי׳ ההוא הנה היא נעכר והוסר החוסן והזכות ממנה: שפתי חכמים יזרו׳ ויפזרו הדעת בין האנשי׳ שהוא דבר מסכים לאמת וכ״ם שלבם יצייר האמת ו ואולם לב כסילי׳ יצייר מה שאינו כן ר״ל מה שאינו צודק: זבח רשעים׳ הנה זבח הרשעים הוא תועב׳ יי׳ כי אין הכוונה בזבחי׳ כי אם להנקות מ מהחטאי׳ ולעבוד הש״י ואלו מביאים זבחים מזולת שיסורו מהרשע שהם בו ואולם תפלת ישרים היא רצונו יותר מזבח הרשעים כי יש בתפלה תועלת ב מעבירותם והתועלת בזבח היא בשבית על דרך ההערה כמו שבארנו בספר ויקר׳: תועבת יי׳׳ הנה דרך רשע הוא תועבת יי׳ כי הוא דורך בה אל הרשע במדות ובדעות ואולם מי שהוא מרדף הצדק והיושר במדות ובדעות יאהבהו הש״י: מוסר רע לעוזב ארח׳ מי שעוזב דרך יי׳ צריך ליסרו במוסר רע וקשה כדי שיוסר ומי ששונא תוכחת ימות כרעתו כי לא ישוב ממנה ואפשר שרצה בזה כי מי שהוא עוזב הדרך הראוי במדות או בדעות כבר היה לו מוסר רע וחסר ואמנם מי שהוא שונא תוכחת ימות כמו שקדם: שאול ואבדון נגד יי׳׳ איך יחשוב חושב שלא ישגיח הש״י בלבות בני אדם לחסרונם הלא שאול ואבדון הם יותר חסרים מהם מאד ועכ״ז הם נגד יי׳ בבריאת העולם כי השאול הוא המרכז אשר סביבו הרקיע השמימי לשתקי׳ ולזה יחוייב שיהיה לו ציור במרכז ההוא וקראו שאול כי הקבר הוא במקו׳ השפל והמרכז הוא המקום השפל במוחלט וקראו אבדון כי הוא רחוק מאד מהשכוי ללבוש צורה אחרת ולפי שהצורה הארצית היא השפלה שבצורות המצאות הטבעיות קרא המקום ההוא אבדון והוא מבואר כי לבבות בני אדם מתיחסות באופן מה לש״י כמו שבארנו בפסו׳ הן ש כביר ולא ימאס כביר כח לב: לא יאהב לץ הוכח לו׳ הנה הלץ לא יאהב התוכחת ולזאת הסבה גם כן לא יאהב החכמה ולזה לא ילך אל חכמים ללמד חכמתם: לב שמח׳ הנה הלב השמח ייטיב העיון ובכעס הלב ועצבונו תהיה הנפש נכאה ודואבת ולזה היתה השמחה משובחת באופן מהכעס ולזה תמצא כי אלישע אמר שיקחו לו מנגן לשמח לבו ואז היתה עליו יד יי׳ ונתבאר ג״כ שכל ימי כעס יעקב על בנו יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש: לב נבון׳ יבקש תמיד דעת קדושים ופי כסילים יהיה רועה תמיד אולת בלב הכסילים כי מהלב יבא הדבור אל הפה: כל ימי עני רעים׳ כל מי שהוא עני בדעות כל ימיו הם רעים אך מי שהוא טוב שכל שמח בכל ימיו כאלו יעשה משתה בכל יום עם שתמיד הנ׳ שותה מנחל עדני כעימות הדעות: טוב מעט ביראת יי׳׳ טוב מעט מהממון שיקובץ ביראת יי׳ וביושר מאוצר רב שיקובץ במהומה ובעקה מפני דמעת העשוקי׳ כי סוף הקנין המעט אל ההצלחה והקיום וסוף זה האוצר הרב אל ההשחתה והפסד: טוב ארוחת ירק׳ טוב לאדם וערב ארוחות ירק עם חברה שתהיה אהבה בם ביניהם יותר משור שמן עם חברה שתהיה שנאה ביניהם כי השנאה תגרה מדון ביניהם ותהיה סבה לרעות גדולות: איש חמה יגרה מדון׳ האיש הכעסן יגרה מדון במקום שיש שלום ואמנם מי שהוא מאוחר הכעס ישקיט הריב והמדון ויהיה סבת השלום: דרך עצל׳ הנה דרך העצל היא אצלו כמו גדר קוצים שההליכה עליו בקושי ויזיק המתהלך בו בכל המקומות שתדרך כף רגלו ואמנם ארח האנשים הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלולה ודרוכה ילכו בה בקלות ואפשר שירצה בזה והוא הנכון לדרך העצל בחקירות העיוניות מחקור בהם מחקר רואי היא קשה לו כמו הדריכה במשוכת הקוצים וזה כי תמיד ימצא מי שזה ענינו בדרך חקירתו ספקות ועכובים לא יתכן לו היציאה מהם כי לא הקדים כל אותם המחשבות לעיין בהם ולברור הצודקת מהבלתי צודקת ואמנם דרך הישרים שדורכים בחקירותיהם ביושר ולזה יקדימו תחלה כל המחשבות הנופלות בדרוש ההוא ויבררו הצודקת מהבלתי צודקת היא סלולה ודרוכה לא יתנגפו רגליהם בה ולא יכשלו בהליכתם: בן

אבן עזרא

מרפא׳ רמז למוסר שירפא כנגע הסכלות כעץ חיים שהאוכל מפריו יחיה שני׳ רבות כן לומד מפיו מוסר יחיה׳ וסלף שיסלף לשונו לדבר אולת תבא שבר ברוחו כענין רוח נכאה כי אין לשברה רפואה: יערים׳ יעשה בערמה בשישמור התוכחות: בית צדיק׳ פי׳ כבית חוסן הוא אוצר תבואה ותרגום ממגורות חסניא כמו לא יחסן פי׳ בבי׳ צדיק אוצר רב מלא תבוא׳ ובתבואת רשע נעכר׳ יש תבואה נעכר׳ כענין זרעו חטי׳ וקוצים וגו׳: יזרו דעת׳ שילמדוהו לפתאים׳ ולב כסילים לא כן ילמד כאשר החכמים יזרו או לא כן ידע לזרות דעת ושוא הנכון: זבח׳ השם יתעב זבחיה׳ כי מגזל יביאוהו׳ רצונו שירצה השם בתפלתו: תועבת׳ כי הולך להרע׳ ומרדף פועל יוצא ללבו או לאחר והטעם שיכוה לרדוף הצדקה השם יאהבהו כנגד תועבת יי׳: מוסר׳ שאול׳ שנים דבקים׳ אבדון בעבור שהוא אובד ממראה ומדעת בני אדם׳ מוסר רע כלומר המוסר כדבר רע הוא לעוזב אורח המוס׳ שלא יחפוץ בו׳ ושונא תוכחת פתאום ימות והטעם שהשאול והאבדון גלויים נגדו הוא בוחן המחשבות ולבות בני אדם העוזב אורח מוסר ושונא ה התוכחת והוא יתן שכר׳ שימית בלא עתם וירדו אליהם: הוכח לו׳ פי׳ להוכיח׳ אל חכמים אל בית חכמי׳ לא ילך שיחשוב שיוכיחו על כן יסור מהם: לב׳ לב׳ כל׳ ג׳ דבקים ייטב מן טובת מראה יפה הפנים׳ רוח נכאה ונשברת היא על כן לא תלמוד הדע׳ אבל לב נבון שישמח ואין לו עוכב בעולם הוא יבקש ללמוד דעת׳ כל ימי עני׳ תאר והו׳ המתעצב: משת׳ חסר כ״ף פי׳ עני דעת וממון ימיו רעי׳ הפך לב שמח ולב טוב ושמח במשתה תמיד כלו׳ כלב אוכל ושותה ושמח בכל יום: מאוצר רב׳ מקובץ מגזל מהומה באוצ׳ וטעמו שבר מן ויהם יי׳ פי׳ שהרשע יהום בני אדם מהומה גדולה עשר׳: טוב ארוחת׳ עומד במקום שנים בעבור הנוסחה עלי אורח כמו שלוחים מן ישלח ומנחה מן נחה׳ שם בארוחה השלוחה כלומר שיאהב זה לזה טוב מארוחת שור ישנאו זה לזה: יגרה׳ מענין מתגרת ידך: עצל׳ בכל מקום רשע פי׳ דרך עצל כאילו סביבה משוכת חדק קוצים שאינו יודע לצאת ממנה׳ סלולה כענין סולו סולו המסלה שירום הרימו ההרמה ורומז על הציונים הרמים כדי שלא יטעו ההולכים עליה וכן סוללה כאילו יש לה ציונים סלולים ללכת דרך ישר: ישמח

מסורה

יערים ג׳ ותס׳ וסימ׳ ערום יערם הוא דזיפים׳ ושמר תכחת יערם׳ לץ תכה ופתי יערם: לא כן יט וסים׳ נמס׳ בירמיה סי׳ כ״ג: בני אדם ט׳ וסי׳ בהנחל עליון גוים׳ גדול העצה ורב׳ למען אשר לא יגבהו בקומתם׳ וכנגעי בני אד׳ דשמואל׳ הגפן הובישה והתאנה׳ והנה בדמות בני אדם׳ אליכם אישים אקרא וקולי׳ ושעשעי את בני אדם׳ שאול ואבדון נגד יי׳׳ בהרבה ספרי מסר׳ לא מסרי כי אם ו׳ בני אדם והני תלתיהון דמשלי לא מני יתהון ומכ״ת המסרה דמסר בני האדם ו׳ וכל קהלת דכו׳ ידענא דשארא אינון בני אדם ואשכ״תנא דאינון ט׳ ובקצת ספרי מסרה אספמ״ים מני לון ט׳׳ וכל תהלות דכו׳ בני אדם במ״ב בני האדם וסימ׳ להודיע לבני האדם׳ משמים הביט יי׳: יגרה ג׳ ובסימ׳ וסימני׳ איש חמה יגרה מדון׳ רחב נפש יגרה מדון׳ איש אף יגרה מדון:

משלי טו

ד מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֶלֶף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ׃ ה אֱוִיל יִנְאַץ מוּסַר אָבִיו וְשֹׁמֵר תּוֹכַחַת יַעְרִם׃ ו בֵּית צַדִּיק חֹסֶן רָב וּבִתְבוּאַת רָשָׁע נֶעְכָּרֶת׃ ז שִׂפְתֵי חֲכָמִים יְזָרוּ דָעַת וְלֵב כְּסִילִים לֹא־כֵן׃ ח זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֲבַת יְהוָה וּתְפִלַּת יְשָׁרִים רְצוֹנוֹ׃ ט תּוֹעֲבַת יְהוָה דֶּרֶךְ רָשָׁע וּמְרַדֵּף צְדָקָה יֶאֱהָב׃ י מוּסָר רָע לְעֹזֵב אֹרַח שׂוֹנֵא תוֹכַחַת יָמוּת׃ יא שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן נֶגֶד יְהוָה אַף כִּי־לִבּוֹת בְּנֵי־אָדָם׃ יב לֹא יֶאֱהַב־לֵץ הוֹכֵחַ לוֹ אֶל־חֲכָמִים לֹא יֵלֵךְ׃ יג לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב פָּנִים וּבְעַצְּבַת־לֵב רוּחַ נְכֵאָה׃ יד לֵב נָבוֹן יְבַקֶּשׁ־דָּעַת וּפְנֵי כְסִילִים יִרְעֶה אִוֶּלֶת׃ טו כָּל־יְמֵי עָנִי רָעִים וְטוֹב־לֵב מִשְׁתֶּה תָמִיד׃ טז טוֹב־מְעַט בְּיִרְאַת יְהוָה מֵאוֹצָר רָב וּמְהוּמָה בוֹ׃ יז טוֹב אֲרֻחַת יָרָק וְאַהֲבָה־שָׁם מִשּׁוֹר אָבוּס וְשִׂנְאָה־בוֹ׃ יח אִישׁ חֵמָה יְגָרֶה מָדוֹן וְאֶרֶךְ אַפַּיִם יַשְׁקִיט רִיב׃ יט דֶּרֶךְ עָצֵל כִּמְשֻׂכַת חָדֶק וְאֹרַח יְשָׁרִים סְלֻלָה׃

ג׳ חס׳ · כ׳ חס׳ וד חלוף · ומע׳ גהה תכיול · ופי ז׳ יתיר ק׳ כון · ל׳ וחד · ולכוס עכיים · ג׳ וכסי׳ · ל׳ · סטה חלא · ל׳ וחס׳ · ב׳ תד מל׳

תרגום

אַסְיוּתָא דְלִישָּׁנָא אִילָנָא דְחַיֵּי הוּא וְאָכֵל מִן פֵּרוֹהִי נִשְׂבַּע׃ שַׁטְיָא מַסְלֵי מַרְדוּתָא דַאֲבוּי וּדְמִזְדְּהַר בְּמַכְסְנוּתָא עֲרִימָא הוּא׃ בְּבֵיתָא דְצַדִּיקָא סַגִּי חֵילָא וַעֲלַלְתְּהוֹן דְרַשִּׁיעֵי תִּתְעֲכַר׃ שִׂפְוָתֵיהּ דְחַכִּימֵי מוֹרְעִין מַנְדְעָא וְלִבְּהוֹן דְסַכְלֵי לָא כֵן׃ דִּבְחֵהוֹן דְרַשִּׁיעֵי מְרַחְקְתֵיהּ דֶאֱלָהָא וּבִצְלוֹתְהוֹן דְתְרִיצֵי מִתְרְעֵי׃ מְרַחֵק אֱלָהָא אוֹרְחֵיהּ דְרַשִּׁיעָא וּדְרָדֵף צִדְקְתָא נִתְרְחֵם׃ מַרְדוּתָא דְבִישָׁא מַטְעֵיָא אוֹרְחֵיהּ וּמַן דְסָנֵי מַכְסְנוּתָא יְמוּת׃ שְׁיוֹל וְאוּבְדָנָא קֳדָם אֱלָהָא אַף לִבֵּי בַּר נָשָׁא׃ לָא רָחֵם מְמִיקְנָא לְמַן דְמַכְסֵן לֵיהּ וּלְוַת חַכִּימֵי לָא אָזֵל׃ לִבָּא חֲדְיָא מַשְׁפִּיר אַפֵּי וּבְכֵיבָא דְלִבָּא רוּחָא מְמַכְּתָא׃ לִבָּא דְמִתְבַּיַן בָּעֵי יְדִיעֲתָא וּפוּמְהוֹן דְסַכְלֵי שַׁטְיוּתָא׃ כָּל יוֹמֵי דְמִסְכֵּנָא בִּישִׁין וּמַן דְטָב לִבֵּיהּ מַשְׁקְיָא תְדִירָא׃ טָב קַלִיל בִּדְחַלְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא מִן סִימָתָא רַבְרְבָתָא וְעָאֲתָא בְהֵין׃ טָבָא שֵׁרוּתָא דְיַרְקָא וְרַחֲמוּתָא תַּמָּן מִן תּוֹרֵי מְפַטְמֵי בְּסַנְיָאתָא׃ גַּבְרָא חֶמְתָנָא מְגָרֵי תִגְרָא וְנָגִיד רוּחָא מַדְעֵךְ חַרְתָּה׃ אוֹרְחֵיהוֹן דְעַטְלֵי קַרְצוּבֵי וְכוּבֵי וְאוֹרְחָא דִתְרִיצֵי שַׁפְיָא׃ ברא

רש״י

וסלף בה שבר ברוח׳ כשיסלף בלשו׳ שופה להביא עליו שבר הבא ברוח קדים המוכנת להפרע מן הרשעים כמו שנא׳ ברוח קדים עזה׳ ברוח קדים אפיצם׳ ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: בית צדיק חוסן רב׳ בית המקדש שבנה דוד הצדיק חוסן רב ונתגדל שם לישראל׳ ובתבואת רשע נ נעכרת׳ ובהבאת הכלים שהביא מנשה בו נעכרה: שפתי חכמים יזרו דעת׳ יכתירו דעת׳ כמו זר זהב: לא כן׳ אינו אמת: זבח רשעי׳ נועבה׳ בלק ובלעם׳ ותפלת ישרים זה משה: מוסר רע לעוזב אורח׳ יסורין קשי׳ מוכני׳ לעוזב אורח של הקב״ה: שאול ואבדון נגד ה׳׳ גלויי׳ לפניו כל אשר בתוכ׳ :אף כי׳ קל וחומר הוא: לב שמח ייטיב פנים׳ אם תשמח לבו של הקב״ה בלכתך בדרכיו ייטיב לך פניו לעשו׳ כל רצונך ואם תעצבהו יראה לך רוח נכאה כמה דאת אמר ויתעצב אל לבו ויאמר ה׳ אמחה את האדם וגו׳׳ ורוח נכאה׳ שלבש של זעף: כל ימי עני רעים׳ ואפי׳ שבתות וימים טובים דאמר שמואל שנוי וסת תחל׳ חולי מעים׳ וטוב לב׳ מי שלבו טוב כעשרו משתה תמיד׳ כל שעותיו דומות לו יוני משתה ללמדך שיהא אדם שמח בחלקו׳ רבותי׳ דרשו מה ש שדרשו בחלק: טוב מעט ביראת השם מאוצר רב ומהומה בו׳ קול בני אדם מעקים שכעש׳ האוצר מגזל ומהם׳ כמו וראו מהומו׳ רבו׳ בתוכה ועשוקים בקרבה: משור אבוס׳ שאוכסין לו המאכל בפיו על כרחו כלי לפטמו׳ וכן ברבורי׳ אבוסי׳׳ ויש ליושבו כנגד קיוין מעט של עני שחביב הבור הסעת של רשע: לא טובה ארוח׳ ירק׳ לתת לעני ולאהב׳ שם להראות לו פנים יפים׳ משור אבוס׳ להאכילו בשר שמן ויראהו פני׳ זועפות: איש חמה יגרה מדון׳ אדם שאין מעביר לרוחו להאריך שיתנו יגרה מדון׳ וארך אפים׳ שאינו ממהר להבק ולריב: ישקי׳ ריב׳ שהוא כלה ושקט מאליו: דרך עצל כמשוכ׳ חדק׳ דומה בעיניו כאלו הדרכי׳ גדורים לפניו כגדר חדקי׳ משוכת גדר׳ כמו הסר משוכתו׳ חדק׳ קוצים׳ אורח ישרי׳ סללה׳ כמשה ויהושע׳ ומלדם אגדה דרכו של עשו כקוץ זה הכסבך בגזת כמ׳ אם תשליכו מכאן הוא מתעדה בכאן׳ כך אין אדם יכול לצאת ידי עלילותיו בלא אנון: בן

אבן עזרא

יישר׳ יתקים דרך ישר ללכת בה : הפר׳ שמחה׳ שנים דבקים׳ סוד ענין עצה פי׳ שאחרים יפרו מחשבות החושבים בעבור כי אין עצה ובעבור יועצי׳ תקו׳ מחשבת הנועצים ותבא שמחה לאיש היועץ בבא מענה פיו׳ ודבר העצה שיבא בעתו מה טוב לנועצים : ארח חיים׳ שהוא למעלה למשכיל כלומר המשכיל יתעם לעשות רצון יוצרו אולי ילך בארח החיים שהיא למעלה והם חיי הנפש המתאוה לשוב אל האלהים למען שתסור מן השאול שהו׳ למט׳ : בית גאים׳ שים להם גאוה יסח השם ביתם ויהרסנו׳ אלמנה׳ ענינו אלהי׳ שהוא דיין אלמנות מן שמנה יצב גבולה: רע׳ כלומר איש רע׳ וטהורים נחשבים ככסף טהור שאין בו סיגי׳ אמרי נועם שינעמו לשם: עוכר׳ לב׳ רחוק׳ ג׳ דבקים׳ הבוצע שהוא הגוזל משכב שיעכור ביתו מתנות השוחד׳ לב צדיק יחשוב לענות על דין הצדק׳ יביע כנחל נובע פי׳ ידבר הרעות כדי להטות דין על כן רחוק השם מהם וישמע תפלת הצדיקי׳ פ״א לענות מן לענה וראש והוא רחוק בשביל שאין הלמ״ד בשוא : מאור׳ אזן׳ פורע׳ יראת׳ ד׳ דבקים׳ וכן הפירוש המאור שתחזינה ה העינים הוא ישמח לב וכשתשמ׳ האזן תוכח׳ שהיא יש גם חיים ונלין בקרב חכמים אז ת תדשנהו התוכח׳ יותר משמועה טובה: פורע׳ כי לומד המוסר יפתיהו ויצפינהו ו והמתרחק ממנו כ כאילו יגלהו ויפרעהו מן כי פרוע כלומר פורע מוסר החכמים אפן להמית נפשו׳ ושומע תוכחת מפיהם הוא קונה לב והטעם דעת ויראת השם : לאדם׳ כל : גול׳ כל׳ ד׳ דבקים׳ מערכי לב שיערוך בלבו המחשבות ומאת השם דבור הלשון שהוא יוציאנו כי טרם הדבור ידענו כענין אין מלה בלשוני והט׳ שיודע מערכי לב רואה מענה איש תהו כל דרכי איש שהוא זך ונקי בעיניו רואה השם דרכיו כי הוא תוכן הרוחות לעשות רצונו׳ גול עם המוזהר ידבר כלומר הודיעהו דרכיו כי הכל יפעל השם למען הזך ויתן שאלתו ויעשה חפצו באשר ישאל וכאשר תגול אליו ישאלה משאלותיך׳ וגם לרבות על משאלות הזך כלומר אפי׳ גם הרשע יבא ליום רעה שלא יזיק לזך:

רלבג

בן חכם׳ הבן שהוא חכם ישמח האב שמשער בענין שלימו׳ חכמתו יותר מהאם׳ והאדם הגדול שהוא כסיל הוא בוזה אמו כי שיה ייוחס יותר רוע מוסרו מפני שקלו׳ תמיד אצלה בקטנותו או ירצה שהוא בוזה גם אמו והוא הנכון : אולת שמחה׳ מי שהוא חסר השכל ישמח באולת והיא ההשתדלות בדבר בזולת הסבות הראויות ואמנ׳ איש תבונ׳ יישר ההליכה אל המבוקש כי הו׳ יבא בה בסבותיו הראויות : הפר מחשבו׳ הנה בסבת שלא היה סוד ועצה בדב׳ יופרו המחשבות בו רוצה לו׳ שלא יבאו לפועל ובהמצא רוב יועצים בדבר להגיע אל המבוקש תשוב המחשבה שחשבו ב בעשיית הדבר ההוא: שמחה לאיש במענה פיו׳ הנה ישמח האיש בדבור פיו כשיהיה לו לדבר אל המלך או אל הגדול ואמנם היה לאוי תחלה שישתדל שיהיו דבוריו בעתו ה הראוי בשיקדי׳ לו מה שראוי לקדים כי דבר בעתו מה טוב: ארח חיי׳ הנה דרך חיים הוא למעלה אל איש המשכיל כי כל מה ש שיהיה הדבר המושכל יותר נכבד תהיה ה ההשגה בו יות׳ נכבדת ויתר ערב׳ ולזה יעלה תמיד בהשגותיו נ וחקירותיו אל הדברים היותר עליונים והיותר נכבדים והנה קרא לעליונים שהם יותר נכבדי׳ למעל׳ כי השמי׳ יותר נכבדי׳ מהיסודו׳ והעליון ביסודות הוא יותר נכבד מהשפל ממנו ולזה היה ארח חיים למעלה אל האיש המשכיל כאלו היה זה להתרחק מהמקום היותר שפל שהיא ש שאול : בית גאים׳ בית האנשים שגאים והתקיפים יחריב השי׳ ויעמוד גבול האלמנה ואם הוא אלום והאלמנה ג״כ היא אלופה: תועבת יי׳ מחשבות רע הם תועבת יי׳ כי הם התחלה לחוטאים בדעות ובמדות ואמנם אמרי נועם הם טהורים ונבחרים אל השי׳ או ירצה בזה כי תועבת יי׳ היא מחשבות הרעים כי הם ברע תמיד ואולם מחשבות האנשים הטהורים הם אמרים שינעמו לשי׳ ויתערבו: עוכר ביתו וגו׳ מי שהוא לוקח שוחד לטון דין הוא עוכר ביתו ומשחית בהפך מה שהוא חושב ואמנם מי שהוא שונא גם המתנות ולא ירצה לקחם מהאנשים יחיה ויתקיים לפי שהוא בוטח בשי׳ ואינו נשען על מתנות האנשים : לב׳ הצדיקים יהגה ויתעסק תמיד לענין ולתועלת ואמנם פי רשעים ודבורם יביע הרעות והשחתות טבעיות כי דבורם יישיר אל כל רע ומחשבות הצדיק תיישיר אל הטוב : רחוק יי׳ מרשעים׳ השי׳ רחוק מעזור לרשעים ומשמוע לקולם ואמנם הוא ישמע תפלות הצדיקים לעשות בקשתם וזה לאות כי תפלתם היא הנשמעת : מאור עינים ישמח לב׳ מאור עיני הלב ישמח השכל כי שמחתו בהשגות העיוניות ושמועה טובה יתענג האדם בה עד שכבר תשמין העצם ותמלאהו מוח ובכלל הנה תמצא שהשמחה תשמין האדם : אזן שומעת׳ הנה האזן השומעת תוכחות חיים ר״ל שתקבל מוסר בהשגת החכמה שהיא החיים הנה היא תלין בקרב חכמים ר״ל שכבר יישירוהו זה אל שיתחכם ויעמוד בין החכמים או ירצה בזה שכבר תלין בקרב חכמים ללמד חכמתם : פורע מוסר מואס נפשו׳ הנה מי שהוא פורע מוסר במאות הוא מואס נפשו כי לא יתכן שיהיה לנפש שלימות בזולת זה ואמנם מי שהוא שומע תוכחות הוא קונה שכל כי המוסר הוא התחלה להשגת החכמה: יראת יי׳ מוסר חכמה׳ יראת יי׳ היא תיישיר אל לקיחת המוסר בחכמה והענוה והשפלות תיישיר להשגת הכבוד: לאדם מערכי לב ומיי׳ במה שיסדר מהדברים בלבו אך יצטרך עם זה עזר אלהי להוציא הדברים בפיו כי כמה דברים ימצא שיתבלבלו הדברים בפיו אף על פי שסדרו בלב באופן שלם : כל דרכי איש זך בעיניו׳ הנה כל אחד מדרכי איש הוא זך בעיניו והמשל כי הכח המתעורר השכלי יהיה הדרך הטוב זך בעיניו והנה המתעורר הדמיוני יהיה הדרך הרע זך בעיניו מצד היותו ערב או מועיל לפי מחשבתו ומי שיעזר לתכן הרוחות אל שישאר הרוח והרצון בדרך הטוב הוא השי׳ הוא לתכלית ולתועלת כי על צד ההשגחה ישמר האיש הטוב מהתנהל בפעולות הרעות : גול אל יי׳ מעשיך׳ סבב כל מעשיך לעבודת השי׳ ואז יכונו מחשבותיך כי השי׳ יעזרך לה לילך : כל פעל יי׳ למענהו׳ הנה כל אשר פעל השי׳ הוא לתכלית ולתועלת וגם מה שתלה שיחזק הרשע ליום רעה הוא לתועלת כי בזה תועלת ללקיחת המוסר:

מסורה

ישמח ז׳ וסימ׳ נמס׳ בתהלות סימ׳ קד : יישר ב׳ וסימ׳ והוא יישר ארחותיך׳ ואיש תבונה יישר לכת : במענה מענה ג׳ קמצין וסימ׳ בלשון ארמי חדתא דבר נשא בהתתא׳ וביאורם ובושו החזים וחפרו׳ שמחה לאיש במענה פיו׳ לאדם מערכי לב : מתנות ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ ולבני הפילגשי׳ אשר לאברהם׳ ויתן להם אביהם בדה׳ ושונא מתנות יחיה׳

משלי

כ בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּכְסִיל אָדָם בּוֹזֶה אִמּוֹ׃ אִוֶּלֶת שִׂמְחָה לַחֲסַר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנָה יְיַשֶּׁר־לָכֶת׃ הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת בְּאֵין סוֹד וּבְרֹב יוֹעֲצִים תָּקוּם׃ שִׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה־פִיו וְדָבָר כה בְּעִתּוֹ מַה־טּוֹב׃ אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה׃ בֵּית גֵּאִים יִסַּח ׀ יְהוָה וְיַצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה מַחְשְׁבוֹת רָע וּטְהֹרִים אִמְרֵי־נֹעַם׃ עֹכֵר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וְשׂוֹנֵא מַתָּנֹת יִחְיֶה׃ ל לֵב צַדִּיק יֶהְגֶּה לַעֲנוֹת וּפִי רְשָׁעִים יַבִּיעַ רָעוֹת׃ רָחוֹק יְהוָה מֵרְשָׁעִים וּתְפִלַּת צַדִּיקִים יִשְׁמָע׃ מְאוֹר־עֵינַיִם יְשַׂמַּח־לֵב שְׁמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֶּׁן־עָצֶם׃ אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין׃ פּוֹרֵעַ מוּסָר מוֹאֵס נַפְשׁוֹ וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה לֵּב׃ יִרְאַת יְהוָה מוּסַר חָכְמָה וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה׃

יו

א לְאָדָם מַעַרְכֵי־לֵב וּמֵיְהוָה מַעֲנֵה לָשׁוֹן׃ כָּל־דַּרְכֵי־אִישׁ זַךְ בְּעֵינָיו וְתֹכֵן רוּחוֹת יְהוָה׃ גֹּל אֶל־יְהוָה מַעֲשֶׂיךָ וְיִכֹּנוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃ כֹּל פָּעַל יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה׃

תרגום

בְּרָא חַכִּימָא יַחְדֵי לַאֲבוּי וּבְרָא סַכְלָא מְשִׁיט אִמֵּיהּ׃ שַׁטְיוּתָא חֶדְוְתָא הִיא לַחֲסִיר לִבָּא וְגַבְרָא דְמִתְבַּיַּן תְּרִיצוּת מְהַלֵּךְ׃ בְּטוּלָא דְמַחְשַׁבְתָּא הֵיךְ דְּלֵית רָזָא וּבְסוּגְעָא דְאִלֵּין דְּמִתְמַלְּכִין עֵצְתָא תְקוּם׃ חֶדְוְתָא לְגַבְרָא בְּמִלְּתָא דְפוּמֵיהּ וּמִלְּתָא בְּעִדָּנָא סְנוּ טָבָא׃ אָרְחָא דְחַיֵּי מֵעַלְיָא לְסוּכְלְתָנָא דְנִסְטֵא מִן שְׁיוֹל תַּחְתִּיתָא׃ בֵּיתָא דְגֵיוְתָנָא נַסַּח אֱלָהָא וִיעַתַּד תְּחוּמָא דְאַרְמַלְתָּא׃ מְרַחַקְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא מַחְשַׁבְתָּא דְבִישְׁתָּא וְדַכְיָן מִלֵּי בַּסִּימְתָא׃ מוֹבֵיד בֵּיתֵיהּ מְכַנֵּשׁ מָמוֹן דִּשְׁקַר וְרָסָנֵי מוֹהֲבִיתָא דְמַגָּן יְחֵי׃ לִבָּא דְצַדִּיקָא רָנֵן בְּהֵימָנוּתָא וּפוּמְהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי מַבִּיעַ בִּישְׁתָּא׃ רָחִיק הוּא אֱלָהָא מֵרַשִּׁיעֵי וּצְלוּתְהוֹן דְּצַדִּיקֵי יִשְׁמָע׃ נְהוֹרָא דְעַיְנֵי מַחֲדֵי לִבָּא שׁוּמְעָתָא טָבָא מְדַהֲנָא גַרְמָא׃ אוּדְנָא דְשָׁמְעָא מַכְסְנוּתָא דְחַיֵּי בֵּינָת דְּחַכִּימֵי תְבוּת׃ מָרֵישׁ מַרְדּוּתָא מַסְלֵי נַפְשֵׁיהּ וְרַשְׁמִיעַ מַכְסְנוּתָא דְחַיֵּי קָנֵי חוּכְמְתָא׃ דְחַלְתֵּיהּ דַיָי מַרְדוּתָא דְחוּכְמְתָא וּמַן דְּמִתְיַקַּר יֶהֱוֵי עִנְוָן׃ מִן בַּר נָשׁ תַּרְעִיתָא דְלִבָּא וּמִן יְיָ מְמַלְּלָא דְלִישָׁנָא׃ כֻּלְּהוֹן אָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא דַכְיָן אִנּוּן בְּעַיְנוֹי וֵאלָהָא מְתַקֵּן אָרְחָתֵיהּ׃ גְּלִי לֵאלָהָא עוֹבָדָךְ וּמִתַּקְנָן מַחְשַׁבְתָּךְ׃ כֻּלְּהוֹן עוֹבָדִין דֵּאלָהָא לְאִלֵּין דְּמִשְׁתַּמְעִין לֵיהּ וְרַשִּׁיעָא לְיוֹמָא בִישָׁא׃

מרחקתיה

מסורה

מציעתא מל׳ : שומעת ו׳ ה׳ פתחין וא׳ קמץ וחס׳ וסימ׳ ושרה שמעת פתח׳ ורבקה שמעת כדבר יצחק׳ ומלכת שבא שמעת דמלכים׳ אזן שמעת תוכחת חיים׳ אזן שמעת ועין ראה׳ מוכיח חכם על אזן שמעת בתר׳ קמץ ; ומיי׳ ד׳ וסים׳ ומיי׳ מענה לשון׳ בחיק יוטל את הגורל׳ בית והון נחלת אבות׳ רבים מבקשים פני מושל:

רש״י

תועבת יי׳ ׳ הנה הגאוה היא מדה מגונה מאד ומתועבת לש״י כי היא סבה לרעות גדולות בענינים המדיניים והיא ג״כ מהגדולות שבסבות למנוע השלימות הנפשיי ולזה יהיה ברע זה האיש המתגאה בזאת המדה הפחותה ולא ינקה מהרעות הפתאומיות שלא ינזק בהם : בחסד ואמת ׳ הנה מי שיתנהג ביושר ובאמת בגמילו׳ חסדים יכופר לו העונש שהיה ראוי לבא עליו : ברצות יי׳ דרכי איש ׳ כאשר ירצה השם יתברך דרכי האיש מפני תום דרכיו הנה השם י׳ יתברך יסיר ממנו ה׳ הרעות הנכונות לבא עליו ולזה ישלים אתו כל אויביו וכל שכן שישמרהו משיעוררו לו מזיקים אחרים לא היו שונאיו מקדם ואפש׳ שרמז בזה עוד ל׳ העזר האלהי שילוה לו בדעות ואמר כי ברצות השם ית׳ דרכו ישמרהו מהטעו׳ בעיון עם שגם אויבי האמת בעיון ההוא ישלים עם הדרוש והם הספקות הנופלות בו מצד ה׳ המחשבות המקבילות הנמצאות לו והנה ההשלמה היא הסרת הספק ההוא ב׳ בשיתבאר שהמחשבה ההיא תתאמת בנושא אחר זולת זה ואמנם המחשבה שאינ׳ צודק׳ בעצמה לא יצטרך בה להשלמה אבל שתוסר לגמרי :

יד ליד׳ יד השם בעבור יד הרשע כלומר יד השם תשחיתהו בעבור ידו שתעשוק על כן לא יהי נקי כי יקבל שכרו : סור ׳ היראה נגררת שיסור מרע : ישלים ׳ יביאם בברית שלם עמו ומלת גם לרבות על הרצון : טוב מעט ׳ ממון שיקובץ בצדקה מהמון רבה שיקובץ ברשע׳ בלא משפט ולא יעשה צדקה כמשפט : לב אדם ׳ צדיק שיחשוב דרכו הראוי לו והשם׳ יכין צעדו שלא יכשל ויעזרהו כענין בא ליטהר מסייעין אותו : קסם ׳ חסר כף הדמיון קוסם קסמים כלומר גוזר גזרים וקסם שם כלל על גזרת משפט הכוכבים וכן גוזרין שיגזרהו ל׳ להיות כן כלומ׳ כקסם שהו׳ דבר נגזר כן יהיה להיות על שפתי מלך שיגזור במשפט האמת ולא ימעול באמרי פיו : פלס ׳ ומשקל׳ לענין אחד הם וכים מגזרת ׳ למ״ד ליי׳ כמו בעבור כי הוא צוה לעשות במשקל ובמאזנים כמשפט ומעשהו של הפלס ׳ כל אבני כיס כי השקל עשרי׳ גרה והטעם שלא יהיה שם גדולה וקטנה ׳ ע״א ליי׳ לו הם והטעם כי הוא חפץ בהם : תועבת׳ רצון׳ חמת׳ באור׳ קנה׳ ה׳ דבקי׳ ׳ יאהב כל אחד מן המלכים ׳ מלקוש הוא המטר וכן פירושו

יכפר ד׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר מסעי׳ : אויביו ה׳ מל׳ וסימ׳ הנה בן נולד לך׳ יקום אלהים יפוצו ׳ הרימות ימין צריו׳ אויביו ילבשו בשת ׳ ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו : רשע ז׳ פתחין וסימ׳ נמס׳ במיכה סימ׳ ו׳ : רצון ג׳ וסימ׳ לעיל סוף סימ׳ יד : ודובר ה׳ וחס׳ וסימ׳ פועל צדקות ודבר משרי׳ ׳ ודבר תמים יתעבו ׳ ודבר אמת בלבבו ׳ ודבר ישרים יאהב ׳ ודבר

ה תּוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־גְּבַהּ־לֵב יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה׃ ו בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֺן וּבְיִרְאַת יְהוָה סוּר מֵרָע׃ ז בִּרְצוֹת יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ גַּם־אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ׃ ח טוֹב מְעַט בִּצְדָקָה מֵרֹב תְּבוּאוֹת בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ ט לֵב אָדָם יְחַשֵּׁב דַּרְכּוֹ וַיהוָה יָכִין צַעֲדוֹ׃ י קֶסֶם עַל־שִׂפְתֵי־מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל־פִּיו׃ יא פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַיהוָה מַעֲשֵׂהוּ כָּל־אַבְנֵי־כִיס׃ יב תּוֹעֲבַת מְלָכִים עֲשׂוֹת רֶשַׁע כִּי בִצְדָקָה יִכּוֹן כִּסֵּא׃ יג רְצוֹן מְלָכִים שִׂפְתֵי־צֶדֶק וְדֹבֵר יְשָׁרִים יֶאֱהָב׃ יד חֲמַת־מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי־מָוֶת וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה׃ טו בְּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ׃ טז קְנֹה־חָכְמָה מַה־טּוֹב מֵחָרוּץ וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר מִכָּסֶף׃

ה׳ מל׳ · כ׳ חס · ג׳ מל׳ כסי׳ · ב׳ · ה׳ וחס · ל׳ · למן אב׳ אינ׳ בג׳ לים

מְרַחַקְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא כָּל דְּרָם בְּלִבֵּיהּ מִן בִּישְׁתָּא לָא נִדְכֵּי׃ בְּטֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא מִתְכַּפַּר סוּרְחָנָא וּדְחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא מִסְטֵי מִן בִּישְׁתָּא׃ כַּד אִתְרְעֵי אֱלָהָא בְּאָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא וְאַף לְבַעֲלֵי דְּבָבוֹי נַשְׁלֵים לֵיהּ׃ טָב קְלִיל בְּצִדְקְתָא מִן סַגִּיעָא דַּעֲלַלְתָּא דְּלָא בְדִינָא׃ לִבֵּיהּ דְּבַר נָשָׁא מְחַשֵּׁב אָרְחָתֵיהּ וֶאֱלָהָא מְתַקֵּן הִלְכָתֵיהּ׃ קִסְמָא עַל שִׂפְוָתֵיהּ דְּמַלְכָּא וּבְדִינָא לָא נִרְגּוֹל פּוּמֵּיהּ׃ רִנְיָא וּמַסְחָא דִּתְרִיצוּתָא מִן קֳדָם אֱלָהָא וְעוּבָדוֹי כּוּלְּהוֹן מַתְקְלֵי דְקוּשְׁטָא׃ מְרַחַקְתֵּיהּ דְּמַלְכִין דְּעָבְדִין רִשְׁעָא מְטוּל דִּבְצִדְקוּתָא תַּתְקִין כּוּרְסְיָא׃ רְעוּתֵיהּ דְּמַלְכָּא שִׂפְוָתָא דִּצְדַקְתָּא וּמִלְּתָא דִּתְרִיצֵי רָחֵם׃ חֶמְתֵיהּ דְּמַלְכָּא מַלְאֲכֵי דְמוֹתָא אִנּוּן וְגַבְרָא חַכִּימָא נִרְעֲכִנֵּיהּ׃ בִּנְהוֹרָא דְּפַרְצוּפֵיהּ דְּמַלְכָּא חַיֵּי וּצְבִיוֹנֵיהּ הֵיךְ עֲנָנָא בִּבְרִירוּתָא׃ דְּקָנֵי חָכְמְתָא טָבָא לֵיהּ מִן דַּהֲבָא סְנִינָא וּדְקָנֵי בִּיוּנָא טָב מִן סַגְיָא גַּבְיָא׃

שבילא

שלום לכל זרעו :

רשי

יד ליד לא ינקה ׳ מיד ליד בא לו בגזל גובה לבו : וביראת ה׳ סור מרע ׳ על ידי יראת ה׳ סר מרע : ברצות השם דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ׳ ירצה לו שיהיו שלימים עמו : לב אדם יחשוב דרכו ׳ ללכת דרך ישר : ויי׳ יכין צעדו ׳ כמו ששנינו בא לטהר מסייעין לו : קסם על שפתי מלך ׳ על שפתי חכם היושב בדין : פלס ומאזני משפט ונגו׳ ׳ לשלם לאדם כפעלו׳ ׳ משפט ׳ ישטיבה כלע״ז פרעון עונות האדם בפלס ומאזנים : ומעשהו כל אבני כיס ׳ כאש׳ יש באבני כיס משקלות גדולו׳ וקטנו׳ הכל לפי פעלו של אדם : תועבות מלכים עשות רשע ׳ דבר תיעוב הוא לגדולי׳ ואין הגון להם לעשות רשע : חמת מלך ׳ הוא כמלאכי מות כשלוחי מיתת׳ : ואיש חכם יכפרנה ׳ יפייסנה : באור פני מלך חיי׳ ׳ מי שהקב״ה מסביר לו פני׳ חיים הוא לו לכך צריך אדם ליישר דרכו לפניו : ורצונו כעב מלקוש ׳ מי שהוא מרוצ׳ לו רצונו טוב לו כעב המביא את המטר : טוב

טוב מעט ׳ מהממון שיקובץ בצדק וביושר ממי שיקבץ רב תבואות בלא משפט רוצה לומר בגזל ובחמס ובדרכים בלתי ישרים וכן העיר בזה בענינים העיוניים ואמר כי טוב שישיג האדם מעט מהדברים העיוניים וישלים בהם החקירה בצדק וביושר מאשר ישיג מהם הרבה בזולת חקירה ישרה כי זה ממה שיביאהו לחשוב שהשיג האמת מזולת שיהיה כן וגם אם השיג האמת הנה לא השיגהו בדרכיו ולא יכנס זה בגדר הידיעה : לב אדם ׳ הנה לב האדם יתבונן איך ראוי שיתדלך בדרכו במה שירצה לעשותו אמנם בהוצאה לפועל יצטרך עזר אלהי שיכין צעדו ויישירהו אל מה שראוי לו בדרך ההוא כי לא לאדם דרכו : קסם על שפתי מלך ׳ הנה על שפתי מלך דבר ידמה לקסם להגיד האמת בדברים כי כל דבר לא יכחד מן המלך לסבות רבות יתקבצו בזה הא׳ כי ענייני מלכותו מסודרים מהש׳ באמרו פלגי מים לב מלך ביד יי׳ והשנית כי בסבת רצון החכמים למצוא חן בעיניו ימצא בכל דבר מי שיגלה אזנו להגיד האמת ולזאת הסבה בענינה לא ימעל פי המלך במשפט כי יגיד האמת ויהיו משפטיו לפי המשפט המקובל מהשם ית׳ : פלס ׳ הנה המשכל בדברים העיוניים ומאזני צדק ומשפט לשקול בהם היושר והבטל הוא ליי׳ כי יצטרך עזר אלהי לשקול זה בצדק וביושר לרוב הטעויות שאפשר שיפלו בו ולזה ג״כ יהיה מעשה הש׳ כל המשכלים שבכיס אשר ישקלו בהם דבר מהדברים העיוניים כי להם סדרים יתיישרו בהם להסיר הדרכים המטעים מהם ואלו הסדרים מתחלפים בהתחלף סוגי העיון והנה העיר בזה ג״כ אל דבר המשכלים והמחוכים כי ידיעת היותם בצדק הוא ליי׳ ולזה ראוי שידע האדם מזה והנה הביאור הראשון הוא היותר נכון וידמה לפי הביאור הראשון שיהיה שב אומרו קסם על שפתי מלך אל החלק המושל בא׳ והוא השכל והנה קראו מלך כי בזה האופן יתיישר לו העיון כשימלוך על שאר כחות הגוף והנפש וישרתוהו כלם וידוע כי החטא לא יקרה בהשגתו המיוחסת לו ולזה לא יקרה טעות בביאור כי הוא מהשכל לבד אך יקרה טעות באמת מפני היות ההשגה מורכבת מהשכל והחוש כמו שנתבאר בספר הנפש ולזאת הסבה לא ימעל פיו במשפט במה שישפטהו ממה שהוא מיוחס לו ולזה הביאור ימשך יפה מה שביארנו לאסוכה במאמר פלס ומאזני משפט ונגמר וזה הביאור הוא הנראה צודק בזה המקום : תועבת מלכים ׳ הנה למלכים והם השכלים האנושיים הוא מתועב מאד ושנוא עשיית הרשע בדעות או במדות וזה כי עשיית הרשע במדות יהיה סבה שלא יכון כסא המלך אבל יסורו הכחות הנפשיות מלשרתו וימנע מפני זה ממנו השלימות אשר הוא כחיי עליו ועשיית הרשע בדעות שתהיה סבתו לקיחת המחשבות והצורות הדמיוניות לא על נכון הוא סבה שלא יגיע מהם השילות הראוי כי בצדק וביושר יכון הכסא והאלכות שיש לו עליהם אך בזולת זה אין לו תועלת: רצון מלכים שפתי צדק ׳ הנה רצון מלכים הוא שפתי צדק במה שיעידו בעדות בספורי הקודמים כמו שיצטרך זה בחכמות אשר לא תשלם העמידה על מה שיצטרך לעמוד עליו מן החוש בהם כי אם בזמן ארוך כפלא יעבר החיים האנושיים כמו הענין בחכמת הכוכבים ובהרבה מהדברים הטבעיי׳ ומי שהוא דובר ישרים יאהב כי היושר בדברים יישירוהו למצוא האמת במה שיחקר בו : חמת מלך ׳ הכעס שיכעס המלך הזה על מה שהפליג לחקור בו לפי העדות ושפט מפני זה בדבר מה כמצא אחר זה בחוש בלתי צודק מפני הכזב שיהיה בעדות הנה הוא כמו מלאכי מות להסיר האדם מדרך חיים אל דרך המות כי ידמה לו שהטורח בחכמה הוא לבטלה ואמנם איש חכם יסיר זאת החמה בשיפליג תחלה בדבר העדות להתבונן אם קבתו מסכים לקבתו ואם ימצאוהו בלתי מסכים הנה יעמוד על מה שהיה מהם צודק מהדרכים רבים מהם שיתבונן באי זה מאלו הדרכים נכפל העדות יותר כי אשר נכפל בו העדות יותר ידמה היותו מסכים לאמת ומהם שיתבונן מצד המעידים ל״ל שאשר יעיד בו איש יותר שלם ויותר חכם הוא יותר שיהיה צדק ומהם שיתבונן בו מצד הטעות שאפשר שיקרה בהרגש בו מהטעות יותר הוא יותר ראוי שיונח בלתי צודק והנה ג״כ אפשר שיסיר החכם זה הכעס והחמה בכל אחד ואחד שאחר שהשיג בחוש הפך מה שיתחייב מהעדות ישוב להסיר מהעדות מה שחוייב ממנו זה הביטול ויחקר עם האחר ועם מה שהשיג בחוש כי בזה האופן יתיישר למצוא האמת והנה יסיר החכם זה הכעס בכל אחר יותר שלם והוא כי מדרכו שלא יעיד בדבר אם לא היה צודק ונקי מהטעות ואם היה אפשר שיהיה בהרגש טעות יגיד זה הענין בעדותו : באור פני מלך חיים ׳ הנה באור פני המלך הזה בהשגת המושכלות ימצאו החיים הנצחיים והרצוי שיהיה ממנו לשאר הכחות המשרתות אותו הוא במדרגת העב שיהיה ממנו המלקוש אשר יביא פרי הצמחים ותכליתם וזה כי בזה האופן יתיישר לאדם השגת ההצלחה שהוא הפרי המכוון בו : קנה חכמה ׳ הנה קנין החכמה טוב מאד מקנין הזהב וקנין הבינה נבחר מקנין הכסף ורמז בזה כי אין לאלו הקנינים יחס וערך לקנין החכמה והבינה והנה המשיל החכמה בקנין יותר יקר מהבינה כי השגת החכמה היא יותר שלימה מהשגת הבינה כמו שהתבאר מדברינו ואף על פי שכבר יקרה בבינה שתחקור בנושא יותר נכבד ועוד כי הבינה תהיה ג״כ בדברי המוסר והיא הפילוסופיא המדינית ואולי אל זאת הבינה כיון בזה הפסוק :

המלכים ראויים לתעב עושה רשע כי בעבור הצדק שיעשו יכון כסאם וירצו דובר הצדק כלומר דובר אמונים ישרים יאהב המלך כי חמתו כחמת מלאכי מות שימיתו פתאום הרשעים ׳ יכפרנה יבטלנה וישיב חמתו מאליו ׳ ובאור שיאיר עיניו על החכם ים חיים ורצונו שירצהו כעב מלקוש שיצמיח הלקש ׳ וקנין החכמה מה טוב לחכם כי יבטל חמת המלך ׳ חרוץ מלשון נזור כמו אתה חרצת או שם זהב כמו כתם :

מסלת

מסלת · שירו לסור מרע היא מסלתם ומי שיחפוץ לשמור נפשו אלא תמות נוצר דרכו הראוי לו והוא דרך המצות: לפני · טוב · שנים דבקים · גובה רוח על כן טוב לשפל רוח להיות עם ענוים · מחלק מקח בחלק שלל עם גאים כי או ישבר כהם להיותו עוסק: משכיל · דבק למעלה כלומר משכיל על דבר השפלות להשפל הוא ימצא טוב שייטיב לו השם · ובוטח בשם לא יחמוץ לחלק שלל עם גאים · אשרי שיהא מאושר ברבות טובתו: לחכם לב · שהחכמה בלבו · יקרא נבון שיבין מה שלא למד · ומתק שפתים טעם ואיש ילמד מתיקות שפתים או יוסיף לקח והמתק רמז לחכמה המתוק' כענין ומתוק מדבש: מקור · פי' השכל הוא המקור שיקירו משם חיים לבעליו: ומוסר אוילים מוסר אולת: לב · צוף · שנים דבקים · חכם יראה השכל על פיהו · ועל שפתיו יוסיף · הלב להראות הלקח: צוף · דבש חסר כף כלומר כצוף דבש כן אמרי נעם מתוקים: יש דרך ישר · מי שם לפני איש להתעסק באמרי נועם · ואחריתה שיעזבם ימצא דרכי מות ואמר דרכי כי סבות המות רבות · פא' שילך דרכי' שיביאוהו למות: אכף · סבב וגרם כלומר נפש עמל תעמל לעד כל ימיו כי פיהו אכף גרם וסבב עליו לעמל בעבור שלא למד אמרי נועם והפך זה החכמה תחיה את בעליה: ועל שפתיו · על כל אחד משפתיו הרעה כאש צרבת · פא' המלשין: נרגן · דברי שוא ברכילות: איש · העושה חמס מפתה רעהו שיעשה חמס כמוהו · בדרך לא טוב בלשון זכר: עוצה · לפי דעתי שיעצם את עיניהם עוצם עיניו הם משרש עוצה עיניו והמ"ם סימן הפעולים והראוי עוצה אותם את עיניהם וכמו כן ותפתח ותראהו את הילד לחללו את ביתו הנכון לחלל אותו וכן הפי' עוצה עיניו אוטם עיניו בעבור שלא ילך לבו אחרי עיניו בעבור שיחשוב תהפוכו' כרצונו · כלה משלים הרעה כאשר חשב: עטרת

מסלת ישרים סור מרע · דרך ישרים היא סור מרע כי הם יתבוננו בדרכם ויהגו בו באופן שימלטו מהרע בדברים המדיניים או בדברי העיוניים ומי שירצה לשמור נפשו מהרע ראוי שישמור דרכו בזה האופן הנזכר: לפני שבר גאון · הנה הגאוה והגאון וגובה הרוח הוא סבה אל השבר ואל הכשלון וזה מבואר מאד מענין המדה הזאת: טוב שפל רוח · הנה יותר טוב לאדם הוא שיהיה שפל רוח ויתחבר עם ענוים והשפלים ממה שיהיה מתחבר עם גאים ויחלק שלל עמה' במה שנצחו במלחמה אשר היתה באותם שנה לה וזה כי אם יקרה מזאת התכונה טוב בקצת העתים הנה יקרה ממנה רע בעתים רבים והנה תלקם השלל הוא נ"כ לנקמה מהם כי זה שירגלם בזאת התכונ' הפחותה ויהיה זה סבה שיחולו עליהם רעות גדולות: משכיל על דבר ימצא טוב · הנה מי שהוא מעיין ומסתכל איך ראוי שיתנהג בדבר דבר ולא יעשה מעשיו בזריזות ובבהלה הוא ימצא טוב בדברים כי זה ממה שיתיישר בו להגיע אל התכלית הנרצה ומי שהוא מבטחו עם זה בי"י לא במה שהכין מהסבות אשריו כי הש"י ימציא לו חפציו ואף אם שגג בהכנת הסבות: לחכם לב יקרא נבון · הנה לחכם לב יקרא נבון ר"ל כי השגתו החכמה תשימהו להשגת הבינה גם בדברי' המדיניים להתבונן בלקיחת התחבולו' להעמידו בשלום עם אחד אחד מהאנשים ואע"פ שכבר התבונן בזה בלבו באופן ראוי הנה במתיקו' דבריו יוסיף קנין טוב על מה שחשב בלבו כי ערבות הדברים ומתיקותם ימשוך הנפשות ויקחם: מקור חיים · הנה ההשתכלות וההתבוננות הוא בעליו של מקור חיים והמנהיג אותו וזה כי ממנו מבוע המיעדת החיים הגופיים והחיים הנצחיים אם החיים הגופיים מפני ההשתכלות בדברים המדיניים אשר בו יוסלך הסלת הרע ממנו מהאנשים וטיגיע לו הטוב והעזר מהם ואם החיים הנצחיים כי זאת התכונה כלי להפליג החקירה בדברים העיוניים לפי מה שראוי אשר היא סבה למצוא האמת בהם ואולם האוילים לא יקנו מוסר כי אם מהאולת והמשל שכאשר קרה לאויל רע מה מפני שלא השגיח בסבות המביאות אותו להשגת מבוקשו אז יקחו מוסר מפני האולת ההיא להשגיח בפועל ההוא כשיקרה לו שנית בסבה אשר לא השגיח בה קודם זה שהיתה סבה אל שנכבר ממנו אם אשר יום לעשות והנה התועלת שיקח בזה הוא מעט מאד וזה כי אולתו תסבב שלא יקח בזה מהתועלת רק בכמו הדבר ההוא ובסבה ההיא לבדה וככר יהיו שם סבות אחרות יפיק' המסובב בהפקדם והוא לא ישגיח בהם אם לא כשיפקחו עיניו במה שירא' בנסיון וזה רחוק מאד שיגיע בשלימות בזה האופן גם בפועל אחד מיוחד ואולם עם המשכיל מקור חיים ומבועם בכל הדברים וזהו ההבדל הנפלא שיש בזה בין המשכיל והאויל: לב חכם ישכיל פיהו · הנה מה שהוא מצוייר בלב החכם יודיעהו פיו לאנשים כי דבריו יסכימו אל מה שהוא מצוייר בנפשו אם דברים המדיניים לפי שלא יכבד בלב ולב ואם בדברים העיוניים כי הוא מצד חכמתו יודע לדבר באופן יסכים מה שיאמר למה שהוא מצוייר בנפשו והנה הוא ידבר באופן שעל שפתיו יוסיף קנין טוב על מה שהיה בלבו וזה כי בלב לא יתכן שיהיה למאמר כי אם כוונה אחת והוא יאמר אותו בדרך יכלול על כוונות מתחלפות כלם מועילות וכבר יהיה זה נ"כ ומצד אחר והוא בדברים המדיני' רב התועלת והוא שיוסיף על שפתיו ממתק הדברים וערבותם מה שיוסיף לקחת הנפשות ולמשכם אל כל מה שירצהו ובדברים העיוניים נ"כ מצד מה שיעריב המאמר מן הדברים המיפים את המאמר ומקשטים אותו: צוף דבש · הנה אמרי נועם שיצאו מפי החכם הם כמו צוף דבש שהוא מתוק לנפש המרגשת כשיזון האדם ממנו והוא עוד מרפא לאיברים הכתוני' בשימם עליהם ולזולת זה מחלייהם וכן אמרי נועם החכמים יערבו לנפש המשכלת ובהם עוד הישרה לתקון הגוף ולברר ולהוציא ממנו חליי המדו' הפחותות: יש דרך · הנה ימצא דרך שהוא ישר לפני האיש ולא ירגיש ברע הנמשך ממנו כי אחריתה היא דרכי מות והנה האיש החכם ייסיר להתרחק מהדרך הזאת: נפש עמל · הנה נפש האיש העמל עמלה לו ולתועלתו כאמ' כבם תאו' פיהו למזונו' ולמשקי' הערבי' בדרך שלא יבטלהו רדיפת התאו' הזן מבקשת החכמה וההתעמלות בהגעתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו מה שאינו כן בעמל אסיפת הקניינים כי יכין האדם ואחר ילבש ומי שעמל בו לא יהנה ממנו ולא יהיה לו יתרון כי אם ראות עיניו או ירבה בזה נפש האיש העמל תמיד להשגת טרפו עמלה בסבתו בעצמו כי פיו הכניעו ובפפו לזה העמל וכאילו ייסיר בזה שאם היה האיש שהוא מונע ממנו יתרון המזון ולא יקח ממנו כי אם המצטרך לבד ויכמכם בהוצאתו לפי מה שאפשר או יהיה קובץ על יד מעט מעט עד שיסיג מחייתו בזולת עמל: איש בליעל · הנה האיש הבליעל חורש הרעה בלבו ומה שיצא ממנו אל שפתיו יוכר בו רושם הרע שהוא בלבו ויהיה משחית כמו האש השורפת וכאילו אמר שיותר רע יצא מפיו ממה שהוא בלבו כי ישתדל להעמיק בדבריו בדרך שימשך מהם רע נפלא: איש תהפוכות ישלח מדון · האיש הכוזב הנה מנהגו לשלח ריב ומדון בין האנשים ולא יספיק לו בזה עד שיעורר דברי תלונה להפריד השר והגדול מעמו ר"ל שיסבב שימרדו בו: איש חמס · הנה האי' שהוא איש חמס יפתה בפיו רעהו להמשך למנהגו ובלבורו בא לגרום לו להלך אותו בדרך לא טוב: עוצה עיניו · מי שהוא עוצה עיניו וסותם אותם או אחד מהם כדי שתשלם לו יותר מחשבת התהפוכות והכזבים ואחר כך הנוטה מה שבמחשבתו אל הפועל בסתת שפתיו ופתח אותם לדבר הדברים בפיו הנה דבורו השלים הרעה כי במה שחשב לא היה מגיע נזק לאנשים אם לא יוציאהו בפיו · עטרת

גאון ג' וסימ' ביחזקאל סימ' יו: גובה ג' וחס' וסימ' הלא אלוה גבה שמים · וראיתי לבית גבה · ולפני כשלון גבה רוח: יוסיף יד חס' ויו וסימ' בשמואל ב' סוף סימ' ג' גבי קינת דוד על אבנר: ומרפא ג' וסימני' וזרחה לכם יראי שמי · צוף דבש אמרי נעם · הנני מעלה לה ארוכה: ונרגן נ"ן בתרא זעירא והיא חד מן ג' נונין אריכין זעירין וסימניהון נטע ארן ונשם יגדל · וגבושבן רב סריס · ונרגן מפריד אלוף · ואינון מן א"ב דאתוון זעירין וסים' נמסר בריש ספר ויקרא ובמסר רבתא · בריש מערכת אות האלף ב"ד:

מִסִלַּת יְשָׁרִים סוּר מֵרָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נֹצֵר דַּרְכּוֹ: לִפְנֵי־שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ רוּחַ: טוֹב שְׁפַל־רוּחַ אֶת־עֲנָיִים מֵחַלֵּק שָׁלָל אֶת־גֵּאִים: כ מַשְׂכִּיל עַל־דָּבָר יִמְצָא־טוֹב וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה אַשְׁרָיו: לַחֲכַם־לֵב יִקָּרֵא נָבוֹן וּמֶתֶק שְׂפָתַיִם יֹסִיף לֶקַח: מְקוֹר חַיִּים שֵׂכֶל בְּעָלָיו וּמוּסַר אֱוִלִים אִוֶּלֶת: לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ וְעַל־שְׂפָתָיו יֹסִיף לֶקַח: צוּף־דְּבַשׁ אִמְרֵי־נֹעַם מָתוֹק לַנֶּפֶשׁ וּמַרְפֵּא לָעָצֶם: כה יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת: נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ כִּי־אָכַף עָלָיו פִּיהוּ: אִישׁ בְּלִיַּעַל כֹּרֶה רָעָה וְעַל־שְׂפָתָיו כְּאֵשׁ צָרָבֶת: אִישׁ תַּהְפֻּכוֹת יְשַׁלַּח מָדוֹן וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף: אִישׁ חָמָס יְפַתֶּה רֵעֵהוּ וְהוֹלִיכוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא־טוֹב: ל עֹצֶה עֵינָיו לַחְשֹׁב תַּהְפֻּכוֹת קֹרֵץ שְׂפָתָיו כִּלָּה רָעָה:

שְׁבִילָא דְתָרִיצֵי מִסְטֵי מִן בִּישְׁתָא וּדְמִזְדְּהַר נַפְשֵׁיהּ נָטַר אָרְחֵיהּ: קֳדָם תַּבְרָא גֵיוְתָנוּתָא וּקְדָם תַּקְלָא רָמַת רוּחָא: טָב הוּא שְׁפַל רוּחַ וְעִנְוְתָנָא מִן הוּא דְמַפְלִיג עֲדִיתָא עִם גֵיוְתָנֵי: דְמִסְתַּכַּל בְּמִלְתָא יַשְׁכַּח טָבְתָא וּדְמִסְבַּר בֵּאלָהָא טוּבוֹהִי: חַכִּים לִבָּא יִתְקְרֵי סוּכְלְתָנָא וּדְחַלְיָן שִׂפְוָתֵיהּ מוֹסִיף אוּלְפָנָא: מַבּוּעַ דְּחַיֵּי סוּכְלָא דְמָרֵיהּ וּמַרְדוּתָא דְשַׁטְיֵי שַׁטְיוּתָא: לִבָּא דְחַכִּימָא מִסְתַּכַּל פּוּמֵיהּ וּבְשִׂפְוָתוֹהִי מוֹסִיף אוּלְפָנָא: כַּבְרִיתָא דְרוּבְשָׁא מַאֲמָרָא דְבוּסְמָא חַלְיוּתָא דְנַפְשָׁא וְאַסוּתָא לְגַרְמֵי: אִית אָרְחָא דְמִתְחַזְיָא בְּעֵינֵי בְּנֵי נָשָׁא דְתְרִיצָא הִיא וְסוֹפָהּ אָרְחָתָא דְמוֹתָא אִנּוּן: נַפְשׁ דְּלָעְיָא לְעוּתָא תְסוֹבַר דְּמִן פּוּמָא אָתֵי לָהּ כֵּיפָא: גַּבְרָא טְלוּמָא חָפַר בִּישְׁתָא וּבְשִׂפְוָתֵיהּ נוּרָא יָהֲבָה זְלִיקֵי: גַּבְרָא מְהַפְּכָנָא יְגָרֵי תִגְרֵי וְהַרְתָנָא מַעְרִיק רַחֲמֵיהּ: גַּבְרָא חֲטוּפָא מְשַׁרֵג חַבְרֵיהּ מוֹבִיל לֵיהּ בְּאָרְחָא דְלָא שַׁפִּירָא: רָמֵז בְּעַיְנוֹי וְחָשֵׁב הֲפֵכְתָא גָּזֵים בְּשִׂפְוָתֵיהּ וְגָמַר בִּישְׁתָא: כלילא

ג' · ג' · ענוים ק · ל' · כ"א · י"ד חס' · ה' חס' כלי' יוד קדמ' · כ"ב · י"ד חס' ו"ו · ב' · ל' · ל' · כ"ב · ספתו ל' ק · ז"כ · ב' כנכין אריכין זעירי' · ל' · ל' · חצי הספר בפסוקים

רשי

טוב שפל רוח · טוב להתחבר את ענוים ולהיות אתם שפל רוח מהיות מחלק שלל את גאים: משכיל על דבר ימצא טוב · הנותן לב להתבונן על דבריו לשלם את דרכיו ימצא טוב: ובוטח ביי' אשריו · כשהוא משלם דרכיו ורואה בה מכשול שם בה סכנה או הפסד כיס ובוטח בהקדוש ב"ה ועושה הטוב · אשריו · כן אשורין שלו: לחכם לב יקרא נבון · שלומד חכמה מרבו יקרא נבון · סופו שיהיה נבון בדברים תפולפל בחכמתו ויקראוהו אותו נבון: ומתק שפתים יוסיף לקח · כשאומר טעמים לדבריו לתלמיד ומתתיק לדבריו בטעמי' יוסיף לקח: מקור חיים השכל לבעליו · וכן פתרון המקור שכל לבעליו מקור חיים הוא לו · ומוסר אוילי' אולת · ייסורי אוילים על ידי אולת באים להם · וכן משמעו האולת ייסורין הוא לאוילי': לב חכם ישכיל פיהו · לבו מלמד את פיו לדבר בו': צוף דבש · מתוק דבש כרי"שק' בלעז · אמרי נועם · דברי תורה: יש דרך · שהוא ישר לפני איש: עמלה לו · לברכו הוא עמל: כי אכף עליו פיהו · כפפיהו כופהו ותובע לו מאכל או עמלו עומד לו ש שאוכל מה שעמל ככר: ועל שפתיו · כאש צרבת · הרעה כאש שורפת על ש שפתיו עד שמוציאה כפיו ונומר · צרבת כאש שורפת כמו נ ונכרנו בה כל פני': ונרגן מפריד אלוף · ועל ידי דיבוננו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם: עוצה עיניו · לשון קריצה וכן אועצה עליך עיני: כלה רעה · פי' כי כלתה אליו הרעה נגזר ונגרם לבא רעה לעולם: בדרך

עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא: טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר: בַּחֵיק יוּטַל אֶת־הַגּוֹרָל וּמֵיְהוָה כָּל־מִשְׁפָּטוֹ: טוֹב פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה־בָהּ מִבַּיִת מָלֵא זִבְחֵי־רִיב: עֶבֶד־מַשְׂכִּיל יִמְשֹׁל בְּבֵן מֵבִישׁ וּבְתוֹךְ אַחִים יַחֲלֹק נַחֲלָה: מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וּבֹחֵן לִבּוֹת יְהוָה: מֵרַע מַקְשִׁיב עַל־שְׂפַת־אָוֶן שֶׁקֶר מֵזִין עַל־לְשׁוֹן הַוֹּת: לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה: עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם: לֹא־נָאוָה לְנָבָל שְׂפַת־יֶתֶר אַף כִּי־לְנָדִיב שְׂפַת־שָׁקֶר: אֶבֶן־חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל־כָּל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל: מְכַסֶּה־פֶּשַׁע מְבַקֵּשׁ אַהֲבָה וְשֹׁנֶה בְדָבָר מַפְרִיד אַלּוּף: תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה: אַךְ־מְרִי יְבַקֶּשׁ־רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח־בּוֹ: פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ וְאַל־כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ:

ל׳ · ג׳ ל׳ ג׳ · ג׳ · ל׳ ולסף על נקי · ל׳ · ל׳ ג׳ חס · ל׳ · יא׳ בכתו׳ · ל׳ בטע׳ מלעיל · ל׳ · ל׳ ומ׳ל · ל׳

כְּלִילָא דְשַׁבְהִירָא סֵיבוּתָא בְּאוֹרְחָא דְצִדְקְתָא מִשְׁתַּכְּחָא: טָב נָגִיד אַפֵּי רוּחָא מִן גַּבְרָא וּדְמַכְבִּישׁ נַפְשֵׁיהּ טָב מִן הוּא דְאָחֵד מְדִינְתָא: בְּעוּבָא דְעֶצְתָא נָפְלָה פִּצְתָא וּמִן אֱלָהָא נְפַק דִינֵיהּ: טָבָא הִיא לַחְמָא שְׁרַבְתָּא וְשַׁלְוָתָא בָהּ מִן בֵּיתָא דְמָלֵי דִבְחֵי דִדְיָנָא: עַבְדָא סוּכְלְתָנָא יִשְׁתַּלַּט בִּבְרָא מְבַהֲתָנָא וּבֵינָת אַחֵי נִפְלֵג יְרוּתְתָא: צָרְפָא נָקֵי לְסָאמָא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וֶאֱלָהָא בָּדֵיק לִבַּיָא: נַבְרָא בִישָׁא צָיֵת לְסִפְוָתָא דְעָאתָא שִׁקְרָא וְדַגָּלוּתָא עַל לִישָׁנָא דְעָאתָא: דְמַצְדֵי בְמִסְכֵּנָא מַרְגֵז לְבָרְיֵיהּ וּדְחָדֵי לְתַבְרָא דְחַבְרֵיהּ לָא מִזְדַּכֵּי: כְּלִילָא דְסָבֵי בְּנֵי בְנַיָא וְשַׁבְחוֹרְהוֹן דִבְנַיָא אֲבָהָתְהוֹן: לָא יָאֵי לְטַפְשָׁא שִׁפְוָתָא יַתִּירְתָא אַף לָא לְשַׁלִּיטָא שִׁפְוָתָא דְשִׁקְרָא: כֵּיפָא דְשׁוּחֲדָא חֲסִידָא הִיא בְּאַפֵּי מַאן דְשָׁקֵל לֵיהּ לְכָל אֲתַר דְמִתְפְּנֵי שְׂכוּלָא: דִמְכַסֵּי חוֹבָה בָּעֵי רְחִמוּתָא וּדְשָׁנֵי מִלְּתָא מְפָרֵק רַחֲמָא: עָלְתָא בְעָתָא בְּמַן דְמִתְבַּיַּן טָב מִן דִלְמַמְחֵי לְסַכְלָא מְאָה חוּטְרִין: בְּרַם גַּבְרָא מְרִידָא בָּעֵי בִישָׁתָא וּמַלְאֲכָא נוּכְרָיָא יִשְׁתַּדַּר עֲלֵיהּ: פָּגֵיעַ דוֹב וּדְתֵיתָא בְגַבְרָא חַכִּימָא לָא מִתְזִיעַ וְסַכְלָא בְּשַׁטְיוּתֵיהּ נָפֵל: דפריע

יוטל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ כי יפול לא יוטל · בחיק יוטל את הגורל · הנם אל מראיו יטל · בתר׳ חס׳: ומיי ד׳ וסימ׳ לעיל ריש סימ׳ יו: משפטו ו׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סוף סימן כ״ו: חרבה ג׳ וסימ׳ ואמר למלך המלך לעולם יחיה · ואמר אליהם אתם ראים הרעה · טוב פת חרבה · וא׳ וחרבה וכל מנחה: נאוה ד׳ קמצין וסימ׳ נאוה בירושלם איומה כנדגלו׳ · לישרי׳ נאוה תהלה׳ · כי נעים נאוה תהלה׳ · לא נאוה לנבל שפת יתר · וא׳ שחורה אני ונאוה: אל כל ואל כל י״ג בכתו׳ ותריסר וסימ׳ אמור אל כל עם הארץ׳ · הן ישא איש בשר קדש׳ · אמר אל רחבעם בן שלמה׳ · ולא שמענו אל עבדיך׳ · ממכון שבתו השגיח׳ · היוצר יחד לבם המבין׳ · אבן חן השחד עיני בעליו׳ · אז לא אבוש בהביטי׳ · כי מי אשר יבחר׳ · וישלח ספרי׳ אל כל מדינות׳ · נגשלוח ספרים ביד הרצים׳ · ויכתב מרדכי את הדברים׳ · וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע:

רשי

בדרך צדקה תמצ׳ · ע״י הצדקה מאריכין ימיה׳ · ומושל ברוחו · כובש את יצרו: בחיק יוטל את הגורל · כיצד לבין עצמו אדם מטיל גורל: ומה׳ כל משפטו · לבשור לכל אחד ואחד חלקו: טוב פת חריבה ושלוה בה · טוב היה להב״ה להחריב ביתו ועירו והיה בשלוה מעבירותיהן של ישראל: מבית מלא זבחי ריב · שהיו מקריבין זבחי ריב בביתו: עבד משכיל · ונמ׳ על שהשכיל בבוכד׳ נצר לפסוע שלש פסיעו׳ לכבודו של הקדוש ב״ה עלה לגדולה ומשל בישר׳ שהובישו מעשיהם ונחלק נחלת לעיניה׳ · ד״א גר צדק טוב מאזרח רשע ולעתיד לבוא יחלק שלל ו נחלה בתוך בני ישראל שנאמר והיה השבט אשר גר הגר וגו׳: מצרף לכסף · כלי שצורפין בו כסף ועושין אותו מאפר מקלה על גבי חרס קרוי מצרף: וכור לזהב · כלי שצורפי׳ בו את הזהב כלי שזוקקין בו את הזהב כמו קדירה שבורה קרוי כור: מצרף לכסף וכור לזהב · המצרף עשוי לצרוף כסף ל למלאכתו וכן הכור לזקק הזהב אבל הלבבות הקדוש ב״ה זוקקן ובוחנן ויודע מחשבותן: מרע · רשע: מקשיב על שפת שקר: מקבל לשון הרע ועדי שקר: מזין מאזין · מי שהוא משקר מאזין על לשון הוות: עטרת זקנים · כשדומי׳ בני בניו׳ הולכין בדרך טובה: ותפאר׳ הבני׳ אבותם · כשאבותיה׳ צדיקים היא ת תפארת הבנים: שפת יתר · דברי גאוה: אף כי לנדיב · וכל שכן שלא נאה שפת שקר לנדיב: אבן חן · כשאדם בא לפני הקב״ה ונוחדו בדברים ושב לו · אבן חן ומרגלית היא בעיניו: אל כל אשר יפנה ישכיל · בכל מה שיבקש ממנו מצליחו: מכסה פשע מבקש אהבה: אם יחטא איש לאיש · וזה מכסה עליו שאינו מזכיר לו ח חטאתו ואינו מראה לו פנים זעומו׳ גורם לו שיאהב אותו: ושונה בדבר · שמוטר איבה ומזכירו כך וכך עשית לי מיד · מפריד אלוף · אז מפריד ממנו אלופו של עולם שהוא הב״ה שהזהירו לא תקום ולא תטור: תחת גערה במבין · תחת זו טעמו למעלה כ כתוב מה שאין כן בכל המקרא לכך אני אומר שהוא שם דבר כמו חתת · וכן פירושו הכנעת גער ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמכין את הכסיל: אך מרי יבקש רע · כלומר מי שכל דבריו מרי ו וסרבנו׳ הוא יבקש רע תמיד: פגום דוב ...

רלבג

עטרת תפארת שיבה · הנה השיבה היא עטרה של תפארת כי האנשים כלם יכבדו איש שיבה ויניעו האנשי׳ לזה בדרך צדק ויוסר במדות או בדעות כי בזולת זה יתכן שימות האדם בלא עתו או יהיה הרצון בזה כי השיב׳ אשר בדרך צדקה תמצא היא עטרת תפארת כי מצד היותר בדעות ובמדות ומצד הישישות אשר יחובר עמהם כגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה ובפלוסופיא המדינית כי בישישים חכמה ואורך ימים ה תבונה מצד רוב מה שעמד עליו מהחוש ומצד אורך הזמן אשר שקדו בבקשת החכמ׳ ומצד השקט רתיחת הטבעי׳ בעת השיבה: טוב ארך · הנה מי שימשול בכעסו שיוכל להאריך אפו הוא יותר טוב מגבור המכת זולתו במלחמה ומי שימשול ברצונו ותאותו להכיעס אל אשר יחפוץ הוא יותר משובח ממי שלכד עיר כי איך י ימשול בזולתו מי שלא יוכל למשול ברצונו · יש לדברי׳ יחשוב שיהיה חדושם קרי והזדמן ובהם באמת הנבלה וסדור מהשי׳ בחיק וזה כי הגורל יוטל בחיק ויחשוב שיהיה משפטו בדרך הקרי והנה תמצא כי מיי׳ כל משפטו וזה מפורסם מענין הגורל בספורי דברי הנבואה וכבר תעמוד על זה מהחוש כי למצליחים יבא על הרוב להם בגורל ה היותר טוב והחפך לאנשים הקשי׳ יום והנה אמר לפי מה שאחשוב כי הגבורה במלחמ׳ ולכידת העיר הוא מיי׳ ולזה אין להתפאר בהם ואולם התכונות המדותיות אשר לאדם עם נפשו הם מפאת בחירתו ולזה יהיה התפאר בהם יותר ועוד כי הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום ויותר מעט סכנה מהטוב שיגיע מהגבור׳ וכן הענין במושל ברוחו עם לוכד עיר עם שבזה יגיע לאדם הטוב והמלט מזולת שירע לזולתו: טוב פת חרבה · והנה שבח עוד השלום וגנה הקטטה ואמר כי טוב לאדם שיאכל פת יבשה בלא פרפרת עם השלוה משיאכל הזבחים ובשר לשובע עם הריב והקטטה: עבד משכיל · הנה יקרה בעבד האדם כשהיה זריז ומשכיל שיהיה מושל בבן אדוניו כשהיה עצל וסכל כי אדוניו ימשילהו עליו להנהיגו בהנהגה הראויה וכבר יקרה שיחלק זה העבד נחלה בתוך האחי׳ שהם בני אדוניו כי אדוניו לאהבתו אותו יתן לו במותו חלק מה בנכסיו: מצרף לכסף · הנה הכסף יש לו מצרף יוכל האדם לבררו בו משיגיו ובו יוכל לבחון כמה יש בו מן הסיגים כשיקח ממנו משקל מה ויעמוד על השיעור שיחסר ממנו וכזה יש ג״כ כור לזהב לברר אותו משיגיו ואולם הלבבות אין שם מי שיבחנם זולתי השם ית׳: מרע מקשיב · הנה האיש המרע הוא מקשיב על דבר און כי בו הוא חפץ וזה ג״כ הוא מתהפך והוא כי האיש השקרן מאזין ומקשיב על לדברי הרשע והעוות מהשקר ימשכו הרעות ומהרעות ימשך השקר: לועג לרש חרף עושהו · הנה מי שהוא מלעיג על העני מפני עניו כבר חרף הש׳ שיסודר ממנו זה הענין באופן מה כמו שיגנה המלאכה הוא מחרף בזה הפועל אותה ומי שהוא שמח לאיד שיבוא על איש אחר לא ינקה שיפול בכמו הרע ההוא: עטרת זקנים · כי האהבה הדמיונית תמשך אליהם אך אין האהבה עולה כל כך לאבי האב אבל תפארת בנים היו אבותם: לא נאוה · הנה לא יאות לנבל לדבר דברי מעלה ויתרון כי הדברים ההם יאבדו בזה האופן וכ״ש שאין ראוי לנדיב דבר שקר והבל: אבן חן השוחד · הנה השוחד הוא אבן חן בעיני האנשים אשר יתנו להם השוחד כאלו היו מרגליות שיתנו חן למשאם אל כל אשר יפנה מהדברים יצליח: מכסה פשע · מי שהוא מכסה פשע שפשע בו ולא ירצה לזכרו הוא מבקש אהבה כי בזה האופן ישיגה ומי שהוא שונה בדבר מפריד אלוף כי זכר הפשעים יביא לרעות גדולות עד שאלו המדות הפחותות יפרידו השר והגדול מעמו: תחת גערה במבין · הנה הגערה תחת במבין ליסר אותו ויקבל בה מוסר יותר ממה שיקבל הכסיל מהמוסר אם יכוהו מאה הכאות: אך מרי · הנה לא די שלא יקבל מוסר בהכאות אבל תמצא עם זה בקצתו שיבקש רע והוא איש מרי כי הוא מרגיש שיוכה מצד מריו או יחולו עליו רעות ועכ״ז יחזיק בו ולזה איננו זר אם ישיג מה שיבקש הנה ישיגהו היותר רע שאפשר רוצה לומר שכבר ישולח להכותו מכת אכזרי ולא יחמול עליו אשר על כן מרה בש׳ או יהיה הרצון בזה הנה לא די שלא יקבל מוסר אבל הוא תמיד יבקש מרי ואף על פי שישלח בו מלאך אכזרי להכותו מכות כפלות הנה עם כל זה יוסיף על חטאתו פשע: פגוש דוב שכול · הנה פגישת הכסיל באולתו היא פגישת הסכנה מפגישת דוב שכול באיש כי אולת הכסיל תמיתהו בקלות:

אבן עזרא

עטרת · השיבה היא כעטרת תפארת לראש: טוב · בחיק · טוב · נ׳ דקים · טוב עומד במקו׳ שנים ואלך אפים הוא טוב מגבור כי הוא יכבוש כעסו והגבור אעפ׳ שכובש אחרים איכו יכול לכבוש כעסו · מושל ברוחו לבדו טוב ממושל לוכד עיר שצריך לעזר אחרים וכאשר יוטל הגורל בחיק ומיי׳ משפטו איך יפול כן יואמ׳ השי׳ מי שיוכל למשול ברוחו · טוב הרבה למושלים ברוחם כפת הרבה שיש שלוה בה · מבית מלא זבחי ריב ומריבה שיתכעסו תמיד: בבן מבים · כסיל · יחלוק יקח חלק: מצרף · מרע · לועג · סר׳ ד׳ דקים · מצרף מן כור · מזין הראוי מאזין כלומר יש מצרף לכסף וכור לזהב לזקקו וכן יבין הלבבות השם וידע מי שהוא מרע ומחשב רכילות שהוא על שפת איש · שמח מי ששמח לאיד הרש לא ינקה לא יהיה נקי כל אחד מהם כי השם בוחן הלבבות ויתן שכר למרע וללועג ולשמח לאיד: בני בנים · שבעבורם מכובדים הזקני׳ בעבור חכמתם · ותפארת בני׳ אבותם החכמים: לא נאוה לנבל · לא נחמדת ונאוה לו · שפת יתר כלומ׳ לא יתאוה לעבת שפת חכמי׳ שתביאהו לידי יתרון אבל לנדיב לא נחמדת לו כלומר הנדיב לא יתאוה ש שפתי איש שקר כאשר יתאוה הכסיל: אבן חן · חסר כף וכן יהיה ליתר תשלחנה אעפ׳ שאין זה מקומו א אפרשנו לפי שהוא נעלם בעבור מלת תשלחנה שהוא בלשון רבות וכן ענייכו כידה ליתר תשלחנה הנשים הנזכרות בפסוק תבורך מנשים אם תעשינה כאשר עשתה על כן תהיה מבורכת יותר מהן וכן זה כאבן היקרה שיש לה חן בעיני כל רואיה כן יש חן לשוחד בעיני בעליו ונשוא הנותן כי בעבור שהוא אסור לקחתו לא יקרא הלוקח בעליו וכן אל תמנע טוב מבעליו כי הוא הלוקח: מכסה · מי שמבקש לאהוב רעהו יכסה פשעו שפשע בו ולא יודיעהו · ושונה בדבר · לפשוע פעם אחרת מפריד אלוף שיאהבנו יותר ממנו: תחת · יא׳ מן תנחת עלי ידך תרגו׳ ויורד כמו נזיד מן ויזד לטעת מן כטע והוא רחוק: אך · ממעט הגערה מן המרי כי לא תועיל בו והוא חסר כמו איש מרי שמרה כי השם יבקש לעשות לו רע: אכזרי שלא ירחמנו · ישולח בו להמיתו: פגוש · ואל · יפגוש בו כסיל בעת אולתו כי הוא קשה מהדוב: פוטר מסיט

אבן עזרא

פוטר ׳ לשון פתיחה כלו׳ שפותח מקור מים ההולכים ויתערבו עם אחרים על שיתגברו על הארץ כן הוא ראשית מדון מדומה למים ׳ וקודם התגלע התערב עם זה במדון ראוי הריב לנטוש אותו ׳ פ״א כפוטר מים כן ראשית מדון תתחיל במעט ויצא הרבה התגלע התגלות : מחיר ׳ לקנות בו חכמה ואין לו לב מיחסון ללמוד : בכל עת׳ יאהב איש רעהו ואח אוהב לעת צרה הנולדת ולא יאהב בכל עת׳ יולד ראוי להיות תולד כמו נכח עליך רעה : אדם׳ , אוהב׳ , פנים לבקים׳ כלומר אדם שתוקע כף להיות ערב לפני רעהו המלוה זה הוא יקרא חסר לב והוא אוהב לעשות בעבור פשע ומצה ש מגביה עמו רעהו ׳ פתחו רמז למפתח הפתחים כלומ׳ כאשר הוא מרים קול פתח דבריו לערוב ערובים הוא מבקש שיבואהו שבר פתחו מן שמור פתחי פיך : יפול ברעה׳ שחשב לעשות: נבל׳ מדבר נבלות: לב׳ נחה׳ חסר כף מרפא כלומר הלב ש שהוא שמח בחלקו ׳ ייטיב לגוף כגהה ב בעבור שתולדתו ל לשמוח כמו לא יגהה מכם ואבל רוח נכאה וטעמת על הבלי ש העולם תיבש עצם שהוא עיקר הגוף ולא תתיל בו גהה: מחיק׳ נסתר שמש ישרות יקח השוחד : את׳ , פנים לבקים׳ את פני החכמה ש שהוא ילמדה מכל א אדם ׳ בקצה ארץ המה משוטטות לבקש חכמה כי יחשוב אנשי מקומו כסילים כמוהו

רלבג

משיב רעה ׳ הנה מי שהוא משיב רעה תחת טובה אם ר נמלוהו ראוי שלא תסור רעה מביתו וזה לשתי סבות האחד מפני שהאנשים לא ישתדלו להטיב לו לפי שהם רואי׳ שהוא משיב רעה תחת טובה ולזה כאשר תהיה הרעה בביתו לא תסור משם כי לא ישתדל איש בהסרתה והסבה השנית היא כי זה הענש ראוי שיבא עליו מהשי׳ על זאת התכונ׳ הפחות׳ כי היא תמנע האדם מכל הטובות והשלימיות וזה כי האדם ככנע לשי׳ מפני רבוי הטובו׳ אשר הוא גומל אותו תמיד ומי שלא יכיר להאנשים הטוב׳ שהם עושים לו לא יכיר לשם יתברך בטובות שהוא חונן אותו ויהיה זה סבה אל הכפירה בשם יתברך: פוטר מים ׳ הנה ראשית המדון הוא במדרגת פותח מקום יצא ממנו המים כי הם תמיד ירחיבו ה הפתח ההוא מצד ש שטף עובר בו ובהיות הענין כן הנה ראוי לעזוב הדבר אשר ה הוא סבת המדון ק קודם שיתערב הריב והמחלוקת כי אחר זה יתחזק תמיד הריב ולא יהיה שליט ה האדם להשקיטו : מצדיק רשע ׳ הנה מי שהוא מצדיק מי ש שהוא רשע בדין או מחייב מי שהוא צדיק בדין הנה כל אחד מאלו הוא מתועב ו ושנוא אצל הש׳ וזה כי הוא ראוי להרחיק הרשעי׳ ולבזות מעשיה׳ כי בזה תועלת להרחיק האנשים מעשות ב כמעשיהם ובזה ראוי לקרב הצדיקים ולשבח מעשיהם לזאת הסבה בעינה : למה זה ׳ ישתדל הכסיל בקנין החכמה והנה הוא חסר המקבל אותה כי אין לו לקבלה : בכל עת ׳ יתחבר האוהב לאוהבו בימי הטובה ובימי הרעה וזה מדרך האוהב במה שהוא אוהב ר״ל שלא יעזוב אוהבו לעתות בצרה ׳ ואולם האוהב שיתחדש ויולד לו בעת צרתו הוא אח לא אוהב או ירצה בזה כי האוהב יתחבר לאוהבו בכל עת כדי שישמח בטובתו ויעזרהו לעת רעתו אמנם האח לא יחוש להתחבר עם אחיו בעת טובתו אך בצרתו יתעורר לעוזרו כי הטבע יטריחהו על זה מפני היותו עצמו ובשרו : אדם חסר לב ׳ והנה ספר עתה מהעזר לא יחשב בו טוב לעזור ובסוף הענין ישוב לו לנזק גדול ולזה לא יהיה זה העזר כי אם מאדם חסר לב והנה שיכנס האדם ערב בפרעון חוב רעהו ויתקע כפו לפרעו כי זה יהיה סבה אל שישוב האוהב שונא ויגיעהו נזק מזה שישוב פרעון החוב עליו : אוהב פשע ׳ מי שהוא אוהב למצוא פשע בדברים שיאמרו לו או יעשו וידקדק בהם בזה האופן הנה הוא אוהב מריבה ומחלוקת כי זה יוליד המחלוקת ומי שהוא מגביה פתחו להשקיף בדברים בכד שישים עצמו בעליונות מקום כי זה יהיה סבה אל שימצא פשע בדברים לחשבו עצמו גדול המעלה ונראוי לו מהכבוד הרבה הנה הוא מבקש שבר כי זה סבה שהביא עליו רעות גדולות והנה לקח זה המשל על צד שלימות המשל כי מגובה הפתח יקרה שיפול מטה וישבר : ילד כסיל ׳ הנה האיש המוליד כסיל יולד אותו לרעה לו כי יגדל ינוגו בו מצד חסרון דעתו בו ירוע עניניו ולא ישמח האיש הנבל העושה נבלות או הדבר : לב שמח ׳ הנה משמחת הלב יתחדש טוב מראה הגוף ולהפך הדם והחום הטבעי בחלקי הגוף והרוח נכאה שהיא הפך שמחת לב היא תיבש האיברים מפני התקבץ הדם והחום הטבעי בפנימי הגוף והנה יבאר בזה שהשמח׳ ימשכוה והתבטר מעונה : שחד ׳ הנה הרשע יקח שחד מחיק ר״ל שיקח אותו בצנעה בדרך שלא יודע ויקחהו להטות ארחות משפט : את פני מבין חכמה ׳ הנה המבין ימצא את פניו חכמה כי כל מה שיראים אותו מהדברים הנמצאים ימצא חכמה נפלאה כשיחקור למה שהוא על מה שהוא עליו ואולם הכסיל כשיבקש החכמה הנה עיניו בקצה הארץ לחשבו כי שם לבד תמצא לו ולזאת הסבה יתעצל בבקשתה : כעס לאביו ׳ הנה הבן שהוא כסיל מכעיס אביו תמיד והוא ממר ליולדתו כי לא יקבל מוסרם ואלו היו לו בזה אבל יהיה בוחר הרע כל כך למי שהוא לא טוב גם ענוש עד שסבר יענוש הצדיק על צדקו ויכה הנדיבים על יושרם כי כל עושה טוב הוא רע בעיניו ׳ חושך אמריו ׳ הנה האיש היודע דעת מונע אמריו שאינו מדבר דבריו בלתי צריך ומי שהוא איש תבונה נותן לעצמו יקרת רוח ולא יהיה מסב ומתחבר מאד עם בני האדם ולא יהיה מרבה דברים אך דברו יהיה יקר לא שיעשה זה לדרך גאוה כי זה יהיה מגונה : גם אויל מחריש ׳ והנה ימשך טוב ממניעת הדבור שסבר יעלה מהאויל שהוא יחשב כנבון מי שהוא סותם שפתיו ולא ידבר : לתאוה יבקש ׳ מי שיבקש לגבול החקירה הדבר הנפרד והפשוט אשר אליו תעלה תאותו הנה הוא יתעלה בהשגת כל עיונים מושכל אחר בדבר דבר כי זה דרך החקירה השלימה ר״ל להעלות הדבר אל יסודותיו והסבות הפשוטות אשר מהם היה או ירצה בזה מי שיבקש בעבור תאותו התאוה הנה אם יחקור במושכלות יתבלבל בכל מושכל ומושכל ואפי׳ באמ׳ היא מהם קל ההבנה ויתערב לו הענין בזולתו מפני מיעוט חקירתו בדברים המושכלי׳ ורב שקדו על התאוות הגופיות :

מסורה

הרעה ה׳ בקרי׳ ג׳ בישין וב׳ שבין וסי׳ ואם הרע תריעו גם אתם׳ חדלו הרע׳ היהפך כושי עורו׳ בכל עת אהב הרע׳ וכל הרע לאיש מתן׳ וחד והרע הרעתי : בלשונו ז׳ מל׳ וסים׳ נמסר בשפטים סים׳ ז׳ : יולד ב׳ חס׳ וסים׳ צאו וראו אם ילד׳ כסיל לתוגה לו : ייטיב ב׳ וסים׳ כי ייטב אל אבי את׳ לב שמח ייטב גהה ׳ וט׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ ביחזקאל

מקרא

מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא־תָמוּשׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ׃ פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ׃ טו מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ לָמָּה־זֶּה מְחִיר בְּיַד־כְּסִיל לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֶב־אָיִן׃ בְּכָל־עֵת אֹהֵב הָרֵעַ וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד׃ אָדָם חֲסַר־לֵב תּוֹקֵעַ כָּף עֹרֵב עֲרֻבָּה לִפְנֵי רֵעֵהוּ׃ אֹהֵב פֶּשַׁע אֹהֵב מַצָּה מַגְבִּיהַּ כ פִּתְחוֹ מְבַקֶּשׁ־שָׁבֶר׃ עִקֶּשׁ־לֵב לֹא יִמְצָא־טוֹב וְנֶהְפָּךְ בִּלְשׁוֹנוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה׃ יֹלֵד כְּסִיל לְתוּגָה לוֹ וְלֹא־יִשְׂמַח אֲבִי נָבָל׃ לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב גֵּהָה וְרוּחַ נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ־גָּרֶם׃ שֹׁחַד מֵחֵק רָשָׁע יִקָּח לְהַטּוֹת אָרְחוֹת מִשְׁפָּט׃ אֶת־פְּנֵי מֵבִין חָכְמָה וְעֵינֵי כְסִיל כה בִּקְצֵה־אָרֶץ׃ כַּעַס לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וּמֶמֶר לְיוֹלַדְתּוֹ׃ גַּם עֲנוֹשׁ לַצַּדִּיק לֹא־טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל־יֹשֶׁר׃ חוֹשֵׂךְ אֲמָרָיו יוֹדֵעַ דָּעַת וְקַר־רוּחַ אִישׁ תְּבוּנָה׃ גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם א יֵחָשֵׁב אֹטֵם שְׂפָתָיו נָבוֹן׃ לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל־תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע׃

תרגום

דְּפָרִיעַ בִּישְׁתָא חֲלַף טַבְתָא לָא תִּפְסוֹק בִּישְׁתָא מִן בַּיְתֵיהּ׃ אֲשֵׁד דְּמָא הֵיךְ מַיָּא מְגָרֵי תִּגְרֵי וְקֳדָם קְרָיָא אַטְעֵי דִּינָא׃ דִּמְזַכֵּיהּ לְרַשִּׁיעָא וּמְחַיֵּב לְצַדִּיקָא מְרַחַקְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא אַף תַּרְוֵיהוֹן׃ לְמָה דֵּין אָזְלָא לֵיהּ תִּגְרוּתָא לְסַכְלָא דְּלֵית לֵיהּ לִבָּא וְחָכְמְתָא׃ בְּכָל עִדָּן גַּבְרָא רָחֵים הוּא וְאַחָא לְעָקְתָא מִתְיְלִיד׃ בַּר נָשׁ חֲסִיר רַעְיָנָא מַשְׁלֵם יְדֵיהּ וְעָרֵב עֲרָבוּתָא עַל חַבְרֵיהּ׃ דְּרָחֵם חוֹבָא רָחֵם מַצּוּתָא וּמוֹרִים תַּרְעֵיהּ בָּעֵי תַּבְרָא׃ מַן דְּעָקִים לִבֵּיהּ לָא מַשְׁכַּח טַבְתָא וּדְמִתְהַפֵּךְ בְּלִשָּׁנֵיהּ נָפֵל בְּבִישְׁתָא׃ דְּמוֹלִיד סַכְלָא חֲמוּצָא דִּילֵיהּ וְלָא חָדֵי אֲבוּי דְּטַפְשָׁא׃ לִבָּא חָדְיָא מַשְׁפִּיר גּוּפָא וְרוּחָא דְּכִיכְתָא מְיַבְּשָׁא גַּרְמָא׃ שׁוּחֲדָא מִן עוּבָּא יְסַב רַשִּׁיעָא לְמִצְלֵי אָרְחָא דְּדִינָא׃ אַפּוֹי דְּסוּכְלְתָנָא חֲדְיָן בְּחָכְמְתָא וְעַיְנוֹי דְּסַכְלָא בְּעוּמְקָא דְּאַרְעָא׃ בְּרָא סַכְלָא מַכְבִּיד אֲבוּי וּמְמַרְמִיר לְאִמֵּיהּ׃ לְמִתַּךְ לְצַדִּיקָא לָא שַׁפִּיר אַף לָא לְמִמְחֵי צַדִּיקַיָּא דְּאָמְרִין תְּרִיצוּתָא׃ דְּחָשֵׂךְ מִלּוֹי יָדֵיעַ יְדִיעְתָא וּדְמַכִּיכָא רוּחֵיהּ גַּבְרָא דְּמִתְבַּיַּן׃ וְאַף שַׁטְיָא דְּשָׁתֵיק חַכִּימָא הוּא מִתְחַשֵּׁב וּדְבָלֵי שִׂפְוָתֵיהּ מִתְבַּיַּן׃ רִגְתָּא בָּעֵי פָּהְיָא וּבְכָל מַלְכָּנָא מִצְטְדֵי׃

לא צבו

מסורה

סוף סימן לג״ : מחיק ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בריש סיפרא סימן ה׳ : ועיני׳ וסים׳ תמצא נמס׳ באיוב סים׳ יא בסד׳ : יודע כל סיפרא מל׳ בס״ב וסים׳ ידע צדיק דין דלים׳ בפשע ארץ רבים ׳ וכל תריסר ודברי הימים וקהלת מל׳ בס״א וסים׳ כי איננו ידע מה שיהיה ׳ וי׳ מל׳ בשאר קרי׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ו :

אבן עזרא

על כן מכעים אביו ברבותו ללכת למרחוק : גם ענוש לצדיק לא טוב ׳ דבק בפסוק שלפניו ואחור וגם לרבות על שוחד שיקח רשע ואחרי כן יענש הצדיק וכן הוא ענוש הצדיק בדינו לא טוב הענוש כי שם הפועל הוא מתאר בשם דבר ולא טוב להכות הנדיבים על יושרם : חושך׳ גם׳ שנים דבקים׳ הודיע כי מדת השתיקה טובה כלומר חושך אמריו ושותק הוא דעתן ורוח הוא הדעת כלומר שדעתו יקרה והפך זה כל רוח יוציא כסיל׳ וגם לרבות על חושך אמריו גם אויל מחריש חכם יחשב׳ לתאוה׳ שנים דבקים׳ למ״ד לתאוה כמו בעבור׳ כפרד הנע והנכ׳ והנפרד מקומו לבקש חכמה בעבור תאוה שיתאוה ללמוד ובכל אנשי תושיה יתערב וילך עמם : והכסיל

רש״י

[illegible]

רלבג

לא יחפוץ · הנה הכסיל איננו חפץ בתבונה רק בעת שיתגלה לבו וחסרון דעתו כי אז לבד יחשוב שיהיה רב תבונה אך אחר זה לא יתלדו ללמידת החכמה: כבוא רשע · הנה בבא רשע בא עמו גם בוז כי מדרכו לבזות האנשים ועם הקלון והבזות שיש עמו מפני פעולותיו המגונות יחרף זולתו בדברים ההם בעיניו כי במושו פוסל האנשים בקלונו בעצמו: מים עמוקים · הנה דברי פי איש חכם הם מים עמוקים שיקשה להגיע אל תכליתם וכן יקשה לעמוד על סוד דברי פי איש חכם כי הם כמו נחל שהוא נובע ותמשך הנביעה ממנו תמיד כן ימצאו מקור החכמה נובעת באלו הדברים וכל אשר ימצאו בהם הנה עדיין יש להם כח למצוא בהם יותר או יהיה רומז בזה אל הלב שהוא מבוע הדברים כי כל מה שיביע מהם ישאר בו כח להביע מהם יותר: שאת פני רשע · הנה לא טוב לשאת פני רשע במשפט להטות משפט הצדיק כי יקרה אם יכבד האיש השופט לרשע במשפט ההוא ישתמו טענות הצדיק החולק עמו לחשבו כי דעת השופט קרוב אל שכנגדו: שפתי כסיל יבאו בריב · ובמחלוקת כי איננו מדבר כי אם דברי קנטורין ופיו יקרא למהלומות והכאות חזקות שוברות את האדם: פי כסיל · דברי הכסיל הם מביאים חתת ושבר והם מוקש נפשו כי בהם גורם רע לעצמו מגדלים רבים כי בהם יחרחר ריב עם האנשים ויהיה זה סבה לו לרעות גדולות ומהם כי מצד סכלותו יחשוב הרבה פעמים לומר מה שהוא עוזר לו בשפטו את רעהו ויהיה הענין בהפך ומהם כי הוא יגלה הדבר שיהיה ראוי שיסתיר ויהיה זה סבה לבלבול ריב בעניניו ובמבוקשיו: דברי נרגן · דברי האיש הנרגן על לא דבר מעורר תלונות הן בדמיון האנשים שמראים עצמם מוכים ונשברים כדי שיחמלו עליהם שאר האנשים והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת: גם מתרפה · גם מי שהוא מתעצל במלאכתו באי זו מלאכה שיתעסק בה הנה הוא חבר לבעל הפת שיביב משחית ללכוד האנשים וזה יהיה מגדלים כי בעל זאת המלאכה יסמוך על שיעשה מלאכתו באמונה ולא ירגיש במה שיתחדש לו מעצלות הפועל ההוא כמו שלא ירגיש בפת מי שנלכד בו עד הלכדו והשני כי אם עשה המלאכה לעצמו הנה עצלותו בו יסבב שלא ימצא לו טרפו יצטרך להיות בעל משחית בעבור בקשת המזון והפליגי כי אם תהיה זאת המלאכה אשר לאדם במה שהוא אדם והוא השגת המושכלות הנה עצלותו בה תסבב שילכד השכל בפחי הגוף ובשחיתותיו · זהו ביאור מה שיראה לנו עתה בזאת הפרשה שהנבלנו ביאורה · והנה התועלות המגיעות ממנה רבים ברבוי העניני׳ הכללי׳ בה וזה מבואר מאד במאמר מאמר ממנה ואולם על דרך כלל הנה הקיף זה החלק על הרחקת הכסילות והרשע והעצלה והאולת והמקרות והמרמה והסכלה והקפדנות וריבוי הדברים שלא לצורך ותועלת וההצטער והיות בו לדבר ובלתי שומע עצה: מגדל עוז שם יי׳ · הנה שם יי׳ הוא מגדל עוז כי בו עוז לאדם ותוקף עד שלא יכנחנו שום דבר רע ובו יחסה מכל מזיק מחוץ כי השם׳ אשר דבק בו יצילהו מפני לדבקות השגחתו בו ודבקות האדם בו הוא מצד השגתו לפי מה שתספר מנימום הנמצאות המושכלות אל השם׳ אשר שפע ממנו מציאותו בבריאתו העולם ובו הוא עומד תמיד כי הוא שמו על הצד שביארנו בספר מלחמות יי׳ והנה הצדיק ירוץ בדברים אשר יבקש מצד המשגן אשר לו בשם ית׳ וימצא נעזר בשם׳ עד שכבר ימצא מתחזק מאד במה שבקש אותו יותר ממה שהיה מתחזק בו אם טרח הרבה לבקש הסבות הנאותות להגיע הדבר ההוא מזולת הבטחון בשם׳ והנה היה זה המאמר כאות עוד מצד המשל כי מדרך המרוצה שתחלים האדם והנה היה אומר שהצדיק עם היותו רץ בו הוא נשגב ומתחזק ונהו האמת כמו שביארנו: הון עשיר · הנה ההון הוא לעשיר כמו קרית עוז כי בו יבטח שיהיה לו לעוז לפי מחשבתו ולפי ראותו הנה ההון הוא לו כחומה נשגבה כי בהונו ידמה הבאים להזיק לו והנה ההבדל בין זה העוז והעוז הקודם הוא מבואר כי העוז הקודם הוא עוז במוחלט וזה העוז איננו עוז כי אם בדברים מה וגם בהם הוא סבת הרע כמו שזכר במה שקדם שהרש לא שמע גערה ולזה לא יהיה ההון עוז כי אם למחשבת בעל ההון לא לפי הענין בעצמו: לפני שבר · הנה נובה הלב והגאוה הוא סבה אל השבר והשפלות והענוה הוא סבה אל הכבוד וזה מבואר במעט עיון מענין אלו התכונות: משיב דבר · מי שהוא משיב דבר בטרם ישמע ויבין הדבר אשר הוא משיב עליו הנה זה הענין הוא לו אולת וכלמה כי כבר ישינהו בושת מפני שלא ישיב כראוי ולזה ראוי שיבין האדם בדברים קודם שישיב עליהם: רוח איש · הנה רוח האדם לא די שיסבול הגוף הבריא ויסעדהו ויסודרו ממנו פעולותיו אבל גם בהיותו חולה יכלכל אותו ואולם כשיהיה החולי ברוח בעצמם שתהיה נכאה ונשברת מי ישאנה הנה אין שם מי שישאנה כי החומר הוא מונהג ממנה לא מנהיג ולזה יחלק הגוף בהפעלותיה: לב נבון יקנה דעת · שכל האיש הנבון יקנה דעת קדשים מעצמו כי מרוב פלפולו יוציא דבר מתוך דבר והחכמים יבקשו לשמוע הדעת וללמוד אותו שאינודעים לשיעורם כי דעתם קצרה להבין זה מעצמם: מתן

אבן עזרא

והכסיל לא יחפוץ ללמוד תבונה אלא יחפוץ במה שהתגלה לבו והוא הסכלות כי הלב הוא כסתר ויתודע ויתגלה בסכלות או בחכמה: כבא · רמז ליום הולדו · בא גם בוז עמו שיבוז לאחרי׳ ועם קלון שיקלה אותם בוא תרפה שיחרפם והטע׳ הקלון גורר החרפה כענין ועבירה גוררת עבירה: מים עמוקים · שהם קרים וזכים כן דברי פי איש חכם וכנחל נובע תמיד כן מקור ס חכמתו שלא תפסק: שאת · שפתי · פי׳ ג׳ דבקי׳ · וכן הפי׳ לא טוב לשאת פנים רשע בדינו וכן צדיק בדינו שהוא זכאי ושפתי כסיל הוא הרשע ה המכר ששפתיו מ מסכנין שיבאו בריב ופיהו יביאהו בריב בעבור מהלומות כל׳ בעבור שיקרא לאלוה רעהו ולהכותו והנה פיהו יתן מחתה לעצמו ושפתיו יסכבו מוקש לנפשו ולא טוב לשאת פניו: דברי׳ גם׳ ב׳ דבקים · כמתלהמים כדברים מסותרים ומתכסין מן דברי הרכיל שידברם בסתר ובטן כמו לבב וגם לרבות כלומר מדבר הרגינו׳ גם הוא מתרפ׳ במלאכתו שלא יעסוק בהיותו רכיל · אח הוא לאדון המשחית מה שיש ברשותו ואמר אח בעבור שהוא דומה לו בהשחתת מלאכתו ו וכמו ועשה אח כי מ מעשה הרע הוא אח לעבירות: מגדל עוז שם יי׳ · הון לעני׳ · ג׳ דבקי׳ · בו כשמו ירוץ שלא יכשל או ירדנן אויבו אע״פ שהוא בשורק כמו ארץ גדול ונשגב בעת יסובבהו ולא יוכל לו׳ שחומה הכ״ף מסיום לפניו וכן הפי׳ כמגדל עוז כן שם יי׳ לצדיק בעת צרה והון עשיר מדומה בעיניו כקרית עוזו ויחשוב שיהיה נשגב בו כצדיק בשם וכחומה נשגבה יחשוב הונו שהוא בבית משכיתו תרגו׳ וישקף ואסתכי: משיב דבר · למוהלים טרם שיבין כמו גוי אשר לא תשמע לשונו האולת היא תהיה לעצמו פי׳ האולת היא תחשב לו וכלימה שיכלימהו המדבר עמו או אחרים: רוח · לב · ב׳ דבקי׳ · פי׳ רוח איש יסבול חליו ומדוה הגוף וזו היא הרוח המשכלת החכמה סובלת הדאגות · ורוח נכאה היא המתעצבת והכועסת על הבלי העולם כאשר לא תשיגם ומשכל נכאה מלאה · מי ישאנה בהיותה נכאה כי היא נושאת הגוף אע״פ שהיא נשואה בתוכו וזאת הרוח הנכאה לא תלמוד חכמה אבל לב נבון הסובל מחלתו יקנה הדעת בתבונתו · ואזן חכמים סובלי הקורות תבקש לשמוע הדעת: מתן

כבוא ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ ותלים סימן נ״ב: במשפט ח׳ דגשי׳ וסימ׳ לא תעשו עול במשפט · ותגרו · ויגבה יי׳ צבאות במשפט · על כן לא יקומו רשעים · ודרך ענוים · שאת פני רשע לא טוב · שמח בחור בילדותך · וכל איוב

לֹא־יַחְפֹּץ כְּסִיל בִּתְבוּנָה כִּי אִם־בְּהִתְגַּלּוֹת לִבּוֹ: בְּבוֹא־רָשָׁע בָּא גַם־בּוּז וְעִם־קָלוֹן חֶרְפָּה: מַיִם עֲמֻקִּים דִּבְרֵי פִי־אִישׁ נַחַל נֹבֵעַ מְקוֹר חָכְמָה: שְׂאֵת פְּנֵי־רָשָׁע לֹא־טוֹב לְהַטּוֹת צַדִּיק בַּמִּשְׁפָּט: שִׂפְתֵי כְסִיל יָבֹאוּ בְרִיב וּפִיו לְמַהֲלֻמוֹת יִקְרָא: פִּי־כְסִיל מְחִתָּה־לוֹ וּשְׂפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ: דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן: גַּם מִתְרַפֶּה בִמְלַאכְתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל מַשְׁחִית: מִגְדַּל־עֹז שֵׁם יְהוָה בּוֹ־יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב: הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ וּכְחוֹמָה נִשְׂגָּבָה בְּמַשְׂכִּיתוֹ: לִפְנֵי־שֶׁבֶר יִגְבַּהּ לֵב־אִישׁ וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה: מֵשִׁיב דָּבָר בְּטֶרֶם יִשְׁמָע אִוֶּלֶת הִיא־לוֹ וּכְלִמָּה: רוּחַ־אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי יִשָּׂאֶנָּה: לֵב נָבוֹן יִקְנֶה־דָּעַת וְאֹזֶן חֲכָמִים תְּבַקֶּשׁ־דָּעַת:

לָא צָבֵי סַכְלָא בְסוּכְלְתָנָא אֶלָּא בְּשַׁטְיוּתָא פָּהֵי לִבֵּיהּ: כַּד אָתֵי רַשִׁיעָא בְּשַׁטְיוּתָא יֵיתֵי וּבְצַעֲרָא וּבְחִסוּדָא: מַיָּא עֲמִיקֵי פּוּמֵיהּ דְגַבְרָא נַחֲלָא דְנָבֵיעַ מַבּוּעַ דְּחָכְמְתָא: לְמִסַּב אַפֵּי לְרַשִׁיעָא לָא שַׁפִּיר אַף לָא לְמִצְלֵי דִינָא לְצַדִּיקָא: סִפְוָתֵיהּ דְסַכְלָא מַיְתָן לֵיהּ לְדִינָא וּפוּמֵיהּ מַסְטֵי לֵיהּ לְחַרְתָּא: פּוּמֵיהּ דְסַכְלָא שַׁצְיָא הוּא לֵיהּ וְסִפְוָתֵיהּ פַּחָא אִנּוּן לְנַפְשֵׁיהּ: מִלּוֹי דְשִׁגּוּשָׁא מַרְכְּנָן לֵיהּ וּמַחֲתָן לֵיהּ לְעוּמֶק דְשְׁיוֹל: וְאַף דְמִתְרַפֵּא בַּעֲבִירְתֵיהּ חַבְרָא הוּא לְגַבְרָא מְחַבְּלָנָא: מַגְדְּלָא דְעוּשְׁנָא שְׁמֵיהּ דַאלָהָא וּבֵיהּ נִרְהַט צַדִּיקָא וְנִתְרִים בֵּיהּ: מַזָּלֵיהּ דְעַתִּירָא קִרְיְתָא דְעוּשְׁנֵיהּ וּכְשׁוּרָה יָרוּם מְשַׁרְיֵהּ: קֳדָם תַּבְרָא יִתְרוֹרַם לִבֵּיהּ דְגַבְרָא וְקֳדָם יְקָרָא עִנְוְתָנוּתָא: מַחֲזִיר פִּתְגָּמָא עַד לָא שָׁמַע שַׁטְיוּתָא לֵיהּ וּבַהֲתְתָא: רוּחֵיהּ דְגַבְרָא תְּסוֹבַר בְּרַהֲנֵיהּ וְרוּחָא מְכַבְּתָא מַן נְטַעְנֵיהּ: לִבָּא דְמִתְבַּיַּן נִקְנֵא יְדִיעְתָא וְאוּדְנָא דְחַכִּימֵי תִּבְעֵי מַנְדְּעָא: מותבתיה

דכו׳ במ״א על זה פקחת עיניך: מגדל עוז ג׳ וסימ׳ ומגדל עוז היה בתוך העיר · מגדל עוז מפני אויב · מגדל עוז שם יי׳ בו ירוץ צדיק ונשגב: מוזלהו ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשי׳ הו בסוף תיבות וסי׳ נמס במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות הה״א בס״ד:

רשי

כי אם בהתגלו׳ לבו · כי אם בגלוי לבו הוא חפץ לגלות מה שבלבו: ועם קלון תבוא חרפה · מי שבוחר בקלון וגדוף חרפה הוא לו: מקור חכמה כנחל נובע וכמים עמוקים: דברי פי איש · כל איש שבמקרא לשון גבור גדול ב בגבורה הוא: שאת פני רשע לא טוב · כאשר פרשו רבותינו לא טוב להם ל לרשעים שנושאים להם פנים בעולם הזה ונפרעין מהם לעולם הבא: טוב לבשר צדיק במשפט · טוב להם לצדיקים שמכריעין להם כף מאונים לחייבם ב בעולם הזה ונפרעין אתן בחייהן וזוכין לעולם הבא ולפי ם פשוטו כמשמעו ם שפתי כסיל יבואו בריב · כל דבריו באים בלשון תגר: ופיו למהלמות יקרא · קורא ליסורין ל להביאם עליו: דברי נרגן כמתלהמים · מהלומות · גם מתרפה במלאכתו · פורש מן התורה והוא ת תלמיד חכם · לבעל משחית · לשטן: מגדל עוז שם ה׳ בו ירוץ צדיק ונשגב · נהו׳ מתחזק: וכחומה נשגבה · עשרו לו בחדרי משכיתו מ מפני שהבית כרצף ברצפת אבנים ה הסוככין על הארץ קרוי אבן משכית: רוח איש · רוח גבר שהוא איש גבור י וקיבו בותן דאגה בלבו ותקבל כל ה הבא עליו בשמחה ובחבה: יכלכל מחלהו · אין כחו סר עליו: מתן

רשי

מתן אדם ירחיב · כפשוטו · ומדרשו בנותני צדק׳ מדבר שמרחיב לו חלקו לעתיד לבוא · וגם בחייו לפני גדולים ונחכו ואומרים עליו שהוא חשוב: ובין עצומים יפריד · אלו בעלי דינין כמו ה הגישו עצמותיכם ובמשנה שנים ם שנתעצמו בדין: על שם שמריבותם ע עצמו קרוי׳ עצומים · או לשון חוזק · או לשון אוטם כמו ע ועוצם עיניו: אח נפשע מקרית עוז · יש אח הנפשע מאחיו ומאבד ב ממרדו קרית עוז בנון לוט באברהם · עשו ביעקב: ומדיני׳ בבריח ארמון · ומריבה שביניהם מפרידתם לעולם כבריח זה שנועלים בו שערי ארמון ם שלא יכנסו בו: ואוהביה יאכל פריה · אוהב את לשונו ומרגיל לתוך אוכל פריה בעולם הזה: מצא אשה מצא טוב · ויפק

אבן עזרא

מתן · צדיק · ב׳ דבקי׳ · ומתן רמז לשחד שיתן יוציאהו למרחב מצרתו · ולפני גדולים ינחנו הם לוקחי השוחד שלא יכשל לפניהם בדין : צדיק · שיצדיקוהו הגדולי׳ · הראשון הוא הנותן המתן · ובא אף על פי שיבא רעהו ויחקרהו בדין לא יוכל להרשיעו : מדינים · אח · שנים דבקים · כפשע בעבור הפשע היוצא ממנו יקרא כן ומלת בריח כולל הדלתות והבירו בעבור שאין להם חותק ועוז כי אם עם הבריח וארמון הוא מגדל כלומר ובין עצומים וחזקים יפריד הגורל שלא ילחמו ואפי׳ יהיה אח יותר כפשע מקרית עוז הפושעים במלכם כענין תפשע לבנה ומדיני האח יהיו כעוז בריח ארמון הגורל יפריד ביניהם ואמר אח כי רוב המגרות הם על נחלת האחים : מפרי · מות · ב׳ דבקי׳ · ביד מקום · יאכל פרי׳ כנגד תבוא׳ שפתיו כלומר אם ידבר רע יבואהו מות ועל דב׳ טוב ישיג חיי׳ : מצא · שהוא יבקשנו להיות׳ עזר כנגדו וימצאה הוא ימצא טוב השם ימציאהו טובתו בעבור דבקו במה שנז׳ עליו השם : תחנוני׳ ידבר רש · בבקשו מאומה מהעשיר ועזות פירושו אמרות עזות : רעים · כמו זדים נכים והעד עליו להתרועע או יהיה מגזרת ונאם והרע עם נחל כלומר איש יאהב רעי׳ כדי שיתרועעו עמו ויתחברו אליו כי יש אוהב שדבק מאח : טוב · גם · אולת · ב׳ דבקי׳ כלומר הולך בדרך תומו מעקש מגד שפתיו המעוקשי׳ יקרא כך · גם לרבות על גנותו שהוא כסיל כלומר בעבור שאין לו דעת הנפש השכלית לשוב מדרכי העקשות לא טוב הוא · ואץ שירוץ לגזול הוא חוטא : דרכו · הוא עסקו ומלאכתו כמו מעשות דרכיך · יזעף יתעצב ויכעס ולא ישוע לאל בעת צרתו : הון · עד · רבים · כל · ד׳ דבקי׳ · ובהם הודיע שבח מתוכן דלים ובגות יפגר הונו ברעים · יוסיף רעים · על רעיו וכשהוא דל יפרד מרעהו כי ירחיקהו רעהו עד שיפרד ממנו ויתכן שיהיה עד שקר על כן נתדלדל : ינקה · לא יהיה נקי מן השכר · ויפיח ענין דבור : רבים · מן דבי המלך כלומר נדיב בעבור שיתנדב לבו לתת לעניים תגדל מעלתו עד שהגדולים יחלו פניו שיעזרם או שיאהבם כענין במנח׳ פניך יחלו · וכל הרעים יתחברו לאיש מתן לאיש נותן להם מתנות ומלת רחקו לשון רבים מחוברת מן היחידים כי מרעהו אחד הוא וטעמו כל אחד ואחד עד שרחקו כלם ומרדף פועל יוצא אל פועל האמיתי הדב׳ בו פעול כי הרש הוא המרדף והאמרי׳ הם הרודפים והאחים או הרעים מורדפים כמו ואויבו ירדף חשך ורדפה את מאהביה והענין דבק למעלה עם ודל מרעהו יפרד כל אחי הרש והדל ישנאוהו כל שכן רעיו שרחקו ממנו אחר התחברותם אליו בעבור מתנותיו והרש מבוה לרדוף אחריהם שלוחי אמריו אולי יתקרבו אליו רעיו ולא המה שומעים : קונה

יצחנו ב׳ וסימ׳ יו׳ בדד ינחנו · ולפני גדולים ינחנו : ובא כתיב ו׳ וקרי׳ בויו והוא חד מן כ״ב מלין דכתי׳ יוד בריש תיבו׳ וקרי׳ ויו וסימ׳ תמצא נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות היוד בס״ד : לשון כ״א ין קמצין וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבתא בערך לש בסד : רעים ה׳ וסימ׳ לאמר הן ישלח איש את אשתו · לחלק יגיד רעים · הון יוסיף רעים רבים · איש רעים להתרועע ·

מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדֹלִים יַנְחֶנּוּ׃ צַדִּיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ יָבֹא־רֵעֵהוּ וַחֲקָרוֹ׃ מִדְיָנִים יַשְׁבִּית הַגּוֹרָל וּבֵין עֲצוּמִים יַפְרִיד׃ אָח נִפְשָׁע מִקִּרְיַת־עֹז וּמִדְוָנִים כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן׃ ‏כ מִפְּרִי פִי־אִישׁ תִּשְׂבַּע בִּטְנוֹ תְּבוּאַת שְׂפָתָיו יִשְׂבָּע׃ מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד־לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ׃ מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה׃ תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר־רָשׁ וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת׃ אִישׁ רֵעִים לְהִתְרֹעֵעַ וְיֵשׁ אֹהֵב דָּבֵק מֵאָח׃

‏א טוֹב רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ שְׂפָתָיו וְהוּא כְסִיל׃ גַּם בְּלֹא־דַעַת נֶפֶשׁ לֹא־טוֹב וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוֹטֵא׃ אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל־יְהוָה יִזְעַף לִבּוֹ׃ הוֹן יֹסִיף רֵעִים רַבִּים וְדָל מֵרֵעֵהוּ יִפָּרֵד׃ ‏ה עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים לֹא יִמָּלֵט׃ רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי־נָדִיב וְכָל־הָרֵעַ לְאִישׁ מַתָּן׃ כָּל־אֲחֵי־רָשׁ שְׂנֵאֻהוּ אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֲקוּ מִמֶּנּוּ מְרַדֵּף אֲמָרִים לֹא־המה׃

(ל״ו מיחדין · כ׳ סג׳ ל׳ · מדינים ל׳ ק׳ · ז״ו · ל׳ · כ׳ · ז׳ בליש׳ · כ׳ ז״ף חס ו״ו · כ׳ · כ׳ · ז״ג ב׳ וכת כור · ה׳ ב׳ טבין ב׳ בטע׳ ל׳ · כ׳ · ל״ו ק׳)

מוֹהַבְתֵּיהּ דְּבַר נָשָׁא מְרַוְּחָא לֵיהּ וְקֳדָם רַבְרְבֵי מְקִימָא לֵיהּ׃ זַכַּי הֲוָה קַדְמָאָה בְּדִינֵיהּ וַאֲתָא חַבְרֵיהּ וּנְצִיחַ לֵיהּ׃ תִּגְרֵי מְבַטְּלָא פִּצְתָּא וּבֵינָת תַּקִּיפֵי פָּרְשָׁא׃ אַחָא דְּמִתְעֲוֵי מִן אֲחוּי הֵיךְ קִרְיְתָא עֲשִׁנְתָּא וְאַחֲרָא הֵיךְ סוּבְרָא דְחוּסְנָא׃ מִן פְּרִי פוּמֵּיהּ דְּגַבְרָא תִּסְבַּע כְּרֵסֵיהּ וּמִן עֲלַלְתָּא דְשִׂפְוָתֵיהּ נִסְבַּע׃ מוֹתָא וְחַיֵּי בִּידָא דְלִישָּׁנָא וּדְרָחֵם לֵיהּ נֵיכוּל מִן פֵּרוֹי׃ דְּמַשְׁכַּח אִתְּתָא טָבְאָתָא מַשְׁכַּח וּמְקַבֵּל רְעוּתֵיהּ מִן אֱלָהָא׃ תַּחֲנוּנֵי נְמַלֵּל מִסְכֵּנָא וְעַתִּירָא נְמַלֵּל עֲשִׁינָתָא׃ אִית חַבְרֵי דְּמִתְחַבְּרִין וְאִית רַחֲמָא דָּבֵק מִן אָח׃ טָב מִסְכֵּינָא דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתָא מִן הוּא דִּמְעַקְּמָן אָרְחָתֵיהּ וְהוּא סְכַל׃ מַן דְּלָא יָדַע נַפְשֵׁיהּ לָא שַׁפִּיר לֵיהּ וּדְקָלִיל בְּרִגְלוֹי לְבִישְׁתָּא חָטְיָא הוּא׃ שַׁטְיוּתָא דְּבַר נָשָׁא מְטַלְטְלָא אָרְחָתֵיהּ וְעַל אֱלָהָא מִתְרְעֵם לִבֵּיהּ׃ מָזָלָא מוֹסִיף חַבְרֵי סַגִּיעֵי וּמִסְכֵּנָא פָּרֵישׁ חַבְרֵיהּ מִנֵּיהּ׃ סָהֲדָא דְשִׁקְרָא לָא נִזְדְּכֵי וּדְמַוְעֵי כַּדָּבוּתָא לָא נִתְמְלֵט׃ סַגִּיעֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם רַבָּא וּדְלִבִישִׁין יָהֵיב מוֹהַבְתָּא׃ כֻּלְּהוֹן רַחֲמוֹי דְּמִסְכֵּנָא סָנְיָן לֵיהּ וְאַף חַבְרוֹי רָחֲקִין מִנֵּיהּ אִיכָּא דְטָרֵד בְּמִלּוֹי לָא שְׁרִיר׃ קנאי

אכלו רעים שתו ושכרו דודים : ואץ ו׳ קמצין בליש׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן יו׳ : ימלט י״ג וסימ׳ בלשון ארמי תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק ופשט ידא באתתא חכימתא דשקרת במיכאל · וביאורם נמסר במלכים א׳ סוף סי׳ י״ח ובירמיה סימן מ״ו :

רלבג

אדם · הנה האדם שיצטרך לו בעסקיו ללכת לפני גדולים הנה אם יתן להם מתן ירחיב לו הדרך וינחנו זה המתן לפני גדולים לעשות חפציו : צדיק הראשון · ולזה ראוי לפזר בזה האופן בעת הצורך ובזה עוד תועלת לו בהכנסו לפניהם קודם הכנס בעל ריבו כי מדרך האנשים להאמין בספור המגגד להם ראשונה ולזה יהיה אצל השופט האיש הראשון שיבא לפניו צדיק בדברי ריבו כי יאמין לדבריו וכאשר יבא רעהו להגיד לו הפך הדברי׳ ההם לא יאמינהו כי אם אחר החקירה השלימה והנה לזאת הסבה מנעה התורה שלא ישמע הדיי׳ דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו כי זה יהיה סבה אל שתהיה דעתו יותר קרובה אל מי שישמע דבריו בראשונ׳ וכאילו העיר על זה נ״כ החכם בזה הפסוק : מדינים ישבית הגורל · הנה הגורל ישבית מדינים ומחלוקת מהאנשים בדברי׳ שיש לחלוק זה עם זה והוא יפריד בין תקיפים וחזקים ישמר מהזיק זה לזה : אח נפשע · האח שפשע בו אחיו הנה עם היותו כפשע הוא טוב לאחיו יותר מקרית עוז להצילו ולעוזרו בעתות הצורך כי לא יזכור לו אז מה שפשע בו כי הוא׳ עצמו ובשרו וכן אחים המדיני׳ ר״ל אשר עורר מדיני׳ כנגד אחיו הנה הוא לאחיו כמו בריח הארמון המבריח מקצות לקצות אשר הוא קושר הכתלי׳ ומעמיד הבנין כן הוא סבת קיום אחיו ועמידתו ושומר אותו מכל משחית יקוה עליו בחזקת היד : מפרי פי · הנה מפרי דברי איש ישבע בטנו אם לטוב אם לרע הנה הוא ישבע פרי שפתיו והמשל כי הדובר רכות ישיב חמה במענה פיו ויאכל פרי דבריו שיסיר הרע ממנו והדובר קשות יעורר החמה ויביא עליו מהרה הרעה : מות וחיים · הנה ביד לשון מות וחיים כמו שזכרנו ומי שיאהב הדבור אין ספק שיאכל פריו לטוב או לרע כמו שקדם : מצא אשה · מי שמצא אשה ר״ל שיהיו כחות הנפש במדרגת הנפש שהיא משרתת בעלה ואוהבת אותו ויסרתו השכל בכל מאמצי כחם הנה האיש ההוא מצא טוב כי בזה יושג לו השלימו׳ האנושי ובזה האופן ישיג חפצו ורצונו מהשם׳ כי תלבק השגחתו בו : תחנוני׳ ידבר רש · הנה העוני סבה אל שתהיה לשון הרש מבקש׳ החיים כי הוא ידבר תחנוני׳ ובזה האופן לא די שלא יעורר מדיני׳ אבל ישקיט הריב והחמה מעליו והמכס העשיר יבטח בעשרו לחשבו שהוא קרית עוזו וידבר מפני זה עזות וזה יהיה סבה לשבירתו כי לא יוכל כלכל להתנהג עם כלם כראוי להתנהג עם הרע ויהיה סבה לסור האהבה מהם : איש רעים להתרועע · וכבר ימצא אוהב יותר דבק לאדם בעת הצורך מהאח ולזה ראוי לאדם לקנות לו אוהבים רבים ולא ירבה ברעים כי כבר ימצא באוהבים מי שיאהב תכלית האהבה אף על פי שאינו רע ותהרבות ברעים יהיה סבה אל שיפחית הרעות והחברה לקצת מפני קצת : טוב רש הולך בתומו · טוב האיש העני שהוא הולך בתום ובישר ממי שסם כסלו בעשרו ולזה הוא מעקם דרכיו כי הוא בוטח בעשרו שיכסה על עוונו וכאילו באר בזה כל אחד אשר בו העושר סבת הרעות לקצת העשירים או ירצה בזה שטוב העני הולך בתומו בעיון מן העשיר שהוא עקש דרכיו במושכלות או הוא כסיל ורמז בזה אל ב׳ מיני הסכלות שהאחד מהם הוא קנין הדעות הנפסדות והשני הוא העדר והנה באר בזה כי טוב העוני עם החכמה מהעושר עם הסכלות כמו שנתבאר בספר קהלת : גם בלא דעת · גם בסבת העדר הדעות יהיה רבון האדם ותאותו אל מה שהוא לא טוב ומי שהוא מהיר ללכת אל התאוות ההם הוא חוטא : אולת אדם · הנה אולת האדם תהיה סבה לעוות דרכו בחפציו מפני שלא בא בהם בסבות הכאותות ואחר זה כשלא יכונו מחשבותיו יכעס לבו על השם׳ שענש אותו לפי מחשבתו אל שיבצר ממנו מה שזם לעשותו ולא יבין כי מצד אולתו היתה זאת לו : הון יוסיף · הנה הון העשיר יוסיף לו רעים רבים כי הוא מהנה אותם תמיד בהונו ואולם הדל לא יקנה לו רעי׳ אבל דלותו יהיה סבה אל שיפרד מרעהו כי אין לו במה שיהנהו בו ולהמשיך הרעות ביניהם · עד שקרים · מי שיעיד שקרים וכזבים ויסבב בזה להצדיק רשע ולהרשיע צדיק לא ינקה מהעונש כי השם׳ יעניששהו עונש כפלא על זה וכן מי שידבר כזבים לא ימלט כי זה סבה לרעות גדולות כמו שקדם : רבים יחלו פני נדיב · הנה הנדיבות הוא חלק טוב כי רבי׳ ונכבדים יחלו פני נדיב להסיב נדבת לבו וכל האנשים הם רעים וחברים לאיש נותן מתנות ומזה הצד יהיה נבחר העושר על הדלות : כל אחי רש · וזה כי גם אחי העני שנאוהו ברחוקם שלא יקבלו בו תועלת ואם הם עצמו ובשרו ואין צריך לומר שהאנשים שהיו מרעיו קודם זה עתה רחקו ממנו הנה דלותו הוא סבה שירדפו אחיו ומרעיו · אמרים לא המה ר״ל שיעליליהו שאמר או עשה כנגדם מה שאינו כן : קונה

רשי

רבון · וניפיא זה פשוטו · לא אדם שמצא אשה ומצא טוב ויפק רצונו אותו הפי׳ תוצא רבון מהקב״ה · רבי יוסף קר׳ תחנוני׳ ידבר רש · דרך זה כבר · ודרך זה כבך · למדך דרך ארץ שאף על פי שעשיר יענה עזות · הרש ידב תחנונים וכן הענין הרב לתלמיד : איש רעי׳ להתרועע · אדם שקול לו רעים עוד יבוא יום ש שיצטרך להם ו ויקרבוהו ואם תאמר מה בכך יש אוהב דבק מאח · שיקרבהו יותר מקרובים ואחיו : גם בלא דעת נפש לא טוב · אין טוב לאדם שהוא בלא תורה : ואץ ברגלים חוטא · החוטא רופס ודש העונות בעקביו ו ואומר קל הוא זה לעבור עליו · רב תינו פירשו גם בלא דעת · הכופה את אשתו לתשמיש היוצא בעל כרחה : ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה · לא זה המהלך על גבי עשבים כשבת : אולת אדם תסלף דרכו · כשונו בא לו הרע כי באולתו סלף דרכו ועבר ע עבירות ונפרעין ממנו וכבוא לו ה הצרה זועף לבו על הקב״ה ומהרהר א אחר מדת הדי׳ כגון אחי יוסף שאמרו מה זאת עשה אלהי׳ לנו : הון יוסיף רעי׳ רבי׳ אוהביהם רבים · ויש לפותרו במי שלמד תורה : רבים יחלו פני נדיב וכל הרע · הכל נעשים רעים : לאיש מתן · יש לפותרו בנותנו צדקה · ויש לפותרו במרביצי תורה : כל אחי רש קרובים · אף כי מרעהו רחקו · וכל שכן מרעיו ושושביניו ואוהביו : מרדף אמרי׳ לא המה · אומר פלוני ופלוני קרובי ופלוני ופלו׳ מרעי והכל דברי הבל · ויש לפותרו במי שהוא רש בתור׳ ובמעשי׳ טובי׳ מרדף אמרים לא המה מחזר להורות הלכה ואין בידו · והמדרש פותרו ביוסף שהיה מופיא על אחיו דבה ואומר לאביו שהן חשודין על אבר מן החי לכך שנאוהו ו ונקר׳ רש לפי שהיה מוציא דבת שקר עליהם ומחזר אחר אמרים לא המה · לו קרינן ומרדף אמרים להבאתו · ולענין יוסף לו המה · כו עליו חזרה דכתוב הוא היה אומר שהיו אוכלים אבר מן החי והכתוב מ מעיד עליהם אפילו בשעת הקלקלה היו שוחטין שעיר עזים שנאמר וישחטו שעיר עזים · הוא אמר שהיו מזלזלין בבני ה השפחות לכך לעבד נמכר יוסף · הוא אמר שהיו נותנין עיניהם בבנו׳ הארץ אמר הקב״ה חייך שאני מגרה בך את הדובה לכך ותשא אשת אדוניו ונומר׳ כבר׳ : לא

קְנֶה־לֵּב אֹהֵב נַפְשׁוֹ שֹׁמֵר תְּבוּנָה לִמְצֹא־טוֹב׃ עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים יֹאבֵד׃ לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל תַּעֲנוּג אַף כִּי־לְעֶבֶד מְשֹׁל בְּשָׂרִים׃ שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ עֲבֹר עַל־פָּשַׁע׃ נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטַל עַל־עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ׃ הַוֺּת לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וְדֶלֶף טֹרֵד מִדְיְנֵי אִשָּׁה׃ בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְהוָה אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת׃ (טו) עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה תִרְעָב׃ שֹׁמֵר מִצְוָה שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ בּוֹזֵה דְרָכָיו יוּמָת׃ מַלְוֵה יְהוָה חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יַסֵּר בִּנְךָ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל־הֲמִיתוֹ אַל־תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ׃ גְּרָל־חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ כִּי אִם־תַּצִּיל וְעוֹד תּוֹסִף׃ (כ) שְׁמַע עֵצָה וְקַבֵּל מוּסָר לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְהוָה הִיא תָקוּם׃

קְנֵי לִבָּא טָבָא רָחֵם נַפְשֵׁיהּ נָטֵר בִּיוּנָא מַשְׁכַּח טַבְתָּא׃ סָהֲדָא דְשִׁקְרָא לָא נִזְדְּכֵא וּדְמַוְעֵי כַּדְבוּתָא נֵאבַד׃ לָא יָאֵי לְסַכְלָא פִּנּוּקָא אַף לָא לְעַבְדָּא דְנִשְׁתַּלֵּט בְּרַבְרְבָנִין׃ שְׂכָלֵיהּ דְּבַר נָשָׁא נְגִידוּת אוּרְחֵיהּ וְשִׁבְהוֹרֵיהּ חוֹבָא׃ נָהֵם הֵיךְ אַרְיָא זַעֲפֵיהּ דְּמַלְכָּא וְהֵיךְ טַלָּא עַל עִסְבָּא רְעוּתֵיהּ׃ בַּר סַכְלָא קָשֵׁה הוּא לַאֲבוּי הֵיךְ קַרְסֵי וְהֵיךְ דִּלְפָּא דְדָלֵף תִּגְרֵי דְאִתְּתָא׃ בֵּיתָא וּמָזָלָא וִירוּתְתָא הוּא דַאֲבָהָן וּמִן אֱלָהָא מִתְמַסְרָא אִתְּתָא לְגַבְרָא׃ עַטְלוּתָא יָהֲבָא שִׁנְתָּא וְנַפְשָׁא רְמִיתָא תִכְפַּן׃ דְּנָטֵר פּוּקְדָנָא נָטֵר נַפְשֵׁיהּ וּדְמַשִּׁיט אוֹרְחָתֵיהּ יְמוּת׃ מַן דְּבָעֵי דְנִזִיף לֶאֱלָהָא מִתְרַחֵם עַל מִסְכְּנָא וּפוּרְעֲנוּתָא טַבְתָּא מְשַׁלֵּם לֵיהּ׃ רְדִי בְּרָךְ מְטוּל דְּאִית סִכְוְיָא וּלְמִיתוּתֵיהּ לָא תְרִים נַפְשָׁךְ׃ גַּבְרָא חֶמְתָנָא מְקַבֵּל תְּבָא וּכְמָה דְמִתְעַלֵּי עַל טוּעֲנֵיהּ מוֹסִיף׃ שְׁמַע עֵיצְתָא וְקַבֵּל מַרְדוּתָא מְטוּל דְּתִתְחַכַּם בְּסוֹפָךְ׃ סַגִּיעָן מַחְשְׁבָתָא בְּלִבֵּיהּ דְּגַבְרָא וְעֵצְתָא דֶאֱלָהָא הִיא תְקוּם׃

רינתא

ככפיר נ׳ דגשים וסימ׳ נהם ככפיר זעף מלך׳ נהם ככפיר אימת מלך׳ עזב ככפיר סכו׳ וא׳ כשחל לאפרי׳ וככפיר לבית יהודה: הוות ב׳ חס׳ וסימ׳ שקר מזין על לשון הוות׳ הוות לאביו בן כסיל: ומיי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בסימ׳ ריש סימן יו: בוזה חד מן ו׳ זוגין חד כתיב ה׳ וחד כתיב י׳ וקמצין וסימ׳ ראה ויכשילהו עלימו לשוחם׳ ראי והקרוב אליו כרשנא׳ ורמה מקול פרש ורמה קשת׳ רמי בני אפרים נשקי רמי קשת׳ מכה אכן חליינו הוא נשא׳ מכי לכן תן את בניהם לרעב הגרם׳ מדוה והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת דכי תבא׳ מדוי והסיר יי׳ ממך כל חלי׳ בוזה שומר מצו׳ שמר נפשו׳ בוזי לכם הכהנים בוזי שמי׳ ושדה מגרש עריהם לא ימכר׳ ושדי הרי בגלבוע אל טל ומטר:

רשי

לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד׳ קל וחומר הוא שאין נאה שעבד ימשול בנדיבי׳: שכל אדם האריך אפו׳ כמו להאריך׳ אם עשה כן שכל הוא לו׳ ותפארתו הוא שיעבור על מדותיו: נהם ככפיר זעף מלך׳ הקב״ה: ודלף טורד׳ דלף נשתי׳ היורד בבית ומטרי׳ וטורד ליושבי הבית כך מדיני אשה רעה: עצלה תפיל תרדמ׳ העצלו׳ מביא׳ לידי שינה׳ זו היא המליצה׳ אבל המשל על המתעצל בתלמו׳ סוף שאומרין דבר חכמה ממנו והוא נרדם: ונפש רמיה תרעב׳ סוף שיהא עני׳ וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות סוף שהוא שכח: בוזה דרכיו ימות׳ שאינו נותן לבו לשקלן: מלוה ה׳ חונן דל וגמולו ישלם לו׳ כשחלה ונטה למות צדקתו מליצה עליו לפני מדת הדי׳ לומר העני היתה נפשו מפרכסת לצאת ב ברעב וזה פרנסה והחזירה לגופה אף אני אחזיר לו נפשו: יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך׳ אל תכהו מכת מות: גדול חמה נושא עונש וגו׳׳ אם תעביר על מאתך ותציל את נ נאיך אם ראית רעה באה לו עוד תוסיף ימים וטובה:

תאות

רלבג

קונה לב׳ מי שהוא קונה שכל הוא אוהב נפשו כי בזה הגיע אל הצלחת הנפש והוא שומר בלבו התבונה למצא הטוב האמתי והתכליתי והוא דעת קדושי׳: עד שקרים׳ מי שיעיד שקרים בעניני החכמה אשר הצטרכו התחלותיה אל העדות לא ינקה כי הוא סבה להכשיל האנשים השומעים עדותו בדברים העיוניים ומי שידבר שקרים בעניני העיוניי׳ ובפרט בשרשי׳ ובהתחלו׳ הנה הוא יאבד כי זה סבה להרחיקו משלימותו תכלית הרחקה: לא נאוה׳ הנה לא יתכן שיגיע לכסיל תענוג כי בסבת סכלותו ראוי שיגיע לו צער בכל הדברי׳ וכ״ש שלא יאות לעבד שיהיה מושל בשרים וכאילו אמר זה להעיר שאין ראוי ש שימשו האל׳ מושל הכח הנפשיי שהוא ראוי שיהיה עבד ומשרת לשאר הכחו׳ הנפשיות המניעות האדם אל השלימות כי זה הוא ממה שיבלבל הפעולו׳ האנושיות ויסיב פ פעולותיו בהמיות ולא אנושיות: שכל האדם יסבב שיהיה מאריך אפו ולא יכעס בקלות על הדברי׳ המכעיסים כשיפגעו אותו ותפאר׳ האדם הוא שיהיה עובר על פשע ולא יחזיק במחלוקת כי בזה ישים האהב׳ בינו ובין זולתו: נהם ככפיר׳ הנה כעס המלך יהיה רב הסכנ׳ כי לו כח לעשות מה שיסור מהכעס מהרע לאשר יכעס עליו ולזה ידמ׳ כעס המלך לנהם הכפיר שישאג לטרף ורצוי המלך ידמה לטל לו עשב שיגדל אותו ויזונהו ולזאת הסבה ראוי שיזהר המלך מהכעס יותר מזולתו כי כעסו יותר קשה והוא יותר מזיק: הוות לאביו בן כסיל׳ הבן הכסיל הוא לאביו הוות ושברי׳ מרוב כעסו ויגונו על רוע ענינו ויצטער האדם כשתהיה אשתו מעוררת לו מדני׳ כמו שיצטער בדלף הטורד שידלוף בבית בהתמד׳ כי זה סבה שתצר לו העמיד׳ בבית וכן באשת מדני׳ בשוה כמו שיתא׳ אחר זה: בית והון׳ הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייטב לבו בו והון ועושר ואמנ׳ שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיות כי אם מיי׳ כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוה לו עזר אלהי: עצלה תפיל תרדמה׳ מדרך העצלה שתפיל תרדמ׳ וזה מבואר מן החוש כי העצלה תרדי׳ הכחות ותשימם נלאים וכמו זה תמנ׳ שהנפש הבוטחת שתשיג די טרפה ברמיה והתעצל מפני זה מההשתמשו׳ במלאכו׳ לבקשת הטרף תרעב כי לא ימצא לה בזה האופן מזונה או ירבה בזה כמו שהעצלה תפיל תרדמה ותמנע מהנפש המרגשת פעולת׳ תחת חשבו לתת תענוג ומרגוע לכחותיה כן נפש איש רמי׳ תרעב ותמנע ממנ׳ פעולת׳ ההשגח׳ המושכלות תחת חשבו כי בזה האופן ישיג בקלות די טרפה ויהיה יותר פנוי להשלי׳ נפשו והיה זה כן כי מדרך הרמיה שתמנע האד׳ מהשגת השלימות: שומר מצוה׳ הנה מי שהוא שומ׳ מצו׳ השי׳ בתורתו התמימה הו׳ שומר נפשו כי היא מיישר׳ האיש לתיקון הגוף ולתיקון הנפש ואולם מי שהוא בוזה השם יתעלה ימות מפני פתיות מדותיו וחסרון שכלו אשר הם סבה אל שימות האדם בלא עתו עם שיגיע לו השי׳ מהעונש על עברו על מצותיו כמו שנתבאר בעדות מדברי הנביאים: מלוה יי׳ הנה מי שהוא חונן דל כאילו מלוה לשי׳ מה שיתן לעני כי על השי׳ להשביע לכל חי רצון ולזה ישלם לו השי׳ גמולו ויברכהו בגלל הדבר הזה ולכן נתן השי׳ לעשיר הברכה בכל משלח ידו למען ישמחו העניי׳ בטובו כמו שנזכר בתורה: יסר בנך׳ בקטנותו כי בזה יש תקוה להגיעו אל השלימות ואף על פי שיצעק ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המייתו וצעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מליסרו כי טוב לו שיקבל המוסר עם ההמיה והצעקה משיעמוד שמח עם העדר קבול המוסר: גדל חמה׳ מי שהוא גדול חמה לא ימלט שלא ישא עונש על זאת המדה הפחותה כי בזה יעורר מדנים עם האנשים ואם יקרה שבעת מה תצילהו החמה מהקם עליו כי ייראו ממנו בראותו חוזק חמתו הנה עוד תוסיף זאת התכונה להתנהג ככה עם אחרים עם שיהיה בהם מי שיקום עליו ויפילהו ברע כי הוא יבקש רע: שמע עצה וקבל מוסר׳ שמע עצה בדבר דבר כדי שתתייסר להתנהג במנהגי׳ המשובחים ותלך בשה שתרבה להשינו בדרכי׳ הראויי׳ וקבל מוס׳ מהגדולי׳ ממך ומהתור כי זה יהיה סבה שתחכ׳ באחריתך או ירבה בזה שמע עצתי וקבל מוסר כי זה ייסידך לקנו׳ חכמ׳ באחריתך כי לקיחת המוסר צריך שיקדם בקנין החכמ׳ כמו שקדם׳ ראוי שתדע כי לא יועיל לאדם טוב השתבוננות בדברי׳ שלא יפול ברע אם חטא לשי׳ בבד מן הנדדי׳ באופן שיהיה ראוי לעונש או שלא יגיע מה שגזר השי׳ מהטוב לשכנגדו וזה כי רבות מחשבות בלב איש והשי׳ יסבב לפעמים שיפול האדם במחשבה מאלה המחשבות אשר תוביליהו אל מה שגזר השי׳ עליו לטוב או לרע מצד ההשגחה או מצד העונש ולזה ראוי לאדם שישתדל להתקרב אל השי׳ כפי מה שאפשר כי לא תועיל לו בזולת זה שום תחבולה להמלט ממה שגזר השי׳ עליו אבל יעצא שכל מה שחשב להתרחק מהדבר ההוא ימציא הסבות המקרבות אותו אליו וזה מפורסם מאד מהרבה מספורי הנבואה:

תאות

אבן עזרא

קונה׳ עד׳ נ׳ דבקי׳ הדעת יקרא לב אוהב נפשו להחיותה עד עת בלה׳ ושומר תבונה אחר שקנה אותה בעבור למצא הטוב שמרה שהשי׳ ימציאהו טובתו בעולם הזה ובבא אבל עד שקר שלא קנה הדע׳ לא יהא נקי מן השכר: לא נאוה׳ ונחמד להיות לכסיל תענוג וזה כנגד שומר תבונה שימצא טוב ויתכן שהכסיל הוא עד שקר תענוג טעמו להתענג בעולם׳ אף כי לעבד משול בשרים ונכבדים לא נאה: עבור על פשע׳ שיעבור עליו כדי שיתרח׳ ממנו וזה דרך משל כי הרגע׳ להתנקם עומד על ה הפשע ונושא עון כאלו עבר עליו ועמנו׳ האריך פועל עבר יוצא לפעול האמתי נ וטעמו השכל הוא׳ יאריך אפו של אדם׳ ותפארתו שיפארוהו אחרי׳ בעברו על פשע: זעף מלך׳ על המכעיסי׳ אותו׳ וכטל על עשב שירטיבהו כן רצונו של מלך למי שירצה בו: הוות׳ הקורות תהיינה נקראות הוות כלומר הבן הכסיל יסבב הוו׳ לאביו: דלף׳ כלומר דלף טורד ענינו מגרש בני אד׳ כן מדיני אשה כמו טרדין׳ פ״א דלף טורד שלא ישקוט ואחר שדבר בכסיל ואשה רעה אמר פי בית והון ינחילו ה האבות לבניהם ואינם יכולים להנחיל להם האשה המשכלת ה החכמה כי מאת השם היא: עצלה׳ שם דבר עם מותה כבשה כלומר העצלה היא תפיל תרדמה על העצל וכן הנפש החושבת לרמות אחרים היא תרעב ורמיה עם נדיה: שומר מצוה׳ שלא יעזבה שומר נפשו מן המיתה׳ ובוזה דרכיו הראויים לו׳ ימות בידי שמים טרם עתו כתיב יומת שכ״ד ימיתוהו אם נודע שבזה דרך המצות בגלוי: מלוה׳ מי שיחון הדלים השי׳ ילוהו כי העושר בידי אדם הוא פקדון והאלוה גמולו שיחון אותו השם כשחנן הדלים: כי יש תקוה׳ שתקוה שיאריך ימים כיסרך אותו׳ ואל המיתו שימית אחרים׳ אל תשא נפשך לפרנס אותה מגזלתו כענין ואליו הוא נושא את נפשו להתפרנס ממנה׳ פ״א ואל המיתו שאחרים ימיתוהו אז אל תשא נפשך כיסרך אותו׳ פ״א ואל המיתו לאחרים אם לא תיסרנו תמיתנו ויצא ממנו גדל חמה׳ פ״א אל תשא נפשך ממנו שתחשוך ממנו מוסר׳ אבל הבן שהוא גדל חמה מגד חמתו הגדולה עזבהו ויהיה מקבל ענשו כמו נשא עונו ואל תתעסק בהצלתו כי אם תצילהו פעם אחת צרי׳ אתה עוד שתוסיף להצילו פעמים רבות: שמע עצה׳ לשני הדרכים שהודעתיך למען תדע חכמה בשמעך מוסר ואל תלך אחרי מחשבתם כי רבות מחשבות בלב איש ואין קיימות זולת עצת השם:

תאות

תאות אדם , תהיה לעשות חסדו כלו' יתאוה תמיד לעשות חסד למי שראוי לו או תאות מן באוה קדם , וטוב רש מאיש כזב שאמר לעשות חסד והוא מכזב הרש טוב ממנו כמו איש מתהלל במתת שקר : יראת יי' לחיים , בעבור חיי' ירא אותו , ושבע ילין בל יפקד רע הירא בל יפקד ולא תכור היגון שכבר קרהו כלומר לא תזכרנה צרותיו בהיותו שבע מטוב הא' : בצלחת , כמו צלוחית חדשה והענין כאילו ידו טמונה בצלחת , לא ישיבנה כי לא ימצא מאומה שיאכל על כן צריך אדם לבקש מחיתו ולא להתעצל : לץ , יערים , ילמד ערמה : משדד , פועל וכן יבריח פירוש כן מביש מגזרת לשדד אביו , והוא מסבב שתברח אמו , מביש נותן בושה לאביו : חדל בני , לשגות מאמרי דעת , ושמע מוסר , פ"א זה הפסוק דבק ראשו עם סופו , וכן הוא חדל בני מאמרי דעת אם תאב' לשמוע מוסר ואחרי כן לשגות : יליץ , ידבר שעדותו הוא משפט וצדק מן המליץ או ידבר ליצנות על המשפט יבלע כמו כבלע את הקדש : נכונו ללצים שפטים , אות השם כלומר השם ישפטם בעבור שליצו המשפט ג מכונו מהלומות שהכסילים הלומים ע"י אדם כענין ושבט לגו כסילים : לץ היין , חסר איש היין לץ הוא הומה פי' צועק שיתנו לו שכר , לא יחכם לא ילמד חכמה בהתעסקו ביין : נהם ככפיר , מתעברו , מתעבר עמו , נפשו הוא החוטא בעבור שאינו חולק כבוד למלכות : כבוד , שהמלך יכבד לאיש המתעבר אם יש ויסוקו ממריבה על כן בקמץ הלמ"ד כי הוא ידוע והוא המתעבר עמו , יתגלע יתערב במריבה : מחורף , המ"ם תחת בי"ת כלומר בעת החורף , נשאל שישאל מן הקוצרים ולא יתנו לו מאומה בעבור עצלותו : מים עמוקים , חסר כף כלו' כמים עמוקים שהם קשים ונכים ורגל לא תרפסם כן החכמה והעצה שהיא בלב איש זכה וברורה , ואיש אחר ידע התבונות ידלה העצה מלבו כלומר ילמדה ממנו : רב

ומחפיר ל' מן שטה חד"א ומה בריש'

כ

יערם ג' חס' וסימ' כי ערום יערם הוא דזיפים , ושמר תכחת יערם , לץ תכה ופתי יערם : ומחפיר ל' והוא חד מן שטה חד"א ומה ברישי' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הס"מ בס"ד : נכונו ב' וסימ' שדים נכונו , נכונו ללצים שפטי' :

ו תַּאֲוַת אָדָם חַסְדּוֹ וְטוֹב־רָשׁ מֵאִישׁ כָּזָב ׃ יִרְאַת יְהוָה לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל־יִפָּקֶד רָע ׃ טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת גַּם־אֶל־פִּיהוּ לֹא יְשִׁיבֶנָּה ׃ לֵץ תַּכֶּה וּפֶתִי יַעְרִם וְהוֹכִיחַ לְנָבוֹן יָבִין דָּעַת ׃ מְשַׁדֶּד־אָב יַבְרִיחַ אֵם בֵּן מֵבִישׁ וּמַחְפִּיר ׃ חֲדַל־בְּנִי לִשְׁמֹעַ מוּסָר לִשְׁגּוֹת מֵאִמְרֵי־דָעַת ׃ עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע־אָוֶן ׃ נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים ׃ לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל־שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם ׃ נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ חוֹטֵא נַפְשׁוֹ ׃ כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְכָל־אֱוִיל יִתְגַּלָּע ׃ מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא־יַחֲרֹשׁ יִשְׁאַל בַּקָּצִיר וָאָיִן ׃ מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֶב־אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה ׃

ב' וימת אכרהם · כה ב' כיוניק · כ"כ · ג' חס' · ל' · ב' ומערך · ל' · ב' וחס' קירות · ג' דגשי' · לב' · ושאל ק · ב' מבקשי' אים

רַגְּתֵיהּ דְּבַר נָשָׁא חַסְדֵיהּ וְטָב מִסְכֵּנָא מִן גַּבְרָא כַּדְבָא ׃ דַּחַלְתֵּיהּ דֵּאלָהָא לְחַיֵּי וּמַן דְּשָׂבֵיעַ מִנֵּיהּ נְבוּת וְלָא נִפְקוֹד בִּישְׁתָא ׃ עַטְלָא דְמַטְשֵׁי יְדֵיהּ בְּשַׁחֲתֵיהּ אַף לָא לְפוּמֵיהּ מְקָרֵב לֵיהּ ׃ לִמְמִקְנָא תִּמְחֵי וְשַׁבְרָא מִתְעָרֵם וְאַכֵּים לְסוּכְלְתָן דְּנִתְבַּיַּין יְדִיעְתָא ׃ דְּבָזֵז לַאֲבוּי וּמַעֲרֵיק לְאִמֵּיהּ בְּרָא הוּא מְבַהֲתָנָא וּמַחְפְּרָנָא ׃ פְּרַשׁ בְּרִי וּשְׁמַע מַרְדּוּתָא וְלָא תִשְׁגֵּא מִן מַאֲמָרֵי דְּפוּמִי ׃ סַהֲדָא דִּגְלָאֲדָה מְמַיֵּק בְּדִינֵיהּ וּפוּמְהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי מַפֵּיק עָאתָא ׃ מִתְקְנִין לִמְמִקְנֵי דִינֵי וּמָחָתָא לְגִשְׁמֵיהוֹן דְּסַכְלֵי ׃ מְמִקְנָא הוּא חַמְרָא וְרַוְיָתָא שַׁבְרָא וְכָל דְּשָׁגֵי בֵּיהּ לָא נִתְחַכַּם ׃ נָהֵם הֵיךְ אַרְיָא אֵימְתָא דְמַלְכָּא וּמַן דְּמַחְמֵית לֵיהּ חָטֵי עַל נַפְשֵׁיהּ ׃ יְקָרָא הוּא לְגַבְרָא דְיָתֵיב דְּלָא דִינָא וְכָל דְּשָׁטֵי מִצְטְרֵי ׃ מִתְחַסַּר עַטְלָא לָא שָׁתֵיק וְשָׁאֵל בַּחַצְדָא וְלֵירַת ׃ מַיָּא עֲמִיקֵי עֵצְתָא בְלִבָּא דְנַבְרָא וְגַבְרָא דְמִתְבַּיַּין נִדְלִינָּהּ ׃ סוגעא

ככפיר ג' דגשים וסימ' נמסר לעיל סימ' יט : ושאל ישאל כתיב וקרי' ושאל והוא מן כ"ב מלין דכתי' יו"ד בריש תיבו' וקרי' וי"ו וחד מנהון פלוגתא דרב נחמן וסימ' במסר' רבת' במערכת אות היו"ד בס"ד :

תאות אדם חסדו , הנה תאות האדם היא בטבע מה שהוא חרפה לו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ויהיו תאוותיו מפני זה אל תאות החומ' אם בו נשתתף לבהמות ולזה יהיה יותר טוב הרש שלא ישיג דבר מהתאוות מאיש כזב שישבע תמיד באלו ההנאות שהם הבל וכזב או ירצה בזה תאות האדם היא שישיג חסד הש' בדברים ויות' טוב להשיג זה מי שהוא רש בדעות והוא מי שי' לו הסכלו' שהוא העדר מאיש כזב שי' לו הדעות הכוזבות וזה כי הרש לא יצטרך כי אם ללמוד החכמה ואיש הכזב צריך שילפא תחלה ממום דעותיו הכוזבות המרחיקות אותו בתכלית מה שאפשר מהש' ובזה מהקושי העצום ר"ל להעתיקו מן הדעות האלו ואחר זה יצטרך ללמוד החכמה לפי הסדרים האמתיים : יראת יי' , הנה יראת יי' תיסר האדם אל החיים הנכחיים והנה בעל יראת יי' ילין שבע כי לא ירעב ולא יכסוף התאוות הגופיות כי לא יחכר אצלו לדבר רע שיאהר בו כי יראתו הש' תמנעהו מלכסוף הדברים המגונים האלו : טמן עצל , הנה העצל כאילו טמן ידו בצלחת בצלוחית קטנ' שיקשה להוציאה משם וכן ימצא הענין בו כי לעצלותו תמצאנה ידין כאילו הם אסורות ולא יעשה שום מלאכה ואף על פי שיחסר לו מזון ויצטרך לו מפני זה להרויח במלאכה מה שישיג בו די טרפו הנה עם כל זה לא ישליט בידו לעשות בה מלאכה יחיה בה וזהו אמרו גם אל פיהו לא ישיבנה : לץ תכה , הנה אם תכה לץ להקנותו מוסר הנה האיש הפותה הרואה זה יתחכם בזה ויקח בעצמו ערמה להמלט מהדבר אשר הוכה עליו האיש הלץ ויקח מוסר בהכאת זולתו אך לנבון אם תוכיח לו בדברים לבד יבין דעת כי לבו פונה אל השלימות : משדד אב , הנה הבן שהוא מביש ומחפיר הוריו לרוע מנהגיו ורדיפתו אל התאוות הוא סבה שיסודדו שודדים אביו כדי שיחלק מהשלל עמם או אולי לווה מהם ויבאו להפרע מהאב ולזאת הסבה בעיניהם יבריח האם ולזה ראוי לאב ולאם שייסרוהו בקטנותו שלא יבואם ממנו זה ההפסד ואחר שהזהיר הבן לשמוע מוסר שב להזהיר שלא יכלה ימיו בזאת הפילוסופיא המדינית כי די לו בה שתיישירהו אל לקיחת המוסר אשר הוא הצעה לקנין החכמה : חדל בני , ואמר המנע בני לשמוע חכמת המוסר תמיד באופן שתשנה בה יותר מאמרי דעת כי אין ראוי לאד' שיאבד זמנו בחקירותיה כמו שביארנו בפרשת בראשית אבל ראוי שתשנה תמיד באהבת אמרי דעת אחר שתגיע מהמוסר לדבר ראוי ומספיק להיות הצעה לקנין החכמה : עד בליעל הנה העד הבליעל שיעיד שקר באחיו יוכיח בפיו מחשבתו הרעה לתכלית שיהיה המשפט מפי השופט כמו שחשב וזה צריך לו לפי שהוא עושה הרעה ע"י זולתו ואמנם פי רשעים יבלע ויכסה האון אשר במחשבתם כדי שלא יודע רצונם לאיש ויהיה זה סבה אל שיוכלו להשיג מחשבתם ולא יהיו נשמרים האנשים מהם או ירצה בזה בעד בליעל המעיד שקר בספורי המיוסדים להפנת העיונים העיוניים וברשעים בעלי הדעות הכוזבות בפנות העיוניות והתוריות ויהיה הרצון בו עד בליעל ילין משפט במה שיגיד ואם לא ירגנים כי ממנו יעמיד החכמ' על דבר המשפט ויהיה זה העד סבה להטעותו ובכלל הנה בקשת המשפט סבה אל שידבר אלו הדברים כי יקרה שיטעה בעדות לרבות מה כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמו' יי' והנה לפעמים תמצא שיגיד האדם לדברים בעדות לחזק הדעת שנראה לו צודק בחקירותיו כמו שתמצא זה לגאלייאנוס במה שחלק על הפילוסוף במה שהכיח שהלב לבדו הוא החי ולזה הוא המבואר שהמשפט שנראה לו צודק הוא סבה אל שיגיד זה העדו' , אך האון והשקר אשר לרשעים בהתחלות הוא סבה אל שיהיו דבריהם כפתאי' ומבולעים במה שאחר ההתחלות : נכונו ללצים שפטים , כי מפני הלעיגם על האנשים ימצאו בהם שישפטו אותם שפטים גדולים ולגוף הכסילים נכונו שברים כי לסכלותם יעשו ענינים מגונים כנגד האנשים ואפשר שיעיר על זה בלצים בעד שבליעל שיליץ ספורים כוזבים יביאו לטעות החכמים בדבר משפטי העיון ולזה אמר כי נכונו להם שפטים כי הם עושים רעה גדולה אם לא ירגנים בזה ולזה צריך לאדם שיזהר בדבר הספורים האלו שלא יגיד רק האמת ויתבונן שיהיה ענין ספורו נקי מהדברים המטעים והמשל כי לפעמים כשיהיה מעונן יראה הכוכב רחוק מכוכב אחר יותר מהמרחק האמתי אשר ביניהם ומי שיקח העדות מהעת ההוא יטעה החוקרים בזאת המלאכה הסומכי' על מבטיו והנה קרא הכסילים בעלי הדעות הנפסדות כי יש עמם הסכלות שהוא קנין וכמו שסכלותם בהתחלות ישבר וישחית מהם במה שאחריהם כן ראוי שישבר גופם לפי שרוב כטותם אחר הדברים הגופיים היה סבה אל שיטעו בעיון מפני שלא הפליגו החקירה בו לרוב התעסקם בעניני הגוף : נהם ככפיר אימת מלך , הנה אימת המלך המושל באדם והוא השכל האנושי שהוא ראוי שימשול בשאר כחות הנפש וכן סודר מהשם יתברך ביום הבראם ראוי שתהיה כל כך חזקה כאילו ינהם לטרוף ככפיר כי באמ' מי שיסור מעבודתו ידרך אל ההפסד וההשחת ומי שהוא מתעב' עמו ואינו רוצה לשמוע הוא חוטא נפשו ומפסידה ויהיה סופו לאין והנה המתעבר עמו הוא בעל התאוה כי הכח המתעורר ההוא יריב עם הכח המתעורר השכלי ויובילהו זה אל הכליון וההפסד : כבוד לאיש , שיסבות מריב וזה יהיה בירא את השם כי אין לו תאוה לרע ולזה תהיינה כל מחשבותיו טובות אך כל אויל יתבלבל ויתערב בריב ויהיה זה סבה להפילו ברע ויהיה זה כן באויל כי הוא יחשוב שיהיה ההערב בריב הוא הטוב למיעוט חקירתו בדברי' : מחורף עצל לא יחרוש , אמר להעיר על העצל מלבקש השלימות כי בסופו יהיה משולל מהשגתם כי העצל איננו חורש אדמתו ועוזב אותה כראוי בחורף וזה והוא סבה אל שלא יעשה פרי אשר זרע בה וכן העצל לא ישתדל בתחלת ענין לתקן נפשו בלקיחת המוסר ולזה לא יכול להשיג החכמה ולא השתדל בה ג"כ וזה יהיה סבה אל שלא יתן פריו השכל שבו הש' : מים עמוקים עצה בלב איש , הנה העצה אשר בלב איש בכח לא ישיגנה בקלות אבל אחר החקירה הרבה כי היא במדרגת המים העמוקים מאד אשר יקשה להגיע אל מה שהוא בתחתיהם ואולם איש תבונה ידלה העצה מלבו בטוב חקירתו והפלגתו בה : רב

רשי

תאות אדם חסדו · עקר שהבריות מתאוי' לאד' בעבור חסדו : וטוב רש מאיש כזב · ואם איש כזב הוא ומבטי' ואינו עושה טוב איש רש ממנו : גם ב' ילין · הירא את השם שלא יפקד בשום רעה : טמן עצל ידו בצלחת · ביור שיש כשעבירו' מן האור ופיכוה ריקנית מחמם ידו בתוכה · ודומה לו כדברי היתים בשלו בסירו' ובכלח ובדודי' · ומשום רבינו יצחק הלוי שמעתי · בצלחת · מלשון תרגום ויבקע ובלח בשעת הבכה והגליד עלשם שקור והגליד מבקעין ובולחי' הידי' · ואני שמעתי בצלחת · קרע האליק סקורין פאנצאלדור' בלעז כלומר טומנה בחיקו : לץ תכה ופתי יערים · על מכה' פרעה ונחיית עמלק החכים יתרו ונתגייר : משדד אב · יבריח אם · בן מביש ומחפיר · דרכיו על ידי פרשתה שרה את בן הגר המצרית מצחק לעז וגילוי עריות גרם זה שנפתלא' אותו וירע הדבר בעיני אברהם : חדל בני לשמוע וגו' · מקרא קצר הוא וזהו פירושו · חדל בני לשגות מאמרי דעת · בשביל לשמוע מוסר · חדל לשגות · כמו מלשגות · וכן ויחדל לעשו הפסח · וכן כי חדל לספור : עד בליעל יליץ משפט · יעיד לאדם וליצת משפטי יסורין ומיתה : ופי רשעים יבלע און · האון יבלעהו : נכונו ללצים · הקדוש ברוך הוא זימן לו שפטים של פורענות לזה הלץ המספר בלשון הרע : נהם ככפיר אימת מלך מתעברו · מכעיסו : כבוד לאיש שבת מריב · לנוח ממריבה · וכל אויל שאינו שבת מריב תגלה קלונו : מחורף עצל לא יחרוש · מפני הצנה יושב העצל ואינו עושה מלאכה ואינו עוסק בתור' : מים עמוקי' עצה בלב איש · הלכ' בלב חכם סתומה : ואיש תבונה ידלנה · ותלמיד כגון כא ודלה אותה ממעיו : רב

רַב־אָדָם יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא׃ מִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ צַדִּיק אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו׃ מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא־דִין מְזָרֶה בְעֵינָיו כָּל־רָע׃ מִי־יֹאמַר זִכִּיתִי לִבִּי טָהַרְתִּי מֵחַטָּאתִי׃ אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ גַּם בְּמַעֲלָלָיו יִתְנַכֶּר־נָעַר אִם־זַךְ וְאִם־יָשָׁר פָּעֳלוֹ׃ אֹזֶן שֹׁמַעַת וְעַיִן רֹאָה יְהוָה עָשָׂה גַם־שְׁנֵיהֶם׃ אַל־תֶּאֱהַב שֵׁנָה פֶּן־תִּוָּרֵשׁ פְּקַח עֵינֶיךָ שְׂבַע־לָחֶם׃ רַע רַע יֹאמַר הַקּוֹנֶה וְאֹזֵל לוֹ אָז יִתְהַלָּל׃ יֵשׁ זָהָב וְרָב־פְּנִינִים וּכְלִי יְקָר שִׂפְתֵי־דָעַת׃ לְקַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר וּבְעַד נכרים חַבְלֵהוּ׃ עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר וְאַחַר יִמָּלֵא־פִיהוּ חָצָץ׃ מַחֲשָׁבוֹת בְּעֵצָה תִכּוֹן וּבְתַחְבֻּלוֹת עֲשֵׂה מִלְחָמָה׃

לג׳ · ב׳ מ״ל בסיפ׳ · ל׳ וחד וטהרתי · י · ל׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ מ״ל · טו · ג׳ · זה בליש׳ · ל׳ · נכריה ק · לג׳ · ה׳ · כב

סוּגְעָא דִבְנֵי נָשָׁא מִתְקְרִין גַּבְרֵי מְרַחְמָנֵי וְגַבְרָא מְהֵימְנָא מַנוּ מַשְׁכַּח׃ דִּמְהַלֵּךְ בְּתְמִימוּתֵיהּ צַדִּיקָא הוּא וְטוּבֵיהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי׃ מַלְכָּא דְיָתֵב עַל כּוּרְסְיָא דְדִינָא מְפַזֵּר מִן קֳדָמוֹהִי כֻּלְּהוֹן בִּישָׁתָא׃ מַן דְּיֵימַר זַכֵּי הוּא לִבִּי וְאַדְכְּיֵית מֵחוֹבְתִּי׃ מַתְקְלָא וּמַתְקְלָא כַּיְלָא וְכַיְלָא מְרַחְקִין אִנּוּן קֳדָם אֱלָהָא אַף תַּרְוֵיהוֹן׃ אוּף בְּעוֹבָדוֹהִי מִתְיְדַע טַלְיָא אִין דְּכֵי וְאִין תְּרִיצָן עוֹבָדוֹהִי׃ אֶדְנָא דְשָׁמְעָא וְעֵינָא דְחָזְיָא אֱלָהָא אַבְרֵי תַּרְוֵיהוֹן׃ לָא תְרַחֵם שִׁנְתָא דִלְמָא תִתְמַסְכַּן פְּתַח עֵינָךְ וּשְׂבַע לַחְמָא׃ חַבְרָא לְחַבְרֵיהּ נֵאמַר דִּקְנֵית וְהָיֵדֵין נִשְׁתַּבַּח וְנֵימַר׃ דְּאִית דַּהֲבָא וְסוּגְעָא דְכֵיפֵי טָבָתָא וּמָנֵי דִיקְרָא וְשִׂפְוָתָא דִידִיעֲתָא׃ נְסֵב לְבוּשֵׁיהּ מְטוּל דַּעֲרֵיב לְחִילוֹנֵי וְלָא אַפֵּי נוּכְרִיתָא מַשְׁכְּנֵיהּ׃ עָרֵיב לְגַבְרָא בְּלַחְמָא דַגָּלָא וּבָתַר הָיְדֵין נִתְמְלָא פּוּמֵיהּ חֲצָצָא׃ מַחְשַׁבְתָּא בְּעֵצְתָא תִתַּקַּן וּבְמַדְבְּרָנוּתָא מִתְעֲבֵד קְרָבָא׃ דנאלי

יושב ב׳ מ״ל בסיפ׳ וסימ׳ והוא יושב לבטח אתך׳ מלך יושב על כסא דין׃ טהרתי ל׳ מי יאמר זכיתי׳ והוא חד מן מלין משמשין תי בסוף תיבותא ול׳ דכו׳ וסימ׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אות התי״ו בס״ד׃ שמעת ו׳ ה׳ פתחו׳ וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר בסיפר׳ סוף סימן ט״ו ובריש סדר וירא׃ הקונה ד׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ והיה כעם ככהן כעבד כאדניו׳ בא העת הגיע היום׳ פורע מוסר׳ רע רע יאמר הקונה׃ נכריה נכרים כתי׳ וקרי׳ נכריה והוא חד מן ה׳ מלין דכתי׳ ם׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסימ׳ נכרים לקח בגדו כי ערב זר קדמא׳ שלשים וירדי שלשים מהשלשים׳ ויהמם וישלח חצים ויפצם דשמואל׳ שנים ויעזבו את כל מצות יי׳ אלהיהם׳ אלפים נהר דינור נגד ונפיק דניאל׃

רש״י

רב אדם יקרא איש חסדו׳ הרבה יש בני אדם הבוטחים על אוהביהם המבטיחי׳ אותם חסד וקוראי׳ להם בעת דוחקם׃ ואיש אמונים מי ימצא׳ המבטיח ועוש׳׃ איש חסדו׳ המבטיח לעשות לו חסד׃ מלך יושב על כסא דין׳ יש לפרשו כנגד הקב״ה ויש לפרשו כנגד שופטי אמת׃ אזן שומעת ועין רואה וגו׳׳ כלומר מעשה ידיו הם והוא חפץ באוזן שומעת מוסר ועין הרואה את הנולד׃ אל תאהב שינה פן תיורש׳ כי תעשה דש׃ רע רע יאמר הקונה׳ הקונה תורה על ידי הדחק ויסורי רעבון אומר אוי לי על רעה זאת והצרה הזאת וכשהולך לו מלא חכמה אז יתהלל על הצער שנצטער׃ ואוזל לו׳ והולך לו׃ ערב לאיש לחם שקר׳ כגוזל אשת איש׃ ואחר ימלא פיהו חצץ׳ אבנים דקות׳ וכן ויגרס בחצץ׃ מחשבות בעצה תכון׳ ובתחבולות עשה מלחמה׳ אם באת להלחם כנגד השטן בא בתחבולו׳ תשוב׳ ותפלה ותענית׃ גולה

רלב״ג

רב אדם׳ הנה הרבה מבני אדם תמצא שיפרסם כל אחד מהם חסדו בשיספר אני עשיתי חסד כך וכך לפלוני ויחשבו מפני זה בהם שהם אנשי חסד כי גם אנשי אמונים אשר יעשה הראוי בדברים לבד בזולת חסד יקשה המצאו והיה זה כן כי לא יתכן שיקרא האדם איש חסד בעבור חסד אחד שעשה אם לא ינהג כן בכל הדברים וכן לא יתכן שיקרא האדם איש אמונים אם לא ב בשיתמיד בזאת ה התכונה לעשו׳ האמת ויוסר תמיד ואפשר שירצה בזה רב אדם יקרא בעת הצורך ה האיש שהוא גמל חסדו שיטיב לו גמולו והנה יקשה למצוא באלו שקבלו החסד איש א אמונים שיתעורר ל להטיב גמול לאשר גמל אותו חסד אך יתנכר אליו כאילו לא קבל טובה ממנו ולזה אין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אך יבטח בשם׳ ואפשר שתהיה הכוונה במלת חסדו נוספ׳ ויהיה הרצון בזה כי כבר יקרא הקורא רב אדם איש חסד ר״ל שיקרא לאחד מהם איש חסד אבל תדע שאין הענין כן כי יקשה למצוא איש חסד כי גם איש אמונים יקשה למצוא׃ מתהלך בתומו׳ הצדיק שהוא מהלך בתמימו׳ וביושר במדותיו ובדעותיו והו׳ איש אמונים על דרך האמת לא די שיהיה נשמר מהרעות כי גם בניו יהיו מושגחי׳ מהשי׳ בסבתו עם שמתכונתו גם כן שייסיר בניו לעבודת השם ית׳ ותדבק בהם גם כן ההשגחה מלדם׃ מלך׳ הנה המלך והוא השכל כשיושב על כסא דין לשפוט בדברים העיוניים לפי מה שראוי ויקח משאר הכחות השרות הראוי להניעו על האמת בדרושיו הנה הוא מזרה ומפזר בעיונו כל רע במדות ובדעות כי יזהר מהדברים המטעים והעבירו כחותיו יסיר התאוות הרעות והמגונות והנה זה כלי ממה שיצטרך לאיש אמונים כשיהיה איש אמונים על האמת׳ ועתה יבאר שכבר יקשה המצאו כמו שזכר תחלה ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שהוא איש אמונים על האמת מי יאמר זכיתי לבי ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שיאמר זכיתי לבי בדעות ונמלטתי מהספק בהם היה זה ממה שיקשה מאד לרוב הדברים המטעים ומונעים מהשלמת החקירה בהרבה מהדרושים ומי יאמר טהרתי מחטאתי בעניינים הנפשיים והמדיניים ולא התכהנתי בהם כי אם ביושר ובאמת׃ אבן ואבן׳ הנה המשקל הקטן מהראוי או הגדול מהראוי והמדה הקטנה מהראוי או הגדולה מהראוי הנה שני אלו הדברים מתועבי׳ לשי׳ במדות ובדעות וזה כי הנבחר והראוי במדות הוא השווי והיוסר מזולת שיהיה לאחד מהקצוות כמו שנתבאר בפילוסופיא המדינית והנבחר בדעות שלא לקצר דבר בדבר ושלא להפליג עליו יותר מהראוי כאילו תאמר שמה שיסבול אותו מופת מוחלט לא יקצר בו ויסתפק על מופת ראיה או על הקדמות מפורסמות ומה שלא יסבול מופת מוחלט לא יבקשהו וכן לא יחקור במה שאין דרך אל השגתו ולא יקצר לחקור במה שיוכל להשגתו ובהיות הענין כן מי הוא זה ואי זהו שיוכל להתפאר באיש אמונים׃ גם במעלליו׳ הנה אע״פ שימצאו בחום פעולות האדם טובות וישרות הנה אפשר לו שיתנכר בהם ותהיינה פעולותיו בנגלה טובות ולבו ברע והנה קרא האיש הזה נער לא מלך ר״ל שהשכל בו הוא משרת לא מלך׃ אזן שומעת ועין רואה׳ השי׳ עשה גם שניהם כלים להשגת האמת בדעות ובמדות וזה שאלו החושים הם יותר נכבדים שבחושים לקחת מהם ההקדמות הראשונות עם ההשגות במוחשים והם עם זה כלי׳ אל שיקבץ האדם אלי׳ החכמה שהשיגוה שאר האנשים כי באוזן ישמע דבריהם וילמד אותם ובעין יראה דבריהם בספריהם ולזה היו אלו החושים מהגדולים שבכלים אל שישלם לאדם להיות איש אמונים במדות ובדעות והם עם זה כלים לחטוא וזה מבואר מעניינם׃ אל תאהב שינה׳ אל תתעצל ותאהב שינה כמנהג העצלים כי זה יהיה סבה שתאבד הונך ותורש ואם תפקח עיניך בזריזות תשבע לחם ומזון ערב בדעות והוא בעצלה לא די שלא תשגה שלימות אבל גם תהתחלות אשר אצלך מהחום תאבד ותשחית ולא יהיה לך מהם תועלת׃ רע רע יאמר הקונה׳ הנה אין הענין בקנין החכמה כמו בשאר הקניינים וזה כי שאר הקניינים מפני שיהיה מחירם כסף יקרה בקנין שיאמר הקונה שהוא רע ואינו שוה כמו הערך ההוא שהוא מעריך אותו ואחר זה כשילך לו ממנו הקנין ההוא אז יהולל הקנין ההוא ויתאונן על אשר לא קנהו ולזה היה נחשב הקנין ההוא לרע בהיותו לו ובשלא יהיה לו יחשבהו לטוב והנה הפך זה ימצא בקנין החכמה כי לא יחשבהו אדם לטוב כי אם אחר שהשיגהו יש זהב ולזה אמר כי יש בשאר הקניינים קניינים חמודים כמו זהב ורב פנינים אך אין בהם כלי יקר כמו שפתי דעת כי שאר הקניינים יחשבו מצד יתרון ערכם ואין הענין כן בשפתי דעת כי הם טובים על כל העניינים והם המישרים תכלית הישרה למצוא דברי חפץ כי בזה האופן יקובצו לאדם דעות זולתו ואפשר שיהיה הרצון בזה כי המשיג קנית המושכלות שהם הצעה לו אז יהלל על כל הקניינים המושכל אשר היה מגנה אותו קודם זה וידמה שההלול הזה הוא מה שיאמר יש זהב ורב פנינים אך כלי יקר הוא שפתי דעת כי הם יביאו לקנין דבר נחמד מזהב ומפז רב׃ לקח בגדו׳ הנה מי שערב זר והוא שנמשך אל הכח המתעורר לתאוות הגופניות הפשיטהו מכל קניינו להפרע ממנו והנה השכל הוא הערב בעד האיש הזר ובעד נכריה והיא הנפש המתאוה כמו שקדם ברלאם זה הספר קח משכונו להפרע כי השכל הוא המקבל העונש במה שלא השיגהו תענוג מאלו הפעולות המגונות כמו שקדם׃ ערב לאיש לחם שקר׳ בתחלת עיונו כאילו תאמר שאם יטעה ויחשוב שאין גם גמול ועונש אך אחר זה יהפך לו המזון הערב ההוא לאבן שאין בו תועלת להזון ויסבר עם זה שכיו אשר יאכל באמצעיתם׃ מחשבות בעצה תכון׳ הנה המחשבות המקבילות לאדם אשר בעבורם הוא נבוך בעניינים הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הצודקת וזה יהיה בשיקבץ כל אלו המחשבות ויברור הצודק מהבלתי צודק בחקירה שלימה ובייטוב רב ואם יקרה שם שתי מחשבות מקבילות הלחם בתחבולות על המחשבה המרחיקה האדם משלמותו ובזה תמלט מהמבוכה באלו העניינים הגדולים אשר יביאו המחשבות המקבילות המופלות בהם להתבלבל בעניינים או ירצה בזה על דבר המחשבות המביאות לאדם לחטוא עשה מלחמה עמהם בעצה אשר תבין ובתחבולות בדרך שתכניע אותם המחשבות הרעות׃ גולה

אבן עזרא

רב אדם׳ כלו׳ הרוב בבני אדם כל אחד יקרא חסדו כלומר יתפאר שיעשה חסד ולא יקראהו מי ימצא׳ פי׳ א׳ שיאמר אמת על נפשו׃ מתהלך בתומו׳ הוא יקרא צדיק׳ אשרי בניו אחריו כי בגלל צדקו יהיו מכובדי׳ על שיאמרו אחרים הנה יירם אדם מטובת אביו׳ ומלך שישב על כסאו לעשות דין הוא יזרה כל מי שהוא רע בעיניו כי לא יעמוד על כסאו׃ מי׳ זה שיאמר זכיתי לבי מעון נעורי טהרתי מחטא ילדותי והטעם אין אדם שילך תמיד בתומו ולא יחטא׃ גם׳ יתנכר׳ הפך ההכרה וכן ויתנכר אליהם והענין שהתנכר מן הנערות בעבור מעלליו׳ אם זך מחטא ואם ישר פעלו כי הנער הכסיל נודע ונכר באולתו וזה מתנכר במעשיו הטובים כאילו מתכסה בהם ולא יכירו רואיו מעשיו אם נער עשה כאשר אם זכים וישרי׳׃ אזן׳ אל׳ רע׳ נ׳ דבקים כלומר האזן לשמוע מוסר והעין לראות התוכחת עשה השם על כן אל תאהב שינה שלא נברא העין לישן כי אם שעה ידועה ואחרי כן ל לראות ולבחור בדרכי המוסר׳ פקח עיניך מן השינה כי אז ת תשבע לחם וראה הקונה שיאמר על ה הממכר רע רע ויבזהו כדי שיוכל ל לקנות בזול וכאשר הולך בעצמו עם הממכר אז יתהלל ויתפאר בעצמו ויאמר שהוא יודע לקנות דבר נחמד ובאמת כן הוא שיש זהב ופנינים רבים למי שיש לו שפתי דעת שידע בעסקי סחורה׃ לקח׳ חבלהו׳ לשון בזוי׃ ערב׳ לחם שקר׳ שהעיד שקרים בעבורו׃ מחשבות׳ תכון׳ כל אחת בעצה שיועץ עם חברו או יכון מה שחשב לעשות ולפותה׃

אבן עזרא

ולפותה · שיפתוהו אחרים · לא תתערב שיגלה סודך והוא הרכיל: נרו · רמז לנשמתו ידעך כנגד מות יומת · באישון חשך כפול כלומר שימות בחשיכה או החשך משל לצרות: מבוהלת בראשונה · מנזלה · ואחריתה שהיא גזולה לא תבורך והטעם לא ירדו עליה גשמי ברכה וכתוב מבוחלת בח״ת להודיע כי נחלה גזולה היא מאחשת ונגעלת לשם מן נחלה בם: אל · ה״א אשלמה מחובר במקף בריש רע וכן הפי׳ אל תאמר לשלם רע למרעים לך · קוה לשם שיש לו כח לשלם לו גמול ויושע לך מידם: מיי׳ · מוקש · שניס דבקים · מצעדי שיצעד ללכת · ואדם איננו מבין עת לכתו עד כי השם יוליכהו ויושיבהו אשר מאתו מצעדי גבר׳ והוא יתן מוקש בלכתו לאשר ילע ויאכל קדש ואחר שיקדש יזור נדרים להביא לבקר או יגצל מן המוקש וילע מן בלעיך יעלעו דם כמו יבלע: מזרה · להעיק אותם ובבר השיב עליהם אופן עגלה לדוש אותם כלו׳ ידכאם ואחרי כן יסירם מפניו: נר יי׳ נשמת אדם · דרך משל כי הנשמה אצולה מאורו ובית מנוחתה מראש ומשם תאיר לרוח ולנפש בשכלה ויאורו באורה על כן יקרא נרו כאילו הוא שחפש בו חדרי בטן והוא רמז ללב שהוא חדר המחשבות · פ״א נר יי׳ ירמוז לאור שכלו כלומר נר אלהים חופש נשמת אדם וחופש כל חדרי בטן · והשם כאשר יחפש לב המלך וידע מה שיחשוב לב רשעים אז ישלח חסדו ואמתו לנצור המלך מצרה ויסעד השם כסאו בעבור החסד שיעשה המלך: תפארת · חבורות · שניס דבקים · חבורות שיחובר בם האדם · פצע שיבא מהם הדם · תמריק מענין תמרוקיה מרקו הרמחי׳ מורק ושוטף והוא ע״מ תגמול כלומ׳ כאשר תפארת בחורים הוא כחם ושיבת הזקנים בחכמה היא הדרם שיהדרום אחרים כן חבורות פצע הדר להיות תמרוק באיש רע שיסיר רעותיו וכן מכות שתגענה עד חדרי בטנם הם תמרוקי הרשע: פלני

מסורה

מבהלת נחלה מבהלת מבחלת כתי׳ וקרי׳ מבהלת והוא חד מן ד׳ מלין כתי׳ ח׳ וקרי׳ ה׳ וסימ׳ עמיהור ואבשלו׳ ברח וילד׳ רחיטנו קורות בתינו ארזים · מבחלת נחלה מבחלת בראשונה · ולחתם שבועים שבעים נחתך : ואדם ט׳ וסימ׳ ואדם אין לעבוד את האדמה · אוקיר אנוש מפז · ואדם עליה בראתי · ואדם ביקר בל ילין · ואדם על עפר ישוב · ואדם מה יבין דרכו · ואדם יפיק תבונה · ואדם לא זכר את האיש המסכן · ומצא חן ושכל טוב :

משלי כ

יט גּוֹלֶה־סּוֹד הוֹלֵךְ רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו לֹא תִתְעָרָב׃ כ מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעַךְ נֵרוֹ בֶּאֱשׁוּן חֹשֶׁךְ׃ כא נַחֲלָה מְבֹחֶלֶת בָּרִאשֹׁנָה וְאַחֲרִיתָהּ לֹא תְבֹרָךְ׃ כב אַל־תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה־רָע קַוֵּה לַיהוָה וְיֹשַׁע לָךְ׃ כג תּוֹעֲבַת יְהוָה אֶבֶן וָאָבֶן וּמֹאזְנֵי מִרְמָה לֹא־טוֹב׃ כד מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גָבֶר וְאָדָם מַה־יָּבִין דַּרְכּוֹ׃ כה מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר׃ כו מְזָרֶה רְשָׁעִים מֶלֶךְ חָכָם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן׃ כז נֵר יְהוָה נִשְׁמַת אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן׃ כח חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ־מֶלֶךְ וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ׃ כט תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה׃ ל חַבֻּרוֹת פֶּצַע תַּמְרִיק בְּרָע וּמַכּוֹת חַדְרֵי־בָטֶן׃

(בגליון: ה׳ ב׳ מל׳ · ל׳ · ב׳ · יתיר יוד · ח׳ מל׳ · ב׳ נחס׳ · ל׳ · ל׳ נחס׳ וד׳ בליש׳ · ב׳ · ט׳ · ל׳ · ב׳ נחד לבקר · ל״ה · אל פסו׳ ריסי׳ נסופי׳ כון · ל׳ · תמריק ק׳ · מבהלת ק׳)

תרגום

דְּגָלֵי רָזָא אָכֵל קוּרְצָא וּלְמַן דִּמְשַׁרְנַג בְּשִׂפְוָתֵיהּ לָא תִתְחֲלַט׃ דְּלָיֵט לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ נִרְעַךְ שְׁרָגֵיהּ אֵיךְ אֱתוּנָא דַּחֲשׁוֹכָא׃ יְרוּתְתָא דְּמִסְרְהֲבָא בְּקַדְמֵיתָא וּבְסוֹפָא לָא תִתְבְּרֵיךְ׃ לָא תֵימַר אֲשַׁלֵּם בִּישְׁתָּא סְבָא לַאלָהָךְ וְיִפְרְקִנָּךְ׃ מְרַחֲקִין אִנּוּן קֳדָם אֱלָהָא מַתְקְלָא וּמַתְקְלָא וּמִשְׁחֲתָא דְּרַמָּיוּתָא לָא שַׁפִּיר קֳדָמוֹי׃ מִן קֳדָם יְיָ הִלְכָתֵיהּ דְּגַבְרָא וּבַר נָשָׁא לָא מִתְבַּיֵּן אָרְחָתֵיהּ׃ פַּחָא הוּא לְגַבְרָא דְּנָדַר לְקוּדְשָׁא וּבָתַר הָכֵי חָרְיָא לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ׃ מְבַדַּר לְרַשִׁיעֵי מַלְכָּא חַכִּימָא וּמְהַפֵּךְ עֲלֵיהוֹן גַּלְגְּלָא׃ שְׁרָגָא דֶּאֱלָהָא נִשְׁמְתָא דִּבְנֵי נָשָׁא וּבָצְיָא כֻּלְּהוֹן גַּוַּיָּא דִּכְרֵיסָא׃ חֶסְדָּא וְקוּשְׁטָא יִנְטְרוּ לְמַלְכָּא וּמְתַקֵּן כּוּרְסֵיהּ בְּחִסְדָּא׃ שְׁבְהוֹרָא דְּעוּלֵימַיָּא תוּקְפְּהוֹן וּשְׁבָחָא דְּסָבֵי כִּיבְתָּא׃ שׁוּחֲנֵי וּפוּדְעָתָא פְּנַעוּ בְּבִישָׁא וּמַחֲוָתָא בְּגַוָּה דִּכְרֵיסָא׃ חיך

רלב״ג

גולה סוד · לא תתערב עם מי שהו׳ גולה סוד והולך רכיל כי זה סבה לרעות גדולות בדברים המדיניים ולא עם מי שאומר דברי פתוי והסתה בשפתיו להדיחך מעל הדרך הטוב׳ ואפשר שירצה בזה מי שהוא גולה סוד בענין המבוכ׳ שים במחשבות מקבילות אשר בהתחלות שיצטרך להמלט מהם בעצה שתדון ובתחבולות הוא במלרגת מי שהוא ה׳ הולך רכיל שמשחית העולם ברכילותו כן זה יביא מבוכה בלב החכמים שלעתם ק׳ קצר׳ לבא ממנה ויביא מפני זה עליהם הפסד רב בדעותיהם ולזה השמר לך מהתערב עם מי שמרחיב שפתיו לדבר באלו הדברים כי באלו החקירות יש מהסכנה על שאין ראוי שיתיר האדם לחקור בהם עם זולתו ולא עם עצמו כי אם בעת שנתחזקו בלבו הדעות האמתיות ה׳ התוריות והעיוניות כי אז ימלט מזאת ה׳ הסכנה: מקלל אביו ואמו · מי שהוא מקלל אביו ואמו ידעך נרו ויפאר בשחרות החשך והיה זה כן לפי שזה מונע ממנו קבולו ה׳ המוסר מהם וזה סבה למנוע ממנו כל שלמות עם שזה ממה ש׳ שירגילהו לבלתי הכר הטו׳ למי שגמלהו טוב והיה סבת הויתו וגדולו באופן מה ויעתק מזה אל שיכפור בשי׳ אשר ברא וכשפעו לו ממנו כל הטובות עם שזה ממה שיפסיד סדר המדינה כי לא יתחזק האד׳ להטב לזולתו עם לא מפני תקותו שיכיר לו הטובה אשר גמלהו: נחלה מבהלת · הנה הצלחת הנחלה היא נבהלת בראשונה כי היא באה לאדם תכף ובזולת עמל ולזה תמצא כי אחריתה לא תבורך כי מפני שלא עמל בה היורש לא תיקר בעיניו ולא ישתדל אחד לשמרה ובזה האופן ישחית נחלתו בקלות וזה דבר מפורסם אחר מענין הירושה והנחלה והנה העיר בזה כי הקניינים מהחכמה אשר יעמול האדם יותר בהשגתם הם יותר יקרים מהמושכלות אשר יגיעו בקלות וההצלחה המגעת מהם היא יותר עצומה ואשר ירבו להשיג ההשגות בזולת עמל וחקירה ושקידה הנה אחריתה לא תבורך כי זה יהיה סבה אל שיסתבכו בהשגותיהם ולא יקנו מהם הצלחה כי אם הפכה: אל תאמר אשלמה רע · לאשר גמלני רע כי אין זה מדרך אנשי המוכים כי הוא לא יתפוץ בעשיית הרע אך תקוה אל יי׳ והוא יושיעך מכף אויביך ולא תשאל ממנו שיעשה להם רע אך שיושיעך כי זה הוא הדרוש שיאות לך בזולת הגעת רע לאחר: תועבת יי׳ · הנה תועבת יי׳ אבן ואבן ר״ל אם יהיו במדותיך משקלים מתחלפים לנהוג עם קצת האנשים בתכונה אחת ועם קצתם בתכונה אחרת אך ראוי שתנהג עם כלם בתכונה אחת והיא בקשת הטוב והיושר והשלימות ולזה אין ראוי שתהיה תשוקתך להדעלקנתם ולהטיב לקצתם אך תהיה מגמת פניך להטיב לכלם ובזה תלך בדרכי הש״י ולזאת הסבה נ״כ לא טוב בעיני הש״י לשקול במאזני מרמה שישימו המשקלים שישקלו בהם מתחלפים: מיי׳ מצעדי גבר · הנה מצעדי גבר בדרכו שילך בהם הם מיי׳ כי צריך שילוה לו עזר אלהי בכל פסיעה ופסיעה · ואדם מה יבין דרכו מעצמו אם לא ילוה לו העזר האלהי הנה לא לאדם דרכו וזה מבואר בדברים המדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עוזרים לא קוה להם ויותר מבואר זה בדברים העיוניים כי אף על פי שקצת ההתחלות ילקחו מהמוחשים הנה לא ישלם לקיחתם והסגעה לדרוש דרוש והדרכים והסדרים המישרים לו אם לא במה שישפע להם מהש״י כמו שביארנו בביאורנו לספר הנפש ובשיר השירים ובמאמ׳ הראשון מספר מי׳: מוקש · האדם וחטאו מבלע ומשחית הקדש השופע לו מאת השם ית׳ כי הוא שופע לכל מוכן לקבלו והוא הסבה לבקר ולעיין ולחפש אחר נדרים מה היתה הסבה המונעת שלא הגיעו אל התכלית המכוון בהם וזה כי לולא מוקשו ששבב להתאוה כוונותיו יכונו מחשבותיו ונדריו ישלם: מזרה רשעים · הנה המלך החכם ידלו ממנו הרשעים ויתפזרו אנה ואנה והנה המרכבה אשר סבבוהו ללכת להשחית זולתם השיבו עליהם עד שברשתם אשר טמנו ילכדם ובשוחתם יפלו ואפשר שיהיה הרצון במלך חכם מי שהוא מושל באדם והוא השכל ובחכמתו יזרה ויפיל הרשעים והם בעלי הדעות הנפסדות ויסבב שיהיו כזורים אחור מהדעות ההם ולא ישלימו דרכם אשר הם פונים אליו ובזה ימלטם מהרע העצום הזה וזה יהיה ממנו אם לעצמו אם התחיל להסתבך באלו הדעות אם לזולתו בשיושרם לעמוד על מקום הטעות בהם: נר יי׳ · ולבאר מי הוא זה המלך אמר כי נשמת האדם והוא השכל הוא נר יי׳ והוא חופש כל העמוקות אשר בנמצאות לעמוד על סודם לפי מה שאפשר בעזר הש״י במה שישפיע עליו מאורו וזיוו בו יעמוד על אמתת הדברים העיוניים: חסד ואמת יצרו מלך · כי בחסד אשר יעשה לעמו ימשך לבבם אליו והיה כמו משעד לכסאו כי בזה ירוממוהו עליהם וינשאוהו ויכנעו לעבודתו ובאמת יהיה כשלם תקון העם והמלכות והנה העיר בזה על המלך המושל באדם והעיר בזה כי אין המכוון למי שיבקש השלימות להשחית גופו ולענות אותו כמו שיחשבו הסכלים אבל צריך שיעשה חסד להשגי׳ בבריאות גופו ואיבריו ובזה יהיה נשמר ויבא לו מהם העזר הראוי כי בהלותם יחלה הוא ג״כ עם שלא יוכל להם אז לשרתו השרות הראוי במה שיצטרך לו מהם בדרושי׳ אשר יתקיר בהם ובזה האופן ג״כ יהיה מתחזק כסאו ורוממותו עליהם כי יעבדוהו מאהבה ואם יעמוס עליהם עולו ולא יוכלו שאתו יהיה זה סבה אל הבעיטה בו: תפארת בחורים · הנה כמו שתפארת הבחורים כחם כי אז הם ר״ל בימי הבחרות בתכלית מעוצם הגבורה כן הדור החכמים הוא השיבה הטובה להם כי אז יתיישבו בלבם הדעות האמתיות לשבות שזכרנו במה שקדם: חבורות פצע · הנה קצת הדעות לא ירפאו כי אם בדבר רע וזה שהבורות הפצע יהיה נקיונם ומרוקם ברע כאלו תאמר שיושם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהיה שם מקום תאת המוגלא ובמכות מגלות חדרי בטן שפצע ההוא כדי לנקות כל עפושיו וכן ראוי בשוה להתנהג בדפוקות חליי המדו׳ והדעות כי בעל המדה הפחותה ירפא ממנה בשירגילוהו להתנהג בהפך התכונה ההיא והפך כל חלקיה כדי שיתנקה ממנה כנקוי שלם ואף על פי שהפך התכונה ההיא הוא גם כן מגונה יתנהג בה עד יסור אליו ובזה יצטרך לבעל הדעות הנפסדות שיעיין בכל המקומות שהפילוהו אל זה הטעות ויסור מהם ולעפ״ש שיקרה מזה שיצטרך לחקור במה שאין דרך אדם לחקור בו הנה לא ימנע מזה מי שבא לרפאתו כדי להסיר חליו ממנו:

פלגי

רש״י

גולה סוד הולך רכיל ולפותה שפתיו · המדבר חלקות לפתותך ולהסיתך: מקלל אביו · ידעך נרו באישון חשך כהכשיפ וכהשחי׳ החשך כלומר בבא הרעה: נחלה מבהלת בראשונה · שבהל למה׳ ולינטל תחלה כגון בני גד ובני ראובן שמהרו ליטול חלקם בעבר הירדן ודברו בנחלה שם נדרו כאן ככה לתקיניו פה וגברים לטפינו עבו את העיקר טפל · שהקדימו כאן לטפם · ואחריתה לא תבורך · שגלו כתה שנים קוד׳ שאר השבטים כמו שמפורש בסדר עולם · וכמדרש ר׳ תנחומא בשנת שתים לאחז נער ה׳ את רוח מלך אשור ובגום׳ ושאר שבטים גלו בשנת ש״ח לחזקיהו היא ה׳ התשיעית להושע בן אלה: מוקש אדם ילע קדש · כשאדם בבא ונוק׳ בעבירה מקלקל את קדושתו כמו וסתו ולעו: ואחר נדרים לבקר · צריך אדם לחזור אחר קרבנו׳ לנדור ולהביא ולבקש על נפשו: מזרה רשעים · מלך חכם · הקב״ה: וישב עליהם אופן · גלגל מדתם השיב עליה׳ ויכהנו ככבדו כנגד והנבזה את לבו: נר יי׳ נשמת אדם · הנשמה שבקרבו תעידה עליו בדין: תפארת בחורים כחם · כמו שתפארת בחורים כחם כן הדרת זקנים שיבה: חבורות פצע תמרוק ברע · דרשו רבותי׳ התמרוק עבירה לדבר עבירה שיש בה לידי פגעים ותבורות: ומכות חדרי בטן הדרוקן: כל

פלגי מים · הנה לב המלך ורצונו הוא ביד יי' כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש"י לב המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולות המלך ומחשבותיו הם שונבלו' מהש"י והוא כמו שליח הש"י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיושר החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים מסור לבחירתו בשלימות כ כדרך המסר ל לבחירתו פעולותיו בעצמו היה זה הענין סכנה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ה ההוא ולזה לא עזב הש"י כל זאת ההנהגה למלך כי גבוה מעל ג גבוה שומר ולזאת הסבה אמר אליהוא ממלוך אדם חנף מ ממוקשי עם כאילו אמ' ממוקשי הם סבה ש שימלוך אדם חנף ולזאת הסב' ייחס הש"י המשפט אשר יגיע מהשופטים באמרו כי לא אצדיק רשע כמו שביארנו שם והנה המכוון באמרו מזה המאמר הוא להעיר על המלך שהוא מושל באדם שקדם זכרו והודיע בזה כי אין בו בעצמו חטא כי ת תשוקתו תהיה תמיד אל הטוב מצד עצמו ולזה אמ' כי רצון מלך הוא ביד יי' כמו פלגי מים להטותו אל כל אשר יחפוץ ואולם החטאים יקרו לאדם מצד שאר הכחות: כל דרך איש ישר בעיניו · כי כל אחד מהדרכים ימצא בו טוב מה אם מועיל אם ערב אם כבוד אם כנוח או זולת זה מהענייני' שיחשוב בהם היותם טובות אך מי שמיישר הלבבות ומתקנם להגיע אל הטוב האמתי הוא הש"י כי בהנעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו ומפני שאי אפשר שיגיע אלא באמצעות השפע השופע מהש"י: עשה צדקה · עשיית היושר והמשפט בדברים המדיניים והעיוניים נבחר ליי' מהקרבת הזבח כי אלו הדברים מקנים השלימות בעצמותם ואולם הזבח ואם בו הערות להקנות השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה הנה זה ממנו על הדרך הרחוק והסימן לא בעצמותו והעיר עם זה נ"כ בזה הפסוק על מה שהעיר שמואל באמרו הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ועל מ"ש שלמה וקרוב לשמוע מתת הכסילי' זבח והרצון בו כי יותר נבחר לש"י מי שיתנהג בצדק ובמשפט בשישמור דרכי התורה ממי שיחטא והקריב זבח על חטאו: רום עינים · הנה מי שירים עיניו לעיין במה שאין מחוק האנושי להשיגו אף על פי שהוא רחב לב ולרחב לבו הוא מוכן לעמוד על חקירות עמוקות הנה זה הענין ממנו הוא ניר הרשעים בלעות ואחריתם שלא יעיינו תחלה אי זה יובילם אל הדרוש ואם אפשר להם לעמוד על אמתתו אם לא והוא חטאת חסרון לא יתרון ותוספת במעלת שכל כאמרו אל תתחכם יותר למה תשומם: מחשבות חרוץ · הנה מחשבות החרוץ והזריז אשר כלם מונבלות ונגזרות מתחלת הענין כשיתחיל בפעולותיו הם כלם ליתרון ולתוספת טוב כי יתנהג בעניניו לפי מה שראוי ולזה יגיעו התכלית אשר הוא פונה אליהם וכל מי שאוץ ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתיישבות אם ראוי שיעשה אם לא ואיך ראוי שיעשם הנה לא יגיעו לו מהם כי אם חסרון לא יתרון ותוספת טוב וכאלו ביאר בזה שהאיש רחב לב שהרים עיניו לעיין במה שאינו ראוי היה סבת טעותו בזה היותו ממהר בזולת החקירה בזולת שיעמוד תחלה אם אפשר ההגעה אליה ואיך: פועל אוצרות בבת בדברים העיוניי' בהתחלה כוזבת הנה ההתחלה אשר עליה כוננו היא הבל ודבר נדב שלא יתכן שתעמוד כלל והאוצרו' הם מבקשי מות והפסד כי לא יושגו בהם ארחות חיי והם בעצמם הבל ודבר שאינו ולזה יקרא מהם אבדן הנפש והכליון: שוד · הרשעים בדעות שסודדו מהם המחשבות וההקדמות המישירות אל האמת עד שהיה זה סבה שיהיו להם דעות כוזבות בהתחלות הנה זה הטעות יאסרם במאסרו וימנעם ממצוא האמת במה שאחר ההתחלות והיה זה סבה אל שיטעו בכל הדברים והנה קרה להם זה ההפסד בדעותיהם מפני שלא רצו לעשות במשפט בחקירתם בהתחלות שיתישבו בהם בדרך שימצאו האמת: הפכפך דרך איש וזר · הנה מפני זה היה הפכפך דרך כל איש מהם וזר כשעיינו במה שאחר ההתחלות כי יצטרך להם לבלבל עיונם ולהביא דברים זרים הפכיים לאמת בדרך שישמרו שרשיהם והתחלותיהם' ואולם האיש הזך והנקי מהטעות בשרשים וההתחלות לא יצטרך לעיין לדברים במה שאחר ההתחלות כי אם ביושר ובצדק: טוב לשבת · טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג בזולת מחסה ומסתור מזרם וממטר משישב עם אשת מדינים והוא עם זה בבית אשר בו קבוץ מהאנשים כי יקשה מאד לסבול מדיני אשה והעיר עם זה בזה המאמר שטוב לאדם שיהיה לשכלו עזר מהאשה אשר כנגדו עמו לשרתו ויהיה מתבודד משיעזרהו בהשגתו איש מהאנשים ולא יבין עליו זולתו מהמונעים ותהיה האשה אשר כנגדו לשרתו תמיד מריבה עמו כי לא יוכל אחד מהם לתקן את אשר עותה ולא יועילו לו העוזרים אם לא יהיה בשלום עמה בדרך שתכנע לעבודתו וזה מבואר מאד: נפש רשע' הנה התבאר לך כי נפש הרשע אין תאותה כי אם לדבר רע כי לא יוחן בעיניו רעהו ולו היתה דרך הרשע טובה בעיניו היה ראוי שיאהב כל מי שיתחבר אליה כמו שיאהבו אנשי המעלה קנתם את קנת: בענש לץ יחכם פתי · הנה כשיגע העונש ללץ על דברי לבנותו אז יחכם פתי הנפתה לכל הדברים ויבין כי זאת הדרך היא לא טובה וכאשר יראה שיצליחו דרכיו לחכם אז ישתדל לקנות דעת: משכיל צדיק לבית רשע · הצדיק המצליח לבית הרשע וזה יהיה כשיעמוד בביתו כי אז יברך הש"י ביתו בגלל הצדיק או כשהיה הטוב הזה דבק לרשעים מאכותיה' שהיה בהם איש צדיק אשר בעבורו ימשך לרשע הזה טוב הנה זה הענין סבה לסלף הרשעים ולהוליכם בדרך רע כי הם חשבו כי זה הטוב הגיע לרשע בסבת הרשע ובזה נ"כ יטעה הפתי כי הוא נפתה לכל מה שיראה לו בתחלת המחשבה שהוא טוב: אוטם אזנו · הנה מי שהוא סותם אזנו שאינו רוצה לשמוע צעקת דל לחננו מאשר הביא אלוה בידו הנה ישיב הש"י גמולו שיסיבהו לדלות ויקרא ולא יענה ר"ל שלא יחמלו האנשים עליו וזה מדה כנגד מדה ואפשר שירצה בזה כי גם הוא יקרא לש"י ויצעק עליו בעת צרתו ולא תשמע תפלתו כי הש"י יתנהג עמו בדרך אשר הוא מתנהג בזולתו:

פלגי · חסר כ"ף · על כל אשר יחפוץ השם יטה לב המלך: כל · עשה · שנים דבקים · פי' כל דרך איש ישר בעיניו רואה השם והוא תוכן לבות לעשות רצונו על כן ידענו ועיניו רמז לשכלו ומעשה צדק והמשפט הוא נבחר לשם מזבח: רום · עם סוג כלומר רום שירים עיניו שגאוה הבך ושח עינים · ורחב לב שירחיבהו לשכול ה הגרות וירא מהשם · כל חסר יוד וטעמו שיכיר ויחרום הרשע לעשות חטאת ענין שלשתם: מחשבות · אדם חרוץ · אך למותר שים לו יתרון בהתעסקו בסחורה ואך למעט מעשה הרשעים הנזכרים · וכל אץ כענין אץ ברגלים שירוץ לרעה בעבור שיבואהו מ מחסור הוא אך ו וממהר ואך למעט מותר החרוץ: פועל · שוד · הפכפך · נ' דבקי' · וכן הוא פועל שיפעלהו הון אוצרות בעבור לשון שקר ש שהעיד שקר · הבל כדף ילך פועל ההמון או הפועל יקרא הבל כי מהבל ושקר י יקברנוהו על כן יהי' כדף והם מבקשי מות המעידים שקר וכן שוד שישודדו א אחרים וישימו השוד באוצרותם יגורם מן מגוררות במגרה כלו' ישברם: הפכפך · שם תואר לדרך והוא הפך היושר כלו' הפכפך הוא דרך איש ודרך זר: טוב לשבת על פנת גג' כי בכפול הבית תשאר הפנה כי היא חוזק הבנין וטוב שבת עליה לבד לסבול הרוח משבול אשת מדיינים · חבר שם לדבר כי שם התאר מלרע כלו' ובית חברה כלו' שיהיה לו בית להתחבר עמה: נפש רשע אותה · לעשות רע ולא ימצא חן בעיניו רעהו: בענש · שיענשהו ב"ד והוא פועל יוצא כמו וענשו אותו או בענוש בתתי עונש אז ילמד חכמה הפתי · ובהשכיל פועל יוצא לאחר לבלבו · משכיל מלמד שכל לבית רשע כמו איש וביתו והבית רמז לבניו · פה משכיל עומד וטע' לומד שכל בעבור בית רשע שעושין הרשע ומסלף דרך קללה שהשם יסלפם ויאבדם וזה הנכון: אוטם · סוגר · מזעקת דל שיזעק אליו מפני עשקו · גם הוא יקרא לשם או לבני אדם בעת צרתו:

עשה ד' כתי' כן וסימ' בסדר ויצא ובתלים סי' ק"א: צדקה ומשפט ג' דסמי' וסימ' כי ידעתיו למען אשר יצוה · אהב צדקה ומשפט · עשה צדקה ומשפ' נבחר ליי' מזבח: אץ ד' וב' ואץ וסימ' נמסר ביהושע סימן י"ז: מדינים דכתי' מדוני' ו' בסי' וסימ' את נפשע מקרית עז · טוב שבת בארץ מדבר · טוב שבת על פנת גג · למי אוי למי אבוי · פחם לגחלים ועצים לאש · דלף טורד ביום סגריר: לרע ז' ג' קמצין וד' פתחין וסימ' בסוף בחקתי: מזעקת ג' וסימ' מזעקת חשבון עד אלעלה · אטם אזני מזעקת דל · מזעקת מושל בכסילים:

כא

א פַּלְגֵי־מַיִם לֶב־מֶלֶךְ בְּיַד־יְהֹוָה עַל־כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ: כָּל־דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו וְתֹכֵן לִבּוֹת יְהֹוָה: עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַיהֹוָה מִזָּבַח: רוּם־עֵינַיִם וּרְחַב־לֵב נִר רְשָׁעִים חַטָּאת: ה מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ אַךְ־לְמוֹתָר וְכָל־אָץ אַךְ־לְמַחְסוֹר: פֹּעַל אֹצָרוֹת בִּלְשׁוֹן שָׁקֶר הֶבֶל נִדָּף מְבַקְשֵׁי־מָוֶת: שֹׁד־רְשָׁעִים יְגוֹרֵם כִּי מֵאֲנוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט: הֲפַכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר וְזַךְ יָשָׁר פָּעֳלוֹ: טוֹב לָשֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וּבֵית חָבֶר: י נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה־רָע לֹא־יֻחַן בְּעֵינָיו רֵעֵהוּ: בַּעְנָשׁ־לֵץ יֶחְכַּם־פֶּתִי וּבְהַשְׂכִּיל לְחָכָם יִקַּח־דָּעַת: מַשְׂכִּיל צַדִּיק לְבֵית רָשָׁע מְסַלֵּף רְשָׁעִים לָרָע: אֹטֵם אָזְנוֹ מִזַּעֲקַת־דָּל גַּם־הוּא יִקְרָא וְלֹא יֵעָנֶה:

ד' חל כתי' ו' · ג' דסמי' · ל' קס' · ד' בלים' · ל' · ל' · ל' · מדינים ק · ג' · כ' רשע · ב' · ל' · ב' · ל' חס' · ז' · ב' · ב' מן חל' · ד

היך טיפי דמיא לביה דמלכא באידוי דאלהא ולאתר דצבי נרכן ליה: כלהון ארחתיה דגברא תריצן אנון באפוי ואלהא מרתקן לביה: מן דעבר צדקתא ודינא מתרעי ביה אלהא מן דבחא: רמות עיני ובעי לבא ושרגא דרשיעי לחטאה: מחשבתא דגבין ליותרנא ורגלא דמסרהבא לחוסרנא: מעבדנותא דסימתא בלישנא דשקרא וירתחבלון ויתרון אלין דבעין למותא: רכונא דרשיעי יעלנון ולא צבין דיעבדון דינא: דהפך ארחיה דגברא הוא נוכראה ודדכי תריצן עובדוהי: טב למיתב על קרנא דאגרא מן אתתא תגרניתא וביתא טרקא: נפשיה דרשיעא רינא בישתא ולא מתרחם בעינוי חבריה: בתביה דממקנא נתחכם שברא ובסוכלתנותיה דחכימא יסב ידיעתא: מסתכל צדיקא בביתיה דרשיעא ומטלטל רשיעא בבישתא: דמסכר אדניה דלא נשמע לצוחתיה דמסכנא אף נקרא לאלהא ולא נתעני:

רשי

כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן · ומנקה: רום עינים · גסות הרוח: ורחב לב · חפץ לבלאו' תאות לבו הוא ניר של רשעים חרישותם ומחשבות' הוא חטאת: מחשבות חרוץ · אדם ישר המתהלך באמת ובמשפט חרוץ: אך למותר · להבלהם ולרוח באות: וכל אץ · דוחק את השעה: פועל אוצרות · להרבות הון: בלשון שקר · הבל כדף ונדף · מוקשי מות הם לו: יגורם · יגור אתם: הפכפך דרך איש וזר · איש והוא זר סר מן אמונה דרכו הפכפך: ובית חבר · שמכנס לבי' חבירו לדבר עם אשתו · ומדרש אגדה ככה שסוף המטיבה להסתלק מעל ישר' שהם כאשת מדיני' · ובית חבר · בית שמחברים בו דעים להקב"ה כגון כלם שהעמיד מנשה ב בהיכל יי': בענוש לץ יחכם פתי · על ידי יסורים הבאים הפתאים מתחכמים ושבים בתשובה: משכיל צדיק · צדיקו של עולם הוא הקב"ה נותן לב להכרית בית הרשע כגון זכר עמלק: מתן

אבן עזרא

יכפה · פי׳ ישפיל כמו יכפף כמו סונג ומפנה מחוקק מחוקה והוא פועל יוצא והוא עומד במקום שנים כלומר שחד המונח בחיק כלומר בסתר יכפה חמה עזה ובזה הפסוק הזכיר שאם לא תועילהו צדקתו יתן מתן ושחד כי הם ישפילו האף והחמה כי מלתם לעלות בפני האדם והשוחד יכפם וישכילם: שמחה · שתבואהו שמחה ישועה בעשותו משפטו׳ ומחתה תבא לפועלי און: תועה׳ כי החכמה היא דרך ישרה והעוזב אות׳ הוא תועה במעט׳ הרע · מדרך השכל והוא שם התאר או שם פועל · רפאים מתי׳ · ינוח שלא יתעה עוד או שם תהיה מנוחתו ולא יהיה לו חלק עם הצדיקי׳ והוא הנכון: איש · אוהב שמחה · שמחת מאכל ומשת׳ והוא איש מחסו׳ והטע׳ יחסר כל וזהו אוהב יין ושמן לאכלו לא יעשיר כלומ׳ לא יקבץ עושר: כפר · כלומר שינצל הצדיק מן הצרות היורדות ויפול הרשע תחתיו: טוב שבת באר׳ מדב׳ · לסבול החורב והקרח מאשת מדינים כלומר מאש׳ שתכעיס בעלה׳ · אוצר · שם כלל על מה שיאצור האדם מן המאכלים הטובים והזכיר השמן לבדו כי הו׳ משובח מכלם אשר בו יכבדו אלהים ואנשי׳ בעבור לשנו הטוב · ש שמוהו ראש לענים והעד שהחכם יאצרהו ולא יאכלהו · וכסיל כנגד חכם כי מיד שיקנהו יבלעהו ואם כסיל סמוך לאדם הו׳ שם המין וכמוהו זובח אדם או האדם הוא הכסיל ושניהם נכונים: רודף · שימהר לעשות צדקה כאילו רודף אותה׳ · ימצא חיים שיאריכון ימיו ימצא צרכו שלא יחסר וכבוד שיכבדוהו בני אדם או יתן לו כבוד השם כלו׳ ממון מן כבד מאד: עיר גבורי׳ עלה חכם · להורות כי טובה חכמה מגבורה׳ עוז רמז לחומות כענין עד רדת חומותיה׳ · מבטחה שהיו בוטחים בה הגבורים: שומר פיו ולשונו׳ שניהם שותפים בדבור והענין שישמרם מלדבר נבלות או ישמור נפשו מכל דבר רע · פ״א שומר פיו מאוכל ולשונו מדבר הרע: יהיר כמו גבר יהיר כלומר זד מתגאה לץ שמו ואמרו רז״ל כיון שמתיהר עליהם בעברה שיתעבר לעשות זדון והעברה רמז לחמה שעברה וגברה על מדת הרצון כענין עברו ראשי כהתגבר העונות: תאות׳ · כל׳ כ׳ דבקי׳ · תמיתנו כאשר לא ישיג מה שיתאוה׳ · כי מאנו כאילו הוא חפץ לעשות וידיו אומרים לא תעשה: וצדיק יתן׳ · לעצל׳ · ולא יחשוך מתנותיו: זבח עולות ושאר הקרבנות והעד וזבחת עליו את עולותיך וגו׳ כלו׳ זבחים שיקריבו תמיד הרשעים יתעב השם וגם כי בעבור שיעשו הזמה יביאום יותר יתעבם: עד · כאילו הוא עד שקר׳ ואיש שומע שאבד העד כל ימי כנחו ידבר לאחרים כי בעבור שקרת אבד זכרו: העז · כתן העזות בפניו ולא יתבייש ואדם ישר יוכל להבין דרכו הראוי ולא להיות עז פנים: אין

חוסר ג׳ ומת׳ טבא יתן חייא ונטר אסתר

מסורה

תועה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ וימצאהו איש והנה תעה׳ או חמורו תעה׳ אדם תועה מדרך השכל׳ בתרא מל׳: ושמן ו׳ וסימ׳ נסמ׳ ביחזקאל סימן יו: מדונים דקרי׳ מדיני׳ ו׳ וסים׳ לעיל בהאי סימן: נחמד ב׳ וסימ׳ כל עץ נחמד למראה׳ אוצר נחמד ושמן: וחסר ה׳ קמצין וסים׳ בלשן ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר׳ ובאורם אך טוב וחסד ירדפוני׳ רדף

משלי כא

מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־אָף וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה עַזָּה׃ (טו) שִׂמְחָה לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשְׂכֵּל בִּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ׃ אִישׁ מַחְסוֹר אֹהֵב שִׂמְחָה אֹהֵב יַיִן־וָשֶׁמֶן לֹא יַעֲשִׁיר׃ כֹּפֶר לַצַּדִּיק רָשָׁע וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד׃ טוֹב שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ־מִדְבָּר מֵאֵשֶׁת מְדוֹנִים וָכָעַס׃ (כ) אוֹצָר ׀ נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ׃ רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד׃ עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה׃ שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ׃ זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן׃ (כה) תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי־מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת׃ כָּל־הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַאֲוָה וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ׃ זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי־בְזִמָּה יְבִיאֶנּוּ׃ עֵד־כְּזָבִים יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר׃ הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו וְיָשָׁר הוּא ׀ יָכִין דְּרָכָיו׃

(הערות גליון: ה׳ · ל׳ נחס׳ · ג׳ חד מל׳ · מדינים ק׳ · ב׳ · ו׳ חס׳ · ו׳ חד חס׳ · ו׳ מל׳ · ל׳ כלל׳ת · ב׳ · ב׳ מל׳ · ב׳ מל׳ כלים׳ ושומע תוכחת · יבין · דרכו ק׳ ק׳)

תרגום

מוֹהֲבָא בְּטִישָׁא מְרַעֲבָא רוּגְזָא וְשׁוּחֲדָא בְּעוּבָא חֶמְתָּא עַשִׁינְתָּא׃ חֶדְוְתָא דְצַדִּיקָא לְמֶעְבַּד דִּינָא וְשַׁצְיָא לְאִלֵּין דְּעָבְדִין עָוְתָא׃ בַּר נָשָׁא דְּרָתַעִי מִן אוֹרְחָא דְסִכּוּלְתָּא עִם בְּנֵי אַרְעָא נִתְּתְנָח׃ גַּבְרָא דִּי חֲסַר לֵיהּ וְרָחֵם חֶדְוְתָא וְרָחֵם חַמְרָא וּבִסְמָא לָא נֶעְתָּר׃ שַׁלְחוּפֵיהּ דְּצַדִּיקָא רַשִׁיעָא וְשַׁלְחוּפֵי דְתְרִיצֵי בָּזוֹזֵי׃ טָב לְמֵתַב בְּאַרַע מַדְבְּרָא מִן אִתְּתָא תַּגְרָנִיתָא וּמַרְגְזָנִיתָא׃ סִימְרָתָא רְגִגְתָּא וּמִשְׁחָא בְּדִירֵיהּ דְּחַכִּימָא וְסַכְלָא דִּבְנֵי נָשָׁא נִבְלְעֻנּוּן׃ דְּרָדֵף צִדְקְתָא וְחֶסְדָּא יַשְׁכַּח חַיֵּי וְצִדְקְתָא וִיקָרָא׃ לִמְדִינְתָּא דְגִבָּרֵי סְלִיק חַכִּימָא וְאָחֵת עוּשְׁנָא דִּסְבְרָא׃ דְּנָטַר פּוּמֵיהּ וְלִישָׁנֵיהּ נָטַר מִן עָקְתָא נַפְשֵׁיהּ׃ מְמַקְנָא מְרִיחָא זֵידָנָא שְׁמֵיהּ עָבֵד חֶרְיָנָא בְּזֵידָנוּתֵיהּ׃ רְגִגְתָּא דְעַטְלָא מְמִיתָא לֵיהּ דְּלָא צָבְיָן אִידָיו דְּעָבְדִין עֲבִדְתָּא׃ כָּל יוֹמָא רָאֵג רְגִגְתָּא וְצַדִּיקָא יָהֵב וְלָא מַחְשֵׁךְ׃ דִּבְחָא דְרַשִׁיעֵי מְרַחַק הוּא מְטוּל דְּבַעֲבֵרְתָא מַיְתֵי לֵיהּ׃ סָהֲדָא דְכַדָּבוּתָא יֵאבַד וְגַבְרָא שָׁמוּעָא שְׁרִירָאִית מְמַלֵּל׃ מַחְצִיף אַפּוֹי גַּבְרָא רַשִׁיעָא וּתְרִיצָא הוּא מְתַקֵּן אוֹרְחֵיהּ׃

מסורה

צדקה וחסד׳ חיים וחסד עשית עמדי׳ שמר הברית וחסד דעוזרא׳ ותשא חן וחסד לפניו׳ רדף צדקה וחסד מלעיל: וצדיק׳ וסי׳ מדבר שקר תרחק׳ ואתה בן אדם אמור אל בני עמך׳ הנה עפלה לא ישרה׳ זרח בחשך אור׳ חנון יי׳ וצדיק ואלהינו׳ יכין וצדיק ילבש בפשע איש רע מוקש׳ כל היום התאוה תאוה׳ לוה רשע ולא ישלם׳ כעבו׳ סופה ואין רשע:

רלבג

מתן בסתר׳ הנה המתן שיתן האדם בסתר למי שיכעס עליו מכניע האף והחמה אשר לו עליו והשחד שיתן בחיק ר״ל בסתר יכפה חמה עזה ויכניעה: שמחה לצדיק כשיעשה משפט ודין בארץ הנה זה הענין שמחה לצדיק שאז יבטח לבו שלא ילכד ברשת המלכות כי הוא נשמר מעשות רעה וזה הענין הוא מחתה ושברון לפועלי און כי אז יפחדו מאד שיענשו על רוע מעשיה׳: אדם תועה׳ האיש התועה מדרך השכל והוא התועה בדעותיו יבא בגורלו לנוח עם קבוץ האנשים שימותו יחד מיתה פתאומית וימות עמהם או ירצה בזה שהוא בקבוץ האנשים הדורכים אל המות והכליון כי הם ישמחו בדעותיו לפי שבהם יפתחו להם השערים למלאת תאוותיהם: איש מחסור׳ מי שהוא אוהב השמחו׳ הגופיות להתענג בתאוותיו הו׳ איש מחסור כי באלו התאוו׳ יאבד הונו ומי שהוא אוהב יין ויהיה הומה להתענג בהם לא יעשיר לזאת הסבה בעינה וזה מה שיקרה לבעלי זאת התכונה מהרע גם בדברים הגופיים עד שזה הוא סבה אל שלא יקנה האדם שום שלימות נפשיי וכבר כרמז זה ג״כ באמרו איש מחסור ובאמרו לא יעשיר כי החסרון היותר חזק הוא חסרון השכל והעושר היותר חזק הוא שלמו׳ במושכלו׳: כופר לצדיק׳ כאשר היה ראוי מצד ההשגחה הכוללת שיגיע רע מה לצדיק השם יתברך ישית הרשע כפרו וישית הבוגד כופר ליושרי׳ והיה זה כן כי מההשגחה הדבקה להם ימשך שינצלו ולפי שהתועלת ברע הוא אבדן הרשעים בו כמו שנזכר בספר איוב והתבאר עוד בספר איוב הנה יביא השם יתברך הרשע והבוגד אל הרע ההוא: טוב לאדם שישב בארץ מדבר משישב בבית עם אשת מדינים וכעס שתכעס תמיד עם בעלה ותריב עמו והנה ביאור בזה כי הכעס גם כן מגונ׳ כמו שהשמחה בתענוגי הגוף מגונה: אוצר נחמד׳ הנה בנוה החכם יבא אוצר נחמד ושמן מפני דבקות ההשגחה בו עם שהוא ישמור קנינו ולא יפזר מהם כי אם ההכרחי ואולם הכסיל אם היה לו כמו זה האוצר הנה יבא אדם ויבלענו ולא יאכל הכסיל ממנו: רודף צדקה׳ מי שהוא רודף הצדקה והיושר במדות ובדעות ורודף לעשיית חסד לזולתו ולהטיב להם הנה הוא ימצא החיים הגופיים והנפשיים וימצא הצדק והיושר בדעות וימשך לו מהם הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו וזה כי מפני יושר דעותיו ירשיע כל לשון תקום אתו למשפט: עיר גבורים׳ הנה החכם עלה בעיר גבורים וככה׳ בחכמתו כי טובה חכמה מגבורה כמו שנזכר בספר קהלת והוריד עוז העיר והמבצר שהיו בוטחים בו והנה העיר בזה על מעלת החכמה והטוב המגיע ממנה גם בענייני הגבורה וזה אמנם יהיה לחכם מצד חכמתו ומצד דבקות ההשגחה האלהית בו: שומר פיו׳ מי שהוא שומר פיו ולשונו מלדבר שומר נפשו מצרות רבות כי רעו׳ רבות יתחדשו מפני חטא הדבור כמו שקדם: זד יהיר׳ הנה הרשע הגאה שעושה הרע בגאוה לץ שמו כי הוא כאילו יעשה הזדון מצד גאותו על דרך הלעג להיות האנשים נחשבים לפניו כאין ובחמת הזדון עושה לעג וליצנות וכבר ימצאו אנשים רעים בזה התואר שנזכר שיפתיתו זולתם על דרך הלעג להיותם נחשבי׳ להם לאין כמו שסיפר מאיש אחד שחתך רגל איש בלילה כשהיה ישן והוא לא היה שונא לו אך עשה זה על דרך הלעג והנה בא זה על מוס הליצנו׳ והרע שיגיע ממנו: תאות עצל׳ הנה העצל יתאוה תמיד אל קנין השלימיות והעצלה תמנעהו מההשתדלות בהשגתם הנה ימות וישאר עם התאוה ההיא כי מאנו ידיו לעשות דבר להשיג מה שאליו התאוה: כל היום התאוה׳ העצל התאוה ולא תעשה בו התאוה רושם אחר ואולם הצדיק יתן הראוי מהפועל וההשתדלות בדבר דבר ולא ימנע ידיו מה שראוי בהשגת המלאכות והחכמות: זבח רשעים׳ אם הרשעים יביאו זבח לש״י על דרך העובד׳ הנה הוא נתעב אצל השם׳ כי הם לא יכוונו בו מה שכוון בו מהשם׳ וגם כאשר יביאוהו במחשבה והשתכלו׳ הוא נתעב כי הם מביאים אותו על החטא והם בלתי מנקים עצמם מהחטא כהביאם הזבח וידמה ענינם למי שיטבול מפני הטומאה בעת שיהיה שרץ בידו ולפשר שירצה בזה כי כ״ש שיהיה נתעב הזבח כאשר יביאוהו בעליו עם מחשבת החטא והוא הזמה שעשה: עד כזבים יאבד׳ ר״ל כאשר יביאוהו לספר הכזב פעמים רבות יאבד העדו׳ ויפסק ואיש שומע הכזב מפיו יגידהו וישנה בספורו אין קץ בהם בלי שנוי כי הוא יגיד אמת במה שיגיד ששמע מפיו והיה זה כן לפי שעד הכזבים ישנה בלבו מחשבה מקבלת: העז איש רשע׳ הנה לא בפיו לבד יחלוק הרשע על מה שבמחשבתו אבל גם בפניו העז לחלוק עלי׳ במה שאמן פניו ותוקש שלא יפגש השנוי והפעלות הראוי שישיג בתואר פני מי שידבר דבר כזב ואמנם האיש הישר יבין בלבו דרכו אשר ידרך בה בפיו ובתאר פניו: אין

רשי

מתן בסתר · בצדקה · ושוחד בחיק · אף זו בצדקה · יכפה · חמה עזה : שמחה לצדיק עשות משפט · שמחה להקב״ה לעשות דין בצדיקי׳ כדי לזכותם לחיי העולם הבא וגם זה לצדיק הקב״ה כ״ה שמביא יסורין עליהן כדי שיזכו לעולם הבא · כך נדרש בתלמוד תלים: ומחתה היא לפועלי און · לפי שאין כותבו׳ לבכנוס ואין הייסורין מועילין להן ונמטטירין ולא להועיל: אדם תועה מדרך השכל · פורש מן התורה: בקהל רפאים · בעל גיהנם: איש מחסור · מי שאוהב שמחת משתה תמיד: כופר לצדיק רשע · ותחת ישרים בוגד · צדיק נחלץ ורשע בא תחתיו כגון מרדכי והמן: טוב שבת בארץ מדבר · גם זה על סלוק השכינה נאמר: וכסיל אדם · וכסילות של אדם: עיר גבורים עלה חכם · זה משה רבינו שעלה לרקיע העליונים גבורי כח: יהיר · גס רוח שסופו להיות לץ שאינו יכול לשמוע מוסר: וצדיק יתן · כל צרכי ביתו שהקב״ה יזמן לו: אף כי בזימה יביאנו · וכל שכן כשהוא מביאו לרצות ולעבור עבירה כגון קרבנות בלעם ובלק שלא היו מביאו׳ אלא לקלל את ישראל: ואיש שומע · שקבל מה שכתוב בתורה לא תענה ברעך וגו׳ · לנצח תמיד: העז איש רשע בפניו · הרשע מראה עזותו בשעת כעסו · בפניו מלשון אף: אין

אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יהוה׃ סוס מוכן ליום מלחמה וליהוה התשועה׃ נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב׃ עשיר ורש נפגשו עשה כלם יהוה׃ ערום ראה רעה ויסתר ופתיים עברו ונענשו׃ עקב ענוה יראת יהוה עשר וכבוד וחיים׃ צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם׃ חנך לנער על־פי דרכו גם כי־יזקין לא־יסור ממנה׃ עשיר ברשים ימשול ועבד לוה לאיש מלוה׃ זורע עולה יקצור און ושבט עברתו יכלה׃ טוב־עין הוא יבורך כי־נתן מלחמו לדל׃ גרש לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון׃ אהב טהור־לב חן שפתיו רעהו מלך׃ עיני יהוה נצרו דעת ויסלף דברי בגד׃ אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח׃

ליתָ חכמתא וְלית בִּיונא וְלית עֵצְתָא דְהֵיךְ דֵאלָהָא׃ סוּסְיָא מְתַקַן לְיוֹמָא דִקְרָבָא וְלֵאלָהָא הוּא פוּרְקָנָא׃ שְׁמָא טָבָא אִתְבְּחַר מִן עוּתְרָא סַגִיָא וּמִכַּסְפָּא וּמִן דַהֲבָא שַׁפִּיר חֶסְדָא׃ עַתִירָא וּמִסְכְּנָא פְּגַעְן חַד בְּחַד וְתַרְוֵיהוֹן אֱלָהָא בְרָא אִנּוּן׃ עֲרִימָא חָזֵי בִישְׁתָא וּמִטְּשֵׁי וְשַׁבְרֵי עָבְרִין וְחַסְרִין אִנּוּן׃ עֶקְבָא דַעֲנְוְתָנוּתָא דַחֲלְתָא דַיְיָ עוּתְרָא וִיקָרָא וְחַיֵי׃ נִשְׁבָא בְּאָרְחָא עֲקַמְתָּא וּמַן דְנָטֵר נַפְשֵׁיה יִרְחַק מִנְּהוֹן׃ אַדְרְכֵהּ לְטַלְיָא לְקַבֵּל אוּרְחֵיהּ דְלָא כַד נְסוּב נִסְטֵי מִנֵּיהּ׃ עַתִירָא בְמִסְכְּנֵי נִשְׁתְּלַט וְעַבְדָא יוֹזִיף לְגַבְרָא מוֹזְפָנָא׃ דְזָרֵיעַ עַוְלָא נֶחְצַד עָאתָא וְשִׁבְטָא דְחֶרְיָנֵיהּ נִגְמוֹר׃ מַן דְטָבָא הוּא עַיְנֵיהּ הוּא נִתְבְּרַךְ מְטוּל דְיָהֵיב מִן לַחְמֵיהּ לְמִסְכֵּינָא׃ תָּרֵךְ לְמַמְקְנָא וְאַפֵּיק לְתִגְרְנָא וְיִבְטַל דִינָא וְצַעֲרָא׃ רָחֵם אֱלָהָא דְכֵי לִבָּא וּבְחֶסְדָא דְשִׂפְוָתֵיהּ יִתְחַבַּר לְמַלְכָּא׃ עַיְנוֹי דֵאלָהָא נָטְרָן יְדִיעֲתָא וּמְטַלְטַל מִלֵּיהוֹן דְבָזוֹזֵי׃ עַטְלָא אָמַר בַּחֲבִינְנוּתֵיהּ אַרְיָא אִית לְבָרָא וּבֵינָת שׁוָקֵי מִתְקְטֶלְנָא׃

גומאצא

עשה ח׳ בצירי וסים׳ נמס׳ בסד׳ ויהי בשלח: ופתיים ב׳ בתי׳ כן וסי׳ ופתיי׳ עברו ונענשו׳ פתח דברך יאיר׳ ועיין ברי״ש סיפר סוף סימן א׳: שומר י׳ מל וסים׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימ׳ יז ועיין בסיפרא סימן י׳: חנוך ג׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ ובני מדין עיפה׳ חנך משפחת החנכי׳ חנך לנער על פי דרכו: יקצור ג׳ מל וסים׳ חרועו שבלי׳ יקצור׳ זורע עולה יקצור און׳ וראה בעבים לא יקצור: גרש ג׳ וסימני׳ גרש האמ׳ הוא׳ כלה גרש יגרש׳ גרש לץ ויצא מדון: ויצא ג׳ וסי׳ ביחזקאל סי׳ יב וסוף חבקוק:

רלבג

אין חכמה׳ הנה לא תועיל חכמה ותבונה ועצה במה שיחשוב אדם לעשותו לנגד יי׳ כי אף אם יתחכם ויתבונן ויקח בו העצה היותר נכונה לא יוכל לשנות גזרת הש׳ כלומר להגעתה כמו שירצה מענין מכירת יוסף ומשפורים אחרים באו בדברי הנבואה ואפשר שיהיה הרצון בזה כי לא תצטרך חכמה ותבונה ועצה בהשתדלו׳ בהגעת חפציו לאשר הוא נגד יי׳ ואבל ר״ל למי שהוא דבק בו כי הוא ייסיר דרכיו ואורחותיו באופן שיכונו מחשבותיו ולשני הפירושים ימשך יפה מה שנזכר אחר זה: סוס מוכן׳ הנה הסוס מוכן ליום מלחמה להיות כלי לרוץ על האויב ולנצחו אך שקר הסוס לתשוע׳ כי התשוע׳ מהש״י היא לבד ולזה תמצ׳ פעמים רבות שינצח החיל המעט והחלוש את הרב והתקיף וזה ממה שיורה שלא יועיל כל כלי המלחמה לבטל גזרת הש״י ולא יצטרכו לאשר הש׳ בעזרו: נבחר שם מעושר׳ ידוע כי השם הטוב יהיה לאדם בסב׳ יושר תכונותיו ופעולותיו והוא נבחר וטוב לאד׳ מעושר רב והחן הטוב שיש לו מהאנשים הוא נבחר מכסף וזהב כי בסבת יושר תכונותיו ופעולותיו והיותו אהוב לאנשי׳ יהיה לו מחסה מהרעות יותר ממה שיוכל לחסות בכספו וזהבו כמו שיאמ׳ משל הדיוט יותר טוב אהוב בשוק מזהב בארגז: עשיר ורש נפגשו׳ ולבאר כי העושר איננו נבחר אלא אמר כי כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאילו תאמר שהעשיר ירד מעט מעט מעשרו והרש יעלה ויקנה העושר מעט מעט עד שיקרה מזה שיהיו שוים בקניני׳ לפי שהש׳ עושה זה עני וזה עשיר או ירצה בזה שהעשיר והרש כפגשו שלא יוכל לחיות זה בלא זה והמשל שאם היו כל האנשים עשירים לא ימצא איש עושה מלאכה מהמלאכות המעשיות ויפסד הייסוב ואם היו כלם עניים לא יוכלו להתפרנס זה מזה ולזה הוא מבואר כי הש״י עושה קצת האנשים עשירים וקצתם עניים כדי שיתקיי׳ המציאו׳ ויהיה אמרו עשיר ורש נפגשו כאמרו חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו: ערום׳ הנה האיש הערום והחכם ראה הרעה קודם בואה ונסתר להמלט ממנה ואולם הפתאים לא נתנו לבם לזה ועברו במקום הרעה עם השינם ההפסד והעונש: עקב ענוה׳ בסבת תכונת הענוה יגיע האדם אל שיקנה יראת יי׳ כי מפני היותו שפל בעיניו יתבונן מפני זה בנמצאים הנכבדים העליונים ממנו וכאשר יראה עוצם הש׳ הנה יקנה מזה שיירא מהש׳ בתכלית מה שאפשר ומזה יגיע אל שיקנה עושר בקניינים המדומים ובדעות ויקנה ג״כ כבוד וחיים בעניינים המדיניים וזה מבואר במעט עיון מה שקדם מהדברים: צנים פחים׳ הנה בדרך האיש העקש והוא ההולך בדרך מעוות שאינו מסגיח כראוי אי זה הדרך ראוי שילך ימצא צנים להכנס בקירותו׳ האויר וימצא בו פחים להלכד בהם רגליו ומי שהוא שומר נפשו והוא המתבונן בדרכיו והולך בהם דרך ישרה ירחק מאלו הדברים המזיקים כי הוא לא ימסור עצמו לסכנות ויעיין באי זה דבר ראוי שישתדל בהשגתו ובאי זה אופן שיהיה נמלט מהרעות והפגעים: חנוך לנער׳ אשר יחנוך לנער על פי הדרך אשר מנהגו וטבעו ללכת בה לחשבו והסגולו שכבר יקבל המוסר כאשר יגדל הנה ימשך שלא יוכל להסירו אחר זה מהדרך הרעה ההיא וגם לא יסור ממנה מעצמו וגם בעת זקנתו: עשיר ברשים ימשול׳ האיש העשיר ימשול ברשים ולזה ישובח העושר מזה הצד וכי ילוה מטובו לאיש הנה האיש הלוה הוא לו כפוף ומשועבד כאילו הוא עבדו מצד החסד שגמל אותו והנה בזה האופן ימשול העשיר ברשים במה שיגמל להם מהחסד: זורע עולה׳ אך מי שיחשוב למשול באנשים בהפך זאת התכונה והוא בעול והחמס שיעשה להם הנה לא תמשך ממלכתו עליהם כי כבר יגיע לו רע מהרע שיעשה ר״ל כי במה שיזרע מהעול יצא לו קציר כאות למה שעשה אותו מהרע וזה הקציר והפרי שישיג מזה הוא עמל ואון לא דבר שיש בו תועלת ויקרה לו מהרע מה שיכלה בו שבט עברתו ר״ל שלא תמאר לו שררה יוכל להכות בה האנשים בשבט עברה כמו שהיה עושה קודם זה: טוב עין׳ אך מי שהוא טוב עין וימשול באנשים בהטבתו להם הוא יבורך מאת הש׳ ויתחזק כחו להטיב להם ולמשול בהם מפני שנתן מלחמו לדל כי בגלל הדבר הזה יברכהו הש׳: גרש לץ׳ מדרך הלץ לשנוא האנשים ולהלעיג בהם ולעורר להם מדינים ולזה אם תגרש לץ מהבית יצא המדון ממנו כי הוא היה המעורר מדינים עם ויסבות מהבית ריב וקלון המריב עם המוכיחים האנשים: אוהב טהור לב׳ אך מי שהוא טהור לב ואוהב בלי לב ולב הנה החן והאהבה שמראה בדבריו להאהובו רעיהו מולך ומושל בו או ירצה בזה כי לא יאמר בפיו רק מה שבלבו לעשות והנה הביאור ברצון הוא יותר נקשר אל מה שלפניו מן הדברים: עיני יי׳ הנה עיני יי והשגחתו שומרת דעת החכמים לקיים מחשבותיהם ועצתם והוא מסלף דברי הבוגדים להפילם ממועצותיהם: אמר עצל׳ הנה העצל לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו מרוב העצלה ויאמר כי האריה בחוץ לטרפו אם יצא מביתו והלסטים ברחובות להרגו אם ילך שם: סוחה

אבן עזרא

אין׳ סוס׳ צנים דבקים׳ כלומר אין איש שתועילהו חכמתו ותבונתו ועצתו כנגד יי׳ כלומר יוכל מידו בחתת מהם אף על פי שיכינו סוס למס בעבור יום מלחמה אין יכולת להמלט ולהושיע כפסם כי לשם התשועה והוא יתננה למי שירצה נבחר׳ עשיר׳ צנים דבקים׳ טוב עומד במקום שנים וכן הוא שם טוב וחן טוב נבחרו מעושר רב׳ כי עשיר ורש נפגשו ור״ל שהסבות יורדו׳ מן השמים על הארץ ובני אדם המקבלים נפגשו בהם כלומר שנפגש בזה העושר ובזה הרשות׳ וזה עושה כלם יי׳ שהוא יתן העושר והרשות והוא עושה העשיר והדל׳ אבל שם טוב איננו פגע כי האדם קונהו לעצמו במעשיו הטובי׳ וחן שיתן חנו בעיניכל רואיו על מעשה הטוב על כן נבחרו מעושר רב: ערום׳ שלמד ערמה הוא רואה רעה הבאה ונסתר ונחבא עד שיעבור זעם ורשעים עברו ברעה ונענשו קבלו עונש: עקב׳ צנים׳ שנים דבקים׳ עקב סוף ענוה שסבבת יראת השם כענין מבוה נגזרת מבוה ומסבבת לעניו עושר וכבוד ממון או שיכבדוהו אחרים: וחיים׳ שיאריכו ימיו׳ צנים פרשו כבן מן ולצנינים ועניינו סלונים בדרך עקש שיהי׳ נלכד בהם והעניו שומר נפשו ואיננו עושה רע רחוק מהצנים: חנוך׳ למד כמו חניכיו כלומר מלומדי כלי מלחמ׳ שלו׳ גם לרבות הזקנה על הנערות: עשיר׳ זורע׳ טוב׳ ג׳ דבקים׳ ברשים שאין להם מאומה ימשול בהם בכח ולווה ממנו יכריחנו שיהיה עבדו׳ זורע שעשה עולה העשיר למשול ברשים יקצור און יקבל שכרו כראוי לו׳ ושבט׳ כי העברה מדומה לשבט כענין היו אשור שבט אפי והטעם שיתעבר ברשים יכלה השבט ולא יעבור בהם עוד כי השם יכלהו׳ ואיש טוב עין שיתן לדלים מלחמו הוא יבורך מאת ברכת יי׳: גרש׳ הסירהו מפניך כי אז יצא המדון מקרבך׳ וישבות דין שלא יביאך למשפט וישבות קלון שלא יקלך: אוהב׳ עומד במקום שנים טהר לב שהוא טהור מרעות שהם כנגד השינים ואוהב חן שפתיו כלומר איש חן בעבור שיש לו שפתי דעת גם יתכן להיות חן שם התאר ומי שיאהב שניהם תגדל מעלתו עד שיהיה המלך רעהו כחושי הארכי אוהב הטהורים שהיה רעה דוד: עיני׳ דברה תורה כלשון בני אדם׳ עיניו חפצו ורצונו או שכלו׳ נצרו אנשי דעת מכל רע׳ ויסלף יעזות השם לדברי בוגד החושב רע על אנשי דעת ויבטלם: עצל׳ רשע׳ ארי בחוץ עלה כדי שלא יצא לבקש מחייתו׳ ארצח שהארי ירצחהו: סוחה

רשי

אין חכמה ותב׳ אין כל חכם ונבון חשו׳ לנגד ה׳ כל מקו׳ שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב: נבחר שם מעושר רב׳ שם טוב: מכסף ומזהב׳ נבחר חן טוב: עוש׳ כלם ה׳ כשעני אומ׳ לעשיר פרנסני והוא עונה קשות עושה כלם ה׳ הקב״ה עושה אותם חדשי׳ לזה עני ולזה עשיר: ערום ראה רעה׳ ענש של עבירה ונסתר ולא עבר העבירה: עקב ענוה׳ בשביל הענוה יראת ה׳ באה׳ ד״א עלוה עיקר ויראה טפלה ועקב לה מדרס לרגליה: צנים פחים׳ כמו לצנינים בצדיכם ובאו עליך קובן׳ לשון גדודי׳ ולסטי׳ צנים פחים׳ הם טמונים בדרכיו המעקש דרכיו כלומר יסורי׳ מוכני׳ לו: שומ׳ נפשו ירחק מהם שמיישר מעשיו יבצל מהם: חנוך לנער׳ לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים אם לטוב אם לרע גם כי יזקין לא יסור ממנ׳: עשיר ברשים ימשל׳ עם הארץ בריך לתלמיד חכם לעולם: זורע עולה יקצר און׳ לפי זריעתו קצירתו׳ לפי פעולתו יהיה קבלת משכורתו: ושבט עברתו יכלה׳ קנה השכול שלו כלה והולך לו׳ יש אומרים שבט חמתו שרוד בכי אדם כלה והולך לו לפי שמפסיד את יכולתו: גרש לץ׳ יצר הרע: אוהב טהור לב חן שפתיו׳ מי ששפתיו חן רעהו מלך הקב״ה אוהבו ומחבבו: אמר עצל ארי בחוץ׳ איך אצא ללמוד תורה: סוחה

אבן עזרא

שוחה ׳ אולת ׳ שנים דבקים ׳ שוחה ענין גולה והטעם כשוחה שהיא עמוקה כן פי
נשים זרות לזעומים מי שהשם זעם אותו וחפץ במיתתו יפול שם ׳ אבל הנער אע״פ
שהאולת קשורה בלבו ראוי להכותו בשבט מוסר כי הוא ירחיק האולת ממנו :
עושק ׳ אך ׳ למעט מה שיחשוב להרבות לו כלומ׳ עושק דל להרבות לנפשו או לתתו
לעשיר אך בעבור מ
מחסור שיבואהו ש
עשקו : הט ׳ כי ׳
להיו׳ הלא׳ להודיעך׳ ה׳
דבקי׳ ׳ לדעתי ללמוד
דעת׳ כי נעים דעתי או
כי תהי׳ נעי׳ כשתשמר׳
בבטן רמז ללב׳ יכונו
הדברים על שפתיך
להיות זכרון ׳ שלישים
דברים שלישים כ
כתוב בוי״ו והטעם
אתמול שלשום כתבתי
להודיעך אמרי אמת
בספר מועצות ודעת ׳
קשט עד הפעלי׳ כמו
ישט ׳ אמרים אמת
הנכון אמרי אמת וכן
טורים אבן סיני׳ כסף
אילים נמר וכן רבים
עד קנרה ׳ וטעם
להשיב כענין וישב
משה את דברי העם
אל יי׳ כלומ׳ כשאודיעך
קשט דברי אמת כמו
כן אשיב לו אמרים
כענין נעשה ונשמע ׳
לשולחיך לשם
שלחני אליך ליסרך
כי השכל שליח השם
לשולחיך בלשון רבים
כמו אלוה עושי: אל׳ ׳
כי דל הוא ׳ וישא נער
בגלותו על כן אל ת
תגזלהו ׳ בשער שם
עזרך כענין כי אראה
בשער עזרי ׳ וקבע ׳
יחבל או יגזול כמו
היקבע אדם אלהים :
אל׳ פן ׳ שנים דבקי׳ ׳
תתרע תהי רע ׳ את
כמו עם ׳ לנפשך
בעבור נפשך שתלכד
במוקש ותמות בעונך
: משכבך ׳ בשכבך
עליו אם אין לך נולתו
: אל ׳ חזית ׳ שנים
דבקי׳ ׳ שמו תקנו
הגבול אבותיך ׳ אבל
המעסק במלאכה מי
שהוא מהיר במלאכתו תגדל מעלתו עד שיעמוד לפני מלך ׳ חשוכים עפיים ותרגו׳
דלות חשיכן מן העם הדלים עמא חשוכא : כי

מסורה

קשורה ב׳ וסי׳ ונפשו קשורה בנפשו ׳ אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה : לעשיר ב׳ וסי׳ היה צאן ׳ נתן לעשיר אך למחסור : ולבך ה׳ וסימ׳ איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי ׳ כ׳ אין עיניך ולבך ׳ ולבך תשית לדעתי ׳ עיניך יראו זרות ׳ אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר : ידעת ד׳ נ׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בישעיה סימן לג׳ ובאב רבתי אות ט׳ ;

משלי כב

שׁ֣וּחָה עֲ֭מֻקָּה פִּ֣י זָר֑וֹת זְע֥וּם יְ֝הוָ֗ה יִפָּול־[יִפָּל־]שָֽׁם׃
טו אִ֭וֶּלֶת קְשׁוּרָ֣ה בְלֶב־נָ֑עַר שֵׁ֥בֶט מ֝וּסָ֗ר יַרְחִיקֶ֥נָּה מִמֶּֽנּוּ׃
עֹ֣שֵֽׁק דָּ֭ל לְהַרְבּ֣וֹת ל֑וֹ נֹתֵ֥ן לְ֝עָשִׁ֗יר אַךְ־לְמַחְסֽוֹר׃
הַ֥ט אָזְנְךָ֗ וּ֭שְׁמַע דִּבְרֵ֣י חֲכָמִ֑ים וְ֝לִבְּךָ֗ תָּשִׁ֥ית לְדַעְתִּֽי׃
כִּֽי־נָ֭עִים כִּֽי־תִשְׁמְרֵ֣ם בְּבִטְנֶ֑ךָ יִכֹּ֥נוּ יַ֝חְדָּ֗ו עַל־שְׂפָתֶֽיךָ׃
לִהְי֣וֹת בַּ֭יהוָה מִבְטַחֶ֑ךָ
כ הוֹדַעְתִּ֖יךָ הַיּ֣וֹם אַף־אָֽתָּה׃
הֲלֹ֤א כָתַ֣בְתִּֽי לְ֭ךָ שָׁלִשׁוֹם [שָׁלִישִׁ֑ים] בְּמֹ֖עֵצֹ֣ת וָדָֽעַת׃
לְהוֹדִֽיעֲךָ֗ קֹ֭שְׁטְ אִמְרֵ֣י אֱמֶ֑ת לְהָשִׁ֥יב אֲמָרִ֥ים אֱ֝מֶ֗ת לְשֹׁלְחֶֽיךָ׃
אַֽל־תִּגְזָל־דָּ֭ל כִּ֣י דַל־ה֑וּא וְאַל־תְּדַכֵּ֖א עָנִ֣י בַשָּֽׁעַר׃
כִּֽי־יְ֭הוָה יָרִ֣יב רִיבָ֑ם וְקָבַ֖ע אֶת־קֹבְעֵיהֶ֣ם נָֽפֶשׁ׃
אַל־תִּ֭תְרַע אֶת־בַּ֣עַל אָ֑ף וְאֶת־אִ֥ישׁ חֵ֝מ֗וֹת לֹ֣א תָבֽוֹא׃
כה פֶּן־תֶּאֱלַ֥ף ארחתו [אֹרְחֹתָ֑יו] וְלָקַחְתָּ֖ מוֹקֵ֣שׁ לְנַפְשֶֽׁךָ׃
אַל־תְּהִ֥י בְתֹֽקְעֵי־כָ֑ף בַּ֝עֹרְבִ֗ים מַשָּׁאֽוֹת׃
אִם־אֵֽין־לְךָ֥ לְשַׁלֵּ֑ם לָ֥מָּה יִקַּ֥ח מִ֝שְׁכָּבְךָ֗ מִתַּחְתֶּֽיךָ׃
אַל־תַּ֭סֵּג גְּב֣וּל עוֹלָ֑ם אֲשֶׁ֖ר עָשׂ֣וּ אֲבוֹתֶֽיךָ׃
חָזִ֡יתָ אִ֤ישׁ ׀ מָ֘הִ֤יר בִּמְלַאכְתּ֗וֹ לִֽפְנֵי־מְלָכִ֥ים יִתְיַצָּ֑ב בַּל־יִ֝תְיַצֵּ֗ב לִפְנֵ֥י חֲשֻׁכִּֽים׃

משלי כג

א כִּֽי־תֵ֭שֵׁב לִלְח֣וֹם אֶת־מוֹשֵׁ֑ל בִּ֥ין תָּ֝בִ֗ין אֶת־אֲשֶׁ֥ר לְפָנֶֽיךָ׃

תרגום

גּוּמְצָא עֲמִקְתָּא פּוּמָהּ דְּנוּכְרֵיתָא וּמַן דְּמַרְגִיז קֳדָם אֱלָהָא נָפֵל תַּמָּן ׃ שַׁטְיוּתָא קְטִירָא בְלִבֵּיהּ דְּטַלְיָא שַׁבְטָא דְמַרְדּוּתָא נַרְחֲקִיהּ מִנֵּיהּ ׃ דְּעָשֵׁק לְמִסְכֵּנָא מַסְגֵּי לֵיהּ בִּישְׁתָּא וּדְיָהֵב לְעַתִּירָא חוּסְרָנָא הוּא לֵיהּ ׃ בְּרִי צְלִי אֶדְנָךְ וּשְׁמַע מִלֵּי דְּחַכִּימֵי וְלִבָּךְ שִׁים לִידִיעֲתִי ׃ מְטוּל דְּבַסִּימִין נְטַר אִנּוּן בִּכְרֵסָךְ וְנִתַּקְנוּן אֵיךְ חֲדָא עַל סִפְוָתָךְ ׃ דְּנֶהֱוֵי בֵּאלָהָא סִבְרָךְ וְאוֹדַעְתָּךְ יוֹמָנָא הָדָא אַף אַנְתְּ ׃ וְהָא כְתֵבִית אִנּוּן לָךְ עַל תְּלָתָא זִמְנִין בְּעֵצְתָּא וִידִיעֲתָא ׃ לְאוֹדָעוּתָךְ קוּשְׁטָא וּמִלֵּי דִתְרִיצוּתָא דְּתַהֲפִיךְ מִלְּתָא דְקוּשְׁטָא לִמְשַׁדְּרָיךְ ׃ לָא תִנְזוֹל לְמִסְכֵּנָא מְטוּל דְּמִסְכֵּנָא הוּא וְלָא תְמַכֵּיךְ עַנְיָא בְתַרְעָא ׃ מְטוּל דֶּאלָהָא דָאֵין דִּינְהוֹן וּמִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּתְהוֹן דְּנַפְשְׁהוֹן ׃ לָא תִתְחַבַּר עִם מָרֵי מְרִירוּתָא וְעִם גַּבְרָא חֶמְתָּנָא לָא תֵעוֹל ׃ דְּלָא תֵילַף אָרְחָתֵיהּ וְתַשְׁכַּח פַּחָא לְנַפְשָׁךְ ׃ לָא תֶהֱוֵי מְשַׁלֵּם אִידָךְ בַּעֲרָבוּתָא עַל חַבְרָךְ ׃ אִם לֵית לָךְ דְּפָרֵיעַ נָסְבִין תַּשְׁוִיתָךְ מִתְּחוֹתָיךְ ׃ לָא תַשְׁנֵי תְחוּמָא דְמִן עָלְמָא דַעֲבַדוּ אֲבָהָתָךְ ׃ אִין חֲזֵיתָא גַבְרָא דְמַוְהֵי בַעֲבִדְתֵּיהּ קֳדָם מַלְכֵי נְקוּם וְלָא נְקוּם קֳדָם חֲשׁוֹכֵי ׃ אִין יִתְבְּתָא לְמֵיכַל עִם שַׁלִּיטֵי אִתְבַּיַּן בְּמוֹ דְשִׁים קֳדָמָיךְ ׃ ותשים

מסורה

אמרים ב׳ וסימ׳ מרדף אמרי׳ ׳ להודיעך קשט אמרי אמת : דל יב פתחין בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בשפטי׳ סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב : תבוא ד׳ מל בסיפ׳ וסימ׳ כי תבוא חכמה בלבך ׳ ואת איש חמות לא תבוא ׳ ולמוכיחים ינעם ׳ רעך וריע אביך : אבותיך נ׳ מל וסימ׳ שוב אל ארץ אבותיך ׳ בשלום תמות ובמשרפות ׳ אל תסג גבול עולם ׳ אנך : בין ז׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ והיה אם בן הכות הרשע ׳ שבן לילה היה ב׳ בו ׳ דברי אגור בן יקא ׳ בן תבין את אשר לפניך ׳ ובן ישרים רצון ׳ את הדבר ובינה לו במראה ׳ עכ״ל זאת המסרה וקשיא לי דבספרי׳ המדוייקים לא אשכחנא כ״א ד׳ מנהון חס׳ וסימ׳ הרשע קיקיון אגור ותו קשיא לי דבפסוק של ובין ישרים רצון האי ובין נקוד בצירי ולא בחירק והבין קרי׳ ליה בצירי וי״ל דבהס׳ אולי פליגי בעלי המסר׳ כדאשכחנא בכמה דוכתי או טעות דבמסרה כתיב וכל בן נון דכו׳ ומיהו יתכן דבקרי׳ מדמי להו ולא בכתיב׳ ובמסר׳ אחרינא מסר ז׳ מל בליש׳ ולא נהירא ומה דקרי׳ ובין ישרים רצון ובין בצירי אולי המסר׳ פליגא ואליבא הבין קרי׳ להו ובן בחירק :

רלבג

שוחה עמוקה ׳ הנה הפה הדובר זרות ותהפוכ׳ ודברים הם אפך האמת וביחוד
בהתחלות והפרשים הם בדמיון השוחה העמוקה שהנופל בה אין לו תחבולה
לצאת ממנה וזעום יי׳ הוא מי שיפול בזאת השוחה כי תמיד יתרחק מן הדרך
הנכונה והשלימות כל מה שיחזיק בזאת התכונה אפחותה : אולת קשורה בלב
נער׳ בלב הנער קשור׳
אולת בהתחל׳ ענינו כי
מפני היותו נבהל ו
ונחפז לעשות מה ש
שיחפוץ לא ידרוך
בעניניו בשכו׳ הנאותו׳
ולא יתיישב להתבונן
מה שראוי לעשות ומה
שראוי שיתרחק ממנו
אך שבט מוסר ירחיק
מהנער האולת הזאת
ולזה ראוי לאדם ליסר
בנו בתחלת ענינו כי אז
יוכל להקנותו מוסר :
עושק דל להרבות לו׳ מי
שהוא עושק הדל והוא
הכח המתעורר לתאו׳
הגופיות שלא יתן לו
מתאוותיו דבר הנה
זה הוא להרבות לו כי
כל מה שיתמיד ל
להתנהג תמעט ה
תאותו לאלו הדברים
ולזה יהיה תמיד שבע
ומי שיתן לעשיר
תאוותיו ואחר האיש
הנמשך אחר התאוות
הנה זה לו למחסור כי
תמיד יהיה יותר רעב
בסבת רוב תאוותיו
כאמרם אבר קטן יש
לו לאדם משביעו רעב
מרעיבו שבע או ירצה
בזה הנה אם הדל
העושק כבר יש לו ה
השתדלות מה כי ה
הביאהו ולזה שם מ
מגמתו להרבות לו
קניני׳ אך הדל שנותן
לעשיר הנה אין לו
בזאת המתנה תועלת
רק לחסר קנינו כי
העשיר לא יחשוב מאד
המתן הזה עם שהוא
יבזה הדל וילעיג עליו
על מה שנתן לו ולא
ישתדל להטיב לו גמול
וזה מפורסם מהעשיר
והנה הביאור הראשון
הוא יותר נכון :
הט אזנך ושמע דברי חכמים ׳ ללמוד חכמתם ושים עם זה לבך לדעתי ולא תשען
על דברי החכמים לבדם רק במה שיסכים מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על
יסודות התורה כי התורה היא המיישרת להטיב מה שיקצרו מהשגתי בדרך
החכמה : כי נעים ׳ ומתוק הוא לנפש כי תשמור דברי החכמים בלבך ויכונו יחדיו עם דעתי שהישרתיך אליו על שפתיך : להיות ביי׳ ׳ אך אתה אחרי הגיעך לזאת המדרגה
שזכרתי הודעתיך היום שלא תשען על חכמתך ובינתך אך יהי תמיד ביי׳ מבטחך עם כל מה שתישיר מהסבות להגעת דרושך כמו שנזכר במה שקדם כי לשוא יוקדמו
הסבות אם אולת השם לא כהיה הדבר : הלא כתבתי לך׳ דברים נכבדים להישירך למועצות בדברים המדיניים ולדעת בדברים העיוניים ואחשוב שקראם שלישים כי
כמו שהמלך ינהג כל עם המלכות וכן הענין הממנה אך השלישים ינהיגו כל אחד חלק אחד חלק מהכלל ההוא כן קרא שלישים האישרנות שנתן בדברים החלקיים בתבונה ותבונה
ובדעת ודעת : אל תגזול דל ׳ להשענך שהוא חלוש ולא יגיע ממנו לך נזק כי דל הוא ולא יוכל לעמוד כנגדך ואל תדכא עני בשער לזאת הסבה כי תראה שם עוזרתך
ולעני אין עוזר : כי יי׳ יריב ריבם ׳ כי יש שם חזק ממך לקחת נקמתו ממך והוא השי׳ כי הוא יריב ריבם ויגזול נפש הגוזל אותם מדה כנגד מדה כי הגוזל את הדל גוזל
ממנו חיין : אל תתרע ׳ אל תתחבר עם איש כעס להיות לו רע ולא תבא את איש חמות להתחבר ללכת עמו : פן תאלף ׳ פן תלמד דרכיו ויהיה זה סבה שתקח מוקש
לנפשך כי האיש הכעסן יבואו לו רעות גדולות ממיתות אותו : אל תהי בתוקעי כף ׳ להכנים עצמם בשעבוד תחת רעיהם לפרוע חובן והם האנשים שהם עורבים
ההלואות בעבור זולתם : אם אין לך לשלם ׳ בבא המלוה להפרע מאומה למה תביא עצמך אל שיקח משכבך מתחתיך ולא תשאר לך מטה תשכב בה וזאת נ״כ הערה
טובה שישמור המשכל מהיות ערב בעד הנפש המתאוה : אל תסג גבול עולם ׳ ר״ל שלא תשנה הגבול שגבלו הראשונים בענין הקרקעות כדי לעשוק מרעהו ולהוסיף על
קרקעו וזאת נ״כ הערה שלא ישנה הגדרים הקודמים שגדרו הראשונים כי בכלם תועלת : חזית איש ׳ אמר לשבח תכונת הזריזות ולהרחיק העצלה הנה כשראית איש
מהיר וזריז במלאכתו תמצא שכבר יתיצב לפני המלכים והגדולים כי הם יקרבוהו אליהם מצד זריזותו ולא יתיצב לפני הקטני יום והקודרים וכאילו באר בזה שזריזותו תעלה
אותו לגדולה ותשמרהו מהעוני והדלות כאמרם שית שנין הוא כפיא ואכבא דאומנא לא חליף : כי תשב ללחום את מושל ׳ והוא מזון החכמה שיזונו בו עם המושל באדם
נ והוא השכל הנה יקרא לך מהתישבותיך לקבל החכמה שתבין את אשר לפניך ׳ אם בעל נפש אתה ללחום ולהזון ממזונו והוא בעל תאות המשל בשכלו : ושמת

רשי

שוחה עמוקה פי זרו׳ ׳ פי עו׳ : זעום ה׳ ׳ מי שהקב״ה שונאו. נופל ונכשל בה ׳ זעום ׳ כזוף מלפניו : ועושק דל להרבות לו עושר : נותן לעשי׳ ׳ סוף שנותן ממונו למלכי האומות ה העשירי׳ ואך למחסור הוא כא : הט אזנך ושמע דברי חכמי׳ ׳ ללמוד תורה מחכ׳ כל שהוא : ולבך תשית לדעתי ׳ ואם רבך רשע לא תלמוד מ ממעשיו : כי נעים ׳ יהי לך לאחר זמן אם תשמר׳ ותצפנ׳ בבטנך שלא תשכחם ואייתי יהיו שמורי׳ בלבך כזמן שיכונו על ש שפתיך כאשר תוציא׳ כפיך להיות בה׳ ש מבטחך הודעתיך אני מודיעך שתבטח בה׳ ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אבטל ממלאכתי ואיך א אתפרנס : הלא כתבתי לך שלישים ׳ תורה ונביאי׳ וכתובי׳ : להודיעך קושט ׳ שלישי׳ כתבתי לך כדי שתלין מתוכם קושט אמרי׳ אמת : להשיב אמרי׳ אמת לשולחיך ׳ לשואליך הוראה : אל תגזל דל ׳ אל תגזלנו כי תראנו דל כענו׳ שהו׳ דל ואין לו כח לעמוד כנגדך : כי ה׳ יריב ריבם וקבע ׳ ויגזול את הנפש ׳ קובעיה׳ ׳ גוזליהם ובלשון ארמי קביעה גזלה במסכת ראש השנה אתא ההוא ג גברא לקמיה אמר ל׳ ה קבען פלניא וכו׳ : אל תתרע ׳ אל תתחבר׳ לשון רעות : פן תאלף ׳ פן תלמד : אל תהי בתוקעי כף ׳ בעורבי׳ משאות ׳ הלואו׳ כמו משאת מאומ׳ : אל תסג גבול עולם ׳ אל תשג אחור מנהג אבותיך ואמרו רז״ל המניח כלכלה תחת הגפן בשעת בצירה כדי שיפול בתוכו הפרט על זה נאמר אל תסג גבול וגו׳ ׳ תסג כמו ישוגו אחור : כי תשב ללחום ׳ לאכול ׳ בין תבין ׳ תן לבך לדעת מי הוא אם עינו ברה או יפה : ושמת

ושמת הנה תשים קוצים בגרונך ובבית הבליעה שתחנק בהם: אל תתאוה למטעמותיו ואם יסכם ערבים לפניך כי מזונו הוא לחם כזבים והבלים שאין בו תועלת והשארות כלל: אל תיגע להעשיר' אחר שמבלת מה שיספיק לך כי זה ימנע לך מבינתך בסבת כלוי זמנך בענין העושר בהפך המכון מענין העושר

כי' ושמת' אל' ג' דבקי' ללחוס לאכל לחס' בין תבין לשון עיון ובן תבינה בבנים כלומר את העומדים לפניך להתענג במדת המאכל הבן בהם' ושמת תחת או' בלועך והוא בית הבליעה כלו' או תשים סכין בלועך אם הוא בעל נפש המתאוה ומושל עליה והזכיר הלחם כי הוא עיקר הסעודה

ובשדי ו' כתי' י' בליש' וסים' הרי בגלבוע אל טל' על שדים ספדים' ולבני אהרן הכהן בשדי' הנה שמענוה באפרתה' אל תשג גבול עולם' ויפקדו ביום ההוא' וכל רות דכו' בס"ב כתי' ה' וסים' כי שמעה בשדה מואב כי פקד' מכרה נעמי השבה: ונפשו ח' וסים' ונפשו קשורה בנפשו' ונפשו מאכל תאוה' ונפשו אותה ויעש' ונפשו משאול תציל' ונפשו לא חיה' נפשו עליו תאבל' ונפשו לא תשבע מן' ונפשו שוקקה:

וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ אִם־בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה׃ אַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמּוֹתָיו וְהוּא לֶחֶם כְּזָבִים׃ אַל־תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר מִבִּינָתְךָ חֲדָל׃ הֲתָעוּף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה־לּוֹ כְנָפַיִם כְּנֶשֶׁר וְעָיף הַשָּׁמָיִם׃ אַל־תִּלְחַם אֶת־לֶחֶם רַע עָיִן וְאַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמֹּתָיו׃ כִּי כְּמוֹ שָׁעַר בְּנַפְשׁוֹ כֶּן־הוּא אֱכֹל וּשְׁתֵה יֹאמַר לָךְ וְלִבּוֹ בַּל־עִמָּךְ׃ פִּתְּךָ־אָכַלְתָּ תְקִיאֶנָּה וְשִׁחַתָּ דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים׃ בְּאָזְנֵי כְסִיל אַל־תְּדַבֵּר כִּי־יָבוּז לְשֵׂכֶל מִלֶּיךָ׃ אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם וּבִשְׂדֵי יְתוֹמִים אַל־תָּבֹא׃ כִּי־גֹאֲלָם חָזָק הוּא־יָרִיב אֶת־רִיבָם אִתָּךְ׃ הָבִיאָה לַמּוּסָר לִבֶּךָ וְאָזְנֶךָ לְאִמְרֵי־דָעַת׃ אַל־תִּמְנַע מִנַּעַר מוּסָר כִּי־תַכֶּנּוּ בַשֵּׁבֶט לֹא יָמוּת׃ אַתָּה בַּשֵּׁבֶט תַּכֶּנּוּ וְנַפְשׁוֹ מִשְּׁאוֹל תַּצִּיל׃ בְּנִי אִם־חָכַם לִבֶּךָ יִשְׂמַח לִבִּי גַם־אָנִי׃ וְתַעְלֹזְנָה כִלְיוֹתָי בְּדַבֵּר שְׂפָתֶיךָ מֵישָׁרִים׃ אַל־יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים כִּי אִם־בְּיִרְאַת־יְהוָה כָּל־הַיּוֹם׃ כִּי אִם־יֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת׃ שְׁמַע־אַתָּה בְנִי וַחֲכָם וְאַשֵּׁר בַּדֶּרֶךְ לִבֶּךָ׃ אַל־תְּהִי בְסֹבְאֵי־יָיִן בְּזֹלְלֵי בָשָׂר לָמוֹ׃

ותשים סכינא בלועך אין מרא דנפשך את׃ לא תתרגג לבשולוי והנון מיכולתא דכדבותא׃ לא תקרב לעתירא אלא בביונתך פרק מניה׃ אין תצר עינך ביה לא מתחזי לך מטול דמעבר עבר ליה גפתא היך נשרא דטיס בשמיא׃ לא תיכול עם גברא דבישא עיניה ולא תתרגג לבשולוי׃ מטול דאיך תרעא רמא הכן הוא רם בנפשיה אכיל ואשתי אמר לך ולביה נביל צדך׃ ולחמא דאכלתא מתיבת ליה ומחבלת מלך דבסימן׃ באדני דסכלא לא תמלל מטול דשיט לסכולא דמליך׃ לא תשני תחומא דמן עלמא ובחלקא דיתמי לא תעול׃ מטול די פרוקהון תקיף והוא נדון ית דינהון עמך׃ אעול לבך למרדותא וארנך למימרי דידיעתא׃ לא תמנע מן טליא מרדותא מטול דאין מחית ליה בשבטא לא מאית׃ אנת בשבטא מחית ליה ונפשיה מפלטת מן שיול׃ ברי אם חכים לבך אף אנא חדי אנא בלבי׃ ונרוזן כליותי כד ימללון ספותי תריצתא׃ לא נטן לבך בחטאי אלא בדחלתא דאלהא כל יומא׃ מטול דתהוי לך אחריתא טבתא וסבויך לא נגמר׃ שמע את ברי ואתחכם ותרץ לבך לארחא׃ לא תהוי באלין דאסיטון בבשרא ובאלין דרוין חמרא׃

לחים שיערב לו ההכאות בהכאות הגוף כמו שזכרנו במה שקדם והוא מבואר שלב המזון הזה איננו עמך כי הוא כלו כזבים והבלים והוא יסבב שמה שאכלת פתך אכלת מפתך הטוב תקיאנה ותשחית דבריך הנעימים אשר' נאלת על האמתם ואמר שלחם האיש הרע העין הוא כמו שער נפתח בנפשו שצריך שיעמוד פתות תמיד כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והשרשים יצטרך שישיבהו תמיד אל ההתחלות ההם וידחקו להכיח ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהסכימוהו והפך זה הוא בשרשים ובהתחלות אמתיות כי מה שאחר ההתחלות יעיד על אמות ההתחלות ולזה אמר כי ההתחלה הכוזבת והיא לחם רע עין היא כמו שער ונפתח והנה הוא יאמר לך אכול ושתה בקניניך ההתחלה הזאת והיא תישירך אל מה שאחר ההתחלה ולב זאת ההתחלה איננו עמך להישירך אל מה שאחר ההתחלה: באזני כסיל אל תדבר' דברי חכמה כי הוא יבזה ויגנה שכל מליך והחכמה שבהם: אל תסג גבול' הקרקעות להשען עמהם שהיה הקדוש הם חלושים כי הם יתומים: כי גואלם חזק' כי יש להם גואל חזק ממך יריב ריבם אתך כאמרו צעק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני: הביאה למוסר לבך' הישיר לבך לקנין המוסר והוא הפילוסופיא המדינית ואחר זה הישר אזנך לשמוע אמרי דעת החכמים הנבונים: אל תמנע מנער מוסר' מפני שגירות יומיו כי בהכותך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הגוף בלא ימיו ושלא ימות החלק אשר בו שאפשר שישיג החיים הנצחיים: אתה בשבט תכנו' ותציל נפשו מהפסד והכליון והאבדון: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני' השמיר אותך אל השלימות: ותעלוזנה כליותי' מחשבותי בשמעי מי תדברנה שפתיך מישרים בדבר החכמה: אל יקנא לבך בחטאים' אל תאמר לעשות כמעשיהם אך תמיד תהיה ביראת יי' במעשיך ובמחשבותיך לא תתעסק כי אם במה שיש אחרית ותועלת בו והם הפעולות השמוכחות וההשגות העיוניות ותקותך בשלו הטובות לא תכרת אך תתחזק ותתקיים תמיד: שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך' השמשכת בדעות והמדות: אל תהי' בחברת הזוללים והסובאים כי מי שינהג זה המנהג יאבד הונו ויפאר עני והרחיק נ"כ מדת העצלה שתפיל בטבעה תרדמה וכומה כי היא תלבש האדם בגד קרעים ובלויי סחבות מגד שעוני ואדם המגיע בסבתה:

במיתת הגוף או תציל שלא ימות טרם עתו: כליותי' מן כלתה ליטעותך כי מדת התאוה בהם מודעת על כן תעלוזנה: בחטאים' הידועים על כן בפתח הבי"ת' כי אם ביראת יי' תקנה: אם' לאמת הדבר: והאחרית רמז לזקנה או לבנין הנשארים אחריו: ותקוה תקוה לאל להטיב לך: ואשר בדרך' מוסר לבך:

וזולל ל׳ וחד זולל והוא חד מן ד׳ זונין חד ז׳ וחד ו׳ וסימ׳ זכרתני כי אם זכרתני׳ וזכרתני ותדר נדר ותאמר׳ זולל ואמרו אל זקני עירו׳ וזולל כי סובא וזולל יורש׳ זוקף יי׳ פוקח עורים׳ וזוקף סומך יי׳ לכל׳ זרועם יי׳ חננו לך קוינו׳ וזרועם כי לא בהרבם: תרצנה תצרנה קרי והוא חד מן ס״ב מלין מוקדם מאוחר וסימ׳ נמס׳ במס׳ רבתא במערכ׳ אות הו״ו בסד״:

כִּי־סֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה׃ שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יְלָדֶךָ וְאַל־תָּבוּז כִּי־זָקְנָה אִמֶּךָ׃ אֱמֶת קְנֵה וְאַל־תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה׃ גּוֹל יָגוּל אֲבִי צַדִּיק יוֹלֵד חָכָם וְיִשְׂמַח־בּוֹ׃ כה יִשְׂמַח־אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ׃ תְּנָה־בְנִי לִבְּךָ לִי וְעֵינֶיךָ דְּרָכַי תִּרְצֹנָה׃ כִּי־שׁוּחָה עֲמֻקָּה זוֹנָה וּבְאֵר צָרָה נָכְרִיָּה׃ אַף־הִיא כְּחֶתֶף תֶּאֱרֹב וּבוֹגְדִים בְּאָדָם תּוֹסִף׃ לְמִי אוֹי לְמִי אֲבוֹי לְמִי מִדְיָנִים לְמִי שִׂיחַ לְמִי פְּצָעִים חִנָּם לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם׃ ל לַמְאַחֲרִים עַל־הַיָּיִן לַבָּאִים לַחְקֹר מִמְסָךְ׃ אַל־תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם כִּי־יִתֵּן בַּכִּיס עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים׃ אַחֲרִיתוֹ כְּנָחָשׁ יִשָּׁךְ וּכְצִפְעֹנִי יַפְרִשׁ׃ עֵינֶיךָ יִרְאוּ זָרוֹת וְלִבְּךָ יְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ וְהָיִיתָ כְּשֹׁכֵב בְּלֶב־יָם לה וּכְשֹׁכֵב בְּרֹאשׁ חִבֵּל׃ הִכּוּנִי בַל־חָלִיתִי הֲלָמוּנִי בַּל־יָדָעְתִּי מָתַי אָקִיץ א אוֹסִיף אֲבַקְשֶׁנּוּ עוֹד׃ אַל־תְּקַנֵּא בְּאַנְשֵׁי רָעָה וְאַל־תִּתְאָו לִהְיוֹת אִתָּם׃ כִּי־שֹׁד יֶהְגֶּה לִבָּם וְעָמָל שִׂפְתֵיהֶם תְּדַבֵּרְנָה׃

מטול דְּרָוֵי וְאָסִיט מִתְמַסְכֵּן וּבְזֶעְתָּא נַלְבֵּשׁ נְיוֹמָא׃ קַבֵּל מִן אֲבוּךְ דֵּין יַלְדָךְ וְלָא תְשׁוּט מְטוּל דְּסִיבַת אִמָּךְ׃ קוּשְׁטָא קְנֵי וְלָא תְזַבֵּן חָכְמְתָא וּמַרְדּוּתָא וּבִיוּנָא׃ מִרוּץ נְרוּץ אֲבוּהּ דְּצַדִּיקָא וּמַן דְּמוֹלִיד חַכִּימָא נֶחְדֵּי בֵּיהּ׃ יֶחְדֵי אֲבוּךְ וְאִמָּךְ וְתֶחְדוּן תּוֹלַדְתָּךְ׃ הַב לִי בְּרִי לִבָּךְ וְעֵינָךְ תִּנְטְרָן אָרְחָתַי׃ מְטוּל דְּגוּמְצָא עֲמִיקָא זָנִיתָא וּבֵירָא דְעָקָא נוּכְרִיתָא׃ וְהֵיךְ מְטָרֵף עֵינָהָא בְּמַנָּא וְצָאֵר אַבְנָא שַׁבְרֵי׃ לְמַן וַי לְמַן דִּיוָא וּלְמַן תִּגְרֵי וּלְמַן שׁוּחָא וּלְמַן פּוֹרְעָנוּתָא מַגָּן וּלְמַן סוֹמְקָנוּת עַיְנוֹי׃ לְהָלֵין דִּמְוַחֲרִין עַל חַמְרָא וְאָזְלִין וּמְעַקְּבָא בֵית מִזְגָא׃ לָא תֶהֱמֵי חַמְרָא דְסָמוֹק וְיָהֵב בְּכָסָא עֵינֵיהּ וּמְהַלֵּךְ תְּרִיצָאִית׃ וְאַחֲרִיתָא הֵיךְ חֶוְיָא נָכֵית וּבְחוּרְמָנָא דְפָרֵיחַ׃ וְיַחֲוְרוּן עַיְנָךְ בְּנֻכְרִיתָא וְלִבָּךְ יְמַלֵּל תַּהְפּוּכְתָא׃ וְתֶהֱוֵי הֵיךְ דְּשָׁכֵב בְּלִבֵּיהּ דְּיַמָּא וְהֵיךְ מַלָּחָא דְּדָמֵךְ בְּאַלְפָא׃ וְתֵימַר מְחוֹנַנִי וְלָא אַבְרְהֵית וּבַזּוֹנַנִי וְלָא יָדְעִית לְאֵימָרַת אֶתְּעִיר וְאוֹסִיף וְאֶבְעֵנֵיהּ עוֹד׃ לָא תְּקַן בְּמָרֵי בִישְׁתָא וְלָא תִתְרַגְרַג לְמֶהֱוֵי עִמְּהוֹן׃ מְטוּל רְבוּנָא רָנֵן לִבְּהוֹן וְעָוְלָא שִׂפְוָתְהוֹן מְמַלְּלָן׃

באדם ד׳ חטפ׳ וסימ׳ נגע צרעת כי תהיה באדם׳ או איש אשר ינע׳ ובוגדים באדם תוסיף׳ עת אשר שלט האדם באדם׳ וחד ובאדם מבין יודע׳ וכל לאדם דכו׳ חטפ׳ בר מן ה׳ קמצי׳ וסימ׳ לבא דידע עקא בפומיה אמר וביאור נמס׳ בסד׳ שמות ובירמיה סוף סימן י׳ ובצפניה סוף סימ׳ א׳: ישך ב׳ קמצי׳ וסי׳ נשך כל דב׳ אשר ישך׳ ואחריתו כנחש ישך: הכוני ב׳ וסימ׳ הכוני כל חליתי׳ הכוני פצעוני׳ וא׳ והכוני ונאספו עלי והכוני ונשמדתי: ואל תתאו ב׳ ובסיפ׳ וסי׳ אל תלחם את לחם רע עין׳ אל תקנא באנשי רעה׳ וא׳ אל תתאו למטעמותיו ר״פ קדמא דסיפ׳ והוא חד מן ה׳ יחידאין אל ומלה אחרא ולית להון וגא וסימ׳ אל פשטתם היום׳ אל תתאו למטעמותיו קדמ׳ דסיפרא׳ אל תשא יסר בנך׳ אל תקנא באיש חמס: וקשיא לי האי אל תקנא באיש חמס דבמסרה כתיב ולית להון זוג״א והאיכא מנהון יתיר מן א׳ ועיין לקמן בהאי סימן:

אבן עזרא

תלבים׳ פי׳ התנומה היא תלביש בגדים קרועים לישן: כי זקנה׳ אע״פ שזקנה אמך אל תבוז לה: אמת׳ המלה חסרה ספלי אמת קנה ואל תמכור: יולד חכם׳ מי שיוליד בן חכם ישמח בו על כן ישמח אביך ואמך׳ ויולדתך כפל הדבר: תנה׳ כי׳ אף והם תזהיר להשמר מן הזונות׳ תנה בני היא כונת הלב לקבל בדבור׳ תרצנה תרצנה כתיב ופי׳ עיניך ירוצו לדרכי המצות׳ שוחה חסר כף׳ צרה הפך רחבה והטעם שלא יוכל איש להתהפך מצד אל צד: כחתף׳ כאשר היא תוכל לחטוף או תארוב׳ תוסיף על הבוגדים אחרים כמותם: למי אוי׳ כאילו הזהיר להשמר מן היין או שיקרא על קורותיו אוי׳ אבוי שם דבר מן אביון׳ למי שיח נגעים׳ למי פצעים חנם שיבואוהו חנם׳ חכלילות אודם העיני׳ מרוב שתיית יין למאחרים׳ חסר וכן הוא למאחרים שבת על היין׳ ממסך שם התאר עם ממסח וטעמו יין מסוך מן מסכה יינה: אל תרא׳ אל תחפוץ לראות אע״פ שהוא כותן היין בכוס יפה׳ עינו כלו׳ מראהו: יתהלך׳ בכוס׳ במישרים התשוב שהוא ישר ולא יזיק לך אחריתי לאחר שיהא נשתה ואחר שתייתו ככחש ישיך אותך יפרים אותך כענין ישר ומזה הענין נקרא פרש בעבור הפריטין אשר ברגליו: זרות׳ אשר כלומר יראו כשים זרות והטעם יתפכו לראות: כשוכב בלב ים׳ כי יחשוב שהוא חוגה והוא נוסע׳ חבל שם והוא המבל שקשור בברזל הספינה והענין שלא תרגיש עת תכותך ונסעך׳ ותאמ׳ כאשר ישך אותך היין הכוני מכים ולא אדע עת חליתי מן המכו׳ הלמוני הולמים ולא הרגשתי ההולם׳ מתי אקיץ מייני׳ אוסיף לבקשו לכבוש: אל׳ כי׳ בהם הזהיר מן החוטאים פרעים׳ באנשי רעה לעשות כמעשיהם׳ כי לעשות שוד יחשוב לבם:

רלבג

שמע לאביך זה ילדך׳ המייסרך שתלמד החכמה ואע״פ שאמך מזקנת והיא הנפש המרגשת אשר ממנה תלקחנה המוחשות שמהם יגיע קנין המושכלות אל תבוז מפני זה החכמה ותחשוב כי היא נפסדת בהפסד המביא עליה והמייסיר לה כמו שחשבו הרבה מהפילוסופי׳ כי השכל הנקנה נפסד לזאת הסבה וככר באלרנו בטול זה הדעת בראשון מספר מלחמות יי׳ נסס התבאר במה שאין ספק בו כי השכל הנקנה נצחי לא יפסד: אמת׳ הנה הסבת האמת קנה ואף על פי שהוא זה תכה מזה הכל לא יפסד כמו שחשב הפילוסוף בכל היה שהוא נפסד הנה לא תוכל למכור ולהסיר ממך קנין שקנית בכל חכמה ובפילוסופית מדינית ובחכמה האלהית אשר נקראת בינה כי הסכל הנקנה הוא נצחי כמו שזכרנו וככר ביארנו שאי״א לאדם שימשך ההסגה השכלית במאמר הראשון מספר מ״י ובביאורי׳ לספר הנפש: גיל יגיל׳ ועתה ראה מה זה הקנין אשר לא יסור מבעליו ועוד ימשך לו מהתועלת שיגיל אבי האיש הצדיק בדעותיו ובתכונותיו ומי שיולד בן חכם ישמח בו ליופי פעולותיו ועניניו עם שבסבתו תדבק בו הסגת הש׳ וישמח בזה אביו ואמו ותגל יולדתו לסבה בעינה אשר ימינם בער וכאב לאב ולאם אם יהיה הבן כסיל: תנה בני לבך לי׳ שלא תהיה כוונתך ורצונך כי אם לקנין השלימות ועיניך תצרנ׳ דרכי אשר הישרתיך אליהם בזה הספר להרחיק התאוות הגשמיות ולכוין בשלימות השכל ולפי שהתאוות אשר ימשך האדם יותר להם הם הזנות ושתיית היין הזהיר בהם יותר להתרחק מהם ואמר להרחיק מהזונה כי שוחה עמוקה זונה וגו׳: אף היא׳ שהיא תארוב לאדם להמיתו כאיש חוטף וזה תעשה במרמה בשתיקל׳ לו לזנות עמה ולא יהיה כשמר ממנה ותמית אותו ותוסיף בחברתה בוגדים באדם יתחברו עמה להרוג האנשים אשר תפילם ברשת הפתוי לבא אליה וזה מפורסם מענינה היום כי היא תתחבר עם הרוצחים ותביא האנשים בפתויה לבא במקום אשר יפלו שם ביד הרוצחי׳ למי נזק והפסד ולמי ריב וקטטה וקיכה וכהי ולמי הכאות ופצעים בלי סבה תחייב זה אבל בחנם ולמי ימצא האודם בעינים והפסדם: למאחרים׳ הלא לאנשים השוקדים על שתיית היין ובאים לחקור אי זה יין הוא יותר חשוב לשתות ממנו להמשכם לתאות התאוה תמיד וזה יהיה סבה כי בסבת היין ישתכרו ויגיעו רעות גדולות להם מיקבת השכורים לקבת: אל תרא יין כי יתאדם׳ כי בכוס מראהו ויתהלך למישרים במנהג היין הטוב שתחלה הדק יראה למעלה בכוס ואולם היין אשר נהפכו בו שמריו העליונים תמצא שאינו הולך למישרי׳ כי מה שיהיה עליון ממנו בכוס ימצא מוטה אל השחרות והנה הזהירו שלא יפתהו טוב מראה היין ויושר ענינו: אחריתו׳ כי אחריתו הוא לרע לאשר ימשך אל ההכאה הזאת כי כבר ישוך האדם כנשיכת הנחש וכצפעוני יעקץ וזה מבואר מהרעות הנפלאות הנמשכות מהשכרות מצד חסרון הדעות הנמשך ממנו: עיניך יראו זרות׳ ולהעיר על זה אמר הנה השכרות יראה לעיניך זרות ר״ל דברים שאינם כן מצד רוב האידים העולים אל המוח׳ ולבך ידבר תהפוכות ודברים כוזבים או דברי שגעון לזאת הסבה בעינה: והיית כשוכב בלב ים׳ בספינה שחוזק תנועת הספינה יבלבל מוחו ויראה לו דברים לא כן וכמי ששוכב בראש הספינה שיתבלבל יותר מפני ראותו הים ורואה מהירות התנועה: הכוני׳ ואז תאמר הכוני מכים׳ בל חליתי כי השכרות ימנע ההרגש בעבור המכות שברוני מכים ופוצעים ולא ידעתי מפני העדר ההרגש אז ועם כל זה ימשיכך היין אליו עד שתאמר מתי אקיץ מזה השכרות שאוכל להוסיף ולבקש היין עוד כי זה לדרך השכורים: אל תקנא׳ והתמיד באנשי רשע השכורים תמיד לעשות רעה לאנשים ולא תתאו להיות אתם כי לבם לא התעסק כי אם לשדוד האנשים ולבדיהם תהיינה בעמל: כי שוד׳ רוצה לומר שלא ידברו כי אם לדברי שקר אשר יוכיאם האדם מפיו בעמל גדול מפני המחשבה אשר בלב המקבלת למה שבפיו זה מה שיקרה מהמשך אל התאוות והדמע מהדע והפסד:

בחכמה

רשי

כי סובא וזולל יורש׳ תמסכן: וקרעים תלביש נומה׳ העצלות והתנומ׳ תלביש אות׳ בגדים קרועים: אמת קנה׳ ואם לא תמצא ללמוד בחנם לימוד בשכר׳ ואל תאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר: וכאשר כתיב׳ אסטריילא בלע״ז: אף היא כחתף פתאו׳ ובוגדים באדם תוסיף׳ תרבה בוגדי׳ לה׳ ועל הקוטאי׳ מדבר: למי אוי למי אבוי׳ לשון צעקה ויללה׳ למי מדינים למי שיחלמי שיש לו מדינים עם הבריות: שיח׳ יתירה לו אוי ואבוי כי ברוב דברים רב פשע: למי חכלילות עינים׳ מרוב יין מאדימין עיניו ונכאי הוא: ממסך׳ ממוג והוא שם דבר כמו ממכר׳ לחקור מימסך שחוקרין ובודקין היכן מוכרין יין טוב: אל תרא יין כי יתאדם׳ אל תתן בו עיניך: כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים׳ המרבה שכרות כל עבירות דומות לו לאיסור כל הדרכים ישרים בעיניו: בכוס׳ בכיס כתיב כלומר הפותח כתן עין בכוס והאכוני בכיסו של זה: יפריש לשון עקיצה׳ פוי״כט בלע״ז׳ כמלי׳ הבקר׳ תרגום כפר ע תורי׳ זבתלינו׳ דבקיע פרשא אגוי״לון בלע״ז׳ יוים פותרין מפריש מן הסיים׳ עיניך יראו זרות׳ כששתכר היין בוער בך ומשיאך להביט בזונות: והיית׳ משונע כשוכב בלב ים׳ וכשוכב בראש חבל׳ תורן הספינה נע ליפול מיגנו: הכוני בל חליתי ונות׳׳ כשייקץ יגיכו איגו מרגים בכל הרעות שעברו עליו ויחזור לשתות: גבר חכם בעוז׳ איש חכם הוא תמיד בעוז: ראמות

רלבג

בחכמה' ואולם בחכמה יבנה בית בבנין האדם כי היא חלקו מכל עמלו והנשאר ממנו אחר מותו ובתבונה יגיע היופי והשלימות בבית הזה: ובדעת' החדרים ימלאו חדרי זה הבית והוא השכל' כל הון יקר ונעים כי זה השלימות ערב ויקר למי שישיגהו השלימות מכל און יקר כמו שקדם: גבר' הגבר יקנה החכמה בעוז שיהיה לשכלו לכבוש תאוות החומר ולנצח אותו' ואיש דעת הוא מחזק ומאמץ ידי שכח אשר לשכל להכניע שאר הכחו' לעבודתו וזה כי למועלת הידיע' והחסק הנפלא אשר לבעליה לשקוד בה תהיה כל השתדלותו בה ובזה האופן יכנעו שאר ה הכחו' ע זאת הדרים': כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ' עם היצר הרע והוא הכח המתעורר אל התאוות הגופיות והתשועה ממנו תהיה ברבות היועץ לתת עצה על זה או יהיה הרצון באמרו ברב יועץ ברבוי היועץ וגדולתו כי אז הדברי יותר נשמעים ויתחכם יות' להמצי' התחבולות אשר ינוצח בהם היצר הרע עם שאז יקל יות' לנצחם כי השגות ה החכמות והערבות ה הנפלאה אשר בהשגתה יכניע הכחות הגופיות כלם והנה זה הפסוק מבאר הסבה במה שאמ' ואיש דעת מאמץ כח: ראמות' הנה החכמות רמות לאויל לא ישער בעצמו שיוכל להשיג' ולזה לא יפתח פיהו בהיותו בשע' את החכמים ובאר אחר זה הסבה ואמר מ מחשב להרע הנה האיש המחשב לבו להרע לו המחשבות ולחברם אלי ישתדל בזה האופ' שיהיה בעל המחשבו' הנופלו' בזה בכללם הנה חכמות יקנאו אליו שיקנה אות' כי זה הוא דרך אשר ינע בה השגתה לאדם כמו שזכר הפילוסוף בספר הנבוח ובמה שאחר הטבע כי בזה יוכל לברור הצודק מהם מהבלתי צודק ותגיע לו הידיע' בזה בלא שום ספק כמו שהתבאר שם: זמת אולת' אך איש אולת הוא רחוק מאד מזה כי הזמה והמחשבה היא לאיש אולת חטאת וחסרון לפי שהוא יעשה פעולותיו בלא הסתכלות ומחשב' כמו שזכרנו במה שקדם וכן הזמה והמחשב' הוא דבר מתועב ונמאס לאדם לץ כי אינו כי אם בדברי לעג בזולת ישוב והסתכלות או ירצה בזה כי זמת איש אולת היא חטאת וחסרון כי הוא לא ישלי' המחשבות אבל יעשה לפי המחשב' העולה על לבו ראשונה ונתועבת הזמות תמצא לאדם לץ כי הוא לרוע ענינו לא יקח מן המחשבו' כי אם מה שהוא יותר מתועב ויותר מרוחק כי הוא הכרכה אצלו: התרפית' הנה אם התרפית מהשתדלות הראוי בקנין החכמה הנה בבא יום צרה אז כחך צר וקצר מעמוד כנגד הצרה ההיא: הצל' אם תמנע עצמך להציל הלקוחים למות ומטים ליהרג והם הכחות השכליות כי הצלתם תהיה בקנין החכמה והשלימות ובזולת זה ימותו ויפסדו: כי תאמר' הן לא נוכל לדעת אלו המחשבות אשר קבוצם מביא לקנין המחשבה הלא השם' שהוא תוכן הלבבות ומשליס אותם והוא שומר נפשך הוא יודע אם השתדלת בזה הקנין כאשר תמצא ידך והוא ישיב לאדם גמול כפעלו: אכל' על כן השתדל לאכול זה הערב ללב כדבש ונופת אל החיך והוא החכמה: כן דעה' כן ידיעת החכמה ימתק מאד לנפשך אם מצאת החכמה תשיג בזה אחרית טוב והוא ההצלחה האנושית' ותקותך לא תכרת כי היא חייך החיים הנצחיים אשר לא ישיגם מות: אל תארוב' אתה האיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק להזיק לו ולשוללו אל תשדד המקום שהצדיק רובץ שם: כי שבע' וזה כי אם תחשוב לעשות זה לא יעלה בידך כי הצדיק יפול פעמים רבות ויקום בכל פעם ופעם להדבק השגחת הש' בו אך הרשעים יכשלו ויפול ברע אחת לבד: בנפול אויבך אל תשמח' כשיפול אויבך אל תשמח במפלתו ואל יגל לבך בהכשלו: פן יראה יי' רוע תכונתך בזה הענין וישיב מעל אויבך אפו ויסיבהו עליך מפני רוע תכונתך כי אין ראוי שישמח ברע כי השם יתברך הרחיק מציאותו לפי מה שאפש' ומה שיגיע יגיע במקרה ושנית כמו שנתבאר במקומותיו: אל' תתחר' בהנשים המרעים והמשחיתים להתקוטט עמהם פן ישחיתוך ואל תקנא בהצלחה שתמצא לרשעים לחמוד ללכת בדרכיהם:

כי

אבן עזרא

בחכמה' הזהיר להדבק בחכמה כי בעבורה ימלא הבית והחדרים מכל הון יקר' והון נעים: וגבר' שהוא בעוז כמנהגו' ומאמץ פועל יוצא כלומר איש שיש לו דעת הוא מאמץ' ראמות שלא יוכל להגיע אליהם' בשער שם החכמים: מחשב להרע לו' זמת' ג' דגשים' כלומר מי שיחשוב רע יקראו הקוראים לו בעל מזימות כענין ויקרא לו אל אלהי ישראל והטע' יקראו את שמו ונקר' כן כי מזמת איש אולת ומחשבתו לעשו' חטא וזהו זמת אולת חטאת' ותועבת כסמך כמו שנת לעיני ופי' לבני אדם איש לץ תועב' שהם יתעבוהו: התרפית' הצל' פי' ג' דגשים' התרפית ביום צרה הבאה על חברך ולא הצלתו' צר כחכה בעת צרתך פי' הצל אם תחשך מן הלקוחים למות בבא צרתם שאתם לא הייתם יודעי' עת נלקחו למות הלא תוכן לבות לעשות רצונו ונוצר נפשך ממות הוא יבין ויד' שלא אבית להצילם ויסיב לאדם כמוך כ כפעלך שתהיה בצרה כמוהו ולא תמצא מ מציל: אכל' כן' על הבן דעה בוי והראוי בקמץ כמו רדה ובא בסגול כמו ידעה ס סלה' וכן הפי' אכל דבש והנופת שהם מתוקים לחיך גם כן דעה החכמה בעבור נפשך שתחיה' אם מצאת' הכמה' ויש אחרית' רמז לזקנה או לבנים שיעמדו אחר מותו כמו ולא לאחריתו' ותקותך להטיב לב השם: אל תארוב' אל תהיה לרשע שיארוב ל לנוה צדיק' כמ"א אל תארו' את הרשע לנוה הצדיק להרגו' רבצו מקום שירבצו שם עדריו: שבע' כענין רבות רעות צדיק' וקם כנגד מכלם יצילנו יי' יכשלו ברעה שחושבים על הצדיק: אל תשמח' הזהיר שלא ישמח אדם על גזרת השם אפילו יהיה אויבו' ורע בעיניו כלומר איננו חפץ שתשמח כשתקח נקמה ממנו' והשיב מעליו אפו כשתשמח בהכשלו והשבות האף שיבטל הגזרה וירחם עליו כאשר לא תרחמהו' תתחר' תתערב בהם לעשות כמעשיהם:

ראמות ג' כתי' כן וסימ' נמסר' בואתחנן וביחזקאל סימן כ"ח ובמשלי סימן י' ע"ש: כחכה ל' ומל' התרפית והוא מן כ' מלין נסבין כה בסוף תיבותא וסימ' נמס' בספר תהלות סי' צ"ב: ידע י"ט וסימ' נמס' בסדר וארא: על חכך ל' אכל בני דבש' וחד ולשונך אדביק אל חכך' ואינון חד מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכו' וסימ' במסר' רבתא במערכת אות

בְּחָכְמָה יִבָּנֶה בָּיִת וּבִתְבוּנָה יִתְכּוֹנָן׃ וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל־הוֹן יָקָר וְנָעִים׃ גֶּבֶר־חָכָם בַּעוֹז וְאִישׁ־דַּעַת מְאַמֶּץ־כֹּחַ׃ כִּי בְתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה־לְּךָ מִלְחָמָה וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ׃ רָאמוֹת לֶאֱוִיל חָכְמוֹת בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח־פִּיהוּ׃ מְחַשֵּׁב לְהָרֵעַ לוֹ בַּעַל־מְזִמּוֹת יִקְרָאוּ׃ זִמַּת אִוֶּלֶת חַטָּאת וְתוֹעֲבַת לְאָדָם לֵץ׃ הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה׃ הַצֵּל לְקֻחִים לַמָּוֶת וּמָטִים לַהֶרֶג אִם־תַּחְשׂוֹךְ׃ כִּי־תֹאמַר הֵן לֹא־יָדַעְנוּ זֶה הֲלֹא־תֹכֵן לִבּוֹת הוּא־יָבִין וְנֹצֵר נַפְשְׁךָ הוּא יֵדָע וְהֵשִׁיב לְאָדָם כְּפָעֳלוֹ׃ אֱכָל־בְּנִי דְבַשׁ כִּי־טוֹב וְנֹפֶת מָתוֹק עַל־חִכֶּךָ׃ כֵּן דְּעֶה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ אִם־מָצָאתָ וְיֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת׃ אַל־תֶּאֱרֹב רָשָׁע לִנְוֵה צַדִּיק אַל־תְּשַׁדֵּד רִבְצוֹ׃ כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה׃ בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ (אויבך ק') אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ׃ פֶּן־יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ׃ אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בָּרְשָׁעִים׃

תרגום

בחכמתא מתבני ביתא ובביונא מתקין׃ ובידיעתא קיטוני מתמלין כל מלא יקירא ובסימא׃ טב גבר חכימא מן עשינא וגברא דידיעתא מן הוא דזריז בחיליה׃ מטול במדברנותא תעבד לך קרבא ופורקנא בסוגעא דמלכנא׃ מתרעם שטיא בחכמתא ובתרעי לא פתח פומיה׃ מן דחשב למבאשא נקרון ליה מרי תרעיתא בישתא׃ תרעיתא דשטיא חטאה ומרחקתא דבר נשא חכימא ממקנותא׃ אין תתרפי ביומא דעקתא מתעיק חילך׃ פצא לאלין דמרתנסבין למותא ומתדברין לקטלא חסוך׃ ואין תימר דלא ידענא דא הלא תרעיתא דלבא אלהא בצי ודנטר נפשך הוא ידע ופרע לבר נשא היך עובדוי׃ ברי אכול דובשא מטול דטב וכבריתא דחילא על חכך׃ היכנא אתחכם בנפשך דאין משכחת קדמיתא אריתא אחריתא דטבא מנה וסבורך לא נגמר׃ לא תכמן רשיעא לדיריה דצדיקא ולא תרכין בירת משריה׃ מטול דשובעא זמנין נפל צדיקא וקאי ורשיעי מתתקלין בבישתא׃ במפלותיה דבעל דבבא לא תחדי וכד יתקל בבישתא ידוץ לבך׃ דלא יבאש באפוי דאלהא כד יחזה ויהפך רוגזיה מניה׃ לא תתחסם בבישא ולא תתן ברשיעא׃ מטול

האלף בערך אל בס"ר: ורשעים ז' וסימ' נמסר בריש סיפרא סוף סימ' ב': אל תתחר במרעים חד מן כ"ג פסו' רישיהון ומצעו' אל אל כך כתוב ונמסר בכל הספרים וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן א'' וקשה דהא לעיל אמרי' דאינון ה' ע דסמי למלה אחרא יהידאין ולית להון זוג' וסמי אל תקנא באיש חמס א"כ על כרחין לא יתכן שיהיה הא' אל תתחר וחד מן הכ"ג פסו' אל אל לפי דעת האי מסרה ואשכחנא בכולהו כפרי דוקני דאינון ג' אל תקנא ואינון לדוד ע תתחר במרעים' אל תקנא באנשי רעה' ודין אל תקנא ברשעים' ותו קשה אם אינון ג' אל תקנא דסמי' למה לא נמסרו בשום ספר מסרה אל תקנא דסמי'' ואנן לא ידענא לאכרועי כמאן:

רש"י

ראמות לאויל חכמות' ענין אבן יקרה שאינה מצויה כמה דתימר ראמו' וגביש' כלומר כל חכמה דומ' לכסיל יקרה וכמרגלי' לקנו' לומר איך אעסוק בתורה מתי תעלה בידי אבל החכ' סוכה היו מעט ולית' מעט: מחשב להרע' חורש תחבולת רשע: לו בעל מזימו' יקראו' גורם לו רע שהבריות קוראי' לו בעל מזימו' עצת רשעים: זמת אולת' עצת אולת חטאת' לבעליה: ותועבת לאדם לץ' לבנות היא המתעבת את האדם על הקב"ה ועל הבריות: התרפי' יהתורה' ביום צרה צר כחך' מלאכי חבל לא יהיו מאמינין כחך זה מדרש חכמי' ולפי פשוטו התרפית ביו' צרה אהובך לעמוד מנגד: צר כחכה' ביו' פורענותיך דכתיב אם יעמד משה ושמואל וגו': הצל לקוחים ונומר' להציל את הלקוחים למות' ואת המטים להרוג אם תחשך מלהצילם על זה אמרתי צר כחך: כי תאמ' שאם תאמר וזהו כי משמש בלשון דילמא: אכל בני דבש' כלומר דרך בני אדם לאכול דבש כי טוב הוא אף כן דעה חכמ' לנפשך וכשם שאתה רודף לאכול דבש כן תהא רודף לדעת ח' ח' זאת' אם מצאת' אותה אז יש אחרית: אל תתחר' לזיות ביותם' כמו איך תתחרה' כי אתה מתחרה באדון ירא

רלבג *(הערה בשולי הגליון)*: ג' ונ"ל מגליון ג' ויסבר מי זה

כי לא תהיה אחרית ׳ וסוף לרע והטעם לא ישאר לו בן ונכד אחרי מותו ׳ כי שתמות נפשם טרם קצם : ירא ׳ עומד במקום שנים ׳ שונים מן ישנה הכתם הטוב תרגו׳ החליף ׳ פי׳ ירא השם והמלך שהמליך השם לעשו׳ משפט ׳ ועם שונים שישתנו במעשים הרעים אל תתערב ׳ כי פתאום יקום אידם עליך אם לא תירא מהם ׳ ופיד ואידם אחד הם וטעמ׳ צרה ונזקה ׳ שניהם השם והמלך ׳ מי יודע עת בא אידם ופידם: גם ׳ אומר ׳ ולמוכיחי׳ שפתים ׳ ד׳ דבקים ׳ גם אלה הדברי׳ ידועים לחכמים הם חכמי המשפט כי הכרת הפנים במשפט לא טוב הדבר והשופט האומר לרשע בדינו צדיק אתה יקבוהו עמים בעבור שלא עשה משפט כמשפט ׳ ולמוכיחים הרשעים על רשעם יבא להם נועם יי׳ ׳ ברכת טוב כנגד יקבוהו וטעם ברכת טוב שברכתו תבא עליו ׳ ומשיב דברים ישרים בדין השפתים נושק כלומר יעמדו דבריו כנשיקת שפתים: הכן ׳ נוכח הבן המוזהר ידבר ׳ ועתדה העמידה עתד אחר ההכנה ׳ וי״ו ובנית תחת או כלומר או תבנה ביתך אם אין לך בחוץ מלאכה : והפתית ׳ הא׳ התימה כלו׳ לא תעיד עדות שקר ולא תפתה אחר להעיד ׳ כ״א ואם תפתה רעך ׳ אל תאמר כאשר עשה לי רעה ׳ כן אעשה אפתנו אולי אשיב לו כפעלו כענין מי יפתה את אחאב : על ׳ עלה ׳ בלשון יחיד על כל אחד מהקמשונים ידבר קמשונים וחרולים לשון קוצים ׳ מעט פירשתיו : מתהלך ׳ חסר אות משרת כי כ״ף כאיש משרת במקום כ״ף כנגד הבן המוזהר : אפרש החלק השלישי זה החלק יתכן להיותו חלק ספר בפני עצמו בינות ספרי שלמה ואנשי חזקיה החכמים העתיקו משלין הנעימים וחברום עם אלה : גם

לאיש חד מן כ״ג וסימ׳ נמסר רבתא בערך איש בס״ד : והנה ב׳ ר״פ בסיפ׳ וסימ׳ והנה אשה לקראתו ׳ והנה עלה כלו קמשנים : כסו ב׳ וסימ׳ כסו הרים צלה׳ ׳ כסו פניו חרלים: חבוק ב׳ וחסרי׳ ובסיפ׳ וסימ׳ מעט שנות מעט תנומות ׳ וחברו: ובא י״ו ר״פ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ו וישעיה סימן מ״ז :

כ כִּי׀ לֹא־תִהְיֶה אַחֲרִית לָרָע נֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ׃ יְרָא־אֶת־יְהוָה בְּנִי וָמֶלֶךְ עִם־שׁוֹנִים אַל־תִּתְעָרָב׃ כִּי־פִתְאֹם יָקוּם אֵידָם וּפִיד שְׁנֵיהֶם מִי יוֹדֵעַ׃ גַּם־אֵלֶּה לַחֲכָמִים הַכֵּר־פָּנִים בְּמִשְׁפָּט בַּל־טוֹב׃ אֹמֵר׀ לְרָשָׁע צַדִּיק אָתָּה יִקְּבֻהוּ עַמִּים יִזְעָמוּהוּ לְאֻמִּים׃ כה וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם וַעֲלֵיהֶם תָּבוֹא בִרְכַּת־טוֹב׃ שְׂפָתַיִם יִשָּׁק מֵשִׁיב דְּבָרִים נְכֹחִים׃ הָכֵן בַּחוּץ׀ מְלַאכְתֶּךָ וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה לָךְ אַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ׃ אַל־תְּהִי עֵד־חִנָּם בְּרֵעֶךָ וַהֲפִתִּיתָ בִּשְׂפָתֶיךָ׃ אַל־תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה־לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה־לּוֹ אָשִׁיב לָאִישׁ כְּפָעֳלוֹ׃ ל עַל־שְׂדֵה אִישׁ־עָצֵל עָבַרְתִּי וְעַל־כֶּרֶם אָדָם חֲסַר־לֵב׃ וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ׀ קִמְּשֹׂנִים כָּסּוּ פָנָיו חֲרֻלִּים וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה׃ וָאֶחֱזֶה אָנֹכִי אָשִׁית לִבִּי רָאִיתִי לָקַחְתִּי מוּסָר׃ מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט׀ חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ וּבָא־מִתְהַלֵּךְ רֵישֶׁךָ וּמַחְסֹרֶיךָ כְּאִישׁ מָגֵן׃

מְטוּל דְּלָא הָוְיָא אַחֲרִיתָא טָבָא לְבִישֵׁי וּשְׁרָגְהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי נִדְעַךְ׃ דְּחַל מִן אֱלָהָא בְּרִי וּמִן מַלְכָּא וְעִם שַׁטְיֵי לָא תִתְחַלַט׃ מְטוּל דְּבִשְׁלְיָא אָתֵי תַּבְרְהוֹן וְסוֹפָא דִּשְׁנֵיהוֹן מַן יָדֵיעַ׃ אַף הָלֵין לְחַכִּימֵי אֲמִרְנָא לְמִסַּב אַפֵּי בְּדִינָא לָא שַׁפִּיר׃ דְּיֵמַר לְרַשִּׁיעָא צַדִּיק אַנְתְּ יְלִיטוּנֵיהּ עַמְמֵי וִיבִרוּנֵיהּ אוּמָּתָא׃ וּלְמַכְסָנֵי יִבְסַם וַעֲלֵיהוֹן תֵּיתֵא בִּרְכְתָא טַבְתָּא׃ שִׂפְוָתְהוֹן נִנְשְׁקוּ דְּאִלֵּין דִּמְהַפְּכִין מִלֵּי תְרִיצָתָא׃ אַתְקֵן לְבָרָא עֲבִדְתָּךְ וְעַתְּדֵיהּ לָךְ בְּחַקְלָא וּבָתַר כֵּן בְּנֵי בֵיתָךְ׃ לָא תֶהֱוֵי סָהֲדָא דַגָּלָא בְּחַבְרָךְ וּתְשַׁרְגֵג בְּשִׂפְוָתָךְ׃ לָא תֵימַר הֵיךְ דַּעֲבַד לִי כֵּן אֶעֱבֵד לֵיהּ וְאַהֲפֵךְ לֵיהּ הֵיךְ עוֹבָדוֹי׃ עַל חַקְלֵי דְגַבְרָא עַטְלָא עֲבַרִית וְעַל כַּרְמֵיהּ דְּבַר נָשָׁא חֲסַר רַעְיָנָא׃ וְהָא סְלֵיק כֻּלֵּיהּ יַעְרֵי וְכַסִּיו אַפּוֹי חוּרְלֵי וְסַיְגָא דְכֵיפוֹי אִתְעֲקַר׃ וַחֲזֵית אֲנָא וְשָׂמֵית לִבִּי וַחֲמֵית וְקַבְּלֵית מַרְדּוּתָא׃ קְלִיל תְּנוּם קְלִיל הַדְמוּךְ קְלִיל תְּשִׂים יְדָיךְ עַל חַדְיָךְ וְתִדְמוּךְ׃ וְתֵיתֵי וְתִדְרְכָךְ מִסְכֵּנוּתָא וּצְרִיכוּתָא הֵיךְ גַּבְרָא טַבְלָרָא׃ אף

כי לא תהיה אחרית ׳ והשארות לאיש הרע כי רשעים ידעך ויכלה או יהיה הרצון באומרו אל תתאחר במרעים שלא יתערב בהם ללכת בדרכיהם והוא יותר נכון : ירא את יי׳ בני ומלך ׳ לשמור מצותיו ותורותיו וירא עם זה המלך לעשות מצותו ולא תקל בו אך יראתך המלך תהיה נמשכת ליראת יי׳ לא חולקת עליו כי בזה אין ראוי לירא מן המלך ר״ל במה שהוא כנגד יראת יי׳ ׳ ועם האנשים השוני׳ מצות השי׳ ומצות המלך ר״ל שהם עוברים על מצותיהם ועושים הפך מה שצוו אל תתערב : כי פתאם יקום אידם ׳ וזה מבואר בעוברים על מצות השי׳ כי ימשכו להם מזה רעות נפלאות פתאומיות ואמנם בעוברים על מצות המלך יתבאר זה נ״כ לפי שכל דבר לא יכחד מן המלך לרב אנשי׳ הכשפים להיות אוהבי׳ למלכות והם יגלו לו הדברים הנעשים כנגד מצותיו למצא חן בעיניו ׳ ואם תאמר שכבר תקח עצה להמלט מהרע ההוא הנה לא תוכל כי מי יודע הפיד והרע הבא מיי׳ לחטא שיוכל החוטא להתחכם להנצל ממנו וכן הענין ברע הבא מהמלך לעובר על דבריו כי לא תהיה לחוטא בזה הקדמה הודעה אבל ישימהו תכף בבית האסורים עד שיתבאר משפטו : גם אלה ׳ האזהרות הם לחכמים הנה הכר פנים במשפט להטות הדין מפני החנופה הוא דבר לא טוב רוצה לומר שהוא דבר רע: אומר לרשע ׳ וכן הדבר במי שהוא שופט אם יאמר על צד החנופה לרשע שהוא צדיק יקללוהו עמים ויסכלוהו רבים כי זה יביא האנשים לאהוב הרשע ולשנוא הצדיק ואולם למוכיחים הרשעים על רשעם ומייסרים אותם אל הטוב עליהם יהיה נועם וחן מהאנשים ועליהם תבא מהאנשים ברכת טוב ואפשר שכל זה דבק אל השופטים שיאמרו אל מי שהוא רשע בדין שהוא צדיק ויהיה הכרת פנים במשפט נתינת כבוד לאחד מהחלקים הבאים לדין כי זה ממה שיביא לצאת המשפט מעוקל כי בזה ישתתמו טענות החולק עמו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו או ירגה בזה ולמוכיחים ינעם הנה האיש המשיב דברים נכוחים וישרים הוא אהוב אצלם כאילו נשקם בפיהם כי הנשקי׳ שנוא והאמת אהוב והנה המכוון בזה לאשונה בזה המאמר הוא אזהרה שלא יכיר פנים לאחד מחלקי הסותר כדי שלא ימנעהו זה מלחקור חקירה שלימה במה שיחקור עליו לרב התפתותו והמשכו ואהבו אחד מחלקי הסותר ׳ ואם בזה האופן מהחקירה יאמר לדעת הכוזב שהוא אמת תשיגהו קללה מרבים ולאשר יוכיחו האמת בדרוש בחקרם בזה מחקר שלם יכעס ויערב מה שישינוהו ויברכוהו הבאים אחריהם הרואים דבריהם בשכתרצו לחקור בדברים מחקר שלם : הכן ׳ מלאכתך בחוץ והוא מה שיצטרך לך להקדים מהמוחשות והכן בשדה לך מה שעתיד להצטרך לך בחקירתך אל המוחשות ואחר זה תוכל לבנות ביתך בעיונות : אל תהי עד חנם ברעך ׳ לספר כזבים בספוריך הראויים להיישיר על דרושי החכמות כי בזה תסבב להטעות האנשים בדעות וכן אם תמצא דעת לקודמים בלתי ישר בעיניך אין ראוי שתמצא ספורים בשפתיך בלתי צודקים לסבר הדעת ההוא וכן אם כעזר בעל הדעת ההוא בספורי כוזבים אין ראוי שתעשה כן במה שתביא מהמוחשות לסתר דעתו כי זה יבלבל המעיינים בזאת החקירה בלבול חזק : אל תאמר ׳ ולזה אין ראוי שתאמר כאשר עשה לי לאמת דעתו בספורים כוזבים כן אעשה לו לבטל דעתו להשיב כפעלו שיחשוב היותו דבר ראוי ׳ והנה העיר עם זה להרחיק מעדות שקר לשבר חבירו בשפתיו שיחשוב שאין בו חטא כי הוא איננו עושה בעצמות דבר כנגדו אך יוסף לו הרע מדברו ואע״פ שגמלו רע אשר יעיד עליו עדות שקר אין ראוי לו שיקח נקמתו ממנו בזה האופן ואחר זה הזהיר מהעצלה בפעולות ובעיון כי העצלה בפעולות תשחית קנייני האדם ותהיה סבה שלא יהיה לו מהם פרי והעצלה בבקשת העיון תסבב שיהיו הקניינים העיוניים פחותים ומזיקים במדרגת הקוצים שיזיקו לכל הקרב אליהם : על שדה איש ׳ ולזה אמר על שדה איש עצל עברתי שמרוב העצלה לא ישתדל לחרוש ולזרוע והנה עלו בו עשבים רעים וקוצים וגדר אבניו שנסבית שסביבו לשמור פריו נהרסה כי לעצלותו לא ישתדל לתקנה וכן הענין בכרם אדם חסר השכל שנטעה השי׳ לתת פרי הטוב המשמח אלהים ואנשים והוא השכל ההיולאני אשר לו כח להשיג המושכלות והנה לעצלותו בבקשת החכמה לא עלו לו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית והוסר הגדר שהיה סביבו בדרך שיאחר לו מדרכו לסחר כחות הנפש : ואחזה אנכי׳ ׳ וכאשר ראיתי זה הרע הבא מן העצלה בפעולות ובדעות שמתי לבי אל זה ולקחתי מוסר להמלט מהעצלה אשר ימשוך ממנה זה הרע וראיתי שהעצה הנכונה בזה למי שירצה להמלט ממנה הוא שיישן מעט ויתנמנם מעט ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מנוחה לאיברים וכאשר תעשה כן לא יהיה לך ריש וחסרון מתמיד כי האחריכות יהיה סבה להמציא לך מוכן בקלות ולהמציא לך הדרוש אשר תדרוך בהשגתו : ובא כמהלך רישך ׳ ולזה כשיבא לך ריש וחסרון יבא כמהלך שלא יתעכב עמך כמו הענין באיש מגן שהוא בא כמהלך ׳ וכאשר כשלם מה שהגבלנו באורו בזה המקום ׳ והתועלות המגיעות ממנו הם מבוארים מדברינו :
גם

רשי

ירא את ה׳ בני ומלך ׳ ירא את המלך בשר ודם ובלבד שלא יסירך מיראת ה׳ ׳ לעולם יראת ה׳ קודמ׳ ׳ ועם שונים אל תתערב ׳ האומרים שתי רשויו׳ יש : ופיד שניה׳ ׳ שבר עו״ג ושבר עובדיה : גם אלה לחכמים ׳ כל הדברים שבענין של משה אמורים לחכמי׳ היושבין בדין שלא יכירו פנים במשפט כי לא טוב : שפתים ישק ׳ ראויים כל שפתים לנשקו : הכן בחוץ ׳ זה מקרא: ועתד׳ בשדה ׳ זו משנ׳ : אחר ובנית ביתך ׳ זה תלמוד ׳ ד״א כמשמעו בתחלה קנה לך שדות וכרמי׳ ואח״כ ועתדה לשון עתודים שים לך בהמות בשדה ׳ ואח״כ ובנית ביתך ׳ תקח אשה : והפתית בשפתיך ׳ תפתה לרעך בדבורך : איש עצל ׳ שאינו חוזר על גרסת תלמודו : קמשונים ׳ חוחים : כסו ׳ ככסו : חרולי׳ ׳ גדולים מקמשונים והרי הם חדים כקוצי׳ : וגדר אבניו נהרסה ׳ כך מי שאינו חוזר על תלמודו ׳ מתחלה משכח ראשי פרקים וסוף מחליף דברי חכמים מזה לזה שאומר על טהור טמא ועל טמא טהור והוא מחריב את העולם : מתהלך רישך ׳ הדברים שאתה רש מהם יבואו לך בתרוצה : גם

גַּם־אֵלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ אַנְשֵׁי ׀ חִזְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ כְּבֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר וּכְבֹד מְלָכִים חֲקֹר דָּבָר׃ שָׁמַיִם לָרוּם וָאָרֶץ לָעֹמֶק וְלֵב מְלָכִים אֵין חֵקֶר׃ הָגוֹ סִיגִים מִכָּסֶף וַיֵּצֵא לַצֹּרֵף כֶּלִי׃ הָגוֹ רָשָׁע לִפְנֵי־מֶלֶךְ וְיִכּוֹן בַּצֶּדֶק כִּסְאוֹ׃ אַל־תִּתְהַדַּר לִפְנֵי־מֶלֶךְ וּבִמְקוֹם גְּדֹלִים אַל־תַּעֲמֹד׃ כִּי טוֹב אֲמָר־לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃ אַל־תֵּצֵא לָרִב מַהֵר פֶּן מַה־תַּעֲשֶׂה בְּאַחֲרִיתָהּ בְּהַכְלִים אֹתְךָ רֵעֶךָ׃ רִיבְךָ רִיב אֶת־רֵעֶךָ וְסוֹד אַחֵר אַל־תְּגָל׃ פֶּן־יְחַסֶּדְךָ שֹׁמֵעַ וְדִבָּתְךָ לֹא תָשׁוּב׃ תַּפּוּחֵי זָהָב בְּמַשְׂכִּיּוֹת כָּסֶף דָּבָר דָּבֻר עַל־אָפְנָיו׃ נֶזֶם זָהָב וַחֲלִי־כָתֶם מוֹכִיחַ חָכָם עַל־אֹזֶן שֹׁמָעַת׃ כְּצִנַּת־שֶׁלֶג ׀ בְּיוֹם קָצִיר צִיר נֶאֱמָן לְשֹׁלְחָיו וְנֶפֶשׁ אֲדֹנָיו יָשִׁיב׃

אַף אִלֵּין מַתְלוֹי דִּשְׁלֹמֹה עֲמִיקֵי דִּכְתַבוּ רַחֲמוֹי דְּחִזְקִיָּה מַלְכָּא דִּיהוּדָה׃ יְקָרָא דֶּאֱלָהָא מִן דְּמַטְשֵׁי מִלְּתָא וִיקָרָא דְּמַלְכֵי מִן דְּבָצֵי מִלְּתָא׃ שְׁמַיָּא רָמִין וְאַרְעָא עֲמִיקָא וְלִבָּא דְּמַלְכֵי לָא מִתְבְּצֵי׃ גְּבוּ סוּלְאָנָא מִן סִימָא דְּנִפּוּק מָן מִן צָרְפָא׃ נִתְטְרִיד רַשִׁיעָא מִן קֳדָם מַלְכָּא וְיִתַּקַּן בִּצְדָקְתָא כּוּרְסְיֵהּ׃ לָא תִשְׁתַּבְהַר קֳדָם מַלְכָּא וּבְדוּכְתָא דְּרַבְרְבֵי לָא תְקוּם׃ מְטוּל דְּטָב דְּנֵימַר לָךְ סַק הָכָא מִן דְּמַשְׁפִּילָךְ קֳדָם שַׁלִּיטָא מַן דְּחָזְיָן עַיְנָךְ׃ לָא תִפּוּק בְּדִינָא מְסַרְהֲבָאִית דְּלָא תְהוֹן בְּאַחֲרִיתָא כַּד יַחְמִין יָתָךְ חַבְרָךְ׃ דִּינָךְ דּוּן עִם חַבְרָךְ בְּאַחֲרִיתָא וְרָזָא אוּחֲרָנָא לָא תְגַלֵּי׃ דְּלָא נֶחְסְדָךְ מַן דְּשָׁמַע וְטִיבָךְ לָא הָפִיךְ׃ חִזּוּרֵי דְּדַהֲבָא בְּגַגּוּרֵי דְּסָמָא מִלְּתָא דְּמַלֵּל פְּסִיאִירַת׃ קָדָשֵׁי דְּדַהֲבָא וּמָנֵי דִּזְמַרְגְּדָא מַכְסְנוּתָא דְּחַכִּימָא עַל אוּדְנָא דְּשָׁמְעָא׃ אֵיךְ קְרִירוּתָא דְּתַלְגָא בְּיוֹמָא דְּחַצְדָא הֵיכְנָא אִזְגַּדָּא מְהֵימְנָא לִמְשַׁדְּרוֹי וְנַפְשֵׁיהּ דְּמָרֵיהּ מְהַפֵּךְ׃

משלי ד' וסי' ברישׁ סיפרא: חזקיה ג' וסימ' דבר יי' אשר היה אל צפניה, גם אלה משלי שלמה, עזור אמר חזקיה, ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן דכו' חזקיה במ"א חזקיהו וסימ' ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו: וארץ ג' וסי' יחיו מתיך נבלתי, כי הנני בורא שמים, שמים לרום וארץ לעומק, וכל שמים וארץ דכו':

סיגים ג' מל' וסימ' הגו סיגים מכסף, כסף סיגים מצפה על חרש, כור סיגים כסף היו, וא' כספך היה לסיגים: לריב ה' וסימ' והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתי', נצב לריב יי' ועומד, והנה קרא לרב באש, אל תצא לרב מהר, אם יחפוץ לריב עמו, וחד למשפט ולריב דה"ה, ב' מנהון חס' אל תצא, אם יחפוץ, וששׁ חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר משפטי' ובא"ב רבתי אות ר': וחליב' בתרי ליש' וסימ' ויהי גבולם חלקת דיהושע, נזם זהב וחלי כתם:

רשי

גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו. חזרו לדורשם כשנתמנה חזקיה למלך והוא הושיב תלמידים בכל עיר כדאמרין בפרק חלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ העתיקו. החזיקו: כבוד אלהים הסתר דבר. כגון מעשה מרכבה ומעשה בראשית: וכבוד מלכים חקור דבר. כשאתה דורש בכבוד חכמים ובסייגי' שעשו לתור' ובגזרו' שגזרו בהם יש לך לחקו' ולדרוש ולשאול טעם לדבר אבל כשתדרוש ב במעשה מרכבה ו ובמעשה בראשית ובחוקים הכתובים בתורה כגון חוקים ודברים שהשטן מ מקטרג עליהם ומשיב עליהם כאכילת חזיר וכלאי כרם ושעטנז אין לך לחקור רק להסתיר ולומר גזרת מלך היא אין חקר. לרום שמים ועומק הארץ וללב מלכים אין חקר שכמ' דינים באים לפניהם וכמה מלחמו' וצריכי' לתת לב לכולם. ואם כל המלוכות מדברים ובל הידים כותבין אינן יכולין לכתוב אחלה של רשות: הגו סיגים מכסף. מסוך. כמו כאשר הוגה מן המסילה. פעם שאין הכלי של כסף יוצא למלאכת צורף עד שיוציאו ממנו סיגים של נ נחושת שבו כך אין בנו' נפטרין מעונש עד שיוציאו מתוכם הרשעים ויעשו בהם דין. אל תתהדר לפני מלך. להראות כבודך ולהתגאות לפני מי שגדול ממך כי טוב שיאמרו לך עלה הנה משתבוא בלא רשות ויאמרו לך כא. אשר ראו עיניך שאמר זה א אמת: פן מה תעשה פן תבא לידי לא תדע מה לעשות באחריתה: ריבך ריב את רעך. ואם על כרחך אתה צריך לריב ולהוכח עם רעך ת"מ סוד אחר אל תגל לא תוכאר לו דופי אבותיו שמתו שאין הכל יודעין אותו ואתה מגלהו: פן יחסדך שומע. חרפת מגרים ית מתרגמינן חסודא דמצראי. פן יחסדך השומע ויקראך מ תוכיא דבה: תפוחי זהב. כעין כפתורין מצויירין על קשוי' כסף. משכיות כלי' המציפין בכסף במו ושכותי כפי: דבר דבור על אופניו. על כנו. ודוגמתו משאתי אימיך אפוכ' מבוססת ומיוסכת בקרבי ואין זה מגזרת אופן וגלגל שאילו כן היה נקוד פת"ח תחת הפ"א כמו האופנים. ולא יפול בו נקודת חטף קמץ: נזם זהב וחלי כתם. עדי קבועת זהב. חלי כמו ותעד נזמה וחליתה. כמו חלאי' כת' לשון תכשיט זהב. וכן כתם פז: כצנת שלג. בקור ימי שלג שאד' מתאוה לו בימי קציר ולא שלג ממש שהשלג לא טוב הוא בעונת קציר: נשיאים

רלבג

גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו, החכמי' שהיו בדורו של חזקיהו וידמה שבעבור זה הפרידם מהמשלים האחרי' כי אלו המשלים לקטום ממשליו החכמי' ההם ואולם המשלי' שקדם זכרם כמבאו באופן הנזכר בדברי שלמה: כבוד אלהי' הסתר דבר, ר"ל כי במה שיבקשו מהש' לא יהיה כבוד הש' שיודיע שאלתם כי הש' יודע הכל הלא תראה כי אשת ירבעם היתה מתנכר' בביאה אל אחיה השילוני וטרם שהגידה לו דבר אמר לה אחיה את דבר בקשתה כאשר גלה אליו הש' ואולם כבוד מלכים הוא בהפך זה ר"ל לחקור הדבר הבא לפניהם באופן שלם כדי שיצא משפט אמת כי הם אינם יודעים מהדברים רק מה שיודיעום הפך מה שנמצא בזה בש': שמים לרום, הנה המעלה והמטה אע"פ שאינם נגדרים מצד טבע הקו הישר שיצוייר בו התוספת בב' צדדיו וזה תמיד הנה המציאות יגבילם וגם השמים המעלה אשר בתכלית ומרכז הארץ גם המטה אשר בתכלית ואמנם לב מלכי' והשקפתם במה שיצטרכו שיסתכלו בו מהעניני' הבאי' לפניה' הוא לאין קץ כי יתחלפו הנושאים ויתחלפו העניינים במין האחד מהדברים ויתחלפו מזה ענינים רבים לאין קץ במין האחד בענין מהדברי' כדי שיגיע החלק לכל אחד הראוי לו: הגו סיגים, הנה כמו שכאשר יוציאו הסיגים מהכסף יצא ממנו לצורף כלי כסף צרוף כן כשיסירו מחברת המלך הרשע שהיה לפניו והיה מאנשי עצתו אז יכון כסאו בצדק והנה אמר זה כי צריך למלך ליזהר שלא יהיה במשרתיו ובאנשי עצתו רשע או רשעים פן יביאוהו להטות משפט צדק והוא לא ידע והנה אפשר שהעיר באלו הפסוקים על דבר השכל האנושי שהוא המלך בכחות האדם הנפשיים לפי מה שיסד הש' לאדם ביום הבראו ואמ' בכאן דבר עמוק מאד מהסודות האלהיים והוא כי מפני שהיה נימוס הנמצאו' וסדרם ויושר' המושכל בנפש הש' ידענו בצד אשר הוא בו אח' כמו שבארנו בהם מספר מי' ובראשון ממנו לא בצד אשר הוא בו רבים שיחלוק המציאו' והחמר מה שאינו מחולק אבל ציור הש' הוא מבואר שכבוד הש' במושכל דבר דבר מאשלו הוא הסתר דבר כי לא ירא' ויתברר המושכל ההוא מהשאר אבל הש' איך ישיגהו עם שאר המושכלות בצד אשר הם בו אחד שילך מהם מהלך השלמות והצורה, ואמנם כבוד מלכים הוא לחקור דבר ודבר ביחוד מחקר שלם באופן שיוסרו ממנו כל המחשבות המקבילות לו והוא מבואר שהכח אשר לשכל האנושי על השגת המושכלות הוא עצום ונפלא עד שלגודלו יאמר שאין לו קץ: הגו רשע, ואמר שכמו שיצא לצורף כלי ראוי כשיסירו הסיגים מהכסף כן כשיוסר הרשע שהוא לפני מלך והוא הכח המתעורר כדרך שיכנע לעבודת השכל עד שלא יתאוה לתאוו' הגופיות אז יכון כסאו בצדק ויהיה סבה שיגיע לו האמת בדרושיו: אל תתהדר לפני מלך, לתת מעלה וגדולה לעצמך אבל תעמוד לפניו בשפלות, ובמקום גדולים לתת לעצמך מעלה כמעלתם לשבת עמהם במקומם כי טוב שיאמרו לך עלה הנה מרוב השפיל עצמך מהשפילך לפני נדיב וגדול אשר ראו עיניך והורגלת עמו מקדם ואולם אמר זה כי מי שהורגל עם אדם ואחר כן עלה במעלה יתיר לעצמו להתנהג עמו כבראשונה ואין זה ראוי אבל ראוי לו שיחלוק כבוד לפי מה שהוא עתה: אל תצא לריב מהר, ולמחלוקת אבל ראוי לך להרחיק עצמך מזה לפי מה שאפשר הבט מה תעשה באחרית הריב כשיכלים אותך רעך באמרו דברים מגונים כנגדך או בהכותו אותך הלא טוב לך להשמר שלא תבא לזה התכלית והתכונה: ריבך ריב את רעך, כשיקרה שיהיה לך מחלוקת עם רעך תהיינה בצרכך עמו בדברי ריבך לבד ולא תגל סוד אחר לבייש פן יחסדך שומע יהיה לך זה לחרפה מהשומע לצריך בגלותך הסוד והרבה שתסיגך מזה לא יתכן שתשוב אחור: תפוחי זהב, והנה אחר שהזהיר מהדבור המגונה הישיר אל הדבור המשובח ואמר כי כמו תפוחי זהב במשכיות כסף שים בהם נקבים דקים ירא' דק העין מהם תפוחי הזהב כן הדבר שהוא דבור על אפניו כי בו תועלת במה שיובן ממנו בתחלת העין וכאשר יפליג להתבונן בו האיש דק העין ימצא בתוכו תפוחי הזהב כמו זה הענין בהרבה מפסוקי זה הספר לפי מה שביארנו מהם: נזם זהב, הנה כמו נזם זהב שיתת להפלי' קשוט מי שים לו וחלי זהב על שלא יאות זה כלא זה כן הענין בתוכחות האיש כשתוכיח לאזן שומעת כי התוכח' ההיא תפלי' קשוט השומע למוסר ובזולת האזן השומעת לא יאות התוכחת ולא יועיל כאמרו אל תוכח לץ פן ישנאך: כצנת שלג, הנה כצנת שלג ביום קציר שהיא ערבה מאד ומשמרת החום הטבעי שלא יתפזר מפני חום האויר בעת הקיץ וישיבהו לפנימי הגוף כן יערב השליח הנאמן לשולחיו וישיב לאדניו נפשו וחיים במה שהשלים תשוקתו באופן שלם בענין השליחות אשר שלחו: נשיאים

אבן עזרא

גם אלה משלי שלמה, זה הפסוק הסופר אמרו ויתכן שהיה שבנא כי הוא היה סופר המלך וספר בו סבת ההעתקה ומלת גם לרבות הראשונים, העתיקו, כו להעתיק המשלים האלה מספריו להיות מחברת אחת ותחלת זה החלק היה כבוד אלהים: כבוד, שמים, הגו, ד' דבקי', וכן הפי' כבוד אלהים דבר כבודו בספור מעשיו הנבראים יש יואין הסתירהו כי מי יוכל למלל כבודו ולהגיע אל תכליתו ואין לתמוה אם מכאן ספרו בנויים את כבודו והגידו את כבודו בעמים כי זה האכתו' מדבר בהסמך האותיים והוסיף האותיים, וכבוד מלכים מה שהוא כבוד להם חקור הדבר ואל תחקור מעשה אלהים כי שמים הם למעלה מאדם והארץ לעומק מתחתיו והמלכים שים בהם יכולת להתעסק בחכמה בלבם אין חקר והטע' אינם יכולים לחקור כבודו ולדעת מה למעלה ומה למטה אף כי תחקרנו אתה כאשר יסיר ויהגה הצורף סיגי הכסף אז יצא לו מן המצורף הכלי כאשר יחפוץ וכן המלך יסיר הרשע שהוא לפניו ואז יכון בצדק כסאו וזהו כבודו ותפארתו בדין לחקור עד שיהיו מהרין במשפטי המלוכה: אל' כי' ב' דבקים, תתהדר תהיה הדור במלבוש ומרכבה כמוהו, ובמקום גדולים שיעמדו שם אל תעמוד, כי טוב שיאמר לך עלה הנה ועמוד עמנו מהשפילך לפני נדיב באמרו לך סור מעלי, ראו השפלתך ראו תחת ידאו: אל, ריבך, פן, תפוחי, נזם, ה' דבקי', אפניו האל"ף נוסף כא"לף מי אפסיס אזרוע או היא שרש מן אופן עגלה והטעם על סבובו ויושכיות מצפונות ומסתרי', וכן הפי' אל תצא מהר לריב במריבת אחרים פן תהיה נכלם, מה תעשה באחרית המריבה להמלט בהכלימך רעך ויחפרך אבל ריב שלך ריב עם רעך, וכוד שהודיעך אחר על רעך אל תגלהו במריבתך: פן יחסדך, יחרפך שומע ויקראך רכיל ודבת הסוד שגלית לא תשיב כלומר שלא תשיב מה שדברת: תפוחי זהב, כלו' כצורת תפוחי זהב במצפוני כסף כלומר שהם נגוזים עם הראוי להם וכן דבר שהוא דבור על הפנים הראויים ולא לגלות סוד אחר, פ"א הראויים ולא לגלות לדבור תרגו' ויכהג כלומר נהוג על אפניו וכנזם זהב וחלי כתם כן משים התוכחות על אזן שומעת: כצנת שלג, קרירות ויתכן להיותו מן צנה וסוחרה בעבור שהגן על האדם בעת קציר מפני החום כן ציר נאמן, ונפש חסר וטעמו כתאות נפש אדניו ישיב לו מענה וכן כי נפש הוא חובל חסר חי, פ"א ונפש אדניו כאילו נפש האדון דבקה בציר בלכתו ובשובו ישיבה אל קרבו בתמונתו: נשיאים

באֶרך ג׳ וסימ׳ ביחזקאל סימן לא׳: יפתה ג׳ וסימ׳ בארך אפים יפתה קצין׳ אלי יפתה ונכלה לו׳ והנביא כי יפתה: מפיץ ב׳ וסימ׳ עלה מפיץ על פניך׳ מפיץ וחרב וחץ שנון: רעה ג׳ בתלת ליש׳ וסי׳ כי רעה היא׳ שן רעה ורגל מועדת׳ רעה התרועה הארץ׳ בתרא מלעיל: בשרים ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ואשלחך בשמחה ובשרים בתף׳ והשבתי המון שריך

נְשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת־שָׁקֶר׃ טו בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר־גָּרֶם׃ דְּבַשׁ מָצָאתָ אֱכֹל דַּיֶּךָּ פֶּן־תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ׃ הֹקַר רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן־יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ׃ מֵפִיץ וְחֶרֶב וְחֵץ שָׁנוּן אִישׁ עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר׃ שֵׁן רֹעָה וְרֶגֶל מוּעָדֶת מִבְטָח בּוֹגֵד כ בְּיוֹם צָרָה׃ מַעֲדֶה בֶּגֶד בְּיוֹם קָרָה חֹמֶץ עַל־נָתֶר וְשָׁר בַּשִּׁרִים עַל לֶב־רָע׃ אִם־רָעֵב שֹׂנַאֲךָ הַאֲכִלֵהוּ לָחֶם וְאִם־צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם׃ כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל־רֹאשׁוֹ וַיהוָה יְשַׁלֶּם־לָךְ׃ רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר׃ טוֹב שֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים כה וּבֵית חָבֶר׃ מַיִם קָרִים עַל־נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וּשְׁמוּעָה טוֹבָה מֵאֶרֶץ מֶרְחָק׃ מַעְיָן נִרְפָּשׂ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע׃

לְיוֹמָא דַעֲנָנֵי וְרוּחָא דְמִטְרָא לָאִירַת מְדַמֵּי גַבְרָא דְמִשְׁתַּבְהַר בְּמָהוֹבְתָא דְשִׁקְרָא׃ בִּנְגִידוּתָא דְרוּחָא מִשְׁתַּרְגֵּג רַשָּׁאנָא וּמִלְּתָא רְכִיכְתָּא תָּבְרָא גַרְמָא׃ דִּבְשָׁא מַשְׁכַּחַת אֱכוֹל סוּפְקָנָךְ דְלָא תִשְׂבַּע וְתִתִיבְנֵיהּ׃ כְּלֵה רִגְלָךְ מִן בֵּיתֵיהּ דְּרַחֲמָךְ דְּלָא נִסְבְּעָךְ וּמְסַנְיָךְ׃ אֵיךְ פְּרִיעָא וְסַיְפָא וְגִירָא שְׁנִינָא גַבְרָא דְמַסְהֵד עַל חַבְרֵיהּ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ אֵיךְ שִׁנָּא בִּישְׁתָּא וְרִגְלָא מוּעֲדָא הֵיכְנָא סַבְרֵיהּ דְבָזוֹזָא בְּיוֹמָא דְעַקְתָא׃ דְשָׁקֵל מַרְטוּטָא מִן חַבְרֵיהּ בְּיוֹם דְּקָרְתָא הֵיךְ דְהוּ דְרָמֵי חֵילָא עַל נִתְרָא וּמְצָרֵף לְלִבָּא כֵּיבָא הֵיךְ סָסָא לְמָנָא וְאֵיךְ מַלְטִיתָא בְקִיסָא הֵיכְנָא כַּרְיוּתָא מַחֲרָה לְבֵיהּ דְגַבְרָא׃ אִין כְּפֵן סָנְאָךְ אוֹכְלֵיהּ לַחְמָא וְאִין צָחֵי אַשְׁקֵי מַיָּא׃ מְטוּל דְגוּמְרֵי דְנוּרָא חָתֵי אַנְתְּ עַל רֵישֵׁיהּ וֶאֱלָהָא נְשַׁלְמֵיהּ לָךְ׃ רוּחָא גַרְבִיתָא בָטְנָא מִטְרָא הֵיכְנָא אַפֵּי בְּגִנְסָתָא וְלִישָׁנָא מְטַשְׁיָא׃ טָב לְמִתַּב עַל קַרְנָא דְאִגְּרָא מִן דְלְמֶעְמַד עִם אִתְּתָא תִגְרָנִיתָא וּבֵיתָא מַרְקָא׃ מַיָּא קְרִירֵי עַל נַפְשָׁא מְשַׁלְהֲתָא הֵיכְנָא שְׁמוּעֲתָא טָבְתָא מִן אַרְעָא רְחִיקְתָּא׃ הֵיךְ דְסָכַר אֱנָשׁ מַעְיָנָא וּמַבּוּעָא מְחַבֵּל צַדִּיקָא דְנָפֵל קֳדָם רַשִׁיעָא׃ לְמֵיכַל

חמרת׳ ועפעפיך יישרו נגדך: מדונים ו׳ כתו׳ כן וקרי׳ מדינים בסיפר׳ וסימ׳ נמס׳ לעיל בסיפר׳ סימן כא׳: נרפש ג׳ כתי׳ שין בליש׳ רפישה וסימ׳ ואת הנותרים ברגליכ׳ תרפשון ודבתריה מרפש רגליכ׳ תשתינה׳ מעין נרפש ומקור משחת:

הראוי לך לבד ולא תחקו׳ כמה שלא תוכל להשיגו שמא מביאך זה להקיא מה שהשגת מפני השבוש שיקרה בזאת ההשגה והמשיל זה הענין בדבש כי כן דרך הדבש כמו שזכ׳ הרב המור׳ כי מי שיאכל ממנו כראוי יקח בו תועלת ומי שיוסיף לקחת ממנו יותר ממה שראוי ימשך לו מזה שיקיאנו מגד קלקולו האצטומכא: הקר רגלך מבית רעיך׳ שלא תתמיד לבא בביתו יותר מן הראוי כי זה יהיה סבה שישבעך ותסור אהבתו ממך וזה מבואר כי מה שיפקוד אדם בו איכנו חשוק בעיניו אלא אם לא יהיה לעתי׳ רחוקים׳ והנה המשיך זה הפסוק לפסוק הקודם להתיחסות אשר ביניהם וידמה שבו הערה ג״כ לבקשת החכמה שלא יטריד האדם בו עיונו יותר מהראוי כי ילאו כחותיו ויהי׳ זה סבה אל שיסתבם בהשגתו: מפיץ וחרב׳ הנה איש עונה ברעהו עד שקר דומה בזה הפועל לבעל מפיץ וחרב וחץ שנון שיהרוג האנשי׳: שן רעה׳ הנה הבטחון שיש לו לאדם שיבגוד בו אוהבו דומה לשן הנשברת כשיטחן האדם בה המזון ולרגל המועדת בהלכך האדם בה בדרך כי האדם יבטח שיעזר בשיניו בעת לקיחתו המזון וברגליו בעת לכתו ולזה לא יהיה לאדם תועלת בשן והרגל שיהיו בזה האופן וכן לא יהיה לו תועלת באוהב בשלא יהיה נעזר בו בעת צרה: מעלה בגד׳ הנה עדי הבגד וקשוטו לא יועיל להציל מקור ביום

אכול

רש"י

אכול דבש · לאכול דבש יותר מדאי · רמז הדבר לדורש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית לגלו' לרבי' · ועל"ה מלגלגים על הדברים ושואלים מה למעלה מה למט' · וחקר כבודם כבוד · והיכן החקר ראוי להיות בדברי חכמים אשר כבודם כבוד בגזירותיה' · יש לשאול מה טעם גזרו כך · ולמה שיננו בכל גזיל' וגזיל' : כשלג בקיץ · בשע' שמשחקין התלמי' בחמ' ליכנס ולעשותן קביעות · כראש"ה הלא' והקין לאכול הנערי': כצפור לנוד · שהו' כל נבדרור שהוא חוזר לקנו כן קללת חנם לו תבוא למי שהוציאה בפיו · דרור הוא עוף הנקרא רונדלי"נ בלעז ונקר' דרור שדר' בבית כבשדה : שוט לסוס · הוא עשוי ואף שבט נכון לגו כסילים ויסורין מוכני' לרשע: אל תען כסיל · בדברי ריב ותגר פן תשוה לו : ענה כסיל · הבא להסיתך לעבוד ע"ז והודע לו אולתו פן יהיה חכם בעיניו · וטעם שני פסוקי' אלו מפורש בתורה : אל תען · בדבר שתשו' לו אם תענהו עם כסיל כדב' שאם לא תענהו יהיה חכם בעיניו : מקצה רגלי' חמס שותה · מי ששולח דברים ביד כסיל הוא מקצה רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשלוח לתקן מה שעוות הראשון אשר שלחו בתחלה ושותה חמס שחבירו זועף עליו על שליחו' הכסיל : דליו שוקים מפסח · גבהו כמו דלו עיני · השוקים של כל אדם פרחין לפסח גבוהים ממנו · ודבר זה משל בפי כסיל האומ' אותו על ליסוד החכמ' איך אנו באין ללמוד החכמ' שהלא' ונכונה היא ממנו · המשל אומ' דליו שוקי' מפס' : במרגמה ·

רלב"ג

אכול דבש · אכילת הדבש יותר מן הראוי לא טוב והוא ההשתדלות בדעת קדושים כי יספיק שילמד מהחכמה על שהם נמצאים לא שיפליג לחקור מה הם ואיך ענינם כי ההרבות בחקר כבודם אינו כבוד כי לא יוכל השכל האנושי להשיג על אמתת זה באופן שלם : עיר פרוצה · הנה האיש אשר לא יוכל למשול בו כרצונו דומה לעיר פרוצה שאין לה חומה לשמור העיר שלא יכנסו בה משחיתי' וזה שלא ימשול ברצונו מוכן לרעו' רבות מפני המסרו ביד תאותו ורצונו והשלי' בתאותו הוא כמו חומה לשמור שלא יעלה שם הפורץ מפני תאוותיו המגונו' : כשלג · הנה כירידת השלג בקיץ שהו' מורה שלא יתכן לפי המנהג הטבעי וכמטר בקציר שהו' מזיק ובלתי נאות כן לא יאות לכסיל כבוד כי אין מחקו לפי המנהג לתת לו כבוד ונתינת הכבוד לו הוא דבר מזיק להמון העם ויבא לחשוב שאין יתרון לחכם על הכסיל : כצפור לנוד · הנה כמו הצפור שהוא נד ממקומו בקלות וכדרור לעוף אל הבית שיצא ממנו כן קללת חנם לא תבא אל המקולל בה כך תהיה נדה ממנו בקלו' ותשו' לאשר יצאה הקללה מפיו כמו שישוב הדרור לבית אשר יצא ממנו : שוט לסוס · הנה הכסילים דומים לבהמו' שלסב' חסרונ' יצטרך האד' בהנהגת להכותם כי האדם יכהיג הסוס באשר ירצה כשיהיה לו שוט יכה בו ויכהיג החמו' כשיעקץ אותו האדם במתג כמנהג החמורי' כן יכהיג האד' הכסילי' באשר ירצה כאשר יכה אות' בשבט בדרך שיקבלו מוסר : אל תען כסיל כאולתו · במה שיטיח כנגדך מהדברים לחסרון דעתו כי אין ראוי שתטה אזנך לשגעונותיו · פן תשוה לו גם אתה ר"ל שהיה זה סכלו' ממך אם תעריך דבריו באופן שתתפעל מהם : ענה כסיל כאולתו · להסירו מהטעות שנפל בו בדברי חכמה · פן יהיה חכם בעיניו במה שמצא מזה ויסאר עם הדעת הנפסד ההוא והנה בזה אין ראוי לך לשתוק כי הוא הראוי שתסיר המכשולות מלפני האנשים בחזקת היד : מקצה וגו' · הנה מי ששולח דברים ביד כסיל קוצץ הרגלים לאשר רצונו ללכת ולא ישאר לו כלי ילך בו כן אין כלי לכסיל להוביל הדברים ששמת בפיו אל המקום אשר הוא שולחו שם כי אין לו דעת לשמור צורת הדברי' ההם באופן אשר שמם בפיו והוא שותה חמס במה שישיב לו הכסיל מהדברי' וזה מב' צדדים הא' לפי שהכסיל לא יאמר הדברי' באופן אשר צוה בהם ויהיה זה סבה אל שלא תהיה תשובת המשיב ערבה ונאותה אל מה ששלח לו שולח הדברי' ויהיה מפני זה חמס השולח על המשיב על לא חמס בכפיו כי הכסיל סבב זה והב' כי הכסיל לא ישיב הדברי' באופן שאמרם המשיב ויהיה זה סבה אל שיבאו הדברים שאמרם המשיב מבולבלים ובלתי נאותים : דליו שוקים · גבהו שוקים מפסח שהאחד גבוה מחבירו וזה גורם שאינו יכול ללכת ביושר וכן הענין במשל אשר בפי כסילים כי לא יסכים המשל לנמשל מפני מה שיוסיפו או יחסרו בזכרם המשל : כצרור · הנה הצרור שבו אבן יקר' בגל אבני מרגמ' שאינו ראוי שישם' בו המרגלית בזאת כן אין ראוי שיתן לכסיל כבוד והוא החכמה כי אינו ראוי לה ונקרא' החכמ' כבוד כי היא כבוד האנשים והודם ולזה אמר כבוד חכמים ינחלו : חוח · הנה כמו שכיר שכור עלה חוח אשר יוזק בו ועוזב מלקחת הדברים אשר יועילו לו או שלא יוזק בהם כן הענין במשל שהוא בפי כסילים כי מכל הכוונות אשר אפשר שיובנו בו לא יביאו מהם הכסילים רק מה שיוזקו בו : רב מחולל כל · האיש הרב שהוא בעל קטטה ומחלוקת ממית הכל ומשחית אות' אך הוא מטיב לכסיל ולבעלי עבירה כדי שיתחברו עמו או ירצה בזה הרבה ימצא מי שיבא בצר וכאב לכל האנשים והוא עם זה מטיב לכסיל ולבעלי עבירות להיותם נאותים אל שיהיו חברים לו או ירצה בזה השליט שהוא מביא חיל ואימה על כל האנשים מרוב ההיזק אשר יגיע להם ידמה הכסיל ובעלי העבירות שהוא שוכר אותם מרוב שמחת' לאיד זולתם ולא ירגישו שהם יוזקו ג"כ בו וזה יומשך שיתפרסם בו חסרון דעתם ורוע תכונת' : ככלב שב על קאו · הנה כמו הכלב ששב לאכל המאכל שהקיא אותו ולא ירגיש כי קרה לו ממנו היזק כן הענין בכסיל שהוא שונה באולתו אחר התבאר לו שכבר קרה לו רע ממנה : ראית איש שהוא חכם בעיניו ואם אינו חכם לפי האמת הנה יש תקוה לכסיל יותר ממנו לקנו' קנין החכמה כי החכם בעיניו יחשוב לו מה שהוא בו מהחכמה לפי דעתו ולא משתדל לקנות ממנה עוד ואולם הכסיל שאינו חכם בעיניו מכיר חסרונו וישתדל בקנין החכמה :

מסורה

עיר פרוצה חד מן י"ו פסוקי' אית בהון אין אין במצעו' פסו' וסימ' נמס' בישעיה סימן מ' ובירמיה סוף סימן ח': כצפור ג' דגשים וסימ' התשחק בו כצפור · כצפור לנוד · צוד צדוני כצפור: ושבט ה' וסימ' כי יוצר הכל הוא · ושבט מצרים יסור · ושבט עברתו יכלה · ושבט לגו כסילים · ושבט לגו חסר לב: נותן ו' מל' וסי' הנני נותן בו רוח דסנחריב · ואתה נותן להם

תרגום

לְמֵיכַל דוּבְשָׁא סַגִּי לָא שַׁפִּיר אַף לָא לְמִבְצְיָא מְלֵי מִיַּקְרָתָא ׃ הֵיךְ קַרְתָּא דְּתְרִיעָא וְלָא אִית לַהּ שׁוּרָא הֵיכְנָא גַּבְרָא דְּלָא מַעְצַר רוּחֵיהּ ׃ אֵיךְ תַּלְגָּא בְּקַיְטָא וְהֵיךְ מִטְרָא בַּחֲצָדָא הֵיכְנָא לָא יָאֵי לְסַכְלָא יְקָרָא ׃ הֵיךְ צִפְּרָא דְּטָאֵס וְהֵיךְ פַּרְחֲתָא דְּפָרְחָא הֵיכְנָא לְוָטְתָא דְּמַגָּן לָא תֵּעוֹל ׃ שׁוֹטָא לְסוּסָא וּמַגְלְבָא לַחֲמָרָא וְשִׁבְטָא לְגוּשְׁמְהוֹן דְּסַכְלֵי ׃ לָא תְּתֵיל פִּתְגָּמָא לְסַכְלָא הֵיךְ שַׁטְיוּתָא דְּלָא תִדְמֵי לֵיהּ אַף אַנְתְּ ׃ אֶלָּא מַלֵּל עִם שַׁטְיָא בְּחַכִּימוּתָךְ דְּלָא נִסְבַּר בְּנַפְשֵׁיהּ דְּחַכִּימָא הוּא ׃ מַן דְּרָהֲטָא בְּרִגְלוֹי שָׁרֵי חֲטוֹפָא מַן דִּמְשַׁדַּר מְלֵי בְּיַד סַכְלָא ׃ אִין תֶּתַל הִלְכְתָא לַחֲגִירָא תְּקַבֵּל מִלְּתָא מִן פּוּמֵיהּ דְּסַכְלָא ׃ הֵיךְ נִקְצָא דְּטָסָא בְּקַלְעָא הֵיכְנָא מַן דְּעָבֵר יְקָרָא לְסַכְלָא ׃ כּוּבָא סָלֵק בְּיַדָא דְרַוְיָא וְשַׁטְיוּתָא בְּפוּמֵיהּ דְּסַכְלָא ׃ סַגֵּי חָיֵשׁ בִּשְׂרֵיהּ דְּסַכְלָא וְרַוְיָא עָבַר יַמָּא ׃ הֵיךְ כַּלְבָּא דְּהָפֵךְ עַל תְּיוּבֵיהּ הֵיכְנָא סַכְלָא דְּתָנֵי בְּסַכְלוּתֵיהּ ׃ אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דְּחַכִּים בְּעַיְנֵי נַפְשֵׁיהּ סַכְלָא טָב מִנֵּיהּ ׃ אמר

מקרא

אָכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא־טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד ׃ עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ ׃

א כַּשֶּׁלֶג ׀ בַּקַּיִץ וְכַמָּטָר בַּקָּצִיר כֵּן לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד ׃ כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר לָעוּף כֵּן קִלְלַת חִנָּם לֹא תָבֹא ׃ שׁוֹט לַסּוּס מֶתֶג לַחֲמוֹר וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים ׃ אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־לּוֹ גַם־אָתָּה ׃ ה עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו ׃ מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל ׃ דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים ׃ כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה כֵּן־נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד ׃ חוֹחַ עָלָה בְיַד־שִׁכּוֹר וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים ׃ י רַב מְחוֹלֵל־כֹּל וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר עֹבְרִים ׃ כְּכֶלֶב שָׁב עַל־קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ ׃ רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ ׃

ל' חס · ל' וחד מעצר · ג' דגשי' · ג' · לו ק' · ה' · ג' לסוני · ל' · ל' · ל' וחד הסקים · ל' · ל' · ו' מל' · ל' ומל' וחד מחולל · ב' · ל' · ל' ומל' · ד' חס בכתו

את אכלם בעתו · נותן לבהמ' לחמ' · נותן לרש אין מחסור · נותן לכסיל כבוד · וצדיק חונן ונותן : ראיתה ד' חס' ה' בכתובי' וחד מל' ה' וסימ' אשר ראית את עניי · אם ראית גנב ותרץ · ראית איש חכם בעיניו · האיל אשר ראית · ראתה כי אתה עמל · בתר' ראתה כתי' · וכל שאר קרי' דכו' חס' במ"ב מל' בליש' וסי' וראית אתה ונאספת · לך הגד למלך אשר ראית:

אבן עזרא

אכול · צווי כלו' אכול דבש אבל הרבו' לא טוב כי מאכל הדבש הראוי הוא טוב · וחקר כבודם של צדיקים הוא כבוד לחקור ול"ל שיחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארת' והנה זה ואכול דבש ראוי מדומים וכמוהו אכול בני דבש כי טוב וכתיב בתריה כן דעה : פרוצה · שנעשית פרצה בחומותיה · אין חומה שלא נבנתה חומה במקו' פרץ שלא לעבור אנשי' ויבא מי שירצה כן איש אשר אין מעצור לרוחו לנפשו לעצור מאמריו והנה שתיק' טובה להם : כשלג · לא נאה בקיץ וכמטר שלא נאה בקציר כן לא נאה לכסיל כבוד שיכבדוהו אחרים : כצפור · שוט · אל · ענה · ד' דבקי' · וטעם שמות העופות והבהמות אשר פרשו הראשונים הם כחלומות בלי פתרון והזכי' הצפור והדרור כי הם דרות בבתי' עם בני אדם וצריכין לנוד מהרה ממקום למקום מפני העוברי' והשבים כן מהרה קללת חנם לו לכסיל המקלל תבא והעד אל תען כסיל וכתי' לא בא"לף להודיע כי למקלל תבא ולאשר יקולל לא תבא: שוט · כמו שבט ומתג ידוע להודיע כי ג' ראויים להכותם : אל תען כסיל · כאשר יקללך · תשוה כמו תדמה · אבל ענהו בדבר חכמה כנגד אולתו והודיעהו סכלותו שלא יהי' חכם בעיניו : מקצה · וקוצץ ענין אחד כמו שונג ומשנה כורת רגליו ושותה חמס שיחמסהו הכסיל · פ"א מקצה מן קנה הא' ואחרי הקצו את הבית הסר הקצוות והוא הטיח אשר על האבני' ופי' מקצה מרחיק אל הקצה רגליו ואינו הולך לדרכו וטעם חמס שותה מחמס שעושה בשלוח היד כסיל דבריו ישתנו : דליו · מן כי דליתני שטעמו הרימותני והוא חסר ה"א התימה כלומר הדליו והרימו השוקים מפסח אחר שאין לו רגלים כלומר משל בלי שכל כנוף בלי רגל · פ"א דלין כמו דללו ויו"ד דליו כא"לף בזאו כהריס כלומר דללו השוקי' מהפסח מבלי רגלים וכן משל בלי שכל : כצרור אבן · אינכה ראויה יקרה בעבור שאינכה מתוארת ביוקר · ומרגמה דבר מסובב וחברו ארגמן וכן רגמת' שטעמו תפארתם וכן פי' כצרור שיצרור אדם אבן דקה במרגמה בתוך צרור כן נותן לכסיל כבוד מדמ' הצרור כנגד הנותן והאבן כנגד הכסיל ומרגמה כנגד הכבוד : חוח · שעלה ביד שכור להכאיב בו בני אדם · ומשל בפי כסילים מדמה לחוח המכאיב בעבור שידבר משל ואין לו שכל : רב · מן רבי המלך כלומ' כי הרב והגדול בעם הוא מחולל הכל ומושל ונותן שכר לכסיל ומכריחו בעבודתו וכן שוכר עוברים והם הסרבנים כמו מדוע אתה עובר · פ"א זה הפסו' דבק בעליון ומלת רב הרבה כמו רב לכם וכן פי' הכסיל הממשל משלים רבים מחולל כל אדם כחוח ביד שכור ומי ששוכר הכסיל ונותן שכר לעוברים עובר מצות שאין יכולת להכריחם מדומה וכן עברו ונענשו : ככלב · אחר שיקיאנו ישוב ויאכלנו כן הכסיל שונה פעם שנית לעשות אולת ולא יתביים : חכם בעיניו · למראה עיניו והוא העצל והעד חכם עצל בעיניו · תקוה טעמו יקוה להיות כסיל ממנו מן העצל · פ"א יש לכסיל תקוה שיבואהו מה שיקוה לאל יותר מן העצל :

שאל

אמר

אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת׃ הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל־צִירָהּ וְעָצֵל עַל־מִטָּתוֹ׃ טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל־פִּיו׃ חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם׃ מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹא־לוֹ׃ כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת׃ כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא־מְשַׂחֵק אָנִי׃ בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה־אֵשׁ וּבְאֵין נִרְגָּן יִשְׁתֹּק מָדוֹן׃ פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מִדְוָנִים לְחַרְחַר־רִיב׃ דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל־חָרֶשׂ שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב־רָע׃ בִּשְׂפָתָו יִנָּכֵר שׂוֹנֵא וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה׃ כִּי־יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל־תַּאֲמֶן־בּוֹ כִּי שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ׃ תִּכַּסֶּה שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל׃ כֹּרֶה־שַּׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגֹלֵל אֶבֶן אֵלָיו תָּשׁוּב׃ לְשׁוֹן־שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה׃

אַל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא־תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם׃ יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא־פִיךָ נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ׃

(Marginal masorah notes beside the verses: כ׳ מ״ל · ל׳ וחד כתפכו פיריה · ל׳ · ג׳ · ב׳ · לג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · מדינים ק׳ ב׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · בספתיו · ג׳ פ׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳; verse numbers: טו · כ · כה · א)

אֲמַר עַטְלָא שַׁחֲלָא בְּאָרְחָא אַרְיָא בֵּינָת שׁוּקֵי׃ הֵיךְ תַּרְעָא דְמִכְרַךְ עַל צִירְתָהּ הֵיכְנָא עַטְלָא עַל עַרְסֵיהּ׃ עַטְלָא מַטְשֵׁי אִידֵיהּ בְּשַׁחְתָא לָעֵי דְנֶהְפְּבֵיהּ לְפוּמֵיהּ׃ עַטְלָא חַכִּים בְּעַיְנוֹי טָב מִן שׁוּבְעָא יָהֲבֵי טַעְמָא׃ דְּלָכֵד בְּאֶדְנוֹי דְכַלְבָּא נָצֵי וּמִתְנְצֵי עַל דִּינָא דְלָא דִילֵיהּ׃ אֵיךְ הוּא דְמִתַּחַת דְּפָשֵׁט גִּירֵי שְׁנִינֵי דְמוֹתָא׃ הֵיכְנָא גַבְרָא דְמַרְמֵי בְחַבְרֵיהּ וְאָמַר מְגַחֵךְ גַּחְכֵית׃ הֵיכְנָא דְלֵית קֵיסֵי דָעֲכָא נוּרָא וְהֵיכְנָא דְלֵית שְׁגוּשָׁא יִשְׁתַּק תִּגְרָא׃ טַרְטְקַל לְנוּמְרֵי וְקֵיסֵי לְנוּרָא וְגַבְרָא תִּגְרָנָא מְחַרֵה כְּהוּתָא׃ מִלּוֹי דִשְׁגוּשָׁא מַרְכְּנָן לֵידֵיהּ וְהִנּוּן נָחְתָן לְגַוֵּהּ דִּכְרֵסָא׃ הֵיךְ כַּסְפָּא מְסַלְיָא דְקָרִים עַל חַסְפָּא הֵיכְנָא שִׂפְוָתָא דְּדָלְקָן וְלִבָּא בִישָׁא׃ מִן שִׂפְוָתֵיהּ מִתְיְדַע סָנְאָה וּבְגַוֵּיהּ סָאֵם רְמִיוּתָא׃ וְאִין מְחַנֵּן בְּקָלֵיהּ לָא תְהֵימִין בֵּיהּ מְטוּל דְּשְׁבַע בִּישָׁתָא אִית בְּלִבֵּיהּ׃ דִּמְכַסֶּה סְנוּאָתָא בְּמוּרְסְתָא תִּתְגְּלֵי בִישְׁתֵיהּ בִּכְנִשְׁתָּא׃ דְּחָפֵר גּוּמְצָא בֵּיהּ נְפוּל וּדְמַעְרְגֵל כֵּיפָא עֲלוֹי הָפְכָא׃ לִישָׁנָא דְשִׁקְרָא סָנֵי אָרְחָתָא דְקוּשְׁטָא וּפוּמֵהּ דִּפְלִיג עָבֵד תַּרְכוּנְתָא׃ לָא תִשְׁתַּבְּהַר בְּיוֹמָא דְלִמְחַר דְּלָא יָדַעַתְּ מְנָא יְלִיד יוֹמָא׃ נְשַׁבְּחָנָךְ חִילוֹנֵי וְלָא פוּמָךְ נוּכְרָאָה וְלָא שִׂפְוָתָךְ׃ יקרא

להשיבה ג׳ וסימ׳ במלכים א׳ סימן יג׳: לא לו ה׳ דסמי׳ וסימ׳ וידע אונן כי לא לו׳ לרשת משכנות לא לו׳ הוי המרבה לא לו׳ עובר ומתעבר על ריב לא לו׳ ולא לו תהיה בראשונה: מדינים ו׳ כתיב מדונים וסימ׳ נמס׳ בסיפ׳ סימן כ״א: סגים ג׳ מ״ל וסימ׳ נמסר׳ לעיל בסיפ׳ ריש סימן כ״ה: ובקרבו ג׳ וסימ׳ ובקרבו הם יושבי׳ דיהושע׳ ובקרבו ישים ארבו׳ ובקרבו ישית מרמה: בקהל ל׳ רפי ור׳ דגשי׳ וסימ׳ בלשון תרגום נסוק נצלי׳ דסגין אתפקדירת׳ וביאור׳ נמסר בסוף ספר שופטים: חלק ג׳ קמצין וסימ׳ ואנכי איש חלק׳ ומקסם חלק׳ ופה חלק יעשה מדוחה:

אבן עזרא

אמר עצל שחל בדרך׳ עילה ותואנה כדי שלא יצא להתעסק במלאכה והזכיר ענין העצל בלתי הדמות אליו: הדלת׳ התי״ו שרש כתי״ו קשת או התי״ו תחת ה״א׳ תסוב׳ דבק בפסוק פנים ואחור׳ צירה מן תרגום תרתין צירין והם הפותות וכן הפי׳ הדלת תסוב על צירה בהסגר ובהפתח וכן עצל יסוב על מטתו מצד אל צד ולא יקום לבקש מחייתו על כן אחרין טמן׳ פ״א הדלת תסוב על שיפתחו הדלתו׳ לבאת אים ואים למלאכתו ועדין העצל על מטתו: בלא׳ מרוב חפום כדי שישיבנה אל פיהו ולא ימצא מאומה על כן צריך האל לבקש מזונותיו: משבע׳ יתכן שהם רואי פני המלך׳ משיבי טע׳ אח׳ שהמלך שהלם רב׳ ואין ללמוד ממנו: מחזיק באזני כלב׳ חסר כף כמחזיק באזני כלב ואין ראוי לעשות כן ודומה למתעבר על ריב לא לו ומתעבר כועס במריבה ומלת עברה שעבר׳ על מדת הרגזן: כמתלהלה׳ כמשתטה כמו ותלה ארץ מגרים כלומר משתלה עצמו כלומר כמשתט׳ היורה זיקים כלומר משליך ניצוצות חצים וכלי מות: ומשחק׳ אחרים כן המרמה חברו ואומר לרעהו המתרעם מ ממנו משחק אני ממך ומיתיך ואין ככון לעשות כן: באפס׳ כאפס׳ באין׳ ישתוק תרגו׳ מחרים ותיק כלומר ישתוק המדון׳ פחם מן השור על רשעים פחים אחים פחים מסקל שמיר וזה ועמיק הפך הראשון:

מתלהמים׳ הפוך מן הלמה [...] יחד׳ מן אל תתחל והוא אל תתערב: כמתלהמים׳ הפוך מן הלמה מסרא והוא פועל יוצא כמו התגלחו את נזרו פי׳ כמכים כן דברי הנרגן והוא מרכיל כענין לבו ונכהו בלשון והם הדברים׳ בטן רמז ללב: כסף׳ בשפתיו׳ פי׳ תכסה׳ כורה׳ ה׳ דבקים׳ כסף סמוך אל סיגי׳׳ דולקים מן דלקת הזכיר הכסף כי לבת הדולקת היא שמדמה אליו והחרם מדומה למחשבת השנאה וכן הפירו׳ ככסף מזוקק משיגים שהוא מצופה על חרש כן שפתים דולקים ובוערים דומים לכסף כלומר ככסף שהוא ככר כשהוא מצופה על החרש כן בשפתיו דולקים יככר שונא׳ ובקרבו כלומר בקרב לבו ישית המרמה שיחשוב לרמות רעהו׳ וכי ידבר תחנונים השונא אל תאמן בו כי שבע תועבות שיתעבם השם הם בלבו לעשותם והם הנזכרים למעלה בפסוק שש הנה׳ ותכסה השנאה בלב השונא בעבור משאון שיבואהו יכסה ויעלי׳ השנאה כי אז תגלה רעתו הנגזרת עליו בתוך קהל בגלוי והמשל כורה שחת בה יפול והגולל אבנים להכות אחר אליו תשוב כי השם ישיבה אליו ע״י אחר ויהיה מוכה בה׳ פ״א גולל כמו וגללו את האבן כלומר וגולל אבן גדול סביב סביב תשוב אליו נ״כ מסבב רעה לרעהו אליו תשוב׃ לא דכיו׳ דבק בפסוק פנים ואחור כלומר לשון דבור שקר ישנא אים דכיו וישנא דובר חלקות אשר יעשה מדחה לדחות אחר: אל׳ יהללך׳ ב׳ דבקים׳ פי׳ אל תתהלל על מעשה הצדקה בעבור יום מחר שתאמר מחר אעשה׳ ילד כמו תולדות יעקב ענין קורת׳ וכן זה כאילו היה נולד המקרה כלו׳ כי לא תדע מה יקרך מקרות היום ולא תוכל עשותו ביום מחר כענין אם לא עכשיו אימתי׳ יהללך זר אחר המעשה׳ ולא פיך קודם המעשה׳ נכרי כפל דבר׃ כובד

רלבג

אמר עצל׳ הנה לעצלת העצל לא ירצה לצאת מביתו לעשו׳ שום פעולה ולא ישתדל בעיון וידמה אליו כשיביאהו הכרח לצאת מביתו שיש שחל בדרך אשר ילך בה ואריה בין הרחובו׳ שיטרפהו ולזה לא יצא מפתח ביתו: הדלת תסוב על ציר׳ ׳ הנה כמו שהדלת תסוב על צירה ואינ׳ נפרדת ממנו כן דבק העצל אל מטתו לרוב אהבו השינה כי עצלה תפיל תרדמה ואמר על עד ההפלגה כי לעצלות העצל לא יתן ידו ש פיו להביא בו מזון כאלו טמן ידו בצלוחי׳ קטנה שלא יוכל להוציאה מש׳ וכאילו באר בזה כי אפילו לצורך מזונו לא יעזבוהו ידיו לרוב ע עצלותו: חכ׳ עצלי הנה האים העצל הוא חכם בעיניו יותר מרבים מן החכמים שישיבו טעם לכל מה שישאלו מהם: מחזיק וגו׳ ׳ מי שהוא עובר ומתעבר על ריב לא לו דומ׳ למי שיבקש מזון מהכלב ויחזיק מפני זה באזני הכלב כאילו מבקש שינשכהו כמו מי שמראה עצמו כאילו הוא לוחה ובלתי יכול לעשות דבר רע: כמתלהלה׳ ואחר זה כי מצא מקומו יור׳ זיקי אש וחצים ומות כאמרו ידל׳ ישוח וכפל בעצומיו חילכאי׳: כן איש רמה את רעהו׳ ויבין לחשוב שכל מה שעש׳ עשה על דרך השחוק והלעג: באפס עצים׳ הנה כמו שכאשר יעבר העצים תכבה אש כן בהעדר הנרגן המעורר מדיני׳ ישתוק המדון וינוח: פחם לגחלי׳ ׳ הנה כמו שהפחם מוכן להיות ממנו גחלי׳ שמשחיתי׳ ושורפי׳ כל אשר ידבקו בו וכן העצים מוכנים להיות אש להשחית אשר סביבם כן מוכן איש מדינים לחרחר ריב בין האנשים להשחיתם׃ דברי נרגן׳ הם כמו משתברי׳ כי כן דרך הכסילים והמסכסכים שיראו עצמם כאילו ישתברו דבריהם ואומרים לא אספר לך הכל או לא אומר לך הכל ובזה יבא הפעלות חזק בנפש שומע דבריהם ויורידו דבריהם לחדרי לב השומע בזה האופן כי יחשוב שמה שלא יגידו מזה הוא יות׳ קשה ממה שיגידו: כסף סיגי׳ ׳ הנה כמו כסף עם סיגים שהוא צפוי לחרש אשר הכרחה יחשב היותו טוב מזולת שיהיה כן ואשר הוא בתוכו דבר פחות מאד כן הענין בשפתי׳ שהם דולקים ורודפי׳ חברת האדם ואהבתו הולכי רע כי יחשוב לפי דבריו היותו אוהב ובתוכו מה שאין בו תועלת ודבריו הם כראים ככסף והם כסף סיגים שנראה ככסף מזולת שיהיה כן: בשפתיו ינכר׳ הנה השונא יסבב בשפתיו שלא יכירו שנאתו אך בקרבו ישית מרמה ללכוד שונאו ברשתו: כי יחנן קולו׳ כי יאמ׳ לדברי חן אל תאמין בו אח׳ שידעת שהוא שונא כי בלבו תועבות רבות ואע״פ שבפיו יאמר לדברי חנופה וחלקו׳: תכסה שנאה׳ כאש׳ תתכס׳ השנאה בעבור שאין ל״ל שהוא מקיף שימצאיאהו בארץ שואה ומשואה ולא ישמור ממנו בעבור היותו מראה לו כאוהב והוא ישחיתהו ולא יראה אדם הנה השי׳ יסבב שמה שעשה בסתר יגלה במקום רואים ובקהל ויקח ענשו הראוי לו על מה שעשה בסתר או ירצה בזה שהשי׳ יענישהו כשיביא עליו רע בהפך מה שחשב הוא כשה שנאתו כדי להגיע רע לשונאו במקום שאין אשר לא עבר אדם שם והשי׳ יביא לו רעה נגלית לכל במקום רואים׳ או ירצה בזה שהשי׳ יסבב שרעתו אשר חשב להביא לשונאו תגלה ותודע בקהל: כרה שחת׳ וזה יהיה בשיפילהו בשחת אשר כרה להפיל בו שונאו ולא יתברר לכל כי כרהו להפיל בו שונאו וישיב אליו האבן אשר גלל להשחית שונאו וזה הוא הגמול הראוי לו על זה׳ לשון שקר ישנא׳ מפני הרעה שעשה להם לחשבו שהם שונאי׳ אותו על הרע שגמלם אך פה חלק יעשה מדוחה הם בוטחי׳ בו ומאיבם חושבים בשום פנים שיהיה הוא סבת נפילת הרע עליהם: אל תתהלל׳ שתבטח לעשות ביום מחר כי לא תדע מה מקרה היום כי אולי יתחדשו לך מקרי׳ מונעי׳ מהביא מחשבתך לפועל: יהללך זר ולא פיך׳ וזה במה שעשית אין ראוי שתהלל כי זאת תכונה פחותה טוב שיהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך: כובד

רשי

בצלחת בגורה חמה כותן ידו מפני הקור: משיבי טעם חכמים: מחזיק באזני כלב׳ העובר להתעבר על ריב לא לו הרי כאוחז באזני כלב הגורם שישכנו על חנם: כמתלהלה׳ כמתעתע לירות זיקי׳ של אש׳ פיתו וכזיקו׳ בערית מלשו׳ זיקוקי׳ דינור׳ לא זיקי׳ פרנגו״לא״ש׳ מלשון אבני קלע׳ וכן בתלמוד זיקתא פסיק לן׳ ויורה חיצים ומות: כן איש רמה מפתה ומסית את חבירו מדרכי חיים לדרכי מות׳ וכשזה מרגיש שהוא מתעה אותו אומר מצחק אני כאפס עצי׳׳ כלומר שני דברים לו שוין כשם שבאפס עצים תכבה אש כך באין נרגן של לשון הרע המסכסך בעלי ריב ישתוק מדון: פחם לגחלים ועצים לאש׳ פחם של אש עשוי להבעיר גחלים עוממות׳ ועצים עשויין להסיק אש׳ ואיש מדון לחרחר ריב׳ כמתלהמים לשון מתלחמי׳׳ ורז״ל פרשו כמתלהמים כמת לנהם דברי המרגלים היו להם למיתה: חדרי בטן׳ היא מיתת הדרוקן: מצופה על חרש׳ כסיגי כסף המדובקי׳ על החרס שצורפין אותו בו והוא מבהיק הכלי כאלו הוא כסף ואין בו תועלת׳ כן שפתים דולקים ולב רע׳ הרודפים אחר הבריות להסיתם בחלקות ומדברים אחד בפה ואח׳ בלב׳ ולב רע כראין כאוהבין והם אויבים: דולקים׳ כמו דלקת אחרי: ינכר שונא׳ בדבורו מתנכ׳ השונא שלא יכירו שהו׳ שונא׳ ינכר לישקנו ליפטם: תכסה שנאה העושה מעשיו במחשך ומכס׳ במשאון שהוא שוא חשך את הדבר השנאוי להקב״ה סוף שהקב״ה מגלה׳ ר רעתו בקהל שיכירו בו שהוא רשע: כורה שחת׳ כגון בלעם׳ שהשיא עצה לבלק להחטיא ישראל והפיל מהם כ״ד אלף וכא למדין לתבוע שכרו ונהרג כיד ישראל׳ וגולל כלומר סופו של המעמיד מכשול שיכשל בו: וגולל אבן׳ מגללו [...]

כבד אבן׳ הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן הענין במעמס החול אך משא כעס אויל הוא כבד משניהם: אכזריות׳ הנה החמה תביא לאכזריות כי בעל החמה לא ירחם על אשר יכעס עליו והאף כמו שטף מים שישחית הכל אך הקנאה היא יותר קשה מאד כי בעל הקנאה יבר לו ברעותו טוב לזולתו ויבחר הרע לו ולזולתו יותר מטוב לו ולזולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך מפני הכירו תכונותיהם שהוא מוכן לעשות להם טוב כי המלך ישאל הא׳ מהם וינתן לו ולב׳ יותן כפליו והנה החמדן לא רצה לשאול כדי שיהיה לו כפל מתנת המקנא והמקנא לא רצ׳ לשאול מ׳ טוב לעצמו לדאגתו על הטוב שיהיה לחברו ויבחר לשאול מהמלך שיקרעו עינו האחת ויקרעו ב׳ עיני חבירו מ׳ משתי עיניו: טובה תוכחת והתוכחה שיעשה האו׳ את רעהו בגלוי לו להוכיחו על רעותיו יותר מהאהבה שהיא מסותרת ולא יראה ממנה רושם בגלוי כי לא יהיה תועלת בזאת האהבה: נאמנים, הנה פצעי אוהב הם נאמנים ויפים כי הם לתכלית טוב הם להוכיחו אם למלטו מרע כמו שיקר׳ לאדם ברא(ו)תו כי אחיו או קרובו הפליג לעשות רע לאחרים או לומר חרפות קשות כנגדם והם ידמו לקחת נקמת׳ ממנו ולהצילם מידם ימהר להכותו בפניהם על מה שעשה או אמר כנגדם ובזה יתפייסו וימלטהו מידם אך נשיקות שונא הם נהפכות כי מראה לו אהבה להכשילו ולהפילו ברשת רצונו: נפש שבעה׳ בעל נפש שבעה והוא האיש המסתפק השמח בחלקו יבוס גם הדברים המתוקים ר״ל שאינו נבהל להון ולא יפנה לקנין ההון אפי׳ במה שיושג ממנו בדרכים ערבים ומתוקי׳ וישרים׳ ואולם בעל נפש רעבה הוא נבהל להון באופן חזק עד שאפילו מה שיושג ממנו במרירות ובקושי ובעבירה הוא מתוק לו לעוצם תשוקתו לאלו הקנינים והנה זה המאמר לפי פשוטו הוא מבואר האמות וכוונ׳ העצה הוא שלא ישתדל האדם לקחת מהמזון שיעור רב הכמות כי זה יביאהו למאום אפי׳ הדברים הערבים ושלא ירעיב עצמו מאד כי זה יביאהו לאכול גם בדברים המרים אך ינהג בדרכי׳ הממוצעי׳ וידמה שקשר זה הפסוק לפסוק הקודם להעיר כי נשיקות שונא דומות ללקיחת נופת בנפש שבע׳ שיהיה סבה להקיא המזון אשר בבטנו ופצעי אוהב דומים ללקיחת המזון המר בנפש רעבה כי מכל הרעב לא יורגש במרירותו ויגיע ממנו התועלת שככר יזון ממנו ויחיה בו בהפך הענין בלקיחת הנופת בנפש שבעה: כצפור נודדת מקנה׳ לסבה חזקה בשלא תוכל לחיות בארץ מפני חוזק החום או חוזק הקור כן איש נודד ממקומו ר״ל שאין ראוי שיהיה נודד ממקומו אם לא לדמיון הסבה הזאת כמו שמצאנו באברהם וביצחק שהתעוררו להעתק ממקומם לסבה חזקה והיא הרעב שהיה שם או ירצה בזה שכמו שהצפור נודדת מקנה תמצ׳ בלי קן ותצטרך לבנותו כן איש נודד ממקומו יחסר לו כל: שמן וקטרת׳ הנה הסבה בשמן והרבות הקטור טוב הריח ישמח הנפש אם דברים באים מחוץ כן מתק סוד האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח האדם בנפשו בלי עזר אחר: רעך ורע אביך׳ מי שהיה רעך ורע אביך אל תעזבהו כי טובה לך אהבתו מאד ולא תטען שתבא אל בית אחיך ביום אידך ותבטח בזה לעזוב אהבת רעך כי טוב לך שכן קרוב יותר מהאח שהוא רחוק לך רחוק המקום כי רחוק המקום הוא ממה ... האהבה ואולם השכן הקרוב יהיה מוכן לך תמיד לעזר ולהועיל בכל עניניך: חכם בני׳ אתה בני התחכם ותשמח בזה הענין לבי ותישירני בזה שנוכל להשיב אותי על החרפות שיחרפוני אך אם תוכל תסבב שלא אוכל להשיב חורפי דבר מירא׳תי שיספר מומיך: ערום׳ מי שהוא ערום וחכם ראה רעת הגוף והכליו ... ההיא במשלו על תאוותיו אך הפתאים הנפתים לתאוות עברו בהם והשיגם רע והוא שכולם ערב שכלם אל הנפש המתאוה ולוקח מהשכל לבושו וקשוטו והוא ... עליו מהסגת המושכלות: מברך רעהו׳ מי שמברך רעהו בקול גדול והוא רגיל בכך לברכו בבקר יום יום זה הענין יחשב לו לקללה תחת הסי׳ כי עוש׳ שוה ויותן לו התוד׳ והברכה בדמיון מה שראוי לתת לסי׳ או ירצה שאשר יברך את רעהו בקול גדול על הטובה שהטיב לו וחננו בדרך שישמעו דבריו לא יתאחר ... לקללה כי זה יסבב שיבאו אנשי׳ בלתי הגונים לבקש מרעהו מאותו הדבר אשר ברכהו עליו והמשל שאם ביכך ראובן לשמעון בקול גדול על ששלח אסיפת יין טוב דבריו אנשים רעים וילכו לשמעון שיתן להם מהיין ההוא ויגרום לו בזה הפסד תחת אשר הועילהו ובכמו זה הענין צריך האדם להזהר שלא יתן כלום לחבירו ... שיגיעהו נזק והמשל שככר יקרה שאחל סר גדול משמעון ששלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב ובאותו מעמד בא ראובן וברך את שמעון על מה שנתן לו מיינו ... יהיה סבה שיכעס על שמעון השר הגדול ההוא והנה רבו מאד המינים אשר אפשר שיגיע בהם נזק מאת הברכה ואפשר שירצה בזה עוד שאשר יברך בקול ... אשר באה אליו תחלה בחקרו בעיון מה ויהיה זה סבה שיקצר מחקור בו עוד על שאר המחשבות הנופלות בו והנה זה הענין תחשב לו לקללה כי זה ממה שיסגו ... העיון: דלף טורד׳ הנה כמו שיקשה ביום שיצטרך האדם לעמוד בביתו מעוצם המטר כשיהיה דולף בביתו עד שלא יוכל להגן עליו מהמטר כן הענין באשה ... האדם יבטח בבואו לביתו כי שם ינוח לו והיא מטרדת אותו ומכאבת לבו בכך שאין לו תחבולה למלט מהצטער עליה:

כובד׳ משוך׳ ונטל תרגום ויפה פי׳ כובד האבן ונטל החול מדומים בכבדות׳ וכעס אויל יותר כבד: אכזריות׳ לבקש זאת המלה בחמה כי היא יוצאת ממנה׳ ושטף רית למעשה העושה באפו שהוא כמים שוטפים כלומר אכזריות מן החמה ושטף מן האף מדומים שהם קשים ומי יוכל לעמוד לפני אים קנאה שהיא קשה ועזה משניהם׳ כי היא היולדת אותם והעד כי קנאה חמת גבר והטע׳ כי הקנא׳ מולדת חמתו: טובה תוכחת מגולה׳ מלת תוכחת עומדת במקו׳ שני׳ כלו׳ תוכח׳ מגולה שיוכיחהו ... להריח נותן שמחה ללב׳ לכן ישמח לב מתק רעהו ש מעצת נפשו שיעצהו מתק סוד כאשר ייעץ לנפשו המתיק ישמחהו כמו אשר יחדיו נמתיק סוד נתייעץ מתק סוד: אל תבא ביום אידך׳ כי ישכחך כענין כל אחי רש שנאוהו: טוב שכן קרוב׳ שיהיה קרוב לעזרך מאח רחוק מאידך על כן אל תעזוב רעיך: חכם׳ ללמוד חכמה׳ חרפי בעבור שלא היה לו בן משכיל: ערום׳ פתאים עברו׳ חוק מגוה על כן יענשו הפתאים וימותו בלא עתם: קח׳ מברך׳ שניס דבקי׳ מברך רעהו הוא שהיה ערב בעבור זר ומברך רעהו המלוה בקול גדול כדי שישמעו אחרים הברכה למצוא חן בעיניו שלא יקח בגדו בבקר השכם שישכים למלאכתו ויברכהו יחשוב לו רעהו המברך כאילו קללו ולא יחמול מקחת בגדו: דלף׳ היא טפת המטר כמו ידלוף הבית׳ טורד מגרש תרגום ויגרשו וטרדינון׳ סגריר כפול הלמ״ד על משקל זרזיף כלומ׳ ביום שיסגרו בני אדם מפני דלף המטר הטורד והמגרש אותם׳ או המטר נקרא סגריר׳ ואשת מדינים נשתוה לדלף שהיא מגורשת משכניה׳ והרוכה

החול ב׳ בתרי ליש׳ כבד אבן ונטל החול׳ להבדיל בין הקדש ובין החול: ומי יעמוד ב׳ וסי׳ אתה נורא אתה׳ ומי יעמוד לפני קנאה: מאהבה ב׳ וסי׳ מאהבה אשר אהבה דאמנון׳ מאהבה מסתר׳: נודד ב׳ מל׳ וסי׳ כעוף נודד קן משולח׳ כן איש נודד ממקומו: ישמח ז׳ וסי׳ בתלי׳ סימן קד: תבוא ד׳ מל׳ בסיפ׳ וסי׳ נפס׳ בתלי׳ בא״ב רבתי אות ת׳ ובסיפרא סי׳ כב: ואשיבה ד׳

כָּבֶד אֶבֶן וְנֵטֶל הַחוֹל וְכַעַס אֱוִיל כָּבֵד מִשְּׁנֵיהֶם׃ אַכְזְרִיּוּת חֵמָה וְשֶׁטֶף אָף וּמִי יַעֲמֹד לִפְנֵי קִנְאָה׃ טוֹבָה תּוֹכַחַת מְגֻלָּה מֵאַהֲבָה מְסֻתָּרֶת׃ נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי אוֹהֵב וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא׃ נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה תָּבוּס נֹפֶת וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה כָּל־מַר מָתוֹק׃ כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן־קִנָּהּ כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ׃ שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח־לֵב וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת־נָפֶשׁ׃ רֵעֲךָ וְרֵעַ אָבִיךָ אַל־תַּעֲזֹב וּבֵית אָחִיךָ אַל־תָּבוֹא בְּיוֹם אֵידֶךָ טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב מֵאָח רָחוֹק׃ חֲכַם בְּנִי וְשַׂמַּח לִבִּי וְאָשִׁיבָה חֹרְפִי דָבָר׃ עָרוּם ׀ רָאָה רָעָה נִסְתָּר פְּתָאיִם עָבְרוּ נֶעֱנָשׁוּ׃ קַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר וּבְעַד נָכְרִיָּה חַבְלֵהוּ׃ מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ ׀ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּים קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ׃ דֶּלֶף טוֹרֵד בְּיוֹם סַגְרִיר וְאֵשֶׁת מִדְוָנִים נִשְׁתָּוָה׃

יַקִּירָא כֵּיפָא וּנְטוּל חָלָא וְרוּגְזֵיהּ דְשַׁטְיָא יַקִּיר מִן תַּרְוֵיהוֹן׃ נִכְזְרִיוּתָא הִיא חֵימְתָא וְחֵיפָא הִיא רוּגְזָא וּמַנוּ קָאֵם קֳדָם קַנְאָתָא׃ טָבְתָא מַכְסְנוּתָא דְמִגַּלְיָא מִן רַחֲמוּתָא דְמִטַּשְׁיָא׃ שַׁפִּירָן אִנּוּן פִּדְעָתֵיהּ דְּרָחֲמָא וּבִישָׁן נוּשְׁקָתָא דְסָנְאָה׃ נַפְשָׁא דְשַׂבְעָא דָיְשָׁא בַּבְרִיתָא וְנַפְשָׁא דְכַפְנָא כָּל מֵידֵם דְּמָרִיר חָלֵי לָהּ׃ הֵיךְ צִפְּרָא דְמִשְׁנָּא מִן קִנָּא הֵיכְנָא הוּא גַּבְרָא דְמִשְׁנֵּי דוּכְתֵּיהּ׃ מִשְׁחָא וּבוּסְמָא דְמַחְדְּיָן לִבָּא הֵיכְנָא גַּבְרָא דִמְבַסֵּים לְחַבְרֵיהּ בְּתַרְעִיתָא דְנַפְשֵׁיהּ׃ חַבְרָךְ וְחַבְרֵיהּ דַּאֲבוּךְ לָא תִשְׁבּוֹק וּבְבֵיתָא דַאֲחוּךְ לָא תֵיעוֹל בְּיוֹמָא דְתַבְרָךְ טָב שָׁבְבָא קָרִיב מֵאַח רָחִיק׃ אִתְחַכַּם בְּרִי וְחַדֵּי לִבִּי וְאַהְדַּר מִלְּתָא לְאִלֵּין דִּמְחַסְּדִין לִי׃ עֲרִימָא חָזָא בִּישְׁתָּא וּמִטְּשֵׁי וְשַׁבְרֵי עָבְרִין עֲלָהּ וְחָסְרִין׃ מִתְנְסִיב מַרְטוּטֵיהּ דְּמַן דְּעָרִיב לְנוּכְרָאָה וְעַל אַפֵּי נוּכְרָיָא מַשְׁכְּנֵיהּ׃ דִּמְבָרֵךְ לְחַבְרֵיהּ בְּקָלָא רָמָא בְּצַפְרָא בְּקַדּוּמָא לְוָטְתָא תִּתְחַשִׁיב לֵיהּ׃ אֵיךְ דִּלְפָא דְנָטֵף בְּיוֹמָא דְסַגְרִירָא הֵיכְנָא אִתְּתָא תִגְרָנִיתָא דְנָצְיָא׃ רוחא

וסי׳ ואשיבה כל העם אליך׳ ואשיבה ידי עליך׳ ואשיבה שפטיך כבראשנה׳ ואשיבה חרפי דבר: השכי׳ ג׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ מן שלש עשר׳ שנה׳ ואשלח אליכ׳ את כל עבדי בתרא׳ מברך רעהו בקול גדול בבקר השכי׳: ואשת ו׳ וסי׳ ואש׳ נח ושלש׳ נשי בניו׳ ואש׳ נעורי׳ כי תמאס׳ היא חברתך ואש׳ בריתך׳ ואשת איש נפש יקרה׳ ואש׳ מדיני׳ נשתו׳׳ ואש׳ חצרן אבי׳:

והרוצה לצפון אותה שלא ירצה לשלח מדנים יצפון רוח והבל אפילו שמן מור מתפשט ימינו האשה׳ יקרא לה לפתותה רוח הוא כי לא יוכל ליסרה תהפוכות הרוח רבות ואין יכולת באדם לאחוז בה על כן דמה האשה לרוח ובענין שהימין מוכנת לכל דבר אמר ושמן ימינו וכמוהו הנה ימינך: ברזל בברזל׳ בית כברזל במקום שנים ונטע׳ כפני רעהו ונטע׳ הבית בעבו׳ יחד שני׳ ברזל אחד יחד ונקרא פני׳ בעבו׳ שיראה בהם כמו שמני׳ פני יי׳ חלקים ופניה לא היו לה עוד ועניכו זעם ואחרון וכן פי׳ ברזל בעבור ברזל הוא מחודד וכן הוא איש יחד בעבו׳ פני רעהו כלומר שהוא מחדד לריב עמו בעבור חמות רעהו: נוצר תאנה׳ יתכן שיהיה דבק למעלה שאין ראוי להתחדד עם אדניו כמו עם רעהו ומי שישמרהו מכל דבר רע האדון יכבדהו: כמים׳ שאול׳ פי׳ כמים שנכרו בעבור מים אחרים שיתערבו גם כן הפנים בעבור הפנים והטעם אמות המים כן לב האדם אלא רע בעבור האדם שיכלוהו והוא פירוש נכון והזכיר שאול ואבדון כי השוכנים שמים בלבכם הנם יורדים אליהם והם לא תשבענה ועיני האדם כמו כן לא תשבענה לראות כי כשתחזינה הולכין לאבדון לא תאמר שבענו מראותו ונוסר: מצרף׳ אם׳ ריפות החטים הכתושים וכן אמר׳ מצרף יש לכסף לצרפו וכור לזהב לזקקו׳ ואיש כלומר כל אחד צרוף וזקוק לפי מהללו כלומר לפי מה שמתכוון להללו׳ אבל אם תכתוש את האויל בתוך המכתשת בחזקה לא תסור אולתו מעליו כאשר תסור קליפת הריפות ואיש כמו ואיש לא נעדר ואיננו בן אדם: ידוע׳ חסן׳ גלה׳ כבשים׳ ודי׳ ה׳ דבקי׳ חוסן אוצר׳ מחיר כסף חלוף כמו כסף מחיר זה ולפי דעתי ממנו מחיר כלב חלוף ותמורה׳ ונראה מהיום שעבר וכן הפי׳ פני צאנך אשר שמו פניהם ללכת שם שית לבך שלא תשכחם ואל תשת לבך אל מעלה גדולה כי לא לעולם קיימים האוצר המלוכה כראה הדשאים והעשבים יאספו עמך ויהיו מאכל לצאנך והכבשים יהיו בעבור מלבושיך ועתודים חלף שדה והחלב כענין מאכלך ומאכל בני ביתך וחיים שתחייכה בו נערותיך: נסו ואין רודף רשע׳ הרשעים ינוסו או כמו נסים ואין רשע רודף אותם אבל רודף אותם קול עלה נדף׳ ככפיר שיושב לבטח כן הם בוטחים ואינם נסים: בפשע ארץ׳ עם הארץ יש להם רבים שרים להשחיתם ובעבור אדם מבין יודע דעת שישיבם מפשעם כן יאריך העם: סוחף׳ שוטף או סוחב הזרעים:

יהללו

צופניה׳ מי שידמה לצפנה לכסות קלונה לא יוכל על זה כי היא תגלה נבלותה כמו שלא יוכל האדם לצפון הרוח שלא נודע במקו׳ שהו׳ בו כי בנטיבתו הוא מודיע מציאתו ומקומו וכמו שלא יוכל לצפון שמן אשר ימושהו ידו כי ימינו יקרא לאנשי׳ שיש לו שמן מפני רושם השמן שיש בו: ברזל בברזל יחד׳ הנה כמו שהברזל מתחדד בברזל כן החברים מתחדדים זה את זה בלבד העיון: נוצר תאנה׳ הנה כמו שנוצ׳ התאנ׳ יאכל פרי׳ ולולי שמירתו אות׳ יאכלו אחרי׳ פרי׳ כן מי ששומר אדוניו ישיגנו ממנו הפרי הראוי ו ואחשוב שרמז באדוניו ל החלק המושל באדם והוא השכל כי כאשר ישמר אותו שלא ימשלו בו שאר כחות הנפש׳ יקרה הכבוד והחכמ׳: כמים הפנים׳ הנה כמו שירשמו במים מפני המביט בהם ויחשב הרושם ההוא אל ראותו בדרך ש שיראה בזה תאר פניו כן ענין בלב האדם לאדם כי האדם ישיג מהות צורתו במה שישפע לו ממנה ו ומהשפע ההוא ישוב לב האדם לראות בו עצמו וזה מבואר מדברינו בספר הנפש ובמאמר הא׳ מספר מלחמות יי׳ ושם ה התבאר איך ישכיל האדם זה הכח אשר לו להשגת המושכלות מופשט וערום מ מהמושכלו׳: שאול ואבדון׳ והוא החומר אשר הוא סבת ההפסד לא ישבעו בלבישתם הצורות כי תמיד יבקשו צורות אחרות בסבת בלתי השמע הכחות המתפעלות מהם אל הכחות הפעלות וכן לב האדם לא תשבענה מהמושכלות ובזה ביאר סוד עמוק מענין השכל וההיולי כי כמו שההיולי ערום מכל עצמו מהצורות ולו כח על קבולם כלם עד שייחס ההיולי אל הצורות הוא יחס השכל ההיולאני אל המושכלות: מצרף לכסף׳ הנה יש לכסף מצרף לצרוף ממנו סיגיו וזה ידוע לצורפים ולזהב כור מיוחד ג״כ לברר ממנו סיגיו וכן הענין בשאר הדברים כל אחד מהם בדרך המהולל בו אשר נתבאר בניסיון שיתבררו בו סיגיו אך מהאויל אין תחבולה שתוכל בה לברר סיגיו ר״ל אולתו כי הוא יחשב היותו חכם: אם תכתוש׳ ולזה הוא מבואר שאע״פ שתכתוש אותו במכתש בתוך החטים שיכתשו בו בעלי להסיר קליפתם ושינם לא תוכל להסיר מעליו אולתו והנה זכר זה בזה המקום לפי שאולת סבה חזקה למנוע השגת השלמות כי האויל יסתפק במה שיראה לו מהענינים בתחלת המחשבה: ידוע תדע׳ הנה כאשר תרצה לקנות המושכלות מהחוש דע פני צאנך והם המוחשו׳ אשר ישרוך אליהם׳ ושית לבך לעדרים ר״ל למוחשות המסכימות אשר ישלם בהם ההשגות כי מהם תעמוד על המושכלות האמתיות ולו תסתפק במה שתגיע מהחוש בזולת ההשגות הראוי בו יקרה מזה הטעות הרבה בקנין המושכלות כמו שהתבאר במקומותיו והנה לזאת הסבה המשיל זה לכאן כמו שאמר בספר שיר השירים כעדר הרחלים לפי מה שבארנו שם: כי לא לעולם חוסן׳ וראוי שתזדרז בקנין המוחשות בזה האופן כי לא יתמיד לאדם לעולם חוסן ותוקף וכח להשתדל באלו ההשגות ולקנותם כי במות האדם יסור ממנו זה הכח אשר לו מצד החומר ואע״פ שהנזר והמלכות שיהיה לשכל במה שקנה מהמושכלות הוא מתמיד לו לדור ודור כי השכל הנקנה הוא נצחי והוא ידע כי המוחשות יגיעו תחלה לחושים ואחר יגיע באמצעותם אל החוש המשותף ומדרגתם בו קרובה אל המדרגה שהיתה להם בחוש אלא שלא יתפעל החוש המשותף מהם באופן הפעולות החושים ממוחשיהם ואחר זה יתקרבו אל ההשגות אל הרוחניות ויוסרו מהם סבה מהקליפות בהגיעם אל הזוכר והשומר והדמיון כמו שנתבאר בספר החוש והמוחש: גלה חציר׳ ולזה אמר שכאשר גלה חציר ושר והוא העשב שיוציא חוש מימוחשיו אז יוציא דשא בחוש המשותף: כבשי׳ ללבשיך׳ וכאש׳ כנרתו אלו העשבי׳ יקבלם הכח הזוכר והשומ׳ באופן שיהיו מהם כבשי׳ ללבוש השכל לבוש עדיו ותמורת תבוא׳ שדה יגיעו לך עתודים שהם יותר נכבדים מתבואות השדה לאין שיעור: ודי חלב׳ ויגיע לך מהם חלב עזים מה שיספיק ללחמך והוא שיקנה מהם מהמושכלות ויספיקך ללחם ביתך אשר יקנה בחכמה וכו חיים לנערותיך והם הכחות המשרתות השכל וזה יהיה מפני ב׳ כללין הכל הראשון כי בחכמה יתייסר האדם להשיג לחם חוקו בקלות כאמרו ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד והכל הב׳ כי בה יהיה האדם מושגח מהשי׳ וימצא לו מפני זה לחם חוקו וישמר מהרעות הנכונות לבא עליו: נסו ואין רודף׳ אך הרשע בדעותיו ובמדותיו ככר ימצאו מהם רבים שכל אחד מהם הוא כעזב ומשולח אל המקרים ולזה יפחד תמיד שיבואהו רע ויכוס אף על פי שאין רודף לו אמנם כל אחד מהצדיקים יהיה ביתו שלום מפחד ויבטח ככפיר שאין פחד שום דבר לנגד עיניו: בפשע ארץ׳ הנה בעבור פשע הארץ והיות העם אשר בו מחוייבים כליה רבים שריה וזה יהיה כלי להשחיתה בקלות וכמו שרבוי השרים כלי להשחיתה בקלות כן יאריך קיומה ועמידתה בעבור אדם מבין יודע כי בזכותו יהיו מושגחים כלם כאמרו אי נקי: גבר רש ועושק דלים׳ ידמה למטר סוחף שישחית התבואות בדרך שלא ימצא לחם ומחכמת זה המשל כי המטר מכוין לאסונה לגדל הצמחים ויהיה בזה האופן כלי להשחתתם וכן הנעת הקניינים לאדם הוא להשיג מההון מה שישלם בו ההכרחי לעמידת גופו והנעתם בעושק הוא כלי אל שיחסר לו הכל:

ועיני י׳ וסי׳ ועיני לאה רכו׳ והנה עיניכ׳ ראו׳ ועיני ישר׳ כבדו מזוקן׳ ויאמ׳ יואב ל׳ המלך דויוסף יי׳ דסוף שמוא׳ ׳ וישח אדם וישפל איש׳ ועיני רשעי׳ תכלינה׳ אם אמנע מחפץ דלי׳ לחלק יגיד רעי׳ שאול ואבדון לא תשבענ׳ ׳ את פני מבין חכמה: ונראה ה׳ וסי׳ ונראה שנית אל הכהן׳ ונראה אל הכהן׳ והיה במקום השחין׳ והביאותיו ונראה פני יי׳ ׳ אני חשפתי שוליך׳ גלה חציר ונראה דשא: וצדיקי׳ ד׳ חד חס׳ וסי׳ נמסר בסוף הושע: יודע ב׳ חס׳ בסיפרא וסי׳ בפשע ארץ׳ ידע יי׳ דין דלים:

צֹפְנֶיהָ צָפַן־ר֑וּחַ וְשֶׁ֖מֶן יְמִינ֣וֹ יִקְרָֽא׃ בַּרְזֶ֣ל בְּבַרְזֶ֣ל יָ֑חַד וְ֝אִ֗ישׁ יַ֣חַד פְּנֵי־רֵעֵֽהוּ׃ נֹצֵ֣ר תְּ֭אֵנָה יֹאכַ֣ל פִּרְיָ֑הּ וְשֹׁמֵ֖ר אֲדֹנָ֣יו יְכֻבָּֽד׃ כַּ֭מַּיִם הַפָּנִ֣ים לַפָּנִ֑ים כֵּ֤ן לֵֽב־הָ֝אָדָ֗ם לָאָדָֽם׃ שְׁא֣וֹל וַ֭אֲבַדֹּה לֹ֣א תִשְׂבַּ֑עְנָה וְעֵינֵ֥י הָ֝אָדָ֗ם לֹ֣א תִשְׂבַּֽעְנָה׃ מַצְרֵ֣ף לַ֭כֶּסֶף וְכ֣וּר לַזָּהָ֑ב וְ֝אִ֗ישׁ לְפִ֣י מַהֲלָלֽוֹ׃ אִ֥ם תִּכְתּֽוֹשׁ־אֶת־הָאֱוִ֨יל ׀ בַּֽמַּכְתֵּ֡שׁ בְּת֣וֹךְ הָ֭רִיפוֹת בַּֽעֱלִ֑י לֹא־תָס֥וּר מֵ֝עָלָ֗יו אִוַּלְתּֽוֹ׃

יָדֹ֣עַ תֵּ֭דַע פְּנֵ֣י צֹאנֶ֑ךָ שִׁ֥ית לִ֝בְּךָ֗ לַעֲדָרִֽים׃ כִּ֤י לֹ֣א לְעוֹלָ֣ם חֹ֑סֶן וְאִם־נֵ֝֗זֶר לְד֣וֹר דּֽוֹר׃ גָּלָ֣ה חָ֭צִיר וְנִרְאָה־דֶ֑שֶׁא וְ֝נֶאֶסְפ֗וּ עִשְּׂב֥וֹת הָרִֽים׃ כְּבָשִׂ֥ים לִלְבוּשֶׁ֑ךָ וּמְחִ֥יר שָׂ֝דֶ֗ה עַתּוּדִֽים׃ וְדֵ֤י ׀ חֲלֵ֬ב עִזִּ֗ים לְֽ֭לַחְמְךָ לְלֶ֣חֶם בֵּיתֶ֑ךָ וְ֝חַיִּ֗ים לְנַעֲרוֹתֶֽיךָ׃

כח

נָ֣סוּ וְאֵין־רֹדֵ֣ף רָשָׁ֑ע וְ֝צַדִּיקִ֗ים כִּכְפִ֥יר יִבְטָֽח׃ בְּפֶ֣שַׁע אֶ֭רֶץ רַבִּ֣ים שָׂרֶ֑יהָ וּבְאָדָ֥ם מֵ֝בִ֗ין יֹדֵ֗עַ כֵּ֣ן יַאֲרִֽיךְ׃ גֶּ֣בֶר רָ֭שׁ וְעֹשֵׁ֣ק דַּלִּ֑ים מָטָ֥ר סֹ֝חֵ֗ף וְאֵ֣ין לָֽחֶם׃

רוּחָא נַרְבִּיתָא קַשְׁיָא וּבִשְׁמָא דִימִינָא מִתְקַרְיָא׃ פַּרְזְלָא בְּפַרְזְלָא לְטִישׁ וְגַבְרָא לָטֵשׁ אַפֵּיהּ דְּחַבְרֵיהּ׃ דְּנָטֵר תֵּינְתָא אָכֵל פִּרְיָהָא וּדְזָהִיר בְּמָרֵיהּ נִתְיַקַּר׃ הֵיךְ מַיָּא וְהֵיךְ פַּרְצוּפֵי דְּלָא דָּמְיָן חַד לְחַד הֵיכְנָא לִבֵּיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא לָא דָּמְיָן חַד לְחַד׃ שְׁיוֹל וְאַבְדָנָא לָא סָבְעָן וְעַיְנֵיהּ דְּגַבְרָא לָא סָבְעָן׃ צַרְפָא לְכַסְפָּא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וְגַבְרָא מִן פּוּמָּא דִּמְשַׁבְּחָנוֹי׃ אִין מָחֵית לֵידָה לְשַׁמְיָא בְּמַכְתְּשֵׁי בְּגוֹ סִיעָתָא וּבְאוּדְרָךְ לָא רִתְעֲבִיר מִנֵּיהּ שְׁטְיוּתֵיהּ׃ מֵהַדְרָעֵי אַנְתְּ דַּע אַפֵּי עָנָךְ וְשִׁים לִבָּךְ עַל קֻוָּתָךְ׃ מְטוּל דְּלָא לְעָלַם הוּא אַחְסָנָא אַף שְׁלָם דָּרָא לְדָרָא׃ שְׁוַח עֲמִירָא וְאִתְחֲמֵי דִּתְאָה וְאִתְכְּנֵשׁ עֶשְׂבָּא דְּטוּרֵי׃ אִמְּרֵי לִלְבוּשָׁךְ וְגַדְיָא לְתִגְרוּתָךְ׃ וְסוּפְקָנָא דַּחֲלָבָא דְעִזֵּי לְמֵיכוּלָךְ וּלְמֵיכוּלְתָּא דְבֵיתָךְ וְחַיֵּי לְטַלְיָתָךְ׃ עָרְקִין רַשִּׁיעֵי בְּדְלֵית דְּרָדֵף לְהוֹן וְצַדִּיקֵי הֵיךְ אַרְיָא דְּמִסְתְּכֵי לְמֵיכַלְתֵּיהּ מִסַּבְּרִין לְחָכְמְתָא׃ בְּחוֹבֵיהָא דְאַרְעָא סַגִּיעִין רַבְרְבָנָהָא וּבְנֵי נָשָׁא דְּמִתְבַּיְּנִין בִּידִיעְתָא נִגְּדוּן׃ גַּבְרָא מִסְכֵּינָא דְעָשֵׁק לְמִסְכֵּנֵי אֵיךְ מִטְרָא חֲבִיטָא דְלֵית בֵּהּ יָתְרָן׃

דשבקין

רשי

צפניה צפן רוח׳ מי שסבור לשומרה מתזנותיה כשיפה רוח הוא כפה שאי אפשר לצפון הרוח כן הוא לא תצפנה: ושמן ימינו יקרא׳ קורא הוא הנרגעת לבוא עליו עד ש שינרשנה כמבורע המטהר בשמן בבהן ידו הימנית: יחד פני רעהו׳ יחדד׳ את מחדדין זה לזה בהלכ׳: יאכל פריה׳ וכן שומר אדוניו יכובד ויאכל פרי מעלליו׳ כמים הפנים שאתה מראה לתוכן הן מראות שלך׳ כן לב האדם לאדם חבירו לפי מה שאדם יודע ש שחבירו אוהבו כן הוא מראה לו פנים: שאול ואבדון לא תשבענה׳ מלקבל את הרשעי׳ לתוכם כשם שעיני האדם רשע לא תשבענה מלשוט אחר יצר הרע ו ולמלאת תאותו: מצרף׳ כלי עשוי לצרוף כסף והכור עשוי לבחון זהב׳ ואיש נצרף ומתחשב לפי מהללו׳ על ידי שהבריות מהללות אותו במעשיו ה הטובים נכון לרבים אם טוב אם רע: הריפות׳ חטים הנכותים במכתש׳ מכתש׳ אספיטא מורטייר בלעז: בעלי׳ הוא מולטרו בלעז׳ על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי: פני צאנך׳ אל יקלו בעיניך להתבונן כש תמיד מה הם צריכי׳: כי לא לעולם חוסן׳ שאם אתה עשיר בכסף ובזהב שמא לא יתקיים לעולם׳ לכך אל תבזה דברי׳ קטנים שלך גלה חציר׳ כשנגלה החציר בימי ניסן ונראה דשא ונאספו עשבים לבמות אז ייטב לך שיהיו ב גזותיהם של כבשים ללבושך׳ ומחיר שדה ישוו לך העתודים פי׳ תאכל הבשר ותמכור העורות: ודי׳ פרנסתך׳ ללחמך ולחם ביתך׳ תסתפק בחלב העזים הרי מליצתו׳ והמשל כן הוא׳ פני צאנך הרב המתמנה על הציבו׳ ישאם בחיקו: ויהלל לאט׳ כי לא לעולם עושר׳ ובזאת יאכל פירות והקרן קיימת: גלה חציר׳ כשיתפשטו שמועותיו ותגדל ה התור׳ על ידו אז יהיו הכבשים אל לבושיו יהיו התלמידים לו לשם ולבוש הוד ו והדר: נסו ואין רודף רשע׳ נסו הרשעים כשיבא אידם ויפלו כדבר קל מאין רודף׳ וצדיק אמין לפו בהקב״ה׳ ככפיר אשר יבטח בגבורתו: בפשע ארץ רבים שריה׳ שזהו פורענו׳ לארץ בהיות שריה רבים ואין נשמעין לאדם׳ ובאד׳ מבין ומשכיל אדם מבין יתארך הפורענות מלבוא: גבר רש׳ דיין עם הארץ׳ עושק דלים בדין על שאינו מתון בדין הרי הוא כמטר הסוחף את השדה ואין עושה פירות׳ סוחף׳ שוטף׳ וכמשנה נסתחפה שדיהו וכן נסחף אביריך נשטפו ונעקרו ונפלו:

רלבג

עוזבי תור׳ יהללו הרשע על רשעו ויתגרו בשומרי התור׳ לחשב׳ שהתורה היא בלתי ראויה להתנהג. בה או ירצה בזה עוזבי התורה יהללו הדעת הנפסד אשר לרשע בדעות בענין השרשים וההתחלות כי בזה יוכן להם פתח לעזוב התור׳ אך שומרי התורה יתגרו באותם הדעות הכוזבות וישתדלו לבאר מומם : אנשי רע ׳ ולאות

הסבה הנה האנשים הבוחרי׳ ברע לא יבינו משפט אמת בדעות כי הם יבחרו מה שיאות אל מה שהוטבע בו מעשיית הרע וזה יהיה סבה שלא יעמדו על האמת בדברי׳ העיוניי׳ אך מבקשי יי׳ והם שומרי התורה יבינו כל הדברי׳ על אמתתם כי אין להם תשוקה תמנעם מהשלמת ה החקירה בדברים אך יהיה להם עוד מהתור׳ עזר והישר׳ לעמוד על הדעות האמתיות כמו שהתבאר מדברינו בזה : טוב רש ׳ טוב מי שלא השיג במושכלות כי אם מעט והוא הולך בהם בתמימות וביושר ממי שעקש דרכיו בעיונו ולמד בזה האופן הרב׳ מהדרושי׳ וזה מבואר בנפשו : נוצר תורה ׳ הנה מי שישמור התורה הוא בן מבין כי הי׳ תגיעהו אל השלימות במוסר ובדעת אך מי שיעזוב את התורה ויתחבר עם הזוללים להמשך אל תאות החומר הנה הוא יהיה כסיל אשר יכלים אביו לרוע פ פעולותיו ר״ל שמחרפין יכלימוהו בזכרם לו מומי פעולות בנו ו ועניניו : מרבה הונו׳ מי שירבה הונו בנשך ובתרבית שהוא דומה לעושק מצד התורה שמנעה זה הנה הש׳ ישיב גמולו להשיב ההון לאשר עשקו מהם באופן מה וזה כי הנכסף והרבית יוקח מהדלים מפני צרכם אל ההלואה והש׳ יסבב שיהיה העושר המקובץ בזה האופן לאיש אשר הוא חונן דלים וממנו יוחן לו לחון העניי׳ כמנהגו : מסיר אזנו ׳ הנה מי שמסיר אזנו משמוע תורה לא די שפעולותיו תהיינ׳ מתועבות מזה הצד כי סרה ממנו ההישרה לתקון הפעולות אך גם תפלתו שיחשוב שהיתה עבודה לש׳ היא מתועבת כי מפני סורו מלמידת התורה והתנהג בדרכיה לא יתכן שתהיה כוונתו בה ראויה : משגה ישרים ׳ מי שמשגה ישרים ומטעה אותם כדי שילכו בדרך רע אשר חפר בו שחת להפילם הנה ישיב הש׳ גמולו שהוא יפול בשחותו והתמימים ינחלו טוב בהפך מה שכוון המשגה אותם או ירצה בזה כי התמימים שישגו לכל איש עצה הוגנת כדי שישיגו הטוב ינחלו הם בעצמם הטוב ובזה התבאר שמה שיכוין האדם להגיע לזולתו טוב או רע כמוהו יגיע לו : חכם בעיניו׳ האיש העשיר הוא חכם בעיניו מפני ראותו הצלחת דרכיו ודל מבין יחקרנו מצד חכמתו ויסבב שיוכיח העשיר בפיו מה שיתבאר מומו וחסרון מדתו כמו הענין בחקירת העדים שהוא לעמוד על מה שבדבריהם מהמומי׳ ואז יתבאר לעשיר כי לא יוכל להשמר מענות על הדל המבין מה שהתבאר בו מום שכלו ובזה נ״כ הערה להיישיר היודעים ללמד חכמתם לזולתם וזה האיש העשיר בדעות יקרה לו למהירות שכלו לעמוד על הדברים בקלות וזה יהיה סבה שלא יעמיק להפליג בהם להתיר כל הספקות הנופלות בהם וכשיבא לפניו תמיד הל ההבנה יחקרנו ויספק לו ספקות ישתדל הרב בהתירם וזה יהיה סבה להשלמת הידיעה בזה הדרוש ללמד שיהיה חכם בעיניו : בעלוץ צדיקים ׳ ובהצלחתם רבה תפארת בעולם כי הם ינהיגו האדם הנהגה ישרה ומסודרת ובתקומת הרשעים ורוממתם ירבה קלות בעולם כי מפני ידיעתם איך יעשו הרעות ישתדלו לחפש ולהראות כי גם הטובים עושים אותם הפעולות כי מחשבתם שתהיה הנהגת זולתם כהנהגתם כאמרו ומוכיח לרשע מומו או ירצה בזה כי בקום רשעים יחופש אדם לפי שכבר יסתר מפחדו באומרו בקום רשעים יסתר אדם ולזה יחופש במקומות אם יוכלו למוצאו : מכסה פשעיו ׳ מי שמכסה פשעיו ומעלים אותם כשיחקרו אותם מהם לא יצליח כי זה יהיה סבה אל שיסקר בפשעיו או שישיגהו בושת כשימצ׳ בהם הפך דבריו ואמנם מי שכבר חטא ומודה ועוזב דרכיו הרעים ירוחם ויהיה שיהיה פשעו לש׳ או לאדם כי כבר ירחם עליו מי שפשע בו בראותו אותו מתחרט על מה שעשה מזה : אשרי אדם מפחד תמיד ׳ למי שראוי לפחד ממנו כי זה סבה אל שיתחכם בלקיחת העצה ההוגנת להמלט מהרע אשר הוא מפחד ממנו ואולם מי שהוא מקשה לבו ונשם לאל הדברי׳ שראוי לפחד מהם הוא יפול ברעה הלא תראה כי הקשאת הלב החריבה בה״ה הראשון והשני וזה שאם לא היה צדקיה מקשה לבו והיה משים צואריו תחת עול מלך בבל לא גלינו מארצנו או וכן הענין בבית ב׳ לא היו ככנען בבית ב׳ לא היו כנענים למלכות ונותנין צואריהם תחת עולם : ארי נהם ׳ הנה בדמיון האריה הנוהם על דברי הטרף והדוב השוקק והולך לטרוף ימצא הרשע המושל על עם דל אין כוונתו כי אם להשחית ולהרע להם ולעשקם בהפך מה שראוי שיהיה מחוק המושל : נגיד ׳ וזה לדך הנגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות אך הנגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים המונהגים ממנו בהנהגתו הישרה ובשמירתו אותם מהרע ובהפך הענין ברשע שיכסף לטרפם או ירצה בזה הנה בדמיון הארי הנוהם שישמעו קולו החיות ויברחו כן הענין ברשע המושל על עם דל כי לא יוכלו שאתו וימרדו בו וכן הענין בנגיד חסר תבונות ורוב מעשקות אך מי שהוא שונא בצע יאריך ימים על ממלכתו : אדם עשוק ׳ בעבור חטא דם הנפש אשר חטא בו האדם יהיה ענשו מהש׳ שהוא עשוק ורצוץ מאחרים בזולת רע שיעשה להם וינוס מרוב הרודפים אשר לו עד בואו אל קבר ואין איש סומך ומסייע אותו לאמר שלשוא רדפוהו ואמנם כי חטא דם הנפש סבב לו זה :

מסורה

ומבקשי יי׳ ל׳ והוא חד מן מ׳ מלין יחידאין נסבין ו׳ ואינון קריבין לאדכרה ולית להון זוגא וסים׳ נמסר בריש ספר שמואל : ובתרבית כן כתי׳ וקרי׳ ותרבית והוא חד מן ד׳ מלין דכתי׳ ב׳ בריש תיבו׳ ולא קרי׳ וסים׳ בבית ואת עיני צדקיהו עור׳ בישראל וירא יואב כי היתה פני דשמואל׳ ובתרבית מרבה הונו בנשך ׳ בבית ויתנהו על יד עשי המלאכה קדמא

משלי כח

עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם׃ אַנְשֵׁי־רָע לֹא־יָבִינוּ ה מִשְׁפָּט וּמְבַקְשֵׁי יְהוָה יָבִינוּ כֹל׃ טוֹב־רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ דְּרָכַיִם וְהוּא עָשִׁיר׃ נוֹצֵר תּוֹרָה בֵּן מֵבִין וְרֹעֶה זוֹלְלִים יַכְלִים אָבִיו׃ מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דַּלִּים יִקְבְּצֶנּוּ׃ מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה גַּם־תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה׃ מַשְׁגֶּה יְשָׁרִים ׀ בְּדֶרֶךְ רָע בִּשְׁחוּתוֹ הוּא־יִפּוֹל וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ־טוֹב׃ חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ׃ בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם׃ מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם׃ אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה׃ טו אֲרִי־נֹהֵם וְדֹב שׁוֹקֵק מוֹשֵׁל רָשָׁע עַל עַם־דָּל׃ נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת שֹׂנֵא בֶצַע יַאֲרִיךְ יָמִים׃ אָדָם עָשֻׁק בְּדַם־נָפֶשׁ עַד־בּוֹר יָנוּס אַל־יִתְמְכוּ־

(מסורה בגליון: ל׳ · ל׳ מל׳ · יתיר ב׳ · ל׳ חס · ב׳ אריר · ל׳ · ל׳ יחד יהלל ו״ב כלים · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חד חס׳ וד מ״ל ה׳ · סוכא׳ ל׳ ל׳ ק׳ זעירא)

תרגום

דְּשָׁבְקִין נִימוֹסָא וּמִשְׁתַּבְּחִין בְּרַשְׁעָא וְאִלֵּין דְּנָטְרִין אוֹרַיְתָא מִתְגָּרְיָן בְּהוֹן דְּיִתוּבוּן׃ בְּנֵי נָשָׁא בִישֵׁי לָא מִתְבַּיְנִין דִּינָא וּדְבָעֵי מִן קֳדָם יְיָ מִתְבַּיְנִין כֻּלְּהוֹן טָבָתָא׃ טָב מִסְכֵּינָא דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתֵיהּ מִן הוּא דִּמְעַקְּמָן אָרְחָתֵיהּ וְהוּא עַתִּיר׃ דְּנָטַר אוֹרַיְתָא בְּרָא הוּא דְּמִתְבַּיַּן וּדְמִתְחַבַּר לִזְלִילֵי מַחְמֵץ אֲבוּי׃ דְּמַסְגֵּיעַ מָזָלֵיהּ בְּנוֹכְתְּתָא וּבְרִבִּיתָא לְמַן דִּמְרַחֵם עַל מִסְכְּנֵי מְכַנְּשֵׁיהּ׃ דְּמַסְכֵּיר אֶדְנֵיהּ דְּלָא נִשְׁמַע אוֹרַיְתָא אַף צְלוֹתֵיהּ מְרַחֲקָא הִיא׃ דְּמַשְׁגֵּי תְרִיצֵי בְּאָרְחָא בִישְׁתָּא בְּגוּמְצָא הוּא נָפֵל וּשְׁלִימֵי וּתְמִימֵי נֵירְתוּן טָבְתָא׃ גַּבְרָא עַתִּירָא חַכִּים הוּא בְּעַיְנוֹי וּמִסְכֵּנָא סוּכְלְתָנָא בָּצֵר לֵיהּ׃ כַּד יֶחְדוּן צַדִּיקַיָּא סַגִּיעָא שַׁבְהוֹרָא וּבְקוּמָא דְרַשִׁיעֵי מִבְּצֵי בַּר נָשָׁא׃ דִּמְכַסֶּה חוֹבוֹי לָא נִצְלַח וּדְמוֹדֵי חֲטוֹי וְשָׁבֵק נְרַחֵם עֲלוֹי אֱלָהָא׃ טוּבוֹהִי דְּבַר נָשָׁא דִּמְדַלֵּיהַּ לִבֵּיהּ תְּדִירָא וּמַן דְּמַקְשֵׁי לִבֵּיהּ נָפֵל בְּבִישְׁתָּא׃ אַרְיָא נָהֵם וְדוּבָּא מַצְרִיחַ עַל רַשִׁיעָא דְּמִשְׁתַּלִּיט עַל עַמָּא מִסְכֵּנָא׃ שַׁלִּיטָא חַסִּיר הַוְנָא סַגִּיעָן עוּשְׁקוֹי וְאִנָּא דְּשָׂנֵי טוּלְמַיָּא נִגְּרוּן יוֹמוֹי׃ בַּר נָשָׁא דְּחָשֵׁשׁ בִּדְמָא דְּנַפְשָׁא עַד גּוּבָּא נֶעֱרוֹק לָא נְצוּרוּנֵיהּ׃ דמהלך

מסורה

דפסו׳ דיאשיהו ׳ וחד חלוף לא כתי׳ ב׳ וקרי׳ וסים׳ תחלת ויתנם ביד הנבעוני׳ : ודל יב׳ פתחין בליש׳ וסים׳ נמסר בשפטי׳ סימן ו׳ ותלים סימן קמ״א : ירוחם ב׳ וחסרים חד פתח וחד קמץ וסים׳ אשר בך ירוחם יתום ׳ ומודה ועזב ירחם : בתרא קמץ : על עם ה׳ וסים׳ ויבאו על ליש על עם שקט ׳ כי אתה המלכתני על עם רב דדה׳ ׳ ויקראו בקול גדול דדה׳ ׳ כי חרפו ויגדילו על עם יי׳ צבאות׳ ארי נוהם ודוב שוקק ׳ וכל שמואל וישעיה ותהלות דכו׳ על עם בט״ג אל עם וסים׳ השלח בים צירים ׳ פרשתי ידי כל היום ׳ ויתהלכו מגוי אל גוי :

רשי

אנשי רע לא יבינו משפט · אינם משיתי׳ לב לפורענו׳ העתידה שיתבוננו בה וישובו מדרכ׳ ויכלכלו ומבקשי ה׳ יבינו כל טוב ורעה · משפ׳ יושטי׳ כא׳ כלע״ז כך פירש ר׳ תנחומא על דור המבול : טוב רש אף עני מבתורה : והולך בתומו · במעשים טובים : ורועה זוללים · מחבר זולל זוללים והוא לשון רעים : מרבה הונו בנשך ובתרבית׳ לחונן דלים הרשות פומעין עליו שהוא מתעשר ונוטלין מ ממונו ובונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים וזהו חנינת דלים כך דרש רבי תנחומא : בשחותו · בלשון שחת : איש עשיר ודל מבין · כנגד רב ותלמיד הוא מדבר שהתלמיד חוקר ועל ידו הרב מתחכ׳ : יחופש אדם · יתחפש בכל מיני עלילות : ומודה ועוזב · מודה פשעיו ועוזבם משוב בם עוד : מפחד תמיד · דואג מעונש ובכך מתרחק מעבירה : ארי כוהם הוא להם · ודוב שוקק : כהימה לארי · ושקיק דדוב שכיהם לשון צעקה : חסר תבונות · מתוך שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקות כי אינו נותן לב על חייו ומרבה לעשוק שהרי השונא בצע יאריך ימים : אדם עשק בדם נפש · הוא המהטיא את חבירו ואבדה נפשו על ידו · על בור ינוס לעזרה שיתכפר בו · ואל יתמכו בו מסמים להספיק בידו לשוב שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם כך כדרש במסכת יומא : יפול

אבן עזרא

יהללו רשע ׳ בעבור שילך בדרכיהם ׳ יתגרו בם בעוזבי התורה : אנשי רע ׳ שיתעסקו במעשה הרע לא יבינו משפטי יי׳ : ומבקשי יי׳ ׳ בבית תפלתו או יבוקש המשפט מפיהו ע׳ נביא הם יבינו כל דבר טוב : בתומו ׳ בדרך תומו : ורועה ׳ מן רעה המלך ׳ זוללים המתאווים לאכל בשר והעד זוללי בשר ׳ יכלים יתן כלימה : לחונן ׳ לאיש שיחון הדלים : גם תפלתו ׳ שיתפלל לשם בצרתו יתעב : משגה ׳ מדרכם אולי יכשלו בדרך רע ׳ בשחותו שעשה ללכדם הוא יפול ׳ ינחלו טוב אחרי מות המשגה : ודל מבין ׳ יוכל לחקור בדבר שהוא חכם בעיניו : רבה ׳ גדולה תפארת שיתפארו עם הארץ בראותם הצדיקים ש שמחים ועליזים ׳ יחופש אדם שהרשע׳ יחפשו הונם ויעשקו׳ : מפחד תמיד ׳ מן השם ולא יפשע ׳ ומקשה לבו לבלתי הכין התוכחת ׳ יפול ברעה שחשב לעשו׳ : ארי ׳ נגיד ׳ חסר כ״ף ׳ שוקק מן שוק כלומר דורס כן מושל שהוא רשע על עם דל ׳ וכן נגיד שהוא חסר תבונה כמשל לארי ולדוב בעשקו העניי׳ ׳ סוכאי ביוד להורות כי על המושל והנגיד ידבר : אד׳ עשוק בדם ׳ כמו עושק וכן אגור כמו אוגר השמלה כמו השודדה השכוני כמו השוכן ומי שהוא עושק בדם נפש רוצח עונותיו יביאוהו לצרה שילך אל הבור להמית נפשו ולהשליכ׳ במקום רע ולא ימצ׳ מי שיבנו : כ״א אדם עשוק ממונו ומעצמו בעבור דם נפש ששפך עד רדתו לבור הוא ינוס ממקום למקום כי הוא מפחד על נפשו והבור רמז לקבר ׳ אל יתמכו בו דרך אזהרה כלומר שלא יתמכוהו אחרים בנפלו ולא ירחמו עליו בשביל שהשחית הנבלי בצלם אלהים :

(בגליון: ירחם ל׳ וחד ירחם ״ יתום״)

הולך

הולך׳ בדרך תמים והעד ונעקש לדרכים מגד לדרכיו המעוקשים ׳ לדרכים אינם תמים לבד והעד באחת שהב״ת נקודה כשבא כלו׳ באחת מהן : ומרדף ׳ פועל יוצא ללב וריקם הם המורדפים והרדיפה היא המהירות ללכת אתם ריקים שהם רקים שאין להם מאומה וכן כעור וריק : איש אמונות ׳ שיעשה אמונת הוא רב ברכות כלו׳ שיברכוהו אחרים או השם והוא מכון וסוף הפסוק לעד ׳ ואץ ממהר להעשיר לא יהיה נקי מן הסבר : לא טוב ׳ דבק בפסוק פני ואחור וכן הוא הפי׳ ובעבור פת לחם שיפשע ו וימרוד גבר לא טוב : נבהל להון ׳ כפי׳ ואץ להעשיר כלומר נבהל ואץ לקבץ הון יקרא איש רע עין שעינו רעה כמו ורעה עינך ׳ חסר כשיקבצנו ולא יתן לעני ממנו : אחרי׳ אמר שלמה מי שיוכיח אדם אחר מכותי חן ימצא בעין כל רואיו יותר מן ה המחליק לו לשונו : אין פשע ׳ אין עלי פשע כי יאמ׳ שלי הוא באמת : חבר הוא לאיש משחית ׳ הוכו כי הוא יסיתהו לגזול א אביו : רחב נפש ׳ כענין שנפשו רחבה ואינה מפחדת מהם׳ יגרה מדון יערב ׳ ידושן ישבע דשן ׳ ובוטח בלבו הוא כסיל ׳ והולך בדרך חכמים לבטוח בשם ימלט מצרה : נותן לרש ׳ אין לו מחסור כי השם ימלא צרכיו כענין מלוה יי׳ חונן דל ׳ ומעלים עיניו מן העניים רוב מארות לו : יסתר אדם ׳ שיסתרו מפני הרשעים וסוף הפסוק לעד : איש ׳ שצריך תוכחות שיוכיחוהו תמיד ומקשה ערפו פתאום ישבר ולא יהיה לו מרפא : ברבות צדיקים ׳ כענין רבה תפארת : איש ׳ ישמח ׳ בן שמחה לאביו ׳ ורועה מן רעך או מענין כמרעיתם וישבעו כלומ׳ מפרנס הזונות והעד יאבד הון : ואיש תרומות ׳ ידענו כי תרומות הנשיא שהוא לוקח מעם הארץ היא שית האיפה כלומר מלך בעבור משפט שיעש׳ יעמיד הארץ ואיש לוקח תרומות רבות יותר מן המדה הידועה יהרוס אותה : גבר

הלך תמים ׳ בתמימות ויושר יושע מהרשע ומהרע הנכון לבא עליו ואף על פי שהיו הדרכים המביאים אל הרע רבים והדרך הטוב אחד לבד ואשר הוא נעקש ועוזב דרכי יושר כשלא יהיו לפנינו כי אם שני דרכי׳ אחד טוב ואח׳ רע תביאהו עצתו לבחו׳ הדרך אשר יפול ויכשל בה ויעזוב הדרך הטוב : עובד אדמתו ׳ מי שישתדל לעבוד אדמתו ישבע לחם כי האדמ׳ תתן פריה ומי שאינו מתעסק בישובו של עולם אבל הו׳ מרדף אחרים ריקים יחסר לו כל טוב והעיר גם כן שמי שמשתדל ב בהוצאת מה שבכח מהשגת המושכלות אל הפועל ישבע קנין מהשגות ההם שהם מזון השכל ומי שהוא מרדף ריקים ולא י ישתדל בהשלמת נפשו ישאר בחסרון הדעת : איש אמונות ׳ איש שמתעסק באמונה במליכות ובדעות הוא רב ברכות מכל יושרו יצליח כחפצו ומכד דבקו בש״י ומי שאינו מתעסק באמונה לא במדות ולא בדעות אך הוא מתעסק בעול ב בעסק הממון כדי ש שיתעשר במהירו׳ ולא יזדקק בדעותיו כדי שיעבור בכל הדרושים במעט זמן הנה הוא לא ינקה מרע וזה מבוא׳ מאד: הכר פנים במשפט ׳ הוא דבר לא טוב כי כשיכבד ה השופט האחד מבעלי הדין יהיה זה סבה ש שיסתתמו טענות בעלי דינו לחשבו שדעת ה הדיין קרובה אצל ש שכנגדו ובסבת מעט שחד שיקח השופט יפשע ויטה הדין כי לאהבתו האיש אשר לקח ממנו שחד לא יוכל לראות לו חובה ויעלים ממנו אמתת הדין : נבהל להון ׳ הנה האיש הכילי נוהג בכילו׳ לחשבו שיקב׳ בזה הון ביותר מעט מהזמן ולא הרגיש כי זאת התכונה הפחותה היא סבה שיבואהו חסר כי אין לאיש כזה אוהבים ולזה יתכן שיקרו לו נזקים והפסדים : מוכיח לאדם ׳ וילך בתוכחות אחרי שיודיע לו היזק שיקרה לו בסוף אם לא יסור מהתכונה ההיא כמו שעשיתי אני בזה הפסוק קודם הנה ימצא חן בעיני האיש ההוא יות׳ ממי שמחליק לו לשון ומשבח לו תכונתו הפחותה וכאילו היטיב בזה אל דרך התוכחת איך יהיה האופן שיקבל בו תועלת כי צריך שיהיה ממשיכת הלבבות מה שאפשר בדרך שירגיש המוכח כי לתועלתו ולכבודו אמר לו המוכיח זה התוכחת או תהיה הי״וד באחרי נוספת והרצון בו כי מי שמוכיח האדם הנה אחר שיתבאר לנכח הרע שקרה לו על שלא שמע תוכחתו ירגיש ויאמר בודאי אם שמעתי לעצת פלוני הייתי נמלט מזה וימצא לזאת הסבה חן בעיני הנוכח יותר ממחליק לשון כי הוא היה סבת נפלו ברע ולזה ישנאוהו בסוף : גוזל אביו ׳ מי שגוזל אביו ואמו ואומר אין פשע לפי שאחר מותם יהיה קניינם לו הנה הוא חבר לאיש משחית כי זה ירגילוהו לגזול ולעשוק לאחרים וישחית האנשים מפני זאת התכונה : רחב נפש ׳ מי שהוא רחב נפש ותאוה ישבב לו חוזק לדיפתו התאוות שיגרה מדון כנגדו כי לא ימצאו לו ויצטרך ברדפו השגתם שיעשה כנגד האנשי׳ מה שיגרה בו מדון כנגדו אמנם מי שהוא בוטח על יי׳ ושם מפני זה כל תאוותיו נגדו הוא ידושן בהגעת חפציו ואיפשר שירצה בזה כי מי שהוא רחב נפש לפזר ולתת לאנשים כדי שיאהבוהו יביאהו זה אל שיגרה מדון כנגדו כי יאבד הונו בזאת התכונה ויצטרך לעשוק לאנשים עם שהוא בוטח בזה באוהביו אשר קנה לפי מחשבתו בפיזורו להם עם שכבר יגרה ג״כ מדון כנגדו מהאנשי׳ אשר פזר להם תחלה כי הם ידמו תמיד לקחת תועלת ממנו וכאשר ירא׳ שיסור תועלתו מהם בהתמוטט ידו תשוב ביניהם האהבה שנאה כי יחשבו שסרה אהבתו מהם ולזה משך ידו מהם הנה בטחונו באנשים שיהיו זרועו סבב לו ההפך אך מי שישים מבטחו בש״י לבד ישיג חפציו ויהיה נחת שלחנו מלא דשן בהפך הענין ברחב נפש : בוטח בלבו ׳ הנה הכסיל לא יתישב בדברים קודם התחילו לדרוך אל השגתם אך הוא בוטח בלבו שלא יחסר לו טוב העצה ולזה יקרה לו רע בהם ואולם מי שילך בחכמה הוא ימלט מכל רע ומכל מוקע ממה שהוא דורך אליו כי כבר הקדים תחלה הסבות המביאות אל מה שידרוך בהגעתו והסיר הסבות המונעות : נותן לרש ׳ מי שהוא נותן מהונו לעני יברכהו מפני זה הש״י ולא יהיה לו מחסור כמ״ש התורה כי בגלל הדבר הזה וגו׳ אך מי שהוא מעלים עיניו מהעניים הוא רב קללות ומארות ווהו מדה כנגד מדה : בקום רשע ׳ בהיות שררה וממשלה לרשעי׳ יסתר במה שהוא אדם והוא האיש הטוב וזה לשתי סבות האחד כי כל האנשים הטובים יברחו להמלט מן הרשעים והשנית כי מפני מה שיראו האנשים מהצלחת הרשע יהיה נבחר להם הרשע מהצדק מבורף לזה כי הרשע המושכל בהם יכהינם בהנהגתו וכאבוד הרשעי׳ או ירבו צדיקים בארץ לב׳ סבות הא׳ כשיאבדו או המושלים ישובו אשר ברחו מהם והשני כי באבוד הרשעי׳ אי זה שיהיו יוכל לאנשים מוס הרשע ויחזיקו מפני זה בצדק : איש תוכחות ׳ כשיהיה איש תוכחות שיבואהו לו רעות מהש״י על צד התוכחת והוכח במכאובי׳ להסירו מהרע שהוא בו במדות או בדעות והוא עם זה מקשה עורף ואינו רוצה לעזוב דרכו הנה ישבר ברע בפתע פתאם שלא תהיה לו רפואה ממנו וזאת מדה כנגד מדה הוא לא רצה לרפא וכל מה שהוכה עוד הוסיף סרה ולזה יבא לו רע לו יוכל לרפא ממנו : ברבות צדיקים ׳ בשררת הצדיקים ישמח העם כי הם אוהבים המונהגים מהם וישתדלו בתקונם לפי מה שאפשר עם שמלדם יהיו מושגחים מהש״י והפך זה כלו במשול רשע והענין מבואר : איש אוהב חכמה ישמח אביו ׳ לטוב מוסרו ועניינו ומי שנמשך אל התאוות ורועה זונות הוא יאבד הון אביו ואבד ממנו קנין כל הון וכל שלימות אנושי : מלך ׳ המלך יעמיד ארץ במשפט כי זה יהיה סבה להשלמת תקון המדינה שלא יעשקו קצתם לקצת ואם היה המושל מטה המשפט בעבור תרומה שיפרים לו מדבר העול שיעשה כאילו תאמר שאם חייב ראובן לשמעון ק׳ מנה יפטור ראובן אם יפרים ויריס לו מהק׳ מנה סך מה הוא יהרוס הארץ ויפסידנה כי זה יגרום להתבלבל סדר המדינה כי כל א׳ יעשוק חברו ויבטח שבשתד מה שיתן אל המושל יפטרהו והנה לא קרא זה האיש מלך כי אין כמוהו ראוי להיות מלך : גבר

ברכות ד׳ קמצין וסימניהון ברכות לראש צדיק ׳ איש אמונות רב ברכות ׳ כי תשיתהו ברכות ׳ עברי בעמק הבכה: ידע י״ט וסים׳ נמס׳ בתלים סים׳ צ״ב : ובוטח ה׳ חס׳ בכתובי׳ וסים׳ כי המלך בוטח ביי׳ ׳ אשרי אדם בוטח בך ׳ כמוהם יהיו עושיהם ׳ וחברו ׳ רחב נפש יגרה מדון ׳ וכל נביאי׳ דכו׳ חס׳ במ״ב וסי׳ אלהיך אשר אתה בוטח בו ׳ ובארץ שלו׳ אתה בוטח :

בו : הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת : עבד אדמתו ישבע־לחם ומרדף ריקים ישבע־ריש : איש אמונות רב־ברכות ואץ להעשיר לא ינקה : הכר־פנים לא־טוב ועל־פת־לחם יפשע־גבר : נבהל להון איש רע עין ולא־ידע כי־חסר יבאנו : מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון : גוזל׳ אביו ואמו ואמר אין־פשע חבר הוא לאיש משחית : רחב־נפש יגרה מדון ובטח על־יהוה ידשן : בוטח בלבו הוא כסיל והולך בחכמה הוא ימלט : נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב־מארות : בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים : כט איש תוכחות מקשה־ערף פתע ישבר ואין מרפא : ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יאנח עם : איש־אהב חכמה ישמח אביו ורעה זונות יאבד־הון : מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה :

דמהלך בתמימותא נתפרק ודמעקמן ארחתיה נפול בחדא : דפלח בארעיה נסבע לחמא ודרדף סריקותא נסבע מסכנותא : גברא מהימנא סגיען ברכתיה ודרהט בעולה דנעתר לא מזדכי : מסב באפי לא טב ועל פתתא דלחמא נחוב גברא : דמסתרהב למזלא גברא דביש עיניה ולא ידע דחוסרנא אתי עלוי : דמכס לבר נשא קדמוי הסדא נשכח טב מן הוא דמפליג בלישן : דגזל לאבוי ולאמיה ואמר לית חובא חברא הוא לגברא מחבלנא : גברא רחב מגרג תגרי ודמסבר באלהא נרהון : דתכל על לביה סכלא הוא ודמהלך בחכימותא נתחמי מן ביש : דיהב למסכנא לא נחסר ליה ודמחמי עיניה מן מסכנא סגיעין לוטתיה : בקומא דרשיעי מתטשי בר נשא ובאבדיהון נסגון צדיקי : גברא דלא מקבל מכסנותא ומקשי קדליה בעגלא נתתבר ולא תהוי ליה אסו : בסוגעא דצדיקי חדי עמא ובשולטנא דרשיעי נתאנח עמא : גברא דרחם חכמתא נחדי אבוי ודמתחבר בזניותא מוביד מזליה : מלכא בדינא נוקים ארעא וגברא עולא עקר לה : גברא

ברבות נ׳ ומל׳ וסים׳ ברבות צדיקי׳ ישמח העם׳ ברבות רשעים ירבה פשע ׳ ברבות הטובה רבו : תרומות ג׳ ב׳ חסרי׳ ו׳ בתרא וסים׳ כל תרומת הקדשי׳ אשר ירימו ׳ הרי בגלבוע ל׳ טל ׳ ואיש תרומות יהרסנה ׳ וסים׳ כל טוריא דמלכא׳ אנ״ד :

רשי

יפול

רלבג

גבר מחליק, גבר שהוא מחליק הדרך בעבור רעהו שיפול בחלקלקות ההם הוא פורש רשת על פעמיו בעצמו תחת מה שחשב להפיל רעהו: בפשע איש, בעבור פשע ארץ איש רע יתחדש שיכשלו רבי' עמו אוי לרשע ואוי לשכנו ואולם הצדיק ימלט מהרע ההוא וירון על המלטו ועל אבדן הרשע כאומרו באבוד רשעים רנה או ירצה בזה כי בעבור פשע איש רע יתחדש לו מוקש יפול בו והצדיק הוא בהפך זה כי יגיעו לו הטובות ממנו עד שכבר ירון וישמח תמיד לרוב הצלחתו מצד דבקות ההשגחה האלהית בו: יודע צדיק, הנה הצדיק יודע הדין והחוק אשר לדלי' וישתדל לתת להם חקם הן מכחות נפשו המשרתים את השכל כאמרו גומל נפשו איש חסד הן מהעניני' אשר יחסר להם לחם ושמלה והרשע לא יתן לו לשכלו חוקו מהדעות וזה בהפך הענין בצדיק כי הצדיק ישגיח בזולתו לתת להם חוקם ובחלקים הפחותים והרשע לא יתן חוקו גם לחלק היותר נכבד ממנו: אנשי לצון, האנשי' הליצני' ישבבו שיתחדש ריב וקטטה וזה מבואר מעניינם ואולם החכמים הם בהפך זה כי הם סבה שיתחדש השלום וישיבו בחכמתם האף והכעס אשר מקצת האנשים לקצתם: איש חכם, הנה כשישפוט איש חכם את איש אויל ונשאו ונתנו עמו בדברים הנה לא יניח האויל את החכם לדבר דבריו ולהשלים אך פעם יכעס על מה שישמע מדברי החכם ולא יניחהו להשלימם ופעם ישחק וילעיג על מה ששמע מדבריו ולא יתן לו נחת להשלמת דבריו כדי שיוכל להשלים התכלית אשר כוון לבארו בדבריו וכאילו הזהיר בזה המאמ' החכם שלא יתוכח את האויל: אנשי דמים, הם שונאים התם והיושר כי דרכו הפך דרכם ואולם הישרים יבקשו רצונו בכל עת וידמ' שקר' תם הכח המתעורר מפאת השכל כי אין תאוותיו כי אם לתמימות ושלמות והנה אנשי דמים הולכים אחרי בעלי ריבו והוא הכח המתעורר אל התאוות ולזה ישנאוהו אך הישרי' יבקשו רצונו בכל עת כי תאוותיהם הם תמיד אל הטוב והתמימות: כל רוחו, הנה הכסיל יוציא כל רצונו ותאוותיו לפועל תכף שיתעורר אליה מזולת שיתישב בעניינה אם הוא ראוי שימשך אחריה אם לאו ולזה יקרו לו מזה רעות גדולות ואולם החכם ישקיט התאוה המגונה כשתעלה על לבו באחור ר"ל בשיאחר הוצאתה לפועל עד שיתישב בה אם היא ראוי אם לאו ובזה האיחור ישקיט התאוה המגונה ההיא או ירצה בזה כי החכם ישקיטנה באיחור ר"ל בשיפנה עורף ולא פנים אל התכונה ההיא וירגיל עצמו בהפכה כי כן תרופת אלו החליים או ירצה בזה כי הכסיל יוציא בפיו כל רוחו ורצונו מאין מעכור בריבו עם זולתו ולזה יאמר דברים רבים ורעים ומגונים ואולם החכם כשיראה זה הענין מן הכסיל בריבו עמו ישקיט רוח הכסיל בשיפנה אליו עורף ולא פנים ויסור מלפניו: מושל מקשיב, הנה כשיהיה המושל מקשיב על דבר שקר אז יהפכו כל משרתיו להיות אנשי רשע כי המשרתים ישתדלו לעשות רצון אדוניהם וכאשר יראו כי רצונו ברשע יתנהגו תכונת הרשע ואפשר שהעיר במושל המקשיב על דבר שקר אל הכח המתעורר אל התאוות הגופיות כי כשהיה הוא מושל באדם הפך המכוון בו וישוב השכל להיות משרת לו עם שאר כחות הנפש הנה גם השכל יהיה רשע בו כי הוא ישרתהו לקחת התחבולו' אשר ישלם בהם הגעת מה שיתאוה אליו: רש ואיש תככים, הנה הרש והוא העני בעיון שאין אצלו מחשבה יככם ממנה אל העיון ההוא והוא נבוך מפני זה בעיון ואיש תככים שיש לו מחשבות רבות מקבילות בדרוש אשר יחקור בו כפגשו בענין המבוכה והדלות בעיון ואף על פי שהאיש התככים יחשוב שתהיינה לו ידיעות בדרוש וזה כי הוא להקבלת המחשבות יקרה לו כאילו הוא נלכד בקשר ומחזק המבוכה לא ידע אנה יטה והנה הש"י הוא מאיר עיני שניהם במה שישפע ממנו על השכל האנושי להישירו אל המקום אשר ממנו יתייסר להגעת הדרוש ההוא ובמה שישפע ממנו להישירו לצאת מהמבוכה במחשבות רבות המקבילו' ההם כי בזה מהקושי הנפלא בקצת הדרושי' הגדולי' ויצטרך לזה עזר אלהי והתורה ממה שיתיסר מאד להסרת המבוכה הזאת בהרבה מהדרושים הגדולים אשר יקשה לאד' בהם לברור המחשבות הצודקות מהבלתי צודקות באופן שנזכר בס' הניצוח ובמה שאחר הטבע: מלך שופט, הנה המלך שהוא שופט באמת דלים להוציא לאור משפטם בהפלגת חקירות עם שכנגדו ועם זולתם על דבר זה הריב הנה יכון לעד כסאו וזה כי יאשרוהו העם על זה הדבר וישמחו בו ויליוה לו ג"כ עזר אלהי להתמיד לו ממלכתו וזה שהעיר נ"כ בזה אל מה שקדם וקרא דלי' אלקי' הסותר שאין נראה האמת בקצתם יותר מקצת והמלך הוא השכל האנושי כי הוא המושל באדם וכאשר ישפוט באמת באלו הדרושים הנה יכון לעד כסאו אך בזולת זה יהיה להפך כי השאלות אשר יקרה בהם זה הם ממה שיש בו רושם חזק בהגעת ההצלחה האנושית וההעדרה: שבט ותוכחת, השבט והתוכחת יתן לנער חכמה כי בזה יקנה שלמות המדות ובזולתו אין לו דרך להגיע אל החכמה אך הנער שהוא משולח לרצונו הוא נעדר המוסר והחכמה והוא בזה מביש אמו לרוע ענייניו עם שאליה ייוחס הרבה מרוע תכונותיו כי יאמרו האנשים כי היא סבבה זה עד שלא תקנתהו מוסר בקטנותו: ברבות רשעי', ברבוי הרשעי' ירבה פשע בעולם נוסף על מה שהיה ראוי שיעשוהו לו אם היה כל א' מהם נפרד מחבירו כי יעזרו קצת בקצת ויעשו יחד פשע בעולם שלא ישלם כי אם בסבת קבוצם והנה אע"פ שהם שונאים הצדיקים כמו שקדם וכאומרו אחר זה ותועבת רשע ישר דרך הנה לא יוכלו להזיק להם אך ימלטו הצדיקי' מידם ויראו במפלתם כי סוף הרשעי' ואחריתם הוא לרע: יסר בנך, בעודו קטן בדרך שתקנהו מוסר שתן לך הנחה ויקורת רוח מפני טוב מוסרו ויתן לנפשך מעדנים מרוב שמחתך בו עם שזה יישירהו לקנין החכמה ובה יתן לנפשך מעדנים במה שתשמע מפיו מדברי חכמה:

באין

רשי

מחליק, מדבר חלקות: בפשע איש רע, יבא מוקש: וצדיק, שלא ילך בדרכיו ירון ושמח: דין דלים, ייסורי דלים ומה הם צריכים ונותן להם לב: יפיחו, ילהיבו כלבבת אש הנפוחה ברוחו: איש חכם נשפט, מתוכח עם האויל: ואין נחת, בין מראה לו פנים זעופו' בין שמראהו פנים שוחקות, אין נחת לא בזו ולא בזו אינו מוצא קורת רוח, מצינו באמציה שהראה לו הקב"ה פנים שוחקות ומסר בידו אדום וכשנכו מהכותם ויבא את אלהיו' ולהם השתחו', ואחז הראה הקב"ה פנים זועפות ומסרו ביד מלכי ארם ויזבח לאלהי דמשק כי אמר אלהי ארם מעוזרים להם: יבקשו נפשו, לשון חבה, ונראה שכן הוא ממה שאמר דוד לאביתר אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך ואין הפותרים מודי' לי: באחור ישבחנה, כשיוציא הכסיל כל רוחו בא החכם וישפילנה במענה לשונו ודומה לו משביח שאון ימים בשוא גליו אתה תשבחם: איש תככים, איש מזימות בעל תור', ורבותי' פי' תלמיד שאמר לרב השניכו פרק אחד ומלמדו: ונער משולח, שמלאו אביו ללכת בדרכי לבו סופו מביש אמו, ישמעאל שהי' רשע גרם לשרה שאמרה לאברהם גרש את האמה וגו':

באין

מסורה

לצון ג' וסי' שמעו דבר יי' אנשי, עד מתי פתיים, אנשי לצון יפיחו קריה: נשפט ה' קמצי' וסימניהון נמס' בישעיה ריש סי' נ"ט ובירמיה סוף סימן ב': וחכם ד' וסים' הנמצא כזה, אין נבון וחכם כמוך, ילד מסכן וחכם, וחכם באחור ישבחנה: נפגשו ג' וסים' עשיר ורש נפגשו, חסד ואמת נפגשו, רש ואיש תככים נפגשו: שופט ו' מל וסים' נמס' בעמוס סי' ב':

תרגום

גַּבְרָא דְמִתְפַּלַּג עַל חַבְרֵיהּ מְצִדְתָּא פָּרֵס עַל הִלְכָתֵיהּ׃ גַּבְרָא בִישָׁא בְחוֹבֵיהּ מִתְצִיר וְצַדִּיקָא דָיֵין וְחָדֵי׃ יָדַע צַדִּיקָא דִינְהוֹן דְּמִסְכְּנֵי וְרַשִׁיעֵי לָא מִתְבַּיְּנִין יְדִיעָתָא׃ גַּבְרָא מְמִקְנֵי מְמַלְלִין כַּדְבָא וְחַכִּימֵי מְהַפְּכִין רוּגְזָא׃ גַּבְרָא חַכִּימָא דָיֵין עִם גַּבְרָא שַׁטְיָא וְרָגֵיז וְחָאֵיךְ וְלָא מִתְּבַר׃ גַּבְרֵי דְאָשְׁדִין דְּמָא סָנְיָן תְּמִימוּתָא וּתְרִיצֵי בָעְיָן לָהּ׃ כּוּלָּהּ חוּמְתֵיהּ מַפִּיק סַכְלָא וְחַכִּימָא בְרֶעְיָנָא מְאַכְּבָהּ׃ שַׁלִּיטָא דְצָאֵת מִלֵּי דְשִׁקְרָא כֻּלְּהוֹן מְשַׁמְשָׁנוֹי רַשִׁיעֵי׃ מִסְכֵּנָא וְגַבְרָא מַצְעָיָא פָּגְעוּ חַד בְּחַד וֶאֱלָהָא מַנְהִיר עַיְנוֹי דְתַרְוֵיהוֹן׃ מַלְכָּא דְדָאֵין בְּקוּשְׁטָא לְמִסְכְּנֵי כוּרְסְיֵהּ לְעָלַם תַּקִּין׃ שִׁבְטָא וּמַכְסְנוּתָא יָהֲבִין חָכְמְתָא וְטַלְיָא דְלָא מְקַבֵּל בְּעָתָא מַבְהִית אִמֵּיהּ׃ בְּסוּגְעָא דְרַשִׁיעֵי חוֹבָא נְסַגֵּי וְצַדִּיקַיָּא יֶחֱמוּן בְּמַפַּלְתְּהוֹן׃ רְדִי בְּבָרָךְ וִינִיחָךְ וְיִתֵּן תַּפְנוּקֵי לְנַפְשָׁךְ׃

משלי כט

ה גֶּבֶר מַחֲלִיק עַל־רֵעֵהוּ רֶשֶׁת פּוֹרֵשׂ עַל־פְּעָמָיו׃ בְּפֶשַׁע אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ וְצַדִּיק יָרוּן וְשָׂמֵחַ׃ יֹדֵעַ צַדִּיק דִּין דַּלִּים רָשָׁע לֹא־יָבִין דָּעַת׃ אַנְשֵׁי לָצוֹן יָפִיחוּ קִרְיָה וַחֲכָמִים יָשִׁיבוּ אָף׃ אִישׁ־חָכָם נִשְׁפָּט אֶת־אִישׁ אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת׃ אַנְשֵׁי דָמִים יִשְׂנְאוּ־תָם וִישָׁרִים יְבַקְשׁוּ נַפְשׁוֹ׃ כָּל־רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה׃ מֹשֵׁל מַקְשִׁיב עַל־דְּבַר־שָׁקֶר כָּל־מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים׃ רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה׃ מֶלֶךְ שׁוֹפֵט בֶּאֱמֶת דַּלִּים כִּסְאוֹ לָעַד יִכּוֹן׃ טו שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חָכְמָה וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ׃ בִּרְבוֹת רְשָׁעִים יִרְבֶּה־פָּשַׁע וְצַדִּיקִים בְּמַפַּלְתָּם יִרְאוּ׃ יַסֵּר בִּנְךָ וִינִיחֶךָ וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ׃

מסורה

ירבה ה' וסים' הנה נתחכמה לו, וכאשר יענו אותו כן ירבה, ובקרך וצאנך ירבין ב' בו, ברבות רשעים ירבה וכל דסמי' כי וכי דמו' ירבה במ"א ירבה בפתח תחת היוד וסים' יעזוב רשע דרכו:

אבן עזרא

גבר' בפשע, מחליק מדבר חלקות על רעהו: אולי יוכל לרמות אותו, פעמיו דבק עם גבר מחליק כענין ורשת אשר טמן תלכדו והפסוק הבא לעד כלו' בעבור פשע יוקש רע מוקש או מוקש רע אחד, וצדיק ירון בנפשו במוקשו: יודע צדיק דין דלים, בעבור שיתעסק לריב ריבם, ורשע לא יבין דעת ומשפטו: יפיחו, ישבבו פחים כלו' שהם' ישימו פחים ללכדם בעבור אנשי לצון, וחכמים בחכמתם ישיבו אף השם וינצלו מן הפחי': איש, את, כמו עם כלומר חכם שיצא למשפט עם איש אויל, ורגז יחרד או ישחק אין נחת לחכם עמו: אנשי דמים, שישפכו דם הם ישנאו התם ויהרגוהו, יבקשו נפשו נפש התם וידרשו דמו, כא' נפשו דבקה עם אחר מאנשי דמים וכן הוא וישרים יבקשו נפש איש דמים להמיתו בעבור התם או מלת נפשו דבקה עם אחר מן וישרי' ויהיה הענין כפול, כל, באחור, כמו נסעו אחור והוא שם דבר או שם תאר או שם והוא הנכון למכן ואחור רמז ללב שהוא אחר מוצא השפתים וכן יכחידנה תחת לשונו רמז ללב שהוא תחת הלשון, ישבחנה מן משביח שאון פי' ישקיט כלו' כל רוח דעתו יוציא כסיל ויודיעהו לאחרי' כענין ובקרב כסילים תודע וחכם בלב אשר הוא אחר המוצא ישבח רוח דעתו וישקיטנו' ולא יודיענה לכסיל כענין בלב נבון תנוח חכמה: מושל, כשידברו לו שקר וישמעם אז ישרתוהו רשעים: תככים, ענינו שהלוו' ישבריהו כמו מתוך ומחמס ומזה הענין תוכו לרגליך כשברו ויהיה תכך ותככי' נפגשו כי הרש והדלות כאשר יגזרם השם וירדו משמים כמטר היורד על הארץ יפגשו בם והם נפגשו, מאיר, כי הם הולכים בחשך הגלות והשם יאיר עיניהם למלאת חסרונם והכל כפי המעשים, פ"א תככים שגזלו לו הונו בתוך ומרמה: מלך, באמת שיוכיח ליכם באמת המשפט ולא יהדר פני גדול, כסאו לעד יכון לו ולזרעו: שבט, להכות ותוכחת עם השבט יתן כל אחד חכמה לפתאים, משולח שילך על פי רצונו ולא ייסרהו אביו הוא יתן בושה לאמו: ברבות, במפלתם, כענין פשעים, יראו צדיקים וישמחו: ויניחך, ויתן לך מנוחה, מעדנים בקחתו מוסר:

באין

מנער ג' וחסרי' וסימ' מפנק מנער עבדו' רטפש בשרו מנער' עני אני וגוע: ולא יגיד ל' וחד אם לא יגיד ואינך מן ז ותי חד לא וחד ולא וסימ' נמס' במסרה רבת' במערכ' אות הלמ"ד בערך לא בסד: ומי' ד' וסי' ומי' מענה לשן' בחיק יוטל את הגורל' בית והון נחלת אבות' רבים מבקשים פני מושל: בן ז' בליש' וסימ' נמסר ביונה ועיין בספר' ריש סימן כ"ג:

בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אַשְׁרֵהוּ׃ בִּדְבָרִים לֹא־יִוָּסֶר עָבֶד כִּי־יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה׃ כ חָזִיתָ אִישׁ אָץ בִּדְבָרָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ׃ מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן׃ אִישׁ־אַף יְגָרֶה מָדוֹן וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע׃ גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד׃ חוֹלֵק עִם־גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ אָלָה יִשְׁמַע וְלֹא יַגִּיד׃ כה חֶרְדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה יְשֻׂגָּב׃ רַבִּים מְבַקְשִׁים פְּנֵי־מוֹשֵׁל וּמֵיְהוָה מִשְׁפַּט־אִישׁ׃ תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל וְתוֹעֲבַת רָשָׁע יְשַׁר־דָּרֶךְ׃

ל

א דִּבְרֵי אָגוּר בִּן־יָקֶה הַמַּשָּׂא נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל׃ כִּי בַעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא־בִינַת אָדָם לִי׃ וְלֹא־לָמַדְתִּי חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע׃

ל' · ל' פ' · פ' · ל' · ג' ל' · ל' מל' · ל' וחד אם לא יגיד · ל' וחד ותהי לחרדת אלהי' · פ' · ב' כתרי לים' לולי כעס · ז' ל' ב' · ל' וחס'

בְּסוּגְעָא דְעוּלָאֵי מִתְתְּרַע עַמָּא וּדְנָטֵר אוֹרַיְתָא טוּבוֹהִי׃ בְּמִלֵּי לָא מִתְרְדֵי עַבְדָּא דְיָדַע גִּיר וְלָא בְלִיעַ׃ אִין חֲזֵיתָא גַבְרָא דִמְעַרְקְלִין מִלּוֹי סַבּוּיָא דְטָב הוּא סַכְלָא מִנֵּיהּ׃ מִתְפַּנֵּק מִן טַלְיוּתֵיהּ לְעַבְדָּא נֶהֱוֵי וּבְאַחֲרִיתֵיהּ יְהֵי מְנַסָּח׃ גַּבְרָא רַגְזָנָא מְגָרֵג תִּגְרֵי וְגַבְרָא חֶמְתָּנָא סַגִּיעִין חוֹבוֹי׃ רָמוּתָא דְבַר נָשָׁא תַשְׁפְּלִנֵּיהּ וּמַן דְמַכִּיכָא רוּחֵיהּ נִפְלַג יְקָרָא׃ דְפָלֵג עִם גַּנָּבָא סָנֵי נַפְשֵׁיהּ נִפְסַק מוֹמְתָא וְלָא מוֹדֵה׃ טְלוּמְיָא דְבַר נָשָׁא עָבְדָא לֵיהּ תְּקוּלְתָּא וּדְמַסְבַּר בֵּאלָהָא נֶעֱשַׁן׃ סַגִּיעֵי רָבְעִין אַפֵּי דְשַׁלִּיטָא וּמִן קֳדָם אֱלָהָא דִינֵיהּ דְגַבְרָא׃ מְרַחַקְתָּא דְצַדִּיקֵי גַבְרָא עָוְלָה וּמְרַחַקְתָּא דְרַשִׁיעֵי גַבְרָא דְתְרִיצֵי אָרְחָתֵיהּ׃

מִלּוֹי דְאָגוּר בַּר יָקֵה דְקַבֵּל נְבִיוּתָא וְאָמַר גַבְרָא לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאוּכָל׃ מְטוּל דְבוּרָא רַבְנֵי נָשָׁא אֲנָא וְלָא אִית בִּי בִיוּנָא דִבְנֵי נָשָׁא׃ וְלָא יְלִיפִית חָכְמְתָא וְלָא יָדַעִית יְדִיעְתָּא דְקַדִּישֵׁי׃ מן

אבן עזרא

באין. איש חזון שאין לעם חזון להוכיח אותם או יפרע עם ויגלה. אשרהו אחרים יאשרוהו ברבות טובתו: בדברים. בלבד לא יוסר עבד בשבט ותוכחות ראוי ליסרו. כי יבין אעפי שיבין המוסר לא יענה למייסר לומר כן אעשה: אץ בדבריו. ממהר לדבר או ממהר בעיניו. תקוה לכסיל מפורש בשני עניני' בפסו' ראית איש חכם בעיניו: מפנק. תחת מעדנים. ואחריתו שהוא מפונק יחפוץ להיות כבן והוא מן בן ונאמר פועל מזה השם והוא ינון שמו כלומר קרא בין כענין אמר אלי בני אתה: איש אף. הוא יראה באפו על כן יקרא אף. יגרה יערב. חמה קשה מאף והעד ו חמתו בערה בו והאף בפנים לבד: יתמוך כבוד. אפי' בשפלותו יתמכהו שלא יפול מ מעליו כבודו או כבוד השם יתמכהו: שונא נפשו. שהאלה תמיתהו כששומעה ולא יגיד הגנבה כענין וגלתה את עונו: חרדת. פועל נופל על החרדה אם הוא הלשון כמו ויאכל את לב מתנה כלו' חרדת אדם שהוא מחריד אחר האחרדת תתן מוקש לנפשו. ישוגב השם ישגבהו מפני המחריד. פה שיחרדהו השם ויתן לו המוקש שישים ללכוד העניים. פה איש מפחד ולא יתן מבטחו בשם יבואהו מה שיירא: רבים. גדולים בעבור מתנותיו או בעבור עזרו ומאת השם יבא משפט מעלת איש כי בידו הממשלה והשפלות: חלק רביעי לדברי אגור. היה בימי שלמה הולך ביושרו יודע דעת ונכבד בדורו על כן המלך שלמה אסף דברי חכמתו בספרו. בן בחירק כמו בנרי כמו רים ורם בן נון בן לילה בן הכות. המשא הנבואה כענין נושא השם לבן אדם. כאום ע"מ זבול. הגבר הוא אגור כענין שנבהה חכמתו. איתיאל ואוכל היו חכמים חברי אגור או תלמידין: מנן. המ"ם נוסף וכן מכנן כמו משברי אל: תוסף. מורכב מן יסף וספה שהוא ספות החטאת והעד עליו השבא אשר תחת הסמ"ך והפ"א והמורכב הוא מן תוסף ומן תוסף ע"מ ירד: ועתה אשוב לפרש ואומר כי דברי החכם הם ו' חלקים וכלם ע"ד מוסר וכל חלק מד' דברים לבד שתים שאלתי וכן נהגו חז"ל באמרם ד' מדות באדם ד' מדות בתלמידים ובתוך אלה שש פסוקי' הדבקים ספר ד' יסודות והם שמים הן יסוד האש שהיא חמה ויבשה ורוח יסוד האויר והאוש ומים קרים ולחים וארץ יסוד הקור והיבושת. וכן הפי' דברי עומד במקום שנים כאלו דברי אגור דברי המשא והנבואה כענין עצת אחיתופל כאשר ישאל איש בדבר האלהים. נאם הגבר יתכן ששאלוהו דברי חכמות אלהיות איתיאל ואוכל והגבר השפיל עצמו ואמר להם איך תשאלוני כי אני בער יותר מאיש ואפילו בינת אדם אחד אין לי. ולא למדתי חכמה על ענין האלהי ולא דעת אל אדע כלומ' אין לי חכמה ודעת: מי

רלב"ג

באין נבואה יפרע עם ויבוטל מהם קנין המוסר ור"ל בנבוא' התורה כי היא הניעה בנבוא' וזו כי מישרת להקנאת המוסר והנהג' הישרה הן בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה ואין דרך בזולתה להקנאת המוסר בקבוצים המדיניי' כי האנשי' להתחלף מזגיהם יתחלפו תכונותיהם מאד ויתבלבל מפני זה ענין קבוצם לולא התורה שתנהיגם יחד בהנהג' אחת ונימוס אחד ומי שישמור תורה אשרהו כי בה יקנה המוסר באופן שלם והיא ג"כ לדרך אל הגעת החכמ' והבינה במה שתיסר מהתחלותיהם ואפשר שירצה בזה כי בהעדר ראיית מה שיתכן ש שיקרה מדבר דבר ב בדרך שיודע אם ראוי להשתדל בהגעתו ואם ראוי איך יתכן שיגיעו אלי' ויפרע עם ויבוטל מהם מה שכוונו ל להגיע אליו או יפרעו מוסר בהשתדלם ב בהגעות מה שאין ראוי שישתדלו ב בהגעתו ואמנם שומר תורה אשרהו כי התור תמנעהו מהשתדלו ב במה שאינו ראוי ו ושמירתו התורה ת תישרהו למצוא חפצו: בדברי'. הנה מי שהוא עבד תאותו לא יקנה המוסר בדברים אבל יצטרך שיכוהו בשבט וכמה שידמ' לו ואמנם כאשר יבין האיש הנה לא יצטרך בקנין המוסר אפי' מענה ודבור כי יספיק לו מעט רמז או גערה אלושה כאמרו תחת גערה במבין: חזית איש. כשראית איש מהיר בדבריו לעשות בזולת התישבות ולקיחת עצה הנה יש תקוה יותר ממנו למי שיש לו הסכלות שהוא העדר כי הוא משער בדבר סכלותו ומפני זה יבקש עצה בדבריו ואולם האץ בדבריו הוא חכם בעיניו ולא ישאל עצה: מפנק מנער עבדו. אשר יתן לעבדו תענוג בקטנו הנה לא יקוה שיסרתהו אך יהיה אדון לו וזה הערה שלא יתן האד' תענוגיו בעת הקוטן לכח מהתעורר אל התאוות הגופיות אשר הוא ראוי שיהיה עבד לשכל אשכותי כי אם יעשה הענין כן הנה הוא ישיב המלכות והסדרה אליו באחרית ויהיה השכל עבדו תחת היותו ראוי להיות מושל עליו: איש אף. ישכב לגרות מדון כנגדו ברוב כעסו ורוע דבריו ופעולותיו מצד כעסו וזה יהיה סבה להפילו ברעות גדולות וכמו שהכעס הוא סבה להשחית גופו כן הוא סבה להשחי' נפשו כי מרוב כעסו לא תוכל התורה למנעו לעשות מה שיגיעהו אליו כעסו ויביאהו זה לעשות פשעים גדולים: גאות אדם. הנה גאות האד' תביאהו אל השפלה כי יקח לעצמו מדרגה בלתי ראויה ויהיה זה סבה אל שיורידוהו הגדולים אשר שם משם וישפילוהו יותר מהראוי לו וזה מבואר מאד מהחוש ומי שהוא שפל הנה בשפלותו ובענותו יתמוך ויחזק הכבוד לו כי יכבדוהו האנשים מאד ויעלוהו בראותם השפלתו עצמו מאד בפניהם: חולק. מי שהוא חולק עם גנב הוא שונא נפשו ואף על פי שיש לו בזה התנצלו' מה כי הוא איננו גונב והוא מקבל בזה מתנה מהגנב' הנה יביאהו זה לחטא ענוש שכבר ישמע אלה שיקללו מי שיודע זה אם לא יגיד והוא יודע ולסבת הבושת העונש שיקרה לו מזה אם יגיד דבר הגנבה ימנע מהגיד ויקרה לו בזה חטא ועונש ענוש חרדת האדם ופחדו על מה שאין ראוי לפחד ממנו יגרום מוקש ונזק והמשל שכאשר ימצא איש רע אחד בדרכו ויכיר שהוא מתפחד וחרד ממנו יתעורר מפני זאת הסבה להזיק לו ולשוללו להכירו שכבר ינצחוהו וכבר ירבו המשלים על זה גם כן מנדדים אחרים מזולת זה ואמנם האיש הבוטח בי"י ואינו מתפחד מדבר בעוזם בטחונו בשם ואפילו במה שראוי לפחד ממנו באופן מה הנה הוא ישוגב ויתחזק להמלט מהרע ההוא כמו שתמצא בדוד שהתחזק באלהיו לרדוף אחרי הגדוד אשר שרפו צקלג וכמו שתמצא בחזקיה על דבר סנחריב: רבים מבקשים פני מושל. לחלות פניו שיעיין במשפטו כראוי והם לא יבינו כי מיי' משפט איש לא מהמושל ולזה ראוי לבקש מהשי' זה כי המשפט לאלהים הוא והמושל יטה לבו אל אשר יטנו השם יתעלה כאמרו פלגי מים לב מלך ביד יי' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואפשר שהעיר בזה אל הדרושים שלא יתכן שיגיע להם השכל מזולת מה שהשפיעה אליהם התורה ואמר כי לשוא יבקשו פני המושל באדם להשיגם כי לא ישלם המשפט לאיש בהם כי אם מיי': תועבת צדיקים. הנה כמו שאיש עול הוא שנוא ומתועב אצל הצדיקים כן ישר דרך הוא מתועב אצל הרשעים וזה מבואר מן החוש ובכאן נשלם מה שהגבלנו ביאורו בזה המקום והנה התועל' שמגיעים ממנה מבוארים במעט עיון: דברי אגור בן יקה וגו'. על דברי למואל דברי אגור ידמה ששלמה קרא עצמו אגור מצד הדברים שכלל אותם בזה הספר כמו שקרא עצמו קהלת מצד הדברים הנכללים בספר קהלת והנה אגור הוא מענין הקבוץ והאסיפה וקרא עצמו בן יקה ר"ל בן אשר יקיא והרצון שהוא אגור בתוכו ומקובץ מהמחשבות המקובלות בדרושים הגדולים ורוצה להקיא המעמם והמסא מן המחשבות הבלתי צודקות כדי שיאמרו לו הצודקות. וספר שכבר אמר זה המאמר לחכם אחד שמו איתיאל ואמרו גם כן לו לחבירו שיהיה שמו אוכל: כי בער. ולפי שאני בער מאיש ואין לי בינת אדם באלו הדרושים העמוקים: ולא למדתי חכמה. ואין בי כח לדעת דעת קדושים והם המגיעים אשר לגרמים השמימיים הנה תקרה לי מצד חסרוני מבוכה חזקה באלו הדרושים שאזכיר ובדומיהם לולי מה שהישרתני אליו התורה הא' הוא שכבר יפול ספק במה שנתפרסם שכבר ישפעו כחות מהשמי' ישלם בהם מה שבארץ כמו שנראה שישפעו מהשמש תקופות היום ותקופ' השנה אשר להם מבוא כפלא בדברי' הטבעיים בכל מה שתחת גלגל הירח ונראה כמו זה בירח ר"ל שכבר יגיע ממנו רושם באלו הדברים השפלים וכן ההקש בכוכבים ואין הענין בקצתם יותר מפורסם ויותר נגלה מקצת והספק הוא על זה התואר: מי

רש"י

באין חזון יפרע עם. כשנגרמין ישראל ש שהנבואה מסתלקת מהם על ידי שהם מלעיבים בנביאים יפרעו בם פרעות ויוצאין לתרבות רעה: כי יבין ואין מענה. כיון שראהו שמוכיחו שותק והוא חוזר ומקלקל לכך צריך ליסרו במכות ועונשין ולא דבר על עבד ממש אלא על כל הממרים דברי השופטים: אץ בדבריו. ממהר ונבהל להשיב: תקוה לכסיל ממנו. יש לכסיל תקוה יותר ממנו: מפנק מנוער עבדו. יצר הרע: מנון. מושל וכן לפני שמש ינון שמו: וכן כל נין שבמקרא שהנין קם תחת אביו לשלוט בנכסיו: איש אף יגרה מדון. כמשמעו. מדון מדת הדין: יתמוך כבוד. יקרב לו הכבוד ותומך בו תמיד: אלה ישמע. שמשביעין אותו אם ראית פלוני שגנב לי כך וכך ומתוך שהוא חולק עמו אינו מגיד: חרדת אדם יתן מוקש. מסורס הוא מוקש עבירה יתן חרדה לאדם. ד"א כמשמעו מתוך האדם בר עין וחרד אם יעשה צדקה יצטרך אל הבריות חרדה זו תתן לו מוקש והראשון נוח לי: פני מושל. לדין לפניו: ומיי' כל משפט איש. אם יזכה או אם יתחייב וכמלבי' האומו' דבר הכתוב: ישר דרך. אדם שהוא ישר בדרכיו: אגור בן יקא. דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירשוהו חכמי': המשא. נבואה זו אשר על כן: נאם הגבר לאיתיאל. אמר הגבר זה שלמה המשא הזה על עצמו בשביל איתיאל על שסמך על חכמתו להרבות זהב וסוסים ונשים שהוזהר מלהרבות. וכן אמר איתיאל ואוכל ארבה נשים ולא יסורו את לבבי. ארבה זהב ולא אסור. ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה: לאיתיאל ואוכל. לעשות ולא אכשל. לאיתיאל על איתיאל כמו ואמר פרעה לבני ישראל על בני ישראל: כי בער אנכי. על שם מכתי על קבלתי כדבר ש שהקב"ה דאג שמא יבא לידי עביר': ולא למדתי חכמה ולא דעת קדושים ידעתי שנגרעתי או הוספתי על דברי תורה: מי

מי עלה שמים. מי מהדברים השפלים עלה לשמים או מי מהשמי' ירד לארץ שיתכן שיהי' התיחסות בין השמים ובין הארץ באופן שיתכן שישפעו כחות מהשמי' ישלם בהם מה שבארץ כי זאת השאלה עמוקה ומסופקת מאד מפני רבים ונכבדי' מהם היות חזקים לקצר המאמר בזה האופן הא' הוא שכבר ידמה שיחויי' היות למשפיע בפועל באופן מה שאצל מקבל השפע בכח והמשל כי האש לא תשוב מה שהוא חם בכח חם בפועל אלא מפני שיש לאש חום בפועל ובהיו' הענין כן והיה מבואר במ' שאין ספק בו שאין לגרמים שמימיי' דבר מאלו האיכיות אשר ישפעו מהם באלו ה' הנמצאות השפלות ר"ל החום והקור והלחות והיובש הנה יפול ספק חזק איך ישפעו אלו האיכיות והנמשך להם מהגרמים השמימיים והאופן הב' והוא חזק העומק ג"כ הוא שכבר יחשוב חושב שהדברי' המתחלפים יחוייב שתהיינה התחלותיהם מתחלפות ולזה ידמה שיהיה מחוייב היות ההתחלה מתיחסת למה שהיא לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים זולת התחלת הדברים הנפסדים ולפי שהתחלת הדברים הבלתי נפסדים יחוייב היותה בלתי נפסדה הנה ידמה שיחוייב מזה היות התחלת הדברים הנפסדים נפסדת וזה ממה שירחיק היות השמים התחלה למה שבארץ אלא שאם יונח שעלה לשמי' דבר מאלו הנמצאות השפלות והוא נפסד כמו הם ובעל תכלית וממנו ירדו וישפעו אלו הנמצאות וזה דבר בתכלית הזרות והביטול ואם רצינו להשלים הספק בזה הצטרכנו למאמ' ארוך לא יכילהו זה הביאור ויספיק לנו מה שזכרנו מזה והספק הב' מי אסף רוח באופני השמי' להיות נאצל מכללם רוח א' באופנים והם היסודות והיא רוח החיה אשר באופנים שקראו הפילוסופי' הנפש המאצלת מהגלגלי' והתבאר מציאותה בס' [...] כי בזה גם כן ספקות עמוקות כמו שביארנו בה' מספ' מ' הא' איך ישפע א' בלתי מתחלק מרבים והב' איך יתכן בעלול שיהיה יותר שלם מכל א' מהעלות הקרובות אשר שפע מהם כי זה ענין הנפש הזאת שזכרנו עם מניעי הגרמי' השמימיי' ששפע מהם וכבר יפול ספק עוד איך ישתבך זה הרוח ביסודות ובאי זה אופן יתכן בו זה והספק הג' הו' מי צרר מים בשמלה באופן שיהיה רקיע בתוך המי' העליונ' מחלק מה מהם כמו שנזכר בתור' ויתבאר מדברינו בספ' מלחמו' יי' שיהיה מחוייב שיהיה שם בין גלגל לגלגל גשם בלתי שומר תמונתו הוא הנקר' מים העליוני' והנה הספק בזה הוא כי זה הגשם העליון הנ' נקי מהאיכיו' אשר ישלם בהם הקרום וההתקשות לדברים ולא יתכן ג"כ שנניח חדוש העולם בהם מצד קור או חום יהיה סבת בהם כמו הענין בגשמים אשר אצלינו שקצתם יקרשו מהקור וקצתם יקרשו מהחום כמו שיתבאר בס' האותות והנה השאלה עמוקה וקשה מאד ואם באנו להרחיב המאמר בה ובמה שיפול מזה מהספק במציאות המים העליונים אשר הספק ההוא הוא ג"כ בכח זאת השאלה הצטרכנו למאמר ארוך מאד וכבר יעמוד על זה במעט עיון מי שילאה מדברינו בנ"ה בה' מספר מ' והספק הד' הוא מי הקי' כל אפסי ארץ באופן שיהיה זה החלק נגלה ממנו' לא יקיפוהו המים כמו שהיה ראוי לפי הסדור הטבעי וזה כי אם אמרנו שהסבה בזה משפע הגרמים השמימיים כמו שזכר הפילוסוף הנה יתחייבו הספקות הנזכרות בספק הראשון מאלו ועוד שכבר באהרנו בספר מ' ובבאורינו לספר השמים והעולם שאם שיוחס זה אל הכוכבים שאם היה הענין כן היה מחוייב שיהיה הנגלה מהארץ אשר סבוב כי הכוכבים ההם הם סובבים סביב הארץ סבוב שלם ואנחנו לא נמצא הנגלה מהארץ יותר מי"ב שעות כמו שזכר בטלמיוס היוני שנתבאר מהאליקות הירחים שהבינו מהם המזרחיים והמערביים ובכלל אין דרך לחכם לעמוד על סבת זה אם לא יעזר במה שזכרה התורה מזה מה שמו ומה שם בנו כי תדע הנה קרא לסבה הקרובה לזה הפועל בן כי היא עלולה מהעלה האחרת הנבוא ממנה ורצה בזה אמור לי מה היא הסבה הפועלת בזה ואם אמרת שהסבה ההיא תפעל זה באמצעות סבה אחרת יותר קרובה קרא גם לזאת הסבה הקרובה איזות שישפעו ממנו אלו הדברים לפי מה שיורה עליו שמו והמשל באלו השמות כי אנחנו נאמר כי הש"י ברא האדם באמצעות השכל הפועל והשכל הפועל בראו באמצעות זרעי הזכר והנקבה הנאות להיות ממנו זאת ההויה כמו שהתבאר בטבעיות ואולם באלו הספקות שזכרנו לא תוכל לקרוא שם לא לפועל ולא לבנו באופן יאות להיות ממנו זאת ולזה צריך שתקרא אלו המחשבות המחוייבות ספק באלו הדברים ותשען על אמרת הש"י בתורה ובנביאים שהתבאר ממנה אמונת אלו הענינים אשר נפל בהם הספק והוסר הספק מהם במה שנזכר מחדוש העולם כי לא נצטרך אחר זה לבקש בא' הדברים סבות ממין הסבות אשר יותני בדברים הטבעיים וכבר התבאר כל זה מדברינו במאמר הה' והוא מספר מלחמו' יי': כל. הנה כל אמרת הש"י צרופה ר"ל שהיא נקייה מן הסיגים והדברים שילכו במדרגות המותר והוא מגן לחוסים בו לשמרם מהטעות ומהדברים בכמו אלו המקומות אשר הטעות מרחיק בהם האדם מהצלחתו האמתית ולזה נזכרו אלו השרשים הגדולים בתורה ובדברי הנביאי': אל תוסף על דברי הש"י אך יתבונן בהם באופן לא יצטרך למה שתבין מהם תוספת בדברים ההם שאם הקלת בעיונם עד שלהקל מעליך כשלא יתן וכן הבאור תאמ' שהוא חסר מלה או מלות כך שמא יוכיח בך הש"י שאר האנשים מעשות ככה מפני עצם מה שיגיעו לך מהרע והפסד עד שתשאר הכל וכזב מזולת השארות כלל: שתים שאלתי. אמר זה החכם מדבר אל השם יתב' שתי שאלות שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות כי אחר המות לא יתחדש לאדם קנין השלימו' אם לא בחייו. שוא ודבר כזב הרחק ממני' בהשגתי שוא ודבר כזב שלא אשתבש ואתבלבל בעיוני ושלא יהיה עיוני בדבר הבל שאין לו מציאות כאילו תאמר שיהיה העיון במציאו' הריקות וידמה שרמז בשוא אל מה שהוא שקר ודבר כזב ל' מה שהוא הבל או הפך זה והנה תקרה לאדם החקירה והעיון במה שאינו נמצא לחשבו שהוא נמצא אם מפני שבוש המדמה אם מפני ספור כוזב קרה לו אם מפני לעות ידעו בזה מזולתו והשאלה הב' היא שלא תתן לי עוני ולא תתן לי ג"כ עושר לפנות להתחכם במה שאי' לאדם השגתו אך השפיע לי בדעות המזון הראוי לשכלם לא פחות ולא יותר ואחת באמ' היא שאלה גדולה לא יתכן שימצ' איש יגיע אליה באשפי' מן הב' אבל הוא ראוי שישתדל כל אחד מהאנשי' המעיינים בזה כחזקת היד: פן אשבע. להתחכם במה שלא אוכל להשיגו ואומר מי הוא הש"י ר"ל מה הוא וזה דבר לא יתכן שישיג אלא לש"י ולזה תביא זאת החקירה אל שאכחש ואעשה אלוה מדבר בלתי נמצא כן כשאחייב לאלו' מהות בלתי נמצא כן ויביא זה לכפירה ולהאמין בזולתו וכן אורם ואקבר מהחקור שאיפשר לאדם השגתו ויהיה זה סבה ש' שלא אאמין על חייוב היות שם אלוה הוא הפועל לכל הנמצאו' ויהיה קצורי סבה שאכזב האלוה מהנמצאו' ואומר שאין שם אלוה כמו שהיה הוא' אפיקורוס וסיעתו ואחשוב כי לא תפשתי בזה כי אם השם לבד כי הנקר' בו אין לו מציאות ויהיה זה יותר קשה באופן מה ממה שיגיע מהפסד בסב' התחכם יותר ממה שראוי:

וירד ג' פתחי' וסי' ויט שמי' וירד דשמו"ב' מי עלה שמים וירד' ויט שמים וירד דתלים: שם ו' פתחי' וסי' בלשון ארמי אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא' וביאורם ויקרא אברם שם בנו' ויקרא אברה' שם בנו' על שם שמר אדני ההר' וגם שם עיר המנה' מה שמו ומה שם בנו' ויהי שם בנו הבכור יואל: שתים ב' ר"פ וסי' שתים הנה קראותיך' שתים שאלתי מאתך אל

ד מִי עָלָה־שָׁמַיִם׀ וַיֵּרַד מִי אָסַף־רוּחַ׀ בְּחָפְנָיו מִי צָרַר־מַיִם׀ בַּשִּׂמְלָה מִי הֵקִים כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ מַה־שְּׁמוֹ וּמַה־שֶּׁם־בְּנוֹ כִּי תֵדָע׃ ה כָּל־אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לַחֹסִים בּוֹ׃ ו אַל־תּוֹסְףְּ עַל־דְּבָרָיו פֶּן־יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ׃ ז שְׁתַּיִם שָׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ אַל־תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטֶרֶם אָמוּת׃ ח שָׁוְא׀ וּדְבַר־כָּזָב הַרְחֵק מִמֶּנִּי רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל־תִּתֶּן־לִי הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי׃ ט פֶּן אֶשְׂבַּע׀ וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְהוָה וּפֶן־אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי׃

מַן סָלֵק לִשְׁמַיָּא וּנְחֵת וּמַן אַחֵד רוּחָא בְּחָפְנוֹי וּמַן צַר מַיָּא בְּשׁוּשִׁיפָא וּמַן אֲקִים בְּרִיָּתָא דְאַרְעָא מַן שְׁמֵיה וּמַן שׁוּם בְּרֵיה אִין יָדַעְתְּ׃ כֻּלְּהוֹן מֵימְרוֹי דַאלָהָא צְרִיפָן וּמְסַיַּע לְאִלֵּין דְמִתְרַחֲצִין בֵּיהּ׃ לָא תוֹסֵף עַל מִלּוֹי דְלָא יַכְסְנָךְ וְתִתְכַּדֵּב׃ תַּרְתֵּין שְׁאֵלִית מִנָּךְ לָא תִכְלֵי מִנִּי עַד לָא אֵמוּת׃ דִּגְלְתָא וּמִלְּתָא כַּדָּבוּתָא אַרְחֵק מִנִּי מִסְכֵּנוּתָא וְעוּתְרָא לָא תִתֵּן לִי זוּנִי לַחְמָא מִסְּתִי׃ דְּלָא אֶשְׂבַּע וְאֶכְפַּר וְאֵימַר מַנּוּ אֱלָהָא וּדְלָא אִתְמַסְכֵּן וְאֶגְנוֹב וַאֲחַלֵּל שְׁמֵיהּ דֵּאלָהָא׃

לא

תמנע ממני: מאתך ה' וסי' נמס' בריש מלכים סים' ב': מי יי' ב' דסמי' וסי' אשר אשמע בקולו' פן אשבע וכחשתי: ופן ה' וסי' ופן תשא עיניך השמימה' ופן יסורו מלבבך' ופן תדרש לאלהיהם' ופן ירד לבבכם ותיראו' ופן אורש וגנבתי ותפשתי:

רשי

מי עלה שמים. כמשה: מי אסף רוח פיה הכהן: מי צרר מים. קפאו תהומות. נצבו כמו נד בתפילתו של משה: מי הקים את המשכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ כך נדרש בפסיקתא: מה שמו ומה שם בנו. אם תאמר כבר היה דוגמתו אמור מה שם בנו איזו משפחה יצאה ממנו ונדע מי הוא: כי תדע. אם תדע מי הוא ואיך לא יראת לעבור על דבריו: אמרת אלוה צרופה. ומזוקקת ולא כתב דבר שלא לצורך והיה לך ליזהר פן יוכיח בך ונכזבת. יוכיח על פניך שעל ידי תוספתך אתה בא לידי עבירה וכ"ש אם תגרע: שתים שאלתי מאתך. עכשיו מדבר לפני הקב"ה: ריש. דלות: הטריפני. לשון מזון וכן טרף נתן ליראיו: פן אשבע. מתוך עושר. וכחשתי בהקב"ה מרוב גאוה ונתן הכחשה ואמרתי מי ה' כלומר אין אלהי': ותפשתי שם אלהי. להרגיל להשבע בו לשקר:

אבן עזרא

מי הוא שעלה שמים וירד כלומ' שיש בו כח לעלו' אל השמים הגבוהי' ולרדת אל הא[illegible] שהי' לעומק לא אדעכו בחכמתי' בחכמה כדי שיבין השומע כי חכמה וידיו הם דמון או שכלו' כלומ' שיאסוף הרוח שלא תהיה נושבת' מי צרר מים כאילו צררם בעבי' המדומי' למשלה להמטיר על הארץ' כל אפסי ארץ שלא ימוטו' והאפסי' הם הקצו' העומדות על בלי מה' מה שמו ומה שם בנו שידעהו בחכמתו' כי תדע אתה יש אדם או בנו הגדלים אם אחד מהם שידעהו והטעם איני יכול לדעתו ואין בנבראים שידעו כ' בחכמתו: כל אמר' אלוה צרופה' כענין אמרות יי' אמרות טהורו' והם המצות הצרופו' כיתב המזוקק ובהם חכמת יראת השם ואין ראוי להתעסק בזולתה' על כן אל תוסף על דבריו אתה איתיאל כענין לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו' פן יוכיח בך בעניין שעבר על מצות לא תעשה' ונכזבת' תהי' נכז' בהתעסקך בחכמ' אחרת זולת חכמת מצותיו ונכזבת כענין בגים כחשים ונקראו בן ממרי' כי השם' א"ל בן יקה' שמים כי בשביל דוד נאמר לבן שלמה בן יקה וקהלת ואגו' הוא נאם הגבר לאיתיאל בדבר הכסים והסוסי' שאמר ארבה ולא אסור לבבי ואוכל' כי בער' איתיאל מתנחם אח"כ ואמר עשיתי כמי שלא למד חכמ' ולא ידע דעת קדשים' ובקש קהלת שידע במשפט להצדיק ולהרשיע בלא עדים ולא אמרה תור' אלא על פי עדים ועל זה נאמר בקש קהלת וגו' שיענה מן השמי' ולא היה לו כן או אמר וכתוב יושר דברי אמת בשביל התור' כל אמרת אלוה צרופה אל תוסף וגו' ואני לא שאלתי דבר כגון ששאלתי דבר שלא היה לי ליישב כיצד היה לו למשה שעלה שמים וירד ואהרן שאסף רוח בכ' ויעמוד בין החיים ובין המתי' ואליהו שצרר מים בשמלה ויהושע שהקים כל אפסי ארץ שמש בגבעון דום' מה שמו כי בניהם לא הגיעו לשמם ולדעתם' אף אני שאני מהם' ועתה שתים שאלתי מעמך: אלוה' אל' שתים' ג' דבקים' ע"ד תפלה: שוא' כמו שקר' ודבר כזב שלא אהיה עד כזב' ריש ועושר תחת או' הטריפני מן ויהי טרף בביתי' חקי הראוי לי לעמיד בו הנפש: וכחשתי' זהו ואמרתי מי יי' כענין לא ידעתי את יי' ותפשתי שאשבע על הגנבה' ואתפש בשבועת שם אלהי לשקר והתפיסה בהזכרת השם:

אל

אל תלשן · בפסו' הזה הזהיר מן הרכילו' והזכי' עבד הבורח כי קשה מכל הרכילות: אל תלשן אל תגלהו ותודיעהו בלשונך והוא עבד הבורח מהאומות לארץ ישראל להתגייר שלא ישיבוהו לו שנ' עמך ישב בארבך · עבד אל אדניו שניאהם איכם ישר' ככנין לא תסגיר עבד אל אדניו ונם הזכיר שלא ישיבוהו אל אדניו · ואשמת וכבר

ואשמת בעבור שברח אליך לכבו' השם לחסו' תחת כנפיו: דור' דור' דור' דור' לעלוקה' מי דור אביו יקלל מבואתו לא רוחץ ד' דברי' אלה דבקים כפי' עם ד' בנו' והנה על זה דור אביו יקלל עין תלעג לאב לעלוק' כמו עוות וראוי להי' עקולה מן משפט מעוקל והיא תהפך כמו כמו כטם ירעף יערוף ומי' ושל' דרך אריכו' בנות תולדות כלומר שהם הולידם וכן בנותיו והון טעמו מ ממון · פ"א כמו רב לך הונך · ליקהת מן יקהת עמים וטעמו לחבור אם ופי' יש דור שאביו יקלל וראוי לכבדו · לא יברך כי גמלתו ראויה לברכה ויש דור שהוא טהור ונכבד בעיניו ומבואתו לא רוחץ כלומר ומי שלא יכול לרחוץ את בשרו מבואתו ואיך ירחץ לבבו מרעתו ויחשוב שהוא טהור רמו לשמתנאים · חרבות עשוקים האביונים · לעלוקה כענין ה' עקולים והעוותים עושין הד' דורות יש בנות ותולדות ד' אשר כם ידיכם השם: שאול · שישליכו בו הדור המקלל וימותו בלא עתם כענין מקלל אביו ואמו מות יומת · ועוצר רחם שיעבור הרחם פה הבטן ולא ילידו בעבור הדור שלא רוחץ מטומא' זכות ושלא יהיה לו בני' ולא יהיה לו זרע' וארץ לא תשבע מים בארץ מטר ויבשו זרעי' ויהיו מושפלי' הגבו' והרמים ברע' ואם היה יורדת מן השמים לאכול הדור האוכלים העניים ועושקי' האביונים כאש שירדה עליהם בימי אליהו וכן ותצא אש מלפני יי' או האש רמז לחוס המייבש כאש ולא ירד גשם והזכיר האב והאב פעם שנית כי זה הדור הלועג והמקלל רע מהב' דורו' ועין תלעג לאב המיסר אותו ותבוז לחברת אם המיסרת אותו יהיה חלל ויקרו עיניו ערבי נחל שאין מרחמין על בניהן ולא יאסף לקבורה כי המכבד אותם יאריכון ימיו · בני נשר שירחמו על אבותם ובניהם: שלשה · דרך · כן · ג דבקים · נפלאו נעלמו' ומחת' מן מחיתי כעב וכן הפי' ד' הם שנפלאו ממני ולא ידעתי אותם בחכמתי הנכם' לא אדע איך הוא מעופף ברקיע באויר השמי' והוא לא ידע אנה ינוח על הארץ' ודרך נחש איך יתכן ללכת על סלע בלי רגלים ואינו יודע באי זה מקום יוכל לנוח · ודרך אניה בלב ים המסתכנת לעבור בלב ים ולא תדע לאיזה מחוז יוליכנה הרוח · בעלמה בזכותו עימה שלא יירא מהשם בעברו על מצות לא תנאף ולא יתבונן סופו · כן דרך אשה מנאפ' למה לא תירא מהשם כי הכשים בכלל האנשים וכאשר אכלה ומחתה מאכל מפיה כדי שלא תדע שאכלה כן תזנה ותכחש ואמר' לא פעלתי און והאד' ראוי להשמ' ממנ' · פ"א דרך הנש' שלא יעזוב אחריו דרך שירא' אד' מאין עבר וכן כלם אשה מנאפ' יכול בעלה מכם' דבר בשתי' ואחר בשלש ואח' בארבע:

אל תלשן · והוסיף להזהיר שנית על דברי התורה שלא יחטא בעיונו בהם ויסתכם ויתלה בזה בדברי תורה ולפי שהתור' היא כמו עבד לשי' לסדרתו בה בהגעת השלימו' בה לאדם הזהיר שלא יתלה האדם בדעותיו המשובשו' בדברי התורה כי בזה כאו הלשין העבד אל אדניו לומר לו שהטעה אותו עבדו ואמר שאם תעשה כן אולי יקללך אדניו והוא השם ותהיה לשממה והפסד מפני היותך מקל בתורתנו והמשיל ואמר כי זה הפועל המגונ' מהבנת דברי התו' בזה האופן האשר ידמה ש הדבור שמקלל הוריו אשר גדלוהו והביאוהו אל המציאות בכל מה ולא יתן להם הכבוד הראוי אך יקללם וכן הענין בזה המעיין עם התור' כי אלו היה נותן כבוד לדברי התור' הי' מעמי' בהבנתם באופן ראוי ויאמר בזה מהטעות בדבריה אך הו' מקל בדברי התור' עם רוב הטוב' שהיא משפע' לו במוס' ובדעו' עד שהיא תגדיל נפשו ותזונה מהמזונות אשר תקנה בהם החיי' הנצחיי': דור טהור · ואמ' ממשל על מי שנכנס בעיונו שוא ודבר כזב שהוא דומה אל הדור שהוא טהור בעיניו ולא רוחץ מטנופ והלכלוך היות' מגונה והוא הבואה שירגישו בעיפושה כל הקרובים אין וכן הענין' הזה בשו' כי השוא ודב' כזב אכל מזון הנפש הוא כמו הבואה אכל מזון הגוף כי הגוף יזון מהמזון והמותר שלא יאות ליזון ממנו הוא הבואה והנפש תזון מהדעו' ותקח האמת ותשליך השקר כי לא יאות להזון ממנו ואמ' ממשל על מה שיתחכ' יותר ויעיין במה שאין דרך ש השגתו שזה דומה לענין הדו' שהוא עז פני': דור שרמו עיניו ועפעפיו ינשא כהפך מה שיעש' הביטן והיא מדה מגונ' מאד מביאה לחטאי' גדולים וכן זאת התכונ' מביאה בדעות בחטאים כמו שקדם: דור חרבנו · ואמר ממשל על מי שיורש ונבב ותפש שם אין שזה דומה לדור שבניו הם כמו חרבו' לחתוך ולהשחית הדברים ומזונות מתלעותיו והם השני' הטוחנו' הם לאכול עניים ולכלותם מן הארץ ולכלות אביונים ממין האדם וכן זה ישחית בזה כל עניני הדעות כי ישתבשו בקלות בדעותם החסרות ואולם החכמי' לא יתכן שיזוקו בכמו אלו הדעות הנפסדו' ואמר עוד ממשל על עונש אכלו והשחתו בזה הדעת הנפסד רבים מחסרי הלב וזה תמיד לא ישבע כי ימצאו שתי בנות לעלוקה והיא התולעת הנקר' אלוטוני' בלעז שהו' מוצץ הדם מן האדם לא ישבע עד שיתמלא ממנו מלוא כפלא ואחר יפול ויקוח הדם ואחר כן ישוב תמיד להתמלא בזה האופן לא ישבע וכלא מאלו השלם יאמרו הב הב לא תשבענה: לעלוקה · הב הב לא תשבענה ג' הנה אשר לא תשבענה וד' שלא אמרו הון די הון הא' היא שאול והיא ההיולי הראשון ידמהו ש המט' המוחל' להיו' מביאותו החסר שבמציאו' היסודיו' והוא מבואר שלא ישבע בלבישתו הצורו' א' אחר אחת וכן עוצר רחם והוא ההריון כי אז יעצור הזרע ברחם ועוצר פי רחם והוא לא ישבע מבל טבעו כי תמיד יבקש ההריון וכן הארץ לא שבע' מים לזון הצמחי' כי אם ימטור עלי' תצטרך אחר זה למטר וזה תמיד לא יכלה או ירבה בזה והוא יותר נכון כי תמיד יתהוו המים בבטנה לא יסורו מלהתהוו' במקורותיה ואולם הד' היא היותר דומה לזה הענין הנמשל ולזה הבדילה מהשאר והיא האש שלא אמרה הון כל מה שיתמיד להמצא אכלו מה שאפש' שיבער בו האש וכן הענין באו הדעו' הנפסדות אשר יקרו מפני הדלות בדעות כי הם לא יסורו מלהשחית האנשי' כל מה שהתמיד להמצא חסר דעת יתכן שיטעה בהם: עין תלעג לאב · ואחר שהשלים זה המשל שב להמשיל שנית על הטועה בכוונות התורה מצד הקלות בה והוא אשר המשיל בדור אשר אביו קלל ואת אמו לא יברך ואמר כי עין הלב שתלעג לאב והוא התורה ותבוז ליקהת האם והיא ג"כ דברי התור' שלא ייטיב העיון במה שיתחייב מלבר מדבריה ומקבון דבריה והסדר שלהם קצתם עם קצת עד שיהיה זה סבה אל שיטעה בכוונתי' יקרו העין ההוא העופות הדורסי' הממהרים לבא אליה בקלות ר"ל ששפתאום יבא אידו כמו שהעיר באמרו פן יקללך ואשמת אמ' ממשל על זה הענין מההקל בדברי התור' עד שיטעה בדבריה שלא יורנם בתור' אי זה הדרך עבר בה שהובילוהו אל זה הטעות: ג' המה נפלאו ממני דרכיהם ואיכם משאירים רושם בדרך ההוא · וד' הם שלא ידעתי' והנה הד' יהיה ממנו רושם מגונה ואם לא נודע והראשון הוא דרך הנשר באויר שלא יוכר באויר רושם מהדרך ההוא ודרכו לטרוף טרף · והשני הוא דרך נחש עלי צור ולא יוכר בסלע ההוא דרכו אשר דרך בה אך תכלית דרכו להשחית ולהזיק כמנהג הנחש · והשלישי הוא דרך אניה בלב ים שלא יודע אי זה דרך עברה האניה שטבעה בים' והרביעי הוא דרך גבר בעלמ' שהיא בעולה שלא יוכר בה אך הוא הפחית מעלת הדרך ההוא בזה המשגל המגונה עד שתשוב זאת העלמ' מגונה בעיניו אשר היתה חביבה ויקרה בעיניו וכן הענין במי שדרך בחקירותיו בדברי התורה זה מנהג החסר כי הוא ימצא בהם בזה האופן המגונה דברים מגונים תשוב להיות אלו מגונה תחת אשר היתה יקרה: כן דרך אשה · ולזה המשיל זאת העלמה לאשה מנאפת והיא גם כן דרכה שתנאף ותקנח הערוה ואמרה לא פעלתי און ואמר עוד ממשל על מי שיכנס שוא וכזב בעיונו: תחת

ומצאתו ל' דור טהור בעיניו ומצאתו והוא חד מן מלין יתידאין נסבין ומ בריש תיבותא וסי' נמס' במסר' רבתא במערכ' אות הסמ"ך בסד': ארץ ד' פתחין באתנחתא וסי' כי לא שלום ידברו · נוראו' בצדק תעננו · תחת שלש רגזה ארץ' דור חרבו' שניו: מים ג' פתחין באתנחתא ובסוף פסו' וסי' באנו באש ובמי' · ישם נהרו' למדב' · ארץ לא שבעה מים · וסי' בלשון ארמי מדברא

י אַל־תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָו [ל' אדניו ק'] פֶּן־יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ׃ דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת־אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ׃ דּוֹר טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ׃ [ל' ל'] דּוֹר מָה־רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעַפָּיו יִנָּשֵׂאוּ׃ דּוֹר חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת מְתַלְּעֹתָיו [ל'] לֶאֱכֹל עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם׃ [ל' ה'] טו לַעֲלוּקָה שְׁתֵּי בָנוֹת [ל'] הַב ׀ הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה [ג'] אַרְבַּע לֹא־אָמְרוּ הוֹן׃ שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא־שָׂבְעָה מַּיִם וְאֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוֹן׃ [ה' ג'] עַיִן ׀ תִּלְעַג לְאָב וְתָבוּז [ל' וחס'] לִיקְּהַת־אֵם יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי־נַחַל וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי־נָשֶׁר׃ [ל' ל'] שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי וְאַרְבָּעָ לֹא יְדַעְתִּים׃ [ג' כסי' · עי' ק'] דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר ׀ בַּשָּׁמַיִם [ל' ד' פסו' דמיין] דֶּרֶךְ נָחָשׁ עֲלֵי צוּר דֶּרֶךְ־אֳנִיָּה בְלֶב־יָם [ל'] כ וְדֶרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה׃ כֵּן ׀ דֶּרֶךְ אִשָּׁה מְנָאָפֶת אָכְלָה וּמָחֲתָה פִיהָ וְאָמְרָה לֹא־פָעַלְתִּי אָוֶן׃ [ל' וחד האשה המנאפת · ל']

לָא תַלְשֵׁן עַבְדָּא לְמָרֵיהּ דְלָא נְצַעֲרָנָךְ וְתִתְחַיֵּב׃ דָּרָא דַאֲבוּהִי נְצַעֵר וּלְאִמֵּיהּ לָא נְבָרֵךְ׃ דָּרָא דְדָכֵי בְעַיְנוֹי וּמִצָּאתֵיהּ לָא אִשְׁתְּזַג׃ דָּרָא דְרָמוּ עַיְנוֹי וּגְבִינוֹי מִנַּטְלִין׃ דָּרָא דְסַפְסְרֵי אִנּוּן שִׁנּוֹי וְחָרִיפֵי אִנּוּן נִיבוֹי לְמֵיכַל מִסְכְּנֵי מֵאַרְעָא וְלַעֲלִיבֵי מִן בְּנֵי נָשָׁא׃ לַעֲלוּקָא תַרְתֵּין בְּנָן הַב הַב תְּלָת אִנּוּן דְּלָא שָׂבְעָן וְאַרְבַּע דְּלָא אָמְרָן מִסְתָּא׃ שְׁיוֹל וְאַחֲדָרַת רַחְמֵי וְאַרְעָא לָא שָׂבְעָא מַיָּא וְנוּרָא לָא אָמְרָה מִסְתָּא׃ עַיְנָא דְּמִצָּרְיָא לְאַב וְשָׁיְטָא קַשִּׁישׁוּתָא דְאִמָּא נְחַצְּנֵיהּ עוֹרְבֵי דְנַחְלָא וְיֵסְמוּן יָתֵיהּ בְּנֵי נִשְׁרָא׃ תְּלָת אִנּוּן דִּנְגִיזָן מִנִּי וְאַרְבַּע דְּלָא יָדַעִית אִנּוּן׃ אָרְחָא דְנִשְׁרָא בִּשְׁמַיָּא וְאוּרְחֵיהּ דְּחֶוְיָא עַל שׁוּעָא וְאוּרְחָא דְאִלְפָא בְּלִבֵּיהּ דְּיַמָּא וְאָרְחָא דְגַבְרָא בְעֻלֵּמְתָּא׃ הֵיכְנָא אָרְחָא דְאִתְּתָא גַיַּרְתָּא אָכְלָה וּמְכַפְּרָה פֻּמָּהּ וְאָמְרָה לָא עֲבַדִית מִדַּעַם דְּעָאתָא׃ תחות

ונורא נהנם · וב' זקפין קמצין וסימ' ארץ נחלי מים · יבשו אפיקי מים · ובלשון ארמי סימ' נחליא יבשין וכל אסף דכו' בסג פתחין וסי' דמסרי בריש': בלב ים ד' וסי' קפאו תהמת · והיית כשכב בלב ים · ותכבד מאד בלב ים · דרך אניה בלב ים:

רש"י

אל תלשן עבד [illegible]

לעלוקה [illegible]

ליקהת [illegible]

תַּחַת שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת אַרְבַּע לֹא־תוּכַל שְׂאֵת׃ תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע־לָחֶם׃ תַּחַת שְׂנוּאָה כִּי תִבָּעֵל וְשִׁפְחָה כִּי־תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ׃ אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי־אָרֶץ וְהֵמָּה חֲכָמִים מְחֻכָּמִים׃ הַנְּמָלִים עַם לֹא־עָז וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם׃ שְׁפַנִּים עַם לֹא־עָצוּם וַיָּשִׂימוּ בַסֶּלַע בֵּיתָם׃ מֶלֶךְ אֵין לָאַרְבֶּה וַיֵּצֵא חֹצֵץ כֻּלּוֹ׃ שְׂמָמִית בְּיָדַיִם תְּתַפֵּשׂ וְהִיא בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ׃ שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד וְאַרְבָּעָה מֵיטִבֵי לָכֶת׃ לַיִשׁ גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־כֹל׃ זַרְזִיר מָתְנַיִם אוֹ־תָיִשׁ וּמֶלֶךְ אַלְקוּם עִמּוֹ׃ אִם־נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא וְאִם־זַמּוֹתָ יָד לְפֶה׃

ל' כא · ג' מל' בליש' · ד' · ל' · ל' · ל' ויחד לשפנים · ב' ייתן לחסיל · ל' וחס' · ב' ענג · ב' חד מל' וחד חס' · ז' דגשי' · ו' · ל' · ל' · ל' · ל'

תְּחוֹת תְּלָת רָגְזָא אַרְעָא וּתְחוֹת אַרְבַּע לָא יָכְלָא לְמִסְבְּרָא׃ תְּחוֹת עַבְדָּא כַּד נִמְלוֹךְ וְטַפְשָׁא דְּיִשְׂבַּע לַחְמָא׃ תְּחוֹת שְׂנוּאֲתָא דְּהָוְיָא לְגַבְרָא וְאַמְתָא דִּי יָרְתָה לְרִבּוֹנְתַהּ׃ אַרְבְּעָא אִנּוּן דִּזְעִירִין בְּאַרְעָא וְהִנּוּן חַכִּימִין וּמַחְכְּמִין׃ שׁוּמְשְׁמָנֵי לָא עֲשִׁין עַמְּהוֹן וּמַתְקְנִין בְּקַיְטָא מֵיכַלְהוֹן׃ וַחֲגָסֵי דְּעַמְּהוֹן לָא תַקִּיף וְעָבְדִין לְהוֹן בֵּיתָא בִּקְתָרֵי׃ וְקַמְצֵי דְמַלְכָּא לֵית לְהוֹן וּמִתְכַּנְשִׁין כֻּלְּהוֹן כַּחֲדָא׃ וְאַקְמְתָא דְּמִסְכְּבָה בִּידַיִן וְעָמְרָא בְּבֵיתָא דְּמַלְכֵּי׃ תְּלָתָא אִנּוּן דְּשַׁפִּירָן הֲלִיכָתְהוֹן וְאַרְבְּעָא דְּשַׁפִּיר מְהַלְכִין׃ אַרְיָא גַּבָּר בִּבְעִירָא וְלָא הָפִיךְ מִן כָּל מִדַּעַם׃ וְאַכְבָּא דְּמִזְדְּרֵז בֵּינָת תַּרְנְגוֹלֵי וּתְיָשָׁא דְּאָזֵל בֵּירַת גִּיוֹרָא וּמַלְכָּא דְקָאֵם וּמְמַלֵּל בֵּית עַמְּמֵיהּ׃ לָא תִתְרוֹרַם דְּלָא תִטַּפַּשׁ וְלָא תוֹשִׁיט אִידָךְ לְפוּמָּךְ׃

ימלוך ג' מל' בליש' וסימ' · כי מלך תמלוך וקמה בידך · ובחמה שפוכה אמלוך · תחת עבד כי ימלוך: לארבה ב' וסי' ויתן לחסיל יבולם · מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו: בהיכלי ב' וסים' ענג · שממית בידים תתפש: מיטיבי לכת חד מן ט' חס' בליש' הטבה וסי' נמסר ביחזקאל סוף סימן לג': בבהמה ו' דגשים וסים' נמסר בסדר נח: ולא ישוב ו' וסים' בלשון ארמי רמז תורא אשתבע ונפל אריה אדכר ונחך · וביאורם נמסר בירמיה סימן ח':

תחת ג' · כי תחת שלש חרדה ותחת ד' לא תוכל לסבול הא' הוא תחת עבד כי ימלוך כי אינו ראוי למלוך כמו שאין ראוי למלוך הכזב והשוא ויגיע ש הסכל אך ראוי שילך ויוסר ויגיע ש הסכל האמת לבדו והנה השק' הוא כמו עבד ומשר' למצא האמת והב' הוא תחת האיש הנבל המרדף חברת הרקי' כי ישבע לחם כי אינו ראוי לכך כי דרכו זאת ראוי שתביאהו ש הללו' והעוני על שיחס' לו לחם ושמלה כאמרו ומרדף רקי' ישבע ריש מפני שאינו עוסק בישובו של עולם וכן הענין בשוא ודב' כזב שאינו מישובו של עולם אבל הם דברים בלתי נמצאי' והשלישי תחת שנואה כי תבעל כי אין ראוי שיתחבר האל' אל האשה שהיא שנואה לו וכן הענין בחבור שוא ודבר כזב אל השכל כי הם שנואי' ש השכל והד' תחת שפחה כי תירש נבירת' ותשוב הנבירת משרתת לה כן הענין: בשוא ודבר כזב עם השכל כי הדע' הכוזבת היא כמו שפח' ומשרת' ש האמתי' כמו שזכרנו והי' ראוי שינחל השכל הדעת האמתי' ושפחת' תוציאנה מהחבור' עם השכל בכאן הפס' אחר לשכל בשוא ודבר כזב ועליו ידמה גם כן שאמ' ושפח' כי תירש נבירת' והוא שכבר ביארנו בראשון מספר מלחמות יי' שההצלחה תהיה לשכל במושכלות הרבות אשר השיג מהכל שהם בו אחד ויקרה מהתערב המושכל הכוזב במושכלות האמתיות שתהיה בורת האחדו' המנע' מכללו' המושכלו' דבר שאינו כן ויפסי' בזה זאת ההצלח' הנפלא' המנע' לו מהמושכלות במה שהם אחת וזה עיון נפלא מאד ועמוק והוא מבואר מאד ממה שביארנו מאו העמוקות בא' מספר מלחמו' יי' ואמר עוד ממשל על העשיר בדע' שיתחכם יותר שני משלים במשל הראשון באר שהחכמה היא ממה שראוי שילוה שין הקטן: ארבעה · ואמר שארבעה הם קטני ארץ והם חכמים מחוכמים ביאור על שאר הבעלי חיים להורות כי החכם צריך שיהיה קטן בעיניו ולזה ראוי שיירא מחקו' בדברים הגדולים אשר אין דרך לו להשגתם ובזה ישמר מההריסה להתחכם יותר מהראוי לו כי יכיר שפלותו ושדעתו קצרה להשיג זה הראשון הם הנמלים שהם עם לא עז ביחס ש שאר ב"ח ואף על פי שהם חקיפים ביחס גודל גופם כי הם נושאי' בפיהם כפלים רבים ממשקלם והם מתחכמים להמציא הצריך להם מזון בקיץ והוא העת אשר ימצא בו לחם וזה ממה שייעיר החכם שלא ישתדל בחקיר' כי אם בעת שיתכן שימצא לו כל שכן שאין ראוי שיתחיל בחקירה שלא יתכן שתמצא בעת מהעתים וכבר זכר שלמה במה שקדם אופן חכמת הנמלים במה שיכינו בקיץ לחמם כאמרו לך אל נמלה עצל השני הם שפנים שהם עם לא עצום ובחרו לשום בסלע ביתם ובמקום חזק משכנם וזאת גם כן הערה שלא יעמיק אדם לחקור רק במה שיש לו תוקף וחכמה להשיג אמתתו לא במה שיהיה מרמס לכל חולק יבא ויחלוק עליו כי אין לו טענה ראויה ידחהו בה מעליו: מלך אין לארבה · הארבה אין לו מלך שיעמיד בהסכמה אחת והוא יוצא כלו בעת מוגבל אשר יתכן לו לכרות עשבי התבואות להיותם לו למזון וזה נ"כ הערה לחכם שלא ישתדל לחקור במושכלות רק בעת הראוי ובשיעור שכוכל עליהם: שממית · והוא העכביש היא נ"כ בריה קטנה ובחכמת' תעשה בידיה יריעה היא כמו רשת תתפש בה הזבובים והדבורים וזולתם מהב"ח אשר יתכן שיתפשו בה כי בזה תשיג מזונה כמו שנזכר בספר ב"ח והיא בזאת נ"כ בהיכלי מלך ומשם חפרה תוכל לה · וזה נ"כ הערה לחכם שלא יירא מחקור בדברים הגדולים אשר אפשר לו לעמוד על אמתתם כמו השממית דרך משל לא תירא מלבא בהיכלי המלך אחר שכבר תוכל להשיג משם די טרפה ולפשר שנאמר כי אמרו בהיכלי מלך הוא לבאר כי עם חכמתה תטעה בזה כי היא כוונה מה שלא ישלם לה ממנה תועלת אבל תגרום לה המות וההפסד כי היא בהיכלי מלך לא יעזבו המשרתים המנקים אותם יריעות העכבישים אך יכבדו ויסירו' וזה קרה לה מפני הרסה לבא בהיכלי מלך והיא אינה ראויה לבא בהם וכן הענין במי שיתחכ' יותר ר"ל שלא יגיע לו מזה פרי אך יגרו' לעצמו ההפסד והמשל הב' זכר בו ג' הנה מטיבי צעד ר"ל שהם ממהרי התנועה לכל הדברים מזולת שיבררו הראוי מהבלתי ראוי וד' הם מטיבי לכת בדמיון הקודם בג' הראשונים והנה הבדיל הד' מן הג' להתיחסו יותר ש הנמשל והוא העשיר בדעת המתחכם יותר מהראוי לו הא' הוא ליש שהוא גבור בבהמה והוא רץ לטרוף אי זה ב"ח שימצא לא ישוב מפני כל על רוב בטחו על גבורתו וכבר יקרה לו מזה רע בעתים מה בהלחמו עם שתקיף ממנו כמו שנמצא בספורי' הב' הוא זרזיר מתני' והוא הכלב הדק המתנים שילכוהו הצידים לצוד ועניינו נ"כ שימהר לרוץ מזולת שיביט אם הוא תקיף מהב"ח שהוא רודף אותו או הענין הוא בהפך וכבר יקרה לו מזה הרבה מהרע וההפסד והג' הוא התיש והוא קל המרוץ וירוץ מפני זה להלחם עם מי שתקיף ממנו ויקרה לו מפני זה הפסד ורע והד' הוא המלך שאין תקומה עמו לא' ממי שנלח' עמהם כי כמו זה המלך יתעורר תמיד לרוץ להלח' לכבוש ארצות מפני ראותו רוב הצלחתו ולא יתישב תחלה אם ראוי להלח' לו אם לא וינצחהו זה להלח' תמיד כמו שקרה לאלסכנדר על שיפול ביד שתקיף ממנו וכזה יקרה לעשיר בדעת כי הוא נשען על חכמתו ולא יתישב מתחלה במה שיחקור בו אם לא ולזה יפול בזה הטעות אשר יגרום לו הפסד רב: אם נבלת · ולאית ממבוא מה שתחקור בו הנה הסבה בזה הוא גאותך שנשענת על חכמתך שתמצאהו ולא הסתכלת תחלה אם יתכן לך לעמוד על אמתתו אם לאו אם היה שיתכן לך זה הלא הכינות תחלה מה שראוי שיהיה מוכן לך להעמידך על אמתת החקיר' ההיא או יהיה הרצון באמרו אם נבלת אם נבלת כי הגאוה בחכמה היא סבת הנפילה כמו שקדם ואם זמות יד לפה ר"ל שאם חשבת לחקור בא' מהדרושים הגדולים לא תמהר להכנס בזאת החקירה מנע עצמך מזה עד התישבך אם יש לך פתח להכנס ממנו בזאת החקירה ואמ' יד לפה לפי המשל כי החושב לדבר אין ראוי שימהר עד שיתישב בדברי' ההם אם הם ראויי' אם לא אך ישים ידו לפיו למנוע פיו מלדבר או ירצה בזה ואם חשבת מה שתצטרך בעבורו לשים יד לפה והוא הטעות שיקרה לך בהשגת הש"י אשר יביאך לכחש בה הנה סבת זה היה נ"כ בהתנשא כי גאותך סבבה לך להכנס בזאת החקירה אשר אין לך דרך להשגתה ולזה הוכילה אותך אל הטעות הנפלא לכחש בש"י והנה אמר יד לפה בדמיון מ"ש איוב אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי וזה: כי מה

תחת · בעבו' רגז הארץ רמז לעם הארץ: תחת עבד · שהמליכו העם עליה' בעבור חטאם ואינו מלח' על משלו ירגנו העם · ונבל בהיות שבע ומושל בעבו' פשעם · ותחת אשה כאש' היא בעולה כי תשב' את שוכאיה שמאסוה ולא יכילוה על כן יפחדו ויתכן שנבעלה בעבו' עון שונאי' · ושפח' שהיא יולדת נבירת' ומושלת עלי' בגלל פשע הגבר על כן ראוי לאד' להשמ' מעון ולא ימשלו הנבו' על הנכבדים: ארבעה · חמשה פסוקים דבקי' · קטנים קטנים מן הנבראים בארץ · מחוכמי' והם החכימים לעשו' כן: לא עז · שאין כח בהם' ויכינו' מאכל כפי יכלתם: לא עצום · טעמו רב כמו וירבו ויעצמו · בסלע ביתם להסת' שם: חוצץ · פועל עומ' כמו יור' כמו חדשים חוצצו כלומר נקבצו ונאספו כענין כי מלאו ימי וכן ויצא חוצץ יצא מאוסף ומקובץ כענין אסף החסיל · פ"א מן הצבון תמר: שממית · שם חיה ויתכן שהיא החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות והעד שהיא חיה בידי' תתפ' כלו' שתופש' מה שיתנו לה והיא נמצא בהיכלי מלך בעבו' חכמת' והלא הל' הם מחוכמי' והנו' ראוי ללמוד מהם דרך ארץ: ג' · ה' דבקי' ג' ור' דרך אריכו' צעד ולכת כפל כלומ' שהולכים בנחת · ליש ייטיב לכת בעבור שהוא גבור ואינו מפחד מבהמות כאריו' וכמרים ודובי' ולא ישוב מפני כלם כי הוא גבור מכלם: זרזיר · שם חיה סמוך למלת מתנים כלומ' זרזיר ממתנים והזכירו כי הוא קל ברגליו וייטיב לכתו כי בעת הצורך יוכל להשיג טרפו · פ"א דבורים · פ"א נשר · או תיש ייטיב צעדו בלכתו כי הצאן לא תעבורנה לפניו והענין כעתודים לפני צאן · אל אינכו לשון פיום · קום פעול כמו טוב לב כלומר שאין אד' קום להלחם עמו או ייטיב צעדו כי בעבור צדקו אין שטן מוקם כנגדו: אם נבלת · לנגד איתיאל ואוכל דבר ואם זמות שים יד לפיך ול תדבר · פ"א אם נבלת המלה לשון עבר תחת עתיד והטעם אם תהיה נבל כלו' אם תעשה נבלה בעת שתתנשא למלוכה או אם זמות וחשבת לעשות נבלה שים יד לפה ולא תעבור המזמ' · פ"א ואם עברת שחשבת להתנש' לפניו ואם זמות שים יד לפיך · פ"א אם נבלת תשוב בלבך בהתנש' בעזר הבור ואם זמות בעבו' רשעך שים יד לפה: מיץ

רשי

שממית ארניא בלע"ז: בידי' תתפש' · בידיה היא אוחזת ומתדבקת בכותלי': מטיבי צעד · הולכי' ומצליחים כ בגבורת': זרזי' מתני' או תיש לא ידעתי מהו · ולפי המשמע היא חיה תשושה מתני': מלך אלקו' · לא ידעתי מה הוא לפי פשוטו' ומדרשי אגדה פותרין חמש פרשיות של ארבע ארבע דברים כנגד ארבע מלכיות לפי שנתאמצה עו מושלתן על ישראל בעון שעברו על חמש' חומשי תורה הזכירם חמשה פעמי': שאול ועוכר רחם: שאול מלכו' בבל של נבוכד נצר הרחיב כשאול נפשו · ועוכר רחם זו היא מדי שבימיה עצרו רחמי' מישראל שנ' להשמיד להרוג ולאב': ארץ לא שבעה מים זו יון שלא שבע מלגזו' גזירות ושמדות על ישראל · ואש לא אמר' הון · כנג' פרס שעשה כחמה בוער על ישראל שאמרו להשמיד טף ונשים ביום אחד · וכן דרך הנש' זו בבל הנש' הגדול ארך האב' כחש זומרי: דרך אני בלב ים · זו יון שהיא קלה בגזרותיה: דרך גבר בעלמה · זו פרס שאמר' לעולם אהיה גברת · כן דרך אשה מנאפת זו הרעה גרמ' להם לכנס' ישראל שנאפה בעז וכדי הוא שפורענות לבא לה: ואמרה לא פעלתי און · כלאמר הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי: רגזה ארץ · ארץ ישראל: תחת עבד · זה נבוכד נצר שהיה עבד לנרודך בלאדן וכנות' ארגותיו' כדגרסי' בחולין: ונבל כי ישבע לחם · זה אחשורוש שעשה משת' מאה ושמונים יום: שנוא' כי תבעל · כנגד יון: ושפחה כי תירש גברת' · זה פרס שהיה לו לעבד' ליעק' ונהפך הדבר: הנמלי' עם לא עז · זו בכל שנ' הן ארץ כשדים זה העם לא הי': ויכינו בקיץ לחמם · נבוכ' נצר עשה כבוד אחד להב"ה כימי מ מרודך בלאדן אשר שלח ספרי' לחזקיהו וכת' בם שלם למלכא חזקיהו שלם לקרת' דירושלם שלם לאלהא רבא ונבוכד נצר כות' אגרותיו היה ולא היה שם אותו היו' וכשבא וספרו לו מה שעשו אמר להם אלהא רבא קריתו ליה וכתיבתו ליה בסוף רץ אחר השלי' והחזירו בשביל אותה מרוצה זכה למלכות הרי שהכין בקיץ לחמו כדרך ה הנמלה: שפני' עם לא עצו' זה מדי ופרס: וישימו בסלע ביתם שבנו בית המקדש: שממית בידי' תתפש' זה עשו שנ' והידי' ידי עשו · בהיכלי מלך · שנכנס להיכל' מלך והחריבו: ליש גבור בבהמה · זה נבוכ' נצ' שנ' עלה ארי' מסובכו: זרזיר מתני' · זו מדי ופרס שזרזו מתניהם והרגו לבלשצר וכטלו מלכו' בבל: או תיש זה יון שנקרא תיש שנא' והצפי' הצעי' הוא מלך יון: ומלך אלקום עמו · זו אומת פרס שאמר' אני ואפסי עוד אין ככב לעומתו: אלקום · אין עומד עמו: אם נבלת · אם נתבלת בהתנש' · אם נתבלת ע' דבורך שחירפת ונדפ' את עצמך סופך להכשא כדב' ואם זמו' · בלבך להתקוטט שים ידך על פה ושתוק: כי

אבן עזרא

מיץ׳ נ׳ פרשים האחד אפס המץ . ימצו וימצתו והשלישי למען תמוצו ומיץ החלב והאף הטעם בהמץ אחד מאלה יצא מהם הדבר העומד בכח לצאת על ידי מעשה כחמאה והד׳ ואפים יקראו כאחד׳ בעבור שיחרו בהם וטעמו כן מיץ אפי׳ שיחרה אפו בכל עת כאילו ימיצנו המיץ יוציא ריב כלומ׳ שיריב עם בני אדם ורכ׳ לומר הזהר מן הנבלות כי היא נגררת הכעס והכעס נגרר המריבה : דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו , בתחלת הספר הודיע כי יסרו אביו על החכמה וספר כאן שיסרתו אמו בת שבע אחר מות אביו ללמדו חכמ׳ להתרחק מן הנשים ומן היין כי הם סבת הרס׳ והפשע ובעבור חכמתו וכבודה שבח האשה החכמה על אלפא ביתא להיות לזכרון , למואל הוא שלמה ויתכן שנקרא כן כי בימיו היה להם אל אחד ולא עבדו לפסילים ג״כ נקרא העומד על כסאו עמנו אל : ודרכיך , עומד במקום שנים , למחות מן מחיתי , מלכין נון תחת מ״ם כמו לקץ הימין לא יאמין בחיין , אי כמו אין ופעם באירך כמו אי נקי כלו׳ אין נקי , חלוף שם דבר מן כליל יחלוף יגזור וכן הפי׳ דברי למואל המלך דברי משא ונבואה שם שיסרתו אמו , מה ברי טעמו מה אתה נחשב ברי ובר בטני שאני ילדתיך , נדרי שנדרתי בעת ללדתי אותך אם אמלט מצירי יולדה על כן יסרתיך שלא תתן לנשים חילך ואל תתן דרכיך למחות דרכי מלכים כלומר שלא יהיה מנהגך לשנות מנהג המלכים כי לא יאות להם זנות ושתות יין ובכבר פן ישתה כל אחד מהם וישכח מה שפי׳ מחוקה על ספר , עוני שאחרים ענו אותו : רישו , שהיין משמח הלב על כן עמלו לא יזכור עוד בהתעסקו ביין , למ״ד לאלם כמו בעבור , בני חלוף בני תמותה בעבור משפט המות ואמר שיקרו עליו היטב : אשת חיל מי ימצא , חיל ממון כמו אשה שתקנה חיל וממון במתה מי יוכל למצוא , מכרה מן תמכרו אותם : בטח בה , בעבור שתכין כל שהיה קונה , לא יחסר הבעל על כן יבטח בה : גמלתהו , תשיב לו גמול טוב בעבור שבטח בה ולא גמלתו רע : דרשה , לקנות צמר ופשתים , בחפץ כפיה באלו הכפים חפצות לעשות והפך זה כי מאנו ידיו לעשות : כאניות

ומיץ ב׳ ובפסוק ואינון מן א״ב מן ב״ב ובפסו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד : ברי ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ מה ברי ומה בר בטני , אף ברי יטריח ע״ב : מה כ״ד בסגול וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא : מלכין ל׳ ודרכיך למחות מלכין , והוא חד מן כ׳ מלין דמשמשין נ׳ אריך בסוף תיבותא וסי׳ נמס׳ במסרה רבת׳ במערכת אות הנ״ון בס״ד :

כִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ־אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב׃

לא א דִּבְרֵי לְמוּאֵל מֶלֶךְ מַשָּׂא אֲשֶׁר־יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ׃ מַה־בְּרִי וּמַה־בַּר־בִּטְנִי וּמֶה בַּר־נְדָרָי׃ אַל־תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ וּדְרָכֶיךָ לַמְחוֹת מְלָכִין׃ אַל לַמְלָכִים ׀ לְמוֹאֵל אַל לַמְלָכִים שְׁתוֹ־יָיִן וּלְרוֹזְנִים אֵו שֵׁכָר׃ ה פֶּן־יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק וִישַׁנֶּה דִּין כָּל־בְּנֵי־עֹנִי׃ תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר־עוֹד׃ פְּתַח־פִּיךָ לְאִלֵּם אֶל־דִּין כָּל־בְּנֵי חֲלוֹף׃ פְּתַח־פִּיךָ שְׁפָט־צֶדֶק וְדִין עָנִי וְאֶבְיוֹן׃

י אֵשֶׁת־חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ׃ בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר׃ גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ׃ דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ׃

תרגום

דְּמַן דְּמָיְצָא חֲלָבָא נָפְקָא חֶמְאַרְתָּא וּמִן כְּבוּשָׁא דְּרָנְזָא נְפוּק דְּמָא וּמִן חַרְיָנָא דְּאַפֵּי נְפוּק דִּינָא׃

מִלּוֹהִי דִּלְמוּאֵל מַלְכָּא נְבִיוּתָא וּמַרְדּוּתָא דְּרָדְתֵיהּ אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת לֵיהּ׃ וַי בְּרִי וַוי בַּר כְּרֵסִי וַוי בַּר נִדְרַי׃ לָא תִתֵּן לִנְשֵׁי חֵילָךְ וְאָרְחָתָךְ לִבְנָת מַלְכִּין׃ אִזְדַּהַר מִן מַלְכֵי לְמוֹאֵל מִן מַלְכֵי דְּשָׁתִין חַמְרָא וּמִן שִׁלְטוֹנֵי דְּשָׁתִין שִׁכְרָא׃ לָא תִשְׁתֵּי וְתַטְעֵי הֵוָנָךְ וְתַשְׁנֶה דִּינְהוֹן דְּכֻלְּהוֹן בְּנֵי עַנְיֵי׃ הָבוּן שִׁכְרָא לַאֲבִילֵי וְחַמְרָא לִמְרִירֵי נַפְשָׁא׃ וְנִשְׁתּוּן וְנִטְעוּן מִסְכֵּינַרְתְּהוֹן וְשַׁחְקִידְהוֹן לָא נִזְכְּרוּן תּוּב׃ פְּתַח פּוּמָךְ לְהָלֵין דְּלָא מִסְטוֹ דִּין וְדוּן לְכֻלְּהוֹן בְּנֵי עַוְלֵי׃ פְּתַח פּוּמָךְ וְדוּן צִדְקְתָא וְדוּן לְעַנְיֵי וְלַעֲלִיבֵי׃

אִתְּתָא כְּשַׁרְתָּא מַנּוּ יִשְׁכַּח יַקִּירָא הִיא מִן כֵּיפֵי טָבָתָא טִימְהָא׃ דְּתָכֵל עֲלָהּ לִבֵּיהּ דְּבַעְלָהּ וְלָא מִתְבַּזָּא וְלָא חָסְרָא׃ פַּרְעֲתֵיהּ טָבְתָא וְלָא בִּישְׁתָּא כָּל יוֹמֵי חַיָּהָא׃ תְּבַעַת עַמְרָא וְכִתָּנָא וַעֲבַדַת הֵיךְ צִבְיָנָא דְּאִידָהּ׃ והות

לאובד ב׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ אם אראה אובד , תנו שכר לאובד : פתח ד׳ וסי׳ ויאמר פתח החלון קדמא׳ פת׳ לבנון דלתיך , פתח פיך לאלם , פתח פיך שפט צדק : ורחוק ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ו : חייה ג׳ בליש׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ לצרר לגלות ערותה עליה׳ , ותחיה ותגדל עמו , גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה׳ , מצ׳ע׳ חס׳ :

רלבג

כי מי שמתעבש בכמו זה לא יוכל להוציא מפיו שבועו כי ישאיתוהו אחר הכנסים המאמינים׳ בש״י ולפי זה הפי׳ שפירשנו עתה אשר הוא נכון לפי מחשבתי יהיה הרכון באמרו אם נבלת בהתנשא אם לאית למצוא מה שראוי שתמציאהו הנה זה האליות יגיע לך בעבור התנשאך ונאותך בחכמה כי בעבור זה נשענת על חכמתך ולא הכינות תחלה לדרוש אשר תחקור בו מה שראוי שיובן להיש׳ א׳ השגתו וכן אם זמות ותשב מה שתשער בעבורו לשים יד לפה שלא ידעו האנשים מום לעתך כי כחשת לאל ממעל והנ׳ זה הגיע לך בעבור התנשאך בחכמתך ולזה השיאך לבך להכנס בחקירות אשר אין דרך להכנס בהם ואמנם היא שבקשת החקירות הגדולו׳ ימצא לאדם פתח אחד הגיעה הרבה ובקשת לא ימצא לו פתח להכנס בהם ולזאת הסבה הישירנו שיתישב האדם תחלה בחקירות הגדולו׳ אם יש לו דרך להכנס בהם לפי שכמו שתמצא בדברים הטבעיים אשר ילכו מדרגות המותרות שמקבצת׳ יוציאו האדם תועלת ומקבצתם לא יוציאו כי אם נזק כן הענין בשוה באלו ההשגות הגדולות ההולכות לפי מה שיחשוב במדרגת המותרות אשר אין ראוי שיפנה השכל אליהם וזה כי בקבצתם ימצא אחר היטב פתח ודרך להכנס בהם ויוסנו בהם אחר הגיעה לדברים היקרים מאד ובקבצתם לא ימצא להם פתח להכנס בהם ויותר נפלא מזה כי כבר ימצאו לדרוש׳ גדולים ויקרים מאד אפשריי ההשגה לאדם ודרושים אחרים למטה מהם לא ימצא לאדם פתח להכנס בהם והמשל כי האדם אין לו פתח להכנס בהם בו בידיעת ריבוע העיגול ר״ל איך יעשה שטח מרובע שוה לשטח עגול ישר ויכנס בחקירו׳ גדולות ויקרות מזאת לאין שיעו׳ וזה ממה שיחייב לאדם התישבות בדברי׳ אשר יחקו׳ בהם אם יש לו פתח להשיגם אם לא בדרך שיתבררו לו במלאכה מלאכה מהחכמות הדרושים אשר אפשר לו להשיגם מהדרושים אשר אי אפשר בהם זה : כי מיץ חלב , והנה הדברי׳ הטבעיים אשר ימצא בקבצת מותריהם תועלת ובקבצתם לא ימצא הם אלו שיזכר ודומיהם והוא שממיץ החלב שהוא מותר הנביב׳ יוציא האדם חמאה שהיא יותר טובה ויותר ערבה מהגבינה וממותר מיץ האף יוציא האדם דם בהגיעתו בו להוציאו וישחית עצמו וממותר הכעס אשר ראוי שיעזב ויונח יוציא האדם ריב ומדון אשר הוא גורם השחתות והפסדים רבים : ובכאן נשלם ביאור זה החלק שהגבלנו ביאור בזה הספר והוא נפלא מאד ורב התועלת לקחת מוסר השכל ותועלת מבואר מדבריו בביאור : דברי למואל , הנה קרא שלמה עצמו למואל מלך כדרך אמרו בתורה והוא כהן לאל עליון ר״ל שהוא היה לאל מלך כי י״י משחו ודברים מיסרים לאל בתכלית מה שאפשר ואמר כי אלו הם הדברים אשר אמרה לו אמו במוסרה והנה זכרם בזה הספר להיותם רבי התועלת וידמה שכבר אמר לה שלמה שתשאל ממנו ויעשה חפצה והיא אמרה : מה ברי , מה אבקש בני אשר גדלתיך ומה בין בטני שהיית במעי בהיותי מעוברת ממך ואולם אמר׳ זה כי כבר יקרא בן מי שאינו בן בטנה כאמרו אלה בני מיכל בת שאול לפי שהיא גדלה אותם ואע״פ שלא היו בניה כי הם בני מירב אחותה ומה שאבקש לך בן נדרי ר״ל שמרוב אהבתי אותך היו כל נדרי בך כמשפט האוהב שיהיו נדריו ושבועותיו בחיי אהובו או ירצה בזה שבעבורו היו נדריה תמיד ליי׳ : אל תתן לנשים , כתב׳ אשר לך בדרישת החכמ׳ והשגתה וזה כי רוב העסק עם הנשי׳ יסיר האדם מהשקידה על החכמ׳ ויהיה לבו פונה בהם תמיד ולא יהיו דרכיך למחות העצות והמחשבות הרבות אשר יצטרכו למי שירצה לחקור בחכמת מחקר ראוי ואמר זה כי ההתמדה עם הנשים תמנע התישבות באלו המועצות והמחשבות : אל למלכים , אתה בני שהוא למואל אל יהי דרכך דומים לדרכי המלכי׳ אוהבי התענוגים שרודפים שתיית היין ושואלים איה שכר לשתותו כי אין למלך כמוך שהוא לאל נכון לעשות כן : פן ישת׳ וישכח , מזה הדין הבא לפניו בתור׳ והיה זה סבה אל שישנ׳ דין כל בני עוני אשר הוא חטא נפלא כי בו בכלל חטא הטית המשפט וחטא קביעת העני נפש וכל אחד מאלו הוא חטא נפלא ולזה זכר שישנה דין כל בני עני שלא יתחלם מזה נ״כ שישנה בדין העשירים אבל זכר מה שיתחדש יותר מהרע מזאת התכונה כמנהג המוכיחים ובכמו זה המנהג נהג שלמה ברוב התוכחות הנכללו׳ בזה הספר : תנו שכר לאובד , הנה השכ׳ והיין אינו ראוי כי אם למרי נפש ולאובד שישכח המר נפש מרירותו : ישתה וישכח רישו , והאובד עמלו לא למלך כי הוא ראוי שיזכור הדינין אשר ראוי שינהיג בהם הבאים לפניו : פתח פיך לאלם , ר״ל לאשר יבאו לפניך לדין ולא ידע סדר טענותיו אשר בהם יתבאר משפטו ודינו ראוי שתפתח פיך להישירו להגיד דברי ריבו והנה האלם הוא שאינו יודע להגיד כלל מדברי ריבו ובני חלוף הם בעלי התמור׳ שיאמרו הפך מה שבלבם וראוי לשופט השלם שיסבב שלא יפקד מהם משפט מצד חסרונם בדבור ובהנהגת עניני ריבותם : פתח פיך , בענין שתשפוט צדק אל דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפט מפני חלשתם וחוזק אשר כנגדם : אשת חיל , הנה חתם זה הספר באומר החומר המסרת אל השכל שרות שלם באופן שיגיע לו קנין שלמותו ותאר אותו בנקבה כמנהגנו וקראה אשת חיל מצד שלמות כחה להגיע אל השכל מה שיצטרך לו מגמנ׳ ההכרות המיוחסות ואמר שהוא קשה ההמצא ורחוק מכרה וערכה מערך הפנינים כי אין לו יחס עמה : בטח בה , הנה לב בעלה בוטח בה שתמצא לו מה שצריך להקדים מן הקודם בדרושו ולא יחסר שלל להיות טרף לבית השכל : גמלתהו טוב , כל ימי חייה גמלתהו טוב ובכנעה לעבודתו ולא נטתה כלל מעבודתו : דרשה צמר ופשתי׳ להיות טווה בהם מה שיצטרך לביתה מהלבוש ועשתה זה בחפץ כפיה כמשפט המסרת החושק לעשות רצון אדוניו ולא כמשפט המוסר׳ על צד ההכרח ואמנם אמר זה לפי שהמגיע מהמוחשו׳ אל השכל יתוקן בהקדמות רבים קודם שהגיעו אליו ובזה יוסרו מהם ההכרה מהמינים החמריים ויתקרבו אל המציאות הרוחני כמו שנזכר בספר הנפש והחוש : היתה

רש״י

כי מיץ חלב . כי כאשר תצא חמאה על ידי מיץ חלב : ודם על ידי מיץ החוטם יותר מדי כן יצא ריב על ידי מיץ אפים של כעס . מיץ שחיט׳ פרימדזו״א בלעז כמו וימץ טל וגו׳ ורבותי׳ פירשו אם נבלת עצמך על דברי תורה לדרוש ולשאול ספיקותיך לרבך : ואפי׳ בראות לו בשיש כלא לב שיופך שתהא מבוסה . ואם זמות אם שמת זמם על פיך ויחסמ׳ אותו ולא שאל לו הכל סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותאש שלא תדע לענות כלום כו׳ כאשר מיץ חלב יוציא חמאה כן מיץ אפים שרבך כועס בך שלא הכינו׳ עמך ואתה מתגבל עליו סוף יוציא מפיך אחר זמן הלכו׳ רבות והוראות : דברי למואל מלך . דברי שלמה׳ היה מלך שאמר למו הקב״ה כלומר בשביל שהעיר כנגד הקב״ה לא תאמר לאל כמו למו פי דברי׳ לפתו של הקב״ה שאמ׳ המלך . המשא אשר יסרתו אמו . כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש והכניסה לו כמה מיני זמר ונעור כל הלילה וישן למחרת עד ד׳ שעות כדאיתא בעשיקתא והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו ועל אותה שעה שנינו על תמיד של שחר שקרב בד׳ שעות ונכנסה אמו והוכיחתו כל הפרשה הזה : משא אשר יסרתו אמו . משא של משל שיסרתו אמו : מה ברי . מה זאת עשית והגדת שאתה בני ולא כן אביך הכל יודעין שאביך צדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו : בר בטני . כל נשי אביך כיון שנתעברו׳ אינן שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז שהתשמיש יפה כל ששה חדשי׳ אחרונים : ומה בר נדרי . כל נשי אביך היו נודרות שיהא להן בן הגון למלכו׳ ואני נדרתי שיהא לי בן מלובן בתור׳ : לנשים חילך . כחך אל תתיש : אל למלכים למואל . אין זה דבר הגון למלכים שהם להקב״ה . למואל כמו למופי : אל למלכים שתו יין . אין נאה להם להשתכר : אי שכר . כמו אין שכר . מחקק הכתו׳ בתור׳ וכל מה שהו׳ בגרס׳ : לאובד . לאיש שאובד לאבוד לרשעי : למרי נפש . המצטערין על עניים ועל אבלם : כל בני חלוף . אלו הן היתומי׳ שחלפה עזרתם והלכ׳ לה : ושלל לא יחסר . בזות׳ לא יחסר טוב : טרף . מזון : ותתן טרף גם הוא מזון הקבוע להם : בביסור

היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה: ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה: זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטע כרם: חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה: טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בליל נרה: ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים: מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה: נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ: סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני: עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון: פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה: צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל: קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה: שקר החן והבל היופי אשה יראת יהוה היא תתהלל: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה:

סכום פסוקי דספר משלי תשע מאות וחמשה עשר וסי' תתק טו וחציו לפני שבר גאון וסדריו שמונה

והות היך אלפרת דתגרא דמן רחיק מיתיא מכלותא: וקמת בליליא ויהבת מזונה לביתה ופולחנא לטליתהא: ואתחשברת בתרעיתא ונסבת חקלא ומן פרי דידהא נצבת כרמא: ואסרת בעושנא חרצהא וזרזת דרעהא: וטעמת מטול דטבתא תגרותה ולא דעך בליליא שרגה: ידהא פשטא בכונשרא וידהא לבכין מעזלא: ידה פשטא לעניא ודרעיה מושיטא לעליבי: לא ידחלון בני ביתיה מן תלגא מטול דכלהון בני ביתיה לבישין הוו זהוריתא: תשויתא עבדת לה בוצא וארגונא לבושה: ידיע הוה בינת מדינתא בעלה כד יתיב הוא עם סבי ארעא: פתגא עבדת וזבנת וזונרא יהבת לכנענאה: עושנא והדרא לבושה וגחכא ביומא אחריתא: פומה פתחת בחכמתא ונימוסא דחסדא על לישנה: וגלין ארחתא דביתה ולחמא חבינגות לא אכלה: קמו בנהא ויהבון לה טובא בעלה ומשבחה: סגיען בנתא דקניי עתרא ואת עברת על כלהין: מטול דשקרא הוא חנא וסריק הוא שופרא אתתא דחלתיה דאלהא היא משתבחא: הבו לה מן פרי דידהא ונשבחונה עובדהא בתרעי:

היתה ה' רפ' וסים' היתה לי בחלתי כאריה ביער · היתה עלי יד יי' · היתה לי דמעתי לחם יומם · היתה יהוד' לקדשו · היתה כאניו' סוחר: נטעה זממה שדה נטע כתי' וקרי' נטעה בה"א וכן בלילה טעמ' כי טוב סחרה ואינון מן כ"ט מלין חס' ה' בסוף תיבו' וקרי' וסי' נמס' במס' רבת' במערכ' אות ה' בס"ד: כפה ב' וסי' וקצתה את כפה · כפה פרשה לעני: לא תירא ח'

וסי' ביחזקאל סימן ג': לבוש ל' חסר בכתו' כי כל ביתה לבש שנים · וכל נבי' דכו' חס' במ"ב מל' וסים' ושריון קשקשי' הוא לבוש · הוצא לבוש לכל עבדי: נודע ב' קמצי' וסים' נודע ביהודה אלהים · נודע בשערים בעלה · וחד ונודע מה שהיה; לבושה ג' וסים' ממשבצות זהב לבושה · שש וארגמן לבושה · עוז והדר לבושה: הילכות ד' ולית דכוותי' כ"כ וסים' נמס' בתלי' סים' כ"ח: ויאשרוה ב' וסים' אחת היא יונתי · קמו בניה ויאשרוה: עלית ג' וסי' מה לך איפה כי עלית כלך לגגות · גם שם עלית לזבח זבח · ואת עלית על כלנה: והבל ג' וסי' נמסר בסדר בראשית וישעיה ריש סימן מ"ט: תתהלל ב' וסי' בקדוש ישר' תתהלל · אשה יראת יי' היא תתהלל:

רלבג

היתה כאניות · הסוחרים הגדולי' שיביאו סוחרותיהם מארץ מרחק כן תביא מזונה ממרחק למה שיצטרך אל השכל בדרושים יקשה לעמוד מן החוש אם לא בשוטט בארצות או בעדות מהקודמי' אשר ראוי לבטוח בהם שיגידו האמת: ותקם בעוד לילה · בחריצות וזריזות לתת טרף לביתה וחוק לנערותיה להעמיד בריאות הגוף כי בו יעמוד בריאות הנפש והנה תמצא בזה שספר מחריצות' בדמיון זה העני' קנתו לשרות בעלה וקנתו להעמיד בריאות הגוף שהוא גם כן לשרות השכל על שכבר זממה שדה קנתה שדה ונטעה כרם להוציא מהם פרי אל השכל: חגרה בעוז מתניה · לרוץ בזריזות לחפציה ואמצה זרועותיה לעשו' פעולותיה בחריצות: טעמ' יהכירה כי סחרה הוא טוב מצד הפרי המגיע ממנו לשכל ולזה תנהיג בזריזו' בשרותו עד שלא יכבה נרו ב בלילה להתרחק מן העצלה: ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך · לטוות הצמר והפשתים: כפה פרשה לעני וידיה ש שלחה לאביון · וזה משלימות חריצותה שתעשה מה שתשלם בה לשכל חוקו ולקנות מההון מה שיספיק לה ולבית' ולתת לעניים חוקם: לא תירא · בגדי שני אמ' זה מצד אח' להורו' על חריצות' לקנות מה שיצטרך מההון ומצד אחר אמ' זה להיות מה שתכין אל השכל מהמוחשות רחוק מלהתעות השכל והנה עשתה לה מ מרבדים וקשוטים ב במדות שש וארגמן לבושה רוצה לומר בגדים חמודי' ונקיים במדות המשובחות לא בגדים צואים במדות המגונות: נודע בשערים · והנה בעלה הוא נודע בחכמה בשבתו עם חכמי ארץ מצד רב ההיסרה שתיסרהו לקנין החכמה: סדין עשתה ותמכר וחגור · אשר עשתה נתנה לסוחר למוכרו לו כדי שיהיה לה הון לקנות בו כל אשר תשאל נפשה: עוז והדר לבושה · הנה לבושה הוא עוז והדר ר"ל שישלם במדותיה היופי והתוקף להכניע תאוותיה הגופיות וזה ממה שישלם בשתנהג בדרכי התורה ותשחק ליום המות כלרך אנשי המעלה שלא יחרדו מן המות כי אין רצונם לחיות כי אם להשלים השכל ואחר השלמו כמעט שיחפכו במות כי היא החיים להם: פיה פתחה בחכמה · כי ממנה ילקחו התחלותיה וכימום האחסד שעשה הש"י לנמצאות יתבאר על לשונה במה שיגיע אל החוש מזה הענין אשר הפליא הש"י חסדו ביצירותיו: צופיה · תמיד היא צופיה ומבטת ההליכות והדרכים אשר יובילוה אל ביתה אשר תתחבר בו אל השכל להשפיע לו מהחוש המצטרך לו בחקירותיו ולא תאכל מזון העצל שהוא חסר התיקון אך כל מה שתתקנה מאלו הכורות הדמיוניות יהיה שלם התיקון להביט אל השכל הנה האשה אשר כה משפטה תשובח מצד כחות הנפש ומצד השכל: רבות בנות · ויאמרו כי רבות בנות עשו חיל אך את עלית על כלנה: שקר החן · אשר במה שתכין אל השכל פעמים יביא זה לטעות בדרושים העמוקים אשר לא תחובר להם יראת יי': תנו לה · הנה לאשה אשר כזאת יותן מפרי ידיה כי ימשך מההשגחה הדבקה בסבתה בשכל טוב לא גם בדברים הגופיים כמו שביארנו בב' מספר מלחמות יי' ויהללוה מעשיה בשערים שם יספר נועם מדותיה וטוב מוסרה וילאתה מהש"י והנה התועלת בזה המאמר לפי הנמשל מבואר וכן תועלת עוד לפי המשל להיישיר האשה שתשתדל בעבודת בעלה ובתיקון ביתה בזה האופן:

רשי

בכישור · מקורין ווירטוי"ל בלע"ז העכשיר את הפלך לטוות: פלך · פוסי"ל בלע"ז: לא תירא לביתה · לבני ביתה: משלג · משלג גיהנם: לבוש שנים · בגדי בצבועין: מרבדים · מכסות נאה למטה · כמו מרבדי רבדתי: נודע בשערי' בעלה · ניכר הוא בין חביריו מפני מלבושיו שהם נאי': לכנעני · תגר: ליום אחרון · ביום מותה שכפטרת בשם טוב: ותשחק · בליוני' על יום מיתת' שיהא ככבל כשם טוב: צופיה · היא בביתה בותנת לב על נורכי בני בית איך יכהגו באמת ובכניעות: רבות בנות · כך מאשרין אות' בעלה ובניה: שקר החן · אשת חן ויופי אין מתהללין אותה אלא הכל הבל ושקר אבל אשת יראת ה' היא לבד תתהלל: מעשיה · בשרון מעשיה מעיד עליה להללה בשער העיר כל יוצא ובא וזו אמליכ שפירשתי אבל לפי המשל על התורה ולומדיה הפרשה מ מתבארת · אשת חיל · היא התורה: מיומנ' אשרי זוכה למבוא אות: משכיבי מרגלי' ושלא יחסר אוכל פירות בעה"ז ובעה"ב: דרשה צמר ופשתים · לפי שהמשילה לאש דבר לפי המליצה בדרכי מלאכת הנשי' והמשל כך הוא · דורשת התור ומקר' משנ' מדרש ומחזרת אחריהם שהם דרכי תלמידים: היתה כאניות סוחר · מביא' היא ללומדיה ברכה ומזון: ותקם בעוד לילה · משכימי' באשמורת: ותתן טרף לביתה · שונה הרב לתלמידי' וחק הקבוע להם: זממה שדה · זממה בזמם ובכסן את עסו אים שדה · ותקחהו מן העולם להאכילו מפרי מעשי' נטעה כרם · ישראל לקיימו לחיי העוה"ב: טעמה דבור · לא יכבה בלילה נרה · בליל כתיב חסר ה' בליל שעורי שכנפי המכרי' היא האירה לישראל והגיל עליה: בכישור · בכשרון מעשי: תמכו פלך · מעצן ומשענה · כמו מחזיק בפלך: כפה פרשה · למי שמשים עצמו עליה כעני כו היא תתקיים: לא תירא לביתה משלג · סדקין כי הרשעים מאש לשלג: לבוש שני · ברית דם מילה · ד"א מלבושי' כפלי · כתיב שנים · פתוח תפתח · העבק תעניק · כלאו מכילין אותן משלג גיהנם כך הוא כדרש בתנחו': סדין עשת' · לבוש תפארת כותב' לאחרי': וחגור נתנה לכנעני · למי שהוא חגור בשמרת כותב' אזור למתניהם: ליום אחרון · אין להם להתעצב מיו' הדין כי יכבלו שכרו וכל ימי חייהם ישחקו ליום הדין · מי שאינו כריך לדאג כופל כדבר לשון בחוק כמו וישחק ל לרעם כידון: צופיה הליכות ביתה · התור' תלמידתם לדרך הטוב לפרוש מן העבירה: קמו בניה · התלמידים: בעלה · הק"בה: שקר החן · שבילבי האומו' והבל גדולתן ויופין: תנו לה · לעתיד לבוא מפרי ידיה תפארת גדולה עוז פאר ו ממשלה: סליק

אבן עזרא

כאניות · ההולכות למרחוק: לילה · קודם עלות השחר · לביתה לבניה · והוא מאכל כענין ואכלו חקם לאם חק: זוממה · חשבה לקנות שדה · מפרי ריוח להון יגיע כפיה כלו' מפרי כפיה כטעה כוטע לה כרם כי אין מנהג הנשי' לנטוע: בעוז מתניה · כאילו העוז חגרה: טעמה · כמו ברוך טעמך כלומ' ידעה כי טוב להתעסק בסחורה על כן לא יכבה: פרשה · לאם לעני: לביתה · בניה כלומר לא תירא משלג היורד על הארץ כי כל אחד מביתה לבוש מתולע' שני או כל בית לבוש שנים שם ממין פשתי' וארגמן ממין הצבעים והוא אדום: זקני · הזקנים יושבי בעלה עמהם בעבורה: לכנעני · סוחר כמו כנעניה ככבדי ארץ: עוז · כאילו העוז והדר לובש' ליום אחרון לא זקנתה תוכל לעמוד משחקת ואינה מפחד' מן החסרון או לעולם הבא: חסד · שהיא מוכנת לעשות חסד: עצלות · אשת עצלות: קמו · בבקר בניה כי לא יכבה בלילה נרה: ויהללוה זה המהלל שיאמרו לה · רבות בנות עשו חיל קנו חיל · עלות כמו ותעל אחד מגדיל כלומר גדלה על כלנה: שקר החן · גם זה הפסוק מהלל בניה הוא שהם אומרים לשקר אשת החן והבל הוא היופי: תנו · הבעל אומר לבניו תנו לה מפרי ידיה עד שיהללוה ה המהללים על מעשיה או מעשיה הם יהללוה והכתיבה כדבור כענין תנו ליי' אלהיכם כבוד:

נשלם ספר משלי

נשלם ספר משלי תהלה לאל חי

הקדמה לאבן עזרא

תנו כבוד לאל נורא · והוא רואה ולא יראה ·
והוא נשגב בחכמתו · ודרכו לאנוש הורה ·
וזה פירוש בסוד איוב · כדרך טעמי תורה ·
לאברהם בנו מאיר · ספרדי בנו עזרא ·
ברומי חברו בלשון · אבותינו ואם קצרה ·
היותו לעטרת הוד · ולצפירה מפוארה ·

אמר אברהם

בעבור היות כל נברא ברואי מים ומאין נמצא עמו חסרונו וחסרון העליונים בתנועות כנגד המוצק לא בעצמם גלא בתבניתם וחסרון השפל בתבניתו לא בעצמו וחסרון התחתיים בעצם ובתבנית ואת סבת התלאות הקורות לבהמה ולעוף או לשניהם או לעושר ולבנים ולנשים ולחברי' והכל במספר במשקל בגזירי. האחד אשר אין לו ראשית ואין סוף לו על כן אמרו אנשי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו כענין והוכח במכאוב על משכבו כדרך האב המייסר את בנו על מעשה רע שעשה על שלא ישנה כדרך הרופא שהוא משקה לחולה דבר להסיר חליו ויש תוכחות על תגרת מעשה כאב החומל על הבן וידריכהו בדרך הישרה כמו הרופא שמאכיל הבריא ואם יפחד שיארע לו מחלה ישקהו במשקה לשמור מתכונת בריאות גופו ויש תוכחות לקבל שכר וסיבת היותם רבות ואיוב הצדיק הנביא העיד שהיה יחיד בדורו בצדקתו ותוכחותיו לא היו על מעשה רע או תגרת מעשה וכאשר הואלתי לפרש איוב הוצרכתי לפרש תחלה כל המלות והרוב בענינים הקשים כי רובי פירושי הקדמונים בספר הזה אינם על דקדוק הלשון ויש מהם על דרך דרש ואחר שאשלים לבאר כל מה שהזכרתי אפרש עיקר העניין בכל נאם איוב או אחד מחבירו וכלל אומר כי אליהוא היה חכם מהכל כאשר יתברר מדבריו על איוב וחבריו וטעמי עניניו קרובים לדברי המקום על כן לא חרה אפו בו כאשר חרה אפו על אליפז וחבריו גם אמר המקום לאיוב תרשיעני למען תצדק:

ועתה אחל לבאר

הקדמה לרלבג

אמר לוי בן גרשום

ראינו לבאר הספר הזה ר"ל ספר איוב ביאור רחב ולהעמיק בעניינו כיד שכלנו לראותנו זה הספר גדול התועלת בהצלחת האד' המדיניים והמדעיית ובכלל הנה כוונתה התורה בכללה על השורש המתבאר בזה הספר ולזה יחסו רז"ל זה הספר אל משה רע"ה ואמ' משה כתב ספרו ופרש' בלעם ואיוב ואולם נחלקו בעניניו אם היה משל או דבר קרה וזה כי זה הדרוש אשר נחקור עליו בזה הספ' הוא אם השם ית' משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה פנות התורה ופוקד אותם על כל מעשיהם אם לא וזה שכאשר יונח שהוא משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה הפנות התוריות יחשב שכבר ייוחס אל השם ית' עול מצד רוע הסדור הנופל בטובת אישי האדם ורעתם ר"ל שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו וזה הספק הניע הפילוסו' להאמין שהשם ית' בלתי יודע דבר מאלו הדברי' הפרטיי' כמו שנזכר במה שאחר הטבע ולחוזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יסורו המתאחרים עד שכבר נסתפקו בו גדולי החכמים והנביאים ואמרו רז"ל שכבר נסתפק בו משה רבי' ע"ה ואליו רמז במה שבקש ואמר הודיעני נא את דרכיך וכבר יראה שהענין הוא כן מהתשובה אשר השיבו השם ית' על זאת הבקשה והוא אומרו יי' יי' אל רחום וחנון וכן תמצא שחבקוק הנביא הסתפק בזה הדרוש באמרו למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכן תמצא שדוד ע"ה הסתפק בו אמרו בספר תלים כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצובות למותם וגו' הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי וסוף הדברים ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני ולחוזק השאלות והספיקות הנופלות בזה הדרוש המציאנו משה רבי' ע"ה זה הסיפור הנפלא אשר הותרו בו כל הספיקות הנופלות בו על דרך החקירות העיוניות כמו שיתבאר מדברינו וזהו אשר הניענו לבאר זה הספר כי לא ראינו בו לאחד מהקודמים המבארים ממי שהגיענו דבריהם ביאור יתכן שיהיה ביאור ענינו אבל תכלית מה שכוונו הוא לבאר המלות והתיבות ולזה היו רחוקים מאד מהכוונה בזה הביאור וזה שראוי למבאר שיהיה ביאו' המלות והתיבות לפי כוונת הענייני' אשר כוונו בכלל הדברים כאשר היו המלות משותפות כמו הענין בזה הספר ואם לא יתן אל לבו תחלה להבין כוונת הענינים לא יובן אליו ביאור המלות אם לא במקרה וזה מבואר בנפשו ולזה היו הביאורים ההם אשר הורגלנו בהם מקטנותינו כבר מנעו ממנו הבנת דברי זה הספר זמן מה עד אשר פקחנו עיני שכלינו לעיין בענייני זה הספר והנהגנו אחרי זה ביאור המלות לפי העניינים ההם ומצאנו שהמלות מתבארות בזה האופן בזולת זרות ולא מצאנו שהתעורר אחד מהקודמים לחקור בדעות אלו האנשים אשר נחלקו עם איוב בזה הספר זולת המעט שכתב מזה הרב המורה בספרו הנכבד מורה הנבוכים וכבר העירנו מה שכתב מזה לחקור בדברי אלו האנשים חקירה מופלגת כדי שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתייחד בו אחד אחד מהם וכאשר הפלגנו העיון בזה האופן מצאנו לדעותיהם על מספר החלקים אשר אפשר שתשפטם החלוקה בזה הדרוש למשכילים ואולם אמרתי למשכילים לפי שהחלקים אשר תפול המחשבה בהם להמון האנשים בזה הדרוש הם בלתי מוגבלים ולא מוקפים והוא מבואר שהוא ראוי למי שישלים החקירה בזה הדרוש ובזולתו שיזכור הדעות אשר תשפטם החלוקה ותפול בהם המחשבה למשכילים ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם והתרים אשר אפשר שיותרו בהם עד שתתישב לו בזה האופן הדעת האמתי ואיך שיהיה ענין זה הספר ר"ל שיהיה למשל או ספור לדבר קרה הנה מפני שהמכוון ממנו בחבורו הוא להעמיד האנשים המטיבים בעיון על אמתת זה הדרוש הוא מבואר שראוי שיהיו הדעות אשר יזכרו בו לפי חלקי הסותר אשר יפלו בזה הדרוש למשכילים שאם לא היה הענין בזה התאר לא היה מגיע מזה הספר ההתאמתות בזאת החקירה והנה נבאר בע"ה עם ביאור דברי אלו האנשים איך נשלמו בדעותיהם כל חלקי הסותר וטענת כל אחד מהם בכל הצדדי' אשר אפשר לו לטעון לקיי' דעתו ולבטל דעת החולק עמו ולא הסכמנו בזה הביאור לבאר מפני מה נטינו בביאור מלה מלה ממה שבאר בה זולתינו להיות זה ממה שיתבאר במעט עיון למי שירצה ביאורינו זה עם שאם נהגנו זה המנהג היו דברינו בתכלית האריכות והיה זה סבה שיקוץ בו המעיין והנה במקומו' רבי' מזה הספר נראו לנו ביאורים רבים ובחרנו הנאות מהם לפי הענין ולא רצינו לזוכרם כלם לבחרינו הקצור ולזה אין ראוי שיקוץ המעיין אם יראו לו בקצת דברי זה הספר ביאורי' אחרי' בלתי' זולתי אשר זכרנו' ועוד כי אין מחוק המבאר שיזכור כל הביאורי' אשר אפשר שיעשו במאמר אשר יבארהו ולא ינזור גם כן שלא ימצא למאמר ההוא ביאור זולתי אשר יזכרהו ולא תהיה תפיסה אם מצא למאמר שהוא ביאור זולת הביאור אשר זכרנו והנה אחשוב שמי שאמר מרז"ל בזה הספור שמשל היה אמנם הביאו לזה מה שרא' מהפלגת החקירה בזה הדרוש על דרך החלוק ההכרחי' אשר לא ימנע ממנה אחד מחלקי הסותר ולזה הרחיק היות אלו הדעות לקודמים לפי שהוא רחוק אצלו שימצאו במקרה אנשי' יחד יחלקו בדרוש אחד ויהיו דעותיהם על מספר החלקים אשר תשפטם אותם החלוקה ואולם מי שאמר שכבר היה הנה יחזק דעתו מה שאמר יחזקאל נח דניאל ואיוב ואיננו בטל שימצאו דעת האנשי' בדרוש אחד על מספר החלקי' אשר תשפטם החלוק' כי כבר זכר הפילוסוף דרושים רבים קצתם בטבעיו' וקצתם באלהיו' נמצאו בהם דעות הקודמי' על מספר החלקים אשר תשפטם החלוקה ולזה לא הרחיק בעל זה המאמר היות זה הספר דבר קרה וממה שיורה שזה הענין הוא ספור לדבר שקרה הוא זכרו שם איוב ושם עירו ומספר קניניו ובניו בתחלה ובסוף ושם בנותיו ושכבר נתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם ומספר ימי חיי איוב ומה שנזכר גם כן משם רעיו ויחסיהם אמרו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם וזה כי כמו אלו התארים והספורים יעשו בספורים האמתיים להוסיף ההאמנה בהם וקודם שנתחיל בביאור זה הספר נקדים הקדמה אחת מקפת בכל מה שיכללהו זה הספר ונאמר שהרעות הנופלות הם מיוחסות בכללם אל הסבה ההיולאנית או אל המקרי וזה שהרעות הנופלות לא ימלטו משתהיה התחלתם במקבל בעצמו או מחוץ ואמנם הרעות אשר התחלתם במקבל הם אם מצד המזג אם מצד המדות והתכונות הנפשיות ואשר הם מצד המזג מבואר התיחסם אל ההיולי כי הסבה בזה השמע הכחות המתפעלות אל הכחות הפועלות כמו שהתבאר ברביעי מהאותות וכן יתבאר זה ברעות הנופלות מצד המדות והתכונות הנפשיות כי אלו הרעות יהיו כאשר לא יתנהג האדם בהם כפי מה שראוי וזה לא יהיה מן השכל כי השכל אמנם ידריך האדם בהדרכה הראויה בכבר דבר מאלו העניינים האנושיים וכן הרעות אשר התחלתם מחוץ אשר התחלתם המזג והבחירה כמו הענין במלחמות הוא מבואר ממה שקדם התיחסם אל ההיולי ואשר אין התחלתם המזג ולא הבחירה כמו הפכת הארצות והרעם והאש הנופלת מן השמים והמוהג מנהגם הנה לא יגיע מהם רע כי אם במקרה וזה שלמה שהיו בכאן יסודות הפכיים והיה מדרך ההפכים שיפסידו קצתם קצת יחוייב שתהיינה בכאן סבות עליונות פועלות אותם ושומרות מציאותם ושיגבירו פעם אחת מן ההפכים על האחר ופעם יגבירו ההפך האחר וזה בסבוב ישר וסדור מתמיד כמו שהתבאר בטבעיות ולזה יתחייב שיתהוה האש פעם והאויר פעם והמים פעם והארץ פעם לפי היחסי' אשר לפועל אל המתפעל ובזה ישמר זה המציאות השפל לפי שמירתו אמנם היא בשווי הנמצא ביסודות אשר הורכב מהם וסבת זה השווי הוא זה הפועל המגיע אל היסודות מהגרמים השמימיים ואמנם יגיע מזה רע במקרה מצד שיקרה שיפול האש על איש אחד ויהרגנו או שתהפך הארץ על היושבים בה מצד שקרה היותם שם ובכלל הנה לא תמצא רע מגיע בעצמות מהשם יתברך ולזה אמר אין דבר רע יורד מלמעלה וראוי שלא יעלם ממנו שאלו המקרים אשר יפול בהם רוע הסדור הם מוגבלים באופן מה מהגרמים השמימיים ואת סיבת הגעת הידיעה באלו המקרים טרם בואם לנו אם בחלום אם בקסם אם בנבואה כמו שהתבאר בספר החוש והמוחש וזה כי זאת ההודעה לא תהיה אם לא מסבה פועלת לה הידיעה באלו העתידות אלא שעם כל זה כבר יתאמת התיחס אלו העניינים אשר בהם רוע הסדור אל ההיולי וזה כי בעבור שהגרמים השמימיים משתתפים בהנהגת האדם והיה מחוייב מפני זה שיגיעוהו קצת רעות מצד קצתם בעתים מה העריס השם יתברך בשמש בנו השכל להנהיגנו ולהצילנו מה שאפשר לנו מצד הנהגת הגרמים השמימיים ולזה תהיה זאת ההגבלה אשר באלו המקרים מתיחסת אל ההיולי כי השכל הוא מציל להטות אותנו מזאת ההנהגה כאשר נראה וכבר ביארנו זה בשלימות בביאורינו לספר החוש והמוחש ובספר מלחמות יי' ולהיות השכל הוא מציל על זאת ההנהגה היו אלו המקרים אפשריים לא מחוייבים והנה יתבארו בזה הספר הצדדים אשר ישמר האדם בהם מאלו הרעות מצד השכל האנושי להתאחדותו באופן מה בשכל הפועל וראוי שתדע שאלו הרעות אשר נפל בהם רוע הסדור אינם רעות אנושיות וזה שהרעות האנושיות ראוי שתהיינה בחלק אשר בו הטובות האנושיות כי המושג להפכים אחד ולמה שהיו הטובות האנושיות בחלק מחלקי הנפש אשר נקרא שכל לא בהזן והחוש לפי שאינם לאדם במה שהוא אדם הנה הוא מבואר כי הרעות האנושיות הם בזה החלק בעינו וכמו שהטובות האנושיות הם שלמות השכל האנושי במושכלות כן הרעות האנושיות הם הפקד ממנו השלימות זהו ממה שראינו להקדימו קודם שנתחיל בביאור זה הספר והנה הסכמנו עם עצמינו לבאר לתקונה במאמ' מאמר ממאמרי זה הספר המלות אשר באו במאמר ההוא ואחר כן נבאר ענין המאמר ההוא ואחר כן נבאר הכלל העולה מן הדברים כי בזה הישרה מה להקל בביאור זה הספר ולהעמיד בקלות המעיין בדברינו על אמות דברי הספר · ומהנה נתחיל ונאמר ·

הר מן מה מלין דנסבין א׳ במצעו׳ תיבות ולא קרי׳ וסימנהון תאספון לא תוספון לתת תבן׳ והאספסוף אשר בקרבו׳ ויאצל וירד יי׳ בענן וידבר׳ משאת כי תשה נרעך׳ ובניהו בן יהוידע בן׳ רפאתי ויצא אל מוצא המים׳ רפאנו את בבל ולא נרפתה׳ ונרפאו ויאמר אלי המים האלה׳ בראדך בעת ההיא ונאשאר אני׳ וששאתיך ושובבתיך וששאתיך׳ ורצאתי ויכלו את הימים׳ ואענה את זרע דוד למען זאת׳ ואעשיר אשר קניהן יהרגן׳ וקאם שאון בעמיך

הלא חכמה תקרא ותבונה תתן

איש יב רף כתורה ובאיוב ב׳ באיוב ו׳ בתורה וסים׳ איש אשר ירקח כמוהו׳ איש אשר יעשה כמוה באיוב: וכל איש יו וסים׳ האנשים על הנשים׳ וכל איש אשר נצא׳ ועשה בצלאל׳ ויכו

איש

היה האי׳ ההוא ב׳ דסמי׳ וסי׳ כערי׳ איש הפך׳ איש היה בארץ עוץ: וסר מרע ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן נ״ט: ויולדו ה׳ וסי׳ ויולדו להם בנים אחר המבול׳ וילדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל׳ חסר ו״ו׳ ויולדו עוד לדוד בנים׳ ויולדו לאבשלו׳ ויולדו לו שבעה בנים דאיוב׳ וא׳ וילדו להם: ועבודה רבה ב׳ וסים׳ ועבדה רבה ויקנאו אתו׳ ועבדה רבה ויהי האיש

הָיָה בְאֶרֶץ־עוּץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה׀ הָאִישׁ הַהוּא תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע׃ וַיִּוָּלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת׃ וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל־בְּנֵי־קֶדֶם׃ וְהָלְכוּ בָנָיו וְעָשׂוּ מִשְׁתֶּה בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ לִשְׁלֹשֶׁת אַחְיֹתֵיהֶם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶם׃

ל׳ יתל ואקיותיהם

גבר הֲוָה בְּאַרְעָא דְעוּץ אִיּוֹב שְׁמֵיהּ וַהֲוָה גַּבְרָא הַהוּא שְׁלִים וּתְרִיץ דָּחֵל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי מִן בִּישׁ׃ וְאִתְיְלִידוּ לֵיהּ שְׁבַע בְּנִין וּתְלָת בְּנָן׃ וַהֲוָת נִיתְהּ שִׁבְעָא אַלְפִין דְעָן מִן אַלְפָּא לְכָל בְּרָא וּתְלָתָא אַלְפִין דְגַמְלַיָּא מִן אַלְפָּא לְכָל בְּרַתָּא וַחֲמֵשׁ מְאָה פַּדְנִין דְּתוֹרִין לְגַרְמֵיהּ וַחֲמֵשׁ מְאָה אַתְנָן לְגָרֶם אִתְּתֵיהּ וּפוּלְחָנָא סַגִּיעָא לַחֲדָא וַהֲוָה גַּבְרָא הַהוּא רַב בְּנִכְסִין מִכָּל בְּנֵי מַדִּנְחָא׃ וְאָזְלִין בְּנוֹי וְעָבְדִין שֵׁירוּתָא בֵּית גְּבַר יוֹמֵיהּ עַד מִשְׁלַם יוֹמֵי שִׁבְעָא וּמְשַׁדְּרִין וּמְזַמְּנִין לִתְלָת אַחְוָתְהוֹן לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי עִמְּהוֹן׃ והוה

ההוא גדול: אחיתיהם ה׳ בליש׳ וסימני׳ והחייתם את אבי ואת אמי׳ בצדקתך אחיותך׳ ואחיתיהם צרויה ואביגיל׳ וקראו לשלשת אחיתיהם׳ ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו:

רשי

איש היה בארץ עוץ׳ פי׳ בארץ אל כמה דכתי׳ את עוץ בכורו מבני נחור: והיה האיש׳ אף על פי שהוא לשון עתיד כן דרך לשון עברית׳ ולשון מליצתו והוה האיש ההוא גדול מכל בני קדם בני ארץ המזרח שארם במזרחו של עולם הוא שנאמר מן ארם ינחני בלק מהררי קדם׳ לא עוץ זה איוב: בוז זה אליהוא בן ברכאל הבוזי׳ והרי הוא שאמר איוב ובוז משפחות יחיתני: זה הוא ממשפחתי שמחתה דברי׳ דהיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא: לא בארץ עוץ בארץ שנוטלין מהם עצות דעות עלהקב״ה׳ של מן הארץ ההיא יבא אשור ומה עשה בעלי זהין אומרים לא כל הימנו ליטול את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו לארץ שנעשה אלוהות הרבה׳ של בה מארץ פסילים היא ונעשה מגדל וראשו מגיע בשמים ונעשה לנו שם׳ ואין שם האמור כאן אלא ע״ז של שם ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה עשה הקב״ה ישב עליהם בדין והעמיד עליהם עדים שנאמר וירד ה׳ לראות את העיר ואת המגדל׳ וכי צריך ירידה לפני המקום לראות׳ והכתיב עיני יי׳ משוטטו׳ בכל הארץ׳ אלא ללמד הלכה לדורות שאין דנין אלא על פי עדי ראיה של אורלא אי לע׳ והיה פשוטו כמו ויהי׳ ומשמעו לשעבר ולהבא: תם פי׳ אבל בדברים שבין קונו וביני לא היה צדיק לכך נאמר וירא אלהים וסר מרע: שבעת אלפי צאן׳ הרוב מוכח תחלה: גדול מכל בני קדם׳ מדור הפלגה דכתיב ויהי בנוסעם מקדם׳ אבל מאברהם אינו כן שהרי באברהם כתיב בו גדול של ושם חברון לפנים קריית ארבע האדם הגדול בענקי׳ הוא׳ היה לו לכתוב אדם גדול ולמה כת׳ האד׳ הגדו׳ אלא רמז רמז שהוא אדם גדול ש שעמד בעם נסיונו׳ לפיכך כותבין אותו שני היהין׳ ואיוב של בו גדול לא עמד אלא באחת׳ של תם וישר וגו׳ מכל אותו הדור שלא כתפם על אותו ענין: והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו׳ בבית כל אחד ואחד יומו: ושלחו וקראו׳ כמו ושולחי׳ וקוראים׳ שהיו עושין כן תמיד: ויהי

רלבג

אמר שכבר היה איש תם. וישר ירא אלהים וסר מרע עלה ו והצליח מאד בקנייני׳ המדומים כמו קנין ההון והבני׳ והיו בניו מתנהגים באופן שלם לפי ההנהגה המדינית בדרך שתשלם האחוה והאהבה ביניהם ו ולזה היו אוכלים יחד תמיד כדי שיתוקן ה הקבוץ יותר ביניהם והנה

אבן עזרא

איוב היה מבני בניו של נחור אחי אברהם והקרוב שי שהיה מבני עשו והעניין מוכיח בארץ עוץ כמו שישי ושמחי בת אדו׳ יושבת בארץ עוץ ולא יתכן לומר שלא היה בעולם בעבור שאמר יחזקאל נח דניאל ואיוב ואם אמר טוען אולי איוב אחר היה שהזכיר ה הנביא יאמר לו אם כן אמור כן בדניאל נח והנה כתו׳ בפסוק אחר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואף כי מלאכו שמואל בן ע עמיהוד והנה לא מ מלאכו איוב אחר כ

כתוב בספרי הקדם והאומ׳ שהוא יובב בן זרח מבצרה שמת בחלום ראה זה כי אין לנו על מה ישען לא על דברי הנביאים ולא על מה שהעתיקו חכמינו ז״ל ואל תתמה על מלת איוב שמו כי איננו רשע כלל והנה כתו׳ יי׳ איש מלחמה יי׳ שמו והפך הדבר ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכיהו אולי בעל הדרש על הרוב הנמצא דבר מקום איוב סמוך לארץ מטעם וילך ארצה בני קדם: הקיפו

אבן עזרא

הקיפו' טעמו כאשר השלימו תקופת ימי השבוע כי שבעה בנים היו לו' אולי כמו בן לשון תגרה ומורא שמא יהי כך וכך וכמוהו אולי ימושני אבי אולי לא תאבה האשה' וברכו לשון כינוי והפך כמו ברך נבות אלהים ומלך: ויהי היום' הגאון רב סעדיה אמר כי השטן בן אדם היה מקנא באיוב ופי' בארץ בארצו לבדו ופירו' כל אשר לו בידך בחפצך וכמוהו היד יואב אתך ופירש אך את נפשו כשמור שמור נפשך שלא תבקש כ נפשו ואמ' כי המלאכי' אין להם קנאה והנה מכה ויתיצב מלאך יי' בדרך לשטן לו ובספ' דניאל מפור' ואין איש מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ועוד ואני בשנת אח' לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו שהוא החזיק למיכאל ועזרו ולבאר סוד אלה הדברים לא יוכלו ספ' והמבין סוד מערכות הצבאות ו והשתנות המעשי' כפי השתנות התנועות ידע עיקר השטן והכלל שהוא מלאך' וטעם ויהי היום יום ראש השנה שבו כל בני העולם עוברים לפני השכינה כבני מרון או יום דינו של איוב לבדו ולא אוכל לפרש או יהי פירושו ויהי היום ש אמרו בו כך וכך כמו ויהי היו' ויעבור אלישע: משוט' כמו סבוב וכמוהו שוטטו בחוצות ירושלים ועניין בארץ בכל העולם כמו ה התהלכנו בארץ: שכת בעדו' מן לשוכים בעיניכם הסר משוכתו והיה לבער ונטעמו שכת בעדו כמו משוכת הכרם שלא יגע בו רע' פרץ רבה כמו ופרצת ימה וקדמה: ידיהם' מקומם כמו ויד תהיה לך: ותפל שבא' מחנה שבא' ויפשטו כמו אל פשטתם היום: עוד זה מדבר' עד שכלה זה המדבר והוא אחרית הבאים: וינז

רלבג

והנה איוב ליראתו השם יתברך' היה מקדש אות' מהיקף להקף רוצה לומר מז' ימים לז' ימי' והיה מייסיר אות' אל מה שראוי ואחר כן היה מקריב קרבנות עליה' ליראתו שמא חטאו וכזו השם יתברך בלבבם לרוב העושר והשלוה אשר היה להם כי הם סבות הבעיטה באופן מה והנה לא תאר אותו הכתוב בחכמה לשכלותו בדרוש אשר בעבורו חובר זה הספר ואף על פי שהיה כבר חכם ב בעניינים הטבעיי' כמו שיראה מדבריו' וזכר אחר זה ממשל כאילו השם היה מדבר עם אשר יבאו מאתו אלו הרעות המדומות אשר התחלתם מחוץ והוא השטן דרך משל וקראו שטן להיותו מטה מן הדר' המכוון מהש' ית' כמו שהתבאר במה שקד' ולפי שהוא בלתי מכוון לעצמו אמ' ויבא גם השטן בתוכם כמי שלא כוון בואו וזכר ששוטו והתהלכו הוא בארץ לבד כי שם ימצאו אלו הרעות לא בנמצאות העליונות ואולם בני האלהים הם הכחות המנהיגות המציאות במלאכות השם יתברך וזכר כאילו השי' היה מונע מהגעת הרעות לאיוב להיותו איש תם וישר ושהשטן סבב שנתן כל אשר לו בידו רק שלא ישלח ידו אל איוב וזה כולו להעיר שאין לשטן זאת הממשלה בשלמות כי אם ידבק האד' בשם יתברך לא ישלוט השטן עליו כמו שיתבאר בזה הספר וזכר שהשטן הרע לו מכל הרעות הנופלות מקצת אישי האדם ל לקצת כמו המלחמות ומכל השנויי' הנופלים מהיסודות כמו ה התחלפו' האש והרוח והקדים לזכור הרע הנופל מכל מלחמה להיותו יות' מאליי לפי שהתחלתו הבחירה המכוונת אל זה ה התכלית ואולם הרעו' הנופלו' הם' יקרו מכל השנויים המתחלפים ביסודות הם מיוחסים אל הקרי וההזדמן: ואחר

ז' פסוקי' ויאמר ויאמר וסים' הכי קרא שמו' וירא את הנשים ואת' וירא את בנימן אחיו' בניהם אשר נתן לי' מי שסך לאיש' אל השטן מאין תבא' וחברו: תבא י"ז חס' וסי' לקמן ריש סי' ב': הלא כל סיפר' חסרים וכל שאר כתו' דכות' חס' בס"ט מל' וסים' נמסר במשלי סימן יד: ואולם כל סיפר' ר"פ ואולם בס"ג אולם וסים' שלח נא ידך וגע אל עצמו' אולם

ה וַיְהִי כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וַיִּשְׁלַח אִיּוֹב וַיְקַדְּשֵׁם וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל־הַיָּמִים: וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבוֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן מֵאַיִן תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר מִשּׁוּט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ עַל־עַבְדִּי אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע: וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר הַחִנָּם יָרֵא אִיּוֹב אֱלֹהִים: י הֲלֹא־אַתָּה שַׂכְתָּ בַעֲדוֹ וּבְעַד־בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מִסָּבִיב מַעֲשֵׂה יָדָיו בֵּרַכְתָּ וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ: וְאוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ אִם־לֹא עַל־פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנֵּה כָל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיָדֶךָ רַק אֵלָיו אַל־תִּשְׁלַח יָדֶךָ וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵעִם פְּנֵי יְהוָה: וַיְהִי הַיּוֹם וּבָנָיו וּבְנֹתָיו אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר: וּמַלְאָךְ בָּא אֶל־אִיּוֹב וַיֹּאמַר הַבָּקָר הָיוּ חֹרְשׁוֹת וְהָאֲתֹנוֹת רֹעוֹת עַל־יְדֵיהֶם: טו וַתִּפֹּל שְׁבָא וַתִּקָּחֵם וְאֶת־הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ: עוֹד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר אֵשׁ אֱלֹהִים נָפְלָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַתִּבְעַר בַּצֹּאן וּבַנְּעָרִים וַתֹּאכְלֵם וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ: עוֹד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר כַּשְׂדִּים שָׂמוּ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיִּפְשְׁטוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיִּקָּחוּם וְאֶת־הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ: עַד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר:

והוה כד שלימו יומי שירותא ושדר איוב וזמנגון ומקרים בצפרא ומסק עלון סכומי כולהון ארום אמר איוב דלמא חבון בני וארגיזו קדם יי ברעיוניהון הכדין יעבד איוב כל יומיא: והוה ביומא דדינא בריש שתא ואתו כתי מלאכיא למקום בדינא קדם יי ואתי לחוד סטנא במציעהון: ואמר יי לסטנא מנן את אתי ואתיב סטנא קדם יי ואמר מן שוט בארעא למבדק בעובדי בני אנשא ומן מהלכא בה: ואמר יי לסטנא האפשר דשויתא לבך בעבדי איוב ארום לית דכמיה בארעא דעממי גבר שלים ותריץ דחיל מן קדם יי ועדי מן ביש: ואתיב סטנא קדם יי ואמר האפשר די למגן איוב דחיל מן קדם יי: הלא מימרך טללתא אמטולתיה ואמטול ביתיה ואמטול כל דיליה מן חזור חזור עובדי ידוי ברכתא ובירתוי תקיפו בארעא: וברם אושיט כדון מחת ידך וקריב בכל די ליה אין לא באנפי מימרך ירגזנך: ואמר יי לסטנא הא כל דאית ליה מסיר בידך לחוד לותיה לא תושיט ידך ונפק סטנא ב בהרמנא מן קדם יי: והוה אתחולי יומא שבועתא ובנוי ובנתיה אכלין ושתין חמרא בבית אחוהון בוכרא: ואזגד אתא לות איוב ואמר תוריא הואה רדין ואתנן רען על סטריהון: ונפלת בתכיף ליליתא מלכת זמרגד ודברתנון וית עולמיא קטלו אוכלוסהא לפתגם דחרב ואשתזבית לחוד אנא בלחודי לחואה לך: עד כדון דין ממלל ודין אתא ואמר אשתא מן קדם יי נפלת מן שמיא ואוקידת בענא ובעולמיא וגמרתנון ואשתזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך: עד כדון דין ממלל ודין אתא ואמר כסדאי מניאו תלתא רישי אוכלוסין ואתפשטו על גמליא ודברנון וית עולמיא קטלו לפתגם דחרב ואשתזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך: עד כדון דין ממלל ודין אתא ואמר בנך ובנתך אכלין ושתין חמר בבית אחוהון בוכרא:

והא

רשי

ויהי כי הקיפו' כאשר כלו ימי המשתה' וכוהן היה איוב בכל סוף שבעת הימים שחזרו ימי אבילה היה שולח ומקדש' כלומר מזמן וקורא כמו התקדשו למחר: והשכים בבקר והעלה' עולתו שהיה מעלה עולו' לכן כת' בלשון עתיד ש' זה כוהב לעשות כן תמיד לסוף כל ז' הימי': מספר כולם' הבנים והבנות' וברכו לשון כינוי כלפי מעלה: ככה יעשה איוב' כמו היה עושה אחר בשבת' בדבר ההוה ותדיר פעמים שכתב בו לשון עבר ופעמים לשון עתיד: ויהי היום' אותו יום שהיה ראש השנה: ויבואו בני האלהים להתיצב על יי' לריב עמו שאין להתיצב אלא על דין של ככב לריב יי: ויבא גם השטן בתוכם' לקטרג הבריות: משוט בארץ ומתהלך בה' שטטתי בכל הארץ ולא מצאתי בכל ה הארץ כאברהם של כן קום התהלך ב בארץ' ואמרו רז"ל שטן לשם שמים נתכוון כדי שלא יהא נשכח לפני אלקינו זכותו של אברהם: השמת לבך אל עבדי איוב' שתרבה לקטרגו: החנם ירא איוב' בתמיה' והלא אתה שכת בעדו' לפי שהוא יודע שאתה רגיל אצלו לעשות לו נסים ופריה ורבה לפניך עושה צדקות אלו' אבל לא נסית אותו' לו היית נוגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך תיו' בתמיה' ולא ויאמר יי' אל השטן הנה כל אשר לו בידיך' לא ויהי היום' אותו היום שחזרו אילנת' לאכול בבית אחיהם הבכור' בכיתה' כבא הפתי' קקריבו' לשכינה להיות בני ביתו' ועל שם כך נקראו בניו' להתיצב על יי' שביבותיו' כמו לכל הככבים עליו' מאין תבוא' דבר הכתוב דרך ארץ שהגדול מדבר תחילה ונרשה ה הקטון לענות' משוט בארץ כאשר מפורש למעלה' והנהגה דמשותפין היא' השת' לשון תיבה היא: תם וישר של במעשיו' שכת בעדו' הגנת בעדו' כמחיצה זו' כמו הסר משוכתו' מחיצתו וכל בעד האמור בלשון עברי אינו אלא לשון כנגדו ובפניו כמו וכפר בעדו' קנה העון כנגדך ובפניך להיו' הכפרה מגן בעדך וכן יי' מגן בעדי: פרץ בארץ' נתחזקו' כמו וכן יפרוץ' ומתרגמים יתקוף' זהו פשוטו' ורבותי' ז"ל אמרו בהגדה שהטעימם הקב"ה מ מעין עולם הבא' שלאחר חרישת ה האתונות היו זורעי' עם החרישה ורועות האתונות מיד חזיז מן התלם: על ידיהם' כמו ואיש על ידו ואין לשון מקום אלא על שם שהוא מוכן ומזומן לידו: ותפול שבא' בתכולה וחנית מלכו' שבא עליהם' כמו על מבהנם' כלומר שהם...

מסרה
אני אדרוש אל אל' אולם אני אל שדי אדבר' וכל שאר קרי' דכו' בסה"ף ואולם וסים' נמסר בסדר וארא: ושותים ו' ה' חס' וא' מל' וסים' נמסר בשמואל א' סימן ל': ואת הנערים ג' וסים' ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמני' ותפל שבא ותקחם ואת הנערים' עוד זה מדבר וזה בא: ויאמר צ"א פתחי' וסים' נמסר רבתא בערך אמר: ואמלטה ז' בליש' וסים' אמלטה נא שמה' אמלטה נא ואראה את אחי' ותפל שבא ותקחם' אש אלהים נפלה' כשדים שמו שלשה ראשים' והנה רוח גדולה' ואתמלטה בעור שני: ויקחום ב' ומל' וסי' מתוך האהל דעכן' ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים: ובנותיך ג' ומל' וסי' פן תגזל את בנותיך' ואכל קריצך ולחמך' עד זה מדבר וזה בא:

...מיו כפל: ואת הנערים' מערכת השומרים אותם' ואמלטה' אין מליטה אלא לשון השמטה' שנשמט מן הכרה' והנערים משרתים שומרי הבאן מדבר הכתוב: ויפשטו על הגמלים' זהו לשון כוזו בו' לפי ...דבקים יחד' והולכים במערב שלא יכנו בהם' ויבריחו את המקנה והשמניעים למקום המקנה פושטים במערכת המקנה זה לכאן וזה לכאן לאסוף המקנה' והמלאכים הללו שלוחי שטן היו' וכדי להקניטו ולהפ... תחילה בהפסד מועט ואח"כ בגדול הימנו' וכן כולם:

מעבר

רלבג

ואחר זה זכר שכבר הגיע מתוס איוב ויוסרו וילאתו אשר שלא חטא בכל זאת רק נתן שבח לשם ית' ואמר יי' נתן ויי' לקח יהי שם יי' מבורך ואחר כך התחיל בסיפור הענין
האח' מן הרעות אשר התחלתו במקבל כמו העצה והמזג וקרא התחלת זה הרע גם כן שטן להיותו מטה מהדרך הראוי ואמר בו להתיצב על יי' מה שלא אמר כן בראשון לפי
שזה החלק מהנכפש אשר בו תהיה העצה הוא מכוון בעצמו לעבוד השכל האנושי ולהגיע לו שלימותו וזה מבואר למי שעיין בספר הנפש וידע כחות הנפש האנושית לאי זה
תכלית נמצאו באדם אלא שכבר יקרה בקצת העתים שיהיה מה שישפטהו זה החלק מהנפש בלתי ישר ובלתי נאות עד שיתחדשו מזה חלאים ומכאובים מצד רוע ההנהגה
וזכר על צד המשל שזה השטן השתדל בכל אופני ההשתדלות ל להזי' איוב בגופו ושהש' ית' נתן הכל ברשותו זולת נפשו כי הנ' אשר לא נתן לשטן ממשלה עליה אבל הוא הענין בהפך ר"ל שהיא תמשול עליו ותנהיגהו כאשר תרצה ויאחז עם זה המסרו ביד זה השטן לסבת היותו בלתי שלם בירא' השם עד שלא יעמו' באמונתו כאשר ינוסה וזהו ח אומרו ואולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא על פ פניך יברכך וכן היה הענין על דרך האמת בי איוב להיותו נבוך ומבולבל בעני' ההשגח' האלהית והיות אמונתו בזה בלתי שלימה ה העתיקוהו אלו הרעות הנופלות אל שיחליט המאמ' שאין השם ית' משגיח בתחתונים ר"ל באישיהם ואילו היה מצוייר אין האמת בזה לא היה נעתק בשום פנים אל ההאמנה בחלופו והנה סבת היותו נבוך זה השיעור מהמבוכ' בזה הדרוש היתה חסרונו בהשג' העיונו' אשר השלימות בהם סבת השמר ה האדם מאלו הרעות המולימות וזכר שכבר הגיע מתוס זה החלים ויוסרו על שעם אשר הסתה אותו אשתו ל לבלתי החזיק בתומתו והוכח במכאובות ח חזקים לא חטא בכל זה בשפתיו אלא שכבר אז"ל שבמחשבתו ה היה נבוך ומבולבל כמו שהוכיח בסוף הענין אז"ל בשפתיו הוא דלא חטא אבל בלבו חטא: עוד

ערום ד' חס' וסימ' ויפל ערם כל היום דשאול ׳ כי תראה ערם וכסיתו ׳ כי אמר אלי ערם יערים ׳ ערם יצתי מבטן אמי : תפלה ג' וסימ' בירמיה סימן כ"ג : תבואו יז חס' וסימ' בסדם אל תבאו ׳ ארת אימתי אשלח ׳ ואל המקדש לא תבאו ׳ גם בי התאנף יי' ׳ אשימה עלי מלך ׳ בקמת רעך ׳ בכרם רעך ׳ כי תשה ברעך ׳

וְהִנֵּה֩ ר֨וּחַ גְּדוֹלָ֜ה בָּ֣אָה ׀ מֵעֵ֣בֶר הַמִּדְבָּ֗ר וַיִּגַּע֙ בְּאַרְבַּע֙ פִּנּ֣וֹת הַבַּ֔יִת וַיִּפֹּ֥ל עַל־הַנְּעָרִ֖ים וַיָּמ֑וּתוּ וָאִמָּ֨לְטָ֧ה רַק־אֲנִ֛י לְבַדִּ֖י לְהַגִּ֥יד לָֽךְ׃ וַיָּ֤קָם אִיּוֹב֙ וַיִּקְרַ֣ע אֶת־מְעִל֔וֹ וַיָּ֖גָז אֶת־רֹאשׁ֑וֹ וַיִּפֹּ֥ל אַ֖רְצָה וַיִּשְׁתָּֽחוּ׃ וַיֹּאמֶר֩ עָרֹ֨ם יָצָ֜תִי מִבֶּ֣טֶן אִמִּ֗י וְעָרֹם֙ אָשׁ֣וּב שָׁ֔מָה יְהוָ֣ה נָתַ֔ן וַיהוָ֖ה לָקָ֑ח יְהִ֛י שֵׁ֥ם יְהוָ֖ה מְבֹרָֽךְ׃ בְּכָל־זֹ֖את לֹא־חָטָ֣א אִיּ֑וֹב וְלֹא־נָתַ֥ן תִּפְלָ֖ה לֵאלֹהִֽים׃

וַיְהִ֣י הַיּ֗וֹם וַיָּבֹ֙אוּ֙ בְּנֵ֣י הָאֱלֹהִ֔ים לְהִתְיַצֵּ֖ב עַל־יְהוָ֑ה וַיָּב֤וֹא גַֽם־הַשָּׂטָן֙ בְּתֹכָ֔ם לְהִתְיַצֵּ֖ב עַל־יְהוָֽה׃ וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־הַשָּׂטָ֔ן אֵ֥י מִזֶּ֖ה תָּבֹ֑א וַיַּ֨עַן הַשָּׂטָ֤ן אֶת־יְהוָה֙ וַיֹּאמַ֔ר מִשֻּׁ֣ט בָּאָ֔רֶץ וּמֵהִתְהַלֵּ֖ךְ בָּֽהּ׃ וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־הַשָּׂטָ֗ן הֲשַׂ֨מְתָּ לִבְּךָ֮ אֶל־עַבְדִּ֣י אִיּוֹב֒ כִּ֣י אֵ֤ין כָּמֹ֙הוּ֙ בָּאָ֔רֶץ אִ֣ישׁ תָּ֧ם וְיָשָׁ֛ר יְרֵ֥א אֱלֹהִ֖ים וְסָ֣ר מֵרָ֑ע וְעֹדֶ֙נּוּ֙ מַחֲזִ֣יק בְּתֻמָּת֔וֹ וַתְּסִיתֵ֥נִי ב֖וֹ לְבַלְּע֥וֹ חִנָּֽם׃ וַיַּ֧עַן הַשָּׂטָ֛ן אֶת־יְהוָ֖ה וַיֹּאמַ֑ר ע֣וֹר בְּעַד־ע֔וֹר וְכֹל֙ אֲשֶׁ֣ר לָאִ֔ישׁ יִתֵּ֖ן בְּעַ֥ד נַפְשֽׁוֹ׃ אוּלָ֗ם שְֽׁלַֽח־נָ֤א יָֽדְךָ֙ וְגַ֥ע אֶל־עַצְמ֖וֹ וְאֶל־בְּשָׂר֑וֹ אִם־לֹ֥א אֶל־פָּנֶ֖יךָ יְבָרְכֶֽךָּ׃ וַיֹּ֧אמֶר יְהוָ֛ה אֶל־הַשָּׂטָ֖ן הִנּ֣וֹ בְיָדֶ֑ךָ אַ֖ךְ אֶת־נַפְשׁ֥וֹ שְׁמֹֽר׃ וַיֵּצֵא֙ הַשָּׂטָ֔ן מֵאֵ֖ת פְּנֵ֣י יְהוָ֑ה וַיַּ֤ךְ אֶת־אִיּוֹב֙ בִּשְׁחִ֣ין רָ֔ע מִכַּ֥ף רַגְל֖וֹ עַד קָדְקֳדֽוֹ׃ וַיִּֽקַּֽח־ל֣וֹ חֶ֔רֶשׂ לְהִתְגָּרֵ֖ד בּ֑וֹ וְה֖וּא יֹשֵׁ֥ב בְּתוֹךְ־הָאֵֽפֶר׃ וַתֹּ֤אמֶר לוֹ֙ אִשְׁתּ֔וֹ עֹדְךָ֖ מַחֲזִ֣יק בְּתֻמָּתֶ֑ךָ בָּרֵ֥ךְ אֱלֹהִ֖ים וָמֻֽת׃ וַיֹּ֣אמֶר אֵלֶ֗יהָ כְּדַבֵּ֞ר אַחַ֤ת הַנְּבָלוֹת֙ תְּדַבֵּ֔רִי גַּ֣ם אֶת־הַטּ֗וֹב נְקַבֵּל֙ מֵאֵ֣ת הָאֱלֹהִ֔ים וְאֶת־הָרָ֖ע לֹ֣א נְקַבֵּ֑ל בְּכָל־זֹ֛את לֹא־חָטָ֥א אִיּ֖וֹב בִּשְׂפָתָֽיו׃

וְהָא זַעְפָּא רַבְּתָא אֲתָיָא מִסִּטְרֵי מַדְבְּרָא וְקָרִיב בְּאַרְבַּע זָוְיָן דְּבֵיתָא וּנְפַל עַל עוּלֵמַיָּא וּמִיתוּ וְאִשְׁתְּזֵבִית לְחוֹד אֲנָא לִבְלְחוֹדִי לְחַוָּאָה לָךְ׃ וְקָם אִיּוֹב וּבְזַע יַת מְעִילֵיהּ וְסַפַּר יַת רֵישֵׁיהּ וּנְפַל עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃ וַאֲמַר עַרְטִילַי נַפְקִית מִן כְּרֵסָא דְאִמִּי וְעַרְטִילַי אֲתוּב לְבֵית קְבוּרְתָּא מֵימְרָא דַיְיָ יְהַב וּמֵימְרָא דַיְיָ וּבֵית דִּינֵיהּ נְסִיב יְהֵי שְׁמָא דַיְיָ מְבָרַךְ׃ בְּכָל דָּא לָא חָב אִיּוֹב וְלָא מְסַדֵּר מִלֵּי מְחָטֵי קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה יוֹם דִּינָא רַבָּא יוֹם שְׁבוּק סִרְחָנַיָּא וַאֲתוֹ כִּתֵּי מַלְאֲכַיָּא לְמֵיקוּם בְּדִינָא קֳדָם יְיָ וַאֲתָא לְחוֹד סִטְנָא בִּמְצִיעֵיהוֹן לְמֵיקוּם בְּדִינָא קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא מִנָּן אַתְּ אָתֵי וַאֲתִיב סִטְנָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַר מִן לְמֵשׁוּט בְּאַרְעָא לְמִבְדַּק בְּעוֹבָדֵי בְּנֵי נָשָׁא וּמִן מַהְלְכָא בָּהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא אֶפְשַׁר דְּשַׁוִּיתָא לִבָּךְ בְּעַבְדִּי אִיּוֹב אֲרוּם לֵית דִּכְמוֹהִי בְּאַרְעָא דַּעֲמְמֵי גְּבַר שְׁלִים וּתְרִיץ דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי מִן בִּישׁ וְעוֹד כְּדוּן הוּא מַתְקַף בִּשְׁלִימוּתֵיהּ וְנָרִיתָא מֵימְרִי בֵּיהּ לְסַלְעֲמוּתֵיהּ מַגָּן׃ וַאֲתִיב סִטְנָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אֵבְרָא אַמְטוּל אֵבְרָא וְכָל דִּי לְבַר נָשׁ יִמְסוֹר אַמְטוּל נַפְשֵׁיהּ׃ בְּרַם אוֹשֵׁיט כְּדוּן מְחַת יְדָךְ וּקְרִיב לְגַרְמֵיהּ וְלִבְסְרֵיהּ אִין לָא בְּאַנְפֵּי מֵימְרָךְ יַרְגְּזִנָּךְ׃ וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא הָא מְסִיר בִּידָךְ לְחוֹד יַת נַפְשֵׁיהּ נְטַר׃ וּנְפַק סִטְנָא בְּהַרְמָנָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְחָא יַת אִיּוֹב בְּשִׁיחֲנָא בִּישָׁא מִפַּרְסַת רִגְלֵיהּ וְעַד מוֹקְרֵיהּ׃ וּנְסִיב לֵיהּ פַּחַר לְאִתְקַרְצָפָא בֵּיהּ וְהוּא יָתֵב בְּאֶמְצַע קִטְמָא׃ וַאֲמַרַת לֵיהּ דִּינָה אִתְּתֵיהּ עַד כְּדוּן אַתְּ מַתְקֵף בִּשְׁלִימוּתָךְ בְּרִיךְ מֵימְרָא דַיְיָ וּמִית׃ וַאֲמַר לָהּ הֵיכְמָה דִּי מְמַלְּלָן חֲדָא מִן נְשַׁיָּא דְּעָבְדִין קְלָנָא בְּבֵית אֲבָהָתְהוֹן הֵכְדֵּין אַתְּ מְמַלְּלָא לְחוֹד יַת טָבָא נְקַבֵּל מִן קֳדָם יְיָ וְיַת בִּישָׁא לָא נְקַבֵּל בְּכָל דָּא לָא חָב אִיּוֹב בְּסִפְוָתוֹהִי בְּרַם בְּרַעְיָנֵיהּ הִרְהֵר בְּמִלִּין׃ ושמע

רשי

מעבר המדבר ׳ מצד שיבי של מדב' והיה הבית מצד זה ׳ וזהו לשון עבר במקרא ׳ על הנערים בניס ׳ אבל אין צריך להזכיר הבנות : להגיד לך ׳ שהיה לו רשות להגיד והיה את כלותו רגע : ויגז ׳ תלש ׳ כמו גזי נזרך ׳ ומתרגמים תליסה ׳ וכמו ממעי אמי אתה גוזי ׳ מוסכי מבטן אמי ׳ האדמה אש' לוקחתי משם ׳ או אמי ממש : וערום אשוב שמה ׳ לא בבטן הוא מדבר ׳ ומה שמה אל מקום תשובתו ׳ ועל שהוא מוכן לכך ולא יחליף החוק לשוב כי אם אל העפר לפיכך לא הוצרך להזכירם : תפלה ׳ לא שום שמץ ותפלו' כמו עלבקבה למו ובכביאי שומרון ראיתי תפלה : לא נתן ׳ להטיל תפלה ושואל אל הקב"ה כמו נתנו לדוד ה הרבבות ולי נתנו האלפים : אי מזה תבוא ׳ איה המקום שתוכל לומר מזה אני בא : מחזיק ׳ אוחז ׳ כמו וישלח ידו ויחזק בו ׳ מחזיק באזני כלב ׳ ותסיתני בו ׳ הסיתני לבולעו ׳ כל לשון הסתה אינו אלא לשון המסכה שממשיך את האדם לעצתו : עור בעד עור ׳ אבר בעד אבר ׳ כן דרך בני אדם כשרואה החרב באה על ראשו מגין בורועו לפניו ׳ וכ"ש כל אשר לאיש בממון יתן בעד נ נפשו ׳ בפני בפשו להגין ׳ לפי שזה יודע בנפשו שנתחייב ׳ לפיכך אינו מבטעד על ממונו : ואולם ׳ אבל ׳ אם לא תראה בו מיד שעל פניך יברכך : אך את נפשו שמור ׳ שלא תבא ׳ מכאן אמרו חכמים קשה היא צער של שטן יותר משל איוב ׳ כלומר לחבירו שבור חבית זו ושמור יינה להתגרד בו ׳ בדלת כתב ׳ ולשון משנה היא ׳ גורדו ומעמידו על גלדו ׳ אבל גורר בריש אינו אלא לשון סחיבה ׳ כמו גורר אדם מיטה וספסל : מחזיק ׳ אוחז : ומת ׳ לשון צווי ׳ כמו ומת בהר : ואת הרע לא נקבל ׳ בתמיה : בשפתיו ׳ אבל בלבו חטא : רשי

אבן עזרא

ויגז את ראשו ׳ טעם שער ראשו וכן הורידו לארץ ראשן : אשוב שמה ׳ רמז לקבר הידוע וכן כי עת לכל חפץ על כל המעשה שם ׳ ויש אומרים כי מבטן אמי היא הארץ והעניין אדם הראשון או בעבור היו' העצמו' שהם מוסדי הגוף מן הארץ וכנגד הארץ : תפלה ׳ כמו תפל והעניין לא יצא מפיו דבור שאין לו טעם : ותסיתני ׳ דברה תורה כלשון בני אדם והעניין שיחשבו א אנשי' שאין להם דעת שיכולת להסית אותו : עור בעד עור ׳ גוף בעד גוף ויש אומר כי מכהג האדם להסתיר עינו בידו אם יפחד ממכה בעבור היותה נכבדת : להתגרד ׳ להתחכך ואין לו אח במקרא ויש אומרים חרס כמו בגרב ו ובחרס ׳ בתוך האפר ׳ כדרך אבילות וילבש שק וישב על האפר ׳ והאומר כי שבתו באפר לקרר השחין צריך להביא ראיה שהיה השחין חם ולח : בכל זאת לא חט' איוב בשפתיו ׳ להורות כי עוד יחטא בשפתיו ויוציא מפיו מלי' ברוב צערו : אליפז

וכתבת עליהן ׳ תבא נא תמר אחותי קדמא ׳ אשר תבא חדר בחדר דמלכים ׳ קדש ישראל ליי' ראשית תבואתה ׳ אל השטן מאין תבא ׳ אי מזה תבא ויען השטן ׳ כי לפני לחמי ׳ ברכת אבד ׳ תבא כל רעתם ׳ וכל משלי דכות' במ"ד מל וסימ' נמס' בא"ב רבתי אות ת' ובמשלי סוף סימן כ"ב : מאת פני ה' וסימ' ויהי אך יצא יצא ׳ לא כן לכו נא הגברים ׳ קרבו שאו את אחיכם ׳ ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח דמלכי' ׳ ויצא השטן מאת פני יי' : נקבל ב' ובפסוק ואינון מן א"ב מן כ"ב ובפסו' וסימ' נמס' במסר' רבת' במערכת אות הב' בס"ד :

אליפז התימני׳ ממשפח׳ תימן בן אליפז בן עשו והקרוב שהיה קרוב מימי משה כי לא יתיחס לתימן כי אם אחר דורות׳ וחז״ל אמרו כי משה כתב ספר איוב והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם על כן הוא קשה בפירוש כדרך כל ספר מתורג׳: השוחי׳ מבני קטורה אשת אברהם את יצחק ואת שוח: הנעמתי׳ לא ידענו אם יחוסו למדינה או למשפחה:

עוד זכר שכאשר שמעו רעי איוב באו לנוד לו ולנחמו וכראותם חוזק שברו לא נמצא מי שדבר אליו דבר ואחשוב שאלו הרעים היו חכמים מפורסמים בזמן ההוא חקרו יחד עמו בעיוניות ונמצא ביניהם בזה המבוקש התוריי זה המחלוקת אשר הוא לפי מה שתספטהו החלוקה כמו שיתבאר אחר זה׳ וכראו׳ איוב כי אין דובר אליו דבר פתח פיהו ויקלל את יומו לפי שדעתו היה כמו שיתבאר מדבר ו שכל מקרי האדם הם מוגבלים ומסודרים לפי מערכת הככבים בעת הלידה:

הבאה ג׳ בטע׳ מלעיל וסי׳ ארדה נא ואראה הכצעקתה׳ כל הנפש לבית יעקב׳ וישמעו שלשת רעי איוב: ולא הכירוהו׳ חד מן ולא דסמי׳ לה׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות ל׳ בס״ד: וישאו קולם נשיאת קולם ד׳ חס׳ את בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסוף ספר שופטים: וישבו אתו לארץ ד׳ בליש׳ פי׳ קשור עם למ״ד וסי׳ ונקתה לארץ תשב׳ שבי לארץ אין כסא בת

וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת ׀ רֵעֵי אִיּוֹב אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹא לָנוּד־לוֹ וּלְנַחֲמוֹ: וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם מֵרָחוֹק וְלֹא הִכִּירֻהוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וַיִּקְרְעוּ אִישׁ מְעִלוֹ וַיִּזְרְקוּ עָפָר עַל־רָאשֵׁיהֶם הַשָּׁמָיְמָה: וַיֵּשְׁבוּ אִתּוֹ לָאָרֶץ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת לֵילוֹת וְאֵין־דֹּבֵר אֵלָיו דָּבָר כִּי רָאוּ כִּי־גָדַל הַכְּאֵב מְאֹד:

א אַחֲרֵי־כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת־פִּיהוּ וַיְקַלֵּל אֶת־יוֹמוֹ: וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: יֹאבַד יוֹם אִוָּלֶד בּוֹ וְהַלַּיְלָה אָמַר הֹרָה גָבֶר: הַיּוֹם הַהוּא יְהִי חֹשֶׁךְ אַל־יִדְרְשֵׁהוּ אֱלוֹהַּ מִמָּעַל ה וְאַל־תּוֹפַע עָלָיו נְהָרָה: יִגְאָלֻהוּ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת תִּשְׁכָּן־עָלָיו עֲנָנָה יְבַעֲתֻהוּ כִּמְרִירֵי יוֹם: הַלַּיְלָה הַהוּא יִקָּחֵהוּ אֹפֶל אַל־יִחַדְּ בִּימֵי שָׁנָה בְּמִסְפַּר יְרָחִים אַל־יָבֹא: הִנֵּה הַלַּיְלָה הַהוּא יְהִי גַלְמוּד אַל־תָּבֹא רְנָנָה בוֹ: יִקְּבֻהוּ אֹרְרֵי־יוֹם הָעֲתִידִים עֹרֵר לִוְיָתָן: יֶחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ יְקַו־לְאוֹר וָאַיִן וְאַל־יִרְאֶה בְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר: י כִּי לֹא סָגַר דַּלְתֵי בִטְנִי וַיַּסְתֵּר עָמָל מֵעֵינָי: לָמָּה לֹּא מֵרֶחֶם אָמוּת מִבֶּטֶן יָצָאתִי וְאֶגְוָע: מַדּוּעַ קִדְּמוּנִי בִרְכָּיִם וּמַה־שָּׁדַיִם כִּי אִינָק: כִּי־עַתָּה שָׁכַבְתִּי וְאֶשְׁקוֹט יָשַׁנְתִּי אָז ׀ יָנוּחַ לִי:

ג׳ מלעי׳ | ל׳ ומ״ל | ב׳ ויראל ויוסף | ל׳ | ב׳ חס׳ | יא׳ ד׳ בליש׳ | ל׳ | ל׳ | ל׳ ל׳ ל׳ | ל׳ | ל׳ ל׳ | ל׳ | מ״ל | ל׳ ג׳ ל׳ ל׳ | ל׳ חס׳ ל׳ | ל׳ | ל׳ | ב׳ דגשי׳ | ד׳ ל׳ | ג׳ מ״ל

וּשְׁמַעוּ תְּלָתָא חַבְרֵי אִיּוֹב יַת כָּל בִּישְׁתָּא הָדָא דַּאֲתָת עֲלוֹהִי [כַּד חֲמוֹן יַת אִילָנֵי פַּרְדֵּסֵיהוֹן דִּי יַבִּישׁוּ וּלְחֵם סְעוּדַתְהוֹן אִתְהַפַּךְ לְבִסְרָא חַיָּא וַחֲמַר מִשְׁתֵּיהוֹן אִתְהַפֵּךְ לִדְמָא] וַאֲתוֹ גְּבַר מֵאַתְרֵיהּ [וּבְהָא זְכוּתָא אִתְפְּצִיו מִן אֲתַר מְזוּמָּן לְהוֹן בְּגֵהִנָּם] אֱלִיפָז דְּמִן תֵּימָן וּבִלְדַּד דִּי מִן שׁוּחַ וְצוֹפַר דִּי מִן נַעֲמָה וְאִתְחַבַּרוּ כַּחֲדָא לְמֵיתֵי לְמֵנַד לֵיהּ וּלְנַחֲמוּתֵיהּ: וּזְקַפוּ יַת עֵינֵיהוֹן מִן רָחִיק וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ וּבְזַעוּ גְּבַר מְעִילֵיהּ וּדְרַקוּן עַפְרָא עַל רֵישְׁהוֹן לְצֵית שְׁמַיָּא: וִיתִיבוּ עִמֵּיהּ לְאַרְעָא שִׁבְעָא יוֹמִין וְשִׁבְעָא לֵילְוָן וְלֵית דִּי מְמַלֵּל עִמֵּיהּ פִּתְגָם אֲרוּם דַּחֲמוֹן אֲרוּם סְגָא כֵּיבָא לַחֲדָא: מִן בָּתַר כְּדֵין פְּתַח אִיּוֹב יַת פּוּמֵיהּ וְלַטֵּט יַת יוֹמֵיהּ: וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר: יְהוֹבַד יוֹמָא דְּאִתְיְלֵדִית בֵּיהּ [וּמַלְאֲכָא דִּי מְמַנֵּי עַל עִבּוּר] וְלֵילְיָא דִּי אֲמַר אִתְבְּרֵי גְּבַר: יוֹמָא הַהוּא יְהֵי קִבְלָא לָא יִתְבְּעֵינֵיהּ אֱלָהָא מִן לְעֵלָּא וְלָא תֵּפַע עֲלוֹי שַׁפְרַפְרָא: יְטַנְּפוּן יָתֵיהּ חֲשׁוֹכָא וְטוּלֵי מוֹתָא תִּשְׁרֵי עֲלוֹי עֲנָנָא יְבַעֲתוּן יָתֵיהּ הֵיךְ מְרִירֵי יוֹמָא [צַעֲרָא דְּאִצְטַעַר יִרְמְיָה עַל חוּרְבַּן בֵּית מַקְדְּשָׁא וְיוֹנָה בְּאִטַּלְקוּתֵיהּ בְּיַמָּא דְּטוּרְסִיס:] לֵילְיָא הַהוּא יְדַבְּרִינֵיהּ קִבְלָא לָא יִתְיַחַד עִם יוֹמִין טָבִין דְּשַׁתָּא בְּמִנְיָן רֵישֵׁי יַרְחַיָּא לָא יֵעוֹל: הָא לֵילְיָא הַהוּא יְהֵי צַעֲרָא לָא תֵּעוֹל רְנָנָא [דְּתַרְנְגוֹל בָּרָא לְמִקְלְסָא] בֵּיהּ: יְלַטְטוּנֵיהּ נְבִיַּיָא דִּי לָטְטִין יוֹמָא דְּפוּרְעֲנוּתָא דְּאִטִּימוּסָא לְאַרְבַּר בְּאִתְעָרוּתְהוֹן אֲלִיוּתְהוֹן: יִתְחַשְׁכוּן כּוֹכְבֵי נֶשֶׁף שֵׁירוּיֵהּ יִסְתַּכֵּי לְאַנְהָרָא וְלָא יֶחֱמֵי בִּתְמוּרֵי קְרִיצְתָּא: אֲרוּם לָא אֲחַד פָּאתֵי דַּלְתָּתֵי דְּהִנּוּן דָּשֵׁי כְּרֵסִי וְטַמַּר עַמְלָא מִן עֵינַי: לְמָא לָא מִן רַחְמָא אֵמוּת מִכְּרֵסָא כַּד נִפְקִית וְאֶתְנְגֵיד: מָה דֵּין אַקְדִּימוּ יָתִי רְכוּבַיָּא וּמָה תְּדַיָּא אֲרוּם אֵינִיק: אֲרוּם הַשְׁתָּא שְׁכִיבֵית וְאֶשְׁדּוֹךְ דְּמַכֵּית בְּכֵן יְנוּחַ לִי:

עם מלביא

כשדים׳ וישבו אתו לארץ שבעת׳ ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון: ויקלל ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר אמור: תופע ל׳ וחד ותופע ואינון חד מן זוגין חד ת״ו וחד ות״ו ואינון מן א״ב מן ב״ב חד נסיב ו׳ וחד לא נסיב ו׳ ול׳ להון זוגא וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות הת״ו בס״ד: ירו״ז׳ ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שמו׳: יקבהו ג׳ וסי׳ אררי יום׳ מונע בר יקבהו לאום׳ אמר לרשע צדיק אתה: שחר ח׳ וסים׳ נמסר בישעיה סוף סימן ח׳ ובתלים סימן ק״ח: ויסתר ב׳ דגשים וסימניהון משה פניו׳ ויסתר עמל מעיני: מעיני ד׳ וסים׳ נמסר בויצא ובישעיה סימן ס״ה וסוף הושע: ואשקוט ג׳ מ״ל בליש׳ וסים׳ ולמען ירושלם׳ אשקוטה ואביטה׳ כי עתה שכבתי ואשקוט:

ויקלל את יומו׳ אף על פי שלא יזיק לימים ברכה או קללה לכן מרוב הצער יאמר ה המצטער מקולל יהא היום שנולד בו והטעם שנולד בה גם יום ימים שיהיו כן בהיות פני המאורות על מ מתכונ׳ קשה וזה צריך פירוש ארוך וכן אמר ירמיה ארור היו׳ אשר יולדתי בו ויש אומר כי על שם היום מהשבוע יאמר שהיה מתאוה שלא ישמע זכרו הוא היום שנולד בו והנכון הוא הראשון: ויען איוב׳ כמו וענית ואמרת בהביאו ה הבכורים ויהיה עניינו כמתחיל או שאלוהו חבריו אחר שלשת שבעת ימים מה לך או ענה להם כן וענית ואמרת בהביאו ה הבכורים ישאלוהו ה הכהנים מה זה׳ ידוע כי אין בלשון הקדש סימן שיור על סימן האמצעי ואין בלשונם חוץ מעתיד ועבר וכל מה שתמצא באיוב שהוא לשון עתיד הוא בינוני או לשון עבר: יאבד יום׳ היה מתאוה שיאבד בתחלת היום שנולד בו אם נולד ביום ואם נולד בלילה שתאבד לילה שאמר המבשר הורה גבר וכמוהו ו ויאמר ליוסף והורה כמו יולד וכמוהו ו ותהר את מרים כי היום שנולד בו יהיה יום חשך והנכון שיתאוה להיותו יום חשך עד שלא יהיה יום וזה טעם יאבד׳ יום ולילה הם כנגד הארץ שפאת השמש בעבור היות הארץ באמצע הגלגלים וכבאות מ מעלה ואין להם חשך כלל גם קדרו׳ הלבנה משפאת הארץ שהיא למטה אין אור אלא ממעל וזה עניין אל ידרשהו אלוה ממעל כי הארץ היא חשך: תופע׳ כמו תשקיף: נהרה׳ אור וכמוהו ונהורא עמיה שרי ויש אומר כי כמוהו המנהרו׳ אשר בהרי׳: יגאלוהו׳ מן לחם מגואל ויש אומר שהוא מן גאל ועניינו שיפדוהו וימשכוהו לנפשם והוא רחוק: יבעתוהו׳ יפחידוהו שלא יעמוד כמו ובעתתו רוח רעה: כמרירי יום׳ כמו קטב מרירי ויש אומרים כי הכ״ף כמו כתבי הלילה כמשיני נבול ועניין מרירי יום חוזק החום הדומה לסם המות ואם נולד בלילה הלילה ההוא יקחהו אופל: יחד׳ יתחבר מן יחד והנכון בעיני שהוא אל ישמח כמו ויחד יתרו ועניינו אל ישמח להחשב בימי שנה: גלמוד׳ שומם כמו גלמודה: העתידים׳ שהם מזומנים לעורר אבלם כמו ועתדה בשדה לך ועתודותיהם שוסיתי ונ״ון לויתן מקום מ״ם ועניינו אבל ובדברי רבותינו ז״ל אשה לא תעורר לויתה במועד ויש אומרים כי על אנשי ספינה שחשבה להשבר מדבר שקללו היום שנכנסו בה שהם עתידי׳ שיאכלם לויתן והוא מין דג גדול והקרוב כי אוררי יום הם הספדני׳ בכל לשון שיקללו הימי׳: נשפו׳ תמו׳ מלת נשף להתחלת הלילה ולאחריתו: בעפעפי שחר׳ זה כמו הפקפ׳ וכמוהו התעיף עיניך בו ואיננו והנכון שהוא על דרך משל בעיני׳ והשחר דמה להם והעניין כאשר יפתח השחר עפעפיו כעיני׳ שים לה׳ עפעפי׳ והוא הראשון ונקרא עפעף על שם האור: לא סגר׳ יחסר פותח הרחם: דלתי בטני׳ הטבור שממנו יבא המאכל לולד קודם שיולד: ומה שדים׳ כטעם למה וכמוהו מה יתאונן: סס

פתח פיהו ויקלל את יומו לפי שדעתו היה כמו שיתבאר מדבר ו שכל מקרי האדם הם מוגבלים ומסודרים לפי מערכת הככבים בעת הלידה:

ביאור מלו׳ המענ׳׳ ויען׳ הרצון בו ויקרא כמו וענית ואמרת שהרצון בו קריאה לא תשובה: והלילה אמר הורה גבר׳ הרצון בו הלילה שאמר המבשר שהורה בה גבר והוא ליל ההריון ויחס ההריון ללילה להיותו עת המשגל לפי האחק האנושי או רז״ל מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: יגאלוהו׳ יטנפוהו ויכלכלוהו או יהיה הרצון בו ש שיהיו גואליו וקרוביו חושך וצלמות בדרך שישכנו עמו תמיד ו והכל עולה לענין אחד: כמרירי יום׳ הוא מענין עורנו כתנור נכמרו רוצה לומר חמימות היום וכא במשקל שגריר והרצון בו שיבעתוהו האדים העולי׳ בסבת חמימות היום על ש שימנעו אורו: אל יחד בימי שנה׳ הרצון בו לא יהיה אחד בימים שלא יבא במספר עמהם: גלמוד׳ הרצון בו יחידית ר״ל שלא ילכו בלילה חברת האנשים יחד: לויתן׳ אבלם: ככבי נשפו׳ הם הככבים הגדולים הנראי׳ בתחלת הלילה ובסופה ולא ימנע הראות׳ האור הנמצא או: ואל יראה בעפעפי שחר׳ ר״ל שלא יבקע השחר: דלתי בטני׳ ר״ל הבטן אשר היה בו הריוני והוא בטן אמו: הבונים

רש״י

ריעי איוב׳ אוהביו: לנוד׳ כמו מי ינוד לך׳ לא תנודו לו: השמימה׳ כלומר למעלה מראשיה׳ וכו׳ היה להם שבכנ אבל: לארץ׳ על הארץ לצער כבערו: מענה: **ויען** איוב ויאמר׳ ויען׳ ויצעק שכל עניה האמורה בתורה איננה אלא לשון הרמת קול: ואל לכולם ויבכו הלוי קול רם: אולד בו׳ לשון עתיד שהיה אומר הלואי ויאבד היום שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי נולד: והלילה אף היא תאבד: אמר׳ שיאמר המבשר אשר עליו הדבר יומטל׳ הורה גבר׳ שיגנב׳ אבי את אמי׳ בנקבה כותב לומר הורתה וכזכר כותב לומר הורה את הנקבה׳ ורבותי׳ ז״ל אמרו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: היום ההוא יהיה חשך׳ תמיד בכל שנה כשיגיע אותו יום ואל ידרשהו אל מתעל לטובה: ואל תופע עליו נהרה׳ אורה כמו נוהר ומתרגמים ניהור: יגאלוהו׳ כמו לחם מגואל׳ כמה גאלנוך׳ והוא לשון לכלוך׳ צלמות׳ צל של מות שאינו מאיר לעולם: עננה׳ אפילה: כמרירי יום׳ שדים המושלים בצהרים׳ כמו קטב מרירי: והוא מושל בצהרי׳ שנ׳ ומקטב ישוד צהרים: אל יחד׳ אל ישמח׳ כמו ויחד יתרו׳ כלא יתאחד: גלמוד׳ יחיד ונפרד מאדם ומכל בריה: יקבוהו׳ יקללוהו׳ כמו קבה לי׳ אוררי יום׳ המקללים את יומיהם׳ לפי שהם מכונים לקללו קללה מתוך צערם: העתידים עורר לויתן׳ להיות עוררי׳ מתחברת ליחד לויתו שלהם מחברת איש ואשתו מאין כבית׳ ובתלמוד ירושלמי ראיתי עורר לויתן׳ לקונן על לויתו שלהם כשימות כמו לא יערער על אתו: נשפו׳ חשך אישונו׳ עפעפי׳ זהרורי כמו ועפעפים: כי לא סגר׳ מי שיכולת בידו לסגור וגם זה מן המקראות דומין להלילה אחר׳ דלתי בטני שיצאתי ממנו׳ שאם עשה כן ויסתר עמל מעיני: למה לא תרחם אמות׳ מיציאת הרחם הייתי מוכן למות מיד׳ ומדבר בלשון עתיד׳ כאילו עומד עכשיו ביום יציאת הרחם ואומר לא אמות עתה׳: ולמה לא מבטן יצאתי ואגוע׳ למה לא הייתה לי גויעה מוכנת: מדוע קדמוני ברכי אמי׳ קודם למיתה: כי אינק׳ כי כנגד עלי אינק יהם׳ לפי שהוא מדבר ביום לידה׳ הוא מזכיר דברים של אחריו בלשון עתיד: שכבתי׳ הייתי שוכב בקבר: הבונים

הבונ' חרבו' למו · ר"ל שהם בונים המקומו' אשר היו חרבי' לקרא שמם על הבנייניס ההם : חדלו רוגז · ר"ל חדלו יראה כמו הענין באמרו לב רגז שהרגזן
בזה שאחר המות סרה יראת הרשעים מעל האנשים : ויחפרוהו ממטמונים · ר"ל שהם יבקשו המות יותר ממטמונים : ויסך אלוה בעדו · ר"ל שגדר השם ויכן
בה עד אשר ימנעו ממנו כל מבוקשיו : ויתכו כמים שאגותי · ר"ל שכבר נגרו אחת אחר אחת כמים הנגרים אשר ידובו רק לקראת רק בלי הפסק :
שהייתי ירא ממנו ויהיה רוגז מענין יראה על דרך אמרו שם רשעים חדלו רגז : ביאור דברי המענה

רשי

הבונים חרבות למו · זהו דרך מעמידי שם לבנות עיירים שחרבו' לזכרון להם · היה כן הדין לאמר · היום ההוא יהיה חשך היום ההוא אשר יולדתי בו יהיה חשך אל ישתדל בו אלוה ממעל

המנים ה' וסימ' אבן מאסו · הבנים חרבות למו · כי הכעיסו לנגד הבנים · ויסדו הבונים את היכל יי' · הבונים בחומה
והנשאים · וא' והבונים איש חרבו אסורים : רוגז ג' וחס' וסימ' שם רשעים חדלו רגז · לא שלותי ולא שקטתי · קצר
ימים ושבע רגז : וגדול ח' וסימ' והוא שכור · ויאמר המלך אל עבדיו · מאין כמוך יי' גדול אתה וגדול · וילך דוד הולך

עִם־מְלָכִים וְיֹעֲצֵי אָרֶץ הַבֹּנִים חֳרָבוֹת לָמוֹ׃ אוֹ עִם־שָׂרִים זָהָב לָהֶם הַמְמַלְאִים בָּתֵּיהֶם כָּסֶף׃ אוֹ כְנֵפֶל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה כְּעֹלְלִים לֹא־רָאוּ אוֹר׃ שָׁם רְשָׁעִים חָדְלוּ רֹגֶז וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ׃ יַחַד אֲסִירִים שַׁאֲנָנוּ לֹא שָׁמְעוּ קוֹל נֹגֵשׂ׃ קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו׃ לָמָּה יִתֵּן לְעָמֵל אוֹר וְחַיִּים לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ הַמְחַכִּים לַמָּוֶת וְאֵינֶנּוּ וַיַּחְפְּרֻהוּ מִמַּטְמוֹנִים׃ הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי־גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ־קָבֶר׃ לְגֶבֶר אֲשֶׁר־דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה וַיָּסֶךְ אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ׃ כִּי־לִפְנֵי לַחְמִי אַנְחָתִי תָבֹא וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי׃ כִּי פַחַד פָּחַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵנִי וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי׃ לֹא שָׁלַוְתִּי וְלֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא־נָחְתִּי וַיָּבֹא רֹגֶז׃

עִם מַלְכַיָּא וְיָעֲטֵי אַרְעָא דִמְשַׁכְלְלִין צַדְיָן לְהוֹן ׃ אוֹ עִם רַבְרְבַיָּא דִדְהַב לְהוֹן דִּמְמַלְיָן קוּרְטוּרֵיהוֹן סִימָא ׃ אוֹ הֵיךְ נִפְלָא דִטְמִיעַ בְּמַעְיָנָא לֵית אֶפְשַׁר דְּאֶהֱוֵי הֵיךְ טַלְיָא דְלָא חֲמוֹן נְהוֹר אוֹרַיְתָא ׃ תַּמָּן רַשִׁיעַיָּא דַעֲבַרוּ תְתוּבְתָא פְּסַקוּ רוּגֶז גֵּיהִנָּם וְתַמָּן יְנוּחוּן תַּלְמִידַיָּא דְאִשְׁתַּלְהֵי חֵילְהוֹן בְּאוֹרַיְתָא ׃ כַּחֲדָא אֲסִירֵי מִדְרְשַׁיָּא שְׁלִיאוּ לָא שְׁמַעוּ יַנְקֵי בֵּית רַבָּא קָל אֲמוֹרָאָה ׃ יַעֲקֹב דְּאִתְקְרֵי דַרְדַּק וְאַבְרָהָם דְּאִתְקְרֵי קְשִׁישׁ תַּמָּן הוּא וְיִצְחָק עַבְדָּא דַיְיָ דְּנָפַק בַּר חוֹרִין מִן כּוּפְתָא מִן קֳרִים רִבּוֹנֵיהּ ׃ לְמָה יְהִיב לְלָעֵי נְהוֹרָא וְחַיֵּי לִמְרִירֵי נְפַשׁ ׃ דְּאוֹרְכִין לְמוֹתָא וְלֵיתוֹי וְחָפְסִין לֵיהּ מִן טוֹמְעַיָּא ׃ דַּחֲווֹ הֲדָן לְדִיצָא הַשְׁתָּא יֶחֱדוּן אֲרוּם יִשְׁכְּחוּן בֵּית קְבוּרְתָא ׃ כָּל אִלֵּין מְרִירָתָא לִגְבַר דִּי אוֹרְחֵיהּ מְטַמְרָא וְטַלֵּל אֱלָהָא אַמְטוּלְתֵיהּ ׃ אֲרוּם קֳדָם סְעוּדָתִי תַּנְחָתִי תֵעוּל וְנַתְּזַן הֵיךְ מוֹי אַכְלְיוּתִי ׃ אֲרוּם דְלוּחָא דְלָחִית וְאַתְרַת לְוָתִי וּמָה דִדְלַחֵית יַיְתֵי לִי ׃ לָא שְׁלַיִית מִבְּסוּרְתָא דְתוֹרֵי וְאִתְנַן וְלָא שְׁרוֹבֵית מִן בְּסוּרְתָא דִיקֶדְתָּא וְלָא נְיַחִית מִבְּסוּרְתָא דְנַמְלַיָּא וַאֲתָא רוּגְזָא עַל בְּסוּרְתָא דִי בְנַיָּא ׃

וגדול · וחברו · כי האיש מרדכי הולך וגדול · כי מרדכי היהודי משנה · קטון וגדול שם הוא : נסתרה ג' וסימ' בתלים
סימן לח : ויסך ד' וסימ' ויסך על ארון העדות · ויקם דוד מהארץ · ויסך בדלתי ים · ויסך אלוה בעדו :

אבן עזרא

ויען אליפז ׳ הנסה ׳ הכ״ן לשון רבים והסמ״ך מקום ש״ין והה״א מקום א״לף וכמוהו נסה עלינו אור פניך יי׳ ועצור במלין לא נוכל ויש אומרי׳ הנסה המנסה וטעם דבר בדבר ואחרים אמרו כי הדבר הוא המנסה ועצור במלין לא נוכל שלא נשיבך : כסלתך ׳ דבר שתשען עליו כמו וישימו באלהי׳ כסלם : נכחדו ׳ נכרתו כמו ותכחד מן הארץ : שאגת אריה ׳

פירש בו רבי משה הכהן נ״ע כשאגת ארי׳ והענין שישליט עליה׳ המקו׳ אריו׳ וחיו׳ ופיר׳ רבי יונה נתעו נלתעו מן מלתעות ושניהם רחוקים ופירושו שלמ׳ אף אלהים לשאגת אריה על טרפו ופי׳ נתעו כמו יתעו לבלי אכל ומלת נתעו שבה על הכפירי׳ וכמהו קול דודי הנה זה בא : יגונב ׳ מן גנב ועניינו נחטף : שמץ מנהו ׳ כל מפרשים פירשו בו מעט לפי הענין והנכון בעיני שהוא מטעם ומה שמץ דבר נשמע בו ועניינו כי לא יכלה אזני לקחת הטו׳ המעולה ממנו כענין פנים ואחור הנזכרים בפרשת כי תשא : בשעיפים ׳ מחשבות : תסמ׳ ׳ תרעיד כמו סמ׳ מפחדך בשרי ורבינו האיי ז״ל פירש שהוא ממסמרות כי הכתב כמסמר נטוע : יחלוף ׳ יהלוך כמו חלף הלך לו : יעמוד ׳ זה בחלום דממה וקול ׳ כמו קול דממה דקה וזו דרך נבוא׳ קטנ׳ : לא יאמין ׳ אי׳ אמונ׳ בעבדיו כנגדו שהוא לבדו שלם בלי חסרון : תהלה ׳ כמו אמרתי להוללי׳ תהולו בעבור חסרונם : אף שוכני בתי חומר ׳ ק״ו הלדי׳ בבתי חומ׳ והכונ׳ בעיני שעבדיו ומלאכיו הם העליוני׳ שאין להם נפש שהוא גוף וכפשו׳ בני אדם נחשבו׳ מהם ואף שוכני בתי חומר הם הגופות שיסודם בעפר : ידכאום ׳ ענין בתי חומר ידכאו השוכני׳ בעבור שיכלה הגוף כעש ורובי המפרשים פירשו לפני עש לפני שמש ואמר כי עש כמו ועיש על בניה תנחם והם שבעה כוכבים קרובים מהמקום הצפוני כמו עש ועיש והטעם כל ימי היות עיש :

רלב״ג

אבל הם כלם משולחים ונעזבי׳ אל ההנהגה המסודרת מהגרמי׳ השמימיי׳ והביאהו להאמין זה האמון והעיון אם האמון למה שנראהו מרוע הסדור הנופל באישי האד׳ הטובו׳ והרעות אם העיון להיות אלו הענינים הפרטי׳ הזמניי׳ בלתי אפשר בהם לפי מחשבתו שיהיו ידועים אבל השם ית׳ לפי שאי אפשר שתהייהנה בו ידיעות מתחלפות ונפסדו׳ ולא ידע אם כן הענינים הזמניים מי שאין לו יחס עם הזמן כלל זהו אמרו מלוע משדי לא נצפנו עתים ויודעיו לא חזו ימיו ירצ׳ בז׳ מדו לאגהיו כעלמי׳ מהשם ית׳ הענינים הזמניים והזמני׳ והנה אין לו יחס עם הזמן עד שיודעיו לא חזו ימיו אבל ראותו קיי׳ ועומד ורחוק מההתפעליות כולם בתכלית המרחק ומי שזה דרכו אי אפשר שיתואר בזמן כלל כמו שיתבאר ב בטבעיות ועוד שאלו הענינים הטבעיים ה הארציים לרוחק מ מדרגתם מהשם ית׳ הנה ימאסם השם ית׳ ויתעבם בהכרח ל לפחיתות׳ כי אין מדרך השלם בתכלי׳ השלמו׳ להשגיח בדברים אשר הם בתכלית החסרון ועוד כי השכל לא ישיג הדברי׳ מצד מה שהם בו פרטיים אבל תהיה בו ההשגה לכחות א אחרים כמו הדמיון והחוש ולא אין בשם ית׳ כמו אלו הכחות אשר יושג בהם הפרט אי אפשר שישיג אלו הדברים הפרטיים ו והוא אומרו העיני בש׳ לך אם כראות וגו׳ הנה אלו הטענות שתמצא שיקיים בהם דעתו איוב בזה הדרו׳ וככר יספיק מספק ויאמר אם היה דעת איוב כן על מה היה מעלה עולות לידאתו שמא חטאו בניו והוא ירצה שהתשובה ו והתפילה אל השם ית׳ בלתי מועילה להיותו בלתי משגיח בזה העולם השפל ונאמר כי איוב היה מאמין בהשארות הנפש כמו שירצה מדבריו במה שאח׳ זה ולזה היה מקריב בניו לעבודת השם ית׳ כפי היכולת אע״פ שלא היה מאמין שיהיה בזה גמול נפשי מצורף לזה שאיוב היה רוצה לצאת ידי שתיהן רצוני שלמה שהיה נכוך ומבולבל בענין השגחת

הנסה ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ או הנסה אלהי׳ הנסה דבר אליך תלאה : יקימון ל׳ והוא חד מן שטה חדא כתי׳ יוד דכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות היו״ד בס״ד : ואיפה י׳ כתי׳ ה׳ וסימני׳ ויאמר לו המלך איפה הוא ׳ איפה הם רעים ׳ איפה שמואל ודוד ׳ איפה לא שגלת ׳ ואיפה ישרים נכחדו ׳ איפה היית ביסדי ארץ ׳ איפה לקטת היום ואנה

ד

א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃
ב הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה וַעְצֹר בְּמִלִּין מִי יוּכָל׃
ג הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק׃
ד כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ׃
ה כִּי עַתָּה ׀ תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל׃
ו הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ׃
ז זְכָר־נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ׃
ח כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי עָמָל יִקְצְרֻהוּ׃
ט מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ׃
י שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל וְשִׁנֵּי כְפִירִים נִתָּעוּ׃
יא לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי־טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא יִתְפָּרָדוּ׃
יב וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ׃
יג בִּשְׂעִפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים׃
יד פַּחַד קְרָאַנִי וּרְעָדָה וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד׃
טו וְרוּחַ עַל־פָּנַי יַחֲלֹף תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי׃
טז יַעֲמֹד ׀ וְלֹא־אַכִּיר מַרְאֵהוּ תְּמוּנָה לְנֶגֶד עֵינָי דְּמָמָה וָקוֹל אֶשְׁמָע׃
יז הַאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק אִם מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר־גָּבֶר׃
יח הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה׃
יט אַף ׀ שֹׁכְנֵי בָתֵּי־חֹמֶר אֲשֶׁר־בֶּעָפָר יְסוֹדָם יְדַכְּאוּם לִפְנֵי־עָשׁ׃

תרגום

וַאֲתֵיב אֱלִיפָז דְּמִן תֵּימָן וַאֲמַר׃ הַעַל נִסְיוֹן פִּתְגָּמָא דִּמְטָא לְוָתָךְ תִּשְׁתַּלְהֵי וְלִמְעַכָּבָא בְּמַלַּיָּא מַן יְכוּל׃ הָא כְּסַנְתָּא סַגִּיעִין וִידַיָּא חַלָּשַׁיָּא תַּקֵּפְתָּא׃ דְּתָקֵל בְּחוֹבָא יְקִימוּן מִלָּיךְ וְאַרְכוּבַיָּא דְּחָמְטָן בַּעֲבֵירָא תְּחַיֵּל׃ אֲרוּם כְּדוֹן תֵּיתֵי לְוָתָךְ וְתִשְׁתַּלְהֵי תִּמְטֵי נְבָךְ וְאִתְבְּהַלְתָּא׃ הֲלָא דַחַלְתָּךְ סְכוּיָךְ סִבְרָךְ וְשַׁלְמוּת אוֹרְחָתָךְ׃ אִדְּכַר כְּדוֹן מַן דְּזַכַּי כְּאַבְרָהָם הוֹבַד וְהָאן תְּרִיצִין כְּיִצְחָק וְיַעֲקֹב אִתְכַּחֲדוּ׃ הֵיכְמָה דִּי חֲמֵיתִי דָּרָא דְּטוּבְעָנָא עָבְדֵי שִׁקְרָא וּפָלְחֵי לֵעוּת יִשְׁתַּלְמוּן כְּמִנְיֵיהּ׃ מִן מֵימַר אֱלָהָא יְהוֹבְדוּן וּמִן זַעְפָּא דִּנְחִירֵיהּ יִשְׁתֵּיצוּן׃ אַכְלְיוּת עֵשָׂו דְּמַתִיל לְאַרְיָא טָרְפָא וְקָל אֱרוֹם דְּמַתִיל לְשַׁחֲלָא מַרְתִּיחִין כְּרַבַּיָּא בַּחֲטוֹפֵיהוֹן וְרַבְרְבָנוֹי דְּמַתִילִין לְלֵיתָא מִתְפָּרְשִׁין לְמִבַּז בִּזְתָא׃ הֵיכְמָה דְּאַרְיָא יְהוֹבַד מִדְּלֵית עֲרָאָה הֵיכְדֵין יְהוֹבַד יִשְׁמָעֵאל מִדְּלֵירַת זְכוּתָא וּבְנוֹי לְסַטְיָא אִתְפָּרְשׁוּ מִן אוֹרְחִין תְּרִיצִין׃ תא יִשְׁמָעֵאל דְּמַתִיל לְאַרְיָן יְהוֹבַד מִדְּלֵירַת זְכוּתָא וּבְנוֹי דְּלוֹט דְּמַתִיל לְלֵיתָא יִתְפָּרְשׁוּן מִקְּהָלָא׃ לְוָתִי פִּתְגָּם אִתְאֲמַר בִּנְטִיר וַאֲלִיפַת אוּדְנִי קְצָרַת דְּאִתְמְצֵי מִנֵּיהּ׃ בְּמַחְשַׁבְתָּא דְּמִן חֶזְוָתָא בְּלֵילְיָא כַּד נָפְלַת שֵׁינְתָא עַל בְּנֵי נָשָׁא׃ דְּלוּחָא עַרְעַנִי וְרַתִּיתָא וְסוֹגְעֵי אֵבָרֵי דַּלִּיחַ׃ וְזִיקָא עַל אַפַּי יֶעֱבַר מְצַלְהֲבָא עַלְעוֹלָא בִּסְרִי׃ יְקוּם וְלָא אִשְׁתְּמוֹדַע חֶזְוֵיהּ דְּמוּ לְקָבֵל עֵינַי חַשַּׁי וְקָל סוֹגְעִין אֶשְׁמַע׃ אַבְרָם וַאֲמַר אֶפְשַׁר דְּבַר נָשׁ מֵאֱלָהָא יִזְכֵּי אִם מִן דְּעַבְדֵיהּ יִדְכֵּי גְּבַר׃ הָא בְּעַבְדוֹי נְבִיַּיָא לָא יְיַמִּין וּבְאִזְגַּדּוֹי יְשַׁוֵּי עִילָּא׃ כָּל דְּכֵן רַשִׁיעַיָּא דְּשָׁרְיָן בִּקְבוּרַת טִינָא דִּי בְעַפְרָא שִׁתָּאֲסֵיהוֹן יְרַכְּבִנוּן קֳדָם זַחֲלָא׃

מצפר

עשית ׳ איפה האנשים אשר הרגתם ׳ ואיש אל ידע איפה הוא ׳ ואלה איפה הם : ואלי ג׳ וסים׳ ואני יסרתי רבים ׳ ואלי דבר יגונב ׳ ואלי יאספו כל חרד : יחלוף ד׳ וחס וסים׳ והאלילים כליל יחלף ׳ ורוח על פני יחלף ׳ בבקר כחציר יחלף ׳ אם יחלף ויסגיר : תהלה ל׳ ובמלאכיו ישים תהלה והוא חד מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבותא וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הלמ״ד בס״ד : עש ה׳ וסים׳ עש יאכלם ׳ וכי כבגד יאכלם עש ׳ ידכאום לפני עש ׳ כבגד אכלו עש ׳ עשה עש כסיל וכימה :

השם ית׳ היה רוצה לעשות הראוי לפי כל אחת מהדעות ולזה היה עושה פעולות המאמין באמונה הזאת לדעתו בעצמו שהוא היה צדיק נשאין השגת אלו הדעות על צד העונש למרי שקדם : מענין נשיאה בתמורת השי״ן בס׳ והא״לף בה״א וכמהו נסה עלינו אור פניך יי׳ והרצון בו אם נשא משל תלאה או יהיה מענין נסיון והוא היותר נכון והרצון בו האם כאשר נסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ובזה אמר כי עתה תבא אליך ותלא : כסלתך ׳ ר״ל תקותך והרצון בו שמה שהיית ירא אלהים לא היה אלא לתקותך שישמור קנייניך וכאשר ראית אבוד הקניינים ההם סרה יראת השם מעל פניך ׳ וזו ותום דרכיך כמ״א רפה בלשון ישמעאל והרצון תקותך תום דרכיך ר״ל תקותך שישמרו קנייניך היתה סבת תום דרכיך ולזה סר תמימותיך בסור הקניינים ההם : וזורעי עמל ׳ הרצון בו עול וכן תחת לשונו עמל ואון והמשיל ההשתדלות באון לחרישה וזריעה וקצירה להורות על רוב השתדלותם בו ועשותם תחבולות רבות עד שישיגהו כמו הענין בעובדי האדמה שיעשו מלאכות רבות להגיע אל התכלית המבוקש מהם ׳ אריה ושחל וכפירים וליש ולביא הם משל לאנשים הרעים אשר כל מגמתם להזיק לזולתם כמו אלו החיות אשר יכספו לטרוף זולתם מהב״ח : יגונב ׳ ר״ל יעלם ויתכסה : שמץ מנהו ׳ ר״ל מעט ממנו וכמוהו ומה שמץ דבר נשמע בו : עצמותי ׳ איברי : לא יאמין ׳ הוא מענין אמת ר״ל שלא ישימו האמתות והקיו׳ מעצמותם אבל להם סבה בהיותם אמת כמו שים להם סבה בהיותם נמצאי׳ ולזה היה חסרון בחק אלו הנמצאים הקדושי׳ ביחס אל השם ית׳ וזה כי השם ית׳ לבדו יהיה אמתותו וקיומו מעצמותו או יהיה הרצון בזה שהש״י לא יאמין בהם שישלימו מעצמ׳ מה שהוכן להם מהפעולות אם לא יהיה בזה עזר מהשם ית׳ וזה הדבר כבר באר׳ נבמ׳ שאין ספק בו בחלק הג׳ מהמאמ׳ החמישי בספ׳ מלחמות יי׳ : תהלה ׳ רוצ׳ לומר אור׳ ויהיו הלה והלל שני שרשי׳ בענין אחד והרצון בו ולא במלאכיו ישי׳ אור׳ ר״ל שאין האור להם והוא ההשגה במה שהם משיגי׳ מצד עצמות׳ אבל מצד הסבה ראשונה והוא השם ית׳ ואולם השם ית׳ אין לו ההשג׳ במ׳ שישיג מזולתו : עש ׳ הרצון בו כלוי והוא שם והפעל ממנו ועצמי עששו עשש׳ מכעס עיני והרצון בו שכבר ידכאו׳ מקרי׳ אם מחוץ אם מרוע ההנהגת׳ ויפסידו קוד׳ שישיג׳ הכלוי הטבעי וזה דבר אמתי אין ספק בו וזה כי רוב המתי׳ מתים בזולת עתם בסבת מקרים מה ולא ימצא שימות המות הטבעי אחד מאלף :

באור מלות המענה

הנסה דבר אליך תלאה ׳ הוא וכדבר אליך ולהשיב על דבריך

רש״י

מענה אליפז :

הניסה ׳ אליפז בן עשו היה ונעש׳ ולפי שנתגדל בחיקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכינה : מארץ תימא ׳ מארצו של עשו ׳ הנסה לשון תיא׳ הבענו שניסת דבר אליך תלאה ׳ בנסיון אחד שניסך בורא׳ ובא אליך אתה נלאה ׳ ועתה עצור בעולים מי יוכל מלהשיבך ׳ הנה רבים שהרבנו דברים הוכחתם ויסרתם : וידים רפות ׳ ויגורו׳ משורעבות הבא ע עליהם אתה היית רגיל לחזקם ולומר אל תירא שכך היא מדת הדין : יקימון ׳ רגילות הם מליך להקים את הכושל ׳ הלא יראתך ׳ סופך מוכיח על תחלתך שיראתך שהיית ׳ ירא שמים ׳ כסלתך היא מחמת כסילות היא ולא ידיעת ש שלימה וכן תקותך ותום דרכיך הכל כסילות : נכחדו ׳ ונעלמו ונאבדו כמו ותכחד מן הארץ : כאשר ראיתי ׳ כן נכחדו חורשי און ׳ נמכרים את האון במחשבתם כחורש זה שמכין לפני ה הזריעה ׳ ואחריכן זורעים במעשיהם את העמל ׳ וראיתי שהם יקצרוהו ׳ כלומר רעתם שבאה אליהם ׳ וראיתי כי מנשמת אלוה יאבדו מנשימת סערתו ו ולעסו ומרוח אפו יכלו ׳ כלים תמיד ׳ ועל דור המבול דבר : שאגת אריה וקול שחל ׳ האריה גדול ׳ והשחל בינוני : והכפיר קטן ׳ כולם נתעו׳ כלומר האלהי׳ והשרי׳ ושעבדן ׳ וכל שמות הללו שמות אריה הם : ליש אובד מבלי טרף ׳ השרים אבדו כלים זה ה האובד מבלי אוזן ׳ כך אבד בוחם מעשות חמס ׳ אובד אינו לשון אדם האובד דבר ממנו אלא הוא עצמו הולך לאיבוד כמו תעיתי כשה אובד ׳ וכמו הייתי ככלי אובד : ובני לביא יתפרדו ׳ יתדו כדור הפלגה ׳ אשר הפיצו שם על פני כל הארץ ואלי לדבריכם ׳ הוזר על תוכחתו שהוכיחו עד הנה : מה תזעק ׳ זכור נא מי הוא נקי אבד : כאשר ראיתי ׳ וגו׳ ׳ ועל אודותיך לי דבר כנואה יגונב ׳ מן הסגנון כדבר גנוב לפי שאין רוח הקודש נגלה על נביאי אומות העולם בפרהסיא ׳ ומשל למלך שהיה לו אשה ופלגש כשבא אצל אשתו בא בגלוי ואצל פלגשו בא בסתר ובכינוי כך הקב״ה לנביאי אומו׳ העולם ׳ ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ׳ וכן ויבא אלהים אל לבן וגו׳ ׳ לבלעם נופל וגלוי עינים לאליפז בחזיונות הלילה ׳ אבל בנביאי ישראל כתו׳ פה אל פה אדבר בו במראה ולא ב בחידות ׳ כמו׳ תנחומ׳ נגלתי מונה ׳ ולש׳ ותקח אזני שמץ מנהו

מכלי

כ מִבֹּקֶר לָעֶרֶב יֻכַּתּוּ מִבְּלִי מֵשִׂים לָנֶצַח יֹאבֵדוּ׃ הֲלֹא־נִסַּע יִתְרָם בָּם יָמוּתוּ וְלֹא בְחָכְמָה׃

ה

א קְרָא־נָא הֲיֵשׁ עוֹנֶךָּ וְאֶל־מִי מִקְּדֹשִׁים תִּפְנֶה׃ כִּי־לֶאֱוִיל יַהֲרָג־כָּעַשׂ וּפֹתֶה תָּמִית קִנְאָה׃ אֲנִי־רָאִיתִי אֱוִיל מַשְׁרִישׁ וָאֶקּוֹב נָוֵהוּ פִתְאֹם׃ יִרְחֲקוּ בָנָיו מִיֶּשַׁע וְיִדַּכְּאוּ בַשַּׁעַר וְאֵין מַצִּיל׃ ה אֲשֶׁר קְצִירוֹ רָעֵב יֹאכֵל וְאֶל־מִצִּנִּים יִקָּחֵהוּ וְשָׁאַף צַמִּים חֵילָם׃ כִּי לֹא־יֵצֵא מֵעָפָר אָוֶן וּמֵאֲדָמָה לֹא־יִצְמַח עָמָל׃ כִּי־אָדָם לְעָמָל יוּלָּד וּבְנֵי־רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף׃ אוּלָם אֲנִי אֶדְרֹשׁ אֶל־אֵל וְאֶל־אֱלֹהִים אָשִׂים דִּבְרָתִי׃ עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְאֵין חֵקֶר נִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃ י הַנֹּתֵן מָטָר עַל־פְּנֵי אָרֶץ וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל־פְּנֵי חוּצוֹת׃ לָשׂוּם שְׁפָלִים לְמָרוֹם וְקֹדְרִים שָׂגְבוּ יֶשַׁע׃ מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים וְלֹא־תַעֲשֶׂנָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה׃ לֹכֵד חֲכָמִים בְּעָרְמָם וַעֲצַת נִפְתָּלִים נִמְהָרָה׃ יוֹמָם יְפַגְּשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְכַלַּיְלָה יְמַשְׁשׁוּ בַצָּהֳרָיִם׃ טו וַיֹּשַׁע מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם וּמִיַּד חָזָק אֶבְיוֹן׃

מִצַּפַר לְרַמַשׁ מִשְׁתַּפְּפִין מִן דְּלֵית מְשַׁוֵּי לְהוֹן אַרְכָא לְעָלְמָא יְהוֹבְדוּן׃ הֲלָא מִדְּלֵית זְכוּתָא לְהוֹן אִנְטֵיל סָעִיד מִנְּהוֹן יְמוּתוּן וְלָא בְחָכְמְתָא׃ קְרֵי כְדוּן הַאִית עָנֵי לָךְ וּלְמַן מִן קַדִּישַׁיָּא תִתְפְּנֵי׃ אֲרוּם לְשַׁטְיָא יִקְטוֹל דוּגְזֵיהּ דְּקִירִים וּשְׁבִירָא תְּמִית טְנָנָא דִבְרִיתָא׃ אֲנָא חֲמֵית שַׁטְיָא דְמִתְנְצִיב וְלַמְטֵירַת מְדוֹרֵיהּ בִּתְכֵיף׃ מִתְרַחֲקִין בְּנוֹי מִפּוּרְקָנָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְיִשְׁתַּפְּפוּן בְּמַעֲלָנָא דְגֵיהִנָּם בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא וְלֵית דְּפָצֵי׃ דִּי חֲצָדֵיהּ כַּפִּינֵי יֵיכְלוּן וּפוּלְמוּסִין בְּמָנֵי זֵינָא יְדַבְּרוּנֵיהּ וְיִבְזוּן לִסְטִיסִין נִכְסֵיהוֹן׃ אֲרוּם לָא נָפֵיק מֵעַפְרָא שְׁקַר וּמִן אַדְמְתָא לָא יְרַבֵּי לְעוּת׃ אֲרוּם בַּר נָשׁ לְמִלְעֵי בְּאוֹרַיְתָא אִתְבְּרֵי וּבְנֵי מַזִּיקֵי בְּנוּבְהָא יְטוּסוּן׃ תא אֲרוּם בַּר נָשׁ לַלֵּיעוּת אִתְיְלִיד וְסוֹפוֹהִי הֵיךְ נִצִּין דְּנָתְרִין מִן גּוּמְרַיָּא וּמִתְגַבְּהִין הֵיכְדֵין יְעוּף׃ בְּרַם אֲנָא אֶתְבַּע אוּלְפָן מִן תַּקִּיפָא וְלֶאֱלָהָא אֲשַׁוֵּי מִלָּתִי׃ עָבֵד רַבְרְבָן וְלֵית סְכוּם פְּרִישָׁן עַד דְּלֵית מִנְיָן׃ דִּיהַב מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְשַׁדַּר מַיָּא עַל אַפֵּי מְחוֹזֵי עַמְמַיָּא׃ מְטוּל לְשַׁוָּאָה מַכִּיכֵי אוּלְצָנָא לְרוּמָא וְאוּכָּמֵי מִסְכֵּינוּתָא תְּקַפוּ פּוּרְקָנָא׃ דְּבַטֵּל מַחְשְׁבָתְהוֹן דְּמִצְרָאֵי דְּחַכִּימוּ לְאַבְאָשָׁא לְיִשְׂרָאֵל וְלָא עֲבַדָא אִידֵיהוֹן מִלְּכַת חָכְמַתְהוֹן׃ מַאֲחַד חַכִּימֵי פַרְעֹה בְּחַכִּימוּתְהוֹן וּמִלְּכַת אִסְטַגְנִינוּהִי עוּקְמַנַיָּא אוֹחִית עֲלֵיהוֹן׃ בִּימָם יַעְרְעוּן חֲשׁוֹךְ וְהֵיךְ לֵילְיָא יְמַשְׁמְשׁוּן בְּטִיהֲרָא׃ וּפְרַק עַמֵּיהּ מִן קְטִילָא דְפוּמְהוֹן וּמִן יַד מְלֵךְ תַּקִּיף עַמָּא חֲשִׁיבָא׃ והות

ואל מי ד' וסימ' ואל מי יעלה מעלינו · ואל מי תדמיון אל · ואל מי תדמיוני ואשוה · ואל מי מקדושים תפנה: כעש ד' כתי' שי"ן בליש' ואינון מן מלין דכתי' שי"ן וקרי' סמ"ך וסי' נמס' בהושע סימן ב': משע ה' פתחין וסי' נמס' בישעי' סי' מ"ה: יאכל י"ג וסימ' נמסר בסדר אמור אל הכהנים: כי י"א בטע' וסי' נמס' במסר' רבת' בערך כי בס"ד: יולד ג' דגשי' ומל' וסי' לנער היולד · אשר יולד לישראל · כי אדם לעמל יולד: אולם ג' ר"פ בסיפר' וסימ' נמסר בריש סיפר': דברתי ב' וסי' על דברתי מלכי צדק' ואל אלהים אשים דברתי: ישע ה' בסגול בישעיה סימן מ"ה: ולא תעשינה ב' וסימ' כזמתכנה · ידיהם תושיה: בצהרים י"ב וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ח: ויושע ג' חס וסימ' וישע יי' את יושבי קעילה · וישע יי' את דוד דשמואל וישע מחרב מפיהם · וחד קוה אל יי' וישע לך:

רלבג

מבלי משים · חסר לב והרצון בו מבלי משי' לב להשלי' כמשם וכמוהו וישימו וישכילו יחדו · והרצון בו וישימו לב: הלא נסע יתרם בם · רוצה לומר שכבר נסע ממקומו יתרונם אשר בם על שאר הב"ח והוא השכל והלך הוא לו כי הוא בתחלת ענינו חסר ומי שלא ישלימהו לא ימצא לו יתרון על שאר הב"ח בעת המות כמו שנ' אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו: אויל · הוא האיש אשר יכוין פעולותיו תכלית מה ולא יבא אל הגעת התכלית ההוא בסבות הראויות והוא מבוא' שלא יגי' התכלי' לכמו האיש הזה אלא במקר' ולזה יהיה כועס תמיד כאמרו אולת אדם תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו: ופותה · הוא האיש הרב ה התאוה אשר יפותה לבו לכל ההצלחות ה המדומות וישאר תמיד עם הקנאה והמכאוב ההוא ונרף הפותה לאויל כי מדרך הפות' שיהיה אויל כאמרו כחלו פתאים אולת והסבה בזה כי לחוזק תשוקתו בעניני' ישתדל במהירות להשיגם ו ויהיה זה סבה שלא יתנהג בזה בסבות הראויות: בניו · הם הנמשכים אחריו ל להתנהג במנהגו וכמו זה אמר הכתוב ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו ו והרצון בזה האנשים הנמשכים אחריו כמו שביאר הקדמונים: אשר קצירו רעב יאכל · שב אל האויל וירצה בזה שכבר יגיע מרוע הצלחתו שהאיש ה הקשה יום והוא הרעב יאכל קצירו של האויל ואמרו אל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם שב אל בני האויל אשר זכר או אל כלל האוילי' וירצה בצנים צנינים וקוצים והרצון בשאיפה הצפוי והתקוה על דרך אומרו כעבד ישאף צל והרצון בצמים האיש הפריץ וקראו צמים לפי שינהג הפריצים שיהיו מגדלי צמ' רוצה לומר שער ואמ' של איש קשה המזל אשר יקח קצירו מבין הקוצי' והצניני' לרוע הצלחתו ויצפה עם זה שמה שלקח מן הקציר יבא איש פריץ ויחזק עליו ויגזלהו ממנו יהיה חילם וזה תכלית רוע ההצלחה ר"ל שהאנשי' היותר רעי ההצלחה שימצאו ימצאו מצליחים על אלו האוילים ויהיה להם חילם וכנסיהם ואפשר שכל הפסוק יהיה שב לדבר אחד ויחסר מלת אל והרצון בו אל אשר קצירו יאכל איש רעב ונקשה ואל אשר יקח קצירו מן הקוצי' ויצפה עם זה שמה שלקחהו מן הקוצים יגזלהו ממנו איש פריץ יהיה חיל בני האויל אשר זכר: בני רשף · הם גדודי אש: קודרים · הם האנשים הקשי יום וקראם קודרים כי לרב אבלם ידמה להם שיחשך האור שהוא אבלם ולזה אמר הנביא על רוב הצרו' ונבט לארץ והנה חשך צר ואור חשך בעריפיה ואמר דוד כאבל אם קודר שחותי: תושיה · הוא שם לכל כיוון וסדור ולזה נקר' התורה תושיה כי היא הכיוון והסדור הכולל ויקרא תושיה המנהג שראוי לאדם במה שהוא אדם שיתנהג בו והוא אמרו ותושיה נדחה ממני כי לא נתנה תורה בעת שהיה איוב ולא היה מאמין בתור' עד שיתפאר שלא נדחה ממנו התורה אבל התפאר שלא נדחה ממנו הכיוון והסדור אשר ראוי לאדם במה שהוא אדם להתנהג בו בדרך שישלי' נפשו ואפשר שכבר היה כיוון מה לאומה אשר היה איוב ממנה והתפאר שכבר התנהג באותו כיוון בשלימות ויקרא תושיה מה שהונבל וסודר במחשבה והשתדלות לעשות מהפעולות עד שיגיעו אל התכלית אשר כוונו אליו והמשל אם חשב גנב מה לעשות גנבה מה וסדר הפעולה ההיא בלבו ואיך יתנהג בה עד שישלים לו עשיית הגנבה הנה זה הסדור אשר סדר בלבו ושמהו כמו חוק לו יקרא תושיה ובזה האופן אמר ולא תעשינה ידיהם תושיה ר"ל שלא יעשו מה שסידרו והגבילו במחשבתם לעשות מהפעולות: נפתלים · הם העקשים אשר יעמיקו לבקש עקלתונ' עד שיגיעו למבוקשם ואמר שעם עומק העצה באלו האנשי' יסבב השם שתהיה עצתם נבערה ונמהרה ותהיה נמהרה מענין נמהרי לב והם הפתיים: ויושע מחרב · חסר הפעול ושב אל השפלים והקודרים שזכר ראשונה או יהיה שב אל האביון שזכר בסוף הפסוק והוא יותר נכון וכוונת הפסוק שהשם הושיע האביון מחרב ומיד חזק: מפיהם · של הרשעים ומאמרם ר"ל שישים פיהם ומאמרם כלי להושיע בו האביון אשר כוונו להרע לו והמשל שהם יאמרו שירדפו אחרי פלוני להרגו וישמע הדבר איש מה ויגיד עצתם לאיש ההוא ויברח או שיהיה במאמר' מסבול העצה מה שינצל בו האביון ואפשר שכאמ' שהרצון בזה שהשם יושיע אביון מחרב ומפיהם ומיד חזק בזה האופן מההשגחה ואולם תשיעם מפיהם על דרך משל שלא יהיו טרף לשיניהם בשישבר שיניהם כמו שנאמר ושיני כפירים נתעו וגם כן הנה ימצאו שלא יהיו טרף לשיניהם במה שיסבב השם יתברך לאלו האנשים הרעים מסבול העצה:

בשוע

אבן עזרא

מבלי משים · פי' מבין וכמוהו וישומו וישכילו: יוכתו · מן כתית והטעם כמו כבקר יציץ וחלף: הלא נסע יתרם · יש מפרשי' ישע יתרון לעתם ויאבד ואחרי' אמרו כי הוא כמו כי יתרי פתח שישע יתר האהלי והקרוב אלי שהוא כמו יתרה עשה שהוא ממון ועניינו שיאבד ממונם במותם: ימותו ולא בחכמה · חכמו שיקבצו ממון נס יורה זה הפסוק כי האדם לא נברא אלא שילמד חכמה: קרא נא · אם אוכל כן שאל אם תמצא מי שיענה אותך: ואל מי מקדושי' תפנה · או אמור מי מהקדושים שהיו בארץ שמעת: כי יהרג כעש · כי לאויל יהרג כעש: משריש · כמו ותשרש שרשיה שעשה שרשי': ואקב · קללתי כמו מה אקב והטע' קללתי מהו שהוא כיתו שיבוא לו רע פתאום: בשער · בפרהסיא יודע ורעב שאין לו כח יתגבר עליו ויאכל קצירו: ואל מצנים · כמו ולצנני' כי הזרע כשלא יהיה מנוק' ידבנו חוחים ויקחו הרעבים הקציר מבין החוחים: צמי' · יש אומרי' כמו צמאים והעניין כפול כי זכר הרעבים והצמאים ויש אומר כי צמים האכן התקיפ' בלשון ישמעאל ואנ"י מסה שפירושו הבתולו' בעלות הצמות והוא רחוק · כל עמל שהוא עם און הוא כמוהו בעניין אמר כי הרשע לא יצמח לכן בן אדם ילדתו וכאלו לא יולד אלא לעשות עמל ואון כעניין הן בעון חוללתי כי תולדת בן אדם קרובה לעשות רע כטעם כי יצר לב האדם רע: ובני רשף · יש אומרים כי כאשר תולדות העוף לעוף כן תולדות האדם לעמל וכמוהו ולאחרי' רשף שפירושו אכולי עוף ויש אומרים כי בני רשף הראויים להיות בניהם ינבהו בעולם הזה וזה הפירוש בלא רשף רק הוא קר ויש אומרים כי בני רשף הם כיכובי האש והוא קרוב בעבור שהאד' רגיל לראות השמש זורחת ושוקעת אין זריחתה ושקיעתה אלא בעיניו ובעבור כח הגשם לפרקים מעטים גם יש עתים שיכלה הגשם בשעת הצורך ויצעקו בני אדם אל הבורא ויצוה על העבים להמטיר וזה יהיה להם אות גדול על כן הזכיר אחר עושה גדולו' הנותן מטר: לשום שפלי' · הבוכים השואלים מטר אז ראו החכמים והערומים שלא תועיל חכמתם: תושיה · כטעם חכמה ור' משה פי' שהוא מן יש: נמהרה · נבערה כמו ולבב נמהרים: יומם · ענינו ביומם: ויושע מחרב · אביונים והטעם מחרב אויבים · מפיהם שאם ירעבו יוכל אויב לצור עליהם והעניין הנה המקו' כאשר ירצה ליסר בני אדם ימנע הגשם בעתו וכאשר ישובו אליו יענם ויושיעם:

תלפינה

רשי

אנחנו · שמן מקבת דוח הכבה: בשעיפי' במחשבות: פחד קראני · מן הרוח שבא אלי: ורוח · הוא מלאך שכ' עושה מלאכיו רוחות: תסמר · הרוח שערת בשרי: תסמר · הוא לשון אדם שעמדו שערותיו: יעמוד · עומד היה בפני ולא הייתי מכיר מראהו: דממה וקול · קול דבר חשאי הייתי שומע · דממה וקול אשמע · וקול שמעתי מדממה אבל דממה לא שמעתי · דממה אילו המלאכים ש שאומרים שנה כ כדמתרגמינן ואחר הרעש קול דממה דקה · קול דמשבחין בחשאי · משה דוממה שמע · מכאן שהמלאכים נשתמשו בקול והאחרונים בבת קול · כאדם המכה בפטיש וקול הכברה נשמע ל למרחוק · וכך הוא אומר האנוש מאלוה יצדק כמ"ה: ואם מעושהו יטהר גבר · ואם יותר מעושהו יטהר גבר · ומה זה הכירי יצעק: הן בעבדיו הצדיקים לא יאמין · שלא יחטאו לו ומסלקם מן ה העולם לפני זמנם: תהלה · לשון הוללו': אף · כל שכן שוכני בתי חומר אשר כ בעפר יסודם קברם. ידכאום לפני עש · מן השמים מתישין את כוחם עד שהן שפלים ונדכאו' לפני הדומה האוכלתן במותן: מבקר

רשי

מבקר לערב · יוכתו · [illegible]

בשוט לשון תחבא׳ ר״ל כאשר תשוטט לשון הרע בארץ אשר היא סבת מריבות ונזקות ורעות שם תחבא ר״ל שלא תזכר: כפן׳ הוא כשהתבואה ביד שומרי האוצרו׳ ולא תהי׳ ביוקר לא בסבת חסרון התבואה ואולם הרעב הוא חסרון תבואה: ופקדת נוך ולא תחטא׳ ר״ל בני נוך והם בני ביתו וכאילו אמ׳ שכבר תמצא מפני שלא השגיח בבניו באופן הראוי לשומרם מחטא: כעלות גדיש מעני׳ כריתה וכמוהו אל תעלני בחצי ימי:

ביאור דברי המענה

השיב אליפז ואמ׳ ידענו שאם נסה אדם משל ודבר אליך להשיב על דבריך יכבד עליך אלא שעם כל זה לא אוכל להמנע מלהשיב על דבריך כי מי יוכל לעצור במלין על דבריך אלא או יהיה הרמון בזה האם כאשר כסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ומי יוכל לעצור במלין להוכיחך על תכוכתך זאת׳ הנה במה שקדם היית מיסר רבים כאשר שמע׳ מהם דברי׳ כאלה והידים אשר היו רפות באמונת השם היית מחזק והאי׳ הכושל היו מקימי׳ מיליך והברכיי׳ הכורעו׳ היית מאמץ והיית אומר לו שמה שהגיענו מהרע הוא על צד העונ׳ למרי קדם ר״ל שכל מי שהיה כבוך באמונת השם ית׳ בעבור מה שהגיעהו מהעונ׳ היי׳ מחזק אותו עד שיאמינו כלם כי על כל מעש׳ גמול ומשפ׳ להיו׳ בזה תקון המליצ׳ ותקון הצלחת האדם וזה שההמון אם לא ייראו מהעונש לא ימנעו מעשיית הרעות כאשר יביאם טבע׳ להשתוקק אליהם׳ והנה עתה כאשר תבוא אליך ה הרעה נלאית לסבלה וכאשר נגע עדיך היית נבהל׳ הנה זה ממה שיוכיח שירא׳תך השם לא היה שא לבטחונך שישמור לך קנייניך ותקותך בשישמו לך שו הקניינים היתה סבת תמימות דרכיך לא טוב האמונה כי לפי מה שאני רואה מדבריך עתה איך מאמין שיהיה בכאן גמול ועונש׳ והחל שיפז לסתור דבריו מהמוחש ואמר זכור נא מי הוא נקי ואבד ואיפה תמצא שנכחדו ישרים כמו שראיתי זה מהאנשים המשתדלים בכל עוז בעשיית העול והחמס שיאבדו יוכלו מרוח אף השם ואולם הנקיי׳ והישרי׳ ואם היה שיגיעו׳ קצת רעות אינם מכלו׳ ומאבדו׳ אותם לגמרי כמו הענין ברעו׳ הרשעי׳ וזה לאות שאו הרעות אינם נופלו׳ במקרה כמו שאתה מניח ר״ל שאם היה הענין כן לא היה בזה הבדל בין הישרי׳ והרשעי׳ ואולם היו רעות הישרי׳ יותר אלצו׳ למיעוט עונותיהם לא שיהיו להם רעות בזולת מרי כמו שהי׳ מניח איוב׳ הנה האנשי׳ הרשעים אשר תשוקתם לטרוף טרף כמו האריות הרעו׳ כמאמרו שכתנו שיניה על שיבצר מהם אשר יזמו לעשות ותראה אותם אובדי׳ מבלי מציאת הטרף ובניהם יתפרדו אנה ואנה ישוטטו לבקש די טרפ׳ וזה דבר נמצא בלי ספק בחוש כי הרבה מה שתמצא מהאנשי׳ הרשעי׳ אשר כל השתדלות להזיק לאחרי׳ שברוב העתי׳ לא ימצאו ותמנע מחשבת הרעה וזה ממה שיורה שהשגח׳ השם ית׳ הוא באישי האד׳׳ ואמר שיפז הנה באמת אופן השגחתו יגנוב ויעלם ממני שא שכבר לקח׳ אזני שמץ מנהו מעט מזאת ההשג׳ אשר תעמידנו על היו׳ השגחתו בשפלי׳׳ וזה שבסעיפי׳ מחזיוני׳ לילה בנפול תרדמ׳ על אנשי׳ קראני פחד ורעדה ורוב עצמי הפחי׳ מהמראה׳ אשר אראה בחלו׳ מהדברי׳ בעתידי׳ לבא עלי אשר סבת הודעתם הוא השם יתברך וזה שמה שהגיד לי המראה ההיא הוא ענין רוחני יעבור על פני תסמר שער׳ בשרי מדי בואו מרוב אחרד׳ כי כבר ייוחדו החלומו׳ הצודקי׳ משאר החלומו׳ שכבר יקרה מהם החרד׳ והתפעמו׳ הרוח כמו שנזכר בספר החוש והמוח׳ ויעיד על זה מה שנזכ׳ מחלו׳ פרע׳ וחלומו׳ נבוכד נאצר והכ׳ יורה על היותו רוחני שהוא יעמוד לפני ולא אכיר מראהו אך תמונ׳ לנגד עיני אשר יראה אותה לי הכח הדמיוני ואשמע לדברים הנפלאי׳ כאילו הם מורכבי׳ מהקול והדממ׳ וזה שהשכל יקבלם רוחניים בזולת קול והמדמה מראה אותם כאילו הם דברי׳ קוליי׳ באותיו׳ וקול׳ ואחר כן החל שיפז בטעמ׳ שליפי׳ ואמר איך אפש׳ שתאמין שיהי׳ השם ית׳ פועל המין האנושי וממציאו ומנהיגו והוא בלתי משגיח בו עד שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו׳ והאם אפש׳ באדם שיהי׳ צדיק יותר מהשם ית׳ והאם יהי׳ האד׳ טהור יותר מפועלו הלא כמו שו העניינים יהיו מיוחסי׳ ש העול באד׳ ר״ל אם יכהיג מדינה אחת ולא יכהיגנה ביושר ואיך אפשר שיכוי׳ בשם ית׳ עם היותו בתכלית השלימו׳ מה שהוא חסרון ועול בחוק האדם׳ הן בעבדיו לא יאמין והם השכלי׳ הנפרדי׳ לא יתן אמתו׳ וקיו׳ בעצמות׳ אבל מה שלהם מן האמתות והקיום הוא מזולת׳ והוא השם ית׳׳ ולא ישים במלאכיו אורה מעצמיותם וזה כי אין האור להם והוא ההשגה במה שהם ממיני׳ מצד עצמותם אבל מצד מה ששפע למציאותם מהסיבה הראשונה והוא השם ית׳ ולזה הוא מבואר שאלו הנמצאים ואם הם שלימים מאד ביחס ש האדם הנה הם חסרים מאד ביחס אל השם ית׳ כי אין יחס בין מי שמציאותו וקיומו והשגתו מעצמותו ובין מי שהיא לו מציאותו וקיומו והשגתו מזולתו׳ ואם באלו עם פשיטותם ושלמותם ונבחיותם ימצא חסרון אצל השם ית׳ הנה אין ספק שהאדם חסר מאד ביחס אל השם ית׳ כי הוא שוכן בבתי חומ׳ ר״ל בזה העולם השפל ובעפר יסודו ר״ל שקיום צורתו הוא בחומר שלה כי הוא נושא לצורתו ולפי שצורתו היא היולאנית ואל זה גם כן איפשר שיכוין במה שאמר שוכני בתי חומר ר״ל שצורותיהם היולאניות עם החסרון הנמצא להם בעצמותם יחוייב עוד בהם שיהיו נפסדים ואין זה ההפסד נ״כ מוגבל בהם שם עד שיהיו בטוחים ממנו עת מה אבל ידכאום מקרים ויפסידום קודם שיגיעם הכליון וההפסד הטבעי׳ מבקר לערב יפינם המות במעט שבה מבלי משים לב לפנות אל השלימות האנושי יאבדו אבידה מוחלטת ולא יהיה להם השארות כלל׳ הלא האדם ואם לו קצת שלמות והוא ההשגה השכלית אשר לו בה יתרון והשארות הנה יקרה לו מרוב שיסור יתרונו אשר בו וימו׳ ולא בחכמ׳ לפי שבהגעת השלמות לו מהקושי העצום לקוצין בעצמו ולרבוי המונעי׳׳ אם חשבת להיות במדרג׳ השכלי׳ והמלאכי׳ להיותך בעל שכל ראה מה מאד רחוקה מדרגתך מהם עד שאם תקרא שיה׳ לא תמצא מי שיענך׳ וש׳ מי מקדושי׳ תפנה שיענך הלא היותר שפל מהם לא יענך לרוחק מדרגתך ממנו ואם הענין כן ביותר שפל מהם ראה מה מאד רחוקה מדלתך ממדרגת השם ית׳ ובהיות הענין כן הוא מבואר שלא יתכן שייוחס לשם ית׳ עם שלמותו מה שהוא חסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית מהחסרון ביחס ש השם יתברך׳ והוסיף אליפז להתיר ספק מה בענין הרעות אשר נראה באדם בזולת מרי קדם ואמר שהם אינם רעות יהיה ראוי שידאג האדם עליהם ויחסם אל האולת והפתיות ועל זה אמר הנה לאויל יהרג כעס כי הוא ידאג תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר הוא סבת העדר בואם לפי שלא דרך בהגעתם בסבות הראויות והוא מבואר שכמו זה הפ׳ים כועס תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר כוון שיהיו ויחסוב שכבר עכבו השם ית׳ שא שהוא מבוא׳ שכמו זה לא יקרא רע כמו שלא יקרא רע אם לא תבא ספינה מהחפירה בקרקע כי לא תעשה הספינ׳ בכמו זה הפעל והאי׳ם הפותה אשר יפות לבו לכל ההצלחו המדומו׳ תמיתהו קנאתו כי עינו לא תשבע וישא׳ תמיד עם הקנא׳ והמכאו׳ ההו׳ מבורף לזה שהו׳ ישתדל לרוב קנאתו להגיע ש מבוקשיו במהירו׳ וידלוק מפני זה בהגעת׳ בסבו׳ בלתי נאותו׳ כמו הענין באויל אם יקרה באויל שיהיה משריש ומצליח בקצ׳ העניינים׳ הנה כאשר ראיתי זה בא אידו פתאו׳ וקללתי נויהו למיעוט השארו׳ קנינו אשר כוון שיה׳ כי לא יגיע לכמו האי׳ הזה טוס תכלי׳ אם לא במקר׳ ומה שהו׳ במקרה הו׳ מעט כמו שהתבאר במקומו׳ הנה בניו הנמשכי׳ אחרין ירחקו מישע וידכאו בשער לעיני כל העם ואין מציל לפי שכמו זה האי׳ לא ישתדל ג״כ בקני׳ האוכי׳ כמו שלא ישתדל בשאר הסבו׳ המביאו׳ מה שמשתוקק שיו שא כבר יגיע מהרוע לאויל ולבניו האוחזי׳ דרכו עד שיהי׳ שילם לאיש קשה המזל שיאכו׳ אותו האי׳ הרעב ויאכל קצירו ולאשר יקח קצירו מבין הקוצי׳ לרוע הצלחתו ויקוה האים הפריץ ללקחו ממנו וזה תכלי׳ הרוע ר״ל שיהיו השפלי׳ שבאנשי׳ גוברי׳ עליה׳׳ הנה לא יצא מעפ׳ און ועמל ר״ל שאי׳ האלץ סבת רוע הסדור הנופל בטובו׳ אישי האד׳ ורעת׳ אשר הוא און ועמל כמו שהיה חושב איוב וזה שכוונתו היה כי למרחק שו העניינ׳ אשר בארץ במדרג׳ מהם ית׳ הו׳ מחויי׳ שיהי׳ בלתי משגיח בהם כאמרו מה אנוש כי תגדלנו וגו׳ האף על זה פקח׳ עיניך וגו׳ אבל הרעו׳ הנופלו׳ בכאן בזולת מרי קדם אין ראוי בהם שיקראו רעות לפי שהם מיוחסו׳ ש סכלו׳ המקבל כמו שזכר באויל ופות׳ וזה שהאדם יולד לעמל ולהשתדל בקניינ׳ אשר יצטרכו שיו כי לא נתנו לו שלמיותיו בפועל אבל נתנו לו הכלי׳ אשר אפשר שבהם יגיע אל מה שיצטר׳ שיו כמו שכידודי האש יגלו להתנועע תכף התהוות׳ ולהגבי׳ עוף מה שהתמידו באצאי׳ על סיסור החלק האשי מהם ויפול האבר: ובהיות

אשרי אנוש ב׳ דסמי׳ וסימ׳ יעשה זאת׳ יוכיחנו אלוה: ובמלחמה ג׳ וסימ׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי׳ ואת בית יהודה ארחם׳ ברעב פדך ממות ובמלחמה׳ וא׳ במלחמה ועבד על כנו מעביד: יבוא ד׳ מל׳ בסימ׳ וסי׳ לא תירא משוד כי יבוא׳ כי לפניו חנף יבוא׳ המיראתך יוכיחך׳ בכפל רסנו מי יבוא: כעשב הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה:

וַתְּהִי לַדַּל תִּקְוָה וְעֹלָתָה קָפְצָה פִּיהָ׃ הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ וּמוּסַר שַׁדַּי אַל־תִּמְאָס׃ כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ יִמְחַץ וְיָדָו תִּרְפֶּינָה׃ בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע׀ לֹא־יִגַּע בְּךָ רָע׃ בְּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת וּבְמִלְחָמָה מִידֵי חָרֶב׃ בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא וְלֹא־תִירָא מִשֹּׁד כִּי יָבוֹא׃ לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק וּמֵחַיַּת הָאָרֶץ אַל־תִּירָא׃ כִּי עִם־אַבְנֵי הַשָּׂדֶה בְרִיתֶךָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה הָשְׁלְמָה־לָךְ׃ וְיָדַעְתָּ כִּי־שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא׃ וְיָדַעְתָּ כִּי־רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי־קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ׃ הִנֵּה־זֹאת חֲקַרְנוּהָ כֶּן־הִיא שְׁמָעֶנָּה וְאַתָּה דַע־לָךְ׃

טז לוחם׳ · ל׳ וכתי׳ כן · ויד״ו ק׳ · ל׳ ד׳ · ה׳ ל׳ כ׳ · ד׳ מל׳ כסי׳ · כ · ה׳ בליש׳ · ל׳ ד׳ · ל׳ · ל׳ · כה

וַהֲוָת לְמִסְכֵּנָא סְבָרָא וּנְבֶלְתָא דְרַשִׁיעֵי טַפְּזַת פּוּמָהּ׃ הָא טוּבֵיהּ דְאַבְרָהָם גַּבְרָא חֲסִידָא דִיכַסְנְנֵיהּ אֱלָהָא וְאַנְתְּ יִשְׂרָאֵל מַרְדוּתָא דְשַׁדַּי לָא תַרְחֵיק׃ אֲרוּם הוּא מַיְתֵי כֵּיבָא וּמָעֵל סַמְתֵּירָא יִמְחֵי וִידוֹי מַסְיָן׃ בְּשִׁית עַקְתִּין יְפַצְנָךְ וּבִשְׁבִיעֲתָא לָא יִקְרֵיב בָּיךְ בִּישׁ׃ בְּכַפַּן דְמִצְרַיִם פַּרְקָךְ מִמּוֹתָא וּבִקְרָבָא דַעֲמָלֵק מִקְטוֹל סַיְפָא׃ בְּנִזְקָא דְלִישָׁן דְבִלְעָם תִּטַּמַּר בֵּינֵי עֲנָנַיָא וְלָא תִדְחַל מִן חֲבַל מִדְיָנָאֵי כַּד יֵיתֵי לְחַבֵּל סִיחוֹן וּלְאוּלְצָן מַדְבְּרָא תִגְחָךְ וּמִן מַשְׁרְיַת עוֹג דִמְתִיל לְחֵיוַת בָּרָא דְאַרְעָא לָא תִדְחַל׃ אֲרוּם עִם לוּחֵי אַבְנָא דְאִתְיְהִיבוּ בְּפוּמְבֵּי בְּחַקְלָא קְיָמָךְ וּכְנַעֲנָאֵי דְמַתִּילִין לְחֵיוַת בָּרָא אַשְׁלִימוּ עִמָּךְ׃ וְתִנְדַע אֲרוּם שְׁלָם בֵּית אוּלְפָנָךְ וְתַזְמִין מְדוֹר בֵּירַת מַשְׁכְּנָךְ וְלָא תִנְזִיק׃ וְתִנְדַע אֲרוּם סַגִּיעִין בְּנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ הֵיךְ עִסְבָּא דְחַקְלָא׃ תֵּעוּל בִּשְׁלִימוּת שְׁנָיךְ בְּכוּבָא לִקְבוּרְתָּא הֵיךְ מַסַּק גְּדִישָׁא בְּעִדָּנֵיהּ׃ הָא דָא פַשְׁפַּשְׁנָא יָתָהּ הֵיכְדֵין הִיא קַבְּלְנָהּ וְאַנְתְּ דַע לָךְ׃ ואתיב

אבן עזרא

תרפינה׳ ביו״ד והטעם כמו אל״ף וכמוהו רפינו את בבל ולא נרפתה: בשש צרות׳ יתכן היות זכר שבע על דרך המקרא ואחרים ספרו אותם והם ז׳ במספר: בשוט לשון׳ כי הלשון הרע הוא כמו שוט ויותר נכון היות לשון אומה כמו לשוט׳ הגוים ושוט מן שוטטו בחוצו׳ ירושלם כאשר תשוטט לשון בארצך תחבא: כפן׳ תרגום רעב או הוא מן כפנה שרשיה וטעמו אספה: כי עם אבני השדה׳ כאילו ברי׳ כרתה עם האבני׳ שלא תנזק בהן ועשית שלום עם החיו׳: ופקדת נוך׳ תמצאנו כאשר עלה במחשבתך ולא תחט׳: בכלח׳ אין לו חבר כי אם שני בספר הזה וטעמו שימות במלאת מספר ימיו והיה הזקנ׳ : כאלות גדיש׳ כהכרת וכמוהו אל תעלני בחצי ימי: ויען

רשי

און הוא לשון שבר: כי אדם לעמל יולד׳ כי אי אפשר שלא יחטא ויקבל עמל בחטאו׳ לקבל פורענותו ואינו כ כבני רשף שהם ת מלאכי רוחות שהם יגביהו עוף ואינם מן התחתוני׳ לשלוט בם שטן ויצר הרע׳ רשף כמו רשפי קשת׳ כשהן מעופפת נקר׳ רשפי לשון עוף׳ כמ׳ אולם אני אדרוש׳ אם היו באים עלי יסורין הללו׳ הייתי דורש אל הקב״ה בתפלה וכתחי׳ ואילו הייתי שם דברתי בבקש׳: הנותן מטר על פני ארץ ושולח מטר על פני חוצות׳ עד שליח לאחר ארבעת: לשום שפלים למרום׳ הוא נותן את המטר וגו׳ מפר מחשבו׳ ערומי׳ שמרעין להפקיע שערים ולקנו פרות העניים: שוגע תבואה׳ ולא תעשינה ידיהם תושיה אותה עצה שדימו לעשות: נמהרה׳ כל העצה העשויה במהירות היא סכלות: יומם יפגשו חשך שאין עצתם מתקיימת ונעשית ואור חכמת נהפך לחשך: ויושע את הנכשלי׳ מחרב ומאיזה חרב מפיהם שהיו שכורי׳ לבולעם ומתאוים להשמידם גמיד חזק תושיע אביון: ועולתה

רשי

ועלתה׳ העלילה והרשעה׳ כמו יחפשו עולות עלילות: קפצה׳ סגרה׳ כמו לא תקפוץ׳ ונפסק שהוא מכאובים של אלו׳ כך אני אדרוש אלוה על יסורין אלו כאוכי: הנה אשרי אנוש וגו׳ ביסורין׳ והיה לך לקבלם ולא למאסם: בשש צרות׳ כשיבאו לעולם יצילך׳ ש״ו יסורין שנתייסרת בהם׳ ונם בשביעית כשתבוא לא יגיע כך ועכשיו הוא מונה אותם כשוט לשון׳ של שטן תחבא׳ אלו הן השבע צרות׳ רעב וחרב לשון ושוד וחית הארץ והם ליסטי׳: אבני השדה׳ מין אדם הן׳ וחית היער היא שנקרא גרושה כלב׳ וזו היא חית השדה שמש״ו וכלאים׳ מסכת תורת כהני׳ כקראום אבני השדה: השלמה לך׳ יהיה לך שלום עמך: וידעת כי שלום אהליך׳ ואז בכל מקום תהיה בטוח: כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא׳ כמו אל השערה ולא יחטיא׳ וזו היא השביעית שמנינו למעלה: תבא בכלח אלי קבר׳ שתמול מן הדבר׳ בכלח׳ אין סמך במקרא להבין מלכותו׳ ולפי ענין המליצ׳ יפתר וילמד מעניינו שהוא לשון גמר וכיסול התבוא׳ בזו׳ שכיסלה כל כורכה׳ ורבותינו ז״ל פירשו בכלח ב׳ בגימטריא ששים שנה: כעלות גדיש׳ כאשר נסתלק הגדיש מן הקרקע בעתו: מעשק

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ א לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי וְהַיָּתִי בְּמֹאזְנַיִם יִשְׂאוּ־יָחַד׃ כִּי־עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ׃ כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר חֲמָתָם שֹׁתָה רוּחִי בִּעוּתֵי אֱלוֹהַּ יַעַרְכוּנִי׃ ה הֲיִנְהַק־פֶּרֶא עֲלֵי־דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה־שּׁוֹר עַל־בְּלִילוֹ׃ הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי־מֶלַח אִם־יֶשׁ־טַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת׃ מֵאֲנָה לִנְגּוֹעַ נַפְשִׁי הֵמָּה כִּדְוֵי לַחְמִי׃ מִי־יִתֵּן תָּבוֹא שֶׁאֱלָתִי וְתִקְוָתִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ׃ וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי יַתֵּר יָדוֹ וִיבַצְּעֵנִי׃ י וּתְהִי־עוֹד נֶחָמָתִי וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא יַחְמוֹל כִּי־לֹא כִחַדְתִּי אִמְרֵי קָדוֹשׁ׃

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ מָאִים מִתְקַל יִתְקַל רוּגְזִי וְאִתְרְגוּשְׁתִּי בְּמַסְחַתָא יִטְלוּן כַּחֲדָא׃ אֲרוּם כְּדוּן יַתִּיר מֵחָלָא דְיַמָּא יִתְיַקַּר בְּגִין כֵּן מִלַּי מִשְׁתַּלְהֲיָן׃ אֲרוּם גִּירֵי שַׁדַּי בַּהֲדַי דִּי אֲרַסְהוֹן שָׁתְיָא רוּחִי בִּיעוּתָא דְמִן קֳדָם אֱלָהָא יְסַדְּרוּן לְקִבְלִי׃ הַאֶפְשַׁר דְּמַבְרִים מָרוֹדָא עֲלַוֵּי דִּתְאָה הֵיךְ יִגְעֵי תוֹרָא עַל אַסְפַּסְתֵּיהּ׃ הַאֶפְשַׁר דְּמִתְאֲכֵל תַּבְשִׁילָא מְדַלְּיַת מִלְחָא אִין אִית טְעֵם בְּחֶלְבּוֹן בֵּעֲתָא וְחֶלְמוֹנָא׃ תָּא כְּמָה דְלָא מִתְאֲכֵל מִידֵי בְּשַׁשׁ בְּלָא מִלְחָא הָכְדֵין לֵית טַעֲמָא בְּרִירָא דְחֶלְמוֹנָא׃ סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִנּוּן מִתְחַשְּׁבִין הֵיךְ דָּוְותָא לִסְעוֹדְתִי׃ תָּא סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִנּוּן עָבְדִין יָתִי אִסְתְּנִים וַהֲוָרַת מִסְתְּיָא לִסְעוֹדְתִי׃ מַן יְהֵיב וְתֵיתֵי שֶׁאֶלְתִּי וְסִבְרִי יִתֵּן אֱלָהָא׃ וְשָׁרֵי אֱלָהָא לְמִמְסְכַן יָתִי יַתִּיר יְרֵיהּ וִיעַתִּיר יָתִי׃ וּתְהֵי דָא תַּנְחוּמְתִּי וְאֶבּוּעַ בִּרְתִיחָא וְלָא יְחוּס עַל רַשִׁיעָא אֲרוּם לָא כַּסֵּיתִי מִלֵּי קַדִּישָׁא׃

כעשי ד׳ כתי׳ שין בליש׳ ואינו׳ מן מלין דכתי׳ שין וקרי׳ סמך וסי׳ נמס׳ בהושע סימן ב׳: יערכוני ל׳ והוא מן חד מלי׳ דמששי׳ ני בסוף תיבותא וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הנ״ון בס״ד: פרא ו׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך:

רשי

מענה איוב

הוותי סברי. ישאו יחד. עם המשקל שכנגדם. ולפי הם חול ימי׳ יכבד ממנו: לעו. מגומגמין. כלו׳ שאין בו כח להוציא דבר מפיו כתקונו. וכן ושתו ולעו. שכן דרך שיכור לגמגם בדבריו: חמתם. ארס שלהם. דרך פרסיים לתת ארס של כחש בחיציהם: הינהק פרא וגו׳. כלומר וכי לחנם אני צועק והלא בהמה שוטה איכה צועקת בזמן שיש לה דשא. וכן שור לא יגע׳ אלא אם כן אין לו בליל. תבואה. בפרא כוהב לשון כהק. ובשור לשון געייה: היאכל תפל. דבר שהוא מבלי מלח וצריך ל׳ להמליחו ולא כתלא קרוי תפל בלשון משנה. אם יש טעם בריר הבא מחמת החלמות. שאוכל דבר חוק שמרבה ריר ורוק כגון שום כלומר וכי סבורים אתם שיהו מתקבלות תשובות שאין בהם ממש. ריר כמו ויורד ריר על זקנו: חלמות. כמו יחלמו ביניהם לשון חוזק. ויש פותרים לשון חלו׳ ואין נראה בעיני. מפני דגשות הלמ״ד: מאנה לנגוע נפשי. כלומר הרבה יש לי לזעוק כי דברים שהיתה נפשי ממאנת וקצה לנגוע בהן לשון נגיעה: המה כדוי לחמי. המה לי עתה כגונים לאשתם בהם כמפות שלחני שלחני כתון בהם כדוי לשון ויכרו את מדויהם. כ״ש מפי ר׳ משלם רופא. ע״א כמפות שמסככו׳ בהן את התבשיל ומאכל זב מהם. דוי לשון דוה. וכה. לחמי. כל מאכל קרוי לחם. כמו עבד לחם רב. וכמו נשחיתה עץ בלחמו. ותירגם יונתן סמא דמותא במיכליה. לא המה כמכתי מאכלי. כלומר גם לבי להסתכל בהם ברימה כאשר אני מסתכל במאכלי. ולשון מסכה הוא. ויסכנו כי דוי׳ במסכת סכת: ויואל. וירצה: וידכאני לשון מיתה: יתר ידו. יגדל ידו במכתו. כמה הנה יד יי׳ הויה. ויבצעני. ויכלני. כמו כבצע אמרתי וידיו תבצענ׳: ותהי זאת נחמתי. ותהי עוד זאת לי לנחמה: ואסלדה בחילה ולא יחמל. ואבקש ממנו סליחה שלא יחמול מלבצעני ואסלדה איני מוצא לו דמיון במקרא׳ וזולתי בלשון משנה הוא לשון ירושלמי שהיה סולד בהן מליכתו׳ ברותחין. כלומר אתחולל כלא׳ ובחילה בקשה זו: כי לא כחדתי. ולא חסרתי אמריו מלקיי׳ עד שהוסיף לסבול: כי

רלבג

ובהיות העניין כן רצוני שהאדם יולד לעמל בשלמיותיו אשר ירד׳ הנעת׳ אין הנה אם לא ירדוף בהשגתם בסבות הראויות אין זה עונש אם לא יגיעו וזה מבואר בנפשו׳ ולהיות העניין כן הנה האליט׳ איפה המאמ׳ שהרעו׳ הבאות על איוב היו על צד המוס׳ והתוכחת למרי קדם ולזה אמ׳ אין אם הייתי במקומך הייתי דורש אל אל ומתפלל אליו שירחם עלי כי הוא משני׳ בזה העול השפל הסבה כפלאה ויורה על זה הגדולו׳ והפלאו׳ אשר הוא עושה ומכללם כתיב׳ המטר בסדר וביושר אשר בו חיי כל צומח וזה שהמטר על הרוב יהיה במקומו׳ הנגלים מהארץ מאלים יביאו׳ שיהם רוחות ממקומו׳ אחרי׳ זולתם ומה שזה דרכו הוא מיוחס אל הקרי והזדמן ומה שייוחס אל הקרי וההזדמן הוא ראוי שיהיה מעט ואמנם כל המטר תמיד בדרך שישלמו בו הצמחים הנה זאת ראיה חזקה שכבר משגיח בעניין כתיבת המטר זולת ה׳ הטבע ולזה תמצ׳ בכל הנביאי׳ והחכמי׳ כשה׳ יספרו נפלאות השם שהם יספרו תחלה כתיב׳ המטר ועוד יראה בכאן מה שיתחזק שהשם ית׳ משגיח באישי האדם וזה שהרשעי׳ אשר ישתדלו בעשיית הרעו׳ אל האנשי׳ השפלי׳ והחלושי׳ ימנע מהם אשר יזמו לעשו׳ עם היות׳ בעלי כח וחכמים להרע וזה שהשם ית׳ יסבב לשום האנשי׳ השפלים הנרדפי׳ למרום ההצלחה ולהסבי׳ ישע האנשי׳ המדוכים והאבלי׳ והוא מיפר עצת הרשעי׳ החכמים להרע אשר ישתדלו להרע להם ולא תעשינה ידיהם מה שחשבו לעשותו׳ החכמי׳ הוא לוכד בערמם ר״ל שדוב ערמם ישים השם יתברך כלי למנוע מהם אשר יזמו לעשו׳ והמשל שכאשר ידעו באים שילך בחוץ ויבקשו לרדוף אחריו לקחת אשר לו ישפטו לאותה צד הלך ויעמיקו בו ויאמרו שהוא יותר ראוי שיאח לכתו לזה הצד לסבות מה יזכרום ורוב העמקת׳ בזה תסבב שישפטו שהוא הלך בצד אשר לא הלך בו וירדפוהו שם ולא ימצאוהו׳ ועצת הרשעי׳ הנפתלי׳ המבקשים דרכי׳ עקלתוני׳ ומעמיקי׳ בהם לכל הצדדי׳ האפשריים כדי שיגיעו למבוקש׳ להשיג עשיית העול והחמס ימהרה השם כמהרה וחסרה ותהיה סבה שלא ישפטו הדבר אשר ירצוהו כפי מה שראוי בעניינים הברורים׳ ביום ובצהרים ילכו בחשך ר״ל שאפילו בעניינים המבוארים בנפשם בתחלת המחשב׳ תסכל עצתם׳ ובזה האופן יושיע השם יתברך השפלים והקודרים מחרב הרשעי׳ שלא יזיקם מפיהם וממאמר׳ של אלו הרשעים ר״ל שפיהם ודבריהם אשר הסכימ׳ עצתם בהם שם השם יתברך כלי להושיע השפלי׳ והקודרים ובזה האופן הושיע השם ית׳ האביון מיד חזק ממנו עד שכבר תהיה לדל תקו׳ שלא יעזבהו השם ית׳ ביד הרשעי׳ ואנשי עולה קפצו פיהם להבטערם על אשר לא הגיע התכלית אשר כוונו אליו וזאת הטענה שזכר בכאן מבוארת ונגלית מן החוש וזה שאמנו כמצא ברשעי׳ רבים מכוונים להרע ומשתדלי׳ בו ולהם הכלים אשר בהם אפשר שיזיקו לרבי׳ ויהיה עם זה ההיזק המגיע מהם מעט הנה זה ממה שיורה כי שם גבוה שומ׳ ובהיות העניין כן אין לך להתרעם מהשם ית׳ אם הוכיחך וייסר אותך על עונותיך כי מאושר הו׳ מי שיוכיחהו השם ית׳ וזה שהטובי׳ יוכיח כדי שיחזרו למוטב ואולם הרעים ימיתם בהמלאת סאתם ולזה ראוי לך שלא תמאס מוסר השם יתברך כי הוא כשייסר הטובי׳ ירפאם ויחבש׳ אחר הכאתו ומוחצו אותם׳ אם תשו׳ ותכנע טרם בוא הצרות בעולם יצילך מהם ונכר שם ושבע להיות׳ מספרים שלימי׳ עם שכבר זכר מהצרות כמו זה המספר והם הרעב והמלחמה ולשון הרע והשוד וכפן וחיות הארץ ואבני השדה׳ ברעב יפדך השם יתברך שלא תמות מצד חסרון האוכל ובמלחמה יצילך שלא תהרג כאשר השוטט הלשון להרע לאנשים בלשון הרע לא תזכר שם וכאשר יבא השודד לשלול שלל ולבז בז לא תירא כי ינע בך רע׳ לשוד ולכפן תלעג ותשחק שלא תנזק בהם ולא תירא מן החיות הרעו׳ שיטרפוך ולא מאבני השדה שתנגף בהם רגליך כי אתה כאלו כרת ברית עם אבני השדה וכאלו השלמה לך חית השדה׳ וידעת כי שלום אהלך וידעת כי בביתך יהיה שלום ופקדת אנשי ביתך ותמם שילכו בדרך השם ולא תחטא וזה אמר לו אליפז להעיר שהוא אולי חטא כאשר לא השגיח בתקון אנשי ביתו כדי שיהיו יראים מהשם יתברך ואף על פי שלא חטא במעשיו בעצמו ולזה כענשו בפיו ונכנסו באבדן שאר קנייניו ולזה אמר אם היית עושה ככה תדע באמת כי יהיה רב זרעך ובניך יהיו רבים כעשב הארץ וגם אתה לא תמות באלו עתך אם התנהגת בזה המנהג אבל תבא בזקנה המופלגת אל קבר כמו שיכרת הגדיש בעתו׳ הנה זהו מה שחקרנוהו והוא האמת בעצמו שמע אותו ודע לך האמת והתנהג בו:

והכלל העולה מן הדברים

הוא שאליפז היה מאמין שהרעות הבאות לאישי האדם הם מגיעות להם מהשם ית׳ על צד העונש על מה שחטאו והיה מתיר זה הספק במה שנראה מהגעת הרעות בזולת מרי במאמר שכבר יהיו בכאן רעות מצד האולת והפתיות ואלו אינם ראויות שיקראו רעות כמו שביארנו וקיים לעתו תחלה מהחוש ואמ׳ שאכחנו לא נמצא האבדון וההכחד בישרי׳ ובנקיי׳ כמו שימצא ברשעי׳ וזה ממה שיורה שסבב המצא רע ברשעי׳ הוא היותם רשעים וזה אמנם יהיה על צד העונש ואמנם הנקיים והישרים כשיחטאו חטאים מה יוכיחם השם ית׳ וייסרם אך לא יאבדו ולא יכחדו וזה נ״כ קצת טענה על איוב על בחרו המות יותר מן הייסורין שהיה נוסד בהם׳ והטענ׳ השנית היא לקוחה מההודעה אשר תקרה בחלום אשר תורה על השגחתו ית׳ באישי האד׳ וזאת טענה חלושה כאשר לא יאמ׳ בזה יותר מזה השיעור כי אע״פ שנודה בזאת ההודעה לא יחוייב מזה שיהיה השם ית׳ משגיח באישי האד׳ על הצד שיאמין אליפז וזה מבואר למי שעיין בספר החוש והמוח׳ וכבר שיער אליפז בחולשת זאת הטענה ולזה אמר ואלי דבר יגונב וגו׳ ואולם אליהו הרחיב המאמר בזאת הטענה ואמת ממנה עניין ההשגחה במה שאין ספק בו׳ והטענ׳ השלישי׳ היא לקוח׳ משלימות השם ית׳ וחסרון האדם ואופן סדור׳ כן הנה האדם לשלימו׳ הנמצא בו לא יעלים עיניו ממה שיכינהו ולא יעשם למוכהני׳ מאתו עול וזה כי האדון השלם לא יעלים עיניו מהפעולות הנעשו׳ במדינתו ולא יעשה להם עול ר״ל למוכהני׳ מאתו הנה יחוייב מזה שיהי׳ מה שהוא יותר אמתי בשלימות יותר אמתי בהתרחק מן העול והעלם ממה שיכינו להיות היותר שלם מתרחק יותר מן החסרון ואולם מה שירא׳ מן הרעות אשר לא יוקדם להם מרי הם בסב׳ האולת והפתיו והם אינם ראוי׳ שיקראו׳ רעות כמו שביארנו וכן היה אפשר שיגיעו לזאת הסבה טובו׳ לרעי׳ אך בזה לא יתקיי׳ כי אם זמן מועט כאמ׳ אני ראיתי אויל משרי׳ וגו׳ והכ׳ זאת הטענ׳ היא לקוחה מצד הפתו׳ והיתר׳ והטענה הרביעית מה שירא׳ מהווי׳ המטר בסדור שישלמו בו הצמחים והמנע מהרשעים החכמי׳ להרע מחשבתם הרעה להרע לשפלי׳ החלוש׳ על הרוב ואופן סדור המאמ׳ בזה הוא על זה התואר אם היה השם ית׳ בלתי משגיח בזה העולם השפל היה התהוו׳ המטר במקו׳ מהמקומות הנגלים מהארץ מעט ולא יתכן שישלימו בו הצמחי׳ על הרוב לפי שרוב מה שיתחדש מזה הוא מתייחס אל הקרי וההזדמן אם לא היה בכאן פועל אחר בנשמי׳ זולת הטבע לפי שהוא על הרוב המעננים יביאום הרוחות במקו׳ אשר ירד שם עוד נמנה שכבר ישלמו במטר הצמחי׳ על הרוב ויחויי׳ מזה שהשם יתברך משגיח בזה העולם השפל וכמו זה האופן בעינו יסודר ההיקש השני אם היה השם יתברך בלתי משגיח באישי האדם היתה מחשבת הרשעים החכמי׳ יוצאת אל הפועל על הרוב לפי שהם ישתדלו בהוצאתה אל הפועל בסבות היותר נאותות כמו העניין באשר המלאכו׳ אשר יעשה האדם במחשבה והשתדלות שהתכלי׳ יגיע בהם על הרוב עוד נמנה אבל אכחנו נמצא שמחשבת הרשעי׳ החכמים לא תצא אל הפועל אם לא על המעט ויחוייב מזה שהשם יתברך משגיח באישי האדם הנה לאלו הטענות ייחס אליפז הרעה הבאה אל איוב למרי קדם ממנו ומבכיו על האופן שביארנו וכתן עצה אלא שישוב אל יי׳ וירחמהו:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר׳ לעו׳ נשחתו: חצי שדי׳ חצים חזקים על דרך כקול שדי והיה שדי בצריך: חמתם׳ ארסם על דרך חמת תנינים יינם: ביעותי אלוה׳ ביעותים חזקים על דרך רוח אלהים כהררי אל: בלילו׳ ר״ל תבואתו שאוכל ממנה: ריר חלמו׳ הוא ריר הביצה והחלמוני והחייני רצה בזה שאין טעם בריר הביצה ואולם בריר החולה יש בו טעם לפי הליחה הנובב׳ עליו או יהיה בריר חלמות ריר מלובן הביצה שהיא כלה חלמון תחלה ואחר יבורר הטבע ממנה החלק היותר דק והו׳ החלבון והנה הריר ההו׳ לא ימצ׳ בו טעם׳ כדוי לחמי כמו חליי בשרי׳ ויבצעני ענין השלמה וכלוי והרצון בו ויאלני או יהיה זה מעניין כריתה והענין אחד׳ ואסלדה בחילה ר״ל אע״פ שהיה מתחמם ונכוה בחיל ובמכאוב אשר הביא עליו השם ית׳: אם

אבן עזרא

ויען איוב׳ לו שקול ישקל׳ יהותי׳ מן הוה על הוה: לעו׳ כמו ושתו ולעו כלומ׳ כאלו כבלעו ויש אומרי׳ שהוא תרגו׳ מן לחיים והוא רחוק: ביעותי אלוהי׳ כמו לאחד אלהי׳: יערכוני׳ כלומר יערכו עמי מלחמה: הינהק׳ אין לו חבר בלשון מקרא וידמה ללשון קדר: בלילו׳ מן ויבל לחמורים בליל חמיץ והטעם כי היושב בהשקט לא ישאג ולא ידאג וכמו כן אם יאמ׳ איוב לחבריו ועוד שתדברו דברים שאין בהם ממש וזה טעם היאכל תפל מבלי מלח: חלמו׳ בדברי רבותינו חלמון מבפנים ויש אומרי׳ שהוא ריר צמח גם הוא בלשו׳ החלמ׳: מאנה לנגוע נפשי׳ החבורות שמאנ׳ נפשי לנגוע בהם קודם היום המה חליי׳ גופי ויש אומ׳ לנגוע כמו לחלום וכמוהו ויגנעו את יהושע והטע׳ כי נפשי מאנה שתחלם ואמות: המה׳ ישוב על החצי׳: וידכאני׳ לגמרי: יתר ידו׳ כמו הנה יד יי׳ הויה: ויבצעני׳ ויכלני כמו כי יבצע יי׳: ואסלדה׳ כמו בינה סלודה והוא משל לחוזק הכאב והתמה שלא יחמול ואני לא כחדתי דבריו ואין לי עזר מנפשי ואני ראיתי בפי׳ רב האיי ז״ל שפיר׳ ואסלדה לשון הנבהה: למס

למס׳ כמו וימס לבב העם והענין כי המם מרעהו חסד הו׳ ועניינו שחשבתי להיות לי עזר מאחרים: אחי בגדו׳ וכאפיק נחלים׳ חנוך: הקודרי׳ מזמן רדת הקרח יתעלם רדת השלג ולא ירא׳ה עליה׳ בעבור קדרותם ודומה להם חשכת מים: בעת יזורבו׳ כאשר יתקררו מדברי רז״ל מסו׳ דמזרבבי׳ ונצמתו יתקסרו כמו כן מדבריה באמר בזמ׳ הנידין והוא מקו׳ שהתחברו בו והטעם אע״פ שהם בכח הזה: בחמו׳ כשיבא החום כאילו נכו ממקומ׳ ולא היו שם מן ידעך כלו שענייננו לשון כבוי ונכלין ואכון בעיני כי זה הפסוק כפול בענין כדרך פסוקי זה הספר וספרים אחרים ויהיה ענין יזורבו יתחממו ואין לו חבר ופירוש נצמתו נכרתו כמו יצמיתם ה׳: ילפתו׳ יתעוותו כמו וילפת שמשון והטע׳ על הנחלי׳ שיעלו באיד והענין כי המים תולדתם לרדת למטה וכאשר ישובו אד יעלו בתהו ויאבדו ומפרשים יפרשו זה הפסוק על הולכי מדברות ואיננו נכון: הביטו ארחות תימא׳ הם הער׳ ומשכן רוכם במדבר הגדול שאין מים בו: בושו כי בטח׳ לבם והענין מאשר בטחו: באו עדיה׳ על המקו׳ כי ימצא בלשון נקבה כמו ולא עוד תזכרנו מקומו וטעם הנחלים כי השיירות יבושו כאשר יבאו למקו׳ שמקוים להיו׳ שם מים והם כמאים וכן אתי בגדו בי: כי עתה הייתם לו׳ למקו׳ כאשר ראית׳ החתת שהביא עלי ותיראו: כמרצו׳ חזקו כמו קלל נמרצ׳: הלהוכ׳ למלים תחשבו׳ מלים ממש שתוכלו להוכיח בהם והענין שאין לכם ראיה: ולרוח׳ ועוד כי תחשבו אמרי נואש שהם רוח והענין שתחשבו שדבריכם נכונים ודברי מי שהוא נבער הבל: אף על יתו׳ זה יורה כי אינכם נאמנים רק אם תפילו קיר או הדומה לו על יתום לא תחושו מתחברו ותשמחו באיד רעכם׳ ותכרו מן ויכר׳ להם כרה ויתכן היות תכרו מן כי יכרה איש בור והוא נכון להדבקו עם תפילו: ועל פניכם׳ כמו על פני אהרן אביכם: שובו נא אל תהי עולה׳ אתכם תראו צדקי במלתי: הלא צבא׳ זמן קצוב: כעבד ישאף צל׳ כאשר הפלים ממלאכתו: מנו לי׳ זמנו לי כמו מנה את מאכלתם: ומדד ערב׳ מן וימדדם בחבל ויחסר לבי: כדולים׳ מן ותדל שנתי: וגוש׳ יש שהוא מן כנשמה כעורים ואחרי׳ אמרו שהוא מין חיות והקרוב שהוא מין עפר כעניין מיושבי אדמת עפר יקיצו: רגע׳ אמ׳ משה כבקע וכמוהו על רגעי ארץ רגע אחד ממנו ועניינו חלק ואמר כי נימאס מן כמס והאל״ף תחת הסמך כאל״ף אשר בזאו נהרים והנכון בעיני שרגע מן רוגע הים ויהיה וימאס כמשמעו בעבור שנסתכה: מני

אם בשרי נחוש׳ ר״ל האם בשרי מהברזל החזק והוא הנקרא נחשת אשר יעשו ממנו החרבות: ותושיה נדחה ממני׳ ר״ל האם נדחה ממני תושיה היא ההכנה האנושי׳ כי אשר היה ראוי שאתכהג בה: למס מרעהו חסד׳ בתמיה והרצון בו היתכן שאלהים המם אשר המסו אותו רוב הצרו׳ הבאו׳ עליו יהיה מרעהו חרפה ויאמ׳ עליו שיראת שדי היה עוזב על כן באה עליו הצר׳ הזא׳ או יהי׳ חסד לדבק עם יראת שדי ויהיה פי׳ אם יתכן שייחסו אליו רעיו מה שכי שהוא יום חסד ויראת שדי היה עוזב: הקודרי׳ מני קרח׳ ר״ל שאלו הנחלים קודרים לרוב עמקם בסבת הקרח והשלג הנתך ונעלם בהם וזה שקב׳ הנהרו׳ יהיו מימיהם השלגים אשר בהרי׳ כאשר יותכו ושאר הנהרות לא יתמידו כל השנה: יזורבו׳ ר״ל ירוצו וינדו ואז נצמתו ר״ל נכרתו ויש מי שפיר׳ יזורבו יתחממו והרצון בו יזורבו בחלוף כלי בזמן לפי שהם ממוצא אמצעי׳ על פירושו מה שאמר בחומו נדעכו ממקומ׳ ר״ל בהגיע שאו נעקרו ממקומ׳ וזה שאו הנהרות ההוים ממימי הגשמי׳ והקרח והשלג יעדרו בעת הקי׳: ארחו׳ תימא׳ הם השיירות ההולכות לתימא וכן הליכו׳ שבא הם שיירו׳ סוחרים ההולכו׳ לשבא והנה זכר אלו השיירו׳ לפי מה שאחשוב לפי שמהלכם היה למקומו׳ הרחוקי׳ כאשר יסעו מן הארץ אשר היה שם איוב והיה שם באמצע דרכם מדברו׳ לא ישב אדם שם: שחדו בעדי׳ הרצון בו תנו שוחד בעדי׳ אמרי נואש׳ קר׳ עצמו נוא׳ להיותו נואש מטוב לחוזק שברו: ותכרו׳ הרצון ותחפרו ותעמיקו שוחה: צבא׳ קץ וזמן קצוב: ישאף׳ יקו: פעלו׳ שכר פעולתו׳ כמו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו ר״ל שכר פעולתו: ומד׳ ערב׳ רוצ׳ לומר מדד לנשף הערב הליל׳ להיותי בלתי ישן כלל וזה כי בעת השינה לא ירגיש האדם הרג׳ שלם: רגע וימא׳ נבקע והיה נמאס מגד הליח׳ הסרות אשר בו: ארג

אם כח חד מן י״ב פסו׳ רישי׳ ומצעו׳ אם אם וסי׳ אם בנפו יבא׳ אם זרחה השמש עליו דמי׳ לו׳ אם ימצא הגונב׳ אם בעליו עמו׳ אם ענה תענה׳ אם אתם תבאו אלי׳ אם גנבים באו לך׳ אם יתקע שופר בעיר׳ אם תחנה עלי מחנה׳ אם אבא באהל ביתי׳ אם תדברנה שפתי׳ אם כח אבנים כחי: בתהו ב׳ דתשי׳ וסי׳ ויתו בתהו צדיק׳ יעלו בתהו ויאבדו: הביטו ב׳ וסי׳ ארחו׳ תימא׳

מַה־כֹּחִי כִי־אֲיַחֵל וּמַה־קִּצִּי כִּי־אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי׃ אִם־כֹּחַ אֲבָנִים כֹּחִי אִם־בְּשָׂרִי נָחוּשׁ׃ הַאִם אֵין עֶזְרָתִי בִי וְתֻשִׁיָּה נִדְּחָה מִמֶּנִּי׃ לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד וְיִרְאַת שַׁדַּי יַעֲזוֹב׃ טו אַחַי בָּגְדוּ כְמוֹ־נָחַל כַּאֲפִיק נְחָלִים יַעֲבֹרוּ׃ הַקֹּדְרִים מִנִּי־קָרַח עָלֵימוֹ יִתְעַלֶּם־שָׁלֶג׃ בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ בְּחֻמּוֹ נִדְעֲכוּ מִמְּקוֹמָם׃ יִלָּפְתוּ אָרְחוֹת דַּרְכָּם יַעֲלוּ בַתֹּהוּ וְיֹאבֵדוּ׃ הִבִּיטוּ אָרְחוֹת תֵּמָא הֲלִיכֹת שְׁבָא קִוּוּ־לָמוֹ׃ כ בֹּשׁוּ כִּי־בָטָח בָּאוּ עָדֶיהָ וַיֶּחְפָּרוּ׃ כִּי־עַתָּה הֱיִיתֶם לֹא תִּרְאוּ חֲתַת וַתִּירָאוּ׃ הֲכִי־אָמַרְתִּי הָבוּ לִי וּמִכֹּחֲכֶם שִׁחֲדוּ בַעֲדִי׃ וּמַלְּטוּנִי מִיַּד־צָר וּמִיַּד עָרִיצִים תִּפְדּוּנִי׃ הוֹרוּנִי וַאֲנִי כה אַחֲרִישׁ וּמַה־שָּׁגִיתִי הָבִינוּ לִי׃ מַה־נִּמְרְצוּ אִמְרֵי־יֹשֶׁר וּמַה־יּוֹכִיחַ הוֹכֵחַ מִכֶּם׃ הַלְהוֹכַח מִלִּים תַּחְשֹׁבוּ וּלְרוּחַ אִמְרֵי נֹאָשׁ׃ אַף־עַל־יָתוֹם תַּפִּילוּ וְתִכְרוּ עַל־רֵיעֲכֶם׃ וְעַתָּה הוֹאִילוּ פְנוּ־בִי וְעַל־פְּנֵיכֶם אִם־אֲכַזֵּב׃ שֻׁבוּ נָא אַל־תְּהִי עַוְלָה וְשֻׁבִי עוֹד צִדְקִי־בָהּ׃ ל הֲיֵשׁ־בִּלְשׁוֹנִי עַוְלָה אִם־חִכִּי לֹא־יָבִין הַוּוֹת׃

א הֲלֹא־צָבָא לֶאֱנוֹשׁ עֲלֵי־אָרֶץ וְכִימֵי שָׂכִיר יָמָיו׃ כְּעֶבֶד יִשְׁאַף־צֵל וּכְשָׂכִיר יְקַוֶּה פָעֳלוֹ׃ כֵּן הָנְחַלְתִּי לִי יַרְחֵי־שָׁוְא וְלֵילוֹת עָמָל מִנּוּ־לִי׃ אִם־שָׁכַבְתִּי וְאָמַרְתִּי מָתַי אָקוּם וּמִדַּד־עָרֶב וְשָׂבַעְתִּי נְדֻדִים עֲדֵי־נָשֶׁף׃ ה לָבַשׁ בְּשָׂרִי רִמָּה וְגִישׁ עָפָר עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס׃

מָה חֵילִי אֲרוּם אוֹרִיךְ וּמָה סוֹפִי אֲרוּם נַגְרְנָא נַפְשִׁי׃ אִין חֵילָא הֵיךְ אַבְנַיָּא חֵילִי אִין בִּסְרִי קְרִים כִּנְחָשָׁא׃ הֲמִדְלֵית סִיוּעִי בִי וְחוּכְמְתָא אִתְבְּרַחַת מִנִּי׃ לְגַבְרָא דְּמָנַע מִן חַבְרֵיהּ חִסְדָּא וְדַחֲלַת שַׁדַּי יִשְׁבּוֹק׃ אַחַי בְּזַזוּ הֵיךְ נְגוֹד נַחֲלָא הֵיךְ מַפְקָנוּת פַּצְרֵי נַחֲלַיָּא עָבְרִין׃ דִּשְׁחִימִין מִן צִנְּתָא עֲלֵיהוֹן יִתְחֵיל תַּלְגָא׃ בְּעִדָּן דְּחָבוּ דָר טוֹבְעָנָא אִשְׁתַּרְבַּבוּ אִתְמַגַּרוּ בִּרְתַחֵיהּ אִתְמְחִיאוּ מִן אַתְרֵיהוֹן׃ מְטוּל דִּמְקַלְקְלִין אִסְרָטֵי אוֹרְחֵיהוֹן סָלְקִין לְלָמָא וִיהוֹבְדוּן׃ אִסְתְּכוּ אִסְרָטֵי תֵימָא הֲלִכָתָא דִּזְמַרְגַר סַבַּרוּ לְהוֹן׃ בְּהִיתוּ אֲרוּם אִתְרְחִיצוּ בְּטַעֲוָתְהוֹן אֲתוּ לְגַבָּהּ וְאִתְכַּסִּיפוּ׃ אֲרוּם כְּדוּן הֲוֵיתוּן כְּלָא הֲוֵיתוּן חֲמֵיתוּן תַּבְרָא וְאִתְבְּהִלְתּוּן׃ הֲבִקוּשְׁטָא אֲמֵירִית הַבוּ לִי וּמִן נִכְסֵיכוֹן שְׁחַדוּ אֲמְטוּלְתִּי׃ וְשֵׁיזְבוּנִי מִן יַד מְעִיקָא וּמִן יְדֵיהוֹן דְּתַקִּיפֵי פְּרוּקוּ יָתִי׃ אַלִּיפוּ יָתִי וַאֲנָא אֶשְׁתּוֹק וּמַה דִּשְׁלֵיתִי אַסְבִּילוּ לִי׃ מַה בְּסִימִין הִנּוּן מִלִּין תְּרִיצִין וּמַן דְּכָשַׁר לְכַסָּנָא יְכַסֵּן מִנְּכוֹן׃ אֶפְשַׁר דִּלְכַסָּנָא בְּמִלַּיָּא אַתּוּן חָשְׁבִין וּלְקִבְלָא אַמְתִּילוּ מִלֵּי יֵאוּשָׁא׃ רְגֵיז עַל יַתָּם תִּשְׁדְּרוּן וְתַהְשְׁלוּן עַל חַבְרֵיכוֹן׃ וּכְדוּן שְׁרוּ אִסְתַּכַּלוּ בִי וְקֳדָמֵיכוֹן אִם אֲכַזֵּב׃ תּוּבוּ כְדוּן לָא תְהֵי רַשִׁיעָא וְתוּבוּ תוּב לְזַכָּאוּתִי בָהּ׃ הַאִית בְּלִישָׁנִי רִשְׁעָא אִין מוֹרִיגִי לָא יִתְבַּיַּן רְגוּשְׁתָּא׃ הֲלָא חֵילָא לְבַר נָשׁ עֲלַוֵי אַרְעָא וְהֵיךְ יוֹמֵי אֲגִירָא יוֹמוֹי׃ הֵיךְ עַבְדָּא דְּשָׁאֵף טוּלָא וְהֵיךְ אֲגִירָא דְּמוֹרִיק סִטְרֵיהּ׃ הַכְדֵין אַחְסְנֵית לִי יַרְחִין דְּמַגָּן וְלֵילָוָן דְּלֵעוּת חֲשִׁיבוּ לִי׃ אִין שְׁכִיבֵית וַאֲמֵרִית אֵימָתַי אֲקוּם וּנְדֵירַת בְּרַמְשָׁא וּשְׂבַעִית נִדְדוּת שֵׁינְתָא עַד עִדָּן שַׁפְרַפָּרָא׃ לְבַשׁ בִּסְרִי מוֹרְנֵי וְגַרְגֶּשְׁתָּא דְעַפְרָא מַשְׁכִּי רְטֵט וְאִתְמְסֵי׃ יוֹמִי

אליו נהרו: ויחפרו ל׳ בשו כי בטח והוא חד מן כ״ב זוגין נסבין וי׳ בריש תיבו׳ ונסבין ו׳ בסוף תיבות׳ חד מלעיל וחד מלרע וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות הו״ו בס״ד: ומכחכם ל׳ הכי אמרתי הבו לי והוא חד מן מלין דמשמשין מ״כ ברישי׳ וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות המ״ם בס״ד: הוכח ה׳ וסי׳ לא תשנא את אחיך׳ מה נמרצו אמרי יושר׳ הוכח בדבר לא יסכן׳ הוכח עכיח אתכם׳ לא יאהב לץ הוכח לו׳ ותד והוכח אל אל אחפץ: ושובו ה׳ חס׳ בנביאי׳ וכתו׳ וסי׳ אם תבעיון בעיו שבו אתיו׳ ואשלח אליכם את כל עבדי הנבי׳ דאריך׳ וגם עתה נאם יי׳ שבו עדי׳ ויעד יי׳ בישר׳ וביהודה׳ ושבי עוד צדקי בה כן כתי׳: עלי הלא צבא על כתי׳ וקרי׳ עלי ביו״ד והוא חד מן י״ב מלין חסר יו״ד בסוף תיבו׳ וקרי׳ וסי׳ ישב ולא הוריש מנשה וגו׳ ואת ישב דור׳ בנית ושבו אליך בכל לבם דמלכי׳ מעל וימהר ויסר את האפר׳ יד ונתנו את הכסף המתוכן דמלכי׳ אלה והעוי׳ עשו את גבחן׳ הוציא כי לא דברתי את אבותיכם׳ ועשית כי מה אמר אדני יי׳ ועשית׳ על הלא צבא לאנוש׳ וצפו לא יאמין שוב מני חשך׳ ירעת כי יעשה יי׳ דין עני׳ ידעת כי בכל תוכל ולא׳ ראש כי בימי דויד ואסף מקדם:

רשי

[illegible]

[illegible]

רגע׳ בקמט׳ ... לשון כוח׳ ... כקמטים הללו:

ארג׳ הוא כלי האורג שבו חוט הארג שיניעהו האורג בקלות מקצה אל קצה: בשיחי׳ בצערי וכן אריד בשיחי: מעצמותי׳ מאברי: תשעה׳ תרפה ותסור מהכאב: שהרגתני׳ בקשתני: זהו ביאור מלות המענה ליסורים ולנקיי׳ על המעט שלהם מהחטאים והמות היסורין שהיה נוסר בהם׳ לו שקול ישקל כעסי והתרעומת אשר אני מתרעם על יסורי כנגד שברי במאזנים הנה לא יכבד הכף האח׳ מהמאזנים על הכף האחר ולפי

ביאור דברי המענה

ענה איוב טוען על דברי אליפז ואמר על מה שהיה מכיח שהתוכחת והמוסר יהיה והאבדון יהיה לרשעים מצד גודל חטאם ומכלל עצמו על מה שהיה בוחר המות על

שברי יכבד מחול ימי׳ על כן דברי כשחתו והי׳ כעסי כנגד מה ש שהשברתי בו וזה כי אני חזקים עמדי אשר אלהים שותה נפשי׳ ויערכוני תמיד בעותי׳ חזקים ונפלאי׳ שתחפו׳ שאתרעם ללא דבר׳ הינהק פרא בשימצא לפניו דשא שיאכל מ ממנו אם ינעה השור כשימצ׳ מספוא לפניו שיאכל ממנו הנה באמת איני מתרעם אלא על מה שראוי ל להתרעם ממנו׳ היאכל דבר תפל מבלי מלח יתן לו טעם אם יש טעם בריר חלמות ר״ל הבריא כן אני לרוב חוליי לא א אמצא טעם במזוני׳ הנה אשר מאנה לנגוע נפשי מרוב האסטניסו׳ והמיאוס המה כמו חליי בשרי ואיך אוכל להתרחק ממנו׳ הנה מרוב המכאוב והחולי אחשוק חשק כפלא מי יתן וירכה השם וידכאני דבר כ נוסף על חליי בדלך שיכלני כי המות נבחר מאלו החיים׳ והנה באמת אף על פי שאני ככה בחולי והמכאוב החזק הנה אני מתנחם כי לא כחדתי אמרי קדו׳ ואין לי להתרעם על עצמי ולומ׳ אם הייתי כשמר מחטא לשם לא היה מגיע אלי זה׳

קלו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נח: ויכלו ג׳ וסי׳ המים מן החמת׳ בבשת ימי׳ באפס תקוה׳ אנ״ך: ראי ו׳ וסי׳ הגם הלם ראיתי אחרי׳ על כן קרא לבאר באר׳ ויצחק בא מבוא באר׳ וישב יצחק עם באר׳ עם יפה עינים וטוב׳ לא תשורני עין ראי׳ וא׳ אתה אל ראי: גם אני ו׳ ר״פ וסימ׳ בשפטים סוף סימן ב׳: תנין ח׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וארא ותלי׳ סימן צ״א: וחתתני ל׳ בחלמות

יָמַי קַלּוּ מִנִּי־אָרֶג וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה׃ זְכֹר כִּי־רוּחַ חַיָּי לֹא־תָשׁוּב עֵינִי לִרְאוֹת טוֹב׃ לֹא־תְשׁוּרֵנִי עֵין רֹאִי עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי׃ כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה׃ לֹא־יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקֹמוֹ׃ גַּם־אֲנִי לֹא אֶחֱשָׂךְ פִּי אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי׃ הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי־תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר׃ כִּי־אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂי יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי׃ וְחִתַּתַּנִי בַחֲלֹמוֹת וּמֵחֶזְיֹנוֹת תְּבַעֲתַנִּי׃ וַתִּבְחַר מַחֲנָק נַפְשִׁי מָוֶת מֵעַצְמוֹתָי׃ מָאַסְתִּי לֹא־לְעֹלָם אֶחְיֶה חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָי׃ מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־תָשִׁית אֵלָיו לִבֶּךָ׃ וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ׃ כַּמָּה לֹא־תִשְׁעֶה מִמֶּנִּי לֹא־תַרְפֵּנִי עַד־בִּלְעִי רֻקִּי׃ חָטָאתִי מָה אֶפְעַל׀ לָךְ נֹצֵר הָאָדָם לָמָה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי לְמַשָּׂא׃ וּמֶה׀ לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעִי וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֺנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב וְשִׁחַרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי׃	ד׳ ג׳ / ל״ט / ו׳ / ג׳ ז׳ / ב׳ מ״ל / ג׳ ר״פ ל׳ / ל׳ / ח׳ בליש׳ / ל׳ ג״ / ל׳ / ל׳ ג׳ ל׳ / ב׳ / ז״א חס׳ ד׳ / ל׳ / למן ל״ג / ל׳ / כו׳ ל׳ ל׳ / ל׳ / ג׳ ל״ד / ל׳ / ל׳ ג׳	יוֹמַי קַלִּילוּ מִן גַּרְדִּירַת מָחֵי וּפְסַקוּ מִדְּלֵית סַבְרָא׃ אִדְּכַר אֲרוּם הֵיךְ רוּחָא חַיַּי לָא תְתוּב עֵינִי לְמֶחֱמֵי טָב׃ לָא תִסְכֵּי יָתִי עֵינָא דְּחָמְיָא יָתִי עֵינָךְ בְּמֵימְרִי וְלָא אִיתָי׃ הֵיכְמָא דְּפָסֵק תְּנָנָא וְאָזֵל הֵכְדֵין דְּנָחֵית לְבֵי קְבוּרְתָא לָא יִסַּק׃ לָא יְתוּב תּוּב לְבֵיתֵיהּ וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ תּוּב אַתְרֵיהּ׃ לְחוּד אֲנָא לָא אֶמְנַע פּוּמִי אֲמַלֵּל בְּעָקַת רוּחִי אֲשִׂיחַ כִּמְרִיר נַפְשִׁי׃ הַכְמִצְרָאֵי דְּאִתְחַיַּבוּ לְמִטְבַּע בְּיַמָּא דְסוּף אִתְחַיֵּבִית אֲנָא אִין כְּפַרְעֹה דְּאִשְׁתַּנַּק בְּמִצּוּעֵיהּ בְּחוֹבֵיהּ אֲרוּם תְּמַנֵּי עֲלַי מַטְּרָא׃ תָּא הֵיכְמָא רַבָּא אֲנָא דְּמִתְרַגֵּף לְקִצָּא אִין לִוְיָתָן דְּאִטִּימוֹס לְאִתְחָדָא אֲרוּם תְּשַׁוֵּי עֲלַי נְטִירָא׃ אֲרוּם אֲמַרִית תְּנַחֲמִנַּנִי דַּרְגָּשִׁי יְסוֹבַר בְּמִלֵּי בֵּית מִשְׁכְּבִי׃ וּתְבָרְתַנִי בְּחֶלְמַיָּא וּמֵחֶזְוָנַיָּא תְּבַעְתָּ יָתִי׃ וּבְחָרַת שִׁרְנוּקָא נַפְשִׁי מוֹתָא מִן קִיּוּם גַּרְמָי׃ רְהִיקִית דְּלָא לְעָלַם אֱחֵי פְּסַק מִנִּי אֲרוּם לְמָא יוֹמַי׃ מַה בַּר נָשׁ אֲרוּם תַּרְבְּנֵיהּ וַאֲרוּם תְּשַׁוֵּי לְוָתֵיהּ לִבָּךְ׃ וְתִסְעֲרִנֵּיהּ לְצַפְרַיָּא לְשָׁעֲתָא תִּבְחֲנִנֵּיהּ׃ כְּמָה לָא תִשְׁבּוֹק מִנִּי לָא תְשַׁלְנַנִי עַד דְּאֶבְלַע רִקִּי׃ חָבֵית מַה אֶעֱבֵד לָךְ נַטְרֵיהּ דְּבַר נָשָׁא לְמָא שַׁוִּיתַנִי לְמָארַע לָךְ וַהֲוֵיתִי עֲלַי לְמַטּוּל׃ וּמָה דֵין לָא תִשְׁבּוֹק מְרוֹדִי וְתַעְבַּר יַת עֲוָיָתִי אֲרוּם כְּדוּן לְעַפְרָא אֶשְׁכּוּב וְתִתְבְּעִנַּנִי וְלָא אִיתַי׃

ומחזיונות והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא וסי׳ נמסר במערכת אות הנון בס״ד: אחיה ד׳ וסי׳ ויפל אחויה בעד השבכה׳ מאסתי לא לעלם אחיה׳ לא אמו׳ כי אחיה׳ גמל על עבדך אחיה׳ וא׳ הבינני ואחיה: לרגעי׳ ד׳ וסי׳ אני יי׳ נצרה׳ חרדות ילבשו על הארץ ישבו׳ וחרדו לרגעים איש לנפשו׳ לרגעי׳ תבחננו: למשא ג׳ וסי׳ אם עברתי אתי והיית׳ ולמה יהיה עבדך עוד למשא דכמהן׳ למה שמתני למפגע לך׳ וא׳ לעבוד ולמשא: ואינני ג׳ וסי׳ עיניך בי ואינני׳ ושחרתני ואינני׳ בטרם אלך ואינני׳

אבן עזרא

מני ארג׳ כענין קפדתי כאורג חיי: באפס תקוה׳ בהכרת תקות החוט או תקוה ממש: לא תשוב עיני׳ אחר מותי ומלת זכור למקום יזכר וכן כי תשי׳ עלי משמר ועניה משמר הים כטעם בל ישובון לכסות הארץ: מות מעצמותי׳ בחרה נפשי מות יותר משדור בעצמותי כי הגוף לנפש כמו בית ועיק׳ הגוף הם העצמו׳ כמו היסוד והעמודים: לבקרים׳ לכל בקר ועניינו תמיד וכמוהו חדשים לבקרים: תשעה׳ כמו תרפה וכן שעו מני: למפגע׳ כי תפגע בי יקר ומכתך: ואהיה עלי למשא׳ תיקון סופרים אע״פ שפירושו כאשר הוא בלא תיקון ככן: ויען

תורגמי׳ לגלגואתי

למה ב׳ דסמיכי ליה רפי ומשנה לחטף בר״ן ושעפיט לשון

רשי

ימי קלו׳ ימי טובתי מיהרו ללכת: מני ארג׳ מיני אריגה הכעסית מהרה׳ וכן אמר חזקיה קפדתי כאורג חיי: כאפס תקוה׳ אין מקוה עוד לטובה: לא תשוב עיני׳ לאחר מיתה׳ וכאן כפר איוב בתחיית המתים: גם אני לא אחשוך פי׳ הואיל ואיבך חדל ממני גם אני לא אמנע דיבור מלצעוק על מדתיך: הים אני שמת עלי חול למשמר: אם תנין׳ דג גדל שהכשתו בכבבי ים: כי תשים עלי משמר׳ השטן הזה ששומריני שלא אבא: ישא בשיחי משכבי׳ משכב הלילה ישבול בכרתי מעט ואוכל למנוע שיחי: מות מעצמותי׳ מות אני בוחר יותר מאיברים הללו שבי: מאסתי בחיי׳ כי סוף סוף לא לעולם אחיה: חדל ממני׳ מלהרע לי כי הבל ומעט ימי: כי תגדלנו׳ לשית אליו לבך לפקוד מעשיו בכל בקר׳ ולבחון לכל רגע: כמה׳ עת ארוך אשר לא תשעה ממני׳ כמו ואל ישעו בדברי שקר׳ וכן שעה מעלי ויחדל׳ בלעי רוקי׳ כמו בליעת רוקי: למפגע לך כפוגע האדם בעת חמתו׳ ומעורר עליו כל מעשה איבתו: ומה לא תשא פשעי׳ ומה הדבר הזה שאיכך נושא לפשעי: ושחרתני׳ תבקשני ולא תמצאני:

ענכה

מה כחי כי איחל שירפאני הש״י וייטיב לי אחריתי כמו שהבטחתני הנה אין לי כח לשאת זה החולי ומה קץ חיי כי אאריך חיותי עד שירבו זרעי וצאצאי כמו שהבטחתני הלא מעט כשאר במלת ימי כל שכן עם כמו אלו הצרות׳ האם כחי חזק ככח האבן ואם בשרי חזק כנחשת שאוכל לסבול זה החלי׳ האם אין בי מנפשי ההנהג׳ הנאותה הראויה שתהיה לי לעזר ולהועיל והוא ההתנהג בירלת השם וההליכה בדרכי׳ המשובחי׳ האם נדחה ממני ההנהג׳ האנושית ר״ל שלא אתנהג במה שראוי לאדם השלם להתנהג בו עד שתאמר שעונותי הטו אלה׳ האם יתכן שישיה לאיש המדוכא חרפה מרעהו ויאמר עליו שיראת שדי היה עוזב עכ באה עליו הבר׳ הזאת כמו שאתה אומר אלי הזאת התקוה והאולה שיחמלו רעיו עליו׳ הנה רעי בגדו בי כמו הנחל ואפיקי הנחלי׳ שינברו וירבו הקודרים לרוב עמקם מהקרח והשלג הנתך עליה׳ והנה בעת שירבו נכרתו ונפסקו לפי שאין שבת רבויים מצד עצמותם אבל לסבות מחוץ וככלות המים הבאים אליה׳ יעדרו וכבוא חום הזמן שימכעו מימי הגשמים ותכלה התכת השלגי׳ יעקרו ממקומם או יסורו הנחלי׳ ויאבדו׳ אם להלפת ארחות דרכם ויטו מימי מקוריהם ע מקומות אחרי׳ אם שיעלו בתהו ויאבדו ור״ל שתסור הווית המים ממקוריהם ויכלו לגמרי וזה יהיה אם בשלא יתחדש מן האיד המתחדש שם במקום ההוא מים אבל יעלה אל הארץ או יפסוק חדוש האיד ההוא והנה שתי אלו הסבות נזכרו בספר האותות להפסק הנהרות וכבר הביטו הסוחרים העוברי׳ שם בימות הגשמי׳ אל הנהרות ברוכם וקוו שבעת החום שיבטרכו המים להם ימצאו שם מים רבי׳ ובבואם אל הנהרות בעת החום ולא מצאו שם דבר בושו וחפרו על תקותם והנה עתה הייתם לי אתם רעי דומים לזה הנהר וזה שאני בטחתי בכם שתעזור מכם בעת הצורך ושתנחמותיכם יסורו חליי נהפך הוא כשראיתם החתת המגיע אלי יראתם להתקרב לי ונהפכת׳ לגרים ולמה התנכרתם לי׳ הכי אמרתי לכם שתתנו לי דבר מהונכם ושתעשו שוחד בעדי מעמלכם למלטני מיד צר ולפדותי מיד עריצים ואלו היה כן החרשתי כי אמרתי להציל הונכם עשו מה שעשו אבל איני מבקש מכם דבר ולמה תתנכרו אלי כי תאמרו שגיתי בדברי ועל כן אתם מתווכחים עמי׳ הורוני מה שגיתי בו ואני אחרים ובואו עמי בטענות אמתיות לא בטענות כוזבות כאלה לומר עלי שחטאתי ואתם ידעתם בדקתי ותום לבבי׳ הנה נמרצו וחזקו אמרי יושר אבל מה יועילו התוכחות אשר יהיו מכם׳ האם יהיה ראוי שלהתווכחותכם עמי תחשבו למלים ולרוח דברי מזולת שתבואו עליה׳ בטענה האם זה מחוק המתוכח השלם׳ הלא באמת אני שופט שאתם מפילי׳ אף על יתום כשיריב עם זולתו לחולשתו לפי שאתם תכרו ותעמיקו לדבר סרה על רעיכם כי תראו כי מטה ידו וזה לאות שכונתכם לרדוף החלושים׳ ועתה הואילו וראו אם אכזב במאמרי ושובו להשיב על דברי בזולת עולה׳ הנה כאשר תשובו להתוכח עמי בזה האופן יראה צדקי בזה התוכחות׳ היש בלשוני עולה במה שאני טוען שהשם ית׳ בלתי משגיח באישי האדם הנה לא יבחן ההוות אשר השברתי בהם ויעד אם המות נבחר מהם אם לא הנה באמת אבאר להם שבאופן מה ימצא המות נבחר על כמו אלו החיים וזה שהבר כמצא קץ וזמן קצוב לאנוש על הארץ וכימי שכיר שהם מוגבלי׳ כן ימיו מוגבלי׳ והנה כמו העבד המתעמל תמיד שיקוה בא הלילה למנוח מרגוע לנפשו וכמו השכיר שיקוה בא העת שישלם בו שכירותו כדי שיפרעוהו ממלאכתו כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל וזה שכאשר אני בחלום אחד אני מקוה שתהיה בחדש אחר כי אמרתי אולי לא יכבד עלי העת בחדש האחר ככבדו בחדש הזה והלילות שאחשוב לשכב וליסן למנוח מרגוע למחלתי הנה גם לא ישכב לבי׳ וזה שאם שכבתי הנה אקוה כל הלילה מתי אקום וימודד לבבי אורך הלילה בסבת העדר השינה ממני ושבעתי נדודים על ערשי בסבת מחלתי עד בוא השחר מזולת מנוח כלל ובהיות הענין כן הוא מבואר שאני בוחר תמיד המות על אלו החיים אשר אני בהם לפי שזמני מוגבל ואני בוחר תמיד שהתקרב אל המות כי בבקר אני מקוה ל הערב הבא ובערב אני מקוה הבקר הבא והוא מבואר שזאת התשוקה תמצא בכל מי שייסר בכמו אלו היסורין ולזה מבואר שהמות נבחר יותר מהם באופן מה׳ הנה מרוב נגעי עלתה רמה בבשרי עגום עפר ועורי נתבקע והיה בתכלית המיאוס בסבת הליחה אשר שם׳ ימי קלו יותר מן הארג אשר יניעם האורג מקצה ע קצה בקלות כן ימי חיי הם מעטים ויכלו בזולת תקות טובה כי לא אשער שאוכל לחיות גלראות טוב אחר זה הסבל והחלי׳ והנה הפס ית׳ הם תמות מה שאמר אליפז שאתה הוכחתני ונתנוב לאחריתי

עד

עד מתי תמתין להעביר ממני הרעה אשר אני בה׳ זכור כי רוח חיי ולא יתכן שתשוב עיני לראות טוב׳ לא תשורני עין ראוי לאבדי בעת בא קצי וכאשר יהיו עיניך בי להטיב לי ולא תמצאני ואין לי תקוה שתשוב ותחייני לראות טובך׳ כי כמו שכלה ענן וילך לגמרי ולא ישוב הענן ההוא שנית כן מי שירד שאול לא יעלה ולא ישוב לביתו׳ גם אני לא אחשך פי בעבור דברכם שלא אתרעם מהשם ית׳ אם אמת אתכם מה שאתם אומרים שהוא משגיח באישי האדם׳ אדבר עם צרות רוחי ואשיחה עם מרירות נפשי׳ אהה השם ית׳ אם אמת הוא שזה התוכח׳ ממך על מה אתה מפליג ככה בצעריי הרע לי׳ היש אני אם תנין כי תשי׳ עלי משמר ומאשר לא אוכל לבאת ממנו בעת מן העתי׳ כמו שהים לא יצא מגבולו בעת מן העתי׳ ולא התנין ממאסרו לירא׳ האנשי׳ ממנו׳ כי אמרתי אתנח׳ מרעתי בעת היותי על ערשי׳ ישא בצערי משכבי לחשבי שאמצא מרגוע כאשר אישן הנה גם בעת השינה לא אמצא מרגוע׳ כי אז תחתני בחלומות רעים וחזיונות קשים בעתוני׳ עד שבחרה מחנק נפשי ומות יותר מהיותה עם עצמותי ואיברי׳ מאסתי בחיי כי לא לזמן ארוך אחיה עד שאוחיל שיבוא עת אראה בו טוב׳ אהה השם ית׳ חדל ממני כי הבל ימי ויכלו בזה הרע׳ ואחר שסתר איוב בכמו אלו המאמרים מה שאמר אליפז שאלו המכאובים אשר אלו עליו הם על צד התוכח׳ ובאר ממה שירנים בהם שהמות הוא יותר נבחר מהם בא בטענ׳ חזק׳ לסתור דעת אליפז במה שהיה אומר שהשם משגיח באישי האדם ומבין אל מעשיהם ואמ׳ שהוא בלתי אפשר שישגיח השם ית׳ באדם לחסרון האדם ושלימות השם ית׳ כל שכן שיפקדנו תמיד לבקרים ולרגעי׳ יבחננו אם חטא אם לאו עד שיגיע לו מה שראוי לפי מעשיו בעת עת ותהיינה בו ידיעות מתחדשות תמיד לאין תכלית כמו שהיה אומ׳ אליפז אהה השם ית׳ אם אמת מה שאמר אליפז כמה מן הזמן לא תסור ממני מלהכאיבני עד שלא תרפני אפילו זמן מועט שאוכל לבלוע בו רוקי עם היותי תם ויושר ויהי גם כן שחטאתי כמו שאמר אליפז מה אוכל עשות לך שומר האדם ונוצרו לפי מה שאמר אליפז׳ למה שמתני למפגע לך כאלו אין לך לעשות דבר רק להרע לי כאלו הייתי לך למשא האדם זה מחוק הפועל והשומר עם מה שיפעלהו וישמרהו ר״ל שיהיה שוכח מה שישמור אותו והנה לפי תקון הסופרים שתקנו וכתבו ואהיה עלי למשא יהיה פירוש שכבר הוספת להרע לי עד שהייתי עלי למשא וקצתי בחיי׳ ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני במה שהכאבתני ותסיר מעלי הצרה הזאת כי עתה לעפר אשכב מחוזק הכאב וכאשר תשחרני לגמלני טוב על צדקתי ויושר לבבי לא תמצאני וייוחס אליך העול כאשר תקפח שכרי בצדק והיושר שעשיתי ובהיות הענין הזה כי אין המלט לפי דעת אליפז משיוחס העול לשם׳ בזאת ההכאבה אשר הכאיבני ואעפ״ שאודה שכבר חטאתי כ״ש כשאניח שלא חטאתי כמו שהוא האמת: והכלל העולה מהדברים הוא שאי אפש׳ שיהיו הרעו׳ המגיעו׳ לאישי האדם מיוחסות אל העונש מהש״י ויהיה עונש הרשעים שיכחדו ויאבדו ועונש הטובים שחטאו מעט מכאובות ויסורין כמו שהיה אומר אליפז לפי שאם היה כן היה יותר קשה עונש הטובים מעונש הרשעים ויהיה זה עול בחק השם ית׳ וזה שהוא ספר שכבר הגיעהו מחוזק המכאובות עד שהיה בוחר המות על את׳ החיים וזה דבר כבר אמרו גם כן איוב בתכלית הביאור בזולת המענה הזה אמר אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג רצה בזה אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הוא ילעג ויששק למסת נקיי׳ לפי שיותר קשה הנסיון והייסורי׳ ההם מהמו׳ הפתאומי כל שכן שכבר יאמר איוב שלא חטא כי כבר היה יודע בעצמו שלא חטא והנה איוב הביא ראיה על שהמות יותר נבחר אצלו להיות ימיו קצובים והוא היה מיחל בהיותו בירח זה מי יתן הירח השני ובערב יאמר מי יתן בקר הנה אם כן הוא היה בוחר ההתקרב אל המות וזה מופת חזק על שהמות אצלו נבחר באופן מה מאלו החיים שאם לא היה כן הנה לא היה חושק סוף הזמן אשר הוא בו כדי שלא יתקרב אל המות ולפי שקרה לכל מי שישיגוהו מכאובות כאלו שיחשוק סוף הזמן אשר הוא בו הוא מבואר שכל אחד מאנשי המכאובות האלו יבחר המות על החיים ההם במקרה ואם לא ידבנים בזה ולזה היה בוחר איוב שייחם של השם ית׳ העדר ההשגחה באישי האדם כדי שירחק ממנו העול ברוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעותם אשר אין המלט ממנו במה שהביא אותו אליפז כמו שביארנו בזה המענה ואולם לא נבו רעי איוב אותו במה שספר בתחיית המתים לפי שלא היה מאנשי תורתינו ולא סופר גם כן אז מנביא זה הייעוד לפי מה שאחשוב ועוד ביאר לשתי סבות שאי אפשר שישגיח השם באישי האדם האחת להיות האדם נמאס בעיניו מצד חסרונו ביחס אל שלימות הש״י והשנית להיות אז הידיעות הוות מתחדשו׳ תמיד ואי אפשר שתהיינה בש״י ידיעות מתחדשו׳ כ״ש שתהיינ׳ בו ידיעות מתחדשו׳ לאין תכלית והנה לא השתדל איוב לסתור טענו׳ אליפז אשר היה מקיי׳ דעתו בהשגחה אבל סתר דעתו והביא טענה בזה מן החוש והעיון האמתי והנה לא סתר טענותיו בעצמ׳ אם לפי שלא כתבא׳ לו איך תמלם הסבה בדברים הם מזולת שנכיח השם ית׳ משגיח בפרטי האדם אם לפי שהטענות ההם לא יתחייבו על כל פנים שהש״י משגיח באישי האדם כי לאומר שיאמר שזאת ההשגחה היא מזולת הש״י ואם באנו לבאר זה בשלימות הצטרכנו למאמ׳ ארוך ולזה נקצר ונעמוד על מה שיש בו די בזה המקום ונאמר שיש לאומר שיאמר באלו הטענות כולם שהם לא יחייבו מה שיחייב מהם שיפו וזה שההודעה שתהיה בחלום כבר אפשר שתיוחס אל הסדור והשפע אשר מהגרמים השמימיים והשכל הפועל כמו שהתבאר במקומותיו וענין הנסים והמנע מהרשעים מחשבתם לשמור הטובי׳ אפשר שיוחס גם כן הסדור והשמירה לגרמים השמימיים לפי מה ששמם השם ית׳ עליו ואולם מה שאמר שמה שהוא חסרון בחק האדם לא יתכן שיוחס לשם ית׳ הנה זאת הטענה בלתי בודקת על כל פנים כמו שירא׳ זה הפילוסוף וזה כי מה שהוא חסרון בחק האדם לא יחוייב על כל פנים שיהיה חסרון בחק הש״י וזה כי כל מי שיש לו כח על פועל מה הנה הפועל ההוא שלימות לו מהצד שהוא כחיי עליו וכאשר לא יבא הכח ההוא אל הפועל ההוא יהיה זה לבעל הכח ההוא חסרון ואולם לא יהיה חסרון למי שאין לו כח על הפועל ההוא אם ימנע ממנו הפועל ההוא והמשל שקריאת התרנגול הוא שלימות לו מהצד שהוא כחיי עליו וכאשר תבצר ממנו זאת הפועלה הנה יהיה זה חסרון בחקו ולא יהיה זה חסרון בחק האדם או שאר בעלי חיים אם תמנע מהם זאת הפעולה ובהיות הענין כן הנה לא יהיה חסרון לשם ית׳ אם לא ישגיח על כל מעשה האדם עם היותו שליט בכל המציאות ובכלל הנה היה חסרון לשם ית׳ אם אמרנו שהוא ידע במוחלט אבל אם אמרנו שלא ידע הדברים הנכחיים הנכבדים ולא ידע הדברים האובדים הפחותים מהצד שהם בו אובדים לפחיתות׳ וידעם מהצד אשר הם בו נכחיים הנה אין זה חסרון בחק הש״י כמו שאין חסרון בחק השכל האנושי המנע ממנו השגת הדברים הפרטים אשר ישיגום החושים׳ הנה זה ממה שאפשר שיאמר לבאר שלא יחוייב מטענות אליפז מה שחייב מהם ואולם מה האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות יי׳ ונביארנו לספר אחוש והמוחש ושם ביארנו שהשם ית׳ ידע כל הדברים בשלימות והאופן אשר ידעם בו וכבר יתבאר האמת ברוב אלו הטענות במה שיבא מזה הספר:

ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר׳ ורוח כביר אמרי פיך ר״ל איך תוציא מפיך רוח חזק כנגד השם ית׳ התחשו׳ לו לאבד הדי אמתות האמונ׳ בענין ההשגח׳: יעיר עליך׳ הנה מעורר הטוב בעבורך או יהיה ענייננו ישים עליך ומזה העניין פי׳ קצת מפרשים אמרו ב״ב והתעוררתי כי מצאו רע: ושלם׳ ויעמיד בשלום: נות צדקך׳ ר״ל כפשך כי הכפש היא נות הצדיק ומשכנו: הישגא׳ הישגל: בצה׳ הוא טיט: אחו׳ הוא צמח האחו: עודנו באבו לא יקטף׳ עודנו באבו ולחותו ורעננותו לא היה ראוי שיקטף ויכרת ועם כל זה ייבש בקלות קודם כל חציר עם היות אבלו לחותו ומזונו אשר ממנו יזון או יהיה הרצון באמרו לא יקטף בזולת שיקטף: אשר

אבן עזרא

ויען בלדד׳ כביר׳ גדו׳ וכמוהו ואוריד כאביר והאל״ף נוסף: אם בניך חטאו לו׳ יש אומ׳ שהוא דרך מוסר ולא אדע למה הוצרכו לזה: ושלם נות צדקך׳ היא הנשמה וטעם ושלם משלום או מן משלום ויחסר בי״ת מנות צדקך: הלא הם׳ ישוב לחקר אבותם: בלא בצה׳ כמו ביצאותיו וגבאיו: אחו׳ עניינו צמחי אחו כמו ותרעינה באחו: באבו׳ במקו׳ צמחו: לא יקטף׳ אפילו שלא יקטפנו אדם הוא ייבש מאליו: אשר

אן ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ אן הלכתם׳ עד אן תמלל אלה: יעיר ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ נ׳: ושלם ג׳ וסימ׳ בסד׳ ויקרא: מצער ד׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וירא: ישגה ג׳ וסימ׳ כארז בלבנון ישגה׳ ישגה אחו בלי מים׳ ואחריתך ישגה מאד: יוצאו ד׳ וסימ׳ ותעלה ותצא מרכבה ממצרים דמלכים׳ בעת ההיא נאם יי׳ יוצאו את עצמות׳ הלא הם יורוך יאמרו לך׳ ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה דד״ה: ולפני ז׳ מיחדין וסימ׳ נמסר בסדר פנחס:

ח

וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר׃ עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי־פִיךָ׃ הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט וְאִם־שַׁדַּי יְעַוֵּת־צֶדֶק׃ אִם־בָּנֶיךָ חָטְאוּ־לוֹ וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד־פִּשְׁעָם׃ אִם־אַתָּה תְּשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־שַׁדַּי תִּתְחַנָּן׃ אִם־זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי־עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ׃ וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד׃ כִּי־שְׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוֹנֵן לְחֵקֶר אֲבוֹתָם׃ כִּי־תְמוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נֵדָע כִּי צֵל יָמֵינוּ עֲלֵי־אָרֶץ׃ הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים׃ הֲיִגְאֶה־גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה יִשְׂגֶּה־אָחוּ בְלִי־מָיִם׃ עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף וְלִפְנֵי כָל־חָצִיר יִיבָשׁ׃ כֵּן אָרְחוֹת כָּל־שֹׁכְחֵי אֵל וְתִקְוַת חָנֵף תֹּאבֵד׃

ב׳ בתרי ליש׳ הלכתם ל׳ · ה׳ · ס׳ · נ׳ · ד׳ · נ׳ · ל׳ חס׳ א׳ · ג׳ · ל׳ · מלא ד׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ז׳ מיחדין

וַאֲתִיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ עַד אֵימָתַי תְּמַלֵּל כְּאִלֵּין וְזַעְפָא רַבָּא מֵימְרֵי פוּמָּךְ׃ אֶפְשַׁר דֶּאֱלָהָא יַעֲקֵם דִּינָא וְאִם שַׁדַּי יְקַלְקֵל צִדְקָא׃ אִין בְּנָךְ חָבוּ קֳדָמוֹי וְשַׁדְּרִנּוּן בַּאֲתַר מְרָדֵיהוֹן׃ אִין אַתְּ תְּקַדֵּם בִּצְלוֹ קֳדָם אֱלָהָא וּלְוָת שַׁדַּי תְּצַלֵּי׃ אִין בְּרִיר וּתְרִיץ אַתְּ אֲרוּם כְּדוּן יִתְגַּבַּר עֲלָךְ וִישַׁלֵּם יַאֲיַת צִדְקָךְ׃ וִיהֲוֵי שֵׁירוּתָךְ זְעֵיר וְסוֹפָךְ יִסְגֵּא לַחֲדָא׃ אֲרוּם שְׁאַל כְּדוּן לְדָר קַדְמַי וְכַוֵּן לְפִשְׁפּוּשׁ אֲבָהָתְהוֹן׃ אֲרוּם מֵאִתְמְלֵי אֲנַחְנָא וְלָא נֵדַע אֲרוּם הֵיךְ טוּלָא יוֹמָנָא עֲלַוֵּי אַרְעָא׃ הֲלָא אִנּוּן יַלְּפוּנָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ וּמֵרְעוּתְהוֹן וּמֵרַעְיוֹנְהוֹן יַפְּקוּן מִלִּין׃ הַאֶפְשַׁר דְּאִתְגָּאֵי גּוֹמְאָ בְּלָא בִּצָּא יִסְגֵּא עַרְקָא בְּלָא מַיָּא׃ עַד דִּי הוּא בְּגֵיוּתֵיהּ לָא אִתְלִישׁ וּקֳדָם כָּל עִסְבָּא יִיבַשׁ׃ הֵכְדֵין אָסְרָט כָּל דְּשָׁלַן אֱלָהָא וְסִבַּר מְדִילָטוֹר תְּהוֹבֵד׃ די תזוח

רשי

מענה בלדד ׃ ורוח כביר׃ רוב דברים: כביר׃ לשון רוב: האלף יעות משפט׃ האלף בקודם פתח׃ ומליכתו לשון תימה: וישלחם ביד פשעם׃ על ידי פשעם הוא נענש שליח להובילם: אם אתה תשחר וגו׳ יעיר עליך את זכותך: ושלם נות צדקך׃ ויעשה את נות צדקך שלם ותמים: והיה ראשיתך מצער׃ ראשיתך שעברה מצער לפי אחריתך שישגה מאד: לדור ראשון׃ עלדור ראשון: כמו כי שאל נא לימי׳ ראשונים: וכונן׃ הכן והזדמן לעמוד על חקר אבותם: היגאה׃ גומא׳ זאת יאמרו אין הגומא גדל בעוד שהבצה לחה במימי׳ ובליחלוחיה: בבצה׃ מרפש בלע״ז: באבו׃ בליחלוחו ובפריו: לא יקטף׃ לא יסבר ולא ינתק׃ כמו וקטפת מלילות: ולפני כל חציר יבש׃ קודם כל חציר יבש׃ כששמים כלים והביצה חריבה: כן ארחות כל שוכחי אל׃ לאכלים בעת ששעתו משחקת לו שתתמלא סאתו: ותקות׃ שנפש של חנף יאבד: אשר

אשר יקוט ׳ יכרות כטעם ונקוטותם : כסלו ׳ ר״ל מבטחו וכמוהו וישימו באלהים כסלו : בית עכביש ׳ הוא הבי׳ שאורג׳ העכבים והמשל בית זה הרשע דומה לבית העכבים להעיד על חולשתו : ישען על ביתו הוא חושב להשען על חוזק ביתו שלא יוכל להזיק אותו מזיק ולא יעמוד ולא יתקיי׳ : יחזיק בו׳ ר״ל יחזיק עצמו בו שהו׳ יחשו׳ שהו׳ חזק מצד חוזק ביתו אשר בו ולא יקום ולא יתקיי׳ : רטוב הוא לפני שמש ׳ ר״ל הצמח ההוא לח ורענן והשמ׳ מכיט לו ולזה הפליג בצמיחתו עד שיצאו לו יונקותיו על גנתו אשר הוא כטוע בה ר״ל שיצאו לו יונקו׳ משרשיו : על גל שרשיו יסובכו׳ ר״ל שעל גל המים יסתבכו שרשיו עד שמרוב מזונותיו יסתעפו שרשיו באבני הסלע׳ ויהיה יחזה יסתבך כטע׳ קרן חזות : יבלענו ׳ יעקרנו ויסירנו עד שיכחם האילן ממקומו ויאמ׳ לא ראיתיך רוצה לומ׳ שלא ישאר שם רשם כלל : ולא יחזיק ביד מריעים ׳ לא יאחזם להצילם מהרעות אבל יביאם עליהם כטעם ויחזיקו האוכמי׳ בידו :

ביאור דברי המענ׳

ענה בלדד השוחי. ואמר עד אן תמלל דברי קשי׳ כאלה כנגד השם ותוצי׳ מפיך רוח כביר כנגדו ׳ האם השם ית׳ יעו׳ משפ׳ אין ספק שכל מה שיעשה הוא במשפט ובצדק ׳ הנה אם חטאו לו בניך שלחם ובער׳ מן העולם בעבור פשעיהם ׳ ואם אתה משחר אל אל שירחמך ומתחנן לפניו שיסלח לך אם חטאת או אם זך וישר אתה כמו שאתה אומר עתה יביא שיך הטוב ויעמיד בשלום ׳ כפסך ויהיה הרע שהביא שיך לטוב לפי שבלדד היה חושב כמו שיתבאר מדבריו כי הרעות יבאו לטובי׳ אשר לא קדם להם מרי

מבטחו ד׳ וסי׳ והיה יי׳ מבטחו ׳ אשר שם יי׳ מבטחו ׳ ינתק מאהלו מבטחו ׳ ובית עכביש מבטחו : ולא יקום ד׳ וסי׳ עוצו עצה ותופר׳ ישען על ביתו ולא יעמו׳ ואיש שכב ולא יקום ׳ לא יעשיר ולא יקום חילו : הן ה׳ פתחין וסי׳ הן עם לבדד ישכן׳ הן עם כלביא יקום וכארי׳ הן הוא משוש דרכו ׳ הן זאת לא צדקת אענך ׳ הן תוי שדי : לריב ה׳ וסי׳ נמסר בעמוס סימן ז׳ ובמשלי

אֲשֶׁר־יָקוֹט כִּסְלוֹ וּבֵית עַכָּבִישׁ מִבְטַחוֹ׃ יִשָּׁעֵן עַל־בֵּיתוֹ וְלֹא יַעֲמֹד יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם׃ רָטֹב הוּא לִפְנֵי־שָׁמֶשׁ וְעַל גַּנָּתוֹ יֹנַקְתּוֹ תֵצֵא׃ עַל־גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ בֵּית אֲבָנִים יֶחֱזֶה׃ אִם־יְבַלְּעֶנּוּ מִמְּקֹמוֹ וְכִחֶשׁ בּוֹ לֹא רְאִיתִיךָ׃ הֶן־הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ וּמֵעָפָר אַחֵר יִצְמָחוּ׃ הֶן־אֵל לֹא יִמְאַס־תָּם וְלֹא יַחֲזִיק בְּיַד־מְרֵעִים׃ עַד־יְמַלֵּה שְׂחוֹק פִּיךָ וּשְׂפָתֶיךָ תְרוּעָה׃ שֹׂנְאֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וְאֹהֶל רְשָׁעִים אֵינֶנּוּ׃

ט

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ אָמְנָם יָדַעְתִּי כִי־כֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל׃ אִם־יַחְפֹּץ לָרִיב עִמּוֹ לֹא־יַעֲנֶנּוּ אַחַת מִנִּי־אָלֶף׃ חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ מִי־הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם׃ הַמַּעְתִּיק הָרִים וְלֹא יָדָעוּ אֲשֶׁר הֲפָכָם בְּאַפּוֹ׃

דִּי תְזוּחַ סִבְרֵיהּ וְהֵיךְ בֵּי מַטְוְיָתָא רוֹחְצָנֵיהּ׃ מִסְתְּמִיךְ עַל בַּיְתֵיהּ וְלָא יְקוּם וְתִתְקֵף בֵּיהּ וְלָא יִתְקַיֵּם׃ רַטִּיב הוּא קֳדָם מִדְנַח שִׁמְשָׁא וְעַל פַּרְיוֹנֵיהּ יַנְקוּתֵיהּ תִּפּוֹק׃ דִּי עַל אֵינַר שָׁרְשׁוֹי חָרְשִׁין בֵּית אַבְנַיָּא יְעוֹיֵן׃ אִם יְסַלְעֲמִנֵּיהּ מִן אַתְרֵיהּ וּמְכַדֵּב בֵּיהּ לָא חֲמֵית יָתָךְ׃ הָא הוּא חֶדְוַת אוֹרְחֵיהּ וּמִן עַפְרָא אוּחֲרָן יַלְבְּלְבוּן׃ הָא אֱלָהָא לָא יַרְחֵיק שְׁלִים וְלָא יִתְקֵף בְּיַד מַבְאֲשִׁין׃ עַד דִּימַלֵּא חוּכָא פּוּמָךְ וְסִפְוָתָךְ הֵיךְ יַבָּבָא׃ סָנְאָךְ יִלְבְּשׁוּן בַּהֲתָא וּמַשְׁכְּנָא דְרַשִּׁיעֵי לֵיתוֹהִי׃

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ בְּרַם בְּקוּשְׁטָא יְדַעִית אֲרוּם הֵיכְנָא וּמַה יִדְכֵּי בַּר נָשׁ עִם אֱלָהָא׃ אִם יִצְבֵּי לְמִנְצֵי עִמֵּיהּ לָא יְתִיבִנֵּיהּ חֲדָא מִן אָלֶף׃ חַכִּימָא לִבָּא וְאַלִּים חֵילָא מַן אַקְשֵׁי לְוָתֵיהּ וְאַשְׁלֵים׃ דִּמְסַלֵּק מַלְכִּין תַּקִּיפִין הֵיךְ טוּרַיָּא וְלָא יְדַעוּ אֲרוּם הֲפִיכְנוּן בְּרוּגְזֵיהּ׃

דמרגיז

סימן כ״ח : ואמיץ ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ הנה חזק ואמץ ׳ מרב אונים ׳ ואמיץ לבו בגבורי׳ ׳ חכם לבב ואמיץ כח ׳ קדמ׳ חס׳ :

אבן עזרא

אשר יקוט ׳ פי׳ הנתון בו הבל השמש והוא רחוק לכן הוא מן וכיקוטותם ופי׳ כסלו השענו כמו אם שמתי זהב כסלי : רטוב הו׳ לפני שמש ׳ קודם זרוח השמש והתרגום לאיש רטיבין ׳ ועל גנתו העניין כשול : על גל׳ ׳ כמו גל אבנים יחזה יסתבך כמו קרן חזו׳ : אם יבלענו ׳ כאילו אחר בלעו וכאילו לא נראה : הן הוא ׳ זאת דרכו המעולה ומנהג תולדותיו וזהו משל על הרשעים שלא יעמדו : ויען איוב ׳ אמנם ידעתי כי כן ׳ מי הקשה אליו׳ לבו ׳ וישלם והיה שלם : לאחרים

ועון להוסיף להם טוב׳ במה שעתי׳ ומה שנחשוב אותו רע הוא טוב לא שאנחנו לא נדע שיעור החכמ׳ האלהית אשר תייבה הגעת הטוב לו בכמו אלו הסבו׳ ולנקיי׳ אשר קדם להם מרי מעט יבואו רעות אלופו׳ וכאש׳ ישובו לש״י יהפכו לטוב והאל לזכור הכלל מה בין הרעו׳ שיבאו לרעי׳ והרעו׳ אשר יבאו לטובי׳ ובין הטובו׳ אשר יבאו לטובי׳ והטובו׳ אשר יבאו לרעי׳ כי הטובו׳ שיבואו לרעים הם רעות ואם לא נשער אופן היותם רעות והרעו׳ אשר יגיעו לטובים הם טובו׳ ואם לא נשער בזה לקצורנו בהשגת החכמה האלהי׳ ונתן ראיה מן המקבל ׳ ויאמ׳ כי שאל נא לדורות הקודמי׳ וכונן אל מה שחקרו אבותיהם כי אנחנו כבטרך בזה לקבל עדות מהם לפי שתמול אנחנו ולא נדע העניינים אשר יצטרכו לזמן ארוך לעמוד עליהם מן החוש לקוצר זמננו׳ הלא הם יורוך האמ׳ ויאמרו לך מה שנתפרסם להם מן החוש עם מה שהוציאו משכלם ׳ הנה הגומא לא יגדל בזולת טיט ר״ל שהוא צריך ללחות רב ולא ישגא צמח האחו בלי מים משקי׳ אותו תמיד׳ ובעוד שזה הצמח בלחותו ורעננותו בזולת שיכרת ויקטף הנה ייבש קודם כל צמח אחר וכן העניין בבוטחי׳ שכבר יגיעם רע שיכלם לגמרי על מקום׳ ובחשב׳ להיות לשלום ותאבד תקות הרשע כבר תכרת תקותו וביתו אשר הוא בוטח בו בחוזקו יהיה חלוש כמו אריגת העכבים שהוא בתכלית החולש׳ ׳ הנה הוא נשען על חוזק ביתו ויחשוב להתחזק בו ולא יתקיים בבית ההוא ובכלל הנה כל מה שיהי׳ עליו לעזר יאבד ממנו כמו האחו והגומא שיבשו פתאום עם המצא הלחות אשר היו ניזונים ממנו ובהיות העניין כן הנה טובות הרשעים הם רעות ואולם אנחנו לא נדע האופן אשר הם בו רעות ונפלא מפני זה בשגדלה הגעת אלו הטובות אל הרשעים ואחר שזכר אופן ההמשל בהיות טובות הרשעים רעות בא להביא משל ודמיון ברעות הצדיקים איך יתכן שיהיו טובות ואמר׳ הנה העץ שהוא רענן הוא במקום שהשמש רואה אותו ויגדלת יונקותו משרשיו על הגן אשר הוא כטוע בו ולרבוי צמיחתו ויסתבכו שרשיו על גל המים עד שמרו׳ מזונו יסתעפו שרשיו באבני הסלע אם יוציאנו מוציא ממקומו בשלמות עד שלא ישאר ממנו רושם שם כלל׳ הנה זאת העקירה שנעקר זה האילן מהמקום ההוא הוא משוש דרכו ומעפר אחר יטעוהו בו ויצמחו לו יונקות באופן יותר שלם ממה שתהיינה צומחות לו שם ויסתעפו שרשיו ויסובכו וזה דבר מבואר נגלה מן החוש ר״ל שקצת הצמחים תהיינה יותר שלמות כשיעקרו ממקומם ויטעום במקום אחר וכן רעות התם והישר שאנחנו נחשוב אותם רעות ואינם רעות אבל הם טובות ׳ ובכלל הנה השם ית׳ לא ימאס התם אבל ישגיח בו וישמרהו תמיד ולא יציל הרשעים מהרעות כאשר שביאם עליהם כמו שעשה זה בנקיים שקדם להם מרי מעט ר״ל שהם כשישובו אל השם יתברך יצילם מהרע ההוא ויתהפכו להם לטוב׳ הנה אם היית עושה כמאמרי שתשחר אל אל ותתחנן לפניו יגיע לך מהטוב עד שימלא שחוק פיך מהטוב אשר ייטב לך ממקום אחר ושפתיך ימלא תרועה מרוב השמח׳ ושונאיך ילבשו בושת ויהרוס אוהל הרשעים : זה ביאור דברי המענה׳

והכלל העולה מהדברים

הוא שדעת בלדד היה שכל טובות האל׳ ורעותיו מוגבלו׳ ומסודרות מאת השי״ת בצדק ובמשפט לא יפול דבר ומה שיחשב מרוע הסדור בטובות האדם ורעותיו הוא מצד סכלותנו וזה כי הנקי כשיבואו לו רעות הם טובות בעצמותם אלא שאנחנו לא נדע האופן אשר בעבורו היו טובות והביא משל בזה מן הצמחי׳ כי קצתם ישחיתו אותם ויעקרו ממקומ׳ וזה טוב להם כי ממקום אחר תהיה צמיחתם יותר טובה וכן הם רעות הצדיקי׳ וטובות הרשעי׳ הם רעות על דרך האמת שיכחדו בם הרשעי׳ ויאבדו ולא יועילם רוב טובם אשר בידם כמו העניין בעשבי האחו שיבשו עם המצא אבלם הלחות והרעננות ולא נראה מדבריו בספר הזה שישוה בזה העניין האדם לשאר ב״ח וזה שהחטא והפשע ושכיחת האל והחנפות והתמימות אשר זכר לא ימצאו כי אם באדם לבדו מבין שאר בעלי חיים כי לא יתוארו באלו התארים שאר הב״ח ר״ל שלא יאמר בהם שהם מרעי׳ או חנפים או שוכחי אל או תמימים והוא מבואר שאיננו מחוייב במי שיודה שהשם ית׳ משגיח באישי האדם ופוקד אותם על כל מעשיה׳ בצדק ובמשפט שיודה שיהיה העניין כן בשאר אישי ב״ח כי אולי נבדל בזה האדם לפי דעתו להיותו בעל שכל ולזה ראוי בו יותר שיהיה נפקד על כל מעשיו ואמנ׳ היה מחוייב במי שיודה שהשם ית׳ משגיח על שאר ב״ח ולא ישנם לדבר מהמקרי׳ אם לא במשפט שיודה זה באישי האדם כי זאת ההשגחה תהיה יותר במי שיהיה יותר נכבד כמו שהתבאר בספר ב״ח ובכלל הנה אין ראוי שנייחם לאדם מהמוס בדעותיו רק מה שנמצאהו מבואר׳ מדבריו או מתחייב מהם ולזה לא הסכמנו אנחנו שיהיה דעת בלדד בהשגח׳ כמו דעת כת מעתזלה כמו שזכר הרב המור׳ ז״ל ואחשוב שמה שהביאו להניח דעת בלדד על זה האופן הוא מה שמצא מדעות האנשים המפורסמים בזמנו בהשגחה ולפי שראה התיחסות מה בין דעת בלדד ודעת כת המעתזלה יחם מפני זה דעת המעתזלה לבלדד ובכלל הנה אם היו דעות האנשי׳ שזכר הרב המורה על מספר חלקי הסותר אשר ימצאו בזה הדרוש היה ראוי שיפורשו דברי אלו האנשים בדרך שיסכימו לדעות ההם אף על פי שלא יהיו פשטי דבריהם מורים הוראה נגלית שיהיה להם הדעת ההוא אלא שהוא מבואר שמספר הדעות ההם אשר לכת המעתזלה והאשעריי׳ יבאו מההוויות הנמצאות למדברים אשר קיימו בהם דעותיהם בחדוש העולם ואמנו ראוי שימנו כמו הדעות ההם חלקי הסותר כי המחשבה לא תפול בכמו הדעות ההם תחלה והעיון האמתי ירחיקם ולזה נמשכנו אנחנו בביאורנו זה אל מה שיורה פשטי דברי אלו האנשים ונכ׳ לכנו מהם שדעותיהם הם על מספר חלקי הסותר אשר בזה הדרוש לפי מה שתשפטהו האלוקה לאנשים המטיבים בעיון והנה כבאר בעה במה שיבא איך כמבאו דעות אלו האנשי׳ על מספר חלקי הסותר בזה הדרוש והנה בלדד ואם הוא לדבר כנגד המוחש כבר ימצא לו פנים מן ההראות כי הרבה פעמים יגיע לאדם רע ויתבאר בסוף העניין שכבר היה סבה להביא עליו טוב או לשומרו מרע יותר חזק והרבה פעמי׳ יגיעו לאדם טובו׳ ויתבאר בסוף שהם היו סבת הגעת הרע או למונעו מטוב אחר יותר חזק :

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר ׳ וישלם ׳ ויעמוד עמו בשלום : המעתיק הרים ׳ עוקר ההרים ממקומו וזה ועשהו השם ית׳ באמצעות הרוח הנעצר בתוכו כמו שהתבאר בספר האותות : ולא ידעו ׳ חסר ועניינו ולא ידעו האנשים מי הוא אשר הפכם באפו ר״ל שסבת העתקם ממקומם נעלמת מההמון :

המרגיז

רשי

אשר יקוט ׳ יקצור ויכרות כסלתו ויבטחתו : כסלו היא מחשבת מבטחו ׳ כמו אם שמתי זהב כסלי ׳ יקוט לשון קציר כמו כמעט קט : ובית עכביש ׳ שאינו קיים יהיה מבטחו : רטוב הוא ׳ לא נחזק מזלו טרם בא אליו עת פקודת מכת חומו המייבשתו ולפי שדימהו כנוטע מדבר לפי העניין : ועל גנתו יונקתו תצא ׳ יונקתו ׳ שורש היונק או ענף הילדה הגדל בשנה זו ׳ כמו מראש יונקתו קטף : יסובכו ׳ יתאחזו בענף ובסובך : בית אבנים ׳ מקום איתן רואה ובונה לו למגורה ׳ ומנחם פי׳ יחזה לשון גבול ׳ ינבול אותו יגבנו עד גבולו ׳ וכן מחוז חפצם ׳ וכן מחזה אל מחזה ׳ כל אלה לפני מכתו ׳ וכשיבלענו ממקומו הנפרע ממנו ׳ ומקרא חסר הוא זה : וכחש בו ׳ מקומו : לא ראיתיך ׳ שאין נשאר ממנו לא שרש ולא ענף והרי הוא כלא היה שאין נפילתו כמפלת צדיק ׳ כי הצדי׳ יפול ויקום ׳ וזה יפול בלא תקומה : הן הוא משוש דרכו ׳ של רשע ׳ שכל משושו וגם הצלחתו ללא תקוה תשוב : ומעפר אחר יצמחו ׳ אדם אחר יצמח לקבל גדולתו של זה ׳ כשם שמצינו ולאוטא כתן עניין וגו׳ ׳ על כן דע על עצמך אם רשע היית אין תקומה למפלתך ואם תם היי׳ הן אל לא ימאס תם ׳ ולא יחזיק ביד משכאיך המריעים לך עד אשר ישוב לרחם עליך וימלא שחוק פיך : מענה איוב ׳ לריב עמו ׳ להתווכח עמו : חכם לבב ׳ הוא לריב : ואמיץ כח ׳ להפרע ׳ מי הקשה לבו והלך שלם ׳ פרעה הקשה ונאבד ׳ וכן כל המקשים : המעתיק הרים ׳ המסלק המלכים ׳ ולא ידעו על מה הפכו : המרגיז

לחרס׳ לשמש כמו בטרם יבא החרסה: יחתום׳ יעלים: עש׳ הם שבעה כוכבים: כסיל וכימה׳ שני כוכבים גדולים האחד בפאת שמאל מגלגל המזלות והשני בפאת נגב ועם בפאת צפון הגלגל הגדול: וחדרי תימן׳ הם הכוכבים שהם בפאת נגב הגלגל הגדול ובעבור היות הישוב בפאת שמאל ולא יראו אותם הכוכבים על כן קראם חדרי כאלו הם במקו׳ נחבא: ויחלף׳ יהלוך וכן חלף הלך לו: הן יחתוף׳ ישחית כמו

המרגיז׳ מניד ומניע: יתפלצון׳ יתמודדו ויתנועעו: לחרס׳ הוא השמש: יחתום׳ יסגור על שלא יראו הם הכוכבים ההם וזה בעמוד קדמס תחת קדת ויהיה סב אל כוכבי לכת לכל או שיסתרו באור השמש ויהיה סב אל כל הכוכבים או יהיה הרצון באמרו ובעד כוכבים יחתום ר״ל כל כך יעדל אור השמש בעת הלקו׳ עד שיראו הככבים: ודורך על במתי ים׳ ענייני שהוא נוטה הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים והכוכבים

עמודיה ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ את קלעי החצר דמשכנ׳ קדמא׳ וחבירו דמשכנא תניינא דפקודי׳ אנכי תכנתי עמודיה׳ חצבת עמודיה שבעה׳ ועמודיה יתפלצון׳ בתרא ועמודיה׳ דמשכנא תניינא דפקודי חס׳ ו׳: ב׳ פסו׳ בסיפרא מטעין בהון וסימ׳ קדמא עשה גדולות ואין חקר נפלאות׳ תנינא עושה גדלות עד אין חקר ונפלאות׳ ואפס ונעו מים עד ים:

הַמַּרְגִּיז אֶרֶץ מִמְּקוֹמָהּ וְעַמּוּדֶיהָ יִתְפַלָּצוּן׃ הָאֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזְרָח וּבְעַד כּוֹכָבִים יַחְתֹּם׃ נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדּוֹ וְדוֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי־יָם׃ עֹשֶׂה־עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחַדְרֵי תֵמָן׃ עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃ הֵן יַעֲבֹר עָלַי וְלֹא אֶרְאֶה וְיַחֲלֹף וְלֹא־אָבִין לוֹ׃ הֵן יַחְתֹּף מִי יְשִׁיבֶנּוּ מִי־יֹאמַר אֵלָיו מַה־תַּעֲשֶׂה׃ אֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׁיב אַפּוֹ תַּחְתָּו שָׁחֲחוּ עֹזְרֵי רָהַב׃ אַף כִּי־אָנֹכִי אֶעֱנֶנּוּ אֶבְחֲרָה דְבָרַי עִמּוֹ׃ טו אֲשֶׁר אִם־צָדַקְתִּי לֹא אֶעֱנֶה לִמְשֹׁפְטִי אֶתְחַנָּן׃ אִם־קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי לֹא־אַאֲמִין כִּי־יַאֲזִין קוֹלִי׃ אֲשֶׁר־בִּשְׂעָרָה יְשׁוּפֵנִי וְהִרְבָּה פְצָעַי חִנָּם׃ לֹא־יִתְּנֵנִי הָשֵׁב רוּחִי כִּי יַשְׂבִּעַנִי מַמְּרֹרִים׃ אִם־לְכֹחַ אַמִּיץ הִנֵּה וְאִם־לְמִשְׁפָּט מִי יוֹעִידֵנִי׃ כ אִם־אֶצְדָּק פִּי יַרְשִׁיעֵנִי תָּם־אָנִי וַיַּעְקְשֵׁנִי׃ תָּם־אָנִי לֹא־אֵדַע נַפְשִׁי אֶמְאַס חַיָּי׃ אַחַת הִיא עַל־כֵּן אָמַרְתִּי תָּם וְרָשָׁע הוּא מְכַלֶּה׃ אִם־שׁוֹט יָמִית פִּתְאֹם לְמַסַּת נְקִיִּם יִלְעָג׃ אֶרֶץ נִתְּנָה בְיַד־רָשָׁע פְּנֵי־שֹׁפְטֶיהָ יְכַסֶּה כה אִם־לֹא אֵפוֹא מִי־הוּא׃ וְיָמַי קַלּוּ מִנִּי־רָץ בָּרְחוּ לֹא־רָאוּ טוֹבָה׃ חָלְפוּ עִם־אֳנִיּוֹת אֵבֶה כְּנֶשֶׁר יָטוּשׂ עֲלֵי־אֹכֶל׃ אִם־אָמְרִי אֶשְׁכְּחָה שִׂיחִי אֶעֶזְבָה פָנַי וְאַבְלִיגָה׃ יָגֹרְתִּי כָל־עַצְּבֹתָי יָדַעְתִּי כִּי־לֹא תְנַקֵּנִי׃ אָנֹכִי אֶרְשָׁע לָמָּה־זֶּה הֶבֶל אִיגָע׃ ל אִם־הִתְרָחַצְתִּי בְמוֹ־שָׁלֶג וַהֲזִכּוֹתִי בְּבֹר כַּפָּי׃ אָז בַּשַּׁחַת תִּטְבְּלֵנִי וְתִעֲבוּנִי שַׂלְמוֹתָי׃ כִּי־לֹא־אִישׁ כָּמֹנִי אֶעֱנֶנּוּ נָבוֹא יַחְדָּו בַּמִּשְׁפָּט׃ לֹא יֵשׁ־בֵּינֵינוּ מוֹכִיחַ יָשֵׁת יָדוֹ עַל־שְׁנֵינוּ׃

דְּמַרְגֵּיז אַרְעָא מֵאַתְרָהּ וְעַמּוּדָיהָ מִתְרַפְּפִין׃ דְּאָמַר לְשִׁמְשָׁא וְלָא יִדְנַח וְאַמְטוּל כּוֹכְבַיָּא יַחְתּוֹם בַּעֲנָנֵי׃ דְּמָתַח שְׁמַיָּא לִבְלְחוֹדֵיהּ וּמְטַיֵּל עַל רוּם תְּקוֹף יַמָּא׃ דַּעֲבַד עָשׁ נִפְלָא וְכִימָא וְאִדְרוֹנֵי שִׁטְרֵי מַזָּלַיָּא בִּסְטַר דָּרוֹמָא׃ דַּעֲבַד רַבְרְבָן עַד דְּלֵית סוֹף וּפְרִישָׁן עַד דְּלֵית מִנְיָן׃ הָא יֶעְבַּר עֲלַי בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְלָא אֶחֱמֵי וְיַחְלוֹף וְלָא אֶתְבַּיַּן לֵיהּ׃ הָא יַחְתּוֹף אֱנָשׁ בְּעַלְמָא וּמַן יְתִיבִנֵּיהּ מַן יֵימַר לֵיהּ מַה אַתְּ עָבֵד׃ אֱלָהָא לָא יְתִיב רוּגְזֵיהּ תְּחוֹתוֹי שָׁחֲן רַשִּׁיעַיָּא יִתְבְּרוּן גֵּיוְתָנַיָּא דִּמְסַיְּעִין בְּסוּגְעָא׃ אַף כָּל דְּכֵן אֲרוּם אֲנָא אֲתִיבִנֵּיהּ אֶבְחַר פִּתְגָּמַי עִמֵּיהּ׃ דְּאִין זַכְיֵית לָא אֲתִיב לְמַן דְּדָיֵן יָתִי אֲצַלֵּי׃ אִין קְרֵית וַאֲתִיב יָתִי לָא אֵימִין אֲרוּם יְצֵית לְקָלִי׃ דְּעַל חוּטֵי בִינָתָא מְדַקְדֵּק עִמִּי וְאַסְגֵּי הַלְבָּשׁוּשֵׁי מַגָּן׃ לָא יִשְׁבְּקִנַּנִי לַאֲתָבָא רוּחִי אֲרוּם יַסְבְּעִנַּנִי מְרִירַיָּא׃ אִם לְחֵילָא עֲלִים הָא הוּא וְאִין לְדִינָא מַן יַסְהִיד עֲלַי׃ אִין זַכֵּי אֲנָא פּוּמִי יְחַיְּבִנַּנִי שְׁלִים אֲנָא וּמְקַלְקֵל יָתִי׃ שְׁלִים אֲנָא לָא אֶנְדַע נַפְשִׁי אַרְחִיק חַיָּי׃ דְּדָא מְכִילָא הִיא בְּגִין כֵּן אֲמָרִית שְׁלִים וְחַיָּב הוּא מְשֵׁיצֵי׃ אִין בְּרוּגֶז יְמוּת בִּתְכֵיף כַּד מִתְמַסְמְסִין זַכָּאִין יִרְחַךְ׃ אַרְעָא אִתְמְסַרַת בְּיַד חַיָּבָא מִן קֳדָם יְיָ דַּיָּנַהָא יְחַפֵּי זְכוּתָא אִין לָא דִּיכֵי מַן הוּא׃ יוֹמַי קְלִילוּ יַתִּיר מִן טוּל עוֹפָא דִּרְהֵט עֲרַקוּ לָא חֲמוֹן טַבְתָא׃ חָלְפִין עִם אִלְפַיָּא דְּטָעֲנִין מִגְרַיָּא הֵיךְ נִשְׁרָא דְּטָיֵס עַל מֵיכְלָא׃ אִין אֵימַר אִתְנְשֵׁי מִלַּי אֶשְׁבַּק רוּגְזִי וְאֶתְגַּבַּר׃ כְּנַשֵּׁית כּוּלְהוֹן צַעֲרֵי יְדַעִית אֲרוּם לָא תְזַכֵּי יָתִי׃ אֲנָא אֶתְחַיַּב לְמָא דֵין לִלְמָא אֶלְעֵי׃ אִין אַסְחֵיית בְּמֵי תַלְגָא וְדַכֵּאית בְּאַהַלָא יְדַי׃ הֲכְדֵין בְּשׁוּחוּתָא תְּטַמְשִׁנַּנִי וּמְרַחֲקִין יָתִי כְּסוּתָי׃ אֲרוּם לָא בַר נַשׁ דִּכְמִי אֲתִיבִנֵּיהּ נֵיעוֹל כַּחֲדָא בְּדִינָא׃ לָא אִית בֵּינָנָא מַכְסִין יְשַׁוֵּי יְדֵיהּ עַל תַּרְוֵינָנָא׃

רהב י״ב בחד לישן דכתי׳ ה׳ וסימ׳ אתה דכאת בחלל רהב׳ אזכיר רהב ובבל׳ תרהיבני בנפשי עז׳ ולא פנה אל רהבים׳ ורהבם עמל ואון׳ לך התרפס ורהב רעיך׳ ובתבונתו מחץ רהב׳ תחתיו שחחו עוזרי רהב׳ שהם הרהיבוני׳ שערך כעדר׳ ירהבו הנער בזקן׳ לכן קראתי לזאת רהב׳ עורי עורי לבשי עז׳ (עיין בישעי׳ סי׳ ל׳:) בשערה ב׳ כתי׳ שין וסי׳ בסופה ובשער׳ דדכו׳ אשר בשערה ישופני: והרבה ב׳ וסימ׳ והרבה להשיב אפו׳ והרבה פצעי חנם: ירשיעני ב׳ וסימ׳ הן אדני יי׳ יעזר לי מי הוא׳ אם אצדק פי ירשיעני: ימית ח׳ וסימ׳ גואל הדם הוא ימית את הרצח׳ וחברו׳ ולא ימית אתי ואת עמי ישבע לי ביום׳ מחרב חזאל ימית אלישע ב׳ בו׳ וברוח שפתיו ימית רשע׳ אם ימית את עבדו׳ אם שוט ימית פתאום: קלו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח: כנשר ד׳ רפי׳ וסימ׳ כנשר יעיר קנו׳ כנשר יטוש עלי אוכל׳ כנשר חש לאכול׳ כנשר יעוף השמים: ואבליגה ג׳ וסימ׳ השע ממני׳ אעזבה פני ואבליגה׳ ושית ממני ואבליגה: יגרתי ד׳ וסימ׳ כי יגרתי מפני האף והחמה׳ העבר חרפתי אשר יגרתי׳ ואשר יגרתי יבא לי׳ יגרתי כל עצבתי ידעתי: שנינו ג׳ וסי׳ ויכיחו בין שנינו׳ אשר נשבענו שנינו אנחנו׳ ישת ידו על שנינו אחד:

פקטה נפשי · נכרתה: שיחי · דברי כעסי: הופעת · ענייני ההבטחה וההשגחה או יהיה ענייננו הורה ונוסר ר"ל שיניע לרשעים בעצתם אורך והרוך עד שיצליחו: על דעתך · אבל ידיעתך: ואין מידך מציל · ואין מכנעך מציל או יהיה פי' שלא ימצא מי שיסיבך ממעשיך: עצבוני · ציירוני כטעם עצביהם כסף וזהב שהם הצלמים אשר הם מצויירים לפי הצורה אשר ירצו לעשותה ורמז בזה אל הכח המצייר אשר נתן השם ית' בזרע ומעניין זה אמרו ז"ל אין מעצבין את הקטן: ותבלעני · ותמחיתני: כחלב תתיכני · רמז בזה אל הזרע אשר ממנו ההויה ר"ל זרע האשה שהוא כתוך תחלה ונגר ואחר כן יקפיאהו ויעמידהו החום הטבעי אשר בזרע הזכר כמו שהתבאר בטבעיות: תסוככני · תכסני כי העצמות והגידים הם מחוץ סבי' האיברי' הנכבדי' הפנימיי' ובזה נשמרי' באופן מהעם שבעצמות יהיה לגוף קיום ועמידה ובגידים תשלמנה תנועות האיברים החלקיות: ופקודתך · ופקידותך והרצון בזה ופקידותך אשר שמת בכחותי הפועלות לשמור על הכחות המתפעלות הנה הפקידות ההוא שמרה רוחי בקרבי כי לולא זה לא הייתי יכול להתקיים כלל וזה כשהאדם לדקות חמרו יתפעל בקלות ויפסד לולי רבוי הכלי' אשר שם בו השם לשמור בשמירתו הזמן האפשרי: ומעוני · בשיפוי ובמוסר: וראה · מקור והרצון בזה אני שבע קלון ורואה עניי תמיד: ויגאה · ר"ל מי יתן ויגדל הפלא הבא עלי עד שאכולני כשחל שימית בפעם אחת אבל אתה תשוב להכותי מכה אחר מכה ותראה פלאות בי: עדיך · כנעיך ולא למיון מה בלשון ארמי כי השפחת נקראת עדיתא: חליפו · מענין כריתה: וצבא · רבוי: וחדל · המנע מהביא עלי שו הרעו': ושית ממני · הרפה ממני: ואבליגה · ואתחזק או ואחזק לבי: עיפתה · אורה: ולא סדרים · ר"ל שאין בארץ דבר שומר סדר ויוסר בענייניה הפרטיים: ותופע · ותאיר: זה ביאור מלות המענה:

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר אמנם אני ידעתי כי כן ר"ל על מה שהוכחתני ואמרת על אין תמלל אלא לא תחשוב שאמרתי מה שאמרתי לריב עם השם יתברך אבל אמרתי זה לפי דעת אליפז ואולם אני אחשוב גם כן

ואמתו ד' חס' י' בליש' וסימ' נשאתי אמיך אפונה' יסר מעלי שבטו · כפך מעלי הרחק' הנה אמתי לא תבעתך' ובמסרה אחרית' מנ"י ה' ומוס"ף ואמות מות: הטוב ד' רפי' וסימ' הטוב לך כי תעשוק' הטוב טוב אתה' הטוב היותך כהן' הטוב כי יחקר אתכם: ולחטאתי ל' כי תבקש לעוני והוא חד מן ק"ח מלין משמשין ול' בריש תיבותא וסימ'

יסר מעלי שבטו ואמתו אל תבעתני: ארברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי: נקטה נפשי בחיי אעזבה עלי שיחי אדברה במר נפשי: אמר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני: הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת: העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה: הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר: כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש: על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מציל: ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב ותבלעני: זכר נא כי כחמר עשיתני ואל עפר תשיבני: הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני: עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני: חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי: ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי זאת עמך: אם חטאתי ושמרתני ומעוני לא תנקני: אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי שבע קלון וראה עניי: ויגאה כשחל תצודני ותשב תתפלא בי: תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי חליפות וצבא עמי: ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני: כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל: הלא מעט ימי יחדל ישית ממני ואבליגה מעט: בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות: ארץ עפתה כמו אפל צלמות ולא סדרים ותפע כמו אפל:

ל' ט' רכתי' ד' חס' כלים · ג' · ג' · ל' · ד' רפא · כ' חלפסי' הכם ומשמש אב · ל' · ל' · ב' מל · יח מל · ל' · ל' · כ' · ל' · כ' · ל' · ל' · ס' · ל' · ל' וחס' וכתי' סין ל' רפ' · ל' · ל' · ל' רון כסי' · ל' · ב' חד מלעיל · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ר' כתי' סין כלים · ד' · ה' רפ · ד' חס' כלים · נחל' · וסית ק' נ' ק' · ג' רפ' · ל' · ל' וחד תפע

יעדי מעלי מחרתיה ודחלתיה לא תבעתת יתי: אמלל ולא אדחל מניה ארום לא הכנא אנא בחדי: אתגזרת נפשי בחיי אשבוק עלי מלי אמלל במרירות נפשי: אימר לאלהא לא תחייבנני אודע יתי מטול מה תנצי עמי: התקין קדמך ארום תטלום ארום תרחק לעות ידך ועל מלכת דרשיעי דרשיעי אופעת: העינין כבר בשרא לך אין כמחמי בר נש תחמי: הביומי בר נש יומך אין שנך היך יומי גברא: ארום תבעי לעויתי ולחובי תתבע: על מנדעך ארום לא אתחייב ולית מן ידך פצי: ידך צירוני ועבדו יתי כחדא חזור חזור וסלעמתא יתי: אדכר כדון ארום איך טינא עברתני ולעפרא תתיבנני: הלא היך חלבא סגנתא יתי והיך גובנין קרשתא יתי: משכא ובסרא אלבשתני ובגרמיא וגידיא אשתיתני: חיי וחסדא עבדתא עמי ודכרנך נטרת רוחי: ואלין אטמשתא בלבך ידעית ארום דא גבך: אין חבית ונטרתני ומן חובי לא תזכנני: אין חבירת חבל עלי מן דינא רבא וזכיתי לא אזקוף רישי מן קדם חיביא דאסבע חסורא ואחמי סגופי: ואריה ירדיה היך אריא תצוד יתי ותתוב תדין בי: תחדת סהדיך לקבלי ותסגי רוגזך בהדי מתחלפן מחוותא מרתחילין גבי: ולמא מן רחמא אפקתני אתנגיד ועינא לא תסכנני: היכמה דלא הויתי אהי מן כריסא לבי קבורתא אתעל: הלא קלילין יומי ופסקן ושוי עלי ואנוח זעיר: עד דלא איזל ולא אתוב לארעא חשוכא וטולא דמותא: ארעא דתימורהא היך קבל טולי מותא ולא סדרי יתוב בני נשא ומפעפעא היך קבל:

נמסר במסר' רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד: ידיך י"א מ"ל וסימ' נמסר לקמן בסיפר' סימן יד: כחומר ב' וסימ' כחמר ביד היוצר כן אתם בידי' זכור נא כי כחמר עשיתני: ובשר ח' וסימ' נמסר בסדר תזריע וביחזקאל סימן לז: וחסד ה' וסימ' בלשון ארמי טבא דרף חייא ונטר אסתר' וביאורם בתהלות סימן כ"ג ובמשלי סימן כ"א: ומעוני ל' אם חטאתי ושמרתני והוא חד מן שיטה חדא דמשמשין ומע ברישי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות המ"ם בס"ד ותמצאם בשטת ומ' כי שם ביתם: כעשך ד' כתי' שי"ן בלישניהו' ואינון מן מלין דכתי' שי"ן וקרי' סמ"ך וסימ' תמצא נמסר בתריסר בספר הושע סימן ב': ולמה ה' ר"פ וסימ' בסדר שלח לך ומטות: יחדל ישית כתי' ביו"ד וקרי' וחדל ושית בוי"ו ואינון מן כ"ב דכתי' יו"ד בריש תיבות' וקרי' וי"ו וסימ' במסר' רבת' במערכת אות היו"ד בס"ד: ארץ י"ג ר"פ וסימ' נמסר בספר תהלות בסימן ס"ו:

שהשם יתברך לא יעות משפט ולזה נזרתי שהוא בלתי משגיח באישי האדם כדי שלא איחס עליו עול ואולם אם השם יתברך ענייניהם לפי מה שימשך מפעל הגרמים השמימיים ואף על פי שהיה יותר טוב כמו שאמרתי לאנשים האמרי נפש שימותו מרחם אינני מייחס בזה עול אל השם ית' וזה שזה אמנם היה ממנו מצד שלא היה אפשר שיהיה ענין פרטי האדם מסודר ממנו באופן יותר שלם ובכלל הנה הוא מבואר שאין ראוי לאדם לריב עם השם יתברך ולהטיח דברים כנגדו כי איך יתכן שידלק אנוש עם אל כריבו עמו הנה הוא שיחבק לריב עמו לא יוכל כי השם

רשי

נקטה נפשי · נפשי מתקוטטת על שאני חי · והוא לשון ונקוטותם בפניכם: אעזבה עלי שיחי · ברתי לזעוק ולקבול ולא אוכל לשכחו ולהבלינו: הטוב · בתמיהה · כי תעשוק ותגזול מן הצדיק את צדקו · ועל עצת רשעי' ומקניטי הופע' זייך להראות להם פנים שוחקות: הכימי אנוש ימיך · להתגרו' בו ולרדוף: על דעתך · יודע אתה: עצבוני · עשאוני עצב דפוס כמו אין מעציבין את הקטן במסכ' שבת: ועתה תשלחתך ישר סביב ותבלעני · יום מתלוים תמיכני לצמוי כחלב תתיכני · ממיפת תולדה: ופקודתך · פקודת מסירתך שמרתה לי מיורי · שמרה רוחי · בבטן אמי ואחר כן · ואלה צפנת בלבבך · להלעני כאילו אין זוכרם · ידעתי כי זאת עמך · שכל במפורש ולא שכחת: אם חטאתי ושמרתני · כתת עיניך בי בלהשגיח ולעבור על מדתך · וממעתה אין אתה מנקיני · אלא על הכל אתה פורע: שבע קלון · אני · וראה עניי · אין זה וראה לשון רואה אלא שם דבר · ראה עניי דלבן בלעז · שכל שעה אני רואהו · כמו שאתה אומר · ושבע ימים · כמו ושבע ימים כן תאמ' וראה כמו ורואה עניי: ויגאה כשחל תצודני · ויגדל פשעיך להיות לך לשאת ולפח נפש · את אשר בשחל תצודני · אשר תפרוס לי מצודה כאילו אני גיבור כשחל · ותשוב מיום ליום · תתפלא בי · לדקדק ולהפליא במשפט · לשון כי יפליא: עדיך · להעיד על חליפות החלאים ומכאובים · וצבא עמי · זמנים קבועים לייסורין · אלא משמשי' וחוזרי' ומתחלפים · שנויים שאינם מלאה · ומשמשין זמן אחר: אגוע ועין לא תראני · הלא אגוע מרחם: אובל · הייתי מובל: ושית ממני · שית עצמך ממני ומעלי · כמו קרב אליך · קרב לעצמך ורחק ממני: בטרם · אלך בעודיני חי ולא אגיע עד מותי הבא לי ואריגע · עיפתה · שם דבר חשכה · כמו שחר ועיפה · בלמות היא ולא סדרים בה · ואור שלה כמו אופל הוא · ותופע כמו אופל · מקו' מופע שבה כמו אופל הוא:

אבן עזרא

כי לא כן אנכי עמדי · אינני עם נפשי כמו שחשבתם: אעזבה · יש אומ' שהוא מן עזוב תעזוב עמו והקרוב אלי שהוא כמשמעו: נקטה נפשי · אם עזבתי שלא אדבר או דברתי כעניי' החרשתי בלו עצמי בשאגתי: ועל עצת · כאילו הופעת על עצת רשעי': על דעתך כי לא ארשע · ואם רשעתי לא אוכל להנצל כי אתה היוצר: עצבוני · רובי המפרשים אמרו כי עצבוני הוא מלשון קדל בראו מיתרי הגוף זפי' ותבלעני שהוא מן כסוי על הקרבים המכוסי' והנכון בעיני שפי' ידיך כמו יד ה' הויה ועצבוני כמשמעו גם ויעשוני כמו הנני עושה את כל מעניך ועשותם רשעים גם ותבלעני כמשמעו: תתיכני · כמו כהתוך כסף: ופקודתך · שיא הפועלת והוא כמו בוויך: ואלה · ענייני על השננות והעניין אחר שעשית עמי כל זה החסד מה לך כמון עמך שננותי: שבע קלון · יחסר מלת אני: ויגאה · יחוד על עניי שכל יום ויום יתגבר: ותשב · פעם אחר פעם כעניין אך בי ישוב: תתפלא בי · תרא' פלאיך בי: עדיך · הם הנגעים שעיא: חליפות וצבא · הולכו' ועומדות כמו הלא צבא והעניין שה' עתה כזמן הזה ועניינו על התלאו': ושית ממני · הרף ממני כמו ונשתו עים: ואבליגה · ואתחזק: עיפתה · חשך וכמוהו עופה שחר עיפה: סדרים · הם מערכות הכוכבי' ותרגום יערוך יסדר: ויען

השם ית׳ לא יעננו בשום דבר מדבריו ועוד כי הוא חכם בתכלית החכמה ויכול במה שירצהו ולזה ראוי לירוא להריב עמו כי מי הקשה אליו ויעמוד בשלום וזה שהאדם ישמר מהריב עם שתקיף ממנו וחכם ממנו כ״ש עם מי שהוא בתכלית שחכמה והתוקף׳ הנה מרוב כחו עוקר הרים ממקומם ולא הכירו המון האנשים מי הוא שהפכם באפו לפי שסבת העתקם ממקומם נעלמת מהם׳ והנה השם ית׳ הוא הסבה בזה בהשתלשלות הסבות ר״ל שהוא הסבה הראשונה וזה אמנם יהיה בסבת האד האיד הקיטורי בבטן הארץ שיתהוה ממנו רוח ידחה ההר ההוא וינביהנו עד שתבקע הארץ ויצא הרוח ואז יהפך ההר ההוא בעת כפלו ולזאת שסבה בעינה הוא מניד הארץ ממקומה ויתמודדו העמודים אשר היא נסמכת עליהם ר״ל שלמטה יצא התנודדות תחלה בסבת הרוח הנעצר שם ובסבת התנודד הארץ הסמוכה לארץ ההיא תתנודד הארץ אשר עליה׳ הנה אומר לשמש ולירח ולא יזרח וזה יהיה בעת דבוקו עם הירח ולא היה לירח מרחב לפי הנראה ואע״פ שהשמש חזק האור עד שמרוב אורו ימנע הראות הככבים הנה ימנע הירח אורו ממנו ולא יאיר וכזה יקרה בשאר ככבי לכת שיעדר אורם כשיסתירו אותם השפלי׳ מהם׳ הוא נוטה שמים לבדו בזולת אמצעי בינו וביניהם בעת הבריאה אולם היסודות ומה שהורכב מהם בראם באמצעות הגרמים השמימיים והוא לבדו נוטה הנשם שידריך על במתי ים והוא השמים וככבין ההולכים באיזור גלגל המזלות או נוטים ממנו מעט צפון ולדרום כמו ככבי לכת והככבים הקיימים אשר בשתים עשרה המזלות והוא עשה הצורות הצפוניות והדרומיות אשר בגלגל המזלות והנה בבריאתם מהפלא מה שלא יעלם וזה כי אלו הככבים עם היותם מטבע אחד בעינו יעשו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל׳ וספר איוב מאלו הצורות עש והוא בנות עיש וכסיל וכימה שהם שתי צורות מעידות על תגבורת חום וקור רצוני שכסיל מעיד על רוב הקור וכימה על רוב החום וחדרי תימן הם הצורות הדרומיות׳ ובכלל אם באנו לספר נפלאותיו לא נוכל כי הוא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר וזה מבואר למי שעיין בטבע זה המציאות ובפרט באיברי הב״ח ואופן הסתעפם בהתחלתם הנה באמת הוא יעבור עלי ואם לא אראהו ויעבור לפני תמיד ולא אבין לו כי כבודו מלא עולם והוא עם כל דבר מנבראיו כי הוא הנימוס והסדר אשר בו יתקיים דבר דבר מהנמצאות באופן מה כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות יי׳׳ אם יתחוף אדם ויסחיתהו מי ישיבנו הים שם נבוה ויותר חזק ממנו ומי יאמר אליו מה תעשה׳ הנה באמת אלוה לא ישיב אפו כי הוא בלתי מקבל השנוי והתמור׳ ולזה יהיה מה שאמרת לי שאתחנן אל השם ית׳ להסיר מעלי את הרע הזה מבואר הבטול׳ העוזרים בגאוה ובתוקף שחחו תחתיו ר״ל שלא יועיל עזרם כנגד השם ית׳׳ אף כי אנכי אדבר ואריב עמו איך יתכן זה׳ הנה אע״פ שצדקתי לא אמצא בעצמי דרך לדבר עמו ואיך אתחנן למשפטי אם חטאתי כמו שאתה מייעץ אותי׳ הנה אם קראתי אליו ומצאתי שהוא עונה אותי אע״פ כן לא אאמין כי יאזין קולי ואמנם אמר זה לפי שהוא מבואר לפי דעתו שהב״ה בלתי משגיח באישי האדם לחסרונם ולהיותם הווים נפסדים והנה שתחזקה זאת האמונה אצלו מצד העיון על שאע״פ שיראה שהמוחש יחלוק עליה לא יסור ממנה וכאשר השלים איוב התנצלות על מה שהיה מוכיח אותו בלדד במה שהיה מריב עם השם ית׳ ולא היה מתחנן לפניו להעביר רעתו שב להשיב על דבריו במה שהיה מניח שאם היה איוב זך וישר היו אלו הרעות הבאות עליו טובות באחרית׳ ואמר הנה מכתי אנושה מאד על לא חמס בכפי כי השם ית׳ יכתת אותי בסערה והרבה פצעי על לא פשע ועל לא חטאת וזה בתמידו׳ עד שלא יתנני השב רוחי כי ישביעני תמיד מקרים מרים ואיך ראוי שיקראו כמו אלו הרעות בנפלאות טובות הלא אם השם ית׳ יעשה מה שיעשה מהרעות מצד הכח והתוקף אשר לו בזולת שמירה שיהיה במשפט ידעתי שהוא יוכל לעשות הכל כמו שיהפוך ההרים והארצות בכחו ובגבורתו וזה בהשתלשלות הסיבות כי הוא הסיבה הראשונה בכל מה שיתחדש ובזולתו לא יעשה דבר ואם יעשה זה מצד המשפט כמו שאתה אומר מי יועידני עמו ונקרבה יחד למשפט כי ידעתי שהוא עושה לי עול אם הענין כדבריך׳ אבל מה אעשה והנה אם צדקתי פי ירשיעני רשע בעיני שומעי דברי׳ הנני תם ופי יביא לחשוב שאני עקש והנה אמר זה איוב כנגד חביריו שהיו משימים אותו חוטא על דבריו׳ הנה באמת תם אני ואפס על שלא אדע בעצמי נפשי ר״ל שאין נכרים כחותיה באיברי׳ ולזה אמאס חיי כי אינם חיים על דרך האמת ובהיות הענין כן הנה לא אקוה שיהיו אלו הרעות להביא טובות אחרות כמו שאתה אומר כי הנני מרגיש בעצמי שאני תם ואפס באלו הרעות׳ אחת היא הדרך אשר יונקו בה הטובים והרעים ועל כן אשפוט שאין הבדל בין התם והרשע כמו שאמרת ובאמת כי בלדד אמר בזה מאמר חסר לפי שאם היה כדבריו היה ראוי שתהיינה רעות הצדיק מזולת מין רעות הרשע כי התחלות הדברים השפכיים ראוי שתהיינה הפכיות לפי שהם יביאו אל תכליות הפכיות ואם אמרתי שיש בזה הבדל כי רעות הרשעים הם באופן שיכלום פתאום והנקיים לא יבואו להם רעות לכלותם אבל יבאו עליהם רעות וייסורין להביא עליהם טוב כמו שנזכרת בדבריך הנה באמת לא יתנכל בזה השם ית׳ מהעול וזה שיותר רע מה שיבא לצדיקים ממה שיבא לרשעים לפי שהצדיקים שוקדים ברעותיהם זמן ארוך והרשעים יכלו תכף׳ ולזה אמר אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הרשע ההוא ילעג למסת הנקיים ולייסוריהם לפי שיותר קל לסבול מה שבא עליו מהרע לקוצר זמנו ממה שבא מהרע לנקיים ועוד ימצא בזה עול אם היו אלו הטובות והרעות מכוונות מהשם ית׳ וזה שכבר ימצאו רשעים קצתם מצליחים מאד עד שכל הארץ נתנה בידם׳ פני שופטי הארץ יכסו רוצה לומר שיעלימו עין מחמסיהם ואם לא איפה מי הוא שיכניעני ויחלוק אל המוחש ויאמר שאין זה אמת או שאותן הטובות הם רעות׳ הנה ימי עם צדקתי ותום לבבי הלכו במהירות בלא חמדה כמו שילכו במהירות

האניות המתוקנות בתכלית התקון בים וכמו שיעופף במהירות הנשר כשיבקש האוכל׳ אם אמרתי אשכח שברי ואעזוב כעסי ואחזיק מעט הנני ירא מאד כל הכעסים אשר לי הם שכבר ידעתי שלא תנקני באחרית מאלו הרעות׳ הנה אם רשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפני השם ית׳ כמו שאתה מייעץ אותי׳ הנה אע״פ שהתרחצתי במי שלג להסיר לכלוך החטאים ההם והזכותי כפי בנקיות לא יועיל לי לפי שמכאוביהם באופן שלא יועיל לי שובי אל השם ית׳ אם היה שרשעתי לפי שהם פונים אל המות ולזה כשאקוה ההמלט בהתחנני אל השם ית׳ אז יגיעני המות ויביאני אל שיתעבוני שלמותי להיותי מת׳ הנה השם ית׳ לא איש כמוני עד שאוכל לענות אותו ולבוא יחדו במשפט ולא יש ג״כ בינינו מוכיח ישית ידו על שנינו וישפוט מי יצדק׳ הנה אם יסיר מעלי שבטו בדרך שלא תבעתני אימתו אז אדברה על מה שהביא עלי מן הרע על לא חמס בכפי ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי כמו שאתם חושבים שרשעתי וזה שאני יודע בעצמי שלא חטאתי׳ הנה מרוב מכאובי נכרתה נפשי בחיי אעזוב עלי דברי שברי ואשיחה במרירות נפשי עם השם ית׳ אם הענין כדבריכם שיהיו אלו הרעות מגיעות ממנו על הכוונה הראשונה׳ אומר אל אלוה תרשיעני הודיעני על מה תריבני ותכעס עמי כי אין בי חטא תוכל לתלות בו כעסך עמי׳ הטוב לך כי תעשוק האדם ותחמסהו להביא עליו רע על לא חמס בכפיו וכי תמאס מה שעשית אותו הזה מחוק השלם הלא כל פועל אוהב מה שיפעלהו כ״ש שלא ימאסהו ואם טוב לך שתופיע על עצת רשעים ר״ל שיגיע אליהם זוהרך בעצתם עד שישלימוה הנה זה בתכלית העול אם היו אלו הענינים מגיעים מהשם ית׳ על הכוונה הראשונה כמו שאתה אומר ר״ל שאם ימאס הטובים ויביא ההצלחה אל הרעים עד שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ואיך איפשר כך שתהיה משגיח בענייני האדם הפרטיים האם עיני בשר לך עד שתדע אלו הדברים הפרטיים ההיולאניים׳ אם כראות אנוש תראה אשר לו כחות נפשיים ההיולאנים ישיג בהם הדבר במה שהוא פרטי כמו כח הדמיון והחוש ושאר הכחות הנפשיות אשר יכהנו מנהגם׳ הכימי אנוש ימיך ושנותיך כשנות גבר עד שתדע הענינים הזמניים הפרטיים ותבקש לעוני ולחטאתי תדרוש ואיך אפשר שישיג הדברים הזמניים הפרטיים מי שאין לו יחס כלל עם הזמן׳ הנה איך יתכ׳ שתבקש ליעון וחטאת ואבלי ידיעתך כי לא ארשע אם היה שתשגיח בפרטי האדם ותבין אל כל מעשיהם כמו שאומרים רעי׳ והכאבת אותי עם זה המכאוב חזק ממית עד שאין מידך ונגעך שהבאת עלי מציל ר״ל שלא אוכל להנצל ממנו בשום פנים׳ הלא ידיך יצרו אותי ועשאוני בעת ההויה זה הציור הנפלא אשר באיברי גופי והקשרם קצתם בקצת והסתעפם קצתם מקצת באופן שכבר ילאו השכליים האנושיים להשיג אופן החכמה בזאת הבריאה בשלימות ועשית אותי יחד סביב בעת הבריאה רוצה לומר שהתחלת ההויה היתה מהאמצע והוא הלב ואחר ציירת איברי סביב יחד ואף על פי שקצתם ישלמו קודם קצת לפי שאי אפשר שיתאו האיברים הנפרדים כמו שהתבאר בספר ב״ח ועתה תבלעני ותשחיתני׳ זכור נא כי כחמר וכעפר הייתי בעת שעשיתני ועתה למה תשתוקק להשיב אותי אל העפר ותבטל ממני פעולתך הנפלאה׳ הלא בעת ההויה התכתני תחלה כחלב ואחר כך הקפאת אותי כגבינה ואולם אמר זה כי הזרע אשר כתהוה ממנו והוא דם הנקבה נתך תחלה ואחר כך הקפיאו החום אשר בזרע הזכר עם הכח האלהי לתת לו צורה ותמונה כמו שהתבאר בספר ב״ח׳ עור ובשר הלבשת אותי האברים הפנימיים לשומרם ובעצמות וגידים תסכה האיברים הפנימיים לשומרם ולהיות לי עמידה וקיום ולהקשר האיברים קצתם בקצת ולתת להם מהתחלתם ההזון והחוש והתנועה עד שנמצאת בי׳ חיים וחסד עשית עמדי להשגיח בי בבריאתי זאת ההשגחה הנפלאה במה שהמצאת בי מאיברי והכחות הנפשיות ולא די שהמצאתני בזה האופן הנפלא אלא שמית בי פקודה ששמרה רוחי נחיי ר״ל שכתת מנוי ושלטנות לצורתי על כחותיי המתפעלות עד שישמור בזה מציאותי כי שמירות מציאות כל מורכב הוא כאשר יגברו כחותיו הפועלות על המתפעלות וכבר הוכנו באדם כלים רבים וכחות נפשיים רבים תשלם בהם זאת השמירה הזמן האפשרי כשלא היה שם מונע מצד רוע ההכנה או זולת זה מהדברים שיהיו סבה אל שימות האדם בלא עתו׳ הנה אלו הענינים אשר באדם במה שהוא אדם צפנת בלבבך להיותם בלתי פרטיים ולא זמניים והם אופני החכמה בבריאתו ושמירת מציאותו הזמן האפשרי ר״ל שאתה משגיח באלו הענינים האנושיים׳ ידעתי כי זאת ההשגחה וההכנה עמך היא ואולם במקרים אשר הם פרטיים וזמניים לא יתכן שתהיה משגיח׳ אתה יי׳ אלהים אף על פי שאודה שחטאתי האם ראוי שתשמרני במשמר ובמאסר אלו המכאובי׳ תמיד ולא תנקני מעולם ממעשי׳ הנה אם רשעתי אוי לי ואם צדקתי אוי לי ג״כ כי לא אוכל לשאת ראשי להיות שבע קלון מהחרפו׳ אשר חרפוני רעי בהם ולראותי בעניי ובשפלותי׳ מי יתן ויגדל מאד הרע שאתה עושה לי עד שכמצודת השחל תצודני פעם אחת ולא תשנה לי כלומר שתמיתני תכף אך אתה תשוב לצוד אותי צידה אחר צידה ולתת לי מכות ונגעים רבים להפליא זה אחר זה׳ תחדש עדיך נגדי ותרב כעסך עמי בנגע ובנגע ר״ל שהם רעים מאד ורבים עד שנגעים מכריתי׳ אותי ורבוי גדול מהם עמי׳ ואם ככה אתה עושה לי טוב שלא הוצאתני מרחם ולא תראני עין והייתי כאילו לא הייתי ולא יצאתי לאויר העולם עד שמבטן לקבר אובל כי איוב היה רוצה שטוב לאדם הקשה יום שלא נברא כמו שקדם ולמה תרדפני כמו אלו ההרדפות אם הענין כמו שאומרים רעי שיהיו הרעות מגיעות מאתך׳ הלא מעט ימי חדל ממני אם תרצה שאראה בטוב בטרם אמות אסר ממני אלו המכאובים והנגעים אשר חוליתי בהם ואחזיק מעט בטרם לך אל מקום שלא אשוב ר״ל אל המות ואל ההעדר והוא אשר קרא ארץ חשך וצלמות׳ הנה זה מציאות השפל ימצא עיפתו ואורו חשוך כמו אופל וזה כי בו יעצא כל שיעור

והעדר ולא ימצא בו סדור והנבלה במה שימצא בו מחייב אבל האור ההוא חשוך כמו אופל וזה מחויב בו מצד פחיתותו וחסרונו :

והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב לא היה מריב עם השם ית' ושייחס אליו עול במה שיגיע מהרעות לאישי האדם אבל היה מרחיק זה וייחס אלו הרעות אל הנבלה המסודרת מהכוכבים ואולם מה שהתרעם מהשם ית' הוא למה לא סדר בכמו אלו האנשים הקשה יום שלא יתהוו כי יותר היה להם זה טוב וייחס לזה התאוננות לסנגת אל השם ית' או ללאות וקצור ואולם מה שנמשך בדבריו מההתרעם אל השם ית' על הרעות הבאות עליו הוא לפי שהשם ית' סדר זה הסמוך

הרוב ג' ב' חס' וא' מל' וסי' הרוב רב עם ישראל' עם שדי יסור' הרב דברים לא יענה' קדם מל': מכלי' ב' א' מל' וא' חס' וסים' במשפט צידני' שקט' ותלעג ואין מכלי' קדם מל': לקחי ג' וסי' בסד' האזינו ובמלכי' א' סימן יז: ויפתח ג' בתלת ליש' ב' קמץ וא' פתח וסים' ויפתח ואשנה דיהושע' ויפתח הגלעדי היה גבור חיל' ויפתח שפתיו עמך' חד שום

וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר׃ הֲרֹב דְּבָרִים לֹא יֵעָנֶה וְאִם־אִישׁ שְׂפָתַיִם יִצְדָּק׃ בַּדֶּיךָ מְתִים יַחֲרִישׁוּ וַתִּלְעַג וְאֵין מַכְלִם׃ וַתֹּאמֶר זַךְ לִקְחִי וּבַר הָיִיתִי בְעֵינֶיךָ׃ וְאוּלָם מִי־יִתֵּן אֱלוֹהַּ דַּבֵּר וְיִפְתַּח שְׂפָתָיו עִמָּךְ׃ וְיַגֶּד־לְךָ תַּעֲלֻמוֹת חָכְמָה כִּי כִפְלַיִם לְתוּשִׁיָּה וְדַע כִּי־יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֺנֶךָ׃ הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא אִם עַד־תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא׃ גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה־תִּפְעָל עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה־תֵּדָע׃ אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ וּרְחָבָה מִנִּי־יָם׃ אִם־יַחֲלֹף וְיַסְגִּיר וְיַקְהִיל וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ׃ כִּי־הוּא יָדַע מְתֵי־שָׁוְא וַיַּרְא־אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן׃ וְאִישׁ נָבוּב יִלָּבֵב וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד׃ אִם־אַתָּה הֲכִינוֹתָ לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו כַּפֶּךָ׃ אִם־אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל־תַּשְׁכֵּן בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה׃

וַאֲתִיב צוֹפַר דְּמִן נַעֲמָה וַאֲמַר׃ אֶפְשַׁר דְּמַסְגֵּי מִלַּיָּא לָא יִתּוֹתַב וְאִין בַּר נָשׁ מָרֵי סִפְוָן יִזְכֵּי׃ כַּרְבוּבָךְ גּוּבְרַיָּא מַשְׁתְּקִין וְדַחְכְתָּא וְלֵית דְּמַכְסֵף׃ וְתֵימַר דְּכֵי אוּלְפָּנִי וּבְרִיר הֲוֵיתִי בְּעֵינָךְ׃ וּבְרַם מַן יִתֵּן אֱלָהָא מְמַלֵּל וְיִפְתַּח סִפְוָתוֹי עִמָּךְ׃ וִיחַוֵּי לָךְ כְּסוּיָן דְּחוּכְמְתָא אֲרוּם כּוּפְלָא לְחוּכְמְתָא וְדַע אֲרוּם אַנְשֵׁי לָךְ אֱלָהָא מֵעֲוָיָךְ׃ אֶפְשַׁר דְּפִשְׁפּוּשׁ אֱלָהָא תִּשְׁכַּח אִין עַד סְיָפֵי שַׁדַּי תִּשְׁכַּח׃ בְּגָבְהֵי שְׁמַיָּא מָדָה אַתְּ עָבֵד בְּאוֹרַיְתָא דַעֲמִיקָא מִן שְׁיוֹל מָה אַתְּ יָדַע׃ דִּנְגִידָא יַתִּיר מִן אַרְעָא מְשַׁחְתָּהּ וּפַתְיָהּ יַתִּיר מִן יַמָּא׃ אִין יַחֲלוֹף וְיֵיחוֹד שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי וְיִכְנוֹשׁ מַשְׁרְיָן מַן יְתִיבְנֵיהּ׃ אֲרוּם הוּא חַכִּים גַּבְרֵי שִׁקְרָא וְאֶפְשַׁר דַּחֲמֵי שְׁקַר וְלָא אִתְבַּיַּן׃ וּגְבַר חָרִיף יִתְחַכַּם לִבֵּיהּ וְעִילָא דִמְרוֹדָא הֵיךְ בַּר נָשׁ אִתְיְלִיד׃ תא וּבַר נָשׁ מְפַלְפֵּל יָדֵיק וְעוּלֵם מְסַרְבָן דְּאִתְבַּן גַּבְרָא רַבָּא מִתְעֲבֵד׃ אִין אַתְּ כַּוַּנְתָּא לִבָּךְ וְתִפְרוֹס לְוָתֵיהּ בִּצְלוֹ יְדָיךְ׃ אִין שְׁקַר בִּידָךְ רַחֵיק יָתֵיהּ וְלָא תַשְׁרֵי בְּמַשְׁכְּנָךְ עוּלָא׃ ארום

קרתא וחד שום גברא חד לישן פתיחה בתרא פתח וסים' מאן דפתח פתוח: תכלית ה' וסים' תכלית שנאה שנאתים ולכל שנאה הוא חוקר' עד תכלית אור עם חשך' אם עד תכלית שדי תמצא' ועד תכלית בית אלישיב: ארוכה ג' וחס' ודגשי' וסים' ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול' לאמר ארכה היא' מארץ מדה: יחלוף ד' וסי' נמסר בישעיה סימן ב' ובריש ספרא סימן ד': פרא ו' וסים' והוא יהיה פרא אדם' פרה למוד מדבר ל' כתי' כן' פרא בודד לו' הינתן פרא עלי דשא' ועיר פרא אדם יולד' מי שלח פרא חפשי:

אמר מהנרמיים ה השמימיים אמר כי מהעדר הצדק ושיוסר מה שזכרו איוב כל תם ויסר שוא מכלה או הוא לפי דעת רעיו שילאו שהשם ית' הוא מבניח באישי האדם ושם בהם הרעות והטובות במשפט ועוד כי מה שהיה טוען איוב מעניינו שלא חטא היה נעלם לרעיו ולזה היה אפשר ש שיאמרו לו שאינם מאמינים בזה ולזה היה חושק שיהיה מתוכח עם השם ית' אם היה אפשר שאם היה שידע מעשה האדם היה ידוע לו מעשה איוב וצדקו ותם לבבו ואם היה גם זה מגיע לו כמו אלו הרעות הממיתות היה עול ולזה היה שופט איוב שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים ושכבר עזבם והניחם תחת ממשלת הגרמי' השמימיים לשומרם כפי מה שאפשר והנה כבר ביאר איוב שמה שאמר בלדד שהרעות אשר לנקיי' הם טובות ואם לא כשער הוא כוזב מצד החוש כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין הרעות אשר לרשעים אבל הם אחדות במין וזה היה בלתי אפשר אם היה הענין כמו שאמר בלדד וזה שהדברים אשר תכליותיהם הפכים ראוי שיהו מתחלפים במין האלהים אלא אם היה זה במקרה כמו שנמצא לדבר אחד בעינו שיהיה סבה לדבר והפכו אלא שהוא סבה לאחד מן ההפכים בעצם ולאחד במקרה וכזה האופן ימצא לחום החמום והקור וימצא לקור הקרור והחמום כמו שנזכר ברביעי מהאותות ועוד שכבר נתבאר לאיוב מרעותיו שהם ממיתות ומוליכות אל המות כמו הענין ברעות אשר לרשעי' עם התבאר לו מעצמו שהוא היה תם וישר ועוד שאם הענין כן היה הרע אשר יגיע לנקיים יותר קשה ואף על פי שנודה שיהיה תכליתו לטוב לפי שהרע המגיע לרשעים ימיתם פתאום ולא ירגישו ברע כי אם זמן מועט ואולם הנקיים יתמיד להם הרע זמן ארוך והוסיף להפליא איוב על מה שהתחכם השם יתברך בבריאת האדם בתכלית מה שאפשר מהשלמות וטוב ההשגחה איך ראוי שיסדר כמו זאת הבריאה הנכבדת באנשים הקשה יום אשר סודר להם מערכת הככבים בניחם מרחם מקרים רעים ומפסידים אותם ומה תועיל להם זאת הבריאה הנפלאה האם ראוי בחק הפועל השלם שיעשה פועל הבטלה ר"ל שיעתיק ויפליא בטוב הבריאה והוא בעצמו יסדר תקף מה שיפסידה הלא יותר טוב לכמו אלו האנשים שלא יהיו נבראים והנה הביא איוב בזה המאמר שני מופתים חזקים יבטל בהם שיהיה השם ית' יודע העניינים הפרטיים המופת הראשון שלורו כן השם יתברך אין לו כח מן הכחות אשר ישגו בהם העניינים הפרטיים כי אין לו כח היולאני כמו שהתבאר במופת בטבעיות ובאלהיות וכל מי שאין לו כח מן הכחות אשר ישגו בהם העניינים הפרטיים לא ישיגם ויחויב מזה שהשם יתברך איננו יודע אלו העניינים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה והמופת השני שלורו כן השם יתברך איננו זמני ומתנועע להיותו בלתי היולאני וכל מי שישיג הדברים הפרטיים זמניים מצד שהם פרטיים וזמניים הוא זמני ומתנועע לפי שיחוייב היותו היולאני אחר שהוא יקבל הדברים אשר ישיגם קיבול היולאני ויולד מזה בתמונה השכית שהשם ית' לא ישיג הדברים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו הכימי אנוש ימיך וגו' ואולם איוב יודה שהשם ית' משגיח במינים להיותם בלתי זמניים ולזה ימצא באלו המצאות השפלות הסדר והיושר במה שלהם מצד הטבע המיני וימצא בהם הערבוב והעדר הסדר במה שהם בו פרטיים ולזה אמר במציאות הפרטי באלו העניינים השפלים אשר בעולם ההויה וההפסד שאורו הוא כמו אופל לפי שלא ימצא בחיים הנמצאים בו סדור ויושר :

ביאור מלות המענה

ויען צופר הנעמתי ויאמר' בדיך' כזביך: לקחי' נמוסי הנימוס והסדור אשר יסודרו ממנה העונשים במרי מרי: כי והכהנתי אשר אני מתכהן בה : ובר' נקי: לתושיה' לפי

ישה לך אלוה מעונך' ר"ל שהשם יתברך העלים ממך ונשא אותך לדברים רבים עוית בהם ואין אתה משער שיהיה לך עון בהם ואולם אמר זה לפי שהיה רואה שהאדם יחטא כשלא יעשה טוב תמיד להשתדל להשכיל ולדעת השם כפי היכולת ולזה תחשוב להיותך צדיק והנך חוטא וזה האופן מהעיון כאילו העלימו השם מן האדם ר"ל שלא ברא באופן שיוכל להשיג זה וזה כי האדם לקוצרו מהשיג עצמו באופן שלם ולא ידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב אשר הוא חוטא לפי דעת צופר אם יקצר מזה ואולם השם יתברך אשר בראו ידע טבעו וידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב ויעניש אם יקצר מזה או יהיה הרצון במלת ישה ילוה ויהיה פי' מעונך על דרך גדול עוני מנשוא והטעם כי השם יתברך ילוה בעונך ויניח עד עת קץ מענשך ואיננו רוצה להפרע ממך יחד פן ימיתך : מדה' מדתה ר"ל מדה מה שבין הגובה והעומק או יהיה שב אל חכמת השם יתברך שזכר באמרו ויגד לך תעלומות חכמה: יחלוף' יכרית: ויסגור' וישים במסגר ובבית כלא: ויקהיל' שיאסוף אנשים במקום אחד או במדינה אחת ויכלת שישימם במאסר : וירא און ולא יתבונן' ר"ל וירא איש און ואשר לא יתבונן בדרכי השם ית' להשכיל ולדעת אותו כי הוא ב"כ עון או ירצה בזה כי השם ידע אנשי שוא ומריה ואשר יראה און ר"ל אשר טעה בעיוניות וידע גם כן האיש אשר לא יתבונן להשכיל בדרכיו והנה זכר בזה האופן ב' מיני הסכלות אשר הוא קנין והוא אשר טעה בעיוני והסכלות אשר הוא העדר והוא אשר לא ישתדל להתבונן בנמצאות ויחיה וירא און מענין ההשגחה והסכלות כטעם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: נבוב' חלול: ילבב' ישכיל ועיר פרא' ועיר ופרא ר"ל שהוא נמשל כבהמות בעת הולדו :

רשי

מענה צופר

לא יענה' מאחרי' מפני רוב דבריו : בדיך' שאתה בודה מלבך' מתים יחרישו' בני אדם: ותאמר' להקבה זך לקחי ובר הייתי בעיניך : תעלומות חכמה' ותדע כי כפלים לתושיה' יש לתורה שלא קיימת: כי ישה' כמו כי תשה ברעך הרבה יש לו עוד חוב עליך בדברי עונך : החקר אלוה תמצא' שאת סבור שקיימת הכל' דבר שהוא בגבהי שמים מה תפעל בה את' ועתוק היא החכמה משאול: מדה' מדד שלה' וכאן הזכיר ויחוד בלשון זכר : אם יחלף ויסגיר' בייסורים את מי שירצה ויקהיל כל שמאילות שלו לנוכח על שהסגיר : ומי בהן ישיבנו בדברי' לאמור עול בפעלו' ואם מפני שהנידון עליו ישקט ימים רבים' כן דרכו' כי הוא ידע מתי שוא : וירא און ולא יתבונן' שהם עושים ימים ושנים ודומה כמי שלא יתבוננו כי מאריך אפו : ואיש נבוב' וחלול בלא לב אשר לא הכין דרכו יקנה לו לב לשוב לבוראו בלפשפש במעשיו' או אדם אשר היה כעיר פרא ליעוד מדבר קל בלא דעת: אדם יולד' ילמוד עצמו להיות אדם אדם כסדר בני אדם ויכוין דרכו : אם

אבן עזרא

ויען צופר' הרב דברים לא יענה' בדיך' כמו כזביך וכן אשר בדא מלבו : כפלים' שלא ישג בני אדם : ישה' ישכח ויש אומר שהוא מן כי תשה ברעך על ענין רחוק : עמקה' על עצת המקום או ישוב לתושיה : אם יחליף' כמו כל בני חלוף : ויקהל' הוא הפך : וירא און ולא יתבונן' ירא' האון ואינו צריך להתבונן: נבוב' כמו נבוב לוחות: ילבב' יקנה לב שהיא החכמה כמו קונה לב : ועיר פרא' כמו עיר' ופרא הוא האדם כאשר יולד וכמוהו ככבש אלוף : אמר

תשא פניך ממום׳ תסיר עצמך ממום החטאים והמכות אשר חולית בהם: מוצק׳ חזק: עמל תשכח׳ עמל הצרות והמכות אשר באו עליך תשכח: תעופה תאיר
כזוהר: מנהם׳ כמו מהם: מפח׳ דאגה ואבדן:

ביאור דברי המענה

ענה צופר הנעמתי ואמר התחשוב שלריבוי דבריך יצ בר ממני מענה או תחשוב שתצדק בכזביך בעבור רבוי דבריך באמת אתה הרבית לכזב על שכזביך יחרישו האנשים ולא ימצא מענה ודבר והלעג לעני׳ רבי׳ כנגד השם ית׳ ואין מכלי׳ אותך מרעי על זה ואמר שההנהג׳ בה היא זכה ושאת בר ונקי בעיני השם ית׳ אם היה שיפניח באו העניינים׳ ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה ושדותיה אשר יתחייב ממנה הבאת העונש על מרי ומרי כשיעור אם ימצא עליו כי לפי הסדור והנימוס ההוא היה ראוי שיגיעך השם ית׳ מהרע כפלים על מה שהגיע עליך ודע כי השם ית׳ יגלה בעבורך ויכיח מעונשך עד עת קץ כי אינו רוצ׳ להפר׳ ממך יותר פן ימיתך ולא הוא רוצה להביא עליך רעה אח׳ רעה בשיעור שתוכל לסבול והוא מה שנתרעמת בו במאמרך או יהיה הרצון בזה הנך מתרע׳ על רבוי המכאובו׳ אשר באו עליך אבל ראוי שיגיעו לך יותר מהם כפלי׳ על מה שמרית לפי הנימוס האלהי אשר יסודר ממנו העונש למרי מרי ולזה לא תבטח שתסור מכת

מוצק ב׳ חס׳ וסי׳ הכל מצק נחשת׳ והיי׳ מצק ולא תירא: ולא תירא ב׳ וסי׳ ולא תירא משוד כי יבא׳ והיית מצק: ומצהרי׳ ל׳ יקום חלד והוא חד מן שיטה חדא משמשין ופא ברישי׳ וכל חד וחד ל׳ דכות׳ וסי׳ נמס׳ במסרה רבת׳ במער׳ אות המ״ם בס״ד בשיט׳ ום: ועיני׳ וסי׳ נמס׳ במשלי סוף סי׳ כ״ח: ומנוס ג׳ וסי׳ ומנוס אבד מנה׳ מדו׳ ראיתי המה חתי׳ נסוגי׳ ואני אשי׳ עוך:

טו כִּי־אָז ׀ תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מֻצָק וְלֹא תִירָא׃ כִּי־אַתָּה עָמָל תִּשְׁכָּח כְּמַיִם עָבְרוּ תִזְכֹּר׃ וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד תָּעֻפָה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה׃ וּבָטַחְתָּ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְתָּ לָבֶטַח תִּשְׁכָּב׃ וְרָבַצְתָּ וְאֵין מַחֲרִיד וְחִלּוּ פָנֶיךָ רַבִּים׃ כ וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם וְתִקְוָתָם מַפַּח־נָפֶשׁ׃

ל׳ ל׳ ל׳ ומס׳ · ב׳ ב׳ בסיפ׳ · ג׳ רפי׳ ל׳ · ל׳ ומס׳ · ב׳ בה וסבת וכסית ל׳ · ג׳ רפ׳ ב׳ · ל׳ ל׳

אֲרוּם הֵידֵין תִּזְקוֹף אַפָּךְ דְלָא מוּם וּתְהֱוֵי סְנִין מֵחֲבוּלָא וְלָא תִדְחָל׃ אֲרוּם אַתְּ לְעוּת תִּתְנְשֵׁי הֵיךְ מוֹי דַעֲבָרוּ תִּדְכַּר׃ וּמִטְּהַר יוֹמַיךְ יְקוּם גּוּשְׁמָךְ דַּהֲלֵךְ בְּגַרְגּוּשְׁתָּא ד דְּפַעְפּוּעָא דְּקִבְלָא הֵיךְ צַפְרָא תְּהֱוֵי׃ וְתִתְרְחִיץ אֲרוּם אִית סְבַר וְתַתְקִין בֵּי קְבוּרְתָּא לְרוּחְצָן תִּשְׁכּוּב׃ וְתִרְבַּע וְלָא דְּמָנִיד וִישַׁחֲרוּן אַפָּךְ סַגִּיעִין׃ וְעֵינִין דְּרַשִׁיעַיָּא תִּשְׁתֵּיצוּן וְשֵׁיזְבוּתָא הוֹבַד מִנְּהוֹן וְסִבַּרְתְּהוֹן מַפַּח נַפְשׁ׃ ואתיב

אבן עזרא

אמר ר׳ משה כי חלד כמו חלודה בלשון רבותינו ז״ל והענין כי תשוב החלודה והאור יותר מצהרים והנכון כי חלדך פי׳ זמנך יקום וענין יקום יעמוד כמו וקם הבית: תעופה׳ לא תשתכל וכן התעיף עיניך בו ואחרים אמרו כי תעופ׳ מן עיפה ואם כן והענין אם עשית תשובה יעמוד חלדך כשמש צהרים ובעת החשך תשוב כבקר כענין ישוב לימי עלומיו תתחדש כנשר נעורייכי: וחפרת׳ כאילו חפרת סביבותיך כמו שיעשו סביבות חומות המדינה: אמנם

רשי

אם אתה הוית כעוה שתפשו פניך ממום׳ שתגרום לעצמך לשאת פניך מכל מום מתוך כך: והיית מוצק׳ חזק כמצוקי ארץ: וכל עמל הוית שוכח׳ וכמים עברו וחלפו׳ כן יהיה לך כל זכרון עמל: ומצהרים יקום חלד׳ יותר מאור צהרים יקום לך חלד׳ מזל וזמן׳ כמו וחלדי כאין נגדך׳ ד״א יקום חלד׳ כמו יקום אור חלודה שלך׳ כלומר שיהיה מקום אפילה מאיר יותר מאור צהרים׳ זו שמעתי׳ אבל הראשון לי נראה: תעופה׳ אפילה שלך כבקר תהיה׳ ע״א תעופה לשון עפעפי שחר: שאם הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשבא כמו תנופה תקומה תרומה תנוחה: ועיני רשעים׳ שונאיך׳ תכלינה׳ בשנותם ברעתך לראות׳ ולא ישיגו תאוה׳ וכל כליון עינים שבלשון קודש זהו המצפה לראות ואינו עשוי: וכמו ועיניך רואות וכלות אליהם וגו׳: ומנוס׳ הוא מבטח׳ ותקותם מה שהם מקוים לראות כך׳ למפח נפש יהי׳ להם:

השם ית׳ ממך עדיין והנך לסכלותך בזה הנימוס אתה חושב שיעשה לך השי׳ עול במה שהפלא והרבה מכותך ואין העניין כן ודע גם כן כי אתה עוית הרבה ואם אינך משער בזה כי יתכן שיהיו לך עונות ידע השם ית׳ בהם שהם עונות ועניין היותם עונות נעלם ממך ונסתר ולזה תחשוב במה שבא עליך מהעונש שבא על לא חמס בכפיך ואין העניין כן וזה שצופר היה רואה שהשם ית׳ יענוש האדם אם יקצר מעשות הטוב אשר אפשר לו לעשות כאילו תאמר אם יקצר מהתבונן בפעולות השם ית׳ ובדרכיו כפי היכולת וזה השיעור אינו ידוע לאדם לפי שלא ידע טבעו בשלימות ולזה לא ישער מה שאפשר לו לעשותו מהטוב ואולם השם ית׳ אשר בראו ידע זה ובהיות העניין כן הנה ישיגך השכלות בזה הדרוש משני צדדים אצל האחד שאינך יודע שיעורי העונשים הראויים במרי מרי לפי ששעורי המרי נעלמים ממנו ופעמים יהיה המרי אשר הוא יותר אלום אצלנו יותר חזק אצל השם ונתמה מפני זה איך הגיע לאיש אשר יעשה המרי היותר אלום יותר מהעונשים והשני שבכאן אנשים רבים תחשוב בהם שהם נקיים והם רשעים על אשר קצרו מעשיית הטוב האפשרי להם ואפשר שנאמר שהרצון באמרו ויגד לך תעלומות חכמה וגו׳ שאי אפשר לאדם שידע מי הוא צדיק או מי הוא רשע וזה כי לפי הכנת האדם לקבול השלימות יצטרך שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק ולזה מי שהיה מוכן לקבל מן השלימות חלק גדול ולא דרך בקיבול השלימות ההוא ודרך אל קיבול השלימות למטה מהשלימות אשר היה מוכן לקבל אותו הנה יהיה האיש ההוא רשע אצל השם יתברך והאיש אשר קיבל מהשלימות חלק מעט מאד ולא היה מוכן אל שיקבל ממנו יותר הוא צדיק בעיני השם ית׳ וזה האופן מההכנה אשר ייוחד בה אחד אחד מהאנשים נעלם ממנו ולזה נחשוב ברשע שהוא צדיק ובצדיק שהוא רשע כי אנחנו לא נדע מה שהיה מוכן אליו אחד אחד מהם מקבול השלימות׳ ולזה אמר צופר שאם היה אפשר שיגיד השם יתברך לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הזאת אשר נבראת בה היה יודע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא ולזה יחשוב איוב שהוא צדיק והוא רשע באמת ויפורש אומרו ודע כי ישה אלוה מעונך לפי הפי׳ הראשון אשר זכרנו וזה הפי׳ הוא נאות אצלינו בזה הפסוק ואיך תחשוב בזה הסדור המגיע מהשם ית׳ לאישי האדם מהטובות והרעות שיהיה בלתי ישר׳ האם לך חכמה כחכמת השי׳ עד שתדע מדרגת הכנת אחד אחד מהאנשים שתוכל לדעת מה ראוי שיגיע להם מהשי׳ מהטובות והרעות על מעשיהם עד שכאשר לא ימצא העניין כפי מה שתחשוב תגזור שזה עול הנה באמת אי אפשר לאדם שידע זה כי לא ימצא האדם חקר אלוה ולא ישיג השי׳ עד תכלית ההשגה ואיך אפשר שתשיג אופן חכמת השי׳ והנה לא תוכל להשיג מעשיו כי לא תוכל להשיג מקום הגובה אשר יגבילוהו השמים ולא מקום העומק אשר הוא עמוק משאול והוא מרכז הארץ׳ הנה מדת מה שבין הגובה והעומק ארוכה מארץ וזה השיעור אשר בין הגובה והעומק אינו קו אחד לבד אבל לו רוחב יותר מרוחב הים כי הוא מכל צדדי המרכז עד השמים ואם לא תוכל להשיג בשלמות המעלה והמטה אשר פעל השם ית׳ ר״ל שלא תדע ארכו ורחבו והמקומות אשר יכלה אליהם איך תדע חכמת השם יתברך ואפשר שנאמר שהרצון בזה ואיך אפשר לך שתשיג אופן זאת החכמה אשר יסודר ממנה זה הסדור הנמצא לאישי האדם בטובות והרעות׳ והנה היא גבוהה ממך גובה כפלא כמו גובה השמים והיא עמוקה יותר משאול ומדתה ארוכה מארץ והיא רחבה יותר מהים המקיף בארץ׳ כי אם יגיע השם יתברך לאנשים עונשים מתחלפים על מריים עד שקצתם יכרות וקצתם יענה אותם בפשעים במסגר ובמאסר ולא יכלם וקצתם לא יענה אותם בפשעים במסגר ובמאסר אבל יקהילם ויאספם אל מקום אחד או אל מדינה אחת מי הוא שיוכל להשיב ולומר לו שהוא עשה עול על ענייניו בשהכביד העונש על קצתם יותר מקצת עם היות לפי הנראה מריים שוה או יחשוב כאשר יגיעהו מעט מהעונש שהוא יותר רב מרי או יחשוב כאשר יגיעהו יותר מהעונש שהוא נקי ויאמר כי אלו הם צדדי המבוכה והבלבול הנה אי אפשר ליחס מפני זה עול אל השם ית׳׳ כי הוא ידע אנשי השוא והמרמה ויעניש על פעולותיהם הרעות וידע ג״כ אשר ראה לכן און בעיוניות ר״ל אם טעה בעיוניות יענישהו על התרשלותו מחקור בעניינים באופן הראוי עד שקרהו הטעות וידע גם כן אשר לא יתבונן בדרכי השי׳ כדי שישכיל וידע אותו ויענישהו על סכלותו׳ וזה שהאיש נברא נבוב ונחלל ומוכן להשכיל כדי שילבב וישכיל דרכי השי׳ כי הוא נמשל כבהמות בעת הולדו ונתן לו השי׳ שלמותו בכח והמציא לו הכלים אשר בהם אפשר שיוציאהו אל הפועל ולזה יענש אם לא ישתדל בו כפי הראוי ולזה יעלם ממנו הרבה מאלו העניינים ונחשוב במי שהוא רשע שהוא צדיק ומי שהוא צדיק שהוא רשע כי מי שלא ראינו אותו עושה רשע וחמס נחשבהו נקי וצדיק והנה אינו נקי וצדיק בחק השי׳ אם לא עשה הטוב האפשרי לו לפי הכנתו ולזה יתכן שנחשוב באנשים שיהיה שוה מריים עם היותו בלתי שוה כי כבר תתחלף הכנת אחד מהאנשים להכנת האחר והנה שיעור המרי הוא לפי מדרגת ההכנה רצוני שהפועל המגונה האחד בעינינו יהיה מרי רב כאשר עשהו מי שהכנתו שלימה מאד ויהיה מרי אלום כאשר עשהו מי שהכנתו חסרה מאד ונחשוב מפני זה במה שהוא יוסר שהוא עול מצורף לזה העלם ממנו העונש הראוי במרי מרי ופעמים יהיה מה שנחשוב בו שיהיה ענשו יותר מעט יותר רב ונחשוב מפני זה שיהיה העדר הסדור נמצא באלו העניינים׳ הנה אם אתה הכינות לבך אל השם יתברך ופרשת אליו כפיך ר״ל שתקרב אליו כפי היכולת בשתשכיל דרכיו או ירצה בזה אם אתה הכינות לבך לשוב אל השי׳ כפי היכולת ותתפלל אליו כפי היכולת שירחמך׳ והיית מרחיק מידך און אם הוא בידך וזה אם בדעות אם במעשים ואולם הרחקת האון בדעות הוא לעזוב הדעות הנפסדות בהם ואולם הרחקת האון במעשים יהיה כשתשיבהו לראוי לו עד שלא תשכן באהליך עולה׳ הנה אז תסלק עצמך מאלו המכאובות והנגעים אשר חולית בהם והיית חזק ולא תירא׳ הנה מה שעמלת בו מן האון והפגים שאבדת תשכח עד שכמו המים שיעברו במהירות ויסורו כן יהיה זכרך אלו הדברים אשר באו לך בזכרך אותם׳ ויבא לך זמן יותר טוב בהיר ומזהיר יותר מהצהרים ויתוסף אורך תמיד כבקר תהיה שאורו הולך וחזק כל מה שהיה נמצא׳ ובטחת כי יש תקוה ר״ל שלא תפחד שתאבד הקניינים ההם כמו שהיית עושה מקדם׳ אבל תהיה לך תקוה ובטחון שישמרו ויהיה הפחד מסולק ממך עד שאם תחפור בשדה בזולת גדר וכסוי לבטח תשכב שם ורבצת ואין מחריד ויגיע מעוצם הצלחתך עד שרבים ונכבדים יחלו פניך׳ ואולם הרשעים ואם להם הצלחות הנה הם ביגון ובפחד כל ימיהם עד שעיניהם תכלינ׳ מרוב היגון ומרוב הפחד שיש להם לא ימצאו מנוס כי לא ימצאו מקום יבטחו בו ולא תהיה תקותם שיבואם טוב אבל הם מקוים שיבואם רע ויירא׳ ממנו עד שתפח נפשם מהדאגה:

והכלל העולה מהדברים

הוא שצופר יסכים לבלדד במה שיאמר שהטובות והרעות הנופלות באישי האדם הם כולם מוגבלות ומסודרות מהשי׳ לפי מעשה איש ואיש ואולם יתיחד בהתרת הספק אשר יקרה בזאת ההנחה מצד רוע הסדור הנמצא בחוש בטובות אישי האדם ורעותיו וזה שבלדד התיר זה הספק במה שאמר שמה שנחשבהו רע במה שיבא מן המקרים לנקיים הוא טוב ומה שיבא מהטוב לרשעים הוא רע ואם לא נשער ואולם צופר התיר זה הספק במאמר שרוע הסדור אשר נראהו באלו הטובות והרעות הוא לקצורנו מהשיג האמת בזה וזה שצופר יראה שבכאן הכנות פרטיות ייוחד בהם איש ואיש ולפי שיעור מדרגת ההכנה אשר לאדם יתחייב שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכשיקצר מזה הנה הוא רשע לפי שהוא קצר מעשיית הטוב האפשרי לו ואף על פי שנראהו שלא עשה שום פעל מגונה אבל היו פעולותיו כולם טובות ולזה נחשוב בו שיהיה צדיק ונתמה איך חלו עליו אלו הרעות וכבר יתכן שימצא איש שיעשה מעט מהטובות והוא צדיק לפי שלא הוכן לו שיקבל מהשלמות יותר מזה השיעור ונחשוב בו שלא יהיה צדיק מצד מיעוט הטוב הנמצא בפעולותיו ולזה נתמה על רבוי הטובות המגיעות לו וכן ראוי שנבין העניין בפעולות המגונות ר״ל שאשר מדרגת הכנתו חסרה יהיה עונשו אלום על הפעל המגונה מאד לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הפחות אשר היה מוכן אליו ושמדרגת הכנתו שלימה יהיה ענשו רב על הפעל המגונה לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הנכבד

שהיה מוכן אליו ובהיות הענין כן יהיה קצורנו מהשיג האמת באלו הטובות והרעות איך ראוי שיהיה הענין בהם מפני צדדים הצד האחד שאנחנו לא נדע אופן הכמות
השם יתברך אשר יתחייב ממנה שעור העונש במרי מרי ולזה כתמה במי שמרה מרי מעט לפי מחשבתנו ונראה לו מהעונש יותר ממי שהפליג יותר במרי לפי מחשבתינו והצד
השני שכבר יתכן שיהיה לאדם עון ופשע ולא נשער בזה ונתמה איך יגיע לו רע וזה שהוא ירחה שכבר יהיה מרי אם יבטל האדם מהסתכל במושכלות כפי מה שאפשר לו
ואם יעלה בידו דעת בלתי נכון בעיוניות מצד קצורו מחקור בדברים כפי מה שראוי לפי שהשי׳ ברא בעל שכל לזאת הכוונה ובכלל הנה הוא מרי אבל נופר אם יקצר האדם

מעשי׳ הטוב האיפשרי לו לפי הכנתו והוא מבואר שמזה הצד ימצאו רבי׳ שהם רשעי׳ ולא נשער בזה ובהיות הענין כן הנה לא ימנ׳ שלא ימצאו אנשים טובי׳ במריי׳ לפי מחשבתינו ויתחלפו עונשיהם ה הבאים עליהם מהשי׳ חלוף כפלא עד שקצת׳ ימית וקצתם יענים בשיגיום במסגר ו וקצת׳ לא ישיגם העונש שיושמו במסגר אלא שיקהלו ויאספו אותם אל עיר אחת או אל מדינה אחת והסבה בזה כי כשנחשוב בהם שהם שווים במרי הם מתחלפי׳ בו מאד ואנחנו לא נשער ואולם מה שנראה מהטובות לקצת הרשעים הנה נופר יתיר הספק בזה בשיאמר שאינם נמלטים מהרעו׳ לפי שהם עם מה שלהם מההצלח׳ יפחדו פחד תמיד שתבואם שואה ויהיו בפחד וכאב לב תמיד ודי להם בזה העונש מצד פחיתות מדרגת הכנתם ואחר שנתייחב זה כאמר שכבר נאמרו בזה הספר כל חלקי הסותר אשר אפשר שתפול בהם המחשבה למשכילים בזה הדרוש ונתייחד בחלק חלק מהם אחד מאלו האנשים אשר נחלקו בזה הספר וזה שלא ימנע העניין מחלוקה אם שיהיה כל מה שישיג האדם מטוב ורע מוגבל ומסודר מהשם ית׳ לפי מעשיו אם שלא יהיה דבר ממה שישיג האדם מטוב ועד רע מוגבל ומסודר לפי מעשיו ר״ל שלא יועיל לו באלו הטובות והרעות הבאות עליו אם עושה טוב ולא יזיקהו בהם אם יעשה רע אם שיהיה קצתם מוגבל ומסודר לפי מעשה האדם וקצתם לא וזאת החלוקה הכרחית ולפי שמי שירצה שכל הטובות והרעות הבאות לאדם הם מוגבלות ומסודרות מהשם ית׳ ישיגהו ספק מצד החוש לפי מה שיחשב שכבר התאמת בחוש סותר זה המאמר והוא שקצת הצדיקים יגיעם רע יותר ממה שיגיע לקצת הרשעים [...]

אלא ייוחס אליו ולזה לא עמד טעמו בו כשטען עליו איוב מה שטען לסתור דעתו כמו שיתבאר במה שאחר זה ועוד כי לעת אליפז היה דורך אל האמת ואם היה בעניין
הוא כבר שם כל השתדלותו להתיר הספיקו׳ בזולת הכחשת המוחש ומיש שמנהגנו זה המנהג הנה כשישע׳ בספקו׳ הנופלו׳ בדעתו מצד המוחש ומי יחקור בצד אחר שיניח דעתו
יותר בו הספקו׳ בזולת הכחש׳ המוחש ואולם בלדד וצופ׳ אמרו מאמ׳ בלתי מבואר ולא הכיחו למוחש רוש׳ אבל התירו הספק כשאמרו שאלו הדברי׳ נעלמי׳ ממנו ואם העניין כן
איך ידעו שאלו הדברים הם בסדר וביושר מי הגיד להם זה והנה אין להם מאזני הבחינה ולא די בשרש שפעלו בו זה שימנעם מהשיג האמת בזה הדרוש אבל מי שמנהגנו זה
המנהג לא יתכן שישיג האמת בשום דבר כי אם לא נשים התחלה לידיעה ממה שנראה אותו מהדברי׳ המוחשי׳ לא יהיה לידיעת דבר דרך: **ביאור דברי המענה**

ויען איוב ויאמר׳ שחוק׳ לעג: לפיד׳ מענין לפידי׳ ויהיה אומרו לפיד בוז כמו לפיד ובוז: לעשתות׳ למחשבו׳ מענין עשתונותיו ואיפשר
שתהיה למ״ד לפיד משמשת ויהיה ענייננו מי שהוא נכון לפיד ואיד הוא כבוז למחשבות השאנן וכן מי שהוא נכון למועדי רגל וכפל העניין במלות שונות: לסודרים

ואת מי ד׳ וסימ׳ את מי עשקתי׳ את מי יורה דיעה׳ ואת מי דאנת ותראי׳ ואת מי אין כמו אלה: שחק ד׳ חסרים בכתובי׳ וסימ׳ בירמיה סימן כ׳ ע״ש:

יב א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: אָמְנָם כִּי אַתֶּם־עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת חָכְמָה: גַּם־לִי לֵבָב כְּמוֹכֶם לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם וְאֶת־מִי־אֵין כְּמוֹ־אֵלֶּה: שְׂחֹק לְרֵעֵהוּ ׀ אֶהְיֶה קֹרֵא לֶאֱלוֹהַּ וַיַּעֲנֵהוּ שְׂחוֹק צַדִּיק תָּמִים: ה לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׁאֲנָן נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל:

ל׳ · ל׳ חס׳ כתו׳ · ל׳ כח כח׳ · ל׳ · ל׳

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר: בְּקוּשְׁטָא אֲרוּם אַתּוּן חַבְרַיָּא וְעִמְּכוֹן תְּסוּף חוּכְמְתָא: לְחוּד לִי לִבָּא דִּכְמָתְכוֹן לָא פָּרִישׁ אֲנָא מִנְּכוֹן וְעִם מַן לֵית דִּכְמַת אִלֵּין: חוּכָא לְחַבְרֵיהּ אֱהֵי דְּקָרֵי לֶאֱלָהָא וְעָנֵי יָתֵיהּ חַיָּךְ לְזַכָּאָה וּשְׁלִימָא: אוּדָא דִּבְסִיר לְרַשִׁיעָא מִן מַחְשַׁבְתָּא שְׁלֵיו מְכַוַּן לְהַרְפַּתְקֵי זִמְנָא: תָּא בּוֹעֲרָא בְּסִיר לְעֵשָׂו דְּמִן מַחְשַׁבְתָּא רָחִיץ שְׁלֵיו בְּרַם הוּא מְעַתַּד לְאִזְדַּעְזָעוּת רִגְלָא: וכני

בוז׳ הלמ״ד נופל והוא מן אם בפידו להם שוע בעבור הפיד שבא לו שב בוז כמו ובוז משפחו׳ במחשבת השאנן: לעשתו׳ כמו אולי יתעשת האלהי׳ אבדו עשתונותיו: נכון למועדי רגל׳ וזה דבר יביא האדם שתמעד רגלו כענין ואני כמעט נטיו רגלי: ישלין

אבן עזרא

אמנם כי אתם עם׳ תמות החכמה׳ עמכם בעבו׳ כסילותכ׳ כענין כסרחה חכמתם: ואת מי אין כמו אלה׳ מי לא ידע בכל אלה: שחוק לרעהו׳ שבתי כאדם שהיה שחוק לרעהו והוא כשחוק לרעהו והתימה שהיה זה שסב לשחוק קורא לאלוה ויענהו: לפיד

רשי

מענה איוב

תמות חכמה׳ כשתמותו תמות עמכם כל חכמה׳ כי כל חכמה בכם׳ אבל גם לי לבב כמוכם: ואת מי אין כמו אלה׳ שהקב״ה שליט לעשות רבונו ולהאריך שלוות רשעים׳ איככם אלא במשחקים בי׳ אלכי הוא ההוה שחוק לרעהו׳ קורא להקדוש ברוך הוא ויענהו מבעד הקנטתכם׳ ומה יענהו לתת לו שחוק לצדיק׳ ותמים שלם׳ שחוק צדיק תמים׳ הוא העניין אשר יענהו׳ ידעתי אני כאשר אמרתם׳ כי לפיד אם בוז של גיהנם עומד למי שאנן בעשתותו לומר שלום יהיה לי׳ נכון מזומן הוא העשתו׳ שאנן להיות במועדי רגל׳ מרגלם מועדת׳ וידעתי

אבן עזרא

ישליו · כי יראה שהם השודדים העושים החמס בפרהסיא בשלוה וישליו ישמם עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות שעניכו ואל יהי מתיו מספר מתיו כענין ואני מתי מספר : ובטוחות · עניכו משכנות בטוחות מן בטח : לאשר הביא אלוה בידו · עובדי צלמים שיעשה אלוהו בידו : ואורך ימים · טעמו ובארך ימים · בית בישישים ישרת עצמו ואחר עמו כמו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי : לו שוגג · הוא ידע שגגתו של האדם או שיטנה אחרי' והם לא ידעו : שולל · כל אחד מהם יוליכם שולל מדעת כטעם וסר מרע משתולל : מוסר מלכים · כמו מוסרות ומוטות : משגיא · מן אל שגיא : ויאבדם · הפך משגיא : שוטח · מן וישטחו להם כמו פורש והענין מפיץ ומזר : וינחם · הפך הענין : ויתעם · בעצת תהו : אם לאל תריבון · אם בעדו כמו ואמר פרע' לבני ישראל : הלא

רלבג

למודדים · לעושים חמס ומודדים האנשים : ובטוחות · חסר מלת משכנו' והרצון בזה שכבר ימצאו משכנו' למרגיזי אל שיבטחו בהיותם בהם ולא יפחדו משום דבר : לאשר הביא אלוה בידו · ר"ל לעובדי הצלמים שיביאו צלמיהם בידיה' וישתחוו להם או ירצה בזה שבידו הביא והמביא אלוה ר"ל שידיו עשו הפסל ואחר יסגוד לו וישתחוה ולא יפקח עיניו כי הפסל ההוא הוא מעשה ידיו כדרך אמרו למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו : בהמות ותורך · תלמדך כל אחת מהם : שיח · דבר : יסגור על איש · ר"ל כבר ישים איש בסגר ולא יצא ממאסרו לעולם : שוגג ומשגה · שני פרטי' בענין אחד : מוליך יועצים שולל · ר"ל שהוא מוליך שלל כל אחד מהיועצים כאשר ירצה ואף על פי שהם טובי העצה לא יועיל להם טוב עצת' : יהולל · מענין הוללות וסכלות : מוסר מלכים · מאסר מלכים : פתח · התיר : כהנים · שרי' וכמוהו ובני דוד כהנים היו : ואיתנים · חזקים : יסלף · יעות : לנאמני' · הם האנשים הממהרי' לדבר נכוחות או ירצה בזה האנשי' הנאמנים בדבריה' לטוב טעמם וחכמתם : זקנים · חכמים : ומזיח אפיקי' רפה · וחוזק חזקים החלים · או ירצה בזה ואזור חזקים התיר מענין ולמזיח תלמיד יחברנה : משגיא · מרבה : שוטח · מפזר : לא נופל אנכי מכם · לא חסר אנכי מכם : אליל · מלה כנזר' מן אל ועניינה הבל : הלאל · האם בעבור אל : ולו תדברו רמיה · ואם בעבורו תדברו רמיה : שאתו

לאשר הביא ל' ישליו אהלים לשודדים והוא מן שישה מן ט"ו לא מלעיל בריש תיבותא וסים' נמסר במס' רבתא במערכ' אות הלמ"ד בס"ד : ויגד ד' רפי' וסי' נמס' בשפטי' סי' יד : ויספרו ג' וסי' יקומו ויספרו לבניהם · ויספרו לך דגי הים · ויזבחו זבחי תודה : וחיך ב' ותס' וסי' וחך אכל יטעם לו · יטעם לאכול : עמו ד' ר"פ וסי' עמו הראובני והגדי · עמו זרוע בשר · עמו

יִשְׁלָיוּ אֹהָלִים ׀ לְשֹׁדְדִים וּבַטֻּחוֹת לְמַרְגִּיזֵי אֵל לַאֲשֶׁר הֵבִיא אֱלוֹהַּ בְּיָדוֹ׃ וְאוּלָם שְׁאַל־נָא בְהֵמוֹת וְתֹרֶךָּ וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְיַגֶּד־לָךְ׃ אוֹ שִׂיחַ לָאָרֶץ וְתֹרֶךָּ וִיסַפְּרוּ לְךָ דְּגֵי הַיָּם׃ מִי לֹא־יָדַע בְּכָל־אֵלֶּה כִּי יַד־יְהוָה י עָשְׂתָה זֹּאת׃ אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ׃ הֲלֹא־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ אֹכֶל יִטְעַם־לוֹ׃ בִּישִׁישִׁים חָכְמָה וְאֹרֶךְ יָמִים תְּבוּנָה׃ עִמּוֹ חָכְמָה וּגְבוּרָה לוֹ עֵצָה וּתְבוּנָה׃ הֵן יַהֲרוֹס וְלֹא יִבָּנֶה יִסְגֹּר עַל־אִישׁ טו וְלֹא יִפָּתֵחַ׃ הֵן יַעְצֹר בַּמַּיִם וְיִבָשׁוּ וִישַׁלְּחֵם וְיַהַפְכוּ אָרֶץ׃ עִמּוֹ עֹז וְתוּשִׁיָּה לוֹ שֹׁגֵג וּמַשְׁגֶּה׃ מוֹלִיךְ יוֹעֲצִים שׁוֹלָל וְשֹׁפְטִים יְהוֹלֵל׃ מוּסַר מְלָכִים פִּתֵּחַ וַיֶּאְסֹר אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם׃ מוֹלִיךְ כֹּהֲנִים שׁוֹלָל כ וְאֵתָנִים יְסַלֵּף׃ מֵסִיר שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים וְטַעַם זְקֵנִים יִקָּח׃ שׁוֹפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רִפָּה׃ מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת מִנִּי־חֹשֶׁךְ וַיֹּצֵא לָאוֹר צַלְמָוֶת׃ מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם שֹׁטֵחַ לַגּוֹיִם וַיַּנְחֵם׃ מֵסִיר לֵב רָאשֵׁי עַם־הָאָרֶץ וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃ כה יְמַשְׁשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר וַיַּתְעֵם כַּשִּׁכּוֹר׃

יג

א הֶן־כֹּל רָאֲתָה עֵינִי שָׁמְעָה אָזְנִי וַתָּבֶן לָהּ׃ כְּדַעְתְּכֶם יָדַעְתִּי גַם־אָנִי לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם׃ אוּלָם אֲנִי אֶל־שַׁדַּי אֲדַבֵּר וְהוֹכֵחַ אֶל־אֵל אֶחְפָּץ׃ וְאוּלָם אַתֶּם טֹפְלֵי־שָׁקֶר רֹפְאֵי אֱלִל ה כֻּלְּכֶם׃ מִי־יִתֵּן הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישׁוּן וּתְהִי לָכֶם לְחָכְמָה׃ שִׁמְעוּ־נָא תוֹכַחְתִּי וְרִבוֹת שְׂפָתַי הַקְשִׁיבוּ׃ הַלְאֵל תְּדַבְּרוּ עַוְלָה וְלוֹ תְּדַבְּרוּ רְמִיָּה׃ הֲפָנָיו תִּשָּׂאוּן אִם־לָאֵל תְּרִיבוּן׃

תרגום

וּבְנֵי עֵשָׂו דִּשְׁלֵוִין בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן יִתְמַסְרוּן לְבָזוֹזִין וּבְנֵי יִשְׁמָעֵאל דִּרְחִיצִין יִתְמַסְרוּן לִשְׁאָר אוּמַיָּא דְמַרְגִּיזִין אֱלָהָא דִּבְמַתְהוֹן זַמֵּן אֱלָהָא בִּידֵיהּ׃ ת"א וּבְנֵי יִשְׁמָעֵאל דִּשְׁלֵוִין בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן יִתְמַסְרוּן לְבָזוֹזִין וְעַמּוֹנָאֵי וּמוֹאֲבָאֵי דְּשָׁרָיָן לְרָחְצָן יִתְמַסְרוּן בְּיַד רַשִׁיעַיָּא דְּמַרְגְּזִין אֱלוֹהַּ הֵיךְ פַּרְעֹה דְּאַיְתֵי אֱלוֹהַּ עֲלוֹהִי מַחָתָא בִּידֵיהּ׃ וּבְרַם שְׁאֵיל כְּדוֹן בְּעִירֵי וְיַלְּפוּנָךְ וְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וִיחַוֵּי לָךְ׃ אוֹ מַלֵּל לְאַרְעָא וְתַלְּפִנָּךְ וְיִשְׁתְּעוּן לָךְ נוּנֵי יַמָּא׃ מַן לָא יְדַע בְּכָל אִלֵּין אֲרוּם מְחַת יְדָא דַייָ עֲבַדַת דָּא׃ דִּי בִידֵיהּ נַפְשָׁתָא דְּכָל חַי וְרוּחָא דְּכָל בְּסַר גְּבַר׃ הֲלָא אוּדְנָא מִלִּין תִּבְחַן וּמוּרִינָא מֵיכְלָא יִטְעַם לֵיהּ׃ בְּקַשִּׁישַׁיָּא חָכְמְתָא וְנוּגְדֵי יוֹמִין בִּינְתָא׃ עִמֵּיהּ חוּכְמְתָא וּגְבוּרְתָּא דִּילֵיהּ מִלְּכָא וּבִינְתָא׃ הָא יִצְדֵּי וְלָא יִתְבְּנֵי יִסְגּוֹר עַל גְּבַר בִּקְבוּרְתָּא וְלָא יִתְפְּתַח׃ הָא אֲחַד בְּמַיָּא וּמִתְיַבְּשִׁין וְכַד יְשַׁלְּחִנּוּן מִתְהַפְּכִין בְּאַרְעָא׃ גַּבֵּיהּ עוּשְׁנָא וְחוּכְמְתָא דִּי לֵיהּ שָׁלֵי וּמַשְׁלֵי׃ דְּמוֹבִיל מָרֵי מַלְכַיָּא כַּד מִשְׁתַּלְשְׁלִין וְנַגּוּדַיָּא יְתַלְעֵב׃ שׁוּשִׁילְתָא דְמַלְכַיָּא מַשְׁרֵי וְאָסַר קְמוּר בְּחַרְצֵיהוֹן׃ דְּמוֹלִיךְ רַבְרְבָנַיָּא בְּבִזְתָא וְתַקִּיפַיָּא מְקַלְקֵל׃ מַעְדֵי קְשׁוֹט סִפְוָתָא מִמְּהֵימְנִין וּטְעֵם סָבַיָּא יְסַלֵּק׃ שָׁדֵי בַסְרָנוּתָא עַל סִרְכַיָּא וְתוֹקַף מַלְכַיָּא מַחְלֵישׁ׃ מְגַלֵּי עֲמִיקָתָא מִן חֲשׁוֹכָא וּמַפֵּק לִנְהוֹרָא טוּלֵי מוֹתָא׃ מַפֵּישׁ לְעַמְמַיָּא וּמְאַבְּדִנּוּן מַשְׁטַח מְצוּדְתָא לְאוּמַיָּא וּדַבְּרִנּוּן׃ מַעְדֵי חָכְמַת לִבָּא דְרֵישֵׁי עַמָּא דְאַרְעָא וּמַטְעֲנוּן בִּלְמָא דְלֵית אוֹרְחָא׃ יְמַשְׁמְשׁוּן חֲשׁוֹךְ וְלָא נְהוֹרָא וּמַטְעֲנוּן הֵיךְ רַוְיָא׃ הָא כּוּלָּא חֲמָרַת עֵינִי שִׁמְעַת אוּדְנִי וְאִתְבַּיְּנַת לַהּ׃ הֵיךְ מַנְדַּעְכוֹן יָדְעֵית אוּף אֲנָא וְלֵית פְּרִישׁ אֲנָא מִנְּכוֹן׃ בְּרַם אֲנָא לְוַת שַׁדַּי אֲמַלֵּל וּמַכְסָנָא עִם אֱלוֹהַּ אֶצְבֵּי׃ וּבְרַם אַתּוּן מְחַבְּרֵי שְׁקַר כְּמַאסֵי אֱלִיל וּמוֹרְקָא דִּפְלַטֵּיהּ סַכִּינָא הֵכְדֵין כּוּלְּכוֹן׃ לְוַי דְּמִשְׁתַּק תִּשְׁתְּקוּן וּתְהֵי לְכוֹן לְחוּכְמְתָא׃ שְׁמַעוּ כְּדוֹן מַכְסָנוּתִי וּמַצּוּת סִפְוָתַי אֲצִיתוּ׃ הַלֶאֱלָהָא אַתּוּן מְמַלְּלִין שְׁקַר וּלְוָתֵיהּ תְּמַלְּלוּן נְכִילְתָא׃ הָאַפּוֹי תִּסְּבוּן אִין לֶאֱלָהָא תִּנְצוּן׃

רש"י

משתולל · אשתוללו אבירי לב · ותלו אשר כמשתולל ואשתוללו כן דרך לשון עברית כתיבה שיסודה שין או סמך והוא בא לדבר בלשון פעשה ונפעל או מתפעל · נותן תיו אחר אות ראשונה של יסוד כמו ויסתבלו כעיר ויסתמר חוקות עמרי · משתולל כעמי · ויסתכל הקרנים · יהולל שוטה · לשון הוללות וסכלות : מוסר מלכים פתח · להסיר מוסר שבלם מעל אחרים ומעביר מהלוכה : ויאסור אזור במתניהם · בתחלתם שהוא חפץ בהם חוגר חלציהם ומזרזם כח למלוכה : כהנים · שרים : כמו כהן מדין · כהן און : לנאמנים · אף לנאמנים בו פעמים שפתיו נבללים לדבר שרה · כגון אברהם והאמין בה' ונסוף בכסל במה אדע : ומזיח אפיקי' רפה · וחגור החזקים מרפה ומפתח חגור להתיש כחם · כמו ולמזוח תמיד יחבריה : אפיקי' · חזקים · כמו אפיקי בחושה אפיקי מגיני : משגיא לגוי ויאבדם · יש או' כאשר עשה למצרים כהשיגם את ישראל לפני בעל צפון שנו ואמרו תדעו שהטעים עתכו לטבעם בים כאשר נזרכו כל הבן הילוד היאורה תשליכהו · וקשה יראתו של בעל צפון שלא נעשו בו שפטים ככל אלהי מצרי' · וגרם המקום להשגותם כדי לטבעם · וזה לשון איכו עיקר דאם היה לו כבד ימין · משגיא כמו שוגה · אבל זה עיקר מגדיל · לשון שגיא כח · משגיא את הגוי' ומבליאם ולכם מתגאים בהבלותם והוא אובדן שלבן מה שמבליאין : שוטח · מרבה אותם להשטיח בארץ ולכפותם בתוהו לא דרך · בתוהו שאינו דרך : אולם אני · איני מבקש אלא לדבר אליו ולהתוכח עמו אחפוץ : טפלי שקר · מחבירי דברי שקר : רופאי אליל כולכם · כל אליל שבמקרא לשון אל · ורבותינו פירשו זה גיד הנשה שאין לו רפואה וכמו אלל : ריבות · הוכחות : הלאל תדברו עולה · אחרי אשר תחת אל באתם לריב · לא טוב שתדברו עולה · ולו תדברו רמיה · בעבורו תדברו רמיה כמו הן אמי כפיך לאל · וכמו אל הארץ אשר דבר להם · למורכם · וכמו ילחם לפם · האתם תדברו לבעל הוקשה בעיני לדמותו כאן · והוא דוגית ביד עושה לו על קרח : הפניו תשאון · וכי להחליף לו כשאת פני' באתם אם לאל · במבילו · תתנכלון על רמיה : השוב

חכמה וגבורה לו עצה · עמו עז ותושיה : יהרוס ג' מל' בליש' וסי' לנתוש ולנתוץ ולהאביד · המה יבנו ואני אהרוס · הן יהרוס ולא יבנה : מוליך ג' ר"פ וסי' מוליך לימין משה · מוליך יועצי' שולל · מוליך כהני' : שולל ג' וסים' אילכה שילל כן כתיב · מוליך כהנים · מוליך יועצים · קדם' כתי' יוד : ומזיח ל' אפיקים רפה והוא חד מלין דמשמשין ומז ברישי' וסי' נמסר' רבת' במערכת אות המ"ם בס"ד בשיטת ומ : לאור ז' קמצין וסי' בלשון ארמי צות סמיא וסבר למיפק בצפרא וקם בליליא · וביאור' נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה : וינחם ז' וסים' נמסר בשמואל א' סימן כ"ב : אזני ח' וסים' ויאמר לו חלילה לא תמות · כי קשרתם כלכם עלי ב' בו · ויאמר המלך לרצי' · אטה למשל אזני · ואלי דבר יגונב · הן כל ראתה עיני שמעה אזני · ולמלמדי לא הטיתי אזני : החרש ו' וסים' ואם החרש יחריש לה · ויאמרו לו החרש שים ידך · החרש ואנכי אדבר · החרש ואאלפך חכמה · מי יתן החרש תחרישון · כי אם החרש תחרישי בעת הזאת : ותהי יד רפי' וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ח : תריבון ג' וסי' מה תריבון עמדי · האתם תריבון לבעל · אם לאל תריבון · אנך :

רש"י

הטוב לכם כי יחקור אתכם ותמצאו שקרים: אם כהתל באנוש תהתלו בו · לומר לכבודך עשינו עבתינו שקרים: הוכח יוכיח אתכם · הלא יודע לכם דעתכם · וכי בסתר שתעמדו לפניו בדין פנים תשאו לו לומר שם כשאנו כביך: הלא שאתו · גבהו ואימתו תבעת אתכ' ויש אומרים שאתו · שריפת אשו · כמו וישאם דוד ואנשיו · וכמו משאת העיר: זכרוניכם משלי אפר · זכרוניכם כמשל לאפר · אתם שבירים להתמשל לאבריהם שאמר אנכי עפר ואפר: לגבי חומר · שוה לעפר זהו גביכם · אבל גביכם גובה שלכם · כמו ותבני לך גב ביחזקאל: ויעבור עלי מה · מה שיעבו' עלי כענין נעקתי יעבו' עלי ואל תחושו על מה אני צריך לשאת ולאחוז בשרי בשיני לייסרני ולכופני אל התשיקה: ונפשי אשים בכפי · להניח נפשי למות בייסורי שתיקה: הלא אם יקטלני · אני כפרך מצנו ותמיד לו אייחל · על כן אין מרד ופשע כדברי · אך דרכי ומדותי שנהגתי בהם אל פניו אוכיח · לדעת מה יפשיעני: גם הוא · וכאשר אני שלם עמו כן הוא גם הוא לי לישועה · ולא תמצאו אותם חן בעיניו: כי לא לפניו חנף יבא · וזהו של להם כי לא דברתם אלי נכונה: ערכתי משפט · הוכחת דברים · סדרתי טענותי כלבי מה להשיב: אחרים ואגוע · אם לא אריב אחרים ואגוע: אך שתים אל תעש עמדי · דין של מעלה ודין של מטה · ואם באת תבוא למשפט או מפניך לא אסתר · אם בדין של מעלה אני אומר חטאתי · מכסה פשעי לא ונלא · ואם בדין של מטה · אף אני אודה כיבוי חטאה לס': כפך מעלי הרחק · כפייתך כמו שהשיבו אליהוא ואכפי עליך לא יכבד · ויש פותרים כפך · כלומר ידך · וקשה לי לאומרו · כי לא יוכיחו כף לרעה כי אם להגן · כמו ושכותי כפי · פניך תסתיר לראות את דרכי יושרי: תערוץ · תפחיד: מרורות · סרכניות: אשר מריתי פיך · אתה כותב ולא הטובות שפעלתי: בסד · בלשון ארמי סדנא · בסדניה יתיב · עץ גדול שנותנין בו רגלי האסורים · ובלשון יוני אסתוק: תתחקה · אתה עכשיו מתחקה · על פסיעותי · כן פסע זה וכה פעל · וכמו מחיק הארץ: ומיק המטה · זה היסוד · אפוקיל: אם על

רלבג

שאתו · התנשאותו ורוממותו: לגבי חומר גביכם · לגופי חומר נמשלו גופיכם: ויעבור עלי מה · ר"ל ויעבור עלי מהרעות מה שיהיה אם מעט ואם הרבה: ואחותי · והגדתי: אחרים ואגוע · הטעם אם אחרים אגוע לחוזק הכאב ואמצא מרגוע בספרי ענייני מכאובי: כפך · מכתך: תערוץ · תשבול: כי תכתוב עלי מרורו' · ר"ל את' גוזר עלי גזירו' קשות ומרות: בסד · הוא כלי מכלי המאסר שאוסרין בו רגלי ה הנאסר בדרך שלא יוכל ללכת אנה ואנה ויקרא בלע"ז: תתחקה · שב אל הסד והרצון בו שמחקיקת המאסר ההוא שנאסרו בו ר רגליו הו' כאילו נחקק על שרשי רגליו עד שיה' החקק בו כשעור רגליו במכוס בדרך שיעמדו בו בדוחק ולפי זה הפירוש יהיה סד נקבה ואין זה זר בלשון כי כמה שמות יבואו בלשון זכר ו ויסתיימו בהם שימוש לשון נקבה ולפי זה הפירוש יתכן גם כן שיסוב אומרו תשמור כל ארחותי אל הסד לפי שהו' נאם' בה ולא יוכל לצאת ממנה ו וללכת באשר ירצה: כרקב · כעניין הנרקב שיבלה בקלות: כציץ · כפרח: וימל · ויכרת כי הפרח נכרת בקלות וזמן קיומו מעט: אם חרוצים ימיו וגו' · אם ימיו קצובים ומוגבלים כמו שמבואר מעניינו ה הניחהו וישלים זמנו: שעה מעליו · הרפה ממנו: ויחדל · וישלי' חדלו וזמנו: יחליף · יוסיף להצמיח גזע אחר ויקו"ם בלע"ז: לא תחדל · לא תמנע מלהצמיח: קציר

אבן עזרא

הלא שאתו · אשו כמו והמשאת החלה או כענין דומה על השמים: משלי אפר · זכרו כי אתם נמשלים לאפר: ואחותי · הא"לף מקום הה"א והוא מן אחוה דעי אף אני: כפך · מכתך בעבור היות המכה הידועה מבן אדם בכף וכמוהו הנה יד י"י הויה: תערוץ · תפחיד או התגבר עליו והראשון נכון: מרורות · מן מרי: בסד · כמו וסדת אותם בשיד שירא בו כל ארחותי ורבינו האי ז"ל אמר שהוא כבל מדברי רבותי' ז"ל: על שרשי רגלי · על עיקרי רגלי תשים חק וגבול והוא רמז לבן אדם: מי יתן טהור · ענינו כענין הן בעון חוללתי כי האדם כ כברא מדבר טמא: אם חרוצי' · כבר נגזר עליו גזירה כמה יחיה וחרצת משפטו ושמת לו חקים וגבולים לא יוכל לעוברם: שעה · הרפה · כמו שעו מני: ויחדל · ישמח בחלדו כמו כל יושבי חלד או ויחדל מהתרעש: עד ירצה · ישלים כמו והרצת את שבתותיה: יחליף · יעשה מה יהיה חלף לו: קציר

מסורה

הטוב ד' רפי' וסים' נמסר בסיפ' סימן י': הוכח ה' וסים' נמסר בסדר קדשים ובסיפ' סוף סימן ו': משלי ד' וסי' נמס' בריש משלי וע"ש: ויעבור ג' וסים' ויעבר אחד מהנערים ויקחה · אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר · ויעבר עלי מה: ונפשי ה' וסי' נמס' בתלי' סימן לה"': כפי בכפי ט' וסים' והיה בעבור כבודי והסירותי את כפי · ואראה כי אינך מושיע ואשימה ·

ל' רפי' · ל' | ל' · ה' כ' | ל' וכענין | ל' | ל' · ל' · ל' | ל' · ט' כסי' | ח' · ט' כלים' | לו · ו' דסמי' ק' | ל' מ"ל כסיפ' | כ' | כ' · ל' | כ' ומפניך | ל' · כ' חד מ"ל ד' | כ' | כ' | ל' כתי' כן | ל' | ל' מ"ל כלים' | ל' | ל' · ל' ומ"ל | ל' | לנ' רפ' · ל' וחד וכרקב | ה' | כ' · כ' וחס' · ג' רפי' · כ' כסי' | ה' דגשי' · ל' | ו' חס' · זג' · ל' רפי' כסיפ' | ל' מן ו' יחידאין | חקיו · ל' ק' | כ' כתושב יהיה | כ' · סג | ל' · כ' חנוך לנער

איוב

הטוב כי-יחקר אתכם אם-כהתל באנוש תהתלו בו: הוכח יוכיח י אתכם אם-בסתר פנים תשאון: הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם: זכרניכם משלי-אפר לגבי-חמר גביכם: החרישו ממני ואדברה-אני ויעבר עלי מה: על-מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי: הן יקטלני לא איחל אך-דרכי אל-פניו אוכיח: טו גם-הוא-לי לישועה כי-לא לפניו חנף יבוא: שמעו שמוע מלתי ואחותי באזניכם: הנה-נא ערכתי משפט ידעתי כי-אני אצדק: מי-הוא יריב עמדי כי-עתה אחריש ואגוע: אך-שתים אל-תעש עמדי כ אז מפניך לא אסתר: כפך מעלי הרחק ואימתך אל-תבעתני: וקרא ואנכי אענה או-אדבר והשיבני: כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני: למה-פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך: העלה נדף כה תערוץ ואת-קש יבש תרדף: כי-תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי: ותשם בסד רגלי ותשמור כל-ארחתי על-שרשי רגלי תתחקה: והוא כרקב יבלה כבגד אכלו עש:

יד

א אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע-רגז: כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד: אף-על-זה פקחת עינך ואתי תביא במשפט עמך: מי-יתן טהור מטמא לא אחד: ה אם חרוצים ימיו מספר-חדשיו אתך חקו עשית ולא יעבר: שעה מעליו ויחדל עד-ירצה כשכיר יומו: כי יש לעץ תקוה אם-יכרת ועוד יחליף ויונקתו לא תחדל: אם-יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו:

תרגום

התקין ארום יפשפש יתכון אין היך דמתלעבא כבר נש תתלעבון ביה: מכסנא יכסן יתכון אין בטומרא אפוי תסבון: הלא באזדקפותיה על כורסי דינא רתיתיה תבעת יתכון ורתיתיה יפול עליכון: דכרנכון מתיל לקטמא לגב טנא גביכון: שתקו מני ואמלל אנא ויעבר עלי מדעם: מטול מה אטול בסרי בככי ונפשי אשוי כד על גב ידוי: הא אין יקטלנני קדמוי אצלי ברם אורחתי קדמוי אכסן: לחוד הוא לי לפורקנא ארום לא קדמוי דילטור יעול: שמעו וקבילו מלתי ותנויי באודניכון: הא כדון סדרית דינא ידעית ארום אנא אזכי: מן הוא דינצי בהדי ארום השתא אשתוק ואתנגיד: לחוד תרתין לא תעבד עמי הידין מן קדמך לא אטמר: ידך מעלוי ארחק ודחלתך לא תבעת יתי: ותקרי ואנא אתיב או אמלל ותתיבנני: כמה לי עוין וחובין מרודי וסורחני אודע יתי: למה שכנתך תסלק ותחשבנני לבעל דבבא לך: הטרפא דשקיף תתבר וית גלא יבש תרדוף: ארום תכתוב עלי מרירתא ותרתנני עוית טליותי: ותשוי כד בשיע רגלי ותנטור כולהון אסרטי על סמיוני רגלי תרשום: והוא היך רקבובית יתבלי היך לבוש דגמריה זחיל: בר נש דאתיליד מן אתתא נוץ יומין ושבע רוגזא: היך ניצא נפק ואתמולל וערק היך טולא ולא יקום: לחוד על דין פקחתא עינך ויתי תעיל לדינא עמך: מן יתן דכי מן גבר דאסתאב בחובין אלולפון אלהא די הוא חד די ישבוק ליה: אין לא יתוב סריגין יומוי מנין ירחוי גבך גזרתוי עבדת ולא יעבר: פסיק מניה ויפסוק מחתיה עד דיקבל סוטריה היך כאגירא ביומיה: ארום אית לאילנא סבר אין יתקץ תוב ישבשב ו וינקותיה לא תפסוק: אין מתסב בארעא שורשיה ובעפרא יסוף נצביה:

מרורות ל' חד חס' וחד מל'

מסורה

תבא האשה אל שאול · וגם אני אכה כפי אל כפי ב' בו · והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית · על מה אשא בשרי בשני · נפשי בכפי תמיד: ערכתי ג' וסים' את שבע המזבחות · נר למשיחי · הנה נא ערכתי משפט: אסתר ב' וסי' ומפניך אסתר והייתי נע ונד · אך מפניך לא אסתר: וקרא ד' וסים' קום לך אל נגוה · וחברו · וקרא ואנכי אענה או אדבר · וקרא שם בבית לחם: נדף ד' ג' קמצין וא' פתח וסים' נמס' בסדר בחקתי: תערוץ ג' מל' בליש' וסים' אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי · העלה נדף תערוץ · כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות: ושבע ג' וסים' ויגוע יצחק וימת ויאסף · אדם ילוד אשה · וימת איוב זקן ושבע ימים: רגז ג' וסי' נמס' בריש סיפרא סימן ג': כצל ה' דגשי' וסי' ויצורי כצל כלם · ויברח כצל ולא יעמוד · ויעשם כצל · ולא יאריך ימים כצל · כצל ימינו עלי ארץ דה"': סימן כל סיפרא במשפט דגשי' במ"א רפי' וסים' אף על זה פקחת עיניך: כשכיר ב' וסים' כשכיר כתושב יהיה עמך · עד ירצה כשכיר יומו: יזקין ב' וסים' חנוך לנער על פי דרכו · אם יזקין בארץ שרשו

קציר · שעיף כמו תשלח קציריה עד ים : אזלו מים · כן דמה האדם : כל ימי צבאי · זמני : חליפתי · מיתתי מן והאלילים כליל יחלוף או הליכתי כמו חלף הלך לו כי הנולד יקרא בא והמת נקרא הולך כמו דור הולך ודור בא אנכי הולך בדרך כל הארץ : תקרא ואנכי אענך · לקחת כפשי אין בי כח למאן : תכסוף · כאילו תתאוה לראות מעשה ידיך והיא הנשמה כענין כי רוח מלפני יעטוף : לא תשמור · רק על חטאתי וכמהו אין טוב באדם שיאכל ושתה כאשר פרשתי בספר קהלת : ותטפול · כמו טפלו עלי : הר נופל · יש אומרי׳ שהוא מן הנפילי׳ ויש אומרי׳ שפל ויבול : אבנים · המים הם משחקים האבנים בזמני׳ רבים : ספיחיה · ישוב לשבולת המים והענין ישטפו גליה עפר כן תקות האנוש האבדת במותו : תתקפהו · תתגבר עליו ותשנה פניו : יכבדו · מלשון כבוד וכמהו למען שמי יכבד יי׳ : ויצערו · הוא הפך הדבר : אך בשרו עליו יכאב · ענינו ימס וירקב משחת כמו וכל החלק׳ הטובה תכאיבו באבנים · ופי׳ עליו על עצמו ולכך הדלם ידע ובשרו הוא גופו וכמוהו רבים בקהלת : המכס

ידיך אנכי כן

קציר · בד ופארה בדרקה׳ בלע׳ : ויחלש · ויכרת כמו ויחלוש יהושע את עמלק והטעם שלא יוסיף להחליף כמו שעושה העץ אבל הוא כולו נכרת לגמרי : תשית לי חק ותזכרני · ר״ל תשים לי טבע וסדור שאשוב לחיות עוד כמו הענין כעץ ואז תזכרני להטיב לי : צבאי · מדת ימי : חליפתי · כריתתי : לא תשמור · לא תמתין מעניין ואביו שמר את הדבר : על חטאתי · על עונני כדרך מחטאת סדום : חתום בצרור פשעי · הטעם פשעי חתום וסתום וצרור בצרור בדרך שלא יסור ה הפשע עם מה שיגיע עלי מהעונש בעבורו אבל ישאר פשעי תמיד : ותטפול על עוני · ותחבר ותוסיף עון על עוני : הר נופל יבול · ר״ל ההר שנפל יבלה ויפסד : תשטוף ספיחיה עפר ארץ · הרצון בזה כמו ש ששחקו המים האבנים וכתתו אותם עד שלא יהיה מציאות לאבנים ההם וכמו שתשטוף שבולת המים ספיחיה של עפר ארץ עד שתסור במיתת ה הספיחים ההם ויאבדו כן תקות אנוש האבדת או יהיה ספיחיה הפוך כמו מטר סוחף והרצון בו שכמו ש שתשטוף כל אחד מספיחי המים עפר ארץ ותאבדהו כן תקות אנוש האבדת : תתקפהו · תנצחהו : יכבדו · ירבו כטעם עם כבד עון : ויצערו · ימעטו : תאבל · תכאב ותצטער :

איו ואיו ה׳ וסימ׳ בלשון ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין · וביאור׳ נמסר בסדר שמות : ו׳ פסוקי׳ ולא לא ולא וסימ׳ נמסר בסוף סדר ויקח קרח : תצפנני ל׳ מי יתן בשאול והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבות׳ וסי׳ נמסר במסרה רבת׳ במערכת אות הנ״ון בס״ד : למעשה ידיך ב׳ וסימ׳ ולא תשתחוה׳ למעשה ידיך תכסוף : ידיך י״א מל׳ וסימ׳

מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ־נָטַע׃ י וְגֶבֶר יָמוּת וַיֶּחֱלָשׁ וַיִּגְוַע אָדָם וְאַיּוֹ׃ אָזְלוּ־מַיִם מִנִּי־יָם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃ וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא־יָקוּם עַד־בִּלְתִּי שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ וְלֹא־יֵעֹרוּ מִשְּׁנָתָם׃ מִי יִתֵּן בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי תַּסְתִּירֵנִי עַד־שׁוּב אַפֶּךָ תָּשִׁית לִי חֹק וְתִזְכְּרֵנִי׃ אִם־יָמוּת גֶּבֶר הֲיִחְיֶה כָּל־יְמֵי צְבָאִי אֲיַחֵל עַד־בּוֹא חֲלִיפָתִי׃ טו תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶךָּ לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף׃ כִּי־עַתָּה צְעָדַי תִּסְפּוֹר לֹא־תִשְׁמוֹר עַל־חַטָּאתִי׃ חָתֻם בִּצְרוֹר פִּשְׁעִי וַתִּטְפֹּל עַל־עֲוֹנִי׃ וְאוּלָם הַר־נוֹפֵל יִבּוֹל וְצוּר יֶעְתַּק מִמְּקֹמוֹ׃ אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף־סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אָרֶץ וְתִקְוַת אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ׃ כ תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ מְשַׁנֶּה פָנָיו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ׃ יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין לָמוֹ׃ אַךְ־בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל׃

ב׳ חד מ״ל · ל׳ ב׳ · ה׳ כלים׳ ל׳ · ד׳ ו׳ פסו׳ ולא לא ולא · ל׳ ב׳ חד מ״ל · ל׳ וחס · ל׳ · ב׳ · ב׳ מ״ל · ל׳ מ״ל ל׳ חס · ל׳ · ל׳ מ״ל · ב׳ מ״ל · ב׳ · ל׳ ב׳ ב׳ ט · ל׳ · ק׳

מִן הֲנָיַת מוֹי יַלְבְלֵב וְיַעֲבֵיד זָאזָא הֵיךְ נִצְבָא׃ וְגַבְרָא יְמוּת וְיִתְמַקְמַק אִתְנְגִיד בַּר נָשׁ וְאָן הוּא׃ אֲזַלוּ מוֹי מִן יַמָּא דְסוּף וְהַדְרוּ לְבֵית כְּנִשְׁתְּהוֹן וְיוּרְדְנָא אִתְנְגִיב וְיִתְיַבֵּשׁ קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ וְהַדְרוּ עַל בֵּית פַּרְצִידֵיהוֹן׃ וּבַר נָשׁ שְׁכִיב וְלָא יְקוּם עַד דְּלֵית שְׁמַיָּא לָא יִתְעָרוּן רַשִׁיעַיָּא וְלָא מִתְעָרִין מִגֵּירַת דְּמִכְהוֹן׃ לְוַי בְּבֵית קְבוּרְתָּא תְּטַשְּׁנַנִי תְּטַמְרִנַנִי עַד דִּיתוּב רוּגְזָךְ תְּשַׁוֵּי לִי גְּזֵירָא וְתִדְכְּרִנַנִי׃ אִין יְמוּת גַּבְרָא רַשִׁיעָא אֶפְשַׁר דְּיֵיחֵי מְטוּל הֵיכְנָא כָּל יוֹמֵי חֵילִי אוֹרִיךְ עַד דְּיֵיתֵי חִלּוּפֵי חַיַּי׃ תְּהֵי קָרֵי וַאֲנָא אֲתִיב לָךְ לְעוֹבָדֵי אִידָךְ תְּרַגֵּג׃ אֲרוּם כְּדוּן פְּסִיעָתַי תִּמְנֵי לָא תִנְטוּר עַל סוּרְחָנִי׃ חֲתִים בְּסֵפֶר דִּכְרָנַיָּא מְרוּדִי וְתִתְחַבַּר עַל עַוְיָתִי׃ וּבְרַם טוּר נָפֵל יִתַּר וְטִינָר מִסְתַּלֵּק מִן אַתְרֵיהּ׃ תַּ״א וּבְרַם לוֹט דְּאִתְפְּרֵשׁ מֵאַבְרָהָם דְּמָתִיל לְטוּר רָם נְתַר וְתַקִּיפָא סַלֵּק אִיקַר שְׁכִנְתֵּיהּ מִסְדוֹם דְּהוּא אַתְרֵיהּ׃ אַבְנַיָּא שִׁיפָא מַיָּא שַׁטְפָא כְּתָהָא עַפְרָא דְאַרְעָא וּסְבַר בַּר נָשׁ הוֹבַדְתָּא׃ תַּשְׁלְמִנֵּיהּ לְעָלְמָא וְיֵיזִיל מְתַנֵּי קַלְסְתְּרֵיהּ וְתִשַׁדְּרִנֵּיהּ׃ שָׁרְיָן בִּיקַר בְּנוֹי וְלָא יֵידַע וּמִצְטַעֲרִין וְלָא יִתְבַּיַּן לְהוֹן׃ בְּרַם בִּסְרֵיהּ מִן רַחֲשָׁא עֲלוֹי כָּאֵב וְנַפְשֵׁיהּ בְּבֵית דִּינָא עֲלוֹי מִתְאַבְּלָא׃ תַּ״א בְּרַם בִּסְרֵיהּ עַד לָא יִסְתְּתֵם גּוֹלָלָא עֲלוֹהִי כָּאֵב וְנַפְשֵׁיהּ שִׁבְעָתָא יוֹמֵי אֶבְלָא עֲלוֹי מִתְאַבְּלָא בְּבֵית קְבוּרְתָּא׃

תבאמו ותטעמו · שבעת ימים תחג ליי׳ אלהיך · כי תקצר קצירך בשדך · וישלחו אנשי גבעון · ושמעת מה ידברו דגדעון ופורת · ויאמ׳ עבד מלך הכושי · והכרתי פסיליך · ואמר אליו מה המכות · תקרא ואנכי אענך · ידיך עצבוני · אל תתן את פיך · וכל תהלו׳ דכות׳ מל׳ בט״ה חסרי׳ וסימ׳ שם סימ׳ לב׳ : ותשלחהו ל׳ תתקפהו לנצח ויהלך והוא חד מן מלין דמשמשי׳ הו בסוף תיבו׳ וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערכ׳ אות הה״א בס״ד : ונפשו ח׳ וסי׳ נמס׳ בר״יש סדר ויגש ומשלי סימ׳ כ״ג :

ביאור לדברי המענה

ענה איוב ואמר באמת כי אתם במדרגת העם והמון ועמכם תמות חכמה ותעדר לפי שאתם מכחישים המוחש ואם לא כעשה שרש מהמוחש לא יהיה בכאן לחכמה דרך הלא ידעתם שגם לי לבב כמוכם ואינני חסר מכם · ואת מי מן האנשים לא ימצא לבב ושכל כמוכם · הנני שחוק ולעג לרעי המצליח מאד על שמרוב הצלחתו קורא אל אלוה ויענהו בכל מה שיקרא אליו ר״ל שלא יבצר ממנו כל אשר שאלו עיניו מרוב הצלחתו ולזה ילעג וישחק תמיד על צדיק תמים כמוני והנה איוב אמר זה כנגד צופר או כנגד כל רעיו · הנה למחשבות האיש השלו והשאנן יהיה האיש הנכון למועדי רגל כמו לפיד האש שישחית עצמו וזולתו כשיקרב אליו ולזה ירחקו ממנו ולא די שיהיו ממנו מפני יראתם שיגיעם רע בהתקרבם אליו אבל הוא גם כן בוז בעיניהם וירחקו ממנו מצד המיאוס והבזיון ואחר שהתרעם איוב על צופר ממה שבזה אותו שב לטעון על דבריו במה שאמר שהרשעים ואם נראה אותם מצליחים הנה אינם נמלטים מהרעות לפי שכבר יבהלם פחד תמיד ולא ימצאו מנוס יבטחו בו ואמר איוב טוען על דבריו שהחום ישתור זה · וזה שכבר ימצאו שודדים שיעמדו בשלוה באהלים ואם אין בהם שום בנין חזק וזה יורה על היותם בוטחים שלא יזיקם מזיק וימצאו גם כן למרגיזי אל העובדי׳ לצלמי׳ אשר עשו ידיהם שהוא הקשה שבעונות מקומות חזקים מאד יבטחו בהם ויהיו נקיים מהפחד ולזה הוא מבואר שדברי צופר הם בלתי צודקים ואם חשבת אתה צופר להפליג בספור חכמת השם ית׳ הנה לא נצטרך לקחת עדות על הפלגת חכמתו מהמעלה והמטה כמו שעשית אתה אבל אספר לך מחכמתו מענייני׳ מבוארי׳ יותר מעידי׳ על חכמתו ממה שספרת · וזה שאם תשאל הבהמות ועוף השמים ודגי הים והבעלי חיים ההוים בבטן הארץ הם יורוך חכמת השם ית׳ במה שבהם ביצירתם מהשלמות והחכמה אשר ילאו השכלים האנושיים מדעת אופן החכמה ההיא בשלמות · מי לא ידע בכל אלה כי יד יי׳ עשתה זאת אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש והנה הבדיל האדם מבין שאר בעלי חיים להיות בריאתו יותר נפלאה ירבה בזה שלא ישכל אחד מהמון האנשים כי באמת יד יי׳ עשתה אלו הנבראים מצד השלמות הנמצא בבריאתם כי לא יתכן שימצא זה השלמות הנמצא בבריאתם והיות הויתם מתמדת אם היה מיוחס התהוותם אל הקרי והזדמן כמו שחשבו קצת הקודמים וכל שכן הנפש והשכל שהתחלתם היא בהכרח מבוררה שהיא שכל כמו שהתבאר בספר בעלי חיים ואולם הצורות המזוניות היה אפשר לאדם שיטעה בהם ויחשוב שהתחלתם הקרי והזדמן לפי שכבר יחשוב שביסודות די שיתרכבו ויתחדש מהם מזג מזג ואם הוא מבואר למעיין בחכמה הטבעית והאלהית שזה גם כן בלתי אפשר שישלם בזה הסדור היסור אלא כשיהיה התהוותם מהתחלה שהיא שכל · הלא אזן תבחן הדברים כי היא השומעת אותם והחיך יטעם האוכל ויבינ׳ הכלי הטעמים ורבה בזה כי מהחוש נקח התחלה ושרש על מה שנחקר בו · ולזה תמצא בישישים חכמה ואורך הימים יהיה סבת התבונה מצד שבאורך הזמן יתבארו לאדם מהחוש דברים רבים יעמוד מהם על אמתת מה שיחקור עליו וזה אמר כנגד צופר שהיה צעיר ממנו לימים או כנגד שנים מרעיו כי כבר אמר במה שאחר זה ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים ולזה השיב אליפז במענה הבא אחר זה גם שב גם ישים בנו וגו׳ · ואמר איוב כי לפי מה שהתבאר אלו מהדברים המוחשים התבאר לו שעם השם ית׳ תמצא תכלית החכמה והגבורה אם החכמה למה שיראה מטוב הסדר והיושר בפעולותיו אשר אי איפשר בהם שלמות יותר ואם הגבורה כי אנחנו לא נראהו לנוכח מעשות מה שאפשר עשייתו לפי החכמה ולו עצה ותבונה וזה שבמה שימשך רע מה בבריאותיו מהכרח החומר

רשי

על כפים חקותיך : והוא כרקב יבלה · הגוף הזה אשר תרדוף כרקב יבלה ואין כנודך כ כרדיפתך : אף על זה הבגד והרקב · פקחת עיניך לדקדק כמעשיו : ואותי אתה תביא במשפט על עונותי : מי יתן טהור · מדבר טיפה טרוחה ושכבת זרע שהוא טמא לא אחד כהם טהור שלא יחטא : אם חרוצים ימיו · אם גמול זה הוא משלם · שחרוצים וקצוצים ליום קבוע ומועד למיתה : ומספר חדשיו אתך קצובים · וחוק זה עשית לו · ולא יתקיים עוד יותר בעולם דיו לך בתשלומין הללו : ושעה מעליו · באותו מיעוט חרץ הימים ויחדל לו מתכאוב עד ירצה בזקנותו ותשות כחו את יום מותו כשכיר הרוצה להשלים עבודת יומו · כי עבודתו יגן העולם קלוט וככתית תשאיר כל העובדים לעני זה יש תקוה שיחלוף : ויונקתו · אשר יינזעו לא תחדל מהיות ענף : קציר

רשי

קציר היא יונקתו כמו תשלח קציריה עד ים : נטע · שם דבר הוא · וטעם הכרתו למעלה כלון ונקוד כולו קמץ מפני שהוא סוף פסוק אך מגזרת נטע הוא : אזלו מים מני ים · ממקום שהנהר בא וינא ממקורו הבא מאליו מן הים והנהר הבא משם יחרב ו וכן לעולם כן איש שכב ולא יקו׳ : כל ימי צבאי איחל · לחיים : תקרא ואנכי אענך · תחינה היא קרא אלי להוכיח דברי : תכסוף · תחמוד : כי עתה · אתה מריב לי בעדי · אתה סופר : לא תשמור · אינך ממתין על חטאתי מלהפרע · כמו ואביו שמר את הדבר · ממתין שתתקיים · וכלשון משנה · לא יאמר אדם לחבירו שמור לי ככר עד פלונית · לשון המתן : חתום בצרור · חתום ורשום בצרור כנד ככסף ומרגלי׳ שלא תאבד : ותטפול על עוני · כתחברת על עוני : ואולם הר נופל · הר הנופל גבהו יבול ויעשה עפר · ותהא לו תקוה ליהכות ממנו : וכור אשר נעתק ממנו גם הוא יבול · לשון תבואה · או אבנים אשר שחקו מים כעברם עליהם תמיד : תשטוף · השטיפה ספיחיה של אבן ליהפך לעפר ולכמות בו דבר כאשר יבואו ספיח הקציר שעבר כן יהי הפך על זה ספיחיה לאבן · ותקות אנוש איבה כן · אשר משיותו אבדה סלה : תתקפהו תחזק ממנו ותאבדהו ב כתקפך ויהלך מן העולם : יכבדו · יהיו כבידים בכסף ובזהב · והוא לא ידע : ויצערו · וימעטו מכל טוב והוא לא יבין : אך בשרו עליו יכאב · קשה רימה למת כמחט בבשר החי :

ומצא לו טוב העצה בבריאה ההיא להמציא מה שיסיר הנזק ההוא כמו שהתבאר
למי שעיין בספר בעלי חיים ולו התבונה במה שפרח מהגרמים השמימיים כי בריאתם
מיוחסת אל התבונה כאומרו כונן שמים בתבונה והסבה בזה כי מה שבריאתו
ויצירתו תהיה בעבור עצמותו ייוחס אל החכמה כמו אלו הבריאות השפלות ואולם
תמונת הגרמים השמימיים וכמותם ומרחקם מהארץ ותנועתם היא בעבור זולתם
וזה ייוחס אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מדבר זולתו והנה הגרמים
השמימיים הם בזה האופן מהתמונה והיציאה מהמרכז ובזה המרחק ובזה הכמות
ובזה השיעור מהמהירות והאיחור בתנועתם להשלים ההויות אשר בזה העולם
השפל כמו שביארנו במה שאין ספק בו בחמשי מספר מלחמות יי׳ . פעם ימשך
מפעולות השם ית׳ שיהרוס בניין מה ולא יבנה ופעם ישים איש במאסר ולא יצא
ממאסרו לעולם והוא הפך הענין הראשון באופן מה וזה כי המאסר יבנה ולא
יהרס . ואולם איוב יחס זה לשם ית׳ בהשתלשלות הסבות לפי שממנו היתה באופן
מה זאת ההגבלה והסדור אשר באלו הענינים מצד הגרמים השמימיים פעם
יעצר במים ויבשו ופעם ישלחם על שמרבויים יהפכו ארץ . עמו עז ותושיה ר״ל עמו
הסדור והיכולת והיושר אשר סודר ממנו זה המציאות המוחש ולו ייוחס מה שיהיה
שוגג בזה העולם השפל ר״ל שלא ישמור הסדר והיושר והמשגה והם הכחות
המושפעות בזה העולם מהגרמים השמימיים שימשך מהם פעם מה שיתבלבל בו
הסדר והיושר או יהיה המשגה האומר כי הוא סבת העדר הסדר והשוגג המורכב
מהחומר והצורה . הנה מוליך יועצים משוללים וערומים ולא יועילם טוב עצתם
והשופטים עם רוב חכמתם ישימם הוללים ר״ל שיעשו פעולות הוללים . הוא יתיר
בקצת העתים המאסר אשר אסרו בו המלכים האנשים אשר תחתיהם ויאסור
מאסר במתני המלכים רצוני שיסיר הממשלת מהם ויעבדו זולתם . הוא מוליך
האלוכים והשרים עם חזקם משוללי׳ וערומים ולא תועילם גבורתם והחזקים יסלף
ויעות מנימוסי גבורתם ר״ל שלא יתנהגו בענין הגבורה כראוי ויכוחו מפני זה .
מסיר שפה לאנשים הנאמנים בדבריהם לטוב טעמם וגבורתם וחכמתם עד שלא
ימצאו מענה וטעם זקנים יקח ר״ל שבקצת העתים ימנע מהזקנים עם רוב חכמתם
נתינת הטעם בדבר המבואר טעמו להם . לפעמים ישפוך בוז על נדיבים והם
האנשים המכובדים ומזיק החזקים האלים . גם מן החשך וההעדר הוא מגלה
ומוציא לאור ההויה אשר היה לו כח עליה ר״ל שמן החומר הנעדר מן הצורה יגלה
הצורה הנמצאת בו בכח ויוציא אותה בפועל ובזה האופן יוציא לאור צלמות .
הנה הוא משגיא לגוי׳ פעם ויאבדם פעם אחרת ופעם שוטח לגוי׳ ויפזרם ר״ל שהוא
מגלה אותם מעל אדמתם ופעם ינחם על אדמתם . מסיר שכל האנשים המנהיגים
העם עם טוב הנהגתם עד שלפעמים יתעם וילכו בתהו לא בדרך נכון . ימששו
חשך ולא אור בכל מה שיכוונו אליו ויתעה אותם כתעות השכור . הנה כל אלו
הענינים יחס איוב אל השם ית׳ בהשתלשלות הסבות ר״ל שהם מסודרים לפי דעתו
מהגרמי׳ השמימיי׳ ויוחסו אל השם ית׳ מפני היותו הסבה הראשונה לכל מה שימצא
ומקצת אלו הדברים שזכר איוב יהיה קצת ראיה על שאלו הענינים הם מוגבלים
ומסודרים מצד המערכת שאם לא היה הענין כן הוא מן הפלא למה תמנע בעת
מן העתים מהאדם חכמתו ומהמנהיג הטוב טוב הנהגתו ומהגבור הסדור הראוי
לו בגבורתו וכן הענין בשאר מה שספר איוב שנוהג זה המנהג . אמר איוב לבלדד
וצופר הן כל אלו הענינים ראתה עיני ושמעה אזני ולא אביא עדות בזה מזולתי
כמו שעשה בלדד באמרו שאל נא לדור ראשון וגו׳ . הנה כדעתכם מפעולות השם
ית׳ ונפלאותיו ידעתי גם אני אינני חסר בזאת הידיע׳ מכם . ואולם אני ארצה לדבר
אל שדי ולהתוכח עמו אם אוכל באופן אשר זכרתי ר״ל למה לא סבב באנשים הקשי
יום לפי המערכת שלא יתהוו או ימותו מהרחם ויהיה טוב להם מהתהוותם לנקמה
מהם כי המות יותר טוב מן החיים לכמו אלו האנשים או למה סדר בטובות אישי
האדם ורעתם זה הסדור אשר ימשך בו מהעול עד שאין הבדל בו בין צדיק לרשע
וזה כי הוא לא יבוא עמי בהתוכחי עמו כי אם בטענות האמתיות אם היה אפשר זה׳
ואולם עמכם לא ארצה להתוכח כי אתם טופלי שקר מחברים שקרים בטענותיכם
ובהתנחומותיכם אתם רופאי אלל . מי יתן החרש תחרישון בזה הויכוח ויהיה לכם
לחכמה ר״ל שכבר תשמרו בשתיקותיכם משיוחס אליכם הסכלות מצד דבריכם
הכוזבים והחסרים . שמעו נא התוכחותי עמכם וריבות שפתי . האם ראוי
שתדברו בעבור השם ית׳ מה שאתם משערי׳ שהוא עולה ורמיה להיות לו התנצלות
שהוא איננו עושה עול . האם ראוי שתשאו פניו ותתפשו לדברים לא כן להרחיק ממנו
שיעשה עול במה שאתם משערי׳ שהוא כזב׳ האם אתם מתוכחי׳ בעבו׳ האל וטוענ׳
טענות כוזבות למען יצדק . הטוב כי יחקור השם ית׳ אתכם אם אתם מהתלים
בו כהתל באנוש ר״ל שבאדם היה אפשר שיכסה פשע אוהבו בדברי שקר לכסות
קלונו . ואולם בשם ית׳ אינו ראוי אבל הו׳ עון חזק כי זה ממה שיביא להאמין לטוען
בעבור השם ית׳ שהוא עושה עול לפי שהוא משער במוס טענותיו אשר יקויים בהם
שהשם ית׳ לא יעות משפט . הלא השם ית׳ יוכיח אתכם אם בדבר של סתר תשאו
פניו ואולם אמר זה לפי שהם השתדלו לשאת פני השם ית׳ בדבר של סתר על
שבלדד אמ׳ שמה שנחשב שיהיו רעו׳ הם טובו׳ אלא שזה יסתר ממנו ולא נדע אופן
חכמת השם בזה מפני מה הם טובו׳ וצופר אמר שכבר יסתר ממנו אופן חכמת
השם ית׳ אשר יתחייב ממנה שעור העונש במרי מרי כי הו׳ לבדו ישער וידע מדרגת
המרי אשר יעשה איש ואיש כי בזה הבדל לפי מדרגת הכרת האנשי׳ וזאת המדרגה
ידועה לו לבדו . והמשל שאין מרי מי שהכנתו פחותה בעיון אם בטל זמן מה
מהשתדל בעיון כמרי מי שהוא מוכן יותר בעיון אם בטל זמן כשיעור הזמן ההוא
מהשתדל בעיון על שכבר אפש׳ שיהיה מרי האיש המוכן מאד בעיון אם ביטל זמן
מועט מהשתדל בעיון יותר עצום ממרי מי שהכנתו פחות׳ בעיון אם הרב את הנפש
או כיאף ולמה לא תיראו מהשם ית׳ להתל בו כמו אלו ההתולים׳ הלא שאתו היה
ראוי שתבעת אתכם ופחדו היה ראוי שיפול עליכם הנכם פחותים מאד בעיון עד
שזכרוניכם הם מתמשלים לאפר ולגופי חומר כמשלו גופיכם ר״ל כי אתם פחותים
כמו עפר ואפר ולזה העליתם חרם בידכם בזאת החקירה אשר אנחנו מתוכחים
בה׳ החרישו ולא תדברו ממני ואדברה אני לבדי ויעבור עלי מה שיעבור מהרע ולא
תחושו לכחמי׳ . מה הענין שעשיתי שימשך לי זה העונש הנפלא שאשא בשרי
בשיני ר״ל שלא נשאר לי בשר רק בשרש שיני כדרך אומרו ואתמלטה בעור שיני
ונפשי קלה להתפרדה ממני כאילו היא בכפי . הנה השם יתברך ימיתני בלא ספק
לא איחל שאנצל מזה המכאוב ועם כל זה אשתדל בכל עוז להוכיח דרכי אל פניו
לפי שזאת ההנהג׳ היא המשובחת לפי החוק האנושי ואף על פי שלא אחשוב שיהיה
לי בזה תועלת להנצל מאלו הרעות ומה שנקרא לו איחל בוי״ו יהיה הפי׳ כן אף
על פי שימיתני השם יתברך הנני מיחל בו שתושע בו נפשי . אבל דרכי אוכיח בכל
עוז אל פניו כי לא לפניו חנף יבא . אבל הצדיקים יבואו לפניו ויושעו בו תשועת
עולמים . שמעו שמוע מאמרי והגדתי הנה ידעתי כי אני אצדק אם ערכתי משפט
עם מי שיבא עמי בטענות צודקות . מי הוא שיריב ויתוכח עמדי כי עתה אם אחריש
אגוע מחוזק המכאוב . אהה השם יתברך אל תעשה עמי שני אלו הדברים
שאזכור לך אחר זה ואז לא אירא להתוכח עמך אם היה אפשר זה . הרחק ממני
מכתך ר״ל שלא תכני במכותיך עתה עד התברר המשפט והסר אימתך ממני עד
שלא תבעתני ויסתתמו טענותי . ואחר שתסיר מעלי אלו השתים המונעות אותי
מלהתוכח עמך קרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני . כמה לי עונות וחטאות
על שתענישני בעבורם זה העונש הנפלא הודיעני פשעי וחטאתי כי איני יודע בעצמי
לא פשע ולא חטאת . למה תסתיר פניך ממני ותחשבני לאויב לך עד שכל
השתדלותך הוא לרע לי . האם נאות לך שתשבור ותרדוף בריאה שפלה כמוני
שדומה לשפלותה ולחולשתה לעלה נדף ולקש יבש . כי תכתוב עלי אלו המרורות
אשר תענישני בהם ותורישני עתה העונות שהייתי עושה בנעורי . כי איני יודע
בעצמי חטא אחד עד שאתה משים רגלי בסד ותשמור הסד הזאת אשר נאסרים
בה רגלי כל ארחותי בדרך שלא אוכל ללכת אנה ואנה כאשר ארצה על שרשי
רגלי תתחקה זאת הסד בדרך שחקיקתה מצומצמת בכמו שיעור רגלי ולזה לא
אוכל להסירם ממנה ולהגיע רגלי ממקומם רוצה בזה שכבר נסתרה דרכו ויבצרו
ממנו כל משאלותיו לא יוכל להשיג אחד מהם . ומה נחשב זה העלה הנדף
והקש היבש ר״ל האדם והוא כרקב יבלה ויכלה בקלות כמו הבגד שאכלו עש .
אדם הוא ילוד אשה ר״ל שבריאתו מטיפה סרוחה והוא דם הנקבה והוא עם זה קצר
ימים ושבע רוגז ורעה . הנה הוא כציץ השדה שכאשר יצא יכרת ויברח כמו
הצל שאין לו עמידה וממשות ולא יתקיים . אהה השם ית׳ אף על בריאה שפלה
כזאת תפקח עיניך ותביא אותי במשפט עמך על שלא עשיתי כל ימי טוב בלי
הפסק כמו שהיה צופר אומ׳ היתכן לך שתענוש אותי על שלא עשיתי מה שאי אפשר
לאדם לעשותו . ואיך אפשר שיהיה מזאת הבריאה הפחותה הטמאה בטומאת
הכחות החומריות מה שיהיה טהור ולא יעשה דבר רק שישכיל אותך כמו המלאכים
הנה אין אחד שיוכל לעשות טהור מטמא בזה האופן או ירצה שלא ימצא אחד
מהאנשים שיהיה טהור בזה האופן . אהה השם אחר שימיו קצובים הרפה
מעליו וישלם חללו וימנו עד אשר יבא העת אשר ימות בו מות טבעי וירצה היום
ההוא אז כמו השכיר שיקוה היום שישלים בו שכירותו כדי שיפרע מפעלו וזה כי
בעת הזקנה המופלגת ירצה אדם המות ויחשקהו כאמרו עד אשר לא יבאו ימי רעה
והגיעו ימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ . וזה כי יש לעץ תקוה אחר הכרתו או
אחר זקנתו או אחר מותו ואולם האדם כאשר מת כבר נכרת לגמרי אבדה
ממנו תקוה שישוב לחיות ולזה ראוי שתעזבהו וישלים ימיו . הנה כמו שכאשר
אזלו המים מני ים והנהר יחרב ויבש לא ישאר בהם דבר מן המים ההם שיהיה
כחיי אל שישובו בו הים והנהר לאיתנם . כן האיש כאשר מת לא יקים לעולם
כי לא ישאר בו דבר שיהיה כחיי על שישובו בו החיים האנושיים עד שיפסדו השמים
המתי׳ לא יקיצו ולא יעורו משנתם ר״ל שלא יחיו אחר המות כמו שלא יפסדו השמי׳
מי יתן ויהיה אפש׳ שיהיה האד׳ אח׳ מותו נתהיה שאלתי שתצפנני בשאול ותסתירני
שם עד שוב אפך ואחר כך תשית לי חק ותזכרני ותחייני ולא ארגיש בזה המכאוב
החזק אשר חליתי בו . אם כאשר ימות גבר ישוב לחיות כל ימי הצבא המוגבל לי
עתה לחיות איחל ואחשה בא חליפתי אולי תהיה מערכתי יות׳ טובה בעת התהוותי
אז ממה שהיתה יום הולדת אותי . מי יתן ותקרא ואנכי אענך ואתוכח עמך השם
ראוי שתכסוף להשחית מעשה ידיך . כי עתה צעדי תספור לא תמתין על עונשי
ר״ל שאינך נותן לי מרגוע מאלו המכאובים כלל . חתום בצרור פשעי עד שלא
יסור עם מה שחלו עלי מהמכות והנגעים אבל הוא קיים תמיד ולא די בזה אבל
אתה מוסיף לי עון על עוני . ואולם כמו ההר אשר נפל והצור אשר נעתק ממקומו
יבלו ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם . וכמו האבנים ששחקו המים אותם
שנפסדו ולא ישובו כמו שהיו וכמו ספיחיה של עפר הארץ אשר תשטפם המים
ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם כן תקות אנוש האבדת ר״ל שלא ישוב לחיות אחר
מותו . תנצחהו ההפעלות הממית נצוח נצחי ויעדר ואמנם אמר זה לפי שהמות
הוא כשינצחו הכחות המתפעלות הכחות הפועלות כמו שהתבאר בטבעיות וכאשר
ישנה פניו ר״ל שיהפוך פניו וידרוך אל ההפסד ותשלחהו שלוח עולמי הנה אחר
המות לא ירגיש האדם דבר מאלו הדברים שהיה מרגיש בהם בעודו חי .
הנה כבר ירבו ויכבדו בניו ולא ידע או יצערו וימעטו ולא יבין למו . אך בשרו בעת

שהיה

שהיה עליו כאב יכאב וירגיש בדברים המצערים אותו ר״ל בעוד שהוא חי ונפשו בעת שהיא עליו תאבל ותרעם למכאובים שיקרוה אמנם אחר המות לא יהיה בזה הפעולות והרגש לא לבשרו ולא לנפשו והנה אמר איוב כל זה לפי דעת רעיו שיראו שאלו המכות אלו עליו לעונש על מריו והוא ירתיק זה שאם היה הענין כן לא היה ראוי שירדפם השם ית׳ בכמו אלו ההרדפות לפי שהוא היה צדיק ויושר ואם היה שחטא הוא מעט ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר שכבר יעשה לו השם יתברך עול אם ימיתנו באלו המכאובות אשר הם מוליכות אותו אל המות לפי מה שהתבאר לו מהם על מרי מעט אשר אפשר שיוחס לו עם שיקפת שכרו מן הצדק והיושר שעשה כי הוא לא ישוב לחיו׳ אחר

אבן עזרא

הוכח ה׳ וסימני׳ לא תשנא אחיך׳ מה נמרצו אמרי יושר׳ הוכח בדבר לא יסכן׳ הוכח יוכיח אתכם׳ לא יאהב לץ הוכח לו׳ וחד והוכח אל אל אחפץ: ערומים ב׳ רפי׳ וסים׳ ותבחר לשון ערומים׳ מפר מחשבות ערומים׳ וב׳ דגשי׳ וסים׳ ויהיו שניהם ערומים האדם׳ ובגדי ערומים תפשיט׳ וסים׳ ערטלאין דגשי׳ חכימין רפין: ולפני י״ו מיחדין וסים׳ ולפני הכפרת

החכם יענה דעת׳ קדים׳ רוח קדים: יסכון׳ יועיל כמו לא יסכן גבר ויש אומרי׳ יסכון ילמד: יאלף׳ עניינו פיך ילמד בן אדם ויודיענו עונך: ותגרע אליך׳ המגרעת הית׳ לחכמ׳ והצטרכה אליך או תשי׳ החכמה אצלך נגרעה ותהיה התי״ו לנוכח: כביר׳ גדול וכן הוא בלשון קדר: לאט׳ לדבר בלאט עמך כמו בסתר: מה יקחך לבך׳ מה ראיה תקח כמו ויקחו האנשי׳ מצידם או הוא מן יערף כמטר לקחי: ירזמון עיניך׳ אין לו חבר והפוך ב בלשון קדמונינו ז״ל: כי תשיב אל אל רוחך׳ כעסך כמו כל רוחו יוציא כסיל: מתחולל

טו

א ויען אליפז התימני ויאמר: החכם יענה דעת־רוח וימלא קדים בטנו: הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא־יועיל בם: אף־אתה תפר יראה ה ותגרע שיחה לפני־אל: כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים: ירשיעך פיך ולא־אני ושפתיך יענו־בך: הראישון אדם תולד ולפני גבעות חוללת: הבסוד אלוה תשמע ותגרע אליך חכמה: מה־ידעת י ולא נדע תבין ולא־עמנו הוא: גם־שב גם־ישיש בנו כביר מאביך ימים: המעט ממך תנחומות אל ודבר לאט עמך: מה־יקחך לבך ומה־ירזמון עיניך: כי־תשיב אל־אל רוחך והוצאת מפיך מלין: מה־אנוש כי־יזכה וכי־יצדק ילוד אשה: טו הן בקדשו לא יאמין ושמים לא־זכו בעיניו: אף כי־נתעב ונאלח איש־שתה כמים עולה: אחוך שמע־לי וזה־חזיתי ואספרה: אשר־חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם: להם לבדם נתנה הארץ ולא־עבר זר בתוכם:

ואתיב אליפז דמן תימן ואמר: האפשר דחכימא יתיב דעתא דדמי לזעפא וימלי היך רוחא קדומא כרסיה: דמכסן במלין ולא יליף ומליא דלית מששא בהון: לחוד את אין תפש דחלתא ותבצור מלתא קדם אלהא: ארום יאלף סורחנך פומך ותהי בחר לישנא דחכימיא: יחייבנך פומך ולא אנא וספותך יסהדון בך: הא בקדמאי אדם בלא אבא ואמא אתילדתא וקדם גלמתא אתבריתא: אפשר דברז אלהא תשמע ואטפת לותך חוכמתא: מה ידעתא ולא נדע תתבין ולא גבנא הוא: לחוד סיב וקשיש בנא ודרב מאבוך יומיא: תא לחוד אליפז דסיב ובלדד דקשיש בהדנא וצופר דרב מאבוך יומין: הזעיר מנך נחמתא דאלהא ומללא בניח חזי למללא נבך: מה ילפנך רעיונך ומה מרמזין עינך: ארום תתיב לאלהא רוחך ותהנפק מפומך מליא: מה בר נש ארום יזכי וארום יזדכי ילוד אתתא: הא בקדישי עלאי לא יהמין ואנגלי מרומא לא זכאין קדמוי: כל דכן מרחק ומסאב בר נש שתי היך מוי עילתא: אחוי לך קבל מני ודין דחמיתי ואשתעי: די חכימיא יחוון ולא מכדבין מן מסורתא דאבהתהון: תא דשבטוי דיעקב חכימיא יתובון ולא יכסו ממה דאלפונון אבהתהון: להון בלחודיהון אתיהיבת ארעא ולא עבר חילוני במציעיהון: כל יומי

מותו בדרך שיוכל או להטיב לו השם יתב׳ על הטוב אשר עשה: והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב ניכה דעת צופר ובלדד לפי שהיו מכחישי׳ המוחש ואמר איוב שהם היו מבטלי׳ הידיעה לפי שכאשר לא יעשה מהמוחש ש שרש והתחלה לא יהיה בכאן לידיעה דרך ו וניכה צופר על אשר היה מבזה אותו להיות צופר שאכן ושלין והוא היה נכון למועדי רגל ואחר כן הביא ראיה מהחוש לסתור דברי צופר והוא שאנחנו נמצא מהרשעים ה המצליחים מי שאין להם פחד כלל ושפט כי היה בלתי אפשר בצופר שידע מפעלות השם יתבר׳ ונפלאותיו השיעור אשר היה ה הוא יודע אותו בזה כי הוא היה צעיר מ ממנו ואורך הזמן י יוסיף אמות בענייניס בכל מה שיושג בו מהמוחש ולפי שלא התבאר לצופר מהחוש מה שראוי בזאת ה החקירה היה טועה בזה המבוקש זה ה האופן מהטעות ואחר כן ניכה צופר ובלדד על אשר היו מנצלים השם ית׳ מעשיית העול בכמו אלו הטענות ה הכוזבות כי זה היה ממה שיורה שהם י יאמינו שהש״י עושה עול אבל ירצו לשאת פניו בזה האופן כמו שיכסה האדם פשע אוהבו באי זה צד ש שיוכל ואחר כן הביא ראיה מחוזק הכאב לסתור דעותיהם לפי

יזה׳ והזה אותו על הכפרת׳ ולפני עור לא תתן מכשול׳ לפני אלעזר הכהן ולפני׳ ולפני הדביר עשרים אמה׳ ולפני יום ולא שמעתם׳ ולפני ירח דור דורים׳ ולפני כבוד ענוה׳ תפלה לעני כי יעטף׳ ולפני התגלע הריב נטוש׳ ולפני גדולים ינחנו׳ ולפני כל חציר יבש׳ ולפני הלשכות מהלך עשר׳ הראשון אדם תולד׳ אשר נתתי לפניכם ולפני׳ ולפני מזה׳ וכל לפני ולפני דכו׳: לאט ב׳ בתרי ליש׳ וסים׳ והמלך לאט את פניו׳ ודבר לאט עמך: ירזמון ל׳ מה יקחך לבך׳ והוא חד מן אב״ דמשמשין יר בריש׳ ון בסופי׳ וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הנ״ן בס״ד: זכו ג׳ וסים׳ זכו נזיריה משלג׳ ושמים לא זכו בעיניו׳ וכוכבים לא זכו בעיניו׳ וא׳ רחצו הזכו: נתעב ג׳ ב׳ פתח וסים׳ כנצר נתעב׳ כי נתעב דבר המלך על יואב׳ אף כי נתעב ונאלח:

שלא היה לו פשע והיה עם זה נענש בזה העונש הנפלא ואחר ביאר ואמר שלא יאשימהו אדם על זה הדעת שהיה לו ויאמר שלפי זה הדרך יהיה שוא עבוד אלהים ועשות צדקה ואסר כי הוא ירחה שראוי לאדם שיהיה נופו ונפשו במנהגים המשובחים כדי שתגיע לנפש הצלחתה ותושע בשם ית׳ ואחר כן הביא שתי טענות האחת יסתור בה שיהיה השם ית׳ משגיח באישי האדם והב׳ יסתור בה בייחוד דעת צופר אמנם הראשונה היא שהאדם הוא פחות ונבזה ולזה לא יתכן שישגיח השם ית׳ בו עם היותו בתכלית הכבוד ולא תחשוב זאת הטענה חלושה אבל היא פלוסופית וכבר השתמשו בה הפלוסופים וחייבו ממנה שהשם ית׳ לא ידע כי אם עצמו ואופן הביאור בו כי השם ית׳ אם ישגה כמו אלו הידיעות הנה יחשוב שיתחייב מזה שישלם הנכבד בפחות וזה בתכלית הגנות ועוד שהשמחה והשלימות יהיה יותר למשיג בשיושג אצלו היותר נכבד ולפי שהמשיג השלם יעשה פעולתו ביותר שלם שאפשר הנה יחשב שיתחייב מזה שלא ישיג השם ית׳ כי אם העניינים היותר נכבדים ולזה שפטו שלא ישיג השם ית׳ כי אם עצמו נאולם האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות יי׳ והטענה השנית שלא יתכן שיענש האדם על אשר לא יעשה מה שאי אפשר לו עשייתו ולפי שאי אפשר לאדם שיעשה הטוב תמיד לאיותו חומרי ר״ל שאי אפשר לו שישכיל ויתבונן תמיד בפעולות השם ית׳ הנה לא יתכן שיענש על זה ואחר כן זכר מהפלגת מכאובו שהוא היה בוחר המות עליו והנה התוכחות שהיה לו עם השם יתברך בזה המענה הוא לפי דעת אלו האנשים החולקים עמו לא לפי דעתו ובו טענה על דבריהם כמו שקדם:

ביאור מלות המענה

ויען אליפז התימני ויאמר: יסכון׳ יועיל: שיחה׳ תפלה כטעם ולפני יי׳ ישפוך שיחו: יאלף׳ ילמד ויודיע: ערומים׳ האנשים המדברי׳ בערמה ובמרמה: ותגרע אליך חכמה׳ ותמנע לך החכמה עד שתהיה כולה לך ואין אחרים אתך: תנחומות אל׳ תנחומות אלו האנשים ר״ל בלדד וצופר: לאט׳ סתר ולאט: רוחך׳ רצונך: נאלח׳ נתעב ונמאס: אחוך׳ אגידך: מתחולל

רשי

מענה אליפז

החכם יענה דעת רוח׳ תמוה הוא׳ וכי מי שהוא חכם יענה ויריס קול כדיעת של רוח והבל: הוכח בדבר לא יסכן׳ להתווכח בדבר שלא תהא לו מהן הנאה כ ״ו ותהי לו סוכנת׳ ומו יסכן בם׳ יהנה בם: אף אתה׳ כל שכן את׳ שחכם אתה תפר יראה: במרבית דבריך׳ ותגרע שיחה׳ כמו כי ינגרע כטפי מים׳ וכמו ותגרע אליך חכמה: כי יאלף עוניך׳ ויגיד הרע את פיך לדב׳ כדברים האלה והיה לך לבחר לשון ערומים: ירשיעך פיך ולא אני׳ זהו היא שאילתי: הראשון אדם תולד׳ הבטרם אדם תולד׳ היא זאת עשתנת לשון תימה לפיכך נקודה בחטף פתח׳ ומליכתו הרחם לא אל הבוגר מולדו׳ כולדת שידעת לקיי׳ כל חכמ׳ מבות הכורא: ותגרע ותרבה מלמעלה לנטה לרדת עליך: כביר׳ מרובה ימים מאביך: המעט ממך תנחומות אל׳ אשר הטיב לך הבור עד עתה ימים רבים: ודבר הטוב אשר לאט עמך׳ בלאטו ונחת דבנו: לאט׳ הנעים: ולשון פעל הוא ולא שם דבר׳ ולכן הוא נקוד חציו קמץ וחציו פתח: יקחך׳ ילמדך׳ כמו יערוף כמטר לקחי: ירזמון׳ כמו ירמזון׳ כמו שלמה שילה: ושמי׳ כלא השמים: זכו׳ יבהרו׳ כל לשון זך הוא בוהר: אף כל שכן׳ ונאלח׳ נתאב׳ ומעורבב׳ וכן כולן שב יחדיו נאלחו: אשר חכמים יגידו׳ ויתוודו פשעם ולא כחדו עונם מאבות׳: זהו אשר ראיתי והנני אספר׳ והיכן ראיתי יהודה הודה ולא בוש במעש׳ תמר: ראובן הודה ולא בוש במעשה בלהה׳ ומה היה שכרם: להם לבדם נתנה הארץ׳ בשכר זה זכה יהודה למלכות נכה׳ ונטלו שניהם מן הנחלה חלקם ולא נגרשו מן נחלת׳ ב בעונם מאח׳ שהודו: ולא עבר זר בתוכ׳ כשבא משה לברב׳ סב׳ יחי ראובן ואל ימות׳ וזאת ליהוד׳ לא ולא עבר זר בתוכם׳ כנחלה של עתיד לבא החלוקה בספר יחזקאל:

אבל הרשע שליבו שב מחטאו ואיכו מוד׳ פשעיו׳ ימיו הוא מתחולל ומתאונן על הבטחתיו שישלם ר רויתו אשר פעל׳ כל מספ׳ שנים אשר נכפנו לעריץ הוא מתחולל מתחולל לשון אניכות׳ ולא שמע׳ קול פחדים באזניו׳ לאמר הגיע עת

כ כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ׃ קוֹל־פְּחָדִים בְּאָזְנָיו בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ׃ לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ וְצָפוּ הוּא אֱלֵי־חָרֶב׃ נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע כִּי־נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ׃ יְבַעֲתֻהוּ צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ כְּמֶלֶךְ עָתִיד לַכִּידוֹר׃ כה כִּי־נָטָה אֶל־אֵל יָדוֹ וְאֶל־שַׁדַּי יִתְגַּבָּר׃ יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו׃ כִּי־כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי־כָסֶל׃ וַיִּשְׁכּוֹן עָרִים נִכְחָדוֹת בָּתִּים לֹא־יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר הִתְעַתְּדוּ לְגַלִּים׃ לֹא־יֶעְשַׁר וְלֹא־יָקוּם חֵילוֹ וְלֹא־יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם׃ ל לֹא־יָסוּר מִנִּי־חֹשֶׁךְ יֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהָבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו׃ אַל־יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ׃ בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה׃ יַחְמֹס כַּגֶּפֶן בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ׃ כִּי־עֲדַת חָנֵף גַּלְמוּד וְאֵשׁ אָכְלָה אָהֳלֵי־שֹׁחַד׃ לה הָרֹה עָמָל וְיָלֹד אָוֶן וּבִטְנָם תָּכִין מִרְמָה׃

כָּל יוֹמֵי רַשִׁיעָא הוּא מִתַּפַּס וּמִנְיָן שְׁנַיָּא אִתְטִישׁוּ לְתַקִּיפָא׃ ת״א כָּל יוֹמֵי דְעַשׂוֹ רַשִׁיעָא מוֹרְכִין לֵיהּ דְיַעֲבֵד תְּתוּבָא וְלָא תָב מִנְיָן שְׁנַיָּא אִטַמַּרוּ לְיִשְׁמָעֵאל תַּקִּיפָא׃ קָל דְלוּחַיָּא בְגֵהִנָּם בְּאוּדְנֵיהּ כַּד שָׁרְיָן צַדִּיקֵי בִשְׁלָמָא בְחַיֵּי עָלְמָא בְזוּזִיתָא יֵיתְנֵיהּ׃ לָא יְהֵימִין בְּחַיּוֹי לְמֵיתַב מִן חֲשׁוֹכָא וְאֶטִימוֹס הוּא לְקָטְלִין בְּחַרְבָּא׃ מְנַדֵּד הוּא לִמְזוֹנָא הָאן הוּא יְדַע אֲרוּם מְעַתַּד בִּידֵיהּ יוֹם חֲשׁוֹכָא׃ יְבַעֲתוּנֵיהּ עָקָא וּמְעִיקָא יַחְזְרוּנֵיהּ הֵיךְ מְלִיךְ דְאֶטִימוֹס לִגְלוּגְדַק׃ מְטוּל דְאוֹשִׁיט לֶאֱלָהָא יְדֵיהּ וּלְוָת שַׁדַּי יִתְגַּבַּר׃ יִרְהוֹט לְוָתֵיהּ בְּתוּקְפָּא בְקוּשִׁי רוּם תְּרֵסוֹי׃ אֲרוּם חֲפָא אַפּוֹי בְּשׁוּמְנֵיהּ וַעֲבַד רוּטְבָא עֲלַוֵּי כִפְלָא׃ וַעֲבַד שְׁכוּנָן בְּקִרְוִין צַדְיָן יָתִיב בְּבָתַּיָּא דְלָא יִתְבוּן לְהוֹן דִּי אִתְעַתַּדוּ לִיגוּרִין׃ לָא יִתְעַתַּר וְלָא יִתְקַיֵּם עֻתְרֵיהּ דְקֹרַח וְלָא יִתְמְתַח לְאַרְעָא מִנְּהוֹן וּמֵהָלֵין טַבְתָּא דְדָתָן וַאֲבִירָם׃ לָא יֶעְדֵּי מִן חֲשׁוֹכָא שִׁבְשֵׁיהּ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהוֹבִיתָא וְיֶעְדֵּי בְזַעֲפָא דְפוּמֵּיהּ דֶאֱלָהָא׃ לָא יְהֵימִין בְּבַר נָשׁ דִבְשִׁקְרָא תָעֵי אֲרוּם שִׁקְרָא תְּהֵי פֵּרוּגֵיהּ׃ בְּלָא יוֹמֵיהּ תִּתְמְלֵי קְבוּרְתֵּיהּ וְעוּבֵיהּ לָא תְהֵי עַבּוּפְיָא׃ ת״א עַד לָא יוֹמֵי תִתְמְלֵי סִבְתֵּיהּ וְכַלְּתֵיהּ לָא תְהֵי גְנָנָא׃ יַתֵּר הֵיךְ גוּפְנָא בוֹסְרֵיהּ וְיִטְלוֹק הֵיךְ זֵיתָא לַבְלְבֵיהּ׃ אֲרוּם סִיעַת דִּילָטוּר לְצַעֲרָא וְאֶשְׁתָּא גַמְרַת מַשְׁכְּנֵי שׁוֹחֲדָא׃ דְחָשְׁלִין לְעוּת וּמְמַלְּלִין שְׁקַר וְרַעְיוֹנֵי כְרֵסְהוֹן מִתְבְּנִין נִכְלָא׃ ואתיב

מתחולל ב׳ מל׳ וסי׳ הנה סערת יי׳ חמה יצאה קדמ׳׳ כל ימי רשע הוא מתחולל׃ ומספר ה׳ ד׳ פתחין וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר בסדר בלק ובירמי׳ סימ׳ יא׃ בשלום ב׳ דגשי׳ וסי׳ יי׳ יברך את עמו בשלום׳ בשלו׳ שודד יבואנו׃ ללחם ד׳ דגשי׳ וסי׳ ותרעב כל ארץ מצרים׳ לא רב ללחם ולא צמא׳ והיתה ללחם לאוכרה׳ נודד הוא ללחם איה׃ תתקפהו ב׳ ובספרא וסי׳ תתקפהו לנצח ויהלך׳ תתקפהו כמלך עתיד לכידור׃ בעבי ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ האדמה׳ גבי מגניו׃ וישכון ה׳ א׳ מל׳ וסימ׳ וישכון כבוד יי׳ על הר׳ וישכן ישר׳ בטח בדד׳ וישכן הענן במדבר סיני׳ וישכון ערים נכחדות׳ וישכן בירושלם׳ ערים מל׳׃ ולא יקום ד׳ וסימ׳ נמס׳ בסיפ׳ סימן ח׳׃ ט׳ ר״פ לא ולא ולא וסי׳ לא תשתחוה לאלהיהם׳ שמעתי לא תגנבו׳ לא איש אל ויכזב׳ לא אכלתי באני טמנו׳ לא יצעק ולא יענה׳ לא ירעבו ולא יצמאו׳ לא דכאו עד היום׳ לא שלותי ולא שקטתי׳ לא יעשר ולא יקום חילו׃ גלמוד ג׳ וסימ׳ היום ההוא יהי גלמוד׳ כי עדת חנף גלמוד׳ בחסר ובכפן גלמוד׃

רשי

עת תשלומי׃ בשלו׳ ונשפוא סרוי כשלו׳ שלם׳ אז השודד יבואנו׃ וצפוי הוא אלי חרב׃ עתיד הוא אלי חרב ועוני לנוד ללחם איה ימצאנו׃ נודד הוא׃ כלומר מוכטח הוא לנוד׃ ידע לו באמת כי נכון ומזומן לבוא בידו כלומר אליו ועמו יום חשך כמו מן הבא בידו׃ תתקפהו׃ תחזק המצוק ממנו ונתאכסהו׃ כמלך עתיד לכידור׃ לא מצאתי דמיונו׃ ויש לפותרו כאותיו׳ המתחלפות ר״ש ב בלע״ט׃ כמו אשכנז וריפת שבתורה ובדברי הימים אשכנז ודיפת וכן כתים ודודנים אף כאן לכידור׃ כמו לכידור כאותו המלך שהו עתד ליקוד אש של גיהנם והוא שנאמר שנתכנא כמו אליו כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן לשרוף אשיו יקד יקוד׃ ודומה לו כידודי אש יתמלטו׃ אם לפידים אם להבות׃ ירוץ אליו׃ היה רץ אל הבורא בגובה וזקיפת צואר להכעיסו בעבי גבי מגיניו׃ וחזקת כתו׃ גובה׃ כמו ותבני לך גב׃ פימה עלי כסל׃ עשה פה על חלביו׳ שחלבו ועוני שומנו כפול על כסליו ונראין כמין פה׃ פימה׃ מגורת והיתה הכפיר פים׃ זו היא לימא של כפחים שים לו פיות הרבה הפכר פיות׃ וישכן ערים נכחדו׳׃ כן דרך בעלי גאוה בוני חרבות לשם׃ לא יקום חילו׃ לא יתקיים לימי׳ רבים׃ לא יטה׃ לא יכטה מליכתו׃ ויטו אחרי הבצע ויכטו הם עצמם׃ לא יכטה מן השמים לארץ מתת תאותם וזימון מ מחשבתם׃ והוא כשתי תיבות׃ מן להם מן הכנתם׃ כמו ויען להם המלך׃ ודומה לו הספירה כים כשתי תיבות ארא״ם תי׳ אחזי ל להין׃ זה כרא׳ בעיני׃ ומנחם מסייעני׃ מנלם׃ לשון כנלותך לבגוד׃ והלון שכו יסוד נופל׃ לשון תכלית לא יטה לארץ להיות בשילה גזירת חרון ויסור מן העולם׃ ברוח פיו׃ של שליט בעולם׃ וזה מקרא חסר׃ ויש פותרים בשביל רוח פיו שהרע לדבר סרה׃ אל יאמן׃ אותו אשר בשוא נתעה׃ כי שוא יהיה תמורתו שיגיעו׃ כמו ועל התמורה׃ בלא יומו תעמוד תמורתו׃ על מליאתה מליגדל ומלהגדליה עוד׃ כמו שמלא ארבעים יום ואשלימו׃ וכפותו׃ כפיות ענפיו׃ כל ענפי אילן דומין לכיפה׃ הרה עמל׃ וילד און׃ עשה רעה וישתלמו שכר הליד׳ לפי ההריון׃ תכין׃ תזמין מרמה׃ לערמה תהפך להם תאותם׃ מענה

רלבג

מתחולל׳ מעניין חיל כיולדה׃ לעריץ׳ הוא הרשע ונקרא כן בהיותו תקיף עורץ אחר האנשים׃ וצפוי הוא אלי חרב׳ ר״ל שכבר יראהו החרב והטעם שכבר יעבור עליו החר׳ ויפלו עליו אימו׳ מות׃ תתקפהו כמלך עתי׳ לכידו׳׳ תתחזק המצוק׳ עליו ותסבבהו כמו המלך שעתיד לכידור ומזומן למלחמ׳ הנקרא טורנ״יש בלע״ז או יהיה הרצון בזה תנצחהו המצוק ותחזק עליו כמו שיתקיף המלך ויאכוס האיש ההוא שהוא עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנדונים לטביעה שכאשר ירצו לטובעם בקלות יקשרו ראשם בין ב ברכם וידיהם ורגליה׳ בדרך שיהיו כמו ה הכדור עד שלא יוכלו לשום פנים להנצל מ מהטביעה׃ בעבי גבי מגיניו׳ במקום שגופי מגיניו יותר עבי׳ ויותר חזקים׃ פימה עלי כסל׳ שעשה פיות על כסליו מרוב ה השומן׃ אשר התעתדו לגלים׳ אשר הית עתידים לגלים׃ כבי׳ ר״ל שממין׃ מנלם׳ שלמות׳ מעניין ככלותך לבגוד יבגדו בך׃ בשוא נתעה׳ ר״ל האיש הנתעה בשוא ובהבלי העולם להמשך אחרים כי שוא תהיה תמורתו כי תמורתו תהיה שוא והבל ר״ל שכבר יפסד ויעדר׃ תמלא׳ תכרת והוא שב אל יונקתו האמורה למעלה׃ וכפתו׳ הוא כמו יונקתו והרצון בו פארתו׃ יחמוס׳ יגלה כטעם ויחמוס כגן שכו׃ בסרו׳ בוסר שלו׃ נצתו׳ כמו פרחו׃ אהלי שחד׳ הבנויים משחד׃

ביאור דברי המענה

ענה אליפז התימני ואמ׳ היתכן לחכם שיטעון טענות כוזבות אשר הם דברי רוח והבל׳ אם מחוק החכם שיתווכח בדברים וטענות בלתי מועילות בהאמתת מה שירצה האמתתו׳ הנה לא תוכל להגדל גדול באלו הדברים כי אתה תפר מההמון יראת השם ית׳ כי ההמון לחולשת שכלם לא יראו מעשות רעות אלא מדאגה פן יעניסם השם ית׳ ולזה כשתאמר שלא יבאו אלו הרעות אלא למי שבמערכתו בעת הלידה שיבואהו אתה מפר יראת השם ית׳ מההמון ואתה ג״כ מונע ההתפלל לפני השם ית׳ על הרעות התפלה עליהם שוא ובטל לפי דבריך׳ הנה דבריך יודיעו לאנשים עונך כי אתה בוחר בדבריך לשון הערומים המדברים בערמה ובמרמה ובדרכים מתע אני לומר שאתה רשע ועל זה באה עליך הצרה הזאת כי פיך ושפתיך יעידו בך שאתה רשע׳ מה זה שהתפארת בישישות ונקנה האם נבראת קודם בריאת הגבעות הלא אם זוכר הוא בעיר לימים הנה לא ימנע מפני זה שיגיע לו מהחום מה שהספיק בזה הדרוש וזה שיתכן שקבל כבר עדות מאנשים שכבר הגיע אליו מה שהתפרסם מזה החום זה זמן ארוך ולזה אם איכך דאשון לכל האנשים תהיה טענתך בזה בטלה׳ האם שמעת בסוד אלוה שתמנע לך החכמה ותהיה לך לבדך לא לזרים אתך׳ מה ידעת מפעולות השם ית׳ ולא נדע ומה תבין מהם ולא עמנו הוא ועוד שאם תטעון כי בעבור יש חכם יותר׳ הנה גם שב גם ישיש בנו כביר ימים מאביך ואחשוב שאליפז היה יותר ישים מאיוב ואולם שאר רעיו היו צעירי ממנו או זוכר לבדו היה צעיר התנחומות שנחמוך בהם אלו האנשים ר״ל זופר ובלדד עד שקראת להם רופאי אליל׳ האם מה שטענו לקיים שהשם ית׳ מבין את כל מעשה האדם דבר של לאט ושל סתר עמך עד שקראת אותם טופלי שקר וקראת סתר אלו הטענות והוא מה שאמרת אליהם אם בסתר פנים תשאון׳ איך לקחך להשיב אל אל רוחך והוצאת מפיך מלין כנגדו׳ איך תחשוב שתהיה נקי וצדיק עד שלא יתכן שיגיעך עונש הנה אי אפשר באדם לחסרונו שיהיה נקי שתהיה כמלט מהחסרון הלא בעיני השם ית׳ אין כמלט מהחסרון כי גם המלאכים והגלגלים ישיגם חסרון מה לפי מה שמציאותם יצטרך ש מציאות אחר חסרון כפלא ביחס אל השם ית׳ כמו שביארנו בחמשי מספר מלחמות יי׳ ולזה לא ימצא השלימות כי אם בשם ית׳ ובהיות הענין כן איך חשבת עצמך שיותך נתעב ונאלח ושותה כמים עולה כי האדם זה דרכו ולזה אין לך להתרעם על השי׳ על זה העונש כי בלי ספק אי אפשר מזולת שמרית ואם איכך שחטאת בדברים רבים הם חטא אל השם ית׳ מגד שלמותו ואיכך חושב בהם שיהיו חטא׳ הנה אגידך שראיתי בחוש ומה שיגידוהו חכמים ולא כחדו מהחוש מאבותם׳ כי לא אביא עליך עדות ממה שיגידוהו הפחותים כי אין לסמוך עליהם אבל ממה שהגידו השלימי׳ אשר להם לבדם נתנה הארץ מרוב לא עבר זר בתוכם הלא הם יגידו׳ ורואיתי ג״כ בעיני כי הרשע ואם הוא מצליח הוא מתחולל כל ימיו ר״ל שיאחזהו חיל וכאב לב כל ימיו לירא ולפחד הטכים אשר נצפנו לתוקף החומס אנשים יהיה בכל אחד מהם קול פחדים באזניו שיגיעהו רע והנה בהיותו בשלום יבואהו השודד והנה לו בלבו החושך והצרה ההיא׳ הלא החרב יראה אותו בדרך שיפלו עליו אימות מות׳ הלא הרשע הוא נודד ללחם עכה ימצאהו כי אין לו לחם לאכול ידע כי נכון גדולה ולזה הוא בכאב לב תמיד׃ צר ומצוקה יבעתוהו׳ תתחזק המצוקה עליו ותאכוס אותו כמו המלך שיתקוף ויאכוס האיש שהוא עתיד להשפט בכ הנדונים

אבן עזרא

מתחולל׳ מן חיל כיולדה׃ ומספר שנים׳ שיוקש בהם ממנו׃ קול פחדים׳ באחריתו׃ תתקפהו כמלך׳ שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומ׳ כי ישובוהו כרן׳ כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהיה כמו כדור אל ארץ וכף כדור נופל וכף כידור שורש והוא רחוק׃ בעבי גבי מגיניו׳ ישוב על עובי הגוף ומגיניו הם העצמות על דרך משל וגבי הם ה המיתרים׃ כי׳ חלב כסה פניו ואילו׳ יצטרך לעשות פימה עלי כסל להוציא מ מהחלב וזהו דרך מ משל כי בתחלה יעשיר הרשע ובסוף להפך כעניין כפרח רשעים כמו עשב׳ ובסוף ישכון ערים נכחדות ויש אומרים כי יבחר מקום אין שם יישוב להתבודד בו להרע שהיו מעותדים כמו עתידי׳ להיותם גלים כמו גל אבני׳ וכן גלים כנים׃ חילו׳ עשרו כמו עשה לי את החיל הזה׃ יקום׳ יעמוד׃ מנלם׳ הדבר השלם שלהם ופי׳ יטה כמו נוטה שמים וכמוהו ככלותך כהשליכך׃ ויסור׳ אפילו ברוח פיו׃ בלא יומו תמלא׳ רובי המפרשים אמרו שהא׳ במקום למ״ד הכפל והוא מן ויקטפת מלילות ומלשון רבותי׳ מוללי ומריח בו׃ וכפתו׳ מן כפה ואגמון׃ יחמס׳ כמו ויחמוס כגן שכו כחמסו עקביך ועניינו יתפזר׃ ואש אכלה׳ דמה אף אלהים לאש בעבור שהרו עמל׃ ובטנ׳ רמז למחשבות הנסתרות׃ שמעתי

הנלוגים לטביעה שיקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכידור על שלא יוכלו להנצל מהטביעה׳ מפני שנטה הרשע אל ידו וחשב להתגבר על השם ית׳׳ הנה השם ירוץ אליו להכותו בצוארו במקום שיהיו מגביו יותר חזקים ויותר עבים להראותו כי לא תועיל גבורתו כנגד השם ית׳׳ מפני שכסה הרשע פניו בחלבו מרוב השומן ושכן בערים חריבות ר״ל שנכה אותם ושכן בבתים אשר לא היו נושבים אבל היו עתידים להיותם לגלים כדים וככה אותם מחדש כדי שיוכל לבטוח יותר בהם שיהיו חזקים ולהיותם לנכר לו׳ הנה יענש שלא יעשר ולא יעמוד עשרו אשר בעבורו היה מאמין עצמו ולא יטה לארצי הארץ שלמותם ר״ל שהכיני אשר עשה לא ישארו אבל יחרבו ויפלו לא ישו׳ מני חשך

כאלה ג׳ וסימ׳ לא כאלה חלק יעקב׳ קדמא ותניינא׳ שמעתי כאלה רבות: לו כ״ב וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך לו: במלים י׳ בליש׳ וסימ׳ הלהוכח מלים תחשובו׳ הלא הם יורוך׳ הוכח כדבר לא יסכן׳ גם אנכי ככם אדברה׳ עד אנה תוגיון נפשי׳ אדעה מלים יענני׳ שרים עצרו במלים׳ זחתו ולא ענו׳ כי מלתי מלים׳ כתר לי זעיר: ותקמטני ל׳

טז

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ שָׁמַעְתִּי כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַחֲמֵי עָמָל כֻּלְּכֶם׃ הֲקֵץ לְדִבְרֵי־רוּחַ אוֹ מַה־יַּמְרִיצְךָ כִּי תַעֲנֶה׃ גַּם ׀ אָנֹכִי כָּכֶם אֲדַבֵּרָה לוּ־יֵשׁ נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי׃ ה אֲאַמִּצְכֶם בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ׃ אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֵחָשֵׂךְ כְּאֵבִי וְאַחְדְּלָה מַה־מִנִּי יַהֲלֹךְ׃ אַךְ־עַתָּה הֶלְאָנִי הֲשִׁמּוֹתָ כָּל־עֲדָתִי׃ וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה וַיָּקָם בִּי כַחֲשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה׃ אַפּוֹ טָרַף ׀ וַיִּשְׂטְמֵנִי חָרַק עָלַי בְּשִׁנָּיו י צָרִי ׀ יִלְטוֹשׁ עֵינָיו לִי׃ פָּעֲרוּ עָלַי ׀ בְּפִיהֶם בְּחֶרְפָּה הִכּוּ לְחָיָי יַחַד עָלַי יִתְמַלָּאוּן׃ יַסְגִּירֵנִי אֵל אֶל עֲוִיל וְעַל־יְדֵי רְשָׁעִים יִרְטֵנִי׃ שָׁלֵו הָיִיתִי ׀ וַיְפַרְפְּרֵנִי וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַיְפַצְפְּצֵנִי וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּרָה׃ יָסֹבּוּ עָלַי ׀ רַבָּיו יְפַלַּח כִּלְיוֹתַי וְלֹא יַחְמֹל יִשְׁפֹּךְ לָאָרֶץ מְרֵרָתִי׃ יִפְרְצֵנִי פֶרֶץ עַל־פְּנֵי־פָרֶץ טו יָרֻץ עָלַי כְּגִבּוֹר׃ שַׂק תָּפַרְתִּי עֲלֵי גִלְדִּי וְעֹלַלְתִּי בֶעָפָר קַרְנִי׃ פָּנַי חֳמַרְמְרָה מִנִּי־בֶכִי וְעַל עַפְעַפַּי צַלְמָוֶת׃ עַל לֹא־חָמָס בְּכַפָּי וּתְפִלָּתִי זַכָּה׃ אֶרֶץ אַל־תְּכַסִּי דָמִי וְאַל־יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתִי׃ גַּם־עַתָּה הִנֵּה־ כ בַשָּׁמַיִם עֵדִי וְשָׂהֲדִי בַּמְּרוֹמִים׃ מְלִיצַי רֵעָי אֶל־אֱלוֹהַּ דָּלְפָה עֵינִי׃ וְיוֹכַח לְגֶבֶר עִם־אֱלוֹהַּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעֵהוּ׃

(Masorah notes in the margin beside the verses: נ׳ · ל׳ · ל׳ · כ״כ · ל׳ · י׳ בליש׳ · ט׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ אם לא יסיב · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וכל קרי׳ חלוף · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חן ככלו ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ אריך ועיר׳ ל׳ חס׳ · חמרמרו ק׳ · נ׳ · נ׳ · נ׳ · ז״ג ר״פ · כ׳ · נ׳ · ל׳ · לט · כ׳ חד ר״פ וחד ס״פ)

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ שְׁמַעִית כְּאִלֵּין סַגִּיעָתָא מְנַחֲמִין דִּלְעוֹת כּוּלְּכוֹן׃ הַאִית סוֹף לְמִלֵּי זִיקָא אוֹ מַה יְבַסְמִנָּךְ אֲרוּם תְתִיב׃ לְחוּד אֲנָא כְּוָתְכוֹן אֲמַלֵּל לְוַי דְאִית נַפְשְׁכוֹן חִלּוּפֵי נַפְשִׁי אֶתְחַבֵּר עֲלֵיכוֹן בְּמִלַּיָא וַאֲטַלְטֵל עֲלֵיכוֹן בְּמוֹ רֵישִׁי׃ אֲחַיְּלְכוֹן בְּמוֹ פּוּמִי וְטַלְטוּל סִפְוָתַי יִתְמְנַע׃ אִין אֲמַלֵּל לָא יִפְסוֹק כֵּיבִי וְאֶפְסוֹק מַה מִנִּי יֵיזֵל׃ לְחוּד כְּדוּן שַׁלְהֲיַנִי צַדִּיתָא כָּל סִיעָתִי׃ וְקַפְּתַנִי לְסָהִיד הֲוָה וַאֲקִים לְאַסְהָדָא עֲלַי כַּדְבוּבִי עַל אַפָּי׃ רוּגְזֵיהּ תְּבַר וּנְטַר לִי דְּבָבוּ עַסִּי עֲלַי בְּכַכּוֹי מְעִיקִי הֵיךְ אִזְמֵל חָרִיף עַיְנוֹי לִי׃ פָּתְחִין עֲלַי פּוּמְהוֹן בְּחִסוּדָא מָחוּ לִיסָתַי כַּחֲדָא עֲלַי בְּנִסָא מִתְמַלְאִין׃ יִמְסְרִנַּנִי אֱלָהָא לְוַת מָרֵי זְדוֹנָא וְעַל יְדֵי דְרַשִּׁיעִין מְמַרְטֵט יָרִיתִי׃ שְׁלֵיוָא הֲוֵיתִי וְרַעְרְקַנִּי וַאֲחַד בְּקִדָלִי וְתַבְּרַנִּי וְאוֹקְמַנַּנִי לֵיהּ לְפַלְגְסָא׃ יַחְזְרוּן עֲלַי גִּרְרוֹי יִקְטַע כֻּלְיָתַי וְלָא יְחוּס יִשְׁדֵּי לְאַרְעָא מְרִירָתִי׃ יִתְקְפִנַּנִי תְּקוֹף עַל אַפֵּי תְקוֹף יִרְהוֹט עֲלַי הֵיךְ גִּבָּרָא׃ סַקָּא חַיְטִית עֲלַוֵי מַשְׁכִּי וּפַלְפֵּלִית בְּעַפְרָא אִיקָרִי׃ אַפַּי מְטַשְׁטְשִׁין מִן בְּכוּתָא וְעַל תִּימוּרֵי טוּלֵי מוֹתָא׃ עַל דְּלֵית חֲטוּפָא בִּידַי וּצְלוֹתִי דַכְיָא׃ אַרְעָא לָא תַחְפִּין אַדְמִי וְלָא יְהֵי אֲתַר לְקִבְלְתִי׃ לְחוּד כְּדוּן דְּאִית בִּשְׁמַיָּא מְסַהֲדִי וּמַסְהִיד עֲלַי בִּמְרוֹמַיָא׃ פְּרַקְלִיטַי חַבְרֵי קֳדָם אֱלָהָא זַלְגַת עֵינִי׃ אֶפְשַׁר דְּמִכַּסֵן בַּר נָשׁ עִם אֱלָהָא וְהֵיךְ אֱנָשׁ עִם חַבְרֵיהּ׃ מטול

לעד היה׳ והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא ול׳ דכו׳ וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הנ״ק בס״ד: אל אל יסגירני אל קדמ׳ בצרי תניין בסגול וכל קריא׳ חלוף ועיין כל האי שיטה במסר׳ רבתא בערך אלף דשם נמס׳ יתהון בס״ד: ולא יחמול ד׳ וסימ׳ ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו מלך יהודה׳ וישלך עליו ולא יחמול׳ יסבו עליו רביו׳ כי קנאה חמת גבר: ותפלתי ג׳ וסימ׳ ותפלתי על חיקי תשוב׳ ותפלתי ברעותיהם נשמטו׳ ותפלתי זכה: זכה ג׳ וסימ׳ בסידר אמור: עדי ושהדי חד מן ט׳ פסו׳ אית בהון תרתין מלין ופתרונן חד וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סי׳ יב: במרומים ד׳ ומל׳ בליש׳ וסימ׳ הוא מרומי׳ ישכן׳ נתן הסכל במרומים׳ הללוהו במרומים׳ הנה בשמי׳ עדי וסהדי במרומי׳: ויוכח ב׳ א׳ ר״פ וא׳ ס״פ וסימ׳ ירא אלהי אבותינו ויוכח׳ ויוכח לגבר עם אלוה:

אבן עזרא

שמעתי כאלה רבות׳ או מה ימריצך׳ מי יהיה תקיף ממך וינצחך: וניד׳ כמו תנוד׳ והענין להוכיחם: מה מני יהלוך׳ לא יהלך כאבי: אך עתה הלאני׳ הכאב ולנגדו יאמר השימות ה המתאבלים עלי: ותקמטני׳ מלשון קשור מדברי רבותינו ז״ל או כמו אשר קומטו ולא עת והם קרובים: אפו טרף׳ ישוב אל צרי הבא אחריו: יתמלאון׳ כמו תמלאמו נפשי: ירטני׳ כמו כי ירטו הדרך לנגדי ואם הם שנים שרשים ויש אומ׳ ועל ידי ועל מקום והקרוב כמשמעו: רביו׳ כמו השמיעו אל בבל רבים: מררתי׳ היא כנגד הכבד: עלי גלדי׳ עורי והוא מלשון קדר: ועוללתי׳ כמו והעלתי וכמוה כמעל ידיה׳ ויש אומרי׳ שהו׳ מן עול והוא יותר נכון: חמרמרו׳ בלשון קדר התאדמו ברוב החום או הו׳ מן יהמו יחמרו מימיו: ארץ אל תכסי דמי׳ כמו און אם ראיתי בלבי לא ישמע יי׳ אכן שמע אלהים יי׳ וכן ותפלתי זכה ואת ארץ אם א׳ אכזב אל תכסי דמי: ואל יהי מקום לזעקתי׳ לא תמצא זעקתי מקום ויש אומרי׳ ארץ גלי חמסי ול׳ יהי מקום שתעכב שם זעקתי אלא תעלה מיד: דלפה׳ כמו תזל גבאהו ידלוף הבית: כי

רשי

מענה איוב

ימריצך׳ ישעיף פיך לחשוב דבריך כנרגי׳ על אופניהם: ככם אדבר׳ ככם אני יודע לקנות: לויש נפשכם׳ יסורין תחת נפשי: גם אני הייתי מחביר עליכם בתילין׳ ומניע עליכם ראשי בנעקת׳ ומאמץ אתכם במופי לא החרישו תאמנו ועמדו ביסוריכם כאשר תאמרו לי׳ וניד שפתי שאני כד וקובל ונועק יניתה אז יחשוך ולא אזעיק ולא אנוד עוד׳ אבל עתה אם אדברה וגו׳ השימות׳ שיתקת כמו אשתומם׳ וכמו שומו שמים שתקו והתמהו: ותקמטני לעד היה׳ הקמטתני והקדרתני בשביל עד שהיה לעד על יענני להשטיבני: ילטוש׳ יחדד׳ כמו לוטש כל חורש ונו׳ והשטן הוא הצר: פערו עלי פיהם׳ פתחו׳ כמו ופערה פיה: יתמלאון׳ יתאספון: והרבה לנו דומין כמקרא קראו אחריך מלא׳ אשר יקראו עליך מלא הרעים ואיכונתפת׳ תלבשנו׳ כי כל מילוי כאסף הוא: יסגירני אל אל אויל הסגירני הקב״ה אל אויל: לך עולל ללין כי׳ וני׳ רשעי ירטני: רטיית תנחומיי׳ נרפאתי מסר לרשעים שאינן אלא מקניטים׳ דא ירטיני כ״נ ירכני׳ לשון רפוי ותנחומי׳: ויפרפרני׳ איתו ענול לשון פירורים׳ ויפצפצני׳ לשון נשבר לשברי׳ הרבה בחבטה רבה׳ כמו ונפצתם איש אל אחיו׳ ונפץ עולליך אל הסלע: רביו׳ מורה חציו כמו רובה קשת: מררתי׳ מרה שלי: גלדי׳ מכה יבישה והעלאת גלד׳ ולשון תסכה והעמידו על גלדו׳ ועוללתי׳ ולכלכתי׳ וגניתי כמו ויתעוללו בה׳ לשון בזיון וגנאי׳ וכמו עוללה לנפשי: קרני׳ זיוי׳ לשון וקרנים מידו לו: חמרמרו נקמטו׳ כמו׳ כחמרו ככי מועיה בלשון משנה׳ יכן משא חמרמרו: צלמות׳ שחשכו מאות בכי ודמעה: ותפלתי זכה׳ לא קיללתי חבירי׳ ולא פיללתי לו רעה׳ ואל יהי מקום כארץ להבליע בו נעקתי׳ כי לשמי׳ תעלה: הנה בשמי׳ עדי׳ יודעי ויודע דרכיו: דלפה׳ דומע׳ וזולפת׳ דמעה לשון׳ דליף׳ ויוכח לגבר׳ והלואי יעשה לי זאת שיתן לי מקום להתווכח גבר עם אלוה׳ לא שוו׳ שני הריבי׳ ריב גבר עם קוני׳ וריב בן אד׳ לרעהו: כי

ויפלו לא ישו׳ מני חשך שכרו׳ יונקתו אשר היא כוחה׳ מאד בהיותו בעשרו על שהי׳ בתכלי׳ השומן והדשנו׳ תיבש שלהבת הצרות הבאו׳ עליו עד שיניעהו מ מהכחישות שרוח פיו יניעהו ויסירהו ממקומו׳ בעבור שלא היה מאמין זה האיש ה הנתעה בשוא ובהבלי העולם כי ימותו ו ותהיה שוא והבל ת תמורתו ר״ל שלא היה מתפחד מהמות הנה היה עכשו שימות בלא עתו ותכר׳ יונקתו בלא עתו וכפתו אשר איננה רעננה יסור בקלות הפרח והכן שהוכיח הרשע לעשות פרי כמו הגפן שיחמוס ויסחית בסרו וכזית שישליך נכתו במעט סבה׳ הנה קבוץ החנפים סופו להיות גלמוד לפי שיסחיתו קצת קצת ולא ישלם הקבוץ ביניהם ואם אכלה האהלים הבנויי׳ משחד ועול לפי שהם יחשבו ויסתלנו תמיד בעמל ואון ו ומחשבתם תכין מרמ׳ תמיד ולזה יענים השם ית׳ בכמו אלו העונשים:

והכלל העולה מהדברי׳

הוא שהוא היה מגנה איוב על אמ׳ שלא חט׳ והוא מעיד שכב׳ חטא שהוא בדבריו אלה יפר יראת השם מ מהאנשים וימנע מ מהתפלל אליו בעת הצר׳ אשר עם התועלת שבו להנצל מהרע הנה בו מהתקון המדיני ו והיישרה אל הצלחת הנפש מה שלא יעלם והביא ראיה מהחוש על היות אלו הרעות מסודרות מהשם ית׳ לפי מעשה האדם למה שימצא מהרעות ל לרשעים אשר לא נפקד אים מהם שלא ישיגוהו רעות אם מצד הפחד אם מזולת זה וזה ממה שיורה על כי אלו הרעות הם לרשעים מפני היותם רשעים ועוד שאנחנו נראה העונש הבאה עליהם כנגד מריס מדה כנגד מדה ואילו היה מונבל בגיתו מרחם לא היה אפשר זה שלא אם כאמר שככר הוגבל נ״כ אז שיהיה זה האיש עושה מרי שיהא דומה לעונש המוגבל לבוא עליו וזה בתכלית הבטול והגנות כי אם היה הענין כן תבטל הבחירה ויהיו כל העניני׳ מחוייבי׳ הנה זה הוא לבד מה שהוסיף אליפז לטעון בזה המענה:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר׳ עמל׳ הבל וכזב: מה ימריצך׳ ר״ל מה יחזק מה שטענת בדבריך: אאמצכם במופי׳ אחזיק אתכם בדברי: וניד שפתי יחשך׳ מה שאנוד אתכם בדברי יחשך כאשר מכם: השימות כל עדתי׳ שמת כל חיברי שוממים ובא אמרו הלאני השימות כל עדתי פעם לנוכח ופעם שלא לנכח על דרך אמרו משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו: ותקמטני׳ מענין קמטים כי הם עדות על הכחישות ועל הדלות: ילטוש עיניו לי׳ יעיין אותי בעין רעה ויהיה ילטוש מגזרת חרבו ילטוש ר״ל יבריק ויחריד: פערו׳ פתחו והרחיבו עלי פה: יתמלאון׳ יתקבצון: יסגירני׳ ימסירני: עויל׳ סקרן: ירטני׳ יטה אותי ממה שהייתי בו והוא מגזרת ירט הדרך לנגדי והם שני שרשים בענין אחד ר״ל ירט ורטה: ויפרפרני׳ שברני וכתתני מגזרת פור התפוררה ארץ וכן ויפצפצני מגזרת וכפטיש יפוצץ סלע: למטרה׳ כמטרה לחץ והנה הוא הרומס שמכיחין מורי החצים לירות בו: רביו׳ מורי החצים אשר לו מגזר׳ וימררוהו ורובו: יפלח׳ יבקע: גלדי׳ הוא הקרום שיעלה על המכה כאשר תגליד המכה: ועוללתי בעפר קרני׳ ר״ל העליתי עפר על ראשי: חמרמרו׳ נמלאו חמר ולכלוך: ושהדי׳ ועדי: דלפה עיני׳ תדמע עיני: חובלה

רלבג

אובלה, נשחתה: נזעכו, נכרתו: התולים, אנשי מהתלות ובא בשקל עזומים שהוא אנשי עוזם: ובהמרותם, ובהכעסת אותי מענין מרו ועצבו את רוח קדשו: תלן עיני, ר"ל שעיני רואה הכעסתם ולנה שם: שימה נא ערבני עמך, שימה נא לבך בי להשיב על דברי בהתוכחי עמך ותן לי ערב אוכל לבטוח בו שתשיב על דברי כי תשוקתי היא להתווכח עמך לא עם אלו האנשים: לידי יתקע, הוא מענין תקיעת כף לקיים כל דבר: לחלק, מענין שפתי חלקות: רעים, מחשבות ורעיונים כטעם בנת לרעי: למשול עמים, להיות למשל ולשנינה בגוים: ותפת, חלון כענין מפתחי האמור בדניאל: לפנים, קודם: ויצורי, מחשבותי מגזר כי יצר לב האדם: ישומו, יתמהו: יתעור, יתמה ויפלא ויקבל הפעלות רב: זמותי נתקו, מחשבותי נפסקו: מורשי לבבי, מחשבותי כי הלב ירש ממחשבה ההתחלות אשר יסתמם בהם בחקירותיו בדבר: רפדתי יצועי, הצעתי ערשי: בדי שאול, כמו לבדי שאול, כמו לבדי שאול והרצון בו לירכתי שאול: אם יחד על עפר נחת, אם ינוחו יחד על עפר והכוונה בשאול השפל שבמקומו והוא מרכז הארץ וכמוהו ואביעה שאול הנך כי הוא הפך השמים שהוא המעלה במוחלט:

תלן ב' וסים' רק ברחוב אל תלן דפילגש, ובהמרותם תלן עיני: תרומם ב' וסי' צדקה תרומם גוי, על כן לא תרומם, וא' ותרומם גליו: רעים ה' וסים' בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף וביאורם לאמר הן ישלח איש, לחלק יגיד רעים, איש רעים להתרועע, באתי לגני וגו' אכלו רעים, הון יוסיף רעים רבים: וטהר ג' וקמצי' וסים' וישלח אליו אלישע

כִּי־שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח לֹא־אָשׁוּב אֶהֱלֹךְ׃ א רוּחִי חֻבָּלָה יָמַי נִזְעָכוּ קְבָרִים לִי׃ אִם־לֹא הֲתֻלִים עִמָּדִי וּבְהַמְּרוֹתָם תָּלַן עֵינִי׃ שִׂימָה־נָּא עָרְבֵנִי עִמָּךְ מִי הוּא לְיָדִי יִתָּקֵעַ׃ כִּי־לִבָּם צָפַנְתָּ מִּשָּׂכֶל עַל־כֵּן לֹא תְרֹמֵם׃ ה לְחֵלֶק יַגִּיד רֵעִים וְעֵינֵי בָנָיו תִּכְלֶנָה׃ וְהִצִּגַנִי לִמְשֹׁל עַמִּים וְתֹפֶת לְפָנִים אֶהְיֶה׃ וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי וִיצֻרַי כַּצֵּל כֻּלָּם׃ יָשֹׁמּוּ יְשָׁרִים עַל־זֹאת וְנָקִי עַל־חָנֵף יִתְעֹרָר׃ וְיֹאחֵז צַדִּיק דַּרְכּוֹ וּטְהָר־יָדַיִם יֹסִיף אֹמֶץ׃ י וְאוּלָם כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ וּבֹאוּ נָא וְלֹא־אֶמְצָא בָכֶם חָכָם׃ יָמַי עָבְרוּ זִמֹּתַי נִתְּקוּ מוֹרָשֵׁי לְבָבִי׃ לַיְלָה לְיוֹם יָשִׂימוּ אוֹר קָרוֹב מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃ אִם־אֲקַוֶּה שְׁאוֹל בֵּיתִי בַּחֹשֶׁךְ רִפַּדְתִּי יְצוּעָי׃ לַשַּׁחַת קָרָאתִי אָבִי אָתָּה אִמִּי וַאֲחֹתִי לָרִמָּה׃ טו וְאַיֵּה אֵפוֹ תִקְוָתִי וְתִקְוָתִי מִי יְשׁוּרֶנָּה׃ בַּדֵּי שְׁאֹל תֵּרַדְנָה אִם־יַחַד עַל־עָפָר נָחַת׃

ל' · ל' וכתי' כן · ל' רק כתיב · ב' · ל' חס · ל' ד' כתיב ס"ן · ג' · ל' חס' · ל' · ל' · ב' ר"פ · ב' חס'

מְטוּל דִּשְׁנֵי מִנְיָן אָתְיָן וְאִסְרָטָא דְּלָא אֲתוּב אֵיזֵיל׃ נַפְשִׁי מִתְחַבְּלָא יוֹמַי דְּעִיכוּ קְבוּרָן מִתַּקְנָן לִי׃ אִין לָא מִתְלַעֲבִין בַּהֲדִי וּבְפִרְוּגֵיהוֹן תְּבִית עֵינִי׃ שַׁוֵּי כְּדוּן עָרַב יָתִי עִמָּךְ מַן הוּא לִידִי יְקַיֵּם׃ אֲרוּם לִבְּהוֹן אַטְמַרְתָּא מִסָּכְלְתָנוּ מְטוּל הֵיכְנָא לָא תְרוֹמֵם לְהוֹם׃ לְמִפְלַג עַל אַחֲוַיַת חַבְרַיָּא וְעֵינֵי בְנוֹי תִּשְׁתֵּיצוֹן׃ וְעַתְּדַנִי לְמַתְלִין בְּעַמַּיָּא וּגְהִנָּם מִן לְוָו אֱהֵי׃ וּכְהָיַת מִן רְגִיז עֵינִי וְקַלַסְתּוֹרַי הֵיךְ טוּלָא כּוּלְהוֹן׃ יִשְׁתְּקוּן תְּרִיצֵי עַל דָּא דַכֵּי עַל דִּילָטוּר יִתְגַּבַּר׃ וְיוֹחֵד צַדִּיקָא אוֹרְחֵיהּ וּדְכֵי אַיְדֵיהּ יוֹסִיף אִתְחִילוּתָא׃ וּבְרַם כּוּלְהוֹן תְּתוּבוּן אִתּוּ כְדוּן וְלָא אֶשְׁכַּח בְּכוֹן חַכִּים׃ יוֹמַי עֲבַרוּ רַעְיוֹנַי אִתְבַּטִּילוּ לוּחֵי לִבְּבִי׃ לֵילְיָא הֵיךְ יְמָמָא יְשַׁוּוֹן נְהוֹרָא קָרִיב מִסַּלְּקִין מִן קֳדָם חֲשׁוֹכָא׃ אִין אֲנָא סָבַר דְּבֵי קְבוּרְתָּא בֵּיתִי בַּחֲשׁוֹכָא מַאֲבֵית שְׁוָויֵי׃ לְשַׁחְתָּא קָרִיתִי אַבָּא אַנְתְּ אִמִּי וַאֲחָתִי לְרִחְשָׁא׃ וְהָאן דֵּיכֵי סִבְרִי וּמַרְתִּינָתִי מַן יִסְכְּנָהּ׃ טַנְדּוּ לְבֵי קְבוּרְתָּא רְתַחֲתָן אִין כַּחְדָא עַל עֲפַר שָׁרָן׃

ואתיב

מלאך, ויגשו עבדיו וידברו, ויאחז צדיק דרכו, וא' טהר לב חן שפתיו: זמותי ל' מורשי ל' רפדתי ל' יצועי' ואחותי ל' לשחת קראתי: ואיה ג' ר"פ וסים' ואיה אלהיך אשר עשית לך, ואיה נביאכם אשר נבאו לכם, ואיה איפו תקותי: איפו ד' כתי' כן בו"ו וסים' נמסר בסדר וישב ובשמואל ב' סים' ט':

ביאור דברי המענ'

ענה איוב ואמ' שמעתי כמו אלה הדברי' פעמי' רבות הנה כולכם מנחמי' תנחומי' עמל וכזב, האם ימצא קץ לדברי רוח והבל כמו שהם דבריכם או מה יחזק דעתך מה שתטען ותענה הנה אין בדבריך מה שיחזק דעתך בו' גם אנכי הייתי מדבר עמכם ככם לו היית' במקומי אחביר עליכם במלין לנחם אתכם ואניעה עליכ' במו ראשי לנוד לכם ולהיו' מיכר בצרתכם, אם היה הענין כן אחזיק אתכם בדברי ומה שאנוד לכם בדברי יהיה להפליג על חוזק ספור שבריכ' יחשך כאבכם מכם כי הרבה יתפייס מי שהושבר כאב' יכולו לו ויספרו אותו בחוזק שברו ושיעו' מה שאכל ממנו, הנה אם אדבר לא יחשך כאבי ממני או אם אחדל מהדבור לא יועיל לי ולא יסור דבר מצרתי, אך עתה הלאני השם שם כל אברי שממים, אינו צריך לעד אחר על צרתי כי הקמטים שבי מרוב הכחישות יעידו עלי וכחשי ולולתי יעיד על חוזק שברי ומכאובי, אף השם ית' טרף אותי וישטמני תכלית השנאה והניעני להיות חרפת אדם ובזוי עם על שברי חרק עלי בשיניו לכעסו עלי וילטוש עיניו לי לעיין אותי בעין רעה, הרחיבו עלי פיהם אויבי בחרפותיהם אשר הם מחרפים אותי הכו לחיי יחד עלי יתקבצון כל שונאי והנה אמר זה לפי מה שאחשוב כנגד רעיו שהיו מחרפין אותו, מסור אותי השם ית' ביד שקרן ועל ידי רשעים הטה אותי ממה שהייתי בו שליו הייתי ויפרפרני השם ויכתתני אחז בערפי ויפצצני ויקימני לו למטרה לירות בי חציו, יסובו עלי מורי החצים אשר לו יבקע כליותי ולא יחמול לשפוך לארץ מררתי והנה אמר זה כנגד המכות והמכאובות אשר אלו בו, יפרצני השם פרץ על פני פרץ ר"ל מכה אחר מכה ירוץ עלי כגבור להכות אותי בכח ובתוקף מכו' רבות, על מה שהוגלד ממכותי תפרתי שק שהוא כנגד קשה והנה הוא מכאיב ומצער אותי מאד ועוללתי ראשי בעפר ואשר וכל זה מרוב היגון כי בסבת היגון יחברו האנשים שק ויעלו עפר על ראשם' פני כמלאו חומר ולכלוך מרוב הבכי ובסבת הבכי חשכו ראותיי עד שעל עפעפי צלמות, כל הצרות האלו באוני על לא חמס בכפי וגם תפלתי היית' זכה שלא הייתי מתפלל שיבא רע לאויבי ולא הייתי נמנע מלהתפלל לשם ית' קודם בוא אלי הצרה הזאת וזה שאיוב כמו שזכרנו היה כנוך תחלה בזאת החקירה והיה רוצה לצאת ידי ספקותיה ולזה היה מקריב קרבנות אל השם ית' לכפר בעד בניו, ארץ אל תכסי דמי והחמס הנעשה לי בסבת זה הסדור המסודר מהשם ית' או יהיה הרצון בזה אל תכסה החמס הנעשה לי אם אמת מה שיאמרו רעי שתהיינה אלו הרעות מאת השם ית' על צד העונש ואל יהי מקום להסתר שם זעקתי על החמס הנעשה לי, גם עתה הנה בשמים עדי שהאמת אתי אם היה השם יתברך משגיח באלו הדברים הפרטיים כמו שאתם אומרים אתם רעי המליצים עמי אל אלוה תדמע עיני ואליו דברי לא עמכם שאם היו דברי עמכם הוא מבואר שלא תהיה טענה עליכם מה שאספר מהחמס הנעשה לי אם הענין כדבריכם לפי שכלכם תאמרו שאוכיחו אותי במה שאני או שאין חמס בכפי, ואולם דברי עם השם ית' שאם היה הענין כדבריכ' רצוני שיהיה השם ית' מבין את כל מעשה האדם היה הוא יודע האמת בזה ולזה תהי' מזה הצד טענה לשם ית' לבאר שאם היה משגיח באישי האדם בכמו האופן שאתם אומרים הוא עושה עמי עול וחמס, מי יתן שיוכל האדם להתווכח עם השם כמו הויכוח שיהיה בין אדם לרעהו, כי מספר השנים הנשארים לי לחיות יהיו באים עתה ואמות או תהיה רוחי נשחתה ונכרתים ימי שלא אשלימם ויהיו עתה קברים לי, אם אין רעי המליצים לי אנשים מהתלות עמי ולזה אברח מלהתווכח עמה' ובמה שאומרי' להמרותי ולהעציבני רואה עיני ולנה שם ר"ל שאין הכעסים אשר הם מכעיסים אותי ומדברים כנגדי נעלמים ממני, אהה השם ית' שים לבך בי לשמוע דברי ולהשיב עליהם כי תשוקתי להתוכח עמך אם היה אפשר זה לדעתי שאתה לא תלך בהתווכחך עמי כי אם בדרך אמת לא בטענות כוזבות כמו שעושים אלו האנשים ואם היה אפשר תן לי ערב שאוכל לבטוח בו שתשלים ההתווכחות עמי הנני משתוקק מאד מי אמצא שיתקע לידי לקיים שיהיה ההתווכחות ביני וביניך אם היה אפשר וכל זה אמר איוב להורות שהאמת אתו ולמאסו בטענות הפחותות שטוענים לו רעיו, הנה לבם צפנת משכל ואין בהם תבונה ולא דעת כי היה ראוי שלא יעלם מהם כי על דברים כמו אלו התחבולות והמרמו' לא תרומם, מי

אבן עזרא

כי שנות מספר, דבר שיש לו מספר במהרה: יאתיו, ישלמו: נזעכו, מהענין יתפרש שאין לו חבר במקרא: אם לא התולים עמדי, יתרעם על חביריו שיאמרו התולים: ובהמרותם תלן עיני, לא אישן על שימרדו חיי או מן סורר ומורה כמו כל איש אשר ימרה את פיך: שימה נא, חזר למקום: ערבני, ערוב אותי כמו ערב את הנער: מי הוא, מחברי לידי יתקע: צפנת, הסתרת והתעלמת וכסית לא תרומם אותם: ומי יגיד לרעיו חלקות יקום ממנו ועיני בניו תכלינ': והציגני, יאמר על הכתב ויש אומרים על אליפז: למשול, להיות למשל ולשנינה: ותפת לפנים, כמו מקום התפת לפני בני אדם ועיניהם ויש אומ' כי התי"ו האחרון נוסף והוא כמו תוף: ויצורי, הם האיברים הנוצרים: זמותי, מחשבותי ובלשון קדר לב' סיקסור והוא קשר המחשבה: מורשי לבבי, כפי הענין שעיפים והגאון ז"ל אמר שהוא מן את מורשיה' בדרך רחוקה: לילה ליו' ישימו' חבריו: בדי שאול, כמו סעיפי שאול על דרך משל כאילו השאול עץ למטה כמו ותעש בדי והראוי להיות אל בדי שאול תרדנה הנכראות או ישוב תרדנ' על בדי כי בדי השאול תפולנה ותרדנה וכאילו האדם על סעיפי השאול: נחת, יש אומרי' ירד או נחת כמשמעו כי יחד יש לנו על עפר נחת: עד

יז

רשי

כי שנות, הקצובי' מספ' לימי חיי: יאתיו, יגיעו, ואז ארח לא אשו' אהלך: נזעכו, נקצבו כמו נדעכו: קברים לי, מוכן אני לקבר: אם לא זאת שאתני שבני אדם התולים נועדו עמי בתנחומי להתל בי: ובהמרות', כמו ממרי' הייתם: בהקנטתם תלן עיני ולבי ומחשבתי לנים בהן: שימה נא, הבורא: ערבני, יתקע כף להתוכח יחד: כמו מי הוא אשר לידי יתקע וישיב לו: כי הנה לבם צפנת משכל, ועל כן לא תרומם תפארתך עליהם: לחלקלקות יגיד כל אחד מהם את ריעו, בזאת תכלינה עיני בניו תכלינה: ותופת, כמו תוף לפנים של בריות אני: ויצורי, איברים שאני נוצר בהם: ישמו, יתמהו: ונקי, אם יש צדיק שוגע בהתולות האחיזים האלה: יתעורר, לריב בהם: ויאחז כל צדיק דרכו, לעמו' כנגד את חניפי' האלה: ואולם כלם, אני אומר כלם תשובו ובואו נא ולא אמצא בכם חכם, כמה שאת' מלעיגי' על קבלתי: הנה ימי טובתי שהורגלתי בהם עברו: זמותי, שזמותי להאריך בטובה נתקו: מורשי לבבי, מחשבות שלבי מורשני, שהיה לבי אומ' לי לירש טובה לפי דרכי: לילה ליום ישימו, התולי' אלה הופכים לי לילה ליום כי מצר' התולי' לא אישן בלילה: אור קרוב, וקצר לי מפני צרת חשך הלילה, אור קרוב כאשר יבא השמש כרא' לי שעתה מקרוב האיר היום ונקצר ונחלף לו: כמו העיר הזאת קרובה, שנתיישבה מקריב מאחר וכמו כי רננת רשעי' מקרוב, חדשי' מקרוב באו: אם אקוה שאול, כמו אם חרוני' ומגי', כלומר מאחר שאני מקו' שאול ביתי: ובחשך שיטחתי יצועי, בקבר: לשחת קראתי אבי אתה, להתלונן בו ימים רבים כאילו הוא אבי, מאחר שתקותי זאת היא: איה איפוא תקותי זאת ליתה במשכנת: ומי ישורנה להביט עדיה, כי שאול תרדנה אותן איברי' שסופן לידי שאול שתהא יחד על עפר נחת: ונלונן לשון ונתנה עליהם הרוח:

מענה

ש׳ שאתליך אליך יגיד המחשבות העולות בלבו כדי שיכלל אותך שאינך עושה עול אבל תעניסהו על מה שיתאל כך כהתל בלאום על שעיני בניו תכליפה׳ והבינני השם ית׳ להיות למשל ולשנינה תחת שהייתי קודם זה להם לאדון ולשר׳ על שכהתה עיני מהכעס אשר הם מכעיסים אותי בלעגם עלי ומחשבותי הם ככל ר״ל שלא אוכל להחזיק ולהתישב בהם מרוב דאגותי׳ ישומו ויתמהו ישרים על זאת הרעה הבאה על הצדיקים על לא חמס בכפיהם ונקי יתעורר על חנף ויתמה מדוע דרכו צלחה עם רוב עונותיו ופשעיו׳ ויאחז עם זה הצדיק דרכו הטובה ומי שהוא טהר ידים יוסיף אומץ ללכת בדרכי השם ית׳ ואף על פי שאין בזה גמול גופני אבל יעשו זה להושיע נפשם כי זה כל פרי האדם וזו תשובה על מה שאמר אליפז הף אתה תפר יראה וזה שהרשעי׳ אינם יראים השם ית׳ כלל והצדיקי׳ לא יפרו יראת השם יתברך מפני זה אבל יאחזו לדרכם כדי שתגיע להם הצלחת הנפש ויוסיפו אומץ בדרכם הטוב׳ לבזותם הבלי זה העולם מפני רוע הסדור הנופל בקניינים ובהצלחותיו ויגיעו מפני זה כל כונתם בהצלחת הנפש, ואולם כולכם תשובו ובאו נא ולא אמצא בכם חכם ולזה ספטתם שאני מפר יראה׳ הנה מרוב מכאובי על לא חמס בכפי באתי עד קצי כאילו ימי עברו מחשבותי נתקו ממני אשר הם מורשי שכלי כי השכל בשירצה לחקור בדבר יירש תחלה מהמחשבה חלקי הסותר אשר תפול בהם והטענות המקיימות אותם והמבטלות אותם׳ הנה מחשבותי המבולבלו׳ עתה ישימו הדברים אשר הם היו מבוארים לי ונגלים כאור היום חשוכים ונעלמים כלילה האור אשר היה קרוב אלי וחזק ההראו׳ ישימוהו כלילה מפני חשך הצרות על מה שאתם מנחמי׳ אותי שאחריתי תשגא מאד׳ הנה אשיבכם מילין אם אני בחוזק המכאוב עד שאקיה שיהיה ביתי שאול ואמות ואדכד יצועי בחשך ואקרא לשחת אבי אתה אמי ואחותי לרימה לדעתי שאין לי המלט מהמות על זה הכאב האנוש׳ הנה איה איפה תקותי האם אקוה שאראה הטוב הגופני אחר מותי או אמר זה כנגד מה שהיו אומרים שההבדל בין הרשעים והצדיקים כשיבואום צרות שהרשע לא יאמין שוב מני חשך ואולם הצדיק בוטח שהשם ית׳ יסיר המכאוב ההוא ממנו הנה לרבוי המכות האלו והמכאובים אשר אוליתי בהם אם ינוחו יחד על עפר תרדנה ותבללנה לכבדם לירכתי שאול ר״ל למרכז הארץ כי לא תוכל הארץ להכיל ולשאת אותם ואיך אוכל אני לסובלם ולחיות אחרי כפלם בי ולמנס אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא : והגדול העולה מהדברים הוא שאיוב יסתור דברי אליפז במה שהביא לראיה מהאוש מהעונש הבא לרשעים ונזר מפני זה שכל הרעות הנופלים באישי האדם הם במשפט לפי מעשיהם ואמר שזאת הגזירה בלתי צודקת לפי שכבר נמצאו בו אלו הרעות הנפלאות אשר אין לו תקוה לחיות אחריהם על לו חמס בכפיו ואם יאמר אומר שזאת הטענה לא יודה בה אליפז ולזה איננה טענה עליו הנה תשובת איוב בזה כי דבריו הם עם השם ית׳ אשר יודע שהאמת הוא כמו שאמר איוב אם היה שיהיה פוקד האדם על כל מעשיו כמו שאמרו רעי איוב ומה שבנה אותו אליפז שהוא היה מיפר יראתו באמרו כמו אלו הדברים הנה כבר התבאר איוב וביאר שאינו צודק אבל הענין בהפך וזה שהרשעים אינם יראים השם ית׳ על שיתכן שיאמר שהוא היה מיפר יראת השם ית׳ מהם בכמו אלו הדברים והצדיקים לא יסורו מפני זה מלהחזיק בדרכי השם יתברך לפי שתכליתם איננו מגמול הגופני אבל השארות הנפש ולא די שלא יסורו מפני זה הדעת מדרכם הטובה אבל יוסיפו אומץ להחזיק בה ולהשתדל בשלמותם הנפשיי לבזותם הקניינים והצלחות הגופיות לרוע הסידור הנופל בהם והיותם הבל:

ביאור מלות המענה

ויען בלדד השוחי ויאמר׳ קנצי׳ כמו קצים ואמר זה לפי שאיוב היה אומר דברים רבים במענה אחד וכשיחשב שיכלה המאמר להיותו לתכלית אחד מדבריו יתחיל בטענה אחרת ולזה ישים תכליות רבים לדבריו כאילו אמר עד אי זה מקום מהויכוח תשתדלו ברבוי הדברים והטענות וזה כי יתכן שבמאמר הראשון יזכרו כל טענותיהם ומהמאמר ההוא והלאה לא יצטרכו לזכור טענות חדשות לקיים דבריהם אך ישתדלו לבד להתיר הספיקות במה שטענו החולקים עמהם על דעתם: ויעתק צור׳ ויסתלק צור: ידעך׳ יחשך: יצרו׳ ענין צרות: צעדי אונו׳ פסיעות כחו: ותשליכהו׳ ותעזבהו: שבכה׳ רשת: צמים׳ פריץ: חבלו׳ החבל שיקשור בו רגליו וילכד בו: ומלכודתו׳ הוא הפח שילכד בו: אונו׳ זרעו כטעם ראשית אונו: בדי עורו׳ ענפי עורו ובדיו: יאכל בדיו בכור מות׳ יאכל איבריו הגדול שבחליים הממיתים: ינתק׳ יסתלק: למלך בלהות׳ אל החזק והקשה שבבלהות: מבלי לו׳ מבלי שלא היה שלו אבל גזלו: ימל קצירו׳ יכרתו ענפיו: יהדפוהו׳ ישליכוהו: נשמו׳ תמהו: שער׳ סערה: ביאור

אבן עזרא

עד אנה תשימון קנצי למלין׳ הנון נוסף והנכון שאין לו דומה ועניינו רוב: כי שולח ברשת ברגליו׳ פי׳ כי רגליו שולחו ברשת: שבכ׳ בלשון קדר כמו רשת והוא כענין מ שסובך: יאחז׳ הפח בעקבו תיאחזו עליו הצמאים והנכון כמו אמר הבתולות ואחרי׳ אומ׳ בלשון קדר אבני׳ הפך כי עם אבני ה השדה בריתך: יהי רעב אונו׳ כמו בן אוני והעניין שישבע ממנו: לבלעו׳ כמו ולבלע המשכן: בדי עורו׳ סעיפי עורו על דרך משל: יאכל בדיו׳ הם בניו: בכור מות׳ חוזק או ראשית והעניין שיבכר המות בבאו: ותצעידהו׳ עצתו ותקותו: למלך בלהות׳ לגדול שבבלהות: תשכן באהלו׳ חיה זרה: מבלי לו׳ מבלי שידור הוא שם: יזורה׳ יפורש וכן ואתכם אזרה בגוים: יהדוהו׳ ירחיקוהו כמו כדה: במגוריו׳ המקומות שהיה גר שם: נשמו אחרונים׳ רשעים כמוהו: וקדמונים׳ הם חבריו: וזה מקום לא ידע אל׳ עול ישרת עמו ואחר עמו וכן הוא וזה מקום עול לא ידע אל: עד

יח

א ויען בלדד השחי ויאמר: עד אנה תשימון קנצי למלין תבינו ואחר נדבר: מדוע נחשבנו כבהמה נטמינו בעיניכם: טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו: ה גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אשו: אור חשך באהלו ונרו עליו ידעך: יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו: כי שלח ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך: י יאחז בעקב פח יחזק עליו צמים: טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב: סביב בעתהו בלהות והפיצהו לרגליו: יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו: יאכל בדי עורו יאכל בדיו בכור מות: ינתק מאהלו מבטחו ותצעדהו למלך בלהות: טו תשכון באהלו מבלי לו יזרה על נוהו גפרית: מתחת שרשיו יבשו וממעל ימל קצירו: זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ: יהדפהו מאור אל חשך ומתבל ינדהו: לא נין לו ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו: כ על יומו נשמו אחרנים וקדמנים אחזו שער: אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל:

ואתיב בלדד דמן שוח ואמר: עד אימת תשוון הרפתקי למליא דתתבינון ומבתר כן נמלל: מא דין אתחשבנא היך בעירא טמענא במחמיכון: דמצער נפשיה ברוגזיה אפשר דאמטולך תשתבק ארעא וטינר יסתלק מן אתריה: ת״א דטריד נפשיה לגרמיה אפשר דמטולתך תתנשי ארעא מן למתב ותקיפא יסתלק מן אתריה: להוד נהור רשיעי יטפי ולא ינהר גיה נוריה: נהור חשך במשכניה ושרגיה אמטולתיה יטפי: יתעיקן פס עת תוקפיה ותטלוקניה מלכתיה: מטול דאשתדר במצרתא ברגלוי ועלוי סרגתא יטיל: יאחוד בתקלא דפחא יתקופו עלוי נבריא: טמיע בארעא אשליה ואוחדתיה עלוי שבילא: הזור הזור יבעתוניה אתרגושין ומבדרין יתיה לרגלוי: יהי כפן ביר בוכריה וצערא מכון לאנתתיה: ת״א יהי כפן באנינותיה וצערא מזומן לסטריה: ייכול בוצנין דחפין למשכיה יגמר בנוי מלאך מותא: ת״א ייכול בסרא תקוף משכיה וגמר בנוהי שרוי מותא: יתגזר ממשכניה רוחצניה ותובלניה למלך רגושתא: תשרי אנתתיה במשכניה מדלית ליה ויבדר על מדוריה גופריתא: מארעא בנוי ישתיצון ומשמיא יתגזר אובדניה: ת״א מלרע שרשוהי יתיבשון ומן לעיל יתמולל זאזיה: דכרניה הובד מני ארעא ולא שמא ליה על אנפי אשקקי: יהדפוניה מנהורא לחשוכא ומתבל יגלוניה: לא ביר ליה ולא בר ברא בעמיה ולית משיזיב בתותביה: מטול יומיה אצטדיאו בתראי וקדמונאי אחדו עלעולא: ויימרון לחוד אלין משרית עולא ודין אתר דמן דלא ידע אלהא: ואתיב

תשימון ג׳ וסימ׳ לא תשימון עליו נשך׳ אם שום תשימון פניכם׳ עד אנה תשימון קנצי למלין: נחשבנו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא: טורף ד׳ וחס׳ וסימ׳ קשר נביאה בתוכה׳ אריה טרף בדי׳ פצו עלי פיהם׳ טרף נפשו באפו: חשך ד׳ וסימ׳ ונהום עליו ביום ההוא׳ אור חשך באהלו׳ כוכבי השמים וכסיליהם׳ חשך משחור תארם: ברשת ב׳ וסי׳ ברשת זו טמנו׳ כי שלח ברשת ברגליו: צמים ב׳ וסימ׳ ושאף צמים חילם׳ יחזק עליו צמים: סביב ג׳ ר״פ וסימ׳ בסוף יחזקאל: לרגליו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות: עורו נ׳ מל׳ וסימ׳ היהפך כושי עורו׳ יאכל בדי עורו׳ התמלא בשכות עורו: ינתק ג׳ וסימ׳ נמס׳ בשפטי׳ סימן י״ו: תשכון נ׳ מל׳ וסי׳ בימים ההם תושע יהודה׳ לכן ישבו ציים את איים׳ תשכון באהלו מבלי לו יזורה על נוהו: זכרו ל׳ אבד מני ארץ וכל תריסר דכו׳ בס״א זכרו תורת משה עבדי: וקדמונים ל׳ אחזו שער:

רשי

מענה בלדד קנצי׳ סוף: תבינו׳ תשתוקו׳ להבין ולשמוע את אשר נדבר: כבהמה׳ נטמינו בעיניכם׳ כשנבנו בעיניכם טמומים׳ ואין יסוד בתיבה וזו׳ כמו טמונים׳ ויש מפרשים לשון טינה׳ וטענות הוא כידם של פריצה התיבה שתי לכין אחד ליסוד ואחד כשימוש של רבים: טורף נפשו׳ חוזר על איוב׳ לך אני הוא׳ הטורף ותאבד נפשו באפו ובכעסו׳ הלמען לדקתך תעזב ארץ ממשפט עדתה׳ ויעתק צור היוצר מדעתו ומעדתו׳ גם אני לפי צעקתך וזאת תהיה לדורות׳ אור רשעי׳ יקפץ מיוק מנ: שביב׳ אשביבו לא: יצרו׳ יהיו קצרים בעלי כחו: ותשליכהו יז תשלין עצתו׳ שיען אשר לא יתקיים: כי שנפו אשר שולח ברשת׳ שלא רגליו לבעוד על הרשת ו ונתפס: ועל שבכה יתהלך׳ היא רשת כל שבכה עשוי׳ כמו רשת׳ יהיה קיפא שבראשי הכשי: יאחזו בעקב פח׳ טמון בארץ׳ תחת רגליו׳ הבלו׳ חבל מכודתו אשר ילכד בה׳ ומלכודתו׳ טמון עלי נתיבו׳ כשם שטומני חבל מלכודת לעופו׳: בלהות׳ שדי׳ והפיצוהו לרגליו׳ כפנוהו׳ יתבטוהו על הארץ: אונו׳ בני׳ לבלעו אשתו: יאכל בדי עורו׳ ויאכל כל שאר בדיו בניו ובנותיו׳ בכור מות׳ שר המות׳ כמו אני בכור אתנהו: ינתק מאהלו׳ יאל זתו מבטחו׳ שהיא בטוח בו: מבטח שלו שהיא בוטחת׳ והיא תצעידהו ותשלחהו לקבר׳ למלך השדים: תשכון׳ היא באהלו׳ אלמנה: מבלי לו׳ שהרי מת׳ וסוף יזור על נוהו גפרית: יהדפוהו מן השמים: ככל בן זכן׳ כשמו אחרוני׳ תמהו כ כשומעם איד אשר בא לו: שער׳ לא יתכן להיות מגזרת שער׳ שאין טעם שער ב זיין של ענין׳ ואינו כשפך לקחן באתנחתא׳ וסוף פסוק לה׳: אלה משכנות עול׳ זה אחריתם: מענה

ביאור דברי המענה

ענה בלדד נאמר על אתה מקום תאריכו דברים ותשימו קץ שם למילכם תבינו אותנו מה שנאמר ואחר נדבר ונענה אחר שאין את יודעים דבר לפי דבריך · מדוע נחשבנו כבהמה והיינו טמאים בעיניך ומרוחקים על שממת אותנו פחותי' כפחיתות הב"ה ואולם אחר זה לפי שכבר אמר איוב עליהם שזכרונם משלי אפר ושלא ימצא בהם חכם ושהשם ית' צפן לבם משכל · אתה האיש שמרוב כעסו טורף ומשחית כמשו האם בעבור העדות שאתה מעיד בענייניך נשפוט שהארץ נעזבת ויסור השם ית' מהמקום אשר עיניו ולבו שם ר"ל האם נשפוט שהארץ נעזבת מפני העדר הסדור הנופל בענייניך לפי דבריך שאין השם ית'

רשי

מענה איוב

תוגיון · לשון תוגה: עשר פעמים · עשר פרשיות יש עד כאן: תהכרו לי · תנכרו לי: אתי תלין · אני הוא הלוקה מכות על משונתי · ואף אמנם · אתם מוספים עלי לצרתי ותוכיחו עלי חרפתי · מראים ומוכיחים חרפתי על פני: אצעק על חמס · ולא אענה: ויסע · לשון עקירה: ויסלו · לשון מסילה: אך זרו · לשון אכזר: לבני בטני · לאותן שגדלתי בביתי כאילו שם בפיו: עוילי' מאסו בי · בנוה אני בעיני נערים · וכל שכן בעיני שרים: דבקה עצמי · שאפי כח ש מעגני בשרי · בעור שיני: · כל בשרו · היה לקוי בשחין ובתולעי' חוץ מחיכוכי שיניו: בעט

מטניח באיטי האלם אחר שאכתבו כמצא זה העניין ההולך ב באמר האנשים על הסלך שזכרנו רוצה לומר שהצדיקים ש שיבואם רע אמא ב בעבור טוב אחר יותר טוב מהטוב הקודם או שהרע. ההוא הוא טוב בעצמו ואם לא נשער ולזה לא תמצא שיבא לצדיק רע מכלה אותו אבל הרע שיבא לרשעים הוא מכלה אותם ואם אתה אומר שאין העניין כן אין לנו להאמין אותך על זה אבל נאמין שכבר מרית בדרך שראוי לך זה העונש או שאין הרע הבא אליך ממית אותך ואם תחשוב בו זה · והחל בלדד בספור הרעו' הנופלות לרשעים לאמת דעתו שזה על צד המשפט ואמר שלא די ברעות הנופיו' הבאות לרשעי' אבל גם אורם ידעך ויחשך רוצה לומר ש שאור מחשבת ועצתם יחשך וילכו בחשך כ בכל הדברים שיבחרו אותם · צעדי כחו יהיו צרים עד שלא ימצא בעצמו יכולת ללכת באשר ירצה ועצתו תשליכהו ותעזבהו עד שלא תפול עצתו כי אם ביותר רע · כי שולח ברשת ברגליו עד שלא יוכל ללכת אנה ואנה ועל רשת יתהלך וילכד שם · הפח יאחזהו בעקבו

אף ט' ר"פ וסימ' ואף גם זאת בהיותם · ואף כי תשלחנה לאנשי' · ואף כי היין בוגד · ואף אלהים עלה בהם · ואף אמנם שגיתי · ואף הסיתך מפני צר · ואף שמהתהם שאלנה · ואף מאניא די בית אלהא · ואף מאני בית: גדר ג' וסימ' ארחי גדר ולא אעבור · גדר דרכי בגזית · גדר בעדי: אעבור ג' ומל' וסימ' נמס' בתלי' סוף סי' קט"ב: ויסע ג' וסימ' בסדר בשלח:

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ עַד־אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי בְמִלִּים׃ זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים תַּכְלִימוּנִי לֹא־תֵבֹשׁוּ תַּהְכְּרוּ־לִי׃ וְאַף־אָמְנָם שָׁגִיתִי אִתִּי תָּלִין מְשׁוּגָתִי׃ אִם־אָמְנָם עָלַי תַּגְדִּילוּ וְתוֹכִיחוּ עָלַי חֶרְפָּתִי׃ דְּעוּ־אֵפוֹ כִּי־אֱלוֹהַּ עִוְּתָנִי וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף׃ הֵן אֶצְעַק חָמָס וְלֹא אֵעָנֶה אֲשַׁוַּע וְאֵין מִשְׁפָּט׃ אָרְחִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבוֹר וְעַל נְתִיבוֹתַי חֹשֶׁךְ יָשִׂים׃ כְּבוֹדִי מֵעָלַי הִפְשִׁיט וַיָּסַר עֲטֶרֶת רֹאשִׁי׃ יִתְּצֵנִי סָבִיב וָאֵלַךְ וַיַּסַּע כָּעֵץ תִּקְוָתִי׃ וַיַּחַר עָלַי אַפּוֹ וַיַּחְשְׁבֵנִי לוֹ כְצָרָיו׃ יַחַד יָבֹאוּ גְדוּדָיו וַיָּסֹלּוּ עָלַי דַּרְכָּם וַיַּחֲנוּ סָבִיב לְאָהֳלִי׃ אַחַי מֵעָלַי הִרְחִיק וְיֹדְעַי אַךְ־זָרוּ מִמֶּנִּי׃ חָדְלוּ קְרוֹבָי וּמְיֻדָּעַי שְׁכֵחוּנִי׃ גָּרֵי בֵיתִי וְאַמְהֹתַי לְזָר תַּחְשְׁבֻנִי נָכְרִי הָיִיתִי בְעֵינֵיהֶם׃ לְעַבְדִּי קָרָאתִי וְלֹא יַעֲנֶה בְּמוֹ־פִי אֶתְחַנֶּן־לוֹ׃ רוּחִי זָרָה לְאִשְׁתִּי וְחַנֹּתִי לִבְנֵי בִטְנִי׃ גַּם־עֲוִילִים מָאֲסוּ בִי אָקוּמָה וַיְדַבְּרוּ־בִי׃ תִּעֲבוּנִי כָּל־מְתֵי סוֹדִי וְזֶה־אָהַבְתִּי נֶהְפְּכוּ־בִי׃ בְּעוֹרִי וּבִבְשָׂרִי דָּבְקָה עַצְמִי וָאֶתְמַלְּטָה בְּעוֹר שִׁנָּי׃	וְאָתִיב אִיּוֹב וְאָמַר׃ עַד אֵימָת תְּנַקְטוּן נַפְשִׁי וּתְשַׁפְּפוּנַנִי בְמִלַּיָּא׃ דְּנָן עֲסַר זִמְנִין תְּבַסְפוּנַנִי לָא תִבְהֲתוּן תִּשְׁתְּמוֹדְעוּן לִי׃ וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא שְׁלֵיתִי גַּבִּי תְּבִית שָׁלוּתִי׃ אִין בְּקוּשְׁטָא עֲלַי תִּתְרַבְרְבוּן וְתַכְסְנוּן עֲלַי חִסּוּדִי׃ יְדַעוּ הַשְׁתָּא אֲרוּם אֱלָהָא תַקְּפַנִי וּסְרִינֵיהּ עֲלַי אַחֲזַר׃ הָא אֶקְבַּל מִן קֳדָם חֲטוֹף וְלָא אִתּוֹתַב אֲצַלֵּי וְלֵית דִּינָא׃ אִסְרָטִי חֲטַר וְלָא אֶעְבַּר וְעַל שְׁבִילַי חֲשׁוֹךְ יְשַׁוֵּי׃ אִיקָרִי מֵעֲלַוַי אַשְׁלַח וְאַעְדֵּי כְּלִילֵי דְרֵישִׁי׃ יִצְרְפַנִי חֲזוֹר חֲזוֹר וְאֵיזֵל וְאַטֵּל הֵיךְ קַיְסָא סַבְרִי׃ וּתְקִף עֲלַי רוּגְזֵיהּ וְתַחְשְׁבִנַּנִי לֵיהּ הֵיךְ מְעִיקוֹהִי׃ כַּחֲדָא יֵיתוֹן אוֹכְלוּסוֹהִי וּכְבַשׁוּ עֲלַי אָרְחָתְהוֹן וּשְׁרוֹן חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַשְׁכְּנִי׃ אֲחַי מֵעֲלַוַי אַרְחֵיק וְיָדְעַי אִתְעֲבִידוּ חִילוֹנָאֵי מִנִּי׃ פָּסְקוּ קְרִיבַי וּמְיַדְּעַי אַנְשְׁיוּנִי׃ דַּיָּרֵי בֵיתִי וּלְחֵינָתַי לְחִילוֹנֵי יַחְשְׁבוּנַנִי הֵיךְ בַּר עֲמָמִין הֲוֵיתִי בְּמֶחֱמֵיהוֹן׃ לְעַבְדִּי קְרֵיתִי וְלָא יְתִיב בְּפוּמִי אֶבְעֵא מִנֵּיהּ׃ רוּחִי נוּכְרֵיתָא לְאִנְתְּתִי וְאִתְחַנְּנִית לְבַר מְעַי׃ לְחוֹד יַנְקַיָּא רַחֲקוּ מֵימְרִי אֵקוּם וּמְמַלְלִין מִנִּי׃ רַחֲקוּ יָתִי כָּל אֱנָשֵׁי רָזִי וְדֵין דִּי רְחֵמִית אִתְהַפְּכוּ בִי׃ בְּמַשְׁכִּי וּבִבְסָרִי דְּבֵקַת גַּרְמִי וְאִשְׁתְּתֵירַת בְּמַשַׁךְ כַּכַּי׃

כעץ ג' וסימ' יבש היה כעץ · ויסע כעץ תקותי · ותשבר כעץ עולה: זרו ב' וסימ' ויודעי אך זרו ממני · לא זרו מתאותם: ולא יענה ה' וסימ' וזעקתם ביום ההוא · אז יזעקו אל יי' דמיכה · ישאהו על כתף · שם יזעקו ולא יענה · לעבדי קראתי ולא יענה: אקומה ג' וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' ג':

אבן עזרא

עד אנה תעיון · מן יגון: זה עשר פעמים · אמר הגאון רב סעדיה ז"ל כן ב בדברי איוב ותשובת חבריו הם עתה עשר פעמי' · והנכון בעיני שהוא כמו ואפו עשר נשים בעבור היות חשבון עשרה סך ח חשבון: עלי תגדילו · בפסותיכם: ומצודו · עניני מצודתו: ויסע · כבן · כאשר יסור העץ ממקומו: ויסלו · מן סלון ממאיר כמו הנני שך את דרכך בסירים מן כמסוכת חדק וכן דרכי סורך מן סירים: עוילים · נערים או רשעים בעלי עול: וזה אהבתי · זה שאהבתי כולם נהפכו בי: ואתמלטה בעור שני · העניין לא נמלטתי אלא כמו שני בעור: כמו

עד שלא יוכל ללכת יחזק עליו איש תקיף ופריץ ויתקפהו · טמון בארץ החבל אשר ילכד בו ומלכודתו טמון עלי נתיב אשר ילך בו עד שלא יוכל לראותו ולהשמר ממנו אבל ילך להלכד בו והוא לא ישער · סביב מכל צדדיו בעתוהו בלהות חזקות והפיצוהו ממקומו לברוח אנה ואנה ברגליו ולא יהיה לו בהמה לרכוב עליה · יהי רעב זרעו שלא יהיה לו דבר לתת להם לאכול ומכה נכונה לבוא לצלעו · יאכל זה הרע עכפי עורו ובדיו ר"ל שלא ישאר בחלקי עורו חלק שלם שלא יאכל איבריו הגדול שבאיים הממיתים · ישתלק מאהלו מבטחו עד שלא יהיה בוטח בו ותצעידהו עצתו אל מקום אשר יהיה לו שם החזק שבבלהות · תשכון הבהלה באהלו מפני שלא היה שלו אבל בגזל בעושק ובגזל ולזה יזורה על נוהו גפרית לשרפו ויחרב · מתחת שרשיו יבשו וממעל יכרת קצירו עד שיכרת לגמרי ולא ישאר לו שורש ולא ענף והרצון בו שכבר יכרת זרעו · זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ · יהדפוהו הצרות הבאות עליו מאור החיים אל החושך ומתבל ינידוהו וישליכוהו · לא ישאר לו נין ולא נכד יהיה שריד בביתו · על יום העול והרשע בבא עליו כל אלו הצרות יתמהו הבאים אחריו ותמהו הקודמים עד שאחזם שער בזה · הנה אלו משכנות האיש העול וזה מקום האיש אשר לא ידע והשכיל השם וזה דבר נמצא ונמשך בחוש לפי דעת בלדד ואולם הרעות הבאות לצדיקים אינם מזה המין כי אינם מכלות אותם לגמרי עד שלא ישאר לו זכר:

רשי

בעט ברזל · יחקקון בציר ואח"כ מעבירין את העופרת עליה לתת לאותיות מראה שחרורית ל להבירם וכן דרך חוקקי אבן · ולא יתכן לפרש עט של עופרת שהרי רך הוא אבל אבן: ואני ידעתי גואלי חי · זה חוזר לתעלה · אתם תרדפוני · ואני ידעתי גואלי חי · ליפול והוא יתקיים ויעמוד · יקום: אחרון על עפר · לאחר שיכלו כל שוכני עפר הוא אחרון

והכלל העולה מהדברים

הוא שבלדד משיב על מה שכבר אמר אליו איוב שעונש הרשעים והטובים הוא אחד בעינו והוא אמרו אחת הוא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה שאין העניין כן אבל נמצא בחוש עונש הרשעים מתחלף מאד לעונש הטובים והפליג מפני זה בזכירת הרעות שימצאו מגיעות לרשעים ולפי שכמו אלו הרעות הנפלאות תמצאנה מגיעות לפי מאמר בלדד לרשעים לבד הנה ירא"ה שסבת הגעתם להם הוא רשעם ולזה לא יבטל מזה הצד מה שהניח בלדד להתיר הספק על מה שכבר אמרה אותו מרוע הסדור באלו הענינים ואמר שאף על פי שאיוב יטעון מצד מה שהגיע אליו שאין העניין כן שאין ראוי לבטל זאת הגזירה המצאת לפי דעתו צודקת בחוש מפני מה שיטעון איוב מעצמו כי הנה אפשר שחטא איוב ואם לא עשה עול מפני שלא השתדל בשידע השם כפי היכולת כי זה גם כן חטא אבלו ולזה אמר וזה מקום לא ידע אל:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר · תוגיון · מענין יגון: תהכרו לי · תלעיגו לי או יהיה מענין עזות פנים: ומצודו · רשתו: כבודי · הוני: ויסע · מענין נסיעה: גדודיו · גדודי הצרות: ויסלו עלי דרכם · באורח הדרוכה והסלולה לרוב ההליכה בה: זרו ממני · היו כזרים: וחנותי לבני בטני · הרצון בזה עם היותו חונן אותה מאד בעבור בני בטני ר"ל כדי שתעמיד ממנה בנים או יהיה חנותי מקור כמו השכח חנות אל והרצון בזה שהיותי חונן אותה הוא בעבור שתעמיד ממנה בנים זר הוא לה ואיא' מתרצת כלל לי ואיפשר שהיו לו עתה בנים כי לא ידענו הזמן אשר היה מעת אבדן בניו עד עת התוכחו עם רעיו ויהיה פירושו ומה שאני חונן בני הוא זר להם: עוילים · אנשי עול וחמס: ואתמלטה בעור שני · רוצה לומר שלא נשאר לי עור שלם כי אם הדבק לשרש שיני

יד אלוה · מכת השם : ויוחקו : ויכתבו : יחצבון · יחקקו : נקפו · כמו נקבו או נקפו יסברו : שדון · שיש דין והוא שם בשקל בת והרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעיס אותי בכמו אלו החרפות אשר אתם מחרפים אותי ויהיה תדעון הווה ואם הוא לשון עתיד וכיוונו ימכאו רבים בלשונכם או יהיה דין תואר בשקל טוב מלחמה ויהיה הרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שהאדם נידון על כל מעשיו אם טוב ואם רע ראוי לכם שתיראו מהכעיס אותו בזה האופן כי הוא חטא נפלא :

ביאור דברי המענה

אנה איוב ואמר עד אנה תתנו יגון לנפשי ותדכאו אותי במילי׳ אלא שאתם מבזים אותי בהם ואין בהם טענה צודקת לאמת דעותיכ׳ אבל הם מלים לבד׳ זה עשר פעמי׳ דברתנו אחד אל אחד ובכל מענה שהשיבותם לי תכלימוני בדבריכם או אמר עשר על כל הרבוי כי לא דברו עיון כי אם חמשה פעמי׳ ולא תבושו לומ׳ לי כמו אלו הדברים ותעיזו פניכם לי׳ ואף אמנם אם יהיה כ כדבריכם ששגיתי מה לכם עלי תהיה שלי משוגתי והכיחו אותי׳ ואם אמנם עלי תגדילו משוג׳ ותוכיחו עלי חרפתי בעבור מה שאתם רואים כי מ מהמכות והפגעים להאמינכם כי הכל במשפט ותביאו ראיה מזה שאני הייתי ח חוטא׳ דעו באמת כי השם עותני והקיף עלי רשתו ללוכדני על לא חמס בכפי׳ הן אצעק חמס על נגעי ונרותי אשר באו ב בסבת מערכת ה הככבים בעת הלידה שלא כדין ואין עונה אותי אשוע ולא אמצא משפט׳ גדר השם המסדר זה הסדור

אבן עזרא

כמו אלי׳ הוא הקלום : לעד בצור יחצבון׳ היה מתאוה שיחצבו במקום שלא ימחו והתאויתי שאדע שגואלי שדבר בשבילי טוב הוא היום בחיים או יהיה אחרון שיולד : ואחר עורי נקפו זאת׳ כמו ונקף סבכי היער ענין זאת עצמי ועורי ובשרי : אחזה אלוה׳ הנגעים שיחלם עלי : כי תאמרו׳ היה בכם שיאמר מה נרדף לו : ושרש דבר׳ רע׳ יש לכם לגור מפני חרב : כי חמה׳ בעבור עונות יבא חרב : למען תדעון שדון׳ כמו דין שיש דין : לכן שעפי׳ חושי בי׳ מהירותי להשיבך׳ כי מוסר כלמה שמעתי ממך ורוח תבונתי תענני : כגללו

חנוני חנוני ב׳ ובפסו׳ והוא חד מן א״ב מן ב״ב ובפסו׳ וסימ׳ נמסר במסר רבת׳ במערכת אות הבי״ת בסד׳ ועפרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות וזכריה סימ׳ ה׳ : בצור ג׳ וסימ׳ והכית בצור׳ בא בצור והטמן׳ לעד בצור וחצבון : אחזה ד׳ וסימ׳ אני בצדק אחזה פניך׳ בלעדי אחזה אתה הורני׳ ואחר עורי נקפו זאת׳ אשר אני אחזה לי׳ וא׳ ואחזה אנכי

חָנֻּנִי חָנֻּנִי אַתֶּם רֵעָי כִּי יַד־אֱלוֹהַּ נָגְעָה בִּי׃ לָמָּה תִּרְדְּפֻנִי כְמוֹ־אֵל וּמִבְּשָׂרִי לֹא תִשְׂבָּעוּ׃ מִי־יִתֵּן אֵפוֹ וְיִכָּתְבוּן מִלָּי מִי־יִתֵּן בַּסֵּפֶר וְיֻחָקוּ׃ בְּעֵט־בַּרְזֶל וְעֹפָרֶת לָעַד בַּצּוּר יֵחָצְבוּן׃ כה וַאֲנִי יָדַעְתִּי גֹּאֲלִי חָי וְאַחֲרוֹן עַל־עָפָר יָקוּם׃ וְאַחַר עוֹרִי נִקְּפוּ־זֹאת וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ׃ אֲשֶׁר אֲנִי אֶחֱזֶה־לִּי וְעֵינַי רָאוּ וְלֹא־זָר כָּלוּ כִלְיֹתַי בְּחֵקִי׃ כִּי תֹאמְרוּ מַה־נִּרְדָּף־לוֹ וְשֹׁרֶשׁ דָּבָר נִמְצָא־בִי׃ גּוּרוּ לָכֶם מִפְּנֵי־חֶרֶב כִּי־חֵמָה עֲוֺנוֹת חָרֶב לְמַעַן תֵּדְעוּן שַׁדִּין׃

כ

א וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר׃ לָכֵן שְׂעִפַּי יְשִׁיבוּנִי וּבַעֲבוּר חוּשִׁי בִי׃ מוּסַר כְּלִמָּתִי אֶשְׁמָע וְרוּחַ מִבִּינָתִי יַעֲנֵנִי׃ הֲזֹאת יָדַעְתָּ מִנִּי־עַד מִנִּי ה שִׂים אָדָם עֲלֵי־אָרֶץ׃ כִּי רִנְנַת רְשָׁעִים מִקָּרוֹב וְשִׂמְחַת חָנֵף עֲדֵי־רָגַע׃

חוסו עֲלַי חוסו עֲלַי אַתּוּן חַבְרַי אֲרוּם מְחָתָא דַייָ קְרִיבַת בִּי׃ לְמָא תִרְדְּפוּנַנִי דִּבְמַת אֱלָהָא וּמִבִּסְרִי לָא תִסְבְּעוּן׃ מַן יְהַב יָתִי וְיִכַּתְבוּן מִלַּי מַן יְהַב בְּפִתְקָא וְיִתְרַשְׁמוּן׃ בְּקוּלְמוּס דְּפַרְזְלָא וְכַרְכְּמִישָׁא לְעָלְמָא בְטִינָרָא יִתְפַּסְלָן׃ וַאֲנָא יְדַעִית דְּפָרִיקִי קַיָּם וּמִן בָּתַר כְּדֵין פּוּרְקָנֵיהּ עַל עַפְרָא יְקוּם׃ וּמִן בָּתַר דְּאִתְפָּח מַשְׁכִי תְּהֵי דָּא וּמִבִּסְרִי אֶחֱמֵי תוּב אֱלָהָא׃ דִּי אֲנָא אֶחֱמֵי לִי וְעֵינַי יֶחֱמוּן וְלָא חִילוֹנַי שְׁלִימוּ כֻּלְיָתַי בְּעוּבִּי׃ אֲרוּם תֵּימְרוּן מַה נִרְדַּף לֵיהּ וְעִקַּר מִלְּתָא נִשְׁכַּח בֵּיהּ׃ דְּחוּלוּ לְכוֹן מִן קֳדָם חַרְבָּא אֲרוּם כְּרְגִיז אֱלָהָא עַל סוּרְחָנוּתָא מְגָרֵי קְטוֹלִין דְּחַרְבָּא מִן בִּגְלַל דְּתִנְדְּעוּן דְּדַיָּן קְשׁוֹט הוּא מָרֵי דִינָא׃ וַאֲתִיב צוֹפַר דְּמִן נַעֲמָה וַאֲמַר׃ מְטוּל דְּרַעְיוֹנַי מְתִיבָן לִי וּמְטוּל דִּרְגִישְׁתִּי בִּי׃ מַרְדוּתָא דִּכְסוּפִי אֶשְׁמַע וְהֵיךְ פּוּחָא מִן בְּיוּנְתִּי יְתִיבִנַּנִי׃ הֲדָא יְדַעְתָּא מִן אוּלָא מִן עִדָּן דְּאִשְׁתְּוֵי בַּר נָשׁ עֲלַוֵי אַרְעָא׃ אֲרוּם בּוּעַת רַשִּׁיעֵי שֵׁיצִית בְּעֶגֶל וְחֶדְוַת דִּילָטוֹר עַד שַׁעְתָּא׃ אין יסק

אשית לבי׃ תדעון ד׳ וסימ׳ למען תדעון אשר יפלה יי׳ בזאת תדעון כי יי׳ שלחני לעשות׳ גורו לכם מפני הרב׳ ויאמר יהושע בזאת תדעון ; הזאת ה׳ וסימ׳ הזאת לכם עליזה׳ הזאת חשבת למשפט׳ הזאת ידעת מני עד׳ הזאת נעמי׳ הזאת העיר שיאמרו ;

אורחי עד שלא אוכל להשיב חפצי ועל הנתיבות שאני מכוין אליהם חשך ישים ולא אוכל ללכת שם׳ כבודי מעלי הוני מעלי הפשיט כמו שהשיגני מאבדן קנייני ויסר עטרת ראשי שהיה עטרת לראשי כמו שאמר עטרת זקנים בני בנים׳ הרס אותי סביב במכותיו שסלח לאבד קנייני ובני עד שאני נחשב כאילו הלכתי ויסע בזה הפועל כעץ תקותי לא שאין ליתקוה כמו שאין תקוה לעץ כשנתגוהו סביב לעקרו משרש מן הארץ אשר היה משתרש שם כי הוא אילו יונח כן ימות בלא ספק וכן אני כשאסרו ממני קנייני אשר היה בהם חיי רוחי הנני נחשב למת׳ ויחר עלי אפו להכותי אחר זה באלו המכות הנפלאות ויחשבני לו כאילו הייתי אחד מצריו לרדוף אותי בכל עת על לא חמס בכפי׳ יחד יבואו גדודי הצרות כי ויסלו עלי דרכם ר״ל שדרכם סלולה ודרוכה לבוא אלי מרוב ההתמדה ויחנו אלו הגדודים סביב לאהלי׳ הנה מרוב הצרות אשר לי הרחיקו עלי אחי ויודעי וקרובי ומיודעי לזרים על שרחקו ממני ושכחוני כי במוט רגלי האנשי׳ ימצא הרבה שיעלימו עיניהם מהם אויביהם וקרוביהם וישכחו אותם׳ ולא זה לבד אלא האנשים הגרים בביתי והם אוכלי לחמי ושפחותי חשבו אותי לזר כנכרי הייתי בעיניהם׳ לעבדי קראתי ולא יענה ואף גם זאת שאתחנן לו בדברי למלאות שאלתי ולא יכוונו כלכך שיכוה האדם לעבדו הנה עם כל זה לא יענה׳ רוחי היא זרה לאשתי עם היותי חונן אותה מאד כדי שאעמיד ממנה בנים׳ גם האנשים הפחותים בעלי העול מאסו בי אקומה בפניהם ולא יבושו עם זה מלדבר בי חרפות ובזויים׳ כל אנשי סודי תעבוני ואלה העומדי׳ עמי והם רעי אשר אהבתי׳ נהפכו לי לשונאים וחרפוני בעבור זה הנה לרוב כחישותי דבקה עצמי יחד בעורי ובבשרי כאילו אין בי בשר כלל ולא נשאר בי עור שלם שלא נקבוהו העצמות רק הדבק לשרש השניים שהוא דומה לעור׳ חנוני חנוני אתם רעי כי מכת השם נגעה בי ללא פשע׳ למה תרדפוני כמו אלה העולים המחרפים אותי או ירצה אם השם רודף אותי בכמו אלו המכות למה תרדפוני כמוהו עד שלא תשבעו מבשרי לרוב שנאתכם אותי׳ מי יתן איפה ויכתבון מילי כדרך שיעמד לנצח ואולם אם זה לשערו שדבריו צודקים ואף על פי שרעיו היו מרחיקים אותם בטענותיהם הכוזבות ואין לאומ׳ שיאמר שאני חטאתי בשלא השתדלתי לדעת השם כפי היכולת כמו שאמר בלדד על איוב באמרו וזה מקום לא ידע אל כי אני ידעתי כימי שגואל נפשי ומגיע לה הצלחתה אשר הוא חי וקיים לנצח׳ וידעתי האחרון אשר על עפר יקום והוא השם ית׳ ר״ל שהאחרון מהפועלים הככבים על הארץ הוא השם יתברך ונקראו אחרון להיותו אחרון אבל חקירתנו כי אנחנו נתחיל מן המאוחר ונלך ממנו אל הקודם ואמנם ה א ראשון במציאות ואיפשר שיהיה אומרו ואחרון על עפר יקום מורה על הנצחות והקיום על דרך אומרו אני ראשון ואני אחרון ואמנם הביאור הראשון נכון יותר מצד הענין ומצד הלשון׳ ועם כל זה רבו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו את העצם׳ ומבשרי אראה יד השם יתברך ומכתו או ירצה בזה הנה כבר השיגנו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו עצמי עם היותי רואה השם ומשיג אותו מבשרי ואמר זה לפי שכבר היו מיחסים לו שחטא בשלא ידע השם ית׳ כמו שקדם במענה הקודם הנה מה שקדם מסיפור הרעות היה דבר נגלה׳ ואולם הרע המיוחד לי אשר אני אחזה לי לבד הוא שאני משער כי מרוב חליי כלו כליותי תוך גופי׳ הנה היה ראוי לכם שתאמרו למה נרדוף אותו והנה נמצא בו שרש דבר ר״ל שראוי לי להתרעם על מה שאני מתרעם ולשפוט מפני זה שאין השם ית׳ משגיח באישי האדם לעתכם היותי צדיק וישר וראוי שיעשה בי ממה שירצה בו שרש בזאת החקירה׳ הנה יגורו לכם שתדעו שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעיס אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפולו בחרב כי החמה אשר אתם מביאים לי בזה האופן הוא עון גדול שענשו הנפילה בחרב להיותו מהקשים שבעונות:

והכלל העולה מהדברים

הוא שמה שאמר בלדד שאין ראוי שיסתרו הגזירה הכוללת אשר עמהם מפני מה שיטען איוב מעצמו הנה יאמר איוב שהענין בהפך שהו׳ ראוי שיקחו ממה שראו מגיע בו מהרעו׳ ברע זה הדבר והתחלתו להתאמת אצלם שהוא צדיק וישר יותר מן ההתאמתות אשר להם באנשים אשר הגיעם רע שהביאו ראיה מהם ועוד שהגזירה הכוללת בשלא תהיה צודקת באיש אחד הנה היא כוזבת ומה שטען בלדד כי איוב אולי חטא בשלא ידע השם ית׳ כבר סתר איוב מאמרו ובאר שהוא ידע אותו כפי היכולת במאמר מורה באמת שהוא ידע אותו והוא אומרו בו שהוא אחרון על עפר יקום כי זה הוא האופן אשר יגיעו בו אל הידיעה בשם ית׳ ר״ל כשנחקור מסבות אלו הענינים המוחשים הפועלות אותם עד שנגלה אל הסבה האחרונה והנה נכה אותם איוב על השם היו חוטאים חטא נפלא בהכעיסם אותו בזה האופן עם הודאתם שיש על כל המעשה גמול ומשפט:

ביאור מלות המענה

ויען צופר הנעמתי ויאמר׳ שעפי׳ מחשבותי: חושי: הרגישי: שיא

רשי

אחרון יעמוד · יקום · יתקיים : ואחר עורי נקפו זאת · והם איוב׳ נותנים לב לגואלי אלא אחר מכת עורי נקפו ונגפו ונקרו · הקפיצה והרדיפה הזאת שאמרתי שהוא לי כנוקף · נותך כינורי כמו ונקף סבכי היער : ומבשרי אכי רואה משפטים: אלוה · לזון משפט ויסורי׳ : כי תאמרו מה נרדף לו · כמו כי תאמר בלבבך שהוא משום לשון דילמא · כלומר ושתהיו נותני׳ לבבכם לאמור ולומר למה נרדפנו : ושרש דבר הנמצא בו מה הוא · לעולם לא תעלה בלבבכם הטוב׳ הזאת : שרש דבר · על למה הוא עמד : כי חימה · שאתם מגדילים עון העניא לידי חרב : למען תדעו ותבינו סוף הפורענות הבא על הרשעים ויש אם למסורת · שדין כתי׳ כמו שיש דין בעולם כמו שקמתי דבורה כן ראיתי בתנחומ׳ :

מענה צופר

שעיפי · יסיבוני · מחשבותי יסיבוני מענה לפי : ובעבור · שאני חם ישותק ושעתי כי שתיקותי ישיבוני שעיפי לענות אני שומע מתך ייסורי כלימתי שאתה מכלימני ועל כן דבר רוח יענני מבינתי להשיבך : חושי · שתוקותי כמו עת לחשות : הזאת ידעת היודע אתה מידם המהלכת על פני כל הדורות מני עד : כי רננת רשעים · כל ימי היות מקרוב באה ולא לאורך ימים עומדת : ושמחת חנף עדי רגע · שועט תכלה :

רשי

שיאו · גובהו : כגללו · גלל של ריעי : ולא ימצאוהו · יודעיו : שזפתו · ראתהו : הדלים ירצו בניו · על אנשי סדום כאומר מענה זו : שהיו גוזלים ואכזריים לעניים · וידיו תשיבונו · יהיה כפיו אונו · כח אונם : עצמותיו מלאו · כח עלומיו ועמו על עפר ישכב אותו כח עלומיו · בערותו : ועמו ישכב · כי ימות פתאום עם כחו : אם תמתיק רך ופתו של רשע אם ממתיק בפיו רעה ואוכו רואה לה עתה שעה שתאול · יכחידנ׳ תחת לשונו · עד בא עיתה שתבליע : לחמו במעיו · ביום אידו : נהפך למרור׳ פתני׳ : חיל · ממון : אפעה · נחש שרף : פלגות נהרי נחלי · גם עדן שמתוקין כדבש ונחמאה : משיב · יגע גזל שגזל · כחיל תמורתו · כאשר תהיה תמורתו לחיל

פיהו · רוממותו : כגללו · כצאותו : ויודד · מענין נדודים : שזפתו · ראתהו : תשורנו · תראינו : מקומו · עין אנשי מקומו שהיו רואים אותו תמיד : ירצו דלים · יעשו רצון דלים : אונו · גזלתו : עצמותיו ימלאו עלומיו · ר״ל עצמותיו כמלאו מחטא נעוריו : חיל בלע · ההון אשר בלע ואכל : ראש פתנים · מענין רוש ולענה ופתנים הם נחשים · יגעו שם והרצון שישיב יגיעו ולא יעלוס ולא ישמח : כי רצץ עזב דלים · כאשר רצץ הדלים עזב אותו ר״ל שלא עזב אותם עד אשר רצץ אותם : בחמודו לא ימלט · בחמודו ועשרו לא ימלט דבר שהכל יאכל : יחיל · יכלית : במלאת ספקו · בהיות לו די : יצר לו · מענין צרות ולוחץ : עמל · תואר והרצון בו איש עמל ואון : בלחומו · בבשרו : מנשק ברזל · כלי זין של ברזל :

וראשו ד׳ וסי׳ נמס׳ בריש סדר ויצא : איו ה׳ בליש׳ וסים׳ בלשו׳ ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין וביאורם נמסר בסדר בראשית ואיוב סימן יד · וידיו ד׳ וסים׳ וידיו לא שטף במים · וידיו תנצענה · וידיו תשבנה אונו · ימחץ וידיו תרפינה : ויכחדנה ל׳ אם תמתיק בפיו רעה · ומנענה ל׳ בתוך חכו · ואינון מן מלין דמשמשין נה בסוף תיבות׳ וסים׳ נמסר

אִם־יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׂיאוֹ וְרֹאשׁוֹ לָעָב יַגִּיעַ׃ כְּגֶלֲלוֹ לָנֶצַח יֹאבֵד רֹאָיו יֹאמְרוּ אַיּוֹ׃ כַּחֲלוֹם יָעוּף וְלֹא יִמְצָאֻהוּ וְיֻדַּד כְּחֶזְיוֹן לָיְלָה׃ עַיִן שְׁזָפַתּוּ וְלֹא תוֹסִיף וְלֹא־עוֹד תְּשׁוּרֶנּוּ מְקוֹמוֹ׃ בָּנָיו יְרַצּוּ דַלִּים וְיָדָיו תָּשֵׁבְנָה אוֹנוֹ׃ עַצְמוֹתָיו מָלְאוּ עֲלוּמָו וְעִמּוֹ עַל־עָפָר תִּשְׁכָּב׃ אִם־תַּמְתִּיק בְּפִיו רָעָה יַכְחִידֶנָּה תַּחַת לְשׁוֹנוֹ׃ יַחְמֹל עָלֶיהָ וְלֹא יַעַזְבֶנָּה וְיִמְנָעֶנָּה בְּתוֹךְ חִכּוֹ׃ לַחְמוֹ בְּמֵעָיו נֶהְפָּךְ מְרוֹרַת פְּתָנִים בְּקִרְבּוֹ׃ חַיִל בָּלַע וַיְקִאֶנּוּ מִבִּטְנוֹ יֹרִשֶׁנּוּ אֵל׃ רֹאשׁ־פְּתָנִים יִינָק תַּהַרְגֵהוּ לְשׁוֹן אֶפְעֶה׃ אַל־יֵרֶא בִפְלַגּוֹת נַהֲרֵי נַחֲלֵי דְּבַשׁ וְחֶמְאָה׃ מֵשִׁיב יָגָע וְלֹא יִבְלָע כְּחֵיל תְּמוּרָתוֹ וְלֹא יַעֲלֹס׃ כִּי־רִצַּץ עָזַב דַּלִּים בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבְנֵהוּ׃ כִּי לֹא־יָדַע שָׁלֵו בְּבִטְנוֹ בַּחֲמוּדוֹ לֹא יְמַלֵּט׃ אֵין־שָׂרִיד לְאָכְלוֹ עַל־כֵּן לֹא־יָחִיל טוּבוֹ׃ בִּמְלֹאות שִׂפְקוֹ יֵצֶר לוֹ כָּל־יַד עָמֵל תְּבֹאֶנּוּ׃ יְהִי לְמַלֵּא בִטְנוֹ יְשַׁלַּח־בּוֹ חֲרוֹן אַפּוֹ וְיַמְטֵר עָלֵימוֹ בִּלְחוּמוֹ׃ יִבְרַח מִנֶּשֶׁק בַּרְזֶל תַּחְלְפֵהוּ קֶשֶׁת נְחוּשָׁה׃ שָׁלַף וַיֵּצֵא מִגֵּוָה וּבָרָק מִמְּרֹרָתוֹ יַהֲלֹךְ עָלָיו אֵמִים׃ כָּל־חֹשֶׁךְ טָמוּן לִצְפּוּנָיו תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא־נֻפָּח יֵרַע שָׂרִיד בְּאָהֳלוֹ׃ יְגַלּוּ שָׁמַיִם עֲוֺנוֹ וְאֶרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ׃ יִגֶל יְבוּל בֵּיתוֹ נִגָּרוֹת זֶה חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ מֵאֵל׃

אין יסק לצית שמיא זוקפיה ורישיה לעננא ימטי : היך רעיה לעלמא יהובד חמוי יימרון האן הוא : היך חלמא יטוס ולא ישכחוניה יגלי היך חזותא דליליא : עינא סקרתיה ולא תוסיף ולא תוב תסכנניה אתריה : בנוי ירעון מסכנין וידוי משלמן תקוף צעריה : גרמוי אתמליאו חיליה ובהדיה על עפרא תשכוב : אין מתבסמא בפומיה בישתא יכדבנה תחות לישניה : יחוס עלה ולא ישבקנה ויכסנה במצע מוריגיה : מיכליה במעוי אתהפיך ארסא דחורמנין בגויה : נכסין דסלעם יפלט יתיה מכרסיה יתרכניה אלהא : רישי חורמניא יינק תקטלניה לשן חויא : לא יזכי למחמי בטיפי נהורת נחליא דמן דובשא ולוי : מתיב לאות חורנא ולא יגמר כרעתריה מתיהיב שלחופיה ולא ידוץ : ארום רעע עסקא דמסכנין ביתא אנס ולא בנא יתיה : ארום לא ידע דיהי שליו בכרסיה בגושמיה לא ישתזיב : לית משזב למכליה מטול היכנא לא יוריך טוביה : תתמלי סאתיה יתפרע מניה כל אידא דלעי תיתניה : יהי לממלי כרסיה יגרי ביה תקוף רוגזיה ויחת עלוי מטרין בשלדיה : יערוק מן זיני פרזלא תשלחפניה קשתא דכרכומא : שלף ונפק מתיקה וברקא ממרירתה יהלוך עלוי דחילא : כל חשוכא טמיע לטשיותיה תגמרניה נור דגהנם דלא נפיח ישרי משיזב במשכניה : יפרסמון אנגלי מרומא סורחניה ודיירי ארעא יקומון למבאשא ליה : יטלטל עבור ביתיה משחיה וחמריה מזדלפן ביומא דרוגזיה : דין חולק בר נש רשיעא מן קדם יי ואחסנת מימריה מן קדם אלהא :

במס׳ רבת׳ במערכ׳ אות הנ״ן בסד׳ : ירא ה׳ ד׳ מנהון מלעיל וסי׳ ירא יי׳ עליכם וישפט׳ ועתה ירא פרעה׳ ירא אלהי אבותינו ויוכח׳ ובמותו אמר ירא יי׳ · אל ירא בפלגות : ימלט ח׳ וסי׳ בעמוס סוף סימן ב׳ : טובו ג׳ וסים׳ אחר ישובו בני ישראל · מה טובו ומה יפיו · אין שריד לאכלו : נשק נ׳ קמצין בליש׳ וסים׳ והמה מביאי׳ איש מנחתו דמלכים · וחברו דד״ה · יברח מנשק ברזל : וברק ג׳ וסי׳ וברק רדף אחרי הרכב׳ ותשר דבורה וברק · וברק ממררתו יהלוך : ירע ל׳ ומלעיל שריד באהלו׳ מתקוממ׳ ל׳ ומל׳ יגלו שמים עונו · אמרו ל׳ והוא חד מן א״ב משמש או בסוף תיבותא וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הוי״ו בסד׳ :

רשי

לאיל · כבשים גדולים אז יבואהו פסרון : ולא יעלוס בו · וכן יעלזו · וכן יעלוץ פלשתן מתחלפות : כי רצץ עזב דלים · לאחר שרצץ עזב הדלים ונטרד מן העולם והלך לו : והם מוזרים וגובים ממנו גזלתם · כי רצץ · כשרצץ כמו כי יהיה להם דבר בא אלי כשיהיה להם : כי לא ידע את בטנו מעולם שליו · בטנו אומר לו תמיד גזול והבא לו למלאני : ועל כן בחמודו · בכשר יופי חמדתו · לא ימלט כי יהא פוחת והולך ודומה לו ותמם כעם חמודו : אין שריד לאוכלו · לא שייר ממכלו לחלק לעניים · על כן לא יחיל טובו : לא יכליח · כמו יחילו דרכיו וכאנשי סדום מדבר שהיה עיניה רעה כאורחי · כי כן העיד יחזקאל על סדו׳ גאון שבעת לחם וגו׳ : ויד עני ואביון לא החזיקו · ורבותינו פירשו אין שריד לאכלו : לא השרה תלמידי חכמים על שולחנו · כמו ובשרידי׳ אשר יי׳ קורא : במלאות ספקו · בהתמלאות תאות לבו דיי או יצר לו · תבוא עליו צרה : ספקו · לשון דיי כדמתרגמינן כדספיקו גמליא : ומצא להם · היספקון : כל יד עמל תבואנו · תחוק עליו ותבוא יד עניים : יהי למלא בטנו · ישלח בם חרון אפו · שליחות חרון אפו : יהי למלא בטנו · ואין זה לשון קללה · אלא לשון כואה ועתיד : וימטר עלימו הקב״ה : בלחומו · בזעף · מלחמתו : פחים · אש ונפרית כענין שנ׳ ויי׳ המטיר על סדום וגו׳ תחלפהו · חיצי׳ שתזרוק הקש׳ יחלפו את גופו לעבור מעבר אל עבר · לא׳ כמו תחלפהו קשת נחוש׳ : שלף · השולף עליו את הנשק ויצא הנשק מגוה · מתוך תערה : וברק · פלנבורש · כמו ולמען היות לה ברק · פורבי״ר : ממרורתו · של נשק יהלוך · ומשם יהיו אמים ופחד על הרשע : לצפוניו · לאוצר מצפוני נכזי׳ הצפונים לו : אש · של גיהנם : ירע שריד באהלו · כל הפרשה כולה באנשי סדום : ירע שריד באהלו · אפילו לוט הנמלט מהם בא רעה לאהלו · זו אשתו שהיתה נציב מלח · כן מצאתי במדרש ר׳ תנחומ׳ : מתקוממ׳ · לשון אורב הוקם כנגדו : יגל · לשון גלות : נגרות · יהיו אוצרותיו נתוכות לתשיסה ולבוז · כמו המים המוגרי׳ ארצה : אמרו מאל · האמור עליו מלפני המקום · אמרו לשון זכר · מגזרת אמריו אלוניכם · אמרתו · לשון נקבה · מגזרת אמרות טהורות :

רלבג

תחלפהו · תכריתהו או ירצה בזה תעבור בו ויהיה שבע החץ אשר יורו מאת הקשת החזקה : מגו׳ · המתיק אשר לה או ירצה בזה מגוף הרשע : וברק · הוא להט החרב : ממרורתו · היא המרה אשר בה משכן האדומ׳ : לצפוניו · בעבור החטאים אשר צפן : ירע · ישבר : מתקוממ׳ לו · שונאה אותו : יגל · יגלה ממקומו וינוד : נגרות · כמו הנהרות הנגרות : ונחלת אמרו מאל · רוצה לומ׳ שזה לו לנחלה בעבור מה שאמר מאל והטיחו דברים כנגדו :

ביאור דברי המענה

ענה צופר הנעמתי ואמ׳ באמת מחשבותי יכריחוני להשיב על דבריך בעבור הרגישי בי מוסר כלימתי שמעתי ממך במה שקדם מדבריך ורוח מבינתי יביאני לענות לך׳ הזאת ידעת שכבר נמשך בזה ממנהג מעת היות העולם ומעת שנברא האדם והוא כי רננת הרשעי׳ וטובם והצלחתם הוא מזמן קרוב ר״ל שלא יתמיד להם ושמחת החנף לא תקום כי אם עד רגע כלומר זמן מועט והנה אמר זה לתשובה למה שטען על דברי איוב באומרו ישליו אהלים לשודדי׳ · אם יעלה לשמים רוממותו וראשו לעב יגיע רוצה לומ׳ שיהיה בעליונות ההצלחה · הנה הוא יאבד ויפסד במהירות כהפסד צואתו בקלות ובמהירות עד שרואיו יאמרו איו כי יאבד לשעתו · כמו החלום וחזיון הלילה שלא יזכור אותם האדם כאשר הקיץ ויאבד זכרו במהירו׳ כן יעופף זה הרשע וילך לאבדון מהר · העין שראתה אותו לא תוסיף לראותו ולא עוד יראהו עין אנשי מקומו להיות כלה ואבד · ישוב גמולו על בניו ויעשו רצון הדלים לרוב שפלותם תחת אשר עשק אביהם או ידי העושק בעצמו תשבנה הגזלה אשר גזל · לפי שעצמותיו כמלאו מחט׳ נעוריו ועמו על עפר תשכב חטאתו ולא ישוב אל השם · או הרצון בזה לפי שהו׳ מלא עצמותיו מהדברים העלומי׳ והמכוסים אשר גנב וגזל ר״ל שעשה עושר ולא במשפט ועמו על עפר תשכב הגזלה ההיא ולא ישיבה · ולפי שכאשר המתיקה בפיו הרעה אשר חשב לעשותה וערבה לו יכחיד אותה ויסתירנה תחת לשונו ר״ל שלא יגלה אותה עד עשותה המזימתה כאילו הוא חומל עליה מרוב אהבתו אותה ולזה לא יעזבנ׳ וימנענ׳ בתוך חכו׳ הנה ישיב לו הש׳ על כל זה גמול מדה כנג׳ מדה · וזה שלחמו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג ר״ל שישוב לצאת דרך הפה בקיא׳ · הנה לחמו יהיה כמרורת פתנים בקרבו כלהחיל אשר בלע יקיאנו ומבטנו יורישנו אל הפך מה שהיה עושה שהיה מעכב לעצמו ההון אשר גזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר ותחת אהבתו הרעה עד שהסתירה תחת לשונו יתן לו השם רעה שתעמוד עמו ותכלהו והיא שהוא יינק ראש פתנים ותהרגהו לשון אפעה בארסו · ולא יראה בשפע הדברים הערבי׳ כמו הדבש והחמאה אשר יבאו בקרבו תמיד הדברים הרעי׳ תחת אהבתו הרעה · הנה הוא ישיב יגיעו ויניחהו לאחרי׳ ולא יהנה ממנו ויהיה יגיעו שישוב כשיעור החיל :

אבן עזרא

כגללו · מן כאשר יבער הגלל עד תומו : ויודד · כמו ירוחק : שזפתו · ראתהו כמו ששזפתני השמש : בניו ירצו דלי׳ · הפירוש כבן שהוא מן רצון ובמה יתרצה כי בניו ירצו לרצו׳ הדלי׳ שגזל ועוד שיתכן שבימיו תשבנ׳ ידיו אונו כמו הונו כמו מצאתי און לי ואמין כמו המון : עצמותיו מלאו חטאת עלומיו : יכחידנ׳ שיעש׳ דבריו בסתר : ראש פתנים יינק · הפך נהרי נחלי דבש וחמאה ושניהם על דרך משל כענין שרש פורה ראש ולענה וכסוף משיב כל מה שיגע בו בחיל תמורתו שבא לו הדבר הפך : עזב דלי׳ במתנו : בחמודו · שחמד והתאוה הוא לא ישאיר כלום : יחיל · יקוה : במלאת ספקו · כאשר יגיע לכל מה שיספיק לו או יצר לו ויד העמלים תבואהו כענין בפרות רשעים ויש אומרי׳ בהגיע יום מפלתם וכמוהו תחת רשעים ספקם כמו ויספק את כפיו הנה : בלחומו · בבשרו ויתכן היות בלחומו כמשמעו כמו יהי למלא בטנו : תחליפהו · כמו כליל יחלוף ויש אומרי׳ כמו וחלפה רקתו : שלף · ישלוף החץ המאשפה ויצא מתוכה וכמו ברק ירוץ כן יבואו אימים עליו פתע פתאום : תאכלהו אש לא נפח · כדי שיענה ולא תצא נפשו במהרה : יגל · יגלה ממקומו : יבול ביתו · כנהרות נגרות ויתכן שיחסר עם ביתו או יבול אנשי ביתו ויאמרו בני אדם זה חלק אדם רשע :

אמר נזל והוא תמורתו ולא ישמח בזה האיל גם כן כי לא נשאר לו ולא נהנה ממנו ׳ או יהיה פירושו כמו שיסוב האיל תמורת מה שגזל ולא ישמח בגזלה ההיא אחר אשר ישיב אותה כן ישיב גם כן יגיעו ויכיחהו לאחרים עד כאן מחשבותי ישיבוני ׳ ובעבור שהרגשתי בעצמי ולא אסמוך בזה על עדות הקודמין לבד הנה אע״פ שחרפת והכלמת אותי בדברי׳ הנה רוח מבינתי יענני ויסבב שאשוב על דבריך הנה באמת זאת ההקדמה כמבאת בודקת תמיד מני עד עתה מעת היות אדם עלי ארץ והוא כי הצלחת הרשעים ושמחתם לא תתקיים כי אם זמן מועט ולזה אין ראוי בכמו זה שיקרא טוב כי תכליתו לרוע אם יעלה רוממותו לשמים הנה הוא יאבד אבד נכחי בקלות כמו שתאבד הצואה ׳

אבן עזרא

שמעו שמוע׳ שאוני׳ מעט : פלצות׳ כמו ועמודיה יתפלצון : עתקו׳ כמו שמנו עבו כמו יצא עתק מפיכם הון עתק : עבר׳ לשון הריון : יגעיל׳ מלשון רבותינו ז״ל מגעילן ברותחין והענין שיקפא זרע הקרי : עויליה׳ מן עול ימים : ישאו׳ קול בתוף וכנור : וברגע׳ בלא עניים : כי נפגע בו׳ כמו ואל תפגע בי לשון בקשה : הן לא בידם טובם ׳ רק מהמקום ניתן להם אף על פי שעבתם ודבריה׳ רחקו מני׳ חבלי אף יחלק להם הפך חבלים נפלו לי בנעימי׳ ויש אומרים מן חבלי יולדה ׳ והראשון נכון : אוג

ותהי יד וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סימן יח: דברי ג׳ וסים׳ עורי עורי דברי שיר׳ כי מדי דברי בו זכור אזכרני׳ ואחר דברי תלעג׳ וא׳ בדברי עמך׳ וא׳ ובדברי אותך: פלצות ד׳ וסים׳ תעה לבבי פלצות בעתתני׳ וכסתה אתכם פלצות׳ יראה ורעד יבא בי׳ ואם זכרתי ונבהלתי: יחיו ז׳ וסים׳ ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו׳ מתים בל יחיו׳ יחיו מתיך נבלתי׳

כא

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וּתְהִי־זֹאת תַּנְחוּמֹתֵיכֶם׃ שָׂאוּנִי וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר וְאַחַר דַּבְּרִי תַלְעִיג׃ הֶאָנֹכִי לְאָדָם שִׂיחִי וְאִם־ ה מַדּוּעַ לֹא־תִקְצַר רוּחִי׃ פְּנוּ־אֵלַי וְהָשַׁמּוּ וְשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה׃ וְאִם־ זָכַרְתִּי וְנִבְהָלְתִּי וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת׃ מַדּוּעַ רְשָׁעִים יִחְיוּ עָתְקוּ גַּם־גָּבְרוּ חָיִל׃ זַרְעָם נָכוֹן לִפְנֵיהֶם עִמָּם וְצֶאֱצָאֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם׃ בָּתֵּיהֶם שָׁלוֹם מִפָּחַד וְלֹא שֵׁבֶט אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם׃ י שׁוֹרוֹ עִבַּר וְלֹא יַגְעִל תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל׃ יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם וְיַלְדֵיהֶם יְרַקֵּדוּן׃ יִשְׂאוּ כְּתֹף וְכִנּוֹר וְיִשְׂמְחוּ לְקוֹל עוּגָב׃ יְבַלּוּ בַטּוֹב יְמֵיהֶם וּבְרֶגַע שְׁאוֹל יֵחָתּוּ׃ וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ׃ טו מַה־שַּׁדַּי כִּי־נַעַבְדֶנּוּ וּמַה־נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע־בּוֹ׃ הֵן לֹא בְיָדָם טוּבָם עֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי׃ כַּמָּה נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְיָבֹא עָלֵימוֹ אֵידָם חֲבָלִים יְחַלֵּק בְּאַפּוֹ׃ יִהְיוּ כְּתֶבֶן לִפְנֵי־רוּחַ וּכְמֹץ גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ שְׁמַעוּ וְקַבִּילוּ מִלְּתִי וּתְהֵי דָא תַנְחֲמַתְכוֹן׃ סְבוּלוּ יָתִי וַאֲנָא אֲמַלֵּל וּמִן בָּתַר דְּמַלֵּלִית תִּרְהָךְ׃ אֶפְשַׁר דַּאֲנָא לְבַר נָשׁ מִלְּתִי וְאִין מָדֵין לָא תִתְעִיק רוּחִי׃ אִתְפְּנוּ לְוָתִי וּשְׁתוּקוּ וְשַׁוּוֹן אִידָא עַל פּוּמָא׃ וְאִין דְּכָרִית וְאִתְבְּהֵלִית וַאֲחַד בִּסְרִי רְתִיתָא׃ מָדֵין רַשִׁיעַיָּא יְהוֹן אִתְקִפוּ לְחוֹד קְנוּ נִכְסִין׃ בְּנֵיהוֹן מְכַוְּנִין קֳדָמֵיהוֹן עִמְּהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן לְמֶחֱמֵיהוֹן׃ בָּתֵּיהוֹן שְׁלָם דְּלֵית דְּלוּחָא וְלֵית מְחַת אֱלָהָא עֲלֵוֵיהוֹן׃ תּוֹרֵיהּ מַבְטִין וְלָא יְפַלֵּט תְּשֵׁיזֵב תּוֹרְתֵיהּ וְלָא תַתְכֵּל׃ יְשַׁדְּרוּן הֵיךְ עָנָא טַלְיֵיהוֹן וְרוּבְיֵיהוֹן יְטַפְּזוּן׃ יִטְּלוּן בְּתוּפִין וְכִנָּרִין וְיֶחֱדוּן לְקָל אַבּוּבָא׃ יְגַמְרוּן בְּטָבָא יוֹמֵיהוֹן וּבְמַרְגוֹעָא לְבֵי קְבוּרְתָא נָחֲתִין׃ וַאֲמַרוּ לֶאֱלָהָא זוּר מִנָּנָא וּלְמֶחְכַּם אוֹרְחָתָךְ לָא צְבֵינָא׃ מַה שַׁדַּי אָרוּם נִפְלְחִנֵּיהּ וּמַה צְרוֹךְ אִית בֵּיהּ אָרוּם נְצַלֵּי בְּמֵימְרֵיהּ׃ הָא לָא יִשְׁתַּתַּר בִּידֵיהוֹן טוּבֵיהוֹן מִלְכַּת רַשִׁיעֵי רַחֲקַת מִנִּי׃ כְּמָה שְׁרָגָא דְרַשִׁיעֵי יִטְפֵּי וְיֵיתֵי עֲלֵיהוֹן תַּבְרֵיהוֹן עַדְבִּין יְפַלֵּיג בְּרוּגְזֵיהּ׃ יְהוֹן הֵיךְ תִּבְנָא קֳדָם זַעְפָּא וּבְמוֹזָא דִיטַלְטְלִנֵּיהּ עַלְעוֹלָא׃ אלהא

הלעולם יחיו׳ יז׳ עליהם יחיו׳ מדוע רשעים יחיו׳ ומשפטים אשר לא יחיו: תשכל ג׳ וסי׳ מחוץ תשכל חרב׳ ולא תשכל לכם הגפן׳ תפלט פרתו ולא תשכל: בטוב ט׳ דגשי׳ וסי׳ הנה ארצי לפניך׳ עמך ישב בקרבך׳ כי בטרם ידע׳ חמאה ודבש יאכל׳ הנני פקד על שמעיה׳ יבלו בטוב ימיהם׳ וחברו אם ישמעו ויעבדו יבלו׳ וחסידך ישמחו׳ המשביע בטוב: ויבא י״א רפי׳ בקרי׳ וסים׳ ויבא בקרבנו ויושיענו׳ ויבא סגנים כמו חמר׳ ויבא שודד אל כל עיר׳ ויבא כנשם לנו׳ פתחו שערים ויבא גוי צדיק׳ שאו שערים ראשיכם׳ וחברו׳ ויבא עלימו אידם׳ ויבא מלך הצפון׳ ועמד מנצר שרשיה ב׳ בפסוק:

רלבג

אונו: גזלתו: כידו, אידו: ומחמת שדי ישתה ר"ל משפט חמתו או יהיה חמת כאל ויהיה הרצון בזה ישתה מחמת השם ית' וירצה ר"ל שישתה כוס התרעלה: חפצו, מתחפש ונבהלו ויהיה תבץ וחצה שני פרשים בעניין אחד: בעצם תומו, בתוקף שלמותו: עטיניו, הם השדים: ומוח עצמותיו ישוקה, ר"ל שכל אחד מעצמיו מלא מוח מרוב השומן והדשנות: תחמסו, מענין חמס: יחשך רע, ימנע האיש הרע שלא יגיע אליו האיד: עברות, מענין עברה: ועל גדיש ישקוד, ר"ל שהוא יהיה שוקד לעמוד על הקבר ונקרא הקבר גדיש להתקבץ עליו עפר ואבנים ויגבה על הארץ כצורת גדיש ואיפשר שיהיה גדיש כמשמעו וירצה בזה שהוא יעמוד בחוץ בקבר אשר אצל הגדיש שהוא במדה: רגבי נחל, בקעי המישור אשר הוא קבור שם: ותשובותיכם נשאר מעל, רוצה לומר תשובותיכם נשארו כוזבות ובטלות:

מה חפצו ב' פתחי' דסמיך לה' וסי' מה חטאתי, כי מה חפצו: וזה כ"נ ר"פ וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' מ"ז: ישכבו ג' קמצי' וסי' בסדר וירא: שאלתם ב' וסי' ועתה הנה המלך אשר בחרת', הלא שאלתם עברי דרך, וחד ושאלתם לו: ואתותם ל' והוא חד מן מלין דמשמשין תם בסוף תיבות' וסימ' נמס' במסר' רבת' במערכת אות התי"ו בס"ד: אין מספר כל קרי' אין מספר בס"ד ואין מספ' וסי' בריש יואל ותלים סימן ק"ה:

אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן־לְבָנָיו אוֹנוֹ יְשַׁלֵּם אֵלָיו וְיֵדָע׃ יִרְאוּ עֵינָו כִּידוֹ וּמֵחֲמַת שַׁדַּי יִשְׁתֶּה׃ כִּי מַה־חֶפְצוֹ בְּבֵיתוֹ אַחֲרָיו וּמִסְפַּר חֳדָשָׁיו חֻצָּצוּ׃ הַלְאֵל יְלַמֶּד־דָּעַת וְהוּא רָמִים יִשְׁפּוֹט׃ זֶה יָמוּת בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ כֻּלּוֹ שַׁלְאֲנַן וְשָׁלֵיו׃ עֲטִינָיו מָלְאוּ חָלָב וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה׃ וְזֶה יָמוּת בְּנֶפֶשׁ מָרָה וְלֹא־אָכַל בַּטּוֹבָה׃ יַחַד עַל־עָפָר יִשְׁכָּבוּ וְרִמָּה תְּכַסֶּה עֲלֵיהֶם׃ הֵן יָדַעְתִּי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וּמְזִמּוֹת עָלַי תַּחְמֹסוּ׃ כִּי תֹאמְרוּ אַיֵּה בֵית־נָדִיב וְאַיֵּה אֹהֶל מִשְׁכְּנוֹת רְשָׁעִים׃ הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם עוֹבְרֵי דָרֶךְ וְאֹתֹתָם לֹא תְנַכֵּרוּ׃ כִּי לְיוֹם אֵיד יֵחָשֶׂךְ רָע לְיוֹם עֲבָרוֹת יוּבָלוּ׃ מִי־יַגִּיד עַל־פָּנָיו דַּרְכּוֹ וְהוּא־עָשָׂה מִי יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ וְהוּא לִקְבָרוֹת יוּבָל וְעַל־גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד׃ מָתְקוּ־לוֹ רִגְבֵי נָחַל וְאַחֲרָיו כָּל־אָדָם יִמְשׁוֹךְ וּלְפָנָיו אֵין מִסְפָּר׃ וְאֵיךְ תְּנַחֲמוּנִי הָבֶל וּתְשׁוּבֹתֵיכֶם נִשְׁאַר־מָעַל׃

(ג' לישרים · ג' רפין · עיניו ק' · ב' פתחי' ל' · ל' · ב' מ"ל · ל' · ל' · ל' · ל' · ב"נ ר"פ · כה · ב' · ב' לא · ב' מ"ל · ב' · ב' · ל' מ"ל · ל' וחס' ל' · ל' · ל' · ב"נ ר"פ · ל' מ"ל · ל' · ב' מ"ל · ל' · ב' ר"פ · לוכתו' כן)

אֱלָהָא יִטְשֵׁי לִבְנוֹי צַעֲרֵיהּ יִפְרַע לְוָתֵיהּ וְיִדַע׃ יֶחֱמוּן עֵינוֹי תְּבִירֵיהּ וּמִן רוּגְזֵיהּ דְּשַׁדַּי יִשְׁתֵּי׃ אֲרוּם מָה רְעוּתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ בַּתְרוֹי וּמִנְיָן יַרְחוֹי אִתְפַּלִּיגוּ׃ הַאֶפְשַׁר דְּלֶאֱלָהָא יַלֵּף מַנְדְּעָא וְהוּא שְׁמֵי מְרוֹמָא דָאֵן׃ דֵּין יְמוּת בִּתְקוֹף שְׁלִימוּתֵיהּ כּוּלֵּיהּ שַׁדִּיךְ וּשְׁלֵיו׃ בִּיזוֹי אִתְמְלִיאוּ חֲלָבָא וּמוֹקְרָא דְּגַרְמוֹי פַּטִּים׃ וְדֵין יְמוּת בְּנַפְשָׁא מְרִירָא וְלָא אֲכַל בְּטָבְתָא׃ כַּחֲדָא עַל עַפְרָא שָׁכְבִין וְרִיחֲשָׁא תַּחְפֵּי עֲלֵיהוֹן׃ הָא גַלְיָן קֳדָמַי מַחְשְׁבָתְכוֹן וְזִמְיוֹנִין דַּעֲלַי תַּחְשְׁלוּן׃ אֲרוּם תֵּימְרוּן הָאן בֵּירַת אַרְכוֹנָא וְהָאן פְּרָסָא דְּמַשְׁכְּנֵי דְרַשִׁיעַיָּא׃ הֲלָא שְׁאֶלְתּוּן עָדֵי אוֹרְחָא וְסִמָּנֵיהוֹן לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן׃ אֲרוּם לְיוֹם תְּבִירָא יִתְמְנַע בִּישׁ לְיוֹם רֻגְזָתָא יִתָּעֲלוּן׃ מַן יְחַוֵּי קֳדָמוֹי אוֹרְחֵיהּ וְהוּא עֲבַד מַן יְשַׁלֵּם לֵיהּ׃ וְהוּא לִקְבוּרָן יִתָּעַל וְעַל גְּדִישִׁין יְעִיר׃ בְּסִימָן לֵיהּ גַּרְגִּשְׁתָּא דְּנַחְלָא וּבַתְרוֹי כָּל בַּר נָשׁ יִנְגּוֹד וְקֳדָמוֹי לֵית מִנְיָן׃ וְהֵיךְ תְּנַחֲמוּנַנִי לְמָא וְתִיוּבַתְכוֹן אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן שְׁקַר׃

ביאור דברי המענה

ענה איוב אמר לרעיו שמעו שמוע מלתי והחרישו ותהי זאת תנחומותיכ' שתנחמוני בה ר"ל אם תחרישו על דברי כי יותר טובה לי היא שתיקתכם מתשובתכם אחר שאתם מכעיסים אותי בה כעם כאלה, סבלו דברי ואנכי אדב' ואחר דברי מה שתשקוט בו המיית לבבי תלעיגו על דברי אם תרצה, והנה אמר זה כנגד צופר האם שיחי לאדם שאוכל להשיבו מרכונו בהשתדלותי ומדוע לא תקצר רוחי אך שדברי עם השם ית' אשר לא אוכל להשיב אפו ממני, אתם רעי הביטו אלי ותמהו ושימו יד על פה מרוב התימ' והוא שיהיה איש תם ויסר כמוני מוכה בכמו אלו המכות הנפלאות על לא פשע ולא חטאת, אם באתי לזכור רוע הסדור הנופל באלו העניינים באישי האדם הנה נבהלתי ואחז בשרי פלצות ובעתה, איך אפשר שיהיה לרשעים מה שנמצא להם מטוב ההצלחה מדוע רשעים יחיו ויזקינו גם גברו בעושר ובכח, ויהיה זרעם נכון עמם לפניהם ר"ל שישבו בשלום בהסכמה אחת והוא לפניהם וצאצאיהם הם לעיניהם עד שישמחו בהם תמיד, בתיהם ישלם שלא יגיע בהם פחד ואין מכת השם עליהם כלל ר"ל שלא יגיעם שום רע, שורו עבר פרתו ולא יגעיל ויוציא הזרע לחוץ פרתו תלד לזמן ראוי ולא תשכל אך יחיה העגל וזה משל על רבוי הצלחתם בקנייניהם בכל ענייניהם, ישלחו בניהם הקטנים וילכו כצאן שילכו תכף וילדיהן ירקדון מרוב השמחה, ישאו רנה מרוב שמחתם כאילו לפניהם תוף וכנור וישמחו כאלו יהיה לפניהם קול עוגב, יבלו בטוב ימיהם ר"ל שלא יראו רע כל ימיהם ויבא להם המות ברגע ולא כער וזה כלו מטוב ההצלחה, ואם תאמר מי היו אלו המצליחים בזה האופן תדע באמת כי הם היו הרעים שאומרים על שאמרו לאל סורו ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו ולזה הלכו תמיד בדרכי הרשע, ובזו השם ית' אמרו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נתפלל אליו ונבקש ממנו צרכינו, הנה באמת עם כל זה לא אשבח הרשעים אבל רחוקה ממני עצתם אע"פ שנמצאו מצליחים זה האופן מההצלחה וזה כי זאת ההצלחה אינה דביקה להם כמו העניין בהצלחת הנפש אבל היא חוץ מהם ולזה אמר שטובם אינו בידם ולזה לא ירד אחריהם כבודם במותם, כמה מהזמן ימצא שידעך נר הרשעים ויבא עליהם אידם ויחלק להם השם חבלים ומכאובות באפו ויקצפו עליהם, ויהיו כתבן לפני רוח וכמוץ גנבתו סופה להראות מרעה אל רעה כמו שאתם מספרים מענייני הרשעים ימצא מעט וזה שהגדתי מטוב הצלחת הרשעים ימצא הרבה ולזה יהיה האיש חולק על הרוב עם מאמריכם, ואין לך התנצלות במה שאמרת שאם לא יבא העונש לרשע יבא לבניו ויצפון להם השם חטא גזלתו וזה שכבר היה ראוי שישלם העונש אליו בעצמו, וידע כי תחת מרותו בשם השגהו זה העונש יראו עיני החוטא אידו ורעתו וישתה מחמת השם וידעל כי אי זה עונש יהיה לו לרשע במה שיגיע לבניו אחרי מותו, והנה מספר חדשיו אשר היה לו לחיות הונבלו וכלו ובהם ... יגיע לו הכער וההכלה אמנם אחר המות לא ירגיש בעניינ' המכערים והמהכי', הלאל ילמד האדם דעת להסתכל בהם איך ראוי שתהיה הכהג' השם ית' בזה העולם השפל עד שיהיה הכל בצדק ובמשפט ואיך איפשר זה ר"ל שילמד האדם לאל דעת והנה הוא בחכמתו ישפוט הנמצאים העליונים כמו המלאכי' והגרמי' השמימיי' ויכהינם בזאת ההנהגה הנפלאה אם לא יושג אופן החכמה בה ראה מה הגיעך מהטעו' בחפשך בדרכיו בזה האופן עד שאמרת שההצלחה אשר תכליתה לרע היא רע הנה יתחייב מזה שלא יעשה השם רק רע לצדיקים ולרשעים, וזה שאחד ימות בעצם שלמותו והיה שלאנן ושלו כל ימיו עד שהדין מלאו חלב מרוב השומן וכל אחד מעצמיו ישוקה במוח ר"ל שהוא מלא מוח, וזה אחד ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה כלל הנה תכליתם יחד אל מות ורמה תכסה עליהם ולפי שהמות שהיא תכליתם הוא רע הנה יקרה מזה שיהיה כל מה שקרה להם בחייהם רע היו אלו האנשים צדיקים או רשעים הנה בהרחיקך העול מהשם תיחסהו לו וזה בתכלית הביטול והגנות, הנה ידעתי מחשבותיכם והמזימות הרעות אשר אתם חומסים בעבורי ובודאים מלבבכם ר"ל שאתם תשתדלו לחשוב במחשבות חמס לטעון עלי ולעשוק האמת ממני או יהיה הרצון באומרו ומזימות עלי תחמוסו שאתם בהיותכם חוקרים בזה הדרוש אשר אנחנו מתוכחים בו לא תקחו כל המחשבות המקבילות אשר תפולנה בזה הדרוש אבל תחמסו ותגזלו קצתם בעבורי ולא תפנו אל המחשבה אשר תפול לאמת דעתי ואמנם אמר זה לפי שמדרך החוקר בדבר חקירה שלימה שיקח כל חלקי הסותר אשר תפול עליהם המחשבה ואחר יברור הבודק מהבלתי צודק ואם לא תשלם לו החקירה ולזה אמר איוב שרעיו היו לוקחים המחשבות שחולקות עליו והיו חומסים המחשבות המסכימות לדעתו והנה זה הפירוש הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב והנה זכר בכאן המחשבה אשר לקוחה לאמת דעתם וזכר אחר זה המחשבה אשר חמסו ואמר הנה ידעתי המחשבה אשר בניתם דעתכם בה במה שאמרתם שהרשע אינו נמלט מהפחד, כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים רוצה לומר שהנדיב להעדר ממנו הפחד לא ישתדל בבניינים החזקים אבל יספיק לו האהל להיות לו למחסה ולמסתור מזרם וממטר ואולם הרשעים יצטרכו הבניינים החזקים מרוב הפחד והנה הפחד הוא עונש הרשעים כמו שקדם מדבריכם אלא שכבר באר לכם מאחום שאין זה צודק והנה חמסתם מחשבה אחרת צודקת היא הורסת דעתכם והיא מה שאמרתי שכבר ישאלו אהלים לשודדים, ועוד הלא שאלתם כל עוברי דרך שיודעים קורות הזמן והאותות והרשמים שיגידו מזה לפי המוחש ולא תכחישו, וזה שהם יספרו כי כבר יקרה פעמים רבות של יום איד ר"ל שביום בא איד בעיר או במדינה יחשך האיש הרע משיגיע אליו האיד ויכצל מרוב הצלחתו מבין שאר האנשים ובעת שיובלו העברות בארץ אשר הוא בה יחשך מהם ויכצל וזה ממה שיוסיף לו בטחון ויסיר ממנו הפחד, ואחר שהרע לא יגיע אליו בימיו מי יגיד על פניו של

אבן עזרא

אונו, רשעו כמו מחשבות און כטעם פוקד עון אבות: וידע, כמו וידע אלמנותיו: יראו עיניו, כל אחד ואחד מבנין: כידו, כמו איש מן העניין ואין לו חבר: כי מה חפצו, מה יועיל לו כל מה שהשאיר אחריו: חצצו, כמו לא יחצו ימיהם: הלאל ילמד דעת, כאילו לא ידע המקום מה יעשה: שלאנן, הלמ"ד נוסף: עטיניו בלשון ישמעאל המקום שיבדלו עליו הנמלים על המים: ישוקה, כאילו ישוקה תמיד ממשקה על כן לא ייבש: תחמסו, מן חמס: בית נדיב, בעל ממון ואיננו צדיק: תנכרו, כמו תכירו: ליום איד, ליום חשך וקרוב ממנו ואיד יעלה מן הארץ כעניין יום ענן וערפל: מי יגיד על פניו דרכו, אחר למקו' והעניין מי הגיד לו דרכו להיות כן והוא יעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו ויא' שהוא דבק והעניין על מחשבת הרשע שיעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו: ועל גדיש ישקוד, אמר רב האיי ז"ל שהיא הקובה שעל הקבר כמנהג ארץ ישמעאל והקרוב שהוא עפר והדומה לו ואין לו חבר: רגבי נחל, בלשון ישמעאל מקום חפירות הנחל והוא קרוב בעבור ורגבים ידובקו: ואחריו כל אדם ימשוך, שימותו אחריו ואין מספר למתים שלפניו: ותשובותיכם, כן ענינו כאשר מעל בתשובותיכם מן ומעלה מעל: הלא

רשי

עטיניו מלאו חלב. לשון משכה הוא, שוטנו כבית הבד, כוברים הזיתים יחד וסומכן מתעגל ומתאסף לתוכו כדי שיהא מוכן כשעוברו בבית הבד, ואותו כלי שכוברין אותו כדי להיאסף שומנו לתוכו נקרא מעטן, אף כאן חלבו ולחלוחו ושומנו כ נקרא עטיניו: וזה ימות בנפש מרה. הרמים והקדושים אלין יפרע מיד מהם: יחד על עפר ישכבו. אלא מותן אין ניכר לבריות מי הרע מי הטוב כי כזה כן זה יחד על עפר ישכבו: הן ידעתי מחשבותיכם והמזימות אשר עלי תחמוסו. תרשעו לחשוב חמס. כי בשביל הרעה אשר באתני אתם אומרים ראו איה ביתו של זה שהיה נדיב: ואיה אהל ומשכנות שאר רשעים. כלומר כמוהו כמו הם. ברשעו אבד ביתו: הלא שאלתם וכו'. כל זה אתם מושלים עלי משלות. ואותות אשר הודיעו אתכם לא תנכרום משו' על לב. כמו ויתנכר אליהם: כי אמרו לכם אשר ליום איד יחשך רע: הרשע מונע ונחשך מרעה ושמור ליום הקבוע לאידו: כמו אשר חשכתי לעת צר. הכנעתים וחשכתים להודיעם עד יום קרב ומלחמה: מי יגיד על פניו דרכו. מי הוא המלך הגדול אשר יגיד על פניו דרכו. ולא יראו ממנו כמה הוא כשגג. זה הקב"ה שעשה. ומי ישלם לו: וגמול רשעו מי ישלם לו: והוא לקברות יובל. סופו יובל לקבר: ועל גדיש ישקוד. כשהו' בקבר בשדות אצל הגדישים: רגבי נחל. בלשון כלע': ולפניו אין מספר. למשכים לאותו דרך. כל אלה מזימות תחמסו עלי: ואיך תנחמוני הבל. מאחר שתשובותיכם נשאר מעל. נשכחו ואכרו מכם תשובות החכמ' ותבכוה' ולא נשארו בידכם אלא תשובת מעל. שם דבר הוא לכך ננקד כולו קמץ וטעמו מלעיל. כ"ש: מענה

מענה אליפז

הלאל יסכן גבר. הלמוד ולהכלת היוכר יועיל גבר ויהנה כאשר ילמד דעת על הבריות ונחכמה. יסכן הראשון לשון הנייה כמו ותהי לו סוכנת. והשני לשון למוד כמו ההסכן הסכנתי וגם הראשון יתכן להיות כפתר לשון לימוד. הלטובת היוכר ולצורכו ילמד גבר. כאשר ילמד השכל

אבן עזרא

הלאל יסכן גבר ׳ יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון ויש אומרים ישען ועניינו היטען האדם במעשיו על המקום או ישען אדם משכיל על המקום ועל הנבר רק כפי מעשיו והקרוב שהוא כמו יוכיח וקרוב ממנו הסכן נא עמו ושלם והעניין הלאל יוכיח נבר או יוכיח בין שניהם משכיל : וזרועות יתומים ידוכא ׳ כל אחד מהזרועו׳ : או חשך לא תראה ׳ חשכת שאתה בחשך לא תראה : ושפעת מים ׳ פי׳ שפעת רוב וכמוהו שפעת גמלים כן חשכת : הבעד ערפל ׳ מסתר ערפל : וחוג שמים ׳ על חוג השמים יתהלך ולא ידע מה יעשה למטה בארץ : האורח עולם תשמור ׳ אורח העולם עם האומרים כן היה העולם ואיננו חדש : קומטו ׳ נכרתו בלא עתם : נהר יוצק יסודם ׳ הם אנשי דור המבול שעב הארץ שהוא יסוד בני אדם כמו נהר שיוצק : יראו צדיקים ׳ על כח ועל בניו : אם לא נכחד קימנו ׳ רובי המפרשי׳ אמרו שהוא קימנו בקמ׳ קטן שהו׳ צרי תחת המ״ם והנכון שהוא חסר דגש והוא קיימנו וכמוהו ודינוס אם לא נכחד הנקי הנזכר למעלה הוא קיימנו בעולם והעניין כי אנחנו עדים שלא מת הנקי : ויתרם אכלה אש ׳ אנשי סדום : הסכן ׳ הרגל או התוכח : ושלם ׳ תהיה בשלום : בהם ׳ תהיה בין טובים או בין רעי׳ תבואך לך טוב׳ : בצר ׳ כמו כסף : ובצור נחלים ׳ זהב אופיר : והיה

רלבג

רלב״ג

אותו רשע דרכו להוכיחו ולומ׳ שעל זה בא אליו זה העונש והוא שעשה הרע מי ישלם לו כמעשהו אחר מותו האם מחוק השופט הישר שיביא העונש על חטא׳ האב לבניו אשר לא עשו זה החטא כמו שאמרת ׳ והוא לקברות יובל אחרי מותו ועל הקבר ישקוד תמיד עד הפסלו ׳ הנה ערבו ומתקו לו בקעי המישור אשר הוא קבור בהם ר״ל שלא ירגנים בשום רע אחרי מותו ואחריו ימשוך המות כל אדם כי הוא שופט ולפניו מסך אנשים אין מ מספר ובהיות העניין כן הנה ימצא זה הרשע נקי מכל העונש או אם תקרא המות עונש הנה אין נקי הצדיק מזה העונש וכבר התבאר שאין ראוי שיקרא עונש לו מה שיקר׳ לבניו אחריו כי לא יגיע לו מזה צער וזה דבר כבר התבאר בספ׳ המדו׳ רצוני שאין ראוי שיקרא בלתי מצליח מי שיבואו ה הרעות לאוהביו ו וקרוביו אחריו ׳ ואיך תנחמוני הבל במה שאמרתם שאם אשחר אל אל ואשוב אליו יסורו מעלי המכו׳ האלה והנה כל תשובותיכם נשארו כזבו ובטלו׳ :

והכלל העולה מהדברי׳ הוא שמה שאמר צופר שאין ראוי שיבטלו הגזירה הכוללת ם שהתאמתה מן החוש להם מפני מה שקרה לאיוב הוא בטל שכבר הבי׳ איוב ראיה מהחוש מופלתו סותר׳ לדבריהם והיה רוב ההצלחה הנמצאת להרבה מהרשעים עד שלא יראו ברע בחייה׳ ולא יפחדו פחד אבל כבר יכבלו מהרבה מהרעו׳ הנופלו׳ לאנשי׳ אשר הם אצלם וביאור שזה יותר נמצא ממה שהין הם מעידי׳ מרעו׳ הרשעים כי מה שהין מעידי׳ מזה אינו נמצא רק על המעט ובאר שמה שהיה טוען צופר בזה שהשם ית׳ אם לא יענש הרשעים בעצמם כבר יניעם העונש אח׳ מות׳ והוא שכבר יענשו בניהם ולזה ראוי שלא תקרא כמו זה הצלחה

מסורה

החפץ ג׳ וסי׳ החפץ ליי׳ בעולו׳ ׳ לשדי כי נצדק ׳ אל תתמה על החפץ : יבוא ד׳ מל׳ בסיפ׳ וסימ׳ ולא תירא משוד כי יבוא ׳ כי לא לפניו חנף יבוא ׳ המיראתך יוכיחך ׳ בכפל רסנו מי יבוא : ערומי׳ ב׳ דגשי׳ וב׳ רפין וסימ׳ ערטלאין דנשין חכימין רפין וביאורם נמסר בסיפר׳ ריש סימן ט״ו : עיף ועיף ה׳ וסימ׳ נמסר בתהלות סימן ס״ג ׳ ונשוא ד׳ ג׳ מל׳ וסימ׳ ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול ׳ שר חמשים ונשוא פנים ׳ זקן ונשוא פנים ׳ ונשוא פנים ישב בה ׳ וא׳ נשוא עון ׳ נעמן חס׳ : גובה נ׳ וסי׳ הלא לאלוה גבה ׳ וראיתי לבית גבה ׳ ולפני כשלון גבה : ולא יראה ו׳ וסי׳ ולא יראה בך ערות דבר ׳ ולא יראה כי יבא חום ׳ ולא יראה כי יבא טוב ׳ ואל שמעיה הנלחמי׳ ׳ מי גבר יחיה ולא יראה מות ׳ עבים סתר לו : תשמור ד׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״א : יוצק ב׳ וסימ׳ והכהן הגדול׳ ׳ נהר יוצק יסודם : לאל י״א וסי׳ נמסר בתלים סי׳ נ״ז : ונקי ג׳ וסימ׳ ונקי וצדיק אל תהרוג׳ ׳ ונקי ילעג למו ׳ ונקי על חנף יתעורר : קח י״ב ר״פ וסימ׳ נמס׳ בסדר במדבר סיני ובירמיה סימ׳ מ״ג : ושים ט׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר בשלח : עד שדי חד מן י׳ יחידאין עד דסמיך למלה אחרא וסי׳ נמסר במסר רבת׳ בערך עד :

כב

א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּמָנִי וַיֹּאמַר׃ הַלְאֵל יִסְכָּן־גָּבֶר כִּי־יִסְכֹּן עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל׃ הַחֵפֶץ לְשַׁדַּי כִּי תִצְדָּק וְאִם־בֶּצַע כִּי־תַתֵּם דְּרָכֶיךָ׃ הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִיחֶךָ יָבוֹא עִמְּךָ בַּמִּשְׁפָּט׃ ה הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין־קֵץ לַעֲוֺנֹתֶיךָ׃ כִּי־תַחְבֹּל אַחֶיךָ חִנָּם וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט׃ לֹא־מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָעֵב תִּמְנַע־לָחֶם׃ וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ וּנְשׂוּא פָנִים יֵשֶׁב בָּהּ׃ אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם י וּזְרֹעוֹת יְתֹמִים יְדֻכָּא׃ עַל־כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים וִיבַהֶלְךָ פַּחַד פִּתְאֹם׃ אוֹ־חֹשֶׁךְ לֹא־תִרְאֶה וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃ הֲלֹא־אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ שָׁמָיִם וּרְאֵה רֹאשׁ כּוֹכָבִים כִּי־רָמּוּ׃ וְאָמַרְתָּ מַה־יָּדַע אֵל הַבְעַד עֲרָפֶל יִשְׁפּוֹט׃ עָבִים סֵתֶר־לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ׃ טו הַאֹרַח עוֹלָם תִּשְׁמֹר אֲשֶׁר דָּרְכוּ מְתֵי־אָוֶן׃ אֲשֶׁר־קֻמְּטוּ וְלֹא־עֵת נָהָר יוּצַק יְסוֹדָם׃ הָאֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וּמַה־יִּפְעַל שַׁדַּי לָמוֹ׃ וְהוּא מִלֵּא בָתֵּיהֶם טוֹב וַעֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי׃ יִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִשְׂמָחוּ וְנָקִי יִלְעַג־לָמוֹ׃ כ אִם־לֹא נִכְחַד קִימָנוּ וְיִתְרָם אָכְלָה אֵשׁ׃ הַסְכֶּן־נָא עִמּוֹ וּשְׁלָם בָּהֶם תְּבוֹאַתְךָ טוֹבָה׃ קַח־נָא מִפִּיו תּוֹרָה וְשִׂים אֲמָרָיו בִּלְבָבֶךָ׃ אִם־תָּשׁוּב עַד־שַׁדַּי תִּבָּנֶה תַּרְחִיק עַוְלָה מֵאָהֳלֶךָ׃ וְשִׁית־עַל־עָפָר בָּצֶר וּבְצוּר נְחָלִים אוֹפִיר׃

ל׳ חס׳ · ג׳ א׳ וב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ מל׳ כסיפ׳ · ב׳ ומל׳ שניהם · ק׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ בכתו׳ · ב׳ וכתי׳ כן וחדה אפי · ב׳ מל׳ · ב׳ נכסי׳ · ג׳ · ל׳ · י׳ · ל׳ וב׳ קונ · ל׳ · ד׳ מל׳ בליש׳ · חצי הספר · ז״א · לג׳ ר״פ · ג׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · זב ר״פ · ט׳ · ו׳ · ל׳ · ב׳ לערפל׳ · ל׳

יוצק והכהן הגדול

תרגום

וַאֲתִיב אֱלִיפָז דְּמִן תֵּימָן וַאֲמַר׃ אֶפְשַׁר דְּלֶאֱלָהָא יַאֲלֵף גְּבַר וְכַד יַלֵּף אֶפְשַׁר דַּעֲלֵיהוֹן מַשְׂגַּח׃ הַעִסְקָא אִית לְשַׁדַּי אֲרוּם תִּזְכֵּי וְאִין מָמוֹן אֲרוּם תַּשְׁלֵם אוֹרְחָתָךְ׃ הֲמִדְּדָחֵל מִנָּךְ יְכַסְנָךְ יֵיתֵי עִמָּךְ בְּדִינָא׃ הֲלָא עַל בִּישְׁתָּךְ דְּסַגִּיָּא וְלֵית סוֹף לַעֲוָיָתָךְ׃ אֲרוּם תְּמַשְׁכֵּן אֲחוּךְ מַגָּן וּלְבוּשִׁין דְּעַרְטִילָאִין תַּשְׁלַח׃ לָא מַיָּא לִמְשַׁלְהֵי תַשְׁקֵי וּמִן כָּפֵן תִּמְנַע לַחְמָא׃ וּגְבַר נִצְחָן לֵיהּ אַרְעָא וּסְבִיר אַפִּין יָתֵב בָּהּ׃ אַרְמְלָתָא שַׁדַּרְתָּא סְרִיקָתָא וְאֶדְרָעַת יְתוֹמֵי תְּשַׁפֵּף׃ מְטוּל הֵיכְנָא חֲזָרָנוּתָךְ פּוּחִין וִיבַהֲלִנָּךְ דְּלוּחָא בִּתְכֵף׃ אוֹ בַחֲשׁוֹכָא תִשְׁרֵי לָא תֶחֱמֵי וְסוּגְעַת מַיָּא תַּחְפְּנָךְ׃ הֲלָא אֱלָהָא בְּגוֹבְהֵי שְׁמַיָּא וַחֲמֵי רֵישׁ כּוֹכְבַיָּא אֲרוּם זְקִיפוּ׃ וְתֵימַר מָה יָדַע אֱלָהָא הַאֶפְשַׁר דִּלְהָלָא לַאֲמִטְתָּא יְדִין׃ עֲנָנַיָּא טְמִיר לֵיהּ וְלָא יֶחֱמֵי וּתְקֵף רוּמָא דִשְׁמַיָּא יְטַיֵּל׃ הַאוֹרְחָא דַּהֲוָה מִן עָלְמָא תִּנְטוֹר דִּי טַיְלוּ אֱנָשֵׁי שִׁקְרָא׃ דְּאִתְבַּטִּילוּ מִן אַרְעָא בְּלָא עִדָּנֵיהוֹן בְּאַרְעִית נַהֲרָא אַתִּיךְ גּוּפְהוֹן׃ דְּאָמְרִין לֶאֱלָהָא זוּר מִנָּנָא וּמָה יַעְבֵּד שַׁדַּי לְהוֹן׃ וְהוּא מַלֵּי בָתֵּיהוֹן טוּבָא וּמִלְכַּתְהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי רַחֲקַת מִנִּי׃ יֶחֱמוּן צַדִּיקַיָּא וְיֶחֱדוּן וְזַכָּאָה יִרְחַךְ לְהוֹן׃ אִין לָא אִתְמְנִיעוּ מִלְּמֵקוּם וּמוֹתַרְהוֹן גַּמְרַת אִשָּׁתָא׃ אַלֵּף כְּדוּן עִמֵּיהּ וְתִשְׁתְּלֵם בְּהוֹן עֲלַלְתָּךְ טוּבָא׃ גְּמַר כְּדוּן מִפּוּמֵיהּ אוֹרַיְתָא וְשַׁוֵּי מֵימְרוֹי בְּלִבְבָךְ׃ אִין תְּתוּב עַד שַׁדַּי תִּתְבְּנֵי תַּרְחֵק עַוְלְתָא מִמַּשְׁכְּנָךְ׃ וְשַׁוֵּי עַל עַפְרָא כְּרַךְ תַּקִּיף וְהֵיךְ טִינָרָא דְנַחֲלַיָּא דַהֲבָא דְאוֹפִיר׃ ויהי

רלב״ג

אחר שתכליתו לרע הוא בתכלית הגנות לפי שמזה הצד יתחייב שלא יגיע לאחד מהאנשים רק רע אחר שתכלית כולם הוא אל המות ותכלית כל הקניינים אל ההפסד ויהיה אם כן השם ית׳ עושה עול אחר שיענוש כל האנשים הצדיקים ורשעים עם שהוא מבואר בנפשו שאין עונש לרשע במה שיגיע לבניו אחריו כי הוא לא ירגיש בזה ויהיה עול גם כן בחק השם ית׳ שיענים הבנים על עון אבותיהם ואבותיהם נקיים ואולם מה שנאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים הוא באופן אחר אין הנה מקום הביאור בו :

ביאור מלות המענה

ויען אליפז התימני ויאמר ׳ יסכון ׳ יועיל : בצע ׳ תועלת : תתם ׳ מעניין תם וישר : תחבול ׳ תקח משכון : וזרועות יתומים ידוכא ׳ כל אחד מזרועות היתומים : ראש ככבים ׳ העליון שבגלגלים שימצאו בו ככבים והוא גלגל המזלות או יקרא ראש כוכבים המקום שיהיו בו הככבים הנכוכים תמיד בתנועת׳ האמצעית כי המקום ההוא הוא בתכלית הרוממות וגובה כמו שביארנו בספר מלחמות יי׳ והנה גובה המקום הזה יעמידנו על אמתת מרחק הככבים מן הארץ בתכלי׳ מה שאפשר מקוטן השיעור כמו שבארנו שם : קמטו ׳ נכרתו מן העולם ׳ ונהר יוצק יסודם ר״ל ביסודם ובמעמדם עד שטבעו תוך נהר רב והוא מי המבול : אם לא נכחד קימנו ׳ באמת כאשר מת האיש אשר הקימנו והעמידנו והוא נח אכלה שארית בעלי הדעת ההיא והיא אנשי סדום : הסכן ׳ הרגל כמו ההסכן הסכנתי : ושלם ׳ ותעמוד בשלום : תבנה ׳ ר״ל תשוב להבנות אחר ההרסך באלו הפגעים הרעים אשר קרו בך או יהיה תבנה מגזר׳ בנים ר״ל שיהיו לך בנים ומזה העניין גם כן ואבנה גם אנכי ממנה : בצר ׳ זהב : ובצור נחלים אופר ׳ ר״ל שבהוצאות הצור נחלים בשפע וברבוי כן ישפע השם ית׳ לך זהב אופיר :

רש״י

השכל : החפץ לשדי ׳ כמו כי מה חפצו בביתו אחריו ׳ ההנאה ויחשב לו ׳ אם תצדיק מעשיך בהתנהגך לפניו ׳ שיבא עמך להתווכח בדבריך : ואם בצע ׳ ממון לו אם תתם דרכיך : המיראתך יוכיחך ׳ או אם מירא׳ שיראה מפניך יבא ויתווכח עמך ׳ הלא ידע הוא כי רעתך רבה : ואיש זרוע לו הארץ ׳ בתמי׳ וכי מחמת שהיתה גדול תירש את הארץ ׳ בלום הוא ראוי להתקיים : ישב בה ׳ יצריך בה כמו ותשבו בקדש : או חשך לא תראה ׳ כלומר לא תתן עיניך ובטחונך בכך לאמר : הלא אלוה גובה שמים ׳ ולא ישפיל לראות ׳ יראה ראש כוכבים כי רמו ׳ כמו וראה עניי שבסיף מעלה השמשי ׳ כלומר ונותן את עין בראש כוכבים כי רמו ׳ ונשכיל כך אחרת מה ידע יי׳ במעשה החשך ׳ הבעד ערפל ישפוט ׳ הכנגד החשך הזה יראה וישפוט הכה עבים סתר לפניו ׳ ולא יוכל לראות וחוג שמים יתהלך ׳ ולא ידע את אשר בארץ : חוג ׳ עוגל מחוגת שמים כמו ובמחוגה יתארהו׳ קומט״ם בלע׳ : הארח עולם הדרך הראשונים אשר יחזן תשמו׳ ׳ שמרת בלבך לזכור מה נהייתה בהם : קומטו ולא עת ׳ נכרתו בלא עתם ׳ ונהרג של מבול או נפרית ואש של סדום הוצק ביסודם : אם לא נכחד קימנו ׳ התשמור וראית אם לא נכחד יקומם ׳ קימנו כמו קימתו של אותו הדור כמו ביתאל ויבאלנו ושם ידבר עמנו כמו עמו : ויתרם ׳ גאוותם : אכלה אש ׳ ברותחין כידונו׳ רבותינו׳ דרש שהיו בעלי קומה ׳ ולא מתו בתהומות ונאו עליהם רותחין מלמעלה ׳ וזהו יתרם ׳ קומה יתירה שלהם ׳ כ״ש : הסכן ׳ למוד להיו׳ עמו שלם ותהיה שלם ולא תחסר בהם ׳ בדברים האלה : תבואתך טובה ׳ תבואך טוב׳ : ושית על עפר בצר ׳ על אשר תשוב אליו ׳ תשית על הארץ חוזק ומבצרי׳ ׳ וכנו׳ נחלים ׳ כסלעים גבוהים שבנחלים עמוקים ׳ יהיה לך אוסף בצירת אופיר ׳ היא סגולת מלכים שהיו מסגלי׳ ואוצרות זהב הבא מאופיר :

רש״י

והיה שדי בצריך ׳ אם שדי זה קדש תמהתי על פתרונו ׳ ששמעו קללה שימנה על אויביו ׳ כמו ולא היית בעוזריו ׳ ועל ידי כירך כדוכנו מן המקראות חקרים ׳ כמו והיה חסין מבצריך ׳ כמו ושית על עפר בצר כלומר הון עתק תהא כבצר ׳ ולפי העניין כן פתרונו

רש"י

שתרגמו שהדי סופו מוכיחו · וכסף תועפת לך לשון חוזק · כמו ותועפות ראם לו : ותשא אל אלוה פניך · לא תבא להדיס פניך אלא לשאול צרכיך הימנו : ונדריך תשלם · מובטח אתה שירבו קרבנות תשלומי נדריך : ויקם לך · כמו ויקום לך : כי השפילו ותאמ' גוה · אם רואך שפל תאמר בהבטחה להגביהו ויגבה : ושח עינ' · בצרה הבאה בעונו יושיע אלוה בידיך ובתפילתך : ימלט אי נקי · אין נקי כמו אי כבוד · אין כבוד · וכן ולרוזנים אי שכר · אין שכר · אין כאה להם שכרות · בלשון חיבורם מכחם במחלוקת אחת · ואעפ שהן שתי תיבו' מפרשין כן · ונמלט אותו אי נקי בבור כפיך · וכן שמעתי לשון אי שמעתי שהיו אומרי' מפי ר' יעקב · שהו' לשון אדם הסרוני בצער ונאנקה · והאלף יתיר כתיבה כמו היושבי בשמים · אבל לא שמעתי מפי הרב : מענה

רלב"ג

והיה שדי בצריך · הרצון שיהיה רב זהבך על צרך כקול שדי שמורה על החוזק ועל ההפלגה : תועפות · לשון חוזק כצרך תועפות ראם לו או יהיה מענין הכפל כדמתרגמינן וכפלת ותעוף : ונדריך תשלם · ר"ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בעשייתם : ותאמר גוה · ר"ל שתעמוד בגובה ותוקף ולא ינעך רע : ושח עינים · שפל עינים : ימלט אי נקי · הנקי ימלט בזכותו אי גדול :

ביאור דברי המענ'

· ענה אליפז התימני ואמר האם האדם מועיל לשם יתברך כאשר יועיל על עצמו המשכיל המיישיר דרכיו אם יענוש השם ית' הרשע תכף עשותו רשע מצד הרע שיעשה לשם ית' ויגמול טוב לצדי' תכף עשותו טוב מצד התועלת שהגיע לשם יתברך הנה אין הענין כן כי מה שיעש' השם ית' מזה איננו כי אם על כל החסד והחנינה להטיב אל האנשים וליסרם עד שיגיעו אל הצלחת הנפש אשר בעבודה כבראו לא לצורך עצמו ולזה יקרה שיאריך לרשע זמן ארוך לבלתי קבלו הפעולות ברע אשר יעשהו וכדי שיתן הרשע אל לבו לעזוב דרכו בזה הזמן הארוך וישוב אל השם ולא יאריך לצדיק כדי שלא יחזיק בצדק הרע אשר החל להתנהג בו ולזה אין פלא אם תמצא ההצלחה לרשע זמן ארוך והיא הטענ' אשר חשבת לסתור בה דברינו · החפץ לשם ית' כי תצדק להועיל לו ואם יגיע לו תועלת כי תתם דרכיך עד שיגמול טוב לצדיקים תכף עשותם הצדק והיושר כדי שיועילוהו · המיראתו ממך שתזיקהו בעשותך הרעות יוכיחך ויבא עמך במשפט הנה אין הענין כן אבל מה שיעשהו השם ית' הוא להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן הנה יאריך השם ית' לרשע להועיל לו ואם לא ישוב תוך הזמן אשר יאריכהו יגיעהו העונש הראוי ובזה כתרו כל הספיקות שהיית ... בהם על דברינו זולת מה שטענת שאתה תם וישר ובאו עליך אלו הרעות הרבות ולא במשפט · ולזה אשיבך כי באמת אין דבריך צודקים וזה כי אני אודך כי באמת ... אשר הביא השם עליך היא רבה כמו שאתה אומר אבל אין עול כי אין קץ לעונותיך עד שרעתך היא כשיעור עונותיך או תהיה הכונה ברעתך ובעונותיך אחת בעינה · ... היית לוקח משכון מאחיך חנם ובגדי האנשים מחוסרי בגדים תפשיט להיות לך למשכון עד שיוכרחו ללכת ערומים וימותו בקרה וזה עון פלילי · האיש העיף והצמא לא תשקהו אפילו מים להטיב רוחו אליו ומהאיש הרעב תמנע לחמך עד שימותו בצמא וברעב · ואולם אתה היית מכבד האנשים התקיפים והאדונים אשר הם נשואי פנים להאכילם ולהשקותם כאילו היו אדונים בביתך · ואולם האלופים כמו אלמנות ויתומים לא השגחת בהם לתת להם דבר ולא להצילם מעושקיהם ואלו העונות הם חזקים ... קץ · על כן סביבותיך פחים מכל צדדיך ללכדך ולבהלך פחד הצרה הבאת פתאום · או יבהלך חשך המכאובים עד שלא תוכל לראות ושפעת מי הצרות הרבות תכסך לא תתרעם אם יגיעך כמו אלה הצרות הרבות כי עונותיך אשר זכרתי שלא היית נמלט מהם הטו אלה · באמת השם ית' בגובה שמים כי שם נראית פעולתו יותר ... הנמצאים אשר שם ונראה העליון שבגלגלים שבו כוכבים כי הם רמים מאד · ואולם אמר זה כי מצד הסתרתם קצתם קצת ידענו העליון מהם ומצד חלוף הכמות בתנועו... ידענו כמה יחוייב שיהיה מרחק זה הגרם השמימיי אשר הוא ראשון לכל הגלגלים אשר בהם כוכבים לכל הפחות וכשהקפנו בזה מזה הצד מצאנו גובה אלו הככבים ... מאד או ירצה בראש כוכבים גובה גלגל תנועת הארך בכוכבי המבוכה אשר אצלו ימצא תמיד הכוכב מפני תנועת הארוך תמיד כי רמו מאד אלו הגבוהים כמו שני... בחמישי מספר מלחמות יי' · התחשוב כי בעבור זה המרחק העצום אשר בינינו ובין השמים אשר שם כבוד השם ית' יעלם ממנו מה שיעשה בכאן ואמרת מה ידע אל ... האדם הבעד ערפל שיבדיל בינו וביניהם יוכל לשפוט אותם ולראות מעשיהם · הלא העבים מבדילים בינינו ובינו ולא יראה מעשינו אבל יתהלך בחוג השמים ושם ... השגחתו · ולמה תאמר כמו אלו הדברי' האם דרך אנשי העולם תשמור שדרכו בו אנשי העולם בימי המבול וקראו אורח עולם לפי שטעו אז כל אנשי העולם בזה זולת נח ... אשר נצל בצדקתו · אשר נכרתו בטרם יומם והיה ביסודם נהר יוצק עד שטבעו כולם · הלא הם חטאו בזה החטא בעינו שהם היו אומרים לאל שהוא סר מהם ו... משגיח בהם ושלא יפעל להם השם ית' דבר והוא מלא בתיהם טוב והצליחם הצלחה רבה ועם כל זה לא הודו לו על הטוב אשר השפיע להם הנה עצת אלו הרשעי' ודרכם דרכו בה היא רחוקה מאד ממני או יהיה אומרו עצת רשעים רחקה מני שב אל מה שאמר איוב עצת רשעים רחקה מני והרצון בו איך תאמר שעצת רשעים רחקה ממך ו... בוחר לדרך אלו הרשעים ועצתם שהיו חושבים שהשם ית' עזב את הארץ · הנה כשראו הצדיקים ענשם כן שמחו ואם נח ובניו כי על כן לא סרו אלו האנשי' מאחרי השם ילעג להם והוא נח · הנה באמת כאשר נכחד האיש אשר הקימנו והוא נח תכף אכלה אש שארית האנשי' אשר היו על זה הדעת והם אנשי סדום ועמור' וזה כאלו ממה שית... ממנו שאלו הרעות היו על צד העונש שאם היו מצד המערכת איך קרה שיהיה יחד ברבים כמו זה הרבוי ושיהיו כולם רשעים ואיך קרה שינצל נח ובניו והוא לבדו היה צ... ביניהם · ובהיות הענין כן הנה הסכן שתרגיל עצמך על השם ית' ר"ל שתלך בדרכיו ואז יהיה לך שלום הלא אם תלך בדרכיו תבואתך טובה · קח נא מפיו הנימוס ש... שיתנהג בו האדם ההולך בדרכי השם ושים אמרי השם בלבבך ויהיו עיניך ולבך ללכת בהם כל הימים · אם תשוב עד שדי תבנה אח' שתכנך השם והרם אותך באלו ה... אשר הביא עליך תרחיק עולה מאהליך אם לך דבר מאחר שלא כדין · וירבה השם עושרך בעבור זה עד שתשית על עפר זהב מרוב העושר וכאוצאת הצור נחלי' בחיל ... כן ישפיע לך השם זהב אופיר · ויהיה זהבך רב וכבד וכסף יהיה לך כפול על מה שהיה לך מקדם · הנה אם היית מתנהג בזה המנהג היית מתענג על השם ית' ב... דבקותך בו וכאשר תשא אל אלוה פניך ותעתיר אליו ישמיעך בכל מה שתשאל ממנו ותשלם נדריך ר"ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בהם · וזה גם כן ... ותגזור אומ' ויקיים לך השם ועל דרכיך נגה אור הפך מה שהיה איוב מתרעם ממנו באומרו ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים · אם היית נוהג כן תמצא שכ... השפילו שאר האנשים ובאו בשפלות הצרות תאמר גוה ר"ל שתתעלה מהם ותתגדל וזה כי השם יושיע מי שהוא שח עינים כמוך · הנה יגיע מההצלחה לך עד שתמלט ... כפיך אי נגדל הראוי לבוא עונש גדול עליו וזה כי האי' הנקי ימלט בזכותו אי גדול :

והכלל העולה מהדברים

הוא שמה שהיה איוב טוען וממה שי... לרשעי' מההצלחה זמן ארוך איננו מחוייב שלא יהיה הכל מוגבל ומסודר מהשם ית' וזה שאמנם היה מחוייב שיענש הרשע ... עשותו הרשע אילו היה מגיע בזה היזק אל השם ית' כדי שיציל עצמו מן ההיזק אבל למה שהוא מבואר שלא יגיע היזק כלל אל הש"י ברשע שיעשה הרשע הוא מבואר ... שיעשה הש' ית' מזה ר"ל לשפוט האד' על מעשיו איננו רק להועיל לבני האד' ובהיו' הענין כן לא ימנע שלא תתמיד הצלחת הרשע זמן ארוך לפי שהשם ית' כבר האריך לו ... כדי שישוב אליו תוך הזמן ההוא ויעזוב דרכו הרעה ואולם שלא יגיע נזק לשם ית' ברשע שיעשהו הרשע הוא דבר ביארו אליפז מהפך זאת הגזירה ואם הוא מבואר ב... והוא שאם לא יגיע תועלת לשם ית' בצדק הצדיק הנה לא יגיע לו נזק ברשע הרשע לפי שהתועלת והנזק הם שני הפכים ונושאם אח' ואולם הוא מבואר שלא יגיע תועלת... ית' בצדק הצדיק הנה אם כן הוא מבואר' שלא יגיע לו ית' היזק ברשע הרשע והנה ביאר זה אליפז על זה האופן לפי שהיה מבואר אצלו שלא יגיע תועלת לשם ית' בצדק ה... לפי שהוא מועיל לעצמו לבד ואולם ברשע הרשע היה אפש' לספק שיזיק באופן מה לשם ית' לפי שהוא מפסיד ומשחית פעולות השם במה שהוא מזיק לשאר האנשים וה... יצטער כשישחיתו פעולותיו לפי מה שיחשב ואפשר שנאמר שאליפז לא ביאר המשפט הא' מאלו השנים אבל הניח כל אחד מהם על שהוא מבואר בעצמו ואולם מה ... טוען איוב ממה שבאו עליו מהמכות והנגעים להפליא בלא פשע הנה אליפז ישיב על זה שכבר חטא איוב חטאים כפלאים ואם לא הרגיש בזה מהם שכבר היה לוקח ... בגד האנשים חסירי הבגדים וכשארו ערומים והיו מתים בקרה ולא היה נותן לעני הצמא מים לשתות ולרעב לחם לאכול והיו מתים ברעב ובצמא ואולם העשירים והתק... היה מכבד אותם ומאכילם ומשקם וזה היה בתכלית הגנות וזה שאם לא היה נותן דבר מהונו לאיש מהאנשים היה לו התנצלות מה על מה שלא היה מטיב לעניים וה... אהבתו ממונו היתה הסבה המונעת לא שנאתו העניים והצדקה ואולם כשהיה מפזר ונותן לעשירים ובלתי נותן דבר לעניים היה מבואר כי משנאתו העניים והצדקה... נמנע מזה · ומהם שלא היה חונן אלמנות במה שהיו מבקשות ממנו להצילן מיד עושקיהם והיה מניח

היתומים

מסורה

על שדי ג' זוגין על דסמי' לשין וסימ' על שערי שחו רעים לפני טובים · על שערי ויעמד השערים · על שער ויבן עוזיהו מגדלים · על שער צוארך כמגדל השן · על שדי כי אז על שדי תתענג · על שדי אם על שדי תתענג :

תרגום

וִיהֵי שַׁדַּי כְּרַךְ תּוּקְפָּךְ וּמִן כְּסַף תְּקוֹף רוּמָא דִילָךְ : אֲרוּם הֵיכְדֵין עַל שַׁדַּי תִּתְפַּרְנַק וְתִזְקוֹף קֳדָם אֱלָהָא אַפָּךְ : תְּצַלֵּי קֳדָמוֹי וִיקַבֵּל מִנָּךְ וְנִדְרָךְ תְּשַׁלֵּם : וְתִגְזַר מֵימְרָא וִיקוּם לָךְ וְעַל אוֹרְחָתָךְ יַזְהַר נְהוֹרָא : אֲרוּם דָּרָא דְּאַמְאַךְ יִתְעֲבֵד גֵּיוְתָן וְשַׁוַח בְּסוֹרְחָנָא תִּפְרוֹק : יְשֵׁזֵב גְּבַר דְּלֵיתוֹי זַכַּאי בִּזְכוּתָךְ וְאִשְׁתְּזֵב בִּבְרִירוּת יְדָךְ : ואתיב

מקרא

כה וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ : כִּי־אָז עַל־שַׁדַּי תִּתְעַנָּג וְתִשָּׂא אֶל־אֱלוֹהַּ פָּנֶיךָ : תַּעְתִּיר אֵלָיו וְיִשְׁמָעֶךָּ וּנְדָרֶיךָ תְשַׁלֵּם : וְתִגְזַר־אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אוֹר : כִּי־הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוָה וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ : יְמַלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ :

ימלט ח' וסימ' ואבד מנוס מקל וחזק · ודבתריה ותפש תקשת לא יעמוד ב' בו · מי גבר יחיה · כי לא ידע שלו · ימלט אי נקי · אין אדם שליט ברוח · שקר הסוס לתשועה :

אבן עזרא

והיה שדי · יהיה תקיף כמו כקול שדי : בצריך · כספך : וכסף תועפות לך · הענין כפול על המטבע ותועפות אומץ ותוקף כמו ותועפות הרים לו כתועפו' ראם לו ויש אומרים והיה שדי בצריך כמשמעו כמו עמו אנכי בצרה והראשון יותר נכון להצדיקו בסוף הפסוק : כי השפילו · כי הנה אתה תודה כאשר שפלו הרשעים תאמר אתה גוה כמו נאה והענין כי הנאוה השפילה אותם כענין לפני שבר גאון : ושח עינים יושיע · המקום : גם ימלט אי נקי : יש אומרים שהוא חסר אין ועניינו אין נקי וזה רחוק לכן פירושו שהמקום יושיע שח עינים שהוא אדם אחר גם ימלט אי נקי כמו יושב האי הזה והכן ארץ כי תחטא לי : ונמלט בבור כפך · ונמלט תהיה בבור כפך : גם

רש"י

מענה איוב

גם היום · אחר כל התנחומין הללו · מרי שיחי במקומו עומד : כי אין תנחום בדבריכ' · ידי · בצרה מכת כנגדי תקיפה יותר מאנחתי שאינו קובל וצועק לפי מכתי : ואמלאה לשופטי תוכחות : מכון כסאו · משפט הוכחת דברים : לא ישים כי אך · לא ישים כי אך הריב של תוכחת פשעיי ולא תשומת עלילותי שם · במקום ריבינו · היושר · כושר מפעלות · יהי נוכח ונגלה ונראה עמו לפניו : נוכח מוכח · ואם אפלטה לנצח · כי לא ימצא בי עון : הן קדם · למעלה הוא אוזר · למי יתן ידעתי וגו' · קדם מזרח · של קדימה מזרח · אחור מערב · הואיל והמזרח קדמת עולם נמצא המערב אחוריו של עולם · שמאל · צפון · בעשותו · כשבראו · לא עשה מקום כסאו שם שאראנו שם · אחז · תרגו' של אראה · ותדע בהטעם תחת הא' לפי' ואם לשון אחיזה הוא היה טעמו תלרע בפתח הקו' : יעטוף ימין · כיסה פני הדרום בפניו למען לא אראנו : כי ידע דרך אשר עמדי · עהו · לפיכך איכו בא לריב עמדי : בחנני אשר כזהב אצא · אם יריב עמדי : באשורו · במעגלו · כמו אם תטה אשורי · כוכן אשוריו · ולא אט · איני רגיל לנטות : מצות · מחוקי · צפנתי אמרי פיך · ית' מחוקי · מזוכותי הייתי זריז לצפון אמרי פיו · כמו לחם חקי

נם היום מרי שיחי׳ מורה הוא שיחי מכל השיחות כענין עני ישראל מורה מאד ועניכו מסוכה: ידי׳ מכתי כמו ידי לילה נגרה ולא תדמה והעניין שמכתי יות׳ כבדה מאנחתי: ואמצאהו׳ על המקום: עד תכונתו׳ עד תכונת מקומו: לא אך הוא ישי׳ בי׳ כמו וישימו ויסכילו אין משים כי אלא הוא: שם׳ ירא׳ה ישר נוכח: ואפלטה׳

היתומים ביד עושקיהם ולא היה עוזר אותם׳ ומהם שכבר חטא במה שהיה אומר שהשם עזב את הארץ והוא עון פלילי כי בכמו זה הענין חטאו אנשי דור המבול ואנשי סדום ועמורה ועל זה הביעס מהעונש מה שכבר הניע׳ והביא ראיה אליפז על שהשם פוקד האדם על מעשיו ממה שקרה לאנשי דור המבול שלא ניצל מהם כי

אמלא ג׳ וסימ׳ לא תהיה משכלה׳ אערכה לפניו משפט׳ להנחיל אוהבי יש׳ וא׳ ואמלא אתו רוח: נוכח ל׳ מלרע שם ישר והוא חד מן שיטה דכל חד וחד ל׳ דכות׳ מלרע וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערכ׳ אות השי״ן בס״ד: אחז ג׳ חד מלעיל וסימ׳ חיל אחז ישבי׳ והנה אחז בקרנו׳ המזבח׳ שמאל בעשתו ולא אחז בתר׳ מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע: כזהב

כג

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ גַּם־הַיּוֹם מְרִי שִׂחִי יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי׃ מִי־יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־תְּכוּנָתוֹ׃ אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי ה אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת׃ אֵדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאָבִינָה מַה־יֹּאמַר לִי׃ הַבְּרָב־כֹּחַ יָרִיב עִמָּדִי לֹא אַךְ־הוּא יָשִׂם בִּי׃ שָׁם יָשָׁר נוֹכָח עִמּוֹ וַאֲפַלְּטָה לָנֶצַח מִשֹּׁפְטִי׃ הֵן קֶדֶם אֶהֱלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר וְלֹא־אָבִין לוֹ׃ שְׂמֹאול בַּעֲשֹׂתוֹ וְלֹא־ י אָחַז יַעְטֹף יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה׃ כִּי־יָדַע דֶּרֶךְ עִמָּדִי בְּחָנַנִי כַּזָּהָב אֵצֵא׃ בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט׃ מִצְוַת שְׂפָתָיו וְלֹא אָמִישׁ מֵחֻקִּי צָפַנְתִּי אִמְרֵי־פִיו׃ וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיָּעַשׂ׃ כִּי טו יַשְׁלִים חֻקִּי וְכָהֵנָּה רַבּוֹת עִמּוֹ׃ עַל־כֵּן מִפָּנָיו אֶבָּהֵל אֶתְבּוֹנֵן וְאֶפְחַד מִמֶּנּוּ׃ וְאֵל הֵרַךְ לִבִּי וְשַׁדַּי הִבְהִילָנִי׃ כִּי־לֹא נִצְמַתִּי מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וּמִפָּנַי כִּסָּה־אֹפֶל׃

כד

א מַדּוּעַ מִשַּׁדַּי לֹא־נִצְפְּנוּ עִתִּים וְיֹדְעוֹ לֹא־חָזוּ יָמָיו׃ גְּבֻלוֹת יַשִּׂיגוּ עֵדֶר גָּזְלוּ וַיִּרְעוּ׃ חֲמוֹר יְתוֹמִים יִנְהָגוּ יַחְבְּלוּ שׁוֹר אַלְמָנָה׃ יַטּוּ אֶבְיֹנִים ה מִדָּרֶךְ יַחַד חֻבְּאוּ עֲנִיֵּי־אָרֶץ׃ הֵן פְּרָאִים בַּמִּדְבָּר יָצְאוּ בְּפָעֳלָם מְשַׁחֲרֵי לַטָּרֶף עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם לַנְּעָרִים׃ בַּשָּׂדֶה בְּלִילוֹ יִקְצוֹרוּ וְכֶרֶם רָשָׁע יְלַקֵּשׁוּ׃ עָרוֹם יָלִינוּ מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת בַּקָּרָה׃ מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ וּמִבְּלִי מַחְסֶה חִבְּקוּ־צוּר׃ יִגְזְלוּ מִשֹּׁד י יָתוֹם וְעַל־עָנִי יַחְבֹּלוּ׃ עָרוֹם הִלְּכוּ בְּלִי לְבוּשׁ וּרְעֵבִים נָשְׂאוּ עֹמֶר׃

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ לְחוּד יוֹמָנָא מְרִיר מֵימְרִי מַחֲרַתִּי תְּקֵפַת עַל תּוּנְחָתִי׃ מַן יִגְזוֹר אֶנְדַע וְאַשְׁכְּחִנֵּיהּ אֵיתֵי עַד מְדוֹר בֵּירַת מוֹקְדְשֵׁיהּ׃ אֲסַדַּר קֳדָמוֹי דִּין וּפוּמִי אֲמַלֵּי מִכְסְנוּתָא׃ אֶנְדַע מִלַּיָּא דִּיתִיבִנַּנִי וְאֶתְבְּיַן מַה יֵימַר לִי׃ הַבְּסוּגְעֵי חֵילָא יִנְצֵי עִמִּי לָא בְּרַם הוּא יְשַׁוֵּי תִּגְרָא בִּי׃ תַּמָּן תְּרִיצָא וְתַקִּין עִמִּי וְאִשְׁתֵּיזֵב לְעָלְמָא מִדְּדָאֵן יָתִי׃ הָא לְמַדִּנְחָא אֶהֱלוֹךְ וְלֵיתוֹי וּלְמַעַרְבָא וְלָא אִתְבְּיַן לֵיהּ׃ בִּצְפוּנָא בְּמֶעְבְּדֵיהּ וְלָא אֶחְמֵי כַּד מְכַבֵּן דָּרוֹמָא וְלָא אֶסְכֵּי׃ אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמוֹי אוֹרְחָא דְעִמִּי בְּחַן יָתִי הֵיךְ דַּהֲבָא אַפֵּיק׃ בְּאִסְתְּוָרֵיהּ אֲחַדַת רַגְלִי אוֹרְחָתֵיהּ נַטְרִית וְלָא צְלֵית׃ פּוּקְדָנָא דְסִפְוָתוֹי וְלָא אֶעְדֵּי מִגְּזֵירָתִי אַטְשֵׁית מֵימְרֵי פוּמוֹי׃ וְאִין הוּא יְחִידָאִי וּמַן יְתִיבִנֵּיהּ וְנַפְשֵׁיהּ רְגָנַת וַעֲבַדַת׃ אֲרוּם יַשְׁלֵים הֵיךְ בְּקַדְמֵיתָא גְּזֵרְתִּי וּדְכַמָּתְהוֹן סַגִּיעִין עִמֵּיהּ׃ מְטוּל דְּהֵיכְנָא מִן קֳדָמוֹי אֶתְבְּהֵל אִתְבְּיַן וְאֶדְחַל מִנֵּיהּ׃ וֶאֱלָהָא רַכֵּךְ לִבְבִי וְשַׁדַּי בַּהֲלְנַנִי׃ אֲרוּם לָא אִתְגַּמְרֵת מִן קֳדָם חֲשׁוֹךְ וּמִן קֳדָמַי טַמַּר קְבָלָא׃ מַדֵּין מִשַּׁדַּי לָא אִתְטְמִישׁוּ עִדָּנַיָּא וּדְחַכִּימִין יָתִי לָא חָמְיָן יוֹמוֹי׃

תְּחוּמַיָּא יַשְׁנוּן עֶדְרָא אֲנַסוּן וּרְעוֹן׃ חֲמָרָא דְיַתְמֵי יַדְבְּרוּן יְמַשְׁכְּנוּן תּוֹר אַרְמַלְתָּא׃ יַצְלוּן חֲשִׁיכֵי מִן אוֹרְחָא כַּחֲדָא אִטַּמַּרוּ מִסְכְּנֵי אַרְעָא׃ הֵיךְ דֵּין כִּמְרוֹדַיָּא בְּמַדְבְּרָא נַפְקוּ לְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא מְקַדְּמִין לְבִזָּא בְּמֵישְׁרָא אָנֵס לֵיהּ מְזוֹנָא לְטַלְיֵיהּ׃ בְּחַקְלָא מִדְּלָא דִלְהוֹן חָצְדִין וְכַרְמָא דְרַשִׁיעֵי יְכַסְּחוּן׃ עַרְטְלַי יְבִיתוּ דְּלֵית כְּסוּתָא וּדְלֵית לְהוֹן חוּפָאָה בְּקוֹרָא׃ מִקְּלוּחַיָּא דְטוּרַיָּא מִטַּמְּשִׁין וּמִדְּלֵית מִשְׁרוֹי נַפְפוּ טִינָרָא׃ יֶאֶנְסוּן מִבִּזַּת יָתַם וְעַל עַנְיָא מְמַשְׁכְּנִין׃ עַרְטְלַי אוֹלִיכוּ מִדְּלֵית כְּסוּ וְכַפְנִין נְטַלוּ מִנְּהוֹן עוּמְרָא׃ ביני

ג׳ דגשי׳ וסי׳ וישב מצרף ומטהר׳ בחנני כזהב אצא׳ וכלי נחשת מצהב: ונפשו ח׳ וסי׳ ונפשו קשור בנפשו׳ ונפשו מאכל תאוה׳ ונפשו אות׳ ויעש׳ ונפשו משאול תציל׳ ונפשו לא חיה׳ ונפשו עליו תאבל׳ ונפשו לא תשבע מן׳ ונפשו שוקק׳: ומפני ב׳ וסימ׳ ומפני כסה אפל׳ ומפני לא חשכו רוק: גבלות ב׳ כתי׳ כן וסי׳ ואסיר גבלות עמים׳ גבלות ישיגו׳ ועיין בתלים סימן ע״ד: אביוני׳ ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ כי יעשה יי׳ דין עני משפט אבינים׳ יטו אבינים מדרך׳ ומתנות לאבינים: בפעלם ל׳ הן פראים במדבר והוא חד מן מלין יתיראין דמשמשין לם בסוף תיבותא וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכ׳ אות הלמ״ד בס״ד: חבקו ב׳ וסי׳ מבלי מחסה חבקו צור׳ אשפתו׳: הלכו ב׳ דגשי׳ וסי׳ ערום הלכו מבלי לבוש׳ שועלי׳ הלכו בו:

כפמי לנכח ולא הייתי מתפחד לכן לא אוכל למצוא אותו: הן קדם אהלך׳ מזרח: ואחורי מערב והו׳ ברא כאת שמאל ולא אוכל לאחוזו שם: ויעטוף ימין׳ ולא אראנו ולמה הייתי מפלט כפמי משפטי

אס נח וביתו כי הוא לבדו היה צדיק בדור ההוא ומה שקרה לאנשי סדום ועמורה שאם היה הענין לפי המערכת היה בתכלית הזרות שיסכי׳ במקרה בזה הדבור הכפלא הרשע לרוע המערכת ולזה כתן עצה אליפז לאיוב שישוב אל השם יתברך ויטיבהו השם יתברך הטבה נפלאה לא ישערה

ביאור המענה

למסכון: חובאו׳ ר״ל שנטו מהדרך להחבא מפני הרשעים פן יעשקום: הן פראים במדבר׳ הנה אלו הרשעים הם כמו פראים חיות רעות ויעמדו שם לטרף כן אלו הרשעים מבקשים תמיד לטרוף האנשים: ערבה לו לחם לנערים׳ ר״ל מהמדבר יוציא הרשע מן העושק אשר יעשוק האנשי׳ הבאים שם: בלילו׳ תבואתו: ילקשו׳ יאחרו: בקרה׳ בבא הקור: מזרם הרים ירטבו׳ מהמים יתלחלחו העניי׳ אשר הפשיטום אלו הרשעי׳ כי הם יעמדו מפני זה אצל ההרי׳ להיות להם למחסה: ומבלי מחסה חבקו צור׳ מפני להם למגן: יגזלו משוד יתום׳ מרוב השוד אשר יעשו יגזלו היתום ולא ירחמו עליו: ועל עני יחבולו׳ ר״ל מה שעל עני והוא לבושו אשר

בין־שורתם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו׃ מעיר מתים ׀ ינאקו ונפש־חללים תשוע ואלוה לא־ישים תפלה׃ המה ׀ היו במרדי אור לא־הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבתיו׃ לאור ׀ יקום רוצח יקטל־עני ואביון ובלילה יהי כגנב׃ ועין נאף ׀ שמרה נשף לאמר לא־תשורני עין וסתר פנים ישים׃ חתר בחשך בתים יומם חתמו־למו לא־ידעו אור׃ כי יחדו ׀ בקר למו צלמות כי־יכיר בלהות צלמות׃ קל־הוא ׀ על־פני־מים תקלל חלקתם בארץ לא־יפנה דרך כרמים׃ ציה גם־חם יגזלו מימי־שלג שאול חטאו׃ ישכחהו רחם ׀ מתקו רמה עוד לא־יזכר ותשבר כעץ עולה׃ רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב׃ ומשך אבירים בכחו יקום ולא־יאמין בחיין׃ יתן־לו לבטח וישען ועיניהו על־דרכיהם׃ רומו מעט ׀ ואיננו והמכו ככל יקפצון וכראש שבלת ימלו׃ ואם־לא אפו מי יכזיבני וישם לאל מלתי׃

[margin: טו · כ · כה]

בֵּינֵי אֶשְׁוָתְהוֹן יַעְצְרוּן מְשַׁח מַעַצְרָתָא עֲצָרוּ וּמָרֵיהוֹן אַצְחִיאוּ׃ מִקַּרְתָּא בְּנֵי נָשָׁא נָהֲקִין וְנַפְשַׁת קָטוּלִין בְּחַרְבָּא תַּצְלֵי וֶאֱלָהָא לָא יְשַׁוֵּי חוֹבָא׃ הִנּוּן הֲוָן בְּמָרְדִין בְּאוֹרַיְתָא לָא אִשְׁתְּמוֹדַעוּ אוֹרְחָתֵיהּ וְלָא אִתְיַתַּבוּ בִּשְׁבִילוֹי׃ לְאוֹרְתָא יְקוּם קָטוֹלָא יִקְטוֹל עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא וּבְלֵילְיָא יְהֵי הֵיךְ גַּנָּבָא׃ וְעֵינָא דְנַיָּפָא נְטַרַת נֶשֶׁף לֵילְיָא לְמֵימַר לָא תִסְכְּנַנִי עֵינָא וְטִמּוּר אַפַּיָּא יְשַׁוֵּי כְּלַפֵּי לְעֵיל׃ חָאֵק בַּחֲשׁוֹכָא בָּתַּיָּא בִּימָמָא מְחַתְּמִין לְהוֹן בְּגִנְזַיָּא לָא יָדְעוּ נְהוֹרָא׃ אֲרוּם כַּחֲדָא צַפְרָא דָּמֵי לְהוֹן הֵיךְ טוּלָא דְמוֹתָא אֲרוּם אִשְׁתְּמוֹדַע פּוּרְעֲנוּת טוּלָא דְמוֹתָא׃ קַלִּיל הוּא לְמֶשְׁט עַל אַפֵּי מַיָּא תְּהֵי לֵית אוֹרְחָא שְׁעִיעַתְהוֹן בְּאַרְעָא לָא יִסְכֵּי שְׁבִיל כַּרְמַיָּא׃ צְהִיָּא וּלְחוֹד חוּמְתָּא אָנְסִין מֵימֵי תַלְגָּא וְלֵיתֵיהוֹן הֵיכְדֵין לִשְׁיוֹל אִתְנְשׁוּ דְאִתְחַיַּבוּ׃ ת״א הֵיךְ צְהוּתָא וְחוּמָא אָנְסִין מֵימֵי תַלְגָּא וְלֵיתֵיהוֹן הֵכְדֵין לִשְׁיוֹל אִתְנְשִׁיאוּ דְאִתְחַיַּבוּ׃ אַכְזְרָאִין דִּנְשִׁיאוּ לְרַחֲמָא מִסְכֵּינִין אִתְבַּסִּימוּ לְרַחֲשָׁא תּוּב לָא יִדְּכַר וְתִתְבַּר הֵיךְ קִיסָא עִילָּתָא׃ ת״א מְטוּל דְּבַטִּילוּ אַפְרָשׁוּתָא דְמַעֲשַׂר דְּאִתְפַּקְדוּ בְּעִדָּן חוּמָא דְקַיְטָא אִתְמְנַעוּ מִנְּהוֹן מֵימֵי מִטְרָא וְתַלְגָּא לְבֵית קְבוּרְתָּא אִתְחַיַּבוּ׃ דְּמָרַע עֲקַרְתָּא דְלָא תֵילֵד וְאַרְמַלְתָּא לָא יוֹטִיב׃ וְנָגֵיד גִּבָּרַיָּא בְּחֵילֵיהּ יְקוּם וְלָא יְהֵימִין בְּחַיֵּי׃ יְהִיב לֵיהּ תְּיוּבְתָּא לְרְחֵיץ וְיִסְתְּמֵיךְ וְעֵינוֹי עַל אוֹרְחֵיהוֹן׃ אוֹרִיכוּ כִּזְעֵיר פּוֹן וְלֵיתוֹי רַשִׁיעָא וְאִתְמְכִיאוּ כְּכָל מָרָה יִתְקַטְעוּן וּכְרֵישׁ שִׁבּוּלָא יִתְקַטְּפוּן׃ וְאִין לָא קְשׁוֹט דְּהֵיכֵי הָן הוּא מַן דִּיכַדְּבִנַנִי וִישַׁוֵּי כִּדְלָא הֲוָת עִקַּר מִלְּתִי׃ ואתיב

[מסורה] שורותם ל׳ בין שורתם יצהירו יקבים והוא חד מן מלין דמשמשי׳ תם בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבתא במערכ׳ אות הת״ו בס״ד: המה י״ט וסימ׳ נמסר בספר תהלו׳ סימן מ״ח: לאור ז׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה: ועין ט׳ וסימ׳ חנוח ועין גנים תפוח׳ והנבשון ועיר המלח ועין גדי׳ ועין גנים והנבשון וקדש ואדרעי׳ ועין חדה׳ ב׳ בו׳ וקדש ואדרעי ועין חצור׳ ועין ימינו כהה׳ ועין נואף שמרה נשף׳ ועין אלההם הות על שבי יהודיא׳ ה׳ קדמאי שום קרתא: על פני מים ה׳ וסימ׳ ופרשי מכמרת על פני מים׳ השלח בים צירים ובכלי גמא׳ נדמה שמרון מלכה בקצף על פני מים׳ קל׳ הוא על פני מים׳ חק חג על פני מים: כעץ ג׳ וסימ׳ יבש היה כעץ׳ ויסע כעץ תקותי׳ ותשבר כעץ עולה: בחיין ל׳ ומשך אבירים הוא חד מן א״ב נ״ון ארוכה בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמסר בפס׳ רבת׳ במערכת אות הנ״ון בס״ד: ואם לא ב׳ בסיפר׳ וסי׳ ואם לא אפוא מי יכזיבני׳ ואם לא ישמעו בשלח יעברו:

רלבג

בין שורותם יצהירו׳ ר״ל האנשים העושים השמן בין שורות בית הבד ואשר דרכו ביקבים לעשות היין יצמאו ולא יניחום הרשעים לשתות מהשמן והיין אבל יגזלו אותם מהם: מעיר מתים ינאקו׳ מן העיר יצעקו האנשים מפני החמס הנעשה להם: חללים׳ הרוגים: תשוע׳ תצעק: תפלה׳ דבר בלא טעם: במורדי אור׳ שהיו מורדים בשם יתבר׳ שהוא אור העולם ואיפשר שיהיה הרצון הנה אור היום והו׳ יותר נכון לפי מה שיספר מענייניהם: לאור יקום רוצח׳ בעבור האור יקום ה׳ הרוצח בבקר השכם קודם הגיע אור היום להרוג העניי׳ והאביוני׳: כגנב׳ הכ״ף נוספת וכמוהו והוא כאיש אמת: שמרה נשף׳ המתינה הערב: תשורני׳ תראני: חתר׳ מעניין מחתרת: יומם חתמו למו׳ אשר חתמו להם בינ׳: כי יכיר בלהות צלמות׳ בבא העת אשר יכיר איש את רעהו והוא כשיאור היום הוא להם כמו בלהות צלמות: קל הוא על פני מים׳ קל הוא לברוח בבא הבקר על פני המים וגם יתחבא כדי שלא ימצא: יגזלו מימי שלג׳ ר״ל שהם ישחיתו אותם בקלו׳ עד שירא׳ כאלו נגלום: שאול חטאו׳ וכן ישחית שאול בקלו׳ החוטאים אשר חטאו: רחם׳ אוהב תרגום אהב מרחם: מתקו רמה׳ רמה תאכלהו וימתק לה: רועה עקרה׳ משב׳ עקרה: יקום ולא יאמין בחיין׳ יקום כל אחד מהאבירים ולא יאמין בחיין בירא׳ לירא׳ מהרשע: רומו מעט׳ פועל עבר ועניינו כשסרו אלו האנשי׳ והרחיקו מעט לא ימצא אז הרשע בעיר אבל יהיה עיניהו על דרכיהם להרגם: והומכו׳ פועל עובר מבנין הופעל והשרש כמך ויהיה כמך ומכך שני שרשים בעניין אחד והוא מענין וימכו בעונם: ככל יקפצון׳ ככל אחד מהאנשים אשר לא כרתו ברית עמהם יקפצו הרשעים פיהם שלא יצעקו ויהרגו אותם: ימלו׳ יכרתו: לאל׳ להבל ולדבר שאינו:

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר גם היום שהמריתי והפלגתי בכעסי להתרעם תרעומת רב כבדה מכתי יותר מאנחתי ולזה אל תאשימני אם הגלתי והוספתי להתרעם על מכאובי׳ מי יתן ידעתי איפה השם ית׳ ואמצאהו ואבא עד תכונתו שאם היה אפשר זה הייתי עורך לפניו משפט והייתי מתווכח עמו בטענות חזקות ואז אדעה מה שיענני ואבינה מה יאמר לי ואדע האמת מאת החקירה כי באמת לא יבא עמי בכמו אלו הכזבים אשר אתם באים עד שאתה התעללת בי שכבר חטאתי באלו החטאי׳ אשר זכרת אשר אני נקי מהם לפי האמת האם כאות לשם ית׳ שיריב עמי ויתקפני ברוב כחו הנה אין זה ראוי אך הוא ישים בי כח לעמוד לפניו ולהתווכח הנה בזה הצד היה היושר מתווכ׳ עמו אם יגיעהו דבר ולא במשפט והייתי נכול לנצח משופטי כי השם ית׳ כשישמע כי הדין עמי היה משיב אפו ממני אבל מה אעשה שאני לא אוכל למצוא השם ית׳ בשוט כד אלך במזרח לבקשו ואיננו ואלך במערב ולא אמצאהו גם כן אלך בצפון אשר שם עושה מעשיו הנפלאים אשר בארץ לפי שמשם הישוב ועם כל זה לא אוכל לראותו שם שכשה לדרום ממני כי אין שם ישוב והמים מקיפים בו ולא אוכל לראותו שם׳ הנה אם ידע השם הדרך אשר דרכתי בה ובחנני הייתי יוצא נקי בלי סיג כזהב לפי שבאשורו אחזה רגלי שמרתי דרכו ולא אטה ממנה ר״ל הכימוס האנושי אשר יתנהג בו כל שלם׳ ממצות שפתיו לא סרתי ושמרתי אמרי פיו יותר ממה שאני שומר ההכנה אשר הוא חקי לשמור חיי כמו המאכל והמשתה ההכרחי ומה שדומ׳ להם כי ההכרחי לאדם בחיין יקרא חק כמו שזכרנו והוא כאשר היה בעניין אחד ומי ישיבנו ממנו ויבריחהו עד שכל מה שאותה רצונו עשה׳ הנה הגיע מרוב יכלתו וחכמתו שהשלים חקי בבריאתי ר״ל שהמציא בי כל האיברים והכלים אשר יצטרכו למציאותי וכמו אלו הנפלאות תמצאנה רבות עמו במאר בריאותי על כן מפניו אבהל לעוצם מעלתו ומציאותו אתבונן בנפלאותיו ואירא ממנו׳ וזה אמר איוב להשיב על אליפז במה שייחס לו מהדעת אשר היה לאנשי דור המבול ולאנשי סדום כי חלילה לו מרשע אבל היה ירא מהשם ית׳ מצד התבוננותו במעשיו הנפלאים׳ ואל הדך לבי בתחלואיו אשר חלה בי ואירא תמיד מהיום הבא שלא אכתב בו כאלו אכוש׳ ושדי הבהילני מפני שלא נכמתי קודם בא חשך הצרות והיה מכסה ממני אופל המכאובים מה שאני לא אירא מהמות כאשר הוא סוף כל האדם אבל פחדתי אל אלו

רשי

בין שורות׳ יצהירו׳ ויעשו שמן בעלי זיתים׳ ויקבים דרכו בעלי כרמים: ויצמאו׳ לאחר זמן׳ לפי שאילו הרשעים גוזלי׳ מהם: בין שורותם׳ כמדומה לי שעושין הזיתים שורות שורות בבית הבד ויוצהר זב כ ביניהם: מעיר מתים ינאקו׳ מתים וטובים של עיר ינאקו מחמת אותן האונסין לא ישי׳ תפלה׳ להפקיד עליהם וליקח נקמה: המה׳ הרשעי׳ האלה׳ הם דור המבול שמרדו באור בשביל המטר שהיה עולה מן הארץ ולא היו צריכים לגשם: לאור יקום׳ אם היו עומדים ביום היו הורגי׳ עוברי׳ דרכי׳ ובלילה יהי כגנב להתיר כתים׳ והנואף שבהם היה שומר וממתין עד נשף לאמר וגו׳׳ ובסתר ישי׳ פניו לעבו׳ עבירה׳ שעל כל אלה היו חשודין דור המבול על הגזל׳ שנ׳ ותמלא הארץ חמס׳ ועל העריו׳ שנ׳ כי השחית כל בשר: יומם חתמו למו׳ אותם שהיו חושדים בהם עשתות ליסטיו׳ היו חותרי׳ בבתי׳ בלילה׳ וביום היו מסוגרים בבתיהם: לא ידעו אור׳ לא היו מכירי׳ את האור ולא היה עת מהלכם כי היה להם הבקר צלמות׳ שביום היו נסגרים ובלילה היו הולכים למחבואתם ולא היו יראים מן המזיקים כלל: כי יכיר בלהות צלמות׳ מכיר היה כל אחד שדים המבהילים ולא היה ירא מהם׳ ורבותינו פירשו יומם חתמו למו ביום היו עושין סימנים היכן תרפו של בית והיכן גנזיו של עשיר שהיו מפקידין אפרסמון אבל בעלי בתי׳ עשירי׳ ויודעים הם שיריחנו בבית גנזיו ובלילה מריחים והולכי׳ שם וחותרי׳ שם: קל הוא על פני מים׳ כשהיו הצדיקי׳ נח ומתושלח מוכיחי׳ אות׳ ואומרי׳ להם שעתיד המבול לבא עליהם היו אומרים קלים אנו לשוט על המים ויש לנו גומא ודברים קלים לעשות מהם אניות ולשוט: תקולל חלקתם בארץ׳ לא יפנה דרך כרמים׳ היו מקללי׳ את חלקם בארץ לאמר לא יפנו לדרך הטוב׳ בדרכי הצדיקי׳ הרמי׳ וסוכבי׳ ברומו של עולם׳ כרמים הם צדיקים ופרנסי הדור׳ כמו ונתתי לה את כרמיה משם ותירג׳ יונתן ית פרנסהא׳ היו מקללי׳ את חלקם בארץ לאמ׳ לא יפנו דרך הטוב: כשבעי׳ שלא יפנו את דרכם׳ לשון אחר תקולל חלקתם׳ מתקלקלת היתה חלקת׳ שהיו משחיתי׳ זרעם לבטלה כמו כי השחית כל בשר׳ תקולל לשון קלקול לשון אחר תקולל חלקתם׳ הדורות שאחריהם מקללים בהם מי שפרע מדור המבול׳ כו׳׳ לא׳ תקולל חלקתם׳ לא יפנה דרך כרמי׳׳ לא היו מקבלי׳ תוכחה מן הטובים: ציה גם חום יגזלו׳ מפני רעתם גרמו להם שנה אחת להשתנו׳ עולם משפה סדריו זרע וקציר וקור וחום ...

אבן עזרא

יצהירו׳ יעשו היצהר והוא שמן זית שיצהר כצהרים בעבור הנר: ויצמאו׳ אחרים והם בעליהם: מעיר מתים׳ הם בני אדם יצעקו מעיר: ואלוה לא ישים תפלה׳ לא יעשה זה חנם ושוא תפלה כמו תפל: במורדי אור׳ השם שהוא אור המאורות: לאור יקום רוצח׳ בדרכים ויש אומרי׳ שהוא כמו חשך ואמרו כי כמהו ולילה אור בעדני ואיננו כי אם אור ממש: ובלילה יהי כגנב׳ יורה עליו׳ ודמה הגנב לנואף שיעש׳ דבריו ועבירותיו בסתר כאילו ישי׳ סתר בפניו שלא יראו כאלו יחתמו היום שלא יראו בו׳ ומה שפרש שהמקום ישיב להם הבקר כצלמות שיכיר עליהם בלהות ויציפ אותם כדבר שהוא צף על פני מים כאשר יאמר הקב׳׳ תקולל חלקתם ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים ויאבדו מהעולם הם וחלקתם וכרמיהם כמימי ה השלג שינזלו אותם ציה גם חום ולא יראה השלג שהיה בעולם כן ירדו אל שאול והם חוטאים: ישכחהו רחם׳ אמו ותמתק לו רמה יותר: רועה עקרה׳ מן תרועם בעבור שהיה רועה עקרה לא תלד ונכר העקרה בעבור שאין לה בנים שיעזרו אותה והאלמנה שאין לה בעלי׳ ועוד שמשך אבירים בעלי כח בכחו והוא שידע כאשר יקום מ ממטתו שיתכן שימות: יתן לו לבטח׳ נתן לו המקום מה שרצה וישען כי יוכל להנקם ממנו ועיניהו על ד דרכיהם: רומו מעט׳ אמ׳ אם התרוממו מעט כלם יאבדו: והמכו׳ מן נימכו בעונם: ככל׳ ככולם: לאל׳ ללא: המשל

נקיר וחום וקיץ וחורף: מימי שלג׳ כמו ומימי שלג נס אות׳ נגלו מן העולם׳ לפי שאלו חטאו׳ יש תיבות חסירות וי״ו כמו ואכי כככם אליף׳ והוא כפתר כככם ואליף׳ עוד הרבה במחברת מנחם בן סרוק: ישכחהו רחם אוני׳ גנחום שהיו דור המבול בנקבי׳ את כניהם ונותנים תחתיהם לקתום ארובות התהום׳ ואפי׳ אמו לא היתה מרחמת עליו: מתקו רמה׳ למות ולאכול רמה בשרם: עוד לא יזכר׳ בהנה אחת כעקרו׳ ועל ארבה שניתן להם שתקולה לתשעים היה איוב קיבל שהרבה עתו ולא ראה בפורענות זו: רועה עקרה לא תלד׳ כך היה מנהגם נושא שתי נשים אחת

אלו המכאובים אשר לא תוכל לשאת אותם · ואחר זה החל איוב לסתור דעת אליפז מן ההקש ואמר מדוע לא יהיו נעלמים משדי העניינים הזמניים וידעיו לא חזו לו ימים ר״ל שלא ראו לו יחס אל הזמן ולזה הוא מבואר שהשם ית׳ בלתי יודע באלו העניני׳ הזמניים · ואחר כן החל איוב לסתור דעת אליפז מן החוש במה שכלכל השם ית׳ על ההצלחה שנמצאת לרשעים זמן ארוך במה שאמר כי מפני שאין זה התוכחת מהשם ית׳ כי אם להועיל לאנשי הארץ הנה יתכן שיאריך עונש הרשע זמן ארוך · והחל איוב לסתור דבריו מהחוש ואמר שאלו הרשעים אשר ספר בהצלחתם היו משיגים גבול וגוזלים העדר ורועים שם בקרקע הנגזל וזה חטא כפלא · והיו נוהגים חמור היתומים ולוקחים למשכון שור אלמנה אשר בהם היו חורשים ומשינים דיטרפם עד שיהיו שבת מותם ברעב העניים יטו מדרכם לפחדם מהם שלא יהרגו׳ יחד תוכאו מפניהם עניי ארץ · הנה אלו הרשעים הם כמו חיו רעות במדבר לטרוף כאשר ימצאו הם יוצאים למלאכתם לבקר לשחר לטרוף מן המדבר יוציא לחם כל אחד מאלו הרשעים לו ולנעריו כי יהרגו האנשים העוברים שם ויקחו אשר להם · בהיותם בשדה בלילו ותבואתו יקצרו ואם אינו שלהם ולא די שהם יכיתו שדה הרשע ולא ינעו בו אבל גם כרמו שהוא מוכן בקלות לאכול ממנו יאחרו וילקטו מלקחת ממנו לפי שהם אוהבים הרשע ולזה לא ינעו באשר לו אם לא כאשר לא ימצאו במקום אחר · ערום ילינו בני אדם בלילה מבלי לבוש ר״ל שינזלו מהם כסות לילה ולא יהיה להם כסות להתכסות בו בקור · ואלו העשוקים ילכו להסתר מהרוח בין סלעי ההרים וירטבו שם מזרם ההרים והאחות המכאה בהם · ומבלי מחסה חבקו צור להסתר שם · מרוב שודדות האנשים ינזלו היתום ויקחו למשכון הבגד אשר על העניים ובזה האופן יסבבו שילכו העניים מבלי לבוש לנזלם מהם כסות יום וסבבו שילכו רעבי׳ האנשים אשר נשאו עומר כי ינזלו אותו מהם ולא יהיה להם לאכול · הנה האנשים אשר באוצרות בית הבד יעשו שמנם ואשר יקבים דרכו לעשות יינם יצמאו כי אלו האנשים ינזלו שמנם ויינם ולא יניחום לשתות מהם · מן העיר יצעקו האנשי׳ על החמסי׳ אשר עשו להם ונפש ההרוגי׳ תזעק אל אל ואיך תאמר שהשם לא ישים בכל אלה הדברים דבר בלתי טעם וזה שאחר שאלו הרשעים ממיתים רבים מן האנשים בחרב ובעירום ובצמא ומכלים אותם בכל עת הנה היה ראוי בחק השם ית׳ אם היה פוקד האנשים להועיל להם שלא יאריך לכמו אלו האנשים הרשעים כדי שיציל מידם אלו האנשים אשר יהרגו אותם כי הרחמניות על אלו הרשעים הוא אכזריות בחק הטובים · הנה לא תוכל לכלכל השם ית׳ על זה בשום פנים ולדעת איוב גם כן יהיה זה חסרון בחק השם ית׳ בסדרו זה הסדור אשר מצד הכוכבים שימשך ממנו זה העול והחמס · הלא אלו האנשים היו במורדי אור ר״ל שימרדו באור היום השמש האנשים והם ידאגו בבואו לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבותיו אבל התרחקו ממנו בכל עוז ועשו מעשיהם בלילה כדי שלא יראו אותם האנשים בעבור האור יקום הרוצח השכם קודם שיאור היום ויהרג עני ואביון אשר ימצאם בדרך יוצאים במלאכתם ובעצם הלילה יהי גנב לגנוב מה שיוכל להסתרו אז מהאנשים · ועין נואף המתינה בא הערב לאמר אז לא תראני עין וישים לי חשך הלילה הסתר פנים · חתר האחד מהם בקירות הבתים אשר יומם שמו אותם בהם כדי שיכירום בלילה ויגנבו המנאצא שם אמנם כל אלו האנשים לא ידעו בטוב האור למאסם בו · כי יחדו יהיה להם הבקר כשיבא כמו צלמות וכאשר יבא אור הבקר אשר יוכל אז להכיר איש את רעהו ולראותו הוא להם כמו בלהות צלמות כי אז יבהלו ויכנסו כדי שלא ימצאו · קל הוא לנוס בבא היום על פני המים כדי שלא ימצאו התלקה אשר הם הולכים בה בארץ היא מקוללת מאד ר״ל שהם לא ילכו במקום שיעבד בו ויזרע ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים כדי שלא ימצאום שם עובדי הכרמים והשדות אבל ילכו במקומות החרבים להסתר מהאנשים · הנה אלה האנשים עם רוב מרים לא יגיעם שום עונש בחייהם אבל ימותו בקלות כי כמו שהציה והחום ינזלו מימי השלגים ויפסידום בקלות בדרך שלא ישאר מהם רושם כן ישחית שאול בקלות אלו האנשים אשר חטאו · ישכחהו כל אחד מאוהביו ותאכלהו רמה כאילו הוא דבר מתוק לה עוד ולא יזכר שמו וישבר בקלות כעץ אים העולה ובלא צער · ובזה הוא מבואר שלא יתנכל השם במה שאמרו אליפז · הנה זה האיש הניעהו מן האכזריות עד שהיה משבר העקרה אשר לא תלד עם היותה מרת נפש והיה משבר גם כן האלמנה אשר לא ייטיב לה עם מרירות נפשה לא היה חומל עליה · כאו היה רב עד שהיה מושך התקיפים בכחו ויהרגם יקום כל אחד מהם ולא יאמין בחייו מיראתו ממנו והיה נותן לו מתנה לבטח והיה כשען שלא יתיקהו ועם כל זה לא היה כשמר הרשע מלהזיק להם אבל היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם · או הרצון בזה שזה הרשע היה נותן לו ידו לבטח והיה כורת ברית עמו ועל זה היה משען האחר שלא ירע לו ועם כל זה היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם להזיק להם · התרחקו מעט אלו האנשים והנה אין הרשע בעיר והומכו אלו האבירים אשר רדף אחריהם כשאר כל האנשים אשר לא כרתו ברית עמו יקחם הרשע ויקפוץ פיהם כדי שלא יצעקו ויהרגם בקלות כראש שבולת שתכרת במהרה ועם כל אלו הרעות לא כרחה שיגיע לו עונש בחייו ולא במותו כאשר זכר ולזה הוא מבואר שאין התנכלות לשם במה שאמרו אליפז שהוא יאריך לרשעים · ואמר איוב אם תרבה לחלוק על זה מי הוא אשר יכזיבני וישם מלתי לאל כי לא יוכל שום אדם לחלוק על דברי להיות החוש מעיד שהענין כדברי :

והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב ישיב לאליפז שמה שייחס לו מהעונות הוא שקר וכזב כי כבר אחזה רגלו תמיד בדרכי השם ושאין התנכלות לשם במה שאמר אליפז כי מפני שאין השם מוכיח לרשעים כי אם להועיל לבני אדם יתכן שיעמידם בהצלחתם ויאריך להם העונש זמן ארוך אולי ישובו וזה שאנחנו נראה מהרשעים רבי ההצלחה שהם עושים חמסים גדולים גורמים להמית האנשים בסבת העירום והרעב והצמא והם גם כן ממיתים האנשים ונואפים וגונבים בלילה מה שיוכלו ולא חסה עינם על האלמנות והעקרות הנרדפות משאתם ושכבר יגיע מרוב רשעם ומרים שיכרתו ברית עם אנשי׳ כדי שיבטחו ויבטחו בהם ואחר ימיתום ולמה יאריך השם לכמו אלו הלא היה ראוי שיכלה אותם תכף כדי שלא ימיתו שאר האנשים אלא יותר טוב שימותו אלו כדי שינצלו האחרים מידם · ועוד שאנחנו נראה בכמו אלו הרשעים שלא יגיעם עונש כלל בחייהם ובמותם ימותו מיתה קלה בלא צער ואיא איפא העונש המגיע לאלו האנשים על מרים הלא זה כלו ממה שיורה שאין האדם נפקד על מעשיו מאת השם :

ופחד ב׳ וסים׳ תפל עליהם אימתה ופחד · המשל ופחד עמו עשה שלו׳ במרומיו : ועל מי ד׳ וסים׳ ועל מי נטשת מעט הצאן · ועל מי הרמות קול דמלכים · ותברו דישעיה · ועל מי לא יקום אורהו : וכוכבים ו׳ וסים׳ נמסר ביואל סימן ב׳ : ובן אדם ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק :

כה

א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃ ב הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃ ג הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו וְעַל־מִי לֹא־יָקוּם אוֹרֵהוּ׃ ד וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל וּמַה־יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה׃ ה הֵן עַד־יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל וְכוֹכָבִים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו׃ ו אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־אָדָם תּוֹלֵעָה׃

ל׳ וחס׳ · ל׳ ב׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ ב׳

וַאֲתִיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ שׁוּלְטָנָא וּדְלוּחָא גַּבֵּיהּ עָבֵד שְׁלָם בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא׃ תָּא מִיכָאֵל מִן יְמִינָא וְהוּא דְאֶשָּׁא וְגַבְרִיאֵל מִסְּמָאלֵיהּ וְהוּא דְמַיָּא וּבְרִיָּתָא קַדִּישָׁתָא פָּתְכִין אֶשָּׁתָא וּמַיָּא וּבְשׁוּלְטָנוּתֵיהּ וּבִדְחַלְתֵּיהּ עָבֵד שְׁלָמָא בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא דִילֵיהּ׃ הַאִית סְכוּם לְאוּכְלוּסוֹי וְעַל מַן לָא יְקוּם נְהוֹרֵיהּ׃ וּמָה יִזְכֵּי בַּר נָשׁ עִם אֱלָהָא וּמָה יִזְכֵּי יְלִיד אִנְתְּתָא׃ הָא עַד דְּפַנְמָא סִיהֲרָא בִּסְטַר מַדִּנְחָא לָא יְנָהַר שִׁמְשָׁא וְכוֹכְבַיָּא לָא אִתְבְּרִירוּ קֳדָמוֹי׃ אַף כָּל דְּכֵן בַּר נָשׁ דִּבְחַיּוֹי רִיחֲשָׁא וּבַר נָשׁ דִּבְמוֹתוֹי מוֹרְנֵי׃ ואתיב

המשל ופחד · הממשלה והפחד עמו וממנו עושה שלום במרומיו שאין בהם מלחמה כי כולם טוב והרע הוא במט׳ לארץ ואלה שדברים צריכין פירוש : יאהיל · יש אומרים כי האלף נוסף מן לא יהלו אורם : מה

ביאור מלות המענה

ויען בלדד השוחי ויאמר · המשל · מענין ממשלה ושולטנות : ופחד והיראה כמו ופחד יצחק : יקום · יעמוד : אורהו · אורו : יאהיל · יאיר :

ביאור דברי המענה

ענה בלדד השוחי ואמר השולטנות והיראה אשר עם השם עושה שלום במערכות השמים עד שהם כלם נסכמים להתנועע תמיד התנועות המוגבלות להם עד שישלם מכללותם פועל השם בזה העולם השפל ולא ישנו את תפקידם לירא ממנו ולחוזק ממשלתו עליהם והנה זה ממה שיורה על גודל השם וגבורתו היש מספר לגדודי השם וחייליו ועל מי מהנמצאות לא יקום אורו והנה הנה הם כולם שופעים מאתו לא נפקד איש · ואחר שהענין כן שהשם יתברך בזה האופן מן השלימות איך יתכן שיצדק האדם עם אל ויזכה הנה זה בלתי אפשר כי לשלימות השם יחשב למרי מה שאינו מרי לפי מחשבת האדם · הן הירח ימצא חסר אצל השם עד שלפעמים יסור אורו כאילו תאמר בעת הננוד כאשר היה הירח בראש התלי או בזנבו ויעדר אז הפעל הנמשך מאתו מצד אורו וכוכבים לא זכו בעיניו עד שפעמים יסתרו קצתם בעמוד תחתיהם קצת ויעדרו אז פעולותיהם בזה העולם השפל · ואם באלו עם שלמותם נמצא חסרון בחק השם ית׳ כל שכן שיהיה חסר האדם בחק השם אשר הוא רמה ותולעה :

והכלל העולה מהדברים

הוא שאין ראוי שנחשוב שיעשה השם עם מה שיראה בו מהשלמות והגבורה דבר שלא כהוגן אלא שרוע הסדור המופל בדעות אשר תמצאנה לאישי האדם שיחשב בהם שהם צדיקים וינישום רעות אשר לא יתכן שיאמר בהם שהם בעבור טוב להיותם מכלות ומביאות אל מות והוא מה שהיה מתרעם עליו איוב לפי דעת בלדד הוא מצד שהאדם לחסרונו לא ירגיש במה שיחטא שהוא מרי בחק השם מצד שלימותו כי האדם הוא חסר מאד בחק השם והוא מבואר שהוא בתכלית החולשה כי אי׳ ראוי שיענש האדם על מרי לא ישוער בו לאדם במה שהוא אדם ולזה לא ענהו איוב על זה דבר אבל גינה דבריו · ואפשר שנאמר שהרצון בכאן שאין ראוי שייחס לשם עם שלמותו מה שהוא עול וחסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית החסרון בחק השם יתברך ולזה ראוי שנשפוט שהשם בלתי עוזב לאישי האדם להיותם בעלי שכל ושופט אותם על כל מעשיהם ומה שנמצאו בלתי שומר הסידור הראוי בטובות אישי האדם ורעתם נייחסהו אל סכלותינו לבלתי שעריננו במקרים ההם הרבה מה שנחשוב במקרים שיהיו רעים ויהיו לטוב כמו שאמר בלדד במה שקדם ולא הצטרך איוב להשיב על דבריו לפי שאין בהם טענה נוספת על מה שקדם לו מהדברים וכבר קדמה תשובת איוב על כל הטענות בהם : ביאור

רשי

לתשמים ואחת לבני׳ ושעומדת לתשנים מסקה כוס עיקרין כדי שלא תלד עולמית ומאכילה תפנוקים ומרחיצה ומקשטה כדי שתהא נאה וזו העומדת לבנים מ מלבישה בגדי אלמנות ומרעיבה׳ וזהו שאמר העקרה שלא תלד היה רועה ומטיב · ואת האלמנה העומד׳ לבני׳ לא ייטיב : ומשך · הקב״ה אותן אבירים בכחו לפורענות ל ולמחייה מתוך ארכ׳ שהאריך להם : יקום · יום אחד ולא יאמין בחיין · כמו בחיים · ביום הזה נבקעו כל וגו׳ : יתן לו לבטח · עד יום אידם כשעבו : רומו מעט נסתלקו מן העולם כמעט רגע : והומכו · נדכאו ונתמסכנו : ככל יקפצון · כשאר כל הנקפצים ונמלים בעת קציר וכציר ומסיק שנקצצי׳ יחד כן תמו כרגע : ואם לא איפא כאשר אמרתי יבא אחד מכם ויכזבני וישים לאל מלתי · שאני מהרהר אחריו לדעת מדותיו ם שמאריך אף לרשעי׳ · ואת תוהבין כינוי הוא מייסר ואינו מתיתן · כמו שקבל למעלה כי לא נכנתתי מפני חשך · ואילו שנכולי׳ ישינו וכל אלה עשו לא הוכו בייסורין : מענה

רשי

מענה בלדד

המשל ופחד עמו · כלפי שאמר אערכה לפניו משפט · אמ׳ לו המשל ופחד עמו · המשל · זה מיכאל · ופחד · זה גבריאל · כלום אתה יכול להשיב את אחד מהם : עושה שלו במרומיו · כשהמזלות עולים כל אחד סבור אני עולה ראשון · לפי שאינו רואה מה שלפניו · לפיכך אינו מתקנא · ל״א · לשון אחר עושה שלום במרומיו · אש ומים בלולין ואין המים מכבין את האש · כ״ש : ומה יצדק · ילוד אשה · שאמרת בחנני כזהב אצא · ולא עדה עליו שחל׳ : לא יאהיל · כמו ולא יהל אור ואלף זו באה כמו ולאדיב את נפשך אלף יתיר׳ · לשון אחר לא יאהיל לא יהיה לך כל · כשאינו מאיר אין לו כל · והראשון נראה · ושניהם שמעתי : מענה

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר : ותושיה · הנימוס והסידור האלהי הנמצא בנמצאות : ונשמת מי יצאה ממך · ונפש מי יצאה ממך והרצון מה למדת בכי האלם במאמריך כי מי שילמד חבירו דב' דומה כאלו עושה נפשו בדבר המגיע לנפש בלמוד ההוא כי הנפש תשלם ותעשה בלמוד ה המושכלו' ותהיה היא והמושכלות אשר ת תשים לדבר אחד ולזה אמר ואת הנפש אשר עשו בחרן והם האנשי' אשר משכום אברהם ושרה לעבודת השם ולהשגת האמת : הרפאים · הם גרעיני הזרע ויקראם רפאים להיותם קודם הזריעה כמתי' וימצא להם כח נפשי כשנזרעו וזה פלא גדול ואמר זה בצמחים אשר יצמחו בקרקע הים והנהרות כמו האלמוג והדומה לו ממה שיצמח תחת המים וזה פלא שיגיע פועל השם באמצעות הגרמי' השמימיי' לכמו אלו המקומות ולא ימנעום המים והארץ אשר עליהם משיגיע שם פועל הכוכבים או ירצ' ברפאי' הדומימיי' והם המחצבים כמו המתכו' ושאר הדברי' ההוים בבטן הארץ מתחת המים ותחת שוכניהם מצד האידים אשר ימציאו שם הכוכבי' כמו שהתבאר בטבעיות ויקראם ר רפאים להיותם כמתי' שאין בהם כח נפשי כלל והנה זה הביאור יותר נאות מצד הלשון כי לפי הביאור הראשון היה ראוי שיאמר הרפאים יצמחו : יחוללו · יבראו : ושוכניהם · ומתחת שוכניהם : שאול · הוא המטה במוחלט והוא מרכז הארץ ואמר זה על צד ההפלגה ובוזמת רבוי שאפי' במקום ההוא יגיע פועל השם ית' כאלו היה ערום שלא יהיה למעלה ממנו גשם יכסהו וימנעהו מקבול פועל הגרמים השמימיים וקרא המקום ההוא אבדון ג"כ להיותו יותר רחוק מקבול פועל הגרמים השמימיים מכל מקומות הארץ ולזה היה נעדר השלמות יותר משאר חלקי הארץ כי המות והאבדון ייוחס לנעדר הצורה והשלימות : על בלימה · על מה שאין לו מציאות בעצמותו והוא מרכז הארץ כי עליו נתלית הארץ כמו שהתבאר בטבעיות : מאחז פני כסא · מאחז ומעבה האויר אשר על פני רקיע השמים אשר נקרא כסא כאמרו השמים כסאי : פרשז עליו עננו · ובזה האופן פרש עליו עננו ר"ל כי בהתעבות האויר ההוא יתחדש ממנו הענן כמו שהתבאר בספר האותות : חג · הגביל וייחסו למחוגה לפי שהמחוגה מגבלת תכליות השטח העגול המתחדש בסבתה : ירופפו · יתנועעו ויזדעזעו : רגע · נח : מחץ רהב · הכה מה שינבה מהים על הארץ ר"ל שסבב שלא ינבה הים על החלק הנגלה מהארץ : ברוחו שמים שפרה · ברצון השם היו השמים בזה האופן מהיופי והשלימות אשר הם בו : חוללה · בראה : נחש בריח · הוא דמות הנחש הנראה סובב בגלגל המזלות והוא העגול החלבי : שמץ מנהו · מעט : ורעם גבורותיו · ודבוי גזרותיו :

ללא יא וסימ' השמחים ללא דבר · נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא ב' בו · והיה בחן ללא אלהים דדה דאבים · ללא עמי עמי אתה · הקשית בניה ללא לדה · מה עזרת ללא כח · מה יעצת ללא חכמה · וימים רבים לישראל ג' בפסוק בד"ה : יחוללו הוא חד מן מלין דמשמשין לו בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכותהון וסימ'

כו

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר : מֶה־עָזַרְתָּ לְלֹא־כֹחַ הוֹשַׁעְתָּ זְרוֹעַ לֹא־עֹז : מַה־יָּעַצְתָּ לְלֹא חָכְמָה וְתוּשִׁיָּה לָרֹב הוֹדָעְתָּ : אֶת־מִי הִגַּדְתָּ מִלִּין וְנִשְׁמַת־מִי יָצְאָה מִמֶּךָּ : ה הָרְפָאִים יְחוֹלָלוּ מִתַּחַת מַיִם וְשֹׁכְנֵיהֶם : עָרוֹם שְׁאוֹל נֶגְדּוֹ וְאֵין כְּסוּת לָאֲבַדּוֹן : נֹטֶה צָפוֹן עַל־תֹּהוּ תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה : צֹרֵר־מַיִם בְּעָבָיו וְלֹא־נִבְקַע עָנָן תַּחְתָּם : מְאַחֵז פְּנֵי־כִסֵּה פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ : י חֹק־חָג עַל־פְּנֵי־מָיִם עַד־תַּכְלִית אוֹר עִם־חֹשֶׁךְ : עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ וְיִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ : בְּכֹחוֹ רָגַע הַיָּם וּבִתְוּבָנָתוֹ מָחַץ רָהַב : בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה חֹלְלָה יָדוֹ נָחָשׁ בָּרִחַ : הֶן־אֵלֶּה קְצוֹת דְּרָכוֹ וּמַה־שֵּׁמֶץ דָּבָר נִשְׁמַע־בּוֹ וְרַעַם גְּבוּרֹתָו מִי יִתְבּוֹנָן :

ל' · יא חד מ"ל · ל' · ל' כ' בטוח על תוהו · ל' · ל' · ג' כתי' ה' · ה' · ה' · ל' · ל' וחד ויתמהו · ותבונתו ק' · ג' כתרי לים' האחת · דרכיו ק' · ג' · גבורתיו ק'

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר : מָה סַיַּעְתָּא מִדְּלֵית חֵילָא פְּרַקְתָּא בְּאֶדְרַע דְּלָא עֲשִׁין : מָה מַלֵּכְתָּא מִדְּלֵית חוּכְמְתָא וְדָמֵי לָךְ דְּחוּכְמְתָא לְסוּגְעָא אוֹדַעְתָּא : יַת מַן חַוֵּיתָא מִלַּיָּא וְנִשְׁמְתָא דְמַן נְפַקַת מִנָּךְ : אֶפְשַׁר דְּגִבָּרַיָּא דְמִתְמַזְמְזִין יִתְבַּרְיָן וְאִנּוּן מִלְּרַע לְמַיָּא וּמַשְׁרְיָתְהוֹן : עַרְטִילָא מְפַרְסַם שְׁיוֹל לְקוּבְלֵיהּ וְלֵית חוֹפָאָה לְבֵית אַבְדָנָא : דְמָתַח צִפּוּנָא עַל לְמָא זָקִף אַרְעָא עֲלָוֵי מַיָּא מִדְּלֵית מִדַּעַם דְּסָמִיךְ לַהּ : דְּצָרֵר מֵי מִטְרָא בַעֲנָנוֹי וְלָא אִתְבְּזַע עֲנָנָא תְחוֹתוֹי : מְאַחַד בַּאֲמִטְתָּא דְּמִן כּוּרְסֵיהּ מִן בְּגַלַל דְּלָא יְחָמוּנֵיהּ מַלְאֲכַיָּא פְּרַס הֵיךְ פַּרְגוֹדָא עֲלָוֵי עֲנָנָא דִיקָרֵיהּ : גְּזַר לְמִשְׁרֵי רְקִיעַ עַל אַנְפֵּי מַיָּא עַד סוֹף נְהוֹרָא עִם חֲשׁוֹכָא : עַמּוּדִין דִּשְׁמַיָּא מִזְדַעְזְעִין וְרָתְתִין מִן מְזוֹפִיתֵיהּ : בְּחֵילֵיהּ גְּזַר יַמָּא וּבְסוּכְלְתָנֵיהּ מְחָא גִבָּרַיָּא : בְּרוּחַ פּוּמֵיהּ אַפֵּי שְׁמַיָּא אִשְׁתַּבְהַרוּ בְּרָרַת יְדֵיהּ לִוְיָתָן דִּמְתִיל לְחִוְיָא טָרִיק : הָא אִלֵּין סְיָפֵי אוֹרְחָתוֹי וּמַה דִּי אִתְמְצֵי מִן קְצַת מִלְּתֵיהּ נִשְׁמְעִנָא מִנֵּיהּ וְרִכְפַּת גְּבוּרָתוֹי מַן יִתְבַּיַּן :

נמסר במסר' רבת' במערכת אות הלמ"ד בס"ד : כסה ג' כתי' ה' וסימ' שש מעלות לכסה ב' בו · מאחז פני כסה : תכלית ה' וסימ' נמסר בתלים סימן קמ"ט ובספר' סימן יא : ויתמהו ל' רפי עמודי שמים ירופפו · וחד ויתמהו ואינון חד חד מן כ"ב זוגין נסבין וי"ו בסוף תיבות' חד מלרע וחד מלעיל וי בריש תיבותא ונסבין ו' בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הוי"ו בס"ד : שמץ ב' וסימ' ותקח אזני שמץ מנהו · הן אלה קצות דרכיו :

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר מה עזרת לדעתך בהשגחה לפי מחשבותיך באלו המאמרים אשר אמרת הנה אין להם כח לעזור לדעתך ולהתכלל מהספקות אשר ספקתי על דבריך ומה יעצת עם לבבך להשיב על הספקות אשר ספקתי לך מאין חכמה ותושיה כימוס השם בנמצאות וסדורו אשר הודעת לרוב ר"ל שמה שהגיד ממנו הוא מעט מזער : את מי הגדת אלו הדברים ומה למדת אותנו בזה הלא אני יודע יותר מנימוס פעולות השם וגבורותיו ונפלאותיו · הלא המחצבים יברא השם ית' מתחת המים ותחת הדברים השוכנים בארץ וזה בתכלית הפלא ר"ל שיגיע שם בבטן הארץ בזה האופן מהעומק פעל הגרמים השמימיים השופע מאתם ית' · הנה המטה במוחלט והוא מרכז הארץ הוא לפני השם כאילו הוא ערום ואין לו כסות עם כסותו אותו הארץ עד שכבר יגיע פועל השם שם עם עומקו · הנה השם מטה הצפון אשר שם הישוב על תוהו כי הוא נשען על מרכז הארץ אשר אינו כי אם נקודה ותולה הארץ על בלימה ר"ל שהיא נשענת ונסמכת על הנקודה שהיא מרכזה לא בדבר חוץ ממנה כמו שהתבאר בטבעיות וזה בתכלית הפלא · הנה הוא צורר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם כאשר יוליכום הרוחות עד הגיעם אל המקום אשר ירד שם המטר · הנה השם ית' סבה שיאחז האויר אשר על פני השמי' ויתעבה מצד הקרירו' ואז פירש עליו עננו כי בזה האופן יהיה הויית הענן וספר זה לפי שנעלם מהמון האנשים · גזר חק על פני מים שלא יעבור גבולו בדרך שיראה זה החלק הנגלה מן הארץ בצד הצפוני תמיד ויתאוו בו אלו הויות על המקום שיכלה בו היות האור עם החשך בכל יום ר"ל שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב ס"ו מעלות וכ"ה דקים ועד שם נמשך הישוב לפי מה שספרו הקודמים ואולם שם יהיה יום אחד בשנה אין בו לילה ויום אחד כנגדו אין בו יום ומשם ואילך ותוסף זה השיעור מעט מעט עד שיגיע אל מה שתחת הקוטב הצפוני ויהיה שם ששה חדשים בשנה אין בהם לילה והם ימות החמה וששה חדשים בשנה אין בהם יום והם ימות הגשמים · עמודי שמים ינועו ויזדעזעו והם חלקי הארץ אשר ירעשו מגערת השם בכח הרעש אשר סבתו הרוח ההווה תחת הארץ בסבת האיד העשני הנעצר שם ויקראם עמודי שמים להיות השמי' נסמך על הארץ כמו שהתבאר בספר השמע' · בכח השם וגבורותיו נח הים ולא ירוץ על הארץ כדי שלא יטבעו ההוי' שם ובתבונ' הש' הכה מה שינבה מן הים על הארץ ויפסידהו · וזה כי להיות שאר השמימו' מתעגלים כמי הים והולכות בים היה ראוי שיגביהו מי הים על החלק הנראה מהארץ ויטבע אלא שהשם סבב בתבונתו שיכלה השמש ושאר הכוכבים בחומם מימי הים בשיעור מה שיבא אליו מהנהרו' עד שלא יתוסף בזה הים כלל · ברצון השם וחכמתו היו השמי' בזה האופן מן היופי והשלימות אשר הם בו בבריאתם עד שאי אפשר להיותם באופן אחר יותר שלם להגיע לזה המציאות השפל מה שיצטרך אליו הגעתו מהם · בראה ידו ויכלה העגול החלבי אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר בו מן הפלא והעצם

מה

רשי

מענה איוב

ונשמת מי יצאה ממך · מי שם כך הרוח הזה שיצא מפיך מי לא ידע זאת : הרפאים · גיהנם המרפה את הבריות : יחוללו · שנעשו חללים שלו : מתחת מי' ושכניהם · בעמקי עמקים : ערום שאול נגדו · לדעת ולראות את כל מה שבתוכו : על בלימה · אין כלום ביסוד כי הם עומדים על חוזק זרועותיו של הקב"ה · לשון פי' בלימה · מישור · כמו רסן ומתג עדיו לבלום · כך ראיתי : תחתם תחת המים · ולא נבקע ענן עולם · שיפלו מימיו ביחד : מאחז · מאחיזות פני כסא הכבוד כלו · כגון ישת חשך סתרו · ופרשז · על הכסא עננו · ודמות על ראשי החיה ר רקיע : חוג · בלעז קומפס · לשון ובמחוגה יתארהו שיכנס בחול · להיות לו חול חוק גבול עולם · לא יעבור הים אותו חוג · עד שיכלה אור וחשך : ירופפו כשבראם והקרים היו רופפים עד שגער בהם ועמדו בקיום ובחוזק : ויתמהו · תוהה ועולה במקום אחד : רגע הים · כמו עורי רגע · בקמט קמטים קמטים כעשו עד שנקוו למקום אחד המוכן להם : מחץ רהב · מצרים קרויין רהבים : ברוחו שמים שפרה · אהל · כמו ונטה את אהל ספרירו : חוללה ידו · את פרעה הנקרא נחש בריח · לשון חיל וכירה · וכן במקום אחר · הלא זאת היא המחצבת רהב · מחוללת תנין · לשון אחר יסדה ידו את לויתן · כמו נגבעו' חוללתי : קצות דרכיו · קלות ומועטות לפי שאר גדולות שבו : ומה שמץ דבר נשמע בו · כמו לשמצה · לגנות :

רשי

ויוסף עמדו ריעיו מענו' כאשר הוכיחם אליהוא כי עמדו ולא ענו עוד : חי אל · שבועה הוא : הסיר את משפטי · ומכאן דרש ר' יהוש' שמאהבה עבד איוב את המקו' · אין אדם נודר בחיי המלך אלא אם כן אוהב את המלך : אם אצדיק אתכם · אם אומר שהנ' עמכם לחייבני · לא אסיר תומתי · לא אודה לדבריכם לומר שאיני תם : בצדקתי החזקתי · לומר שאני צדיק · לא יחרף לבבי אותי מימיי · מכל דרך

אבן עזרא

מה עזרת ללא כח · התעזור מי שאין לו כח : ונשמת מי · והענין מי קבלת אלה הדברים שדברת : הרפאים · אפילו הרפאים שהם מתים המקום יחוללם מתחת מים ושוכני האדמ' והענין על גרגרי הזרע כי בשאול שהוא מקום סתר יעשה חפצו · הוא שנטה צפון שהוא מקום ישובו של עולם על תהו : תולה ארץ על בלימה · מתי מלות כענין כי הארץ תלויה באמצ' הגלגלי' : פני כסא · הוא השמים כענין ה' בשמים הכין כסאו : פרשז · אין לו חבר וענינו פרש והדומה לו : עד תכלית אור עם חשך · עד מקום שהוא תכלית האור שכל מה שים למעלה הוא אור ולמטה בהפך ויש או' שענינו עד שיכלה האור והחשך והראשון נכון בעיני : ירופפו · כמו ירפו ויש אומרים יתנועעו ובלשון רבותינו ז"ל רפפות : רגע · ענינו בקע : שפרה · ההא נוסף וענינו תקן מן ספר או מן ספירו או הבי"ת במלת ברוחו נוסף ויחסר דגש מפא של שפרה : נחש בריח · התנין אשר בים ויש אומרי' כי הוא התלי ונקרא נחש בעבור שהוא כמו מעות ובריח שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה : שמץ דבר · כמו לשמצה :

חי

ואוסיף

חי אל הסיר משפטי · נשבע חי אל שהסיר מן סורר או הסיר כמשמעו · כל הימים שאחיה אם תדברנה שפתי עולה: לא יחרף · לא יקטן לבי כאלם שיש לו חרפה: ישל · יש אומרי׳ מן שלל והקרו׳ שי שהוא מן של נעלך כי ישל הנפ׳ מעל הגוף: שרידיו · הבנים הנשארים מהחרב: בנה כעש ביתו · שתעמד כעש מן עושה עש ושם נוכר על ביתו כמו חומה שישמרנו בלילה: עשיר ישכב ולא יאסף · אף על פי שלא ימות: כמים · בפתע פתאום כי כן דרך הנהרות: קדים · רוח קדים: מידו ברוח יברח · הענין יברח הונו מ מידו · ישפקו בני אדם עליו ועל ביתו כפימו: יוקו · כמו יזקקו והענין כי הכל תלוי במזל בני אדם גם ה המקומות: ומאבן יצוק נחוש׳ · והיה ראוי להיותו נחום: אבן אפל · היא הארץ שהיא עיקר האופל גם היא עיקר קדרות ה הלבנה בשעה שתקדר בחצי החדש בהיותה עם ראש התלי או ה הזנב · גם יפרוץ המקום נחל שהוא נר והענין מוגר כמים המוגרים על שנשכח מתוב שדרכו בני אד׳: דלו · כמו דללו וחרבו · מאנוש שנעו שהם ה הולכים ונעים: שתחתיה · ויש ארץ שתחתיה נהפך כמו אש כארץ גפרית והרי האש: ויש

משפטי ה׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סימן ט״ל ובתלי׳ סימן יז: אם תדברנה חד מן י״ב פסו׳ רישי׳ ומצעותהון אם אם וסי׳ נמס׳ בסדר משפטי׳ ותלי׳ סימן כ״ז ובספ׳ סימן ו: ולשוני ג׳ וסי׳ ולשוני מדבק מלקוחי׳ · ולשוני תהגה צדקך׳ ולשוני לא יהגה רמיה׳ · ואינון מן ד׳ זוגין ולש ברישי׳ מן ג׳ נ׳ וסים׳ ולשוני ג׳ דלעיל: ולשנינה ג׳ והיתה לשמה למשל׳ · והכרתי את ישראל

כז

א ויסף איוב שאת משלו ויאמר: חי־אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי: כי־כל־עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי: אם־תדברנה שפתי עולה ולשוני אם־יהגה רמיה: ה חלילה לי אם־אצדיק אתכם עד־אגוע לא־אסיר תמתי ממני: בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא־יחרף לבבי מימי: יהי כרשע איבי ומתקוממי כעול: כי מה־תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו: הצעקתו ישמע אל כי־תבוא עליו צרה: י אם־על־שדי יתענג יקרא אלוה בכל־עת: אורה אתכם ביד־אל אשר עם־שדי לא אכחד: הן־אתם כלכם חזיתם ולמה־זה הבל תהבלו: זה חלק־אדם רשע עם־אל ונחלת עריצים משדי יקחו: אם־ירבו בניו למו־חרב וצאצאיו לא ישבעו־לחם: טו שרידיו במות יקברו ואלמנתיו לא תבכינה: אם־יצבר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש: יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק: בנה כעש ביתו וכסכה עשה נצר: עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו: כ תשיגהו כמים בלהות לילה גנבתו סופה: ישאהו קדים וילך וישערהו ממקומו: וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח: ישפק עלימו כפימו וישרק עליו ממקומו:

כח

א כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו: ברזל מעפר יקח ואבן יצוק נחושה: קץ שם לחשך ולכל־תכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות: פרץ נחל מעם־גר הנשכחים מני־רגל דלו מאנוש נעו: ה ארץ ממנה יצא־לחם ותחתיה נהפך כמו־אש:

ואוסיף איוב למטל מתליה ואמר: קים אלהא אעדי הלכת דיני ושדי אמרר נפשי: ארום פסק תוב נשמתי במימרי ורוחא דאלהא בנהירי: אין ממללן ספותי שקרא ולישני אין מרנן נכלא: חס לי אין אזכי יתכון עד דאתנגיד לא אעדי שלמותי מני: בזכותי תקיפית ולא אשבקנה לא יהסר לבבי מן יומי: יהי היך חיבא בעל דבבי ודקאם עלי היך רשיעא: ארום מן סבר דילטור ארום יכנוש ממון דשקר ארום ינתר אלהא נפשיה: אפשר דקבלתיה יקבל אלהא ארום תיתי עלוי עקא: אין על שדי יתפרנק יהוי קרי אלהא בכל עדן: אליף יתכון בנבואת אלהא די עם שדי לא אכסי: הא אתון כולכון חמיתון ולמא דין הבלא תהבלון: דין חולק בר נש חיבא מלות אלהא ועדב תקיפין משדי יקבלון פורענותהון: אין יסגון בנוי מטול דקטלין בחרבא ובני בנוי לא יסבעון לחמא: משיזבוי במותא יהון קבירין וארמלתוי לא תבכין: אין יכנוש היך עפרא סימא והיך טינא יתכין לבושא: יתקין וצדיקא יהי לביש וסימא זכי יפלג: בנה היך רקבוביתא ביתיה ואיך מטללתא דעביד נטר פרי: עתיר ידמוך ולא יתכנש עינוי פקח וליתוי: תדבקניה היך מיא רגשתא ליליא טלטלניה זיקא: יטלניה רוח קדומא ויזל ויעלעליה מן אתריה: ויטלוק עלוי ולא יחוס מן ידיה מערק יערוק: ישפוק עלוי ידהון וישרוק עלוי מן אתריה: ארום אית לסימא מפקנא ואתר לדהבא מסננין: פרזלא מעפרא יתנסיב ואבנא יתיך כרכומא: סוף שוי לחשוכא ולכל סופא הוא מפשפש אבנין מפולמן דמתמן נפק חשוך וטולי מותא: תקיף נחלא מן אתרא די מזדלח מרזביא דמתנשין מן למעבר רגלא אזדקפו מבני נשא אטלטלו: ארעא דמנה נפק מזונא ולרע מנה גהנם דצנת תלגיה מתהפכא דכמת אשתא: וגינתא

מה שכבר התבאר בספר האותו׳ והנה אנחנו אמרנו בכל זה קצת מאמ׳ בחמשי מספר מלחמות יי׳ · הנה אלו הדברים אשר ספרתי הם קצת דרכי השם ומה מעט הדבר שנשמע בו בזה הספור · ואולם תוקף גבורותיו ונפלאותיו לא ימצא מי שיבין אותם:

והכלל העולה מהדברים

הוא מבואר ולא רצה איוב להשיב על דברי בלדד יותר מזה השיעור לפי מה שזכרנו במענה הקודם ובכלל אם היה משיב אותו עליהם לא יהיה כי אם כפל ד דברים לפי שכבר ה השיב על זאת הטענה בשה פקד׳ וסתר אותה מהחום:

ביאור מלות המענה

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר · יחרף · ישחק ומזה הענין שפחה נחרפת לאיש ר״ל ט שהיא נוטה מצד ע עבדות לצד חירו׳ כמו שזכר הרב מורה צדק: יבצע · יגזול: ישל · יעמוד בשלוה: אורה · אלמוד: עריצים · הם התקיפי׳ החומסי׳ שאר אנשים להשענם על תקפם וגבורתם: שרידיו · הם בניו כי הם השרידי׳ הנשארי׳ מן האדם: וכסף נקי יחלוק · האיש הנקי יחלוק כספו ויפזרהו תחת אשר קבץ אותו הרשע והרצון בזה כי הנקי ימשול על אשר לו: תשיגהו כמים בלהות · תשיגהו בלהה אחרי בלהה בלי הפסק כמו שיגרו המים בשטף בלי הפסק: קדים · רוח קדים: וישערהו · מענין רוח סערה: מידו · ממכתו: עלימו כפימו · עליו כפיו: ומקום לזהב יזוקו · ויש מקום בארץ אשר יזוקו ה הזהב ויוציאוהו משם: ואבן יצוק נחושה · ר״ל שמהאבן יוציאו ויתיכו בעת מה נחושה והוא הברזל החזק אבי״ר בלע״ז או יהיה אבן יצוק אבן חזק מגזרת והיי׳ מוצ׳ והרצון בו שמאבן חזק יוקח נחושה: פרץ נחל · גזל: מעם גר · מהמקום שהיה גר בו האדם: דלו · גבהו וכמוהו דלו עיני ל למרום: עיט

דרך ומרה סניתי בימיי · על פרחוני׳ כרשע אויבי: כי מה תקות חנף · כי למה אהיה רשע ונגזל · מה סופו של רשע הגוזל ממון: כי ישל · כי ישליך המקום את נפשו מעליו · לשון של נעליך ובשל הברזל: אם על שדי יתענג · כשל התמיהה הוא בכל התמיהות הכפולות · שכן דרך הראשונה בה״א והשנייה בא״ם · כמו הירוכון בסלעים סוסים: אם יחרש בבקרים · הים בלשונו עולה: ואם חכי לא יבין הוות · אף כאן הבעקתו ישמע אל: אם על שדי יתענג · שאה יכול הוא ל להתענג ולסמוך על ישועו׳ הקב״ה: ולקרא אליו בעת צרתו · כתוליה: אורה אתכם

דמלכי׳ ונתשתי׳ מעל אדמתי דד״ה: ולשוב ג׳ וסי׳ נמס׳ ביהושע סימן כ״ב ובירמיה סימן ט״ד: אורה ב׳ בתרי לישני וסי׳ צרה אורה · אורה אתכם ביד אל: ולמה זה ג׳ וסי׳ ולמה זה לי בכורה · ולמה זה חרה לך על הדבר הזה · ולמה זה הבל תהבלו: יקחו י׳ בקריא׳ וקמצי׳ וסי׳ אשה זונה וחללה ב׳ בו · ובליעל כקוץ מונד · אהליהם וצאנם יקחו · ונחלת עריצים משדי יקחו · קשר נביאה בתוכה · והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו · ומבניך אשר יצאו דמלבים · וחברו דישעיה · בניך ובנותיך יקחו: כעש ג׳ וסי׳ אנכי כעש לכפרים · ותמס כעש חמודו · בנה כעש ביתו: ואיננו י״ב וסים׳ כי לקח אותו אלהים · ערות על יאור · שדד זרעו ואחיו ושכניו · יבקש את עון ישראל ואיננו · התבוננת על מקומו ואיננו כי רוח עברה בו · המחכים למות ואיננו · רמו מעט ואיננו · הן קדם אהלך ואיננו · עשיר ישכב ולא יאסף · התעיף עיניך בו ואיננו · ואיננו חסר לנפשו: יקח ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ יקח נא מעט מים ורחצו · גם שבי גבור יקח ומלקוח׳ ברזל מעפר יקח · אנ״ד: תכלי׳ ה׳ וסי׳ נמס׳ בתלי׳ סימן ק״מ וספר׳ סים׳ י״א: דלו ב׳ א׳ מלרע וא׳ מלעיל וסים׳ דלו מאנוש נעו · דלו עיני למרום · קדמא מלעיל:

…עיט ׳ עוף : שזפתו ׳ ראתהו : איה ׳ הוא מין אחד מהעוף : הדריכוהו ׳ דרכו בו : בני שחץ׳ בני גאוה ותוקף והם פריצי החיות : שחל׳ אריה : בחלמי׳ בצור החזק : בצורו׳ … היאורים : מבכי נהרות ׳ מהזלת הנהרות והנרתם : חבש ׳ עצר וסתם : סגור ׳ זהב : … תסולה ׳ תערך : בכתם אופיר ׳ בזהב אופיר : ראמות וגביש ׳ הם מרגליות יקרו׳ : ומשך חכמה מפנינים ׳ … ויש ארץ מקום ספיר אבניה ׳ גם יש מקום לא ידע מה יש שם ׳ … הוא העוף : לא עדה ׳ עבר תרנגול אשר עבר בין הגזרים האלה … ביום קרה : בחלמיש שלח ידו ׳ המקו׳ ויהפוך ההרים משרשים ׳ … ובחלמיש : וכל יקר ׳ הם המים שיוציא מהצורים ׳ והפך זה שייבש …

שזפתו ב׳ וסי׳ וליא שזפתו עין איה ׳ עין שזפתו ולא תוסיף : הדריכוהו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ כתרו את בנימן הרדיפוהו מנוח׳ הדרכהו ׳ לא הדרכוהו בני שחץ ׳ בתרא מל׳ : בחלמיש ל׳ שלח ידו ׳ וא׳ חלמיש ההפכי הצור ואינון חד מן ה׳ זוגין חד ח׳ וחד ות׳ בריש תיבות׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות החי״ת בס״ד : עינו ט׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים : ואי זה ד׳ דסמי׳ וסים׳

מְקוֹם־סַפִּיר אֲבָנֶיהָ וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ׃ נָתִיב לֹא־יְדָעוֹ עָיִט וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה׃ לֹא־הִדְרִיכֻהוּ בְנֵי־שָׁחַץ לֹא־עָדָה עָלָיו שָׁחַל׃ בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ הָרִים׃ בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ וְכָל־יְקָר רָאֲתָה עֵינוֹ׃ מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָהּ יֹצִא אוֹר׃

וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה׃ לֹא־יָדַע אֱנוֹשׁ עֶרְכָּהּ וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים׃ תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי־הִיא וְיָם אָמַר אֵין עִמָּדִי׃ לֹא־יֻתַּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ וְלֹא יִשָּׁקֵל כֶּסֶף מְחִירָהּ׃ לֹא־תְסֻלֶּה בְּכֶתֶם אוֹפִיר בְּשֹׁהַם יָקָר וְסַפִּיר׃ לֹא־יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוֹכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי־פָז׃ רָאמוֹת וְגָבִישׁ לֹא יִזָּכֵר וּמֶשֶׁךְ חָכְמָה מִפְּנִינִים׃ לֹא־יַעַרְכֶנָּה פִּטְדַת־כּוּשׁ בְּכֶתֶם טָהוֹר לֹא תְסֻלֶּה׃

וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תָּבוֹא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה׃ וְנֶעֶלְמָה מֵעֵינֵי כָל־חָי וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתָּרָה׃ אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ׃ אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע אֶת־מְקוֹמָהּ׃ כִּי־הוּא לִקְצוֹת־הָאָרֶץ יַבִּיט תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה׃ לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה׃ בַּעֲשֹׂתוֹ לַמָּטָר חֹק וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃ אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם־חֲקָרָהּ׃ וַיֹּאמֶר לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה׃

וְנִגְתָּא דְעֵדֶן דִּי אֲתַר דְּשַׁבְזִיזָא אַבְנֵיהָא וְעַפְרוּרִין דְּדַהֲבָא לֵיהּ׃ אוֹרְחָא דְלָא חַכְמֵיהּ עוֹפָא וְלָא סַקְרְתֵיהּ עֵין טַרְפִיתָא׃ ת״א שְׁבִיל אִילָן חַיֵּי דְלָא חַכְמֵיהּ סַמָּאֵל דִּפְרַח הֵיךְ עוֹפָא וְלָא סַקְרְתֵיהּ עֵינָא דְחַוָּה׃ לָא טַיִלוּ בָהּ בְּנֵי אַרְיָוָן לָא זָאֵר עֲלוֹי לֵיתָא׃ ת״א לָא הַלִיכוּ בָהּ בְּנֵי אָדָם וְלָא סְטָא עֲלוֹהִי חִוְיָא׃ בְּשָׁמִיר אוֹשִׁיט יְדֵיהּ הֲפַךְ מִן עִקָּרֵיהוֹן טוּרַיָּא׃ בְּטִינָרִין נַהֲרִין בְּזַע וְכָל אִיקָרָא חֲמָת עֵינֵיהּ׃ מִן קְלִילֵי נַהֲרַיָּא זְרַז וּמֵהַרְבָּא דְתַעֲלוּמָא יַפֵּיק נְהוֹרָא׃ וְחוּכְמְתָא מֵאָן הָאן תִּשְׁתְּכַח וְהָאן דֵּין אֲתַר בִּיוּנְתָא׃ לָא יְדַע בַּר נָשׁ עַלוּיָהּ וְלָא תִשְׁכַּח בְּאַרְעָא זָרְנִין דִּמְחַטְּיָן בְּחַיֵּיהוֹן׃ תְּהוֹמָא אֲמַר לָא נַבִּי הִיא וְיַמָּא אֲמַר לֵית בַּהֲדִי׃ לָא יִתְיְהַב דְּהַב סְנִין חִלּוּפָהָא וְלָא יִתְקַל סִימָא פְּרוּגָהּ׃ לָא תִשְׁתַּלְחַף בִּפְטַלְוָן דְּמִן אוֹפִיר בְּבִירוּלִין יָקָר וְשַׁבְזִיזָא׃ לָא יַעֲלִנָּהּ דַּהֲבָא אִסְפַּקְלָרָא וּפְרוּגָהּ מָאנֵי אוּבְרִיזִין׃ ת״א לָא יְסַדְּרִנָּהּ גְּבַר עֲתִיר בִּדְהַב וּזְכוּכִיתָא לָא יְהַב חִלּוּפָהּ מָאנֵי דְדַהֲבָא סְנִינָא׃ סַנְדַּלְכִין וּבִירוּלִין לָא יִדְּכַר וְנִגְדָא דְחוּכְמְתָא מִן מַרְגָּלְיָן׃ ת״א לֵית אֶפְשַׁר דְּתִשְׁתְּכַח בִּקְלוּתָא אֱלָהֵין בְּיוּקְרָא הֵיךְ דַּהֲבָא וּמַן דְלָא יִנְטְרוּנָהּ אָזְלָא וּמִתַּבְרָא הֵיךְ זְגוֹגִיתָא וּפְרוּג אַגְרָהּ לְעָלְמָא דְאָתֵי מָנֵי פְזוּזַיָּא׃ לָא יַעֲלִנָּהּ מַרְגָּלָא יַרְקָא דְאָרְתִי מִן כּוּשׁ בִּפְטַלְוָן דְּכֵי לָא תִשְׁתַּלְחַף׃ וְחוּכְמְתָא מִן הָאן תֵּיתֵי וְהָאן דֵּין אֲתַר בִּיוּנְתָא׃ וְכַסְיָא מִמְּחֲמֵיהוֹן דְּכָל חַי וּמֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא מִטַּמְּרָא׃ בֵּי אַבְדָנָא וּמַלְאַךְ מוֹתָא אֲמַרוּ בְּאִתְיְהַבָא לְיִשְׂרָאֵל בְּמִשְׁמַעְנָא שְׁמַעְנָא שְׁמוּעֲתָהּ׃ אֱלָהָא אִתְבְּיַן אוֹרְחָהּ וְהוּא יְדַע יַת אַתְרָהּ׃ אֲרוּם הוּא לְסַיְפֵי אַרְעָא יִסְתַּכֵּל תְּחוֹרַת כָּל שְׁמַיָּא יֶחֱמֵי׃ לְמֶעְבַּד לְרוּחָא מַתְקְלָא וּמַיָּא אַתְקֵן בִּמְשַׁחְתָּא׃ בְּמֶעְבְּדֵיהּ לְמִטְרָא קְיָמָא גְּזֵרְתָא וּמַהֲלַךְ לַחֲזִיזֵי דְרָהֲטִין בְּקָלַיָּא׃ הֵידֵין חַמְיָהּ וְאִשְׁתַּעְיָהּ עִם מַלְאֲכֵי שֵׁירוּתָא אַתְקְנָהּ וּלְחוּד פַּשְׁפְּשַׁהּ יָתָהּ׃ וַאֲמַר לְבַר נָשׁ הָא דַּחַלְתָּא דַייָ הִיא חוּכְמְתָא וּלְמֶעְדֵי מִן בִּישְׁתָּא הִיא בִּיוּנְתָא׃ ואוסיף

ואי זה מקום מנוחתי ׳ והחכמ׳ מאין תמצא ׳ והחכמה מאין תבא ׳ מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו דמגלה : בארץ החיים ג׳ וסי׳ אמרתי לא אראה יה ׳ אמרתי אתה מחסי ׳ ולא תמצא בארץ החיים : וים נ׳ קמצי׳ וסי׳ קצוי ארץ וים רחוקי׳ וים אמר אין עמדי ׳ וים מים וחר ההר דמיכה : יתן ז׳ וחס׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שמיני ופנחס : כלי וכלי י״ח בליש׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויקהל : ראמות נ׳ מל׳ בא׳ וו׳ וסים׳ ראמו׳ וגביש לא יזכר ׳ ראמות לאויל חכמות ׳ ויששכר וגד דד״ה ׳ ועיין במשלי גבי פסו׳ עינים רמות לשון שקר ; מעיני ד׳ וסי׳ ואם כל עדת ישראל ישגו ׳ והיה אם מעיני העדה ׳ ונעלם מעיני אישה ׳ ונעלמה מעיני כל חי : הבין נ׳ וסים׳ הפככם אם כחומר ׳ והילדים האלה ארבעתם ׳אלהים הבין דרכה : לרוח ג׳ וסי׳ והשלישית תזרה לרוח ׳ לעשות לרוח משקל ׳ ומה יתרון לו שיעמול לרוח : אז ראה חד מן נ׳ פסו׳ דכל מליהון מפקין ה׳ וסי׳ מזוני דשבת בהכנה׳ וביאורם שארה כסותה ועונתה לא יגרע ׳ חדשה ושבתה וכל מועדה ׳ הבינה וגם חקרה :

…ממני מ׳אמת חלילה לי מזה ׳ יהי׳ כרשע אויבי ומתקוממי כעול ואפשר שהרצון גם כן במה שקדם לו מהדברי׳ זאת הכוונה בעינה והיא כי הוא יאמר כי אי השם … האדם אינו נענש לפי מעשיו לא אחשב בשפתי לומר דבר עול ורמיה חלילה אם אצדיק אתכם במאמרכם גם עתה שהגיע לי מה שהגיע מהרעות ללא משפט כי … צדקתם במה שאמרתם עלי שאני רשע הנה עד יום מותי לא אסיר תומתי וצדקתי ממני ולא יטה לבבי מהדרך הטוב אשר החזקתי בו מימי ׳ יהי אויבי ומתקוממי … ואם אמר זה לשנאתו העול והרשע וזה כי למה ישובח מפני זה הדעת אשר אני בו העול והרשע ׳ מה תקות חנף כי יגזול ויעשה חמס ואם היה שיכות השם … תו ולא יעניטהו היבטח שבבא אליו הצרות יצילהו השם ממנה בצעקו אליו הלא זה בלתי אפשר לפי זה הדעת ולא לפי דעתכם כי אינו מתענג על השם ולכן … תפלל אל השם בכל עת שירצה ותשמע תפלתו כאמרו אז תתענג על יי׳ ויתן לך משאלות לבך ובהיות הענין כן רהו איך ראוי לכם לשפוט שאני משבח הרשע והעול מוכן לפי דעתי לרעות כמו הצדיק ואין לו תכלית אחר זולת ההצלחה המדומה אשר הוא עתיד או מזומן שתאבד ממנו בבא יום :

אידו ולא יהיה לו אז המלט מזה בשום פנים ואולם הצדיק בבא יום אידו תאבד הצלחתו המדומה ותשאר הצלחתו האמתית והיא הצלחת הנפש ׳ ואפשר שנאמר שהרצון באמרו אם על שדי יתענג וגו׳ הוא שהוא אומר האם יתענג זה הרשע על השם במתדבק בו תמיד נפשו במה שישכיל ממנו ויקרא אל אלוה בכל עת להשכיל ולדעת אותו להיות עמו תמיד עד שתגיע לו הצלחת הנפש הוא מבואר שזה בלתי אפשר כי לא תגיע הצלחת הנפש עם המדות הפחותות כמו שהתפרסם ונתבאר במה שאין ספק בו ׳ אנכי מלמד אתכם מה שביד אל אשר עם שדי אשר לא אכחד מכם כי באמת עוזב אימי האדם אל הסידור המוגבל מצד המערכ׳ הנה איך תאמינו מפני זה שאני משבח את הרשע והנה אתם כלכם חזית׳ ושפרתם שכבר הגיע לכם מהחוש שזה חלק אד׳ רשע עם ל ׳ ונחלת התקיפי׳ הרשעי׳ אשר יקחו משדי ל״ל שכבר ינעו להם רעות נפלאו׳ כמו שספר אחר זה ואתם ידעתם שכל ר ראיותי על דעתי אני לוקח מהחוש ׳ וכאשר היה זה כן שלפי ה המוחש יראה שכבר הגיעו מן הרעות ה הנפלאות לרשעים

אבן עזרא

כירחי קדם ל׳ מי יתנני כירחי קדם וכל קרי׳ חלוף כימי קדם והוא חד מן שיטה מן ל׳ דכל חד וחד לית דכו׳ חלוף וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הח״ת בערך חלף בס״ד:

לאורו אלך׳ בחשך: חרפי׳ נדולתי בלי דומה כי אם לפי ה העניין ויש או׳ שהוא מן בחרפם בפלשתים שערכו מלחמה ויש אומרי׳ שהוא מן חורף שאז יחל הזרע: בחמה

כט

א וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר׃ מִי־יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי־קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי׃ בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ׃ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי בְּסוֹד אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי׃ ה בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי נְעָרָי׃

וְאוֹסִיף אִיּוֹב לְמִטַּל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר׃ מַן יְסַדְּרִנַּנִי הֵיךְ יַרְחִין דְּקַדְמָיִן יוֹמַיָּא דִי אֱלָהָא יְטַרְנַנִי׃ כְּאַנְהָרוּתֵיהּ שְׁרָגֵיהּ עֲלֵי רֵישִׁי לְנְהוֹרֵיהּ אֵיזֵל חֲשׁוֹכָא׃ הֵיכְמָא דַהֲוֵיתִי בְּיוֹמֵי חֲרִיפוּתִי בִּזְמַן דְּרָז אֱלָהָא עֲלֵי מַשְׁכְּנִי׃ בְּעוֹד כְּרוֹן דַּהֲוָה מֵימַר שַׁדַּי בְּסַעֲדִי הֲזוֹר הֲזוֹר דִּילִי עוּלֵימַי׃ במשזוג

אבל שאני חלקתי עמכם במה שאמרתם שלא ימלט רשע שלא יקרהו לו כך וטענתי שכבר יראה מהחוש שיגיע לקצת הרשעים הצלחה ולא יגיעם שום עונש עד יום מותם איך תאמינו שאני משבח הרשע ולמה זה הבל תהבלו לומר שאני בוחר אורח הרשעים אשר היו בדור המבול ואנשי סדום ועמורה ׳ הנה כמו שספרתם יקרה הרבה שאם ירבו בני הרשע יהיה תכליתם למות בחרב וצאצאיו לא ישבעו לחם והשרידים הנשארים ממנו והם בניו יקברו במותם שלא יעזבום עד שתצא נפשם לגמרי ולא תבכינה על מותו ומות בניו לרשעתו אפילו אלמנותיו ׳ אם יצבור כעפר כסף ויכין מלבוש ללבוש עד שימצא לו בשפע כמו החומר ׳ הנה יכין המלבוש ואיש צדיק ילבשהו והכסף אשר קבץ יהיה לנקי ויחלקהו ויבזוהו כאשר ירצה׳ בנה ביתו כעש ר״ל שביתו יהרס בקלות כבית העש וכסוכה אשר עשה נוטר הכרמים שאין לה קיום ׳ עשיר ימות ולא יאסף לקבורה אך ישכב שחוב והשלך כקבורת חמור כל כך ימות ויכלה במעט זמן עד שבזמן אשר יוכל האדם לפקוח בו עיניו יהפך מים לאין ׳ תשיגהו כמים בלהות ר״ל שיבאו אליו בשטף ובמרוצה ובלילה תגנבהו סופה ורוח קדים ויניעהו ממקומו לפחדו משברות הבאות עליו ולא יוכל להמתין עד אור הבקר אבל יקום בלילה ׳ ישלך עליו השם מכותיו ומכאוביו ולא יחמול ממכתו כרוח קדים יברח ויחשוב להמלט ׳ יספוק על שברו כפיו כל איש וישרוק עליו ממקומו לרוב מה שיקרהו מהרע הנה זה הוא מה שספרת׳ שכב ימצאו הרבה שיקרה לרשעים או הרעו׳ ואני לא חלקתי עמכם בזה אבל באמרתי בחוש שזה לא ימצא בכל הרשעים אבל כבר ימצאו בהם מצליחים ולא יענשם שום עונש ואמנם היתה אבלי הסבה ברע שיקרה לרשעים ולטובים כי לכל אלו הענייני׳ הנמצאים בזה העולם השפל ימצא קץ וגבול וזה שכבר ימצא בקצת העתים במקום מה מהארץ שיצא ממנו הכסף להתחדשו אז שם וכן ימצא בארץ מקום אשר יוצקו ממנו הזהב ויוציאוהו משם וכן ימצא במקום מה מהארץ שיוציאו ממנה הברזל להתחדשו שם אז ויוצק האבן כחשת והוא הברזל האחוז ר״ל שכבר הוציאוהו משם בעת מה׳ לפי ששם שם קץ להעדר ההויה אשר במקומות מהארץ וכאשר יבא קצם יעשו שם כמו אלו ההויות ׳ וגם גם כן קץ לכל תכלית אשר הוא חוקר ומבקש במה שיורוהו אבן אפל וצלמות ר״ל החומר הראשון אשר עמו ההעדרים כולם והוא סוף כל הדברים ההווים או קרא אבן אופל וצלמות היסוד הארצי כי הוא בתכלית מההעדר ביחס אל שאר הנמצאות המוחשות בקצת העתים יפרוץ נחל וינדל מאצל המקום שהיה האדם גר שם קודם שהלאיתו יבשה לפי שליובם. המקום ההוא קץ וגבול וימצא גם כן הפך זה והוא שהמים החזקים הנשכחים מני רגל ונבהו מאנוש על אשר לא עבר אדם שם לרוב עמקם ינועו ויכלו וישוב יובש במקום ההוא אשר היה בו הנהר השוט׳ כבר תמצא ארץ שתצא ממנה לחם להיותה טובה לזריעה ובבא קצה יהפך תחתיה כמו אם שייבשה ונשרפה עד אשר לא יעבד בה ולא יזרע׳ כבר ימצא מקום אשר אבניו הם ספיר ובו ימצאו עפרות זהב ויבאו שם האנשים תמיד לקחת הספירים או הזהב ובבא קצו יהיה חרב עד שאפילו העופות והחיות לא יבאו שם ׳ בבא קץ השלים החזקים ישלח השם ידו ויהפכם משרש בסבת הרוח הנסגר בבטן הארץ׳ בצורים החזקים בקע יאורות בקצת העתים בבא קצם וקודם זה לאתה העין כל יקר אשר בהם להיות יבשה והפך זה כי בקצת העתים עצר השם הזלת הנהרות ומה שיהיה נעלם בקרקעם יוציא לאור ותראהו העין ובהיות העניין כן לדנוני שים קץ ותכלית לכל אלו הדברים החומריים הוא מבואר שאין ראוי שתקרא ההצלחה באלו הקניינים החומריים הצלחה לפי שכלם יאבדו בבא קצם ובזה העניין שוים הרשעים והצדיקים ואחר שלצדיקים הצלחה אמתית והיא הצלחת הנפש מה שאינו לרשעים והם שוים בהצלחה האחרת לרשעים הוא מבואר שאני משבח הצדק על הרשע׳ והנה איוב החל לספר מעלת החכמה והבינה וקוצי׳ המצאה ושלא יגיעו בה כי אם בירא׳ השם וסור מרע ולזה הוא מבואר ג״כ שכבר ינוגה הרשע וישובח הצדק מזה הצד׳ והחל ואמר והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום הבינה שיקח האדם אותה משם׳ הנה היא נעלמת מהאדם עד שלא ידע ערכה ולא תמצא בחלק מהארץ אשר שם החיים והוא החלק הנגלה מהארץ ולא בים אשר הוא מקיף בשאר חלקי הארץ׳ ואולם אמר זה שלא יחשוב חושב שיאת במוחשות די בהשגת החכמה כי כבר התבאר בספר הנפש שאין בהם די בקנין המושכלות ושהוא צריך שיהיה בכאן שכל פועל בנו אלו המושכלות ומקנה אותם לנו ועם זה כבר נתבאר בספר מ״י שאין כח בנו להשיג זה הנימוס והסדור אשר לנמצאות כפי מה שהוא עליו והוא העניין אשר היה בו זה הנימוס והסדור אחד וזאת הידיעה לא תמצא בשלמות כי אם לש״י לבדו ולזה לא ידע ערך החכמה בשלמות כי אם השם יתברך׳ ואולם יתחלפו מדרגות האנשים בחכמה לפי התקרבם אל זה הנימוס במושכל אשר בנפש הש״י ולחקם ממנו׳ ואמר שלרוב מעלת החכמה לא יותן זהב תחתיה ולא ישקל כסף מחירה ולא תערך בזהב אופיר ולא בשוהם יקר וספיר לא ישוה לאם זהב וזכוכית לבנה ולא תמירכה כלי פז ראמות וגבים אשר הם אבנים יקרים מאד לא יזכר אחד מהם לפני החכמה ומשיכת החכמה והשתדלות בקנינה יותר ערב ויותר יקר מפנינים׳ לא ישוה לחכמה הפטדה הנמצאת בכוש שהיא יקרה מאד בזהב טהור לא תערך׳ ואולם אמר זה להורות כי קנין החכמה יותר מכל הקניינים האחרים ולזה לא יעזוב המשכיל הדרישה בחכמה מפני ההשתדלות בקנין אלו ההצלחות המדומות והוא גם כן יותר ערב לפי שאין יחס אל העריבות המגיע לנו בקניינים המדומים עם העריבות המגיע לנו בהשתדלותינו בחכמה׳ והחכמה מאין תבא ר״ל אי זה דבר יהיה התחלה והבעה אל הגעת החכמה לנו ואי זה מקום שתגיע לנו הבינה ממנו׳ והנה היא נעלמת מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה עם הנביאו לעוף ויתכן שיהיה מרחוק׳ אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמע החכמה ר״ל כי מצד ההעדר והמות הנמצא לאלו ההוים ובכלל מצד החסרון הנמצא בחומר הראשון אשר להם כשפוט שבכאן סבה היא שכל תקנה לו אלו הצורות׳ והאריך מפני זה אל החקירה בטבע המושכל אשר לנמצא כמצא מאלו הנמצאים השפלים אשר הוא החכמה ואז נדע כי השם יתברך הוא לבדו אשר אבלו הידיעה בשלמות בזה הנימוס אשר לנמצאות כי הוא יעשה כל הנמצא ויביט לקצות הארץ לעשות שם מעשהו ותחת כל השמים יראה׳ לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה ר״ל שהוא ישתדל שיהיה שווי בין היסודות שיהיה האויר והמים כשיעור הראוי וכן העניין בשאר היסודות כי זה השווי אמנם יהיה בהם מפני שני דברים מפני השווי אשר ביניהם בעצמם בכמות ובאיכו׳ ומפני השווי אשר בסבת הפועלות אותם בשובם בסיבוב כי בזה ישמר השווי אשר בין היסודות והוא ענין בתכלית הפלא והחכמה׳ בעשותו למטר חק וכימוס עד שלא יהיה ביותר מהראוי כדי שלא ינבר היסוד המימי יותר מהראוי׳ ובעשותו דרך ומנהג לחזיזים ולרעמים עד שלא ינבר האש והרוח יותר מהראוי׳ הנה ביסדו העולם על המנהג והחק ראה החכמה וכתב אותה ר״ל ששם אותה לחק ולנימוס והבינה וגם חקרה עד שיסדר אותה באופן היותר שלם ׳ ואמר לאדם הן יראת יי׳ היא דרך אל שיגיע החכמה לו וסור מרע הוא הבעה אל הגעת הבינה לפי שאי אפשר שיגיע שלמות הנפש עם הטרדה בתאות הגופניות וזה מבואר בנפשו ולזה הוא מבואר שלא ישובח העול והרשע לפי דעת איוב כי האמת מונע הגעת הצלחת הנפש אשר היא ההצלחה האנושית:

והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב התנצל במה שאמרו לו שכבר יראה מדעתו בעניין ההשגחה שהוא משבח הרשע ומתהלך בו אחר שאיננו מאמין שיגיע העונש לרשעים בסיבת רשעם וזהו מה שהגיע הרשעי׳ הקודמים אל שיתנהגו בתכונת הרשע ר״ל האמינם שהשם ית׳ עזב את הארץ והוא שיאמר בתשובה בזה שחלילה לו מרשע שיבחר מפני זה הרעת הרשע והעול וזה שאף על פי שנודה שכבר יקרה שתהיה לרשע הצלחה מה אין ראוי מפני זה שיחשק עניינו כי הוא מוכן למקרי הזמן אין לו המלט מהם בשום פנים כמו העניין בצדיק וזה שאיוב היה מאמין שהעניין אחד בצדיק וברשע בטובות המדומות בשכבר ימצאו רשעים רבים יגיעו להם רעות נפלאות עד שמטבע אלו ההצלחות שיפסדו בסוף בהכרח להיותם חמריות ובהיות העניין כן ר״ל שהצדיקים והרשעים הם שוים בעניין זאת ההצלחה המדומה והיתה לצדיקים הצלחת נכחית ערבה ויקרה מאד והיא החכמה והבינה אשר היא הצלחת הנפש אשר לא תגיע אלא ביראת השם ובהשמר מהרשע והעול הוא מבואר שיותר נבחר מאד לפי דעת איוב הצדק מהרשע:

ביאור מלות המענה

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר׳ בהלו נרו ׳ כאשר היה מאיר נרו: חרפי׳ נערותי והוא מענין חורף כי אז יחל זמן הזריעה: בחמה

פותרים כתם כתר ׳ ולא כבון׳ כי לא מבינו פעולה בלשון זה׳ כאשר מבינו בלשון מכתי׳ כותר׳: ומעוף השמים׳ מלאכים המעופפים: אבדון ומות אמרו המאבדין וממיתין עצמו עליה אמרו באזנינו שמענו שמעה׳ שהוגע בה שתקיימת בו׳ ונ״א כאשר באגדה אשר פירשתי למעלה׳ שבא שטן לפני המקו׳ אמר לי היכן תורה׳ אמר ליה וכו׳ והיינו דכתי׳ אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה׳ כשנתנה לישראל׳ אבל אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה: שיודע הוא היכן שורה׳ ונם ישכחוה ויאמרו לך כי אלהי׳ הבין דרכה׳ כשתכל בה וברא את העולם באותיותיה כסדרו׳ ומשקלן יבר כל הנבראים כאשר כתוב בסוף ספר יצירה: כי הוא לקצות הארץ יביט בה׳ היאך יבנם ויבראם: ותחת כל השמים ברכי ב ברייתן ראה בה׳ לעשו׳ בה משקל לרוח לכל ארץ לפי כחה יכן המי׳ לפי המדה לפי מה שהיתה הארץ צריכה להשקותה׳ יש ארץ נגובה וצריכה הרב׳ גשמי׳ ויש ארץ שאינה צריכה כל כך: חוק׳ גזרה קצוב׳ לפי כל ארצות ומעיין ופלג להשקו׳ כל ארץ וארץ׳ ובעשותו דרך לכל החזיזים ש.א יבאו שני קולו׳ דרך נקב אחד׳ פן יחריב את העולם: אז ראה׳ ראה אותה: כשתכל בה ובנעמה ועשה הכל: ויספרה׳ ספר אותיותיה כפולות ופשוטות׳ ראשונה ואמצעית ואחרונית היא אמת חותמו של הקב״ה וכן בשאר סדרים׳ ברא כל דבר ודבר באותיות הללו׳ והכל מפורש בסוף ספר יצירה: הכינה׳ זימנה ליצירה: הן יראת יי׳ היא חכמה׳ זו צריכה לזו׳ ואין חכמ׳ יפה בלא יראה:

רשי

סענה איוב

מי יתנני כירחי קדם׳ כימים קדמונים ש שהייתי בגדולתי: בהילו נרו׳ לשון אור ושמחה: לאורו׳ הייתי הולך בכל חשך וצרה שהיתה באה לעולם׳ לי היה אור: בימי חורפי׳ בימי קדמותי לשון ארמי הוא׳ חרפי ואפלי: בסוד אלוה׳ עלי אהלי׳ כשהיו כשירי הדור באים לאהלי להוסד בדברי הקב״ה בתור׳ ובגדר קייג לשעה: נערי׳ משרתי: הליכי

רלב"ג

בחנוה, בחמאה: יצוק, יהיו נצבים ממנו: שער עלי קרת, בשער העיר על הקריה ר"ל על העיר: קול נגידים נחבאו, גם הנגידים שתקו לבשתם ממנו: ועין ראתה ותעידני, העין אשר ראתה היתה מגדלת ומכשלת אותי ויהיה ותעידני מענין על לאומי' או יהיה פירו' שהעין אשר ראתה אותי העידה על צדקתי ותם לבבי: ארכין, אעמיד בשמח' וברכנ': מתלעות, הם השינים אשר יטרפו בהם הבעלי חיים בעלי המתלעות והנה אמר זה דרך משל להורות כי הוא היה מכניע הרשע ומכריחו להשיב מה שהי' חומ': בקצירי, בענפי: וקשתי, וכחי וגבורתי: תחליף, תתחל': ויחלו, וימתינו ויקוו: נידמו, וישתקו: לא ישנו, לא ישתדלו לקח' עצה אחר: תטוף מלתי, תזל אמרתי והטע' שיאמרו קצתם קצת מה אמר איוב ויאמרו קצתם לקצת מאמרי: ופיהם פערו למלקוש, ופיהם פתחו לשאול עצתי כמו שיקוה האדם למלקוש ויבקשו: לא יפילון, לא יחסרו אור פני ר"ל שלא יקלו בי מפני שחקי אליהם ולא תסור יראתי מעל פניהם: כלח, זמן: בחסר ובכפן גלמוד, בסבת חסרונם והרעב אשר להם יהיו יחידי' בלי חברה: הערקים ציה אמש ומשוא', הרודפי' ארץ ציה ובלי' אליה ורודפים מקום החשך והוא שקרא אמש ורודפי' המקומו' השוממים ר"ל מקום המדבר והם שקרא' שואה ומשואה: הקוטפי' מלוח עלי שיח, מרוב חסרונם הם כורתים עשב נקרא ממו מלוח על האילן לאכול העשב ההוא אף על פי שאין העשב ההוא נאות לאכילה: ושורש רתמים לחמם, הוא מזונם ולחמם להעדר המזון שם מה מהם והנה הרתמי' הו' עשב נקר' כך או יהיה לחמם מקור ותהיה הלמ"ד משמשת ויהיה ענינו לחמם עצמם כי יצטרך להם מה שיחממם בעבור עמדם במקומו' הקרי' באין מחסה: מן גו יגורשו, מתוך העיר יגורשו: בערוץ נחלי', הוא הנקיק שעושה הנחל סביבותיו: חורי עפר וכיפים, מחילות עפר ונקרות הסלעי':

בין

רש"י

הליכי, רגלי: בחימה: כמו בחמאה: יכור יצוק עמדי פלגי שמן: כלומר נחת רוח וכל אתו' לב הנוחין כנחלי שמן: יצוק כמו ויצק: קרת: תקרה גבוה מוכנת לכסא לשבת לזקני העיר: ברחוב הייתי מכין מושבי היו נערים רואים אותי ונחבאו': וישישי' עומדים בפני: שרים עצרו במילין: ומכפים שפתח אני תחלה: כי אזן אשר שמעה מילתו ותאשריני: ועין ראתה: [illegible]

ערוץ נחלים · יש ארץ מליחה מתבקעת ששם היו שוכנים בחורי העפר: וחורי· נקיקי הסלעים: כפים· תרגו' של סלעים:

ברחוץ ל' הליכי ל' בחמה ל' חס' וצור יצוק עמדי, בצאתי ל' מלעיל שער עלי קרת: ברחוב ד' וסי' לא כי ברחוב נלין, רק ברחוב אל תלן, ברחוב אכין מושבי, כשלה ברחוב אמת: לפיהם ל' וחד לפיהן ואינון חד מן י"א זוגין מיחדין חד נסיב נ"ון וחד נסיב מ"ם בסוף תיבו' וסי' נמסר בסוף סדר בהר סיני: דבקה ל' ולשונ' לחכם דבקה והוא חד מן מלין דמשמשין קה בסוף

[תרגום]

במשזוג אסתורי בלואי וטינע יזלף עמי טיפי משח: במפקי תרעא על קרתא בפתאה אתקין מותבי: חמו יתי עולימיא ואטמרו וקשישיא יקומון זקפו: נגידיא כנישו במליא ואידא ישוון לפומהון: קל ארכונין אטמרו ולישנהון למוריגיהון ארבקת: ארום אורנא שמעא אמרת טב לי ועינא דחמת ואסהדת עלי: ארום אשיזיב עניא דבעי ויתם ולא סעיד ליה: ברכתא דאובדא עלי תיתי ולבא דארמלתא אמלי תושבחתא: זכותא לבישית ואלבשני היך מעילא ומצנפתא דיני: נהור עינין הויתי לסמיא וטיול לחגירא אנא: תא תיר הויתי למסכנא דרמי לסמיא וטיל לקצור ערסא דמתיל לחגרא אנא: אבא אנא לחשיכיא ותגרא דלא ידעית אפשפשניה: ותברית ניבי מקלקל ומכבוי רמיתי עדאה: ואמרית עם תוקפי בשרכפי אתנגיד והיך חלא אסגי יומיא: עקרי פתיח למבועי מיא וטלא יבית בחצדי: יקרי חדת גבי וקשתי בידי משתלחפא: מני קבילו ואוריכו ושתיקו למלכתי: בתר פתגמי לא יתנון ועליהון תשפר מלתי: ואוריכו היך מטרא לותי והיך אריסיא דפומהון פתחו למלקושא: אנחך אמטולהון ולא יהימנון וקלסתור אפי לא אסתכלון: אבחר אורחהון ואתיב ברישיהון היך חתנא ואשרי במלכא בחילא היך כמן דאבלין מנחם: וכדון מגחכין עלי דעדקין מני ליומין די רחיקית אבהתהון לשואה עם כלביא נטרי עני: אוף חיל ידיהון למה לי עליהון הוביד כוך: תא להון חיל ידיהון למה לי לקבלותיה שוחדא אין אתגזר להון להובדא בכוך קבורתא: בחוסרנא ובאולצנא דלא ולד הוון ערקין רשיעיא בארעא צחיא חשוכא היך רומשא אתר שוחא ורגושתא: דתלשין הובי חולף עסבי מיכלא ועקרין רתימין מזוניהון: תא דשבקין פתגמי אוריתא מן לוח לבהון מטול מלי דעלמא עקרי רותמיא מתוקרין ומתעבדין גומרין למזוניהון: מן שלהיא מתרכין מיבבין עליהון היך גנבא: בתקוף פצידי נחליא למשרי בנקירתא דעפרא ואבניא:

ביני

[מקרא]

ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי־שמן: בצאתי שער עלי־קרת ברחוב אכין מושבי: ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו: שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם:
י קול־נגידים נחבאו ולשונם לחכם דבקה: כי אזן שמעה ותאשרני ועין ראתה ותעידני: כי־אמלט עני משוע ויתום ולא־עזר לו: ברכת אובד עלי תבא ולב אלמנה ארנן: צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי:
טו עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני: אב אנכי לאביונים ורב לא־ידעתי אחקרהו: ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף: ואמר עם־קני אגוע וכחול ארבה ימים: שרשי פתוח אלי־מים וטל ילין בקצירי:
כ כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תחליף: לי־שמעו ויחלו וידמו למו עצתי: אחרי דברי לא ישנו ועלימו תטף מלתי: ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש: אשחק אליהם לא יאמינו ואור פני לא יפילון:
כה אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם:

ל

א ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר־מאסתי אבותם לשית עם־כלבי צאני: גם־כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח: בחסר ובכפן גלמוד הערקים ציה אמש שואה ומשאה: הקטפים מלוח עלי־שיח ושרש רתמים לחמם:
ה מן־גו יגרשו יריעו עלימו כגנב: בערוץ נחלים לשכן חורי עפר וכפים:

אבן עזרא

בחמה, חסר א"לף והוא בחמאה כמו בית שן ובמקום אחר בית שאן וזה על דרך משל: עלי קרת, שער הקריה: כמעיל, שהוא על הבגדים נראה לעין וכן הצניף כן היה משפטי: בקצירי, בסעיפי כמו תשלח קצירה עד ים, וקשתי בידי תחליף, יש אומרי' כי אחליפנו מיד אל יד ולא תסור ממני ויש אומר תחלוף כמו כל בני חלוף שחייתי מור' בה חני ולא אחטיא ואחרים אומרי' כי אני בידי הייתי מחליף הקשת ולא הוצרכתי לאחר ויש אומר בידי תחליף לא תכרת בכח ידי: לא ישנו, מן פעם שנית: ועלימו תטוף, תזל כטל: ויחלו, מן יחל ישראל: ואור פני לא יפילון, ידוע כי השחוק יסיר אור פני המושל ואני הייתי משחק ומרוב פחדם לא היו מאמיני' כי אשחק ולא יפילו אור פני: אבחר דרכ', למעלה מדרכם, כחכם שינחם אבלי, ולמה יראו לי עתה כח ידיהם והם חסרי כח כלח, ימי הזקנה והעניין שהיו בתחלה בנער עד שנם לחם ולא יודע מתי יזקנו: בחסר ובכפן, תרגום רעב: גלמוד, מקום בלא יישוב: הערקים הנכסים אל ציה תרגום ניכם וערק ובלילה הם במקום שואה: הקוטפי', מן וקטפת מלילות: מלוח, מן לחים: עלי שיח, אפילו עלי השיח שהוא שאילן וכמוהו לשוח בשדה ללכת בין שיחי השדה: מן גו, תרגו' תוך ועניינו מתוך בני אדם יגורשו בעבור חסרונם ויריעו בני אדם עלימו כמו לגנב: בערוץ, במקום שיפחד אדם לרדת אלין: שיחים

תיבות' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הקו"ף בס"ד: ויתום ה' וסי' נמסר בסדר משפטים: משפטי י"ו בליש' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ט"ל ובתלים סימן י"ז: וריב ו' חס' בליש' וסים' נמסר בסדר משפטים ובא"ב רבתי אות ר': וכחול ב' בתרי ליש' וסי' על שפת הים, וכחול ארבה ימים: פתוח ד' וסי' נמסר בסדר חקת התורה ותלים סימן ה': וקשתי ל' כבודי חדש עמדי, וא' קשתי ואינון חד מן ד' זוגין חד ק' וחד וק' וסי' קשתי ל' את קשתי נתתי בענן, וקשתי ל' וכבודי חדש עמדי, קלוי ל' ואם תקריב מנחת, וקלוי ל' ויאכלו מעבור הארץ, קסב ל' הנה חזק יאמיץ לי"י, וקטב ל' מזי רעב ולחומי רשף, קובע ל' וילבש שאול את דוד, וקובע ל' ובאו עליך חצן רכב וגלגל, קבל ל' ותבאנה נערות אסתר, וקבל ל' היהודים אשר ההלו: גלמוד ג' וסימ' הלילה ההוא יהי גלמוד, כי עדת חנף גלמוד, בחסר ובכפן גלמוד: לחמם ו' וסי' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם, לחמם בדאגה יאכלו, אין נחלת לחמם, כי לחמם לנפשם, ושרש רתמים לחמם, ויכינו בקיץ לחמם:

חרול

אבן עזרא

שיחים ׳ אילנים : ינהקו ׳ כמו הפראים : חרול ׳ מן כמו קנין חרולים והוא תות׳ יסופחו ׳ מן ונספחו על בית יעקב יתקבצו ויאספו : נכאו ׳ יותר נכאים ושפלים מן הארץ או מאנשי הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה : כי יתרי פתח ׳ הפך קשתי בידי : ורסן מפני שלחו ׳ בתחלה היה רסן להם כמו לבהמו׳ מפני פחדי ועתה שלחו רסן מפני ויש אומרים כי השם הזקן ישירו הרסן ממנו ויעזבוהו וישחקו בני אדם ו והנערי׳ ממנו וכן ורסן מפני שלחו והו׳ רחוק : פרחח ׳ קטנים כאשר הם פורחי׳ : רגלי שלחו והם נתנו חוחי׳ בדרך : ויסולו׳ מן סלון ממאיר : כפרץ רחב יאתיו ׳ התלאות והם ארחות אידם והתגלגלו עלי במקום שואה והענין שאין עוזר לי : ההפך עלי ׳ יש אומרים כי בימים הקדמונים אם באו עלי בלהות תרדוף נדיבתי פי׳ מזלי וענייננו מזלי תרדפם כרוח הבלהות ותאחפם ותעבר ישועתי לבוא אלי כעב במהירות : ועתה השתפך נפשי ׳ והקרוב אלי כי ההפך על כל בלהו׳ וכל בלהה תרדף כרוח נדיבתי והיא נפשי כענין ורוח נדיבה תסמכני וכעב שעברה כן עברה ישועתי ועתה על כן תשתפך עלי נפשי כי יאחזוני ימי עוני : לילה עצמי נקר ׳ ישוב אל עוני : ועורקי ׳ בלשון קדר גידי : ברב כח ׳ העוני והכאב יתחפש לבושי ׳ כלומר שלא אזכירנו בעבור שיכר עליה הורני לחומ׳ השליכני ונמשלתי לעפר ואפר : תשאני אל רוח ׳ במחשבות כל הלילה תרכיב בנפשי דברים ׳ והתושיה שהיא כעין החכמה תמוגגני כמו והגבעות תתמוגגנה ׳ ופי׳ את׳ נשאתני ברוח והרכבתני ואדע ב באמת כי תמוגגני הפך תרכיבני : כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד בית מזומן : בעי ׳ כמו מעי מפלה והוא הקבר והענין כי אין מי ישלח ידו לעזרו בקבר ׳ ובשעת הפיד הוא הבשר לא יועיל השוע לנפשות והוא הנדיבו׳ והענין הממון ובעל השוע יקרא שוע בחולם כמו לא נקר שוע : לקשה יום ׳ מי שהיה יומו קשה עליו : עגמה ׳ דאגה כפי הענין ואין לו חבר : אח הייתי לתנים ׳ כענין אעשה מספד כתנים והם חיות ים להם קול משומם : שחר

רלבג

בין שיחים ינהקו ׳ בין האילנות יצעקו : תחת חרול יסופחו ׳ תחת הקוצים יתכנסו ויתכנפו להכנס הקוצים בשדה ויהיה יסופחו מענין ספחת או יהיה ביאור יסופח יתאספו ויתחברו מגזר׳ ספחני נא : נכאו ׳ הוא מענין נכה רוח ומבנין נפעל והרצון שהם שפלי׳ ונכנעי׳ יותר מהארץ : נגינת׳ הייתי׳ ואנג הייתי להם כמו אני מנגינתם ׳ למלה ׳ שלא ידברו כי אם בי : לא חשכו רוק ׳ לא נמנעו לרוק כשראו אותי מרוב בזות׳ אותי : כי יתרי׳ מענין מתריה׳ : פתח ׳ התיר : ורסן מפני שלחו׳ רסן הירא׳ אשר היה להם ממני קודם שקראוני אלה הצרות שלחו והסירו מפני : על ימין פרחח יקומו ׳ על ימיני יקומו הילדים והנה נקראו הילדים כן להמשא׳ הפרח בתחלת הווית הפרי וכזה אמרו חז״ל פרחי כהונ׳ : שלחו ׳ דחו׳ ויסלו ׳ וידרכו : להוותי יועילו ׳ לשברי יעזרו : כפרץ רחב יאתיו ׳ כפרץ רחב שיבאו בו המי׳ בשטף יבאו עלי : נדיבתי ׳ נפשי וכן ישועתי וקר׳ הנפש נדיבה כי יגיע מנדיבותה עד שתגיע חוקי כל אח׳ מהאיברי׳ וקראה גם כן ישועה לפי שהיא מושיע׳ הגוף ושומר׳ אותו מלת ימין כמו שהתבא׳ בטבעיו׳ : תשתפך נפשי׳ ישתפכו חיי : נקר ׳ נקב : ועורקי לא ישכבון ׳ ועורקי הדופקים לא ינוחו ר״ל שלא תשקוט תנועת׳ כלל עם השינה לחוזק המכאוב ורוב החום הנכרי אשר בי : יתחפש ׳ ישתנה : כפי כתנתי יאזרני ׳ כמו שיסוב פי הכתונת את הגוא׳ כן יסובבני חליי : הורני לחומר ׳ השליכני אל הטיט ואל העפר : עמדתי ׳ שתקתי : ותתבונן בי ׳ ולא תתבונן בי : בעוצם ידך תשטמני ׳ בתוקף כחך תשנאני : ותמוגגני תושיה ׳ את׳ תמוג ותסיר ממני התושיה והכימוס אשר הייתי מתנהג בו : בית מועד לכל חי ׳ הבית אשר הוא נועד לכל חי והו׳ הקבר : בעי ׳ שרשו בעה וכא בשקל מרי ועניינו תפלה או תהיה הבית משמשת ועניינו בשממון : בפידו ׳ באידו ׳ שוע ׳ צעקה ותפלה או יהיה מענין נדיבו׳ : עגמה ׳ דאגה : רתחו ׳ מענין רתיחה : ולא דמו ׳ ולא נחו מהרתיחה : בלא חמה ׳ בלא שמש והרצון שאני הייתי קודר מפני ששזפתני השמש : לתני׳ שקולם קול נהי וכן קול בנות יענה : שחר

רשי

חרול יסופחו ׳ חרול א אורט״ אם בלע״ז כאספי׳ כמו ונספחו על בית יעקב : נכאו ׳ כיוצין הארץ שהייתי משפילים ׳ לשון נכה רוח : כי יתרי פתח ׳ יתר קשתי פתח ׳ כלומר כתי התים מי שהידו לגבות : ורסן מפני שלחו ׳ רסני שהיו מרוסנים בו שלחוהו מפני כי א כם ירלים מעתה ממני : על ימיני עומדים פרחי׳ קטני׳ כשאר הדיוטו׳ שאיני חשוב בעיניהם להכנע מפני : רגלי שלחו ׳ את המקום כר לא דוחפי׳ אותו הלאה : ויסולו עלי אורחות אידם ׳ כל דרך כבלה שים להם לעשו׳ עושי׳ מסילתן לפני ואבלי נלא יראו : נתסו ׳ נתיבותי הטובה ואין חוסמין לה ׳ נתסו ׳ כמו נתצו ׳ ישמך כתחלפ׳ כבדי׳ : להוותי יעילו ׳ להקניטני עוסיפי׳ : כפרץ רחב ׳ שנגדר שהכל באים ועוברי׳ שם כן יאתיו יחד עלי להבלעני : תחת שואה התגלגלו ׳ כלו׳ מתגלגלין ובאי׳ כסתר עד שמגיעין אבלי להקניטני כדי שלא אשמע מהם : ההפך עלי נהפך עלי בלהות שדים : תרדוף כרו׳ רעה את נדיבתי רוח נדיב׳ שהיה שורה עלי מתחילה ׳ ועתה אל הכרה הזאת תשתפך נפשי כאדם שתשפעם רוחו ׳ כי יאחזוני ונופין אותי להשתפך נפשי : ימי עוני שאני בהם : ניקר ׳ כמו העיני האנשים ההם תנקר ׳ פורי״ר בלע׳ התולעי׳ מנקרין בשרי מעל עצמיי : ועורקי ׳ גידי אין להם מנוחה ׳ גיד בלשון ערבי עורק ׳ כך פיר׳ דונש ׳ לשון אחר עורקי ׳ רודפיי המבריחין אותי : יתחפש לבושי ומתכסה לבושי בלל אחר בלל ׳ כשאל פוש׳ את בגדיו ולובש בגדים אחרים משונים מראשונים קורא אותם בגדי חופש ׳ כמו התחפש ובא במלחמה ומתורגם׳ איתשני : כפי כתנתי יאזרני ׳ שאזרו ומעניק כמאזרין יאזרני אותו לבוש כל סביבי : הורני לחומר ׳ הורני ולמדני הסקין הזה ליסב בחומר כמו שאמרנו למעלה והוא יושב בתוך האפר : הורני לחומר ׳ פירש לכני ׳ לשון ירה בים ׳ שמרדו בו בבניין המגדל שכת כו והחמר היה להם לחומ׳ ולתמשלו ׳ כדמיתי ׳ וכמדרש ר׳ תנחומא ׳ אם ברכיה שרם את העקל׳ אני נמשלתי לאברהם בבקשתי ש שקרא עצמו עפר ואפר ׳ והוא דברי כרשעי דור הפלגה ׳ שכתוב בהם והחמר היה להם לחומר ׳ עמדתי לראו׳ לשתוק ולהבין ׳ כמו ובפתחו עמדו כל העם ולא ענו עוד ׳ ותתבונן בי ׳ מחשב עלי לשכות את כוני : תשאני אל רוח ׳ שלי ׳ ותרכיבני תושיה ׳ אלשות ו ותמות כח היה ע ממוגגתני : ותמוגגני תושיה ׳ לשון נקבה ׳ ועל תושיה עומד ׳ ואין תי״ו זו כתו׳ של תשאני : כי ידעתי הייתי אשר למות תשיבני ׳ מקו׳ שהוא מועד לכל ומוסיבה כלו ׳ מועלת בהם : אם בלא קמה ׳ לא

מסורה

שיחים ל׳ בין שיחי׳ ינהקו וחד השיחי׳ ואינון חד מן ה׳ זוגין חד נסיב ש׳ וחד חש ברישי׳ וסימ׳ שטר ל׳ אשר אין לה קצין׳ השטר ל׳ ויהי לעזיהו דד״ה ׳ שקד ל׳ ויהי דבר יי׳ אלי ונו׳ מקל שקד ׳ השקד ל׳ גם מגבוה ייראו ׳ שוקים ל׳ דלי״ן שוקים מפסח ׳ השוקים ל׳ יככה יי׳ בשחין ׳ שיחים ל׳ בין שיחים ינהקו ׳ השיחים ל׳ ותשלך את הילד תחת ׳ שאלתיהו ל׳

בֵּין־שִׂיחִים יִנְהָקוּ תַּחַת חָרוּל יְסֻפָּחוּ׃ בְּנֵי־נָבָל גַּם־בְּנֵי בְלִי־שֵׁם נִכְּאוּ מִן־הָאָרֶץ׃ וְעַתָּה נְגִינָתָם הָיִיתִי וָאֱהִי לָהֶם לְמִלָּה׃ תִּעֲבוּנִי רָחֲקוּ מֶנִּי וּמִפָּנַי לֹא־חָשְׂכוּ רֹק׃ כִּי־יתרו יִתְרִי פִתַּח וַיְעַנֵּנִי וְרֶסֶן מִפָּנַי שִׁלֵּחוּ׃ עַל־יָמִין פִּרְחַח יָקוּמוּ רַגְלַי שִׁלֵּחוּ וַיָּסֹלּוּ עָלַי אָרְחוֹת אֵידָם׃ נָתְסוּ נְתִיבָתִי לְהַוָּתִי יֹעִילוּ לֹא עֹזֵר לָמוֹ׃ כְּפֶרֶץ רָחָב יֶאֱתָיוּ תַּחַת שֹׁאָה הִתְגַּלְגָּלוּ׃ טו הָהְפַּךְ עָלַי בַּלָּהוֹת תִּרְדֹּף כָּרוּחַ נְדִבָתִי וּכְעָב עָבְרָה יְשֻׁעָתִי׃ וְעַתָּה עָלַי תִּשְׁתַּפֵּךְ נַפְשִׁי יֹאחֲזוּנִי יְמֵי־עֹנִי׃ לַיְלָה עֲצָמַי נִקַּר מֵעָלָי וְעֹרְקַי לֹא יִשְׁכָּבוּן׃ בְּרָב־כֹּחַ יִתְחַפֵּשׂ לְבוּשִׁי כְּפִי כֻתָּנְתִּי יַאַזְרֵנִי׃ הֹרָנִי לַחֹמֶר וָאֶתְמַשֵּׁל כ כֶּעָפָר וָאֵפֶר׃ אֲשַׁוַּע אֵלֶיךָ וְלֹא תַעֲנֵנִי עָמַדְתִּי וַתִּתְבֹּנֶן בִּי׃ תֵּהָפֵךְ לְאַכְזָר לִי בְּעֹצֶם יָדְךָ תִשְׂטְמֵנִי׃ תִּשָּׂאֵנִי אֶל־רוּחַ תַּרְכִּיבֵנִי וּתְמֹגְגֵנִי תשוה תֻּשִׁיָּה׃ כִּי־יָדַעְתִּי מָוֶת תְּשִׁיבֵנִי וּבֵית מוֹעֵד לְכָל־חָי׃ אַךְ לֹא־בְעִי יִשְׁלַח־יָד אִם־בְּפִידוֹ לָהֶן שׁוּעַ׃ כה אִם־לֹא בָכִיתִי לִקְשֵׁה־יוֹם עָגְמָה נַפְשִׁי לָאֶבְיוֹן׃ כִּי טוֹב קִוִּיתִי וַיָּבֹא רָע וַאֲיַחֲלָה לְאוֹר וַיָּבֹא אֹפֶל׃ מֵעַי רֻתְּחוּ וְלֹא־דָמּוּ קִדְּמֻנִי יְמֵי־עֹנִי׃ קֹדֵר הִלַּכְתִּי בְּלֹא חַמָּה קַמְתִּי בַקָּהָל אֲשַׁוֵּעַ׃ אָח הָיִיתִי לְתַנִּים וְרֵעַ לִבְנוֹת יַעֲנָה׃

תרגום

בֵּינֵי אִילָנַיָא נָהֲקִין תְּחוֹת הִיגֵי מִתְחַבְּרִין׃ בְּנַיָא דְנָבָל עִם בְּנֵי הֶדְיוֹטִין יִשְׁתַּפְּפוּן מִן אַרְעָא׃ וּכְדוּן זְמָרְהוֹן הֲוֵיתִי וַהֲוֵיתִי לְהוֹן לְשׁוּתָא׃ רַחֲקוּנַנִי רְחִיקוּ מִנִּי וּמִן קֳדָמַי לָא מְנַעוּ רוֹקָא׃ אֲרוּם שׁוּשַׁלְתִּי וְנִימַי אַטּוּנִי שְׁרָא וְסַגְּפְנִי וְזִמָּמָא מִן קֳדָמַי פְּטַרוּ׃ עַל יְמִינָא בְּחוּצְפָּא בְנֵיהוֹן קָיְמִין רִגְלַי שַׁדַּרוּ וְכַבְּשׁוּ עֲלַי אָסְרָטֵי תְבִרְהוֹן׃ צַדִּיאוּ שְׁבִילַי לְפוּרְעָנוּתִי מְהַנְיָן לֵית דְּסָעִיד לְהוֹן׃ כִּרְתְקוֹף פְּלַטְיוּרַת גַּלְלֵי יַמָּא אָתְיָן תְּחוֹרַת רְגוּשְׁתָּא מִתְגַּלְגְּלִין׃ אִתְהַפַּךְ עֲלַי רְגוּשְׁתָּא תִּרְדּוֹף כְּזַעֲפָא רַבָּנוּתִי וְהֵיךְ עֲבָא עֲבַרַת פּוּרְקָנִי׃ וּכְדוּן עֲלַי מִצְטַעֲרָא נַפְשִׁי יְיַחֲדוּנַנִי יְמֵי עַנְיוּתָא׃ לֵילְיָא גַּרְמַי מִתְפַּקְפְּקִין מִנִּי וְדִמְעַסַּן יָרְתַי לָא שָׁכְבִין׃ בְּסוּגְעֵי חֵילָא יִתְבְּלַשׁ לְבוּשִׁי אַגַּב כִּתּוּנִי יְזָרְזִנַּנִי׃ אַשְׁווּ יָתִי לְטִינָא וְאִתְמְתִיל כְּעַפְרָא וְקִטְמָא׃ תָּא אַקְשׁוּ יָתִי לְאָדָם דְּאִתְבְּרָא מִן טִינָא וְאִמְתְּתִיל לְאַבְרָהָם דְּאַדְמֵי לַעֲפַר וְקִטַּם׃ אֶבְעֵי מִנָּךְ וְלָא תַעֲנֵי יָתִי קָמֵית וְתִתְבַּיַּן בְּמֵימְרִי׃ תִּתְהַפֵּךְ לְאַכְזָרָאָה לִי בְּאַלִּימוּרַת אִידָךְ תִּנְזְמִנַּנִי׃ תִּטְלִנַּנִי לְפוּחָא תַרְכְּבִנַּנִי וְתַמְסְנַנִי בְּתֻשְׁיָתָא׃ אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמַי דִּלְמוֹתָא תְתִיב לִי וּבֵית קְבוּרְתָּא מְזַמַּן לְכָל דְּחַי׃ לְחוֹד לָא בִרְתְחָא יְשַׁדַּר מַחְתֵּיהּ אִין בְּעִדָּן צַעֲרֵיהּ יְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן׃ תָּא בְּרַם לָא לְגַרְמֵיהּ יְגָרֵג מַחְתֵּיהּ אִין בְּחַטָּאֵי יְשַׁוֵּי לְהוֹן אִסְפַּלְעִיתָא׃ אִין לָא בְּבֵית לִקְשֵׁי יוֹמָא עֲגְמַת נַפְשִׁי לַחֲשִׁיכָא׃ אֲרוּם טָב סְבָרִית וַאֲתָא בִישׁ וְאוֹרִיכֵית לִנְהוֹרָא וַאֲתָא קִבְלָא׃ מֵעַי חֲמָרוּ וְלֵית בְּהוֹן חֵיזוּ דְמָא אַקְדִּימוּ יָתִי יוֹמֵי עַנְיוּתָא׃ אוּכָּם אֲזַלִית מִדְּלֵית שִׁמְשָׁא קָמֵית בִּקְהָלָא אֶבְעֵי׃ אֲחָא הֲוֵיתִי לְיָרוֹדִין וְחַבְרָא לִבְרַת נַעֲמִיתָא׃

משבי

ותבא האשה ׳ השאלתיהו ל׳ וגם אנכי דתנה : פרחח ל׳ על ימין וחד פרחה ואינון חד מן ט״ו זוגין חד ח׳ וחד ה׳ ולית להון זוגא וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערכ׳ אות הה״א בס״ר : כפרץ ד׳ וסימ׳ פרץ יי׳ את איבי לפני דשמואל ׳ וחברו דד״ה פרץ האלהי׳ את אויבי׳ כפרץ נופל נבעה׳ כפרץ רחב יאתיו ׳ ישועתי ל׳ חס׳ ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וינבל צור ישעתו ׳ ותהי התשעה ביום ההוא ׳ מי יתן מציון ישעת ישראל׳ ולכה לישעתה לנו ׳ אמר לנפשי ישעתך אני ׳ וכעב עברה ישעתי׳ לחומר ב׳ וסי׳ והחמר היה להם לחמר ׳ הורני לחמר ואתמשל : ותתבנן ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ וקדמניות אל תתבננו ׳ עמדתי ותתבנן בי׳ התבננת עד רחבי ארץ : ותתמוגגני ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ והגבעות התמגגנו׳ כרביבים תמגגנה צמחה תברך׳ ותמגגני תשיה: להן י״ד וסימ׳ נמס׳ בסר׳ פנחס וביחזקאל סימ׳ כ״ג : ואיחלה ל׳ כי טוב קויתי והוא חד מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הלמ״ד בס״ר : הלכתי ג׳ וסימ׳ קדר הלכתי בלא חמה ׳ אם הלכתי עם שוא ׳ ולא הלכתי בגדולות : בקהל ד׳ דגשי׳ וסימ׳ בלשון ארמי ניסוק נצלי דסגין אתפקדית וביאורם בסוף שופטים :

מי בקבר : אך לא בעי ובהשחתה היה רגיל השופט לשלוח יד ׳ כמו לעי השדה : אם בפידו ׳ אם היה שולח פיד ׳ שהוא שבר על בריותיו : להם שוע ׳ היה משעשען תנחומין בתקנת ׳ וכן פירשו רבותי׳ אין הק״בה יוכה אומה אלא מביא פיד לה ומשעשעה בחביר׳ ... הביא פיד למצרים ושעשע כאשור הכה אשור בלבנון ׳ ועוד יפתר ׳ להם שוע ׳ תפלה ותחינה לא בכיתי לקשה יום ׳ יודע ועביר אם לא הייתי רחמני ובוכה על עניים קשי יום : ועגמה נפשי לאביונים ׳ כי על אלה באתני זאת : כי טוב קויתי וגו׳ ׳ כלומר כי הבטחתי הדבר הזה ראוי לי : ולא דמו ׳ אין יכולין לידום ולהחריש : שזפתני השמש ׳ והבכי קודר : תנין ובנות יענה ׳ עסוקים בבכי כל ימיהם :

חורב ׳ו מלעיל וחס׳ וסימ׳ הייתי ביום אכלני חרב ׳ על הגזה לבדה׳ אל הגזה לבדה ׳ ויהיה חרב אל הגזה לבדה׳ תהיה מושלכת לחרב ׳ לחרב ולקללה תהיה בצרה דירמיה׳ חרב אל מימיה ויבשו ׳ ונתתי את ארץ מצרים ׳ וסוכה תהיה לצל יומם׳ מחסה מורם׳ כחרב בציון ב׳ בו׳ וחדשו ערי חרב׳ קול ישורר כחלון חרב כסף׳ ואקרא חרב על הארץ׳ ועצמי הרה מני חרב ׃ רגלי ו׳ וסימ׳ כי אמרתי פן ישמחו לי׳ אם אמרתי מטה רגלי׳ רגלי עמדה

עוֹרִי שָׁחַר מֵעָלָי וְעַצְמִי־חָרָה מִנִּי־חֹרֶב׃ וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנֹּרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בֹּכִים׃ בְּרִית כָּרַתִּי לְעֵינָי וּמָה אֶתְבּוֹנֵן עַל־בְּתוּלָה׃ וּמֶה ׀ חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמָּעַל וְנַחֲלַת שַׁדַּי מִמְּרֹמִים׃ הֲלֹא־אֵיד לְעַוָּל וְנֵכֶר לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ הֲלֹא־הוּא יִרְאֶה דְרָכָי וְכָל־צְעָדַי יִסְפּוֹר׃ אִם־הָלַכְתִּי עִם־שָׁוְא וַתַּחַשׁ עַל־מִרְמָה רַגְלִי׃ יִשְׁקְלֵנִי בְמֹאזְנֵי־צֶדֶק וְיֵדַע אֱלוֹהַּ תֻּמָּתִי׃ אִם תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ וְאַחַר עֵינַי הָלַךְ לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק מאוּם׃ אֶזְרְעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי יְשֹׁרָשׁוּ׃ אִם־נִפְתָּה לִבִּי עַל־אִשָּׁה וְעַל־פֶּתַח רֵעִי אָרָבְתִּי׃ תִּטְחַן לְאַחֵר אִשְׁתִּי וְעָלֶיהָ יִכְרְעוּן אֲחֵרִין׃ כִּי־הוּא זִמָּה וְהִיא עָוֺן פְּלִילִים׃ כִּי אֵשׁ הִיא עַד־אֲבַדּוֹן תֹּאכֵל וּבְכָל־תְּבוּאָתִי תְשָׁרֵשׁ׃ אִם־אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי וַאֲמָתִי בְּרִבָם עִמָּדִי׃ וּמָה אֶעֱשֶׂה כִּי־יָקוּם אֵל וְכִי־יִפְקֹד מָה אֲשִׁיבֶנּוּ׃ הֲלֹא־בַבֶּטֶן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ וַיְכֻנֶנּוּ בָּרֶחֶם אֶחָד׃ אִם־אֶמְנַע מֵחֵפֶץ דַּלִּים וְעֵינֵי אַלְמָנָה אֲכַלֶּה׃ וְאֹכַל פִּתִּי לְבַדִּי וְלֹא־אָכַל יָתוֹם מִמֶּנָּה׃ כִּי מִנְּעוּרַי גְּדֵלַנִי כְאָב וּמִבֶּטֶן אִמִּי אַנְחֶנָּה׃ אִם־אֶרְאֶה אוֹבֵד מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת לָאֶבְיוֹן׃ אִם־לֹא בֵרְכוּנִי חֲלָצָו וּמִגֵּז כְּבָשַׂי יִתְחַמָּם׃ אִם־הֲנִיפוֹתִי עַל־יָתוֹם יָדִי כִּי־אֶרְאֶה בַשַּׁעַר עֶזְרָתִי׃ כְּתֵפִי מִשִּׁכְמָה תִפּוֹל וְאֶזְרֹעִי מִקָּנָה תִשָּׁבֵר׃ כִּי פַחַד אֵלַי אֵיד אֵל וּמִשְּׂאֵתוֹ לֹא אוּכָל׃ אִם־שַׂמְתִּי זָהָב כִּסְלִי וְלַכֶּתֶם אָמַרְתִּי מִבְטַחִי׃ אִם־אֶשְׂמַח כִּי־רַב חֵילִי וְכִי־כַבִּיר מָצְאָה יָדִי׃ אִם־אֶרְאֶה אוֹר כִּי יָהֵל וְיָרֵחַ יָקָר הֹלֵךְ׃

מַשְׁכִּי שְׁחַם מֵעִלַּוַי וְגַרְמִי חֲרַךְ מִן נוּגְבָּא׃ וַהֲוָא לְאֵבְלָא כִּנָּרִי וְאַבּוּבִי אִמְתִיל לְקָל בָּכְיָן׃ קְיָם גְּזָרִית לְעַיְנַי וּמָה אֶסְתַּכַּל עַל בְּתוּלְתָּא׃ וּמָה חוּלָק טָב יְהִיב אֱלָהָא מִלְעֵלָּא וְאַחְסָנַת שַׁדַּי מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא׃ הֲלָא צַעֲרָא לְזֵידוֹנָא וּתְבִירָא לְעָבְדֵי שְׁקַר׃ הֲלָא הוּא יֶחֱמֵי אוֹרְחָתַי וְכָל פְּסִיעָתַי יִמְנֵה׃ אִין הַלֵּיכֵת עִם שִׁקְרָא וּזְרִיזַת עַל נְכִילוּת רִגְלַי׃ יִתְקְלִנַּנִי בְּמַשְׁחֲתָא דִּצְדָקָא וְיֵדַע אֱלָהָא שְׁלִימוּתִי׃ אִין תִּצְלֵי אִסְתְּוָרִי מִן אוֹרְחָא וּבָתַר עֵינַי הֲלַךְ לִבִּי וּבִידַי אִדְבֵּיק מַדְּעַם חִבּוּלָא׃ אֶזְרַע וְחוֹרָן יֵיכוּל וּלְבַלְבֵּי נִצְרֵי יִתַּלְשׁוּן׃ אִין אִשְׁתַּרְגַּג לִבְבִי עַל אִתַּת גְּבַר וְעַל תְּרַע חַבְרִי כְּמַנִית׃ תְּשַׁמֵּשׁ עִם חוֹרָן אִנְתְּתִי וַעֲלָהּ יֶחְמְטוּן חוֹרָנִין׃ אֲרוּם הִיא זְנוּ וְהוּא סוּרְחָן פָּרִישׁ׃ אֲרוּם אֶשָּׁא הִיא עַד בֵּי אַבְדָּנָא תְּגַמֵּר וּבְכָל אִנְבֵּי תַּלְשָׁא׃ אִין רַחֲקִירַת דִּין עַבְדִּי וְאַמְהָתִי כַּד אִית לְהוֹן תִּגְרָא בַּהֲדַי׃ וּמָה אַעֲבֵד כַּד יְקוּם אֱלָהָא וַאֲרוּם יִסְעַר מָה אֲתִיבִנֵּהּ׃ הֲלָא בִּכְרֵיסָא עַבְדַנִי מַן דְּעַבְדֵיהּ וְאַתְקֵן יָתָנָא בִּמְעַיָּא חַד׃ אִין אִתְמְנַע מִלְשַׁלָּמָא צִבְאוּת מִסְכֵּינָא וְעֵינֵי אַרְמַלְתָּא אֲשֵׁיצֵי׃ וַאֲכָלֵית טוּלְמִי בִלְחוֹדַי וְלָא אֲכַל יַתֵּם מִנֵּהּ׃ מְטוּל דְּמִטַּלְיוּתִי אַסְגִּיעַנִי הֵיךְ כְּאַבָּא וּמִכְּרֵיסָא דְאִמִּי דַּבַּרְנִי בְנִיחוּתָא׃ אִין אֶחֱמֵי עַרְטִילַי מִדְּלֵית כְּסוּתָא וְלֵית חוֹפָאָה לַחֲשִׁיבָא׃ אִין לָא בָרִיכוּ יָתִי חַרְצוֹי וּמִגִּזְּתָא דְאִמְּרַי יִשְׁתַּחַן׃ אִין אֲרִימֵית עַל יַתֵּם יְדֵי אֲרוּם אֶחֱמֵי בְּתַרְעָא סִיּוּעִי׃ כַּתְפִּי מִן שִׁכְמָה תִּפּוֹל וְאֶדְרְעִי מִן קָנֶה תִּתְּבַר׃ אֲרוּם דְּלִיחַ לְוָתִי תְּבַר אֱלָהָא וּמִן מִסְפְּיֵיהּ לָא אֱסוֹבַר׃ אִין שַׁוִּיתִי עַל דְּהַב סִבּוּיִי וּלְפִטְלָן אֲמַרִית רוּחְצָנִי׃ אִין אֶחְדֵי אֲרוּם סַגָּא עֻתְרִי וַאֲרוּם בְּסוּגְעָא אַשְׁכַּחַת יְדִי׃ אִין אֶחֱמֵי אִסְתְּהַר אֲרוּם יְנַהֵר וְסִהֲרָא זִיוְתָן מְהַלֵּךְ׃

במישור׳ כי חלצת נפשי ממות׳ באשורו אחזה רגלי׳ אם הלכתי עם שוא׳ וב׳ לרגלי וסימ׳ ויברך יי׳ אותך לרגלי׳ נר לרגלי דבריך׃ יאכל י״ג וסימ׳ נמסר בסדר אמור׃ ועליה ג׳ וסימ׳ ועליה למרום שובה׳ ועליה כתנת פסים׳ ועליה יכרעון אחרין׃ הוא זמה והיא עון חד מן ג׳ דכתי׳ הוא וקרי׳ היא וחילופי׳ ה׳ כתי׳ היא וקרי׳ הוא וסימ׳ נמסר בתלים סימן ע״ג׃ בריבם ל׳ וחסר והוא חד מן ו׳ חס׳ בלישן ריב וסימ׳ נמסר בסדר משפטים ובתלים ב״אב רבתי אות ר׳׃ עשהו ג׳ וסי׳ ויטש אלוה עשהו וינבל׳ עשהו פסל ויסגד׳ הלא בבטן עשני עשהו׃ אכלה ג׳ וסי׳ אני טרם אכלה לדבר׳ חצי אכלה בם׳ ועיני אלמנה אכלה׃ אנחנה ל׳ כי מנעורי גדלני כאב׳ והוא חד מן מלין דמשמשין נה בסוף וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת או׳ הנ״ון בס״ד׃ משכמה ל׳ מפיק ה״א כתפי משכמה תפל והוא חד מן י״ח מלין לא מפקין ה״א בסוף תיבות׳ ומטעין וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הה״א בס״ד׃ ומשאתו ל׳ כי פחד אלי איד והוא חד מן מלין יחידאין דמשמשין ומ ברישי׳ וסימ׳ נמס׳ במסרה רבת׳ במערכת אות המ״ם בס״ד׃ יהל ב׳ בתרי ליש׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ לא יהל שם ערבי׳ אם אראה אור כי יהל׳ בתרא קמץ׃

רלבג

שחר׳ מענין שחרות׃ חרה׳ נתיבשה׃ ונכר׳ איד זר ונכרי׃ ותחש׳ ותמהר׃ מאום׳ כמו מום באלף אז יהיה כמו מאומה והרצון בזה אם דבק בכפי דבר מגזל וחמ׳׃ וצאצאי ישורשו׳ והצמחים אשר לי בקרקעות יעקרו משורש אורצה בזה והבנים אשר אני עתיד להוליד ימותו ויעקרו מן העולם והביאור הראשון יותר נכון׃ תטחן לאחר אשתי׳ הוא מענין טחינה ברחים׃ זמה׳ דבר כיעור׃ פלילי׳ משפט בעצמו לחתוך העון׃ תשרש׳ תעקר׃ ויכוננו ברחם אחד׳ ר״ל שפועל אחד כונן אותנו ברח׳ אשר נוצרנו בו׃ ועיני אלמנ׳ אכלה׳ שאמנע ממנה מאשלות לבה׃ גדלנו׳ גדל עמי׃ ומשאתו׳ ומרוממותו׃ כסלי׳ מבטחי׃ ולכתם׳ ולזהב׃ אור כי יהל׳ שמש כי יאיר וכמוהו בהלו נרו עלי ראשי וכמוהו כי ואור חשך בעריפיה׃ ויפת

רשי

חרה׳ לשון דבר הבערה׃ ומתייבש מפני חום האש׳ כמו כחר מפוח׳ ונחרו כיוקד׃ ברית כרתי לעיני׳ שלא להסתכל באשת איש׃ ומה אתבונן על בתול׳ מה לי להתבונן בה׳ כך היתה חסידותי שלא לתת עין אפילו בפנויה׳ שמא לאחר ימים תנשא ונמצא כרוך אחרי׳ כך מפור׳ באבות דר׳ נתן׃ ומה חלק וגו׳ שנחלני כך׃ הלא איד לעול׳ לא ראוי ולא לי׃ ונכר׳ דוגמת אל תרא ביום אחיך ביום נכרו׃ וכל צעדי יספור׳ ורואה אם הלכתי עם שוא׃ ותחש׳ ותמהר׳ כמו אחישה׳ כי גז חיש׃ מאום׳ היא מום דבר סמך׳ ואלף זו כתובה ולא קריא במסורת הגדולה׳ והיא מגזיר׳ לא תאסיפו׳ אם זו עשיתי הייתי ראוי לבא עלי קללה זו׃ אזרעה ואחר יאכל׃ וצאצאי ישרשו׳ יעקרו השרשין׃ ועל פתח רעי ארבתי׳ לאשתו׳ ישיב לי גמולי׃ תטחן לאחר אשתי׳ רבותינו פירשוהו לשון תשמיש כמו ויהי טוחן בבית האסורים׃ כי היא זמה׳ ויראה הייתי אם עשיתי שהו׳ עון פלילי׳ עון שמשפט יסורין ראוין לבא על ידו׃ ובכל תבואתי תשרש׳ האש הזאת לכן נמנעתי מעשו׳ כשהוא מדבר בלשון עיקור אומר תשרש׳ ובלשון שורש אומר תשרש׳ וכן יסירשו לשון עיקור׳ ישרשו לשון שרש׳ ומה אעשה וגו׳ זאת נתתי אל לבי׳ וכי יפקד את דרכי מה אשיבנו׃ ויכוננו ברחם׳ אני בבטן אמי והוא בבטן אמו׃ הכיננו יוצר אחד׃ אכלה׳ שלא מלאתי תאותה שהוא בלשון עינים׳ תאותה נאיננו מגיע זהו כליון עינים׃ כי מנעורי גדלני׳ הכשרון הזה׃ כאב׳ המגדלני והתלמדני כן למדני יושר לבי מנעוריי׃ ומבטן אמי אנחנה׳ לעידה זו׃ שכמה הוא ריש הכתף׃ מקנה׳ הוא עצם העליון׳ העגול כקנה׳ ועל שהוא עגול כקנ׳ קורא אותו כן׃ כי פחד אלי׳ פחד היה בעיני אידו שהוא מביא על הרשעים׳ לכן חדלתי מעבירות׃ ומשאתו׳ ומכובדו׃ כסלי׳ כמו אשר יקוט כסלו׳ תקותי ומחסבתי׳ ועל שכליות על הכסלים הם׳ והכליו׳ יועצו׳ נקרא המחשב׳ כסל׃ ולכתם׳ קבוצת זהב ואוצרות אמרתי מבטחי׳ להתחז׳ בהם על העניים׃ אם אשמח כי רב חילי׳ לא הייתי נוהג שמחה בפני העניים בעשרי שלא להקניאם בי׃ אם אראה אור כי יהל׳ חמה בתקופת גבורתה והילה׃ וירח יקר הולך׳ מגיה הולך׳ כמו אור יקרות׳ כיקר כרים׃ ויפת

אבן עזרא

שחר׳ מן שחור׃ ברית כרתי׳ כאילו כרתי ברית עם עיני שלא יסתכלו מה שאין לי צורך ואחר שלא אבינו מה אתבונן על בתולה והמסתכלים מה חלק יבא להם ממעל ונחלה שיתן להם שדי׃ הלא איד לעול ונכר׳ כמו ביום נכרו ועניינו מן נכר והוא רע שלא הורגלו בו׃ ותחש׳ מן חושה׃ מאום׳ כמו מאומה׃ ישורשו׳ יעקרו שרשם כמו ושרשך׃ תטחן׳ דמה המשכב לשני טוחנו׳ כן אחרין במקום מ״ם כמו לקץ הימין קח לך חטין׃ פלילי׳ כמו ונתן בפלילי׳ שיוקח הדין ממנו׃ תשרש׳ כמו שורשו׃ ויכוננו ברחם׳ אל אחד׃ ועיני אלמנה אכלה׳ שגזלתיה ויכלו עיניה לאותו שגזלתי׃ האי והאי מנעורי גדלני כאב׳ גדל היתום עמי׳ ואנחנה שב אל האלמנה ויש אומרים כי מנעורי גדל עמי היתום ומבטן אמי אנחנה׳ כדקדקתי והראשון יותר נכון בעבור שהו׳ דבק עם הפסוקים למעלה ולמטה׃ כסלי׳ מבטחי כמו כי יי׳ יהיה בכסלך׃ אם אראה אור׳ הוא השמש׃ וירח יקר׳ בחצי החדש׃ ויפת

ויפת׳ מענין פיתוי והסתה: כפיר׳ בחיל: והתעוררתי׳ ושמחתי והרצון בו האדם כשנתעוררתי להתנועע תנועת הגיל והשמחה: באלה׳ בקללה: מתי אהלי׳ אנשי אהלי: לארח׳ לדרך כדי שארחה האורחים בבואם ואאספם הביתה: בחבי׳ בסתרי: אערוץ המון רבה׳ הייתי יכול לשמור ההמון רבה מהאנשים: ובוז משפחות יחיתני׳ האיש הנבזה שבמשפחות יכניעני ויבזני או ידכה בזה האיש שהוא מהמשפחות היותר נבזות: תוי׳ סימני ואותי מגז׳ והתוית תיו: יענני׳ יעיד לי או יהיה הרצון בתוי תאותי ויהיה חסר אל״ף ויהיה ביאור יענני יענה אותי בהתווכחי עמו על טענותי כי כבר חשק איוב זה כמו שזכר במה שקדם: אענדנו׳ אקשרנו: הפחתי׳ הדלגתי: באשה׳ הוא מין ממיני החוח מגז׳ ויעש באשים והרצון בזה שכאשר יזרע בארצו לא תוציא כמהו אבל יצמחו בה קוצים וחרולים:

ולא ד׳ רפ׳ בסיפ׳ וסימ׳ ולא נתתי לחטא חכי׳ ולא אמר איה אלוה עשי׳ ולא ערך אלי מלין׳ ולא נמצא נשים יפות: בחוץ ב׳ רפ׳ וסימ׳ בחוץ תעמוד והאיש׳ בחוץ לא ילין גר: כאדם ג׳ וסימ׳ נפס׳ בהושע סימן ו׳: אערוץ ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ בסיפ׳ סוף סימן י״ג: הן ה׳ בסגול וסימ׳ הן עם לבדד ישכן׳ הן עם כלביא יקום וכארי׳ הן הוא משוש דרכו׳ הן זאת לא

ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי: גם־הוא עון פלילי כי־כחשתי לאל ממעל: אם־אשמח בפיד משנאי והתעררתי כי־מצאו רע: ולא־נתתי לחטא חכי לשאל באלה נפשו: אם־לא אמרו מתי אהלי מי־יתן מבשרו לא נשבע: בחוץ לא־ילין גר דלתי לארח אפתח: אם־כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני: כי אערוץ המון רבה ובוז־משפחות יחתני ואדם לא־אצא פתח: מי יתן־לי שמע לי הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי: אם־לא על־שכמי אשאנו אענדנו עטרות לי: מספר צעדי אגידנו כמו נגיד אקרבנו: אם־עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון: אם־כחה אכלתי בלי־כסף ונפש בעליה הפחתי: תחת חטה יצא חוח ותחת־שערה באשה תמו דברי איוב:

ושרגנ בטומרא לבי ונשקת ידי לפומי: להוד הוא סורחן פריש ארום כדבית אלהא מלעלא: אין אחדי בצערא דסנאי ויבבית ארום ארעיה ביש: ולא שבקית למחטי מוריגי למשיל במומתא נפשיה: אין לא אמרו אנשי משכני מן יגזור מבסריה לא נסבע: בשוקא לא יבית גיורא דשי לאכסניא פתחית: אין חפירת כאדם קדמוי מרדי למטמע בעטפי סורחני: ארום אתגבר רכפרת גיותניא ובסיר גניסתא יתברנני ושתקית לא אפוק מעלנא: מן יגזור עלי דיקבל מני הא רגוני דשדי עני יתי ופטקא דכתב אנש תגרי: אין לא על כתפי אסוברניה ארכבניה כלילן לי: מנין פסיעתי אחוניה דכמת ארכונא אקרבניה: אין עלי ארעא תקבול וכחדא תלמיהא בכין: אין חילה גמירית בלא כסף ונפש דמרהא אפחית: חלף חנטיא יפקון סלוי וחלף סערתא הזמי שלימו פרתגמי איוב:

צדקת אענך׳ הן תוי שדי: אדמתי ג׳ וסימ׳ הלא זה דברי עד היותי על אדמתי׳ ונטשתי מעל אדמתי דדה׳ על אדמתי תזעק: תלמיה ב׳ וסימני׳ תלמיה רוה נחת גדודיה׳ תלמיה יבכיון: יבכיון ב׳ וסימ׳ מלאכי שלום מר׳ תלמיה יבכיון: כחה ב׳ וסימ׳ לא תוסף תת כחה׳ אם כחה אכלתי בלי כסף:

אבן עזרא

ויפת בסתר׳ כמו פן יפתה לבבכם: ותשק ידי לפי׳ מין ממיני עבודה זרה כי רובי הקדמונים טרם בוא הנביאים היו עובדים שני המאורות על כן אמ׳ גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל והעניין שהוא למעלה מהמאורות: והתעוררתי׳ לשמוח: לשאול באלה נפשו׳ לקלל אותו: מי יתן מבשרו לא נשבע׳ בעבור שלא היה גר לן בחוץ כי אם באהלי: אם כסיתי כאדם פשעי׳ כדרך בני אדם לכסות פשעם מבני אדם: בחבי׳ כמו חבי כמעט רגע: כי אערוץ׳ אפחד׳ ובוז משפחות יחתני׳ והבזה במשפחות יחתני ויפחדני כי׳ יחתני כמו חתת אלהים: הן תוי׳ יש אומרים שהוא חסר אל״ף והעניין כי אתאוה שיענני שדי והנכון שהוא כמו והתוית תיו והעניין כל מה שרשמתי שדי הוא שיענני: איש ריבי׳ שיריב בשבילי: אענדנו׳ כמו ענדם ועניינו כמו אשים: מספר צעדי אגידנו׳ כל דרכי הייתי מגיד לו לפניו: ונפש בעליה הפחתי׳ כמו ונפח נפש: באשה׳ מין ממיני החוח כמו ויעש באושים: הבנתי

ביאור דברי המענה

הוסיף איוב לספר מעלו מתנצל שלא חטא ומתרעם על רעיו המייחסים לו עול ורשע ואמר מי יתן אותי והייתי על האופן שהייתי בימי הקודמים אשר היה השם שומר אותי ר״ל שהייתי מצליח כאשר היה נרו מאיר על ראשי עד שלאורו הייתי הולך בחושך אור לי׳ כאשר הייתי בנערותי בחבר׳ השם עלי אהלי ר״ל שלטוב הצלחתי הייתי כעוזר בכל מה שארצהו׳ בעוד שהיה השם עמי היו סביבותי נערי לשמש אותי׳ ברחוץ דרכי בחמאה מרוב ההצלחה הבאה אלי והוציא לי השם יתברך שמן מצור׳ הנה או כאשר יצאתי בשער על הקריה והכנתי מושבי ברחוב ראוני נערים ונחבאו לבשתם ממני וישישים קמו עמדו לכבודי׳ השרים והנגידים אשר היו מדברים מנעו דבריהם בבואי מיראתם ממני וכל שכן שאר האנשים׳ לפי שהאוזן אשר שמעה פעולתי וצדקתי היתה מאשרת אותי והעין אשר ראתה מעידה על צדקתי ותום לבבי׳ וזה שבסבב הייתי ממלט העני כשהיה משוע מהחמס הנעשה לו והיתום אשר לא היה עוזר לו׳ האיש האובד ממרירותו ועניו היתה באה ברכתו עלי רוצה לומר שהוא היה מברך אותי במה שהייתי חוננו והאלמנה המרת נפש הייתי מעמיד שמחה מרוב הטבתי לה׳ צדק לבשתי ומרוב שקדי בו וילבשני ר״ל שהוא בא אלי שאלבשהו וזה כי כשתתחזק זאת התכונה בלב האדם יבאו העניים והמרודים אליו ויהיה זה סבה אל שיחזיק יותר בזאת התכונה ובזה לבשתי משפט ויוסר כמעיל וכניף שיסובבו האדם ויקיפו אותו׳ עינים הייתי לעור ורגלים לפסח רוצה לומר שהייתי עוזר אותם ומשלים חסרונם כפי היכולת׳ הנה הייתי לאביונים כאב להושיע אותם מחומסיהם וכאשר לא ידעתי הריב אחקרהו לאמתו וכאשר מצאתי האמת הייתי מבריח העול בחזקת היד להשיב אל העשוק מה שהיה חומסו׳ ומפני היות מעשי בזה האופן מהיושר והצדק הייתי בוטח שאמות עם היותי בקיני רוצה לומר שלא ימותו בני בחיי ולא יחרב ביתי והייתי בוטח שיארכו ימי עד שיהיה מספר ימי כחול אשר על שפת הים לרוב׳ ואומר כי בזכותי זה יהיה שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי רוצה לומר שלא יחסר לי ההון אשר הייתי כיזון ממנו ותבא לי הטובה מכל צדדי ואצמח תמיד ואגדל בקציני כצמוח האילן אשר יבא לו המזון מלמעלה ומלמטה׳ והייתי בוטח שיהיה כבודי מתחדש עמי תמיד ר״ל שלא די שיתקיים כי אבל יתוסף תמיד לטוב פעולתי וכחי וגבורתי יתחזק תמיד׳ הנה הנגידים והשרים שמעו אלי כשהייתי מדבר לעשות כדברי והם היו מיחלים ומקוים לדברי קודם ויחרישו עד שתבא עצתי ובבא עצתי לא ישנו לקחת עצה אחרת אבל יקבלוה ויקיימוה עליהם תטוף מלתי שיאמר אחד לאחר מה שאמרתי אני׳ והנה היו מיחלים כמו שייחל האדם למטר ופיהם יפתחו לשאול עצתי כמו שישאלו האנשים המלקוש מאת השם יתברך׳ הנה כאשר אשחק ואלעג עליהם היו כאילו הם בלתי מאמינים שאשחק ולא היו מפילים ומחסרים מפני יראתי אשר היתה על פניהם לשחוק עלי ולהתל בי׳ כאשר רציתי לבחור דרכם וללכת עמהם הייתי יושב בראש והייתי שוכן בהם כמלך בגדוד שהוא נורא וכאיש המנחם אבלים שהם נותנים לב לשמוע דבריו להסיר מעליהם ינוכם או יהיה ביאור אבחר דרכם אני הייתי בוחר להם הדרך אשר ילכו בה בכבר דבר ממה שיעשוהו כי הם יבקשו עצה ממני והייתי יושב בראש כאשר הייתי יושב ביניהם׳ ועתה התהפך הזמן עד שילעגו עלי צעירים ממני לימים אשר אבותם היו פחותים כל כך עד שהייתי מואס לשית אותם על כלבי צאני לשמור אותי כי היו פחותים בכל דבר׳ גם בכח וגבורה לא היו שוים כלל עד שלפחיתותם אבד עליהם כי אין בהם תועלת כלל׳ כל כך הם פחותים עד שהיו נגלמוד מאין חברה בסבת החסרון והכפן אשר היה להם תמיד ולזה היו רודפים למקום ציה והסך להסתר שם לכסות קלונם׳ מרוב החסרון והרעב היו כורתים מלוח על האילן לאכלו ושרש רתמים היה לחמם ומזונם עם היות אלו הדברים בלתי ראוים להיות לאדם׳ מתוך העיר יגורשו מרוב בזיונם אותם ויריעו עלימו בהכנסם שם כמו שיריעו על הגנב ולזה היו הולכים בנקיק הנחל להסתר שם מהרוח ובחורי העפר ובחורי הסלעים׳ בין האילנות ינעקו מהרעב והעירום ותחת הקוצים והחרולים יתכנעו ויתכנפו להכנס בקלות הקוצים בבשרם להיותם ערומים׳ הנה אלו האנשים אשר עליהם בני אנשים נבלים ובני אנשים בלי שם רוצה לומר שלא נשאר להם שם לפחיתותם אשר נכנעו ושפלו יותר מן הארץ׳ והנה אמר זה לפי מה שאחשב כנגד שהיה צעיר ממנו לימים ואחר אותו וכזהו מאד או אמר זה כנגד בלדד וצופר כמו שזכרנו במה שקדם׳ ועתה נגינתם הייתי ללעג ושחוק עלי כל היום אהי להם למלה כי לא היו מדברים כי אם בבזיונותי עם היותם צעירים ממני לימים: והנעתם

רשי

ויפת בסתר לבי׳ לשמש ולילה לאמר אלוהות הם׳ כשאר אומות הנכרים ועומדים לכל נכח השמים: ולא נתתי לחטוא חכי׳ להקניט שונאי ולהתנכעו ממון שאין לי עליו כדי להשביעו ולשאול באלה נפשו של שונאי: לא נשבע׳ מתוך שאלה שהיו שואלים אותי על שהייתי מטריחם ב בהכנסת אורחי׳: לאורח׳ לא היו דלתות ביתי עכימיי ומוקפין בית שער מבחוץ׳ או משונין בקרני זוית להשבית את האורחים מלבוא׳ שאם פתוחים לאם דרך לבא כל הבא׳ בחבוי׳ במחבואי: כי אערוץ׳ מתחלה הייתי מכניע המון רבה של רשעים׳ ועתה אף בוז כשדים זה העם לא היה: יחיתני׳ מיראני: הן תוי שדי יענני׳ ולואי שיעיד עלי המקום בדין כמו שכתב עלי כי אין כמוהו בארץ תם וישר ירא אלהים׳ גם ושטה שכתב ספרו וספרי יעיד עלי׳ כן היה איוב או׳ הנה לתוות אותי זאת כוסרי: שדי יענני׳ לנקם׳ זאת: וספר כתב איש ריבי׳ יכתוב גם הוא להתווכח עמו: אשאנו׳ לכתוב את ספרי: אענדנו׳ אקשרנו לספר עטרות לי: מספר צעדי אגידנו׳ לאותו האיש: אם עלי אדמתי תזעק׳ על לקט שכחה ופאה ומעשרו׳ שלא הוצאתי מעשרות כראוי: ויחד תלמיה יבכיון׳ שחרשתים בשור ובחמור יחדיו: בלי כסף לשכור ש שכירים ולעסקם׳ לא ז״ל עשר שני דכתיב ונרת הכסף בידיך: ונפש בעליה׳ אדם העובד בה: באשה׳ כמו באושים׳ ופה לזורעה שעורי׳ ומה טעם תחת חיטה׳ עד כאן הוא חוזר ונתכבא כמה כנואות זאת או׳ תמו דברי איוב׳ אלא כך אומר איוב אם לא עשיתי כן יתמו ד דברי איוב ואל יהי פתחון פה ליא לפניך בעריתי הקדש׳ כך ראיתי בפסיקתא כפרש׳ עשר תעשר מפורש כן מן ה הפסוקים האלו: מענה

והיותם בני פחותים זה האופן מן הפחיתות יתעבו אותי ורחקו ממני והקלו בי כל כך על שבהביטם בי היו רוקקים למאסם אותי · והסבה בזה כי השם ית' פתח היתר אשר היו נקשרים בו האנשים קודם זה ליראתם ממני ויענני מפני זה כל אחד מהם ורסן היראה אשר היתה להם שלחו והסירו מפני · על ימיני יקומו ילדים ולחצו רגלי להפיל אותי וידריכו עלי אורחות אידם מרוב התמדתם להזיק לי · היתה הדרך ההיא אשר דרכו בה להזיקני סלולה ודרוכה כמו הדרך שדרכו בה רבים · כאשר ראיתי להשתדל בדבר מה נתשו נתיבתי על שיבצר ממני אשר יזמתי · הנה הם עוזרים לשברי רוצה לומר להוסיף שבר על שברי ואלו האנשים אשר היו בני נבל לא היה עוזר להם מקדם לפחיתותם · או יהיה ביאור אמרו להוותי יועילו כאילו הגיעם תועלת בשברי ולזה ירצו להזיקני · בפרץ רחב שיעברו בו המים בשטף ובמהירות כן יבאו אלי אלה הפחותים להכאיבני תחת השואה הבאה עלי התגלגלו לבא אלי בכאב להוסיף מכאוב על מכאובי · נהפכו עלי בלהות תרדוף כל אחת מהם ברוח נפשי ותרדוף נפשי כמו העב שתעבור בקלות · ועתה הגיעני מחוזק המכאובות עד שכאילו נשתפכו חיי אצלי ונשלכו ויאחזו אותי ימי עוני הפך מה שהייתי חושב שיתמיד אותי השם הצלחתי ויאריך ימי לטוב מעשי · לילה נקר החולי עצמי מעלי ועורקי לא תנוח תנועתם כלל עם השינה מחוזק המכאוב והחום הנכרי אשר בתוך גופי · ואמנם אמר זה לפי שדפק האיש הישן איננו דופק בחוזק כמו דפק האיש הניעור מפני הכנס החום הטבעי בעת השינה בפנימי הגוף כמו שהתבאר בטבעיות · ברוב כח החולי ישתנה לבושי מצד הליחה הסרוחה היוצאת מכל גופי ומטנפת תמיד בגדי כפי כתנתי שיסובב צוארי כן יאזרני אליי סביב גופי · השליכני החולי לחומר ונמשלתי כעפר ואפר כאילו אין בי חיים · ועל זה החמס הנעשה לי אצעק אליך ולא תענה אותי או אם עמדתי ושתקתי מלזעוק אליך לא תתבונן בי להשגיח עלי ולהציל אותי · תהפך לאכזר לי על שתכני באלה המכות האכזריות והשנא אותי בתכלית השנאה להכות אותי בכאן מכת אויב תנביה אותי ותרכיבני על הרוח שיבלבלני ויניעני הנעות חזקות ותסור ממני התושיה אשר הייתי מתנהג בה מרוב הבלבול והערבוב אשר ערבב שכלי זה המכאוב · הנה ידעתי כי אל מות תשיבני ולבית אשר נועד לכל חי והוא הקבר ואף על פי שאלו האנשים מנחמים אותי תנחומי הבל · אך לא ישלח יד לעזור מהמות הבעי והדליטה אשר ידרוש האדם מהשם יתברך ואף על פי שבעת המות ימצא לאנשים צעקה אל השם עד שהוא כמו מפורסם לכלם שהצעקה אל השם תועיל הנה אין כח בזה המפורסם שיסתור דעתו אשר יחייבהו החוש וההקש כמו שקדם רצונו שאין התפלה מועילה בזה · ואפשר שנאמר שהרצון בזה כי אף על פי שאני מיחס לשם יתברך בהשתלשלות הסבות שהוא יביאני אל מות הנה באמת הוא לא ישלח יד בעי ובשממון הבא לאלו הנמצאות השפלות האף על פי שבפידו הבא עליהם ימצא לנמצאות נדיבות רוצה לומר שבזה האופן יגיע נדיבות הפועל להוויות בזה העולם השפל כי ההוויה לא תהיה לדבר כי אם בהפסד לדבר הנה לא נשפוט מפני זה שההפסד מכוון לעצמו אבל הוא בלתי מכוון וההוויה מכוונת · ואילו היה אפשר לצורות האלו שתעמודנה בחמריהם לנצח לא היה מנעם מזה השם ית' אבל ישים בהם כלים לשמור מציאותם כפי מה שאפשר · האם לא בכיתי לקשה יום ועגמה נפשי לאביון להיותי מיצר בצרתם כי יבא עלי העונש שבכל הענינים אשר קויתי שיבא טוב בא רע וכאשר הייתי מייחל לאור ויבא עלי אופל הצרות · מעי רותחו בחום השחין ולא דמו ולא נחו מהרתיחה ובאוני ימי העוני · מרוב הצרות הלכתי קודר בלא חמה שמזפתני מרוב צרותי לא אבוש לזעוק בקהל · אח הייתי לתנין ורע לבנות יענה לקונן תמיד ולצעוק כהם · עורי נשחר מעלי מעוצם החום ועצמי נתייבשה מרוב היובש · ונהפך לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים הלא באמת אם לא הייתי מיצר בצרת הקשי יום והאביונים והייתי שמח לאידם היה ראוי שיבואו עלי אלו העונשים אכן הייתי מיצר מצרתם ולמה באוני הצרות האלו · הנה כרתי ברית לעיני שלא להסתכל על בתולה להשתדל לשכב עמה ליראתי מעונש השם כי מה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים למי שיעשה כמו זה הפועל · הלא לעול ראוי שימצא איד ואיד זר ונכרי לפועלי און ולמה בא אלי זה האיד הנכרי · הלא השם יתברך יראה דרכי ויראה אם הלכתי בדרכי שקרות ואם מיהרה רגלי ללכת על דבר מרמה כאשר ישקלני השם במאזני צדק אז ידע תומתי ולזה הוא מבואר שלא הייתי ראוי שיגיע השם אלי זה העונש · אם נטתה אשורי מני הדרך הישרה והלך לבי אחר עיני לחשוק ולחמוד מה שאיננו לי ובכפי דבק דבר מגזל תבואני זאת הקללה שמה שאזרע בקרקעותי יאכל אחר והצאצאים אשר לי בקרקעותי ישרשו ויעקרו · אם נפתה לבי על אשה בעולת בעל ועל פתח רעי ארבתי לבא אליה תבואני זאת הקללה והיא שתטחן לאחר אשתי וישכבו עמה אנשים אחרים ואולם זכר הטחינה כי היא היתה אז מהעבודות המיוחדות אשר תעבוד בהם האשה את בעלה והוא מבואר שלא יהיו מהאשה לזולת בעלה כמו אלו העבודות אם לא בסבת העוני המופלג או בסיבת הניאוף · והנה זה המנהג היה נמשך עד זמן רבותינו ז"ל ולזה זכרו הטחינה בעבודות שהאשה עושה לבעלה · ואפשר שתהיה זאת הקללה שימות ותהיה אשתו לאחר לאשה ולזה אמר שתעשה לאחר זאת העבודה שלא היתה בזמן ההוא כי אם מהאשה לבעלה ויהיה לה איש אחר זולתו ויסגלנה ולזה אמר ועליה יכרעון אחרין · כי הוא זמה והוא עון פלילי אם הייתי משתדל לנאוף עם אשת רעי · כי אש היא עד אבדון תאכל ותכלה ותשרש ותעקר כל תבואתי אם הייתי חומד אשר לרעי והיה דבק בכפי דבר מחברי שלא כדין רוצה

לומר שכבר היה נשמר משאר הרעות ליראתו מהש' מהעונש אשר היה חושב שיגיע למי שהיה עושה אותם · האם הייתי מואס משפט עבדי ואמתי בהתווכח' עמי ונגד שפלותם ועונם ידי הלא באמת הייתי נשמר מזה ליראתי שיגיעני עונש מהשם · כי מה אעשה כי יקום אל לשפוט אותי וכי יפקוד ויבדוק ענייני ויבחנם מה אשיבנו ואי זה התנצלות יהיה לי · הלא מי שעשני בבטן הוא גם כן עשהו ופועל אחד בעינינו והוא השם ית' כונן אותנו ברחם אמנו אחד ולזה אין ראוי שאתגאה עליו עד שאמאס משפטו בריבו עמי · האם הייתי מונע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה שאמנע ממנה משאלות לבה · והייתי אוכל פתי לבדי מזולת שאאכיל ממנו ליתום · הנה אין הענין כן כי מנעורי הייתי בזאת התכונה שהיה גדל עמי היתו' כאילו הייתי אב לו ומעת צאתי מבטן אמי הייתי מנחם האלמנה ומדריך אותה אל מה שיאות לפי כחי · וכאשר ראיתי מי שהוא אובד מחסרון הלבוש ואביון שאין לו לבוש באמת ברכוני חלציו כי כסיתיו מערומו ומגז כבשי היה מתחמם כי הייתי מלבישו אותו · האם הייתי מניף על יתום ידי להכותו להשעני כי אראה בשער אנשים עוזרים לי ולזה לא אירא ממנו · הנה אם הייתי עושה כן תבואני זאת הקללה ר"ל שתפול כתפי משכמה ואזרועי תשבר מקנה שלה · הנה מכל זה הייתי נשמר לפחדי שיגיעני השם אידו ומרוממותו לא אוכל להמלט ממנו · האם שמתי זהב תקותי ונתתי שמחה בלבי כי רב חילי וכי מצאה ידי הרבה מהעושר וההון על שאשכח השם ית' מעושרי · אם הייתי רואה השמש כאשר יאיר והירח שהולך ממנו היקר והאור הבא לו מהשמש והיה נפתה לבי על זאת אפי' בסתר להאמין כי השמש הוא האלוה להצילו על הירח זה האור ולהגלות פעולותיו בזה העולם השפל והיתה נושקת ידי לפי כדי שלא אוכיח מפי מה שהרהרתי בלבי הלא באמת הייתי נשמר מזה רוצה לומר שלא להרהר בלבי בזה הדבר כלל לפי שהוא עון פלילי כי הייתי מכחש לאל ממעל אם עשיתי כן אין לאדם שיתיר לעצמו לספק בכמו זה הענין כי אולי לקוצר דעתו יעלם ממנו האמת ויבא להכחיש שיהיה האלוה נמצא · האם הייתי שמח באיד משנאי והתעוררתי לגיל ולשמוח כי מצאו רע · הנה לא נתתי לחטוא חכי לזכור אותו לרע ולקללו כל שכן שאהיה שמח לאידו או יהיה הרצון באמרו והתעוררתי כי מצאו רע שבכר השיגני הפעולות וכער כי מצאו רע להיותי מיצר בצרתו ואף על פי שהיה משנאי · באמת היו שונאים אותי אנשי אהלי עד שמרוב שנאתם אותי אמרו מי יתן מבשרו לנו ונאכל ולא נוכל נהיות שבעים מרוב תשוקתינו לאכלו ולכלותו · וזאת השנאה היתה מצד הטרחתי אותם בעבודתם האורחים כי בחוץ לא היה לן גר והייתי פותח דלתי על אם הדרך כדי שיכנסו העוברים והשבים בביתי · האם כסיתי כאדם האנשים פשעי לטמון בהסתרתי עוני עד שלא יחשב לי עון במה שהיה לי עון הלא באמת לא עשיתי זה כי לא חטאתי כלל שאצטרך אל זה כלל · או יהיה פירושו שאם קרה שפשעתי כנגד אי זה שיהיה לא כסיתי פשעי להתנצל בדברי שקר אך הודיתי האמת כי הייתי באופן מהגבורה והכח עד שאוכל לערוץ המון רבה · הנה או כשהיה מריב עמי איש שפל ונבזה מבוז המשפחות שתקתי ולא אענה לו דבר ולא אצא מפתח ביתי לריב עמו להתרחקי מן המחלוקת · מי יתן לי שומע לי על זה החמס הנעשה לי להגיע אלי אלו המכאובות שלא כדין · או יהיה פירוש כי אערוץ המון רבה וגו' תחת אשר היה לי מקדם כח לערוץ המון רבה הנה עתה נהפך עלי הזמן עד שמי שהוא מבוז המשפחות יחיתני ואמר זה כנגד רעיו שהיו מבזים אותו אשר סיפר עליהם שהם בני נבל גם בני בלי שם · והנה מרוב בזותם אותי שתקתי ולא אוכל לצאת פתח כדי שאמלט מבזיונותיהם · מי יתן לי שומע שישמע ויחקור את הענין כמו שהם אומרים שאני חטאתי ועל רוב פשעי וחטאי באה אלי הצרה · הנה הסימן והאות אשר לי על צדקי הוא ששדי יהיה עדי שלא חטאתי אם היה משגיח בזה כמו שאמר הנה בשמים עדי והספר שכתב איש ריבי הטוען על דברי הוא נ"כ לי לעד מצד המום והטעות אשר בטענותיו · ולזה אאהב מאד אותו הספר עד שעל שכמי אשא אותו ואקשור אותו עטרות לי · הנה אם היה שומע לי אגיד לו מספר צעדי לא אעלים כדי שיראה האמת וישפוט כפי מה שראוי ואקרבנו כמו שיקרב האדם האדון והנגיד לפי שהוא עדות על צדקתי ותום לבבי מצד הראות מומיו והגלותם וים מי שפירש תוי מגזירת אוה ויהיה חסר א"לף ואם היה כן יהיה הביאור הנה תאותי שיענני השם על ריבי עמו גם תאותי שיכתוב בספר איש ריבי כל טענותיו וטענותי כי כבר השתוקק איוב ואמר מי יתן איפה ויכתבון מלי · אם לא על שכמי הייתי נושא זה הספר ואקשרנו לעטרות לי לאהבתי אותו · ואפשר שנאמר שיהיה הרצון באמרו מספר צעדי אגידנו וגו' מספר צעדי אגיד לאיש ריבי כדי שיכתוב בספר ואקרבנו כאילו היה אדון לי ואף על פי שהוא איש ריבי · אם היתה צועקת אלי אדמתי רוצה לומר להיותה נגזלת והייתי מפיח נפש בעליה ואם תלמיה עלי יבכיון לעשוק שכירות החורש אותה ולאכול כחה בלי כסף תבא עלי זאת הקללה והיא שיצא תחת זרע המזרע בה קוץ ודרדר:

והכלל העולה מהדברים

הוא שהוא אמר שלא חטא כלל גם לא היה בוטח שיהיה האדם בלתי נפקד על מעשיו טרם הגיעו זה העונש אבל היה ירא מהשם שיפקדהו על מעשיו כמשפט כל מאמין בגמול ועונש ולזה לא יתכן שיאמרו שיהיה זה עונש בא אליו על החטא אשר לו בהאמינו שהשם עוזב ארץ ולא יבין אל כל מעשיהם ולזה התלעס על השם שהפך זמנו מתכלית הטוב אל תכלית הרע על לא חמס בכפיו ;

וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צדיק בעיניו: צדיק בעיניו ולא מצאו לו שום טענה יוכלו בה לקיים שכבר

ביאור דברי זאת הפרשה

ויכוחו שלשת רעי איוב מענותו לפי שהוא היה הוכח במשפט ׳ ויחר אף אליהו בן ברכאל הבוזי שהיה מבני בוז בן אחי אברהם כאמרו הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך את עוץ בכורו ואת בוז אחיו והיה ממשפחת איש אחד מזרע בוז שהיה שמו רם ׳ באיוב וברעיו חרה אפו באיוב על אשר הצדיק עצמו יותר מהשם ית׳ ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה לענות לאיוב על טענותיו ויהיה זה סבה שהרשיעו את איוב להטיח דברים כנגד השם או יהיה ביאור אמרו וירשיעו את איוב כי הוא כעס עליהם על אשר הרשיעו את איוב ויחסו אליו חטאי׳ רבים עם דעתם בו שהוא היה צדיק ויסבר כי זאת הטענה היתה סיבה שלא מצאו מענה בטעון איוב על עצמו שהוא היה צדיק ׳ ואליהוא המתין את איוב בדברים ולא ענה תכף שמעו דבריו אבל המתין אם יענוהו חביריו וכראותו כי אין עונה אליו ויחר אפו:

באיוב ל׳ ויחר אף אליהוא ׳ וחד כאיוב ואינון מן א״ב מן חד חד חד כא וחד בא וסימ׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אות הב״ת בס״ד: לא מצאו ד׳ וסי׳ ואדירהם שלחו צעירהם ׳ ובשלשת רעיו חרה אפו ׳ ויצא מן בת ציון כל הדרה ׳ טבעו בארץ שעריה: ואליהוא ד׳ חס׳ וסי׳ אחיו בני חיל אליהו וסמכיהו ׳ ליהודה אליהו מאחי דוד ׳ ואליהו חכה את איוב ׳ הזאת

אבן עזרא

הבוזי׳ מבני נחור אחי אברהם ואת בוז אחיו ויתכן היותו בן ממשפחת האם כמו יאיר בן מנשה שהוא מבני יהודה כאשר מפורש בדברי הימים: ממשפחת רם׳ והקרוב שהוא אבי עמינדב והוא מבני ישראל: חרה אפו על איוב ׳ על שצדק נפשו יותר מאלהי׳ והרשיע המקו׳ בדבריו ברוב צערו: ובשלשת רעיו חרה אפו ׳ על שהרשיעו איוב וכן אמרו לו הלא רעתך רבה ירשיעך פיך ולא אני והאורח עולם תשמור וכתוב כי הוא מתיקון סופרים והאומרים כן ידעו מה שנעלם ממני: חכה את איוב ׳ כמו לכן חכו לי: זחלתי׳ פחדתי וממנו זוחלי עפ׳ בעבור שיפחדו בני אד׳ מהם כענין האימים לפני׳ ויש אומרי׳ כי פי׳ זחלתי שבתי לאחו׳ וכן בלשון קדר וזוחלי עפר נקראין כן בעבור הפוך הלוכם מבני אדם: לא רבי׳ יחכמו׳ ישמם לו ולאחר וכן הוא ולא זקנים יבינו: אזין ׳ כמו אאזין: ולא ערך אלי מלין ׳ אע״פ שלא ערך אלי מלין ׳ תמה איך חתו ולא ענו עוד על חברי איוב: העתיקו ׳ י״א ולא העתיקו מהם והענין שלא דברו על שיעתיק אדם דבריהם או יהיה פי׳ העתיקו מן עתקו שהמלים עתקו מהם: הנה בטני ׳ על דרך משל כענין בטנך תאכל ומעיך תמלא: כאובות חדשים ׳ י״א שהוא בדברי רבותינו ז״ל לא יכנים אדם ראשו תחת אובו ורובי המפרשים אמרו שהם כאדו׳ וזה נכון כי אל תפנו אל האובו׳ עיקר אונתם כנאדות היא: כמעט ישאני ׳ ישרפני כמו וישאם דוד והענין אם נשאתי פני איש המקום לא ישמרני: ברוך

לב א וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת־אִיּוֹב כִּי הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו: וַיִּחַר אַף ׀ אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי מִמִּשְׁפַּחַת רָם בְּאִיּוֹב חָרָה אַפּוֹ עַל־צַדְּקוֹ נַפְשׁוֹ מֵאֱלֹהִים: וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת־אִיּוֹב: וֶאֱלִיהוּ חִכָּה אֶת־אִיּוֹב בִּדְבָרִים כִּי זְקֵנִים־הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים: ה וַיַּרְא אֱלִיהוּא כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר אַפּוֹ:

וַיַּעַן ׀ אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי וַיֹּאמַר צָעִיר אֲנִי לְיָמִים ו וְאַתֶּם יְשִׁישִׁים עַל־כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא ׀ מֵחַוֺּת דֵּעִי אֶתְכֶם: אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְרֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה: אָכֵן רוּחַ־הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם: לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים יָבִינוּ י מִשְׁפָּט: לָכֵן אָמַרְתִּי שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי: הֵן הוֹחַלְתִּי ׀ לְדִבְרֵיכֶם אָזִין עַד־תְּבוּנוֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן מִלִּין: וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנֶה אֲמָרָיו מִכֶּם: פֶּן־תֹּאמְרוּ מָצָאנוּ חָכְמָה אֵל יִדְּפֶנּוּ לֹא־אִישׁ: וְלֹא־עָרַךְ אֵלַי מִלִּין טו וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ: חַתּוּ לֹא־עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ מֵהֶם מִלִּים: וְהוֹחַלְתִּי כִּי־לֹא יְדַבֵּרוּ כִּי עָמְדוּ לֹא־עָנוּ עוֹד: אַעֲנֶה אַף־אֲנִי חֶלְקִי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי: כִּי מָלֵתִי מִלִּים הֱצִיקַתְנִי רוּחַ בִּטְנִי: הִנֵּה בִטְנִי כְּיַיִן לֹא־יִפָּתֵחַ כְּאֹבוֹת חֲדָשִׁים יִבָּקֵעַ: כ אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח־לִי אֶפְתַּח שְׂפָתַי וְאֶעֱנֶה: אַל־נָא אֶשָּׂא פְנֵי־אִישׁ וְאֶל־אָדָם לֹא אֲכַנֶּה: כִּי לֹא יָדַעְתִּי אֲכַנֶּה כִּמְעַט יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי:

לג א וְאוּלָם שְׁמַע־נָא אִיּוֹב מִלָּי וְכָל־דְּבָרַי הַאֲזִינָה:

(Masorah notes in margin: ל׳ ושעם ביום השביעי · ל׳ ונחד כאיוב · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ א׳ · ל׳ ונחד ונחלק מטמן חכה מפי׳ כ״א · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ ו״ו · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ ר״פ כסיפ׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ אנשי חזקיה · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ ו׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ וחד ועל אדם)

ופסקו תלתא גבריא האלין מלאתבא ית איוב מטול דהוא זכי בעינוי: ותקף רוגזא דאליהוא בר ברכאל בוזאה מן גניסת אברהם באיוב תקיף רוגזיה מטול זכאותיה נפשיה מן אלהא: ובתלת חברוי תקף רוגזיה מטול דלא אשכחו תיובתא וחייבו ית איוב: ואליהו מתן ית איוב במליא ארום סבין הנון מניה ליומיא: וחמא אליהו ארום לית תיובתא בפום תלת גובריא ותקף רוגזיה:

ואתיב אליהוא בר ברכאל בוזאה ואמר זוטר אנא ליומיא ואתון קשישין מטול היכנא אסתפיתי ודחילית מלחואה מנדעא יתכון: אמרית יומיא ימללון וסגיעי שניא יודיעון חוכמתא: בקושטא רוח נבואתא היא בבר נש ומימר שדי תבוננון: לא רברבני חכימין וסביא יבינון דינא: בגין כן אמרית קבל מני אחוי מנדעי ברם אנא: הא אוריכית לפתגמיכון אציתית עד ביונתכון עד דפשפשון מליא: ונביכון אתבין והא לית לאיוב מכסן מתיב מימרוי מנכון: דלמא תימרון אשכחנא חוכמתא אלהא ישקפניה לא גבר: ולא סדר לותי מלין ובמימריכון לא אתיבנידה: אתברו לא אתיתו תוב אסתלקו מנהון מליא: ואוריכית ארום לא ימללון שתקו ולא אתיבו תוב: אתיב לחוד אנא חולקי אחוי מנדעי אוף אנא: ארום מליתי מליא עקתני רוח דכריסי: הא כריסי היך חמר חדת דלא יתפתח לנינין חדתין יתבזע: אמלל ויירוח לגרמי אפתח ספותי ואתיב: לא כדון אסב אפי גבר ולבר נש לא אשתמודע: ארום לא ידעית לאשתמודעא כזעיר פון יסבר לי אפין דעבד יתי: וברם שמע כדון איוב מלי וכל פתגמי אציתא: הא

להטיח דברים כנגד השם או יהיה ביאור אמרו וירשיעו את איוב כי הוא כעס עליהם על אשר הרשיעו את איוב ויחסו אליו חטאי׳ רבים עם דעתם בו שהוא היה צדיק ויסבר כי זאת הטענה היתה סיבה שלא מצאו מענה בטעון איוב על עצמו שהוא היה צדיק ׳ ואליהוא המתין את איוב בדברים ולא ענה תכף שמעו דבריו אבל המתין אם יענוהו חביריו וכראותו כי אין עונה אליו ויחר אפו:

ביאור מלות המענה׳

ויען אליהו בן ברכאל הבוזי ויאמר: מחוות דעי ׳ מהגיד דעתי: הוחלתי ׳ המתנתי: אזין ׳ כמו אאזין: העתיקו מהם מילים ׳ הסירו מהם הדבור ונסתרו כמו אלמים: עמדו שתקו: הציקתני ׳ מגז׳ מצוק ר״ל שהיה צר רוחי בקרבי לרוב תאותי להשיב על דבריו: כיין ׳ כאוב יין: כאובות חדשי׳ יבקע׳ ויבקע בקלות כמו הנודות החדשים שיבקעו בקלו׳ כשישימו בהם היין: וירוח לי ׳ כמו ורוח לשאול: לא אכנה ׳ לא אעלים שמו לכנותו בכינוי אחר כדי שלא אומר בביאור דבר כנגדו אבל אקראהו בשמו ואומ׳ עליו בביאור מה שיתבאר לי מהמום בדעותיו ובדבריו: ישאני ׳ ישרפני כמו וישאם דוד ואנשיו:

ערכה

רשי

מענה אליהוא

ממשפחת רם ׳ אברהם של האדם הגדול בענקים זה אברהם: מאלהים ׳ יותר מן המקום: וירשיעו את איוב ׳ זה אחד מן המקראו׳ שתקנו סופרים את לשון הכתוב ׳ וירשיעו כלפי המקום כשתיקותם היה לו לכתוב ׳ אלא שכינה הכתוב ׳ וכן ויעירו את כבודם בתבנית סור ׳ כבודי היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב ׳ וכן ואל אראה ברעתי ׳ ברעתך היה לו לכתוב ׳ אלא שכינה הכתוב ׳ וכן הרבה מקומות בספרי ו וכמסורת הגדולה: חכה ׳ המתין: כי זקנים המה ממנו לימים ׳ האחרים ׳ לכן חלל לו עד ששתקו הם:

מענה אליהוא

זחלתי ׳ יראתי: אכן רוח ׳ היא באנוש ׳ החכמה ׳ ולא ע׳ ימים וזקנה אלא רוח המקו׳ היא: ועדיכם אתבונן ׳ התבוננתי בכם ׳ וראיתי כי אין מוכיח לאיוב: פן יאמרו ונאבנו חכמה בשתיקותינו ׳ שלא להקניטו עוד ׳ כי אל ידפנו ולא איש ׳ לא היה לכם למעט כבוד המקום בכך: ולא ערך אלי מילי ׳ קבלה היא ׳ אוי שלא ערך אלי מילין: ובאמריכם לא אשיבנו ׳ לא באותן אמרים שהשיבותם לו יהייתי משיבו: העתיקו ׳ סרו מהן מילים: הנה בטני מלא רוח ׳ דברים להשיב כתאווה: כיין לא יפתח ׳ כיין חדש שאינו נפתח ׳ והיא כופח או כאובות חדשים ומבקעם ׳ אובות ׳ נודות ׳ עשויין כקומת אדם גבוהים: לא אכנה ׳ לא אכנה דברי להחליפו לכבודו ׳ כמו שאמרתי למעלה ׳ וירשיעו את איוב ׳ זהו כינוי ׳ שמסבה את הדיבור בשביל כבוד: אף אני זאת לא אעשה ׳ כי כמה מלא אוכיחנו: כמעט ישאני ׳ ישלקני מן העולם ׳ ויש פותרי׳ ישאני כמו ותשא הארץ אתם: רוח

רשי

רוח אל עשתני ׳ ואיני חזק יותר ממך: הן אני כפיך לאל ׳ כמו שאל פיך להתווכח לפני שלא יבעסך ׳ הן אני במקומו של הקב״ה ובשבילו לדבר דבריו: ואכפי ׳ כפייתי ׳ כמו אכף עליו כפיהו: חף ׳ טהור ומשופשף ׳ כמו כזיר לא יחוף ראשו ׳ וכמו ככל חפין את הכלים: תנואות ׳ עלילות ׳ לשון תואנה לשוב מן המקום: כי ירבה אלא מאנוש ׳ אין

חשבת למשפט: דעי ד׳ וסי׳ אשא דעי למרחוק ׳ על כן זחלתי ואירא ׳ אחוה דעי אף אני ׳ אענה אף אני חלקי: אכן י״ח וסי׳ נמסר במס׳ רבת׳ בערך אך בס״ד: תחקרון ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשין ת׳ ברישי׳ ן׳ בסופי׳ וסים׳ תגרעון ל׳ ואבדתם את שמם ׳ תלכון ל׳ לא תלכו ריקם ׳ תעבדון ל׳ את האלהים על ההר הזה ׳ תרבון ל׳ ושמעת ישר׳ ושמרת לעשות ׳ תענון ל׳ כל אלמנה ויתום ׳ תפגעון ל׳ ויאמרו לו לאסרך ירדנו דשמשון ׳ תחתון ל׳ הלוך ואמרת אל חנניה ׳ תחשבון ל׳ מה תחשבון על י״י ׳ תהיון ל׳ ואנשי קדש תהיון לי ׳ תלחמון ל׳ כה אמר י״י לא תעלו ׳ תנוסון ל׳ ותאמרו לא כי על סוס ׳ תחקרון ל׳ אזין עד תבונותיכם ׳ תושעון ל׳ בשובה ונחת ׳ ואל אדם ל׳ אל נא אשא פני איש וחד ועל אדם ואינון חד מן ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסימני׳ נמס׳ במסר׳ רבת במערכת אות העי״ן בערך על בס״ד: האזינה י״ו וסים׳ וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי ׳ אמרי האזינה י״י בינה הגיגי ׳ תפלה לדוד שמעה י״י צדק׳ האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם ׳ שמעה תפלתי י״י ושועתי האזינה ואל דמעתי ׳ אלהים שמע תפילתי האזינה לאמרי פי ׳ האזינה עמי תורתי ׳ רעה יש׳ האזינה ׳ אלהים צבאות שמעה תפילתי ׳ האזינה י״י תפילתי והקשיבה בקול ׳ אמרתי לי״י אלי אתה ׳ י״י קראתיך חושה לי ׳ י״י שמע תפלתי האזינה אל תחנוני ׳ ואולם שמע נא איוב ׳ האזינה וזאת איוב עמד ׳ האזינה לקול מלי:

הן ה' פתחין וסים' נמסר בסיפר' סימן ח' וסים' לא': ריבות ל' ומל' וכל ליש' מל' במו חסרים וסים' נמסר בסדר משפטים ותלים באב רבתי אות ר': ובשתים ג' וסים' בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים ב' בו' כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה: מעשה י' פתחין וסים' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב' והיה תחת בשם מק יהיה' ולא יהיה

הִנֵּה־נָא פָּתַחְתִּי פִי דִּבְּרָה לְשׁוֹנִי בְחִכִּי׃ יֹשֶׁר־לִבִּי אֲמָרָי וְדַעַת שְׂפָתַי בָּרוּר מִלֵּלוּ׃ רוּחַ־אֵל עָשָׂתְנִי וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּחַיֵּנִי׃ אִם־תּוּכַל הֲשִׁיבֵנִי עֶרְכָה לְפָנַי הִתְיַצָּבָה׃ הֵן־אֲנִי כְפִיךָ לָאֵל מֵחֹמֶר קֹרַצְתִּי גַם־אָנִי׃ הִנֵּה אֵימָתִי לֹא תְבַעֲתֶךָּ וְאַכְפִּי עָלֶיךָ לֹא־יִכְבָּד׃ אַךְ אָמַרְתָּ בְאָזְנָי וְקוֹל מִלִּין אֶשְׁמָע׃ זַךְ אֲנִי בְּלִי־פָשַׁע חַף אָנֹכִי וְלֹא עָוֺן לִי׃ הֵן תְּנוּאוֹת עָלַי יִמְצָא יַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לוֹ׃ יָשֵׂם בַּסַּד רַגְלָי יִשְׁמֹר כָּל־אָרְחֹתָי׃ הֶן־זֹאת לֹא־צָדַקְתָּ אֶעֱנֶךָּ כִּי־יִרְבֶּה אֱלוֹהַּ מֵאֱנוֹשׁ׃ מַדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ כִּי כָל־דְּבָרָיו לֹא יַעֲנֶה׃ כִּי־בְאַחַת יְדַבֶּר־אֵל וּבִשְׁתַּיִם לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃ בַּחֲלוֹם חֶזְיוֹן לַיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים בִּתְנוּמוֹת עֲלֵי מִשְׁכָּב׃ אָז יִגְלֶה אֹזֶן אֲנָשִׁים וּבְמֹסָרָם יַחְתֹּם׃ לְהָסִיר אָדָם מַעֲשֶׂה וְגֵוָה מִגֶּבֶר יְכַסֶּה׃ יַחְשֹׂךְ נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת וְחַיָּתוֹ מֵעֲבֹר בַּשָּׁלַח׃ וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב עַל־מִשְׁכָּבוֹ וְרִיב עֲצָמָיו אֵתָן׃ וְזִהֲמַתּוּ חַיָּתוֹ לָחֶם וְנַפְשׁוֹ מַאֲכַל תַּאֲוָה׃ יִכֶל בְּשָׂרוֹ מֵרֹאִי וְשֻׁפּוּ עַצְמוֹתָיו לֹא רֻאּוּ׃ וַתִּקְרַב לַשַּׁחַת נַפְשׁוֹ וְחַיָּתוֹ לַמְמִתִים׃ אִם־יֵשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אָלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ׃ וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שָׁחַת מָצָאתִי כֹפֶר׃ רֻטֲפַשׁ בְּשָׂרוֹ מִנֹּעַר יָשׁוּב לִימֵי עֲלוּמָיו׃ יֶעְתַּר אֶל־אֱלוֹהַּ וַיִּרְצֵהוּ וַיַּרְא פָּנָיו בִּתְרוּעָה וַיָּשֶׁב לֶאֱנוֹשׁ צִדְקָתוֹ׃ יָשֹׁר עַל־אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי וְלֹא־שָׁוָה לִי׃ פָּדָה נַפְשִׁי מֵעֲבֹר בַּשָּׁחַת וְחַיָּתִי בָּאוֹר תִּרְאֶה׃ הֶן־כָּל־אֵלֶּה יִפְעַל־אֵל פַּעֲמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם־גָּבֶר׃ לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים׃ הַקְשֵׁב אִיּוֹב שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר׃ אִם־יֵשׁ־מִלִּין הֲשִׁיבֵנִי דַּבֵּר כִּי־חָפַצְתִּי צַדְּקֶךָּ׃ אִם־אַיִן אַתָּה שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה׃

הָא כְרוֹן פְּתַחִית פּוּמִי מַלִּילַת לִישָׁנִי בְּמוֹרִינַי׃ תְּרִיצוּת לִבְבִי מֵימְרַי וּמַנְדַּע סִפְוָתַי בְּרִיר מַלִּילוּ׃ רוּחַ דֶּאֱלָהָא עַבְדַת יָתִי וּמֵימַר שַׁדַּי תְּקַיְמִנַּנִי׃ אִין תּוּכַל תְּתִיבִנַּנִי סַדַּר קֳדָמַי אִתְעֲתַד׃ הָא אֲנָא דִּכְוָתָךְ לֶאֱלָהָא מִן טִינָא אִתְּלְשֵׁית לְחוּד אֲנָא׃ הָא אֵימְתִי לָא תְבַעֲתִנָּךְ וְטוֹנִי עֲלָךְ לָא יֵיקַר׃ בְּרַם אֲמַרְתְּ בְּאוּדְנַי וְקָל מִלַּיָּא אֶשְׁמָע׃ זַכַּי אֲנָא מִדְּלֵית מְרַד שְׁזִיג אֲנָא וְלָא סוּרְחָנָא לִי׃ הָא תַּרְעוּמְתָא עֲלַי יַשְׁכַּח יַחְשְׁבִנַּנִי לִבְעֵל דְּבָבָא לֵיהּ׃ יְשַׁוֵּי בִּישְׁעָ רַגְלַי יִנְטַר כָּל שְׁבִילָי׃ הָא דָא לָא זְכֵיתָא אֲתִיבִנָּךְ אֲרוּם יִתְרַבְרַב אֱלָהָא מִן בַּר נָשׁ׃ מָא דֵין לְוָתֵיהּ נְצֵיתָא אֲרוּם כָּל פִּתְגָּמוֹי לָא יְתִיב׃ אֲרוּם בְּחַדָא שׁוּתָא יְמַלֵּל אֱלָהָא וּבִתְנֵיתָא לָא אִצְטְרִיךְ לְמִסְכֵּיהּ׃ בְּחֶלְמָא מִן חֶזְוָנָא דְלֵילְיָא כַּד נָפְלַת שֵׁינְתָא עַמִּיקְתָּא עַל בְּנֵי נָשָׁא בְּנִיוּמְתָא עַל בֵּי מַדְמְכָא׃ הֵיכְדֵין יְגַלֵּי אוּדְנָא בְּנֵי נָשָׁא וּבְמַרְדוּתְהוֹן יַחְתּוֹם׃ לְאַעְדָאָה בַר נָשׁ מִן עוֹבָדָא בִישָׁא וְגֵיוְתָנוּתָא מִגַּבְרָא יְכַסֵּי׃ יִמְנַע נַפְשֵׁיהּ מִן שׁוּחֲתָא וְחַיּוֹי מִן לְמֶעְבַּר בְּשִׁלְחָא׃ וּמִתְמַכְּסֵן בְּכֵיבָא עַל בֵּי מַדְמְכֵיהּ וְסוּגְעֵי אֵיבְרוֹי תַּקִּיפִין׃ וּמִתְוּנְבָא דְנָקִיט לֵיהּ מַרְחִיקָא נַפְשֵׁיהּ מְזוֹנָא וְנַפְשֵׁיהּ מֵיכְלָא רְגִינָא׃ יִשְׁתֵּצֵי בִסְרֵיהּ מִן רֵיווּ וְשַׁפְיָן גַּרְמוֹי לָא אִתְחֲמוּ׃ וּקְרִיבַת לְשׁוּחֲתָא נַפְשֵׁיהּ וְנִשְׁמְתֵיהּ לְמִיתוּתָא׃ אִין אִית עֲלוֹי זְכוּתָא מִזְדַּמַּן מַלְאֲכָא חַדָא פְּרַקְלִיטָא מִן בֵּינֵי אֲלַף קַטִּיגוֹרַיָּא לְחַוָּאָה לִבְנֵי נָשׁ תְּרִיצוּתֵיהּ׃ וְחָס עֲלוֹי וַאֲמַר פְּרוֹק יָתֵיהּ מִלְּמֵחַת בְּשׁוּחֲתָא אַשְׁכְּחֵית פּוּרְקָנָא׃ אִתְחֲלִישׁ בִּסְרֵיהּ יַתִּיר מִן רְבוּתָא יְתוּב לְיוֹמֵי טַלְיוּתֵיהּ׃ יְצַלֵּי קֳדָם אֱלָהָא וְרַעֲנֵיהּ וַחֲמָא אַפּוֹי בְּרַעֲוָא וִיתִיב לֶאֱנָשׁ כְּצִדְקְתֵיהּ׃ יִתְרִיץ לִבְנֵי נָשָׁא וְיֵימַר חָבֵית וּתְרִיץ קַלְקֵילִית וְלָא הֲוָא שָׁוֵי לִי׃ פְּרוֹק נַפְשֵׁיהּ מִלְּמֶעְבַּר בְּשׁוּחֲתָא וְנִשְׁמְתֵיהּ בִּנְהוֹרָא מַעַלְיָא תֶּחֱמֵי׃ הָא כָל אִלֵּין יַעֲבֵּד אֱלָהָא תְּרֵי זִמְנִין וּתְלָת עִם בַּר נָשׁ׃ מְטוּל לַאֲתָבָא נְפַשׁ מִן שׁוּחָא לְאַנְהָרָא בִּנְהוֹר חַיָּיא׃ אֲצֵית אִיּוֹב קַבֵּל מִנִּי שְׁתִיק וַאֲנָא אֲמַלֵּל׃ אִין אִית מִלִּין אֲתֵיב יָתִי מַלֵּל אֲרוּם צְבֵיתִי לְזַכָּאוּתָךְ׃ אִין לָא אַתְּ קַבֵּל מִנִּי שְׁתוֹק וְאַלְּפִנָּךְ חוּכְמְתָא׃

רלבג

ערכה' ערוך לבריך: קורצתי' נבראתי ונוצרתי ואכפי' כמו וכפי והרצון בו כמו ידי ומכתי והוא כנגד מה שאמר איוב כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני: זך' נקי וכן חף והוא מענין מה שאמרו חז"ל כגיר לא יחוף את ראשו: תנואות' עלילות והסרות ממצותיו ר"ל שלא יעליל אותי שסרתי ממצותיו או ירבה בזה שהוא ימצא בעבורי מה שיסיר אותי ממבוקשיו על שלא אוכל לעשו' אחד מהם: בסד' הוא מאסר יושמו בו רגלי האסור: ירבה אלוה מאנוש' מגזרת רבים ונכבדים והרצון שהשם ית' יותר נכבד מאד מהאדם: ישורנ' יראנה: ובמוסרם' במאסרם ויסוריהם: וגוה' וגוף או יראה בו ונאוה: ורוב עצמותיו איתן' וברוב עצמיו מכאוב איתן והרצון בו וברוב איבריו מכאוב חזק: וזהמתו' מענין מיאוס והרצון שבנפשו תביאהו למאוס בלחם: מראו' ממראה: ושפו' ונבאו: ראו' נראו: פדעהו' מענין פדיון: רטפש' התלחלח ונרטב: עלומיו' נעוריו: בתרועה' בשמחה או בתפלה וצעקה: ישור' הוא מענין הבטה והשגחה: ואאלפך' ואלמדך: ביאור

מסרה' למצרים מעשה' הפככם אם כחמר היוצר' ויקברהו בקברתיו דאסא דדה' להסיר אדם מעשה' את כל זה ראיתי ונתון' כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה' ובכל מעשה אשר החל' כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט על כל נעלם: ראו ל' ושפו עצמותיו והוא חד מן ד' אלפין דנשין וסים' ויביאו לו את המנחה דיוסף' תביאו לחם תנופה' ושפו עצמותיו לא ראו' ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה דעזרא: לאדם ולאדם י"ג וסי' ולאדם אמר כי שמעת לקול' ולאדם לא מצא עזר' כתנת עור וילבשם' האנכי לאדם שיחי' מגיד לאדם מה שיחו' להגיד לאדם ישרו' לאדם מערכי לב' להשיב לאדם כפעלו' כי לאדם שטוב לפניו' ולאדם שלא עמל בו' ולא הגדתי לאדם' כי לא לאדם הבירה' כי לא לאדם תשפטו: נפשי נפשו קרי פדה נפשו מעבור בשחת והוא חד מן כ"ד מלין כתי' י' בסוף תיבותא וקרי' ו' וסי' נמס' במס' רבת' במערכת אות יוד בסו': החרש ו' וסי' נמסר בסיפ' סימן י"ג: אם אין ד' וסי' היש יי' בקרבנו אם אין' היש בה עץ אם אין' הנעשה דברו אם אין' אם אין אתה שמע לי:

רשי

אין המקום צריך כל כך לדקדק אחר האדם' כי הרבה יש לו להקב"ה כדקי' יותר מאנוש: או יגלה אזן אנשים' כמו שעשה לאבימלך בחלום הלילה: ובמוסרם יחתם' חותמן ומוסרן ביסורין על עונם: להסיר אדם' בחליו: מעשה' שהיה בדעתו לעשו': וגוה מגבר יכסה' ביסורו' למען הכניעו ולהשפילו לטוב כדי שיחשך נפשו ממיתה גמורה: וחייתו מעבור בשלח' בשלחו ונשקו של מלאך המות' כלו' לטובתך הביא עליך ייסורין: גוה' כמו גאוה: שלח' כלי זיין' וכן בעזרא ידו באחת מחזק בשלח: והוכח' לשון תוכחה שישוב מעונו' ורוב עצמותיו שהוא איתן מוכיחין במכאוב: וזהמתו' איתו לחם' ממאסתו נפשו וחיתו של חולה כל מאכל' ונפשו מזהמתו כל מאכל תאוה: יכל בשרו מראו' יחסך בשרו ממראה' כמו כלו כלמעות עיני' מכלו' עינים: ושופו עצמותיו' מתנתקין ממקומו' ושופו' כמו לשף מדוכתיה: לא ראו' אין להם מראה ותואר: אחד מני אלף' במגידי טעמו' והוא ילין יושרו: ויחוננו' המקום: פדעהו' כמו פדאהו' אלף מתחלפת בעין' והענין מוכיח: מצאתי כופר' והוא פדיון: רוטפש בשרו מנוער' רוטפש' אטקושא בלע"ז' מנוער' נתעורר בשרו מן הנוער שהוא מנוער ומנותק מן יסורי חליו' ואין לתיבה זו דמיון במקרא ולפי הענין הוכרחנו לפרשו כמשמע הענין' ופותרו בלשון רפש' ואמ' הטי"ת כיתוספת בו כמו נצטדק טועה הוא מאד' כי אין טי"ת מתווספת בתיב' כי אם בלשון מתפעל או נתפעל' ובתיבה שיסודה צד"י ולא בשאר תיבות כמו צדק נצטדק וכמו צרע נצטרע' ציד כאמן וילכו ויצטיידו' צידה הצטיידנו אותו' ישוב בטוח וכרפוא' לימי בחרותו: בתרועה' בתפילה: ישור על אנשים' יעשה שורות של אנשים כשיגדול מחליו ויתוד' ליוכרו: ולא שוה לי' לא נהיה לי שכר כדבר: פעמים ושלש מייסרו על עונותיו בחליו שלא להשחיתו' ואם יות' יכעס עליו ידאב מן גיהנם ושן המית' שב' ועל ארבעה לא אשיבנו: מעשה

אבן עזרא

ברור מללו' דבר ברור: הן אני כפיך' כלברך ואחשבותיך עם האל והענין כפי איש ואיש לפי מהללו כאילו אמר אני כמוך: קורצתי' כחתכתי מן קרץ מצפון: ואכפי' יש אומרים כי פירושו דבר קשה וכמהו כי אכף עליו פיהו ויש אומרים שהם שתי מלות כמו אכור ואלכאים: חף אנכי' יש אומרים שהוא כמו כסוי חטאה והוא קרוב ואחרים אומרים שהוא חפוף בצדק כענין צדק לבשתי וילבשני ורובי המפרשים פרשוהו לפי הענין כמו זך: הן תנואות' כמו וידעתם את תנואתי: ימצא' המקום: בסד' כמו ושמת אותם בסיד: ירבה' יגדל והענין כי תאמר כי גדול האל מאנוש' וענינו בעבור שלא צדקת אענך ואראה לך גדולת המקום: לא ישורנה' על הנפש וענין ובמוסרם יחתום אחר שייסרם יחתום גזר דינם: יגוה' כמו ותאמר גוה והוא כמו נאה' ויכסה הקב יראה כי עיקר הנאוה ראיית העין: וחיתו' אכפם החיה: בשלח' נשק כמו ואין משלחת במלחמה: ורוב עצמיו' במכאוב איתן כי הראשון ישמש עצמו ואחר עמו והענין כפול כמנהג: וזהמתו' כענין יתעב ויבאש לו וכן הוא בלשון קדר ואין לו חבר במקרא: יכל כמו יכלה: מראי' עד שלא יראה: ושפו' כמו ואכות אותו טחון תרגו' ושפית יתיה: לממיתים' למלאכים הממיתים' אם יש עליו מלאך: להגיד לאדם' בעד אדם כמו אמרי לי אחי הוא מזה הפסוק תלמוד כי המלאכי' הממיתים המבקשים נפש האדם רבים ומלאך אחד הוא פקיד עליו לשמרו והמבין סוד מערכו' הצבאות יודה כן: ויחוננו' המקום ויאמר אל המליץ פדעהו כמו פדהו בענין ואין לו חבר במקרא' וכן רטפש וענינו רך: וירא פניו בתרועה' כמו בשמחה: ישור' ישוב כמו ישור כשך יקושים על כן נקראת החומה שור כמו בנות צעדה עלי שור בעבור שהם סובבות המדינ': ולא שוה לי' ולא עשיתי השוה והענין שיתודה נגד אנשים בפרהסיא: על

ביאור דברי המענה

ענה אליהוא בן ברכאל הבוזי על קצת דברי' זכר בזה המענה שאמרם איוב ואמר צעיר אני לימים ואת' ישישי' על כן יראתי מהגיד דעי לכם · כי אמרתי שאורך הימי' יתן דעה לאנשי' לענות הראוי בדברים ורוב שנים יודיעו חכמה · אכן לפי מה שאמצא מכם הוא מבואר שאין הענין מצד הישישו' אכן רוח והבנה היא באנוש עד שיתכם איש מאיש לזאת הסבה והשפע הבא לאנשי' מהשם יתברך תבינם ותשימם חכמים לא אורך הימים והישישות · לא הכבדים יחכמו ולא יבינו זקנים משפט ר"ל שאין סבת החכמה והבינה הישישות והכבוד · ובהיות הענין כן כשענתי להשיב על דבריך ואם אני צעיר לימים ואמרתי לך שמעה לי ואחוה דעי אף אני · הנה המתנתי לדבריכם אאזין ואשמע דבריכם מזולת שאענה עד שאשמע תבונותיכם ותחקרון מלים להשיב לאיוב · ועדיכם אתבונן לראות אם תענו אותו והנה אין מכם שיענה על דברי איוב · אולי תתנצלו ותאמרו מצאנו חכמה בשתיקתינו אל ידפנו לא איש ר"ל לא יצטרך לאדם שירדפנו ויהדפנו על חטאיו כי די במה שיהדפנו השם · הנה איוב לא ערך אלי מלים ובאמריכם במה שזכרתי והוא אמרכם אל יהדפנו לא איש ראוי לי שאשתוק ולא אשיבנו ולי התנצלות יותר מכם בשתקי כי לא ערך אלי מלים לדב' עמי ואפש' שיהיה הרצון באמרו ובאמריכ' לא אשיבנו שאני אשיבנו במאמרים אינם כמאמריכם כי לא אבא אליו בטענות כוזבות כמו שעשית' והיה זה סיבה שלא מצאתם מענה · יראו רעי איוב מהשיב לו העתיקו והסירו מהם מלים · והוחלתי זמן מה אולי ידברו גם לא ידברו ושתקו ולא ענו מזמן ארוך התעוררתי לענו' חלקי כי מלאתי מלים וטענות להשיב אל איוב לרוב תאותי להשיב לו כאילו אני במצוק ובצע' עד שאשיב' הנה בטני כאוב יין אשר לא נפתח עדיין שהו' מלא וכאובו' חדשי' שהם נבקעים בקלות כן יבקע נפשי בקלות להוציא הטענות והראיות אשר לבי מלא מהם ותאר זה הענין בבקיעה להראו' שהו' כאילו יכריחהו הידוע שי' בזאת השאלה להשיב אל איוב כי טבע המושכלו' כן הוא בטבע ר"ל שלא יוכל להמנע המשיג להודיע מה שישיג לזולתו · לא אשא פני איש להחניף אותו ואל אדם לא אכנה ר"ל שלא אכנה שמו להחליפו שלא אומר בבירור דבר כנגדו כי לא הורגלתי בזאת התכונ' הפחותה מיראתי שאם אתנהג בה ישדפני השם ויכלני · והנה אמר זה כנגד רעי איוב שלא רצו לומ' בבירור מה שאמרו כנגד איוב אבל כינו והעלימו כמו שתמצא שאמ' בלדד ברצותו לומ' שלא השתדל איוב להשיג ולדעת השם בראוי אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל · ואמ' צופר ברצותו לומר שבעבור חטא איוב כשהטיח דברים כנגד השם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל ולא רצו לומר בביאור שאיוב חטא באלו הדברים · ואולם שמע נא איוב מלי הנה נא פתחתי פי לדבר אליך ויהיה מאמרי היושר המצוייר בלבי והדעת אשר יגידו שפתי יהיה ברור ונקי מן הטעאה ר"ל שלא אבא אליך בטענות אשר תוכל לומר בהם שהם כוזבות כמו שהיו עושי' רעיך ועל זה כעסת עליהם והראיה שאחד יכבד עליך הויכוח עמה' מנה' הכל והיית חושק שיהיה אפשר בשם ית' שיתווכח עמך כמו שיתווכח אדם עם רעהו ויסיר ממך כפו ואימתו ואל תבעתך הנה הגעת אל מה שהיית חושק שאני אדם כמוך · ורוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני ולא אבא אליך כי אם בטענות צודקות · אם תוכל השיבני על דברי ערוך דברי ריבך והתיצב לפני · הנה אני כפיך לדבר בעבור אל ולהתווכח עמך ר"ל שאני אדם כמוך ונבראתי מחומר כמוך ואין לך אימה ויראה ממני וכפי ומכתי לא יכבד עליך כי לא אכה אותך · אך אמרת באזני שאתה זך ונקי בלי עון ובלי פשע · הנה השם ית' ימנעני ויסירני מכל מה שאני חפץ להגיע אין ר"ל שגדר דרכי ויחשבני לאויב לו למנוע ממני מבוקשי כמו שישתדל האו' למנוע מאויבו מבוקשו · ישם בסד רגלי וישמור כל אורחותי לבלתי אוכל להשיג אחד מהדברי' אם אשתוקק אליה' ועל זה נתרעמת מהשם ית' בסדרו מציאות האד' בזה התואר שימצא בו בזה האופן מרוע הסידור עד שאמרת שיותר טוב היה אחר שאי אפשר מזולת רעות מצד המערכת שיסבב השם שימותו האנשים הקטני יום מרחם ויחשת זה לשו' לקיצור או לליאות · הן זאת הטענה לא צדקת בה לפי מה שאענה אותך כי השם' נכבד מאד יותר מהאדם ולזה ראוי שנתבונן בזה ולא נשלח דברינו בתחלת המחשבה לגנותו על מה שסידר מזה כי בזה מהחכמה והשלימות מה שלא יעלם · וזה כי למה שהיה האדם היות' שלם שבאלו הנמצאו' חוייב שישגיח בו הטבע יותר ולזה נשתתפו כל הגרמי' השמימיי' בשמירתו ובסידור הנהגתו אם כבר יקרה מזה רע מה במקרה וזה הרע גם כן ישתדל השם להסירתו לפי היכולת ולזה ברא האדם בעל שכל וזה כי השכל ימשול על זה הסידור המסודר מהמערכת וממנו תהיה הבחירה אל הטוב כאשר היה שלם והנה הבחירה אשר תהיה ממנו תנצח הבחירה אשר תהיה מצד המערכת אם ירצה האדם להמשך אחר שכלו · ועוד כי מי שישלים השכל עד שיהיה לו דבקות מה עם השכל הפועל כבר ישגיח בשמירתו מאלו הרעות השכל הפועל אם בשיודיעהו אלו הרעו' טרם בואם כדי שישמר מהם אם בצד אחר כמו שיזכור אליהו אחר זה · מדוע אליו ריבות האם מפני שלא הודיע אותך זה הרע כדי שתקח עצה להנצל ממנו אחר שאתה ישר לב הנה כל דבריו שיודיע לאדם הישר כדי שינצל מהרע הנכון לבוא עליו מצד המערכ' לא ידבר בהם אך תהיה בזאת ההודעה מדרגות לפי התחלפות מדרגות המקבלים · כי בדרך אחת ידבר אל והוא שתגיע ההודעה בחלום לאשר יגיע מדרגתם מהתאחדות בשכל הפועל אל שיוכל לקבל ההודעה בזה האופן ובדרך שנית ידבר לאשר לא יראה דרך הראשונה מצד מיעוט התאחדותו בשכל הפועל והוא ביאר שני אלו הדרכים אחר זה · הנה בחלום ובחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בעת שישן על משכבו כי אז תנוח הנפש המרגשת מפעולותיה ויהיה אפשר מפני זה באים השלם להתבודד שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפועל · או יגלה השם ית' אוזן אנשים ובמוסרם ויסוריהם אשר יחתום לפי המערכת לבא עליהם כדי שינצלו ממנו בלקח' ענה עליו כי הבחירה האנושית מושלת בזה הסידור כמו שקדם ויהיה גם כן סבה שיראו מהשם ית' יותר וישובו אליו בכל עוז · ואמנם היה זה הגילוי בעת השינה להסיר אדם מעשה הנפש המרגש' או ולהסיר פועל החומר אשר מגבר יכסה ויעלי' שפע השכל הפועל ר"ל כי החומר לא יערבב השכל או להיות הנפש בלתי טרודה בהשגות החושיות · ובזה האופן יחשוך השם ית' נפש הישר מני שחת ויחשוך נפשו מעבור בחרב ואולם הדרך השנית הוא שמי שלא תגיע מדרגתו אל שיקבל שפע השכל בשיודיעהו הרע הנכון לבוא עליו הנה השכל להתאחדותו בו התאחדות מה יצילהו מזה הרע באופן אחר רחוק מזה · והוא שיוכיחהו במכאובות לשמרו שלא ילך בדרך אשר היה נכון ללכת בה ולמות ועל זה הדרך אמר אודך יי' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני וביארו ז"ל על צד המשל במי שרצונו ללכת במדבר או בים עם שיירה מה ונגף באבן רגלו ועורו בדרך ונשמר מהאליכ' שם וזאת השייר' טבע' בים או אבד' באופן אחר הנה הוא מבואר שזה הרע בא אליו לטוב לו והנה כמו שהטבע שם כחות טבעיות בקצת בעלי חיים לשמרם ואם לא השיגו שהם נשמרים בזה כמו ששם כח בקצת בעלי חיים לברוח מהבעלי חיים המזיקי' אותם בראותם אותם ואם לא קדם להם ההרגש בשהם מזיקי' אבל שם ליחס דרך משל מגונה אכלם שיכוסן מפני זה ויגע להם התועלת המכוון אשר לא כסו בעבורו והיא השמיר' מהטרף כן האד' להיותו בתכלי' השלימו' ביחס אל שאר הבעלי חיי' כאשר היה לו התאחדות מה בשכל הפועל מצד הטבע האישי ישגיח בו ויסבב סיבו' להצילו מרעתו ואם לא ירגיש ויעד שהם להצלתו ואפשר שיהיה ראש סיפורו הדרך השנית אמרו להסיר אדם מעשה ויהיה הביאור בעבור מה שיסיר האדם מעשה השכל הפועל להיותו טרוד בעניינים הגופיים ובהשגות שאר כחות הנפש כמו החוש והמחשבה והדמיון והחומר יכסה ויעלים ממנו זה האופן מן ההגדה למיעוט התאחדותו בשכל הפועל הנה יחשוך אותו מן הרע הנפלא הנכון לבא עליו כשיוכיחהו במכאוב על משכבו על ערש דוי כמו שקדם או אפשר שיהיה פירוש אמרו להסיר אדם מעשה כי זה ההודעה תהיה כדי שיסיר האד' המעשה הרע אשר היה מתנהג בו ויכסה ממנו גאותו ויסתירה ר"ל שיכנע לבבו בראותו הרע הנכו' לבא עליו עד שלא יסתבך האיש הישר במעשים המגונים אשר החל להתנהג בהם ויסור ממנו שלימותו והביאורים הראשוני' יותר נאותים ונכונים מצד הענין ואם זה נאות יותר לפי מה שיחשב מצד הלשון ויוכיחהו במכאוב על משכבו וברוב איבריו יהיה מכאוב חזק ותתעב נפשו הלחם בסבת החולי ונפשו תתעב מאכל נתאו לבריאים · יכלה בשרו מראי ר"ל שלא יראה בו בשר מרוב הכחישות ויגבהו ויבלטו העצמות אשר לא היו נראים קודם החולי · הנה זאת ההודעה בזה האופן תהיה לאדם אם יגיעהו התאחד' מה בשכל הפועל בדרך שיהיה עליו מלאך מליץ הקטנה שבהלכות להגיד לאדם מה שיתיישר בו וישמר מן הרע ובזה האופן יחון אותו ויאמ' להציל אותו ולפדותו מרדת שחת מצאתי כפר והוא הסרת זה המכאוב · והנה בסוף הענין יבריא וישוב רענן ורטוב יותר ממה שהיה בעת הנוער וישוב בכחו ובבריאותו שהיה בימי נעוריו · וימשך לזה מן התועלת גם כן שבעת חליו יתן אל לבו להתפלל אל השם ית' וירצה אותו ויראה השם ית' פניו בזאת התפלה והצעקה מפני שהוא משתדל לדבק בשם ית' ולשוב אליו ובזה האופן ישיב השם יתברך לאד' צדקתו כי אף על פי שהרע נכון לבא לצדיק מצד המערכ' אם אי אפש' מזולתו והשם ית' שם בו כלי אל שיצל מהרע ההוא וישיב לו צדקתו · ישגיח השם על האנשים ואשר יאמר חטאתי והעויתי הדרך הישר ולא שוה לי · וייסר דרכיו אל השם ית' פדה נפשו ממות ותראה נפשו באור החיים · הנה כל אלו ההודעות יעשה השם ית' שתי פעמים או שלש עם גבר להשיב נפשו ממות כדי שיאור באור החיים ר"ל להוכיחו כאשר יתחיל לדרוך בדרכים בלתי נאותים כי השכל הפועל כמו שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות הנכונות לבא עליו מצד המערכת כן ישגיח בו להצילו מהדרכים אשר ימנעוהו מהגעה אל השלמות והם פעולות הרשע שכל מי שיאחיז בהם ירחיקוהו מהשם ית' לפי שהם גם כן מוגבלו' מצד המערכ' ולא ישגיח בו להביא עליו ייסורין לשמרו מפעולו' הרשע יותר מג' פעמים כי אחר כן שבה לו זאת התכונה קנין חזק ולא יוסר ממנה לעולם · הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר אם יש לך מלי' להשיב על דברי השיבני דבר כי אני חפץ שתצדק אם יהי' האמת אתך · ואם אין לך טענו' להשיב על דברי שמע לי החרש ואני אלמדך החכמה והידיעה האמיתית בזה הדרוש :

והכלל העולה מהדברים

שאליהוא יראה שהטובו' והרעו' הם מוגבלו' ומסודרות מצד המערכ' ובזה יותר הספק בהצלחה הנמצאת לרשעים כי אין ראוי שנפלא אם יסבב השם' מצד זה הטבע אשר שם בגרמים השמימיים שיגיעו טובות לאנשים יהיו רשעים או צדיקים כי אם היה אפשר שלא יגיע רע מהם לנמצאות השפלות לא היה מקצר השם' מזה לפי שכוונתו הראשונה במה שהמציא היא הגעת הטוב כמו שלא יפלא איש על מה שישגיח השם ית' בשמירת הבעלי חיים הפחותי' והמציא להם המזון והכלים אשר בו ישמרוהו עם היותם טורפים ומשחיתים זולתם והיותם בלתי ראויים להגיע טוב להם מפני צדקם לפי שהם בלתי מתוארים בצדק כן אין ראוי שיפלא אם יגיעו טובות מהשם ית' בזה האופן לאנשים יהיו צדיקים או רשעים כי הם יותר נכבדים משאר בעלי חיים אלא שהתיר זה הספק בזה האופן מדברי אליהוא הוא בלתי מבואר כלל מדבריו כאילו לא השתדל להתי' הספק בו לחשבו שהענין' מבוא' בתחלת העיון שלא תהי' מזה הצד טענה על השם ית' ולזה כשאמר זה הספק לאיוב כמו שנבאר במה שאחר זה במה שדבר עם השם ית' והנה הרע לא יחוייב מפני זה שיבא לצדיקים כי השם' שם בהם כלי ישמרו בו מאלו הרעו' והוא השכל אם יתנהגו בו לפי הראוי בדרך שיתאחד אחדו' מה בשכל הפועל בו כי כשהיה הענין כן תגיע ההודעה לאדם בדרך שישמר מאלו הרעות בפנים שוני' לפי מדרגתו בהתאחדו' המדרגה היותר גבוהה היא שתגיע לו

רשי

מענה אליהוא

הלא כי אזן מלים תבחן · כאשר החיך יטעם האכל משפט · הוכחת דברים : אכזב · שופטי שלא דכי אמת : אנוש · חולה מכתי : חיצי · בגעי כמו ויאכם : לא יסכן גבר · לא יענה אדם אם תמים דרכיו : מי פקד עליו ארצה · מי מושל בו לאמר למה כן עשית ולא ציויתיך כן · כי מי גוהו בממשלתו ולמה ימנא תואנות לבריותיו · אינו צריך להשיב דב' למשול בו לאמר בשביל זאת הריעותי לו : אם ישים לבו על אדם להשחיתו למה יבא בעלילה עליו: רוחו ונשמתו · רוח ונשמה שלו שהיא נפוחה בו ואין מוחה בידו : יגוע כל בשר יחד · ואם בינה · ואם אינה אתה הבין שמעה זאת · בינה זו אינה שם דבר אלא לשון צוויי · כמו בינה הגיגי · לפיכך שתי' אילו טעמן למעלה בבי"ת · וכל שאר בינה טעמן למטה בנו"ן : האף שונא משפטו של שופט צדק יחבוש המקום · זאת' אינו משפט · כי לא כדין עשה אפשר זאת מי שהוא צדיק אשר תרשיע : כביר · לשון אחר : האמר למלך בליעל · וכי הגון וראוי לומר למלך בליעל · ולאמר רשע אל נדיבים · רשע לא נשא פני שרים · כלומר למלך עולם אשר אין משוא פנים לפניו : שוע · עשר · כמו לא ניכר שוע לפני דל : רגע ימותו · בשירכה : וחצות לילה · כשעשה למצרים יגועשו עם שלו' כרגע ויעבורו : ויסירו · אביר כח שלהם : לא ביד · לא יסנו ביד אין להם כח : כי

זאת ההודעה בחלום ובזה נסכן מדרגות רבות לא נכרם והמדרגה היותר שפלה היא שלא יהיה בכח זה האדם שיגיע לו ממנו שום הודעה לרוב הקשר שכלו בכחות החמריות ולא יגיע לו ההתבודדו' מבין שאר חלקי הנפש הראוי למי שאפש' בו זאת הידיעה כמו שנזכר בספר החוש והמוחש אבל תהיה תכלית ההודעה לו שיסבב השכל הפועל אם ל לשמרו מרע מוחש מסודר ומגובל מצד המערכת אם לשמרו מרע נפשו שיבואהו עליו מכאובים וחליים ישמרו מהנפילה ברע ההוא אם יהיה מ מוחש או יכנע בהם לבבו אם היה נפשי ואמר שזה אשר יהיה לשמיר' מרע נפשי לא יהיה מהשם ית' יותר משלשה פעמים והוא מבואר שכמו אלו האנשי' יחשבו צדיקים אחר שהם בתחלת הדריכה אל הרשע ולא יאחזו דרכו עדיין ויקרו להם מהרעו' על צד התוכח' שלא יקרה לרשעי' ולזה יפול ספק ומבוכה בהמצא כמו אלה הרעו' ית' לצדיקי' ממה שתמצאנה ל לרשעים ובזה היתר אליהוא הספק במה שספק איוב מהצלחת הרשעים ומעונש ה הטובים המוגבל להם לפי המערכת כי אין זה עול בחק השם ית' אחר שהוא המצי' להם כלי להנצל מזה הרע ואין ראוי ג"כ שימנע השם יתברך מבריאת האדם בזה התואר אשר היא נפלאה בשמירתו מפני רע מה יקרה ממנה עם שהוא העדים להמציא בנו כלי נוכל להנצל בו מהרע מצורף לזה שאליהוא יראה שבזה הרע גם כן תועלת מה והוא תוכחת הרשעים וכלותם כמו שיתבאר וזה גם כן נמצא במאמר השם לאיוב ובמאמר שלמה ע עליו השלום אמר כל פעל יי' למענהו וגם רשע ליום רעה ונחשב שתהיה ה המדרגה האמצעית בין שתי אלה המדרגות שיקרה לאדם פחד על ענין מה היה ראוי לבא עליו רע מה ולא ישיג בו יותר מזה השיעור ומפני זה השיעור מההודעה יהיה נשמר מעשות הדבר ההוא וינצל מהרע אשר היה נכון לבא עליו וכמו זאת ההודעה מפורסמת מאד מן החוש ואמרו רבותינו ז"ל בשבתה אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי וראוי שתדע אתה המעיין שבכמו זה האופן יותר הספק הזה במה שנזכרה תורה בהגעת הרעו' לנו בשלא נלך בדרכי השם ובהגעת הטובו' בשנלך בהם כמו שנזכר בברכות וקללות וזה שכלל האומה יהיה מושגח כשילך בדרכי הש' וכאשר יחל לצאת מהדרך הטוב או יהיה נכון לבא עליו רע מצד המערכ' תגיע ההודעה לכללה ההוא באחד מנבי אלו הדרכי' אם זכר וזה שאם היה ביניהם נביא תגיע אליו ההודע' והוא יגיעה לכלל האומה ואם לא הנה יביא על הכלל ההוא יסורין מה ומכאובו' אם להצילם מהרע הנופל הנכון לבוא עליהם אם להצילם מן הפחיתות הנפשיי אשר החלו להסתבך בו ולזה ביארה התורה שכשיבאו על הכלל כמו אלו הרעות לא ייחסום אל המקרי אבל יאמינו שהכל בא מהשם ית' להוכיחם ולהעתיקם מהרע אמר אם תלכו עמי קרי וגו' ובזה האופן התקיים בוא הטובות לנו כאשר נלך בדרכי השם ית' ונדבק בו על דרך ההשגחה לא מצד מערכת לבד ובוא הרעות לנו כאשר נסור מהם וכבר ביארה התורה שבסוף הענין יהיה העונש בהסתר פנים ר"ל סור ההשגחה האלהית אבל לא יגיע אלינו רע או אם לא הרע הנכון לבא מצד המערכת אמר והסתרתי פני מהם וזה שהגעת הרעות על דרך ההשגחה להוכיח האנשים לא יהיה תמיד כמו שנזכר אליהוא בזה המענה:

ביאור מלות המענה

ויען אליהוא ויאמר · אנוש חצי · אנושה מכתי : יסכון · יועיל : מי פקד עליו ארצה · מי שעליו גזר וסידר אלו הענינים הנמצאי' בארץ אשר כבירתם מן השלמות והפלגת החכמה מה שלא ישוער : ומי שם תבל כולה · ומי סדר אלו הענינים בכללם אשר בארץ : יחבוש · ימשול : שוע · נדיב ועשיר : יגועשו · יתגודדו ויתנועעו : ויעבורו · ויעדרו מן העולם : אביר · תקיף : ישים

האזינו ח' ומל' וסי' האזינו השמים ואדברה · שמעו מלכים האזינו רוזנים · האזינו תורת אלהינו עם עמורה · שמעו זאת כל העמים האזינו · הקשיבו אלי עמי · שמעו חכמי' מלי · האזינו שמעו קולי · ובית המלך האזינו : כאיוב ל' מי גבר · וא' באיוב ואינו מן א"ב א' בא וא' כא וסי' נמס במס רבת במערכ' אות' הבי"ת בס"ה: וללכת ד' וסי' את כל המצוה אש' אנכי מצוה' את

Hebrew		Targum
וַיַּעַן אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃ שִׁמְעוּ חֲכָמִים מִלָּי וְיֹדְעִים הַאֲזִינוּ לִי׃ כִּי־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ יִטְעַם לֶאֱכֹל׃ מִשְׁפָּט נִבְחֲרָה־לָּנוּ נֵדְעָה בֵינֵינוּ מַה־טּוֹב׃	א ח' · ב' אכל יטעם	וַאֲתִיב אֱלִיהוּא וַאֲמַר׃ שְׁמַעוּ חַכִּימַיָּא מִלַּי וְיָדְעַיָּא אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי׃ אֲרוּם אוּדְנָא מִלַּיָּא בָּחֲנָא וּמוֹרִינָא טַעֲמָא לְמֵיכַל׃ דִּין נִתְרְעֵי לָנָא נִידַע בֵּינָנָא מָה טָב׃
כִּי־אָמַר אִיּוֹב צָדַקְתִּי וְאֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי׃ עַל־מִשְׁפָּטִי אֲכַזֵּב אָנוּשׁ חִצִּי בְלִי־פָשַׁע׃ מִי־גֶבֶר כְּאִיּוֹב יִשְׁתֶּה־לַּעַג כַּמָּיִם׃ וְאָרַח לְחֶבְרָה עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן וְלָלֶכֶת עִם־אַנְשֵׁי־רֶשַׁע׃ כִּי־אָמַר לֹא יִסְכָּן־גָּבֶר בִּרְצֹתוֹ עִם־אֱלֹהִים׃	ה · ל' יחיד באיוב · ל' · ל' · ל'	אֲרוּם אֲמַר אִיּוֹב זַכְאֵית וֶאֱלָהָא אַעְדֵי דִּינִי׃ עַל דִּינִי אֲכַדֵּב בַּר נָשׁ דְּשַׁדִּי גִירֵי מִדְּלֵית סוּרְחָנָא׃ מַן גַּבְרָא הֵיךְ אִיּוֹב דְּשָׁתֵי דּוּחֲכָא הֵיךְ מַיָּא׃ וַאֲזַל לְאִתְחַבָּרָא עִם עָבְדֵי שְׁקַר וּלְהַלָּכָא עִם אֱנָשֵׁי רִשְׁעָא׃ אֲרוּם אֲמַר לָא יֵאלַף גַּבְרָא בְּמִצְבְיֵהּ עִם אֱלָהָא׃ ת"א אֲרוּם אֲמַר לָא יִסְתַּכַּן בַּר נָשׁ בְּמִרְהֲטֵיהּ עִם אֱלָהָא׃
לָכֵן ׀ אַנְשֵׁי לֵבָב שִׁמְעוּ לִי חָלִלָה לָאֵל מֵרֶשַׁע וְשַׁדַּי מֵעָוֶל׃ כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֶּם־לוֹ וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ׃ אַף־אָמְנָם אֵל לֹא־יַרְשִׁיעַ וְשַׁדַּי לֹא־יְעַוֵּת מִשְׁפָּט׃ מִי־פָקַד עָלָיו אָרְצָה וּמִי־שָׂם תֵּבֵל כֻּלָּהּ׃ אִם־יָשִׂים אֵלָיו לִבּוֹ רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֶאֱסֹף׃ יִגְוַע כָּל־בָּשָׂר יָחַד וְאָדָם עַל־עָפָר יָשׁוּב׃	י · יא · ל' · ט' · טו	בְּנִין כֵּן אֱנָשֵׁי חַכִּימֵי קַבִּילוּ מִנִּי חַס לֶאֱלָהָא מִן רִשְׁעָא וְשַׁדַּי מִן שִׁקְרָא׃ אֲרוּם עוֹבָדֵי בַר נָשׁ יְשַׁלֵּם לֵיהּ וּבְאוֹרְחָא דְּגַבְרָא יְעַרְעִנֵּיהּ׃ בְּרַם בְּקוּשְׁטָא אֱלָהָא לָא יְחַיֵּב וְשַׁדַּי לָא יְקַלְקֵל דִּינָא׃ מַן פַּקֵּד עֲלוֹי לְמֶעְבַּד אַרְעָא וּמַן שַׁוִּי תֵּבֵל כּוּלָּהּ׃ אִין יְשַׁוֵּי עֲלוֹי לִבֵּיהּ רוּחֵיהּ וְנִשְׁמְתֵיהּ לְנַבְּיֵהּ יִכְנוֹשׁ׃ יִתְנְגִיד כָּל בִּסְרָא כַּחֲדָא וּבַר נָשׁ עַל עַפְרָא יְתוּב׃
וְאִם־בִּינָה שִׁמְעָה־זֹּאת הַאֲזִינָה לְקוֹל מִלָּי׃ הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ וְאִם־צַדִּיק כַּבִּיר תַּרְשִׁיעַ׃ הַאֹמֵר לְמֶלֶךְ בְּלִיָּעַל רָשָׁע אֶל־נְדִיבִים׃ אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא פְּנֵי שָׂרִים וְלֹא נִכַּר־שׁוֹעַ לִפְנֵי־דָל כִּי־מַעֲשֵׂה יָדָיו כֻּלָּם׃	י' ל"ף כס' ב' כתע' הגיגי · ת · ל' יחיד האומר · ל'	וְאִין תִּתְבִּין שְׁמַע דָּא אֲצֵית לְקָל מִלַּי׃ הַבְּרַם סָנֵי דִּינָא יִסְתְּמַר וְאִין צַדִּיק זַכַּי יְחַיֵּב׃ הַכְשַׁר לְמֵימַר לְמַלְכָּא רַשִּׁיעָא הַיָּבָא לְאַרְכוֹנִין׃ דְּלָא נְסִיב אַפִּין לְרַבְרְבָנִן וְלָא אִשְׁתְּמוֹדַע שׁוּעָא קֳדָם מִסְכֵּנָא אֲרוּם עוֹבָדֵי אִידוֹי כּוּלְּהוֹן׃
רֶגַע ׀ יָמֻתוּ וַחֲצוֹת לָיְלָה יְגֹעֲשׁוּ עָם וְיַעֲבֹרוּ וְיָסִירוּ אַבִּיר לֹא בְיָד׃ כִּי־עֵינָיו עַל־דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־צְעָדָיו יִרְאֶה׃ אֵין־חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת לְהִסָּתֶר שָׁם פֹּעֲלֵי אָוֶן׃	כ · ג' חס · יו' · ל' · ל' · ל' · י' ל"ף אין נאין	בְּשַׁעְתָּא יְמוּתוּן סְרוֹמָאֵי וּפַלְגוּת לֵילְיָא מִתְרַגְּפִין מִצְרָאֵי וְיֶעְבְּרוּן וְיֶעְדּוּן דּוּרְבָּנֵי לָא בְּחֵיל יְדָא׃ מְטוּל דְּעֵינוֹי עַל אוֹרְחֵי בְּנֵי נָשָׁא וְכוּלְּהוֹן פְּסִיעָתוֹי יֶחֱמֵי׃ לֵית חֲשׁוֹךְ וְלֵית טוּלָא דְמוּתָא לְאִטַּמָּרָא תַמָּן עָבְדֵי שְׁקַר׃ אֲרוּם

יי' האמרת · רק שמרו מאד דיהושע · וארח לחברה עם פעלי און : חלילה ג' חס' וסי' חללה לך מעשו' כדבר הזה להמית צדיק ב' בו · חללה לאל מרשע : ירשיע ד' א' חס' וסי' ובכל אשר יפנה ירשיע · והוא ישקיט · אף אמנם אל לא ירשיע · ואיש מזימות ישקיט חס' ובקצת ספרי מסרה מונ"ה ב' חס' והוא ישקי"ט ח"ס ומזמות חס"ר : ואדם ט' וסי' ואדם אין לעבוד את האדמ' · אוקיר אנוש מפז · ואדם עלי בראתי · ואדם ביקר בל ילין · ואדם על עפר ישוב · ואדם מה יבין דרכו · ואדם יפיק תבונ' · ואדם לא זכר את האיש המסכן · ומצא חן ושכל טוב : נכר ב' א' מלעיל וסי' כי נכר אתו האלהי' · ולא נכר שוע לפני דל : ימתו ג' חס' וסי' וא' ימתו חצינו · רגע ימתו וחצו' לילה · כי החיי' יודעי' · וכל אורי' וירמי' דכו' חס' בס"א ויהיו כל האנשי':

על משפטי · בעבור שאבקש משפט יאמרו כי אכזב · אנוש חצי · פירוש יאחזו כענין אנושה מכתך : בלי פשע · בלי עון או הוא חצי אע"פ שלא יפשע כענין אל הטעלה ולא יחטיא והוא דרך משל : מי גבר כאיוב · מי שהוא כאיוב ראוי שישתה לעג כמים דרך משל בעבור שארח לחברה כאילו הוא עם חברת הרשעים כדברו: לא יסכן גבר · לא יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון : ברצותו · כאשר יעשה רצון אלהים · מי הוא פקיד עליו באשר · או מי ברא תבל כולה : אם ישים · המקום אל בני אדם לבו כענין וכי תשית אליו לבך מיד יאסוף רוחו אליו כענין והרוח תשוב : ויגוע הבשר שהוא הגוף האחד הנראה אל עפר ישוב ויש אומרים אם ישים האדם אל המקו' לבו והוא רחוק : יחבוש · ימשול כדרך יעצור יורש עצר וכן לא אהיה חובש : האמור · הדרך מוש' הוא לומר למלך בליעל ולומר רשע אל אחד הנדיבים · ואף כי אשר לא נשא פני שרים · לא נכר · כמו יכיר : רגע ימותו וחצות לילה · בעת המנוחה : יגועשו · יזדעזעו כמו ויתגעשו כי חרה לו : ויעבורו · וימותו כעניי' חלף הלך לו כי הנולד בא והמת הולך ועובר: ויסירו · וימיתו האביר: לא ביד · לא בכח ולא בחיל : כי עיניו · על כן אין לאיש לשום עוד על לבו ופי' עוד לעולם להלוך אל אל במשפט: ידוע

לד

חללה נ' קס חללה לך נ' ע

ירוע ׳ ישבר כמו תרועם בשבט ברזל: מעבדיהם ׳ מעשיהם כמו ועבדיהם ביד האלהים: והפך לילה ׳ יהפוך אורם לילה: תחת ׳ במקום הרשעים הכם כמו ויספק את כפיו: במקום רואים ׳ כדי שיתוסרו אחרים: להביא עליו צעקת דל ׳ שנזלו אותם הרשעים: והוא ישקיט ומי ירשיע ׳ יניע כענין כנוח וכמוהו ובכל אשר יפנה ירשיע והענין הפך ישקיט כי בשעת הנגוח יתנועעו בני אל׳ הלא תראה יאמר והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל: ויסתר פנים ׳ הפך שקיט אז יתעוררו כל המלחמות: על גוי ׳ על אומה גם על אדם לבדו ׳ ולא ימליך אדם חנף אלא ממוקשי עם כדי להנקם מהם: כי אל אל ׳ היוכל אדם לומר נשאתי אלו האלהים: לא אחבל ׳ עוד לא אשחת כמו וחבל את מעשה ידיך והענין היוכל אדם לומר די לי לא ארצה יותר: בלעדי ׳ אשר אחזה: אם עול פעלתי ׳ בדבורי: המעמך ישלמנה ׳ רובי המפרשים השתבשו בפסוק זה יש אומרים המעמך ישלם חסרון דעתי כי מאסת דברי ויש אומ׳ המעמך היש כח עמך להשלים עמך הרעה לעשות שלום כי אתה תבחר דברי אם אומר אמת והנכון בעיני שהוא כן המעמך ישלם הרעה או הטובה: כי מאסת ׳ והענין יש אנשים שיאמרו לא ארצה לסבול הרעה בעבור טובה גדולה שיהיה שכרה כענין לא הם ולא שכרם: כי אתה תבחר ולא אני ׳ ולמה תבחר אתה שמא אני ארצה לסבול מעט רע בזמן קצר בעבור טוב רב בימים אין קץ להם: אבי ׳ יש אומרים שהוא כמו אבה כמו רצוני והקרוב אלי שיאמר אבי למקום ויחסר סימן הקריאה אם יבחן איוב לעולם באמת יבחן בעבור שתשובותיו באנשי און: כי ׳ כל עת יוסיף על חטאתו פשע: ביננו יספוק ׳ יותר מלאי כמו אם יספוק עפר שומרון והענין מה שהוא די בינינו וכנגד המקום ירבה דברים: הזאת

ישים עוד ׳ יסדר וינזור מה שיעשה בעתיד: ירוע כבירי׳ ׳ ישבור תקיפי׳: מעבדיה׳ ׳ מעשיהם: ספקם ׳ הכה אותם: נשאתי לא אחבול ׳ סלחתי לא אשחית: ישלמנה ׳ ישלימנה לעשות: אבי ׳ מנז׳ אבה והרצון בו רצוני או יהיה קריאה אל השם: על תשובות באנשי און ׳ על שהוא משיב לשם תשובות בענין אנשי און: יספיק ׳ יספוק כפיו ויתרעם מהשם׳:

על איש ה׳ וסימ׳ ויען כל איש יהוד׳ על׳ ׳ עד אנה תהותתו ׳ תהי ידך על איש ׳ הן יהרס ולא יבנה: כי לא על איש ישים: ויעמד ד׳ וסימ׳ ויעמד אתם סביבות האהל׳ ׳ ויעמד את פניו ׳ רוח סערה ׳ אחרים תחתם ׳ וכל דברי הימים דכו׳ במ״ז וסימ׳ שטן לישראל ׳ ויעמד לפני מזבח דשלמה ׳ ודבתריה כי עשה שלמה כיור ׳ ויצא הרוח ׳ ויעמד יהושפט

כי לא על איש ישים עוד להלך אל אל במשפט: ירע כבירים לא חקר כה ויעמד אחרים תחתם: לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו: תחת רשעים ספקם במקום ראים: אשר על כן סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו: להביא עליו צעקת דל וצעקת עניים ישמע: והוא ישקט ומי ירשע ויסתר פנים ומי ישורנו ל ועל גוי ועל אדם יחד: ממלך אדם חנף ממקשי עם: כי אל אל האמר נשאתי לא אחבל: בלעדי אחזה אתה הרני אם עול פעלתי לא אסיף: המעמך ישלמנה ׀ כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני ומה ידעת דבר: אנשי לבב יאמרו לי וגבר לה חכם שמע לי: איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכיל: אבי יבחן איוב עד נצח על תשבת באנשי און: כי יסיף על חטאתו פשע בינינו יספוק וירב אמריו לאל:

ארום לא על גבר ישוי עוד למיזל לות אלהא בדינא: יתבר גללי ימא דסגיעין בגו מיא ואקים חורונין בתריהון: בגין כן הורע מעבדהון והפך ליליא ומדככין: חלף רשיעי ספקנון באתר דחמין: תא באתר רשיעיא פורענותהון בתר דיחמון צדיקיא ויזכון בדינא: דמטול היכנא זרו מבתרוהי וכל אורחתיה לא אשכילו: לאיתאה עלוי קבלתא דמסכנא וצעקתהון דעניי ישמע: והוא ישדיך ומן יחייב ויסלק שכינתא ומן יסכיניה ומסער חובא על עמא ועל בר נש כחדא: ממני מלכא בר נש דילטור מטול תקליא די בעמא: ארום לאלהא אפשר דאתאמר סוברית לא אחבול: בר ממה דאחמי אנת אלפני אין שקרא עברית לא אוסיף: אפשר די מעמך ישלמנה ארום רחקתא ארום אנת תתרעי ולא אנא ומה דידעתא מלל: אנשי חכימי לבא יימרון לי וגברא חכימא יקבל מני: איוב לא במנדעא ימלל ופתגמוי לא בשכלא: צבינא דיתבחר איוב עד עלמין מטול תיובתא באנשי שקרא: ארום יוסיף על סורחניה מרד ביננא מספק ומסגי מימרוי קדם אלהא:

ה׳ לחס · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וכתי׳ סמך · לג׳ רפ׳ · ל׳ חס · ל׳ ב׳ חס׳ · ב׳ רפין · ל׳ וחד ואלא אדם · ל׳ חס׳ · ל׳ וחד האמר · ל׳ · ג׳ ב׳ כסיפ׳ · ה׳ · ב׳ מ״ל דעה והשכיל · ל׳ וחס׳ · ג׳ ולית מ״ל ובסי׳ · ל׳

בקהל ׳ ורוח אלהים לבשה את ׳ המלך על עמדו: והוא לג״ רף וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך הוא בס״ר: ממלך ד׳ וחס׳ וסימ׳ כי לא אתך מאסו ׳ ואני מאסתיו ממלך על ישראל ׳ ממלך אדם חנף ממקשי עם ׳ ויאסרהו פרעה נכה ׳ בתר׳ במלך כתי׳ וקרי׳ ממלך: ישלמנה ג׳ וסי׳ ומכה נפש בהמה ישלמנה ׳ ומכה נפש בהמה ׳ המעמך ישלמנה: כי אתה ב׳ בסיפ׳ וסימ׳ כי אתה עמל תשכח׳ ׳ המעמך ישלמנה כי מאסת: ודבריו ה׳ וסי׳ מן השמים השמיעך ׳ הראשונים דיאשיה ׳ ויתר דברי אביה דד״ה ׳ איוב לא בדעת ידבר׳ חכמת המסכן בזויה: יספוק ד׳ כתי׳ ש״ן בליש׳ וחסרי׳ וסי׳ אם ישפק עפר ׳ פן ישיתך בשפק׳ בינינו ישפק׳ ובילדי נכרי׳ ישפיקו ׳ ו״ש חלוק בספרי המס״ר״א כי בינינו יספי״ק הוא בכ״מך דאמרי׳ כ״ל ליש׳ כתיב ש״ן במ״ב כתי׳ סס״ך תחת רשעי״ם ספ״קם ׳ בינינו יספ״וק ואמרי שהוא מ״ל ואחרי״ם מונ״ם במק״ום בינ״נו ישפוק פן יסי״תך בס״פק וע״ין בסדר בלק לש״ון זה המס״ורת המ״נגד:

ביאור לדברי המענ׳

השיב אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר שמעו ח חכמים מלי ויודעים האזינו לי כי אזן מלים תבחן כמו החיך יטעם האוכל או רצה בזה שהוא יטעון על איוב מהדברים המוחשים לא שיסתיר המוחש כמו שהיו עושים ריעי איוב נבחרה לנו המשפט והאמת לא נבחר דעת אחד על אחר אם לא מצד העיון והחוש או מצד אחד מהם אבל נשתדל לדעת אי זה מהדעות הוא יותר טוב ׳ כי אמ׳ איוב צדקתי ואל הסיר משפטי על משפטי שישפטני השם באלו המכאובו׳ האם אכזב באמרי שצדקתי הנה על דרך האמת אנושה מכתי מבלי פשע ׳ מי גבר חכם ושלם כאיוב יאמר דברי לעג כאלוי ׳ והנה בזה המאמר כאילו הלך להתחבר עם פועלי האון ואנשי רשע כי יאמר שלא יועיל לאד׳ ברצותו הדרך שהוא עם אלהים והוא הדרך הישר ׳ ואולם אמר זה כי מי שילך בדרך הישרה יאמרו בו שהלך עם אלהים כאומרו את האלהים התהלך נח ׳ לכן אנשי שכל שמעו לי חלילה לאל מעשות רשע ועול כי הוא ישלם לאד׳ פעלו ר״ל גמול פעלו על דרך וכשכיר יקוה פעלו וימציא לאדם בדרכיו ר״ל שישגיח בטובים וישמרם והרשעים יהיו נעזבים למקרה הזמן הרעים הנכונים לבא עליהם מצד המערכת ׳ אמנם שהשם יתברך לא יעשה רשע ולא יעות משפט הוא מבואר ממה שאומר ׳ מי הוא עליו שגזר וסדר כל אלו הנמצאות הנפלאות אשר בארץ בזה הסידור הנפלא מהיושר והחכמה מה שלא יתכן לאדם שישיג ממנו כי אם מעט ומי שסדר זולתו זה העולם כלו הלא באמת הוא לבדו ברא ובכחו עומד ונשמר תמיד ׳ ואם היה חפץ רשע להביא רע בזה העולם שלא כדין היה אפשר שיאסוף אלין חיי זה העולם יחד ויפסידהו ויגוע יחד כל חי ואדם על עפר ישוב ואולם זה אינו אבל נמצא השם ית׳ משגיח בו השגחה נפלאה להעמידו תמיד על מתכונתו ולזה יתחייב שלא ייוחס לשם ית׳ הרשע והעול ואם תרצה להבין שמע אמרי ׳ הנה שונא משפט ימשול בזה העולם הנמצא בו המשפט והחסד בתכלית מה שאיפשר בבריאת הנמצאות אשר בו ובפרט בצמחים ובבעלי חיים ואין ראוי ליחס רשע אל מי שהוא חזק הצדק אשר בהנהגתו זאת אשר סידר באנשי העולם מן היושר עד שלא ניכר בה שרים ולא ניכר בה בין נדיב ודל לפי שהם כולם מעשה ידיו ׳ ולזה תמצא שבבא יומם ימותו ברגע וכמו שיעור העתה אשר יחלק הלילה לשני חציין שאינו בזמן אלא כמו שהנקודה בקו ימצא שיתנועעו עם אחד ויעברו מן העולם ויאבדו בבא יומם ויסירו אלו המקרים אשר ימיתום האביר אשר ימשול בזה העם עמהם וכל אלו ימותו יחד מזולת שיחולו עליהם ידים אבל ברצון השם ונזרתו זה הרע בא להם מצד רשעם להעדר ההשגחה האלהית מפני זה מהם ובהסתירו השם פניו מהם יהיו מטרה למקרה הזמן כמו שאמר אחר זה ויסתר פנים ומי ישורנה ועל גוי ועל אדם יחד וכל זה הוא לפי שעיני השם על דרכי איש והוא רואה כל צעדיו ושיתכן שיהיו ממנו צדיקים ורשעים ולזה היה הרע הנופל במקרה מצד הסידור אשר מהמערכת כמו מכוון לענוש הרשעים כי הרבה מה שישתדל השם בענייניים אשר מצד ההכרח שיגיע מהם תועלת כמו שהתבאר בספר בעלי חיים ׳ אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און מיד השם ית׳ על רשעם כי בלא ספק יגיעם עונש בענייניים החמריים לסור ההשגחה האלהית מהם ׳ הנה לא על איש ינזור ויסדר מה שיעשה בעתיד אבל הכל בבחירתו כדי שיוכל כל איש ללכת אל אל במשפט וביושר ולא ימנעהו מזה מה שסודר מהמעשים והתכונות הנפשיות מצד המערכת כי זה הסידור כמו שאמרנו ימשול בו השכל ׳ ישבור השם תקיפים רבים עושקים בני אדם לאין חקר ויעמיד אחרים כאשר ימצאו במקומם לעשות עמהם רע כמו הרע הנעשה לקודמים וזה אמנם הוא מפני הסתר פנים ׳ ומפני זה יכיר לאנשים פעולותיהם כי הם היו רעות בראותם העונש הבא להם עד שידכאו ויאבדו בזמן מועט כמו הרגע אשר יהפך בו הלילה ליום

רשי

כי לא על איש ישים עוד ׳ כלומר אמרת לא אך ישים כי׳ ׳ רק חטאי לבדי ׳ ואני משיבך לא ישים הקב״ה על בריותיו עלילות ת תוספת על פשעים: עוד לשון תוספות ׳ להלוך אלא אלא כמשפט ׳ כשהוא בא על בריותיו להתווכח עמהם: ירוע ירוצץ ׳ כמו רוע התרועעה: ויעמיד אחרים ׳ במקומם: לכן יכיר מעבדיה׳ ׳ לפי שהוא מכיר מעבדיהם ה הטוב והרע אין צורך לו להתווכח: והפך לילה ׳ עת חשך וצרה להם וידכאו: תחת רשעים ׳ במקומם: ספקם ׳ לאנשי סדום: במקום רואים ׳ לעין כל: אשר על כן סרו מאחריו ׳ כמו ע״כ ידעתי חנותינו במדבר כמו מפני אשר סרו מאחריו והביאו לפניו ועליו צעקת דלים: והוא ישקיט ׳ משקיט את הדלים: מאותן העושקי׳ ׳ ומי ירשיע עוד ׳ ובעוד שהסתיר פנים מיסורנו: ועל גוי ועל אדם יחד ׳ כיחידים כצריכים שוה לפניו להשקיט ולהסתיר פנים: ישקיט ממלוך אדם חנף ׳ ממוקשי עם ׳ על דלים שמלך ממוקש עם עון ׳ ולאלוה כזה לא היה אם לך כליעל ורשע: כי אל אל האמר ׳ להאמר אליו ככון וראוי מאת כל סובלי ייסורים לאמ׳ נשאתי ומקבל וסובל אני משפטיך ולא אחבול בעצמי ׳ ועוד צריך הנידון לומר: בלעדי אחזה ׳ לבד מה שאני יודע לראות ולהבין ׳ בדבריך את הורני ׳ ואם און פעלתי לא אוסיף: המעמך ישלמנה כי מאסת ונו׳ כך אמר אליהוא לאיוב המעמך היה לו להקב״ה להשלמך כפירעון שגזרתיו ממך: כי מאסת ׳ לאמר מאסתי לא לעולם אחיה ׳ ית׳ ידו ויבצעני ׳ שכור אתה שינבה מייך לפי דעתך ורצונך ואתה תבחר ת התשלומין ולא אני במקום הקב״ה דבר אליהוא ׳ בתמיהה: אנשי לבב יאמרו לי ׳ כי איוב לא בדעת ידבר: אבי יבחן ׳ אבי אתה הקב״ה אב לכל ׳ הלואי יבחן איוב עד נצח ׳ למען תהיה תשובה לאנשי און ׳ ואף לבני אדם דבר הכתוב כן: אבי דבר גדול ונו׳: יספוק ׳ לשון ריב דברים והריעת קול: ביניהו יספיק הוא אומר מה לנו ולדבריו ׳ אף אמנם שניתי אתי תלין ׳ ואינו יודע שאנו כענשים ואספיק לנו עונות על שאנו ש שומעים כך מפורש בויקרא רבה: מענה

אנס כי אין בין היו' והלילה אמצעי. הנה כבר הכה אות' במדרגת אשר ראוי שיוכו
בו הרשעי' במקו' רואים שיראו הרע המגיע לאלו הרעים ויראו כי הם בעצמם סבבו
שיגיעו הרעו' להם מפני סור' מאחרי השם ובלתי השכילם דרכיו עד שסר' השגחתו
מהם. וכזה תועלת לטובים אשר היו עושקים אותם אלו הרעים והם הדלים והעניי'
אשר היו מועקים להם מפני היותם עשוקים ואפשר שנאמר כי אליהוא יראה כי
בכאן ב' סיבות להגעת הרע לרשעי' האחד מצד העדר ההשגח' האלהית מהם אשר
סבתה סורם ממנו ובלתי השכילם דרכיו ויבאו מפני זה להם הרעות המוגבלו' מצד
המערכת להם. והשנית ההשגחה האלהית אשר על הטובי' כי יתכן שישגיח השכל
הפועל על האיש הטוב שיסיר ממנו כל דבר יזיקהו ויכלה ממנו מפני זה אלו הרשעי'
ויכוון אל ההטבה לטובים בעצמות וזהו דעת תורתינו בלא ספק ר"ל שהרעות יבואו
לרשעים לאחת משתי אלו הסיבות ולזה באו הרעות על המצרים בעבור ישראל.
וזולת זה מה שנזכר בתורה שינהג זה המנהג ונזכר בתורה גם כן הצד השני
מהבאת העונש על הרשע ר"ל סור ההשגח' האלהית ממנו והיותו משולח ונעזב לרעו'
הנכונות לבא עליו אמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול ואמר לי נקם ושלם לעת
תמוט רגלם והשם יתברך כאשר ישקיט האדם בשמרו אותו בהשגחתו עליו אמר
מי הוא זה אשר ירשיעהו ויענישהו הנה אין כח ברע המוגבל מצד המערכת שיזיק
לאל' בהיות השגחת השם בו והיא תהיה בו בהתאחדותו בשכל הפועל כפי היכולת
או אם יסתיר השם פניו ויהיה האדם משולח ונעזב למקרי' מי יראה אותו וישגיח בו
להצילו מהרע הנכון לבא עליו וזה הרע יקרה מצד הסתר פנים עד שיחול יחד על
גוי ועל אדם המולך עליהם וסבת זה מלוך אדם חנף על זה העם והיות העם הזה
רבי המוקשי' והפגעים כאילו אמר שהעם לא יענש בעבור חטא המלך אם הם בכל
שתהיה השגחת השם יתברך בהם ולא המולך בעבור חטא העם אבל תהיה הסיבה
ברע אשר יקרם חטא שניה' יחד ואיפשר שנאמר שיהיה הרצון באומרו ממלוך אדם
חנף וגו' שכבר ישגיח מחוזק ההשגחה האלהית עד שלא ימלוך אדם חנף כי אם
ממוקשי עם ולזה יצילם השם מהנהגת שיחיתם ואילו היו טובים לא יהיה בו כח
להשחיתם לפי שהשם יתברך השומר אותם יהפוך לב המנהיג כאשר ירצו באומרו
פלגי מים לב מלך ביד יי' אל כל אשר יחפוץ יטנו והנה הביאור הראשון יותר נכון
מצד הענין ומצד הלשון כי לזה הביאור היה ראוי שיאמר מלוך אדם חנף ממוקשי
עם ובהיות הענין כמו שאמרתי ר"ל שהשם ית' ישמור הדבקים בו מכל רע נכון לבא
עליהם מצד המערכת ושהרע יבא לצדיקי' על צד ההשגחה לשומרם מרע מה הנכון
לבוא עליהם מצד המערכת ושהרע יבא לצדיקים על צד התוכחות כשיתחילו לדרוך
אל הרשע. הנה אל אשר לו היכולת לומר מחלתי לא אשחית ר"ל שכחו להסיר
הרע הנכון לבוא מצד המערכת היה ראוי שתשוב ותאמר בלעדי אחזה בעצמי רשע
אתה הורני ואם עול פעלתי לא אוסיף אם לא היית מכיר בעצמך רשע כמו שאתה
אומר והשתדל להתקרב אליו בדרך שתהיה השגחתו בך ואז תנצל כי זה בהכרח
לפי מה שאמרתי בא אליך אם מצד התוכחות לחטא מה התחלת בדרכך אם מצד
הסידור מהכוכבי' להעדר ההשגחה ממך אם להשגחת השם ית' עליך להצילך מרע
יותר חזק היה נכון לבוא עליך. וזה האופן השלישי אין ראוי לך להתרעם ממנו
ואם היה שיהיה רע הבא עליך על זה האופן ואם היה על אחד מהאופנים הקודמי'
הנה התשובה לך לאל תועיל לך ותצילך משישלי' אליך הרעה אשר התחיל להביאה
אליך האם נכון שיבא מאך לדבר יהיה סבה להשלים לבא הרעה אליך כי מאסת
חייך ולא השתדלת להתקרב אל השם יתברך כדי שיסיר הרע ממך אבל
בחרת שימיתך או יהיה הרצון באומרו כי מאס מאסת לשוב אל השם ולהכנע
לפניו הנה אתה תבחר זה הדרך ולא אני ומה תדע להשיב על דברי. אנשי שכל
יאמרו לי ויאמר גבר חכם שומע לי. כי איוב לא ידבר בדעת דבריו אלה ודבריו לא
בהשכל רצוני יבחן איוב באלה המכאובים עד נצח כדי שיהיו ממנו תשובות באנשי
און ר"ל להשיב להם ראו מה קרה לאיוב על השיח דברי' כנגד השם יתברך או יהיה
פירושו על תשובו' באנשי און מפני שיהיה משיב תשובות באנשי און ליאחם מהם עול
לשם יתברך והיא ההצלחה הנראית לרשעים לפי מה שנזכר. כי יוסיף תמיד על
חטאתו פשע בינינו יספוק כפיו ויתרעם על השם יתברך וירבה אמריו לאל כאילו
היה אנוס בערכו:

והכלל העולה מהדברים הוא כי על מה שהיה איוב טוען שכבר הגיעוהו רעות נפלאות על לא חמס
בכפיו ושפטו מפני זה שהאדם משולח ונעזב אל הסידור אשר מצד המערכת ולזה
היה מתרעם על השם יתברך איך סידר הענין בזה האופן בהעדר הסדר והיושר
ולמה ברא באנשים הקשי יום אחר שאין להם המלט מהרע ונבחר להם ההעדר
מהמציאות והמות מהחיים הנה ישיב אליהוא שדברי איוב בטלים מצדדים הצד
האחד שהוא היה אומר שאין חמס בכפיו והוא מבואר שכבר חטא במה שאמר
שלא יועיל לאדם בהתהלכו בדרכי השם וכאילו התחבר בזה הדעת עם אנשי רשע
ופועלי און כי הם יעצו מה שיעצו מהרשע והחמס להשענם שלא יגיעם נזק מהשם
יתברך על זה ואף על פי שכבר התנצל איוב מזה הענין והשיב שהוא לא ישבח
מפני זה הרשע והעול כמו שזכר במענה חי אל הסיר משפטי הנה אין לו
התנצלות במה שנכנס מהמות בדעתו זאת מצד קיצורו מחקור בזאת החקירה
כפי מה שראוי והוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא
אשר יהיה בפעולות המדותיות כי כל מה שיהיה הפועל למרי והמתואר בו יותר
נכבד יהיה החטא בו יותר חזק ולפי שהחטא אשר יהיה בדעות יהיה המתואר
בו השכל והחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות יהיה המתואר בו החומר
והכחות הנפשיות החמריות והנה השכל יותר נכבד מהחומר ונמשך כחות

הנפש הוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא אשר
יהיה בפעולות המדותיות כאילו תאמר הגנבה והגזל ומה שידמה להם וכל שכן
כשנכתלו בדעת ההוא אשר היה הטעות השלמיות האנושיות בכללם המדיני
והמדעי כמו הענין בזה הדרוש אשר טעה בו איוב זה האופן מהטעות ואמנם שכבר
נתלה בו השלמות המדיני הוא מבואר ממה שקדם וזה שהאנשים לא ימנעו
מעשות הרשע והעול אלא ליראתם שיגיעם עונש על זה ואמנם יתבאר שכבר
נתלה בו השלימות המדעי מפני צדדים הצד האחד במקרה והוא כשידעו
האנשים שבהשלימם שכלם והוצאתם אותו מהכח אל הפועל ימלטו מאלו הרעות
אשר מצד המערכת כמו שהתבאר מדברי אליהוא ישתדלו להשלים שכלם והצד
השני בעצם כי ההצלחה האנושית תהיה כשישכיל האדם השם יתברך כפי מה
שאיפשר וזאת הגזירה מוסכם עליה מהפילוסופי' ובעלי התורה האלהית והיא כמו
מבוארת בנפשה למי שהתפלסף וידע ענין השכל ומהו מה שישכיל ולפי שהשגת
השם יתברך האיפשרית לנו הגיע לנו בהשגת מעשיו ואופן פעלו בהם ויותר מה
שאיפשר שנשיג מהם הם אלו הדברים אשר בזה העולם השפל הנה כאשר תעלם
ממנו הנהגתו אותם ונטעה בזאת ההנהגה זה האופן מהטעות שטעה איוב תמנע
ממנו ההשגחה בשם יתברך האיפשרית לנו ובהיות הענין כן הוא מבואר שדברי
איוב בלתי צודקים במה שהיה אומר שצדק ואל הסיר משפטי והצד השני הוא
שאליהו יבאר שהשם לא ישתדל בעשיית הרשע והעול כלל אבל ירחיקהו בכל
האופנים ולזה אין ראוי שנאמר שהוא סידר בטובות אישי האדם ורעתם סידור
בלתי שומר צדק ויושר כמו שהיה אומ' איוב ואמנם שהשם יתברך איננו חפץ ברשע
והעול זה יתבאר בחפוש ונביא לזה המופת הקדמה אחת מחוייב הודאתה והיא
שכל הדברים הנמצאים פועל אותם השם יתברך ואחר שהודעה זאת ההקדמה על
שהיא אמתית בלא ספק ומחוייב' ההודאה בה לבעלי התור' האלהית ולבעלי העיון
נאמר כי כשנחפש בכללו' בסדור אשר סדר השם יתברך בזה המציאות נמצאנו בו
מהצדק והיושר וההטבה והחנינה מה שלא ישוער רצוני לומר כשחקרנו בשלמות
הנמצא ביצירת מין ומין מהנמצאות עד שלא היה אפשר המצאם באופן יותר שלם
רוצה לומ' שאי אפשר שיהיה להם מהשלמות בעצמם יותר מהנמצ' להם ואי אפשר
גם כן שישלימו קצתם קצת יותר מזה ממה שנמצא להם מהשלמתם קצתם קצת
והעדרם קצתם בקצת ואל אלו שתי ההקדמות רמז אליהו באומרו מי פקד עליו
ארצה ומי שם תבל כולה רצוני שהוא זכר שהשם יתברך הוא הפועל סידור העולם
וטען עם זה בזה הפסוק שזה הסידור יורנו שאין השם יתברך חפץ רשע והוא מה
שהקדים ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט וביאר זה מזה הסידור
אש' סדרו הש' בזה העולם ובהיות הענין כן הוא מבוא' מצד אלו הפעולו' אשר פועל
אות' הש' שאיננו חפץ בעשיי' הרש' והעול אבל כל השתדלותו הו' לעשו' הצדק והיוש'
בכל הדברים הנמצאים וזה שאם היה חפץ בעשיית הרשע והעול לא היו פעולותיו
על צד האופן שהם בו מהצדק והיושר כי לא יבא ממי שהוא חפץ רשע ועול צדק
ויושר כי אם מעט ובמקרה ואין לאומר שיאמ' שהוא פועל המינים והם אשר נמצא
בהם בבריאתם הצדק והיושר ואיננו פועל האישים לפי שהמינים אינם דבר יותר
מהאישים אבל הם האישי' בעצמם ואולם באישים לדבר נוסף על הטבע המיניי והם
המשיגי' ההיולניי' אשר היו בהם פרטיי' כמו שהתבאר במה שאחר הטבע וכאשר
התישב זה כולו הוא מבואר שאין השם יתברך חפץ רשע ועול ומה שנמצאהו בלתי
שומר צדק ויושר בטובות אישי האדם ורעתם ראוי שנחקור איך איפשר זה וזולת
שניחס לשם רשע ועול ואם לא נוכל להשיג זה ראוי שניחסהו אל קצורינו לא
שנחליט המאמר מפני רוע הסידור הנמצא לפי מה שנחשוב בטובות אישי האדם
ורעתם שהשם יתברך סידר זה הענין באופן חסר כמו שהיה אומר איוב ואם
אמ' אומר שאיוב לא ייחס זה הענין אשר היה מתרעם עליו לשם יתברך לרשע ועול
אבל ייחסהו ללאות וקיצור וזה לא יבטל מזה הצד הנה אליהו בטל גם כן זה
המאמר בכח טענתו זאת ואמר אמנם שהשם' לא ירשיע ולא יעות משפט מצד קצורו
ולאותו מהמציא זה הסידור הנמצא בטובות אישי האדם ורעתם באופן יותר שלם
זה מבואר לפי שהוא לבדו המציא זה המציאות בכללו וסידר אותו בזה הסידור
הנפלא אשר הוא מורה על שתכלית העוצם והחכמ' נמצא לפועלו ואם לא השיגהו
קיצור ולאות מהמציא מה שהמציא מהדברים הנפלאים תכלית הפלא בנמצא
כמצא כ"ש שלא ישיגהו לאות וקיצור במה שהוא למטה מזה והוא הבאת הטוב
לטובים והבאת הרע לרעים וכ"ש שלא ילאה להמנע מברוא האנשים הקשי יום ולא
יקצר מהשיג אם המות הוא נבחר מהחיים לכמו אלו האנשים אם לא והנה יבאר
אליהו באופן שני שאין הש' חפץ ברשע והעול והוא יניח תחלה בכח דבריו כאילו
הוא מבואר בנפשו שאין הבאת הטוב בלא משפט עול כאילו תאמר הבאת הטוב
לרשעים המסודר להם מצד המערכת לפי שהוא יראה שאין בזה עול כי זה הטוב
יבא להם על צד ההשגחה הכוללת אשר השם יתברך משגיח באדם רצוני לומ' מצד
הסידור אשר מהגרמי' השמימיים וזה יהיה להם מאשר האדם נולד בעת אשר היה
בו מצד הכוכבים זה המצב לא מצד מה שהם אלו האנשים והוא מבואר שאין ראוי
שימנע השם מהשגיח במין האנושי זה האופן מן ההשגח' מפני הרשעי' אם אפשר
שיהיו בו ואולם היה עול ורשע אם היה מגיע להם טוב מצד מה שהם רשעי' או מפני
הטבע האישיי ואח' שהתישב זה הנה נבאר מדברי אליהוא שאין הש' חפץ רשע
וזה שא' היה חפץ רשע הנה יחוייב לפי דעת איוב שיהיה השתדלותו להבי' רע בלא
משפט לאלו הנמצאו' השפלי' באמצעות המערכת וזה כי הבאת הטוב בלא משפט
בזה האופן איננו רשע ועול כמו שקד' והנה אם היה חפץ בהבא' הרע היה משחי' זה
המציאו' השפל ברגע לפי מה שנמצ' לשם מעצ' הכח והיכולת וע' שעמיד' זה הנמצא
וקיומו

רשי

מענה אליהוא

הזאת חשבת למשפט: שהוא משפט הבריות כנגד יוצרם. אשר אמרת צדקי מאל: כי תאמר מה יסכן לך: דרכי יושר. מה אועיל בצדקתי יותר מחטאתי: ואת ריעיך עמך. ששתקו על דבריך: הבט שמי'. אחרי שהוא גבוה ואתה בתוך ואין לו תועלת ברשעך וצדקך למה תתפאר אליו בצדקך. לאיש אשר כמוך יוכל ויועיל רשעך וצדקת'. ראה רשעים רבים אשר מרוב עשקם שהם עושקים ומעיקי' את הבריות לפניו. ישועו העניי' מזרוע רבים השוקי' אות' ולא אמר הרשע איה אלוה עושיי ליראה מפניו: הנותן זמירו'. כמו כרמך לא תזמור שמכרית את הרשעים בלילה כגון אמרפל וחביריו. ומצרים. וסנחריב: המלפנו ועלמדינו חכמה יותר מבהמות כלומר חשבנו וגדלנו מבהמות ומעוף. וראה אשר שם צועקים העניי' מפני גאון העושקים אותם והוא איננו עונה: כי שוא לא ישמע שוא. ולא ישורנו להנקם מיד אלא מאריך אפו. אף כי תאמר כל שכן אתה שאין צעקתך כאה כי אם על ידו. ואתה תאמר ותועק על אשר לא תשורנו להתווכח עמו. כלומר אות' הקובלי' וצועקים איננו ממהר לענות ואתה תועק שלא תשורנו: דין לפניו. דברך בכל מקו' שהוא: ותחולל. וקוה לתוכחותיו: ועתה. דע לך כי אין היא פקדת עמו זאת עליך. איננה כלום לפי רוב עונותיך. ולא ידע בפש מאד. ברוב חטאיך התנהג הבורא כאילו לא ידעם: בפש. לשון רוב כמו ופשתם. וכמו כי תפושו וגו': כי פשה הנגע. יפציר לשון מאד. ויוסף

הזאת חשבת למשפט אמרת · יותר הוא צדקי מצדק אל : מה יסכן לך · כמו מה יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון : ומורי ראה כמו אסורנו : מרוב עשוקי' · אמר אליהוא עשה מה שתרצה ולא יועיל ולא יזיק למקום רק המקום ישמע זעקת העשוקים מרוב כמו מגדולה או כמשמעו והראשון יותר נכון בעבור שם אחריו ישועו מזרוע רבים :

וקיומו הוא בשם ית' וכאשר לא יסבב השם ית' בשמירתו יפסד תכף ואחר זה נשנה מקביל הנמשך וכאמר אבל זה המציאו השפל נפסד ונשחת יחד ויחוייב מזה מקביל הקודם והוא שאין השם ית' חפץ בהשחתה וההרעה והוא מקביל הנמשך מההקש התנאי הקוד' ויחוייב ממנו מקביל הקודם והוא שאין השם ית' חפץ לשע וזה המופת רמז אליו אליהו ב באומרו אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף לבאר מה שהקדים ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ואמר ואדם על עפר ישוב שאם היה דעת איוב שזה העול איננו נמצא רק באדם ולא יחוייב שיהיה חפץ ל להביא רע בלא משפט כי אם לאדם הוא מבואר שאם היה חפץ השם ית' בהבאת הרע לאד' היה מפסיד האמין האנושי ברגע ולפי שלא ביאר אליהוא בביאור שהבאת הטוב בלא משפט לרשעים מצד המערכת איננו עול נשאר זה הספק לאיוב אחר דברי אליהוא ר"ל מדוע נמצאת ההצלחה ל לרשעים כמו שנבאר בביאורינו דעת איוב עם השם · והנה הרע אשר יגיע אל הנמצאי' השפלים במקרה מ מהנדמים השמימיים כב' יאמ' אליהוא שאין ראוי שייוחס לשם ית' לרשע ועול לפי שבו תועלת לנקום לרשעים על רשעם ויקבלו בזה תוכחת שאר האנשים וימלטו גם כן הטובים מיד הרעים באבדם ונכר עם זה אליהוא שכבר יביא השם רע לרשעי' לזאת הסבה לבד ואם לא היה מחוייב להם מצד המערכ' להציל הצדיקי' מידם וזה כולו צדק ויושר :

ולבן ב' בתרי ליש' וסימ' ולבן שינים מחלב · ולבן אדם צדקתך : זמירות ד' וסימ' זמירו צבי לצדיק · ונעים זמירות ישראל · נותן זמרות בלילה · זמירות היו לי חקך : יצעקו ג' וסי' בישעיה סימן יט : ולא יענה ח' וסי' בסיפרא סימן יש

לה

א וַיַּעַן אֱלִיהוּ וַיֹּאמַר: הֲזֹאת חָשַׁבְתָּ לְמִשְׁפָּט אָמַרְתָּ צִדְקִי מֵאֵל: כִּי־תֹאמַר מַה־יִּסְכָּן־לָךְ מָה אֹעִיל מֵחַטָּאתִי: אֲנִי אֲשִׁיבְךָ מִלִּין וְאֶת־רֵעֶיךָ עִמָּךְ: ה הַבֵּט שָׁמַיִם וּרְאֵה וְשׁוּר שְׁחָקִים גָּבְהוּ מִמֶּךָּ: אִם־חָטָאתָ מַה־תִּפְעָל־בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה־תַּעֲשֶׂה־לּוֹ: אִם־צָדַקְתָּ מַה־תִּתֶּן־לוֹ אוֹ מַה־מִיָּדְךָ יִקָּח: לְאִישׁ־כָּמוֹךָ רִשְׁעֶךָ וּלְבֶן־אָדָם צִדְקָתֶךָ: מֵרֹב עֲשׁוּקִים י יַזְעִיקוּ יְשַׁוְּעוּ מִזְּרוֹעַ רַבִּים: וְלֹא־אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַּ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה: מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ: שָׁם יִצְעֲקוּ וְלֹא יַעֲנֶה מִפְּנֵי גְּאוֹן רָעִים: אַךְ־שָׁוְא לֹא־יִשְׁמַע אֵל וְשַׁדַּי לֹא יְשׁוּרֶנָּה: אַף כִּי־תֹאמַר לֹא תְשׁוּרֶנּוּ דִּין לְפָנָיו וּתְחוֹלֵל לוֹ: טו וְעַתָּה כִּי־אַיִן פָּקַד אַפּוֹ וְלֹא־יָדַע בַּפַּשׁ מְאֹד: וְאִיּוֹב הֶבֶל יִפְצֶה־פִּיהוּ בִּבְלִי־דַעַת מִלִּין יַכְבִּר:

וַאֲתִיב אֱלִיהוּא וַאֲמַר: הֲדָא חֲשַׁלְתָּא לְדִינָא מַלֵּלְתָּא דְּכֵיית מִן אֱלָהָא: אֲרוּם תֵּימַר מָה יְהַנֵּי לָךְ מָה צְרוֹךְ אִית מִן סוּרְחָנִי: אֲנָא אֲתִיבִנָּךְ מִלַּיָּא וְיַת חַבְרָיךְ עִמָּךְ: אִסְתַּכַּל לִשְׁמַיָּא וַחֲמֵי וְאִסְתְּכֵי שְׁחָקַיָּא דְּאִתְגְּבַהוּ מִנָּךְ: אִין חַבְתָּא מָה תַעֲבֵד בֵּיהּ וּסְגִיעֵי מְרוֹדָךְ מָה תַעֲבֵד לֵיהּ: אִין זְכֵיתָא מָה תֵיהֵב לֵיהּ אוֹ מָה מִן אִידָךְ יְקַבֵּל: לִגְבַר דְּרַשִׁיעָא דִּכְמָךְ חִיּוּבָךְ וּלְבַר נָשׁ דְּכִיָּא צִדְקָתָךְ: מִסּוֹגְעֵי טְלוּמִין מַקְבְּלִין יִבְעוּן מִתְּקוֹף אִדְרַע דּוּרְבְּנַיָּא: וְלָא אֲמַר הָאן אֱלָהָא דַּעֲבַדְנִי דִּמְסַדְּרִין אַנְגְלֵי מְרוֹמָא קֳדָמוֹי תּוּשְׁבְּחָן בְּלֵילְיָא: דִּמְאַלֵּף יָתָנָא מִבְּעִירֵי אַרְעָא וּמֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא יְחַכְּמִנָּנָא: תַּמָּן יִקְבְּלוּן וְלָא אַעֲנֵי מִן קֳדָם גֵּיוְתָנוּתָא דְבִישַׁיָּא: בְּרַם שִׁקְרָא לָא יִשְׁמַע אֱלָהָא וְשַׁדַּי לָא יִסְכְּנָהּ: לְחוּד אֲרוּם תֵּימַר לָא יִסְכְּנֵהּ אֲדִין קֳדָמוֹי וְתוֹרִיךְ לֵיהּ: וּכְדוּן אֲרוּם כְּאִלּוּ לָא הֲוָה אַסְעַר רוּגְזֵיהּ וְלָא יְדַע לַאֲפוּשֵׁי לַחֲדָא: וְאִיּוֹב לְמָא פָּצֵי פּוּמֵיהּ מִדְּלֵית מַנְדְּעָא מִלַּיָּא יִסְגֵּי:

נותן זמירות בלילה · יש אומרי' שעל המקו' ידבר כענין מוצאי בקר וערב תרנין וכענין כי הראה שמיך מעש' אצבעותיך ירח וכוכבים ורובי המפרשי' אמרו שמלת לא תשמש עצמה ואחרת עמה וכן הוא ולא אמר איה אלוה עושי ולא היה נותן זמירות בלילה : מלפנו · חסר אלף שהוא מן ואאלפך חכמה : שם יצעקו · שוב על רבי' העשוקים גם הם יביא המקום עליהם צרות ויצעקו ולא יענה מפני גאון רעים אחרים : אך שוא · כי שוא לא ישמע אל כי צעקתם היא שוא כי המקום ישלם להם גמולם : ישורנה · דברת השוא : לא תשורנו · אעפ שאין לך יכולת לראות המקום : דין לפניו ותחולל לו · כמו קוה ויש אומ' שהוא מן חיל והענין סבול החיל בשבילו כענין דום לה' והתחולל לו : ועתה כי אין · יש אומרי' כי בפש בלשון משנה והוא חסר כ"ן מן ויכפש והענין בשביל שאין לו דעת לאיוב פקד אפו ולא ידע כי מנוחת שכרו רבה ויש אומרי' בעבור שלא התחוללת לו פקד אפו עליך ולא ידע בפש פירשו בי שהוא מלשון פריה ורבה פושו ופשו וכמוהו ויבואו ופשתם והענין שהאחרים ולא פקד אפו בדין וכאילו לא ידע בריבוי דבריך : כתר

וישעיה סימן מו ומיכה סימן ג' ובשמואל א' סוף סימן ח' : ולא ידע י"א וסים' נמס' בסדר ויקרא : ואיוב ד' וסים' שלשת האנשים האלה בתוכה · ונח דניאל ואיוב בתוכה · ואיוב הבל יפצה פיהו · ואיוב עבדי יתפלל עליכם :

ביאור מלות המענה

צדקי מאל' שאני צדיק יות' מא': יסכון' יועיל: ושורי' וראה : מרוב עשוקים יזעיקו · מה שטענת שימצאו רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם או יהיה מרוב ענין ריב והרצון בו ממה שיריבו בו העשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם : ישועו מזרוע רבים · יזעקו מגבורת רבים ותוקפים אשר יעשקום · זמירות · דברי שבח : מלפנו · כמו מאלפינו והרצון בו מלמדנו : ותחולל לו · מענין תוחלת : בפש · בריבוי : יפצה פיהו · יפתח פיהו : יכביר · ירבה :

ביאור מלות המענה

ענה אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר האם חשבת שיהיה מאמר נכון אמרך שאתה יותר צדיק מהשם ית' במה שהביא עליך מהמכות והנגעים כי הוא הביאם לך על לא פשע כי תאמר מה יועיל לך כי תתם דרכיך ומה תועיל מענשך כי אמרת תם ורשע הוא מכלה והבאת ראיה מהאחוז במה שימצא מהרשעים שמשחיתו זולתם ואין מוחה בידם וספרת בזה הסיפור הארוך אשר במענה גם היום מרי שיחי · אני אשיבך מלים על זאת הטענה ואת רעיך עמך שלא מצאו מענה להתיר הספק הזה · ואולם אמר זה לפי שאליפז התחיל להתיר הספק באמרו שאין רשע הרשע מזיק לשם ית' ולא צדק הצדיק מועיל לו ולזה יתכן שיצטרך לרשע כמו שקדם במענה האלאל יסכן גבר וכאשר טען איוב על זאת ההכחה מה שטען במענה גם היום מרי שיחי לא מצא מענה אחד מהם על דבריו כי מה שהשיב בלדד לא יותר בו הספק כלל ולא השיב אחר זה אחד מרעיו על דבריו אלה · הבט שמים וראה איך גבהו ממך במקום ובמדרגה אף כי השם ית' רחוק מאד ממדרגתינו ובהיות הענין כן מה יזיקו לו חטאתינו ופשעינו ומה יועיל לו צדקנו · אלא רשעינו וצדקתינו הוא לנו לבד ולנו התועלת והנזק בהם והנה תועלת הצדק הוא ההגעה אל שאלו' הנפש בעצמות ובשמירה מהרעות הגופיות בסבית מצד ההשגחה האלהית ועונש הרשע הוא בעצמות אבדן הנפש וההמסר אל הרעות הגופיות במקרה מצד העדר ההשגחה האלהית · ואולם מה שיחשב מרוע הסידור מפני המצא רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם וישועו העשוקים מכח העושקים אשר הם רבים והוא מה שטענת במענה גם היום מרי שיחי על זה המאמר אשר זכרתי כאשר אמרו אליפז תדע באמת כי הסבה בזה העדר ההשגחה האלהית מהעשוקים לפי שלא השתדלו לדבקה בו · ולא אמר אחד מהם איה אלוה עושהו לחקור בו ולהשכיל ולדעת אותו אשר הוא נותן אלו השבחים הנפלאים בזה העולם השפל החשוך ר"ל שממציא בהם ענינים נפלאים יכר וישובח בהם · והוא מלמדינו חכמה ובינה וזה הלימוד וההבנה הוא לנו יתרון על שאר בעלי חיים ולא נתנו אל לבם להוציא הבנתם זאת אל הפועל עד שישיגו השם ית' כפי היכולת · הנה זה סבה שיזעקו העשוקים אל השם ית' מפני גאון הרעים העושקים אותם ולא יענה השם ית' · לא שהשם ית' ישמע זה השוא והחמס ויראה אותו ויהיה מסולק ממנו כי איננו משגיח באלו הדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים · ואולם ידע אותם כלם אים לא נעדר באופן אחד כמו שביארנו בספר מלחמות יי' ובביאורינו לספר התום והמוחם אבל אנחנו סבת זה החמס כשנסור מדרכי השם ית' ולא נשתדל ללכת בדרכיו ולהשכיל אותו בדרך שתהיה ההשגחה האלהית בנו · אף כי תאמר לא תוכל לראות את השם באמרך שמאל בעשותו ולא אחז וגו' היושר מעשיך בדין לפניו ותקוה לו שייטיב אחריתך · ועתה הנה אין מה שפקד אפו ולא ידע איוב ברבוי הרע כי כבר אפשר שיהיה רע יותר מהרע שהגיע לו לאין שיעור ולזה יהיה לו לירא שיוסיף לו רע על רעתו · אבל איוב להבל יפתח פיו לדבר כנגד השם ובבלי דעת ירבה דברי' כנגדו או יהיה הביאור באומרו ועתה כי אין פקד אפו · ועתה מה שתטעון מהחמסים הנראה לפי המוחש שנעשים תחת השמש הנה עם שאינם חמסים כמו שנזכר כי אנחנו סבתם הנה זה מעט מאד ולא ימצא מזה רבוי ולזה הוא מבואר שלא היה לך לשפוט מפני זה הענין שימצא על המעט כיחס אל הטוב הנמצא בזה העולם השפל שיהיה השם ית' עושה עול ושלא יועיל לאדם מאלו הרעות כי יתום דרכיו אבל אתה תדבר מה שתדבר ותטעון כנגד השם בבלי דעת :

והכלל העולה מהדברים הוא שאליהוא ישיב על מה שהיה טוען איוב מההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך עם הכאיבם שאר האנשים בכל ההכאבה וההיזק שהרשע לא יזיק לשם ית' בעשותו הרשע ולזה לא יחוייב שיענשהו תכף מרותו ואם אמר אומר שהשם ית' לא ימלט מהעול בהאריכו לרשע עד בא העת אשר מיכי

רשי

ויוסף אליהוא · ראיתי ב בטעמי רבי משה הדרשן שלפיכך אמר ג' מענים כנגד ג' ריעי איוב וזה רביעי · לפיכך נקר' תוספת : כתר לי זעיר ואחוך · כולו לשון ארמי הוא · הואל לי מעט ואגידך · כתר · לשון הואל · כאשר תירגם יונתן ולתורתו איים ייחלו יכתרון לאלוה · לבאים במקומו : תמים דיעות עמך · הנה אתחיל עתה לדבר עמך שאתה סבו' שדעתך שלימה : הן אל כביר בחכמה ונראתים · ולא ימאס עני : כביר כח לב · הוא להתנקם · לפיכך לא יחיה רשע : לא יגרע מצדיק עינו : עד אשר עם מלכים יושיבם · ואם תראה צדיקים שיהיו אסורים בזיקים של ייסורין ואלאים · או ילכדו בחבלי עוני · כלשון גורל ונתרים נקרא חבלי · וכלשון דאגה נקרא חבלי יולדה · בחבלי עוני · קורד"ש בלעז · איננו אלא שחטאו לפניו ובא ליפרע מהם לטובת' לנקותם ולהזהירם לשוב אליו : ויגד להם פעלם · בייסורין הללו מודיעם שחטאו לפניו · וכל דברי אליהוא תנחומין ש שלימים היו ולא קינתורין · כלומר אל תדאג על ייסורין אם צדקת כי לטובה הן לך · ויאמר כי בייסורין ישובון מאון · אם ישמעו ויעבדוהו : וחנפי לב · שהם רשעים הם ישימו אף · בבא ייסורין עליהם מחרפי' ומגדפים · ולא ישמעו לפניו בתחי' כשהו' אוסרן בייסורין לפיכך לא ירפאם : תמות בנוער נפשם · ש שעליהם נפשם זאת העני' השם עניו רע בדבר ת תחנונים · יחלץ מגיהנם בשביל עוניו שהביא עליו ויגל בלחץ אזנם · בלחץ שהביא עליו · מגלה את אזנו לאמר שוב אלי : ואף · זאת עוד גדולה עשה לך בייסורין הללו · הסיתך והליחך מגיהנם שפיה צר ותחתיה רחב : לא מוצק · כדי שיהא עשנה צבור לתוכה ולא עוד אלא שתזכה לעולם הבא ונחת שולחנך מלא דשן : ודין רשע מלאת · ואם נתמלאת יסורי הרשעים הדין ויתמכו הם הייסורים הם יתמכו לך לעתיד מגיהנם · ויש לך לקבלם מאהבה · כי חימה גדולה תהיה פן יסיתך יגרך ד' דברים · כספק זה אשר תספק ותרבה אמריך אלא ותאמר שתעלה החימה רב ממנו אליטך ממנה : היערוך שועך לא בצר · וכן כאתה לעריך בעקה שלא תבואך שום צרה ושום מאמצי כח לאונסך

תמוט רגליו לפי המערכת מפני שהוא מזיק לאנשי' רבים תוך זה הזמן כמו שטען איוב הנה ישיב אליהוא כי אלו האנשי' לא יוזקו על יד הרשע אלא מפני שלא השתדלו לדבקה בשם ית' כפי היכולת כמו שקדם ויביא להם על ידם את הרע המסודר להם מצד המערכת או הרע הבא להם על צד ההשגחה לא זולת זה ואולת היא הסיבה שלא יבא לאנשים רע מהרשעים כי אם על המעט עם היות כ כוונתם להרע והם משתדלים בזה בכל אופני ההשתדלו' ולזה הוא מבואר שהם ב בעצמ' הם סבת הגעת הרע להם לא ההאלכ' שיאליך הש' לרשע ובזה הותר הספק בזאת הטענה והנה מה שטען איוב על רעיו במה שהם א אומרים שהשם יתבר' פוקד האל' על מעשיו ויודע אותו וביאר שזה בלתי אפשר מצד ה החוש והעיון כמו שקדם הוא מבואר שכבר הותר הספק כמו שהכיח אליהו בזה הדרוש וזה שהוא לא יכיח שהשם ית' ידע אלה הדברים הפרטיי' מצד מה שהם פרטיי' ולזה אמר אך שוא לא ישמע אל ואמנם ידעם כלם מצד אחד כמו ש שביארנו באופן שלם בספר מלחמות יי' ובזאת הידיעה אשר לו בהם תגיע ממנו לנביאים באמצעות המדמה הידיעה באלו הענייני' הפרטיי' טרם בואם והוסיף אליהוא להוכיח איוב מפני שהוא עשה גזירה כוללת שהשם ית' עוזב איש האדם ושוכחם מפני מה שמצא מ מהרעו' במין האנושי אשר הוא מעט מאד ביחס אל הטובות המצאות בו ולזה אין ראוי שנחליט המאמר מפני הענין המצא באדם על המעט ש שהשם ית' עוזב אישי האדם ושוכחם אבל ראוי שנחקור בזה הענין המעטי המצא לאי זה דבר נוכל ליחס אותו מזולת שנבטל מה שיראה מהשגחת השם הנפלאה באישי האדם מפני הטובות הנמצאות בהם על הרוב :

כתר לי ׳ רובי המפרשים פירשו בו המתן לי מעט ואומרים כי כמהו כתרו את בנימין ויתכן היות כתרו סבבו כי כתר ועטרה קרובים בעניין כמו עוטרים את דוד וכן מכתיר את הצדיק וכן כי יכתירו צדיקים ויהיה פי' כתר לי שים לי כבוד מעט : למרחוק ׳ הוא המקום שהוא העילה הרחוקה כי העילות הרחוקות רבות כעניין האלהי מקרוב אני ולא אהי מרחוק ויש אומרי' שהוא כמשמעו שישא דעו וישמע למרחוק : תמים דעות עמך ׳

למרחוק ח' וסי' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל׳ וחברו דדה״ ׳ והקול נשמע עד למרחוק׳ הלא שמעת עד למרחוק דסיפר׳ ׳ וחברו דישעיה : ויצא שמו ׳ אשא דעי למרחוק׳ משם חפר אוכל : ואם ו' רפ״ בסיפר׳ וסים׳ ואם זרוע כאל לך ׳ ואם זכרתי ונבהלתי ׳ ואם אסורים בזיקים׳ ואם בינה שמעה׳ ואם לא איפה מי׳ ואם לא ישמעו בשלח יעברו :

לו

א וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃ כַּתַּר־לִי זְעֵיר וַאֲחַוֶּךָּ כִּי־עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּים׃ אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק׃ כִּי־אָמְנָם לֹא־שֶׁקֶר מִלָּי תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ׃ ה הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב׃ לֹא־יְחַיֶּה רָשָׁע וּמִשְׁפַּט עֲנִיִּים יִתֵּן׃ לֹא־יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת־מְלָכִים לַכִּסֵּא וַיֹּשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ׃ וְאִם־אֲסוּרִים בַּזִּקִּים יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי־עֹנִי׃ וַיַּגֵּד לָהֶם פָּעֳלָם וּפִשְׁעֵיהֶם כִּי יִתְגַּבָּרוּ׃ י וַיִּגֶל אָזְנָם לַמּוּסָר וַיֹּאמֶר כִּי־יְשֻׁבוּן מֵאָוֶן׃ אִם־יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבֹדוּ יְכַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים׃ וְאִם־לֹא יִשְׁמְעוּ בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ וְיִגְוְעוּ כִּבְלִי־דָעַת׃ וְחַנְפֵי־לֵב יָשִׂימוּ אָף לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם׃ תָּמֹת בַּנֹּעַר נַפְשָׁם וְחַיָּתָם בַּקְּדֵשִׁים׃ טו יְחַלֵּץ עָנִי בְעָנְיוֹ וְיִגֶל בַּלַּחַץ אָזְנָם׃ וְאַף הֲסִיתְךָ מִפִּי־צָר רַחַב לֹא־מוּצָק תַּחְתֶּיהָ וְנַחַת שֻׁלְחָנְךָ מָלֵא דָשֶׁן׃ וְדִין־רָשָׁע מָלֵאתָ דִּין וּמִשְׁפָּט יִתְמֹכוּ׃ כִּי־חֵמָה פֶּן־יְסִיתְךָ בְסָפֶק וְרָב־כֹּפֶר אַל־יַטֶּךָּ׃ הֲיַעֲרֹךְ שׁוּעֲךָ לֹא בְצָר וְכֹל מַאֲמַצֵּי־כֹחַ׃ כ אַל־תִּשְׁאַף הַלָּיְלָה לַעֲלוֹת עַמִּים תַּחְתָּם׃ הִשָּׁמֶר אַל־תֵּפֶן אֶל־אָוֶן כִּי עַל־זֶה בָּחַרְתָּ מֵעֹנִי׃ הֶן־אֵל יַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה׃

וְאוֹסִיף אֱלִיהוּא וַאֲמַר׃ אַמְתֵּן לִי צִבְחַר וַאֲחַוְּנָךְ אֲרוּם תּוּב לֶאֱלָהָא מִלַּיָּא׃ אֶטּוֹל מַנְדְּעִי מִן רָחִיק וּלְעָבֵד יָתִי אֶתֵּן צִדְקְתָא׃ אֲרוּם בְּקוּשְׁטָא לָא שִׁקְרָא מִלַּי שְׁלִים מַנְדַּעְתָּא עִמָּךְ׃ הָא אֱלָהָא רַבָּא לָא יְרַחֵק צַדִּיקָא מְטוּל דְּהוּא רַב חֵילָא וְחַכִּים לִבָּא׃ לָא יְחַיֵּי חַיָּבָא וְדִין עַנְיֵי יְהֵב׃ לָא יִמְנַע מִצַּדִּיקַיָּא עֵינֵיהּ וְעִם מַלְכַיָּא תַּקְנַיָּא לְמֵיתַב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא וְיוֹתִיבִנּוּן לְעָלְמָא וּמִתְנַבְּהִין׃ וְאִין אֲסִירִין רַשִׁיעַיָּא בְּשׁוּשְׁלְוָן מִתְאַחֲדִין בְּאַשְׁלֵי סִגּוּפָא׃ וִיחַוֵּי לְהוֹן עוֹבָדֵיהוֹן וּמַרְדֵיהוֹן אֲרוּם אִתְגַּבַּרוּ׃ וְגַלֵּי מַשְׁמַעְהוֹן לְמַרְדּוּתָא וַאֲמַר דִּיתוּבוּן מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דְּדָמִין לְלָמָא׃ אִין יִשְׁמְעוּן וּפָלְחִין לֵיהּ יְשַׁלְמוּן יוֹמֵיהוֹן בְּטָב וּשְׁנֵיהוֹן בְּמַזְמוּטִין׃ וְאִן לָא שָׁמְעִין בְּזַיְנֵי קְרָבָא יַעְבְּרוּן וְיִתְנַגְּדוּן מִדְּלֵית מַנְדְּעָא׃ וּזְהוֹרֵי לִבָּא יְשַׁוּוֹן רוּגְזָא לָא יִבְעוֹן רַחֲמֵיהּ אֲרוּם כַּפְתִנּוּן׃ תְּמוּת בְּטַלְיוּת נַפְשְׁהוֹן וְחַיַּתְהוֹן הֵיךְ מָרֵי זְנוּ׃ יִפְצֵי עַנְיָא בְּסִגּוּפֵיהּ וּמְפַרְסֵם בְּדוּחֲקָא מַשְׁמַעְהוֹן׃ וְאַף פְּצָאנָךְ מִפּוּם מְעִיקָא אַפְּתֵי דְּלָא יִתְעַק בְּאַתְרֵיהּ וּבְנִיחַ פָּתוֹרָךְ מְלָא דִיהֲנָא׃ וְדִין דְּחַיָּבָא אַשְׁלֵמְתָּא דִּין וְהִלְכְתָא סָעֲדִין׃ אֲרוּם יִרְגֵז דִּלְמָא אַטְעֵינָךְ בְּמִסַּת מַזָּלָא וּסְגִי פּוּרְקָנָא דְעַתְרָא לָא יַצְלְנָךְ׃ תָּא הַאֶפְשַׁר דְּמִסְתַּדַּר בָּעוּתָךְ וְכָל דְּמִתְאַלְּמִין מַשְׁכְּחִין חֵילָא׃ תָּא הַאֶפְשַׁר דְּמִסַּדַּר צְלוֹתָךְ לָא בְעָקְתָא וְכָל מָה דְּמִתַּקְפִין כֹּחַ מַדְבְּקִין חֵילָא׃ לָא תִרְחוֹק בְּלֵילְיָא לְאַסָּקָא עַמְמַיָּא בְּאַתְרֵיהוֹן׃ תָּא לָא תְנַיֵּר אַתְּ חַבְרָךְ בְּלֵילְיָא לְסַלָּקָא עַמְּיָא חִלּוּפֵיהוֹן׃ אִסְתַּמַּר לָא תִתְפְּנֵי לְשִׁקְרָא אֲרוּם עַל דָּא בְחַרְתָּא מִסִּגּוּפָא׃ הָא בִלְחוֹדוֹי אֱלָהָא תַקִּיף בְּחֵילֵיהּ מַן דִּכְמֵיהּ מַלֵּיף תְּרִיצוּתָא׃ מן

ויגל ד' וסי' נמסר בסוף מלאכי : אזנם ח' וסי' ויקרב את בני אהרן׳ הנה ערלה אזנם׳ ולא שמעו ולא הטו דבמועצות׳ וחברו ולא שמעו דבולא הטו את אזנם ויקשו׳ וחברו דלבלתי שמוע׳ מקץ שבע שנים תשלחו׳ ויגל אזנם למוסר׳ ויגל בלחץ אזנם : תמות ג' וחס' וסימ' תמת נפשי מות ישרים׳ תמת נפשי עם פלשתים׳ תמת בנער נפשם׳ וא' ותמת בצמא : ואף ט' רפ״ וסימ' ואף גם זאת בהיותם ׳ ואף כי תשלחנה לאנשים׳ ואף כי היין בוגד׳ ואף אלהים עלה בהם׳ ואף אמנם שגיתי׳ ואף הסיתך מפי צר ׳ ואף שמחתהם שאלנה׳ ואף מאניא די בית אלהא׳ ואף מאני בית : לעלות יד מל' וסימ' והמשאת החלה לעלות׳ ובחור אתו מכל שבטי ישראל׳ ויוסיפו עוד פלשתים׳ ויעלו העיר המה׳ ויהי כעבר הצהרים ׳ וישלח המלך רחבעם׳ וחברו׳ או יעלה חזאל׳ שמעתי ותרגז בטני׳ ויהי לקץ שנים ויסיתהו׳ אך הבל בני אדם כזב׳ אל תשאף הלילה׳ ויקמו ראשי האבות׳ ועלי הטה חסד׳ וכל אוריתא ויהושע דכו' בס״ג להעל' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל׳ צו את בני ישראל׳ לבנות לנו מזבח :

ביאור מלות המענה

כתר לי זעיר׳ ואגידך : המתן לי מעט : ואחוך׳ כביר׳ רב ההשגחה : כביר כח לב׳ רב הכנת השכל להשיג המושכלות : יגרע׳ ימנע : ויעבדו׳ ויעבדו השם ית' : בשלח יעבורו׳ בחרב יכרתו : לא ישועו׳ לא יתפללו : וחייתם בקדשים׳ ונפשם בהיותם נערים שלא ראויים להיותם קדשים מפני רתיחת הטבע אז : יחלץ׳ יציל : הסיתך׳ הסירך ומזה הענין ויסיתם אלהים ממנו : מפי צר׳ מפי הצר והמצוק ר"ל שלא תהיה בפיו למאכל : מוצק׳ הוא מענין מצוק : ונחת שולחנך׳ ומה שירד בשולחנך : מלאת׳ פעל יוצא ואע״פ שהוא מבנין הקל כמוהו ומלא ואת המקום הזה דם נקיים : פן יסיתך בספק׳ פן יסירך מן העולם בספק ובהכאה : שועך׳ עושרך והוא מענין ולא ניכר שוע לפני דל : בצר׳ זהב מגזירת והיה שדי בצריך : תשאף׳ תביט ותסתכל : לעלות׳ לכרות ומזה הענין כעלות גדיש בעתו : תחתם׳ במקומם : מאמצי כח ויעלה עמים תחתם : השמר אל תפן אל און כי על זה׳ שתשמר יותר טוב לך שתבחר אותו בימי העוני׳ והמקום ישגיב אותך : מורה׳ כמו אשכילך ואורך ויש אומרים מי יוכל למרות כמוהו ואיננו נכון בעיני : זכור אורך

רשי

לאונסך · אם כן כמה נגה את חיכו : אל תשאף הלילה · כלומר ואין לך לבחר בייסורין אחרים · אל תשאף ותתאוה הלילה · שבא לאמרפל למצרים ולסנחרי' לסלק עמי' מן העולם כשהם תחתם במקומם ב בגלות · כי הם אבדו בעה״ז ובעה״ב : לעלות · כמו בחכי ימי אל תעלני · כעלות גדיש בעתו : השמר אל תפן אל און · לדון ולומר היה לו לשופטני ביסורי עניות · כי על הייסורין הללו יש לבחר יותר מעניות · אדם שנהגו בו כבוד ואמוד כעושר כל ימיו ויעמוד על המקח ואין לו דמים וכוס ושב לביתו כפחי נפש · ואת איוב עניה היה עם הייסורין · לא מיכנו שאיבד אלא בהמותיו אבל לא כסף וזהב · ואפילו איבד בהמותיו עם כסף וזהב טוב לו להיו' עני וחולה תהיות תמים והולך בשווקים ואין בידו כלו · וכן מפורש במדרש ר' תנחומא מן המקרא הזה כי בוחין היו ייסורי איוב מיסורי עניות · וכן כהגל התלמוד : הן אל ישגיב בכחו מתוך שכחו גדול ואין להכבל מפניו · לפיכך אין כמוהו מורה · כשתורה לחוטא לשוב אליו מתרה קודם מכה · לפי שהוא יודע שאין יכול להסתר ממכתו כמו שהיה מתרה בפרעה על כל מכה ומכה הכני מביא מחר ערוב הכני מביא מחר ארבה וכן כולם · ומלך בשר ודם · כשרוצה להנקם מאויבו בא עליו פתאום שאם יתרה בו יחזור ויכבל ממנו : מי

רשי

מי פקד עליו דרכו · יבוא עליו מעולם את הדרך הזה תלך : זכור דרכיו · ובהזכרם תגיד מאילך שבח פועל מדותיו : אשר שוררו אנשים · אשר ראה אנשים כמו אשורנו ולא קרוב · חזו בו בפועלו : מרחוק · מיכירת עולם עד גבכיו : מספר שניו ולא יחקר · לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק ולשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם · כי יגרע · יגרעם מן השמים להורידם לארץ · ויזוקו הרקיעים את המטר לאידו · לעננו : או אם יבין אדם מה יש במפרשי עב · כתמי' : תשואו' · לשון ערפל סוכתו : הן פרש עליו אורו את העב · ושרשי הים כיסה בו : כי גם בעבים ידין עמים

אבן עזרא

האלהי מקרוב אני ולא אהי מרחוק ויש אומרי' שהוא כמשמעו שישא דעו וישמע למרחוק : תמים דעות עמך ׳ הוא המקום כעניין מפלאות תמים דעים והעניין הוא יעיד : ולא ימאס ׳ חנם : לא יחיה רשע ׳ כעניין שנות רשעים תקצרנה : לא יגרע מצדיק׳ כעניין הנה עין יי' אל יראיו : ואת מלכי' לכס' הוא יקים מלכים לכסא ואם יגבהו ישיבם : אם אסורים בזיקים ׳ או : ישמעו ויעבדו׳ השם : בשלח יעבורו ׳ בנשק המות ימותו כמו ׳ יגועשו עם ויעבורו : ישימו אף׳ כמו יוסיפו אף והוא מן ישים : בקדשים ׳ מעניין הכפל תתברר זאת המלה : ואף הסיתך׳ כמו הסירך כמו ויסתם אלהים ממנו : צר ׳ כמו צר ומצוק : רחב ׳ אל רחב שאין מוצק תחתיה שאין בו מוצק והוא דקך משל כי רחב הוא הקו הסובב העגולה ומוצק הוא הנקודה : ונחת שלחנך ׳ ומה שתניח בשולחנך וזה עשה לך המקום : ודין רשע מלאת׳ ותדע כי דין ומשפט יתמכו הכל : כי ׳ יש לך שתפחד מחימה פן יסיתך בהכות ׳ והכופר אם היה רב אל יטך : היערך שועך ׳ הוא ההון ובעל ההון ק קרא שוע כמו אם בפידו להם שוע ו והעניין היועיל שועך : לא בצר׳ והעניין בצר לא יערוך לא השוע ולא כל מאמצי כח ׳ והלא תראה כי לא תשאף לילה והתיו לשו' נקבה כמו שמצאנו מקום במקום אחר לשון נקבה עד שיוריד

אבן עזרא

זכור׳ כל מה שתזכור ותחשוב בפעליו יותר תראה גדולתם׳ ופי׳ תשגיא מן שגיא: שוררו׳ ראו כמו אשורנו: כל אדם׳ מי שיש בו דעת יחזה בפעליו: אנוש יביט מרחוק׳ על דרך החכמה: ואין חקר לשניו׳ דברו הקדמונים על לשון בני אדם: כי יגרע׳ פעם יגרע נטפי מים: יזוקו מטר׳ כאילו יזקק המטר מן האיד העולה שהוא סבת המטר כמו ואיד יעלה מן הארץ׳ ופעם יבין מפרשי עב כאילו ישים בינה למפרשי עב כמו אבן להאיר את המראה ועניין מפרשי בעבור שהם כפרשי׳: תשואות סוכתו׳ העניין כפול ועניין סוכתו כמו ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו: הן פרש עליו אורו׳ על העב מטרו ויש אומרים כי נקרא המטר אור בעבור המאור הקטן כי בתנועותיו יהי׳ המטר בשווי הבורא והנכון בעיני כי הן פרש עליו אורו כי הוא כמשמעו כי יפרוש על העב האור: ושרשי הים כסה׳ כי בם ידין עמי׳ באור ובמטר: יתן אוכל למכביר׳ מן כביר שיתיקר או למכביר מן בכברה ורבי משה הכהן אמר כי זה הפסוק דבק עם על כפים וזה איננו נכון כלל כאשר הזכרתי בספר מאזני הלשון: על כפים כסה אור׳ הפך הן פרש עליו אורו כאילו בכפים כסה האור והכפים הם העננים כמו ושכותי כפי עליך: ויצו עליו׳ על השמש׳ במפגיע׳ הוא הגשם של העבים כאילו פגעו בשמש בעבור מרוכת העבים: יגיד׳ על הגשם: רעו׳ כמו תרועתו והוא הרעם כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה׳ אפילו המקנה והעולה כמו עלות עלי ירגישו בעת שיקרב זמן ביאת המטר וסימנים רבים יש לבני אדם בבקר ובצאן משכיבתם על צד ימין ובשאר החיות: תחת כל השמים ישרהו׳ ואורו הוא הברק ואמר הגאון רב סעדיה כי על המקום ידבר ואיננו נכון כי איננו דבק בפסוקים שלמעלה ומטה ומלת ישרהו כמו משרת ענבים וזה הלשון ידוע בדברי רבותינו ז״ל שורין ויש אומרים שהוא מן ישר והוא רחוק: ולא יעקבם׳ אם שימן העבים והעניין לא יאחר מן לעולם עקב: כי לשלג יאמר׳ להיות בארץ וכבר הזכרתי בספר מאזני הלשון כי כל דבר צריך לזמן ומקום על כן ימצאו פעמים בלשון הקדש בלא אות בית כמו הנמצא בית יי׳: ביד כל אדם יחתום׳ יש אומרים בצד כל אדם: יחתום׳ שהגשם ימנעם לצאת לדעת כל איש מעשה שלהו ואחרים אמרו כי המקום יחתום ביד כל אדם המעשים שעשו והזכיר זה העניין בפסוק הזה בעבור המטר כעניין אם תשמעו ונתתי מטר ארצכם והקרוב אלי כי על הזרע ידבר כי אחרי ירידת הגשם ידעו בני אדם והמקום יחתום ביד כל אחד ואחד מה שיהיה מהזרע: ותבא חיה במו ארב׳ בעת המטר: מן החדר תבא סופה׳ יתכן שהוא כמו חדרי תימן מפאת דרום כאשר פירשתי: וממזרים׳ יש אומרי׳ שהוא פאת צפון ויש אומרי׳ ממזלות ויש אומרים שהוא מן מזורה הרשת על עניין רחוק והנכון בעיני שהם כוכבים וכמהו התנוציה מזרות בעתו: במוצק׳ הוא הארץ שהיא כנקודה באמצע הגלגלים : תף

רלבג

שורלו׳ הביטו והשינו: שגיא׳ שגיא כח או יהיה שגיא ונפלא במציאותו: יגרע׳ ימנע: נטפי מים׳ הגרת המי׳ וזה בסבת היובש: יזוקו מטר לאידו׳ יזלו מהם לחין הם בכח מטר ר״ל שיעשה מהם איד לא אשר הוא מוכן להיות ממנו מטר: מפרשי עב׳ מיני הפרשיות אשר לעב והרצון בו כי כבר יתחלפו עבים מתחלפים זה מזה עד שמקצתם יהיה מטר ומקצתם יהיה רוח ומקצתם ענניכים אחרי׳ כמו שזכר אחר זה: תשואות סוכתו׳ הרצון בסוכתו עננו והרצון בזה המיית ענני והוא הרעם: אורו׳ שמשו ומזה כר ואור: למכביר׳ לרוב: כפים׳ עננים׳ ומזה העניין ושכותי כפי: כסה אור׳ הוא האיד הקיטורי שהוא מתלהב בקלות ובמעט סבה: במפגיע׳ בממשש ופוגש: רעו׳ הוא האיד האחר שהוא רעו וחבירו: מקנה אף על עולה׳ קנין אף על האיד הקיטורי שמדרכו לעלות למעלה: ויתר׳ ויעתק: והגה׳ הוא שם מענין הגייה והרצון בו וקול והוא הרעם: ישרהו׳ כמו ישרו והטעם שהוא יתייסר לרדת תחת כל השמים עד שישמע שם בכל המקומות אשר הענן עליהם ואמנם אמר זה לפי שהקול הוא תנועה מגעת אל חוש השמע באמצעות האויר המקבל צורת התנועה ההיא או יהיה הרצון בישרהו ולאחהו והטע׳ שהוא יאלאח הענן וירד ממנו המטר: ואורו על כנפו׳ הא׳׳ והברק היוצא ממנו ירד למט׳ על כנפות הארץ וזה פלא משני צדדים האחד שיצא אש מהמקום אשר היו שם המים והשני שירד למטה והנה טבעו שיעלה למעלה: ולא יעקבם׳ ולא יאחרם: מטרות עוזו׳ מטרות עוז ותהיה הוי״ו נוספת: יחתום׳ יסגור ויסתום עד שלא יוכל איש לצאת לחוץ מרוב המטר: מן החדר תבא סופה׳ מחדר הענן תבא הרי״ח וזה יהיה כאשר היא נעצר בו איד העפני לו כי יקרא לזה האיד המורכב שיהיה ממנו הרוח כאשר התבאר בספר האותות: וממזרים קרה׳ ר״ל שכבר יהיה קור חזק מן הרוחות המזרים ומפזרים האידים והם הרוחו׳ הצפוניות כמו שנזכר בספר האותו׳ או יהיה ממזרי׳ מענין זרם ויהיה מזרים כמו מזרם כמו הענין בתומיך גורלי שהוא כמו תומך או יהיה מורכב מפיעל הדגוש והפעיל כי כבר ימצאו רבים מורכבים משני בניינים: מנשמת אל׳ מרוח אל: במוצק׳ מגזרת מצוק וזה יהיה כאשר יקפא הטל ויהיה ממנו הכפור: ברי

מסורה

תשאות ד׳ וסימ׳ תשואות מלאה עיר הומיה׳ תשואו׳ חן חן לה׳ מפרשי עב תשאות סכתו׳ תשאות נוגש לא ישמע: עולה ה׳ סל׳ בליש׳ וסימ׳ מן ההר התלק העולה שעירה׳ והנה איש הבינים עולה׳ והעולה מתוך הפחת יפול׳ ואל הכתף מחוצ׳׳ מקנה אף על עולה: ישמע׳ וסימ׳ ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו׳ לא ישמע עוד חמס בארצך׳ וגלתי

איוב לז

מִי־פָקַד עָלָיו דַּרְכּוֹ וּמִי־אָמַר פָּעַלְתָּ עַוְלָה׃ זְכֹר כִּי־תַשְׂגִּיא פָעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים׃ כה כָּל־אָדָם חָזוּ־בוֹ אֱנוֹשׁ יַבִּיט מֵרָחוֹק׃ הֶן־אֵל שַׂגִּיא וְלֹא נֵדָע מִסְפַּר שָׁנָיו וְלֹא־חֵקֶר׃ כִּי יְגָרַע נִטְפֵי־מָיִם יָזֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ׃ אֲשֶׁר־יִזְּלוּ שְׁחָקִים יִרְעֲפוּ עֲלֵי אָדָם רָב׃ אַף אִם־יָבִין מִפְרְשֵׂי־עָב תְּשֻׁאוֹת סֻכָּתוֹ׃ ל הֵן־פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ וְשָׁרְשֵׁי הַיָּם כִּסָּה׃ כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־אֹכֶל לְמַכְבִּיר׃ עַל־כַּפַּיִם כִּסָּה־אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ׃ יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל־עוֹלֶה׃ א אַף־לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ׃ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז קֹלוֹ וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא׃ תַּחַת־כָּל־הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ וְאוֹרוֹ עַל־כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ אַחֲרָיו יִשְׁאַג־קוֹל יַרְעֵם בְּקוֹל גְּאוֹנוֹ וְלֹא יְעַקְּבֵם כִּי־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ׃ ה יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְלֹא נֵדָע׃ כִּי לַשֶּׁלַג יֹאמַר הֱוֵא אָרֶץ וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ׃ בְּיַד־כָּל־אָדָם יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ׃ וַתָּבֹא חַיָּה בְמוֹ־אָרֶב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תִשְׁכֹּן׃ מִן־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְּזָרִים קָרָה׃ י מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֶּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִם בְּמוּצָק׃

תרגום

מַן יַסְעַר עֲלוֹי אוֹרְחֵיהּ וּמַן יֵימַר עֲבַדְתָּא עִילִיתָא׃ אִדְכַר אֲרוּם תְּפִישׁ עוֹבָדֵיהּ דִּי שַׁבַּחוּ גוּבְרִין צַדִּיקִין׃ כָּל בְּנֵי נָשָׁא חֲמוֹן בֵּיהּ אֱנָשׁ אִסְתַּכַּל מֵרָחִיק׃ הָא אֱלָהָא סַגִּיא וְלָא נֵדַע סְכוּם שְׁנוֹי וְלֵית סוֹף׃ אֲרוּם יִמְנַע טִיּוּפֵי מַיָּא יְזַלְּפוּן מִטְרָא לַעֲנָנֵיהּ׃ דְּזָלְחִין שְׁחָקַיָּא דְּאָסֵי מְטוּל צְלוֹתָא דְּבַר נָשׁ רָב׃ לְחוֹד אִין אִתְבְּנַן פְּרִישָׁתָא דְּעִיבָא רִכְפַּרַת עֲנָנֵיהּ טַלָּלֵיהּ׃ הָא פָּרַס עֲלוֹי מִטְרָא וְעִקָּרֵי יַמָּא חֲפָא׃ אֲרוּם בְּהוֹן דָּאֵין עַמְמַיָּא יְהַב מֵיכְלָא לְסוֹגְעָא׃ מְטוּל הֲטוּף יְדָא מְנַע מִטְרָא וּפַקֵּד עֲלוֹי לְמֵהַרַת מְטוּל מְצַלֵּי׃ דִּיחַוֵּי לִישָׁן תְּלִיתַי בְּחַבְרֵיהּ קִנְאֲתָא וְרוּגְזָא עֲלוֹי יִסַּק׃ תָּא יְחַוּוּן בְּאוֹרַיְתָא חַד עִם חַבְרֵיהּ מְטַנְנִין בְּרוּגְזָא וּמְסַלְּקִין לֵיהּ לְעֵילָא׃ תָּא יְחַוֵּי עֲלוֹהִי זְכוּתָא דְּחַבְרֵיהּ קִנְאֲתָא וְרוּגְזָא מֵעֲלוֹהִי יְסַלֵּק׃ בְּרַם לְדָא יִרְתַּת לִבִּי וְיִטְפַּז מִן אַתְרֵיהּ׃ תָּא עַל בְּנוֹי דְּאַהֲרֹן אִתְנַבֵּי וַאֲמַר לְחוֹד לְחֶדְוָא לִבִּי תְּוַהּ וְשַׁוַּר מִן אַתְרֵיהּ׃ שְׁמַעוּ מִשְׁמַע בְּרוּגְזָא קָלֵיהּ וְהֶגְיָא הֵיךְ אֶשָּׁא מִפּוּמֵּיהּ נְפַק׃ תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא תְּרִיצוּתֵיהּ וּנְהוֹרֵיהּ יְקוּם עַל סִיפֵי אַרְעָא׃ בַּתְרוֹי מַכְלֵי קָל אַכְלָיוּתֵיהּ בְּקָל גּוּתְנוּתֵיהּ וְלָא יְעַכְּבִנּוּן אֲרוּם יִשְׁמַע קָלֵיהּ׃ כַּד אַכְלֵי אֱלָהָא בְּקָלֵיהּ עַל פְּרִישָׁן דַּעֲתִיד לְמֶעְבַּד עֲבַד רַבְרְבָן וְלָא נֵדַע׃ אֲרוּם לְתַלְגָּא יֵימַר הֱוֵי בְּאַרְעָא וּמִטְרָא בָּתַר מִטְרָא בְּקַיְטָא לְמִבְשְׁלָא פֵּרֵי וּמִטְרָא בָּתַר מִטְרָא לְמִצְמַח עִסְבָּא בְּסִתְוָא בְּעוּשְׁנֵיהּ׃ בִּידָא דְּכָל אֱנָשָׁא יִרְשׁוּם לְמִידַע כָּל בְּנֵי נָשָׁא עוֹבָדוֹי׃ וְתֵיתֵי חַיְתָא בִּכְמָנָא וּבִמְדוֹרָהָא תִּשְׁרֵי׃ מִן אִדְרוֹן עֵילָא תֵּיתֵי זִיקָא וּמִכּוּת מְזָרִים קוֹרָא׃ מִמֵּימַר אֱלָהָא יִתְיְהַב קַרְחָא וּפַלְטְיוּת מַיָּא בְּאִתְכְּוּתָא׃ ברם

מסורה

בירושלם וששתי׳ כהקיר בור מימיה כ״כ׳ כה אמר יי׳ עוד ישמע במקום׳ ויתנהו בסתר בחוחים׳ והשבתי המון שיריך׳ קול מלאככה׳ אחריו ישאג קול׳ וגם נביאים העמדת׳ וא׳ וישמע ויקמו הלוים: במו ט׳ וסי׳ כהדוש מתבן במו מדמנה׳ חציו שרפתי במו אש׳ חציו שרף במו אש׳ במו פי אתחנן לו׳ כי תלך במו אש לא תכוה׳ לירות במו אפל׳ ואניעה עליכם במו ראשי׳ אאמיצכם במו פי׳ ותבוא חיה במו ארב׳ קדמא כתי׳ במי וקרי׳ במו:

רשי

אף ברי. גם מלאך הממונה על העננים נהוא יפיץ ענן מטרו של המקו': ענן אורו. ענן מטרו: נהוא. הממונה מסיבות עתהפך בתחבולותיו של מקום: לפעלם. של גשמים. לפועל המוטל עליה' לעשו'. אם טוב ואם רע מתהפך במסיבות הרבה. כאות' שסביבו הרי שהיו ישראל צדיקי' גמורי' בראש השנה ופסקו להם גשמים לסוף סרחו לפחות מהם אי אפש' שכבר נגזרה גזירה אלא הקב"ה מורידם שלא בזמנם ועל א ארץ שאינה צריכה להם ועתים לטובה כיצד וכו'. לכל אשר יצום. לאותן גשמים לעשות לארץ: לא נהוא מסיבו' מתהפך בתחבולותיו. כן כתב וגו'. מקיף עננים ורוחו' סביבות הרי שיהיו שותים מכל דגותיהם. בהנל"א נהיה עקב: אם לשבט. לפורענו' בני אדם מורידם בהרי' ובגבעות שאין מקום זריעה: אם לארצו. להורידם כאשר כגון בתחילת דין. לא לשבט ולא לפנים מן השורה. אלא בבינונית. אם לחסד שכעשו הדור עכשיו יותר צדיקים משהיו בראש השנ'. ואותן גשמי' שנגזרו בבינונית מהפך בתחבולו' מסיבותיה' לירד בחסד בזמנם ועל הארץ הצריכה להם שלא תוריד הטיפ' מהם לאיבוד: ימצאהו. למטר. לאחת מן המדות הללו: בשום אלוה. חק כרית עליהם. איאך תלוים במאת': ומפלשי עב. גילוי עב. לשון מכני מפולש. כלומ' לארכן אל רחבן של עבים התדע עליה' מפלאו' תמים דעים. אשר בגדיך חמי' בהשקיטו ארץ מרוח דרומית שאינה הורגת את העולם בקרה שרוח מזרחית מחממת שב' רוח קדים חריפי'. שמשתקת כל הרוחות מפניה: חזקים. הרקועים: כראי מוצק. כראי שהפנים רואות בו: הודיענו מה נאמר לו. להקב"ה כריבנו עמו. לא נוכל לערוך אליו מפני חשך אשר סתרו וסביבותיו: [illegible]

רלבג

ברי. מענין בירור ופרשו ברה ובא ממשק מרי וארצון בזה כי גם הבירור אשר יהי' לחלקי האיד על שיתפזר ויותך קודם שיתהוה ממנו המטר: יטריח עב. רצוני שכבר ימצא עב לפעמים לא יתהוה ממנו שום דבר אבל יתפזר ויותך ולזה אמר יטריח רצוני שמביאות כמו זה העב הוא טורח ועמל אחר שלא יגיע ממנו תועלת: בשום אלוה עליהם. בשוור אלוה עליהם שיהיה ענייניהם בזה ה האופן: והופיע והאיר והוא. מקור וזה יהיה כשיתלה הא' הקיטורי: מפלשי עב. כמו מפרשי וכבר קדם ביאורו: כראי מוצק. כמראה הנתך והוא כמרא' של זכוכי' שהיא ספיריית והנה אמר על השחקים שהם ח חזקים ושהם גם כן ספיריים כראי מוצק: לא נערוך מפני חשך. לא נוכל לסדר דברינו ולערוך אותם לפני השם ית' מפני החשך אשר אנחנו בו מפני הטבע החמרי ו וקיצורינו מהשיג פועל השם ית' על השלימות: יבולע. ישחת: בהיר. זך ומבהיק: שדי לא מצאנוהו וגו'. הרצון בו שדי אשר לא מ מצאנוהו ולא נוכל ל להשיג אותו הוא שגיא כח ושגיא משפט ו ושגיא לעשות רב צדק ולא יעשה רע ויענה האנשים כאמרו כי לא ענה מלבו: יראה. ישגיח או יהיה הרצון בו יכבד וישא פנים ויחניף:

מתהפך ב' וסים' במחנה מדין · והוא מסבות מתהפך בתחבלתיו: אם לשבט חד מן ב' ר"פ אם אם אם וסים' אם לשבט אם לארצו · אם גנבים באו: והופיע ל' והוא חד מן ט' זונין מן ג' ג' ברישי' קדם' ותניינא ה' ותליתא וה' וסי' נמסר' במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד: חוקים ג' וסים' וילכו בני דן לדרכם · הנה נתתי את פניך · תרקיע עמו לשחקים:

אף־ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו: והוא מסבות ׀ מתהפך בתחבולתו לפעלם כל אשר יצום על־פני תבל ארצה: אם־לשבט אם־לארצו אם־לחסד ימצאהו: האזינה זאת איוב עמד והתבונן ׀ נפלאות אל: התדע בשום־אלוה עליהם והופיע אור עננו: התדע על־מפלשי־עב מפלאות תמים דעים: אשר־בגדיך חמים בהשקט ארץ מדרום: תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק: הודיענו מה־נאמר לו לא־נערך מפני־חשך: היספר־לו כי אדבר אם־אמר איש כי יבלע: ועתה ׀ לא־ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם: מצפון זהב יאתה על־אלוה נורא הוד: שדי לא־מצאנהו שגיא־כח ומשפט ורב־צדקה לא יענה: לכן יראוהו אנשים לא־יראה כל־חכמי־לב:

ברם בברירותא מטרח עיבא מבדר ענן מטריה: והוא תוסקפתא מהפך בחכמתיה לאצלחא פלחי בארעא בעובדיהון ונחתין בכל אתר די פקדנון על אפי ארעא:
תא והוא ברחמוהי מיא טמיעתא מהפך באפותיקוהי לעובדיהון דבני נשא מגלי יתה ומשדר יתהון לכל דפקדנון על אפי תבל ארעא: אין מטרא דפורענותא בימיא ובמדבריא אין מטרא רזיא לאילני טוריא וגלמתא אין מטרא ניחא דחסדא לחקלי דפרי וכרמי יספקניה: אצית דא איוב קום ואתבין פרישותא דאלהא: הידעתא כד ישוי אלהא גזירתא עלויהון ואופע ענני מטריה: הידעתא על מבשקרני עבא פרישותא דשלים מנדעא: די לבושיך משחנין כד משדיך ארעא מן דרומא: תרקע עמיה לשחקיא תקיפין דחזותהון באספקלריא סנינא: אודע יתנא מה נימר ליה לא נסדר למהמי קדם חשוכא: אפשר דישתעי ליה ארום אמלל אין ימלל בר נש ארום יקטרג: וכדון לא חמון מטרא בוטט הוא בשחקי ורוחא עברת ודכית יתהון:
תא והשתא לא אסתכלו באוריתא אתעבידו שמיא בהירי מן לאחתא טלא ומטרא ורוחא עברת ודכאנון: מצפונא דהבא ייתי קדם אלהא דחיל שבהורא: תא מן צפונא אסתניא יתי ויזהר עלמא קדם אלהא דחיל יודון עללי עלמא: שדי לא אשכחונך דאנת מדבר עם עללי עלמא בסוגי חילא ודינא וסוגי צדקתא לא יסגף: תא שדי לא ספקנא למשתעי סוגעי חילא ודינא וסוגעי צדקתא לא יסגף: בגין כן דחילו מניה גובריא לא ירחל כל חכימי לבא: תא מטול דדחילו מניה גובריא לא יחמי מבנוהי היך כל חכימי לבא:

היסופר ב' וחס' וסים' בקבר חסדך · היספר לו כי אדבר: יבולע ב' א' פתח וא' קמץ וסים' פן יבלע למלך ולכל העם · אם אמר איש כי יבלע: יאתה ב' וסים' ואידכם כסופה יאתה · מצפון זהב יאתה:

ביאור דברי המענה

אחר אשר ענה אליהוא שלשה מענים במספר מה שהשיבו אליפז ו ובלדד וצופר אל איוב או כמספר המענים שאמ' איוב שלא ענוהו חביריו על אחד מהם וראה שאין איוב עונה אליו הוסיף אליהוא להשיב על דברי איוב וטענותיו ואמר המתן לי מעט ואגידך האמת כי עוד לי דברים וטענות בעבור השם ית' לבאר שהוא משגיח באישי האדם הדבקים בו: אשא דעי מענייניים רחוקים ואתן צדק לפועלי. ואמנם אמר זה כי ההקדמות אשר יבאר מהם זה הדרוש הם רחוקות כמו שיתבאר. אמנם שדברי אינם כוזבים זה ממה שיתבאר ממה שאתה מודה בו וזה שאתה מודה בשם שהוא שלם הדיעות ר"ל שהוא יודע נימוס הנמצאות וסדורם בשלמות לפי שהוא פועל אותם ובהיות הענין כן הנה יתבאר שאין השם ית' מואס האדם עד שלא יהיה משגיח בו מצד היותו מואס אותו כמו שאמרת מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך וזה שהשם ית' הוא רב הדעות והאד' הוא רב כח השכל הדיעת כי הוא כחיי על השגת זה הנימוס אשר לנמצאות ולזה הוא מבואר מזה הצד שיש לו יחס מה ל השי' מזה הצד ובפרט כאשר ישתמש בכחו זה ויוציאהו לפועל ובהיות הענין כן אין ראוי שימאסהו הש"י ואולם היתה זאת ההקדמה רחוקה כי הידיעה תאמר בשם ית' ובנו בשיתוף השם ר"ל בקודם ובאיחור · ולזה הוא מבואר שהשם ית' לא ישתדל להחיו' הרשע לא החיים הנפשיים ולא החיים הגופיים אמנם שלא יחייהו הנפשיים הוא מבואר וזה שאי אפשר שתגיע הצלחת הנפש לרשעים ולא יחייהו גם כן החיים הגופיים כי אין בו דבר יהיה ראוי בעבורו שתהיה בו ההשגחה האלהית ויתן משפט העניים העשוקים בזה האופן כי להיות הרשעים משולחי' למקרים יתכן שיביא אידם וינצלו מהם · או יהיה הרצון בעניים צדיקי' וענוים כי כמוהו ימצאו רבים בספר תלים וירצה בזה שהשם ית' יתן משפט הצדיקי' הראוי להם בהשגיחו בהם בכל ענייניהם · לא יגרע השם ית' מצדיק עינו אבל ישגיח בהם ויצילם מהרעות הנכונות לבוא עליהם ויושיבם עם המושלים העליוני' לנצח הקיים והנצחיות ר"ל שיתן להם מקום בין המלאכים וגם יתקיימו לנצח ותגבה מדרגתם מאד · ואם יקרה בטובים שיהיו אסורים בזיקים ובכבלי ברזל או יהיו נלכדים בחבלי העוני והדלות הנה הוא מהשם ית' להגיד להם פעלם שאינו ישר ושכבר יתגברו פשעיהם אם יחזיקו בזה הפועל ויסתבכו בו · הנה בזה האופן גלה אזנם למוסר כי בזה יוסרו מדרכם הרעה אשר החלו לדרוך בו ואמר השם ית' כי מפני זה ישובון מאון · אם ישמעו אל מצות השם ויעבדו אותו יבלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ר"ל שלא יגיעם שום רע כי לאדבקם בשם ית' תהיה השגחתו בהם וישמרם מכל רע · ואם לא ישמעו ויחזיקו בדרכם הרע אשר החלו לדרוך בו יגיעם מהרע שיעברו בחרב בבא יום אידם וימותו בלא דעת ולא יהיה להם ההצלות כפשיי וזה הוא העונש האמתי להם · והרשעים אשר לא די להם שלא ישמעו לסור מדרכם הרע אבל ישימו אף לשם ית' ויאמר כי בלמו:

וכעסו

אבן עזרא

אף ברי. פירושו יש פעם על כן אמר אף כשיהיה האויר ברור המקום יטריח עב יפיץ. כמו יפוצו מעינותיך ופי' יפיץ ענן אורו שפעם ירד הגשם והשמש כראה ויש אומרי' כי הבי"ת שבמלת ברי משרת ויפרש רי מן רויה וזה רחוק: והוא. המקום יסובב בסיבות והנכון בעיני שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם: אם לשבט. להשחית הזרע: אם לארצו. או: לשבט. כמו אבנים גדולות ו וגשם כים. והנה הזכיר ג' ענייני' האחד למוסר והשני לארצו בעבור צורך הארץ ושוכני' חסידים כענין לפעלם והשלישי לחסד והכ' ישוב אם לשבט אם לארצו פירוש לפעלם: התדע בשום אלוה עליהם. כאשר שם המקום העבים על בני אדם: והופיע. והראה האור בתוך העננים. או תדע מפלשי עב כמו פלס מעגל רגלך כאו הם שקולי' בפלס: אשר בגדיך חמים. הענין ימי הקיץ כי ר רובי הרוחות הם ש שמאליים בעבור היות השמש בפאת שמאל. ורובי המפרשים אמרו כי בהשקיט בהגיע שהוא הפך שקט ו ויאמרו כי כמהו ארץ יראה ושקטה וזה רחוק להיות מלה אחת ש מתפרשת לפירוש ו והפכו ולא יהיה לא שינוי בבנין כמו שורש ושרש ויותר נכון היה שיאמרו התוכל ל להתחמם אם לא היה' רוח דרומית: תרקיע עמו. בחסרון הא' התימה והשחקים הם על העבים ונקראו כן בעבור היותם אויר דק ושהוא מן ושחקת ממנה הדק וכן נקראו רקיע והם תחת הגלגלים והענין האתה תעזור אותו להרקיע השחקים ולשום אותם חזקים ולהיותם כראי מוצק על כן יראה האור מהם: הודיענו מה נאמר לו' מה דעת יש לנו שנאמר לו למה כן וכן לא נוכל לערוך אליו מפני חשך כי אנחנו בחשך: היספר לו. ענינו אין צריך שיספר לו אדם. אם אמר איש בלבו כי יסתר ממנו לא יעילנו ורב האיי גאון ז"ל אמר כי יבולע על השמש: ועתה לא ראו אורי והנה אין כח בידם אפי' לראות האור כשהעבים בשחקים ובהיר שב לשמש והוא מן בהרות עד שיבוא רוח ותטהר העבים: מצפון זהב יאתה. פי' זהב זוהר השמש הדומה לעין זהב כי מפאת צפון יחל להתזכך. ויש אומרים שפירוש זהב הרוח שהיא זכה כזהב והראשון נכון: ועל אלוה נורא הוד. שיראה הודו של מקום בצאת השמש וישבחוהו בני אדם וישמחו: שדי לא מצאנוהו. נדע במעשיו שהוא שגיא כח ושגיא משפט: ורב צדקה לא יענה. מלבו כי אם מחסרון המקבל כאשר הזכרתי מעט בתחלת פי' קהלת: לכן יראוהו אנשים. והוא לא יראה אפי' חכמי לב כענין הן גוים כמר מדלי ורובי המפרשים יפרשו יראה שישוב על כל חכמי לב והענין יראוהו ואם לא יראוהו:

ויען

וכעסו הניעם מה שהגיע להם לא מצד מעשיהם ולזה לא יזעקו ולא יתפללו אליו כי אסרם׳ הנה תמות בנוער נפשם וחייתם תמות בהיותם נערים ואמנם אמר זה על דרך אמרו ומקשה לבו יפול ברעה כי מי שהו׳ בזאת התכונה מהקשאת לבו הוא מוכן לרעות ולמקרים יותר מהאנשים המפחדים וכאילו זאת התכונה תמהר קצו׳ הנה השם יתברך יציל העני מרעות רבות בעניו אשר הביא עליו ויגל אזן האנשי׳ במה שיחלצם לשוב אל השם יתברך וירחמם׳ ואף היה מסיר אותך בזה הרע אשר הביא עליך מצור ומצוק אל רחב שאין שום צרות תחתיה והיה משים מה שיבוא על שולחנך והיא השפה או הכלי׳ מלאים דשן לרוב עשרך והצלחתך אם היית שב אל השם ועובד אותו בכל כחך אבל אתה מלא׳ דין רשע הדין והמשפט שישמכו אנשי האדם ויסעדו׳ ר״ל הדין והמשפט שבא מהשם ית׳ לאנשי האדם על האופן שקדם שבו קיום העולם אתה ממלא אותו דין רשע ביחסך לשם ית׳ עול בבאו הדברים וזה בתכלי׳ הגנות ר״ל שיהיה מגיע מסכלותך עד שתשים הדין והמשפט שיסמכו אנשי העולם ויקיימו דין רשע ועול והיית בזה במדרגת הרשעי׳ שישימו אף ולא ישועו כי אסר׳ כי חמת השם פן תסיתך ותכלך בהכאו׳ כפלאו׳ עד שלא יצילך מזה רב כופר ולא יהיה כערך עשרך ללוקחו כופר על המכה שהיא לו זהב ולא מאמצי כח שים לך לא יצילך׳ אל תשאף ותשתדל הלילה בהיות לבך פנוי על משכבך בענין הרעות הבאות לאישי האדם כמו כריתת עמים במקומם׳ השמר אל תפנה אל מה שתייחס בו און לשם ית׳ כי על זה הדעת בחרת בסבת עוני דעתך וסכלותך ר״ל שפוטט׳ לבקש ראיות מהחוש על היות החמס כמצא ברעות אישי האדם וכאילו אמר אל תסתכל באלו העניי׳ שיביאוך לחשוב ששם ית׳ עושה עול בבאו הרעות הבאות לאישי האדם פן יסיתך ויכלך בחמתו במכ׳ אכזרית אשר לא יציל אותך ממנה לא הונך ולא גבורתך׳ איך תאמר כי בבאו הרעות רוע סידור הנה השם יתברך ישגיב האדם בכחו להציל מאלה הרעות הנכונו׳ לבא עליו ומי כמוהו שיורה האדם הדרך הישרה אשר בה ינצל מאלו הרעות הנכונו׳ לבא עליו כאשר היה האדם באופן שתוכל להגיע אליו זאת ההשגחה וכאשר לא היה זה כן הנ׳ לא הגיע החסרון מצד הש׳ יתברך אבל מצד המקבל מי הוא עליון עליו שיבחן דרכו ומנהגו בפעולותיו שיוכל לומר אליו בזה הענין פעלת עולה הלא הוא על הכל שהכל ברואים בכחו ולזה ראוי שנתרחק משנייחס אליו עול כי לא נוכל לבחון דרכו ולהשיג אותה עד שנוכל לשים עצמינו שופטים לשפוט שנגבר פעל עולה בדבר מה כי כשנגביה דעתנו מאד וראוי שנייחס מה שיראה ממנו שנג׳ פעל עולה אל קצורינו וסכלותינו׳ זכור להשגיח פעל השם ית׳ ולרומם אותו מה ששרו האנשים מפליאו׳ פעולותיו בנמצאות הטבעיות מה שכל אדם חזו בו באלו הנמצאות הנפלאות שנשא בחכמת׳ בהקדמות מיוחסות ומיוחדות ומה שהביט האדם מרחוק בגרמי׳ השמימיי׳ שיבא בהם בהקדמות רחוקות כי באלה העניינים תוסף משיעור חכמת השם וינשר׳ מה שאין לו קץ׳ ואם פעלו הוא כך הנה הוא מבואר שהשם ית׳ שגיא ונפלא מאד במציאותו ולא נוכל לדעת שיעור מדריגתו והוא כגאי לא סר ולא יסור ואיך יתכן שיגנה האדם אשר תמול בואו והשם ית׳ אשר לא סר ואיך יתכן לאדם שייחס גנות לנמצא אשר הוא בתכלית המעלה והכבוד עד אשר לא תושג מדריגתו׳ והנה החל אליהוא לספר מנפלאות השם ית׳ ואמר שכבר יגיע מחוזק השגחת השם ונפלאותיו עד שבעת היבשה המופלג שיגרע השם וימנע השם נטפי מים אז יעלו אידים באלו המקומות היבשים שיזל מהם המטר ברבוי עד שירעפו עלי אדם רב וזה בתכלית הפלא׳ האם יבין האדם איך יהיו מפרשי העב המתחלפים קצתם מקצת חילוף רב ואופן התהוותו והמין העננים וקולם עד שקצתם יהיה מהם מטר יורד בנחת ומקצתם מטר יורד בזעף ומקצתם קולות וברקי׳ ומקצתם שלג ומקצת קרח ומקצת יהיה רוח ומקצתם לא יהיה לדבר אך יתפזר ויסור׳ הנה השם ית׳ פירש בעבור העלאת האידים אורו וניצוצו וכסה אז האיד שרשי הים ולזה הוא נפלא כאשר היו האידים מפועל אחד והוא הניצוץ אשר יהיה מהשמש לדרך משל ומחומר אחד על הרוב והוא מי הים איך יקרה שיתחלפו האידים זה האופן מהחילוף׳ אמנם שידר השם זה בזה האופן כי בענני׳ ישפוט העמים פעם וייסרם ברעות אשר יבואו להם מגדם ופעם יתן אוכל לרוב במאכעותם וספר תהלה האיד אשר יתהוו ממנו הקולו׳ והברקים למה שים משפלא בעניינו׳ ואמר על העננים כסה אור האיד הקיטורי אשר הוא אור בכח קרוב לפי שהוא מתלהב במעט מהסבה כמו שהתבאר בספר האותות והוא מפוזר ביניהם ויצו השם על האיד ההוא במה שיפגיע חלקיו קצתם לקצת וידבקהו והוא הקור אשר בענן אשר הוא עצור בתוכו כי החלקי׳ החמי׳ יברחו מהפכם ויתקבצו בעומק הענן כמו שהתבאר בספר האותות׳ כאשר הגיד עליו האיד הקר שהוא ריעו מה שהגיד ר״ל שעיבה פני הענן ועבר בתוכו האיד הקיטורי בדרך שלא יוכל לעלות ולצאת אז יהיה קנין אף וכעס על האיד העולה בהתקבץ חלקיו ויבקע הענן ויצא ויתלהב מדי צאתו מהענן וזהו הכעס על דרך משל׳ אף מזה המקרה יחרד לבי ויתר ממקומו׳ שמעו שמוע בחתק קולו והדבור אשר יצא מפיו ר״ל הרעם שהוא כפלא וחזק עד שתחת כל השמי׳ הוא מתיישר ללכת ולהשמע׳ ואורו הוא הברק יתנועע וירד על כנפות הארץ וזה גם כן פלא כי מדרך האש הוא שיתנועע למעלה׳ ואחרי הברק ישאג קול הרעם ירעם בקול גאונו ולא יאחרם ר״ל הקולות שלא ישמעו אחר הברקים בזמן מועט כאשר היה כולו בזה האופן שיהיה נשמע וזה כי הסבה ברעם והברק אחד כמו שנזכר בספר האותות אבל כי הרעם ישמע אחר הברק זמן מה לפי שהמובט מגיע אל הראות בזולת זמן והקול מגיע אל חוש השמע בזמן לפי שהגעתו אליו יהיה בתנועה ממקו׳ ההכאה אשר תחדש הקול עד חוש השמע והיא תהיה בזמן בהכרח והנה יקרה כשהיה מקום הברק והרעם סמוך לאופק שיראה הברק ולא ישמע הרעם לרחקו ממנו כי תכלה התנועה קודם הגעתה אל חושינו ולזה אמר שכאשר ישמע קול הרעם לא יהיה השמעו מאוחר מאד מהרעו׳ הברק׳ ירעם אל בקולו זה הענן נפלאות עושה גדולות ונפלאות אשר לא נוכל להשיג׳ הנה פעם יוצא מהאיד שלג וירד השלג בארץ ופעם יהיה ממנו גשם מטר רצוני לומר שאינו יורד בתוקף גדול ופעם יהיה ממנו גשם מטרות עוזו ר״ל שיורד בתוקף גדול וכבר התבארו בספר האותו׳ סבות כל זה ואפשר שכוונ׳ שהרצון באמרו וגשם מטר וגו׳ שפעם יצא ממנו גשם מטר ר״ל שלא יהיה המט׳ היורד מחלקי הענן מתחלף קצתו לקצתו ופעם יצא ממנו גשם מטרות עוזו ר״ל שיצאו ממנו מטרו׳ מתחלפים עד שיורד מקצת חלקי הענן מטר גס ומקצתו מטר דק כמו שיקרה הרב פעמים בעננים אשר ירד מהם הברד׳ ויהיה הגשם בתוקף כל כך עד שיסגור בעד כל אדם עד שלא יוכל לצאת ולדעת בכל אנשי מעשהו ר״ל שיכירו מה הם עושים ואיפ׳ הם׳ וגם החיה תבא מרוב הגשם ותשכון במעונותי׳ ולפעמים תבא מחדר הענן הסופה ר״ל הרוח החזקה וזה בהיו׳ האיד הקר מתדבק עם החם ויבקש זה לרדת וזה לעלות ויתהוה מזה הרוח כמו שנזכר בספר האותות והנה מקום אשר הוא מזרים ר״ל שהוא סיבת הזרם והשטף אשר יתחדש מהאיד והוא החלק היותר קר מהאויר כמו שהתבאר בספר האותות וכבר יהיה ממנו ההתקדר אשר יהיה בקצ׳ חלקי זה האיד העשני והאיד העשני וההתקדר ההוא הוא סבת הרוח כמו שהתבאר בספר האותות וזה פלא שתהיה הסבה אחת בעינה ופעם תסבב הלחו׳ והשטף ופעם תסב׳ הוית הרוח אשר הוא מייבש׳ מרצון אל יתן מקצת האידים קרה ויתן רחב המים שנעש׳ מהם הקרח במקו׳ מוצק וצר והוא הקרח והכפור וקראו רחב מים לפי שהוא מתהווה מהטל והוא יורד ברוח׳ עד שאינו יורד טיפות אבל הוא כמו לחות שיתלחלח האויר׳ אף ברי יטריח עב לבדירה ולפיזור ר״ל שלא יצא ממנו שום דבר אך יותך ויתפזר ויפיץ ענן אורו ואולם אמר ענן אורו לפי שהיות׳ כגון שבעננים שיקרה בהם זה הם העננים רבי האיד הקיטורי אשר הוא נקרא אור כמו שקדם כי ליובשו יקר׳ לו שיתפזר מכיוון השמש קודם שיתהו׳ ממנו המטר׳ ובכלל זה הענן מתהפך מסבו׳ בתחבולות השם הנפלאות עד שיהיו ממנו כל אלו הדברים המתחלפים אשר זכרנו והסבה בזה כדי שיפעלו כל אשר יצוה השם ית׳ על פני תבל ארצה׳ פעם להזיק כמו הברקי׳ שימיתו האנשי׳ באש הנופל בהם או המטר כשיהיה מזיק ופעם להכרח ארצו להצמיח מוצא דשא ופעם ימציאהו לחסד ר״ל ליתרון הטוב ואם אינו צריך לצמחים׳ האזינה זאת איוב עמוד והתבונן נפלאות אל התדע הסבה איך גזר השם על העננים שיסודרו מהם אלה העניינים בזה האופן׳ הידעת מה הסבה אשר קבל בה האור והתלהבות האיד הקיטורי הנעצר בעננו׳ האם תוכל לדעת על אופני מפלשי עב אשר יתחלפו לכמה גוונים נפלאות השם וחכמתו בהם׳ הידעת למה יהיו בגדיך חמי׳ כאשר תשקוט הארץ מפאת דרום ר״ל כשלא יהיה השמש מתנועע בפאה הדרומי׳ ותהיה תנועתו במזלו׳ הצפוניו׳ כי אז יהיה החום בחלק המיושב והכ׳ בידיעת סבת זה החום בקרבת השמש מהפיאה הצפוניות מהקוטי מה שלא יעלם למי שעיין בטבעיות וכבר ביארנו זה בביאורינו לחכמה ההיא והשלמנו הסבה בזה בחמישי מספר מלחמות יי׳׳ האם תרקיע עמו השמים שהם חזקי׳ בתכלית החוזק עד שלא יתפרד לבוקם בשום פנים והם ספירים כמו הראי הנתך ר״ל הזכוכית שיעבו׳ האו׳ בו׳ אתה איוב שחושב להתווכח עם השם הודיענו מה נאמר לו כשנתווכח עמו בזה הענין הנה לא נוכל לערוך דברי׳ כנגדו מפני חשך והסכלו׳ כמו שלא יוכל להתווכח מי שלא ידע דבר בחכמה אחת עם היודע בחכמה ההיא׳ איך נוכל לדבר עמו היסופר לו כי אדבר בדרך שיעננו וישלם ההתווכחות ביני ובינו ואם אמר איש דברי ריבות אל השם והתווכח עמו כאשר היה מבולע ונשחת במכות ומכאובים עד שאתה תחשוק להתווכח עמו והוא כאילו אם הכסה איש מכאובו׳ להתווכח עם השם ויענהו עד שאתה תכסוף לזה התוכחת׳ ושב עתה לבאר אופן אחר מענין האידים והוא שבקצ׳ העתי׳ יהיה הענן חזק עד שלא יראה האור אשר הוא בהיר וזך בשחקי׳ ר״ל שאין סיבת העדר האור שילקה הכוכב כי הוא בהיר בשחקים אבל רבוי העננו׳ יהיה סבה שלא יראה האור עם חוזקו ועם כל זה לא יהיה מהם מטר אבל תעבור הרוח ותטהר העבי׳ ותפזר או תוליך אל מקו׳ אחר ובזאת הסבה ישלם על הרוב ענין המטר ולזה זכרו לפי שבו מן הזרם׳ אם כייחס זה הפועל ואל הרוח׳ לבד כמו שזכרנו במענה השני מזה הספר׳ מצפון זהב יאתה ר״ל שיבואו ממנה רוחות מפזרו׳ האידי׳ ומטהרות האויר ומזככות אותו כזהב וזה כולו בעבור פועל השם יתברך אשר הוא נורא הוד ואפשר שכאמר שהרצון בזה כי מפאת צפון לפי שם היסוד יבא לדעת יקר ונכבד כזהב על השם יתברך שהוא נורא הוד כי שם הבעלי חיים והצמחי׳ אשר בבריאתם מהחכמה הנפלאה והעוצם להמציא באחד אחד מהם כל מה שאפשר בו מהכלים אשר ישלם בהם מציאותם וישמר הזמן האפשרי בהם עד שנוכל להשיג מזה דבר יקר ונכבד מהשם יתברך׳ ובכלל הנה יראה ממה שבראו אותו באלו הנבראים כי שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג מדריגתו הוא שגיא כח לעשות משפט ושגיא כח לעשות רוב צדקה וחסד לפי שלא יקצר מהמציא באחד אחד מאלו הנבראים מה שיצטרך אליו במציאותו ולא יקצר גם כן מהמציא באחד אחד מהם מה שאפשר שימציא בהם על צד היותר טוב ולא יענה ר״ל שלא יעשה רע כי אנחנו נראה אותו משתדל בכל עת בבאו הנבראים להגיע הטוב אליהם והוא על דרך אמרו כי לא ענה מלבו׳ או יהיה אמרו לא יענה שמרוב כחו לא יאחר עשיית המשפ׳ ורוב הצדקה אבל יעשהו תכף בהמצא המקבל בזולת איחור׳ לכן יראוהו ממנו האנשים כי לא יראה כל חכמי לב שלא ישגיח בכולם להצילם מהרע אבל כאשר ידבקו בו ובעת הדבקות׳ או יהיה פירוש אמרו לא יראה כל חכמי לב שלא ישא להם פנים ולא יכבדם להחניף אותם אך תכף שתמצא בהם הרעה ייסרם כדי שיעזבו הדרך ההיא כמו שקדם:

והכלל העולה מהדברים הוא שאליהוא יבאר שלא ימנע מפני היות האדם פחות ונבזה ביחס אל השם יתברך היותו משגיח בו אבל הוא יבאר שהוא ראוי שישגיח בו ונכיח בביאו׳ זה שתי הקדמות האחת עם היותה מבוארת בנפשה כבר הודה בה איוב והוא שהשם יתברך הוא תמים דעות רוצה לומר שהוא יודע כל המושכלות ואו ההקדמה הודה בה איוב באמרו עמו חכמה וגבורה וההקדמה השנית מחוייבת למי שידע טבע שכל האדם שיודה בה והוא שהאדם כביר כח לב רוצה לומר שהוא

רשי

ועתה שלשת ריעיך אלה שהיה להם ל להשיבך כל דברים אילו שאמרתי לך: לא ראו אור׳ כעשו המה כנפלים אשר לא ראו חכמה: בהיר הוא בשחקי׳ דומ׳ לבהירי׳ בהירים הכראים בשחקי׳ להוריד גשם ורוח בא ומטהרתן ומעבירתן׳ ואין מטר יורד׳ כך היא דוגמ׳ שלהם׳ התחילו להשיבך וסוף עמדו ולא ענו: מצפון זהב יאתה׳ הרי הוא כחוזר על הראשונים׳ לא מדרש חכמים כ כשהרקיע מלא בהרו עננים ענני׳ להוריד גשם רוח עברה ותטהרם: ואין גשם יורד׳ זה מדרש חכמי׳ ואינו מתיישב על סדר המקראות: מצפון זהב יאתה׳ מנשב רוח צפונית ומעביר הגשם ונחמה זורחת׳ כמו המריקים מעליהם הזהב: על אלוה׳ עלפניו: שדי לא מצאנוהו שגיא כח׳ לעורר משפטיו על הבריות בגודל כחו כי אם ברחמים׳ וצפרת הבריות שם כדבר מועט לפי יכולת: קיימן מכתה׳ מחבית השכל תורים ובני יונה: בקר וצאן׳ ולא טרח לבקש ראם ויחמור: משפט׳ ייסורין: לא יענה הבריות יותר מדאי׳ וכן לא ענה להצדיק יותר מדאי כמה שאין אפשר׳ כי אם איש כמתנת ידו: לכן יראוהו אנשים׳ מלהתווכח אליו: כי לא יראה כל חכמי לב׳ המתחכמים אליו כי אין חכמתם בעיניו כלום׳ ורבותינו פירשוהו על איוב שאמר לו אליהוא לפי שהיתה מטיל אימה יתיר׳ על דורך חכם לפניך לא זכית להתקיים לך בנים חכמי לב: מענה

רלבג

שהוא רב ההכנה להשיג המושכלו' על שהוא כחיי על כולם באופן מה ובהיות הענין כן רצוני שהשם ית' הוא רב המושכלות בפועל והאדם הוא רב המושכלו' בכח והוא מבואר ממה שכפועל שהוא יפליא מה שבכח ויוציאהו אל הפועל כפי מה שאפשר והיתה היציאה אל הפועל במושכלות ימצא בה הפועל והמתפעל אחד באופן מה הוא מבוא' שכבר יגיע לאדם בזה האופן התאחדו' מה ודבקות בש"י ומה שזה דרכו הוא מבואר שאין ראוי שימאסהו הש"י אבל ראוי שתהיה ההשגח' כפלא' מצד ההתאחדו' והדבקות ולפי שזה ההתאחדו' הוא מפני מה שהגיע לאדם מהמושכלו' בפועל לא מצד הכח אשר הוא הטבעי המיניי הוא מבואר שראוי שתהיה ההשגחה באדם המשכיל מצד הטבע האישיי ובכאן התבא' שאין השם יתב' עוזב אישי האדם על כל המיאוס והפחיתות אבל ישגיח במשכילים מהם ולפי שהרשע הו' ממה שימנע הגעת המושכלות כמו שזכר איוב במה שקדם הוא מבואר שההשגחה לא תהיה ברשעים אבל היו מטרה לחצי המקרים הרעים הנכונים לבא עליהם מצד המערכת ותעדר מהם הצלחת הנפש וזהו עונש המגיע להם על רשעם בעצמות ר"ל העדר מהם הצלחת הנפש ואולם העונש האחר והוא המסרס למקרים הרעים הנכונים לבא עליה' הוא במקרה ושנית' כאילו כוון מהשם ית' כדי שיגיע בו רע מוחש לרשעים ונוסרו בהם שאר האנשים וימלטו מרעתם וש שני מיני העונש אשר זכרנו רמז אליהו באמרו לא יחיה רשע ר"ל שלא ישתדל השם יתברך להחיותו החיים הנפשיים ולא יחיינו החיים הנפשיים ויורה על זה כי כבר זכר לצדיקי' שני מיני הגבול המקבילים לאלו האחד הוא השגחתו בהם אשר ימלטו בה מהמקרים הרעים הנכונים לבא עליהם והוא אמרו לא יגרע מצדיק עיניו והשני הוא הצלחת הנפש והוא אמרו ואת המלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו ובכאן התבאר חיוב מציאות היושר באלו הענייניס אשר היה חושב איוב שימצא החמס ודאוי שלא יעלם ממנו שזאת ההשגח' והשמיר' תתחלף לפי התחלף הדבר אשר בעבורו היתה ההשגחה רצוני וכאשר ידבק ויתאחד יותר בש"י תהיה ההשגחה בו יותר וזה מבואר מנפשו למעיין בדברינו אלה והנה יוכיח אליהוא איוב על אשר לא ספפם במעשיו על הייסורין הבאים עליו ולא שב אל השם ית' כי הוא ירא' שאם היה שהיה איוב צדיק בזה האופן כבר יתכן שיביא השם ית' עליו אלו הייסורין על צד ההשגחה להשיבו מהמרי המועט אשר החל להחזיק בו וזה שהצדיקים כאשר החלו להסתבך במרי מה יגיע להם השם ית' רעות על צד ההשגחה כמו שקדם וכאילו יגיד להם בזה המכאוב אשר הכאיבם שפעלם אשר החלו להחזיק בו הרע וימנעהו ממנו וזה כי בבא הרע עליהם יפשפשו במעשיה' וישובו אל לבם במה היתה החטאת שזאת ואם יקבלו תוכחת בזה וישובו אל השם ית' יהיו מושגחים ממנו ונשמרים עד שיבלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ואם לא יקבלו התוכחת ימותו בבלי דעת כי פעולת הרשע מונעות השגת המושכלות בלי ספק ובהיות הענין כן הוא מבואר שאם היה איוב שב אל השם ית' היה נצל מאלו הרעות ולהיות הרעות הבאות לאיוב על זה האופן ר"ל על צד ההשגחה להוכיחו מהמרי המעטי אשר החל להסתבך בו היה מתרעם איוב והיה חושב היותו צדיק לפי שמה שהשיגהו מהמרי היה מעטי ובלתי מושג אליו ואחר כן נגה אליהו איוב על יחסו העול והרשע לשם ית' בזה הסידור אשר סידרו מפני הרעות שימשכו ממנו ר"ל מהסידור אשר מהגרמים השמימיים לפי שבו ישלם הדין והמשפט שיתמכו העולם ויעמידוהו וזה כי בזה האופן בלבד היה אפשר שיגיע לרשעים רע מוחש על הרשע והעול שיעשוהו כי השם ית' לא יעשה רע בעצמות כמו שביארנו בפתיח' זה הביאור וכאילו ישלם התיקון המדיכי בזה הרע הנופל בזה העולם מן ההכרח ואולם הצדיקים אין להם לירא מאלו הרעות כאשר ישתדלו לדבקה בש"י כפי כחם ואמ' ש איוב במאמר כולל שכבר היה ראוי לו להשיג פועל השם מהכפלאו' אשר הוסגו לאנשי' במעשיו ולזה היה ראוי לשפוט שזה השידו' הוא בתכלית השלימו' האיפש' ואם נמצא בו חסרון מה הוא לפי מחשבותינו לא לפי האמת וזה שהאיר שהוא ראוי שיהוא ראוי לאשי' ההויות לא יוכנו הכפלאות אשר יעשה בו הש"י כל שכן באד' שהוא סוף כל ההוויות ובכלל כאשר נעיין בנבראות ראוי לנו לשפוט שהשם ית' שגיא כח ומשפט ורב צדקה ושהרע לא יבא ממנו על הכוונה הראשונה:

ביאור מלות המענה

ויען יי' את איוב מן הסער' ויאמ' והיסוד מדד והרצון בו מדותיה מי שם ממדיה' מי גזר וסדר מדת הארץ שתהיה בזה האופן והנה ממדיה שם וכא בשקל מגרי שאול וקצות גבוליה: או מי נטה עליה קו' ר"ל לבנותה ולחדשה באופן אשר היא עליו ואולם אמר זה כי מנהג הבונים לנטות קו על בניינם: אדניה' עמודיה: ברן יחד' מענין רננה: ויסך' סתם וסגר: בגיחו מרחם יצא' בצאתו מרחם ובהולדו: וערפל חתולתו' וענן לבושו והטעם כפול והוא מענין והחתל לא חתלת: ואשבור עליו חקי' ואגזור עליו גזרתי: ופה ישית בגאון גליך' ר"ל ואל זה השיעור מהגאון ישית גליך מי שהוא פועל אותם והוא הרוח כאילו אמר שלגובה הגלים שיעור יכלה אליו לפיכך לא יתוסף שיעורו ולזה לא יגבהו הגלים יותר בעת אחת מעת אחר לתוספת שיעור הים והם בעצמם גם כן מוגבלים בשיעורם עד שלא יצאו מגבולם אשר הגביל השם ית' להם ובזה יהיה נשמר זה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ שלא יבואו מי הים עליו ואיפשר שיהיה הרצון בזה ועד זה המקום ישית הרוח בגאון וגובה גליך ולא יעבור הגל אותו המקום אבל יפסד וישיב לקדמותו בהתנועעו אל שפת הים ובזה יהיה נשמר זה המציאו' אשר בחלק הנגלה מהארץ ואפשר שיהיה בי"ת בגאון נוסף' וירצה שהרוח ישית גאון הגלים בהגיעו אותם עד מקום מוגבל לא יעברו אותו כמו שקדם: ידעת השחר מקומו הודעת מקומו של שחר והוא המקו' שזורח ממנו השמש ואולם אמר זה לפי השמש לא יזרח תמיד ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו לדרך משל אל צד הדרומי ר"ל שיתקרב שין תמיד מהתנועעו מראש סרטן עד ראש גדי ומראש גדי עד ראש סרטן הגבל הפוך ובזה האופן יתחדשו התקופות הארבעה ובהם תועלות להמציא לו הנמצאות השפלות לשמור מציאותם הזמן האפשרי כמו שיתבאר בטבעיות והנה זכר השמש מבין שאר הכוכבים להראות פעולתו יותר באלו הנמצאות אשר אצלנו: וינערו' וימנעו: ויברחו' להאבק:

תתהפך

מסורה

מן הסערה חד מן ט"ו מלין דכתי' תיבא חדא וקרי' תרתין מלין וסימ' נמס' במס' רבתא במערב' אות הכ"ף בס"ד בערך כתב: איפה י' כתיב כן וסימ' ויאמר לו המלך איפה הוא' איפה הם רעים' איפה שמואל ודוד' איפה לא שגלת' ואיפה ישרים נכחדו' איפה הייתי ביסדי ארץ' איפה לקטת היום ואנה עשית' איפה האנשים אשר הרגתם' ואיש אל ידע

לח

א וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִנ הַסְּעָרָה וַיֹּאמַר׃ מִי זֶה מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת׃ אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה׃ ה מִי־שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי תֵדָע אוֹ מִי־נָטָה עָלֶיהָ קָּו׃ עַל־מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ אוֹ מִי־יָרָה אֶבֶן פִּנָּתָהּ׃ בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים׃ וַיָּסֶךְ בִּדְלָתַיִם יָם בְּגִיחוֹ מֵרֶחֶם יֵצֵא׃ בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ׃ וָאֶשְׁבֹּר עָלָיו חֻקִּי וָאָשִׂים בְּרִיחַ וּדְלָתָיִם׃ וָאֹמַר עַד־פֹּה תָבוֹא וְלֹא תֹסִיף וּפֹא־יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ׃ הֲמִיָּמֶיךָ צִוִּיתָ בֹּקֶר יִדַּעְתָּה שַׁחַר מְקֹמוֹ׃ לֶאֱחֹז בְּכַנְפוֹת הָאָרֶץ וְיִנָּעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה׃

(ו' כתי' כן · ל' · ל' · ל' · ל' · ד' · כ' · ג' חס' · ל' · ד' · ב' חד כתי' ה' אשליך גורל · ידעת השחר ק' ק' · ד' אותיות תלויות)

תרגום

וַאֲתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלָא דְצַעֲרָא וַאֲמַר׃ מַן הוּא דֵין כְּמַחְשִׁיךְ מַלְכָּא בְּמִלַּיָא מְדַלִּית מַנְדְּעָא׃ זְרַז כְּרוֹן הֵיךְ גִּבָּרָא חַרְצָיךְ וְאֶבְעֲנָךְ וּתְהוֹדְעִנַנִי׃ הָאן הֲוֵיתָא בְּמִשְׁתְּסִי אַרְעָא חֲוֵי אִין יָדַעְתָּא בִּיוּנְתָּא׃ מַן שַׁוֵּי מְשַׁחְתָהָא אֲרוּם תִּנְדַע אוֹ מַן מְתַח עֲלָהּ מַתְקוּלְתָּא׃ עַל מָה סַמְכְיָהָא טְמִיעַן אוֹ מַן שְׁדָא אֶבֶן זָוְיְתָהּ׃ בִּזְמַן דִּמְשַׁבְּחִין כַּחֲדָא כּוֹכְבֵי צְפַר וּמְיַבְּבִין כָּל כִּתֵּי מַלְאֲכַיָּא׃ וַאֲגִיף בְּדַשַּׁיָּא יַמָּא בְּמִנְחֵיהּ מִן תְּהוֹמָא דְמִן רַחֲמָא יִפּוֹק׃ כַּד שַׁוֵּיתִי עֲנָנָא כְּסוּתֵיהּ וַאֲמִטְתָּא לְפוּפֵיהּ׃ וּפְסַקִית עֲלוֹי גְּזֵרְתִי וְשַׁוֵּיתִי פְּרִירַיָּא הֵיךְ נִגְרִין וְדַשִּׁין׃ וַאֲמַרִית עַד בָּא תֵּיתֵי וְלָא תוֹסִיף וְכָא תְּשַׁוֵּי בְּגֵיוְתָנוּת גַּלָלָיךְ׃ הֲמִן יוֹמָךְ פַּקֶּדְתָּא צְפַר יְדַעְתָּא לְקִרְצְתָּא אַתְרֵיהּ׃
תא הַבְיוֹמֵי בְּרֵאשִׁית הֲוֵיתָא וּפַקֶּדְתָּא לְמֶהֱוֵי צְפַר יְדַעְתָּ קְרִיץ הָן אַתְרֵיהּ׃ לְמֵיחַד בְּגַדְפֵּי אַרְעָא וִיטַלְטְלוּן חַיָּבַיָּא מִנָּהּ׃
תא לְמֵיחַד בִּסְטְרָא דְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִטַּלְטְלוּ דָרָא דְרַשִׁיעַיָּא מִנָּהּ׃

מסורה

איפה הוא' ואלה איפה הם' ת' כתי' אפו וסימ' ואיה אפו תקותי' דעו אפו כי אלוה' מי יתן אפו ויכתבון מלי' ושארהון איפוא כתי': ופא ב' חד כתי' אל"ף וסי' ופה אשליך לכם גורל' ופא אשית בגאון גליך בתר' כתיב א': רשעים חד מן ד' מלין דאית בהון אות תלוי וסימ' נ"ון מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל' ע"ין מיער יכרסמנה חזיר מיער' רשעים לאחוז בכנפו' הארץ ונערו' ע"ין מרשעים וימנע מרשעים אורם:

אבן עזרא

ויען יי' פי' מן הסערה שרוב הכפלאות שסיפר הם בסערת השמים או מדבר עליו בסערה: מי זה מחשיך' העניין רצית להחשיך עצתי כמו להעלים ולהסתיר ובמקום אחר מי זה מעלים: עצה במלים' שדברת בלי דעת: ממדיה' גבולותיה ורבי יהודה בעל הדקדוק נ"ע פירש אותם מן מדד ויתכן שיהיה רמז למדת הגבולי': קו' הוא סביב עגולת הארץ: ואדניה' הם ההרים' ואבן פנתה' היא הנקודה: ברן יחד' בעבור שסובו סביבות נקודת הארץ וכוכבי בקר הם הז' משרתים ויקראו כוכבי אור ובני אלהים הם המערכות העליונות ותנועתם היא רנתם ותרועתם: ויסך' כמו הנני סך והעניין סגר: בגיחו' בצאתו כמו מגיח ממקומו כאילו מרחם יצא: חתולתו' מלבוש וכמהו והחתל לא חתלת לא הומלת כרוכה בבגד' שברתי כמו בחקי: ופה ישית' על כה ישית כאן: המימך' המיום שנבראת אתה צוית להיות בקר והודעת השחר מקומו: ותוכל לאחוז בכנפות הארץ' והנכון כי על השחר ידבר שיאחוז בכנפות הארץ וימותו בכל יום הרשעי' ויאבדו כעניין יתמו חטאי' מן הארץ אף על פי שהצדיק ימו' חסד יי' על יראיו וצדקתו לבני בנים:

תתהפך

רשי

מענה אליהוא

מן הסערה מכה סערו' שלך ואשיבך דברי' כנגדן' מן הסערה שהי רפתני: אשר בסערה ישופני' ממנ' אשיב לך כאשר תשמע בסוף הענין: מי פלג לשטף תעלה' גומות לכל שער: ד"א בסערה הכהו' בסערה רפאהו' כדמפר' בסיפרי: מחשיך עצה' עיבה חשיכה וסכלה' ד"א מי זה מחשיך עצה בלי דעת' את הקב"ה מי זה מחשיך עצה מקלקל במילי' וברוב דברים שכתבתי איש תם וישר בתחילת הספר כדי לחול שמי עליו והוא בא ו והחשיך וקילקל מה שיעצתי ברוב דבריו' ואיוב ענהו מי זה מעלים עצה' אילו הייתי יודע ענתך לא הייתי מרב' בדברי' והקב"ה השיבו והלא אברהם לא היה יודע ועמ' כעס' כך מצאתי: אזור נא כגב' חלציך' רמז לו ונתעורר מן חליו וייקרו: ממדיה' מדותיה: ידה אבן פינתה באמצע הים ומשם נשתת כל העולם' איפה היית: ברן יחד' מתחילה כוכבי אור: בדלתים ים' חול גבול לו: בגיחו' בהמשכתו ויצא מן התהום: כמו גוחי מבטן' מוציי: בשומי ענן' שמיות ים א אוקיינוס' שהוא היקף העולם' ועננים שוכבים לו כלבוש: חתולתו' תכריכו' כמו החתל לא חתלת: ואשבור' עשיתי לו שברים סביב לעכבו בתוכם והם לו חוק אשר לא יעברם: כמו וירדם לפני השע עד השברי' והם תעלות סביב לעיר' המימיך' מיום שנולדת לאחוז בכנפי הארץ' ועוד המימיך צוית לאחוז בכנפות הארץ: כאל' שאוחז בכנפות הטלית ומנערה' כן אני' עתיד לאחוז בכנפותי' ולנער את הרשעים: וכן הוא אומ' ויי' נטה את ידו וכשל עוזר' כאדם האוחז בידו דבר נמטה ידו והנ' נופל:

תתהפך

רשי

תתהפך כנירין כחומר חותם' מטבע צורת אדם במותו' ובתחיית המתי' יחיו ויעמדו בלבושיהם: וימנע אז מרשעים אורם' וכן הוא אומר וזרוע רמה תשבר: נבכי ים' מסגרי ים' כמו נבוכים

אבן עזרא

ותתהפך' הארץ בצורות משונות כחומר חותם: ויתיצבו' בני אדם כמו לבוש עליה וכל יום תחליפם' ובסוף ימנע מרשעי' אורם: נבכי' כמו גלי ים פירושו וכמהו מבכי נהרות חבש: עד רחבי ארץ' היא הארץ הגדולה המיושב' והנכון כי יאמר התדע כמה רחבי ארץ: כי תקחנו' להוליכו אל גבולו על האור ידברי' הידעת אז קודם שתולד כמה מספר ימי חייך: ליום קרב' כמו השליך אבנים גדולות וברד שהיה במצרים והגאון רב סעדיה פירש אי זה הדרך ישכן אור על מקום שים בארץ ש שהוא אור כלו חוץ מיום אח' והפך הדבר ומקום שיהיה שם ה האור חצי שנה אף על פי שדבריו נכונים אינם מענין הפסוקים וכן פי' אי זה הדרך יחלק אור יא שזה האור הוא גשם: קדי' רוח קדים: לשטף תעלה' כאילו תעלה יש לשטף ועניין פלג מן פלג אלהי' מלא מים: לחזיז קולות' אומץ וחיזוק כמו יי' עושה חזיזים קולות תקיפים: אגלי טל' יש אומרי' הוא המטר דק בלא חבר ויתכן היות האלף נוסף: כאבן' יתחבאו המי' עד שיתקשו כאבן ו והעני' שלא יראו שהם מים: ופני תהו' יתלכדו העני' כפול שזה שהיו מימי תהו' יתלכדו עד שיתקשרו ויש אומרים כי ענינו שיתלכדו על פני תהום והוא קרוב: התקשר מעדנו' כימה' כוכבים הם בפאת צפון וכסיל בפאת דרום וכימה תקשר הפירו' שהם המעדנו' וכסיל הפך הדבר והעניין האותה כויתה לכוכבים האלה לקשר ולפתח והקדמונים אמרו כימה הם שבעה כוכבים קטנים והם בסוף מזל טלה ו והנראים הם ו' והנכון בעיני שהוא אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי וכסיל כוכב גדול הו' לב מזל עקרב כי בעלות אלה שניהם במזרח יראו המעשים הנזכרים וזה כנגד זה בכי' ובמעלה ובחלק: מזרות' כוכבים הם ויש אומרי' כי הלים תמורת למ"ד ויאמרו כי כמוהו וידע אלמנותיו והוא רחוק: ועיש' ככר הזכרתיו: הידעת חקות שמים' שמתי והוא שאמ' המשורר חק נתן ולא יעבור: משטרו' שב אל השמים בעבור שים להם ממשלה על הארץ מן שוטרים: ושפעת מים' רבים מן שפעת גמלים: בטוחות' רובי המפרשים אמרו שהם הכליות והנכון בעיני שהם הקרב כעניין הן אמת חפצת בטוחות וטעם סוף הפסוק שאמר ובסתום חכמה תודיעני כי העניין כפול הוא כמנהג: לשכוי' הוא הלב כמו עברו משכיות לבב והעניין צורות חקוקות כמו ואבן משכית והצורות הם המחשבות ומביני סוד הלוח יודו כן: מי

מסורה

התבוננת ג' חס' בליש' וסי' נמס' בסיפ' סים ל' : אל גבולו ל' וחד על גבולו ואינון מן אב' מן חד חד חד ל' וחד על ול' דכו' וסי' נמס' במסר' רבת' במערכ' אות האלף בערך ל' בסד' : ומספ' ד' וסי' בסדר בלק וירמי' סימן יא : ואוצרו אוצרו' יא מל' וסי' עלה שישק מלך מצרים דמלכי' תנינא דפסו' · ויקח אסא את כל הכסף ב' בפסו' · ויוצא אסא את כל אוצרות ב' בפסו' · ונתתי לך

איוב לח

תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם וְיִתְיַצְּבוּ כְּמוֹ לְבוּשׁ׃ טו וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר׃ הֲבָאתָ עַד־נִבְכֵי־יָם וּבְחֵקֶר תְּהוֹם הִתְהַלָּכְתָּ׃ הֲנִגְלוּ לְךָ שַׁעֲרֵי־מָוֶת וְשַׁעֲרֵי צַלְמָוֶת תִּרְאֶה׃ הִתְבֹּנַנְתָּ עַד־רַחֲבֵי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ כֻלָּהּ׃ אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ כ יִשְׁכָּן־אוֹר וְחֹשֶׁךְ אֵי־זֶה מְקֹמוֹ׃ כִּי תִקָּחֶנּוּ אֶל־גְּבוּלוֹ וְכִי־תָבִין נְתִיבוֹת בֵּיתוֹ׃ יָדַעְתָּ כִּי־אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר יָמֶיךָ רַבִּים׃ הֲבָאתָ אֶל־אֹצְרוֹת שָׁלֶג וְאוֹצְרוֹת בָּרָד תִּרְאֶה׃ אֲשֶׁר־חָשַׂכְתִּי לְעֶת־צָר לְיוֹם קְרָב וּמִלְחָמָה׃ אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יֵחָלֶק אוֹר יָפֵץ קָדִים כה עֲלֵי־אָרֶץ׃ מִי־פִלַּג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃ לְהַמְטִיר עַל־אֶרֶץ לֹא־אִישׁ מִדְבָּר לֹא־אָדָם בּוֹ׃ לְהַשְׂבִּיעַ שֹׁאָה וּמְשֹׁאָה וּלְהַצְמִיחַ מֹצָא דֶשֶׁא׃ הֲיֵשׁ־לַמָּטָר אָב אוֹ מִי־הוֹלִיד אֶגְלֵי־טָל׃ מִבֶּטֶן מִי יָצָא הַקָּרַח וּכְפֹר שָׁמַיִם מִי יְלָדוֹ׃ ל כָּאֶבֶן מַיִם יִתְחַבָּאוּ וּפְנֵי תְהוֹם יִתְלַכָּדוּ׃ הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אוֹ־מֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ׃ הֲתֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל־בָּנֶיהָ תַנְחֵם׃ הֲיָדַעְתָּ חֻקּוֹת שָׁמָיִם אִם־תָּשִׂים מִשְׁטָרוֹ בָאָרֶץ׃ הֲתָרִים לָעָב קוֹלֶךָ וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃ לה הַתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ הִנֵּנוּ׃ מִי־שָׁת בַּטֻּחוֹת חָכְמָה אוֹ מִי־נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה׃

תרגום

מִתְהַפְּכָא הֵיךְ טִינָא חוֹתָמָא דִילְהוֹן וְאִתְעַתְּדוּן הֵיךְ כְּסוּ זְהִים׃ ת"א אִתְהַפְכַת הֵיךְ טִינָא חוֹתָמָא דִלְהוֹן וְלָא אִתְבְּרִיאוּ כְּמוֹ גוּשְׁמְהוֹן בְּלָא נִשְׁמַתְהוֹן הֵיךְ כְּסוּ סְרִיק׃ וְאִתְכְּסֵי מִן רַשִׁיעַיָא נְהוֹרְהוֹן וְאֶדְרַע מְרַמְמָא תִּתְּבַר׃ אֶפְשַׁר דְעַלְתָא עַד מַעַרְבְּלֵי סְגוּר יַמָּא וּבְפִשְׁפּוּשׁ תְּהוֹמָא הַלֵּכְתָּא׃ אֶפְשַׁר דְאִתְגְלִיאוּ לָךְ מָעֲלָנֵי מוֹתָא וּמַעֲלָנֵי טוּלֵי מוֹתָא דִגְהִנָּם תֶּחֱמֵי׃ אִתְבַּיְנַתְּ עַד פְּתָיֵי אַרְעָא דְגִנְתָא דְעֵדֶן חַוֵּי אִין יְדַעְתָּא כוּלָהּ׃ אֵידֵין אוֹרְחָא יִשְׁרֵי נְהוֹרָא וַחֲשׁוֹכָא הֵידֵין אַתְרֵיהּ׃ אֲרוּם תְּדַבְּרִנֵיהּ לִתְחוּמֵיהּ וַאֲרוּם תִּתְבַּיַּן שְׁבִילֵי בַיְתֵיהּ׃ הֲיָדַעְתָּא אֲרוּם בְּבֵן תִּתְיְלִיד וּמִנְיַן יוֹמָךְ סַגִּיעִין׃ אֶפְשַׁר דְעַלְתָא לְקוּרְטוּרֵי תַלְגָא וְאַפּוּתִיקֵי דְבַרְדָא תֶּחֱמֵי׃ דִי גְנַזִּית תַּלְגָא לְעִדָּן עַקְתָא בִּגְהִנָּם וּבַרְדָא לְיוֹם קְרָבָא דְפַרְעֹה וְאַגְהוּתָא דְמִצְרָאֵי׃ הֵידֵין אוֹרְחָא יִתְפְּלִיג נְהוֹרָא יְבַדֵּר רוּחַ קִדּוּמָא עַל אַרְעָא׃ מַן טַיֵּף לְשִׁטְפָא קוּבְתָא וְאִסְרָטָא לַעֲנָנֵי קָלַיָא׃ ת"א מַן טָאֵף לְשִׁטְפָּא דִתְהוֹמָא חֲרִיצֵי מַיָא וְקִצַּתְהוֹן דְלָא לְעֵילָא וְאוֹרְחָא לַעֲנָנֵי דְמָחֲתִין מִתַּמָּן מַיָא בְּקָלַיָא׃ ת"א מַן עֲבַד שִׁטְפָּא לְמַרְזְבָא דְמַיָא וּלְעֵילָא אָרְחָא לַעֲנָנָא דְמָחֵית מִטְרָא בְּקָלִין׃ לְאַחָתָא מִטְרָא עַל אַרְעָא דְלֵית בָּהּ גְּבַר מַדְבְּרָא דְלָא בַר נָשׁ בֵּיהּ׃ לְמִסְבַּע רְגוּשָׁא וְאִתְרְגוּשְׁתָּא וּלְמִרְבְּיָא מַפְקָנוּת דִתְאָה׃ הַאִית לְמִטְרָא אַבָּא אוֹ מַן אוֹלִיד רְסִיסֵי טַלָּא׃ מִכְּרֵיסָא דְמַן נְפַק קָרְחָא וּגְלִידָא דִשְׁמַיָא מַן יְלִיד יָתֵיהּ׃ הֵיךְ אַבְנָא מוֹי קְרִישִׁין וּמִטַּמְּרִין וְאַפֵּי תְהוֹמָא מִן קוֹרָא מִתְאַחֲדִין׃ הֲתִקְטוֹר שִׁירֵי כִּימְתָא אוֹ אַשְׁלֵי דְנַגְדִּין נִפְלָא תִשְׁרֵי׃ הֲתַפֵּק שִׁטְרֵי מַזָלַיָא בְזִמְנֵיהּ וְזַגְתָּא עַל אֶפְרַחָהָא תְּדַבְּרִנּוּן׃ הֲיָדַעְתָּא גְזֵירָתָא דִשְׁמַיָא אִין תְּשַׁוֵּי שִׁטְרֵי גַלְגַלֵּיהּ בְּאַרְעָא׃ אֶפְשַׁר דִתְרִים לְעֵבָא קָלָךְ וְרִכְפַּת מַיָא תַּחְפִּנָךְ׃ אֶפְשַׁר דִתְשַׁדַּר בַּרְקִין וְיֵהֲכוּן וְיֵימְרוּן לָךְ הָא אֲנָן׃ מַן שַׁוֵּי בְּכָלְיָן חוּכְמְתָא אוֹ יְהַב לְלִבָּא בִינְתָא׃ ת"א לְתַרְנְגוֹל בָּרָא בִיוּנְתָא לְמִקַלְּסָא לְמָרֵיהּ׃ מַן

מסורה

אוצרות חשך' את כל חסן העיר' והלוים אחיה בדה קדמ' דפסו' ואוצרות ברד תראה' לא יועילו אוצרות רשע' ואת בני התערובו' דדה: וכפור ב' חס' בליש' וסי' דק ככפר על הארץ' וכפר שמי' מי ילדו: ופני י' מיחדין וסי' נמס' בתלים סים פב: התקשר ל' והוא חד מן מלין דמשמשין הת ברישי' וסי' התמלך ל' כי אתה מתחר בארז' התקש ל' מעדנו' כימה' התשלח ל' ברקי' וילכו' התאמין ל' בו כי ישי' זרעך' התרעישנו ל' כארבה הוד נחרו התרי' ל' לעב קולך' התצוד ל' ללביא טרף' התשחק ל' בו כצפור' התצלח ל' עתה שתולה התצלח' ואינון מן אב' הא ברישי' וסי' נמס' במסר' רבת' במערכ' אות הה"א בסד:

רלבג

תתהפך כחומר חות' ר"ל כמו החומר והטיט אשר יעשו בו החותם אשר ירצו שהוא מוכן בקלות לקבל החותם ההוא כן תתהפך פעולת השמש להמשך ממנו פעולות מתחלפות מצד חלוף מצבו: נבכי ים' מעמקי ים: רחבי ארץ' הנה רחב הארץ הוא מרחקה מהקו השוה והוא המקום אשר יהיו בו הלילה והיום שוים לעולם ולזה יהיו לארץ שני רחבי' האחד מהקו השוה עד תכלי' הצפון והשני מהקו השוה עד תכלי' הדרו': חשכתי לעת צר' מנעתי אות' לי ואצרתי אותם להשתמש בהם בעת צר ר"ל להגיע הרע לראוי לו: איזה דרך יחלק אור' הרצו' בו אי זה דרך יחלק השמש עד שילך פע' בתנועתו היומית בדרך אחד וביום אחר בדרך אחר ויפזר מקום זריחתו עלי ארץ כמו שהתבא' למי שעיין מעט מחכמת התכונה ואיפשר שיהיה הרצון באור האיד הקיטורי אשר יתהוו ממנו הלהבו' בקלות ויהיה קדים רוח קדים והוא יותר נכון כי לפי הביאור הראשון יהיה בכאן כפל דברים לפי שכבר זכר זה הענין בעיני כמו שאמר ה המיוחד ידעת בקר וגו' : מי פלג לשטף ת תעלה וגו' · מי חלק לשטף המים מקום שיפול בו ויקרא למקום ההוא תעלה והיא חפירה והרצון מי שידר המטר בזה ה האופן שימטיר בזה היום ולא במקו' אחר עד שישלימו בזה ה האופן הנמחים ב בהמטירו פעם במקום אחד ופעם במקו' אחר וזה שאם היה המטר כולו במקו' אחד תמיד לא ישלם צמח לא ב במקום ההוא מצד רבוי הלחו' ולא בזולתו מצד היובש וזה מ מבואר בנפשו ומי שם חק ומנהג לברק ולרעמים ויהיה אמרו לחזיז קולו' כאילו אמר לחזיז וקולות או ירצה בזה מי שם דרך ל לחזיז אשר יתהוו ממנו הרעמים שירד למטה לארץ הפך תנועתו הטבעית: שואה ומשואה' מדבר ומקומו' חריבי': אגלי טל' טיפי הטל: יתחבאו' ירצה שהם יחפאו ויסתר ענין המימיות אשר בהם ויהיו מים בכח לא בפועל: מעדנות' שם מיני תענוגי' שימצאו בסבת כימה ר"ל בהמצא השמש שם כי אז יתיר חום הזמן האילנות ויתנו פרים והנה כימה היא צורה אחת ביזל טלה: ומושכות כסיל' מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורו' הדרומיות ובהיות השמש במזל שהוא בו ימנעו האילנו' מלתת כחם לרוב הקור: מזרו' היא צורה אחת מהצורות הדרומיות ואחשוב שלא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט: ועיש' היא צורה מהצורו' הצפוניות ואינה נסתרת כלל באקלים אשר אנחנו בו: תנחם' תנהגם: משטרו' מענין שוטר ומושל והרצון אם תשים ממשלת השמים בארץ: בטוחו' הוא מענין כי טח מראות עיניה' והרצון בלבבות הטוחות והסתומות: שכוי' הוא שם מענין ההשגחה וההסתכלה תרגים ויספק והסתכי והוא השכל ההיולאני: מי

רשי

כבודים הם בארץ · שעריעות זה נינכס : ידעת כלואת · כיאז תולד כשנבראתים : אשר חשכתי · הכנעתי : לעת צר · לאומות מלכים כנבגען : ליום קרב · ומלחמת גוג ומגוג : יחלק אור · תיינו' של חמה השבע לכאן ולכאן כקרבי אלו : קדים · שמשה וזרח : מי פלג לשטף תעלה · בערביא קורין לשעל שיטפא · כל שיער ושיער שבראשם פילגתי לו תעלה · גומא ליונק ממנה שאילו ב' יונקו' מגומא את מחשיכות מאור עיניו של אדם · והם לא נתחלפו לי · כין איוב לאויב נתחלפו לי · וזהו מן הסערה · לא לשטף טיפת גשם שוטף · פילגתי לכל טיפה גומא בעבים · שאילו יורדות מגומא אחת מטשטשו' את הארץ ונעשית טיט · ודרך לחזיז קולות · מי פלג · כל קול וקול יש לו שביל · ואם ב' הולכים בשביל אחד אין הבריות סובלות את הקול : שואה · ארץ שהיא חשיכה כרעב : אגלי טל · גלי טל · והאלף יתירה כמו ואחוותי באזניכ' · אלף יתירה כראש תיבה להיות שם דבר : אבחת חרב כמו ניבוח חרב בעקת חרב · לא אגלי · כמו אגני טל · כמין אגנות פלגים שהטל כתון בהם · למ"ד ומתחלף בנון כחסר עזרא : נשכה · כמו לשכה : כפור · גריסא : כאבן מים יתחבאו · עי' הקרח שמגליד טיפה שעל פניהם : ופני תהום יתלכדו · בו ויתאחזו כאחד : מעדנו' כימה קישור כימה · שלא תבא כל קומתו ויחריב את העולם בכימה : או מושכת כסיל תפתח · להביא חמה להפיג צינתה של כימה : מזרות · כל שאר מזלות : עיש כוכב גדול שבכימה והרב' כוכבי' קבועים בו · ונטלו ב' כוכבי' ממנ' לפתוח ארובות ה המבול ונקבעו במזל טלה ועתיד הקב"ה להחזירם לה תנחמ' : משטרו · שטרות המזלות הממונים להביא על הארץ קור וחום קין וחורף : התריב לעב קולך · לכוונת עליו להתקשר כחשכת מים להיות ספעת מים מתכסך · והיא קדירת העבים · כמו אור חשך לא תראה או ספעת מים על פיך יכסך מן השמים : ויאמרו לך · במקו' שנשתלחו שם הננו עשינו שליחותיך שאין צריכין לחזור למקומן ולהשיב ש שליחו שהשכינ' בכל מקום : בטוחות · אילו הכליות : לשכוי · זה תרנגול · בלשון חכמי' · ולא זה הלב · שהוא סוכה ומתשב את הנולדות : ישועה

רלבג

מי יספר מענין מנין ומספר כמו אספר כל עצמותי: ונבלי שמים, הם הגשמים האדיים הנופלים מלמעלה למטה: בצקת עפר למוצק וגו', בהתקשות העפר עד היותו חזק: ורגבים, הם גושי העפר והרצון שחלקי הארץ ידובקו עד שלא ישאר פנוי ביניהם: וחית כפירי' תמלא וכפש האריות תמלא להמציא להם טרף כי נפשם ריקה בהעדר טרפם:
ישוחו, ישפלו: ישועו, יצעקו: יעלי סלע, בוק שט"יין בלע"ז והיא עולה בראש ה הסלע בשעה שכורעת לילד והשם ית' מזמן לה נשר שמקבלת אותם הולדות בכנפיו ומציל אותם שלא יפולו כך אמרו רבותינו ז"ל ואם הענין אמת הנה פירוש הפסו' כן ואם לא הנה יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הב"ח איננו כולד כי אם בקושי גדול ולזה יהיה כולד בתכלית הסכנה לולי השגחת השם ית' להמציא הוולדים ב באופן מהאופן שלא ימותו בעת הליד: חולל אילות, הוא מענין חיל וחבלי יולדה ואמרו רבותינו ז"ל כי האילת רחמה צר ולא תלד אם לא הכישה נחש ב ברחמה והשם ית' סבב שיבא אליה נחש בעת הלידה להכים ברחמ' ותלד ואם לא ימצא הענין כן יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הב"ח איננו כולד כי אם בקושי גדול לזה יהיה הענין בו כמו הענין ביעלי סלע ולזאת הסבה יהיה הולד בתכלית הסכנה ועם כל זה יוכלל ל להשגחת השם יתברך בנמצאות: תפלחנה, תשברנה ותכתתנה: חבליה', ציריה': יחלמו, מענין בריאות והוא מענין ותחלימני ו והחייני: בבר, בחוץ: פרא, חיה הנמצאת במדבר והיא אוכלת עשב כבהמה: ערוד, חמור הבר: ערבה, מדבר: מליחה, ארץ מליחה והיא מדבר גם כן: תשואו', ענין המיה: יתיר, מן ויתורו את הארץ והוא שם בשקל יבול: ריס, ראם: אבוסך, הוא האבוס שאוכלת בו הבהמה: התקשר ריס בתלם עבותו, הרצון בו אם העבות תקשור ריס בתלם לחרו' בתלמי השדה כמו הענין בשור ובחמור וזולת' מבעלי חיי' שיחרשו בהם: ישדד, מגזרת שדה והוא החרישה כמו יפתח וישדד אדמתו: כנף רננים, שם עוף או אפש שיהיה שם הענף רננים וידבר מכנף העוף ההוא: נעלס, שמח ועלס: אברה, כנף שלה: חסידה, שם עוף: ונוצה, ר"ל נוצת העוף ההוא: תזוריה, תדרכה ותרמסה והוא מגזרת ויזר את הביצה: הקשיח בניה, הסיר מדמיונה כתיכת לבה לבניה ונכמה אותם: השה, שכח אותה והעלים ממנה: תמריא, מענין הגבהה: רעמה, חוזק ועוז הקול והגבהה והצהלה היוצאת ממנו:

בצקת ל' למוצק ל' ורגבים ל' התצוד ל' ללביא ל' התצוד ללביא טרף: במעונות ב' מל' דמל' בליש' וסים' ומי יבא במעונותינו, כי ישחו במעונות, וג' חס' בלישני' מענה אלהי קדם, כפיר קולו ממענתו, ומענתיו טרפה, וב' כתיב מעונתם חס' ו'ו בתר' וסים' ואל מעונתם ישובון, ואל מעונתם ירבצון, ושאר' מענות כתי' חס' ו' קדמא: ירחים ד' וסים'

איוב

מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב: בצקת עפר למוצק ורגבים ידבקו: התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא: כי ישחו במעונות ישבו בסכה למו ארב: מי יכין לערב צידו כי ילדו אל אל ישועו יתעו לבלי אכל:		מן ימני שבעתי שמיא בחוכמתא וכילות שמיא מן ישרי: תא מן ימני כוכבי שמיא בחוכמתא ועננא דמתילין לזיקיא דשמיא מן ישכיב: כד אשתאס עפרא לשתאסה וגרגשתא אדבקו: התצוד לליתא מזונא ופרנסותא דאריותא תספק: ארום שחין במדורתא יתבון במטללתא מטול לכמנא: מן יתקן לעורבא מזוניה ארום בנוי לאלהא יבעון תעין מדלית מיכלא:
א הידעת עת לדת יעלי סלע חלל אילות תשמר: תספור ירחים תמלאנה וידעת עת לדתנה: תכרענה ילדיהן תפלחנה חבליהם תשלחנה: יחלמו בניהם ירבו בבר יצאו ולא שבו למו:		אפשר דידעתא עדן מילדיהון דיעלי טינרא כד מצטערין איילתא תנטור: תמני ירחיא דשלמן ותנדע עדני מילדיהון: חמטן בניהון מתפלחן צעריהון משדרין: מתחילן בניהון יסגון בעבורא יפקון ולא תיבין להון:
ה מי שלח פרא חפשי ומסרות ערוד מי פתח: אשר שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה: ישחק להמון קריה תשאות נוגש לא ישמע: יתור הרים מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש:		מן פטר מרודא בר חורי ושושלי ערודא מן שרי: די שויתי מישרא ביתיה ומשכנוי ארעא צדיא: יגחך לרגוש קריתא אתרגושתא דרדי לא ישמע: יאלל טורא מרעיה ובתר כל ירוקא יבעי:
י היאבה רים עבדך אם ילין על אבוסך: התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך: התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך: התאמין בו כי ישוב זרעך וגרנך יאסף: כנף רננים נעלסה אם אברה חסידה ונצה: כי תעזב לארץ ביציה ועל עפר תחמם:		אפשר דיצבי רימנא למפלחך אין יבית על ארותך: אפשר דתקטור רימנא בתלמא באשליה אין ישדר גלמתא בתרך: אפשר דתתרחיץ ביה ארום סגי חיליה ותשבוק לותיה לעותך: אפשר דתימין ביה ארום יתיב דרעך ואדרך יכנוש: גדפא דתרנגול ברא דמשבחא ומקלסא אין אברא דחוריתא ונוציצתא: ארום תשבוק לארעא ביעהא ועל ארעא תדגר:
טו ותשכח כי רגל תזורה וחית השדה תדושה: הקשיח בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד: כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה: כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרכבו: התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה:		ושליא ארום רגלא תבדרנה וחיות ברא תדושנה: שחנא על בניא דלא דילה לסריקותא לעותה מדלית דלוחא: ארום אנשיה אלהא חוכמתא ולא פליג לה ב בביונתא: כעדן במרומא טיסא מנחכא לסוסא ולרכביה: האפשר דתתן לסוסא גבורתא אפשר דתלביש צוריה תוקפא:

התרגישיניה

ותצפנהו שלשה ירחים, וממגד גרש ירחים, במספר ירחים אל יבא, תספר ירחים תמלאנה: פרא ו' וסים' נמסר בסדר לך לך ובסיפר' סימן יא: פתח ג' וסים' מוסר מלכים, ומוסרות ערוד מי פתח, דלתות פניו מי פתח: ירוק ג' ב' חס' וסי' וכי ירק הזב בטהור, ואביה ירק ירק, ואחר כל ירוק ידרוש: ישדד ב' וסים' אם ישדד עמקים אחריך, אפרים עגלה מלמדה, וא' יפתח וישדד אדמתו: ישיב חד מן ב' זוגין מן ג' ג' דכתי' ו' במצעו' תיבות' וקרי' יוד וסים' ישוב הרע לשוררי, התאמין בו כי ישוב זרעך, וגמול ידי אדם ישוב לו: אשוב ג' כתי' ו' וקרי' י' וסים' יהוד' כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר, אמאס גם זרע יעקב ודוד, עילם והיה באחרית הימים: ללא יא וסים' נמסר בסיפרא סי' כו: השה ל' בבינה ל' כי השה אלוה חכמה, תמריא ל' תשחק לסוס: צוארו ה' וסים' נמסר בסדר מקץ:

אבן עזרא

מי יספר, פירושו שספיר מי שם אותם כספיר כענין כראי מוצק ויש אומ' שהוא מן ספר ואחרי' אמרו ממספר ואחרים אמרו מי יספר בחכמתו השחקים: ונבלי שמים, הם העבים בעבור שהם מלאים מים: ישכיב, כמו יוריד וכמוהו שכבת הטל: למוצק, היא הנקודה: ורגבים ידובקו, הם בקיעות הארץ מהחום והמטר, וחית כפירים תמלא, כי היא נפשו ריקה: ישוחו, מן ישח כי כן מנהג ה הכפיר וכמהו ידכה ישוח: תכרענה, ותפלחנה ילדיהן כמי שלא יוצא ממקומם: חבליהם תשלחנה, פי' תשלחנה חבלים ומכאובם על ילדיה ואחר כך יתרפאו: יחלמו בניה', כענין ותחלימני: ירבו, יגדלו ב בבריאות כמו ברור ויש אומ' שהוא תרגום חוץ: תשואות, קולות מן שאון: ירוק, הענין אחר כל מקום ירוק: התקשר ריס בתלם, כמו תלמיה רוה והענין התקשר ריס בתלם בעבות: התבטח בו, כי רב חילך בעבור רוב כחו: ותעזוב אליו יגיעך, ענייני זרע השדה שבכחו יחרוש וישדד כמעשה השור ויש אומר כי תעזוב תשים על גבו כענין עזוב תעזוב עמו והוא לחוק מאד: התאמין בו כי ישיב זרעך, כי כאשר יחרוש וישדד ישיב לך הזרע: וגרנך יאסוף, בדים: כנף רננים, שם עוף אולי נקרא כן בעבור נועם קולו: נעלסה, כמו נפרש' וכן נתעלס' באהבים והטעם האתה נתת לרננים כנף, ונתת אברה היא הכנף וכן ישאהו על אברתו, וגם רוצה לחסידה והוא עוף יבא למועד ידוע כי כן כתו' בספר ישעיה: כי תעזוב לארץ ביציה, זאת תולדת' התחמם, ביציה מגזרת חום: תזוריה, מגזרת ויזר: הקשיח בניה, והטע' תתאכזר על בניה כאילו לא היו שלה וכמהו תקשיח לבנו מיראתך ואין להם שליטי במקרא: יגיעה בלי פחד, אין לה פחד על הבנים שיהיו בניה שתזורם רגל: מטעם כי נשני אלהים: ולא, נתן לה חלק בבינה: תמריא, תגבה ואין לו חבר ויש אומ' כי שור ימריא כמהו וטעם מריא שמן מעולה מלשון רבנן: תשחק לסוס, בעבור רוב מרוצתו: רעמה, כטעם עונת מן רעמו פנים או מגזרת רעם:

התרעישנו

רשי

ישוחו, עומדים שפופים לארוב, כן דרך אורבים לשוח ולכוף עצמן כדי שלא יכירו בהם: יתעו לבלי אוכל, שאביהם שונאם והקב"ה מזמן להם יתושין הנכרא' מלואתן ונכנסין ל לתוך פיהם: יעלי סלע, אשטנבוק ששונאה את וולדה ועולה לראש סלע גבוה כשכורעת לילד כדי שיפול לארץ וימות והקב"ה מזמן לו נשר ומקבלו ב בכנפיו: חולל אילות תשמור, לשו' שיל יולדה, האילה רחמה צר ואין הולד יכול לצאת ובשעת לידתה אני מזמין לה דרקון ומכישה ברחמה ונפתח: ואם מקדים ומאחר רגע מיד מתה, ובין אותם רגעים איני מחליף ובין איוב לאויב נתחלף לי: תפלחנה, מתבקע ראש שלהם ומוציא שולדו' וחבלי לידה שלהם, תשלחנה, מעליה' בלדתן לרגע שאני מזמין להם: יחלמו, יחזקו: ולא שבו למו, משירבו קצת יגדלו בבר ב בורעים ובדשאים ואינם צריכי' לגידול אביהם ואמם: חפשי, שאין אדם מגדל פרא ללומדו עבודת בהמו' שאינו יכול: ערוד, חמור הבר: מי פתח, מוסרותיו שאין עליו עול אדם: יתור, בריס מרעהו, הוא עצמו תר לו מקום מרעה: ריס, כמו ראם: עבדך, לעבדך: בתלם, עבותו, בעבות חבל, שקושרק לתלמי ה המחרישה: ישדד, פתק השדה: התבטח בו, לסוף שכחו רב ויכול בכל הרבה: ותעזוב אליו יגיעך, לאסוף אל הבית: כנף רננים נעלסה, כן שם עוף גדול רננים, ולשון משנה קרוי בר יוכני: אברה, כל עוף קרוי אברה, על שם שפורח כלומר או עוף ששמו חסידה ועוף ששמו נוצה ראה מה עשיתי: תעזוב לארץ ביציה, והולכת ומתחממת למרחוק על עפר תחת': ותשכח כי רגל תזוריה, לכיתה תבקענה: הקשיח, הקשה בניה שלכה כאילו אינ' שלה: לריק יגיעה, ואינה יראה שתעכלם: כעת, אשר במרום תמריא, כל לשון המראה כאדם שזוכה לבו לאת ממידתו ומגידולו ומאריכו ל לשוטט לו בארכות ולבסות לו מדות א אחרית, וכן כן סורר ומור' ובלשון תלמוד אירשלי כ כלתיה דרך זכיד' אימריא ובפקא: רעמה, לשון רעם ובעתה, כמו רעמו פנים כארבה מלבג ומקפץ כארבה ומרעים שביבו:

אבן עזרא

התרעישנו כארבה. שתשמיע לו רעש במרוצתו כאשר ישמע לארבה: הוד נחרו. כמו נחרת סוסיו קול צהלת הסוס: יחפרו. רגליו בעמק וישיש: בכח. שיש בו: נשק. ידוע: ישחק. לדבר שיפחד אדם ממנו: ולא יחת. כמו אל תערוץ ואל תחת: ולא ישוב. אחור מפני חרב: תרנה. קול החצים היוצא מהאשפה כמו ותעבר הרנה: להב חנית וכידון. שהם מרוקים כאילו להב יצא מהם: יגמא ארץ. יפסע ארץ ויקרוב ממנו מ מנאות פניהם והטעם מוכח פניהם. כל כך שמע ללכת אל מקום המלחמה שלא יאמין כי קול השופר יאמר אמת: בדי שופר. בשמעו השופר יאמר האח מרוב שמחתו כמו האח האח והיא מלה תאמר על השמחה בבוא לאדם חפצו בדי שופר כמו בדי ריק והוא קרוב מטעם אין די בער: יריח מלחמה. כשמעו כי כן הוא: רעם שרים. ישמיע שרים ותרועה מרחוק: יאבר כן. יעופף לתימן כי יבקש מקום חם: יגביה נשר. אין עוף שיגבה יותר ממנו: סלע ישכון. כן תולדתו: חפר אוכל. יבקש כמו לחפור את כל הארץ וקרוב מגזרת חופר נומן והטעם שהוא במקום גבוה ויבקש מזונו כמטה כחופר מטמון: ואפרוחיו יעלעו דם. כמו ושתו ולעו והטעם יבלעו דם איברי החללים שיביא ויהי העי"ן הראשון כפול או יהי מגזרת עלעה בלשון רבנן והטעם ישברו צלעות החלל להוציא דם והראשון נכון בדקדוק והאחרון עצמו שהוא מגזרת עצם וזה דבר ידוע כי הנשר יראה ממקום רחוק מאד מקום החללים וירוץ שמה: הרוב

מסורה

נחרו ל' התרעישנו כארבה והוא חד מן א"ב מן א"א כתיב ו' בסוף תיבו' בחברת או ול' זוגא וסימ' נמס' במס' רבת' במערכ' אות הוי"ו בסד"ר: אשפה ב' וסימ' ועילם נשא אשפה. עליו תרנה אשפה להב: שופר ב' חס' וסי' אל חכך שפר. בדי שפר יאמ' האח. וכל אורייתא דכו' חס' בס"ב מ"ל וסימ' והעברת שופר תרועה ב' בו. וכל נביאי' וכתובי' דכו' מ"ל בס"ב חס' וסי' דלעי' ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפר' דכו': למרחוק ח' וסימ' נמסר לעיל בסיפר' סי' ל"ו ומלכי' ב' סי' י"ט: ובאשר ד' וסימ' נמסר בשופטים סי' ה' ובישעיה סימ' ס"ו: הרוב ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' נמסר בסיפר' ריש סי' י"א:

איוב לט

כ הֲֽתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה׃ ל׳ · ל׳
כא יַחְפְּרוּ בָעֵמֶק וְיָשִׂישׂ בְּכֹחַ יֵצֵא לִקְרַאת־נָשֶׁק׃
כב יִשְׂחַק לְפַחַד וְלֹא יֵחָת וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־חָרֶב׃ ז"ג פסו' בסיפ' ולא ולא
כג עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה לַהַב חֲנִית וְכִידוֹן׃ ל׳ · ב׳ ועילם
כד בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא־אָרֶץ וְלֹא־יַאֲמִין כִּי־קוֹל שׁוֹפָר׃ ל׳
כה בְּדֵי שֹׁפָר יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ מִלְחָמָה רַעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה׃ ט׳ חס׳ כלים׳ · ל׳
כו הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ יִפְרֹשׂ כְּנָפָו לְתֵימָן׃ ל׳ · ל׳
כז אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר וְכִי יָרִים קִנּוֹ׃ כנפיו ק׳
כח סֶלַע יִשְׁכֹּן וְיִתְלֹנָן עַל־שֶׁן־סֶלַע וּמְצוּדָה׃
כט מִשָּׁם חָפַר־אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו יַבִּיטוּ׃ ל׳ וחס׳ וחד כבל ק׳
ל וְאֶפְרֹחָו יְעַלְעוּ־דָם וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא׃ חיי · ל׳ · ד׳ ק׳

תרגום

הַתַרְגְּשִׁנֵּיהּ הֵיךְ גּוֹבֵי שְׁבַח־הוֹד לְשָׁלוּשְׁתָּא דִנְחִירֵיהּ אֵימְתָא׃ מַחְפְּרִין בְּגַלִימָא וְיֶחְדֵי בְּחֵילָא יִפּוֹק לְקַדָמוּת קְרָבָא׃ יְחַדֵי לִדְלוּחָא וְלָא יִתְבַּר וְלָא יְתוּב מִן קֳדָם סַיְפָא׃ עֲלוֹי תִּשְׁדֵי זְיָנָא הַרְבָּא שְׁנָנָא מוּרְנִיתָא וְרוּמְחָא׃ בִּרְגִיז וְרוּגְזָא יַעְבֵּר גּוּמְתָא בְּאַרְעָא וְלָא יְהֵימִין אֲרוּם קָל שׁוּפָרָא׃ בְּמִסַּת שׁוּפָרָא יֵימַר חֶדְוָא וּמִן רָחִיק יְרִיחַ קְרָבָא אַכְלָיוּתָא דְרַבְרְבֵי וְיַבָּבָא׃ אֶפְשַׁר דְּמִבְּיוּנְתָּךְ יִתְאֲבַר בַּר נָצָא פָּרֵישׂ גַּדְפָא לְדָרוּמָא׃ אִין עַל מֵימְרָךְ יִתְגְּבַהּ נִשְׁרָא וַאֲרוּם יְרִים שַׁרְכַּפֵּיהּ׃ כֵּיפָא יִשְׁרֵי וְיִבִית עַל כְּרַךְ טִינָר וּמְצַרְתָּא׃ מִתַּמָּן חָפַר מֵיכְלָא לְמֵרָחִיק עֵינוֹי מִסְתַּכְּלָן׃ וְאֶפְרוֹחוֹי גָּמְעָן אַדְמָא וּבַאֲתַר דְּתַמָּן קְטִילַיָּא תַּמָּן הוּא׃

רלב"ג

התרעישנו כארבה. התכיא לו הרעש והנענוע אשר הוא רועש כארבה: הוד נחרו אימה. עוצם עיטושו היוצא מנחיריו הוא אימה לשומעיו: יחפרו בעמק. יחפרו רגליו בעמק כמנהג הסוסים: נשק. כלי מלחמה: תרנה. תזעק מגזרת ותעבור הרנה במחנה: אשפה. הוא כלי שישימו בו החצים: חנית וכידון. הם כלי זין: ברעש ורוגז יגמא ארץ. ברעש ותנועה חזקה ובחמה ירוץ על פ שידמה כאילו הוא מגמא את הארץ ובולעה לחוזק המרוצ': האח. מענין שמחה: יאבר. יעוף ולפי שהעופפות הוא בכנף אמר יאבר: נץ. שם עוף: ומצודה. סלע חזק וגבוה: חפר אוכל. יבקש ויחפש האוכל שיהיה מזון מ ממנו מגזרת ויחפרו לנו את הארץ: יעלעו. יבלעו: חללים. הרוגים:

ביאור דברי המענה

ענה השם ית' את איוב מן האחשך והסערה ואמר ואולם ייוחס זה המראה אל הסערה לפי שהנביאי' כשתבא להם הנבואה יהיה שם ביניהם מסך מ מבדיל מצד החומר מלקבל בשלימו' השפע האלהי ולזה תמצא שתיוחס הנבואה אל הערפל או אל החשך והסערה אשר הוא אחיד הרב החשך. מי זה אשר עצתו וטענותיו הם חשוכים ואפלים מבלי דעת אשר חשקת להתוכח עמי. ועתה אזור נא כגבר חלציך כאדם המתווכח אשלך והודיעני שאלתי אחר שאתה שופט על מעשי ראה איך תוכל לשפוט את מעשי ואיך יודע אותם ומשיגם והוא מבואר שהשופט ראוי שתהיה אצלו ידיעת מה שהוא שופט. איפה היית שתדע אופן החכמה ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מי שם מדתה בזה השיעור כי תדע אופן החכמה בזה והטעם כי בהיות מדתה בזה השיעור מן החכמה עד שאם היתה יותר גדולה או יותר קטנה היה נפסד העולם כי העולם ישמר בשווי אשר ביסודות בכמות ובאיכות כמו שהתבאר בטבעיות. או מי נטה עליה קו כדרך הבונים כאשר יתחילו לבנות והרצון בזה מאי זה דבר היתה התחלת הויתה ואמנם אמר זה להעלם הענין בסבת הוית הארץ לפי שהוא מיוחס אל ההעדר ר"ל אל העדר קבול המתפעל פועל הפועל ולזה היה מה שרחק מהגרמים השמימיים ארץ וזה פלא שישלים השם יתברך זה המציאות באלו השתי סבות והיא הסבה המיוחסת אל העדר בפנים מה כמו הארץ והסבה ההפכית לה כי זה העולם מתקיים במציאות ההפכים וכאילו התבאר בזה שאפילו מה שמיוחס אל ההכרח וההעדר ישתמש בו השם יתברך לתועלת כפי מה שאפשר עד שישלים בו זה המציאות השפל או יהיה פירושו או מי נטה עליה קו לקחת מדתה בהתהוותה כמו שיעשו הבונים ויהיה הענין כפול. על מה אדניה הוטבעו או מי ירה אבן פנתה אשר היא נסמכת עליו כי בזה מהחכמה מה שלא יעלם כי היא נסמכת על מרכזה שהיא נקודה לבד וזה לא היה לנקודה ההיא מצד מה שהיא נקודה כי הנקודות כולם מתדמות אבל היא הסיבה בזה מה שהמצאתו מכוכבי אור אשר הם משבחים ומרננים לפני תמיד רוצה לומר הגלגלים אשר בהם הכוכבים כי כאשר נמצאו אלו הכוכבים מרננים ומשבחים לפני עם כל המלאכים וזה היה בעת המצא הגרמים השמימיים אז יהיה זה הטבע לזאת הנקודה להיותה אמצע. ומי הוא אשר יסך בדלתים ים בעת התהוותו עד שיהיה שם חלק נגלה בארץ להתהוות בו אלו הנבראות אשר בארץ ולא יעבור בו הים ויכסנו שזה היה כפלא מאד ומה שאי אפשר שתנתן בו סבה טבעית כמו שביארנו בספר מלחמות יי'. וגם אחרי כן שמרתי זה המציאות בשומי הענן והערפל מכסה הים תמיד רוצה לומר שאור השמש יעלה ממנו אדים תמיד יחסרוהו עד שלא יעבור גבולו בסיבת המים הבאים עליו מהנהרות כי הוא יחסר באלו האדים כשיעור מה שיתוסף בסבת הנהרות ובזה האופן גזרתי עליו חקי ואשים בריח ודלתים לפני הים שלא יעבור גבולו. ואומר עד פה תבא ולא תוסיף ובזה הגובה יכלא גאון גליך לפי שלא יתוסף גובה הים כלל בסבת מה שזכרנו. המימיך צוית בקר והודעת לשחר מקומו אשר ממנו יזרח ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח בכל יום ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו מצד תנועתו בגלגלו הנוטה הנשלמת בשנה ותתחדשנה בזה תקופות השנה אשר להם רושם חזק במציאות אלו הדברים ההוים הנפסדים ובשמירתם זמן מה כי בסיבות אלו התקופות יגבר אחד מההפכים אשר עמידתנו בהם פעם והאחר פעם עד שישלם בזה הסידור ויושר לאלו הנמצאות ויתחדשו בזאת הסבה מהפועל האחד פעולות רבות מתחלפות מצד התחלף יחסו אל הארץ אשר שם פעולותיו גם יתחדשו לזאת הסבה מהפועל האחד ההויה וההפסד כי קרבתו ממנו הוא סבה להוויה ומרחקו ממנו סבה להפסד וזה מקום פלא וחכמה נפלא ולזה אמר שכבר יתחלפו מקומות הזריחה לשמש לאחוז בכנפות הארץ ר"ל שיהיה פעם בתכלית הנטייה לצפון והוא בהיותו בראש סרטן ופעם בתכלית הנטייה לדרום והוא בהיותו בראש דלי ואלו החילופים עם שיש להם מבוא גדול בהוויות ושמירת הנמצאות הנה יגיע מהם רע במקרה מצד התגבורת באלו העתים וכו גם כן עם שהוא מן ההכרח תועלת להנער הרשעים מן הארץ וזה שכבר יתחדשו מזאת הנטייה פעולת מתחלפות מהכוכבים כמו החומר שיקבל החותמות והצורות בתמורה פעם אחר פעם ויעמדו כמו לבוש שילבשהו האדם פעם ויפשטהו פעם ולא יעמוד עליו זמן ארוך ובזאת התמורה אשר לנמצאות מצד חילוף מבטי הכוכבים ממנו וחילוף מבטי קצתם מקצת ימנע מרשעים אורם והצלחתם וזרוע רמה אשר לרשעים תשבר וזה כי אם היה נולד הרשע בעת שיהיה לפי המשפט ההוא מצליח הנה יומר עניינו תמיד ויהפך מענין לענין מצד התחלף הוראת הככבים ומשפטיהם בו עד שישבר זרועו וכחו עד שיכלה. הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת שתדע עומקם הנפלא ועם זה יגיעו שם פועל הגרמים השמימיים להוות ההויות הנמצאות בו. הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה ר"ל שתדע אי זה מקום מרכז הארץ אשר הוא מות וצלמות ושאול להיותו רחוק מהתהוות שם דבר עם שהארץ היא בתכלית ההעדר עד שאין בנמצאות המוחשות מה שהוא במדרגתה מהחסרון וההעדר ולזה הכינו בעלי התורות הארץ כאילו היא החומר הראשון כמו שזכר הפילוסוף בשני ממה שאחר הטבע ונאמר גם כן בתורה כי עפר אתה ואל עפר תשוב. האם התבוננת מנתיבות השמש שתדע מה שיקרה במקומות אשר רחבם גדול מהארץ מאד הגד אם ידעת כל הארץ אי זה מקום מהארץ ישכון האור שם זמן ארוך וחשך אי זה מקומו בעת היותו שם האור כי נתבאר בראיות ברורות כי משם מעלות וכ"ה דקים רוחב עד צ' מעלות ימצאו מקומות יהיה בהם יום אין בו לילה גם חדש או חדשים עד שיכלה הענין בסוף אל מקום יהיה בו ששה חדשים יום וששה חדשים לילה. האם ידעת זה הענין מהשמש איך הוא כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו עד שתדע מה שיתחייב מתנועותיו מקום מקום מהארץ או ידעת זה מצד אורך: יתיך

רש"י

נחרו. כשהוא משמש מנחיריו בקול אימה הוא: יחפרו בעמק. כמו ויחפרו לנו בעמק את הארץ. שדרך הפרסים אורבי' בעמקים ובכרמי': וישיש בכח. והסוס שמח ויוצא לקראת נשק: ולא ייחת. לא ירא: תרנה אשפה. מלאה חיצים ומקשקשות זו בזו ונשמע קולם: להב חנית. כל ברזל קרוי להב. כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב: יגמא ארץ. עושה גומו' ברגליו. עא"ל וגומא כמו הגמיאיני נא. ולא יאמין. מרוב שמחה שהו' מתאוה למלחמ' כי קול שופר של מלחמה: בדי שופר. לשון די השיב לו. כהרבה שופר. יאמר האח. הוא לשון שאומרים העוברים כשהן שמחים כמו שאמר אהה מחמת בער: יאבר נץ. יגדל הנץ כנף ונאלך הוא דומה לדמות נץ ומעמיד קושי הרוח דרומית בפריסות כנפיו שלא תחריב את העולם: יעלעו. אינו אלא כפי מדת בלעו דם ומים כבולעו הרב' כאומר עלעל וכן בלשון חכמים בהשקאת סוטה מערערין אות' ומשקין אותה על כרחה. וכן נרי בעקת סבר יעורערו לשון קריאת גרון. דומה לכן. ולפי הדרך דבר הנביא. כאשר חללים שם הוא: לאכול. ורבותי' דימו כל ענין זה לאהרן בפסיקתא דאחרי מות: אם על פיך יגביה נשר. הסכינה. שנ' כנשר יעיר קינו. היה מסלק ממליא שלו. שלא יזיקו לאהרן כבואו אל הקודש ביום הכפורים. סלע ישכון ויתלונן בטוח היה אהרן במחתת הקטרת ה כשנכנס על אבן ש שתיה: משם חפר אכל. מתפלל על דרכי כל השנה: ואחר כל הכבוד הזה. ראה בניות שני אפרוחיו. כדב ואביהוא שמתו להתקדש שמי בהם שנפלה אימתי על העם:

רש"י

יספר. יספר ויזהר: תפקידם. ונבלי. עשויין כנודות שהגשמים כנוסים בו שם. כמו נבל יין: בצקת עפר. כיום שיבקת עפר: למוצק. ליסוד עולם כאבניתו. ורגבים ידובקו. שביבותיו לגדרין. על פי כתמלא ארצו ורחמו ימיו

ימיך שהתאמת לך זה מן החוש ואולם ספר זה עם ספורו אלו הדברי' הנעלמים להיות זה נעלם לאיוב כי בנבואה יבואו כמו אלו הענינים לפי המקבל כאמרו באברהם וספור הככבים להיות זה דבר נעלם לאברהם ואם כבר ידעוהו הבאים אחריו עד שכבר מנו מספר כל הכוכבים הנראים וקראום בשמות · ויותר זר מזה שכבר יגיע לנביא דבר כוזב בעת הנבואה במה שאין לו מגד שהיא נביא מגד הדעות אשר לו בענינים ההם כמו הענין ביחזקאל שהגיע לו בנבואה כאלו הגלגלים מחדשים קולות נפלאים בתנועתם מפני שהיה מאמין שהגלגלים יחדשו קולות בתנועותיהם כמו שזכר הרב המורה' הבאת אל אוצרות שלג שתדע מאי זה מקום יצא השלג ואי זו סבה תהוהו · האם תראה מה שיצא ממנו הברד אשר חשכתי אותו להמצא לעת שארצה לעשות רע לעולם ליום קרב ומלחמה · וספר אלו השנים להיות כל אחד מהם קפיאה למים · והאחד נמצא עם הקור והאחד עם החום ואמ' שהברד כבר המציא אותו ואם איננו מכוון כי אם על הכוונה השנית ומגד ההכרח שיקובל בו תועלת להמציא הנזקי' כדי שיוזקו בהם הרשעי' · ספר נא אי זה הדרך יחלק האיד הקיטורי אשר יהיו ממנו הלהבות על שפעם יהיה ממנו כוכב מדלג ופעם כוכב בעל זנב וזולת זה מהמינים אשר יתחדשו מהלהבות ההוות ממנו ופעם יהיה ממנו רוח ויפיץ קדים על הארץ · או יהיה הרצון בזה אי זה הדרך יחלק האיד הקיטורי האחד בעינו עד שימצא קצתו חם וקצתו קר בדרך שיתהוה ממנו רוח וזה כי בהוות הרוח ממנו יהיה בזה האופן כמו שהתבאר בספר האותות · מי חלק לשטף היורד מהשמים מקום מוגבל יקבלהו ר"ל שירד במקום אחד ולא ירד במקו' אחר לפי הנגזר מאתו עד שישלימו בזה האופן הצמחי' ומי שם מנהג וחק לברק ולרעמים עד שילך הענין בסידור ישר ר"ל שינברו פעם האש והרוח ופעם ינברו הפכיהם · מי הוא אשר סידר שפעם ירד המטר על המדברות שלא יגיע ממנו תועלת לאנשים ופעם ירד למקומות הנעבדים והנזרעים להצמיח מוצא דשא כדי שישלם בזה הגעת הרע לרשעים · היש למטר אב הוליד אותו והמציאו עד שיהיה לו חק להמצא שנה בשנה בעת הסתו או מי הוליד טיפי הטל עד שיהיה לו חק להמצא יום ביום בעת סוף הלילה שהוא דומה בתקופות היום לעת הסתו בתקופות השנה · ספר נא מה היא הסיבה המהווה אותם כי בזה מהעומק וספר גם כן מאי זה סבה נהיה הקרח וכפור השמים · לאי זו סיבה יתחבאו ויקפאו המים כאבן עד שיגיע מחוזק ההקפאה שיקפאו פני תהום עם עמקם ספר נא מה הסיבה בזה · התוכל לעכור מה שתוציא כימה מהאילנות והפירות והצמחים כי בהיות השמש בכימה אשר היא במזל טלה אז יתנו האילנות והצמחים כחם או אם תוכל לאתיר ולפתח מה שיעכרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורות הדרומיות וזה כי בהיות השמש במזל שהוא בו אז יהיה הקור ויעכרו האילנות והצמחים וימנעו מנתינת כחם לרוב הקור · התוציא מזרות בעת באתו והיא צורה הכוללת מהצורות הדרומיות ולא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט ואם תנחה עיש על בניה שהיא מהצורות הצפוניות · הידעת חקות שמים ר"ל מה שיתחייב מהכוכבים בהיותם במקום מקום מהגלגל וממבטם ודבוקם ושאר מה שידמה לזה · האם תסדר ממשלת השמים בארץ עד שישלם בהם זה המציאות השפל וישמרו סידור אלו הענינים אשר היה ראוי שיתייחסו אל הקרי לפי מה שיחשב כמו המטר והברקים ומה שינהג מנהגם · התרים לעב קולך וירד המטר הישמעו לך הברקים להשתלח כאשר תרצה עד שישלם מענינים מה שיצטרך לנמצאות ואולם אמר זה כי השם יתברך שם בזה סידור והנהגה הולך בסיבוב ישר מגד תנועת הגרמי' השמימיי' וכוכביה' ומצביהם ומבטיהם · מי שת בלבבות הסתומות חכמה או מי נתן לשכל האדם בינה להשכיל הדברים אשר בשמים ואמנם אמר זה כי האדם נברא משולל מכל חכמה ולזה הוא נפלא איך יתכן לו שילמד חכמה לפי שכל למידה ולימוד יצטרך האדם בו לידיעה קודמת כמו שהתבאר בראשון מספר המופת ואחר שאין לו ידיעה קודמת הוא מן הפלא איך יתכן שיהיה לו ידיעה ואולם השם יתברך שם בו כלים להגיע אליו החכמה והחוש והדמיון והכח המחשב והזוכר כמו שהתבאר בספר הנפש והנה הענין בידיעה אשר תתחדש באמצעות אלו הכחות הוא נפלא מאד וכן הוא נפלא איך ישכיל האדם הענינים אשר אין לו מהחוש התחלה להכנס בהם כי אם הקדמות רחוקות כמו הענין במה שיחקור ממנו מענין הגלגלי' וצורותיהם ר"ל השכלים הנפרדים שאפשר שיאמר אומר שהוא קרא חכמה ההקדמות הראשונות ובינה התולדות המתחייבות מהם אלא שהביאור הראשון יותר נכון כי החכמה מיוחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות עצמיות ומיוחסות והבינה מתיחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות רחוקות וזהו אמרו יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וזה שהארץ נמצא מה שבה בעבור עצמה וימשך מהכאות אשר בה מה שימשך חייוב נגלה כאילו תאמר המשך מהחום הזימום והספוגיות וזולת זה מהאיכויות הנמשכות לאיכות איכות מהם ואולם השמים לא נמצא מה שבהם מיציאת המרכז והכוכבים ושיעורן התנועות ושיעורי הנטייה וזולת זה ממה שינהג מנהגם בעבור עצמותם כמו שביארנו בספר מלחמות יי' ולא ימשך מהכאות אשר בהם מה שימשך חיוב נגלה כאילו תאמר המשך מהם החום והקור ושאר האיכויות כי אין בהם מה שיתיחס לאלו האיכויות כמו שהתבאר בטבעיות ולזה ייחס זה הסידור אשר בשמים כאילו הענינים אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מתוך דבר אחר זולתו וחכמה היא הוצאת דבר מהדבר ההוא בעצמו באופן מה וזה כי הידיעה המגעת מהמופת האמיתי היא מגעת מהדבר ההוא בעצמו כמו שהתבאר במלאכת ההגיון · מי יספר מספר השחקים בחכמה לשים מספרם בזה האופן אשר הוא בתכלית השלימות להשלים זה המציאות השפל עד שאם חסרה אחת מהתנועות הנמצאות לכוכב כוכב מהכוכבים היה בלתי אפשר שישלם זה המציאות השפל · ומי ישכיב ויניח

באמצע העולם הנשמים הנופלים מן השמים רוצה לומר החלקים הארציי' עד שיתחלקו חלקי העפר בזה החוזק אשר הם בו לרוב הכבידות ובקשתם המרכז וחלקי הארץ ידובקו התדבקות חזק ואולם אמר זה לפי שלשחקים מכרזים מתחלפים כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות יי' ולזה הוא נפלא למה יכוונו חלקי הארץ במרכז אחד מאלו הגלגלים יותר מהמרכזים האחרים · האם תצוד ללביא טרף ותמלא מזון הכפירים כי ישחו במעונותיהם וישבו בסוכה למו ארב לטרוף מה שיגיע להם · ספר נא איך ישלם להם מזונם בזה האופן אשר הוא מיוחס אל הקרי אם לא מטוב החכמה וההשגחה אשר סדרתי המציאות באופן שישלם להם מזונם · מי יכין לעורב צידו עד שישמר מינו ולא ימות ברעב וזה כי ילדי העורב יתעו להעדר מזונם ויצעקו אל השם דרך משל לתת להם אכלם כי אין להם זולתי שימציאהו להם כי אין העורב מכין להם מזונם אבל הוא שונא אותם בהתהוותם אם מפני שטבעו זה הטבע ר"ל שאין לו זאת האהבה הדמיונית לבניו אם מפני היות נוצתם לבנה בתחלת הענין ויחשוב מפני זה שאינם בניו כמו שאמרו קצת הקודמים ולזה הוא מבואר שהמצא להם מזונם הוא מיתרון ההשגחה והחכמה · הידעת עת לדת יעלי סלע ותשמור עת בוא החיל וההבלים לאיילות ללדת והרצון בזה לפי מה שאחשב שאלו לצער לידתן יהיה הוולד בתכלית הסכנה ועם כל זה הילדי' ניצולים ליתרון השגחתי בנמצאות ויכולתי לעשות כל המצטרך · ולזה אמר התספור ירחים שתשלמנה הריונם בהם וידעת עת לדתנה כדי שתצילם אז · וזה שהם מרוב צער הלידה ועוצר רחמם תכרענה בבוא להם חבליה' רוצה לומ' שלא יתחזקו לעשות עצמם כדי שילדו ובזה תפלחנה ותשברנה ילדיהן וזה כי הם משלחות חבליהם וציריהם ולא יעשו עצמם בבואם כדי שילדו כמנהג שאר הבעלי חיים · ועם זה ימצא מיתרון השגחתי בנמצאות שיבריאו בניהם עד שלא יצטרכו לאמם ויגדלו בחוץ במה שימצאוהו מהמזון ולא יצטרכו שתזמינהו להם אמם אבל יצאו ולא שבו למו · מי שלח פרא חפשי שלא יהיה ביתיי ויהיה תחת ממשלת האדם ומוסרות ערוד מי פתח והתיר שלא ימשול האד' בו · אשר שמתי משכנו במדבר ובארץ מליחה · הנה לחזקו ישחק וילעג להמון קריה ולא יירא מהם ולא ישמע תשואות נוגש ר"ל שאין מי שינגוש אותו וימשול בו לחוזקו והוא פלא איך שם משכנו במדבר לפי שאיננו טורף אבל הוא אוכל עשב וצמח האדמה עד שיתפשט הרים שירעה בהם במדבר ואחר כל עשב ידרוש ולזה הוא מבואר שכמו זה הבעל חיים לא ישלם לו מזונו כי אם לחוזק השגחתי לפי שהוא במקום לא יעבד בו ולא יזרע ואין האדם ממציא לו מזונו והנה ישלם לו בזה האופן מזונו על שהיא נזאת המדרגה מהחוזק ולזאת הסיבה לפי מה שאחשב זכר חוזק הראם והיות משכנו במדבר לפי שאיננו טורף אבל הוא אוכל עשב · ולזה אמר היאבה הראם לעבוד אותך וילין על אבוסך כדי שתמציא לו מאכלו כמו הענין בבעלי חיים הביתיים · האם העבות אשר תשים על הראם תוכל לקשור אותו בתלם כדי שיחרוש וישדד האדמה · התבטח בו כי רב כחו ותעזוב אליו כל עבודת השדה ר"ל שתעשה בו כמעשה השור והחמור · התאמין בו כי ישיב זרעך וגרנך יאסוף אל ביתיך אם תעמוס התבואה עליו הנה עם אכלו עשב היה משכנו במדבר ושם אמציא לו מזונו בדרך שיהיה בזה החוזק אשר הוא בו · הנה כנף עוף אחד שמו רננים היא נעלסה ר"ל שליופיה תשים העוף ההוא עלז ושמח בהביטו בה ואחשב כי זה העוף שהוא הנקרא פאו"ן בלע"ז שישמח ויתענג ביופי כנפיו ונוצתו · וגם אברה של חסידה ונוצתה אשר אינם יפות תשימה נעלסה ואמר זה בתמיה מה הסיבה אשר בעבורה רנה שמחת זה העוף שמה חסידה על שלא תתן אל לבה לשמור מה שתולידהו · כי תעזוב לארץ בציה ועל עפר תחמם אותם לבקעם ולא נתנה אל לבה לשים בציה במקום נשמר ושכחה מרוב שמחתה כי רגל תזור ביצתה וחית השדה תדושה · השכיח השם ית' אותה בניה להניחה במקום שיפסדו ולא יהיו לה ותשים יגיעה לריק ולא תפחד ותתן אל לבה שביציה נכוני' להפסד בזה האופן כי השם ית' שכח אותה החכמה והתבונה אשר בזה הענין לאשר הבעלי חיים ולא נתן לה חלק בבינה ההיא בעת במרום תגביה לעוף תלעג לסוס ולרוכבו ר"ל שלא תירא משום דבר ועם כל זה ימצאו שביציה ההם משומרים עד שישמר בזה מציאות המין ההוא מחוזק השגחת השי' באלו הדברים · התתן לסוס תכונת הגבורה התלביש צוארו הרעם וההנהלה היוצאת ממנו האתה מסבב שירעש זה הרעם אשר הוא רועש כארבה ותשים עונש עיטושו אימה לשומעיו · יחפרו רגליו בעמק מהכותו בהם בארץ כדרך הסוסים · ישיש בכח שיש לו ולא יירא מלצאת לקראת כלי המלחמה · ישחק וילעג לענינים המפחידי' במלחמ' ולא יחת ולא ישוב מפני חרב · בעבורו תרנה האשפה אשר שם החצים ולהב חנית וכידון כי הוא יהיה סבה שיעשו פעולותיהם לסבת העדר פחדו מן החרב · ברעש ורגזה ירוץ בכח עד שהוא כאילו מגמא את הארץ ובולעה ולא יאמין כי קול שופר ר"ל שלא יירא מקול השופר אשר יריעו בו אנשי המלחמה · בדי שופר ישמח ומרחוק ירנים מלחמה להתאוותו אותה ורעם השרים ותרועתם במלחמה ירנים מרחוק וירוץ שם ואולם זכר ענין הסוס להתבאר שזאת התכונה שם השם ית' בו לעבודת האדם בענין המלחמה עד שהוא לא יתרחק מן החרב עם היות בטבע כל בעלי חיים להתרחק מן המזיק וזה כולו הוא מחוזק השגחת השם ית' בזה הנמצא · המבינתך יעוף הנץ מהפאה הצפונית בימי הקור ויפרוש כנפיו לצד דרום מהרובע המיושב להתרחק מתגבורת הקור האם ידע זה העוף בהתחלפות האקלימים ושמה שיתקרב יותר אל משוה היום הוא יותר חם עד שיעוף שם הלא זה כולו מיתרון השגחת השם ית' ששם בהם זאת התכונה כמו טבע להיותם נשמרים בה · האם על פיך יגביה הנשר לעוף על שאר העופות וירים קנו עד שעל שן סלע ומצודה ישכון ויתלונן ואמנם היה זה כן כי משם יוכל לראות מרחוק הטרף וימצא לו בזה האופן מזונו על שאפרוחיו יבלעו דם

הטרף

הרוב עם שדי יסור׳ הדרך מוסר הוא שיריב אדם עם שדי: מוכיח אלוה יעננה׳ איוב שיוכיח השם למה לא יענה על זאת: ויען איוב׳ הן קלותי׳ מגז׳ קל וקלוב מגזרת קלון והפך הדבר כבד מגזרת כבוד: למופי׳ השם והוא נוסף כמלת כמו: אחת דברתי׳ דברה אחת דברתי וכן ושתים אענה עוות: מן הסערה׳

הטרף אשר יבאו אליהם ובאשר ימצאו חללים שם הוא לקחת מנוף החללים לאכול האם זה הנשר בעל שכל עד שידע שכל מה שינביה לעוף יוכל לראות יותר הדברים מרחוקים אלא השם יתברך מיתרון חכמתו והשגחתו שם טבעו באופן שיערב לו האויר ההוא הגבוה וימשך לו מזה זה התועלת:

יעננה ב׳ וסימ׳ וכפים מעץ יעננה׳ מוכיח אלוה יעננה: קלותי ל׳ חס׳ הן קלותי מה אשיבך: ולא אוסיף ד׳ וסי׳ ולא אוסיף עוד להכות את כל חי׳ ולא אוסיף עוד להגיד את רגל ישר׳ ולא אוסיף עוד להסיר את רגל ישראל׳ אחת דברתי ולא אענה ושתים: משפטי י׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ותלים סימן י״ז: תצדק ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ ספר אתה למען

וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ הֲרֹב עִם־שַׁדַּי יִסּוֹר מוֹכִיחַ אֱלוֹהַּ יַעֲנֶנָּה׃ וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר׃ הֵן קַלֹּתִי מָה אֲשִׁיבֶךָּ יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ־פִי׃ אַחַת דִּבַּרְתִּי וְלֹא אֶעֱנֶה וּשְׁתַּיִם וְלֹא אוֹסִיף׃ וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִן סְעָרָה וַיֹּאמַר׃ אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ הַאַף תָּפֵר מִשְׁפָּטִי תַּרְשִׁיעֵנִי לְמַעַן תִּצְדָּק׃ וְאִם־זְרוֹעַ כָּאֵל לָךְ וּבְקוֹל כָּמֹהוּ תַרְעֵם׃ עֲדֵה נָא גָאוֹן וָגֹבַהּ וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבָּשׁ׃ הָפֵץ עֶבְרוֹת אַפֶּךָ וּרְאֵה כָל־גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ׃ רְאֵה כָל־גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם׃ טָמְנֵם בֶּעָפָר יָחַד פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוּן׃ וְגַם־אֲנִי אוֹדֶךָּ כִּי־תוֹשִׁעַ לְךָ יְמִינֶךָ׃ הִנֵּה־נָא בְהֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמָּךְ חָצִיר כַּבָּקָר יֹאכֵל׃ הִנֵּה־נָא כֹחוֹ בְמָתְנָיו וְאֹנוֹ בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ׃ יַחְפֹּץ זְנָבוֹ כְמוֹ־אָרֶז גִּידֵי פַחֲדָו יְשֹׂרָגוּ׃

וַאֲתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב וַאֲמַר׃ אֶפְשַׁר דְּנָצֵי עִם שַׁדַּי יִתְרְדֵי מַכְסֵן אֱלָהָא יְתִיבִנֵּיהּ׃ וַאֲתִיב אִיּוֹב יַת יְיָ וַאֲמַר׃ הָא אִזְדַּלְזְלִית מָה אֲתִיבִנָּךְ אִידִי שַׁוֵּית לְפוּמִי׃ חֲדָא זִמְנָא מַלֵּילִית וְלָא אֲתִיב וְתִנְיָנוּתָא וְלָא אוֹסִיף׃ וַאֲתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלִיתָא דְּצַעֲרָא וַאֲמַר׃ זְרֵז כְּדוֹן הֵיךְ גַּבְרָא חַרְצָךְ אֶשְׁאֲלִנָּךְ וּתְהוֹדְעִנַּנִי׃ הֲבָרַם תְּשַׁנֵּי דִּינִי תְּחַיְּבִנַּנִי מִן בִּגְלַל דְּתִזְכֵּי׃ וְאִין אֶדְרַע הֵיךְ אֱלָהָא לָךְ וּבְקָל דִּכְוָותֵיהּ תַּכְלֵי׃ אַתְקִין כְּדוֹן גֵּוְתָנוּתָא וְגוֹבְהָא וְזִיוָא וְשִׁבְהוֹרָא תִּלְבַּשׁ׃ בַּדַּר רוּגְזָא דְּנָחִירָךְ וַחֲמֵי כָּל גֵּיוְתָן וּמַכְכְּנֵיהּ׃ חֲמֵי כָּל גֵּיוְתָן וְתַבְרְנֵיהּ וַדְעַרֵק חַיָּבַיָּא בְּאַתְרֵיהוֹן׃ טַמְעִנּוּן בְּעַפְרָא כַּחֲדָא אַפֵּיהוֹן כְּבוֹשׁ בְּטוּמְעָא׃ וּלְחוֹד אֲנָא אוֹדִינָךְ אֲרוּם תִּפְרוֹק לָךְ יַמִּינָךְ׃ הָא כְדוֹן בְּעִירַיָּא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ עִסְבָּא הֵיךְ תּוֹרֵי יֵיכוּל׃ הָא כְדוֹן לְוָיְתָן דְּחֵילֵיהּ בְּחַרְצוֹי וְתוּקְפֵיהּ בְּפַרַּת דִּכְרְסֵיהּ׃ כָּפֵף דּוּנְבֵיהּ הֵיךְ כְּאַרְזָא וְתָנְיָא דְּפַחְדוֹי מְשַׁבְּשִׁין׃ איברוי

תצדק׳ החפץ לשדי כי תצדק׳ תרשיעני למען תצדק׳ למען תצדק בדבריך׳ בתר׳ פתח: הפץ ל׳ עדה נא גאון וגבה וכל קרי׳ חלוף חפץ: הכניעהו ל׳ ראה כל גאה והוא חד מן מלין דמשמשי׳ הו בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הה״א בס״ד: חבוש ג׳ חד מל׳ וסימ׳ ביום חבש יי׳ את שבר עמו׳ פניהם חבש בטמון׳ פארך חבוש עליך׳ בתר׳ מל׳: כבקר ג׳ דגשי׳ וסימ׳ ופרה ודוב תרעינה׳ זאב וטלה ירעו׳ חציר כבקר יאכל:

והכלל העולה מהדברי׳ הוא שהשם ית׳ הוכיח איוב על מה שהיה שופט במעשיו שיש בהם חסרון וקיצור ר״ל במה שהיה מתרע׳ למה הכית השם ית׳ איפי האדם בזה ה הסידור אשר מהנרמי׳ השמימיי׳ שימשך אלינ מהעול מה שימשך עד שימצא רשע וטוב לו צדיק ורע לו ואם לא היה אפשר לש״י שיסדר זה באופן יותר שלם למה ברא האנשים הקשי יום כי המות יותר נבחר להם ואמר שין השם ית׳ שאין ראוי לו לשפוט זה המשפט לפי שהוא בלתי משיג פעולות השם יתברך ושופט בדבר ראוי שתהיה אצלו ידיעה במה שהוא שופט עליו ועוד כי מה שספר השם ית׳ מפעולותיו אשר נעלמו לאיוב ה הוא ממה שיתבאר ממנו שעם השם ית׳ תכלית הגבורה ו והחכמה לעשות כל מה שאיפשר מן ה הטוב לזה המציאות השפל ושהוא משגיח בו כפי מה שאפשר והנה זכר גם כן השם יתברך שמה שברא שימשך ממנו רע מה יש בו תועלת להגיע עונש לרשעים והוא אומרו ויגערו רשעים ממנה והנה זה המאמר מורה כי הצדיקים לא יגיעום אלו הרעות ולזה אמר רשעים כי הרשעים לבד הם הניזוקים בו כמו שביאר אליהוא ובזה תועלת לשאר האנשים שיקבלו מוסר ויראו מהשם יתברך ותגיע להם הצלחת הנפש והנה כמו שעם הטבע בנמחים כמ דוחה מה שהוא בלתי נאות לטבעם כדי שלא יזוקו בו כן עם השם יתברך באופן מה כחות דוחים הרעים מכלל האדם כדי שלא יזיקו בהם האנשים וזה אמנם היה ברע הנמשך במקרה מזה הסדור הנמשך מהנרמים השמימיים אשר הוא מכוון להזיק לרשעים כמו שקדם:

ויען יי׳ את איוב ויאמר׳ וכראות השם יתברך שלא היה איוב עונה אותו דבר ואמר האם הוא לקיחת מוסר מהרע הבא לאדם שיריב הנוסר בו עם השם יתברך ואם ראוי במי שיתווכח עם השם יתברך שיענהו השם על התוכחת והטענה ההיא ועם כל זה כבר עשיתי לפניס מסורת הדין להשיב על דבריך או ידבה בזה ואם מי שאלוה מוכיח אותו יענה על התוכחת ההיא ויטיח דברים כנגד השם יתברך או ירבה שמי שיתווכח עם השם יתברך ראוי שיענה על תוכחתו כשידבר עמו ולזה ראוי לך להשיב על דברי או להודות בהם:

ויען איוב את יי׳ ויאמר׳ הן אני נקלה מאד ביחס אליך ומה אשיבך על דבריך אלא הנה שמתי ידי למופי הנה פעם אחת דברתי עמך ואיני עונה על דבריך ושנית אדבר ואראה אם יש תשובה להשיב על דבריך ולא אוסיף ויהיה פירוש ושתים ושנית וכמהו ושלש עשרה שנה מרדו שהרצון בו לפי קצת המפרשים שבשנה מרדו בשנה שהיתה אחר השתים עשרה שנה שעבדו את כדר לעומר או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון הנה אני הייתי טוען שהרשע והעול נמצא בטובות והרעות המגיעות לאנשים משני צדדים הצד האחד מפני הרע שימצא מגיע לצדיקים והצד השני מפני הטוב שימצא מגיע לרשעים על שכבר יגבלו מהרע בעת בואו לשכניהם כמו שזכר באומרו מדוע רשעים יחיו וגו׳ כי ליום איד יחשך רע וגו׳ והנה הצד האחד שדברתי והוא מה שטענתי מהרע שימצא נופל לצדיקים הנני מניח ועוזב אותו ולא אענה לך דבר עליו לפי שכבר התבאר ליהיתר הספק בו ממה שזכר אליהוא בביאור רחב יתברו השם יתברך בקיצור בזה המענה להיותו סומך על מה שכבר ביארו אליהוא לאיוב ואולם הטענה השנית לא הותר עדיין הספק בה בביאור לא בדברי אליהוא ולא בדברי השם ית׳ ואיני מוסיף לטעון לך דבר זולתי הטענה ההיא והיא ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך אשר הוא עול אם היו הטובות והרעות מגיעות לאנשים מהשם ית׳ או ליאות וקיצור אם היו כעזובים אל הסידור אשר מהנרמי׳ השמימיים אשר סדרו בזה האופן ולא היה יכולת לסדרו באופן יותר מתוקן להגיע לאיש כמעשיו וכפרי מעלליו:

ביאור מלות המענה

ויען יי׳ את איוב מן הסערה ויאמר: תרעם׳ תעשה קול חזק ומרעים כמוהו׳ עדה נא גאון וגבה׳ לבוש ואעדי גואה וגובה כמו שאני עושה להיות הנבוה במוחלט: הפץ׳ פזר: והדוך רשעים תחתם׳ שבור וכתת הרשעים במקומם: חבוש בטמון׳ חבשם במאסר ובמחבא או ירצה שימיתם ויחבאם בעפר והוא מחבא הקבר: בהמות׳ הוא בעל חיים שמו כן: ואונו׳ וכחו: בשרירי׳ הוא הטבור: יחפוץ זנבו׳ יניע זנבו בחפזה ובמהירות והנה הנד״י תמורת ז״ן כי הם ממוצא אחד: גידי פחדיו ישורגו׳ גידי ביציו ישתבכו ויסתרגו:

רשי

מענה השם

הרוב עם שדי יסור׳ העם שדי אל יסתרך: מוכיח אלוה יעננה׳ הבא להתווכח יענה דבריו:

מענה איוב

אחת דברתי׳ כלומ׳ מעט אמרתי לא אוסיף עוד׳ ויש פותרים אחת דברתי׳ אשר אמרתי תם ורשע הוא מכלה: לא אענה עוד׳ ושתי׳ שאמרתי על תעוב עמדי לא אוסיף׳

מענה השם

מן הסערה׳ האף׳ הגם תפר משפ׳ תוכיח בדבריך להפ׳ משפטי ולהראות ש שהוא מעוקל: עדה׳ לשון עדי ותכשיט: והדוך׳ לשון דכו במדוכה: בהמות׳ מוכן לעתיד: כחו במתניו׳ ביצים מעוכים ונסתרים ולא נתקו לגמרי: בשרירי׳ כמו שרך: יחפוץ׳ כמו יחפוז: מתקשה׳ וכן בלשון חכמים דחפיזא כי אופתה׳ קשה כעץ: פחדיו׳ ביציו: ישורגו׳ גדילי׳: כמו ישתרגו׳ אושריגי מיט בלשון משנה׳ והוא לשון גדיל: אפיקי

רשי

אפיקי חוזק׳ גרמיו: עצמו׳ כמטיל׳ כמשאוי של ברזל: ראשית דרכי אל׳ תגבראשי׳ בגרא ראש לבהמות: העושו׳ הקב״ה יסחטנו: כי בול הרים ישאו לו׳ וכספ׳ תהלים כתוב בהמות בהררי אלף אלף הרים נשאו לו יכול ובכל יום רועה את כולם: באלים׳ כל אילנות: יסוכוהו באלים בללו׳ אותו כל של כתר קנה וגיגה מסוכך ומסוכסך באילנות: הן יעשק נהר ולא יחפז׳ פרת שמימיו פרים ורבים והוא נהר גדול עושקו וגוזל מן הבריות בשתותו: ולא יחפז׳ מתקשה על שתייתו כמו יחפז זנבו: יבטח כי יגיח ירדן׳ בטוח הוא למשוך כל הירדן לפיו אילו היה שותה שם כמו גוחי מבטן: בעיניו יקחנו׳ המקום יקחנו בהביטו בו ונרעד מאימתו מוקשים׳ כלי אומנות של ציידים שפולין בהם דגים: תמשך לויתן וגו׳ כאשר תמשכנו בחכה ותשים אגמון בחפו: היוכר אליך תחנוני׳ כלומר לא תוכל אין בכלי אומנותך: תתקיע לשוני׳ להוציאו ממקומו׳ אגמון׳ הוא כפוף כמו כיפה ואגמון: ועשו׳ של ברזל לבוז בו דגי׳ן קתסים׳ אם תשים אגמי׳ באפו להוציאו מן הים: ונכוח

כחבריו והטע׳ כי השם ענה את איוב על ד דבריו להוכיח ו והודיעו כי איננו יודע דרכי השם שהם כלל אף כי הפרט וכאשר השלים השם להוכיחו שתק איוב ענה השם ואמ׳ לו למה לא תענה והנה השיב מלה ש שאינה הגונה ואמר לא אשיב או אמר לו השם אחר שלא תודה האמת ותחשוב בלבך כי אתה חכם אשאלך והודיעני וזה שתתקת התרצה להפר משפטי החכמ׳ ששמתי בעולם תרשיעני למען תצדק: ואם זרוע כאל לך׳ כשם: ותרעם׳ בקול כאשר ירעם אל קול הרעם: עדה נא׳ מגזרת הולך עדיך: עברות אפך׳ כי באף יראה הכעס: והדוך׳ אין לו חבר כמו רמוס והטעם אם יש לך גבורה הדוך על נאה והזכיר מהנאי שנים האחד בהמות שהוא ביבשה והשני לויתן שהוא בים: חבוש׳ כמו ולא חובשו: בטמון׳ כמו בעפר והטעם כפול: אודך׳ כמו ואודה ועתב ירוחם: בהמות׳ שם בהמה גדולה אין ב ביישוב גדולה ממנה׳ וטעם עמך לפי שהיתה ביבשה כי ב באחרית יזכור הלויתן שהוא בים ויש אומרי׳ כי טעם עמך שהבהמות נולדו ביום אחד עם אדם הראשון וזה דרך דרש: חציר כבקר יאכל׳ בעבור זה אמרו המפרשים שהוא הפיל ואיננה ראיה גמורה: חציר׳ עשב כמו מצמיח הרים חציר: ואונו׳ כחו כמו כחי וראשית אוני: בשרירי בטנו׳ כמו לא כרת שרך: יחפוץ׳ יעמיד ואין לו ריע ועמיתי במקרא ומפרשים הוציאוהו מגזרת חפץ ואין לי בו חפץ: פחדיו׳ תרגום מרוח אשך פחדין והם הבצים: ישורגו׳ ישתרגו מגזרת שריגים ישתבכו: אפיקי

עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחֻשָׁה גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל׃ הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי־אֵל הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ׃ כִּי־בוּל הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יְשַׂחֲקוּ־שָׁם׃ תַּחַת־צֶאֱלִים יִשְׁכָּב בְּסֵתֶר קָנֶה וּבִצָּה׃ יְסֻכֻּהוּ צֶאֱלִים צִלְלוֹ יְסֻבּוּהוּ עַרְבֵי־נָחַל׃ הֵן יַעֲשֹׁק נָהָר לֹא יַחְפּוֹז יִבְטַח כִּי־יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל־פִּיהוּ׃ בְּעֵינָיו יִקָּחֶנּוּ בְּמוֹקְשִׁים יִנְקָב־אָף׃ תִּמְשֹׁךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה וּבְחֶבֶל תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁנוֹ׃ הֲתָשִׂים אַגְמֹן בְּאַפּוֹ וּבְחוֹחַ תִּקֹּב לֶחֱיוֹ׃ הֲיַרְבֶּה אֵלֶיךָ תַּחֲנוּנִים אִם־יְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַכּוֹת׃ הֲיִכְרֹת בְּרִית עִמָּךְ תִּקָּחֶנּוּ לְעֶבֶד עוֹלָם׃ הַתְשַׂחֶק־בּוֹ כַּצִּפּוֹר וְתִקְשְׁרֶנּוּ לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃ יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים׃ הַתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ וּבְצִלְצַל דָּגִים רֹאשׁוֹ׃ שִׂים־עָלָיו כַּפֶּךָ זְכֹר מִלְחָמָה אַל־תּוֹסַף׃

מא הֵן־תֹּחַלְתּוֹ נִכְזָבָה הֲגַם אֶל־מַרְאָיו יֻטָל׃ לֹא־אַכְזָר כִּי יְעִירֶנּוּ וּמִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצָּב׃ מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם לִי־הוּא׃ לֹא־אַחֲרִישׁ בַּדָּיו וּדְבַר־גְּבוּרוֹת וְחִין עֶרְכּוֹ׃ מִי־גִלָּה פְּנֵי לְבוּשׁוֹ בְּכֶפֶל רִסְנוֹ מִי יָבוֹא׃ דַּלְתֵי פָנָיו מִי פִתֵּחַ סְבִיבוֹת שִׁנָּיו אֵימָה׃ גַּאֲוָה אֲפִיקֵי מָגִנִּים סָגוּר חוֹתָם צָר׃ אֶחָד בְּאֶחָד יִגַּשׁוּ וְרוּחַ לֹא־יָבוֹא בֵינֵיהֶם׃ אִישׁ־בְּאָחִיהוּ יְדֻבָּקוּ יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ׃

אַבְרוֹי תַּקִּיפִין הֵיךְ פַּצִּירֵי נְחָשָׁא גַּרְמוֹי הֵיךְ מַטְלָנָא דְפַרְזְלָא׃ הוּא שֵׁירוּיָא אוֹרְחָתֵיהּ דֶּאֱלָהָא דַּעֲבָדֵיהּ יְקָרֵב סַיְפֵיהּ׃ אֲרוּם עֲלַל טוּרַיָּא יְסוֹבְרוּן לֵיהּ וְכָל חֵיוַת בָּרָא יְגַחֲכוּן תַּמָּן׃ תְּחוֹת טְלָלַיָּא יִגְנֵי בִּטְמוֹר קַנְיָא וְעַרְקָא׃ יְטַלְּלוּנֵּיהּ טְלָלַיָּא גְּנוּנֵיהּ יַחְזְרוּנֵּיהּ עַרְבִין דְּנַחַל׃ הָא יִטְלוֹם נַהֲרָא וְלָא אִתְבְּהֵל יִתְרְחֵץ אֲרוּם נְגִיד יַרְדְּנָא לְפוּמֵּיהּ׃ בְּעֵינוֹי יְסַבְּנֵיהּ בְּתוּקְלַיָּא יִנְקוֹב נְחִירֵיהּ׃ תְּנְגִיד לִוְיָתָן בְּחַכְּתָא וּבְאַשְׁלָא תִּקְרַח לִישָׁנֵיהּ׃ אֶפְשַׁר דִּתְשַׁוֵּי אוּנְקְלָא בִּנְחִירֵיהּ וּבְסִלְוָא תִּנְקוֹב לִיסָתֵיהּ׃ אֶפְשַׁר דְּיִסְגֵּי לְוָתָךְ בְּעוּתִין אִין יְמַלֵּל לְוָתָךְ רַכִּיכָן׃ אֶפְשַׁר דְּיִגְזוֹר קְיָם עִמָּךְ תְּזַבְּנִנֵּיהּ לְעֲבַד פְּלַח לַעֲלַם׃ אֶפְשַׁר דְּתִתְגַּחֵךְ בֵּיהּ הֵיךְ צִפְּרָא וְתִקְטוֹרְנֵיהּ לְטַלְיָתָךְ׃ יַעְבְּדוּן עֲלוֹי חַכִּימַיָּא שֵׁירוּתָא יִפַלְגוּנֵּיהּ בֵּין תַּגָּרַיָּא׃ אֶפְשַׁר דְּתִמַלֵּא בִמְטַלַּלְתָּא מַשְׁכֵּיהּ וּבְגִנְגּוּנָא דְנוּנַיָּא רֵישֵׁיהּ׃ שַׁוִּי עֲלוֹי אֵידָךְ אִדְכַּר קְרָב לָא תוֹסִיף׃ הָא אוֹרִיכוּתֵיהּ מְכַדְּבָא הַבְרַם לְמֶחֱמֵי יִטְלוֹק׃ לָא אַכְזְרָאָה אֲרוּם יְעִירְנֵיהּ וּמַן הוּא קֳדָמוֹי יִתְעַתַּד׃ מַן אַקְדִּימַנִּי בְּעוֹבָדֵי בְרֵאשִׁית וַאֲשַׁלֵּם הֲלָא כָל תְּחוֹתֵי שְׁמַיָּא דִּילִי הוּא׃ לָא אֶשְׁתּוֹק כַּרְבּוּבֵיהּ וּמֵימַר גְּבוּרְתָּא וּבָעוּתָא דַּעֲלָוֵיהּ׃ מַן גַּלֵּי אַפֵּי לְבוּשֵׁיהּ בְּכִפְלָא דִפְרוּמְבְּיֵיהּ מַן יֵעוֹל׃ דָּשֵׁי אַפּוֹי מַן שְׁרֵי חַזְרָנוּת כַּכּוֹי אֵימְתָא׃ גֵּיוְתָנוּת פַּצִּירַיָּא תְּרֵיסִין לֵיהּ אֲחִיד בְּחוֹתָם צָיר׃ חַד עִם חַד מְקָרְבִין נִיבוֹי וְרוּחַ לָא יֵעוֹל בִּמְצַעֲהוֹן׃ חַד עִם חַבְרֵיהּ מִתְאַדְּקִין מִתְאַחֲרִין וְלָא מִתְפָּרְדִין׃ זרירוי

עצמיו אפיקי חד מן ט׳ פסו׳ בקרי׳ אית בהון ב׳ מלין דפתרונן חד וסימ׳ ואני זקנתי ושבתי׳ כי עשית משפטי ודיני׳ עדי וסהדי במרומים׳ מי שלח פרא חפשי ומוסרות ערוד׳ עד זקנה אני הוא ועד שיבה׳ עצמיו אפיקי נחושה גרמיו׳ גם שב גם ישיש בנו׳ דין ומשפט יתמכו׳ שמחה וששון ליהודי׳: פיהו כ״ב וסימ׳ גמס׳ בריש שיר השירי׳ במ״ד: בחכה ב׳ וסי׳ כלה בחכה העלה׳ תמשך לויתן בחכה: אגמון ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ הלכוף כאגמן ראשו׳ התשים אגמן באפו׳ כדוד נפוח ואגמן: לעבד עולם ג׳ בליש׳ וסימ׳ עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן׳ והיה לי לעבד עולם דאכיש׳ היכרת ברית עמך תקחנו: כפצור ג׳ דגשי׳ וסי׳ במשלי ריש סימן כ״ו: כנעני׳ ג׳ בליש׳ וסי׳ בסוף עובדיה: עורו ג׳ מל׳ וסימ׳ היהפך כושי עורו׳ יאכל בדי עורו׳ התמלא בשכות עורו וכל עורות חס׳ דחס׳ במ״א וסימ׳ ואת עורות האלים המאדמים: יוטל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ כי יפל לא יוטל׳ בחיק יוטל את הגורל׳ הגם אל מראיו יטל׳ בתרא חסר: ואשלם ג׳ וסימ׳ בישעיה סוף סימ׳ נ״ז: ערכו ג׳ וסימ׳ איש כסף נפשות ערכו׳ וערכת את ערכו׳ ודבר גבורות וחין ערכו: סגור ה׳ וסי׳ וישא אותי דרך השער׳ ודבתריה השער הזה סגור יהיה ב׳ בפסו׳ יהיה סגור ששת ימי המעשה׳ סגור חותם צר׳ וכל זהב סגור דכו׳: באחיהו ד׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ד: ידובקו ב׳ וסימ׳ ואיש באחיהו ידבקו׳ ורגבים ידבקו:

רלבג

אפיקי נחושה׳ הם חתיכו׳ חזקות מנחשת והוא הברזל הקשה אצ״ל בלע״ז: גרמיו כמטיל ברזל׳ עצמיו כחתיכת ברזל והענין כפול במלות שונות: העושו׳ העושה אותו: בול׳ כמו יבול: ישחקו שם׳ ר״ל שלא יראו ממנו לפי שאיננו טורף: צאלים׳ אילנות ונקראו צאלים להיותם בעלי צל: ובצה׳ טיט ורקק: יסכהו צאלים צללו׳ יהיו לו האילנו׳ לסוכה ויהיה לו צל: יסבהו ערבי נחל׳ הקיפו אותו סביב ערבי נחל להיות לו לצל: יעשוק׳ יגזול לו מימיו: ולא יחפז׳ ולא יתנועע הנהר בחפזון כמו שהיה עושה ב ברחשותה: יגיח ירדן אל פיהו׳ יוציא מי הירדן ויכניסם אל פיהו והוא מגז׳ בגיחו מרחם: בעיניו יקחנו במוקשים ינקב אף׳ ידמה בעיניו שיקח כל הנהר וישתה אותו עד שישפיל אפו בשתותו ויגיע לתחתית הנהר וינזק אפו במוקשים הנמצאים שם או ישוב על לויתן ואמר האם יראה בעיני האדם שיוכל לקחת אותו כמו שיק׳ שאר הדגי׳ ויניק׳ אפו במוקשים ללכדו: בחכה׳ היא הרשת הנדין בה הדיינים: ובחבל תשקיע לשונו׳ האם בחבל שתשקיע בים תוכל למשוך לויתן ולכוד אותו כשיסתבך הווא אשר ברשת ה החבל בלשונו: אגמון׳ הוא החוח האחד שצדין בו הדגים: תקוב׳ תנקוב: יכרו׳ יסעדו סעודת כרה גדולה: חברים׳ הם הסוחרים המתחברים ביחד: יחצוהו׳ ילקחוהו: כנענים׳ סוחרים: התמלא׳ התכרות: בשכות׳ הוא החרב שכורתין בו עורו׳ הדגי׳ הגדולי׳: ובצלצל׳ הוא החרב שכורתים בו ראשי ה הדגים הגדולים: אל מראיו יוטל׳ כשיראה האדם עניני זה הדג יוטל ויפול לארץ ה הפחד: לא אכזר כי יעורנו׳ לא ימצא אכזר וחזק שיוכל ל לעורר אותו ולהניעו ממקומו: ואשלם׳ ואשלים לעשות מה שנאמר שלא עשהו הקודם לי: בדיו׳ כחותיו וגבורתיו או יהיה הרצון בזה איבריו כי האיברים בבעלי חיים הם כמו הבדים באילן: וחין ערכו׳ כמו וחן ערכו והרצון בו ויופי סידורו אשר באיבריו וצירתו: רסנו׳ הוא הרסן שמשימין בפי הבהמה להכניע אותה באשר ידכו: גאוה אפיקי מגינים׳ המשיל הקשקשי׳ למגינים לגדלם ואמר אפיקי להורו׳ על חוזקם והרצון באפיקי חזקי׳ ואמר גאוה להורות על גבהם ועביים: סגור חותם צר׳ אמר שהקשקשים מדובקים וסגורים וחותמים בסגר זה הדג חותם צר בדרך שלא יבא רוח ביניהם: עטישותיו

אבן עזרא

אפיקי׳ חזקים כנחשת והגלים החזקים נקראו כן: כמטיל ברזל׳ אין לו חבר והאומ׳ בו פורש ופירושו לפי מקומו בכח: הוא ראשי׳ לדרכי אל׳ בבריאת החיו׳ וכל הבהמו׳ כי למעלה מכולם הוא: העושו׳ הטעם מי שעשהו יוכל להרגו: כי בול הרים׳ כמו יבולה והטעם שההרים ישאו לו לבול: ישחקו שם׳ עמו כי איננו דורס: צאלים׳ כמו צללים והאלף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו: בסתר קנה׳ גוב׳ שים על הנהרי׳: ובצה׳ כמו בצאותיו וגבאיו מקום הטיט׳ יסכוהו צאלים׳ להיות צללו: יעשוק נהר׳ כל כך הוא גדול כאשר ישתה מי הנהר יראה שחסרו המים על כן אמ׳ מלת יעשוק: ולא יחפוז׳ לא ישתה בחפזון כי לא יפחד מחיה ואדם וכן יבטח כי יגיח׳ כמו מגיח ממקומו והטעם קרו׳ מיציאה וכן אתה גוחי מבטן: בעיניו יקחנו׳ כאילו יקח הירדן בעיניו כי יחשוב שישתהו כולו וכאילו במוקשים יקוב אפו שיפתח נחיריו לשאוף: תמשוך לויתן׳ חסר הא התימה: בחכה׳ ברשת: תשקיע׳ קרוב מגזרת ותשקע האש: אגמון׳ ידוע כמו נומא כמנהג צדי הדגים: רכו׳ מלות רכות: יכרו׳ היכרו עליו חברים מגזרת ויכרה להם כטעם סעודה והטעם גנבי׳ שהתחברו: כנעני׳ סוחרים: בשכות׳ כמו לשכים בעיניהם והטעם התמלא עורו בשכים עד שתקחנו: ובצלצל דגים׳ אין לו חבר והטעם כדמות חוח בעצמות הדג בו יתפשו הדגי׳ שיקוב בו הראש: שים עליו כפך׳ אם תוכל ואילו עשית זה לא תוסיף עוד להלח׳ בו כי לא תחיה והחושב שישים עליו כף הן תוחלתו נכזבה כי ממראיו לבדו יפול האדם: יוטל׳ מגזרת ויטילו את הכלים: לא אכזר׳ אין אכזר שיתעורר עמו: מי הקדימני׳ ואשלם׳ הקדימני כמעם שנים

מא יעורנו ק׳ · חין ל׳ ובל קרי׳ וחן

מכחישי׳ זה את זה ואומרים אם תכבחני אתן לך כך וכך וכן הקדימני כי אני אשלם אם ינבחני כי כל שיש תחת השמים לי הוא: לא אחרים בדיו׳ לא אחרים לספר׳ בדיו שב אל המקדים כמו בדיך ואם ינבחני לא אחרים לספר גבורתו: וחין ערכו׳ מגזרת שאת חן ויש אומרים בדיו שב אל לויתן מגזרת בתים לבדים והראשון קרוב אלי: מי גלה פני לבושו׳ שידע מקומו כי הים הוא מלבוש לו׳ מי יכפול רסנו להוציאו ממקומו כאשר עושים לבהמות: דלתי פניו׳ פיו: אפיקי׳ חזקים הם שניו כמגינים ויש אומרים על קשקשותיו: סגור חותם צר׳ סגורים כחותם צר שאין ריוח ביניהם: עטישותיו

רשי

ובאוזן כלי של ברזל שצדין בו דגי׳: תקוב׳ כמו תנקב: הירבה אליך תחנונים׳ אם ירבה לך תחנוני׳ ויבקש על נפשו שתניחנו: אם ידבר׳ כפל מלה: רכו׳ דברי׳ של תחנוני׳ ׳אם יכר׳ ברי׳ לעבדך שתקחנו להיו׳ לך עבד עולם: התשחק׳ אם תשחק ותטייל בו כ כאילו הוא צפור קטן׳ ואם תקשרנו לנוארי נעריך הקטנים ש שיטיילו בו כצפרים קטנים שנותנין ל לתינוקות לטייל ו ולשחק: יכרו עליו חברים׳ אם יכרו ויאכילו עליו חברים ומכשפים לצוד אותו להוציאו מן הים ע׳ מכשפות שיאכלוהו ויחלקוהו בין תגרי׳ כנענים׳ שעושי׳ כמידי הים שצדין דגי׳ גדולי׳ בחכמת׳ וכא׳ מתגרין נקרי׳ תגרי׳: יכרו לשון כור שוחה חברי׳ לשון וחובר חבר: כנעני׳ תגרי׳: ובצלצל דגי׳ ראשו׳ כפל לשון אם תעשה מראשו צלצל שוב׳ דגי׳ לשוב העשויה מתוכו קורא אותה צלצל דגים לפי שעשויה תמכו׳ צלצל אמו בל״ע צלצל לשון כל הוא והוא מתיכו׳ כפולות כמו ירקרק אדמד׳ פתלתל קעקע: שים עליו כפיך׳ התנכר לערוך לפניו פתשי׳ עליו כביך ל להכותו: זכור מלחמ׳ ואל תוסף׳ ואל תוסיף זכו׳ גבורתך להלחם בו במלחמ׳ ואל תוסף שמך כפתחת מפני סוף פסוק: כמו אל תותר׳ ותותר׳ וכן הרבה כיוצא׳ אל תוסף מן יסף: כמו ולא יסף עוד לדעת׳ ובלעז רקרייטרס: הן תוחלתו נכזב׳ הן אם תוחלתו נכזבה׳ שלא יהא בו כח להלח׳ ולזוז ממקומו: הגם אל מראיו יוטל׳ אם גם אל מראית פניו יוטל ויושלך אדם לעמוד לפניו להסתכל בו מפני אימתו: לא אכזר כי יעורנו׳ אין אכזר בנו׳ ועריץ אשר יעורנו משנתו ו ויעוררנו ממקומו להקימו׳ מי הוא אשר יתיצ׳ ויעמד׳ לפני אשר אני עושה את כל אלה: מי הקדימני׳ ומי הוא אשר הקדי׳ פני בהקבלתו לעבדני ו ולשמו׳ מצותי ואשלם לו שכרו: תחת כל השמי׳ לי הוא׳ כל אשר בשמים לי הוא ובידי לפרוע לו שכרו ו ופעולתו ומעבדו: לא אחרים בדיו׳ לא אחרי׳ על בניו של צדיק שהלך לפני בתום ולבניו ישתלמו שכר טוב אביהם ויזכאו עוב׳ בזכותו: ודבר גבורות וחין ערכו׳ ודבר גבורותיו אשר

אפיקי מגנים · גאוה גדולה יש לו כחוזק מגיני הן קשקשים שעליו המגינין עליו כמגן: סגור · הוא חותם שריוגישהוא בל וסגור ועבור שכל קשקשת וקשקשת דבוקה בנאלוקה לחברתה שאין אחד באחד יגשו שבולן מוגפות ותכופות זו לזו: יתלכדו ולא יתפרדו · שאין כופל לשונו שלכלכות ונאחדות כלא הדוחקת בקבריה שלא תהייבה מתפרדות זו מזו: עטישותיו

אבן עזרא

עטישותיו ׳ ידוע מדברי רבותינו ז״ל : כידודי אש ׳ אין ריע לו פמו זיקות יתמלטו כה נבה : כדוד ׳ סיר וכן או בדוד : ואגמון ׳ אגם המים כאשר יתחמם האויר : נפשו ׳ הרוח היוצא מאפו : תדוץ ׳ אין ריע לו והטעם אין דאבה לפניו רק עוז נגאוה : מפלי בשרו ׳ מקומות השומן שהם תלוים על בשרו והוא קרוב מגזרת ומפל בר משביר : לבו יצוק ׳ כמו ויצקת לו : כמו אבן ׳ תקיף ׳ כפלח תחתית ׳ כפלח הריחים התחתונה שהיא תקיפה : משתו ׳ חסר אל״ף כאשר תנשא בים וירא׳ ׳ יפחדו ממנו הגבורים ומהשברים שיגיע בים יתחטאו האמלחים ואם אדם ישיגהו בחרב לא תקום עליו והטעם לא תעמוד : חנית מסע ׳ שמנהג האדם להסיע חנית טו עמו כשאול : ושריה ׳ מין ממיני הנשק ודעת רבים כמו שריון והוא רחוק בעיני והטעם כי שריון לא יעמוד ויקום עמו : רקבון ׳ כמו רקב : בן קשת ׳ הוא החץ : כ תותח ׳ אין ריע לו והטעם כמו נשק ׳ לרעש כידון ׳ כי מנהג האוחז אותו להרעישנו : חדודי חרש ׳ הטעם תחתיו חרשי׳ חדים ולא ירננים בהם : ירפד ׳ ירפוש כה כמו רפידתו זהב והעניין יציע : חרוץ ׳ דבר כרות כמו אם חרוצים ימיו והטעם כפול : עלי טיט ׳ שים תחת התהום : ים ישים כמרקחה ׳ שתרתיח בחזקה : אחריו יאיר נתיב ׳ יעשה נתיב בים אחריו והוא מאיר והטעם שהוא נראה : יחשוב תהום לשיבה ׳ כי השיער לבן והטעם כפול : אין על עפר משלו ׳ והטעם כי הנה ים לו ממשלה פיס ולא ביבשה : העשו ׳ גבורי עולם כמוהו בעולם שלא יחת ויש אומרים כי הוא חסר כי השם עשהו שלא יחת : את כל גבוה יראה ׳ מרוב ארכו כאשר ינביה ראשו על המים : בני שחץ ׳ מלה מפורדת והפי׳ כל גודל במים : כי

אלים ו׳ כתו׳ כן ננני׳ וכתו׳

רלבג

עטישותיו ׳ הוא מענין עטוש : בעפעפי שחר ׳ הוא המקום מהאופק שיזרח ממנו השמש שהוא מאיר טרם זרוח השמש כמו שעה וחומש שעה : לפידי ׳ לפידי אש : כידודי אש ׳ ניצוצי אש : יתמלטו ׳ יצאו ויולדו ממנו מגזרת והמליטה זכר : כדוד נפוח ׳ כסיר רותח : ואגמון ׳ הוא דוד גדולה : נפשו ׳ נשימתו : תלהט ׳ תבעיר ותלהיב מגזרת ולהט אותם : תדוץ ׳ מענין שמחה : דאבה ׳ כמו דאגה : מפלי בשרו ׳ הם חלקי הבשר הנופלים ונפרדים קצתם מקצת באשר הדגים ואמר עליהם שהם דבקים בו : יצוק ׳ מגז׳ והיית מוצק ועניינו חזק : כפלח תחתית ׳ הוא האבן השפל משני אבני הריחיי׳ או יהיה פלח תחתית החלק מהאבן שהוא אצל המרכז כי הוא ראוי שיהיה יותר חזק שבאבני׳ : משתו ׳ מרוממותו ותקפו : יגורו אלים ׳ ייראו חזקים : משברים יתחטאו ׳ ממשברי לב שישיגום בסבת הפחד יתנקו דרך נקביה׳ לעשות צואתם ומימי רגליהם : משיגהו ׳ המשיג אותו : בלי תקום ׳ בלי תעמוד ותתקיים כי לחזקו תשבר החרב כשיחשבו להכות בו : חנית מסע ושריה ׳ הם כלי זיין ואמר שאם יכוהו בכלי זה שיהיה מהם לא יתקיי׳ החרב עלא יזיקהו : נחושה ׳ הוא הברזל החזק אצ״ל בלעז : בן קשת ׳ הוא החץ : קלע ׳ הוא כלי כמו חגורה שמשליכין בו אבנים פרונ״דא בלעז : תותח ׳ אמרו בו שהוא כלי בעל יתידות מחודדות שכלין בו הדגים ועל שהכלי אחד מגד אחד ורבים מגד אחר אמר נחשבו והנכון שתותח הוא הכלי הגדול שמשליכין בו האבנים הגדולות להפיל החומות והבנייניס החזקים ויהיה הענין בזה שכקש נחשבו לו אבני תותח : לרעש כידון ׳ הוא קול תנועת הרומח כשמנענעין אותו להכות בו : חדודי חרש ׳ שלעים חריפים דומים לחרסים חריפים ליבשם והנה ישכב עליהם ולא ירגיש בהם : ירפד ׳ יציע וישכב עליו : חרוץ ׳ הוא דבר חד כורת : מצולה ׳ מן ירדו במצולות : כמרקחה ׳ כבסיר שיעשו בו המרקחת שהוא רותח : יחשוב תהום לשיבה ׳ הנה הרואה יחשוב תהום לאיש שיבה מחוזק הלובן למיעוט המים הנשארים שם כי רבוי המים ישימו אותם קודרים : משלו ׳ מענין משל ודמיון או יהיה מענין ממשלה : העשו ׳ אשר עשו : לבלי חת ׳ לבלתי חתת ומורא ר״ל שלא ירא משום דבר : שחץ ׳ גובה וחוזק :

ביאור דברי המענה

ענה השם את איוב בגבואה כאשר ראה שהוא מחזיק עדיין בדעתו ואמר אזור נא כגבר חלציך והתבונן להשיב על דברי אשאלך הודיעני ׳ האף תפר המשפט אשר סדרתי אותו בתכלית היושר ותרשיעני ליחס לי ליאות או עול למען תצדק ותאמר שכבר נענשת על לא חמס בכפיך ׳ האם כח כאל לך ובקול חזק כמוהו תוכל להרעים עד שתוכל להשיג ענין כחו ותאמר שיש לו ליאות וקצור אלא הכח כאמר בשיתוף השם לבד בך ובשם ית׳ ולזה לא תוכל להשיג כח השם וגבורתו ׳ אם לך כח דומה לכח השם ית׳ לבש נא גאון וגובה כמו הענין בשם ית׳ שהוא הגבוה במוחלט לפי שאין גבוה כמוהו אבל כל שאר הנמצאים שפלות ממנו וכחם כאפס מכחו ולזה לא יהיה יחס בין כח שאר הנמצאים וכח השם ית׳ לפי שכח השם יתברך הוא לו מעצמותו וכח שאר הנמצאים הוא להם מזולתם ולבש הוד והדר שיהיה בפעולותיך תכלית היופי וההדר כמו הענין בפעולות השם יתברך וזה כי ליתרון כחו לא קצר שהמציא כל נמצא ביותר שלם שאפשר ׳ הפץ עברות אפך וכזר אותם בדרך שתשפיל כל גאה כמו שאני עושה והולם אמר זה כי לא יתכן בפועל השלם שיעשה רע ולולי זה הסידור אשר התחייב ממנו רע מה במקרה לא היה מגיע העונש לאנשי הגאוה והרשע בענייניס הגופיים אשר בו תועלת כפלא ליסר האנשים ולהצילם מרעת הרשעים ר״ל שלא יזיקום וכבר יחס זה העונש לאנשי הרשע והגאוה לבד כי כבר התבאר במה שקדם שאין הצדיקים ניזוקים ברעות ההם כאשר ירדפו בצדק כפי הראוי ׳ ראה כל גאה והכניע אותו כמו שאני עושה בהמצעות זה הסידור ושבר וכתת הרשעים במקומם והמיתם יחד כמו שאני עושה בקצת העתים עד שתהפך עליהם הארץ ויטמנו יחד בעפר וזה אם מצד המערכת אם מצד ההשגחה להציל הצדיקים מידם ׳ והנה אם תוכל לעשות כמו אלו המעשים גם אני אודה לך שתוכל לעשות להציל מכל רע האנשים יראי השם ולמנוע טוב מהרשעים ושמי שלא יסדר בזה האופן המציאות תוכל אז ליחס לו עול או ליאות וקיצור להיות מתבאר אצלך שהוא אפשרי מצד כחך זה אבל מה תדמה כחך לכחו שתוכל לשפוט אם היה אפשר שיהיה בכאן שלימות יותר במעשי ׳ הנה יגיע מעוצם כחי שכבר עשיתי חיה אחת שמה בהמות והיא בתכלית הכח והיא אוכלת עשב כבקר ׳ וימצא לה כח גם במקומות אשר הם חלושים בשאר הבעלי חיים עד שבמתניו ימצא לו כח וכחו ימצא גם בטבור בטנו ׳ יניע זנבו בחפזה

מקרא

עֲטִישֹׁתָיו תָּהֶל אוֹר וְעֵינָיו כְּעַפְעַפֵּי שָׁחַר׃ מִפִּיו לַפִּידִים יַהֲלֹכוּ כִּידוֹדֵי אֵשׁ יִתְמַלָּטוּ׃ מִנְּחִירָיו יֵצֵא עָשָׁן כְּדוּד נָפוּחַ וְאַגְמֹן׃ נַפְשׁוֹ גֶּחָלִים תְּלַהֵט וְלַהַב מִפִּיו יֵצֵא׃ בְּצַוָּארוֹ יָלִין עֹז וּלְפָנָיו תָּדוּץ דְּאָבָה׃ מַפְּלֵי בְשָׂרוֹ דָבֵקוּ יָצוּק עָלָיו בַּל־יִמּוֹט׃ לִבּוֹ יָצוּק כְּמוֹ־אָבֶן וְיָצוּק כְּפֶלַח תַּחְתִּית׃ טו מִשֵּׂתוֹ יָגוּרוּ אֵלִים מִשְּׁבָרִים יִתְחַטָּאוּ׃ מַשִּׂיגֵהוּ חֶרֶב בְּלִי תָקוּם חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה׃ יַחְשֹׁב לְתֶבֶן בַּרְזֶל לְעֵץ רִקָּבוֹן נְחוּשָׁה׃ לֹא־יַבְרִיחֶנּוּ בֶן־קָשֶׁת לְקַשׁ נֶהְפְּכוּ־לוֹ כ אַבְנֵי־קָלַע׃ כְּקַשׁ נֶחְשְׁבוּ תוֹתָח וְיִשְׂחַק לְרַעַשׁ כִּידוֹן׃ תַּחְתָּיו חַדּוּדֵי חָרֶשׂ יִרְפַּד חָרוּץ עֲלֵי־טִיט׃ יַרְתִּיחַ כַּסִּיר מְצוּלָה יָם יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה׃ אַחֲרָיו יָאִיר נָתִיב יַחְשֹׁב תְּהוֹם לְשֵׂיבָה׃ אֵין־עַל־עָפָר מָשְׁלוֹ הֶעָשׂוּ כה לִבְלִי־חָת׃ אֶת־כָּל־גָּבֹהַּ יִרְאֶה הוּא מֶלֶךְ עַל־כָּל־בְּנֵי־שָׁחַץ׃

ל׳ ל׳ זה · ג׳ מל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ג׳ חס׳ בלי׳ · ל׳ · ב׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ וחס׳ א׳ י׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ רפי · כ׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ב׳ ל׳ · ל׳ לא׳ הדליכוהו

תרגום

זְרִירוֹי תַּנְהַר נְהוֹרָא וְעֵינוֹי כִּתְמְרֵי קְרִצְתָּא׃ מִפּוּמֵיהּ בְּעוּרְיָא יְהַלְכוּן גּוּצִין דְנוּר מִשְׁתֵּזְבִין׃ מֵאַפּוּתֵיהּ יִפּוּק קִטְרָא הֵיךְ דּוּדָא נְפִיחַ דְּעָבֵד כֵּיפָא׃ נַפְשֵׁיהּ גּוּמְרִין תְּצַלְהֵב וְשַׁלְהוֹבִיתָא מִפּוּמֵיהּ נָפֵק׃ בְּצַוְרֵיהּ יְבִית עוּשְׁנָא וְלִקְדָמוֹי תְּרִיץ דַּאֲבוֹנָא׃ שִׁלְדֵי בִסְרֵיהּ מִתְאַדְּקִין יְתִיסַד עֲלוֹי דְּלָא תְזוּעַ׃ לִבֵּיהּ מִתְיַסַּד הֵיךְ אַבְנָא וְאַתִּיךְ הֵיךְ פִּלְחָא אַרְעִיתָא׃ מִמִּסְפְּיֵיהּ יִדְחֲלוּן תַּקִּיפַיָּא מִן תַּבְרַיָּא יִדוּן עֲלַוֵּיהוֹן׃ יַדְבְּקִנֵּיהּ חַרְבָּא וְלָא תְקוּם מוּרְנִיתָא וְקִלְעָא דְמַטְּלָא אַבְנָא וְשִׁרְיָנָא׃ יַחְשֵׁיב לְתִבְנָא פַּרְזְלָא לְקִיסָא בוּלְטִיתָא כַּרְכּוּמָא׃ לָא יַעֲרְקִנֵּיהּ גִּרְרָא קַשְׁתָּא לְגַלֵּי אִתְחֲשִׁיבוּ לֵיהּ אַבְנֵי קִלְעָא׃ הֵיךְ גַּלֵּי אִתְחֲשִׁיבוּ לֵיהּ גִּרְגַיָּא יִגְחַךְ לִרְגוּשׁ רוּמְחָא׃ תְּחוֹתוֹי פְּרִירִין דְּחַדְּדִין הֵיךְ חַסְפָּא יַמֵּיךְ דַּהֲבָא סְנִינָא עֲלַוֵּי סָאן׃ מַרְתַּח הֵיךְ דּוּדָא מְצוּלְתָא יַמָּא יְשַׁוֵּי הֵיךְ מִתְכְּלָא׃ בַּתְרוֹי יִנְהַר שְׁבִילָא יַחְשׁוֹב תְּהוֹמָא לְשֵׁיבוּתָא׃ אֵין עַל עַפְרָא שׁוּלְטָנֵיהּ דְּעַבְדֵיהּ דְּלָא יִתְּבַר׃ יַת כָּל גּוּבְהָא יֶחְמֵי הוּא מְלִיךְ עַל כָּל בְּנֵי בוּרֵי׃

ואתיב

מסורה

ועיניו י״א וסימ׳ ועינו ההלו כהות כן כתיב ׳ ועליבן תשעים ושמונה שנה ׳ וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו ׳ השמן לב העם הזה ׳ ישעה האדם על עשהו ׳ ועיניו את עיניו תראינה ׳ אל ההרים לא אכל ׳ ותברו על ההרים לא אכל ׳ ועיניו תמקנה בחוריהן ׳ ועיניו לעפעפי שחר ׳ ועיניו כלפידי אש : תדוץ ל׳ בצוארו ילין עז ׳ וא׳ תרוץ ואינון מן א״ב מן חד חד חד ד׳ וחד ר׳ וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הדלת בסד׳ : אלים ו׳ כתי׳ כן בנביאי׳ וכתו׳ וסי׳ הנחמים באלים ׳ הבו לי״י בני אלים ׳ ידמה לי״י בבני אלים ׳ משתו יגורו אלים ׳ ועל אל אלים ידבר ׳ ויזבחו לט׳ זבחים דד״ה ׳ וחד האלים ושחטו האלהים ויזרקו הדם דד״ה : לקש ב׳ רפי׳ וסימ׳ ובית עשו לקש ודלקו ׳ לא יבריחנו בן קשת : ירתיח ל׳ כסיר ל׳ במרקחה ל׳ ירתיח כסיר מצלה : העשו ל׳ והוא חד מן מלין מיחדין בלישן עשייה וסימ׳ עשהו נבל תבל גם אתה ׳ עשוהו ופניתי אני בכל מעשי ׳ עשה ל׳ כה אמר י״י עשה מפיק׳ ועשה מפיק׳ כה אמר י״י בורא שמים ׳ עשיתם ׳ ל׳ וברחמיך הרבים לא עשיתם ׳ ועשיתם ל׳ לפני פרעה ואני אחזק ׳ עשתי ל׳ לא נכחד עצמי ׳ העשו ל׳ הוא ראשית דרכי אל ׳ העשו ל׳ אין על עפר משלו ׳ עשי ל׳ ולא אמר איה אלוה עשי ׳ עשיתה ל׳ מפיק וידעו כי ידך זאת ׳ ועשותם ל׳ רשעים כי יהיו אפר פליג׳ עלידה :

רשי

עטישותיו [illegible]

רש״י

יתחטאו · לשון שברון כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים: משגהו חרב בלי תקום · גבור שמשיגהו להלחם כ שקרב לא יתקיי׳ חרבו שיהוא ישברנה: חנית מסע ושריה · וכן כל כלי מלחמ׳ הללו שביד המשיג לא יתקיימו ולא יעמדו לפניו של לויתן · מסע יש לומר שהוא אחד מכלי מלחמה כמו חרב וחנית ושריה · ונ״ל מסע דוגמת אבן שלימה ומסע וגו׳ · וזה פתרונו חנית מסע שהוא גדול ואינו כוח לטלטל כל כך מפני שהוא גדול וחזק מאד כענין של גליית הפלשתי בחץ חניתו כמנור אורגים להבת חניתו שש מאות וגו׳ · ושריה · שריון: יחשב לתבן ברזל · כלי זיין של ברזל חשובים לפניו לתבן · וכלי זיין של נחושת היו לפניו כרקבות עץ: לא יבריחנו בן קשת · לא יבריח מפני בעל קשת וחצים ואבני בלסטראות הרי הן לפניו כקש · תותח הוא כלי זיין ופתרונו לפי ענינו: וישחק לרעש כידון · לרעש שהומת בעלי מלחמה בועלי כידון הוא משחק ומטייל שאינו מתיירא מפניהם: תחתיו חדודי חרש · במקום חניתו יש זהרורי שמש כי בנעירים שלו אשר תחתיו כבטנו מ האירות ומזריחות כשמש: חדודי · כמו חרב חדה שהיא שנונה בחה ומלובנה ועל שם כך קורא לזהרורי חדודי · חרס · שמש · כמו האומר לחרס לא יזרח וגו׳ · כטרם תבא החרסה: ירפד חרוץ עלי טיט · מלה כפולה · ירפד חרוץ מוסב על חדודי חרס · עלי טיט · מוסב על תחתיו במקום שהוא שם על החול · זה טיט ריפודו מזריח כזהב: חרוץ כענין של רפידתו זהב · חרוץ מין זהב כענין של מחרוץ תבואתה: טוב פריה מחרוץ ומפז · ירפד לשון מצע ומשכב כמו כ רפידתו זהב: ירתיח כסיר מצולה · כסיר קטן כפוח שמעלה מהרה ר רתיחות תכופות ו ורבובות כן הוא מרתיח את המצולה שהיא גדולה ועמוק׳: ים ישים כמרקחת · כמרקחת ריקוחי בשמים שהיא מעורב׳ ומעורבת כמו כן ימים ויערב את הים כשהוא זז ממקומו: אחריו יאיר נתיב · כשהוא פורח ושט בים אחריו מאיר נתיב התהום שלפי שעה שהוא פורח נאין שם מים מחמת מרובת פריחתו · יחשב תהום לשיבה: תהום

רלבג

ואות בתכלית הגובה והגודל כמו ארז · גידי פחדיו ישורגו ויסתבכו מרב גדלם · עצמיו הם חזקים כמו חתיכות נחושה · הוא מבחר דרכי אל בבריאותיו אלה לחוזק ותוקף מי שעשהו לבד יוכל לגשת לא זולתו מרוב כחו וגבורתו · הנה ההרי׳ ישמיחו בעבורו יבול והוא כזון ממנו בזולת עבודה אנושית וכל חית השדה ישחקו שם ולא ייראו ממנו כי אינו טורף · התחשוב שיוכל לשכב תחת האילנות ובסתר קנה ובביצה אשר הקנה נגל שם · האם ישכוהו אילנות להיות לו לצל · האם יקיפוהו ערבי נחל עד שיהיה כלם מגן לו הנה זה בלתי אפשר · כי לגדלו בשתותו בנהר יעשקהו שלא ימהר לרוץ כ כמברחשונה לרוב חסרון מימיו יבטח כי יכנים כל הירדן אל פיהו עם גודל הנהר ההוא ידמה בעיניו שיקח כל הנהר ההוא עד שיפיל אפו לתחתית הנהר בשתותו ויגע במוקשים אשר שם והנה אמר זה על צד הפלגה ונוטה להורות על גדלו וספר זאת הבריאה הנפלאה להורות על שלא יקצר השם ית׳ מהגיע הטוב כפי מה שאיפשר בבריאה בריאה וזה כי גם באיברים החלושים בטבע הטוב מהבעלי חיים סדרתי כח וגבורה בבעלי חיים אשר אפשר בו זה וסדרת לו מזונו ושמירתו מהאויר המקיף ואם לא ימצא לו מגן מהאילנות לפי שכבר שמתי בו כח חזק עד שלא יתפעל מהאויר המקיף ולזה הוא מבואר שלא תהיה עלי טענה שימצא מההצלחה לרשעים עד שישמרו מהרע בעת בואו לאחרים כמו שטען איוב באמרו כי ליום איד יחשך רע וזה כי עקר הכוונה האלהית היא להטיב לכל נמצא כפי מה שאפשר ואם היה אפשר לו שישמר האדם מכל רע לא היה מקצר מזה והנה הרשע כשישמר מהרע הוא מצד המערכת לבד ואולם הצדיק ישמר בעצמות ותהו ההבדל בין שמירת הרשע מהרעות ובין שמירת הצדיק מהם · התוכל למשוך לויתן בחכה כמו הענין באחר הדגים ואם בחבל אשר תשקיע בים לבוד תוכל למשוך אותו בשיסתבך האוח שבראש החבל בלשונו · התוכל לשים אגמון באפו ללכדו ותנקוב לחייו בחוח בדרך שתקחנו · הירבה אליך תחנונים להיותך מושל עליו ואם ידבר אליך רכות: היכרות ברית עמך ותקחנו לעבד עולם · התשחק בו כמו שישחק האדם עם הצפור ותקשרנו לנערותיך להשתעשע בו כמו שישתעשעו בקצת העופות · האם ישעדו יחד בעבורו הסוחרים ויחלקוהו ביניהם · התמלא עורו בחרב שכורתים הדייגים עורות הדגים ואם תכרות ראשו בחרב שכורתים ראש שאר הדגים · הנה אם תרבה לשים עליו כפיך לבודו לא תוסיף לזכור מלחמה כי הוא בלי ספק ימיתך · הן תקותו נכזבה ממי שירצה לצוד אותו כי גם אל מראה זה הדג לגדלו תגיע אליו יראה וחרדה עד שיושלך ויוטל לארץ ולא תשאר בו נשמה מרוב החרדה · לא ימצא אכזר וחזק בעולם שיוכל לעורר אותו ולהלחם בו ואם הענין כן בזאת הבריאה אשר במים שפשט הבעלי חיים היותר חסרים כמו שהתבאר בספר בעלי חיים · מי הוא שיתיצב לפני ויהיה לו כח ככחי הלא זה ממה שיורה שלא קצרתי מהמציא טוב כפי מה שאיפשר בנבראו נבראו · מי הוא שהקדימני לעשות קצת הנבראות ואשלים אני לבראות השאר עד שתוכל לומר שאף על פי שקצתם הם בתכלית ההשלמות הנה בקצתם ימצא חסרון לפי שהם משני פועלים מתחלפים הנה באמת הם כולם מפועל אחד כי תחת כל השמים לי הוא ולזה יתחייב שיהיה השלמות נמשך בכל פעולותי כמו שהוא באלו הנבראים אלא שאתה לא תשער · הנה לא אחרים מהזכיר אופן הפליאה באברי זה הבעלי חיים וחלקיו ודבר גבורותיו ויופי הסדור אשר ביצירתו · מי גלה פני לבוש זה הדג להפשיט אותו ממנו מי יבוא בכפל רסנו לפתוח פיו · מי הוא אשר יפתח דלתי פניו הלא סביבות שיניו יטילו אימה נפלאה על האדם · הנה קשקשותיו הם בתכלית העובי והחוזק כמו המגינים יסגרו אחד באחד חותם צר עד שרוח לא יבא ביניהם להתדבקם אחד באחד · מעטישותיו תבער ותהלך אם ליתרון חומו כאילו אם יצא מקרבו ועיניו הם מאירי׳ כעפעפי שחר · מפיו יצאו לפידי אש ליתרון חומו ויתמלטו ממנו כידודי אש · הלא מנחיריו יצא עשן ליתרון הבישול הנעשה בפנימי גופו בכלי הבישול כמו שיצא עשן מדוד רותח ואגמון כשימתו תלהיב גחלים ותבעירם ויצא מפיו להב מחוזק האחום · בצוארו אשר הוא חלוק בשאר הבעלי חיים לצורך הנעתו אותו שם ילין עוז וכח חזק לפניו תתהפך דאבה לשמחה כי אין דאבה לפניו ולא ימצא דבר שיכאיבהו ויצערהו · חלקי בשרו הנפרדים קצת הפרד בשאר הדגים הם חזקים ודבקים שבשרו הוא חזק עליו בדרך שלא ימוט ולא יומר מצד חלקי בשרו מקצת · לבו הוא חזק כמו אבן והוא חזק כמו האבן השפל משני אבני הריחים שהוא היותר חזק · מאימתו ורוממותו יגורו חזקים ממשברי לב שיניעום מיראתם ממנו יכתתו דרך נקביהם כמנהג המפוחדים פחד חזק כי הפחד מדרכו שיעשה זה לחולשת הכח המתחזק אז · מי שישיגהו חרב להכותו בו לא תקום כי הוא יותר חזק מהחרב ולזה לא יזיקוהו לא חנית ולא מסע ולא שריה או יהיה הרצון בזה שמי שישיגהו חרב להלחם בו לא תקום לו החרב להצילו ולא חנית ולא מסע ולא שריה · הנה הוא יחשוב כתושת לעץ רקבון מרוב תקפו וקושי הפעלותו מהחרב · לא יבריחנו חץ כי לא יוכל להזיק אותו ואבני קלע נחשבו לו כקש · אבני תותח נחשבו לו כקש וילעג לרעש הרומח כשמנענעין אותו להכותו · תחתיו סלעים חריפים וחותכים והוא ישכב עליהם עם גודלו ולא יזיקוהו לחוזק עורו יציע תחתיו לדבר כורת חד אבל הטיט אשר הוא רך ועם כל זה לא יזוק בו ואולם אמר שהוא אבל טיט כי אילו היה אבל דבר קשה לא היה פלא אם לא יזוק בו כי הדבר ההוא הקשה ישמרהו · ירתיח כסיר מצולות הים וירתיח הים כרתות הסיר המרקחה בהתנועעו בים ישאר מקום פני אחריו עד שירא׳ תחתית הים · הנה תחשב תהום אחר עבור לויתן בו יחשבוהו לאיש שיבה מרוב הלובן בסיבת מיעוט המים הנשארים שם · אין על עפר מי שידמה לו אשר עשו אותו בבריאתו באופן שלא יחת מפוס דבר יכאיבהו כמו הענין בלויתן · את כל גבוה ותקיף יראה יבזה והוא מושל על כל הבריות הגדולות אשר בים ואולם אמר זה להמציא שם בריאות נפלאות בגודל וחוזק ואיפשר שיהיה הרצון בזה ואיך תאמר שאין על עפר שולטנות השם ית׳ והשגחתו כי הוא עוזם אל המערכת אבל הבריאות אשר עשו באופן שלא יחתו מפוס מקרה והם הגרמים השמימיים בהם ימשול ויפגיעם ויכניעם ויראה כל גבוה מהממצאות כמו עולם הגלגלים ועולם השכלים הנפרדים והוא מלך ומושל על כל בני הגובה לא על אלו הנבראות הנפלאות הנה זה שספרתי מענין אלו הנבראות יורה על השלימו׳ באלו הפעולות ושהוא ראוי שלא ייוחס לפועלם ליאות וקיצור כמו שטענת אתה:

והכלל העולה מהדברים

הוא שהשם ית׳ יוכיח איוב על מה שהיה מיחס מהעול לשם ית׳ באלו הטובות המגיעות לרשעים והיה טוען המשפט והיושר ממה שיגיע מהשם ית׳ לאישי האדם מהטובו׳ והרעות להצדיק עצמו מהרעות שהגיעוהו ר״ל שהוא היה האומר שהשם יתברך עזב אישי האדם אל הסידור אשר מהגרמים השמימיים ויגיעו אליהם מהם רעות או טובות לפי הוראתם בעת הלידה ולא יצילם מהרע עשיית הטוב והיושר ולא ימנע מהם הטוב עשותם הרשע והעול ואמר אליו איך תוכל לדעת שיעור כחי וגבורתי עד שתייחס לי ליאות וקיצור במה שהמצאתי מאלו הענינים על מה שהם עליו האדם כחך ככחי עד שתוכל לשפוט על כחי שיש בה ליאות וקיצור הלא הכח והגבורה כאמר באדם ובשם ית׳ בשתוף השם לבד כמו שהתבאר במה שקדם מדברינו בזה המענה ובהיות הענין כן אי אפשר שתהיה ידועה אליך גבורתי עד שתשפוט עליה שיש בה ליאות וקיצור הלא הגיע מגבורתי עד שעם היות כוונתי תמיד עשיית הטוב הנה ימשך ממה שסדרתי מזה רע מה במקרה והוא כמו מכוון ממני להגיע העונש לרשעים עד שימצא הפליאות בפעולותי בכל הפנים שאיפשר וזה ממה שיורה על שאין בפעולותי ליאות וקיצור כמו שאתה אומר ועוד שכבר אגיע רע לרשעים בלתי מחוייב להם מצד המערכת להשגחתי בצדיקים כדי שלא יזוקו בהם עד שכבר אמית יחד מספר רב מהרשעים כמו שספר אליהוא ואיך תוכל לצייר כחי וגבורתי והנה תמצא מהבעלי חיים אשר עשיתי מה שהם בתכלית הכח והשגיח בהם להמציא להם מזונם ולהמציא להם דברים שומרים אותם כפי מה שאיפשר עד שקצתם לא יזיקם שום מזיק באופן מהאופנים כמו שיספר מלויתן וזה ממה שיורה על יתרון כחי וגבורתי ושלא אקצר מהמציא בנמצא כמצא מה שאיפשר בו מהטוב לפי הכנת החומר ולא היה אפשר באדם שימצאו בו איברים שומרים אותו מכל הזק מזיק כמו הענין בלויתן לא הייתי מקצר מזה אבל למה שהיה זה בלתי אפשר הוכנה לו שמירה מצד המערכת ולזה אם ישמר בעת מה הרשע מהרע הבא לזולתו לא תהיה מזה טענה עלי וזה שאם היה איפשר שישמרו ממנו כל האנשים לא הייתי מקצר בזה והנה שמתי כלי באנשים אשר איכם נשמרים מזה הרע מצד המערכת להצילם ממנו והוא השכל כי בו יהיו נשמרים אם ידבקו בשכל הפועל כפי מה שאיפשר:

ויען איוב את יי׳ ויאמר · ענה איוב את השם ית׳ ואמר ידעתי עתה כי כל דבר תוכל לעשות ואין ראוי שייוחס אליך ליאות וקיצור ולא יבצר ממך שום מזמה וחכמה · על מה שאמרת מי זה מעלים עצה בלי דעת הנה אמת לכן הגדתי מה שהגדתי מצד שלא הייתי מבין במעשיך כי הם היו נפלאות ממני ולא אדע ענייניהם על כן טעיתי במה שטענתי מזה ועל מה שאמרת שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני הנה מתחלה הייתי שומע ענין השגחתך בזה העולם לשמע אוזן מזולת ראיה אמתית ועתה עיני ראתך ונתאמת לי במה שאין ספק בו אופן הנהגתך זה העולם ואופני השגחתך בו לפי מה שאיפשר בנמצא על כן אמאס מה שהייתי בו מהדעת ונחמתי על מה שכאבתני בו עד שישבתי בתוך עפר ואפר לדעתי כי בשלי הצער הזה עלי ונשתדל לדבקה בשם יתברך יסור ממני הרע הזה: ואחר

וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר: א יָדַעְתָּ כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה: מִי זֶה ׀ מַעְלִים עֵצָה בְּלִי דָעַת לָכֵן הִגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע: שְׁמַע־נָא וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי: ה לְשֵׁמַע־אֹזֶן שְׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה עֵינִי רָאָתְךָ: עַל־כֵּן אֶמְאַס וְנִחַמְתִּי עַל־עָפָר וָאֵפֶר:

ידעתי ק׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ט׳ בסי׳ · ב׳ ובסיפ׳ · ב׳ · לט׳ ל׳ · ב׳

וַאֲתֵיב אִיּוֹב יָת יְיָ וַאֲמַר: יְדַעִית אֲרוּם כּוּלָּא תְּסוֹבַר וְלָא יִתְמְנַע מִנָּךְ מַחְשַׁבְתָּא: מַן דֵּין דִּמְכַסֵּי מַלְכְּתָא בְּלָא מַנְדְּעָא מְטוּל דְּהֵיכְנָא חַוִּיתִי וְלָא אֶתְבְּיָן פְּרִישָׁן מִנִּי וְלָא אֶנְדַע: שְׁמַע כְּדוֹן וַאֲנָא אֲמַלֵּל אֶשְׁאֲלִנָּךְ וְתְהוֹדְעִנַּנִי: לְמִשְׁמַע אוּדְנָא שְׁמַעִית יָתָךְ וּכְדוֹן עֵינַי חֲמֵית יָתָךְ: מְטוּל דְּהֵיכְנָא מַאֲסֵית עֻתְרִי וְאִתְנַחֲמֵית מִבְּנַי דְּהִנּוּן עַפְרָא וְקִטְמָא:

אבן עזרא

כי כל תוכל · כמו יכול תוכל וכן אם טוב תשבו בארץ הזאת והנכון כי כל דבר תוכל ולא יבצר ממך כל מזימה כי כל הראשון מושך עצמו ואחר עמו · ואחר שהגבורה והחכמ׳ שלך היא מי זה שיוכל להסתיר עצתך אז יהיה בלי דעת והטעם כי בלי דעת הייתי שרציתי להסתיר עצתך בעולם: לכן הגדתי · יצא דבר מפי שלא כהוגן ונכנסתי ב בנפלאות ממני עלא ידעתי · והאמת שלא אוכל לדעת רק מה שתודיעני אתה וזה טעם אשאלך: ועתה עיני ראתך · יחזק הפסוק נלמד כי איוב לא נתנבא קודם זה רק שמע שהיו נביאים בעולם כאברה׳ ויצחק ויעקב: על כן אמאס · בכל דברי: ונחמתי על עפר ואפר · כי אנכי כנזם כטעם ואנכי עפר ואפר: ויהי

אבן עזרא

ויהי אחר' כי לא דברתם אלי נכונה, הטעם שהודה ואמר ונחמתי: כי אם פניו אשא, השם ישא פני הצדיקים בעולם הזה רק בעולם הבא איננו כן, וחלילה שיעשה השם נבלה רק בעבור שהיו חברי איוב מצדיקי השם אם השם יביא עליה' רע יאמרו תועי רוח הנה זה לבר נבלה ודברי איוב וחברי איוב עוד אפר' ובנו' טעו ואמר השם שילכו לאיוב בעבור שהרשיעוהו חנם והנה התברר כי איוב צדיק נמו' היה: שב את שבו' איוב, שהיה נשבה ביד השטן הוציאו מרשותו: וינודו לו, כמו לנוד לו ולנחמו: קשיטה, כבש קטנה: ויהי לו ארבעה עשר אלף, פירו' משנה ואין כאן השנים לפי שאינן ברשותו, כ"ן שבע' כ"ן בשכ' אפרי' יקח: ימימה, מגזרת ימים תהיה גאולתו: קציעה, מגזרת מר ואהלות קציעות, קרן הפוך...

רלבג

ואחר זה אמר השם ית' לאליפז שיחלה פני איוב שיתפלל לשם ית' עליו ועל רעיו כי לא דברו נכונה לשם ית' כמו שדבר איוב אחר ששב אל האמת והודה לדברי השם ית' וזה שבדבריהם נכנס מהמום והטעו' מה שכבר התבאר עד שכבר אין הענין טענות היה ידוע אליהם שהם כותבות כדי שיצדיקו השם יתברך ואולם איוב אם לא הגיע בתחלה אל הדעת האמתי הנה לא היה טוען רק מה שהי' כול' לפי מחשבתו ולהתבאר לו שבכאן רוע הסידור באלו הטובות והרעות היה מכיח שהשם ית' בלתי יודע או הדברים...

ואיוב ד' וסי' ונח דניאל ואיוב בתוכה, והיו שלשת האנשים, ואיוב הבל יפצה פיהו, ואיוב עבדי יתפלל עליכם: ויי' ו' בטע' ר"ף וסים' ויי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית, נתן חכמה לשלמה כאשר, נתן קולו לפני חילו, הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער, שב את שבות איוב בהתפללו, ברך את אחרית איב: אחיותיו ה' בליש' וסים' נסס' בריש ספר וביחזקאל סים'

ויהי אחר דבר יהוה את הדברים האלה אל איוב ויאמר יהוה אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ולכו אל עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: וילכו אליפז התימני ובלדד השוחי צפר הנעמתי ויעשו כאשר דבר אליהם יהוה וישא יהוה את פני איוב: ויהוה שב את שבית איוב בהתפללו בעד רעהו ויסף יהוה את כל אשר לאיוב למשנה: ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינדו לו וינחמו אתו על כל הרעה אשר הביא יהוה עליו ויתנו לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד: ויהוה ברך את אחרית איוב מראשתו ויהי לו ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים ואלף צמד בקר ואלף אתונות: ויהי לו שבענה בנים ושלוש בנות: ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך: ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם: ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה ויראה את בניו ואת בני בניו ארבעה דרות: וימת איוב זקן ושבע ימים: חזק

ג' נכונין · ג' בטע' לי · ג' כתיב לס' · ג' חס' · ג' כתי' לס' · ב' חד מל' · ב' מל' כמי' · ט' מל' · אנחים ג' נוקבות · וירא ק' ג'

תרגום

והוה בתר דמלל יי ית פתגמיא האלין עם איוב ואמר יי לאליפז דמן תימן תקוף רוגזי בך ובתרין חבריך ארום לא מללתון לותי כונתא כעבדי איוב: וכדון סיבו לכון שבעא תורין ושבעא דכרין ואזילו לות עבדי איוב ותסקון עלתא אמטולכון ועבדי איוב יצלי עליכון ארום אלהן אפוי אסב מן בגלל דלא למעבר עמכון קלנא ארום לא מללתון לותי כונתא כעבדי איוב: ואזלו אליפז דמן תימן ובלדד דמן שוח צופר דמן נעמה ועברו היך דמלל להום מימרא דיי ונסב מימרא דיי ית אפי איוב: ומימרא דיי אתיב ית גלות איוב בצלאותיה מטול חברוהי ואוסף מימרא דיי ית כל די לאיוב בכופלא: ואתו לותיה כל אחוהי וכל אחותיה וכל חכימוי מן קדמת דנא ואכלו עמיה לחמא בביתיה ונדו ליה ונחמו יתיה על כל בישתא דאיתי יי עלוי ויהבו ליה גבר חורפא חדא ואנש קדשא דדהבא חד: ומימרא דיי בריך ית סופא דאיוב מן קדמותיה והוו ליה ארבסר אלפין ען ושית אלפין גמלין ואלף פדנין דתורין ואלף אתנן: והוו ליה ארבסר בנין ותלת בנן: וקרא שמה דחדא ימימא ושום תנייתא קציעא ושום תליתתא קרן הפוך: ימימא הוה קרי לה דהוה שופרהא כימממא קציעה הוה קרי לה דהות יקירא כעין קציעתא קרן הפוך הוה קרי לה דהות סגי זיו יקר אפהא היך אזמרגדא: ולא אשתכח נשיא שפירתא היך בנתא דאיוב בכל ארעא ויהב להום אבוהום אחסנא במצע אחוהון: וחיא איוב בתר דנא מאה וארבעין שנין וחמא ית בנוי וית בני בנוי ארבעה דרין: ומית איוב סיב ושבע יומיא:

סכום מספר פסוקי' של איוב אלף ושבעים וסי' אע וחציו אשר קמטו בלא עת וסדריו שמנה:

יו וביהושע סים' ב': קשיטה ג' וסמ' ויקן את חלקת השדה' ואת עצמות יוסף' ויתנו לו איש קשיטה אחת' אנך: ברך יב וסי' ויי' ברך את אברהם בכל' ויי' בך את אדני מאד ויגדל' וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב' כל אלה שבטי יש' שנים עשר' על כן ברך יי' את יום השבת דזכור' וזאת הברכה אשר ברך משה' ברך יי' את בית עובד אדום דשמואל' ברך נבות' כי הם זרע ברך יי'' מהל התרומה דחזקיהו דדה' ברך בניך בקרבך' את אחרית איוב:

פירושי הטעמים לאבן עזרא

אמר איוב ואמר יגורתי יבא לי הנה חשב אליפז שלא היה יגור רק בעבור חטא שעשה והנה אומ׳ כלל כאשר ראו חבירי איוב מות כל בניו פתאום ורדת אש מן השמים וביזת אויביו ושחין גופו התברר אצלם כי ומכות האלה לא יעשה השם כי אם בחוטאי׳ ובפושעים כאנשי דור המבול על כן אמ׳ ונהר יוצק יסודם ואנשי סדום ויתר׳ אכלה אש על כן אמרו ל׳ זכר נא מי הוא נקי אבד כן ארחות כל שכחי אל ואמר צופר ועיני רשעים תכלינה ובעבור היות בניו במשתה תמיד והיין ישחית הדעת על כן אמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואמרו שיעשה תשובה והשם יסלח לו ואיוב היה יודע בעצמו שהיה צדיק על כן אמר תם אני ולא אדע נפשי על לא חמס בכפי והיה צועק כי אלה המכות שיביא השם אינם על עקב עון רק חנם על כן אמר והרבה פצעי חנם ענו על זה חביריו כי השם צדיק הוא בכל דרכיו לא יעשה עולה ענה איוב ואמר הנה יש בעולם צדיקים ורעים במכאובים תם ורשע הוא מכלה ויש רשעים בנעימים וזה טעם ישליו אהלים לשודדים ענו חביריו כי טובת הרשעים איננה עומדת אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד והנה ענה איוב מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל יבלו ימיהם בטוב וברגע שאול יחתו והנה הם בטובה עד יום מותם אז לא ידע בלדד מה ישיב והנה שב לשאת השם המשל ופחד עמו אז ענה איוב מה עזרת ללא כח גם הוא שבח השם והטעם הנה אין לך תשובה כי אם לשבח השם אני יודע לשבחנו יותר או אחרים צופר ושב איב ויסף לדבר בעבור שלא ענהו אחד מחביריו וטעם ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש ואחר כן והחכמה מאין תמצא כי השם יעשה רצונו יענה רשע גם צדיק גם יצדיקי׳ גם רשעים שיתן להם כל טוב שיתאוו והנה יעשה כן בארץ ובגלגל׳ שאין דעת להם ולדעת זאת החכמה למה זה נסבה מדעת האדם והנה הטעם כאשר לא ידעו בני אדם מחשבות השם וגזירותיו שהם עמוקות אולי אלה הגזירות שגזר עלי הוא ידע למה נגזרו ואינם בעבור שחטאתי לפניו ויוסף איוב שאת משלו השני יספר שם צדקותי ומעשיו כי חביריו אמרו לו אלמנות שלחת ריקם וזה אות כי שופטו היה על כן אמר אב אנכי לאביונים ולב אלמנה ארנין וישבתו חביריו מענותו כי הוא צדיק בעיניו כי לא יזה כן בעיני חביריו רק הסכימה דעתם שהיה רשע על כן באו אליו הצרות הקשות פתאום ואליהוא חרה אפו על איוב שהאריך לשונו בקוצר רוחו ואמר כנגד השם דברים שלא כהוגן כמו ידעתי כי אכנך הודיעני על מה תריבני הטוב לך כי תעשוק ותחשבני לאויב לך וזה טעם על צדקו נפשו מאלהים ובשלשת רעיו חרה אפו על אמרם שהשם צדיק רק איוב הוא רשע ויתכן שהיה צדיק ואין ספק שהשם צדיק וזה טעם וירשיעו את איוב והנה סוד דברי אליהוא שאמר לאיוב וחביריו כולכם תעיתם כי חשבתם שעמדתם בעד השם והנה אמר לחבירי איוב כי השם יכסה ויענה על עקב עון או להסיר עון או לקבל שכר ואמר לאיוב שהיה מתרעם על השם בעבור שלא ישיבנו כי כל דבריו לא יענה דבר מגולה הוא במעשה רק תפש איוב ואמר שהוא רשע בדבר פיו שהרחיב על השם וכן אמר האמור למלך בליעל והטעם הדרך מוסר הוא שיאמר העבד למלכו בליעל או רשע או מלך לנדיבים כי למלך ישרת עצמו ואחד עמו או טעמו אל אחד הנדיבים כמו בן אתוכות והראשון נכון בעיני אף כי השם אשר לא נשא פני שרים על כן אמר אבי יבחן איוב עד נצח וארח לחברה עם פועלי און ובאחרונה ויוסף אליהוא והטעם חשוב כי הנה מפלאות הנפש לא ידע איך הם ולמה כן ומתי וכאשר נפלאו ממנו אלה הסודות כן נפלאו משפטי השם עם בני אדם כי הם עמוקות מאלה שהם בגופות נראות והטעם על איוב ידבר למה הדימות קול לאמר למה עניתני היה לך לסבול ולאחרים ולא תדבר גבוהה גבוהה וזה טעם ויען השם מן הסערה והענין אתה שתבקש למה זה הידעת אז תולד וידעת כמה תחיה וזה האור שאתה מתענג בו התדע מקומו או תדע למה תולדת העופות גם הבהמות כן וזה טעם התתן לסוס גבורה או האחרים איוב ענה השם שנית הרוב עם שדי יסור אז ענה איוב תשובה איננה נכונה כי לא הצדיק השם רק אמ׳ יכה אחרים ולא אדבר עוד על כן ויען השם שנית מן הסערה הזכיר בהמות שהוא שם בהמה וגבורתו שהוא ביבשה גם הזכיר גבורת לויתן והטעם כאילו אמר לאיוב איך נבא כנגדי על כן הזכיר אלה הגדולים והענין הנה בבריותי שלא בנכבדים העליוני׳ רק בחיות שהם בארץ ובמים מתחת לארץ שנים גבורי׳ לא תוכל להם להשתעבד בהם ולא לכרות על לויתן לאכלו כי בן אדם לא יגבה לבו כנגד המלאכים ולא כנגד בני האלהים כי הם נכבדים ממנו כפלי כפלים כאשר פירשתי בפסוק הנה אנכי שולח מלאך בראיות גמורות משקול הדעת ומדברי התולדת גם לדברי הנביאי׳ פה אחד כך ואשר מצאנו כתוב בדברי קדמונינו ז״ל שהוא אמת כי הם לא דברו רק על המלאכים הנבראים לעתם לכבוד הנביאים רק יגבה לבו כנגד החיות והעופות כמו׳ מלפנו מבהמות ארץ והנה אמר השם כי הנה יש גופות בארץ עמך והם גבורים ממך לא תוכל להשלימם גבה לבך על כן הודה איוב באחרונה ואמר על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר וזאת היא הנכונה שדבר איוב באחרונה:

שיר השירים רות איכה קהלת מגלת אסתר

עם תרגום ופירוש רש״י ואבן עזרא

בהיות שכוונתינו שיהיה זה העשרים וארבע גדול בתכלית מהשלימות ומיופי הסידור ראינו להדפיס אלו החמש מגילות בכרך בפני עצמן והיה הרצון בו בעבור שכל אחד יוכל לקנות עם אותה ספר שירצה כפי שיורה שכלו ורצונו:

הקדמות לשיר השירים

הקדמות לפירושי אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדי' ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף כמוהו על כן כתוב שיר השירי' אשר לשלמ' כי זה השיר מעולה מכל השירים אשר לשלמה ובו סוד סתום וחתום כי החל מימי אברה' אבינו עד ימות המשיח וכן כתב בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד שוב ישר' מהגלו' אחר מלחמת גוג ומגוג ולא תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקו' דודה כי כן דרך הנביאים ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ועוד ואכסה ערותך ואעדך עדי וכל הפרש' כולה הושע אמ' וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה ובספר תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך וחלילה חלילה להיות שיר השירי' בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכת' בסוף כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים ׃ ולאיותו בדרכיו תמיס' פירשתיו שלשה פעמים ׃ בפעם ראשונה ׃ אגלה כל מלה צפונה ׃ ובפעם השנית יהיה משפטו ׃ על דרך פשוטו ׃ ובפעם השלישי' יהיה מפורש' על נתיבות המדרש ׃

הפעם הראשונה נאם אברהם בר' מאיר הספרדי המחבר ׃ אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספר על סוד העולם ודרך התחברו' הנשמ' העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה׳ ואחרי' פירשוהו על המתכונת ואת כולם ישא רוח כי הבל המ' ואין האמ' כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו ובעבור שיש בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותם בתחילה ואחר כן אבאר ענייני המשל והנמשל בו ׃

הפעם השנית לא יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואי' על כן הוא המשל נערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדי' היתה נוטרת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם ׃

הפעם השלישית אין למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עמו גם הם דרש ואוסיפו ונדעו גם אני יבאתי בעקבותיהם וכל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב ויתכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך רב סעדיה גאון ז"ל שאמר שהתפלה היא לדוד והיא מנבני' בה בני משה והנכון שהיא למשה ׃ ודע כי בנות ירושלם השתבשו בו אנשים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת מה ענין בנות ירושלם יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמי' ואחת בארץ תחתיה כנגדה ועניין בנות ירושלם המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם ונתתי אותם לך לבנות והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדבר' עם נפשה ותשיב אמריה לה כאילו תאמר עם מחשבותיה והן בנות ירושלם ואחר שהעיד הפסוק שנראה המקום לשלמה פעמי' מה תמה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצ' באסף המשורר והימן שחברו שיר' ברוח הקדש שנקראו נביאי' ואחי' ואות היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתל ועקש ׃ ועתה אחל לפרש על פי אשר תשיג ידי ואתחנן לשם בכל מחלי' היודע סודי להחכים כבודי והוא' יהיה עמדי ׃

הקדמה לפירוש רשי

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד ויש מפוזרי' בכמה מדרשי אגדה מקרא' לבדם ואינ' מתיישבי' על לשון המקרא וסדר המקראו' ואמרתי בלבי לתפוש משמע המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשו' מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונ' אשר היו סגולה לו מכל העמי' לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעת' ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובו' אשר אמ' לתת להם באחרי' הימי' ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשו' אשה צרורה אלמנ' חיות משתוקק' על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעורי' אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה אשר בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיע' כי לא מלבו ענה ולא שלוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה ׃

כ׳ זעק מיהדין חד ל׳ וחד שׁ׳ן וסי׳ הסירים כי כקול הסירים׳ השירים שיר השירי׳ בסירי׳ הנני שך את דרכך׳ בשירים מעדה בגד׳ בוסי׳ והיו כנבורים׳ בושים שמה ושיאון והפרים ושיאון ואנחרת׳ ולשבי שבקו לעבודת בית׳ ולשבי ובא לציון גואל׳ יוסר ואת כל הלב׳ יושר ביום ההוא יושר׳ מסתולל עודך מסתולל

יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני

פיהו כ״ב בליש׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים׳ אלה פיהו מלא מרמו׳ ואיוב יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה׳ ישקני מנשיקו׳ פיהו כי טובי׳ דודך מיין׳ ופיהו מבית לכותרו׳

שיר

את מראיך השמיעני את קולך

כי קולך ערב ומראך נאוה

חברים מקשיבים לקולך השמיעני

רשי

שיר השירים אשר לשלמה: אמרו רבותי׳ כל שלמה האמורי׳ בשיר השירי׳ קדש מלך שהשלום שלו שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב״ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל אמר רבי עקיבה לא היה העולם כדי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירי׳ קדש קדשים אמר רבי אלעזר בן עזריה למה הדבר דומ׳ למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסין וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו: ישקני מנשיקות פיהו׳ זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו אתו לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה: כי טובים׳ לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר אל בית משתה היין דאסתר בשיר לא ישתו יין והיה כנור ונבל וחליל ותוף ויין משתיהם זהו ביאור משמעו ונאמר דוגמ׳ שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פני׳ ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו:

אבן עזרא

כל נשיקה שהיא בלא למ״ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ״ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן וישק יעקב לרחל: דודיך׳ אהביך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הריר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר:

הפעם השנית

ישקני׳ לדברי הנערה כאילו תדב׳ עם נפשה וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות כי לא תשבע מאחת וכאילו הרנים הרועה וחזרה מדברת לו: כי טובים דודיך׳ יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או על פירוש הגאון רבינו סעדיה:

הפעם השלישית

ישקני האל מאברהם שהיה העיקר ונשיקות הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא או ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהים כאו גוים ורבי׳ כמוהם: כי טובים דודיך מיין׳ אהביך כ כמו שהעיד הכתו׳ על אהבתו זרע אברהם אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי:

שיר שׁ׳ן רבתי מאותיות גדולות וסימ׳ נמסר בריש סדר בראשית ובמסרה רבת׳ בריש המערכות: שיר חד מן ד׳ פסו׳ דבכל מיליהון שׁ׳ן וסימ׳ נמס׳ בפנחס:

שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה׃ יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן׃

שִׁירִין וְתוּשְׁבְּחָן דִּי אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ עֲסַרְתֵּי שִׁירָתָא אִתְאַמָרוּ בְעָלְמָא הָדֵין שִׁירָא דֵין מְשַׁבַּח מִן כּוּלְהוֹן שִׁירְתָא קַמַּיְתָא אָדָם בִּזְמַן דְּאִשְׁתְּבֵק לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ וַאֲתָא יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְאַגֵּן עֲלוֹי פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא שִׁירְתָא תִנְיָתָא אֲמַר מֹשֶׁה עִם בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי בְזַע לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא יַת יַמָּא דְסוּף פְּתַחוּ כּוּלְהוֹן וַאֲמַרוּ כַחֲדָא שִׁירְתָא דְהַכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁירְתָא תְלִיתָאָה אֲמַרוּ בְנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא דְמַיָּא דְהַכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל שִׁירְתָא רְבִיעָאָה אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא כַּד אֲתָא זִמְנֵיהּ לְמִפְטַר מִן עָלְמָא וְאוֹכַח בָּהּ יַת עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל דְּהַכְדֵין כְּתִיב אֲצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּל שִׁירְתָא חֲמִישָׁאָה אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן כַּד אַגַּח קְרָבָא בְּגִבְעוֹן וְקָמוּ לֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא תְּלָתִין וְשִׁית שָׁעִין וּפְסַקוּ מִלְּמֵימַר שִׁירְתָא פְּתַח פּוּמֵיהּ אִיהוּ וַאֲמַר שִׁירְתָא דְהַכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן יְשַׁבַּח יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ שִׁירְתָא שְׁתִיתָאָה אֲמַרוּ בָרָק וּדְבוֹרָה בְּיוֹמָא דִמְסַר יְיָ יַת סִסְרָא וְיַת מַשִּׁרְיָתֵיהּ בְּיַד בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל דְּהַכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּחַת דְּבוֹרָה וּבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם שִׁירְתָא שְׁבִיעָאָה אֲמַרָה חַנָּה בִּזְמַן דְּאִתְיְהִיבַת לַהּ בַּר מִן קֳדָם יְיָ דְּהַכְדֵין כְּתִיב וְצַלִּיאַת חַנָּה בִּנְבוּאָה וַאֲמַרַת שִׁירְתָא תְמִינֵיתָא אֲמַר דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל כָּל נִסַּיָּא דַעֲבַד לֵיהּ יְיָ פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר שִׁירְתָא דְהַכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּח דָּוִד בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ שִׁירְתָא תְשִׁיעָאָה אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ קוּדְשָׁא קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ וְשִׁירְתָא עֲשִׂירִיתָא עֲתִידִין לְמֵימַר בְּנֵי גָלְוָתָא בְּעִדָּן דְּיִפְּקוּן מִגָּלוּתָא דְהַכְדֵין כְּתִיב וּמְפָרַשׁ עַל יְדוֹי דִּיְשַׁעְיָה נְבִיָּא דְּהַכְדֵין כְּתִיב שִׁירָא הָדֵין יְהֵא לְכוֹן לְחֶדְוַת בְּלֵיל אִתְקַדָּשׁוּת חַגָּא דְפִסְחָא וְחֶדְוַת לִבָּא כְּעַמָּא דְאָזְלִין לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא בְּמִינֵי זְמָר וְקָל טַבְלָא לְמֵיעַל לְטוּרָא דַייָ וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ישקני אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַייָ דִּיהַב לָן אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹהִי דְמֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא כְּתִיבָא עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וְשִׁתָּא סִדְרֵי מִשְׁנָה וְתַלְמוּדָא בְּגִרְסָא וַהֲוָה מִתְמַלֵּל עִמָּן אַפִּין בְּאַפִּין כִּגְבַר דְּנָשֵׁק לְחַבְרֵיהּ מִן סְגִיאוּת חִבְּתָא דְּחַבֵּב לָן יַתִּיר מִשִּׁבְעִין עַמְמַיָּא׃

אבן עזרא: שמניך טובים, יש מפרשים כי הוא אפך והקרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו וחשב שהוא שמן זית: תורק, יש אומרי' כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ועודף ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כל עמל ובית ומקו' במקרא במקו' אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה:

עלמות, הם נערות קטנות: נזכירה, יש אומרים שהוא מן אזכרתה ונכרו כיין לבנון: מישרים, תאר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים, ומ"ם מיין ישר' עצמו ואחר עמו וכן ענינו מישרי' אהבוך שעלמות הנזכרו' כמוהן נראה אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' ענינו ובשמי יי' ודבי' כמוהן, ואחרים אמרו כי המישרים אהבוך כמו ומגיד מישרי' והראשון קרוב אלי: שחורה, יש מפרשים שהיא יפה כמו האשה הכושית כי מרוב יופיה תפחד האם שתשלוט בה עין רעה על כן תקרא כושית ושחור' אין לנו צורך בפירוש הזה באשה הכושית ולא במלת שחורה כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני שאני שחרחורת: ונאוה, כמו נחמדת מן אוה למושב לו והנו"ן לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת אין אבן נרא': שחרחורת, זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם:

לריח יו' וסי' נמס' בסדר ויקרא: אהבוך ג' וסי' בשמואל א' סימן י"ח: הביאני ד' וסי' בסד' עקב: כאהלי ל' שחורה אני ונאוה והוא חד א"ב מן חד חד כ"א ברישי' וסי' נמס' במס' רבת' במערכ' אות הכ"ף בסד': איכה י"ו וסי' נמס' בריש מגילת איכה:

הכתוב:

ג לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך:
ד משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דדיך מיין מישרים אהבוך:
ה שחורה אני ונאוה בנות ירושלם כאהלי קדר כיריעות שלמה:
ו אל תראוני שאני שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נחרו בי שמני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי:
ז הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך:

תרגום: לריח לקל נסך וגבורתך דעבדת לעמא בית ישראל זעו כל עממיא די שמעו ית שמע גבורתך ואתותך טביא ושמך קדישא אשתמע בכל ארעא דהוה בחיר ממשח רבותא דהוה מתרבי על רישי מלכין וכהנין ובנין כן רחימו צדיקיא למהך בתר אורח טובך בדיל דיחסנון עלמא הדין ועלמא דאתי: משכני כד נפקו עמא דבית ישראל ממצרים הות מדברא שכינת מרי עלמא קדמיהון בעמודא דעננא ביממא ובעמודא דאשתא בליליא אמרו צדיקי דרא ההוא רבון כל עלמא נגדנא בתרך ונהי רהטין בתר אורח טובך וקריב יתן בשפולא דטורא דסיני והב לן ית אורייתך מן בית גנזך דרקיעא ונחדי ונבדח בעסרין ותרתין אתון דמכתבא בהון ונהי דכירין יתהון ונרחם ית אלהותך ונהי מתרחקין מבתר טעות עממיא וכל צדיקיא דעבדין דתקין קדמך יהון דחלין מנך ורחמין ית פקודך: שחורה כד עבדו בית ישראל ית עגלא אתקדרו אפיהון כבנוי דכוש דשרין במשכני קדר וכד תבו בתיובתא ואשתבק להון סנא זיו יקר אפיהון כמלאכיא על דעבדו יריעתא למשכנא ושרת ביניהון שכנתא דיי ומשה רבהון סליק לרקיעא ויהב שלם ביניהון ובין מלכהון: אל אמרת כנשתא דישראל כל קבל עממיא לא תבזון יתי על די אנא קדריתא מנכון על דעבדית כעובדיכון וסגידית לשמשא וסהרא דנביאי שקרא אנון גרמו לאסתקפא תקוף רוגזא דיי עלי ואלפוני למפלח טעותכון ולהלכא בנימוסיכון ולמרי עלמא די הוא אלהי לא פלחית ולא אזלית בנימוסיה ולא נטרית ית פקודוי וית אורייתיה: הנידה כד מטא זמניה דמשה נביא למפטר מן עלמא אמר קדם יי גלי קדמי דעמא הדין עתידין למחב ולמהלכא בגלותא כען חוי קדמי איכדין יתפרנסון וישרון ביני עממיא דקשין גזירתהון כחומתא וכשרבי שמשא דטיהרא בתקופת תמוז ולמה דין יהון מטלטלין ביני עדרי בנוי דעשו וישמעאל די משתפין לך טעותהון לחבריא:

רשי: לריח שמניך טובים, שם טוב נקרא על שם שמן טוב, לריח שמניך טובים שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראים במצרים: שמן תורק, נקרא שמך להיות כאמ' עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בכלי' חתומה אין ריחו נודף פותח ומריק שמנ' לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך, נא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונ' אמרה כי שמענו את אשר הוביש וגו' ועל ידי כן כי יי' אלהיכם הוא האלהים בשמים וגו': עלמות, בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן האומות: משכני אחריך נרוצה, אני שמעתי משלוחך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו, וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך: נזכירה דודיך, גם היום באלמנ' חיות תמיד אזכיר דודיך הראשוני' מכל משתה עונג ושמחה: מישרים אהבוך, אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענינו ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צידה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עוניים וצרתם ומשתעשעי' בתור' וגם מזכירי' דודי ומיין ומישור אהבתם אותו: שחורה אני ונאוה וגו', אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחור' אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בתיקון אברים נאים, אם אני שחור' כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעו' שלמה, דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה וקורא לאומות בנות ירושלם על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל ונתתי אותם לך לבנות כמו עקרון ובנותיה: אל תראוני, אל תסתכלו בי לבזיון שאני שחרחורת לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי, הם בני מצרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתם ופתויים עד ששמוני נוטרה את הכרמים וגם שזפתני השמש והושחרתי מלומר כתנוני עובדת אלהים אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי מבינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן לא יפנה דרך כרמי': הגידה לי שאהבה נפשי, עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן שחביב על הרועה אומרת כנסת ישר' לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרע' צאנך בין הזאבי' הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרי' בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרי' שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה, ואם תאמ' מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חביריך, אצל עדרי שאר הרועי' שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגי' אותם: אם

אם תאמר

אבן עזרא: שזפתני, ראתני והביטה בי ונלתני וכמוהו ולא שזפתה עין איה: נחרו בי, כאחמו בי והנו"ן לבנין נפעל מן ויחר אפו: נוטרה, שם התואר וענינו שומרת: שאהבה נפשי, יחסר מקום הקריאה כמו אתה: איכה תרעה, הצאן: איכה תרביץ, אותם ויש אומרים שענינו שאלת המקום כמו איכה הם: שלמה, הש"ין מקום אשר, כעטיה, מתערבת והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל, ויש אומרי' חוטפת והוא רחוק, ויש אומרים נגערת מן ויעט בהם:

הפעם השנית

לריח שמניך, כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת שמך כאילו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך ואם כן שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני, וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך נרוצ': הביאני המלך חדריו, יותר נשמח בך ממה שיביאני המלך חדריו: שחורה, ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני חזרה הנערה להן ואמרה איכני פחותה מכם אף על פי שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה, ואל תראוני פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון וחסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים ובתחילה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי, וחזרה לרועה ואמר' לו הגידה לי אי זה מקו' תרעה ותרביץ כי אני רוצה לשוב רועה וארדוף אחריך:

הפעם השלישית

לריח, היה מלאך מעשיו של המקום ומורה אנשי דורו ובכל מקום שהולך ויקרא שם אברם בשם יי' וזהו שמן תורק שמך: על כן עלמות אהבוך, על כן עלמות שאין להם בעל כך אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כענין ואת הנפש אשר עשו בחרן: משכני, שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו: הביאני המלך חדריו, שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהחכימו ועמד על סודות צפונים, וענין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל: שחורה, החל בשעבוד מצרים אף על פי שאני שחורה בקצת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם: אל תראוני, השמש הוא גלות מצרים ומי סבב לי שתכני השמש אפשים מבני אמי ששמוני נוטרה שאטור לתים נכרים ועזבתי שלי וכן תמצא בספר יחזקאל שהזהירם הנביא שישובו כי היו מהם עובדים עבודה זרה ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים: הגידה לי, שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות ונאחזו דרכם ולא נתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה ענין על עדרי חביריך:

אם לא ה׳ רף וסי׳ אם לא ימצא הגנב׳ אם לא תשמור לעשות׳ אם לא את דמי נבות׳ אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב דמלאכי׳ אם לא ישוב חרבו ילטוש׳ אם לא שויתי ודוממתי׳ אם לא תדעי לך היפה בנשים׳ וכל רף דאיוב דכו אם לא בסב ואם לא וסים׳ ואם לא איפה מי יכזיבני׳ ואם לא שמעו בשלח:

אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים׃ לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי׃ נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים׃ תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃ עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃ צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃

ח׳ רפ׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ג׳ מל׳ כלים׳ ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ חס׳ כלים׳

אם אֲמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמשֶׁה נְבִיָּא אִבָּעְיָא לְהוֹן לְמִמְחֵי גָלוּתָא כְּנִשְׁתָּא דְמַתִילָא לְרִיבָא שַׁפִּרְתָּא וּדְנַפְשִׁי תְּהֵא רָחֵם לָהּ תְּהֵא מְהַלְּכָא בְּאוֹרְחֵיהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא וּתְהֵא מְסַדְּרָא צְלוֹתָא עַל פּוּם בַּרְזִילָהָא וּמַדְבְּרֵי דָרָהָא וּתְהֵי מַאַלְּפָא לִבְנָהָא דְמַתִילִין לְגַדְיֵי עִזִּין לְמֵהַךְ לְבֵית כְּנִשְׁתָּא וּלְבֵית מִדְרְשָׁא וּבְהַהִיא זְכוּתָא יְהֶוְיָן מִתְפַּרְנְסִין בְּגָלוּתָא עַד זְמַן דְּאֶשְׁלַח מַלְכָּא מְשִׁיחָא וִיהֵי מַדְבַּר יַתְהוֹן בְּנִיחַ עַל מַשְׁכְּנֵיהוֹן הוּא בֵית מַקְדְּשָׁא דִיבְנֵי לְהוֹן דָּוִד וּשְׁלֹמֹה רַעֲיָא דְיִשְׂרָאֵל׃ לססתי כַּד נְפַקוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם רְדַפוּ פַּרְעֹה וּמַשְׁרְיָתֵיהּ בָּתְרֵיהוֹן בִּרְתִיכִין וּבְפָרָשִׁין וַהֲוַת אוֹרַח סְגִירָא לְהוֹן מֵאַרְבַּע סִטְרֵיהוֹן מִן יְמִינָא וּסְמָאלָא הֲווּ מַדְבְּרַיָּא דְמַלְיָן חֵוְיָן קַלָּן וּמִן בַּתְרֵיהוֹן הֲוָה פַּרְעֹה רַשִׁיעָא וּמַשְׁרְיָתֵיהּ וּמִן קֳדָמֵיהוֹן הֲוָה יַמָּא דְסוּף מֶה עֲבַד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אִתְגְּלֵי בְּכֹחַ גְּבוּרְתֵּיהּ עַל יַמָּא וּנְגַב יַת יַמָּא וְיַת טִינָא לָא נְגַב אֲמַרוּ רַשִׁיעַיָּא וְעַרְבְּלָאִין וְנוּכְרָאִין דִּי בֵּינֵיהוֹן יַת מוֹי דְיַמָּא יָכִיל לְנַגָּבָא וְיַת טִינָא לָא יָכִיל לְנַגָּבָא בְּהִיא שַׁעֲתָא תְקַף רוּגְזֵיהּ דַּיְיָ עֲלֵיהוֹן וּבְעָא לְשַׁנְקוּתְהוֹן בְּמוֹי דְיַמָּא הֵיכְמָה דְאִשְׁתַּנְּקוּ פַּרְעֹה וְחֵילָוָתוֹהִי רְתִיכוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי וְסוּסְוָתוֹהִי אִלּוּלֵי מֹשֶׁה נְבִיָּא דִּפְרַשׂ יְדוֹי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וַאֲתֵיב רוּגְזָא דַּיְיָ מִנְּהוֹן וּפְתַח אִיהוּ וְצַדִּיקֵי דָרָא יַת פּוּמְהוֹן וַאֲמַרוּ שִׁירְתָא וַעֲבַרוּ בְּגוֹ יַמָּא דְסוּף בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגִין זְכוּתָא דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רְחִימַיָּא דַּיְיָ׃ נאוו כַּד נְפַקוּ לְמַדְבְּרָא אֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כַּמָּה יָאֵי עַמָּא הָדֵין לְאִתְיְהִיבָא לְהוֹן פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וִיהוֹן כִּזְמָמִין בְּלִיסָתְהוֹן דְּלָא יֶעְדּוֹן מִן אוֹרְחָא טָבָא הֵיכְמָה דְּלָא עָדֵי סוּסְיָא דִזְמָמָא בְּלִיסָתֵיהּ וְכַמָּה יָאֵי קְדַלְהוֹן לְסוֹבָרָא נִיר פִּקּוֹדַי וִיהֵי עֲלֵיהוֹן כְּנִירָא עַל קְדַל תּוֹרָא דְּהוּא חָרֵשׁ בְּחַקְלָא וּמְפַרְנֵס יָתֵיהּ וְיַת מָרֵיהּ׃ תורי בְּכֵן אִתְאֲמַר לְמשֶׁה סַק לִרְקִיעָא וְאֶתֵּן לָךְ יַת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנִין חֲצִיבִין מִסַּפִּיר כּוּרְסֵי יְקָרִי בְּהִיקָן כִּדְהַב טָב מְסַדְּרָן בְּשִׁטִין כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעֵי גְלִיף בְּהוֹן עֲסַרְתֵּי דִּבְרַיָּא זְקִיקִין יַתִּיר מִן כַּסְפָּא דִמְזוּקַק שְׁבַע זִמְנִין שִׁבְעָא דִסְכוּם עִנְיָנִין דְּמִתְפָּרְשִׁין בְּהוֹן אַרְבְּעִין וּתְשַׁע אַפִּין וְאֶתְנִנּוּן עַל יְדָךְ לְעַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל׃ עד וְעוֹד דַּהֲוָה מֹשֶׁה רַבְּהוֹן בִּרְקִיעָא לְקַבָּלָא יַת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וְאוֹרַיְתָא וְתַפְקֵדְתָּא קָמוּ רַשִׁיעֵי דָרָא הַהוּא וַעֲבַדוּ עֵגֶל דִּדְהַב וְעִירְבְרוּבִין דִּי בֵינֵיהוֹן וְאַסְרִיאוּ עוֹבָדֵיהוֹן וּנְפַק לְהוֹן שׁוּם בִּישׁ בְּעָלְמָא דְמִקַּדְמַת דְּנָא הֲוָה נְפַק רֵיחֵיהוֹן נָדִיף בְּעָלְמָא וּבָתַר כֵּן סְרִיאוּ כְּנִרְדָּא רֵיחֵיהּ בִּישׁ לַחֲדָא וּנְחַת מַכְתַּשׁ סְגִירוּ עַל בִּסְרְהוֹן׃ צרור בְּהִיא זִמְנָא אֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֱזֵל חוּת אֲרוּם חַבִּילוּ עַמָּךְ פְּסֹק מִנִּי וְאֶשֵׁיצִנּוּן בְּכֵן תָּב משֶׁה וּבְעָא רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ וּדְכַר יְיָ לְהוֹן עֲקֵדַת יִצְחָק דְּכַפְּתֵיהּ אֲבוּי בְּטוּר מוֹרִיָּה עַל מַדְבְּחָא וְתָב יְיָ מִן רוּגְזֵיהּ וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן כְּמִלְקַדְמִין׃

אשכול

אם לא תדעי לך׳ זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלך לרעו׳ באתך את היפה בנשי׳ שהלל לו הרועה מלהשכיב אות׳: צאי לך בעקבי הצאן׳ הסתכלי בפסיעות לדרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טראצי״ט בלעז וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא נודעו כחמשו עקביך והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדל׳ לכי: ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים׳ בין משכנות אהל ה הרועים שאת אצלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ו ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד ה המציקים לך לחיות ביניהם ולא יאבדו ב בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים ש שקבלו תורותי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים שיתי לבך ל למסילה וגו׳: לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי׳ למ״ל זו כמו למ״ל לקול תתו המון מים וכמו למ״ל לריח שמניך לקיבצת סוסי׳ הרבה שאספתי מחנותי לבאת ל לקראתך ברכבי פרע׳ להושיעך כמו שנאמר דרכת בים סוסך ס סוסים הרבה שם דמיתי׳ רעיתי שתקתי׳ מצעקת׳ שנאמ׳ ואתם תחרישון זאת ראיתי בספרי אגדה דבר אחר דמיתיך רעיתי שם דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל ש שרעיתי את׳ לסוסתי קיבצת סוסי ובלשון לעז קבלייש״א׳ ל דמיתיך אריש״מאי ב בלע״ז כמו אותי דימו להרוג כי שם קסטתי׳ בקשוטים נאים: נאוו לחייך בתורים׳ שורות כזמי אזן ומצחת זהב: צוארך בחרוזי׳ ענקי זהב ומרגלי׳ חרוזות בפתילי זהב של בית הים: תורי זהב נעשה לך׳ כשלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שאשיאנו ואחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקודות הכסף׳ שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים׳ נקודות כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: עד שהמלך במסבו׳ כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המל׳ על השלחן מסבת חופתו כרדי נתן ריחו חילוף להבאים בעוד שהשכי׳ בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאי׳ או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה: צרור המור דודי לי: דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי ליך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקב״ה נתרצה לישרא׳ על מעשה העגל ומצא להם כפר׳ על עונם ואמ׳ התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין׳ אף לפי שמעלתי למשכן שם בין שדי בין שני בדי הארון:

אשכול

בעקבי הצאן׳ כמו ועקבותיך לא נודעו האותות העוקב הדולך אחריו: גדיותיך׳ כל קטן יקרא גדי ושמסמיכתו לעזי׳ היא הראיה: לסוסתי׳ היוד נוסף כיוד מלאתי משפט אהבתי ללום: בתורים׳ שורות מצוירות כמו תורי׳: חרוזים׳ הם הקשורי׳ מהאבני׳ היקרות ואי׳ לו חבר ויש אומ׳ כי נאחזי׳ במרכולת׳ כמוהו ויתחלף האלף בחי״ת וזה איננו נכון כי לא יתחלפו בלשון הקדש חוץ מאותיות יהו״א לבדם: נקדות הכסף׳ שיהיו בצורות התור׳ נקדות הכסף שהוא לבן: במסבו׳ כמו מקום מעולה ו ונכבד כמו ובמסבי ירושלם והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסיבה לשתו׳ כמנהג שותי היין: נרדי׳ בושם כמין כרכום: צרור המור׳ פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך ויש אומ׳ חתיכה והוא רחוק׳ ופירו׳ מור יש אומרי׳ כי מר דרור הוא ה המוסך וזה רחוק ב בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני הצמחי׳ שילוקט ועוד וידי נטפו מור ו והנה הוא נוטף ו והמוסך איננו נוטף ויש אומ׳ כי מר י יתפרש לשני ענינים:

הפעם השנית

השיב צאי לך בעקבו׳ הצאן ורעי גדיות ק קטנו׳ כמו שאת קטנ׳ למעלה ממשכנות ה הרועים כי שם הוא מקומי: לסוסתי׳ נקבת הסוס: ברכבי׳ יש רכב עץ ורכ׳ ברזל אמ׳לה דמיתיך רעיתי בין אותם העלמות שאהבוני כמו הסוסיא בין הרכב ודימה ה הצעיף שיש על לחיה מצוייר כמו המתג ה המצוייר בדמו׳ תורי׳ שהוא על לחיי הסוסיא ואלי הכתם הם ה הקשורי׳ כדמות שקורי׳ שישימו על צואר הסוסיא ולא היה ראוי לך שיהיו התורי׳ שלך כי אם זהב עם נקדות הכסף׳ ענתה היא ואמרה אע״פ שריחי נודף ואפילו המלך כשהו׳ במסיבו יתאו׳ להריח נרדי יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני מחבק׳ אשכול הכופר:

הפעם השלישית

אם לא תדעי׳ השיבם הנביא שהתנבא להם במצרים ויש אומרים שהיה אהרן וכן ענין שלא כא ביד תשלח שלח נא ביד אותו שתשלח אותו בכל עת: את גדיותי׳ הם קטני אמנה שאין להם דעת נכונה: לסוסתי׳ החל הנביא ואמר לישראל מפי הגבור׳ לסוסתי ונאו לחיי׳ בתורי׳ והענין כי יצאו ממצרי׳ בכלי כסף וזהב ושמלו׳ וענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסיבו והענין כשיבואני אל הר האלהים או יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת: בין שדי ילין׳ בין הכרובי׳ או באמצע מחנה ישרא׳:

אשכל הכופר׳ יש אומרי׳ שהוא הכותבת והקרוב שהוא כמו בלשון ישמעאל וכן בלשון לעז כי הוא כמו אשכולות: עין גדי׳ מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכל הכופר: עיניך יונים׳ כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה: רעננה׳ דומה כעץ רענן: רהיטנו׳ מלבדי רבותינו ז״ל: ברותים׳ אין

אשכול הכופר׳ יש בושם ששמו כופר כמו כפרים עם נרדי׳ ועשוי כעין אשכלות: בכרמי עין גדי׳ שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושי׳ פירות ארבעה או חמשה פעמי׳ בשנה ולדוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להן הקב״ה על כמה נסיונו׳ שנסוהו במדבר: הנך יפה רעיתי׳ אני הייתי בושה

אשכל ה׳ חס וסימ׳ בלעדי אשר אכלו׳ ויבא הפליט ויגד לאברם׳ ויבאו עד נחל אשכל׳ ויפנו ויעלו ההרה׳ אשכל הכפר דודי לי: רהיטנו רחיטנו כתי׳ וקרי׳ רהיטנו והוא חד מן ד׳ מלין כתי׳ ח׳ במצעות תיבות וקרי׳ ה׳ וסימ׳ רהיטנו קורות בתינו׳ עמיחור ואבשלום ברח׳ מבחלת נחלה מבהלת בראשונה׳ ולחתם שבעים שבעים נחתך על עמך:

אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׃ הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃ הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃ קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַחִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃

ב

אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃ כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃ כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיַּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃

(Masorah marginal notes: ל׳ חס · יא׳ · ל׳ ב׳ מלעי׳ · רהיטנו ק׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ · ג׳ ב׳ סוף · ד׳ ל׳ וקף קמץ · ל׳ ל׳ ומ״ל · ל׳ וח׳ כתפחים · ל׳ ד׳)

אשכול הא בכן נחת משה ותרין לוחי אבנין בידוי ובגין חובי ישראל אתיקרו ידוי ונפלו ואתברו בכן אזל משה ושף ית עגלא ובדר ית עפריה לנחלא ואשקי ית בני ישראל וקטיל ית כל מן דאתחיב קטול וסליק זמנא תניתא לרקיעא וצלי קדם יי וכפר על בני ישראל בכן אתפקיד למעבד משכנא וארונא בהיא זמנא אוחי משה ועבד ית משכנא וית כל מנוי וית ארונא ושוי בארונא ית תרין לוחין אוחרנין ומני ית בנוי דאהרן כהניא למקרב קורבנא על מדבחא ולנסכא ית חמרא על קורבנא ומנן הוה להון חמרא לנסכא הלא אנון במדברא לא אתר כשר לבירת דרע ואף לא תינין וגופנין ורמונין אלא הוו אזלין לכרמי עין גדי ונסבין מתמן אתכלין דענבין ועצרין מנהון חמרא ומנסבין יתיה על מדבחא רבעות הינא לאמרא חדא׃ הנך כד עבדו בני ישראל רעותא דמלכהון הוא במימריה משבח יתהון בפמליא במלאכיא קדישיא ואמר כמה יאון עובדך ברתי חביבתי כנשתא דישראל בזמן די אנת עבדא רעותי ועסיקא בפתגמי אוריתי וכמא תקנין עובדיך ועיניך כגוזלין בני יונתא דמתכשרין לאתקרבא על מדבחא׃ הנך אתיבת כנשתא דישראל קדם רבון עלמא וכן אמרת כמה יאי שכינת קודשך בעדן די את שרי בינגא ומקבל ברעוא צלותנא ובעדן די את משרי בפורינא חביבתא ובננא סגין עלוי ארעא ואנחנא פישין וסגין כאילן דנציב על עינא דמיא די עפיה שפיר ואנביה סגי׃ קורות אמר שלמה נביא כמה יאי בית מוקדשא דיי דאתבני על ידי מן קיסי גולמש אבל יתיר יהי יאי בית מוקדשא דעתיד לאתבנאה מיומי מלכא משיחא דכשורוהי יהוין מן ארזין דגנתא דעדן ושירתוהי יהוין מן ברתי ושגי ושורבני׃ ב אני אמרת כנשתא דישראל בעדן דמשרי מרי עלמא שכנתיה ביני אנא מתילא לנרקום רטיב מגנתא דעדן ועובדי יאין כורדא דבמישר גנוניתא דעדן׃ כשושנה ובעדן די אנא סטיא מן אורחא דתקנא קדמוי ואיהוא מסלק שכינת קודשיה מני אנא מתילא לורדא דמלבלבא ביני סלויא דנעיצן עפיחא ובזיען הכדין אנא נעיצא ובזיעא מגזירן בישן בגלותא ביני פלכי עממיא׃ כתפוח היכמה דיאי ומשבח אתרונא ביני אילני סרק וכולי עלמא מודעין יתיה כן רבון עלמא הוה משבח ביני מלאכיא בעדן דאתגלי על טורא דסיני בזמן דיהב אוריתא לעמיה בהיא שעתא בטלל שכנתיה רגוגת למתב ופתגמי דאוריתיה בסימן על מוריני ושכר פקודוי נטרין לי לעלמא דאתי׃ הביאני אמרת כנשתא דישראל אעל יתי יי לבית מתיבת מדרשא דישראל דסיני למילף אוריתא מפום משה ספרא רבא וטקס פקודוי קבלית עלי בחבתא ואמרית כל די פקיד יי אעביד ואשמע׃ סמכוני ובעדן די שמעית ית קליה די מתמלל מגו שלהובית אשתא זעית ורתעית בתראי מן רתיתא בכן קריבית לות משה ואהרן ואמרית להון קבילו אתון קל פתגמי דיי מגו אשתא ואעילו יתי לבית מדרשא וסעידו יתי בפתגמי אוריתא די עלויהון אתבסם עלמא והבו רדידין על צוארי מפשר מליא קדישין דמתיקן על מוריני כתפוחי גנתא דעדן ואהי עסיקא בהון מאים אתסא בהון ארום מרעת חבתא אנא׃ שמאלו כד הוו עמא בית ישראל אזלין במדברא הוו ענני יקרא מסחרן להון ארבעה מארבע רוחי עלמא בגין דלא ישלוט בהון עינא בישא וחד מן עלויהון בגין דלא ישלוט בהון שרבא ושמשא ואוף לא מטרא וברדא וחד מלרע להון די הוה מסובר יתהון היכמה דמסובר תורבינא ית ינקא בעטפיה וחד הוה רהיט קדמיהון מהלך תלתא יומין למככא טוריא ולמדלי מישריא וקטיל כל חיון קלן ועקרבין די במדברא והוה מאלל להון אתר כשר למבת בגין דיהוו עסיקין באולפן דאוריתא דאתיהיבת להון ביד ימינא דיי׃ השבעתי

לו חבר ויש אומרי׳ שהוא ברוש׳ ויש אומ׳ כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיה ברותי׳ כמו אבני׳ שים: חבצלת׳ יש אומרים שהיא ורד ויש אומרי׳ שהוא צמח אחר כככב יש לו ריח טוב ועינו כעין שחרות: שושנת׳ יש אומרי׳ שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב והוא הם מאד על שפיתו יכאיב הראש ויתכן להיותו כן ויהיה פירושו מן שש כי לעול׳ היא ששה עלים לבנים גם בתוכו כדמות בד סעיפים ארוכים גם הם ששה ויהיה פירו׳ שפתותיו שושני׳ בריח לא בעין: כתפוח׳ כאילן התפוח: ודגלו׳ מן דגל מחנה יהודה: אשישות׳ כלי זכוכית מליאות יין: רפדוני׳ בלשון ישמעאל כמו חזקוני ויש אומ׳ שימו היציע תפוחים מן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שעניינו עניין הכעה והוא רחוק בעיני:

הפעם השנית

הנך׳ אמר הוא הנך יפה׳ אמרה היא הנך יפה דודי ויש לי במדינה ערש רעננה ובית נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים: אני׳ לכן אני עתה בחוץ כמו חבצלת השרון ואין מריח: כשושנה׳ אמר הוא:

הפעם השלישית

אשכול הכופר׳ משל על השכינה׳ ענתה שכינה אחר שכל זה חשבת יפה את׳ ענתה כנסת ישר׳ עוד אעשה ערש והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל׳ לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהוא מקום מישור כל אדם ישנב׳ וכשושנ׳ בעמק רגל תרמסנ׳ ואני מתפחד׳ אמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחי׳ ענתה כנסת ישר׳ אם תשמרני לעול׳ אשב בצילך׳ וענין פריו שאשמע כל מצותי׳: בית היין׳ הוא בית יי׳ מקו׳ נסוך היין וענ׳ אשיש׳ ותפוחים הם המשוררים הלא תראה ימשל דברי הנבואה ליין וחלב וכן תבמות גפי׳ בנת׳ בית׳ משכ׳ יונה ועוד תפוחי זהב: שמאלו תחת לראשי׳ עול׳ הערב והבקר: לשון

בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר סלחתי כדברך ואני את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כשרים כל גופה צריך בדיקה וסעיניה נאין אין גופה צרי׳ בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על שבך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשך: כי עיניך יונה׳ צדיקים יש בך שדבק׳ בי כיונ׳ זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר כך ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר והנה עשו אותה וגו׳ ויברך אותם משה הרי שקלסם על כך: הנך יפה דודי אף נעים׳ לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף ערשנו׳ שעברת על פשעי והשרית שכינת בתוכי תהו קילוס של ירידת האש וירא כל העם וירונו: אף ערשנו רעננה׳ ע׳ כעימותיך הנה רעננה ערשינו בבנינו ובנותינו שהיו כולם נקבצים אליך שם שנ׳ ותקהל העדה וגו׳ המשכן קרוי מטה שנ׳ הנה מטתו שלשלמה וכן המקד׳ קרוי מטה שנאמר ביאם בחדר המטו׳ אשר בבית יי׳ על שהם פריין ורביין של ישראל: קורו׳ בתינו ארזים׳ שבח המשכן הוא זה: רהיטנו׳ לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחי׳ אך ידעתי שאף בלשון משנה שנינו רהיטי ביתו של אדם מעידים בו: חבצלת׳ היא שושנה: שושנת העמקי׳ נאה משושנ׳ ההרים לפי שמרטב תמיד שאין כח החמ׳ שולט שם: כשושנה בין החוחי׳ שמנקבין אות׳ ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימות׳ כן רעיתי בין הבנו׳ מפתות אות׳ לרדוף אחריה׳ לזנו׳ כמות׳ אחרי אלהי׳ אחרי והיא עומדת באמונת: כתפו׳ אילן של תפוחי׳ כשהו׳ בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטע׳ ובריי׳: כן דודי בין הבני׳ בין הבחורי׳ והדוגמ׳ כך הקב״ה מכל האלהי׳ יבחר לפיכ׳ בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחי׳ הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב״ה במתן תור׳ אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: ש בית היין׳ אהל מוע׳ ששם ניתנו פרטים וביאוריה של תורה: ודגלו עלי אהבה׳ וקבוצתו שדגלני שיו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אסרייט בלעז: סמכוני׳ עתה כמדת החולי׳ באשישי ענבי או באשישו׳ סלת נקי׳: רפדוני׳ רפדו רפידתי סביבותי בתפוחי׳ לריח טעב כדר׳ החולי׳ כי חולה אני לאהבתו כי צמאתי לו פה בגלותי רפיד׳ לשון מצע היא כמו ירפד חרוץ עלי טיט: שמאלו תחת לראשי׳ במדבר: וימינו תחבקני׳ לדך ג׳ ימים שנסע לתור להם מנוח׳ ובמקו׳ המנוח׳ מוריד להם מן ושלו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו: השבעתי

עומד ו׳ מל׳ ומימ׳ ויאמר אל תקרב הלם׳ עומד על שנים עשר בקר׳ וכל קהל ישראל עומד דויסב המלך בתרא׳ ותרא והנה המלך עומד דיואש׳ תלתיהון דד״ה׳ הנה זה עומד אחר כתלינו׳ ויעש הבא אליו כרצונו: התור ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ וקול התור נשמע בארצנו׳ תורי זהב נעשה לך׳ וראיתני כתור האדם המעלה בד״ה:

הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ כִּי־הִנֵּה הסתו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ׃ הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לכי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃

השבעתי בָּתַר כֵּן אִתְאֲמַר לְמשֶׁה בִּנְבוּאָה וּמִן קֳדָם יְיָ לְמִשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וּכְדוּ תָבוּ מִלְאַלָּלָא אַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִתְעַכַּבוּ אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא פְּתַח משֶׁה בְּפוּמֵיהּ וְכֵן אֲמַר אַשְׁבְּעִית יַתְכוֹן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בַּיְיָ צְבָאוֹת וּבְתֻקְפֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דְּלָא תִזְידוּן לְמִסַּק לְאַרְעָא דִכְנַעַן עַד דִּיהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וִיסוּפוּן כָּל דָּרֵי אֱנָשֵׁי קְרָבָא לְמֶמְרַת מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא הֵיכְמָה דְזָדוּ אֲחוּכוֹן בְּנֵי אֶפְרַיִם דִּי נְפַקוּ תְּלָתִין שְׁנִין מִמִּצְרַיִם עַד לָא מְטָא קִצָּא וּנְפַלוּ בְּיַד פְּלִשְׁתָּאֵי דְיָתְבִין בְּגַת וּקְטַלוּ יַתְהוֹן אֱלָהֵן אוֹרִיכוּ עַד זְמַן אַרְבְּעִין שְׁנִין וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן בְּנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן יָתַהּ׃ קול אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעִדָּן דַּהֲווּ יָתְבִין עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם סְלִיקַת קְבֵלְתְּהוֹן לִשְׁמֵי מְרוֹמָא הָא בְכֵן אִתְגְּלֵי יְקָרָא דַייָ לְמשֶׁה עַל טוּרָא דְחוֹרֵב וְשַׁדַּר יָתֵיהּ בְּמִצְרַיִם לְמִפְרַק יַתְהוֹן וּלְאַפָּקָא יַתְהוֹן מִגּוֹ דְחוֹק מָרְוַת מִצְרַיִם וּטְפַז עַל קִצָּא בְּגִין זְכוּתָא דַאֲבָהָתְהוֹן דִּמְתִילִין לְטוּרַיָּא וְשַׁוַּר עַל זְמַן שַׁעְבּוּדָא מְאָה וְתִשְׁעִין שְׁנִין עַל צִדְקָתָא דַאֲמָהָתָן דִּמְתִילָן לְגַלְמָתָא׃ דומה אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דְּאִתְגְּלֵי יְקָרָא דַייָ בְּמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא דְפִסְחָא וּקְטַל כָּל בּוּכְרָא רְכַב עַל חֲזִיזָא קְלִילָא וְרָהַט בְּטַבְיָא וּכְאוּרְזְלָא דְאַיָּלָא וְאַגֵּן עַל בָּתַיָּא דִּי אֲנַן תַּמָּן וְאִתְעַתַּד בָּתַר אַשְׁוָתָנָא וְאַשְׁגַּח מִן כַּוְּתָא וְאִסְתַּכַּל מִן חֲרַכַּיָּא וַחֲזָא דְמָא דְנִכְסָא דְפִסְחָא וּדְמָא דִגְזֵרַת מְהוּלְתָּא דַחֲקִיק עַל תַּרְעָנָא וְחָשׁ מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וַחֲמָא לְעַמֵּיהּ דְּאָכְלִין יַת נִכְסַת חַגָּא טְוֵי נוּרָא עַל תַּמְכָּהּ וְעוּלְשִׁין וּפַטִּירִין וְחָס עֲלָן וְלָא יְהַב רְשׁוּתָא לְמַלְאַךְ מְחַבֵּל לְמִחְבְּלָא בָן׃ ענה וּבְעִדָּן צַפְרָא אֲתִיב רְחִימִי וַאֲמַר לִי קוּמִי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִימְתִי דִּי מִלְּקַדְמִין וְשַׁפִּירַת עוֹבָדִין אֱזִילִי נְפֻקִי מִן שִׁעְבּוּד מִצְרָאֵי׃ כי אֲרוּם הָא זְמַן שִׁעְבּוּדָא דְדָמֵי לְסִתְוָא פְּסַק וְשַׁנְיָא דַאֲמַרִית לְאַבְרָהָם בֵּינֵי פַלְגַיָּא אִתְקְטַעוּ וּמָרְוַת מִצְרָאֵי דִּמְתִילָא לְמִטְרָא טְרִידָא חֲלַף וַאֲזַל וְלָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא׃ הנצנים וּמשֶׁה וְאַהֲרֹן דִּמְתִילוּ לְלוּלְבֵי דְתָמָר אִתְחֲזוּ לְמֶעְבַּד נִסִּין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעִדָּן קְטוּף בּוּכְרַיָּא מְטָא וְקָל רוּחָא דְקוּדְשָׁא דְפוּרְקָנָא דַאֲמַרִית לְאַבְרָהָם אֲבוּכוֹן כְּבַר שְׁמַעְתּוּן מַה דַּאֲמַרִית לֵיהּ וְאַף יַת עַמָּא דִי יִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּהוֹן דָּאֵן אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּיָּא וּכְעַן צְבֵיתִי לְמֶעְבַּד מַה דְּקַיֵּמִית לֵיהּ בְּמֵימְרִי׃ התאינה כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְבִכּוּרֵי תְאֵנִים פַּתְחַת פּוּמָהּ וַאֲמַרַת שִׁירְתָא עַל יַמָּא דְסוּף וְאַף עוּלֵימַיָּא וְיַנְקַיָּא שַׁבַּחוּ לְמָרֵי עָלְמָא בְּלִישָׁנְהוֹן מִן יַד אֲמַר לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא קוּמִי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִמְתִּי וְשַׁפִּרְתִּי אֱזִילִי מִכָּא לְאַרְעָא דְקַיֵּמִית לַאֲבָהָתָךְ׃

רשי

השבעתי אתכם · אתם האומות: בצבאות או באילות · שתהיו הפקר ויאכל כצבי׳ ואיילי׳: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה· שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם: עד שתחפץ · בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי· עד שתחפץ כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו · אם תעירו אם תסכיאו כמו ויהי ערך ופשרה לערכו׳ ואם תעוררו כמו העורר על השלה קלנ״יר בלע״ז יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תור׳ והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בי׳ שני וחורבנו: קול דודי · חוזר המשורר על הראשונו׳ כאד׳ שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכ׳ ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא שיפר היאך פקדם במצרי׳ בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר משיכה זו שאמרתי להם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואש הייתי אומרת לגאולה עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים: וקול דודי הנה זה בא · לפני הקץ כמדלג על ההרי׳ ומקפץ בגבעות: דומה דודי לצבי · בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האיילים עופר איל בחור: הנה זה עומד וגו׳ · סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר ראה ראיתי את עני עמי וגו׳: ענה · לשון עניה ולשון צעק קול רם וזה בניין אב לכלם וענו הלוים: ואמר לי · על ידי משה: קומי לך · אעלה אתכם מעוני מצרי׳: הנה הסתיו עבר · אין עכשיו טורח בדרך סתיו חורף תרגום סיתוא: הנצנים נראו בארץ · קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחי׳ והולכי דרכים מתעגני׳ לראות׳: עת הזמיר הגיע׳ שהעופו׳ נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכי׳: וקול התור · כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות מצוררים ומצפצפים בימי ניסן: התאנה חנטה פגיה · כמשמעו: והגפנים סמדר׳ · כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר · כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי · על ידי משה: ואמר לי · על ידי אהרן: קומי לך · זרזי עצמך ויש אלו אים מאת רעהו: כי הנה הסתיו עבר · אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנולד יצחק · הגשם שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלו׳ שמנים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצריים שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררו׳: הנצני׳ נראו בארץ׳ הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכ׳: עת הזמיר הגיע׳ שאתם עתידי׳ לומ׳ שירה על הים: וקול התור׳ קול התייר הגדול׳ דבר אחר קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: התאנה חנטה פגיה׳ הגיע זמן של בכורי׳ לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר׳ קרב זמן נסכי היין׳ דבר אחר כשרים שבכם חנטו והגנו לפני מעשים טובי׳ והריח ריח טוב: קומי לכי׳ כתיב יוד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות׳ דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח׳ אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא:

אבן עזרא

לשון זכרים כמו צבאים וכצבאים על ההרים ולנקבות צבאות : מקפץ · תרגום לכתר בהן לקפצא בהון : עפר האילים · הוא הקטן · כתלנו ידוע בלשון תרגו׳ ואע מתמם בכתלייא וכן חרכים תרגום בעד החלון מן חרכא וכן הסתיו כתרגום וקיץ וחקף סתוא : חלף · כברת כמו והאלילים כליל יחלוף : הנצנים · כמו עלתה נצה והנו״ן השני נוסף : הזמיר · כמו וזמיר ע עריצים יענה ועניינו זמירות העופות ויש אומ׳ כי הוא מין וכרמך לא תזמור ואיננו עתו : התור · כמשמעו מן התורים : חנטה · המתיקה ויש אומ׳ כי עשתה כדמו׳ אבק מן ויחנטו הרופאים : פגיה · הוא הפרי טרם שיתבשל וכן הו׳ בלשון ישמעאל : סמדר · כשיצא ציץ הגפן :

הפעם השנית

אין את נמשלת ל לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי אם כשושנה בין החוחים · אמרה כתפוח אלו ה הפסוקים דבקים עם מלת חמדתי שהייתי חומדת שאשב בצלו ויביאני אל בית היין ונסים דגלו עלי והענין בפרהסיא וירא׳ א אהבתו ניסים ש שמאלו תחת לראשי ואשביע בנות ירושלם שלא יעירוני עד שיגיע עת חפץ האהבה וזו השבועה בעבור ש שידמ׳ תשוקתו לצביה וכן לאיילת אהבים ו ויעלת חן בעבור יפיה ונקיותה ושחרו׳ עיניה כאילו אמר׳ השבעתי אתכם בדומות לכם ב ביופי : כשלמה זאת הפרשה והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו קורות בתינו והנה הוא בא אחריה בעת צאת בני אד׳ להתענג לחוץ לראות הנצנים : קול דודי · אמרה כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגלין : דומה דודי לצבי׳ במהירות : ענה דודי׳ כל הפרשה :

הפעם השלישית

השבעתי אתכם׳ זה שאמרו רז״ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה ענין שתחפץ ונהרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרי׳ אביה׳ וענין בצבאות כמו שדמיה׳ מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ : קול דודי׳ זהו שנראה המקום בסנה : מדלג על ההרים׳ על הר סיני : מן החלונות׳ כמו ממכון שבתו השגיח מחלוני הרקיע כמו ראה ראיתי את עני עמי : ענה דודי׳ שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם : כי הנה הסתיו עבר׳ משל לגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעיוני כמו יום ענן וערפל : הנצנים ׳ הם הצדיקים של ישראל : עת הזמיר ׳ שתאמר שירה : קול התור׳ שהגיע תור ישראל : התאנה חנטה פגיה׳ בארץ ישר׳ ועת להביא ממנה בכורי׳ והגפנים ליין הנסכים או ידמה אותה לתאנה שחנטה פגיה ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבי׳ במדב׳ מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה :

אבן עזרא

בחגוי הסלע' מן חוג הארץ שפירושו גלגל הסובב על הארץ והוא הפוך או הם שני שרשים והענין אחד: המדרגה' כמו מעלות וכמוהו וכפלו המדרגות וכן תרגם אנקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל: ערב' כמו וערבה ליי' שפירושו טוב ונחמד: נאוה' תאוה לעינים: אחזו' לשון צווי כמו אחבו את יי' שחדו בעדי: מחבלי' משחיתי' כמו וחבל את מעשה ידיך: עד שיפוח' רוח היום: הרי בתר' הרי גדול מן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו: בשוקים' תרגום חוצות:

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע: הראיני את מראיך' מאחד החרכים או השמיעיני את קולך ואמרי לי מה אעשה' ענתה היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלים והענין לנו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהוא הרועה בשושני' בעבור הריח הטוב שיש לשושנים' ואתה דודי עד שיפוח רוח היום וינדלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצ' והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה: נשלמה הפרשה'

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרי' וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בענני': הראיני את מראיך' זה הו' ויאמינו ביי': השמיעיני את קולך' אז ישיר משה ובני ישראל או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון: אחזו לנו שועלים' הם עובדי העגל שהשחיתו כרם יי' שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר: דודי לי ואני לו' שנהרגו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה: בשושנים' הם הצדיקים' וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה' אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות' אז חליתי כאשה שוכבת והיא במחשך בלא נר וזה ענין בלילו' ובקשתי השכינ' שתלך בקרבי' וענין בשווקים וברחובות הוא שעשו שעברו ושבו משער לשער: עד

יונתי ג' ובסיפרא וסימ' יונתי בחגוי הסלע' אחת היא יונתי' פתחי לי אחתי רעיתי: שועלי' שועלים ב' ובפסוק אחזו לנו שועלים והוא חד מן א"ב מן ואינון בפסוק ומן א"ב תאומים וסימני' נמס' במסרה רבתא בערך אות הבי"ת בס"ד: ונסו ד' וסימ' בישעיה סוף סימן לה": סב ו' וחס' וסי' רב לכם סב' ויאמר המלך לדוי"ג' סב התיצב כה דשמואל' וילך רוכב

ג' נכסי'	יוֹנָתִ֞י בְּחַגְוֵ֣י הַסֶּ֗לַע בְּסֵ֙תֶר֙ הַמַּדְרֵגָ֔ה הַרְאִ֙ינִי֙ אֶתּ־מַרְאַ֔יִךְ הַשְׁמִיעִ֖ינִי אֶת־קוֹלֵ֑ךְ כִּי־קוֹלֵ֥ךְ עָרֵ֖ב וּמַרְאֵ֥יךְ נָאוֶֽה׃
טו	אֶֽחֱזוּ־לָ֙נוּ֙ שֻֽׁעָלִ֔ים שֻׁעָלִ֥ים קְטַנִּ֖ים מְחַבְּלִ֣ים כְּרָמִ֑ים וּכְרָמֵ֖ינוּ סְמָדַֽר׃
	דּוֹדִ֥י לִי֙ וַאֲנִ֣י ל֔וֹ הָרֹעֶ֖ה בַּשּׁוֹשַׁנִּֽים׃
	עַ֤ד שֶׁיָּפ֙וּחַ֙ הַיּ֔וֹם וְנָ֖סוּ הַצְּלָלִ֑ים סֹב֩ דְּמֵה־לְךָ֨ דוֹדִ֜י לִצְבִ֗י א֛וֹ לְעֹ֥פֶר הָאַיָּלִ֖ים עַל־הָ֥רֵי בָֽתֶר׃
ג א	עַל־מִשְׁכָּבִי֙ בַּלֵּיל֔וֹת בִּקַּ֕שְׁתִּי אֵ֥ת שֶׁאָהֲבָ֖ה נַפְשִׁ֑י בִּקַּשְׁתִּ֖יו וְלֹ֥א מְצָאתִֽיו׃
	אָק֨וּמָה נָּ֜א וַאֲסוֹבְבָ֣ה בָעִ֗יר בַּשְּׁוָקִים֙ וּבָ֣רְחֹב֔וֹת אֲבַקְשָׁ֕ה אֵ֥ת שֶׁאָהֲבָ֖ה נַפְשִׁ֑י בִּקַּשְׁתִּ֖יו וְלֹ֥א מְצָאתִֽיו׃

ג' נכסי' · ל' · יתיר ז'ו · כולהון חס' במ"ב וילך שמשון שעלים הלכו · ב' · ל' ו' חס' · ל' · ל' · ג' · ב' את מזבחך דסיר הסירים ע"ל

תרגום

יונתי וְכַד רְדַף פַּרְעֹה רַשִׁיעָא בָּתַר עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָת מְתִילָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְיוֹנְתָא דִסְנִירָא בְּחַגְוֵי טִנָּרָא וְחִוְיָא מְעִיק לָהּ מִגָּיו וְנִצָּא מְעִיק לָהּ מִבָּרָא הָכְדֵין הֲוָת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל סְגִירָא מֵאַרְבַּע סִטְרוֹי דְעָלַם דְּמִן קֳדָמֵיהוֹן יַמָּא וּמִן בַּתְרֵיהוֹן רָדֵיף סָנְאָה וּמִן תְּרֵין סִטְרֵיהוֹן מַדְבְּרָן דְּמַלְיָן חִיוָן קָלָן דְּנָכְתִין וְקָטְלִין בְּאֶרֶסֵיהוֹן יַת בְּנֵי נָשָׁא וּמִן יַד פַּתְחַת פּוּמָהּ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וּנְפַקַת בְּרַת קָלָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וְכֵן אֲמַרַת אַנְתְּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְיוֹנְתָא דְכִיתָא וּמְטַמְּרָא בִּסְגוֹר חַגְוֵי טִנָּרָא וּבְחֶבְיוֹנֵי דַרְגָּתָא אַחְזִינִי יַת חֶזְוָיךְ וְיַת עוֹבָדַיִךְ דְּתַקְנָן אַשְׁמְעִינִי יַת קָלֵיךְ אֲרוּם קָלֵיךְ עָרֵב בִּצְלוֹתָא בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא זְעֵיר וְחֶזְוָיךְ שַׁפִּיר בְּעוֹבָדִין טָבִין׃

אחזו בָּתַר דַּעֲבָרוּ יַת יַמָּא אִתְרַעֲמוּ עַל מַיָּא וַאֲתָא עֲלֵיהוֹן עֲמָלֵק רַשִׁיעָא דִּי נְטַר לְהוֹן דְּבָבוּ עַל עֵסֶק בְּכֵירוּתָא וּבִרְכְתָא דִּי שְׁקַל יַעֲקֹב אֲבוּנָא מִן עֵשָׂו וַאֲתָא לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל עַל דְּבַטִּלוּ פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וַהֲוָה עֲמָלֵק רַשִׁיעָא גָּנֵב מִתְּחוֹת גַּדְפֵּי עֲנָנֵי יְקָרָא נַפְשָׁתָא מִשִּׁבְטוֹי דְּדָן וּמְקַטֵּל יַתְהוֹן עַל דַּהֲוָה בִּידֵיהוֹן פִּסְלֵיהּ דְּמִיכָה בְּהַהִיא שַׁעְתָּא אִתְחַיָּבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּמְתִילִין לְכַרְמָא לְאִתְחַבָּלָא אִלּוּלֵי צַדִּיקֵי דָרָא הַהוּא דִּמְתִילִין לְבוּסַם טָב׃

דודי בְּהַהִיא שַׁעְתָּא הֲדַרוּ בִּתְיוּבְתָּא בְּכֵן אִתְעַתַּד מֹשֶׁה נְבִיָּא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ אַזְדְּרַז וּנְפַק מִתְּחוֹת גַּדְפֵּי עֲנָנֵי יְקָרָא דַּייָ וְעִמֵּיהּ גּוּבְרִין צַדִּיקַיָּא דְּדָמִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן לְוַרְדָא וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וְתַבָּרוּ יַת עֲמָלֵק וְיַת עַמֵּיהּ בְּשַׁמְתָּא דַּייָ וְקַטְלָא וְתַבִּירָא וּבְפִתְגָּם דְּחָרֶב׃

עד וּבִזְעֵרוּת יוֹמַיָּא עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת עֶגְלָא דְדַהֲבָא וְאִסְתַּלָּקוּ עֲנָנֵי יְקָרָא דִּי מְטַלְּלִין עֲלֵיהוֹן וְאִשְׁתָּאֲרוּ מְפַרְסְמָן וְאִתְרוֹקְנוּ יַת תִּקּוּן זְיָנֵיהוֹן דַּחֲקִיק בֵּיהּ שְׁמָא רַבָּא מְפָרַשׁ בְּשִׁבְעִין שְׁמָהָן וּבְעָא יְיָ לְחַבָּלָא יַתְהוֹן מִן עָלְמָא אִלּוּלֵי דְּאִדְּכַר קֳדָמוֹי קְיָם דְּקַיֵּם בְּמֵימְרֵיהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב דַּהֲווֹ קַלִּילִין בְּפוּלְחָנֵיהּ כְּטַבְיָא וּכְאוֹרְזִילָא דְאַיְלָא וְתִקְרוּבְתָּא דִּי קָרֵב אַבְרָהָם יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ בְּטוּר מוֹרִיָּה וּמִן קַדְמַת דְּנָא קָרֵב תַּמָּן יַת קוּרְבָּנֵיהּ וּפַלֵּג יַתְהוֹן בְּשָׁוֶה׃

על וְכַד חֲזוֹ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִסְתַּלַּקוּ עֲנָנֵי יְקָרָא מֵעִלָּוֵיהוֹן וּכְלִילָא דְקוּדְשָׁא דְּאִתְיְהַב לְהוֹן בְּסִינַי אִתְנְטִילַת מִנְּהוֹן וְאִשְׁתָּאֲרוּ חֲשִׁיכִין כְּלֵילְיָא וּבָעוּ יַת כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא דְּאִסְתַּלַּק מִנְּהוֹן וְלָא אַשְׁכְּחוּהִי׃

אקומה אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִלֵּין לְאִלֵּין נְקוּם וְנֵיזִל וְנִסְחַר לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּפְרַסֵיהּ מֹשֶׁה מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְנִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ וּשְׁכִינַת קוּדְשָׁא דְּאִסְתַּלְּקַת מִנָּנָא וַחֲזַרוּ בְּקִרְוִין וּבִפְלַטְיָא וּבִפְתְיָן וְלָא אַשְׁכַּחוּ׃

מצאוני

הסוס לקראתו' וישלח רוכב סוס שני' סב דמה לך דודי: בלילות ד' וסי' להגיד בבקר חסדך ואמונתך' על משכבי בלילות בקשתי' העמדי' בבית יי' בלילות' איש חרבו על ירכו מפחד בלילות: אקומה ג' וסי' אקומה וידברו כי אקומה ואלכה ואקבצה' אקומה נא ואסובבה בעיר 'ואינון חד מן ה' זוגין מן ג' ג' חד א' וחד וא' וסי' אמלא ג' וסימני' נמס' בסדר משפטי' ואיוב ריש סימן כ"ג ומשלי סי' ח': אכלה ג' וסימ' באיוב סימן ל"א אקומה ג' מליעל: אבל ג' וסי' בהושע סימן: אמנה ג' וסי' במלכי' ב' סימן ח': ואסובבה ב' חד מל' וחד חסר וסימ' את מזבחך' אקומה נא ואסובבה בעיר' בתרא מל':

רשי

יונתי בחגוי הסלע' זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חוני' על הים ואין מקום לנוס לפניה' מפני הים ולא להפכות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלע' והיה הנחש נושף בה תכנס לפני' הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקדוש ברוך הוא הראיני את מראיך את כשרון פעלתך למי את פונה בעת צרה: השמיעני את קולך' ויצעקו בני ישראל אל יי': בחגוי' בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו יחוגו וינועו והית' אדמ' יהודה למצרים לחגא וכשהן רבי' קורא להן חגוי וכן קנ' קנוי וכן ויכרות את מדויהם: מדרגה' איסקלוים בלעז' כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכי' העפר למעלה להגביה שאל סביב עושין אותו מדרגות מדרגו' זו למעלה מזו: בסתר המדרגה' פעמי' שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות: אחזו לנו שועלים' שמע הקדוש ברוך הוא את קולם צוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולי' שאף הקטנים היו מחבלי' את הכרמי' בעוד כרמינו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלי' מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר אנוסה מפני בני ישראל: שועלים קטנים' כתיב חסר ו"ו על שם שהיה כפרע מהם במים שנמרדו בשעלו של מקום: דודי לי ואני לו' הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו' כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים: הרועה' את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה: עד שיפוח היום' מוסב למקרא שלמעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום ונבר השרב: ונסו הצללים' חטאנו בעגל חטאנו במרגלים' ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו: סוב דמה לך דודי' גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני: בתר' לשון חלוקה והפלגה: על משכבי בלילות' בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל כנזופים: בקשתיו ולא מצאתיו' כי אינני בקרבכם כי לא אעלה בקרבך: אקומה נא ואבקשה' ויהי משה אעלה אל יי':

מצאוני

מצאוני השומרים · משה ואהרן : את שאהבה נפשי ראיתם · מה אמרתם בפיו : כמעט שעברתי מהם · קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה : עד שמצאתי שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים : אחזתיו ולא ארפנו · לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי : השבעתי אתכם · האומות בהיותי גולה ביניכם : אם תעירו ואם תעוררו · אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעזבו לשוב מאחריו : עד שתחפץ · בעוד שאהבתו חפץ עלי : מי זאת עולה מן המדבר · כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרו׳ מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו׳ כתמרות עשן גבוה וזקוף כתמר : מקוטרת מור · על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי : רוכל · בשם המוכר כל מיני בשמי׳ : אבקת · על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק : הנה מטתו שלשלמה · אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר : לה · ששים רבוא סביב לה : מגבורי ישראל · מיוצאי הצבא לכל פחותי׳ מבן עשרי׳ והיתרים על בני ששים : מלומדי מלחמה · מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבים את אותה החונים סביבות המשכן מלומדי סדר עבודתם : איש חרבו · כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הנירסא והמסר׳ שלא תשכח : מפחד בלילות · פן ישכחוה ויבואו עליהם צרות וכן הוא אומר נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך : אפריון עשה לו · זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כתר לכבוד : רפידתו

כתמרות · כמו עמודים כמו ותמרות כרובים ויש אומרים שהם דומות לאילן התמר : אבקת · מן אבק עפר רגליו : רוכל סוחר כמו המה רוכליך : מלומדי · רגילים כמו כעגל לא למד : אפריון · אין לו דומה ופירושו לפי עניינו בניין ככבוד : לפידתו ·

שהביאתיו ג׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ לך הבא העיר · והבאתי אתם וידעו את הארץ · עד שהביאתיו אל בית אמי : עד ועד י״א בטעם מאריך ס״פ וסי׳ ערבון עד שלחך · ורדפוך עד אבדך · עד דדת · מכף רגלך עד קדקדך · אנפי אשב עד שובך · ואשמתינו גדלה עד לשמים · במחנה עד חיותם · מכף רגלו עד קדקדו דאיוב · עד שתחפץ ג׳ בסיפ׳ : כתימרות ג׳ מל׳ דמל׳ בליש׳

מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם : כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי : ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַםִ בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ :

מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל : הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל : כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת :

אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן :

מצאוני אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אַשְׁכַּחוּ יָתִי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְלֵוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת מֵימְרָא דְמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי מְסַחֲרָן יָתֵיהּ חֲזוֹר חֲזוֹר וּשְׁאֵלִית לְהוֹן עַל עֵסֶק שְׁכִינַת יְקָרָא דַיְיָ דְּאִסְתַּלְּקַת מִנִּי אֲתִיב מֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל וְכֵן אֲמַר אֶסַּק לִשְׁמֵי מְרוֹמָא וַאֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ מָאִים יְכַפֵּר עַל חוֹבֵיכוֹן וְיַשְׁרֵי יַת שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינֵיכוֹן כְּמִלְּקַדְמִין : כמעט כִּזְעֵיר צִבְחַר הֲוָה וְתָב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וּפַקִּיד לְמֹשֶׁה נְבִיָּא לְמֶעְבַּד מַשְׁכַּן זִמְנָא וַאֲרוֹנָא וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּגַוֵּיהּ וְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲווֹ מְקָרְבִין קוּרְבָּנֵיהוֹן וַעֲסִיקִין בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בְּאִדְרוֹן בֵּית מֶדְרְשָׁא דְמֹשֶׁה רַבְּהוֹן וּבִקְטוּנָא דִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ : השבעתי כַּד שְׁמַעוּ שִׁבְעָא אוּמַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְמֶחְסַן יַת אַרְעֲהוֹן קָמוּ בַּחֲדָא וְקַצִּיצוּ יַת אִילָנַיָּא וּסְתִימוּ יַת מַבּוּעֵי מַיָּא וְצַדִּיאוּ יַת קִרְוֵיהוֹן וַעֲרַקוּ אֲמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמֹשֶׁה נְבִיָּא אֲנָא קַיֵּמִית לַאֲבָהָתְהוֹן דְּאַלֵּין לְאַעֲלָא יַת בְּנֵיהוֹן לְאַחֲסָנָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְהֵכְדֵין אֲנָא מָעֵל יַת בְּנֵיהוֹן לְאַרְעָא צַדְיָא וְרֵיקָנְיָא כְּעַן אֲנָא מְעַכֵּב יַתְהוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא וּתְהֵי אוֹרַיְתִי מִתְעָרְבָא בְּגוּפֵיהוֹן וּמִבָּתַר כֵּן אִנּוּן עַמְמִין רַשִׁיעִין יִבְנוּן מָה דְּאַצְדִּיאוּ בְּכֵן אֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַשְׁבַּעִית לְכוֹן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בַּיְיָ צְבָאוֹת וּבְתַקִּיפֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דְּלָא תִזְדְּרוּן לְמִסַּק לְאַרְעָא דִּכְנַעֲנָאֵי עַד מִשְׁלַם אַרְבְּעִין שְׁנִין וִיהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְמִמְסַר יָתְבֵי אַרְעָא בִּידֵיכוֹן וְתִעְבְּרוּן יַת יַרְדְּנָא וּתְהֵי אַרְעָא כְּבִישָׁא קֳדָמֵיכוֹן : מי כַּד סְלִיקוּ יִשְׂרָאֵל מִן מַדְבְּרָא וַעֲבַרוּ יַת יַרְדְּנָא עִם יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אֲמַרוּ עַמֵּי אַרְעָא מָה הִיא דָא אוּמָּא בְּחִירְתָּא דְּסָלְקָא מִן מַדְבְּרָא מִתְבַּסְּמָא מִן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְסַעְיָדָא בִּזְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם דִּי פְלַח וְצַלִּי קֳדָם יְיָ בְּטוּר מוֹרִיָּה וּמִתְמָרְקָא מִשַּׁח רְבוּתָא בְּצִדְקְתֵיהּ דְּיִצְחָק דִּי אִתְעֲקַד בַּאֲתַר בֵּית מוּקְדְּשָׁא דְּמִתְקְרֵי טוּר דִּלְבוֹנְתָא וּמִתְעַבְדִין לַהּ נִסִּין בַּחֲסִידוּתֵיהּ דְּיַעֲקֹב דְּאִשְׁתַּדַּל עִמֵּיהּ עַד מִסַּק קְרִצְתָּא וְאִתְגַּבַּר מִנֵּיהּ וְאִשְׁתֵּזִיב הוּא וּתְרֵי עֲסַר שִׁבְטוֹי : הנה כַּד בְּנָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בִּירוּשְׁלֶם אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ כְּמָה יָאֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא הָדֵין דְּאִתְבְּנֵי לִי עַל יְדוֹי דְּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בַּר דָּוִד וּכְמָה יָאִין כַּהֲנַיָּא בְּעִדָּן דְּפָרְסִין יְדֵיהוֹן וְקָיְמִין עַל דּוּכְנֵיהוֹן וּמְבָרְכִין לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּשִׁתִּין אָתִין דִּמְסִירִין לְמֹשֶׁה רַבְּהוֹן וּבְהַהִיא בִּרְכְּתָא מְסַחֲרָא לְהוֹן כְּשׁוּר רָם וְתַקִּיף וּבָהּ מִתְגַּבְּרִין וּמַצְלְחִין כָּל גִּבָּרֵי יִשְׂרָאֵל : כלם וְכַהֲנַיָּא וְלֵוָאֵי וְכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל כּוּלְּהוֹן אָחֲדִין בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דְּמַתִּילִין לְחַרְבָּא וְשָׁקְלָן וְטָרְיָן בְּהוֹן כְּגִבָּרִין מְאַלְּפֵי קְרָבָא וְכָל חַד וְחַד מִנְּהוֹן חֲתִימַת מִילָה עַל בִּסְרְהוֹן הֵיכְמָה אִתְחֲתִימַת בִּבְסְרֵיהּ דְּאַבְרָהָם וּמִתְגַּבְּרִין בָּהּ כִּגְבַר דְּחַרְבָּא חֲגִירָא עַל יַרְכֵיהּ וּבְגִין כֵּן לָא דָחֲלִין מִן מַזִּיקַיָּא וְטַלָּנֵי דְאָזְלִין בְּלֵילְיָא : אפריון הֵיכַל קוּדְשָׁא בְּנָא לֵיהּ שְׁלֹמֹה מַלְכָּא מִן אִילָנֵי זַנְגְּבִילָא וְשָׁאגֵי וְשׁוּרְבָּנֵי דְּאַיְתִי מִן לְבָנוֹן וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּבֵי : עמודיו

וסימ׳ כתימרות עשן מקטרת · ואיליו ואילמיו ותימוריו · דם ואש ותימרות עשן : גברים ז׳ חס׳ וסי׳ וכל אנשיה גברי׳ · קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל׳ · איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה · אתה ידעת את אביך׳ והיו כגברים בוסים · עיר גברים עלה חכם · ששים גברים סביב לה : בלילות ד׳ וסימ׳ להגיד בבקר חסדך · על משכבי בלילות · העמדים בבית יי׳ · מפחד בלילות : אפריון ל׳ עשה המלך שלמה מעצי והוא חד מן א״ב מן חד חד א״א בריש תיבו׳ וסי׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות האל״ף בס״ד :

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילו׳ שהיתה מבקשת דודה עד ש מצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון ש שלא יעירוה וכאשר היה בבקר רדפה ה הנערה אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר׳ וטעם הנה מטתו שלשלמ׳ ששים גבורי׳ כי הנה שלמה המלך הוצרך לגבורים רבים שישמרו מטתו : מפחד בלילות · שמא יחטפוה לסטים בעבור יפיה ו ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד ש שלמה המלך כאשר לקח את תמוקתו ה הוצרך לבנות אפריון והוא היה בתוך ה האפריון ·

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרי׳ והם משה ואהרן · ומעט זמן היה ש שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד י ישראל : עד שהבאתיו · אל הארון : השבעתי אתכם · אף על פי שנכנסה השכינה ע עמכם לא תוכלו ל להכנס לארץ עד ש שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתו׳ ויכום ויכתום : מי זאת עולה מן המדבר · כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמעה ה הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור · וענין הנה מטתו שלשלמה היא ארץ י ישר׳ שהיא היום מטתו של שלמה · וענין ששים גבורים ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד א אותם משה ואלעזר ה הכהן : מפחד בלילות היו מלמדי מלחמה ו והרגו כל נשמה כי היו מפחדים שיביאום לידי גלות : אפריון ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית יי׳ :

רפידתו׳ היציע שלו : מרכבו׳ הוא המרכב המסתיר הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכי׳ : רצוף׳ יש מן רצפת בהט ושם שענייננו ענין הצעת אבנים בקרקע וי״א שהוא כמו צרוף מן ובידו רצפה שפירושו גחלת והוא הישר בעיני כאשר אפרשנו במקומו : מבעד לצמתך׳ מבפני׳ כמו בעד החלון פי׳ שיער הרב : שגלשו׳ שנשקפו ונראו או יתדלגו מן העין ויש אומרים ש שנקראו תרגום קרא הוא גליש והוא רחוק בעניין : כעדר הקצובו׳ יחסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שעניינו שה ב בריאה ועניין הקצובו׳ שים להן מדה אחת כאילו נחצבת כל א אחת כמו חברתה ו וכמוהו׳ וקצב אחד ו וממנו ויקצב עץ : מתאימות׳ כמו תואמות ויש אומרים שים לפני כל אחת ת תאומים : ומדברך׳ כמו דיבורך : כפלח הרמון׳ יש אומרי׳ כחצי והקרוב שהוא כין ה הרמון האדום ויש מ מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהוא לשון ביקוע כן זה ביקוע ה הרמון : רקתך׳ בין המצח והעין : צמתך׳ הוא השיער הרב וכמוהו גלי צמתך :

רפידתו׳ משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב : מרכבו ארגמן׳ זה הפרכת שהיה תלוי ודוכב על כלונסות מעמוד לעמוד : תוכו רצוף׳ סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובים ולוחות : מבנות ירושלם׳ אלו ישראל יריאים ושלמים להקב״ה : בנות ציון׳ בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית : בעטרה שעטרה לו אמו׳ אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמר רבי יצחק שאל ר׳ שמעון בן יוחאי את ר׳ אלעזר ברבי יוסי אי אפשר ששמעת מאביך מהו שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה א אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי א אחותי רעייתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו׳ : ביום חתונתו׳ יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו : וביום שמחת לבו׳ זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן ב במדבר : הנך יפה רעייתי׳ קילוס ורצון וערבו עליו קרבנותיה : על שיפוא היום׳ שהמאלו לפני בימי א חפני ופנחס : עיניך יונים׳ גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכששוחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צואר כך את נתתה שכם לסבול עולי ומוראי : מבעד לצמתך עשרך כעדר העזים׳ הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לאתן מבפנים לקישורייך שערך נאה ומבהיק כזוהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך זו היא מבפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הריקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם׳ דבר אחר כאותן שכבאו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים׳ מבעד הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין כנגד לדבר אחר כמו ובעד כוכבים יחתום הארץ בריחיה בעדי הבעד ערפל ומבעד הוא הדבר שהוא מבפני׳ לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד׳ צמתך לשון דבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש צמתך לשון צומת שתהא התי״ו מושרשת בתיבה שאם כן היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת להא לפעול בה פעולת נקבה או לוי״ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי״ו של שבת כשהוא מתנה לנקבה היא מודגשת כמו חנה חדשה ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי״ו של צמתך שהיא רפה על כרחינו באה במקום ה״א ויהא שם הקישור צמה וכשהוא סמוך לאתו לזכר או לנקבה תהפך הה״א לתי״ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה וכן אמה אמתו אמתה ערוה ערותו ערותה וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך : שגלשו׳ שנקרחו גבח מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר כמבא ההר נקרח וממורט מהם : שניך כעדר הקצובות וגו׳׳ אף קילוס זה בלשון נוי אשה : שניך׳ דקות ולבנות וסדורות על סודרן כאמר וסלד עדר הרחלים הברורות משאר הצאן בקצב ומניין כמסרות לרועה חכם והגון ליזהר במרן שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום : שכולם מתאימות׳ לשון מתום אין מתום בבשרי כלומר תמימות איכטלים בלע״ז : ושכולה׳ שום שכול ומום אין בהן ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשיניהם סביבותם והרי הם מתרחקים מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שכבאו על מדין בקצב ומניין שלא נחשד אחד מהן על העריות שנאמר לא נפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר וגו׳ ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד : כחוט השני שפתותיך׳ נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה את תקות חוט השני ונומר ושמרו הבטחתם : ומדברך׳ דיבורך והרי הוא מגזרת המדברים בך אבל הקודות או נדברו יראי יי׳ פרלי״ץ בלע״ז : רקתך׳ היא גובה הפנים שקורין פומ״לש בלע״ז אצל העינים ובלשון תלמוד קורין אותו דומני דלפי ומדמין לפלח שבי רמון מבחוץ שהוא אדום וסגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקנים שביך מליאים מצות כרמון : מבעד לצמתך׳ מבפנים לקישוריך :

צאינה ל׳ והוא חד מן יציאות דכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך יצא בס״ד : עיניך י״א וסים׳ שאי סביב עיניך׳ ואת שדוד מה תעשי׳ שאי עיניך על שפיים׳ ותקשרים ככלה׳ ואף כי תשלחנה לאנשים׳ והשבתי זמתך׳ עיניך בשדה׳ הנך יפה רעיתי׳ וחברו׳ הסבי עיניך׳ צוארך כמגדל השן :

י עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם : צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ :

ד

א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד : שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם : כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ :

ל׳ מל׳ ל׳ ומן מלין דמשמשין · תו׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ . ל׳ · ב׳ . ל׳ וחד מהר הגלעד · ל׳ . ל׳ · ל׳ וכסיל׳ · ל׳

עמודיו וּבָתַר דִּי שַׁלֵּם יָתֵיהּ שַׁוִּי בְּגַוֵּיהּ יַת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא דְּהוּא עַמּוּדָא דְּעָלְמָא וּבְגַוֵּיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא דִּי אַצְנַע תַּמָּן מֹשֶׁה בְּחוֹרֵב דְּיַקִּירִין מִן כְּסַף מְזוּקָּק וְשַׁפִּירִין מִן דְּהַב טָב וּפְרִישׂ וְטַלֵּל מִן עֲלַוֵּיהּ יַת פָּרוֹכְתָּא דְּתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּבֵינֵי כְּרוּבַיָּא דִּי עֲלָוֵי כַּפּוֹרְתָּא הֲוָת שַׁרְיָא שְׁכִנְתָּא דַּייָ דְּשַׁכֵּן שְׁמֵיהּ בִּירוּשְׁלֵם מִן כָּל כְּרַכֵּי אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל : צאנה כַּד אֲתָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא לְמֶעְבַּד יַת חֲנֻכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא כָּרוֹזָא נְפַק בְּחֵיל וְכֵן אֲמַר פּוּקוּ וַחֲזוּ יָתְבֵי פַּלְכַיָּא דְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וְעַמָּא דְּצִיּוֹן כִּתְנָא וּבִכְלִילָא דִּכְלִילוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּיוֹם חֲנוּכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא וַחֲדֵי בְּחֶדְוַת חַגָּא דִּמְטַלַּלְתָּא דַּעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעִדָּנָא הַהִיא יַת חַגָּא דִּמְטַלַּלְתָּא אַרְבְּעָה עֲסַר יוֹמִין : הנך וּבְהַהוּא יוֹמָא קָרֵיב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֶלֶף עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא וְאִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ נְפַקַת בַּת קָלָא מִן שְׁמַיָּא וְכֵן אֲמַרַת כְּמָה יָאָה אַנְתְּ כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל וּכְמָה יָאָן אִנּוּן רַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא וְחַכִּימַיָּא יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּאִנּוּן מְנַהֲרִין לְעָלְמָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדַמְיָן לְגוֹזָלִין בְּנֵי יוֹנְתָא וַאֲפִילוּ שְׁאַר בְּנֵי כְּנִשְׁתָּךְ וְעַמָּא דְּאַרְעָא אִנּוּן צַדִּיקִין כִּבְנוֹי דְּיַעֲקֹב דִּי לַקְטוּ אַבְנִין וַעֲבַדוּ גַּלְשׁוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְּגִלְעָד : שניך כְּמָה יָאָן כַּהֲנַיָּא וְלֵוָאֵי דִּמְקָרְבִין יַת קוּרְבָּנָךְ וְאָכְלִין בְּסַר קוּדְשָׁא וּמַעַשְׂרָא וְאַפְרָשׁוּתָא וְדַכְיָן מִכָּל אוֹנְסָא וְגֶזֶלָא הֵיכְמָה דַּהֲווֹ דַּכְיָן עֶדְרֵי עָנָא דְּיַעֲקֹב בְּעִדָּן דַּהֲווֹ גְּזִיזִין וְסָלְקָן מִן נַחְלָא דְּיוּבְקָא דְּלָא הֲוָת בְּהוֹן אֲנִיסוּתָא וְגֶזֶלָא וְכוּלְּהוֹן דַּמְיָן דָּא לְדָא וְיָלְדָן תְּיוּמִין בְּכָל עִדָּן וְעָקְרָא וּמַתְכְּלָא לָא הֲוָת בְּהוֹן : כחוט וְשִׂפְוָתֵי דְּכַהֲנָא רַבָּא הֲווֹ בָּעְיָן בִּצְלוֹתָא בְּיוֹמָא דְּכִפּוּרֵי קֳדָם יְיָ וּמִלּוֹי הֲווֹ מְהַפְּכִין חוֹבֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל דְּדַמְיָן לְחוּט זְהוֹרִיתָא וּמְחַוְּרָן יָתְהוֹן כַּעֲמַר נְקִי וּמַלְכָּא דִּי הוּא רֵישְׁהוֹן מְלֵי פִּקּוּדַיָּא כְּרִמּוֹנָא בַּר מִן אַמַּרְכְּלַיָּא וְאַרְכוֹנִין דְּאִנּוּן קְרִיבִין לְמַלְכָּא דִּי אִנּוּן צַדִּיקַיָּא וְלֵית בְּהוֹן מִדַּעַם בִּישׁ : כמגדל

הפעם השנית

רצוף אהבה כלומר צרוף אהבה על אחת מבנות ירושלם ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך אז ראה אותו : הנך׳ ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה ויכולתי לראותך בלי ש שאצטרך לעשות אפריון : שערך כעדר העזים׳ הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לאכול ולכאן כן דימה שער ראשה שזה גל זה נופל שכך׳ וענין מן הרחצה הלובן : ושכלה׳ כמו נשברת :

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו עניינו רוב הזהב והכסף וכתוב צפיפהו בזהב ובכסף : מרכבו ארגמן׳ כעין ארגמן או הרכיב מבחוץ׳ וטעם באיכה וראיכה הוא ויקהלו אל המלך שלמה : הנך יפה רעיתי עיניך יונים׳ שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בפעם הראשונה׳ וענין עיניך נביאים כי כן יקראו רואים וחוזים׳ וענין שערך הם הנזירים : שניך׳ הם הגבורים : שפתותיך׳ הם המשוררים : רקתך׳ הם הכהנים :

כחוט
ל׳ וחד כחוט
השני
ורמתיו

במגדל דוד צוארך · קומה זקופה כי כאשה והדוגמ׳ כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חוזק ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו וכוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת מלפנו מבהמות ארץ והת״ו בתלפיות כמו ת״ו ש שבתרמית ובתבנית: אלף המגן תלוי עליו · כן מנהג השרים לתלו׳ מגיניה׳ ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי · אשפות שנותנין בהן חצים כמו הברו החצי׳ מלאו השלטים ודומה לו ל לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתור׳ מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם דבר צוה לאלף דור: כל שלטי הגבורים · שכינו שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כעניין שנאמר כחצים ביד גבור כן בני ה הנעורים אשרי הגבר אשר מילא אשפתו מהם: שני שדיך · המניקים אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה · דרך צביה לה״ו׳ יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה · דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור אנכי כ כנגד לא תרצח ש שהרוצח ממעט את הדמות של הקב״ה · לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבוד זרה דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים · לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר · זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית · כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלה אותו ומכב׳ למי שאינו אביו: הרועי׳ · את צאנם בשושני׳ ומדריכי׳ אותם בדרך נוחה וישרה: עד שיפוח היום · עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים · הוא עת שרב וחום היום אני אבילך ואת עריבה עלי: היום · הוא השמש וכן לרוח היום וכן כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים כבר׳ · כלומר משחטאו אז לפני לחלל את קדשי ולכאן מנחתי בימי תפני ונכחם אסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים · ושם כולך יפה ומום אין בך וארצה שם כל קרבנותיך: אתי מלבנון כלה · כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי · וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי כשתגלו מלבנון זה אתי תבוא ולא כתב אתי מלבנו׳ תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תצאו ותבואו: תשורי מראש אמנה · בקבצי את נדחיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי ללכת אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג · דבר אחר מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשהגליות נקבצות ומגיעו׳ שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודיה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: לבבתיני · משכת את לבי אליך: באחת מעיניך · הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה ביך אלא אחת מהן הייתי מתחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורוניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך הם תכשיטי מצוה שישראל מצויינין בהם · דבר אחר באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: מה יפו דודיך · כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבבלי מנוחה ואחר ויעודים מנוחה זו ירושלם ואחר ויעודים מקום שנתוועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך · שם טוב: נפת · מתוק: תטופנה שפתותיך · טעמי תורה: וריח שלמותיך · מצות הנוגות הנוהגות בשלמותיך ציצית תפלת בגדי כהונה איסור שעטנז:

לתלפיות · יש אומרים לתלות פיות שהם חרבות ויש אומרים כי התי״ו נוסף ויחסר אלף והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים אמרו אין לו דומה: שלטי · מיני הנשק וכן והשלטים עשיתו כמו מגינים: תשורי · כמו אשורנו ולא עתה: לבבתני · לקחת לבי: ענק · מיני חלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

דויד ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״א ויחזקאל סימן ל״ד: המור ד׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ אך לי א׳ הר המור · וידי נטפו ב׳ בו · נוטפות מור עובר: נופת חד מן י״א פסו׳ רישיהון נ״ן וסופי׳ נ״ן וסימ׳ נמסר בסדר תזריע ותלים סימן מ״ה:

כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים: ה שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה הרועים בשושנים: עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה: כלך יפה רעיתי ומום אין בך: אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות א אריות מהררי נמרים: לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך: י מה יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים: נפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמתיך כריח לבנון:

כמגדל — וריש מתיבתא די הוא רב די ליך חסין בזכותא ורב בעובדין טבין כדויד מלכא דישראל ועל מימר פומיה הוה מתבני עלמא ובאולפן דאוריתא הוה עסק רחיצין עמא בית ישראל ומנצחין בקרבא כאלו אחדין בידיהון כל מיני זינין דגברין: שני — תרין פריקיך דעתידין למפרקיך משיח בר דויד ומשיח בר אפרים דמיין למשה ואהרן בני יוכבד דאמתילו לתרין אורזילין תיומי טביא והוו רען לעמא בית ישראל בזכותהון ארבעין שנין במדברא במנא ובעופין פטימין ומי בארא דמרים: עד — וכל זמן דהוו בית ישראל אחדין בידיהון אומנות אבהתהון צדיקיא הוו ערקין מזיקי וטלני וצפרירי וטהרי מביניהון על דהוה שכינת יקרא דיי שריא בבית מוקדשא דהוה מתבני בטור מוריה וכל מזיקיא ומחבליא הוו ערקין מריח קטורת בוסמין: כלך — ובזמן דעבד בית ישראל עבדין רעותיה דמרי עלמא הוא מקלס יתהון בשמי מרומא וכן אמר כולך שפרתא כנשתא דישראל ומחתא לית ביך: אתי — אמר יי במימריה עמי תהי יתבא כנשתא דישראל דדמיא לנגפי דהיא צניעא ועמי תעלון לבית מוקדשא ויהון מקרבין לך דורון ראשי עמא דיתבין על נהר דאמנה ודיירי דיתבין בריש טור תלגא ואומיא די בחרמון ויהון מסקין לך מסין יתבי כרכין תקיפין די אנון גברין כאריון תקרובתא מן קרוי טוריא דהסינין מן נמרין: לבבתני — קביע על לוח לבי רחמתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנגפי די היא צניעא קביע על לוח לבי חברת זוטר די בינך די הוא צדיקא כחד מן רבני סנהדרין וכחד מן מלכיא דבית יהודה דהוית יהיבא כלילא דמלכותא על צוריה: מה — כמה שפירן עלי חבתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנגפיה דהיא צניעא כמה טבן עלי חבתיך יתיר משבעין אומיא ושום טב דצדיקיך נדיף מכל בוסמנין: נפת — ובעדן דמצלין כהניא בעזרתא דקודשא זלחן ספותהון יערת דובשא ולישנך נגפי צניעא במללותיך שירין ותושבחן מתיקין כחלב ודבש וריח לבושי כהנין כריח אולבנין: גן

הפעם השנית

כמגדל · דימה האחרוני׳ שהם הקשורים ש שים על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך · אחר למשל: כשני עפרים · שיש להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אמרת לי שאך אל הרי בתר עד ש שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כולך יפה · הטעם כל מה שאמרת יפה הוא בעיני ומום אין בך לכן אתי מ מלבנון כלה בואי עמי תראי מראש אמנה הוא הר מקום האריו׳ והנמרים והענין ברחי מהמדבר ומאותם ה המקומו׳ כי הם בסכנ׳ ובואי עמי כי לא אוכל להפרד מעמך כי ל לבבתיני ולא נשאר לי לב:

הפעם השלישית

צוארך · המלך: אלף המגן · הם שריו: שני שדיך · הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו ש שברו ואכולו · אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית יי׳ כי שם נבנה הבית וזה הענין מ מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה: עד שיפוח היום · עד שתשתנה הרוח והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבם על כן אמר כולך יפה שהיו כל ישרא׳ כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון · שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן ששם שניר · ועוד מי שהיה בארץ עולים הנמשלי׳ לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתיני · אחר שאמר כולך יפה אמר עתה לבבתיני באחת ענק מצורוניך זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה היו חסידי׳ וענין באחת מעיניך הוא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשובה ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך משלמי נדרים ונדבות ושלמותיך פחות:

גל נעול · כהר יובא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות : שלחיך · כמו סעיפיך קרוב מן תשלח קציריה עד ים וכן שלוחותיה נטשו : פרדס · בלשון ישמעאל כדמות גן יש בו מין אחד : כפרים · לשון רבים מן אשכל הכופר : ואהלות · מין בושם וכמוהו כאהלים נטע יי' : אריתי מורי · לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך: יערי · מן יערת הדבש : חלבי · יש אומרים שהוא הלובן העולה על היין ויפרש כמוהו כיין חלבון והוא רחוק כי חלבון הוא שם מקום ואיננו תאר לכן חלבי הוא כמשמעו : דופק · מכה כמו מתדפקים : תמתי · התמימ' שלי : קווצותי · קצות השער והוא הפוך : רסיסי לילה · מגז' לרוס את הסלת :

הפעם השנית

גן נעול · ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם · ואחר שדימה אותה למעיין חתום אמר את כמו מעיין גנים שהם באר מים חיים · ענתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבא רוח תימן ויפיחו שניהם בגני ויזלו בשמיו ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא · אמר באתי לגני וארית מורי ו והענין שבע אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם דמותך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחלה על עדרי ח חביריך האכלתים ו והשכרתי' · אמרה אני ישנה אע"פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת ה אמרה פעם שנית רק בראשונ' בקשה ממנו בחלום ועתה בא אליה לגן שלה כאשר אמרה לו עורי צפון : קול דודי דופק · עתה היא פוסקת וכל הפרשה כולה מבוארת :

מעין ה' קמצין וסי' אך מעין ובור מקוה מים · אתה בקעת מעין ונחל · עברי בעמק הבכא · מעין נרפש ומקור משחת · גן נעול מעין חתום · וחד ומעין מבית יי' יצא · וד' פתחין וסימ' ל' מעין מי נפתוח · והבירו · וכל מעין מים יסתמו · מעין גנים באר מים חיים : ויאכל ה' וסי' בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה וביאור בסד' תולדות : רעים ח' וסימ'

תרגום		מקרא
גן ונשיך דמתנסבן לגוברין צניען כנגפי צניעא וכגנתא דעדן דלית רשו לגבר למיעל לגוה אלהן צדיקיא דנפשהון משתלחין לגוה על יד מלאכיא ובתולתיך טמירן וגניזן באנפלין וחתימן בכן כמבועי דמין חיין דנפיק מתחות אילנא ומתפרש לארבעת רישי נהרין ואלמלי דיהוא חתים בשמא רבא וקדישא הוה נפק ומבע ושטף כל עלמא : שלחיך ועולמיך מליין פקודיא הכרמונין ורחימין לנשיהון וילדן בנין כן צדיקין כותהון וריחיהון מטול הכי כבוסמנין טבין דגנתא דעדן כפורין עם רשקין : נרד רשק ומוריקא וקנה בוסמא וקנמון עם כל קיסי לבונתא מירא דכיא ואקסיל אלואן עם כל מיני בוסמנין : מעיין ומיא דשילוח מדברין בניח עם מותר מיין דנגרין מן לבנון לאשקאה ית ארעא דישראל בגין דאנון עסיקין בפתגמי אוריתא דמתילין לבירא דמיין חיין ובזכותא דנסוך מיא דנסכין על מדבחא בבית מקדשא דמתבני בירושלם דמתקרי לבנון :	ל' · ל' · ל' · ל' · ב' קמיעות · ל' · ל' מן ט"ו יחידאין · וא' מ"ל · ל' · ל' · ל' חד מ"ל · ב' ואמתך · ל' ומ"ל · ג' · ל' ודגש · ל' וזקף קמץ	גַּן׀ נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם : שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים : נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים : מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן־לְבָנוֹן : עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו : בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים : אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל׀ דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה :

עורי ועל סטר צפונא הוה פתורא ועלוהי תרי עסר לחמין דאפין ועל סטר דרומא הות בוצינא לאנהרא ועל מדבחא הוו מקרבין כהניא קורבנא ומסקין עלוי קטורת בוסמין כנשתא דישראל אמרת יעול אלהיא רחימי לבית מקדשא וקבל ברעוא קורבנהון דעמיה : באתי אמר קודשא בריך הוא לעמיה בית ישראל עלית לבית מקדשי דבנית לי אחותי כנשתא דישראל דמתילא לנגפי צניעא ואשריתי שכינתי בינך קבלית ית קטורת בוסמיך דעבדת לשמי שלחית אשתא מן שמיא ואכל ית עלון וית נכסת קודשיא אתקבל ברעוה קדמי נסוך חמר סומק וחמר חור דנסיכו כהניא על מדבחי כען אתו כהניא רחמי פקודי אכלו מה דמשתאר מן קורבניא ואתפנקו מן טובא דאתעתד לכון : אני בתר כל פתגמיא האלין חבו עמא בית ישראל ומסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא דבבל ואוביל יתהון בגלותא והוו דמין בגלותא כגבר דמכא דלא יכיל לאתערא משנתיה וקל רוחא דקודשא מזהרא להון על יד נביאיא והורת עירא יתהון מדמוך לבהון ענה רבון כל עלמא וכן אמר הדרי בתיובתא פתחי פומיך ובועי ושבחי לי אחתי רחמתי כנשתא דישראל דמתילא ליונתא בשלימות עובדיך ארום שער רישי אתמלי מן דמעתיך כגבר דסער רישיה מצטבע מטלא דשמיא וציצית נזרי אתמלי מן טפי עיניך כגבר דציצרת נזרוהי מלין מטפי מטרא דנחתין בליליא : פשטתי

בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף · וביאורם באיוב סימן י"ו וירמיה ריש סימן ג' ומשלי סוף סימן י"ח :

הפעם השלישית

גן נעול · בתולותיהם צנועות · ופרדס רימונים עם עצי בשמים הם שנים עשר כנגד השבטים וענין מעיין גנים על נשי הטבילה : עורי צפון ובואי תימן · באה רוח צפונית וזה על שיפוח היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ : ברח דודי אל גנו · השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל מקומי וענין ויאכל פרי מגדיו לא אקריב עולות עוד כענין אשר חלב זבחימו יאכלו · אמרה שכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואילו הוצרכתי יש לי הכלי יערי עם דבשי והייתי מאכיל לרעי שהם המלאכים והענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו · אחר שעלתה שכינה גלו ישרא' לבבל אמרה כנסת ישר' אני ישנה בגלו' בבל כאדם שהוא במחשך · וענין ולבי ער שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי : קול דודי · זהו העיר יי' את רוח כורש מלך פרס : שראשי נמלא טל · דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית העת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או טל דמעות של ישראל שעלו :

גן נעול · על שם צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות : גל נעול · יש לפרשו לשון מעיין כמו גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד טרוקי גלי : שלחייך · ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס יבש שלחיך הריהן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מ מרטיבים מעשים ט טובים כפרדס רמוני' : כפרים עם נרדים · מיני בשמים הם : מעיין גנים · כל זה מוסב על שלחיך ומקלסן כמעיין ה המשק אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות : ונוזלים מן הלבנון · ממקום נקיות באין עכירת טיט : עורי צפון ובואי תימן · אחר שערב עלי רוחך וגני משכנותיך אני מצוה את הרוחו' צפון ותימן להפיח בגנך לבאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליו' מתקבצ' ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלם ובימי הבניין יהיו ישר' נקבצים שם למועדים ולרגלים ויאמ' שכינה יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם : באתי לגני · בימי חנוכת הבית : אריתי · לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה ו וסלו ואף לשון מקרא וארוה כל עוברי דרך וכאמר על שם הקטרת שהקטירו קטרת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה ו והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה כמו ותשם בסוף ושויתיה ביערא ומוצצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטר' נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאי' ואין חטאת קריבת נדבה ואני קבלתים בנביים : שתיתי ייני · הם הנסכים : עם חלבי · מתקן ונוח מחלב : אכלו רעים · באהל מועד אהרן ובניו ובית עולמים הכהנים כולם : שתו ושכרו דודים · אלו ישראל אוכלו בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח : אני ישנה · כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקדוש ברוך הוא כישנה ונרדמת : ולבי ער' זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא : ולבי ער · הקדוש ברוך הוא שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי : קול דודי דופק · משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח : פתחי לי · אל תגרמי לי שאסתלק מעליך : שראשי נמלא טל · לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמ' שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אבריהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל והנני בא אליך טעון ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי : קווצותי רסיסי לילה · אף בידי הרבה קביצות מיני פורענות ליפרע מעוזבי וממנאצי · טל הוא לשון נחת : רסיסי לילה · גשמי לילה שהן טורח ועייפות · רסיסי תרגום של רביבים וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא · קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין פלוצ"ילש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקווצות שדרך טל ומטר ליאחז בשער ובקווצות ויש לפרש כל נרסיסי לילה שניהם לטובה שכל מצות קלות הנחות ליעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה : פשטתי

פשטתי את כתנתי׳ כלומר כבר לימדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כעניין שנאמר ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים וגו׳ שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ׳ ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: דודי שלח ידו מן החור ׳ שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור ׳ כלומר בלב שלם ונפש חפיצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב : מור עובר׳ ריח עובר ומתפשט לכל צד : ודודי חמק עבר ׳ נסתר ונכסה ממני כמו חמוקי ירכיך סתרי ירכיך על שם שהירך בסתר וכן עד מתי תתחמקין תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו ׳ שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגו׳ מצאוני השומרים הסובבים בעיר ׳ ותופסים גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני ׳ חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא כברדול״א בלע״ז: רדידי ׳ עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל העניין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו וזו היא הדוגמא דודי שלח ידו מן החור כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן עבודה זרה שבחרתי בה : שלח ידו ׳ והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגו׳ ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד : מעי המו עלי ׳ בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקדוש ברוך הוא וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאים בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו׳ אף יאשיהו נאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו: פתחתי לדודי ודודי חמק עבר׳ לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו׳ ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה הנני מביא רעה אל מקום הזה ואל יושבי וגו׳ ואומר וכמהו לא היה לפניו מלך אך לא שב יי׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר יי׳ גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת : נפשי יצאה בדברו׳ יצאה ממני בדברו דבר זה : בקשתיו ולא מצאתיו ׳ ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס: מצאוני השומרים ׳ נבוכד נצר וחיילותיו : הסובבים בעיר ׳ לנקום נקמתו של מקום : נשאו את רדידי׳ בית המקדש : שומרי החומות ׳ אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כעניין שנ׳ על חומותיך ירושלם וגו׳ הם הציתו בו את האור כעניין שנאמר ממרום שלח אש וגו׳: השבעתי אתכם ׳ האומות אנשי נבוכד נצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפילה ואת דורו של מרדכי בימי המן : אם תמצאו את דודי ׳ לעתיד לבא ליום הדין שיבוקש מכם להעיד עלי כעניין שנאמר יתנו עידיהן ויצדקו: מה תגידו לו׳ שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי בייסורים קשים ביניכם יבא נבוכד נצר ויעיד יבא אליפז ובופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה : מה דודך מדוד׳ כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו ׳ להעיד לו על אהבתך : דודי צח׳ לבן כמו צחו מחלב : ואדום׳ קילום מי בחור כשהוא לבן ופניו אדמוניות : דגול מרבבה׳ כדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבו׳ הרבה קרויין רבבה שנ׳ רבבה כצמח השדה נתתיך : ראשו

איכה ד׳ ב׳ מלעיל וב׳ מלרע וסי׳ פשטתי את כתנתי ב׳ בו ומלעיל ׳ כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בו ומלרע: מור ד׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפ׳ : חמק ל׳ וא׳ המק ואינך חד מן ט״ו זוגין חד ח״ת וחד ה׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה״א בס״ד: נשאו י׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ובשמואל ב׳ סימן י״ט: שככה ב׳ וסימני׳ אשרי העם שככה לו ׳

פָּשַׁ֙טְתִּי֙ אֶת־כֻּתָּנְתִּ֔י אֵיכָ֖כָה אֶלְבָּשֶׁ֑נָּה רָחַ֥צְתִּי אֶת־רַגְלַ֖י אֵיכָ֥כָה אֲטַנְּפֵֽם׃ דּוֹדִ֗י שָׁלַ֤ח יָדוֹ֙ מִן־הַחֹ֔ר וּמֵעַ֖י הָמ֥וּ עָלָֽיו׃ ה קַ֥מְתִּֽי אֲנִ֖י לִפְתֹּ֣חַ לְדוֹדִ֑י וְיָדַ֣י נָֽטְפוּ־מ֗וֹר וְאֶצְבְּעֹתַי֙ מ֣וֹר עֹבֵ֔ר עַ֖ל כַּפּ֥וֹת הַמַּנְעֽוּל׃ פָּתַ֤חְתִּֽי אֲנִי֙ לְדוֹדִ֔י וְדוֹדִ֖י חָמַ֣ק עָבָ֑ר נַפְשִׁי֙ יָֽצְאָ֣ה בְדַבְּר֔וֹ בִּקַּשְׁתִּ֙יהוּ֙ וְלֹ֣א מְצָאתִ֔יהוּ קְרָאתִ֖יו וְלֹ֥א עָנָֽנִי׃ מְצָאֻ֧נִי הַשֹּׁמְרִ֛ים הַסֹּבְבִ֥ים בָּעִ֖יר הִכּ֣וּנִי פְצָע֑וּנִי נָשְׂא֤וּ אֶת־רְדִידִי֙ מֵֽעָלַ֔י שֹׁמְרֵ֖י הַחֹמֽוֹת׃ הִשְׁבַּ֥עְתִּי אֶתְכֶ֖ם בְּנ֣וֹת יְרוּשָׁלִָ֑ם אִֽם־תִּמְצְאוּ֙ אֶת־דּוֹדִ֔י מַה־תַּגִּ֣ידוּ ל֔וֹ שֶׁחוֹלַ֥ת אַהֲבָ֖ה אָֽנִי׃ מַה־דּוֹדֵ֣ךְ מִדּ֔וֹד הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים מַה־דּוֹדֵ֣ךְ מִדּ֔וֹד שֶׁכָּ֖כָה הִשְׁבַּעְתָּֽנוּ׃ י דּוֹדִ֥י צַח֙ וְאָד֔וֹם דָּג֖וּל מֵרְבָבָֽה׃

פשטתי עֲנַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כָּל קֳבֵל נְבִיאַיָּא הָא כְּבַר אַעֲדֵיתִי מִנִּי נִיר פִּקּוּדוֹי וּפְלַחֵית לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְהֵיכְדֵין יְהֶוְיָן לִי אַפִּין לְמֶהְדַּר לְוָתֵיהּ אֲתִיב לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא עַל יַד נְבִיאַיָּא וְאַף אֲנָא הָא כְּבַר סַלְּקֵית שְׁכִנְתִּי מִבֵּינַיִךְ וְהֵיכְדֵין אַהֲדוּר וְאַתְּ עֲבַדְתְּ עוֹבָדִין בִּישִׁין וַאֲנָא קַדֵּשִׁית יַת רִגְלַי מְסוֹבְתֵיךְ וְהֵיכְדֵין אֲטַנְּפִנּוּן בֵּינַיִךְ בְּעוֹבָדַיִךְ בִּישַׁיָּא׃ דודי כַּד אִתְגְּלֵי מִן קֳדָם יְיָ דְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא צָבָן לְמֶחְרַט וּלְמֵתָב לְוָתֵיהּ אוֹשִׁיט מְחַת גְּבוּרְתֵיהּ עַל שִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וְגָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה לְמֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר וְאַגְלֵי יַתְהוֹן בִּלְחְלַח וּבְחָבוֹר נַהֲרֵי גוֹזָן וְקִרְוֵי מָדַי וּדְבַר מִיַּדְהוֹן עֶגְלָא מַתְכָא דְשַׁוֵּי יָרָבְעָם חַיָּבָא בְּלֶשֶׁם דָּן דְמִתְקַרְיָא פָּמִיאָס בְּיוֹמֵי פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ וְכַד שְׁמַעַת אֲנָא רַחֲמֵי אִתְגַּלְגַּלוּ עֲלֵיהוֹן׃ קמתי וְכַד תַּקְפַת עֲלַי מְחַת גְּבוּרְתָא דַייָ תְּהֵית עַל עוֹבָדַי וְכַהֲנַיָּא קָרִיבוּ קֻרְבָּנַיָּא וְאַסִּיקוּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְלָא אִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא אֲרוּם מָרֵי עָלְמָא אֲחַד דָּשֵׁי תְיוּבְתָא בְּאַנְפָּי׃ פתחתי אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל צְבִיתִי לְמִתְבַּע אוּלְפָּן מִן קֳדָם יְיָ וְאִיהוּ סַלֵּק שְׁכִנְתֵּיהּ מִבֵּינִי וְנַפְשִׁי תָאֲבַת לְקָל מִלּוֹי תְּבַעִית שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וְלָא אַשְׁכְּחֵית צַלֵּיתִי קֳדָמוֹהִי וְאִיהוּ טַלֵּל שְׁמַיָּא בַעֲנָנֵי וְלָא קַבֵּל צְלוֹתִי׃ מצאוני אַדְבִּיקוּ לִי כַּשְׂדָּאֵי דְנָטְרִין אוֹרְחָתָא וּמְעִיקִין חֲזוֹר חֲזוֹר עַל קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם מִנִּי קְטַלוּ בְחַרְבָּא וּמִנִּי אוֹבִילוּ בְשִׁבְיְתָא נְטַלוּ תָּנָא דְמַלְכוּתָא מֵעַל צַוְּרֵיהּ דְּצִדְקִיָּהוּ מַלְכָּא דִיהוּדָה וְאוֹבִילוּ יָתֵיהּ בְּרִבְלָא וְסַמִּיוּ יַת עֵינוֹהִי עַמָּא דְבָבֶל דִּמְעִיקִין עַל קַרְתָּא וְנָטְרִין יַת שׁוּרַיָּא׃ השבעתי אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אַשְׁבְּעִית לְכוֹן נְבִיאַיָּא בִּגְזֵירַת מֵימְרָא דַייָ מָאִים אִתְגְּלִיָּת עֲלֵיכוֹן רַחֲמְתְּכוֹן חַוִּיאוּ קֳדָמוֹהִי דִמְרָעִיתָא מִן חִבַּת רַחֲמוֹהִי אֲנָא׃ מה עֲנוּ נְבִיאַיָּא וַאֲמַרוּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֵידֵין אֱלָהָא אַנְתְּ בָּעְיָא לְמִפְלַח כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל שַׁפִּירְתָּא מִכָּל עַמְמַיָּא לְאֵידֵין אַנְתְּ צְבִיָּא לְמִדְחַל דְּהֵיכְדֵין קַיֵּימַתְּ עֲלָנָא׃ דודי בְּכֵן שָׁרִיאַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁתְּעֵי בְּשִׁבְחָא לְמָרֵי עָלְמָא וְכֵן אֲמַרַת לְהַהוּא אֱלָהָא רְעוּתִי לְמִפְלַח דְּעָטֵיף בִּימָמָא בְּאִצְטְלָא חִוָּר כְּתַלְגָּא וְזִיו יְקָרָא דַייָ דְאַנְפּוֹהִי זָהֲרִין כְּנוּרָא מִסְּגִיאוּת חוּכְמְתָא וְסָבְרָא דְהוּא מְחַדֵּת שְׁמוּעִין חַדְתִּין בְּכָל יוֹמָא וַעֲתִיד לְפַרְסְמוּנּוּן לְעַמֵּיהּ בְּיוֹמָא רַבָּא וְטִקְסֵיהּ עַל רִבּוּא רִבְוָן מַלְאֲכִין דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָמוֹי׃ ראשו

שככה השבעתנו: השבעתנו ג׳ וסים׳ נקיים אנחנו ׳ וחבירו׳ מה דודך מדוד :

אבן עזרא

אטנפם ׳ בלשון רבנן ז״ל לשון ניאול : מן החור ׳ הנקב שיש בין שתי הדלתות: חמק׳ כמו הלך מן חמוקי ירכיך ויש אומרים כמוהו עד מתי תתחמקי׳ בעניין רחוק : רדידי׳ בלשון ישמעאל כמו צעיף : דגול ׳ מן דגל:

הפעם השנית

ענין דגול מרבבה כמו הדגל הוא בין חביריו:

הפעם השלישית

פשטתי ׳ שנתעצלו ישראל לעלות ולבנות הבית : דודי שלח ידו מן החור ׳ מחלון הרקיע וזהו לאתנביא חגי וזכריה בר עדו : קמתי אני לפתוח לדודי ׳ זהו בנין הבית וחשבו שהשכינ׳ תדור עמהם וכן הבטיחום הנביאי׳ ושכנתי בתוכך אילו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזה ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו ׳ וטע׳ נפשי יצאה בדברו נפשי תצא כשאזכור דברו כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים: מצאוני השומרים ׳ מלכי יון : הכוני פצעוני נשאו את רדידי ׳ והענין עזבוני ערומה מהמכות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם וחולת אהבה ולא עבדתי עבוד׳ זרה : דודי צח׳ שמעשיו זכים ונחים לזכים ׳ ואדום למכעיסיו כעניין מדוע אדום ללבושך ועניין דגול מרבבה אלף אלפין ישמשוניה : ראשו

אבן עזרא

כתם · דבר עגול ממיני חלי · ופז אבנים יקרות: קווצותיו · קצת שער: תלתלים · מן תל כמו על הר גבוה ותלול: על מלאת · על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן: ערוגת · חתיכת מקום בגן: מגדלות · יש אומרים מן גדול והנכון שהוא לשון רבים ממגדל: גלילי · כמו גלגלי וכן על גלילי כסף: ממולאים · כמו ומלאת בו: בתרשים · אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפ' ויש אומרי' שהיא כעין השמים: מעיו · בטנו: עשת · כלי עשוי משן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא צח כמו שמנו עשתו: מעולפת · כמו ותתעלף: ספירי' · אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם כי כבר משל הלובן כחלב ושלג וטעה המפרש כמעשה לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו אלא מן קח לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי מה ענין כמעשה עם הלובן כי היה לו לומר כמראה לבנת: שש · אבני שיש ומשקלו עם ועים:

יושבות ד' וסי' נמס' בשמואל א' סימן כ"ה ע"ש: גלילי ב' וסי' על גלילי כסף · ידיו גלילי זהב · קדמ' מלעיל: כלבנון ד' וסי' אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה · וריח לו כלבנון · יהי פסת בר בארץ בראש הרים · מראהו כלבנון בחור כארזי':

רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוּצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב: עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת: לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר: יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים: שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ טו מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים: חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם:

ראשו אוֹרַיְתֵיהּ דִּי הִיא רְגִיגָא מִדְּהַב טָב וּפֵירוּשׁ מִלַּיָּא דִּבְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין טַעֲמִין וּפִקּוּדִין לְמַן דְּנָטְרִין לְהוֹן חִוָּרִין כְּתַלְגָּא וּדְלָא נָטְרִין יָתְהוֹן אוּכָמִין כְּאַנְפֵּי עוּרְבָא: עיניו עֵינוֹהִי מִסְתַּכְּלִין תְּדִירָא עַל יְרוּשְׁלֵם לְאוֹטָבָא לַהּ וּלְבָרְכָא לַהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא כְּיוֹנִין דְּקָיְמִין וּמִסְתַּכְּלִין עַל מַפְקָנוּת מַיָּא בְּגִין זְכוּתָא דְיָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא וּמְנַהֲרִין יַת דִּינָא לְמֶהֱוֵי שְׁעִיעַ כַּחֲלָב וְיָתְבִין בְּבֵית מֶדְרָשָׁא וּמְתִינִין בְּדִינָא עַד דְּגָמְרִין לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא: לחייו תְּרֵין לוּחֵי אַבְנִין דִּיהַב לְעַמֵּיהּ כְּתִיבָן בְּעֶשֶׂר שִׁטִּין דָּמְיָן לְשִׁטֵּי גִּנַּת בּוּסְמָא מַרְבְּיָן דִּקְרוּקִין וְטַעֲמִין הֵיכְמָה דְגִנּוּנִיתָא מַרְבֵּי בּוּסְמִין וְסִפְוָתֵי דְּחַכִּימוֹי דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא זָלְחִין טַעֲמִין בְּכָל סְטַר וּמֵאֲמַר פּוּמְהוֹן כְּמֵירָא בְחִירָא: ידיו תְּרֵי עֲסַר שִׁבְטִין דְּיַעֲקֹב עַבְדֵיהּ גְּלִילָן עַל צִיץ כְּלִילָא דְּדַהֲבָא דְקוּדְשָׁא גְּלִיפָן עַל תְּרֵי עֲסַר מַרְגָּלְיָתָא עִם תְּלָתָא אֲבָהָן דְּעָלְמָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רְאוּבֵן גְּלִיף עַל אַחְמַר שִׁמְעוֹן גְּלִיף עַל עָקִיק לֵוִי גְּלִיף עַל בַּרְקָן וְעִפְרָן יְהוּדָה גְּלִיף עַל כַּחְלֵי יִשָּׂשכָר גְּלִיף עַל אִזְמוֹרַד זְבוּלֻן גְּלִיף עַל נִיהַר דָּן גְּלִיף עַל בִּרְלָא נַפְתָּלִי גְּלִיף עַל טַבְאָג גָּד גְּלִיף עַל אֶסְפּוֹר אָשֵׁר גְּלִיף עַל פִּרוּזָג יוֹסֵף גְּלִיף עַל מְרִיבָג בִּנְיָמִן גְּלִיף עַל אַפַּנְטוֹר דַּמְיָן לִתְרֵי עֲסַר מַזָּלַיָּא נְהִירִין כַּעֲשָׁשִׁית צְחִיחִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן כְּשֵׁן דְּפִיל וּבְהִיקִין כְּשַׁבְזִיזִין: שוקיו וְצַדִּיקַיָּא אִנּוּן עַמּוּדֵי עָלְמָא בְּסִיסָן עַל סַמְכִין דִּדְהַב טָב אִנּוּן פִּתְגָּמַיָּא דְאוֹרַיְתָא דְּעָסְקִין בְּהוֹן וּמוֹכְחִין עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד רְעוּתֵיהּ וְאִיהוּ מִתְמְלֵי רַחֲמִין עֲלֵיהוֹן כְּסָבָא וּמְחַוַּר חוֹבֵיהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל כְּתַלְגָּ וּמִתְעֲתַד לְמֶעְבַּד נִצְחָן וּקְרָבָא בְּעַמְמַיָּא דְעָבְרִין עַל מֵימְרֵיהּ כְּעוּלֵּם גְּבַר וְחַסִּין כְּגַלְמְשִׁין: הכו מִלֵּי מוֹרִינוֹי מְתִיקָן כְּרוּבְשָׁא וְכָל פִּקּוּדוֹי רְגִינָן עַל חַכִּימוֹי מִדְּהַב וּכְסַף דֵּין הוּא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא רְחִימִי וְדֵין הוּא תְּקוֹף חוּסְנֵיהּ דְּמָרֵי חַבִּיבִי נְבִיאַיָּא וּמִתְנַבְּאִין בִּירוּשְׁלֵם:

אבן עזרא

הפעם השנית

לחייו · זקנו: מגדלות · הם כמו מגדלות סביבותו לחייו: ממולאים בתרשים · רמז לשער שעל ידיו: מעיו עשת שן · חגור מתכין אצל מעיו כי חגורים כי איננו ערום: אדני פז · רגליו ואצבעותיו: מראהו כלבנון · שהוא כחמד למראה:

הפעם השלישית

ראשו כתם פז · הוא כסא הכבוד: שחורות כעורב · כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו:

עיניו · כענין בכל מקום עיני יי': רוחצות בחלב · כענין טהור עינים מראות ברע: לחייו · הם פרי הפנים: שפתותיו · הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל: ידיו גלילי זהב · הם האופנים · וענין כתרשים כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש: מעיו · היא האפודה האמצעית שיש בה תמונת מכוכבים נקבים: שוקיו · הוא הגוף שממנו נברא העולם · וענין שש שיש לו שם קבוע: אדני פז · הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו: מראהו כלבנון · הענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אצל בני אדם וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו כן מעשה השם: בחור כארזים · שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי אם חדשים לבקרים רבה אמונתו:

רשי

ראשו · מבהיק ככתם פז · כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין כבית גנזיהם וכן ישוה הכתם הטוב וכן ולכתם אמרתי מבטחי וכן ואלי כתם: קווצותיו תלתלים · לשון תלויים פנדלוי"ש בלע"ז: שחורות כעורב · כל אלה נוי לבחור: עיניו כיונים על אפיקי מים · עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים: רוחצות · עיני דודי בחלב: ויושבות על מלאת · כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעו' אלא יושבו' על מלאת גומא שלהם העניין לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושב כמו אבני מילואים ומלאת בו מלואת אבן: לחייו כערוגת הבשם · אשר שם באותם ערוגו' גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים · מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמי' אותם מעשה רוקח: גלילי זהב · כאופני זהב: ממולאי' בתרשים · כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת: עשת · לשון שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משטיא"ה בלע"ז: שן · מעצמות פיל: מעולפת ספירים · מקושטת ומתוקנת בספירי' לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת: שוקיו כעמודי שש המיוסדים על אדני פז · עמודי שש עמודי שיש וחבירו במגילת אסתר על גלילי כסף ועמודי שש ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים · נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים: חכו ממתקים · דבריו ערבים: זה דודי · זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה תליתי לאהבתו והדוגמא כלפי שקב"ה כך היא דודי צח ולבן להלבין עונותי צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי · ואדום ליפרע משונאיו כעניין שנ' מדוע אדום ללבושיך: דגול מרבבה · הרבה חיילות מקיפין אותו: ראשו כתם פז · תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר פתח דבריך יאיר פתח אנכי יי' אלהיך הראש תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו: קווצותיו תלתלים · על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: שחורות כעורב · על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה · דבר אחר קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור כלוחם בגבורה: עיניו כיונים על אפיקי מים · כיונים שעיניו צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות ששם מוצאי התורה המשולים למים: רוחצות בחלב · כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת · על מלאת של עולם משוטטו' בכל הארץ צופו' טובים ורעים:

תוספת ד"א תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלו' חכם לבית המדרש של פלו' חכם לבקש טעמי תורה · על אפיקי מים על בתי מדרשו' שהם מוצאי מים של תורה · רוחצות בחלב לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה היא רוחצות לשון נקבה הם מבחנין עצמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה וסתומותיה · יושבות על מלאת מיישבים דברים על אופניהם ע"כ · דבר אחר עיניו עניינו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מגוחצות בחלב כמו שפירשתי: לחייו · דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים · דבורים שבדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה עולה ושלמים: ידיו · הלוחות שכתן מימינו ומעשה ידיו המה: גלילי זהב · אלו הדברות שבהן הנחמדים מזהב ומפז רב אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגללין ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממולאים בתרשים · שכלל בעשרת הדברות שש מאות ושלש עשרה מצות: מעיו עשת שן · זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעולפת ספירים · כאלו חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות עונש וכריתות ל"ב וקלים וחמורים: מיוסדים על אדני פז · אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסיס למטן אמר רבי שמואל בר נחמני פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסיס למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון יפקוד יי' איש על העדה כו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו': מראהו כלבנון · המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים: בחור · נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: חכו ממתקים · דבריו ערבים ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם אני יי' הנאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה אל תהבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נחשבו לו לזכיות יש חך מתוק מזה:

רשי

אנה הלך דודך׳ מאי׳ ומקנטרי׳ האומות את ישראל׳ אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך׳ כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגו׳ ויגשו אל זרובבל וגו׳ נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו׳ וכוונתם לרעה כדי להשבית׳ מן המלאכה והם משיבי׳ דודי ירד לגנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגת הבשם׳ מקום מקטר הקטור׳: לרעות בגני׳ ועוד ירד לרעו׳ באנו בגני׳ אשר נפוצו שם אות׳ שלא עלו מן הגולה משר׳ שכינתו עליה׳ בבתי כנסי׳ בבתי מדרשו׳ וללקוט שושני׳ שומע ומקשיב לדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר אז נדברו יראי יי׳ וגו׳ ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא את׳ לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדק׳ וזכרון בירושלם: הרועה בשושנים׳ הרועה את צאנו במרעה נוח וטוב: יפה את רעיתי כתרצ׳ הקב״ה מקלס העדה זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בסיפרי׳ נאוה את עתה כאשר בראשונה בירושלם: אימה כנדגלו׳ חיילי מלאכים אימתך מטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: הסבי עיניך מנגדי׳ כבחור שארוסתו חביבה וערב׳ עליו ועיני׳ נאו׳ ואומ׳ לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אות׳ לבי מתחמם ומתגאה עלי ורוחי גסה כי איני יכול להתאפק: הרהיבוני׳ הגיסו לבי כמו ורהבם עמל ואון רה׳ הם שבת אישמ״י בלע״ז והדוגמ׳ כך הוא אמר הקב״ה במקד׳ זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפורת וכרובי׳ שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתיר׳ עד שמעלת בי: שערך כעדר העזים׳ בקטנים ורכים ודקי׳ שבכם יש שבח הרבה: שניך׳ קצינים וגבורי׳ שבך כולם לטובה׳ כעדר הרחלים הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרת שוקיה לחלילין מעיה לכינורות עורה לתוף אבל הרשעי׳ נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה כלום: ששים המה מלכות׳ אברה׳ ויוצאי ירכו׳ בני קטורה שש עשרה׳ ישמעאל ובניו שלש עשרה׳ יצחק ובניו שלשה׳ בני יעקב שני׳ עשר׳ בני עשו שש עשרה בדברי הימי׳ הרי ששים ואם תאמר צא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין: ושמוני׳ פלגשי׳ נח ובניו עד אברה׳ כל תולדות יוצאי התיב׳ שמוני׳ תמצאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשי׳ כך היו אברהם ויוצאי ירכו חשובי׳ גדולי׳ ויתירי׳ בחשיבות על הכל כאשר תרא׳ הגר בת מלכי׳ היתה תמנע בת שלטוני׳ היתה ונעשית פלגש לעשו ואומר אל עמק שוה וגו׳ השוו כולם בעצה אחת והמליכו את אברה׳ עליה׳: ועלמות אין מספר׳ למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: אחת היא יונתי׳ ומכולם אחת היא הנבחר׳ לי ליונה תמה שהיא תמימ׳ לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה׳ לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כולם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה׳ יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקו׳ שנא׳ וישתחו ישרא׳ על ראש המטה: ראוה בנות׳ את ישר׳ בגדולת׳ ויאשרו׳ ומה הוא קילוסן מי

ו

א אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ: דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים: אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלִָם אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת: הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד:

ה שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם: כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ: שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר: אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ:

תרגום

אנא אתיבו נביאיא כד שמעו וכן אמרו תושבחתא דיי מפום כנשתא דישראל על אידין חובא אסתלק מבינך שכנתא דיי את דשפירא עובדך מכל אומיא ולאן אתר אתפני רחימך באסתלקותיה ממוקדשך אמרת כנשתא דישראל על חובין ומרודין ואשתדור די השתכחו בי אמרין נביאיא כען הדרי בתיובתא ונקום אנת ואנן ונצלי קדמוהי ונבעי רחמין עמך: דודי ומרי עלמא קביל צלותהון ברעוא ונחת לבבל לסנהדרין דחכימיא ויהב רווחא לעמיה ואסקינון מגלותהון על יד כורש ועזרא ונחמיה וזרובבל בר שאלתיאל וסבי יהודאי ובנו ית בית מוקדשא ומניאו כהניא על קורבניא וליואי על מטרת מימרא דקודשא ושלח אשתא מן שמיא וקביל ברעוא ית קורבנא וית קטורת בוסמין וכגבר דמפרנס ית בריריה רחימא בתפנוקין כן פנקינון וכגבר דמנגב ורדין מן מישריא כן כנשינון מן בבל: אני ובההיא יומא אנא פלחא למרי עלמא ורחימי ורחימי אשרי שכינת קודשיא ביני וזן יתי בתפנוקין: יפה אמר יי במימריה כמה יאה את חביבתי בזמן דרצבותיך למעבד רעותי שפיר בית מוקדשא דבנית לי במקדש קדמי די בנא לי שלמה מלכא בירושלם ואימתך על כל עממיא ביומא דהלכו ארבע טקסיך במדברא: הסבי אסחרי רבניך חכימי כנשתא רבתא חזור חזור לקבלי די אנון אמלכוני בגלותא וקבעו מדרשא לאולפן אוריתי ושאר זעטוטיך ועמא דארעא אצדיקו יתי במימר פומהון כבנוי דיעקב דלקטו אבניא ועבדו גלישושיתא בטורא דגלעד: שניך וכהניא וליואי אכלי קורבניך ומעשר קודשא ואפרשותא דכין מכל אניסות וגזילות דהוו היכמה דכין עדרי דענא דיעקב בזמן דסלקן מן נחל יובקא דלא הוות בהון אניסא וגזלה וכולהון דמיין דא לדא וילדן תיומין בכל עדן ומתכלא ועקרא לא הות בהון: כפלח ומלכות בית חשמונאי כולהון מליין פקודיא כרמונא בר מן מתתיה כהנא רבא ובנוהי דאנון צדיקין מכולהון ומקיימין פקודיא ופתגמי אוריתא בצהותא: ששים בארין קמו יונאי וכנשו שתין מלכין מבנוי דעשו מלובשי שריונין רכבין על סוסון ופרשין ותמנן דוכסין מבנוי דישמעאל רכבין על פיליא בר מן שאר עממיא ולישניא דלית בהון מנין ומניאו אלכסנדרוס מלכא עליהון לרישא ואתו לאגחא קרבא לירושלם: אחת ובעדנא ההיא הות כנשתא דישראל דמתילא ליונתא שלמתא פלחא בלב חד למרהא ואחידא לאוריתא ועסקא בפתגמי אוריתא בלב שלים וברירן זכותהא כיומא דנפקת ממצרים הא בכן נפקו בני חשמונאי ומתתיה וכל עמא דישראל ואגיחו בהון קרבא ומסר יי יתהון בידיהון וכד חזו יתבי פלכיא אשרו יתהון ומלכוות ארעא ושלטוניא וקלסו להון: מי

מסורה

וללקוט חד מן מלין נסבין ול בריש תיבות׳ וסימ׳ נמס׳ במערכת אות הלמ״ד בס״ר: נאוה ד׳ וסי׳ נמסר בתלים סימן קס״ח ומשלי סימן י״ז: שהם הרהיבוני חד מן ח׳ מלין בתרי טעמי פ׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבת׳ כי אם בה׳ מקומו׳ וסימ׳ בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמר׳ ההרתיה ואת כל ההרתיות בקע דמלכים׳ מבליגיתי עלי יגון׳ גלוליכם ומכל גלולי׳ אטהר אתכם׳ מכל תועבותיכם׳ כי למבראשונה דד״ה׳ ונבזיתך לאחוך הב׳ שהם הרהיבוני׳ וסימ׳ מהסג״ תלוש: ברה ה׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ עד בית ברה׳ וחבירו דבתריה דשפטים׳ מצות יי׳ ברה מאירת עינים׳ ברה כחמה איומה כנדגלות׳ ברה היא ליולדתה׳ וכל לשון אכילה דכות׳ כתיב ה׳ בס״א:

אבן עזרא

כתרצה׳ שם מדינה תמצא׳ בדברי אחאב: אימה׳ שם אימה ממנ׳ לכל רואיה כמו אים ונורא: כנדגלו׳ כמחנו׳ בעלי הדגלים: הרהיבוני׳ חזקו ממני או הסירו כחי וממשלת׳ כמו המחבב רהב ורהב׳ עמל ואון:

הפעם השנית

דודי ירד לגנו׳ כאשר פירשתי שאמרה לו יבא דודי לגנו וכאשר הקיצה רדפה אחריו וכאשר ראה אות׳ אמר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כפלה הרמון והטעם כי את היא חשוקתי הקדמונית ולא תתערבי לי באחרת כי הנה שערך ושניך ורקתך לעדי׳ כאמני׳ ולא יתכן שתתערבי באחר׳ כי אחת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמוני׳ פלגשי׳ ועלמות אין מספ׳ ואין כמותך כי אחת את לאמך:

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו׳ זה שעלה למרו׳: לרעות בגנים וללקוט שושני׳ שהוא דר עם המלאכי׳ שהם צדיקי׳: אני לדודי׳ אמרה כנסת ישרא׳ אע״פ שיר׳ דודי לגנו אני שלו והו׳ שלי׳ ענתה שכינ׳ יפה את׳ זה שחזרו בבית שני ופי׳ הסבי עיניך מנגדי שנפסקה הנבוא׳ בבי׳ שני כאש׳ התנבא דניאל ולחתו׳ חזון ונביא כאשר פירשתי בספר דניאל: שערך׳ שהיו בבית שני נזירים: שניך׳ גבורים: רקתך׳ כהנים: ששים המה׳ מפרשים הוציאו מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברה׳ עם בני עשו בן בנו: ועלמות אין מספר׳ שאין להם ייחום: אחת היא׳ כמו גוי אחד בארץ:

אגוז ׳ ידוע בדברי קדמונינו ז״ל: באבי ׳ כמו בפרי הנחל כמו ואכביה שניא וכן עודנו באבו לא יקטף ויש אומרי׳ שהו׳ המבוכר ומן אב ומן אב יגיאתנו: עמי נדיב׳ שתי מלו׳ ויש אומ׳ כי יוד עמי נוסף כיוד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היוד במלת בני נוסף: השולמית ׳ שהיא מן שלם היא ירושלם ועניינו ירא׳ שלם: כמחולת מחני׳ ׳ מן תוף וחליל ומחול:

מי זאת הנשקפה עלינו ממקום הגבו׳ לכמוך קרויה השקפה כך בית המקדש נבנה מכל ארצות: כמו שחר ׳ הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהוד׳ ולא מלך והיו משועבדי׳ לפרס וליון ואח׳ כך נצחום בית חשמונאי ונעשו מלכים: אימה כנדגלות׳ אימה בגבוריה כנדגלות של מלכים כל זה הקב״ה מקלס את כנסת ׳ ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין עד: אל גינת אגוז ירדתי ׳ עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באיבי הנחל ׳ מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך: הפרחה הגפן ׳ אם תפריחו לפני את וסופרים ושונים: הנצו הרמונים ׳ מקיימי מצות מלואי זכיות למה נמשלו ׳ ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו פוצעו ומצאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין וענוותנין מעשיה׳ ואין תלמידים שבהן נכרים ואין מתפארים להכריז על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לדב׳ מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין ה האומו׳ ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין: לא ידעתי ׳ כנסת ישרא׳ מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי

מרכבות ד׳ חד חסר וסימ׳ מרכבת פרעה וחילו ירה בים חס׳ ׳ מרכבות השמש שרף ׳ שמה מרכבות כבודך ׳ מרכבות עמי נדיב קדמא חס׳: בנעלים ב׳ וסימ׳ והדריך בנעלים ׳ מה יפו פעמיך בנעלים:

מי אֲמַרוּ אוּמַיָא כְּמָה זְוִתָנִין עוֹבָדֵי עַמָּא הָדָא בְּקְרִצְתָּא שַׁפִּירִין עוּלֵימָהָא כְּסִיהֲרָא וּבִרִירָן זַכְוָתְהָא כְּשִׁמְשָׁא וְאֵימְתְהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא בִּזְמַן דְּהַלִּיכוּ אַרְבַּעַת טִקְסָהָא בְּמַדְבְּרָא׃ אל אֲמַר מָרֵי עַלְמָא לְבֵית מַקְדַּשׁ תִּנְיָן דְּאִתְבְּנֵי עַל יְדוֹהִי דְכוֹרֶשׁ אַשְׁרֵיתִי שְׁכִנְתִּי לְמֶחֱמֵי עוֹבָדִין טָבִין דְּעַמִּי וּלְמֶחֱמֵי אִלּוּלֵי פָּשָׁן וְסָגָן חַכִּימַיָּא דְּמַתִּילִין לְגוּפְנָא וְלַבְלוּבֵיהוֹן מַלְיָן עוֹבָדִין טָבִין הֵכְרִמוֹנִין׃ לא וְכַד אִתְגְּלֵי קֳדָם יְיָ דִּי אִנּוּן צַדִּיקִין וְעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לָא אוֹסִיף לְמַכְּכוּתְהוֹן וְאַף לָא אַעְבֵּר עִמְּהוֹן גְּמִירָא אֱלָהִין אַמְלֵיךְ בְּנַפְשִׁי לְאוֹטָבוּתְהוֹן וּלְשַׁוָּאָה יַתְהוֹן גֵּיוְתָנִין בִּרְתִיכֵי מַלְכִין בְּגִין זַכְוָתָא דְּצַדִּיקֵי דָרָא דְּדַמְיָן בְּעוֹבָדֵיהוֹן לְאַבְרָהָם אֲבוּהוֹן׃ ז שובי תּוּבִי לְוָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל תּוּבִי לִירוּשְׁלֵם תּוּבִי לְבֵית אוּלְפַן אוֹרַיְתָא תּוּבִי לְקַבָּלָא נְבוּאָה מִן נְבִיאַיָּא דִּי מִתְנַבְּאִין בְּשׁוּם מֵימְרָא דַייָ וּמָה טִיבְכוֹן נְבִיאֵי שִׁקְרָא לְמִטְעֵי עַמָּא דִירוּשְׁלֵם בִּנְבוּאַתְכוֹן דִּי אַתּוּן מְמַלְּלִין סַטְיָא עַל מֵימְרָא דַייָ וּלְאַחֲלָא מַשְׁרִית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ מה אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ כְּמָה שַׁפִּירָן רִגְלֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל כַּד סָלְקָן לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא בְּסַנְדְּלִין דְּסַסְגּוֹנָא וּמְקָרְבִין יַת נִדְרֵיהוֹן וְיַת נִדְבַתְהוֹן וּבְנֵיהוֹן נָפְקֵי יַרְכֵיהוֹן יָאָן כְּיוֹהֲרִין דִּקְבִיעָן עַל כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא דַּעֲבַד בְּצַלְאֵל אוּמָנָא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ שררך וְרֵישׁ מְתִיבְתָּךְ דִּי בִּזְכוּתֵיהּ מִתְפַּרְנְסִין כָּל עַלְמָא הֵיכְמָה דְעוּבָּרָא מִתְפַּרְנֵס מִן פַּרְתֵּיהּ בִּמְעֵינָא דְאִמֵּיהּ בָּהִיק בְּאוֹרַיְתָא כְּאוֹגָנָא דְסִיהֲרָא בְּמֵיתֵיהּ לְדַכָּאָה וּלְסָאָבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא וְלָא חָסְרִין פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא תְדִירָא מִפּוּמֵּיהּ הֵיכְמָה דְּלָא חָסְרִין מוֹי דְנַהֲרָא רַבָּא דִּי נְפַק מֵעֵדֶן וְשִׁבְעִין חַכִּימִין מְסַחֲרִין יָתֵיהּ כְּאִדַּר סִגְלַגַּל וְאוֹצְרֵיהוֹן מַלְיָן מִן מַעֲשַׂר קוּדְשָׁא וְנִדְרָא וְנִדְבָתָא דְסַיְּנוּ לְהוֹן עֶזְרָא כַּהֲנָא וּזְרוּבָּבֶל וְיֵשׁוּעַ וּנְחֶמְיָה וּמָרְדֳּכַי בִּלְשָׁן אֶנָשֵׁי כְּנִשְׁתָּא רַבְּתָא דְּמַתִּילִין לְוַרְדִּין בְּגִין דִּי יְהֵי לְהוֹן חֵילָא לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא יְמָם וְלֵילְיָא׃

מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב׃ שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃

א מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃ שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃

ל׳ מלעי׳ ׳ ל׳ כתי׳ ה׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ב׳ חס׳ ׳ ל׳ א׳ חס׳ ל׳ ותרתין כתי׳ ׳ ל׳ וחס׳ ׳ ב׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳

חמוקי ירכיך ׳ יש אומרי׳ שהוא המקום שיסוב הירך וכן יפרש תתחמקין גם חמק עבר: חלאים ׳ לשון רבי׳ מן וחלי כתם כמו כבאים שהוא לשון ר רבים מן כבי: אמן ׳ חרש וזה הלשון ידוע: שררך ׳ טבורך כמו רפאות תהי לשרך: אגן ׳ כלי עגול וכן ויגם באגנות: הסהר ׳ תרגום ירח וכן הסהרונים כדמות ׳ ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל: המזג ׳ ידוע בלשון רבנן כמו מסכ׳ יינה ויש אומרי׳ פירושו לפי עניינו וכן אפרשנו במקומו ואין לו דומה: סוגה ׳ כמו בדברי חכמינו סייג:

הפעם השנית

אמרה היא כל מי ש שהי׳ רואה אותי היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר ו והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי וטעם לא ידעתי אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי צועק אחרי שובי שובי השולמי׳ והייתי אומרת להם מה תחזו בשולמי׳ שיבאת כולכם לראותה כאשר תבאנה שתי מערכו׳ במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין שתי המערכות וזה ענין המחנים והיו אומרי׳ מה יפו פעמיך ׳ וענין חמוקי ירכיך שהיו מכוסי׳ בבגד מצוייר במיני חלאים: שרך ׳ והענין בשרך אור בשרירה אגור במתניה יש בו דמות הסהרונים ואחר שדימהו ללבנה בשעת היותה מליאה אמרה כי זה הסהר שלך לא יחסר אורו כאשר יחסר אור הסהר אחר היותו שלם: בטנך ערימת חטים ׳ שהית׳ נראית בחוץ כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה ׳ וענין סוגה בשושני׳ אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבה:

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה ׳ כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על חשמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני ׳ אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר השברו הפך ויש מן ישורון ויבעט ׳ נשקפתי לראו׳ הפרחה הגפן אם יש בישראל צדיקים במורים וישרי׳ ׳ אמרה כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי על ששמתני נפשי והענין שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתה על במותימו תדרך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם שאת חנס שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל: שובי שובי ׳ זה לעתיד בשוב יי׳ שבות ציון ׳ וענין מה תחזו בשולמית כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: מה יפו פעמיך ׳ שיעלו ישראל מכל מקום כענין מי אלה כעב תעופינה: שרך ׳ סנהדרי גדולה כאשר גורן עגולה: בטנך ׳ סנהדרי קטנה:

ובגדולתי וכבשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שנגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסתובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכו׳ רומי וקבל מידו המלוכה ונעש׳ לו עבד ׳ ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נכריות שאר אומות: עמי נדיב׳ כמו עם נדיב יוד יתיר׳ כיוד של שכני סנה גנובתי יום רבתי עם: נפשי שמתני אני בעצמי מביתים עלי כענין שנ׳ ואת למדת אותם עליך אלופים לראש: שובי שובי השולמית׳ אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום: השולמית ׳ השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו ונחזה בך נביא ממך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא ׳ ד״א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומר׳ מה תחזו בשולמי׳ מה גדולה אתם יכולי׳ לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר: מה יפו פעמיך בנעלים ׳ הם אומרים לה חפיצים אנו שתדבקי בנו בשביל נוי וחשיבות שראינו בך בעודך ביפייך: מה יפו פעמיך ׳ בעליית הרגלים בת נדיבים: חמוקי ירכיך כמו חלאים ׳ קבוצת עדיי זהב קרוי׳ חלי כתם ש חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשוהו על נקבי השיתין של נסכי׳ שנעשו מששת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור: מעשה ידי אומן ׳ ידי הקב״ה במסכת סוכה אומן כמו אמן ׳ קילוסו של הקדוש ברוך הוא ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין וכאין על שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להורי׳ שכינתו מן העליונ׳ לתחתונים והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למוסכה אליו: שררך אגן הסהר ׳ טיבורך כאגן של מים צלולי׳ שרוחצין בהן והו׳ עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי׳ סהר על שם שהטיבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותיה מקלסו׳ אותה על שם מעשיה׳ לומר הנגנה את להתחבר עמנו והדוג׳ על שם לשכת הגזי׳ היושב בטיבור הארץ: אל יחסר המזג ׳ לא יכלה משם משקה ר״ל לא יפלא ולא יפסוק משם שום דברי הוראה: בטנך ערימת חטים ׳ שהכל צריכין לה: סוגה בשושנים ׳ גדורה ומסויינת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופה ולחיבת חתונה בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחד ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מוסך בשביל הגזל הרי סוגה בשושנים:

שני

שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה: צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק: רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים: מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים: זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת: אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים: וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים: אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ:

שני תְּרֵין פָּרִיקַיִךְ דַּעֲתִידִין לְמִפְרְקִיךְ [מְשִׁיחַ בַּר דָּוִד וּמְשִׁיחַ בַּר אֶפְרַיִם] דָּמְיָן לְמשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּנֵי יוֹכֶבֶד דִּמְתִילָן לִתְרֵין אוּרְזִילִין תְּיוֹמֵי טַבְיָא: צוארך וְאַב בֵּית דִּינָא דְּדָאֵין דִּינַיִךְ חֲסִין עַל עַמָּא לְכַפָּתָא יָתְהוֹן וּלְמִנְגַּד מַן דִּי יִתְחַיַּב בְּדִינָא לְנַגָּרָא כִּשְׁלֹמֹה מַלְכָּא דַּעֲבַד מִגְדְּלָא דְּשֵׁן דְּפִיל וּכְבַשׁ יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאַהֲדַר יַתְהוֹן לְמָרֵי עַלְמָא סָפְרַיִךְ מַלְיָן חוּכְמְתָא כְּפַרְקְטִינִין דְּמַיָּא וְיָדְעִין לְמִמְנֵי חוּשְׁבָּנֵי עִבּוּרִין וּמְעַבְּרִין שְׁנִין וְקָבְעִין רֵישֵׁי יַרְחִין וְרֵישֵׁי שְׁנִין בִּתְרַע בֵּית סַנְהֶדְרִין רַבָּא וְרַב בֵּית אַבָּא לְבֵית יְהוּדָה דָּמֵי לְדָוִד מַלְכָּא דִּבְנָא מְצָדְתָּא דְּצִיּוֹן דִּי מִתְקְרֵי מִגְדְּלָא דְּלִבְנָן דְּכָל מַן דְּיָקוּם עֲלוֹהִי יָכִיל לְמִמְנֵי כָל מִגְדְּלִין דִּי בְדַמֶּשֶׂק: ראשך מַלְכָּא דְּאִתְמַנֵּי עֲלָךְ רֵישָׁא צַדִּיקָא כְּאֵלִיָּהוּ נְבִיָּא דְּקַנֵּי קִנְאֲתָא לְמָרֵי שְׁמַיָּא וּקְטַל יַת נְבִיאֵי שִׁקְרָא בְּטוּרָא דְּכַרְמֶל וַאֲתִיב יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָא וְדַלַּת עַמָּא דִּי אָזְלִין בְּרֵישָׁא מִכָּא עַל דִּי אִנּוּן מִסְכֵּנִין עֲתִידִין לְמִלְבַּשׁ אַרְגְּוָנָא הֵיכְמָה דִּי לְבַשׁ דָּנִיאֵל בְּקַרְתָּא דְבָבֶל וּמָרְדְּכַי בְּשׁוּשַׁן בְּגִין זְכוּתָא דְּאַבְרָהָם דְּאַמְלִיךְ מִן קַדְמַת דְּנָא לְמָרֵי עַלְמָא וּבְצִדְקְתָא דְּיִצְחָק דְּכַפְּתֵיהּ אֲבוּהִי לְמִקְרְבֵיהּ וּבְחַסְדּוּתָא דְּיַעֲקֹב דְּקַלֵּיף עַל הוּטְרַיָּא בְּרַהֲטַיָּא: מה אֲמַר מַלְכָּא שְׁלֹמֹה כְּמָה יָאָה אַנְתְּ כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי תִסְבּוֹלִי עֲלַיִךְ יַת נִיר מַלְכוּתִי בְּעִדָּן דִּי אֲנָא מוֹכַח יָתִיךְ בְּיִסּוּרִין עַל חוֹבַיִךְ וְאַנְתְּ מְקַבְּלָא יַתְהוֹן בִּרְחִים דַּמְיָן בְּאַנְפַּיִךְ כְּתַפְנוּקִין: זאת וּבְעִדָּן דִּי פָּרְסִין כָּהֲנַיִךְ יְדֵיהוֹן בִּצְלוֹ וּמְבָרְכִין לַאֲחֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּדָמְיָן אַרְבַּעַת יְדֵיהוֹן מִתְפָּרְשִׁין כְּלוּלָבֵי דְּתָמָר וְקוֹמַתְהוֹן כְּדִקְלָא וּקְהָלַיִךְ קָיְמִין אַפִּין בְּאַפִּין כָּל קֳבֵל כָּהֲנַיָּא וְאַפֵּיהוֹן כְּבִישָׁן לְאַרְעָא כְּאִתְכַּלָּא דְּעִנְבִין: אמרתי אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֶסַּק וַאֲנַסֵּיהּ לְדָנִיאֵל וְאֶחְזֵי אִי כָּהֵל לְמֵקָם בְּנִסְיוֹנָא הָדָא הֵיכְמָה דְּקָם אַבְרָהָם דְּדָמֵי לְלוּלַבָּא בְּעַסְרָא נִסִּין וּבְחַן אַף אֲנָא לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה אִי כָּהֲלִין לְמֵקָם בְּנִסְיוֹנֵיהוֹן אֶפְרוֹק בְּדִיל זְכוּתְהוֹן לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָן לְאִתְכְּלִין דְּעִנְבִין וְשׁוּמְהוֹן דְּדָנִיאֵל חֲנַנְיָא מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה אִשְׁתְּמַע בְּכָל אַרְעָא וְרֵיחֵיהוֹן יְהֵי נָדִיף כְּרֵיחָא דְּתַפּוּחִין דְּגִנְּתָא דְעֵדֶן: וחכך אֲמַר דָּנִיאֵל וְחַבְרוֹהִי קַבָּלָא נְקַבֵּל עֲלָנָא גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּיְיָ הֵיכְמָה דִּי קַבֵּל עֲלֵיהּ אַבְרָהָם אֲבוּנָא דִּמְתִיל לַחֲמַר עַתִּיק וּנְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְּנָן קֳדָמוֹהִי הֵיכְמָה דַּאֲזַלוּ אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישַׁע נְבִיאַיָּא דִּי בִזְכוּתְהוֹן קָמוּ מֵתַיָּא דְּדָמְיָן לִגְבַר דְּדָמִיךְ וִיחֶזְקֵאל בַּר בּוּזִי כַּהֲנָא דְּמִנְּבוּאַת פּוּמֵּיהּ אִתְּעָרוּ דְּמָכֵי מֵיתַיָּא דִּי בְּבִקְעַת דּוּרָא: אני אֲמַרַת יְרוּשְׁלֶם כָּל זְמַן דִּי אֲנָא מְהַלְּכָא בְּאוֹרְחָא דְּמָרֵי עַלְמָא מַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינִי וַעֲלַי מַתְוֵיהּ וּבְעִדָּן דִּי אֲנָא סָטְיָא מִן אוֹרְחָתֵיהּ מְסַלֵּק שְׁכִנְתֵּיהּ מִבֵּינִי וּמְטַלְטֵל יָתִי בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאִנּוּן שָׁלְטִין בִּי כִּגְבַר דְּשַׁלִּיט בְּאִנְתְּתֵיהּ: לכה

על שער ב׳ וסימ׳ צוארך כמגדל השן׳ ויבן עוזיהו מגדלים׳ ואינון חד מן אב׳ מן בב׳ על וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכ׳ אות העין בערך על בס״ר: אחזה ל׳ אמרתי אעלה בתמר וא׳ ואחזה כי המגיד לי ואינון חד מן כ״ג זוגין חד נסיב א׳ וחד וא׳ וסימ׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת או׳ האלף בס״ר: וריח ה׳ וסימ׳ וריח לו כלבנון׳ שלמותיך כריח׳ אפך כתפוחי׳ וריח שמניך מכל בשמי׳ וריח נור לא עדת בהון:

שני שדיך׳ שתי אלותות׳ דבר אחר מלך וכהן גדול: צוארך׳ ההיכל והמזבח שהם זקופי׳ ומגבהי׳ ולשכת הגזית גם היא שם עשוי׳ לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך כבריכות אשר בחשבון׳ המושכות מים כן עיניך על שער בת רבי׳ חכמייך כשהם יושבי׳ בשערי ירושלם העיר בת רב עם ועסוקי׳ בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינת׳ לעיני העמים מושכות כבריכות מים ועוד יש לפרש בריכו׳ בחשבון כמו יונ׳ ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכ׳ ראשונ׳ קובי״רש בלע״ז: אפך כמגדל הלבנון׳ איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמ׳ כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואיכו אומר אפייך שעל המצח הוא מדב׳ שהוא עיקר הכרת פנים כעניין שנאמר הכרת פניה׳ ענת׳ בם ונודע שהדי מקלסה והולך מלמט׳ למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות מצחך חזק לעומ׳ מצח כל הבאי׳ להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק׳ ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק דבר אחר פניך צופו׳ פני׳ דמשק מצפות לבא שערי ירושלם עד דמשק שעתידה להרחיב על דמשק: ראשך עליך ככרמל׳ אלו תפילין שבראש שנאמר בהן וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך ויראו ממך הרי הוא חוזק ומורא כסלע הרי׳ וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך׳ קליעת שערות נזירייך נאה במצותה כקליעת ארגמן: דלת ראשך׳ על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש: מלך אסור ברהטים׳ שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר נזר אלהיו על ראשו׳ רהטים׳ קולע״ן כן קורין לתלתלי האזורות שקושרין כאן התעורות׳ דבר אחר מלך אסור ברהטים הקדוש ברוך הוא נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו: מה יפית ומה נעמת׳ אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמ׳ לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה: זאת קומת׳ דמתה לתמר׳ ראיתי נוי קומתך בימי נבוכד נצר שכל האומות היו כורעו׳ ונופלות לפני הצל׳ ואתה עומדת בקומ׳ זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכולות׳ דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולו׳ שמשפיעו׳ משקה כך הם השפיעו להניק וללמד את הכל שאין יראה כיראתכם׳ עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות: אמרתי אעלה בתמר׳ מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות: אחזה בסנסניו׳ ואני אחוז ואדבק בכם׳ סנסנים ענפים: ויהיו נא שדיך׳ ועתה האמתי את דברי שלא תפתי אחרי האומות והיו הטובי׳ והחכמי׳ שביך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטני׳ שבה׳: וחכך יהיה כיין הטוב׳ הזהרי בתשובותי׳ שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרי׳ זהירה אני להשיב לכם שאעמו׳ באמונתי שיהא חכי הול׳ לפני דודי לאהבת מישו׳ שהוא מן הלב ולא ברמי׳ ועקיבה: כיי׳ הטוב׳ שהוא דובב שפתי ישני׳ אף אבותי בקב׳ ישמחו בו ויודו על חלק׳ דובב מרחיש פלומי׳ בלע״ז ויסודו לשו׳ דיבור וכך היא התשוב׳ אני לדודי וגם הוא משתוקק לי:

ככרמל׳ יש אומרי׳ הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימי׳ כתוב וכרמל עם ארגמן: ברהטי׳ כמו ברהטי׳ בשקתו׳ המי׳ והם מקומות עשויות להתחבר שם המי׳: ודלת׳ בלשון ישמעאל קצה השיער: בסנסניו׳ אי׳ לו דומ׳ והוא למעלה משם הפרי: למישרי׳ תאר היין כמו יתהלך במישרי׳: דובב׳ כענין׳ דבור ואולי כמוהו דבה: תשוקתו׳ כמו ואל אישך תשוקתך:

הפעם השנית

אפך כמגדל הלבנון׳ אותו המגדל היה שם לא היה בו עוות: ראשך עליך ככרמל׳ כעין כרמל וכארגמן בעין כו באף׳ וטעם מלך אסור ברהטים כי דימה השיער שא׳ יורד זה תחת זה כדמות המי׳ ברהטים והמלך הוא הראש או יהיה פירושו כי המל׳ הוא היה מתאו׳ להיו׳ אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין הזכירוהו שרי קדר החושקים: מה יפית׳ אין כעול׳ תענוג לנפש ולא לדבר יפה ונעים כמו החשק: זאת קומתך דמת׳ לתמר׳ ואשכלות הם אשכלו׳ הגפן שעלת׳ עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמ׳: אחז׳ בסנסיניו׳ ואחז בשדיה ואריח אפה שהיא כתפוחי׳: וחכך׳ הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרי׳ ויריחו הישן כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב׳ אמרתי להם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים: ועלי תשוקת׳ לעשו׳ חפצו:

הפעם השלישית

שני שדי׳ שתי תורות: צוארך׳ המלך המשיח: עיניך׳ הם הנביאים שהיו בתחילה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו׳: אפך׳ הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך: ראשך עליך ככרמל׳ זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף: ודלת ראשך׳ זהו אליהו: מלך אסור ברהטי׳ הוא המשיח שהוא אסו׳ כאש׳ העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלם נולד: מה יפית׳ שתחזור כנסת ישראל לגדולתה׳ וענין זאת קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כולם צדיקי׳ וכתוב צדיק כתמר יפרח: וריח אפך׳ הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר: וחכך׳ הם המשוררים: אני לדודי׳ כי חלק יי׳ עמו:

את דודי · ואהבי או ריח הלשון : דודאים · צמח כדמות צורת אדם : ת״נ תלמדני חוזר על האם : מתרפקת · מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן ענינו בלשון ישמעאל : חבלתך · לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה :

הפעם השנית ועתה לכה דודי נצא השדה נליכה · כ באחת הכפרים לא כלך ש׳ המדינ׳ ובעלות השחר נשכימ׳ ובמקו׳ הראוי שים לו ריח טו׳ שם אתן את דודי כ כענין נתתי את ידידו׳ נפשי ואם הוא הפך · וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים התחברות פה אל פה ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי שלא תהיה לבוז בעיני בני אדם ועל זאת א אמר׳ מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ו ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל ת תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך א אשקך מיין הרקח ו ועסי׳ דבר שירקח את׳ מיין : רמוני׳ הו הריר שתחת הלשון או יהיה כמשמעו · והנה הדוד והנערה יחד על כן א אמרה שמאלו תחת לראש׳ : מי זאת עולה׳ אמרה לו והם שוכבי׳ יחד בכרם ויקרא גן · הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח כי כ כמדומ׳ לי שלא הרית׳ אמך ויחמה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחלה שהית׳ מ מתאוה ומחמדת ל לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ר ראשה :

לכה דודי כנא השדה׳ דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישרא׳ רבונו של עו׳ אל תדינני כיושבי כרכי׳ שיש בהן גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שה׳ בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק : נליכה בכפרים · נליכה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך : נשכימה לכרמים׳ אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות : נראה אם פרחה הגפן · אלו בעלי מקרא : פתח הסמדר · כשהפרח נופל והענבי׳ ניכרים הוא פתוח הסמדר ו ולהם דימה בעלי משנ׳ שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התור׳ : הנצו הרמונים · כשהם גמורים והנץ שסביבותיהם נופל הנצו נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד ש שהן בחכמה גמורה וראויין להורות : שם אתן את דודי · שם אראך את כבודי וגודל׳ שבח בני ובנותי : הדודאים נתנו ריח · דודאי התאני׳ הטובות והרעות כענין׳ שנאמ׳ הראני יי׳ והנה שני דודאי תאנים וגו׳ ה הדוד האחד טובות וגומר והדוד השני תאני׳ רעות מאד אשר לא תאכלנה ש׳ פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מ מבקשים פניך : ועל פתחינו כל מגדים · יש בידינו שכר מצות הרבה : חדשים גם ישנים · שחדשו סופרי׳ עם הישנים שכתבת עלי : צפנתי לך · לשמך ולעבודתך צ צפנתים בלבי לא צפנתי להראות לך ש שקיימתים : מי יתנך כאח לי · שתבא ל לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו וינחם אותם : אמצאך בחוץ אשקך · אמצא נביאיך מדברים בשמך ו ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדי היא אהבתך שתהא אהובתך ס סובבת לחזר אחריה :

נראה ה׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן ה׳ וירמיה סי״ סב׳ : שם אתן נתינה שם ז׳ בליש׳ וסי׳ ונתת את הכיור · ונתן יי׳ לך שם לב רגז וכליון · לתתן שם את ארון׳ מקום אשר נתנו שם ריח · ויתנו שם כעס קרבנם · שם תתנו נחלתו · שם אתן את דודי לך : רמנים ט׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בסדר תצוה ע״ש : עד ועד י״א בטעם מאריך ס״פ וסי׳ ערבון עד שלחך · ורדפוך

לְכָ֤ה דוֹדִי֙ נֵצֵ֣א הַשָּׂדֶ֔ה נָלִ֖ינָה בַּכְּפָרִֽים׃ נַשְׁכִּ֙ימָה֙ לַכְּרָמִ֔ים נִרְאֶ֞ה אִם־פָּֽרְחָ֤ה הַגֶּ֙פֶן֙ פִּתַּ֣ח הַסְּמָדַ֔ר הֵנֵ֖צוּ הָרִמּוֹנִ֑ים שָׁ֛ם אֶתֵּ֥ן אֶת־דֹּדַ֖י לָֽךְ׃ הַֽדּוּדָאִ֣ים נָֽתְנוּ־רֵ֗יחַ וְעַל־פְּתָחֵ֙ינוּ֙ כָּל־מְגָדִ֔ים חֲדָשִׁ֖ים גַּם־יְשָׁנִ֑ים דּוֹדִ֖י צָפַ֥נְתִּי לָֽךְ׃

א מִ֤י יִתֶּנְךָ֙ כְּאָ֣ח לִ֔י יוֹנֵ֖ק שְׁדֵ֣י אִמִּ֑י אֶֽמְצָאֲךָ֤ בַחוּץ֙ אֶשָּׁ֣קְךָ֔ גַּ֖ם לֹא־יָב֥וּזוּ לִֽי׃ אֶנְהָֽגְךָ֗ אֲבִֽיאֲךָ֛ אֶל־בֵּ֥ית אִמִּ֖י תְּלַמְּדֵ֑נִי אַשְׁקְךָ֙ מִיַּ֣יִן הָרֶ֔קַח מ מֵעֲסִ֖יס רִמֹּנִֽי׃ שְׂמֹאלוֹ֙ תַּ֣חַת רֹאשִׁ֔י וִימִינ֖וֹ תְּחַבְּקֵֽנִי׃ הִשְׁבַּ֥עְתִּי אֶתְכֶ֖ם בְּנ֣וֹת יְרוּשָׁלִָ֑ם מַה־תָּעִ֧ירוּ ׀ וּֽמַה־תְּעֹרְר֛וּ אֶת־הָאַהֲבָ֖ה עַ֥ד שֶׁתֶּחְפָּֽץ׃

ה מִ֣י זֹ֗את עֹלָה֙ מִן־הַמִּדְבָּ֔ר מִתְרַפֶּ֖קֶת עַל־דּוֹדָ֑הּ תַּ֤חַת הַתַּפּ֙וּחַ֙ עֽוֹרַרְתִּ֔יךָ שָׁ֚מָּה חִבְּלַ֣תְךָ אִמֶּ֔ךָ

ל׳ כ׳ כי יתרי ז׳ בליש׳ · ל׳ · כ׳ כרע · ל׳ · ג׳ ול׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וט׳ · חס׳ כל׳ · ל׳ · מן זוגין · ל׳ חס׳ · וא׳ בטע׳ ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

לכה כַּד חָבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל אַגְלֵי יְיָ יַתְהוֹן בְּאַרְעָא דְשֵׂעִיר חַקְלֵי אֱדוֹם אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּבָעוּ מִנָּךְ רִבּוֹן כָּל עָלְמָא קַבֵּל צְלוֹתִי דִי אֲנָא מְצַלָּא קֳדָמָךְ בְּקִרְוֵי גָלוּתָא וּבְפַלְכֵי עַמְמַיָּא ׃ נשכימה אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִלֵּין לְאִלֵּין נַקְדִּים בְּצַפְרָא וְנֵהָךְ לְבֵית כְּנִשְׁתָּא וּלְבֵית מֶדְרָשָׁא וְנִבַּקַּר בְּסִפְרָא דְאוֹרַיְתָא וְנֶחְמֵי אִי מְטָא זְמַן פּוּרְקָנָא דְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּמְתִילִין לְגוּפְנָא לְאִתְפָּרְקָא מִגָּלוּתְהוֹן וְנִשְׁאַל לְחַכִּימַיָּא אִתְגְּלֵי קֳדָם יְיָ זְכוּתָא דְצַדִּיקַיָּא דְמַלְיָן פִּקּוּדַיָּא כְּרִמּוֹנָא אִי מְטָא קִצָּא לְמִסַּק לִירוּשְׁלֶם לְמִתַּן תַּמָּן שְׁבַח לֶאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא וּלְמִקְרַב עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין ׃ הדודאים וְכַד יְהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְמִפְרַק יַת עַמֵּיהּ מִן גָּלוּתָא יִתְאֲמַר לְמַלְכָּא מְשִׁיחָא כְּבַר שְׁלִים קִץ גָּלוּתָא וּזְכוּת צַדִּיקַיָּא אִתְבַּסַּם קֳדָמַי כְּרֵיחַ בַּלְסְמוֹן וְחַכִּימֵי דָרָא קְבִיעָן עַל תַּרְעֵי מֶדְרָשָׁא עָסְקִין בְּפִתְגָּמֵי סִפְרַיָּא וּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּעַן קוּם קַבֵּל מַלְכוּתָא דִי גְנַזִית לָךְ ׃ ח מי וּבְהַהִיא זִמְנָא אִתְגְּלֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְיֵימְרוּן לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֱתָא תְהֵא עִמָּנָא לְאָח וְנִסַּק לִירוּשְׁלֶם וְנֶהֱוֵי יָנְקִין עִמָּךְ טַעֲמֵי אוֹרַיְתָא הֵיכְמָה דְיָנִיק יַנְקָא בְּתַדַּיָּא דְאִמֵּיהּ דְּכָל זְמַן דַּהֲוֵיתִי מְטַלְטְלָא לְבָרָא מִן אַרְעִי כַּד הֲוֵיתִי דְכִירָא יַת שׁוּם אֱלָהָא רַבָּא וּמְסִירָא נַפְשִׁי עַל אֱלָהוּתֵיהּ אַף עַמֵּי אַרְעָא לָא הֲווֹ מְבַזִּין לִי ׃ אנהגך אַדְבְּרִנָּךְ מַלְכָּא מְשִׁיחָא וְאַעֲלִנָּךְ לְבֵית מוּקְדְּשִׁי וְתַאַלֵּף יָתִי לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ וְלִמְהָךְ בְּאוֹרְחָתֵיהּ וְתַמָּן נִסְעוֹד סְעוּדָתָא דְלִוְיָתָן וְנִשְׁתֵּי חֲמַר עַתִּיק דְּאִצְטְנַע בְּעִנְבוֹהִי מִן יוֹמָא דְאִתְבְּרֵי עָלְמָא וּמֵרִמּוֹנֵי פֵּירֵי דְאִתְעֲתַדוּ לְצַדִּיקַיָּא בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן ׃ שמאלו אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא בְּחִירְתָּא מִכָּל עַמְמַיָּא דִי אֲנָא קָטְרָא תְּפִלִּין בְּיַד שְׂמָאלִי וּבְרֵישִׁי וּקְבִיעָא מְזוּזְתָא בִּסְטַר יְמִינָא דְּדָשִׁי תוּלְתָּא לְקָבֵל תֵּיקִי דְלֵית רְשׁוּ לְמַזִּיקָא לְחַבָּלָא בִי ׃ השבעתי יֵאמַר מַלְכָּא מְשִׁיחָא מַשְׁבִּיע אֲנָא עֲלֵיכוֹן עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל מַה דֵּין אַתּוּן מִתְגָּרִין בְּעַמֵּי אַרְעָא לְמִפַּק מִן גָּלוּתָא וּמַה דֵּין אַתּוּן מָרְדִין בְּחֵילָוָתֵיהּ דְגוֹג וּמָגוֹג אִתְעַכִּיבוּ פּוֹן זְעֵיר עַד דִּישֵׁיצוּן עַמְמַיָּא דִי עָלוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לִירוּשְׁלֶם וּבָתַר כֵּן יִדְכַּר לְכוֹן מָרֵי עָלְמָא רַחֲמֵי צַדִּיקַיָּא וִיהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָמוֹהִי לְמִפְרַקְכוֹן ׃ מי אָמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא כַּד יְחוּן מֵיתַיָּא עָתִיד לְאִתְבְּזָעָא טוּר מִשְׁחָא וְכָל מֵיתַיָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְמִפַּק מִתְּחוֹתוֹהִי וַאֲפִילוּ צַדִּיקַיָּא דְמִיתוּ בְּגָלוּתָא עֲתִידִין לְמֵיתֵי אוֹרַח כּוּבַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא וְנָפְקִין מִן תחות

עד אבדך · עד רדתה · מכף תלך ועד קדקד · אנכי אשב עד שובך · ואשמתינו גדלה עד לשמים · במחנה עד חיותם · מכף רגלו עד קדקדו דאיוב · עד שתחפץ ג׳ בספר :

הפעם השלישית

לכה דודי · אמרה כנסת ישראל הואיל והסתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו חז״ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזירותיו כגזירות המן ונגאלין והנה תראה שהדודאים נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם חדשים עם חסידי אבותי הקדמונים וזה ענין חדשי׳ גם ישני׳ : מי יתנך כאח לי · בעבור שים בגלות עובדי השם ושומרי המצות בצניעות הם מתאוי׳ לשמור את המצות בפרהסיא ושתשוב השכינה כאשר היתה בתחלה : מיין הרקח · הוא ניסוך היין : שמאלו · עולת הערב והבקר · אמר שלמה ברוח הקדש השבעתי אתכם שלא תתעוררו עד שיגיע הקץ : מי זאת עולה מן המדב׳ · וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כשיעלו ישרא׳ ממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי היית אסור ויסן ולא הפרתיך כי אם בתפלתי כענין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו ודברי ותפילותי באילו הם הולידוך ; השפיה

אל בית אמי · בית המקדש : תלמדני · כאשר הורגלתה לעשות באהל מועד : אשקך מיין הרקח · נסכים : עסיס · יין מתוק : שמאל תחת לראשי · השבעתי אתכם · עכשיו כנסת ישראל משבעת ליבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם : מה תעירו ומה תעוררו · כי לא יועיל לכם : מי זאת · הקדוש ברוך הוא ובית דינו אומרים על כנסת ישרא׳ מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלת מן המדבר בכל מתנו׳ טובות שם נתעלתה במתן תור׳ ובדיבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנ׳ בגלותה מתרפקת על דודה מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו : רפק · בלשון ערבי רפקתא חבורה : תחת התפוח עוררתיך · כך היא אומרת בבקשה חיבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעורר׳ את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו : שמה חבלתך אמך · הרי אמרנו שהקב״ה קראה אמו שם כהיתה לך לאם · חבלתך · לשון חבלי יולדה · חבלתך כאן לך חבלים ממך כמו בני יצאוני ממני ; שימני

שימני כחות׳ ׳ בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהב׳ האהב׳ שאהבתי׳ עלי כנגד מיתתי שאני נהרגתי עלי׳ : קשה כשאול קנאה ׳ התנ׳ שנתקנאו ושנתגרו בי האומו׳ בשבילך׳ קנאה בכל מקו׳ אינפר״מנט בלעז לשון אחיזת הלב לנקום נקם : אם שלהבת יה ׳ רשפים של אש חזקה

רשפי׳ גחליה וכן ובני רשף ינביהו עוף : שלהבת יה׳ מחלוקת בין אנשי המסור׳ אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכת השם כמו כהררי אל ושין שלהב׳ שורש וכמוהו להבת שלהב׳ והנה היא מלה מרובע׳ מארבע אותיות : נצור עליה ׳ מן ונצרת עליה : כמוצאת׳ לשון נקבה על משקל מה היוצאת הזאת׳

כשאול ג׳ ומל׳ וסי׳ הרחיב כשאול נפשו ׳ נבלעם כשאול חיים ׳ קשה כשאול קנאה : אחות ג׳ קמצי׳ וסימ׳ ולאבשלום אחות יפה ושמה תמר׳ לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות׳ אחות לנו קטנה : יביא ה׳ חס וסי׳ שתי תורי׳ דנזיר׳ ותאות׳ יבא להם ׳ יבא בפריו אלף כסף׳ כי את כל המעשה יבא במשפט ׳ וגם מלכיה׳ עם נסיכיה׳ וי׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר צו :

שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃ מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃ אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ׃ אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃ אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם׃ כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף׃

תְּחוֹת טוּר מִשְׁחָא וְרַשִׁיעַיָא דְמִיתוּ וְאִתְקַבָּרוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְמֶהֱוֵיהוֹן רַמְיָן הֵיכְמָה דְרָמֵי גְבַר אַבְנָא בְּאַלָא בְּבֵן יֵימְרוּן כָּל דַיָירֵי אַרְעָא מָה הֲוָה זְכוּתָא דְעַמָּא הָדֵין דְסַלְקָא אַרְעָא רִבֹּא רִבְבָן כְּיוֹמָא דְסַלְקַת מִן מַדְבְּרָא לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּמִתְפַּנְקִין עַל רַחֲמֵי מָרְהָא כְּיוֹמָא דְאִתְחֲמַת תְּחוֹת טוּרָא דְסִינַי לְקַבֵּל יַת אוֹרַיְתָא וּבְהִיא שַׁעְתָּא עֲתִידָא צִיוֹן דְהִיא אִמָּן דְיִשְׂרָאֵל לְמֵילַד יַת בְּנָהָא וִירוּשְׁלֶם לְקַבָּלָא יַת בְּנֵי גָלוּתָא׃ שומני אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא לְרִבּוֹנֵיהוֹן בְּבָעוּ מִנָךְ שַׁוֵּי יָתַן כִּגְלוּף דְעִזְקָא עַל לִבָּךְ כִּגְלוּף דְעִזְקָא עַל אֶדְרָעָךְ דְלָא נוֹסִיף עוֹד לְמֶהֱוֵי גָלָיָן אֲרוּם תַּקִּיפָא כְּמוֹתָא אַהֲבַת אֱלָהוּתָךְ וְחַסִינָא כְּגֵיהִנָּם קִנְאָתָא דְעַמָּא מְקַנְאָן לָן וְדִבָבוּ דְנָטְרִין לָן דַמְיָא לְנוּמְרִין דְאֶשָּׁא דְגֵיהִנָּם דִבְרָא יָתֵיהּ יְיָ בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא לִבְרִיַת עָלְמָא לְאוֹקִידָא בֵיהּ פָּלְחֵי פוּלְחָנָא נוּכְרָאָה׃ מים אֲמַר מָרֵי עָלְמָא לְעַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִלּוּלֵי מִתְכַּנְשִׁין כָּל עַמְמַיָא דְמִתִילָן לְמוֹי דְיַמָּא דְאִנוּן סַגִּיאִין לָא יָכְלִין לְמִטְפֵּי יַת רַחֲמֵי מִנָךְ וְאִי מִתְכַּנְּפִין כָּל מַלְכֵי אַרְעָא דְמִתִילָן לְמוֹי דְנַהֲרָא דְנָגְדָא בִתְקוֹף לָא יָכְלִין לְמִמְחֵי יָתִיךְ מֵעָלְמָא וְאִלּוּלֵי יָהֵב גְּבַר כָּל מָמוֹן בֵּיתֵיהּ לְמִקְנֵי חוּכְמְתָא בְּגָלוּתָא אֲנָא מַהֲדַר לֵיהּ כָּפִיל לְעָלְמָא דְאָתֵי וְכָל בִּזְתָא דְיִבְּזוּן מִן מַשְׁרְיָתֵיהּ דְגוֹג יְהֵי דִי לֵיהּ׃ אחות בְּעִדָּנָא הַהִיא יֵימְרוּן מַלְאֲכֵי שְׁמַיָא אִלֵּין לְאִלֵּין אוּמָּא חֲדָא אִית לָן בְּאַרְעָא וְקַלִּילָן זַכְוָתָהָא וּמַלְכִין וְשִׁלְטוֹנִין לֵית לָהּ לְמִפַּק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם מַשְׁרְיָתֵיהּ דְגוֹג מָה נַעְבֵּיד לַאֲחָתָנָא בְּיוֹמָא דְמַלִּילוּ אוּמַיָא לְמִסַּק עֲלָהָא לִקְרָבָא׃ אם יֵימַר מִיכָאֵל רַבְּהוֹן דְיִשְׂרָאֵל אִם הִיא מִתְעַתְּדָא כְּאוּשָׁא בֵּינֵי עַמְמַיָא וִיהָבָא כַסְפָּא לְמִקְנֵי יִחוּד שְׁמֵיהּ דְמָרֵי עָלְמָא נְהֵי אֲנָא וְאַתּוּן עִם סָפְרֵיהוֹן סָחֲרִין לָהּ כְּנִדְבְּכִין דְכַסְפָּא וְלֵית רְשׁוּ לְעַמְמַיָא לְמִשְׁלַט בָּהּ הֵיכְמָה דְלֵית רְשׁוּ לְזַחֲלָא לְמִשְׁלַט בְּכַסְפָּא וַאֲפִילוּ אִי מִסְכֵּינָא הִיא מִן פִּקּוּדַיָא נִבְעֵי רַחֲמִין עֲלָהָא קֳדָם יְיָ וְיִדְכַּר לָהּ זְכוּת אוֹרַיְתָא דְעָסְקָן בֵּיהּ יַנְקַיָא דִכְתִיבָא עַל לוּחָא דְלִבָּא וּמִתְעַתְּדָא לְקָבֵל אוּמַיָא כְּאַרְזָא׃ אני מְתִיבָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַרַת אֲנָא תַקִּיפָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּשׁוּרָא וּבְנוֹי חֲסִינִין כְּמִגְדְּלָא וּבְהַהִיא זִמְנָא תְהֵי כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מַשְׁכְּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי מָרְהָא וִיהוֹן שָׁאֲלִין בִּשְׁלָמָא כָּל דַיָירֵי אַרְעָא׃ כרם אוּמָּא חֲדָא סַלְקַת בְּעַדְבֵיהּ דְמָרֵי עָלְמָא דִשְׁלָמָא עִמֵּיהּ דְהִיא מְתִילָא לְכַרְמָא אוֹתִיב יָתַהּ בִּירוּשְׁלֶם וּמְסַר יָתַהּ בְּיַד מַלְכַיָא דְבֵית דָוִד דִיהוֹן נָטְרִין יָתַהּ הֵיכְמָה דַאֲרִיסָא נָטַר לְכַרְמָא בָּתַר דְמִית שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אִשְׁתְּאָרָא בִידוֹי

הבאה מכח שלהבת של גהינ׳ טעם הזקף הגדול הנקו׳ על רשפי מלמדנו על תיבת א אם שהיה דבוקה ל לשלהבת יה לומר אם של שלהבת יה : מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ׳ על שכינס בלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו : מים רבים ׳ האומות : ונהרות ׳ שריהם ומלכיהם : לא ישטפוה ׳ על ידי חונק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה : אם יתן איש את כל הון ביתו ׳ כדי להמיר אהבתך : בוז יבוזו לו ׳ כל אלה הקדוש ברוך הוא ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה : עתה אחות לנו בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ו ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמ׳ מכל האומות כענין שנאמר לא מ מרובכם וגו׳ שהם מקטינים עצמם : אחות ׳ לשון איחוי אלו קרעים שאין מ מתאחין : ושדים אין לה ׳ כענין שנ׳ בגלות מצרים שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודי׳ : מה נעשה לאחותינו ביו׳ שידובר בה ׳ כשהאומות מ מתלחשים עליה ל להכחידה כענין שנ׳ לכו ונכחידם מגוי : אם חומה היא ׳ אם תחזק באמונתה וביראתה להיו׳ כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה ר״ל שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם : נבנה עליה טירת כסף ׳ נהיה לה לעיר מבצ׳ ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקד׳ ובית הבחיר׳ : ואם דלת היא ׳ הסובבת על צירה ובהיקש עליה תגא כפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם : נצור עליה לוח ארז ׳ נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבי׳ והתולעת גוררת ואוכלתן ׳ וכנסת ישראל אומרת אני חומה חזקה באהבת דודי : ושדי כמגדלות ׳ אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישרא׳ בדברי תורה : אז ׳ באמרי זאת : הייתי כמוצאת שלום ׳ כמוצאת שלום ככלה הנמצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה : כרם היה לשלמה ׳ זו כנסת ישראל שנאמר כי כרם יי׳ צבאות בית ישראל : בבעל המון ׳ בירושלם שהיא רבת עם והמון רב ׳ בעל׳ לשון מישור כמו מבעל גד בבקעת הלבנון : נתן את הכרם לנוטרים ׳ מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום במדרש שיר השירי׳ מצאתי מקצת סמך על נוטרי׳ הללו שהם המלכיות : איש יביא בפריו ׳ כל מה שיכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם : כרמי

והמלה מן מצא וכנע׳ האלף כמנהגנו : בעל המון ׳ שם מקום שם כרמים רבים נ והעומד על זה החבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתינו כי לא נדע מלשון ה הקדש כי אם הכתוב במקרא שאזכרנו ה הנביאים לדבר ומה שלא הוזכרו לא נדע שמו ובעבו׳ היות לשו׳ ישמעאל קרוב אלד ללשון הקדש כי בנינין ואותיו׳ יה״ו והמשרתי׳ ונפעל והתפעל ו והסמיכות דרך אחת לשתיהן וכן בחשבון ויותר מחצי הלשון י ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש לה דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אע״פ שהדבר בספק :

נשלם פי׳ שיר השירי׳ מהפעם הראשונה :

הפעם השנית

ועתה דודי שימני כ כחותם על לבך ה הדביקני אל לבך כ כהדבק החות׳ באצבע כן הדביקני ואני על זרועך ׳ וענין בוז יבוזו לו היו בני אד׳ מלעיגי׳ עליו : אחות לנו קטנה ׳ אמרה הנערה אחד מבני אמי חשב אותי ואמר לאחיו אחות לנו שמנוה נוטרה את ה הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה ׳ מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה להנשא : אם חומה היא׳ אם שמרה את עצמה והיא בתולה נבנה עליה טירת כסף והענין כי נשים בנין חשוב על החומ׳ מכסף כדי שיהי׳ לה כבוד על כל החומו׳ ותה הטע׳ נקנה לה תלי כת׳ שהם הקשורי׳ הראויי׳ לכלה : ואם דלת היא׳ שנשבר כפתח׳ נצור עליה והענין כאילו׳ במצור ונסגור עליה בלא תראה הפך טירת כסף שכל הרואה על החומה טירת כסף יבא לראותה ׳ אמרה הנער׳ אני חומה ושדי גדלו ונכונו והענין אע״פ ששדי נכונו בתולה אני ׳ אז הייתי בעיני החושד אותי כמוצאת שלו׳ כי בתחילה נחרו בי ועת׳ מצאתי שלו׳ עמה׳ ויש אנשי׳ שיתמהו ויאמרו אם שדי׳ כמגדלו׳ הנה הם גדולי׳ ואינו כן רק מאחר שהיא דומה לחומה יהיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים : כרם היה לשלמה ׳ חזרה להלל נפשה ורוב אהבתה ואמרה כרם היה לשלמה והענין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרי׳ שטכרו אותו אף כסף :

הפעם השלישית שימני כחות׳ ׳ אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שתהיה דבוקה בך לעולם ׳ וענין מים רבים הם האומות הנמשלות למים כענין ימשני ממים רבים וכן את מי הנהר הגדולי׳ וכמוה׳ רבי׳ : אם יתן איש ׳ כמו המן הרשע ללענ יהיה שלא יוכל לשנות דת ישראל כי המקום הוא שומר תורתו כענין אתה יי׳ תשמר׳ שהוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות יי׳ אמרות טהורות : אחות לנו קטנה׳ תאמר כנסת ישראל אחר שתתחבר עוד נשארה לנו אחות מעבר לנהר כוש או הם שני המטות וחצי המטה : ביום שידובר בה ׳ ביום הנחמה כמו דברו על לב ירושל׳ : אם חומ׳ היא׳ אם שמרה עצמה ולא נצאה יהדת נכין לה מקום וטירות מליאות כסף ונלך בשבילה : ואם דלת היא׳ שלא שמרה המצות ופתחה לכל נצור עליה ונמנעוה שלא תבוא אלינו ׳ ענתה היא ואמרה אני חותה שומרת דתי הייתי תולה שבכתב ושבעל פה׳ היו לו אז יהיו כל ישראל בשלום : כרם היה לשלמה ׳ הם ישראל ששלמה היה מלך על כולם וזה הענין בבעל המון שכל ההמון היה שלו והוא סבב לתת הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל׳ וענין אלף כסף עשרת השבטים ש ז״ן לנוטרים וכל שבט מאה כסף : כרמי

ג כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ: הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי: בְּרַח ׀ דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים:

ל׳ רפי׳ יחד דגש · ל׳ כליש אחד · ג׳ וכסי׳ · ל׳ ואחד דגש

סך פסו׳ שיר השירים מאה ושבעה עשר וסי׳ קי״ז וחציו נרד וכרכם:

רחבעם בריה אתא ירבעם בר נבט ופלג עמיה מלכותא ודבר מן ידוי עסר שבטין על מימר פומיה דאחיה דמן שילה די הוא גברא רבא: כרמי כד שמע שלמה מלכא דישראל נבואתיה דאחיה דמן שילה בעא למקטליה וערק אחיה מן קדם שלמה ואזל למצרים ובההיא שעתא אתאמר בנבואה למלכא שלמה למהוי איהו שליט בעסר שבטין כל יומוהי ובתר מותיה יהי שליט בהון ירבעם בר נבט ותרין שבטין יהודה ובנימן יהי שליט בהון רחבעם בר שלמה: היושבת אמר שלמה בסוף נבואתיה עתיד מרי עלמא למימר לכנשתא דישראל בסוף יומיא את כנשתא דישראל דמתילא לגנתא קלילא ביני אומיא ויתבא בבית מדרשא עם חברי סנהדרין ושאר עמא דציתין לקל ריש מתיבתא ואלפין מן פומיה פתגמיה אשמיעיני אוריתא קל מליך בעדן דאת יתבא לזכאה ולחיבא ואהי מסכים לכל מה די את עבדת: ברח בההיא שעתא יימרון סבי כנשתא דישראל ערוק לך רחמי מרי עלמא מארעא הדא מסאבא ותשרי שכינתך בשמי מרומא ובעדן עקתין די אנחנא מצלין קדמך תהי דמי לטביא די בעדן דדמיך עינא חדא קמיץ ועינא חדא יהי פתיחא או כאורזילא דאיילא דבעדן דעריק מסתכל בתריה כן אנת תהא משגח בן ומסתכל בצערן ובסגופן משמי מרומא עד זמן די תתרעי בן ותפרוק יתן ותעיל יתן על טורא דירושלם ותמן יסקון כהניא קדמך קטרת בוסמנין:

ודמה ל׳ וחד דמה ואינון חד מן ג׳ זוגין מיחדין חד ד׳חד ו׳ד וסי׳ דמה ל׳ עד שיפוח היום׳ ודמה ל׳ ברח דודי׳ דשן ל׳ ונתן מטר זרעך אשר תזרע׳ ודשן ל׳ כי אביאנו אל האדמה׳ דחופים ל׳ הרצים יצאו׳ ודחופים ל׳ הרצ׳ דרכבי הרכש:

אבן עזרא

הפעם השנית ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני וחזרה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתי׳ אני איני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני שהתחברתי בו עם דודי ותהו יותר תענוג לי מכל ממון׳ אמר דודה כאשר יושבת בגני׳ שים בתוך הכל׳ אל תרימי קולך כי חברים יש לי והם מקשיבי׳ לקולך ועתה השמיעיני ואמרי לי ברח דודי כאילו תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך בכאן כאשר אמרת לי בתחילה סב דמה לך דודי לצבי או לעופר האיילים:

נשלם פי׳ שיר השירי׳ מהפעם השנית׳

הפעם השלישית

כרמי שלי׳ את שלמה ברוח הקדש זה הכל׳ כולו שהיה לי עוד יחזור להיותו לפני: האלף לך שלמה׳ יאמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרי׳ את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימן׳ אמרה שכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכי׳ לשמוע את שיריך׳ ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכי׳ ורד אל הרי בשמי׳ הם הררי ציון כי שם צוה יי׳ את הברכה חיים עד העולם:

רשי

כרמי שלי לפני׳ לי׳ הדין יביא׳ הקב״ה בימשפט ויאמ׳ כרמי אע״פ שמסרתיו ביאל׳ שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפת׳ לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגבית׳ וה׳ והם אומרים האלף לך שלמה אלף הכסף שגביתי מהם הכל נחזיר לך: ומאתים לנוטרי׳ את פריו׳ ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיה׳ וחכמיהם כעניין שנאמר תחת הנחשת אביא זהב׳ ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר כי ליושבי לפני יי׳ יהי׳ סחרה ואתננה של צר וים לפרם ומאתים לנוטרי׳ את פריו כדי׳ הכהנה מן ההקדש שמאלם קרן וחומש לף אנו נשלם על קדם ישרא׳ לייי׳ ראשי׳ תבואתו קרן וחומש חומשו של קרן ומאת׳ הם חימשו של אלף: היושבת בגנים׳ הקדוש ברוך הוא אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרי׳ ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך׳ מלאכי השרת חביריך בני אלהים דומתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני׳ ואחר כך יקדישו ה׳ שנאמ׳ ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים: ברח דודי׳ מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: ודמה לך לצבי׳ למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו: אמן

נשלם פירוש שיר השירים׳ תהלה ליוצר אורים

ויהי בימי שפוט השופטים · לפני מלוך שאול שהיו הדורו' מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש' עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישרא' לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש: אפרתי' חשובי' וכן בן תוחו בן צוף אפרתי אבגינוס דאה חשיבות' שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה' דבר אחר אפרתים בית לחם קרויה אפרת: איש נעמי' למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו: גם שניהם' מהוגם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליה' ומקניה' ואחר כך מתו גם הם: ותצא מן המקום' למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועוש' רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבח' של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע: כי

ויהי בימי הדסמי' וסי' ויהי בימי אמרפל' ויהי בימי אחז' ויהי בימי יהויקים דירמיה' ויהי בימי שפט השפטי' ויהי בימי אחשורוש: שפט ג' ב' חס' וא' מל' וסי' אם תבא עלינו רעב חרב שפוט' ויהי בימי שפט השפטים' פתח פיך שפט צדק' קדם מל' בתר הפ"א נקוד בחטף קמץ: מאביות ה' חס' ו' קדמא בליש' וסים' והמאבים יקראו להם אמים' מארם וממאב

ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו: ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם שני בניו מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה ויבאו שדי מואב ויהיו שם: וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה: וישאו להם נשים מאביות שם האחת ערפה ושם השנית רות וישבו שם כעשר שנים: וימתו גם שניהם מחלון וכליון ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה: ותקם היא וכלתיה ותשב משדי מואב כי שמעה בשדה מואב כי פקד יהוה את עמו לתת להם לחם: ותצא מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלתיה עמה ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה: ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה יעשה יהוה עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי: יתן יהוה לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה: ותאמרנה לה כי אתך נשוב לעמך: ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים:

והוה ביומי מגד נגידיא והוה כפן תקיף בארעא דישראל עשרתי כפנין תקיפין אתגזרו מן שמיא למהוי בעלמא מן יומא דאתברי עלמא עד דייתי מלכא משיחא לאוכחא בהון דיירי ארעא כפן קדמי ביומי אדם כפן תנין ביומי למך כפן תליתי ביומי אברהם כפן רביעי ביומי יצחק כפן חמישי ביומי יעקב כפן שתיתי ביומי בועז דמתקרי אבצן צדיקא דמן בית לחם יהודה כפן שביעי ביומי דוד מלכא דישראל כפן תמיני ביומי אליהו נביא כפן תשיעי ביומי אלישע בשומרון כפן עשירי עתיד למהוי לא כפן למיכל לחמא ולא צחותא למשתי מיא אלהן למשמע פתגם נבואה מן קדם יי וכד הוה כפנא הדין תקיף בארעא דישראל] נפק גברא רבא מן בירת לחם יהודה ואזל לדור בחקלא דמואב הוא ואתתיה ותרין בנוהי: ושום גברא אלימלך ושום אתתיה נעמי ושום תרין בנוהי מחלון וכליון אפרתין רבנין מן בירת לחם יהודה ואתו עד חקל מואב והוו תמן רופילין: ומית אלימלך בעלה דנעמי ואשתארת היא ארמלא ותרין בנהא יתמין: ועברו על גזירת מימרא דיי ונסבו להון נשין נוכראין מן בנת מואב שום חדא ערפה ושום תניתא רות בת עגלון מלכא דמואב ויתיבו תמן כזמן עשר שנין: ועל דעברו על גזירת מימרא דיי ואתחתנו בעממין נוכראין אתקטעו יומיהון ומיתו אף תרויהון מחלון וכליון בארעא מסאבתא ואשתארת אתתא מתכלא מתרין בנהא וארמלא מבעלה: וקמת היא וכלתהא ותבת מחקל מואב ארום אתבשרת בחקל מואב על פום מלאכא ארום דכר יי ית עמיה בית ישראל למתן להון לחמא בגין זכותיה דאבצן נגידא ובצלותיה דצלי קדם יי הוא בועז חסידא: ונפקת מן אתרא די הות תמן ותרתין כלתהא עמה: ואמרת נעמי לתרתין כלתהא אזילנא תבנא אתתא לבית אמה יעבד יי עמכון טיבו כמא די עברתון עם בעליכון שכיביא דסרבתון למסב גובריא בתר מותיהון ועמי דזנתון וסוברתון יתי: יהב יי לכון אגר שלים על טיבותא די עבדתון לי ובההוא אגר תשכחון ניחא כל חדא וחדא לבית בעלהא ונשיקת להון ונטלן קלהין ובכין: ואמרנא לה לא נתוב לעמנא ולדחלתנא ארום אלהן עמך נתוב לעמך לאתגיירא: ואמרת נעמי תבנא ברתי למה תזלן עמי העוד כען אית לי ולדא במעי ויהון לכון גוברין: תובנא

דשמואל' וישאו להם נשים מאביות' וגם את רות המאביה' העמני המאבי דעזרא: פקד יי' ד' וסי' ויאמן העם וישמעו' כי פקד יי' את חנה' כי פקד יי' את עמו לתת להם לחם' כי פקד יי' את עדרו: בית אישה ב' וסים' ואם בית אישה נדרה' ומצאן מנוחה אשה בית אישה: להן יד וסים' נמסר בסדר פנחס וביחזקאל סימן כ"ג: ותאמרנה לה י"א מלין בטעם פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במ"א מקומות שישרתנה מאיילה וסים' נמסר בסדר פנחס: לאנשים ח' וסימני' רק לאנשים האל אל' ולקחתי את לחמי' התחזקו והיו לאנשים ב' בו' ויצקו לאנשים' קחו נשים והולידו' ואף כי תשלחנה' העוד לי בנים במעי:

בשם אל יחזק ידי
פירוש מגילת רות

וזכרו יעמיד הודי'
לאברהם ספרדי:

נאום אברה' בעבור היות דוד שורש מלכות ישר' נכת' בספרי הקדש יחס דוד:

ויהי בימ' שפוט השופטי'· ים אומ' כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישרא'· ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם כמו חרב שפו' ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיק'· מ"ם מבית לחם יהודה משמש עצמו ואח' עמו בעבור כי שם מקום לא יסמך: מחלון וכליון לא ידענו המקרים שהיו על שנקראו כן כמו יששכר גם משה'· ובדרש אומ' שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתוב אסר בעלו למואב והמואביות מותרות לישראל כי הכתו' לא אסר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אבאר זה בטוב'· וטעם מבית לחם פעם אחרת להודיע שהם אזרחים ועוד בעבור שאמר אפרתים וזאת המלה פעם היא ליחס המקו' הנקרא אפרת ופעם אחת ממשפחת אפרי' ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקום על שמה כמו מצרי ולא יתכ' שיקח' מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה: ותשאר האשה' לבדה משני ילדיה ומאיש' והזכיר הכתוב כי כן משפט כאשר יזכי' שני דברי' יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב מכאוביה על בניה שהיו בחורי' כי אישה זקן מת: ותשב משדה מואב' במחשבת כמו וילחם ישרא' עם בלק: עם המתי' הם בניה: יתן יי' לכם' בעל: העוד לי בנים' רבים מחברינו חשבו כי זאת התשוב' על המכחישי' ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי היבום לאחי' מן האב ולא מן האם רק אמרה להם אילו היו לי בני' במעי הייתי נותנת אות' לכם תחת המתי' וזאת דרך חיבוב ולא על דרך יבו': הלאן

הלהן תשברנה׳ הנון תחת המ״ם והפך כי מר לי מאד מכם והמה באו בית לחם׳ מלת תשברנה דביקה עם אות למ״ד או עם מלת ש כמו עיני כל אליך ישברו: תעגנ׳ מבניין נפעל ואין לו חבר: לבלתי היות לאיש׳ היות כל אחת מהן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ: אל בנותי׳ כלומר אל תלכנה עמי: כי יצאה בי׳

כי זקנתי מהיות לאיש׳ שאנשא לו ואוליד בני׳ ותנשאו להם שאינכ׳ אסורים להם משו׳ אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהם שנכרי׳ היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד: כי אמרתי יש לי תקוה׳ כי אפילו אמר

ותשאנה ב׳ חד מל׳ וחד חסר וסי׳ ותשאנה קולן ותבכינה׳ ותשנה קולן ותבכינה עוד׳ בתרא חסר א׳ וא׳ ותשנה עלינו נהי חסר: אל אשר ה׳ וסימ׳ נמסר בכי תשא ומסעי וריש יחזקאל: עמך ה׳ וסי׳ והשביע הכהן את האשה׳ בפרש׳ סוטה ירמוס את כל חוצותיך׳ הנה עמך נשים בקרבך׳ שמעי בת וראי והטי אזנך׳ עמך עמי׳ וחד ועמך כלם צדיקי׳: שתיה׳

שבנה בנתי לכן כי זקנתי מהיות לאיש כי אמרתי יש־לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים: הלהן ׀ תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנתי כי־מר־לי מאד מכם כי־יצאה בי יד־יהוה: ותשנה קולן ותבכינה עוד ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה־בה: ותאמר הנה שבה (טו) יבמתך אל־עמה ואל־אלהיה שובי אחרי יבמתך: ותאמר רות אל־תפגעי־בי לעזבך לשוב מאחריך כי אל־אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין עמך עמי ואלהיך אלהי: באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה יהוה לי וכה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך: ותרא כי־מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה: ותלכנה שתיהם עד־בואנה בית לחם ויהי כבאנה בית לחם ותהם כל־העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי: ותאמר אליהן אל־תקראנה לי נעמי (כ) קראן לי מרא כי־המר שדי לי מאד:

ג׳ ל׳ חס׳ ה׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ כתי׳ כן למערבאי · ב׳ · ל׳ · ה׳ · ד׳ · ה׳ · ט״ו ב׳ מנחין לפ · ב׳ · ל׳ · ב׳ לשון נקבה ונסי׳ · ג׳ ב׳ מ״לרא׳ חס׳ ג׳ · ז׳ · ה׳ רפין · ל׳ חד חס׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ כתי׳ א׳

תובנא ברתי מבתרי אזלנא לעמכון ארי סבירת מלמהוי בעלה לגבר ארום אמרית אלו אנא ריבא אית לי סבר ברם הויתי מבעלא בליליא לגבר וברם הויתי ילדה בנין: דלמא להון אתון מתינן עד די ירבון כאתתא דנטרא ליבם קליל למסבה לגבר הבדילהון אתון יתבן עגימן בדיל דלא למהוי מתנסבן לגבר בבעו ברתי לא תמררון נפשי ארום מריר לי יותר מנכון ארום נפקת בי מחא מן קדם יי: ונטלן קלהן ובכין עוד זמנא אוחרנא ונשיקת ערפה לחמותה ורות אתדבקת בה: ואמרת הא תבת יבמתיך לות עמה ולות דחלתה תובי בתר יבמתיך לעמיך ולדחלתיך: ואמרת רות לא תקניטי בי למשבקיך למתב מן בתריך ארום תאיבא אנא לאתגיירא אמרת נעמי אתפקדנא למטר שביא ויומי טבא בדיל דלא להלכא בר מתרין אלפין אמין אמרת רות לכל מן די את אזלא איזל אמרת נעמי אתפקדנא דלא למבת בחדא עם עממיא אמרת רות לכל אתר די תביתי אבית אמרת נעמי אתפקדנא למנטר שית מאה ותלת עסר פקודיא אמרת רות מה דנטרין עמיך איהא נטרא אנא כאלו הוו עמי מן קדמת דנא אמרת נעמי אתפקדנא דלא למפלח פולחנא נוכראה אמרת רות אלהך הוא אלהי: אמרת נעמי אית לנא ארבע דיני מותא לחיביא רגימת אבנא ויקידת נורא וקטילת סיפא וצליבת קיסא אמרת רות לכל מה דתמותי אמות אמרת נעמי אית לנא בית קבורתא אמרת רות ותמן אהא קבירא ולא תוסיפי עוד למללא כדנן יעבד יי לי וכדנן יוסיף עלי ארום מותא יהא מפריש ביני ובינך: וחזת ארום מאלמא היא למהך עמה ופסקת מלמללא לה: ואזלן תרויהן עד דעלן לבית לחם והוה כד עלן בירת לחם וארגישו כל יתבי קרתא עליהן ואמרן הדא נעמי: ואמרת להון לא תהוין קרן לי נעמי קרו לי מרירת נפשא ארום אמריר שדי לי לחדא: אנא

ב׳ לשון נקבה ונסימ׳ וסי׳ ותלכנה שתיהם עד באנה בית לחם׳ אשר בנו שתיהם את בית ישראל: מרא ל׳ כתיב א׳ והוא חד מן מלין דכתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולית דכו׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות האלף בסד:

נזירת השם שיצא מ מלפניו או שהיתה כ במסרת ויצאה בי עד שנראתה: יד יי׳ מ מכה כי כיד היא ו כלמון בני אדם ליכל הכתוב: שבה יבמת׳ מגזרת יבמה כבר פ פירשנוה בתורה: אל עמה ואל אלהיה׳ לעל שהתגיירו: אל תפגעי בי׳ הטעם פיוס ולעול׳ הוא דבוק עם אות בי״ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא הפג אדם ובמקומ׳ אפרש׳: עמך עמי׳ לעולם לא אעזוב תורת ישראל וייחוד השם: מתאמצת׳ מבנין התפעל: ותהם׳ מבנין נפעל מפעלי הכפל: הזאת נעמי׳ כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל: אל תקראנ׳ לי נעמי קרא׳ לי מרא׳ אע״פ שהוא כתוב בא׳לף בא כדרך בעלי הה״א הנעלם בסוף א׳לף מרא תחת ה״א וכמוהו כענלא דשא על דעת ר׳ יהודה ולפי דעתי הנוע׳ דכל תענוג והמר הפך ת תענוג והנועם הוא המאכל הוא המתוק: מלאה

לי לבי יש לי תקוה ליכשא עוד וללדת ב בני: וגם הייתי הליל׳ לאיש׳ ויותר מכן אפי׳ הריתי הלילה זכרים וגם ילדתי בנים או אפילו כבר ילדתי ב בנים: הלה׳ תשברנ׳ בתמיה שמא להן ת תשבר׳ עד אשר יגדלו לשון סברו על ה׳: תעגנה׳ לשון איסור כלא כמו עגונה ו ועומד בתוכה ויש פותרין לשו׳ עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנו״ן דגש או לכתוב שני נונין: הנה שבה יבמתך׳ זה טעמו למעלה תחת השי״ן לפי שהוא לשון עבר ובבקר היא שבה טעמו למט׳ בבי״ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם: אל תפגעי בי׳ אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך׳ מכאן אמרו רבותינו גר שבא ל להתגייר מודיעין לו מקצת עונשין שאם בא לחזור בו יחזור ש שמתוך דברי׳ של רות אתה למד מה אמרה לה נעמי אסור לנו ל לצאת חוץ לתחום ב בשבת אמרה לה ב באשר תלכי אלך אסור לנו להתייחד נקב׳ עם זכר שאינ׳ אישה אמר׳ לה באשר תליני אלין עמנו מובדלים משאר עמי׳ בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי אסור לנו ע״ז האלהיך אלהי ארבע מיתות נמסרו לבי׳ דין באשר תמותי אמות שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ו ונשרפי׳ ואחד לנהרגי׳ ונחנקי׳ אמר׳ לה ושם אקבר: כה יעשה לי שהים׳ כאשר התחיל להרע שיצאה בי ידו להמית אישי ולירד מ מנכסי: וכה יוסיף׳ אם יפריד ביני ובינך כי אם המות: ותחדל לדבר אליה׳ מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקים עליו: תוספת׳ ותלכנה שתיה׳ אמר רבי אבהו בוא וראה כמה חביבין הגרים לפני הקב״ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי׳ ותהם כל העיר נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום׳ ע״כ: הזאת נעמי׳ ה״א נקודה חטף מפני שהיא תמוהה הזאת נעמי שהרגילה לצאת בגבים ובפרדים חזיתם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ: מלאה

מלאה הלכתי · בעושר ובנים : ענה בי · העיד עלי שהרשעתי לפניו: בתחילת קציר שעורים · בקצירת העומר הכתוב מדבר : מודע · קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותי׳ אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילה להם זכות אבות׳ בצאת׳ מארץ לחוצה לארץ : אלכה נא השדה · לאחד משדות אנשי העיר אחרי א אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי : ואלקטה בשבלי׳ אחר אשר אמצא חן בעיניו · אחר מי אשר אמצא חן בעיניו : ותלך ותבא ותלקט בשדה · שנינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבא ו ואחר ותלקט אלא ש שהיתה מסמנת ה הדרכי׳ קודם שנכנסה לשדה הלכה ובאה חזרה לעיר כדי לעשו׳ סימנים וציונים שלא תטעה בשבילי׳ ותדע לשוב : ויקר מקריה · לבא בחלקת השדה אשר לבועז : למי ה הנערה הזאת · וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צ צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלי׳ לקטה שלשה אינה לקטה והית׳ מלקטת עומדו׳ מעומד ושוכבו׳ מיושב כדי שלא תשחה : השבה עם נעמי · הטעם למעלה תחת השי״ן לפי שהוא לשון עבר ואינ׳ לשון פועל : ותאמר · בלבה : אלקטה נא · לקט ה השבלים : ואספתי בעמרים · שכחה של עמרי׳ : וצמית והלכת אל הכלים · ואם תצמאי אל תכלמי מ מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים : לא

הרע ד׳ וסימ׳ נמסר במדר׳ שמות ומלכים ב׳ סים׳ כ״א : בתחלת ו׳ וסימ׳ והם הומתו בימי קציר תחלת כתי׳ · ויהי בתחלת שבתם שם׳ בתחלת עלות הלקש׳ באו בית לחם בתחלת קציר שערים · בתחלת תחנוניך יצא · ובמלכות אחשורש בתחלת : ואלקטה ל׳ וחד אלקטה ואינון חד מן זוגין חד א׳ וחד וא׳ וסימני׳ במסר׳ רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד :

אני מלאה הלכתי וריקם השיבני יהוה למה תקראנה לי נעמי ויהוה ענה בי ושדי הרע לי : ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב והמה באו בית לחם בתחלת קציר שערים :

ב

א ולנעמי מידע לאישה איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז : ותאמר רות המואביה אל נעמי אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו ותאמר לה לכי בתי : ותלך ותבוא ותלקט בשדה אחרי הקצרים ויקר מקרה חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך : והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים יהוה עמכם ויאמרו לו ה יברכך יהוה : ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה הזאת : ויען הנער הנצב על הקוצרים ויאמר נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדי מואב : ותאמר אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים ותבוא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה זה שבתה הבית מעט : ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערתי : עיניך בשדה אשר יקצרון והלכת אחריהן הלוא צויתי את הנערים לבלתי נגעך וצמת והלכת אל הכלים ושתית י מאשר ישאבון הנערים : ותפל על פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך ל להכירני ואנכי נכריה :

אנא מליא אזלית מבעלי ומבני וריקניא אתיבני יי מנהון למא דין אתון קרן לי נעמי ומן קדם יי אסתהיד לי חובתי ושדי הבאיש לי : ותבת נעמי ורות מואביתא כלתה עמה די תבת מחקל מואב ואנון אתו בית לחם במעלי יומא דפסחא ובההיא יומא שריאו בני ישראל למחצד ית עומרא דארמותא דהודה מן שעורין : ולנעמי אשתמודע לגברה גבר תקיף באוריתא מן יחוס אלימלך ושמיה בועז : ואמרת רות מואביתא לות נעמי איזל כען לחקלא ואכנוש בשבולין בתר די אשכח רחמין בעינוי ואמרת לה איזל ברתי : ואזלת ועלת וכנשת בחקלא בתר חצודיא וארע ארעהא אחסנת חקלא די הוה לבועז דמן יחוס אלימלך : והא בועז אתא מבית לחם ואמר לחצודיא יהא מימרא דיי בסעדכון ואמרו ליה יברכנך יי : ואמר בועז לעולמיה דמני רב על חצודיא לאידין אומא ריבא הדא : ואתיב עולימא דאתמנא רב על חצודיא ואמר ריבא מן עמא דמואב היא דתנת ואתגיירת עם נעמי מחקל דמואב : ואמרת אצבור כען ואכנוש שובלין באלומיא מה דמשתאר בתר חצודיא ואתת וקמת ואתעכבת כען מקדם צפרא ועד כען פון זעיר דין דיתבא בביתא צבחר : ואמר בועז לות רות הלא קבלת מני ברתי לא תהכין למצבר שובלין בחקל אוחרן ואף לא תעברי מכא למיזל לאומה אחרתא והכא תתוספין עם עולמתי : תהא מסתכלא בחקלא דיחצדון ותהכין בתריהון הלא פקדית ית עולמיא דלא יקרבון ביך ובעדן די את צחיא למויי איזילי למניא ותהי שתיא מויי די מלין עולמיא : ונפלת על אפהא וסגידת על ארעא ואמרת ליה מא דין אשכחית רחמין בעינך לאשתמודעותני ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב ומעמא דלא אדכי למעל בכנשתא דיי : ואתיב

מלאה · בנים וממון : וי׳ ענה בי · יש אומרי׳ מגזרת לענות מפני ולפי דעתי שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם תחלם עליך נגדי : ושדי הרע לי · כמו נגע וכמהו ונולא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון בני אדם דבר הכתוב והוא הנכון · הא השבה הא הדעת כמו הנמצאה פה׳ וטע׳ ותשב נעמי פעם אחרת לדבק הזמן שבאו בתחלת קציר שעורים בעבור לקוטי רות : מודע · קרוב ידוע כמו ומודע לבינה תקרא : לאישה · מ מאת אישה והנה ה הלמ״ד כמו אמרי לי אחי הוא : בועז · אמ׳ רבותינו ז״ל שהוא אבצן שהיה שופט א את ישראל : אחר אשר אמצא חן ב בעיניו · יש אומרים כי הוי״ו שב אל בועז הנזכר והטעם אולי יהיה ולפי דעתי שהוי״ו שב אל בעל השדה ואם לא נזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה : יי׳ עמכם · לעזור אתכ׳ בעבור שהם עמלים · יברכך יי׳ · שיתן ברכה ב בקציר : למי הנערה הזאת · חשב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה לבושה כלבוש ארצה גם הצורות משתנות בעבור האויר ודרך הדלים ידוע : ותבא ותעמד · שתתעסק תמיד בברכה ולא בדבר אחר שלא י יחשדנה בעבור יפיה׳ זה שבתה הבית מעט זמן מועט · ושבתה שישבה · וטעם בית כמו סוכ : לא תעבורי · בשורק תחת חולם כמו ישפוטו הם והיא מלה זרה בעבור ה היותה מלרע אולי היתה כן בעבור ש שאיננו במקום מ מוכרת · וכ״ן תדבקין כוסף : וצמית · בא בבעלי הה״א בסוף : הנגד

לקוצרים ד׳ מל׳ וסי׳ ויאמר לקוצרים יי׳ עמכם · ודבתריה הנצב על הקוצרים למי הנערה · ודבתריה ויאמר נערה מואביה · ודבתריה ותאמר אלקטה נא ואספתי : הלוא ט׳ מל׳ בכתו׳ וסימ׳ הלוא משנאיך יי׳ אשנא · הלוא יתעו חרשי רע · הלוא שמעת בתי · הלוא צויתי את הנערים · הלוא הם כתובים דאסתר · הלוא ביראת אלהינו תלכו · הלוא כה עשו אבתיכם דבסוף עזרא · הלוא על אלה חטא שלמה · תאנף בנו עד כלה :

אבן עזרא

הגד הוגד לי׳ פועל שלא נקרא שם פועלו: אשר לא ידעתי לדור עמה׳ משכלתך כמו מתכונת הלבני׳ והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור המם: ואנכי לא אהיה׳ אינני ראויה להיות כאחת שפחותיך: בחומץ׳ בעבור החום: ותותר׳ בעבור סוף פסוק כמו זכור מלחמה אל תוסף: ויצבט׳ אין לו חבר ופירושו כמו נתינה: של תשלו׳ מגזרת שללים אומרי׳ כמו שגגה מן על השל: ויהי כאיפ׳ שעורי׳ פעם אחת שאלני אדם מה טעם באיפה שעורי׳ אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב ספר מה היה אז נקלותי בעיניו ויאמר לי כי יש לו טעם ואני החרשתי ממנו ולא שאלתיו׳ והנה בא ביום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה האחד שראתה׳ רות בדרך נבואה שי עתיד היה אחד מבני׳ להעמיד עמוד על שם בעלה וטעם איפה כ״ו רמוזי׳ שהיו על העמוד וזה בגימטריא איפה ופיר׳ שעורים כמו ש שיעורים כמו שעד בכפשו וטעם אחר ו ויהי שתי מלות ארמי׳ ועברית והיא כאשר ראתה שיתלה א אבשלו׳ שהוא מבניה והנה כ״ף עם א״ף רמז לשנות אבשלום ב במותו ואח׳ כך איפה שערים לשון רבי׳ ב בעבור היותו ככל עליו וטעם אחר כי תחלת אות כא כאיפה עם תחלת שעורי׳ הוא בגמטרי׳ ישי שהוא צדיק גמור או שמח ויטב לבו ב בקרבו: ברוך יי׳ אשר לא עזב חסדו׳ לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה: החיי׳ נעמי ורות: מגואלינו הוא׳ אין הגאולה יבום רק הוא לרך א אחרת: כי

מסורה

עשית ה׳ וסימניהון לאשה מה זאת עשית׳ ראי דרכך בגיא דעי׳ ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית׳ איפה לקטת היום ואנה עשית׳ אשר עשית את ונכלמת׳ ומן הודע את ירושלם עד ונחלת בך דמו׳: לחסות ג׳ רפין ומל׳ וסימ׳ מבטוח באדם׳ מבטוח בנדיבים׳ אשר באת לחסות תחת כנפיו: וכי דברת חד מן כ״י יחידאין וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳

רות ב

ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם: ישלם יהוה פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יהוה אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו: ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך ואנכי לא אהיה כאחת שפחתך: ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקצרים ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותתר: ותקם ללקט ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה: וגם של תשלו לה מן הצבתים ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה: ותלקט בשדה עד הערב ותחבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים: ותשא ותבוא העיר ותרא חמותה את אשר לקטה ותוצא ותתן לה את אשר הותרה משבעה: ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום ואנה עשית יהי מכירך ברוך ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז: ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא ליהוה אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא: ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין עד אם כלו את כל הקציר אשר לי:

תרגום

ואתיב בועז ואמר לה אתהואה אתחואה לי על מימר חכימיא דכד גזר יי לא גזר על נוקביא אלהן על גובריא ואתאמר עלי בנבואה דעתידין למפק מנך מלכין ונביאין בגין טיבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמיך אביך ואמיך וארעא ילדותיך ואזלת לאתגיירא ולמתב בין עם די לא אשתמודע ליך מאתמלי ומדקמוהי: יגמול יי ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך טב ויהי אגריך שלימא לעלמא דאתי מן קדם יי אלהא דישראל דאתת לאתגיירא ולאתחבאה תחות טלל שכינת יקריה ובההוא זכותא תשיזבי מן דין גהנם למהוי חולקך עם שרה ורבקה ורחל ולאה: ואמרת אשכח רחמין בעינך רבוני ארום נחמתני [ואכשרתני למדכי בקהלא דיי] וארום מללתא תנחומין על לב אמתך [דאבטחתני למחסן עלמא דאתי הי כצדקותא] ואנא לית לי זכו למהוי לי חולקי [לעלמא דאתי] אפילו עם חדא מן אמהתך: ואמר לה בועז לעדן סעודתא קריבי הלכא ותיכולי מן לחמא וטמישי סעדיך בתבשילא דאתבשל בחלא ויתיבת מסטר חצודיא ואושיט לה קמח קלי ואכלת ושבעת ואשתארת: וקמת למצבר שובלין ופקיד בועז ית עולימוי למימר אף ביני אלומיא תהי צברא ולא תכספונה: ואף מתר תתירון לה מן אסיריא ותשבקון למהוי צברא ולא תנזפון בה: וצבירת שובלין בחקלא עד רמשא ודשת ית שובלין דצבירת והוה שיעורהון כתלת סאין סעורין: וסוברת ועלת לקרתא וחזת חמותה ית מה דכנשת ואפקת מן תרמילא ויהבת לה ית מזונא דאשתארת לה משבעה: ואמרת לה חמותה לאן צברת יומא דין ולאן אשתדלת למעבד יהא גברא דאשתמודע ליך מבורך וחויאת לחמותה ית דאשתדלת למעבד עמיה ואמרת שום גברא דאשתדלית עמיה יומא דין מתקרי בועז: ואמרת נעמי לכלתה מבורך הוא מפום קודשא דיי דלא שבק טיבותיה עם חייא ועם מיתיא ואמרת לה נעמי קריב לנא גברא מפורקנא הוא: ואמרת רות מואביה אף ארום אמר לי עם רביא דילי תתוספין עד זמן דכדי ישיצון ית כל חצדיא דילי:

רשי

לא אהיה כאחת שפחתך׳ אינני חשובה כאחת מן השפחות שלך: וטבלת פתך בחומץ׳ מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי׳ ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אחורים ותוך ובית הצביעה: וגם של תשלו׳ שכח תשכח עמו עצמיכם כאילו אתם שוכחים תרגום של שגגה שלותא וכן על השל׳ דבר אחר לשון כי ישל זיתך: צבתים׳ עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה מכאן צבתים או כרוכות: יהי מכירך ברוך׳ בעל השדה שנשא ונתן לך פנים ללקט בשדהו:

הנה

מסורה

בערך כי בס״ר׳ לה ג׳ לא מפקין ה׳ וסימ׳ ויקרא לה נובח בשמו׳ לבנות לה בית בארץ שנער׳ לה בועז לעת האוכל גשי הלום וגם ד׳ רף בכתובי׳ וסימ׳ וגם אהלי מקנה היו׳ וגם במלך נבוכד נצר מרדו׳ וגם בירושלם העמיד׳ וגם אל הנכרי אשר׳ הקריבים אליהם׳ וגם ללוים אין לשאת׳ וגם מעכה אם אסא המלך׳ וגם עלה לרוב בחלבי השלמי׳ וגם עבדי חירום דד״ה׳ וגם עד זקנה ושיבה׳ וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב׳ וגם אני אחי ונערי דעזרא׳ וגם במלאכת החומה׳ וגם נביאים העמדת׳ עם כל האדם שיאכל ושתה׳ וגם זה רעה חולה כל עומת שבא כן ילך׳ וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר׳ וגם אלהיהם עם נסיכהם ועם כלי׳ וגם של תשלו לה מן הצבתים׳ וגם את רות המואביה אשת מחלון: תצאי ג׳ וסימ׳ נמסר במיכה סימן ד׳:

רשי

הנה הוא זורה, וגו' בלילה שסורה את המוץ: הלילה, שהיה הדור פרוץ בגנבה ונזל והיה ישן בגורנו לשמור גורנו: ושמת שמלותיך, בגדים של שבת: וירדת הגורן, וירדתי כתיב זכותי תרד עמך: אל תודעי לאיש לבועז: ותרד הגורן ותעש היא אמר לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחילה הגורן ואחר כך קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה: וייטב לבו, עסק בתורה: ותבא בלט, בנחת: ויחרד האיש, כסבור שד הוא ובקש לזעוק והיא אחזתו וליפפתו בזרועותיה: וילפת, ויאחז כמו וילפת שמשון: והנה אשה, נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: ופרשת כנפיך, כנף בגדך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין: כי גואל אתה, לגאול נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגו' וחמותי ואני צריכות למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: מן הראשון, אשר עשית עם חמותך: תוספת: ועתה

אבן עזרא

כי תצאי ללקוט עם נערותיו, ולא עם נעריו או טעמו עם הנערי' אשר לי עם אחד מן הנערים שהוא נצב על הקוצרים והקוצרות: ולא יפגעו בך, אנשים וכמוהו רבי': ותשב את חמותה, כמו עם חמותה: מנוח, כי אין לאשה מנוחה עד שתנשא, ומלת מודעתנו זרה והתי"ו כוסף: וסכת, שמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשים ונשים: ושמת שמלותיך עליך, הטובות שלא היתה קובל בהן: מרגלותיו, כמו רגליו וכן בדניאל על כן טעה המפרש כי הוא כשת יושם תחת הרגלים כמו טעם מ' מראשותיו שיושם תחת הראש: בותה, כמו ובעשתה בזתה: וילפת, מבנין נפעל כמו ילפתו ארחות דרכם והטע' עוות וכן וילפת שמשון ואיננו כמו מ' משום והענין שנהפך מצד אל צד: והנה אשה, יתכן שאמרה לו לא תפחד וקול אשה לעולם מוכר או היה אור הלבנה רב וראה אותה שהיא בלא זקן גם יוכל להכירה ב במלבושיה: ופרשת, רמז לקחת לו לאשה: כי גואל אתה, כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי: חסדך האחרון מן הראשון, שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק הוא שוב אל ה התנייר: אם דל ואם עשיר, שהכל אוהבי' אותך בעבור יופייך: אשת חיל, אשרסנו במשלי, ש"ם ואמנם כוסף כש"ם חנם: אם

תצאי ג' וסימ' נמסר במיכה סימן ד': בשדה ה' רפי' וסימ' נעברה נא בארצך' אעברה בארצך' הוי מגיעי בית בבית' ותאמר נעמי אל רות' ויאמר בועז אל רות: זורה ב' וחס' וסימ' אשר זרה ברחת ובמזרה' הנה הוא זרה את גרן השערים: וידעת ז' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן כ"ב: ובאת ה' לנקבה וסימ' ולקחת בידך עשרה לחם ונקודים' ובאת אל

ג

א ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא יפגעו בך בשדה אחר: ותדבק בנערות בעז ללקט עד כלות קציר השערים וקציר החטים ותשב את חמותה: ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך: ועתה הלא בעז מדעתנו אשר היית את נערותיו הנה הוא זרה את גרן השערים הלילה: ורחצת וסכת ושמת שמלתך עליך וירדתי הגרן אל תודעי לאיש עד כלתו לאכל ולשתות: ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלתיו ושכבתי והוא ה יגיד לך את אשר תעשין: ותאמר אליה כל אשר תאמרי אעשה: ותרד הגרן ותעש ככל אשר צותה חמותה: ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא בלט ותגל מרגלתיו ותשכב: ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלתיו: ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך ופרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה: ויאמר ברוכה את ליהוה בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר: ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את:

תרגום

ואמרת נעמי לות רות כלתה שפיר ברתי ארום תפוק עם עולמתוי ולא יערעון ביך בחקל אוחרן: ואדבקת בעולמתוי דבועז למצבר עד דישיצי חצד סעורין וחצד חטין ויתיבת עם חמותה: ג ואמרת לה נעמי חמותה ברתי בשבועה לא אניח עד זמן דאתבע ליך ניחא בגין דיטב לך: וכען הלא בועז דאשתמודע לנא דהוית בחקלא עם עולמתוי הא הוא מבדר ית אדר סעורין ברוחא די בליליא: ותחליל' במיא ותסוכי בוסמנין ותשואי תכשיטין עליך ותחותין לאדרא לא תתפרסמי לגברא עד שיציותיה למיכל ולמשתי: ויהי בעדן משכביה דמכיה ותדעין ית אתרא דידמוך תמן ותעולי ותגליאי ית רגלוי ותדמוכי ותהא שאילא מניה עיטא והוא יחוי לך בחכמתיה ית די תעבדין: ואמרת לה כל די תימרין לי אעביד: ונחתת לאדרא ועבדת ככל די פקדת חמותה: ואכל בועז ושתא ואוטיב לביה וברך שמא דיי דקביל צלותיה ואעדי כפנא מן ארעא דישראל ואתא לדמכא בסטר ערמתא ועלת רות ברז וגליאת רגלוי ודמכת: והוה בפלגות ליליא ותוה גברא ורתת ואתרכיך כליפתא בשריה מן רתיתא וחזא אתתא דמכא כל קבל רגלוי וכבש יצריה ולא קרב לותה היכמה דעבד יוסף צדיקא דסרב למקרב לות מצריתא אתת רבוניה היכמא דעבד פלטיאל בר ליש חסידא דנעץ סיפא בין מימרי ובין מיכל בת שאול אתת דוד דסרב למקרב לותה: ואמר מן אנת ואמרת אנא רות אמתך ויתקרי שמך על אמתך למסבי לאנתו ארום פריק אנת: ואמר בריכה אנת מן קדם יי ברתי אוטבת טיבותיך בתרה מן קדמאה קדמאה דאתגיירת ובתראה דעבדת גרמיך כאתתא דנטרא יבם קליל עד זמן דירבי בנין דלא למהך בתר רובין למעבר זנו עמהון אם מסכן ואם עתיר: וכען ברתי לא תדחלין כל די תימר לי אעבד ליך ארום גלי קדם כל יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי ארום אתתא צדקתא אנת ואירת ביך חילא לסוברא ניר פקודיא דיי: וכען

מסורה

המלך ובאת וסגרת הדלת בעדך' ובאת עד בבל ושם תנצלי' ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי' מ"ר חסר ובת טות: בלט ד' וסים' נמסר בשפטים סוף סימן ד' ע"ש: בחצי הלילה ג' וסים' ויי' הכה כל בכור' ויקם שמשון בחצי הלילה' ויחרד האיש וילפת: דל י"ב פתחין בליש' וסים' נמסר בשפטים סימן ו' ותלים סימן קמ"ב:

אם ינאלך טוב׳ יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סורה שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם ינאלך הגואל טוב הוא לך שינאל כי אדם חשוב הוא: וימד שש שעורים׳ ספר הכתוב מה שנתן לה ובדרש ששה צדיקים יעמדו ממנה: מי את בתי׳ יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג ונקבר הכתו׳ לאמ׳ אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל לחם וכתוב ויואל משה׳ ויאמר רבי יונה המדקדק כי מי מה והטעם מה היה לך ואמר לי כי כמוהו מי שמך כי אין משפט מי שימוש׳ על הענין כי אם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן מי על הענין: עשה לה האיש׳ השבועה: איך יפול דבר׳ בעבור שכל הגזירות באות מן ה השמים על כן יפיל ו ואיככו כן לא נפל דבר אחד מכל דברו: עלה השער׳ כן היה מנהג והתורה לעדה: פלוני אלמוני׳ יש אומרים שהוא מן מופלא ו ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אבל ה המדבר: חלקת השדה׳ יתכן שהיה השדה גדול וחלק ה ממנו היה לאלימלך: ואם לא יגאל׳ אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן ובאשת נעורי אל יבגוד וזה לא יתכן כי יבגוד שב אל מלת ב ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אות׳ ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך: אשת

ועתה כי אמנם אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני אמ׳ רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כעניין שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בעז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר׳ ע״כ: קרוב ממני שהוא אח ואני בן אח: חי יי׳׳ אמרה לו בדברי׳ אתה מוציאני קפץ ונשבע לה שאינו מוציאה ב בדברים ויש מרבותי׳ אמרו ליצרו נשבע ש שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נישואין: ויאמר אל יודע׳ מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא ורז לקוס כי אל כלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן: שש שעורים׳ אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא ש שעורי׳ ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ב ברכות רוח חכמה ו ובינה עצה וגבור׳ רוח דעת ויראת יי׳: כי אם כלה׳ האיש את הדבר היום: פלוני אלמוני׳ ולא כת׳ שמו לפי שלא אבה לגאול: פלוני אלמוני׳ מתורג׳ בנביאים כסי וטמירי׳ פלוני מכוסה ונעלם לשון כי יפלא היפלא מיי׳ דבר׳ אלמוני אלמון מבלי שם: ואדעה כי אין זולתך׳ קרוב לגאול: ואנכי

אם כתיב ולא קרי ועתה כי אמנם כי והוא חד מן ל׳ אם כתי׳ ולא קריין וסי׳ אם במקום ויען אתי את המלך׳ אם אמנון ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו׳ אם כאשר קחנו ועיניך שים עליו׳ אם גאל ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי׳ ואינון חד מן ח׳ מלין כתי׳ ולא קרי׳ וסימ׳ נא דיסלח לדבר הזה יסלח יי׳׳ את הנפש וישבע המלך צדקיהו ל׳ ירמיהו׳

וְעַתָּה כִּי אָמְנָם כִּי אם גֹאֵל אָנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֹּאֵל קָרוֹב מִמֶּנִּי׃ לִינִי הַלַּיְלָה וְהָיָה בַבֹּקֶר אִם־יִגְאָלֵךְ טוֹב יִגְאָל וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ לְגָאֳלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ אָנֹכִי חַי־יְהוָה שִׁכְבִי עַד־הַבֹּקֶר׃ וַתִּשְׁכַּב מַרְגְּלוֹתָו עַד־הַבֹּקֶר וַתָּקָם בְּטֶרוֹם יַכִּיר אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אַל־יִוָּדַע כִּי־בָאָה הָאִשָּׁה הַגֹּרֶן׃ טו וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר־עָלַיִךְ וְאֶחֳזִי־בָהּ וַתֹּאחֶז בָּהּ וַיָּמָד שֵׁשׁ־שְׂעֹרִים וַיָּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֹא הָעִיר׃ וַתָּבוֹא אֶל־חֲמוֹתָהּ וַתֹּאמֶר מִי־אַתְּ בִּתִּי וַתַּגֶּד־לָהּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־לָהּ הָאִישׁ׃ וַתֹּאמֶר שֵׁשׁ־הַשְּׂעֹרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר ° אַל־תָּבוֹאִי רֵיקָם אֶל־חֲמוֹתֵךְ׃ וַתֹּאמֶר שְׁבִי בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי־אִם־כִּלָּה הַדָּבָר הַיּוֹם׃

ד

א וּבֹעַז עָלָה הַשַּׁעַר וַיֵּשֶׁב שָׁם וְהִנֵּה הַגֹּאֵל עֹבֵר אֲשֶׁר דִּבֶּר־בֹּעַז וַיֹּאמֶר סוּרָה שְׁבָה־פֹּה פְּלֹנִי אַלְמֹנִי וַיָּסַר וַיֵּשֵׁב׃ וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ־פֹה וַיֵּשֵׁבוּ׃ וַיֹּאמֶר לַגֹּאֵל חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאָחִינוּ לֶאֱלִימֶלֶךְ מָכְרָה נָעֳמִי הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵה מוֹאָב׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי אֶגְלֶה אָזְנְךָ לֵאמֹר קְנֵה נֶגֶד הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי אִם־תִּגְאַל גְּאָל וְאִם־לֹא יִגְאַל הַגִּידָה לִּי וְאֵדְעָ כִּי אֵין זוּלָתְךָ לִגְאוֹל וְאָנֹכִי אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶגְאָל׃

כתי׳ ולא קרי · למדנחאי · ל׳ וכל סוס נבר דכו׳ · ח׳ מלעי׳ · תיו׳ יתיר ק׳ נז׳ · ט׳ חס א׳ כליס׳ ביליה ופלוגתא על דין כ׳ · אלי קרי ולא כתיב · ל׳ · ל׳ כטע׳ לש׳ ג׳ · ג׳ מלרע · ל׳ · ג׳ כתי׳ ה׳ כסי׳ · ל׳ · ל׳ זקף קמץ · ג׳ ׳ ל מל׳

תבואי ג׳ אל · אודעה ל׳

וכען ארום בקושטא ארום פריק אנא ואף אית פריק אוחרן דחזי ליה למפרק יתיר מני׃ ביתי בליליא ויהא בצפרא אם יפרקיך גברא דחזי ליה למפרקיך מן אוריתא הרי טב ויפרוק לחיי ואם לא צבי למפרקיך ואפרוקניך אנא אמרית בשבועה קדם יי׳ כמא דמלילית ליך כדין אעבד דמוכי עד עדן צפרא׃ ודמכת מלקבל רגלוי עד צפרא וקמת בקריצתא עד לא אשתמודע גבר ית חבריה מן קדם חשוכא ואמר לעולמוי לא אשתמודע לגבר ארום אתת אתתא לאדרא׃ ואמר הבי סודרא די עליך ואחידי בה ואחידת בה וכל שית סאין דסעורין ושוי עלה [ואיתי לה כח מן קדם יי׳ לסוברותהון ומן יד אתאמר בנבואה דעתידין למפק מנה שיתא צדיקי עלמא דכל חד וחד עתיד למהוי מתברך בשית ברכן דויד ודניאל וחברוהי ומלכא משיחא] ועל בועז לקרתא׃ ואתת לות חמותה בקריצתא ואמרת מן אנת ברתי וחויאת לה ית כל מה דעבד לה גברא על פום מימר מן קדם נבואה דאתגליאת ליה עבד לה׃ ואמרת שית סאין דסעורין האלין יהב לי גברא ארום אמר לי לא תהכין ריקניא לות חמותיך׃ ואמרת תבי ברתי עמי בביתא עד זמן דתדעין איכדין יתגזר מן שמיא ואיכדין יתפריש פתגם ארום לא ינוח גברא ארום אלהין ישיצי לטב פתגמא יומא דין׃

ד ובועז סליק לתרע בית דינא דסנהדרין ויתיב תמן עם סביא והא פריקא חלף דמליל בועז לרות ואמר סטי תיב הכא גבר דצניען אורחתיה וסטא ויתיב׃ ודבר עשרתי גוברין מסבי קרתא ואמר תבו הכא ויתיבו׃ ואמר לפרוקא אחסנת חקלא די לאחונא לאלימלך זבנת נעמי די תבת מחקל מואב׃ ואנא אמרית אגלי אודנך למימר קנה כל קבל יתבי תרעא דבית דינא דסנהדרין וכל קבל סביא דעמי אם אית רעותך למפרוק פרוק ואם לא אית רעותך חוי לי ואנדע ארום לא אית בר מנך דהוא רשי למפרוק קדמך ודהוא קריב למתב בותך ואנא ארע מנך ופרוקא אהא בתרך ואמר אנא אפרוק׃ ואמר

ידרך הדרך אל ידרך הדרך קשתו׳ חמש דנגב ואלה מרותיה פארת׳ וה׳ אם דלעיל: אלי קרי ולא כתי׳ כי אמר לי אל תבואי והוא חד מן י׳ מלין דקריין ולא כתיב וסי׳ בני ועתה תנו את האנשים תנינא דפסו׳ פרת ויך דוד את הדרעזר דשמואל׳ איש ועצת אחיתפל אשר יעץ׳ בן ויאמר לו יואב לא איש׳ בניו ויהי הוא משתחוה דמלכים׳ צבאות כי מירושלם תצא דישעיה׳ באים הנה ימים באים נאם יי׳ ממגדל׳ לה השמיעו אל בבל רבים׳ אלי ותאמר אליה כל אשר תאמרי׳ אלי ותאמר שש השערים: פלוני אלמוני ג׳ וסי׳ ואת הנערים יודעתי׳ ומלך ארם היה נלחם׳ סורה שבה פה: משדה כל סיפרא כתיב יוד במ״ב כתי׳ ה׳ וסים׳ כי שמעה בשדה מואב כי פקד׳ ויאמר לגאל חלקת השדה׳ וכל שאר קרי׳ דכו׳ במ״ו כתיב יוד בליש׳ וסים׳ הרי בגלבוע אל טל׳ על שדים ספדים׳ ולבני אהרן הכהן כשדי׳ הנה שמענוה באפרתה׳ אל תשג גבול עולם׳ ויפקדו ביום ההוא:

רשי

ומאת רות המואביה · אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: פן אשחית את נחלתי · זרעי כמו נחלת יי' בנים לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית: על הגאולה · זו מכירה: תמורה · זו חליפין: שלף איש נעלו · זהו קניין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל ורבותינו נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש אומרי' קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל · משפט העדות: להקים שם המת על נחלתו מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה ויש אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: כרחל וכלאה · אע"פ שהיו משבט יהוד' ומבני לאה מודי' הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם · כלומר יגדל שמך: כבית פרץ · שיצאנו ממנו: ואלה

אבן עזרא

אשת המת קנית · הטעם מאת המלה תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתובה גם הוא יודעת הנסתר ונכתב קניתי והטעם כן אקנה אני: פן אשחית את נחלתי · היתה לו נחלה רבה ויש אומרים רמז על אשתו: גאל לך · הנה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל: לפנים · בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים: על הגאולה · אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה: וזאת התעודה · מגזרת עדות על זה היו מעידי' ויש מפרש במלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא הנכון: וישלף נעלו · בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והנה זה כאשר אמרו חכמינו ז"ל חליפין והטעם ש שקבלת זה הנעל ו ונתת תחתיו גאולתך · וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ו ולא יתכן להכיר חלוק או מכנסי' שלא ישאר ערום · ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה · הקדים ברחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו: ועשה חיל · כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא ל לקחתה בעבור ממון: אשר לא השבית לך גואל · הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו: ולכלכל

וזאת י"ז ר"פ וסימ' וזאת התרומה אשר תקחו · וזאת תורת המנחה · וזאת תורת האשם · וזאת תורת זבח השלמים · וזאת תהיה טומאתו בזובו · וזאת עשו להם וחיו · וזאת משמרת משאם · וזאת תורת הנזיר · וזאת התורה החקים · וזאת התורה אשר שם · וזאת הברכה · וזאת ליהודה ויאמר · וזאת התרומה אשר תרימו · וזאת לכם האות דירמיה ·

מקרא

ה ויאמר בעז ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קניתי להקים שם המת על נחלתו: ויאמר הגאל לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי גאל לך אתה את גאלתי כי לא אוכל לגאל: וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל: ויאמר הגאל לבעז קנה לך וישלף נעלו: ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי: וגם את רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום: ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים יתן יהוה את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם: ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה מן הזרע אשר יתן יהוה לך מן הנערה הזאת: ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה ויתן יהוה לה הריון ותלד בן: ותאמרנה הנשים אל נעמי ברוך יהוה אשר לא השבית לך גאל היום ויקרא שמו בישראל:

תרגום

ואמר בועז ביום זבנתך ית חקלא מן ידא דנעמי ומן ידא דרות מואביתא אתת מיתא חייב את למפרוק ובעי ליבמא יתה ולמסבה לאנתו מן בגלל לאקמא שום מיתא על אחסנתיה: ואמר פרוקא כהא גונא לית אנא יכיל למפרוק לי על דאית לי אתתא לית לי רשו למסב אוחרניתא עלה דלמא תהי למצו בביתי ואהא מחבל ית אחסנתי פרוק לך את ארום דלית לך אתתא ארום לית אנא יכיל למפרוק: ובהדא מנהגא בעדנא די מלקדמין מתנהגא בישראל בזמן דשקלן וטרן ופרקן ומחלפן חד מן חבריה ומקימין כל מדעם וטלע גבר נרתק יד ימיניה ואושיט ביה קנין לחבריה והכין נהגין למקני בית ישראל חד מן חבריה קדם סהדיא: ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקנינא וקני לך וטלע בועז ית נרתק יד ימיניה וקני ליה: ואמר בועז לסביא ולכל עמא הוו סהדין אתון עלי יומא דין ארום קניתי ית כל מה דהוה לאלימלך וית כל מה דהוה לכליון ומחלון מן ידא דנעמי: ואוף ית רות מואביתא אתת מחלון קניתי לי לאנתו בגין למקם שום שכיבא על אחסנתיה ולא ישיצי שום שכיבא מלוות אחוהי ומתרע סנהדרין דבאתריה סהדין אתון עלי יומא דין: ואמרו כל עמא די בתרע סנהדרין וסביא סהדין אנחנא יתן יי ית אתתא הדא דאתיא לביתך כרחל וכלאה די בנו תרויהון ית בית ישראל אבונן בתרי עסר שבטין ועבד חילא באפרת ותהי קרי שמא בבית לחם: ויהי מצלח ביתך כבית פרץ די ילידת תמר ליהודה מן זרעא די יתן יי לך מן ריבא הדא: ונסיב בועז ית רות והות ליה לאנתו ועל לותה ויהב יי לה עדוי וילידת בר: ואמרן נשיא לנעמי בריך שמיה דיי דלא פסק ליך פרוקא יומא דין ויתקרי שמיה מן צדיקי ישראל:

ואת תהיה המגפה · וזאת שנית תעשו · וזאת לפנים בישר': הבאה ג' מלרע וסי' כל הנפש הבאה ליעקב · ובני ישר' למספרם · ויאמרו כל העם אשר בשער: וקרא ד' וסים' קום לך אל נינוה · וחברו · וקרא ואנכי אענה דאיוב · וקרא שם בבית לחם: לך חד מן י' זקפין בנבי' וכתובים וסי' והיה ביום הניח יי' לך מעצבך · עשה לך מוסרו' ומוטות · ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך · הכון והכן לך · שבא ודדן וסוחרי תרשיש · לכן לא יהיה לך משליך חבל · לו איש הולך רוח ושקר · ויאמ' יי' אלי עוד קח לך · אבל אגיד לך את הרשום בכתב · ויהי ביתך כבית פרץ · וכל נתינה דמלכים דכו' בסה"ח וסי' ויאמר לה אלקנה · ויאמ' לו נשא כליו · וידבר יהונתן בדוד טוב · ואבי ראה גם ראה · וגם אשר לא שאלת נתתי:

ולכלכל · מטעם ויכלכל יוסף וא׳ כמו נמי מכלכל את יום בואו : ילד בן לנעמי׳ כמו ויהי לה לבן : אבי דוד · יתכן שישוב אל ישי גם אל עובד כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק׳ דרך סברא כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער והוא בעל דגל ונוסע בתחלה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד דוד רק שס״ו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה היא השנה הרביעית למלך שלמה ודוד חי שבעים שנה וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעי׳ ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים פחות מעשרים שנה הנה כחש שיהי׳ בן י״ח שנה ולא נחסר שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן ס שמני׳ וארבע וזה נכון בעיני כי הנה בועז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לרות לבלתי לכת אחרי ה הבחורים גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני ל לבניו ויתכן שנקרא עובד שהולידו זקן ו ולא לקח האשה כי אם בעבור כבוד השם גם האם עזבה דתה נארץ מולדתה וחסתה בכל כנף השם על כן יהיה הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם ה השרשים :

נשלם פירוש מגלת רות

תולדות ב׳ מל׳ דמל׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ע״ש ועיין במסר׳ רבתא בערך יל : פרץ ל׳ זקף קמץ אלה תולדות פרץ והוא חד מן א״ב קמץ בזקפא וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות הקו״ף בס״ד :

טו וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים : וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת : וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד :

וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פָּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן : וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב : כ וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה : וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד : וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד :

סכו׳ הפסו׳ של ספר רות שמונים וחמשה וחציו ותאמר רות המואביה׳

ויהא ליך למקים נפש ולכלכל ית סיבתיך בתפנוקין ארום כלתיך די רחימת יתיך ילדתיה דהיא הוית טבתא ליך בעדן ארמלותיך מסגיאין בנין : ונסיבת נעמי ית רביא ושואת יתיה בעטפה והות ליה לתורבנתא : וקראן ליה שיבבתן שום למימר אתיליד בר לנעמי והוו קראן שמיה עובד הוא אבוי דישי אבוי דדוד : ואלין תולדת פרץ פרץ אוליד ית חצרון : וחצרון אוליד ית רם ורם אוליד ית עמינדב : ועמינדב אוליד ית נחשון [ונחשון רב בית אבא לבירת יהודה] ונחשון אוליד ית סלמא צדיקא הוא סלמא מן בית לחם ונטופה דבטילו בנוי פרוזבין דאותיב ירבעם חיבא על אורחי והואן עוברי אב ובנין יאון כנטופא] : ושלמון אוליד ית אבצן נגידא הוא בועז צדיקא [די על זכותיה אשתיזבו עמא בירת ישראל מיד בעלי דבביהון ובגין צלותיה עדת כפנא מארעא דישראל] ובועז אוליד ית עובד דפלח למרי עלמא בלב שלים : ועובד אוליד ית ישי [דמתקרי נחש בגין דלא אשתכחת ביה עילא ושחיתא לאתמסרא בידוי דמלאכא דמותא למסב ית נפשיה מניה וחיה יומין סגיאין עד דאדכר קדם יי עיטא דיהב חויא לחוה אתת אדם למיכל מן אילנא דאכלין פרוי חכימין לידע בין טב לביש ועל ההוא עיטא אתחיבו מותא כל דיירי ארעא ובההיא עילא שכיב ישי צדיקא] וישי אוליד ית דוד מלכא דישראל :

רשי

ואלה תולדות פרץ׳ לפי שייחס את דוד על שמה של רות ה המואביה חזר ויחסו על שם יהודה :

סליק פירוש רות

תם ונשלם ספר רות תהלה לצור מוציאנו מעבדות לחירות

איכה ישבה בדד׳ ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש והיו בו שלש אלף ביתו׳ איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלף ביתות שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש: בדד׳ גלמוד מיושביה: רבתי עם׳ אשר יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רב ים מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה׳ ולא אלמנה ממש אלא כ כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה: בכו תבכה׳ שתי בכיות על שתי חורבנין: בלילה׳ שהמקדש נשרף בלילה דאמ׳ מר לעת ערב הציתו בו את האור׳ דבר אחר בלילה לילה של בכיית מרגלים בתשעה באב נרמה להם׳ דבר אחר בלילה שכל מי הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה׳ מתו׳ שהיא בוכ׳ תמיד: כל רעיה׳ אוהביה: גלתה יהודה׳ מארצה: מעוני׳ מחמת עוני: ומרוב עבודה׳ שהכבידו עליה כשדי׳: היא ישבה בגוים׳ ובמקו׳ שגלתה ויושבת שם לא מצאה מנוח: בין המצרים׳ שים גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: מצרים׳ גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב: באי מועד׳ עולי רגלים: נוגות׳ לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הנימל לבדה: שלו׳ יושבים בשלוה: הוגה׳ הדאיבה והוא לשון יגון: כאילים לא מצאו מרעה׳ כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלש כחם ברעב: לפני רודף׳ כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שכרדפו רדיפה שלימה על כן ייסד הפייט מלא רודפתי וחסר שכת נאולי שכת בגי׳ באה חסר כתיב:

זכרה

שוממין לא׳ סותמים ואם זונין

פשעיה לשון זונין ג׳ לשון זכר וא׳ לשון נקבה א׳ לשון רבי׳ וא׳ לשון יחיד

איכה יו׳ וסי׳ איכה אשא לבדי׳ איכה אוכל להוריש׳ איכה יעבדו הגוים איכה נדע את הדבר׳ איכה ירדף אחד אלף׳ איכה היתה לזונה׳ איכה תאמרו חכמי׳ איכה נהיתה הרעה הגדולה׳ אהה יי׳ אלהי׳ איכה נעשה׳ איכה נשבר מטה עוז׳ איכה ידע אל׳ איכה תרעה ב׳ בו׳ איכה ישבה בדד׳ איכה יעיב באפו׳ איכה יועם זהב׳ איכה נחשבו לנבל׳ וחד איכה הוא:

א **אֵיכָה** יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס׃ בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין־לָהּ מְנַחֵם מִכָּל־אֹהֲבֶיהָ כָּל־רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים׃ גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל־רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים׃ דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל־שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר־לָהּ׃ ה הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי־יְהוָה הוֹגָהּ עַל רֹב־פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי־צָר׃ וַיֵּצֵא מִן־בַּת־צִיּוֹן כָּל־הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים לֹא־מָצְאוּ מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא־כֹחַ לִפְנֵי רוֹדֵף׃

יו׳ ק׳ ל׳ — ל׳ וא׳ במדינות — ה׳ כתי׳ ו׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ ל׳ — ל׳ ומ׳ ל׳ — ל׳ — ל׳ ומ׳ — ג׳ רף — פ׳ — ג׳ ב׳ חס׳ — מנית ק׳ ב׳ — ב׳ מ׳ל כחסף

אמר יִרְמְיָהוּ נְבִיָא וְכַהֲנָא רַבָּא אֵיכְדֵין יִתְגְּזַר עַל יְרוּשְׁלֶם וְעַל עַמָּהָא לְאִתְדָּנָא בְּתִירוֹכִין וּלְמִסְפַּד עֲלֵיהוֹן אֵיכָה הֵיכְמָה דְּאִתְדָּנוּ אָדָם וְחַוָּה דְּאִתְרַכוּ מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן וְאַסְפִּיד מָרֵי עָלְמָא עֲלֵיהוֹן אֵיכָה עָנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמַרַת עַל סְגִיאוּת חוֹבָאָה אִשְׁתְּדוּר דִּי בְגַוָּהָא וּבְגִין כֵּן תְּהֵי יָתְבָה בִּלְחוֹדָהָא כִּגְבַר דְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ עַל בִּסְרֵיהּ דִּי בִּלְחוֹדֵיהּ יָתֵיב וְקַרְתָּא הֲוָת מַלְיָא אוֹכְלוּסִין וְעַמְמִין סַגִּיאִין אִתְרוֹקְנַת מִנְּהוֹן וַהֲוָת דַּמְיָא לְאַרְמְלָא וְדִי מִתְרַבְרְבָא בְּעַמְמַיָּא וְשַׁלִּיטְיָא בְּאַפַּרְכַיָּא וַהֲווּ מַסְּקִין לָהּ מִסִּין הֲדַרַת לְמֶהֱוֵי מַכִּיכָא וּלְמִתֵּן כְּרַגָּא לְהוֹן בָּתַר דְּנָא׃ כַּד שְׁלַח מֹשֶׁה נְבִיָא אִזְגַּדִּין לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא וְאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל [וְהַהִיא לֵילְיָא תְּשַׁע יוֹמִין בְּאַב הֲוָה] וְכַד שְׁמַעוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת בְּשׂוֹרְתָא בִישָׁא הָדָא דְאִתְבַּשַּׂרוּ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל נְטַלוּ עַמָּא יַת קָלְהוֹן וּבְכוּ בְּלֵילְיָא הַהוּא מִן יַד תְּקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּהוֹן וּגְזַר לְמֶהֱוֵי בְּכֵן בְּלֵילְיָא הָדָא לְדָרֵיהוֹן עַל חוּרְבַּן בֵּית מוּקְדְּשָׁא וְכַד אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה לְיִרְמְיָהוּ כַּהֲנָא רַבָּא לְמֶהֱוֵי חָרֵיבָא יְרוּשְׁלֶם עַל יְדוֹי דִנְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא אִין לָא תְּתִיבִין בִּתְיוּבְתָּא מִן יַד עָאֵל וְאוֹכַח יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְסָרִיבוּ לְקַבָּלָא בְּמֵימְרֵיהּ בְּכֵן עַל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וּצְדָא יַת יְרוּשְׁלֶם וּבֵית מַקְדְּשָׁא אוֹקִיד בְּנוּרָא בְּתִשְׁעָה יוֹמִין בְּיַרְחָא דְאַב וּבֵיהּ בָּכְיָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּכוּתָא וְדִמְעָהָא זָלִיג עַל לִיסְתָהָא וְלֵית דִּי יְמַלֵּל תַּנְחוּמִין עַל לִבָּהָא מִן כָּל טַעֲוָתָא דִי רְחִמְתָּא לְמֵיזַל בַּתְרֵיהוֹן וּבְגִין כֵּן כָּל חֶבְרָהָא אַרְשִׁיעוּ בָהּ אִתְהַפִּיכוּ לְמֶהֱוֵי לָהּ לְבַעֲלֵי דְבָבִין׃ אֲזִילוּ בֵּית יְהוּדָה בְּגָלוּתָא עַל דַּהֲווּ מְעַנִּין יַתְמִין וְאַרְמְלָן וְעַל סְגִיאוּת פּוּלְחָנָא דַּהֲווּ מְפַלְחִין בַּאֲחוּהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּאִזְדַּבְּנוּ לְהוֹן לָא קְרוּ חֵירוּתָא לְעַבְדֵיהוֹן וְאַמְהָתְהוֹן דַּהֲווּ מִזַּרְעִית יִשְׂרָאֵל וּבְגִין כֵּן אַף אִנּוּן אִתְמְסַרוּ בְּיַד עַמְמַיָּא וּכְנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה יָתְבָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא וְלָא אַשְׁכְּחַת נְיָחָא מִפּוּלְחָנָא קַשְׁיָא דְשַׁעְבִּידוּ יָתָהּ וְכָל דַּהֲוָה רָדֵיף יָתָהּ אַדְבִּיקוּ יָתָהּ כַּד הִיא מִתְחַבְּאָה בֵּין תְּחוּמַיָּא וְאַעִיקוּ לָהּ׃ כָּל זְמַן דַּהֲוָה יְרוּשְׁלֶם מִתְבַּנְיָא סְרִיבוּ יִשְׂרָאֵל לְמִסַּק לִירוּשְׁלֶם לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא וְעַל חוֹבֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל אִצְטְדִיאַת יְרוּשְׁלֶם וְאִתְעֲבִידוּ שְׁבִילֵי צִיּוֹן אֲבֵלִין מִדְּלֵית עָאֵל בָּהּ בִּזְמַן מוֹעֲדַיָּא כָּל תַּרְעָהָא צַדְיָן וְכַהֲנָהָא אָנְחִין עַל דִּי בְטִילוּ קוּרְבָּנַיָּא בְּתוּלָתָהָא סַפְדָן עַל דִּי פְסַקוּ לְמִפַּק בַּחֲמִשָׁא עֲסַר יוֹמִין בְּאָב וּבְיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא דִי הוּא בְּעַסְרָא יוֹמִין בְּתִשְׁרִי לְחִנְגָא בְּחִנּוּגִין אַף אִיהִי מְרִיר לְבָּא לַהֲדָא׃ הֲווּ מְעִיקָהָא מִתְמַנַּן עֲלָהָא לְרֵישִׁין וּבַעֲלֵי דְבָבָהָא הֲווּ יָתְבִין בִּשְׁלָוָה אֲרוּם יְיָ תְּבַר יָתָהּ עַל סְגִיאַת מְרוֹדָהָא רַבְיָהָא אֲזַלוּ בְּשִׁבְיָתָא קֳדָם מְעִיקָהָא׃ וּנְפַק מִן כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן כָּל זִיוָהָא הֲווּ רַבְרְבָנָהָא מִסְתַּחֲרָן עַל מֵיכְלָא הֵיכְמָא דְמִסְתַּחֲרָן אַיַּלַיָּא בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכָּחוּ אֲתַר כָּשֵׁר לְמִרְעֵיהוֹן וַאֲזַלוּ בְּתָשׁוּת כּוֹחָא וְלָא הֲוָה לְהוֹן חֵילָא לְמֶעֱרוֹק לְאִשְׁתֵּזָבָא קֳדָם רָדֵיף׃ הורת

אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים׳ שהם נוסדים על קשט וביושר מדע ישרים׳ וכל דבריהם כזהב וככסף שבעתים מזוקקים׳ אכן מדרשיהם על דרכים רבים נחלקים׳ מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים על שחקים׳ ומהם להרחיב לבות כלאות בפרקים עמוקים׳ ומהם לאמץ כבשלים ולמלאות ה הריקים׳ על כן ידמו לגופו טעמי הפסוקי׳ והמדרשים כמלבושי׳ כנוף דבקים׳ מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים׳ ודרך הפשט הוא הגוף ב בדברים נבחרים ו ובחוקים׳ וכן אמרו שהמקרא כפשוטו ו והדברים עתיקים:

ואני אברהם בר מאיר מארץ מ מרחקים׳ ואנאתני מארץ ספרד חמת המציקים׳ וספרי אלו בגלותי היו בידי מ מחזיקי׳ ויורוני לבאר ספרי בטעמי׳ מנופת מתוקים׳ וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים׳ ואיככה המגלה הנשרפת על יד יהויקי׳ כי לא נמצא שני דברי הם׳ אשר הם בספר ירמיה חקוקי׳ וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר ד דברתי אליך על ישרא׳ ועל יהוד׳ ועל כל הגוים ועוד כתו׳ מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין ב במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה: בדד׳ שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ״ד ובחסרונו וכן מלת בטח: רבתי׳ שלתי׳ מלעיל להבדיל בין היו״ד המוסף ובין יוד״ן סימן המדבר כמו אוהבתי לדום ו ועמדה מלת גנובתי יום מלרע בעבור ה השתנות הבי״ת: רבתי בגוים׳ איככה כראשונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך על כל רב ביתו׳ ונפתחה למ״ד למם להורות על ה״א הדעת הנעדר ולא כדנש המ״ם להקל על הלשון׳ ויו בכו תחת ה״א כי אותיות אהו״י מתחלפות כמו הסכלת עשו: יהודה׳ זכר ונקבה כישראל ומצרים ותחזק מצרים׳ ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז״ל דיכא דבר מצרא והיסר בעיני מן המצר ואם הוא משונה מעט והלי״ם ראוי להדגש׳ כמצא דרך זכר ונקבה כבית ומקום: באי מועד׳ שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרב מועדיך שרפו כל מועדי יי׳ באם: שוממין׳ נו״ן תמורת מ״ם וכן קח לך חטין לקץ הימין כי הנו״ן והמ״ם משרתים בסוף המלה סימן רבים ורבות: נוגות׳ שבנין כפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי״ו והנו״ן נוספים: היו בדיה׳ כל אחד לראש וכן בנות צעדה עלי שור כל אחת מהן: שלו׳ מגזרת שלוה: הגה׳ מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן תוגיון נפשי; הלכו שבי׳ בחסרון ב״ית כמו הנמצא בית יי׳ ויחסר מקום אשר אחר כאילים וכן כמים ליס מכסים: ימי

עברה ירושלם · בגלותה : ימי עניה · ימי חורבנה שהביאה לידי עוני : ומרודיה · הוא לשון צער כמו וירדתי על ההרים אריד בשיחי ואהימה : כל מחמדיה · זכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם : שחקו על משבתיה · שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ומדרש אגדה דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעיות והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים באדבכם לא שמטתם ועכשיו בגולה תשמטו באדבכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון : לנידה · לגולה לשון נע ונד אישמוב״כט בלע״ז : ערותה · קלונה : נאנחה · לשון נפעלה סושפיר״ר בלע״ז שמעו כי נאנחה אני הוא שם דבר סישופיר״רא : טומאתה בשוליה · לשון גנאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין הרבה עשאתן בגלוי : לא זכרה אחריתה · כשהיו חוטאים לא נתנו לב מה תהיה אחרית לפיכך ותרד פלאים ירידתה כפלאת פלאים הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר : ידו פרש צר · עמון ומואב : על כל מחמדיה · ספרי התורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב הכל כפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו׳ : אשר צוית לא יבאו בקהל לך · אלו עמון ומואב : לוא אליכם · לא תהא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמי׳ מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו וגו׳ : אשר עולל · אשר כעשה לי : אשר הוגה יי׳ · אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון : וירדנה · וירד אותה וישבר אותה על ידי רידוי ויסורין לכך הנו״ן דגושה לפותרו בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירעגה ש שהעצם לשון נקבה כמו דלאת אומ׳ העצמו׳ היבשו׳ שיבר כל אחת ואחת לדבר אחר ו וירדנ׳ כמו וירדהו אל כפיו הריק את המוח גורר ורודה המוח מ מתוכו : נשקד עול פשעי בידו · אין לתיב׳ זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פ פסיקת׳ קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פוייכטלי״ט בלע״ז כקודים מנומרים ו ומסומנים היו פשעי בידו של הקדוש ברו׳ הוא לזכרון לא נשכח מנייכם ותשלומיהם : ישתרגו · כעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משכה אין משרגין את המטות : סלה · רמס ורפס לשון סולו סולו המסילה : קרא עלי מועד · יעידת בייסות לבא עלי ונבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההוא שתא מלויי מלאה של שנה שנייה לבאתם ממצרים לכך אודעה חורבן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורו׳ : גת דרך · לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס אכשים להוציא דמס :

עזור ה׳ מל׳ וסי׳ יתום אתה היית עוזר · וכשל עוזר ונפל עוזר · אל תרחק ממני כי צרה קרובה · זכרה ירושלם ימי עניה · ויטע אהלי אפדנו : את עניי ג׳ וסי׳ את עניי ואת יגיע כפי · ראה יי׳ את עניי כי הגדיל אויב · אשר ראית את עניי ידעת בצרו׳ : צויתה ג׳ מל׳ וסים׳ נמסר בתלים סימן ק״כ ע״ש : בקהל ד׳ דגשי׳ וסי׳ בלשון ארמי נסוק נצלי דסגין אתפקדית

זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם בנפל עמה ביד־צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על־משבתה : חטא חטאה ירושלם על־כן לנידה היתה כל־מכבדיה הזילוה כי־ראו ערותה גם־היא נאנחה ותשב אחור : טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פלאים אין מנחם לה ראה יהוה את־עניי כי הגדיל אויב : ידו פרש צר על כל־מחמדיה כי־ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא־יבאו בקהל לך : כל־עמה נאנחים מבקשים לחם נתנו מחמודיהם באכל להשיב נפש ראה יהוה והביטה כי הייתי זוללה : לוא אליכם כל־עברי דרך הביטו וראו אם־יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יהוה ביום חרון אפו : ממרום שלח־אש בעצמתי וירדנה פרש רשת לרגלי השיבני אחור נתנני שממה כל־היום דוה : נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על־צוארי הכשיל כחי נתנני אדני בידי לא־אוכל קום : סלה כל־אבירי אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבר בחורי גת דרך אדני לבתולת בת־יהודה :

הות דכירא ירושלם יומין קדמאין די הות מרודה בכרכיא ובפציחין תקיפין ומרדה ושלטה בכל עלמא וכל רגוגהא דהוו לה מן יומין קדמאין ועל חובא נפל עמה בידוי דנבוכדנצר רשיעא ואעיק להון ולית דסיע לה חזוהא מעיקיא דאזלא בשביתא חיכו על טובהא די פסק מבינהא : חובא רבא חבת ירושלם בגין כן בטלטול הות כל עממיא דהוו מיקרין לה מלקדמין נהגו בה זילותא ארום חזו בדקהא ברם היא מתאנחא ותיעת לאחורא : סואבות דם ריחוקהא בשפולהא לא אדכיארת מנה ולא תהת על חובהא ולא דכירת מה דעתיד למיתי עלהא בסוף יומיא ונחתת ונפלת והורת פרישן ולית דמלל תנחומין לה חזי יי ותהי מסתכל ארום אתרברב עלי בעל דבבא : ידיה אושיט נבוכדנצר רשיעא ושלף סיפא וקטע כל רגוגהא אף כנשתא דישראל שריאת ליללא ארום חזת עממין נוכראין עלו לבית מוקדשה די פקדת על ידוי דמשה נביאה על עמון ומואב דלא ידכון למעל בקהלא די לך : כל עמהא דירושלם אניחן מכפנא ותבעין לחמא למיכל יהבו רגוגיהון בסעיד לחמא לקימא נפש חזי יי ותהי מסתכל ארום הויתי נרגרניתא : אשבעית לכון כל דעברין באורחא זורו הכא אסתכלו וחזו אין אית כיבא ככיבי דאסתקף לי דיתבר יי יתי ביום תקוף רוגזיה : מן שמיא שלח אשתא בכרכי תקיפין וכבש יתהון פרש מצדתא לרגלי ארתיעני קדל בעלי דבבי יהבני למהוי צדיא כל יומא מרחקא וחלישא : אתיקר ניר מרודי בידיה אשתבשו כשבשין דגופנא סליקו על צורי אתקל חילי מסר יי יתי בידי מן דלית יכיל אנא למקם : כנש כל תקיפי יי ביני ארע זמן עלי לתבירא חיל עולמי ועלו עממיא על גזירת מימרא דיי וסאיבו בתולתא דבית יהודה די הוה דמהון דבתולתהון מתשד היך כחמר מן מעצרתא בעדן דגבר מבעט ית ענבין חמר ענבוהי שרין :

על

אבן עזרא

ימי עניה · כמו כי ששת ימים עשה יי׳ : ומרודי׳ · בגלות והמ״ם שרש : לנידה · ללעג כמו מנוד ראש וניד שפתי והוא מגזרת נע ונד : הזילוה · הפך הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא משורש אחר או טעמ׳ הורידו׳ או עשו שתזל דמעתה : פלאי׳ · ירדה ירידה : כי ראתה גוים · על ירושלם שבה : זוללה · כמו זולל וסובא : לוא · יש אומרים מלשון אלה ולא מצאנו׳ בלא אל״ף וטעמו לא יגיע אליכם מה שהגיע אלי : עולל · כעשה לי והוא מהבנין הכבד שלא נקל שם פועלו בעבור שאיננו בקמץ קטן כמו כונן אשורי : הוגה׳ · כמו הרה : וירדנה · שב אל האש כי ימצא לשון זכר כמו תאכלנו אש לא נופח וטעמו כמו לא ירדנו בפרך · ומלת נשקד אין לה אב ואם והטע׳ כמו נמשך כמו כמהר · והיה ישתרגו מבנין התפעל מ ממשפחת השרגים : הכשיל · שב אל עול פש׳ · ויחסר אשר אחר בידי גם אחר קום עמו או מפניו : סלה · מגזרת מסלה וכן גת דרך יי׳ מגזרת דרך רק סלה שרש אחר היה : גת · יקב : בתולת׳ · הסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה · ירושלם : בוכיה

וביאור׳ מי אשר לא עלה בקהל · כי רבת בקהל אשר לא התקדשו · אשר צוית לא יבואו בקהל לך · קמתי בקהל אשוע : כמכאבי ג׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ רבים מכאבים לרשע׳ כמכאבי אשר עולל לי · שמעו נא כל העמים וראו מכאבי בתלותי : בעצמתי ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר ויחי ע״ש : דוה ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן ל׳ ובקדשים : סלה ב׳ בתרי ליש׳ חד כתי׳ א׳ חד ר״פ וחד ס״פ וסים׳ היורד סלא׳ סלה כל אבירי קדם׳ כתי׳ א׳ :

עיפי

שוממים ל' כתיב מם בסוף וא' שוממין ואינון חד מן יא זונין מיחדין חד נסיב נ"ון וחד נסיב מם וסים' נמס' בסוף סדר בהר סיני : פיהו כב וסים' נמס' בריש שיר השירים : מריתי ג' וסים' ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי · צדיק הוא יי' כי פיהו מריתי · כי מרו מריתי מחוץ שכלה חרב : וישיבו ג' רפי' חד חס' וב' מל' וסים' ותקריבון אלי כלכם · וארא ואין איש

עַל־אֵלֶּה׀ אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃
פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלִַם לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם׃
צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ־נָא כָל־עַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃
קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃
רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃
שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ כָמוֹנִי׃
תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃

עַל תַּפְלָיָא דְאִתְרַטַּשׁוּ וְעַל נְשַׁיָּא מַעֲדִיָּתָא דְאִתְבְּקַעוּ כְּרֵסֵיהוֹן אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא בָכְיָא וּתְרֵין עֵינַי זָלְגִין דִּמְעָתָא הֵיךְ מַבּוּעָא דְמַיָּא אֲרוּם אִתְרַחַק מִנִּי מְנַחֵם דִּמְקַיֵּם יָתִי וּמַלֵּל תַּנְחוּמִין עַל נַפְשִׁי הֲווֹ בְנוֹי צַדְיָן אֲרוּם אִתְגַּבַּר עֲלֵיהוֹן בְּעֵל דְּבָבָא׃ פְּרַסַת צִיּוֹן יְדָהָא מִן עָקְתָא הֵיכְמָה דִמְפָרְסָא אִתְּתָא עַל מַתְבְּרָא פְּגִינַת וְלֵית דְּמַלֵּל תַּנְחוּמִין עַל לִבָּהּ פַּקֵּד יְיָ לְבֵית יַעֲקֹב פִּקּוּדַיָּא וְאוֹרַיְתָא לְמִנְטַר וְאִנּוּן עֲבַרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרֵיהּ בְּגִין כֵּן אִסְתַּחֲרוּ חֲזוֹר חֲזוֹר לְיַעֲקֹב מְעִיקוֹהִי הֲוָת יְרוּשְׁלֵם דַּמְיָא לְאִתְּתָא מְרַחֲקָא בֵּינֵיהוֹן׃ אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּלָא יֶעְבַּר קָטְלִין בְּחַרְבָּא בְּאַרְעֲהוֹן אֲזַל יֹאשִׁיָּהוּ מַלְכָּא שְׁלַף סַיְפָא עַל פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִדּוֹ מָה דְלָא אִתְפַּקַּד וְלָא תְבַע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן רְגַמוּ רָגוֹמַיָּא גִּירִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ וּמִית תַּמָּן עַד דְּלָא נַפְקַת נִשְׁמְתֵיהּ הֲוָה רָחֵשׁ בְּסִפְוָתֵיהּ וְכֵן אֲמַר זַכַּי הוּא יְיָ אֲרוּם עַל מֵימְרֵיהּ עֲבָרִית שְׁמַעוּ כְעַן כָּל עַמַּיָּא אַסְפְּדָא דְאַסְפֵּד יִרְמְיָהוּ עַל יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲזוּ כֵיבִי דִּי עֲרָעַנִי בָּתַר מוֹתֵיהּ בְּתוּלָתַי וְרָבְיַי אֲזַלוּ בְשִׁבְיָתָא׃ אֲמַרַת יְרוּשְׁלֵם כַּד אִתְמַסְרַת בִּידוֹי דִנְבוּכַדְנֶצַּר קְרֵיתִי לִמְרַחֲמֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְקַיֵּמִית עִמְּהוֹן קְיָם דִּי יְסַיְעוּנִי וְאִנּוּן חַכִּימוּ מִנִּי אִתְהַפַּכוּ לְחַבָּלָא יָתִי הִנּוּן רוּמָאֵי דִּסְלִיקוּ עִם טִיטוּס וְאַסְפַּסְיָנוּס וּבְנוּ כַּרְכּוֹמִין עַל יְרוּשְׁלֵם כַּהֲנַי וְסָבֵי בְּנוּ קַרְתָּא אִתְנְגִידוּ אֲרוּם תְּבַעוּ סְעִיד לַחְמָא לְהוֹן לְמֵיכַל וִיקַיְּמוּן יַת נַפְשֵׁיהוֹן׃ חֲזֵי יְיָ אֲרוּם אָעִיק לִי בְּגִין כֵּן מְעַי אִדַּגַּרוּ אִתְהַפַּךְ לִבְּבִי בְּגַוִּי אֲרוּם מֶעְבַּר עֲבָרִית עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וּמִן בְּגְלַל הָכִי מִן בָּרָא תַּכְלֵי חַרְבָּא וּמִלְּגָיו הֲוַת כַּפְנָא כְּמַלְאֲכָא חַבָּלָא דִּי מְמַנֵּי עַל מוֹתָא׃ שְׁמַעוּ אוּמַיָּא אֲרוּם מִתְאַנְחָא אֲנָא וְלֵית דִּמְנַחֵם לִי כָּל בַּעֲלֵי דְבָבַי שְׁמַעוּ בִּישְׁתָּא דִּי מְטַת עֲלַי בְּרַחוּ אֲרוּם אַתְּ הוּא יְיָ דַּעֲבַדְתְּ אַיְתֵיתָא עֲלַי יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא עֲרַעְתָּא עֲלַי מְעַרַע לִצְדִיאוּתַנִי כְּדֵין תְּעָרַע עֲלֵיהוֹן וִיהוֹן צַדְיָאן כְּוָתִי׃ תֵּעוֹל לְיוֹם דִּינָא רַבָּא כָּל בִּישְׁתְהוֹן דִּי אַבְאִישׁוּ לִי קֳדָמָךְ וְתִסְתַּקֵּף לְהוֹן הֵיכְמָה דְאִסְתַּקְפְּתָא עֲלַי עַל כָּל סָגִיאוּת מְרוֹדַי אֲרוּם סַגִּיאוּ אַנְחָתַי וְלִבִּי חֲלִישׁ׃

איברין

ומאלה ואין · כי בקשו אוכל למו · וסים' בלשן ארמי גבריא שאילו למיכל : ויהיו יא רפין וסים' נמס' בסדר תרומה : דוי ג' וסי' כל ראש לחלי וכל לבב · סבליגתי עלי יגון · כי רבות אנחתי ולבי דוי :

רשי

עיני עיני · כלומר תמיד עיני ירדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות : צוה יי' ליעקב סביבין צרין · צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנתרין אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי : לנדה · לריחוק לבז : קראתי למאהבי · לאותם שמראים עצמם כאוהבים : המה רמוני · כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולי' כשהיו השבאים מוליכי' אות' דרך עליהם ומראים עצמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחי' כסבורי' שהוא יין ואוכלים וצמאי' ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בשיניו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב ביער בערב תלינו וגו' לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד : וישיבו את נפשם · כדי שישיבו את נפשם : חמרמרו · כווצו ויש בלשון משנה כפלה לאור ונחמרו בני מעי' : בבית כמות · בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקין ומלאכי מות ומחוץ חרב שאויב משכלת : כי אתה עשית · אתה גרמת לי שהם שונאי' אותי שהבדלתני מהם מאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם : הבאת יום קראתי הלואי והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי : ויהיו כמוני · ברעה : תבא כל רעתם לפניך · יפקדו ויזכרו עונותם לפניך : ועולל למו · ופעול למו כמו גם במעללת יתנכר וכפרי מעללים : איכה

אבן עזרא

בוכיה · כמו פוריה : עיני עיני יורדה מים · עין אכום דומה לעין המים והעין יורד וכן יזלו מים ושכיהם פעלים עומדים : פרשה · בית בידיה נוסף כמו ותשקמנו בדמעות שלים · כל כה בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב השם הלא תכלם שבעת ימים יומת נא לדבר נא שמע נא ועם תוספת א"לף לשון בקשה ובלשון ישמעאל הפוך והוא כמו עתה : למאהבי · איננו כמו אוהבי וכן טעמו למבקשי' שאוהב אות' : חמרמרו · כפול העין והלמד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר : הבאת יום קראת · תחסר מלת לו טרם הבאת כאילו הוא מתאוה ויתכן להיות כמשמעו · ועולל עשה מגזרת עלילותיו והכין שטעמו כמו סבה וכן גלו נתכנו עלילות :

פירוש הטעמים

א' לא די שיסבה בדד במות בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא כואבת מהיות לה בנים שלל · ב' כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מכל ריעיה עד שסבו לאויבים לה · ג' כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לסוב ורדפוה והשיג' במקום צר · ד' שממו שעריה משם כאספו זקני ישראל הבאים ויאנחו כהניה כי אין להם בכורים ומעשר ודאגו הבתול' שהיה מנהגן לאול במחולות בכל חג · ה' אויביה הם בשלוה והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו ברוב פשעיה · ו' הזכיר בפסוק של מעלה שאויביה ראשים וכל הדרה יצא מציון היא המלכות · ז' אם באה לזכור בגלותה בכפול עמה ביד צר וכל חמודיה הקדמונים שחקו צרים כי נשבתה ממעשיה אין לה מה שתעשה · ח' כאשר ראו ערותה נאנחה והשיבה פניה לאחור מפני הכלמה · ט' כשהיא בתחלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שמא תראה ערותה בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא תראה ראה יי' כי הגדיל אויב לעשות או לדברי' פירוש אחד ותרד פלאי' כמו ותספוד מענין וירדתי על ההרי' כאה על המון מצרים והורידוהו וכן אריד בשיחי וכלהם שני עיקרין ירד ורד · י' כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בצאתם ממצרים מרוב אכזריות לכם הוצרכה לתת להם כל מחמדיה · כ' לא היו מעטים הרעבים רק כל עמה ואחר שנתנה כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה · ל' מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואתכחש · מ' דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח ממול האש כי רשת פרושה והיא שסיבה לאחור והאש שבעירה עד שישבה שוממה ויש דוה שתנוח לעתים ידועות וזאת כל היום דוה · נ' דמתה העונות לשריגים של גפן שתולדתם לאחוז עם כל עץ גבוה ויעבהו ומלת נתגבר כמו עזבני וכן על כן לא נתתיך וטעם ביד העונות ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים :

ס' סלה

אבן עזרא

ס׳ סלה כתכה ביד כר כי אכידיה אנשי המלחמה דרכם האל במסלה והם בקרבה וכאילן הקדים קרואים לבא לשבור הבחורי׳ בעלי הכח ונגרו דמיהם כדם ענב כבת׳ ע׳ אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אחר עת תרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שגלו שוממים כי גבר אויב הגבר עליה׳

פ׳ גם ציון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין כי השם גזר על יעקב ונוה צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם נהיה כנדה׳ צ׳ הצדיקה הדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שראיתם ב בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו׳ ק׳ קראתי למאהבים שכמי אולי יתנו לי עצה והמ׳ רמוני כי כל יועצי מתו ברעב והכהנים ה המתפללים בעדי ו והזקנים חכמי עדתי דין נשארו מהבחורי׳ ומן הבתול׳ שים להם כח לסבול וגם הם כ נשבו׳ ר׳ והייתי בוערת לשם ומתולה כאשר ראיתי חרב הבר משכלת בחוץ ובבית כעב כמות׳ ש׳ שמעו אוהבי המזכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו בעקותי ושמחו כי אתה שמחתם ג וקרבת היום שקראת ובאו במתיך על ש שהיו כמשלי לי ויתכן להיות פירושו לעתיד לא תביא היו׳ שקראת ביד הכשדים ויארע להם מה שאירע לי׳ ת׳ עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי על שיהיו כמוני כאשר פשעו גם הם כן׳

א׳ איכה יעיב׳ יא יעיב מעב כמו יחשיך והככון יבביה על עב׳ הדום דמות כסא קטן לרגלים׳ ב׳ בלע כאות במיקום וי״ו כמו נוה רועים וכן מתאו לכם׳ ג׳ ויבער פועל עומד ויחסר אף והככון שהוא שב אל בחרי אף׳ ד׳ נצב ימינו בפין נפעל ויש ימין זכר כאדרי בכח׳ ה׳ וירב בשלש נקודות תחת היו״ד מהבנין הכבד הנוסף תאניה התי״ו נוסף מגזרת ואנו ואבלו׳ ו׳ ויחמס חסף כחמסו עקביך׳ שכו וסכתו כמו חקי מועדו כמו באי מועד׳ ז׳ כאר הכון שרש נארת ברית עבדך כמו עזב או סכה׳ ח׳ נטה קו תהו׳ חל כמו ותעמוד בחל והוא מקום סביב חומה׳ ט׳ אבד ושבר שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון׳ ראשון

מסורה

בחרי אף ה׳ וסי׳ ויצא מעם פרע׳ בחרי אף׳ ויקם יהונת׳ מעם השלח׳ בחרי אף׳ רצין וארם ובן רמליהו׳ ויבדיל׳ אמציהו להגדוד׳ גדע בחרי אף כל קרן ישר׳: כצר ל׳ וחד כצר ואינון חד מן זוגין מן חד חד נסבי׳ כ״ף בריש תיבות׳ חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ במס׳ רבת׳ במער כ׳ אות הכ״ף בס״ד: שכו ג׳ חד כתיב ש״ן וסים׳ ויחמס כגן שכו׳ עזב ככפיר סכו׳

ב

א אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ׃ בִּלַּע אֲדֹנָי לֹא חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ׃ גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב׃ דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ׃ ה הָיָה אֲדֹנָי כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה׃ וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן׃ זָנַח אֲדֹנָי מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד׃ חָשַׁב יְהוָה לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה קָו לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו אֻמְלָלוּ׃ טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם־נְבִיאֶיהָ לֹא־מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְהוָה׃

תרגום

אֵיכְדֵין יְקוּץ יְיָ בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ יַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן טְלַק מִשְּׁמַיָּא לְאַרְעָא תּוּשְׁבַּחְתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְלָא דְכִיר בֵּית מוּקְדְשָׁא דַהֲוָה גְלוּגְדְקָא דְרִגְלוֹהִי לָא חָס עֲלוֹהִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ שֵׁיצֵי יְיָ לָא חָס יַת כָּל עֲדִית יַעֲקֹב פַּגַּר בְּרוּגְזֵיהּ כְּרַכֵּי כְּנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אַמְטֵי לְאַרְעָא אַפֵּיס מַלְכוּתְהָא וְרַבְרְבָנָהָא׃ קַצֵּץ בִּתְקוֹף רְגַז יַת כָּל יְקָרֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל אַרְתַּע לְאַחוֹרָא יַד יְמִינֵיהּ וְלָא סַיַּע לְעַמֵּיהּ מִן קֳדָם בְּעֵיל דְבָבָא וְאַדְלֵיק בְּבֵית יַעֲקֹב כְּאֶשָּׁתָא דְמְשַׁלְהֲבָא אָכְלַת חֲזוֹר חֲזוֹר׃ מְתַח קַשְׁתֵּיהּ וּרְגַם עֲלַי גִּירִין כִּבְעֵיל דְבָבָא אִתְעַתַּד עַל יַד יְמִינֵיהּ דִנְבוּכַדְנֶצַּר וְסַיְעֵיהּ כְּאִלּוּ הֲוָה מְעִיק לְעַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל וּקְטַל כָּל עוּלֵם וְכָל דִמְרַגְגִין לַחֲזוּ עֵינָא בְּמַשְׁכַּן כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן שְׁרָא כִּבְעוּר אֶשָּׁא רוּגְזֵיהּ׃ הֲוָה יְיָ דָמֵי כִּבְעֵיל דְבָבָא שֵׁיצֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁיצֵי כָּל בִּירָנְיָתְהָא חַבֵּל כָּל קִרְוֵי פַצִּיחָהָא וְאַסְגֵּי בִּכְנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲבֵלוּתָא וַאֲנִינוּתָא׃ וְשָׁרֵשׁ כִּגְנִתָּא בֵּית מוּקְדְשֵׁיהּ חַבֵּל אֲתַר מְזוּמַּן לְכַפָּרָא עַל עַמֵּיהּ אַנְשֵׁי יְיָ בְּצִיּוֹן חֶדְוַת יוֹמָא טָבָא וְשַׁבַּתָּא וּשְׁנָא בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ מַלְכָּא וְכַהֲנָא רַבָּא׃ אַשְׁלֵי יְיָ מַדְבְּחֵיהּ בְּעַט מַקְדְשֵׁיהּ מְסַר בֵּיהּ בְּעֵיל דְבָבָא שׁוּרֵי בִירָנְיָתָא קָלָא יְהַבוּ בְּבֵית מוּקְדְשָׁא דַיְיָ בְּקָל עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל דִמְצַלְיָן בְּגַוֵּיהּ בְּיוֹמָא דְפִסְחָא׃ חֲשַׁב יְיָ לְחַבָּלָא שׁוּר כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן סָט מַשְׁקוֹלְתָּא וְלָא אֲתִיב יְדֵיהּ מִלְשֵׁיצָאָה וַאֲבֵל מַקְפָנָא וְשׁוּרָא בַחֲדָא אִתְפַּגַּרוּ׃ טְמַעוּ בְּאַרְעָא תַּרְעָהָא עַל דִי נְכַסוּ חֲזִירָא וְאוֹבִילוּ מִן דְמֵיהּ עֲלַוֵּיהוֹן הוֹבִיד וְתַבַּר מְזוּזָתְהָא מַלְכָּהָא וְרַבְרְבָנָהָא גְלוֹ בֵּינֵי עַמְמַיָּא עַל דְלָא נְטַרוּ פִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּאִלּוּ לָא קַבִּלוּ יָתָהּ בְּטוּרָא דְסִינַי אַף נְבִיאֶהָא אִתְמְנַע מִנְּהוֹן רוּחַ נְבוּאַת קוּדְשָׁא וְלָא אִתְאֲמַר לְהוֹן פִּתְגָּם נְבוּאֲתָא מִן קֳדָם יְיָ

יתבון

מסורה

ויהי בשלם סכו׳ קדמא כתיב שי״ן: זנח ג׳ וסים׳ בהושע סימן ה׳: מזבחו ג׳ וסי׳ האתם תריבון לבעל׳ ירב בו הבעל פי נתץ׳ זנח יי׳ מזבחו: חל ה׳ חס׳ בלישן שור וסי׳ וישפכו סוללה׳ וגם לאיזבל דבר יי׳ לאמר וגו׳ בחל יזרעאל׳ ישית חומו׳ וחיל׳ וגלות החל הזה׳ ויאבל חל וחומה יחדו אומללו: לא מצאו ד׳ וסי׳ נמס׳ בירמיה ריש סימן יד ובאיוב סימן לב׳:

רשי

איכה יעיב׳ יאפיל כמה דאת אמר והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ׳ לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: הדום רגליו׳ שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש: נאות יעקב׳ בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ׳ השפילם לארץ: חלל ממלכה ושריה׳ אלו ישראל שהיו קרויים ממלכת כהנים: ושריה׳ מדרש אגדה יש לו שרים של מעלה שהחליפם הממונ׳ על האור מינה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו כרשעי ישר׳ בעלי שם המפורש ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש וממים ומחרב ועכשיו כשהי׳ משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: השיב אחור ימינו׳ השב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: דרך קשתו׳ לפי שפך לדרך קשת שהם חוקי׳ לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לפך ככתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו׳ כך חיבור המלה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אצל חמה כדכתיב שפוך חמתך על הגוי׳: וירב בבת יהודה׳ הרבה בכנסת יהודה׳ תאניה ואניה׳ צער ויללה׳ וירב נקוד יו״ד קמץ קטן שהוא לשון הרבה את אחרים וירב העם ויעצמו מאד נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה״א כגון פנה זכה בכה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה הה״א כשהו׳ מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון ויפן זנב אל זנב ויגל יהוד׳ מעל אדמתו ויגל מלך בבל את ישר׳ אשורה: ויחמוס׳ לשון כריתה וכן יחמוס כגפן בסרו נחמכנ עקביך: כגן׳ כמו שגוזזין ירקות הגנה: שוכו׳ מעונתו שכו כתיב שסיכך חמתו על בנין בחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות: שחת מועדו׳ בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם: מלך וכהן׳ צדקיהו המלך ושריה כהן גדול: ניאר׳ ביטל וכן נארת ברית עבדך: כיום מועד׳ שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבי׳ בחורבנו קול שמחה: חשב יי׳ להשחי׳ זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנ׳ כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני: נטה קו׳ של משפט ליפרע על עונינו: מבלע׳ מהשחית: חיל וחומה שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: טבעו בארץ שעריה׳ מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה׳ אין בהם מורה הוראה:

ישבו

ישבו לארץ וגו' · כששמעו ומדרש אגד' נבוכד נצר הושיב' לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנ' של אנטוכי' ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו ראה אותם אנשים של תורה והושיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמ' להם אם כן אתם ה התרתם לצדקיהו את שבועתו צוה ושמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים ונגררום: חמרמרו' רגרזילי"ט בלע"ז דרך בני מעים כשמשליך אדם לאור הם כווצי' ומתחמרמרי' : בעטף' פשמ"יר: מה אעידך ומה אדמה לך' לומר לך מה תתמהי על שברך הלא אף לאומה פלוני' אירע כמותך: מה אשוה לך ואנחמך' כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו: שוא ותפל' דברים שאין בהם טע' ובלשון לע"ז אפלשט"ימנט: ולא גלו על עונך' להוכיח דרכך על פניך: להשיב שבותך ' ליסר משובותיך לשון שובבה שובבים וילך שובב: ומדוחים ' הדיחוך מעלי: ספקו' כופח כפיו פשקליר בלע"ז ודרך אדם לעשות כן הרוח' רב' חטוב שחרב וכלה: כלילת יופי' כל היופי היה שלה: פצו עליך פיהם' מפני מה הקדים פה לעין מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם : בצע אמרתו' כלה גזרתו כמו יבצע ידו ו ויבצעני: אשר צוה מימי קדם' מה שכתוב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע: פוגת' העברה טרישאלמינט כמו ויפג לבו: בת עינך' שחור של עין שקורין פרונילא: אשמורות' שתי חלקי הלילה שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכ' ברכות : העטופים' אשפמ"ץ בלע"ז: עוללי'

י' ראשן שער ראשן או כמשמעו' כ' חמרמרו כראשון' בעטף בחסרון הא' מבנין נפעל כמו בהרג הרג' ל' שין בהשתפך קודם תי"ו התפעל כמו וישתמר' מ' אעידך מגזרת עדות' נ' ותפל כמו טוח וכן היאכל תפל שאין לו טעם מלרך ישרה וכן לא נתן תפלה' משאות נבואות וכן משא דמשק' ומדוחים שהדיחו עדרך ישרה' ס' כלילת יופי מגזרת כל' פ' פצו פתחו יפצה פיהו' ע' בצע כלה וכן ידיו תבצענה' צ' פוגת דבק והטעם פוגת עין מגזרת ויפג לבו' ק' רני הרמת קול בשיר או בבכי וכן ותעבר הרנה הכרוז:

בדמעות ל' כלו בדמעו' עיני וא' בדמעו' ואינון חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבו' וסי' נמס' במס' רבת' במערכ' אות הבי"ת בס"ד: הבת ד' פתח וסי' וכל הבת תחיון' עד מתי תתחמקין' זב עסקך הבת' מה אעידך ומה אדמה לך הבת ירושלם: ויניעו ג' חס' בליש' וסים' וינעם במדבר' והנעתי בכל הגוים את בית ישראל בעמוס' שרקו וינעו

י יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלָםִ: כָּלוּ בַדְּמָעוֹת עֵינַי חֳמַרְמְרוּ מֵעַי נִשְׁפַּךְ לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי בֵּעָטֵף עוֹלֵל וְיוֹנֵק בִּרְחֹבוֹת קִרְיָה: לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל בִּרְחֹבוֹת עִיר בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל־חֵיק אִמֹּתָם: מָה־אֲעִידֵךְ מָה אֲדַמֶּה־לָּךְ הַבַּת יְרוּשָׁלַםִ מָה אַשְׁוֶה־לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל כַּיָּם שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־לָךְ: נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל וְלֹא־גִלּוּ עַל־עֲוֺנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבִיתֵךְ וַיֶּחֱזוּ לָךְ מַשְׂאוֹת שָׁוְא טו וּמַדּוּחִים: סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל־בַּת יְרוּשָׁלָםִ הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל־הָאָרֶץ: פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ־שֵׁן אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ רָאִינוּ: עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ: צָעַק לִבָּם אֶל־אֲדֹנָי חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם וָלַיְלָה אַל־תִּתְּנִי פוּגַת לָךְ אַל־תִּדֹּם בַּת־עֵינֵךְ: קוּמִי רֹנִּי בַלַּיְל לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת:

ר' ול' בליש' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ומ' לאמת' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · כ' · ל' · ל' · ל' · ל' · שבותך' כ' ק' · למערכא' חס יוד · ג' חס' בליש' · יב · ה' רפין · ל' · ל' · ל' וכ"כ · כ' רפ · ל' · ל' · ל' · כ' · יד כסים · ל' · ל' · ל' · כלילה' · כד ק' · יד כסו' · ה' · ב' חד חס' ב' א' חס' · ד' · לב'

משאות

יָתְבִין עַל אַרְעָא שָׁתְקִין סָבֵי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אַסִּיקוּ עֲפַר מִקְלָה עַל רֵישֵׁיהוֹן קְמַרוּ סַקִּין עַל בִּסְרֵיהוֹן אָחִיתוּ לְעַפְרָא דְאַרְעָא רֵישֵׁיהוֹן בְּתוּלָתָא דִירוּשְׁלֶם: סְפַקוּ בִדְמָעִין עֵינַי אִדַּנְּרוּ מְעַי יִתְשַׁד לְאַרְעָא כְּבֵדִי עַל תְּבִיר כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי כַּד רְצַחוּ עוּלֵמַיָּא וְיַנְקַיָּא בִּפְתָאוֹת קַרְתָּא: לְאִמְּהוֹן אָמְרִין רוֹבַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אָן עִבּוּר וַחֲמַר כַּד הֲווּ צָחָן כִּקְטַל דְּחַרְבָּא מִן צָחוּתָא בִּפְתָאוֹת קִרְיְתָא כַּד יִתְשַׁד נַפְשְׁהוֹן מִן כַּפְנָא לְגוֹ עֲטִיף אִמְּהוֹן: מָה אַסְהִיד בָּךְ מָה אֲהֵי מְדַמֶּה לָךְ כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֶם מָה אַחְבִּיר לָךְ אֲהֵי מְנַחֵם לִיךְ בְּתוּלְתָּא דִכְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרוּם סַגֵּי תְבָרִיךְ כִּסְגִיאוּת תְּבִיר גַּלְלֵי יַמָּא רַבָּא בְּעִדָּן נַחְשׁוֹלֵיהּ וּמַן הוּא אַסְיָא דִי יַסֵּי יָתִיךְ מִן מַרְעִיךְ: נְבִיאֵי שִׁקְרָא דִי בֵינָךְ הִנּוּן אִתְנַבִּיאוּ לִיךְ שִׁקְרָא וְלֵית מַשַּׁשׁ לִנְבוּאַתְהוֹן וְלָא פַּרְסִימוּ יַת פּוּרְעָנוּתָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלַיִךְ בִּגְלַל חוֹבַיִךְ לְאַהֲדָרוּתָךְ בִּתְיוּבְתָּא אֱלָהֵין נִבְּאוּ לִיךְ נְבוּאַת מַגָּן וּמִלֵּי טַעֲוָתָא: שְׁפַקוּ עֲלַיִךְ יְדֵיהוֹן כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא שְׁרִיקוּ בְּסִפְוָתְהוֹן וְטַלְטִילוּ בְּרֵישֵׁיהוֹן עַל כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֶם אֲמַרוּ בְּפוּמְהוֹן הֲדָא הִיא קַרְתָּא דַהֲווּ אָמְרִין אֲבָהָתָן דְּמִלְּקַדְמִין דְּהִיא גְמִירַת נוֹאֵי וְשׁוּפְרָא חֶדְוָה לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא: פְּתַחוּ עֲלַיִךְ פּוּמְהוֹן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבִיךְ שְׁרַקוּ בְסִפְוָתְהוֹן וְעַסִּיאוּ בְשִׁנֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ שֵׁיצֵינָא בְּרַם דֵּין יוֹמָא דַהֲוֵינָא מְתִינָן אַשְׁכַּחְנָא חֲזֵינָא: עֲבַד יְיָ מָה דַחֲשִׁיב גְּמַר מֵימַר פּוּמֵיהּ דִּי פַקֵּיד לְמֹשֶׁה נְבִיָּא מִן יוֹמִין קַדְמָאִין דְּאִי לָא נָטְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת פִּקוּדַיָּא דַיְיָ עָתִיד לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן פַּגַּר וְלָא חָס וְאַחְדֵּי עֲלַיִךְ בְּעֵיל דְּבָבָא אֲרוּם יְקַר מְעִיקַיִךְ: צְוַח לִבְּהוֹן קֳדָם יְיָ דְּרַחֵם עֲלֵיהוֹן שׁוּרָא דִיקָרָא דְצִיּוֹן זַלְגִּי כְּנַחֲלָא דִמְעִין יְמָם וְלֵילְיָא לָא תִתְּנִין תַּנְחוּמִין לְצַעֲרַיִךְ לְפַיְנָא צְלוֹתָא דִי לָךְ וְלָא תִשְׁתּוֹק עֵינָךְ מִלְּמִרְמַע: קוּמִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל שְׁרִיָא בְגָלוּתָא עֲסוּקִי בְמִשְׁנָה בְּלֵילְיָא אֲרוּם שְׁכִנְתָּא דַיְיָ שָׁרְיָא לְקִבְלַיִךְ וּבְפִתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא בְּשֵׁירוּי שְׁפַרְפָּרָא שְׁרִיאִי הֵיךְ מַיָּא עַקְמוּמִית לִבֵּיךְ וַהֲדָרִי בִּתְיוּבְתָּא וְצַלִּיאִי בְּבֵית כְּנִשְׁתָּא כָּל קֳבֵל אַפֵּי יְיָ טוּלִי לְוָתֵיהּ בִּצְלוֹ יְדַיִךְ עַל נַפְשַׁת עוּלֵמַיִךְ דְּצָחִין בְּכַפְנָא בְּרֵישׁ כָּל מְחוֹזִין: חזי

ראשם: עשה ב' רפ' וסים' עשה ירח למעדים' עשה יי' אשר זמם בצע אמרתו: בלילה בליל כתי' קומי רני בליל וקרי' בלילה והוא חד כ"ט מלין חס' ה' בסוף תיבו' וקרי' וסים' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה"א בס"ד:

ד׳ טפוחים מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים שישנו׳ ש׳ שכבו מטעם ושכבתי עם אבותי׳ ת׳ מגורי מגזרת גורו לכם מפני חרב ו״א שהטעם אנשי מגורי:

פירוש הטעמים׳

א׳ איכה יעיב לא הנביא השם את ציון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה׳ ב׳ והשפיל המבצרים נחלל מלכה שהיו דרי׳ במגדל ולארמון׳ ג׳ גדע כל קרן ישראל משתי ממלכות׳ ד׳ לא די שלא נלחם עם הצר אלא שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו על שנא כאויב׳ וטעם באהל אם תפול האש בו הכל יאכל מ מידי ה׳ בלע ים׳ על גלות שומרון והיה י יהודה אחרי גלות ה השבטים באנחה׳ ו׳ ואחר כך גלה שכו שהוא מקום הדביר׳ וטעם כגן אשר נפלו עליו׳ וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את ה המצות והמלך ממשל התורה בכחו ולשניהם כתן תודה׳ ז׳ חומת ארמנותיה שב אל היוקדם וקול נתנו הכרים בבית יי׳ מרוב שמחתם כאשר היו י ישראל עושים במועדים׳ ח׳ נלכד הבית כי נפלה חומת העיר ונבקעה׳ ט׳ כאשר טבעו שעריה אלך ה המלך בגולה ונשאר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה כ נבואתם מהם בארץ בכריה׳ י׳ על שנפלה בבהות ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא תשמחנ׳ בחופתן׳ כ׳ וכל אחד מן הזקנים אומ׳ כלו בדמעו׳ עיני כאשר יזכור ימי הרעב כ בציון׳ ל׳ האם היא המינקת על כן זכר האמות ולא זכר האבות׳ מ׳ מי עדים שאודיע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצא רופא יתגל לו׳ נ׳ כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם׳ ס׳ יש נואמים עליך כאשר שממת ויש מניעי׳ ראשם ומלעיגים׳ פ׳ הרחיבו פה כל האויבים׳ ע׳ כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים׳ צ׳ צועק לב צריך והטעם כי כתבו צעקות כנגד השם והם אמרו לחומת בת ציון שתבכה׳ ק׳ ותתאונן על עולליה והמתים ברעב ותאמר כן׳ ר׳ שהנשים אוכלות בניהן והנביאי׳ והכהני׳ יהרגו במקדש והמפרש כי על זכריה ידבר דרך דרש׳ ש׳ מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים׳ ת׳ כאילו קראת כל הפחדים שהיו לי וקבצתם סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך׳ כלם אויב אחד יכול לכלותם:

אני הגבר אמרו קדמוננו ז״ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אם כן יהיה הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל׳ עני סמוך ויחסר מקום השבות או הגלות ורואה תחת ראיתי וכן ונשאר אני׳ בעברתו שב אל אויבי כלם ויש אומרים שהוא שב אל אף השם ואיננו נכון בעיני וזה המקונן אמר כי הצר היה מענה אותו בשבט עברתו׳ א׳ ונהג אותי ממקומי במקום חשך׳ א׳ המפרש וי״ו בעברתו על השם יפרש יהפך ידו מכתו כמו הנה יד יי׳ הויה במקנך והמכה ביד׳ ב׳ הבשר והעור שירגישו בלו והעצמות שלא ירגישו נשברו׳ ב׳ ויקף ראש בצרה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהי הראש לסוף נקבה והא׳ נעלם כה״א ושערה לא הפך לבן׳ ב׳ במחשכים מחשך בתוך מחשך׳ ג׳ נחשתי כבלי׳ ג׳ שתם בשי״ן כסמ״ך וכן השירו ולא ממני׳ ג׳ הנתיבות הם ידועות יש אומרים כי מנהג הדוב להכרית על הארי והוא רחוק׳ ד׳ יש אומרים סורר מגזרת סירים וכן הנני שך את דרכך בסירים והישר בעיני שהוא מעל עבר מגזרת כפרה סוררה׳ ד׳ כמטרא אל״ף במקום הא הנקבה והוא מגזרת נוטר׳ ה׳ דימה האשפה לבטן ההריה׳ ה׳ לכל עמי על שהיו עמי שאח קים ששמו או לכל העם שהיה תחת ידי כמו את עמלק ואת עמו או היו״ד נוסף ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על שאול רמז וכן אמר בראשית השירה ויאמר שאול׳ ה ב״ת במרורים נוסף וכן בדמעות שלים:

עולליו׳ חס בליש׳ וסי׳ ויעלהו במסילות׳ מעלל ועד יונק משור ועד שה קדם דשמואל׳ אשרי שיאחז ונפץ את עלליך׳ כעוללים לא ראו אור׳ ועללתי בעפר קרני׳ עללי טפוחים: בשבטו׳ רפי׳ בקריאה וסי׳ ומזבולן משכים בשבט סופר׳ והוכחתיו בשבט אנשים׳ והכה ארץ בשבט פיו׳ תרועם בשבט ברזל׳ ופקדתי בשבט פשעם׳ אני הגבר ראה עני

כ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלֲלֵי טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא׃ שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃

א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃ אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃ אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ ה בִּלָּה בְשָׂרִי וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ וּתְלָאָה׃ בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם׃ גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃ גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃ י גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבֹתַי עִוָּה׃ דֹּב אֹרֵב הוּא לִי אֲרִיה בְּמִסְתָּרִים׃ דְּרָכַי סוֹרֵר וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי שֹׁמֵם׃ דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי כַּמַּטָּרָא לַחֵץ׃ הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ׃ הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם׃ טו הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָה׃

ג׳ וכסים׳ / ז״ח פסו׳ אס׳ אס׳ ג׳ חס׳ בליש׳ / ז׳ / ג׳ וכסים׳ / ז״א׳ כ״ה / ג׳ / ל׳ ז׳ ל׳ ל׳ / ו׳ כ״ו מ״ל ל׳ יחס׳ / ג׳ חס׳ / ל׳ / ל׳ / ג׳ ל׳ / ל׳ נ׳ ל׳ / ל׳ / ב׳ א׳ כתי׳ ס׳ ג׳ / ל׳ / אדי׳ ג׳ רפי׳ ק׳ / ל׳ / ל׳ וכתי׳ א׳ / ל׳ רפ׳ ל׳ וחס׳ ג׳ / ל׳ חס׳ ככתו׳ / ל׳

חֲזֵי יְיָ וְתֶהֱוֵי מִסְתַּכֵּל מִן שְׁמַיָּא לְמַן אִסְתַּקַּפְתָּא כְּדְנַן אִם חֲזֵי לִבְנָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל פֵּרֵי בִטְנֵיהוֹן עוּלֵימַיָּא רְגִיגַיָּא דַהֲווֹ מְלַפְּפִין בִּסְדִינִין דְמֵילָתָא עֲנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמַרַת אִם חֲזֵי לְמִקְטַל בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא דַיְיָ כַּהֲנָא וּנְבִיָּא כְּמָה דִקְטַלְתּוּן יַת זְכַרְיָה בַר עִדּוֹ כַּהֲנָא רַבָּא וּנְבִיָּא מְהֵימַן בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא עַל דְּאוֹכַח יַתְהוֹן דְלָא תַעְבְּרוּן דְבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ דְּמַכוּ עַל אַרְעָא בְּמָחוֹזִין עוּלֵמַיָּא וְסָבַיָּא דַהֲווֹ רְגִילִין לְמִשְׁכּוּב עַל כָּרִין דְמֵילָת וְעַל עַרְסִין דְּשֵׁן דְפִיל בְּתוּלָתַי וְרוּבַי נְפַלוּ קְטִילִין בְּחַרְבָּא קְטַלְתָּא בְיוֹם רוּגְזָךְ נְכַסְתָּא וְלָא חַסְתָּא׃ תְּהֵי קָרֵי חֵירוּתָא לְעַמָּךְ בֵּירַת יִשְׂרָאֵל עַל יַד מְשִׁיחָא הֵיכְמָה דַעֲבַדְתְּ עַל יַד משֶׁה וְאַהֲרֹן בְּיוֹמָא דְפִסְחָא וְיִתְכַּנְשׁוּן עוּלֵמַי חֲזוֹר חֲזוֹר מִן כָּל אֲתַר דְּאִתְבַּדַּרוּ תַמָּן בְּיוֹמָא תְקִיף רוּגְזָךְ יְיָ וְלָא הֲוָה בְהוֹן שֵׁיזָבָא וּשְׁאָרָא דְלַפֵּפִית בִּסְדִינִין וְדִרְבֵּיתִי בְתַפְנוּקֵי מַלְכִין בַּעֲלֵי דְבָבִי שֵׁיצִיאוּנוּן׃

ג אֲנָא גַבְרָא דַחֲזָא עֲנִי בְּחוּטְרָא דְרָדֵי בְרוּגְזֵיהּ׃ יָתִי דְבַר וְאוֹבִיל חֲשׁוֹכָא וְלָא לְאַנְהָרָא׃ בְּרַם בִּי יְתוּב יְגַלְגֵּל עֲלַי מַחְתֵיהּ כָּל יוֹמָא׃ עֲתַק בִּסְרִי מִמַּכְתָּשִׁין וּמַשְׁכִי מִן מַחֲתָא תְבַר גַּרְמַי׃ בְּנָה עֲלַי כַּרְכּוֹמִין וְאַקַּף קַרְתָּא וַעֲקַר רֵישֵׁי עַמְמַיָּא וְשַׁלְהֵי אִנּוּן׃ בְּבֵירַת יְסוּרִין דַּחֲשׁוֹכָא אוֹתְבַנִי כְּמֵיתִין דְּאָזְלִין לְעָלְמָא אוֹחֲרָן׃ סְגַר בַּתְרַי בְּגִין דְּלָא אֶפּוֹק מִן טְרִיקָא יַקַּר עַל רִגְלַי כַּבְלִין דִּנְחָשָׁא׃ אַף אֲרוּם אֶצְוַח וַאֲצַלֵּי אִסְתַּתִּים בֵּית צְלוֹתִי׃ סְגַר אוֹרְחַי בְּמַרְמְירִין פְּסִילָן שְׁבִילַי סְרַךְ׃ דּוּבָּא מְכַמֵּן הוּא לִי אַרְיָא דְמִטַּמַּר בְּכִבְשָׁא׃ אוֹרְחַי סָרַךְ וְשַׁסְּעַנִי שַׁוְיַנִי צָדוּ׃ מְתַח קַשְׁתֵּיהּ וְעַתְּדַנִי הֵיךְ פַּלְגֵיסָא לְגִירָא׃ אָעֵל בְּכָלְיָתַי גִּירֵי תִיקֵיהּ׃ הֲוֵיתִי חוּכָא לְכָל פְּרִיצֵי עַמִּי וּמְזַמְּרָן עֲלַי כָּל יוֹמָא׃ אַשְׂבְּעַנִי מְרִירַת חֵיוָן אַרְוַנִי גִּידָא׃

וריצץ

בשבט עברתו: במחשכים ג׳ וסימ׳ בתלים סימן פ״ח: גדר ג׳ וסימ׳ ארחי גדר ולא אעבור׳ גדר בעדי ולא אצא׳ גדר דרכי בגזית: אשפתו ג׳ וסימ׳ בירמיה סימן ה׳: שחוק ד׳ חס וסימ׳ נמס׳ בירמיה סים׳ כ׳ ע״ש ועיין במשלי סימן י״ד: עמי ג׳ סבירין עמים וסימ׳ בשמואל ב׳ סימן כ״ב:

עוללי טפוחים׳ ילדים רבים שעולן גדלים בטפוחי אמותם ורבותינו דרשוא על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחי׳ בכל יום לתת זהב לבי׳ המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש יי׳ כהן ונביא׳ רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתו׳ בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ל ליואש ועשאוהו עז ונראה לבשה את זכריה בן יהוידע שהיה כהן ונביא והרגוהו בעזר׳: תקרא כיום מועדי׳ כמו קראת ולשון הווה הוא: מגורי׳ שכיני הרעים להאסף עלי להשחי׳: אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם׳ הילדים אשר טפחתי וגדלתי אות׳ בא האויב וכלה אותם:

אני הגבר ראה עני׳ היה מתאונן ירמיה ל לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאי׳ שנתנבאו על חורב׳ הבי׳ שבימיה׳ לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו׳ של רודה ומכה הוא הקב״ה: אך בי ישוב׳ אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי: ראש ותלא׳ כמו ראש ולענה ומדרש אגדה ראש זה נבוכד נצר לגלות יהויכין ותלאה נבוזר אדן ש שגמר המכה בימי צ צדקיהו והלאהו: גדר בעדי׳ עשה חומה לחוץ לנגדי להיות כלוא: ולא אצא׳ הושיב סביבותי מחנות ו וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי׳ עשה לרגלי נחושתי׳ כבדים שלא אוכל לילך פירוש בלע״ז: סתם תפלתי׳ סתם חלונות הרקיע בפניה: נתיבותי עוה׳ אם באתי לצאת אוני יוצאה בדרכים ה המסלולים בדרך ישרה מפני האויבים ואצא דרך עקלתון: דוב אורב הוא לי׳ הקב״ה נהפך לי לדוב אורב: דרכי סורר׳ לשון סירים קוצים סורר קוץ אותם מפזר קוצי׳ בדרכי: ויפשחני׳ לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכי׳ שאין מופני׳ צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון תלמוד האי מאן דפשח דיקלא: ויציבני כמטרא׳ העמידני לנגד חיצין לירות בי כמטרה אספייאה בלע״ז: בני אשפתו׳ חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קוי״ברא:

לחוץ ל׳ וא׳ לחץ / עמי ג׳ סבירין עמים / השביעני ל׳ כתוב וא׳ בלישן סבירא אני השביעני

ויגרם

ויגרס׳ ויסבר ודוגמתו גרסה נפשי וכן גרש כרמל: בחצץ׳ אבנים דקים שבתוך העפר שהיה לפין עיסתן הגולים בתוך הגומות שחופרין בקרקע והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקב״ה ליחזקאל עשי לך כלי גולה לפתות בו ללום בתוכו חרירה קטנה כלי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן סוף שנשתברו שיניהם: הכפישני׳ כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו ארנטו״ר בלע״ז ויש דומה במשנה פישון הגמל במדה הכפושה מלל: ואומר אבד נצחי׳ אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי וסברי: מרודי׳ קומפלוייכט בלע״ז: זכור תזכור׳ נפשי את עוניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן יסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור: זאת אשיב אל לבי׳ אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מיי׳ אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי חסדי יי׳ כי לא תמנו וכל הענין עד מה יתאונן וגו׳: כי לא תמנו׳ כמו כי לא תמו ויש מפרשי׳ כי לא תמנו כמו האם תמנו לגוע חסדי יי׳ הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: חדשים לבקרים׳ מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך׳ גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין כך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: חלקי יי׳ אמרה נפשי׳ יי׳ מנת חלקי ועל כן אוחיל לו: טוב ויחיל ודומם׳ וי״ו של ויחיל יתירה כמו וי״ו של ואיה וענה טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לישועת יי׳: ישב בדד׳ מי שאירע לו אבל וכו׳ ישב בגלמוד ויצפה לטובה: וידום׳ לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו

וחטו למרבלאי כן כתי׳ וקרי ולמדינחאי דקמי כתי׳ וקרי דקמיו · חצי הספר בפסוקים

ו׳ ויגרס כמו ויסבר וכן גרסה נפשי׳ הכפישני אין לו אח והטעם באלכי׳ ו׳ ותזנח כמו ותמאס׳ ו׳ נצחי עמידתי בנצח שיש לי כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי על האדם שבו יעמד החי נצחו׳ ז׳ זכור שם הפועל כמו בזכור בניהם או לשון בקשה לשם׳ ז׳ כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי׳ ז׳ זאת התוחלת׳ ה׳ תמנו כמשמעו או הנו״ן תחת חסרון הכפל׳ ה׳ חדשי׳ הם החסדי׳ לבקרים בכל יום כמו לבקרים אצמית׳ רבה גדלה או כמשמעו׳ ה׳ אמרה לי׳ ט׳ תדרשנו באמת׳ ט׳ וי״ו ויחיל כמו פ״ה רפה בלשון ישמעאל׳ ט׳ עול מוסר׳ י׳ כי נטל עליו העול׳ י׳ ישתחוה לעושהו על כן העפר בפיו׳ י׳ בי״ת בחרפ׳ נוסף כבי״ת השביעני במרורים׳ כ׳ יזנח ימאס כ׳ ורחם כמו ירחם וכן דרך הלשון והיה יי׳ לי לאלהים׳ כ׳ מלבו מרצונו׳ וינא אל״ף תחת הא׳ והוא מבנין הכבד הנוסף כמו היכא אתך׳ ל׳ לדכא אל״ף לדכא שרש׳ ל׳ מלת הטה עם משפט כמו עוות׳ ל׳ לא ראה בחכמה להיות כן׳ מ׳ יתאונן מגזרת און׳ נ׳ נחפשה מבנין הקל׳ נ׳ נשא לבבנו כטע׳ וישא משאת׳ נ׳ אל״ף אנחנו נוסף׳ ס׳ סכתה מפעלי הכפל׳

זכר ג׳ קמצ׳ וסי׳ בחסד זכר לי אתה׳ זכר דבר לעבדך׳ זכר עניי ומרודי׳ וכל דסמיכי לא״ן פ׳ זכר אני זכר זאת זכר נא דמתהון קמצין: אוחיל ג׳ וסימ׳ מה אוחיל ליי׳ עוד׳ זאת אשיב אל לבי׳ חלקי יי׳ אמרה נפשי: פיהו כ״ב וסי׳ בריש שיר השירי׳: הוגה ג׳ במ׳ וא׳ חס וסי׳ כאש׳ הגה מן המסלה אש׳ הוגה יי׳ ביום חרון אפו׳ כי אם הוגה ורחם׳ וא׳ כי יי׳ הוגה על

וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃
וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה׃
וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה׃
כ זְכָר־עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וָרֹאשׁ׃ זָכוֹר
תִּזְכּוֹר וְתָשִׁיחַ עָלַי נַפְשִׁי׃ זֹאת אָשִׁיב
אֶל־לִבִּי עַל־כֵּן אוֹחִיל׃ חַסְדֵי יְהוָה כִּי
לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו׃ חֲדָשִׁים
לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ׃ חֶלְקִי יְהוָה
כה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ׃ טוֹב
יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ׃ טוֹב
וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה׃ טוֹב
לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו׃ יֵשֵׁב
בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו׃ יִתֵּן בֶּעָפָר
ל פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה׃ יִתֵּן לְמַכֵּהוּ
לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה׃ כִּי לֹא יִזְנַח
לְעוֹלָם אֲדֹנָי׃ כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם
כְּרֹב חֲסָדָו׃ כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה
בְּנֵי־אִישׁ׃ לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל
לה אֲסִירֵי אָרֶץ׃ לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־גָּבֶר
נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן׃ לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ
אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃ מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי
אֲדֹנָי לֹא צִוָּה׃ מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא
הָרָעוֹת וְהַטּוֹב׃ מַה־יִּתְאוֹנֵן אָדָם
מ חָי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָו׃ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ
וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה׃ נִשָּׂא
לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם׃
נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃
סַכֹּתָה בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃
סַכֹּתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃

וריץ בפרידן שני כנעיתי בקטמא׃ וקצת מלמשאל שלם נפשי אנשיתי טיבותא׃ ואמרית אובד תוקפי וטובא דהויתי אוריך מן קדם יי׃ אדכר עניי נפשי ומה דאמרירו בי סנאי ואשקיאו יתי גידין ורישי חיוון׃ מדכר תדכר ותצלי עלי נפשי על סגופא׃ דא נחמתא אתיב על לבי בגין כן אוריך׃ טיבותא דיי ארום לא פסקו ארום לא אתמניעו רחמוהי׃ נסין חדתין מרחיש בצפריא סגיאה היא הימנותך׃ חולקי יי אמרית נפשי על כן אוריך ליה׃ טוב יי לסוברין לפורקניה לנפשא דתבע אלפניה׃ טב לאורכא ולמשתק עד דמטי פורקנא דיי׃ טב הוא לגברא ארום יאלף נפשיה לסוברא ניר פקודיא בטליותיה׃ יתיב בלחודוהי וישתוק ויסבול יסורין דאתין בגין יחודא רשמא דיי דמשתלחין לאתפרע מניה על חובא קלילא דחב בעלמא הדין עד כד יחוס עלוהי ויטלנון מניה ויקבל אפי שלים לעלמא דאתי׃ יתין בעפרא פומיה וישתטח קדם רבוניה מאים אית סבר׃ יושיט למחי ליה ליסתא בגין דדחלתא דיי יסבע קלנא׃ ארום לא ישלי יי לעבדוי לעלם למסרנון בידא דסנאיהון׃ ארום אלהן ברישא יתבר ובתר כן יתוב וירחם לצדיקיא כסגיאות טיבותיה׃ ארום מן בגלל דלא עני גבר ית נפשיה ואעדי זחוחה מלביה בגין כן גרם לאסתקפא תבירא בבני אנשא׃ למכבא לכבשא תחות רגלוי כל אסירי ארעא׃ ולמצלי דין דגבר מסכן כל קביל אפי עלאה׃ לסרכא אנש מסכן בטצותיה אפשר דמן קדם יי לא יתגלי׃ מן הוא אנש אמר והות בישתא מתעבדא בעלמא אלהן מן בגלל דעבדו מה דלא אתפקדו מן פומא דיי׃ מפי אלהא לא תפוק בישתא אלהן על ברת קלא רמיזא בגין חטופין דאתמליאת ארעא ובעדן דבעי למימר טובא בעלמא מן פום קודשא נפקא׃ מה ממון ישבח אנש דיהוב על יומי חיוהי גברא רשיעא על חובוהי׃ נבלוש אורחנא ונבקר ונתוב בתיובתא קדם יי׃ נטול לבבנא בריר ונרמי חטוף וגזילן מן ידנא ונתוב קדם יי אלהנא שכינתיה בשמי מרומא׃ נחנא מרדנא סרבנא ומן בגלל דלא הדרנא לותך אנת לא שבקת׃ טללתא עלנא ברגז ורדפתנא בגלותא קטלתא ולא חסתא׃ טללתא שמיא בעננא יקרא דילך מן בגלל דלא תעבר לותך צלותנא׃

רוב ל׳ מפיק ה״א קדמ׳ חס: והטוב ד׳ ומל׳ ועשית הישר והטוב בעיני יי׳׳ אנא יי׳ זכר נא את אש׳ התהלכתי דמלכי׳ וחברו דישעיה׳ מפי עליון לא תצא הרע׳ והטוב: נחנו ג׳ וסי׳ כולנו בני איש אחד׳ נעבור חלוצי׳ נחנו פשענו ומרינו׳

דיהוכתן: כי נטל עליו׳ כי בעל הגזירות נשא עליו הגזירה ע: כי לא יזנח לעולם יי׳׳ לכך טוב לידום: כי אם הוגה׳ אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו׳ הוגה ויגא לשון תוגה הם: כי לא ענה׳ ויגא בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם: לדכא תחת רגליו׳ מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו׳ ולא להטות משפט גבר וגו׳ ולא לעוות אדם בריבו כל אלה יי׳ לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן לא ראה לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו׳: מי זה אמר ותהי וגו׳׳ מפי עליון וגו׳׳ ואם באתי לומר לא אידו באה אלי הרעה הזאת מקרה הוא שהיה לי אין זאת כי אם בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם יי׳ לא צוה ומפיו לא תבא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי׳ גבר על חטאיו כל חיים ואם יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה: אל כפים׳ אל העננים אל שמים כמה דאת אמר והנה עב קטנה ככף איש וכן על כפים כסה אור ומדרש רבותינו נשא לבבינו באמת להקדים ברכך את כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: נחנו פשענו ומרינו׳ זה דרכינו על ידי יצר הרע׃ אתה לא סלחת׳ ולכך היתה באה הסליחה כי כן דרכך: סכות באף׳ חסכת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו:

סחי

פ׳ סחי מגז׳ וסחיתי עפרה כטעם טלטול׳ פ׳ פצו פתחו׳ פ׳ הפחת כמו המוחה יהיה האלף דאוי להראות׳ פ׳ כהדים פלגים הם׳ ע׳ תדמה כטעם לא תדמה לכל עינו והוא רחוק והא הפוגות כמו תיו תרומות׳ ע׳ ישקיף כאילו יש לשמים חלון שישקיף ממנו׳ ע׳ יש אומרי׳ עיני עוללה האחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר והישר בעיני מגזרת ועולל ל למו׳ צ׳ חנם שב אל אויבי׳ צ׳ צפו כמו שחו מגזרת אשר הציף׳ ק׳ תחתיות מתחתיות התחתיות׳ ק׳ לרוחתי שתעשה לי רוחה או עת רוחתי ושועתי׳ ק׳ קרוב שאלתיך׳ ר׳ מה שהייתי אני רב רבת אתה יי׳ ר׳ עותתי העוות שיעשו לו׳ ר׳ נקמת׳ בפרהסיא׳ ש׳ וחרפתם בגלוי׳ ש׳ עלי לרעתי׳ ש׳ מנגינתם כמו נגינתם והמם נוסף׳ ת׳ גמול בסמוך ובמוכרת שוה׳ ת׳ מגנת יש אומרים ש שדנשות הגון נוסף והוא מגזרת מגן צריך על משקל אכילה ו והנכון בעיני שהוא מן נגן והגיל׳: ת׳ תאלתך מגזרת אלה והתיו נוסף כמו תאכת׳ מי ישיבנה׳ ת׳ שמי יי׳ הוא כמו שמיך במו ואל משה אמ׳ עלה אל יי׳:

סחי ומאוס׳ הוא ניע בלשון משנה כיחו וניעו שניסח מתוך הריאה ונאה דרך הגרון: תשימנו׳ לשון הווה הוא: פחד ופחת׳ שנכנסנו מפני הפחד כפלנו אל הפחת פוחה: השאת׳ לשון שאייה כמו השאת: מאין הפוגות׳ מאין הליפין והעברה: עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי׳ ירמיה ממשפחת כהנים היה ואומר עיני בדמעה עוללה ו וכיוולה פני על נפשי מכל בנות עירי עוללה לשון כוול כמו ועוללתי בעפר קרני: מכל בנות עירי׳ משפחתי יש לה לבכות מכל מ משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ו ולעבודת הקדוש ברוך הוא מכל ישראל: צמתו בבור חיי׳ בבית הכלא׳ צמתו אסרו כמו צומת הנידין׳ מבעד לצמתך׳ איסרייטור: וית אבן בי׳ על פי האמר כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש׳ נה צמתו בבור חיי ואף על פי שצמתו בבור חיי שאינו יכול לעלות מתוכו לא שתו לכם נס לצאת על שידו אבן בי: צפו מים וגו׳ שבזמן שבא אדם במים על מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו׳׳ צפו מים אומות העולם: קרבת ביום אקראך׳ כך הייתי רגיל בימים הראשוני׳ לקרב אלי ביום קוראי: רבת יי׳ ריבי נפשי׳ בימים שעברו: ראית יי׳ עותתי׳ בצרה הזאת שעוותו בי אויבי: שפטה משפטי׳ כאשר עשית ככר: מגינת לב׳ שבר לב כמה דאת אמ׳ אמגנך ישראל אשר מגן צריך בידיך ד״א מגנת לב אוטם הלב צרה ואנח׳ אשר היא כמגן כנגד לבם והמפרשו בלשון תוגה וינון טועה שאין נון נופלת בו שהנון בינון אינו שורש אלא כנון נון של המון מגזרת המו גוים וכנון נון של קלון מגזרת נקלה וכנון של זיון מגזרת זייה וכן נון של שברון מגזרת שבר שממון שגעון לשון נואלו שרי צוען: תאלתך׳ אִיכה

פלגי מים ג׳ ר״פ וסי׳ פלגי מים תרד עיני על שבר׳ פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו׳ פלגי מים לב מלך ביד יי׳: ויראג׳ רפין וסי׳ וירא וירב את ריבי׳ עד ישקיף וירא יי׳ משמי׳׳ כי מי עמד בסוד יי׳: תחתיו׳ ז׳ וסי׳ ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע׳ שתני בבור תחתיות׳ והורדתיך את יורדי בור׳ רני שמים כי עשה יי׳׳ בן אדם נהה על

טַלְטוּלִין וּרְטוּשִׁין שַׁוִּיתָא יָתָנָא בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ פְּתַחוּ עֲלָנָא פּוּמְהוֹן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָנָא לְמִגְזַר עֲלָנָא גְּזֵירִין בִּישִׁין׃ וְאֵימְתָא וְזִיעָא הֲוָה לָנָא מִנְּהוֹן רְתֵיתָא וְתַבִירָא׃ הֵיךְ יַבְלִין דְּמַיָּא זַלְגַת עֵינִי דִּמְעַן עַל תְּבִירָא דִּכְנִישַׁת עַמִּי׃ עֵינִי זַלְגַת דִּמְעִין וְלָא תִשְׁתּוֹק מִלְּמִבְכֵּי מִדְּלֵית פָּאֵג עָקְתִי וּמְמַלֵּל תַּנְחוּמִין לִי׃ עַד כְּדוּ דְּיִסְתַּכֵּי וְיֶחֱזֵי עוּלְבָּנִי יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ בִּכוּתָא דְעֵינִי אִסְתַּקְּפַת לְמָרַע נַפְשִׁי עַל חוּרְבָּן פַּלְכֵי רְעָמִי וְנָוּל בְּנָתָא דִירוּשְׁלֶם קַרְתִּי׃ כַּמְנָא כְּמַנוּ לִי הֵיךְ כְּצִפְּרָא בַּעֲלֵי דְבָבִי עַל מַגָּן׃ עֲבַרוּ בְּגוּבָּא חַיַּי וּרְגַמוּ אַבְנָא בִּי׃ שָׁטוּ מַיָּא עַל רֵישִׁי אֲמַרִית בְּמֵימְרִי אִתְגְּזֵרִית מִן עַלְמָא׃ צַלֵּיתִי לִשְׁמָךְ יְיָ מִן גּוֹב אַרְעִיתָא׃ צְלוֹתִי קַבֵּלְתָּא בְּזִמְנָא הַהִיא וּכְעַן לָא תְכַסֵּי אֻדְנָךְ מִלְקַבָּלָא צְלוֹתִי לַאֲרְוָחוּתְנִי בְּגִין בָּעוּתִי׃ קָרֵבְתָּא מַלְאֲכָא לְשֵׁיזְבוּתִי בְּיוֹם דְּצַלֵּיתִי לָךְ אֲמַרְתָּ בְּמֵימְרָךְ לָא תִדְחַל׃ נָצֵיתָא יְיָ לְעַבְדִין מַצּוּתָא לְנַפְשִׁי פָּרֵקְתָּא מִן יְדֵיהוֹן חַיָּי׃ חֲזֵיתָא יְיָ סְרוּךְ דִּסְרִיכוּ לִי דּוּן דִּינִי׃ גְּלֵי קֳדָמָךְ כָּל נִקְמַתְהוֹן כָּל מְזִמַּתְהוֹן עֲלָי׃ שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ כְּסוּפְהוֹן יְיָ כָּל מְזִמַּתְהוֹן עֲלָי׃ סִפְוָת קָמִין עֲלַי וְהֶגְיוֹנְהוֹן עֲלַי כָּל יוֹמָא׃ מוֹתָבְהוֹן וְזִקִיפַתְהוֹן אִסְתַּכַּל אֲנָא זְמָרְהוֹן׃ תְּתִיב לְהוֹן גְּמוּלָא בִּישָׁא יְיָ כְּעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ תִּתֵּן לְהוֹן תְּבִירוּת לִבָּא וְשַׁלְהוּתָךְ שַׁלְהֵי לְהוֹן׃ תִּרְדְּפִנּוּן בְּרוּגְזָא וְתְשֵׁיצִנּוּן מִתְּחוֹת שְׁמֵי מְרוֹמָא דַּיְיָ׃

סְחִי וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ מה פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר׃ פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה נ מִשָּׁמָיִם׃ עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃ צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃ צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ נה קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ ס רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ סה לָהֶם׃ תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

ל׳ וא׳ סחי׳ ל׳ ל׳ כ׳ כט ל׳ וכ׳ ג׳ רפי׳ כט ל׳ ומ׳ ג׳ דגשי׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ג׳ ל׳ ג׳ ל׳ וז׳ נסי׳ ל׳ ל׳ ז׳ ו׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ וא׳ ותשמידם ל׳

המון מצרים׳ שם עילם וכל המונה׳ קראתי שמך יי׳ מבור: משפטי׳ ו׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ותלים סימן י״ו: תשיב י׳ וסימ׳ השמר לך פן תשוב את בני שמה׳ תשיב לו את העבוט׳ חכמות שרותיה תעננה׳ ואיך תשיב את פני פחת אחד דמלכים׳ ותבירו דישעיה׳ אף תשיב צור חרבו׳ למה תשיב ידך וימינך׳ כי תשיב אל אל רוחך׳ אם תשיב משבת רגליך׳ תשיב להם גמול:

פירוש הטעמים

אני הגבר׳ יספר המקונן שהוא הגבר מכהו בשבט ע עברה׳ א׳ והיה מוליכו בשבי בחשך ולא יקום לאור׳ א׳ ובכל שעה הופך ידו ומכהו׳ ב׳ ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ונשברו ע עצמותיו׳ ב׳ ואחר כך בנה עליו בנין ו והקיף ראשו׳ ב׳ והוא יושב בחשך׳ ג׳ ושם גדר בעדו ורגליו בכבל׳ ג׳ ואם יצעק אין צעקתו נשמעת׳ ג׳ ושם גדר בעדו שיהיה נואש והנתיבות שהיה יודע עוה אותם׳ ד׳ ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו׳ ד׳ ויפשחני תרגום וישסף שמואל ופשח׳ ושומם שכל רואהו ישום וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם׳ ד׳ ומרחוק הצר יורה עליו חץ׳ ה׳ ובאו החצים בכליותיו שהם נסתרים בחלב׳ ה׳ ושב להיות שחוק׳ ה׳ ותחת לחם ומים מרורים ולענה׳ ו׳ ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ומלא הצר פיו באפר או כטע׳ אפר כלחם׳ ו׳ כאילו לא ירננים ונשה הטובה׳ ו׳ ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה׳ ז׳ כי תמיד יזכור עניו שיענה אותו הצר הלענה והרוש והם המרורים מקום לחם׳ ז׳ יש אומרי׳ כי זכור תזכור׳ ז׳ זאת הנחמה אשיב אל לבי כאשר ננשות נפשי׳ ח׳ שאין קץ לחסדי השם׳ ח׳ יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים׳ ח׳ והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים׳ ט׳ ואדע כי טוב יעשה לקוויו׳ ט׳ טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום ליי׳ והתחולל לו כמו דומו עד הגיענו׳ ט׳ בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נשבה או יחזיק לב הנערים׳ י׳ כי כטל שב אל עול האמור למעלה׳ י׳ יכנע לעפר׳ י׳ יתן ברכונו׳ כ׳ יש אומרי׳ יזנח כמו ישכח והוא הנכון והדאיה ותזנח משלום נפשי׳ כ׳ רק הונה ודחם׳ כ׳ מלבו לא עלה במחשבתו׳ ל׳ דמה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ סגורים במסגר האופן׳ ל׳ להטות הדין בעבור היותו עליון ויעש בדרי מנוה דכונו׳ ל׳ אלה הב׳ הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו׳ מ׳ אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו׳ מ׳ השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם ברשות אדם׳ מ׳ אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים והעד וישמע יי׳׳ נ׳ רק יחפש אדם דרכיו׳ נ׳ יתן לבו דורון בכפיו או יהיה לבו כשוי בכפיו׳ נ׳ יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח׳ ס׳ שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נברח ותרדפנו׳ ס׳ דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפלה ובין השם׳ ס׳ טלטול עם מיאוס׳ פ׳ פצו פיהם מלעיגים׳ פ׳ כאשר תפחד הנפש והפחת לפני הנוף מיד יפול והנה באה שואת הנפש ונשבר הגוף בפחת׳ פ׳ דברי המקונן׳ ע׳ תמיד בוכה׳ ע׳ עד שיראה השם פלגי מים שירדו

איכה יועם זהב ׳ קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים הלא היא כתובה על ספר הקינות ועמו חיבר בתוך הקינה את שאר בני ציון : יועם ׳ יכהה כמו לאת מתרגם כהה עמיא : זהב ׳ מראית פניהם המזהיב כזהב : ישנא ׳ ישתנה ממראיתו : הכתם ׳ קבוצת כלי כלי הזהב שהם לעדי קרוי כתם : אבני קדש ׳ בנים המאירים כאבנים טובות ומדרש אגדה כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל אמ׳ ואמ׳ שנענו בו היה ירמיהו קוברה במקומ׳ ועליה הוא קורא ת שתשפכנ׳ אבני קדש : המסולאים בפז ׳ המהוללים והנערכים כפז הרואה אותם א אומר ראו תוארם של אלו כמראית פז וכן לא תסולה בכתם א אופיר בכתם טהו׳ לא תסולה סולו לרוכב ב בערבות לשון הילול וערך הן : כנבלי חרש ׳ כדי חרש שנותני׳ בהן יין כנון כבלי יין ו ונבליהם ינפצו : גם תנין ׳ אף על פי שאכזרי הוא חלצו של כשרואה את בנו בא מרחוק ורעב חולץ ש שדיו מתוך כרתיקו ש שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי ש שלא יראהו בנו מכוס׳ ויחזור לאחוריו ו והיניקו גוריהן : בת עמי לאכזר ׳ רואים את בניהם צועקים ל ללחם ואין פורס להם שחייהם קודמים להם לחיי בניהם ׳ מחמת הרעב : האמונים עלי תולע ׳ על בגדי צבעונין ׳ האמונים לשון ויהי אומן את ה הדסה : אשפתות ׳ אשפות של זבל ש שוכבים על האשפות בחוץ : ויגדל עון וגו׳ ׳ פורענותם מוכיח ע עליה שגדול עונם משל סדום : ההפוכה כמו רגע ׳ שהרי סדום לא נמשכה צרתה ב כרגע אחד נהפכה : ולא חלו בה ידים ׳ ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה ויש מדרשי אגדה ואינו מ מיושב על סדר ה המקראות : זכו נזיריה ׳ שריה כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער נאים ביותר ומוסב על בת עמי : אדמו עצם מפנינים ׳ אותם שהיו מראיתם אדום מפנינים ונזרתם כמו ספיר חשך תארם משחמים : משחור ׳ הוא פחם : עצם ׳ לשון מראה כמו וכעצם השמים לטוהר קולר בלעז : צפד ׳ נקמט ונתחבר ואין לו למיון : שהם יזובו מדוקרים ונו׳ ׳ חללי הרעב היו כפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים צולים בשר על העשבים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך שפוחי הרעב ונכרסן נבקעת ופרסס זב והרי זה מיתת ביזול יותר מהרוני חרב : מדוקרים ׳ מבוקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה : לברות ׳ למאכל כמו לא ברה אתם לחם להברות את דוד : כלה יי׳ את חמתו ׳ אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם : מחטאת

תנין תנים קרי חלצו שד והוא חד מן ז׳ כתי׳ נ״ן ואל קריין וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״א : למעדנים ל׳ האכלים למעדני׳ וא מעדנים ויתן מעדנים לנפשיך ׳ מועדה ל׳ והשבתי כל משושה חגה ׳ למעדה ל׳ ושמרת את החקה הזאת : זכו ג׳ וסים באיוב סימן ט״ו : נזיריה ב׳ וסי׳ ולא תבצרו את נזיריה ׳ זכו נזיריה משלג : מחלב ג׳ וסי׳ בישעיה סימן כ״ח :

ד א אֵיכָה֙ יוּעַ֣ם זָהָ֔ב יִשְׁנֶ֖א הַכֶּ֣תֶם הַטּ֑וֹב תִּשְׁתַּפֵּ֙כְנָה֙ אַבְנֵי־קֹ֔דֶשׁ בְּרֹ֖אשׁ כָּל־חוּצֽוֹת׃ בְּנֵ֤י צִיּוֹן֙ הַיְקָרִ֔ים הַמְסֻלָּאִ֖ים בַּפָּ֑ז אֵיכָ֤ה נֶחְשְׁבוּ֙ לְנִבְלֵי־חֶ֔רֶשׂ מַעֲשֵׂ֖ה יְדֵ֥י יוֹצֵֽר׃ גַּם־תַּנִּין֙ חָ֣לְצוּ שַׁ֔ד הֵינִ֖יקוּ גּוּרֵיהֶ֑ן בַּת־עַמִּ֣י לְאַכְזָ֔ר כַּי עֱנִ֖ים בַּמִּדְבָּֽר׃ דָּבַ֨ק לְשׁ֥וֹן יוֹנֵ֛ק אֶל־חִכּ֖וֹ בַּצָּמָ֑א עֽוֹלָלִים֙ שָׁ֣אֲלוּ לֶ֔חֶם פֹּרֵ֖שׂ אֵ֥ין לָהֶֽם׃ ה הָאֹֽכְלִים֙ לְמַ֣עֲדַנִּ֔ים נָשַׁ֖מּוּ בַּחוּצ֑וֹת הָאֱמֻנִים֙ עֲלֵ֣י תוֹלָ֔ע חִבְּק֖וּ אַשְׁפַּתּֽוֹת׃ וַיִּגְדַּל֙ עֲוֺ֣ן בַּת־עַמִּ֔י מֵחַטַּ֖את סְדֹ֑ם הַֽהֲפוּכָ֣ה כְמוֹ־רָ֔גַע וְלֹא־חָ֥לוּ בָ֖הּ יָדָֽיִם׃ זַכּ֤וּ נְזִירֶ֙יהָ֙ מִשֶּׁ֔לֶג צַח֖וּ מֵחָלָ֑ב אָ֤דְמוּ עֶ֙צֶם֙ מִפְּנִינִ֔ים סַפִּ֖יר גִּזְרָתָֽם׃ חָשַׁ֤ךְ מִשְּׁחוֹר֙ תָּֽאֳרָ֔ם לֹ֥א נִכְּר֖וּ בַּחוּצ֑וֹת צָפַ֤ד עוֹרָם֙ עַל־עַצְמָ֔ם יָבֵ֖שׁ הָיָ֥ה כָעֵֽץ׃ טוֹבִ֤ים הָיוּ֙ חַלְלֵי־חֶ֔רֶב מֵחַלְלֵ֖י רָעָ֑ב שֶׁ֣הֵ֞ם יָז֣וּבוּ מְדֻקָּרִ֔ים מִתְּנוּבֹ֖ת שָׂדָֽי׃ י יְדֵ֗י נָשִׁים֙ רַחֲמָ֣נִיּ֔וֹת בִּשְּׁל֖וּ יַלְדֵיהֶ֑ן הָי֤וּ לְבָרוֹת֙ לָ֔מוֹ בְּשֶׁ֖בֶר בַּת־עַמִּֽי׃ כִּלָּ֤ה יְהוָה֙ אֶת־חֲמָת֔וֹ שָׁפַ֖ךְ חֲר֣וֹן אַפּ֑וֹ וַיַּצֶּת־אֵ֣שׁ בְּצִיּ֔וֹן וַתֹּ֖אכַל יְסוֹדֹתֶֽיהָ׃ לֹ֤א הֶאֱמִ֙ינוּ֙ מַלְכֵי־אֶ֔רֶץ וְכֹ֖ל יֹשְׁבֵ֣י תֵבֵ֑ל כִּ֤י יָבֹא֙ צַ֣ר וְאוֹיֵ֔ב בְּשַׁעֲרֵ֖י יְרוּשָׁלִָֽם׃

הֵיכְדֵין עֲמָא דְהַב בֵּית מוּקְדְּשָׁא אִשְׁתַּנֵּי זִיו פַּלְטִין בְּחִיר מִשְׁתַּדְּרָן מַרְגְלָאוָן קַדִּישִׁין בְּרֵישׁ כָּל מָחוֹזִין ׃ בְּנֵי צִיּוֹן יַקִּירִין דְּמַתִּילִין אִיקוֹנֵיהוֹן לִדְהַב טָב דְהֵיכְדֵין הֲווֹ עַמְמִין מְסָאֲבִין מָחֲתִין יַתְהוֹן מִלַּקְבֵל עַרְסֵיהוֹן וּמִסְתַּכְּלִין בְּהוֹן בְּנִין דְּיַלְדָן נְשֵׁיהוֹן בְּנִין שַׁפִּירַיָא כְּשׁוּפְרֵיהוֹן וְאִתְחֲשַׁבוּ לְלָגִינִין דַּחֲסַף עוּבָדֵי יְדֵי פַּחָרָא ׃ אַף בְּנָתָא דְיִשְׂרָאֵל מְפַנְּקָתָא לִבְנֵי עַמְמַיָא דְּדָמִין לְחוּרְמָנָא טַלְעַן תְּדֵיהֶן וְרַבֵּי כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מְסִירִין לַאֲכְזְרָאִין וְאִמֵּהוֹן סָפְדָן עֲלֵיהוֹן כְּנַעֲמַיָא בְּמַדְבְּרָא ׃ אַרְבֵּיק לְשַׁן עוּלֵמָא לְמוֹרִינֵיהּ בִּצְהוּתָא טַלְיָא תְּבַעוּ לַחְמָא מוֹשִׁיט לֵית לְהוֹן ׃ דַּהֲווֹ אָכְלִין תַּפְנוּקִין אִשְׁתְּמַמוּ בְּמָחוֹזִין דְּאִתְרַבִּיאוּ עַל צְבַע זָהֳרֵי נַפִּיפוּ קִקְלָתָן ׃ וּסְגִיאַת חוֹבַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מִן חוֹבַת סְדוֹם דְּאִתְהַפְכַת כְּשַׁעְתָּא וְלָא שְׁרִיאוּ בָהּ נְבִיאַיָא לְאִתְנַבָּאָה לְאַהְדְּרוּתַהּ בְּתְיוּבְתָּא ׃ הֲווֹ בְּרִירָן נְזִירָהָא יַתִּיר מִתַּלְגָּא שַׁעֲעוּ יַתִּיר מִן חַלְבָּא סַמִּיקוּ חֵיזוּ יַתִּיר מִן יוֹהֲרִין וְכִשַׁבְזִיזָא פַּרְצוּפֵיהוֹן ׃ חֲשַׁךְ מִן אוּכְמְתָא דְגָלוּתָא רֵיוְהוֹן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּ בְּמָחוֹזִין אֲדַק מַשְׁכְּהוֹן עַל גַּרְמְהוֹן פְּרִיךְ הֲוָה כְּקִיסָא ׃ מַעֲלֵי הֲווֹ קְטִילֵי סַיְפָא יַתִּיר מִן קְטִילֵי כְפַן דִּקְטִילֵי סַיְפָא דָיְבִין כַּד אִנּוּן מְבַזְעִין בִּכְרֵיסֵיהוֹן מִן מָה דַּאֲכַלוּ מֵעֲלַל חַקְלָא וְנַפִּיחֵי כַפְנָא פְּרִיק כְּרֵיסְהוֹן מִן מֵיכְלָא ׃ יְדֵי נְשַׁיָא דַהֲוָן מְרַחֲמָן עַל מִסְכֵּנִין בַּשִּׁילוּ עוּלֵמֵיהֶן הֲווֹ לְמִסְעַר לְהוֹן בְּיוֹם תְּבַר דִּי אִתְבְּרַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי ׃ סַף יְיָ יַת חֲמָתֵיהּ שְׁרָא עַל יְרוּשְׁלֶם יַת תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְאַסֵּיק בְּאוּר אֶשָּׁתָא בְּצִיּוֹן וַאֲכָלַת אַשְׁוָתְהָא ׃ לָא הֲווֹ מְהֵימְנִין מַלְכְוָת אַרְעָא וְכָל דַּיָּרֵי תֵבֵל אֲרוּם יֵעוּל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וּנְבוּזַרְאֲדָן בְּעֵיל דְּבָבָא לְנַכָּסָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּתַרְעַיָא דִירוּשְׁלֶם ׃ צנרת

חשך ד׳ בליש׳ חושך וסים׳ באיוב סימן פ״ח : שהם ב׳ וסים׳ הרהיבוני׳ יזובו מדוקרים : יזובו ויזובו ד׳ מל׳ בליש׳ וסים׳ שהם יזובו מדקרים ׳ הן הכה צור ויזובו מים ׳ פתח צור ויזובו מים ׳ ויבקע צור ויזובו מים דישעיה ׳ עכ״ל המסרה ׳ ובמסרה אחרית׳ נמסר יזובו ב׳ חס׳ ואינו מבי״א כי א״ם ד״ן שה״ם יזובו מדוקרי׳ ובתלי״ם סי״מ׳ ע״ת מסרינן תס״ן ע״ל פ״י המס״ר ויזוב״ו ב׳ מל׳ ומסרינ׳ הנ״הו דתל״י׳ דסי״מן ע״ת ודסי״מן ק״ה וכן הוא נס״ס׳ בכ״ל הספרי״ם נשא״ר חד ויזובו ההוא דישעי״ה ויב״קע צו״ר א״כ ע״כ אי״ת לן למים׳ דה״נך די״שעיה והדי״ן דסיפ״רא חס׳ ובכ״ל הספרי׳ הדי״ן דסי״פ׳ ה״וא חס״ר ומ״הו בח״ד סיפ״רא אשכ״חנ׳ ג׳ מל׳ ומייתי ההוא דישעי״ה והנה״ו דתלי״ם וא״כ לישנ״א קמ״א דמ״ס׳ ד׳ מל׳ בליש׳ קש״ה טוב״א :

סירדו מעיני ׳ ע׳ יותר עששה עיני בכי לנפשי מכל בנות עירי שמהגו הנשים לבכות ׳ צ׳ וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור ׳ צ׳ והוסמתי בבור ושמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכים אבן כי לדעת אם אני חי ׳ צ׳ ואין הבור ריק רק הוא מלא מים ׳ ק׳ ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית ׳ ק׳ ואדע כי אתה השם שמעת קולו ואם אני בתחתיו׳ ׳ ק׳ ומקום מכאתיך קרוב בעת שקראתיך ׳ ר׳ וכמה פעמים רבת בעדי ׳ ר׳ כאשר ראית אתה ה העוות שיעשו ליקח מ משפטי ׳ ר׳ מה שים בלבם גם תשמע דבריהם ׳ ש׳ בשבתם וקימתם תמיד ינגנו על אידי ׳ ת׳ כמעשיהם שממוני בבור עשה להם ׳ ת׳ מגנת לב סתר בלב שלא יראו האלה שתביא להם ׳ ת׳ תרדפם באפך כי ת תשינם ותשמידם :

איכה יועם יש אומרים יועם כמו חשך תרגום והנה כהה הנגע עמית מכתשא והישר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו לאם יודך ׳ ישנא מגזרת שנים ׳ ב׳ א״לף המסולאים תחת ה״א השרש כי הה״א הנעלם לא ימצא בתוך המלה ׳ ג׳ חלצו כמו וחלצ׳ נעלו ׳ ד׳ יש לשון זכר ונקב׳ פורש כמו פרוש לרעב והוא פת לחם פתות׳ ׳ ה׳ האוכלי׳ שיתעלנו ׳ תולע כתולעת שני ׳ ו׳ חלו מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול ׳ ז׳ משלג ומחלב כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו מ״ם מפנינים מוסך עצמו ואחר עמו כמ״ם מאל אביך כאילו כנזרו מספיר ולבנת כמו לבנה והעד כ כמעשה ובמקום אחר אבן ׳ ח׳ משחור יותר מן השחרות והוא שם ׳ צפד כמו דבק והוא שם לבדו ׳ ט׳ שהם יזובו והם מדוקרים ׳ י׳ לברו׳ מגזרת להברות את דוד והם שני ב בנינים ׳ כ׳ דמה האף לאש ׳ ל׳ תבל מקום הישוב ׳ דם

מ׳ דם צדיקים דם כל צדיק וצדיק וכן בלב חכמים׳ נ׳ עורים כעורי׳ וכן אם אוכלת הוא׳ נגואלו מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו׳ ס׳ סורו גוי טמא׳ נצו יש להם נוצה כעוף וכן נצא תצא׳ פ׳ פני יי׳ זעף כי בפנים יראה כמו ופניה לא היו לה עוד׳ ע׳ בצפיתנו אין לנו משכל׳ צ׳ כאילו צדו צעדינו׳ ק׳ וכן ויאמ׳ דלקונו כמו כי דלקת אחרי׳ ר׳ בשחיתותם כמו בשחתם נתפש׳ ש׳ עוץ שנים הם והם ארמים׳ ת׳ לא יוסיף שב לעונך ועליו נסוב פקד או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפינו:

פירוש הטעמים

איכה יועם׳ איכה ישנה הזהב ׳ נידמה לאחרים שהם שמה הכתם הטוב ה החלי העגול וזה משל לפסוק הבא אחריו׳ ב׳ בפז אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכחישם׳ ג׳ הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין חלצו שד כמו צאן ויניקו גוריהן׳ ד׳ החלב ליונק מקום לחם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כ כדמות עוללות הגפן׳ ה׳ נשמו הם שממו בפרהסיא כל רואם ימוס׳ חבקו אשפתות כי הם מושלכי׳ כדומן ואין קובר׳ ו׳ יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון ו והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון ה האמורי אם יקרך עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישרא׳ גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידים בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או ט טעמו שלא חלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב׳ ז׳ זכו נזיריה בימי השבע׳ ח׳ חשך תארם ברעב׳ ט׳ המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים טובים היו מחללי רעב׳ י׳ הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב׳ כ׳ והרעב בנוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העצם׳ ל׳ ובעבור הרעב בא צר בירושלם׳ מ׳ מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות נהרגו החסידים כדברי אסף׳ נ׳ והחיים נעו בחוצות כעורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יוכלו הנוגעים שיגעו במלבושיהם ובא פועל אחר פועל והטעם יוכלו שיגעו וכן נדעה נרדפה׳ ס׳ היו קוראים על כפשם סורו כטמא והראשון נכון ויחסר מקום הקוראים ואמרו בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו׳ פ׳ כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויזעקוך על כן לא חששו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים׳ ע׳ ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתינו׳ צ׳ והם לא באו רק לצדינו שצדו אותנו ברחובותינו וקרב קצנו כי מלאו ימינו שבישועתנו ובא קץ גלותינו׳ ק׳ ולא יכולנו לברוח׳ ר׳ יש אומרים כי ירמיה על יאשיה יקונן ורא׳ לדבר והנה כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר תם עונך והנכון בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלם והוא היה באחרית הגלות׳ ש׳ שישי כטעם שמח בחור בילדותך כי בסוף תבא במשפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור יי׳ לבני אדום את יום ירושלם שהיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה׳ ותתערי כטעם וישכר ויתגל:

זכור הזכור בלב והמבט בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאכחנו בה: נחלתנו׳ שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו: יתומים׳ ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ידוע שמכחב משפחת האב לעזור היתומים: מימינו

מחטאת נביאיה׳ של שקר היתה לה הרעה הזאת: נעו עורים בחוצות׳ כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נשמטו׳ בדם ההרוגי׳ שהיו הרשעי׳ הורגי׳ בתוכה: נגואלו׳ נתלכלכו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים עליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם סורו מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם: כי נצו׳ לשון סרחון ולכלוך כמו ק מוראתו בנוצתה ד דמתרגמינן באוכליה כך חברו מנחם: גם נעו׳ נשמטו בדם: פני יי׳ חלקם׳ פנים של זעם מאת הקדוש ברוך הוא חלקם ו והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם ב בשלוותם: עודינה תכלינה עינינו אל ע עזרתינו הבל׳ כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק י יעזורו שהיו מבטיחים אותנו עזרה ולא באו כמו שנאמר בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב ל לארצו מצרימה מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקדוש ברוך הוא לים והציף לפניהם גודות כפוחים כמין מעי א אדם ננערים במים אמרו זה לזה הגודות הללו הם אבותינו א אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו׳ חכינו: צדו צעדינו׳ אויבינו ארבו את צ צעדינו מלכת ב ברחובותינו כמו ואשר לא צדה והאה צודה את נפשי: משיח יי׳׳ הוא יאשיהו כמו שנא׳ בדה׳ ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתותם׳ בגומות שחפרו: שישי ושמחי׳ לפי שעה: בת אדום׳ כתנבא ירמיהו על ח חרבן בית שני ש שיחרבוהו רומיי׳ אבל סופך שגם עליך ת תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו: ותתערי׳ ותקיאי׳ כמו ותער כדה: תם עונך בת ציון׳ לקית על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך׳ מגלות אדום ולהלן עוד: מימינו

עודינה עודינו קרי והוא חד מן יד מלין כתי׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ ו׳ וסי׳ יקרחה לא יקרחה קרחה בראשם׳ שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה׳ נשברה אניות בעציון גבר׳ עלה בעת ההיא עלה עבדי נבכד נצר׳ נצתה עריו נצתה מבלי יושב׳ היה צאן אבדות היה עמי׳ נושבה כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה גלעד׳ יונה ואמר לבלה גאופים׳ יהיה

מֵֽחַטֹּ֣את נְבִיאֶ֔יהָ עֲוֺנ֖וֹת כֹּהֲנֶ֑יהָ הַשֹּׁפְכִ֥ים בְּקִרְבָּ֖הּ דַּ֥ם צַדִּיקִֽים׃ נָע֤וּ עִוְרִים֙ בַּֽחוּצ֔וֹת נְגֹֽאֲל֖וּ בַּדָּ֑ם בְּלֹ֣א יֽוּכְל֔וּ יִגְּע֖וּ בִּלְבֻשֵׁיהֶֽם׃ טו סֽוּרוּ טָמֵ֞א קָ֣רְאוּ לָ֗מוֹ ס֤וּרוּ ס֙וּרוּ֙ אַל־תִּגָּ֔עוּ כִּ֥י נָצ֖וּ גַּם־נָ֑עוּ אָֽמְרוּ֙ בַּגּוֹיִ֔ם לֹ֥א יוֹסִ֖פוּ לָגֽוּר׃ פְּנֵ֤י יְהוָה֙ חִלְּקָ֔ם לֹ֥א יוֹסִ֖יף לְהַבִּיטָ֑ם פְּנֵ֤י כֹהֲנִים֙ לֹ֣א נָשָׂ֔אוּ זְקֵנִ֖ים לֹ֥א חָנָֽנוּ׃ עוֹדֵ֙ינָה֙ תִּכְלֶ֣ינָה עֵינֵ֔ינוּ אֶל־עֶזְרָתֵ֖נוּ הָ֑בֶל בְּצִפִּיָּתֵ֣נוּ צִפִּ֔ינוּ אֶל־גּ֖וֹי לֹ֥א יוֹשִֽׁעַ׃ צָד֣וּ צְעָדֵ֔ינוּ מִלֶּ֖כֶת בִּרְחֹבֹתֵ֑ינוּ קָרַ֥ב קִצֵּ֛ינוּ מָלְא֥וּ יָמֵ֖ינוּ כִּי־בָ֥א קִצֵּֽנוּ׃ קַלִּ֤ים הָיוּ֙ רֹדְפֵ֔ינוּ מִנִּשְׁרֵ֖י שָׁמָ֑יִם עַל־הֶהָרִ֣ים דְּלָקֻ֔נוּ בַּמִּדְבָּ֖ר אָ֥רְבוּ לָֽנוּ׃ כ ר֤וּחַ אַפֵּ֙ינוּ֙ מְשִׁ֣יחַ יְהוָ֔ה נִלְכַּ֖ד בִּשְׁחִיתוֹתָ֑ם אֲשֶׁ֣ר אָמַ֔רְנוּ בְּצִלּ֖וֹ נִחְיֶ֥ה בַגּוֹיִֽם׃ שִׂ֤ישִׂי וְשִׂמְחִי֙ בַּת־אֱד֔וֹם יוֹשֶׁ֖בֶתי בְּאֶ֣רֶץ ע֑וּץ גַּם־עָלַ֙יִךְ֙ תַּעֲבָר־כּ֔וֹס תִּשְׁכְּרִ֖י וְתִתְעָרִֽי׃ תַּם־עֲוֺנֵךְ֙ בַּת־צִיּ֔וֹן לֹ֥א יוֹסִ֖יף לְהַגְלוֹתֵ֑ךְ פָּקַ֤ד עֲוֺנֵךְ֙ בַּת־אֱד֔וֹם גִּלָּ֖ה עַל־חַטֹּאתָֽיִךְ׃

ה

א זְכֹ֤ר יְהוָה֙ מֶֽה־הָ֣יָה לָ֔נוּ הַבִּ֖יט וּרְאֵ֥ה אֶת־חֶרְפָּתֵֽנוּ׃ נַחֲלָתֵ֙נוּ֙ נֶֽהֶפְכָ֣ה לְזָרִ֔ים בָּתֵּ֖ינוּ לְנָכְרִֽים׃ יְתוֹמִ֤ים הָיִ֙ינוּ֙ אֵ֣ין אָ֔ב אִמֹּתֵ֖ינוּ כְּאַלְמָנֽוֹת׃

עֲנָת מִדַּת הַדִּין וְכֵן אֲמַרַת לָא הֲוָת כָּל דָּא אֱלָהֵן מֵחוֹבַת נְבִיאָהָא דִּמְנַבְּן לָהּ נְבִיאוּת שִׁקְרָא וּמֵעֲוָיַת כַּהֲנָהָא דְּאַסִּיקוּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְטַעֲוָתָא וְאִנּוּן גְּרַמוּ לְאִתְאֲשַׁד בְּגַוַּהּ דַּם זַכָּאִין׃ אִתְטַלְטַלוּ עַוִּירִין בְּמָחוּזִין אִטַּנְּפוּ בִּדְם קְטוֹלִין בְּחַרְבָּא וְעַל דְּלָא הֲווֹ יָכְלִין לְמֶחֱמֵי קְרִיבוּ בִלְבוּשֵׁיהוֹן׃ זוּרוּ מִמְּסַאֲבָא קְרוֹ עַמְמַיָּא זוּרוּ זוּרוּ לָא תִקְרְבוּן בְּהוֹן אֲרוּם אִתְקוֹטַטוּ אַף אִתְטַלְטַלוּ אֲמַרוּ בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּשָׁלְוּתְהוֹן דְּבֵינֵי עַמְמַיָּא לָא יוֹסִיפוּן לְמֵדָר׃ מִן קֳדָם אַפֵּי יְיָ אִתְפְּלִיגוּ לָא יוֹסִיף לְאִסְתַּכָּלָא בְהוֹן בְּנִין כֵּן אוּמַיָּא רַשִׁיעַיָּא אַפֵּי כַהֲנַיָּא לָא סַבַּרוּ וַעֲלֵוֵי סָבַיָּא לָא חָסוּ׃ עוֹד סָפָן עֵינָנָא לְאִסְתַּכָּלָא לְסַיְעָנָא דַהֲוֵינָא מְתִינָן לְרוֹמָאֵי וְאִתְהַפַּךְ לָנָא לַהֲבַלוּ בְּסָכוּתָנָא דְּאִסְתְּכֵינָא לְרוֹמָאֵי דְּאִנּוּן עַמָּא דְלָא יִפְרוֹק׃ הֲנוֹן צָדִין שְׁבִילָנָא מִלְּמֵהָךְ לְרוֹחֲצָן בִּפְלַטְיָתָנָא אֲמַרְנָא קְרַב סוֹפָנָא אִתְמְלִיאוּ יוֹמָנָא אֲרוּם מְטָא סוֹפָנָא׃ קַלִּילִין הֲווֹ רָדְפָנָא יַתִּיר מִנִּשְׁרֵי שְׁמַיָּא עַל טוּרַיָּא אַדְלִיקוּ יָתָנָא בְּמַדְבְּרָא כְּמַנוּ לָנָא׃ מַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ דַּהֲוָה חֲבִיב לָנָא כְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין דְּבְאַפָּנָא וַהֲוָה מִתְרַבֵּי בִּמְשַׁח רְבוּתָא דַּיְיָ אִתְּחַד בְּמֵצַד חִבּוּלֵיהוֹן דְּמִצְרָאֵי דַּהֲוֵינָא אָמְרִין עֲלוֹהִי בִּטְלַל זְכוּתֵיהּ נְחֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ חֲדִיאִי וּבְדִיחִי בְּרַתָּא דֶאֱדוֹם דְּמִתְבַּנְיָא בְּאַרְעָא דְעוּץ בִּסְגִיאִין אוּכְלוּסִין אַף עֲלַיִךְ עָתִיד לְמֵיתֵי פּוּרְעָנוּתָא וְיַצְדּוּן יָתִיךְ פַּרְכְוָאֵי וְתֶעְבַּר עֲלַיִךְ כָּס דִּלְוָט תִּרְוֵי וְתִתְרוֹקְנִי׃ וּבָתַר כֵּן יִשְׁלַם עֲוָיָתָךְ כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן וְתִתְפָּרְקִין עַל יְדוֹי דִמְשִׁיחָא וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא וְלָא יוֹסִיף יְיָ תּוּב לְאַגְלוּתָךְ וּבְהַהִיא זִמְנָא אַסְעַר עֲוָיָתִיךְ בְּרַתָּא דֶאֱדוֹם וְיֵיתוּן פַּרְסָאֵי וְיַעִיקוּן לִיךְ וְיַצְדּוּן יָתִיךְ אֲרוּם אִתְפַּרְסַם קֳדָם יְיָ עַל חוֹבָתַיִךְ׃ הֲוֵי דְכִיר יְיָ מָה דְאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי לָנָא אִסְתַּכַּל מִן שְׁמַיָּא וַחֲזֵי יַת כִּסּוּפָנָא׃ אַחֲסַנְתָּנָא אִתְהַפְכַת לְחִלּוֹנָאֵי בֵּיתָנָא לְעַמִּין נוּכְרָאִין׃ הֲוֵינָא מְתִילִין לְיַתְמִין דְּלֵית לְהוֹן אַבָּא אִמְּהָתָנָא כְּאַרְמְלָן דַּאֲזַלוּ גֻּבְרֵיהוֹן בְּקִרְוֵי יַמָּא וּמְסַפְּקָא לְהוֹן אִם אִנּוּן קַיָּמִין׃ מימנא

ועשיתי אותם לגוי אחד׳ שממה וידעתי כי אני שמעתי׳ שפכה ואני כמעט נטיו רגלי׳ חמרמרה פני חמרמרו מני בכי׳ עודינה תכלינו עיננו אל׳ שלה ומני שים טעם די כל עם: הביט כן כתי׳ וקרי׳ הביטה וראה את חרפתינו והוא חד מן כ״ט מלין חסרי׳ ה׳ בסוף תיבות וקרי׳ וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הה״א בס״ר:

מימינו בכסף שתינו · שהיינו יריאים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים אותם בכסף : על צוארנו נרדפנו · בעול עבודה קשה : יגענו · לאסוף ממון ונכנסים : ולא הונח לנו · יגיענו בידינו כי האויבים נוטלים ונוטפים הכל במסים וגולגליות וארנוניות : מצרים נתנו יד · דרך אדם המופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאפשר לעזור לו ואף כאן למצרים השטנו יד שיעזרונו ולאשור ש שישביענו בלחם · כתב כמו נתכנו דגשות הנון משמשת במקום נון שניה וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך וכן ונתנו את בנותינו לכם : בנפשנו נביא לחמינו · בסכנת נפשנו היינו מסתכנים כשהיינו מביאים מ מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר : נכמרו · נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו ו ובלשון תלמוד יש ה הרכה על הכמר של ענבים מכמר בישרא : זלעפות רעב · כמו ורוח זלעפות לשון ש שריפה : טחון נשאו · כשהיו האויבים מ מוליכין אותן בקולרין היו נותני' על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי ליגעם · וכן בעץ כשלו כשל כחם ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן הכסיל כחי : על זה היה דוה לבנו' · על המפורש במקרא של אחריו על ששמם הר ציון ושועלי' הלכו בו : ואתה יי' · ידענו כי לעולם תשב והאיל וכן הוא למה לנצח תשכחנו הלא כ נשבעת לנו בך בשם שאתה קיים כך ש שבועתך קיימת : כי אם מאום מאסתנו · בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת : השיבנו ה' · מפני שמסיים בדברי תוכח' הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיהו ותרי עשר וקהלת :

נשלם ספר קינות

בכסף ט̇ו̇ רפין וסימ' נמסר ביהושע סימן כ̇ב̇ : מצרים ג' ר̇פ̇ וסימ' מצרים שממה תהיה · מצרי' כיאר יעלה · מצרי' נתנו יד : נתנו ד' דגשים וסימ' ביחזקאל סימן כ̇ז̇ : לחמינו ד' וסימ' אך ביי' אל תמרדו · זה לחמנו חם הצטיידנו : לחמינו נאכל ושמלתינו נלבש · בנפשינו נביא לחמינו : טחון ל' בחורי' טחון נשאו והוא חד מן א̇ב̇ מן ג' ג' בחד לישן אנ̇ך̇ וסי'

מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבאו : ה על־צוארנו נרדפנו יגענו לא הונח־לנו : מצרים נתנו יד אשור לשבע לחם : אבתינו חטאו איננם אנחנו עונתיהם סבלנו : עבדים משלו בנו פרק אין מידם : בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב ה המדבר : י עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב : נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה : שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו : בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו : זקנים משער שבתו בחורים טו מנגינתם : שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו : נפלה עטרת ראשנו אוי־נא לנו כי חטאנו : על־זה היה דוה לבנו על־אלה חשכו עינינו : על הר־ציון ששמם שועלים הלכו בו : אתה יהוה לעולם תשב כסאך כ לדור ודור : למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים : השיבנו יהוה אליך ונשוב חדש ימינו כקדם : כי אם־מאס מאסתנו קצפת עלינו עד־מאד :

השיבנו יי' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם :

מימנא בכספא שתינא קסנא בדמין ייתון : על פרקת צורנא אטעננא כד הוינא אזלין בשביתא המא נבוכדנצר רשיעא סרכיא דבני ישראל דאזלין ריקנין פקד לחיטא ספרי אוריתא ולמעבר מנהון גואלקין ומליאו יתהון מן פרידא די על ספר פרת וטענו יתהון על צוריהון בהיא זמנא לעינא לא הות ניחא לנא : מצרים יהבנא סטר לאתפרנסא תמן ולאתור למסבע לחמא : אבהתנא חבו וליתהון בעלמא ונחנא בתריהון עויתהון סוברנא : בנוי דחם דאתיהיבו עברין לבנוי דשם אנון שליטו בנא פריק לית מידהון : בנפשנא נייתי לחם פרנסותנא מן קדם קטול דחרבא דאתי מן סטר מדברא : משכנא היך תנורא אתקדרו מן קדם מפח כפנא : נשיא דהוו נסיבן לגבר בציון אתעניאו מן נוכראי ובתולתא בקרוי יהודה מן כשדאי : רברבנין בידיהון אצטליבו אפי סביא לא סברו : רובין ריחיא נטלו וטליא בצליבת קיסא תקלו : סביא מתרע סנהדרין אתבטילו ורובין מן בית זמריהון : בטילת חדות לבבנא אתהפך לאבלא חנגנא : נפלת כלילא דרישנא ווי לנא ארום חבנא : על דין בית מוקדשא דאצטדי הוה חליש לבבנא ועל אלין עמא בית ישראל דאזלו בגלותא מתמן הוו חשיכן עיננא : על טורא דציון דהוא צדי תעלין הליכו ביה : את הוא יי לעלם בית מותבך בשמי מרומא כורסי יקרך לדרי דריא : למה לעלמין תשלינא תשבקננא לאוריכות יומין : אתיב יי יתנא לותך ונתוב בתיובתא שלמתא תחדת יומנא לטב בזמן יומיא טביא דהוו מלקדמין : ארום אלהין מקץ תקוץ בנא רגזתא עלנא עד לחדא : השיבנו

נמסר במסרה רבת' במערכת אות האלף בס̇ד̇ : אתה יי' ג' ר̇פ̇ וסימ' בתלים סי' ס̇ח̇ : לארך ימים ג' דסמי' וסי' נמס' בתלי' סימן צ̇ג̇ : מאוס ג' וחס' וסי' חמאה ודבש יאכל' · כי בטרם ידע הנער' · כי אם מאס מאסתנו קצפת :

מימינו · אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במצור מן אויב : על' · ואם אמרנו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפנו הכל דלפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים : מצרים נתנו יד · דגשות הנו"ן במלת נתנו תחת נו"ן השרש כי זאת הנו"ן סימן המדברים ונתינת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבעו למצרים ולאשור ואולי נשבע : אבותינו · זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם כ כמלאו ולא אמרנו כ כשעם פוקד עון אבות על בנים : עבדים · ועבדינו שהיו מס לנו כאדום משלו בנו · ופורק כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ו ושניהם מגזרת מפרק הרים : בנפשנו · בתחלה היו עבדינו מ מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והישר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי ב בנפשותם הביאום : עורנו · ואם לא נשתכן להביא לחם נמות ב ברעב · ונכמרו כמו יבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו : זלעפות · כמו ורוח זלעפו' כטעם סערה : נשים · לא די צרת הרעב עד שענו ה העברי' נשינו וכל שכיב' באוהם והיא כדרכה תקרא ענוי : שרים · אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפי' הם נתלו בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל ה העבדים הנזכרים ל למעלה : כשאו בחורי' לטחון ויהי טחון שם הפועל כמו נלאיתי כ נשוא וכשל כח הנערי' בהכיע עץ הטחנה ויש אומרי' שהוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצי' : זקנים · מנהגם היה לשבת בשערי ירושלם : שבת · על הקרבנות שנכרתו ומחוללינו המחוללים והמשוררים : נפלה · בית המקדש מקום השכינה : על זה היה דוה לבנו · והעין חשכה מרוב הבכי : על הר ציון ששמם · פועל עבר כמו כאשר אהב :
הלכו בו · המהלכים כמו ויחננו אותו ויהיה הלכו כטעם הליכה מהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הוצרכתי לדקדוק הראשון והשועלים מנהגם להיות בחרבות : אתה יי' · ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה : למה · בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה : השיבנו · לעיר יושבן שמך ונשוב לעבדך כימי קדם : כי · השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול · והישר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האומללים · וינחם את האבלים · ויעמיד השר מיכאל · להליץ טוב אל ישראל · ובא לציון גואל :

נשלם ספר איכה: תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה:

שמע אמרי שפר׳ להבראם סופר׳ כתבם על ספר׳ לרוח משכלת:
בן מאיר נקרא׳ מכונה בן עזרא׳ ומכורו עזרה׳ כבודו סוחלת:
להניא חשכו׳ להצליח דרכו׳ אשר נשאר עד כה׳ כעלה נובלת:
ומארצו נפרד׳ אשר היא בספרד׳ ואל רומי ירד׳ בנפש נבהלת:
ושם לבו כונן׳ לפרש ולשנן׳ ואל אל מתחנן׳ ולו התוחלת:
לשרבית לו עצמה׳ והוא יתן חכמה׳ וישלח כל אשמה׳ בפירוש קהלת:

בשם אשר לו הממשלת׳ אחל לפרש קהלת:

אורח

חיים למעלה למשכי׳ למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה האורח שנשבה לשוב אל ארץ מולדתו להיו׳ עם משפחתו כן תכסוף הרוח המשכל׳ להאחז במעלות הנבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינמו שוכני בתי חומר כי הנוי׳ שמשלות לבתים ובעפר יסודם ונעניין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאות הנויות המנואלו׳ המטנפות הקודם להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמ׳ שלא תכהינה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נתכנת לדעה קשט אמרי אמת ויהיו מחוקקין עליה שלא ימחו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהים הוא כי למען הראותה הובאה הנה על כן נכלאה במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהטיב לה ואם סבלה עמל שנים במספר כן תנוח ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים טוב כולו או טוב רובו ורע בקצהו או רע כולו או רע רובו וטוב בקצהו והחלק הראשון הוא מנת בני אהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה יי׳ אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב ואם היה שם רע היה בקצהו כי בעבור רע פועט אין בלדך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדמות מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים השטוחים לשמש ויאשכו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלים בעבור השתנות תולדת המקבלים ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדות גוייה וגוייה והשת׳ נותהתולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כחה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו׳ ויער יי׳ אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נוכר לא יעמד כי כל הנבראים ילאו לברא עצם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהכיח נח ולהניע נע על כן מעט בני אד׳ תהו וריק כי אם יראת יי׳ ולא יוכל אים להשיגאל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמ׳ ויבנה ויכונן בתבונ׳:

דברי

קהלת׳ כל מקו׳ שנאמ׳ דברי אינו אלא דברי תוכחות שה הדברים אשר דבר משה ויטמן ישורון׳ דברי עמוס שמעו את הדבר הזה פרות הבשן׳ דברי ירמיהו שאלו נא וראו אם יולד זכר ונו׳ אלה דברי דוד ובליעל כקוץ מונד כולהם׳ דברי קהלת וזרח השמש׳ כל הנחלים הולכים אל הים כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ויש שאין להם מתנת שכר קך שנוייה בסיפרי ולמלתי משם שהעניין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה שסופה שוקעת׳ תוספת ל״א כל הנחלים הולכי׳ אל הים מה ת״ל בעובדי עבול זרה כאמר שוטים המשתחוים למים שכורי׳ שים בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבי׳ ללכת שמימי הנהרות ההולכי׳ לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרק׳ עד הים וחוזרי׳ ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שים בהן ממש׳ ע״כ:

הבל הבלים ג׳ דסמי׳ וסי׳ הבל הבלים אמר קהלת דריש סיפרא ב׳ בו׳ הבל הבלים אמר הקהלת הכל הבל דסוף סיפר׳: אלין מלין סופי תיבות מיחדין קמצין ויולד את פלג׳ לפני העדות למשמרת׳ כי הואיל הלך אחרי צו׳ ויהי לגפן אדרת׳ הם שבים ללכת׳ והארץ לעולם עומדת׳ מלכים שי׳ שמה הרשע:

דִּבְרֵי

קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָם׃ הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל׃ מַה־יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָדֶת׃

פִּתְגָמֵי

נְבוּאָה דְאִתְנַבָּא קֹהֶלֶת הוּא שְׁלֹמֹה בַר דָּוִד מַלְכָּא דַהֲוָה בִירוּשְׁלֶם׃ כַּד חֲזָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה יַת מַלְכוּת רְחַבְעָם בְּרֵיהּ דַעֲתִיד לְאִתְפַּלְּגָא עִם יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְיַת יְרוּשְׁלֶם וּבֵית מוּקְדְשָׁא דְאִנּוּן עֲתִידִין לְמֶחֱרַב וְיַת עַמָּא בְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִנּוּן עֲתִידִין לְמִגְלֵי אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ הֲבֵל הֲבָלַיָּא עָלְמָא הָדֵין הֲבֵל הֲבָלַיָּא כָּל מַה דְטָרַחִית אֲנָא וְדָוִד אַבָּא כּוּלָּא הֲבָלוּ׃ מַה מוֹתַר אִית לֶאֱנָשׁ בָּתַר דִּי מוּת מִן כָּל טוֹרְחֵיהּ דְּהוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֱלָהֵן לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא לְקַבָּלָא אֲגִיר שְׁלִים לְעָלְמָא דְאָתֵי קֳדָם מָרֵי עָלְמָא׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה דָּרָא טָבָא דְצַדִּיקַיָּא דְאָזֵל מִן עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵי דָרָא בִישָׁא דְרַשִׁיעַיָּא דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי בַתְרֵיהוֹן וְאַרְעָא לְעָלְמֵי עָלְמִין קַיָּמָא לְסוֹבָרָא פוּרְעֲנוּתָא דְאָתֵי עַל עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵיהוֹן דִּבְנֵי אֱנָשָׁא׃ וידנח

קהלת׳ על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו אגור בן יקא שאגר כל החכמה והקיאה ויש אומרים שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלם׳ עיר החכמה: הבל הבלים אמר קהלת׳ קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת ז׳ ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא׳ הבל ניקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: מה יתרון׳ שכר ומותר: תחת השמש׳ תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו: דור הולך ודור בא׳ כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מבלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כעניין שנאמר בניו ירצו דלים: והארץ לעולם עומדת׳ ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכים המגיעי׳ עצמם עד לארץ כעניין שנ׳ וענוים ירשו ארץ ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנ׳ ואתם תהיו לי ארץ חפץ: וזרח

דברי כתוב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו וגו׳ והמשל הוא שנמשל בו דבר אחר כמו חוד חידה ומשל משל והוא הכשר הגדול והנמשל כנוכד כבר ודרך השיר להיות תחלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לחבר הדברים שיעלו על הלב החל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שים אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח יי׳ מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו ונזכר שם מקום ממלכתו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי היא שלם ויורה עליו ויהי בשלם סוכו וכן אדני צדק בעבור היותו אדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך: הבל׳ אמר על דברי הבלי העולם וסמך הבל אל הבלים ואם לא ימצא מהשמות שהם על משקל ארץ שיסמכה חוץ מחדר משכבך ושגור שלתך מספת חמתך גם אלה בפתח וזה בצרי וסמיכת היחיד לרבים בעניין אחד על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כעניין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ״ם תחת יותר כמ״ם מכל שהיו לפני בירושלם׳ ומ״ם מכל מלמדי השכלתי והעניין אם יעלו בני אדם במאזני׳ עם ההבל יהיו יותר קלים מהבל וכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כעניין כשאו נהרות יי׳ נשאו נהרות קולם וכן סבבוני גם סבבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם בלבו שים בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה אתם הכל הבל: מה יתרון׳ על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפה שלהם אינגו שלם ובניין הפעיל יורה עליו והעניין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו׳ ועניין תחת השמש לבדו יוליד הזמן המתהפך כי השמש הוא הזמן המתהפך כי היום כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד בואו והלילה הוא מעת בא השמש עד זרחו ירחו הכוכבים או הלבנה או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אף על פי שים לירח בנהרות ובמימים הלחים ובמוח מעשים נאים וכימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם חלק מחלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות המאה הפעלים מחברות השבעה והשתנות תהלוכות כולם עם נוע גובה גלגל המוצק היוצא על כן לא תמצא מתכונת מלאכת השמים נמשלת למתכונת אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שנים על תשע שאין הפה יכול לדבר ולא האוזן יכולה לשמוע והעמל לבקש חכמה עד שתתברר רוחו יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש: דור׳ בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח הנה שהוא האויר והמים והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האם המולדת ואחר כן הרוח והמים ואמר על הארץ שכל המדברים ממנה אליה ישובו בעניין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך יתכן היות עניין דור כמו גרים וכמוהו מדור באהלי רשע: וזרח

וזרח השמש וגו' · דור הולך ודור בא · כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח שם גם היום: הרוח · רוחו של שמש טלנ"ט בלע"ז כמו אל אשר יהיה שם הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב · גם מחר כל היקף וסובב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום · לעולם ביום: וסובב אל צפון · לעולם בלילה: סובב סובב הולך · פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן בלילה בתמות מהלכתן ובטבת סובבתן אף הרשעים כל מה שמשמן זורחת סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום שנתנם ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ילכו וכן כל הנחלים הולכים אל הים ואיננו מלא לפי שאינן נשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו' ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים ואהו אל מקום שהנחלים הולכים הם שבים שם אף הרשע כל עומת שבא כן ילך: כל הדברים יגעים וגו' לא תשבע עין לא תמלא אזן · מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלי' הרי הם יגעי' ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האזן אזנו לא תמלא: מה שהיה הוא שיהיה וגו' · בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנבראה בששת ימי בראשית אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמי' כענין שנאמר דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר ר' אלעזר בן הורקנוס דברי' שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה: יש דבר · בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש וגם לאחרונים שיהיו לאחרינו לא יהיה להם זכרון בדורו' שיהיו לאחרונ' להם ומדרש אגדה דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר אדום למחות שנ' ולא יהיה שריד לבית עשו:

אני

סובב ט' חס' בליש' וסימ' הוא הסבב את כל ארץ כוש קדמא' ויך את אדום הסבב אליו דדה' סובב סבב הולך הרוח תנינא דפסו' ויכה את אדום הסבב אליו דמלכים' אקומה נא ואסבבה' ויבא את המים העירה' יסבבנהו יבוננהו' תהום יסבבני' ואסבבה את מזבחך' וכל סבבי' חס' במ"א ודמות בקרים סובבי': משמע ד' חס' וסי' נעותי משמע'

ה וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם: הולך אל דרום וסובב אל צפון סובב סבב הולך הרוח ועל סביבתיו שב הרוח: כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת: כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע: מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש: י יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפננו: אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרנה:

ודנח שמשא ביממא מן סטר מדנחא ואעיל שמשא לסטר מערבא בליליא ולאתריה שחיף ואזל אורח תהומא ודנח למחר מן אתר דהוא נח מתמן מאתמלי: אזל כל סטר דרומא ביממא ומחזר לסטר צפונא בליליא אורח תהומא מהזר מהזר ואזל לרוח עבר דרומא בתקופת ניסן ותמוז ועל סחרנוהי תיב לרוח עבר צפונא בתקופת תשרי וטבת נפק מחרכי מדנחא בצפרא ואעיל לחרכי מערבא ברמשא: כל נחליא ומבועי מיא אזלין ונגדין למי אוקינוס דמסחר לעלמא כגושפנקא ואוקינוס ליתוהי מתמלי ולאתר דנחליא אזלין ונגדין תמן אנון תיבין למיזל מצנורי תהומא: כל פתגמיא דעתידין למהוי בעלמא אשתלהיאו בהון נבייא קדמאין ולא יכילו למשכח סופיהון ברם הכי לית ליה רשו לגבר למללא ביה דעתיר למיתי בתרוהי ולא יכילא עינא למחזי כל מה דעתיד למהוי בעלמא ולא יכילא אודנא לאתמלאה מלמשמע כל פתגמי כל דיירי ארעא מה דהות מן קדמת דנא הוא עתיד למהוי בתר כן ומה דאתעבד מן קדמת דנא הוא עתיד לאתעובדא עד סוף כל דריא עלמא ולית כלום פתגם חדת בעלמא הדין תחות שמשא: אית פתגם דיימר אנש חזי דין פתגם חדת הוא הא כבר הוה לעלמין ביומי דריא די הוו לקדמנא: לית דכרנא לדריא קדמאין ואף לבתראין דעתידין למהוי לא יהי להון דכרנא עם דריא דיהון ביומי מלכא משיחא:

כד

אוטם אזנו משמע דמי' · מסיר אזנו משמע תורה' · ולא תמלא אזן: זכרון ל' בסיפר' לא יהיה להם זכרון עם שיהיו וכל שאר קריא' דכות' זכרון כמ"א והוא חד מן שיטה חדא מן כ"א וכל חד וחד ל' דכו' בסיפ' וכל קריא' דכו' במ"א וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות השי"ן בערך שן בס"ד:

וזרח · כבר בארו חכמי המדות והחשבון מכל הנבראים הנראים על עשרה חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמוהו והוא השרש במלאכת שמים כדמות הנקודה בחכמת המדות והאחד בחכמת החשבון והעניין אע"פ שיש לו תנועה ויזרח ויבא ישוב אל מקומו כבראשונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו אמש ובעבור התנועעו לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד שלשת לג' שנה תמימה וכן מקרה הלבנ' והחמשה כוכבים גם כל צבא השמי' יזרח ויבא לכן זכר הגדול כענין ולשמש שם אהל בהם שלא הזכיר הכוכבים ועניין שואף כמו באות נפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף הרוח מרוב תאותו לשוב אל מקומו: הולך · יש אומרים כי גם הפסוק על השמש ידבר שפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויפרש הרוח כמו פאה וזה איננו נכון ויור' עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בעניין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמ' סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כשוב השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד ביום לשנה: כל הנחלים · אף על פי שהנחלים הולכי' אל הים לא יהיה מלא עד שיעבר החוק ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אלין הם ישובו ללכת על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה איד מהים אל הרקיע והם רוב העננים והמים המתוקי' יעלו בעבור כלותם והאיד ישוב גשם כענין הקור' למי הים וישפכם ומימי המעיינ' מהגשם וכל הנחלים יבאו מהמעיינים תלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעיינים וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה עניין אל מקום שהנחלים הולכי' ולא באר שלמה סבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר סבת שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הצדדים או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי אלה הדברים צריכים ראיות ושורש ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והענין בזכירת אלה ארבעתם שהם השמש שהיא מקום האש והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם הצמחים והחיות ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם השרשים מנהגם לשוב אל מקום כשהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשית' הבל כן יהיו באחריתם ואם האדם הבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם כמקרה המקרה כענין יי' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: כל הדברים · יש מפרשים יגעים כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פועל עומד כמו האחד עיף ויגע ואילו היה כענין פירושם היו מיגעים מבניין פיעל הדגוש מן אל תיגע שמה · אכן ישוב יגעים על הדברים בעצמם והחפץ שהם כלאים וחסרים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחר שהודיע הארבעה השרשים שהם עומדים על מתכונתם ואם תקרה להם תנועה בסוף ישובו כשהיו אמת ידענו הכלל והפרטים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחת על מתכונת אחת על כן לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מראותם כי שבת ראות העין התמונות שהם מתדמות באויר הזך ולא יעמדו רגע אחת והאזן לא תמלא משמוע הפרטי' כי גם שבת השמיעה הכנסת האויר שיש בו תמונות הקולות גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לשלוט בפרטם ולא האזן לשמוע מספרם כי אין קץ ומספר להם אבל בני אדם לכן היוצר לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם: מה שהיה · אמר המשורר על הבריאות העליונות כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי נשגב שמו לבדו והעניין כי תהו המה כלם ועניין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם כי הם כמו עגולות חוזרו' חלילה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם · ומה שנעשה הוא שיעשה על הכללים שהם שמורים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדת אלה מתנועות העליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והענין אף על פי שלא תוכל לספור הפרטים כליהם שמורים וידועים וספורים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש: יש דבר · ימצא יש ברוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לפרקי' מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן יש מפזר ונוסף ויש רשע מאריך כי ברוב שנות רשעים תקצרנה ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעלמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן כור עולמים מלכותך מלכות כל עולמים תשועת עולמים תשועת נצח וזמני' רבים: אין זכרון · אם תאמר אילו היה כמו זה הדבר החדש בימים הקדמונים כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשוני' גם כן יקרה לאחרונים עם אחרוני אחרונים עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים שעלו על לב:

אני

דברתי ב' ר"פ וסי' אליך בשלותיך ותאמרי לא · דברתי אני על לבי לאמ' אני הנה · ואינון חד מן י"ד פסו' מן ב' ר"פ לא נסבין ו' וסימ' נמס' במסר' רבת' במערכת אות הוי"ו בס"ר: ודעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסימ' והיה אמונת עתך חסן · טוב טעם ודעת' כתבתי לך שלישים · ולבי ראה הרבה חכמה: בטוב ד' רפין וסימ' נמס' בתלים סי' כ"ה ובסדר בחקתי:

אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָםִ׃ וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנוֹת׃ דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלָםִ וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָעַת׃ וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ׃ כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאוֹב׃ אָמַרְתִּי אֲנִי בְלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה גַם־הוּא הָבֶל׃

כַּד הֲוָה שְׁלֹמֹה מַלְכָּא יָתֵב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ אִתְנְגֵבָהּ לִבֵּיהּ לַחֲדָא עַל עֻתְרֵיהּ וַעֲבַר עַל מֵימְרָא דַיָי וּכְנַשׁ סוּסָוָן וּרְתִיכִין וּפָרָשִׁין סַגִּיאִין וּצְבַר כַּסְפָּא וְדַהֲבָא לַחֲדָא וְאִתְחַתַּן בְּעַמְמִין נוּכְרָאִין מִן יַד תְּקִיף רוּגְזָא דַיָי עֲלוֹהִי וּטְרַד יָתֵיהּ מִן כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ בְּכֵן אֲמַר שְׁלֹמֹה אֲנָא קֹהֶלֶת דַּהֲוֵי שְׁמֵיהּ שְׁלֹמֹה מִתְקְרֵי מִן קַדְמַת דְּנָא הֲוֵיתִי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשְׁלֶם׃ וּמְסָרֵית יַת לִבִּי לְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ בִּזְמַן דְּאִתְגְּלֵי לִי בְּגִבְעוֹן לְאַלָּלוּתִי וּלְמִשְׁאַל יָתִי מָה אֲנָא צָבֵי מִנֵּיהּ וַאֲנָא לָא תְבַעִית מִנֵּיהּ אֱלָהֵן חוּכְמְתָא לְמִידַע בֵּין טָב לְבִישׁ וְסוּכְלְתָנוּ עַל כָּל מַה דְּאִתְעֲבַד תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וַחֲזֵית כָּל עוֹבָדֵי בְנֵי אֱנָשָׁא חַיָּבָא גְּוָן בִּישׁ דִּי יְהַב יְיָ לִבְנֵי אֱנָשָׁא לְאִסְתַּגָּפָא בֵיהּ׃ חֲזֵיתִי יַת כָּל עוֹבָדֵי בְנֵי אֱנָשָׁא דִּי אִתְעֲבִידוּ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וְהָא כוּלָּא הַבְלָא וּתְבִירוּת רוּחָא׃ גְּבַר דִּי סְרִיכָן אוֹרְחָתֵיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּמִית בְּהוֹן וְלָא הֲדַר בְּתְיוּבְתָּא לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְקָנָא בָּתַר מוֹתֵיהּ וּגְבַר חָסַר מִן אוֹרַיְתָא וּפִקּוּדַיָּא בְּחַיּוֹהִי בָּתַר מוֹתֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְמְנָאָה עִם צַדִּיקַיָּא בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן׃ מַלְּלֵית אֲנָא בְּהִרְהוּר לִבִּי לְמֵימַר אֲנָא הָא אַסְגֵּיתִי וְאוֹסְפֵית חוּכְמְתָא עַל כָּל חַכִּימַיָּא דִּי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֶם וְלִבִּי חֲזָא סַגִּיאוּת חוּכְמְתָא וּמַנְדְּעָא׃ וִיהַבִית לְבָבִי לְמִדַּע חוּכְמְתָא וְהוּלְהָלְתָא דְמַלְכוּתָא וּמַנְדְּעָא וְסוּכְלְתָנוּ בַּחֲנֵית לְמִדַּע דְּאַף דֵּין הוּא תְּבִירוּת רוּחָא לִגְבַר דְּמִשְׁתַּדַּל לְמִשְׁכַּח יַתְהוֹן׃ אֲרוּם גְּבַר דְּמַסְגֵּי חָכְמְתָא כַּד יֵיחוֹב וְלָא יְתֵיב בִּתְיוּבְתָּא מַסְגֵּי רְגִיז קֳדָם יְיָ וּדְמוֹסִיף מַנְדְּעָא וִימוּת בְּטַלְיוּתֵיהּ מוֹסִיף כְּאֵיב לִבָּא לְקָרִיבוֹי׃ אֲמָרִית אֲנָא בְּלִבִּי אֵיזֵל כְּעַן הָכָא וְאֲבַחְנִין בְּחֶדְוָא וְאֶחֱזֵי בְּטוּב עָלְמָא הָדֵין וּכְדוּ מְטָא עֲלַי צַעֲרָא וְסִגּוּפָא אֲמָרִית בְּמֵימְרֵיהּ הָא אַף דֵּין הוּא הֲבָלוּ׃

לחוכא

אבן עזרא

אני קהלת' ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאי' כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך וענין על ישראל בעבור שהיו בם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח ולא כבני קדר השכוני' באהלי' והענין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושלם בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה כי ידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעיים כי החלקי' הראשונים והאחרונים ימנע רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלו' והוא חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מ' מעלות נטות השמש בצפון או בדרום: ונתתי' יתכן היות ענין זה שפסוק דבק עם הבא אחריו והוא מחקר בחכמה וכן ענין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל המעשים אע"פ שהוא ענין רע בעבור שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל ופירו' לענות בו מענין ויש אומרי' שהוא מלשון ענוי ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד וענה גאון ישראל ויותר נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך וגם עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי וכן ישמעאל ויענם יענה בם או ישיב תשובה להם וכאשר התעסק לראו' שרשי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת השמש ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמים לגלגל העליון שהם כל צבא השמים וחכמת סוד המזלות על שמונה וארבעי' צורות הגלגל ואחר שהסתכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים וראה שהוא ענין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים להכיר כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמי' עת לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק תרתי בלבי: ראיתי' פירוש ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע וענין רוח כמו הבל בעבור רוב תהלוכותיו שלא יוכל אדם לתפשו ביד כענין כי רוח יזרעו וכן כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורה עליו רעיון רוח ומשקלם דמות ודמיון מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם: מעוות' פעול כיוו מדובר והם שני שרשים והענין אחד שלם ושאיננו שלם' ומלת לתקן פועל עומד והענין על דרך הפירוש הראשון של שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה שהכל הבל לא יוכל ההבל לשוב כמו עומד כי המעוות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעוות' ובעל החסרון אין בו יכול' להמנו' עם השלימי' וזה הפירו' בחסרון בעל מחסרון או יהיה שם התאר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוו' ויהיה מעוו' לבדו בתולדתו ומעוות חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכת חסירה אין בו כח להשלים נפשו והנה כמצא המתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב מבני אדם וברוב ממעשיהם: דברתי' בעבו' היות הלב משכן הרוח והוא הנבר' בגוף בתחל' כי הוא דמו' מלך והמוח שר צבא היה הלב כנוי לחכמ' ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור צאת הדבורים ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם ונבון קונה לב אהב נפשו' וענין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמוני' והוסיף עליהם' ולבי ראה הרבה חכמה שלא חבר אותה ומלת הרבה שם ימצא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה: ואתנה' אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר השכלות שהוא הפך ההוללות אע"פ שזה רעיון הבל: כי' כאשר ביקש לדעת השכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבני' בעבור דעתו שאחרית' למות בחייו או אחריו ולא בעושר כעוף יעופף וגם לא יועיל ויושיע ביו' האד ויום המות נתון בין שתי עיניו: אמרתי' ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס תעזב ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין כענין ושתו ביין מסכתי ואם הם שני שרשים והוא מהבניין הדגוש כמו אדברה ויכסך כמו וידבר ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ"ף לדמות הנוכח כענין אנסה אותך כמו אחוך שמע לי אכנך ולא ידעתי:

רשי

אני קהלת הייתי מלך על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלם לבדה ולבסוף על מקלי שהרי נאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו אינו מלך: ונתתי את לבי לדרוש' בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש וביננתי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקדוש ברוך הוא לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע' מנהג רע להם: לענות בו' להתנהג בו' ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפרשו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן אלהים' הכין לפניהם: רעות רוח' שבר רוח כמו רועו ואתנו רוח עלגם סוף המעשה בא לידי כאב לב: מעוות' בחייו לא יוכל לתקן משמת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותי' פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהיה ישר מתחלתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות' זה שחיסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם: דברתי אני עם לבי' עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמ' מי יאמר עלי שאבוא לידי מדה זו: אני הנה הגדלתי וגו'' ואתנה' עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמ' מה סופה ואת טיב ההוללו' והשכלות והוללות שיגעונות וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהול במים ושכלות שטות: ידעתי' עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא רוב כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו וכן הוא או שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנ' כאוס הנבר לאיתיאל ואוכל: אמרתי אני בלבי' הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד: אנסכה' לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב' כמו וראית בטוב: והנה גם הוא הבל' שהרי ראיתי בנבואה שהרב' קלקולין באים מתוך שחוק בלשכר מת מתוך משתה אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם:

לשחוק

לשחוק אמרתי מהולל · מעורבת בבכי ואנחה: ולשמחה מה זו · טובה עושה הרי שפה תונה: תרתי בלבי · חזרתי לתור בלבי לאחזיק בכלן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי כל סעודת עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה · אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתנגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות · בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליה' איתיאל אוכל וכנון לבישת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן מסיב עליהם ואומו' העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר טוב אשר תאחוז בזה וגם על שאול שכלמה בעינין סכלות להרוג אנשים ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות: הגדלתי מעשי · בימי גדולתי: עץ כל פרי · שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ אי זה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרובי ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון שמשם ימשתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא: בריכות מים · כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: סגולת מלכים · גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם: והמדינו' · סגולת כל סוחרים: שרים ושרות · מיני כלי זמר: שדה ושדות · מרכבות כמו עגלות צב ובלשון תלמוד יש שידה תיבה ומגדל: אף חכמתי · גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה · ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: לא אצלתי · לא רחקתי להבדל מהם וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקני' כמנור שמלליקין ממנה כרות הרבה ואין אורה חסר כלו': וזה היה חלקי · ואחרי עמותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו מקידה של חרס שמותין בה ויש פותרין ממדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כניסיות: יער צומח עצים · עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: ופניתי

לשחוק · ואמרתי כי המטה לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמחה מה זו עושה מה תועיל ומה טוב תעשה והלמ"ד כמו למ"ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרעה לבני ישראל: תרתי · כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח ועניין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ובממתי ·
ונוהג פועל יוצא והפעול חסר ועניינו ולבי נוהג דבריו בחכמה ויאחז מעט מהסכלות שהוא תאות זה העולם וכל זה על סירה אי זה דרך הטוב: הגדלתי · עשיתי מעשים גדולים או אגדלתי הוכי כמו עשה את כל הכבוד הזה: עשיתי · גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבים גנים וגנות והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים:
עשיתי לי ברכות מים · שיתחברו ממטר השמים להשקות יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים: קניתי · ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכשבים ולעזים והראיה משכו וקחו לכם צאן:
כנסתי · חברתי כמו לך כנוס את כל היהודים · ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאו' אצל המלכים ודברי' נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה · וענין שדה ושדות הם הנשים ויורה עליו ותענוגות בני האדם ועוד שהזכיר דברי כל תאוות העולם מבניין ונטיעה ומקנה וסגולה ושמוע שירים ואין זכרון לנשים ·
וכחלקו המפרשים במלת שדה והטוב שבכולם שהוא מין של הנשים השדודות הנלקחות בחזקה בשוד ושביה שיבחר מהן כפי תאותו וענין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והענין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתפש שתים: ונדלתי · פועל עומד הייתי גדול בכל לבדי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי: וכל · יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והעניין לקחתי כך מאצלו והוא מהבניין הקל ומ"ת ויאצל מהבניין הכבד והיה ראוי להראות האלף כמו יאזין במעוני שהוא מן האזין · ושמחתי בעמלי היתה שכל יגעתי והיא לבדה היתה חלקי: ופניתי

ולשמחה ג' וסי' וסרני פלשתים נאספו' יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולשמחה מה זה עשה: וי' א"כתי' ה"וב' כתי' ו' וסים' נמסר במלכים ב סימן ו': עשיתי ג' ר"פ וסים' בתלים בא"ב רבתי אות ע': קניתי ה' וסים' בסדר בראשית: וצאן ד' וסים' בסוף סדר בחקתי: שרים ה' בליש' וסים' נמסר בשמואל ב' סימן י"ט: עמדה ד' וסים' ותרא לאה כי עמדה · וגם האשרה עמדה בשמרון · רגלי עמדה במישור · אף וחכמתי עמדה לי · וא' ועמדה לפני המלך:

לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה־זֹּה עֹשָׂה: תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם: הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים: עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל־פֶּרִי: עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים: קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלָ͏ִם: כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת: וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלָ͏ִם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי: וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי מִכָּל־עֲמָלִי:

ל' וא' מהולל · ג' · ה' כתי' ל' · ו' · ב' · ל' מל' · בלים' · ג' · ג' ר"פ · ג' ר"פ · ג' · בחסכון · ל' ומ"ל · ה' · ל' · ל' · ל' · ה' בליש' · ב' חס בלי' · ל' · ד' ב' מלעיל · ל' · ל' וא' ולא · מנעתי · ב' ובספ'

לְחוּכָא אֲמַרִית בְּעִדָּן צַעֲרָא לֵיצָנוּתָא הוּא וּלְחֶדְוָא מָה הֲנָאָה אִית לִגְבַר דִּי עָבֵד נָה: אַלֵּלִית בְּלִבִּי לְנַגָּדָא בְּבֵית מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא יַת בִּסְרִי וְלִבִּי דָּבַר בְּחוּכְמְתָא וְלַאֲחָדָא בִּשְׁטוּת עוֹלֵמַיָא עַד דִּי בְחַנִית וַחֲזֵית אֵידִין מִנְּהוֹן טָב לִבְנֵי אֱנָשָׁא דְיַעְבְּדוּן עַד דְּאִנּוּן קַיָּמִין בְּעַלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שְׁמַיָּא מִנְיַן יוֹמֵי חַיֵּיהוֹן: אַסְגֵּיתִי עוֹבָדִין טָבִין דִּירוּשְׁלֶם בְּנֵיתִי לִי בָּתִּין בֵּית מוּקְדְּשָׁא לְכַפָּרָא עַל יִשְׂרָאֵל וּבֵית מְקֵירַת מַלְכָּא וְאִדְרוֹן וְאוּלָם וּבֵית דִּינָא אַבְנִין פְּסִילָן דְּתַמָּן יָתְבִין חַכִּימַיָא וְדָיְנִין יַת דִּינָא עֲבַדִית כּוּרְסְיָא רֵישׁ דְּפִילָא לְמוֹתַב מַלְכוּתָא אַנְצִיבֵית לִי בְּיַבְנֵה כָּל קֳבֵל כַּרְמִין דְּעִנְבָא לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא אֲנָא וְרַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין וְאַף לְנַסָּכָא חֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק עַל מַדְבְּחָא: עֲבַדִית לִי גִּנַּת שַׁקְיָן וּפַרְדְּסִין וּדְרַעִית תַּמָּן כָּל מִינֵי עִסְבִּין מִנְּהוֹן לִצְרוֹךְ מֵיכְלָא וּמִנְּהוֹן לִצְרוֹךְ מִשְׁתְּיָא וּמִנְּהוֹן לִצְרוֹךְ אַסּוּתָא כָּל מִינֵי עִסְבֵּי בוּסְמִין נְצִיבֵית בְּהוֹן אִילָנֵי סְרַק וְכָל אִילָנֵי בוּסְמִין דְּאַיְתִיאוּ לְוָתִי טְלָנֵי וּמַזִּיקֵי מִן הִנְדְּקָא וְכָל אִילָן דְּעָבֵד פֵּירִין וּתְחוּמֵיהּ מִן שׁוּר קַרְתָּא דִּבִירוּשְׁלֶם עַל כֵּיף מַיָּא דְשִׁילוֹחַ: בְּחַנִית בֵּית מַשְׁקְיָא דְמַיָּא אֵידִין חֲזֵי לְאַשְׁקָאָה אִילָנַיָּא וְעִסְבִּין וַעֲבַדִית לִי פְּרַקְטָנִין דְּמַיָּא מִנְּהוֹן אֲפִילוּ חוּרְשָׁא דִי מְרַבֵּי קֵיסִין לְאַשְׁקָאָה: קְנֵיתִי עַבְדִּין וְאַמְהָן מִבְּנֵיהוֹן דְּחָם וּשְׁאָר עַמְמִין נוּכְרָאִין וְגַדְבָּרִין דִּי מְמַנָּן עַל מְזוֹנָא דְּבֵיתִי הֲווֹ לִי לְפַרְנָסָא יָתִי וְיַת אֱנָשֵׁי בֵיתִי תְּרֵי עֲסַר יַרְחֵי שַׁתָּא וְחַד לְפַרְנָסוּתִי בְּיַרְחָא דְעִבּוּרָא אַף קִנְיָן תּוֹרִין וְעָנִין הֲוָה לִי יַתִּיר מִכָּל דָּרַיָּא דִי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֶם: כְּנַשִׁית לִי אַף אוֹצְרִין כְּסַף וּדְהַב דַּאֲפִילוּ מַתְקְלִין וּמוֹאזְנַיִן דִּקְשׁוֹט עֲבַדִית מִן דְּהַב טָב וְטַסְבְּרֵי מַלְכִין וּפַלְכִין אִתְיְהִיבוּ לִי לְכַרְנָא עֲבַדִית בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא זַנֵּי זְמָרָא לְזַמָּרָא בְהוֹן לֵיוָאֵי עַל קוּרְבְּנַיָּא וְקַתְרוֹס וְאַבּוּבִין לְזַמָּרָא בְהוֹן זַמָּרַיָּא וְזַמָּרָתָא בְּבֵית מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא וְתַפְנוּקֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא וְדִימוֹסְיָא וּבֵי בָנָן מַרְזְבִין דְּשָׁדְרָן מַיָּא פְּשׁוֹרֵי וּמַרְזְבִין דְּשָׁדְרָן מַיָּא חֲמִימֵי: וְאַסְגֵּיתִי טוּבָא וְאוֹסְפִית עֻתְרָא מִן כָּל דָּרַיָּא דִי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֶם בְּרַם חָכְמָתִי קָמַת לִי וְהִיא סַיְעַת יָתִי: וְכָל מָה דִּבְעוֹ מִנִּי רַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין לְדַכָּאָה וּלְסָאָבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא לָא כְּלֵיתִי מִנְּהוֹן פְּשַׁר מִלַּיָּא וְלָא מְנַעִית יַת לִבְּבִי מִן כָּל חֶדְוַת אוֹרַיְתָא אֲרוּם הֲוָה לִי פְּנַאי דִּי לִבְּבִי חָדֵה בְּחָכְמְתָא דִּי אִתְיְהִיבַת לִי מִן קֳדָם יְיָ מִן כָּל אֱנָשָׁא וַחֲדֵית בָּהּ יַתִּיר מִכָּל טַרְחוּתִי וְדֵין הֲוָה חוּלָקִי טָב דְּאִזְדַּמַּן לִי לְקַבָּלָא עֲלוֹהִי אֲגַר שְׁלִים לְעָלְמָא דְאָתֵי מִכָּל טַרְחוּתִי: וְאִסְתַּבְלִית

ופניתי י כמו שפניתי בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל: ופניתי י הענין אני התעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל ויטתגע וסכלות הוא הבנין וקנות ההון י כי מה האדם כענין יי׳ מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו והענין כאשר ראיתי שמך וירח וכוכבים שהעולם כמו תחת כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו גדולה ומעלה יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרים ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה ללוי ורבים כמוהם י ויש אומרי׳ כי המלך מן וימלך לבי עלי והענין כי מה הענין והתשובה שיבא אחרי העצה וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמוני׳ ואיננו נכון: וראיתי י כמו שיבדיל האור הצורות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מתכונתו כן דרך החכמה: החכם י דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו שילך לכל מקו׳ שירצה ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כלם: ואמרתי י זה המקרה הוא שיקרה לכל באי העולם מטוב ומרע וענין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי בדברי העולם כמו שעמלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל: כי י בעבור שהכל ישור גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסיל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת בשכבר בעניננו איננה נמצאת בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחד מן המפרשים שהיא תורה על דבר עבר וכאשר עמד בפניו בשכבר הימים הבאים אמר היה ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהי נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן: ושנאתי י יש חיים בלשון הקדש שם התואר לרבים כמו חיים כלכם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלמים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר: ושנאתי י כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט עמל ואון והביט אל עמל ורהבם עמל ואון ועניינו ימי שנותינו שפורים יש להם תחלה וסוף וימי הממשלת והרהב רובם עמל ואון ואם ימי הנעורים וחים יכלתו וינגזו מהרה כאילו נעוף: ומי י לעולם ה״א התימה בשוא ופתח חוץ אם יהיה אחריו שוא כע ופתח כמו הבמחנים ומלת הייטב בעיני יי׳ ואחר ה״א הידיעה דגש ואם אחרי הה״א אחת מאותיות אחה״ע ופתח של ה״א התימה ופעמים בעין ה״א הידיעה והרוב קמץ ובא החכם בפתח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שיש אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של ה״א התימה ושל ה״א הידיעה קמץ: וסבותי י כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש הפך הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולי היות האלף מן הגרון וכמוהו וכואש ממני שאול: כי

ופניתי י עתה בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר: ופניתי אני לראות חכמה י פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך י להתחנן לו על גזירה שנגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לנגזרה טוב לו להתבונן תחילה במעשיו ולא יצטרך לבקש: מן הסכלות י הוא הרשע: עיניו בראשו י בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופו: וידעתי גם אני י גם אני ידעתי אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע אני ששניהם ימותו: ואמרתי אני בלבי וגו׳ י כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי י שאם אהרהר כן הכל הוא אין זכרון החכם והכסיל שוין אחר מותן לא יזכרו שניה׳ יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: בשכבר הימים הבאים הכל נשכח י בשביל אשר אני רואה את הרשעי׳ אשר היו כבר והצליחו מאד ובימי׳ הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל י אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניה׳ כגון וזכרתי אני את בריתי יעקב וגו׳ וזכרתי לך חסד נעוריך: ושנאתי את החיים י שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים: גם זה הבל י גם זה אחד מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכ׳ יגע והכסיל יורשו: אמרתי ליאש י שלא לייגע ולעמול: כי

ופניתי ד׳ וסי׳ אליכ׳ והפרתי אתכם והרבתי י ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי י ופניתי אני לראו׳ חכמה והוללו׳ י ופניתי אליכ׳ ונעבדת׳ ונזרעת׳: בראשו יד וסי׳ נמס בסוף ויקר׳ ויחזקאל סימ״ן: יות׳ כלהון חס׳ במ״ג מל׳ בליש׳ וסי׳ איש ל׳ יותר ממנו עד בקר י ואת היות׳ החרמנו׳ ויות׳ סמנו מאה רכב דשמוא׳ וחבירו דדה׳ כי מה יותר לחכם עם הכסיל י ול׳ תתחכ׳

וּפָנִ֨יתִֽי אֲנִ֜י בְּכָל־מַעֲשַׂ֗י שֶׁעָשׂ֣וּ יָדַ֔י וּבֶֽעָמָ֖ל שֶׁעָמַ֣לְתִּי לַעֲשׂ֑וֹת וְהִנֵּ֨ה הַכֹּ֥ל הֶ֙בֶל֙ וּרְע֣וּת ר֔וּחַ וְאֵ֥ין יִתְר֖וֹן תַּ֥חַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ וּפָנִ֤יתִֽי אֲנִי֙ לִרְא֣וֹת חָכְמָ֔ה וְהוֹלֵל֖וֹת וְסִכְל֑וּת כִּ֣י ׀ מֶ֣ה הָאָדָ֗ם שֶׁיָּבוֹא֙ אַחֲרֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ אֵ֖ת אֲשֶׁר־כְּבָ֥ר עָשֽׂוּהוּ׃ וְרָאִ֣יתִי אָ֔נִי שֶׁיֵּ֥שׁ יִתְר֛וֹן לַֽחָכְמָ֖ה מִן־הַסִּכְל֑וּת כִּיתְר֥וֹן הָא֖וֹר מִן־הַחֹֽשֶׁךְ׃ הֶֽחָכָם֙ עֵינָ֣יו בְּרֹאשׁ֔וֹ וְהַכְּסִ֖יל בַּחֹ֣שֶׁךְ הוֹלֵ֑ךְ וְיָדַ֣עְתִּי גַם־אָ֔נִי שֶׁמִּקְרֶ֥ה אֶחָ֖ד יִקְרֶ֥ה אֶת־כֻּלָּֽם׃ וְאָמַ֨רְתִּי אֲנִ֜י בְּלִבִּ֗י כְּמִקְרֵ֤ה הַכְּסִיל֙ גַּם־אֲנִ֣י יִקְרֵ֔נִי וְלָ֧מָּה חָכַ֛מְתִּי אֲנִ֖י אָ֣ז יֹתֵ֑ר וְדִבַּ֣רְתִּי בְלִבִּ֔י שֶׁגַּם־זֶ֖ה הָֽבֶל׃ כִּי֩ אֵ֨ין זִכְר֧וֹן לֶחָכָ֛ם עִֽם־הַכְּסִ֖יל לְעוֹלָ֑ם בְּשֶׁכְּבָ֞ר הַיָּמִ֤ים הַבָּאִים֙ הַכֹּ֣ל נִשְׁכָּ֔ח וְאֵ֛יךְ יָמ֥וּת הֶחָכָ֖ם עִֽם־הַכְּסִֽיל׃ וְשָׂנֵ֙אתִי֙ אֶת־הַחַיִּ֔ים כִּ֚י רַ֤ע עָלַי֙ הַֽמַּעֲשֶׂ֔ה שֶׁנַּעֲשָׂ֖ה תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ כִּֽי־הַכֹּ֥ל הֶ֖בֶל וּרְע֥וּת רֽוּחַ׃ וְשָׂנֵ֤אתִֽי אֲנִי֙ אֶת־כָּל־עֲמָלִ֔י שֶׁאֲנִ֥י עָמֵ֖ל תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶ֕נּוּ לָאָדָ֖ם שֶׁיִּהְיֶ֥ה אַחֲרָֽי׃ וּמִ֣י יוֹדֵ֗עַ הֶחָכָ֤ם יִהְיֶה֙ א֣וֹ סָכָ֔ל וְיִשְׁלַט֙ בְּכָל־עֲמָלִ֔י שֶׁעָמַ֖לְתִּי וְשֶׁחָכַ֑מְתִּי תַּ֥חַת הַשָּׁ֖מֶשׁ גַּם־זֶ֥ה הָֽבֶל׃ וְסַבּ֥וֹתִֽי אֲנִ֖י לְיַאֵ֣שׁ אֶת־לִבִּ֑י עַ֚ל כָּל־הֶ֣עָמָ֔ל שֶׁעָמַ֖לְתִּי תַּ֥חַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃

וְאִסְתַּכַּלִית אֲנָא בְּכָל עוֹבָדַי דִּי עֲבַדוּ יְדַי וּבְטוּרְחָתִי דִּי טְרַחִית לְמֶעְבַּד וְהָא כוּלָּא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא וְלֵית מוֹתַר בְּהוֹן תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֱלָהֵן אִית לִי אֲגַר שְׁלִים עַל עוֹבָדַי טָבָא לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ וְאִסְתַּכַּלִית לְמֶחֱזֵי חוּכְמְתָא וְחִלְחוּלְתָא דְמַלְכוּתָא וְסוּכְלְתָנוּ אֲרוּם מֶה הֲנָאָה אִית לִגְבַר לְצַלָּאָה בָתַר גְּזֵירַת מַלְכָּא וּבָתַר פּוּרְעָנוּתָא הָא כְבַר אִתְגְּזֵרַת עֲלוֹהִי וְאִתְעֲבִידַת לֵיהּ׃ וַחֲזֵית אֲנָא בְרוּחַ נְבוּאָה דְּאִית מוֹתַר לְחוּכְמְתָא מִן שְׁטוּתָא יַתִּיר כְּמוֹתַר נְהוֹר יוֹמָא מִן חֲשׁוֹךְ לֵילְיָא׃ חַכִּימָא מִסְתַּכַּל בְּרֵישָׁא מַה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְסוֹף וּמְצַלֵּי וּמְבַטֵּל גְּזֵירְתָא בִישְׁתָא מִן עָלְמָא וְשַׁטְיָא בַחֲשׁוֹכָא אָזֵל וִידַעִית אַף אֲנָא דְאִי לָא מְצַלֵּי חַכִּימָא וּמְבַטֵּל גְּזֵירְתָא בִישְׁתָא מִן עָלְמָא כַּד יֵיתֵי פוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא אִירְעוֹן חַד יֶאֱרַע יַת כּוּלְהוֹן׃ וַאֲמַרֵית אֲנָא בְלִבְּבִי כְּאִרְעוֹן שָׁאוּל בַּר קִישׁ אֲנָא מַלְכָּא דְסָט בִּסְטוּתֵיהּ וְלָא נְטַר תַּפְקֵדְתָּא דְאִתְפְּקַד עַל עֲמָלֵק וְאִתְנְטַלַת מִנֵּיהּ מַלְכוּתָא אַף אֲנָא יְעַרְעִנַּנִי וּלְמָה דֵין חַכִּימֵית אֲנָא בְכֵן יַתִּיר מִנֵּיהּ וּמַלֵּלִית אֲנָא בְּלִבִּי דְּאַף דֵּין הֲבָל וְלֵית אֱלָהֵן גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ׃ אֲרוּם לֵית דָּכְרָנָא לְחַכִּימָא עִם שַׁטְיָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וּבָתַר מִיתַת גַּבְרָא מָה דַהֲוָה כְּבַר בְּיוֹמוֹהִי כַּד יֵיתוּן יוֹמַיָּא דַעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי בַּתְרוֹהִי כוּלָּא אִשְׁתְּכַח וְאֵיכְדֵין יֵימְרוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא דְהִיא סוֹפָא דְצַדִּיקַיָּא כְּסוֹפָא דְחַיָּבָא׃ וּסְנֵיתִי אֲנָא יַת כָּל חַיִּין בִּישִׁין אֲרוּם בִּישׁ עֲלַי עוֹבָדָא בִישָׁא דִי אִתְעֲבִיד עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֲרוּם כּוּלָּא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא׃ וּסְנֵיתִי אֲנָא יַת כָּל טַרְחוּתִי דִי טְרַחִית תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין בְּגִין דְאִשְׁבְּקִנֵּיהּ לִרְחַבְעָם בְּרִי דְאָתֵי בַתְרַי וְיֵיתֵי יָרָבְעָם עַבְדֵיהּ וְיִסַּב מִן יְדוֹי עֲשַׂרְתֵּי שִׁבְטַיָּא וְיַחְסִין פַּלְגוּת מַלְכוּתָא׃ וּמַן יָדַע הֶחַכִּים יְהֵא אוֹ טַפְּשׁ מַלְכָּא דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בַתְרַי וְיִשְׁלַט בְּכָל טַרְחוּתִי דִי טְרַחִית בְּעָלְמָא הָדֵין וּבְכָל מָה דְאַתְקְנִית בְּחוּכְמְתִי תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וּתְהֵית בְּלִבִּי וְתָבִית לְמֵימַר אַף יַת דֵּין הֲבָלוּ׃ וַחֲזָרִית אֲנָא לְיָאָשָׁא יַת לִבִּי עַל כָּל טוּרְחָא דִי טְרַחִית לְמִקְנֵי וּדְחַכְּמֵית לְתַקָּנָא תְּחוֹת שְׁמַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין׃ ארום

יותר למה י לעשות יקר יותר ממני: ומי יודע ג׳ וסימ׳ ומי יודע החכם יהיה או סכל י אשר דבר י אם לעת כזאת:

רש"י

פי יש אדם' כמשמעו כפשוטו ומדרש אגדה בתנחומא מסבהו כלפי הקדוש ברוך הוא שנאמר בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה' שנאמר יי' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו' וגם זה הבל ורעה רבה והם נעשו דור של הפלגה ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול:

כי מה הוה וגו' כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: ענינו' מנהגו גם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם: אין טוב באדם' בתמיהה שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו: כי מי יאכל וגו' למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי: חוץ ממני' מבלעדי זו מדת הרשעי' היא שאוספים לצורך האחרים: כי לאדם שטוב לפניו' לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים היא: נתן חכמה ודעת ושמחה' לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכ' ובמשתה וכסות נקייה: ולחוטא נתן ענין' מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר ותש' אסתר את מרדכי על בית המן: גם זה' אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל: לכל זמן' אל ישמח האוסף בהון מהבל כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו צדיקי' אלא שעדיין לא הגיע הזמ' כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ' לכל דבר כל הדברים קרויים חפצים בלשון משנה: עת ללדת' לתשעה חדשים: ועת למות' קצב שנות של כל דור ודור: עת לטעת' גוי וממלכה: ועת לעקור' יבא להעקר: עת להרוג' אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר ושאריתך בחרב יהרג: ועת לרפא' שברם כעניין שנאמר במצרים ושבו עד יי' ונעתר להם ורפאם: עת לפרוץ' חומת העיר כשנגזר עליה שנאמ' וחומות ירושלם שפורצות: ועת לבנות' שנאמר ובניתיה כימי עולם: עת לבכות' בתשעה באב: ועת לשחוק' לעתיד לבא שנ' אז ימלא שחוק פינו: עת ספוד' בימי אבל: ועת רקוד' בחתנים וכלות: עת להשליך אבנים' בתורי ישראל מושלכים תשתפכנה אבני קדש: ועת כנוס' אותם מן הגולה והושיעם יי' אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו:

מסורה

בחכמה סימן כל סיפרא בחכמה בפתח תחת הבי"ת במ"א וסי' כי יש אדם שעמלו בחכמה וכל קרי' דכו' במ"א וסי' ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה' והוא חד מן שיטה מן כ"א דכל חד וחד ל' בספר כותיה וכל קרי' דכות' במ"א וסי' נמס במסורה רבתא בערך הלף: אני ו' זקפין קמצי' בסיפרא וסי' וידעתי גם אני שמקרה' הנה אשר ראיתי אני' כי גם יודע

קהלת ג

כא כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ כב כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כג כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ כד אֵין־טוֹב בָּאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֹה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא׃ כה כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי׃ כו כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן לֶאֱסֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃

ג א לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם׃

ב עֵת לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת
עֵת לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ׃
ג עֵת לַהֲרוֹג וְעֵת לִרְפּוֹא
עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת׃
ד עֵת לִבְכּוֹת וְעֵת לִשְׂחוֹק
עֵת סְפוֹד וְעֵת רְקוֹד׃
ה עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים

תרגום

אֲרוּם אִית גְּבַר דִּי טוּרְחֵיהּ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבִצְדָקוּ וִימוּת בְּלָא וְלַד וּלְגַבַר דְּלָא טְרַח בֵּיהּ יִתְנְנֵיהּ לְמֶהֱוֵי חוּלָקֵיהּ אַף דֵּין הֲבָלוּ וּבִישְׁתָּא רַבְּתָא׃ אֲרוּם מָה הֲנָאָה אִית לֵיהּ לִגְבַר טוּרְחֵיהּ וּבִתְבִירוּת לִבֵּיהּ דִּי הוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין׃ אֲרוּם כָּל יוֹמוֹהִי כְּאֵיבִין וְתַקִּיף רוּגְזֵיהּ גּוּנֵיהּ אַף בְּלֵילְיָא לָא דָמִיךְ מִן הִרְהוּרֵי לִבֵּיהּ אַף דֵּין הֲבָלוּ הוּא׃ לֵית דְּשַׁפִּיר בְּאֶנָשָׁא אֱלָהֵין דִּי יֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיֶחֱזֵי יַת נַפְשֵׁיהּ טַב קֳדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמֶעְבַּד יַת פִּקּוּדַיָּא לִמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְּנָן קֳדָמוֹהִי בְּגִין דְּיוֹטִיב לֵיהּ מִן טוּרְחֵיהּ אַף דֵּין חֲזֵית אֲנָא דִּגְבַר מַצְלַח בְּעָלְמָא הָדֵין מִן יְדָא דַיְיָ הוּא דְּאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי עֲלוֹהִי׃ אֲרוּם מַן הוּא דִּי עָסִיק בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּמַן הוּא גַּבְרָא דְּאִית לֵיהּ חֲשָׁשָׁא מִן יוֹם דִּינָא רַבָּא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בַּר מִנִּי׃ אֲרוּם לֶאֱנָשׁ דְּתַקְּנָן עוֹבָדוֹהִי קֳדָם יְיָ יְהַב חוּכְמְתָא וּמַנְדְּעָא בְּעָלְמָא הָדֵין וְחֶדְוָא עִם צַדִּיקַיָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי וּלְגַבְרָא חַיָּבָא יְהַב גּוֹן בִּישׁ לְמִכְנַשׁ מָמוֹן וּלְמִצְבַּר קִנְיָן סַגִּי לְמֶהֱוֵי מִתְנְסִיב מִנֵּיהּ וּלְמֶהֱוֵי מִתְיְהִיב לִגְבַר דְּשַׁפִּיר קֳדָם יְיָ אַף דֵּין הֲבָלוּ הוּא לְחַיָּבָא וּתְבִירוּת רוּחָא׃ ג לְכָל גְּבַר יָתֵי זִמְנָא וְעִדָּנָא לְכָל עִסְקָא תְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ עִדָּן בְּחִיר לְמֵילַד בְּנִין וּבְנָן וְעִדָּן בְּחִיר לְקַטָּלָא בְּנִין מְסָרְבִין וּמַרְנְזִין לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּאַבְנִין עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא עִדָּן בְּחִיר לְמִנְצַב אִילָן וְעִדָּן בְּחִיר לְשָׁרָשָׁא אִילָן נְצִיב׃ עִדָּן בְּחִיר לְקַטָּלָא בִּקְרָבָא וְעִדָּן בְּחִיר לְאַסָּאָה שְׁכִיב מְרַע עִדָּן בְּחִיר לְפָרְכָא בִּנְיָנָא וְעִדָּן בְּחִיר לְמִבְנֵי חוּרְבָּנָא׃ עִדָּן לְמִבְכֵּי עַל שְׁכִיבָא וְעִדָּן בְּחִיר לְמֶחֱדֵי בְּחוּכָּא וְעִדָּן בְּחִיר לְמִסְפְּדָא עַל קְטִילָא וְעִדָּן בְּחִיר לְטַפָּזָא בְּהִלּוּלָא׃ עִדָּן בְּחִיר לְפַקָּחָא דְּגוֹר אַבְנִין וְעִדָּן בְּחִיר לְמִצְבַּר אַבְנִין לְבִנְיָנָא

מסורה

אני' ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה' וראיתי אני שיש יתרון לחכמה' אין טוב באדם שיאכל ושתה: ללדת ד' וסי' ותוסף ללדת את אחיו את הבל' וימלאו ימיה ללדת' כמו הרה תקריב ללדת' עת ללדת ועת: ספוד ג' מל בליש' וסי' כי אסתפ וספוד בחמישי' ואל תלך לספוד' עת ספוד ועת רקוד:

אבן עזרא

כי יש' שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג אל תאות לבו שרדף אחריה ואדם אחר שלא עמל בו יתננו לו חלקו וזה הענין הוא של מעלה שאמר שאני עמלתי וחכמתי תחת השמש ועוד שמלת חכמתי מהפעלים העומדים ופי' שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמהו כי ארץ הנגב נתתני וענין חלקו החלק שיצא בגורלו מן השמי' כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני: כי' מה יהיה לו מיתרון בכל עמלו ורוב מחשבותיו כי ידוע שהעשיר בפחד ומחשבו' רבות: כי' כל היום שהוא בהקיץ כל עניניו בכאב כעס וכעס בעבור שלא יתכנו לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום: אין טוב' טוב לא מצא זה העמל בכל יגיעתו חוץ מן המאכל והמשתה ויחסר מקום רק או הדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל וישת' וכמהו כי אינם יודעים לעשות רע וענין כי מיד האלהי' היא שהמקבץ הממון הוא כמו שומר ואין לו רשו' לגעת בו עד שיתן לו האלהים רשות: כי' זה תימה למה לא ימשוך העמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאוה כי מי יאכל ממונו לבד ממנו והענין היש מי שהוא ראוי לאכול אותו כמוני וידוע כי האומר לבד מזה עינינו הכל ודבר זה לבדו יצא מזה הכלל וכן ענין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז"ל' ויחוש הוא כמו ימהר לכל תאותו כמו מהרה חושה: כי לאדם' יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אחר שיגיע בו כעניין יכין וצדיק ילבש או יהיה פירו' שמחה שמחתו בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן עסק להתעסק לאסוף ממון ויתכנו בסוף לאחד שהוא טוב לפני האלהים והנה נמצא המתעסק בקבוץ ממון התעסק בהבל ורעות רוח: לכל זמן' אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לבן אדם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם ישחיתו פירושם האחר עת ללדת ועת למות והאחרון את הכל עשה יפה בעתו' ויש אומרי' כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ"ח צורות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהשחת המתכונת המולידה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תעשירנו והפך העושר כי עתים קבועים הם ובבא העת יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיין תנועותיו כתנועת הגלגל כענין ואך בגלגל יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירו' יקבצו ממון וכמהו מהמון רשעי' רבים וכן מי אוהב בהמון לא תבואה והראיה השלמת הפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם: עת ללדת' הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קבועות על כן אדם לבדו כי הנה הנטועים כן הם: עת להרוג' עניינו כמו למחוץ ולרפוא יורה עליו גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם צמחים כמו עת לפרוץ: עת לבכות' עם דאגה על שיכבה הדואג' ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים: עת להשליך' אבני' שמקרה המקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שיזיקו לו במגודיו ועת כנוס אותם המשלכים לדרכו:

עת

לשמור ה׳ מל׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י׳ ומלכים א׳ סימן י״א: העושה ב׳ מל׳ בליש׳ וסים׳ עושה בקברת׳ מה יתרון העושה כאשר הוא עמל: יפה ה׳ וסים׳ ביחזקאל ריש כ זימן ל״א: העולם ב׳ חס׳ וסי׳ גם את העלם׳ ברוך יי׳ אלהים אלהי ישראל דד״ה בתרא דפסו׳: בלבם ט׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ד: וגם כ׳ ר״פ בכתובי׳ וסים׳ נמס׳ במגלת רות סים׳ ב׳:

עת לחבוק ועת לרחק מחבק:
עת לבקש ועת לאבד
עת לשמור ועת להשליך:
עת לקרוע ועת לתפור
עת לחשות ועת לדבר:
עת לאהב ועת לשנא
עת מלחמה ועת שלום:

מה־יתרון העושה באשר הוא עמל: ראיתי את־הענין אשר נתן אלהים לבני האדם לענות בו: את־הכל עשה יפה בעתו גם את־העלם נתן בלבם מבלי אשר לא־ימצא האדם את־המעשה אשר־עשה האלהים מראש ועד־סוף: ידעתי כי אין טוב בם כי אם־לשמוח ולעשות טוב בחייו: וגם כל־האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל־עמלו מתת אלהים היא: ידעתי כי כל־אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שיראו מלפניו:

ועדן בחיר לנפפא אתתא ועדן בחיר לרחקא מנפפא בשבעת ימי אבלא: עדן בחיר למתבע נכסיא ועדן בחיר למיבד נכסיא עדן בחיר למנטר עסקא ועדן בחיר למשדי עסקא ביפא בעדן נחשולא רבא: עדן בחיר למבזע לבושא על שכיבא ועדן בחיר דלאחטא בזיעא עדן בחיר למשתק מלצלאה ועדן בחיר למללא פתגמי מצותא: עדן בחיר לרחמא חד לחבריה ועדן בחיר למסני לגבר חיבא עדן בחיר לאגחא קרבא ועדן בחיר למעבד שלמא: מה מותר אית לגבר פלח די הוא מרח למעבד אוצרין ולמכנש ממון אלולי מסתיע במזלא דלעילא: חזית ית גנן אסורין ופורענותא די יהב יי לבני אנשא די אנון רשיעין לסגפותהון ביה: אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ית כולא עבד יי שפיר בעדניה דחזיא דהות מצותא דהות ביומי ירבעם בר נבט למהוי ביומי שבע בר בכרי ואתעכבת והות ביומי ירבעם בר נבט דאלו הות ביומי שבע בר בכרי לא הות מתבני בית מוקדשא על עסק עגלין דדהב די עבד ירבעם חיבא ושואנון חד בביתאל וחד בדן ופמי פרוזבין על שבילא ופסקו עולי רגלאין וכגין כן אתעכבת עד די יתבני בית מוקדשא בגין דלא יעכבון ישראל למבני יתיה אף ית שמא דהות כתיב ומפרש על אבן שתיא כסי מנהון דאשתמודע קדמוהי יצרא בישא די בלבהון דאלו הוה מסיר ביד אנשי הוה משמש ביה ומשבח בנויה מה דעתיד למהוי בסוף יומיא עד עלמי עלמיא ואוף יום מותא כסי מנהון בדיל דלא יהודע לגבר מן רישא מה דעתיד למיתי בסופא: אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ידעית ארום לית טב בהון בבני אנשא ארום אלהן למחדי בחדות אוריתא ולמעבד טב ביומי חיוהי: ואוף כל אנש דייכול וישתי ויחזי טב ביומוי ויחסין לבנוי בעדן מותיה כל טרחותיה מתנן דאתיהיבא ליה מן קדם יי הוא: ידעית ברוח נבואה ארום כל די יעבד יי בעלמא בין טב לביש מדאתגזר מפומיה הוא יהא לעלם עלוהי לית רשו לגבר לאוספא ומניה לית רשו לגבר לבצרא ובעדן די ייתי פורענותא בעלמא יי הוא דעבד בגין די ידחלון בני אנשא מן קדמוהי:

מה

והאלהים ז׳ וסים׳ והאלהים נסה את אברהם׳ ויהי קול השופר׳ ואשר לא צדה׳ והאלהים אמר לי לא תבנה׳ ויריעו איש יהודה׳ ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים׳ מה שהיה כבר הוא:

אבן עזרא

עת לחבוק׳ אפילו התאוה הנטועה ברוח בן אדם יש לה עת והוא לחבק האשה בחיק ולרחוק ממנה׳ לחבוק מהבנין הקל ומחבק מן הבנין הדגוש הכבד והענין אחד: עת לבקש ועת לאבד מבוקש ועת לשמור ועת להשליך השמור: עת לקרוע׳ לחשות אין החשו שהוא פועל עבר במשקל העלו עפר על ראשם ואילו היה לשון בנוי לעתיד היה ההא פתוח והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי החשו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת: עת לאהוב׳ גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן: מה יתרון׳ אחר שכל הדברים תלויים בעת וזמן׳ מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן שתבא עת תשחית עמלו ותסור הונו וישאר ריקם: ראיתי׳ כאשר ראיתי כל עניני האדם שיתעסקו בו: את הכל׳ הכרתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזיקן וכל דבר בעתו על פי מתכונת החכמה העליונה ומלת עולם בכל המקרא את מלאוה כי אם על זמן ונצח וכן אלהי עולם יי׳ כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם׳ וענין גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקים כאילו יחיו לעולם ובעבור התעסקם לא יבינו מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה העולם כמו שהו׳ בלשון קדמונינו ז״ל והענין תאות העול׳: ידעתי׳ אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקים וכבר הזכיר שאין טוב לאד׳ רק שיאכל ונשתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר המתעסק ביום ובלילה לקבץ ממון ואמר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן שהוא שיאמר אותו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פעם שנית זה הענין בעבור העתים והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עושר או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או בהונו לעשות טוב בחיין שיחיה חיים טובים או יהי פירושו שיעשה טוב בחיין שיקבל עליו שכר טוב במותו: וגם׳ וגם זה שאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים בתחלת בריאתו: ידעתי׳ פירוש והאלהים עשה שלא יוכל נוצר להוסיף על מעשהו או לגרוע כדי שיראו בני אדם מלפניו:

רשי

עת לחבוק׳ כי כאשר ידבק האזור וגו׳: ועת לרחוק מחבק׳ וריחק ה׳ את האדם: עת לבקש׳ כענין שנ׳ ואת האובדות אבקש לענין נדחי ישראל: ועת לאבד׳ ועת שאבדם בגולה שנאמר ואבדתם בגוים: עת לשמור׳ יברכך ה׳ וישמרך כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך׳ וישליכם אל ארץ אחרת: עת לקרוע׳ מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגו׳: ועת לתפור׳ והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: עת לחשות׳ פעמי׳ שאדם שותק ומקבל שכר שנ׳ וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה׳ אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר׳ או ישיר משה ותשר דבור׳ קחו עמכם דברים: עת לאהוב׳ ואהבך: ועת לשנא׳ שנ׳ כל רעתם בגלגל על כן שנאתים: מה יתרון העושה׳ מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד: הענין׳ המנהג: לענות׳ להתנהג: יפה בעתו׳ בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבם וגו׳׳ גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב״ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתו׳ כאן העלם חסר לשון העלמ׳ שאם ידע אדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שים עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האד׳ לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות: ידעתי עתה׳ הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: וראה בטוב׳ תורה ומצות: ידעתי כי כל אשר עשה׳ הקב״ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרוע וכשנשתנה האלהים בזה ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו אוקינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שליש של עולם והאלהים עשה שיראו מלפניו שבעת ימים שנתנו הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שיראו מלפניו חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו ובימי אחז אבין נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שיראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותיו וליראה מלפניו:

מה

מה שהיה כבר הוא׳ מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי ודאיתוהו או שמעשהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב״ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף והאב את יעקב ואת עשו שנאתי מצרי׳ רודפי׳ את ישראל מצרי׳ טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה: ואשר׳ עתיד להיות עוד באחרונ׳ הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונ׳ כן באחרונה אין הקב״ה משנה מדותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף׳ ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: מקום המשפט וגו׳ ראיתי ברוח הקדש מקום לשכת הגזית בירוש׳ שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמ׳ לאשיה בסוחד ישפוטו וראיתי פורענותם: מקום הצדק׳ שער התוך שהיה מקום חתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שר סכים רב סרים נרגל שראצר רב מג ונבוכד נצר וחיילותיו ודנין את ישראל ביסורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע׳ טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע אלא לפי שהו׳ סוף פסוק נהפך ליקוד קמץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: אמרתי אני בלבי וגו׳ לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב״ה לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעש׳ שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקיד׳ שם באותו העת ניתן זמן לכל המעש׳ להשפט עליו אבבא חוטרי מילי ואבי דרי חושבנא: אמרתי אני בלבי׳ בראותי זאת: על דברת בני האדם׳ שאחזו להם מדת גאות לכהונ׳ שררה ורבנו׳ בקטני׳ מהם: לברם׳ הקב״ה ברוך הוא להודיעם שאין שררתם כלום ולהראותם שהם ואף השרים והמלכים: בהמה המה להם׳ כשאר בהמה וחיה המה לעצמם: כי מקרה בני האדם וגו׳ הוא טעם הדבר אשר נתן הקב״ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן כי שכשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין׳ ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיו׳ הבל לשוב אל העפר: ומי ידע׳ כמו מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה: וראיתי׳ בכל אלה: כי אין טוב׳ לאד׳: מאשר ישמח במעשיו׳ ביגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרחיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לו:

כי

ומקום ג׳ וסי׳ ומקום רגלי אכבד׳ ומקום משכן כבודך׳ ומקום הצדק שמה הרשע: ולראות ג׳ וסימני׳ אמרתי אני בלבי על דברת׳ הנה אשר ראיתי אני׳ ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה׳ ואינון מן ג׳ ג׳ ול ברישי׳ וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הלמ״ד בס״ד: וראיתי י״ב וסים׳ וראיתי את הדם ופסחתי עליכם׳ וראיתי שה והגדתי לך׳ וראיתי לבית נבה׳ וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה׳ וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות׳ וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם׳ וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון׳ וראיתי את כל מעשה האלהים׳ כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בפסו׳׳ וראיתי אני דניאל לבדי את המראה׳ והנה שנים אחרים:

טו מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף: וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע: אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם: אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם: כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל: כ הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר: מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ: וְרָאִיתִי כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו

מָה דַּהֲוָת מִן קַדְמַת דְּנָא הָא כְּבַר הוּא דְּאָתֵי מָה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא הָא כְּבַר הֲוָה וּלְיוֹם רַבָּא דַּעֲתִיד יְיָ לְמִתְבַּע חֲשׁוֹכָא וּמִסְכֵּינָא מִן יְדוֹהִי דְּרַשִׁיעָיָא דְּרָדֵף לֵיהּ: וְעוֹד חֲזֵית תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֲתַר בֵּית דִּינָא דְּדַיָּנֵי שִׁקְרָא תַּמָּן יְחוֹבוּן לְזַכָּאָה לְמִפַּק חַיָּבָא בְּדִינֵיהּ וַאֲתַר דְּמִשְׁתְּכַח תַּמָּן גְּבַר זַכַּי תַּמָּן מִשְׁתְּכַח גַּבְרָא חַיָּבָא לְמִשְׁלַט בֵּיהּ בְּגִין חוֹבֵי דָּרָא בִּישָׁא: אֲמַרִית אֲנָא בְּלִבִּי יַת זַכָּאָה וְיַת חַיָּבָא יְדִין יְיָ בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא אֲרוּם עִדָּן מִתְעֲבַד לְכָל עִסְקָא וְעַל כָּל עוֹבָדָא דַּעֲבַדוּ בְּעָלְמָא הָדֵין אִתְּדָנוּן תַּמָּן: אֲמַרִית אֲנָא בְּלִבִּי עַל עֵסַק בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּיֵיתוּן עֲלֵיהוֹן מַכְתָּשִׁין וּמַרְעִין בִּישִׁין בְּגִין לְנַסָּאֵיהוֹן וּבְגִין לְמִבְחֲנֵיהוֹן עֲבַד יְיָ לְמֶחֱזֵי אִין תָּיְבִין בִּתְיוּבְתָּא יִשְׁתְּבֵק לְהוֹן וְיִתַּסּוּן וְרַשִׁיעַיָּא דִּי אִנּוּן בִּבְעִירָא לָא תָּיְבִין בְּגִין כֵּן אִנּוּן מִתְוַכְּחִין בְּהוֹן לְאַבְאָשָׁא לְהוֹן: אֲרוּם אַרְעוּן אֱנָשָׁא חַיָּבָא וְאַרְעוּן בְּעִירָא מְסָאֲבָא אַרְעוּן חַד לְכוּלְּהוֹן וְהֵיכְמָה דִּתְמוּת בְּעִירָא מְסַאֲבָא כֵּן יְמוּת דֵּין דְּלָא תָאֵב בִּתְיוּבְתָּא קֳדָם מוֹתֵיהּ וְנִשְׁמַת רוּחַ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא אִתְדָּן לְכָל גַּוָּן וּשְׁאָרוּת גַּבְרָא חַיָּבָא מִן בְּעִירָא מְסָאֲבָא מַדַּעַם בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אֱלָהֵן בֵּית קְבוּרְתָּא אֲרוּם כּוֹלָּא הֲבָלוּ: כּוֹלָּא אָזְלִין לַאֲתַר חַד כָּל דַּיָּרֵי אַרְעָא אִתְבְּרִיאוּ מִן עַפְרָא וְכַד יְמוּתוּן כּוּלְּהוֹן עֲתִידִין לְמֵתוּב לְעַפְרָא: מַן הוּא חַכִּימָא דְּיָדַע אִין רוּחַ נִשְׁמְתָא בְּנֵי אֱנָשָׁא הַסָּלְקָא הִיא לְעֵילָא לִרְקִיעָא וְרוּחַ נִשְׁמְתָא דִּבְעִירָא הַנָּחֲתָא הִיא לְרַע לְאַרְעָא: וַחֲזֵית אֲרוּם לֵית טָב בְּעָלְמָא הָדֵין מִדְּיֶחְדֵי אֱנָשׁ בְּעוֹבָדוֹי טָבִין וְיֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיוֹטִיב לִבֵּיהּ

מה שהיה׳ מעשה האלהים על דרך אחת׳ ומה שהיה כבר הוא עניינו הן הוא ויש כמהו ואשר להיות כבר היה כמהו׳ ונרדף הוא העומד שכינה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המוצק ונקראת מוצק בעבור נוקי המקום והנה הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מוצק תחתיה ויסוב החלק שהיה במזרח במערב והפך ואין למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחרית ראשית והנרדף הוא המוצק והנה באר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת: ועוד׳ המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אשורנו ולא קרוב קום בלק ושמע ורוב הנבואות כן: אמרתי׳ אחר שתמהתי איך יעשה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר שימות: אמרתי אני׳ אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמו׳ הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור כמו על דברתי מלכי צדק בעבור שאתה מלך צדק ולמ״ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראם והוא מן ברו לכם איש וי״א כי לברם שם הפועל והיה הל״ם ראוי להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבניין פיעל הדגוש לא ימצא העי״ן מבולע ואמר שהם בהמה ועניינו כבהמה וכמהו ועיר פרא אדם יולד אש אוכלה הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמ״ד על פועל עבר ואין כמהו התשובה כי הבי״ת והלמ״ד אחים וצירוף זה כצירוף זה ודרך אחד לכל ונמצא בהכין לו דוד וגם הוא לבדו: כי מקרה׳ זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומותר שם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה הוא תמורת פה הפועל שהו׳ יוד ויתרון שם מן הבנין הקל והנ״ון נוסף: הכל׳ זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הבל שמקומם אחד: מי יודע׳ ידוע כי הה״א הידיעה אם באה אחריו אחד מאה״ע הוא קמוץ ברוב ושל התימה לעולם בפתח וה״א העולה היא למעלה קמץ גם יש דגוש ביו״ד שאחרי ה״א הידיעה כמו היושבת ואילו היה לתימ׳ היה שוא ופתח תחת הה״א והיו״ד רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיות ולא יוכלו להבין אפילו קצתם כי אם המשכילים שהתבררה מחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודותיה שהשלשה מהם ספר וספר וספור ומורכב מן השנים ומתורת אלהינו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הצמחים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יבאו ואליו ישובו ולא יעמוד הנולד שאולידה הארץ כי אם ימים קצובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקר׳ נשמה כי אם על בני אדם כעני׳ נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר: וראיתי׳ כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם:

ושבתי

ושבתי · כאומר חזרתי כי ושבתי מזה הענין שחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא יוכל לשמוח בעבור שיש בעולם חמס ויוקח ממנו ממונו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו מלך או שופט ליקח שוחד או גנב ופריצ׳ ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכ׳ על המת שיבאו לו מנחמים ויתנחם והזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בכיתו וצעקתו פעם אחרי פעם : ושבח · ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח האות בעבור היותו מאותיות הגרון · עדן חסר ה״א והוא על הנה וזה הענין שאמר שהמתי׳ יותר משובחים מן החיים הוא כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהו׳ כמהו ויבחר מות מחיים : וטוב · מלת עדן מורכבת והיא חסרת ה״א לפני הנו״ן ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מנוח ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתי׳ אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון שהם מצטערים ואם הם חיים והמתים ואם שאינם עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז״ל אשרי מי שלא נברא ואיננו תימה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין : וראיתי · רוב עמל האדם גם כשרון מעשיו׳ בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה וירצה להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם : הכסיל · גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיחיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם וישארו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו ולא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב : טוב · דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי לחם בנחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום : ושבתי · שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך הראשון : יש אחד · יתכן היות שני חבר או משרת או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון · ואין קץ לכל עמלו הענין שיש לו עושר אין קץ ונפשו לא שבעה ולא שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי יירשני שתשמח נפשי שאענג בני או אחי בטוב · גם זה הבל הוסיף גם להורות כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים החכם יהיה כענין רש ועושר אל תתן לי : טובים · ישוב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר הלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו אז יהיה להם שכר טוב בעמלם והוא המאכל והמשתה :

הרע ב׳ קמץ בס׳ דסמי׳ לעשיה וסי׳ אשר חוטא עושה רע׳ · וטוב משניה׳ אשר עדן לא היה ולא ראה מעשה הרע : ואח ל׳ מלעיל : יש אחד ואין שני הוא חד מן ב׳ זוגי׳ חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערכ׳ או׳ הו״ן בערך זוג בס״ד :

כי הוא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו : ושבתי אני ואראה את כל העשקים אשר נעשים תחת השמש והנה דמעת העשקים ואין להם מנחם ומיד עשקיהם כח ואין להם מנחם : ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה : וטוב משניהם את אשר עדן לא היה אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש : וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ורעות רוח : הכסיל חבק את ידיו ואכל את בשרו : טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח : ושבתי אני ואראה הבל תחת השמש : יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו גם עינו לא תשבע עשר ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה גם זה הבל וענין רע הוא : טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם :

ארום הוא חולקיה טב בעלמא הדין למקני ביה עלמא דאתי דלא יימר אנש בלביה למה דין אנא מבזבז ממונא למעבר צדקתא טב לי דאשבקניה לברי בתרי או אתזן מניה בעדן סיבתי ארום מן הוא דיעלניה למחזי מה דעתיד למהוי בתרוי : ותבית אנא וחזית ית כל אניסין דאתעבידו לצדיקיא בעלמא הדין תחות שמיא מן יד דוחקיהון ולית די מליל להון תנחומין ולית למפרקהון מן יד דאנסידהון בתקוף ידא ובחילא ולית די ינחים להון : ושבחית אנא ית שכיבא דהא כבר מיתו ולא חזי פורענותא דאתי בעלמא בתר מותיהון יתיר מן חייא די אנון קימין בעלמא הדין בעקא עד כען : ושפיר מן תרויהון ית דעוד כען לא הוה ולא אתברי די לא חזא ית עובדא בישא דאתעבר בעלמא הדין תחות שמשא : וחזית אנא ית כל טורחא וית כל אוטבות עובדא די עבדין בני אנשא ארום היא קנאתא דקני גבר לחבריה למעבר כותיה דמקני ליה למעבר טבא כותיה מימרא דשמיא יוטיב ליה ודמקני ליה לביש למעבר כבישתיה מימרא דשמיא יבאיש ליה ואף דין הבלו לחיבא ותבירות רוחא : שטיא אזל ומנפף ית ידוי בקיטא ולא צבי למטרח ובסתוא ייכול ית כל מה דאית ליה ואפילו כסו מעל משך בסריה : טב לגבר מלי חפני מכלא בהנית נפש ובלא גזילא והטופין מן תרין חפנין מלין מיכלא בנזילא וחטופין ועתיד לשלמא בדינא בטורחא ובתבירות רוחא : ותבית אנא וחזית הבלו דאתגזר למהוי בעלמא הדין תחות שמשא : אית גבר יחידא ולית תנין בר מניה אף ברא ואף אחא לית ליה למירת ית נכסוי ולית סוף לכל טורחיה ואף עיניה לא תכול למסבע עתריה ולא יימר בלביה למא דנן אנא טרח ומחסר ית נפשי מטיבותא אקום כען ואעבר מניה צדקתא ואחדי בעלמא הדין עם בני אנשא ולעלמא דאתי עם צדיקיא אף דין הבלו וגון ביש הוא : טבין תרין צדיקיא בדרא יתיר מן חדא ואנון די דברין במזלא ומשתמעין מלידהון די אית להון אגר טב לעלמא דאתי בטורחהון די טרחו לסוברא ית דריהון :

ארום

כי הוא חלקו · יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח : כי מי יביאנו · לראות לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יכליאו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יכליאו : ושבתי אני ואראה · ברוח הקדש : את כל העשוקים · הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים : תחת השמש · תחת חליפיה של התורה : והנה דמעת העשוקים · בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית ואכזרים וכן הוא אומ׳ עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי : ומיד עושקיה׳ כח · עושקיהם מכריחים ותוקפים אותם בכח : שכבר מתו · עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לאחותם מן הקדוש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נענתי אני בעשרים וארבע רננות עד שאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך : עדן · עדיין : אשר לא ראה את המעשה · ראיתי במדרש קהלת אלו תשע מאות ושבעים וארבעה דורו׳ שקומטו להבראות ולא נבראו : וראיתי אני את כל עמל · הן העבירות שהן עמל בעיני הקדוש ברוך הוא : ואת כל כשרון המעש׳ · שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו ששניהם הבל : כי היא קנאת איש · אשר הוא קנאת איש מרעהו : הכסיל · הרשע חובק את ידיו ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל : ואוכל את בשרו · ליום הדין שרואה צדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי : טוב מלא כף נחת · להיות קונה נכסים מעט ומיגיעו שיהא בהן נחת רוח ליוצרו · ממלא חפנים · נכסי׳ הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום : תחת השמש · כמו תחת השמים : יש אחד ואין שני · יש לך אדם שעוסק לבדו ביחידי : גם בן ואח אין לו · אם תלמיד חכם הוא איננו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח ואם רוק הוא איננו נושא אשה להיות לו כאח לעזר ולהוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויצא לדרך יחידי : ואין קץ לכל עמלו · יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא : גם עינו לא תשבע עושר · לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה למד אדם מתלמידיו ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון : ולמי אני עמל · מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים : טובים השנים · לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו :

העשקים למערכ׳ תרויהון לאדינח׳ תרויהון

כי

כי

ואילו חד מן ה׳ מלין בתרי טעמי פי׳ דמשמש מונח לתיבתו וסי׳ ועתה אל תעצבו׳ אנה חטא העם הזה׳ ואסער׳ על כל הגוי׳ ואילו האחד שיפול׳ וישם לדניאל בלטשאצר: ינתק ג׳ וסים׳ כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש׳ ינתק מאהלו מבטחו׳ והחוט המשלש לא במהרה ינתק: למלוך ג׳ וחס׳ וסי׳ במלכים א׳ סימן ב׳: אין קץ לכל חד מן ו׳ פסו׳

י כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ: גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם: וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק: טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד: כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ: טו רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו: אֵין־קֵץ לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ: שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע:

אֲרוּם אֱלָהֵן אִין יִפּוֹל חַד מִנְּהוֹן עַל עַרְסָא וְיִשְׁכּוֹב מְרַע חֲדָא יְקִים יַת חַבְרֵיהּ בִּצְלוֹתֵיהּ דְּאִלּוּ חַד דְּהוּא זַכַּי בִּלְחוֹדוֹהִי בִּדְרֵיהּ דִּי יִפּוֹל עַל עַרְסֵיהּ וְיִשְׁכּוֹב מְרַע לֵית לֵיהּ בִּדְרֵיהּ חַבַר תִּנְיָן לְצַלָּאָה עֲלוֹהִי אֱלָהֵן בִּזְכוּתֵיהּ יְקוּם מִמַּרְעֵיהּ: אַף אִין דְּמִכָן תְּרֵין גְּבַר וְאִתְּתֵיהּ וְשָׁחִין לְהוֹן בְּסִתְוָא וּלְחַד אֵיכְדֵין יִשְׁחַן: וְאִין יְקוּם גְּבַר רַשִׁיעָא וְתַקִּיפָא בְּדָרָא וְעוֹבָדוֹהִי מְקַלְקְלִין וּמִסְתַּקְּפִין לְאַיְתָאָה פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא קָיְמִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא לְקַבְלֵיהּ וּמְבַטְּלִין פּוּרְעָנוּתָא בִּזְכוּתֵיהוֹן וּכְמָה יַאֲוָן תְּלָתָא צַדִּיקַיָּא דְהִנּוּן בְּדָרָא וּשְׁלָם בֵּינֵיהוֹן כְּתִבָּא דְמִנַּדְלָא תְּלָת תְּלָת נִימִין לָא בִּבְדִיל אִתְנְתַק: טָב הוּא אַבְרָהָם דִּי הוּא רַבְיָא מִסְכֵּין וַהֲוַת בֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לֵיהּ מָרֵיהּ בְּמֶהֱוֵיהּ בַּר תְּלָת שְׁנִין וְלָא צְבֵי לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא יַתִּיר מִן נִמְרוֹד רַשִׁיעָא דַהֲוָה מַלְכָּא סִיב טִפֵּשׁ וּמִן בִּגְלַל דְּלָא צְבֵי אַבְרָהָם לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא רְמוֹהִי לְגוֹ אַתּוּן נוּרָא יְקִדְתָּא וְאִתְרְחִישׁ לֵיהּ נִסָּא מִן רִבּוֹנֵי עָלְמָא וְשֵׁיזְבֵיהּ מִתַּמָּן וַאֲפִילוּ מִן בָּתַר הָכִי לָא הֲוַת מַנְדְעָא בְּנִמְרוֹד לְאִזְדַּהֲרָא עוֹד בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא דְהוּא פָּלַח מִן לְקַדְמִין: אֲרוּם מִן גְּנִיסַת פָּלְחֵי טַעֲוָתָא נְפַק אַבְרָהָם וּמְלַךְ עַל אַרְעָא דִכְנַעֲנָאֵי אֲרוּם אַף בְּיוֹמֵי מַלְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם אִתְעֲבִיד נִמְרוֹד מִסְכֵּינָא בְּעָלְמָא: אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ חֲזֵית יַת כָּל חַיַּיָּא דְאָזְלִין בְּטִפְּשֵׁיהוֹן לְסָרְבָא עַל רְחַבְעָם בְּרִי תְּחוֹת שְׁמַיָּא וּמִפַּלְגִין לֵיהּ יַת מַלְכוּתָא לְאִתְיְהָבָא לְיָרָבְעָם בַּר נְבַט בְּרַם שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן וִיהוּדָה הֲוָה לִבְּהוֹן שְׁלִים עִם רַבְיָא הוּא רְחַבְעָם בְּרִי דַהֲוָה תִּנְיָן לְמַלְכוּתִי דִיקוּם וְיִמְלוֹךְ בְּאָתַר אַחְסַנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם: לֵית סוֹף לְכָל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְכָל צַדִּיקַיָּא דַהֲוָה מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בְּרַם הִנּוּן יַעֲטוּהִי בְּחוּכְמְתָא לְמֵקַל נִירָא מֵעִלָּוֵיהוֹן וּבְטִפְּשׁוּתֵיהּ אָזַל וְאִתְיַעַט עִם עוּלֵמַיָּא וְהִנּוּן יַעֲטוּהִי בְּטִפְּשׁוּתָא לְיַקָּרָא נִיר מַלְכוּתָא עַל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּשְׁבַק מִלְכַּת סָבַיָּא וַאֲזַל בְּמִלְכַּת בַּתְרָאֵי בְּרַם הִנּוּן בַּתְרָאֵי תָּוְהוּ בָּתַר כֵּן לָא חֲדוּ בֵיהּ וְאִנּוּן גְּרַמוּ עֲלוֹהִי לְאִסְתַּפָּקָא לְמֶהֱוֵי מִתְפַּלְגִין מִנֵּיהּ עַסְרְתֵּי שִׁבְטַיָּא וּמְלוֹךְ עֲלֵיהוֹן יָרָבְעָם חַיָּבָא אֲמַרִית אַף דֵּין הֲבָלוּ לִרְחַבְעָם בְּרִי וּתְבִירוּת רוּחַ לְדִילֵיהּ: אַנְתְּ בַּר נָשָׁא טַר רִגְלָךְ בְּעִדָּן דְּתֵיזִיל לְבֵית מוּקְדְּשָׁא דַייָ לְצַלָּאָה דְּלָא תְהָךְ תַּמָּן מְלֵא חוֹבִין קֳדָם עַד לָא תְתוּב וּתְהֵי מְקָרֵיב אוּדְנָךְ לְקַבָּלָא אוּלְפַן אוֹרַיְתָא מִן כַּהֲנַיָּא וְחַכִּימַיָּא וְלָא תְהֵא בְּטִפְּשַׁיָּא דְמְקָרְבִין קוּרְבָּנָא עַל חוֹבֵיהוֹן וְלָא תָיְבִין מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דַאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן וְלֵיתוֹהִי מְקַבֵּל בְּרַעֲוָא אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן יָדְעִין לְמֶעְבַּד בְּהוֹן בֵּין טָב לְבִישׁ:

לא

אית בהון ב׳ לכל וסים׳ ויחלק לכל העם לכל המון ישראל׳ כל תפלה כל תחנה דמלכים׳ ויבן ויפרוץ מכל בניו׳ סומך יי׳ לכל הנופלים׳ קרוב יי׳ לכל קראיו׳ אין קץ לכל העם:

רשי

פי אם יפולו׳ כמשמעו ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואוי לו׳ ואוי לו: וחם להם׳ כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידי׳: אם יתקפו האחד׳ אם בא לסטו׳ עליו לתקפו אם שני׳ הם יעמדו לנגדו וכל שכן אם ג׳ הם החוט המשולש לא במהרה ינתק׳ ד״א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנא׳ לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך׳ ד״א חוט המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא נותק׳ בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליה׳: טוב ילד מסכן וחכם׳ זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באד׳ עד יג שנה: מסכן׳ שאין האיברים שומעים לו כמו ליצר הרע: חכם׳ שמשכיל את אדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל׳ יצר הרע שהוא שליט על כל האיברים זקן שמשעה שנולד הוולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ: וכסיל׳ שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד׳ שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: כי מבית הסורים יצא למלוך׳ ממקום הטנופת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי: כי גם במלכותו׳ שמשלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהר׳ ולא מתוך טנופ׳ הרחם כך דרשוהו במדרש לא טוב ילד מסכן וגו׳ כמשמעו׳ אשר לא ידע להזהר עוד שכבר הזקין ברשעו וכסילותו׳ כי מבית הסורי׳ יצא למלוך פי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עוניו ומבית אסוריו שהרי שלך של הסורים נקוד דפי והרי הוא כמו האסורים שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים וכן דוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן: כי גם במלכותו נולד רש׳ כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נהפך ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים כמלת הרשי׳ וכן עיר פרא אדם יולד שיהפך וישתנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: נולד׳ נעשה ולשון הוה הוא: ראיתי את כל החיים וגו׳ מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמ׳ בהם מכל החי: עם הילד השני׳ אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו: אין קץ לכל העם׳ פרים ורבים היו יותר מדי כמו שנ׳ זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם: לכל אשר היה לפניהם׳ אין קץ לכל טוב שהיה לפניהם והכל אבד וכרגע שאול יחתו: גם האחרונים׳ דור הפלגה לא ישמחו גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה׳ סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי יצרו: שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים׳ היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב: ושמור עצמך׳ שלא תצטרך לילך בהבאת חטאת ואשמת: וקרוב׳ הוי לשמוע דברי הקב״ה והוא טוב וקרוב להקב״ה מתת זבח הכסילים שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע׳ אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו:

אבן עזרא

כי אם׳ ואם יארע לו חולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ: גם׳ בהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: ואם יתקפו׳ אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו נגדו מלת יתקפו מן הפעלים היוצאי׳ כמו תתקפהו לנצח ובא חסר נו״ן או ה״א כמו נגה שמו אשר יקראו ויש אומרי׳ כינו״י של יתקפו כוסף וזה רחוק לא ימצא נו״ן כוסף בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים בנו בעור׳ והחוט המשולש אם ענין ואין שני הוא העזר יהיה המשולש שהכן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער: טוב׳ כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שים לו עשר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכם ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנו׳ וילד כנגד זקן ומסכן כנגד מלך וחכם כנגד כסיל וענין ילד שכל יום יוסיף חכמה והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות: כי׳ יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית הסורים והמלה חסר׳ אל״ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן ואאלפך חכמה וזה הילד כמו יוסף שחכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה איך יצא החכם מדבר להפך כי גם הזקן שהו׳ מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי׳ ראיתי׳ עם הילד השני׳ שהוא מלך תחת הזקן ויקרא שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו: אין קץ׳ אף על פי שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי משפטי המלוכה קשי׳ ותוספת גם טרם האחרונים להורות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יורשיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשונים אשר היו לפניהם ואלה ואלה לא ישמחו בעולם: שמר׳ רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובי׳ אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל ארמונו שמר במלבושיו ודברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך: וענין וקרוב לשמוע׳

אע״פ להוציא

אע״פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת מזבח שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב ויש אומר׳ כי הכסילים אפילו לעשות רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון: אל תבהל, אל יוציא פיך מלין לפניו בביתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינכו כי הלב כמו אוכל ותועה בעסקי העולם על כן אמר משיח יי׳ מצא עבדך את לבו ודע כי האלהים נצב עליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא:

אמר אברהם המחבר הנה כא הואלתי לדבר כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האדם להשמר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב הוא האדם להודו׳ ולשבח לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחייכו ויתענג בהרגשו׳ רק בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העול׳ הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכנים בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר כרבונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים חטאו וכלל אומ׳ יש בפיוטי ר׳ אלעזר הקליר ז״ל ארבעה דברים קשים, הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים והזכיר מפיוטיו אחד והוא לירא׳ יקפיל וחדשי׳ יכפיל ליום זה פור הפיל ומבין ימלוך יש מפרשים כי לירא׳ הוא כיו״ד ועניינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפנין וחדשים יכפיל שיכפיל חדשי השנים וימהר ביאתו ויש אומרי׳ כי הוא בלא אנ׳ ועניינו יעביר כמלת ראי לדרך בני וחדשים יכפיל יסתיר והם העבכים החדשים מקרוב באו וחכמי הדור יפרשו לירא׳ יקפיל שיעביר אלה השמים המשלים לראי מוצק וחדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל חדשים אולי עבותים הם ויכפלם כדי התהיה המכה בהם קשה היתכן שיאמר אדם אין בכל החיי׳ חכם כעיר ויאמ׳ כי ענינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אחרי העם עובדי אש ומשתחוים לשמש ויאמר כי אם תוא השם הנכבד והנורא שנאמ׳ כי יי׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן יי׳ אף כי אלה בלי כ״ף דמות כראי חזק׳ ולא דמה הכתוב השחקי׳ לראי כי אם בחוזק היתפלל אדם ברוך אתה אריה בעבור שנמצא על המקום כאריה ישאג הייטיב בעיני יי׳ ולמה לא נלמד משלמה שלא היה חכם אחריו כמהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון קדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה משרא קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם אינמו חכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים שיהיו שנים ויכפלם ולאמר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המשליך גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברא ממלת פור הפיל כי לא תמצא פי׳ אם במקום הגורל ועוד אחר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך מבין והיא חלק מהארץ ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי ארנו יקפיל הצריכו שיאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאי׳ בכל תפלת׳ שיעסקו בחדות ועוד כי היה לו לעשו׳ על חדות אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם ראה בחלום שעשה חדות על פיל והוצרך בהקיץ לפתור חלומו יהיה אומר לוחץ יעפיל להתנכשא יפיל ורמי לב ישפיל ומבין ימלוך, והדבר השני שפיוטיו מעורביים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברי׳ לשון אשדודית ואף כי בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל׳, והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות במו אנסיכה מלכי לפניו והנמצ׳ מזה הענין ואני נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל כפלתי ונדרתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ואין הבנין הנכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנו״ן כמו ולנפיל ירדך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסוך כמו בל תסיך נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו משחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארומם מלכי או אשבח ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות חכמות לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכות המזון שיאמרו זכנו ולא ידעו כי זכנו היא מן זכה כמו ענכנו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זוננו כמו סובבנו אלהי ישענו ופעם יאמר בו לשון עבר והוא לשון ציווי כאשר יאמרו רבים בתענית שאל ענין פניך וידוע שהשי״ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה ואל הוא לשון צווי לעתיד כמו אל נא תשא פני יי׳ והנכון לומר שחלה כמו ובהככנו חלה את פני יי׳ ועוד כי לשון הקדש ביד רבי אלעזר נ״ע עיר פרוצה אין חומה שיעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שושן עמק אויימה וידוע כי ה״א שושנה לשון נקבה וישוב הה״א תי״ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים ובסור הה״א או התי״ו יהיה לשון זכר כמו צדקה וצדק ואיך יאמר על שושן אויימה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק אויימה ועוד מה ענין לשושנה שיתארכה באימה התפחד השושנה ואין תואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה אמר אחד מחכמי הדור הוכרך לומר אויימה בעבור שתהיה חרוזתו עשירה השיבותי אם זאת חרוז׳ עשירה הנה יש בפיוטיו חרוזים עניים ואביונים מחזירים על הפתחים שחיבר הר עם נבחר אם בעבור היות שניהם מאותיות הגרון אם כן יחבר עמם אל״ף ועי״ן ועם הבי״ת והוי״ו שהוא גם מחבר לוי עם נביא יחבר עמם מ״ם ופ״ה ויהיו כל החרוזים חמשה כמספר מוצאי האותיות ואם שבת חבור הה״א עם חי״ת בעבור היות דמותם קרובות במכתב אם כן יחבר ריש עם דל״ת ואף כי מצאנו דעוגל רעוגל לודכים רודכים וכן יחבר משפטים עם פתי׳ כי הם ממוצא אחד ונמצא הטי״ת תמורת תי״ו במלת נצטדק הצטיידנו ויצטירו וכן חבר יום עם פדיון ועליון גם זה איננו נכון אף על פי שנמצא מ״ם במקום נו״ן כמו חיין וחטין איך יחליף מ״ם יום שהוא שורש עם נו״ן עליון פדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין ההרוז רק שיהיה ערב לאוזן ותרגים כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה ששית שירגיש בה כי המ״ם כמו הנו״ן ואיכמו ממוצא אחד ועוד חבר עושר עם עשר תעשר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל אפרתי יש אומרי׳ אין משיבין את הארי אחר מותו התשובה רוח אל עצמנו כלנו ומחומר קורצנו הקדמונים כמוכו ואוזן מלים תבחן ופלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז״ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה גואחר שהרואו חכמינו הראיה על טעותו האמור יאמר להם אילו היה דניאל חי היה מטעה המטעים אותו ואחרים אמרו רחמנא ליבא בעי אם כן למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לאמר בכוס כפור היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם, והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות והכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו אם כן אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לענינים רבים הלא ידענו ממלדם שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש ועניינו המלך שהשלום שלו הנכון שיאמ׳ אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצאנו במקרא האומרי׳ מה משא יי׳ וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא יי׳ לא ידע הנביא שודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש איש על משאו שאמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכת׳ את דברינו׳ אכן תאמרו מה דבר יי׳ ומה ענה יי׳ שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראי לי עוד בעלי והלא הוא בעל כעורים כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם שם הבעל שהוא צלם אמר הנביא אפילו מלה שיש בה ספק כענין צלם לא תאמרי לי כי אם אישי והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש וחכם היה בגלפת גם הוא חבר בקשה תחלתה אמרי האזינה יי׳ ויש בה דברי׳ איכמו נכונים מהם שאמר הרחבת עולמות אין להם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואלו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך בך הלא הוא בעצמו בך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן תפשם חיים או חיים תפשם יברכך יי׳ וישמרך יי׳ ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק וחכם אחד שחבר שתי מלות והיו לאחדי׳ בפיו כמו אברמל פירוש אבאר מלה או אברך מלה והנה עשה הפך מה שאמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפת הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטנים והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבועה ויהיו דברינו מעטים ולא נענש בדין: כי בא החלום, כשיהיה החלום מעורב מענינים רבים ידוע שהוא מתערובת המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה שרשים לא יהי לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הבל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים וכל המרבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר שם הנכבד בו תמיד: כאשר

כי האלהים ו׳ דסמי׳ וסי׳ ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה׳ והיה כי תבאנה האתות האלה׳ כי האלהים מענה בשמחת לבו׳ כי האלהים בשמים ואתה על הארץ׳ ויאמר נתן אל דוד דדה׳ ויזבהו ביום ההוא:

א אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים׃ ב כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים׃

ו׳ דסמי׳ ב׳ יהיו יתיר

לָא תִבְהַל עַל מֵימְרָךְ לְשַׁבָּשָׁא יָרַת מִלֵּי כ״נ ר״פ אל אל אל פּוּמָךְ וְלִבָּךְ לָא יוֹחֵי לְאַפָּקָא מַמְלַל בְּעִדָּן דְּאַתְּ מְצַלֵּי מִן קֳדָם יְיָ אֲרוּם יְיָ שַׁלִּיט עַל כָּל עָלְמָא וְיָתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְאַנְתְּ יָתֵב עַל אַרְעָא בְּגִין כֵּן יְהוֹן מִלֵּי פוּמָּךְ קַלִּילָן׃ אֲרוּם הֵיכְמָא דְאָתֵי חֶלְמָא עַל הִרְהוּרֵי לִבָּא וּסְגִיאוּת קָל שַׁטְיָא בִּסְגִיאוּת פִּתְגָּמִין בְּטֵילִין׃ בעידן

רשי

להוציא דבר לפני האלהי׳, לדבר קשה כלפי מעלה: כי הוא בשמים ואתה על הארץ, ואפילו אדם מלמעלה וגבור מלמטה אימת אדם על הגבור וכל שכן גבור למעלה ואדם למטה: כי בא החלום ברוב עניין, כי דרך החלום לבא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברי׳ מוציא קול של כסילות מפיו כילא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: אין

תאחר ד׳ וסימ׳ מלאתך ודמעך לא תאחר׳ כי תדר נדר ליי׳ אלהיך׳ קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר׳
באשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו: ידיך י״א מל׳ וסימ׳ נמסר באיוב סוף מענה אמנם כי אתם עם: וצדק ד׳ וסי׳
נמסר בסוף סדר כי תצא: ה׳ כתי׳ היא וקרי׳ הוא וחילופי׳ ג׳ כתי׳ הוא וקרי׳ היא בנביאי׳ וכתו׳ וסי׳ נמס׳ בתלי׳ סימן ע״ג:

כַּאֲשֶׁר תִּדֹּר נֶדֶר לֵאלֹהִים אַל־תְּאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים אֵת אֲשֶׁר־תִּדֹּר שַׁלֵּם: טוֹב אֲשֶׁר לֹא־תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם: (ה) אַל־תִּתֵּן אֶת־פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת־בְּשָׂרֶךָ וְאַל־תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל־קוֹלֶךָ וְחִבֵּל אֶת־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ: כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת וַהֲבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה כִּי אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא: אִם־עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־הַחֵפֶץ כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם: וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד: אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה גַּם־זֶה הָבֶל: (י) בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאוּת עֵינָיו:

בְּעִדָּן דְּתִדַּר נִדְרָא קֳדָם יְיָ לָא תְעַכֵּב לְשַׁלְּמוּתֵיהּ אֲרוּם בְּנִין כֵּן לֵית רַעֲוָא דַּיְיָ בְּטִפְשַׁיָּא מִן בִּגְלַל דִּמְעַכְּבִין נִדְרֵיהוֹן וְלָא מְשַׁלְּמִין וְאַנְתְּ יַת דִּי תִתְנְדַּר שַׁלֵּם: טָב לָךְ דִּי לָא תִתְנְדַּר מִן דִּי תִתְנְדַּר וְלָא תְשַׁלֵּם: לָא תְנַבֵּל יַת מֵימְרָא דְפוּמָּךְ לְמִגְרַם דִּין גֵּיהִנָּם עֲלֵי בִסְרָךְ וּבְיוֹם דִּינָא רַבָּא לָא תִכּוּל לְמֵימַר קֳדָם מַלְאֲכָא אַכְזְרָא דְּרָדֵי בָךְ אֲרוּם שָׁלוּתָא הִיא לְמָה דֵין יִתְקֵף רוּגְזָא דַיְיָ עַל קָל מֵימְרָךְ דְּאִתְאֲמַר בִּגְנוּתָא וִיחַבֵּל יַת עוֹבָדֵי יְדָךְ: אֲרוּם בִּסְגִיאוּת חֶלְמִין דִּנְבִיאֵי שִׁקְרָא וַהֲבָלִין דְּבַעֲלֵי חַרְשִׁין וּמִלִּין סַגִּיאִין דְּרַשִׁיעַיָּא לָא תְהֵימִין אֲרוּם חַכִּימַיָּא צַדִּיקַיָּא תְּהֵי מְשַׁמֵּשׁ וּמִנְּהוֹן תִּתְבַּע אוּלְפָן וּמִן קֳדָם יְיָ תְּהֵי דָּחֵיל: אִין אֲנִיסוּת מִסְכְּנִין וּגְזֵלְתָא וְצִדְקְתָא תֶּחֱמֵי בְּקַרְתָּא לָא תִתְמַהּ בְּלִבָּךְ לְמֵימַר אֵיכְדֵין רְעוּתָא דַיְיָ עַל כָּל אִלֵּין אֲרוּם עַל שְׁמֵי מְרוֹמָא נְטִיר עוֹבָדֵי בְנֵי אֱנָשָׁא בֵּין טָב לְבִישְׁתָּא וּמִן קֳדָמוֹי מִשְׁתַּלְחִין גּוּבְרִין גִּוְנִין תַּקִּיפִין לְמִרְדֵּי בְּרַשִׁיעַיָּא וּלְמֶחְיֵיהוֹן מִתְמַנָּן רַבְרְבִין עֲלֵיהוֹן: וּמוֹתַר שְׁבַח פּוּלְחָנוּת אַרְעָא עַל כּוּלָּא הִיא דִּבְעִדָּן דְּמָרְדִין בְּנֵי מַלְכוּתָא וּמַלְכָּא מִתְיְהַב בִּפְצַחְהוֹן מִן קֳדָמֵיהוֹן אִין לֵית לֵיהּ עֲבוּר לְמֵיכַל הַהוּא מַלְכָּא לִגְבַר פָּלַח בְּחַקְלָא מִתְעֲבֵד עֶבֶד מִשְׁתַּעְבֵּד: גְּבַר תַּגָּר דִּי רָחִים לְמִקְנֵי כְסַף וּמָרֵי פְרַגְמַטְיָא לָא יִשְׂבַּע לְמִצְבּוֹר כְּסַף וּמַן דִּי רָחִים לְמִכְנוֹשׁ מָמוֹן יַתִּיר לֵית לֵיהּ שְׁבַח בְּעָלְמָא דְאָתֵי אִי לָא יַעֲבֵד מִנֵּיהּ צִדְקְתָא בְּרִיל דְּלֵית לֵיהּ אֲגַר עֲלַל לְמֵיכַל אַף דֵּין הֲבָלוּ: בִּזְמַן דְּטָבֵי טַבְוָתָא בְּעָלְמָא סַגִּיאָן אוּף בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּיֵיכְלוּנַהּ וּמָה הֲנָאָה אִית לְמָרְהָא דְּיִצְבְּרִנַּהּ אִין לָא יַעֲבֵיד מִנַּהּ טִיבוּתָא בְּגִין דִּי יֶחֱזֵי בְּעָלְמָא דְאָתֵי יַהֲבִית אַגְרָהָא בְּעֵינוֹי:

ברבות ג׳ ומל׳ וסימ׳ ברבות צדיקים ישמח העם׳ ברבות רשעים ירבה פשע׳ ברבות הטובה רבו אוכליה:

רשי אין חפץ בכסילי׳ אין חפץ לפני הקב״ה ברשעי׳ המודרים ואין משלמים: אל תתן את פיך׳ בנדר: לחטיא את בשרך׳ שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך׳ שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא׳ בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך׳ מצות שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם כן נדרש במדרש: על קולך׳ בשביל קולך: כי ברוב חלומות וגו׳ אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום: כי את האלהים ירא׳ הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו׳ אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלי׳ את המשפט ואת הצדק: אל תתמה׳ על חפצו של מקום כשיביא עליהם רעה כי גבוה מעל גבוה שומר ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: גזל משפט׳ גזל של משפט לפי שהו׳ דבוק הוא נקוד גזל פתח טן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ׳ ענין אחר אם תראה שהם עושקי רשים וגוזלי משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב״ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר׳ ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים עליהם׳ יש לו ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא תשמור על חטאתי שומר אמונים שמר את הדבר: ויתרון ארץ בכל היא׳ ויתרם של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום: בכל היא׳ בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד׳ הקב״ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכר לבוניה: אוהב כסף לא ישבע כסף׳ אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי האוהב בהמון׳ מצות רבות: לא תבואה׳ ואין באחת מהם מצוה מסויימת וניכרת כגון בניין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה כאלה גם זה הבל כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש׳ עוד פנים אחרים הנוגים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין ונבוהים עליה׳ שסמכן הכתוב יחד׳ ל״א ויתרון ארץ בכל היא שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות כעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף׳ לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון׳ בממון: לא תבואה׳ שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל׳ ל״א ויתרון ארץ בכל היא שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בתלמוד: מלך לשדה נעבד׳ מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות כעבד לבעל תלמוד שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהר׳ ודינין: אוהב כסף׳ אוהב תורה אינו שבע בה: והאוהב בהמון׳ תורה: לא תבואה׳ שיש לו מקרא משנה ואין לו תלמוד מה הנאה יש לו כל אלו בויקרא רבה: ברבות הטובה׳ כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה׳ מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה׳ להקב״ה בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו׳ שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה׳ שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לבעליה׳ הקב״ה: כי אם ראות עיניו׳ שאמר ונעשה רצונו:

אבן עזרא כאשר בניתיך׳ שתשמור בבית האלהים בדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום ובכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם: טוב׳ כענין וכי תחדל לנדור: אל תתן׳ למה יהי פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי ככח עיני יי׳ דרכי איש וכל צעדיו יספור ומלאך משרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדברים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר שנדרת׳ וחבל את מעשה ידיך כמו והשחית וכמהו מחבלים כרמים ויש חבל מלשון לידה כמו יחבל און חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה וחבל שליש׳ וכשוכב בראש חבל והוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים. בו הוא שם התואר כמו איש אטר יד ימינו: כי ברב׳ כמו כי בא החלו׳ ברוב ענין אך את האלהים ירא בכל דבר או עניננו ראה אתה חלומות רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והענין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם: אם עושק׳ שמא תחשוב כי אין שומר על דבורך בעבור שתראה חמס בפרהסיא ואין מושיע וזכר רש בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק וגזל משפט כמוך כמו וגדר אבניו ובמוכרת כענין גדר מזה או בגזל וזכר במדינה לעיני הכל ולא במדבר׳ אל תתמה על החפץ שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע דע כי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבי׳ וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם גבוהים על אלה שמעלתם איננה שוה והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמשים וחמשה ולא אוכל לפרש: ויתרון׳ כאשר השלים לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם אי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפי׳ המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבו׳ צרכו כי ממנו מחיתו: אוהב כסף׳ כפשו לא תשבע׳ ומי אוהב בהמון לא תבואה יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ומיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל וגם ישוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד ויש אומרים מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות וסוסים רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו: ברבות׳ רבו אוכליה׳ מפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שהלמ״ד שלהם איננו שלם לשון צווי לרבים כמו רבה בבאך וכאה׳ כשרון כמו טוב וכשר הדבר אחר שהטובה שלו יאכלוה רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו:

אבן עזרא

מתוקה׳ ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן המלך וחומסים וגנבים ועניין שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כעניין כן תשבענו והקאתו ושנת העובד פתוח כדרך כל סמוך ואם אתן שנת לעיני קמוץ כי הלמ״ד הכרית הסמיכה ואמ׳ רבי משה הכהן הספרדי נ״ע כי ענין שנת הקמוץ שנתי וכמוהו אף נחלת שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין׃ יש רעה חולה׳ יתכן היות חולה מן נחלה מכתי מהפעלי׳ שהלמ״ד שלהם איננו שלם והענין רעה בחלי רע כענין וחלי רע הוא או תהיה מלת חולה על משקל טובה מן הפעלים שהעי״ן שלהם איננו שלם מן על ראש רשעים יחול׳ ועודנו בענין הראשון שעבודת האדמ׳ טובה מכל ממון׃ ואבד העושר׳ בענין רע שהביא על בעליו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד רע היה האבד רע׃ כאשר׳ בית בעמלו מקים מ״ם כמו והנותר בבשר ובלחם׃ וגם זו רעה חולה׳ היא לכל באי עולם כי ערומים באו ערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח׃ גם׳ ביום שהוא אור לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי בנפש שהוא הפחד׃ הנה׳ זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח׃ גם כל׳ ולשאת את חלקו׳ זה שיקבל שישא עמו׃ כי לא׳ יש מפרש׳ אם לא יעמוד לו הטוב הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לבב והנכון בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת כסף כמו ובא האחרי את הדוב׳ כי האלהי׳ מענה עניינו ממציא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ ויש אומרי׳ שהוא לשון ענה ועניינו יענה השואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה כשיאי׳ והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי׃

קהלת ה

שנת הׄבשינה וסי׳ נמסׄ בירמי׳ סימן נ״א ותלים סימן קל״ג׃ לבעליו ג׳ וסי׳ בעל הבור ישלם כסף ישיב׳ ואם גנב יגנב׳ עושר שמור לבעליו׃ זה י׳ ח׳ כתי׳ ה׳ וב׳ כתי׳ ו׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ו׳׃ לרוח ג׳ קמץ וסים׳ נמס׳ ביחזקאל ריש סימן ה׳׃ יפה ה׳ בקריאה וסים׳ וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ׳ יפה עשיתיו ברוב דליותיו׳ את הכל עשה יפה

מְתוּקָה֙ שְׁנַ֣ת הָעֹבֵ֔ד אִם־מְעַ֥ט וְאִם־הַרְבֵּ֖ה יֹאכֵ֑ל וְהַשָּׂבָע֙ לֶֽעָשִׁ֔יר אֵינֶ֛נּוּ מַנִּ֥יחַֽ ל֖וֹ לִישֽׁוֹן׃ יֵ֚שׁ רָעָ֣ה חוֹלָ֔ה רָאִ֖יתִי תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ עֹ֛שֶׁר שָׁמ֥וּר לִבְעָלָ֖יו לְרָעָתֽוֹ׃ וְאָבַ֛ד הָעֹ֥שֶׁר הַה֖וּא בְּעִנְיַ֣ן רָ֑ע וְהוֹלִ֣יד בֵּ֔ן וְאֵ֥ין בְּיָד֖וֹ מְאֽוּמָה׃ כַּאֲשֶׁ֤ר יָצָא֙ מִבֶּ֣טֶן אִמּ֔וֹ עָר֛וֹם יָשׁ֥וּב לָלֶ֖כֶת כְּשֶׁבָּ֑א וּמְא֙וּמָה֙ לֹא־יִשָּׂ֣א בַעֲמָל֔וֹ שֶׁיֹּלֵ֖ךְ בְּיָדֽוֹ׃ וְגַם־זֹה֙ רָעָ֣ה חוֹלָ֔ה כָּל־עֻמַּ֥ת שֶׁבָּ֖א כֵּ֣ן יֵלֵ֑ךְ וּמַה־יִּתְר֣וֹן ל֔וֹ שֶׁיַּעֲמֹ֖ל לָרֽוּחַ׃ גַּ֥ם כָּל־יָמָ֖יו בַּחֹ֣שֶׁךְ יֹאכֵ֑ל וְכָעַ֥ס הַרְבֵּ֖ה וְחָלְי֥וֹ וָקָֽצֶף׃ הִנֵּ֞ה אֲשֶׁר־רָאִ֣יתִי אָ֗נִי ט֣וֹב אֲשֶׁר־יָפֶה֩ לֶאֱכוֹל־וְלִשְׁתּ֨וֹת וְלִרְא֜וֹת טוֹבָ֗ה בְּכָל־עֲמָל֤וֹ ׀ שֶׁיַּעֲמֹ֣ל תַּֽחַת־הַשֶּׁ֔מֶשׁ מִסְפַּ֥ר יְמֵי־חַיָּ֛ו אֲשֶׁר־נָֽתַן־ל֥וֹ הָאֱלֹהִ֖ים כִּי־ה֥וּא חֶלְקֽוֹ׃ גַּ֣ם כָּל־הָאָדָ֡ם אֲשֶׁ֣ר נָֽתַן־ל֣וֹ הָאֱלֹהִים֩ עֹ֨שֶׁר וּנְכָסִ֜ים וְהִשְׁלִיט֨וֹ לֶאֱכֹ֤ל מִמֶּ֙נּוּ֙ וְלָשֵׂ֣את אֶת־חֶלְק֔וֹ וְלִשְׂמֹ֖חַ בַּעֲמָל֑וֹ זֹ֕ה מַתַּ֥ת אֱלֹהִ֖ים הִֽיא׃ כִּ֚י לֹ֣א הַרְבֵּ֔ה יִזְכֹּ֖ר אֶת־יְמֵ֣י חַיָּ֑יו כִּ֧י הָאֱלֹהִ֛ים מַעֲנֶ֖ה בְּשִׂמְחַ֥ת לִבּֽוֹ׃

בְּסִימַת דְמִיכַת גַּבְרָא דִי פָלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּלֵב שְׁלִים וְאִית לֵיהּ נִיחָא עַל בֵּית קְבוּרְתֵּיהּ אִין זְעֵירוּת שְׁנִין יְהֵי אִין סְנִיאוּת שְׁנִין בָּתַר דִּפְלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּעָלְמָא הָדֵין לְעָלְמָא דְאָתֵי אֲגַר עוֹבָדֵי יְדוֹי יַחְסִין וְחוּכְמַת אוֹרַיְתָא דַיְיָ לִגְבַר דְּעָתִיר בְּחוּכְמְתָא הֵיכְמָה דְמִתְעַסֵּק בַּהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וְאִשְׁתַּדַּל בְּאוּלְפָנָא כְּדֵין תְּנוּחַ עֲלוֹהִי עַל בֵּית קְבָרְתֵּיהּ וְלָא תִשְׁבְּקִנֵּיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי הֵיכְמָה דְלָא שַׁבְקַת אִתְּתָא לְגוּבְרָהּ בִּלְחוֹדוֹהִי לְדַמְכָא׃ אִית בִּישׁוּתָא מַרְעִיתָא חֲמֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְלֵית לֵיהּ אַסּוּ גְּבַר דִּיכְנוֹשׁ עֻתְרָא וְלָא עָבֵד מִנֵּיהּ טָב וּלְסוֹף יוֹמַיָּא הַהוּא עֻתְרָא נְטִיר לֵיהּ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ וְהַהוּא עֻתְרָא דִי יִשְׁבַּק לִבְרֵיהּ בָּתַר מוֹתֵיהּ יְהוֹבַד עַל דִּקְנָא לֵיהּ בְּגוֹן בִּישׁ וְלָא יִתְקַיֵּם בְּיַד בְּרֵיהּ דִּי יוֹלִיד וְלָא אִשְׁתָּאַר לֵיהּ בִּידוֹי מִדַּעַם׃ הֵיכְמָה דִי נְפַק מִמְּעֵי אִמֵּיהּ עַרְטִילַי בְּלָא כְסוּ וּבְלָא מִדַּעַם טָב כְּדֵין יְתוּב לְמֵיזַל לְבֵית קְבוּרְתֵּיהּ חֲסִיר מִן זְכוּתָא הֵיכְמָא דִי אֲתָא בְעָלְמָא הָדֵין וּמִדַּעַם אֲגַר טָב לָא יְקַבֵּל בְּטוֹרְחֵיהּ לְסוֹבָרָא עִמֵּיהּ לְעָלְמָא דְהוּא אָזֵל לְמֶהֱוֵי לִזְכוּ בִּידֵיהּ׃ וְאַף דָּא בִּישְׁתָּא מַרְעִיתָא וְלֵית לַהּ אַסּוּ דְּכָל קֳבֵל אֲתָא לְעָלְמָא הָדֵין חֲסִיר מִן זְכוּתָא כְּדֵין יֵיזַל לְעָלְמָא הַהוּא וּמָה מוֹתַר הֲוָה לֵיהּ דִּי טָרַח לְקַבָּלַת רוּחֵיהּ׃ אַף כָּל יוֹמוֹהִי בַּחֲשׁוֹכָא שָׁרֵא בְּדִיל דְּלַחְמוֹהִי בִּלְחוֹדוֹהִי טָעֵם וּבִנְכַסִים סַגִּי חֲזֵי וּבְמַרְעִין וּרְגִיז הֲווּ חַיּוֹהִי׃ וְהָא דִי חֲזֵית אֲנָא טָבָא הוּא לִבְנֵי אֱנָשָׁא וְדִשְׁפִּיר לְהוֹן לְמֶעְבַּד בְּעָלְמָא הָדֵין דְּיֵיכְלוּן וְיִשְׁתּוּן מִן טוֹרְחוּתְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאוֹשָׁטָא יְדָא בַּאֲנִיסָא וַחֲטוּף וּלְמִטַּר פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּלְמֶחֱזֵי עַנְיֵי נִכְסָא מִן בִּגְלַל דְּיֶחֱזוּן טָבְתָא בְּכָל טוֹרְחוּתְהוֹן דִּי טָרְחוּ בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא מִנְיַן יוֹמֵי חַיּוֹהִי דִּגְבַר דִּי יְהַב לֵיהּ יְיָ בְּמַזָּלֵיהּ אֲרוּם הוּא חוּלָקֵיהּ וְלֵית אָחֳרָן בַּר מִנֵּיהּ׃ אוּף כָּל אֱנָשׁ דִּיהַב לֵיהּ יְיָ עוֹתַר וְנִכְסִין וְאַשְׁלְטֵיהּ יְיָ לְמֵיכַל מִנֵּיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּלְמֶעְבַּד מִנֵּיהּ צִדְקְתָא וּלְקַבָּלָא אֲגַר שְׁלִים לְעָלְמָא דְאָתֵי וּלְמִבְדַּח בְּטוֹרְחֵיהּ עִם צַדִּיקַיָּא הָא דָא מַתְּנָא דְאִתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּמַזָּלֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ הוּא׃ אֲרוּם לָא יוֹמִין סַגִּיאִין חַיֵּי אֱנָשׁ דִּי יִדְכַּר יַת יוֹמֵי חַיּוֹהִי כַּמָּה מִנְּהוֹן עֲתִידִין לְמֶהֱוֵי טָבִין וְכַמָּה מִנְּהוֹן עֲתִידִין לְמֶהֱוֵי בִּישִׁין מְטוּל דְּלָא אִתְמְסַר לִבְנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם מִן קֳדָם יְיָ אִתְגְּזַר עֲלוֹהִי כַּמָּה יוֹמִין אִסְתַּגִּיף וְכַמָּה יוֹמִין יְהֵי בְּחֶדְוַת לִבֵּיהּ׃ אית

בעתו׳ טוב אשר יפה לאכול ולשתות׳ הנך יפה דודי אף נעים׃ ולשמוח ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ כי אם לאכל ולשתות ולשמוח׳ ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו׳ קדמא מל׃ כי האלהים ז׳ וסים׳ לעיל בספר׳ ריש סי׳ ד׳ א׃

רשי

מתוקה שנת העובד׳ עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך׃ והשובע לעשיר איננו מניח לו לישון׳ ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטייאות הרבה איננו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן׳ דבר אחר מתוקה שנת העובד את האלהים׳ אם מעט ימי שניו׳ ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה משה פירנס את ישראל ארבעי׳ שנה ושמואל הנבי׳ פירנסם עשר שנים ושקלו הכתוב זה כזה שנאמ׳ משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו׳ כך נדרש בתנחומא׃ והשובע לעשיר׳ בעל שמועות׃ איננו מניח לו לישון׳ בקבר שנאמר דובב שפתי ישני׳ כל תלמיד חכם שאומר דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר׃ עושר שמור לבעליו לרעתו׳ כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול׃ ואין בידו מאומה׳ אף זכות אבות׃ ומאומ׳ לא ישא בעמלו׳ כשימות לא ישא בידו שום זכות צדקה שעש׳ מממונו בחייו כל עומת שבא אותו הממון כן הלך׃ וחוליו׳ כמו וחולי והוי״ו יתירה כמו ו״ו של חייתו יער׃ לאכול ולשתות ולראו׳ טובה׳ לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ולא יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו׃ והשליטו לאכול ממנו׳ בחייו׃ ולשאת חלקו׳ במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר׃ כי לא הרבה׳ שאין אורך ימים בעולם הזה׃ יזכור את ימי חייו׳ כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטרח לאסוף הון יטרח בדב׳ העומד לו לעולם הבא בחייו׃ כי האלהים מענה וגו׳ הקב״ה עדות קבועה לזה לעולם׃ בשמחת לבו׳ ששמח לעשות טוב בחיו וראיתי במדרש זה אלקנה שמדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחר׳ כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגו׳ ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקדוש ברוך הוא עדות בכתובים והעיד עליו ועלה האיש ההוא מעירו׳ מענה נקוד פתח ורבה קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת האנשים׃ בשמחת לבו׳ שהיה שמח ברגל׃

ורבה היא על האדם׳ בהרבה בני אדם היא נוהגת: עושר ונכסים׳ לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכלו ממנו׳ שיהא שמח בחלקו למנוח קורת רוח בעשרו כי שואף לעשוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא ימות ולא ישבע וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעשה בו צדקה

יש רעה׳ רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו והשני רב את יוכרו מלשון ריב והשלישי רב מלשון רבה קשת אך הוא מפעלי הכפל כמו השמיעו על בבל רבים והבא אחרינו יורה עליו והוא על מסקל דליס רבים ונעל עבר מן רבים יען רך לבבך וכן וברקים רב ויהומם ויורה

ורבה ד׳ וסימ׳ בסדר משפטים וישעיה סימן ו׳: חסר ד׳ וסימ׳ כי מה אתה חסר עמי דירבעם׳ ׳ כד הקמח לא כלתה׳ וגם בדרך כשהסכל׳ ואיננו חסר לנפשו: שניו ג׳ וסימ׳ כפי שניו ישיב את גאלתו׳ ומספר שניו ולא חקר׳ ורב שיהיו ימי שניו: לזה ג׳ וסימ׳ הלא לזה יענו במחולות לאמר׳ אך לשקר שמרתי את אשר לזה׳ ולא ידע נחת לזה מזה: יותר

ו

א יֵ֣שׁ רָעָ֔ה אֲשֶׁ֥ר רָאִ֖יתִי תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ וְרַבָּ֥ה הִ֖יא עַל־הָאָדָֽם׃ אִ֣ישׁ אֲשֶׁ֣ר יִתֶּן־ל֣וֹ הָאֱלֹהִ֡ים עֹשֶׁר֩ וּנְכָסִ֨ים וְכָב֜וֹד וְאֵינֶ֨נּוּ חָסֵ֥ר לְנַפְשׁ֣וֹ ׀ מִכֹּ֣ל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּ֗ה וְלֹֽא־יַשְׁלִיטֶ֤נּוּ הָאֱלֹהִים֙ לֶאֱכֹ֣ל מִמֶּ֔נּוּ כִּ֛י אִ֥ישׁ נָכְרִ֖י יֹאכְלֶ֑נּוּ זֶ֥ה הֶ֛בֶל וָחֳלִ֥י רָ֖ע הֽוּא׃ אִם־יוֹלִ֣יד אִ֣ישׁ מֵאָ֡ה וְשָׁנִ֣ים רַבּוֹת֩ יִֽחְיֶ֨ה וְרַ֣ב ׀ שֶׁיִּהְי֣וּ יְמֵֽי־שָׁנָ֗יו וְנַפְשׁוֹ֙ לֹא־תִשְׂבַּ֣ע מִן־הַטּוֹבָ֔ה וְגַם־קְבוּרָ֖ה לֹא־הָ֣יְתָה לּ֑וֹ אָמַ֕רְתִּי ט֥וֹב מִמֶּ֖נּוּ הַנָּֽפֶל׃ כִּֽי־בַהֶ֥בֶל בָּ֖א וּבַחֹ֣שֶׁךְ ה יֵלֵ֑ךְ וּבַחֹ֖שֶׁךְ שְׁמ֥וֹ יְכֻסֶּֽה׃ גַּם־שֶׁ֥מֶשׁ לֹא־רָאָ֖ה וְלֹ֣א יָדָ֑ע נַ֥חַת לָזֶ֖ה מִזֶּֽה׃ וְאִלּ֣וּ חָיָ֗ה אֶ֤לֶף שָׁנִים֙ פַּעֲמַ֔יִם וְטוֹבָ֖ה לֹ֣א רָאָ֑ה הֲלֹ֛א אֶל־מָק֥וֹם אֶחָ֖ד הַכֹּ֥ל הוֹלֵֽךְ׃ כָּל־עֲמַ֥ל הָאָדָ֖ם לְפִ֑יהוּ וְגַם־הַנֶּ֖פֶשׁ לֹ֥א תִמָּלֵֽא׃ כִּ֛י מַה־יּוֹתֵ֥ר לֶחָכָ֖ם מִֽן־הַכְּסִ֑יל מַה־לֶּעָנִ֣י יוֹדֵ֔עַ לַהֲלֹ֖ךְ נֶ֥גֶד הַחַיִּֽים׃ ט֛וֹב מַרְאֵ֥ה עֵינַ֖יִם מֵהֲלָךְ־נָ֑פֶשׁ גַּם־זֶ֥ה הֶ֖בֶל וּרְע֥וּת רֽוּחַ׃

אִית בִּישְׁתָּא דַחֲזֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְרַבְּתָא הִיא עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ גְּבַר דִּיהַב לֵיהּ יְיָ בְּמַזָּלֵיהּ עוֹתַר וִיקָר וְנִכְסִין וְלֵיתוֹהִי מַחְסַר לְנַפְשֵׁיהּ מִכָּל דִּי יִתְרְעֵי וְלָא אַשְׁלְטֵיהּ יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ לְמִטְעַם מִנֵּיהּ אֱלָהֵן יְמוּת בְּלָא וְלָד וְלָא חָס קְרִיבֵיהּ לְאַחְסְנוּתֵיהּ לֵהּ אֲרוּם אִנְתְּתֵהּ תְּהֵא מִתְנַסְּבָא לִגְבַר חִילוֹנַי וְיַחְסְנִנֵּיהּ וְיֵיכְלִנֵּיהּ כָּל דֵּין גְּרַמוּ לֵיהּ חוֹבוֹהִי דְּלָא עֲבַד מִנֵּיהּ מִדַּעַם טָב וְאִתְהַפַּךְ עֻתְרֵיהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לַהֲבָלוּ וּלְמַרְעָא בִישָׁא׃ אִין יוֹלִיד גְּבַר מְאָה בְנִין וּשְׁנִין סַגִּיאִין יְחֵי וּבְשָׁלְטָנוּתָא וְרַבְּנוּתָא הוּא דִּי יְהוֹן יוֹמֵי שְׁנוֹהִי וְנַפְשֵׁיהּ לָא שָׂבְעַת מִן טָבְתָא דַּהֲוָת לֵיהּ עַל דִּי רְחִים עַל עֻתְרֵיהּ וְלָא קְנָא מִנֵּיהּ שְׁמָא טָבָא אַף בֵּית קְבוּרְתָּא לָא הֲוָת מְזַמְּנָא לֵיהּ אֲמָרִית אֲנָא בְּמֵימְרִי דְּטָב מִנֵּיהּ שְׁלִילָא דְּלָא חֲזָא עָלְמָא הָדֵין׃ אֲרוּם בַּהֲבָלוּתָא בְּעָלְמָא הָדֵין וּבַחֲשׁוֹכָא שְׁמֵיהּ מִתְחַפֵּי מִן בְּגַלַל דְּלֵית לֵיהּ זְכוּתָא וְשׁוּם טָב לָא קְנָא לְמֶהֱוֵי מִדְּכַר׃ וְאַף נְהוֹר אוֹרַיְתָא לָא חֲמָא וְלָא יְדַע בֵּין טָב לְבִישׁ לְמִבְחַן בֵּין עָלְמָא הָדֵין לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ וְאִלּוּלֵי הֲווֹ יוֹמֵי חַיּוֹהִי דְּגַבְרָא תְּרֵין אַלְפִין שְׁנִין וּבְאוֹרַיְתָא לָא עָסֵיק וְדִינָא וְצִדְקְתָא לָא עֲבַד בִּשְׁבוּעַת מֵימְרָא דַּיְיָ דְּבְיוֹם מוֹתֵיהּ נָחֲתָא נַפְשֵׁיהּ לְגֵהִנָּם לַאֲתַר חַד דְּכָל חַיָּבָא אָזְלִין תַּמָּן׃ כָּל טוֹרַח דְּגַבְרָא בְּדִיל מְזוֹן פּוּמֵיהּ הוּא טָרַח וְעַל מֵימַר פּוּמָא דַּיְיָ מַיְתִין וְאַף נַפְשָׁא דֶּאֱנָשׁ לָא תִשְׂבַּע מֵיכְלָא וּמִשְׁתְּיָא׃ אֲרוּם מַה מוֹתָרָא אִית לְחַכִּימָא בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִן שַׁטְיָא בְּגִין דָּרָא בִישָׁא דְּלָא מִתְקַבֵּל עֲלַוֵּיהוֹן וּמָה אִית לֵיהּ הַהוּא גַבְרָא עַנְיָא לְמֶעְבַּד אֱלָהֵן לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא דַּיְיָ בְּגִין דִּי יִנְדַּע הֵיכְדֵין לִמְהָךְ עָתִיד לִמְהַךְ לְכָל קֳבֵל צַדִּיקַיָּא בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן׃ טָב לְגַבְרָא לְמֶחְדֵּי עַל עָלְמָא דְּאָתֵי לֵיהּ וּלְמֶעְבַּד צִדְקְתָא וּלְמֶחֱמֵי אֲגַר טָב עַל עוֹבָדוֹי לְיוֹם דִּינָא רַבָּא מִן דִּי יֵזִיל לְעָלְמָא הַהוּא בְּסִיגּוּף נְפַשׁ בְּרַם דֵּין לְגַבְרָא חַיָּבָא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא׃ מה

ז׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ לעיל בסיפר׳ סימן ב׳: להלוך ד׳ חס׳ וסימ׳ ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים׳ כי מאן יי׳ לתתי להלך עמכם׳ מה לעני יודע להלך נגד החיים׳ להלך אל אל במשפט:

ויהנה ממנו ומדרש אגד׳ בדברי תורה: עושר ונכסי׳ וכבוד׳ מקר׳ משנה ואגדה: לא ישליטנו שלא זכה לתלמוד ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו׳ זה בעל התלמוד: אם יוליד איש מאה׳ בני׳: ורב שיהיו ימי שניו׳ לו ורב לשון די די לכל טובה: ונפשו לא תשבע׳ מאות׳ הטובה שאינו שמח בחלקו ל להתקרר רוחו במה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו׳ פעמים שנהרג וכלבי׳ אוכלים אותו וכל הדברי׳ האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו: טוב ממנו הנפל׳ של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו ל להצטער: ואילו חיה׳ ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל ו וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים: כל עמל האדם׳ בשביל פיהו הוא שיהנה ו ויאכל בעולם הזה ו והבא וזה לא נהנה בחיין: וגם הנפש לא תמלא׳ בתמיה כלומר וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו תמלאנו נפשי ל לשון השגת תאוה ו ואחרי שכן הוא מה יותר לו בחכמתו משאם היה כסיל׳ ומה לעני חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים ל״א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו: טוב מראה עינים מהלך נפש׳ טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עינו ממאכל ומשתה ההולך בנפש׳ דבר אחר טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו תלך כשימות: גם זה הבל׳ הוא הניתן לרשעים: מה

עלין תחלת הפסוק ו וישלח חצין ויפיצם ו והרביעי גדול כמו מושיע ורב והצילם על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כענין קרית חנה דוד ויש מפרשי׳ שהוא המקום ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות ו ותהיינה למלך הרב ולשון רבי׳ רבי המלך ולשון נקבה רבה ורבה היא על האדם: איש׳ יש מפרשים נכסים כ כמו רכוש ומלת חסר ומלת מלא על דרך אחת והם שתיהם מן הפעלים העומדי׳ אף על פי שצריכין סמיכה והענין כשיאמ׳ האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה שלא ת תראה חסר משוגעים אני והוא סמוך וענינו חסר אני ממשוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבנינים ה הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעה האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים ונמצא מן הכבד הנוסף ו והממעיט לא החסיר ענינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף: אם יוליד׳ אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור היות׳ כלל חשבון הלא תראה כי בהשלמת העשרה תחל באחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו׳ ושנים רבות יחיה על שיהיה ישים׳ ורב שיהיו ימי שנין ממנהג העולם׳ וגם קבורה התכריכין שיקבר בהם המת והנפל הוא נפל אשת: כי בהבל׳ וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר: גם שמש׳ ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה׳ נחת היה לו כי לא עמל בדברי העולם וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בשתי העולמות: ואלו חיה׳ זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו׳ ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות׳ אל מקום אחד הוא הקבר: כל עמל׳ תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות וענין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל חטה וענין גם ישוב על הפה שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו: כי מה יותר לחכם׳ אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו וענין מה לעני יודע העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים כנגד החיים חיים במקום הזה שם התואר כמו חיים כלכם: טוב׳ אמר מה לחכם שתהלוך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו המצא הנראה לעין אף על פי שהנראה ואשר יעלה במחשבת הנפש הבל׳ פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כענין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו: מה

אבן עזרא

מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע, שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם: כי יש דברים הרבה, חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חשק וכלם והדומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על הענין היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו: כי מי גם זה ישוב לענין הענין היודע כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי שיעשה אותם כצל עובר ולא יבקש הליכת הנפש על שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפילו לא ידע מה יעשה אחרין בממונו וענין יעשם כצל שיחשוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועל רע ועושר ועוני ופי' אחר בפסוק והסכל ירבה דברי': טוב שם גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי הענין היודע שמעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ויותר תענוג ויום המות הוא טוב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימצא מנוחה ושכר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק: טוב ללכת, בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם שהוא המות ובעודנו חי יתן אל לבו: טוב כעס, כבר באו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות האחת הנפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כח קרא שמו נפש או מה שתרצה שיגדל גשם הצמח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכ' לאכול והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות חמשה ובעלת התנודה ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאדם לבדו נפש שלישי' היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמ' והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והאחי' כטע שכל באדם הוא הנקרא לב למלאת חפץ כל נפש בעתו וגם עוזרהו במצות תעמודנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמ' כי אם אח' קריאת ספרי' רבי' ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף לפרט ועיקר הצורך הוא שיראו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז"ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמ' טוב כעס משחוק והפ' זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמ' רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכ' מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמ' וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי היקל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו והוצרך אחד מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראיה הגמור' אני קהלת הייתי מלך ואח' שהעיד הכתו' על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת ועתה אפרש אותם בדרך קצרה אף על פי שהשלש נפשות נקראות בשם אחד בעבור התאחדם כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהי שם הנפש המתאוה לאכול ולשתות וחשק המשגל נפש ויהי שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח ויהי שם נפש בעלת החכמה נשמה גם כן חלקם רבינו סעדיה גאון ז"ל וידוע כי בהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם:

ובהתחבר

מסורה

לדין ג' וסימ' בתהלים סי' ג': ב' מלין כתי' ה' במצעות תיבותא ולא קריין וסימ' בהחפזם וילכו אחריהם עד הירדן, בהשדה ויקם המלך לילה וחד פליגא עליה, שהתקיף מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע: כצל ה' דגשי' וסי' נמסר באיוב סוף סימן י"ג: כל לשון אבל על בה"א אל וסי' כי ארד אל בני אבל שאלה, כי התאבל שמואל אל שאול, עד מתי אתה מתאבל אל שאול, וקראו אבר אל אבל, ללכת אל בית אבל:

מקרא

מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם וְלֹא־יוּכַל לָדִין עִם שֶׁהַתַּקִּיף מִמֶּנּוּ: כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים הָבֶל מַה־יֹּתֵר לָאָדָם: כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד לָאָדָם מַה־יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ:

ז

א טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ: טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ: טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק כִּי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב:

תרגום

מה דהוה בעלמא הא כבר אתקרי שמיה ואשתמודע לבני אנשא מן יומא דהוה אדם קדמאה וכולא גזירת מימרא דיי היא ולית רשו לגברא למקם בדינא עם מרי עלמא דתקיף מניה: ארום אין פתגמין סגיאין דמסגין הבלו בעלמא מה מותר אית לגבר דמתעסק בהון: ארום מן הוא די ינדע מה יוטיב לאנשא בעלמא הדין אלהן למעסק באוריתא די אנון חיי עלמא וכל מנין יומי חיי הבלו די יחי בעדן מותיה אנון חשיבין בעינוי כטללא דמן הוא די יחוי לאנשא מה דעתיד למהוי באפוהי בעלמא הדין תחות שמשא: טב שמא טבא דיקנון צדיקיא בעלמא הדין יתיר ממשחא דרבותא דהוה מתרבי על ריש מלכיא וכהניא ויומא דישכב גבר ויפטר לבית קבורתא בשום טב ובזכותא מן יומא די אתיליד רשיעא בעלמא: טב למיזל לנבר אבלא לנחמותיה מלמיזל לבית משתיא דחמרא דמתלעבין די בבית אבלא תמן הוא סוף כל אנשא למיזל די על כולהון אתגזרת גזרת מותא ומן בגלל דיהך לבית אבלא גברא צדיקא יתב ויתן ללביה מלי דמותא ואין אית בידיה מדעם ביש ישבקניה ויתוב בתיובתא קדם מרי עלמא: טב רגיז דרגז מרי עלמא על צדיקיא בעלמא הדין מן חוכא די הוא מחיך עם רשיעא ארום באבאשות אפי שכנתא אתי בצורתא ופרענותא בעלמא בגין לאוטבא לב צדיקיא ויצלון קדם מרי עלמא דהוא מרחם עליהון: לבהון

רשי

מה שהיה כבר נקרא שמו, חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו, כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: כי יש דברים הרבה, שמתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים ואריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת: כי מי יודע, כי מי אשר יודע מעשי' טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו, שהם מעט מספר: ויעשם, לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי שאמ' שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועי' כבר פירשו דוד אביו ימיו כצל עובר זהו צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: כי מי יגיד לאדם, במה יתקיים הון שקבץ מעושק לבניו אחריו תחת השמש: טוב שם משמן טוב, יפה לאדם שם טוב משמן טוב, וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נותן לתוכן מים והם בולעים, טוב שם משמן טוב שמן טוב יורד למטה שנאמר כשמן הטוב היורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר ואגדלה שמך שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר שם טוב לסוף העולם אמר רבי יהודה ברבי סימון מצינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו משמן המשחה ונכנסו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו, נולדה מרים אין הכל יודעי' מה היא מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן: טוב ללכת אל בית אבל, מדה הנוהגת בחיים ובמתי': מלכת אל בית משתה, שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם, בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אצטרך אני שיגמלו לי במותי דיזיל ידלוניה דיספד יספדוניה דיילוה ילווניה, דבר אחר באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יכול לומ' לו סופך שיולד לך בן ואם אהיה עמך תבא לא שמחת חתונת בניך ושם אלך: והחי יתן אל לבו, הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: טוב כעס משחוק, מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יצטער טוב היה להם לדור המבול אם הראם הקב"ה פנים זעומות על עבירות שביד' משחוק שמחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרי' למוטב טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו על כל יתרה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב, יהפוך לב האדם להטיב דרכיו:

לב

שחק הכסיל ד' בליש' שחק חסרי' בכתובי' וסי' נמס' בירמי' סימן כ' ועיין במשלי סי' יד : בחיק כלהון מ"ל בליש' במ"ד חס' וסי' כליותי בחקי · ותחבק חק נכריה · שחד מחק רשע יקח · ושחד בחק חמה עזה : בצל יב רפין וסי' על כן באו בצל קורתי · בחרב בציון שאון זרים תכניע · כי בצל החכמה בצל הכסף ב' בפסו' · בצל חשבון עמדו · בצל ידו

ה לֵב חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָה: טוֹב לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר כְּסִילִים: כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל וְגַם־זֶה הָבֶל: כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב מַתָּנָה: טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב י אֶרֶךְ־רוּחַ מִגְּבַהּ־רוּחַ: אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ: אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה: טוֹבָה חָכְמָה עִם־נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ: כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ:

לִבְּהוֹן דְּחַכִּימַיָּא אֲנַן עַל חוּרְבַּן בֵּית מוּקְדְּשָׁא וְעָצֵב עַל גָּלוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְלֵב שַׁטְיָן בְּחֶדְוַת בֵּית לֵיצָנוּתְהוֹן אָכְלִין וְשָׁתָן וּמִתְפַּנְּקִין וְלָא יְתִיבוּן עַל לִבְּהוֹן סִגּוּף אֲחֵיהוֹן: טַב לְמִתַּב בְּמֶדְרַשׁ בֵּית אוּלְפָנָא וּלְמִשְׁמַע נְזוּף גְּבַר חַכִּימָא בְּאוֹרַיְתָא מִגְּבַר דְּאָזֵיל לְמִשְׁמַע קָל טַבְלָא דְשַׁטְיָן: אֲרוּם כְּקָל קִבְלַת כּוּבִין דְּמִתּוֹקְדִין תְּחוֹת דּוּדָא כְּדֵין קָל חוּכָא דְשַׁטְיָא אוּף דֵּין הֲבָלוּ: אֲרוּם אֲנִיסָא יְהַתֵּל בְּחַכִּימָא בְּגִין דְּלָא אָזֵיל בְּאוֹרְחָתֵיהּ וּמְהוֹבֵד בְּמִלּוֹי בִּישַׁיָּא יַת חוּכְמַת לֵב חַכִּימָא דְאִתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּמַתְּנָא מִן שְׁמַיָּא: טָב סוֹף עִסְקָא מִן שֵׁרוּיֵיהּ דִּבְשֵׁרוּיֵהּ לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְסוֹפֵיהּ אֱלָהֵן סוֹף מִלְּתָא טָב אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר דְּטָב הוּא וְטָב מִן קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי שַׁלִּיט בְּרוּחֵיהּ וּמְכַבֵּשׁ יִצְרֵיהּ מִגְּבַר דְּאָזֵיל בְּגַסּוּת רוּחֵיהּ: וּבְעִדָּן דְּתֵיתֵי עֲלָךְ אוֹכַחְתָּא מִן שְׁמַיָּא לָא תִבְהַל בְּנַפְשָׁךְ לְמִרְתַּח וּלְמֵימַר פִּתְגָּמֵי סַרְבָּנוּתָא כְּלַפֵּי שְׁמַיָּא אֲרוּם אִין אַנְתְּ סָבֵיל יִשְׁתְּבֵק לָךְ וְאִין אַתְּ מְסָרֵב וּמְרַתַּח דַּע אֲרוּם רִתְחָא בַּעֲטַף שַׁטְיָן יְנוּחַ עַד כְּרוֹן דִּיהוֹבֵד יַתְהוֹן: וּבְעִדָּן עָשְׁקָךְ לָא תֵימַר מַה דַּהֲוָת קַדְמַת דְּנָא טָב בְּעָלְמָא דְּיוֹמִין קַדְמָאִין הֲווֹ טָבִין וְאֱנָשֵׁי דָרָא הַהוּא הֲווֹ שַׁפִּירֵי עוֹבָדָא יַתִּיר מִן אִלֵּין בְּגִין כֵּן טָבָא הֲוָה מָטֵי לְהוֹן וְאַנְתְּ לָא עַל חוּכְמְתָא שְׁאֶלְתָּא עַל דְּנָא: טַבְתָּא חוּכְמְתָא דְאוֹרַיְתָא עִם אַחְסָנַת מָטְעָנָא וְיַתִּיר לִגְבַר לְמֶהֱוֵי מְדַבַּר בְּעִנְוְתָנוּתָא עִם גּוּבְרִין דָּיְרֵי אַרְעָא דַּחֲזָן טָב וּבִישׁ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין: אֲרוּם הֵיכְמָה דְּמִסְתַּתַּר גַּבְרָא בְּטָלַל חוּכְמְתָא הֵיכְדֵין מִסְתַּתַּר בְּטָלַל כַּסְפָּא בְּעִדָּן דִּי עָבַר מִנֵּיהּ צִדְקְתָא וּמוֹתַר מַנְדְּעָא חוּכְמְתָא דְאוֹרַיְתָא תְּחֵי יַת מָרְהָא מִבֵּית קְבוּרְתָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי:

הוי

החביאני · ולחסות בצל מצרי' · ודבתריה והחסות בצל מצרים · בצל דליותיו תשכנה · בצל כנפיך תסתירני · בצל כנפיך יחסיון · בצל שדי יתלונן :

רשי

לב חכמים בבית אבל · מחשבתם על יום המיתה : ולב כסילים בבית שמחה · אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאלם : כי כקול הסירים · עצי קוצים שאפ"כ בלעז : תחת הסיר · תחת סיר נחשת הכפוי על תבער' קוצים והם מקשקשי' לתוכה אמר ר' יהושע בן לוי כל קיסא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסא מודיעי' אף אנו מן העצים ויש צורך בנו אף הכסילי' מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים: גם זה הבל ועמל · הוא שמסר הקב"ה לבריות להיות נגעים ומקנתרים בהם: כי העושק יהולל חכם · כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא יי' עליכם וישפוט וגו' וערבבוהו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמ' והצל לא הצלת את עמך ונענש בדב' שהשיבהו עתה תראה ולא תראה במלחמת שלשים ואח' מלכים: לב מתנה · לב חכמה שהיא מתנ' לאדם שנאמר כי יי' יתן חכמה : עושק · לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקרא זו מזו וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו : טוב אחרית דבר מראשיתו · כמשמעו בראשי' הדב' אין אנו יודעי' מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה · דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו רבי מאיר הוי קאים ודריש כוליה מילתא דאלישע בן אבויה במדרש קהלת : ארך רוח · המאריך רוגזו ואין ממהר לריב : אל תבהל · אל תמהר: אל תאמר מה היה שהימים וגו' · אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד : כי לא מחכמה שאלת · שהכל לפי זכות הדורות : טובה חכמה וגו' · חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה : ויותר לרואי השמש · יתרון היא החכמה לכל הבריות · רואי השמש הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו : כי בצל החכמה בצל הכסף · כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא : ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמ' תחיה בעליה :

ראה

אבן עזרא

ובהתחבר' הנשמ' עם הרוח תנכחב' הנפש אז תפקחנ' מעט עיני הנשמ' להבין חכמות הגויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא המולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק וענין כי ברוע פנים ייטב לב היא הדאגה כמו מדוע פניכם רעים וענין לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזרת הרוח צריכה הנשמה להתעסק בחכמה שתעזור אותה עד שתנצח הרוח ותהיה תחת ידיע וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס וענין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם בעתו לצורך וענין כי ברוב חכמה רב כעס כענין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן הישוב כענין למה תשומם וימו' בלא עתו על כן הטוב לאדם שישקול כל דבריו ועיניו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש בעתו וענין והסר כעס מלבך הו' שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאוה כי אם אכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו וענין בשר הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיחלים אדם בכל יכלתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה וענין טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא אמת וענין כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושים יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי הינעים בעולם ואינם מבקשים חכמה השמחים הם יותר משובחים מהדואגים לאבל ולשמחה מה זו עושה הוא האמת ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים וענין כי לכלב חי הוא טוב דברי בני האד' וגם כתו' למעלה וגם לב בני האד' מלא רע והוללות בלבב' וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם וענין כי עת לכל חפץ הוא האמת וענין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל על הרוב ידבר וענין יש רשע הוא הנמצא לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעט אין בחכמ' העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל גם כן בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת: לב חכמים · אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפילו כשלא ילכו אל בית האבל בית האבל תמיד בלבם: טוב · יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמות והענין שאפילו גערת חכם שכעס יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים: כי כקול · סירים כמו קוצים מלשון הנני שך את דרכך בסירים והענין שישים על דרכם סירים וקוצים ותחת השיר כמו שפשתנו על סיר הבשר ובא שיר עם סירים ביחד ואינמו מענין אחד והוא לשון צחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עיירים להם ואמר גם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה וענין כי אם קול וצעקה כקול הסירים: כי העושק · הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכי' שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויחסר דבר טרם מתנה בעבור היות ויאבד לשון זכר כענין ושוחה מתנו' יחיה וכמהו עד נמצא עולתה בך : טוב אחרית דבר מראשיתו · אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מתנות וכל דבר שיעשה יביט מה אחריתו כי הוא העיקר הלא תראה כי החכ' יאכל רפואה היא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו ושיהיה ארך רוח ואולך הוא שם התואר על משקל ילד ויבא הלך יתר שאת: אל תבהל · ענין תבהל כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס : אל תאמר · עודנו מצוה ומזהיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקנו ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויהיה ארך רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: טובה חכמה · ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו: כי בצל · אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחיה בעליה כי החכמה היא נוצרת הנשמה העליונה שאינה מתה במות הגוף :

ראה

אבן עזרא

ראה ׳ והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר משטת ימי בראשית ומביני מלאכת השמים יבינו והוא פירוש אשר ברא אלהים לעשות כי האלהים שם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונ' ומי שהיתה מערכתו מעוותת בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה: ביום ׳ והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרי' לו כשתהיה בין' טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליו להסתכל כי יום רעה יבא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה הענין אל תשמח ׳ גם את זה לעומת זה כענין שכ' בספר יצירה שבע כ כפולות בג"ד כפר"ת ועל דברת כמו בעבור והו' כמו על דבר אשר לא קדמו אתכ' וכמהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי ב במדינות ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו ש שפירשתי בתחלת ה הספר: את הכל ׳ יש הוא הנמצ' לפרקים מעטים וענין אבד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך עינוו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה תענוגים לגוף: אל תהי ׳ אם התפללת מן הבקר ועל הערב ותתענה והדומה להם תשומם והענין תסור מדרך הישוב כמו ש שיעשו הלומיטי בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי ומלת תשומם מבנין נפעל ויש אומ' כי דגשות השי"ן איננה לחסרון נו"ן נפעל רק לחסרון תי"ו התפעל והיה ראוי שיהי' תשתומם' כי לא ימצא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימצאו שניהם רק ימצא בבנין התפעל בפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם כמו תבנה ותכונן: אל תרשע ׳ בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות הוא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת: טוב ׳ כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואיננו צריך לחפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהינו ולא יסור ממנה ימין ושמאל וישמור המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות ובענין הזה חתם ספרו כי ירא אלהים יצא את כלם לאמת: החכמה ׳ בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה הימנה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומני חשבון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחרים ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו וסופו היה הא"לף בלשון הקדש בת ההא והוי"ו אמצעיים ואלה הארבעה אותיות הם למשך ולא יתכן שימצא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם כמשך עמו והאל"ף והיו"ד בחשבון ש והוי"ו חשבון עגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מלה והוא מן האותיו' הנזכרי' וענין אשר היו בעיר הראות עוזם בהתחבר כ ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון: כי אדם ׳ חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה ועניננו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם או בדבור או במחשבת ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם:

רשי

ראה את מעשה האלהים ׳ איך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן ׳ לאחר מיתה את הדבר אשר עוותו בחייו: ביום טובה היה בטוב ׳ ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה ׳ כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנ' ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר ולא תהיה מן הנראים והיו דיראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה ׳ הטובה ושכר פעולתה לשמת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה ׳ ל להרהר אחריו של ה הקב"ה: יש צדיק אובד בצדקו ׳ אע"פ שהוא אובד עודנו עומד ב בצדקו מעשה בפינחס בן פינחס הכהן ש שעלתה נומי ברגלו קראו לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשתהא מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניה בנו אמ' לו בני עד כאן היית חייב ליטפל כי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאבין: אל תהי צדיק הרבה ׳ כשאול שדימ' להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר ׳ לדון קל וחומר של שטות ומה על נפש אחת אמר' תורה הבא עגלה ערופה וכו': ואל תרשע הרבה ׳ א אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך ׳ כ כשאול שכ' וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהני' ובעמלק: טוב אשר תאחז בזה וגו' ׳ אחוז בצדק ו וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל ל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: יצא את כולם ׳ ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהילכתן: החכמה תעוז לחכם ׳ לפי שאמ' ש תרשע הרבה אם רשעת מעט ש תוסף עליו שא פשפש במעשי' ותהא תוהא על החטא אמר החכמ' תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה: מעשרה שליטים ׳ מכינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר ׳ בירושלם רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקי' צדקיהו: כי אד' אין צדיק בארץ ׳ לפיכ' צריך לפשפש במעשיו:

גם

שלא ד' וסי' שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר׳ ברוך יי' שלא נתננו טרף לשיניהם׳ שלא עמל בו יתננו חלקו ׳ שלא ימצא האדם אחריו מאומה: בצדקו ל' כתי' ב' יש צדיק אבד בצדקו ׳ וחד כצדקו בכ"ף אודה יי' כצדקו ואינון מן א"ב מן חד חד חד בי"ת וחד כ"ף בריש תיבו' וכל חד וחד ל' דכו' וסי' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הבי"ת בס"ד: יותר ז' מל'

ראה את־מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו׃ ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את־זה לעמת־זה עשה האלהים על־דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה׃ את־הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו׃ אל־תהי צדיק הרבה ואל־תתחכם יותר למה תשומם׃ אל־תרשע הרבה ואל־תהי סכל למה תמות בלא עתך׃ טוב אשר תאחז בזה וגם־מזה אל־תנח את־ידך כי־ירא אלהים יצא את־כלם׃ החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר׃ כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה־טוב ולא יחטא׃

הוי מסתכל ית עובדא דיי ונבורתיה די עבד ית סמיא ית גבינא והנירא למהוידהון פרישן בעלמא ארום מן הוא די יכיל לתקנא ית חד מנהון אלהן מרי עלמא די עותיה׃ ביום דיוטיב לך יי תהי אף אנת בטיבותא ותיטב לכל עלמא בגין דלא ייתי עלך יומא בישא חזי ואסתכל ואף ית דין כל קבל דין עבד יי בגין לאוכחא אנשי עלמא מן בגלל דלא ישכח אנש בתרוהי מדעם ביש לעלמא ההוא׃ ית כולא חזית ביומי הבלותי דמן קדם יי מתנזרין טב וביש למהוי בעלמא על עסק מזליא דאתבריאו בחון בני אנשא דאירת גבר זכי אבד בצדקותיה בעלמא הדין וזכותיה מנטרא ליה לעלמא דאתי ואית גבר חיב דמאריך יומין בחובוהי וחושבן עובדוהי בישיא נטרין ליה לעלמא דאתי לאתפרע מניה ביום דינא רבא׃ לא תהי זכי יתיר בעדן דאתחיב חיבא קטול בבית דינך בדיל לחיסא עלוהי דלא למקטליה ולא תתחכם בכן יתיר חוכמת רשיעיא דקימין בדרך ולא תאלף אורחתהון למה דין תצדי ית אורחתך׃ לא תהך בתר הרהור לבך לאתחייבא סגי ולא תרחק אורחך מן אולפן אוריתא דיי למהוי שטיא למה אנת גרם מותא לנפשך ויתקצרון שני חייך למיטת עד דלא מטא זמנך למימת׃ טב דתאחד בעסקי עלמא הדין לגמול טובא לנפשך באורח תגריא ואף מדין ספר אוריתא לא תשבוק הולקך ארום גבר דחיל מן קדם יי נפק ית די חוברת בולהון׃ וחוכמת יוסף בר יעקב אסתיעת עלוהי לחכימותיה כל קבל עשרתי אחוהי צדיקיא דשלטין בדחלתא דיי ולא שלט בהון יצרא בישא בעדן דהוו יהיבין בקרתא דמצרים ולא קטלו ית יוסף אחוהון דהוה מצער להון בזמנא ההוא בקל מלוי׃ ארום לית גבר זכי בארעא די יעבד טב כל יומוהי ולא יחוב קדם יי אבל גברא די יחוב קדם יי חמי ליה למהדר בתיובתא עד דלא ימות׃

בליש' וסי' איש אל יותר ממנו דמן ׳ ויותר ממנו מאה רכב דשמואל ׳ וחברו דרה׳ ואת היות' החרמנו׳ כי מה יותר לחכם עם הכסיל ׳ ואל תתחכם יותר למה ׳ לעשות יקר יותר ממני׳ ובס"סר אחריתי מסר במקום ואל תתחכם יותר ויותר לראי השמש: ואל תהי סכל חד מן כ"ח יהידאין ואל סמיכין למלה אחרא וכל חד לית דכו' וסים' במסר נמסר רבת' בערך אל בס"ד: תנח ג' דגשי' וסי' אם רוח המשל תעלה עליך׳ טוב אשר תאחוז בזה׳ בבקר זרע זרעך׳ וא' ותנח בגדו אצלה עד בוא׳ ואינון חד מן ג' זוגין פן ג' נ"ת ברישי' וא' ות' וסים' תמת סימן נמסר בסדר בלק ואיוב סימן לו"׃ ותורותיו ג' וסים' נמסר בסדר וישמע יתרו׃

אתה ואתה ה׳ כתי׳ את וקרי׳ אתה וסי׳ ואת הגדת היום את אשר עשית · את הלא את שכת בעדו · את כי גם פעמי׳ רבות ידע לבך · את אתה הוא יי׳ לבדך את עשית את השמים · ואת ונפשי נבהלה מאד · ואינון מן כ״ט מלין חסרי׳ ה׳ בסוף תיבותא וקרי׳ וסימ׳ נמסר במסר רבת׳ במערכת אות הה״א בס״ד ; ימלט י״ג וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח וירמיה

גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ כִּי גַּם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתְּ קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי׃ רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ׃ סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃ וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃ רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ אֲשֶׁר עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי

אוּף כָּל מִלַּיָא דִּימַלְּלוּן לָךְ רַשִׁיעַיָא לָא תִמְסוֹר לִבָּךְ לְקַבָּלוּתְהוֹן דְּלָא יֵיתוּן יוֹמִין דִּיתִשְׁמַע יַת עַבְדָּךְ דִּילוּט לָךְ וְלֵית לָךְ חֵילָא לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִן יְדוֹי׃ אֲרוּם חֲזֵי לָךְ לְמִצְדַּק יַת דִּינָא בִּזְמַן דִּי יְלוּט לָךְ גְּבַר דְּלֵית דִּכְוָתָךְ דְּאַף זִמְנִין סַגִּיאִין יָדַע לִבָּךְ דְּאוּף אַנְתְּ הֲוֵיתָא לָטֵי גוּבְרִין אוֹחֲרָנִין׃ כָּל דִּי אֲמַרִית בְּחַנֵּית בְּחוּכְמְתָא אֲמַרִית בְּמֵימְרִי אֶחְכּוּם אַף כָּל חוּכְמַת אוֹרַיְתָא וְהִיא רְחִיקַת מִנִּי׃ הָא כְּבַר אִתְרַחַק מִבְּנֵי נָשָׁא לְמִידַע כָּל מָה דַּהֲוָה מִן יוֹמֵי עָלְמָא וְרָז יוֹם מוֹתָא וְרָז יוֹם דְּיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא מַן הוּא דְיִשְׁכְּחִנֵּיהּ בְּחוּכְמְתָא׃ חֲזָרִית אֲנָא לְחַשְׁבָא בְלִבִּי וּלְמִדַּע וּלְאַלָּלָא וּלְמִתְבַּע חוּכְמְתָא וְחוּשְׁבָּן אֲגַר עוּבָדוֹי דְּצַדִּיקַיָּא וּלְמִידַע פּוּרְעֲנוּתָא חוֹבָא דְשַׁטְיָא וְסוּכְלְתָנוּ הוּלְהוּלְתָא דְמַלְכוּתָא׃ וְאַשְׁכַּחִית אֲנָא פִּתְגָם דִּמְרִיר עַל אֱנָשׁ יַתִּיר מִן מְרִיר יוֹם מוֹתָא יַת אִתְּתָא דְהִיא עַבְדַת עָקִין סַגִּיאִין לְבַעֲלָהּ וּמְצַדְתָּן וְתַקְלָן בְּלִבָּא כְּפִיתָן יְדָהָא בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח בְּהֵן תַּקִּין קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי יִפְטִיר יָתָהּ בְּגֵט פִּטוּרִין וּמִשְׁתֵּיזִיב מִנָּהּ וְחַיָּבָא קֳדָם יְיָ גְּבַר דְּיִסְבִנָּהּ וְאִתְלְכַד בִּזְנוּתְהָא׃ חֲזֵי דֵין עוּבָדָא דְּאַשְׁכַּחִית אָמְרָה קֹהֶלֶת דְּמִתְקְרֵי שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל כְּגוּנֵירַת מַזָּלַיָּא חֲדָא עִם חַבְרְתָהּ לְמִשְׁכַּח חֶשְׁבּוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא מַה יְהֵא בְסוֹפְהוֹן׃ אִית פִּתְגָם אוֹחֲרָן דְּעוֹד תְּבַעַת נַפְשִׁי וְלָא אַשְׁכַּחִית

גבר

סימן מ״ו : ולא מצאתי ה׳ דסמי׳ וסימ׳ ולא מצאתי לה בתולים · ויאמרו שרי פלשתים · ואבקש מהם איש · וחרפה שברה לבי ואנושה · אשר עוד בקשה נפשי קדמא דפסו׳ ;

רשי

גם לכל הדברים וגו׳ · לפי שנדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר לא תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים וגו׳ אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: אשר לא תשמע את עבדך מקללך · אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך · דבר אחר מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם שתי עיניו מראין אותו דברי עביל׳ שתי אזניו משמיעים אותו לדברים בטלים שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו · דבר אחר החכמה תעוז לחכם זה נח · מעשרה שליטים מעשרה ל דורות שלפניו · ד״א לחכם זה אברהם · מעשרה שליטי׳ מעשר׳ דורות שלפניו · ל״א לחכם זה יוסף · מעשרה שליטים אלו אחיו · ל״א לחכם זה משה · עשרה שליטים עשרה דברים ה המשמשין את הגוף על ידי מאכל מן פומא לוושטא ומן וושטא לכרסא וכו׳ כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך לאכול ארבעים יום וארבעים לילה כל ה הפנים הללו במדרש ואינו יכול לייטב ע עליהן מקר׳ שלאחריו כי אדם אין צדיק ב בארץ כל זה נסיתי בחכמה על מקראות של מטן ועל של מעלן : נסיתי בחכמה · בתורה : אמרתי אחכמה · לדעת את החכמה : והיא רחוקה ממני · ומה היא זו · רחוק מה שהיה את הדברים הרחוקים שהיו במעשה בראשית : ועמוק עמוק · הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור · ועוד סבותי לדעת ולתור ולבקש חכמה פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה : ולדעת רשע כסל · לעמוד על סוף דעתה של מנותה וסכלות הוללות מעורבב ומשועמם שבה : ומוצא אני מר ממות · שהיא קשה מעשרה דברים הקשי׳ שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתר׳ בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו המינות : וחרמים לבה · לשון מכמורת כמו ינאלהו בחרמו יאספהו במכמרתו : אסורים ידיה · ומשהחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות · אסורים שם דבר של קשורים כמו וימשו אסורים קשורין כן פירשו מנחם : ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב״ה אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה : אמרה קהלת · אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבצת החכמ׳ · קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אמרו בלשון זכר מוסב על הקובצה והוא שלמה ובמדרש מצינו אמר ר׳ ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי וכתוב אחד אומר כי אתה עזרתי וכתוב אחד אומר קול מבשר וכתוב אחר אומר מבשרת ציון : אשר עוד בקשה נפשי · לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי בשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן : אדם

אבן עזרא

גם לכל · יאמר לחכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפילו עבדך כי אם תתן לבך לדבריה׳ תכעס ויחשך אור חכמת הנשמה : כי גם · כל פעם בלשון הקדש חובר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה של שמשון והענין אל תחוש לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע שגם א אתה קללת אחרים או הם בפיך או ב במחשבותיך : כל זה · כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והנה עמוק מאד · פירו׳ אחר בקשתי החכמה ומצאתיה ר רחוק אעפ״כ השגתיה וחכמתי · וענין רחוק מה שהיה כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ולבד שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד ש שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקי׳ עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה : סבותי · הסבותי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר ה החכמ׳ והחשבון שהו׳ פירוש מחשבת הדעת עם הרשע והסכלות וההוללות : ומוצא · מגזת החשק יעור עיני חכמים ויסלף ה מחשבותם ותתבלע חכמתם ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו מהבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא תא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלה שאחריו ומצודים הוא מן ציד ומשקלו מרומים והוא מן הפעלים שהעי״ן שלהם איננו שלם וחרמים כענין רשת משטח חרמים כמהו והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לשטוח חרמי׳ לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים וענין ילכד בה ברשתה ואמר כי המות היה טוב לחכם מהחשק : ראה · עודנו מדבר בדברי האשה ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה ופירוש חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא החשב עד שיסמוך אחת לאחת שידוע שהמחברת האחת נושא ונשוא וכן המחברת השנית רק תהיינה בהסמכם הנשוא בראשונה נושא באחרונה או שני הנושאים או שני הנשואים בשוה או תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בנויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להשאיר דמותו תחתיו שהוא שלישי כי אם בהתחבר האב והאם ופירוש אחר שיהיה זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מנין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג״כ בחשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם תחבר אחת לראש ישוב כמו סוף ובהתחבר אחת לסוף ישוב כגלד ובהתחבר אחת לכגלד ישוב עגול והעגול מיוסד והמיוסד שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה והוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים ובזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף ומלת אחת לשון נקבה · ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים חצים משרתים פעמים ופעמים הם עיקרים והמשרתים כשתיל אב״י המון והאחר עיקרים תמיד ולא ימצאו נוספים כי אם בכפל כמו שאחורת וכן לא יגרעו חוץ מפעלי הכפל כהגרע ד״לת שדר מן סוד וכן בהתחבר תי״ו הנכח עם תי״ו השרש כמו אותו תשחית וכרת וכן בהתחבר נו״ן השרש עם נו״ן נקבות רבות יחסר נו״ן השרש כמו בכל לליותיו תשכונה והוא מבולע וכן מלת משרת את המלך בעבור התחברות תי״ו השרש עם תי״ו הנקבה חסרו תי״ו השרש ופתחו הלי״ם להורות על לשון נקבה להפריש בינו ובין משרת משה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר דל״ת אחד והוא רפה עם תי״ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הדל״ת שהוא שרש וזה מקרה הרה ללת ויא כי שני שרשים הם בענין אחד ויפרש אח לא פדה יפדה איש ועשה אח מאחת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש אח לא פדה אין אח פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהי אח פועל והבא אחריו יורה עליו והוא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם צריכים לפדות נפשם ופי׳ ועשה אח פועל או פעול וענין הפועל עשה עבירה היא אחות לאלה העבירות המזכרות או דבר רע הוא אח להם ועוד איך יהיה פירוש ועשה אח אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאחת מאלה ועשה אחד מאחת : אמרה · מלת בקשה מן הבנין הכבד והחירק יורה עליו ויחסר הדגש מן הקו״ף כמו שלחו באש מקדשך וכמו התל כי שהוא מן ויהתל בהם אליהו ואין לו חבר כמהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד ופי׳ השלמים חוץ מן אותיות הגרון וישוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות פילגשים :

ישנא ל̇ וכתיב. א̇ חכמת אדם תאיר פניו והוא חד מן מלין דמשמשין א̇ בסוף תיבות' ולית להון זוגא וסי' נמס' במסר' רבת' במערכת אות האלף בס"ד: שומר י' מ"ל וסימ' נמסר בשמואל א̇ סימן י"ז ומשלי סימן י' ע"ש: ברוח ג' קמצין וסי' מפרק הרים · אין אדם שליט ברוח לכלוא · תבנית כל אשר היה ברוח בו"ה:

אָדָ֞ם אֶחָ֤ד מֵאֶ֙לֶף֙ מָצָ֔אתִי וְאִשָּׁ֥ה בְכָל־אֵ֖לֶּה לֹ֥א מָצָֽאתִי׃ לְבַד֙ רְאֵה־זֶ֣ה מָצָ֔אתִי אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֧ה הָאֱלֹהִ֛ים אֶת־הָאָדָ֖ם יָשָׁ֑ר וְהֵ֥מָּה בִקְשׁ֖וּ חִשְּׁבֹנ֥וֹת רַבִּֽים׃

ח מִ֚י כְּהֶ֣חָכָ֔ם וּמִ֥י יוֹדֵ֖עַ פֵּ֣שֶׁר דָּבָ֑ר חָכְמַ֤ת אָדָם֙ תָּאִ֣יר פָּנָ֔יו וְעֹ֥ז פָּנָ֖יו יְשֻׁנֶּֽא׃ אֲנִי֙ פִּי־מֶ֣לֶךְ שְׁמֹ֔ר וְעַ֕ל דִּבְרַ֖ת שְׁבוּעַ֥ת אֱלֹהִֽים׃ אַל־תִּבָּהֵ֤ל מִפָּנָיו֙ תֵּלֵ֔ךְ אַֽל־תַּעֲמֹ֖ד בְּדָבָ֣ר רָ֑ע כִּ֛י כָּל־אֲשֶׁ֥ר יַחְפֹּ֖ץ יַעֲשֶֽׂה׃ בַּאֲשֶׁ֥ר דְּבַר־מֶ֖לֶךְ שִׁלְט֑וֹן וּמִ֥י יֹֽאמַר־ל֖וֹ מַֽה־תַּעֲשֶֽׂה׃ שׁוֹמֵ֣ר מִצְוָ֔ה לֹ֥א יֵדַ֖ע דָּבָ֣ר רָ֑ע וְעֵ֣ת וּמִשְׁפָּ֔ט יֵדַ֖ע לֵ֥ב חָכָֽם׃ כִּ֚י לְכָל־חֵ֔פֶץ יֵ֖שׁ עֵ֣ת וּמִשְׁפָּ֑ט כִּֽי־רָעַ֥ת הָאָדָ֖ם רַבָּ֥ה עָלָֽיו׃ כִּֽי־אֵינֶ֥נּוּ יֹדֵ֖עַ מַה־שֶּׁיִּֽהְיֶ֑ה כִּ֚י כַּאֲשֶׁ֣ר יִֽהְיֶ֔ה מִ֖י יַגִּ֥יד לֽוֹ׃ אֵ֣ין אָדָ֞ם שַׁלִּ֤יט בָּר֙וּחַ֙ לִכְל֣וֹא אֶת־הָר֔וּחַ

גְּבַר שְׁלִים וְזַכַּי בְּלָא חִבּוּלָא מִן יוֹמֵי אָדָם עַד דִּי אִתְיְלִיד אַבְרָהָם צַדִּיקָא דִּי אִשְׁתְּכַח מְהֵימַן וְזַכַּי בֵּין אֲלַף מַלְכִין דְּאִתְכַּנְשׁוּ לְמֶעְבַּד מִגְדְּלָא בְּבָבֶל וְאִתְּתָא דִּבְכָל אִלֵּין נְשֵׁיהוֹן דְּמַלְכַיָּא כְּשָׂרָה לָא אַשְׁכַּחִית׃ לְחוֹד חֲזִי דֵּין אַשְׁכַּחִית דִּי עֲבַד יְיָ אָדָם קַדְמָאָה תַּקִּין קֳדָמוֹי וְזַכַּי וְחִוְיָא וְחַוָּה אִנְחוּ אַטְעִיוּ לְמֵיכַל מִן פֵּירַיָּא דְּאִילָנָא דְּאָכְלִין פֵּירוֹי חַכִּימִין לְמִידַע בֵּין טָב לְבִישׁ וּגְרַמוּ לְאִסְתַּקָּפָא עֲלוֹהִי יוֹם מוֹתָא וּלְכָל דָּיְרֵי אַרְעָא וְאִנּוּן תְּבַעוּ לְמִשְׁכַּח חֶשְׁבּוֹנִין סַגִּיאִין בְּגִין לְאַיְתָאָה מַחֲתָא עַל דָּיְרֵי אַרְעָא׃ ח מַן הוּא חַכִּימָא דְּיָכִיל לְמֵקָם קֳבֵל חוּכְמְתָא דַּייָ וּלְמֵידַע פְּשַׁר מִלַּיָּא בִּנְבִיאַיָּא חוּכְמְתָא דִּגְבַר חַכִּים תַּנְהַר זִיו אַפּוֹהִי בֵּינֵי צַדִּיקַיָּא וַחֲצִיף אַפִּין מִתְחַלְּפָן כָּל אוֹרְחָתֵיהּ מִטָּב לְבִישׁ׃ הֱוֵי זָהִיר יַת פּוּמָּךְ עַל גְּזֵירַת מַלְכָּא לְמִטַּר מָה דִּי פַּקְדָךְ וְעַל עֵסֶק מוֹמְתָא דַּייָ אִזְדְּהַר וְלָא תֵימֵי בְּשׁוּם מֵימְרֵיהּ עַל מַגָּן׃ וּבְעִדָּן רוּגְזָא דַּייָ לָא תְנוּחַ לְצַלָּאָה קֳדָמוֹהִי אִתְבְּהֵל קֳדָמוֹהִי אֱזֵל וְצַלֵּי וְתִבְעֵי רַחֲמִין מִנֵּיהּ בְּגִין דְּלָא תְקוּם בְּפִתְגָּם בִּישׁ אֲרוּם רִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא דַּייָ כָּל דִּי יִצְבֵּי יַעְבֵּד׃ בָּתַר דְּאִתְגְּזֵירַת מֵימְרָא דְּמַלְכָּא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל עָלְמָא מִתְעַבְדָא בִּבְהִילוּ וּמַן הוּא נַבְרָא דְּמָחֵי בִּידֵיהּ וְיֵימַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתָּא׃ גְּבַר דִּי נָטֵר פִּקּוּדַיָּא דַּייָ לָא יִנְדַּע מִדַּעַם בִּישׁ לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְעִדָּן צְלוֹתָא וְדִין וּקְשׁוֹט אִשְׁתְּמוֹדַע בְּלֵב חַכִּימַיָּא׃ אֲרוּם לְכָל עִסְקָא אִית עִדָּן טָב וּבִישׁ וְעַל דִּין קְשׁוֹט אִתְדָּן כָּל עָלְמָא וְכַד אִתְגְּזַר מִן קֳדָם יְיָ לְמֶהֱוֵי פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא עַל חוֹבַת אֱנָשִׁין עָבְדֵי בִישָׁא דְּסַגִּיאָן עֲלֵיהוֹן׃ אֲרוּם לֵיתוֹהִי חַכִּים מָה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפֵיהּ עֲלוֹהִי אֲרוּם בְּעִדָּן דִּי יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ מַן הוּא דִּי חָוֵי לֵיהּ׃ לֵית אֱנָשׁ דְּיִשְׁלוֹט בְּרוּחַ נִשְׁמְתָא לְמִמְנַע יַת נִשְׁמְתָא דְּחַיֵּי בְּגִין דְּלָא יִפְסוֹק מִן גּוּפָא דְּאֱנָשָׁא׃ ולתרת

אבן עזרא

לבד · חובר חשבון על לשון נקבות והוא לשון זכר כמו עונות והענין שעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה וכמה בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אחת די לאיש : מי כהחכם · יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל בקצפך תוכיחני יחי ראובן ואל ימות מתן בסתר יכפה אף וכן ימצא אות מושך אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסו' שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם ואמר הגאון רב סעדיה ז"ל שענינו אשאל מאל אביך ויעזרך ועל שני הפירושים צריכה תוספת מ"ם על את וכן מישרים אהבוך ומישרים הוא תואר היין וכמהו יתהלך במישרים וכן כיין הטוב הולך לדודי למישרי' וישוב אהבוך על העלמות הנזכרות בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר לכל ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו אין מי שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה חפץ יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר הפוך סופו בתוכו מן כי לא פורש וענין חכמת אדם תאיר פניו תשים אור בפניו והענין תסיר כעס כענין באור פני מלך חיים וענין ועז פניו ישונא שור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על הרוח יסור הכעס ועזות המצח : אני · כאשר השלים להוכיח החכם שישמר מפח החשק שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבזה מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו וענין אני אני אנוך או אזהירך על שני דברי' שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא : אל תבהל · תלך · מצאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו ועיקרם ונדעה לרדוף ש תרבו לדבר ויותר נכון הוא שיחסר שי"ן שהו' במקו' אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה ש תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך אל תבהל מפניו ללכת או ש תבהל מפניו שתלך אל ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך כן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך : באשר · בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להצילך מידו כי הכל יפחדו ממנו אם כן לבשר ודם אף כי למלך האמת שמלא כבודו מעלה ומטה : שומר · לא ידע דבר רע · כי לא יבא לו ברוב · ועת ומשפט ידע לב חכם יש מפרשים את במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתים וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאות' העת ולא יתעכב או יהי פירושו שמנהגו ללכת בכל עת שנה למדבר הנזכר ועניינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז"ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעי העתים הם חכמי המזלות ופי' אחר שומר מצוה לא ירצה לדעת דבר רע וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק שלאחריו : כי לכל · ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכנס להלחם עם איש שהשעה משחקת לו וענין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה : כי איננו · לא ידע מה יהיה ואם ידע ידע דברים על דרך כלל או נסיונות שנסה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים : אין אדם · ואילו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר החלותי בתחלת דברי : ואין

רשי

אדם אחד מאלף מצאתי · כנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להכליל שראויים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לתלמוד אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסו' לתלמוד אין מצליח מהם כי אם אחד להוראה הרי אחד מאלף : ואשה בכל אלה · אפי' באלף לכך אתה צריך להזהר בה : לבד ראה זה מצאתי · שבאה לעולם תקלה על ידה : אשר עשה · הקב"ה · את האדם הראשון ישר : והמה · משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ונקראו המה : בקשו חשבונות רבים · מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש : מי כהחכם יודע · מי בעולם חשוב כאדם חכם : ומי יודע פשר דבר · פשרון של דבר כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פשרי' מי כמשה עושה פשרים בין ישראל לאביהם שבשמים : ועז פניו ישונא · משאר הבריות על פי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו : אני פי מלך שמור · לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא הטובה שבכולן : ועל דברת שבועת אלהים · שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו · ד"א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלי' בנו בגולגליות וארנוניות : ועל דברת שבוע' אלהים · ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום · ועל דברת ואבל דברת שבועת שבי' אשמו' פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכד נצר לך אמרין מלכא נבוכד נצר לא חשחין אנחנא על הדא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכד נצר ואם נבוכד נצר למה מלכ' אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים לאת מלכא לגו לעבודה ולמסים וגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד ע"ז נבוכד נצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין : אל תבהל מפניו תלך · אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט : ואל תעמוד בדבר רע · ש תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים כי כל אשר יחפוץ להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות : באשר דבר מלך שלטון · בשביל אשר דבר הקב"ה מושלת היא ומי יאמר לו מה תעשה : ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך : ועת ומשפט ידע לב חכם · החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפט יש לפני הקב"ה שסופו להפרע מהם משפט יושטיצ"א בלע"ז והיא הפורענות : כי לכל חפץ · שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת : כי רעת האדם רבה עליו · כאשר רבת רעת האדם וסאתו גדושה או באה פקודתו כי משמש בלשון כאשר כמו כי יהיה להם דבר בא אלי : כי איננו יודע מה שיהיה · כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט ואוי לו בכך : כי כאשר יהיה · הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות כי פתע פתאום יבואנו : אין אדם שליט ברוח · ברוחו ויגרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות : ואין

ואין שלטון ביום המות ואין משלחת במלחמה ולא ימלט רשע את בעליו: את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו: ובכן ראיתי רשעים קברים ובאו וממקום קדוש יהלכו וישתכחו בעיר אשר כן עשו גם זה הבל: אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע: אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו: וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים: יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה הבל:
טו ושבחתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם

וְלֵית שַׁלְטוֹנָא בְּיוֹם מוֹתָא לְשֵׁיזָבָא גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וְלֵית מָנֵי זֵינָא מְסַיְּעָן בִּקְרָבָא וְלָא יְשֵׁזֵיב חוֹב יַת מָרוֹהִי בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא: יַת כָּל דֵּין חֲזֵית דִּי הֲוָה בְּעַלְמָא הָדֵין וִיהַבֵית יַת לִבְּבִי לְמִדַּע יַת כָּל עוֹבָדָא דְּאִתְעֲבֵד בְּעַלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעִדָּן דִּי יִשְׁלוֹט אֱנָשׁ בֶּאֱנָשׁ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ: וּבְקוּשְׁטָא חֲזֵית חַיָּבַיָּא דְּאִתְקְבַרוּ וְאִשְׁתֵּיצִיאוּ מֵעַלְמָא מֵאֲתַר קַדִּישׁ דְּצַדִּיקַיָּא שָׁרְיָן תַּמָּן דַּאֲזַלוּ לְאִתּוֹקְדָא בְּגֵהִנָּם וְאִתְנַשְׁיָן מִבֵּין יָתְבֵי קַרְתָּא וְהֵיכְמָה דַּעֲבַדוּ אִתְעֲבֵד לְהוֹן אַף דֵּין הֲבָלוּ: וּמִן בְּגַלַל דְּלֵית מִתְעֲבֵד פִּתְגָם בִּישׁ פּוּרְעָנוּת רַשִׁיעַיָּא בִּפְרִיעַ עַל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא בְּגִין כֵּן אִתְמְלֵי לִבָּא דִּבְנֵי אֱנָשָׁא בְּהוֹן לְמֶעְבַּד בִּישׁ בְּעַלְמָא הָדֵין: וּבִזְמַן דְּחַיָּבָא יַעֲבֵיד בִּישׁ מְאָה שְׁנִין וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְיְהִיבַת לֵיהּ אַרְכָּא בְּגִין דִּיתוּב אֲרוּם אִתְגְּלֵי לֵיהּ בְּרוּחַ קוּדְשָׁא וִידַעִית אֲנָא דִּיהֵי טָב לְעַלְמָא דְּאָתֵי לְדַחֲלַיָּא דַּיְיָ דְּדָחֲלִין מִן קֳדָמוֹהִי וְעָבְדִין רְעוּתֵיהּ: וְטָב לָא יְהֵי לְרַשִׁיעָא וְלָא יְהֵי לֵיהּ אַרְכָּא לְעַלְמָא דְּאָתֵי וּבְעַלְמָא הָדֵין יִתְקְטִיעוּן יוֹמֵי חַיּוֹהִי יַעְרְקוּן וִיחַלְּפוּן כְּטַלַּל בְּגִין דְּלֵיתוֹהִי דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ: אִית הֲבָלוּ דְּאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי מִתְעֲבֵד עַל אַפֵּי אַרְעָא דְּאִית צַדִּיקַיָּא דְּמָטֵי לְהוֹן בִּישׁ כְּאִלּוּ אִנּוּן עָבְדִין כְּעוֹבָדֵי חַיָּבַיָּא וְאִית חַיָּבִין דְּמָטֵי לְהוֹן כְּאִלּוּ אִנּוּן עָבְדִין כְּעוֹבָדֵי צַדִּיקַיָּא וַחֲזֵית בְּרוּחַ קוּדְשָׁא דְּבִישָׁא דְּמָטֵי לְצַדִּיקַיָּא בְּעַלְמָא הָדֵין לָא עַל חוֹבֵיהוֹן אֱלָהֵן לְמִגְבֵּי מִנְּהוֹן חוֹבָא קְלִילָא לְמֶהֱוֵי אַגְרְהוֹן שְׁלִים לְעַלְמָא דְּאָתֵי וְטָב דְּמָטֵי לְחַיָּבַיָּא בְּעַלְמָא הָדֵין לָא עַל זְכוּתְהוֹן אֶלָּא לְמִפְרַע לְהוֹן אַגְרָא עַל זְכוּתֵיהּ קְלִילָא דַּעֲבַדוּ לְמֶהֱוֵיהוֹן אָכְלִין אַגְרָא בְּעַלְמָא הָדֵין וּלְהוֹבָדֵיהוֹן חוּלָקְהוֹן לְעַלְמָא דְּאָתֵי אֲמַרִית בְּמֵימְרִי דְּאַף דֵּין הֲבָלוּ: וְשַׁבַּחִית אֲנָא יַת חֶדְוַת אוֹרַיְתָא אֲרוּם לֵית טָב לֶאֱנָשׁ בְּעַלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם אֱלָהֵן למיכל

ימלט ה' וסי' נמס' בעמוס סוף סי' ב' ואיוב סוף סי' כ"ב: ונתון ז' וסי' נמס' בסד' מקץ וירמי' סוף סימן ל"ז: באד' ד' וסי' נמס' בסד' תזריע ומשלי סימן כ"ג: על כן ט' בטעם פזר וסי' על כן לא יאכלו בני ישראל' על כן קראו למקום ההוא מחנה דן' כי על כן הוא מרפא את ידי דירמיה' על כן חרה אף יי' בעמו' על כן לא ידרכו כהני דגון' על כן אבכה בבכי יעזר' על כן מלא לב בני האדם' קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה דה"ה' לימים האלה פורים: אלהם ב' חס' בסיפר' וסי' אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ב' בפסו': השמחה ג' וסים' הרבית הגוי לא הגדלת השמחה' קול תרועת השמחה דעזרא' ושבחתי אני השמחה אשר אין טוב:

רשי

ואין שלטון' של פום מלך כיכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה' אין לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: את כל זה ראיתי' האמור למעלה: ונתון את לבי לכל המעשה' וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו ונבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישר' וסופו ואחריתו עדי אובד כן פרעה כן נבוכד נצר כן סנחריב: ובכן' ואז: ראיתי רשעים קבורים' בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויים להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שב' עליהם זה העם אל היה ושלטו בביתו של הקב"ה שהו' מקום קדוש ובלכת משם לא הרבה היו משתבחי' בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקו' אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשוהו רז"ל ולענין הפשוטה כך נדרש בהנל' וסופן שישתכח שמם וזכרם בתוך העיר עצמה אשר כן עשו בה שכ' וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקו' שכיאכו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר יי' בעיר צלמם תבזה: גם זה' אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם ליגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר להפרע בעושה הרעה והבריות סבורים אין דין ואין דיין: אשר אין נעשה פתגם' משפט מעשה הרעה מהרה שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: אשר חוטא וגו'' לפי פירושי' שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו' מאת מקל' קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימי' מאת שנים מאת אלף וכן ושכורת מקרא קצר וחסר שכור כעס ולא מיין כשאר שכרות: כי גם יודע אני' כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעי' ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעי' יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו ולירייאיו יהיה טוב וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר איננו ירא לפני הש"י: יש הבל' דבר המהביל את הבריות: אשר יש צדיקים שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותי' דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על שיטת דבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל: את השמחה' שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בכסף ומרבית ונזל כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ונוכאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחרי אשת איש: לאכול

אבן עזרא

ואין שלטון לא תועיל המלכות למלך ולא הנשק המוכן למלחמה ומשלחת כמו נשק וכמוהו ואיתו מעבור בשלח ועניינו משלחת המלחמה ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתכונת השומרת הגוף עד עת קץ עם שאלי הנכנס בגוף ואם תחלש המתכונת ימות בן אדם ופירוש רשע רוב התנועה והנכות כענין והוא ישקיט ומי ירשיע ובכל אשר יפנה ירשיע ויש מפרשים שהוא ממון שרובו הוא מקובץ מ מרשע: את כל זה' עודנו בענין להזהיר החכם שלא ימרה פי המלך והוא שאמר ר ראיתי אחר שנתתי ל לבי עת ששלט האדם באדם כמוהו לרע לו ועשה רע לו וזה הענין דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט: ובכן' המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים ב בארמונם ויפרשו ובאו ויהלכו שיעשו רצונם ויפרשו וישתכחו מ מתרגו' וימצאו ואחרי' אמרו כי ובאו כעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימצא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בשכרו ש שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעו פייטנים רבי' שיאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך ו ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי בעלם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד יי' וכן יפרש לך יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק וכן כמו תרגום אז והענין כשנתתי את לבי אז ראיתי רשעים ששלטו באדם והרעו להם מתו בלא יסורין' קבורים בקברם ב כענין כי אין חרצובות למותם' ובאו לעולם שנית והענין שיבאו בניהם ויעמדו במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה והם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוברות' תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל טוב שעשה והרשע מת בשלום והניח בנים במקומו גם זה הבל: אשר' בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם אפילו בנפשם לעשות רע כי שר הפחד מהם: אשר חוטא' כי יראו חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו האלהים אע"פ שידעו המביכים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה: וטוב לא יהיה לרשע' באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימים ככל ובעבור היות רשע לעניינים רבים פירש שזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים: יש הבל' מתחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם ששה עשר פסוקים בענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש צדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים: ושבחתי' אז שבחתי את השמחה כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירו' ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח ויתענג: כאשר

אבן עזרא

כאשר' כמעט ושבחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד כדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות' ו"ו עיניו שב אל לבי: וראיתי' קצות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו כפשם ועמלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי ב בשלי הסער הגדול ו ועל זה הענין צעק א איוב הצדיק: כי את כל זה' לבור' היה ראוי להיות בחולם וכן ירון ושמח בעבור ה היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיה' אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או ש שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל ל לפניהם ולא ידעם או פי' לפניה' קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר: הכל' הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקר' אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ב ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך ה הטוב והטהור כמו שים פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך העור והשומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזנים ודקדוק כטו' כחוטא כי הכפ"ן בלשון הקדש כמו כ כעבד כאדניו כי ישוב העבד כאדון והאדון כעבד אין הפרש ב ביניה' וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחשכה כאורה והמפרש כימים אשר ישבתם הימים אין טעם וריח לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימי' אשר ישבתם והנכון כי מקדש הלכו המרגלים ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב התרים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע בדבורו: זה רע' אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעולם בחיים ועוד יאמרו על המתים ישוב אחריו ללב בני האדם ואמר בענין הזה בני האדם כי על הקטני' יותר קשה בעבור קוצר דעתם: כי מי' זו מחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון' ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון כלבד ולא למתים וכתוב יבחר וענינו כי המת לא יוכל לבחור: כי

מסורה

ולראות ג' וסים' לעיל בסיפרא סימן נ': ובלילה ה' וסים' ולמשל ביום ובלילה' מדי עברו יקח אתכם' ובלילה שירה עמי' ובלילה יהי כנגב' ובלילה שנה בעיניו איננו ראה: נתתי אל לבי ד' בלישן נתינה אל לב וסי' והחייתן אל לבו' כי את כל זה נתתי' ולא הגדתי לאדם' ויתן אלהי אל לבי: חוטא כחוטא ג' חס' וסים' הוי גוי חטא עם כבד עון' אשר חטא עשה רע' כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא: יבחר יחבר קרי' כי מי אשר יבחר אל כל החיים והוא חד מן א"ב מן מלין דכתי' מוקדם מאוחר וסים' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הו"ו בס"ד:

כתוב

לאכל ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר־נתן־לו האלהים תחת השמש: כאשר נתתי את־לבי לדעת חכמה ולראות את־הענין אשר נעשה על־הארץ כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה: וראיתי את־כל־מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצוא את־המעשה אשר נעשה תחת־השמש בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם־יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא: כי את־כל־זה נתתי אל־לבי ולבור את־כל־זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים גם־אהבה גם־שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם: הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזבח ולאשר איננו זבח כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא: זה רע בכל אשר־נעשה תחת השמש כי־מקרה אחד לכל וגם לב בני־האדם מלא־רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל־המתים: כי־מי אשר יבחר אל־כל־החיים יש בטחון

תרגום

למיכל ולמשתי ולמחדי בטורחיה ובחולקיה דאתיהיב ליה מן שמיא ולא יושיט ידיה בחטופין ואניסא והוא ילויניה לשלם לעלמא ההוא ויקבל אגר שלים על טורחיה די טרח בשלמותא כל יומי חיוהי דיהב ליה יי בעלמא הדין תחות שמשא: כמא די יהבית ית לבבי למנדע חוכמת אוריתא ולמחזי ית גון דאתעביד על ארעא ארום אף חכימא דיצבי למעסק באוריתא ולאשכחא חוכמתא טורחא הוה ליה ארום אף בימכא לא ינוח ובליליא שינתא בעינוהי לא חזי: וחזית אנא ית כל עובד גבורתא דיי ארום דחילא הוא ולית ליה רשו לאנש לאשכחא ית עובד גבורתא דיי דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא כד יטרח אנש למתבע מה דעתיד למהוי ולא ישכח ואף אם יימר גבר חכים במימריה למנדע מה דעתיד למהוי בסוף יומיא ולית ליה רשו למשכח: ט ארום ית כל דין יהבית על לבי ולמבלוש ית כל דין די צדיקיא וחכימיא ותלמידיהון דמשתעבדין לדהון על עסק אולפן אוריתא מסירין בידא דיי ומניה אתגזר על כל עלמא כל מה דיהי ביומיהון אף רחמתא די רחמנון אף סניאתא דסנינון גבר לית נביא בעלמא די ינדע מה דיהי באנשא כולא במזלא אתגזר למהוי קדמיהון: כולא במזליא תליא מן שמיא אתגזר מה דעתיד למהוי לכולא ארעון חד לזכאה ולחיבא לדתקנן אורחתיה ולמרבי נפשיה ולמסאב נפשיה ולמקרב נכסת קודשיא ולדליתוהי מקריב נכסת קודשין כחיבא כגבר דיומי לשקרא כגבר דמומתא דחיל: דין מזל ביש בכל עלמא די יתעבד תחות שמשא ארום ארעון חד לכולא לכל דיירי ארעא ואף לבא דבני אנשא אתמלי ביש על דא וחולחולתא בלבבהון כל יומי חייהון ובתר סופוהי דאנשא נטיר ליה לאתוכחא עם מיתיא בדין חיביא: ארום מן גברא די אתחבר לכל פתגמי אוריתא ולמקני חיי עלמא דאתי אית ליה סבר: ארום

רש"י

לאכול ולשתות' ממה שחנן לו הקב"ה ולשמח בחלקו ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנ' לכו שברו ואכולו ונו': והוא ילונו' יתחבר עמו כענין שנ' והלך לפניך צדקך: ימי חייו אשר נתן לו האלהים' יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו ה האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו: כאשר נתתי את לבי' אין כאשר זה משמש ל לשון דוגמא כמו כ כאשר תעשו כן יעשה אלא לשון זמן כמו כ כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול ונו' אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור ונו' או וראיתי כל מעשה ה האלהים: שנה בעיניו איננו רואה' הרשע השטוף אחר הממון והעריות: וראיתי את כל מעשה האלהים' שמסר לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא ונו'' אין הבריות יכולות לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואים רשעים מצליחים ו וצדיקי' יורדים: בשל אשר יעמול האדם ל לבקש' בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין: וגם אם יאמר החכם' שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר כ באומרו הודיעני נא את דרכיך: ולבור' ולברר: את כל זה' בררתי והבחנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים' הוא עונשם והוא שופטם כדי להטיב באחריתם' ועבדיהם הם תלמידיהם משמשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה' אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לב במה יאהבו למקום ובמה הם שנואים: הכל לפניהם' לפני הצדיקים והחכמים: הכל כאשר לכל' הכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם מקרה אחד ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואעפ"כ בוחרים להם לדרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק' כגון נח' לרשע פרעה נכה זה נכלע וזה נכלע' לטוב זה משה' לטהור זה אהרן' ולטמא אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם' ולזובח זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו' ולאשר איננו זובח זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחצי' וזה מת בחצים' כטוב זה דוד' כחוטא זה נבוכד נצר זה בנה ב"ה וזה החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה' כנשבע זה צדקיהו שנשבע לשקר שנ' גם במלך נבוכד נצ' מרד אשר השביעו ונו'' כאשר שבועה ירא זה שמשון שנאמר ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למלכו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים: על כן לב בני האדם מלא רע' שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים' וסופן יורדים לגיהנם: כי מי אשר יחובר אל כל החיים' יש בטחון כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי

פי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת ושניה׳ רשעי׳ טוב היה לו לנבוזר אדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מית׳ מנבוכד נצר רבו שנקרא אריה שנא׳ עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן ורבותי׳ דרשו לענייי׳ מתתכין את הנבלה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר:

כי החיי׳ יודעי׳ שימותו׳ ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומ׳ ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בער׳ שבת יאכל בשבת: גם אהבתם׳ שאהבו פתי ולצון: גם שנאתם׳ שטנאו דעת: גם קנאתם׳ שהקניאו להקב״ה במעש׳ ידיה׳: וחלק אין להם בכל אשר נעשה וגו׳׳ לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו ע״ז ואין להם כפרה לאחר מיתה: לך אכול בשמחה׳ אבל אתה הצדי׳ שבכר רצה הקב״ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמח׳: בכל עת יהיו בגדיך לבנים׳ התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היו׳ תכנס בשלום ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שהזמינו המלך ליום סעוד׳ ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך כך דרשוהו רבותי׳ במסכת שבת: ראה חיים עם אשה אשר אהבת׳ ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם ת״ת אשר בידך: כי היא חלקך בחיים׳ אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנו׳ ובעולם הבא שיגיעת שניהם משכחת עון: כל אשר תמצא ידך לעשות׳ רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה בשאול׳ לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתלא ממנו וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכך נדרש במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: שבתי וראה׳ כמו זכור וידו״נטו בלע״ז: לא לקלים המרוץ׳ לא עמדה לעשאל קלותו משהגיעה פקודתו: ולא לגבורים המלחמה׳ לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם׳ כגון אני שהיה לחמי ליום ששים כור סולת וגו׳ ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקל ומקידה: וגם לא לנבונים עושר׳ כגון איוב בתחלה ויהי מקנהו וגו׳ כשבאה שעתו אמר חנוני אתם ריעי: ולא ליודעים חן׳ הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפילתו שיכנס לארץ:

כי

כי החיים׳ והחיים אפילו הם כסילים יודעים שימותו והמתים אפילו הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם: גם אהבתם׳ כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם: לך אכול׳ זה דבור לב בני האד׳ והוא הוללות והענין אחר שאין למת חלק בעולם כשאתה בחיים לך אכול בשמח׳ לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים ירצה האלהים שתעשה: בכל עת׳ המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדיך לבני׳ והענין שלא יהיו מעשיך מגואלים וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב׳ וזהו שיקח אשה ולא יבנה בורה׳ וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעולם הזה עשה כי העולם הבא איננו עולם מעש׳ כי אם עולם הגמול׳ והפירוש הנכון שהפסוקי׳ שים למעלה ולמטה הם דבקי׳ והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולכן הוא כנוי בעל נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ושמח עם אשה שחשקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו: כל אשר׳ כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשבה ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה: שבתי׳ אמר שלמה שבתי וחזרתי כי שבחתי השמחה וכי הטוב שיבקש האדם התענג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעולם הזה ולא יתענג בו כי ראיתי קלי׳ יכשלו ושאין להם כח לרוץ יברחו וימלטו׳ ולא לגבורים המלחמה כענין וגבור לא ינצל ברוב כח׳ וגם לא לחכמים לחם שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים ויהיו רשים והדבר הפוך ברוב׳ וגם לא ליודעים חן בענין הממשלה שיאהבו אותו ויסורו אל משמעתו:

כי

י״ב פסו׳ אית בהון ג׳ פעמי׳ גם וסי׳ גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום׳ ויצו גם את השני גם את השלישי גם׳ ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער׳ לא איש דברים אנכי׳ גם צאנכם גם בקרכם קחו׳ משול בנו גם אתה׳ וישאל שאול ביי׳ כי גם אחיך ובית אביך׳ כי גם נביא גם כהן׳ גם תמול גם שלשום׳ גם לא שמעת גם לא ידעת׳

ד כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־הָאַרְיֵה הַמֵּת׃ ה כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם׃ ו גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ז לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ ח בְּכָל־עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃ ט רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ י כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הֹלֵךְ שָׁמָּה׃ יא שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים חֵן

אֲרוּם כַּלְבָּא חַיָּא הוּא טָב מִן אַרְיָא דִי הוּא מִית׃ אֲרוּם צַדִּיקַיָּא יָדְעִין דְּאִין יְחוּבוּן עֲתִידִין לְמֶהֱוֵיהוֹן חֲשִׁיבִין כְּמֵיתַיָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּגִין כֵּן נָטְרִין אוֹרְחָתְהוֹן וְלָא חָיְבִין וְאִין יְחוּבוּן תָּיְבִין בִּתְיוּבְתָּא וְחַיָּבַיָּא לֵיתֵיהוֹן יָדְעִין מִדַּעַם טָב עַל דְּלָא אוֹטִיבוּ עוֹבָדֵיהוֹן בְּחַיֵּיהוֹן וְלֵיתֵיהוֹן יָדְעִין׃ מִדַּעַם טָב לְעָלְמָא דְאָתֵי וְלֵית לְהוֹן אֲגַר טָב בָּתַר מוֹתְהוֹן אֲרוּם אִתְנְשֵׁי דִּכְרָנְהוֹן מִבֵּינֵי צַדִּיקַיָּא׃ בָּתַר מוֹתְהוֹן דְּרַשִּׁיעַיָּא לֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ אַף רְחִמְתְּהוֹן אַף שִׂנְאַתְהוֹן אַף קִנְאַתְהוֹן הָא כְּבַר הוּבְדוּן מִן עָלְמָא וְחוּלָק טָב לֵית לְהוֹן עוֹד עִם צַדִּיקַיָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְלֵית לְהוֹן הֲנָיָה מִן כָּל מָה דְּאִתְעֲבֵד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עֲתִיד מָרֵי עָלְמָא לְמֵימַר לְכָל צַדִּיקַיָּא בְּאַנְפֵּי נַפְשֵׁיהּ אֱזֵל טְעוֹם בְּחֶדְוָא לַחְמָךְ דְּאִתּוֹתַב לָךְ עַל לַחְמָךְ דִּי יְהַבְתָּא לְעַנְיָא וְלַחֲשִׁיכָא דַּהֲוֵי כָּפֵן וְשָׁתֵי בְּלֵב טָב חַמְרָא דְּאִצְטְנַע לָךְ בְּגַן עֵדֶן חֲלַף חַמְרָךְ דִּמְזַגְתָּא לְעַנְיָא וַחֲשִׁיכָא דַּהֲוֵי צָחֵי אֲרוּם הָא כְּבַר אִתְרְעִית קֳדָם יְיָ עוֹבָדָךְ טָבָא׃ בְּכָל עִדָּן יְהֶוְיָן כְּסוּתָךְ חִוָּרִין מִן כָּל סוֹאֲבוּת חוֹבְתָא וּשְׁמָא טָבָא דְּמַתִיל לִמְשַׁח רְבוּתָא קְנֵי בְּגִין דִּי יִמְטוּן בִּרְכָן עַל רֵישָׁךְ וְטִיבוּתָךְ אַל יֶחֱסַר׃ חֲזֵי חַיִּין טָבִין עִם אִתְּתָא דִּרְחִמְתָּא כָּל יוֹמֵי חַיֵּי הֶבְלוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לָךְ בְּמַזָּלָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם הִיא חוּלָקָךְ בְּחַיִּין וּבְטוּרְחוּתָךְ דִּי אַנְתְּ טָרַחְתָּא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ כָּל דִּי מְסַפְּקָא יְדָךְ לְמֶעְבַּד טִיבוּ וּצְדָקְתָא עִם מִסְכֵּינָא בְּכָל חֵילָךְ עֲבֵד אֲרוּם בָּתַר מוֹתָא לֵית לִגְבַר עוֹבָדָא וְחוּשְׁבְּנָא וּמַנְדְּעָא וְחוּכְמְתָא בְּבֵית קְבוּרְתָּא דְּאַתְּ אָזֵל תַּמָּן וְלָא יְסַיְּעוּן לָךְ אֱלָהֵן עוֹבָדִין טָבִין וּצְדָקְתָא בִּלְחוֹדֵיהוֹן׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא כַּד הֲוֵיתִי יָתֵב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי הֲוָה אִסְתַּכְלִית וַחֲזֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם לָא גוּבְרִין דְּאִנּוּן קַלִּילִין כְּנִשְׁרִין מִסְתַּיְּעָן לְמִרְהַט לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִן מוֹתָא בִּקְרָבָא וְלָא גִּבָּרַיָּא מִסְתַּיְּעִין בְּאַגָּחוּתְהוֹן קְרָבָא בִּגְבוּרְתְּהוֹן וְאַף לָא חַכִּימַיָּא מִסְתַּיְּעִין בְּחוּכְמַתְהוֹן לְמִסְבַּע לַחְמָא בְּעִדָּן כַּפְנָא וְאַף לָא סוּכְלְתָנִין מִסְתַּיְּעִין בְּסוּכְלְתָנוּתְהוֹן לְמִכְנוֹשׁ עֻתְרָא וְאַף לָא יָדְעֵי בִינָה מִסְתַּיְּעִין בְּמַנְדְּעוּתְהוֹן לְמִשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי מַלְכָּא

ארום

גם אהבתם גם שנאתם :אבדה ב׳ וסי׳ ותוחלת אונים אבדה׳ גם קנאת׳ כבר אבדה: אל יחסר ב׳ וסים׳ שררך אגן הסהר׳ ושמן על ראשך: הבלך ב׳ ובפסוק ואינון מן א״ב מן ב״ב ובפסוק וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכ׳ אות הב״ת בס״ר: תמצא ידך ג׳ וסים׳ תנה נא את אשר תמצא ידך׳ כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה׳ תמצא ידך לכל איביך: הלך ז׳ חס׳ בכתו׳ וסים׳ דוד הלך ודוד בא׳ בשאול אשר אתה הלך שמה׳ כשהסכל הלך׳ כי הלך האד׳ אל בית׳ הלך לדודי למישרי׳ כי גדול מרדכי ב׳ בו׳ וב׳ מל׳ בתהלי׳ רוח הולך ולא ישוב׳ הולך תמי ופועל צדק:

אבן עזרא

כי עת ופגע יקרה את כלם ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה הנזכרי׳ לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם׳ והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במתכונת המערכת העליונה ה הראשונה ופירוש פגע פגיעת אחד מן ה המערכת באחד מ מהשבעה שהוא התכי תכין לפניו ואחריו ושלישיתו ותכין לפניו ואחריו ודע כי מלת עת חסרת נו״ן ועתה אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומבולע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אהו״י כאשר פירש רבי יהודה ברבי דוד בע׳ הדקדוק ז״ל ואות הנו״ן ימצא בראש מבולע ו ונחסר וכן באמצע ובסוף כמו נסע שבולע הנו״ן בדגש ויסע וכן ויפח ויתן ויטע וידר ו ויפל ויגף יבול עלהו ובפועל ידאו הנו״ן כ כלם נוסע נופח נותן נוטע נודר נופל נוגף נובל ובבנוי יחסרו הנו״ן כמו קומו שעו שאו את ראש תנו יד ליי׳ ופעמים ישארו ה הנו״ן על מתכונתם כמו נפלו עלינו ו ובאמצע ימצא מבולע בנו״ן שני במלת שתי כי הוא מן ולא תסנה לו וכן בת חסרת נו״ן בן וכן עת הוא ענת וכמהו בדברי ק קדמונינו ז״ל עונה וכן בלשון ארמית וכעת וכענת ודגשות תי״ו עתו להתבלע הנו״ן כדגשו׳ תי״ו בתו ונו״ן אני במלת אתה וכן חטים וסניה׳ כראים בארמית ותי״ו אמתו כי שרשו מן מ אמונה והתי״ו לשון כ נקבה ויורה עליו ותהי האמת נעדרת וכן ת״ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק יאחר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא : כי גם׳ אמר כי העת והפגע ימכנעו שיעשה מה שיחפוץ ועוד דבר אחר קשה שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להמלט ומלת יוקשים שם התואר׳ אמר ר׳ יהודה בעל הדקדוק ארבעה מלות במקרא ואין להם חמישית שהם על משקל פועלים והם פעולים ואלה הם והסכה אינכו אוכל אם תראה אותי לוקח מאתך ורגל מועדת כהם יוקשים בני האדם והוסיף רבי יונה כ״ע מלה אחרת חמישית והיא לנער היולד ואמר רב שמואל הנגיד כי ה״א היולד במקו׳ אשר כה״א ההוללה ובא פועל עבר במקום עתיד אמר רבי משה הכהן כ״ע כי ארבעה הם בלבד לכן תוסר מלת מועדת מן החשבון ותהיה תחתיה מלת היולד בעבור היות בחשבונם יוקשי׳ ואוכל ולוקח ויולד מהפעלים היוצאים ומועדת מהפעלי׳ העומדים ואמר כי השורק במקום חולם והיה ראוי להיות על משקל ובחומה היא יושבת ומ״ם פתאום נוסף וממנו פתאים וכן שלשום ויותר נכון היות המ״ם סימן היום ותמול : גם זו׳ בעבור שאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הפך הדבר להלל החכם : עיר קטנה׳ המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם ואנשים בה מעט בעלי כח התולדת משרתי הנפש ומלך גדול הוא יצר הרע והאיש המסכן הוא השכל והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו ועניינו על החכם שאין לו לחם והוא בעצמו מה לעני יודע אף על פי שלא תועילנו חכמתו בעולם הזה על דרך הרוב גם יש פעמי׳ שתועיל חכמתו יותר ממלכות אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב כנגד ואנשים בה מעט והיא במקום נמוך שיכול לבנות עליה מצודים ובנאים ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל ומלת מצודים כמו למצד דוד מצודת ציון והמ״ם שרש : ומצא׳ מסכן׳ הוא שם התואר ומסכנות הוא השם והמ״ם נוסף אם הלשון ידועה בארמית וענין ואדם לא זכר שלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי אנשי העיר לפניס קודם שימלט אותם יש מדקדקים אמרו כי הזכר אינו בפה והענין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת אזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוצרכו לפרש כן ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו ענין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלב ופעם בפה ויורה עליו ושם יי׳ לא תזכירו עוד שעניינו לא תזכירו עוד לי בפה ואח יי׳ כי מה ענין לא יעלה על לבבכם זכר אחד : ואמרתי׳ טובה חכמה מגבורה׳ אף על פי שחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשעת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו לעשות הגבורים ותהיה מלת וחכמת חסרת אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו וצמית והלכת אל הכלים ואם צמית ורבים כמו הם : דברי׳ יש מפרש הפסוק הראשון כן טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא מדבר בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בצעקה כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפש ויש אומרים דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו ויש אומרים כי אלה החכמים הם עשירים והנכון בעיני שאינו מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך : טובה

תרגום

ידע יט וסי׳ אל אלהי יי׳ הוא ידע׳ וישבע עוד דוד ויאמ׳׳ ויאמ׳ דוד לאחימלך׳ כי בטרם ידע הנער׳ וחברו קרא אבי, לכן ידע עמי שמי׳ ויאמרו השרים אל ברוך׳ ויוחנן בן קרח אמר׳ ויאמר צדקיהו אל ירמיהו׳ יכבדו בניו ולא ידע׳ תבואהו שואה לא ידע׳ אך בצלם יתהלך איש׳ איש בער לא ידע וכסיל לא׳ כי תאמר הן לא ידענו׳ נבהל להון

כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ כִּי גַּם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃ גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי׃ עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים׃ וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא׃ טו וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים׃ דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים׃

אֲרוּם עִדָּן וְעַרְעִיתָא בְּמַזָּלְהוֹן יַעֲרַע יַת כּוּלְּהוֹן׃ אֲרוּם אַף לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר יַת זִמְנֵיהּ בֵּין טָב לְבִישׁ מִן מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא וּלְמֵיתֵי עֲלוֹי כְּנוּנֵי יַמָּא דְּמִתְאַחֲדִין בְּחַכָּא וּכְצִפֲּרֵי שְׁמַיָּא דְּמִתְאַחֲדִין בְּקוּלָּא כְּוָתְהוֹן מִתַּקְלִין בְּנֵי אֱנָשָׁא לִזְמַן בִּישְׁתָּא דְּאִתְעַתְּדַת לְמֶהֱוֵי נָפְלָא עֲלֵיהוֹן רִגְעָא חֲדָא מִשְׁמַיָּא׃ אַף דֵּין חֲזֵיתִי דְּהִיא חוּכְמְתָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְרַבְּתָא הִיא לְוָתִי׃ גּוּף בַּר נָשָׁא דְּמַתִּיל לְקַרְתָּא זְעֵרְתָּא וְגֻבְרִין גַּבְרֵי חֵילָא זְעֵיר בְּגַוָּהּ הֵיכְמָה דְקַלִּילָן זְכוּתֵיהּ בְּגוֹ לִבָּא דֶּאֱנָשָׁא וְיֵעוּל לְוַת גּוּפָא יִצְרָא בִּישָׁא דְּמַתִּיל לְמֶלֶךְ רַב תַּקִּיף לְאִתְכַּבָּעָא וְאַסְחַר יַת לִבָּא לְמִטְעֵי יָתֵיהּ וּבְנָא עֲלוֹהִי אֲתַר לְמִתַּב עַל דִּי יִצְבֵּי לְאַסְטָיוּתֵיהּ מִן אוֹרְחָן דְּתַקְּנָן קֳדָם יְיָ לְאַחְדָּא יָתֵיהּ בִּמְצוֹדִין רַבְרְבִין דְּגֵהִנָּם לְאַלְקוּתֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין עַל חוֹבוֹהִי׃ וְאִשְׁתְּכַח בְּגוֹ גּוּף יִצְרָא טָבָא מִסְכֵּן וְחַכִּים וְאִתְגַּבַּר עֲלוֹהִי וּכְבַשׁ יָתֵיהּ בְּחוּכְמְתֵיהּ וְשֵׁיזֵיב יַת גּוּפָא מִן דִּינָא דְגֵהִנָּם בְּתוּקְפֵיהּ וּבְחוּכְמְתֵיהּ הֵיכְמָא דְגַבְרָא עָבֵד לְקַרְבָּא מְשֵׁיזֵיב יַת יָתְבֵי קַרְתָּא בְּחוּכְמַת לִבְּבֵיהּ וֶאֱנָשׁ לָא דְּכַר בָּתַר כֵּן לְיִצְרָא טָבָא דְשֵׁיזְבֵיהּ אֱלָהֵן יֵימַר בְּלִבְבֵיהּ זַכָּאָה אֲנָא הֵיכְמָה דְיָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לָא דְכִירוּ יַת עַנְיָא הַהוּא דְשֵׁיזֵיב יָתְהוֹן׃ וַאֲמָרִית אֲנָא בְּמֵימְרִי טָבָא חָכְמַת צַדִּיקַיָּא מִכֹּחַ גְּבוּרַת רַשִּׁיעַיָּא דְחוּכְמַת צַדִּיקַיָּא וּזְכוּתֵיהּ מְשֵׁיזְבָא לֵיהּ וְלֶאֱנָשֵׁי דָרֵיהּ וּתְקוֹף רַשִּׁיעָא דְקָאֵם בְּתוּקְפֵיהּ דְּלִבֵּיהּ בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְדַר בִּתְיוּבְתָּא מְחַבְּלָא לֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וְחוּכְמַת צַדִּיקָא וְעַנְיָא מְזַלְזְלָא בְּעֵינֵי רַשִּׁיעֵי דָרֵיהּ וּבְעִדָּן דְּיוֹכַח יַתְהוֹן עַל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וּפִתְגָמֵי אוֹכַחְתֵּיהּ לֵיתְנוּן מְקַבְּלִין׃ מִלֵּי דִצְלוֹתָא דְחַכִּימַיָּא בַּחֲשַׁי מִתְקַבְּלִין קֳדָם מָרֵי עָלְמָא יַתִּיר מִקְּבָלַת רַשִּׁיעָא דְהוּא שַׁלִּיט עַל שַׁטְיָן דְּפַנְנִין וְלֵית מְקַבֵּל׃ טבא

איש׳ שומר מצוה לא ידע דבר רע ב׳ בו׳ כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים׳ והסכל ירבה דברי׳ : מושל יד מל׳ וסי׳ מושל באדם ב׳ בז׳ ושלמה היה מושל׳ ואתה בית לחם אפרתה׳ והעושר והכבוד מלפניך׳ והקימתי את כסא מלכות דה״׳ ויהי מושל בכל המלכים דה״׳ את מושל בגאות׳ כי תשב ללחום׳ ארי נוהם ודוב שוקק׳ רבים מבקשי׳ פני מושל׳ מזעקת מושל בכסילים׳ אם רוח המושל תעלה׳ ובכ״ל ספרי המסרה שהיו לפני לא אשכחנ״א כי אם י״ג ובכלהו כתוב מושל יד מל׳ ונתקשינ׳ טובא עד דאתברי״ר לן בסד״ר דהו״א ואתה מושל בכל ממלכו׳ הגוים דנ״בי תפלת יהושפט בדה וכן הוא מלא בכ״ל הספרים המדויקים ונמסר עליו יד מלאים:

רשי

כי עת ופגע׳ כמשמעו׳ ד״א כי עת יקרה אותם והפגיע והתחינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו : כדגים שנאחזים במצודה׳ כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה וחלושה ופירשו רבותי׳ היא חכה שאינ׳ אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה : כהם יוקשים בני האדם׳ במכשול קטן ואלם כמו המצודה הרעה והפח ככסלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה ע עליהם פתאו׳ במצודה רעה מלואשה בלע״ז כהם׳ כמותם : ואדם לא זכר׳ לא היה חושבו לכלום : ואמרתי אני׳ בראותי כן טובה חכמה ה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו׳ ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף׳ ואנשים בה מעט אלו איבריו של אדם׳ מלך גדול זה יצר הרע שכל האיברים מרגישי׳ בו׳ איש מסכן יצר טוב : בנחת נשמעים׳ מקובלים הם לבריות : מזעקת מושל בכסילי׳׳ מלכי האומות משה כפטור זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מ מקובלי׳ על ישר׳ וכמה מלכי האומות גוזרי׳ שמד על ישראל ואין דבריהם מתקיימין : טובה

טובה חכמה מכלי קרב · חכמתה של סרח שנאמר ותבא האשה אל העם בחכמתה שמל להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב : וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · אילולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו · דבר אחר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד נחטא ועשאן מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה : זבובי מות יבאיש יביע וגו' · כגון בימי החורף שאי' בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקומ"א בלע"ז ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצ' זכיות ובא ועבר עביר' אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת שסכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושקול וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם · יקר לשון כובד הוא כבד ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו · ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות · יבאיש יביע שם טוב שהוא ערב משמן רוקח : לב חכם לימינו · חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו : ולב כסיל לשמאלו · לעקמו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת וכוחה לו : ואמר לכל סכל הוא · בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה : אם רוח המושל · מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין : מקומך אל תנח · מדתך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי : כי מרפא · דקדוקי הדין בייסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאי' הגדולי' : כשגגה שיוצא מלפני השליט · דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו ואי איפשר לחזור כך אמר הקדוש ברוך הוא ואין להשיב : נתן הסכל במרומים רבים · זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביהם הקב"ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות : ועשירים בשפל ישבו · ישראל שכל הגדולה והכבוד שים להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו : ראיתי עבדים על סוסים · כשדים הם שנאמר בהן זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסי' מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין : הולכים כעבדים על הארץ · לפני קרונין של כשדים : תוספ

הסכל ה' בסגול וסימ' אתתא יעצת ואת יהיבת לגברא ספרא וביאורם בשמואל א' סימן כה'

יוד

א טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה׃ זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט׃ לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׃ וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהַסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא׃ אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי ה מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים׃ יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט׃ נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ׃ רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ׃

ל · ב' מל' · ל · ג' לף כסי' · יתיר ה' · ל חס · ז"א דגש' · ל מל' · ב' · ו' מל' · ל · ל' וחס' · זע' · ז' ה' סגול · ו"ל כתי' סמך · ג'

טָבָא חוּכְמַת חַכִּימַיָּא בְּעִדָּן עַקְתָא יַתִּיר מִן מָנֵי קְרָבָא בְּעִדָּן אַגִּיחוּת קְרָבָא וְגַבְרָא חַיָּבָא חַד דְּאִיתֵיהּ בְּדָרָא גָּרֵם לְאוֹבָדָא טָבְתָא רַבְּתָא מִן עָלְמָא׃ וְיִצְרָא בִּישָׁא דְּשָׁבֵן עַל תַּרְעֵי לִבָּא הֵיכְדִבוּבָא וְגָרֵם מוֹתָא בְּעָלְמָא עַל דְּמַסְרֵי חַכִּימַיָּא בְּעִדָּן דְּחָטֵי וּמְחַבֵּל שְׁמָא טָבָא דַּהֲוָה דָּמֵי מִן קַדְמַת דְּנָא לִמְשַׁח רְבוּתָא דִּמְבַסֵּם בְּבוּסְמָנִין וּבְמָה יָאֵי וְיַקִּיר יַתִּיר מִן חוּכְמְתָא חַכִּימִין וְעוּתָר עַתִּירִין גְּבַר דְּטִפְשׁוּתֵיהּ זְעֵיר וְקַלִּיל׃ לִבָּא דְּחַכִּימַיָּא לְמִקְנֵי אוֹרַיְתָא דְּאִתְיְהִיבַת בְּיַד יַמִּינָא דַיָּי וְלִבָּא דְּשַׁטְיָא לְמִקְנֵי נִכְסִין כְּסַף וּדְהַב׃ וְאַף בְּאוֹרְחָא סָרִיכָא בְּעִדָּן דְּשַׁטְיָא אָזֵיל לִבֵּיהּ חֲסִיר מִן חוּכְמְתָא וַעֲבַד מִלִּין דְּלָא תַקְנִין לְאִתְעוֹבָדָא וְכוֹלָא אָמְרִין דְּשַׁטְיָא הוּא׃ אִין רוּחַ דְּיִצְרָא בִּישָׁא מְתַל כָּךְ וּמִתְגַּבַּר לְמִסַּק עֲלָךְ אַתְרָךְ טָב דִּי הֲוֵיתָא נָהֵג לְמֵקָם בֵּיהּ לָא תִשְׁבֹּק אֲרוּם פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא אִתְבְּרִיאוּ אָסוּ בְּעָלְמָא לְמִשְׁבַּק וּלְמִנְשֵׁי מִן קֳדָם יְיָ חוֹבִין רַבְרְבִין׃ אִית בִּישְׁתָא דְּחָזֵיָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וּמָה נִזְקָא בְּעָלְמָא בְּפִתְגָּמָא דְשָׁלוּתָא דְנָפְקָא מֵהַחְצְפָא עַל גַּבְרָא וּמִן קֳדָם שׁוּלְטָן׃ יְהַב יְיָ יַת שַׁטְיָא לְמֶהֱוֵי בְּרִיא בְּמַזָּלֵיהּ וּמְשַׁמֵּשׁ בְּאַצְלָחוּתָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וְחֵילָוָתוֹהִי גֵּיוְתָנִין וְסַגִּיאִין וְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּעְבְּדִין תְּחוֹתוֹהִי בְּגָלוּתָא וּמִן סַנְיָאוּת חוֹבֵיהוֹן עַתִּירֵי נִכְסִין מִתְמַסְכְּנִין וּבְמַסְכֵּינוּתָא יָתְבִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ אָמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה חֲזֵית עַמְמַיָּא דַּהֲווֹ מִשְׁתַּעְבְּדִין מִן קַדְמַת דְּנָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִתְגַּבְּרִין וְרָכְבִין עַל סוּסָוָן כְּאַרְכוֹנִין וְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אָזְלִין הֵיכְעַבְדִין עַל אַרְעָא׃ ענת

טובה · החכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר תציל ותגן מכלי קרב לגבור והנה נמצאת החכמה תציל בעליה ואחרים עמו כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ויסוב על מושל בכסילים : זבובי מות · נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכם לדרך קצרה זבובי מות יבאיש עכינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומה ותקח האשה את שני האנשי' ותצפנו צפנה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקראהו קרא כל אחד וא' לבדו ופירש הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא · ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים כה מן אבעבועות ולא הבה לדקדוק הלשון כי שרש אבעבועות בעה שהפעלים שהלמ"ד שלהם אינו שלם וכמהו מים תבעה אש כבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו ממבוע כי לנבות הבי"ת להתבלע הנו"ן שהוא פ"א הפעל ויורה עליו נחל נובע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הביאום כי הזבובים יביעוהו ויהיה פועל יוצא · ודע כי יקר הקמוץ הוא תואר השם ומלת יקר בשוא תחת היו"ד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא שוה במקום המוכרת והסמוך כמו בגדי השרד וכל יקר ראתה עינו ואת יקר תפארת גדולתו וקמוץ הסמוך להפרים בים ובין תואר השם הסמוך יקר רוח איש תבונה על כן יטעה האומר בתפלת ראש השנה ולכבוד שמך יקר יתנו במקצת היו"ד והאמת שהוא בשוא כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן וענין יקר בפסוק הזה הוא האדם והענין כמו הזבובים המתים יבאישו מהן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט כי סכלות מעט לחכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלו' הוא חטא וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרב' גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה הלא תראה שלמה המלך כראה אליו המקום פעמי' ובנה מקום לכבוד השם ונסבה ורחבה חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולתה בו ובעבור חטא אחד שלא חפש על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן מעושר שלמה נכתב עליו כל מה שנכתב במקרא בדברי אחיה ונחמיה ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה כענין בקרובי אקדש ומה נכבד דרש קדמונינו ז"ל במלת וסביביו נשערה מאד וכן נכתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרים סבבו הדבר : לב חכם · לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אף על פי שראשו נטוי לצד שמאל ועינינו שסכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל ענייניו במהרה והפך זה הכסיל כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין ואין איש אטר יד ימינו טענה כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם : וגם בדרך · והסכל בכל עסקיו ודבריו וראה חוסר שכלו ודעתו ואפילו כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל : אם רוח · בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שפלת רוח או ענינו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחילה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה ככבד האדם ודע שאם התרפית יניחך הרפוי עם חטאים גדולים ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו הרפה לה והאל"ף במקום הה"א כאל"ף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולי' ויש אומרים כי אם מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור ממרום החכמה והחכם לא יכעיס המושל והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים : יש רעה · באה מלת יוצא שהלמ"ד שלה אל"ף כמו הפעלים בעלי הה"א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמהו כעגלה דשא ואם היא כאל"ף באה על מנהג בעלי הה"א כמו דוה למען ספות הרוה אע"פ שאמר בעל הדקדוק שהאל"ף של דשא תמורת הה"א וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל תדריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע : נתן הסכל · מפרשים אמרו שהיה ראוי להיות בשי"ן והענין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון לכן איננו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשל ויושבים בשפל : ראיתי · זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפירשתי שהוא הנמצא לפקים מעטים : תוספ

חופר ׳ לע כי גומץ אחד ואין שני גם כן ואם אין לו במקרא וחופר יורה על עניכו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופורץ גדר בנוהו חכמים קדמונים או יהי ענינו על הכסיל והענין אע״פ שימצאו דברים בעולם הפך האמת הוא במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול:

חופר גומץ ׳ שוחה: בו יפול ׳ פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכד נצר ע״י כלי בית המקדש שנאמר ועל מרי שמיא התרוממת: ופורץ גדר ׳ סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש ׳ מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין

בלוא ו׳ מל׳ וסימ׳ הוי כל צמא לכו למים ב׳ בו׳ למה תשקלו כסף בלוא לחם ב׳ בו׳ ועמי המיר כבודו בלוא יועיל׳ אם ישך הנחש בלוא לחש: שמלכך ב׳ ובענין וסימ׳ אי לך ארץ שמלכך נער ודבתריה׳ אשריך ארץ שמלכך בן חורים:

חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ: מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם: אִם־קֵהָה הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה: אִם־יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן: דִּבְרֵי פִי־חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ: תְּחִלַּת דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה: וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וַאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד לוֹ: טו עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר: אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ: אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ

בגבורת

ענת מדת דינא וכן אמרת אנון גרמו להון כל דא היכמא דגבר דכרי שוחא בפרשת אורחא ביה אתחייב למפל ואומא די עבר על גזירת מימרא דיי ותקיפו נורא דעלמא נפלו ביד מלכא רשיעא דנכת להון כחויא: אמר שלמה מלכא נביא גלי קדמי דמנשה בר יחזקיהו עתיד למחב ולמסגד לצלמא דאבנין בגין כן אתמסר ביד מלכא דאתור ויכפרתניה בזממין על דבטל פתגמי אוריתא דכתיבין בלוחי אבנין מן עקריהון בגין כן יצטער בהון ורבשקה אחוהי עתיד למסגד לצלמיא דקיסין ולמשבק פתגמי אוריתא דאתיהיבן בארונא קיסי דשטי בגין כן עתיד לאתוקרא בנורא על יד מלאכא דיי: וכד יחובון עמא בית ישראל ויתעבדון שמיא תקיפין כברזלא מלאחתא מטרא והוא דרא לא צלו קדם יי בגין כן אתקלקל כל עלמא בכפנא וכדו תיבין ומתכנשין אוכלוסין ומתגברין על יצרהון וממנן ברזליהון למבעי רחמין קדם אלהי שמיא אית בהון רעוא על מותר אכשרות חוכמתהון: כד מתגרן חיון קלן לטרקה ולנזקא בעלמא על חוביהון דבית ישראל דלא עסיקו בפתגמי אוריתא בחשי ואף לית מותר לגבר אכל קורצין דמשתעי לישן תליתי ארום באשתא דגהנם עתיד לאתוקרא: מלי פום גבר חכים דאשתכח בדרא כד אתי פורענותא בעלמא מצלי ומעדי ית פורענותא ומשכח רחמין קדם יי וספותיה דגברא שטיא מלין נזיפותא ובגין כן כולי עלמא מתגמרין: שרוי מלי פומיה שטותא וסוף מימר פומיה חולחלתא בישא: ושטיא מסגי פתגמין סריקין דלית בהון צרוך עד דלא ידע אנש מה דעתיד למהוי ביומוהי ומה דעתיד למהוי מן סיפיה מן יחוי ליה: טרחות שטיא דטרח בשטותא איהו משלהי ליה על דלא אליף למיזל לקרתא דחכימיא שרי בגוה למתבע מניה אולפנא: וי לך ארעא דישראל בזמן די ימלוך עלך ירבעם חיבא ויבטל מנך תקרובתא דצחרא ורברבניך עד דלא יקרבון תמידא דצפרא ייכלון לחמא: טב ליך ארעא דישראל בעדן די ימלוך עלך חזקיהו בר אחז די הוא מן יחוס בירת דוד מלכא דישראל די הוא גבר תקיף באוריתא ונפק ידי חובת פקודיא ורברבניך: בתר דמקרבין תמידא אכלין לחמא בזמן ארבע שעין מן עמל ידיהון:

מסיע ׳ רובי המפרשים אמרו יסכן בם ׳ יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והסכן כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראיה ונכון כי מה ענין אם קהה הברזל ואקרוב אלי שמלת יסכן בם מלשון סכנה והיא ידועה בדברי הפלוסופים ושני הפסוקים דבקי׳ ועודנו בהלול החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשתמש בלא עצבון עמל וסכנה אפילו האבנים שהם ברשות אדם ומי שירצה יקח אותו יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן עצי היער ייגע בבקוע ופעם יסתכן: אם קהה ׳ אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא מפעלי הכפל והוא ככפול והוא מענין נחשת קלל או יתים כח הבקוע ומלת יגבר כמו וגברתי את בית יהודה וחיילים יגבר כמו כח כענין אלהים יי׳ חילי אנשי חיל ׳ ויתרון הכשר חכמה והענין שיש יתרון על כל עצב כי תכשיר האדם ותיישרנו בלא עצבון והתשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף: אם ישך ׳ חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש ויתכן שזה הגדר הוא גדר השליט ודמה המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הצפעוני שלא ישמע לחש שיזיק ולא יהכה: דברי פי ׳ חלילה להיות החכם בעל לשון רק כל הדברי׳ שיוצאי׳ מפיו הם חן והכסיל ישחית על נפשו בדבורו ואמ׳ תבלענו לשון יחיד כענין ובי מות שמם ירא עמל זבולא: תחלת ׳ אין טעם לדבריו תחלה וסוף: והסכל ׳ יאמ׳ אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברי׳ הרבה מרבים הבל: עמל ׳ דמה הכסיל שיעמוד לבקש גבוהות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הארחות והידועות כאדם שרוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה חפצו וכל עמל במקרא הוא זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר חוץ מאחד אל תחד כבודי: אי ׳ כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא הבל אמ׳ אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואי לו האחד שיפול ואי׳ להם שלישי בעניכם ׳ ושריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט: אשריך ׳ זאת המלה באה בלא סמיכה לבור בלשון רבים כמו אשרי התמים ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובוטח ביי׳ אשריו ובמקו׳ אחר בלשון יחיד ואומר תורה אשרהו אל״ משה הכהן כ״ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידהו

נבורתן

לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים: מסיע אבני׳ יעצב בהם ׳ מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם ׳ יעצב לשון יגיע׳ כמו בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בם ׳ יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם: אם קהה הברזל ׳ חרבות צורים שקיהו פיהם וחדודם: והוא לא פנים קלקל ׳ ואינם לטושים ומרוטי׳ למען היות להם ברק אף על פי כן וחיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח: ויתרון הכשר חכמה ׳ ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם משחירין פניו ברעב ואתה מוצאו מסכן בין העשירים הרבה חיילי׳ מתגברים על ידו ואל תתמה על נו״ן וחיילים כי הרבה נו״ן נופלים כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותירץ עמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה והרב׳ מפורשי׳ כזה: אם ישך הנחש׳ את אים: בלא לחש׳ מחמת שלא לחשו א׳ החבר שלא ישוך: ואין יתרון ׳ לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו בלא לחש כך אם בני עירך נכשלי׳ באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקתו ולא ישתכר: דברי פי חכם חן ׳ על שומעיהם ונשמעים לו וטוב לו שנוטל גדולה עליהם: ושפתות כסיל תבלענו ׳ זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרו של אומות שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין בנותיהם לזנות: תחילת דברי פיהו סכלות ׳ כשאמר לו הקב״ה מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב יי׳ אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני כבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות ׳ שיעמוס וערבוב לכה איעצך זמת אולת: והסכל ירבה דברים׳ שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון: כי לא ידע האדם מה שיהיה לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים נודר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו ׳ כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיאמ׳ מי יגיד לו: עמל הכסילים תיגענו ׳ כסילותם גורם להם עמל המיגע אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פחתים ובצעי המים ויגע בטביעות רגליו בבוץ כלומ׳ עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם אשר לא ידע ללכת אל כתיב אמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שנאמר נר לרגלי דבריך: אי לך ארץ שמלכך ׳ בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות:

בגבורה

בגבורה ולא בשתי׳ שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין: בעצלתים ימך המקרה׳ כשאדם מתעצל ואינו מתקן פירצה קטנה שבתקרת הבית: ימך המקרה׳ ישפל הבניין המקרה את הבית והמסכך עליו: ידלוף׳ יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עונם חרב ומך: לשחוק עושים לחם׳ להדיוט מזמנוי חתני׳ ומלכים עושים סעודה ושתם סעודה גדולה קרויה לחם כמו דאת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב: ויין׳ משקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל׳ אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: גם במדעך מלך׳ אפילו במחשבותיך בלא דבור מלך אל תקלל אל תרגיז למלכו של עולם׳ לא כמשמעו מלך בשר ודם: עוף השמים׳ כשמה הכתובה בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים׳ מלאך המלווה אותך כענין שנ׳ כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו העוברים והשבים יש לך לדאוג מכל בריה שמא יש שומעין ויגידו לאחרים: שלח לחמך על פני המים׳ עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו׳ עוד ימים באים ותקבל תשלומיך ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם ושבור שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה היה סופו נעשה חותנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וכו בניו ובני בניו ליסב בלשכת הגזית: תן חלק לשבעה וגם לשמנה׳ חלקת מלחמך ומשלך לשבעה צריכי חסד חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה׳ שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל על ידי הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי׳ ורבותי׳ אמרו תן חלק וגו׳ אלו שבעה ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליוצרך לנוח בשב׳ וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה׳ דבר אחר תן חלק לשבעה קרבנ׳ ציבור שבעה ימי פסח׳ וגם לשמונה של שמיני חג׳ כי לא תדע מה יהיה רעה אם יחרב הבי׳ ולא תקריבו עוד ויועילו הדלמוניס לדבר אחר כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטל גזירות רעות: אם ימלאו העבים גשם׳ אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקו׳ שהטוב זומות וניכרות שם סופה לבוא אף כן דע שאם יפול עץ וגו׳ אם ישכון אדם חכם צדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו כראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות תרומותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול׳ ישכון כמו על פני כל אחיו נפל: עץ׳ תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסך על הארץ: שומר

גבוריהו כהתפללו בעד רעהו וראיותיו כי ככח עיני יי׳ דרכי איש ושכח הנה עין יי׳ אל יריאיו גם כן יהיו לשון יחיד וגבוריהו כן מגן כל גבור שיש בו ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו נהפך העולם ואם כן ביד רעהו העדלמי שני׳ היו ומה הפרש בין רעו ורעהו שין שיהו גם כפעלים ירדפו ירדפהו אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו ת תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים ויורה על מלת אשריהו שהו׳ לשון יחיד אשרך ארץ וענין בן חורין שיעשה מעשה הגדולי׳ והפך בן בליעל׳ אמ׳ אחד מהמפרשים ידוע שאין בענינים כ כדמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למטה מן השחור והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה לחשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת גם כן יפרש ואורנים חורי שלי חורי ולכן בלשון ארמית חיור והפך החורים חשוכי׳ בל יתיצב לפני חשוכי׳ ׳ יש מפרש ולא בשתי כמו בשתיה וי״א כי בשתי כענין ללות כ כמו ונשתו מים לשוגם בצמא נשתה והענין כי כל מעשיה בגבורה וענין סמיכת גבורה לאכילה עד שיתאוו ויתאכל המאכל ה הראשון והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בשביל ת תענוג: בעצלתים׳ ידוע כי כל מלה היא על שנים היא שנים כמו עינים רגלי׳ ידים שוקים שינים בעבור היותם שתי מערכות ראים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יודה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוחותים שיש ספיגות כשתי לוחות ומעקם דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול באחת וכן פירש רבי משה הכהן נ״ע צהרים אם כן תהיה מלת עצלתים חוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קברה והמקרה במקו׳ בזה שם ויש אומרים שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו המה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה הר״ים ראוי להדגש ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו ידל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל׳ ובשפלות ידים עניינו עניות ומסכנות וידלף מלשון דלף טורד ועניינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יתחדשו עליהם בעבור עצלותם שני דברי׳ האחד שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים: לשחוק׳ והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים העושים ויין המשמח חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה והכסף יענה את הכל וענין יענה ישביא ויתכן שהוא מן עת כמו שפירשתי והענין שימציאנו בעת שירצה הרוצה: גם במדעך׳ אע״פ שהמלך נער השמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך ועניינו בלבך ובמחשבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיק בכחו והעשיר בעשרו׳ כי עוף השמים דרך משל כמו כי היא ממעה את כל ובעל כנפים הוא עוף השמים והענין כפול: שלח׳ יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר ויש אומרים כי אלו המים הם שמי בריכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה: תן חלק׳ עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכון באמצע ואמר לשמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה: אם ימלאו׳ דרך משל לעושר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל מצטרך אליו ומלת יהוא לשון רבים והא״לף נוסף כא״לף ההלכוא אתו ולא אבוא שמוע כי בתחלה הוא יהי בלשון יחיד ואין לו דומה במשקלו במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בצפון או בדרום שם יהיו האוספים והענין על העשיר ויש אומרים כי על העץ בעצמו יאמר וחצי הפסוק הזה הוא כנגד חצי הפסוק הראשון וחציו האחרון כנגד חציו האחרון ואמר זה המפרש כי יו״ד יהוא לעתיד ממלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובשעה שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל ואמ׳ מפרש אחד כי זה העץ הוא מן עצה והאומר כאשר לא אכל מעץ הדעת:

בשתי׳ ל׳ בגבורה ולא בשתי: ישמח ז׳ וסימ׳ ויין ישמח לבב אנוש׳ בן חכם ישמח אב ובן כסיל׳ וחבירו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם׳ ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל׳ מאור עינים ישמח לב׳ שמן וקטרת ישמח לב׳ איש אהב חכמה ישמח: לשמונ׳ ג׳ מ״ל וסימ׳ ויעש דוד שם בשבו מהכותו׳ שמונה שלחנות׳ תן חלק לשבעה וגם׳ וכל ד״ה

בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃ לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר׃

יא שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃ תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃

(ב׳ וכל טפח׳ דכו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ · ל׳ · ב׳ קד מ״ל וחד חס׳ · כנפים ק׳ · ה׳ מ״ל וכל ד״ה דכו׳ · ל׳ · ב׳ כתרי לים׳ · ל׳ · ל׳ · יוד נסתי ומ״ל בל״ש)

בִּגְבוּרַת אוֹרַיְתָא וְלָא בְחַלָּשׁוּת וּבְסַמְיוּת עֵינָא׃ בְּחַלָּשׁוּת עֲסַק אוֹרַיְתָא וּפִקּוּדַיָּא מִתְמַסְכֵּן גְּבַר מִבִּנְיָן וּבְמַכִּיכוּת תַּפְקֶדְתָּא דְּאִתְפַּקְדַת אִתְּתָא לְמִנְטַר מִן רִיחוּק סוֹאֲבוּת דְּמָא וְלָא נָטְרָא מִתְעַבְדָא דָּוְתָא בְגוֹ בֵּיתָהּ׃ לְחוּכָא עָבְדִין צַדִּיקַיָּא לְחֵם לְפַרְנָסָא עַנְיִין כְּפִינִין וְחַמְרָא דְּמָזְגִין לִדְצַחְיָין יְהֵא לְהוֹן לְחֶדְוָא לְעָלְמָא דְּאָתֵי וּכְסַף פּוּרְקָנֵיהוֹן יַסְהֵר עֲלֵיהוֹן זְכוּתָא לְעָלְמָא הַהוּא דְּאָתֵי בְּאַנְפֵּי כוֹלָּא׃ אַף בְּמַנְדְּעָךְ בְּחֶבְיוֹנֵי לִבָּךְ מַלְכָּא לָא תְלוּט וּבְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ לָא תְלוּט חַכִּימָא אֲרוּם רָזִיאֵל מַלְאֲכָא מַכְרִיז בְּכָל יוֹמָא מִן שְׁמַיָּא עַל טוּרָא דְחוֹרֵב וּמְהַלֵּךְ קָלֵיהּ בְּכָל עָלְמָא וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא אָזֵל וּפָרַח בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא כְּנִשְׁרָא מָרֵי גַפִּין וּמְחַוֵּי מִלִּין דְּמִתְעַבְדִין בִּטְמוֹרְתָא לְכָל דַּיָּרֵי אַרְעָא׃ אוֹשִׁיט לְחֵם פַּרְנָסוּתָךְ לְעַנְיֵי דְּאָזְלִין בִּסְפִינָן עַל אַפֵּי מַיָּא אֲרוּם בָּתַר עִדָּן יוֹמִין סַגִּיאִין תַּמָּן תַּשְׁכַּח אַגְרֵיהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ הַב חוּלָק טָב מִן זַרְעָא לְחַקְלָךְ בְּתִשְׁרֵי וְלָא תִתְמְנַע מִלְּמִזְרַע אַף בְּכִסְלֵיו אֲרוּם לָא תִנְדַּע מַה יְהֵי בִישָׁא עֲלָוֵי אַרְעָא אִי חָרְפֵי נִצְחָן אִי אַפְלֵי׃ אִין מִתְמַלְיָן עֲנָנַיָּא מִטְרָא עֲלָוֵי אַרְעָא מַעֲרָן יַת מַיֵּיהוֹן בְּגִין זְכוּתָא דְּצַדִּיקַיָּא וְאִין לֵית זְכוּ בְדָרָא הַהוּא בְּיַמָּא וּבְמַדְבְּרָא נָחֲתָן דְּלָא יִתְהֲנוּן מִנְּהוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאִי אִתְגְּזַר מִן שְׁמַיָּא לְמִנְפַּל מַלְכָּא וְיָעֲטוֹהִי מִן שְׁרָרוּתְהוֹן מִן קֳדָם מֵימְרָא דִשְׁמַיָּא הֲוֵי סוֹבְעָא וְכַפְנָא בְדָרוֹמָא אוֹ בְצִפּוּנָא אֲתַר דְּאִתְגְּזַר לְמִתְקַיָּמָא הַהִיא עֵיטָא מִשְׁתַּלְּחָא לְמֶהֱוֵי׃ גבר

דכו׳ מ״ל וכל שמונת ושמונת חס׳ בס״א שמונת אלפים ככרים:

שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃ כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה כָּכָה לֹא תֵדַע אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל׃ בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים׃ וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לַעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ׃ כִּי אִם־שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי־הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל־שֶׁבָּא הָבֶל׃ שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ וְדָע כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט׃ וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ כִּי־הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל׃

יב וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא־יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין־לִי בָהֶם חֵפֶץ׃

גְּבַר דְּנָטִיר חַרְשִׁין וְקוֹסְמִין לָא יַעֲבֵּד טָב לְעָלַם וּדְמִסְתַּכַּל בְּמַזָּלַיָּא לָא מַגְבֵּי אֲגַר אֲרוּם חַרְשִׁין מְתִילִין לְרוּחָא דְּלָא מִתְּפַס בִּידוֹי דְּבַר נָשׁ וּמַזָּלַיָּא מְתִילָן לַעֲנָנֵי שְׁמַיָּא דַּאֲזַלוּ וְלָא תָּיְבִין׃ הֵיכְמָה דְּלֵיתָךְ יָדַע אֵכְדֵין יְהַלֵּךְ רוּחַ נִשְׁמְתָא דְּחַיֵּי בְּגוּף עוּלֵּמָא שְׁלִילָא דְשָׁרֵי בְּמַעְיָנָא דְאִמֵּיהּ מְעַבְּרָא וְהֵיכְמָה דְּלָא תִנְדַּע אוֹ דְכַר אוֹ נוּקְבָא עַד זְמַן דְּאִתְיְלִיד הַכְדֵין לֵיתָךְ יָדַע יַת עוֹבָדָא דַּיְיָ דַּעֲבַד בְּחוּכְמְתָא יַת כּוֹלָּא׃ בְּיוֹמֵי עוּלֵּמוּתָךְ תִּסַּב אִתְּתָא וְתוֹלִיד בְּנִין וּלְעִדָּן סֵיבוּתָךְ לָא תִשְׁבּוֹק אִתְּתָא חוּלָקָךְ מִלְּמֵילַד בְּנִין אֲרוּם לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ אֵידֵין מִנְּהוֹן אִתְבְּחַר לְמֶהֱוֵי טָב הָדֵין אִי דֵין אִי תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא טָבִין׃ וּבְסִים נְהוֹרָא דְאוֹרַיְתָא וְטָב לְאַנְהָרָא עֵינִין חֲשִׁיכִין לְמֶחֱזֵי יְקָר אַפֵּי שְׁכִנְתָּא דַּעֲתִיד לְאַנְהָרָא אַפֵּי צַדִּיקַיָּא מִן זִיו שְׁכִנְתָּא וּלְמֶהֱוֵי שׁוּפְרֵיהוֹן כְּשִׁמְשָׁא׃ אֲרוּם אִם יוֹמִין סַגִּיאִין חַיֵּי אֱנָשָׁא בְּכוּלְּהוֹן חָזֵי לֵיהּ לְמֶחְדֵי וּלְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא דַּיְיָ יְהֵא דְּכִיר יַת יוֹמֵי חֲשׁוֹכָא דְמוֹתָא וְלָא יְחוֹב אֲרוּם סַגִּיאִין אִנּוּן יוֹמַיָּא דְיִשְׁכּוֹב שְׁכִיבָא בְּבֵית קְבוּרְתָּא לְקַבָּלָא דִינָא מִן שְׁמַיָּא בְּחַיּוֹהִי בְּרַחִים כָּל זְמַן דְּיֵיתֵי עֲלוֹהִי פּוּרְעֲנוּתָא עַל הֲבָלוּתָא דִי עֲבַד׃ חֲדֵי עוּלֵּמָא בְּיוֹמֵי עוּלֵּימוּתָךְ וִיהֵי לִבָּךְ טָב עֲלָךְ בְּיוֹמֵי רַבְיוּתָךְ וְאַזֵּל בְּעִנְוְתָנוּתָא עִם אוֹרְחֵי לִבָּךְ וּתְהֵי זָהִיר בְּחֶזְיוֹנֵי עֵינָךְ וְלָא תִסְתַּכַּל בְּבִישׁ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ אֲרוּם עַל כָּל אִלֵּין עֲתִיד יְיָ לְאַעֲלוּתָךְ בְּדִינָא׃ וְתַעְדֵּי רְגִיז מִלִּבָּךְ וְלָא תִגְרוֹם בִּישׁ עַל בִּסְרָךְ אֲרוּם עוּלֵּימוּת וְיוֹמֵי אוּכָּמוּת שְׂעַר הֲבָלוּ׃ יב וְתִהְדְּכִיר יַת בָּרְיָךְ לְיַקְרוּתֵיהּ בְּיוֹמֵי רַבְיוּתָךְ עַד דְּלָא יֵיתוּן לְוָתָךְ יוֹמֵי בִישׁוּת וְיִמְטוּן עֲלָךְ שְׁנִין דְּתֵימַר לֵית לִי בְהוֹן רַעֲוָא׃ עד

יקצור ג׳ ומל׳ וסימ׳ וזרעו שבלים יקצור׳ זורע עולה יקצור און׳ וראה בעבים לא יקצור: הזה ד׳ רפין וסימ׳ בלשון ארמי אחוכון נברא ייתי בצפר׳ וביאורם הזה אחיכ׳ הקטן אשר אמרת׳ הזה האיש מרגיז הארץ׳ להשתנע עלי הזה יבא אל ביתי׳ בבקר זרע זרעך: שמח ב׳ וסי׳ שמח זבולון בצאתך׳ שמח בחור בילדותיך׳ וא׳ ושמח יהי מקורך ברוך׳ ואינון

מן ד׳ זוגין מן ב׳ ב׳ שין דמשמש סס״ך ואינון מן כ״ב תרין א׳ וחד וא׳ וסי׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ במערכ׳ אות הסט״ך בס״ד:

אבן עזרא

שומר׳ גם זה מושל על הכליב כי הזורע העצל הכילי יאמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזרע ואטמנהו בארץ ויש אומרי׳ שהיא מצוה כמשמעה לזורע שכבר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנסה כי העתים משתנות: כאשר׳ מפרשים אמרו כי כ כעצמים הוא כעצים זה הבל ועניינו גוף הילוד טרם יולד ו נקראו עצמים כי הם יסודי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש ו והמלאה היא ההרה ויתכן שיהיה המלאה תואר לאשה ותהיה מלאת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה ב בלשון הקדש והיה ראוי להיות הבי״ת ה הראשון פתוח והשני דגוש וכמהו לאיש ה העשיר: בבקר׳ עניינו תמיד על שני הפירושי׳ ואי״ן תנח לשון נקבה בעבור היד והענין אל תניח ידיך מן הזרע כי מגלכו מלת הנית י אצלת לשני פעלים: ומתוק׳ זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ו ועיקר זה בעבור ה התחברות ההרגשות במקום שעל המצח והוא מקו׳ יאמרו מלא שהיא יודעה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת וכמהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וענין הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק ת תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת: כי אם׳ אילו ידע האדם שיהיה שנים רבות וישמח בכלם כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימי לו האור הנזכר וכל שבא הבל ענינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל: שמח׳ אחר שהכל הבל שמח עתה בחור בילדותיך ועניינו כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא במקום אחר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף וחזקי התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ וכן אתם הפסוק ודע כי על כל אלה ישוב אלה על השמחה והטבת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין ועניין טוב הלב בלשוננו על שלשה פנים האחד שייטב מעצמו כמו וייטב לבו והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: והסר׳ פרשתיו למעלה נמלא שחרות מן כי עלה השחר כי למה ימי השחרות לשחר כשיבקע כענין אז יבקע כשחר אורך או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה: זכור׳ מצאנו נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך ויש אומרים מהם שתי לשונות ויפרש משרת משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם ישמנו לא ישתנו׳ ימי הרעה הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו: עד

רשי

שומר רוח׳ ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע׳ פעמי׳ ממתין ואינו בא: ורואה בעבים׳ נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: כאשר אינך יודע׳ כעצמים בבטן המליאה׳ לדברים הנסתרים והנעלמי׳ כבטן שהיא מליאה ואעפ״ שבולטת לחוץ׳ כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס כדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו כגן ה׳ כארץ מצרים כשפחה כגבירתה כקונה כ כמוכר ופעמים שהוא משוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את ה הרוח לראות בעבים: כעצמי׳ אינקלוסו״רש בלע״ז כמו עוצם עיניו: ככה לא תדע וגו׳ אף גזירותיו של מקום לענין עניות ועשירות כך עלומות הם עמך ולא תמנע מן החסד לדאג שמא אחסר מ מנכסי ואעני לא א אעסוק בתור׳ ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהיו לי ב בנים ואצטרך להוציא עליהם: בבקר זרע את זרעך וגו׳ אם למדת תורה בילדותיך למוד בזקנות׳ אם היו לך תלמידי׳ בילדותיך יהיו לך תלמידים ב בזקנותך נשאת אשה בת בנים בילדותיך שא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותיך עשה צדקה בזקנותך: כי אינך יודע איזה יכשר׳ אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך מצינו בר׳ עקיבה שהיו לו עשרים וארבע אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפורס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אל רבותי׳ שבדרום ושנאה להם ולעניין הבנים מצינו באבצן שלשי׳ בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו וכולם מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: ומתוק האור׳ מתוק הוא אורה של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש׳ ואשריהם תלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כך נדרש באגדת תילים: בכולם ישמח׳ יהי שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שיצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו׳ באותו הימים יותר מימי החיים: כל שבא׳ עליו יהיה הבל ואושך יש הבל שהוא לשון פורענות וצרות כמו כי בהבל בא ובחושך ילך: שמח בחור בילדותך׳ כאדם שאומ׳ לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובטוח תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט: והסר כעס׳ דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה׳ יצר הרע: מבשרך שיהיה לך לב בשר: והשחרות׳ נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו: וזכור את בוראך׳ תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בג׳ דברים וכו׳ וממקרא זה דרש וזכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו׳ וזכור את בורך קבריך מקום עפר רמה ותולעה וזכור באר בארך שנבעת ממקורה היא טיפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה׳ ימי הזקנה והחלשות: עד

ביום ג׳ דגשי׳ דמטעין בהון וסימ׳ ביום שיזעו שמרי הבית׳ אויל ביום ידע כעסו׳ אחות לנו קטנה: ויקום ל׳ מלרע לקול הצפור וא׳ מלעיל ותגזר אמר ויקם לך׳ ואינון מן א״ב מן ב״ב חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות האל״ף בס״ד:

עַד אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם׃ בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת׃ ה וְסֻגְּרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל קוֹל הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת הַשִּׁיר׃ גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים׃

ביום ג׳ דגשי׳ וטעמי׳ כהן

עד דלא ישתני זיו יקרא דאפך דמתיל לשמשא ונהורא דעינך עד דלא יסתמון והדר ליסתך עד דלא יתקדרון ובבי עינך דמתילן לכוכביא עד לא יתעממון ריסי עינך יהון זלגין דמען בעננין בתר מטרא: ביומא די יזועון ארכובתך ויתנקשון אדרעך ויתבטלון ככי פומך עד לא יכלין למלעס מיכלא ויתעממון עינך דמסתכלין בחרכי רישך: ויהון רגלך כבילן מלמפק בשוקא ויעדי מנך רעות מיכלא ותהי מתער משנתך על עסק קל עופא כאלו על גנביא דאזלין בליליא ויתרפסון ספותך מלמימר שירתא: אף מן עוברין דהוו מן קדמת דנא תהי דחיל למרכב יתהון ובשושיתא קלילא מתילא באנפי נפשך לטור רם בעדן מהלכך באורחא ותציץ ריש שזרתך מן כחישותא כשגרא ויתנפחון אסתורי רגלך ותתמנע מן משכבא ארום אתפני אנשא למהך לבית קבורתיה ויסחרון מלאכיא תבעי דינך כספריא דמסחרין בשוקא למכתב דין חושבנך: עד

עד אשר לא תחשך השמש׳ אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומצהב׳ באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מצהבת: והאור׳ זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח׳ זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים׳ אלו הלסתות רומני לאפי שקורין פומ״לש של לחיים שמגהיבים: ושבו העבים אחר הגשם׳ תבא כהיית המאור אחר דמעת הבכי מ מכמה צרות שעברו עליו: שיזעו׳ ירתיתו: שומרי הבית׳ אלו הצלעות והכסלים ה המגינים על כל חלל הגוף: והתעוותו׳ יאחזם עוות שקורין קראנפ״ף והתעוותו אנקרופירו״כט בלע״ז: אנשי החיל׳ אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות׳ אלו השינים: כי מעטו׳ לעת זקנה רוב שיניו משרות׳ הרואות בארובות׳ אלו העינים: וסוגרו דלתים׳ אלו נקביו: בשפל קול הטחנה׳ קול רחים הטוחנים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס: ויקום לקול הצפור׳ שאפילו קול צפור מנערתו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר׳ כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות: גם מגבוה יראו׳ מגבשושיות ותלוליות שברחובות הוא דואג לבאת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך׳ אימות ויראות הרבה בדרכים יש לו׳ חתחתים לשון כפול הוא כתיבה כמו גלגלים קשקשים זלזלים: וינאץ השקד׳ לשון הנצו הרמונים שהרי האל״ף לא נקראת בה אמרו רבותינו זו קליבוסת הנק״א בלע״ז שעצם הירך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו כן האילן שהוא בולט׳ השקד אילן של שקדים כלומר שתקפוץ הזקנה עליו כשקד זה הממהר להכן לפני כל האילנות: ויסתבל החגב׳ אלו העגבות שתהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד׳ ויסתבל איסדיילט סורפיי״ץ בלע״ז: ותפר האביונה׳ חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש, אביונה תאוה כמו ולא אביתם תאבתי לישועתך: עד אשר לא ירתק חבל הכסף׳ זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף וכמותו חסר מוחו ומתרוקן וייבש ומתעקם בתוך החליות ונעשת כשלשלת׳ ירתק לשון רתוקות כסף: ותרוץ גולת הזהב׳ זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעיין כמו גולות עליות׳ ותרוץ לשון רציצה: ותשבר כד על המבוע׳ זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו: ונרוץ הגלגל אל הבור׳ יתרוצץ גלגל העין בתוך גומא ולפי פשוטו גלגל הדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת׳ ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל ונכור את בוראך בימי בחורותיך בעוד שהבחורות שבכם קיימות בעוד שהכהונה קיימות שנאמר בה ובחר אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן בעוד שהלוייה קיימת שנאמר בו כי בו בחר יי׳ אלהיך מכל שבטיך בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ויבחר בדוד עבדו בעוד שירושלם קיימת שנ׳ בה העיר אשר בחרתי בה בעוד שבית הבחירה קיימת שנ׳ בה עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה בעוד שאתם קיימים שנאמר ובך בחר יי׳: עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי הגולה׳ עד שלא תחשך השמש זו מלכות בית דוד שנ׳ וכסאו כשמש נגדי׳ והאור זו תורה שנ׳ כי נר מצוה ותורה אור׳ והירח זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה׳ והכוכבים אלו הרבנים שנאמר מצדיקי הרבים ככוכבים׳ ושבו העבים אחר הגשם צרה אחר צרה קשה אתה מוצא בכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית׳ ביום שיזעו שומרי הבית אלו משמרות כהונה ולויה׳ והתעוותו אנשי החיל אלו הכהנים שהם גבורים בכח אמר רבי אבא בר כהנא עשרים ושנים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד אמר רבי חנינא המורשה הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה׳ ובטלו הטוחנות אלו המשניות הגדולות משנת רבי עקיבא ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא׳ וחשכו הרואות שישתכח התלמוד מן הלב׳ וסוגרו דלתים בשוק כגון דלתי נחושתא בן אלכתן שהיו פתוחין לרווחה׳ בשפל קול הטחנה על ידי שלא נתעסקו בתורה אמר רבי שמואל כמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה׳ ויקום לקול צפור זה נבוכד נצר הרשע אמר ר׳ לוי שמנה עשרה שנה היתה בת קול יוצאה ומפוצצת בפלטין נבוכד נצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה׳ וישחו כל בנות השיר בשיר לא ישתו יין׳ גם מגבוה יראו מגבוה שלעולם יתירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים׳ וחתחתים בדרך מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים׳ וינאץ השקד תצמח נבואת ירמיה שאמר מקל שקד אני רואה אמר רבי אלעזר השקד הזה משעה שהוא מניץ עד גומר פירותיו אחד ועשרים יום כך משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב עשרים ואחד יום׳ ויסתבל החגב זה צלמו של נבוכד נצר רומיה אמין שיתין פותיה אמין שית ואם אין עוביו שם אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלם ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר וזהבם לנדה ולמס יהיה׳ ותפר האביונה זו זכות אבות תופר משענת אבות שלכם ויהיו אביונה מלשון אב׳ כי הולך האדם ישראל שנקראו כאן אדם אתם׳ אל בית עולמו מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה׳ וסבבו בשוק הסופדים גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה אחת עשרה שנה כשהגלה נבוכד נצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכד נצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותו אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסים בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם: עד

עד׳ פירוש והאור הוא אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד אחר בואו שעה ומלים שעה מהשעות השוות ואחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימשלו כבראים כמו עופות שלא יוכל לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומה יותר קלה מן השינה יש מפרשי׳ ושבו העבי׳ על הבכי ואחרים אמרו על הליחה ה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויתראה לו כ כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשם אחר הגשם: ביום׳ מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו ומעטו פועל יוצא והענין מעטו ה הטחינה׳ יש אומרים כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות ויש אומרים שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לספרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמגדל והקרוב אלי ששומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו כי אין להם כח לעמוד ועניין חיל כח בעבור היות כל הגוף עליהם והטוחנות הם השנים והרואות העינים: וסגרו דלתים׳ הם השפתים וכמהו דלתי פניו מי פתח׳ בשפל קול הטחנה הוא הקרב העליון והוא המסס שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמהו טוב שפל רוח ועניינו שפלות ועניין בשוק על דרך משל כשישפל קול הטחנ׳ אין קמח נמצא ויהיו חנויות שוק האופים סגורים ונמצא דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות: ויקום לקול הצפור׳ ידוע כי המאכל יוליד השינה ובהסגר הפה נכרת המאכל וייקץ לדבר קל: וישחו כל בנות השיר׳ הוא הגרון שהיה לשיר בו משורר ישא קולו עד שלא ישמע ובאה מלת ישחו שהיא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן שפתיהם שבות למלת כל: גם מגבוה׳ יש אומרים כי על הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ויאמרו כי ו״ו יראו נוסף ויש אומרי׳ יראו שוקין: וחתחתים׳ כפול הפ״ה והלמ״ד כי העי״ן מבולע והוא מן תראו חתת כמו פחד: וינאץ השקד׳ אמרו שהוא מן עלתה נצה והענין השיבה: ויסתבל החגב׳ הקרסול ויש אומרי׳ השקד הוא האבר שסביבתו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המבושים שימשכו למטה ואחרים אמרו כי האות במקום עי״ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יהו״א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים׳ ותפר האביונה אמרו שהוא מן ולא אבה ועניינו תאות המשגל ואמר ר׳ אדונים בן תמים המזרחי נ״ע כי אביונה כנוי לרוח בני האדם וכן דקדוקו אבין תואר השם לזכר

אבן עזרא

וזכר והאביונה לשון נקב' ואם תצעירנה תהיה האביונה וכן מלת האמיון ושמו אומר ותהו לדקדוק עניות כי אין בלשון הקדש מלה שהקטינו כלל ואילו היה זה ביסוד הלשון להקטין יהיו נמצאים במקרא למאות ולאלפים ואולם אמנון ואמינון שני שמות לאיש אחד כמו שלמה ושלמון אבשי אבישי אבנר אבינר ותוספ' וי"ו במו כמו יתר ויתרו ועתה אפרש הפסוק אחר שאמר וחשכו הרואות בארובות ולא יאכל ולא ישמע קולו איך יחזור לאחור לאמר גם מגבוה יראו ודב' השיבה אכן הוא בענין אח' וכן הוא גם מגבוה יראו מחשבותיו שהרוח חושבת שהיא נוסעת והולכת אל מקו' גבוה ותפחד מן הדר' וסוף הפסוק יורה עליו כי הולך האדם ומלת ינאץ היא בא"לף והיא כמו וינאץ בזעם אפו שהוא כמו וימאס אף על פי ששניהם משני בנינים והשקד הוא תואר השם במשקל והיה דשן ושמן ועניינו שומר מתכונת הגוף כעני' שקדו שמרו שוא שקד שומר וכן נמר שוקד על עריהם ועניינו מואס לשקוד ויסתבל החגב שהוא קל וחומר הגוף ותי"ו ויסתבל מבנין התפעל והתאחר כמנהג כל שמ"ך וסי"ן כמו משתולל ותפר האביונה ידוע כי מלת הפיר לעולם היא יוצאת והענין תפר היועצת מועצותיה והיא הרוח וזה לדקדוק הלשון כבר באר רבי יהודה בר דוד נ"ע בעל הדקדוק כי מלת קם ושב וחביריהם שרשם משלשה אותיות והאמצעי יו"ד ויורה עליו קים לדברי הפורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים ובנת לרעי כמו קמת ותואר השם קם כמו הנני שב שבות והשלם קים ועל משקל גנב ולנקבה קיימת וה"א קימה מלרע' אשוב לענין אביונה ואמר כי הא"לף נוסף כא"לף אקדח באזרועך והאזניחו ותהיה זאת המלה תואר מבינה והוא כנוי לרוח בעלת הבינה: אל בית עולמו' הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קצוץ כמו וישב שם עד עולם ועבדו לעולם' וסבבו בשוק' כשיוליכו אותו ישאוהו על כתף יסבלוהו: עד' זה משל ככבד והגולה היא בראש הגלגל המתגלגל בחבל וראש החבל קשור בגולה' וירתק מן עשה הרתוק כשיתקשר החבל כאלו ישתלשל לא ישיב אל המבוע גם כן ענין מלת ירחק שהוא כתוב ומלת ונרוץ מן ותרץ את גלגלתו מענין וירוצצו כאשר תשבר הגולה' וירוץ הגלגל אל הבור ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן נכונו ללצים שפטים' וחבל הכסף הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן' וגולת הזהב הוא המוח ודמהו לזהב בעבור היקרות שהוא אדוס אשר הוא עליו והכד היא המרה וקראה כד בעבור שגם תתחבר המרה האדומה' והמבוע הוא הכבד ונרוץ הגלגל גלגולת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ: וישוב' לא ישאר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר' והרוח תשוב זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא מקרה כי המקרה לא ישוב: הבל' יתכן היות מלת הבל שתי לשונות האחד כמשקל זהב והשני הידוע על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך בברי כמו חלב עזים ויש אומרי' כי הבל לשון בווי והענין כמו עזוב ובא הה"א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אמר כתברר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים: ויותר' עוד' תמיד כמו עוד טומאתו בו' ואזן שירים או חבור מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע' וחקר והורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה ויהיה פועל יוצא לשנים פעולים' תקן משלים הרבה וידבר שלשת אלפים משל: בקש' דברי חפץ' היא החכמה העליונה על שמחה והענין מה חפץ יש בזה שנבראת כך ולמה כך' וכתוב יושר הוא פי' וכמהו על ספר הישר ואיננו אבלנו: דברי' יש בדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקחים הנפש ויש כמסמרות נטועים הגדולים שיאחשו הדלתות שלא יתפרדו וזאת תורת האדם ויש אומרים וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו כלם לימודם בורא אחד ומלת רועה בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה לדרבונות: ויותר' הזהר מעשות ספרים כמו השמרו לכם עלות בהר וענין עשות קנות או כתיבה כי אין קץ להם נלאה להג' שרש כלמ"ד למוד דעת כמשקל להט החרב ואין לה דומה בלשון ישמעאל הוא כמו קריאה:

סוף

מסורה

ירחק ירתק קרי חבל הכסף והוא חד מן י"א מלין דקריין ת' ולא כתי' וסי' ויקר' וינחם דוד את בת שבע ותקרא ק' הכרי ויואב אל כל הצבא הכרתי ק' אחד אלה שמות הגבורים דשמואל אחת ק' עשרה והגלה את כל ירושלם עשרת ק' אמה שמנה עשר' אמה קומת העמוד אמות ק' אחד המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחת ק' תהלה איך לא

קהלת יב

עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָחֵק חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ גֻּלַּת הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל אֶל־הַבּוֹר׃ וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ׃ הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל הָבֶל׃ וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה׃ בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת׃ דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד׃ וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר׃

תרגום

עַד דִּי לָא יִתְאֲלַם לִישָׁנָךְ מִלְמַלָּלָא וּתְהֵי רְעִיָּא מוּקְרָא דְרֵישָׁךְ וְתִתְבַּר מְרִירְתָּךְ עַל כַּבְדָּךְ וְיִרְהַט גּוּפָךְ בְּגוֹ קִבְרָךְ׃ וִיתוּב בִּסְרָךְ דְּאִתְבְּרִי מִן עַפְרָא עֲלַוֵּי אַרְעָא הֵיכְמָה דַהֲוָה מִלְקַדְמִין וְרוּחַ נִשְׁמְתָךְ תְּתוּב לְמֵקָם בְּדִינָא קֳדָם יְיָ דִּיהֲבָהּ לָךְ׃ כַּד אִסְתַּכַּל שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בַּהֲבָלוּ דְעַלְמָא הָדֵין וּבַהֲבָלִין דְּעָבְדִין בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲמַר קֹהֶלֶת בְּמֵימְרֵיהּ כּוֹלָּא הֲבָלוּ׃ וְיוֹתֵר מִן כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא הֲוָה שְׁלֹמֹה דִי מִתְקְרֵי קֹהֶלֶת חַכִּים וְתוּב הֲוָה מְאַלֵּף מַנְדְּעָא יַת עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל וַאֲצִית לְקָל חַכִּימַיָּא וּבְלַשׁ בְּסִפְרֵי חוּכְמְתָא וּבְרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ תַּקִּין סִפְרֵי חוּכְמְתָא וּמַתְלִין דְּסוּכְלְתָנוּ סַגִּיאִין לַחֲדָא׃ בְּעָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְמִתְקְרֵי קֹהֶלֶת בְּחוּכְמְתֵיהּ לְמֵדַן דִּינִין עַל הִרְהוּרֵי לִבָּא דַאֲנָשָׁא וּבְלָא סָהֲדִין בְּכֵן אִתְאֲמַר לֵיהּ בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הָא כְּבַר אִכְתִּיב בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹהִי דְמֹשֶׁה רַבְּהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל תַּקְנִין פִּתְגָּמִין וּמְהֵימְנִין עַל מֵימַר סַהֲדַיָּא יְקוּם פִּתְגָּם׃ פִּתְגָּמֵי חַכִּימִין מְתִילִין לְזִקְתִּין וּלְקִלְשׁוֹנִין דְּאָנְצִין לְאַלָּפָא חוּכְמְתָא לְסָרִיקֵי מַנְדְּעָא הֵיכְמָה דִּמְאַלֵּף זִיקְתָא לְתוֹרְתָא וְרַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין מָרֵי הִלְכְתִין וּמִדְרָשִׁין דְּאִתְיְהִיבוּ עַל יְדוֹי דְמֹשֶׁה נְבִיָּא דְרָעָא בִלְחוֹדוֹי יַת עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא בְּמַנָּא וּבְרַגּוֹגִין׃ וְיַתִּיר מִנְּהוֹן בְּנִי אִזְדְּהַר לְמֶעְבַּד סִפְרֵי חוּכְמְתָא סַגֵּי עַד לֵית סוֹף וּלְמֶעְסַק בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּלְאִסְתַּכָּלָא בְלֵיאוּת בִּשְׂרָא׃

מסורה

עזבה עיר תהלה תהלת ק' קומה והעמודים שמנה עשרה דירמיה קומת ק' באחד לבבתיני אחתי כלה קדמא דפסו' באחת ק' בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת בת ק' ירחק עד אשר לא ירחק חבל הכסף ירתק ק' ואני המאסף קשיא לי טובא על בעל המסורת למה ערב ומסר אותם שכתובים ה' וקרי' ה' עם אלו האחרים וערבם יחד שאין זה דרכו שהיה לו לומר ג' כתיב ה' וקרי' ת' וכן חד כתיב ה' וקרי' ת' וכן כולם כמו שמנ"הגו' וז"ל חד מן ו' דכתי' ב' וקרי' מ' וכן חד מן ד' דכתי' ר' וקרי' ד' וכן אחרים ומלשונו דמסר חד מן י"א מלין דקרי' ת' ולא כתי' נוכל לכתוב עד אשר לא ירתק במקום ירחק מי יאמ' שהוא כתוב ירחק וכן האחרים וקשה לי טובא ולא ידענא מה לתרוצי:

רשי

עד אשר לא ירתק חבל הכסף זו שלשלת יוחסין' ותרוץ גולת הזהב אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים מזהב' ותשבר כד על המבוע כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה שנביאתם גלו לבבל ופסקו מלימודם בעוני הדקדק תחילה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכד נצר את מצרים הגלם לבבל' ונרוץ הגלגל אל הבור זו בבל שהיא זוטו של עולם' וישוב העפר וגו' שנבל כאן לבבל חזרו' והרוח תשוב זו רוח הקדש שכיון ש שנסתלקה רוח הקדש גלו: הבל הבלים' אני רואה בעולם: אמר הקהלת' מי שנו קבוצת החכמה' הבל הבלים כל מה שנברא בששת ימי ב בראשית: ויותר שהיה קהלת חכם' ויותר ממה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם: ואזן' עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג שמירת שבת ותיקן נ נטילת ידים סייג ל לטהר' ונזר על השני' סייג לעריות: ביקש קהלת' נתן לבו ואזר על הדבר ומצאו: דברי חפץ' הלכה למשה מסיני: וכתב יושר' זו תורה שנכתב והנביאים: דברי חכמים' שעשו סייג לתור' בגזירו' להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו על אכות וקרית שמע לערבית כמו כן: כדרבונות' מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים' מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם: בעלי אסופות' משמרי' שים להם גולגולת אסופה ונסח גרוסה בלע"ז כן פירשו דונש בן לברט: נתנו מרועה אחד' כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבור'. וכמשמרו' כתוב בשי"ן שהתור' בעשרים וארבעה ספרים וכמניין משמרות כהונה ולוייה: ויותר מהמה בני הזהר' ויותר מיוסר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה' בני הזהר לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין קץ' אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגיעת בשר' ואם לתת לב לגירסא אבילות יותר ממה שאין הלב מטיב יגיעה היא לבריות שאין להשיב ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל' אך

וכמשמרות ל' וכתי' סי"ג

אך סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא מה שתוכל עשה ולכך לשמים : ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם ׳ כי לדבר הזה נברא כל האדם : כי את כל מעשה ׳ אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם :. על כל נעלם ׳ אפי׳ על השוגג : אם טוב ואם רע׳ אפי׳ כשאל במתנ׳ כגון נותן צדקה לעני ב בפרהסיא ׳ סוף דבר הכל נשמע את האלהים ונומר :

סוף דבר׳ כבר השמעתיך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים זה עשה את האלהים ירא׳ כי זה כל האדם ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו ובמותו הבל ועניינו כי זה מקרה כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראה השם הנכבד והנורא : כי את׳ סוד סלה זכר בספר בראשית עד ויכלו לשם שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת וענין על כל נעלם כל מעשה נראה שתעשה יובא במשפט כפי ה הנעלם והענין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע ויש אומרי׳ ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני וברוך היודע האמת ומחסדיו אשאל לכפר שגיאותי ויעיר כבודי עד יודיעני א אורח חיים :

והספר נשלם ׳
בפירוש כל נעלם ׳
בעזרת אל עולם ׳
מלמד כל דעה :
ורוב הודות לשמו ׳
וכל חסד עמו ׳
יבוא אל עמו ׃
גאולה וישועה :
לחשבון היודעים ׳
תעודת שעשועים ׳
תשע מאות ים עם ׳
אלפים ארבעה :

לשם אל יאתה כל הגדולה ׳
מאד הוא נעלה על כל תהלה :
לאברהם בנו מאיר ינו עוז ׳
אשר הואיל לפרש המגילה :

ויהי בימי ה׳ דסמי׳ וסי׳ ויהי בימי אמרפל ׳ ויהי בימי אחשורש ׳ ויהי בימי אחז ׳ ויהי בימי שפט השפטים ׳ ויהי בימי יהויקים דירמיה :

טו סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם : כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע :

ל״ס רכתי׳ ז בלי׳ ל מ״ל ׳ י׳ סגול ׳ ה׳ חס ׳ כ׳ כ׳ א׳ ל״ף בקול יי׳ אלהינו

סוף פתגם דאתעבד בעלמא בצנעא כולא עתיד לאתפרסמא ולאשתמעא לכל בני אנשא בגין כן ית מימרא דיי הוי דחיל וית פקודוי הוי נטר דלא למחב בסתרא ואין תחוב הוי זהיר למתב ארום כדנן חזי למהוי אורח כל אנש : ארום ית כל עובדא יי יעל ליום דינא רבא ועתיד לפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אנשא אין טב ואין ביש : סוף דבר

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם : סימן יתקק

סך פסוקי דקהלת מאתים ועשרים ושנים וסימני׳ רכ״ב ותציו מה שהיה כבר נקרא :

נשלם ספר קהלת

א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה : ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה :

ל׳ ל׳ ׳ כ׳ נחס ׳ ל׳

וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְיוֹמוֹהִי בְּטִילַת עֲבִידַת בֵּית אֱלָהָנָא רַבָּא וַהֲוָת בְּטִילָא עַד שְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ בְּגִין עֵטִיתָא דְוַשְׁתִּי חַיָּבְתָּא בְּרַתֵּיהּ דֶּאֱוִיל מְרוֹדַךְ בַּר נְבוּכַדְנֶצַּר וְעַל דְּלָא שַׁבְקַת לְמִבְנֵי יַת בֵּירַת מוּקְדְּשָׁא אִתְגְּזַר עֲלַהּ לְאִתְקְטָלָא עַרְטִילְתָּא וְאוּף אִיהוּא עַל דְּצָיֵית לְעֵיטָא אִתְקְצָרוּ יוֹמוֹהִי וְאִתְפְּלִיג מַלְכוּתֵיהּ דְּמִן קַדְמַת דְּנָא הֲוָן כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא וְאַפַּרְכַיָּא כְּבִישָׁן תְּחוֹרַת יְדוֹי וּכְעַן לָא אִשְׁתַּעְבַּדוּ לֵיהּ מִן בִּגְלַל הָכִי וּבָתַר כְּדוּ אִתְגְּלֵי קֳדָם יְיָ דַּעֲתִידָא וַשְׁתִּי לְאִתְקְטָלָא וַעֲתִיד הוּא לְמִסַּב יַת אֶסְתֵּר דְּהִיא מִבְּנָת שָׂרָה דַּהֲוָת מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין אִתְיְהֵבַת לֵיהּ אַרְכָּא וּמְלַךְ מִן הִנְדְּיָא רַבָּא וְעַד כּוּשׁ דְּמִן מַדִּנְחָא דְהִנְדְּיָא רַבָּא וְעַד מַעַרְבָא דְכוּשׁ מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע פִּלְכִין : תוספתא

חַמְשָׁה כְּתִיב בְּהוֹן וַיְהִי לִישָׁנָא דְוַי וְאִלּוּ אִנּוּן וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל דְּאִתְכְּנַשׁוּ מַלְכִין וְלָא הֲוָה רִיבָא וְחַרְבָּא בְּעָלְמָא עַד דַּאֲתָא אַמְרָפֶל וַיְהִי בִּימֵי שְׁפוֹט הַשּׁוֹפְטִים וְכָל וַי הֲוָה בְּיוֹמֵיהוֹן וּמַן וַי הֲוָה מְטוּל דַּהֲוָה כַּפְנָא בְּאַרְעָא דִּכְתִיב וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיְהִי בִּימֵי אָחָז וַי הֲוָה בְּיוֹמוֹי וּמַן וַי הֲוָה דִּכְתִיב עָלָה רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם וּמָה כְתִיב בַּתְרֵיהּ נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה מִכָּן אַתָּה לָמֵד כּוּלְּהוֹן דִּכְתִיב וַיְהִי בִּימֵי לִישָׁנָא דְוַי וַהֲוָה מִן יוֹמֵי עָלְמָא מִן שְׁנִין קַדְמָיָתָא כַּד הֲווֹ עָקָן אָתְיָן עַל בֵּירַת יִשְׂרָאֵל הֲוָן מְצַלָּן קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא וַעֲנֵי יָתְהוֹן דִּכְתִיב וַיְהִי עַד לָא יִקְרוֹן אֲנָא עָנֵי עַד לָא יְמַלְּלוּן אֲנָא אֶשְׁמַע : בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן כַּד בְּעָא מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דִשְׁלֹמֹה דְּאִשְׁתְּבָא מִן יְרוּשְׁלֶם עַל יְדוֹהִי דְשִׁישַׁק מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּמִמִּצְרַיִם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְסַנְחֵרִיב וּמִן יְדוֹי דְסַנְחֵרִיב אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְחִזְקִיָּה וְתָב לִירוּשְׁלֶם וְתוּב מִן יְרוּשְׁלֶם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְפַרְעֹה חֲגִירָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּמִמִּצְרַיִם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דִנְבוּכַדְנֶצַּר וּנְחֵת לְבָבֶל וְכַד צְדָא כוֹרֶשׁ יַת מָדָהָא דְבָבֶל אַחֲתֵיהּ לְעֵילָם וּבָתַר כֵּן מְלַךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּבְעָא לְמִתַּב עֲלוֹהִי וְלָא הֲוָה יָכִיל וְשַׁדַּר וְאַיְתֵי אַרְדִּכְלִין מִן אֲלֶכְסַנְדְּרִיָּא לְמֶעְבַּד כְּוָתֵיהּ וְלָא יְכִילוּ וַעֲבַדוּ אוּחֲרָן אַרַע מִנֵּיהּ וְאִתְעַסְּקוּ בֵיהּ תְּרֵין שְׁנִין וּבְשַׁתָּא תְּלִיתָאָה מַלְכוּתֵיהּ יְתִיב עִלָּוֵי הַהוּא כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ דַּעֲבַדוּ לֵיהּ אַרְדִּכְלִין בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא :
בשתא

א ויהי בימי א אחשורוש׳ מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל : הוא אחשור׳׳ הוא ברשעו מתחילתו עד סופו : המולך׳ שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכ׳ : מהדו ועד כוש ונו׳ המול׳ על מאה ועשרי׳ ושבע מדינות כמו ה שמולך מהודו ועד כוש שעומדין זה אצל זה וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפס׳ עד עזה : כשבת המלך אחשורוש ונו׳ כשנתקיי׳ המלכו׳ בידו ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה : הפרתמים

נאם אברהם הספרדי הנקרא בן עזרא אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו ג גם בחלום ידבר בו ובו יתמוך בהתחילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מ מוצאי פיו והנה אין במגילה הזאת זכר ה השם והיא מספרי ה הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה וקדמונינו ז״ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו ועוד מה טעם למלת אחר והנכון בעיני שזאת המגילה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם מנה ספר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודה זרה והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילת :

ויהי בימי׳ זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא ׳ וטעם ויהי בימי על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת ׳ וטעם הוא אחשורוש איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שיהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהן בין הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית ׳ וטעם בימים ההם אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים כי הראשון כלל ׳ וטעם כשבת המלך אחשורוש ששקט ממלחמות הודו וכוש כי גבור היה וככה כתוב במגלה על כן בשבת שלם למלכו : שושן הבירה׳ שם ארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגלה הזאת שושן או העיר שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש : רבים

רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב לפי חשבונו ודעתו שלא יגאלו ישראל ואת שפסקו ממלחמות ואת שכחה ושתי והוא הימר בעיני: הפרתמים · מודע המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגלה: הנמצאים · מלה זרה בדקדוק כי היה הנכון ראוי להיותו קמוץ בקמץ גדול כמשפטו והעם הנמצאים באהרון הם משרתיו ומשרתי משרתיו: ביתן · מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכלת וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומחוץ והוא דרך קצרה ביתן בית המלך: חור כרפס · זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו וכנכם כפסוק ובמלאת ביניהם כמו אמור לנער ויעבור לפנינו: חור · עין והוא לבן מגזרת חורי יהודה וככה בלשון ארמית: כרפס · עין כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה עינים במשי נהעד אחוז: בחבלי · פתוח החית בפתח גדול איננו כמו חבלי יולדה: בוץ · הוא הבגד ממיני פשתים בנכרי' גם ארגמן בגמר: גלילי · כמו גלגלי כאשר אפרש במשכן שלמה: ועמודי שש · כמו שיש וככה עם נעים והנה הגלגלי' היו בין עמוד לעמוד ומקבתם מכוסים בבגדים: רצפת · כמו מרצפת אבנים והם היציע מלמטה: בהט · גם דר וסחרת אבנים יקרות: שונים · מגזרת שני והוא שם התואר כדמות פעול וכן ועם שונים: כיד המלך · ככה כי הכח ביד ירצה: והשתיה · על משקל בכה האכילה כי גלמות האיל בעבור האיל המובלע שהוא תחת הא השורש: כדת · כחוק והיא לשון נקבה ואכרה על הזפרים כמו כפים ופילגשים: אונס · מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך: רב ביתו · גדול כמו ורבי המלך: בית המלכות · חסר בית כמו הנמצא בית יי': כטוב לב המלך · פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך: חרבונא · רבים פי' שהיה חרבו על היין במהרה כי לא כמו עתה גם יש במדרש שהיה אליהו והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו והאמת כי אלה השמות הנזכרי' במגלה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מתורגם הדסה ואילו היו השמות עברי' לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות כמלאים על מתכונת אחת כי הנה בריעה שהבית איננו שורש אמרו בריעה וכן מן יתאמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפר' במקומו: והמלך

הפרתמים ג' וסי' בשנת שלש למלכו עשה משתה · ונתן הלבוש · לאשפנז רב סריסיו: הימים האלה ו' בליש' וסימ' תחזקנה ידיכם השמעים · כן שבתי זממתי · ובמלאת הימים האלה · על כן קראו לימים האלה · קימו וקבל היהודי' · והימים האלה נזכרים ונעשים: אחוז ואחוז ה' וסימ' נמסר בסדר מטות: מטות ב' וסימ' השכבים על מטות שן וסרוחי' ·

בשנת שלוש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו: בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמונים ומאת יום: ובמלואת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך: חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וסחרת: והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב כיד המלך: והשתיה כדת אין אנס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש: גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש: ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש:

בשתא דתלת למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא ומטול מה עבד משקיא אית דאמרין דמרדין עלוהי אפרכיא ואזל וכבשנון ובתר דאכבשנון אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דאידא הוה ליה ושדר אגרתא לכולהן מדינתא למיתי למעבד קדמוי חדותא שלח וזמן כל רברבני מדינתא דיירתון ויחרון עמיה ואתו קדמוי מאה ועסרין ושבע מלכין מן מאה ועסרין ושבע מדינן וכולהון קטירי תגי ברישיהון והוו סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין ושתין קדם מלכא ותמן פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזו תמן מאני בית מקדשא הוו בכין ומספדן תמן: ובתר דאכלו ושתו ואתפנקו אחוי להון ית עתריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עתרא בצדאותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמתין דנחשא מלין דהב טב יוהרין ובורלין וסנדלכין ובההוא עתרא תקף יקריה יומין סגיאין ומשתיא לרברבנוי מאה ותמנן יומין: ובאשלמות יומי משתיא האלין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו חייביא בשושן בירנתא דאתמניאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גנתא גואה דמלכא דחורת נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמות אבן טבא ומטללין עלויהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן: ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גון חור בספירין וכרתנין ותכלא אחידן באשלי מטכסין צביען בארגונא דלין עלוי אונקלין דכסף ודשרין סנלגלין דכסף כפיסן עלוי עמודי מרמרין ספקין ירקין וברקין ומרוקין וחוורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמתחן על דרגשין דנקלטיהון דדהב טב וכרעיהון דכסף שרין על סטיו כביש קרוסטלינין ומרמרין ודורא דכרכי ימא רבא ואטונין מצירין מקפין להון חזור חזור: ופקיד לאשקאה יתהון במני דהבא דבית מקדשא דאיתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומניא אוחרניתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותהון היכאבר ומן קדם מני בית מקדשא אשתנאו והוו שתן חמר עסיס דיאי למשתי מלכא דסגי ריחיה ובסים טעמיה ולא בחסרנא אלהן כמסת ידא דמלכא: ושקותא כהלכתא מנהג גופא ולית דאנים ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא אפיטרופוס על ביתיה למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מן כל אומא ולישן: אוף ושתי מלכתא רשיעתא עבדה משתא נשיא בבית מלכותא אתר קיטון בית דמוך די למלכא אחשורוש: ומרדכי צדיקא צלי קדם יי מן יומא קדמאה דמשתיא עד יומא שביעאה די הוא שבתא לחמא לא אכל ומוי לא שתה וביומא שביעאה דהוא שבתא עלת קבלתיה וקבלת סנהדרין קדם יי וכד שפר לבא דמלכא בחמרא גרי ביה יי מלאכא דשגישתא לערבלא משתהון בכן אמר למהומן ביזתא

חור כרפס ותכלת: ויין י' בליש' וסימ' ישתו יין נסיכם · כיין חלבון וצמר צחר · ויין ענושים ישתו · ויין חמסים ישתו · זכרו כיין לבנון · וחכך כיין הטוב · וכיין משתיו · והיין משתיו · ויין משתיהם · ויין מלכות רב כיד המלך: ביום השביעי ב' ר"פ וסי' נשיא לבני אפרים · כטוב לב המלך ביין:

רשי

הפרתמים · שלטונים בלשון פרס: ימים רבי' עשה להם משתה: גינת · מקום זרעוני ירקות: ביתן · נטוע באילנות: חור כרפס ותכלת · מיני בגדים צבעונים פירס להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן · מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטות זהב וכסף · ערוך ליסב עליהם לסעודה: על רצפת · קרקעות של בהט ושש ודר וסוחרת מיני אבנים טובות פירשו רבותינו ולפי משמעות המקרא כך שמם: והשקו' · כמו ולהשקות: שונים · משונים זה מזה וכן ודתיה' שונות ורבותינו דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב · הרבה ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו: כדת · לפי שיש סעוד' שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס: יסד · לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה: על כל רב ביתו · על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחי' ושר המשקים: לעשות כרצון איש ואיש · לכל אחד רצונו: ביום השביעי · רבותינו אמרו שבת היה: ותמאן

להראות ג' ומל' וסים' אתה החלות · להראות העמים והשרים · להראות את אסתר : בדבר המלך ג' וסי' ותמאן המלכ' ושתי · הרצים יצאו דחופים · הרצים רכבי הרכש : ראשנה י' וסים' וישם את השפחות · ויהי בלדתה ויתן יד · והקריב את אשר לחטאת' כל הפקודי' למחנה יהודה · ויהי לבני אהרן · בחרו לכם הפר האחד · ושלמתי ראשנה משנה · ומדתי פעלתם · במעל הזה ראשנה · והקרוב אליו כרשנא · במעל · ומלק · ושלמתי · ראשונה כתי' בוי"ו ואל"ף ויהי לבני אהרן

לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִיא׃ וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסָּרִיסִים וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין׃ וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא שֵׁתָר אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעַת שָׂרֵי פָּרַס וּמָדַי רֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים רִאשֹׁנָה בַּמַּלְכוּת׃ כְּדָת מַה־לַּעֲשׂוֹת בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי עַל אֲשֶׁר לֹא־עָשְׂתָה אֶת־מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּיַד הַסָּרִיסִים׃

וַיֹּאמֶר מוּמְכָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ כִּי־יֵצֵא דְבַר־הַמַּלְכָּה עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בַּעְלֵיהֶן בְּעֵינֵיהֶן בְּאָמְרָם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃ וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמַרְנָה שָׂרוֹת פָּרַס־וּמָדַי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה לְכֹל שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דְבַר־מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי פָרַס־וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבֹא וַשְׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃

בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס מהומן דמתמני על מהומתא בזתא בוז ביתא חרבונא אחר ביה בגתא ואבגתא עתיד מרי עלמא לעסאדה יתהון כגבר דעצר ענבוי בעצרתא תרין זמנין ועתיד לצדאותהון ולשפאותהון להני שבעא רבניא דשמשין באלין שבעא יומין קדם אפי מלכא אחשורוש : וגזר מלכא על אלין שבעא רבניא לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטילתא על עסק דהות מפלחה ית בנתא דישראל ערטילן ומנפסן עמר וכתן ביומא דשבתא ובגין כן אתגזר עלה לאיתאה ערטלתא ברם כלילא דמלכותא על רישה בגין זכותא דאלביש נבוכדנצר אבוי דאבה ית דניאל ארגונא ובגין כן גזר למהוי אתיא קדמוי בכלילא דמלכותא לאחזאה לעממיא ורברבניא ארום שפירת חזו היא : וסריבת מלכתא ושתי למיעל בגזירת מימר מלכא דאתפקדת ביד רברבניא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה רתחת ביה : ואמר מלכא לחכימיא בנוי דיששכר דחכימין מנדעא בעדניא וזמניא בספר אוריתא וחושבן עלמא ארום היכדין יאות למהוי מתמלל פתגם מלכא קדם כל חכימין וידעי אוריתא ודינא : וסריבו בנוי דיששכר למדן ית דינא ההוא ברם צלו קדם יי וכן אמרו רבון דעלמא ערבל ית משתהון והוי דכיר ית צדיקיא דקריבו קדמך בבירת מקדשך אמרין בני שנא ותרין בני יונה שפניגין על מדבחא ארמתא על ידא דכהנא רבא דהוה לביש חושנא די ביה כרום ימא ורובי כהנא הוו מרסן ובחשן ית דמא ומסדרין קדמך לחם אפיא בכן אסתחר מלכא ותב ושאל עטיתא לרברבנוי דקריבין לותיה ואלין שמהתהון כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעא רברבני פרסאי ומדאי חזיי אפי מלכא דיתבין בדרגא קדמאה דבכורסי מלכותא : באוריתא מה לאתעבדא במלכתא ושתי בגין די לא עבדת ית מימר מלכא אחשורוש דגזר עלה ביד רברבניא : ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא ורברבניא לא על עלוי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די כל פלכיא די שליט בהון מלכא אחשורוש : ארום יפוק פתגם גזירת מלכתא על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם חברתא ברם בקושטא מלכא אחשורוש אמר לאיתאה ית ושתי מלכתא קדמוי ולא עלת : ויומא הדין תהוין אמרן רבנתא דפרסאי ומדאי למעבד לגובריהון היכמא די קבילו ית פתגם דעבדת ושתי מלכתא ומתמלכין למעבד כדין לכל רברבני מלכא ומן יכול לסוברא כמסת חוך דין ורגיז : אין קדם מלכא שפיר יפוק פתגם גזירת מלכותא מן קדמוי ויתכתב בגזרין דפרסאי ומדאי ולא יתבטל הדא גזירתא די לא תיעול ושתי קדם מלכא ומן בתר דתיתי קדם מלכא יגזור מלכא ויעדי ית רישא ומלכותא יתן מלכא לחברתה דשפירא מנה : וישתמע

רשי

ותמאן המלכה ושתי · רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהם מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת : ויקצוף · ששלחה לו דברי נאצה : כי כן דבר המלך · כי כן מנהג המלך בכל משפ' לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין : והקרוב אליו · לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו' : כדת מה לעשות · מוסב על ויאמ' המלך לחכמים : עותה · לשון עון : כי יצא דבר המלכה על כל הנשי' · זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן : תאמרנה שרות פרס ומדי · לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר : וכדי בזיון · ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף : דבר מלכות · גזירת מלכות של נקמה שצוה להורגה : ויכתב בדתי פרס ומדי · בספרי חוק ומנהג המלכות : ולא יעבור · חוק זה מכיניה שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את בעלה : אשר לא תבא ושתי · ולכך נהרגה : ומלכר

אבן עזרא

והמלך צוה להראות יופי המלכה ג"כ מנהג ארץ אדום ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או חשבה שהוא שכור : לבוא בדבר המלך · בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כאש : יודעי העתים · חכמי המזלות או העתים שעברו על המלכים הקדמונים : רואי פני המלך · יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספ' מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרים המערכת הראשונה יושבת בתחילה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות : עותה · ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא כי על כל השרי' עותה ומה היא העוות שיצא וישמ' זה הדבר : והיום הזה · יהיה אמור והוא פעול : וכדי בזיון · ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו : ולא יעבר · שלא יסור זה החוק : לרעותה · הוי"ו תחת יו"ד רעיתי שהוא תחת ה"א השורש : פתגם

ראישנה כתיב ביו"ד בתר אל"ף ושארא ראשנה כתיב חסר וי"ו · כ"ח ר"פ מן ב"ב נסבין ו' ברישי' וסים' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ר : מלפניו ח' וסים' וצרעת נעמן תדבק' ואלישע ישב בביתו · חילו מלפניו כל הארץ דדה"י · והאלהי' עש' שיראו · איש יראו מלפניו · אם על המלך טוב יצא · ואת פתשגן כת' הדת' וזרעו' השטף ישטפו לפניו וישברו :

נשמע ג׳ חד קמץ וב׳ פתח׳ וסים׳ כל אשר דבר יי׳ נעשה׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש׳ ונשמע פתגם המלך׳ קדמא קמץ: אל כל ואל כל ׳ג בכתו׳ ותריסר וסים׳ אמור אל כל עם הארץ׳ הן ישא איש בשר קדש׳ אמר אל רחבעם בן שלמה׳ ולא שמענו אל עבדיך׳ ממכון שבתו השגיח׳ היוצר יחד לבם המבין׳ אז לא אבוש בהביטי׳ אכן חן השחד בעיני בעליו׳ כי מי אשר יבחר׳ וישלח ספרים ביד הרצים׳ וכתב מרדכי את הדברי׳ ונשלוח ספרים אל כל מדינות׳

ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד קטן׃ וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר ממוכן׃ וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו׃

ב אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה׃ ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה׃ ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים אל יד הגא סריס המלך שמר הנשים ונתון תמרקיהן׃ והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן׃

איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני׃ אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל׃ ויהי אמן את הדסה היא אסתר בת דדו כי אין לה אב ואם והנערה יפת תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת׃ ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי שמר הנשים׃

וישתמע פתגם גזירת מלכא די יעבד בכל מלכותיה ארום גזרתיה רבא היא ומן בתר כן כל נשיא יתנון רבו ויקר למריהון למן רבא ועד זעירא׃ ושפר פתגמא קדם מלכא ורברבניא ועבד מלכא כפתגם ממוכן׃ ושלח פטקין כתיבן וחתימן בעזקתיה לכל פלכי מלכא לפלך ופלך כמכתב רושמיה ולות עמא ועמא כממלל לישניה קרי וכן אמר אתון עמיא אומיא ולישניא די דירין בכל ממשלתי אזדהרו למהוי כל גבר מסרבן על אתתיה וכפי לה למהוי ממללא כלישן גברא וכממלל עמיה׃ בתר פתגמיא האלין כד פח ואשתדך מרוית חמריה וכד נח תקוף רוגזיה דמלכא אחשורוש שרי למדכר ית ושתי מתיבן רברבנוי וכן אמרין הלא את הוא דחייבת עלה דין דקטול על מה דעבדת אמר להון מלכא אנא לא גזרית לקטלה אלהן די תעול קדמי ולא עלת ופקדית למעדי מנה מלכותא אמרו ליה לא הכי אלהן דין דקטול גזרת עלה בעטת שבע רברבניא מן יד תקוף רונזיה וגזרי למהוי צליבן שבעא רברבניא על צליבא׃ ואמרו עולמי דמלכא משומשנוי יבעון לצרוך מלכא עולמן בתולתן שפירן דחזו׃ וימני מלכא אפיטרופין בכל פלכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולמתא בתולתא שפירת חיזו לשושן בירנתא לבית נשיא די תמן דימוסן ובנאון די תמן מתמני הגא רב סריס דמלכא נטר נשיא ויתגזר למהוי יהב סמתר משחהון׃ ועולמתא די תשפר קדם מלכא תעול למהסן מלכותא חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי׃ גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל למירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבטא בנימן הוא שמעי דאקיל ית דויד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאתמוסי מרדכי ואסתר למפק מנידה וכרו פסק שמעי מלמילד פקד דויד לשלמה בריה למקטל יתיה׃ די אזל בגלותא מן ירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודה די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צדא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למדר בשושן בירנתא׃ והוה מרבי ית הדסה היא אסתר ברת אחבוי ואמאי והוו קרין לה הדסה על די הורת צדקתא וצדיקיא דמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הות צניעא בביתא דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהן אפי מרדכי דאתעבידת לה לתורבינא ארום לית לה אבא ואמא ועולמתא שפירת ריוו ושפירת חזו ובעדן דמית אבוהא אשתארת במעין דאמה וכד ילידת יתה מיתת אמה ונסבה מרדכי ליה בביתיה והוה קרי לה ברת׃ והוה כד אשתמע פתגם כרוז מלכא וגזרתיה ובאתכנשות עולמן סגיאן לשושן בירנתא ליד הגי ואדברת אסתר באונסא ואתעלת לבית מלכא לידא דהגי נטר נשיא׃ ושפירת

פתגם׳ כמו לדבר וכן בקהלת ובארמית: כי רבה׳ אע״פ שהיא רבה כמו כי עם קשה ערף הוא: יתנו יקר׳ שב אל מלת כל אים: שורר בביתו מושל ב באשתו׳ ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון א אחרת׳ ויש אומרים כי ערב לדבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך: כשוך׳ שם הפועל מפעלי הכפל: זכר את ושתי׳ כפה ויתכן שזכר את יופיה על כן ו״ו נאת אשר עשתה: נגזר׳ מגזרת בין הגזרים: יבקשו׳ בנוח העי״ן וראוי להדגש ורבים כמוהו ונחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי: תמרוקיהן׳ כמו תמרוק ברע: איש יהודי׳ בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן: בשושן הבירה׳ כי בשער המלך היה קודם לכל אסתר על כן הוא דר בארמון: בן קיש׳ היה גדול באבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נודע אם מ מרדכי היה מבני ש שאול אם לא: ימיני׳ חסר בן דרך קצרה: יפת תואר׳ תואר כל אבר ומראה הכל טוב או על העין׳ ולדם יקרוקת מטע׳ הדכה: לבת׳ לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי משכן בה כי לא יסמך על מעשה נס׳ אולי דרש לבית שהיא ב במחשבתו בעבור י יופיה לקחתה לאשה: ותפח

ומדבר כלשון עמו: כופה את אשתו ללמוד את לשונו אם היא בת לשון אחר: ויפקד המלך פקידים׳ לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: זכר את ושתי׳ את יפיה ונעצב: תמרוקיהן׳ הן דברי׳ המצחצחין כמו ומורק ושוטף שמן ערב ומיני בשמים וסמים המטהרין ומעדנין את הבשר: איש יהודי׳ על שגלה כלשונו עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודי׳ בין הגוים ואפי׳ משבט אחר הם: איש ימיני׳ משבנימן היה כך פשוטו ורבותינו דרשו מה שדרשו: לו לבת׳ רבותי׳ פירשו לבית לאשה: ויהל

מסרה
וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע: פקידי׳ ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ יוד קדמא וסים׳ יעשה פרעה ויפקד׳ יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע׳ פקידים מיד כנניהו׳ ויפקד המלך פקידים ב׳ בתראי מל׳ דמל׳: בעיני קל״ט וסי׳ נמסר במס׳ רבתא בערך עין בס״ד: בן ו׳ בטעם פתחין וסי׳ נמסר בסד׳ ויצא ע״ש: מירושלם ה׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בירמי׳ סים׳ כ״ו: הגולה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה׳ אף היא לגלה הלכה׳ עם הגלה אשר הגלת׳ עם יכניה׳ וישבו תחתיהם עד הגלה: ובהקבץ ב׳ וסי׳ ובהקבץ נערו׳ רבות׳ ובהקבץ בתולת שנית׳ ותרויהון בספרא:

ופשא חסד ׳ החסד תשא עמה לא יסור ממנה : ויבהל ׳ כטעם מהירות : מנותיה ׳ חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמינה : ושבע הנערות ׳ משרתות אותה : הראויות ׳ הלשון הזה ידוע בדברי רז״ל : וישנה ׳ שינה המנות לעשות לה טובה ׳ וטעם בית הנשים לבדק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשי׳ עם חברותיה׳ יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה ׳ וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך באדמון והיא מעלה גדולה והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעם׳ אסתר משרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשי׳ : את שלום אסתר ׳ אם היא צריכה לרופאים : תור נערה ׳ כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור : מקץ היות לה ׳ סוף מקץ שבע שני׳ תחלה : שמן המור ׳ בושם נחמד ועליו יש מחלוקת : ובזה ׳ בדבר זה כי יש לה רשו׳ לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבת ותהיה כחושה : אל בית הנשים שני ׳ הטעם פעם שני ובא הטעם לשון זכר כמו אך הפעם הזה ׳ וטעם שומר הפילגשים כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה ממנה אז ימליכנה : לא בקש׳ דבר ׳ גם זה לאות על שכלה : הוא חדש טבת ׳ כן יקרא בלשון כשדים ונקראו החדשי׳ בלשון הקדש על המספר בעבור הכתוב : ותשא

ותשא יד וסי׳ ותשא את קולה ותבך׳ ותשא רבקה את׳ ותשא אשת אדניו׳ ותשא כל העדה ויתנו׳ ותשא את בנה ותצא׳ ותשא מרום עיניך ׳ וחבירו׳ וישלח תבנית יד ׳ ותשא אתי רוח ׳ הרים רעשו ממנו׳ ותשא בריתי עלי פיך ׳ ותשא ותבא העיר ׳ ותשא חסד לפניו ויבהל ׳ ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות : בשמן ו׳ רפין וסימני׳ ועשרן סלת בלול

רשי

ויבהל את תמרוקיה ׳ זריז וממהר בשלה משל כולן : הראויות לתת לה ׳ לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו : וישנה ׳ שינה אותה : אשר לא תגיד ׳ כדי שיאמרו שהיא ממשפחת בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה : ומה יעשה בה ׳ זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנא׳ גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא הסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה : תר ׳ זמן : כל אשר תאמר ׳ כל שחוק ומיני זמר : אל בית הנשים שני ׳ השני : בחדש העשירי ׳ עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב״ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו : מכל הנשים ׳ הבעולות שאף נשי׳ בעולו׳ קבץ : והנחה

ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את־תמרוקיה ואת־מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת־לה מבית המלך וישנה ואת־נערותיה לטוב בית הנשים׃ לא־הגידה אסתר את־עמה ואת־מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא־תגיד׃ ובכל־יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית־הנשים לדעת את־שלום אסתר ומה־יעשה בה׃ ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל־המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים׃ ובזה הנערה באה אל־המלך את כל־אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד־בית המלך׃ בערב היא באה ובבקר היא שבה אל־בית הנשים שני אל־יד שעשגז סריס המלך שמר הפילגשים לא־תבוא עוד אל־המלך כי אם־חפץ בה המלך ונקראה בשם׃ טו ובהגיע תר־אסתר בת־אביחיל דד מרדכי אשר לקח־לו לבת לבוא אל־המלך לא בקשה דבר כי אם את־אשר יאמר הגי סריס־המלך שמר הנשים ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל־ראיה׃ ותלקח אסתר אל־המלך אחשורוש אל־בית מלכותו בחדש העשירי הוא־חדש טבת בשנת־שבע למלכותו׃

ושפרת עולמתא בעינוי ואטענת חסדא קדמוי ופקד לאתבהלא ית סמתר רבותה וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למהוי יהיבין להא וית שבע עולמתא לשמשותה שבע יומי דשבתא חולתא הות משמשא קדמאה בחד בשבתא רוקעתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נהוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשתא בשבתא רגועיתא ביומא דשבתא כולהין צדיקתא וחזין למתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהן מן ביתא דמלכותא ושני יתה וית עולמתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא׃ לא חויאת אסתר ית עמה ותלדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשב בלביה מרדכי ושרתי דעבדרת יקרא לנפשה ולא צבית דייתי למחמי שופרה למלכא ולשליטיא דן יתה דינין בישין וקטל יתה ולמה לא חויאת אסתר עמה דתלדותה דלמא רגיז עלה מלכא וקטל לה ומשיצי עמא די היא מניה לכן פקד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה׃ ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזל קדם דרתא די בבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה אתעבד בה׃ וכד מטא סדור עולמתא ועולמתא למעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי לה כהלכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא ארום כדין שלימין יומי סמתוריהון שתא ירחין בטכסת ואנפקנון דמנתר ית סערא ומפנק ית בסרא ושתא ירחין בבוסמיא ובסמתורי נשיא׃ ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עסר ירחי שתא עולמתא עילא לות מלכא ית כל רב וסרכן די צביא למימר מן יד יתיהב לה למעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא׃ בעדן רמשא הות עילא לשמשיה ית מלכא ובעדן צפרא הות תיבא לבית נשיא תנין לידא דשעשגז רבא דמלכא נטר מטרוניתא ומכן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא ארום אלהן ההיא דאתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב׃ וכד מטא סדור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די נסבה ליה לברת למעל לות מלכא לא תבעת צרוך לכל מדעם ארום אלהן ית מן דיימר הגי רבא די למלכא נטר נשיא והות אסתר טעינת טיבו ומשכחא רחמין בעיני כל חזהא׃ ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאתתא ואעל יתה לבית אדרון בית מלכותיה בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת בשתא שביעתא למלכותיה׃ ורחים

בשמן ׳ ועשירית האיפה סלת ׳ והצילו העדה את׳ מצאתי דוד עבדי׳ ותרם כראם קרני ׳ ששה חדשים בשמן המר : שבה ג׳ מלרע וסימ׳ ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה ׳ בערב היא באה ׳ ושבה לאתננה דצור : שני ב׳ סבירין שנית וסימ׳ אל בית הנשים שני אל יד שעשגז ׳ וחנון בן צלף הששי מדה שני : דוד ב׳ חס׳ וסימני׳ בני עוזיאל׳ דד מרדכי : העשירי כולהון מל׳ בס״ר חס׳ וסימ׳ בשנה התשיעית לצדקיהו׳ לשכניהו העשרי׳ בשנה העשירית בעשרי דפרעה דיחזקאל ׳ בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט ׳ וכל רבוי מנין מל׳ בס״א והמה כשלשים איש ׳

נאכחה׳ שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר: משאת׳ מנחה כמו משאת בנימן: ובהקבץ בתולות שנית׳ הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו: אין אסתר מגדת מולדתה׳ למלך ולא לסריסי׳ שהעמיד לפניה: באמנה׳ מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עצמה׳ משומרי הסף׳ בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם אדם אחד: ויתלו׳ כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד: אחר׳ אחר חמש שנים׳ יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן: מעל כל השרים׳ הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות׳ יכרע וישתחוה ידועים ונכון מה שדרשו רז״ל כי צורת צלם ועז היו בבגדיו או על מצנפתו: כי הגיד להם אשר הוא יהודי׳ כי הוא אסור לו והנה יש לשאול למה הכניס מרדכי עצמו בסכנה גם הכניס כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו: הפיל

וחסד ה׳ וסי׳ בלשון ארמי שבא רדף חייא ונטר אסתר׳ וביאור׳ נמס׳ בתלי׳ סימן כ״ג ומשלי סימן כ״א: משאת ג׳ וסי׳ ועל בית הכרם שאו משאת׳ נוגי ממועד אספתי׳ ויתן משאת כיד המלך׳ וא׳ ומשאת ויתן לו רב טבחים: עושה ו׳ וסי׳ רק עץ אשר תדע׳ אש וברד שלג וקיטר׳ ולשמחה מה זה עשה׳ ומאמר מרדכי אסתר עשה׳ קול רנה וישועה׳

ויאהב המלך את־אסתר מכל־הנשים ותשא־חן וחסד לפניו מכל־הבתולות וישם כתר־מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי: ויעש המלך משתה גדול לכל־שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה ויתן משאת כיד המלך: ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב בשער־המלך: אין אסתר מגדת מולדתה ואת־עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת־מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו: בימים ההם ומרדכי ישב בשער־המלך קצף בגתן ותרש שני־סריסי המלך משמרי הסף ויבקשו לשלח יד במלך אחשורש: ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על־עץ ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך:

אחר ׀ הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את־המן בן־המדתא האגגי וינשאהו וישם את־כסאו מעל כל־השרים אשר אתו: וכל־עבדי המלך אשר־בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן כי־כן צוה־לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: ויאמרו עבדי המלך אשר־בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך:

ורחם מלכא ית אסתר מכל נשיא דהוו מתנסבן ואטענת רחמין וטיבו קדמוי מכל בתולתא ושוי מניכא דדהבא על רישה וטרד מן קיטון בית דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר ואותיב יתה על כורסי תנין ואמליך יתה חלף ושתי: ועבד מלכא משתיא רבא לכל רברבנוי ועבדוי והוה קרי ליה משתיא דאסתר והניית שבוק כרגא לפלכיא עבד ויהב ליה מתנן וחולק כמסת ידא דמלכא: ובאתכנשות בתולתא זמנא תנינא ומרדכי מצלי ואזל ויתיב בתרע מלכא: בזמנא חדא הוה שאל לה מלכא מאידין אומא את ולא הות אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקד עלה מרדכי וית מאמר מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומועדיא הות נטרת ביומי ריחוקא הות מזדהרא תבשילין וחמרא דעממין נוכראין לא הות טעמא וכל פקודיא דאתחיבן בהון נשיא דבית ישראל הות נטרא על פום מרדכי היכמה דהות נטרת כד הות מתרביא עמיה: ביומיא האנון ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת לה אסתר בתרע מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין כנסו וקצפו ואמרו דין לדין הלא מלכתא בפתגם מלכא בעיא לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי לית רבותא לסלקא תרין קלוסנתרין ולאוקמא חד בבין אתיעטו בלישנהון בגתן ותרש טרסאי תרין רברבני מלכא מנטרי פלטירא ואמרו לאשקאה סמא דמותא דמטול לאסתר מלכתא ולאושטא ידא במלכא אחשורוש למקטליה בסיפא בבית דמוכיה: ואשתמודע פתגמא למרדכי על דהוה חכים למללא בשבעין לישנין וחוי לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא ואתכתיב על שום מרדכי: ואתבע פתגמא ואשתכח קשוט ואצטליבו תרויהון על קיסא ואתכתיב בספרא דדכרניא דמתקרי תדירא קדם מלכא: בתר פתגמיא האלין עלת מדת דינא קדם רבון כל עלמא וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא בנין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא ותקין ית כורסיה מעלוי כל רברבניא די עמיה עני מרי עלמא עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מני עד די יתרברב וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן אתפרע מניה על כל עקתין די יעבד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל: וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים בהדיה וסגדין ליה להמן ארום כן פקד עלוהי מלכא ומרדכי לא הוה גחן לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה עבד פלח ואזדבן ליה בטולמא דלחם: ואמרו עבדי מלכא די בתרע פלטרין דמלכא למרדכי מה דין את עבר ית תפקדתא דמלכא:

והוה

רשי

והנחה למדינות עשה׳ לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת׳ שלח דורונו׳ להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה ואעפ״כ אין אסתר מגדת מולדתה לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה והמרמזה על כך: לשלוח יד׳ להשקותו סם המות: ויודע הדבר למרדכי׳ שהיו מספרי׳ דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: ויכתב בספר דברי הימים׳ הטובה שעשה מרדכי למלך: אחר הדברים האלה׳ שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך את המן׳ שהקב״ה בורא רפואה למכתו של ישראל קוד׳ שיביא המכה עליהם: כורעים ומשתחוים׳ שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: היעמדו

מסרה
ימין י״ רוממה ימין: אחשורוש ד׳ חס׳ ו׳ בתרא וסימני׳ ויבקשו לשלח יד במלך אחשורש׳ ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון׳ ויאמ׳ המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי׳ ויכתוב בשם המלך אחשורש׳ וחד חס׳ דחס׳ נסי׳ וישם המלך אחשרש מס על הארץ: ישתחוה ג׳ וסימ׳ ויהי דוד בא עד הראש׳ ויהי אחרי בא אמציהו׳ וכל עבדי המלך אשר בשער המלך׳ וחד וישתחוה ויעבר את הבעל וישתחוה׳ ואינון חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ ג׳ יוד ברישי׳ וחד ו׳ וסימני׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות היוד בס״ד:

הפיל פור ׳ זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמיו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן על שיעשו ישראל תשובה וימלטו ׳ כן ישכו כוסף ויש אומרים גם הוא׃ מפוזר ומפורד בין העמים ׳ שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן׃ אין שוה ׳ איננו דבר נכון או איננו תועלת׃ ועשרת אלפים ככר כסף ׳ הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא׃ גנזי המלך ׳ אוצרות וכמוהו אחר גנזי המלך והלון מובלע וכן ובגנזי ברומים׃ הכסף נתון לך ׳ והעם לעשות בו חפצך והנה הספרים נכתבו בי״ג לניסן והנה המן נתלה בניסן וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו׃ אחשדרפנים ׳ מלה פרסית מתשע אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות׃ הפחות ׳ חסר תי״ו השורש והנכון שהאחד פחה בה״א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהוד׳ כמו עובר בשוק אצל פנה והמ״ם סימן רבים׃ ונשלוח ספרים ׳ שם התואר מבניין נפעל כמו נשאל נשאל דוד׃

פתשגן

וימלאו ו׳ וסימ׳ אחרי הכות יי׳ את היאר ׳ וימלא את ההכסה ׳ וימלא בית הבעל ׳ וימלא הבית את הענן ׳ וימלא המן חמה ׳ וימלא המן על מרדכי חמה׃ בחדש ז׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׃ ישנו ד׳ וסימ׳ כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום ׳ כי אם ישנו ביונתן ׳ והיה אם ישנו בארץ ותפשתי ׳ ישנו עם אחד מפזר ומפרד׃ אשקול ו׳ מל׳ בליש׳

ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי׃ וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה׃ ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי׃ בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר׃

ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות מכל עם ואת דתי המלך אינם עשים ולמלך אין שוה להניחם׃ אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך׃ ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צרר היהודים׃ ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך׃ ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם בטבעת המלך׃ ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז׃

והוה במללותהון ליתיה יומא ויומא ולא קביל מנהון וחויאו להמן למחזי היתקימון פתגמי מרדכי כל קבל פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הוה סגיד על דהוה עבדיה דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בחדיה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גהנין ליה׃ וחזא המן ארום לית מרדכי גחין לאנדרטא ולא הוה סגד ליה ואתמלי המן עלוי דמרדכי רתחא׃ והוה חוך קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוהי ארום חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית ברכתא ויהודאי אנון עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות אחשורוש עמא דמרדכי׃ בירחא קדמאה דהוא ירח ניסן בשתא תרתא עשרי למלכא אחשורוש אפיל פורא הוא עדבא קדם המן מן יומא ליומא ומן ירחא לירחא תרי עסר דהוא ירח אדר׃ ואמר המן למלכא אחשורוש איתי עמא חדא מבדר ומתפרש ביני עממיא ואומיא ולישניא ומקצת מנהון דיירין בכל פלכי מלכותא וגזירת אורייתהון שנין מכל עמא לחמנא ותבשילנא ליתהון טעמין חמרנא ליתהון שתן יומי גנוסיא דילנא ליתיהון נטרין ונימוסנא לא מקימין וית גזירת דיני מלכא ליתיהון עבדין ולמלכא לית ליה טימי מנהון ומה הנאה אית ליה בהון אין ישבקנון על אפי ארעא׃ אין על מלכא שפר יכתב כתבא לאובדא יתהון ועשרת אלפין ככרין דכסף אתקול על ידוי עבדי עבידתא למיתי לבית גנזוי דמלכא ומן יכיל מאני שתין רבבן דסלקן אבהתהון מן שעבודהון דמצראי׃ ואעדי מלכא ית גושפנקיה מעלוי ידיה ויהבה להמן בר המדתא דמזרעית אגג מעיקא דיהודאי׃ ואמר מלכא להמן כספא יהא מתיהב לך ועמא יהוון מסירין בידך למעבד מה דיוטיב קדמך׃ ואתקריאו לבלרין דמלכא בירחא קדמאה בתלת עסר יומין ביה ואתכתיב בכל די פקד המן לות אסטרטילוסי מלכא ולוות הפרכין דמתמנן ארכונין על כל פלכיא ופלכיא ולות רברבני עמא ועמא פלכיא ופלכיא כרושם כתבהון ועמא ועמא כממלל לישניה בשום מלכא אחשורוש ומפרש ומתחתם בגושפנקא דמלכא׃ ולשדרא פטקין בידא דריהטונין לכל פלכי מלכא לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל יהודאי מן עולימא ועד סבא טפליא ונשיא ביומא חדא בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר ושלליהון לעדאהו׃

ריטנגמת

רשי

היעמדו דברי מרדכי ׳ האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי ונוזהר על ע״ז׃ ואת דתי המלך ׳ לתת מס לעבודת המלך׃ אין שוה ׳ אין חשש כלומר אין בצע׃ הפיל פור ׳ הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא׃ הוא הגורל ׳ הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח׃ מיום ליום ׳ באיזה יום בחדש שיצליח׃ יכתב לאבדם ׳ יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם׃ ויסר המלך את טבעתו ׳ הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך׃ ונשלוח ספרים ׳ ואין נשלחים ספרים אישטולא״ש בלע״ז והוא מגזרת אם נלחום נלחם נגלה נגליתי נדמה נדמתי׃ בשלשה עשר לחדש שנים עשר ׳ ביום י״ג לאותו חדש שהוא י״ב לחדשי השנה׃

פתשגן

מסרה

וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ׳ וביחזקאל סימן ד׳ ע״ש׃ אל גנזי ל׳ אם על המלך טוב ׳ וחד על גנזי ויגד למרדכי את ׳ ואינון מן אב״ מן חד אל וחד על ול׳ רכו׳ וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ בערך אל בס״ר׃ נתון ג׳ וסימ׳ והחכמה והמדע נתון ׳ הכסף נתון לך ׳ ולפני מזה אלישיב׃ ונשלוח ספרים חד מן כ״ו פסו׳ אית בהון כל הא״ב וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ח׃ ונשלוח ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניה׳ ארום ומואב משלוח ידם ׳ השכם ושלוח דה״י ׳ ונשלוח ספרים ביד הרצים׃ לבוז ג׳ ב׳ מל׳ וסי׳ ויבא יהושפ׳ ועמו ׳ ושללם לבוז ׳ וחברו דסיפרא קדמא וכו׳׃

פתשגן׳ כמו כוסחה׳ גלוי שלא יהי׳ בסתר׳ עתידים נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך׳ דחופים כדמות לחופים במהירות׳ והעיר שושן ששם היהודים נבוכה כי מה תחום הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו׳ נבוכה פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתכם ולא ידע מה יעשה׳ ומרדכי כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו׳ ויצא בתוך העיר היא עילם המדינה׳ כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק כי הוא דרך בזיון במלכות׳ ומספד קינות׳ יוצע מבנין הכבד הדגוש הנוסף והאות חסר הוא יוד כיוד אצוק מים והנכון בעיני כי היוד שרש כיוד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו׳ יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא כמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור׳ ותתחלחל מ מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלי׳ השני׳ שם כפולים׳ פרשת מגזרת לפרוש להם שיאמר לשרים דבר הכסף׳ ביהודים בעבור היהודים׳ לאבדם והטע׳ למחות שמם׳ אשר נתן בנין כפעל והנ״ון מובלע בת״יו׳ בשושן להשמיד׳ הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי היא עיר היהודים: ועם

נבוכה חד מן א״ב מן ג׳ ג׳ בחד לישן אנ״ך וסים׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ר: גדולה הגדולה כלהון מ״ל בס״ה חס׳ וסים׳ ויצמא מאד ויקרא דשמשון׳ לקול המולה גדלה׳ מימי אבתינו אנחנו׳ ומעשינו הרעים ואשמתינו׳ ברעה גדולה ובחרפה׳ וירע להם רעה גדלה: והעיר רחבת ידים וגדלה׳ ובצרה גדלה אנחנו׳ וכל דניאל דכות׳ חס׳

פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה: הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה:

ד

א ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה: ויבוא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק: ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים: ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל: ה ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה: ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך: ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודיים לאבדם: ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה: ויבא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי: י ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי:

ל׳ רפ׳ · ל׳ · כ׳ · ל׳ וא׳ ודחופי׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ רפ׳ וכסי׳ · ל׳ · כל סיפ׳ מ״ל כמ״כ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ רמה · ה׳ דין יתיר יוד · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ויעלה כמו · ל׳ · ג׳ מ״ל כל״ס · ג׳ יתיר יוד · יג · ג׳ · ל׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ק׳ · ל׳ · מטעי׳ כיה

דיטנמא דכתבא למהוי מתיהבא גזרתיה בכל פלכא ופלכא מפרסם לכל עממיא למהויהון זמינין ליומא הדין: ריהוטנין נפקו זריזין בפתגמא דמלכא וגזרתא אתיהיבת בשושן בירנתא ומלכא והמן הוו יתבין למשתי חמרא וקרתא דשושן מתערבלא בחדות עממין נוכראין ובקל בכיתא דעמא בית ישראל: ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבא ית כל מה דאתעבד בשמי מרומא ומה דאתחיבו עמא בית ישראל לשתיצאה מגו עלמא והיכמה דאתכתיב ואתחתים להובדותהון מן עלוי ארעא הכדין אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עסק דאתהניאו מן סעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לתואה למרדכי דיקום ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזע ית לבושוי ואלביש לבושא דשק על בסריה ושוי קטמא על רישיה וקבל קבלתא רבתא ובכא במרירות נפשא בקל עצב: ואתא עד קדם תרע פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למעל לתרע פלטירא דמלכא כד לביש לבושא דשק: פלכא ופלכא ובכל קריא וקריא אתר דפתגם מלכא וגזירת דיניה מטי אבלא רבא ליהודאי וצומא ובכותא ומספדא ולבוש שק וקטמא הוה מתשם עלוי צדיקיא סגיאין: ועלן עולימן דאסתר ורבנהא וחויאו לה ואזדעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא למלבש ית מרדכי ולמעדיית שקיה מעלויה ולא קבל: וקראת אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר פומיה מתחתכן פתגמי מלכותא ופקדת ליה על מרדכי למדע מה דין קל בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קביל לבושי מלכותא דשדרית ליה: ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאח דקרתא די לקדם תרע פלטרין דמלכא: וחוי ליה מרדכי ית כל די ערעיה על עסק דלא סגיד להמן ולא גחן לאנדרטיה וית דררא דממון כסף עסר אלפין ככרין די אמר המן למתקל על ידיהון דגבאין דממנן על בית גנזי מלכא בנין יהודאי להובדותהון: וית דיטנמא כתב גזירתא דאתיהיב בשושן לשציותהון יהב ליה לאחזאה ית אסתר ולחואה לה מה דחשב המן רשיעא על עמא דיהודאי ולפקדא עלה למעל לות מלכא לפיסא ליה ולמבעי רחמין על עמה: ועל התך וחוי לאסתר ית פתגמי מרדכי: ואמרת אסתר להתך למיזל ולמללא למרדכי ופקידת ליה על עסק מרדכי דלא יגרי עם המן מצותא ארום דבבו דביני יעקב ועשו הוה נטר ליה: ושויאת

רשי

פתשגן׳ לשון ארמי ספור הכתב בלע״ז דריש״ממנט: להנתן דת׳ ביווי הכתב שהיה אומ׳ להנתן חק נגזרת המלך: גלוי לכל העמים׳ דבר זה: והדת נתנה בשושן׳ מקום שהיה המלך שם ניתן החק בו ביום להיות עתידים ליום י״ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה׳ היהודים שבה: ומרדכי ידע׳ בעל החלו׳ אמ׳ לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכד נצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: כי אין לבוא׳ אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: דבר המלך ודתו׳ כשהשלוחי׳ נושאי הספרי׳ עוברים שם נטנה הדת בעיר: פרשת הכסף׳ פירוש הכסף: אל

מסרה

בס״א והקרן הגדולה אשר בין׳ וכל אורית׳ חס׳ בס״ר וסים נמסר בסדר בלק: ולהסיר ל׳ ותבואינה נערות אסתר זהו׳ חד מן מלין משמשין ו״ל בריש תיבו׳ וסים׳ נמס׳ במס׳ רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ר: על מרדכי ב׳ וסימניהון ותקרא אסתר להתך׳ ויצא המן ביום ההוא׳ ואינון מן א״ב מן לב׳ זוגין מן ב״ב על דלוג וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ בערך על בס״ר: ולצוות כתיב תרין וו״ן ואת פתשג׳ כתב הדת אשר נתן בשושן והו׳ חד מן י״ג מלין דכתיבי׳ תרי ו״ן וסי׳ קצותיו כרוב אחד דכפרת משכן שני׳ קצותיו דאפוד בתראה׳ עשות וחמש צאן עשות׳ וקוו שתו ושכרו וקוו׳ נטוות גרון ומשקרות עינים׳ ומנוות ברמה׳ עוון וחכינו עד אור הבקר׳ עוון העבר נא את עוון עבדך דה״ה׳ בעוון הן בעוון חוללתי׳ עוונותיו ילכדונו את הרשע׳ ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן לו דאסתר׳ ומצוות ואת שבת קדשך הודעת להם׳ העשווים לבעל לאשרה:

אל תדמי בנפשך, אל תחשבי פי"א והיה כאשר דימיתי אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות: ומי יודע אם לעת כזאת הגעת, ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת, שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות, אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: אשר לא כדת, שאין דת ליכנס אשר לא יקרא ומדרש חכמים אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי, וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות ומדרש אגדה כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לגוי אני אסורה לך: ויעבור מרדכי, על דת להתענות ביום טוב ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וי"ו שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: מלכות, בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר ורוח לבשה את עמשי: על

ועם מדינות המלך, אפילו העם יודעים זה: אחת היא דת המלך לכל להמית, לעולם לכל יבא עם מ"ם או מאחריו או מלפניו לכל מאחד והוא לכל כך כוכיל שמך: יושיט, לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא, שרביט מלה רביעית והטעם בשבט וים אומרים שהלים כוסף כלים שרשרת ואיננו אמת כי הלים איננה מאותיות השמוש רק ככפל ככפל פ"ה ונאפופיה גם ר"ים סגריר: אל תדמי, תחשבי מגזרת כאשר דמיתי ושניהם מגזרת דמיון במחשבת הנפש, דגשות צד"י והצלה לחסרון נו"ן השרש והטעם שיעמד ריוח והצלה ליהודי' מדרך אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי את תאבדי וכל בית אביך עמך: ומי יודע אם לעת כזאת, הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל: לך כנוס, אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים: הנמצאים בשושן, העיר: וצומו עלי, בעדי: שלשת ימים, עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והנה אסתר בטחה באלהיה על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענ' תשתנינה אף כי יום השלישי: וכאשר אבדתי, שאיננו יושבת עם עמי אובד לגמרי ובא פועל עבר תחת עתיד והטעם על מחשבתה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי: ותלבש אסתר מלכו', הטעם לבוש מלכות כי מלת ותלבש לעדה נכנסה אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה: ויכתן

נקראתי ב' א' חסר וסימ' נקרא נקריתי אל בית אביך, ואני לא נקראתי לבא אל המלך דאסתר, קדמא חסר: שלושי' ד' מלאי' בליש' וסימ' וירדו שלשה מהשלושם, מן השלושים הנו נכבד ר"פ, ויחלא אסא בשנת שלושים למלכותו דד"ה ואני לא נקראתי לבא אל המלך: יעמוד ג' מל' וסים' לפני זעמו מי יעמוד ומי ויברח כצל ולא יעמוד, ריוח והצלה

כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יֹודְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃ וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכָּל־הַיְּהוּדִים׃ כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ לַמַּלְכוּת׃ טו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי׃ לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי׃ וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר׃

ה א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃

וְשַׁוִּיאַת אֶסְתֵּר מִלִּין בְּפוּם הֲתָךְ וַאֲמַרַת לֵיהּ כִּדְנָא תֵימַר לְמָרְדְּכַי הֲלָא הָמָן רַשִׁיעָא גְּזַר עַל מֵימַר אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דְּלָא לְמֵעַל לְוַת מַלְכָּא לְדַרְתָּא גַוָּאָה בְּלָא רְשׁוּ וּכְעַן כָּל עַבְדֵי מַלְכָּא וְעַמִּין דְּדָיְרִין בִּפְלְכֵי מַלְכָּא יָדְעִין דְּכָל גְּבַר וְאִנְתְּתָא דִּי יֵעוּל לְוַת מַלְכָּא לְדַרְתָּא גַוָּאָה דִּי לָא מִתְקְרֵי עַל פּוּמֵּיהּ דְּהָמָן חֲדָא הִיא גְּזֵירַת דִּינֵיהּ לְמִמָת לְבַר מִמַּן דִּי יוֹשִׁיט לֵיהּ מַלְכָּא יַת תִּגְדָּא דְּדַהֲבָא וְיֵיחֵי וַאֲנָא לָא אִתְקְרֵיתִי לְמֵעַל לְוַת מַלְכָּא דֵּין זְמַן תְּלָתִין יוֹמִין׃ וְכַד חֲזָא הָמָן רַשִׁיעָא יַת הֲתָךְ דִּשְׁמֵיהּ דָּנִיאֵל אָעֵל וְנָפֵק לְוַת אֶסְתֵּר וּתְקַף רוּגְזֵיהּ בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וְאִזְדַּמְּנוּ תַּמָּן מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל מַלְאֲכַיָּא וְחַוִּיאוּ לְמָרְדְּכַי יַת פִּתְגָּמֵי אֶסְתֵּר׃ וַאֲמַר מָרְדְּכַי לְמִיכָאֵל וּלְגַבְרִיאֵל לַאֲתָבָא לְוַת אֶסְתֵּר כִּדְנָא תֵימְרוּן לַהּ לָא תַחְשְׁבִי בְּנַפְשַׁיְכִי לְמֵהָךְ לְאִשְׁתֵּיזָבָא בְּבֵית מַלְכָּא מִן כָּל יְהוּדָאֵי׃ אֲרוּם אִם מִשְׁתַּק שְׁתוּקִי בְּעִדָּנָא הָדָא וְלָא תַפְגִּיעִי עַל יְהוּדָאֵי רְוָחָא וְשֵׁיזָבוּתָא יְקוּם לִיהוּדָאֵי מִן אֲתַר אוּחְרָן בְּגִין זְכוּת אֲבָהַת עָלְמָא וִישֵׁיזֵיב יַתְהוֹן מָרֵי עָלְמָא מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאַנְתְּ וּגְנִיסַת בֵּית אֲבָהָתָךְ תּוֹבְדוּן עַל הַהִיא חוֹבְתָא וּמַן הוּא חַכִּימָא דִּי יִנְדַּע אִין לְשַׁתָּא דְּאָתְיָא בְּעִדָּנָא הָדָא אַתְּ מַטְיָא לְמֶחְסַן מַלְכוּתָא׃ וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר לְמִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל לַאֲתָבָא לְוַת מָרְדְּכַי׃ אֱזֵל כְּנוֹשׁ יַת כָּל יְהוּדָאֵי דִּי אִשְׁתַּכַּחוּן בְּשׁוּשַׁן וְצוּמוּ עֲלַי לָא תֵיכְלוּן וְלָא תִשְׁתּוּן תְּלָתָא יוֹמִין וְצַלּוּ קֳדָם מָרֵי עָלְמָא בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְאוּף אֲנָא וְעוּלֵימָתַי נְצוּם הֵכְדֵין וּבָתַר כֵּן אֵיעוּל לְוַת מַלְכָּא דְּלָא כְדִינָא וְהֵיכְמָה דְּהוּבַדִית מִן בֵּית נְשֵׁי וְאִדַּבַּרִית מִנָּךְ בְּאוּנְסָא כְּדֵין אוֹבֵיד מִן חַיֵּי עָלְמָא הָדֵין בְּגִין פּוּרְקָן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וּנְסַס וּבְנַס מָרְדְּכַי וַעֲבַר עַל חֶדְוַת חַגָּא דְפִסְחָא וְצוֹמָא גְּזַר וִיתַב עַל קִטְמָא וַעֲבַד כְּכָל דִּי פַקְדַת עֲלוֹי אֶסְתֵּר׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה דְפִסְחָא וּלְבַשַׁת אֶסְתֵּר לְבוּשֵׁי מַלְכוּתָא וּשְׁרַת עֲלַהּ רוּחַ קוּדְשָׁא וְקָמַת וְצַלִּיאַת בְּדַרַת דְּבֵית מַלְכָּא גַוָּאָה דִּמְתַבְּנֵי לָקֳבֵל בֵּית מַלְכָּא דִּי בִירוּשְׁלֶם וּמַלְכָּא הֲוָה יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ בְּבֵית מַלְכוּתָא וּמִסְתַּכֵּל כָּל קֳבֵל תְּרַע בֵּיתָא׃ עָנַת אֶסְתֵּר וְכֵן אֲמַרַת רִבּוֹן דְּעָלְמָא לָא תִמְסְרִנַּנִי בְּיַד עַרְלָא הָדֵין וְלָא תַעְבֵּד רְעוּת הָמָן רַשִׁיעָא מִנִּי הֵיכְמָה דִּי עֲבַד מִן וַשְׁתִּי דְּשָׂם טַעַם עַל מַלְכָּא וּפַקֵּד לְמִקְטְלַהּ בְּגִין דַּהֲוָה צָבֵי לְמִסַּב יַת בְּרַתֵּיהּ וְכַד אִתְכְּנַשׁוּ עוּלֵימָתָא לִידוֹי דְּהֵגַי הֲוָת תַּמָּן בְּרַתֵּיהּ דְּהָמָן וַהֲוָת צָבְיָא מִן שְׁמַיָּא דְּכָל יוֹמָא וְיוֹמָא הֲוָת מְקַלְקְלָא בְּרֵיעָא עֲצוּצָא וּבְמוֹי דְּרִגְלָן וּפוּמָּדֵיהּ הֲוָה סָרֵי לַחֲדָא וְאַפִּיקוּ יָתַהּ בִּבְהִילוּ וּמִנַּהּ אִסְתְּקַף עֲלֵי הָדָא לְאִתְנַסָּבָא לֵיהּ וּכְעַן שַׁוֵּי יָתִי לְרַחֲמִין בְּעֵינוֹי דְּלָא יִקְטְלִנַּנִי דִּי עֲבֵד צְבוּתִי וּבָעוּתִי דִּי אֲנָא בָעְיָא מִנֵּיהּ וְאוּף אַנְתְּ בְּרַחֲמָךְ סַגִּיאִין חוּס עַל עַמָּךְ וְלָא תִמְסַר בְּנוֹי דְּיַעֲקֹב בִּידוֹי דְּהָמָן בַּר הַמְדָתָא בַּר עֲדָא בַּר בִּזְנַאי בַּר אַפְלִיטוּס בַּר דְּיוֹסוֹס בַּר פְּרוֹס בַּר הַמְדָן בַּר תַּלְיוֹן בַּר אַתְנִיסוּמוּס בַּר חָרוּם בַּר חַרְסוּם בַּר שְׁגַר בַּר נְגַר בַּר פַּרְמַשְׁתָּא בַּר וַיְזָתָא בַּר אֲגַג בַּר סוּמְקַר בַּר עֲמָלֵק בַּר אֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו רַשִׁיעָא׃ והוה

האכלו ט"ו פסו' מגורת תכל ואסורת' מגל ושלם בלקמע

מסרה

יעמוד ליהודים: ומי יודע ג' וסים' נמס' בקהלת סימן ב': לילה ויום ג' וסימניהו להיו' עיניך פתוחות לילה ויום דמלכים, פן אפקוד עליה לילה ויום אצרנה, גם אני ונערתי אצום כן: ובכן ב' בטעמא וסים' ובכן ראיתי רשעים קבורי' ובאו, ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת: בבית המלכ' ל' ויהי ביום השלישי ותלבש אסת', וחד בית המלכו' ואינו' חד מן ה' זוגי' חד בית וחד בבית וסי' בית הבור ל' כי בא ירמיהו אל בית הבור, בבית הבור ל' ויהי בחצי הלילה, בית רשע ל' עוד האש בית רשע, בבית רשע ל' מארת יי', בית החפשית ל' ויהי עזיהו דד"ה, בבית החפשית ל' וינגע יי' דמלכים, בית אבל ל' טוב ללכת, בבית אבל ל' לב חכמים, בית המלכות ל' גם ושתי, בבית המלכות ל' ותלבש אסתר מלכות:

אבן עזרא

ויגתן לך · הפך או דבר: מהרו את המן · הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כך מהר המלך שמה והטעם מהר כפסך: ומחר אעשה · שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות שחידש השם בעבור תענית ישראל וכאשר עשה בין השני לדבר גדולת מרדכי חזק לבה: ולא זע · והוא חסר פ״א כמו ו נהיום רד מאל מגזרת יחברו ביזע והככון בעיני שהוא מן השני׳ כמו ביום שיזועו כטע׳ פחד ותנועה: ויתאפק המן · שלא גילה סודו לאל׳ עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול: ורוב בניו · אמרו המדקדקי׳ כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובני׳ רבים וכל זה לא ישוה ב בעיניו מאומה אע״פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם ה המלכה וישתה עוד אחר: וטעם

רשי

עד חצי המלכות · דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכ׳ ואחשורו׳ שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: יבא המלך והמן · רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקינו במלך ובשרים ועוד טעמים רבים: אל המשתה · כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר׳ ומחר אעשה כדבר המלך · מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: ויתאפק · נתחזק לעמו׳ על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות: ויתאפק · אישטגי״ר בלע״ז:

ב׳ פסו׳ בקריאה רמז יהו״ד ראשי תיבו׳ וסי׳ יבא המלך והמן היום · ישמחו השמים ותגל הארץ: מהרו ד׳ וסי׳ מהרו ועלו אל אבי · מהרו עשו כמני דשפטים · מהרו את המן לעשות את דבר אסתר · מהרו ללכת פן ימהר והשיגנו: ותאמר ה׳ וסי׳ ותדר נדר ותאמר · ותתפלל חנה ותאמר · ותען אסתר ותאמר · ותגרו ותען אסתר המלכה ותאמר · העזה

וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט׃ וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ׃ וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַהֲרוּ אֶת־הָמָן לַעֲשׂוֹת אֶת־דְּבַר אֶסְתֵּר וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמַר שְׁאֵלָתִי וּבַקָּשָׁתִי׃ אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב לָתֵת אֶת־שְׁאֵלָתִי וְלַעֲשׂוֹת אֶת־בַּקָּשָׁתִי יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמָחָר אֶעֱשֶׂה כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃ וַיֵּצֵא הָמָן בַּיּוֹם הַהוּא שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב וְכִרְאוֹת הָמָן אֶת־מָרְדֳּכַי בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא־קָם וְלֹא־זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא הָמָן עַל־מָרְדֳּכַי חֵמָה׃ וַיִּתְאַפַּק הָמָן וַיָּבוֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ׃ וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת־כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הָמָן אַף לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי אִם־אוֹתִי וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קָרוּא־לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃

והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קימא בד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תגרא דדהבא דהוה נקט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתגרא׃ ואמר לה מלכא מה צרוך אית לך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתנגיה לך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דלמא ימרדון בי הרא בעותא לא אעבד לך מלתא אחריתי דיאנת בעיא מני אנזר ותתעבד בבהילו ורעותיך אתיהב לך׃ ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדית לכון׃ ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר׃ ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי תתעבד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דלמא ימרדון בי יהודאי׃ ואתיבת אסתר ואמרת לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא בבעותי׃ אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא ישפר למתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי יעול מלכא והמן למשתיא די אעבד להון ברמשא ולמחר אנא עבדא כפתגם גזירת מלכא׃ ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח לבא וכד חזא המן ית מרדכי וית טפליא דעסיקין בפתגמי אוריתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מגיה אלהן פשט ית רגליה ימיניה ואחוי ליה שטר זבנתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם דמכתבא באסטרקליליה כל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי המן עלוי מרדכי רותחא׃ ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר וקרא ית רחימוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת עבר נהרא׃ ואשתעי להון המן ית יקר עתריה והיך אתמני עם דוכסי מלכא והיך רהטין קדמוי סגיאות בנוי דסכומהון מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאנון פולמרכין על פלכיא ובר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה דירבי יתיה מלכא וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא׃ ואמר המן ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת אלהן יתי ואוף עדן מחר אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא׃

וכל

מסרה

פניה ותאמר לו׳ בתרא מלעיל׃ ומחר ו׳ וסימ׳ וקדשתם היום ומחר וכבסו · ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף · ומחר אתה ובניך עמי׳ שב בזה גם היו׳ ומחר אשלחך׳ ומחר אתן ויש אתך׳ ומחר אעשה כדבר המלך׃ ויתאפק ב׳ וסי׳ ויאמ׳ שימו להם׳ ויתאפק המן ויבוא אל ביתו׃ הביא׳ ג׳ וסי׳ ויקח דוד מידה׳ והמלך שלמה נתן למלכ׳ שבא דו״ה · ויאמר המן אף לא הביאה · וא׳ והביאה וביום השמיני תקח לה׃ עשתה ה׳ קמצי׳ וסי׳ נמס׳ בסר׳ תולדות ובשמואל ב׳ סימן יג׃ למהר ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא׃

חצי הספר בפסוקים

שוה ג' וסימ' וכל זה איננו שוה לי, ולמלך אין שוה להניחם, כי אין הצר שוה בנזק המלך: ובבקר ו' וסימ' ובבקר תשבעו לחם, ובבקר היתה שכבת הטל, ובבקר זרעך תפריח, ובבקר תפלתי תקדמך, ובבקר היא שבה, ובבקר אמ' למלך ויתלו: שנת ה' בלישן שינה וסי' בחמס אשית את משתיה, והשכרתי שריה וחכמיה, אם אתן שנת לעיני, מתוקה שנת העובד, בלילה ההיא נדדה שנת המלך:

וְכָל־זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ: וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבַבֹּקֶר אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ:

ו א בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ:

וכל דא ליתיה טימי לותי בכל עידן די אנא חזי ית מרדכי יהודאה דיתב בסנהדרין עם עולימיא בתרע פלטרין דמלכא: ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי לאין שפיר בעינך גימר קדמך מלתא חדא מה דנעבד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקיא דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר אתהפך חרבא ואתרמי עלנא נהב יתיה לרגומא כבר רגם דוד גלית פלשתאה ואם בתרא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מניה נזרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגוה נטמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעכוהי חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה נתרמי יתיה לגוב אריותא כבר לא חבילו אריותא בדניאל בר חי נתרמי יתיה קדם כלבין כבר אסתתם פום כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא נגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתיה והידא מיתא תתעבד ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמליכו ליוסף סכינא תתרמי על צואריה כבר הוה אתהפכת סכינא מעלוי דיצחק עיניה נעור ונשבוק יתיה יקטל בנא כמה דקטל שמשון פורענותיה דגברא הדין לא ידעינן מה נעבד אלא צליבא רבא אתעבר ליה ועל בבא דביתיה דמיה ישתפך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא צייתין על צליבא דאתקין המן למרדכי תוה לצפרא ועל קדם מלכא ושאל מניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שכב המן בר המדתא עד דאזל ואיתי ית נגריא ית קינאי נגריא דעבדין צליבא וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן דייצין וחדין וזרש אתתיה מנגנא בכנרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגרי אנא יהב ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בשעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמרת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמנת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסגינן בכל יומא ויומא דתבעי אסתר מן מלכא דנקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולהון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עברוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תלין עיננא עלך עד עדן דתתגלי ותתפוק יתנא דהא סנאה ובעל דבבא מגרף ואמר מן אנון יהודאי בכן שמע בקל צלותהון ועבד בעותהון ביה בליליא מטול די בכל זמנא דפרק יתהון מן בעלי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון:

ביה בליליא ההוא נדת שנתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא אדברת שרה לביתיה דאבימלך ביה בליליא אתקטלו כל בוכרי דמצראי ביה בליליא ההוא אתגלין גביאן לנביאן וחלמין לחלמי חזוניא ביה בליליא ההוא אתגריש עלמא כוליה מדינן וכל דיריהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא וילל בכל מדינתא עולמין אסירין בסקין סבין וסבן שקפין על לבהון וכולון צווחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין וי דחזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמאה לא אתסינן ומחתנא לא אתיהיבת אסו ומדונא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשנא סנר סנאה ועזרתנא רשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כהדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומי הדין לשיציותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה רזא דנא למרדכי די גזרת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דקודשא בריך הוא ממרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הוות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי חס ושלום לית קדמוי שנה אלא כד חטן בית ישראל עבד גרמיה דכוות דמיך כרם כד עבדין רעותיה לא נאם ולא דמיך נטר ישראל ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיר ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך דהון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמתא מן קדם המן רשיעא וכרעתא וסגדתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לבש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתבחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקון מניה כולון ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיר ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מהימת דהוה מתקן ית צליבא למצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדיקתא דהוות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם

מלכא

רשי איננו שוה לי, איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו', אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשהיתנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת: נדדה שנת המלך, נס היה ויש אומרים שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונו', דרך המלכים כששנתן נודדת אומרי' לפניהם משלים ושיחות עד ששנתם חוזרת עליהם ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי איפשר שלא ידע אדם עצתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות:

אבן עזרא וטעם יושב בשער המלך בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי: בלילה ההוא, בדרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל וסבב סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך, יש אומרי' כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענגו בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרי' בעבור שנדדה שנתו שמא עונש הוא על דבר שנדר ולא הקימו וזה קרוב אלי:

יקר

וימצא ו׳ וסי׳ הנביע׳ ויבקש הדבר וימצא ויתלו׳ וימצא כתוב׳ וימצא מבני הכהני׳ דעזרא׳ וימצא בהם גבורי חיל דדה׳ זיבקשוהו וימצ׳ להם: לתלות ב׳ וסי׳ יתד לתלות׳ לתלות את מרדכי: מה לעשו׳ באיש כל לשון עשייה קשורי׳ בלמ״ד במ״ה קשורי׳ בבי״ת וסי׳ ונתתי אתם שמרי משמרת הבית׳ מה לעשות עוד לכרמי תנינא דפסוק ובכל יום ויום׳ והעם לעשות בו כטוב׳ ויבא המן ויאמר לו המלך אשר המלך חפץ ביקרו: אמירה בלבו דוקא בלבו י׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר

וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על-
בגתנא ותרש שני סריסי המלך
משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד
במלך אחשורש: ויאמר המלך מה-
נעשה יקר וגדולה למרדכי על-זה
ויאמרו נערי המלך משרתיו לא-
נעשה עמו דבר: ויאמר המלך מי
בחצר והמן בא לחצר בית-המלך
החיצונה לאמר למלך לתלות את-
מרדכי על-העץ אשר-הכין לו:
ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן
עמד בחצר ויאמר המלך יבוא:
ויבוא המן ויאמר לו המלך מה-
לעשות באיש אשר המלך חפץ
ביקרו ויאמר המן בלבו למי יחפץ
המלך לעשות יקר יותר ממני:
ויאמר המן אל-המלך איש אשר
המלך חפץ ביקרו: יביאו לבוש
מלכות אשר לבש-בו המלך וסוס
אשר רכב עליו המלך ואשר נתן
כתר מלכות בראשו: ונתון הלבוש
והסוס על-יד-איש משרי המלך
הפרתמים והלבישו את-האיש אשר
המלך חפץ ביקרו והרכיבהו על-
הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה
יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו:
ויאמר המלך להמן מהר קח את-
הלבוש ואת-הסוס כאשר דברת
ועשה-כן למרדכי היהודי היושב
בשער המלך אל-תפל דבר מכל
אשר דברת: ויקח המן את-הלבוש
ואת-הסוס וילבש את-מרדכי
וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו
ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ
ביקרו:

ו׳ ז״א פתחי׳ ג׳ כסיפ׳ ל׳ ב׳ ומל׳ לתלות עליו כל כלי ג׳ ב׳ רטיעי׳ ויאמר בלבו ז׳ מל׳ ט׳ ל׳ ז׳ ז״י ז׳ ל׳ כסי׳ ג׳ ו׳ חס׳ כליס׳ ל׳ וכתי׳ כן ל׳ ל׳ ג״ ל״נ ל׳ נח׳ ותפל פרנה ל׳ ג״ ל״נ

מלכא אחשורוש ביה בליליא ההוא נדרת שנתיה דמלכא דאחשורוש טפשא דהוה שהיר ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקטא למלכי וחכטרת יתיה כולי ליליא עני וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתיתי לא אתקבל עלי שמיא רעמין עלי ושמי שמיא מרימין בקליהון הידא מתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכונין למקטל יתי דלא אעלרת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי בידה בליליא ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חילא דישראל ויתב ברישיה דמלכא ונדד ית שנתא מניה כולי ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מלי דיומא והון קרין בידה קדם מלכא עבדי דינידהון דמלכי קדמאי דהון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי כדמות גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חלופך והא מקדם בצפרא ובעי למשאל מנך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה אלא אמר ליה להמן מה למעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה ותחזי דלא שאל מנך אלא לבושין דמלכא וכתרא דמלכותא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא: ואשתכח כתוב בספרא די חוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא די נטרי פלטרין די בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא דאחשורוש בבירת דמביה: ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי על דין ואמרו עולמי מלכא משומשנוי לא אתעביד עד כדון עמיה שום מידעם: ואמר מלכא מן גברא דקאים בדרתא והמן על לדרתא די בבית מלכא בריתא למימר למלכא למצלב ית מרדכי על קיסא דזמין ליה: ואמרו עולמי מלכא לותיה הא המן קאים בדרתא ואמר מלכא יעול: ועל המן ואמר ליה מלכא מה חזי לאתעבדא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה ואמר מן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה: ישים מלכא טעם ייתון לבוש ארגונא די לבישו ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי אתיהב כלילא דמלכותא ברישיה: ויהא מתיהב לבוש ארגונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא אסטרטיגין וילבשון תורביני מלכא ית גברא דמלכא צבי ביקריה וירכיבונוהי עלוי סוסא בפתאה דקרתא ויקלסון קדמוי כדנא יתעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה: ואמר מלכא להמן אוחי סב ית לבוש ארגונא וית סוסיא כמא די מלילתא ועבד כן למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאידין מרדכי אתיב ליה מלכא למרדכי יהודאה אמר ליה המן סגיאין מרדכי יהודאי אית בשושן אתיב ליה מלכא להוא דסדרת אסתר ליה סנהדרין בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מנך קטול יתי ולא תגזור עלי כפתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע מדעם מן כל מה דמלילתא: ודבר המן ית לבוש ארגונא וית סוסא ואלביש ית מרדכי וארכביה בפתאה דקרתא וקלס קדמוי כדין יתעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה:

ותב

יקר׳ הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר יהיה הוא קמוץ בקמץ ג גדול וכאשר יסמך י יתערב עם השם ה הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יפריש ביניהם: חפץ ביקרו׳ המלך חפץ לעשות יקר לו: ויאמר המן בלבו׳ יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב כלמוד כי בנבואה נכתב׳ זאת המגלה כי מי יודע ת תעלומות לב כי אם השם שגלה סודו אל עבדיו הנביאים ו ואחרים אמרו כי היה לדך סברא או המן גילה סודו אחר כן או ביום עצמו וכמוהו ו ויאמר עמו בלבו ו והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה׳ מכלנו למי יחפוץ וגם ודרכו יחפץ שני מ משקלים: יביאו׳ המשרתים: ואשר נתן כתר מלכות ב בראשו׳ יש אומרים שהרגים שחרה על המלך על כתר ה המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר ו והנכון בעיני שו״ן בראשו שב אל הסוס כי יש סוס של מלך ש שימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע: כלחף

ונתון הלבוש והסוס על ידי איש׳ ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על ש שאמר שיתנו הכתר בראש אדם:

וישב

מסורה
במלכים א׳ סימן יג: ונתון ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ ובירמיה סימ׳ לז״: הפרתמי׳ ג׳ וסימ׳ נמסר בריש ס סיפרא: והלבשו ו׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון המלבשכם שני עם׳ והלבשו לדניאל א ארגונא׳ והלבשו את האיש׳ כתנות עור וילבשם׳ וילבשם כתנות׳ וילבשהו בגדים: ככה יעשה ד׳ וסי׳ ככה יעשה לשור האחד׳ ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה׳ והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ב ביקרו׳ ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש: אשר המלך חפץ ב ביקרו ד׳ דסמיכי וסי׳ ויבא המן ויאמר לו׳ והלבישו את האיש׳ והרכיבוהו על הסוס׳ וירכיבוהו על הסוס ברחוב:

נדחף ב׳ ופתח וסימ׳ והמן נדחף אל ביתו אבל ׳ וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו יי׳ דה״ת : לנפול ד׳ חס וסי׳ לנפל בחרב׳ גם בבל לנפל חללי ישראל ׳ דחה דחיתני לנפל׳ אשר החילות לנפל לפניו : אסתר המלכה יד וסימ׳ ויודע הדבר למרדכי׳ ויהי כראות המלך את אסתר המלכה׳ מה לך אסתר המלכה ומה קדמאה׳ אף לא הביאה אסתר המלכה׳ לשתות עם אסתר׳ ביום השני במשתה היין ׳ ותען אסתר המלכה ׳ מי הוא זה ואיזה הוא אשר׳ והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר

וישב מרדכי אל-שער המלך והמן נדחף אל-ביתו אבל וחפוי ראש: ויספר המן לזרש אשתו ולכל-אהביו את כל-אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא-תוכל לו כי-נפול תפול לפניו: עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את-המן אל-המשתה אשר-עשתה אסתר: ויבא המלך והמן לשתות עם-אסתר המלכה: ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה היין מה-שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה-בקשתך עד-חצי המלכות ותעש: ותען אסתר המלכה ותאמר אם-מצאתי חן בעיניך המלך ואם-על-המלך טוב תנתן-לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי: כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך: ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי-זה הוא אשר-מלאו לבו לעשות כן: ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה והמן נבעת מלפני המלך והמלכה: והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל-גנת הביתן והמן עמד לבקש על-נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי-כלתה אליו הרעה מאת המלך:

ותב מרדכי לסנהדרין די בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגונא מעלוהי ולבש סקא ויתב על קטמא והורה מודה ומצלי עד רמשא והמן אתבהל ואזל לביתיה אבל על ברתיה ומתעטף על רישיה כאבלא על ברתיה וכסופיה : ואשתעי המן לזרש אנתתיה ולכל רחמוי ית כל די ארעיה ואמרו ליה חכימוי וזרש אנתתיה אין מזרעא דצדיקיא מרדכי דשרית למפל קדמוי היכמה די נפלו מלכיא קדם אברהם במישר חקליא אבימלך קדם יצחק יעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה ואהרן טבעו פרעה וכל משריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטוניא דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תכול לאבאשא ליה ארום מפל תפול קדמוי : עוד כען אנון ממללין עמיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא דעבדת אסתר : ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא : ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשתיא דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהב ליך ומה בעותיך אפילו עד פלגות מלכותא אתננה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דקאים בפלגות תחום מלכותי לא אתן ליך דהכדין קיימית בשבועה לגושם ולטוביה ולסנבלט ברם אוריכי עד דירבי דריוש בריך ויחסן מלכותא ותתעבד : וזקפת אסתר ית עינהא כלפי שמיא ואתיבת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית רחמין קדמך מלכא רמא ואין קדם מלכא דארעא שפיר תתיהב לי שיזב נפשי מן ידוי דסנאה בשאלתי ופורקן עמי מן ידוי דבעל דבביה בבעותי : ארום אזדבננא מגן אנא ועמי בית ישראל לאשתיצאה לאתקטלא ולהובדא ואלולי לעבדין ולאמהן אזדבננא שתקית ארום לית מעיקא טימין ורווחא באנזיקא דמלכא : ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא מן הוא דין ובאידין אתר הוא גברא חציפא וחייבא ומרודא די אמלכניה לבביה למעבד כדין : ואמרת גברא מעיקא ובעל דבבא דבעא למקטלך ברמשא בבית דמכך ויומא דין בעא למלבש אסטלא דמלכותא ולמרכב על סוסא די לך ולאחתא מניכא דדהבא על רישיה ולמרדא בך ולמסב מנך מלכותא ואסתקפת מלתא מן שמיא ואתעביד ההוא יקרא למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אלה בר מיכא בר מפיבשת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר שחרים בר עוזה בר ששון בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר שחורה בר עזא בר גוזא בר גרא בר בנימן בר יעקב בר יצחק בר אברהם גברא מעיקא ובעל דבבא המן ביש הדין בעא למצלביה והמן אשתעמים מן קדם מלכא ומלכתא : ומלכא זקף ית עינוי וחזא והא עסרתי מלאכין דמיין לעסרתי בנוי דהמן קטיעין אילניא די בגנתא גואה בחין קם ברתחיה ממשתיה דחמרא ואזל לגנתא גואה למחמי מן הואדין והמן קם למתבע חיסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא ארום אסתקפת עלוהי בישתא מלות מלכא: ומלכא

רש״י

ויסב מרדכי ׳ לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש ׳ רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה : אשר החילות לנפול ׳ וגו׳ ׳ אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדי׳ עד עפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים : תנתן לי נפשי ׳ שלא אהרג בשלשה עשר באדר שגזרת גזרת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי ׳ ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמ׳ מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו׳ : כי אין הצר שוה בנזק המלך ׳ אינגו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הכאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדי׳ ולשפחות ויקבל הממו׳ או החייה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם : ויאמר המלך אחשורש ויאמר לאסתר המלכה ׳ כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב׳ פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה ע״י שליח עכשיו שיודע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו : כי כלתה ׳ נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: והמן

מסרה

המלכה ׳ ביום ההוא נתן המלך אחשורש ׳ הנה בית המן נתתי לאסתר ׳ ומה שאלתך בתרא ׳ ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ׳ לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם : הצר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסי׳ על הצר הצורר אתכם והרעתם ׳ וליוצא ולבא אין שלום מן הצר ׳ כי אין הצר שוה בנזק המלך׳ אנ״ך׳ קרמ׳ פתח: נבעת ב׳ וסימ׳ נבעת מפני מלאך יי׳ ׳ והמן נבעת מלפני המלך: כלתה אליו נ׳ בליש׳ וסי׳ וכלות אליהם כל היום ׳ ועתה דמי וראי מה תעשי כי כלתה׳ פי כלתה אליו הרעה מאת המלך: על

אבן עזרא

נדחף ׳ מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול והטעם שכסה ראשו והעד וכני המן חפו והוא מגזרת ויחפהו ואם הוא בבנין אחר : ויאמרו לו חכמיו ׳ בבוא איד הרשע לא יתנבאו ויהבין עליו טוב : תנתן לי נפשי ׳ הטעם אין שאלתי כי אם נפשי וזה נכבד טעם תנתן לי: כי נמכרנו ׳ מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרת׳ שהם ימכרו עצמם ואין קונה : ואילו ׳ כמו ואילו חיה אלף שנים והאלף נוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעיניכו מחומה אף על פי שאין למעלה ממנ׳ אחר הרינה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני או פי׳ הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא להוי נזיק׳ ויאמר המלך אחשורש ויאמר ׳ פעמיים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה פעמיים כאומ׳ בכעסו מי זה אתה אמור מי זה אמור מהרה ׳ ת״ו נבעת שורש והטעם כמו נבהל מגז׳ והנה בעתה: כי כלתה׳ כמו כי כלה היא : והמן

אבן עזרא

והמן נופל · שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכרחותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ולכך הדרש ידועה: לכבוש את המלכה · כינוי לשכיבה שתהיה תחת רמותו והנה יכריחנה וכמוהו וכבשוה · וטעם עמי שאני רואיתי זה: חפו · המפרשים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס: חרבונה · יש אומרים כי אליהו ז״ל נדמה למלך כדמות סרים · וטעם וחמת המלך שככה שלא נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הם שניים בניינים: מה הוא לה · שהוא דודה: העביר · מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחד ונתן לאחר וכמוהו ואת העם העביר אותו · ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו · וטעם ותוסף אסתר בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן: וכשר · הטעם טוב וכמוהו אשר יכשר בכושרות · כף איככה אוכל כפול ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איפה כי מכאן איכה תרעה שטעמו כטעם איפה איככה אוכל לחיות · בן כאבדן במקו׳ מ״ם או הוא לשון נקבות והטעם כאבדן כפשות מולדתי ויותר טוב ה היות כאבדן שם ה הפועל כמו מ״ת חרב והרג ואבדן והכ״ן כ נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים:

על המטה ב׳ וסים׳ ויתחזק ישראל וישב על המטה · והמן נפל על המטה: ופני י״ו וסים׳ נמסר בתלים סימן פ״ב:׳ חרבונה ב׳ חד כתי׳ אל״ף וסים׳ אם למהומן בזתא חרבונא · ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים: עשה המן למרדכי חד מן י״ו מלין בקריאה קרני פרה וירדו בן יומו משרתו וסים׳ ופרתם מחוץ לעיר · אלה הנחלות אשר נחלו · ושני אנשי שרי גדודים

תרגום

ומלכא תב ברתחיה מגנתא גואה לבית משתיא דחמרא והא גבריאל מלאכא דחף ית המן רשיעא והמא מלכא והמן גחין עלי דרגשא די אסתר עלה ותוה מלכא ואמר הא ברם בקושטא לא אתא המן אלהן למשכוב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא כען כל עממיא ואומיא ולישניא דנו מרה אית למעבר ביה פתגמא נפק מפומיה דמלכא ואפוי דהמן אתחפיאו בהתא: ואמר חרבונא חד מן רבניא קדם מלכא ברם הא קיסא די זמן המן למצלב ית מרדכי דמלל טבא בגין מלכא ועל ידוי אשתזיב מקטול והא קיסא קאם בבית המן כען אין על מלכא שפיר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי רומיה חמשין אמין ואמר מלכא אזילו צליבו יתיה עלוהי: וצליבו ית המן על קיסא די זמן למרדכי ורתחא דמלכא אשתדיכת: ח ביומא ההוא מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתא דהמן מעיק יהודאי וית אנשי ביתיה וית כל טכסרוי וית כל עתרידה ומרדכי על קדם מלכא ארום חויאת ליה אסתר מן הוא לה: ואעדי מלכא ית סטומתא דעזקתא די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי רב וסרכן על גניסיה דהמן: ואוסיפת אסתר ומללת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכיארת ופיסרת ליה לבטלא ית בישת המן דמן יחוס דאגג וית זמיוניה די חשיב על יהודאין: ואושיט מלכא לאסתר ית תגרא דדהבא ואזדקפת אסתר וקמרת קדם מלכא: ואמרת אין על מלכא שפיר ואין אשכחית רחמין קדמוהי ותקין פתגמא קדם מלכא וטבתא אנא קדמוי בעינוי יפקד מלכא וישים טעם למכתב למהוי תיבין פטקיא זמיוני דהמן בר המדתא דמן יחוס אגג די כתב להובדא ית כל יהודאין דיבכל פלכי מלכא: ארום איכדין אכול לסוברא ולמחמי בבישתא די תתדן ית עמי והיכדין אכול למתעתדא ולמחמי בעדן דיובדון גניסת ילדותי: ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא בגין די אושיט ידיה ביהודאין:

מקרא

והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו: ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עמד בבית המן גבה חמשים אמה ויאמר המלך תלהו עליו: ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה:

ח ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן צרר היהודיים ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה: ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים: ויושט המלך לאסתר את שרבט הזהב ותקם אסתר ותעמד לפני המלך: ותאמר אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים אשר בכל מדינות המלך: כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודיים:

ב׳ ׀ ה׳ ׀ כ׳ ה׳ חס׳ וא׳ מ״ל ׀ ב׳ וכסיפ׳ ׀ ב׳ וכסי׳ חד כתי׳ א׳ ׀ ז״ן כשע׳ ׀ ב׳ ׀ ל׳ ׀ ל׳ וחס׳ · ב׳ על הכרכה וא׳ ויתלו את מרדכי ׀ ז״ל ׀ יתיר ז״ל ׀ ל׳ ׀ יג׳ ׀ ג׳ מ״ל המלחמה אל תוזכתיה ודין ׀ ל׳ חס׳ ׀ ל׳ ׀ ב׳ ומ״ל ׀ ב׳ ומטעו׳ פה׳ ׀ ב׳ מלרע וכפסו׳ ׀ זכ׳ · ב׳ איכנה ׀ ב׳ · זכ׳ · ל׳ ׀ ד׳ חס׳ · זכ׳ · ל׳ ׀ ז״ח פסו׳ על על ומלה כיכינו׳ יתיר ז״ל

רשי

והמן נופל · המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה · דרכן היה לישב בסעודה על צדן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש · לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ: גם הנה העץ · גם רעה אחרת עשה שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מסם המות: מה הוא לה · איך הוא קרוב לה: להעביר את רעת המן · שלא תתקיים עצתו הרעה: הנה בית המן וגו׳ · ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריך אתם להשיב אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: אין

סדרה

חיו בן שאול · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא · הנני ממלא אל כל יושבי הארץ הזאת דירמיה · ואמרו אליך הגידה נא לנו · והנותר לנשיא מזה ומזה ד דיחזקאל · המשרתי׳ את המלך דויקהל דויד דה״ה · צאו לערי יהודה דויקבץ · וירם יאשיהו לבני העם צאן · אשר עשה המן למרדכי אש׳ דבר טוב · תהי נא אזנך קשבת דעזרא · גם אני חצי נערתי · ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים · ועמסים על החמרים · ומה חשתן ובני תורך ב׳ מנהון בו׳ משרתים חוץ מן הגלגל: ואם מצאתי ל׳ דסמי׳ ותאמ׳ אם על המלך טוב · והוא חד מן י״ו ואם יחידאין וסי׳ ואם אתה ל׳ עד תל הוה׳ · ואם ידעת ל׳ ארץ מצרים לפניך היא ב במיטב · ואם שור ל׳ נגח הוא מתמול · ואם יהיה ל׳ היובל לבני ישראל · ואם אמרת ל׳ לא נמצאו בתולים · ואם טובה ל׳ אם באמת ובתמים עשיתם דיותם עם ב בעלי שכם · ואם תעשה ל׳ עלה לי״י תעלנה · ואם אני ל׳ אם יוכל להלחם אתי · ואם אל עיר ל׳ יאסף דעצרת חושי ה הארכי · ואם רעה ל׳ ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל · ואם תלך ל׳ בדרכי לשמר חקי ומצותי · ואם בגוי ל׳ העל אלה לא אפקד בם נאם י״י · ואם חי ל׳ ואם חי י״י יאמרו · ואם בנות ל׳ שלשת האנשים האלה בתוכה · ואם בין ל׳ אם תגביה כנשר · ואם יפול ל׳ עץ בדרום · ואם מצאתי ל׳ חן בעינין וכשר הדבר דאסתר:

ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב: ויקראו ספרי המלך בעת ההיא בחדש השלישי הוא חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי אל היהודים ואל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות אשר מהדו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל היהודים ככתבם וכלשונם: ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים: אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמד על נפשם להשמיד ולהרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז: ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר: פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים ולהיות היהודיים עתודים ליום הזה להנקם מאיביהם: הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה: ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה:

ואתון סרהיבו כתובו בגין יהודאין כד שפיר בעיניכון בשום מימרא דמלכא וסטימו בעזקתא דסטומתא דמלכא ארום פטקא דמתכתיב בשום מימרא דמלכא ומסתתם בעזקתא דסטומתא דמלכא לא יתוב ריקנו: ואתקריאו לבלרין דמלכא בעדנא ההיא בירחא תליתאי הוא ירח סיון בעשרין ותלתא יומין ביה ואכתיב ככל די פקד מרדכי לות יהודאין ולות אסטרטילוסין והפרכין ורברבנין דמתמנן ארכונין על פלכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש למאה ועשרין ושבע פלכין פלכא ופלכא ברושם כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה ולות יהודאין ברושם כתבהון וכממלל לישנהון: ואכתב בשום מימרא דמלכא אחשורוש ואסתתם בעזקת סטומתא דמלכא ושלח פטקין בידא דרהטנין רהטי סוסון ורכבי רכשא ערטוליני רמכין דאתנטילו טחוליהון ואתקדרו פסת כף רגליהון: דיהב מלכא ליהודאי לסיעא די בכל קרוא וקרוא לאתכנשא ולקימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל חילות עמא ופלכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון לעדאה: ביומא חד בכל פלכי דמלכא אחשורוש בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר: דיטנמא דכתבא לאתיהבא גזרת דינא בכל פלכא ופלכא בריר לכל עממיא דיהון יהודאין אטימוסין ליומא הדין לאתפרע מבעלי דבביהון: רהטנין דרכיבין על רכשא ערטוליני נפקו זריזין וסחיפין בפתגמא דמלכא וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא: ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא כד הדי ושפיר לביה ביקרא סגי וברבו יתירא לביש לבושא דמלכותא מילא כרפסא ותכלתא שיר בדהב טב דאופיר ומקבעין ביה מרגלין ואבנין טבן לגו מן סרבלא לביש מינקא דכרום ימא מערבא לגו מניה לבושא כתונא דארגון דצירין עלה כל צפר גרפא ועופי שמיא והון דמיה דכתונא ארבע מאה ועסרין ככרי דדהבא והמינא מחית בחרציה די מקבעין בארכוהי אבני בורלא מוקי פרתיאין רמי ברגליה מחתין במוקרונין דדהבא ומתחתמין בזמרגדין וספסרא מדאה תלי בחרציה מחית בחולת חולית דדהבא וציר עלה קרתא דירושלם ועל ידיה דספסרא ציר עלה נרא דמחוזא חידא מדאה מחית ברישיה דציר בצבעונין ועביד לעילא מניה כלילא רבא דדהבא מוקדונא ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבעין בדהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא די הוא מרדכי יהודי למקימא קריא דכתיב ביה ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא דיי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן תרעא דמלכא שוקיא באסיא מכיכין ודרתא בארגונא נגיד טולא בחבלי בוצא עולמן מחתן ברישיהן כלילן וכהניא נקטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין ואמרין כל דלא יתון לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי הדמין יתעבד וביתיה נולי ישתוה ועסרא בני המן סבירין ידיהון ואזלין ואמרין קדם מרדכי צדיקא ואמרין מן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון דרשיעיא ברישיהון והדין המן אבונא טפשא דאתרחיץ בעתריה ועל יקריה מרדכי ענותנא תבריה בצומיה ובצלותיה ואסתר צדיקתא מדיקא מן חרבא דלית אפשר למלכתא למהלכא עם בני נשא בשוקיא חזר מרדכי עינוהי וחזא יתה ואמר לה ברוך יי שלא נתנני טרף לשניהם מתיבא אסתר ואמרת ליה עזרי מעם יי עושה שמים וארץ סגיאין מבני נשא הוו חדין על מפלתיה דהמן רשיעא ומודין ומשבחין על פורקנא דהוה לון ליהודאי ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא ההיא דהכן כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא וכלילא דדהבא רבא מכריך בוצא וארגונא וקרתא דשושן צהלה וחדיא:
ליהודאי

רשי

אין להשיב, אין כח להשיבו ולעשות כתב המלך כזיוף: ככתבם, באותיות שלהם: כלשונה, הוא הדבור: ביד הרצים, רוכבי סוסים שצוה להם לרוץ: האחשתרנים, מין גמלים הממהרים לרוץ: ותכריך בוץ, מעטה בוץ טלית העשוי להתעטף: מתיהדים

אבן עזרא

ונחתום, שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסוף נכספת, יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולהם שימלטו דע כי חכם גדול היה והנה אחשורש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתוב כן דעו שהמלך צוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודי' ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פי' ונבואה לפני המלך כאשר אפרש והנה העד הנאמן שנתלה המן וצוה המלך להכתב ספרי' אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא: מהודו, סוף שמאלית מלכותו: רכבי הרכש, מרכוש המלך שאין כמותם: האחשתרנים, יא' הפרדים: הרמכים, הן הסוסות וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך לשון הקדש ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות: ותכריך, זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז"ל והטעם כאדרת שיעולף בה: בוץ, הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר: והעיר שושן, שם היהודים:
ליהודים

מסרה

והפחות ג' וסי' ויקראו ספרי המלך בעת ההי', וכל שרי המדינות והאחשדרפנים, והפחות הראשונים אשר לפני: אחשורוש ד' חס' וסי' נמסר לעיל סוף סימן ב': ולעמוד ג' וסימ' נמסר בסדר קרח: ולעמוד לעמוד ג' מל' וסימ' ולא יכלו הכהני' לעמוד לשרת דה"ה: יי' אלהי ישראל צדיק אתה אבל העם רב והעת, להקהל ולעמו' על נפשם: בשלושה כל סיפרא מל': היהודיים ז' יתיר יוד וסי' על אשר שלח ידו', ולהיות היהודיים עתודים, ויקהלו היהודיים אשר בשושן גם ביו', והיהודיי' אשר בשושן נקהלו', לשקול אל גנזי המלך, ביום ההוא נתן המלך אחשורוש: וחור ל' חד וקמץ ומרדכי יצא מלפני המלך, והוא מן א"ב מן חד חד משמש וי"ו בריש תיבו' וקמצין וסי' נמס' במסר' רבתא במערכ' אות הוי"ו בס"ר:

ובכל ה' פסו' ובכל ובכל וסי' נעשה אדם בצלמינו' ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות' חילך ואצרתיך לבז' ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר תניינ' דסיפרא' ותתן אתות ומפתים: ורבים ו' וסי' נמס' במלאכי סים ו': בשלשה כל סיפרא מל וכל אשר קריאה חסרי' בס"ו מל וסי' נמס' במסר' רבתא בערך שלש בס"ד: היהודים כלהון כתובין כן בר"ו יהודיים יתיר י' וסימני' נמס' לעיל בסימן זה: וכל שרי ז' וסי' והנו נצב על עלתו' ויוחנ' בן קרח וכל שרי החיילי' וישמע יוחנ' בן

ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר: ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם:

א ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם: נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים: וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם: כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות כי האיש מרדכי הולך וגדול:

ה ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם: ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש: ואת פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא: ואת פורתא ואת אדליא ואת ארידתא: ואת פרמשתא ואת אריסי ואת ארדי ואת ויזתא:

י עשרת בני המן בן המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם: ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך: ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש: ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ: ויאמר

ליהוראי הות רשותא למעסק באוריתא ולמטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון ולאחתא תפלין על ידיהון ועל רישיהון: ובכל פלכא ופלכא ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזרת דיניה מטי חדות ובדיחת לבא ליהוראין ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מעממא דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהוראי עלויהון: ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטא פתגם מלכא וגזרת דיניה לאתעבדא ביומא דחשיבו בעלי דבבין דיהוראין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא די ישלטון יהוראין אנון בסנאיהון: אתכנשו יהוראין בקרויהון בכל פלכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדהון על כל עממיא: וכל רבני פלכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עבידתא די למלכא ממנן עלויהון ית יהוראין ארום נפל פחדא דמרדכי עלויהון: ארום אפיטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא ומטבעיה נפק בכל פלכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא למלכא ואזל ומתרברב: ומחו יהוראין בכל בעלי דבביהון מחת קטילת סיפא וקטילת גולמין גולפין והובד נפשתא ועבדו בסנאיהון כרעותהון: ובשושן בירנתא קטלו יהוראין והובידו חמש מאה גוברין כולהון רופילין מדבית עמלק: וית פרשנדתא וית דלפון וית אספתא: וית פורתא וית אדליא וית ארידתא: וית פרמשתא וית אריסי וית ארידי וית ויזתא: עשרתי בנוי דהמן בר המדתא מעיקא דיהוראין קטלו ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: ביומא ההוא עלא מנין קטילין בשושן בירנתא קדם מלכא: ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטלו יהוראין והובדו חמש מאה גובריא רופילין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי והמן במשאר פלכי מלכא מה עבדו ומה שאלתיך ותתיהב לך ומה בעותיך עוד ותתעבד: תא ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירתא קטלו יהוראי ונמרו חמש מארה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינת דמלכא מה עבדו ומה שאלתיך ויתיהב לך ומה בעותיך הוב ותתעביד: ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר ליהוראין די בשושן למעבד יומא טבא והדוא כד חזי למעבד על יומא דנסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא: תא ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב אוף למחר ליהוראי דאירת בשושן למעבד היך גזרת יומא דין וית עסרתי בנוי דהמן יזקפון על צליבא:

ליהודים היתה אורה' פירוש אהלה כטעם אורה כאלם שהוא יושב בחושך ויצא אל אויר העולם שהוא הפך בלא אמצעי כן היה דבר ישר': מגיע' מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות: מתיהדים' מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מ מחלת המלה כלמוד בי מלת תורמין ככונה כי יוד יהודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש נס הוסיף ואמר מליח נ מליח הנו כמו את מוכאך ואת מוכאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חבירין ולא אמר כלום כי וי"ו מובאך אם נוסף איככי תמה כי אותיות אהוי נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם עדרו ואין כן מם מליח ותשובה על מלת תורמין מה שאמרו ר' רבותי' ז"ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהוד' והנה יהיה בדקדוק יפה: אשר שברו' כמו עיני כל אליך ישברו: ונהפך הוא' שם התואר מבנין נפעל: נקהלו היהודים' לאות כי היה להם ערי' בשושן: הולך וגדל' שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר: ואבד חמש מאות איש' שם הפועל במו הנה לא ידעתי דבר היו חכמים ב בספרד וסמכו על ט טעם ארידתא וכן פ פורתא והם הטמאים אלא דבר כי אלה ה השמות הם פרסיים לא עבריים: ובבזה לא שלחו' שם מפעלי הכפל על משקל רנה גם זאת עצה טובה שהיה' הכנה לאוצרות המלך לרצותו: בשושן הבירה הרגו היהודים' הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו א אויביה' בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן ויקהלו היהודי' אשר בשושן ולא הזכיר הבירה: וטעם

מתיהדי' מתגיירים: ועושי המלאכה' אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך: עשרת בני המן' ר ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו ש שטנה על יהודה ו וירושלם כמו שכתוב בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מ מלכותו כתבו שטנה על יהוד' וירושלם ומה הוא השטנה לבטל העולי' מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו ע עליה' הכותי' והבדילום ובשמת כורש ומלך אחשורוש והתנכ' המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלם בבניין ו ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר ל לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם' שלא יתן המלך עין צרה בממון: ואת עשרת בני המן יתלו' אותן שנהרגו: ונתנתן

מסורה
קרח וכל שרי' ויקח יוחנן בן קרח' ואבירו' ולא שמע יוחנן' ו והאחשדרפני' והפחו' ו ועשי המלאכה: בבית המלך ג' וסים' וישמע עבד מלך' והשלישית בבית המלך' כי גדול מרדכי בבית המלך' וא' בבית מלך אשר נשאר בבית מלך: וגדול ח' ומל' וסי' והוא שכור' ויאם המלך אל עבדיו' מאין כמוך י' גדול את' וגדול' וילך דוד הולך וגדול' ו ואבירו' כי האיש מרדכי הולך וגדול' כי מרדכי היהודי משנה' קטון וגדול שם הוא: ש"ן פרשנדתא רבתי ות"ו זעיר' פרמשתא ת"ו ש"ן זעירא' ויזתא ו"ו רבתי וז"ין זעירא ואתוון רבתי וזעירי כלהון נמסרו במסרה רבת' בריש המערכת בס"ד: וצריך שיהא איש בראש הדף ו ועשרת בסוף הדף ו ובסוף העמוד וצריך לאומרם בנשימה אחת ועשר' בני המן עמהם וי"ו דויזתא צריך ל למתחיה כמוריא ד דלכרות' לא מלכים

וי בני המן אריות על גבי אריות ולבנה על גבי לבנ' שיפלו ולא יקומו למפלת': אספתא ארידתא פורתא פרמשתא פרשנדתא כלהון מלעיל ואינון בן א"ב מן חד חד לעיל וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל"ף בס"ד: לאסתר המלכה י"ד וסים' נמסר לעיל ריש סימן ו':

הפרנות

הפרזות ג׳ בליש׳ וסימ׳ ואמרת אעלה על ארץ פרזות׳ פרזות תשב ירושלם׳ על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות: הקרובים המ״ל בליש׳ וסימ׳ וידעו קרוביכם את גבורתי׳ מאהביה אל אשור קרובים׳ הכהנים אשר קרובים לי״י׳ ומלך ששך ישתה׳ ויכתב מרדכי את הדברים האלה: כי ימים ד׳ וסי׳ ואנכי עמדתי בהר׳ ותשבו בקדש ימים רבי׳ ואנכי עמדתי בהר׳ לא כימים הראשונים׳ כימים אשר נחו בהם: החלו ו׳ וסימ׳ ועיניו החלו כהות׳ החלו

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֵעָשׂוֹת כֵּן וַתִּנָּתֵן דָּת בְּשׁוּשָׁן וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן תָּלוּ׃ (טו) וַיִּקָּהֲלוּ הַיְּהוּדִיים אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן גַּם בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וַיַּהַרְגוּ בְשׁוּשָׁן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ וּשְׁאָר הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בִּמְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהֲלוּ וְעָמֹד עַל־נַפְשָׁם וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג בְּשֹׂנְאֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים אָלֶף וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ בְּיוֹם־שְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְנוֹחַ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ וְהַיְּהוּדִיים אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן נִקְהֲלוּ בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר בּוֹ וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְנוֹחַ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ עַל־כֵּן הַיְּהוּדִים הַפְּרוֹזִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר שִׂמְחָה וּמִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ׃ (כ) וַיִּכְתֹּב מָרְדֳּכַי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים׃ לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֵת יוֹם־חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כַּיָּמִים אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה וּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיֹנִים׃ וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת אֲשֶׁר־הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי אֲלֵיהֶם׃ כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם וּלְאַבְּדָם׃

והפל ל׳ חד מ״ל וחד חס׳ נ׳ חס׳ בליש׳

ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת גזירת דינא בשושן וית עסרתי בנוי דהמן צליבו: ודין סדור צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דזמין למרדכי רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא: דלפון הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא אספתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות אמתא אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא פלגות אמתא: ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פרמשתא פלגות אמתא פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אריסי פלגות אמתא: אריסי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא: ארידי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא: ויזתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא: המן הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול מגידה עופא וזרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו חדרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסיפא ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאה גוברין דאתקטילו בשושן דהוו אתמנן על אשקקי מלכא: ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: ושאר יהודאין די בפלכי דמלכא אתכנשו וקימו ית נפשהון ואשכחו ניחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: ביום תלת עסרי לירח אדר הוה קטול בזרעית דעמלק וניחא הוה לישראל בארבע עסר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה: ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ונחו בחמשא עסר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוא: בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין בקרוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עסר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה: וכתב מרדכי ית פתגמיא האלין ושדר פטקין לות כל יהודאין די בכל פלכי דמלכא אחשורוש דקריבין ודרחיקין: לקימא גזרת דינא עליהון למהוי עבדין ית יום ארבע עסר לירח אדר וית חמשא עסר ביה בכל שתא ושתא: כזמן יומיא די נחו בהון יהודאין מבעלי דבביהון ובירחא די אתהפיך להון מדוונא לחדוא ומאבלו ליומא טבא למעבד יתהון יום משתיא וחדוא ולשדרא דורון אנש לחבריה ומעהא דצדקתא מתנן דחשיכי: וקבילו עליהון כולהון יהודאין כחדא ית די שריאו למעבד וית די גזר כתב מרדכי בגנהון: ארום המן בר המדתא דמן יחוס דאגג מעיק כל יהודאין חשיב על יהודאין להובדותהון צבע פסא איהו הוא עדבא לשגושיהון ולהובדיהון: וכד

רשי

ונתנן דת׳ גזור חוק המלך: הפרזים׳ אותם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בחמשה עשר כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך ד דרשו ולמדו רבותינו: ומשלוח׳ שם דבר כמו שאמר משמע ל לפי׳ השי״ן נקודה רפי: ויכתוב מרדכי׳ היא המגלה הזאת כמות שהיא: כי המן בן המדתא׳ חשב לאומם ולאבדם: ובבאה

אבן עזרא

וטעם ויקהלו שהיו מפוזרים במסלות: ועמד על נפשם׳ ונוח והרג שמות הפעלי׳: הפרזים׳ כמו חללי פרזון: ומשלוח׳ שם התואר מבנין הכבד המסף בעבור תוספת השם ומנהג הנכי״ מ משליח כך: מנות׳ חלקים כמו מנה אחת אפים: ויכתוב מרדכי׳ לבדו לקיים בשנה הבאה ובכה כל השני׳ שמחת ימי הפורים׳ וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים בעבור שחשבון שטתינו יושב בסוף המחזר בשנת החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שיהיו הימים קרובים באורך לימים הראשונים שהיו בהם הפורי׳ וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נ נהפך להם ולעולם יהיה בחדש הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש: וקבל׳ כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שתחסר מלת כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי ו והוא יוצא לשני׳ פעולי׳ אם כן מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו אשר עשו בתחילה כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי׳ לעשות כן בכל שנה ושנה: כי המן בן המדתא הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה כ כמחה שמם ושם זרעם ויזכרו אותה בכל שנה להודות השם אשר לא נתכנו עלילות׳ דנשות שם להמם לחסרון שם הכפל: ובבאה

מסרה

הערמו׳ ליסוד׳ החלו להעלו׳ עלות׳ בחדש השני החלו זרובבל׳ כי החלו הפריצים לחסתם׳ את אשר החלו לעשות:

ובבאה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו ותלו אתו ואת בניו על העץ׃ על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת הזאת ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם׃ קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה׃ והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם׃ ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית׃ וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת׃ לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם׃ ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר׃

וישם המלך אחשרש מס על הארץ ואיי הים׃ וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס׃ כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו׃

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים ושששה וסי׳ קס״ו וחציו ותען אסתר

וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זמוניה בישא דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה ויצלבון יתיה וית בנוי על קיסא׃ בגין כן קרו ליומיא האלין פוריא על שום פיסא בגין כן נטרין ליה זמן שתא בשתא כן דיפרסמון יומי נסיא ופתגמי מגלתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהויהון ידעין מה חזו למקבע יומי פוריא האלין בגין כן דאתעביד בהון נסא למרדכי ואסתר וידעון פורקנא דמטת להון׃ קימו וקבילו יהודאין קימא עליהון ועלוי בניהון ועלוי כל דיריי דמתוספין עליהון ולא יעבר קימא די יהון עבדין ית תרין יומיא האלין למקרי ית מגלתא במכתב רושם עבראי בבית כנשתהון בחד עסר ותרי עסר ותלת עסר וארבע עסר ובחמשא עסר בגו פציחיא ולחיתא דפלכיא בקרויא בפום זמניהון׃ ויומיא האלין אתחיבו למהוי להון דכרנא ולאתעברא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא דכהני וליואי ויחוסא דכל בית ישראל דשרין בכל פלכא ופלכא ודירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא האלין לא יעברון מגו יהודאין ודכרנהון לא ישתיצי מבניהון׃ וכתבת אסתר מלכתא ברת אביחיל ומרדכי יהודי ית כל מגלתא הדא וית תקפא דנסא לקימא ית אגרתא דפוריא הדא תנינותא׃ ושדר פטקין לות כל יהודאין למאה ועסרין ושבע פלכין מלכות אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא׃ לקימא ית יומי פוריא האלין באדר בתראה בזמן עבורא היכמה דקיים עליהון מרדכי יהודי ואסתר מלכתא והיכמה דקימו יהודאי על נפשיהון ועל בניהון למהויהון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון׃ ועל מימר אסתר אתקימו פתגמי פוריא האלין ועל ידוי דמרדכי אתכתבת מגלתא בפטקא׃ י ושוי מלכא אחשורוש כרנא על ארעא והפרכי ימא׃ וכל עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות מרדכי די רבייה מלכא הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי מדאי ופרסאי׃ מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גזברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה ושמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד ליה מזדעזעין מניה הוא מרדכי דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפק בעדן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאות הון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממלל שלמא לכל זרעיתיה׃ חזק

ובבאה לפני המלך ׳ הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בעבור הספרים הראשונים פירוש על כן השני׃ על כל דברי האגרת הזאת ׳ מגז׳ אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים׃ ומה ראו בעבור שראו הפלאים׃ ומה הגיע׳ באמצעות האזנים׃ הנלוים ׳ הם הגרים׃ ולא יעבור ׳ אין רשאי יהודי לעוברו׃ ככתבם ׳ הטעם שתקרא המגלה ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות צוו חכמינו ז״ל שלא יפסיק הקורא בסוף הפסוק׃ בכל שנה ושנה ׳ פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם׃ וטעם והימים האלה נזכרי׳ ונעשים לעשות כן כל המשפחות וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקו׳ שלא היה שם יהודי בימי הנסים או במדינה חדשה׃ יסוף ׳ יכלה כמו יאלו יסופו והם מהשניי׳ כי תמצא בעלומי הלמ״ד והנה זאת הפרשה הגידה ששמרו ישראל זאת המצוה ואחר כך בטטוה על כן הוצרך מרדכי שתכתו׳ אסתר בעבור היותה מלכה׃ את כל תוקף ׳ כמו חוזק וכמוהו ואם ׳ יתקפו האחד והנה כ כתבה היא והוא׳ וטעם השנית בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונ׳ ׳ וטעם דברי שלו׳ שלא יפחדו בעבור שעזבו מנות פורים׳ וטע׳ אמת שהם חייבי׳ לשמור ה הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה ה הפירוש שהוא אמת ומאמר אסתר קיים ד דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסת׳ וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומו׳ על דעת רבים על יום תענית אסתר ו והמכחישי׳ אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתו מדבר וכל ישר׳ ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי שחכמינו ז״ל קבעו ה התענית יום הפחד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר ז זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטע׳ כי קיימו היהודי׳ על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי ה הנביא לא צוה שיתענו כאשר אפרש ביקומו ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים׃ וטע׳ וזעקתם להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית ׳ ומלת האלה שב אל דברי לא אל הפורים׃ ונכתב בספר ׳ בפתחות הבי״ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות י״י וספר הישר׃ וישם המלך אחשורש מס על הארץ ׳ שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו וגדלתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה׃ תקפו ׳ כמו את כל תוקף׃ ופרשת ׳ מגזרת כי לא פורש׃ המלך ׳ כאחד בחשבון שאין לו דומה והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו כשלשה׃ ורצוי לרב אחיו ׳ כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים׃ דורש טוב לעמו ׳ די לו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב וזרעו׳ הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והוא היה דובר שלום בתחילה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו ועבותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדונינו והאיש משה עניו מאד מכל האדם׃

רשי

ובבאה ׳ אסתר אל המלך להתחנן לו׃ אמר עם הספר ׳ אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרי׳ שתשוב מחשבתו הרעה בראשו׃ על כן על כל דברי האגרת הזאת׳ נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים׃ ומה ראו ׳ עושי המעשים האלו שעשאום׃ ומה הגיע אליהם ׳ מה ראה אחשורש שנשתמש ב בכלי הקדש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי מה ראה המן שנתקנ׳ במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחו׳ ומה ראתה אסתר שזימנה להמן׃ הנלוים עליהם ׳ גרים העתידים להתגייר ׳ ככתבם ׳ שתהא המגילה כתוב׳ כתב אשורית׃ נזכרי׳ ׳ בקריאת מגילה׃ ונעשי׳ ׳ שמחה ומשתה ויום טוב לתת מנות ומתנות׃ משפחה ומשפחה ׳ מתאספי׳ יחד ואוכלי׳ ושותין יחד וכך קבלו עליה׳ שימי הפורי׳ לא יעבורו׃ וזכרם ׳ קריא׳ מגילה׃ לא יסוף ׳ תרגום שלא יתום דיתרגם עד תום עד דסף ואי אפש׳ לו להיו׳ מגזר׳ כן אספו מגזר׳ עתה אספה יום אחד שאם כן היה לו לכתו׳ לא יספה מזרע׳׃ את כל תוקף ׳ תוקפו של נס של אחשור׳ ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר׃ השני׳ ׳ לשנ׳ השני׳ חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים׃ ומאמר אסתר קיים וגו׳ ׳ אסתר בקשה מאת חכמי הדור ל לקבעם ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר׃ לרוב אחיו ׳ ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב ל למלכות והיה בטל מתלמודו׃ לכל זרעו׳ מושב על עמו לכל זרע עמו׃

בשלם פירוש מגלת אסתר

ב׳ זגין מיחדין חד ס׳ וחד שין וסי׳ הסירים כי כקול הסירים׳ השירים שיר השירים׳ בסירים הנני שך את דרכך׳ בשירים מעדה בגד׳ בוסי׳ והיו כגבורים׳ בושים שמה ושיאון והפרים ושיאון ואנחרת׳ ולשבי שבקו לעבודת בית׳ ולשבי ובא לציון גואל׳ יוסר ואת כל הלב׳ יושר ביום ההוא יושר׳ מסתולל עודך מסתגלל׳

כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה

פיהו כ״ב בליש׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים׳ אלה פיהו מלא ומרמות׳
יתן בעפר פיהו אולי יש תקו׳ ישקני מנשיקו׳ פיהו כי טובי׳ דודך מיין׳ ופיהו מבי׳ לכותרו׳

לא תלכון כי

בשנת

אלהי ישראל

הלך לפניכם יי ומאספכם

שְׁל֖וֹשׁ לְמַלְכ֣וּת יְהוֹיָקִ֣ים מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֑ה בָּ֣א נְבוּכַדְנֶאצַּ֧ר מֶֽלֶךְ־בָּבֶ֛ל יְרוּשָׁלַ֖͏ִם וַיָּ֥צַר עָלֶֽיהָ׃

רבינו סעדיה גאון

בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל׳ והלא לא מלך נבוכד נצר אלא בשנת ארבע ליהויקי׳ שנ׳ בשנה הרביעית ליהויקי׳ היא השנה הראשונ׳ לנבוכד נצר מלך בבל ואיך אמר בשנת שלש אלא לא תוכל לפרש כי אם בשנת שלש למרדו שבשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכד נצר וכבש את נינוה ובחמישית ליהויקים כבשו נבוכד נצר ליהויקים ועבדו יהויקים שלש שנים שנ׳ ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו עבדו ששית ושביעית ושמינית ואחר כך מרד בו שלש שנים תשיעית ועשירית ואחת עשרה׳ ובשתים עשרה בא נבוכד נצר והגלהו ליהויקים מירושלם לבבל ועלה שנת י״ב למלכות יהויקים מלך יהודה בשנת שלש למרדו׳ ובשנת שתים למלכו׳ נבוכד נצר׳ היאך יתכן פסוק זה שכבר אמרנו למעלה שנצר על ירושלם והגלה מבני יהודה ובוה לגדלם שלש שנים ואחר ג׳ שנים הביאם שר הסריסים לפני המלך ועתה אמר הפסוק בשנת שתים למלכות נבוכד נצר אלא כה פתרונו בשנת שתים לחורבן בית המקדש שיבנה במהרה בימינו יצא טבעו בכל העולם ומלך על כולם ואלם נבוכד נצר׳ פ״א בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה ככלות השנה השלישית ותחלת רביעית ככתוב הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה למלך בבל וגם אם נותרה מן השלישית ליהויקים בבוא נבוכד נצר אם כן תהיה ראשונה לנבוכד נצר והיא רביעית ליהויקים ואז הביא ליהויקים ועמו לבבל שנאמר ויתן יי׳ בידו את יהויקים׃ ומקצת

אבן עזרא

נאם אברהם בר מאיר אבן עזרא הספרדי זה ספר איש חמודות׳ מדובר בו נכבדות׳ ונבואות עוברות ועתידות׳ וכל דבר בקוצר בחידו׳ ובמלאכי מעלה סודות׳ עומדים על יסודות׳ ומפרשיו לא עמדו בסודו׳ וכל אחד ביאר כאשר השיגה ידו׳ ורגלי כולם מועדים׳ פקן מועד מועדי׳ גם התערבה להם החיה׳ כי שמו רביעית היא השלישי׳ ועתה אחל לפרש כפי דקדוק הלשון׃

בשנת מצאנו כתו׳ כי עשתי עשרה שנה מלך יהויקים אם כן מה טעם בשנת שלש למלכותו ועתה דברי אלה בני יאשיהו כתו׳ כי ארבעה בנים הניח הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום ומצאנו כי במות יאשיהו מלך בנו ומקצת חכמינו ז״ל אמרו כי זה יהואחז הוא יוחנן והנה לא מלך רק ג׳ חדשים וימלוך תחתיו יהויקים אחיו והוא בן עשרים ושלש והנה הוא קטן מיהויקים ואיך קראו הכתוב בכור על כן אמרו שבכור במלכות והוצרכו לומר כי שלום הוא צדקיהו בעבור כי נבאות ירמיהו על שלום דבקה עם נבואתו של צדקיהו ועוד כי לא מלך על ישראל אחר צדקיהו ולספור הכתוב רביעי בעבור שם בלא נוף דרך זרא ועתה התבונן כי יהואחז הוא שלום ויוחנן לא מלך ואל תשום בעבור שנקר׳ שלום בשני שמות כי הנה שלמה הוא קהלת ובני שמואל שמה ואביה ושם כתו׳ כי הוא יואל ועמינדב הוא יצהר ואוריאל הוא צפניה ורבים ככה ובתור׳ זרח הוא צחר והעד שלום הוא יהואחז כי כאשר מת האב היה יהויקים בן כ״ה שנה וצדקיהו שהוא השלישי בן כ״ד ושלום בן כ״ג וככה כתוב שיהואחז הוא שלום ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחוהו וימליכו אותו תחת יאשיהו אבי׳ ועוד שנית כי שלום הוא יהואחז כי כתוב כי פרעה נכו לקחו אחר שלשה חדשים שמלך ויביאהו מצרים וימת שם וכתוב בירמיהו על שלום אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד כי במקום אשר הגלו אותם שם ימות ואל תתמה בעבור הכתו׳ למעלה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יי׳ בשלוח אליו המלך צדקיהו כי תחילת הפרשה הוא כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה יספר על מה שאמר לו השם לפני מלוך צדקיהו והנה יספר מה התנבא אל יהואחז שהוא שלום אחר שהוליכוהו אל מצרים והחל מן הוי בונה ביתו בלא צדק על יהויקים ושם כתוב ואחרי כן התנבא על יהויכין כי כן כתו׳ שם וכל אלה שלשתן מלכו לפני צדקיהו ובספר יחזקאל שאמר שא קינה אל נשיאי ישראל שמתו גלה נשאר מבניהם מלך והחל מן יהואחז הוא שלום ואומר ויביאוהו בחחים אל ארץ מצרים גהכפיר הוא יהויקים שהמליכו מלך מצרים ויתנהו בסוגר בחחים ויביאהו אל מלך בבל וככה כתו׳ בדברי הימים ויאסרוהו בנחושתים להוליכו בבלה ואחרי כן מקונן על צדקיהו ותצא אש ממטה בדיה פריה אכלה ולא היה בה מטה עז שבט למשול והנה התברר כי יהויקי׳ הוליכוהו אל בבל ואל יקשה בעיניך בעבור שאמר להוליכו בבלה ולא אמר ויוליכוהו כי הנה כתוב על צדקיהו בירמיהו ויאסרהו בנחושתים להביא אותו בבלה וכתו׳ אחר ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבלה והנה כתוב בדניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר אל ירושלם ויצר עליה ויתן יי׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית יי׳ ויביאם ארץ שנער והנה הטעם יהויקים והכלים הביאם בית אלהיו להשתחוות לו ואחר כן אמר ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו ולא יתכן בדרך הלשון לפרש ויביאם כי הכלים לבדם הביא בעבור הכתוב ואת הכלים הביא וכתוב בדברי הימים ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה ומכלי בית יי׳ הביא נבוכד נצר לבבל ויתנם להיכלו בבל וירמיהו מתנבא על יהויקים כי קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם ועל כן טעה האומר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה היא שנה שלישית למרדו ועל כן הוצרכתי לפרש כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו

רש״י

בשנת שלש למלכות יהויקים׳ וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ארבע ליהויקים שנ׳ בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך׳ יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נאצר ומה ת״ל בשנת שלש׳ בשנת שלש למרדו׳ שנ׳ ויהי לו יהויקים עבד שלש שני׳ וישב וימרד בו׳ שלש שני׳ ובשנת שלש עלה עליו׳ והיא שנת שמנה לנבוכד נאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שני׳ מרד בו׳ והיא היתה שנת אחת עשרה למלכות יהויקים׳ ה׳ שנים קודם שכבשו ונ׳ שעבדו וג׳ שמרד בו׳ ואז מת יהויקי׳ תחת ידו והמליך נבוכד נצר תחתיו יהויכין בנו׃ ומקצת

דניאל א

ואת הכלים ג׳ דסמי׳ וסי׳ ואת הכלים האלה אשר עשה חירם דמלכים׳ וחבירו דדה׳ ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו׃ ומזרע המלוכה ד׳ דסמיכי בליש׳ וסי׳ ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים׳ וחבירו דירמיה׳ ויקח מזרע המלוכה ויכרתו אתו ברית׳ ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש סיפ׳׃ וללמדם ל׳ ילדים אשר אין בהם כל

וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְבִיאֵם אֶרֶץ־שִׁנְעָר בֵּית־אֱלֹהָיו וְאֶת־הַכֵּלִים הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וּמִן־הַפַּרְתְּמִים׃ יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כָּל־מאוּם וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּלִים בְּכָל־חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת וּמְבִינֵי מַדָּע וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ וּלְלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים׃ וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו וּלְגַדְּלָם שָׁנִים שָׁלוֹשׁ וּמִקְצָתָם יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃ וַיָּשֶׂם לָהֶם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וַיָּשֶׂם לְדָנִיֵּאל בֵּלְטְשַׁאצַּר וְלַחֲנַנְיָה שַׁדְרַךְ וּלְמִישָׁאֵל מֵישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה עֲבֵד נְגוֹ׃

מאום והוא חד מן ק״ח מלין יחידאין משמשין ול׳ בריש תיבותא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ר׃ בלטשאצר סימן מן ריש סיפרא עד והלבישו לדניאל בלטשאצר פי׳ שי״ן קדים לאל״ף מכאן ואילך אל״ף קדים לשי״ן׃

רש״י

ומקצת כלי בית האלהים׳ קצת׳ ומקצת כשארו במו של ירמיה כה אמר ה׳ אל העמודים ואל הים ואל המכונות ואל יתר הכלים אשר לא הגלם נבוכד נצר׃ ויביאם ארץ שנער בית אלהיו׃ לקלם לנו׳ שלו הביא גם את השביה כולה אף את האנשים ואת הכלים הביא בית האוצר׃ הפרתמים׳ שלטונים׃ ואשר כח בהם׳ פירשו רז״ל שהיו אוכסין עצמן מן השחוק מן השיחה ומן השינה מפני אימת מלכות׃ ושמעמידי׳ כשבריכי׳ נקביהם׃ וללמדם ספר׳ מוסב על אשר אין בהם׃ וימן לשון הזמנה׃ פת בג׳ הוא שם מאכל המלך בלשון כשדים׳ ויש פותרין פת בג׳ לחם ואין נראה כן שהרי כתי׳ ויהי המלצר נושא את פת בגם ונותן להם זרעונים ואין זרעונים חליפי לחם אלא חליפי תבשיל׃ בלטשצר׳ על שם עז׳ של בבל שקרויה בל שהוא כשמו׳ בלטשצר בשם אלהיו בלשצר׃ בלטשצר שם לשון חכמה בלשון ארמי׃

אבן עזרא

פרעה בא נבוכד נצר עליו ויצר על ירושלם ולקחה בתחלת השנה הרביעית ליהויקי׳ והיא השנה הראשונ׳ לנבוכד נצר כי כן כתוב והנה הוליכו אל בבל ועמד בנחשתים כמו שנה ונוה נבוכד נצר ושב יהויקי׳ למלכותו ויהי לו יהויקי׳ עבד שלש שנים וישב וימרד בו ובא נבוכד נצר או גדוליו אל ירושלם והרגו את יהויקי׳ וסחבו אותו מהלא׳ לשערי ירושלם ותהי נבלתו מושלכת ולא נקבר כי כן התנבא ירמיהו ואל תתמה בעבור וישכב יהויקים עם אבותיו כי הנה כתו׳ הנך שוכב עם אבותיך ובמשרפ׳ מתו והנה מלך יהויכין בנו ג׳ חדשי׳ ותפשו נבוכד נצר בשנת ח׳ למלכו׳ והוא שנת עשתי׳ עשרה ליהויקי׳ ומלך צדקיהו עשתי עשרה שנה והיא שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר והנה בשלשה חדשי׳ כהרג יהויקי׳ וגלה יהויכין בנו ואל תתמה בעבור שתמצא כתו׳ בשנת שבע לנבוכד נצר וככה על צדקיהו היא שנת שמונה עשרה כי במספר המלכי׳ כאלה וכאלה ואלא ידענו כי ירבעם ורחבעם בחדש אחד מלכו והנה כתוב כי רחבעם מלך י״ז שנה וימלוך אביה בנו תחתיו בשנת י״ח לירבעם והנה אבאר לך זה מחשב אחד יחשוב מיציאת מצרים מכיסן או לבריאת עולם מתשרי ויום אחד בשנה חשוב שנה ישפור מיום מלוך המלך עד תקופת שנתו על כן תהיה שנת א״ח י״ט והמשל במולד ביום ו׳ לפני שקוע השמש בעיר הזאת שהיא רדו״ס בתקופת תמוז והיום ארוך י״ו שעות שלימות והנה יומל הבן בקר יום שהוא יום שמיני כפי חשבון התורה והוא יום שביעי ואיננו שלם רק יחסרו י״ו שעות ואל תתמה בעבור שתמצא ביחזקאל יביאהו במצודות למען לא ישמע קולו כי כן חשבו עבדי נבוכד נצר וטעם התמלוך שאל ירמיהו ליהויקים כי הנבואה עליו התחשוב כי מלכותך תתקיים לך בעבור היותך מתחרה בארז והנה נשארה השאלה הקשה כבר הזכרתי כי צדקיהו היה במות אביו בן כ״ל שנה והנה יהיה במות יהויקים נגלות יהויכין בן ל״ה שנה והנה כתוב בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו וזה החשבון הוא שנקרא מלך שלש שנים לפני מות יאשיהו כי נודע זה בכל הגוים שהומלך צדקיהו והעד הכתו׳ בירמיה בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דבר השם לירמיהו שיעשה מוסרות וישלחם אל מלכי אדום ומואב ועמון וצור ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה כי אלה המלכים שמעו שנהרג יאשיהו וחשבו כי צדקיהו שהמליכו כשהיה בן כ״ח שנה הוא ימלוך תחתיו ואין טענה ממלכות יהואחז כי עם הארץ המליכוהו ולא שמעו דברין כי לא מלך רק שלשה חדשים ונשאר בפרשה דבר לפרש והוא ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי והנה ירמיה מספר זה הדבר של המוטות אל צדקיהו בעת מלכו אחר גלות יהויכין ואמר לו הביאו צואריכם בעול מלך בבל וגם כתוב ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה וטעם בשנה הרביעית שמרד יהויקים במלך בבל ויש תיקון אחד שהמוטות תקנם ירמיה בראשית ממלכת יהויקים ושלחם בשנה ראשונה למלכות צדקיהו רק אין טעם לתקון הזה ומפרש גדול היה בספרד והוא פירש ספרים בדקדוק ופירש ואמר כי צדקיהו תחת יהויקים וככה אמר ואחרי אבשלום לא נטה כי הוא שלמה ויהי ביום השביעי שהוא הרביעי הנבל את ההר שהוא העם וככה מלות רבות כמו מאתים ואת כולם ישא רוח כי איך יתכן בלשון שאדם ידבר מלה ויכתוב מלה ורצונו מלה אחרת והאומר כזה מהמשוגעי׳ הוא נחשב וכבר פירשתי׳ כולם וטוב לו שיאמר לא ידעתי ולא יהפך דברי אלהים חיים׃ ויתן׳ כתוב ומקצת כלי בית אלהים כי בגלות יהויכין הובאו אל בבל כלי חמדת בית יי׳ כי כן כתוב ואוצרות בית יי׳ ואוצרות בית המלך׃ ויאמר׳ זה אשפנז היה סריס והוא היה פקיד על כל הסריסים המסרתים לנשיו וכתוב בדברי יחזקאל והיו סריסים בהיכל מלך בבל׃ רב׳ גדול כמו קרית מלך רב על כן אמר יפת כי הם׳ דניאל וחביריו וראיתו שאמר מזרע המלוכה ולא דבר נכונה כי הכתוב הוא ויהי בהם מבני יהודה ואחרי׳ מזרע המלוכה שהיו סריסים ולא תמצא בדניאל שהיה סריס רק כתוב עליו ועל חביריו ילדים אין בהם כל מום ואין מום קשה מן הסרים ודניאל וחביריו לא צוה המלך ללמדם ספר שהוא מכתב כשדים ולשונם רק שיעמדו לפני המלך ולא לפני נשיו ואם טען הטוען אם דבריך אמת שלא היו סריסים למה הפקיד המלך עליהם שר הסריסים התשובה כי צוה המלך לבקש מישראל ילדים וטובי מראה והנבלי׳ עד היום נודעים במשכב זכור ועוד כי אם יסורם הנער תחסר דעתו והוא מבקש להיותם העומדים לפניו יודעי כל חכמה כאשר פירשתי ורבי ישועה אמר כי מלת סריסים בלשון הקדש על שני טעמי׳ האחד מסורסי׳ והשני משרתי׳ ושר הסריסי׳ היה שר על משרתי המלך וכמוהו עם הסריסים והגבורים ואין צורך כי הסריסים היו שרים על הגבורים בעבור היותם עבדי המלך דוד והוא לא סרסם רק כך לקחם בשביה והיו שומרי נשי׳ כמשפט המלכים עד היום וכמוהו ואת נשי המלך ואת סריסיו וכתו׳ ומן העיר לקח סריס אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה׳ ומלת הפרתמים זרה ולא תמצא במקרא רק במגלת אסתר אולי הוא לשון כשדים או פרסיים כמו סגנים׃ ילדים׳ כמו עור ופסח שאינן ראויין לעמוד לפני מלך על כן כתו׳ עור ופסח לא יבא הבית והטע׳ בית מלכות דוד׃ וטובי מראה׳ שלא היו ירקרקים ונראים כמו חולים׃ ומשכילים בכל חכמה׳ כלל כל׃ ויודעי דעת׳ שידעו בתחלת הדבור המדבר מה שהיה בדעתו לדבר באחרונה כי יש חכמים רבים לא ידעו זה עד סוף דבר המדבר׃ ומביני מדע׳ שיוכלו להבין לאחרים מה שיש בלבם ובמדעם כמו גם במדעך מלך אל תקלל כי יש חכמי׳ ילאו להוציא בלשונם מה שיש בלבם כי אם בדרך רחוקה ובאחרות עקלקלות׃ ואשר כח בהם׳ שתהיה תולדתם חזקה להסתיר העיטוש ויהיו עומדים תמיד לפניו ושיוכלו לסבול בשעת צרכם והנה צוה לבקש מי שנמצאו בו אלה המדו׳ ולא נמצאו בילד פחות מט״ו שנה והנה אין צורך ללמדם השלש שנים כי אם כתב כשדים ולשונם לדבר עם המלך בלשונו והנה גדולים יצאו מירושלם והנה דניאל יצא בן ט״ו שנה בגלות יהויקים לבבל ושמונה שנים מלך והנה כ״ג וי״א צדקיהו והנה לד׳ וע׳ שנה והנו זקן מאד בימי אסתר אולי כבר מת ולא עלה אל בית שני ואיננו שסבבר בראיות גמורות׃ וימן׳ פועל יוצא והטעם לתת להם מנות׳ ופירוש בג מאכל וכתיב במקרא ונתתיך לבג וקרי לבז והטעם קרוב אולי טעם בג הבשר המבושל׃ ומיין משתיו׳ ולא נכתב ומיין משתהו כי יש יום ידוע לשתות יין לבן או אדום או יין מקום פלוני ידוע׳ וטעם לגדלם להרגילם לעמוד ולדעת משפטי המלוכה וזה הוא אשר כח בהם׃ ומקצתם׳ א׳ ומקצת הילדי׳ כמו ומקצת כלי בית האלהי׳ ומקצה אחיו גם הוא נכון והוא שפירושו בסוף השנים הנזכרו׳ והנה כמוהו ומקצת ימים עשרה׃ ויהי׳ טעם מבני יהודה כי היו בירושלם מבני בנימן ואלה אינם אחים כי הכתו׳ אומר ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא׃ וישם׳ כאשר קרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ורב סעדי׳ אמ׳ כי בל שם לשון כשדים וכן נר ונקרא נבוכד נצר בלשצר שבבצר וגם בל מפורש הוא כשם אלהי׳ ושדרך מישך לשון כשדים הם והגאון אמר כי נגו כמו נבו בלא ראיה׃ וישם

רבינו סעדיה גאון

ומקצת כלי בית האלהים׳ לפי שנותר המשכן והאהל וכל כליו שלא גלו לבבל על שנגנזם יאשיהו וירמיהו׃ ארץ שנער׳ ארץ ששם ננערו מתי מבול׃ בית אלהיו׳ בית ממשלתו ודינו כעניין שנ׳ ואתה תהיה לו לאלהים וכתוב אשר ירשיעון אלהים׃ בית אוצר אלהיו׳ בית האליל שלו׃ לאשפנז׳ אים פניו זועפים׃ להביא מבני ישראל׳ ולא מבני לוי׃ ומזרע המלוכה׳ מבית דוד ולא ממלכי ישראל׃ ומן הפרתמי׳ פירי תמים כתפוח הזה שאין בו מום ויפה פרי תואר׃ ילדים אשר אין בהם כל מאום׳ ואפי׳ שירטא של הקזת דם׃ וטובי מראה׳ לא שחורין ולא לבנים יותר מדאי׃ ומשכילים בכל חכמה׳ שיודעים להשיב בכל דבר שישאלום׃ ויודעי דעת׳ בכל דבר שישמעו׃ ומביני מדע׳ שהן בקיאי׳ בעצה׃ ואשר כח בהם׳ שהם יכולים לסבול צורכי נקביהן והשחוק והשיחה׃ וללמדם ספר ולשון כשדים׳ זה המכתב והלשון׳ פ״א ויתן יי׳ בידו ובכלל לא כתב כי לקח את יהויקים בבלה אלא כתב ויאסרהו בנחושתים להוליכו ולא כתב ויוליכוהו ולא כתב ויביאוהו אלא ויביאם כלל ביאתו עם ביאת כלי בית המקדש׃ הפרתמים׳ בדעתי שאינו לשון קדש אלא עם ומלכות׃ וללמדם ספר׳ הוא כתב וסופר והוא כתוב והוא קורא בלשון כשדים מבלעדי תורגמן׃ וימן׳ ויפקד כמו שנ׳ וימן יי׳ דג גדול׃ מפת בג המלך׳ ממטעמי לחם מאכל המלך בגימטריא פת בג פת בר גימל תתחלף עם ריש את גם גר והיינו פת חטים כמו לשבור בר ופת נקייה כמו נשקו בר׃ ומיין משתיו׳ בארג׳ וקונדיטון ועסיס׃ ומקצתם׳ כמו שנאמר מקץ שבע שנים כלומר בסופן של שלש שנים האלו אחר שיגדלו יבאו ויעמדו בהיכל המלך בפלטין שלו׳ פ״א ומקצתם מקצת מהם ישמשו את המלך ומקצתם כדי לעמוד בהיכל המלך שיהיו חכמים במלאכתן של המלכים׃ ויהי בהם׳ בתוך אותן השבויים׃ מבני יהודה׳ מזרע חזקיהו כמו שאמר לו ישעיהו הנביא ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל׃ וישם לדניאל בלטשאצר׳ כך תרגומו אנשי לבב דניאל דיין של אל דיין טוב ונאמן׃ בלטשאצר׳ בל עז׳ שנ׳ כרע בל שם אצר צפן אצר כמו טמו במגורת שומר אוצר של בבל׳ ולחנניה חונן יה׳ שדרך שד רך דד מפונק ורך׳ ומישאל ששאלתו אמו מאל׳ מישך מי שרואהו מיד משכך כעסו וי״א מושך אצל חכמתו׳ עזריה עבד יה׳ עבד נגו עבד נבו בית מתחלף עם גימל כלומר עבד לע״ז הוא׃

ויסם

על לבו ב׳ וסימ׳ הלא את הקטר׳ וישם דניאל על לבו׳ וכל אוריתא דכו׳ בס״ב אל לבו וסים׳ לא ידון רוחי׳ ויתעצב אל לבו: ויתן האלהים ז׳ בליש׳ וסי׳ ויתן לך האלהים מטל׳ יען רעהו ויאמר אין׳ ויאמרו עלה ויתן כיד המלך דה״ה׳ ויתן האלהים להימן׳ את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו דה״ה׳ ויתן האלהים את דניאל׳ והילדים האלה ארבעת׳ וכל קהלת דכו׳ בס״ב נתן אלהים וסי׳ ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו׳ ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני האדם: המלצר ל׳ פתח באתנ׳ ויאמ׳ דניאל אל המלצר׳ והוא חד מן פתחי׳ באתנחתא דסיפרא וסים׳ דכולהו פתחין באתנחתא דבכל קרי׳ תמצא נמסר במסר׳ רבתא בערך פתח בס״ד: ומראה ז׳ קמצי׳ וסים׳

וישם דניאל על־לבו אשר לא־יתגאל בפתבג המלך וביין משתיו ויבקש משר הסריסים אשר לא יתגאל: ויתן האלהים את־דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים: ויאמר שר הסריסים לדניאל ירא אני את־אדני המלך אשר מנה את־מאכלכם ואת־משתיכם אשר למה יראה את־פניכם זעפים מן־הילדים אשר כגילכם וחיבתם את־ראשי למלך: ויאמר דניאל אל־המלצר אשר מנה שר הסריסים על־דניאל חנניה מישאל ועזריה: נס־נא את־עבדיך ימים עשרה ויתנו־לנו מן־הזרעים ונאכלה ומים ונשתה: ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים האכלים את פתבג המלך וכאשר תראה עשה עם־עבדיך: וישמע להם לדבר הזה וינסם ימים עשרה: טו ומקצת ימים עשרה נראה מראיהם טוב ובריאי בשר מן־כל־הילדים האכלים את פתבג המלך: ויהי המלצר נשא את־פתבגם ויין משתיהם ונתן להם זרענים: והילדים האלה ארבעתם נתן להם האלהים מדע והשכל בכל־ספר וחכמה ודניאל הבין בכל־חזון וחלמות: ולמקצת הימים אשר־אמר המלך להביאם ויביאם שר הסריסים לפני נבכדנצר: וידבר אתם המלך ולא נמצא מכלם כדניאל חנניה מישאל ועזריה ויעמדו לפני המלך: כ וכל דבר חכמת בינה אשר־בקש מהם המלך וימצאם עשר ידות על כל־החרטמים האשפים אשר בכל־מלכותו: ויהי דניאל עד־שנת אחת לכורש המלך:

נס ל׳ פתח וא׳ נאס וקמצ׳.

ומראה כבוד יי׳ כאש׳ ומראה הנגע עמק׳ ומראה הנתק׳ ומראה אש לילה׳ ומראה האפנים כעין אבן תרשיש׳ ומראה הילדים האכלים׳ ומראה הערב והבקר׳ וא׳ פתח ומראה ולא בחידת: משתיהם ג׳ וסים׳ והיה כנור ונבל תוף וחליל׳ בחמם אשית את משתיהם׳ ויהי המלצר נשא את פת בגם: נבוכד נצר י׳ חס׳ וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך נ״ב בס״ד: וימצאם ג׳ וסים׳ וילך יוסף אחר אחיו׳ וימצאם עשר ידות על כל החרטמים׳ וימצאם עשרת אלפים׳ אנ״ך:

רבינו סעדיה גאון

וישם דניאל על לבו׳ שהיה קורא קרית שמע בכוונת הלב כמו שנאמר ושמתם את דברי אלה על לבבכם: אשר לא יתגאל׳ שלא לטנף עצמו במאכל ובמשת׳ של גוים כמו כנואלו בדם וכן לחם מגואל ופירושו מגועל בחילוף אל״ף בעי״ן: אשר מנה׳ אשר זימן כמו שכתוב וימן להם המלך: זועפים׳ כל מי שהוא מצטער במאכל ובמשתה שיחסר לו או בשום צער אחר פניו לא יובהקו זולתי יוזעפו כדכתי׳ וירא אותם והנם זועפי׳ והמתרגמן תרגם נסיסין ופתרונו צעורים: כגילכם׳ כיוצא בכם בקומתכ׳ כמו בן גילו של ראם ואפשר כבנין גולה שלכם כלומר כגולתכם כמו וגולה על ראשה: וחייבתם את ראשי׳ שיתית את ראשי המלך שיאמ׳ שפשעתי במזונותיכם: המלצר׳ מליץ בר׳ לא מלצר מל בר ממולל ובר: מינה׳ כמו וימן: נס נא את עבדיך ימים עשרה׳ באותן הימי׳ שבין ראש השנה ליום הכיפורי׳ והם כנגד עשרה נסיונו׳ שנתנסו׳ אברה׳ אבינו שלא יגרום להם החטא עשרה נסיונות שנסו אבותינו להקב״ה במדבר: מן הזרועים׳ הם פול הלבן ופול המצרי ופול העב והנולבון והאפונים והעדשי׳ וחימצין וכל כך למה כדי שיעלו ריח רע מפיהם שלא יבואו עליהן במשכב זכור: ומקצת׳ ולסוף: ובריאי בשר׳ שמינים ויפים: ודניאל הבין בכל חזון וחלומות׳ ארבעתם היו חכמים בכל ספר אומה ולשון לקרוא ולכתוב ולפרש ויותר עליהם דניאל שהיה מבין לפרש כל חזון וחלומות: עשר ידות׳ עשרה חלקים כמו וארבע הידות מתרגמינן וארבע חולקין: החרטומים׳ מלאכתם בחורים אטומים כיצד היו נוקבין חור באילן ומכניסין בו דבר כשפי׳ ואוטמין אותו והוא מגיד להן כל דבר חרטום חור אטום ולמה כתוב החרטמים חסר וי״ו שמואלין בקברות בחורי טמי מתים: האשפים׳ שדוחקין במזל כמו השואפים אבין מתרגמי׳ דלחקין: ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך׳ הוא כורש הגדול שאם תאמר לכורש הקטן היאך אמר למטה בשנת שלש לכורש מלך פרס והיאך אמר ובשנת שתים לדריוש המלך: ובשנת שתים למלכות נבוכד נצר׳ חסר אל״ף שמאותו היום נגזרה עליו חסרון מלכות בבל: חלם נבוכד נצר חלומות׳ ב׳ חלומות חלם אחת של צלם ואחת של אילן והוא בשמינית למלכותו הגלה ליהויקים ולפיכך נמצא דניאל לשם ואם תאמר בשנת שתים לנבוכד נצר היאך נמצא דניאל לשם אלא כשהחריב נבוכד נצר את ירושלם העלהו הכתוב כאילו מלך באותו העת ולכך נאמר בשנת שתי׳ לנבוכד נצר כלומר ז״ט שנים היו מיום שמלך עד יום שהחריב ירושלם וקדמה גלות יהויקי׳ לחורבן ירושלם י״א שנים ולא תוכל לפרשו בענין אחר השתכל להם לעילא ותמצא כמה שני׳ היו עד עכשיו בשנת ארבע ליהויקי׳ מלך נבוכד נצר ויהויקי׳ מלך י״א שנים כמה שנים הם משנת ארבע עד סוף י״א שמונ׳ שנים ולצדקיהו אחת עשרה הרי תשעה עשר וב׳ שנים משהחריב את ירושלם הרי לך כ״א שנים לפיכך הווי פירוש לבשנת שתים לנבוכד נצר מיום שהחריב את ירושלם: ותתפעם רוחו׳ שהיה מקשקש רוחו בקרבו כפעמון ופירשו רבותינו הואיל ונכתב ותתפעם בשני תוין שנטרף בשני טירופין על שכחת החלום ופתרונו שבפרעה אמר ותפעם שכחת הפתרון וזכר החלום: נהיתה׳ נטרפה כמו נהייתי ונחליתי׳ כ״א ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש׳ שהיה לראש ולקצין על כל יודעי דעת מיום שפתר החלום עד תום כל מלכות בבל עד תום ע׳ שנה וגם במלכות דריוש היה על כל מלאכת מלכות בבל עד שנת אחת לכורש כמו שנאמר עד שנת אחת לכורש המלך ואחריכן עולכו חי ואולם מגע כפשו ממלאכת המלכים ומיכה את זרובבל תחתיו על כן משאלו אותו בשנת שלש לכורש מתאבל ומתענה כ״א יום ואם היה במלאכ׳ המלך לא היה יבול לחדול ממלאכת המלך אלא כל הימים במלכות בבל ודניאל בתרע יולכא תמיד וגם בימי דריוש סרכין תלתא די דניאל חד מנהון ובימי כורש חדל: ובשנת

אבן עזרא

וישם׳ פתבג המלך אסורה גם היין אסור וכתוב אמר לנסכא ליה למשפטם לאלהיהם: ויתן׳ אמר הגאון הטעם שנתנו לחן ולחסד ולרחמי׳ בעיני שר הסריסי׳ והוא לא עשה בקשתו והוא השיב שלא גילה סודו למלך כי לא יחייהו: ויאמר׳ כתו׳ מאכלכ׳ והו׳ הפת והבג׳ ומשתיכ׳ לשון רבי׳ אשר ישתה המלך בימי הקיץ והחורף ממנו ישתו גם הם: פניכם זועפים׳ כפני אנשים זועפים: כגילכם׳ אין לו ריע במקרא רק בדברי קדמונינו בן גילו: וחיבתם׳ מגזרת חבולתו חוב והם שני בניניס ושרשם כמו קם עם קים לדברי הפועלים האלה: ויאמר׳ המלצר׳ לשון כשדים הוא נותן המנות והנה פירוש אשר מנה כמו הפקיד ובלשון חכמים ממונה ולהיותו מגזיר׳ אשר מנה החולק מנות קשה מאד ואף כי כתוב על דניאל: נס׳ לשון צווי כמו אל נא את פני יי׳ וטעם ימים עשרה כי אין יכולת באחד לסבול הרע רק ט׳ ימים ככה הזכירו בעלי התולדת ותחת פת בג המלך תן לנו זרעונים הם נרגרים כאשר יזקינו ותחת יין תן לנו מים: ויראו׳ בסוף עשר׳ מראינו והזכיר פת בג המלך ואחז דרך קצרה שלא הזכיר יין: וישמע׳ אמר יפת בן עלי כי כל יום היה רואה פניהם עד ימים עשרה: ומקצת׳ כראה׳ הטעם כל מראיהם ויאמר הגאון זה היה נס גדול ואין צורך כי הנה אוכלי׳ אורז הוא הנקר׳ בלשון ערבי ארז והוא נכבד מאד וערב מן החטה ועושה דם טהור והוא מאכל אנשי הודו ואין להם חטה ובעשו ממנו תבשילים וזה האורז ישנא מאד כאשר יבושל בחלב והכלל כי המעט ממנו משביע והו׳ נכבד במשקליו וגרגיריו דקין מאד ואינן ענולין ותולדתו חמה ולחה שתימ׳ מחכם גדול שאמ׳ שהוא הדוחן שגרגיריו ענולין ויעמוד שני׳ רבות ולא ירקב והוא מאכל רע ותולדתו קרה ויבישה גם במיני קטנית אפוני׳ ואיכם אלה הנמצאים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ומנפחים והאפונים הם נמצאים בספרד ומצרים ורמאה ופרוונצה והם על ג׳ מינים מהם לבנים ומהם אדומי׳ ומהם שחורי׳ וזה המין נכבד מכלם ושלשה המינים חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מצהילין את הפנים יותר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי כח והשלשה המיני׳ פה להם והנה האורז והאפוני׳ הם זרעונים ומבריאים את הבשר ועוד כי כל מאכל שהוא תאוה לנפש יותר יועיל ממאכל שאין הנפש אוהבת אותו אף על פי שיהיה חם ולח כתולדת החיים והנה אלו היו אוכלין דבר שתתאוה נפשם והיה מועיל להם: ויהי׳ נושא׳ בנפשו ואשר קצר להזכיר היין זכרו עתה׳ וגון זרעונים נוסף כמו לגאיוני׳ ורבים כמוהם: והילדים׳ טעם ארבעת׳ שהיו שוים בכל חכמה רק דניאל הוסיף עליהם שהיה מבין בכל חזון ופתרון חלומות כי הוא לבדו היה נביא ולא השלשה: ולמקצת׳ בסוף השלש שנים: להביאם׳ לפני המלך: וידבר׳ בלשונו: ולא נמצא׳ מכל הילדים היהודים שגלו כאלה ארבעתם: ויעמדו לפני המלך׳ הם לבדם: וכל׳ זה יורה כי נבוכד נצר היה יודע חכמות וימצא כל אחד מאלה ארבעת׳ יודע עשר ידות על כל חרטום ואשף ויתכן היות עשר לשון רבים כמו מעשרה שליטי׳ בעבור כי עשרה כך חשבון ובעל ספר יצירה אמר עשר ספירו׳ בלימה והחרטומים הינם האשפי׳ כי הנה כתוב לקרוא לחרטומי׳ ולאשפים וגם אפרשם: ויהי׳ הטעם שהיה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך ואילו היה כתוב עד שנה אחת היה נראה כי שנה שלימה עברה ובאומרו שנת אחת הטעם בתוך שנה: ובשנת

רש״י

יתגאל׳ לשון לכלוך: שר הסריסי׳ שהיה שר על משרתי המלך: אשר מנה׳ אשר הזמין ופסק: כגילכם׳ דוגמתכם׳ ולשון משנה הוא בן גילו: וחייבתם את ראשי למלך׳ תרגומו לי להתחייב להתיז ראשו: המלצר׳ הסודר את המנות ואת הקערות׳ שקוראין מאישטרי׳ בלע״ז: נס׳ לשון נסיון: מן הזרועים׳ מיני קטניות תחת פת בני: וכאשר תראה׳ לפי מה שתראה עשה: נושא את פת בגם׳ נוטלו לעצמו: אשר אמ׳ המלך להביאם׳ שיבאו לפניו: החרטומים׳ אלו שמאלי׳ בטימי מתי׳ בעצמו׳ מתים כדאמרת שחיק עצמות שחיק טמיא: האשפי׳ אלו שדוחקים במזל׳ כך מפורש בתנחומ׳: ויהי דניאל׳ בגדולה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך לדברי האומ׳ הַתָך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו׳ צריכין אנו לומ׳ שזה כורש הראשון שלפני אחשורוש׳ ולדברי האומר שכל דברי מלכו׳ נחתכים על פיו נאמר כורש זה הוא דריוש השני אח׳ אחשורוש ובימי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריות לא ירד מגדולתו שנ׳ ודניאל דא הצלח במלכות דריוש ובמלכו׳ כורש פרסא׳ למלכו שבימי כורש השני היה בגדולה:

ובשנת ט' ר"פ וסימ' נמסר במלכי' א' ריש סימן טו : ולמכשפים ב' וסימ' ויקרא גם פרעה לחכמים ' ויאמר המלך לקרא לחרטמים : ותפעם ב' וסימ' ויהי בבקר ותפעם רוחו דפרעה ' ותפעם רוחי לדעת את החלום ' קדמ' דסיפר' ותתפעם רוחו ושנתו ' תנינא ותפעם ' סימן קדמ' ופשרא נחוה תנינא ופשרא נהחוה : ופשרה ב' כתי' ה' בסיפ' וסי' ענו תנינות ואמרין ' כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה : מלתה ל' כתיב ה' ' וכל תלתה כתי' ה' בט"א נדבבין די אבן גלל תלתא : נהחוה כולהון כתיב ה' בט"ב כתי' א' וסימ' ומלתא יתהובד' ' קרא מלכא ' ושארא כולהו' בה"א : סימן שנא מהשנא ישתנא תשנא לבנא למבנא יתבנא מתבנא תתבנא כולהו' כתי' א' בסוף תיבות' : די כל מלך חד מן י"א מקומות דמתרדפא פשטא אחרי

ב ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו : ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו ויבאו ויעמדו לפני המלך : ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום : וידברו הכשדים למלך ארמית מלכא לעלמין חיי אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא : ה ענה מלכא ואמר לכשדיא מלתה מני אזדא הן לא תהודעונני חלמא ופשרה הדמין תתעבדון ובתיכון נולי יתשמון : והן חלמא ופשרה תהחון מתנן ונבזבה ויקר שגיא תקבלון מן קדמי להן חלמא ופשרה החוני : ענו תנינות ואמרין מלכא חלמא יאמר לעבדוהי ופשרה נהחוה : ענה מלכא ואמר מן יציב ידע אנא די עדנא אנתון זבנין כל קבל די חזיתון די אזדא מני מלתא : די הן חלמא לא תהודענני חדה היא דתכון ומלה כדבה ושחיתה הזמנתון למאמר קדמי עד די עדנא ישתנא להן חלמא אמרו לי ואנדע די פשרה תהחונני : ענו כשדיא קדם מלכא ואמרין לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויה כל קבל די כל מלך רב ושליט מלה כדנה לא שאל לכל חרטם ואשף וכשדי : ומלתא די מלכה שאל יקירה ואחרן לא איתי די יחונה קדם מלכא להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי :

ט' י' חס · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' לעבדיך ק' · לחי · ל' כתי' ה' ק' · ל' מל' · ז"ף · ל' · ק' · ז"ף · ל' · ל' · ל'

ל' · ב' כתי' ה' יתקרי · ל' · ב' · ל' · ל' · ל' · ב' חל כתי' י' · ל' · הזדמנתון ק' · ל' · דלי ק' · ל' · ל' · ז"ף · כטע' לאחור · ל' · ל' · ל' · ל' כתי' ה' · ל'

היתיב וסימ' או בנבלת בהמה טמאה ' אחרי הכתו את סיחן ' והיה כל מעבר מטה ' איש יושב על כסא דוד ' כי מאסו את תורת יי' דישעיה ' איש הולך אחד שרירות לבו דירמיה ' שקר הנביאים נבאים ' די מלכות תחות כל שמיא ' די כל מלך רב ושליט ' די פרת עבר נהרא ' על כל חרד בדבר אלהינו דעזרא :

רש"י

ובשנת שתים למלכות בנוכד נצר : אי אפשר לומר כן אלא בשנת שתים לחרבן הבית כך שנויה בסדר עולם · וקראו למלכו' בנוכ' נצר על שראה ודונו לכנס לתוך היכל מלכו של עולם : נהיתה עליו · לשון שברון כמו הווה על הווה : ותתפעם רוחו · בפרעה נאמר ותפעם רוחו שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום וכאן שנעלם ממנו גם החלום נכפלה הת"ו ותתפע' לשון פעימה והלימה : לעלמין חיי · לעולם תחיה : אמר חלמא לעבדיך · אמו' החלום לעבדיך : מילתא מני אזדא · הדבר ממני הלך : הן לא תהודעונני חלמא ופשריה · אם לא תודיעוני החלום ופתרונו : הדמין תתעבדון · לאברים תתחתכו · והרבה יש בתלמוד הדומי אדמוה כמס' גיטין : נולי · אשפה : תשתמון לשון וישם פהון סומות לאשפו' : פהן · ואם : ונבזבה · דורונות : להן · אך : החוני · תגידו לי : תנינות · שנית : נהחוה · נגיד : מן יציב ידע אנא · באמת יודע אני · יציב דבר אמת ויצב : די עדנ' אנתון זבנין · אשר זו השעה אתם מסורים למות : כל קבל די חזיתון · כל כנגד שאת' רואי' בהלך ממני הדבר ואתם נופלים לי לא להגיד לכם : די הן חלמ' לא תהודעונני · אם החלום ופתרונו לא תודיעוני אחת היא דתכם לא למות : ומלה כדבה ושחיתה הזמנתון · או אם דבר כזב ונשחת תכינו עכשו' לומר לפני : עד די עידנא ישתנא · עד אשר ישתנה העת כמאמר קול כנות בלא ערב שישתנ' מועד הבקר : עד די עידנא ישתנ' · לשון בעדה ענגים הוא · כך יענס · והענוכש כבר פירש למעלה : ודוגמתו לכן כל הורג קין : לכן · אך החלו' אמרו לי מה חלמתי ואדע כי שפתרונו תגידו : די מלת מלכא · אשר דבר המלך יכול להגיד : כל קבל · כל כנגד כלומר תשובתנו זו אמת היא לעיננו שלא היה מלך מעולם ששאל דבר כזה : מלא כדנא · דבר כזה : ואשף · הדוחק כמזל : יקיר' · כבדה ומשאה כבד : ואחרן לא איתי די יחונה · ואחר אין אשר יגידה · להן אלהין · אך המלאכי' אשר מדור' עם בשר ודם אינכו : מדריהון · מגוריהון : כל קבל · כנגד · לעומת התשובה הזאת : מלכא

אבן עזרא

ובשנת ' אמר הספר שהוא שנת שתים למלכו' נבוכד נצר על ירושלם אחר שמרד בו צדקיהו והחריבה ור' משה אמר כי ב' שנים נשארו למלכותו ולא מצאנו כדבר הזה בכל המקרא והנכון בעיני למלכותו על כל הגוים שהזכיר ירמיה שיכבשם אז שקט וחשב מחשבו' על משכבו מה יהיה באחרי' הימים כאשר הזכיר דניאל והזכיר חלומו' בעבור שים בצלם זהב וכסף ונחש' וברזל וכלי חרס ומנהג החולם לראות דבר אחד : ותתפעם ' כמו נפעמתי ולא אדבר ונגזרתם את הולם פעם כאלם שידוכה וידוכה ' אמר הגאון כי פרעה ידע החלום ולא ידע פתרונו על כן כתוב בפרע' ותפעם רוחו שהוא מבנין נפעל ונבוכד נצר שלא ידע החלום והפתרון כתוב עליו ותתפעם רוחו אם כן מה יעשה כי הוא אומר ותפעם רוחי ויתכן היות דגשות פ"א ותפעם תחת נ"ון בנין נפעל כי הפועל שהוא עובר הוא נפעל כמו וילחם בישראל או דגשות הפ"א להתבלע תי"ו התפעל והנה יהיה ותפעם רוחו כמו ותפעם כאו כדרך ונבשם המטהר את בגדיו ופי' נהיתה עליו הפך ושנתי ערבה לי כענין שבוש וכמוהו נהייתי ונחליתי וקרוב הוא מטעם כמו נהי נהיה : ויאמר ' חרטומי ' הם חכמי התולדת היודעים העיקרי' ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט וכן כתוב בחרטומי מצרי ' ואשפי' הם הרופאים ' ומכשפים הם המשנים דבר התולדת למראה העין ' והכשדים הם חכמי המזלות ' והגזרין הם בעלי הקסמי' ההולכי' לקראת נחשי' ואלה הם שהמלך צריך להם לא לחכמי המדות והחשבון והערכים וחכמת הבנים והחכמה העליונה והנה קרא לחרטומי' שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש מזיונות הלילה גם קרא לאשפים שהם יודעים בדפק הזרוע או במי השתנות הגוף ורובי החלומות הולכים על מתכונת הגוף וקרא גם המכשפים שהם יודעים השעות הראויות לעשו' מהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכת הככבים בזאת השעה גם קרא לכשדים שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולדי האדם לכהוב המעלות על הגבולין ועל מבטי הככבים המפרדתים ושני המאורות ותקופת השנה והחדש והשבוע והיום והם היו יודעים מולד נבוכד נצר על כן ענו הכשדים תחילה כי הדבר תלוי בהם ובחכמתם כפי דבריהם : ויאמר ' אמר אחד מן הגאונים כי היה יודע נבוכד נצר החלום ובא לנסות חכמיו ולולי זה לא האמין בדברי דניאל והנה הכתוב מעיד ותפעם רוחי לדעת החלום וכאשר אמר לו רעיוך על משכבך סליקו מיד נזכר כי כן היה וכאשר הזכיר הצלם אז נזכר לו כן : וידבר ' עתה יחל לדבר לשון כשדי' שהוא לשון המלך כאשר דברו והשיב להם : ענה ' יש מלות רבות לשון כשדי' פירושם כפי טעם המקום ' ולפי טעמי אזדא כמו קיימא ואמת הוא והטעם זאת המלה היא תתקיים ' ומיהו הן לא תודיעוני החלום ופתרונו חייבי מות אתם ' ויפת אמר טעמו קטיעות קטיעות ואמר כי כמוהו נלמה מלך שומרון נכרת וככה ודמיתי אמך כאילו אמר חתיכות חתיכות תעשו בחרב ' ומלת נולי הריסות וחרבה ושממה ור' ישועה אמר כמו דומן : והן ' ונבזבה ' מנחה ודורון : ענו ' אמר הגאון כי לא הוסיפו עתה על התשוב' הראשונה רק בראשונ' לנכח המלך מדברי' כדרך קום נא שבה ועתה לשון יחיד שאיננו כמצא יקום אבי והטעם כי פחדו לדבר לנכחו ואמרו אין לנו מענה להשיב רק מה שהשיבונו למלך : ענה ' באמת יודע אני כי העת אתם קונים והטע' אתם לוחים את השעה בעבור שראית כי מלה יצאה מפי והיא קיימת והוא אם החלו' לא תודיעוני אחת היא דתכ' הדת שכתתי שתהרגון ודלת הזדמנתון תחת תי"ו התפעל ויאמר רבי מריכוס כי כן מלת הזכו כמו הזדכו ולא יתכן להיותו מבנין נפעל בעבו' דגשו' הכ"ף ור' משה הכהן ספרדי אמר כי הוא בנין התפעל ודגשות הזי"ן להתבלע התי"ו והוא התזכו וזהו הנכון בעיני : עד די עדנא ישתנא ' ותתעסק בדבר אחר : ענו ' לא יש אנוש על היבשה שמלת המלך יוכל להגיד והנה כל מלך שהיה לפניך לא שאל כשאלה הזאת : ומלתא ' יקירה ' כמו ויקר פדיון נפשם שלא מצאה טעם : אלהין ' הם המלאכים העליונים שהם צורת אמת ואינם כגופות והנשמות נגזרות מהן כאור היוצא מהשמש והנשמה הם גופות על כן אינמו יודעות הנסתרות רק מעט ובמראות הלילה שאין הנשמות מתעסקות בצורכי הגוף והיודע בסוד הנשמה יעיד על דברי :

רבינו סעדיה גאון

ובשנת שתים לנבוכד נצר ולדניאל פתר חלומותיו והלא כבר נאמר ולגדלם שני' שלש וכתב ולמקצת הימים אשר אמר המלך ומן החשבון הזה היתה שנת רביעית ואיך אמר ובשנת שתי' דע כי בשנת שתים חלם עד תום הימים לגדלם שנים שלש ועוד לא באו לפני המלך ועל כן שאל מן הכשדי' לבאר חלומו כי עדיין דניאל לא בא לפני המלך : נהיתה עליו ' לשון שכחה : חלם חלומות ' הרבה וכי הרבה היו אלא חלום אחד של ענייים הרבה על שראה זהב וכסף ונחשת וברזל וחרס לכך נאמר חלומות : מכשפי' ' שמכחישין פמליא של מעלה ופמליא של מטה ' ל"א מכשפים מכים שואפי' שבלחישה מכים ושפין בשרו וכוחו של אדם : כשדים ' כמו שדים שעושין מעשיהן מכח שדים : ארמית ' בלשון ארם : מלכא לעלמין חיי ' כלומר יחי המלך : ופשרא נחוא ' ופתרונו נגיד : אזדא ' כמו אזלא ויש אומרים אזדא לשון תוקפא כמו זדון ויתכן ואזדא רבא לטעמיה לשון חוזק : הדמין ' נתחים כמו וינתחהו מתרגמינן והדמיה : נולי ' ביזה ואין לו דמיון וי"א נולי לשון מגואל כדומן ונואה כאיבום של בהמות ' ד"א נולי חרבה : תהחון ' תגידו : מתנן ונבזבה ' מתנות והוצאה כגון מתנות זהב וכסף ובגדים והוצאת לחם ויין ומזונות מעין המבזבז אל יבזבז יותר מחומש : להן חלמא ' רק החלום ופתרונו תודיעוני וכך אמר להם אם אני אומר לכם החלום אתם בודין לי הפשר מלבכם : תניינות ' ענו פעם שניה ואמרו למלך אמור החלו' לעבדיך ונגד פתרונו : מן יציב ' באמת ויציב אמר להן הרי אני אומר לכם הגידו לי ואתם אומרים לי אמור אתה לנו שכן כתוב חלמא יאמר לעבדוהי : והזדמנתון ' זממתם וחשבתם עלי להעבירני עד די עדנא ישתנון שאזכור החלום ואמר לכם : די עדנא אנתון זבנין ' אתם סבורים עכשיו שתסיחו עמי עד הצהרים ותלכו זבנין כמו זמנין כמו אשר זמם בחילוף בי"ת עם מ"ם באלב"ם : כל קבל ' מכבר שראיתם שאזלה והלכה ממני כלומר ששכחתי החלום ואתם נושאים ונותנים עמי בדברים עד שאזכור החלום ' ויש אומרים זבנין ממש כעניין המוכרים שנושאין ונותנין בדברים עד שנומרים סחורתם : די הן חלמא ' שאם החלום לא תודיעוני אחת דתיכם למות שכולם מתים בגזירה אחת ולמה לפי שאם אמרתי לכם החלום בודאי כי מלה של כזב ושקר הזדמנתם לומר לפני על פשר החלום : עד עדנא ישתנא ' עד שיתחלף העת מיכן ועד הצהרים כי כן הוא שיחתן של מלכים מן שלש שעות ביום עד הצהרים : להן חלמא ' רק אם החלום תגידו אדע כי פתרונו תגידו לי : ענו כשדאי ונו' ' לא איתי אנש על יבשתא ' לא יש על היבשה על הארץ שיכול לומר לך לפי שנסתלקה הנבואה : ואשף וכשדאי ' דע והבן כי פשר כשדאי הוא מכשף כי עם שהיו במדינ' בבל כולם מכשפי' היו ונקראת ארצם כשדים על שם שמכשפי' כשדים כשידים והם מזרע כשד ועל כן כתר אשף וכשדאי דוחק במזלות ובמעשה שדים : ומילתא די מלכא שאל יקירא ' הדבר שהמלך שואל צריכה נבואה שכן יקירא לשון נבואה כמו ודבר יי' היה יקר בימי' ההם : ואחרן לא איתי ' ואחרן ובניו ובניו הכהנים לא יש כשהיה בית המקדש קיים היה אדם הולך אצל אהרן ובניו והם שואלין באורי' ותומים ומגידי' להם כל סתומות עכשיו אין אחר שיגיד זולתי המלאכים שאין מדור שלהן עם בשר ודם אמר להן כל כך היה בית המקדש יפה ונתתם לי עצה להחריבו : בכם

כ״ת מלין כתיב יוד בצרי בסוף תיב׳ בסיפר׳ וסי׳ חכימי לידעי בני אחרי רעיוני וחדרי שלשוני רבי׳ גברי והדברי׳ חשו צפרי תרי וחזוי לחרי זוי מאבי לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרכי מעלי רחזי בעיני ענני קדישי: ונהירא ונהורא קרי בו״ו וכתי׳ יוד והוא חד מן אב כתי׳ יוד במצע׳ תיבות וקרי׳ ו״ו וסי׳ נגס׳ בגס׳ רבת׳ במעדכ׳ אות הויד בס״ד: בהתבהלה ב׳ נסים׳ אריך

כל־קבל דנה מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה לכל חכימי בבל: ודתא נפקת וחכימיא מתקטלין ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה: באדין דניאל התיב עטא וטעם לאריוך רב־טבחיא די מלכא די נפק לקטלה לחכימי בבל: ענה ואמר לאריוך שליטא די־מלכא על־מה דתא מהחצפה מן־קדם מלכא אדין מלתא הודע אריוך לדניאל: ודניאל על ובעה מן־מלכא די זמן ינתן־לה ופשרא להחויה למלכא: אדין דניאל לביתה אזל ולחנניה מישאל ועזריה חברוהי מלתא הודע: ורחמין למבעא מן־קדם אלה שמיא על־רזא דנה די לא יהובדון דניאל וחברוהי עם־שאר חכימי בבל: אדין לדניאל בחזוא די־ליליא רזא גלי אדין דניאל ברך לאלה שמיא: ענה דניאל ואמר להוא שמה די־אלהא מברך מן־עלמא ועד־עלמא די חכמתא וגבורתא די־לה היא: והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדה מלכין ומהקים מלכין יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה: הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהירא עמה שרא: לך אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה די חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען הודעתני די־בעינא מנך די־מלת מלכא הודעתנא: כל־קבל־דנה דניאל על על־אריוך די מני מלכא להובדה לחכימי בבל אזל וכן אמר־לה לחכימי בבל אל־תהובד העלני קדם מלכא ופשרא למלכא אחוא: אדין אריוך בהתבהלה הנעל לדניאל קדם מלכא וכן אמר־לה די־השכחת גבר מן־בני גלותא די יהוד די פשרא למלכא יהודע: ענה מלכא ואמר לדניאל די שמה בלטשאצר האיתיך כהל להודעתני חלמא די־חזית ופשרה: ענה דניאל קדם מלכא ואמר רזא די־מלכא שאל לא חכימין אשפין חרטמין גזרין יכלין להחויה למלכא: ברם איתי אלה בשמיא גלא רזין והודע למלכא נבוכדנצר מה די להוא באחרית יומיא חלמך וחזוי ראשך על־משכבך דנה הוא: אנתה מלכא רעיונך על־משכבך סלקו מה די להוא אחרי דנה וגלא רזיא הודעך מה־די להוא: ואנה לא בחכמה די־איתי בי מן־כל־חייא רזא דנה גלי לי להן על־דברת די פשרא למלכא יהודעון ורעיוני לבבך תנדע: אנתה מלכא חזה הוית ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן רב וזיוה יתיר קאם לקבלך ורוה דחיל:

אריוך בהתבהלה׳ אדין נבוכד נאצר׳ וחד ובהתבהלה לגובא: גבר ג׳ וסי׳ ועם גבר תמים תתמם׳ איתי גבר במלכותך׳ די השכחת גבר די: סימן ענה יבנה נרמה נרנה כלהו׳ כתי׳ הא: למלכא נבוכדנאצר ה׳ דסמי׳ וסימ׳ ברם איתי אלה בשמיא׳ נפל על אנפוהי ולדניאל׳ דנא חלמא חזית אנא מלכא נבוכד נאצר׳ לא חשחין אנחנא׳ איתי גבר במלכותך די רוח׳ ושארא נבוכד נאצר מלכא: רזא ח׳ וסי׳ השמנה היא אם רזה׳ בין שה בריאה ובין שה רזה׳ כי רזה את כל הארץ׳ ורחמין למבעא מן קדם אלה׳ אדין דניאל בחזוא דליליא׳ רזא די מלכא שאל׳ רזא דנא גלי אי להן׳ למגלה רזה דנא׳ דארמית כתי׳ א׳:

רבינו סעדיה גאון

בנס וקצף׳ זעף וקצף וזעפים מתרגמינן נסיסין כעס ואמר להובדא לכל חכימי בבל אחת על החלום ואחת על שיעצוהו להחריב בית המקדש: ודתא נפקת׳ והדת של הדינה יצאה וכל חכמי בבל נהרגין: ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא׳ ליהרג: עטה וטעם׳ עצה וטעם אמר דניאל לאריוך: על מה דתא מהחצפה׳ יצאה בחוצפה: אדין׳ אז הודיע אריוך לדניאל: על ובעא׳ נכנס וביקש מן המלך: אמר המלך לדניאל יש בך כח לספר החלום ופתרונו אמר לו יש א״ל אימתי א״ל לא לפני ימים גלא לשלשה ימים אלא המתין לי הלילה ובבקר אומר לך: אדין דניאל לביתיה אזל׳ אז דניאל הודיע הדבר לחביריו שיבקשו רחמים מלפני הקב״ה שיגלה להם הסוד: ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנא׳ על סוד זה של חלום של בלם כדי שידעו לומר החלום ופתרונו שלא יהרגו דניאל וחביריו ומדקאמר על רזא דנא מכלל דאיכא אחריתי ומאי ניהי אותה של חלום של אילן: על על אריוך׳ בא אל אריוך: די מני׳ אשר מינה: העלני׳ הבא אותי: בהתבהלה׳ בחפזון מתרגמינן בבהילו: הנעל׳ הביא: די השכח׳ גבר׳ שמצאתי איש ומצא מתרגמינן ואשכח: האיתך כהל׳ היש לך יכול: גזרין׳ אומה הנקראת גזרימן גזריאה ואית דאמרי גזרין שרים שחותכין על פיהן דברי מלכו׳ כמו ותגזור אומר: מה די להוא׳ מה שעתיד להיות: וחזוי ראשך׳ מחשבתך: אנת מלכא רעיונך׳ מחשבותך שהיית מחשב מי ימלוך אחרי׳: על משכבך סליקו׳ לפי שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו: די איתי בי׳ שיש בי: ורעיוני לבבך׳ מחשבות רצון לבך שחשבת בלבך כי המלוכ׳ לך ולזרעך תהיה: ואלו צלם שגיא׳ והנה צלם כדמות אדם גדול: דכן רב׳ שכן היה גדול: וזיוה יתיר׳ זיו שלו זיוותו ביותר מן הזהב והכסף והנחשת והברזל שבו: ורוה דחיל׳ מראהו נורא תואר מתרגמינן ריוה: חדוהי

אבן עזרא

כל׳ בנס׳ בזעף תרגו׳ זועפים׳ נסיסי׳ וחכימי בבל הם הנזכרים בתחילה: ודתא׳ הדת יצאה מלפני המלך: באדין׳ אז דניאל השיב עצה וטעם והנה כמו שבעה יעטוהי וטעמו כמו משבעה משיבי טעם עצה פוטיפר שר הטבחים של פרעה לפי דעתי איננו כמו רב טבחיא כי מלת טבח בלשון הקדש תתפרש לשני טעמים האחד הריגה כמו רב טבחי׳ והראיה די נפק לקטלא וכמוהו ככבש אלוף יובל לטבוח כצאן ורבים ככה והטעם השני כמו בלשון ישמעאל מבשל כמו וטבוח טבח והכן כי אין אדם באותו זמן שוחט צאן במצרים כמו לרקחות ולטבחות כי הכשים אינן שוחטו׳ גם וירם הטבח ובעבור כי שר האופים היה אופה הלחם ושר המשקים חבירו על כן אמרתי כי שמש המלך בבית חברים שהוא שר המבשלים ולא שמש בבית הסהר שיאסרו בו כל האסורים בעבור גודל מעלתם שהיו שרים: ענה׳ טעם מהחצפה מהירות אז הודיע אריוך לדניאל שיבא ויבקש לו זמן וכן עשה׳ ודניאל בא ויבקש מן המלך ובלשון הקדש אם תבעיון בעיו: אדין׳ לביתיה אזל שלא להתעסק בדבר אחר להתבודד עם חביריו׳ ורחמין מן קדם אלה שמיא׳ כי אין בארץ חכם שיוכל להועיל בדבר הזה׳ ורזא הוא סוד ורזי לי רזי לי איננו כמוהו רק הוא מנזר׳ רזון: ענה׳ והזכיר חכמת׳ וגבורתא כי לשם לבדו היא החכמה והגבורה באמת וכל הנבראים במעלה ובמטה כמו מקרה כי מאתו הם: והוא׳ כפי חכמתו משנה עתים ומסיר מלכים ומקים אחרים תחתם ואשר יראה בחכמתו והחכמה שידע האדם הוא נתנה: הוא׳ מגלה עמוקות ונסתרות שלא יוכל אדם לדעתם כאשר יתחננו עבדיו אלה כמוני שגילה לי סוד החלום: ידע מה בחשוכא׳ הפך האור ולפי דעתי שהטעם מה בכח להיות כמו ותעלומה יוציא אור וטעם ונהורא עמיה שרא הכל לפניו כמעשה ומלת שרא כמו חונה ונהורא כמו ואל תופע עליו נהרה וככה המנהרות: לך׳ בעבור היות אבותי נביאים ולא כן אבות גוי׳ אחרי׳ שנתת לי חכמה גבורה על כל חכמים ואמר הודעתני כי לו לבדו נודע הסוד ואמר די בעינה הוא וחביריו כאומר לא בזכותי לבדי הודעתני זה הסוד ואמר הודעתנא כי הוא הודיעם: כל׳ ואמר ופשרא דרך קצרה כי לא יתכן לפתור רק אחר שיודיע החלום: אדין׳ השכחת׳ מצאתי ואין כמוהו בלשון הקדש והאומר כי כמוהו וישתכחו בעיר איננו כן: ענה׳ האיתך כהל׳ היוכל יכול: ענה׳ חכימין׳ מלה כוללת המכשפין והכשדים: ברם יש אלה בשמיא׳ החכמים אמרו לו אלהין ודניאל אמר אלה אחד: אנת׳ הזכיר מה שעלה על לבו בשכבו שחשב מה שיהיה אחריו: ואנה׳ דרך ענוה כי אין בי חכמה שאוכל לדעת זה הסוד רק נגלה לי הסוד בעבור כבודך שתדע פתרון חלומך׳ ורעיוני לבבך שחשבת בתחילת הלילה תדעם׳ ומלת יהודעון שב אל מספרי הפסוק הנזכר: אנת׳ ואלו׳ והנה כאלו: צלמא דכן׳ צלם זה: רב׳ גדול: וזיוה יתיר׳ אולי כמוהו בחדש זיו: ורוה דחיל׳ ומראהו נורא: הוא

רש״י

ולכל בנס וקצף מניא׳ היה המלך כועס וקצף גדול: בנס׳ כועס׳ והכעס וזעפים׳ ... איכן כשופים: ואמר להובדה׳ ואומר להאביד ... כשנעשו בו מנחם ... עכנו לתת ב׳ של בנס ... יתיב ולא פתר בנס וקצף לשון שמות דברי׳ אלא לשון פעל ... להאביד ... לפתור כן׳ ... להיות ב׳ בנס יסוד כתיבה אלא סם דבר ... ולכן פתרו כזעף וקצף גדול אמר ל׳ להאביד ... כי כן פתרום׳ מלכא בנס וקצף ... נהיה כזעף וקצף גדול ואמר כזעפו להאבידם ... המקראות קמרי לשון הוא: ודתא נפקת׳ דת המלך ונגזירתו יצא כמדיב: ובעו דניאל וחבריו להתקטל׳ וכתבקשו דניאל וחבריו ליהרג׳ ומדרש ר׳ תנחומא ... אותי׳ ... אחרי׳ ... איכו כאן שיגיד לך׳ א״מ להם כל כך היה כח כאותו בית ... וכתתים לי עצה להחריכו׳ מיד כעם ... ליהרגם: באדי׳׳ תרגום של אז: התיב עטה וטעם לאריוך׳ השיב עצה וטעם לאריוך שר האום: רב טבחיא׳ שר ההורגים במחויבים הדינה: על מה דתא מהחצפא׳ מה זה שדת המלך חצוף להרוג: אדין מילתא הודע אריוך לדניאל׳ שקצף המלך על שאין פותר חלומו׳ על ובעא׳ נכנס ובקש: יתנן ליה׳ יתן לו: רזא גלי׳ הסתר נגלה: הוא גלא עמיקתא׳ נגלה עמוקות: מהשנא׳ מחליף: מהעדה׳ מסיר מלכי׳ על שהבין מתוך החלום שמלכו׳ נבוכד נצר פוסקת ומלכו׳ אחר עומדת׳ הוא גלי עמיקתא ומסתרתא על שגלה לו עומק זה׳ הודעתנ׳ הודעתני: כל קבל דנא׳ כל עומת זה שנגלה לו הסוד: דניאל על על אריוך׳ נכנס אצל אריוך: די מני׳ שהפקיד: אל תהובד׳ אל תאבד: העלני׳ הכניסני: אדין׳ אז: בהתבהלה׳ בבהלה ובמהירות: הנעל׳ הכנים את דניאל: די השכחת גבר׳ אשר מצאתי איש: גלותא די יהוד׳ גלות יהודה: האיתך כהל׳ היש יכול: די חזית׳ אשר ראיתי: גזרין׳ שם מין בעל שדים: ברם איתי והודע למלכא וגו׳ הוא גילה לי רז זה ועל ידי מודיע למלך עיקר חלומי העתידות: חלמך וחזוי ראשך על משכבך׳ אשר על משכבך זהו: רעיונך׳ הרהורך: על משכבך סליקו׳ מה שהית מהרהר ביום מה יהיה אחריך על משכבך עלו: וגלא רזיא הודעך והקב״ה מגלה רזים הודיעך את אשר יהיה: ואנה לא בחכמה׳ ואני לא מרוב חכמה שיש בי משאר הבריות יותר נגלה לשון והנה: צלמא דכן רב׳

Xxx 3 קי״ג

שהפוך הזה: להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון׳ יודיעוך מן השמים׳ ורעיוני לבבך תנדע׳ והרהורי לבבך שאתה מהרהר תמיד לדעת מי יקום אחריך: תנדע׳ תדע: חזה הוית׳ רואה היית: ואלו׳ לשון והנה: צלם אשר היה כן גדול: וזיוה יתיר קאם לקבלך׳ היה עומד לנגדך׳ ורויה דחיל׳ ותארו נורא: דדהב

המון ג׳ ומל׳ וסימ׳ והדקת המון׳ ונשא המון רוחא׳ קטיל המון שביבא: רוחא ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ ויחיו חרטמים תשעים וששה רוחא׳ ונשא המון רוחא׳ קדמא[סל׳ליל]: מלכיא ג׳ וסימ׳ אנת מלכא מלך מלכיא׳ וביומיהון די מלכיא האנון יקום׳ ארתחששתא מלך מלכיא: תקיפא ג׳ ב׳ כתי׳ א׳ וחד כתי׳ ה׳ וסי׳ ומלכו רביעאה תהוא תקיפה׳ מן

הוּא צַלְמָא רֵאשֵׁהּ דִּי־דְהַב טָב חֲדוֹהִי וּדְרָעוֹהִי דִּי כְסַף מְעוֹהִי וְיַרְכָתֵהּ דִּי נְחָשׁ׃ שָׁקוֹהִי דִּי פַרְזֶל רַגְלוֹהִי מִנְּהוֹן דִּי פַרְזֶל וּמִנְּהוֹן דִּי חֲסַף׃ חָזֵה הֲוַיְתָ עַד דִּי הִתְגְּזֶרֶת אֶבֶן דִּי־לָא בִידַיִן וּמְחָת לְצַלְמָא עַל־רַגְלוֹהִי דִּי פַרְזְלָא וְחַסְפָּא וְהַדֵּקֶת הִמּוֹן׃ בֵּאדַיִן דָּקוּ כַחֲדָה פַּרְזְלָא חַסְפָּא נְחָשָׁא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וַהֲווֹ כְּעוּר מִן־אִדְּרֵי־קַיִט וּנְשָׂא הִמּוֹן רוּחָא וְכָל־אֲתַר לָא־הִשְׁתֲּכַח לְהוֹן וְאַבְנָא דִּי־מְחָת לְצַלְמָא הֲוָת לְטוּר רַב וּמְלָת כָּל־אַרְעָא׃ דְּנָה חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ נֵאמַר קֳדָם־מַלְכָּא׃ אַנְתְּה מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא דִּי אֱלָהּ שְׁמַיָּא מַלְכוּתָא חִסְנָא וְתָקְפָּא וִיקָרָא יְהַב־לָךְ׃ וּבְכָל־דִּי דָאְרִין בְּנֵי־אֲנָשָׁא חֵיוַת בָּרָא וְעוֹף־שְׁמַיָּא יְהַב בִּידָךְ וְהַשְׁלְטָךְ בְּכָלְּהוֹן אַנְתְּה־הוּא רֵאשָׁה דִּי דַהֲבָא׃ וּבָתְרָךְ תְּקוּם מַלְכוּ אָחֳרִי אֲרַע מִנָּךְ וּמַלְכוּ תְלִיתָאָה אָחֳרִי דִּי נְחָשָׁא דִּי תִשְׁלַט בְּכָל־אַרְעָא׃ וּמַלְכוּ רְבִיעָאָה תֶּהֱוֵא תַקִּיפָה כְּפַרְזְלָא כָּל־קֳבֵל דִּי פַרְזְלָא מְהַדֵּק וְחָשֵׁל כֹּלָּא וּכְפַרְזְלָא דִּי־מְרָעַע כָּל־אִלֵּין תַּדִּק וְתֵרֹעַ׃ וְדִי־חֲזַיְתָה רַגְלַיָּא וְאֶצְבְּעָתָא מִנְּהוֹן חֲסַף דִּי־פֶחָר וּמִנְּהוֹן פַּרְזֶל מַלְכוּ פְלִיגָה תֶּהֱוֵה וּמִן־נִצְבְּתָא דִּי פַרְזְלָא לֶהֱוֵא־בַהּ כָּל־קֳבֵל דִּי חֲזַיְתָה פַּרְזְלָא מְעָרַב בַּחֲסַף טִינָא׃ וְאֶצְבְּעָת רַגְלַיָּא מִנְּהוֹן פַּרְזֶל וּמִנְּהוֹן חֲסַף מִן־קְצָת מַלְכוּתָא תֶּהֱוֵה תַקִּיפָה וּמִנַּהּ תֶּהֱוֵא תְבִירָה׃ דִּי חֲזַיְתָ פַּרְזְלָא מְעָרַב בַּחֲסַף טִינָא מִתְעָרְבִין לֶהֱוֹן בִּזְרַע אֲנָשָׁא וְלָא־לֶהֱוֹן דָּבְקִין דְּנָה עִם־דְּנָה הֵא־כְדִי פַרְזְלָא לָא מִתְעָרַב עִם־חַסְפָּא׃

קצת מלכותא תהוא תקיפא׳ דחילא ואיתני ותקיפא: חזיתה ה׳ ב׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסימ׳ ודי חזיתה רגליא ואצבעתא ב׳ בו׳ ודי חזית פרזלא מערב בחסף טינא׳ כל חזית די מטורא אתגזרא׳ די חזית די רבה׳ ב׳ קדמאי מל׳: תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ בסיפרא וסימ׳ מלכו פליגה תהוה׳ מן קצת מלכותא תהוה תקיפ׳ תהוה ארכא לשלותך: הא ג׳ וסי׳ הא לכם זרע׳ הא דרכך בראש נתתי׳ הא כדי פרזלא:

אבן עזרא

הוא׳ חדוהי׳ החזה וזרועותיו בטנו וירכיו: שקוהי׳ שוקיו ברזל רגליו יש מהם ברזל ויש מהם חרס: חזה׳ התגזרת׳ כמו לגוזר ים סוף לגזרים אמרתי נגזרתי: ומחת לצלמא׳ והכתה בצלם: באדין כחדא׳ יחדיו: כעור מן אדרי קיט׳ כמוץ ישוער מן גורן כימי הקיץ: וכל אתר׳ מקום: לטור רב׳ להר גדול ומלאה כל הארץ: דנה׳ זהו החלום: ופשרה נאמר׳ ופתרונו אוכל אני והחכמה לפתור אותו על כן לשון רבים וזה דרך מוסר: אנת׳ חסנא׳ כמו והיה החסון לנעורת והנאון אמר מלכות כולה: ובכל די דיירין׳ כמו מדור באהלי רשע: ובתרך׳ ואחריך תקום מלכות שפלה כתרגום תחתיים ובעבור נקראה הארץ ארעא כי היא למטה מהכל אמר הגאון רב סעדיה ועליו סמכו כל המפרשים כי הזהב הוא מלכות בבל כבוכד נצר ובנו אויל מרודך ובלשצר בן בנו ובו נפסקה מלכות כשדי׳ וכן כתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא ודריוש מדאה קביל מלכותא וכנון הדבר כי הכתוב אומר ועבדו הגוים אותו ואת בנו ואת בן בנו ועוד כתוב והיו לו ולבניו לעבדים שהוא אויל מרודך ובלשצר בנו כי בן הבן יקרא בן כמו אל לבן בן נחור כי הוא חותן משה וכתו׳ ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכי׳ מלך יהודה נשא אויל מרודך מלך בבל והנה הוא בין מלכות נבוכד נצר ובין מלכות בלשצר והכסף מלכות מדי ופרס ועוד אפרש כי שבוש גדול יש במספרם והנחשת הוא מלכות יון ותחלתם אלכסנדרוס מקדון כאשר יפרש דניאל בדברי נבואותיו ויאמר הגאון כי הרביעית היא מלכות גוג והנה תהוא תקיפא הוא מלכות ישמעאל ולא מצא לה זכר בספר דניאל והיא יותר גדולה לארכה ולרחבה מכל המלכיו׳ הנזכרות ואמר כי מלכות גוג דומה לברזל והחרש הוא מלכות ישמעאל ועוד אמר בספרו אל תתמ׳ בעבור שדימה מלכית ישמעאל לחרש והנה איננה פחותה מהמלכיות הנזכרו׳ רק ככה דרך מסדר כלין כי בתחילה יראה הזהב ואח׳ הכסף יראה הכסף ואחר הנחשת ואח׳ הברזל ובאחרונ׳ כלי חרש ואלה דברי תהו ובהו כי אין סדר נכון לסידורו והעד שאמ׳ דניאל על מלכות פרס ארע מנך כמו שהכסף פחות מהזהב ואמר על החרש ומנה תהוי תבירא והעד הנאמן כי החרש ממלכות הברזל שאמ׳ מפורש על אצבעות הברזל ואצבעות החרש מקצת מלכות׳ תהוי תקיפ׳ והחרש תבירא והנה מלכו׳ אחת היא ואיך תתחבר מלכו׳ ישמעאל עם מלכו׳ גוג וישמעאל לא מלך עליה ואין תורתם אחת ואחר שהדבר כך יש לתמוה איך לא הזכיר דניאל מלכות ישמעאל ולמה לא היו חמש מלכיות ועתה אפרש לע כי אלכסנדרוס שהיה מלך יון הוא שהרג דריוש הפרסי כאשר יפרש דניאל גם הוא היה מלך רומא ורומא בעצמה היא כתים כאשר הורה יוסף בן גוריון בספרו ובדניאל ובאו בו ציים כתים ונראה כאשר אפרש ותרגום וצים מיד כתים אסתלחן מן רומאי והנה כתים בן יון אלישה ותרשים כתים ודודנים אם כן מלכות הנחשת הוא מלכות יון ומלכות רומא הוא מלכות יון אם כן הברזל מלכות ישמעאל ובעבור כי מלכות פרס השחיתה כל מלכות כשדים גם מלכות יון השחיתה כל מלכות פרס ולא יכלה מלכות ישמעאל שהוא הברזל להשחית מלכות יון רק קצת המלכות השחית והנה עד היום יש מקומות שישמעאל יכבש מלכות רומא ומקומו׳ שישמעאל הוא מנוצח על כן אמר מקצת מלכותא תהוי תבירא ומקצת תהוי תקיפא ואמר אחרי כן וביומיהון די מלכיא אינון והטעם שתי מלכיות מלכות רומא שהוא מלכות יון ומלכות ישמעאל ואלו השתי׳ מלכיות ביום הזה ומלכו רביעאה זאת היא מלכות ישמעאל שפשטה בעולם כי שבו לתורתם כל פרס ומדי ושבא וסבא ומצרים ואפריקי ורבים מהודו ורובי מלכות כוש: ודי׳ חסף די פחר׳ כלי חרס היוצר והנה פירש בעבור זה מלכו פליגא: נצבתא׳ כמו כח: מערב׳ כמו ויתערבו בגוים: ואצבעת׳ הם שרי ישמעאל ומלכיה במזרח ובמערב: די חזית׳ טעם מתערבין שכולם לוקחות בנות גוים כמו הפרסיים לוקחים הבבליות והשבאין לוקחין המצריות ואינם דומים אלה לאלה במתכונתם ובמלבושיהם ומאכלם ומנהגם גם מחלוקת בתורתם ואף כי בני אדם שהם לפאת דרומית מערבית לעבר הים והם סמוכים לים הגדול שנקרא אוקיינוס: וביומיהון

קביל די חזיתא׳ כל עומת שבאית ברזל מעורב בחרסי הטיט: מתערבין להון בזרע אנשא וגו׳ יתחתנו׳ יהיו עם שאר האומות לא יהיו שלמים ונדבקים עמם באמת ולבם שלם ודתיהם שונות ודתי שאר האומות: הא כדי פרזלא לא מתערב׳ הלא הוא כמו שאין הברזל נדבק יפה עם החרס׳ וביומיהון

רבינו סעדיה גאון

חדוהי׳ חזהו חזה מתרגמינן חדיא: די התגזרת אבן׳ כמו נגזרו את הילד: די לא בידין׳ שלא על ידי אדם: והדקת המון׳ שיברה ודיקקה אותם: דקו׳ לשון כתותית: כעור מן אדרי קיט: כמוץ מן הגרנות של קיץ: המון׳ המה: אנת מלכא׳ זהו נבוכד נצר׳ מלך מלכיא די אלה שמיא׳ זה הקב״ה שהוא מלך מלכים ואלהי השמים: ובכל די דארין׳ בכל מקום שיושבין ודרין בני אדם: אנת הוא ראשא די דהבא׳ זו מלכות בבל אתה הוא ראש של זה שראית לצלם מה הראש מעולה על כל הגוף והזהב מעלה על כל מיני מתכות כך אתה על כל מלכי ארץ: ובתרך׳ ואחריך יקום מלכות אחרת: ארע מינך׳ שפלה ממך כמו שהכסף פחות מן הזהב והיא מלכות מדי ארע כמו בארעית תהומא ואיכא דאמרי ארע חלש כמו הורע כוחו ד״א ארע מינך גרוע ממך ד״א ארע מינך שפל ממך תחתיי׳ מתרגמינן ערעאין: תליתאה אחרי׳ שלישית אחרת כנחשת היא מלכות יון שקשין כנחשת ישלטו בכל ארץ ישראל: ומלכות הרביעית תקיפה כפרזלא׳ היא גוג: מהדק׳ מכתת: וחשל׳ כמו כל הנחשלים אחריך: מרעע׳ כמו מרצץ: תדק ותרוע׳ תדקק ותרצץ: ומן נצבתא די פרזלא׳ ומן מצבת ועמוד של ברזל׳ פ״א ומן נצבתא ומן תוקף המלוכה הראשונה שקשה כברזל היא מלכו׳ בבל שהית דומה לזהב וקשה וקשה כברזל: להוא בה׳ להיו׳ בה: בחסף טינא׳ בחרס של טיט: פחר׳ חרס כמו מאני לפחרא ושנית ארע מינך היא מדי ופרס שנחלקה מלכותך ביניהם וכל אחד שלט בחצי מלכותך חדוהי ודרעוהי הרי שנים החזה הוא מלכות מדי שהיו בו חכמי תורה ואנשי לבב כי הלב כתון בחזה והזרועות הוא מלכות פרס גיבורי מלחמה ובעלי זרוע והשלישית כנחושת כדכתיב מעוהי וירכתה די נחש מעים וירכים אלו בני יון ואנשי מוקדון והוא מלך יון הנקרא אכסנדר ואליכסנדרוס מלך מוקדון שהיו קשים כנחשת ושלטו בכל הארץ והרביעי׳ חזקה כברזל דכתיב שקוהי די פרזל קצת מהפותרי׳ אומרי׳ כי הוא מלכות גוג ובדעתי איננו כן שאם כאמר שהיא אדום והיא אפוא מלכות ישמעאל ולא כן הוא כי לא אמ׳ הכתוב מלכו אחרי פליגא אלא אמר זאת המלכות פליגא תהוי נחלקת תהיה לשנים פריכם אדום וישמעאל אדום חזקה כברזל וישמעאל כחרס ואופן השני כי לא אמר חמשה מלכיות ולא אמר רביעית וחמישית ואשר אמר פרזלא מערב בחסף טינא ואמר להוון דבקין דנא עם דנא מתערבין ולא נדבקין: מתערבין להוון בזרע אינשא׳ כי נערבין בהם מזרע ישראל ויושבין בהן וגם פרסיים ומגושין וחרמין וכמה מינין ולא נדבקין זה עם זה כשם שאינו מתערב לעולם הברזל עם החרס להיו׳ לכלי אחד ומה שאמר מינה תהוה תקיפא ומינה תהוה תבירה כי מקצת המלכות תהיה חזקה וממנה תהיה חלושה ושבורה ואבנא די מחת לצלמא היא מלכות משיח בן דוד שנ׳ בו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע ומלכות גוג היתה בכלל מלכות יון הרשעה ונתחזקה עם מלכות הרביעית שהיא מלכות ישמעאל: וביומיהון

רש״י

דדהב טב׳ של זהב טוב: חדוהי׳ חזה שלו: ודרעוהי׳ וזרועותיו: מעוהי וירכתיה׳ בטנו וירכותיו: שקוהי די פרזלא׳ שוקיו של ברזל: מנהון די פרזל׳ ומנהון די חסף׳ מהם של ברזל ומהם של חרס: די התגזרת אבן׳ אשר נתחתכה ונבדלה אבן אחת: די לא בידין׳ אשר לא בידים כי אם מאליה: ומחת לצלמא׳ והכת את הצלם: והדקת המון׳ והדיקה אותם: באדין דקו כחדא׳ אז הודקו יחד׳ כל מיני מתכות וחרס שהיו בו: והוו כעור מן אדרי קיט׳ והיו כמוץ מגרנות הקיץ: ונשא המון רוחא׳ ונשא אותם הרוח: וכל אתר לא אשתכח להון׳ כלומ׳ לא נודע מקומם הראשון ולא נכר שהיו שם מעול׳: הוות לטור רב׳ כלומ׳ לא נודע גדלו: דנה חלמא׳ הרי זה החלום שחלמת ופשריה כאמר וגו׳ ופתרונו כאמר לך: מלך מלכי׳ פירשו רז״ל כל מלך מלכיא דדניאל חול חוץ מזה שכנג׳ הקב״ה אמר וכן פתרונו מלך המלכים שהוא אלהי השמים: מלכותא חסנא׳ מלכות חזק נכבד נתן לך: והשלטך בכולהון׳ והשליטך על כולם שאפי׳ גוזר על החיה לא יהא ביתה ועל העוף לא יפרח כמו שנ׳ ואת חית השדה נתתי לעבדו: אנת הוא רישא דדהבא׳ ראש הזהב שבצלם שראי׳ אתה הוא שמלכותך חזקה ועתה קיימת והיא חשובה מאד: ובתרך תקום מלכו אחרי ארע מינך׳ ואחריך אחר מלכות בלשצר בנך תקום מלכו׳ שתטול השררה מזרעך נמוכה ושפלה ממלכו׳ שלך: ארעא׳ תחתונ׳ ונמוכה: כמו שהכסף נמוך ושפל מהזהב וראית שהחזה שהוא אחר הראש היה של כסף כך תהא מלכות מדי ופרס אשר אחר מלכו׳ בבל שפלה ממלכות נבוכד נצר: ומלכו תליתאה אחרי אחר: דנחשא׳ חשיבא׳ כנחשת והיא מלכות יון מלכו׳ אלכסנדרוס מוקדון: ומלכו רביעאה׳ היא של גוג כפרזלא׳ כאשר ראית השוקי׳ שהם רביעי׳ לראש: ולאחר גלמעים׳ והם של ברזל: מהדק וחשל כלא׳ מרדד ומהדק כל מיני מתכת שמרדדין אותן בקורנס: וחשל׳ מרדד׳ והרבה יש בתלמוד חשלי דודי׳ בעי חשילת׳ כל מיני מתכות הללו שראית בצלם: תדיק ותרוע׳ תדיק מלכו׳ ותרוכן את כל האומות: חסף די פחר׳ חרס של יוצר׳ והרבה יש בתלמוד מאני דפחרא: מלכו פליגא תהוה׳ מלכות חלוקה תהיה׳ שני מלכים שהיו ממנה כאחד חזק ואחד׳ כמו שמפורש למטה מן קצת מלכות׳ תהוה תקיפא: ומן נצבתא די פרזלא להוי בה׳ אף החלש יהא חזק על שאר האומות על ידי ה החזק חברו שיראו מפניו זהו מן נצבתא די פרזלא להוי בה׳ מן חוזק מצב הברזל יהיה בעלך החלש: כל

כל קבל די חזית סימן כל לשון ארמית דהבא קדים לכספא בט״ד דקרי׳ כספא לדהבא וסימני׳ באדין דקו כחדא פרזלא׳ כל קבל די הוית די מטורא׳ ועל מרא שמיא התתמסרת׳ ומה די עליך ועל אחיך: רזא ח׳ וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סימן: אדין ת״ג ר״פ בסיפרא וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא ריש סימן דא: בתרע ל׳ ודניאל בעא מן מלכא ומני: צלם ב׳ וסימ׳ ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן׳ נבוכד נצר מלכא עבד צלם׳ וא׳ וצלם אפוהי אשתני: שת ל׳ וחס׳ עבד צלם׳ וג׳ מתחלפין בקריאתהון וסימ׳ והפרשים שת שתו השערה׳ שתו עונתינו לנגדך׳ פתיה אמין שת: נבוכד נצר מלכא ג׳ ס״פ בענין וסימ׳ ונבוכדנצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא׳ בעדנה די תשמעון קל

וביומיהון די מלכיא אנון יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותה לעם אחרן לא תשתבק תדק ותסיף כל אלין מלכותא והיא תקום לעלמיא: מה כל קבל די חזית די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא כספא ודהבא אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנה ויציב חלמא ומהימן פשרה: באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגד ומנחה וניחחין אמר לנסכה לה: ענה מלכא לדניאל ואמר מן קשט די אלהכון הוא אלה אלהין ומרא מלכין וגלה רזין די יכלת למגלא רזא דנה: אדין מלכא לדניאל רבי ומתנן רברבן שגיאן יהב לה והשלטה על כל מדינת בבל ורב סגנין על כל חכימי בבל: ודניאל בעא מן מלכא ומני על עבידתא די מדינת בבל לשדרך מישך ועבד נגו ודניאל בתרע מלכא:

ג א נבוכדנצר מלכא עבד צלם די דהב רומה אמין שתין פתיה אמין שת אקימה בבקעת דורא במדינת בבל: ונבוכדנצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל שלטני מדינתא למתא לחנכת צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא: באדין מתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל שלטני מדינתא לחנכת צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא וקאמין לקבל צלמא די הקים נבוכדנצר: וכרוזא קרא בחיל לכון אמרין עממיא אמיא ולשניא: ה בעדנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס סבכא פסנתרין סומפניה וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא: ומן די לא יפל ויסגד בה שעתא יתרמא לגוא אתון נורא יקדתא: כל קבל דנה בה זמנא כדי שמעין כל עממיא קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנטרין וכל זני זמרא נפלין כל עממיא אמיא ולשניא סגדין לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא: כל קבל דנה בה זמנא קרבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא: ענו ואמרין לנבוכדנצר מלכא מלכא לעלמין חיי:

ל׳ ג׳ · ל׳ כתי׳ ה׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ט׳ כטע׳ · ל׳ ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ ל׳ וחס׳ · ז״ג ר״ו · ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ל׳ וחס׳ · ג׳ · י׳ זוגין מן ד׳ כענין תכיין מפכייא · וקיימין ל׳ ק׳ ס״פ · ו׳ מ״ל · קתרים ג׳ ק׳ · ג׳ ס״פ · ד׳ פסו׳ כל כל וכל כל · קתרים ל׳ כתי׳ ק׳ ט׳ · ג׳ ס״פ כענין · ל׳ ל׳

קרנא׳ כל קבל דנה בה זמנא כדי שמעין׳ ומן י׳ זוגין מן ד׳ ד׳ תנינא משניא וסי׳ נמס׳ במסרה רבתא: תשמעון ו׳ וסי׳ עקב לא תשמעון בקול יי׳׳ והיה עקב תשמעון׳ אם שמוע תשמעון אלי נאם יי׳ דירמיה׳ והיה אם שמע תשמעון דזכריה׳ בעדנא די תשמעון קל קרנא׳ כען הן איתיכון עתידין די בעדנא: כל קבל דנה חד מן ד׳ פסו׳ אית בהון כל כל וכל כל וסימ׳ כל החיה כל הרמש׳ ועתה כל נביאי הבעל׳ וראשית כל בכורי כל וכל תרומה כל׳ כל קבל דנה בה זמנא: מלכא מלכא ל׳ דסמי׳ וסי׳ ואמרין לנבוכד נצר מלכא מלכא לעלמין חיי׳ והוא חד מן א״ב תאומים וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הבית בס״ד:

רבינו סעדיה גאון

וביומיהון׳ ובימי המלכים האלה במלכות הרביעית יקים אלהי השמים מלוכה אשר לעולמי׳ לא תשחת ולא תעזב לעם אחר תדיק ותכלה כל אלה המלכיות והיא תקום לעולם: כל קבל׳ פרשית כי מן ההר הוא אבריה ההר הגדול כאמרו ומראם הררי קדם: אתגזירת׳ שנגזרה ונפרדה: אבן׳ כמו שנאמר משם רועה אבן ישראל ואמ׳ על זרובבל מי אתה הר הגדול לפני זרובבל תהיה למישור והוציא את האבן הראשה: די לא בידין׳ שלא בידי אדם אלא בגבורת אלהינו יבתה בת קול נאמרה יציב חלמה ומהימן פשרא׳ פי׳ והאצבעות מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל הם כפות רגלים עם האצבעות כדאמרינן למעלה רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף: מן קצת מלכותא תהוא תקיפא׳ ממלכות טיטוס עד מלכות ארקוליאוס היתה מלכות תקיפא שהיתה תופשת כל העולם כולו ומלך גם ישמעאל עמו והיתה מלכות ישמעאל תבירא ותלשא: בזרע אנשא׳ שים כרכים וכפרים שתופסין בני יון ובני ישמעאל ולוקחין אלו ואלו מהן מה ודע שאלו לוקחין מבנותיהן של אלו ואלו מבנותיהן אלו ואין ביניהם אהבה וזהו שכתוב מתערבין להון בזרע אנשא ולא להוון דבקין׳ פי׳ תקיפא זו תבירא זו ישמעאל מתערבין להון בזרע אנשא ומתחתני׳ אלו את אלו ואינם מאמינין באמונה׳ אחת: ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה׳ לתקן לו כמו נסכתי מלכי תיקנתי מלכי כלומר שהיה מתקן לו שיהא לוקח מנחה שלו בכל שעה ושעה גם שפותרין מנחה וניחוחין ממנו ואמר לנסך לו כמו שנ׳ למני ממסך שביקש לעשותו אלוה ולא קיבל וחבירו מוכיח לפי שכשראה נבוכדנצר שלא קיבל דניא אמר לו המלך מן קשוט די אלהכון אלה הוא אלהין אלהי האלהי׳ ואדוני האדוני׳ ומגלה רזין והודה בהקב״ה: לדניאל רבי׳ גידל לדניא ונתן לו מתנות לרוב והשליטו בכל מדינות בבל ורב על הפחות ועל הסגנים: נבוכדנצר מלכא עבד צלם׳ כל כך למה כדי להכשיל את ישראל כי על דברת הפתרון שפתר לו דניאל שעתידין המלכיו׳ להבטל ומלכותן של ישראל להתקיים חשב בלבו להפיל את ישראל בעלילה: אקימיה בבקעת דורא׳ באותו מקום שנפלו שם בני אפרים ויש אומרים הרוגי ישראל היו שם שהרגו הכשדים בבואם בגלו׳ ולמה הקים שם הצלם כדי להפחידם: אחשדרפניא הם שניים למלכות ופתרונו אחים שלדים פנימה: סגניא ופחותא׳ סגנים הם שרי הצבא׳ ופחותא שם שלטונים וקציני׳ כמו פחות הארץ: אדרגזריא׳ באלה גוזרים וכטוב שאם יאמר להם המלך הם גוזרין אותו בטוב: גדבריא׳ גזברים: דתבריא׳ דתיהם בריא שהן יועצי המלך ודתם ועצתם ברורה: תפתיא׳ שומרי מפתחות כמו והמסגרות והפותות ויסוד תפתיא תפתה הם הממונין על כבשן אשה התופת ששם שורפין בני אדם המורדין במלכות׳ פי׳ אדרגזריא אדירים הגוזרים והכורתים המשפט על פיהם סרי׳ ונשיאי׳ וקציניה וכל שלטוני המדינות: וכרוזא׳ הוא קול האדם המכריז: קל קרנא׳ קול השופר שהוא מן הקרן: משרוקיתא׳ כלי ששורקין בו שלוחי מלכיות ליקבץ העם כמו אשרקה להם ואקבצם: קתרוס׳ כנור: סבכא׳ עוגב: פסנתרין׳ הוא הנבל: סומפוניא׳ הוא שמשמיעין בו הרועי׳ כמין כוד תפוח ודוגמתו לבית הספפונות: וכל זני זמרא׳ וכל מיני זמר למינו מתרגמינן לזנוהי: יתרמא׳ יושלך כמו רמה בים: אתון נורא יקידתא׳ כבשן אש יוקדת כבשן מתרגמינן אתונא: כל קבל דנה׳ למען זאת: ואכלו קרציהון׳ אמרו רכילות לא תלך רכיל מתרגמינן לא תיכול קורצין הלשינום למלך: סמת

אבן עזרא

וביומיהון׳ מלכות המשיח: לא תשתבק׳ לא תעזב ולא תשאר: כל׳ וטעם די לא בידין לא בחיל ולא בכח רק מעשה בהגעת הקץ: ויציב חלמא׳ ונכון החלום ונאמן פתרונו: באדין׳ סגיד׳ השתחוה ויסגד לו וישתחו: ניחוחין׳ והנה השבו כמו אלוה: ענה׳ מן קשוט׳ קשט אמרי אמת: אדין׳ רבי׳ גדול׳ יש אומרים כי מדינה שם מחוז אם כן איך היו לאחשורוש שבע ועשרי׳ ומאה מדינה ומלך שיש לו עשרה הוא מלך גדול וכתוב ובזל ומשפטו ובדק תראה במדינ׳ שהטעם עיר המלוכה וכתוב ליהוד מדינתא לבית אלהא רבא ועוד ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואם עילם מחוז למה לא אמר במדינת עילם כאשר פירשו במדינת בבל: ורב סגנין׳ כמו ויבא סגנים: ודניאל בשער המלך׳ כי היא מעלה גדולה כי שם ישבו הדיינין והשופטים וככה ומרדכי יושב בשער המלך כאשר פירשתי במגלת אסתר: נבוכדנצר׳ רומיה׳ הוא גובהו הוא קומתו: פותיה׳ רחבו שש אמות: בקעת דורא׳ ויש אומרים שם היא בקעת דורא: ונבוכד נצר׳ למכנש׳ לקבץ ולאסף: אחשדרפנים והנזכרים אחריהם הם מעלות שבע בלשון ישמעאל רק לא נדע פירשו אדרגזריא והבאים אחריהם וחכם היה בספרד שפירש אדרגזריא אדירי גוזרין ואין צורך על כן כניחם כי לא יועילו: למתא׳ לבוא: באדין׳ אז התאספו הנזכרים: וכרוזא׳ המעביר קול בחיל׳ אמר יפת כי עמים יש להם אלהים ואומים בלא תורה ולשונות מהם תורה אחת להם ולא לשון אחד או באין תורה: בעידנא׳ בעת: קל קרנא׳ קול השופר: משרוקיתא׳ כלי לשרוק בו רק קתרוס וחביריו מולם כלי נגוני׳ הם גם בלשון הקדש כינור ומחול ומינים ועוגב ושמותם לא ידענו׳ אע״פ שעוגב מגזרת ותעגבה ומיני׳ שני כלי׳ ומחול חליל וכינור כדמות מנורה ואלה שברות בלא ראיה: ומן׳ יתרמא׳ יושלך וכמוהו רמה בים: כל׳ בהשלמת כל זה: אכלו קרציהון׳ תרגום לא תלך רכיל המלכר בסתר רעה על אחד כאילו אוכל בשרו: ענו׳ משפט המדברים אל המלך להתפלל שיאריכו ימין: אמת

רש״י

וביומיהון די מלכיא׳ אותן ביומיהם של מלכים הללו׳ בעוד מלכותם של רומיים קיימת: יקים אלה שמיא מלכו׳ הקב״ה שלעולם לא תתחבל והיא מלכות מלך המשיח: תדק ותסף׳ תדק ותכלה כל אלו המלכיות: כל קבל דחזיתא׳ כל עומת שראית שנתפרקה אבן מן ההר שהדקה כל הצלם׳ זה פתרונו שהמלכות החמישית תכלה ותרוגן את כלם: מה די להוא אחרי דנא׳ מה שיהיה אחר זאת אחר מלכו׳ זו שלך: ויציב חלמא׳ אמת הוא החלום: אמר לנסכה׳ רכה לעשותו אלוה: מן קשוט׳ באמת: ומרי מלכין׳ אדוני האדונים: רזא דנא׳ סתר זה׳: לדניאל רבי׳ דניאל גדל על כל השרים: ומני על עבידתא׳ מדינת בבל׳ ויפקד על כל ברכי המלכות את חנניה מישאל ועזריה: עבד צלם׳ מלאו לבו לעשו׳ צלם של זהב׳ פתיה אמין שית׳ אקימיה וגו׳ אם עביו כרחבו היאך יכול לעמוד בגובה אמין שיתין׳ אמר רב כיבי היו מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב של ירושלם ושפכו לימוס על רגליו לקיי׳ מה של וזהבם לנדה יהיה: בבקעת דורא׳ שם מקום: אחשדרפני׳ דוכוסין: פחותא׳ שלטוני: אדרגזריא גדברי וגו׳ כלם שם אומות הם: לחנכת צלמא תחלת עבודותיו: וכרוזא קרא בחיל׳ הכרוז יוצא בכח גדול: לכון אמרין עממיא׳ לכם כל העמים והלשונות אומרי׳ מכרוז מצות המלך במשלח המלך: בעידנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא׳ קול הקרן שורקת׳ כמו אשרקה להם ואקבצם: קיתרוס סבכא וגו׳ כלם כלי זמרים: זני זמרא׳ מיני זמר למינו תרג׳ לזנוהי: אתון נורא׳ גומא שעושין לשרוף בה אבנים לסיד והוא כבשן שבכל המקרא: כל קבל דנא׳ כל עומת זו שנזהרו כמצות המלך על כך: בה זמנא׳ בו בזמן שישמעו קול הזמר שקוא לסימן שיבאו המשתחוי׳ להשתחות כפלין כל עממיא וגו׳: כל קבל דנא׳ כל עומת זו שראו שובאו היהודי׳ שעה להלשין עליהם: קריבו גוברין כשדאין׳ ואכלו קרציהון׳ הלשינו עליהם לא תלך רכיל מתרגמי׳ לא תיכול קורצין׳ ואומ׳ אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לגמא במקו׳ שמלשינין שם והוא סימן קיום דבריהם שאלותה שעה יש עליה לברר דבריה׳ ולאחת לשון הרע שאמרו ואותה שעודה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שהוא לסימן לשון הרע: ענו ואמרין׳ בוחו כל ענייה שבמקרא לשון קול רם הוא: סמת

פל ר׳ פשוטה בלישן ארמית קמץ בס״ר פתחין וסי׳ מברך שדרך מישא תתחוך: הקמת ב׳ וסי׳ איתי גברין יהודאין די מנית׳ והן לא ידיע להוא לך מלכא: היתיו ג׳ חד מל׳ וסי׳ לקראת צמא התיו מים׳ אספו כל חית השדה התיו לאכלה׳ באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא׳ בתרא מל: תשמעון ו׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא כהאי סי׳: והן ה׳ וסי׳ והן לא יאמינו לי׳ והן אצוה על הנב׳ והן חלמ׳ ופשר׳ והן לא ידיע להוא לך׳ ב׳ מנהון ר״פ וסי׳ והן חלמא ופשר׳ והן לא תסגדון בה שעתא׳ והן לא ידיע להוא לך מלכ׳: וצלם ל׳ באדין נבוכד נצר התמלי חמה וב׳ צלם וסים׳ ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן׳ נבוכד נצר מלכא עבד צלם׳ ואינון מן א״ב מן תרין א׳ וחד וא׳ וסי׳ נמסר בסס׳ רבתא

י אנתה מלכא שמת טעם די כל־אנש די־ישמע קל קרנא משרקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסיפניא וכל זני זמרא יפל ויסגד לצלם דהבא: ומן־די־לא יפל ויסגד יתרמא לגוא־אתון נורא יקדתא: איתי גברין יהודאין די־מנית יתהון על־עבידת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך לא־שמו עליך מלכא טעם לאלהיך לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך מישך ועבד נגו באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא: ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: טו כען הן איתיכון עתידין די בעדנא די־תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסומפניה וכל ׀ זני זמרא תפלון ותסגדון לצלמא די־עבדת והן לא תסגדון בה־שעתה תתרמון לגוא־אתון נורא יקדתא ומן־הוא אלה די ישיזבנכון מן־ידי: ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר לא־חשחין אנחנא על־דנה פתגם להתבותך: הן איתי אלהנא די־אנחנא פלחין יכל לשיזבותנא מן־אתון נורא יקדתא ומן־ידך מלכא ישיזב: והן לא ידיע להוא־לך מלכא די לאלהיך לא־איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד: באדין נבוכדנצר התמלי חמא וצלם אנפוהי אשתנו על־שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד־שבעה על די חזה למזיה: ולגברין גברי־חיל די בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו למרמא לאתון נורא יקדתא: באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטשיהון וכרבלתהון ולבשיהון ורמיו לגוא־אתון נורא יקדתא: כל־קבל דנה מן־די מלת מלכא מחצפה ואתונא אזה יתירה גבריא אלך די הסקו לשדרך מישך ועבד נגו קטל המון שביבא די נורא: וגבריא אלך תלתהון שדרך מישך ועבד נגו נפלו לגוא־אתון־נורא יקדתא מכפתין: אדין נבוכדנצר מלכא תוה וקם בהתבהלה ענה ואמר להדברוהי הלא גברין תלתא רמינא לגוא־נורא מכפתין ענין ואמרין למלכא יציבא מלכא: ענה ואמר הא־אנה חזה גברין ארבעה שרין מהלכין בגוא־נורא וחבל לא־איתי בהון ורוה די רביעיא דמה לבר־אלהין: באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד־נגו עבדוהי די־אלהא עליא פקו ואתו באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו מן־גוא נורא:

במערכת אות האלף בסד׳: הסיקו חד מן מלין כתיב וי״ו בסוף תיבו׳ וחסרים יו״ד בלישן ארמית וסי׳ סלקו קרבו התרחצו הסקו שלטו הרגשו הדקו הנפקו: לגוא סימן כל גוא לגוא בגוא יציפא ליציבא גובא לגובא שביבא מתיהבא כלהון כתיב א׳ בסוף וכל דהבא דכו׳ בס״ג כתיב ה׳ וסים׳ ואף מאניא די בית׳ ואף מאני בית אלהא׳ ומה די עלך ועל אחך׳ וכל עשבא כתבא כתי׳ א׳ בס״ב כתי׳ ה׳ וסים׳ די יקרא כתבה דנה יקרון׳ כדנה ונבזבה רבה כלהון כתיב ה׳: באדין ה׳ בטעם בסיפרא וסימני׳ כפתו בסרבליהן׳ באדין קרב נבוכד נצר׳ מתנתך לך להוין ונבזביתך׳ באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל׳ באדין דריוש מלכא:

רש״י

שמת טעם: גזרת דבר: איתי: יש יהודאין: תסבע יהודה: לא שמו עליך מלכא טעם: לא חשו לתת ענה לעבטן לחוס על גזרתך: אמר להתיא: כוה להביא: אלך: אלה: התיו: הובאו: הצדא: שמא גזרתי פדו ושממה ודבר רק הוא בעיניכ׳ אתם שדרך מישך ועבד נגו: אשר לאלהי איכם עובדי׳ הא של הפלא משתמ׳ בלשון תמיהה: די הקימת: שהקמתי: כען הן איתיכון עתידין: עתה הנכם עתידים על כרחכם לקבל זו עליכם. והן לא תסגדון: ואם לא תשתחו׳ תהיו מושלכי׳: לגו׳: לתוך: ומאן הוא אלה ימי הוא שום אלה שיציל אתכם מידי: למלכא נבוכד נאצר למה הוזכר שמו אלא בך אמרו לו אם לקבל עליכו גזירותך לתת מסין וארנוניות וגולגליות אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב״ה נבוכד נצר שפל אנשים כעינינו וכזוי עם את וכלבא שוין: לא חשחין אנחנא: לא חוששין אנן על זאת ליטול עצה מה להשיבך כי התשובה מוכן ושגור בפינו: יכיל לשזבותנא: יכול להצילנו מכל צרה: מן אתון נורא ומן ידך מלכא ישזיב: מן הכבשן ומן ידך מציל: והן לא: ואם לא יחפוץ להציל גופינו ידיע להוי לך: התמלי חמה: נתמלא חמה: וצלם אנפוהי אשתני׳ ופרצוף פניו נשתנה: למזא לאתונא: להבית לכבשן האש ולחממו: חד שבעה על די חזה למזיה: על אחת שבע פעמים שיעוריה עד כדי הסקו וכאלו יבעירוהו ז׳ שעורין כמוהו: למזי׳ להסיקו: ולגוברין גברי חיל די בחיליה: ולאנשים גבורי פה אשר בחילו: אמר לכפתא: צוה לאסור אותם שראם מתחזקים לעכותם קשות ואמר גבורי׳ הם אלו וזיה לגבורים אשר בחילו לאסור אותם: גבריא אלך: אנשים אלו: כפיתו בסרבליהון: נתקשרו בבגדי מעטפיתן פטשיהון וכרבלתה׳: מיני מלבוש מלכות שהיו להם ואעפ״י שהיו יוצאין לידון לפני אותו רשע דיני מיתה לא שנו בגדיהם להשפיל את גדולתם מכאן למדו חכמים שאפי׳ בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן ה׳ השררה שהוחזק בה: וכרבלתהון: יש לו דוגמא בלברי הימי׳ ודוד מכורבל ורמיו לגו אתון נורא: והושלכו לתוך כבשן בוערה: כל קבל דנא: כל עומת זאת אשר מלת המלך היתה עזה: ואתונא אזה יתירא: והכבשן היסק מאד גבריא אלך: ואלו האנשים הגבורי׳ אשר קשרו את חנניה מישאל ועזרי׳ והשליכו׳ לכבשן: קטל המון שביבא די נורא: שרף אותם כח שביב האש מכפתין: קשורים: תוה: תמה: וקם בהתבהלה: ויעמד בבהלה: ענין ואמרין: עונים ואומרי׳ למלך: יציבא מלכא: אמת דבר המלך: שרין מהלכין בגו נורא: מותרין מאיסוריהן והולכין בתוך האש: וחבל לא איתי בהון: וחבלה

אבן עזרא

לכת׳ שמת׳ הודעת טעמך: לגו אתון׳ בכבשן האש: איתי׳ יש: די מנית יתהון׳ כמו אשר מנה שר הסריסי׳ והנה יש שאלה אין ספק כי דניאל הוא היה יותר נכבד וידענו שהוא לא השתחוה לצלם למה לא הזכירוהו הכשדים למלך ולפי דעתי כי פחדו להזכירו אחר שידעו שהמלך הקריב לפניו ניחוחי׳ כאשר יעשה לאלהיו ויפת בן עלי אמר כי היו אוהביו על כן לא הזכירוהו ואין צריך: באדין׳ להיתי׳ כמו שובו אתיו רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כי הפועל יוצא: הצדא׳ שאלה האמת הוא ככה: כען׳ עתה הנה ישכם עתידים חלק להם כבוד אולי לא יהרגם בעבור כבוד דניאל: ענו׳ לא חשחין׳ לא צריכין אנו להשיבך כי אלהינו שאנחנו עובדים כמו פולח ובוקע בארץ יכול להצילנו מכבשן האש גם מידך אם רצה והנה אם לא יציל ידוע יהיה לך: באדין׳ אנפוהי׳ אפו: למזא׳ להוסיף מוקד כמו מזי רעב: ולגברין גברי חיל׳ שהם בגבאותיו: לכפתא׳ לקשור: באדין׳ בסרבליהון׳ הם השמלה העליונה ומנהג האומות לשרוף האנשים במלבושיהם שאינם שוין כלום: וכרבלתהון׳ כמו ודוד מכרבל במעיל בוץ׳ ופטשיהון׳ חלוקין או מכנסים׳ ולבושיהון שאר בגדים: כל׳ מחצפא׳ במהירות׳ די הסיקו׳ כמו והסיקו שבע שנים׳ שביבא׳ כמו לא יגה שביב אשו: אדין׳ להדברוהי׳ כמו בתוך הדברו: שריין׳ מותרין: וחבל׳ השחת׳ כמו וחבל את מעשה ידיך: ורויה די רביעאה׳ ותואר הרביעי לבר אלהין׳ כבן אלהים כמו מה ברי ומה בר בטני: באדין׳ לתרע׳ לשער וכמוהו תרעתים סוכתים: פוקו׳ צאו: ואתו׳ ובואו כמו שובו אתיו: ומתכנשין

רבינו סעדיה גאון

שמת טעם׳ שמת טעם וגזירה כמו מטעם המלך וגדוליו: ומן די לא יפל׳ מי שלא יפול וישתחוה: איתי גוברין יהודאין׳ יש אנשים יהודי׳ ולמה קרא שמם יהודי׳ לפי שכפרו בע״ז שכל הכופר בע״ז נקרא יהודי מרדכי כפר בע״ז של המן ונקרא יהודי שנ׳ איש יהודי בתיה כפרה בע״ז ונקרא יהודית שנ׳ נאשתו היהודית: די מנית יתהון׳ שמנית אותם ושמת עליהם שרי אלפי׳ מתרגמינן ותמני עליהון: על עבידת מדינת בבל׳ על מלאכת מדינת בבל לתקן השווקי׳ והדרכים והחומות וכל צרכי העיר: לא שמו עלך מלכא טעם׳ כלומר אינם חוששי׳ על דבריך: להיתי׳ להביא: אלך׳ אלה: היתיו׳ הובאו: הצדא׳ בודאי: לא חשחין אנחנא׳ אין אנו חוששין אין אנו צריכין להשיבך על זה הדבר: הא איתי אלהנא׳ הנה יש אלהינו׳ והן לא ידיע להוי לך מלכא ואם לא יציל אותנו אעפ״כ ידוע יהיה לך המלך שאנו לא נעבוד ולא נשתחוה לטעותך אלא נמסור נפשינו לשריפה כשאו קל וחומר בעצמן מן הצפרדעי׳ ומה צפרדעים שלא נצטוו על קדושת השם ואפילו הכי מסרו עצמם לשריפ׳ לתוך כבשן האש שנ׳ בהם ובתנוריך ובמשארותיך אימתי התנור חם בזמן שהמשארות מצויות ללוש בעבור הבורא לקדש שמו במצרי׳ לעיני פרעה אנו על אחת כמה וכמה שנמסור נפשינו לשריפ׳ אם לקדש שמו בבבל לעיני נבוכד נצר: התמלי חימה׳ נתמלא חמה ודמות פניו נשתנה: ואמר למיזא׳ אמר להסיק לכבשן שבעתים ממה שראוי להסיקו כמו יזה גוים ישרוף גוים: ולגברין׳ ולאנשים אנשי חיל אשר בחוזקה ובגבורה: לכפתה׳ לאסור לאסורך מתרגמי׳ לכפתה יתך: מחצפא׳ דבר המלך יצא בחוצפה ובתוקף: אזה יתירא׳ הוסף ביותר: סרבליהון׳ המנעלי׳ ויש אומרי׳ בתי שוקים שלהן: פטשיהון׳ המכנסים שבירכותיהן: כרבלתהון׳ אלו הקסידין שבראשן כמין כובעי׳ וי״א כרבלתהון הן הטליתות המעוטפי׳ בהן: ולבושיהון׳ שאר בגדיה׳ פי״א סרבליהון מקטורין שלהן שעל בלאות שלהן כלומר סרבליהון כמו בלאות הם בגדי תמיד׳ פטשיהון הם המעילים שעליהן׳ כרבלתהון הם החלוקים שלהן: ורמיו׳ והשליכו אותם: די הסיקו׳ אשר הוציאו לשריפה׳ קטיל המון׳ הרג אותם׳ שביב האש כמו שביב אשו: תלתיהון׳ שלשתם: מכפתין׳ אסורין: תוה׳ חרד ויחרד מתלגמינן ותוה: בהתבהלה׳ במהירות: להדברוהי׳ לשריו ומנהיגיו וינהג מתרגמינן ודבר: יציבא׳ נכון: גוברין ארבעה׳ והלא לא היו אלא שלשה אלא גבריאל המלאך שהוא של ברד בא וציכן את האש של כבשן: שרין׳ מותרין ויפתח הנמלים מתרגמינן ושרא: וחבל׳ כמו מום וחבלה כדתנן החובל בחבירו: ורוה׳ והואר כמו יפת תואר שפירת ריוו: לבר אלהין׳ למלאך אלהים כמו ויראו בני האלהים וי״א לבר אלהין לבריות וכיות מלאך: והדברי

וריח ה׳ וסימ׳ וריח לו כלבנון׳ וריח שלמותיך כריח׳ וריח אפך כתפוחים׳ וריח שמניך מכל בשמים׳ וריח נור לא עדת בהון : נגוא ל׳ כתיב א׳ ומני שים טעם די כל עם אמה׳ והוא חד מן י״ב דכתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסימני׳ רפוא למטה בנימן פלטי׳ ההלבוא ויהי כהוציאם את המלכים׳ חקליא ויאמר ישי לדוד בנו׳ אבואה אשר אמר אליהם נארת׳ רצוא והחיות רצוא ושוב׳ ואתיקיהא ומדד ארך הבנין אשר על׳ נקיא מצרים לשממה תהיה׳ נקיא ויקראו אל יי׳ ויאמרו אנה יי׳ אל נא נאבדה׳ נבוא ומני שים טעם די כל עם אמה׳ ושציא ביתה דנה עד יום׳ יפוא ויתנו הכסף לחצבים׳ ארעא ובתרך תקום מלכו אחרי׳ : יבהלנני ג׳ וסים׳ חלם חזית וידחלנני׳

וּמִתְכַּנְּשִׁין אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא וְהַדָּבְרֵי מַלְכָּא חָזַיִן לְגֻבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי לָא־שְׁלֵט נוּרָא בְּגֶשְׁמְהוֹן וּשְׂעַר רֵאשְׁהוֹן לָא הִתְחָרַךְ וְסָרְבָּלֵיהוֹן לָא שְׁנוֹ וְרֵיחַ נוּר לָא עֲדָת בְּהוֹן׃ עָנֵה נְבוּכַדְנֶצַּר וְאָמַר בְּרִיךְ אֱלָהֲהוֹן דִּי־שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ דִּי־שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וְשֵׁיזִב לְעַבְדוֹהִי דִּי הִתְרְחִצוּ עֲלוֹהִי וּמִלַּת מַלְכָּא שַׁנִּיו וִיהַבוּ גֶשְׁמֵיהוֹן דִּי לָא־יִפְלְחוּן וְלָא־יִסְגְּדוּן לְכָל־אֱלָהּ לָהֵן לֵאלָהֲהוֹן׃ וּמִנִּי שִׂים טְעֵם דִּי כָל־עַם אֻמָּה וְלִשָּׁן דִּי־יֵאמַר שָׁלוּ עַל ־אֱלָהֲהוֹן דִּי־שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹא הַדָּמִין יִתְעֲבֵד וּבַיְתֵהּ נְוָלִי יִשְׁתַּוֵּה כָּל־קֳבֵל דִּי לָא אִיתַי אֱלָהּ אָחֳרָן דִּי־יִכֻּל לְהַצָּלָה כִּדְנָה׃ ל בֵּאדַיִן מַלְכָּא הַצְלַח לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ בִּמְדִינַת בָּבֶל׃ נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא לְכָל־עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא דִּי־דָאֲרִין בְּכָל־אַרְעָא שְׁלָמְכוֹן יִשְׂגֵּא׃ אָתַיָּא וְתִמְהַיָּא דִּי עֲבַד עִמִּי אֱלָהָא עִלָּיָא שְׁפַר קָדָמַי לְהַחֲוָיָה׃ אָתוֹהִי כְּמָה רַבְרְבִין וְתִמְהוֹהִי כְּמָה תַקִּיפִין מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם וְשָׁלְטָנֵהּ עִם־דָּר וְדָר׃

ד אֲנָה נְבוּכַדְנֶצַּר שְׁלֵה הֲוֵית בְּבַיְתִי וְרַעְנַן בְּהֵיכְלִי׃ חֵלֶם חֲזֵית וִידַחֲלִנַּנִי וְהַרְהֹרִין עַל־מִשְׁכְּבִי וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי יְבַהֲלֻנַּנִי׃ וּמִנִּי שִׂים טְעֵם לְהַנְעָלָה קָדָמַי לְכֹל חַכִּימֵי בָבֶל דִּי־פְשַׁר חֶלְמָא יְהוֹדְעֻנַּנִי׃ בֵּאדַיִן עָלִּלִין חַרְטֻמַיָּא אָשְׁפַיָּא כַּשְׂדָּיֵא וְגָזְרַיָּא וְחֶלְמָא אָמַר אֲנָה קֳדָמֵיהוֹן וּפִשְׁרֵהּ לָא־מְהוֹדְעִין לִי׃ ה וְעַד אָחֳרֵין עַל קָדָמַי דָּנִיֵּאל דִּי־שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר כְּשֻׁם אֱלָהִי וְדִי רוּחַ־אֱלָהִין קַדִּישִׁין בֵּהּ וְחֶלְמָא קָדָמוֹהִי אַמְרֵת׃ בֵּלְטְשַׁאצַּר רַב חַרְטֻמַיָּא דִּי׀ אֲנָה יִדְעֵת דִּי רוּחַ אֱלָהִין קַדִּישִׁין בָּךְ וְכָל־רָז לָא־אָנֵס לָךְ חֶזְוֵי חֶלְמִי דִי־חֲזֵית וּפִשְׁרֵהּ אֱמַר׃ וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי עַל־מִשְׁכְּבִי חָזֵה הֲוֵית וַאֲלוּ אִילָן בְּגוֹא אַרְעָא וְרוּמֵהּ שַׂגִּיא׃ רְבָה אִילָנָא וּתְקִף וְרוּמֵהּ יִמְטֵא לִשְׁמַיָּא וַחֲזוֹתֵהּ לְסוֹף כָּל־אַרְעָא׃ עָפְיֵהּ שַׁפִּיר וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא וּמָזוֹן לְכֹלָּא־בֵהּ תְּחֹתוֹהִי תַּטְלֵל׀ חֵיוַת בָּרָא וּבְעַנְפוֹהִי יְדֻרוּן צִפֲּרֵי שְׁמַיָּא וּמִנֵּהּ יִתְּזִין כָּל־בִּשְׂרָא׃ י חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוֵי רֵאשִׁי עַל־מִשְׁכְּבִי וַאֲלוּ עִיר וְקַדִּישׁ מִן־שְׁמַיָּא נָחִת׃ קָרֵא בְחַיִל וְכֵן אָמַר גֹּדּוּ אִילָנָא וְקַצִּצוּ עַנְפוֹהִי אַתַּרוּ עָפְיֵהּ וּבַדַּרוּ אִנְבֵּהּ תְּנֻד חֵיוְתָא מִן־תַּחְתּוֹהִי וְצִפְּרַיָּא מִן־עַנְפוֹהִי׃

אתכרית רוחי אנה דניאל׳ עד כה סופא די מלתא : עללין חד מן ד׳ נסבין יתור לס״ד וסי׳ בארין עללין חרטמיא אשפיא׳ אדין עללין כל חכימי׳ עללת מלכתא לקבל מלי מלכא׳ ולהלחם ויאמ׳ המלך אל ציבא׳ וחד חלוף חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל : כשום ל׳ כתי׳ כ״ף די שמיה בלטשאצר כשם אלהי וחד בשם והתנבי חגי ואינון מן א״ב מן חד חד חד בי״ת וחד כ״ף ברישי׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ר : ראשי ד׳ וסים׳ חלם חזית וידחלנני׳ וחזוי ראשי על משכבי חזה׳ חזה הוית בחזוי ראשי׳ אתכרית רוחי אנה דניאל : ומזון ג׳ וסימ׳ ולאביו שלח כזאת׳ ומזון לכלא ביה׳ וחבירו :

רבינו סעדיה גאון

והדברי מלכא׳ שרים מנהיגי המלך : לגובריא אילך׳ לאנשים האלה : בגשמהון׳ בגופם כמו גשמיה יצטבע : לא התחרך׳ לא נשרף ואיכה שריפה ממש בכל הראש אלא אפילו לא עשתה חרכים וקרחים בראש כאן וכאן ומחלוקתו מבין מן החרכים ואמיתת דבר חרך הוא יוקד : לא עדת בהון׳ כמו לא עדה עליו שחל לשון הסרה ומדמין המלה יאכל עד כלומר לא אכלה וכזה בהן והוא פתרון לא עלת לא עדת כלומר לא הגיעה ויתכן להמיר עדת עם עלת כי כן נמיר על מידבא עד מידבא : די התרחיצו׳ אשר בטחו אשר יבטח מתרגמי׳ דמתרחין : ומלת מלכא שניו׳ ודבר המלך שינו ומסרו גופם לשריפה לבלתי עבוד והשתחוות לכל אלוה זולתי לאלהיהם : שלו׳ דבר מכוער והוא לשון שגגה מתרגמי׳ שלותא : הדמין׳ נתחים : נולי׳ הוא מקום מופקר ומכוון למובאות ולאשפה : הצלח׳ הצליח׳ אז שלח איגרות וכתב כן נבוכד מלכא לכל עממיא וגו׳ : שפר קדמי להחויה׳ נאה לי להגיד : מלכותיה מלכות עלם ושולטניה עם דר ודר׳ עם דור המבול ודור הפלגה והמצריים וכל דור ודור : שלה׳ כמו שלו : וידחלינני׳ לפי שראה אילן בחלומו ותוכו ועל כן פחד מאד : והרהורין על משכבי׳ לפי שהיה מחשב בלבו שאין כמוהו לא מלך ולא חכם והראוהו שהוא טיפש ושוטה : להנעלה׳ להביא : גזריא׳ הם הגוזרים מה שמגוה המלך : ועד אחרין׳ ואחר כן במעט רגע : די רוח אלהין קדישין׳ אשר רוח נבואה כמלאכים הקדושים בו : וכל רז לא אנס לך׳ כל סתום אינו ספק לך כמו לא יאנסוני פ״א וכל רז לא אנס לך וכל רז וסתום אינו מנעד לך כלומר אין אתה מנעד לפי שאתה נביא מובהק אנס כמו כסיסין : חזוי חלמי׳ החלום אומר אני ופתרונו אמור אתה : ואלו אילן בגו ארעא׳ והנה אילן בארץ ישראל בטבור הארץ במחיצת העולם : ימטא לשמיא׳ על שאמר בלבו אעלה על במתי עב : וחזותיה׳ ומראהו : עפיה שפיר׳ כמו מבין עפאים יתנו קול כלומר ענפיו הם השלטונים שלו יפים : ואינביה׳ פירותיו מפרי הארץ מתרגמינן מאיבא דארעא הם שאר העם׳ ד״א וחזותיה לסוף כל ארעא הם הלביונית שלו שמכסין כל הארץ : ומזון לכלא ביה׳ שהכל מתפרנסין מתחת ידו : תטליל חיות ברא׳ העמים שבחוצה לארץ שדומין לחית השדה׳ ובצפרי שמיא׳ הם ישראל שדומין לעוף השמים : יתזין׳ לשון מזון ועל דעתי מאחר שאמר ומזון לכלא ביה מה צורך לומר ומיניה יתזין כל בישרא אלא ממנו מסיקין ואופין כל בני בשר כמו למזא לאתונא : ואלו עיר וקדיש׳ והנה בת קול מתעוררת מן הקדש מן האויר ויורדת לקצץ האילן׳ פ״א עיר וקדוש מלאך אכזר וקדוש עיר מחריב וכן ערו : קרא בחיל׳ ואותו מלאך היה קורא בכוחו ואומר גודו אילנא קצצו האילן כמו ויתגודדו כמשפטם גודו אילנא הוא המלך : וקציצו ענפוהי׳ הענפי׳ הם גדולי מלכו : אתרו עפיה׳ כמו ימרט ראשו מתרגמי׳ יתר שער רישיה כי ישל זיתך מתרגמינן ארי יתרון זיתך׳ עפיה הם הענפים הקטני׳ והם שרי הארץ ואמרו אנשי לבב ענפוהי הם ענפי׳ ממש עפיה הם העלי׳ ומבין עפאי׳ יתנו קול מבין עלים שבאילנות : ובדרו אינביה׳ ויפזר בתרג׳ ובלד גפנו פירותיו הם הסוחרי׳ : תנוד מתחותוהי׳ תנוד תטלטל מתחת מלכותו גלות כל הגוי׳ הדומי׳ לחית השדה : וציפרי שמיא׳ הם גלי׳ ישר׳ ויהודה ממנו מתפזרין

ברם

אבן עזרא

ומתכנשין׳ והדברי מלכא׳ יועצו שהן כהונין עמו : בגשמיהון׳ גופותם כמו נגשם ינדל : וריח נור׳ ריח אש לא עבר עליהם כמוועדה בגד ביום קרה : לא התחרך׳ כמו לא יחרוך רמיה צידו והזכיר הבגד העליון ואין צריך להזכיר האחרים : ענה׳ שלח מלאכיה׳ הוא הרביעי כמו חונה מלאך יי׳ סביב ליראיו וככה וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ומלאך פניו הושיעם המלאך הגואל ויסע מלאך האלהים ועוד אבאר לך זה באר היטב : ומני׳ שלו׳ כמו שגגה וכמוהו על השל : כל׳ להצלה כדנא׳ כאלהים הזה : באדין׳ הצלח׳ מגזרת הצלחה וכמוהו ודניאל הצלח : נבוכד נצר מלכא׳ עתה יחל לספור אגרת שכתב נבוכד נצר לכל העמים הדרין בכל ארץ מלכותו ובתחלת הכתב שלמכון ישגא ירבה כמו הן אל שגיא : אתיא׳ אותות : ותמהיא׳ מופתים שיתמה אדם מהם שלא ראו כמותן אלהא עילאה׳ עליון על כל אלהים : שפר קדמי להחויה׳ כמו הכותן אמרי שפר : אתוהי׳ רברבין׳ גדולים וזה הכפל כמו גלגל : אנה׳ שלה׳ כמו שלו הייתי : חלם׳ וידחלינני׳ הפחידני : והרהורין׳ הרהור הלב ואין ריע לו : וחזוי ראשי׳ כי העינים הם בראש או בעבור היות החזיון במוח : ומני׳ יספר כל המעשה שעבר ונכת׳ ככה בעבור כבוד דניאל שכת׳ המלך ככה לכל מדינות מלכותו ותפארת גדולה היתה לישראל : באדין עלין׳ באין היו לפניו׳ אמר אנה ולא אמר אמרית כי גם הוא נכון בלשון וכמוהו אני הגבר ראה ונשאר אני כי אומלל אני כי הוא פתח : ועד אחרין׳ אחרון ואם בו רוח אלהין קדישין הוא קדוש : בלטשאצר׳ לא אנס׳ לא יכבחך וכמוהו אין אונס כמו מכנח מכריח : וחזוי׳ אילן׳ עץ מתוך האדמה : רבה׳ גדל : ימטא׳ יגיע : וחזותיה׳ שעיפיו וכמוהו קרן חזות שים לו כדמות שעיפים : עפיה׳ אמר יפת ענפיו וכמוהו מבין עפאים יתנו קול גם הוא פירם וחזותיה עביו וככה קרן חזות ויש אומרים כי עפיה עליו : ואנביה׳ ופריו : תטלל׳ כדמות צל : ובענפוהי׳ ענפיו : צפרי׳ עוף : יתזן׳ מגזרת מזון : עיר׳ מלאך ורבי משה אמר שאיננו גוף והוא ער תמיד ולא יישן : נחית׳ ירד וכמוהו נחת גדודיה : קרא בחיל׳ בכח : וקציצו׳ כרותו : אתרו׳ הפילו : בדרו׳ הפיצו או השחיתו : תנוד׳ כע ונד :

ברם

פוסק כנ״ח : גודו אילנא׳ קוצו האילן : אתרו עפיה׳ השירו והפילו ענפיו : ובדרו אנביה׳ והפיצו פריו : תנוד חיותא מן תחותוהי׳ ימודו החיות מתחתיו :

רש״י

ואכלה לא יש בתפי׳ ורוח די רביעיא׳ ותואר של רביעי׳ דעה לבר אלהין׳ דומה למלאך ש סראיתי בהייתי עש סגריב כשנשרפו אוכלוסיו שמלא׳ ויך במחנה אשור וכנבוכד כאשר היה שם ונשלם בתוך עשל סהמלטו משם : קרב לתרע אתון נורא׳ כנס לשע׳ החצר שהכבשן בתוכה לדבר עמהם ומתחלה היה רואה אותם מרחוק : פוקו ואתו׳ צאו ובואו : ולא אמר להם עלו ובואו מכאן למדנו שגף קרקע׳ הכבשן והשוה לארץ שלא יטריחו לעלות : באדין נפקין מעפור שבטויחין כנס העשור להם לא מלאם לכם לו׳ ו׳ כמלכות לגלות שלא כרפות :

ומתכנשין

אחשדרפניא׳ ד׳ אומות כמנו למעלה כלסיפה הראשונה שלא נמנו כאן א אדרגזריא דתבריא גדבריא תפתיא׳ הם נבורי החיל אשר הרגם שביב האש כהעליכם את חנניה וחביריו לאור : חזין לגובריא אלך׳ רואין את האנשים האלה חנניה וחביריו : די לא שלט נורא בגשמהון׳ אשר לא שלטה האש בגופם׳ גשמהון׳ גופם בלשון ארמי ויש רבים כזה הספר : ושער רשיהון לא התחרך׳ ושער ראשיהון לא נחרך : לא שנו׳ לא נשתנו ממראיהם : לא עדת בהון׳ לא סרה לתוכם : ענה נבוכד נצר׳ בוח נבוכד נצר : די התרחיצו עלוהי׳ אשר בטחו עליו : ומלת מלכא שניו׳ ומלת המלך שנו שלא לקיימו : ויהבו גשמיהון׳ ומסרו גופ׳ : להן לאלההון׳ זולתי לאלהיהם : שים טעם׳ כלומר יושם חק : די יאמר שלה׳ אשר אמר משנה כלומר שום דבר של גנאי הדמין׳ אברים כלומר יכתוהו ל לאברי׳ : נולי ישתוה׳ אשפה יושם : די יכול להצלה כדנא׳ אשר יוכל להציל כזאת : הצלח׳ הצליח והגדיל אותם : נבוכד נצר מלכא לכל ע עממיא׳ זה תופס כתב האגרת׳ נבוכד נצר המלך שואל לשלום לכל העמים : שפר קדמי להחויא׳ טוב לי להגיד : שלה הוית בביתי׳ שלו הייתי : וידחלנני׳ ואיים עלי והפחידני : ועד אחרן׳ ועד אשר באחרונה הובא לפני דניאל : כשום אלהי׳ עז של בבל כך שמה׳ טסכר׳ שם לשון חכמה הוא באומות : וכל רז לא אנס לך׳ וכל סתר לא נאנס ולא נכחד ממך : רבה אילנא ותקיף׳ גדל האילן והוחזק : ימטא לשמיא׳ הגיע השמים : עפייה שפיר׳ ענפיו נאה : ואינביה שגיא׳ פריו רב : ומזון לכולא ביה׳ וכדי מזון לכל בריה היה בו : תטלל׳ לשון צל : ידרן׳ לשון מדור ליכה : יתזין׳ לשון מזון : חזה הוית׳ רואה הייתי : ואלו עיר וקדיש׳ והוא המלאך שהוא ער לעולם וקדוש : קרא בחיל׳

ברם

ובטל ב׳ ובענין וסי׳ ברם עקר שרשוהי הׄפׄ׳ ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחת : סימן קדם׳ על דברת די פשרא׳ תניג׳ עד דברת די ינדעון חייא די שליט : פשרא ב׳ כתי׳ א׳ וסי׳
דנא חלמא חזית אנה מלכא׳ אדין דניאל : אמר ג׳ קמצין בסיפ׳ וסימ׳ אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא׳ די חזית ופשרה אמר׳ ואנת בלטשאצר פשרה אמר : להודעותני ד׳
מ׳ל בליש׳ וסי׳ הן לא תהודעונני חלמא׳ לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל׳ כען הן תכול כתבא למקר׳ שאלנא להום להודעות׳ די נכתו : להודעותני ג׳ ב׳ מל וא׳ חס וסי׳
ב׳ מ׳ל דלעיל וא׳ חס׳ וכען העלו קדמי : ומזון לכלא ביה חד מן יא מלין בטעמ׳ פ׳ האתנחת׳ לא ישרתנה כי אם מונח במ׳א מקומו׳ שישרתנ׳ מאיילא וסי׳ נמס׳ לעיל בסימ׳

בְּרַם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבֻקוּ וּבֶאֱסוּר דִּי־פַרְזֶל וּנְחָשׁ בְּדִתְאָא דִּי בָרָא וּבְטַל שְׁמַיָּא יִצְטַבַּע וְעִם־חֵיוְתָא חֲלָקֵהּ בַּעֲשַׂב אַרְעָא׃ לִבְבֵהּ מִן־אֲנוֹשָׁא יְשַׁנּוֹן וּלְבַב חֵיוָא יִתְיְהִב לֵהּ וְשִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עֲלוֹהִי׃ בִּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּמֵאמַר קַדִּישִׁין שְׁאֵלְתָא עַד־דִּבְרַת דִּי יִנְדְּעוּן חַיַּיָּא דִּי־שַׁלִּיט עִלָּיָא בְּמַלְכוּת אֲנוֹשָׁא וּלְמַן־דִּי יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ וּשְׁפַל אֲנָשִׁים יְקִים עֲלַיהּ׃ טו דְּנָה חֶלְמָא חֲזֵית אֲנָה מַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר וְאַנְתָּה בֵּלְטְשַׁאצַּר פִּשְׁרָא אֱמַר כָּל־קֳבֵל דִּי ׀ כָּל־חַכִּימֵי מַלְכוּתִי לָא־יָכְלִין פִּשְׁרָא לְהוֹדָעוּתַנִי וְאַנְתְּה כָּהֵל דִּי רוּחַ־אֱלָהִין קַדִּישִׁין בָּךְ׃

אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דִּי־שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָה וְרַעְיֹנֹהִי יְבַהֲלֻנֵּהּ עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר בֵּלְטְשַׁאצַּר חֶלְמָא וּפִשְׁרֵא אַל־יְבַהֲלָךְ ב עָנֵה בֵלְטְשַׁאצַּר וְאָמַר מָרִאי חֶלְמָא לְשָׂנְאָךְ וּפִשְׁרֵהּ לְעָרָךְ׃ אִילָנָא דִּי חֲזַיְתָ דִּי רְבָה וּתְקִף וְרוּמֵהּ יִמְטֵא לִשְׁמַיָּא וַחֲזוֹתֵהּ לְכָל־אַרְעָא׃ וְעָפְיֵהּ שַׁפִּיר וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא וּמָזוֹן לְכֹלָּא בֵהּ תְּחֹתוֹהִי תְּדוּר חֵיוַת בָּרָא וּבְעַנְפוֹהִי יִשְׁכְּנָן צִפֲּרֵי שְׁמַיָּא׃ אַנְתָּה־הוּא מַלְכָּא דִּי רְבַית וּתְקֵפְתְּ וּרְבוּתָךְ רְבָת וּמְטָת לִשְׁמַיָּא וְשָׁלְטָנָךְ לְסוֹף אַרְעָא׃ כ וְדִי חֲזָה מַלְכָּא עִיר וְקַדִּישׁ נָחִת ׀ מִן־שְׁמַיָּא וְאָמַר גֹּדּוּ אִילָנָא וְחַבְּלוּהִי בְּרַם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבֻקוּ וּבֶאֱסוּר דִּי־פַרְזֶל וּנְחָשׁ בְּדִתְאָא דִּי בָרָא וּבְטַל שְׁמַיָּא יִצְטַבַּע וְעִם־חֵיוַת בָּרָא חֲלָקֵהּ עַד דִּי־שִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עֲלוֹהִי׃ דְּנָה פִשְׁרָא מַלְכָּא וּגְזֵרַת עִלָּיָא הִיא דִּי מְטָת עַל־מָרִאי מַלְכָּא׃ וְלָךְ טָרְדִין מִן־אֲנָשָׁא וְעִם־חֵיוַת בָּרָא לֶהֱוֵה מְדֹרָךְ וְעִשְׂבָּא כְתוֹרִין ׀ לָךְ יְטַעֲמוּן וּמִטַּל שְׁמַיָּא לָךְ מְצַבְּעִין וְשִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עֲלָךְ עַד דִּי־תִנְדַּע דִּי־שַׁלִּיט עִלָּיָא בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן־דִּי יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ׃ וְדִי אֲמַרוּ לְמִשְׁבַּק עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי דִּי אִילָנָא מַלְכוּתָךְ לָךְ קַיָּמָה מִן־דִּי תִנְדַּע דִּי שַׁלִּטִן שְׁמַיָּא׃ לָהֵן מַלְכָּא מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָךְ וַחֲטָיָךְ בְּצִדְקָה פְרֻק וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִן הֵן תֶּהֱוֵא אַרְכָא לִשְׁלֵוְתָךְ׃ כה כֹּלָּא מְטָא עַל־נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃

לִקְצָת יַרְחִין תְּרֵי־עֲשַׂר עַל־הֵיכַל מַלְכוּתָא דִּי בָבֶל מְהַלֵּךְ הֲוָה׃ עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר הֲלָא דָא־הִיא בָּבֶל רַבְּתָא דִּי אֲנָה בֱנַיְתַהּ לְבֵית מַלְכוּ בִּתְקַף חִסְנִי וְלִיקָר הַדְרִי׃ עוֹד מִלְּתָא בְּפֻם מַלְכָּא קָל מִן־שְׁמַיָּא נְפַל לָךְ אָמְרִין נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא מַלְכוּתָה עֲדָת מִנָּךְ׃ וּמִן־אֲנָשָׁא לָךְ טָרְדִין וְעִם־חֵיוַת בָּרָא מְדֹרָךְ עִשְׂבָּא כְתוֹרִין לָךְ יְטַעֲמוּן וְשִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עֲלָךְ עַד דִּי־תִנְדַּע דִּי־שַׁלִּיט עִלָּיָא בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן־דִּי יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ׃ ל בַּהּ־שַׁעֲתָא מִלְּתָא סָפַת עַל־נְבוּכַדְנֶצַּר וּמִן־אֲנָשָׁא טְרִיד וְעִשְׂבָּא כְתוֹרִין יֵאכֻל וּמִטַּל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ יִצְטַבַּע עַד דִּי שַׂעְרֵהּ כְּנִשְׁרִין רְבָה וְטִפְרוֹהִי כְצִפְּרִין׃

בהאי סי׳ ובסדר פנחס : תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ מלכו פליג׳ תהוה׳ מן קצת מלכות׳ תהוה תקיפ׳ תהוה ארכ׳ לשלותך : כלא נ׳ וסי׳ מהדק והשל כלא׳ כלא מטא על נבוכד נצר
מלכא׳ לדריוש מלכא שלמא : מטא ג׳ חד כתי׳ א׳ וסי׳ כלא מטא׳ ועד עתיק יומין׳ וזמנא׳ קדמא כתי׳ א׳ : עדת ב׳ קמצי׳ וסי׳ וריחנור לא עדת׳ מלכות׳ עדת מנך׳ וכל קרי׳ פתח
עדת ישראל עדת יי׳ ואינין מן שיטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל ספר חלוף לה וסי׳ נמס׳ במסרה רבתא בערך חלף בס״ד : על נבוכד נצר ב׳ דסמי׳ וסימ׳ כלא מטא׳
בה שעתא מלתא ספת׳ ותרין אל נבוכדנצר וסימ׳ ביד אלעשה בן שפן׳ וירדפו חיל כשדים׳ ואינון חד מן כ׳ זוגין תרין על ותרין אל וסי׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך אל בס״ד :

אבן עזרא

ברם ׳ אך עיקר שרשו בארץ עזבו ויעמוד בין העשבי׳ ובין הדשאים : ובאסור׳ כמו אסור בנחשתים : ובטל יצטבע׳ ירוה : לבביה לבו מלב אנוש ישנון׳ יחלפון׳ יעברו כמו הגשם חלף הלך לו : בגזירת׳ ככה נגזרו שהם משרתי השם כאשר צוה ומאמר קדושים זאת והשאלה למה זה בעבור שידעו החיים כי העליון הוא השם שליט במלכות אנשים השפלה ולאשר ירצה יתננה ושפל אנשים יקים עלה : דנא׳ כך אמרתי לנכיאי : אדין׳ אשתומם׳ השתומם שעה אחת : מרי׳ אדוני׳ לערך׳ כמו ויהי עריך וזה דרך ידבר עם המלך ויש אומרים כי לבו לשם ואין צורך כי ככה הוא כמשמעו : אילנא׳ אמר רבי ישועה כי וחזותיה מלשון חוזה שהוא כראה וככה קרן חזות ואם כן איך יפרש ותעלנה חזות ארבע תחתיה : ועפיה׳ והפסוק אחריו אין צריך פירוש : דנא׳ הוא הפתרון כאשר כאמר לך׳ ופירוש מלכי עצתי וכמוהו וימלך לבי עלי : פרוק׳ נאל כמו ויפרקנו מצרינו : במחן ענין׳ לחון עניים : הן יהיה אריכות לשלותך כמו ארוכה לשגגתך : כולא׳ הכל בא והגיע כן כתב בספר ואל תתמה שלא כתב עלי רק על נבוכד נצר כמו וישלח יי׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל והוא המספר וככה מה לך הוה גם ענה מלכא כאילו אמר עניתי וכן בפום מלכא : עדת׳ סרה ועברה מעליך אין לי דעת לדעת אלו השבעה עדנין מה הם אם ימים או שבועי׳ או חדשים או שנים ולהיותם ימי׳ או שבועים אין נכון בעבור שכתו׳ עד די שעריה כנשרין רבה והגאון אמר שהם חדשים ולפי דעתי שהם שנים כמו עדן ועדנין ופלג עדן ואל יעלה על לבך שנבוכד נצר שב בהמה זכר או נקבה כי אין כתוב רק שישכון עם החיות ויאכל עשב כמוהם וטעם ולבב חיות שתסור לעתו והיא דעת הנשמה והנה בסור חכמת הנשמה שב לבו ונשאר כלב חיה והעד על כל זה שאמר באחרונ׳ עיני לשמיא נטלית ומנדעי יתיב עלי ואני ראיתי אחד מחבירינו כאמן רוח והגיד לי שהיה באי אחד שהיה סרדיניא והנה ערל אחד יצא וברח מאבותיו כי סרה דעתו והשתגע והיה עם האיילים שנים רבות והוא הולך על רגליו וידיו כמוהם והנה הלך מלך האי לצוד בידה ולקח איילים רבים ונלקח הערל השוטה החשוב שהוא איל ובאו אבותיו והכירוהו ודברו אליו ולא ענה ונתנו לפניו לחם לאכול ויין לשתות ולא אבה וכתנו לו עשבים עם האיילים ואכל ובחצי הלילה ברח לאיילות השדה : ודי

רבינו סעדיה גאון

ברם עיקר שרשוהי׳ זו היא שתי ואפילו הכי ובאסור די פרזל ונחש שכפתוה סריסי המלך והרגוה בברזל ובאסור בכביעות כמו אוסרי לגפן׳ ל״א ובמסמר כבלי נחשת וברזל : בדתאה׳ בדשא השדה : יצטבע׳ יכובס כמו יכבס מתרגמינן יצבע : ועם חיותא חלקיה׳ שהיה חלקו עם חיות ובהמות והיו מרביעין אותו כדכתיב ושור בהמות יחיתן שכעשה נבוכד נצר חתן לבהמות ואוכל עשב כמוהם : לבבה מן אנשא ישנון׳ שהוסר ממנו לב אנוש ונטפש לבו כבהמה : שבעה עדנין׳ שבע שנים : בגזירת עירין׳ מלאכי אף וחימה הידועים שנוזרין מפי הקב״ה : עד דברת׳ למען : למן די יצבא׳ למי ש רצ׳ יחפוץ מתרגמינן יצבי : ושפל אנשי׳ הוא נבוכד נצר שהוא קצר ושפל קומה׳ פ״א בגזירת המלאכים כל דבר ודבר׳ ובמאמר קדושי שמים ששואלין מן הקב״ה והוא גוזר והם מכריזים בעולם : אשתומם׳ שתק ונלם כשעה אחת כמו ז׳ ימים משמים בתוכם ומחשבתו הבהילתהו : מרי חלמא לערך׳ לשונאך כמו ויהי עריך ומלאו פני תבל ערים וכן אמר דניאל מרי רבון כל העולמים החלום יחול על נבוכד נצר אויביך : די רבית ותקפת׳ אשר גדלת ותקפת : ורבותך רבת ומטת׳ וגדולתך גדלה והגיעה : ולך טרדין׳ מלאכי אף וחימה : ומטל שמיא לך מצבעין׳ שמפשיטין מעליך הבגדים שיצטבע גופך מטל השמים שתלך ערום ויחף והגשם והטל יורדין עליך : מן די תנדע׳ למען תדע ששולטין מן השמים ועל פי הגבורה השולטנות : ושבעה עדנין׳ יש פותרין אותן לחדשי׳ ומהן לשנים ומהן לשבועות : מלכי ישפר עלך׳ עצתי תיטב עליך איעצך מתרגמינן אימלכינך : וחטאך׳ שעשית בצדקה תפדה : ועויתך במחן ענין׳ ועונותיך תפדה בחנינות עניים׳ פ״א ועויתך במחן ענין ועונותיך במכות מרדות ובתעניות במיחן כמו והפילו השופט והכהו לפניו והוא מלקות ענין הם עינוי גוף ותענית כלומר במלקות ובתעניות יכופרו : הן תהוה ארכא לשלותך׳ תהיה תעלה וימים ארוכים לשלותך : ספת׳ הגיעה : ועשבא כתורין׳ אל תאמ׳ שהוא כעשה חמור או ערוד אלא כשתטה וכעט׳ בער כבהמה ומן הלכלוך והזיעה והצואה גדלו שערותיו כנוצה של נשרי׳ וצפורניו כצפורני פרס ועוזניה שדורסין בצפורניהן : כלא מטא׳ הוא בעצמו נבוכד נצר כתב באגרתו כן כלומר הכל הגיע ובא עליו את לקצ׳ ירחין תרי עשר הוא כתבן באגר׳ מספ׳ באגר׳ : טריד׳ טרוד : ולעילא

ולקצת

רש״י

ברם עקר שרשוהי בארעא ש שבקו׳ אך עיקר שרשיו הניחו׳ ובאסור די פרזל ונחש כלומר תכו רגליו בכבלי ברזל כמו שעושין לסוס שמגיחין אותו כאשר בן בכבליהו בכבלים : בדתאה׳ בעשב השדה׳ כלומ׳ כאחו שלא יוזן משם : יצטבע׳ יהא שרוי תמיד לשון טבילה : חלקה׳ חלקו : ושבעה עדנין׳ שבע שנים : יחלפון עלוהי׳ יעברו עליו בגזרה זו : שאילתא׳ גזרה׳ ועי׳ שמתלכין בקב״ה קודם שיגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא : עד דברת׳ כמו למען : די ינדעון חייא׳ שידעו כל החיים : ולמאן די יצבא׳ למי שירצה : פשריה פתרונו : ואנת כהל׳ ואתה יכול : אדין דניאל אשתומם׳ שתק : ורעיונוהי׳ ומחשבותיו : יבהלוני׳ שהיה ירא לפתור לו חלום : מראי׳ אדוני אמרו רבותי׳ אמרי חלמא לשנאיך קדם הוא׳ תלה עיניו להקב״ה ואמר חלום זה יתקיים על שונאך זה׳ ואת׳ לנבוכד נצר אמר והלא ישראל שונאיו אסם׳ שיקלל׳ : לערך׳ לשונאיך כמו ויהי ערך : די מטת על מרי מלכא אשר הגיע על אדוני המלך : ולך טרדין מן אנשא׳ ואותך יטרדו מבני אדם : לך יצבעין׳ אותך יטבילו : ושבעה עדנין יחלפון עליך׳ יש לומר נגזל בית המקדש שהחריב ש שנבנה בשבע שנים : ודי אמרו וגו׳ אשר אמרו להניח שרשוהי של אילן זהו הפתרון מלכותא לך קיימא׳ המלכות עומדת לך׳ סופך שתשיב לך ת מלכותך׳ מן די תנדע די שליטין שמיא׳ מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם : להן מלכא׳ באמת אתה מלך ש שמע לעצתי : מלכי׳ עצתי כמו איעצך אימלכינך : ישפר עלך׳ עצתי תיטב בעיניך לשמוע מילי : וחטאך בצדקה פרוק׳ וחטאתך בצדקה פרוק מעל נוארך : ועויתך במחן ענין׳ ועונותיך פרוק בחנינת עני׳ : הן תהוה ארכא לשלותיך׳ אולי תהא ארוכה לשלותך׳ שלא תוהר הרעה לבא׳ ומה ראה דניאל להשיא עצה טובה לאותו רשע ראה ישראל עניים שפלי גולה מחזרין על הפתחי׳ והשיאו עצה לפרנס את העניים אלו שגלית רעבים הם פרנסם וכן עשה פתח אוצרותיו והיה מפרנסם כל שנים עשר חדש : כלא מטא׳ כל הפתרון הגיע על נבוכד נצר : מהלך הוה׳ הולך היה : הלא דא היא׳ שמע העניים צוחים על הפתח ומצעקים אמר מה קול המון הזה באזני אמרו לו עבדיו אלו ה העניים שקבעת להם עת פרנסתם : ואמר הלא דא היא בבל רבתא וגו׳ ואילולא בזכותי אוצרותי לפרנסת עניים ה מהיכן הייתי בונה כל הפלטירין הללו׳ מעתה איני מפרנסם : עוד מלתא בפום מלכא

כך דרש ר׳ תנחומא : וליקר הדרי ולכבוד תפארתי : עדת מנך · סרה ממך : טרדין · לשון גירושין : ספת · הגזרה באתה עליו : וטפרוהי כצפרין · וצפרניו כצפור :

מה עבדת חד מן ה׳ קמצי׳ דסמי׳ להון וסי׳ הכר מה עמדי וקח לך׳ ויאמר חזאל כי מה עבדך דכלב׳ ואמרתם על מה על כי העיר׳ ומה חשחן אנחנא׳ ויאמר לה מה עבדת׳ וכל שאינן סמוכין לחו״ת וע״ן דכו׳ במכ״ד מה בסגול וכל מה בסגול הבא אחריו במתג או במשרת אות של אחריו רפויה כמו מה לידידי אבל מה דארמית ודניאל ועזרא קמוצין: בגוה ה׳ בליש׳ וסים׳ תבכה נפשי מפני גוה׳ כי השפילו ותאמר גוה׳ וגוה מגבר יכסה׳ שלף ויצא מגוה׳ ודי מהלכין בגוה: כל לישן ארמית דהבא קדים לכספא בס״ד כספא קדים לדהבא וסים׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן ב׳: נפקה נפקו כתיב נפקה קרי׳ בה שעתה נפקו אצבען והוא מן ח׳ מלין

ולקצת יומיא אנה נבוכדנצר עיני לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב ולעליא ברכת ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטנה שלטן עלם ומלכותה עם־דר ודר: וכל־דארי ארעא כלה חשיבין וכמצביה עבד בחיל שמיא ודארי ארעא ולא איתי די־ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת: בה־זמנא מנדעי יתוב עלי וליקר מלכותי הדרי וזוי יתוב עלי ולי הדברי ורברבני יבעון ועל־מלכותי התקנת ורבו יתירה הוספת לי: כען אנא נבכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל־מעבדוהי קשוט וארחתה דין ודי מהלכין בגוה יכל להשפלה:

ה בלשאצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי אלף ולקבל אלפא חמרא שתה: בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן־היכלא די בירושלם וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: באדין היתיו מאני דהבא די הנפקו מן־היכלא די־בית אלהא די בירושלם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: אשתיו חמרא ושבחו לאלהי דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא: ה בה־שעתה נפקו אצבען די יד־אנש וכתבן לקבל נברשתא על־גירא די־כתל היכלא די מלכא ומלכא חזה פס ידא די כתבה: אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעינהי יבהלנה וקטרי חרצה משתרין וארכבתה דא לדא נקשן: קרא מלכא בחיל להעלה לאשפיא כשדיא וגזריא ענה מלכא ואמר לחכימי בבל די כל־אנש די־יקרה כתבה דנה ופשרה יחונני ארגונא ילבש והמונכא די־דהבא על־צוארה ותלתי במלכותא ישלט: אדין עללין כל חכימי מלכא ולא־כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא: אדין מלכא בלשאצר שגיא מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין: מלכתא לקבל מלי מלכא ורברבנוהי לבית משתיא עללת ענת מלכתא ואמרת מלכא לעלמין חיי אל־יבהלוך רעיונך וזיויך אל־ישתנו: איתי גבר במלכותך די רוח אלהין קדישין בה וביומי אבוך נהירו ושכלתנו וחכמה כחכמת־אלהין השתכחת בה ומלכא נבכדנצר אבוך רב חרטמין אשפין כשדאין גזרין הקימה אבוך מלכא: כל־קבל די רוח יתירא ומנדע ושכלתנו מפשר חלמין ואחוית אחידן ומשרא קטרין השתכחת בה בדניאל די־מלכא שם־שמה בלטשאצר כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה:

כתיב ו׳ בסוף תיבות׳ וקרי׳ ה׳ וסי׳ להשיבו ויקם אישה וילך׳ נפשו פרה למוד מדבר׳ ואיו נביאיכם אשר נבאו׳ וחיו ועל הנחל יעלה׳ נפקו בה שעתה נפקו אצבען׳ אתעקרו משתכל הוית בקרניא׳ ונפלו ועל קרניא עשר די בראשה׳ יתגרו ובניו יתגרו ואספו: כתבה ב׳ כתי׳ ה׳ וסים׳ קרא מלכא בחיל׳ וכען העלו קדמי: עללין חד מן ד׳ מלין יתיר למ״ד במצעות תיבו׳ וסים׳ עללין באדין עללין חרטמיא׳ עללין אדין עללין כל חכימי מלכא׳ עללת מללת מלכתא לקבל מלי מלכא׳ ולהלהם ויאמר המלך אל ציבא׳ וחד חלוף קרי׳ למ״ד ולא כתי׳ וסים׳ חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל: וחכמה כחכמת חד מן י״ח מלין דגשי׳ בתר יהו״א בלא מבטל והם ח׳ בג״ד כפ״ת וסים׳ כי גאה גאה׳ ידמו כאבן׳ יי׳ מי כמוך נאדר בקדש׳ כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך׳ גלאתי כלכל׳ ושמתי כדכד׳ והכמה כחכמת אלהין׳ גדבריא דתבריא׳ וב׳ צ׳ קומו צאו מן המקום דלוט׳ קומו צאו מתוך עמי׳ וד׳ למ״ד ויאמרו לו חכמיו׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין׳ ויאמרו לא כי מלך׳ ויאמרו לו החרש דבני דן׳ ועשית קערותיו לדשנו׳ וד׳ יה קראתי יה׳ יסר יסרני יה׳ ויאמרו לא יראה יה׳ אשרי הגבר אשר תיסרנו יה׳ כל עצמותי פלוגתא דבני אשר ובני נפתלי:

רבינו סעדיה גאון

ולעילאה ברכת׳ ולעליון ברכתי כלומ׳ הצדיק עליו את הדין: וכל דארי ארעא כלה חשיבין כלא היו כן חשובין׳ ויש שפותרין כלא הוא הפירפור הנראה בעין זריחת השמש כאילו פורחין בו באוירו פירורין דקין כעפר והוא אינו דבר כתפש והולך לו ובטל עם השמש ואין בממשו כלום כן כל יושבי הארץ לפני הבורא: וכמצבייה׳ וכרצונו: די ימחא בידיה׳ שיבטל בידו: ורבו׳ וגדולה: ודי מהלכין בגוה׳ בגאוה: יכיל להשפלה׳ ימוד להם מדת השפלה כנגד מדת גאותם וימדו בעומר מתרגמינן וכלו בעומרא ויש שפותר יכלה וישפיל ועוד יוכל להשפיל: לחם רב׳ משתה גדול כמו לכו לחמו בלחמי ולמה נרע ט״ת מן בלטשאצר ולא קרא אותו בלטשאצר משום ששלח יד בכלי בית יי׳ ופתרון בלשאצר בלם אוצר מחפש אוצר ויחפש מתרגמינן ובלש וכן כתוב באדין היתיו מאני להביא אותו היום כלחם עם כורש ודריוש הכרי׳ על בבל ואז כבא וחזר בשמחת לבו ועשה סעוד׳ לשריו ולגבוריו וכנגד אלף איש היה שותה יין ואותו היום סוף שבעים שנה של גלות בבל ואז אמר בלבו מאחר שלא נגאלו עוב אינן נגאלין ואז צוה להביא כלי בית יי׳ ואמר בטעם היין שנשתכר כנגד אלף גיבוריו וצוה להביא כלי כסף וכלי זהב שהביא נבוכד נצר אביו מן ההיכל שבירושלם לשתות בהן יין המלך ושריו: שגלתיה׳ אשתו שמשכב עמה פדכתיב ישגלנה וקרינן ישכבנה ואית דאמרי כלבתא שהיתה חביבה עליו כשגל כאשת משכב חיקו: ולחנתיה׳ ופילגשיו ולבני הפילגשים מתרגמינן ולבני לחינתא: אשתיו׳ שתו: נפקה אצבען די אנש׳ זה גבריאל שנקרא איש שנאמר והאיש גבריאל: לקבל נברשתא׳ נוכח החלון׳ ד״א נברשתא כמו שמכינו הילכי אמו עשתה נברשת של זהב תרין אמוראין פליגי עלה חד אמר מנורתא וחד אמר קוכביתא תרגם עקילס לקבל נברשתא לקבל למפרס והייכו עששית ואית דאמרי לקבל נברשתא עששית הדולקת משכה לשכה ופתרון נברשתא נר בר שתא: על גירא׳ על השיד כמו אבני גיר מנופצו׳ שהיה השיד של גיר מסוח על הקיר ומלובן כמשפט היכלי המלך: זיוהי שנוהי׳ זיוו ודמותו נשתנה: וקטרי חרצה משתריין׳ קשרי חליות שבמתניו כמתחו וקטרתס מתרגמינן ותקטורימן מתניס מתרגמינן חרצין שהיו חליות שבשדרה ושבמתניס מתפקפקין ממנו: משתריין׳ ויפתח מתרגמינן ושרא: וארכובתיה דא לדא נקשן׳ וברכיו זו לזו מקישין ומכין כי כן מנהג בני אדם בעת פחדם מכין ברך אל ברך ארכובתיה כמו מארכובה ולמעלה נקשן כמו ישתקשקון ברחובות: ארגוונא׳ ארגמן מלבוש מלכים: והמניכא׳ רביד הזהב מתרגמינן מניכא דדהבא: ותלתא׳ ושלישית במלכות ישלוט: עללין׳ נכנסין: וזיוהי שניין׳ מראיו משתנין: משתבשין׳ לשון שיבשוך כמו שיבוש וייסות ואית דאמרי שיבושתא זה אמר בכה וזה אמר בכה ואין ממש בדבריהן ואית דאמרי מתבייישין שלא יכלו לפרש: מלכתא׳ אז באה המלכה כששמעה דברי המלך והשרים ונכנסה לבית המשתה ואמרה לו: איתי גבר׳ יש אדם במלכותך התחילה לספר בשבחו של דניאל: רוח יתירא׳ נבואה יתירה: ואחוית אחידן׳ והגדת דברי חידות ויש בותר אחידן לשון מסגר דברים נעלמים וסגוריא ואת הדלת סגרו מתרגמינן וית דשא אחדו: ומשרא קטרין׳ מתיר דברים קשורים וסתומין: אכת

אבן עזרא

ודי מהלכין בגוה׳ גאוה כמו כי השפילו ותאמר גוה׳ בלשאצר׳ עבד לחם רב׳ עשה מאכל: ולקבל אלפא׳ כנגד שרים אלף הפך משפט המלכים: בלשאצר׳ בטעם חמרא׳ זאת היתה עצת היין ששתה והשתכר: שגלתיה׳ כמו והשגל יושבת אצלו והיא הנבחרת המוכנת למשכב המלך וככה תשגלנה הוא המעשה: ולחנתיה׳ פלגשיו והנה שתים רעות עשה ששתו הכל בכלי הקדש ושבחו לאלהי זהב עץ ואבן: בה שעתא׳ בשעתא׳ נברשתא׳ מנורה: על גירא׳ כאבני גיר והוא השיד: כותל היכלא׳ כמו אחר כתלינו: פס ידא׳ תתיכת יד וככה יהי פסת בר גם כתונת פסים והכל כגזר מגזרת כי פסו אמוני׳ והנה ראו ידים בלא גוף: וקטרי׳ קשורי חלציו כמעט היו מותרים: נקשן׳ כדמות משיקות אשה אל אחותה: והמניכא׳ רביד הזהב: ותלתי׳ ובשלישית המלכו׳ ישלוט: משתבשין׳ כמשמעו כאדם לא ידע מה לעשות: מלכתא׳ יש אומרים אשת נבוכד נצר: נהירו׳ כמו ונהורא: ואחוית אחידן׳ מגיד חידות ומתיר קשורים: אכת

רשי

ולקצת יומיא׳ לקץ הימים׳ שקבעו לו לסוף ז׳ השנים: נטלת׳ נשאתי: ומנדעי עלי יתוב׳ ודעתי עלי חזרה ולעלאה ברכ׳ ואת העליון ברכתיו: כלה חשיבין׳ רבותי׳ אמרו הלא הילגא דיומא לה שמיה׳ אבק הנראה בשמש: וכמצביה עבד בחיל שמיא׳ וכרצונו עושה בצבא השמי׳: ולא איתי די ימחא בידיה׳ ולא יש שימחה בידו: ביה זימנא׳ באותו זמן: וליקר מלכותי הדרי׳ ולכבוד מלכותי חזרתי: וזיוי׳ ותואר פני׳ ולי הדברי ורברבני יבעון׳ ואותי יועצי ושרי היו מבקשי׳ ומחפשים אחשוב: התקנת׳ הוכנתי: ורבו יתירה הוספת לי׳ וגדולה יתרה מן הראשונה נתוספה לי׳ אמרו רבותי׳ שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: וארחתיה דין׳ ודרכיו משפט: ודי מהלכין בגוה׳ ואשר מהלכים בגאוה יכול להשפיל: בלשאצר מלכא׳ בנו היה ומלך אחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכד נאצר וגם היה בנו של נבוכד נאצר: עבד לחם רב׳ עשה סעוד׳ גדולה מצינו בספר יוסיפון שבאותו היום עם דריוש המדי וכורש ונוצח המלחמ׳ ולערב עשה משתה כמו שנאמר עליו ישעיה ערוך השלחן צפה הצפית אכול ושתה קומו השרים וגו׳ שבתוך המשתה חזרו אויבים ונלחמו על העיר ולכדוה: ולקבל אלפא חמרא׳ כנגד אלף איש היה שותה יין: אמר בטעם חמרא׳ אמר בעצת היין שנשתכר: להיתיא׳ להביא: די הנפק׳ שהוציא: שגלתיה׳ לשון מלכה כלשון ארמי כמו והשגל יושבת אצלו: היתיו׳ הובאו: די הנפיקו׳ שהוציאו: נפקו׳ אצבען׳ יצאו אצבעו׳ יד אדם מן השמים: לקבל נברשתא׳ למול המנורה אשר לפני השלחן ודוגמתו במסכת יומא עשתה נברשת של זהב: על גירא׳ על סיד טוח כותל הבית כמו כאבני גיר מנופצות והוא דומה לסיד: זיוהי שנוהי׳ תאריו נשתנו עליו: ורעיונוהי׳ מחשבותיו: וקטרי חרציה משתרין׳ אזור חלציו נפתח שהיו מותניו מתרוקנין מחמת היראה ואזורו נפתח: וקטרי חרציה משתרין׳ נתרין: וארכובתיה דא לדא נקשן׳ מקישות ודופקות: בחיל׳ בכח: להעלה׳ להכני׳: כתבה דנא׳ עכתב זה: ארגונא ילבש׳ כמשפט הפרתמים: והמניכא׳ רביד ענק ותלתי במלכות׳ ישלט׳ כשלים המלכו׳ ימשול: עללין׳ נכנסין: שגיא מתבהל׳ הרבה מתפחד: משתבשין׳ נחפזין: מלכתא לקבל מלי מלכא׳ המלכ׳ כלפי ששמעה את דברי המלך ושריו לבית המשתה באה: איתי גבר׳ יש אדם במלכותיך אשר רוח קדושים בו: כחכמת אתת

אלהין׳ אלהים: הקימה׳ מינהו שר על כלם: כל קבל וגו׳ כלפי אשר רוח יתירה ודעת השכל יש בו: קטרין׳ שיום כל סתר נמצא בו בדניאל׳

וכען ב' ר"פ וסי' הן על מלכא' וכען הועלו קדמי חכימיא אשפיא: להודעותני ב' מל' וא' חס' וסי' לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל' כען הן תכול כתבא למקרא' וכען הועלו קדמי חכימיא אשפיא' בתר' חס: מרים ב' בתרי לישני וסי' כי מרי' הם על כן קרא שמה מרה' די הוה צבא הוה מרי': ויקרא ג' ב' כתי' א' וחד כתי' ה' וסי' ותקפא ויקרא יהב לנבוכד נצר' וחסנא ויקרא יהב' הנחת מן כרסא מלכות' ויקרה העדיו מנה' בתרא כתי' ה': ואנת ב' ר"פ נסבין ו' ברישי' וסי' ואנת ברה בלשאצר' ואנת עזרא בחכמת אלהך' ואינון חד מן יד זוגין מן נ"ב ר"פ נסבין ו' בריש תיבות וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הו"ו בסד: כספא ודהבא כל לישן ארמי דהבא קדים לכספא במ"ד דקדי' כספא לדהבא וסימ'

באדין דניאל העל קדם מלכא ענה מלכא ואמר לדניאל אנתה הוא דניאל די מן בני גלותא די יהוד די היתי מלכא אבי מן יהוד: ושמעת עליך די רוח אלהין בך ונהירו ושכלתנו וחכמה יתירה השתכחת בך: טו וכען העלו קדמי חכימיא אשפיא די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעתני ולא כהלין פשר מלתא להחויה: ואנה שמעת עליך די תוכל פשרין למפשר וקטרין למשרא כען הן תוכל כתבא למקרא ופשרה להודעותני ארגונא תלבש והמונכא די דהבא על צוארך ותלתא במלכותא תשלט: באדין ענה דניאל ואמר קדם מלכא מתנתך לך להוין ונבזביתך לאחרן הב ברם כתבא אקרא למלכא ופשרא אהודענה: אנתה מלכא אלהא עליא מלכותא ורבותא ויקרא והדרא יהב לנבכדנצר אבוך: ומן רבותא די יהב לה כל עממיא אמיא ולשניא הוו זאעין ודחלין מן קדמוהי די הוא צבא הוה קטל ודי הוה צבא הוה מחא ודי הוה צבא הוה מרים ודי הוא צבא הוא משפל: כ וכדי רם לבבה ורוחה תקפת להזדה הנחת מן כרסא מלכותה ויקרה העדיו מנה: ומן בני אנשא טריד ולבבה עם חיותא שוי ועם ערדיא מדורה עשבא כתורין יטעמונה ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די ידע די שליט אלהא עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יהקים עליה: ואנתה ברה בלשאצר לא השפלת לבבך כל קבל די כל דנה ידעת: ועל מרא שמיא התרוממת ולמאניא די ביתה היתיו קדמיך ואנתה ורברבניך שגלתך ולחנתך חמרא שתין בהון ולאלהי כספא ודהבא נחשא פרזלא אעא ואבנא די לא חזין ולא שמעין ולא ידעין שבחת ולאלהא די נשמתך בידה וכל ארחתך לה לא הדרת: באדין מן קדמוהי שליח פסא די ידא וכתבא דנה רשים: כה ודנה כתבא די רשים מנא מנא תקל ופרסין: דנה פשר מלתא מנא מנה אלהא מלכותך והשלמה: תקל תקילתה במאזניא והשתכחת חסיר: פרס פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס: באדין אמר בלשאצר והלבשו לדניאל ארגונא והמונכא די דהבא על צוארה והכרזו עלוהי די להוא שליט תלתא במלכותא: ל ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא: חצי הספר

נמסר לעיל בסיפרא סוף סימן ב': כתבא כלהון כתיב א' בס"ב כתיב ה' וסים' די יקרא כתבה דנא ופשרה' די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעותני: והלבישו חד מן ו' חס' בליש' וסי' המלבש' שני עם' והלבשו לדניאל ארגונא' והלבשו את האיש' כתנות עור וילבשם' וילבשם כתנות' וילבשהו בגדים ומלאך יי': סימן מן ריש סיפרא עד בה בליליא קטיל בלטשאצר בלטאצר כתיב שי"ן קדים לאל"ף ומן בה בליליא עד סוף סיפרא בלטאשצר בלאשצר כתיב אל"ף קדים לשי"ן:

רש"י

תיבול · אם תוכלי: נבזביתך · כבוביתך: דורונותיך לאחרן הב · לאחר תן: די הוה צבא · שהיה חפץ הוה מחא · מחייה: וכדי רים לבביה · וכאשר רם לבבו: להזדא · להרשיע: הנחת · הוריד: העדיו מיני' · הסירו ממנו: טריד · נגרש: כל קבל די כל דנא ידעת · כל עמת אשר כל זה ידעת שאירע לאביך והיה לך להיות ירא מלפני הקב"ה: שליח פסא די ידא · נשלח כף יד: וכתבא דנא רשים · זה המכתב אשר חקק: מנא מנא · מנה אלהא · כלומר מנא זהו פירושו מנה אלהא מלכותך והשלמה · חשב קץ שנפסק מלכות של אביך וזרעו ומנא שכבר השלמה: תקיל תקילתא במאזנים · תקל זהו פירושו נשקלת לפניו במאזנים ונמצאת חסר מכל צד · פרס פריסת מלכותך וגו' כלומר ופרסין משמע שני פרסין האחד פריסת מלכותך נשברה מלכותך · והשני שנתנה למדי ופרס: ודריוש

אבן עזרא

אנת' הטעם שמע אתה המלך: זייעין' כמו ולא זע ממנו: להזדה' דרך זדון' וטעם וכל ארחתך ליה שאתה בידו והוא מוליכך למקום חפצו כמו רסן הסוס ביד הרכב ויפת אמר וכאחריתך תלך אליו על דרך והרוח תשוב אל אלהים אשר נתנה: רשים' רשם וכמוהו רשום בכתב: מנא' פל דבר שיסופר יחשב ועוד כי מלת פרסין שנים פרס האחד שהוא פריסת שבירת מלכותו וכריתותה ופרס השני מגזרת מדי ופרס על כן אמר ויהיבת למדי ופרס: קטיל' נהרג כמו יקטלו עני ואביון: ודריוש' דע כי זה דריוש המדי איננו דריוש הפרסי שבנה הבית בשנת שתים למלכותו והנה על דעת הקדמונים כאשר אפרש שטעה דניאל בחשבונו הנה אמרו בשנת שבע נלקחה אסתר ונולד דריוש שהו' בנה בשנת שמונ' לאחשורש וכל מלכותו י"ג שנה והנה מלך והוא בן נ' שנים כי בשנת שתים למלכותו נבנה הבית והנה כתו' בן שבע שנים יהואש במלכו וקרוב מזה המספר יאשיהו המלך והנה כתוב על זה דריוש שהיה זקן במלכו על כשדים ס"ב שנה וידוע כי כורש תפש בבל כאשר כתו' בספר ישעיהו וכתוב כורש מלך בבל ואחריו מלך אחשורש ואחר אחשורוש על דעת חכמינו מלך דריוש הפרסי שהוא בן אסתר על כן אע"פ שכתוב בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי איננו זה אחשורוש שלקח אסתר רק הוא אחר וככה היה אבי דריוש הזקן שהוא המלך הראשון ממלכי מדי ופרס שמלך על הכשדים כאשר נתפשה בבל ונפסקה מלכות כשדים בטרם מות בלשצר ואין צריך להאריך כי הדבר ברור הוא ואין ספק בו ובספרי מלכי פרס כי דריוש זה הזקן היה חותן כורש ושניהם תפשו בבל כי כורש היה מלך פרס וזה דריוש היה מלך מדי וכתוב הנני מעיר עליהם את מדי והנה כורש הניח חתנו על מלכות כשדים כי כורש המליכו כי כורש אמר כל ממלכות הארץ נתן אלהים בידי והנה בזמן אחד מלכו על כן בנפול כשדים עלו ישראל מבבל עם זרובבל כאשר צוה כורש שהוא מלך הגדול על כן כתוב ויהי לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס ופירוש בשנת אחת לכורש שמלך על בבל שהיו שם ישראל כי מלך היה בתחילה על כן נקרא כורש מלך בבל:

ספר

רבינו סעדיה גאון

אנת הוא דניאל' וכיון שהיה מכירו אלא אמר לו יש בך כח לפרש המכתב הזה ולקרותו: מן יהוד' מארץ יהודה: השתכחת בך' נמצאת בך: ולא כהלין כתבא למיקרי' לא יכלו המכתב לקרות ולפתור: ונבזביתך' כמו ונבזבה כדתנן התם שבזבז כל נכסיו לשון הוצאה' ד"א ונבזביתך דורון שלך: אנת מלכא כך אמר לו אתה המלך בלשאצר תדע כי אל עליון מלוכה וגדולה וכבוד והדר נתן לנבוכד נצר אביך: די הוה צבי הוה קטיל' שקונס עליו מיתה: מחא' מחיה שמבטל ממנו דין מיתה: וכדי רם' וכאשר רם לבבו ורוחו נתאמצה ונתחזקה להזיד הורד מכסא מלכותו וכבוד הוסר ממנו: ערדיא' הם חמורים שבמדבר כמו מוסרות ערוד מי פתח ונקן כדי שיכיר בין חמור לערוד: מדוריה' מדור וייסוב שלו: גשמה יצטבע' גופו יתכבס שיהיה הולך ערום ויחף: ולמן די יצבא' ולמי שירצה: יקים עלה' על המלוכה: לא הדרת' לא נתת הוד ושבח: שליח' נשתלח: פסא די ידא' פיסת היד היא הכף עם האצבעות כמו סוף היד כמו מפסי יד ועד עקבות רגל חתיכת יד כתונת הפסים שהיתה עשויה חתיכות ציורים ומן המחלוקת הנה יפרש מי אפסים שמגיעין עד פס הרגל: ודנא כתבא די רשים' בכתב הקדם ולא יכלו חכמיו לקרותו ולא לפרשו וכך היה כתוב זה על גבי זה זה שיטה ראשונה ממתוס ושניה ככקפי ושלישית אאלרן והטור מגיד מנא מנא תקל ופרסין וזה פתר מפא מנא אלהים פעמים ימי מלכותיך וראה והגיע שלימה וספתה מלכות בבל כי כן כתוב והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד' ופרס פריסת מלכותך נחלקה מלכותך שכן קורין לחצי מנה פרס ועוד מפרסת פרסה מתרגמינן דסדיקת פרסתא כלומר חלוקת פרסה וכן גם זה פרס חלק והוא מן פרסה שפורסין ומחלקין מן הלחם כיון ששמע כן אמר להלבים לדניאל ארגמן ולתת רביד זהב על צוארו להחניפו למען ילך ויתפלל ויבטל הגזירה אמר לו כבר נגזרה גזירה לפי שטעית בחשבונך שסמכת על הכתב לפי מלאת לבבל שבעים שנה כיצד שנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כיבש נינוה בשניה כיבש את יהויקים ומשם הותחלה הגולה שנ' ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה ויוצא אתו מבית הכלא שמונה קודם גלות יהויקים שקדם ומלך ול"ז שנה היה אחריכן הרי מ"ה שנה למלכו' נבוכד נצר לפי שהשנה הראשונה שכיבש נינוה איננה מן המניין ואין אנו מונין לגלות בבל אלא משתים למלכותו שכיבש יהויקים ח' שנים קודם גלות יהויקים ול"ז הרי מ"ה כנ' שנים של אויל מרודך הרי ס"ח וב' שנים של בלשאצר הרי שבעים שנה ואותו היום סוף שבעים שנה יצא ונלחם בלשאצר עם כורש ודריוש ונצחו גיבוריו וחזר בשמחה ועשה משתה לאלף גיבוריו ואמר בלבו כיון שהגיעו ע' שנה ולא נגאלו שוב אינן נגאלין וצוה להוציא כלי בית המקדש מן האוצר ושתה בהן הוא ואשתו וגיבוריו ופילגשיו ועל כן אמר לו דניאל ועל מרא שמיא התרוממתה ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך וכתי' בתריה ביה בליליא קטול קטיל בלשאצר מלכא ומי הרגו סרים אחד שומר ראש המלך שכיון ששמע נבואת דניאל אמר בלבו בודאי זה האיש דניאל דבריו נכונים הם הלך והרג את המלך ולקח את ראשו ויצא מן העיר והוליכו לכורש ודריוש הצריש על בבל אז נתאמנו כורש ודריוש במלחמה על בבל ומסרה הקב"ה בידם כדברי ירמיהו לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד על בבל:

ודריוש

אלין ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חסרים וסימ׳ די מרעע כל אלין תדיק ותרוע׳ תדיק ותסיף כל אלין מלכותא׳ ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון׳ אדין סרכיא ואחשדרפניא
אלך הרגשו׳ אלין חיותא רברבתא: שלו ו׳ וסי׳ מדוע דרך רשעים צלחה׳ היו צריה לראש׳ די יאמר שלה על אלההון כן כתיב׳ וכל שלו ושחותה לא השכחת עלוהי
וזהירין הוו שלו למעבד׳ יום ביום די לא שלו: אדין ט׳ ר״פ בטעם וסימ׳ נפל על אנפוהי׳ שגיא מתבהל׳ די לא נהשכח לדניאל דנה׳ סרכיא ואחשדרפניא אלין הרגישו
על מלכא׳ הרגישו והשכחו לדניאל׳ קריבו ואמרין קדם מלכא׳ ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל׳ אזל מלכא להיכליה׳ אדין תתני פחת עבר נהרה: ברכוהי ל׳ רפי סימן

ו ודריוש מדיא קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין: שפר קדם דריוש והקים על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין די להון בכל מלכותא: ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון די להון אחשדרפניא אלין יהבין להון טעמא ומלכא לא להוא נזק: אדין דניאל דנה הוא מתנצח על סרכיא ואחשדרפניא כל קבל די רוח יתירא בה ומלכא עשית להקמותה על כל מלכותא:

ה אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בען עלה להשכחה לדניאל מצד מלכותא וכל עלה ושחיתה לא יכלין להשכחה כל קבל די מהימן הוא וכל שלו ושחיתה לא השתכחת עלוהי: אדין גבריא אלך אמרין די לא נהשכח לדניאל דנה כל עלא להן השכחנא עלוהי בדת אלהה: אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו על מלכא וכן אמרין לה דריוש מלכא לעלמין חיי: אתיעטו כל סרכי מלכותא סגניא ואחשדרפניא הדבריא ופחותא לקימה קים מלכא ולתקפה אסר די כל די יבעה בעו מן כל אלה ואנש עד יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגב אריותא: כען מלכא תקים אסרא ותרשם כתבא די לא להשניה כדת מדי ופרס די לא תעדא: **י** כל קבל דנה מלכא דריוש רשם כתבא ואסרא: ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתה וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנה: אדין גבריא אלך הרגשו והשכחו לדניאל בעה ומתחנן קדם אלהה: באדין קרבו ואמרין קדם מלכא על אסר מלכא הלא אסר רשמת די כל אנש די יבעה מן כל אלה ואנש עד יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגוב אריותא ענה מלכא ואמר יציבא מלתא כדת מדי ופרס די לא תעדא: באדין ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל די מן בני גלותא די יהוד לא שם עליך מלכא טעם ועל אסרא די רשמת וזמנין תלתה ביומא בעא בעותה: **טו** אדין מלכא כדי מלתא שמע שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם בל לשיזבותה ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותה: באדין גבריא אלך הרגשו על מלכא ואמרין למלכא דע מלכא די דת למדי ופרס די כל אסר וקים די מלכא יהקים לא להשניה: באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ורמו לגבא די אריותא ענה מלכא ואמר לדניאל אלהך די אנתה פלח לה בתדירא הוא ישזבנך:

כל לשון ברכים דגשים בט״ב וסימ׳ הוה ברך על ברכוהי׳ כרעו על ברכיהם למים׳ וכל ברך שהוא לשון ברכים נפתח כולו והנגינה לעיל: ברך על ברכוהי׳ יש ספרים
כתו׳ ברך וננ״קד ברי״ך ונמ״ס׳ עליו ל׳ חסר׳ ויש ספרים שהוא ברך נקוד הבי״ת בקמ״ץ והנגינה מלעי״ל ונמס׳ עליו ל׳ מלעי״ל׳ ויש ספרים שהוא מלר״ע והבי״ת קמ״ץ: קריבו
י׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ בס׳ בסדר ויקרא: באדין כל ר״פ דסיפ׳ באדין במ״ג אדין וסימ׳ נמס׳ במס׳ רבת׳ בערך אד בס״ד: כל ל׳ קמץ אדין מלכא כדי מלהא׳ והוא חד מן א״ב מן תרין
תרין אתין ה׳ו וג ול׳ קמץ וסי׳ במסר׳ רבת׳:

רבינו סעדיה גאון

ודריוש מדאה קביל מלכותא׳ אז הותחלה מלכות פרס ומדי ובטלה מלכות בבל: ועלא מנהון׳ למעלה מהן שוטרים שלשה אשר דניאל אחד מהם: טעמא׳ עצה: נזיק׳ ניזוק: מתנצח׳ נוצח: על סרכיא׳ שוטרים מתרגמינן סרכיא: ומלכא עשית להקמותיה׳ והמלך מחשב להקימו על המלוכה לילך לעשות מלחמותיו והוא ישב בהשקט: עשית׳ כמו ביום ההוא אבדו עשתונותיו: בעין עילה להשכחא׳ רוצין למצוא עלילה לדניאל מצד המלכות: עילה ושחיתא׳ עלילה ומום כמו כי משחתם בהם מום בם כלומר שום דבר תואנה: שלו׳ פשע ושגגה ויש אומרים שלו ריסול כמו לא תשלה לא תתרשל: להן השכחנא עלוהי בדת אלהיה׳ כי אם נמצא עליו עלילה בדת אלהיה׳ פ״א מצד מלכותא כלומר שיגזור המלך דבר והוא יבטל וימצא לו עלילה: הרגישו על מלכא׳ כמו למה רגשו גוים לשון קיבוץ עם כמו בבית אלהים נהלך ברגש: אתיעטו׳ נתיעצו כמו עטה וטעם: לקיימא קיים מלכא׳ לקיים קיום המלך: אסר׳ כמו לאסור אסר על נפשו לדבר שהוא מותר ונוהג בו איסור: די כל די יבעא בעו׳ שכל מי שיבקש רחמים ותפילה כמו דמתרגמינן אנא בעותך מן קדמי זו היא תפילה: יתרמי לגוב אריותא׳ יושלך בבור אריות: להן מינך מלכא׳ לפי שהיו אנשים במלכותו שמאמינים ומשתחוים ומתפללין לאדם תקום אסרא׳ תקיים איסר: ותרשום כתבא׳ כמו הרשום בכתב אמת: די לא להשניא׳ שלא ישתנה: די לא תעדי׳ שלא תסור׳ ודניאל כשידע שכשבילו נרשם שכתב בא אל ביתו: וכוין׳ וחלונות פתוחות לו בעלייה שלו: נגד ירושלם׳ כדי שתהא תפלתו נשמעת שהיה מכוון את לבו נגד בית המקדש שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים: וזימנין תלתא׳ ושלש פעמים ביום שחרית וערבית ומנחה היה כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלהיו ושמא תאמר אותו היום התחיל ראה מה כתי׳ כל קבל די הוה עבד מן קדמת דנא כמו שהיה רגיל לעשות קודם לכן אז היו הולכים ואורבים סביבות בית דניאל ומצאו שם נערה ושאלוה מה עושה דניאל אמרה להם הוא כורע על ברכיו ומתפלל לאלהיו בעלייתו מיד הלכו ומצאו שנאמר אדין גבריא אילך הרגישו והשכחו לדניאל בעי ומתחנן קדם אלהה: יציבא׳ אמת: שם עלך מלכא טעם׳ כלומר גזר גזירה על גזירת המלך וביטל גזירת המלך מפני גזירתו והוא מתפלל שלש פעמים ביום: שגיא באש עלוהי׳ מאד הרע לו: ועל דניאל שם בל׳ שם לב בהפיכת התיבה כמו כבש כשב וכמו שמלה שלמה ויש שם תחבולות ופותרין בל בלילות דבריס ופיוס אמרים ויש כח ושכם ד״א ועל דניאל שם בל לשזבותיה שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר מנדה בלו והלך ונרסינן בכלדים אמר רבא שרי ליה לגורבא מרבנן למימר גורבא מרבנן אנא דלא למיתן כרגא שנאמר ומנדה בלו והלך מנדה זו מנת המלך בלו זה כסף גולגלתא והלך זו ארנונא כלומר על דניאל שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר ואם כופר יושת עליו שרצה לפדותו בממון ולא יכול כך פירש רב מתתיהו הגאון ז״ל: הוא משתדר׳ מתעסק ונלחם ונאבק עם שריו כדי להצילו ויאבק מתרגמי׳ ואישתדל ל״ש מתחלף עם למ״ד כמו נאלו ונארו ופתרון שניהם והכה: והיתיו׳ והביאו: ורמו׳ והשליכו:

והיתית

השמש היה משתדל להצילו אבל בשהגיע זמן תפלתו פרע לה קבה על ברכיו והתפלל תפלתו ושוב לא היה לו פתחון פה להצילו: די מלכא יהקם. אשר המלך יגזור ויעמוד לא לאדם לשנותו:

אבן עזרא

שפר׳ בכל מלכותא׳ הטעם מלכות כשדים: ועלא׳ סרכין׳ גדולי׳ מהאחשדרפני׳: נזיק׳ כמו בנזק המלך: אדין׳ מתנצח׳ כמו מנצח: עשית׳ חשב כמו עשתונותיו וככה עשתי עשרה כאשר פירשתי בספר המספר: אדין׳ בדת׳ מנהג וכן בלשון ישמעאל: הרגישו׳ התחברו כמו נהלך ברגש למה רגשו גוים: ולתקפה אסר׳ כמו וכל אסר אסרה על נפשה: לגוב׳ לבור: די לא תעדה׳ חוק ולא יעבור: וכוין׳ חלונות וכן בלשון ישמעאל: נגד ירושלם׳ כמו שכתו׳ והתפללו אליך דרך ארצם: וזימנין תלתא׳ הם השלש תפילות שהעתיקו קדמונינו: בריך על ברכוהי׳ כמו ויברך על ברכיו: ומצלי׳ מתפלל וכן בלשון ישמעאל: באדין׳ לגוב אריותא׳ בור היה מלא אריות ושם משליכי׳ טרפש וכל מי שהיה בן מות: באש עלוהי׳ רע בעיניו: שם בל׳ לבו כמו בלשון ישמעאל בל לב להצילו ועד בא השמש: משתדר׳ אין לו חבר ופירושו כמו מחשב בכל יכולתו ומבקש עלילות:

בעזקתיה

רש״י

ודריוש מדיא קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין׳ למה מנה שנותיו לומר לך ביום שנכנס נבוכד נאצר להיכל בימי יהויקים נולד שטנו דריוש׳ מגלות יכניה ועד כאן ס״ב שנה אמר מר ב׳ גלו בימי יהויכין בשבע לנבוכד נאצר יהויקי׳ שהיא שמנה לנבוכד נאצר כשתיירו לנבוכד נאצר כאשר שלשים ושבע שהרי ארבעי׳ וחמשה מלך ונ״ב דאויל מרודך כמו שאמרו רז״ל במסכ׳ מגילה כ׳ שעבדו לנבוכד נאצר הרי ס״ב: ועלא מנהון׳ ולמעלה מהן: די להון אחשדרפניא׳ שיתנו האחשדרפנים הללו עצה לשלשה הפרכים: ומלכא לא להוי נזיק׳ והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכות המוטל עליהם לעשות: דניאל דנה׳ דניאל זה: מתנצח׳ מתגבר: ומלכא עשית׳ המלך היה חושב בלבו להקימו על כלם: הוו בעין עלא׳ היו מבקשי עלילה למצוא לדניאל בדבר המלכות שיוכלו להלשין עליו: די לא נהשכח אמרו ביניהם לא נמצא לדניאל זה שום עלילה: להן השכחנא עלוהי׳ אבל נמצא עליו עלילה על ידי תורת אלהיו אם נוכל לבקש מאת פני המלך שום גזירה שיגזור להעבירו על תורתו והוא לא יקיי׳ את מצות המלך והרי העלילה: הרגישו׳ משמשו על המלך: אתיעטו׳ נועצו: לקימא קים מלכא׳ להחזיק בדת המלך ככה לפי שמחדש באת למלוך וממדיכה אחרת אתה נצריך תקון׳ די יבעא בעו׳ אשר יבקש שום בקשה: להן מינך מלכא׳ זולתי ממך המלך: לגוב אריותא׳ לבור שאריו׳ המלך שם: תקים אסרא׳ תעמיד חק זה: די לא להשניא׳ שלא לשנות כדת מדי ופרס: די לא תעדא׳ שלא תעבר: כדי ידע׳ כאשר ידע: וכוין פתיחן ליה בעליתא׳ בעליתו: נגד ירושלם׳ לנגד כ״ה׳ ואע״פי שחרב עשה כמו שאמר שלמה והתפללו אליך דרך ארצם: ברך על ברכוהי׳ כורע על ברכיו: וזמנין תלת׳ ערבי שחרי ומנחה: כל קבל די הוה עבד וגו׳ ככל אשר היה עושה לפני זאת: ארגישו׳ משמשו: וקפשו: על אסר מלכא׳ על כתוב איסור המלך אשר באו להלשין׳ יציבא מילתא׳ אמת הדבר: לא שם עליך מלכא טעם׳ לא נתן לב ועצה לחוש על גזירותך: בעא בעותיה׳ מתפלל תפלתו: כדי מילתא שמע׳ כאשר שמע הדבר: שגיא באש עלוהי׳ הרבה הרע בעיניו שהיה אוהב את דניאל וקשה עליו מיתתו׳ ועל דניאל שם בל לשזבותיה׳ ועל דניאל שם לחוי׳ לחות הדבר להצילו נאמ׳ להם איכו מאמין בכם בל׳ איכי יודע דוגמתו אך עיכיכו יורה שתרוכו ועד מעלי שמשא׳ ועד בא׳ והיתית

אלהי ב׳ וסימ׳ ועד אחרין על קדמי דניאל׳ אלהי שלח מלאכה וסגר : כל ד׳ פשוטה בלישן ארמי קמץ במ״ר פתחין וסי׳ מברך שדרך מישך תתהרך : אילך כל סיפרא אילך
במ״ה אילין וג׳ מנהון מל וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר לעיל ריש סי׳ ו׳ : רמו ל׳ ואמר מלכא והיתיו׳ וחד ורמו באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ואינון מן מלין דחד ריש וחד וריש וכל
חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הריש בס״ד : סי׳ כל סיפרא ר״פ ומן במ״א מן וסי׳ מן קדמי שים טעם די בכל שלטן : סופא ג׳ כתי׳ אלף וסי׳ אלהא הוא
וקים לעלמין ומלכותה׳ ושלטניה יהעדון להשמדה ולהובדה׳ עד כדה סופא די מלתא אנא דניאל : בשנת כלהו׳ ר״פ ומצעורת בשנת במ״ט ר״פ וחד מצעורת פסוק ובשנת

והיתית אבן חדא ושמת על־פם גבא וחתמה מלכא
בעזקתה ובעזקת רברבנוהי די לא־תשנא צבו
בדניאל׃ אדין אזל מלכא להיכלה ובת טות
ודחון לא־הנעל קדמוהי ושנתה נדת עלוהי׃ כ
באדין מלכא בשפרפרא יקום בנגהא ובהתבהלה
לגבא די־אריותא אזל׃ וכמקרבה לגבא לדניאל
בקל עציב זעק ענה מלכא ואמר לדניאל דניאל
עבד אלהא חיא אלהך די אנתה פלח־לה בתדירא
היכל לשיזבותך מן־אריותא׃ אדין דניאל עם־
מלכא מלל מלכא לעלמין חיי׃ אלהי שלח
מלאכה וסגר פם אריותא ולא חבלוני כל־קבל די
קדמוהי זכו השתכחת לי ואף קדמך מלכא חבולה
לא עבדת׃ באדין מלכא שגיא טאב עלוהי
ולדניאל אמר להנסקה מן־גבא והסק דניאל מן־
גבא וכל־חבל לא השתכח בה די הימן באלהה׃
כה ואמר מלכא והיתיו גבריא אלך די־אכלו קרצוהי
די דניאל ולגב אריותא רמו אנון בניהון ונשיהון
ולא־מטו לארעית גבא עד די־שלטו בהון אריותא
וכל־גרמיהון הדקו׃ באדין
דריוש מלכא כתב לכל־עממיא אמיא ולשניא די־
דארין בכל־ארעא שלמכון ישגא׃ מן־קדמי
שים טעם די בכל־שלטן מלכותי להון זאעין
ודחלין מן־קדם אלהה די־דניאל די־הוא אלהא
חיא וקים לעלמין ומלכותה די־לא תתחבל
ושלטנה עד־סופא׃ משיזב ומצל ועבד אתין
ותמהין בשמיא ובארעא די שיזב לדניאל מן־יד
אריותא׃ ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש
ובמלכות כורש פרסיא׃

בשנת חדה לבלאשצר מלך בבל דניאל ז
חלם חזה וחזוי ראשה על־משכבה באדין חלמא
כתב ראש מלין אמר׃ ענה דניאל ואמר חזה הוית
בחזוי עם־ליליא וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן
לימא רבא׃ וארבע חיון רברבן סלקן מן־ימא
שנין דא מן־דא׃ קדמיתא כאריה וגפין די־נשר
לה חזה הוית עד די־מריטו גפיה ונטילת מן־ארעא
ועל־רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה׃

וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ט״ו : כתב ג׳ וסימ׳ ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן׳ כי כתב אשר נכתב בשם המלך׳ באדין חלמא כתב ראש מלין אמ׳ : וארבע
ב׳ ר״פ וסימ׳ וארבע כתפות אל ארבע׳ וארבע חיון רברבן׳ ואינון חד מן י״ד זוגין מן ב״ב ר״פ נסבין ו׳ ברישי׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד : ולבב ה׳ וסי׳
ולבב מצרים ימס בקרבו׳ וינע לבבו ולבב עמו בנוע עצי יער׳ ולבב נמהרים יבין דעת׳ ולבב חיוה יתיהב ליה ושבעה עדנין׳ ולבב אנש יהיב לה:

אבן עזרא

בעזקתיה׳ בטבעתו ויש אומרים כי כן ויעתקהו : ובת׳ לן : טות׳ צם וכן בלשון ישמעאל : ודחון׳ נגינות ושירות : בשפרפרא׳ בעלות השחר׳ עציב׳ מן עצבון : בתדירא׳ תמיד : חבולה׳ השחתה : והוסק׳ כמו אסק שמים : כמו ולא מטו לארעית גובא׳ לא הגיעו לתחתית הבור : גרמיהון׳ עצמותם חמור גרם : ודניאל דנא הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה׳ והנה יורה כי לא חיה יותר כי זקן היה ושמבצר הוא זרובבל ולא דניאל בעתי ראיות שאמר על זרובבל פחת יהודה ויהי לו לששבצר שמיה כי פחה שמיה וראיה אחרת גדולה וחזקה מזאת שאמר זכריה ידי זרובבל יסדו הבית הזה וככה כתוב בספר עזרא וגם כתוב אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם : בשנת חדא לבלשצר׳ עתה אחל לפרש הנבואות : ריש מלין אמר׳ אמר יפת ראשי דברים דבר ולא כל דברים ולפי דעתי ככה ראשית דברי דניאל : ענה׳ עם ליליא׳ בחזון הלילה : וארו׳ כמו ואלו ויש אומרים כי כמוהו וידע אלמנותיו שהוא ארמנותיו : מגיחין׳ כמו יגיח ירדן : לימא רבא׳ לים הגדול : וארבע חיות גדולות עולות מן הים שונות זאת מזאת : קדמיתא׳ הראשונה כאריה וכנפי נשר לה׳ ורואה הייתי ומרטו כנפיה ונשאה מן הארץ ועל רגלים כאנוש הוקמה ולב אנוש נתן לה : וארו

רבינו סעדיה גאון

והיתית׳ והובאה : ושומת׳ והושמה על פי הבור : וחתמה מלכא בעזקתיה׳ וחתמה המלך בטבעתו שכן קורין לחותם סיתומא ולמה כסו הבור באבן וחתמוה בטבעת המלך ובטבעות שרים שאם היה הבור פתוח היו זורקין עליו לוכביות וחצים אותן שסונאין אותו ואומרים כי האריות הרגוהו : די לא תשנא צבו בדניאל׳ שלא תשתנה תאותם וחפצם בדניאל כלומר שאם לא יהרגוהו האריות בבור יהרגוהו הם : ובת טות׳ לן בלא אכילה ושתייה ובלן מתרגמינן ובת׳ טות פי׳ אדם שלא אכל בערב כדאמרינן כל הלמא בלא טות וגם בלשון ערבי מי שלא אוכל בערב אומרים עלין טוות אלברא פ״א ובת טות ואשה בתולה : ודחון׳ ומזמורין בכינורות ובנבלים לא הכנסו לפניו כי כן היה משפט חוקי להביא לפניו נערות בתולות ומשחקות לפניו ודחון כמו וחדון תיבה הפוכה : בשפרפרא׳ בשחר כמו ברוחו שמים שפרה : בנגהא׳ בטרם יאיר היום כמו שאמרו חכמים באורתא דתליסר נגהי ארביסר וכמו נגה ליה יומא : בקל עציב׳ בקול עצב ושפל : אלהי שלח מלאכיה׳ אריא דבי עילאי הוא אריה של כסא הכבוד היה שואג ואומר השמרו אריות שלא תזיקו לאריה בן גור אריה ואמנם כי דבקו שיניהם ומלתעותם יחדו בלי פירוד מאימת אריה השואג וסגר פיות האריות ולא השחיתוני ואף אחרת גדולה מזו הפליא עמי אשר הביא חבקוק הנביא מארץ יהוד׳ וארוחת פועלי שדה עמו יחדו והביאו אלי ואכלנו ושתינו יחד והללנו שם הבורא ואז הלך לדרכו על המלאך שהביאו והנני חי כאשר אדוני רואה : זכו השתכחת לי׳ זכות נמצאת לי : חבולה לא עבדת׳ כלום פשע והשחתה לא עשיתי כי שחת עמך מתרגמינן חרי חב עמך : טאיב עלוהי׳ הטיב עליו : להנסקה׳ להוציא ולעלות : חבל׳ מום : די המין באלהיה׳ שהאמין באלהיו : אכלו קרצוהי׳ הלשינוהו שכל מי שמלשין חבירו רו לו כאילו אוכל בשרו׳ ד״א אכלו קרצוהי הלשינוהו שכל מי שמלשין את חבירו כאילו הורגו ושוחטו דתכן קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו ואמרו חכמים לישנא בישא תלת קטלא : לארעית גובא׳ לקרקעית הבור : גרמיהון הדיקו׳ ועצמותם כתתו הדק : מן קדמי שים טעם׳ מלפני נגזרה גזירה : זאעין ודחלין׳ יראים ונפחדים כ נודעו : משיזב׳ שהציל לחנניה מישאל ועזריה מכבשן האש ומציל שהציל לדניאל מגוב אריות : אתין ותמהין׳ אותות ומופתים : בשנת חדא לבלשאצר׳ זה החלום ראה דניאל בבבל בשנה הראשונה לבלשאצר ונכתב מוקדם ומאוחר בספר : באדין חלמא׳ בכן החלום היה כתוב וראש דבריו אומרי׳ וזה פירושו דניאל ראה חל ומראה ראשו על משכבו אז החלום ראשית דבריו וענה ואמר דניאל רואה הייתי במראות הלילה והנה ארבע רוחות השמים מקיפין לים הגדול וי״א מגיחן כלחמים כ לאנחא קרבא וי״א נוסעין והולכין כמו בגיחו מרחם יצא וי״א כמו ותגח בנהרותיך יגיח ירדן אל פיהו לשון שאיבת מים ומלאוי מים לשתות ליבם ולמעט כלומר מתבלבלין בים הגדול למען ישאו הרוחות עבים אל הים וישאבוהו העבים למען הריק מקוה תעלת מימיו ונכח אותן הרוחות יבשו מי הים הגדול׳ ואז ארבע חיון רברבן סלקן מן ימא רבא המה ארבע מלכיות שמשולין לחיות רעות : שניין דא מן דא׳ שונות זו מזו בגזירותיהן׳ כבוכד נצר גזר לעבוד לצלם והעובר יושלך לכבשן האש׳ אחשורוש ג בסעודתו כל ישראל להכשילם וגידל להמן לשום צלם בצוארו למען אשר ישתחוו לו ומי שלא ישתחוה לו יתלה בעץ׳ יון גזרו על הברית מי שימול את בנו וישמור השבת יהר בחרב׳ פרס גזרה על כל המצות שבתורה ונוזרת שמדות : קדמיתא כאריה׳ זה נבוכד נצר שנאמר בו עלה אריה מסובכו : וגפין דינשר לה׳ שהיה טושה כנשר ודורס כאריה מה הנשר מרחף בכנפיו אף הוא הכל מתרחפין תחת מלכותו והוא שאמר הכתוב כאשר ידאה הנשר זה נבוכד נצר : חזה הוית עד די מריטו גפיה׳ ונגטלת מן הארץ מבני אדם בזמן שעברו עליו שבעה עדנין : ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה בזמן שחזר למלכותו : ואחרו

רש״י

והיתית אבן חדא׳ והובאת אבן אחת וככל ארץ בבל אין אבן כי אם לבנים כמו של הבה נלבנה לבני׳ למדנו שאין אבן בבבל ולפי שעה הביאוה מלאכי׳ מארץ ישראל׳ אם התנה במעשה ב בראשית על הים שיקרע לבני ישראל׳ ועל האש שיצטנן לחנניה וחביריו׳ ועל האריות מהזיק לדניאל׳ לא התנה על זריקת אבן וזיין שלא יזיק באדם׳ והמלך אמר מאריות אי אפשר לשלקו שכבר נגזרה גזירה אודה כו מהזקת אדם והנם אם יבא יבא : ושמת על פום גובא׳ הושמה על פי הגומא : בעזקתיה׳ בטבעתו שלא יזיזוה ממקומו ויסליכו עליו אבנים להרגו : די לא תשנא צבו בדניאל׳ שלא תשתנה רצונו כלומר שלא יעשו לו היזק ברצונם : ובת טות׳ לן בתענית : ודחון׳ ושלחן במשנה כך פתרו דונש לא ה תכניסו לפניו שלחן לאכול. ושנתה נדת עלוהי׳ נדדה שנתו : בשפרפרא׳ בעלות שחר והרבה יש כ בתרגום יונתן : יקום בנגהא׳ עמוד לאור הבקר ולא בשלש שעות כשאר מלכי׳ : ובהתבהלה לגוב די אריותא אזל׳ ובבהלה לחפירת הארי׳ אזל : חבולה לא עבדת׳ שום דבר כיעור וסקר לא עשיתי : שגיא טאב עלוהי׳ הרבה הוטב בעיניו : ולדניאל׳ ואת דניאל בוה ל להעלות מן הבור : די הימין באלהיה׳ אשר האמין באלהיו : די אכלו קרצוהי׳ אשר הלשינו עליו : לא מטו לארעית גובא׳ לא הגיעו לתחתית הבור עד שאכלו בהם האריות וכל עצמותיה׳ הדיקו : באדין דריוש מלכא די דארין בכל ארעא׳ שדרין בכל הארץ׳ שלמכון ישגא : ובמלכות כורש׳ שמלך אחר דריוש שלא מלך דריוש ה המדי אלא שנה אחת ונהרג במלחמ׳ כאשר כתו׳ בספר יוסף בן גוריון והמליכו את כורש אתלו עליהם בתוך החיל : באדין חלמא כתב׳ אז וראשי הדברי׳ אמ׳ : וארו והנה : ארבע רוחי שמיא מגיחין וגו׳׳ ארבע רוחות נושבו׳ באות מארבע רוחו׳ העולם ולוחמו׳ עם הים הגדול ו וסוערות אותו : וארבע חיון׳ וארבע חיות : שנין דא מן דא׳ משונות זו מזו׳ קדמיתא כאריה ו וגפין דנשר לה׳ היא כארי׳ ולה כנפי נשר זהו היא מלכות בבל שהיא מושלת כאותה שיטה וכך רואה אותה ירמיה שנ׳ עלה אריה מסבכו׳ ואומר הנה כאשר ידאה וגו׳ עד די מריטו גפה כמרטו כפיה זו היא רמז למפלתה : ונטילת מן ארעא לשון כסתלקה מן הארץ רמז שתכלה המלכות מן הארץ : ולבב אנש׳ לשון אלשו׳ כמו ידעו גוי׳ אנוש המה סלה : אחרי

ולה ל׳ פתח גפין ארבע וג׳ קמצין וסימ׳ ולה שפחה מצרית׳ ולה שתי פיות גמר ארכה דאהוד׳ ולה אמר עלי לביתך׃ ותקיפה תקיפה ג׳ ב׳ כתיב א׳ וחד כתי׳ ה׳ וסי׳ ומלכו רביעאה תהוא תקיפה כפרזלא׳ מן קצת מלכותא תהוה תקיפא׳ דחילה ואמתני ותקיפא יתירה׃ סלקת ל׳ קמץ ואלו קרן אחרי זעירא׳ וא׳ פתח סלקת ועל קרניא עשר די בראשה׳ ואינון מן אב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ דלוג וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך פתח בס״ד׃

ה וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדב ולשטר חד הקמת ותלת עלעין בפמה בין שניה וכן אמרין לה קומי אכלי בשר שגיא׃ באתר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר ולה גפין ארבע די עוף על גביה וארבעה ראשין לחיותא ושלטן יהיב לה׃ באתר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוה רביעיא דחילה ואמתני ותקיפא יתירה ושנין די פרזל לה רברבן אכלה ומדקה ושארא ברגליה רפסה והיא משניה מן כל חיותא די קדמיה וקרנין עשר לה׃ משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון ותלת מן קרניא קדמיתא אתעקרו מן קדמיה ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא ופם ממלל רברבן׃ חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר

רבינו סעדיה גאון

וארו׳ ואלו פשר אחר ר״ם מתחלף עם למ״ד כיוצא בו מזלות מזרו׳ ר״ם מתחלף עם למ״ד׳ וארו והנה חיה אחרת שנית דומה לדוב וזהו כורש מלך פרס שהפרסיים מסורבלין בבשר כדוב ואוכלין ושותין כדוב׃ ולסטר חד הקימת׳ שמלך הוא במקצת המלכות ודריוש מלך בכל הארץ׃ ותלת עלעין׳ צלעות וי״א מלתעות שלש שינים גדולים בפיה הם ג׳ מלכים העומדי׳ לפרס אחרי כורש וגם אמרו אנשי לבב אחרי דריוש׃ וכן אמרין לה קומי אכולי בשר סגיא׳ כלומר ממון הרבה ועושר גדול כאמור במלכות אחשורוש בהראותו את עושר כבוד מלכותו ועושר המן בכללו׃ בתר דנה׳ אחר שנתחזק בעשרו רואה הייתי והנה אחרת כנמר זה שו מלכות יון שנמשלה לנמר להיות קלה בגזירות כקלות הנמר לטרוף טרף שאין לך קלה בחיות רעות כנמר׃ ולה גפין ארבע׳ ולה כנפים ארבע ככנפי עוף על גביה וארבעה ראשים לחיה׃ וגם שולטן וממשלת נתנו לה׳ הוא אלכסנדרוס מוקדון מלך יון שמלך בכל הארץ וארבע כנפים עם ארבעה ראשים הם ארבעה משרתיו שחילק להם מלכותו במותו בעבור שלא הניח בן אחריו והגפין והראשים הם מלכיות שעמדו אחרי מותו ראשונה רומניאה שניה אלכסנדריאה שלישית עכו רביעית אנטוכיא ושמות המלכים רומנוס ברומניאה אלכסנדרוס באלכסנדריאה ארודוס בעכו אנטיוכוס באנטוכיא ארודוס בנה עיר ארודון הם עם כל הפושעים תמו כלו׃ וארו׳ והנה חיה רביעית זו אדום נוראה ובעלת אימה וחזקה ביותר׃ ושינים של ברזל׳ ולמה היא כפולה באומרו דחילה ואימתני ותקיפא לומר על מלכות ישמעאל שהיא כלולה עמה׃ ושינין די פרזל לה׳ בדעתי היא מלכות רומי למען כי כתב י׳ מלכים בדור אחד שנאמר וקרנין עשר לה וביניהן תחתיהן עומדין ובמלכות ישמעאל מלך אחד וכולם תחת ממלכתו וממנו יצא מלך לכל המקומות׃ אכלה׳ בבית ראשון׃ ומדקה׳ בבית שני׃ ושארא ברגלה רפסה׳ בגלות בכל דור ודור בגלות׃ משתכל הוית בקרניא׳ מביט הייתי בקרנות האלה כי כל אלה המלכים יחד כל אחד ואחד במדינתו כי מדינות מלכות רומי הרבה והוא מלך רומי שבקוסטנטינא ומלך ארמנייא ומלך הונגריאה ומלך אשכנז ומלך בולגר ומלך כנען ומלך צרפת ומלך ספרד ומלך רוסייא ומלך ישמעאל שבירושלם וכל אלו י׳ המלכים בכלל גלות אדום׃ ואלו קרן אחרי זעירה׳ והנה קרן אחרת קטנה עלתה ביניהן בדעתי שהיא מלכות ישמעאל שבערבייאה׃ ותלת מן קרניא ושלש מן הקרנות הם שלשה מלכים נתעקרו ונפלו מן העשרה ובדעתי שתים מן הקרנות הם שני מלכי רומי מלך קוסטנטינא ומלך אשכנז והם עיקר מלכות אדום וראשית מלכותם אחד מלך ברומי ואחד מלך באנטוכיא כי מלך ישמעאל לקח את ארצם ואת מלכותם ואז מלך האחד בקוסטנטינא והאחד מלך בארץ אשכנז על כל איטלייא וקרן הג׳ שנעקרה היא מלכות פרס ועילם״ומדב׳ לשון פרס המגושים העולים וראש שלהם יזדגרד שהוא נשאר אשר לקח ישמעאל את המלוכה מיד בבל ואצפהן ושנער וכל מדינת ברסאן׃ ואלו עיינין׳ והנה עינים כעיני אדם בקרן הזאת ופה מדבר גדולות ואמר שאתי אלהים׃ חזה הוית עד די כרסוון רמיו׳ רואה הייתי עד אשר כל כסאות המלכים האלה הושלכו ואים כמראה אדם זקן יושב על כסאו וגם לבושו כשלג לבן ושיער ראשו כצמר נקי ובדעתי כי עתיד הבורא להשליך מכסאותם מלכי אומות העולם ולהפיל שריהם עם מזלותם וכסאותם מן השמי׳ אז הוא מתמלא רחמים על בניו ונדמה כזקן מלא רחמים ויושב על כסא רחמים ומתעטף בטלית לבנה כשלג כדי להלבין חטאינו כשלג ושיער ראשו כצמר צח ונקי לנקות עמו מפשע׃ כרסיא

אבן עזרא

וארו׳ והנה חיה אחרת שנייה דומה לדוב ולצד אחד הוקמה׳ וג׳ צלעות בפיה בין שיניה וכן אמרין לה קומי אכולי בשר רב׃ בתר׳ אחר כן ראיתי והנה אחר׳ כנמר ולה כנפים ארבע ככנפי עוף׃ על גפה׳ כמו על גפי מרומי קרת וד׳ ראשים לחיה הזאת ושלטון נתן לה׃ בתר׳ אחר כן רואה הייתי במראות הלילה והנה חיה רביעית נוראה ואיומה ותקיפה מאד ושיני ברזל לה גדולות אוכלת ומדקה והנשאר ברגליה רמסה והיא משונה מכל החיות הראשונות וקרנות עשר לה׃ משתכל׳ מגזרת שכל משתכל ומתבונן בקרנות והנה קרן אחת קטנה עלתה ביניהם וג׳ קרנות מהראשונות נעקרו מלפניה והנה עיני׳ כעיני אנוש בקרן הזאת ופה מדברת גדולות׃ חזה׳ רואה הייתי עד שהכסאות הושלכו וקדמון ימים ישב לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאותיו שביבי אש גלגליו אש בוערה׃ נהר אש׳ יש אומרים כנהר אש והוא הנכון בעיני׃ נגוד׳ כמשך ויוצא מלפניו׃ אלף אלפין ישרתוהו ורבי רבבות לפניו יעמדון למשפט והספרים נפתחו׃ חזה׳ רואה הייתי אז מן קול מלות גדולות שהקרן ממללת׳ רואה הייתי עד כהרגה החיה ואבדה גופתה ונתנה למוקד אש ושאר החיות הסירו מלכותם ואורך בחיים נתן להם עד זמן מועד׃ חזה׳ רואה הייתי במראות הלילה והנה עם ענני השמים כבן אנוש היה בא ועד קדמון ימים הגיע ולפניו הקריבוהו׃ וליה׳ ולו נתן שלטון ויקר ומלכות וכל העמים אומיא ולשונ׳ יעבדוהו שלטונו שלטון עולם לא יעבור ומלכותו לא תשחת והנה ראינו כי המלאך לא פירש לו רק חיה הרביעית והיה כן כי שלש החיות הראשונו׳ יוכל המשכיל לדעתם מנבואה דניאל האחרונות׳ והנה יש לך לדעת שהטעם ארבע חיות בעבור כי הארבע מלכיות היו בפאות שונות ולא ידעתי טעם הים הגדול כי כולם ביבשה היו אולי שנפש החיה הרומשת בים הגדול גדולה מנפש החיה ההוה ביבשה וזאת הנבואה במות אויל מרודך ותחלת בלשצר והנה האריה מלכות כשדים והגאון רב סעדיה אמר כי זאת המראה על נבוכדנצר והוא דבר נבוכד נצר ולבב אנוש יהב לה שטב לדעתו זהו ומנדעי יתוב עלי וזה איננו נכון בעיני כי מה טעם לראות מה שעבר ומה תועלת להזכירו וזה הפירוש׳ הראשונה כאריה והוא נבוכד נצר׃ וגפין לנשר׳ בנו אויל מרודך וכן בנו בלשצר שנהרג׃ ונטלת מן ארעא׳ וכבר נשאה אז מרטו הכנף ובלשון הקדש רבים וטעם ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש שלב האריה גדול מלב האדם והנה טעם שהיו כשדים בתחילה טורפים כאריה ובהרוג מלכם שפלו כשדים ויקנו לב והיה כאחר כל האדם ויפת אמר כי טעם כאנש הקימת שיראו קלוכה כל העולם ויפה פירש׳ והחיה השנית מלכות פרס שהשחיתה מלכות כשדים והיא הנמשלת לכסף בחלום נבוכד נצר וטעם ולסטר חד כי בצד אחד ממלכות כשדים הרג כורש ודריוש ג׳ ערים גדולות גם ראיתי זה כתוב בספר מלכי פרס זה ארבעים שנה ושכחתי שמות הערים וזהו קומי אכולי בשר שגיא ממלכות כשדים׳ ורב סעדיה הגאון אמר כי זה רמז לאחשורוש שכתב ספרים להשמיד ישראל הנקראים עם רב ועצום ומה טעם לפירוש הזה כי אחשורוש לא תפש מלכו׳ כשדים בתחילה׳ והחיה השלישית נמשלת לנמר היא מלכות יון ותחלת מלכות אלכסנדרוס שהיה מלך על רומא וזאת המלכות נמשכת עד היום והיא הנמשלת לנבוכד נצר לנחשת ושם כתוב די תשלט בכל ארעא וכן כתוב בנבואה ושולטן יהיב לה וזה שאמר וארבעה גפין הם ארבעה המלכים שמלכו על מלכות אלכסנדרוס וזה דבר ידוע וככה אמר ותעלינה חזות ארבע תחתיה וכתוב שם לארבע רוחות השמים כאשר אמ׳ ארבעה ראשי׳ לחיותא ושם אפרשנו׳ והחיה הרביעית הנראה הוא מלכות ישמעאל היא הנמשלת בחלום נבוכד נצר לברזל ובנביאה כתוב ושינין די פרזל לה ולא הזכיר זאת הרביעית בנבואה השנית ולא ברביעית רק בנבואה הזאת פירש לדבריה עד בוא הגואל ובנבואה השנית פירש דבר החיה השלישית והשלי׳ כל דבריה עד בוא הגואל כי בימי אלה שתי המלכיות יבא כאשר הזכיר בחלום וביומיהון די מלכיא איגון וטעם וקרין עשר שפשטה מלכות ישמעאל ברוב היישוב ואלה הם הקרנות מלכות ברסאן ומלכות אצפהן ומלכות אלימן היא שבא ומלכות מיכא היא מיסא לדעת הגאון רב סעדיה ומלכות מצרים ומלכות אפירקי ומלכות ישמעאל השוכנים באהלים במזרח ובמערב ומלכות פלשתים הם אלמראבטין ומלכות אלברבר והם מבני חם והם לובים ומלכות הכושים והם מלכים רבים וכל אלה תורה אחת להם ודבר הקרן הקטנה עודנו עתיד כי זה יהיה קרוב מביאת הגואל כאשר אפרש וזאת הקרן עם יצא ממזרח שישוב לתורת אלה הקרנות ותשחית ג׳ מלכיות וזה המלך יהיה חכם ומדבר גדולות אז ימשלו כסאות כל המלכים וזה יהיה בעמוד מיכאל שר הגדול כאשר יפרש והוא עתיק יומין והיה רואה אותו במראות הנבואה שהיה זקן׃ כרסיה

רש״י

אחרי׳ אחרת ג׳ תנינא׳ פעלתה שניה מן הים׃ דמיה לדוב׳ זה רמז למלכות פרס שתמלוך אחר בבל שאוכלי׳ ושותי׳ כדוב ומסורבלים בבשר כדוב׳ דמיא לדוב׳ לדב כתי׳ כמו דיבא תרגום של זאב שאף זאב נקראת מלכות פרס של כן הכם אריה מיער זאב ש׳ ערבות ישדדם׃ ולסטר חד הקמת׳ ולצד אחד עמד׳ רמז לשיפסוק מלכו׳ בבל תמתין פרס שנה א׳ שתמלוך מדי׃ ותלת עלעין בפומה׳ שלש צלעות׳ דרותי׳ פרסא ג׳ מדינות הוו תמיד מורדו בה ומשלימות עמה׳ פעמי׳ בולעתן ופעמי׳ פולטתן זהו בפומה בין שינה פעמים חוץ לשנים פעמים לתוכן׃ ואכי אומ׳ תלת עלעין שלשה מלכים שעמדו לפרס כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית׃ בשר שגיא׳ בשר הרבה׃ ארבע גפין׳ וארבעה ראשין׳ הם ארבעה מושלים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו את מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון׃ שהיו׳ הזאת השלישי׳ היא מלכו׳ יון ונקרא נמר על שם שהיתה גוזרת גזרות על ישראל מנומרות ומשונות זו מזו׃ ושלטן יהיב לה׃ וממשלת נתנה לה׃ בחיזוי ליליא׳ בלילה אחר׳ השלש ראשונות ראה בלילה אחת׳ וזו בלילה אחרת על שם שהיא שקולה כנגד שלשתן׃ מיקרא רבה׃ ושנין די פרזל לה׳ שיני ברזל לה׃ ומדק׳ מדיקה ושוחק דק׃ שארא׳ מות׳ אכילתה׃ וקרנין עשר׳ עשר קרנות׳ זו פירש לו המלאך שהם עשרה מלכי׳ שיעמדו לרומי קודם לאספסיינוס שחרב את הבית׃ ואלו׳ כמו וארו לשון הנה׃ ממלל רברבן׳ דברי גאוה׳ הוא טיטוס שחרף וגדף ונכנס להיכל בעזות פנים׃ די כרסון רמיו׳ כסאות הוטלו ונתקנו ליושב במשפט אחד לדין ואחד לצדקה לישראל׃ ועתיק יומין יתיב׳ הקב״ה יושב למשפט על המלכות הזו ועל שלפניה שהכעיסו לפניו והציקו לבניו׃ כתלג חיור׳ ללבן עונות עמו׃ ושער ראשה כעמר נקי׳ מנקה עמו מזכיות שיש לאומות לפניו ומשלם להם כל שכרם בעולם הזה׃ מויקרא רבה׃ דינור

יקומון ז׳ וסים׳ ומשנאיו מן יקומון׳ יקומון עדי חמס׳ נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי׳ ארבעה מלכין יקומון מן ארעא׳ וקרניא עשר מנה מלכותא עשרה מלכין׳ ואכלם ואמחצם ולא יקומון׳ יהיו מתיך נבלתי יקומון׳ וא׳ כושל יקימון מליך: בחיין ל׳ כתיב נ״ן אריכא ושאר חיותא העדיו׳ והוא חד מן מלין נסבין נ״ן אריכא בסוף תיבות׳ וסים׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנ״ון בס״ד: מטא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וסים׳ כלא מטא על נבוכד נצר׳ ועד עתיק יומיא מטא׳ וזמנא מטה ומלכותא החסינו קדישין׳

נקא כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק: י נהר
די נור נגד ונפק מן קדמוהי אלף אלפים
ישמשונה ורבו רבון קדמוהי יקומון דינא יתב
וספרין פתיחו: חזה הוית באדין מן קל מליא
רברבתא די קרנא ממללה חזה הוית עד די קטילת
חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא: ושאר
חיותא העדיו שלטנהון וארכה בחיין יהיבת להון
עד זמן ועדן: חזה הוית בחזוי ליליא וארו עם
ענני שמיא כבר אנש אתה הוא ועד עתיק יומיא
מטה וקדמוהי הקרבוהי: ולה יהב שלטן ויקר
ומלכו וכל עממיא אמיא ולשניא לה יפלחון
שלטנה שלטן עלם די לא יעדה ומלכותה די לא
תתחבל: טו אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה
וחזוי ראשי יבהלנני: קרבת על חד מן קאמיא
ויציבא אבעא מנה על כל דנה ואמר לי ופשר
מליא יהודענני: אלין חיותא רברבתא די אנין
ארבע ארבעה מלכין יקומון מן ארעא: ויקבלון
מלכותא קדישי עליונין ויחסנון מלכותא עד
עלמא ועד עלם עלמיא: אדין צבית ליצבא על
חיותא רביעיתא די הות שניה מן כלהון דחילה
יתירה שניה די פרזל וטפריה די נחש אכלה
מדקה ושארא ברגליה רפסה: כ ועל קרניא עשר
די בראשה ואחרי די סלקת ונפלו מן קדמיה תלת
וקרנא דכן ועינין לה ופם ממלל רברבן וחזוה רב
מן חברתה: חזה הוית וקרנא דכן עבדא קרב
עם קדישין ויכלה להון:

קדמא כתיב א׳: יבהלנני ג׳ וחס׳ וסים׳ חלם חזית וידחלינני׳ אתכרית רוחי אנה דניאל׳ עד כה סופא די מלתא: יקומון ז׳ וסים׳ לעיל פסו׳ בהאי סימן: ויקבלון מלכותא חד מן י״ז פסוקי׳ עד ועד וסים׳ במסר׳ רבת׳:

רש״י

דינור. של אש: נור דליק. אש בוערה: נגד ונפק. מושך ויוצא: ישמשוניה. לעתיק יומין: דינא יתיב. המשפט נתיש׳ לפניו: וספרין פתיחו. הספרי׳ נפתחו ספרי העבירו׳ הרעו׳ שעשו: מן קל מליא. מקול הדברים הגבוהות שהקרן מדבר׳ עלתה חמתו של עתיק יומין: עד דקטילת חיות׳ והובד גשמה. אבד גופיה: ליקדת אשא. ללבת אש. הוא אשו של יעקב שהיה בית יעקב אש וגו׳: ושאר חיותא העדיו שלטנהון. פלשאר המלכיות הסירו מן השמים ממשלתהון: וארכה בחיין יהיבת להון. וזמן נתן להם בחיין עד יו׳ מועד מלחמות גוג ומגוג: ארכה. המתנה: כבר אנש אתה. הוא מלך המשיח: ועד עתיק יומיא. שהיה יושב במשפט ודן את האומו׳: מטה. הגיע: וליה יהיב שולטן. ולאותו בן אדם נתן ממשלת האומות דומה כחיות וישראל דומה כבן אדם שם ענותני׳ ותמימי׳: די לא יעדה. לא יסור: אתכרית רוחי. לשון נכרה ולשון ארמי ועברי שוין בו. כלומ׳ נפסקה מתוך עומק כריית: בגו נדנא. בתוך תיקו. נרתק שלו. כלומר נבהלה רוחי בתוך הגוף מן החלום הזה: קרבת על חד מן קאמיא. קרבתי אצל א׳ מן העומדים שם לפני עתיק היומים. המלאכים נקראו עומדים של בין העומדי׳ האלה. מפני שאין להם קפיצים: ויציבא. אמת מנה. והאמת שאלתי ממנו: ארבע מלכין. ד׳ מלכיות: ויקבלון מלכותא קדישי עליונין. ישראל שיטלו המלכו׳ מהרביעית: אדין צבית ליצבא. אז חפצתי לעמוד על האמת מן החיה הרביעית: די הות שניה מן כלהון דחילא יתירא. אשר היתה משונה מכלן באימה יתירה: ונפלו מן קדמי׳ תלת. ונפלו מפניה שלש מן הראשונות: וקרנא דכן ועינין לה. והקרן אשר כזאת ועינים לה ככתוב למעלה: חזה הוית. בחלומי הראשון שספרתי למעלה: עם קדישין. עם ישראל: ויכלא

אבן עזרא

כרסייה׳ הוא כסאו: וגלגלוהי׳ הם הגלגלים ומרוב מרוצתם יראו שביבי אש על כי גלגל האש תחת גלגל הלבנה בראיות גמורות ולא תתמה בעבור אלף אלפין ישמשוניה כי הכל במכות השם הנכבד העליון הלא תראה כי מיכאל נקרא השר הגדול והנה תחתיו משרתים והם צבא השמים שהם צבא השם וכן כתוב אני שר צבא השם שהשם המורא נסמך אל צבאות שהם עומדות תמיד ואינם כלות כאשר פירשתי בספר השם הנכבד ועוד אגלה קצת סוד המלאכים הקדושים לאשר יבינו והנה ראה כי השם יעשה משפט וישפוט כל הארץ והספרים יהיו פתוחים לפניו כדרך מספרך אשר כתבת ויכתב בספר זכרון לפניו ועם דבר המלאכים אדבר על זה והנה פירש שראה די קטלת חיותא שתאבד כל מלכות ישמעאל רגע אחד בימים מעטי׳ וטעם ושאר חיותא העדיו כי החיות הראשונות סרה ממלכת כל אחת ונשארו הגופו׳ וזאת החיה הרביעית יאבד גופ׳ כלל ולא ישאר שריד ופליט לישמעא׳ ויאמר רבי ישועה כי זה כבר אנש הוא המשיח ונכון לדבר רק הוא עם הקדש שהם ישראל: וליה יהיב׳ תוכל ללמוד מזה הכתוב כי כל הנעשה בארץ גזירות שמים הם ואמרתי שזה כבר אנש הוא ישראל שהוא שם המין בעבור שאמ׳ דניאל על עתיק יומיא ודינא יהב לקדישי עליונים והטעם לעשות נקמה בחיה הרביעית׳ ומלת אתכרית אין לה ריע רק בעבור בגו נדנה שהגוף לרוח כנדן לחרב כמו וישב חרבו אל נדנה והטעם כאילו יצאה מרוב באלה: קרבת׳ קרבתי אצל אחד מהמלאכים העומדים שם לפני עתיק יומין וכל זה בחלום: ויציבא אבעא׳ והדבר נכון בקשתי ממנו: על דנא׳ על זה שיפרש לי זה החלום ואמר אלה הארבע חיות הם ארבע מלכיות והוא אמר מלכין בעבור כי הבן נחשב כאב כמו מלכות כשדים: ופירוש לבר כבר אנש ויקבלון בסוף המלכות קדושי עליון וירשו המלכות עד עולם ועד עולם ושב להזכיר דברי החיה הרביעית והזכיר עתה אשר לא הזכיר בראשונה כי הקרן הקטנה תעשה מלחמה עם ישראל ותוכל להם והנה פירש לו המלאך כי זה המלך האחרון במלכות ישמעאל ירע רעה גדולה לישראל וזהו ולקדישי עליונין יבלא ויסבר כי ירצה לשנות מועדי ישראל ותורתם ויהיו ישראל בצרה עד עדן ועדנין ופלג עדן וזה אפרש בפסוק כי למועד מועדים וחצי והתברר מה שאמרתי שאמר המלאך ומלכותא יהיבת לעם קדישי עליונין: הנבואה

רבינו סעדיה גאון

כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דליק׳ כסא הדין שלו שביבי אש וגלגליו אש בוערת הם אופני המרכבה שהם מתלהטין למען ידין עמים באפו כי באש נשפט ומרוב להט האש בוערת בגלגלי הכסא מתרב׳ האש עד העשות לנהר של אש כאו׳: נהר די נור נגד׳ מושך ויוצא מלפניו מאש עברתו: אלף אלפין ישמשוניה וריבוא רבבן קדמוהי יקומון דינא יתיב׳ הוא יום הדין ככתוב כי הנה יום בא בוער כתנור וכתיב ויגבה יי׳ צבאות במשפט וכתיב לכן חכו לי נאם יי׳ הוא יום הגדול בעת יקום אלוה למשפט: וספרין פתיחו׳ אין לפניו צורך וחפץ לכתוב כי אין שכחה לפני גדול העצה ורב העליליה ואולם במשל כתב ויכתב בספר זכרון לפניו זה לצדיקים למען אשר יזכרו תמיד לפניו לטובה ועל הרשעים כתיב ועם צדיקים אל יכתבו ודע כי דינא יתיב וסיפרין פתיחו אשר ביארתי למעלה יום דין ויו׳ פקוד׳ הוא יום העתיד לדרוש כל מעשה בני אדם החיים והמתים ואשר כתב למעלה ועתיק יומין יתיב כל האומר כי ראה דניאל יי׳ צבאות עין בעין הרי הוא פושע במדמה דמות ליי׳ ואין לו דמות דכתיב ואל מי תדמיון אל וכל האומר כי ראה מלאך הוא מן הטועים והוא מן האומר קטן וגדול למען כי אין שופט העולם כי אם הקב״ה לבדו ככתוב לפני יי׳ כי בא לשפוט הארץ ואין מלאך אשר יוכל לדבר כי אלף אלפין ישמשוניה ועתה דע כי דניאל ראה כל אלה בחלום ולא במראה עינים וכל החלום יש לו פתרון כי הם משל כי גם כל נבואת הנביאי׳ אשר ראו ותחת רגליו כמעש׳ לבנת הספיר וממראה מתניו ולמעלה יושב על כסא רם ונשא לא ראו תוך חקיקו כי אין דמות לבורא כלל ולא דמות מלאך כי בעת שהיה מדבר עמם מראה להם חזיון אדם וכל דמות שראו יש לו פתרון מקל שקד כי שוקד אני רבבות גדולות מעשיו בלי מספר וכאשר ראה מיכה ברוח נבואה וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו לא נוכל לדמות על יוצר הכל מימינו ומשמאלו ולא יעמוד לפניו כל יצור ואולם דברי כל אלה במשל במעשה בני אדם: והובד גשמיה׳ ואבד גופה זה איבוד מלכו׳ רביעית הוא שראה אבדה׳ והנה תנור עשן ולפיד אש כי באש יי׳ נשפט מדורתה אש ועצי׳ הרבה משפט לגוים בניהם ישפוט שם כל רשעי ארץ ככתוב ימטר על רשעי׳ פחים אש וגפרית וגו׳: ושאר חיותא העדיו שלטנהון׳ ושאר החיות הם שאר כל ממלכות הגוים כל אחד ואחד הסירו מלכותם בעת אשר נלקחה מלכותם ויעמוד מלך אחר תחתם ואולם בנבאותם הם עומדים ומהן נשארו עד בוא יומם באחרית הימים במנוסים כי אבדה מלכותם ומהם נשארים עד היום ההוא כאשר כתב וארכא בחיין יהיבת להון עד זמן ועידן ואורך בחיים ניתן להם למלכים הראשונים אחרי אשר אבדה ממשלתם הוא אחרית מלכות ישמעאל וסוף מלכותו כי הוא אחרית מלכות כל הארץ כי אין אחריהן מלכות כי בימי מלכותם ישפוט יי׳ על כל יושבי הארץ: וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי׳ זהו משיח צדקינו והלא כתוב על משיח עני ורוכב על חמור הלא יבוא בענוה כי לא יבוא על סוסים בגאות ואשר כתב עם ענני שמיא והנה עם ענני השמים הם מלאכי צבא השמים זו היא רוב הגדולה שיתן הבורא למשיח ככתוב עם ענני שמיא אז הוא גדול במשל כן עתיק יומין לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי כמשלי בני אדם: ועד עתיק יומין הקרבוהי׳ כדכתיב נאם יי׳ לאדני שב לימיני וגו׳: וליה יהיב שולטן׳ שיתן לו שולטנות ומלכות ככתוב ואני נסכתי מלכי וכתוב ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו ולא תסור מלכותו ולא תשחת עדי נצח נצחים ואשר כתבתי ואמרתי אין מלכות אחרת אחרי ישמעאל ככתוב וביומיהון די מלכיא אינון אז בראותי נבואות גדולות של ישראל וגלותם מיד אתכריית רוחי׳ נבהלה רוחי ונעצבת רוחי וזה כי התנכרה רוחי ונתחלפה אני דניאל נעצבת רוחי כמו נכריה: בגו נדנה׳ בתוך הגוף שהגוף הוא נדן הרוח שהייתי רואה בצערן של ישראל לא אתכריית רוחי אני דניאל כמעט קט שלא יצתה רוחי בגו נדנה בגוא כדמות השמיכה שנדנדתי מתוך חלומי ונכנסתי במחשבות: קרבת על חד מן קאמיא ויציבא אבעא מניה׳ ומתוך החלום קרבתי אצל אחד מן המלאכים שהיו עומדים שמה ונכון ויציב שאלתי ממנו על כל זאת: אלין חיותא רברבתא׳ אלה החיות הגדולות הם ארבע מלכיות שיקומו מן הארץ: ויקבלון׳ ואלה המלכיות יקבלו מלכותן של ישראל שהם קדישי עליונין כדכתיב כי עם קדוש אתה ליי׳ וכתוב ולתתך עליון ועל אשר ימרדו ביי׳ תנטל מהם מלכותם ונתנה לאלו ארבע מלכיות וירשו המלכות בעולם הזה ויגלו ישר׳ וישתעבדו תחתם עד העולם הבא עד שימלוך משיח: אדין צבית ליצבא׳ אז רציתי לעמוד על אמיתות בירור החיה הרביעית היא אדום שהיתה משונה למעבד לישראל יותר מכולם והיא נוראה ויתירה מאד: שיניה מברזל וציפורניה מנחשת׳ הם שריה וגיבוריה קשים כברזל ועזים כנחשת: אכלה׳ גיבורי ישראל: ומדקה׳ תלמידי חכמים: שאר דלת עם הארץ ברגלה רפסה בגלות: ועל קרניא עשר׳ ועל עשר הקרנים הם עשר מלכיות שפירשנו: וקרנא דכן עבד קרבא עם קדישין ויכלא להון׳ זה טיטוס הרשע שנלחם עם ישראל בירושלם ויכלא להון שנפח אותם והחריב בית המקדש והגלה ישראל ממקומן:

ויפלא

סימן מנא מהשנ׳ ישתנא תשנא לבנא למבנ׳ יתבנא מתבנא תתבנא כלהון כתי׳ א׳ בסוף תיבותא: ולקדישי חד מן ל״ה מלין כתיב י׳ בסיפרא וסי׳ חכימי לידעי בני אחרי רעיוני הדרי שלטוני רבי גברי והדברי חטי צפרי תרי וחזוי לתרי זיוי מאני לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני ענני קדישי: סופא ג׳ כתיב א׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סוף סימן ו׳: יבהלנני ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סימן: הנראה ב׳ קמצי׳ וסימ׳ ויתאנף יי׳ בשלמה כי נטה לבבו׳ אני דניאל אחרי הנראה אלי: בראתי ב׳ וחסרים וסי׳ ואראה בחזון ויהי בראתי׳ ויהי בראתי אני דניאל את החזון: ואשא עיני ואראה ג׳ דסמי׳ וסימ׳ ואשא עיני וארא והנה מגלה עפה׳ ואשא עיני וארא והנה ארבע

עַד דִּי־אֲתָה עַתִּיק יוֹמַיָּא וְדִינָא יְהִב לְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין וְזִמְנָא מְטָה וּמַלְכוּתָא הֶחֱסִנוּ קַדִּישִׁין׃ כֵּן אֲמַר חֵיוְתָא רְבִיעָיְתָא מַלְכוּ רְבִיעָיָא תֶּהֱוֵא בְאַרְעָא דִּי תִשְׁנֵא מִן־כָּל־מַלְכְוָתָא וְתֵאכֻל כָּל־אַרְעָא וּתְדוּשִׁנַּהּ וְתַדְּקִנַּהּ׃ וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר מִנַּהּ מַלְכוּתָה עַשְׂרָה מַלְכִין יְקֻמוּן וְאָחֳרָן יְקוּם אַחֲרֵיהֹן וְהוּא יִשְׁנֵא מִן־קַדְמָיֵא וּתְלָתָה מַלְכִין יְהַשְׁפִּל׃ כה וּמִלִּין לְצַד עִלָּאָה יְמַלִּל וּלְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין יְבַלֵּא וְיִסְבַּר לְהַשְׁנָיָה זִמְנִין וְדָת וְיִתְיַהֲבוּן בִּידֵהּ עַד־עִדָּן וְעִדָּנִין וּפְלַג עִדָּן׃ וְדִינָא יִתִּב וְשָׁלְטָנֵהּ יְהַעְדּוֹן לְהַשְׁמָדָה וּלְהוֹבָדָה עַד־סוֹפָא׃ וּמַלְכוּתָה וְשָׁלְטָנָא וּרְבוּתָא דִּי מַלְכְוָת תְּחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא יְהִיבַת לְעַם קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם וְכֹל שָׁלְטָנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן וְיִשְׁתַּמְּעוּן׃ עַד־כָּה סוֹפָא דִי־מִלְּתָא אֲנָה דָנִיֵּאל שַׂגִּיא ׀ רַעְיוֹנַי יְבַהֲלֻנַּנִי וְזִיוַי יִשְׁתַּנּוֹן עֲלַי וּמִלְּתָא בְּלִבִּי נִטְרֵת׃

ח בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת בֵּלְאשַׁצַּר הַמֶּלֶךְ חָזוֹן נִרְאָה אֵלַי אֲנִי דָנִיֵּאל אַחֲרֵי הַנִּרְאָה אֵלַי בַּתְּחִלָּה׃ וָאֶרְאֶה בֶּחָזוֹן וַיְהִי בִּרְאֹתִי וַאֲנִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה וָאֶרְאֶה בֶּחָזוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל־אוּבַל אוּלָי׃ וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה ׀ אַיִל אֶחָד עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל וְלוֹ קְרָנָיִם וְהַקְּרָנַיִם גְּבֹהוֹת וְהָאַחַת גְּבֹהָה מִן־הַשֵּׁנִית וְהַגְּבֹהָה עֹלָה בָּאַחֲרֹנָה׃ רָאִיתִי אֶת־הָאַיִל מְנַגֵּחַ יָמָּה וְצָפוֹנָה וָנֶגְבָּה וְכָל־חַיּוֹת לֹא־יַעַמְדוּ לְפָנָיו וְאֵין מַצִּיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה כִרְצֹנוֹ וְהִגְדִּיל׃ ה וַאֲנִי ׀ הָיִיתִי מֵבִין וְהִנֵּה צְפִיר־הָעִזִּים בָּא מִן־הַמַּעֲרָב עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וְהַצָּפִיר קֶרֶן חָזוּת בֵּין עֵינָיו׃ וַיָּבֹא עַד־הָאַיִל בַּעַל הַקְּרָנַיִם אֲשֶׁר רָאִיתִי עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל וַיָּרָץ אֵלָיו בַּחֲמַת כֹּחוֹ׃ וּרְאִיתִיו מַגִּיעַ ׀ אֵצֶל הָאַיִל וַיִּתְמַרְמַר אֵלָיו וַיַּךְ אֶת־הָאַיִל וַיְשַׁבֵּר אֶת־שְׁתֵּי קְרָנָיו וְלֹא־הָיָה כֹחַ בָּאַיִל לַעֲמֹד לְפָנָיו וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיִּרְמְסֵהוּ וְלֹא־הָיָה מַצִּיל לָאַיִל מִיָּדוֹ׃ וּצְפִיר הָעִזִּים הִגְדִּיל עַד־מְאֹד וּכְעָצְמוֹ נִשְׁבְּרָה הַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה וַתַּעֲלֶנָה חָזוּת אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם׃

מרכבות׳ ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עומד לפני האובל: כרצונו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ וברצנם עקרו שור׳ אם עולה קרבנו מן׳ (לפני יי׳ לרצנכם ונפל׳ ויקי כסמט פסו׳ לפני)׳ ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ועשה כרצנו והגדיל׳ וכל לרצנכם דכו׳: נונע ג׳ מל בליש׳ וסימ׳ בעמוס סימן ט׳ וסוף מצורע: וישליכהו ג׳ ב׳ חסרים וחד מל וסימ׳ ויאמר השלכהו ארצה׳ פן שנאו רות יי׳׳ וישליכהו ארצה וירמסהו׳ קדמא מל׳ אנ״ך:

רבינו סעדיה גאון

ויכלה להון עד די אתא עתיק יומיא׳ ומשהגלם ועד שיבוא המשיח הם עתידין להשתעבד תחת ידיהם: ודינא יהיב לקדישי עליונין׳ ונזירת דת ודין יתן לישראל וזמן יגיע ויירשו המלכות ישר׳ הקדושים: כן אמר׳ כך אמר לדניאל המלאך בתוך החלום החיה הרביעית היא מלכות נוג שתהיה בארץ תהא משונה בנזירותיה יותר מכל המלכיות ותאכל ותגמור כל הארץ ותדוש ותרוק כל ארץ ישראל: וקרניא עשר׳ הם עשרה מלכים שיקומו ממנה: ואחרן יקום ואחר כך יקום אחריהן מלך אכזר הוא טיטוס שיהא מחריב בית המקדש והוא חזק מן הראשוני׳: ותלתה מלכים ישפיל׳ מלך ישראל ומלך יון ומלך ישמעאל: ומלין לצד עליאה ימלל׳ זה טיטוס שחרב בית אלהינו ואחר תפש זונה בידו ונכנס לפני ולפנים ולקח ספר תורה והציע תחתיה וקלקל עמה ושלף את החרב וחתך את הפרוכ׳ עד שטיפטף דם ועגה ואמר אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו וגו׳: ולקדישי עליונין יבלא׳ אלו ישראל שבילה אותם כדכתיב בילה בשרי ועורי שיבר עצמותי ויתכן לומר יבלה יכלה שכילה אותם: ויסבר להשניא זמנין ודת׳ שעלה בדעתו לשנות ולבטל מישראל השבתות והמועדים והתורה: ויתיהבון בידיה עד עדן ועדנין ופלג עדן׳ ויהיו מסורין בשיעבוד תחת ידו עד עדן ועדנין ופלג עדן דיבר הכתוב כלשון בני אדם וכל חכם ושכל ומבין דעת התורה נסתרה דרכם ונבערה עצתם בלי להשיג דעת החשבון הזה ואין יודע זולתי אלהינו ככתוב כי יום נקם בלבי הלב לא הגיד לפה והפה איך יגיד למלאך וטפסר יש לנו לחכות ולקוות עד ירחם עמו ועירו אמן׳ ובזמן אשר ינמור החשבון הכמוס עמו חתום באוצרותיו אז ישב בדין ככתוב ודינא יתיב שישב בדין׳ ושלטוני אומות העולם יאבדו והמלכות והשולטנות והגדולה של כל מלכיות שתחת כל השמים תנתן לקדישי עליונין הם ישראל׳ מלכותו של מלך המשיח מלכות עולם וממשלתו עם דור ודור וכל הממשלות אליו יעבדו וישמעו: עד כה סופא׳ עד הנה סוף הדבר: נטרת׳ שמרתי׳ וזה החזון נראה לדניאל בשנת שלש לבלשאצר: על אובל אולי׳ על פתח שער הבניין ששמו אולי אובל קורין חכמים לשער הגדול אבולא אולי כמו אילין ואילמיו ויא נהר חזק כמו יובל ויבלי מים ואולי לשון אילי הארץ ובדעתי אינו כן לפי ששושן הבירה אין בה נהר אמנם כי אובל אולי שער הבירה: איל אחד ולו קרנים׳ בדעתי מלכי מדי ופרס׳ והגבוהה עולה באחרונה׳ מדעתי שהוא אחשורוש שהוא אחרון ועשיר וגדול מכל האובל השער: ראיתי את האיל מנגח׳ וכל חיות לא יעמדו לפניו׳ כי כל מלכים לא יכלו לו כי הוא מלך מהודו ועד כוש: והנה צפיר העזים׳ זה מלך יון: על פני כל הארץ׳ כי הוא הולך בכל הארץ ואין עומד נגדו: ואין נוגע בארץ׳ לפי שהוא מקדקד כל יכוח וכל יפקוס: קרן חזות בין עיניו׳ הוא קרן גדולה גבוהה למראה למרחוק קרן אחד בתחילת ראותו והוא אלכסנדרוס מוקדון הוא הצפיר בעצמו והקרן הוא המלוכה: ויבא עד האיל׳ שנלחם במלך פרס: בעל הקרנים׳ הוא מדי כי שנים ראה איל אחד בקרנים קטנות והוא מלך פרס ובעל קרנים הוא מלך מדי: לפני האובל׳ לפני השער: וירץ אליו בחמת כחו׳ להלחם בו: ויתמרמר׳ כעשה אדון ורב אליו וכנחו וים אומרים במרירות ואכזריות אבל המרות והמרי והסרבנות הוא יסוד הפשר כי כן כתוב ויך: וישבר את שתי קרניו׳ שהשפיל את מדי ופרס: וישליכהו׳ למלך מדי: וירמסהו׳ למלך פרס: וצפיר העזים הגדיל׳ הוא מלך יון הוא אלכסנדרוס הגדיל מאד במעשים גדולים שעברו על ידו: ובעצמו׳ וכאשר נתרברב מאד אז מת אלכסנדרוס שנקרא הקרן הגדולה: ותעלינה חזות ארבע תחתיה׳ המה ד׳ מלכים אשר הקים בחייו וחילק להם המלוכה כמו שאמרנו למעלה אחד ברומא ושמו רומנוס אלכסנדרוס באלכסנדרייא הרודוס בעכו ואנטיוכוס באנטוכיא: לארבע רוחות השמים׳ בארבע קצותיו של מלכות:

אבן עזרא

הנבואה השנית׳ בשנת׳ אחרי הנראה׳ אשר נראה כמו העיר ההוללה ההלכוא אתך: ואראה׳ אמר יפת כי היה רואה במראות הנבואה שהיה בשושן הבירה שהוא מלכות פרס כי משם יצא משחית מלכות בלשצר וכאילו היה על נהר אולי כמו יחזקאל על נהר כבר ואובל כמו יובל ועל יובל ישלח שרשיו כערבים על יבלי מים והא״לף תחת יו״ד כי ישי כמו אישי גם בא״לף כתוב ויו״ד תתימרו כא״לף יתאמרו והוכרך לפרש ככה כי דניאל בבבל היה כאשר נהרג בלשצר המלך ויפת אמר שנהג המראה לאמר והנה רק יתכן שהלך דניאל אל עילם ושב באותה שנה אל בבל: ואשא׳ איל אחד׳ זאת מלכות פרס: ולו קרנים׳ מדי ופרס גוים עצומים הם: והאחת גבוהה׳ שמלכות פרס גדולה ממלכות מדי או בעבור כורש מלך פרס שהיה גדול מדריוש הזקן המדי כי במות דריוש שבה בבל אל כורש וכן אמר כורש מלך בבל ולא מלך דריוש הזקן רק שנה אחת ועל שניהם אמ׳ הכתוב מטעם כורש ודריוש ועוד אפרש זה: ראיתי׳ מנגח׳ שלש פאות מערב וצפון ודרום ונקרא המערב ימה בעבור הים הגדול שהוא בארץ ישראל בפאת מערב כי כנגד ארץ ישראל ידבר וזה האיל מנגח לפניו גם לימינו גם לשמאלו ולא לאחריו כי מזורח בא וכתו׳ קורא ממזרח עיט: וכל חיות׳ אינם החיות הנזכרות בפרשה הראשונה רק כל מלכים שמצא בדרך בואו: ואני׳ צפיר העזים׳ זהו אלכסנדרוס מוקדון וכך פירש המלאך והוא בא מפאת מערב כי הוא היה מלך הערב ושם כולל ופירוש ואין נוגע בארץ כאילו היה עף באויר במרוצה ומרוב מרוצתו לא היה נראה שהוא נוגע בארץ: והצפיר׳ שעיר עזים וככה כתוב וצפירי עזים בספר עזרא: קרן חזות׳ מסובך וככה פירש המלאך שהוא המלך הראשון שהרג את ארתחשסתא לשון כשדים הוא ועוד אפרש: וצפיר׳ וכעצמו׳ בעבור שמת אלכסנדרוס כאשר גברה ידו ובימי בחרותו כמו בן שלשים שנה מת: ותעלנה חזות׳ קרנים בחזות וזהו שנחלקה מלכותו לארבעה מלכי׳: לארבע רוחות השמי׳׳ זהו וד׳ ראשין לחיותא מקום המלכות לכל אחד מהם המקום הראשון רומא והשני הוא מצרים והשלישי ארץ ישראל והרביעי ארץ פרס וככה כתוב בספרי המלכים:

ומן

רש״י

ודינא יהיב לקדישי עליונין׳ ונקמה כתנ׳ להם תלכה: כן אמר׳ כה ענני שמלאך הפותר לי את החלום: וקרניא עשר׳ וקרנים עשר אשר ראית לה זה פתרונו: מנה מלכותה׳ מאותה המלכות: ואחרן יקו׳ אחריהון׳ והאחרון יקום אחריהן הוא טיטוס: לכד עילאה׳ כלפי מעלה: ולקדישי עליונין יבלא׳ ולישראל יטריח ויציק: ויסבר להשניה זמנין ודת׳ ידמה בלבו להעבירם על כל מועדיהם ודתיהם׳ עד עידן ועידנין ופלגעידן קץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים וחתום׳ ודרשוהו הראשונים איש לפי דעתו וכלו הקצים׳ ויש לנו לפותרו עוד כאשר ראיתי כתוב בשם רב סעדיה הם אלף ב׳ מאו׳ ול״ה שני׳ האמור בסוף הספר אשרי המחכה וגו׳׳ ופירוש המועד עד עת שני עתים וחצי עת ואמר שהעתים הם ארבע מאות ושמוני׳ שמיו׳ מאתם ממצרים עד שנבנה הבית׳ וארבע מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת״ן׳ ועוד חצי העת הזה תמ״ה הרי אלף של״ה׳ את אלף הסוב מעת הוסר התמיד עד סוב זכם התמיד אל מקומו והוא הוסר שש שני׳ לפני החרבן ויש קצת ראי׳ בספר זה׳ ועוד יש מביאין ראיה לחשבון זה הסתר אסתיר פני הסתר אסתיר בגימ׳ אלף וש״ה: ודינא יתיב׳ והדין תיושב לפני המקו׳: ושולטניה יהעדון׳ ושולטניה וממשלתו של אותו מלכות יסירו מן ה השמים: וישתמעון׳ יהיו נשמעי׳ לעבודתו לעשותו: עד כה׳ כאן סניא רעיוני יבהלונני׳ הרבה היו מחשבותי מבהילות אותי: וזיוי ישתנון׳ מראית יופיי ותארי נשתנו: בלבי נטרת׳ בלבי נצנתי: בשנת שלש׳ אחר המראה הראשון אחר שנראה אלי בתחלה החלום האמו׳ למעלה שנראה לו בשנת א׳ לבלשצר: על אובל אולי׳ על הנהר ששמו אולי: ולו קרנים רמז למלכות פרס ומדי׳ והאחת גבוה מן השני׳ רמז למלכו׳ פרס שגדולה ממלכו׳ מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת של בשנה אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי׳ ושניהם בסדר עולם לא מנינו שנה למדי ככתוב׳ אלא זו כלכך והגבוהה עולה בא באחרונה רמז הוא שתקדי׳ מלכות מדי למלכות פרס: הייתי מבין׳ הייתי מסתכל בו: צפיר׳ שעיר: ואין נוגע בארץ׳ דומה היה למדלג באויר: קרן חזות׳ קרן גדול למראה העין: ויתמרמר אליו׳ ויתלחם אליו הוא לשון כעס תר: חזות ארבע׳ מראה ארבע קרני׳:

ומן

יצא נ׳ סבירין יצאה וסימ׳ השמש יצא על הארץ ולוט׳ בצל השבק עמדו דירמיה׳ ומן האחת מהם יצא קרן אחרת׃ ותפל ל׳ ותגדל עד צבא השמים׳ וא׳ תפל ויאמר המלך להמן מהר קח׳ ואינון מן חד ת׳ וחד ות׳ בריש תיבו׳ ואינון מן אבמן חד חד חד א׳ וחד וא׳ וסימ׳ במסרה רבתא במערכת אות הת״ו בס״ד׃ המדבר ד׳ וסימ׳ כי פי המדבר אליכם׳ המדבר אליך והבאתו אלי׳ כי אני הוא המדבר׳ ויאמר אחד קדוש׃ וצבא ד׳ וסי׳ וצבא תנתן על התמיד׳ תת קדש וצבא מרמס׳ ואמת הדבר וצבא גדול ובין׳ חליפות וצבא עמ׳׃ ויקרא ויאמר ז׳ פסו׳ אית בהון ויקרא ויאמר וסי׳ נמס׳ במלכי׳ א׳ סימן יז׃ ובדברו ג׳ ובסיפרא וסי׳ ובדברו עמי נרדמתי׳ ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מרעיד׳

ומן־האחת מהם יצא קרן־אחת מצעירה ותגדל־יתר אל־הנגב ואל־המזרח ואל־הצבי׃ י ותגדל עד־צבא השמים ותפל ארצה מן־הצבא ומן־הכוכבים ותרמסם׃ ועד שר־הצבא הגדיל וממנו הרים התמיד והשלך מכון מקדשו׃ וצבא תנתן על־התמיד בפשע ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה׃ ואשמעה אחד־קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר עד־מתי החזון התמיד והפשע שמם תת וקדש וצבא מרמס׃ ויאמר אלי עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש׃ טו ויהי בראתי אני דניאל את־החזון ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר׃ ואשמע קול־אדם בין אולי ויקרא ויאמר גבריאל הבן להלז את־המראה׃ ויבא אצל עמדי ובבאו נבעתי ואפלה על־פני ויאמר אלי הבן בן־אדם כי לעת־קץ החזון׃ ובדברו עמי נרדמתי על־פני ארצה ויגע־בי ויעמידני על־עמדי׃ ויאמר הנני מודיעך את אשר־יהיה באחרית הזעם כי למועד קץ׃ כ האיל אשר־ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס׃ והצפיר השעיר מלך יון והקרן הגדולה אשר בין־עיניו הוא המלך הראשון׃ והנשברת ותעמדנה ארבע תחתיה ארבע מלכיות מגוי יעמדנה ולא בכחו׃ ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז־פנים ומבין חידות׃ ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם־קדשים׃ כה ועל־שכלו והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים ועל שר־שרים יעמד ובאפס יד ישבר׃ ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא ואתה סתם החזון כי לימים רבים׃ ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים ואקום ואעשה את־מלאכת המלך ואשתומם על־המראה ואין מבין׃

ובדברו עמי כדברים האלה׳ וא׳ וכדברו ויאמר אל תירא׃ ראית ד׳ חס׳ ה׳ בסוף בכתובי׳ וסימ׳ אשר ראית את עניי׳ אם ראית גנב ותרץ׳ ראית איש חכם בעיניו׳ האיל אשר ראית׳ וחד ראתה כי אתה עמל׳ וכל שאר קרי׳ דכו׳ חס׳ במ״ב מל׳ בלישני׳ וסי׳ וראיתה אתה ונאספתה׳ לך הגד למלך אשר ראיתה׃ עז פנים ב׳ וסימ׳ גוי עז פנים׳ מלך עז פנים ומבין חידות׃ עצומים כל נביאים וכתובים מל׳ בט״ג חסרי׳ וסימ׳ כי ידעתי רבים פשעיכם׳ ושפט בין עמים רבים׳ ועצמים כל הרוגיה׳ וכל אוריתא דכו׳ חס׳ במ״א ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי׃ ומראה ז׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר לעיל בריש סיפרא סימן א׳ וסוף משפטים ויחזקאל סימן יז׃ ואשתומם ל׳ מלעיל ואני דניאל נהייתי׳ וא׳ מלרע ואשתומם ואביט ואין עוזר ואינון חד מן כ׳ זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל וא׳ ברישי׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד׃

רש״י

ומן האחת מהם. ומאחת מאלו המלכיות: יצא קרן אחת. מלכות טיטוס ובאה ממנו: מצעירה. מלכות מועטת ונבזית. כאונקלוס למעלה קרן אחת מצעירה והוא על ענין שנ׳ בזוי אתה מאד: ותגדל יתר. ותגדל מאד: אל הנגב. היא מצרים שהיא בדרומה של ארץ ישראל. ואל הצבי. ארץ ישראל שנקראת ארץ צבי בענין שנ׳ נחלת צבי צבאות גוים: עד צבא השמים. הם ישראל שנמשלו לכוכבים: ועד שר הצבא. הוא בית המקדש שהוא ביתו של הקב״ה. שר הצבא שלפני הקב״ה הרם: וממנו הורם התמי׳. ועל ידי גדוליו וחילותיו ששלח לירושלי׳ בטל התמיד ששלח שם כרון קיסר שר צבאו כמו שאמרו רז״ל במסכת גיטין ובגוריון: וצבא תנתן על התמיד בפשע. וזמן מועד נתן להיות התמיד מסולק בשביל פשע שומם היא עז כלומר שתהא עז נתונה בירושלים תמורת התמיד. וכן הוא קרויה בספר הזה בכמה מקומות של עד מתי החזון התמיד והפשע שומם. ולומר מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם: וצבא. זמן. כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ: ותשלך אמת ארצה. תורת אמת השפילה: אחד קדוש. אחד מן המלאכים: ויאמר אותו המלאך. לפלמוני. הרי תיבה זו כשתים. לפלוני אלמוני ותרגו׳ יונתן בן עוזיאל בספר שמואל כסי וטמיר. לשון כי יפלא ממך דבר. אלמוני אלמון מבלי שם. שלא פירש לו מהו ומה שמו: לפלמוני המדבר. למלאך שהיה מדבר ונוזר גזרות וצבא המועד נתן על התמיד בפשע: עד מתי החזון הזה אשר על התמיד להיות מסולק והפשע שומם יהי נתון תחתיו פשע שומם עז שהיא כאבן דומם. שומם לשון אל״ם ומבותק כמו אם תום בשעה אלא. ומ״ש שם שבעת ימים משמים בתוכם כמו אלם תת וקדש: וצבא מרמס. לתת את מכון המקדש ואת צבא השמים אשר הפיל לארץ מרמס לרגליו כמו שכתוב למעלה. ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים וקדש וצבא ו׳ יתירה והרבה כזה במקרא פרדס ורכב וסוס. ואף בלשון בני אדם יש מדברים כן. עד ערב בקר שני ושלש מאות. ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה לדבר ונכר עבר. ופתר עד ערב בקר׳ עד שיבא אותו הערב שנ׳ בו והיה לעת ערב יהיה אור ובטוחי׳ אנו כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יעבר: ואני

אבן עזרא

ומן׳ הטעם ממלכות אחת מאלה יצאה קרן קטנה במספר צבאה והוא שהיתה בארץ יש׳ באנטאכיא והוא אנטיוכוס וגבהה על מלכות מצרים דרום לארץ ישר׳ כי רוחב מצרים מהקו השוה תשע ועשרים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש על כן הוא בתוך הייסוב כי כלו עד ששה וששים מעלות מהקו השוה כי ארבעה ועשרים מעלות נוטה גלגל המזלות מגלגל המישור וטעם המזרח ארץ פרס: ואל הצבי׳ כל ארץ ישראל צבי היא לכל הארצות: ותגדל׳ גבריאל פיר׳ זה וככה ועד צבא השמים שר הצבא שהוא מיכאל הלא תראה ועתיק יומין יתיב וכתוב ובעת ההיא יעמוד מיכאל: ותשלך אמת ארצה׳ שביטל התורה ולשמור המצות כאשר יפרש: ואשמעה מלאך אחד קדוש׳ כמו רבים כל עמים: לפלמני אלמוני׳ מלה מורכבת כי לא ידע דניאל שמו בתחילה ופלמוני מגז׳ פלאי ואלמוני מגזרת אלם ועתה קצר דניאל ולכר כמו מלבר חידה וטעם התמיד הוא וממנו הורם התמיד בקש לדעת כמה ימים יעמוד: ותת׳ הוא תנתן׳ וקדש מכון מקדשו׳ וצבא ותפל ארצה מן הצבא והנה מרמס ותרמסם: ויאמר׳ עד ערב בקר׳ עוד אפרשנו: ונצדק קדש׳ שישוב קדש לצדק׳ בעבור שיאמר כמראה גבר אמר גבריאל: ויבא׳ טעם לאמר בן אדם בעבור שהוא במראה הנבואה בין המלאכי הקדושים וככה יחזקאל הנביא: ויאמ׳ אלי הבן׳ כפסך בן אדם או לבך׳ וטעם כי לעת קץ לקץ ארוך כמו אנשי מדות: באחרית הזעם׳ יספר זעם השם על ישראל בימי יון הרשעה ובימי אנטיוכוס עד שטהרו החשמונים את הבית וזהו ונצדק קדש והנה שב לפרש כי המלך הראשון שהוא אלכסנדרוס הוא הקרן הנשברה מהרה ופירש ארבע מלכיות וטעם מגוי שכולם היו מגוי יון ולא אחד בהם שהיה לו כח כמו אלכסנדרוס: ובאחרית מלכותם׳ על ישראל: כהתם הפושעים׳ והנה הטעם כי בעבור שהיו פושעי ישראל רבים על כן נמכרו ביד היונים: מלך עז פנים׳ הוא היה אנטיוכוס ואשר שלו גליונים ויש מהגאונים שאומרים שמלך עז פנים הוא הקדרי שיצא בשנת ארבעת אלפים ושכ״ל שנה והנביא ידבר על האחד מהארבעה מלכים שמלכו תחת אלכסנדרוס וככה פורש עוד בנבואה הרביעית ועמד מלך גבור שהוא אלכסנדרוס ואמר ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים והנה אין זה כאשר דבר: ועצם כחו ולא בכחו׳ רק בעבור חטאת ישראל ליסרם השם: והשחית עצומים׳ זה פירוש ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם והוא השחית רבים מישראל ופירוש ועד צבא השמים הגדיל שהוא שר השרים שהוא מיכאל כי הוא השר הגדול ותחתיו שרים ועוד אדבר על זה והוא בטל עולת התמיד והחריב הבית וזהו והשלך מכון מקום מקדשו ואל תתמה בעבור שאמר שהוא מקדש מיכאל כי מקדש השם הנכבד הוא כמו תורת משה הוא מטה האלהים: ובאפס יד ישבר׳ כי ידוע הוא אנטיוכו׳ נפל מן הגג ונשבר ומת׳ הגאון רב סעדיה אמר כי אלפים ושלש מאות הם שנים ותחלתם מגלות מצרים ומה טעם להחל משם ועוד איך הוא שנה ערב ובקר לפי דעתו כבר עבר המועד זה שנים רבות והנכון בעיני כי שש שנים ו׳ חדשים עמדו ישראל בימי אנטיוכוס בצרה גדולה וכן כתוב

רבינו סעדיה גאון

ומן האחת יצא קרן אחת מצעירה׳ זאת קרן זעירא אשר פתרונו במלכות רביעית היא ישמעאל: ותגדל יתר׳ גדלה ביותר מאד ואכלה אל הנגב כי תחילתו יצא מן הנגב שהוא דרום מן מדבר ים בסוף הנגב ואחריו אל המזרח ואל בראשון: ואל הצבי׳ שהיא ארץ שם והם הקדם מהם לקחו בחיים ומהם לקחו משפחותיו: ותגדל עד צבא השמים׳ על ישראל ועל מלכי הרומיים: ותפל ארצה מן הצבא׳ כולם כשברו יותר ממהמלך שנה ויש שיאמר כי זו המלכות קרן זעירה היא אשר תעמוד על מלכות ישמעאל ולא זולתה: ועד שר הצבא הגדיל׳ ממלכי רומא אשר היו בירושלם הוגדל מהם מלך ישמעאל ויקח ירושלם מידו בחזקה: וממנו הורם התמיד והושלך מכון מקדשו׳ כי החריב מלך ישמעאל במות שלהם הרבה והשליך מכונם ויקליסותם: וצבא תנתן על התמיד בפשע׳ כי הקים מלך ישמעאל בית תפלותו בין התמיד של פשע רומיים שבירושלם: ותשלך אמת ארצה׳ כי כן הזיק ישראל שהקלאו זרע אמת עד ארצה ועשתה והצליחה: ואשמעה אחד קדוש מדבר׳ מלאך ששינו אחד קדוש והיה שואל למלך אחד המדבר ועל שלא נודע שמו אמר לפלמוני כמו לפלוני לאותו המדבר: עד מתי החזון התמיד הזה והפשע׳ מתי ישתומם ויבטל ועד מתי עם קדש יהיה מרמס ככתוב ותרמסם ומתי הצבא תנתן על התמיד: ואבקשה בינה׳ להבין: כמראה גבר׳ כמראה איש גבור והוא גבריאל: בין אולי׳ בין הבניין כמו אילין: להלז׳ לזה: אצל עמדי׳ מעמדי: נרדמתי׳ נשתטחתי לשון ירידה: כי למועד קץ׳ כי התמיד של ערלים שנשאר מעט באחרית הזעם הוא אחרית הגלות אז התמיד שנשאר מעט וצבא של ישמעאל היא מצבת בית מחמד יעמדו עד קץ החזון: והנשברת׳ הוא מלך יון הראשון: ותעמודנה ארבע תחתיה׳ הם ד׳ מלכי׳ שהעמיד בחייו כאשר פתרנו למעלה: מגוי יעמודנה׳ אותן ד׳ מלכים מן גוי שריו ובצאיו יעמודנה: ולא בכוחו׳ ולא מורעו כי לא יהיה לו לא נין ולא נכד בעמו: ובאחרית מלכותם׳ אחרי מות ד׳ או הפושעים יעמוד מלך עז פנים קשה וחזק במלכותו הוא מלכות ישמעאל: ומבין חידות׳ חידות מלכים הראשונים והעצומים כי מלכים הראשונים יוונים ורומיים ופרסיים: ועצם כחו ולא בכוחו׳ כי אם בעונות ישראל: ונפלאות ישחית׳ זה בית המקדש: והשחית עצומים׳ אלו בתי השרים וערי ישראל: ועם קדושים׳ הם ישר׳ שנלחם בהם בירושלם בימי טיטוס ככתו׳ עבדא קרב עם קדישין: ישחית רבים׳ יהרגם אחריכן ויוציאם ממדינתם: שר שרי׳ הוא הערל הפקוד בירושלם אשר פקד אותו טיטוס אחרי לוכדו עיר הקדש בהחריבו גאון עוזינו והכיא מלך מגושים לרדות בעם יי׳ ובא מלך ישמעאל ולקח ארץ ישראל מידו ויחזק עליו מן ג׳ מלכי׳ שר אחד שרים מיעוט רבים שנים הרי שלשה׳ ובשלוה פתאום ישבר ויפול: ובאפס יד ישבר׳ בלי כח כי ביד אלם ישבר׳ ל״א ובאפס יד ישבר ובאחרית ישברי׳ ל״א ובאפס יד ישבר לא בידי אדם ישבר ככתוב די התגזרת אבן די לא בידין: נהייתי ונחליתי׳ נצטערתי עד שנחליתי כמו נהי נהיה: ואשתומם׳ לשון שתיקה כמו שלשת ימים משמים: בא יצא קרן אחת מצעירה׳ מקטנה שבהן כמו אנטיוכוס שהיה קטון ביותר

למלאות ו׳ ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ ובחרשת אבן למלאת׳ וחבירו׳ למלאות לחרבות ירושלם׳ למלאו׳ דבר יי׳ בפי ירמיהו דסוף ד״ה ב׳ בו׳ ומי מתנדב למלאו׳ ידו היום לי״י ד״ה:

ט בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן־אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִזֶּרַע מָדָי אֲשֶׁר הָמְלַךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים׃ בִּשְׁנַת אַחַת לְמָלְכוֹ אֲנִי דָּנִיֵּאל בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים מִסְפַּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָה הַנָּבִיא לְמַלֹּאות לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלַם שִׁבְעִים שָׁנָה׃ וָאֶתְּנָה אֶת־פָּנַי אֶל־אֲדֹנָי הָאֱלֹהִים לְבַקֵּשׁ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים בְּצוֹם וְשַׂק וָאֵפֶר׃ וָאֶתְפַּלְלָה לַיהוָה אֱלֹהַי וָאֶתְוַדֶּה וָאֹמְרָה אָנָּא אֲדֹנָי הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו׃ ה

רבינו סעדיה גאון

ביותר: ואל הצבי׳ הצפון: ותגדל עד צבא השמים׳ כי ראה שמפיל הכוכבים כשמועה צרות ליש׳ צבא הצדיקים כדכתיב ומצדיקי הרבים ככוכבי׳: ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם׳ שהפילה לארץ החסידים ותרמסם בגלות: ועד שר הצבא הגדיל׳ ועד הקב״ה הגדיל לדבר גדולות ונתגאה בעצמו ואמר אין אלוה יכול להציל ירושלם מידי והפיל חומות ירושלם והחריב בית המקדש ובטלו עולות וזבחים בימיו ואז ממנו מאותו המלך שהחריב בית תפארתינו אז הורם והושלך התמיד כמו רמה בית מרים התמיד על הדין שהתמיד בכל עת ובכל שעה יושב הקב״ה בדין על חורבן ביתו שנאמר וא׳ זועם בכל יום׳ ד״א וממנו הורם התמיד כמשמעו על הכוכבים שהן תמיד כלומר שראה והפיל הצדיקים שדומים לכוכבים ולא היו בעולם: והושלך מכון מקדשו שהחריב והשפיל בית המקדש בימיו: וצבא׳ ורבה כמו ולמן די יצבא יתננה כלומר ורוצה הקב״ה על התמיד על הדין שיהיה נתון תמיד בכל יום על הפשע והתמיד שמרד אדום והשליך אמת ארצה אלו ישראל ובית המקדש׳ ד״א וצבא השמש והירח תנתן על התמיד בפשע שהיו מקטרים לשמש ולירח ולצבא השמי׳ ועל זה הפשע בטל התמיד וחרב בית המקדש והשליך הקרן האמת ארצה: לפלמוני׳ כמו לפלוני: והפשע שומם׳ תת לשמם השיקוץ שבנו הגוים בירושלם: וקדש וצבא מרמס׳ בית קדש הקדשים וצבא ורצה שיהיה מרמס: ויאמר אלי עד ערב בקר׳ עד שיעשה ערב של ישראל בקר כמו והיה לעת ערב יהיה אור׳ ד״א עד ערב בקר עד שיגמור היום סוף אלפי׳ ושלש מאות חודש כי ערב ובקר יום אחד וזה חשבון ממלכות יונים עד שנבאו חשמונים אלפים ושלש מאות חדשים היו ונספור ונדעה היאך הוא החשבון לאלפים ושלש מאות ירחים מלכות יונים מאה ושמונים שנה ספור השנים והעלם לאלף חדשים כי אלף ומאתים חדשים הם מאה שנה ותשע מאות ושש חדשים הם שמונים שנה והמה שנים פשוטות מן שנים עשר חודש לשנה הרי מאה ושמונים שנים פשוטות עולים לאלף ומאה וששים ירחים הוסיף עליהן עיבוריהן שבעה חדשי׳ על כל מחזור והם עולים לתשעים וחמש שנים שיש עיבורים לחמשה חדשים ועל שמונים וחמש שנים שיש שלשים ואחד חודש הרי ששים וששה ירחים הרי אלפים ומאתים ועשרים וששה חדשים נשארו לך שבעים וארבעה חדשים כלול אותם לשנים ויעלו השבעים ושנים חדשים לשש שנים ושני חדשים ועיבוריהן הרי שבעים וארבעה חדשים ואלו שש שנים משכפלו יונים עד שתפשו חשמונים מלכות שלימה והיו הגוי׳ תחת ידיהן היו שש שנים הרי קפ״ו שנים עם עיבוריהן עולין אלפים ושלש מאות חדש אז נצדק קודש ישראל וירושלם ובית קדש הקדשים שנצדק ונטהר ד״א אלו שש שנים מיום מלוך אלכסנדרוס עד שתפש את ירושלם שהיו ישראל תחת רגליו עבדו אלו שש שנים ואחר שתפש ירושלם מלך יון קפ״ו שנה ומאז מונין למנין שטרות מתחלת אלו קפ״ו שנה והם חשבון אלפים ושלש מאות חדשים: להלז׳ לזה כמו הנער הלז האיש הלזה: ובבאי נבעתי׳ לשון בעתה ובהלה כמו ואימתך אל תבעתני נבעת מלפני המלך ולמה נבעת מקול ההכרזה שנשמע באויר העולם: נרדמתי׳ תרדמה של פחד ונפלתי על פני ואמר לי בן אד׳ הבן עצמך באחרית הזעם והגלות כי למועד הגלות יהי קץ וסוף: בעל הקרנים׳ זה מלך מדי: האיל אשר ראית׳ זה מלך פרס שנ׳ מלכי מדי ופרס: והצפיר השעיר׳ היינו צפיר היינו שעיר אלא המקדים בצפרא ככתוב באה הצפירה ויש לומר כמו ויצפור מהר הגלעד: המלך הראשון׳ המקדים למלוך הוא השעיר זה אלכסנדרוס והיא הקרן הגדולה שלא היה גדול כמוהו בכל מלכי יון: והנשברת׳ במותו תשבר מלכותו: ותעמודנה ארבע תחתיה׳ אלו ד׳ גיבוריו שהמליך בחייו: מגוי יעמודנה ולא בכוחו׳ מעמו יהיו המלכים ולא מכוחו מזרעו כי אין לו בן: כהתם הפושעים׳ אלו ד׳ מלכים מן העולם׳ אז יעמוד מלך עז פנים׳ זה אנטיוכוס ולא בכח גבורתו מלך אלא מרוב חכמה שהיה מבין חידות ותחבולות ככתוב ועצם כחו ולא בכחו כלומר לא מעוצם כחו מלך אלא מרוב חכמה וחידות שהיה בו׳ ד״א ולא יהיה עוצם כחו ככחו של ראשון: ונפלאות ישחית׳ הם אדירי ארץ המופלאים: והצליח׳ עצמו ועשה כל מה שחפץ והצליח מלוכה בידו: ועל שכלו׳ לפי שהוא חכם: מרמה בידו על כן יצליח במלכותו וישחית גיבורים עצומים וישראל שהם קדושים: ועל שר שרים יעמוד׳ שיחציף פניו להלחם להחריב ביתו: ובאפס יד ישבר׳ מבלי יד אדם שיכה המלאך והרגו זה לזה בחרבם ד״א היאך הפילו המגדל שוכב על העופות לרקיע ונפל ממנו ונשבר ומת׳ הדבר שאמ׳ לפי מלאות לבבל שבעי׳ שנה ודניאל טעה בזה האחשבון לפי שירמיה אמ׳ אפקוד על בבל והוא חשב בדעתו זה שאמ׳ ירמיהו אפקד אתכם בשביל הבניין לפי שראה שמלאו שבעי׳ שנה לחורבות ירושלם והתחיל דניאל מתחנן לפני הקב״ה וזו הפקיד׳ אינה על ישראל כשם שנ׳ על ירמיהו כן עשה כחשוב משנה הרביעית ליהויקים שמלך נבוכד נצר ומאז ועד שהפקידם כורש הראשון להעלותם לירושלם עברו שבעים שנה ואלה מספרם מ״ה שנה מלך נבוכד נצר אויל מרודך כ״ג תן שנה לזה וזה נשארו ס״ח כלול אותם עם מ״ה והם ס״ג שנה בלשאצר מלך שלשה שנים הרי ס״ט שנים ודריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים מלך שנה אחת הרי שבעים שנה ומיד מלך כורש והעלם לארץ ישראל כמו שאמר הכתוב על ידי ירמיהו אנא יי׳ האל הגדול והנורא משה ירמיהו דניאל סימן משה אמר האל הגדול והגבור והנורא שעושה גדולות וגבורות לישראל במצרים ובים סוף ובמדבר והנורא על הקמת משכן הקודש שנאמר נורא אלהים ממקדשיך: ירמיהו

אבן עזרא

כתוב בספר יון ואנה זה המספר הם ימים והטעם אלפים ושלש מאות בקר והם שש שנים משנות החמה ושלשה חדשים וימים יהם משנות הלבנה קרוב משש שני׳ ואני על כן אמר המלאך ומראה הערב והבקר אמת הוא והטעם שהוא כמשמעו ערב ובקר ולולי שמצאנו זה המספר כתו׳ וכבר עבר לא יכול אד׳ להבין זה המספר על כן אמר לדניאל ואשתומם על המראה ואין מבין וכבר דברי קץ הגאולה סתומים וחתומים גם לדניאל לא ידע הקץ כי כן אמר ואני שמעתי ולא אבין וכן אמ׳ באחרונה וחתום הספר עד עת קץ והמשכילים יבינו בגעת הקץ מדברי המלאך: בשנת אחת׳ כבר פירשתי זה כי זה אינו דריוש בן אחשורוש שהוא בן אסתר המלכה: בשנת אחת׳ כל הגאונים פה אחת הסכימה דעתם עם דעת הקדמונים שאמרו שטעה דניאל בחשבונו כי לא חרבה ירושלם רק כאשר נתפש צדקיהו והיא היתה שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכד נצר כי ירמיה הנביא אמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וככה היה כאשר נהרג בלשצר ומלך כורש אז צוה ועלו ישראל מבבל אל ירושלם וזאת היא הפקידה והנה נשארו לחרבות ירושלם תשע עשרה והם מלכות כורש הפרסי וכשתחשוב מלכות דריוש המדי הזקן גם מלכות אחשורוש ושתי׳ שני׳ למלכות דריוש הפרסי הוא בן אסתר אז מלאו לחרבו׳ ירושלם שבעים שנה ואמרו כי דניאל החל לחשוב החרבן מעת שהוליך נבוכד נצר יהויקים אל בבל והנה מלך אחרי כן שמונה שנים גם י״א שנה לצדקיהו והנה שלמו לחרבן ירושלם שבעים שנה והיה יהודה הלוי אומר יש לתמוה איך טעה דניאל שהיה נביא וחכם בשבעי׳ שנה י״ט שנה ואמר כי חשבון שבעים שנה למלכות בבל כאשר חרבה ירושלם ואז היתה הפקידה לא כאשר אמרו הגאונים והעד שאומר בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס וכורש הפרסי תחלת המלכים וגם כתוב למלאת׳ דבר יי׳ בפי ירמי׳ עד רצתה הארץ את שבתותי׳ כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה ואני אמרתי לו אם מחרבות ירושלם סופר מה טעם לספור הכתוב בשנת שמונה למלכו הוא שנת י״ט והוא ענה אמור לי אתה טעם חשבון ויהי מקץ ארבעי׳ שנה ואני אמרתי לו ידענו כי הנביא אמ׳ על כורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ולא התנבא שיבנה הבית והוא שלח הגלות והחלו לבנות הבית וליסד הבית ודברי יהודה מנעום לבנות וכתוב הן קריתא דך תתבנה ושוריא ישתכללון וגם כתוב לבטלא גבריא אילך וקריתא דא לא תתבניה ובטילו המו באדרע וחיל וזה הכתוב כבר פירשו למלאת דבר יי׳ בפי ירמיה שאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה והנה טעם ששבו אל ירושלם ועמדה חרבה עד רצתה הארץ את שבתותיה והוא אמר לי מי הביאך בצרה הזאת אז עניתי והלא כתוב בספר עזרא והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדו אז קם זרובבל ויהושע לבנות וכתוב ועמהון נביאיא די אלהא מסעדין להון וגם כתוב ביה זמנא אתא עליהן וגו׳ וכתב אגרת לדריוש המלך והוא צוה למבנה בית אלהא דך ובנו ושכללו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש המדי וארתחששתא הוא אחשורוש כי גם הוא צוה רק האמין בכורש ורבי יהודה ענה כל זה מה יועיל לך אז השיבותי לו הנה אתה מודה כי זכריה התנבא בשנת שתים לדריוש הפרסי שאמרו שהוא בן אסתר כאשר כתוב בספרו והנה שם כתוב עד מתי לא תרחם על ירושלם אשר זעמתה זה שבעים שנה אז שתק: ואתנה את פני׳ לנכח מערבית דרומית׳ וטעם האלהים שהוא לבדו באמת האלהים וטעם לבקש תפלה בלבי וככה התפללתי: ואתפללה׳ אנא׳ כמו אמנם וכמוהו אנא יי׳ כי אני עבדך אנא חטא העם הזה והנגיד ז״ל אמר כי שתי מלות הן והן אל נא מגזרת הואל והלמ״ד מבולע כלמ״ד יוקח ואין צריך: וסור

ואני אומר כי הערב והבקר האמור כאן גימטרי׳ הוא ויסך סימך לדבר משני טעמי׳ האחת שיהא חשבון זה מכוון עם חשבון אחר שכתוב הספר׳ והשני שאמר גבריא׳ לדניאל למטה בענין ׳ ומרא׳ הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא׳ ואם לא רמז החשבון תלוי למה חזר וכפל אותו לומר אמת הוא׳ והחוזה ככתוב ל לסתום ולחתו׳ הדבר ואף הוא לו כגלה בלשון סתום וחתום ואני כוחל להבטחת מלכני קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורם נודע כי טעה כ במדרשו׳ והביא אחריו יתגר וידרוש דרך אחר׳ יש לפתור ערב ובקר בני׳ חמש מאות ושבעי׳ וארבע ועוד אלפים ושלש מאות הרי אלפים ושמנה מאות וע״ד: ונצדק קדש׳ יספר עון ישראל לבטל גזרות מדרשן ו ויורפשן׳ מאז גלו גלות ראשונ׳ למצרים עד יגאלו ויושעו ת תשועת עולמי׳ במלך המשיח וחשבון זה כלה לסוף אלף ור״צ מיום הוסר התמיד והוא שנ׳ בסוף הספר ומעת הוסר התמיד כדי לתת שקוץ ש שומם ימים אלף ור״צ יהיו ולא יותר שיבא המלך המשיח ויסיר שקוץ השום׳ והתמיד הוסר ו׳ שנים לפני החורבן בית שני והעמיד צלם בהיכל יום י״ז בתמוז היה שסרף אפוסטמוס את התורה ובטל את התמיד והעמיד צלם בהיכל כמו ששנינו במסכת תעניות׳ ושש שנים שכתבתי אין בידי ראיה מ מפרשת אך יש ראיה ששבועה שלם לא כ בטל התמיד לפני החורבן שכן נבא דניאל על טיטוס ואמר השבוע ישבית זבח ומנחה׳ כלומר מקצת השבוע שלפני החורבן יבטלו ה הקרבנות כך מפור׳ למטה בענין׳ נחזור על הראשונות כיצד מכוון חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום ירדו ישראל למצרים ל להיות כלה לסוף אלף ור״צ ליום שהוסר התמיד׳ ר״י היו במצרים ארבע מאות ושמונים מיום צאתם עד יבנה הבית׳ ל מאות ועשר היה הבית׳ וע׳ שנה גלות בבל ות׳ מאות ול׳ בית שני׳ תן עליהם אלף ור״צ של קץ הימין הרי אלפים ות׳ מאות וכ׳ שא מהן שש שנים שהוסר התמיד לפני החרבן שלא מנה ה הכתוב אלף ור״צ אלא למעת הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ובקר ושפי׳ נ׳ מאות׳ עוד נוסף בחשבון אשרי המחכה ויגיע לקץ הימין מ״ה שנה יתרים על אלף ור״צ יש לומר על חשבון ה הראשון יבא המלך המשיח ויחזור ויתכס מהם אות׳ מ״ה שנים׳ ור׳ אלעזר הקליר יסד ביסוד שירו ש שבועים ו׳ הרי מ״ב׳ ויש לומר הנ׳ שנים שלא באו לחשבון שבוע לא מנה׳ ואני מצאתי כן במדרש אגדות שעתיד מלך המשיח להתכסות מ״ה שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו : להלז · לשון השיכו׳ כמו שקראו חמודות כלמקו׳ של הלז שעל פוריה הוא מכאן למדו באגדה יצחק כדמה לאביו בכלם ובדמות שנקרא האיש הלז ויהי יוסף יפה תואר וזהו הבני היתנוי בה׳ דברים שהאב זוכה לבנו בפרשת ויהי כי זקן יצחק : ואבקשה בינה · הייתי מתאוה שיבינו ליתן השמים : בין אולי · בתוך הנהר : ויקרא האדם : ויאמר · למלאך אחר · גבריאל : הכן להלז · את המראה · פרש לזה החזון : כי לעת קץ · הימים רבים ימי החזון הזה : נרדמתי · לשון תנומה ושממון : על עומדי על מעמד רגלי : כי למועד קץ · כי הוא לזמן קץ ימי׳ רבים : מלכי פרס ומדי · שתי קרנים · שתי אומות מולכות כמו שפרשתי למעלה : המלך הראשון · הוא אלכסנדרוס מוקדן שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמצינו בספר יוסיפון : והנשברת · שראית שנשברה : ותעמדנה ארבע תחתיה · כמו שכתו׳ בספיר האלים למעלה : ארבע מלכיו׳ אשר יעמדנה · מאותו גוי שחלק אלכסנדרוס מוקדון מלכותו במותו לארבע ילדים ויוסף קראם בספרו ארבעה ראשי כנער ולא כבני המלך היו : ולא בכחו · ולא יהו האחרונים ככח המלך הראשון כי חלשים ממנו יהיו : ובאחרית מלכות יון · כהתם הפושעים · כשיגיעו זמן שיתמו רשעי ישראל שבית שני יעמד מלך עז פני׳ הוא טיטוס : ועצם כחו · ולא בגבורה כי אם בקלקלות כמו שמפורש בסוף הספר : נפלאות ישחית · ובהפלא ופלא ישחית אותות : והצליח ועשה · חפצו : והשחית עצומי׳ · אומות רבות · ועם קדושים · ישראל :

והרשענו כן כתיב וקרי הרשענו בלא ו״ו קדמא חטאנו ועוינו חד מן י״א מלין דכתי׳ ו׳ בריש תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ וכי ויאמר דוד מה לי ולכם׳ ומסגרתיה ופתח על הלחת׳ וראתה ועתליה אם אחזיהו דמלכים׳ ואת ויקצץ המלך אחז וארת׳ ותקעו הגידו ביהודה ובירושלם׳ ויורה ולא אמרו בלבבם נירא׳ ויוציאו בעת ההיא נאם יי׳ ויוציאו׳ וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל׳ והרשענו חטאנו ועוינו והרשענו׳ וחסד ויםאנו לשמע ולא זכרו׳ וישמח גיל יגיל אבי צדיק: לאדני ז׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן כח: שמוע י״א ד׳ מל׳ וז׳ חס׳ וסימ׳ ואם ביום שמע אישה לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת׳ הנה שמע מזבח טוב להקשיב׳ ואת המנוחה הנחו לעיף׳ בנים כחשים בנים

חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותך וממשפטיך: ולא שמענו אל עבדיך הנביאים אשר דברו בשמך אל מלכינו שרינו ואבתינו ואל כל עם הארץ: לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים כיום הזה לאיש יהודה ולישבי ירושלם ולכל ישראל הקרבים והרחקים בכל הארצות אשר הדחתם שם במעלם אשר מעלו בך: אדני לנו בשת הפנים למלכינו לשרינו ולאבתינו אשר חטאנו לך: לאדני אלהינו הרחמים והסלחות כי מרדנו בו: ולא שמענו בקול יהוה אלהינו ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים: וכל ישראל עברו את תורתך וסור לבלתי שמוע בקלך ותתך עלינו האלה והשבעה אשר כתובה בתורת משה עבד האלהים כי חטאנו לו: ויקם את דבריו אשר דבר עלינו ועל שפטינו אשר שפטונו להביא עלינו רעה גדלה אשר לא נעשתה תחת כל השמים כאשר נעשתה בירושלם: כאשר כתוב בתורת משה את כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חלינו את פני יהוה אלהינו לשוב מעוננו ולהשכיל באמתך: וישקד יהוה על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק יהוה אלהינו על כל מעשיו אשר עשה ולא שמענו בקלו: ועתה אדני אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש לך שם כיום הזה חטאנו רשענו: אדני ככל צדקתך ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלם הר קדשך כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבתינו: ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני: הטה אלהי אזנך ושמע פקחה עיניך וראה שממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים: אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל ומפיל תחנתי לפני יהוה אלהי על הר קדש אלהי: ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי כעת מנחת ערב: ויבן וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי להשכילך בינה: בתחלת תחנוניך יצא דבר ואני באתי להגיד כי חמודות אתה ובין בדבר והבן במראה: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך

לא אבו שמוע מל׳ כי הקשו את ערפם מל׳ ועשה הרע בעיני רעה כתיב׳ אם אמרים אתם לא נשב׳ ואתם הרעתם לעשות׳ וסור לבלתי שמוע דדניאל מל׳ ויקשו את ערפם לבלתי שומע כן כתי׳ דירמיה: נעשתה ט׳ וסימ׳ נמסר בתריסר בספר מלאכי סימן ב׳: ויבאה ד׳ וסימ׳ ויבאה אל האהלה׳ ויבאה יצחק האהלה שרה אמו׳ ויחתן שלמה את פרעה׳ וישקד יי׳ על הרעה ויבאה: קולו בקולו ה׳ חס׳ בנביאים וכתובים וסימני וישא שאול קלו׳ ועליון יתן קלו׳ היום אם בקלו תשמעו׳ שמעו שמוע ברגז קלו׳ וישקד יי׳ על הרעה׳ וכל אוריתא דכו׳ חסרי׳ בב״א מל׳ וסי׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש: שמע אלהינו ב׳ דסמי׳ וסי׳ ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך׳ שמע אלהינו כי היינו בוזה: ושמע ה׳ קמצי׳ וסימ׳ קום בלק ושמע׳ קרב אתה ושמע׳ הטה יי׳ אזנך דמלכים׳ וחבירו דישעיה׳ הטה אלהי אזנך דדניאל: ועוד כ״ג וסי׳

אבן עזרא

וסור׳ שם הפועל כמו זכור את יום השבת והטעם סור סרנו: שרינו ואבותינו׳ שהיו זקנים וכאשר הזכיר שחטאו השרים והאבות הזכיר כי גם להם בשת פנים: ותתך׳ כמו תתכו בתוכה דרך משל: כי חטאנו לו׳ שב למלת האלהים: וישקוד׳ כמו שוקד אני׳ וטעם למען יי׳ למען זה השם שאנחנו מזכירים ור׳ משה אמר למענך יי׳ ובדרש למען אברהם שקרא בתחילה זה השם הכתוב בא״לף ד״לת: אדני שמעה׳ זאת התפלה: אדני סלחה׳ העוונות שהודיתי ועשה ואל תאחר להאיר פניך על מקדשך השמם: ועוד אני מדבר ומתפלל׳ דברים שלא כתבו ומפיל תחינתי על כן הוצרך לומר פעם אחרת ועוד אני מדבר בתפילה: וטעם מועף כאילו אמר העיפו שהיה מוכרח לעוף׳ וטעם ביעף כי הוא יעף מרוב המרוצה ואנה ביעף שם על משקל ואדם ביקר בל ילין׳ וטעם כעת מנחת ערב כי היה צם ובוכה ככתוב בצום: ויאמר׳ המלאך שמע דניאל כי עתה יצאתי ממערכת המלאכים או מהיכל שמים להשכילך בינה: בתחילת תחנוניך יצא דבר׳ מלשוני השם הנכבד כדרך הדבר יצא מפי המלך והטעם דבר שנגזר להיות שנה בלא תוספת ולא מגרעת: ואני באתי להגיד׳ לך הדבר: כי חמודות אתה׳ בחסרון איש כמו ואני תפילה: ובין בדבר׳ שיצא: והבן׳ לבך: במראה׳ אמר יפת במראה הזאת: שבועים׳ אמר הגאון רב סעדיה כי אלה שבועים הם שנים והעד שאמר אחר כן עד מלאת שלשת שבועים ימים ולא הזכיר עם שבועים שבעים ימים והנה הם כמו שבע שבתות שנים וככה פירש כי חצי השבוע שהזכיר הוא אלף ימים ומאתים ותשעים כאשר אפרש בראיה גמורה רק פירוש אלה השבועים השבעים קשה עד מאד ועוד כי לכלא הפשע ולהתם חטאת לא ידענו אם הכל לשבת או לנכאי כי הנה כראה ממלת לכפר עון ולמשוח קדש קדשים שהוא לשבת רק ולחתום חזון ונביא איננו לשבת אם כן איך נוכל לתקן מלת לכלא פשע ולהתם חטאת להיותם לשבח וככה לחתום חזון ונביא והנה מצאנו כתוב כי לא שלם עון האמרי והוא לגנאי והטעם כי עד עתה לא בא יום אידו וקץ עונם עונו כמו גדול עוני מנשוא וככה אם יקרך עון וככה תם עונך כשלם העונש שלך והנו לגנאי ויוכל המשיב לענות כי הנה החטאת והאשם ועוד מלת אכא שא נא אפך הדבר ונשא את עונה והנה הכל יתפרש לפי ענין המקום ויורה להביא צדק עולמי׳ לשבח וטעם

רבינו סעדיה גאון

ירמיהו אמ׳ הגדול הגיבור שהוא גדול על הכל ולו נאה לומר גיבור שראה ביתו חרב ובניו הולכין בגולה וסובל ולמה לא אמר הנורא על תורבן הבית הנורא דניאל אמ׳ האל הגדול והנורא ולא אמר הגיבור לפי שראה בניו מסורין בקולרין ואיה נבורתו ולמה אמר הגדול שעשה גדולות לחנניה מישאל ועזריה בכבשן האש ולדניאל בגוב אריו׳ ולמה אמ׳ הנור׳ שחזר ובנה בית המקדש: ותתך׳ ותגיע כמו לא נתך ארצה: האלה והשבועה׳ אשר כתבת בתורת משה עבד האלהים כמו ארור האיש אשר יעשה כך וכך אשר לא יקים דברי התורה הזאת והשבועה הדברים שנתת לנו על יד משה רבינו אם תשמעו יהיה לכם כך וכך ואם לא תשמעו יהיה לכם כך וכך ועתה באו עלינו הצרות הכתובות בספר תורת משה מניין שדיבורו של הקב״ה שבועה הוא שנאמר את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ולא יהיה עוד המים למבול ולא נאמר שבועה ובנביאים כתוב כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי: וישקוד יי׳ על הרעה׳ וימהר כמו מקל שקד מקל ממהר לפרוח לפני כל האילנו׳ והם שקדים השוקדים להנץ לפני כל אילן ואמר דניאל צדיק הוא יי׳ שקדם והגלם לסנהדרין שבימי יהויכין ב׳ שני׳ ומחצה לחורבן הבית מלמד שהקדימו ב׳ שני׳ ומחצ׳ לכונסנתם כיון שראה שבית המקדש עתיד ליחרב קדמו וגלו כדי שלא ימצאו בירושלי׳ בחרבן בית המקדש: ותעש לך שם כיום הזה׳ שיאמרו אומות העולם כמה נסים עשה הקב״ה לישראל הרג בכורי מצרים קרע להם את הים והמית המצריים בתוכו: לכל סביבותינו׳ לכל הגוים היושבים סביב לארץ ישראל: למען אדני׳ למען אברהם שקראך אדון קודם לכל באי העולם שנ׳ אדני יי׳ במה אדע: מועף ביעף׳ מכאן שגבריאל עוסף העולם בשתי עפיפות ורמז כי בא בזריזות בקלות טיסת עיפתו ונגע אליו כעת מנחת ערב בעת שמקריבים המנחה בשעה שמיכית בין החול כי ערבי פסחים מקריבין בשביעית עבור שחיטת פסחים: בתחילת תחנוניך יצא דבר׳ ככתוב והיה טרם יקראו ואני אענה כך לדניאל בתחילת תחנוניו השיבו הקב״ה על ידי גבריאל כי היה צדיק וישר ונחמד ועל כן אמ׳ לו כי חמודות אתה שכל הצדיקים נקראו חמודים: שבועים שבעים נחתך על עמך׳ נספור ונדע כמה שנים הם י׳ פעמים ז׳ עולין לע׳ הרי שבועי׳ ע׳ הן ת״צ שנה הוצא מהן ע׳ שנים לגלות בבל משהחריב נבוכד נצר בית המקדש עד שנת שתים לדריוש נשארו ת״כ שנה שכך היה עמידתו של בית שני כלומר שבועי׳ שבעים נגזר על עמך ועל עירך ירושלם עיר קדשך שעתידה להבנות הרי למדתה עם גלות בבל ועם עמידתו של בית שני שבועים שבעים שהן ת״צ שנה ע׳ לחרבן ת״כ לבניין:

לכלא

רש״י

יצא שכלו והצליח מרמה בידו׳ ועל שהוא משכיל בכל אשר יפנה ויצליח יחזיק במרמה שבידו: ובלבבו יתגדל׳ ובשלוה ישחית רבים במרמה ובחלקלקות ישיאו רבים היושבי׳ אתו בברית ושלום: ועל שר שרים יעמד׳ כלפי מעלה ישים דבריו וזהו פי׳ האלו׳ הכתו׳ למעלה: ובאפס יד ישבר׳ ובאין כח ישבר על ידי יתום אלם שבבריות שבבבם בחוטמו כמו ששנינו במסכת גיטין: ומראה הערב והבקר אשר נאמ׳ לך באלום העליון אמת הוא: ואתה סתום החזון׳ אל תפרשהו יסתמהו בלבך׳ כי לימים רבים יבא: נהייתי לשון הוה שכר כלומ׳ נשערתי על הפורענות הזה ונחליתי: את מלאכת המלך׳ שהייתי ממונה על פקודת עבודת מאסף׳ מלכות בלשאצר שמינהו כבוד כאשר אביו כמו שאמר בתחילת הספר והשליטיה על כל מדינות בבל: ואשתומם על המראה׳ ואתבהל על החזון: ואין מבין׳ שאני משתומם כי הייתי לפני השרי׳ מתחזק:

בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש׳ לא זהו אחשורוש שבימי המן כי הוא מלך פרס היה וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשאצר כמו שכתוב למעלה ודריוש מדאה קבל מלכותא: בינותי בספרים נסתכלתי בחשבונות: מספר השנים וגו׳ הייתי מחשב חשבון השני׳ שהייתי סבור על זה שנכא ירמיה כי לפי מלאת לבבל ע׳ שנה אפקוד אתכם דעתי שהפקידה הזאת היא בנין הבית ושבעים שנה כלים בשנת אחת לדריוש המדי משפשטה מלכות בבל יד על ישראל שכבש נבוכד נצר יהויקים להיות לו עבד והוא היתה שנה שניה למלכות נבוכד נצר דאת תר שנה ראשונה כבש נינוה שנה שניה עלה וכבש יהויקים כא ותשוב אלותה שנה ועד כאן ותמצאם ואף במסכת סדר עולם מנה החשבון הזה ושנינו שם בשנת מות בלשאצר הרי שבעי׳ שנה מיום שמלך נבוכד נאצר שבעים השני׳ אחד מיו׳ שכבש יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה ויראותי כי עדיין אין הגאולה ממהרת לבא הבינותי ונתתי לב לספירת החשבון וידעתי שלא היה לי למנות לפני כבוש יהויקים אלא למלאות חרבות ירושלם כשימלאו שבעי׳ שנה לגלות צדקיהו שבו חרבה ירושלם ועוד יש שמנה עשר לבא שהגלות הזאת היתה בי״ח

העוד כ״ג וסי׳ חמש שנים אשר אין חריש׳ ועוד לו אך המלוכה׳ ותהי נבלתם כסוחה׳ ועוד בת עשיריה׳ מנשה את אפרים׳ ארם מקדם ופלשתי׳ מאחור׳ על כן על בחוריו לא ישמח יי׳׳ בלתי כרע תחת׳ ועוד נוסף עליהם דברים׳ ועוד תשוב תראה׳ ועוד בחיים הייתם׳ ועוד הסיר את הבמות דה״ה דיהושפט׳ ועוד העם לא הכינו לבבם דה״ה דיהושפט׳ ועוד העם משחיתים׳ ועוד ברצותי בבית אלהי׳ ועוד אדומים באו׳ ועוד עברו עבדיו׳ ועוד מעט ואין רשע׳ כי יש לעץ תקוה׳ ועוד ראיתי תחת׳ ועוד אני מדבר ומתפלל׳ אני מדבר בתפלה׳ ועוד תוסף: ונביא ז׳ וסימ׳ ונביא אחד זקן׳ ונביא מרה שקר׳ גבור ואיש מלחמה׳ וגם אלה ביין שגו׳ ולחתום חזון ונביא׳ אם

לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע וּלְחָתֵם חַטָּאוֹת וּלְכַפֵּר עָוֺן וּלְהָבִיא צֶדֶק עֹלָמִים וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ וְתֵדַע וְתַשְׂכֵּל מִן־מֹצָא דָבָר לְהָשִׁיב וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלִַם עַד־מָשִׁיחַ נָגִיד שָׁבֻעִים שִׁבְעָה וְשָׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְחָרוּץ וּבְצוֹק הָעִתִּים׃ וְאַחֲרֵי הַשָּׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם יִכָּרֵת מָשִׁיחַ וְאֵין לוֹ וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ יַשְׁחִית עַם נָגִיד הַבָּא וְקִצּוֹ בַשֶּׁטֶף וְעַד קֵץ מִלְחָמָה נֶחֱרֶצֶת שֹׁמֵמוֹת׃ וְהִגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲצִי הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם וְעַד־כָּלָה וְנֶחֱרָצָה תִּתַּךְ עַל־שֹׁמֵם׃

י

א בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס דָּבָר נִגְלָה לְדָנִיֵּאל אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמוֹ בֵּלְטְאשַׁצַּר וֶאֱמֶת הַדָּבָר וְצָבָא גָדוֹל וּבִין אֶת־הַדָּבָר וּבִינָה לוֹ בַּמַּרְאֶה׃ בַּיָּמִים הָהֵם אֲנִי דָנִיֵּאל הָיִיתִי מִתְאַבֵּל שְׁלֹשָׁה שָׁבֻעִים יָמִים׃

יהרג במקדש יי׳׳ ונבא לבב חכמה׳ בתרא חס׳ דהוא לשון ביאה: ואין לו ב׳ וסי׳ מקים מקים׳ יכרת משיח ואין לו: לרבים ד׳ בקריאה וסי׳ מעמל נפשו יראה׳ והגביר ברית לרבים׳ שק ואפר יצע לרבים׳ ומשכילי עם יבינו לרבים׳ וב׳ ברבים וסי׳ ועשה למבצרי מעזים׳ לכן אחלק לו ברבים: ונחרצה ג׳ וסי׳ בישעי׳ סי׳ י׳: ובין ז׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בינה ומשלי ריש סימן כ״ג ע״ש: ובינה ג׳ מלעיל וסי׳ בינה תגיני׳ ואם בינה שמעה זאת׳ ובינה לו במראה:

רבינו סעדיה גאון

לכלא הפשע׳ פעמו: ולהתם חטאת׳ להתם הקב״ה החטאת: ולכפר׳ עונות ישראל: ולהביא צדק עולמים׳ זה בית המקדש ככתוב מכון לשבתך עולמים ונקרא בית המקדש עולמים בעולם בבנין ראשון ובעולם בבנין שני ובעולם בבנין שלישי שיעמוד לעולמי עולמים: ולחתום חזון ונביא׳ כי משנבנה הבית השני לא קם נביא עוד בישראל זולתי משתמשין בבת קול: ולמשוח קדש קדשים׳ שיהא גדול כבוד גדולת הבית השני מן הראשון ככתוב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וזה שאמר למשוח לשון רבות היא כמו למשחה בהם מתרגמינן לרבותא ויש פותרים אומרים למשוח למדוד מדה מתרגמינן משחתא כענין שנ׳ וקו יכטה על ירושלם: מן מוצא דבר׳ משיצא הדיבור מלפני הבורא ונגזרה הגזירה להשיב הגולה מבבל ולבנות ירושלם על ידי כורש: עד משיח נגיד׳ עד שיתרבה המלך והוא הנגיד כדי לבנות ירוש׳ עדיין ז׳ שבועים הם מ״ט שנה משנשרש הבורא לבנות ירושלם ועד שנת שתים לדריוש מלך פרס ואחרי כן תבנה ירושלם ותעמוד בבניינה תל״ד שנה הרי שבועים שבעי׳ פחות י׳ שני׳ אותן עשר שנים עמדה ביתר ובעלותם לירושלם תבנה רחוב היא ירושלם וחוצתיה: וחרוץ׳ כרות הם חצרות יושבי ירושלם שהם עכשיו חרוצים ממעבר אדם: ובצוק העתים׳ הם חצרות בית המקדש משמרות ומעמדות הכהנים והלוים כלומר כל השנים תהיה ירושלם שממה: ועל כנף שקוצים׳ כנף הוא יד כלומר כל זמן שיד אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר תקיפה אחרי השבועי׳ ס״ב יכרת משיח ואין לו ממשלה אחרי חורבן הבית והיה בית המקדש משומם׳ ועד כלה ונחרצה תבוא על שומם זה ירושלם והשבית זבח ומנחה: עם נגיד הבא וקצו בשטף׳ זה אדרייכוס קיסר שהחריב בית המקדש והשבית זבח ומנחה והחריב מקום התמיד: ועל כנף׳ ועל יד אוכלי בשר החזיר והשקץ משומם ישראל ועד אשר כלה נחרצה נתכה על גלות ישראל השומם: ואמת הדבר וצבא גדול׳ מכאן שאין הקב״ה עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה ואז חותם בחותמו שהוא אמת א״לף ראש אלף בית מ״ם מחציתה ת״יו סופה הרי אמ״ת: וצבא גדול׳ צבאות מלאכי׳ וחיל גדול ו״א וצבא ורבון כמו וצבי: ובין בדבר׳ שים דעתך וכיונתך בדבר הרבה: ובינה לו במראה, הבורא אמר למלאך שיסביר ויבונן לדניאל את החזון: לחם

אבן עזרא

וטעם ולחתום חזון שכל הנביאים התנבאו על דבר בית שני: ועתה אומר דברי הגאון אמר כי יצא דבר פירושו שנגזר שתחרב ירושלם עם בית שני ארבע מאות ותשעים שנה והם שבועים שבעים רק אתה טעית בחשבונך שנשלמו שבעים שנה ואינם רק שבעה שבועות שהם מ״ט שנים ולא חשש להזכיר השכתים כי כ״א הין ופירש עד משיח נגיד שהוא כורש המלך והביא ראיה מדברי הנביא כה אמר יי׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו ושבועים ששים ושנים הם ימי בית שני והנה יש להקשו׳ כי המלאך אמ׳ בתחלת תחנוניך יצא דבר ועוד איך יערב שני הגלות עם שנות בית שני ואיך כפרם לכלא פשע ולהתם חטאת ועוד מה נעשה בשבוע הנשאר שאמר והגביר ברית לרבי׳ שבוע אחד אחרי שבועי׳ ששים ושנים והיה ראוי להזכיר כי עוד נשארו שלשת שבועים וראייתו כי כורש הוא משיח איננה נכונה כי למשיחו הוא נביאו וככה כתוב יען כי משח יי׳ אותי וקודם שאומ׳ דעתי אפרש והגביר ברית לרבים זה היה ידוע כי טיטוס כרת ברית עם ישראל שבע שנים ושלש שנים וחצי בטל התמיד בבית שני לפני חרבן הבית וככה כתוב בספר יוסף בן גוריון ואמר על כנף שקוצים משומם שממו שקוצים בדביר אחר המספר הנזכר כאשר נלכדה ירושלם וכתוב בנבואה הרביעי׳ וחללו המקדש המעוז זהו יום נלכדה ירושלם בימי טיטוס והסירו התמיד קודם זה ונתנו השקוץ משומ׳ וככה כתו׳ ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים והוצרך לדניאל לפרש כמה ימים שלמים הם חצי השבוע בעבור שני האלדים גם בעבור מלת חצי כי יתכן שאיננו חצי שלם פחות או יותר כמו וחצי שבט מנשה ורבים ככה ודע כי ימים לעולם הם ימים ולא שנים רק יתכן אם אמר ימים להיות שנה תמימה בסוב ימי השנה כאשר הי׳ כמו מימים ימימה שהם ימי השנה שלימה ימים תהיה גאלתו רק כאשר יאמר עם ימים מספר שני ימים או ג׳ לא יתכן להיות׳ שנים רק ימים כאשר הם על פי׳ שנתים ימים שהיו שנתים שלמי׳ שסבו הימים כאשר היו וככה עד חדש ימים שתראה הלבנה על המתכונת שנראתה ביום הראשון והמספר על כן אמרתי כי ימים אלף ומאתים ותשעים הם חצי השבוע שהזכיר וככה אחרי המחכה ויגיע לימים כאשר אפרש ואילו היו שנים איך יחכה אדם אלף שנים ויגיע וכתוב ימי שנותינו בהם שבעי׳ שנה והנה מצאנו נחמיה אמר אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אכלו באש וכתוב גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהוד׳ וכתו׳ עליו הוא יבנה היכל יי׳ והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו וירמיה התנבא עליו ומלך מלך והשכיל ובעזרא כתוב על נחמיה ואתה הוה להם למלך ועתה אפרש שבועי׳ שבעי׳ הם ממוצא דבר בתחילת תחנוני דניאל לכלא הפשע כמו כי לא שלם עון האמרי ולהתם חטאת כמו תם עונך ולכפר עון לסבול עול הגלות לכפר עם אבותימו ולהביא עד שידינם השם בצדק או פירושו לנכאי כי ביאת הצדק הוא שקיעתו כאשר השמש ביאתו הוא שקיעתו על כן הוא לנכחי כי לשבה הוא להפך כמו אז יצא כנוגה צדקה והוציא כאור צדקך וזהו קומי אורי כי בא אורך כי שקע אורך עד עתה ולחתום חזון ונביא שיפסקו הנביאים ולחתום משיח קדש קדשים והנה זה תחילת הגלות ואל יעלה על לבך דבר המספר כי הנה במספר מלך פרס מולד נוסף כפי דבר המלאך כאשר אפ׳ ואם יש בחשבון תוספ׳ או מגרעת לא יזיק אולי יעלה על לבך דבר המולד כי היודע רגע קדרו׳ הלבנ׳ בשנה הזאת ומצאנו קדרות אחרת לפני זאת מאה שנה אוכל בה לדעת מקום הלבנה באמת וכפי חשבונו ישוב ברצונו אחורנית או השנים הבאות והנה פירום ותדע ותשכל ממוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם: עד משיח נגיד שבועים שבעה׳ והנה תשע עשרה שנה שהם מלכות כורש ואחשורוש ושנתים לדריוש והוא מלך י״ב שנה וככה כתוב בספר מלכי פרס ועשרים שנה מארתחששתא המלך והנה הכל שבועים שבעה על בא נחמיה ככתו׳ בספר עזרא ושבועים ששים ושנים שעמד בית שני וחצי השבוע פירשתיו ואמר משומם והוא פועל יוצא והטעם שהוא משומם כל רואו וכל שומעו מישראל׳ וטעם ועד כלה ונחרצה תתך על בא עת כלה ונחרצה נגזרה שנגזרה תתך על שומם הוא השיקוץ לדרך תפילה שיהיה שומם כמו בת בבל השדודה ופירום ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח שלא יהיה מישראל מלך עליהם והעיר והקדש ישחית עם נגיד שבא שהוא אספסינוס שר מלך רומא בבואו על ירוש׳ עם בנו גם עליהם כתוב בנבואה הרביעית וזרועים ממנו יעמדו וחללו את מקדש המעוז והסירו התמיד׳ וטעם נקצו יבא לקצו באניות: ועד קץ מלחמה׳ שנלחם שנים רבות על ירושלם עד שהיתה נהרסת שוממת: בשנת שלש׳ אמר הגאון כי ונבא גדול כמו ודי הוה נבא ור׳ משה בן בלעם אמר שהוא כמו צבא לאחום עלי ארץ ולפי דעתי כי אשר נקרא שמו יכנס בין שני דברים כאשר פירשתי וירא ישראל על שפת הים מצרים מת כי הארץ בלעתם כי כן כתוב בשירה וככה זה דבר וצבא גדול נגלה לדניאל במראות הלילה: ואמת את הדבר׳ שם הפועל כמו בין תבין את אשר לפניך: ובינה לו׳ שם ובעבור היות הנבואה תחילה באות הראשון שנה מלעיל כמו עשה לי את החיל הזה או יהיו שניהם לשון צווי ותחסר מלת וכאמר לו זאת המראה לא גילה אותה והעלימה אולי כן בזה: בימים ההם׳ הייתי מתאבל שלשה שבועי׳ ימים וזה היה בחדש ניסן ואיך התאבל ימי חג המצות ולא שתה יין בליל פסח ליל חמשה עשר כי כתוב כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להתענו׳ לפני אהיך ואני באתי בדבריך במצות הש׳ כי כן כתו׳ כי עתה שלחתי שיך רק שר מלך פרס עומד לנגדי עשרי׳ ואח׳ יום שהם השלשה שבועי׳ שהתענית על כן אמרתי לבוא ולולי מיכאל שעזרני עודני הייתי שם במלחמ׳ עם מלכי פרס ועתה בשובי אתך אשוב להלחם עם שר פרס וזה היה ביום ארבע׳ ועשרי׳ לחדש הראשו׳ רק לא ידענו זה החדש אם הוא חדש ניסן או הוא חדש ראשו׳ לשני הסליקי׳ למלכו׳ כורש כדל בעשרי׳ וחמש שנה לגלותינו בראש השנה והכ׳ זה בעשו׳ לחדש החמישי כי כן כמשפט הכי׳:

רש״י

כ״ח שנה לנבוכד׳ יהויקים כמו ששנינו בסדר עולם גלו כו׳ גלו כ״ח גלו כ״ח גלו בתשע עשרה׳ ופירשו רז״ל במסכת מגילה גלו גלות יכניה בשבע׳ לנבוכ׳ יהויקים שהיא שמנה לנבוכד נצר׳ גלו בשנייה בשמנ׳ עשרה לכיבוש יהויקי׳ שהוא תשע עשרה לנבוכד נצר: ואתודה׳ על חטאת עמי׳ האל הגדול והנורא ולא אמר גבור את גוים משתעבדים בבניו ואיה גבורותיו:

וסורי׳ והלכנו הלוך וסור ממצותיך ש טולט״ע בלע״ז: לך ה׳ הצדקה׳ כלומר משפטיך ופורענות שבאת עלינו הדין והצדק עמך: ולנו בושת הפנים׳ כדי אנו להתבייש על המאורע לנו כי אנו אנחנו גרמנו לעצמנו: כיום הזה׳ כאשר אנחנו רואי׳ היו׳: לה׳ אלהינו הרחמים׳ שלא כלינו בעונותינו כי מרדנו בו: ותתך עלינו׳ ותגיע עלינו כמו לא נתך ארצה ותרגום אונקלוס לא מטא לארעא: האלה והשבועה׳ אלות הברית אשר ה׳ השבעתנו בחורב והיה אם לא תשמעו וגו׳ כל הקללות הכתובו׳ שם: כאשר נעשתה בירושלים׳ חרב הרג ושרפת העיר ונשי׳ ענו ושמו בקולרין: כאשר כתוב בתורת משה׳ רמז שהעיר כנו שאם נעבור על ה השבועה תבא עלינו כל הרעה הזאת: וישקד׳ וימהר: כי צדיק׳ כי הדין עמו ורבותינו אמרו צדיק הקב״ה וצדקה היא עלינו שמהר והקדים שתי שנים למנין ונושנתם כדי שלא תתקיים בנו כי אבד תאבדון ונושנתם בגימ׳ שמנה מאות וחמשים ושתים והם גלו לסוף שנ״ב מאות וחמשי׳ לביאת לארץ: ועתה ה׳ אלהינו׳ מתודים אנחנו כי חטאנו ורשענו: לחרפה׳ לגדוף: לכל סביבותינו׳ לכל שכינו כלם מחרפים אותנו: למען ה׳ למען שם הקדש הנקרא על בי׳ המקדש של מקדש ה׳ כוננו ידיך: וראה שוממותינו ושוממות העיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על משפט צדקותינו אנחנו מפילים את תחנונים להשיב לנו כי על רחמיך באנו: ה׳ שמעה׳ אל תחנונינו: ה׳ סלחה׳ לחטאתינו: ה׳ הקשיבה׳ אזנך לצעקתינו: ועשה׳ את בקשתינו ואל תאחר: על הר קדש אהי׳ בעד הר בית האלהים שיבנה בתחלה בימי בלשצר כמו שכתוב למעלה: מועף ביעף׳ היה מועף אלי בפריחה ובטיסה: ויבן׳ ויבונני: בתחלת תחנוניך יצא׳ דבר אמת מאת הקב״ה לי להגיד לך׳ כי חמודות אתה׳ דברי

חמודות סימן ותקח רבקה את בגדי החמודת כתיב חס׳ דחס׳ · בתחלת תחנוניך יצא דבר חמודות כתיב מל׳ דמל׳ · חמודת כותב דעזרא חמודת כתיב חס׳ ו׳ בתרא׳ ושאר׳ חמדות כתיב חס׳ ו׳ קדמא׳ · ואשא את עיני וארא ב׳ דסמי׳ וסי׳ והנה ארבע קרנות׳ והנה איש אחד לבוש · חגורים ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסי׳ בסדר בא · כעין ט׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל סימן א׳ · כקול ו׳ וסימ׳ ביחזקאל סימן א׳ · וראיתי י״ב וסימ׳ נמסר בקהלת סימן ג׳ ובשמואל א׳ סימן י״ט · המראה ד׳ וסימ׳ וישכם שמואל׳ ואני נשארתי לבדי ואראה׳ וראיתי אני דניאל ב׳ בו · ולא נשאר ד׳ וסימ׳ ולא נשאר איש בעי ובית אל׳ וישלח יהוא בכל ישראל׳ ויעלו ביהודה ויבקעוה דדה׳ ואני נשארתי לבדי ואראה · ופני ג׳ וסי׳

לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא-בא אל-פי וסוך לא-סכתי עד-מלאת שלשת שבעים ימים: וביום עשרים וארבעה לחדש הראשון ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל: ה ואשא את-עיני וארא והנה איש-אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז: וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרעתיו ומרגלתיו כעין נחשת קלל וקול דבריו כקול המון: וראיתי אני דניאל לבדי את-המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את-המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא: ואני נשארתי לבדי ואראה את-המראה הגדלה הזאת ולא נשאר-בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח: ואשמע את-קול דבריו וכשמעי את-קול דבריו ואני הייתי נרדם על-פני ופני ארצה: י והנה-יד נגעה בי ותניעני על-ברכי וכפות ידי: ויאמר אלי דניאל איש-חמדות הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך ועמד על-עמדך כי עתה שלחתי אליך ובדברו עמי את-הדבר הזה עמדתי מרעיד: ויאמר אלי אל-תירא דניאל כי מן-היום הראשון אשר נתת את-לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני-באתי בדבריך: ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מיכאל אחד השרים הראשנים בא לעזרני ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס: ובאתי להבינך את אשר-יקרה לעמך באחרית הימים כי-עוד חזון לימים: טו ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה ונאלמתי: והנה כדמות בני אדם נגע על-שפתי ואפתח-פי ואדברה ואמרה אל-העמד לנגדי אדני במראה נהפכו צירי עלי ולא עצרתי כח: והיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם-אדני זה ואני מעתה לא-יעמד-בי כח ונשמה לא נשארה-בי: ויסף ויגע-בי כמראה אדם ויחזקני: ויאמר אל-תירא איש-חמדות שלום לך חזק וחזק ובדברו עמי התחזקתי ואמרה ידבר אדני כי חזקתני:

לא יראו׳ יסב אל ביתו ופני לא יראה דאבשלום׳ נרדם על פני ופני ארצה: ידי כ״א וסי׳ נמסר במס׳ רבת׳: נתינת פנים ד׳ חס׳ את וסי׳ ונתתי פני בנפש ההיא והכרתי׳ פני בנפש האכלת את הדם׳ ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם׳ נתתי פני ארצה ונאלמתי: במראה ב׳ וסימ׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו׳ במראה נהפכו צירי: נהפכו ב׳ וסימ׳ ותלד כי נהפכו עליה ציריה׳ אדני במראה נהפכו צירי:

אבן עזרא

ואני הייתי על הנהר הגדול׳ כמו יחזקאל על נהר כבר: ואשא את עיני וארא׳ במראות הלילה כדרך זכריה הנביא ודע כי מעלתם גדולה ממעלת גדעון ומנוח אשתו והמשכיל יבין׳ אלף אופז כוסף כמו אלף אתמול ואזרוע ואשמור׳ וכתם הוא גנול שים בו פז׳ ומרגלותיו כמו רגליו: קלל׳ לטוש: כקול המון׳ שישמיע קול גדול: וראיתי אני דניאל לבדי את המראה׳ ככה היה רואה במראות הנבואה: נהפך עלי למשחית׳ שם או תואר ור׳ משה אמ׳ כי כמוהו הר המשחית׳ ולפי דעתי שהוא פועל כדרך אשתוללו אבירי לב שב׳ על ציון ולהיו׳ משחית מגזר׳ שמן המשחה והנה מרעיד תואר וכמוהו משמים בתוכה והנה אם זה החדש ראשון הוא ניסן הנה מראש חדש החל להתענות ולא ידענו האמת׳ אמר הגאון כי טעם עומד לנגדי שהיה מלמד לו ושכח השנים יעמדו נגדו ואין טעם מאים עומד לנגדו כי כן חשב על כן שאל הלנו אתה אם לצרינו ואמר כי להלחם עם מלך פרס פירוש לעזור לו וכמוהו התלך אתי למלחמה כי אתי כמו עמי ואין זה נכון כי וילחם עם ישראל גם ונלחמה אותם במישור הכל להפך וזה שהזכיר התלך אתי למלחמה אין אתי דבק למלחמה כי אם ההליכה ועוד אם היה עוזר אותו איך כתוב והנה יוצא והנה שר יון בא שהשחית מלך פרס שהיה זה המלאך עוזר אותו ועוד אפרש כל זה׳ וטעם אחד השרים הראשונים כדרך היושבים ראשונה במלכות על כן נקרא השר הגדול ולולי זה הייתי שם ומלכי פרס הם שרי פרס הם השרים העומדים על פרס כאשר הוא מיכאל עומד על ישראל׳ וטעם באחרית הימים כי עתה יספר בנבואה כל אשר יקרה עד בוא המשיח תאבדנה כל מלכיות הארץ כאשר פירש גם יפרש: והיך׳ כמו איך כמו יתר ההמון שובו אתיו ורבים ככה היה בספרד חכם שמו בן היוכר וחבר ספר בקץ ופירש למועד מועדי׳ וחצי שף וחמש מאות שנה ותחילתם משנת אחת לדריוש המדי והנה טעה כי חשב כי זה הפסוק דברי דניאל ואיננו רק לדברי המלאך כי הוא דבק למעלה: ואין

רבינו סעדיה גאון

לחם חמודות׳ לחם תם מן סולת נקייה מאכל טעמי המלכים ומחמדי׳ לחם ממש פת בג נחמד מאפה תנור: ובשר׳ גם דעתי לומר על בשר דגים ועופות תורים ובני יונה איל וצבי וכיוצא בהם הוא אשר לא בא אל פיו כל אותן שבועים בהתאבלו על ירושלם שאם תאמר בשר בקר וצאן לא יתכן לומר כן לפי שלא אכלו בני הגולה בשר בקר וצאן בגלות בבל כי לא ראוי להשחט כי אם בשעריך בארץ הקדוש׳ למען זרוק הדם וקטר החלב וכן יין לא שתה אותן שלשה שבועים: וסוך לא סכתי׳ כדוגמת אנשי עונג המפנקי׳ את בשרם במרקחות בשמן המור׳ כל כך על אבלו׳ גלות האחרונה הזאת שראה כי בשנת אחת לכורש נבנה המזבח והשנה הזאת שהתאבל עליה היא שנת ג׳ לכורש מלך פרס ועל שראה חורבן בית המקדש השני וגלות רומי התאבל ג׳ שבועים וביום כ״ח בניסן סוף ג׳ שבועי׳ אז ראה על נהר חדקל: איש לבוש בגדי בד לבנים כשלג דקין כבגדי כהונה: ומתניו חגורים׳ אזור מן כתם אופז שנחמד מפז: וגוייתו כתרשיש׳ תרי אלפי אמה כעומק ים תרשיש וים שפותרין כמו תרשיש שוהם סוף דבר הוא דמות גלי הים בעת תרוממנה גליו יראה בראש הגלים כמראה אבן תרשיש לבנה וזה שאנו מתרגמין תרשיש כרום ימא: כלפידי אש׳ כמראה לפיד נור ברק אש: ומרגלותיו׳ ומרגלין כעין נחושת מוזהב אשר יזרח עליו השמש כהבהק הנחש׳ יוזהב ויזהק בנפול עליו עין השמש׳ ויש קלל כמו קלוי ומוצק באש כדמתרגמין קלל מצלהב: וקול דבריו כקול המון׳ רב ועם עצום בדברים בתוך הוועד: וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה׳ המה היו חגי וזכריה ומלאכי ועל שהיה דניאל מעולה מהם ראה בעיניו המראה: אבל חרדה גדולה נפלה עליהם׳ ומאחר שלא ראו למה חרדו ולמה זה ויברחו בהחבא אלא הם לא ראו אבל מזל שלהם ראה על כן פחדו וחרדו ויברחו בהחבא: והודי׳ וזיו תואר פני נהפך להשחת ונעשה זיו פני כרומות ומוריקות מרוב אימה: ולא עצרתי כח׳ לא נשאר בי כח: ואני הייתי נרדם על פני׳ כלומר מן הכרת הקול נפלתי על פני ופני היו מביטות ארצה:

ותניעני על ברכי׳ כלומר הכנתני יד המלאך על ברכי כי היה דניאל בעת ההיא כאיש אשר יצא לבו מרוב פחד וכן מצינו כי לא היתה כזאת חרדה במראות המלאכים אל הנביאים כי היתה המראה הזאת נפלאה ונוראה מאד בפחד ואימה כי היתה בגלות והשאלה הזאת שואלת גלותנו האחרונה ובגערת אלהינו ובקצפו על כן נראה כזה והביט אחריו: איש חמודות הבן בדברים׳ כי לולי שהתענית והתפללת ואז מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך: ואני באתי בדבריך׳ כי אתה איש נחמד במעשים טובים ועל כן באתי להודיעך הגלות וסוד הנסתר וזה שאמר כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ולא יכולתי לבא אלא עכשיו באתי בדבריך למה לא באתי מאז לפי כי שר מלכות פרס עומד לנגדי ועל כן נתעכבתי: ושר מלכות פרס׳ כי אין חפץ להעמיד על כל עם ועם שר ושר לעזור לכל עם׳ ואשר כתב ושר מלך פרס הוא מראה ומענו שר פרס הוא קצף על ישראל: והנה מיכאל אחד השרים הראשונים׳ הם הגדולים שבמשרתי מרום בא לעוזרני אשר פרס שעומד לנגדי לעכבני שלא אבוא להודיעך סוד הגלות: כי עוד חזון הזה לימים׳ הוא באחרית הימים בגלות הזה׳ והנה כדמות בני אדם נוגע על שפתי כשתנה המלאך לדמות בן אדם למען תת לו קורת רוח שלא יבהל: ואומרה אל העומד לנגדי׳ זה שהוא כדמות בני אדם שנגע על שפתיו בראשונה אמר למלאך הנדמה לו כאדם: אדני במראה׳ בפעם הראשונה: נהפכו צירי עלי׳ כל שכן עכשיו נהפכו צירי כמו נהפכו עליה ציריה: והיך יוכל עבד אדני זה׳ המלאך שהיה מדבר עמו בראשונה: לדבר עם אדני זה׳ המלאך שהיה עומד אצלו: ואני מעתה לא יעמוד בי כח׳ מרוב אימה: ויאמר

רש״י

אמר יש לך להק׳ כה׳ ובין בדבר׳ ונתן לב להבין בדבר: שבועי׳ שבעי׳ כתרגו׳ על ירושלים מיום חורבן ראשון בימי צדקיהו על שיהא בשבייה:

לכלא הפשע ולהתם חטאת׳ שיקבלו ישראל את גמר פורענותם בגלות טיטוס ושעבוד אדום כדי שיכלו פשעיהם ויתמו חטאתם ויתכפר עונותם כדי להביא עליהם צדק עולמים ולמשוח עליהם קדש קדשים הארון והמזבחו׳ וכלי הקדש שיבואו להם ע״י מלך המשיח׳ ומנין שבועים שבעים׳ ד׳ מאות ותשעים שנה׳ גלות בבל ע׳ ובית שני ת״כ: ותדע ותשכיל׳ מן מוצא דבר מתו׳ מוצא דבר זה שיצא בתחלת תחנוניך להגיד לך תדע להשכיל להשיב ולבנות ירושלם׳ עד משיח נגיד זמן תכתן מיום החרבן עד בא כרש מלך פרס שאמ׳ הקב״ה עליו שהוא ישוב ויבנה עירו וקראו משיחו ונגידו שנ׳ כה אמ׳ ה׳ למשיחו לכורש וגו׳ הוא יבנה עירי וגלותי ישלח וגו׳: שבועים שבעה׳ שבע שמטות שלמות היו בגולה קודם שיבא כורש ועוד היו יותר שלש שנים של מתוך שלא שלמה השבוע לא מנו׳ בשנת אחת לדריוש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזון הזה כלו שבעים לכבוש יהויקים לא מכן שמונה עשרה שנה שקדמה כבוש יהויקים לחרבות ירושלם כשאדו׳ חמשים ושתים שנה הוא ששנו רבותי׳ כ״ב שנה לא עבר איש ביהודה הם כ״ב שנה אשר מיום החורבן עד שחזרו בימי כורש הרי שבע שמיטות ושלש שנים׳ ושבועים ס׳ ושנים תשוב ונבנתה העיר ברחובותיה ובחרוצותיה׳ וחרוץ הם חריצים שעושין סביב החומה לחזוק העיר שקורין קלצ״ה בלע״ז׳ ובצוק העתי׳ ואותן העיתי׳ יהיו בצוק ובצרה׳ כי בשעבוד מלכי פרס יון ורומיים יהיו מטריחים עליהם בשעבוד קשה ואע״פ שהם ששים ושנים שבועים ועוד ארבע שנים שנותרו מן השבוע השישי שהיתה תחלתו בבלעת ב׳ שנים בתוך חמשים ושתים של שסך הגולה לא נמנו כאן אותן ד׳ שני׳ לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אתה מוצא שמתחילה התחיל למנות שבועים שבעי׳ וסוף כשפירש עתיהם ומשפטיהם לא מנה אלא ששים ותשע את שבוע אחד נחלק מקצתו לכאן ומקצתו לכאן והוא לא הזכיר את השבועי׳ השלמי׳: בצוק העתי׳ ובצוקה אותן העתים אשרי

הידעת ה׳ וסי׳ כי היום ה׳ לוקח׳ וחבירו דאליהו׳ חוקו׳ שמים׳ עת לדת יעלי סלע׳ הידעת למה באתי אליך: לך יו׳ זקפין בנביאי׳ ובכתובי׳ וסי׳ והיה ביום הניח יי׳ לך מעצבך׳ עשה לך מוסרות ומטות׳ ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך׳ הכן והכן לך׳ שבא ודדן וסחרי תרשיש׳ לכן לא יהיה לך משליך חבל׳ לו איש הולך רוח ושקר׳ ויאמר יי׳ אלי עוד קח לך׳ אבל אגיד לך את הרשום בכתב׳ ויהי ביתך כבית פרץ׳ וכל שמואל וכל נתינה דמלכים דכו׳ במה וסי׳ נמס׳ ברות סימן ד׳ : יעיר ח׳ וסימני׳ כנשר יעיר קנו׳

כ וַיֹּאמֶר הֲיָדַעְתָּ לָמָּה־בָּאתִי אֵלֶיךָ וְעַתָּה אָשׁוּב לְהִלָּחֵם עִם־שַׂר פָּרָס וַאֲנִי יוֹצֵא וְהִנֵּה שַׂר־יָוָן בָּא׃ כא אֲבָל אַגִּיד לְךָ אֶת־הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת וְאֵין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי עַל־אֵלֶּה כִּי אִם־מִיכָאֵל שַׂרְכֶם׃

יא א וַאֲנִי בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי עָמְדִי לְמַחֲזִיק וּלְמָעוֹז לוֹ׃ ב וְעַתָּה אֱמֶת אַגִּיד לָךְ הִנֵּה־עוֹד שְׁלֹשָׁה מְלָכִים עֹמְדִים לְפָרַס וְהָרְבִיעִי יַעֲשִׁיר עֹשֶׁר־גָּדוֹל מִכֹּל וּכְחֶזְקָתוֹ בְעָשְׁרוֹ יָעִיר הַכֹּל אֵת מַלְכוּת יָוָן׃ ג וְעָמַד מֶלֶךְ גִּבּוֹר וּמָשַׁל מִמְשָׁל רַב וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ׃ ד וּכְעָמְדוֹ תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ וְתֵחָץ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ וְלֹא כְמָשְׁלוֹ אֲשֶׁר מָשָׁל כִּי תִנָּתֵשׁ מַלְכוּתוֹ וְלַאֲחֵרִים מִלְּבַד־אֵלֶּה׃ ה

Masora notes in the margins beside the verses: ל׳ · ל׳ (against verse 20); י׳ זקפי׳ בנבי׳ ובכתו׳ י׳ ל׳ (against verse 21); ל׳ · ל׳ (against 11:1); ל׳ לחד למעוז (against 11:2); ג׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ (against verses 2–4)

ח׳ כגבור יצא׳ אדני יי׳ נתן לי לשון למודים ב׳ בו׳ והוא רחום יכפר עון׳ אם זך וישר אתה׳ ובחזקתו בעשרו יעיר׳ ויך אלחנן בן יעיר דדה כן כתיב׳ בתרא שום בר נש:

רבינו סעדיה גאון

ויאמר הידעתה למה באתי אליך׳ כאשר אסיים לדבר החזון אשוב להלחם עם שר פרס ועל כן אגיד לך הרשום בכתב אמת כי אשוב להלחם עם שר פרס שאני הייתי יוצא מפרס לבוא בכאן להגיד לך וטרם בואי והנה שר יון בא: ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם׳ כי לולי רחמי שמים אז תמכו בכרתנו למה שאני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו ועל זה הדבר היה עוזר לי עם זה עכשיו אבל רק למחזיק ולמעוז ולסייע לי משר פרס ומשר יון כי כן כתב כמראה אדם ויחזקני ויאמר הידעת למה באתי אליך כלומר להגיד לך כל מה שאתה רוצה ועוד כשבאתי אשוב להלחם עם שר פרס והנה שר יון בא אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת כי זה הטעם אינו טוב זה המלאך למה היה לוחם עם שר פרס היה אומר לפני הקב״ה רבונו של עולם אינו ראוי להיות מלך הפילוהו במהרה וימלוך ישראל וזה מיכאל היה לוחם עם שר פרס שלא ימלוך לדריוש שנים רבות שזה חוטא הוא׳ הנה שלשה מלכים עומדים לפרס אחשורוש ארתחשסתא ודריוש שהוא כורש וכורש הראשון הנה מלך: והרביעי יעשיר עושר גדול׳ זה כורש הגדול: יעיר הכל את מלכות יון׳ שימות ויתגבר מלך יון ויתעורר עליו ויקחו יוונים את עשרו: ועמד מלך גבור׳ זה אלכסנדרוס מלך יון: וכעומדו׳ ברוב גובה מלכותו אז תשבר מלכותו: ותחץ לד׳ רוחות השמים׳ ברומא ואנטוכיא ועכו ואלכסנדריא: ולא לאחריתו׳ ולא לזרעו שאחרית ותקוה שלא הם הבנים אלא לזרים תחן מלכותו: ולא כמשלו אשר משל׳ ימשלו אלה ד׳ מלכי׳ כמו שהיה הוא שא תחן מלכותו ותנתן לאחרים מלבד אלה הד׳ וזה שכתו׳ ולא לאחריתו בכחו כמקדם כלומר לא תהא אחריתו כראשיתו כי תנתש מלכותו ונתנתן לאחרים מבלעדי אלה: ויחזק

אבן עזרא

ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם׳ והטעם אם עזרני עתה בהלחמי עם שר פרס גם אני עזרתיו עם שר כשדים׳ אז מלך דריוש המדי כאשר הוא כתוב ודריוש מדאה קבל מלכותא וזהו ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל והעד שהם דברי המלאך כי כתוב אחריו ועתה אמת ויש לתמוה מהפסוק ואם טען הטוען הראה לי כמוהו שהפסיק וחזר במלת לו על פרשה העליונה הראיתי לו וירא אליו יי׳ באלוני ממרא וינש אליו יהודה וקודם שאדבר על דבר פרס אדבר על דבר המלאכים ואין ביניהם קנאה וכתו׳ עושה שלום במרומיו והנה הם סודות עמוקות לא יבינום רק אחד מני אלף ואומ׳ בסוד התולדו׳ ודברי נשמת אדם שאיננה גוף וחכמת הגלגלי׳ ותנועת עם דברי המשרתי׳ והמזלות ועתה ארמוז לך רמיזות כי כבוד אלהים הסתר דבר ואתה שים לבך לתבונה והשם יתן לך חכמה:

נאם אברהם המחבר הנה כא הואלתי לדבר האחד שהוא טרם החשבון הוא מפאה אחת סבת כל החשבון ומפאה אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע והוא סבת כל תוספת וחסרון והוא לא יקבל כפל ולא חילוק והוא סבת שניה׳ וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמי׳ שהם אחריו וזה העולם איננו גוף והוא הנקרא מראה כבוד השם העליון ולא ישתנה בעצם או במערכת ואין לו זמן ומקום והשם הנכבד בקרבו והעולם השני שהוא התיכון שם נשמות בורו׳ אמת בלא גופות גם כשמו׳ בגופו׳ ואין להם מספר אצליכו גם הגופו׳ כגופות וכולם הם נכבדו׳ כי אין להם הפך או תמורה או שינוי בעצמם רק על דרך מקרה במערכת תנועתם וזה העולם יקרא היכל הקדש והם שמי השמים ושם כסא הכבוד ושם מיכאל וגבריאל על כן תירגם׳ יונתן בן עוזיאל קדיש במרומא בית שכינתיה וזה הוא שהזכיר בתחילה יושב על כסא והוא כסא הכבוד ושוליו והטעם ושולי הכסא מלאים את ההיכל ואמר קדיש על ארעא עובד גבורתיה והנה השנים הנעלמים והזכיר אחרי כן קדיש בעלמי עלמיא ודע כי התואר לא ישתנה כנגד המקומות על כן סוד דבריו הוא וקרא והנה נוכות העולם התיכון לא תחילה ולא תכליה וכתוב על זה העולם הללוהו כל מלאכיו גם צבאיו גם המשרתים גם שני המאורו׳ ואמר על הכל כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ויש הפך בתנועות מי מהם הולכים ממזרח למערב והפך גם צפונים גם דרומים גם בקו השוה גם ישרים במרוצתם גם שבים אחורנית גם עומדים גם מהירים גם מתאחרים גם עולים גם יורדים גם נראי׳ גם נעלמי׳ גם מתחברים המשרתים לבדם ק״כ מחבר והם העליונים אין קץ להם ופעמים לנכח ופעמים במבט אהבה ואומר וכל זה אין ביניהם רק ככה יתחלפו מעשים בעולם השפל בעבור תנועתם והשתנותם פעם לטוב פעם לרע ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכילם ספר אחד לדעת סודם על מה זה׳ והעולם השלישי הוא מתחת לרקיע וכולו מלא גופות דקות גם עבות וגופות יש בהם נשמות גם רוחות גם נפשות והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל ובעבורו נברא ונשמתו קשורה בנשמות העליונות ובעבור כי המדבר אדם גם השומע הוא אדם על כן העליונים על האדם גם השפלים על מתכונת האדם והנה אדיר העליונים וישפילם כי לא אוכל לדבר אם לא יעשה ככה ויגביה השפלים על כן אמרו חכמים ז״ל דברה תורה כלשון בני אדם יאמרו ומראם עפרות תבל וכסה את עין הארץ והאזיני ארץ הטי אזנך ועל הארן כי היא שמעה לדבר יי׳ ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ בלב ימים על שפת הנהר יד הירדן וכובע ישועה בראשו עיני יי׳ באזני יי׳ כי פי יי׳ לדבר בדבר שפתיך אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ויאמר יי׳ אל לבו על כן המו מעי לו ותחת רגליו ועל זה הדרך ויחר אף יי׳ אוהב יי׳ וילך יי׳ יי׳ למבול ישב הנה יי׳ רוכב על עב קל עורה למה תישן ויקץ כישן יי׳ החשתי מעולם אחריש אתאפק׳ והנה שר פרס הו׳ הפקיד על העתבר׳ הגדולה או האמצעית והנה לדניאל הזכיר הפקיד בשם המלאך ודבר העוד הוא המבטי שהוא מאהבה וטעם כ״ה יום כנגד הפקיד על דניאל בעצמו כי כאשר יש פקידים על כל גוי כן יש על כל איש והפך זה וזה היא המלחמה והנה זה העולם השפל הוא עולם ההפכה והתמורה בעצם ובמערכה ובתנועה והצורה שהזכיר לדניאל היתה כראה לו במראות נבואה וכבר גליתי לך סוד המלאכים הקדושים בדרך קצרה ברמיזות ויש לראיה על כל זה מדברי הנביאים גם ראיות מחכמות החיצונות ודע כי גזירות העוברות והעתידות באות מהשמים והם דברי השם וכתוב לעולם יי׳ דברך נצב בשמים וסוד המערכות מתחילת בריאתם על כן מערכות השמים הם הספרים על כל סוד החלומות׳ ועתה אשוב לפרש דברי המלאך: ועתה׳ אמר הגאון כי מלכי מדי ופרס הם ארבעה ואלה הם דריוש המדי וכורש הפרסי גם אחשורוש ודריוש הפרסי שהרגו אלכסנדרוס ופירש הנה עוד שלשה מלכי׳ עם כורש ויהיה פירוש והרביעי שהוא דריוש הפרסי הוא רביעי לדריוש המדי כי זאת הנבואה היתה בשנת שלש לכורש הפרסי ורבי משה הכהן הספרדי אמר כי ששה מלכים היו האחד דריוש הזקן הוא המדי והשני כורש הפרסי והשלישי אחשורוש והרביעי ארתחשסתא שבזה שלא תבנה עיר הקדש והחמישי דריוש הפרסי שבזה לבנות הבית והששי הוא ארתחשסתא העשיר שהרגו אלכסנדרוס הוא שעלה עזרא גם נחמיה בימיו כאשר הוא כתוב ולפי דעתי יהיה פי׳ הנה עוד שלשה מלכים והרביעי לא יספר עמם כורש כי הכתוב עוד שהן עתידין להיות ויש לטעון עליו אם פירוש עוד ככה למה אמר הנה עוד שלשה מלכים כי משמע דבריו לא יותר ולמה אמר והרביעי והנה היה ראוי שיאמר הנה עוד ד׳ מלכים ויש עוד להשיב הנה כורש מלך שלש שנים כי כן כתוב וכתוב במגלה כי מעשה המן היה בשנת י״ב לעלכות אחשורוש ובספ׳ מלכי פרס כי כל מלכותו ארבע עשרה שנה אם כן מתי מלך ארתחשסתא הראשון שצוה שלא תבנה הבית ולפי דעתי כי חמשה מלכים הם מלכי מדי ופרס האחד דריוש המדי והשני כורש הפרסי וגם השלישי הוא אחשורוש וזה השם הוא לשון פרסיים ובלשון כשדים הוא ארתחשסתא הוא שצוה שלא תבנה ירושלם וככה כתיב בימי אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם והנה פירש השטנה והאגרת בלשון תרגום כאשר נכתבה והפירוש הפרשה הנזכרה ובימי ארתחשסתא כתב בשלם ואין זאת השטנה דברי המן כי לא היתה בתחלת מלכותו רק כאשר מלך אחשורוש צוה שיעלו היהודים ויבנו הבית על כן כתוב כי סליחה מן לותך כי ברשותו הלכו ובעבור האגרת שכתבה לו האמין בכורש וזהו ומטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס ועל דרך הפשט אילו היה מלך אחר היה כתוב כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כמשפט הלשון והנה אחר כורש היו שלשה לבדם והם אחשורוש שהוא ארתחשסתא הראשון והשני דריוש הפרסי שהוא רביעי לכורש שהנבואה בימיו הוא ארתחשסתא שמלך שנים רבות כי הנה כתוב בעזרא שנת שלשים למלכותו וגם כתוב כי הוא מלך בבל כי כן הבבלים קראו שמו ארתחשסתא והיה שמו בלשון פרס דריוש כי כתיב בספר מלכי פרס כי דריוש היה שם המלך שהרג אלכסנדרוס וטעם יעיר הכל כי אנשי מלכותו שלחו בעבור אלכסנדרוס גם שריו הרגוהו בלילה במקום שברח שם זה אחשורוש שהיה לדריוש: ועמד מלך גבור׳ זה הוא מפורש אלכסנדרוס שנלחם דריוש מפניו׳ וכעמדו טעם וכעמדו שמת קרוב לשלשי׳ שנה: ותחץ׳ כבר פירשתיו: ולא לאחריתו׳ פירושו ולא לבנו וככה ואחריהם בפיהם ירצו סלה: ולא כמשלו׳ לא היה אחד מהארבעה שמלכו תחתיו כמוהו בממשלה וטעם ולאחרים מלבד אלה שקמו גם אחרים על הארבעה מלכים שמלכו בארבעה מקומות כאשר פירשתי׳ והנה אומר לך עתה כלל כי מתחלת ויחזק מלך הנגב עד וזרועים ממנו יעמדו וחללו המקדש המעוז שהוא בפירוש חרבן בית שני מלחמות שעברו ולזכור פרטיהן ולהפש הספרים הקדמוני׳ בספר יוסף בן גוריון אילו הייתי יודע כל דבריו לא יועילנו עתה לדעת שעבר ועל כן אפרש המלות והטעמים בדרך כלל ואחר חרבן הבית אפרש בדרך פרט עד ובעת קץ כי משם הם העתידות ששאלו כאשר אפרש: ויחזק

רש״י

ואחרי אותן שבועים יכרת משיח׳ יהרג אגריפס מלך יהודה שהיה מושל בימי החורבן: ואין לו׳ כמו ואיננו׳ משיחי איננו אלא לשון שר וגדול: והעיר והקדש׳ והעיר והמקדש: ישחית עם נגיד הבא עליהם הוא טיטוס ואנטוכיוס: וקצו בשטף וסופו לקללה ואבדון ע״י המשיח: ועד קץ מלחמות נוג תהא העיר כחרב שוממות׳ הרן של שממות: והגביר ברית לרבי׳ שבוע אחד לרבים לשרים כמו וכל רבי המלך כספר ירמיה: ונגביר ברית׳ לשרם ישראל: שבוע אחד׳ ובטיחם בהגברת ברית ושלום עד ז׳ שנים ובתוך השבוע יפר את בריתו׳ וישבית זבח ומנחה וזהו שאמר בחזיון הראשון ובשלוה י ישחית רבים׳ מתוך ברית שלום ישחיתם׳ ועל כנף שקוצים כנף לשון גובה ככנף עוף הפורח: ועד כלה ונחרצה תתך על שומם׳ תתך ע על שומם׳ תגיע ותרד כליון חרון על עז ועל עובדיה: ונבא גדול׳ ולזמן ארוך יבא: ובין את הדבר׳ ולהבין את הדבר נגלה לי את החזון: ובינה לו במראה׳ ולהבינה לו במראה׳ ואין התיבה הזאת שם דבר כמו אם ידעת בינה אלא ה״א יתירה ויהיא כמו בינה הביני׳ לפיכך הטעם למעלה בבי״ת ופירושה כמו הבן: הייתי מתאבל׳ כשראה שביטל כורש מלאכת הבית שנה להתחיל וחזר בו על פי כתב שרי יהודה ובנימין רחים כעל טעם ושמשי ספרא כמו שכתוב בספר עזרא: שלשה שבועים ימים׳ עשרים ואחד שנה הם שמנה עשר שנה משנה אחת לדריוש המדי אשר שם אל לבו לחשוב ע׳ שני הגולה כמו שכתוב עד שנה שתי׳ לדריוש הפרסי בן אסתר שנבנה הבית ושלש שנים היתרים לא ידעתי אם לפניהם התחיל להתענות או מסף קבלת נדר ת תעניותיו ג׳ שנים לאחר הבנין:

לחם חמודות׳ פת נקייה׳ כמו שתרג׳ אונקלו׳ את בגדי עשו ה החמודות דכייתא: לבוש בדים׳ בגדי בוץ: בכתם אופז׳ בחגורה של קבוצת מרגליות׳ כי כתם לשון קבוצת זהב

ולקץ ג' וסימ' ולקץ שנים יתחברו ׳ ולקץ העתים שנים יבא ׳ ולקץ ימים בשאלתי ׃ ולא יעמוד ד' וסימ' ולקץ שנים יתחברו ׳ ויער כחו ולבבו על מלך הנגב ׳ ישען על ביתו
ולא יעמוד ׳ כצ״ץ יצא ויפל ׃ ויבא י״א רפין וסי' נמסר בשמואל א' סימן ד' ואיוב סימן כ״א׃ יביא י״ג ה' חס' וח' מל' וסי' בתלים סימן ע״ח׃ ובא י״ז ר״פ וסי' ובא אשר לו הבית
והגיד לכהן ׳ ובא הכהן וראה והנה פשה ׳ ובא אהרן אל אהל מועד ופשט ׳ ובא השמש וטהר ואח' יאכל מן הקדשי' ׳ ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו ׳ ובא האות והמופת

ויחזק מלך־הנגב ומן־שריו ויחזק עליו ומשל
ממשל רב ממשלתו׃ ולקץ שנים יתחברו ובת
מלך־הנגב תבוא אל־מלך הצפון לעשות מישרים
ולא־תעצר כוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן היא
ומביאיה והילדה ומחזקה בעתים׃ ועמד מנצר
שרשיה כנו ויבא אל־החיל ויבא במעוז מלך
הצפון ועשה בהם והחזיק׃ וגם אלהיהם עם־
נסכיהם עם־כלי חמדתם כסף וזהב בשבי יבא
מצרים והוא שנים יעמד ממלך הצפון׃ ובא
במלכות מלך הנגב ושב אל־אדמתו׃ י ובנו יתגרו
ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושטף ועבר
וישב ויתגרו עד־מעזה׃ ויתמרמר מלך הנגב
ויצא ונלחם עמו עם־מלך הצפון והעמיד המון רב
ונתן ההמון בידו׃ ונשא ההמון ירום לבבו והפיל
רבאות ולא יעוז׃ ושב מלך הצפון והעמיד המון
רב מן־הראשון ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל
גדול וברכוש רב׃ ובעתים ההם רבים יעמדו
על־מלך הנגב ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד
חזון ונכשלו׃ טו ויבא מלך הצפון וישפך סוללה
ולכד עיר מבצרות וזרעות הנגב לא יעמדו ועם
מבחריו ואין כח לעמד׃ ויעש הבא אליו כרצונו
ואין עומד לפניו ויעמד בארץ־הצבי וכלה בידו׃
וישם פניו לבוא בתקף כל־מלכותו וישרים עמו
ועשה ובת הנשים יתן־לו להשחיתה ולא תעמד
ולא־לו תהיה׃ וישב פניו לאיים ולכד רבים
והשבית קצין חרפתו לו בלתי חרפתו ישיב לו׃

אשר דבר אליך ׳ ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה ׳ ובא המלך דוד עם בחורי' ׳ ובאה והכה את ארץ מצרי' דירמי' כן כתי' ׳ ובא עליך רעה' ׳ ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ׳
ובא לפנים' ויסד ׳ ובא לציון גואל ׳ ובא כמהלך רישך ׳ וחבירו ובא מתהלך ׳ ובא במלכות מלך הנגב ׳ ובא ארץ הצבי ורבות יכשלו׃ ויעש ב' רפין וסימני' ויאמר ארנן אל
דויד דד״ה ׳ ויעש הבא אליו כרצונו׃ ויעמוד ב' רפין וסימ' ישאהו על כתף יסבלהו ׳ ויעמד בארץ הצבי׃ וישם ו' רפין וסים' ישא יי׳ פניו אליך ׳ ויט ידו על צפון ׳ ואם לא איפו
מי יכזיבני ׳ וישם פניו לבא בתוקף ׳ ודבתריה וישב פניו לאיים כן כתיב צדק לפני יהלך׃

אבן עזרא

ויחזק מלך הנגב ׳ שהוא מלך מצרים ממלך הצפון שהוא מלך רומא ומן שריו׃ ויחזק עליו ׳ מלך הנגב׃ ובת מלך הנגב ׳ היא מלכת שבא וזאת המלכות תקרא בלשון ישמעאל אלימן ועד היום אשה מולכת עליהם והוא ברשו' מלך מצרי' עד היום ואלה שבא היא נגב הנגב כנגד ארץ ישראל וזה הדבר ידוע הוא בספרים ושכחתי שמה ׳ וטעם לעשות מישרים שלום בין המלכים והנה מלך צפון רצה לקחת אותה לאשה׃ לא תעצר כח הזרוע ׳ ומלך מצרים יקחנה בחזקה גם יקח יולדתה וחכמי המזלות שהיו עמה וזהו ומחזיקה בעתים׃ ועמד ׳ שרשיה ׳ שרשי זאת הבת והמ״ם ישמש בעבור אחד מן בניו של מלך מצרים והוא בן המלך׃ ויבא ׳ אל מלך צפון ובמבצרי מעוזו׃ וגם אלהיהם ׳ יבא בשבי אל מצרים ׳ ובא במלכות מלך הנגב ׳ ישוב לארצו ולמלכותו למצרים׃ ובניו יתגרו ׳ בני מלך צפון כי כבר הזכיר והוא שנים יעמוד ממלך צפון ומלת יתגרו כמו ואל תתגר בם מלחמה׃ ובא בוא ׳ ההמון מלך צפון ׳ ושטף שיביא אניות עד מעוזו של מלך הנגב׃ ויתמרמר ׳ מגזרת שימי לך תמרורים׃ ונלחם עמו ׳ פירוש שהוא עם מלך הצפון כמו ותראהו את הילד והוא כמו לי אחי׃ והעמיד ׳ מלך הנגב המון רב׃ ונתן ׳ המון מלך הצפון בידו׃ ונשא ׳ המון הנשלם׃ והפיל רבואות ׳ המון מלך הנגב׃ ולא יעוז ׳ מלך הנגב ׳ ולקץ העתים ׳ פירש שהם שנים יבואו עוזרים רבים למלך הנגב ׳ ובימים ההם יקומו פרוצים מישראל ואלה היו בימי האדם שהוא אלהי הערלים ואל תסמוך על דבריה' שהיה בימי הורדוס כי חכמים הצדיקים אמרו שהיה בימי שמעון בן שטח והוא האמת׃ ויבא ׳ וזרעות מלך הנגב לא יעמדו הם העוזרים עם מבחוריו׃ ויעש ׳ מלך צפון הבא אל מלך הנגב כרצונו׃ בארץ הצבי ׳ ארץ ישראל וישחית רבים מהם׃ וישם פניו לבוא בתוקף ׳ כל מלכות מצרים שהוא הנגב׃ וישרים עמו ׳ ויעשה עמו שלום׃ ובת הנשים ׳ היא מלכת שבא יתן לו מלך הנגב להשחית' כי ברשותו והיא תסרח וזהו לא תעמוד ולא לו תהיה שלא יקחנה׃ וישב ׳ והקצין שהיה מחרף ישיב גמולו בראשו שיעלה לו כמו חרפתו לא יותר׃ וישב

רבינו סעדיה גאון

ויחזק מלך הנגב ומן שריו ׳ מרוב שרים שיהיו לו אז יחזק עליו מלך הצפון ומלך הצפון ממשל רב ממשלתו ויחזק הכל בממשלתו׃ ולקץ שנים יתחברו ׳ מלך הצפון ומלך הנגב לעשות שלום׃ ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ׳ כשיראה מלך הנגב שהוא כבוש בצער אז יאמר למלך הצפון קח נא בתי לאשה ותהיה אהבה ומישרים בינינו׃ ולא תעצור כח הזרוע ׳ אותה בת מלך הנגב אעפ״י שתבוא בחתון אל מלך הצפון לא תעצור כח וזרוע למלך הצפון לבלתי הלחם באביה אלא ילך מלך הצפון במלחמה וינצח את מלך הנגב׃ ותנתן היא ומביאיה ׳ הם השלוחים׃ והיולדה ׳ היא הנערה המשרתת לפניה׃ ומחזיקה ׳ הוא אביה׃ בעתים ׳ בזמנים רבים בית הכלא׃ ועמד מנצר שרשיה כנו ׳ ממשפחת בית אביה הוא אחיה בן אביה יקום ׳ ויבוא אל החיל ׳ להלחם במלך הצפון לנקום נקמת אביו׃ כנו ׳ כן ו״ו יתירה ופירושו חוטר כמו וכנה אשר נטעה ימינך כלומר קרוב ושורש וענף ׳ ויבוא במעוז מלך הצפון ׳ בקרית מחוזותיו בעיר מעוזו ומבצר מלכותו׃ וגם אלהיהם ׳ בית טעותם׃ ונסיכיהם ׳ הם שריהם כמו חמשת נסיכי מדין הם השופטים שהם קרובי מלכות׃ עם כלי חמדתם ׳ הכל יוליך בשביה במצרים ׳ והוא שנים רבות יעמוד וימלוך יותר ממלך הצפון׃ ובא במלכות מלך הנגב ׳ שימלוך ויהיה גדול כמלך הנגב׃ ושב אל אדמתו ׳ במצרים למלוך הכה והכה׃ ובניו ׳ ואז בניו של מלך הצפון יתגרו עם אוסף המון חיילות׃ ושטף ועבר ׳ בעיירו' שלו׃ וישוב ׳ כל אח' ואח' מבניו׃ ויתגרו עד מעוזו ׳ היא העיר שהוא מולך׃ ויתמרמר ׳ לשון כעס ומרירות וי״א לשון רבנות ומרות׃ והעמיד ׳ מלך הצפון׃ המון רב וניתן ׳ וימסר המון מלך הנגב בידו׃ ונשא ההמון ׳ שיתנשא וישמח וירום לבבו של מלך הנגב׃ והפיל ריבואות ׳ מחיל מלך הצפון׃ ולא יעוז ׳ מלך הצפון לעמוד לפני מלך הנגב׃ והעמיד ׳ מלך הצפון׃ המון רב ׳ יותר מן הראשון ׳ יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב ׳ מביזת מלך הנגב מן האהלים ומזהב וכסף רשני סוסיהם ומרכבותם׃ רבי' יעמדו על מלך הנגב ׳ להלחם בו׃ ובני פריצי עמך ׳ המורדי' באלהי השמי'׃ ונשאו ׳ ברעתם׃ להעמיד חזון ונכשלו ׳ בדעתי כך הוא שיעשו עצמם נביאי השקר וחלומי חלומות ומשיאים לו עצה וילחמו עמו ויכשלו בעצתם׃ ויבוא ׳ עוד מלך הצפון וישפוך סוללה׃ ועם מבחריו ׳ כתיב אלו בחורי חמד מלחמה מבצריו קרי מבוצרים גבוהי קומה כמגדל מבצר׃ ואין כח ׳ לא יהיה להם כח לעמוד׃ ויעש הבא אליו ׳ אל מלך הנגב ילחם בו׃ כרצונו ׳ כתאותו׃ ואין עומד ׳ לפני מלך הצפון׃ ויעמוד בארץ הצבי ׳ בארץ ישראל מקום רצון צביון הבורא וגם הוא לשם יתיצב בכל מקום שירצה ויצבא׃ וכלה תהיה בידו ׳ שיכלה הכל׃ וישם פניו לבוא בתוקף כל מלכותו ׳ של מלך הנגב להלחם ולתפוש כל ערי מבצרי תוקפו׃ וישרים עמו ׳ שתתיישר דרכו ומלחמתו מן הבורא ויעשה כתאות רצונו ולא יכשל כי אם בדרך מישרים יצליח בכל׃ ובת הנשים יתן לו ׳ זה שכתבנו למעלה ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ואותה הבת יתן לו מלך הנגב להשחית עצתו ולבטל מלחמותיו׃ ולא תעמוד ׳ הבת בפלטין להיות גבירה׃ ולא לו תהיה ׳ לאשה אלא תברח ממנו׃ וישם ׳ עוד מלך הצפון פניו להלחם באיי הים׃ ואז ישבית אפס קצין שתרף אותו בראשונה וישיב לו גמול חרפתו וישלוט בו וינצח אותו ׳ פא׳ שבועים שבעים הם ד' שמיטות כברת ונחתך על עמך מלפני הב״ה ועל ירושלם למען כלה הפושעים׃ ולהביא צדק עולמים ׳ הוא שכתוב ישראל נושע ביי' תשועת עולמים׃ ולחתום חזון ׳ בדעתי הוא הכתוב על ידי זכריה וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ׃ ולמשוח קדש קדשים ׳ בדעתי הוא הבניין של בית האחרון אשר ראה יחזקאל כמו שכתוב למוד את ירושלם כמה ארכה וכמה רחבה למוד למשוח ׳ ואלה שבועים שבעים הן ת״ג שנה ׳ ותבין כי מן מוצא דבר מלפני יי' על ידי להשיב הגלות מבבל ולבנות ירושלם הנה נאמר בדעתי עד אשר אביא להם משיח זה כהן משוח בשמן הקדש ׳ ונגיד הוא פחה ושלטון זה עזרא שהיה כהן ופחה ׳ שבועים שבעה הם מ״ט שנה מן הטנה אשר בשרם יי' אשר יבנה את ירושלם ועד השנה אשר שבו מבבל לבנותה הם מ״ט שנים במספר ואחרי כן תבנה ירושלם ושבועים ששים וששה הם תל״ד שנים ת״ג יעמוד המקדש בבניינו וי״ד יעמוד אחרי כן ביתר׳ רחוב הוא שוק של ירושלם שתהא בנויה ומלאה פירות וכל טוב ׳ חרוץ כרות המה חצרות יושבי ירושלם הכרותים בכליון חרוץ ממעבר חרס ׳ ובצוק העתים מקום המצוק והחרבן אלו הגלות בית המקדש ומקום הכהנים אשר בחצרות בית יי' משמרת כל השנים והזמנים לשבתות ולחדשים ולמועדים וכל קרבנותיהם ואחרי השבועים ס' וב' שהם ימי המנין יכרת משיח שיבטלו זבח ומנחה מכהן המשיח ואין לו שירות על המזבח כאשר שבוע אחד הם שבע שנים׃ והעיר ׳ ירושלם ומקום הקדש ישחית ויחריב עם נגיד הבא הוא מלך רומא אשר ימלוך בירושלי' וקיצו של ים' יעבור בשטף במלחמ' אויביה' במלחמ' אספסיינוס וטיטוס ׳ ועד קץ שביתת כל מלחמ' תהיה ירושלי' נחרב' שוממה כי בטלה הנבואה

רש״י

ונש״ל ואכן יקרא׃ וגויתו כתרשיש ׳ פירשו רז״ל בשחיטת חולין גופו גדול שני אלפים פרסה כמדת ים ששמו תרשיש והוא אגד״של א אפריקא ׳ קל״ל נחשת קלל בריק נמוזקק ומלהיב ׳ כקול המון כקול קבוצת המון רב שקולם נשמע ל למרחוק׃ והאנשים אשר היו עמי ׳ אמרו רז״ל הם חגי זכריה ומלאכי׃ אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ׳ אמרו רז״ל אעפ״י שהאדם אינו רואה לבו שהוא כנעת ממנו מזלו שבדקיע רואהו ולכך נבעת׃ נהפך עלי למשחית ׳ להשחתה ודרך ה העקראות לדבר כן כמו סוסים מזויינים משכים היו בהשכמת הבקר׃ ולא עצרתי כח ׳ כלומ' לא כנסתי על כחי הלך מקרבי׃ נרדם ׳ מרוב פחד׃ ותניעני ׳ כאדם המניע את הישן להקיצו׃ איש חמודו' ׳ איש טהור׃ על עמדך ׳ על מעמד רגליך׃ שלחתי אליך ששלחתי אליך מאת המקום׃ מרעיד ׳ מרתית׃ ואני באתי בדבריך ׳ באתי בשליחות זו בשביל דבריך ׳ ורבו' דרשו במסכת יומא ואני באתי לתוך הפרגוד על ידך שהייתי מ מגורש מתוכו׃ עומד לנגדי ׳ כלאם עומד ברקיע כששו אבלך מלוכה לפרס לשעבד אתכם הרי עשרים ואחד יום שהוא עומד לנגדי׃ השרים הראשונים ׳ כלומר החשובים ר ראשונה בכבשים׃ ואני נותרתי שם ׳ לשתק את שרו פרס שבשמים׃ כי עוד חזון ׳ להגיד לך שלא הוגד לך ׳ ויבא עוד לימים הרבי' כתובים למועד׃ נהפכו צירי עלי ׳ אלו ראשי עצמות כל אבר ואבר התקועים בחורי מ מום כ' וסובב בתולם בדלת על ציר חור המפתן׃ צירי נהפכו ׳ להשמט ממקומם מ מרוב רתת׃ עבד אדוני זה ׳ על עצמו הוא אומר עבד ׳ ועל המלאך הוא אומר אדוני ׳ כלו ואיך יוכל עבדך זה לדבר עמך׃ ועתה אשוב להלחם עם שר פרס ׳ וידעתי כי אוכל לך כבא עת מלכות יון ידעתי שאני אצא והוא יכנס לאחר ל״ד שנה לבנין הבית שיעמד אלכסנדרוס מוקדון ׳ כי אעפ״י שהיו ישרא' משועבדי' למלכי פרס באותן הימים עבודה נוחה עבדו בהם ולא ה הכבידו עליהם כי שתפה הקב״ה לראשי' אבל מלכי יון הטילו עליהם עול קשה׃ את הרשום בכתב אמת ׳ שטר הגזרה ואמת הוא שאין אח' ככל השרי העליונים מתחזק לעזרני׃ כי אם זה כי אם ונו׃ ואני בשנת אחת לדריוש המדי ׳ בנפול מלכות כשד ובתחלת ממשלת מדי ופרס והיו מבקשים מדי ופרס מאת המקום להבביד

ולא ימצא ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף צפניה: נוגש ב׳ מל׳ וסימ׳ ממנו יצא כל נוגש׳ ועמד על כנו מעביר נוגש: אחרים ד׳ וסימ׳ בסדר נח: מלפניו ה׳ וסימ׳ וצרעת נעמן תדבק׳ ואלישע ישב בביתו׳ חילו מלפניו כל הארץ דה״ה׳ והאלהים עשה שיראו׳ אשר יראו מלפניו׳ אם על המלך טוב יצא׳ ואת פתשן כתב הדת׳ וזרעות השטף ישטפו מלפניו: על מלך ט׳ וסימ׳ בימיו עלה פרעה נכה׳ ויקח אתם נבוזר אדן דמלכים׳ ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכים׳ ונשאת המשל הזה׳ בן אדם שא קינה על׳ והיה כמלאת שבעים שנה׳ בעת

וְיָשֵׁב פָּנָיו לְמָעוּזֵּי אַרְצוֹ וְנִכְשַׁל וְנָפַל וְלֹא יִמָּצֵא׃ וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ מַעֲבִיר נוֹגֵשׂ הֶדֶר מַלְכוּת וּבְיָמִים אֲחָדִים יִשָּׁבֵר וְלֹא בְאַפַּיִם וְלֹא בְמִלְחָמָה׃ וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ נִבְזֶה וְלֹא־נָתְנוּ עָלָיו הוֹד מַלְכוּת וּבָא בְשַׁלְוָה וְהֶחֱזִיק מַלְכוּת בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃ וּזְרֹעוֹת הַשֶּׁטֶף יִשָּׁטְפוּ מִלְּפָנָיו וְיִשָּׁבֵרוּ וְגַם נְגִיד בְּרִית׃ וּמִן־הִתְחַבְּרוּת אֵלָיו יַעֲשֶׂה מִרְמָה וְעָלָה וְעָצַם בִּמְעַט־גּוֹי׃ בְּשַׁלְוָה וּבְמִשְׁמַנֵּי מְדִינָה יָבוֹא וְעָשָׂה אֲשֶׁר לֹא־עָשׂוּ אֲבֹתָיו וַאֲבוֹת אֲבֹתָיו בִּזָּה וְשָׁלָל וּרְכוּשׁ לָהֶם יִבְזוֹר וְעַל מִבְצָרִים יְחַשֵּׁב מַחְשְׁבֹתָיו וְעַד־עֵת׃ וְיָעֵר כֹּחוֹ וּלְבָבוֹ עַל־מֶלֶךְ הַנֶּגֶב בְּחַיִל גָּדוֹל וּמֶלֶךְ הַנֶּגֶב יִתְגָּרֶה לַמִּלְחָמָה בְּחַיִל־גָּדוֹל וְעָצוּם עַד־מְאֹד וְלֹא יַעֲמֹד כִּי־יַחְשְׁבוּ עָלָיו מַחֲשָׁבוֹת׃ וְאֹכְלֵי פַת־בָּגוֹ יִשְׁבְּרוּהוּ וְחֵילוֹ יִשְׁטוֹף וְנָפְלוּ חֲלָלִים רַבִּים׃ וּשְׁנֵיהֶם הַמְּלָכִים לְבָבָם לְמֵרָע וְעַל־שֻׁלְחָן אֶחָד כָּזָב יְדַבֵּרוּ וְלֹא תִצְלָח כִּי־עוֹד קֵץ לַמּוֹעֵד׃ וְיָשֹׁב אַרְצוֹ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל וּלְבָבוֹ עַל־בְּרִית קֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב לְאַרְצוֹ׃ לַמּוֹעֵד יָשׁוּב וּבָא בַנֶּגֶב וְלֹא־תִהְיֶה כָרִאשֹׁנָה וְכָאַחֲרֹנָה׃ וּבָאוּ בוֹ צִיִּים כִּתִּים וְנִכְאָה וְשָׁב וְזָעַם עַל־בְּרִית־קוֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב וְיָבֵן עַל־עֹזְבֵי בְּרִית קֹדֶשׁ׃ וּזְרֹעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמֹדוּ וְחִלְּלוּ הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז וְהֵסִירוּ הַתָּמִיד וְנָתְנוּ הַשִּׁקּוּץ מְשׁוֹמֵם׃ וּמַרְשִׁיעֵי בְרִית יַחֲנִיף בַּחֲלַקּוֹת וְעַם יֹדְעֵי אֱלֹהָיו יַחֲזִקוּ וְעָשׂוּ׃ וּמַשְׂכִּילֵי עָם יָבִינוּ לָרַבִּים וְנִכְשְׁלוּ בְּחֶרֶב וּבְלֶהָבָה בִּשְׁבִי וּבְבִזָּה יָמִים׃ וּבְהִכָּשְׁלָם יֵעָזְרוּ עֵזֶר מְעָט וְנִלְווּ עֲלֵיהֶם רַבִּים בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃ וּמִן־הַמַּשְׂכִּילִים יִכָּשְׁלוּ לִצְרוֹף בָּהֶם וּלְבָרֵר וְלַלְבֵּן עַד־עֵת קֵץ כִּי־עוֹד לַמּוֹעֵד׃

ההיא בא זמני׳ ויער כחו ולבבו׳ ובעתי׳ ההם רבים יעמדו על מלך הנגב: ולא תהיה ח׳ וסי׳ ולא תהיה זמה בתוככם׳ וכשלו איש באחיו׳ ולא תהיה עדת יי׳ כצאן׳ והיית רק למעלה׳ ולא תהיה זאת לך לפוקה דאביגיל׳ לא תקום ולא תהיה׳ ולא תהיה כראשונה וכאחרונה׳ ולא תהיה להם לאיש מוכיח: יחזיקו ו׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ ויחזקו איש בראש רעהו׳ ויחזקו באלהי׳ אחרים דמלכים׳ צרה החזקתני׳ קדרתי שמה החזקתני׳ והילדה ומחזקה׳ ועם ידעי אלהיו יחזקו: נגלוו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח וזכריה סימן א׳:

רבינו סעדיה גאון

הנבואה וחרב בית המקדש כי עזב יי׳ את ביתו: והגביר ברית לרבים׳ מלך רומי אחר הבית יכרות ברית עם עיירות וכרכין רבים מישראל שבוע אחד ורבים שקח עמו להיות לו ליועצים ולשרי צבא כגון יוסף בן גוריון הכהן וחביריו וכתוב חצי השבוע משבוע וחצי ונשאר חצי השבוע הם ב׳ שבועות י״ד שנה אז ישבית זבח ומנחה מישראל ועתה כי הגביר ברית שבוע אחד משנת תג״ב ובלעתי שלש שבועים שבעים ואולי חצי השבוע הכתוב אשר ישבית זבח ומנחה אולי הוא מיום אשר שבת התמיד בראשונה משנת י״א לצדקיהו ועל קרבת קץ תחילת הגלות הזה ופתרון חצי השבוע ב׳ ימים ומחצה יום לשנה והם אלף ורל״פ חסר שנה ושברים וזה עבר מכמה שנים כי למען כאמר בסוף הפסוק ועד כלה ונחרצה תתך על שומם כי אחרית תום חצי השבוע ישבית זבח ומנחה כי לא יהיה בנוי בית אלהינו עד אשר תהיה כלה ונחרצה בכל אלילי הארץ ובכל אלילי ירושלם ככתוב ועל כנף שקוצ׳ משומם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם להעביר מירושלם ומבית השומם עד ועובדיה כאמור והאלילים כליל יחלוף וכתו׳ כי כלה ונחרצה שמעתי וזה דומה למה שנ׳ למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה כי ככלות מועד מועדים אין עוד ישועה על כלות יד עם קדש והסולח יסלח לי ברחמיו אולי שגיון הוא והבור ימהר ישועתינו במהרה בימינו אמן וכחזור לענין ראשון: למעוזי ארצו׳ לתוקף ארצו: ולא ימצא׳ גלא יספיק להתאמץ כמו שנ׳ תמצא ידך לכל אויביך: על כנו׳ על מכון מלכותו: ובימים אחדים׳ מועטים ימים אחדים מתרגמי׳ זעירין: בחלקלקות׳ בחנפות ולשון הרע ושפתי חלקות: ומן התחברו׳ מזמן שיתחבר עמו: ובמשמני מדינה׳ ובעשירי מנה כמו כל איש שמן מתרגמין עתיר: יבזור׳ יבזבז ויפזר ויתן פרס לחיילותיו כמו בזר עמים פזר: ויער כחו׳ כמו ולא יעיר כל חמתו לשון תוקף: ואוכלי פת בגו׳ על שלחנו הם ישברוהו כי לא יעזרוהו: ושניהם המלכי׳ לבבם למרע׳ על ישראל שהם מלך הצפון ומלך הנגב: על ברית קדש׳ מלך הצפון הוא יחשוב לבזור שמדות לבטל דת ברית קדש ועשה ושב לארצו: ציים׳ הם לונגברדיים׳ כתיים הם רומניים וזה שכתב וצים מיד כתי׳ שיתחברו לילך לירושלם: ונכאה׳ למען כי ישבר ויפול מקצת חילו ושארותו: ושב וזעם׳ על ישראל ויטלטלם מארץ ישראל: ויבן על עוזבי ברית קדש׳ הם הישמעאלים שבירושלם וחללו אחרי כן המקדש המעוז: ומשכילי עם׳ הם בחוני שמד: ונכשלו בחרב׳ שימותו על יחוד השם: ובהכשלם׳ האחרי׳ בשמד זה יעזרו עזר מעט׳ ומן המשכילים שיכשלו כדי לצרף ולברר וללבן: על

אבן עזרא

וישב׳ ישוב זה לארצו לרומא: ועמד על כנו׳ על מתכונתו מלך שיעביר נוגש ויהי׳ לו הוד מלכות וישבר ולא בהדר ועמד מלך אחר הפך תולדת הראשון שזה יהיה כבזה: בחלקלקות׳ במחשך בלי עצה: וזרועות׳ אחיות: וגם נגיד׳ אחד מבני הורודוס: ומן׳ ובעבור שיתחברו אליו רבים ויקח עצתם ויעלה בהם ויתפש מדינה יחשב מחשבת ולא תהיה עתה על כן אמר ועד עת אחרת תקומנה: ויער׳ יעיר כמו יקים יקם סערה לדממה: ולא יעמד׳ מלך הנגב לפני מלך צפון: כי יחשבו עליו׳ יועציו ושגיו מחשבות: ואוכלי פת בגו׳ של מלך מצרים: וחילו ישטוף׳ מלך הצפון והנה חיל מצרים הוא השטוף ואחר כך ישלימו מלך הנגב ומלך הצפון: ושניהם׳ לבבם למרע׳ לעשות רע לארץ ישראל וטעם כזב שלא תקום עצתם ולא תצלח כי עוד נשאר קץ למועד שילכו ישראל בגולה וישוב מלך צפון לארצו: ולבבו על ברית קדש׳ להפר הוא הברית שהיתה בין מלכי רומא ובין יהודה בן חשמונאי ואחר שעשה חפצו ושב לארצו למועד שנה אחרת ישוב: ובא בנגב׳ היא פאת מצרים׳ וטעם ולא תהיה כראשונה וכאחרונה כי בביאה ראשונה עשה כל חפצו וכנה בביאה אחרונה שהיא השלישית שהחריב בית המקדש גם מצרים כי בביאה השנית היא האמצעית יהיה כחלם וכן כתוב ובאו בו ובאו עמים: ציים׳ הם האניות: וכתים׳ הם אנשי רומא: ונכאה׳ זה מלך צפון: ושב׳ לארצו בבושת פנים: וזעם על ברית קדש׳ הוא אגריפס: ועשה׳ חיל כבד: ושב׳ לנגב: ויבן על עוזבי ברית קדש׳ הם אנשי ירושלם שקשרו על מלך רומא והרגו אנשיו וחללו המקדש המעוז שהיה לישראל כמו גאון עוזכם ובאה זאת המלה על דרך הארון הברית שפירושו הארון ארון הברית וכנה הספר המקנה היין החמה וכתבו במקום הלביר התועבה וזהו השקוץ שומם׳ עתה ספר חרבן בית שני׳ ויש לתמוה מחכמי צדוקים שפירשו זה לעתיד ואמרו כי המקדש היא מ״כה שיחוננו עליה הישמעאלים והסירו התמיד החמש תפילות ונתנו השיקוץ עבודה זרה ואלו התועים איך יתכן שיקרא מקדש רק ירושלם לבדה וככה שמה בלשון ישמעאל בית ואיך הוא מ״כה קדש והלא פקחו אלה העורים את עיניהם וראו כי יש במ״כה שיקוץ עד היום והלא מרקולים שאלין יחוגו כל ישמעאל ממזרח וממערב לזרוק אבני׳ שם ואלה המפרשים חללו המקדש והגאון ז״ל אמר כי ועשה כרצונו המלך זהו הקדרי ראש מלכות ישמעאל וזה לא יתכן כן כי כתוב וכל חמדת נשים לא יבין וזה היה אוהב נשים ופירוש נשים מדינות וזה קרוב אל דרש ואיננו פשט ועוד מה יעשה בכתו׳ לאלוה אשר לא ידעוהו אבותיו ועוד אם היה אלוה נכרי אין תשובה ממרקולים כי זה ידעוהו אבותיו ולא סרו אנשי מ״כה לשמעתו עד שנשבע להם שלא יסיר עבודת מרקולים ואין צורך להאריך וכן היוצר חבר ספר במועד הקץ וגם נפבתי דבריו בכלי יוכר טרם בא מועדו כי הוא מקוה מועד עבר וכלל אומ׳ דבריו בדבריקן גם דברי רבי שלמה בן גבירול רצה לקשור הקץ במחברת הגדולה על שני הכוכבים העליונים גם דברי רבי אברהם הנשיא בספר קצים ודברי ר׳ יצחק בן לב וכל החושבים המלות או האותיות בחשבון גימטריא הכל הבל ורעות רוח כי דניאל לא ידע הקץ ואף כי הבאים אחריו רק רמז המלאך דבר כאשר אפרש רק לא פירש מתי יהיה ועתה אשוב לפרש: ומרשיעי ברית׳ ידבר על טיטוס שעזבו רבים מישראל בריתם׳ וטעם בחלקות כמו דברו לנו חלקות על כן אחריו ועם יודעי אלהיו הוא השם הנכבד יחזיקו בם: ועמו׳ כאשר בוש בתורתו: ומשכילי עם׳ זה דור אנשי המשנה ז״ל וטעם ונכשלו גזרות שעברו עליהם׳ ובהכשלם׳ הטעם שהשם לא יניחם למחות שמם: ומן׳ בכל דור ודור עד עת קץ בא הגואל לישראל: ועשה

רש״י

להבני׳ עוד מתמשלת אותם עליכם אשר גבריאל עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכם: הנה עוד שלשה מלכי׳ וגו׳ רז״ל אמרו בסדר עולם זה כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית וזה ת״ל רביעי רביעי למדי אכ״ל בספר יוסף בן גוריון כתיב שהיה לו בן לכורש שמלך תחתיו לפני מלוך אחשורוש ושמו כ כמבושה: וכחזקתו׳ של דריוש׳ כעשרו יעיר את כל מלכותו להלחם עם מלכו׳ יון: ועמד מלך גבור׳ כיון הוא אלכסנדרוס: זעם׳ כרצונו׳ בדריוש מלך פרס ויהרגהו ויקבל מלכותו ו וישתעבדו פרסיים ליונים: וכעמדו תשבר מלכותו׳ וכשיתחזק הרבה ויעמוד על חוזקו תשבר מלכותו שימו׳ ותחץ לארבע רוחו׳ השמים׳ כתוב בספר בן גוריון שחלק מ מלכותו לד׳ ראשים ממשפחתו׳ הם ד׳ ראשי כמו שראה דניאל ואחרי חיות אחרי כנמר ולה גפין ארבע די עוף על גבה וד׳ ראשין לחיותא המשיל זה במזרח וזה במערב זה בצפון וזה בדרום׳ וכן בחזיון הראשון ותעלינ׳ חזות ל׳ תחתיה בקרני של צפיר העזים: ולא לאחריתו ולא תבא הממשלה לבניו אלא לבני משפחתו׳ אחריתו איבו נופל אלא על לשון בני׳ וכן הוא אומר ונשא את ל׳ בבניות ואחריתכם בסירות דוגה ותרגם יונתן ובניכון ובנתיכון בדגוגית ציידין: ולא כמשלו אשר משל׳ ולא תהא מלכות של אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס: כי תנתש מלכותו׳ לחלק לד׳ ראשי׳ הללו ולאחרים מלבד אלה:

ויחזק מלך הנגב׳ הראש אשר ימלוך בנגב יחזק מן הראש שבנגדי המולך בצפון ומן שריו: לעשות מישרים׳ פשרת שלו׳ בינו ובין אביה: ולא תעצר וגו׳ ילדיה מלך הצפון ואת מביאיה ואת אביה היולדה ו ומחזיקה בכל עת צרתה׳ לא תעצור זרוע מביאיה כח לעמוד לפניו לא הוא ולא זרועו הם גבורי כחו׳ ותנתן ביד מלך הצפון היא ומביאיה והיולדה הוא אביה: ועמד מנצר שרשיה׳ בן יושב על כנו בכסא המלוכה׳ ויבא אל החיל׳ אל מלך הצפון: במעוז מלך הצפון׳ כלומר בערי מעוזו במבצריו: ועשה בהם׳ והגליא בהם: והחזיק׳ ויכבוש אותם: נסיכיהם׳ שריו: ובא במלכות מלך הנגב׳ דרך מלכות מלך הנגב שהוא אבי אביה אביה ישוב אל אדמתו והיא מצרים כמו שאמר למעלה בשני יביא מצרים: ובניו׳ של מלך הצפון יתגרו: ובא

כרצונו ד׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמסר בסימ׳ סימ׳ ח׳ ובסדר ויחי: נעשתה ט׳ וסי׳ והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה׳ נעשתה התועבה הזאת בקרבך׳ והגד לך ושמעת ודרשת׳ בגדה יהודה׳ ואחיתפל ראה כי לא נעשתה׳ ויקם יי׳ את דברו אשר דבר עלינו ב׳ בפסוק׳ עד כלה זעם כי נחרצה׳ וידעו כי מאת אלהינו נעשת׳ המלאכה: ברבים ב׳ וסי׳ לכן אחלק לו ברבים׳ והמשילם ברבים ואדמה יחלק: ובא י׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא סימן י״א ובשמואל ב׳ סימן י׳ וישעיה סימן ט״ו: וראשית ו׳ וסי׳ ראובן בכורי אתה׳ ראשית דגנך תירשך

ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות והצליח עד כלה זעם כי נחרצה נעשתה: ועל אלהי אבתיו לא יבין ועל חמדת נשים ועל כל אלוה לא יבין כי על כל יתגדל: ולאלה מעזים על כנו יכבד ולאלוה אשר לא ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובחמדות: ועשה למבצרי מעזים עם אלוה נכר אשר הכיר ירבה כבוד והמשילם ברבים ואדמה יחלק במחיר: ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות ובא בארצות ושטף ועבר: ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון: וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה: ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמדות מצרים ולבים וכשים במצעדיו: ושמעות יבהלהו ממזרח ומצפון ויצא בחמא גדלה להשמיד ולהחרים רבים: ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש ובא עד קצו ואין עוזר לו:

יב ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם: והמשכלים יזהרו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד: ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד עת קץ ישטטו רבים ותרבה הדעת: וראיתי אני דניאל והנה שנים אחרים עמדים אחד הנה לשפת היאר ואחד הנה לשפת היאר: ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר עד מתי קץ הפלאות:

תנינא דפסוק׳ וראשית כל בכורי כל ב׳ בפסוק׳ וראשית כל בכורי כל ב׳ בפסוק׳ ושמועות ג׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ בבא שמעת שאול ויהונתן׳ מי האמין לשמעתינו׳ ושמעות יבהלוהו ממזרח: השר ד׳ פתחין וסימני׳ השר שואל והשופט בשלום׳ וכנניה השר המשא׳ החמשי לחדש החמשי השר שמהות היזרח׳ יעמד מיכאל השר: ורבים ו׳ וסימ׳ ורבים השיב מעון׳ ורבים מביאים מנחה ליי׳ ד״ה׳ ורבים מהכהנים ב׳ בפסוק עזרא׳ ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו׳ ורבים מעמי הארץ מתיהדים: לחיי ג׳ וסים׳ בסדר נח: וראיתי י״ב וסים׳ וראיתי את הדם ופסחתי עליכם׳ וראיתי מה והגדתי לך׳ וראיתי לבית נבא׳ וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה׳ וראיתי אני שיש יתרון לחכמ׳ מן הסכלות׳ וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם׳ וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון׳ וראיתי את כל מעשה האלהים׳ כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בפסו׳ וראיתי אני דניאל לבדי את המראה׳ והנה שנים אחרים:

רש״י

ובא בוא׳ כמו והולך הליך כלו׳ של מלך הצפון יבוא בוא ושטף ועבר אל ארץ הנגב: ויסוב ויתגרה׳ במלך הנגב: עד מעוזי עיר מבצריו: ויתמרמר׳ וילחם בעם: ונתן ההמון׳ של מלך הצפון בידו: ונשא ההמון של מלך הצפון לבו להתגאות מאד׳ כי זומו בלבם להתגבר במלחמה: והפיל רבואות׳ רבים בחיל מלך הנגב: ולא יעוז׳ ובכל זאת לא יהיה בטחון המלחמה שלו: ועם מבחריו׳ יהיו במלחמה: ואין כח לעמוד׳ לפני מלך הצפון ולעפ״ש כח זו יתירה׳ דרך מקרא לדבר כן בלשון זה כמו אוריה ואין שם מלוכה ו׳ יקראו בספ׳ ישעיה: ויעש המלך הצפון הבא אל מלך הנגב ברצונו: בארץ הצבי׳ בארץ ישראל׳ וכלה בידו׳ וכלה את הארץ באוכלוסיו: וישם פניו מלך הצפון לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב׳ וישרים עמו׳ עם מלך הנגב גם עליהם ילחם מלך הצפון באותן הימי׳ ועשה׳ והצליח׳ ובת הנשים יתן לו להשחיתה׳ זו כנסת ישראל היפה בנשים שנוה מלך הצפון לשר צבאו להשחיתה׳ ואומר אני שהוא אנטיוכס הרשע מלך יון שגזר שמד על ישראל ובוה לפוליפוס שר צבאו להרוג את כל הקורא שמו יהודי כמו שכתוב בספר יוסיפון: ולא תעמוד עצתו זאת׳ ולא לו תהיה׳ בת הנשי׳ שעמד מתתיהו בן יוחנן ופרק עולו מעל ישראל: והשבית קצין חרפתו לו׳ והשבית הקב״ה את גדופו ואת חרפתו שהיה מחרף את הקב״ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והשיבה עליו שהכהו בשחין רע בעודו בדרך שהלך לצור על ירושלים והסריח בשרו ונשרו אבריו ואמ׳ לעבדיו להשיבו לאנטוכיא ולא הספיק לבוא שם עד שמת בחוליים רעים:

למעוזי ארצו׳ לשוב אל עיר מבצריו: ועמד על כנו מעביר נוגש׳ ויתחזק על כסאו בה״ר המודעית מתתיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל וגו׳ יהוא הדר מלכות בישראל כי שר וגבור היה הוא וכל זרעו אחריו בני ה חשמונים: ובימים אחדים ישבר׳ בימים מועטים ת תשבר מלכותם ולא באפים׳ של אומה אחרת׳ ולא במלחמה׳ כי מהם ובהם אשר יקבאו ארסטובלוס והורקנוס על דבר המלוכה: ועמד

אבן עזרא

ועשה׳ זה קוסטנטין שהיה מלך גדול על בבל ופרס ומצרים ואפריקא ורומניאה ורומי ומערב הוא שבנה קוסטנטינא כדמות רומא ונקראת על שמו בעת שהאמין בדת החברים לא היו בכל העולם אנשים מאמינים בו רק שלש מאות ועשרים גם הערלים כן וזה המלך חדש וקיים תורת הערלים והכריח כל אנשי מלכותו להשיבם אל תורתו בבל ומצרים והכל עד שבא ראש מלכות ישמעאל והשיב בבל לדתו גם חביריו השיבו פרסיים והשבאים ומצרים ואפריקא לדתו והכיח תורת רומא׳ וטעם ויתרומ׳ בלבו׳ ועל השם שהוא אל אלים ידבר כפלאו׳ וזה הוא השלישית ודבר האם והמשכיל יבין והנה אמר המלאך עליו והצליח עד כלה זעם מישראל כי כבר נגיד: ועל׳ הטעם שהניח תורת אבותיו הם שהיו ברומא עובדים כוכב צדק: ועל כל אלוה׳ שאוהב את הנשים ישוב לתורתם מרוב חשקו והאלוה זה הוא העון שהוא ברומא והטעם שכבד מקום רומא שהוא כנו והכיחו לעון הנקרא אבן וזהו ולאלוה אשר לא ידעוהו אבותיו: ועשה׳ זאת קוסטנטינא׳ ופי׳ עם אלוה ככר הוא אשר לא ידעוהו אבותיו: אשר יכיר׳ הם השרים שרי מלכותו שעזרוהו למלאות חפצו לבנות עיר כמתכונת רומא על הנה דברי המלאך וכבר עברו אלו הדברים אשר היו עתידים בימי דניאל׳ ועתה יחל לדבר על העתידות שנשארו ודע כי רומא היא צפונית מערבית לארץ ישראל גם קוסטנטינא היא צפונית ובעת קץ שיגיע קץ מלך הצפון אשר אמר והצליח עד כלה זעם אז יבא קץ הגואל כאשר יפרש והנה לא הזכיר מתי יהיה זה רק הזכיר כי זה המלך והטעם בנו אשר יבא ועשה מלחמה עם מלך מצרים וילכוד את מצרים וילך לארץ ואז יהרג ואחר ימים ידועים במספר מיום מותו יבא הגואל לישראל יתנגח עמו מלך הנגב׳ הוא מצרים ואין לחוש שתהיה מצרים אי זה דת שתהיה: וישתער עליו מלך הצפון׳ על מלך מצרים כמו בסופה ובסער׳ ואם הוא כתוב בשי״ן כמו השירו ולא ידעתי ורבים ככה: ובא׳ זה מלך צפון שהוא מלך קוסטנטינא אל ארץ הצבי והטעם אלו ימלטו מידו הדרים במקומות שהיו שם אדום ומואב וראשית בני עמון וים בין ימי סנחריב וזאת הנבואה שנים רבות: וישלח ידו׳ מלך צפון: ומשל במכמני׳ תרגום ואשר לא צדה ודלא כמן ליה אולי הוא מגזרת דרכמונים וכושים הם סמוכים למצרים יהיו במצעדיו של מלך צפון שיסורו אל משמעתו: ושמועות יבהלוהו׳ מלך צפון ממזרח ומצפון הוא בבל ופרס והטעם הקרן הקטנה שהזכיר בנבואתו: ויבא׳ מלך צפון: עד קצו׳ ושם ימות וזהו והצליח על כלה זעם: ובעת׳ אז בא היום והגיע העת שאמר עד די כורסון רמיו ועתיק יומין יתיב ולא נוכל לפרש כי יעמד מיכאל עמידה לבד הוא רק עמד להפיל כסאות כל מלכי הארץ ועד הכתו׳ אחריו העומד על בני עמך וזאת הצרה תהיה על כל העולם ולא ימלטו רק בעבור היות מיכאל השר הגדול על כן ומלט עמך כל הנמצא כתוב בספר והם הצדיקים וכתוב ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי השם: ורבים׳ אמר הגאון כי פירושו אלה שיקיצו יהיו לחיי עולם ואלה שלא יקיצו יהיו לחרפות ולדראון עולם כמו והיו דראון והמלה אחת והפירוש חרפה והגאון אמר כי רבים הם המעטים כמו ורבים מביאים מנחה ורבים מעמי הארץ מתיהדים ורבים יחלו פני נדיב והטעם לפי דעתי שהצדיקי׳ שמתו בגלות יחיו בבוא הגואל כי עליהם כתוב כימי העץ ימי עמי ואז יתענגו בלויתן ובזיז ובבהמות וימותו פעם שנית ויחיו בתחית המתים בהיותם בעולם הבא שאינם אוכלים ושותים רק נהנים מזיו שכינה ואמר כי כן פירוש ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין שבו נחתם הספר׳ ורבי ישועה אמר כי ישני עפר משל על ישראל שהם בגלות כמו מתים והנה הגואל יבוא לטוב לצדיקי ישראל ולרע לרשעיהם והמשכיל יבין הנכון משני הפירושים ודברי חכמים עוזרים הגאון ז״ל: והמשכילים׳ כזוהר הרקיע׳ שיקבל האור והמצדיקים לרבים מעלתם גדולה על כן אמר ככוכבים לעולם ועד כי מעלת הכוכבים גדולה ממעלת הגלגלים אף כי הרקיע שהוא למטה מן הגלגלים: ואתה סתום הדברים׳ שיכולת לדעתם וחתום הספר שלא יראהו רק מי שראוי לראותו: עד עת קץ׳ פירשתיו: ישוטטו׳ כמו ישוטטו לבקש דבר יי׳: וראיתי׳ שנים׳ מלאכים וטעם אחרים שלא היה אחד מהם שדבר עמו כל הכתוב למעלה: ויאמר׳ האחד מהם: לאיש׳ כמו איש לא נעדר ושאל אותו עד מתי קץ הפלאות וכל זה שישמע דניאל: ושמע

רבינו סעדיה גאון

על כל אל׳ על כל תקיף כמו אילי הארץ: ועל אל אלים ידבר׳ דברים של הכעסות על מלך עולמים עד יכלה הזעם מישראל ויעשה הגזרה כלה ונחרצה באויבי ישר׳: יתנגח׳ יתקוטט: וישתער׳ כמו שערת חימה: בארץ הצבי: בארץ ישראל ארץ רצון צביונו: במכמני׳ במטמוני מקום סתר מטמון מארב מתרגמינן כמנא אמנם הצייד יטמון בארץ הכח ואשר לא צדה מתרגמי׳ ודלא כמן: ולובים׳ שם אומה כדכתיב ומצרי׳ ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ולובים עם אחד הוא: במצעדיו׳ במסעדיו בחילוף סמ״ך בצד״י: אהלי אפדנו׳ לשון אפודת אפוד עניין מכסה ציור כאפוד בד חשוב שבבגדים כן אהלי אפדנו חשובים שבאהליהם: ויטע׳ ויכטה כמו לכטוע שמים לכטות שמים ואשר כתב ויטע הוא מטע היתדות בארץ אז יבוא עד קצו של גלות: ואין עוזר לו׳ כי יפול שר גוג ממרום ויעמוד מיכאל השר הגדול על עזרת ישראל: והיתה עת צרה׳ הוא יום הריגת נחמיה בן חושיאל ככתוב והביטו אלי את אשר דקרו: כל הנמצא כתוב בספר׳ אלו הצדיקים ככתוב ויכתב בספר זכרון לפניו: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו׳ זו תחיית מתי ישראל שגורלם לחיי עולם: ואלה שלא יקיצו הם עוזבי יי׳ אשר ירדו לדיוטה התחתונה של גיהנם והיו דראון לכל בשר׳ דראון די ראון כדמתרגמי׳ מיסת חזיכא: והמשכילים׳ בתורה יזהירו כזוהר הרקיע: ומצדיקי הרבים׳ אלו מלמדי תינוקות ומוכיחי ישראל ככוכבים: ואתה דניאל סתום הדברים׳ וכותבם בחידות סתומות: חתום דברים חתומי׳ עד עת קץ שישוטטו רבים תלמידי חכמים: ותרבה הדעת׳ לבאר חזון ולא ישינו: לבוש הבדים׳ בגדים לבנים כבגדי כהונה בגדי הבד: קץ הפלאות׳ קץ הגאולה׳ וידם

ולא אבין ד' וסימ' ואני שמעתי ולא אבין · הן יעבר עלי ולא אראה · הן קדם אהלך ואיננו · מי זה מעלים עצה : ומעת ב' וסימ' אשר סר אמציהו מאחרי יי' · ומעת הוסר התמיד : הוסר ב' וסימ' כאשר הוסר חלב מעל זבח · ומעת הוסר התמיד : שקוץ ב' מל וסימ' השקוץ משומם · ולתת שקוץ שומם : לקץ ב' דגשי' וסימני' ויפח לקץ ולא יכזב · ואתה לך לקץ ותנוח :

וָאֶשְׁמַע אֶת־הָאִישׁ ׀ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר וַיָּרֶם יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל־הַשָּׁמַיִם וַיִּשָּׁבַע בְּחֵי הָעוֹלָם כִּי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וָחֵצִי וּכְכַלּוֹת נַפֵּץ יַד־עַם־קֹדֶשׁ תִּכְלֶינָה כָל־אֵלֶּה׃ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְלֹא אָבִין וָאֹמְרָה אֲדֹנִי מָה אַחֲרִית אֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ דָּנִיֵּאל כִּי־סְתֻמִים וַחֲתֻמִים הַדְּבָרִים עַד־עֵת קֵץ׃ יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ וְיִצָּרְפוּ רַבִּים וְהִרְשִׁיעוּ רְשָׁעִים וְלֹא יָבִינוּ כָּל־רְשָׁעִים וְהַמַּשְׂכִּלִים יָבִינוּ׃ וּמֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד וְלָתֵת שִׁקּוּץ שֹׁמֵם יָמִים אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים׃ אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה׃ וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין׃

ג' · ס' · ל' · ו' רפין · ל' · ל' · ב' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' · י' · ב' לפ' · ב' חד מלעיל · ל' · ל' · ל' · ל' לסימ' · ב' · לגשי' · ל' · ל' וכל יד ימין דכות'

סכום פסוקי ספר דניאל שלש מאות וחמשים ושבעה
וסי' שנ"ז וחציו ביה בליליא קטיל בלשאצר הרגישו :

רבינו סעדיה גאון

וירם ימינו · בשבועה ככתוב הרימותי ידי אל יי' : כי למועד מועדים · ככלות מועד מועדים וחצי עדיין אין ישועה עד כלות נפץ יד עם קדש כלומר ואף על פי שיעברו כל החשבונות אין מבין עת הישועה זולתי אלהינו מרוב עונותינו בזה הסימן ככלות גלות נפץ יד עם קדש בהלדלל הדורות אז תכלינה כל אלה הצרות ואין אתנו יודע עד מה מאחר אשר אמר המלאך לדניאל לך דניאל כי סתומים וחתומים הדברים אנו אין בנו כח לעמוד על סוד החשבונות של ימים ושנים אמנם בזה נתבונן כי קרבנות השנה אלף מאתים ותשעים הם עם תמידים ומוספין וכל קרבנות עדה וציבור יחיד ונשיא ומלך ואשר כתב אלף שלש מאות ושלשים וחמש אין לידע עד יערה עלינו רוח ממרום להבחין ביאת גואל לגואלינו אמן : ואתה לך לקץ · לבית עולמך בעת ימלאו ימיך ותנוח עם הצדיקים לגורלך המזומן והצפון לך בגן עדן כי זמן הגאולה איננו גלוי לכל בשר ולכל מלאך אלא לקץ הימין לקץ אשר אושיע ימינו אשר החזרתי אחור מפני אויב אז אושיע ירושלם כדכתיב אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני ואומר הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו :

תם ונשלם פירוש דניאל · תהלה לאל מושיע וגואל

אבן עזרא

ואשמע · הטעם שישבע כדבר עומד כמו אחת נשבעתי בקדשי הוא היכל הקדש והוא השמים כמו כי אשא אל שמים ידי · כבר פירשתיו כי מלת עולם נכח חי העולמים הוא השם המחיה הכל והטע' המעמידים כמו החיים לאדם וככה ואתה מחיה את כולם : ואני שמעתי ולא אבין · והנה התברר כי דניאל לא הבין קץ ביאת הגואל : ויאמר · טעם לך כאומר לך לדרכך ואל תשאל יותר כי סתומים וחתומים הדברים וזה לאות כי כגעת הקץ יבינו המשכילים רמיזות המלאך על כן אחריו יתבררו ויתלבנו משל מהגויות לנשמות שתתחכמנה ותקבלנה האמת : ומעת · פירשתיו · ואמ' אחריו אשרי המחכה ויגיע והטעם שזה המספר כמו חצי שבוע והנה קרוב משלש שנים וחצי עמד הבית השני בלא עולה ואחר כן חרב והלכו ישראל בגולה וקרוב מהמספר הזה יעמדו ישראל בצרה גדולה שלא נהיתה כמוה עם הקרן הקטנה והיא ממלכות ישמעאל כי רוב הגולה בארצם וזה הוא יתיהבון בידיה עד עדן עדנין ופלג עדן ואין בלשון ארמית סימן לשני' כמו בלשון הקדש שנתים דרכים והעד יפל באחת מהשתי' ולשון רבים דרכים והפחות שלשה על כן כתי' עדן שנה אחת כמו למועדה מימים ימימה והנה ועדנין שלש שנים וחצי שנה על כן ים בורך לנו וזהו למועד מועדים וחצי כי למועד משרת הוא כמו למועד חדש האביב והנה מועדים שלשה ובעבור היות חצי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספר הימים וזהו אשרי המחכה ויגיע והטעם כי יסבול הצרה הגדולה כי שם כתוב להשניא זמנין ודת וחבר דניאל אלה המספרים שאינן בזמן אחד בעבור כי קרוב ממספר הימים שעמדה ירושלם בצרה לפני הגלות כמספרם יהיו הימי' שיעמדו ישראל בצרה גדולה לפני בא הגואל והנה התברר כפי הפירוש הזה כי כאשר יבא מלך צפון ויקח מצרים אחר שלש וחצי יבא הגואל לישראל רק לא ידענו עד עתה מתי יבא זה המלך הנזכר אל ארץ מצרים : ואתה · לקץ הימין · הלשון תחת מ"ם וכמוהו ואתה קח לך חטין ועליה יכרעון אחרין ולא יאמין בחיין גם מלת בנימן · אמר יפת בן עלי כי זה הפסוק דברי דניאל לכל משכיל שילך לו ולא יחפש על קץ הימים עד שימצאנו מי שנגזר השם לבא הגואל בימיו וזה טעם ותעמוד לגורלך אם נגזר להיותך חי וזה הפירוש רחוק וכמה היה נכבד מאד פירוש הגאון אילו היה מספר לנו מה טעם לעמוד בגורל עם קץ הימים כי הכל הם דברי מלאך גלא דברי דניאל :

נשלם ספר דניאל במרחשון שנת ארבעת אלפים ותתקי"ו בעיר רודוס והודות לשם
לבדו שעזר ברוב חסדו את אברהם עבדו הוא המחבר הוא הסופר :

רש"י

ועמד על כנו כנוה · ויתחזק או על מעמד מלכות שנאמר בוא אתה מאוד ויעמדו רומיי' ויטלו מלכות מיונים : וזרועות השטף · וגבורי מלכות יון שהיו מלפניו שוטפי' וחזקי' ישטפו מלפני רומי וישברו : וגם נגיד ברית · וגם מלך ישראל שיכרות עמם ברית גם הוא סופו שישתה מלפניו כי יעברו רומיים על הברית ויפשטו עליה' כמו שאמרו רז"ל ע' עשרין ושית שנין קמו בהימנותייהו בהדי ישראל והדר אשתעבדו בהון : ומן התחברות אליו יעשה מרמה · ומן השותפו' שישתתפו רומי עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה מחשבה רעה : ועלה · ממקומו : ועצם · בכל מקומו' שסביבות ארץ יהודה באלום ובעמון ובמואב : במעט גוי · לא יצטרך לחיל כבד כי יעזור אותו מלך יהודה וכן כתו' בספ' יוסיפון : בזה ושלל ורכוש להם יבזור · יחלק לכל המקבלים עולם עליהם עד שיכבשו את הכל בחנופה ובחלקלקו' · יבזור כמו יפזור · ועל כן בזך עמים : ועל מבצרי האומות יחשוב מחשבותיו · להוסיף ראשי גייסותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם : ולא יעמד · מלך הנגב : כי יחשבו עליו מחשבות · יתנכלו עליו להפילו ע' מוחד שיאחידו את שריו לבגוד בו כמו שהוא מסיים ואומר ואוכלי פת בגו · יעצבוהו · פת בגו · מאכלו נוטל פרס משלחנו : ושניהם המלכים · שר רומיים ונגיד הברי' האמור למעלה הוא הורקנוס שיתחבר לעוזרא כדי שיעזור גם הוא על ארסתבלוס אחיו המולך בירושלם : לבבם למרע · על כל עמך להרע ליהודה : ועל שלחן אחד · על מלכות ארסתבלוס יתלחשו כוזבים : ולא

תצלח · שיתמסרו ישראל להשחתה באותן הימים : כי עוד קץ למועד · החרבן למלאות שבועים ששים ושנים האמורים בספר זה · ואותו המועד בימי אגריפס בן אגריפס מזרע הורדוס : וישב · המלך הרומי לארצו מעל מלך הנגב ברכוש גדול : ולבבו על ברית קודש · להפר בריתו מעל ישראל : ועשה · כלומר והצליח : ושב לארצו למועד · לאחר זמן · ולא תהא הביאה הזאת מצלחת כראשונה האמורה למעלה ועמד מכבר סרסיה וגו' שהבליא מלך הצפון על מלך הנגב ובאחרונה פעם שניה זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול : ובאו בו · להלחם בו : ציים · סיעות : כתיים · רומיים גדולי' ממלכות רומי שימרדו בו : ונכאה · ונשבר קנת : ושב וזעם על ברית קדש · יתן לב ויתבונן שעזבו ישראל ברית קודש ותרב שנאת חנם ומחלוקת בבית שני כמו שכתוב בספר יוסיפון וישפכו דם נקי ועל זאת יבטיח וידע שיגליא ויפר את בריתו מעמם ויתגרה בם : וזרועים ממנו יעמודו · ישלח שריו ונגודיו לירושלם : וחללו המקדש המעוז · בית המקדש : ומרשיעי ברית יחניף · פריצי ישראל שיתחברו עמו וירשיעו בריתם עם חבריהם ויהיו משומדים : ויחניף בחלקלקות · ועם יודעי אלהיו · וכשירי ישראל שיחזיקו ביראת אלהיהם כלומר יאחזו בה ולא יעזבוה : ועשו · את תורתם : ומשכילי עם · חכמים שבהם · כגון של בית רבי וחכמי הדורות : יבינו לרבים · ידרשו לעם הארץ את התורה ויאמנו ידיהם להחזיק בה : ונכשלו · בגלותם בחרב ובלהבה וגו' : יעזרו עזר מעט · על ידי שחדים וממון שיעבדו את אויביהם יסייעו אותם בהם : יכשלו לצרוף בהם · יכשלו בחשבון הקצים שיתנו לב לצרפן וללבנם לדעת אותם ויטעו בהם : ועשה כרצונו המלך · מלכות אדום : ויתגדל על כל אל · וזעם · עד שוב אף הקב"ה מישראל : כי נחרצה נעשתה · כשתכלה גזירתו · כי · כמו כאשר : ועל אלהי אבותיו לא יבין · לא יתן לב להקב"ה שהיה אלהי אברהם ויצחק אבותיו : חמדת נשים · כנסת ישראל היפה בנשי' : ולאלוה מעוזי' · לאלהי הרבונים אשר יכרו' עמו ברית : על כנו יכבד · כי יחניף את האומות להיותם כבושים לו : ועשה · כבירים : למבצרי מעוזים עם אלהי נכר · כלומר לכבוד אלהי נכר : אשר הכיר ירבה כבוד · את השרים אשר יראה בלבו להכיר פניהם ולהחניף ירבה להם כבוד : ואדמה יחלק · להם : במחיר · בדמים קלים : ובעת קץ · כשתקרב הגאולה : ויסתער עליו מלך הצפון · על מלך הנגב : ובעת ההיא יעמד מיכאל · ישתתק כאלם שיראה הקב"ה דן בעצמו ואומר היאך אאבד אומה גדולה כזו בשביל ישראל : והיתה עת צרה · כפוליא של מעלה · וקטיגוריא בתלמידי חכמים · בזוזי ובזוזי דבזוזי כמו שאמרו רבותינו בהגדה בפרק אחרון של כתובות : ימלט עמך · ימלטו ישראל : כל הנמצא כתוב בספר · הרי זה מקרא קצר כל הנמצא כתוב בספר זה על ידי האלמות הכתובים בו : על דקטילת חיותא · ויקבלון מלכותא קדישי עליונין הכל יתקיים : ורבי' משיכי אדמת עפר יקיצו · יחיו המתים : והמשכילים · שעסקו בתורה ובמצות · יזהירו כזוהר הרקיע : ובכלות נפץ יד עם קדש · כשתכלה כח ישראל · כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב : ולא אבין · לא ידעתי מהו · מועד מועדים וחצי : מה אחרית אלה · סוף החשבונות הללו : עד עת קץ עד אשר תקרב הגאולה יתבררו ויתלבנו החשבונות האלה : ויצרפו · בהם רבים להבינם : והרשיעו רשעים · את החשבונות לחשבם שלא כמשפט וכשיכלו יאמרו אין עוד גאולה ולא יבינו אותם כל רשעים : והמשכילים יבינו אותם · כבא עת קץ : ומעת הוסר התמיד · כדי לתת שקוץ משומם תחתיו ימים אלף ומאתי' ותשעים שנה הן מיום הוסר התמיד עד שישוב בימי מלך המשיח · ויחשבון זה מכוון עם חשבון ערב ובקר אלפי' ושלש מאות מיום גלותם ממצרים עד גאולה אחרונה · גלות מצרי' מאתים ועשר · מיום באתם עד בניין ראשון ארבע מאות ושמנים · ימי הבניין ארבע מאות ועשר · גלות בבל שבעים שנה · ימי בית שני ארבע מאות ועשרים · והתמיד הוסר לפני החרבן שש שנים הרי מיום גלותם למצרים עד הוסר התמיד אלף וחמש מאות ושמונים וארבע · הוסף עליהם אלף מאתים ותשעים הרי אלפים ושמנה מאות ושבעים וארבע כמנין ערב בקר בגימטריא : ואלפים ושלש מאות : אשרי המחכה וגו' · ארבעים וחמש שנים נוספים על חשבון העליון שעתיד מלך המשיח להתכסות אחר שנגלה וישוב ונתגלה וכן מצינו במדרש רות וכן יסד אלעזר הקליר ויתכסה מהם שבועים ששה : לך לקץ · תפטר לבית עולמך : לגורלך · לקבל חלקך עם הצדיקים : לקץ הימין · כמו באחרית הימים · ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מנוי במסורת הגדולה בשיטת תיבות המיוחדין כלון זקופה בסוף תיבה המשמשות במקום מ"ם ולית דכותהון כגון ועליה יכרעון אחרין · יקום ולא יאמין בחיין · קם לך קשין · יחרדון איין · לאחות מלכין · לקץ הימין :

שטה כל חד וחד ל' דכו' וכל מלה אתרי מן לישנ' דכו' וסי' אתנם ויאמר יי' אל אברהם למה זה' וכל האתנם דכו' במצור כה אמר סנחריב דה"ה וכל במצור ובפסוק דכו' וכל ובחיל כבד דכו' צר קמץ כי דורש דמם אותם' וכל לשון זכר דכו' חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרה' וכל בחבלי דכו' יגע גם אור רשעים ידעך' וכל

כה אמר יי' בעת רצון עניתיך

חד מן יב מלין דכתי' א' בסוף תיבותא ולא קרי' וסי' רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא' ההלכוא אחריה' נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס' נגוא ומני

ובשנת

וביום ישועה עזרתיך ואצרך

ואתנך לברית עם להקים ארץ

להנחיל נחלות שוממות

אַחַת לְכ֫וֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה מִפִּי יִרְמְיָה הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס וַיַּעֲבֶר־ קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כֹּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־פָקַד עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה׃

אבן עזרא

מפית רוח בן בטוח' קנין סכל מנהו בחיר'
סוכן בלבב ברי מחשב' מותם תמוץ סוכה יהיר'
הוא יורני לסכיל סודות הלקי עזרא סופר מהיר׃

ובשנת מלת בשנת דבוקה במלת אחת כי כל שם מספר ושם דבר שני רק להורות באיזה זמן ממספר האחדי' היה כן יתמך הדבר לאחד מהמספרי' כאשר מצאנו בשנת שלש בשנת שבע גם כן המספרים דבקים בדברים להודיע ולהורות מהם מה הם הדברים כאמרנו שני אנשי' שלשת הנשים ארבעת ימים שמונת הבקר ופי' בשנת אחת למלכו על בבל כי מקדם היה מלך ומלת אחת אמרו המדקדקי' שהיא חסרת דלת אחדת ואותיו' העקר שהם דג"ש קטף עם חסר אינם נבראים לעולם זולתו הכפולים המדומי' מהעין והלמד והנכון להיות אחד לזכר ואחת לנקבה שתי לשונות בענין אחד ושני' שרשי' וכן אחד עשר ועשתי עשר בענין אחד׃ לכורש' יש שהמלה נהפכ' מן וכשר הדבר כי כבר כנהו בשמו הנביא ישעיהו על הכשרון שיעשה עם ישר' וזהו שאמר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח׃ לכלות' לעת כלות דבר השם שיצא מפי ירמיהו שיפקדם לפי מלאת למלכות בבל שבעי' שנה ויוציאם מעבדות כי כן כתוב בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדי' עד מלוך מלכו' פרס כי בשנת אחת לכורש היו נ"ב לחרבו' ירושלם ובטלה העבוד' עד רצתה הארץ את שבתותי' ובשנת ב' לדריו' נשלמו ע' שנה לחרבות עיר הקדש כי כן כתו' אשר זעמת זה ע' שנ'׃ העיר' יי' את רוחו לבנו' עירו׃ וגם במכת' כתום עם טבעתו׃ כה' ג' הפסוקי' האלה הם דבקי' כי אות היה המכתב׃ אלהי השמי' ולא אמר אלהי הארץ כי כבר נתנה לבני אדם וכן הוא אומ' כל ממלכו' הארץ נתן לי יי'׃ פקד' לשון פקיד וטעמו נתן הפקידו' עלי׃ ביהוד' בארץ יהודה׃ יהי

רשי

ובשנת אחת לכורש מלך פרס' סדר ספר זה סדור ומסוך אחר ספר דניאל כמפורש בבבא בתרא והמלה מוסב' מזה לזה שנאמ' בדניאל בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרי' מספר השני' אשר היה דבר יי' אל ירמיהו הנביא למלאות לחרבו' ירושלם שבעי' שנה וכן הולכת ומספרת כל הפרשה בחרבן הבית וזמן גלות בבל ואת וידויו אשר התודה על חטאות ישר' ותחלת סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשצר מלך דריוש המדי שנאמר ודריוש מדאה קביל מלכותא וגו' ולאחר מיתת דריוש מלך זה כורש מלך פרס ובשנת אחת למלכו הושלמו שבעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים שנ' לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו'' שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל ובאותה שנה בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד בית המקד' וצרי יהודה ובנימן הלשינו עליהם לכורש מלך פרס וצוה לבטל המלאכה שלא לבנות עוד בניין בית המקדש והיו ישר' בטלים שלא בנו הבית כל מלכות כורש ואחשורוש שמלך אחריו עד שנת שתים למלכו' דריוש בן אחשורוש מלך פרס שהוא דריוש בן אסתר ובשנת שתים למלכותו התחילו לבנ' בית המקדש עד אשר הושלם הבנין ומשנ' אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש מלך פרס שנבנ' הבית בימיו היו שמנה עשרה שנה לקיים מה שנאמר למלאות לחרבו' ירושלם ע' שנה וגו' ועכשו בשנת שתים לדריוש הושלמו ע' שנה למלאות לחרבות ירושלם חרבן הבית שגלה צדקיה ומגלות יהויקי' עד גלות צדקיה שנחרב הבית היו שמנה עשרה שנה ועכשו בשנת אחת לכורש מלך פרס הושלמו ע' שנה מגלות יהויקי' שגלו ישראל לבבל ובכך נתקיי' המקר' שנ' כי לפי מלאת לבבל שבעי' שנה אפקוד אתכם וגו' וזו היא הפקיד' שחזרו ישראל על אדמתם ובנו יסוד בניין הבית אע"פ שלא נגמר עכשיו נמצא שהיו כ"ב שנה מגלות צדקיה שנחרב הבית עד שנה אחת לכורש מלך פרס ושמנה עשרה לאחר שנה אחת לכורש שהיא שנת שתים לדריוש מלך פרס הושלמו שבעים שנה לחרבנ' ירושלם מגלות צדקיהו שנחרב הבית עד שתים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבניין ונמרוהו וכן מוכיח בסדר עולם ובמסכת מגילה ובספר זה כאשר בארתי׃ לכלות דבר יי' מפי ירמי'' לזמן אשר הושלם דברו של הקב"ה אשר דבר ירמיהו הנביא שנ' כי לפי מלאות לבבל וגו'׃ העיר את רוח' רצון קול כרוז הכריז בכל מלכותו׃ וגם במכתב' ואף מכתבו שלח בכל מלכותו על דבר זה׃ לאמר' וכה אמר להם בהכרז הברוז אשר הכריז ובאגר' מכתבו אשר שלח בכל מלכותו כה אמר כורש מלך פרס וגו'׃ נתן לי' שאני מלך ושליט על כל הממלכו'׃ והוא פקד עלי בזה עלי על ידי ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלם כמו שנאמר בספר ישעיה האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד כה אמר יי' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וגו' וכבר נאמר נבואה זו על ידי ישעיה׃ בירושלם אשר ביהודה' אשר במדינת יהודה׃ מי

ויעל ז׳ רפין וסימני׳ נמסר בסוף ספר שמואל: גר שם ד׳ דסמיכי׳ וסימני׳ ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית׳ והוא לוי והוא גר שם׳ וכי יבא הלוי מאחת שעריך מכל ישראל׳ וכל הנשאר מכל המקומות: מקומו׳ חסרים בליש׳ וסי׳ ואיש ישראל מניח ממקמו׳ הסר המלכים איש ממקמו׳ נסע יצא ממקמו׳ עוז וחדוה ממקמו׳ וישאהו

מי־בכם מכל־עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם אשר ביהודה ויבן את־בית יהוה אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלם: וכל־הנשאר מכל־המקמות אשר הוא גר־שם ינשאוהו אנשי מקמו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה עם־הנדבה לבית האלהים אשר בירושלם: ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את־רוחו לעלות לבנות את־בית יהוה אשר בירושלם: וכל־סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי־כסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמגדנות לבד על־כל־התנדב: והמלך כורש הוציא את־כלי בית־יהוה אשר הוציא נבוכדנצר מירושלם ויתנם בבית אלהיו: ויוציאם כורש מלך פרס על־יד מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה: ואלה מספרם אגרטלי זהב שלשים אגרטלי־כסף אלף מחלפים תשעה ועשרים: כפורי זהב שלשים כפורי כסף משנים ארבע מאות ועשרה כלים אחרים אלף: כל־כלים לזהב ולכסף חמשת אלפים וארבע מאות הכל העלה ששבצר עם העלות הגולה מבבל לירושלם:

ב א ואלה בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצור מלך־בבל לבבל וישובו לירושלם ויהודה איש לעירו: אשר־באו עם־זרבבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן מספר בגוי רחום בענה מספר אנשי עם ישראל: בני פרעש אלפים מאה שבעים ושנים: בני שפטיה שלש מאות שבעים ושנים: בני ארח שבע מאות חמשה ושבעים: בני־פחת מואב לבני ישוע יואב אלפים שמנה מאות ושנים עשר: בני עילם אלף מאתים חמשים וארבעה: בני זתוא תשע מאות וארבעים וחמשה: בני זכי שבע מאות וששים: בני בני שש מאות ארבעים ושנים: בני בבי שש מאות עשרים ושלשה: בני עזגד אלף מאתים עשרים ושנים: בני אדניקם שש מאות ששים וששה: בני בגוי אלפים חמשים וששה: בני עדין ארבע מאות חמשים וארבעה: בני־אטר ליחזקיה תשעים ושמנה: בני בצי שלש מאות עשרים ושלשה: בני יורה מאה ושנים עשר: בני חשם מאתים עשרים ושלשה: בני גבר תשעים וחמשה: בני בית־לחם מאה עשרים ושלשה: אנשי נטפה חמשים וששה: אנשי ענתות מאה עשרים ושמנה: בני עזמות ארבעים ושנים: בני קרית ערים כפירה ובארות שבע מאות וארבעים ושלשה: בני הרמה וגבע שש מאות עשרים ואחד: אנשי מכמס מאה עשרים ושנים: אנשי בית־אל והעי מאתים עשרים ושלשה:

וישיבהו אל מקמו׳ ינשאוהו אנשי מקמו׳ וכל אוריתא ואיוב דכו׳ במ״ב וסימ׳ ולא יכירנו עוד מקומו׳ אף לזאת יחרד לבי: מתרדת ב׳ וסי׳ הגזבר׳ טבאל: אגרטלי ב׳ ובפסוק

רשי

מי בכם׳ כך היה מכריז וכותב לכל הממלכות מי בכם מכל עמו של הקב״ה יהי הקב״ה בעזרו ויעלה לבנות ביתו אשר בירושלם: וכל הנשאר׳ וכל יהודה הנשאר במקומו שלא לעלות מחמת שאין לו ממון: ינשאוהו׳ מצוה אני לאנשי מקומו שיעניקוהו וינשאוהו בכסף ובזהב ורכוש ובהמות למען יוכל לעלות לירושלם עם הנדב׳ אשר יתנדבו אנשי מקומו לבניי׳ הבית שאף האומו׳ יש בהם אשר היו מתנדבי׳ נדבה לבנין הבית: לבית האלהי׳ אשר בירושלם׳ מן כה אמר כורש עד כאן הכרזת הכרוז ושליחות אגרת המכתב: ליהודה ובנימן׳ אותן ראשי האבות אשר לשבטים הללו של יהודה ובנימן: לכל העיר׳ עם כל אותם שהעיר יי׳ רוחו לעלות ולבנו׳ הבית עלו לירושלם לבנו׳ הבית: וכל סביבותיה׳׳ וכל האומות שהיו שכיניהם של ישראל סייעו והחזיקו ידי היהודים בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלם: לבד על כל התנדב׳ כל זאת היו עושי׳ שכיני היהודי׳ לבד מה שהם מתנדבי׳ מעצמם לבנין הבית: ויתנם בבית אלהיו׳ אשר נתנם נבוכד נצר בבית ע״ז שלו: על יד מתרדת הגזבר׳ כך שמו של גזבר אשר לכורש וצוהו כורש להוציאם: ויספרם׳ הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכם לירושלם ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל ולמה נקרא שמו ששבצר שעמד בשש צרו׳: הנשיא ליהודה׳ הוא הנשיא אשר לשבט יהודה: מספרם׳ של כלי בית יי׳: אגרטלי׳ מיני כלים הם: מחלפים׳ הם סכינים והוא לשון בית החלפות שעל כן שהיו נותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החלפות: כפורי׳ מזרקים׳ ונקראו כפורי בלשון קנוח כמאן דכפר ידיה בגלימא דחבריה על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח כנוכו׳ והדם שנתזו על ידו בשפת המזרק: משנים׳ כלים אחרים של מין אחר: כל כלים׳ עתה כולל חשבון המנויין ושאינן מנויין כולן במנין אחד אבל החשובין הוא מונה: העלות׳ לשון יפעל: ואלה בני המדינה׳ אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולים עתה מן השבי אשר בגולה לירושלם: וישובו׳ ועתה חזרו לירושלם: ויהוד׳׳ ובני יהוד׳ חזרו כל אחד ואחד לעירו: אשר באו׳ בני המדינ׳ הללו בתחלה כאשר גלו מארץ ישר׳ לבבל עם זרובבל וגו׳: מספ׳׳ הראשון פ״א קמוצה בגדול וסם אד׳ הוא ומספר השני פ״א פתוחה ודבוק הוא על אנשי עם ישראל הללו ובני אדם גדולים וחשובים היו והאחרי׳ היו מסוכים אחריהם ועל כן מנאום אחרים לבד: בני פרעש וגו׳׳ יש בהם בפרט שמזכיר שם אביה׳ על שם בני האספא׳ ויש מהם שמזכירין על שם מקומם לומר בני מק׳ פלוני: הכהנים

אבן עזרא

יהי אלהיו׳ טעמו שהשם היה עמו ונתן לו יכולת ממון׳ וזו ויעל הוא הנכנס בתחלת ענין וכן ויהי בימי שפוט השופטים ואיננו לצורך: אשר בירושלם׳ דבק עם בית יי׳: וכל הנשאר׳ שהוא דל ואין ידו משגת ממון לעלות: ינשאוהו׳ יתנו לו משאות ומתנות או ינשאוהו ירימוהו מענין רם ונשא כי העני בשפל והוא הנכון: עם הנדב׳ שינשאוהו עם הנדבות אחרו׳ שיתנדבו: ויקומו׳ ליהודה ובנימן׳ כי ירושלם בחלק יהודה והבית בחלק בנימן: לכל העיר׳ חסר מלת אשר: וכלי׳ חזקו: ביד הנכבדי׳ והדלים צאן ובקר: ובבהמה׳ לרכוב: במגדנות׳ יתכן מן מגדנים: לבד על כל התנדב׳ פירושו הכסף והזהב ושאר המתנות נתנו לבד על אשר התנדבו מנדבות: ויתנם בבית אלהיו׳ דבק עם נבוכד נצר: הגזב׳׳ ממונ׳ על גנזי המלך וטעמו פקיד: ויספרם׳ נתנם במספר: לששבצר׳ הוא זרובבל ונקרא כן בלשון כשדים: אגרטלי׳ מזרקי׳ ופירושו בירושלמי למה נקרא שמם אגרטלי שאוגרים שם דם הטלה שלא מן הספר: אגרטלי׳ המלה חמישית או הא״לף נוסף ופירושו גביעים׳ מחלפים׳ סכינים והוא מענין כליל יחלוף בני חלוף שטעמ׳ כריתה: כפורי׳ מזרקי׳ לקבל דם הקרבנות: משנים׳ לכפורי זהב: ועשרה כלים אחרים׳ שאינם נזכרים בשמם אלף והזכיר פרטיהם שהם בכללם אלפים וארבע מאות ותשעים ותשעה ולפי דעתי כן הוא הפרטים שהם אלפים ותצ״ט בכללם הם הכלים הגדולים ואחרי כן כלל אותם בין גדולים וקטנים שהם חמשת אלפי׳ וארבע מאות וכן כתוב בדברי הימים וכל כלי בית האלהי׳ הגדולים והקטנים ואוצרות בית המלך הכל הביא בבל: העלות הגולה׳ שם הפעל: בני המדינה׳ היא מדינת בבל: אשר באו׳ ישוע׳ הוא יהושע הכהן: מרדכי בלשן׳ הוא מרדכי היהודי רק בלשן יתכן שהו׳ איש אחר והוא חבר וזו כאלה שת אנוש: מספר׳ השני בפסוק הוא שם חשבון והראשון שם איש: פחת מואב׳ הוא ראש לישוע וליואב בניו שנולדו לאלה הנזכרים ויתכן להיות ישוע ויואב קדומי׳ לפחת מואב: זבי׳ כתוב וקרי זכי נקרא בשתי לשונות וכן בני אטר ליחזקי׳ שנולדו לחזקיה רק אטר הוא הראש או חזקי׳ הראש ואטר בנו הוא והוא הנכון: אנשי ענתות׳ כתוב עליה׳ כה אמר יי׳ אל אנשי ענתות הבחורי׳ ימותו בחרב בניהם ובנותיה׳ ימותו ברעב ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדת׳ אכן מהקבלה ידענו ששבו לאל טרם יום הפקידה ובטלה הגזיר׳ מעליהם ונשארו מהם קכ״ח: קרית ערים׳ היא יערים וכן הפירוש בני קרית יערי׳ בני כפירה בני בארות כך וכך׳ בני הרמה בני גבע טעמו כך וכך:

פכו

ואינון מן אב מן בב תרין מלין ותרויהון בחד פסוק וסימ׳ ארום הרפו ודעו כי אנכי ארום׳ ארחות בימי שמגר בן ענת בימי יעל ארחות׳ אגרטלי׳ ואלה מספרם אגרטלי זהב׳ ארון
ואצואה אתם על אדו׳ איככה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה׳ בארות ועמק השדים בארות חמר׳ בפקוד כי תשא את ראש בני ישראל בפקוד׳ בבגד והבגד

ל בְּנֵי נְבוֹ חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי מַגְבִּישׁ מֵאָה
חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם
חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃ בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
וְעֶשְׂרִים׃ בְּנֵי־לֹד חָדִיד וְאוֹנוֹ שְׁבַע מֵאוֹת עֶשְׂרִים
וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי יְרֵחוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים
לה וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת
וּשְׁלֹשִׁים׃ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית יֵשׁוּעַ תְּשַׁע
מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים
וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי פַשְׁחוּר אֶלֶף מָאתַיִם אַרְבָּעִים
וְשִׁבְעָה׃ בְּנֵי חָרִם אֶלֶף וְשִׁבְעָה עָשָׂר׃
מ הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי הוֹדַוְיָה שִׁבְעִים
וְאַרְבָּעָה׃ הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה עֶשְׂרִים
וּשְׁמֹנָה׃ בְּנֵי הַשֹּׁעֲרִים בְּנֵי־שַׁלּוּם בְּנֵי־אָטֵר בְּנֵי־
טַלְמֹן בְּנֵי־עַקּוּב בְּנֵי חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבָי הַכֹּל מֵאָה
שְׁלֹשִׁים וְתִשְׁעָה׃ הַנְּתִינִים בְּנֵי־צִיחָא בְנֵי־חֲשׂוּפָא
בְּנֵי טַבָּעוֹת׃ בְּנֵי־קֵרֹס בְּנֵי־סִיעֲהָא בְּנֵי פָדוֹן׃
מה בְּנֵי־לְבָנָה בְנֵי־חֲגָבָה בְּנֵי עַקּוּב׃ בְּנֵי־חָגָב בְּנֵי־
שַׁמְלַי בְּנֵי חָנָן׃ בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי־גַחַר בְּנֵי רְאָיָה׃
בְּנֵי־רְצִין בְּנֵי־נְקוֹדָא בְּנֵי־גַזָּם׃ בְּנֵי־עֻזָּא בְנֵי־פָסֵחַ
נ בְּנֵי בֵסָי׃ בְּנֵי־אַסְנָה בְנֵי־מְעוּנִים בְּנֵי נְפִיסִים׃
בְּנֵי־בַקְבּוּק בְּנֵי־חֲקוּפָא בְּנֵי חַרְחוּר׃ בְּנֵי־בַצְלוּת
בְּנֵי־מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא׃ בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־סִיסְרָא
נה בְּנֵי־תָמַח׃ בְּנֵי נְצִיחַ בְּנֵי חֲטִיפָא׃ בְּנֵי עַבְדֵי
שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סֹטַי בְּנֵי־הַסֹּפֶרֶת בְּנֵי פְרוּדָא׃ בְּנֵי־
יַעְלָה בְנֵי־דַרְקוֹן בְּנֵי גִדֵּל׃ בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְנֵי־חַטִּיל
בְּנֵי פֹּכֶרֶת הַצְּבָיִים בְּנֵי אָמִי׃ כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי
עַבְדֵי שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם׃
וְאֵלֶּה הָעֹלִים מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב אַדָּן
אִמֵּר וְלֹא יָכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית־אֲבוֹתָם וְזַרְעָם אִם
ס מִיִּשְׂרָאֵל הֵם׃ בְּנֵי־דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי נְקוֹדָא
שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ וּמִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים
בְּנֵי חֳבַיָּה בְּנֵי הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר לָקַח מִבְּנוֹת
בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם׃ אֵלֶּה בִּקְשׁוּ
כְתָבָם הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָאוּ וַיְגֹאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃
וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמֹד כֹּהֵן לְאוּרִים וּלְתֻמִּים׃ כָּל־
הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת
שִׁשִּׁים׃ מִלְּבַד עַבְדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה שִׁבְעַת
סה אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם
מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת מָאתָיִם׃ סוּסֵיהֶם שְׁבַע מֵאוֹת
שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה פִּרְדֵיהֶם מָאתַיִם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃
גְּמַלֵּיהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה חֲמֹרִים
שֵׁשֶׁת אֲלָפִים שְׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃
וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת בְּבוֹאָם לְבֵית יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם
הִתְנַדְּבוּ לְבֵית הָאֱלֹהִים לְהַעֲמִידוֹ עַל־מְכוֹנוֹ׃
כְּכֹחָם נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שֵׁשׁ־
רִבָּאוֹת וָאֶלֶף וְכֶסֶף מָנִים חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְכָתְנֹת
ע כֹּהֲנִים מֵאָה׃ וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם וּמִן־הָעָם וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַנְּתִינִים
בְּעָרֵיהֶם וְכָל־יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם׃

כי יהיה בו נגע צרעת׳ בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע בצלצלי׳ ברא ואתה בן אדם שים ברא בראש דרך׳ בליל משא מואב כי בליל׳ בהבנותו והכות בהבנותו אבן שלטה
מסע נבנה׳ כבספיא ואצואה אתם על אדו הראש׳ גלי קחי ריחים וטחני קמח גלי׳ גזז ועיפה פילגש כלב גזז׃

אבן עזרא

נבו ׳ שם איש וכן מגבים ועילם וחרים ויתכן שהוא נבו ובעל מעון וכן לוד וחדיד ואונו חסר וי״ו וכן הוא וחדיד משלשתם יצאו בני ירחו הוא הידוע׃ חרים ׳ אחר הוא׃ בני ישוע וקדמיאל ׳ הם נולדו לבני הודויה כי הפועל האמתי הוא אחדון כאשר אמרתי׃ בני השוערים ׳ שומרי השערים הם בני אסף׃ הנתינים ׳ הם ראשי גבעון ובנותיה ויהושע נתנה לבית אלהיו על כן נקראו נתינים אע״פ שנאמר אחרי כן ומן הנתינים שנתן דוד והשרי׳ לעבודות הלוים כי הטעם קיים הנתינה או נקראו מן היום ההוא נתנים כי מקודם היו נקראים גבעונים׃ שמלי כתיב ושלמי קרי כי נקרא בשני שמות׃ מעונים ונפוסים ׳ שמות בני אדם׃ בני הסופרת ׳ יתכן שהוא שם תואר לאשה או פועלת בגלל ה״א הדעת׃ פוכרת הצביים ׳ לא ידענו אם זה שם אשה׃ תל מלח תל חרשא ׳ מקומות שנים׃ ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם ׳ הם נקראו אסופים שנאספו מן השוק כי לא הכירו אב ואם ולא נודע אם מישראל הם׃ ויקרא על שמם ׳ על שם הבנות שהם מזרע ברזילי קרא את שם עצמו ברזילי׃ מבנות ׳ הטעם אחת מבנותיו וכן ויקבר בערי הגלעד׃ אלה ׳ ולא נמצא ׳ יש אומרים שהוא דבק עם כתבם כי המלה מחברת מן האחדים כדרך תקראנה מלחמה והנכון בעיני שהוא דבק עם המתיחשים והם בני ידעיה הנזכרים למעלה ולא נמצאו בכתב יחוסם על כן הוסרו מן הכהונה כי מלת ויגואלו מן הכהונה מלשון לחם מגואל והטעם כמאסו ויש אומרים כי הא״לף תחת הע״ין׃ התרשתא ׳ יש אומרים שנקרא כן בעבור שהותר לו שתיית יין של גוים והטעם התיר שתא ויתכן שהוא שם תפארת וגדולה בלשון כשדים כענין שר או פחת והוא הנכון׃ מקדש הקדשים ׳ הם התרומות׃ עד עמוד כהן לאורים ותומים ׳ האורים שעשה משה נגנזו ולא נעשו עוד אחרים תחתם ופירו׳ עד עמוד כהן הראוי לאורים ולתומים׃ כל כאחד ׳ כאשר היו הקהל מספר אחד בכללם כך וכך׃ מלבד ׳ ולהם משוררים ומשוררות להלל ליי׳׃ ומראשי ׳ ממקצתם ולא כולם׃ לבית יי׳ ׳ הלמ״ד כטעם בעבור׃ על מכונו ׳ על היסוד שהיה שם בתחילה מוכן׃ ככוחם ׳ כנגד הקהל ידבר כי לא נתנו האבות רק שתי רבוא וכסף מנים אלפים ומאתים כי כן מפורש במספר השני ובאמרו שש רבואות בכלל אחד דבה לומ׳ בין הקהל ובין ראשי האבו׳ ושארית המתנדבי׳ ממלכו׳ כורש׃ דרכמוני׳ ׳ דינרי זהב׃ רבואות ׳ הא״לף תחת הכפל וכן בנאו נהרים׃ מנים ׳ משקל׳ וחבירו המנה יהיה ותרגו׳ שבעה שקלים שבעה מנים׃ וישבו ׳ והשוערי׳ ׳ שומרי השערי׳ להלל השם

רשי

הכהנים בני ידעיה׳ עד עתה מנה בני יהודה ובנימן ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלוים כמו שנאמר למעלה ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים וגו׳׃ המשוררים ׳ הלוים שהיו משוררי׳ וכן השוערי׳ הם הלוי׳ שהיו שוערי׳ בשערי בית המקדש׃ הנתינים ׳ עכשיו הוא מונה אותם נתיני׳ שהיו חוטבי עצי׳ ושואבי מים לעדה ומשם היתה יוצאת פרנסת׳׃ בני עבדי שלמה ׳ עבדי היו לשלמ׳ המלך והללו בנים היו מבני בניהם׃ ואלה העולים מתל מלח וגו׳ ׳ ואי זה מעשה הגיע להם ולא יוכלו להגיד וגו׳׃ וזרעם ׳ של אבותם לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם׃ בני דליה וגו׳ ׳ גם הם בכלל אלה העולים מתל מלח׃ אשר לקח׳ כל אחד מבני ברזילי הגלעדי לקח אשה׃ ויקרא על שמם׳ והיה נקרא שמו של ברזילי על שמם לפי שהם לקחו מבנותיו׃ אלה׳ כהנים הללו המתיחסים שהיה להם להתייחס באותו כתב ולא נמצא כתב יחוסן׃ ויגאלו שהיו מגואלי׳ ומגועלים שלא יעבודו עוד עם שאר הכהנים בעבור שלא נמצא כתב יחוסן׃ התרשתא׳ הוא נחמיה בן חכליה ואמרו רבותינו שנקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין כסך של גוים על אשר היה משקה למלך׃ מקדש הקדשים׳ חטאות ואשמות כשאר כהנים׃ עד עמוד כה וגו׳ ׳ כאדם האומר לחבירו עד ימות המשיח לא יעלה דבר זה ואיני יכול לפתור עד עמוד כהן לאורים ותומים בבית שני לפי שמצינו בפרק ראשון של יומא שהיה בית שני חסר מאורי׳ ותומים׃ כל הקהל כאחד ׳ כשהיו כולם ביחד עם הכהנים והנתינים והלוי׳ היו בהם חשבון זה ובני ישראל המנויי׳ למעלה הם של שבט יהודה ובנימן ואותם אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמצאם למעלה הם היו משאר השבטים וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו׳ ׳ ובפרטן אינן אלא שלשים אלף וג׳ אלף היכן הם אלא שעלו משאר השבטים מלבד עבדיהם ואמהותיה׳ שלא היו בכלל הקהל׃ ולהם משוררים ומשוררות מאתים׳ לפי שהיו עולים בשמחה מבבל לארץ ישראל היו צריכים למשוררים ומשוררות כדי שיהו מטיילות בהם ברוב שמחתם׃ התנדבו׳ היו מתנדבין לבנין הבית׃ ככחם׳ כפי כחם וממונם׃ דרכמונים׳ שם מטבע של זהב׃ וכתנות כהנים׳ לשרת בהם׃

גנבת ותלד לו אחות תחפנס את גנבת · תחפנס ותלד לו אחות פנחס · גלילי' ושתי דלתות עצי · דודיך מה יפה דודיך אחתי כלה · האדום הלעיטני נא מן האדם האדם
הזה · הערכך והשב לו הכהן את מכסת הערכך · הגרגדה משם נסעו הגרגדה ומן הגרגדה · הגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח · הלהן תשברנה עד אשר יגדלו · העיט צבוע

ג א ויגע החדש השביעי ובני ישראל בערים ויאספו העם כאיש אחד אל ירושלם: ויקם ישוע בן יוצדק ואחיו הכהנים וזרבבל בן שאלתיאל ואחיו ויבנו את מזבח אלהי ישראל להעלות עליו עלות ככתוב בתורת משה איש האלהים: ויכינו המזבח על מכונתו כי באימה עליהם מעמי הארצות ויעל עליו עלות ליהוה עלות לבקר ולערב: ויעשו את חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר כמשפט דבר יום ביומו: ה ואחרי כן עלת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יהוה המקדשים ולכל מתנדב נדבה ליהוה: מיום אחד לחדש השביעי החלו להעלות עלות ליהוה והיכל יהוה לא יסד: ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים מן הלבנון אל ים יפוא כרשיון כורש מלך פרס עליהם: ובשנה השנית לבואם אל בית האלהים לירושלם בחדש השני החלו זרבבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק ושאר אחיהם הכהנים והלוים וכל הבאים מהשבי ירושלם ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית יהוה: ויעמד ישוע בניו ואחיו קדמיאל ובניו בני יהודה כאחד לנצח על עשה המלאכה בבית האלהים בני חנדד בניהם ואחיהם הלוים: ויסדו הבנים את היכל יהוה ויעמידו הכהנים מלבשים בחצצרות והלוים בני אסף במצלתים להלל את יהוה על ידי דויד מלך ישראל: ויענו בהלל ובהודת ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל ליהוה על הוסד בית יהוה: ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בכים בקול גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קול: ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם כי העם מריעים תרועה גדולה והקול נשמע עד למרחוק:

ד א וישמעו צרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל ליהוה אלהי ישראל: ויגשו אל זרבבל ואל ראשי האבות ויאמרו להם נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולא אנחנו זבחים מימי אסר חדן מלך אשור המעלה אתנו פה: ויאמר להם זרבבל וישוע ושאר ראשי האבות לישראל לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו כי אנחנו יחד נבנה ליהוה אלהי ישראל כאשר צונו המלך כורש מלך פרס:

נחלתי לי העיט · ההררי שמא ההררי אחיאם · הערינו לך אלהים הודינו · ובאהל ויצא לבן באהל יעקב · ובמקנה ויבואו את מקניהם אל יוסף · וגבר והיה כאשר ירים משה ידו ·
והפשתה והשערה נכתה כי השערה · והגישו אדניו אל האלהים והגישו · והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארץ · ולמה ויאמר לה אלקנה אישה :

רשי

ויגע · כמו והגיע : החדש השביעי · הוא חדש תשרי ובני ישראל אשר היו בערים מה עשו ויאספו כלם כאחד לירושלם : ויכינו המזבח על מכונותיו · כדי להקריב עליו קרבנות שהרי היו יראים מעמי הארצות שלא יקנתרום ושלא ילשינום למלך ובנו המזבח לעלות עליו עולות למען ישמעו ויבינו העמי' כדבר אשר עשוהו על פי המלך ועל כן ימנעו מלקנתרם לבניין הבית : לבקר ולערב · תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים : ועולות יום ביום במספר · קרבנות החג במספרם כמשפטם : ואחריכן · ולאחר הסכות היו מקריבים קרבנות בכל יום לבקר ולערב : ולחדשים · ולראשי חדשים היו מקריבים קרבנות של ראשי חדשים : ולכל מועדי יי' · ולשאר מועדות קרבניהם : ולכל מתנדב · ולכל אותם המתנדבים נדבותיהם היו מקבלים הכהנים אותם להקריבם ומיום אחד בתשרי התחילו להקריב קרבנות ועדין לא נבנה יסוד הבית : לצידוני' ולצורי' · בני צור וצידון שהיו אומני' לבנות הבית : אל ים יפו · דרך הים היו מביאים אותם : כרשיון · כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית כרשיון לשון רשות מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אביון ומן בנה יאמר בניון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חבה חביון ומן רשה יאמ' רשות כמו מן ענה ענות ומן שבה שבות ומן ראה ראות ומן זנה זנות כמבוא רשות נרשיון באין ויוצאין מגזירה אחת לפי שער הדיקדוק ולשון אחד הם · ומנחם חברו לשון ארשת שפתיכו ולא דקדק בגזירתו ואף על פי כן שני פני' הללו קרובי' זה לזה במשמעותם : בחדש השני · הוא חדש אייר : מהשבי' · כל אותן שבאו מהשביה לירושלם : ויעמדו · העמידו הלוים המשוררים לנצח ולומר שירה לפני הבונים בשעת בניין יסוד הבית · לנצח שני נציחים הללו הם ניגוני שירה כמו למנצח מזמור לדוד : ויעמוד ישוע · עמדו ואמרו ביחד סביב עושי מלאכת יסוד הבית : ויסדו · משקל חזק מן יסוד · כמו ויסבו טירותיה' כן ויסבו מן יסב · ויסדו מן יסד · ומשמעותן ויסדו וייסבו במשקל חזק בשתי יודי"ן אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרונכן היו מייסדים מייסבים : והבונים מייסדים את יסוד היכל יי' · בשעה שהיו מנצחים בשירתם והעמידו הכהנים מלובשים בגדי כבוד וחצוצרות בידיהם לתקוע בהם : והלוים בני אסף · היו משוררים : במצלתים · כמו צלצלי שמע כלי שיר הם : על ידי דוד · שהיו מנצחים ומשוררי' שירות של דוד מלך ישראל : ויענו · לשון עניית זמר' כמו ותען להם מרים : ובהלל · ובהודיה' : כי טוב · להודות ליי' : וכל העם · שאר עם ישראל : על הוסד · כל השמחו' הללו היו עושי' על בניין היסוד אשר אשר הוסד בבית יי' : ביסדו · ביסו"ד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד יאמר ביסדו · כמו מן חדש בחדשו · מן קדש בקדשו : זה הבית · כשהיו רואין בניין בית זה היו בוכין מתוך שהיו זוכרים אותו בניין גדול של בית ראשון : ורבים · אשר לא ראו בניין בית ראשון היו שמחים ומריעין בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שיצאו מגלותן : ואין העם מכירים · אותן השומעין לא היו מכירים קול תרועת השמחה מפני קול בכי העם שהרי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה וקול הבכי נשמע יותר ויותר עד למרחוק : צרי יהודה ובנימן · הם האומות אשר הושיב סנחריב בארץ ישראל כמו שנאמר ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרוי' ויושב אותם בערי שומרון תחת בני ישראל : ויאמרו נבנה עמכם · היו אומרים כך למען תתבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד : מימי אסרחדון מלך אשור · בנו של סנחריב שלאחר שסנחריב הושיבם שם הרגוהו אדרמלך ושראצר בניו וימלוך אסרחדון בנו תחתיו שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגו' וימלוך אסרחדון בנו תחתיו : כי אנחנו · אלא אנחנו לבדינו נבנה כי זה משמש במקום אלא : עם

אבן עזרא

ויגע · נקראו כל ימי הלבנה חדש בעבור התחדש' כל ט"ו ימים : כאיש אחד · פירוש אסיפת העם היתה במהרה כאסיפת איש אחד : ויקם זרובבל · נקרא כן בעבור בני ציון שהם זרויין בבבל : בן שאלתיאל · לא אביו היה רק שאלתיאל דודו טפחו על כן נקרא בנו וכן כתוב בדברי הימי' ובנו יכניה אסיר שאלתיאל בנו ומלכיר' ופדיה ובני פדיה זרובבל ושמעי וכן נקראו בני מרב בת שאול בני מיכל כי היא טפחתם : ויכינו · כי באימה · בעבור אימה עליהם הכינו מזבח לאל שיעזרם : ויעלו · המעלה אחד והוא יהושע הכהן שהקריב בתחלה הקרבנות ואמר ויעלו כי אחיו עזרוהו : עולות לבקר · פירוש עולות הראויים לבקר ולערב והם שתים : ביומו · הוא דבק עם לכל יום פירוש ביומו הראוי לדבר וכן מדי חדש בחדשו דבק עם מדי כי הוא כטעם עת וזמן : ואחריכן · אחרי חג הסכות עולות עומדו' במקו' ארבע וכן הוא עולת תמיד לא נפסק' ועולת לחדשי' ועולה לכל מועדי יי' : המוקדשי' · הנקראי' קדושי' מפי בית דין ועולה לכל מתנדב והטעם שלא בטלו הקרבנות אחרי כן מראש תשרי שהחלו לעלות עולות : כרשיון מענין רשות : לנצח · לחזק מענין וית נצחם או מן נצח : ישוע בניו · הנכון ובניו וכן בני חנדד פירושו ובני : ויסדו · מלובשים · בגדי כהונה : במצלתים · מן בצלצלי שמע : על ידי דוד · בעבור המנגן ביד יקרא הנגון יד : הוסד · שם הפועל : ביסדו · דבק עם זה הבית ופי' אשר ראו בעיניה' הבית הראשון בעת יסדו בית שני היו בוכים : ולא אנחנו · קרי בוי"ו וכתוב בא"לף ופי' לא אנחנו זובחים לזולתו : לא לכם ולנו · טעמו שתתערבו עמנו לבנות בית אלהינו : כי אנחנו יחד · רמז לכל קהל ישראל : ומבלהים

הנה׳ והראש אחד יפנה דרך והראש׳ ולשלום ויבא אוריהו אליו ולשלום׳ ומזקני כה אמר יי׳ הלוך וקנית לך בקבוק׳ ולמד ויפנו אליו עורף ולא פנים׳ וילמדו ביהודה וילמד בעם׳ ובערו ויצאו יושבי ערי ישראל׳ ותורות ויען יחזקיהו ויאמר׳ ומאחזות הלוים ומאחזת׳ ובנביא העלה יי׳ את ישראל ממצרים׳ וללא וימים רבים לישר׳ ותודות ויען יחזקיה

ד וַיְהִי עַם־הָאָרֶץ מְרַפִּים יְדֵי עַם־יְהוּדָה וּמְבַלְּהִים (ומבהלים ק׳) אוֹתָם לִבְנוֹת׃ ה וְסֹכְרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהָפֵר עֲצָתָם כָּל־יְמֵי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וְעַד־מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס׃ ו וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְחִלַּת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שִׂטְנָה עַל־יֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ ז וּבִימֵי אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא כָּתַב בִּשְׁלָם מִתְרְדָת טָבְאֵל וּשְׁאָר כְּנָוֺתוֹ (כנותיו ק׳) עַל־אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא מֶלֶךְ פָּרָס וּכְתָב הַנִּשְׁתְּוָן כָּתוּב אֲרָמִית וּמְתֻרְגָּם אֲרָמִית׃ ח רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא כְּתַבוּ אִגְּרָה חֲדָה עַל־יְרוּשְׁלֶם לְאַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מַלְכָּא כְּנֵמָא׃ ט אֱדַיִן רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא וּשְׁאָר כְּנָוָתְהוֹן דִּינָיֵא וַאֲפַרְסַתְכָיֵא טַרְפְּלָיֵא אֲפָרְסָיֵא ארכוי (ארכויא ק׳) בָבְלָיֵא שׁוּשַׁנְכָיֵא דהוא (דהיא ק׳) עֵלְמָיֵא׃ י וּשְׁאָר אֻמַּיָּא דִּי הַגְלִי אָסְנַפַּר רַבָּא וְיַקִּירָא וְהוֹתֵב הִמּוֹ בְּקִרְיָה דִּי שָׁמְרָיִן וּשְׁאָר עֲבַר־נַהֲרָה וּכְעֶנֶת׃ יא דְּנָה פַּרְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּי שְׁלַחוּ עֲלוֹהִי עַל־אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מַלְכָּא עַבְדָיךְ (עבדך ק׳) אֱנָשׁ עֲבַר־נַהֲרָה וּכְעֶנֶת׃ יב יְדִיעַ לֶהֱוֵא לְמַלְכָּא דִּי יְהוּדָיֵא דִּי סְלִקוּ מִן־לְוָתָךְ עֲלֶינָא אֲתוֹ לִירוּשְׁלֶם קִרְיְתָא מָרָדְתָּא וּבִאישְׁתָּא בָּנַיִן וְשׁוּרַיָּא אשכללו (שכלילו ק׳) וְאֻשַּׁיָּא יַחִיטוּ׃ יג כְּעַן יְדִיעַ לֶהֱוֵא לְמַלְכָּא דִּי הֵן קִרְיְתָא דָךְ תִּתְבְּנֵא וְשׁוּרַיָּה יִשְׁתַּכְלְלוּן מִנְדָּה־בְלוֹ וַהֲלָךְ לָא יִנְתְּנוּן וְאַפְּתֹם מַלְכִים תְּהַנְזִק׃ יד כְּעַן כָּל־קֳבֵל דִּי־מְלַח הֵיכְלָא מְלַחְנָא וְעַרְוַת מַלְכָּא לָא אֲרִיךְ־לַנָא לְמֶחֱזֵא עַל־דְּנָה שְׁלַחְנָא וְהוֹדַעְנָא לְמַלְכָּא׃

ויאמר׳ ויחזק מלך הנגב ומן שריו׳ ולאלוה׳ מעוזים על כנו יכבד׳ ושכר רב מהולל כל׳ ומקרה כי מקרה הבהמה׳ ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך׳ וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא׳ ומביא׳ בימים ההם ראיתי ביהודה׳ ושמותן אהלה הגדולה׳ ויטמינו ויבאו המצורעים האלה בקצה המחנ׳ ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת׳ ותפוצינה מבלי רעה ותהיינה׳ וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים׳ זמרו למלכנו זמרו׳ זוחת ובני שימון אמנון׳ חיי ואעבור עליך ואראך מתבוססת׳ ושארהון במסר רבתא בסד׳ בתחלת ו׳ וסים׳ והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב׳ ויהי בתחלת שבתם שם׳ באו בית לחם בתחלת קציר שערים׳ בתחלת תחנוניך יצא׳ ובמלכות אחשורוש בתחלת׳ סימן ריש סיפרא עד ואחר הדברי׳ ארתחששתא ש״ן ומן ואחר עד סופא דסיפרא ארתחשסתא סמ״ך׃ ושוריא חד מן ג׳ מלין קדמית׳ נסיב מן תנינת׳ וסי׳ הייתה מוציא גם מתמול גם שלשום היית המוציא קרי׳ ידעתה שחר המיסך צוית בקר ידעת השחר קרי׳ ומתחתה לשכות האלה ומתחת הלשכות קרי׳ וחילופי׳ ב׳ מלין תנינא נסבא מן קדמיתא וסים׳ ושורי אשכלילו ואושיא יחיטו ושוריא שכלילו קרי׳ שם הפלשתים וילך דוד ויקח את עצמות׳ שמה פלשתים קרי׃ ושוריא ג׳ וסים׳ ושוריא שכלילו׳ ושוריא ישתכללון מנדה בלו׳ ושוריה ישתכללון לקבל דנא׳ קדמ׳ א׳ דחיקה תנינא כתי׳ א׳׳ תלית׳ כתי׳ ה׳׃

אבן עזרא

ומבלהים׳ כתי׳ מן בלהות אתנך ומבהלים קרי לבנות אחרי רבים בפורש כאל כי בלה מעט הם רק הענין אחד׃ וסוכרים׳ הסמ״ך תחת שי״ן׃ ובמלכות אחשורוש׳ הוא המכונה ארתחששתא בלשון פרסי׃ כתבו שטנה׳ מן שטן והטע׳ לשטון אותם׃ כתב בשלם׳ כמו בשלום׃ על ארתחששתא׳ כמו אל׃ כנותיו׳ חבירים או רעיו׃ וכתב הנשתון׳ צורות האותיות תקראנה בלשוננו והעד אל היהודים ככתבם או כתב זה הספר הנשתון השוה בכתיבה ובלשון ארמית ויש אומרים שהטעם חותם והוא הנכון׃ בעל טעם׳ טעמו וראו׳ והנה רחום בעל טעם עצה׃ כנמא׳ כאשר נאמר וזה מאמר הסופר ומסדרים הספר וטעמו כאשר כאמר כן היתה האגרת ששלחו הנזכרי׳ או כנמא כטעם עתה׃ דיניא ואפרסתכיא טרפליא׳ שם אומות ידועים אבלם ויתכן להיות ארכויא מן וארך ואכד וכלנה׳ שושנכיא מן שושן ועלמיא מן עילם׃ וכענת׳ יש או׳ שהוא שם אומה ויתכן שהמלה מן עת אך הראשון הוא הקרוב׃ פרשגן׳ כטעם פתשגן הכתב שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה ופי׳ המלה פשר וביאור׃ ואושיא׳ יסודות ותרגו׳ ונהרסו יסודותיה ויתנגלון אושיה וכן כפלו אשיותיה׃ יחיטו׳ מן חוט השני ופירושו ישימו חוט על היסודות לבנות כטעם קו המדה או הוא מענין תרגום ויתפרו עלה תאנה וחטיטו ויחיטו כטע׳ קשר וחבור והפי׳ הראשון הוא הקרוב׃ כען׳ דך׳ כתרגום הלוה דכי׃ מנדה בלו והלך׳ שמות למס המלך ופירושם כדרך סברתי מנדה מן הרכוש ובלו מס המדינות והלך מכס ההולכי׳ דרך המלך׃ ואפתום מלכין תהנזק׳ תבואות המלך ועלותם׃ כען׳ מלח היכלא׳ מענין כטעם כמלחו ארץ מלחה לא תשב וטעם הארץ ענין בטול ומניעות דבר׃ וערות מלכא׳ כמו את ערות הארץ והטעם בנות׃ אריך׳ תרגום וייחל עוד ואריך עוד ופי׳ הפסוק כן הוא ביטול ההיכל בטלנו וערות המלך ובנותי לא נוחיל לראות׃ ואשתדור

רשי

עם הארץ׳ הם צרי יהודה ובנימין׃ מרפים׳ לבטלם ממלאכתם׃ לבנות׳ כמו מלבנות׳ וכן עד כי חדל לספור׃ וסוכרים׳ כתיב בסמ״ך ופתרונו כאלו כתוב בשי״ן שהיו שוכרי׳ יועצים כדי לבטל המלאכה׳ כל ימי מלכות כורש ומלכו׳ אחשורוש אשר מלך אחרי כורש עד שנת שתים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה המלאכ׳ בטלה׃ ובמלכות אחשורוש׳ שמלך אחר כורש הוא אחשורוש שלקח אסתר׃ כתבו שטנה׳ שלא לבנות בית המקדש׃ על יושבי יהודה וירושלם׳ להלשינם ולקנתרם שלא יבנו הבית׃ ובימי ארתחששתא׳ הוא כורש מלך פרס מניין אותיות של כורש עולות למניין אותיות דריוש וכן שנינו במסכת ר״ה השנה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא כורש על שם שמלך כשר היה ארתחששתא על שם המלכות ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחששתא וכל המלכו׳ כולה נקראת ארתחששתא וכו׳׃ כתב בשלם׳ כתב מכתבו בדברים של שלום׃ מתרדת טבאל׳ שם אדם הוא מצרי יהודה ובנימן׃ ושאר כנותיו׳ חברותיו וסיעותיו׃ על ארתחששתא׳ אל ארתחששתא׃ וכתב הנשתון׳ וכתב האגרת כתוב ארמית באותיות ארמית׃ ומתורגם ארמית׳ המכתב היה מפורש בלשון ארמית׃ רחום בעל טעם׳ רחום היה מזכיר ובעל דברי׳ לסדר המכתב׃ ושמשי ספרא׳ ושמשי היה סופר הוא שמשי בנו של המן׳ וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד לפי שהם זקוקי׳ זה לזה האחד מסדר ומזכיר והסופר כותב שנא׳ אליחרף ואחיה בני שישא סופרי׳ יהושפט בן אחילוד המזכיר ובמקו׳ אחר נאמר ויבא אליקים בן חלקיהו וגו׳ ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר׃ כתב אגרא׳ הללו שניה׳ רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר צוה אליהם מתרדת וטבאל וכולם היו מיושבים בערי שומרון׃ על ירושלם׳ על אודות בניין בית המקדש אשר בירושלם׃ כנמא׳ כאשר נאמר׳ והוא דוגמת לשון תלמוד כדבעינן למימר קמן׃ אדין׳ אז׃ רחום׳ שם אדם׃ בעל טעם׳ מזכיר ובעל דברים׃ ושאר כנותהון׳ ושאר סיעותיהם׃ דיניא ואפרסתכיא וגו׳׳ הללו כולן שמות של אומות שהושיב סנחריב בערי שמרון׃ אפרסיא׳ הם פרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שומרון׃ ארכויא׳ הם בני ארך שנא׳ וארך ואכד וכלנה׃ בבליא׳ הם בני בבל׃ שושנכיא׳ בני שושן הבירה׃ עלמיא׳ בני עילם מכל האומות הללו הושיב סנחריב בארץ ישראל וכולן היו משיבין מסי׳ ומסכימי׳ בשליחות המכתב הזה׃ ושאר אומיא׳ ושאר האומות אשר הגלה סנחריב כולם הסכימו׃ אסנפר׳ סנחריב׃ רבא ויקירא׳ שהיה מלך גדול ומכובד שנ׳ כה אמר המלך הגדול מלך אשור׃ והותב המו׳ והושיב אותם׃ בקריה די שמרין׳ בערים אשר סביבות שמרון׃ ושאר עבר נהרא׳ ושאר האומות אשר בעבר הנהר׳ לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל כמו אותן אומות שבכל ארץ ישראל הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל׃ וכענת׳ שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסכימים בשליחות המכתב הזה׃ דנה פרשגן אגרתא׳ זהו פתרון האגרת׳ פרשגן׳ כמו פתשגן הכתב׃ די שלחו עלוהי׳ אשר שלחו אליו׃ על ארתחששתא׳ אל ארתחששתא׃ עבדך אנש עבר נהרא וכענת׳ עבדיך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כענת כל האומות המנויות כאן נכללות בכלל זה שכולן היו לצד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל וזהו תחלת המכתב עבדך אנש עבר נהרא וגו׳ עד לא אתיין לך׃ ידיע להוי למלכא׳ דבר ידוע יהיה למלך׃ די יהודיא׳ אשר היהודים שעלו מאתך אלינו באו לירושלם׃ קריתא מרדתא ובישתא בנין׳ עיר מורדת ומושחתת הם בונים׃ ושוריא שכלילו׳ והחומות יסדו׃ ואושיא׳ הכתלים׃ יחיטו׳ לשון פתיל כמו אם מחוט שהם תופרים ומחברים הכתלים זה עם זה׃ כען ידיע׳ עתה ידוע יהיה למלך׃ די הן קריתא דך תתבנא׳ אשר אם העיר הזאת תבנה׳ דך זאת׃ ושוריה ישתכללון׳ והחומות יהיו מיוסדות׃ מנדה בלו והלך׳ מיני מסים הם וכסף גלגלת׃ לא יתנון׳ לא יתנו עוד מס׃ ואפתום מלכין תהנזק׳ ומס המלכים תזיק שלא יתנו עוד מס למלכים׃ כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא׳ עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן ההיכל אנו רוצים להחריב׳ די מלח לשון חרבן וממון כמו ארץ מלחה ולא תשב׳ מלחנא אנו רוצים לסתור ולהחריב׃ וערות מלכא׳ ובזיון המלך׃ לא אריך׳ אינו הגון לנו לראות׳ אריך הגון כמו אריך או לא אריך במסכת סוטה׃ על דנא׳ על זאת שלחנו והודענו למלך׃

יומת ב׳ קמץ וסימ׳ ואשתדור עבדין בגוה מן יומת׳ ומני שים טעם ובקרו והשכחו: ואשתדור ב וסימ׳ ואשתדור עבדין בגוה מן יומת׳ ומני שים טעם ובקרו והשכחו: שלו ו׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ו׳: למה ג׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ למה ישנא חבלא להנזקת מלכין׳ למה להוא קצף על מלכות׳ ומני שים טעם למא די תעבדון: והתנבי ד׳ חסרי׳ א׳ בליש׳ נבואה וסימ׳ וצלחה עליך רוח יי׳ ויכל מהתנבות׳ מדוע נבית בשם יי׳ והתנבי חגי נביאה זכריה: ושתר ב׳ וסי׳ ושתר בוזני וכנותהן דבה זמנא׳ פרשגן

טו די יבקר בספר דכרניא די אבהתך ותהשכח בספר דכרניא ותנדע די קריתא דך קריא מרדא ומהנזקת מלכין ומדנן ואשתדור עבדין בגוה מן יומת עלמא על דנה קריתא דך החרבת: מהודעין אנחנה למלכא די הן קריתא דך תתבנא ושוריה ישתכללון לקבל דנה חלק בעבר נהרא לא איתי לך: פתגמא שלח מלכא על רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון די יתבין בשמרין ושאר עבר נהרה שלם וכעת: נשתונא די שלחתון עלינא מפרש קרי קדמי: ומני שים טעם ובקרו והשכחו די קריתא דך מן יומת עלמא על מלכין מתנשאה ומרד ואשתדור מתעבד בה: כ ומלכין תקיפין הוו על ירושלם ושליטין בכל עבר נהרה ומדה בלו והלך מתיהב להון: כען שימו טעם לבטלא גבריא אלך וקריתא דך לא תתבנא עד מני טעמא יתשם: וזהירין הוו שלו למעבד על דנה למה ישגא חבלא להנזקת מלכין: אדין מן די פרשגן נשתונא די ארתחששתא מלכא קרי קדם רחום ושמשי ספרא וכנותהון אזלו בבהילו לירושלם על יהודיא ובטלו המו באדרע וחיל: באדין בטלת עבידת בית אלהא די בירושלם והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס:

ה

א והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודיא די ביהוד ובירושלם בשם אלה ישראל עליהון: באדין קמו זרבבל בר שאלתיאל וישוע בר יוצדק ושריו למבנא בית אלהא די בירושלם ועמהון נביאיה די אלהא מסעדין להון: בה זמנא אתה עליהון תתני פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנותהון וכן אמרין להם מן שם לכם טעם ביתא דנה לבנא ואשרנא דנה לשכללה: אדין כנמא אמרנא להם מן אנון שמהת גבריא די דנה בנינא בנין: ה ועין אלההם הות על שבי יהודיא ולא בטלו המו עד טעמא לדריוש יהך ואדין יתיבון נשתונא על דנה: פרשגן אגרת די שלח תתני פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנותה אפרסכיא די בעבר נהרה על דריוש מלכא: פתגמא שלחו עלוהי וכדנה כתיב בגוה לדריוש מלכא שלמא כלא:

אגרתא׳ וב׳ שתר וסימ׳ אדין תתני פחת עבר נהרא שתר׳ כען תתני פחת עבר נהרא שתר בוזני: ועין ט׳ וסימ׳ וזנות ועין גנים תפוח׳ והנבשן ועיר המלח ועין גדי׳ ועין גנים והנבשן וקדש ואדרעי׳ ועין חדה ובית פצץ ב׳ בו׳ וקדש ואדרעי ועין חצור׳ ועין ימינו כהה׳ ועין נואף שמרה נשף׳ ועין אלההם הות על שבי יהודיא׳ ח׳ קדמאי שום קרתא: סימן להום כלהון חס׳ בסא מל כדנא תיסרון להום אלהא דשמיא דירמיה:

רשי

די יבקר׳ אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונ׳ של אבותיך המלכ׳ הראשוני׳: ותהשכח׳ ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדות ומזקת המלכים והמדינות: ואשתדור עבדין בגוה׳ ומרד היו עושים יושביה בתוכה שהיו ישראל מורדין במלכי האומות: מן יומת עלמא׳ מימות העולם מימים קדמונים כך היה שנהגו למרוד במלכי העמי׳: על דנא׳ על כך היתה העיר הזאת חריבה: מהודעין אנחנא למלכא׳ מודיעין אנחנו למלך: די הן קריתא דך׳ אשר אם העיר הזאת תבנה וחומותיה מיוסדין: לקבל דנא׳ כנגד כך ובשביל כך אין לך חלק בכל עבר הנהר לפי שישראל יהיה מורדין בך ויקחו הכל מידכם: בעבר נהרא׳ היא כל הארץ של צד ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל: פתגמא שלח מלכא׳ דבר שלח המלך: על רחום בעל טעם׳ אל רחום המזכיר ושמשי הסופר ולשאר סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר האומות אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישר׳: שים טעם׳ ומאתי היתה שימת דבר ציווי אשר צויתי: ובקרו והשכחו׳ ובדקו בספר זכרונות המלכים ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימו׳ העולם היתה מתנשאת ומתרוממת על כל מלכי האומות: ומרד׳ וסרבנ׳ היה עשוי בה למרוד במלכי העמים: ומלכין תקיפין׳ ומלכים חזקים היו בירושלם שהיו מושלים ושליטים בכל עבר הנהר של צד ארץ ישראל כמה שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו׳: ומדה בלו והלך׳ ומסים וכסף גולגלת היה נתון להם שהיו האומו׳ מעלין להם מס: כען שימו טעם׳ עתה שימו דבר להכרית בארץ לבטל אנשים הללו בני ישראל מן הבניין והעיר הזאת ירושלם לא תבנה עד אשר ממני יושם הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי: וזהירין הוו שלו׳ וזהירין תהיו לעשות דיחוי ושגגה שלו דשטו״ר ביר-בלע״ז: למעבד על דנה׳ לעשות על כך: למה ישגא׳ מדוע יגדל מעשה השחתה בעיר הזאת להזיק המלכים׳ עד כאן תשובת כורש אשר השיב: אדין׳ אז: די פרשגן׳ מן פתרון כתב הנשתון של ארתחששתא המלך הוא כורש היה המעש׳ הזה: קרי קדם׳ שהיה כתב הנשתון הזה קרוי לפני רחום ושמשי וסיעותיהם והלכו במהרה ובבהלה לירושלם אל היהודים ובטלו אותם בזרוע וכח שלא לבנות עוד הבניין: על יהודיא׳ אל היהודים: המו׳ הם: באדין אז היתה בטלה מלאכת בניין בית אלהים אשר בירושלם עד שנת שתים לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש ואחר אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורוש שלקח אסתר ואחר אחשורוש שהוא בן אסתר׳ ומשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שתים לדריוש י״ח שנה שהשלימו שבעים שנה לחרבות ירושלם שהרי מחרבן הבית שגלה צדקיהו עד שנת אחת לכורש חמשים ושתים שנה כמפורש בסדר עולם וי״ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש כמלאו שבעים שנה שלימים ובשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבניין על שנמרוהו: והתנבי חגי נביאה׳ ועתה בשנת שתים לדריוש נתנבאו חגי וזכריה הנביאים אל היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלם בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בניין הבית בלא רשות המלך דריוש: על יהודיא׳ אל היהודים: עליהון׳ אליהם: באדין׳ אז: ושריו׳ התחילו לבנות ביתו של הקב״ה אשר בירושלם ועמהם הנביאים של הקב״ה עוזרין ומסייעין להם: בה זמנא אתה עליהון׳ באותו זמן באו עליהם הללו צרי יהודה ובנימן לקטרג ולהלשין עליהם על עסק הבניין: פחת עבר נהרא׳ שלטון של עבר הנהר: וכנותהון׳ וסיעתהון: וכן אמרין להון׳ וכך היו אומרים להם: מן שם׳ מי צוה לכם דבר הבית לבנות: ואשרנא דנה לשכללה׳ והכתלים האלה לייסד כמו ואושיא יחיטו בניין חומות לבנים חברו מנחם: אדין׳ אז: כנמא׳ כאשר כאמר: אמרנא להם׳ אמרו להם לישראל אותן צרי יהודה ובנימן: מן אינון׳ מי הם שמות האנשים: די דנה׳ אשר זה הבניין הם בונים: ועין אלההם׳ ועינו של הקב״ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודים להעלותם במלאכת הבניין: ולא בטלו המו׳ ולא בטלו הם את הבונים: עד טעמא לדריוש יהך׳ והשיבו זקני היהודים דבר לאותן הצרים שלא יבטלו את הבניין עד אשר ילך הדבר לדריוש המלך: ואדין יתיבון׳ ואז ישיבו היהודים׳ כתב הנשתון׳ על כך על תשובתו של דריוש: פרשגן׳ פתרון כתשגן האגרת: וכנותיה׳ וסיעותיו: אפרסכיא׳ אומה אחת הן שהיו בסיעותיהם: על דריוש מלכא׳ אל דריוש המלך: עלוהי׳ אליו: וכדנה כתב בגוה׳ וכך היה כתוב בתוכה של אגרת: שלמא כלא׳ כל השלום יהיה לו: ידיע

אבן עזרא

ואשתדור׳ תרגום הנה שלחתי את הגדי הזה שדרית מתנות השלוחים היו עושים בקרבה לעוררים אותם עלילות כמו הנה משתדל להצלותיה: חלק בעבר נהרא לא איתי לך׳ שימרדו בו העמים הנזכרים אם יבוא לבנות ירושלם או חלק אין לך בעבור הנהר שהם ישראל יקחו הכל בחזקה: פתגמא׳ על רחום׳ כמו אל רחום והוא משרת במקום תמשה: וכעת׳ חסר נו״ן ופי׳ ואל שאר עבר נהרא ואל כנעת שלום: אלך׳ כמו אלין: וזהירין׳ מן והזהרת אתהם ופירושו לעשות שגגה היו מוזהרים והטעם הזהרו שלא תשגו: דריוש׳ הוא אחשורוש: ואושרנא׳ מן אלגבוש והאל״ף נוסף כאל״ף אזרוע: בה זמנא׳ לבנא׳ פי׳ להבנות: ואושרנא׳ כטעם שורה: כנמא אמרנא להום׳ הם דברי הבונים או דברי הסופרים לשואלים להם מן שם לכום טעם ופי׳ כאשר נאמר בספר כן אמרנו להם מי הם האנשי׳ הבונים: ועין אלההום׳ הכתוב יספר כי השם עזרם ולא בטלו המו והה״א אחרונה במלת אלאהה׳ מן להום ובספרו יאמר אלהא לאהו׳: יהך׳ ילך תרגו׳ אם תלכו עמי בקרי: אבן

ואף ט׳ ר״פ וסימ׳ ואף גם זאת בהיותם׳ ואף כי תשלחנה לאנשים׳ ואף כי היין בוגד׳ ואף אלהים עלה בהם׳ ואף אמנם שגיתי׳ ואף הסיתך מפני צר׳
ואף שמהתהם שאלנה׳ ואף מאניא די בית אלהא׳ ואף מאני בית: דהבה ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ נמסר למטה: ואמר לה אלה חד מן ז׳ בטעם מרעימין ופסקין ר״פ
וסימ׳ ויתמהמה ויחזיקו׳ ויאמר יי׳ אלהי אדני׳ וימאן ויאמר אל אשת אדניו׳ וישחט ויקח משה׳ ונבהלו צרים וחבלים׳ ויאמר יי׳ מציון ישאג׳ ואמר לה אלה מאניא שא

ידיע ׀ להוא למלכא די־אזלנא ליהוד מדינתא
לבית אלהא רבא והוא מתבנא אבן גלל ואע
מתשם בכתליא ועבידתא דך אספרנא מתעבדא
ומצלח בידהם: אדין שאלנא לשביא אלך כנמא
אמרנא להם מן־שם לכם טעם ביתא דנה למבניה
ואשרנא דנה לשכללה: ואף שמהתהם שאלנא
להם להודעותך די נכתב שם־גבריא די בראשיהם:
וכנמא פתגמא התיבונא למאמר
אנחנא המו עבדוהי די־אלה שמיא וארעא ובנין
ביתא די־הוא בנה מקדמת דנה שנין שגיאן
ומלך לישראל רב בנהי ושכללה: להן מן־די
הרגזו אבהתנא לאלה שמיא יהב המו ביד
נבוכדנצר מלך־בבל כסדיא וביתה דנה סתרה
ועמה הגלי לבבל: ברם בשנת
חדה לכורש מלכא די בבל כורש מלכא שם טעם
בית־אלהא דנה לבנא: ואף מאניא די־בית־אלהא
די־דהבה וכספא די נבוכדנצר הנפק מן־היכלא די
בירושלם והיבל המו להיכלא די בבל הנפק המו
כורש מלכא מן־היכלא די בבל ויהיבו לששבצר
טו שמה די פחה שמה: ואמר־לה אלה מאניא שא
אזל־אחת המו בהיכלא די בירושלם ובית אלהא
יתבנא על־אתרה: אדין
ששבצר דך אתא יהב אשיא די־בית אלהא די
בירושלם ומן־אדין ועד־כען מתבנא ולא שלים:
וכען הן על־מלכא טב יתבקר בבית גנזיא די־
מלכא תמה די בבבל הן איתי די־מן־כורש מלכא
שים טעם למבנא בית־אלהא דך בירושלם ורעות
מלכא על־דנה ישלח עלינא:

ו א באדין דריוש מלכא שם טעם ובקרו ׀ בבית
ספריא די גנזיא מהחתין תמה בבבל: והשתכח
באחמתא בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדה
וכן־כתיב בגוה דכרונה:
בשנת חדה לכורש מלכא כורש מלכא שם טעם
בית־אלהא בירושלם ביתא יתבנא אתר די־דבחין
דבחין ואשוהי מסובלין רומה אמין שתין פתיה
אמין שתין: נדבכין די־אבן גלל תלתא ונדבך
די־אע חדת ונפקתא מן־בית מלכא תתיהב: ה ואף
מאני בית־אלהא די דהבה וכספא די נבוכדנצר
הנפק מן־היכלא די־בירושלם והיבל לבבל
יהתיבון ויהך להיכלא די־בירושלם לאתרה ותחת
בבית אלהא:
כען תתני פחת עבר־נהרה שתר בוזני
וכנותהון אפרסכיא די בעבר נהרה רחיקין הוו
מן־תמה: שבקו לעבידת בית־אלהא דך פחת
יהודיא ולשבי יהודיא בית־אלהא דך יבנון
על־אתרה:

אזל אחת המו: באדין נ׳ ר״פ בספרא וסימ׳ באדין בטילת עבידת בית אלהא׳ באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל׳ באדין דריוש מלכא שם טעם׳ ושארא אדין ואינון ו׳: תלתא
כלהון כתיב ה׳ בסמ״א נדבכין די אבן תלתא: דהבה ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ ואף מאניא די בית אלהא׳ ואף מאני בית אלהא׳ ומה די עלך ועל אחך:

אבן עזרא

אבן גלל׳ שצריכה לגלגל אותה מרוב כבודתה: ואע מתשם בכותליא׳ עצי ארזים שהם חזקים ולא ירקבו היו משימים בקירות להיות הבנין חזק: אספרנא׳ פי׳ מהרה: למבניה׳ פי׳ לבנות: ומלך לישראל רב׳ הוא שלמה: סתריה׳ ענין הרס ובלשון חכמינו ז״ל שדבריו סותרין דברי תורה: ואמר׳ אל מאניא׳ כמו אלה: שא אזל אחת המו׳ קח לך הורד אותם או הנח אותם והוא הנכון ושא מן וישאו להם נשים שפירושו ויקחו: מהחתין׳ מורידין: באחמתא׳ יש אומרים שהוא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות: בבירתא׳ הוא ארמון תרגום בארמנותיכו בבירניתנא: ואושוהי מסובלין׳ כענין אבן גלל והפילוס יסודותיו סובלים באבני סבל: רומיה אמין שתין׳ יותר גבוה מבנין ראשון של שלמ׳ כי גבהו היה שלשי׳ אמות קומתו וכן פתיה אמין שתין להיות הגובה והרחב שוה והאורך לא זכר כי היה כמדה הראשונה: נדבכין׳ פי׳ טירות ותרגום מתחת לטירות מלרע לנדבכיא וזה דומה לבנין ראשון כאמרו שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים: ונפקתא׳ הוצאה: ואף׳ יהתיבון המשיבין: ויהך׳ וילך כל כלי להיכלא והמלה מיוחדת מן הרבים כדרך כי יתן מים: ותחת׳ כנגד ששבצר ידבר באגרת והטעם ותורד או תנוח אתה ששבצר בבית אלהא׳ למ״ד לעבידת עומד במקום שנים וכן הוא לפחת יהודאי: אילך

רשי

ידיע להוא למלכא׳ דבר ידוע יהיה למלך: די אזלנא׳ אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית אלוה הגדול: והוא מתבנא׳ והוא הבית בנוי: גלל׳ מרמלא בלעז: ואע מתשם בכתליא׳ ועצים כתובים ומשומי׳ בכתלי׳ כדי להחזיק הבניין למען יעמוד ימים רבים: ועבידתא דך׳ ומלאכה זאת: אספרנא מתעבדא׳ מהרה היתה נעשית אספרנא אישפלוי״ט טושמנ״ט בלעז: ומצלח בידהו׳ והוצלח מעשה זה בידיה׳: אדין׳ אז כשראינו הבניין שאלנו לזקני׳ האלה: כנמא אמרנא להום׳ כאשר נאמר בסמוך אמרנו אליהם: מן שם לכם׳ מי שם לכם דבר הבית הזה לבנותו וכתלים הללו ליסד: ואושרנ׳ ׳בניין חומת לבנים: ואף שמהתהום ואף שמותם של בונים ראשי הבניין שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתב׳ אשר נכתוב שמות האנשי׳ אליך: די בראשיהום׳ אשר בעצמם וברשותם קמו לבנות הבית: וכנמא׳ פתגמ׳ וכמו שנאמר הדבר: התיבונ׳ השיבו לנו דבר׳ אנחנא המו׳ אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ: ובניין ביתא׳ ואנו בונים הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות: ומלך לישראל רב׳ ומלך גדול שהי׳ לישראל הוא שלמה המלך בנה אותו ויסד אותו: להן׳ ועכשיו מפני אשר הכעיסו אבותינו אלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדי והבית הזה החריב ואת העם הגלה לבבל: ברם׳ אך בשנת אחת לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר זה לבנות הבית: ואף׳ כלי הקדש של כסף וזהב אשר הוציא נבוכד נצר מן ההיכל שבירושלם והוליכם להיכלו שבבבל הוציא אותם כורש מהיכל מלך בבל ומסרם ליד ששבצר ששמו כך: והיבל הימו׳ והוליך אותם: הנפק הימו׳ הוציא אותם: די פחה שמי׳ שהוא היה נשיא ופחת ונקרא שמו פחה: ואמר ליה׳ וכך אמר לו כורש לששבצר אלה הכלים קח ולך והורד אותם בהכיל אשר בירושלם וביתו של הב״ה יהא בנוי על מקומו: אדין ׳אז: ששבצר דך׳ זה בא ונתן כתלי ביתו של הקב״ה אשר בירושלם ומאז ועד עתה היה הבית בנוי ולא נגמר הבניין: וכען׳ ועתה אם על המלך טוב יהיה הדבר ידוע ומבוקר בבית גנזיו של מלך אשר שם בבבל: הן איתי׳ אם יש המעשה הזה אשר מפי כורש יצא דבר לבנות בית זה אשר בירושלם: ורעות מלכא׳ ורצון המלך על כן ישלח אלינו: עליכא׳ אלינו עד כאן מכתב האגרת אשר שלחו תתני ושתר בוזני: באדין ׳אז כאשר הגיע המכתב ליד דריוש: שם טעם׳ צוה המלך הדבר: ובקרו׳ ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל: והשתכח באחמתא׳ ונמצא המכתב של מגילה אחת שם באחמתא פתרו כן אנשי הפתרון שהו כלי העשוי לאגרות ולגליוני׳ ולספרים והעמידוהו מגזרת חמת מים והאל״ף אשר בתיב׳ אינה עיקר כיתר המלין אשר בספר לשון ארמית: בבירתא׳ באותה בירה אשר במדי המדינה: וכן כתיב׳ וכן היה כתוב בתוכה זכרון שלה: בית אלהא בירושלם׳ בנית אלהיו בירושלם מה יהא עליו הבית יבנה: אתר׳ שהוא מקום שזובחים שם זבח: ואושיהו׳ כמו ואושיא יחיטו: רומי׳ אמין שתין׳ רום הבית ששים אמה ושתים אמה רחבו: נדבכין׳ לשון כתלים ויקירות הכתלים היו של אבן גלל מרמלא בלעז: ונדבך׳ וכותל של עץ חדש מכפנים כעניין בניין הבית אשר בנה שלמה: ונפקתא׳ והוצאה למוכך הבית ולשאר דברי׳ אשר לבית תנתן להם מבית המלך: ואף מאני׳ ואף כלי הקדש של בית האלהי׳ של זהב וכסף אשר נבוכד נצר הוציא׳ מן היכל שבירושלם והוליכם לבבל: יהתיבון ׳ינתנו: והיבל׳ אשר הוליך: ויהך׳ ילך כל המעשה הזה להיכל אשר בירושלם למקומו: ותחת׳ ויהי מונח בביתו של הקב״ה: כען תתני וגו׳׳ זו היא התשובה אשר השיב דריוש אל תתני ושתר בוזני די בעבר נהרא לבני ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל רחיקין הוו מן תמה׳ רחוקים תהיו משם מבניין בית המקדש שלא תרפו ידי עושי המלאכה: דך׳ זה: פחת יהודיא׳ שלטוני היהודים יעשו דבר זה: ולשבי יהודיא׳ ולזקני היהודים אבי מנוה: בית אלהא דך׳ בית אלהים זה:

ומני

לחיי נ' וסים' לחיי נח' אלה לחיי עולמי' לחיי מלכא ובנוהי: ומני שים טעם ד' ר"פ וסים' ומני שים טעם להנעלה' ומני שים טעם ובקרו' ומני שים טעם למא די תעבדון' ומני שים טעם די כל אנש' וא' מני שים טעם די כל מתנדב: אדין ט' בטעם ר"פ וסים' נפל על אנפוהי' שגיא מתבהל' די לא נהשכח לדניאל דנה' סרכיא ואחשדרפניא אלין הרגשו על מלכא' ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל' אזל מלכא להיכליה' אדין תתני פחת עבר נהרה' ועיין בדניאל סימן ו' בלישן מסורת אוריתי: והקריבו חד מן י' חס' בליש' וסים'

ומני שים טעם למא די תעבדון עם שבי יהודיא אלך למבנא בית אלהא דך ומנכסי מלכא די מדת עבר נהרא אספרנא נפקתא תהוא מתיהבא לגבריא אלך די לא לבטלא: ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא חנטין מלח חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלם להוא מתיהב להם יום ביום די לא שלו: די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: ומני שים טעם די כל אנש די יהשנא פתגמא דנה יתנסח אע מן ביתה וזקיף יתמחא עלהי וביתה נולו יתעבד על דנה: ואלהא די שכן שמה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידה להשניה לחבלה בית אלהא דך די בירושלם אנה דריוש שמת טעם אספרנא יתעבד:

אדין תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני וכנותהון לקבל די שלח דריוש מלכא כנמא אספרנא עבדו: ושבי יהודיא בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא ובנו ושכללו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס: ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא: ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא דנה בחדוה: והקרבו לחנכת בית אלהא דנה תורין מאה דכרין מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטיא על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל: והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון על עבידת אלהא די בירושלם ככתב ספר משה: ויעשו בני הגולה את הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון: כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים וישחטו הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם: ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ אלהם לדרש ליהוה אלהי ישראל: ויעשו חג מצות שבעת ימים בשמחה כי שמחם יהוה והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים אלהי ישראל:

ז

ואחר הדברים האלה במלכות ארתחששתא מלך פרס עזרא בן שריה בן עזריה בן חלקיה: בן שלום בן צדוק בן אחיטוב: בן אמריה בן עזריה בן מריות: בן זרחיה בן עזי בן בקי: בן אבישוע בן פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש: הוא עזרא עלה מבבל והוא סופר מהיר בתורת משה אשר נתן יהוה אלהי ישראל ויתן לו המלך כיד יהוה אלהיו עליו כל בקשתו: ויעלו מבני ישראל ומן הכהנים והלוים והמשררים והשערים והנתינים אל ירושלם בשנת שבע לארתחששתא המלך:

ארתחששתא סימן מן ריש סיפר' עד כאן ארתחששתא כס"ן ומכאן עד סוף ארתחששתא בש"ע סי"ן תנינן

וכי תקרב קרבן מנחה' ויקרבו בני אהרן את הדם' בהקרבם אש זרה קדמא' הקרב את קרבנו ר"פ דנתנאל בן צוער תקרבון אלי ושמעתיו' ויקרבו אתו אל יהושע' והעלה אשר יקרב הנשיא' בה זימנא קרבו גברין כשדאין' באדין קרבו ואמרו קדם מלכא' והקרבו לחנכת בית אלהא דנה: כאחד ז' בקריא' וסי' דובא וכל קהלנא וחברנא קמון אדכון בצפרא כלוצרתהון וביאור' נמסר בישעיה סוף סימן ס"ה: ולחם ז' בקריאה וסי' נמסר בסדר נח: לדרש ז' חס' וסי' ויאכלו בני ישראל השבים' כי עזרא הכין לבבו' אבל דברים טובים' ולא יכול דוד ללכת' ויהי לדרש אלהים' ובכל מעשה אשר החל' וכן במליצי שרי' וכל אוריתא דכו' חס' בס"ב מל': מהיר ג' וסי' עט סופר מהיר' חזית איש מהיר במלאכתו' סופר מהיר בתורת משה: כיד ח' בקריאה וסים' כיד המלך שלמה' ויין מלכות רב כיד המלך' ויתן משאת כיד המלך' הוא עזרא עלה מבבל' כי באחד לחדש הראשון הוא יסד' ועלי השה חסר' ויביאו לנו כיד אלהינו' ואגרת אל אסף שמר הפרדסה:

אבן עזרא

נמני שים טעם' וממני יהיה ציווי זה: למא די תעבדון' לאותו בניין המלאכה אשר תעשו עם זקני היהודי' האלה לבנות ביתו של הקב"ה: ומנכסי מלכא' מנכסי המלך יהיו עושים הבניין הזה: די מדת עבר נהרא' מן המס של עבר הנהר אשר למלך מדת מס כמו מנד' בלו והלך: אספרנא' מהר' יבנה הבניין אספרנ' אישפלוכט"מנט בלע"ז: נפקתא תהוא מתיהבא' הוצאה תהיה ניתנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו ממלאכתן: ומה חשחן' ומה שיהו חוששין: ובני תורין' ובני בקר ואילים וכבשי' לעלות לאלהי השמים: וחטין' לסלתות: ומלח' לקרבנות: ויין' לנסכים: ומשח' למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלם יהי נתן להם דבר יום ביומו: די לא שלו' בלא דיחוי שכן דישטורב"יר בלע"ז: די להוון' למען אשר יהיו מקריבים ניחוחים לאלהי השמים ויהיו מתפללים על חיי המלך ובניו: ומני שים טעם' וממני שים ציווי ושימת לדבר אשר כל אדם אשר ישנה לדבר זה: יתנסח' יחרב עציו מביתו שיחרב ביתו יתנסח כמו ונסחתם מעל האדמה: וזקיף יתמחא עלוהי' ועץ לתלותו יהא גבוה עליו שיתלה על העץ: וביתו נולו יתעבד' וביתו יעשה אשפה על כך נולו ענין טנוף ומחראות: ואלהא די שכין שמיה' והאלהים אשר שכן שמו שם ימגר ויפגר כל אותו מלך וכל אותו עם אשר ישלח ידו להחריב ולהשחי' ביתו זה של יי' אשר בירושלם: שמת טעם' שמתי ציווי לדבר זה אשר יעשה הבנין מהרה עד כאן תשובתו של דריוש: כנמא' כאשר נאמר: אספרנא עבדו' מהרה עשו: ושבי יהודיא' וזקני היהודים היו בונין ומצליחין במלאכתן כנבואת חגי וזכרי' ובנו ויסדו את הבנין מן צווי של אלהי ישראל, ומרשו' כורש מלך פרס הראשון אשר הוחל יסוד הבנין בימיו ומרשות דריוש זה מלך פרס: וארתחששתא הוא דריוש ונקרא ארתחששתא על שם המדינה והמלכו' כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראים פרעה: ושיציא ביתה דנה' וסוף תשלום בית זה היה על יום שלישי לחדש אדר שהיא שנת שש לדריוש המלך ונמצא בנין הבית היה ארבע שנים: והקריבו לחנוכת' הקריבו לחנוכת בית זה קרבנות הללו והוראת שעה היתה: והקימו כהניא בפלוגתהון' שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם ולוים במשמרותם: את הפסח' עכשיו עשו ישראל את הפסח בי"ד בניסן זה הבא אחר אדר זה שהושלם הבנין בו: ולהם' ולעצמם: ולכל הנבדל' הם הגרים שנבדלו מטומאת העמים לידבק בישראל: והסב לב מלך אשור עליהם' והקב"ה הסב לב מלך אשור על ישראל היושבים בממשלתו בארץ אשור להחזיקם ולסייע במלאכת הבניין: ואחר הדברים האלה' של בנין הבית: ארתחששתא הוא דריוש: ויתן לו המלך דריוש כיד יי' אלהיו עליו כאשר גזה הקב"ה עליו ומקרא מסורס הוא ויתן לו המלך כל בקשתו כיד יי' אלהיו עליו ואמרו רז"ל עזרא הוא מלאכי: בשנת שבע' היא שנה אחר תשלום הבית: לארתחששתא' הוא דריוש: בחדש

רשי

אליך' כמו אלין והם שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה: ומה חשחן' מה שצריכין וכן חשחות צורך: יתנסח' יהרס כמו יסח יי' יהרוס וכן משמר' הבית מסח שכו' שישמרו משמר' הבית מקום ההרס שלא יכנס אדם משם: וזקיף' רמז לקירו' ולעמודים העומדי' ואבירו זוקף כפופי' וטעמו כושא או מעמיד וכן תרגום וישא עיניו ופירושו והעומד יהרס על העץ: נולו' מטונף כענין ויטימוה למוצאות ובלשון חכמינו ז"ל מנולתא: כנימא אספרנ' כבר פירשנו': ודריוש' הוא הזקן המדי וארתחששת' הוא אחשורוש למלכו' דריוש הוא בן אחשורוש: בפלוגתהון' במחלקתהון: וכל הנבדל' הם הגרים שנבדלו מטומאת גויי הארץ והתחברו אליהם לדרוש יי' כמותם או הנבדל מישראל שנבדל מטומאת גויי הארצו': ויעשו' מלך אשור' הוא ארתחששתא והזכיר אשור ולא פרס כי מלכי אשור החריבו ארץ ישר' ועתה הסב לבו ממחשבתו הרעה לטובה וזה טעם לחזק ידיהם: ארתחששתא' אמרו חכמינו ז"ל כי כל המלכים נקראים כן בלשון פרסיים וזה ארתחששתא הוא דריוש: והוא סופר מהיר' תרגום מגיד ומספר במהירות: כיד יי'' כח ותוקף: ויעלו' ומן הכהנים והלוים' ואחרי כן יספר שבת הלוים איך עלו: יסוד

ולעשות טו וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ז׳ ולקמן בנחמיה סי׳ ח׳: וזה כג רפ בקרי וסים׳ במסרה רבת׳ בערך זה בס״ד: למת״ג ב׳ כתי׳ ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ למה ישנא חבלא׳ להנזקת מלכין׳ למה להוא קצף על מלכות מלכא ובנוהי׳ ומני שים טעם למא די תעבדון׳ בתרא כתיב א׳: ודי לא ידע תהודעון חד מן יד בטעם פ׳ הטפחא כך דינה

ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית
למלך: כי באחד לחדש הראשון הוא יסד
המעלה מבבל ובאחד לחדש החמישי בא אל-
ירושלם כיד-אלהיו הטובה עליו: כי עזרא הכין
לבבו לדרוש את-תורת יהוה ולעשת וללמד
בישראל חק ומשפט:
וזה פרשגן הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא
לעזרא הכהן הספר ספר דברי מצות-יהוה וחקיו
על-ישראל: ארתחשסתא מלך
מלכיא לעזרא כהנא ספר דתא די-אלה שמיא
גמיר וכענת: מני שים טעם די כל-מתנדב
במלכותי מן-עמה ישראל וכהנוהי ולויא למהך
לירושלם עמך יהך: כל-קבל די מן-קדם מלכא
ושבעת יעטהי שליח לבקרא על-יהוד ולירושלם
בדת אלהך די בידך: ולהיבלה כסף ודהב די-
מלכא ויעטוהי התנדבו לאלה ישראל די בירושלם
משכנה: וכל כסף ודהב די תהשכח בכל מדינת
בבל עם התנדבות עמא וכהניא מתנדבין לבית
אלההם די בירושלם: כל-קבל דנה אספרנא
תקנא בכספא דנה תורין דכרין אמרין ומנחתהון
ונסכיהון ותקרב המו על-מדבחה די בית אלהכם
די בירושלם: ומה די עליך ועל-אחיך ייטב בשאר
כספא ודהבה למעבד כרעות אלהכם תעבדון:
ומאניא די-מתיהבין לך לפלחן בית אלהך השלם
קדם אלה ירושלם: ושאר חשחות בית אלהך די
יפל-לך למנתן תנתן מן-בית גנזי מלכא: ומני
אנה ארתחשסתא מלכא שים טעם לכל גזבריא
די בעבר נהרה די כל-די ישאלנכון עזרא כהנא
ספר דתא די-אלה שמיא אספרנא יתעבד: עד-
כסף ככרין מאה ועד-חנטין כורין מאה ועד-חמר
בתין מאה ועד-בתין משח מאה ומלח די-לא כתב:
כל-די מן-טעם אלה שמיא יתעבד אדרזדא
לבית אלה שמיא די-למה להוא קצף על-מלכות
מלכא ובנוהי: ולכם מהודעין די כל-כהניא
ולויא זמריא תרעיא נתיניא ופלחי בית אלהא
דנה מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם:
ואנת עזרא כחכמת אלהך די-בידך מני שפטין
ודינין די-להון דאנין לכל-עמה די בעבר נהרה
לכל-ידעי דתי אלהך ודי לא ידע תהודעון: וכל-
די-לא להוא עבד דתא די-אלהך ודתא די מלכא
אספרנא דינה להוא מתעבד מנה הן למות הן
לשרשו הן-לענש נכסין ולאסורין:
ברוך יהוה אלהי
אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את-בית
יהוה אשר בירושלם: ועלי הטה-חסד לפני המלך
ויועציו ולכל-שרי המלך הגברים ואני התחזקתי
כיד-יהוה אלהי עלי ואקבצה מישראל ראשים
לעלות עמי:

לעולם לא ישרתוה כי אם מירכא בט״ו מקומות ישרתוה דרגא עם ב׳ מרכות נקראות תרין חוטרין וסים׳ נמסר בסוף מטות ובריש חבקוק: ועלי ה׳ בקריאה וסי׳ ועלי יבא כל איש אשר לו׳ ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך׳ ועלי לתת לך׳ ועלי הטה חסד לפני המלך׳ אני לדודי ועלי תשוקתו:

אבן עזרא

יסוד׳ שם לדבר סמוך והמוכרת יסוד חבוש בטמון או הוא כמשקל זבול: המעלה׳ שם דבר על משקל מתכה מסרה וכן הפי׳ הוא עזרא היה עצת העולים לירושלם והטעם הוא יעצם לעלות באחד בניסן ובאו באחד באב ומלת יסוד כמו נוסדו שטעמו נועדו: ארתחשסתא מלך מלכיא׳ עתה יספר כי המלך שלח אגרות שתים אחת לכל מתנדב לעלות ואחת לכל גזבריא לתת צרכם: גמיר׳ מפורש לשני ענינים הראשון להיות גמיר כתרגום כליל תכלת והוא רמז לכל ישראל המתנדבי׳ לעלות ולמ״ד לעזרא משרת תחת שלם וכן הפירוש לעזרא ולגמיר ולכענת שלא להודיעם טעמו ביד עזרא׳ פירוש אחר גמיר תואר השם מענין גמרא גמור וזה רמז לעזרא: ספר דתא׳ שהוא גמיר ויודע דעת אלהיו ויהיה למ״ד לעזרא במקום שתים וכענת שם כולל אומות עבר הנהר: מני שים טעם׳ היא מאגרת לעזרא ולישראל המתנדבים: שליח׳ תהיה שלוח: לבקרא׳ לחקור על היהודים ועל ירושלם: בדת אלהך׳ בעבור דת אלהיך אשר בידך שלחתיך: תקנא׳ מן קניתי אתכם: דכרין׳ תרגום אלים: אמרין׳ כבשים: חשחות׳ צורך: גזבריא׳ הפקידים על האוצרות: בתין׳ מדות: אדרזדא׳ כטעם מהירות בדרך סברא כי אין לו דומה: תרעיא׳ השוערי׳: מנדה בלו והלך׳ מפורשים: הן לשרוש׳ להיות נעקר משרשו והטעם מגורש מנחלתו וחכמינו ז״ל אמרו מאי לשרושי הרלפה: ברוך׳ ולכל שרי׳ הפירוש ולפני כל שרי: והתיחשם

רשי

בחדש החמישי׳ הוא חדש אב כי באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחלת עליתם מבבל ובאחד לחדש אב באו לירושלם: יסוד המעלה׳ יסוד תחילת העליה: כיד אלהיו׳ כאשר הצליחו יד הקב״ה שהיתה ידו טובה עליו להצליחו בדרכו: כי עזרא׳ ועל כן הלך והצליח בדרכו שהרי עזרא הכין לבבו וגו׳ כותן טעם לדבריו: וזה פרשגן הכשתון׳ וזה פתשגן הכתב: וחקיו על ישראל׳ ואת חקיו אשר צוה על ישראל לשמרם: ספר דתא׳ ספר התורה: גמיר וכענת׳ ספיקא היא בידו: מני שים טעם׳ ממני יוצא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל ומן הכהנים והלוים ללכת לירושלם ילכו עמך: כל קבל׳ בשביל כך מאת המלך ושבעת יועציו רואי פני המלך אתה שלוח: ושבעת יעטוהי׳ ושבע יועציו הם ז׳ רואי פני המלך: לבקרה על יהוד׳ כדי לדרוש ולבדוק אל היהודים אשר בירושלם אם הם עסוקים בתורתו של הקב״ה אשר בידך: ולהיבלא׳ ולהוליך כסף וזהב של המלך ויועציו אשר התנדבו לאלהי ישראל לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלם: וכל כסף וזהב׳ וכל נדבת כסף וזהב אשר תמצא במדינת בבל עם שאר נדבת העם והכהני׳ אשר מתנדבי׳ לביתו של הקב״ה אשר בירושלם תוליך הכל לירושלם: כל קביל דנה׳ ובשביל כך של עבודת המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר ואילים וכבשים וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הקב״ה: ומה די עלך׳ ואשר ייטיב לך ולאחיך במותר הכסף והזהב לעשות כרצונו של הקב״ה תעשו: ומאניא׳ וכלים הנתנים לך לעבודתו של הקב״ה שלם לפני הקב״ה בירושלם: ושאר חשחות׳ ושאר צריכות שתצטרך לביתו של הקב״ה לקנות אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך: ומני אנא׳ וממני אני דריוש המלך יוצא צווי ורשות לכל הגזברים אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישראל המקבלים מסים שלי מן האומות אשר כל דבר שישאל לכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב״ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו עד מאה ככרים של כסף לקנות קרבנות ומאה כורין חטין למנחות ועד מאה מדות יין לנסכים ומאה של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות כענין שנאמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח: די לא כתב׳ ומלח שאין כתוב בו מדה יתנו ככל הצורך: כל די מן טעם׳ כל אשר יהיה מרשותו של הקב״ה וצווי יעשה בזריזות בחותם המלך לביתו של הקב״ה: אדרזדא׳ חותם בלשון ערבי: די למא להוי׳ אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברים כל צרכי הבית: ולכון מהודעין׳ ולכם אנו מודיעים אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והשוערים והנתינין שהם חוטבי עצים ושואבי מים למזבח ועובדים בבית זה של הקב״ה לא ישלוט אדם עליהם להטיל עליהם מס וכסף גולגולת אלא יהיו בני חורין מעבודת המלך: ואנת עזרא בחכמת אלהך די בידך׳ ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לצד ארץ ישראל עם יודעי התורה: ודי לא ידע׳ והשופט אשר לא ידע לשפוט תודיעו לו המשפט לעשותו: וכל די לא להוי עביד׳ וכל אשר לא יהיה עושה דתו של הקב״ה ודת המלך מהרה שלא יעכב הדין והמשפט: דינה׳ הדין יעשה ממנו מן המעכב משפט אם למיתה יהרג: הן לשרושי׳ אם לעקרו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו לשרושי דישמעאל כיכר בלעז: הן לענוש נכסין׳ אם לענשו בממון: ולאסורין׳ או לייסרו בייסורי׳ עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המלך לעזרא הסופר למען ישאהו לירושלם להראותו אל הכהנים והלוים וגזברי המלך למען יחזיקו לקיים המצות ולעבוד יי׳ בבית המקדש ולשמור התורה כמשפט: ברוך יי׳ כך כתב עזרא בספרו כאשר נתן הודאה להקב״ה: ויועציו׳ הם שבעה רואי פני המלך הן שבעה יעטוהי שלמעלה: כיד יי׳ אלהי עלי׳ כאשר היתה עזרתו של הקב״ה עלי ויקבצתי מישראל הנמצאים בבבל ראשי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל: ואלה

גרשם ד' חס' וסי' כי גר הייתי' ואת שני בניה' ויקימו להם בני דן את הפסל' מבני פנחס גרשם ' וכל ד"ה דכו' גרשם בס"ם; בס"ב גרשון בג"ן וסי' גרשון וקהת קדם' דספיר' ויחלקם דוד מחלקו' לבני לוי לגרשון: עתליהו ז' וסי' נמסר במלכים ב' ריש סי' יא: ועמו ח' בטעם זקף בקרי' וסי' וישא יעקב את עיניו וירא והנה עשו בא' יהוידע' יהוחנן' יחזיאל' יואב' שלומית' זכריה' עזגד: וזבוד כתיב ב' וזבוד וקרי' וזכור בכ"ף ומבני בגוי עותי והוא חד מן י"א מלין דכתיב ב' וקרי' כ' וסי' נמסר בס"ם רבתא במערכת

ח א ואלה ראשי אבתיהם והתיחשם העלים עמי במלכות ארתחשסתא המלך מבבל: ב מבני פינחס גרשם מבני איתמר דניאל מבני דויד חטוש: ג מבני שכניה מבני פרעש זכריה ועמו התיחש לזכרים מאה וחמשים: ד מבני פחת מואב אליהועיני בן זרחיה ועמו מאתים הזכרים: ה מבני שכניה בן יחזיאל ועמו שלש מאות הזכרים: ו ומבני עדין עבד בן יונתן ועמו חמשים הזכרים: ז ומבני עילם ישעיה בן עתליה ועמו שבעים הזכרים: ח ומבני שפטיה זבדיה בן מיכאל ועמו שמנים הזכרים: ט מבני יואב עבדיה בן יחיאל ועמו מאתים ושמנה עשר הזכרים: י ומבני שלומית בן יוספיה ועמו מאה וששים הזכרים: יא ומבני בבי זכריה בן בבי ועמו עשרים ושמנה הזכרים: יב ומבני עזגד יוחנן בן הקטן ועמו מאה ועשרה הזכרים: יג ומבני אדניקם אחרנים ואלה שמותם אליפלט יעיאל ושמעיה ועמהם ששים הזכרים: יד ומבני בגוי עותי וזבוד ועמהם שבעים הזכרים: טו ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם: טז ואשלחה לאליעזר לאריאל לשמעיה ולאלנתן וליריב ולאלנתן ולנתן ולזכריה ולמשלם ראשים ולויריב ולאלנתן מבינים: יז ואוצאה אותם על אדו הראש בכספיא המקום ואשימה בפיהם דברים לדבר אל אדו אחיו הנתונים בכספיא המקום להביא לנו משרתים לבית אלהינו: יח ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל מבני מחלי בן לוי בן ישראל ושרביה ובניו ואחיו שמנה עשר: יט ואת חשביה ואתו ישעיה מבני מררי אחיו ובניהם עשרים: כ ומן הנתינים שנתן דויד והשרים לעבדת הלוים נתינים מאתים ועשרים כלם נקבו בשמות: כא ואקרא שם צום על הנהר אהוא להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו: כב כי בשתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך כי אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו: כג ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת ויעתר לנו: כד ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר לשרביה חשביה ועמהם מאחיהם עשרה: כה ואשקולה להם את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויעציו ושריו וכל ישראל הנמצאים: כו ואשקלה על ידם כסף ככרים שש מאות וחמשים וכלי כסף מאה לככרים זהב מאה ככר: כז וכפורי זהב עשרים לאדרכנים אלף וכלי נחשת מצהב טובה שנים חמודת כזהב: כח ואמרה אלהם אתם קדש ליהוה והכלים קדש והכסף

את הבית בס"ד: ראשים ב' וסי' נמסר במסרה רבתא בערך ראש בס"ד: בכספיא ב' ובפסוק והוא חד מן א"ב מן ב"ב ובפסו' וסי' נמסר בריש סיפרא סימן א': ד' אלפי"ן דגשי' בקריאה וסימ' ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה' ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים' ושפו עצמותיו לא ראו' ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל: אהוא ג' וסימ' ואקבצם אל הנהר הבא' ואקרא שם צום על הנהר' ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש: בשתי ג' בקרי' וסי' בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי' כי בשתי לשאול מן המלך' אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי: ואשקולה ל' מל' להם את הכסף והוא חד מן ד' מל' בליש' וסי' או ככר כסף תשקול' במשקול עשרים שקל' לו שקול ישקל כעסי' ואשקולה להם את הכסף' אשקול על ידי עשי המלאכה' על גנזי המלך' הדי"ן תרי"ן בתרא"ן דאינון אשקול ע"ל ידי ע"ל גנזי א"ת ספרי"א דלא מס"רי יתה"ן:

רשי

אלה ראשי אבותיהם, של עולים: והתיחשם, ואת יחוסם אשר היו מתיחסים בהם: ארתחשסתא, הוא דריוש: מבני שכניה מבני פרעוש, משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה: ועמו, ועם יחס שלו היו מתיחסים הזכרים של משפחתו: עבד בן יונתן, כך שמו: אחרונים, שהיו אחרונים ללכת אחרי עזרא: אל הנהר הבא, אל הנהר הנובע: אל אהוא, אל אותו הנהר: ונחנה שם, והיינו חונים שם: ואבינה בעם, נתתי לבי להבין בעם אשר נקבצו עמי: ואשלחה לאליעזר וגו', ואצוה אותם וגו', שלחתי וצויתי לדבר אל אדו שהוא גדול וחשוב אשר בכספיא, ראשים גדולים מבינים חכמים היו: ואשימה בפיהם, שמתי בפיהם דברים לדבר בשליחותי אל אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבי' בכספיא להביא לנו משרתים לעבוד בבית המקדש: בכספיא, שם מקום שבבבל: אל אדו, על אדו: אחיו, שם אדם: הנתוני', כמו הנתינים, ועל כן נכתב בוי"ו: כיד אלהינו, כאשר היתה הצלחתו של הקב"ה עלינו: איש שכל, חכם: מבני מחלי וגו', כולם הללו לוים: ומן הנתינים, ומן העבדים נתינים שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמהם: להתענות, לישב בתענית: דרך ישרה, שיוליכנו המקום לשלום: כי בושתי, שהרי נתביישתי מן המלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לתיירנו: כי אמרנו, שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב"ה מטיב למבקשיו ושופך אפו וחמתו על עוזביו: ויעתר לנו, וקבל תפילתנו שבאנו לירושלם לשלום: ואבדילה, וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהני' ושקלתי להם הכסף והזהב ליתן באוצרות בית יי': ההרימו, אשר הרימו: הנמצאים, בבבל: וכלי כסף מאה לככרים, ככר בכל כלי: וכפורי, מזרקים: לאדרכונים אלף, מין מטבע אלף דרכונים היו בעשרים כפורי זהב הללו: מוצהב, של נחשת מוזהב מין מטבע של נחשת: טובה, לשון נקבה קורא לנחושת: שנים, שני כלים: חמודות כזהב, הכלים קורא חמודו' בלשון נקבה: אליהם, לאותן שרי הכהנים:

אבן עזרא

התיחשם, ואשר התיחשו לבית אבות: מבני שכניה מבני פרעוש, הראוי אשר מבני פרעוש ואמר כן להבדיל לבן שכניה יחזיאל: ועמו התיחש לזכרים, אשר התיחשו לעצמם הזכרים והיו מאה וחמשים, בן יוסיפוס, לא הזכיר שמו כאחרים, וזכור קרי וזבוד כתיב והם שני שמות זה אומר בכה וזה אומר בכה: ואקבצם, ואבינה בעם, עיון: ומבני לוי לא מצאתי שם כי הם בעלי שיר: לאליעזר לאריאל, הם היו שלוחים והלמ"ד היא המורה על העצם וטעמו לעצם אליעזר והנזכרים: מבינים, חכמים: ואוצאה, כן כתוב כי הא"לף למ"ד הפועל על משקל ואבואה ואצוה קרי כי הקרוב על דרך קריה: על אדו הראש, שהוא ראש בכספיא המקום: אל אדו אחיו, חסר וי"ו והנכון אל אדו ואחיו שהם נתינים ויש אומרים כי אחיו שם איש אחי אדו או קרובו: איש שכל, לא הזכירו הכתוב ויתכן שהוא שרביה הנזכר בפסוק וכן הוי"ו נוסף כוי"ו ואיה וענה או וי"ו המוסף על ענין ולא רצה להזכירו פעמים וכן הפירוש איש שכל שרביה ושרביה ובניו ואחיו היו י"ח והוא הנכון: ואת חשביה, הביאו: על הנהר אהוא, חסר הנסמך והראוי נהר אהוא: ויעתר, על ידי נביא או מראה בחלום והטעם נתרצה לנו והדריכנו הדרך הישרה באין מכשול: לשרביה, הלמ"ד הוא הנכנס להורות על העצם והטעם הבדיל לעצם שרביה חשביה: ההרימו, הה"א הוא הנכנס על הפעלים העוברים כמו ההלכוא השבה והטעם אשר: מאה לככרים, כאילו אמר וכלי כסף למשקל הככרים מאה: לאדרכונים, הא"לף נוסף והוא כטעם דרכמונים למשקל אדרכוני' הם אלף: וכלי נחשת מצהב, כטעם ממורט, מצהב טובה פעם זכר ופעם נקבה כענין ורוח גדולה וחזק וכן שנים חמודות:

שקלו

ונסעה ל׳ מנהר אהוא וא׳ נסעה ויאמר נסעה ונלכה ואינון חד מן ו׳ זוגין חד נ׳ וחד ו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות חנ״ן בס״ד: וביום הרביעי ג׳ ר״פ וסי׳ פרים עשרה׳ נקהלו לעמק ברכה׳ נשקל הכסף והזהב: נשאו׳ וסימ׳ עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה׳ אשר נשאו את ידם׳ קול צופיך נשאו קול יחדו׳ ומשנאיך נשאו ראש׳ נשאו נהרות יו׳ ב׳ בו׳ ורעבים נשאו עמך׳ נשאו את רדידי מעלי שמרי׳ כי נשאו מבנותיהם׳ נשאו נשים נכריות: גדלה ג׳ בקריאה וסימ׳ כי גדלה צעקתם את פני יי׳׳

וְהַזָּהָב נְדָבָה לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם׃ שִׁקְדוּ וְשִׁמְרוּ עַד־תִּשְׁקְלוּ לִפְנֵי שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְשָׂרֵי־הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלִָם הַלִּשְׁכוֹת בֵּית יְהוָה׃ וְקִבְּלוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מִשְׁקַל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וְהַכֵּלִים לְהָבִיא לִירוּשָׁלִַם לְבֵית אֱלֹהֵינוּ׃ וַנִּסְעָה מִנְּהַר אַהֲוָא בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לָלֶכֶת יְרוּשָׁלִָם וְיַד־אֱלֹהֵינוּ הָיְתָה עָלֵינוּ וַיַּצִּילֵנוּ מִכַּף אוֹיֵב וְאוֹרֵב עַל־הַדָּרֶךְ׃ וַנָּבוֹא יְרוּשָׁלִָם וַנֵּשֶׁב שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה׃ וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי נִשְׁקַל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וְהַכֵּלִים בְּבֵית אֱלֹהֵינוּ עַל יַד־מְרֵמוֹת בֶּן־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְעִמּוֹ אֶלְעָזָר בֶּן־פִּינְחָס וְעִמָּהֶם יוֹזָבָד בֶּן־יֵשׁוּעַ וְנוֹעַדְיָה בֶן־בִּנּוּי הַלְוִיִּם׃ בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקָל לַכֹּל וַיִּכָּתֵב כָּל־הַמִּשְׁקָל בָּעֵת הַהִיא׃ הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי בְנֵי־הַגּוֹלָה הִקְרִיבוּ עֹלוֹת לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל פָּרִים שְׁנֵים־עָשָׂר עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֵילִים תִּשְׁעִים וְשִׁשָּׁה כְּבָשִׂים שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה צְפִירֵי חַטָּאת שְׁנֵים עָשָׂר הַכֹּל עוֹלָה לַיהוָה׃ וַיִּתְּנוּ אֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּפַחֲווֹת עֵבֶר הַנָּהָר וְנִשְּׂאוּ אֶת־הָעָם וְאֶת־בֵּית־הָאֱלֹהִים׃

ט

וּכְכַלּוֹת אֵלֶּה נִגְּשׁוּ אֵלַי הַשָּׂרִים לֵאמֹר לֹא־נִבְדְּלוּ הָעָם יִשְׂרָאֵל וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת כְּתֹעֲבֹתֵיהֶם לַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הַפְּרִזִּי הַיְבוּסִי הָעַמֹּנִי הַמֹּאָבִי הַמִּצְרִי וְהָאֱמֹרִי׃ כִּי־נָשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם וְהִתְעָרְבוּ זֶרַע הַקֹּדֶשׁ בְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת וְיַד הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים הָיְתָה בַּמַּעַל הַזֶּה רִאשׁוֹנָה׃ וּכְשָׁמְעִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה קָרַעְתִּי אֶת־בִּגְדִי וּמְעִילִי וָאֶמְרְטָה מִשְּׂעַר רֹאשִׁי וּזְקָנִי וָאֵשְׁבָה מְשׁוֹמֵם׃ וְאֵלַי יֵאָסְפוּ כֹּל חָרֵד בְּדִבְרֵי אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עַל מַעַל הַגּוֹלָה וַאֲנִי יֹשֵׁב מְשׁוֹמֵם עַד לְמִנְחַת הָעָרֶב׃ וּבְמִנְחַת הָעֶרֶב קַמְתִּי מִתַּעֲנִיתִי וּבְקָרְעִי בִגְדִי וּמְעִילִי וָאֶכְרְעָה עַל־בִּרְכַּי וָאֶפְרְשָׂה כַפַּי אֶל־יְהוָה אֱלֹהָי׃ וָאֹמְרָה אֱלֹהַי בֹּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ כִּי עֲוֺנֹתֵינוּ רָבוּ לְמַעְלָה רֹּאשׁ וְאַשְׁמָתֵנוּ גָדְלָה עַד לַשָּׁמָיִם׃ מִימֵי אֲבֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּאַשְׁמָה גְדֹלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּבַעֲוֺנֹתֵינוּ נִתַּנּוּ אֲנַחְנוּ מְלָכֵינוּ כֹהֲנֵינוּ בְּיַד מַלְכֵי הָאֲרָצוֹת בַּחֶרֶב בַּשְּׁבִי וּבַבִּזָּה וּבְבֹשֶׁת פָּנִים כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ וְעַתָּה כִּמְעַט־רֶגַע הָיְתָה תְחִנָּה מֵאֵת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְהַשְׁאִיר לָנוּ פְּלֵיטָה וְלָתֶת־לָנוּ יָתֵד בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ לְהָאִיר עֵינֵינוּ אֱלֹהֵינוּ וּלְתִתֵּנוּ מִחְיָה מְעַט בְּעַבְדֻתֵנוּ׃ כִּי־עֲבָדִים אֲנַחְנוּ וּבְעַבְדֻתֵנוּ לֹא עֲזָבָנוּ אֱלֹהֵינוּ וַיַּט־עָלֵינוּ חֶסֶד לִפְנֵי מַלְכֵי פָרַס לָתֶת־לָנוּ מִחְיָה לְרוֹמֵם אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ וּלְהַעֲמִיד אֶת־חָרְבֹתָיו וְלָתֶת־לָנוּ גָדֵר בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלִָם׃ וְעַתָּה מַה־נֹּאמַר אֱלֹהֵינוּ אַחֲרֵי־זֹאת כִּי עָזַבְנוּ מִצְוֺתֶיךָ׃ אֲשֶׁר צִוִּיתָ בְּיַד עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ נִדָּה הִיא בְּנִדַּת עַמֵּי הָאֲרָצוֹת בְּתוֹעֲבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר מִלְאוּהָ מִפֶּה אֶל־פֶּה בְּטֻמְאָתָם׃ וְעַתָּה בְּנוֹתֵיכֶם אַל־תִּתְּנוּ לִבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם אַל־תִּשְׂאוּ לִבְנֵיכֶם וְלֹא־תִדְרְשׁוּ שְׁלֹמָם וְטוֹבָתָם עַד־עוֹלָם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וַאֲכַלְתֶּם אֶת־טוּב הָאָרֶץ וְהוֹרַשְׁתֶּם לִבְנֵיכֶם עַד־עוֹלָם׃ וְאַחֲרֵי כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ הָרָעִים וּבְאַשְׁמָתֵנוּ הַגְּדֹלָה כִּי אַתָּה אֱלֹהֵינוּ חָשַׂכְתָּ לְמַטָּה מֵעֲוֺנֵנוּ וְנָתַתָּה לָּנוּ פְּלֵיטָה כָּזֹאת׃ הֲנָשׁוּב לְהָפֵר מִצְוֺתֶיךָ וּלְהִתְחַתֵּן בְּעַמֵּי הַתֹּעֵבוֹת הָאֵלֶּה הֲלוֹא תֶאֱנַף־בָּנוּ עַד־כַּלֵּה לְאֵין שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה׃

נפשך בעיני׳ ואשמתינו גדלה עד לשמים׳ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: ועתה ואתה י״ח בטעם תברין וסימ׳ נמסר בהעלתך: בנדת ב׳ וסי׳ ואל אשה בנדת טומאתה׳ בנדת עמי הארצות: בתועבתיהם ג׳ כתובי׳ כן וסי׳ וזכרו פליטיכם אתי׳ ומעל כל תועבתיכם השיבו בידיכם׳ בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה:

אבן עזרא

שקלו׳ מלת השקל חסרה והוא על וראוי כמו שוקל אכי על דברי לשקוד על דלתותי והטעם שקלו עליהם והם הכסף והזהב: הלשכות בית יי׳׳ והטעם שרי הלשכות בית יי׳ וככנס ה״א הדעת על משקל הלשכות והמלה זרה בעבור הסמיכות: וקבלו׳ והם יקבלוהו: לבית אלהינו׳ לצורך ביתו: לכל׳ לכסף ולזהב: על כל׳ פרים כנגד אבות ישראל שהם שנים עשר שבטים רק תשעים וששה שבעים ושבעה כפי יכלתם אין להם טעם׳ פרים וצפירים בלשון נקבות והפך זה נשים פילגשים בלשון זכרים׳ ונשאו את העם׳ כטעם ינשאוהו אנשי מקומו וכבר פורש טעמו: העם ישראל׳ חסר הנסמך והנכון העם עם ישראל: רבו למעלה׳ רבב ורבה ענין אחד להם: נתנו׳ דגש הנון לברוך נון השרש: תחנה׳ כטעם חנינה שחנן עלינו: בעבדותינו׳ פי׳ כי עבדים אנחנו: גדר׳ לבלתי נהיה למרמס: ארץ נדה׳ ענין ריחוק כתרגומו ומשקלו גזה: ואחרי כל הבא עלינו׳ רמז לגלו׳: חשכת למטה מעונינו׳ כאלו מנעת וחשכת מכתוב מקצת עונינו בספר זכרון והנחתם למטה לארץ כטעם ותשליך במצולות ים כל חטאתם: כי

רשי

הלשכות בית יי׳׳ כדי ליתן בלשכות הבית: בשנים עשר לחדש הראשון׳ בשנים עשר לניסן: ויד אלהינו היתה עלינו׳ להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה: במספר במשקל לכל׳ מספר הכלים ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה נשקל כולו כאשר פרעוהו: הבאים מהשבי בני הגולה׳ הללו אשר באו עם עזרא: הקריבו עולות׳ הכל עולה והוראות שעה היתה: ויתנו את דתי המלך׳ הללו עולי גולה ספרו מצות דריוש המלך לגדולי המלך רואי פניו: ופחוות׳ כמו ופחות: עבר הנהר׳ אותן של כל ארץ ישראל הן בעבר הנהר ליושבי בבל: ונשאו׳ שהיו מנשאין ומסיעין: אלה׳ דברים הללו אשר ספרו דתי המלך והשרים של ישראל: לאמר׳ וכן אמרו לי: היתה במעל הזה ראשונה׳ שהם התחילו למעול מעל להתחתן בגויי הארצות: משומם׳ עלוב ושומם׳ כמו שבעת ימים משמים בתוכם: מתעניתי׳ של אכלתי אותו יום: נתנו׳ כמו נתננו׳ דגש הנו״ן תחת חסרון נו״ן אחרת כמו כי עליך נשענו כמו נשעננו ונתנו את בנותינו כמו ונתננו: כהיום הזה׳ כמו שנראה היום הזה שכבר גלו עשרת השבטים ועדיין נשארו בבבל הרבה מן הגולים: ועתה כמעט רגע׳ לפי שעה: תחנה׳ כמו חנינה׳ ולתת לנו יתד׳ לקבוע אותנו בארץ ישראל: יתד כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן: מחיה מעט׳ חיים מועטים כי עבדים אנחנו לדריוש מלך פרס: לא עזבנו׳ לא עזב אותנו: ויט׳ לשון מפעיל׳ כמו מטה הטה עלינו חסדו: גדר׳ שהיו גודרי גדר לשמור מצותיו: נדה׳ טמאה ונעולה: והורשתם׳ את הארץ לבניכם עד עולם: ואחרי כל הבא עלינו׳ אחר כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו במעשינו הרעים: חשכת למטה מעונינו׳ מנעת מעונותינו עד למטה שנפחת עונינו על כפרת גלותינו ויש לנו לפותרו בענין זה מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו וגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו: הנשוב׳ אם נשוב: הלא תאנף בנו׳ תמיה המתקיימת כי אין כח מעשים טובים בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עבירה זו:

קום ט׳ ר״פ בקרי׳ וסימ׳ קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה׳ קום לך פדנה ארם ביתה בתואל׳ קם קדש את העם׳ קום רד לקראת אחאב׳ קום לך צרפתה׳ קום וירדת בית היוצר׳ לך אל נגוה העיר הגדולה׳ ותבירו׳ קום כי עליך הדבר׳ קום קדש חסר: יבוא כל סיפרא מל׳ במ״ב חסרי׳ וסי׳ יבא לעתים מזמנים׳ אשר יבא אל היכל יי׳: יחרם ג׳ וסימ׳ זבח לאלהים יחרם׳ כל חרם אשר יחרם׳ יחרם הוא וכל רכושו: הנשים הנכריות ב׳ דסמיכי וסי׳ גם אתו רב׳ ועתה תנו תורה: והמלאכה ג׳ וסימ׳ היתה דים׳

טו יהוה אלהי ישראל צדיק אתה כי־נשארנו פליטה כהיום הזה הננו לפניך באשמתינו כי אין לעמוד לפניך על־זאת:

יוד א וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל קהל רב־מאד אנשים ונשים וילדים כי־בכו העם הרבה בכה: ויען שכניה בן־יחיאל מבני עולם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה יש־מקוה לישראל על־זאת: ועתה נכרת־ברית לאלהינו להוציא כל־נשים והנולד מהם בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו וכתורה יעשה: קום כי־עליך הדבר ואנחנו עמך חזק ועשה:

ה ויקם עזרא וישבע את־שרי הכהנים הלוים וכל־ישראל לעשות כדבר הזה וישבעו: ויקם עזרא מלפני בית האלהים וילך אל־לשכת יהוחנן בן־אלישיב וילך שם לחם לא־אכל ומים לא־שתה כי מתאבל על־מעל הגולה: ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ ירושלם: וכל אשר לא־יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל־רכושו והוא יבדל מקהל הגולה:

ויקבצו כל־אנשי־יהודה ובנימן ׀ ירושלם לשלשת הימים הוא חדש התשיעי בעשרים בחדש וישבו כל־העם ברחוב בית האלהים מרעידים על־הדבר ומהגשמים:

י ויקם עזרא הכהן ויאמר אלהם אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף על־אשמת ישראל: ועתה תנו תודה ליהוה אלהי־אבתיכם ועשו רצונו והבדלו מעמי הארץ ומן־הנשים הנכריות: ויענו כל־הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות: אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ והמלאכה לא־ליום אחד ולא לשנים כי־הרבינו לפשע בדבר הזה: יעמדו־נא שרינו לכל־הקהל וכל ׀ אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים ועמהם זקני־עיר ועיר ושפטיה עד להשיב חרון אף־אלהינו ממנו עד לדבר הזה:

טו אך יונתן בן־עשהאל ויחזיה בן־תקוה עמדו על־זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרם: ויעשו־כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי האבות לבית אבתם וכלם בשמות וישבו ביום אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר: ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד לחדש הראשון: וימצא מבני הכהנים אשר השיבו נשים נכריות מבני ישוע בן־יוצדק ואחיו מעשיה ואליעזר ויריב וגדליה: ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל־צאן על־אשמתם:

כ ומבני אמר חנני וזבדיה: ומבני חרם מעשיה ואליה ושמעיה ויחיאל ועזיה: ומבני פשחור אליועיני מעשיה ישמעאל נתנאל יוזבד ואלעשה: ומן־הלוים יוזבד ושמעי וקליה הוא קליטא פתחיה יהודה ואליעזר: ומן המשררים אלישיב ומן־השערים שלם וטלם ואורי:

כה ומישראל מבני פרעש רמיה ויזיה ומלכיה ומימן ואלעזר ומלכיה ובניה: ומבני עילם מתניה זכריה ויחיאל ועבדי וירמות ואליה: ומבני זתוא אליועני אלישיב מתניה וירמות וזבד ועזיזא: ומבני בבי יהוחנן חנניה זבי עתלי: ומבני בני משלם מלוך ועדיה ישוב ושאל ירמות:

ל ומבני פחת מואב עדנא וכלל בניה מעשיה מתניה בצלאל ובנוי ומנשה: ובני חרם אליעזר ישיה מלכיה שמעיה שמעון: בנימן מלוך שמריה: מבני חשם מתני מתתה זבד אליפלט ירמי מנשה שמעי: מבני בני מעדי עמרם ואואל:

לה בניה בדיה כלוהי:

לא ליום אחד ולא לשנים׳ גדולה כי לא לאדם: וימצא ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ ומגלת אסתר סי׳ ו׳: יהוחנן כל סיפרא יהוחנן במ״ג יוחנן וסימ׳ ומבני עזגד יוחנן׳ בני לוי ראשי האבות כתובי׳ הלוים בימי אלישיב: מבני ח׳ ר״פ בסיפ׳ וסימ׳ מבני שכניה מבני פרעש זכריה׳ מבני פחת מואב אליהועיני׳ מבני שכניה בן יחזיאל׳ מבני חשם מתני׳ מבני נבג״יעיאל׳ מבני פנחס גרשום׳ מבני יואב עבדיה בן יחיאל׳ מבני בני מעדי עמרם ואואל:

רשי

בכה׳ כמו בכי: ונושב׳ והושבנו: יש מקוה׳ יש תקוה לישראל על כך שהם יכולים להוציא נשיהם הנכריות והנולד מהם ולהוציא כל הבנים הנולדים מן הנשים הנכריות: בעצת יי׳׳ בעצתו וברצונו של הקב״ה: והחרדים במצות אלהינו׳ ירא׳ שמים יוציאום: וכתורה יעשה׳ העושה המעשה הזה אשר יוציא אשתו ובנית הנכרים: ואנחנו עמך׳ להיות מסכימים עמך: קול׳ כרוז: לשלשת הימים׳ לסוף שלשת הימים: חדש התשיעי׳ הוא חדש כסליו: מרעידים על הדבר׳ מתייראים על הדבר מתיראים היו ממכשול עבירה זאת: ומהגשמים׳ ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועלובים: תודה׳ וידוי: והעת גשמים׳ שהגשמים יורדים עלינו: והמלאכה׳ והרחקת עבירה זו אין אתה יכול לתקן כל כך במהירות: לכל הקהל׳ עם כל הקהל: ההושיב׳ אשר הושיב: עד להשיב׳ עד אשר ישיב חרונו של הקב״ה מעלינו: עמדו על זאת׳ לקנתר על דבר זה: עזרום׳ החזיקו ידיהם: לדריוש׳ כמו לדרוש: ויכלו בכל׳ והשלימו את תיקון המעשה מן האנשים אשר הושיבו נשים נכריות כי הוציאום לחדש הראשון עד יום אחד בניסן: ידם׳ עצתם כמו הנה יד יואב בכל זאת: על אשמתם׳ הוראת שעה היתה: ומבני אמר׳ כל אלו כהנים עד ומן הלוים וגו׳: נ״ם

אבן עזרא

כי אין לעמוד׳ פי׳ אין לנו ראוי לעמוד לפניך באשמתינו זאת: בכה׳ על משקל מים מגבה׳ יש מקוה׳ חסר ה״א התימה מן קויתי יי׳ קותה נפשי: ועתה׳ והנולד מהם׳ כמו מהן: בעצת אדני׳ לקרב אל קהל יי׳ או להרחיק ולא מצאנו שהקריבו אחד מהם ואולי הוציאום שלא היו גיורות כרות המואביה וחכמינו ז״ל אמרו בנו הוא לכל דבר חוץ מן הנולד מן השפחה ומן הנכרית והוציאו האמות והבנים: והחרדים במצות אלהינו׳ לבלתי התחתן בם יוציאו בנותיהם: וכתורה יעשה׳ למי שאינו חרד כי נכריחנו להוציא: ומהגשמים׳ ומרוב הגשמים מרעידים: והמלאכה׳ מלאכת הבדל מן הנשים: ההושיב הה״א לידיעה והיא הנכנסת על העוברי׳ והוא כטעם אשר: עד לדבר הזה׳ כמו עד זה מדבר ופירו׳ עוד יעמדו השרים בעבור הענין הזה: ויבדלו עזרא הכהן אנשים׳ חסר וי״ו והטעם ואנשים: לדריוש׳ מלה זרה בעבור היו״ד והוא בנין ארבע אותיות ומבנין הכבד הדגוש ובא בחולם על דרך יסור ישרני קוה קויתי ויברך ברוך והטעם לדרוש: ויכלו בכל׳ הבית במקום שנים והם ויכלו בכל באנשים הושיבו: ויתנו ידם׳ רמז לתקיעת יד בשבועה או נתינת היד כאלם שמוסר עצמו לאחר לעשות רצונו ושאלתו וכן נתנו יד מסרנו עצמנו להם: ואשמים׳ תואר השם ופי׳ ונתנו יד האשמים להקריב איל צאן ואמנו לא מצאנו עונש אשם לבועל נכרית ואולי עצת הראשי׳ היה לעשות כן:

ואנשי' ו' ופי' נמסר בספר שפטי' סי' ט' ובסמו' סי' ב' : ויאמרו ג' בטעם זרקא וסי' ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו' ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים' ויאמרו לי הנשארי' אשר נשארו מן השבי : וחסד ה' וסי' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר' וביאורם בתלים סימן כ"ג ובמשלי סימן כ"א : על בני ישראל ז' דסמיכי בקרי' וסי' ושמו את שמי על בני ישראל' והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על' והיתה לו ולזרעו אחריו ברית' ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו' ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת

וניה מרמות אלישיב : מתניה מתני ויעשו : ובני ובנוי שמעי : ושלמיה ונתן ועדיה : מכנדבי ששי שרי : עזראל ושלמיהו שמריה : שלום אמריה יוסף : מבני נבו יעיאל מתתיה זבד זבינא ידו ויואל בניה : כל אלה נשאי נשים נכריות ויש מהם נשים וישימו בנים :

נחמיה א

דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסלו שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה : ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלם : ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה ובחרפה וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נצתו באש : ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל לפני אלהי השמים : ואמר אנא יהוה אלהי השמים האל הגדול והנורא שמר הברית וחסד לאהביו ולשמרי מצותיו : תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל לפניך היום יומם ולילה על בני ישראל עבדיך ומתודה על חטאות בני ישראל אשר חטאנו לך ואני ובית אבי חטאנו : חבל חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים ואת המשפטים אשר צוית את משה עבדך : זכר נא את הדבר אשר צוית את משה עבדך לאמר אתם תמעלו אני אפיץ אתכם בעמים : ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אם יהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצם והבואותים אל המקום אשר בחרתי לשכן את שמי שם : והם עבדיך ועמך אשר פדית בכחך הגדול ובידך החזקה : אנא אדני תהי נא אזנך קשבת אל תפלת עבדך ואל תפלת עבדיך החפצים ליראה את שמך והצליחה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה ואני הייתי משקה למלך :

ב

ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו : ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב ואירא הרבה מאד : ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש : ויאמר לי המלך על מה זה אתה מבקש ואתפלל אל אלהי השמים : ואמר למלך אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבתי ואבננה : ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני המלך וישלחני ואתנה לו זמן :

המזבח' לכן יתנם עד עת יולדה' תהי נא אזנך קשבת ועיניך פקוחות : והביאותים ב' מל' בקריאה וסי' אל הר קדשי ושמחתים' אל המקום אשר בחרתי : זה כי אם רע לב זהד מן ה' פסו' אית בהון ה' מלין מורדפין מן ב"ב אתין וסימ' אל תירא כי גם זה לך בן' נח את שם את חם ואת יפת' על כן לא בא אל שלחן המלך' כי יד על כס יה מלחמה' אינך חולה אין זה כי אם רע לב : ויאמר לי ח' וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"ג ומשלי סימן ד' :

אבן עזרא

ויש מהם נשים' טעמו ויש מקצת מאלה שהיו להם נשים וכבר שמו בנים והטעם הולידו מהם בנים או וישימו בנים לפני ראשי האבות להתיעץ מה יעשה להם או יגרשו' או אם יקריבום : דברי נחמיה' שנת עשרים' למלכות ארתחשסתא שהוא דריוש : ישבתי ואבכה' ישבתי לארץ או ישבתי משומם : קשבת' תואר דבר על משקל עולת : יומם ולילה' דבק עם מתפלל והפירוש מתפלל היום ואתפלל יומם ולילה פעמים רבות על בני ישראל תשמע תפילתי או היום שלם ופירוש יומם ולילה כי היום עם הלילה יקרא יום : חבול חבלנו' מן מחבלים כרמים ופירושו שחתנו מצותיך : אנא' לשון פיוס : ויהי' ואשא את היין' הנכון כוס היין : ולא הייתי רע לפניו' כי חפץ שרותי : פניך רעים' מענין די מרעע כל אלין והטעם שבורים כדרך החולה : ואתפלל אל אלהי השמים' וכבר התפללתי : והשגל' מן תשגלנה ונקראת כן המזומנת למצות המלך : פחות

רשי

ויש מהם נשים וישימו בנים' ויש מקצתן שהיו להם נשים נכריות שנולדו להם מהם בנים והכל הוציאו הנשים והבנים : דברי נחמיה ונו'' מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה : שנת עשרי'' היא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסת' ובמסכת ראש השנה מצאנו שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שוה מן הכתוב שנאמר למטה ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא ונומ' ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן נאמ' כאן ויהי בחדש כסלו שנת עשרים ונו' הוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה נאמ' ויהי בחדש ניסן שנת עשרים ונו' הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומ' מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שנ' ויהי בחדש ניסן ונו' היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי בחדש כסלו שנת עשרי' ונו' ואין מוקדם ומאוחר בהם לכך זה איני יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונ' : אחד מאחי' אחד מחבירי : ואשאלם על היהודים ונו'' שאלתי להם על ענין פליטת היהודי' אשר נשארו בירושלם מן השבי של בבל : הפליטה' על שם שנצלו מגלות בבל : ועל ירושלם' ועל ענין העיר שאלתי אליהם : ויאמרו לי' השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחילה על ענין היהודים ואחר כך על ענין החומות והשערים : הנשארים שם ונו'' אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלם הם נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהאומות בוזים ומוללים אותם : וחומת ירושלם מפורצת' וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש כיון שמתן שישראל לא בנו חומת העיר ושעריה כי אם בניין בית המקדש לבדו : נצתו' כמו נוצתו : ימים' כמו ימים : אנא' לשון בקשה ותחנה : קשבת' כמו קושבת כי כאשר יאמר מאהב אוהב כן יאמר מן קשב קושב נקושבת : חבול' שם דבר' לשון השחתה ואות נקודת בחטף פתח ואיני יכול לפתרו בלשון פעול שאם כן היה לו לינקד אות בקמץ גדול : חבלנו' לשון השחת' כמו חבולה לא עבולת וכן חבלו מנחם : אם יהיה נדחכם' כעניין שנאמר אם יהיה נדחך ונו' : אנא יי' תהי נא אזנך קשבת' בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו : לעבדך היום ונו'' כך היה מתפלל על עצמו : לפני האיש הזה' לפני המלך : משקה' כמו משקה למלך מצרים וזה שפרשתי למעלה כדברי רבותינו התרשתא הוא נחמיה : לארתחשסתא' הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך : יין לפניו' הביאו יין לפני המלך בחבר : ואשא את היין' ואנכי נשאתי את כוס היין ונתתיהו למלך וכן הוא המנהג שהמביא יין בחבר המלך אינו נושאו ונותנו למלך אבל שר המשקי' מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושאו ונותנו למלך : ולא הייתי רע לפניו' ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים : ואתה אינך חולה' והרי אין אתה חולה : אין זה' אין המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבך עלי להמיתני בסם המות בשתיית כוס זה : ואירא הרבה מאד' ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה : מדוע לא ירעו פני' מדוע לא יהיו פני רעים : אשר העיר' ירושלם שהיא בית קברות אבותי חרבה : על מה אתה מבקש' אי זה דבר תבקש ממני ואעשה לך : ואתפלל' ואמרתי לפני המלך בתפילתי כן יהי רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי : אשר תשלחני' שתתן לי רשות לעלות לירושלם ולבנותה : ויאמר לי המלך' בשעה שדבר אלי המלך היתה אשתו המלכה יושבת אצלו : והשגל' אשתו המלכה כענין שנאמר שגלתיה ולחינתיה שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אצל הפלגש נשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים : עד מתי יהיה מהלכך' מתי תרצה שיהא מהלכך ומסעך : ומתי תשוב' ומתי דעתך לחזור : וישלחני' נתן לי רשות ללכת : ואתנה לו זמן' נתתי לו זמן לחזור : אגרות

ואנשים י' בקריאה וסימ' ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים' החדלתי את דשני' החדלתי את תירושי המשמח' כי נורע דוד' וגברת דוד הוא ואנשים ארומים' אל נתן בן עכבור' ואנשים צדיקים ישפטו' ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול' ויבא חנני אחד מאחי' ואקום לילה אני ואנשים מעט: חרבה ג' וסי' טוב פת חרבה ושלוה בה' ואמר למלך המלך לעולם יחיה' ואומר אליהם אתם רואים' וא' וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה: העמוני ה' מל' בליש' וסימ' ויעל נחש העמוני' ושל אחריו ויאמר

ואומר למלך אם־על־המלך טוב אגרות יתנו־לי על־פחוות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר־אבוא אל־יהודה: ואגרת אל־אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן־לי עצים לקרות את־שערי הבירה אשר־לבית ולחומת העיר ולבית אשר־אבוא אליו ויתן־לי המלך כיד־אלהי הטובה עלי: ואבוא אל־פחוות עבר הנהר ואתנה להם את אגרות המלך וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים: וישמע סנבלט החרני וטוביה העבד העמני וירע להם רעה גדלה אשר־בא אדם לבקש טובה לבני ישראל: ואבוא אל־ירושלם ואהי־שם ימים שלשה: ואקום לילה אני ואנשים מעט עמי ולא־הגדתי לאדם מה אלהי נתן אל־לבי לעשות לירושלם ובהמה אין עמי כי אם־הבהמה אשר אני רכב בה: ואצאה בשער־הגיא לילה ואל־פני עין התנין ואל־שער האשפת ואהי שבר בחומת ירושלם אשר־המ פרוצים ושעריה אכלו באש: ואעבר אל־שער העין ואל־ברכת המלך ואין־מקום לבהמה לעבר תחתי: ואהי עלה בנחל לילה ואהי שבר בחומה ואשוב ואבוא בשער הגיא ואשוב: והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה עד־כן לא הגדתי: ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלם חרבה ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את־חומת ירושלם ולא־נהיה עוד חרפה: ואגיד להם את־יד אלהי אשר־היא טובה עלי ואף־דברי המלך אשר אמר־לי ויאמרו נקום ובנינו ויחזקו ידיהם לטובה: וישמע סנבלט החרני וטביה העבד העמוני וגשם הערבי וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה־הדבר הזה אשר־אתם עשים העל המלך אתם מרדים: ואשיב אותם דבר ואומר להם אלהי השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם אין־חלק וצדקה וזכרון בירושלם:

ג ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את־שער הצאן המה קדשוהו ויעמידו דלתתיו ועד־מגדל המאה קדשוהו עד מגדל חננאל: ועל־ידו בנו אנשי ירחו ועל־ידו בנה זכור בן־אמרי: ואת שער הדגים בנו בני הסנאה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו מנעוליו ובריחיו: ועל־ידם החזיק מרמות בן־אוריה בן־הקוץ ועל־ידם החזיק משלם בן־ברכיה בן־משיזבאל ועל־ידם החזיק צדוק בן־בענא: ועל־ידם החזיקו התקועים ואדיריהם לא־הביאו צורם בעבדת אדניהם:

אליהם נחש' לא יבא עמוני ומואבי' צלק העמוני דד"ה' וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דסיפרא: על ידו ועל ידו ח' דסמיכי וסי' ועל ידו בנו אנשי יריחו ב' בו' ועל ידו החזיק עזיאל בן חרהיה צורפים ב' בו' ועל ידו החזיק חטוש בן חשבניה' שלום בן הלוחש שר חצי פלך' חשביה שר חצי פלך' ויחזק על ידו עזר בן ישוע: ואדיריהם ב' ומ"ל וסי' שלחו צעיריהם למים' ועל ידם החזיקו התקועים' וא' אדיריהם מחזיקים על אחיהם:

רשי

אגרות יתנו לי' סופריך על רשותך ולעתך חותמות בחותמך לפחות של עבר הנהר של כל ארץ ישראל: אשר יעבירוני' ויתיירוני לשלום: עד אשר אבא' לירושלם אשר במדינת יהודה: ואגרת אל אסף' ותשלח כתב אגרת אל אסף: שומר הפרדס' ממונה היה על היערים אשר למלך: לקרות' מסקל חזק לעשות תקרות וקורות לשערי בירת הר הבית שהרי בית המקדש בנו בבנייני אבל שערי חומת הר הבית וחומת החצר אשר סביב בית המקדש לא בנו עדיין: ולחומת העיר' ולעשות קורות לחומת העיר: ולבית אשר אבא אליו' ולעשות בית אשר אשב בו לבורכי: ויתן לי המלך' את כל אשר שאלתי ממנו: כיד' כפי ידו של הקב"ה שהיתה טובה עלי להצליחני: ואתנה להם את אגרות המלך' למען יתיירוני לשלום: שרי חיל ופרשים' שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום: וישמע סנבלט ונג' כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלם וירע בעיניהם כי היו צרי יהודה ובנימן: ואהי שם ימים שלשה' הייתי בירושלם ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מעטים עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקב"ה בלבי: ובהמה אין עמי' כי כל האנשים מעטים אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוצים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בצינעה בלא ידיעת אדם והם הלכו לסבוב ולהפיל חומת העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטים ומסכימים בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר' וכן מוכיח המעשה בתוך הפרצה: ואצאה בשער הגיא' יצאתי באותו שער בלילה עם האנשים אשר עמי ולנגד אותו מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שבחומת העיר והייתי פורץ בחומה והחומה שהיתה נוחה להפילה ולפרוץ בה לפי שהיתה שרופה באש: אשר הם פרוצים' שהם אותם מקומות היו פרוצים והם פרצו בהם יותר: ואעבור אל שער העין' רציתי לעבור אל אותן מקומות שבחומת העיר באותן פרצות ואין מקום באותן פרצו' לעבור ביניהם רוכב על הבהמות שהיו פרצות קטנות: ואהי עולה' והייתי עולה מצד אחד בלילה והייתי סובב בחומה עם האנשים אשר עמי: ואשוב ואבא' וכאשר חזרתי באתי דרך שער הגיא: והסגנים' אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי: עד כן' עד עתה: ואומר אליהם' למחר אמרתי להם: ולא נהיה עוד חרפה' שלא יהיו צרינו בוזזים ושוללים אותנו: כידי' אלהי' אשר נתן לי חן והצלחה לפני המלך: לטובה' הכל נתכוננו לטובה לבנו' חומת העיר ומגדליה: וילעיגו' כאשר שמעו הצרי' שמועת בניין חומת העיר היו מלעיגי' עלינו: העל המלך' אם על המלך אתם מורדים לבנות חומ' העיר כדי למרוד בו: ולכם אין חלק' מה לכם בבניין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה: שער הצאן' כך שמו של שער: המה קדשוהו' לאותו שער בקדושת העיר: דלתותיו' של שער: ועד מגדל המאה' כך שמו של מגדל: ועל ידו' אצל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שבנו אותו בניין של שער הכהן: בנו אנשי יריחו' שכך היה מנהגם הללו היו בוני' כאן בחומת העיר עד תשלום בניינם המוטל עליה' והאחרי' היו בונים סמוך לבניין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה על סכבנית כל החומה: ועל' כמו ועליו מטה מנשה בסמוך וכן פתרונו סמוך לבניין ידו והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא אומ' על ידו ופעמים שהוא אומר עליו ואחריו החזיק: ואת שער הדגים' כך שם השער: המה קרוהו' כתבו הקורות ותקרות על השער' קרוהו מסקל חזק כמו מן קרה דוגמת המקרה במים עליותיו' וקוף של קרוהו אינה נקודה ליכקד בחירק בעניין זה מפני ר"ש של אחריה כמו ברך חרף עשהו וברכתיה והיתה לנוים ונרתים כארבות: מנעוליו' מסגריו שנילייל בלעז: החזיק' בנות הבנין: התקועים' כך היו נקראי' על שם מקומם שהיה תקוע: ואדיריה' עשירי' של תקוע: לא הביאו צואר' לא סייעו בעבודתו של הקב"ה לבנות חומת העיר: ואת

אבן עזרא

פחוות' שלש ופחות חסר למ"ד הפועל: לקרות' מן קורות בתינו: ולבית אשר אבא אליו' הוא בית המלך ופי' הבית שאכנס בו כי הבית הסמוך לחומת העיר הוא בית המקדש: רוכב בה' בעצמה: ואהי שובר' מן ויסבר להשכיל ומלשון חכמינו ז"ל סברא והטעם הייתי חושב ומעיין בחומות: המ פרוצים' על דרך מזה כידך מלכם תדכאו עמי רק אנשי המסורת הפרידום לקבר המלות ולפרש המ"ם הפתוחה רמז לחומות הפתוחות ופרוצות הוא דרך דרש והדרך הראשון בעיני נכון: לעבור תחתי' הפוך הוא וכן הפירוש ואין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור: עד כן' פירוש עד עשותי כן לא הגדתי להם: ויחזקו ידיהם לטובה' בעבור הטובה הידועה שהמלך מטיב לי חזק ידיהם ולבבם: אין חלק וצדקה' אינכם ראויים שתעשו צדקה בבנין ביתו שתהיו נזכרים לפניו: המה קדשוהו' הקדושה כלשונינו היא מעלה גדולה על כן נקראה קדושה וכן יקדים את ביתו קדש: המה קרוהו' שמו קורותיו: ועל ידו' כענין אים על ידו לדגליהם כטעם בעבור וכן ובעבור יד הבונים החזיקו ידם פלוני לבנות: ואדיריהם לא הביאו צוארם בעבודת אדניהם' האדון והשר הממונה עליהם ממשפחתם:

היפנה

לכסא ו׳ וסי׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן׳ כי עשית משפטי ודיני׳ ועל ידם החזיק מלטיה הגבעוני׳ וידבר אתו טובות׳ נשבע ״ לדוד׳ אם ישמרו בניך׃ סימן כל הדין ענינא אחריו הוא ר״פ בט״ב ואחריו וסים׳ ואחריו החזיקו הכהנים׳ ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה׃ אחריו דכתיב אחרי וקרי אחריו ב׳ בענינא וסי׳ החזיק חנניה בן שלמיה׳ החזיק מלכיה בן הצרפי׳ וחד בשמואל כתיב אחרו וקרי אחריו אלעזר בן דודו׳ ושארא אהריו כתיב וקרי׃ ויחזק ה׳ וסים׳ ויקם יהונתן בן שאול׳ ויחזק חרש את צרף מחליק

ואת שער הישנה החזיקו יוידע בן־פסח ומשלם בן־בסודיה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ומנעליו ובריחיו׃ ועל־ידם החזיק מלטיה הגבעני וידון המרנתי אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר הנהר׃ על־ידו החזיק עזיאל בן־חרהיה צורפים ועל־ידו החזיק חנניה בן־הרקחים ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה׃ ועל־ידם החזיק רפיה בן־חור שר חצי פלך ירושלם׃ ועל־ידם החזיק ידיה בן־חרומף ונגד ביתו ועל־ידו החזיק חטוש בן־חשבניה׃ מדה שנית החזיק מלכיה בן־חרם וחשוב בן־פחת מואב ואת מגדל התנורים׃ ועל־ידו החזיק שלום בן־הלוחש שר חצי פלך ירושלם הוא ובנותיו׃ את שער הגיא החזיק חנון וישבי זנוח המה בנוהו ויעמידו דלתתיו מנעליו ובריחיו ואלף אמה בחומה עד שער השפות׃ ואת שער האשפות החזיק מלכיה בן־רכב שר פלך בית־הכרם הוא יבננו ויעמיד דלתתיו מנעליו ובריחיו׃ ואת שער העין החזיק שלון בן־כל־חזה שר פלך המצפה הוא יבננו ויטללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו ובריחיו ואת חומת ברכת השלח לגן־המלך ועד־המעלות היורדות מעיר דויד׃ אחריו החזיק נחמיה בן־עזבוק שר חצי פלך בית־צור עד־נגד קברי דויד ועד הברכה העשויה ועד בית הגברים׃ אחריו החזיקו הלוים רחום בן־בני על־ידו החזיק חשביה שר־חצי־פלך קעילה לפלכו׃ אחריו החזיקו אחיהם בוי בן־חנדד שר חצי פלך קעילה׃ ויחזק על־ידו עזר בן־ישוע שר המצפה מדה שנית מנגד עלת הנשק המקצע׃ אחריו החרה החזיק ברוך בן־זכי מדה שנית מן־המקצע עד־פתח בית אלישיב הכהן הגדול׃ אחריו החזיק מרמות בן־אוריה בן־הקוץ מדה שנית מפתח בית אלישיב ועד־תכלית בית אלישיב׃ ואחריו החזיקו הכהנים אנשי הככר׃ אחריו החזיק בנימן וחשוב נגד ביתם אחריו החזיק עזריה בן־מעשיה בן־ענניה אצל ביתו׃ אחריו החזיק בנוי בן־חנדד מדה שנית מבית עזריה עד־המקצוע ועד־הפנה׃ פלל בן־אוזי מנגד המקצוע והמגדל היוצא מבית המלך העליון אשר לחצר המטרה אחריו פדיה בן־פרעש׃ והנתינים היו ישבים בעפל עד נגד שער המים למזרח והמגדל היוצא׃ אחריו החזיקו התקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת העפל׃ מעל שער הסוסים החזיקו הכהנים איש לנגד ביתו׃ אחריו החזיק צדוק בן־אמר נגד ביתו ואחריו החזיק שמעיה בן־שכניה שמר שער המזרח׃ אחרי החזיק חנניה בן־שלמיה וחנון בן־צלף הששי מדה שני אחריו החזיק משלם בן־ברכיה נגד נשכתו׃ אחרי החזיק מלכיה בן־הצרפי עד־בית הנתינים והרכלים נגד שער המפקד ועד עלית הפנה׃ ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים׃

חצי הספר בפסוקים

ד ויהי כאשר שמע סנבלט כי־אנחנו בונים את־החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על־היהודים׃

פטיש׳ ויחזק על ידו עזר בן ישוע׳ ויחזק את המצדות׳ ויחזק ויבן את כל החומה׳ וכל דסמי׳ לאדכרא דכו׳ ויחזק׳ וט״ו ויחזק בקרי׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ מימן י״ז׃ תכלית ה׳ וסי׳ תכלית שנאה שנאתים׳ ולכל תכלית הוא חוקר׳ אם עד תכלית שדי תמצא׳ עד תכלית אור עם חשך׳ ועד תכלית בית אלישיב׃ והרוכלים ג׳ וחס׳ וסי׳ הנתינים והרכלים׳ הצרפים והרכלים׳ וילינו הרכלים ומכרי כל׃

אבן עזרא

הישנה׳ שם התאר והמתואר חסר׃ אנשי גבעון׳ חסר וי״ו והככון ואנשי גבעון או מלטיה וידון אנשי גבעון והמצפה׃ לכסא פחת עבר הנהר׳ יתכן להיות לכסא שם אים והלמ״ד היא המורה על העצם והטעם החזיקו לבנות לעצם כסא המכונה פחת עבר הנהר וכמוהו פחת מואב או לכסא שם מקום סמוך ומלת פחת עבר שם אים והטעם אלה הנזכרים החזיקו ידם לבנות עד לכסא פחת עבר הנהר והוא הנכון׃ ויעזבו ירושלם׳ מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כי כן עזוב תעזוב עמו׃ חצי פלך׳ כטעם מחוז ותרגום שלשת הנפת תלתא פלכין לכפת דור חד לפלך דור חד׃ ונגד ביתו׳ חסר החזיק׃ בן הלוחש׳ יתכן להיות שם תואר בעבור הא הדעת כי לא יכנס על שם עצם אדם׃ השפות כמו האשפות וכמשך האל״ף בקמצות הה״א׃ כל חוזה׳ שם אים׃ הוא יבננו׳ עתיד תחת עבר או פירוש החזיק פלוני שהוא יבננו׃ ויטללנו׳ מתרגום בצל קורתי בטלל טירותי׃ עלות הנשק שם מקום כטעם קנה׃ החרה החזיק׳ מלשון חרון והטעם החרה אפו על עצמו על עכוב המלאכה והחזיקו ידו במדה שנית והחרה פועל יוצא מבנין הכבד הנוסף וכן ויחר עלי אפו׃ בעפל׳ מגדל גבוה וכן עפל בת ציון ויעפילו ויגביהו ומלת אשר חסר מן הפסוק וכן הוא והנתינים אשר יושבים בעפל החזיקו עמהם׃ מדה שני׳ כמו שנית וכן אל בית הכסים שני׃ נגד נשכתו׳ כמו לשכתו זה אומר בכה וזה אומר בכו׃ האמללים

רשי

ואת שער הישנה׳ כך שמה׃ לכסא פחת עבר הנהר׳ עבר הנהר כסא אחד בנו כדי לישב בו אותו פחת של עבר הנהר׃ צורפים׳ אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם׃ ויעזבו את ירושלם׳ מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה׃ שר חצי פלך ירושלם׳ שר היה על חצי העם שבירושלם׳ פלך לשון דוכסות ומלכות׃ ונגד ביתו׳ כפל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר׃ מדה שנית׳ כלומר מדה אשר בנה חבירו שלמעלה גם הוא בנה כמותו׳ שנית מדה בבנין החומה אינו נופל לומר לשון מדה בבנין השערים לפי שאין להן כי אם בבנין חלק של חומה שלא שיכנו בכל הפרשה בבנין השערים לשון מדה׃ ואת מגדל התנורים׳ גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך כל המגדלים הללו שבפרשה היו בנויים בחומת העיר סביב׃ הוא ובנותיו׳ שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבניין עד שער האשפות ושער האשפות לא היה בכלל׃ שר פלך המצפה׳ שר ודוכוס המצפה׃ הוא יבננו׳ הוא היה בונה אותו שער׃ ויטללנו׳ והוא היה מסכך אותו לשון מטללתא׃ ואת חומת ברכת השלח׳ שהיא נוטה לצד גן המלך׃ ועד המעלות׳ הם היו מכירים מקומות הללו׃ בית צור׳ שם מקום׃ לפלכו׳ מאותה סדרה חצי פלך בנה בניין זה לפלכו כמ״ש דנושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמ׳ מן פלך פלכו שאות אחרונה של שם לדבר מאותיות בג״ד כפ״ת דנושות׃ אחיהם׳ הלוים׃ מנגד עלות הנשק׳ מנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורי׳ אל הנשק לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זין של נשק הגבורים היו נותנין שם כענין שנ׳ ערי מבצר והנשק׃ המקצוע׳ לקרן זוית של חומה׃ החרה׳ פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא על החזיק׃ מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו׳׳ מנגד אותו בית בנה בניינו כנגד ביתם שהיה שם בסמוך לחומה׃ והנתינים היו יושבים בעופל׳ הנתינים היו יושבים באותו מחוז והיו בונים אותו מחוז שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים שלצד המזרח׳ והמגדל היוצא׳ מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא ובולט מבפנים׃ איש לנגד ביתו׳ כל אחד היה בונה כנגד ביתו׃ וחנון בן צלף הששי׳ בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי׃ מדה השני׳ כמו שנית׃ נשכתו׳ כמו לשכתו לשכה אחת היתה לו שם בסמוך לחומה׃ בן הצורפי׳ אים הצורף ונקרא על שם אומנותו׃ ובין עליית הפנה לשער הצאן׳ תחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שנ׳ ויבנו את שער הצאן וגו׳ כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה׃ לפי

שרופות ב׳ א׳ חס׳ וסימ׳ עריכם שרופת אש אדמתכם׳ היחיו את האבנים מערמות העפר : מלפניך ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים וירמיה סוף סימן י״ח: סימן לנהרדעי מערבא על עונם למדינחאי אל עונם׳ וסודאי אמרי ואל עונם : ויהי לב חד מן י״ד פסוק׳ בטעם דרגא ומירכא כפולה משמשים לטפחא וסימ׳ ויבא לו יין וישת׳ למה ותעשה כה לעבדיך׳ אשר לא צוה אותם׳ הלא טוב לנו שוב מצרימה׳ ויקרא לה נכה בשמו׳ נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים׳ אשר לא הגיד לה דודה׳ ויתנו

ויאמר ׀ לפני אחיו וחיל שמרון ויאמר מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את־האבנים מערמות העפר והמה שרופות : וטוביה העמני אצלו ויאמר גם אשר־הם בונים אם־יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם : שמע אלהינו כי־היינו בוזה והשב חרפתם אל־ראשם ותנם לבזה בארץ שביה : ואל־תכס על־עונם וחטאתם מלפניך אל־תמחה כי הכעיסו לנגד הבונים : ונבנה את־החומה ותקשר כל־החומה עד־חציה ויהי לב לעם לעשות : ויהי ׀ כאשר שמע סנבלט וטוביה והערבים והעמנים והאשדודים כי־עלתה ארוכה לחמות ירושלם כי־החלו הפרצים להסתם ויחר להם מאד : ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם בירושלם ולעשות לו תועה : ונתפלל אל־אלהינו ונעמיד משמר עליהם יומם ולילה מפניהם : ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה : ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר־נבוא אל־תוכם והרגנום והשבתנו את־המלאכה : ויהי כאשר־באו היהודים הישבים אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים מכל־המקמות אשר־תשובו עלינו : ואעמיד מתחתיות למקום מאחרי לחומה בצחחיים ואעמיד את־העם למשפחות עם־חרבתיהם רמחיהם וקשתתיהם : וארא ואקום ואמר אל־החרים ואל־הסגנים ואל־יתר העם אל־תיראו מפניהם את־אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו על־אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם : ויהי כאשר שמעו אויבינו כי־נודע לנו ויפר האלהים את־עצתם ונשוב כלנו אל־החומה איש אל־מלאכתו : ויהי ׀ מן־היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחציים מחזיקים והרמחים המגנים והקשתות והשרינים והשרים אחרי כל־בית יהודה : הבונים בחומה והנשאים בסבל עמשים באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח :

אלה נכה אלה דמלכים׳ אני יי׳ נעניתי לו בה׳ וינח לו אליו מסביב דיהושפט׳ הלוא זה אוד מוצל מאש׳ ודי לא ידע תהודעון׳ ויהי ריב ומדון ישא׳ ויהי לב לעם לעשות: ויהי ג׳ בטעם גרמי בסיפרא וסימ׳ ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי׳ ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה׳ ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע: ואמר אל החרים חד מן ד׳ פסוקים אל אל אל על וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י׳ ויש מהם בווי״ן:

רשי

לפני אחיו וחיל שומרון׳ לפני חבריו וחיל שמרון שהיו צרי יהודה: האמללים׳ ענין חלשות ורפיון: מה היהודים׳ מדוע היהודים כך הם עושים: היעזבו להם׳ וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם האומות לבנות: היזבחו׳ אם יזבחו להם את זבחיהם תמיד כמו שהם סבורים: היכלו ביום׳ אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום אחד לומר שלא יניחום האומות לגמור את בניינם: היחיו׳ אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמתן להיות קשות וחזקות מן העפר: והמה שרופות׳ והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בניין החומה שהיו בונים מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלם: מערמות׳ ענין חמרים ותלים: וטוביה העמוני אצלו׳ טוביה היה אצלו של סנבלט: ויאמר׳ וכך היה אומר ומלעיג: גם אשר הם בונים׳ אף הבנין הזה אשר הם בונים: אם יעלה שועל׳ על הבניין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין לבניין תקנה וכל מי שירצה יבוא ויפרוץ בו: שמע אלהינו׳ כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפילה זאת: בארץ שביה׳ שיגלו מעל אדמת׳ כאשר גלינו: ואל תכס׳ כמו ואל תכסה דוגמת וסוד אחר ל׳ תגל׳ כמו ל׳ תגלה: כי הכעיסו׳ אשר הכעיסו נגד הבוני׳ להלעיגם: ותקשר׳ כאשר נתקשרה החומה ונבנת עד חציה אז היה לב העם להוט ומשוך לעשות בניין החומה: כי עלתה ארוכה׳ שנבנתה החומה ארוכה ענין חובש ותרופה: כי החלו הפרוצי׳ להסתם׳ אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצי׳ עד עתה מאין חומה היו עתה סתומי׳ בבניין החומה: ולעשות לו תועה׳ לעשות לו בבנין החומה קלקול והשחתה תעה כמו ודבר על יי׳ תעה: עליהם׳ על הבונים: מפניהם׳ מפני האויבים: ויאמר יהודה׳ כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה: כשל כח הסבל׳ הסובלים ועומסים האבנים והעצים לבניין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים: והעפר הרבה׳ ועדיין יש טיט ואומר הרבה ליתן בבניין החומה לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים: ויאמרו צרינו׳ כך היה נחמיה מספר והולך: לא ידעו ולא יראו׳ כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בנו עד אשר נבא פתאום לתוכם ונהרוג אותם ובדבר זה נשבות ונבטל הבניין: ויהי כאשר באו היהודים׳ ועתה כאשר נאספו הצרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו בינותם בארצותם ואותם יהודים אשר נתחברו עמהם באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו ובענין הזה הערימו היהודים עם האויבים ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו׳: ויאמרו לנו עשר פעמים׳ התרו בנו אותם היהודים על עשר פעמים להלחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכך אמרו לנו מכל המקומ׳ וגו׳ מכל אותן המקומות שתהיו נפוצים שם בבנין החומה אנה ואנה תהיו זהירים להיות נאספים יחד על אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו: ואעמיד מתחתיות לחומה׳ כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלם מאחרי לחומת העיר בצחיחים׳ משפחות: מן העם׳ מגבורים שבהם עם כלי זיין שלהם להלחם באויבינו כאשר יבאו: ואעמיד מתחתיות וגו׳: ואעמיד את העם וגו׳ מקרא זה דוגמת והיו המים אשר תקח מן היאור וגו׳ והיו לדם ביבשת כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך יאבדו וגו׳ עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר וגו׳ לא לנו יי׳ לא לנו וגו׳: וארא ואקום׳ כאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגני׳ לזרזם להלחם באויבינו: על אחיכם׳ בשביל אחיכם: כי נודע לנו הדבר׳ אשר באו להלחם בנו: ונשב כלנו׳ חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד למלאכתו לבניין החומה: ויהי מן היום ההוא׳ ומאותו יום והלאה היו חצי הנבורים עושים בבניין החומה וחצי הגבורים היו מזויינים בכלי זינם לשמור אחיהם העושים במלאכה: והרמחים׳ ו׳ו יתירה כמו ו׳ו של ואיה וענה: והשרים׳ היו מחוברים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה: הבונים בחומה וגו׳׳ אותן שהיו בונים ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זין: השלח׳ כלי קרב׳ כמו מעבור בשלח וכן חברו מנחם: והבונים

אבן עזרא

האמללים׳ חברו כי אומלל אני והם לשון כריתה ושברון הגוף מרוב סבל: היעזבו׳ כראשון ענין מעזיבה: היזבחו׳ כמו לזבח חנכת הבית והטעם היקריבו זבח חנכת הבית: היכלו׳ הישלימו בניינם ביום הידוע שהם משערים להשלים׳ היחיו את האבנים׳ כי האבן השרופה כמת היא נחשבת: בוזה׳ שם דבר על משקל נומה שוחה והטעם לבזיון: לבזה׳ מן להם בזזו: ותקשר׳ כי הפרוצים נסתמו: עלתה ארוכה׳ בעבור אריכות הימים: ולעשות לו תועה׳ לנחמיה או לעם ירושלם ותועה שם דבר על משקל עולה שוחה ופי׳ תועה כי העומד בצרה כתועה שאינו יודע מה יעשה: ונעמיד משמר עליהם׳ בעבורם: ויהי׳ ויאמרו לנו׳ הגידו לנו עשר פעמים כי מכל המקומות אשר תשובו לעת הערב מלבנות משם חפצים לבא עלינו מתחתיות למקום הידוע שסביב משם הבונים בערב: בצחיחים׳ כמו צחיח סלע: ויהי מן היום ההוא׳ והרמחים׳ הוי״ו נוסף או הוא הפוך וככה מחזיקים המגנים והרמחים או טעמו והרמחים בידם: אים

ויש נ׳ רפ׳ וסימ׳ ויש אשר יהיה הענן ימים׳ ויש אשר יהיה הענן מערב׳ ויש תקוה לאחריתך׳ ויש אשר אמרים בנינו ובנותינו׳ ויש אשר אמרים שדותינו׳ ויש אשר אמרים לוינו כסף: והנה אנחנו ג׳ וסי׳ מאלמים אלומים׳ והנה אנחנו בקדש׳ והנה אנחנו כבשים את בנינו: נושים ג׳ ובענין וסימ׳ וימלך לבי עלי׳ וגם אני אחי ונערי נשים׳ השיבו נא להם כהיום: ואמר ד׳ כתי׳ ויאמר וקרי׳ ואמר וסימ׳ ויאמ׳ לי מה אתה רוא׳ דזכריה דמנור׳ זהב תניג׳ דפסוק׳ ויאמ׳ לי מי אתה ויאמ׳ לו עמלקי׳ ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עושים

והבונים איש חרבו אסורים על־מתניו ובונים והתוקע בשופר אצלי: ואמר אל־החרים ואל־הסגנים ואל־יתר העם המלאכה הרבה ורחבה ואנחנו נפרדים על־החומה רחוקים איש מאחיו: במקום אשר תשמעו את־קול השופר שמה תקבצו אלינו אלהינו ילחם לנו: ואנחנו עשים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים: גם בעת ההיא אמרתי לעם איש ונערו ילינו בתוך ירושלם והיו־לנו הלילה משמר והיום מלאכה: ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין־אנחנו פשטים בגדינו איש שלחו המים:

ה ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל־אחיהם היהודים: ויש אשר אמרים בנינו ובנתינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה: ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב: ויש אשר אמרים לוינו כסף למדת המלך שדתינו וכרמינו: ועתה כבשר אחינו בשרנו כבניהם בנינו והנה אנחנו כבשים את־בנינו ואת־בנתינו לעבדים ויש מבנתינו נכבשות ואין לאל ידינו ושדתינו וכרמינו לאחרים: ויחר לי מאד כאשר שמעתי את־זעקתם ואת הדברים האלה: וימלך לבי עלי ואריבה את־החרים ואת־הסגנים ואמרה להם משא איש־באחיו אתם נשאים ואתן עליהם קהלה גדולה: ואמרה להם אנחנו קנינו את־אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו וגם־אתם תמכרו את־אחיכם ונמכרו־לנו ויחרישו ולא מצאו דבר: ויאמר לא־טוב הדבר אשר־אתם עשים הלוא ביראת אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו: וגם־אני אחי ונערי נשים בהם כסף ודגן נעזבה־נא את־המשא הזה: השיבו נא להם כהיום שדתיהם כרמיהם זיתיהם ובתיהם ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נשים בהם: ויאמרו נשיב ומהם לא נבקש כן נעשה כאשר אתה אומר ואקרא את־הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה: גם־חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את־כל־האיש אשר לא־יקים את־הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק ויאמרו כל־הקהל אמן ויהללו את־יהוה ויעש העם כדבר הזה:

הלא ביראת׳ ויאמ׳ להם לא יפתחו שערי ירושלם: ויהללו ד׳ בקריאה וסי׳ ויראו אתה שרי פרעה ויהללו׳ ויהללו את אלהיהם דשמשון׳ עד לשמחה׳ גם חצני נערתי ואמרה:

אבן עזרא

איש שלחו׳ חרבו ורצה לומר כי אינם פושטים בגדיהם וגם כליהם אינם מניחים כי בלכתם אל המשתה בלילה כליהם בידם ויש אומרים שהוא מן התרגום והפשיט נישלח וטעם שלחו הפשטתו וכן הפירוש אין אנחנו מפשיטים בגדינו זולתי איש שצריך הרחיצה והטהרה הוא לבדו היה פושט בגדיו וזהו שלחו המים וזה נכון מאד: משמר׳ מלאכה׳ חסר למ״ד השירות והנכון למשמר למלאכה׳ ותהי צעקת העם׳ הם העניים שהיו צועקים על אחיהם העשירים׳ יש אומרים בנינו ובנותינו רבים ונקחה דגן מאשר נמצא ונאכל ונחיה כי אין אחינו מעניקים אותנו: ויש עורבים׳ משימין בערבון ונקחה דגן מאחינו ברעב: ויש׳ למדת המלך׳ בעבור המס שצוה המלך לתת לנו לוינו כסף על שדותינו וכרמינו: כבשר אחינו בשרינו׳ אף על פי שאנו לוין מהם כי הכתוב אמר לא תהיה לו כנשה והם כובשין בנותינו בחזקה: וימלך׳ תרגום איעבך אימלכינך: כדי בנו׳ כאשנו ודי לנו: ונמכרו לנו׳ פי׳ ואחר שהם נמכרו לנו תמכרו אותם לגוים לא טוב הדבר: ביראת אלהינו׳ בעבור יראתו: תלכו מחרפת הגוים׳ והטעם לא תשמעו חרפתם וזהו בשנת השמטה על כן צעקו העם והעד המספר למטה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים מדריוש המדי שנה ומכרם נ׳ שנים וארבעים לאחשורש הרי מ״ד ונ׳ שנים׳ ולשון משא הקשור בבית הוא כמלוה: ומאת הכסף׳ ומי שהלוה מאה משקלי כסף או דגן ותירוש ויצהר לא תבקשו מהם והפסוק האחר מפרש זה באמרו נשיב נשיב ומהם לא נבקש: ואשביעם׳ על ידי הכהנים כי הם המשביעים כענין והשביע הכהן את האשה על כן קראם: ומהם לא נבקש׳ פירושו ומהם לא נבקש המשוי: חצני׳ זרועי או כנף הכסות יקרא חוצן: נערתי׳ מן וינער יי׳ את מצרים: מביתו׳ מבנין: ויהללו את יי׳׳ ששם בלבם לעשות כן: פתח

רשי

והבונים׳ כיצד הם בונים שהיו כלם חגורי׳ איש חרבו על מתניו ובונים: אצלי׳ הוא היה תדיר אצלי: הרבה׳ היא גדולה: ילחם לנו׳ ילחם בעדינו: איש ונערו׳ כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו: ילינו בתוך ירושלם׳ ובלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה כמנהג שלא היו ישנים כלום: אין אנו פושטי׳ בגדינו׳ תמיד הייתי זריזים במשמר: איש שלחו המים׳ מוסב על אין שלמעלה כמו יפה עתיק מפיכם אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותם במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטי׳ שלחו הפשטתו כמו ופשט את בגדיו דמתורגם ושלח: ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה׳ דלת העם העניים היו צועקים מאד: אל אחיהם היהודים׳ בשביל אחיהם היהודים עשירים: ויש אשר אומרים׳ נותן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם בדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודי׳ עשירים שלא היו רוצים לפרנס׳: ויש אשר אומרי׳ שדותינו וגו׳׳ ויש מהם בעניי׳ שהיו מתאוננים ואומרי׳ שדות וכרמים ובתים נתן לאחרי׳ בערבון ומשכון ליקח דגן למזונותינו: ברעב׳ אחרי שאין מוותרים לנו העשירים מנכסיהם לפרנסותינו: ויש אשר אומרים לוינו כסף׳ ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ומעכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתינו: למדת המלך׳ למס המלך כמו מנדה בלו והלך: ועתה כבשר אחינו בשרינו׳ ועכשיו אנו חשובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים: כבניהם בנינו׳ כבניהם שהם חשובים ומיוחסים כמו כן מיוחסים בנינו: והנה אנחנו כובשים׳ ועתה יש לנו להיות כובשים ונותנים בנינו ובנותינו לאחרים על עסק מזונותינו: ויש מבנתינו נכבשות׳ וכבר יש קצת מבנותינו שהן נכבשות לאחרים לעבדות: ואין לאל ידינו׳ ואין כח בידינו לפדותם: ושדותינו וכרמינו לאחרים׳ אף שדות וכרמים מסרנו ביד אחרים לפרנסתינו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס: וימלך׳ ויועץ לבי בעצמי: ואריבה׳ כתוכחתי על החורים והסגנים שהם העשירים: משא איש באחיו אתם נושאים׳ מלוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש בניהם ובנותיהם ושדותיהם וכרמיהם ובתיהם: ואתן עליהם קהלה גדולה׳ הקהלתי ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם: ואמרה להם׳ וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודים אשר בשביה מיד הגוים שהיו נמכרים להם: כדי בנו׳ באותו די ממון שבידינו: וגם אתם׳ ואף אתם תמכרו לגוים את אחיכם הנכבשים תחת ידיכם לעבדים: ונמכרו לנו׳ והמעשה יבא לידי כך שיהיו מכורים לנו מיד הגוים: לא טוב הדבר׳ רע הדבר בפני הקב״ה: ויחרישו׳ שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב: מחרפת׳ מפני חרפת הגוים שהם אויבינו: וגם אני ואחי ונערי׳ אף אני וחבירי נושים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמחול להם כל ההלואות הללו נושים כמו והנושה בא לקחת: השיבו נא׳ ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיהם: ומאת הכסף׳ ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן והתירוש וגו׳: ויאמרו נשיב׳ והם אמרו להשיב ולמחול הכל: לעשות כדבר הזה׳ שיהיו מוחלים גם הם: גם חצני נערתי׳ אף אני בגדי חצני נערתי כמו והביאו בניך בחוצן נערתי איסקו״לייר בלע״ז כמו התנערי מעפר: ככה ינער׳ ככה ינער הקב״ה מן העולם ומנכסיהם כל אותם שלא יהו מוחלין חובותיהם: נעור ורק׳ בלא נכסים: אחר

ויין ז׳ וסימ׳ ומלכי צדק מלך שלם׳ וגם תבן גם מספוא יש דפילגש בגבעה׳ והיה כנור ונבל ותוף וחליל׳ ויחזק את המצדות דדה״י לאמתם יאמרו איה דגן׳ לחם המודות לא אכלתי ובשר׳ והפחות הראשונים אשר לפני: להרבה ג׳ וסימ׳ ובכל עיר ועיר׳ ואשר היה נעשה ליום אחד׳ הלא הכושים והלובים: ולא נותר ה׳ בקריאה וסימ׳ ולא

גם מיום אשר צוה אתי להיות פחם בארץ יהודה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך שנים שתים עשרה אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי: טו והפחות הראשנים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים גם נעריהם שלטו על העם ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים: וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה לא קנינו וכל נערי קבוצים שם על המלאכה: והיהודים והסגנים מאה וחמשים איש והבאים אלינו מן הגוים אשר סביבתינו על שלחני: ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברות וצפרים נעשו לי ובין עשרת ימים בכל יין להרבה ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבדה על העם הזה: זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה:

ו ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה ולא נותר בה פרץ גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים: וישלח סנבלט וגשם אלי לאמר לכה ונועדה יחדו בכפירים בבקעת אונו והמה חשבים לעשות לי רעה: ואשלחה עליהם מלאכים לאמר מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה כאשר ארפה וירדתי אליכם: וישלחו אלי כדבר הזה ארבע פעמים ואשיב אותם כדבר הזה: ה וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית את נערו ואגרת פתוחה בידו: כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה ואתה הוה להם למלך כדברים האלה: וגם נביאים העמדת לקרא עליך בירושלם לאמר מלך ביהודה ועתה ישמע למלך כדברים האלה ועתה לכה ונועצה יחדו: ואשלחה אליו לאמר לא נהיה כדברים האלה אשר אתה אומר כי מלבך אתה בודאם: כי כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה חזק את ידי: ואני באתי בית שמעיה בן דליה בן מהיטבאל והוא עצור ויאמר נועד אל בית האלהים אל תוך ההיכל ונסגרה דלתות ההיכל כי באים להרגך ולילה באים להרגך: ואמרה האיש כמוני יברח ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל וחי לא אבוא: ואכירה והנה לא אלהים שלחו כי הנבואה דבר עלי וטוביה וסנבלט שכרו:

נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה׳ ולא נותר מהם איש כי אם כלב׳ ולא נותר מהם אחד׳ ולא נותר בו ובכל האנשים׳ ולא נותר בה פרץ: פתוחה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויעזבו את העיר פתוחה׳ ואמרת חרב פתוחה׳ ואגרת פתוחה בידו:

רשי

אשר צוה אותי המלך: פחם׳ כמו פחה׳ שלטון דוגמ׳ רקם שהוא כמו רקה: משנת עשרים׳ למלך דריוש כי אז עלה מבבל שנאמר ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו׳: שנים שתים עשרה׳ שהם שתים עשרה שנה: ואני ואחי׳ אני וחברי אשר באו עמי: לחם הפחה לא אכלתי׳ לחם שהוא ראוי למאכל הפחה שהעם נותנין אותו אל הפחה מן המס: הכבידו על העם׳ הכבידו מס על העם: ויקחו׳ והיו לוקחים מהם בשביל המס לחם ויין אחר כתיכת ארבעים משקלים של כסף וכך היו רגילים בכל שנה: גם נעריהם׳ של פחות: החומה׳ חומת העיר: החזקתי׳ העסקתי לעסוק בה תדיר: ושדה לא קנינו׳ ובשדות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני ובני סיעתי על עסק לוחץ שהיו עוסקין בבניין החומה׳ אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבנין: על המלאכה׳ לבנות תדיר: מאה וחמשים איש׳ היו אוכלים על שלחני לבד הגרים הבאים אלינו מן הגוים שאף הם היו אוכלים על שלחני: ואשר היה נעשה׳ ובכל יום ויום היו אוכלים על שלחני שור אחד ושש צאן וצפרים הרבה: ברורות׳ פתרונו לפי ענינו שש צאן שמנות כענין שנאמר חמש צאן עשויות: נעשו לי׳ לשון תקון כמו ובן הבקר אשר עשה: ובין עשרת ימים׳ ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת ימים: ועם זה׳ ובשביל כל מעשה זה שהייתי מוציא הוצאו׳ כל כך: לחם׳ של מס הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבודת בניין החומה עליהם: ולא נותר בה׳ בחומת העיר: דלתות לא העמדתי׳ שלא נעשו דלתות בשערי העיר: בכפירים׳ שם מקום הוא: אשר בבקעת אונו׳ כך שם הבקעה: והמה חושבים׳ עלי הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם: מלאכה גדולה אני עושה׳ מבנייני העפר: למה תשבות׳ למה תהיה המלאכה בטלה: כאשר ארפה׳ ידי מן הבניין: וירדתי אליכם׳ לדבר ולהועד עליכם: את נערו׳ על ידי נערו: ואגרת פתוחה בידו׳ כתב אגרת שלח לי על ידו: כתוב בה׳ באותה אגרת: בגוים נשמע׳ שנודע לכל הגוים שאתה וכל היהודים חושבים למרוד: וגשמו אומר׳ גשמו הוא גשם הערבי ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר: כדברים האלה׳ מוסב על כתוב זה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאילו נאמר כתוב בה כדברים האלה בגוים נשמע וגו׳: וגם נביאים וגו׳ עד ונועצה יחדיו היה כתוב באגרת: נביאים בעלי לשון׳ כמו בורא ניב שפתים: לאמר׳ שאומרים יש מלך ביהודה: ועתה ישמע למלך׳ אחרי שנקראת מלך ישמע למלך כדברים האלה: כי מלבך׳ הרי כי במקום אלא: בודם׳ קונטרבנט״א בלע״ז כמו אשר בדה מלבו: כי כלם׳ כי כל הגוים: מיראים אותנו׳ מתיראים ממנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגו׳: ועתה חזק את ידי׳ לסייעני בבניין החומה: והוא עצור׳ שמצאו בביתו: ויאמר נועד׳ אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שחד מן סנבלט וחביריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה: כי באים להרגך׳ שהרי יבאו להרגך סנבלט וחביריו: ולילה יבאו׳ ועל כן הזהירו ליכנס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים: האיש כמוני יברח׳ בתמיה׳ אם איש כמוני יברח ליכנס בהיכל: לא אבא׳ לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב״ה שלא יבא ויכנס זר בהיכלו: ואכירה׳ הכרתי בדבריו שלא שלחו הקב״ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה: כי הנבואה דבר עלי׳ שהרי הוא דבר דברים הללו עלי בשם נבואה: שכרו׳ כל אחד ואחד מהם שכרו ונתנו לו שכר להפחידני ולבטל בניין החומה: למען

אבן עזרא

פחם׳ המ״ם נוסף ופחה ופחם כאמנה ואמנם או המ״ם סימן הרבים והטעם פחה שלה׳ והוא הנכו׳ רק הראוי פחתם: לחם הפחה׳ הראוי לפחה: הכבידו׳ חסר עול או משא: בלחם ויין אחר׳ הראוי במאכל אח׳ היו לוקחי׳ מהם שקלי׳ ארבעי׳: ושדה לא קנינו׳ הכהנים אחיו עמו הנזכרים למעלה באמרו אני ואחי: ואשר היה נעשה׳ עבר מבנין נפעל והוא חסר וי״ו והטע׳ ונעשה ופי׳ תקון כמו וימהר לעשות אותו: ובין עשרת ימים׳ למדנו מזה כי יום אחד בין עשרת ימים היתה נעשת סעוד׳ הזאת והיה מוציא בכל יין להיות הרבה בלא חסרון: ועם כל זה לחם הפחה לא בקשתי כי הבשר והיין הרבה רק הלחם מעט ולא כראוי לפחה בעבור הרעב לא בקשתי מן העם כשרים הראשונים לתת לי: על העם׳ כמו אל העם: בכפירים׳ באחד מהם וכן ויקבר בערי גלעד: ואגרת פתוחה בידו׳ פי׳ פרושה כענין ויפרשהו חזקיהו לפני יי׳: וגשמו אומר׳ הוא גשם הערבי והו״ו נוסף כיתר יתרו: ואתה הוה׳ חפץ שתהיה להם למלך: כדברים האלה׳ פי׳ לדבר שלח אלי או פי׳ כדברים האלה שמעתי: אתה בודאם׳ מכזב כמו בדיך מתים יחרישו בחדש אשר בדה מלבו ובלשון חכמינו ז״ל בדאי: כי כולם׳ כטעם כולכם וכן כלם תשובו ובא׳ ופי׳ כלכם מפחידים אותנו כדי שלא תעשה המלאכה: ועתה חזק את ידי לסנבלט הוא אומר על ידי פיוס: והוא עצור׳ לפני הבורא לעבדו כעוצר עצמו מהנאה והעצור בתענית כדואג האדומי שהיה נעצר: כמוני׳ הראשון שבח והשני לשון גנות: כי הנבואה׳ שם דבר והטעם הנבואה מלבו דבר עלי שמעיה: שכרו׳ וי״ו סנבלט תח׳ או: שכרו׳ שם דבר וטעמו הכנ׳ כתנו שכרו והראשון קרוב: למען

בלשן ב׳ וסימ׳ אשר באו עם זרובבל׳ הבאי׳ עם זרובבל ישוע וגו׳: בענה כולהון כתי׳ ה׳ במ״ג כתיב א׳ וסימני׳ בענא בן אחילוד׳ בענא בן חושי׳ ועל ידם החזיק צדוק בן בענא: סימן כל הדין עניינא ר״פ בני עד אנשי בית לחם ומן אנשי בית לחם עד בני עילם ר״פ אנשי: זכיב׳ זקף קמץ וסימ׳ בני זכי שבע מאות וששים׳ וחבירו: בגוי ב׳ זקף קמץ וסי׳ בני בגוי אלפים חמשים וששה׳ בני בגוי אלפים ששים ושבעה: לחזקיה ב׳ וסי׳ בני אטר לחזקיה תשעים ושמנה׳ ולכדונה מקצה שלש שנים׳ וב׳ ליחזקיהו ורבים מביאים מנחה׳ עשר וכבוד׳

למען שכור הוא למען־אירא ואעשה־כן וחטאתי והיה להם לשם רע למען יחרפוני: זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט כמעשיו אלה וגם לנועדיה הנביאה וליתר הנביאים אשר היו מיראים אותי: ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול לחמשים ושנים יום: ויהי כאשר שמעו כל־אויבינו ויראו כל־הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה הזאת: גם בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם הולכות על־טוביה ואשר לטוביה באות אליהם: כי־רבים ביהודה בעלי שבועה לו כי־חתן הוא לשכניה בן־ארח ויהוחנן בנו לקח את־בת־משלם בן ברכיה: גם טובתיו היו אמרים לפני ודברי היו מוציאים לו אגרות שלח טוביה ליראני:

ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות ויפקדו השוערים והמשררים והלוים: ואצוה את־חנני אחי ואת־חנניה שר הבירה על־ירושלם כי־הוא כאיש אמת וירא את־האלהים מרבים: ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם עד־חם השמש ועד הם עמדים יגיפו הדלתות ואחזו והעמיד משמרות ישבי ירושלם איש במשמרו ואיש נגד ביתו: והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים: ויתן אלהי אל־לבי ואקבצה את־החרים ואת־הסגנים ואת־העם להתיחש ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו:

אלה בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל וישובו לירושלם וליהודה איש לעירו: הבאים עם־זרבבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי בלשן מספרת בגוי נחום בענה מספר אנשי עם־ישראל: בני פרעש אלפים מאה ושבעים ושנים: בני שפטיה שלש מאות שבעים ושנים: בני ארח שש מאות חמשים ושנים: בני־פחת מואב לבני ישוע ויואב אלפים ושמנה מאות שמנה עשר: בני עילם אלף מאתים חמשים וארבעה: בני זתוא שמנה מאות ארבעים וחמשה: בני זכי שבע מאות וששים: בני בנוי שש מאות ארבעים ושמנה: בני בבי שש מאות עשרים ושמנה: בני עזגד אלפים שלש מאות עשרים ושנים: בני אדניקם שש מאות ששים ושבעה: בני בגוי אלפים ששים ושבעה: בני עדין

ב׳ יחזקיה דבר ה׳ אשר היה אל הושע׳ אשר היה אל מיכה׳ ואינון ג׳ זוגין מן ב״ב בחד לישן: סימן כל קריאה קרית יערים בס״ב קרית ערים וסי׳ וצלע האלף היבוסי הוא קרית ערים׳ בני קרית כפירה ובארות קדמאה:

אבן עזרא

למען שכור, הוא דבר למען והטעם כי הנבואה דבר למען שהיה שכור: למען אירא ואעשה כן, שאכנס בהיכל: וחטאתי, להם לשם רע, עלי שסגרתי הדלתות: יחרפוני, שפחדתי מהם ונחבאתי: וגם לנועדיה הנביאה, הסכמת המפרשים שמעיה בן דליה וקראו כן בעבור שאמר נועד אל בית האלהים ומלת הנביאה באה על דרך תיבת נועדיה שהיא כטע׳ נקבה בדבור ואיננה על דרך הענין כטעם אמרה קהלת ולאמר כי נועדיה היתה אשה התנבאה עליו שקר הוא הקרוב וסרו כל הטענות ומלת וגם לנועדיה לרבות על שמעיה וזה הנכון: לחמשים ושנים יום, שאלה סנבלט האגרת: ויפלו מאד בעיניהם, כשפלים נופלים ממעלתם ואין להם תקומה לפניהם: אגרות שלח, דבק עם ודברי היו מוציאים והטע׳ מה שדברתי להם שאגרו׳ שלח טוביה ליראני היו מוציאים ומודיעים לו שכך ספרתי להם: כאיש אמת, הכף לאמתת הדבר: ועד הם עומדים יגיפו הדלתות ואחזו, הכתוב בלשונו פעם ידבר עם הנמצא כאילו נעלם ממנו כענין ישקני מנשיקות פיהו: והם עומדים, רמז לחנני וחנניה והטעם בעוד שהם עומדים בשערים הזהירם שיגיפו השערי׳ סגרו הדלתות לפניהם ואמר להם אתם אחוזו הדלתות בבריחים, יגיפו תרגום וסגרת הדלת ותגיפין דשא: והעמד, שם הפועל: החורים, תרגום לבן חיור והוא עין מראה כבבד וממנו נקראו חורי׳: אלה בני המדינה, בפסוק העליון אמר להתיחש והטעם להראות היחס ומצא כתו׳ בו אלה בני המדינה העולי׳ וכאשר נקשרה חומת ירושלם רצה נחמיה שיתיחסו לבית אבותם לבלתי התערב עמהם זרים רבים נוספו שאינם במספר הראשו׳ ורבי׳ יגרעו שכבר מתו ולא היו בימי נחמיה ורבי׳ הולידו בני׳ בתוך ל״ו שנים שנתי׳ לכורש וי״ד לאחשורש וכ׳ לארתחשסתא עד עלות נחמיה ולנמצאים אמר להתיחש, ואם ישאל איש למה אמר כתוב בו אלה בני המדינה העולים ואינם במספר הראשו׳ ויש בראשון שאינו בשני כי בראשון אמר בני ארח תשעה ובשני בני ארח תרנ״ב והנה נוספו הראשונים קכ״ג בני שנאה שלשת אלפים ותר״ל ובשני שלשת אלפים ותתקל ונוספו בשני ויש משפחי׳ בראשון ובשני אינ׳ נזכרים כי בני יורה קי״ב ובשני בני חריף קי״ב, נשיבהו כי הכתוב ידבר כנגד הרוב אמרה להרוג שבעי׳ בני ירובעל ויותם לא נהרג וכן יוצאי ירך יעקב שבעים ויעקב לא יצא מירכו ע׳ ואולי יורה וחריף שני שמות לאיש אחד כשריה לעליה ובשני עזריה רעמיה והמספר השני מעט נוסף על הראשון רק כאמרו אלה העולי׳ להודיע כי בני פלוני לא נגרע אחד מהם ובני פלוני נוספו ובני פלוני נגרעו ומתו מהם וכבר פירשתי כל הענין למעלה: ביום

רשי

למען שכור היה, אמר לי הדברים הללו: למען אירא, כדי שאתירא מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא: והיה להם לשם רע, למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעבירה זו: וגם לנועדיה הנביאה, היא ושאר נביאי השקר קבלו שכר מסנבלט וחביריו כדי להפחידני בנבואות שקריהם: בעשרים וחמשה ימים לחדש אלול בשנת כ׳ לדריוש המלך שבשנת כ׳ לדריוש עלה נחמיה מבבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלם: לחמשים ושנים יום, סוף, נ״ב יום מיום שהתחיל לבנותו נגמר בניין החומה: ויהי כאשר שמעו כל אויבינו, דבר זה שנשלם בניין החומה: ויראו כל הגוים, וכאשר ראו כל האומות שנגמר בניין חומת העיר: ויפלו מאד בעיניהם, נפלו הם עצמם בעיניהם שהיו מואסים בעצמם כי נפל פחד היהודים עליהם: חורי יהודה, שרי יהודה: על טוביה, אל טוביה ישראל רשע היה: ואשר לטוביה, ואגרות אשר לטוביה: כי רבים ביהודה, שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה: כי חתן הוא, אותו טוביה לשכניה: ויהוחנן בנו, של טוביה: בת משלם, אותו משלם שר וגדול היה: גם טובותיו, של טוביה היו מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו: טובותיו, שפרו״ש בלע״ז: היו מוציאים לו, להגיד לו לטוביה: אגרות שלח טוביה, אגרות היה שולח תדיר להפחידני שלא לבנות בניין החומה: ויפקדו, עתה כששו הלוים פקידים על פקידותן להיותן שוערי ומשוררים מן הלוים בבית המקד׳: על ירושלם, לשמור שערי ירושלם: מרבים, מימים רבים: עד חום השמש, עד חצי היום שיהיה היום גדול: ועד הם עומדים, ובעוד שהשערי׳ פתוחים יהיו עומדי׳ שלא יגנבו זו על יגופו וישברו הדלתו׳ והרוצה לצאת יוצא מן העיר והרוצ׳ ליכנס יבא ויכנס כל כך היו עושים מפני האויבים: ואחזו, יאחזו הדלתות לסוגרם: משמרות ישבי ירושלם, מיושבי ירושלם העמידו משמרות גייט״ש בלע״ז: רחבת ידים, רחבת מקום וגדולה: להתייחש, לחקור יחוסן: העולי׳ בראשונה, מאותן היהודים העולים עם עזרא בראשונה: ואמצא כתוב בו, כל אלה הדברים היו כתובי׳ באותה אגרת אלה בני המדינה וגו׳ עד והגורלות הפלנו על קרבן העצים: וליהודה, למדינת יהודה: איש לעירו, כל אחד לעירו: הבאי׳ עם זרובבל, אשר באו משבי הגולה עם זרובבל: ישוע, הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, חשבונות הללו פעמים הם מכווני׳ עם חשבונו׳ של מעלה ופעמי׳ יש שאינ׳ מכווני׳ זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונו׳ כל כך אבל הכלל שוה לכאן ולכאן שכ׳ כל הקהל כאחד וגו׳ ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך והכל מפורש למעלה:

ביום

ואנו ג׳ חס׳ וסימ׳ כי הוא ראשית אנו׳ יהי רעב אנו׳ בני לד חדיד ואנו תנינא דסיפרא׃ הלוים ג׳ רפ׳ וסי׳ הלוים בני ישוע׳ וחבירו׳ הלוים בימי אלישיב׃ ציחא ג׳ כתיב א׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ הנתיני׳ וחברו׳ וציחא וגשפא נתינים תנינא חס׳׃ חגבא ל׳ כתיב א׳ בני לבנא בני חגבא׳ וחד כתיב ה׳ בני לבנה קדמאה׃ חקופא ב׳ וכתי׳ א׳ וסי׳ בני חקופא׳ וחברו בני בקבוק בני חקופא׃ יעלא ל׳ כתיב א׳ קדמ׳ כתיב ה׳ בני מלא בני דרקון בני גדל׃ אבותם ה׳ חס׳ בנביא׳ ובכתובי׳ וסי׳ ויעש יהודה הרע דרחבעם דמלכי׳ על אשר

שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי אָטֵר לְחִזְקִיָּה
תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנָה׃ בְּנֵי חָשֻׁם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים
וּשְׁמֹנָה׃ בְּנֵי בֵצָי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה׃
בְּנֵי חָרִיף מֵאָה שְׁנֵים עָשָׂר׃ בְּנֵי גִבְעוֹן תִּשְׁעִים
וַחֲמִשָּׁה׃ אַנְשֵׁי בֵית־לֶחֶם וּנְטֹפָה מֵאָה
שְׁמֹנִים וּשְׁמֹנָה׃ אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים
וּשְׁמֹנָה׃ אַנְשֵׁי בֵית־עַזְמָוֶת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃
אַנְשֵׁי קִרְיַת יְעָרִים כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת
אַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ אַנְשֵׁי הָרָמָה וָגָבַע שֵׁשׁ
מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ אַנְשֵׁי מִכְמָס מֵאָה
וְעֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעָי מֵאָה
עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ אַנְשֵׁי נְבוֹ אַחֵר חֲמִשִּׁים
וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים
וְאַרְבָּעָה׃ בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃
בְּנֵי יְרֵחוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי
לֹד חָדִיד וְאֹנוֹ שְׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ בְּנֵי
סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים תְּשַׁע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃
הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית יֵשׁוּעַ תְּשַׁע מֵאוֹת
שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃
בְּנֵי פַשְׁחוּר אֶלֶף מָאתַיִם אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה׃ בְּנֵי
חָרִם אֶלֶף שִׁבְעָה עָשָׂר׃ הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ
לְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי לְהוֹדְוָה שִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה׃
הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה׃
הַשֹּׁעֲרִים בְּנֵי־שַׁלֻּם בְּנֵי־אָטֵר בְּנֵי־טַלְמֹן בְּנֵי־
עַקּוּב בְּנֵי חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבָי מֵאָה שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנָה׃
הַנְּתִינִים בְּנֵי־צִחָא בְּנֵי־חֲשֻׂפָא בְּנֵי טַבָּעוֹת׃
בְּנֵי־קֵירֹס בְּנֵי־סִיעָא בְּנֵי פָדוֹן׃ בְּנֵי־לְבָנָא
בְּנֵי־חֲגָבָא בְּנֵי שַׁלְמָי׃ בְּנֵי־חָנָן בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי
גָחַר׃ בְּנֵי־רְאָיָה בְּנֵי־רְצִין בְּנֵי נְקוֹדָא׃ בְּנֵי־
גַזָּם בְּנֵי־עֻזָּא בְּנֵי פָסֵחַ׃ בְּנֵי־בֵסַי בְּנֵי־מְעוּנִים
בְּנֵי נְפוּשְׁסִים׃ בְּנֵי־בַקְבּוּק בְּנֵי־חֲקוּפָא בְּנֵי
חַרְחוּר׃ בְּנֵי־בַצְלִית בְּנֵי־מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא׃
בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־סִיסְרָא בְּנֵי־תָמַח׃ בְּנֵי נְצִיחַ
בְּנֵי חֲטִיפָא׃ בְּנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סוֹטַי בְּנֵי־
סֹפֶרֶת בְּנֵי פְרִידָא׃ בְּנֵי יַעְלָא בְּנֵי־דַרְקוֹן בְּנֵי־
גִדֵּל׃ בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְּנֵי־חַטִּיל בְּנֵי פֹּכֶרֶת הַצְּבָיִים
בְּנֵי אָמוֹן׃ כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם׃ וְאֵלֶּה הָעוֹלִים
מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב אַדּוֹן וְאִמֵּר וְלֹא יָכְלוּ
לְהַגִּיד בֵּית־אֲבוֹתָם וְזַרְעָם אִם מִיִּשְׂרָאֵל הֵם׃
בְּנֵי־דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי נְקוֹדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת
אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ וּמִן־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֳבַיָּה בְּנֵי
הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר לָקַח מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי
אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם׃ אֵלֶּה בִּקְשׁוּ כְתָבָם
הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָא וַיְגֹאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃
וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמֹד הַכֹּהֵן לְאוּרִים וְתֻמִּים׃ כָּל־
הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת
וְשִׁשִּׁים׃ מִלְּבַד עַבְדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה
שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם
מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃
סוּסֵיהֶם שְׁבַע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה
פִּרְדֵיהֶם מָאתַיִם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃
גְּמַלִּים אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה חֲמֹרִים שֵׁשֶׁת
אֲלָפִים שְׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃ וּמִקְצָת
רָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ לַמְּלָאכָה הַתִּרְשָׁתָא נָתַן
לָאוֹצָר זָהָב דַּרְכְּמֹנִים אֶלֶף מִזְרָקוֹת חֲמִשִּׁים
כָּתְנוֹת כֹּהֲנִים שְׁלֹשִׁים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ
לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹת וְכֶסֶף
מָנִים אַלְפַּיִם וּמָאתָיִם׃ וַאֲשֶׁר נָתְנוּ שְׁאֵרִית
הָעָם זָהָב דַּרְכְּמֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹא וְכֶסֶף מָנִים אַלְפָּיִם
וְכָתְנֹת כֹּהֲנִים שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה׃ וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הָעָם
וְהַנְּתִינִים וְכָל־יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם וַיִּגַּע הַחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם׃

ח

וַיֵּאָסְפוּ כָל־
הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל־הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־
הַמָּיִם וַיֹּאמְרוּ לְעֶזְרָא הַסֹּפֵר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר תּוֹרַת
מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבִיא עֶזְרָא
הַכֹּהֵן אֶת־הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקָּהָל מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה
וְכֹל מֵבִין לִשְׁמֹעַ בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃
וַיִּקְרָא־בוֹ לִפְנֵי הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמַּיִם
מִן־הָאוֹר עַד־מַחֲצִית הַיּוֹם נֶגֶד הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים
וְהַמְּבִינִים וְאָזְנֵי כָל־הָעָם אֶל־סֵפֶר הַתּוֹרָה׃
וַיַּעֲמֹד עֶזְרָא הַסֹּפֵר עַל־מִגְדַּל־עֵץ אֲשֶׁר עָשׂוּ
לַדָּבָר וַיַּעֲמֹד אֶצְלוֹ מַתִּתְיָה וְשֶׁמַע וַעֲנָיָה וְאוּרִיָּה
וְחִלְקִיָּה וּמַעֲשֵׂיָה עַל־יְמִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ פְּדָיָה
וּמִישָׁאֵל וּמַלְכִּיָּה וְחָשֻׁם וְחַשְׁבַּדָּנָה זְכַרְיָה מְשֻׁלָּם׃

עזבו את יי׳ דמלכים דשלמה׳ ויהיו הגוים האלה דמלכים׳ ויעשו כן בני הגולה׳ ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל בתרא׳ וכל אוריתא דכו׳ חס׳ במ״ב וסי׳ אלה קריאי העדה נשיאי מטותם אבותם׳ ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי כי מטה אחד׃ ולהם ח׳ וסי׳ ואתה קח לך מכל מאכל׳ וישימו לו לבדו׳ וטפכם אשר אמרתם׳ כי הם ומקניהם יעלו׳ ויהי אחרי בא אמציהו׳ כי הטהרו הכהני׳ והלוים׳ מלבד עבדיהם ואמהותיה׳ דסיפר׳ וחבירו׳ השוערי׳ והשוערי׳ סל בקריאה וסי׳ ויהי כאשר נבנת׳ החומה׳ וישובו הכהני׳ והלוים דסיפ׳ תנינא וקדמא׳ ושאר העם הכהני׳ והלוים והשוערי׳ כי אל הלשכות יביאו׳ והשוערי׳ עקוב טלמון ואחיה׳ שומרי׳ שוערי׳ משמר באספי׳ ויעש לו לשכה גדולה׳ ויעמד השוערים על שערי בית יי׳ ומהלוים סופרים ושוטרים׃ אל ספר ג׳ בקריאה וסי׳ כתב לך את הדברי׳ ויכתוב ירמיהו׳ ויקרא בו לפני הרחוב׃

רש״י

ביום אחד לחדש השביעי׳ הוא יום של ראש השנה׃ מן האור׳ של תחלת היום׃ אל ספר התורה׳ היו כל העם מטים אזניהם׃ אשר עשו לדבר׳ אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו ספר התורה׃ כי

אבן עזרא

ביום אחד לחדש השביעי׳ דבק עם ראש הפסוק והטעם ויביא עזרא את התורה ביום פלוני׃ ויקרא בו׳ רמז לספר התורה׃ מגדל עץ׳ כדמות מגדל כאשר אנחנו עושים פה בבתי כנסיות׃ ובפתחו

אמן אמן ב' דסמיכי וסימ' ואמרה האשה אמן אמן, ויברך עזרא את יי' האלהים הגדול: שכל ה' פתחין וסימ' בלשון תרגום אתתא אתיעצת ואתיהיבת לגברא ספרא, וביאורם והאשה טובת שכל ויפת תואר, יועץ בשכל, נתן הסכל במרומים רבים, איש שכל מבני מחלי, ושום שכל ויבינו במקרא: ועונות ו' סל בליש' בקרי' וסי' אם עונות תשמור יה יי' מי, כמה לי עונות וחטאו, ותורישני עונות נעורי, כי חמה עונות חרב למען תדעון, כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלם, ויתודו על חטאתיה, ועונות אבתיהם,

ה ויפתח עזרא הספר לעיני כל־העם כי־מעל כל־העם היה וכפתחו עמדו כל־העם: ויברך עזרא את־יהוה האלהים הגדול ויענו כל־העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחו ליהוה אפים ארצה: וישוע ובני ושרביה ימין עקוב שבתי הודיה מעשיה קליטא עזריה יוזבד חנן פלאיה והלוים מבינים את־העם לתורה והעם על־עמדם: ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא: ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הספר והלוים המבינים את־העם לכל־העם היום קדש־הוא ליהוה אלהיכם אל־תתאבלו ואל־תבכו כי בוכים כל־העם כשמעם את־דברי התורה: י ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי־קדוש היום לאדנינו ואל־תעצבו כי־חדות יהוה היא מעזכם: והלוים מחשים לכל־העם לאמר הסו כי־היום קדש ואל־תעצבו: וילכו כל־העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם: וביום השני נאספו ראשי האבות לכל־העם הכהנים והלוים אל־עזרא הספר ולהשכיל אל־דברי התורה: וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יהוה ביד־משה אשר ישבו בני־ישראל בסכות בחג בחדש השביעי: טו ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל־עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי־זית ועלי־עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב: ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על־גגו ובחצרתיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: ויעשו כל־הקהל השבים מן־השבי סכות וישבו בסכות כי לא־עשו מימי ישוע בן־נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד: ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן־היום הראשון עד היום האחרון ויעשו־חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט:

ט וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני־ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם: ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתודו על־חטאתיהם ועונות אבתיהם: ויקומו על־עמדם ויקראו בספר תורת יהוה אלהיהם רבעית היום ורבעית מתודים ומשתחוים ליהוה אלהיהם: ויקם על־מעלה הלוים ישוע ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני כנני ויזעקו בקול גדול אל־יהוה אלהיהם: ח ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל בני חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה קומו ברכו את־יהוה אלהיכם מן־העולם עד־העולם ויברכו שם כבדך ומרומם על־כל־ברכה ותהלה: אתה־הוא יהוה לבדך את עשית את־השמים שמי השמים וכל־צבאם הארץ וכל־אשר עליה הימים וכל־אשר בהם ואתה מחיה את־כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יהוה האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את־לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את־ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את־דבריך כי צדיק אתה:

ושארא עונת כתיב: לבדך ג' זקפין בקריאה וסי' מדוע אתה יושב לבדך וכל העם, ויחרד אחימלך לקראת דוד, אתה הוא יי' לבדך אתה עשית את השמים, אנ"ך: ומצאת ג' וסימני' ובקשתם משם את, בלכתך היום מעמדי, ומצאת את לבבו נאמן לפניך:

אבן עזרא

וכפתחו עמדו, העמיד בדיבור ופירושו שתקו והחרישו וכן עמדו לא ענו עוד ויתכן שעמדו על רגליהם לכבוד התורה והעד ויקומו על עמדם וכן אמרו חכמינו ז"ל מימי משה ועד רבן גמליאל היו למדין מעומד: במועל ידיהם, משרש על"ל וכמוהו ועוללתי בעפר קרני והוא כטעם מעלה מן עלה ויעל והם שנים שרשים בענין אחד כמו שונג ומשנה ופי' במועל בנשיאות ידיהם כטעם שאו ידיכם קדש וברכו את יי': מבינים את העם לתורה, הבינום להקשיב התורה: מפורש, פי' דבר מפורש: ושים שכל, שמו שכלם להבין במקרא זאת השומה בעיון הלב כטעם ואתנה את לבי לדעת חכמה: לכל העם, דבק ויאמר שהוא ראש הפסוק: כי חדות יי' היא מעזכם, השמחה היא תעוז אתכם אם תקיימוה כי כן כתוב ושמחת בחגך: מחשים לכל העם, פועל יוצא: הסו, מלעיל בגלגל הפסק וכן ערו ערו עד היסוד בה: ואשר ישמיעו, ועלי עץ שמן ועלי עץ הדס ועלי תמרים והגאון אומר מוסיפים על הענין רק טעמו או עלי עץ שמן או עלי הדס וכן ומקלל אביו ואמו, וההדס והעבות ידענו מן הקבלה שהם עץ אחד וכן אמר המתרגם עבות הדסין על דרך קבלה רק יש בו מינין הנמצאים בשלשה עלים הוא הנקרא מן מעשה עבות ואני מצאתי בשפה עלים והוא הנקרא מכולם להקרא עבות ויש אומ' כי ימצא בשבע' עלים ורבותינו קראו הדס שוטה: ישוע, נקרא בשלשה שמות: יום ביום, פי' ביום הראוי והטעם מענין היום: ויקם על מעלה, שם דבר סמוך והטעם מנהגם להתפלל שם: קומו ברכו, הודו לישראל לברך השם שהוא מן העולם ועד העולם לבאר נכחים הוא אלהיכם אין עוד והטע' ברכוהו אתם ואמרו לפניו יברכו שם כבודך בני אדם ותהיה מרומם על כל ברכה והטעם שירום אחר שיברכוך: השמים, הוא הרקיע ושמי השמים הגלגלים העליונים: כי

רשי

כי מעל כל העם היה, ועל כן ראוהו כלם: וכפתחו עמדו כל העם, וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם, עמדו לשון שתיקה שתקו כמו עמדו ולא ענו עוד: במעל ידיהם, בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב"ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמים: מבינים את העם, שהיו מתרגמין לעם דברי תורה: על עמדם, שהיו עומדין על רגליהם: ושום שכל, ושימת חכמה ושום לשון פעול: היום קדוש, כי יום ראש השנה הוא: כי בוכים כל העם, מפני שלא קיימו התורה כראוי: לאין נכון לו, לעני שאין מזומן לו מאכלו: מחשים, היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד: הסו, לשון שתיקה, כמו ויהס כלב: וביום השני, של ראש השנה: ואשר ישמיעו, וכן אשר ישמיעו קול לחוג את חג הסוכות, וכן מנהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו: ועלי הדס, מפורש במסכת סוכה זהו הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה: ועלי תמרים, ללולב: ועלי עץ עבות, זהו הדס הראוי ללולב כמפורש במסכת סוכה: יום ביום, בכל יום ויום: ואדמה עליהם, העלו עפר על ראשם: מכל בני נכר, ומנשיהם הנכריות כמו שנאמר למעלה: על מעלה הלוים, מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליהם בשעה שיאמרו שירה: מן העולם ועד העולם, מתחלת העולם ועד תכליתו יהא ברוך: ויברכו שם כבודך, עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפילה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הברכות והתהלות שלנו הם, ל"א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר ממה שאין הפה יכולה לדבר: ושמת, טעמו למעלה בשי"ן לפי שמשמעותו בלשון עבר: וכרות עמו, לשון פעול: כי

וחיםו׳ וסימ׳ הגבול דיהושע׳ ראו הפלתי לבם דיהושע׳ והים בקעת לפניהם רפ׳ והים לרחצה הכהנים בו׳ והים עלהם מלמעלה׳ כל הנחלים הולכים אל הים והים: ודבר יא בקריאה וכי׳ יעתה קום צא ודבר על לב עבדיך׳ ומלאך יי׳ דבר אל אליה׳ ויהי המה הולכים והנה רכב איש׳ ואם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר׳ וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך׳ ועתה יען עשותכם׳ מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון׳ אין קורא בצדק׳ הוקם את דברי יהונדב בן רכב ודבר אלהם כה אמר דריש פסוק׳ ועל הר סיני ירדת:

ותרא את־עני אבתינו במצרים ואת־זעקתם
י שמעת על־ים־סוף: ותתן אתת ומפתים בפרעה
ובכל־עבדיו ובכל־עם ארצו כי ידעת כי הזידו
עליהם ותעש־לך שם כהיום הזה: והים בקעת
לפניהם ויעברו בתוך־הים ביבשה ואת־רדפיהם
השלכת במצולת כמו־אבן במים עזים: ובעמוד
ענן הנחיתם יומם ובעמוד אש לילה להאיר להם
את־הדרך אשר ילכו־בה: ועל הר־סיני ירדת
ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים
ותורות אמת חקים ומצות טובים: ואת־שבת
קדשך הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית
להם ביד משה עבדך: ולחם משמים נתתה להם
לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם ותאמר
להם לבוא לרשת את־הארץ אשר־נשאת את־ידך
לתת להם: והם ואבתינו הזידו ויקשו את־ערפם
ולא שמעו אל־מצותיך: וימאנו לשמע ולא־זכרו
נפלאתיך אשר עשית עמהם ויקשו את־ערפם
ויתנו־ראש לשוב לעבדתם במרים ואתה אלוה
סליחות חנון ורחום ארך־אפים ורב־וחסד ולא
עזבתם: אף כי־עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה
אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות
גדלות: ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר
את־עמוד הענן לא־סר מעליהם ביומם להנחתם
בהדרך ואת־עמוד האש בלילה להאיר להם ואת־
כ הדרך אשר ילכו־בה: ורוחך הטובה נתת
להשכילם ומנך לא־מנעת מפיהם ומים נתתה להם
לצמאם: וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא
חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו: ותתן
להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה ויירשו את־
ארץ סיחון ואת־ארץ מלך חשבון ואת־ארץ עוג
מלך־הבשן: ובניהם הרבית ככבבי השמים
ותביאם אל־הארץ אשר־אמרת לאבתיהם לבוא
לרשת: ויבאו הבנים ויירשו את־הארץ ותכנע

לפניהם את־ישבי הארץ הכנענים ותתנם בידם
ואת־מלכיהם ואת־עממי הארץ לעשות בהם
כרצונם: וילכדו ערים בצורות ואדמה שמנה כה
ויירשו בתים מלאים־כל־טוב ברות חצובים
כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב ויאכלו וישבעו
וישמינו ויתעדנו בטובך הגדול: וימרו וימרדו
בך וישלכו את־תורתך אחרי גום ואת־נביאיך
הרגו אשר־העידו בם להשיבם אליך ויעשו נאצות
גדולת: ותתנם ביד צריהם ויצרו להם ובעת
צרתם יצעקו אליך ואתה משמים תשמע וכרחמיך
הרבים תתן להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם:
וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד
איביהם וירדו בהם וישובו ויזעקוך ואתה משמים
תשמע ותצילם ברחמיך רבות עתים: ותעד בהם
להשיבם אל־תורתך והמה הזידו ולא־שמעו
למצותיך ובמשפטיך חטאו־בם אשר־יעשה אדם
וחיה בהם ויתנו כתף סוררת וערפם הקשו ולא
ל שמעו: ותמשך עליהם שנים רבות ותעד בם
ברוחך ביד־נביאיך ולא האזינו ותתנם ביד עמי
הארצת: וברחמיך הרבים לא־עשיתם כלה ולא
עזבתם כי אל־חנון ורחום אתה: ועתה אלהינו
האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד
אל־ימעט לפניך את כל־התלאה אשר־מצאתנו
למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאינו ולאבתינו
ולכל־עמך מימי מלכי אשור עד היום הזה: ואתה
צדיק על כל־הבא עלינו כי־אמת עשית ואנחנו
הרשענו: ואת־מלכינו שרינו כהנינו ואבתינו לא
עשו תורתך ולא הקשיבו אל־מצותיך ולעדותיך
לה אשר העידת בהם: והם במלכותם ובטובך הרב
אשר־נתת להם ובארץ הרחבה והשמנה אשר־
נתתה לפניהם לא עבדוך ולא־שבו ממעליהם
הרעים: הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר־
נתתה לאבתינו לאכל את־פריה ואת־טובה הנה

בלו ד׳ וסימ׳ לא בלו שלמותיכם מעליכם׳ בלו מרב הדרך מאד׳ שלמותיהם לא בלו דעזרא׳ כי הורשתי בלו עצמי: בצורות ב׳ כתיב כן מל׳ ו׳ קדמא וסימ׳ אנה אנחנו עלים אחינו׳ וילכדו ערים בצורת דספרא: טוב בטוב מטוב יט בליש׳ בקריאה וסימ׳ ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך׳ וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי׳ ועיניכם אל תחוס על כליכם׳ ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים׳ ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות׳ תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך׳ וילך חזאל לקראתו׳ אם תאבו ושמעתם טוב הארץ׳ חסדי יי׳ אזכיר תהלות׳ הנה עבדי ירנו מטוב׳ ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יי׳׳ ואפרים עגלה מלומדה׳ ועתה בנותיכם אל תתנו׳ וילכדו ערים בצורת׳ בטוב צדיקים תעלץ קריה׳ לולא האמנתי לראות בטוב׳ אשרי תבחר׳ טוב טעם ודעת׳ יברכך יי׳ מציון: האזינו ג׳ בקריאה וסימ׳ ומעולם לא שמעו׳ וישלח בהם נביאים׳ ותמשך עליהם:

רשי

כי הזידו׳ כי הרשיעו עליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם: ססי׳ רכון בלעז: יומם׳ בכל יום ויום: ודבר׳ כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך: לרעבם׳ מן רעב יאמ׳ לרעבם כמו מן צמא לצמאם: אשר נשאת את ידך׳ בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה: במרי׳ בשביל מרי שלהם: בהדרך׳ כמו בדרך: לפאה׳ כמו להיות לבד זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות: ותכנע׳ והכנעת: ואתה מן השמי׳ תשמע׳ היית שומע: ותמשך עליה׳׳ משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם: על כל הבא׳ על כל מעשה יסוריך הרעים אשר באו עלינו הנה אנחנו עובדי׳ עליה׳ שאנחנו מעלי׳ מס לכל האומות: ותבואתה

ויזעקוך׳ ויזעקו אליך: ותמשך עליהם׳ השנים הם המשוכות והטעם הארכת להם אולי ישובו: ביד נביאיך׳ כאילו רוחך בידם נבואותם: אל ימעט לפניך׳ דבק עם את הקרוב ולא עם התלאה כי אם את העבם לכל וכן את שני האנשים ותכפנו:

אבן עזרא

כי הזידו׳ עשו זדון במשלם עליהם: ודבר עמהם׳ מקור: ואת שבת קדשך׳ הזכיר השבת לבד מעשרת הדברים כי היא ככבדת במנוחה ותוספת שכל: לרעבם׳ הלמד׳ כטע׳ בעבור: ויתנו ראש׳ בדבור ופי׳ אמרו לתת להם ראש כענין נתנה ראש: את עמוד הענן׳ מלת את דבק עם הפעל הוא העמוד שלא סר מעליה׳ ולעולם יבא עם הפועל זולתי זה ומעט אחרים עמו כמו ואת מלכנו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך ובא האחרי ואת הדוב וכשא שה: בהדרך׳ בא אל ככון בהא הדעת: ורוחך הטובה נתת להשכילם׳ זהו ויאצל מן הרוח על שבעים איש הזקנים: לא חסרו׳ חסר דבר: ותחלקם לפאה׳ דבק עם העממים והטעם פזרתם לפאות וברחו מפני ישראל: וישמינו׳ פועל יוצא והטעם והשמינו לבם:

עמי הארצות ח׳ דסמיכי בקריאה בליש׳ וסים׳ ותעשו לכם כהנים׳ הלא תדעו׳ ויכינו המזבח׳ וככלות אלה נגשו׳ והתערבו זרע הקדש׳ ארץ נדה היא׳ ותתנם ביד עמי׳ וכל הנבדל: ולעשות ט׳ו וסים׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימן ח׳: למכור ג׳ מל׳ בליש׳ בקריאה וסים׳ כקונה כמוכר כמלוה כלוה׳ וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח׳ ומוכרים בשבת: מזומנים ב׳ וחס׳ וסים׳ לעתים מזומנים׳ יעמדו נא: ולהביא את בכורי חד מן י׳ פסוקי׳ אית בהון כל כל ומלה במצעות וסים׳ ויאמר אם שמוע תשמעו לקול׳ מיתן

אנחנו עבדים עליה: ותבואתה מרבה למלכים אשר־נתתה עלינו בחטאותינו ועל־גויתנו משלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדלה אנחנו: ובכל־זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו:

יוד א ועל החתומים נחמיה התרשתא בן־חכליה וצדקיה: שריה עזריה ירמיה: פשחור אמריה מלכיה: חטוש שבניה מלוך: ה חרם מרמות עבדיה: דניאל גנתון ברוך: משלם אביה מימן: מעזיה בלגי שמעיה אלה הכהנים: והלוים וישוע בן־אזניה בנוי מבני חנדד קדמיאל: י ואחיהם שבניה הודיה קליטא פלאיה חנן: מיכא רחוב חשביה: זכור שרביה שבניה: הודיה בני בנינו: ראשי העם פרעש פחת מואב עילם זתוא בני: טו בני עזגד בבי: אדניה בגוי עדין: אטר חזקיה עזור: כ הודיה חשם בצי: חריף ענתות נובי: מגפיעש משלם חזיר: משיזבאל צדוק ידוע: פלטיה חנן עניה: הושע חנניה חשוב: הלוחש פלחא שובק: כה רחום חשבנה מעשיה: ואחיה חנן ענן: מלוך חרם בענה: ושאר העם הכהנים הלוים השוערים המשררים הנתינים וכל־הנבדל מעמי הארצות אל־תורת האלהים נשיהם בניהם ובנתיהם כל יודע מבין: מחזיקים על־אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד־האלהים ולשמור ולעשות את־כל־מצות יהוה אדנינו ומשפטיו וחקיו: ל ואשר לא־נתן בנתינו לעמי הארץ ואת־בנתיהם לא נקח לבנינו: ועמי הארץ המביאים את־המקחות וכל־שבר ביום השבת למכור לא־נקח מהם בשבת וביום קדש ונטש את־השנה השביעית ומשא כל־יד: והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו: ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על ישראל וכל מלאכת בית־אלהינו: והגורלות הפלנו על־קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית־אבתינו לעתים מ מזמנים שנה בשנה לבער על־מזבח יהוה אלהינו ככתוב בתורה: לה ולהביא את־בכורי אדמתנו ובכורי כל־פרי כל־עץ שנה בשנה לבית יהוה: ואת־בכרות בנינו ובהמתנו ככתוב בתורה ואת־בכורי בקרינו וצאנינו להביא לבית אלהינו לכהנים המשרתים בבית אלהינו: ואת־ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל־עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל־לשכות בית־אלהינו ומעשר אדמתנו ללוים והם הלוים המעשרים בכל ערי עבדתנו: והיה הכהן בן־אהרן עם־הלוים בעשר הלוים והלוים יעלו את־מעשר המעשר לבית אלהינו אל־הלשכות לבית האוצר: כי אל־הלשכות יביאו בני־ישראל ובני הלוי את־תרומת הדגן התירוש והיצהר ושם כלי המקדש והכהנים המשרתים והשוערים והמשררים ולא נעזב את־בית אלהינו:

יא וישבו שרי־העם בירושלם ושאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן־העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הידות בערים: ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם:

והיה לבבם זה׳ ויתיצבו פנות כל העם׳ רעב כי יהיה בארץ דמלכים׳ בהר מרום ישראל אשתלנו׳ אל ישיא אתכם חזקיהו דד״ה׳ הנה טפחות׳ וישתחוו לו כל מלכי׳ ראיתי כל נקמתם׳ ולהביא את בכורי: בכלהו סיפרי מסרה אשכחנא דנמסר י׳ פסוקי׳ אית בהו׳ כל כל ומלה באמצע ואחרים מסרי י״א וכד נחתית למנינא חזינא דאינהו יתיר ויתיר מן ט״ו׳ ונ״ל דכוונת בעל המסרה באמרו י׳ פסוקי׳ אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא איכא בכל הפסוק שום וכל ולא בכל אלא כל כל ומלה באמצע ודוק דאינון י׳ פסו׳ לחוד דאית בהו׳ כל כל באמצע ושארא טעות דאית בהו׳ כ״ל וכ״ל ובכ״ל בכל:

אבן עזרא

עבדים עליה׳ בעבודה: מרבה למלכים׳ הארץ הוא הפועלת: ובכל זאת׳ רצה לומר בכל זאת הצרה אנו כורתים לעשות אמנה וקיום ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה ושלא נתן מבנותינו לעמי הארץ: המקחות׳ שם לדבר מן לקח כטעם ממכר׳ ושבר בחטים ושעורים׳ שלישית השקל׳ נוסף על מחצית השקל לצורך הענינים הנזכרים: על קרבן העצים׳ שנים חלקים הכהנים הלוים והעם לגורות להביא העצים לעתים מזומנים והענין מפורש בדברי חכמים: לבית אבותינו׳ פירו׳ שתבנוהו: ולהביא את בכורי אדמתינו׳ כעומר ושתי הלחם: כל פרי כל עץ׳ הם הנזכרים בפסוק גפן ותאנה ורמון ושאר העצים והם שבעה מינים וכן אמרו חכמים ז״ל אין מביאין בכורים אלא משבעת המינין בלבד כענין ולקחת מראשית כל פרי האדמה: ואת בכורות בנינו ובהמתנו׳ רצה לומר בהמתנו בהמה טמאה כי אחרי כן בכורות בקרינו וצאננו: ופרי כל עץ תירוש׳ כן הוא פרי תירוש ויצהר: המעשרים׳ לוקחי המעשר: בעשר׳ הלוי בהעשר׳ מבנין הפעיל וכמוהו לשבות בטן לאחותם הדרך והטע׳ בקחת המעשר והוא מעשר מן המעשר: בן

רשי

ותבואתה׳ של ארץ ישראל הרבה מעדני מאכלים למלכי האומות: אשר נתת עלינו׳ שהם מושלים בנו: ובכל זאת׳ ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב״ה להאמין ולבטוח בו: וכותבים׳ ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות: ועל החתום׳ שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצות להיות לנו לעדות: ועל החתומים׳ עתה מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המצות: נחמיה התרשתא׳ שם אחד הוא וזהו שפרשתי להתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין של גוים לפי שהיה משקה למלך: וכל הנבדל׳ הם הגרים שנבדלו מתורת העמים להיות דבוקי׳ ומחוברים ל׳ תורתו של הקב״ה ולשמור מצותיו: על אחיהם׳ עם אחיהם: אדיריהם׳ גדולים שבהם: המקחות׳ הסחורה: שבר׳ תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים: וביום קדש׳ של יום טוב: ונטוש את השנה השביעית׳ כענין שנאמר ובשביעית תשמטנה ונטשתה: ומשא כל יד׳ השמטת מלוה בשביעית: וכל מלאכת בית אלהינו׳ לעשות מן כסף: הפלנו׳ כמה יביא כל אחד: קרבן העצים׳ תקרובת של עצי המערכה למזבח: לבית אבותינו׳ שהוא בית קדושת אבותינו: ובכורי כל פרי עץ׳ בכורים של כל פרי כל האילן הם מדברי חכמים: נביא לכהנים אל לשכות׳ כי הם היו רגילים המעשרים בכל ערי עבודתינו׳ שנוטלים מעשרותיהם בכל ערי ישראל: בעשר׳ לשון בעשור: את מעשר המעשר׳ שהיו הלוים מעשרים מעשר מן המעשר ומביאים אותו לכהנים שלא היו עוזבים את בית המקדש: אחד מן העשרה׳ שבישראל למען ישבו בירושלם לשמור העיר: תשע הידות׳ תשעה חלקים שבישראל: המתנדבים אשר נדבו רוחם אותם להיות יושבים בירושלם לשמור העיר מן האויבים: ואלה

פלוא ג׳ רגשים וסימ׳ ואלה בני בנימין סלוא בן משלם׳ ומן בני בנימן סלא׳ סלו עמק חלקיה׳ חד סלוא מ״ל דמ״ל וחד חס׳ ג׳ וחד חס׳ א׳ דאורי׳ רפי: הסנואה ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימני׳ ויהודה בן הסנואה׳ הודויה בן הסנאה׳ קדמא מ״ל ודין חסר: הגדולי׳ ו׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ גדולי׳ חקרי לב׳ כי עברו בם גם המה׳ כשם הגדולי׳ אשר בארץ דדה״י כי מרפא יניח חטאים גדולים׳ זבדיאל בן הגדולים׳ ויזבחו ביום ההוא: וציחא ג׳ כתיב א׳ וסימ׳ הנתינים בני ציחא׳ וחכירו׳ וציחא וגשפא על הנתינים׳ תנינא דסיפרא צחא כתיב חס׳ ו׳:

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם ובערי יהודה ישבו איש באחזתו בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים ובני עבדי שלמה: ובירושלם ישבו מבני יהודה ומבני בנימן מבני יהודה עתיה בן עזיה בן זכריה בן אמריה בן שפטיה בן מהללאל מבני פרץ: ומעשיה בן ברוך בן כל־חזה בן חזיה בן עדיה בן יויריב בן זכריה בן השלני: כל בני פרץ הישבים בירושלם ארבע מאות ששים ושמנה אנשי חיל: ואלה בני בנימן סלא בן משלם בן יועד בן פדיה בן קוליה בן מעשיה בן איתיאל בן ישעיה: ואחריו גבי סלי תשע מאות עשרים ושמנה: ויואל בן זכרי פקיד עליהם ויהודה בן הסנואה על העיר משנה: מן הכהנים ידעיה בן יויריב יכין: שריה בן חלקיה בן משלם בן צדוק בן מריות בן אחיטוב נגד בית האלהים: ואחיהם עשי המלאכה לבית שמנה מאות עשרים ושנים ועדיה בן ירחם בן פלליה בן אמצי בן זכריה בן פשחור בן מלכיה: ואחיו ראשים לאבות מאתים ארבעים ושנים ועמשסי בן עזראל בן אחזי בן משלמות בן אמר: ואחיהם גברי חיל מאה עשרים ושמנה ופקיד עליהם זבדיאל בן הגדולים: ומן הלוים שמעיה בן חשוב בן עזריקם בן חשביה בן בוני: ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצנה לבית האלהים מראשי הלוים: ומתניה בן מיכא בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה ובקבקיה משנה מאחיו ועבדא בן שמוע בן גלל בן ידיתון: כל הלוים בעיר הקדש מאתים שמנים וארבעה: והשוערים עקוב טלמון ואחיהם השמרים בשערים מאה שבעים ושנים: ושאר ישראל הכהנים הלוים בכל ערי יהודה איש בנחלתו: והנתינים ישבים בעפל וציחא וגשפא על הנתינים: ופקיד הלוים בירושלם עזי בן בני בן חשביה בן מתניה בן מיכא מבני אסף המשררים לנגד מלאכת בית האלהים: כי מצות המלך עליהם ואמנה על המשררים דבר יום ביומו: ופתחיה בן משיזבאל מבני זרח בן יהודה ליד המלך לכל דבר לעם: ואל החצרים בשדתם מבני יהודה ישבו בקרית הארבע ובנתיה ובדיבן ובנתיה וביקבצאל וחצריה: ובישוע ובמלדה ובבית פלט: ובחצר שועל ובבאר שבע ובנתיה: ובצקלג ובמכנה ובבנתיה: ובעין רמון ובצרעה ובירמות: זנח עדלם וחצריהם לכיש ושדתיה עזקה ובנתיה ויחנו מבאר שבע עד גיא הנם: ובני בנימן מגבע מכמש ועיה ובית אל ובנתיה: ענתות נב ענניה: חצור רמה גתים: חדיד צבעים נבלט: לד ואונו גי החרשים: ומן הלוים מחלקות יהודה לבנימין:

יב

ואלה הכהנים והלוים אשר עלו עם זרבבל בן שאלתיאל וישוע שריה ירמיה עזרא: אמריה מלוך חטוש: שכניה רחם מרמת: עדוא גנתוי אביה: מימין מעדיה בלגה: שמעיה ויויריב ידעיה: סלו עמוק חלקיה ידעיה אלה ראשי הכהנים ואחיהם בימי ישוע: והלוים ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות הוא ואחיו: ובקבקיה וענו אחיהם לנגדם למשמרות: וישוע הוליד את יויקים ויויקים הוליד את אלישיב ואלישיב הוליד את יוידע: ויוידע הוליד את יונתן ויונתן הוליד את ידוע:

במכנה ובמכנה ד׳ חס׳ ו׳ בקריאה וסימ׳ ארבע כתפות אל ארבע ב׳ בפסוק׳ ובראש המכונה חצי האמה קומה תנינא דפסוק׳ ובצקלג ובמכנה: ג׳ י׳ ט׳ כתוב י׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י״ח וזכריה סימן י״ד: בנימין י״ז מ״ל וסימ׳ ואביו קרא לו בנימין׳ ואת בנימין אחי יוסף׳ ואל שדי יתן לכם רחמים׳ וירא יוסף אתם את בנימין׳ וישא עיניו וירא את בנימין אחיו׳ והנה עיניכם ראות ועיני׳ בנימין זאב יטרף׳ וממטה בנימין דיהושע׳ אחריך בנימין בעממיך׳ ויעברו בני עמון את הירדן׳ ויהי איש מבן ימין כן כתיב׳ ויבחר לו שאול׳ וידבר גם אבנר קדמא דפסוק׳ אמר אל רחבעם דמלכים׳ ויבא אלי תנמאל בן דודי׳ תקעו שופר בגבעה׳ מן הלוים מחלקות יהודה לבנימין:

רשי

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם׳ היא שנאמר בסמוך ובירושלם ישבו בני יהודה וגו׳: מבני יהודה עתיה וגו׳׳ חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה איכה מוכח כי אם הגדולים והחשובים שבהם: נגיד׳ ממונה: משנה׳ אחר הנגיד: נגיד בית אלהים׳ ממונה על בית אלהים: ואחיהם עושי מלאכה לבית׳ וחבריהם שהיו עובדים עבודות הבית וקרבנותיו: ראשים לאבות׳ ראשי בית אב ממשפחות הכהנים: ופקיד עליהם׳ ממונה עליהם על המלאכה החיצונה׳ אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ועצי המערכה שהיו מביאים מבחוץ: ראש התחלה יהודה לתפלה׳ הוא היה ראש וממונה וגדול לפתוח תחלה ולהודות בתפלה ובזמירות שירותיהם של לוים יהודה כמו יודה והה״א ככנסת בתיבה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף: והשוערים׳ ממונין על שערי המקדש: איש בנחלתו׳ כל אחד בנחלתו היו יושבים: בעופל׳ מקום אחד אשר בירושלם: על הנתנים׳ ממונין על הנתינים: ופקיד הלוים׳ ממונה על הלוים אשר בירושלם: לנגד מלאכת׳ על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני בדק הבית ושאר דברים שמוציאים ממון למעשר הבית כענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה וגו׳: כי מצות המלך עליהם׳ והמלך היה מאמין עליהם בהם: על המשוררים׳ להוציא ממון מאוצר המלך דריוש: דבר יום ביומו׳ כדי לעשות צרכי הבית: ליד המלך׳ אשר היה מוכן לעצת המלך דריוש: לכל דבר׳ לכל הדברים אשר לעם לדבר עליהם אל המלך: מחלקות יהודה לבנימן׳ היו מחלקין במחלקותם אנה ואנה בארץ יהודה ובנימן: וישוע׳ הוא יהושע הכהן הגדול: בימי ישוע׳ שהיו ראשים בימי יהושע כהן גדול: הידות׳ מין כלי שיר לומר שירה: למשמרות׳ כמו שמצינו בדברי הימים שהלוים היו חלוקים לעשרים וארבעה משמרות: וישוע הוליד את יויקים וגו׳׳ כל אלו שבמקרא זה היו כהנים גדולים: ובימי

אבן עזרא

בן הגדולי׳ בן אחד מהגדולי׳׳ ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה׳ שהיא מחוץ לעיר לצורך בית האלהים: ראש התחלה יהודה לתפלה׳ והטעם אסף הוא הראש ובתחלת השירות הוא יהודה לעת התפלה ראשונה ואחרי כן אחיו ובני יהודה על הכנון וכן יהושיע יי׳: ובקבוקיה משנה מאחיו׳ להיו׳ משנה לאסף: וציחא וגישפא על הנתיני׳ פירוש פקידים: ואמנה על המשוררים׳ קיום ותוקף וכן אנחנו כורתי׳ אמנה ליד המלך למצותו: ומן הלוים מחלקות יהודה׳ פי׳ שישבו במחלקות יהודה עד לבנימן: על הידות׳ שם דבר כטעם הודות ליי׳ כי הוא משרשו ומענינו: לשריה

מניין ג׳ ב׳ סל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ לאביה זכרו׳ והכהנים אליקים מעשיה׳ ועל ידו החזיק׳ בתרא חס׳ י׳ בתרא׃ כל ספרא יהוחנן בס״ג יוחנן וסימ׳ בעזרא סימן י׳׃ דויד איש האלהי׳ ג׳ וסימ׳ ויעמד כמשפט דויד׳ וראשי הלוים חשביה׳ ואחיו שמעיה ועזראל מללי׃ לעשות י״ג חס׳ בקרי׳ וסי׳ ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם׳ ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף׳ וחברו׳ ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב׳ אל המלאכה לעשת אתה דויקרא משה אל בצלאל׳ ויקרבו מלפני משה את כל התרומה

ובימי יויקים היו כהנים ראשי האבות לשריה מריה לירמיה חנניה׃ לעזרא משלם לאמריה יהוחנן׃ למלוכי יונתן לשבניה יוסף׃ טו לחרם עדנא למריות חלקי׃ לעדיא זכריה לגנתון משלם׃ לאביה זכרי למנימין למועדיה פלטי׃ לבלגה שמוע לשמעיה יהונתן׃ ולויריב מתני לידעיה עזי׃ לסלי קלי לעמוק עבר׃ כ לחלקיה חשביה לידעיה נתנאל׃ הלוים בימי אלישיב יוידע ויוחנן וידוע כתובים ראשי אבות והכהנים על־מלכות דריוש הפרסי׃ בני לוי ראשי האבות כתובים על־ספר דברי הימים ועד־ימי יוחנן בן־אלישיב׃ וראשי הלוים חשביה שרביה וישוע בן־קדמיאל ואחיהם לנגדם להלל להודות במצות דויד איש־האלהים משמר לעמת משמר׃ כה מתניה ובקבקיה עבדיה משלם טלמון עקוב שמרים שוערים משמר באספי השערים׃ אלה בימי יויקים בן־ישוע בן־יוצדק ובימי נחמיה הפחה ועזרא הכהן הסופר׃

ובחנכת חומת ירושלם בקשו את־הלוים מכל־מקומתם להביאם לירושלם לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכנרות׃ ויאספו בני המשררים ומן־הככר סביבות ירושלם ומן־חצרי נטפתי׃ ל ומבית הגלגל ומשדות גבע ועזמות כי חצרים בנו להם המשררים סביבות ירושלם׃ ויטהרו הכהנים והלוים ויטהרו את־העם ואת־השערים ואת־החומה׃ ואעלה את־שרי יהודה מעל לחומה ואעמידה שתי תודת גדולת ותהלכת לימין מעל לחומה לשער האשפת׃ וילך אחריהם הושעיה וחצי שרי יהודה׃ ועזריה עזרא ומשלם׃ יהודה ובנימן ושמעיה וירמיה׃ לה ומבני הכהנים בחצצרות זכריה בן־יונתן בן־שמעיה בן־מתניה בן־מיכיה בן־זכור בן־אסף׃ ואחיו שמעיה ועזראל מללי גללי מעי נתנאל ויהודה חנני בכלי־שיר דויד איש האלהים ועזרא הסופר לפניהם׃ ועל שער העין ונגדם עלו על־מעלות עיר דויד במעלה לחומה מעל לבית דויד ועד שער המים מזרח׃ והתודה השנית ההולכת למואל ואני אחריה וחצי העם מעל להחומה מעל למגדל התנורים ועד החומה הרחבה׃ ומעל לשער־אפרים ועל־שער הישנה ועל־שער הדגים ומגדל חננאל ומגדל המאה ועד שער הצאן ועמדו בשער המטרה׃ מ ותעמדנה שתי התודת בבית האלהים ואני וחצי הסגנים עמי׃ והכהנים אליקים מעשיה מנימין מיכיה אליועני זכריה חנניה בחצצרות׃ ומעשיה ושמעיה ואלעזר ועזי ויהוחנן ומלכיה ועילם ועזר וישמיעו המשררים ויזרחיה הפקיד׃ ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים וישמחו כי האלהים שמחם שמחה גדולה וגם הנשים והילדים שמחו ותשמע שמחת ירושלם עד־מרחוק׃ ויפקדו ביום ההוא אנשים על־הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות לכנוס בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים כי שמחת יהודה על־הכהנים ועל־הלוים העמדים׃

למליכו ק׳ ס״א למלוכי בת׳ למלוכי קרי · לעדוא ק׳ · אוצרות כנ׳ מקומות מסרתין אוצרות

אשר הביאו בני ישראל׳ מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה׳ כאשר עשה ביום הזה צוה יי׳ לעשת׳ וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח דפסח שני׳ ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח ביום ההוא׳ ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם׳ ובחנכת חומת ירושלם׳ כי עזרא הכין לבבו׃ מכידה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויצו המלך את חלקיה דמלכים׳ ומבני הכהנים בחצרות׳ והכהנים אלשים מעשיה ובנימן׃ שדיו׳ כתיב י׳ בקריאה וסי׳ הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות׳ על שדים סופדים׳ ולבני אהרן הכהן בשדי׳ הנה שמענוה באפרתה׳ אל תשג גבול עולם׳ ויפקדו ביום ההוא אנשים׳ וכל רות דכו׳ כתי׳ י׳ בס״ב כתי׳ ה׳ וסימ׳ ותקם היא וכלתיה ותשב משדה מואב תנינא דפסוק׳ חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך׃

אבן עזרא

לשריה ומריה׳ הא׳ מורה כי שריה ראש למריה או הדבר הפוך׃ באסופי השערים הא׳ תחת האלף מסף והטעם שומרי הספים׃ ואעמידה שתי תודות׳ נקראו כן כי הם מעמידין להודות לשם והם האומרים שיר של תודה׃ ותהלוכות׳ שם על משקל תכחומות אל ואות מענין הלך והטעם שהעמיד אנשי התודות שילכו לצד הימין׃ על מעלות עיר דוד׳ הם מדרגות החומה׃ ההולכת למואל׳ ההולכי׳ למולם שכנגדם והאלף במלת למואל תחת וי״ו ממולי והוי״ו למסך וכמוהו אם לא יגיד וכפה עומו שהוא בו למסך׃ להחומה׳ בה״א הדעת כראוי׃ על הנשכות׳ כמו לשכות זה אומר בכה וזה אומר בכה׃ לאוצרו׳ להיות אוצרו׳׃ מנאות התורה׳ וכן אשר מיכה את מאכלכם והאלף תחת יוד מניות ולא נשתנה בסמיכות וכן במגדות עין גדי או הנסמך חסר וכן הוא מנאות מנאות התורה וכן הארון הארון הברית׃ למשמרת

רשי

ובימי יויקים׳ שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשי בית אב למשמרותם׃ לשריה מריה׳ למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה חנניה היה ראש בית אב וכן כלם ואת אשר לא פרש כל העשרים וארבע משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כלם׃ הלוים בימי אלישיב׳ הלוים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלוים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהני׳ המנויין למעלה בסמוך הם היו ראשי בית אבות במשמרותם בימי אלישיב׃ על מלכות׳ בימי מלכות דריוש היה דבר זה ועד ימי יוחנן כל אותן שהיו ראשי אבות הלוים עד ימי יוחנן כהן גדול מנוין שם בדברי הימים׃ משמר לעמת משמר׳ שהיו חלוקים במשמרותם לומר שירה׃ שוערים משמר׳ שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית׃ באסיפי׳ כמו בסיפי השערים׃ אלה בימי יויקים׳ אלה היו שנערים בימי יויקים׃ ובחנכת חומת ירושלם׳ בתשלום חומת העיר לקדש את העיר׃ ובתודות׳ ובהודאות׃ ומן הככר׳ אשר סביבות ירושלם באו המשוררים׃ ויטהרו׳ תחלה טהרו את עצמן ואחר כך טהרו את אחרים׃ ואת השערים ואת החומה׳ שלא תהיה טומאה שם בעיר׃ מעל לחומה׳ שקדם את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלוי׳ עם שתי תודות סביב לעיר׳ הכל כמפורש במסכת שבועות כדי לקדש את העיר׃ שתי תודות׳ שתי לחמי תודה כל לחם ולחם קרוי תודה׃ ותהלוכות לימין׳ כאשר יצאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה׃ יהודה ובנימן׳ שני שרים היו׃ ואחיו׳ חבריו של זכריה הכהן׃ ועל שער העין׳ לפני שער העין הלכו סביבות העיר׃ ונגדם עלו׳ ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה׃ והתודה השנית ההולכת למול׳ תודה אחרת שהיתה שנית לחברתה היתה הולכת כנגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו׃ ואני אחריה׳ ואני הייתי הולך אחריה של תודה׃ ועמדו׳ שם היו עומדים שלא לילך יותר׃ שתי התודות׳ שנשאו אותם לבית המקדש׃ בחצוצרות׳ היו תוקעין מתוך שמחתן׃ ויפקדו׳ לשון פקידות׃ הנשכות׳ כמו הלשכות של בית המקדש׃ לכנוס בהם׳ ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותם של כהנים ולוי׳ ומשם היו חולקין ביניהם׃ מנאות׳ כמו מנות׃ לכהנים וללוים׳ כהנים היו נוטלים הראוי להם והלוים הראוי להם העומדים ומשמשים שם לפני הקב״ה בתודות והודאות׃ מניות

קדמו ה׳ בקריאה וסימ׳ על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ׳ בלחמו קדמו נודד ׳ קדמו שרים אחר נוגנים ׳ כי לא קדמו את בני ישראל בלחם דסיפרא׳ קדמו עיני אשמרות : ושם היו לפנים חד מן ין מלין בטעם קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ׳ ומדתם מחוץ לעיר׳ אלה הנחלות אשר נחלו׳ ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול׳ וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא׳ הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה׳ ואמרו אליך הגידה נא לנו׳ והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל׳ המשרתים

מה וַיִּשְׁמְרוּ מִשְׁמֶרֶת אֱלֹהֵיהֶם וּמִשְׁמֶרֶת הַטָּהֳרָה וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים כְּמִצְוַת דָּוִיד שְׁלֹמֹה בְנוֹ׃ כִּי־בִימֵי דָוִיד וְאָסָף מִקֶּדֶם רָאשֵׁי הַמְשֹׁרְרִים וְשִׁיר־תְּהִלָּה וְהֹדוֹת לֵאלֹהִים׃ וְכָל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי זְרֻבָּבֶל וּבִימֵי נְחֶמְיָה נֹתְנִים מְנָיוֹת הַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ וּמַקְדִּשִׁים לַלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם מַקְדִּשִׁים לִבְנֵי אַהֲרֹן׃

יג בַּיּוֹם הַהוּא נִקְרָא בְּסֵפֶר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי הָעָם וְנִמְצָא כָּתוּב בּוֹ אֲשֶׁר לֹא־יָבוֹא עַמֹּנִי וּמֹאָבִי בִּקְהַל הָאֱלֹהִים עַד־עוֹלָם׃ כִּי לֹא קִדְּמוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּלֶּחֶם וּבַמָּיִם וַיִּשְׂכֹּר עָלָיו אֶת־בִּלְעָם לְקַלְלוֹ וַיַּהֲפֹךְ אֱלֹהֵינוּ הַקְּלָלָה לִבְרָכָה׃ וַיְהִי כְּשָׁמְעָם אֶת־הַתּוֹרָה וַיַּבְדִּילוּ כָל־עֵרֶב מִיִּשְׂרָאֵל׃ וְלִפְנֵי מִזֶּה אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן נָתוּן

ה בְּלִשְׁכַּת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ קָרוֹב לְטוֹבִיָּה׃ וַיַּעַשׂ לוֹ לִשְׁכָּה גְדוֹלָה וְשָׁם הָיוּ לְפָנִים נֹתְנִים אֶת־הַמִּנְחָה הַלְּבוֹנָה וְהַכֵּלִים וּמַעְשַׂר הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר מִצְוַת הַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים וּתְרוּמַת הַכֹּהֲנִים׃ וּבְכָל־זֶה לֹא הָיִיתִי בִּירוּשָׁלָ͏ִם כִּי בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּאתִי אֶל־הַמֶּלֶךְ וּלְקֵץ יָמִים נִשְׁאַלְתִּי מִן־הַמֶּלֶךְ׃ וָאָבוֹא לִירוּשָׁלָ͏ִם וָאָבִינָה בָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶלְיָשִׁיב לְטוֹבִיָּה לַעֲשׂוֹת לוֹ נִשְׁכָּה בְּחַצְרֵי בֵּית הָאֱלֹהִים׃ וַיֵּרַע לִי מְאֹד וָאַשְׁלִיכָה אֶת־כָּל־כְּלֵי בֵית־טוֹבִיָּה הַחוּץ מִן־הַלִּשְׁכָּה׃ וָאֹמְרָה וַיְטַהֲרוּ הַלְּשָׁכוֹת וָאָשִׁיבָה שָּׁם כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹהִים אֶת־הַמִּנְחָה וְהַלְּבוֹנָה׃

י וָאֵדְעָה כִּי־מְנָיוֹת הַלְוִיִּם לֹא נִתָּנָה וַיִּבְרְחוּ אִישׁ־לְשָׂדֵהוּ הַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה׃ וָאָרִיבָה אֶת־הַסְּגָנִים וָאֹמְרָה מַדּוּעַ נֶעֱזַב בֵּית־הָאֱלֹהִים וָאֶקְבְּצֵם וָאַעֲמִדֵם עַל־עָמְדָם׃ וְכָל־יְהוּדָה הֵבִיאוּ מַעְשַׂר הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר לָאוֹצָרוֹת׃ וָאוֹצְרָה עַל־אוֹצָרוֹת שֶׁלֶמְיָה הַכֹּהֵן וְצָדוֹק הַסּוֹפֵר וּפְדָיָה מִן־הַלְוִיִּם וְעַל־יָדָם חָנָן בֶּן־זַכּוּר בֶּן־מַתַּנְיָה כִּי נֶאֱמָנִים נֶחְשָׁבוּ וַעֲלֵיהֶם לַחֲלֹק לַאֲחֵיהֶם׃ זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי עַל־זֹאת וְאַל־תֶּמַח חֲסָדַי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּבֵית אֱלֹהַי וּבְמִשְׁמָרָיו׃

טו בַּיָּמִים הָהֵמָּה רָאִיתִי בִיהוּדָה דֹרְכִים־גִּתּוֹת בַּשַּׁבָּת וּמְבִיאִים הָעֲרֵמוֹת וְעֹמְסִים עַל־הַחֲמֹרִים וְאַף־יַיִן עֲנָבִים וּתְאֵנִים וְכָל־מַשָּׂא וּמְבִיאִים יְרוּשָׁלַ͏ִם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וָאָעִיד בְּיוֹם מִכְרָם צָיִד׃ וְהַצֹּרִים יָשְׁבוּ בָהּ מְבִיאִים דָּאג וְכָל־מֶכֶר וּמֹכְרִים בַּשַּׁבָּת לִבְנֵי יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלָ͏ִם׃ וָאָרִיבָה אֵת חֹרֵי יְהוּדָה וָאֹמְרָה לָהֶם מָה־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמְחַלְּלִים אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּבֵא אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת וְעַל הָעִיר הַזֹּאת וְאַתֶּם מוֹסִיפִים חָרוֹן עַל־יִשְׂרָאֵל לְחַלֵּל אֶת־הַשַּׁבָּת׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר צָלְלוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם לִפְנֵי הַשַּׁבָּת וָאֹמְרָה וַיִּסָּגְרוּ הַדְּלָתוֹת וָאֹמְרָה אֲשֶׁר לֹא יִפְתָּחוּם עַד אַחַר הַשַּׁבָּת וּמִנְּעָרַי הֶעֱמַדְתִּי עַל־הַשְּׁעָרִים לֹא־יָבוֹא מַשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃

כ וַיָּלִינוּ הָרֹכְלִים וּמֹכְרֵי כָל־מִמְכָּר מִחוּץ לִירוּשָׁלָ͏ִם פַּעַם וּשְׁתָּיִם׃ וָאָעִידָה בָהֶם וָאֹמְרָה אֲלֵיהֶם מַדּוּעַ אַתֶּם לֵנִים נֶגֶד הַחוֹמָה אִם־תִּשְׁנוּ יָד אֶשְׁלַח בָּכֶם מִן־הָעֵת הַהִיא לֹא־בָאוּ בַּשַּׁבָּת׃

את המלך דויקהל דוד דה״ה׳ צאי לערי יהודה דויקבץ׳ וירם יאשיהו לבני העם צאן׳ ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים׳ תהי נא אזנך קשבת דעזרא׳ גם אני אצני נערתי׳ ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים׳ ועמסים על החמרים׳ ומה חשחן ובני תורין ב׳ מנהון כו׳ משרתים: ההמה י״ב בקריאה וסימ׳ ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו׳ כי עד הימים ההמה היו בני ישראל׳ לכן כה אמר יי׳ על הנביאים׳ וכן תהיה מגפת הסוס הפרד והגמל׳ והיה כי תרבו ופריתם בארץ׳ בימים ההמה ילכו בית יהודה על׳ לא אעשה אתכם כלה׳ יבאו בית ישראל׳ וגם על העבדים ועל השפחות׳ אשר אשיב את שבות יהודה׳ יחזיקו עשרה אנשים׳ בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות: צללו ג׳ בקריאה וסימ׳ צללו כעפרת במים אדירים׳ לקול צללו שפתי יבא רקב׳ ויהי כאשר צללו שערי ירושלם׳ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים:

רשי

מניות׳ כמו מנות: ומקדישים ללוים׳ והיו נותנים המעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים: כל ערב׳ כל תערובת האומות כמו וגם ערב רב עלה אתם: ולפני מזה׳ ומקודם לכן: קרוב לטוביה׳ אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חברו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה: ויעש׳ אלישיב: לפנים׳ שם היו נותנים קודם שבאתי לירושלם: מנות הלוים׳ מתנות הראויות ללוים: ובכל זה׳ ובכל המעשה הזה באתי אל המלך וחזרתי לבבל: נשאלתי׳ שנתן לי רשות לעלות לירושלם ולחזור: ואומרה׳ צויתי לטהר ויטהרו הלשכות וגו׳: מניות׳ מנות: לא נתנה׳ שלא נתנו ישראל שם המתנות ועל כן ברחו והלכו להם אנה ואנה לשאול מתנותם ולא היו עוסקים כל כך בעבודתם: ואקבצם׳ קבצתי את הכהנים והלוים להעמידם על משמרותם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנותם כי נאמנים היו לחלוק המתנות ביניהם: הערמות׳ אלומות של תבואה: ואעיד׳ העידותי בהם שלא לעשות: ביום מכרם ציד׳ ביום שהיו מוכרים מזון וציד ציד כמו ויתן להם צדה לדרך: והצורים׳ סוחרים של צור מביאים דגים למכור: ויהי כאשר צללו׳ כאשר כנו הצללים של ערב שבת בשערים צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד לאחר השבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם: וילינו׳ והיו לנים הרוכלים והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלם פעם אחת ושתי פעמים כדי שיבאו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשבת: ואמרה אליהם׳ התרתי באותם הרוכלים: אם תשנו׳ אם תוסיפו לעשות פעם שנייה: מן העת׳ מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת:

אבן עזרא

ומשמרת הטהרה׳ הוא מגזר׳ חכמה וממשקלה רק בעבור אות הגרון והיה ההא האמצעית נהפכו התנועות להרחיב הקריאה: כי בימי דוד ואסף מקדם׳ רצה לומר על מנהגם ותקונם למשוררים מקדם כן הפקידו אלה משוררים תחתם: ולפני מזה׳ פי׳ וקודם זה ההבדל: ויעש לו לשכה גדולה׳ אלישיב העושה לטוביה ובלשכתו של טוביה היו שמים העניינים הנזכרים: מניות הלוים׳ שצוה השם לתת להם: לא נתנה׳ על אחת ידבר כי המלה מיוחדת מן הרבות והם מניות: ואוצרה׳ פועל נגזר מן אוצרות והטע׳ הפקדתי נזבר עליה׳: ואעיד ביום מכרם ציד׳ הראוי ואעיד בם: מביאים דאג׳ הא״לף עי״ן הפועל וכן ויקאם שאון: ויהי כאשר צללו שערי ירושלם׳ מענין צל והטעם הגעת הצל אל השערים: לא יבא משא׳ כי׳ שלא יבאו הרוכלים הם הסוחרים מערבים ענינים רבים על כן מערב הדברים נקרא רכיל: אם תשנו׳ אם תלינו שם פעם שנית: יד אשלח בכם׳ להכות או להרוג אתכם: מטהרים

הוסיפו

ברב ז׳ וחס׳ וסים׳ גפן בוקק ישראל׳ חנני אלהים כחסדך׳ ענני יי׳ כי טוב חסדך׳ ויזכר להם בריתו וינחם׳ הללוהו כרב גדלו׳ כי אם הוגה ורחם׳ וחוסה עלי כרב חסדך׳ וחד וכרב וחס׳ אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו: הלוא ט׳ מלאי׳ בכתו׳ וסי׳ הלוא משנאיך יי׳ אשנא׳ הלוא יתעו חרשי רע׳ הלוא שמעת בתי׳ הלוא צויתי את הנערי׳ הלוא הם כתובים דמגלת אסתר׳ הלוא ביראת אלהינו תלכו׳ הלא כה עשו אבתיכם דסוף סיפרא׳ הלוא על אלה חטא שלמה דסוף סיפרא׳ הלוא תאנף בנו עד כלה: זלא״ל

וָאֹמְרָה לַלְוִיִּם אֲשֶׁר יִהְיוּ מִטַּהֲרִים וּבָאִים שֹׁמְרִים הַשְּׁעָרִים לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת גַּם־זֹאת זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי וְחוּסָה עָלַי כְּרֹב חַסְדֶּךָ׃ גַּם ׀ בַּיָּמִים הָהֵם רָאִיתִי אֶת־הַיְּהוּדִים הֹשִׁיבוּ נָשִׁים אַשְׁדּוֹדִיּוֹת עַמֳּנִיּוֹת מוֹאֲבִיּוֹת׃ וּבְנֵיהֶם חֲצִי מְדַבֵּר אַשְׁדּוֹדִית וְאֵינָם מַכִּירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית וְכִלְשׁוֹן עַם וָעָם׃ כה וָאָרִיב עִמָּם וָאֲקַלְלֵם וָאַכֶּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וָאֶמְרְטֵם וָאַשְׁבִּיעֵם בֵּאלֹהִים אִם־תִּתְּנוּ בְנֹתֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וְאִם־תִּשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לִבְנֵיכֶם וְלָכֶם׃ הֲלוֹא עַל־אֵלֶּה חָטָא־שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וּבַגּוֹיִם הָרַבִּים לֹא־הָיָה מֶלֶךְ כָּמֹהוּ וְאָהוּב לֵאלֹהָיו הָיָה וַיִּתְּנֵהוּ אֱלֹהִים מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל גַּם־אוֹתוֹ הֶחֱטִיאוּ הַנָּשִׁים הַנָּכְרִיּוֹת׃ וְלָכֶם הֲנִשְׁמַע לַעֲשֹׂת אֵת כָּל־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לִמְעֹל בֵּאלֹהֵינוּ לְהֹשִׁיב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת׃ וּמִבְּנֵי יוֹיָדָע בֶּן־אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל חָתָן לְסַנְבַלַּט הַחֹרֹנִי וָאַבְרִיחֵהוּ מֵעָלָי׃ זָכְרָה לָהֶם אֱלֹהָי עַל גָּאֳלֵי הַכְּהֻנָּה וּבְרִית הַכְּהֻנָּה וְהַלְוִיִּם׃ וְטִהַרְתִּים מִכָּל־נֵכָר וָאַעֲמִידָה מִשְׁמָרוֹת לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם אִישׁ בִּמְלַאכְתּוֹ׃ וּלְקֻרְבַּן הָעֵצִים בְּעִתִּים מְזֻמָּנוֹת וְלַבִּכּוּרִים זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי לְטוֹבָה׃

סכום פסוקי דעזרא שש מאות ושמונים ושמונה
וסימן תרפ״ח וחציו ובין עלית הפנה׃

אבן עזרא

מטהרים · הראוי מתטהרים : ואקללם · הוא החרם והנדוי והטעם החרמתים בדיני׳ : ואשביעם · לעם ירושלם לבלתי התחתן בהם : ולכם הנשמע · יתכן שהוא כפעל מן העתיד סימן המדברים בעד עצמם והוא הקרוב : זכרה להם · לתת להם שכרם על הנגאלים מן הכהונה ונגאלים מברית הכהונה והלוים בקחתם נשים נכריות : גאלי הכהונה · שם התואר על משקל תאומי צביה והם כדמות פעולי׳ בענין ריק בגלל האל״ף שהוא אות הגרון נקדוהו כן להרחיב מקראו וטעם גאלי כטעם מותרי׳ : ולקרבן · בעבור קרבן העצי׳ שסדרתי להביא הכהני׳ והלוים והעם לעתים מזומנים ובעבור הבכורים שצויתיו להביא לבית יי׳ זכרה לי אלהי לטובה :

נשלם פירוש ספר עזרא

רשי

הושיבו נשים · אשר נשאו להם נשים נכריות : חצי מדבר · הרבה מבניהם אין מדברים לשון אשדודי כאמותם : ואכה · נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם : גם אותו החטיאו · כל שכן שתהיו חוטאים על ידי נשיכם נכריות וזהו שכ׳ בסמוך ולכם הנשמע וגו׳ בתמיה לומר שלמה מלך ישראל נמצא חוטא ע׳ נשיו נכריות ואתם נשאתם נשים נכריות להיות חוטאין : ומבני יוידע · חתן לסנבלט · אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר היהודי׳ והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלם בשביל חתנו לראות את העיר ואת מובאיה ואת מוצאיה : זכרה להם · הטובה אשר עשו : בעתים · לעתים היו כורתים עצים למערכה : ולבכורים · שהיו מביאים בכורים בפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו :

נשלם פירוש ספר עזרא

חד מן כ֯ב אתין דכתי' יוד בריש תיבותא וקרי' ו' וסימנהון יבאו כי הם ומקניה' יעלו: יחנני ויאמר בעוד הילד חי: יפצחו רנו שמים וגילי ארץ: יאבדו לכן כה אמר י"י הראשון כריבו: ישאל מחרף עצל לא יחרש: ירם ונשא ההמון ירם לבבו: ירמות ומבני בני משלם ומלך: יקפאון פלוגתא דרב נחמן והיה ביום ההוא

הנה אנכי שולח לכם את

אליה הנביא לפני בוא

אחד י' אלהינו י' ישראל

חד מן י֯א מלין דכתיבין ב' וקדים כ֯פ וסימניהן בשמעכם והיה במשוך נקרן היובל: ישראל: יבלו קדמ' יבלו בטוב ימיהם: באמרם ויהי באמרם אליו יום

אדם

אלפא ביתא רבתי בקריאה וסימ' א' אדם שת אנוש' ב' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ' ג' והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר הכהן' ד' שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד' ה' הלי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם' ו' רגחון וכל הולך על ארבע' ז' זכרו תורת משה עבדי' ח' חור כרפס ותכלת' ט' טוב שם משמן טוב ויום המות' י' ועתה יגדל נא כח אדני' כ' וכנה אשר נטעה ימינך' ל' וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה' מ' משלי שלמה בן דוד מלך' נ' ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך

פירוש לדברי הימים לרבי דוד בן יוסף קמחי ז"ל:

אמר דוד בן קמחי ז"ל זה הספר ספר דברי הימים מכתבי הקדש ובכלל נכתב לפי שיש בו ספור דברי הימים למלכי יהודה והתחיל לספר היחס מאדם עד נח דרך קצרה' ומנח עד אברהם ומאברהם עד דוד כי הוא העיקר לפיכך הניח לספר יחס בני ישראל כולם אל יהודה עד בואו אל דוד ואחר כן ספר מיחס שאר השבטים להודיע מספרם בימי דוד וכל מה שהזכיר בכתים מיחסו האמות לספר יחס העולם על סדר כמו שנכתב בספר בראשית ובשאר היחסים כולם הולך ומקצר וספר גם כן מלכי אדום לפי שמלכו מהם לפני מלוך מלך בבני ישראל שמנה מלכים ומלכיהם אחד עשר וכל מלכיהם לא היו מלך בן מלך אלא שהיו מולכים עליהם מלכים ממקומות אחרים לפי התגברות אנשי המקומות ההם עליהם ומלכות בית דוד מלך בן מלך ובכל מה שקדמה מלכותם לא עמדה לפני מלך ישראל הראשון והוא דוד כמו שאמר ויהי אדום עבדים לדוד כי אף על פי שמלך שאול בישראל תחלה לא היה עיקר המלכות ולא מלך כי אם שנתים ואף על פי כן הוא נלחם בהם ולא יכלו לעמוד מפניו ודוד הכניעם' ומלכות בית דוד הוא העיקר בקבלה ובנבואה מיעקב אבינו וממשה רבינו עליו השלום' כי יעקב אמר לא יסור שבט מיהודה' ומשה אמר שמע ה' קול יהודה' ואמרו רבותינו זכרונם לברכה כי זה הספר כתב עזרא ובאמת כי קודם עזרא נכתבו דברי הימים למלכי יהודה כמו שאמר בספר מלכים אלא שלא חבר עדין לכתבי הקדש אלא שהיה נכתב ספר לבדו בדברי הימים למלכי יהודה' וכן דברי הימים למלכי ישראל' היו נכתבין בספר אלא שאותו ספר לא חבר אל כתבי הקדש לפי שלא עמדה מלכות ישראל' ולעתיד גם כן מלכות בית דוד תקום לבדה כמו שאמר הנביא ונשיא אחד יהיה לכולם' ואמר ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות' אבל ספר דברי הימים למלכי יהודה חבר אל כתבי הקדש כמשפטו לספר בו דברי מלכי יהודה וגלותם עד עלותם מהגלות וממלכות בית דוד היה נשיא עליהם זרובבל בן שאלתיאל בן בנו של יהויכין' וכן יחס בזה הספר עזרא המלכות עד זרובבל' וחבר עזרא זה הספר בכתבי הקדש על ידי חגי זכריה ומלאכי הנביאים האחרונים וחברו עם הכתובים ולא עם הנביאים לפי שהוא ספור דברי הימים אף על פי שיש בכלל קצת נבואות אחר שעיקרו נכתב לספר דברי הימים והיחסים נכתב ונכלל עם הכתובים כמו ספר רות שנכתב לספר יחס דוד ונכתב עם הכתובים גם כן' ויש בספר הזה דברים שתומים מאד ודברים חלוקים עם דברי שמואל ומלכים' ולפי שהספר הזה הוא ספור דברי הימים לא תרגילו ללמדו ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שהשתדלו בפירושו אלא שמצאתי הנה בנרבונא פירושים בזה הספר לא ידעתי שמות מחבריהם וראיתי כי הולכים דרך הדרש ברוב' ושאל ממני משכיל אחד מגירונא מתלמידי אדוני אבי לפרשו וראיתי לתת את שאלתו' ולא כתבתי פסוק אחר פסוק אלא פסוקים הצריכין פירוש וזה החלי בעזרת המלמד לאדם דעת:

אדם שֵׁת אֱנוֹשׁ: קֵינָן מַהֲלַלְאֵל יָרֶד: חֲנוֹךְ מְתוּשֶׁלַח עיין בעירך כן במסר רבתי לָמֶךְ: נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת: בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג ה

רשי

אדם שת אנוש' עזר' כתב ספר היחס הזה על ידי חגי זכריה ומלאכי בתוך י"ח שנה שמן אותו זמן שבא לירושל' זרובב' ויהושע הכהן בימי כורש הראשון עד שבא כורש בן אסתר והכל משו' יחס דוד המלך והלוים לשוערים ולשומרים ולמשוררים היאך העמידן דוד על מעמדם והכהנים למשמרותם לפיכך יחסם מאדם ועד אברהם ולפי שהוצרך ליחס את אברה' הזכיר גם שאר האומו' בניו ובני בניו ומשו' בניו צריך ליחס שאר אומות בני כנען להודיע היאך ירש אברהם את ארצם ומאחר שהוצרך להזכיר וליחס תולדות כנען הזכיר על גבם שאר אומות ומזכירים מעט מעט ומשליכם עד שהגיע לעיקר כדמפרש

רדק

אדם שת אנוש זה הוא מספר התולדה זה אחר זה' וכן קינן מהללאל' ירד חנוך' מתושלח' למך' נח' שם' אבל שם וחם ויפת' הוא כמו ראובן' שמעון' לוי' יהודה: בני יפת התחיל מיפת כמו שנכתב בתורה והוא הקטן כי בכל מקו' מזכיר' שם וחם ויפת דומה כי כן היה תולדות' ומה שאמ' אחי יפת הגדול אינו אומ' גדול בבני' אלא גדול במעלה' וכן נראה ביחסו שם אינו' והטע' שהחל להזכיר התולדו' מהקטון לפי שעיקר הספור אינו אלא על אברהם שהוא מזרע שם ובו יאריך סיפור היחסי' לפיכך זכר תולדות שם באחרונה והקדים יפת להם כי היה גדול ונכבד ממנו ואם הוא קטון בשנים:

סוכ׳ ס׳ סוף דבר הכל נשמע את האלהים׳ ע׳ שמע ישראל׳ פ׳ באדין מלכא בשפרפרא פ׳ בתראה׳ צ׳ צופיו עורים כלם לא ידעו׳ ק׳ גם צפור מצאה בית ודרור קן לה׳ ר׳ כי לא תשתחוה לאל אחר׳ ש׳ שיר השירים אשר לשלמה׳ ת׳ תמים תהיה עם :

וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃ וּבְנֵי גֹּמֶר
אַשְׁכְּנַז וְדִיפַת וְתוֹגַרְמָה׃ וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה
וְתַרְשִׁישָׁה כִּתִּים וְרוֹדָנִים׃ בְּנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם
פּוּט וּכְנָעַן׃ וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּא וְרַעְמָא
וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָא שְׁבָא וּדְדָן׃ וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרוֹד
הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבּוֹר בָּאָרֶץ׃ וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־
לוּדִיִּים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃
וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ
מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃
וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידוֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ וְאֶת־
הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ וְאֶת־הַחִוִּי
וְאֶת־הָעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־
הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי׃ בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם וְעוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמֶשֶׁךְ׃
וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח
וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם
הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃

וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־
חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־
דִּקְלָה׃ וְאֶת־עֵיבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ וְאֶת־
אוֹפִיר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃
שֵׁם אַרְפַּכְשַׁד שָׁלַח׃ עֵבֶר פֶּלֶג רְעוּ׃ שְׂרוּג נָחוֹר תָּרַח׃
אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם׃ בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל׃
אֵלֶּה תֹּלְדוֹתָם בְּכוֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר
וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ מִשְׁמָע וְדוּמָה מַשָּׂא חֲדַד
וְתֵימָא׃ יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל׃
וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם יָלְדָה אֶת־זִמְרָן וְיָקְשָׁן
וּמְדָן וּמִדְיָן וְיִשְׁבָּק וְשׁוּחַ וּבְנֵי יָקְשָׁן שְׁבָא וּדְדָן׃
וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־
אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃ וַיּוֹלֶד
אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנֵי יִצְחָק עֵשָׂו וְיִשְׂרָאֵל׃
בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז רְעוּאֵל וִיעוּשׁ וְיַעְלָם וְקֹרַח׃
בְּנֵי אֱלִיפַז תֵּימָן וְאוֹמָר צְפִי וְגַעְתָּם קְנַז וְתִמְנָע
וַעֲמָלֵק׃ בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת זֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה׃

רדק

ובני גמר ׳ דיפת ׳ בדל״ת ׳ ובספר בראשית הוא ברי״ש : ובני יון ׳ והניח מגוג ומדי ותבל ומשך ותירס ׳ וכן בספר בראשית כדי לקצר כי אין יחסם בא לעיקר ׳ ואולי גמר ויון היו ראשי המשפחות היוצאות מיפת : ורודנים ׳ כתוב ברי״ש ראשונה ׳ ובספר בראשית כתוב בשני דלתי״ן ודדנים ׳ ולפי שהדל״ת והרי״ש קרובים בכתבן ובראותם בספרי היחסים הנכתבים בימים הקדמונים יש שהיו קוראים בדל״ת ׳ ויש שהיו קוראים ברי״ש ׳ ונשארו השמות לפני בני אדם בדל״ת וברי״ש לפיכך נכתב בספר בראשית באחת מהקריאות ׳ ונכתב בספר הזה באחרת להודיע כי הכל שם אחד ׳ ואם זה קורא בדל״ת וזה קורא ברי״ש ׳ וכן רבלתה ברי״ש ודבלתה בדל״ת וכן רעואל ברי״ש ודעואל בדל״ת ׳ וכן תשתנה הקריאה בוא״ו וביו״ד לפי שהם קרובים בכתיבתן ׳ וכן תשתנה בבואת האל״ף ובה״א בתכלית המלה ׳ כמו בסבתא וסבתכא כי האל״ף והה״א אחיות אותיות הנשימה ׳ ומה שירצה לכתוב אל״ף יכתוב ׳ ולכתוב ה״א יכתוב וזה השימוש באותיות אהו״י הוא גם כן בפעלים ובשמות ובמלים כמו שבארנו בחלק הדקדוק אשר חברנו באר היטיב ׳ ואף על פי שיש בשינוי אותיות השמות האלה דרשות ׳ לא ראיתי לכתבם למען לא תאריך המלאכה עלי והעיקר הוא מה שפרשתי : וכנען ילד ׳ ראיתי לאחד מהמפרשים שכתב כי בני כנען אחד עשר ועמו הם שנים עשר הוא שאמר הכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל ׳ גבולות כנען ובניו שהם למספר בני ישראל : בני שם ׳ הזכיר בני הבנים בסדר הבנים לקצר כי עוץ וחול וגתר ומשך היו בני ארם ׳ ובספר בראשית ומש וקרובים הם בלשון ובזה ובזה היה נקרא : ויקטן ילד את חצרמות מלה אחת : שם ארפכשד ׳ עתה קצר חשבון היחס משם עד אברהם איש אחר איש : אברם הוא אברהם ׳ הזכיר אברם על דרך תולדת היחס והוא אברהם הידוע שאהב השם וגדל שמו כי אב המון גוים נתנו ׳ והזכירו תולדות אברהם הזכיר תולדות ישמעאל בנו ובני קטורה ׳ ואחרי כן אמר ויולד אברהם את יצחק כי הוא העיקר : ובני קטורה פלגש אברהם ׳ לפי שאמר בתורה ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה ׳ הודיע הנה שאינה אלא פלגש ׳ ומה שאמר ויקח אשה לקח אשה אחת לפלגש כי לא היתה לו אשה אלא שרה אמנו והשאר פלגשים ׳ וכן אמר בתורה ולבני הפלגשים אשר לאברהם וכו׳ : בני עשו ׳ כמו שהזכיר תולדות ישמעאל בן אברהם כן הזכיר תולדות עשו בן יצחק והמלכים אשר מלכו באומתו לפני מלוך מלך בישרא׳ כי אחרי כן לא היו מלכים כמו שכתבתי כי תחת יד דוד היו עד שגרמו עונות מלכי יהודה ופשעו מתחת ידם : בני אליפז צפי כתיב ביו״ד ובתורה הוא צפו כתיב בוא״ו : קנז ותמנע ועמלק ׳ כנראה מן הפסוק הזה כי תמנע הוא בן אליפז ובתורה כתיב כי תמנע היתה פלגש לאליפז ותלד לו את עמלק יש מפרשי׳ כי תמנע אם עמלק כמו שכתו׳ בתורה וממזרת היתה כי אליפז בא אל אשת שעיר אם לוטן וילדה תמנע ׳ או בחיי שעיר או אחר מותו ׳ ועוד לדקדק בתורה שיש פסוק אחר ותמנע שאף היא היתה בתו ואחרי כן היתה לו פלגש וילדה לו עמלק לכך כתוב ואחות לוטן תמנע ולא אמר בת שעיר אלא אחות לוטן וזה הפירוש הוא לדרך דרש ׳ ואילו היתה תמנע בת אליפז לא מנה אותה בסדר הבנים כי אין זה דרך הכתוב אם לא יאמר בפירוש כמו ואת דינה בתו : ונראה בעיני כי אחז הכתוב דרך קצרה כי לא הוצרך עזרא לפרש כי מפורש הוא בתורה אלא שכתב התולדות דרך קצרה ׳ וכן קצר בבני שם וכתב בני הבן בסדר הבנים לקצר וכשהזכיר וארם וכו׳ ׳ אמר ובני עוץ וחול ׳ כן כתב הנה ותמנע דרך קצרה כי היה לו לקצר עוד ובעתם קנז ועמלק ׳ אלא לפי שעמלק לא היה שוה לשאר הבנים כי הם היו בני אשה ׳ והוא בן פלגש לכך הפריד ביניהם וזכר אמו ואמר ותמנע ודי לו כי נזכר הוא בתורה : ובני

רשי

כלומר׳ בב״ר משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה לו מרגלית ועמד המלך וכבר בכברות העפר עד שמצא מרגליתו כך אומר הקב״ה מה לי ליחס שם ארפכשד וכו׳ ותרח אלא למצא לאברהם ומצאתי את לבבו נאמן ומפני כבודו של יצחק יחס בני עשו וישמעאל ובני קטורה ומשליכן מעט מעט ומניחן ובני שעיר החורי מזכיר על כי בני עשו ירשו׳ וגם ליחס תמנע שנעשית פילגש לבני אברה׳ להודיע שבחו של אברה׳ שהיתה בנות שליטים ואלופי׳ ורצתה להיות פלגש לזרע אברהם דכתי׳ ואחות לוטן תמנע וכתי׳ ותמנע היתה פלגש ׳א לפי שאמרה אם איני כדי להנשא לו לאשה אהי׳ לו פילגש ועוד לכן ייחס בני שעיר שהם היו אלופי׳ ומלכי׳ והר שעיר של שעיר היה ובאהבת יצחק נתנה הקב״ה לעשו דכתי׳ ובני עשו ירשום וישבו תחתם ולהודיע קיום דברי הקב״ה שאמר ליצחק להרבות זרעו ולהשליטו בכל ובשביל כבודו של יצחק כתב כמו כן אלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגו׳ : אדם שת אנוש ׳ פתרונו כמו בני אדם שת ובני שת אנוש ולפי שאינו עיקר היחס מקצרן ומה שלא הזכיר קין והבל לפי שלא העמידו תולדות אבל משת יצאו תולדות נח ואברהם ומאברהם עד דוד כי שם נחם והיה לו לחשוב בני שם מיד למצוא מרגלי׳ אברה׳ וכו׳ עד דוד ומשליך הטפל ומקצר היחס שלו ותופש העיקר וכן דרך כל היחס הזה לדברי הימים וכן בסמוך בני אברהם יצחק וישמעאל אלה תולדות׳ בכור ישמעא׳ נביות וכו׳ וכן ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל בני עשו אליפז שמזכיר תחילה ליחס הטפל ואחר כך העיקר : אשכנז ודיפת ׳ ובחומש כתיב וריפת שמתחילה היו רפין ולא היו מתגברי׳ עם ישרא׳ ולבסוף נתמלאו דופי וריעוע : ובני יון אלישה׳ ומה שלא הזכיר מגוג ומדי לפי שלא הזכיר אלא הייחס אבל בני מגוג ובני מדי לא הזכיר לפי שלא יצאו מהם ראשי אומות אלא כל אומותם נקראו על שם כתים ודודני׳ : ורודנים ׳ ולהלן הוא אומר ודודנים כשישראל חוטאים הם באים ורודים בהם וכשיד ישראל תקיפה הם אומ׳ בני דודינו אתם בתחילה היו נראין כאוהבי׳ בשעת הנאתן ולבסוף רודים בהם : הוא החל להיות גבור בארץ ׳ הוא החל לעשות מלחמות וגבורות בארץ : ומצרים ילד את לודים ׳ בב״ר אמ׳ רבי אבא בר כהנא כל מוכינא של מצרים אינה אלא כיס אמר רבי יהושע בן קרחה בלה״ק לודים לודיי׳ כתיב בשני יודי״ן לומר לך לודיים לודי יש ענמי׳ ענמיי יש להבים להביי יש נפתוחים נפתוחיי יש פתרוסים פתרוסיי יש כסלוחי׳ כסלוחיי יש פלשתי׳ פלשתיי יש כפתורים כפתוריי יש לפיכך כתי׳ בשני יודי״ן לדרוש וכן כולם : וכנען ילד וגו׳ ׳ י״א הם וכנען עמהם הרי י״ב והיינו דכתי׳ יצב גבולות עמים למספר בני ישר׳ כלומר גבולות עמים העמיד כנגד שבטי ישראל שגם הם י״ב כנגד שבטי ישראל הציב גבולות עמים דוגמת אשר הצבת לבנים : כי בימיו נפלגה הארץ ׳ נתחלקו ונתמעטו ימיהם של בריות שמתחילה היו בני אדם חיים ט׳ מאות שנה ויותר ונחנו בימי ארפכשד ואילך לד׳ מאות שנה ויותר ומן פלג ואילך נחנו למאתים ד׳ מאות : כל אלה בני יקטן ׳ שהיה מקטין עצמו ונביא גדול היה עבר אבל שמות אחרי׳ לא נתנו לידרש כי לא על פי נביא נתן להם שמות : שם ארפכשד שלח ׳ למעלה מנה בניו של שם ועתה התחיל שוב פעם אחר׳ מפני כבודו של אברה׳ משל למלך שנפלה לו מרגלי׳ כו׳ כדלעיל : אברם ׳ הוא אברהם עכשיו יחס משם עד אברה׳ ומי הוא זה אברם הוא שנקר׳ אברה׳ : קטורה פילגש אברה׳ ׳ כל גנאי שיכול לספר בהם הוא מספר משו׳ כבודו של יצחק שכולם היו בני פילגש אבל הוא היה עיקר ואדו׳ הבית : ובני מדין עיפה ועפר וגו׳ ׳ חמשה ראשי אומו׳ על כן העמידו חמשה מלכי׳ לכל אומה מלכה דכתי׳ את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור וגו׳ חמשת מלכי מדין : כל אלה בני קטור׳ ׳ בשביל כבודו של אברה׳ ׳ בני יצחק עשו וישראל ׳ מפני כבודו של דוד אמ׳ ישר׳ ולא יעקב : בני עשו אליפז ׳ כדי לקצר ולהשליכו והזכירו לכבוד יצחק :

חמרן

ה' ר"פ אלה עד ודוד זקן וסימ' אלה תולדתם' אלה בני ישראל' אלה היו בני כלב' אלה הבאים' אלה בני אביחיל בן חורי' אלה ראשי אבות' אלה ראשי האבות' אלה עשה בניהו בן יהוידע' אלה מבני גד ראשי' אלה הם אשר עברו' ומן ודוד זקן עד רישא דסיפרא דכו' ר"פ אלה בס"ד ואלה וסימ' ואלה אשר הוסד שלמה' ואלה שרי הנצבים' ואלה פקדתם לבית אבותיהם' ואלה המתקשרים תנינא דסיפרא' וכל שרא דכו' ר"פ ואלה בס"ד:

ובני שעיר לוטן ושובל וצבעון וענה ודישן ואצר ודישן: ובני לוטן חורי והומם ואחות לוטן תמנע: בני שובל עלין ומנחת ועיבל שפי ואונם ובני צבעון איה וענה: בני ענה דישון ובני דישון חמרן ואשבן ויתרן וכרן: בני אצר בלהן וזעון יעקן בני דישן עוץ וארן: ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל בלע בן בעור ושם עירו דנהבה: וימת בלע וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה: וימת יובב וימלך תחתיו חושם מארץ התימני: וימת חושם וימלך תחתיו הדד בן בדד המכה את מדין בשדה מואב ושם עירו עוית: וימת הדד וימלך תחתיו שמלה ממשרקה: וימת שמלה וימלך תחתיו שאול מרחבות הנהר: וימת שאול וימלך תחתיו בעל חנן בן עכבור: וימת בעל חנן וימלך תחתיו הדד ושם עירו פעי ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד בת מי זהב: וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע אלוף עליה אלוף יתת: אלוף אהליבמה אלוף אלה אלוף פינן: אלוף קנז אלוף תימן אלוף מבצר: אלוף מגדיאל אלוף עירם אלה אלופי אדום:

ב

אלה בני ישראל ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר וזבלון: דן יוסף ובנימן נפתלי גד ואשר: בני יהודה ער ואונן ושלה שלושה נולד לו מבת שוע הכנענית ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהוה וימיתהו: ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח כל בני יהודה חמשה: בני פרץ חצרון וחמול: ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כלם חמשה: ובני כרמי עכר עוכר ישראל אשר מעל בחרם: ובני איתן עזריה: ובני חצרון אשר נולד לו את ירחמאל ואת רם ואת כלובי: ורם הוליד את עמינדב ועמינדב הוליד את נחשון נשיא בני יהודה: ונחשון הוליד את שלמא ושלמא הוליד את בעז: ובעז הוליד את עובד ועובד הוליד את ישי: ואישי הוליד את בכרו את אליאב ואבינדב השני ושמעא השלישי: נתנאל הרביעי רדי החמישי: אצם הששי דויד השבעי: ואחיותיהם צרויה ואביגיל ובני צרויה אבשי ויואב ועשה אל שלשה: ואביגיל ילדה את עמשא ואבי עמשא יתר הישמעאלי:

רשי

חמרן ואשבן, ובחומש כתי' חמדן בתחילה היו חמודין ונחמדין כצדיקים ולבסוף מכוערין כחמור כן דרך החמור בתחילה חמוד ולבסוף נעשה מכוער והסוס מתחילה מכוער ולבסוף יפה: ואלה המלכים, מפורש בב"ר אמר ר' איבו קודם שלא עמד מלך בישראל כשב מלך באדו' ר' יוסי בן חנינא אומ' בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים זה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים אמ' ר' יהושע בן לוי זה מעמיד ח' וזה העמיד ח' ושמעתי וכי לא היה לאדום אלא אלו ח' מלכים ולישראל ח' והלא יותר היו יורם אחזיה יואש וכו' אלא זה העמיד ח' מלכים פירוש בזמן שהמליכו אותן ח' מלכים של אדום לא המליכו את מלכי ישראל כי קודם דוד היו ורואי בית אבותיו: רע בעיני יי', מפורש בב"ר שהי' חורש בגנות בא עליה שלא כדרכה ותמר כלתו, תמיה אני היאך מזכיר גנות זקיקותו של דוד: ואיתן והימן וכלכל ודרע, כולם בימי דוד ובימי שלמה היו והיו חכמי' ביותר ועל זה נאמ' ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול להלן לענין חכמת שלמה נופל לשון זה דרדע אף על פי שנקר' דור דיעה בשביל חכמתו נתחכם שלמה מכולם ומה שאמר האזרחי אל"ף יתירה כמו הזרחי' מזרח יצא ובהרבה מקומות נכנסת האל"ף בתיבה ואינה נקראת ודוגמתו ואחותי והאזניחו וכן והאספסוף ופעמים נחסרת כמו ותמרו ויכו הרמים כמו הארמים ופסיקת' דורש מכל אדם זה אדם הראשון איתן זה אברהם הימן זה משה וכלכל זה יוסף ודרדע זה דור המדבר מחול שמחל להם מעשה עגל: ובני כרמי עכר, ולמה אני קורהו עכר והלא עכן שמו ומפורש לפי שהוא עכר את ישראל שעבר על החר' ונפלו על ידו ל"ו אלף איש והנ' מה שפירשתי שכל מה שיכול לספר בגנו' מספר ואעפ"כ יצא מלכו' מהם: ובני איתן עזריה, כמו ובני דן חשים: ואת כלובי, זהו כלב כמו שמוכיח למטה וכלב בן חצרון ובספר שמואל כתיב והוא כלבי ותרגו' מדבית כלב וכך תרגם כלבי מחזיק היה ומתפאר בעצמו שאין מיוחס בכל שבט כמוהו כלומר אם שמואל נתן לו מלוכה ועל כן נאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים שהרי יצא מרות המואביה וירחמיאל אחיו נשא נויה כמו שכתוב למטה וזה כלובי מתנשא ומתגאה כאשר נשאו לבו: נחשון נשיא בני יהוד', לא בא לפרש אלא מפני כבודו של דוד: ושלמא הוליד את בועז, רבותינו אמרו אבצן זה בועז ותימה יש היאך יכול להיות והלא נחשון בשנה שניה ליציאת מצרי' מת ושלמון בנו מת כבר והוא היה מבאי הארץ ובועז בנו שהו' אבצן בכניסתו לארץ נולד ומיציאת מצרים עד יפתח היה שלש מאות שנה וחכמים אמרו בשעה שבא בועז על רות והרתה מיד מת בועז ואבצן היה שופט לאחר מות יפתח דכתי' וישפוט אחריו את ישר' אבצן מבית לחם ועל זה אני תמי' שהרי מצינו באגד' שהוא אמר לאחר שנבדר דמו וכו' ואמר הלבן מאה שנה יולד ואיך הוליד בועז בן ג' מאות שנה וי"ל על כן אמר ויתן יי' לה הריון דוגמ' ויראהו יי': אבצן, אב לכל הבנוני' שהרי אשה בחורה שכבה אצלו ונשטכן ולא נגע בה: ואישי הוליד את בכורו, מלא אל"ף כלומר איש גבור חיל: דויד השביעי, מלא יו"ד מפני כבודו של דוד ועתה מצא המרגלית לפיכך לא מנה השמיני אליהו: ואחיותיהם צרויה ואביגיל, מפני כבודו של דוד שהיו בני אחותו גבורים ואנשי חיל ושרים כך מפורש לקמן: יתר הישמעאלי, ובשמואל כתוב הישראלי בארץ ישמעאל היה דר דוגמ' בית שבא אדום הגתי וכן וישלח המלך ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנ' ואביו איש צורי: וכלב

רדק

ובני שעיר, הזכיר אלו בן בני שעיר כמו שהזכיר בתורה כי לאהבת יצחק נתן לעשו בני נחלת האלופים האלה: ובני לוטן, חורי והומם, בו"ו, ובתורה והימם ביו"ד: בני שובל עלין, ובתורה עלון, שפי, ביו"ד ובתורה שפו בו"ו, ובני דישון, ובתור' ואלה בני דישן בקמץ, ואמת כי בני דישון היו כי דישון בחולם היה החמישי מבני שעיר, ודישן בקמץ היה הבן השביעי מבני שעיר וכן הזכיר, ודישון ואצר ודישן אבל כשהזכיר תולדותם קראם שניה' דישן בקמץ, ואלה בני דישן חמדן וכו', ואחר כן בני אצר ואחר כן בני דישן עוץ וארן, ועזרא כתב שניהם דישון נראה כי לא היו מקפידי' בשמותן בין דשן לדישון: ובני דישון חמרן, ברי"ש ובתור' חמדן בדל"ת וכבר כתבתי טעמי החילופין, זעון יעקן, ביו"ד ובתורה ועקן בו"ו: ואלה המלכים וימות בעל חנן וימלוך תחתיו הדד בדל"ת ובתורה הדר ברי"ש: ושם עירו פעי, ובתורה פעו בו"ו: אלה בני ישראל וכו', והתחיל ליחס בני יהודה כי עיקר הספר על מלכי יהודה: ובני זרח זמרי, הוא זבדי בן זרח הנזכר בספר יהושע: ובני כרמי, אף על פי שלא נזכר כרמי ידוע היה כי כרמי בן זבדי הוא זמרי שזכר וכן מנהג זה הספר בספור יחסים במקומו, ועכר הוא עכן אלא קראו עכר לגנאי כי עכר ישראל: ובני איתן עזרי', כמו ובני דן חושי', ובני פלוא אליאב ולא הזכיר יחוס הימן וכלכל ודרע אולי לא מצאם, או קצר ביחס זרח כי לא באה ממנו המלוכה וחזר ליחס חצרון בן פרץ כי משם יצאה המלוכה: ואת כלובי, הוא כלב בן חצרון שמזכיר למטה: את נחשון נשיא בני יהודה, לכבוד דוד כתב כן להודיע שאף זקנו נחשון היה נשיא: ואישי הוליד, בא"לף וביו"ד אחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות: ושמעא השלישי, הוא שמה הנזכר בספר שמואל: דויד השביעי, כתב ר' יונה כי הוא כמו השמיני שהרי שבעה בנים היו לו מלבד דוד כמו שאומ' בספר שמואל ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל, ואחרי כן אמר לו התמו הנערים ואמרו עוד שאר הקטן, ועוד כתיב ולו שמנה בנים הנה כי שמנה בנים היה לו ודוד היה השמיני אם כן דוד השביעי ר"ל השמיני, ולא יתכן זה ההפך אבל הנכון שהיה לישי בן מאשה אחרת, ובספר שמואל מנה אותם כולם בכלל שאמ' שבעת בניו ואמ' עוד שאר הקטן, ובכאן זכר השבעה שהיו מאם אחד עם דוד וכן פירש אותו החכם ר' אברהם בן עזרא, ויש אומרים כי מת הבן האחד, ובמדרש כי הבן השמיני היה שמו אליהוא והוא הנזכר בנגידים שהקים דוד ליהודה אליהוא מאחי דוד והוא היה קטן מדוד ומה שאמר ודוד הוא הקטן על שהיה מקטין עצמו קראו קטן: יתר הישמעאלי, הוא יתרא הישראלי וקראו ישמעאלי, לפי שגר בארץ ישמעאל ולפיכך קראו ישראלי שלא יחשוב אדם לפי שקראו ישמעאלי שהיה מזרע ישמעאל אלא מזרע ישראל היה: וכלב

אלה וסימ' אלה בקשו כתבם' אלה בקשו כתבם תנינא דסיפרא' אלה בני המדינה העלים תנינא דסיפרא' אלה בימי יהויקים' וכל שאר כתובי' דכותהו' ר"פ אלה במ"ב ר"פ ואלה וסימ' ואלה צפנת בלבבך' ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד: ושם י"ג ר"פ בקריאה וסי' ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב' ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך

וכלב בן־חצרון הוליד את־עזובה אשה ואת־יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון: ותמת עזובה ויקח־לו כלב את־אפרת ותלד לו את־חור: וחור הוליד את־אורי ואורי הוליד את־בצלאל: ואחר בא חצרון אל־בת־מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן־ששים שנה ותלד לו את־שגוב: ושגוב הוליד את־יאיר ויהי־לו עשרים ושלוש ערים בארץ הגלעד: ויקח גשור־וארם את־חות יאיר מאתם את־קנת ואת־בנתיה ששים עיר כל־אלה בני מכיר אבי־גלעד: ואחר מות־חצרון בכלב אפרתה ואשת חצרון אביה ותלד לו את־אשחור אבי תקוע: ויהיו בני־ירחמאל בכור חצרון הבכור רם ובונה וארן ואצם אחיה: ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה היא אם אונם: ויהיו בני־רם בכור ירחמאל מעץ וימין ועקר:

ויהיו בני־אונם שמי וידע ובני שמי נדב ואבישור: ושם אשת אבישור אביהיל ותלד לו את־אחבן ואת־מוליד: ובני נדב סלד ואפים וימת סלד לא בנים: ובני אפים ישעי ובני ישעי ששן ובני ששן אחלי: ובני ידע אחי שמי יתר ויונתן וימת יתר לא בנים: ובני יונתן פלת וזזא אלה היו בני ירחמאל: ולא־היה לששן בנים כי אם־בנות ולששן עבד מצרי ושמו ירחע: ויתן ששן את־בתו לירחע עבדו לאשה ותלד לו את־עתי: ועתי הליד את־נתן ונתן הוליד את־זבד: וזבד הוליד את־אפלל ואפלל הוליד את־עובד: ועובד הליד את־יהוא ויהוא הליד את־עזריה: ועזריה הליד את־חלץ וחלץ הליד את־אלעשה: ואלעשה הליד את־ססמי וססמי הליד את־שלום: ושלום הוליד את־יקמיה ויקמיה הליד את־אלישמע:

רדק

וכלב בן חצרון' יש מרבותינו ז"ל שאמרו כי הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא בן יפונה שפנה עצמו מעצת מרגלים ומה שאמר עתניאל בן קנז אחי כלב אמרו כי אחיו היה מאמו ולא היה בן קנז אלא חורגו שהוא בן אשתו' ואמרו דוקי' דכתב הקנזי' ולא כתב בן קנז' ולא ידאה כן לפי פשטי הכתובי' כי לפי פשטי הכתובים נראה כי כלב זה היה מבני חצרון הראשונים' ואמר כי אחר לקח בת מכיר והוא בן ששים שנה ואם כמו שאמרו רז"ל כי היה כלב בן יפונה כשהולי' חצרון כלב היה חצרון בן מאה ושבעים שנה' כי כלב אמר בן ארבעי' שנה אנכי בשלוח אותי משה עבד ה' וזה היה בשנה שניה שיצאו ממצרים וחצרון היה מבאי מצרים' הוליד את עזובה אשה ואת יריעות' ואחרי כן אמר ותמת עזובה ואלה בניה נראה כי נשיו היו' ונראה כי בנותיו היו וכן אמרו רבותינו וכי יש אדם מוליד את נשיו ודרשו בו עניני' ולפי דעתי את זה כמו מן' וכן כצאתי את העיר ואחרים זולתו' וכן פירוש הפסוק וכלב בן חצרון הוליד מן עזובה אשתו ומן יריעות שתיה' היו נשיו ומשתיהן היו לו בנים וקצר התולדה ולא זכר את בני האחת והיא עזובה ועליה אמר ואלה בניה וכאשר מתה עזובה לקח לו כלב אשה אחרת שמה אפרת: ואחר בא חצרון' מה שאמר והוא בן ששים שנה כי הנשי' שזכר לקחם קודם זאת ואחר כן כשהיה בן ששים שנה והוא זקן לקח בת מכיר וכו'' וכל אלה התולדות במצרי' היו שהרי חצרון היה מבאי מצרי': ושגוב הוליד את יאיר' הנראה מן התורה כי יאיר היה משבט מנשה והוא שלקח הערי' בארץ הגלעד וקרא אותם חוות יאיר על שמו וכל הספור ספר הנה גם כן להודיע כי זה הוא יאיר הנזכר בתורה וכן מיחס אותו אל שבט יהודה וכן היה' ומה שאמר בתורה בן מנשה ממשפחות האם כי האם היתה בת מכיר בן מנשה ולפי שלקח יאיר הערים בארץ הגלעד נשאר שם וגם שבט אמו והיו לו הערי' ההמה לנחלה' ורבותינו ז"ל אמרו כי אין זה יאיר הכתוב בתורה אלא זה יאיר בן שגוב לקח אשה בארץ הגלעד ומתה וירשה ומירושת אשתו היו לו אלו עשרים ושלשה ערים: ויקח גשור וארם' הודיע כי אלה הערים אשר לקחם יאיר לקחם מיד בני בניו גשור וארם שהיו מהאומות שהיו שכיניהם כמו שאמר עד גבול הגשורי והמעכתי: כל אלה בני מכיר אבי גלעד' פי' כל אלה הערים היו לבני מכיר אבי גלעד' כלומר לבני בת מכיר והוא חסר למ"ד השימוש' וכן ושני שרי גדודים היו בן שאול כמו לבן שאול ורבים כמוהו חסרים למ"ד השמוש' ומכאן ראו רז"ל בני בנים הרי הם כבנים ואפילו בני בנות ואינו עומד בדבר זה לענין הדין והם פי' בני כמשמעו לא כמו שאנו מפרשים אותו שהוא כמו לבני' והנכון כמו שפירשנו כי אם היה אומר על הבנים מהו כל אלה והוא לא זכר אלא שגוב אלא על הערים אמר ששים עיר שזכר' ואפשר כי מה שזכר כ"ג ערים בארץ הגלעד הם בכלל ששים עיר שזכר שנם אלה ששים עיר בארץ הגלעד הם' ובאמרו עשרי' ושלש הערים הגדולו' ואמרו ששים עם בנותיהן: ואחר מות חצרון בכלב אפרתה' יש אומרים כי על שם כלב ואשתו קראו את העיר כלב אפרת' ואם כן חצרון היה מבאי הארץ ובארץ ישראל מת' ורחוק הוא זה הפירוש שהיה חצרון יותר ממאתים וחמשים שנה' ולפי דעתי כי פי' בעת שלקח כלב בנו אפרתה אשתו באותו העת מת חצרון' ואשת חצרון אביה' לפי שאמר כי בעת זקנתו לקח בת מכיר הודיע כי בעת שמת היתה לו אשה אחרת ושמה אביה' וילדה לו את אשחור אבי תקוע אפשר בחייו או לאחר מותו: ויהיו בני ירחמאל' הזכיר תחילה יחוס רם בן חצרון כי הוא העיקר לספר ממשפחת דוד ואחר כך הזכיר יחס כלב בן חצרון אחר רם' ועתה שב להזכיר יחס הבכור והוא ירחמאל: ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה' לפי פשט הפסוק ישראלית היתה אלא אמר אחרת לפי שזכר הראשונה' או אפילו תאמר שהיתה פלגש כמו בן אשה אחרת אתה אבל מישראל היתה' ורבותינו דרשו כי נויה היתה לכן הזכיר ושמה עטרה שלקחה להתעטר בה כי בת גדולים היתה ומכאן אמרו אל תאמן בגר עד עשרים וארבעה דורות כי כ"ד דורות מעטרה עד ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם' ואילו הן עטרה' אונם' שמי' נדב' אפים' ישעי' ששן' בת ששן' עתי' נתן' זבד' אפלל' עובד' יהוא' עזריה' חלץ' אלעשה' סיסמי' שלום' יקמיה' אלישמע' נתניה' ישמעאל' עם ירחע אבי עתי שהיה עבד הם כ"ד: וימת סלד לא בנים' בלא בנים: ולא היה לששן בנים' והלא אמר ובני ששן אחלי' אלא שמת אחלי בחיי אביו ולא נשאר ממנו בן ולא בת' ולששן עבד מצרי ושמו ירחע' שגדל עמו והיה בן ביתו כמו אליעזר עבד אברה' ונתן לו את בתו אחר ששחררו' ודרך דרש כי מן הפסוק למדו שעשהו בן חורין כי ירחע עבד אחרי וירת אחרי בהפך' מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנה לו' ואע"פי ששחררו עבר על התורה כשנתן לו בתו כי מצרי ראשון היה ומכאן אמרו אל תאמן בעבד עד י' דורות כי י' דורות מן ירחע עד ישמעאל בן נתניה: ובני

רשי

וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה' לפי שהיתה לו אשה ששמה עזובה לכך כינה את שם בתו עזובה אשה כדכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפר' מכאן שהיתה לו אשה ששמה עזובה: ותלד לו את חור' וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל' צא וחשוב שכל אחד מהם היה פחות מן ח' שנים כשהולידו שהרי כלב היה בן מ' שנים במרגלים לכתי' בן מ' שנה אנכי בשלוח וגו' ואותה שעה כבר נולדו כולם שהרי הוקם המשכן שעשה בצלאל כלב היה בן ח' כשהוליד עזובה אשה ובן ט' כשהוליד יריעות ואחר מיתת עזובה אשתו לקח את אפרת והולידה לו את חור בשנה האחרת הרי בן י' שנים וחור בן ח' כשהוליד את אורי ואורי בן ח' כשהוליד בצלאל הרי כו"ן שנים וכתיב ואת כל איש חכם לב ואין איש פחות מי"ג שנה הרי בצלאל בשעה שעשה המשכן בן י"ג שנה הרי מ' שנה חסר אחת נמצא שכל אחד מהם היה פחות מן ח' כשהולידו וכן מפורש בפרק בן סורר ומורה ומדרש בן שש ושם הולידו: ואחר בא חצרון אל בת מכיר' כל זה משום כבודו של דוד שהרי חצרון בא אל בת מכיר לקחה לפילגש שלא לשום אישות דוגמא כאשר בא אל בת שבע: והוא היה בן ששים' הרי שני דברי' לבת מכיר לגריעותא אחת שלא לקחה לשום אישות ואחת שחצרון היה זקן ומפני כבוד משפחות יהוד' נתנוה לו וכשהוליד יאיר נתנו לו בני מכיר כ"ג ערים ליקח אשה אחת מבנותיו: ויקח גשור וארם' גשור הוא גשורי והמעכתי לפי שהיו קרובים לארמים שהיו יושבים במזרחה של ארץ ישראל וארם היו יושבי' במזרח לכתי' ארם מקדם ופלשתי' מאחור ובימי שפוט השופטי' כשחטאו ישר' מסרם ביד אויב ביד ארם ואז הלכו ולקחום מהם וכשבא דוד החזיר' ולפי שאחזירן כתבן כאן: בכלב אפרתה' על שם אשתו קראו את העיר אפרתה: ותלד לו את אשחור אבי תקוע' לאחר מיתת חצרון: אבי תקוע' שר של עיר תקוע שהוא של שבט יהודה: ויהיו בני ירחמאל בכור חצרו'' לפי שהפסיק במשפחתו של כלב על כן הוצרך לומר בכור חצרון בכורו של ירחמאל: ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה' לפי פשוטו ישראלית היתה וביבמות ירושלמי כתב שלקח גויה להתעטר בה יפה ועשירית היתה: היא אם אונם' שמעתי אם כמה שקמתי אם בישראל אונם שפל ואלם היה לשון אונן וכמו אכלתי באוני ממנו וכמו כמתאוננים' ויצא ממנו ששן שנתן בתו לירחע המצרי עבדו ומספר בגנותן כלומר לא היו ראויין למלכות ויצא ממנו ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם: ולא היה לששן בנים כי אם בנות' ומה שאמר למעלה ובני ששן אחלי' חולה שפל היה ומת בלא בנים: ויתן ששן את בתו לירחע עבדו לאשה' מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנהו לה ומכאן אמרו חכמים ביבמות ירושלמי אל תאמן בעבד עד ט"ו דורות וט"ו דורות הם מן עתי המצרי עד ישמעאל ויש אומרי' י' דורות עם ירחע ומדרש רבותינו איפשר כן שהיה מזרע המלוכה והלא ישמעאל מזרע ירחמאל היה ולא מן רם אלא שהעביר מזרעו למולך: ובני

קימת אשור׳ ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש׳ ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי׳ ושם איש ישראל המכה אשר הכה׳ ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור׳ ושם בת אשר שרח׳ ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי׳ ושם חברון לפנים קרית ארבע׳ ושם אשת אבישור אביחיל׳ ושם אשת שאול׳ ושם האיש נבל׳ ושם

ובני כלב אחי ירחמאל מישע בכרו הוא אבי זיף ובני מרשה אבי חברון: ובני חברון קרח ותפח ורקם ושמע: ושמע הוליד את רחם אבי ירקעם ורקם הוליד את שמי: ובן שמי מעון ומעון אבי בית צור: ועיפה פילגש כלב ילדה את חרן ואת מוצא ואת גזז וחרן הוליד את גזז: ובני יהדי רגם ויותם וגישן ופלט ועיפה ושעף: פלגש כלב מעכה ילד שבר ואת תרחנה: ותלד שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנה ואבי גבעא ובת כלב עכסא: נ אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה שובל אבי קרית יערים: שלמא אבי בית לחם חרף אבי בית גדר: ויהיו בנים לשובל אבי קרית יערים הראה חצי המנחות: ומשפחות קרית יערים היתרי והפותי והשמתי והמשרעי מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי: בני שלמא בית לחם ונטופתי עטרות בית יואב וחצי המנחתי הצרעי: נה ומשפחות סופרים ישבו יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב:

ג א ואלה היו בני דויד אשר נולד לו בחברון הבכור אמנן לאחינעם היזרעאלית שני דניאל לאביגיל הכרמלית: השלשי לאבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור הרביעי אדניה בן חגית: החמישי שפטיה

האיש אלימלך ושם אשתו נעמי: ושם אשת ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אתה׳ ושם אשת שאול׳ ושם אשת אבישור׳ אנ״ך:

רשי

ובני כלב אחי ירחמאל׳ לפי שיחס למעלה קצת משפחו׳ כלב והפסיק ביחס ירחמאל צריך לומר כלב אחי ירחמאל שלא תאמר כבר יחס משפחות כלב לכך הוצרך לומר כלב אחי ירחמאל שזה לא כלב אחר היה וכן דרך כל היחס אינו מיחס כסדר אלא מיחס קצת ממשפחת פלוני ותופס משפחה אחרת וכשיחס קצת ממשפחה זו מתחיל ליחס משפחה ראשונה כבתחילה ושוב האחרת וכן מעורבב כל ספר היחס הזה: הוא אבי זיף׳ שר של זיף ושר כל בני מרשה ושר חברון ושם העיירות האלה כתובים בספר יהושע כדכתיב זיף וטלם ובעלות וכתוב קעילה ואכזיב ומרשה: אבי ירקעם׳ כל אבי שנאמר כאן שר על אותה העיר הכתובה בסמוך: ובני יהדי׳ אחד מבניה של עיפה היה ומה שלא הזכיר מי היה אביו לפי שאינו צריך להזכיר שום מבניה של עיפה כי אם זה יהדי: ותלד שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנה ואבי גבעא׳ שתי עיירות הללו שלו היו: ובת כלב עכסא׳ עתה מתחיל לראש ומקדים בעכסה משום שהיתה שרית אשת עתניאל כדכתיב ויאמר כלב אשר יכה קרית ספר וגו׳: אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה׳ פתרון אלה היו בני כלב בן חור כמו בנו חור והוא חור היה בנו הבכור לאפרת אשתו ולא בכור לכלב וכן מפורש למעלה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור ע״א ואלה היו ענ׳ חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב וכך פירושו ואלה היו בניו של כלב בנו של חור שובל וגו׳: בכור אפרתה׳ ולא בכור לכלב על חור הוא אומר כן כראה לנו: הרואה חצי המנוחות׳ מדינה אחת היתה בארץ ומנוחות שמה דכתיב ויגלום אל מנחת והוא המושל על חצי מדינה ולקמן כאמר שי משל על חצי המדינה האחרת: הרואה׳ פורמ״ליפית בלע״ז: ומשפחות קרית יערים׳ יושבי קרית יערים: מאלה יצאו הצרעתי והאשתאולי׳ יושבי צרעה ואל תתמה שכתוב ותחל רוח יי׳ לפעמו בין צרעה ובין אשתאול דמשמע שהיו שתי עיירות הללו של בני דן כי כל אלה שנאמר כאן של בני יהודה היו שאנו יכולין לומר העיירו׳ והגבול שהיה בין צרעה ואשתאול היה של דן אבל צרעה ואשתאול עצמן של בני יהודה היו: בני שלמא בית לחם׳ בני שלמא היו מיושבי בית לחם הנטופתי: עטרות בית יואב׳ וגם מיושבי נטופת ועטרות בית יואב חצי מדינת המנחתי תפשו להם בני צרעה והיו יושבים בהם שם מקומות הן בענה הנטופתי מהרי הנטופתי נבורי דוד׳ ומנחת ויגלום אל מנחת: ומשפחות סופרים יושבי יעבץ׳ שיעת יעבץ שהיה מושל עליהם כדכתיב למטה ויהי יעבץ נכבד מאחיו: תרעתים שמעתים שוכתים׳ כולם שמות בית אב הם: המה הקינים׳ והיכן מקומם של אלו והלא הם יושבי קין שם מקום דכתי׳ הקין וגבעה ותמנה ערים עשר: הבאים מחמת אבי בית רכב׳ שיצאו מחמת שהיה של בית רכב וישבו בקין׳ ע״א יעבץ שם של עיר ושל יששכר היתה כדכתיב והרבית וקשיון ואבץ: המה הקינים׳ צורפים ויתנהו לצורף תרגומו לקינאה: שני דניאל לאביגאל׳ ובשמואל כתוב והשני כלאב לאביגאל ובמדרש ויכלו מפרש לפי שדוד נשא אביגיל אחר מיתת נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראו דוד שמות שני׳ כלאב ודניאל דניאל דני אל כלאב שהי׳ דומה כולו לאב: השפי

רדק

ובני כלב אחי ירחמאל׳ ספר יחס ירחמאל ובא להשלים יחס כלב מה שלא נכתב למעלה: מישע בכורו׳ כי אשר זכר למעלה לא היו בני הראשונים אלא הקדימם אולי היו החשובים מבניו וכן הבנים שהיו לו מן אפרת לכבוד בצלאל וזהו שאמר למעלה ואלה בני כלומר כי כבר היו לו בנים אבל אלה היו לו מן עזובה: הוא אבי זיף׳ זיף היה ידוע׳ לפיכ׳ אמר אבי וכן מכיר אבי גלעד ואחרים רבים׳ ואולי זיף שם העיר נקראת על שמו׳ אבי זיף שר זיף כלומר כי מישע היה אדון ושר על העיר הנקראת זיף והראשון נכון: ובני מרשה אבי חברון׳ לפי דעתי כי הוא חסר זיף׳ ולפי שהזכירו בסמוך סמך על המבין והניחו והוא כאלו אמר ובני זיף מרשה אבי חברון: ובני יהדי׳ הוא אחד מן הבני׳ שהזכי׳ ושני שמות היו לו: פלגש כלב מעכה ילד׳ ילד אינו חוזר למעכ׳ כי היה אומר ילדה אלא לכלב כאלו אמר פלגש כלב מעכה וילד ממנ׳ את שבר ואת תרחנ׳: אלה היו בני כלב בן חור׳ אלה שמספר עתה שובל והאחרים היו בני כלב בן חור והוא היה בן בנו של כלב בן יפנה ולפי שיחס למעלה אורי בן חור אמר עתה כי עוד היה לו בן אחד לחור ושמו כלב ואלה היו בניו: אבי קרית יערים׳ יש מפרשי׳ אדון קרית יערי׳׳ וכן אבי בית לחם׳ אבי בית גדר׳ ויתכן לפרש אבי כמשמעו פירוש אבי קרי׳ יערי׳ כי כל בני קרית יערי׳ היו בניו ובני בניו׳ וכל אותו העיר נתיחסה מבניו לכך כללן ואמר קרית יערים׳ וכן אבי בית לחם אבי בית גדר: הרואה חצי המנחות׳ יש מפרשים שהיה מושל על העיר ששמה מנחות הנזכר למטה׳ ופירוש הרואה שרואה ענין העיר ומושל עליה׳ ויש מפרשי׳ שהיה מושל על חצי העיר ירושלי׳ שנקראת מנוחה׳ ויש מפרשים שהיה רואה וממונה על חצי המנחות הבאות לירושלי׳ מאת כל הגוים׳ ועוד יש פירושים אחרים לא ראיתי לכתבם וגם אלו אשר כתבתי לא ישרו בעיני׳ והנראה בעיני כי הרואה חצי המנחות הם שמות בני שובל בנים אחרים לבד אשר ישבו בקרית יערים ושם האחד הרואה ושם האחד חצי המנחו׳׳ ואין לתמוה על צירוף שמות בני אדם שידמה ענין כי הנה צרף נללתי ורוממתי שידמ׳ ענין והוא שמות בני אדם ואחרי׳ מלבד אלה: ומשפחו׳ קרית יערים היתרי והפותי׳ פירוש כל בני קרית יערים שהיו בני שובל היו חלוקים לאלה המשפחות׳ ואלה הנזכרי׳ ראשי המשפחו׳ כל משפחה מתיחסת אל בית אב שלה כמו לימנה משפחת הימני לבריעה משפחת הבריעה וכן כולם: מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי׳ וצרעה ואשתאול שני מקומות בארץ יהודה ויצאו אנשים ממשפחות קרית יערים ובנו שני מקומות אלה וישבו שם והיו לשני משפחות נקראו צרעתי ואשתאלי ואע״פי שכתוב ותחל רוח יי׳ לפעמו במחנ׳ דן בין צרעה ובין אשתא׳ לא היו משבט דן כי אם משבט יהודה כמו קרית יערים אלא שבט דן חנו באותן המקומות על שלא היה להם נחלה לפיכך נקרא מחנה דן וכן כתיב ויעלו ויחנו בקרית יערים ביהודה על כן קראו למקום ההוא מחנה דן עד היום הזה הנה אחרי קרית יערים: בני שלמא בית לחם׳ כמו שפירשנו שלמא אבי בית לחם ועוד מבניו משפח׳ אחרת שמה נטופתי עטרות בית יואב׳ גם הוא שם משפחה או שם עיר כמו עטרו׳ ודיבון וכל אותה העיר היתה מבניו: וחצי המנחתי הצרעי׳ גם כן שם משפחות היו מבני שלמא: ומשפחות סופרים יושבי יעבץ׳ כלומר גם אלה המשפחות היו מבני שלמא סופרים שהיו סופרים ומלמדים והיו יושבי עיר ששמו יעבץ׳ אפשר שיעבץ בנה אותה ונקראת על שמו: תרעתים שמעתים שוכתים׳ שמות משפחות ויש הרבה דרשות בשמות הללו ואם באנו לדרוש כל השמות למה נקראו כן לא יכילם ספר ואין לנו אלא מה שנמצא כתוב׳ כי כל השמות היו על ענינים ידועים אצלם כמו שכתוב במקצתם ואין לנו לחפש אחר אותם שלא נכתבו ענייניהם: המה הקינים׳ מצאתי בספר מדויק הקינים בצר״י הקו״ף׳ ובספרים אחרים נ״כ מצאתי בחירק הקו״ף׳ והמסרה עלין לית׳ ואחד קינים והנכו׳ והקינים הם כמו כן שם משפחה ידועה׳ ויש מפרשים שהיו צורפים מתרגום ויתנה לצורף ויהביה לקינאה׳ ואמרו רבותינו ז״ל שהיו מבני קני חותן משה ונתערבו במשפחת יהודה ונתיחסו עמם: מחמת אבי בית רכב׳ והם משפחת בית הרכבים הנזכר בספר ירמיה ושם אב המשפח׳ ההיא חמת: ואלה היו בני דוד׳ לפי שהזכיר למעלה משפח׳ רם עד דוד ולא השלי׳ היחס כדי לספר יחס כלב אחריו חזר עתה בהשלימו יחס כלב להשלי׳ יחס דוד: שני דניאל׳ ובספר שמואל קורא אותו כלאב׳ יש בו דרש לפי שלקח דוד אביגיל אחרי מות נבל אמרו בני הדור כי זה הבן הנולד לאביגיל היה בנו של נבל׳ ולפיכך יצא קלסתר פניו בקלסתר פניו של דוד להסיר החשד לפיכך קראו כלאב דומה לאב ודניאל היה שמו העיקרי כלומר דנני אלהים מנבל: השלישי לאבשלו׳ בן מעכה׳ למ״ד לאבשלו׳ נופלת על עיקר העצם לא להביא דבר אל העצם וכאמרו לאבשלו׳ כאלו אמ׳ אל אבשלו׳׳ וכמו למ״ד זו למ״ד הרגנו לאבנר׳ לכל כליו תעשה נחשת׳ אנום לסברך׳ ואחרי׳ מלבד אלה כמו שהבאתי׳ בספר מכלל בחלק הדקדוק: יתרעם

ואהל וברכיה ואהל חד מן אב מן חד וחד חד וא׳ וחד והא׳ ולית דכו׳ וסי׳ ואחרון ואני ידעתי גואלי חי׳ והאחרון כי לא מועף לאש׳ מוצק׳ ואהל וחשוב׳ ואהל וברכיה׳ והאהל
ומשמרת בני גרשון באהל מועד׳ ואלפים צנה ואלפים כלם וגם׳ והאלפים והעירים עבדי האדמה׳ ובקר וראיתם את כבוד יי׳ בשמעו את תלנתיכם׳ והבקר ומראה הערב

לְאַבִיטַל הַשִּׁשִּׁי יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אִשְׁתּוֹ׃ שִׁשָּׁה נוֹלַד־לוֹ בְחֶבְרוֹן וַיִּמְלָךְ־שָׁם שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּשְׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃
ה וְאֵלֶּה נוּלְּדוּ־לוֹ בִּירוּשָׁלָיִם שִׁמְעָא וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה אַרְבָּעָה לְבַת־שׁוּעַ בַּת־עַמִּיאֵל׃ וְיִבְחָר וֶאֱלִישָׁמָע וֶאֱלִיפָלֶט׃ וְנֹגַהּ וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃ וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע וֶאֱלִיפֶלֶט תִּשְׁעָה׃ כֹּל בְּנֵי דָוִיד מִלְּבַד בְּנֵי־פִילַגְשִׁים וְתָמָר אֲחוֹתָם׃
י וּבֶן־שְׁלֹמֹה רְחַבְעָם אֲבִיָּה בְנוֹ אָסָא בְנוֹ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ׃ יוֹרָם בְּנוֹ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ יוֹאָשׁ בְּנוֹ׃ אֲמַצְיָהוּ בְנוֹ עֲזַרְיָה בְנוֹ יוֹתָם בְּנוֹ׃ אָחָז בְּנוֹ חִזְקִיָּהוּ בְנוֹ מְנַשֶּׁה בְנוֹ׃ אָמוֹן בְּנוֹ יֹאשִׁיָּהוּ בְנוֹ׃
טו וּבְנֵי יֹאשִׁיָּהוּ הַבְּכוֹר יוֹחָנָן הַשֵּׁנִי יְהוֹיָקִים הַשְּׁלִשִׁי צִדְקִיָּהוּ הָרְבִיעִי שַׁלּוּם׃ וּבְנֵי יְהוֹיָקִים יְכָנְיָה בְנוֹ צִדְקִיָּה בְנוֹ׃ וּבְנֵי יְכָנְיָה אַסִּר שְׁאַלְתִּיאֵל בְּנוֹ׃ וּמַלְכִּירָם וּפְדָיָה וְשֶׁנְאַצַּר יְקַמְיָה הוֹשָׁמָע וּנְדַבְיָה׃ וּבְנֵי פְדָיָה זְרֻבָּבֶל וְשִׁמְעִי וּבֶן־זְרֻבָּבֶל מְשֻׁלָּם וַחֲנַנְיָה וּשְׁלֹמִית אֲחוֹתָם׃
כ וַחֲשֻׁבָה וָאֹהֶל וּבֶרֶכְיָה וַחֲסַדְיָה יוּשַׁב חֶסֶד חָמֵשׁ׃ וּבֶן־חֲנַנְיָה פְּלַטְיָה וִישַׁעְיָה בְּנֵי רְפָיָה בְּנֵי אַרְנָן בְּנֵי עֹבַדְיָה בְּנֵי שְׁכַנְיָה׃ וּבְנֵי שְׁכַנְיָה שְׁמַעְיָה וּבְנֵי שְׁמַעְיָה חַטּוּשׁ וְיִגְאָל וּבָרִיחַ וּנְעַרְיָה וְשָׁפָט שִׁשָּׁה׃ וּבֶן־נְעַרְיָה אֶלְיוֹעֵינַי וְחִזְקִיָּה וְעַזְרִיקָם שְׁלֹשָׁה׃ וּבְנֵי אֶלְיוֹעֵינַי הוֹדַיְוָהוּ וְאֶלְיָשִׁיב וּפְלָיָה וְעַקּוּב וְיוֹחָנָן וּדְלָיָה וַעֲנָנִי שִׁבְעָה׃

ד א בְּנֵי יְהוּדָה פֶּרֶץ חֶצְרוֹן וְכַרְמִי וְחוּר וְשׁוֹבָל׃ וּרְאָיָה בֶן־שׁוֹבָל הוֹלִיד אֶת־יַחַת וְיַחַת הוֹלִיד אֶת־אֲחוּמַי וְאֶת־לָהַד אֵלֶּה מִשְׁפְּחוֹת הַצָּרְעָתִי׃ וְאֵלֶּה אֲבִי עֵיטָם יִזְרְעֶאל וְיִשְׁמָא וְיִדְבָּשׁ וְשֵׁם אֲחוֹתָם הַצְלֶלְפּוֹנִי׃ וּפְנוּאֵל אֲבִי גְדֹר וְעֵזֶר אֲבִי חוּשָׁה אֵלֶּה בְנֵי־חוּר בְּכוֹר אֶפְרָתָה אֲבִי בֵּית לָחֶם׃
ה וּלְאַשְׁחוּר אֲבִי תְקוֹעַ הָיוּ שְׁתֵּי נָשִׁים חֶלְאָה וְנַעֲרָה׃ וַתֵּלֶד לוֹ נַעֲרָה אֶת־אֲחֻזָּם

רדק

יתרעם לעגלה אשתו׳ אמרו כי זו היא מיכל בת שאול׳ לפי׳ אמר אשתו הראשונ׳׳ ומה שאמ׳ הכתו׳ ומיכל בת שאול לא היתה לה ולד עד יום מותה מאותו היום ואילך לא היתה לה בשביל עונש בזיון שבזתה לדוד על שהיה מפזז ומכרכר לפני ה׳ אבל קודם לכן היה לה: ואלה נולדו בירושלים׳ דגש בלמ״ד נולדו תמורת הנח ואף על פי שנכתבה הו״ו הנה נבלע בדגש: ארבעה לבת שוע בת עמיאל׳ היא בת שוע בת אליעם׳ ויש שהיו קוראין אותה בת שבע ויש בת שוע כי קרובים הם׳ וכן עמיאל׳ ואליעם אחד הוא אלא שהאותיות הפוכות׳ ולא נזכרו אלו הארבעה בנים כסדר תולדותם׳ שהרי שלמה היה הגדול כי הוא היה הבן הראשון שהיה לבת שבע מדוד אחרי מות הילד וכמו שכתוב וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה ותלד בן ויקרא שלמה שמו ובספר שמואל כשזוכר אותם בני דוד שנולדו בירושלים אינו זוכר אליפלט הראשון ונגה אולי לא היו בחיים אז׳ ולא מנה אותם׳ ובזה הספר מנה אותם אף על פי שלא היו אלו השנים בחיים כי מנה הנולדים לו בירושלים׳ ולפי שאמר הנה כל בני דוד מנה אותם כולם ואף על פי שלא אמר ואליפלט השני אולי מת הראשון כשקרא שם האחרון אליפלט׳ ובמנין השני בזה הספר יש שנוי מעט ביניהם כי הראשון אליפלט והשני אליפלט: כל בני דוד׳ הרי אמר אשר היו לו בירושלים: ובן שלמה רחבעם׳ הניח הבנים אחרים ויחס שלמה כי לו המלוכה ולבניו אחריו ויחס מלכי יהודה דור אחר דור: ובני יאשיהו הבכור יוחנן׳ הוא יהואחז שלקחו פרעה נכה והגלהו למצרים ומת שם ושני שמות היו לו והיאך אומר הבכור והלא יהויקים היה גדול ממנו שתי שני׳ דכתי׳ בן כ״ג יהואחז במלכו׳ וכתי׳ בן כ״ה יהויקים במלכו׳ ולא היה בן מלכות זה למלכות כלומר שמלך תחילה כן פירשוהו ז״ל: השלישי צדקיהו הרביעי שלום׳ אמרו חכמינו ז״ל כי שלו׳ הוא צדקיהו וקראו שלום על שם שהי׳ מושלם במעשיו כי הוא צדיק היה שלא שהיו בני דוד ורשעי׳ ועוד קראו שלום על שבשלמה מלכות בית דוד בימיו ואמר עליו השלישי שהיה שלשי לבני יאשיהו׳ ואמר עליו הרביעי שהיה רביעי למלכות יאשיהו׳ ומדרך הפשט לא נראה כן אלא כי שלום זה הוא יהויכין בן יהויקים בן יאשיהו ולא נוכל לומר כי בן אחר היה ליאשיהו ששמו שלום כי לא מצאנו במלכי׳ אחר יאשיהו כי אם יהואחז ויהויקים ויהויכין וצדקיהו׳ ושלום קורא אותו מלך בספר ירמיהו אל שלום בן יאשיהו המולך תחת יאשיהו׳ וכל ענין אותה הנבואה על יהויכין שגלה לבבל׳ ואמר בן יאשיהו כי בן בנו היה ובני בנים כבנים בהרבה מקומו׳ תמצא כן׳ והנה ג״כ כתיב בספר בני יאשיהו לפי שהיה לו מלכות יאשיהו בפני צדקיהו דודו לפיכך חזר לספר אותו על הסדר׳ והנה גם כן כתב בספר בני יאשיהו: ובני יהויקים יכניה בנו צדקיהו בנו׳ קרא יכניה בנו צדקיהו על שם דודו צדקיהו: ובני יכניה אסיר שלתיאל בנו׳ שניהם היו בניו וקראו אסיר שנולד בבית האסורין כי כבר כתב עליו הנביא כתבו את האיש הזה ערירי גבור לא יצלח בימיו׳ אלא אמרו שעשה תשובה בבית האסורין ושב אל ה׳ בכל לבו ויעתר לו ה׳ ונתן לו בנים ויצא מבית הכלא וקרא שם האחד אסיר שנולד בבית האסורין ושם האחד שאלתיאל שנשתלה מלכות בית דוד ממנו׳ ועוד אמרו אמר ר׳ יוחנן גולה מכפרת על הכל שנ׳ כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב אסיר שלתיאל בנו׳ אסיר שעברתו אמו בבית האסורי׳׳ שאלתיאל ששתלו שלא כדרך הנשתלין׳ גמירי דאין אשה מתעברת מעומד והיא נתעברה מעומד׳ דבר אחר שאלתיאל שנשאל על אלתו׳ זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו: ומלכירם ופדיה׳ כל אלה בני שאלתיאל ואחז דרך קצרה ולא אמר ובני שאלתיאל כי הדבר מובן שזוכר אב ובניו כולם: ובני פדיה זרובבל ושמעי׳ ומה שאמר בחגי זכריה ובעזרא זרובבל בן שלתיאל לפי שהיה בן בנו כי פדיה בן שאלתיאל וזרובבל בן פדיה׳ הלא תראה בכמה מקומות שזכר בני בנים כבנים: ובן זרובבל משולם׳ כמו ובני זרובבל׳ וכן ובן חנני׳ ובן נעריה: בני יהודה פרץ חצרון וכרמי׳ בא להשלים יחס יהודה מה שלא הזכיר למעלה׳ והזכיר דרך קצרה בנים ובני בנים כסדר: וחור ושובל׳ זהו חור שהזכיר למעלה כלב בן חור בכור אפרתה׳ והיה חור זה בן כלב בן יפונה׳ והוא אבי כלב שהיה אבי שובל כמו שהזכיר למעלה ובכאן השלים יחסו: וראיה בן שובל׳ ראיה זה הוא הראה שהזכיר למעלה׳ ויהיו בנים לשובל הראה חצי המנוחות והראה וראיה אחד כי כן דרך המשפחות להתהפך בהן האותיות: אלה משפחות הצרעתי׳ הוא שהזכיר למעלה מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי׳ והזכיר הנה יחת ואחומי ולהד שהיו עקר משפחות הצרעתי: ואלה אבי עיטם׳ פי׳ ועוד אלה בנים משובל ומחור אבי עיטם יזרעאל: ושם אחותם הצללפוני׳ מה שהזכיר אחותם׳ וכן הזכיר למעלה׳ בבני זרובבל ושלומית אחותם׳ אולי לא היתה להם עוד והזכירם׳ או היו בעלות השם בדורם ונשים חשובות לכן הזכירם כמו סרח בת אשר: אבי בית לחם׳ קצר ולא הזכיר שלמא שהיה אבי בית לחם כי חור היה אבי שלמא׳ ושלמא אבי בית לחם: ולאשחור אבי תקוע׳ הוא שהזכיר למעלה בן חצרון שהיה לו מאביה אשתו ולא הזכיר למעלה עוד מיחסו אלא שאמר אבי תקוע׳ והנה השלים יחסו: ויהי

רשי

השני יתרעם לעגלה אשתו׳ מדרש וכי היא בלבד אשתו אלא שפעת כעגלה וילדתו ושהיתה חביבה עליו כעגלה כמו לולי חרשתם בעגלתי ומפני חביבותה של מיכל קורא אותה אשתו: ואלישמע ואליפלט׳ ואלידע ואליפלט׳ בשמואל אינו מונה אליפלט אלא פעם אחת ואינו מונה כי אם ז׳ וכאן מונה ט׳ וזהו טעמ׳ אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאחר כן ונקרא שמו כמו כן אליפלט שהיה הוא שמנה לשם וגם אלישמע מונה כאן ב׳ פעמי׳ כמו כן נוכל לומר שמת ונולד לו אחר וגם אחד מאלו מת ונשארו שבעה וזה שאיננו מונה לשם כי אם שבעה והט׳ שמנה משום כבודו של דוד שהיו לו בני׳ הרבה שהרי כל הספר נכתב מפני כבודו של דוד וזרעו: אחזיהו בנו יואש׳ משלמה עד יואש ח׳ דורות ולפי שראה דוד שהיה זרעו כלה בימי יואש על ידי עתליהו כדכתיב בספר זה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה וגו׳ עמד בתפלה ואמר זה המזמור למנצח על השמינית שמוכה כימין על דור שמיני הושיע יי׳ כי גמר חסיד וגומ׳ ונמלט יואש ומן יואש עד יאשיהו ח׳ דורות שראה דוד שיאשיהו ובניו כולם הולכים לאבדון זה נהרג וזה נקרו עיניו נתפלל עוד על השמינית על דור שמיני יי׳ אל באפך תוכיחני ובשביל תפלתו נשתיירו בני יהויקים ובכל ספר תהלים אין יותר על השמיני׳ אלא אלו שנים יכניה עד ענני שבעה שהוא ענני המשיח דכתיב בדניאל וארו עם ענני שמיא אתה בנים בין בנים ובין דורות לבנים הב״ה עשה כן בשביל שאמר להב״ה את תושבחות בספר עזרא מן ברוך יי׳ אלהי ישראל וגו׳ עד ולאחז לא״ת תיבות: וחסדיה יושב חסד חמש׳ חמש הן לבד משלומית אחותם: ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה׳ אינם אלא חמשה ויש בו טעם כמו שכתוב למטה במשמרות הלוים לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיה חשביהו ומתתיהו ששה ואינם כי אם ה׳: וראיה׳ כן מנהג היחס הזה אף על פי שלא הזכיר עדיין ראיה כי דורות דורות קחשיב וכן ובני חלאה צרת וצחר ואתנן וקוץ הוליד׳ ועדיין לא הזכיר קוץ ומזכיר את בניו: ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים׳ מוסב למעלה׳ ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע כי לא יחס עד עתה: ואמו

הכבקי׳ וגוים ובאו עמים רבים וגוים עצומים׳ והגוים כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו׳ ונבהים אם עשק רש וגזל ומשפט וצדק הראה במדינה׳ והגבהים ונקף סבכי היער בברזל והלבנון׳ וגבה עדה נא גאון וגבה׳ והגבה והאולם אשר על פני הארץ׳ וגבוה כי רם יי׳ ושפל יראה׳ והגבוה כה אמר יי׳ הסיר המצנפת הרם העטרה׳ ודל מבין חפש בעיניו איש׳ והדל העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט׳ והרים כה אמר יי׳ הסיר המצנפת והרים העטרה׳ וההרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע׳

ואת־חפר ואת־תימני ואת־האחשתרי אלה בני נערה: ובני חלאה צרת יצחר ואתנן: וקוץ הוליד את־ענוב ואת־הצבבה ומשפחות אחרחל בן־הרם: ויהי יעבץ נכבד מאחיו ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב: ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם־ברך תברכני והרבית את־גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר־שאל: וכלוב אחי־שוחה הוליד את־מחיר הוא אבי אשתון: ואשתון הוליד את־בית רפא ואת־פסח ואת־תחנה אבי עיר־נחש אלה אנשי רכה: ובני קנז עתניאל ושריה ובני עתניאל חתת: ומעונתי הוליד את־עפרה ושריה הוליד את־יואב אבי גיא חרשים כי חרשים היו: טו ובני כלב בן־יפנה עירו אלה ונעם ובני אלה וקנז: ובני יהללאל זיף וזיפה תיריא ואשראל: ובן־עזרה יתר ומרד ועפר וילון ותהר את־מרים ואת־שמי ואת־ישבח אבי אשתמע: ואשתו היהדיה ילדה את־ירד אבי גדור ואת־חבר אבי שוכו ואת־יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת־פרעה אשר לקח מרד: ובני אשת הודיה אחות נחם אבי קעילה הגרמי ואשתמע המעכתי: כ ובני שימון אמנון ורנה בן־חנן ותולון ובני ישעי זוחת ובן־זוחת: בני שלה בן־יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשה ומשפחות בית־עבדת הבץ לבית אשבע: ויוקים ואנשי כזבא ויואש ושרף אשר־בעלו למואב וישבי לחם והדברים עתיקים: המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה עם־המלך במלאכתו ישבו שם:

רשי

ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב׳ וכינה שמו יעבץ ואנמתו בן אוני: והרבית את גבולי׳ בבנות: והיתה ידך עמי ועשית מרעה׳ אם תהיה עמי והצילני מרעה: לבלתי עצבי׳ שלא יארע לי שום נזק וצער ועצב והוא נדר מה שנדר: ויבא אלהים את אשר שאל׳ ופלס נדרו ומכאן מביאין ראייה כשפוסקין צדקה בעבור מה שאין נודרין אלא נותנין בלא נדר ומדרשו ידוע: וכלוב אחי שוח׳ משפחות הוא דיקחשיב בקצור לשון אעפי שאין מזכירו למעלה וכן ובני קנז אף על פי שלא הזכירו למעלה וכן ומעונתי כמו כן לא הזכירו כי כן דרך כל הספר הזה: אבי עיר נחש׳ שם עיר ונתנ׳ שר עליה: אלה אנשי רכה׳ בני אשתאון ישבו באותו מקום ברכה׳ ע״א אנשי רכה המשפחה היתה מכונה אנשי רכה: ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים׳ יואב היה שר על עמק שיש בה חרשים ולמה אני קורא אותה גיא חרשים: כי חרשים היו׳ פתרון אותן שישבו בגיא החרשים חרשים המה ועל שמם נקרא הגיא: ובני כלב בן יפונה׳ אמרו רבותינו כלב בן יפונה זה כלב בן חצרון ולמה נקרא בן יפונה שפינ׳ מעצת מרגלי׳ ואל תתמה שהרי ייחס כבר משפח׳ כלב בן חצרו׳ שהרי כן הדרך שמייחס קצת ומדלג על משפחה האחרת ואחר כן תופש משפח׳ ראשונ׳: ובני אלה וקנז׳ כך היה שמו וקנז: ואשתו היהודי׳׳ אשת כלב שנולדה מיהודית: ירד אביגדור וגו׳׳ שרי העיירות כדכתיב ביהושע ניקרעם וזנוח ואלחול בית צור וגדור ירמות ועדלם שוכה ועזקה: ואלה בני בתיה בת פרעה׳ הוי״ו מפרדת בין בני יהודיה ובין בני בתיה: אשר לקח מרד׳ כלב הוא מרד שמרד בעצת מרגלים וכן דרך היחס שאפילו לאחד אומר בני כמו ובני אלה וקנז: בני שלה בן יהודה׳ לפי שעדיין לא יחסו מייחסו עתה שמשום כבודו של דוד מקדים ליחס בני תמר פרץ וזרח שמהם יצא גם הוא ועכשיו שייחס כל משפחות פרץ מתחיל לייחס כל משפחות שלה שהיו באותו הדור: ומשפחו׳ בית עבודת הבוץ׳ ליריעות המקדש אף הם היו מבני שלה: ויוקים אנשי כוזבא עד ויושבי לחם׳ כל אלה בני שלה בן יהודה: ויואש ושרף׳ רבותינו אומרי׳ זה מחלון וכליון: והדברים עתיקים׳ פתרו׳ אל תאמר לפי שהתחלתי לייחס מאנשי דורינו שכולם היו אחרי כן אלא כולן שנאמרו בפסוק זה העתיקי׳ הראשוני׳ שהיו בימים קדמוני׳: המה היוצרים׳ המה יוקים אנשי כוזבא ויושבי לחם היו יוצרי חומר למלאכ׳ המלך וגם קדרות למאכל המלך וגם לכהנים: יושבי נטעים׳ שהיו עוסקי׳ בנטיעות של מלך: וגדרה׳ אומנים גודרי גדר אבנים למלאכת המלך: עם המלך׳ פתרון הושיבן המלך באותן העיירות לפי שהיו עושים מלאכתו דוגמ׳ במשפטים בפועל בעלין עמו לא ישלם כלומר עמו במלאכתו: בני

רדק

ויהי יעבץ נכבד מאחיו׳ אולי יעבץ הוא אחד מהנזכרים והיו לו שני שמות או הוא אחר׳ ואף על פי שלא הזכירו בסדר התולדה הזכיר ענינו יעבץ אף על פי שהוא הפוך אל הענין כי היה לו לומר יעצב, אינם מקפידים העברים על זה כמו כח מן יכחמנו׳ קין מן קניתי׳ שמואל מן מיי׳ שאלתיהו: ויקרא יעבץ׳ אולי חשש על שמו שהיה מענין עצב כמו שאמר לבלתי עצבי וחשש שלא יבואו ענייני על הנכונה וסיעצב בענייני העולם ונדר נדר אם יצליחהו השם ויברכהו יעשה כך וכך ולא הזכיר הנדר׳ וכן נדר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי לדעת קצת המפרשים וכן נדר ישראל נדר לה׳ ויאמר אם נתון תתן את העם וגו׳: ועשית מרעה לבלתי עצבי׳ כלומר שתעשה אות עמי שלא מעצב מרעה בעולם ולא יהיה שמי גורם לי שום עצב׳ ועצבי הוא מקור פועל עומד והכנוי והמקור באחד אין בו פועל ופעול׳ או יהיה פועל יוצא ופי׳ ועשית עמי להצילני מרעה לבלתי עצב אותי: וכלוב אבי שוחה אף על פי שלא הזכירו בסדר התולדה הזכירו לספר תולדותיו וכן תמצא בספר זה בהרבה מקומות כי מקצר היה בתולדות: אבי עיר נחש׳ כמו אבי קרית יערים כי מבניו נתישבה העיר הנקראת עיר נחש: אלה אנשי רכה׳ כל אלה בני כלוב שהזכיר היו נקראין אנשי רכה על ענין ידוע אצלם: ובני קנז עתניאל׳ אף על פי שלא הזכיר קנז הזכיר תולדתיו כמו שכתבנו: אבי גיא חרשי׳׳ כמו אבי קרית יערים כמו שכתבנו והזכיר למה נקראת העיר גיא החרשי׳ כי חרשי׳ היו׳ פי׳ אומני אבן ועץ וברזל כי הכל יקרא חרש: ובני כלב בן יפונה׳ כבר כתבנו כי דעת רבותינו ז״ל שהוא כלב בן חצרון׳ ואם הוא הזכיר עוד מתולדותיו מה שלא הזכיר למעלה: ובני אלה וקנז׳ כך היה שמו וקנז בו״ו: ובן עזרה יתר ומרד ועפר וילון׳ ותהר את מרים פי׳ ותהר כמו ותלד וכן על ברכות הורי כמו יולדי׳ ועל אשתו של מרד אומר שילדה לו למרד את מרים ואת שמי וגו׳׳ מרים בן הוא כמו האחרים כי הרבה נמצאי׳ בשם אחד זכר ונקבה׳ כמו אביה אשת חצרון ועיפה פלגש כלב ואחרים רבים וסוף הפסוקי׳ מוכיח כי ותהר את מרים על אשתו של מרד הוא אומר וכן אשתו היהודיה ילדה את ירד פי׳ אשתו של מרד׳ היהודיה מכלל שהראשונה שהזכיר לא היתה יהודיה והיא בתיה בת פרעה שהזכיר בסוף הענין: את ירד אבי גדור׳ יש מפרשים׳ כל אלה אבי אדון ומפרשים גדור׳ ושוכו׳ וזנוח שם הערים שהיו אלה מושלים עליהם׳ והנכון שהם כמשמעם וכלם שמות בני הילודים לכל אחד ואחד וכן תראה במה שהקדמנו שהוא מיחס האב על הבן להודיע ולפרסמו כשהיה הבן נכבד וידוע מאביו: ואלה בני בתיה בת פרעה׳ פי׳ ואלה שהזכרנו תחלה מרים ושמי וגו׳׳ היו בני בתיה בת פרעה׳ אשר לקח מרד׳ בן עזרא מבני כלב בן יפונה׳ ורז״ל דרשו כי מרד הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא שמו מרד שמרד מעצת מרגלים׳ ודרשו כל אלה השמות ירד ואביגדור וחבר כולם על משה רבי׳ ואמרו ילדה כמו גדלה שהיה לה כבן: ובני אשת הודיה׳ אע״פי שלא אמר עד הנה הודיה זה הזכיר תולדתיו׳ וכן מנהג הספר כמו שכתבנו ומאשתו שהיתה אחות נחם היו לו אלה הבנים אבי קעילה הגרמי׳ ואשתמוע המעכתי: בני שילה בן יהודה׳ כל התולדות שהזכיר עד הנה היו מפרץ ומזרח ומבני שלה לא הזכיר עד עתה׳ ועתה בהשלימו יחס יהודה הזכיר מבני שלה קצת: ומשפחות בית עבודת הבץ׳ פי׳ שהיו אותם משפחות עובדי פשתים: ויוקים ואנשי כוזבא׳ יש דרשות הרבה באלה השמות׳ ודרשו יואש ושרף שהם מחלון וכליון: אשר בעלו למואב׳ שלקחו להם נשים מואביות: ויושבי לחם׳ שהיו מבית לחם יהודה׳ וכן בפסוק המה היוצרים הרבה דרשות׳ ולפי פשט הפסוק כל אלה מבני שלה ומבני בניו ואנשי כוזבא כולם היו מבניו׳ ואפשר שכוזבא הוא כזיב׳ ויואש ושרף ג״כ מבניו׳ ופי׳ אשר בעלי למואב שנלחמו עם מואב והיו אדונים להם: וישובי לחם׳ גם כן שם אחד מבניו׳ והדברים עתיקים פי׳ זה שאמרנו כי יואש ושרף בעלו למואב אף על פי שלא נמצא זה בספרי הנבואה מדברים הם ידועים בקבלה ובמסרה ונעתקים איש מפי איש׳ ויש מפרשי׳ כי והדברים עתיקים חוזר על כל מה שכתב עזרא הנה מיחס התולדות׳ כי הדברי׳ הנכתבים הנה אף על פי שלא תמצאם כתובים בספר מספרי הנבואה׳ לא תאמר איך ידע כל זה עזרא לדברים שלא היו בימיו כי הדברים מקובלים כלם: המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה׳ יתכן שחוזר לאנשי כוזבא שזכר ואמר כי אלה אנשים המה היוצרים היודעים שהיו יוצרים אומני כלי חרש והיו יושבים חוץ לעיר במקום הנטעים לטעת נטעים ולעבוד האדמה ולעשות שם הכלים׳ גם כן אולי אותו המקום היה העפר שלו טוב למלאכת החרש והיו יושבים שם ונוטעים נטיעות וגודרים גדרות עם המלך במלאכתו וכן היו עם המלך בחוץ בענין הנטעים והגדרות וישבו שם מפני הכנת מלאכתם שם: בני

וחטים משכב וספות וכלי יוצר׳ והחטים ויאמר ארנן אל דוד׳ וחצר הגדולה סביב שלשה׳ והחצר וירם כבוד יי׳ דיחזקאל׳ וחכמים אנשי לצון יפיחו׳ והחכמים
אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד׳ ומלא ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת׳ והמלא ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך׳ ומשחית עלה אריה מסבכו
ומשחית גוים׳ והמשחית ותהי חרדה במחנה בשדה׳ ומשלח יפיח כזבים עד שקר׳ והמשלח את השעיר לעזאזל יעמד חי׳ ונגע לא תאנה אליך רעה ונגע לא׳ והנגע

כה בְּנֵי שִׁמְעוֹן נְמוּאֵל וְיָמִין יָרִיב זֶרַח שָׁאוּל׃ שַׁלֻּם
בְּנוֹ מִבְשָׂם בְּנוֹ מִשְׁמָע בְּנוֹ׃ וּבְנֵי מִשְׁמָע חַמּוּאֵל
בְּנוֹ זַכּוּר בְּנוֹ שִׁמְעִי בְנוֹ׃ וּלְשִׁמְעִי בָּנִים שִׁשָּׁה
עָשָׂר וּבָנוֹת שֵׁשׁ וּלְאֶחָיו אֵין בָּנִים רַבִּים וְכֹל
מִשְׁפַּחְתָּם לֹא הִרְבּוּ עַד־בְּנֵי יְהוּדָה׃
וַיֵּשְׁבוּ בִּבְאֵר־שֶׁבַע וּמוֹלָדָה וַחֲצַר
ל שׁוּעָל׃ וּבְבִלְהָה וּבְעֶצֶם וּבְתוֹלָד׃ וּבִבְתוּאֵל
וּבְחָרְמָה וּבְצִקְלָג׃ וּבְבֵית מַרְכָּבוֹת וּבַחֲצַר
סוּסִים וּבְבֵית בִּרְאִי וּבְשַׁעֲרָיִם אֵלֶּה עָרֵיהֶם עַד־
מְלֹךְ דָּוִיד׃ וְחַצְרֵיהֶם עֵיטָם וָעַיִן רִמּוֹן וְתֹכֶן
וְעָשָׁן עָרִים חָמֵשׁ׃ וְכָל־חַצְרֵיהֶם אֲשֶׁר
סְבִיבוֹת הֶעָרִים הָאֵלֶּה עַד־בָּעַל זֹאת מוֹשְׁבֹתָם
וְהִתְיַחְשָׂם לָהֶם׃ וּמְשׁוֹבָב וְיַמְלֵךְ וְיוֹשָׁה בֶּן־
לה אֲמַצְיָה׃ וְיוֹאֵל וְיֵהוּא בֶּן־יוֹשִׁבְיָה בֶּן־שְׂרָיָה בֶּן־
עֲשִׂיאֵל׃ וְאֶלְיוֹעֵינַי וְיַעֲקֹבָה וִישׁוֹחָיָה וַעֲשָׂיָה
וַעֲדִיאֵל וִישִׂימִאֵל וּבְנָיָה׃ וְזִיזָא בֶּן־שִׁפְעִי בֶּן־אַלּוֹן
בֶּן־יְדָיָה בֶּן־שִׁמְרִי בֶּן־שְׁמַעְיָה׃ אֵלֶּה הַבָּאִים
בְּשֵׁמוֹת נְשִׂיאִים בְּמִשְׁפְּחוֹתָם וּבֵית אֲבוֹתֵיהֶם פָּרְצוּ
לָרוֹב׃ וַיֵּלְכוּ לִמְבוֹא גְדֹר עַד לְמִזְרַח הַגָּיְא לְבַקֵּשׁ
מִרְעֶה לְצֹאנָם׃ וַיִּמְצְאוּ מִרְעֶה שָׁמֵן וָטוֹב וְהָאָרֶץ
רַחֲבַת יָדַיִם וְשֹׁקֶטֶת וּשְׁלֵוָה כִּי מִן־חָם הַיֹּשְׁבִים שָׁם
לְפָנִים׃ וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה הַכְּתוּבִים בְּשֵׁמוֹת בִּימֵי
יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיַּכּוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־
הַמְּעִינִים אֲשֶׁר נִמְצְאוּ שָׁמָּה וַיַּחֲרִימֻם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה
וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתֵּיהֶם כִּי־מִרְעֶה לְצֹאנָם שָׁם׃ וּמֵהֶם מִן
־בְּנֵי שִׁמְעוֹן הָלְכוּ לְהַר שֵׂעִיר אֲנָשִׁים חֲמֵשׁ מֵאוֹת
וּפְלַטְיָה וּנְעַרְיָה וּרְפָיָה וְעֻזִּיאֵל בְּנֵי יִשְׁעִי בְּרֹאשָׁם׃
וַיַּכּוּ אֶת־שְׁאֵרִית הַפְּלֵטָה לַעֲמָלֵק וַיֵּשְׁבוּ שָׁם
עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר־יִשְׂרָאֵל כִּי־ ה א
הוּא הַבְּכוֹר וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרָתוֹ לִבְנֵי
יוֹסֵף בֶּן־יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהִתְיַחֵשׂ לַבְּכֹרָה׃ כִּי
יְהוּדָה גָּבַר בְּאֶחָיו וּלְנָגִיד מִמֶּנּוּ וְהַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף׃

רדק

בני שמעון · הזכיר יחס שמעון בקצרה אחר יחס יהודה לפי שהיו שכנים בנחלה · הוא זכור נחלתם עם יחסם כמו שכתוב מחבל בני יהוד׳ נחלת בני שמעון · כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתן · כי לא היה לו חלק בפני עצמו כמו לשאר השבטי׳ · וזהו שאמר אחלקם ביעקב ואפיצ׳ בישראל: נמואל וימין · נמואל הוא ימואל הנזכר בפרשת ויגש אליו ובפרשת וארא ונזכר גם בפרשת פנחס נמואל לנמואל משפחת הנמואלי וכן תראה ברוב השמות בעברי בשמות בני אדם ובשמות הערים כי אינם קופדים בחילוף אות אחת או שתים בשם · ופעמי׳ קוראי׳ אותם בשני שמות שאינם דומים זה לזה וקורא אותם במקום אחד בשם האחד במקום אחר בשם האחר: וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה · לפי שהיו שוכנים בתוך בני יהודה אמר כי לא הרבו משפחתם שהגיעו למספר בני יהודה · לפיכך היו יושבים ביניהם ונספחים אליהם וישבו בקצת ערי יהודה וכן תמצא הערים אשר מזכיר הנה בספר יהושע בכלל ערי יהודה ומזכיר אותם גם כן בנחלת בני שמעון שנפלה להם בתוך בני יהודה לפיכך אמר הנה אלה עריהם עד מלך דוד · אבל כשמלך דוד ואחזקו בני יהודה נגרשו בני יהודה מנחלתם והם בקשו להם נחלה · כמו שאמרו וילכו למבוא גדור עד למזרח הגיא · ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר וכו׳ כי הלכו הנה והנה לבקש נחלה · ומה שאמר זאת מושבותם והתיחסם להם · ר״ל כי אלה חמש ערים וחצריהם נשארו להם ולא נגרשו משם בני יהודה · והתיחסם להם · כלומר כי היו נקראים על שמם כל הימים · ואיננו רחוק בלשון לזכור יחס בענין הערים · כי עקר מלת יחס הוא נלוי על משפחה והודיע על האיש מאיזה משפחה הוא ומאיזה שבט הוא כן מיחס הערים אל האדם והאדם אל הערים להודיע ולגלות הדבר וכן קראו ליוד כדי יוד היחס שמיחס אותו אל כדי עבר · ומה שאמר זאת מושבותם ולא אמר אלה כן דרך הלשון בהרבה מקומות יחיד בלשון רבים ורבים בלשון יחיד כמו כי תקראנה מלחמה · ויבא משה ואהרן והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק · או יהיה פי׳ זאת הארץ: ומשובב וימלך וכו׳ · כל אלה שנזכר היה נשיאי משפחות לשבט שמעון וראשי בתי אבות והלכו לבקש נחלה אחר מלוך דוד והארץ היתה מבני חם שהיו יושבים שם לפנים ובאו אלה והכום והחרימום עד היום וישבו תחתיהם: ואת המעונים · בשורק מקום הוא · והוא קבוץ מן מעון שהוא מקום הדירה ומה שאמר עד היום הזה כי עד ימי עזרא לא שבו עוד בניהם באלה המקומות אף על פי שגלו משם בני שמעון: בני ישעי בראשם · אלה ארבע׳ בני ישעי שהיו ראשים לאלה חמש מאות אנשים אמרו רבותינו ז״ל כי ממנשה היו · בני ישעי ראינו שהיה משבט מנשה כמו שאמר ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ואמ׳ זה לפי שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של יוסף שנאמ׳ ובית יוסף להבה · והקשו והכתיב ומהם מבני שמעון הלכו להר שעיר ובני ישעי בראשם · ותרצו ישעי כמי מבני מנשה קאתי דכתיב ועפר וישעי: ויכו את שארית הפליטה לעמלק · פי׳ מה שנשאר שלא החרימום שאול ודוד כי בדוד הוא אומר עד הכרית כל זכר באדום ועמלק מבני אדום · ומה שאמר וישבו שם עד היום הזה · פי׳ עד היום הזה שגלו · או פי׳ כי עד היום אעפ״י שגלו בני שמעון בני עמלק לא שבו שם ועד היום הזה בחזקת בני שמעון: ובני ראובן · אחר שהזכיר שמעון מפני שהיה שכן ליהודה כמו שכתבנו חזר לראובן הבכור: כי הוא הבכור · כלומר הוא הבכור ובו היה ראוי להחל ספור היחסים כי משפט הבכורה והמלכות היו ראוים לו אלא שבחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף: בן ישראל · כלומר שהיה לו לאביו בן אהוב וחביב ונתנ׳ לו: ולא להתיחס לבכורה · כלומר כשנתן לו הבכור׳ לא שיתיחס יוסף לבכורה מכל ניקרא בכור ישראל שאם כן היתה לו המלוכה גם כן כמו שהיתה המשפט לראובן מהכל: כי יהודה גבר באחיו · ונתן לו יעקב המלוכה ושאר משפט הבכורה · והוא לקחת פי שנים בארץ נתן ליוסף: ולנגיד ממנו · פי׳ מי שיהיה בישראל לנגיד אמ׳ יעקב שיהיה ממנו: בני

רשי

בני שמעון · לפי ששמעון יושב בחלק יהודה הוא מקדימו לייחסו ולדבר בעיירותיו קודם לראובן: ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה · לא הרבו בנים כבני יהודה ולפי שהיו מועטים וחלק יהודה רב מהם קבל יהודה שמעון בחלקו כי שמעון לא היה לו חלק בארץ ישראל שנ׳ אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ששנו בבר״ אחלקם להעמיד סופרים בישראל בבתי כנסיות כו׳ ומניין שקבלו דכתיב מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם פן תרבה עליה׳ חית השדה ומה שכתוב ויעל הגורל לבני שמעו׳ כך היה המעשה אפילו גורל אחד שבט יקבל שמעו׳ בחלקו ונפל הגורל בחלקו של יהודה וגם מה שכתוב ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בחלק שנתתי לך: וישבו בבאר שבע · בני שמעון ישבו באותן עיירות של יהודה: אלה עריהם עד מלך דוד · פתרון כשהרבו בני יהודה עשו תרעומת על בני שמעון בימי שאול ורצו לגרשם מארצם ולא היה יכול לגרש׳ ואף כי היה כל ימיו בטירדא ובמלחמות וכשמלך דוד באו שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם שהשאילו להם והלך דוד וגרשם כי שאול לא חשש בכך מפני שנאת דוד שהיה מיהודה וזהו שכתב אלה עריהם עד מלך וכשמלך דוד גרשם · מפ״י ר׳ אלעזר בר׳ משלם ז״ל וכן פי׳ לי רבינו שלמה בר׳ לוי׳ אחי רבי משה הדרשן: וחצריהם · הכפרים מי היו עיטם ועין ורמון וגו׳: זאת מושבותם והתיחסם להם · פתרון אף על פי שייחסם כאן מקצתם אל תאמר שלא היו כי אם אותן שהרי יש ספר יחוס אחר ושם היו יחוסין כל שבט ושבט כך היה לו מפרש יחוסו בפני עצמו: ומשובב · וכל הכתובין: אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם פרצו לרב · לא היה להם מקום לישב: וילכו · על כן למבוא גדור וגו׳ לבקש מרעה לצאנם: כי מן חם היושבים שם לפנים · בשקט ובשלוה היו יושבים ולא בא אדם להרע להם לפיכך לא נזהרו כשבאו עליהם להלחם ודוגמתו בשופטים ויבאו על ליש על עם שקט ובוטח וגו׳ ודבר אין להם עם אדם לפי שהיו שקטים לא היו יראי׳ ולא כרתו ברית עם שום אדם לעזרם לפיכך נצחום אותם חמש מאות וגם כתוב להם כמשפט צידנים שקט ובוטח וגו׳: ויכו את שארית הפליטה · מהכריתת דוד כי דוד הכרית כל זכר באדום: ובני ראובן בכור ישראל · ואם תאמר אם כן שהיה בכור למה לא יצא ממנו מלכות כי הוא בודאי הבכור: ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף וא״ת א״כ למה לא מלכו בני יוסף לכך אמ׳ ולא להתייחס לבכורה חלק בכורו ולא ולא בכור׳ כי יהודה אפילו לא חלל ראובן הבכור׳ ולא נלקחה ממנו אפילו הכי היה הגון יהודה למלוך: כי יהודה גבר באחיו · שנאמ׳ גור אריה יהודה: ולנגיד ממנו · שיצא ממנו מלכות ועל שם כך נקרא המלך נגיד שהוא המוכיח והמביא והבכורה והמלכות נטלה מראובן ונתנה המלכות ליהודה כדכתיב כי יהודה גבר באחיו אבל חלק הבכורה נתנה ליוסף לשני בניו: בני

וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה׳ ושטן הפקד עליו רשע ושטן׳ והשטן ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד׳ ועירים גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות׳ והעירים והאלפים העירים׳ ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן׳ והפרה והעזים והפרה׳ וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם׳ והצרעת ויזעף עזיהו׳ וקדש ואשמעה אחד קדש מדבר׳ והקדש ואחרי השבעים ששים׳ ורגלים עינים הייתי לעור ורגלים׳ והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו בה׳ ושיר כי בימי דוד ואסף:

בני ראובן בכור ישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי: בני יואל שמעיה בנו גוג בנו שמעי בנו: מיכה בנו ראיה בנו בעל בנו: בארה בנו אשר הגלה תלגת פלנאסר מלך אשר הוא נשיא לראובני: ואחיו למשפחתיו בהתיחש לתלדותם הראש יעיאל וזכריהו: ובלע בן עזז בן שמע בן יואל הוא יושב בערער ועד נבו ובעל מעון: ולמזרח ישב עד לבוא מדברה למן הנהר פרת כי מקניהם רבו בארץ גלעד: ובימי שאול עשו מלחמה עם ההגראים ויפלו בידם וישבו באהליהם על כל פני מזרח לגלעד: ובני גד לנגדם ישבו בארץ הבשן עד סלכה: יואל הראש ושפם המשנה ויעני ושפט בבשן: ואחיהם לבית אבותיהם מיכאל ומשלם ושבע ויורי ויעכן וזיע ועבר שבעה: אלה בני אביחיל בן חורי בן ירוח בן גלעד בן מיכאל בן ישישי בן יחדו בן בוז: אחי בן עבדיאל בן גוני ראש לבית אבותם: וישבו בגלעד בבשן ובבנתיה ובכל מגרשי שרון על תוצאותם: כלם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל:

בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מלחמה ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות וששים יצאי צבא: ויעשו מלחמה עם ההגריאים ויטור ונפיש ונודב: ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם כי לאלהים זעקו במלחמה ונעתור להם כי בטחו בו: וישבו מקניהם גמליהם חמשים אלף וצאן מאתים וחמשים אלף וחמורים אלפים ונפש אדם מאה אלף: כי חללים רבים נפלו כי מהאלהים המלחמה וישבו תחתיהם עד הגלה: ובני חצי שבט מנשה ישבו בארץ מבשן עד בעל חרמון ושניר והר חרמון המה רבו: ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ואליאל ועזריאל וירמיה והודויה ויחדיאל אנשים גבורי חיל אנשי שמות ראשים לבית אבותם: וימעלו באלהי אבתיהם

רשי

בני ראובן בכור ישר׳ · מתחיל עתה כבראשונה: בני יואל· דורות דורות קחשיב: אשר הגלה תלגת פלנאסר· קודם לסנחריב וכן היה סדרן פול היה כשמלך מנחם בן גדי ובימי פקח בן רמליה בא תגלת פלנאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה בא שלמנאסר מלך אשור ובימי חזקיהו סנחריב ופרשו רבותינו פול וכולם סנחריב: הוא נשיא לראובני· באותו זמן שהגלוהו תלגת פלנאסר: בהתיחש לתולדותם הראש יעיאל וזכריהו· פתרו׳ הרי לא יחסתי לך מן ראובן כי אם קצת ועיקר יחוסו במקום יחוסו על דברי הימים למלכי ישראל היה יעיאל וזכריהו הראש שעל ידן כלל יחוסן: ועד נבו ובעל מעון· שבימים קדמונים קודם שבאו לידי ישראל נקראו נבו ובעל מעון על שם תועבות׳ כי כן מנהג הגוי׳ עד היום הזה לקרות תועבותיהם בשם עיירותיהם אבל כשבאו לידי ישראל הסבו שמותם כדכתיב ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם כלומר ישראל הסבו שמותם ואת שבמה לפי שלא נקראת על שם תועבותיה לא הוסבו שמה ובמגילה מפרש כי נבו ובעל מעון שם ע״ז הם: עם ההגריאים· הם הישמעאלים על שם אמם קוראם הגריאים בני הגר היו: וישבו באהליהם· שכן מנהג ערביים לישב באהלים: ובני גד לנגדם ישבו· אצלם כמו נאלכה לנגדך: ואחיהם לבית אבותיה׳· במקו׳ יחוסן: מיכאל ומשלם· אלו היו ראשי אבותיה של אותו יחס כי כלם התיחסו בימי יותם מלך יהוד׳ ובימי ירבע׳ מלך ישראל: בני ראוב׳ וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל וגו׳· כלומ׳ כולם נתקבצו ועשו מלחמ׳ עם ההגריאי׳: ויטור ונפיש· בנין של ישמעאל הם: ויעזר עליה׳· כי יי׳ עוזרם: וינתנו בידם ההגריאי׳ וכל שעמה׳· אומו׳ אחרי׳ לעזרם: נעתו׳ להם· דוגמ׳ ויעתר להם יי׳: ויזכו

רדק

בני ראובן· לפי שהפסיק בענין חזר לומר פעם אחרת בני ראובן: בני יואל· אף על פי שלא הזכירו בסדר התולדה מזכירו עתה לייחס בניו אחריו וכמהו רבים בספור היחסים: שמעיה בנו גוג בנו· כולם אחד בן אחד ואפי׳ היה לכל אחד בנים אחרים אינו מזכיר אלא הראשים· וכן תמצא בהרבה מקומות: בארה בנו אשר הגלה וגו׳· הוא היה נשיא לשבט ראובן בעת שהגלם תלגת פלנאסר והוא תגלת שמוזכר במלכי׳ והפוך האותיות בשמות הוא דרך הלשון כמו שתראה רבים: ואחיו למשפחותיו· כלומר זה היה נשיא וגם אחיו בהתיחסם לתולדותם הוא ראשי משפחות וידועים· והראש בהם יעיאל וזכריהו וכו׳: בן שמע בן יואל· הוא שמעיה בן יואל שהזכיר למעלה: הוא יושב בערוער· ים בית בערוער במקום מ״ם כי ערוער לא היה לבני ראובן כי אם לבני גד· כמו שאמ׳ ויבנו בני גד את דיבון ואת עטרות ואת ערוער· ונכון הוא וכמוהו מצאנו בית במקום מ״ם והנותר בבשר ובלחם וכן וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשנה ההיא שמונה עשרה שנה· ויש לפרש עוד בערוער בגבול ערוער כי העיר לבדה היתה לבני גד שבנו אותה וגבולה היה לבני ראובן: ולמזרח ישב· פי׳ למזרח ארץ הגלעד כי כל ארצם היתה מזרח לארץ ישראל כמו שאמר עבר הירדן מזרחה אבל למזרח ארץ הגלעד התפשטו וישבו עד לבא מדברה: למן הנהר פרת כלומר עד נהר פרת ומן הנהר והנה הוא גבולם כי נהר פרת הוא גבול ארץ ישראל למזרח כמו שאמר מן הנהר נהר פרת עד הים האחרון יהיה גבולכם: כי מקניהם רבו· כלומר כי לכך היו צריכים להתפשט בארץ כי מקניהם רבו: עם ההגריאים הם בני הגר· והאלף מקום יוד היחס: על כל פני מזרח לגלעד· פני מזרח אשר לגלעד: ובני גד לנגדם ישבו בארץ הבשן עד סלכה· אינו אומר בכל ארץ הבשן שהרי אמר בתורה כי ארץ הבשן נתנה משה לחצי שבט המנשה· כמו שאומר ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה וכו׳· אלא מקצת הבשן היה לבני גד עד סלכה· ומסלכה ואילך כל הבשן היה לחצי שבט המנשה ומה שאמר בתורה כי כל הבשן היה לחצי שבט המנשה· פירושו כל הבשן שהיה ממלכת עוג לכל חבל הארגוב שהיה נקרא ארץ הרפאים· אבל היה מקצת מקומות בבשן שלא היה מולך עליהם עוג ואעפ״י שהיה נקרא מלך הבשן לפי שרוב הבשן היה לו ומקצת מן הבשן עד סלכה היה לאמורי ואותו היה לבני גד· ומה שאמר גם כן הנה וישבו בגלעד בבשן ובבנותיה באותו בשן שהוא עד סלכה ובבנותיה ישבו בני גד וכן אמר הנה אמר שחצי שבט המנשה ישבו בארץ הבשן עד בעל חרמון· ר״ל מאותו מקום הבשן שהיה לבני גד עד בעל חרמון וכן אמר ביהושע ולחצי שבט המנשה נתן משה בשן ולא אמר כל הבשן: יואל הראש· היה ראש לבני גד· ואלה הארבעה שזכר ראשי משפחות וידועים בשבט היו מושלים בבשן· ויש בדרש ושפט בבשן· הוא שפט אבי אלישע הנביא· וסמך לו בבשן מה בשן שפיס עיר אף אלישע בנו פרנס ישראל ששים שנה: ראש לבית אבותם· עבדיאל או גוני אביו: וישבו בגלעד בבשן· פי׳ ובבשן והוא חסר וי״ו כמו שמש ירח: כלם התיחסו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל· פי׳ כל אלה בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה התיחסו למלחמה הזאת שעשו עם ההגריאים כלומר התפקדו למשפחותם לבית אבות׳ בצאת׳ למלחמה והיה זה בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל והוא ירבעם בן יואש מבני יהודה· ואעפ״י שנראה מן הפסוקים במלכים כי יותם מלך יהודה וירבעם מלך ישראל לא מלכו בזמן אחד שהרי ירבעם מלך ארבעים ואחת שנה ובשנת עשרים ושבע לירבעם מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה והוא עוזיה ומלך עזריה חמשים ושתים שנה הנה עזריה מלך יהודה מלך אחרי מות ירבעם מלך ישראל שלשים ושמנה שנה ואעפ״י שיש לדקדק בחשבונות אלו כמו שאנו עתידים לבאר במלכים מכל מקום עוזיה האריך ימים אחרי ירבעם· א״כ איך מלך יותם בן עוזיה בזמן ירבעם אלא שיותם בן עוזיה מלך בחיי עוזיה אביו משהיה מצורע עוזיהו כמו שכ׳ וינגע ה׳ את המלך· ויותם בן המלך על הבית שופט את עם הארץ· ויתכן לפרש בימי יותם ובימי ירבעם עם כל אחד בזמנו· ועם כל אחד מהם התיחסו למלחמה: ולמודי מלחמה· הוא תואר קל ואינו פעול כי למ״ד הוא פעל עמד· ואין בו פעול· כי אם על דרך התואר כמו שבארתי בספר מכלל בחלק הדקדוק: וכל שעמהם· וכל האומות שהיו עם ההגריאים הכל נתנו בידם: ונעתור להם· כמו ונעתר והוא מגזרת פעול· כמו ונחתום בטבעת המלך: וישבו תחתיהם· במקומם· ואעפ״י שאמר וישבו מקניהם מקנתם ישבו שם· ומקנתם שבו לארצם עם השבי: עד הגלה עד שגלו על ידי מלכי אשור: ובני חצי שבט המנשה וכו׳· המה רבו· כלומר לפי שרבו הרבו גבולים עד בעל חרמון ושניר והר חרמון: ועפר וישעי· וי״ו ועפר כמו ואיה וענה:

והשיר כל הקהל משתחוים׳ ושופט ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו׳ והשפט על הרע כפים׳ ותכן ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן׳ והתבן לסוסים ולרכש׳ ותרומה והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה׳ והתרומה היקבע אדם אלהים דתריסר׳ ותורות ועל הר סיני ירדת׳ והתורת אלה החקים והמשפטים והתורות אשר קדמאה דסיפרא׃

ויזנו אחרי אלהי עמי־הארץ אשר־השמיד אלהים
מפניהם׃ ויער אלהי ישראל את־רוח ׀ פול מלך־
אשור ואת־רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם
לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה ויביאם לחלח
וחבור והרא ונהר גוזן עד היום הזה׃

ו א בני לוי גרשון קהת ומררי׃
ובני קהת עמרם יצהר וחברון ועזיאל׃
ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני
אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר׃
אלעזר הוליד את־פינחס פינחס הליד את־אבישוע׃
ה ואבישוע הוליד את־בקי ובקי הוליד את־עזי׃
ועזי הוליד את־זרחיה וזרחיה הוליד את־מריות׃
מריות הוליד את־אמריה ואמריה הוליד את־
אחיטוב׃ ואחיטוב הוליד את־צדוק וצדוק הוליד
את־אחימעץ׃ ואחימעץ הוליד את־עזריה ועזריה
י הוליד את־יוחנן׃ ויוחנן הוליד את־עזריה הוא
אשר כהן בבית אשר־בנה שלמה בירושלם׃
ויולד עזריה את־אמריה ואמריה הוליד את־
אחיטוב׃ ואחיטוב הוליד את־צדוק וצדוק הוליד
את־שלום׃ ושלום הוליד את־חלקיה וחלקיה
הוליד את־עזריה׃ ועזריה הוליד את־שריה
ושריה הוליד את־יהוצדק׃ ויהוצדק הלך בהגלות ט
יהוה את־יהודה וירושלם ביד נבכדנאצר׃
בני לוי גרשם קהת ומררי׃ ואלה שמות
בני־גרשום לבני ושמעי׃ ובני קהת עמרם ויצהר
וחברון ועזיאל׃ בני מררי מחלי ומשי ואלה
משפחות הלוי לאבתיהם׃ לגרשום לבני בנו יחת כ
בנו זמה בנו׃ יואח בנו עדו בנו זרח בנו יאתרי
בנו׃ בני קהת עמינדב בנו קרח בנו אסיר בנו׃
אלקנה בנו ואביסף בנו ואסיר בנו׃ תחת בנו
אוריאל בנו עזיה בנו ושאול בנו׃ ובני אלקנה כה
עמשי ואחימות׃ אלקנה בנו אלקנה צופי בנו
ונחת בנו׃ אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו׃
ובני שמואל הבכר ושני ואביה׃ בני מררי מחלי
לבני בנו שמעי בנו עזה בנו׃ שמעא בנו חגיה ל
בנו עשיה בנו׃

רדק

עד היום הזה כי לא יצאו בצאת גלות יהודה מבבל׃ בני לוי הזכיר יחס בני לוי נ״ב ועריהם שנתנו להם והזכיר כי העמיד דוד מהם משוררים ומשרתים לפני ה׳ והזכיר יחס אהרן עד הגולה והוא יהוצדק שהלך עם גלות יהודה ביד נבוכד נצר ויהושע בנו עלה מבבל עם הגולה׳ ובספר עזרא מזכיר זה היחס עד אהרן כי עזרא היה בן שריה׳ ומיחסו עד אהרן כמו שמיחס הנה יהוצדק אחיו עד אהרן אבל שם מדלג בו חמשה בתי אבות שהזכיר הנה מיחוסן אבי עזריה עד מריות לקצר דלג אותם בתי אבות׳ והזכיר יחס אלעזר ולא יחס איתמר לפי שמבני אלעזר היו כהנים גדולים עד עולם כי כן אמר לפנחס הקב״ה כאשר קנא בשיטים והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם זו היא כהונה גדולה׳ כי ג״כ בני איתמר היו כהנים ואלה שמבני פנחס היו כהנים גדולים עד עולם׳ ובצדוק היתה תחלת הברכ׳ הזאת עד יהוצדק והיו כהנים גדולים גם מבני איתמר כי עלי היה כהן גדול שהיה מבני איתמר וכן אחימלך ואביתר בנו׃ הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה בירושלי׳ אם נאמר כי הוא היה ראשון אשר כהן בבית לא היה כן כי צדוק היה כמו שאמר במלכים צדוק הכהן ונתן הנביא ובזה הספר הוא אומר ג״כ וימשחו לה׳ לנגיד ולצדוק לכהן׳ ואם נאמר כי לא רצה לומר שכהן ראשון בבית אלא שכהן הנה גם האחרים כהנו מה בא לומר ואם בא לומר כי כהן גדול היה גם אחרים היו כהני׳ גדולים׳ ורז״ל אמרו שהוא עזריהו שהיה בימי עוזיהו ולפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח עוזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן כלומר שהוא חס על כבוד הכהונה ולא נשא פנים לעוזיהו׳ ויש לפרש כי גם בימי שלמה כהן אחר צדוק ואחר אבותיו הנזכרים אלא בימי שלמה היה קטן עדיין ולא היה כהן גדול בימי עוזיהו ובימי חזקיהו עדיין היה חי והיה כהן גדול כמו שנאמ׳ ויאמר אליו עזריהו כהן הראש ולפי שהאריך ימים כל כך אמר עליו אשר כהן בבית כלומר אשר כהן כמה ימים׃ בני לוי גרשם הוא גרשון כי המ״ם והנו״ן שוים בשמות׳ כמו כמהם כמהן תכים תכין׃ לגרשום לבני בנו וכו׳׳ ולא זכר משפחת שמעי וכן בפרשת פנחס והטעם שלא זכרו הנה כמו שלא זכר משפחת עמרם וחברון ועזיאל כי זכר העומדים על השיר כמו שזכר בסמוך משפחת יצהר ומגרשו׳ משפחת לבני׳ וממררי משפחת מושי ולמטה כשפירש דוד זכר משפחת שמעי׃ יחת בנו׳ בן לבני׳ ובני שמעי למטה זוכר יחת כי היו שני בניהם נקראים בשם אחד אבל זה יחת בן לבני ונזכר שמו למטה יחיאל׳ ויחת ויחיאל קרובים בלשון׳ ובשני שמות האלה היה נקרא כמוהו רבים במספר׃ בני קהת עמינדב׳ חזר לספר בני קהת לפי שרצה לספר מיחס בניו ובני בניו עוד׳ ועמינדב זהו יצהר ושני שמות היו לו׳ ולמעלה הזכירו יצהר וכאן הזכירו עמינדב׃ אסיר בנו׳ אלקנה בנו אביאסף בנו׳ אלה שלשתן אינו ר״ל אחד בן אחד כמו האחרי׳ אלא שלשתן בנו אלה חוזר לקרח כי שלשתן היו בניו כמו שכתוב בתורה ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף והנה גם כן אמר במזכירו יחס הימן בן אבי אסף בן קרח׃ ובני אלקנה עמשי ואחימות׳ אלקנה אלה שלשתן אחד בן אחד כי אלקנה זה בן אחימות בן עמשי ועמשי בן אלקנה׃ בני אלקנה צופי בנו וכו׳׳ אלה הם אחד בן אחד׳ ואליאב הנזכר הנה הוא אליהוא הנזכר בתחלת ספר שמואל ונחת הוא תוחו הנזכר שם וצופי הוא צוף הנזכר שם׃ ובני שמואל הבכור ושני ואביה׳ יש מפרשים כמו והשני כאלו אמר והשני אביה ואמר הבכור ולא זכר שמו כי ידוע הוא כי הוא יואל והשני אביה כמו שאמר בשמואל שם ומשנהו אביה ואומרי׳ כי שני כמו שני כמו שלו ושלו׳ והוו פתוחה כמו וחמור אסור שהוא כמו והחמור׳ ואין זה פי׳ נכון כי לא מצאנו שני כמו שני ואין ראיה משלו ושלו כי הם שני משקלים ועוד כי וי״ו פתוחה לא יתכן בזה הדרך כי וי״ו וחמור פתוחה מפני אות הגרון כי היתה ראויה בשורק כמו וי״ו וזבולן וכן כל וי״ו שמוש שהוא על תיבה שתחלתה שב״א הוא בשורק אלא על אותיות הגרון שהוא בפתח כשתחלת התיבה שב״א ופתח או כשתחלת התיבה שב״א וסגול׳ ואם ושני היתה לשמוש היה לו לומר ושני הוי״ו בשורק ועוד היאך אמר הבכור ולא הזכיר שמו זה החסרון לא מצאנו׳ ועוד שיצטרכו לומר כי וי״ו ואביה נוספת ומי הביאם בטורח הזאת אבל הנכון כי ושני הוא יואל ושני שמות היו לו כמו שהראה בספר הזה בכמה מקומות כן זה הוא שמו יואל והיה שמו ושני גם כן׃ ואלה

רשי

ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם׳ פתרון הם זנו אחרי אלהי עמי הארץ ואיזה עם אשר השמידם אלהים מפניהם שאלהיהם לא היה יכול לעזרם ולא שמו על לבם אחרי השמידם מפניכו ולא היה יכול לעזרם ולכו כמו כן לא יעזור׃ לא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה׳ יש מפרשי׳ עזריה הוא היה עזרי׳ הראשון ומעזרי׳ עד שריה שהי׳ בחורבן הבית ח׳ כהני׳ ומכאן הונהו ביומא בפרק ראשון ובויקרא רבה ובספרי פרשת פנחס ח׳ כהני׳ ששמשו בבית הראשון ויש אומרי׳ י״ח ולא זה וזה יש בהם רוח חיים כי צדוק הוא היה הראשון שכהן בימי שלמה ועוד איזה אמריה היה בימי יהושפט דכתיב והנה אמריהו כהן הראש והוא בן עזריהו שהיה בימי עזיהו ובימי חזקיהו שהיה אחרי יהושפט וא״ת עזריהו אבי שריה היה והיכן חלקיהו הכהן הגדול שהיה בימי יאשיהו אלא מצדוק יש לחשוב וי״ב כהנים היו מצדוק עד שריה וכן מצינו בויקרא רבה מדוייק ובסיפרי מדוייק ירושלמי ומה שכתוב בעזריה הוא אשר כהן בבית מפורש בסיפרי ירושלמי כך וכי הוא לבדו כהן ובימי שלמה כהן והלא גם שאר כהנים כמו כן כהני אלא לפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח את עזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה והוא עזריהו שהיה בימי עזיהו ובימי חזקיהו ועזריה בן אחימעץ הוא אמריהו שכהן בימי יהושפט כמו שנקרא עזיהו עזריהו לכתי׳ במלכים בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם וגו׳ מלך עזריהו ונקרא עוזיה בן אחימעץ זכריהו דכתיב ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין בראת אלהים וגו׳׃ ויהוצדק הלך בהגלות יי׳ את יהודה וירושלם׳ ומה שכתוב בספר חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לא יהוצדק שמש מעולם בכהונה גדולה דהא הוגלה לבבל בימי יכניה כדכתיב ויהוצדק הלך בהגלות וגו׳ אלא יהושע בנו היה כהן גדול כשעלו מבבל בבית שני ומה שלא היה עזרא בן שריה הסופר כהן גדול ובן אחיו יהושע בן יהוצד׳ כיהן זהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה ימים ושנים קודם שעלה עזרא׃ ובני שמואל הבכור ושני ואבי׳׳ ושני זה יואל פתרון והשני אביה כלומר שני לראשון הוא היה אביה ושני לאביה הוא היה יואל שלא נכתב ודוגמ׳ כי אם השום אסור אחמור אסור כמו והחמור וכן הפר שני לגדעון וכן הראשון׃ ואלה

כמשפטם ח׳ וסימ׳ מלבד עולת החדש ומנחתה דפנחס׳ ומנחתם ונסכיהם לפרים דשביעי של חג׳ ויקראו בקול גדול ויתנודדו׳ כי אם כמשפטם הראשון׳ ויעמדו כמשפטם על עבודתם׳ לבא לבית יי׳ כמשפטם׳ עשר כמשפטם׳ ויעמדו על עמדם כמשפטם׳ וא׳ כמשפטים עד היום הזה הם עשים: ואת שדה ב׳ וסי׳ ואת שדה שמרון ובנימן׳ ואת שדה העיר ואת חצריה: עשן ה׳ שום קרתא בקריאה וסי׳ לבנה ועתר׳ עין רמון ועתר׳ ולאשר בבור עשן׳ ותכן ועשן׳ ואת עשן ואת מגרשיה דסיפרא:

ואלה אשר העמיד דויד על־ידי־שיר בית יהוה
ממנוח הארון: ויהיו משרתים לפני משכן אהל־
מועד בשיר עד־בנות שלמה את־בית יהוה
בירושלם ויעמדו כמשפטם על־עבודתם: ואלה
העמדים ובניהם מבני הקהתי הימן המשורר בן־
יואל בן־שמואל: בן־אלקנה בן־ירחם בן־אליאל
לה בן־תוח: בן־ציף בן־אלקנה בן־מחת בן־עמשי:
בן־אלקנה בן־יואל בן־עזריה בן־צפניה: בן־תחת
בן־אסיר בן־אביסף בן־קרח: בן־יצהר בן־קהת בן־
לוי בן־ישראל: ואחיו אסף העמד על־ימינו אסף
מ בן־ברכיהו בן־שמעא: בן־מיכאל בן־בעשיה
בן־מלכיה: בן־אתני בן־זרח בן־עדיה: בן
איתן בן־זמה בן־שמעי: בן־יחת בן־גרשם בן־
לוי: ובני מררי אחיהם על־השמאול
מה איתן בן־קישי בן־עבדי בן־מלוך: בן־חשביה
בן־אמציה בן־חלקיה: בן־אמצי בן־בני בן־שמר:
בן־מחלי בן־מושי בן־מררי בן־לוי: ואחיהם
הלוים נתונים לכל־עבודת משכן בית האלהים:
ואהרן ובניו מקטירים על־מזבח העולה ועל־מזבח
הקטרת לכל מלאכת קדש הקדשים ולכפר על־
ישראל ככל אשר־צוה משה עבד האלהים:
ואלה בני אהרן אלעזר בנו פינחס בנו
אבישוע בנו: בקי בנו עזי בנו זרחיה בנו: מריות
בנו אמריה בנו אחיטוב בנו: צדוק בנו אחימעץ
בנו: ואלה מושבותם
לטירותם בגבולם לבני אהרן למשפחת הקהתי
כי להם היה הגורל: נה ויתנו להם את־חברון בארץ
יהודה ואת־מגרשיה סביבתיה: ואת־שדה העיר
ואת־חצריה נתנו לכלב בן־יפנה:
ולבני אהרן נתנו את־ערי יהודה המקלט את־
חברון ואת־לבנה ואת־מגרשיה ואת יתר ואת־
אשתמע ואת־מגרשיה: ואת־חילן ואת־מגרשיה
את־דביר ואת־מגרשיה: ואת־עשן ואת־מגרשיה
ואת־בית שמש ואת־מגרשיה:
ס וממטה בנימן את־גבע
ואת־מגרשיה ואת־עלמת ואת־מגרשיה ואת־
ענתות ואת־מגרשיה כל־עריהם שלש־עשרה
עיר במשפחותיהם:
ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה ממחצית
מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר:
ולבני גרשום למשפחותם ממטה יששכר
וממטה אשר וממטה נפתלי וממטה מנשה בבשן
ערים שלש עשרה:
לבני מררי למשפחותם ממטה ראובן וממטה־גד
וממטה זבלון בגורל ערים שתים עשרה: ויתנו
בני־ישראל ללוים את־הערים ואת־מגרשיהם:
סה ויתנו בגורל ממטה בני־יהודה וממטה בני־
שמעון וממטה בני בנימן את־הערים האלה אשר־

רשי

ואלה אשר העמיד דוד וגו׳ כשהשיבוהו מבית עובד אדום כדכתיב לקמן ויעזב שם לפני ארון ברית יי׳ לאסף ולאחיו לשרת לפני ארון ברית יי׳ וגו׳ וכתיב ועובד אדום בן ידותון וחוסה לשוערים וגו׳ לפני משכן יי׳ אשר בגבעון ושלמה העמידן בבית המקדש בירושלם: ויעמדו כמשפטם על עבודתם׳ כמשפט אשר העמידן דוד: ואחיו אסף העומד על ימינו׳ של הימן ובניו: ובני מררי אחיהם על השמאל׳ דוגמ׳ שאמר בלשון אשכנז גבלו״דיר על השמאל של הימן ובניו שהימן ובניו באמצע: ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת משכן בית האלהים׳ לשוערים ולהפשיט כדכתיב לקמן והלוים מפשיטין: ואלה בני אהרן׳ המקטירין על מזבח העולה ועל מזבח הקטורת: צדוק בנו אחימעץ בנו׳ לא חשיב כי אם אותם שהיו עד שלמה: ואלה מושבותם לטירותם בגבולם וגו׳ עד כי להם היה הגורל׳ ללוים ולכהנים מנחלתם כל ישר׳ הפילו גורלת על ארץ ישראל וכמה מארץ ישראל יבא להם ולכהני׳ וללוי׳ ויבא ליהודה הגורל מתחילה וזהו כי להם היה הגורל בראשונה לתת להם אותן עיירות שכתוב כאן: נתנו לכלב׳ כי משה נתן לו: וממטה בנימן את גבע׳ כי הגורל נפל לבנימן לתת אלו העיירות: ולבני קהת הנותרים׳ כי הכהנים יצאו מקהת וכבר אמרו מה שנתנו לכהנים בני קהת ולבני קהת הנותרים ממשפחות המטה של לוי: ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר׳ ולחצי שבט המנשי נפל הגורל לתן לבני קהת הלוים ערים עשר: ויתנו בגורל ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון׳ אף על פי שלא הזכיר שמעון בנתינתן הוא נתן חלקו ממה שנתן לו יהודה וגם יהודה איננו נזכר למעלה בעיקר הנתינה וכל מה שמזכיר למעלה מויתנו להם את חברון עד וממטה בנימן הכל נתנו בני יהודה ובני שמעון ולפי שלא הזכירו למעלה מזכירו עתה כאן: אשר יקראו אתהם בשמות׳ כלומר אשר קראנו אותם בשמות למעלה לפי שהיה בנימין חבר עמהם לבני אהרן מזכירו אע״פי שהזכירו כבר: וממשפחות

רדק

ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר׳ כלומר העמידם לשורר: בית ה׳׳ כמו בבית׳ וכן הנמצא בית ה׳׳ ורבים כמוהו: ממנוח הארון׳ הוא שמוך מן מנוח כמו מן מקום מקום׳ ופי׳ ממנוח הארון מיום שנח הארון בירושלם כשהביאוהו מקרית יערים לירושלים׳ והיה באהל אשר נטה לו דוד עד בנין הבית וזהו שאמר ממנוח הארון כי עד היום ההוא לא היה נח כי היו מביאין אותו ממקום למקו׳׳ ומיום שנח הארון שם העמיד דוד המשוררים ושרתו לפני הארון שם כמו בבית המקדש: ויעמדו כמשפטם על עבודתם׳ היא עבודת השיר וכן אמר בתורה לעבוד עבודת עבודה והוא השיר שהוא עבודת הקרבנות: ואלה העומדים׳ זכר אלה השלשה׳ הימן ואסף ואיתן שהיו ראשי אבות ללוים ולכבודם מיחס כל אחד מהם עד לוי והימן שהיה גדול ונכבד מהשנים יחסו עד יעקב אבינו אמר עליו בן ישראל׳ ובשני׳ אמר בן לוי ולא עוד׳ ומפני שהיה נכבד מהשנים היה עומד בשיר אמצעי ואסף על ימינו: ואיתן על שמאלו׳ ורז״ל אמרו כי לפיכך אמר ביחס הימן בן ישראל לפי שהיה מבני קרח ואמר יעקב ובקהלם אל תחד כבודי׳ כלומר כשיקהלו מעצמם לא יזכר שמי וכן אמר בתורה קרח בן יצהר בן קהת בן לוי אבל בקהלה שיקהלו לעבודת השם על ידי דוד יזכר שמי לפיכך אמר בן ישראל׳ ביחס הימן זה תמצא השמות משתני׳ ממה שהזכירם למעלה׳ וזהו המנהג כמו שהראה בהרב׳ מקומות יש שהיו לו שתי שמות פעם קוראים אותו באחד׳ ופעם קוראים אותו באחר׳ ויש שהיה משתנה שמו מעט השם האחד קרוב לאחר באותיות ולא היו קפדים בזה כמו תוח שזוכר אותו הנה ולמעלה זכר אותו תחת ובספר שמואל תוחו׳ וכן זוכר צוף הנה ולמעלה צופי׳ וכן אליאל׳ ולמעלה זכר אותו אליאב ובספר שמואל אליהוא: בן יחת בן גרשם בן לוי׳ לא זכר לבני וזכר שמעי בן יחת ולא זכרו למעלה ולא מצאנו טעם בדבר זה׳ ואיתן הוא יואח הנזכר למעלה׳ ועדיה הוא עדו׳ ואתני הוא יאתרי׳ ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודות בית האלהים׳ כלומר אלה השלשה שזכרנו היו ראשי אבות׳ והיו משוררים לפני משכן אהל מועד ולא היה עבודת כתף ושום דבר עליהם אלא משוררים היו ואחיהם היו לאשר עבודת המשכן כמו שכתוב בתורה שהיו נושאי המשכן עד מנוח הארון וממנוח הארון היו שוערים ומתעסקים בענין המשכן וכן בבית אשר בנה שלמה היו שוערים כמו שכתוב: ואהרן ובניו מקטירים׳ זכר אהרן שהיה ראש הכהונה ולפי שזכר הלוים כלומר ללוים נתנה עבודה זו ולאהרן ולבניו להקטיר ולכפר על ישראל: ואלה בני אהרן׳ יחסם עד צדוק ואחימעץ שהיו בימי דוד ושלמה: ואלה מושבותם לטירותם׳ לפי ששבט לוי לא היה לו חלק בארץ אלא השם הוא נחלתו והם היו נתונים לעבודת השם הלוים לשורר והכהנים להקריב זכר הערים שנתנו להם חלב עבודתם ובסיפור ערי הלוים תמצא שמות משתני׳ ממה שתמצא בספר יהושע והוא כמו שכתבתי לך בשמות בני אדם׳ ויש מפרשים כי כל שנשתנו כאן היה כי כשנפל הגורל לתת המנויין ביהושע היו קצת הערים ביד הכנענים והפריעו אחרים תחתיהם עד שכבשום׳ וכענין זה נמצא בתוספתא אע״פי שהפרישו שכם בהר אפרים לא היתה קולטת הפרישו את גמלא תחתיה עד שכבשו קדם׳ ויש הרבה לרעות בהשתנות השמות ואין צריך להזכירם: וממשפחת

אתהם ה׳ בקריאה וסי׳ וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך׳ והזהרת אתהם את החקים ואת התורת׳ וישמע יי׳ בקול ישר׳ ויתן את הכנעני׳ כבקרת רעה עדרו׳ ניתנו בגורל ממטה יהודה דסיפרא׳ ואת בלעם ג׳ דסמיכי בקריאה וסים׳ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב׳ ואת בלעם בן בעור הקוסם׳ ואת בלעם ואת מגרשיה: ופואה זהר מן ד׳ זוגין מן בב קדמ׳ לא מפיק א׳ ותניג׳ מפיק וסי׳ תומים וימלאו ימיה ללדת והנה תומים׳ תאומי׳ ויהי בעת לדתה והנה תאומי׳ בבטנה׳ ופוה ובני יששכר תולע ופוה

יקראו אתהם בשמות: וממשפחות בני קהת ויהי ערי גבולם ממטה אפרים: ויתנו להם את־ערי המקלט את־שכם ואת־מגרשיה בהר אפרים ואת־גזר ואת־מגרשיה: ואת־יקמעם ואת־מגרשיה ואת־בית חורון ואת־מגרשיה: ואת־אילון ואת־מגרשיה ואת־גת־רמון ואת־מגרשיה: וממחצית מטה מנשה את־ענר ואת־מגרשיה ואת־בלעם ואת־מגרשיה למשפחת לבני־קהת הנותרים: לבני גרשום ממשפחת חצי מטה מנשה את־גולן בבשן ואת־מגרשיה ואת־עשתרות ואת־מגרשיה: וממטה יששכר את־קדש ואת־מגרשיה את־דברת ואת־מגרשיה: ואת־ראמות ואת־מגרשיה ואת־ענם ואת־מגרשיה: וממטה אשר את־משל ואת־מגרשיה ואת־עבדון ואת־מגרשיה: ואת־חוקק ואת־מגרשיה ואת־רחב ואת־מגרשיה: וממטה נפתלי את־קדש בגליל ואת־מגרשיה ואת־חמון ואת־מגרשיה ואת־קריתים ואת־מגרשיה: לבני מררי הנותרים ממטה זבלון את־רמונו ואת־מגרשיה את־תבור ואת־מגרשיה: ומעבר לירדן ירחו למזרח הירדן ממטה ראובן את־בצר במדבר ואת־מגרשיה ואת־יהצה ואת־מגרשיה: ואת־קדמות ואת־מגרשיה ואת־מיפעת ואת־מגרשיה: וממטה־גד את־ראמות בגלעד ואת־מגרשיה ואת־מחנים ואת־מגרשיה: ואת־חשבון ואת־מגרשיה ואת־יעזיר ואת־מגרשיה:

ולבני יששכר תולע ופואה ישיב ושמרון ארבעה: ובני תולע עזי ורפיה ויריאל ויחמי ויבשם ושמואל ראשים לבית־אבותם לתולע גבורי חיל לתלדותם מספרם בימי דויד עשרים ושנים־אלף ושש מאות: ובני עזי יזרחיה ובני יזרחיה מיכאל ועבדיה ויואל ישיה חמשה ראשים כלם: ועליהם לתלדותם לבית אבותם גדודי צבא מלחמה שלשים וששה אלף כי־הרבו נשים ובנים: ואחיהם לכל משפחות יששכר גבורי חילים שמונים ושבעה אלף התיחשם לכל: בנימן בלע ובכר וידיעאל שלשה: ובני בלע אצבון ועזי ועזיאל וירימות ועירי חמשה ראשי בית אבות גבורי חילים והתיחשם עשרים ושנים אלף ושלשים וארבעה: ובני בכר זמירה ויועש ואליעזר ואליועיני ועמרי וירמות ואביה וענתות ועלמת כל־אלה בני בכר: והתיחשם לתלדותם ראשי בית אבותם גבורי חיל עשרים אלף ומאתים: ובני ידיעאל בלהן ובני בלהן יעיש ובנימן ואהוד וכנענה וזיתן ותרשיש ואחישחר: כל־אלה בני ידיעאל לראשי האבות גבורי חילים שבעה־עשר אלף ומאתים יצאי צבא למלחמה: ושפם וחפם בני עיר חשם בני אחר: בני נפתלי יחציאל וגוני ויצר ושלום בני בלהה:

דבראשית׳ ופואה ולבני יששכר תולע ופואה דד"ה׳ ותזרני חיל למלחמה דשמואל׳ ותאזרני חיל למלחמה דתהלות׳ להשות גלים׳ נצים להשאות גלים דישעיה׳ וחלופי׳ ד׳ זוגין מן בב קדמאה מפיק א׳ ותנינא לא מפיק א׳ וסים׳ משאל וממטה אשר דיהושע׳ פשל וממטה אשר דד"ה׳ וקראהו ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת׳

רדק

וממשפחת בני קהת׳ פי׳ מקצת משפחות בני קהת אותם שלא לקחום מיהודה ומשמעון ומבנימין לקחו ערים ממטה אפרים את שכם ואת מגרשי׳ ואת גזר ואת מגרשי׳ ואת יקמע׳ ואת קבצי׳ הנזכר ביהושע׳ ואת בית חורון ואת מגלשיה׳ זה היה מבני אפרים: ואת אילון׳ זה היה מבני דן ולא זכרו אולי היו סמוכות לאותם הערים שלקחו מאפרים׳ וכן ביהושע זכר דן אחר אפרים וכאן לא זכר שם דן כי זכר הערים שסמוכות לערי בני אפרים וידוע הוא כי לבני דן היו: ולבני יששכר למ"ל ולבני כלמ"ד והשלישי לאבשלום׳ למעלה החל לספר ביחס השבטים והפסיק בלוי וספר יחסם ומושבותם בעריהם ועתה חזר ליחס השבטים ומספרם כאשר נמצאו בימי דוד מלך ישראל ומה שהניח מהם שלא זכר הנה זכר אותם עם האחרים כולם בספור באם אל דוד חברונה להמליכו ויחס דן ובנין לא זכר׳ וי"א כי חושים בני אחר שזכר סמוך לבני נפתלי הוא רמז לחושים בן דן ומנפתלי לא זכר יחסו כי אם בנו לבד ואולי לא מצא יחסם כתוב ולא נאמר לא בקבלה׳ ומה שהניח מן היחסים כלל באמרו בסוף וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל: לתולע גבורי חיל לתולדותם׳ פי׳ לתולע היו אלה גבורי חיל מאשר בנין חוץ מעזי והיו עשרי׳ ושני׳ אלף ושש מאות ומבני עזי היו שלשים וששה אלף וזהו הטעם כי הרבו נשים ובנים לפיכך עלה מספרם כל כך כי מאשר בני תולע שהיו חמשה לא היו מספרם כי אם עשרים ושנים אלף ושש מאות ומבני עזיהו היו שלשים וששה אלף לפי שהרבו נשים והולידו בנים רבים: ואחיהם לכל משפחות יששכר׳ הם אחי תולע פואה ישוב ושמרון: בנימן בלע ובכר׳ ים כי מבני יששכר הוא זה בנימין וכל התולדה עד בני נפתלי כי עוד יזכיר בנימין אחר אשר׳ ויש לפרש כי על בנימין בן יעקב הוא אומר והזכיר הנה קצת היחס ובאחרונה זכר עוד עד יחס שאול מלך ישראל: וידיעאל׳ הוא אשבל: ובני בכר וגו׳ וענתות׳ עיר ענתות אשר בארץ בנימין נקראת על שמו שבנאה ענתות זה׳ כמו ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך: ועלמת כמו כן שם אדם ושם עיר בארץ בנימין והיא הנקראת בחורים וכן כתיב מבחורים דמן עלמת: ושפים וחפים בני עיר׳ והוא עיר שנזכר מבני בלע: חשים בני אחר׳ אחר זה לא נזכר ואפשר שהוא אחד מהנזכרי׳ ויש לו שתי שמות ומה שספר היחס על דרך קצרה כי עזרא מה שמצא ביחסים או מה שנמסר לו בקבלה הוא מה שכתב: בני נפתלי׳ לא זכר מיחסו כי אם בנין ומה שאמר בני בלהה כמו שאמר בתורה אלה בני בלהה ואע"פ שלא אמר כן באחרי׳ ויש בו דרש לשבח בלהה זכרה שברבון נשאת ליעקב שאין כתי׳ בה ותקח כמו בזלפה אלא ותתן: בני

רשי

וממשפחות בני קהת ויהי ערי וגו׳ אע"פ שנתנו להם חצי שבט מנשה נתנו להם גם אפרי׳ על פי הגורל: וממחצית מטה מנשה׳ חד חצי מנשה שבעבר הירדן שבארץ ישר׳: למשפח׳ לבני קהת הנותרי׳ הם הלוי׳ ופתרו׳ הכל נתנו אפרי׳ ומנשה לאותו הנותר שאומ׳ למעלה ולבני קהת הנותרי׳ ממשפחת המטה: לבני גרשו׳ ממשפחת חצי מטה מנשה׳ אע"פ שנתנו לבני קהת על פי הגורל נפל גם להם הגורל לתת כמו כן לגרשם: לבני מררי הנותרי׳ ממטה זבולן׳ כלומר שלא הגיע להם אותם שתים עשרה עיירו׳ שנתנו להם ראובן וגד וזבולן וזהו הנותרי׳׳ ממטה זבולן מחלק זבולן נתנו לבני מררי הנותרים: ולבני יששכר תולע ופואה ישוב ושמרון׳ בחומש כתיב ויוב יוב הוא שמו ולפי שנתיישבו ללמוד תורה דכתי׳ מבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב: ובני תולע׳ מספרם בימי דוד עשרים ושנים אלף ושש מאות כל אלה בני תולע לבד מבני עזי: ובני עזי וגו׳ שלשים וששה אלף כי הרבו נשים ובנים׳ וכל אלה היו לבד מאותן עשרים ושנים אלף ושש מאות של בני תולע: ואחיה׳ לכל משפחות׳ בין בני תולע בין בניעזי בין כל גבורי החיילי׳ של דוד שמונה ושבעי׳ אלף: התיחשם לכל׳ פתרון לכל היחס שלהם: בנימן בלע ובכר וידיעאל׳ זה שקורא בספר הישר אשבל: ושפי׳ וחפי׳ בני עיר חשים בני אחר׳ עזרא שכתב ספר היחס הזה לא היה יודע אם היו מבני בנימן אם לאו לפיכ׳ כתבם לבדם וגם משום דכתיב ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים׳ מספק׳ ליה: בני נפתלי יחציאל וגו׳׳ ומה שלא נחיחס יותר זהו הטע׳ כמפור׳ בשילהי מגילת ירושלמי ג׳ ספרי׳ מצא עזרא וכל אחד נאמר מן היחס ומה שמצא כת׳ ומה שלא מצא לא כתב ומן בני נפתלי לא מצא יותר וזה הטעם שכל היחס הזה מיוחס בדילוגי׳ כי דילג מספר זה אל ספר זה וחיברם ומה שלא היה יכול לכתוב בספר זה כתב בספר עזרא תדע כי כאמר בסמוך וכל ישראל התיחסו והנה כתובי על ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל פתרו׳ אם רצונך לידע יחס עשרת שבטי׳ לך לאלה וחבור נאהר גוזן וערי מדי כי ספר דברי הימים שלהם גלה עמהם אבל יהודה מצאתי ספרן בבבל ומה שמצאתי כתבתי: בני

וקרהו ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסן׳ הבארתי צלק העמוני נהרי דשמואל׳ הברותי דה״ה׳ וירפאו את שבר בת עמי על נקלה קדמאה׳ וירפו את שבר בת עמי תנינא׳
וסים׳ בלשון ארמי קרא משאל לנהרי אסיא׳ * אחיחוד ל׳ כתיב ח׳ ונעמן ואחיה׳ וחד אחיהוד ואינון חד מן ט״ו זוגין בקריא׳ מן ב״ב חד קרי ח׳ וחד קרי ה׳ וסים׳ אחיחוד ונעמן ואחיה *
נגרא הוא׳ אחיהוד למטה בני אפרים נשיא׳ בחצן כה אמר אדני יי׳ הנה אשא אל גוים ידי׳ הצן ובאו עליך הצן רכב וגלגל׳ חמותי חציו שרפתי במו אש ועל חציו׳ והמותי

ט״ו בני מנשה אשריאל אשר ילדה פילגשו הארמיה
ילדה את מכיר אבי גלעד: ומכיר לקח אשה לחפים
ולשפים ושם אחתו מעכה ושם השני צלפחד
ותהינה לצלפחד בנות: ותלד מעכה אשת מכיר
בן ותקרא שמו פרש ושם אחיו שרש ובניו אולם
ורקם: ובני אולם בדן אלה בני גלעד בן מכיר
בן מנשה: ואחתו המלכת ילדה את אישהוד
ואת אביעזר ואת מחלה: ויהיו בני שמידע
אחין ושכם ולקחי ואניעם:
כ ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעדה
בנו ותחת בנו: וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעד
והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת
את מקניהם: ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים
ויבאו אחיו לנחמו: ויבא אל אשתו ותהר ותלד
בן ויקרא את שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו:
ובתו שארה ותבן את בית חורון התחתון ואת
העליון ואת אזן שארה: ורפח בנו ורשף ותלח
כה בנו ותחן בנו: לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע
בנו: נון בנו יהושע בנו: ואחזתם ומשבותם בית
אל ובנתיה ולמזרח נערן ולמערב גזר ובנתיה
ושכם ובנתיה עד עזה ובנתיה: ועל ידי בני
מנשה בית שאן ובנתיה תענך ובנתיה מגדו
ובנותיה דור ובנותיה באלה ישבו בני יוסף בן
ל ישראל: בני אשר ימנה
וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם: ובני בריעה
חבר ומלכיאל הוא אבי ברזות: וחבר הוליד את
יפלט ואת שומר ואת חותם ואת שועא אחותם:
ובני יפלט פסך ובמהל ועשות אלה בני יפלט:
ובני שמר אחי ורוהגה יחבה וארם: ובן הלם אחיו
צופח וימנע ושלש ועמל: בני צופח סוח וחרנפר
ושועל וברי וימרה: בצר והוד ושמא ושלשה
ויתרן ובארא: ובני יתר יפנה ופספה וארא: ובני
מ עלא ארח וחניאל ורציא: כל אלה בני אשר
ראשי בית האבות ברורים גבורי חילים ראשי
הנשיאים והתיחשם בצבא במלחמה מספרם
אנשים עשרים וששה אלף:

את אימתי אשלח לפניך והמותי׳ ונחה עליו רוח יי׳ ונהה ביום ההוא ישא עליכם משל׳ הורי ובשו עבדי פשתים׳ הורי ברכות אביך גברו על ברכות הורי׳ חח ויבאו האנשים על
הנשים כל נדיב לב׳ הה בן אדם הנבא ואמרת הילילו הה ליום׳ חרום כי כל איש אשר בו מום לא יקרב׳ חרום וקוץ הוליד את ענב׳ יחלמן והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל
בשר׳ יהלומן ועתה פתוחיה יחד׳ חמק פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר׳ חמק

רשי

בני מנשה אשריאל אשר ילדה׳ פירוש אשר ילדה לו אשתו דנגמ׳ אשר ילדה אותה ללוי במצרים אבל פלגשו הארמיה ילדה את מכיר: ובני אפרים שותלח וגומר׳ והרגום אנשי גת וגומר כי ירדו לקחת את מקניהם׳ ולא היו בקיאים במוצאי הדרכים ובמוצאי הארץ והרגום אנשי גת הנולדי׳ בארץ כי הם היו בקיאים בארץ ההיא: ובתו שארה ותבן את בית חורון׳ שארה בכאתו: ואת אזן שארה׳ על שמה קראה שם העיר: ורפח בנו׳ של בריעה: ורשף ותלח׳ בנים של רפח כמו כן חשיב דורות: ועל ידי בני מנשה בית שאן׳ פתרון סמוך לבני מנשה כמו איש על ידו לדגליהם: הוא אבי ברזית׳ שר אותה העיר ובב״ר רבי לוי ורבי סימון רבי לוי אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות לכהני׳ שנמשחו בשמן זית רבי סימון אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות למלכים שנמשחו בשמן המשחה ולפי שהיה להם שמן הרבה היו מושחין בו לכך היו נאות דהא באשר כתיב וטובל בשמן רגלו ואמר רבי חנינא חמין ושמן ששכתני אמי החזירוני לנערותי: ובנימן

רדק

בני מנשה אשריאל אשר ילדה׳ מן הנראה בתור׳ כי אשריאל מבני גלעד בן מכיר בן מנשה והוא היה הבן השלישי לו ובהרב׳ מקומו׳ מצאנו בספר הזה שנזכר בני הבני׳ בסדר הבנים׳ והנה נ״כ זכר אשריאל בבני מנשה אע״פי שהיה בן בנו והקדימהו למכיר בנו לפי שמכיר היה בן פלגש כמו שאמר פלגש הארמי׳ ילדה את מכיר אבי גלעד׳ ומה שאמר אשר ילדה ולא זכר היולדת כן דרך הכתוב כמו אשר ילדה אות׳ ללוי במצרים ואותה ילדה אחרי אבשלום׳ ומה שנזכר אשריאל ולא זכר האחרי׳ לפי שהם נזכרי׳ בתור׳ ואחז דרך קצרה ונזכר זה אולי היה נכבד מאחיו ומשפחתו ידועה׳ ויש בו דרש לפי שהיה שמו דומה לשם ישראל אביהם: ומכיר לקח אשה לחפים ולשפי׳ ר״ל לקח אשה מהם והם בני עיר שנזכר למעלה׳ ולמ״ד לחפים ולשפים׳ ר״ל ומכיר לקח אשה שהיתה אחות לחפים ולשפים׳ וזהו שאמר ושם אחותו מעכה׳ ומה שאמר אחותו׳ ולא אחותם חוזר אל הנכבד מהם׳ והוא חפים שהקדימו לשפי׳ ומה שאמר למעלה שפים וחפים על דרך התולדה: ושם השני צלפחד׳ חוזר לבני מנשה אשריאל אשר זכר ואשריאל הוא בן בן בן מנשה׳ וצלפחד בן בן בן בן מנשה ואומר השני ואם אינו שני לאשריאל כי חפר אביו היה הבן השני לגלעד ואשריאל היה השלישי׳ אבל מה שאמר השני לזכיר׳ לפי שלא זכר כי אם אשריאל וצלפחד ובני שמידע שנזכר באחרונה ונזכרו במקום חפר אביו לפי שלא היה לו בן הגון ונכבד כמוהו אלא צלפחד ובמקומו היה לשם כי לא זכרו האחרים ולצלפחד לא היו לו בנים כי אם בנות׳ אבל לחפר היו לו בנים אחרים כמו שאמר ביהושע נחלה בתוך אחי אביהם ואמר בתורה לבני דודיהן לנשים: ובניו אולם ורקם׳ חוזר לפרש או לשרש הקרוב: אלה בני גלעד בן מכיר בן מנשה׳ חוזר לאשריאל ולצלפחד שזכר אותם אע״פי שזכרתי אותם בבני מנשה בן גלעד מבן בנו היו: ואחותו המולכת׳ אחות גלעד והיתה מולכת בקצת הארץ אשר לגלעד ואע״פי שלא נזכר בתורה ובנביאי׳ ידוע הוא אצלם בקבלה׳ ולפי שהיתה אשה גדולה זכר תולדתה: ויהיו בני שמידע לא היה צריך לזכור כי שמידע בן גלעד כי ידוע הוא מן התורה׳ וזכר בניו והוא אחין ושכם ולקחי ואניעם׳ ושכם זה אינו הנזכר בתורה כי אותו היה אחי שמידע וזה בנו: ובני אפרים שותלח כמו שנזכר בתורה׳ וברד הוא בכר והוא הנזכר בתורה: ותחת הוא תחן הנזכר בתורה׳ ומכאן ואילך הם בני בכר ואולי כל הנזכרים מלבד שותלח הם בני בנים: והרגום אנשי גת הנולדים׳ י״מ כי לפיכך אמר הנולדים בארץ לפי שהם היו יודעים מוצא הארץ ומבואה והם בני אפרים נכנסו בארץ לקחת מקניהם ולא ידעו הדרכים והם בני גת ארבו להם והרגום׳ וי״מ כי אמר הנולדים בארץ לפי שהיתה גת אחר כן לישראל אמ׳ כי בני גת הנולדים בארץ והם הפלשתים הם הרגום׳ ולפי דעתי כי הנולדים בארץ שב לבני אפרים׳ ולפי שנזכר בבני אפרים הנולדי׳ באחרי׳ והם בניו ובני בניו כמו שאמר וירא יוסף לאפרים בני שלשים׳ אמר כי בני אפרים הנולדים בארץ שהוליד הוא בארץ ירדו לארץ גת לקחת מקניה׳ והרגו׳ אנשי גת וזה היה במדבר כי בארץ ישראל לא יוכל להיות לפי שאמר ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים׳ ואפרים לא נכנס בארץ כי לא נכנסו לארץ מיוצאי מצרים מבן עשרים שנה ומעלה כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון׳ לפיכך אני אומר כי המעשה הזה היה במדבר או בארץ הגלעד׳ והיה עדיין אפרים חי כי זה יכול להיות כי מכיר בן מנשה היה מכובשי ארץ גלעד׳ והנה בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף׳ ומה שמוכיח הפירוש הזה כי תמצא מספר בני אפרים בצאתם ממצרים כשנמנו במדבר סיני בשנה השנית מ׳ אלף ות״ק׳ וכשנמנו בכניסתם לארץ בערבו׳ מואב בשנת הארבעי׳ לא היו כי אם ל״ב אלף ות״ק ואלו ח׳ אלפים שחסרו במדבר הם שהרגו בני גת׳ ורז״ל דרשו כי זה היה קודם יציאת מצרי׳ שמנו את הקץ וטעו ויצאו בלא עתם וקרהו להם זה: ויבאו אחיו לנחמו׳ קרוביו ומודעיו: ברעה היתה בביתו׳ כי מעת שלקתה קרה לו המקרה הרע הזה שהרגו אנשי גת את בניו: ותבן את בית חורון התחתון ואת העליון׳ הם הנזכרי׳ בספר יהושע בנחלת בני אפרי׳: ואת אזן שארה׳ שם העיר אזן ואולי היה אזן אחר׳ לפיכך היו מיחסים זה אל שארה שבנתה אותו: ורפח בנו ורשף׳ שב לסדר התולדה שהזכיר בבני אפרים והפסיק במעשה אנשי גת ועתה חזר והשלים היחס עד יהושע: ועל ידי בני מנשה׳ ועל מקומות בני מנשה כמו איש על ידו׳ ר״ל כי סמוך לערי בני מנשה שהן בית שאן ובנותיה תענך ובנותיה וכו׳ סמוך להם היו בני אפרי׳ כמו שאמ׳ בספ׳ יהושע: בני אשר וכו׳ הוא אבי ברזות׳ מלכיאל הוא אבי ברזות׳: וחבר הוליד את יפלט וכו׳ ראשי הנשיאים׳ ואף לנשיאי השבט היו ראשים מרוב גבורות׳ או יהיה ראשי כמו ראשי׳ וכמוהו רבי׳ ור״ל שהם הראשים הנשיאים: ובני

מאת תהיה המנפה אשר ינוף׳ לחלם והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה׳ לחלם ובן אחי וצופה׳ מחולל והוא מחולל מפשעינו מדכא׳ מחולל לשחוק אמרתי מהולל׳ נחה ועתה לך נחה את העם׳ נהה בן אדם נהה על המון מצרים׳ פרחת על ימין פרחת יקמו׳ פרחה וזה מעשה המנורה מקשה זהב׳ יחדו אלה בני אביחיל׳ יהדי ובני יהדי רגם ויותם׳ חרות על הלוחות׳ הרות כה אמר יי׳ על שלשה פשעי עמון׳

א ובנימן הוליד את־בלע בכרו אשבל השני ואחרח השלישי׃ נוחה הרביעי ורפא החמישי׃ ויהיו בנים לבלע אדר וגרא ואביהוד׃ ואבישוע ונעמן ואחוח׃ ה וגרא ושפופן וחורם׃ ואלה בני אחוד אלה הם ראשי אבות ליושבי גבע ויגלום אל־מנחת׃ ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם והוליד את־עזא ואת־אחיחד׃ ושחרים הוליד בשדה מואב מן־שלחו אתם חושים ואת־בערא נשיו׃ ויולד מן־חדש אשתו את־יובב ואת־צביא ואת־מישא ואת־מלכם׃ י ואת־יעוץ ואת־שכיה ואת־מרמה אלה בניו ראשי אבות׃ ומחשים הוליד את־אביטוב ואת־אלפעל׃ ובני אלפעל עבר ומשעם ושמד הוא בנה את־אונו ואת־לד ובנתיה׃ ובריעה ושמע המה ראשי האבות ליושבי אילון המה הבריחו את־יושבי גת׃ טו ואחיו ששק וירמות׃ וזבדיה וערד ועדר׃ ומיכאל וישפה ויוחא בני בריעה׃ וזבדיה ומשלם וחזקי וחבר׃ וישמרי ויזליאה ויובב בני אלפעל׃ ויקים וזכרי וזבדי׃ ואליעיני וצלתי ואליאל׃ ועדיה ובראיה ושמרת בני שמעי׃ וישפן ועבר ואליאל׃ ועבדון וזכרי וחנן׃ וחנניה ועילם וענתתיה׃ כה ויפדיה ופניאל בני ששק׃ ושמשרי ושחריה ועתליה׃ ויערשיה ואליה וזכרי בני ירחם׃ אלה ראשי אבות לתלדותם ראשים אלה ישבו בירושלם׃ ובגבעון ישבו אבי גבעון ושם אשתו מעכה׃ ובנו הבכור עבדון וצור וקיש ובעל ונדב׃ וגדור ואחיו וזכר׃ ל ומקלות הוליד את־שמאה ואף־המה נגד אחיהם ישבו בירושלם עם־אחיהם׃

ונר הוליד את־קיש וקיש הוליד את־שאול ושאול הוליד את־יהונתן ואת־מלכי־שוע ואת־אבינדב ואת־אשבעל׃ ובן־יהונתן מריב בעל ומריב בעל הוליד את־מיכה׃ לה ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז׃ ואחז הוליד את־יהועדה ויהועדה הוליד את־עלמת ואת־עזמות ואת־זמרי וזמרי הוליד את־מוצא׃ ומוצא הוליד את־בנעא רפה בנו אלעשה בנו אצל בנו׃

רש"י

ובנימן הוליד את בלע בכורו׳ כבר יחסו לעיל ולפי שרצה ליחס עד שאול המלך מתחיל ליחס מבנימן ושמות אחרים קוראם כאן וכל היחס למפרע והרוצה לדקדק רוב ערי הלוים ומגרשיהם האמורים כאן למפרע הן ביהושע כי עזרא ספרי׳ מצא: ויגלום אל מנחת׳ מי הגלם ומפרש אחריו בפסוק ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם: מנחת׳ שם מדינה היא כדכתיב הרואה חצי המנחות וכתיב וחצי המנחתי: ושחרים הוליד׳ הוא היה אחד מן הגולים ולאחר שלחו אותו מן הגלות הוליד את אלה: חושים ואת בערא נשיו׳ כך היו שמותיהם של נשיו: וממחושים הוליד׳ זאת חשים אשתו שהזכירה למעלה ולפי שהפסיק בחדש אשתו: ואחיו ששק׳ כל אלה בני אלפעל׳ ע״א ועיקר מן אחיו ששק עד ויוחא כל אלה בני בריעה ומזבדיה עד יובב כל אלה בני אלפעל ומן ויקים עד ושמרת כל אלה בני שמעי: ובגבעון ישבו אבי גבעון׳ פרשה זו עד כל אלה בני אצל כתוב שני פעמים בספר זה וכן פרשת היושבים הראשונים אשר באחוזתם בעריהם ופרש׳ ומן הכהנים ידעיה בן יהוידע כמו כן בספר עזרא דכתיב ואלה שרי המדינה וזהו שמפרש בסוף מגילת ירושלמי ג׳ ספרים מצא עזרא ספר מעונים ספר זאטוטי ספר האחים ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השנים וכן מצאו הרבה ספרי ייחוסין כשמצאו ג׳ או ה׳ בטלו המועט וקיימו המרובים וכשמצאו זוגות כמו ובגבעון ישבו אבי גבעון הוצרך לכתוב שני פעמים שאין סדר ייחוסן שוה וכן היושבים הראשונים מצא זוגות וחלוקי׳ זה על זה כתבוהו שני פעמים בכאן ובספרו ולמה לא כתב שתיהן כאן אות׳ שבעזרא ואלה ראשי המדינה ונו׳ ולפי שייחס לשם עד ואלה הכהנים והלוים ומיחס עד ידעיה שהיה לאחר עזרא ומה ענין לפרש ולייחס בכאן בדברי הימים דורות יחד ולאחר עזרא כי אם אות׳ שהיו בבית ראשון ובפרשה האחרת של ובגבעון ישבו ונו׳ ועוד אמרו חכמי׳ בספר ולאצל ששה בנים תליסר אלפי גמלי טעיני מדרשות: וכל

רד"ק

ובנימין הוליד את בלע בכורו אשבל השני׳ אמר אשבל השני ולא היה אלא שלישי׳ כי בני בנימין בלע ובכר ואשבל וכן אמר למעלה בלע ובכר׳ אלא לפי שלא זכר בכר אמר אשבל השני ולא זכר בכר הנה כמו שלא זכרו גם כן בסדר פנחס אלא לבלע משפחת הבלעי לאשבל משפחת האשבלי׳ ובסדר ויגש אליו זכר י׳ בנים לבנימין ובסדר פנחס לא זכר כי אם חמשה אולי הם היו ראשי משפחות לבנימין לפיכך לא זכר הנה ג״כ בכר׳ אע״פי שזכר אותם בספר הראשון׳ ובסדר ויגש גם כן זכר ארד ונעמן בבני בנימין ובסדר פנחס זכרם בבני בלע׳ ואפשר כי בסדר ויגש זכר בני הבני׳ עם הבנים או מה שזכר בסדר פנחס ויהיו בני בלע ארד ונעמן שקרא בלע שם בניו כשם אחיו גם שנה זכר השמות בסדר פנחס ממה שזכרם בסדר ויגש כמו שעשה בספר הזה ובזולתו בהרבה מקומות כמו שכתבתי׳ ורז״ל אמרו כי אותם משפחות שחסרו בסדר פנחס כלו במדבר בדבר בלעם׳ ומה יאמרו בבכר שלא זכרו בסדר פנחס ונזכר בזה הספר למעלה הוא ומשפחתו ומספרם שהיו בימי דוד: ויגלום אל מנחת׳ פי׳ אלה ראשי האבו׳ שהגלו יושבי גבע אל מנחת׳ ואחר כן זכר איזה מן הראשים שהגלם והם נעמן ואחיה וגרא׳ והגלות הזה לשון טלטול כלומר הניעום וטלטלום ממקומם שהיה גבע אל מנחות׳ וכן גם גולה אתה לשון טלטול וכן כל לשון גלות אלא שרובם טלטול השבי: ושחרים הוליד בשדה מואב׳ שחרים זה הוא מתולדות בנימין ואע״פי שלא זכרו כמוהו רבים בספר שהלך לגור בשדה מואב מפני הרעב או מפני מקרה אחר והוליד בן מן שלחו אותם׳ והוא שם אשתו האחת׳ וחשים השנית׳ ובערא השלישית׳ שלשתן נשיו׳ והאומר משלשתן הוליד ומן שלחו עומד במקום שנים כאלו אמר מן שלחו אותם ומן חשים׳ ואת בערא׳ כמו מן בערה כמו בצאתי את העיר שפי׳ מן׳ ונזכר תולדות שתי נשיו ולא זכר תולדות בערה׳ אולי לא נכבדי׳ וראשים כי אלה שנזכר היו ראשי האבות כמו שאומר: חדש אשתו הוא שלחו אותם שזכר׳ ומ״ם מן שלחו אותם מעת שגלה אותם שחרים׳ אותם שהגלה אותם ושאר ראשי האבות אל מנחת מעת שגלה אותם הלך הוא בשדה מואב והוליד שם מחושים ומבערא נשיו: ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם׳ מצאתי בדרש שזה אליה הוא אליה הנביא׳ וארבע שמות היו לו׳ ואלו השמו׳ מפרשי׳ עליו כמו שכתו׳ בדרש ההוא׳ ומבני בנימין היה כי אלה התולדות תולדות בנימין הם כמו שאמר׳ א״כ לדברי בעל הדרש הזה מכחש איכו אליהו׳ ומצאתי ג״כ בסדר אליהו רבא ובב״ר אמר להם אליהו רבותי על מה אתם חולקים עלי איני אלא מזרעה של רחל׳ אמרו לו תן סימן לדבריך אמר להם לא כן כתוב בספר יחוס ואליה וזכרי בני ירוחם: אלה ישבו בירושלים׳ כי ירושלים מקצתה היתה לבנימין ומקצתה ליהודה׳ ואלה שזכר עד עתה מבני בנימין ישבו בירושלים: ובגבעון ישבו׳ גבעון היתה עיר לבני בנימין כמו שאמר בספר יהושע׳ ואולי אבי גבעון זה בנה אותה ונקראת על שמו׳ או שמו המיוחד היה יעואל כמו שזכר אותו למטה בפעם השנית בזכור זה היחס וקראו אבי גבעון שהיה גדול העיר הנקראת גבעון: ובעל ונדב לא זכרם ובפעם השנית זכרם בעל ונר ונדב: ואף המה נגד אחיהם׳ אע״פי שלא היתה עיקר ישיבת אלו בירושלים גם הם ישבו עם אחיהם בירושלים: ונר הוליד את קיש׳ ובספר שמואל אמר כי אביאל אבי קיש ונר היה אחי קיש בן אביאל והיה אבי אבנר׳ וכן אמר בפסוק אחר אבנר בן נר דוד שאול והנה הוא אומר כי נר היה אבי קיש אבי שאול ואף בפסוק שלמטה אומר וקיש ובעל נר ונדב ידמה כי אחים היו נר וקיש׳ וזה נוכל לאמר כי קרא נר לשם בנו קיש כשם אחיו׳ ויתכן לפרש כי אביאל הוא נר ושני שמות היו לו ויקרא שם בנו נר כשמו והוא אבי אבנר והוא שקרא נר שם בנו אבנר ר״ל שם אביו שהוא שמו נר׳ וכן מצאתי בדברי רז״ל בויקרא רבא אמר רבי שמעון בן לקיש כתוב אחד אומר ונר הוליד את קיש וכתוב אחד אומר קיש בן אביאל׳ הא כיצד אביאל שמו ועל שהיה מדליק נרות במבואות האפלים נקרא שמו נר: את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אשבעל׳ אבי נדב הוא ישבי׳ שנזכר בספר שמואל׳ וכן קורא אותו שם אבינדב כשמתו במלחמה׳ ואשבעל הוא איש בשת בן שאול׳ ובעל ובשת אחד כי הבעל נקרא בשת כמו שנאמר ויכזרו לבשת׳ וכן אומר שמה מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל׳ וכן גדעון נקרא ירובעל׳ ונקרא ירובשת ולא ספר לנו הכתוב על מה נקרא שמו כן׳ וכן בן יהונתן בשמואל נזכר אותו מפיבשת והנה מריב בעל הנה בעל במקום בשת ומריב במקום מפי כי קרובים הם כי המריבה על פה הוא ונקראו כן על ענין ידועה אבלם לא נודע אלנו: ומריב בעל הוליד את מיכה׳ מיכה זה ג״כ נזכר בספר שמואל שהיה בן מפיבשת: ולאצל

יעיאל ד׳ כתי׳ יעאל וקרי׳ יעיאל וסימ׳ ובגבעון ישבו אבי גבעון ׳ עזיא העשתרתי שמע׳ ומבני אלצפן שמרי׳ ויהי לעזיהו חיל: ותהרע קדמ׳ ותארע תנינא ותהרע׳ ואפ̈ס ועשה את מאות מאלה: יונתן ז׳ בקריאה וסי׳ עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר׳ ויען ענתן ויאמר לאדניהו אבל אדננו׳ ובני יונתן פלת׳ ובני ידע אחישמי׳

ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה וחנן כל־אלה בני אצל: ובני עשק אחיו אולם בכורו יעוש השני ואליפלט השלישי: ויהיו בני־אולם אנשים גבורי־חיל דרכי קשת ומרבים בנים ובני בנים מאה וחמשים כל־אלה מבני בנימן:

ט א וכל־ישראל התיחשו והנם כתובים על־ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל במעלם: והיושבים הראשנים אשר באחזתם בעריהם ישראל הכהנים הלוים והנתינים: ובירושלם ישבו מן־בני יהודה ומן־בני בנימן ומן־בני אפרים ומנשה: עותי בן־עמיהוד בן־עמרי בן־אמרי בן־בנימן בני־פרץ בן־יהודה: ה ומן־השילני עשיה הבכור ובניו: ומן־בני־זרח יעואל ואחיהם שש־מאות ותשעים: ומן־בני בנימן סלוא בן־משלם בן־הודויה בן־הסנאה: ויבניה בן ירחם ואלה בן־עזי בן־מכרי ומשלם בן־שפטיה בן־רעואל בן־יבניה: ואחיהם לתלדותם תשע מאות וחמשים וששה כל־אלה אנשים ראשי אבות לבית אבתיהם: י ומן־הכהנים ידעיה ויהויריב ויכין: ועזריה בן־חלקיה בן־משלם בן־צדוק בן־מריות בן־אחיטוב נגד בית האלהים: ועדיה בן־ירחם בן־פשחור בן־מלכיה ומעשי בן־עדיאל בן־יחזרה בן־משלם בן־משלמית בן־אמר: ואחיהם ראשים לבית אבותם אלף ושבע מאות וששים גבורי חיל מלאכת עבודת בית־האלהים: ומן־הלוים שמעיה בן־חשוב בן־עזריקם בן־חשביה מן־בני מררי: טו ובקבקר חרש וגלל ומתניה בן־מיכא בן־זכרי בן־אסף: ועבדיה בן־שמעיה בן־גלל בן־ידותון וברכיה בן־אסא בן־אלקנה היושב בחצרי נטופתי: והשערים שלום ועקוב וטלמון ואחימן ואחיהם שלום הראש: ועד־הנה בשער המלך מזרחה המה השערים למחנות בני לוי: ושלום בן־קורא בן־אביסף בן־קרח ואחיו לבית־אביו הקרחים על מלאכת העבדה שמרי הספים לאהל ואבתיהם על־מחנה יהוה שמרי המבוא: כ ופינחס בן־אלעזר נגיד היה עליהם לפנים יהוה עמו: זכריה בן משלמיה שער פתח לאהל מועד: כלם הברורים לשערים בספים מאתים ושנים עשר המה בחצריהם התיחשם המה יסד דויד ושמואל הראה באמונתם: והם ובניהם על־השערים לבית־יהוה לבית האהל למשמרות: לארבע רוחות יהיו השערים מזרח ימה צפונה ונגבה: כה ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים מעת אל־עת עם־אלה:

רשי

וכל ישראל התיחשו׳ אמרתי לך קצת מן יחוסן מה שמצאתי אבל עיקר ייחוסם על ספר מלכי ישראל ויהודה שהגלו לבבל במעלם ועמהם הייתי אני עזרא וייחוסם מצאתי כתוב וכתבתיו: ועד הנה בשער המלך מזרחה׳ פתרון עד מהלאה עד שער ששמו שער המלך המזרחה: המה השוערים׳ שלום ואחיו ממחנות בני לוי: שומרי הספים לאהל׳ שלום בן קורא ואחיו לבית אביו הקרחים שמרי הספים של אהל מועד שלא היו מניחים שום אדם לבא אל אהל מועד כי אם הכהני׳ בעבודתן: ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים יי׳ עמו׳ שנתנבא לפני׳ ורבותינו אמרו הוא פנחס הכהן ועל שלא התיר ליפתח נדרו נסתלק׳ שכינה ממנו: המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם׳ בקיומם: לשבעת הימים׳ לסוף שבעת הימים: מעת אל עת משבעה לשבעה כל משמרת בשבתה: והם

רדק

ולאצל בכרי בני אצל בפתח׳ הצרי׳ מפני ההפסק: וכל ישראל התיחשו׳ כלומר אע״פי שזכרתי מקצת יחסם לא זכרתי כולם והנם כתובים על ספר מלכי ישראל׳ ואותו הספר אינו נמצא אצלנו כמו ספר הישר וספר מלחמו׳ ה׳: יהודה הגלו לבבל במעלם׳ גלות ישראל זכר למעלה שהגלם פול מלך אשור ותגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה׳ וכן שאר השבטים הגלם מלך אשור ואותם לא שבו בבית שני׳ זולתי מעטים מן השבטים נשארו מאפרים וממנשה ומיששכר ומזבולן׳ ונשארו עם מלכי יהודה עד גלות יהודה וגלו עמהם ושבו עמהם ושבט יהודה שהגלו לבבל במעלם שבו בימי עזרא׳ ועתה הוא מספר תשובתם ואותם שישבו בירושלים בשובם מהגלות כמו שמספר בספר עזרא ואמר: והיושבים הראשונים אשר באחזתם׳ כלומר הראשונים אשר באו מבבל נתיישבו באחזתם בעריהם ישראל וכהנים ולוים ונתינים ובירושלים ישבו מהם כמו שהולך ומספר וכן אמר שם בספר עזרא ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים ובערי יהודה איש באחזתו בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים ושם הוסיף ובני עבדי שלמה שלא זכרם הנה: ובירושלי׳ ישבו מבני יהודה ומבני בנימין וגו׳׳ וכן אמר שם וספורו הנה הדברים וספורו שם שוה שלא יתחלף אלא במקומות מעטים וכקל הוא להשוות ביניהם כי שמות בני אדם משתנים כמו שזכרנו כמה פעמים בזה הספר ומה שיש הפרש ביניהם בחשבון בבני בנימין ובכהנים שכלל בחשבון שם מה שלא כלל הנה וכלל הנה מה שלא כלל שם קרוב הוא להבין: ועד הנה בשער המלך מזרחה׳ כלומר עדיין כמו שהיה בבית ראשון׳ השוערי׳ ממונים בשער שהיה המלך נכנס בו שהיה מזרחה כמו כן על אותו ענין שנעשה בבית ראשון נעשה בבית שני כמו שאו׳ המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם: ושלום בן קורא בן אביסף בן קרח׳ הוא אביאסף בן קרח שהזכיר למעלה בפרשת ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר אבל שלום בן קורא לא זכר שם ואולי מבני הימן היה וקצר היחס עם בן אביסף בן קרח׳ ואחיו לבית אביו הקרחים על מלאכת העבודה שמרי הספים לאהל׳ ר״ל שומרי מזוזות בית קדשי הקדשים כמו שהיו אבותיה׳ משפחת הקרחי שהוא משפחת הקהתי על הארון ועל הכפרת ועל פרכת המסך והוא מחנה ה׳ היו שומרים המבוא שלא יכנס אדם לפנים כמו שכתב עליהם עמם ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו: ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם׳ ר״ל על משפחת הקהתי היה נגיד פנחס בן אלעזר לפנים בימי אבותיהם כמו שהיה אלעזר אביו ממונ׳ עליהם כמו שאמר ופקודת משמרת כו׳ אלעזר בן אהרן ואחריו היה פנחס בנו נגיד נ״כ עליהם כי היה ה׳ עמו׳ והיה גדול מבני איתמר לפיכך היה נגיד כל ימיו עליהם׳ ויש מרבותינו שאמרו פנחס זה אליהו ואמת כי פנחס חיה ימים רבים כי בימי פלגש בגבעה ראינו שהיה עדיין חי כמו שאמר שם ופנחס בן אלעזר וכו׳׳ והיה אז ליציאת מצרים יותר משלש מאות שנה והוא היה מיוצאי מצרים׳ ודרשו רבותינו ז״ל כי נסתלקה ממנו שכינה על שלא התיר נדרו של יפתח וזהו שנאמר נגיד היה עליהם הוא עליהם אין כתיב כאן אלא היה׳ ואמר לפנים ה׳ עמו׳ בימי זמרי מחה ובימי פלגש בגבעה לא מחה׳ כלומר בימי זמרי היה ה׳ עמו והיה כח בידו למחות ומחה והיה כפרה לישראל שלא כלו בימי זמרי כי היה ה׳ עמו והיה כח בידו למחות אבל בימי פלגש בגבעה לא היה כח בידו למחות כי לא היה ה׳ עמו כי כמה אלפים מתו מישראל על שלא נכחו לבני בנימין׳ וי״מ ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם אינו זה פנחס הכהן׳ כי זה הפנחס היה לוי וזהו שאמר לפנים ה׳ עמו׳ כלומר זה פנחס שהיה לפנים כי אותו היה ה׳ עמו׳ והיה שורה עליו רוח הקדש וזה לא היה בו אבל גדול היה ונגיד היה על הלוים׳ והפי׳ הנכון הוא מה שפירשתי: כלם הברורים וכו׳׳ המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם׳ דוד ושמואל תקנו משמרות כהונה ולויה ותקנו שלא להיות פחות ממאתים ושנים עשר ופי׳ באמונתם בקיומם שיסדו וקיימו זה על דרך ומאמר אסתר קיים׳ וכן אמ׳ כי הם יסדו וקיימו הדבר שהיה כן כל הימים׳ ואמונה לשון קיום׳ והרבה ימצאו כן כמו וארשתיך לי באמונה׳ אמונה אמן והיה אמונת עתך ואחרים זולתם׳ ורבותינו ז״ל אמרו באמונתם אומנות גדולה היתה שם שאין משמר נוטל בסדה אחוזה ולא היו כל אלה מאתים ושנים עשר שומרים כאחד אלא משבעה ימים היו באים כמו שהיו המשמרות קבועות וזהו שאמר לבא לשבעת ימים מעת אל עת עם אלה כי גם אלה היו בחצריהם יושבים כמו שאמר המה בחצריהם התיחשם כלומר בחצריהם שנתנו להם בימי יהושע והיו מתיחשים כל אחד ואחד לבית אבותיו לדעת באיזה עיר ישבו והיה באים לירושלים במ׳ אמרות הידועות להם כמו שתקנו להם: כי

בני השם הגידוני׳ וירבקו פלשתי׳ דה״י׳ ויבאו אל גדליה המצפתה׳ ומן רישא דשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש דכו׳ יונתן בס״ב יהונתן וסי׳ לכה ונעברה אל מצב הערלי׳ ויאמ׳ יהונתן הנה אנחנו׳ ומן ויהי בכלותו עד סופא דסיפ׳ דכו׳ בס״א יונתן וסי׳ וידבר שאול אל יונתן בנו׳ וכל עזרא דכו׳ יונתן בס״א יהונתן וסי׳ לבלגה שמוע לשמעיה:

כִּי בֶאֱמוּנָה הֵמָּה אַרְבַּעַת גִּבֹּרֵי הַשֹּׁעֲרִים הֵם הַלְוִיִּם וְהָיוּ עַל־הַלְּשָׁכוֹת וְעַל־הָאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים: וּסְבִיבוֹת בֵּית־הָאֱלֹהִים יָלִינוּ כִּי־עֲלֵיהֶם מִשְׁמֶרֶת וְהֵם עַל־הַמַּפְתֵּחַ וְלַבֹּקֶר לַבֹּקֶר: וּמֵהֶם עַל־כְּלֵי הָעֲבוֹדָה כִּי בְמִסְפָּר יְבִיאוּם וּבְמִסְפָּר יוֹצִיאוּם: וּמֵהֶם מְמֻנִּים עַל־הַכֵּלִים וְעַל כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְעַל־הַסֹּלֶת ל וְהַיַּיִן וְהַשֶּׁמֶן וְהַלְּבוֹנָה וְהַבְּשָׂמִים: וּמִן־בְּנֵי הַכֹּהֲנִים רֹקְחֵי הַמִּרְקַחַת לַבְּשָׂמִים: וּמַתִּתְיָה מִן־הַלְוִיִּם הוּא הַבְּכוֹר לְשַׁלֻּם הַקָּרְחִי בֶּאֱמוּנָה עַל מַעֲשֵׂה הַחֲבִתִּים: וּמִן־בְּנֵי הַקְּהָתִי מִן־אֲחֵיהֶם עַל־לֶחֶם הַמַּעֲרָכֶת לְהָכִין שַׁבַּת שַׁבָּת: וְאֵלֶּה הַמְשֹׁרְרִים רָאשֵׁי אָבוֹת לַלְוִיִּם בַּלְּשָׁכֹת פְּטִירִים כִּי־יוֹמָם וָלַיְלָה עֲלֵיהֶם בַּמְּלָאכָה: אֵלֶּה רָאשֵׁי הָאָבוֹת לַלְוִיִּם לְתֹלְדוֹתָם לה רָאשִׁים אֵלֶּה יָשְׁבוּ בִירוּשָׁלָםִ: וּבְגִבְעוֹן יָשְׁבוּ אֲבִי־גִבְעוֹן יְעוּאֵל וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מַעֲכָה: וּבְנוֹ הַבְּכוֹר עַבְדּוֹן וְצוּר וְקִישׁ וּבַעַל וְנֵר וְנָדָב: וּגְדוֹר וְאַחְיוֹ וּזְכַרְיָה וּמִקְלוֹת: וּמִקְלוֹת הוֹלִיד אֶת־שִׁמְאָם וְאַף־הֵם נֶגֶד אֲחֵיהֶם יָשְׁבוּ בִירוּשָׁלַםִ עִם־אֲחֵיהֶם: וְנֵר הוֹלִיד אֶת־קִישׁ וְקִישׁ הוֹלִיד אֶת־שָׁאוּל וְשָׁאוּל הוֹלִיד אֶת־יְהוֹנָתָן וְאֶת־מַלְכִּי־ מ שׁוּעַ וְאֶת־אֲבִינָדָב וְאֶת־אֶשְׁבָּעַל: וּבֶן־יְהוֹנָתָן מְרִיב בָּעַל וּמְרִי־בַעַל הוֹלִיד אֶת־מִיכָה: וּבְנֵי מִיכָה פִּיתוֹן וָמֶלֶךְ וְתַחְרֵעַ: וְאָחָז הוֹלִיד אֶת־יַעְרָה וְיַעְרָה הוֹלִיד אֶת־עָלֶמֶת וְאֶת־עַזְמָוֶת וְאֶת־זִמְרִי וְזִמְרִי הוֹלִיד אֶת־מוֹצָא: וּמוֹצָא הוֹלִיד אֶת־בִּנְעָא וּרְפָיָה בְנוֹ אֶלְעָשָׂה בְנוֹ אָצֵל בְּנוֹ: וּלְאָצֵל שִׁשָּׁה בָנִים וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם עַזְרִיקָם בֹּכְרוּ וְיִשְׁמָעֵאל וּשְׁעַרְיָה וְעֹבַדְיָה וְחָנָן אֵלֶּה בְּנֵי אָצַל:

י א וּפְלִשְׁתִּים נִלְחֲמוּ בְיִשְׂרָאֵל וַיָּנָס אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים בְּהַר גִּלְבֹּעַ: וַיַּדְבְּקוּ פְלִשְׁתִּים אַחֲרֵי שָׁאוּל וְאַחֲרֵי בָנָיו וַיַּכּוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־יוֹנָתָן וְאֶת־אֲבִינָדָב וְאֶת־מַלְכִּי־שׁוּעַ בְּנֵי שָׁאוּל: וַתִּכְבַּד הַמִּלְחָמָה עַל־שָׁאוּל וַיִּמְצָאֻהוּ הַמּוֹרִים בַּקֶּשֶׁת וַיָּחֶל מִן־הַיּוֹרִים: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־נֹשֵׂא כֵלָיו שְׁלֹף חַרְבְּךָ וְדָקְרֵנִי בָהּ פֶּן־יָבֹאוּ הָעֲרֵלִים הָאֵלֶּה וְהִתְעַלְּלוּ־בִי וְלֹא אָבָה נֹשֵׂא כֵלָיו כִּי יָרֵא מְאֹד וַיִּקַּח שָׁאוּל אֶת־הַחֶרֶב וַיִּפֹּל עָלֶיהָ: וַיַּרְא נֹשֵׂא־ ה כֵלָיו כִּי־מֵת שָׁאוּל וַיִּפֹּל גַּם־הוּא עַל־הַחֶרֶב וַיָּמֹת: וַיָּמָת שָׁאוּל וּשְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וְכָל־בֵּיתוֹ יַחְדָּו מֵתוּ: וַיִּרְאוּ כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּעֵמֶק כִּי נָסוּ וְכִי־מֵתוּ שָׁאוּל וּבָנָיו וַיַּעַזְבוּ עָרֵיהֶם וַיָּנֻסוּ וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶם:

וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים לְפַשֵּׁט אֶת־הַחֲלָלִים וַיִּמְצְאוּ אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־בָּנָיו נֹפְלִים בְּהַר גִּלְבֹּעַ: וַיַּפְשִׁיטֻהוּ וַיִּשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־כֵּלָיו וַיְשַׁלְּחוּ בְאֶרֶץ־פְּלִשְׁתִּים סָבִיב לְבַשֵּׂר אֶת־עֲצַבֵּיהֶם וְאֶת־הָעָם: וַיָּשִׂימוּ אֶת־כֵּלָיו בֵּית אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת־גֻּלְגָּלְתּוֹ תָקְעוּ בֵית דָּגוֹן: וַיִּשְׁמְעוּ כֹּל יָבֵישׁ גִּלְעָד אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשׂוּ פְלִשְׁתִּים לְשָׁאוּל: וַיָּקוּמוּ כָּל־אִישׁ חַיִל וַיִּשְׂאוּ אֶת־גּוּפַת שָׁאוּל וְאֵת גּוּפֹת בָּנָיו וַיְבִיאוּם יָבֵישָׁה וַיִּקְבְּרוּ אֶת־עַצְמוֹתֵיהֶם תַּחַת הָאֵלָה בְּיָבֵשׁ וַיָּצוּמוּ שִׁבְעַת יָמִים: וַיָּמָת שָׁאוּל בְּמַעֲלוֹ אֲשֶׁר־מָעַל בַּיהוָה עַל־דְּבַר יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁמָר וְגַם־לִשְׁאוֹל בָּאוֹב לִדְרוֹשׁ: וְלֹא־דָרַשׁ בַּיהוָה וַיְמִיתֵהוּ וַיַּסֵּב אֶת־הַמְּלוּכָה לְדָוִיד בֶּן־יִשָׁי:

יא א וַיִּקָּבְצוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶל־דָּוִיד חֶבְרוֹנָה לֵאמֹר הִנֵּה עַצְמְךָ וּבְשָׂרְךָ אֲנָחְנוּ: גַּם־תְּמוֹל גַּם־שִׁלְשׁוֹם גַּם בִּהְיוֹת שָׁאוּל מֶלֶךְ אַתָּה הַמּוֹצִיא וְהַמֵּבִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ

רשי

כי באמונה המה ארבעת גבורי השוערים׳ לא היו ארבעה לכל אלא ארבעה גבורים ממוני׳ על האחריה׳ להיות שומרים השערים: על מעשה החביתי׳׳ מעשה מחבת׳ והדגש תמורת הנח אשר בשרידים אשר הוא במשקלו׳ וכן כי שם אדם כחתים שפרשו כחת׳ והדגש בו תמורת הנח: פטורים׳ כלומר היו יושבי׳ בלשכות והיו פטורים משאר מלאכה כי במלאכת השיר היו מתעסקים יומם ולילה:
ובגבעון ישבו וכו׳׳ פרשה זו הזכיר למעלה והפסיק לענין הכהנים והלוים שישבו בירושלים על משמרותם ועתה שב להזכיר יחס שאול על הסדר ועניינו היאך היה׳ וכי הוסבה המלוכה ממנו לדוד בן ישי ומכאן ואילך הולך ומספר דברי מלכי יהודה על הסדר זה אחר זה עד הגלות: וידבקו פלשתים׳ כמו וידביקו׳ וכן וילרכו את אטונס׳ כמו וילריכו: וישימו את כליו וכו׳ ואת גלגלתו תקעו בית דגון ובספר שמואל ואת גויתו תקעו בחומת בית שן מה שלא נזכר שם נזכר הכא כי גלגלתו תקעו בית דגון וגויתו תקעו עם גוית בניו בחומת בית שן ואנשי יבש גלעד גויתו וגוית בניו לקחו אבל ראשו שהיה בבית דגון לא לקחו ואנשי יבש גלעד התעסקו בו כי זכרו את אשר עשה עמהם והושיעם כשבא עליהם נחש העמוני: ויצומו שבעת ימים׳ זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שמואל: על דבר ה׳ אשר לא שמר וכו׳׳ פי׳ דבר עמלק: ולא דרש בה׳ וכו׳׳ ובספר שמואל אמר וישאל שאול בה׳ ולא ענהו ה׳ ואחרי כי דרש באוב׳ כיון שדרש אחרי כן באוב כחשב לו כאלו לא דרש בה׳׳ שהרי השוה דרישת האוב ודרישה בה׳ ואף על פי שלא ענהו ה׳ היה לו לבקש פני ה׳ עוד ולשוב בתשובה שלימה לפניו ולא להוסיף על חטאתו פשע ולדרוש באוב: מן

רדק

והם על המפתח׳ על מפתח העזרה: ולבקר לבקר׳ לפתוח: ומהם על כלי׳ כלי שרת במספר יוציאום ובמספר יביאום: ואלה המשוררים וגו׳ פטורי׳ מכל דבר המלאכה כי אם לשורר שירה: אשבעל׳ הוא איש בושת ולכך כינהו בשת לפי שבעל לשון אדנות הוא וכינהו בשת לשון גנאי: מריב בעל׳ זה מפיבשת אמר רבי יצחק בר שמואל מנרבונא משעה שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל שם בושת דכתיב לקטר לבשת ולקטר לבעל כי הבעל הוא בשת ובדעו׳ נקרא ירובעל על שם ירב לו בעל ונקרא ירובשת דכתיב על אבימלך מי הכה אבימלך בן ירובשת וגו׳ בספר שמואל ונקרא ירובשת וירובעל כי בעל ובשת אחד הוא: ופלשתי׳ נלחמו בישראל׳ אינו מספר כי אם מפלתו של שאול וכאשר בא לספר מעשה דוד אינו מספר זילותו אלא גבורתו וגדולתו כי הספר שלו ולמלכי יהודה: וימצאהו המורים בקשת׳ בוא וראה כי אין חכמה ואין תבונה לנגד יי׳ וגו׳ כי נגד יי׳ דרכי איש בנימן היו שאיהם נופלים לפניהם בקשת כי הם בקיאים בקשת כדכתיב אטר יד ימינו וגו׳ בשופטים וכן ביהונתן כדה אורה לשלח לי למטר׳ בשמואל וכתיב למטה בנימין נשקי קשת מימינים וגו׳ וכן באשא בספר זה ומבנימין נשאי מגן ודורכי קשת וגו׳ אבל כשהש׳ סר מעל שאול נפל ביד רומה קשת בדבר שהו׳ אומנותו: ויחל מן היורים׳ כמו ותתחלחל המלכה: ויביאום יבשה׳ ליבש גלעד: ויצומו שבעת ימים׳ ולמה נתאבלו ולמה מסרו עצמם בסכנה לקחת גופות שאול ובניו מהר גלבוע יותר משאר ישראל לפי שעשה להם שאול טובה שהצילם כשעלה נחש העמוני עליהם וכנגד אותם שבעת ימים שנתנו להם זמן אם יבא להם מושיע והיו צמים ומתענים אולי יבא להם מושיע ובא שאול והושיעם כנגדן נתענו עתה גם הם שבעת ימים וגם מפני אבילות שנהגו שבעת ימים כי גם קרוביהם היו כשהרגו ישראל את יושבי גבעה במעט׳ פלגש הגבעה נתנו אנשי יבש בנותיה׳ לבנימן כשחטפום מן המחולות: וימת שאול במעלו אשר מעל׳ שתי מעילו׳ מעל בשאלת אוב אחת שאל אחרי שמואל ואחת שדרש באוב׳ השמואל שכינו חמש מעילות מעל: על דבר יי׳ אשר לא שמר׳ מה שצוהו שמואל כדכתי׳ שבעת תוחל ועל אשר מעל במלחמת עמלק: אתה

גדול ח׳ בקריאה וסימ׳ ותבוא אביגיל אל נבל׳ ויאמר המלך אל עבדיו׳ מאין כמוך יי׳ גדול אתה תנינא דפסוק׳ קטן וגדול שם הוא ועבד׳ וילך דוד הלוך וגדול׳ וחברו דסימ׳׳ כי האיש מרדכי הולך וגדול׳ כי מרדכי היהודי משנה למלך : הגבורים ז׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים׳ ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים׳ עלי הסוסים והתהללו׳ אלה עשו שלשת הגבורים׳ ואת כל צבא הגבורים ויקהל דוד את כל׳ במגדל דוד צוארך :

אתה תרעה את־עמי את־ישראל ואתה תהיה נגיד על־עמי ישראל : ויבאו כל־זקני ישראל אל־המלך חברונה ויכרת להם דויד ברית בחברון לפני יהוה וימשחו את־דויד למלך על־ישראל כדבר יהוה ביד־שמואל :

וילך דויד וכל־ישראל ירושלם היא יבוס ושם היבוסי ישבי הארץ : ה ויאמרו ישבי יבוס לדויד לא תבוא הנה וילכד דויד את־מצדת ציון היא עיר דויד : ויאמר דויד כל־מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן־צרויה ויהי לראש : וישב דויד במצד על־כן קראו־לו עיר דויד : ויבן העיר מסביב מן־המלוא ועד־הסביב ויואב יחיה את־שאר העיר : וילך דויד הלוך וגדול ויהוה צבאות עמו : י ואלה ראשי הגבורים אשר לדויד המתחזקים עמו במלכותו עם־כל־ישראל להמליכו כדבר יהוה על־ישראל :

ואלה מספר הגבורים אשר לדויד ישבעם בן־חכמוני ראש השלושים הוא־עורר את־חניתו על־שלש־מאות חלל בפעם אחת : ואחריו אלעזר בן־דודו האחוחי הוא בשלושה הגבורים : הוא־היה עם־דויד בפס דמים והפלשתים נאספו־שם למלחמה ותהי חלקת השדה מלאה שעורים והעם נסו מפני פלשתים : ויתיצבו בתוך־החלקה ויצילוה ויכו את־פלשתים ויושע יהוה תשועה גדולה : טו וירדו שלושה מן־השלושים ראש על־הצר אל־דויד אל־מערת עדלם ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים : ודויד אז במצודה ונציב פלשתים אז בבית לחם : ויתאו דויד ויאמר מי ישקני מים מבור בית־לחם אשר בשער : ויבקעו השלשה במחנה פלשתים וישאבו־מים מבור בית־לחם אשר בשער וישאו ויבאו אל־דויד ולא־אבה דויד לשתותם וינסך אתם ליהוה : ויאמר חלילה לי מאלהי מעשות זאת הדם האנשים האלה אשתה בנפשותם כי בנפשותם הביאום ולא אבה לשתותם אלה עשו שלשת הגבורים : כ ואבשי אחי־יואב הוא היה ראש השלושה והוא עורר את־חניתו על־שלש מאות חלל ולא־שם בשלשה :

רשי

אתה תרעה את עמי׳ על זה אמר דוד יי׳ רועי לא אחסר אתה אומר לי אתה תרע׳ מה אני יכול לרעות אין הדבר תלוי בי אלא יי׳ רועי לא אחסר וגם אני לא אחסר לכם ודוגמ׳ בשמואל אז כשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא תכבה את נר ישראל אמר להם דוד כי אתה נרי יי׳ ויי׳ יגיה חשכי: ויכרות להם דוד ברית׳ כאותו ברית שכרת יהוידע דכתיב ויכרות יהוידע את הברי׳ בין יי׳ ובין המלך ובין העם להיות לעם ליי׳ פתרו׳ להיות ליי׳ עבדים וגם בין המלך ובין העם להיות לו לעבדי׳ כמשפט המלך וגם המלך לעשות כחוק לעבדיו ללחום מלחמותם: לפני יי׳׳ והלא לא היה המשכן בחברון אלא מהו לפני יי׳ כל מקום שעושין תנאי או כורתין ברית המקום שם הוא דוגמ׳ כיפתח לפני יי׳ במצפה ודוגמ׳ ומעלה מעל ביי׳ וכיחש בעמיתו כמפו׳ בתורת כהני׳: וילך דוד וגו׳׳ הלך מיד למלחמה כשהמליכוהו כל ישראל שלא יאמר ישראל כל המלחמות שעשה דוד בימי שאול כוכח מזלו של שאול היה ועתה דואג להלחם לכך הלך מיד למלחמה: ויאמרו יושבי יבוס לדוד לא תבא הנה׳ אינו מפרש כאן למה ובשמואל מפרש ויאמר לדוד לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ראו שלא יוכלו לעמוד לפני דוד וכתבו עורים ופסחים לפני שער העיר לאמר לא יבא דוד הנה כי אם ילחם עם העורים הללו כי ידעו כי בזוי הוא למלך להלחם עם העורי׳ ומתוך כך ישוב ולא ילחם עמהם ודוד אמ׳ בלבו אמת הוא כי לא נכון והגון לי להלחם עם עורים ועם פסחים אך כל מי שיכה היבוסי היאך שיגע בצנור וימשכם וישליכם משם את העורים על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אל בית דוד שיהא לו גנאי פן יאמרו עם אלו נלחם דוד : ויואב יחיה את שאר העיר׳ הוא בנה והחזיק לבנות בדקי החומה דוגמא בעזרא ויחיו את האבנים מערמות העפר: ראש השלישים׳ ראש הגבורי׳ כמו ושלישי׳ על כלו: עורר חניתו׳ כאשר הוא נלחם במלחמה לא היה חוזר במלחמ׳ עד שיהרוג בחניתו ג׳ מאות חלל: בן חכמוני׳ ובשמואל כתיב תחכמוני הוא אביו ויפה כח האב מכח הבן שכתוב בו על שמונה מאות חלל בפעם אחד: הוא בשלשה הגבורי׳׳ הוא בכלל שלשה הגבורים כי הוא אחד מהם ושלשה אלו גבורים יותר משאר שלשים ושלשה שנזכר בסמוך וכאן אינו מזכיר כי אם שנים ישבעם ואלעזר ובשמואל מזכיר אף השלישי דכתיב ואחריו שמה בן אגא הררי: בפס דמים׳ שם מקום ובשמואל באפס דמים : והפלשתי׳ נאספו שם למלחמה׳ שנזדרזו להנקם מישראל ומאותם גבורים שחרפום כמפורש בשמואל בחרפם בפלשתי׳: מלאה שעורי׳׳ ורצו פלשתי׳ לקוצרה ולהביאה באם : וירדו שלשה מן השלשי׳׳ שלשה אלו היו ראש לכל השלשי׳: ונציב פלשתים אז בבית לחם׳ שכבר בית לחם לקחו והעמידו בה נציב שופטו זה בתחלת מלכותו שעדיין פלשתי׳ היו מושלי׳ כם שכך מצינו שלפני בא דוד היו מושלי׳ על ישראל בימי שמשון ושמואל דכתיב בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים וגו׳: מי ישקני מים מבור בית לחם׳ זה היה מקומו של דוד דכתיב ודוד בן ישי מבית הלחמי ולפי שהיה דוד תדיר מלומד ורגיל באותו מים כתאוה להם וכל מים וכל אויר שאדם רגיל בהם יפין לו ושאין רגיל באן כיזוק ודוגמ׳ בראש יוסיפון תלכה אחת שהלכה על שכיאת חוצה מארץ מולדתה ואמ׳ הרופאים אין לה רפואה עד שתרחץ ותהכה ממימי מקומה וכן עשו לה : ויבקעו השלשה במחנה פלשתים׳ בלשון אשכנז דורך ברכן לי שארא : וישאבו׳ כשהפלשתים עומדים בפני הבור באו ג׳ גבורי ישראל ובקעו ביניהם ושאבו על כרחם : וינסך אותם ליי׳׳ בר קפרא אומר חג הסוכות היה וכשכן על המזבח : כי בנפשותם הביאו׳׳ שמסרו עצמם להריגה על המים : ואבשי אחי יואב הוא היה ראש השלש׳׳ לאותם שלשה שבקעו במחנ׳ פלשתי׳ ושאבו המי׳ ומה שאינו מזכיר את יואב עם הגבורים לפי שאין כבודו למנותו עם אלו כי הוא היה שר צבא ראש לכולם : ולא שם בשלש׳׳ אותו השם היה לו שגבורתו היתה כנגד כל גבורת כולם וטעות הוא :

רדק

מן המלוא ועד הסביב׳ מלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקום הוא רחב להאסף העם שם לפי׳ נקרא מלוא כמו האספו מלאו׳ וממנו ולפנים בנה עד סביב המגדל וזהו הסביב׳ וזהו שאומר בספר שמואל מן המלוא וביתה׳ כלומר מן המלוא ולפנים׳ ושלמה בנה אותו המלוא הוא שאומר שלמה בנה את המלוא וכו׳׳ ויואב יחיה את שאר העיר׳ פי׳ בנה שאר העיר שהית׳ הריסה ולשון חיות על הבנין הוא לשון שאלה׳ וכן היחיו את האבנים מערמות העפר׳ וכן וירפא את מזבח השם ההרוס על דרך השאלה: ישבעם בן חכמוני׳ ובספר שמואל יושב בשבת תחכמוני אפשר שאביו היה שמו תחכמוני כמו שאומ׳ כאן בן תחכמוני וכנו זה שמו עדינו׳ והיה יושב בשבת עם המלך שהיה מיועציו וזהו שנקרא שמו ישבעם שהיה יושב בעצה עם המלך כנד העם או על ענייני העם׳ ומה שאמר על שמנה מאות והכא הוא אומר על שלש מאות׳ האחד הוא אומר על האב והאחר על הבן׳ ואפשר שאמר שניהם על אחד אלא שבשתים מלחמות היה באחת עורר חניתו על שלש מאות ובאחרת על שמנה מאות: הוא בשלשה הגבורי׳׳ היו בן חכמוני ואלעזר בן דוד ושמה בן אגא׳ וגבורת אלעזר לא זכר הכא׳ ובספר שמואל זכר הוא קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו׳ ומה שאמר הכא הוא היה עם דוד בפס דמים׳ אינו אומר על אלעזר כי אם על שמה כמו שאומר שם בשמואל על שמה ויתיצב בתוך החלקה׳ ומה שאומר הוא ולא זכר שמה אחר שזכר שלשה הגבורים ושמה היה הגבור השלישי הרי כאלו זכרו׳ ואיפשר כי גם אלעזר היה עמו לפי שאמר הנה ויתיצבו בתוך החלקה׳ אבל שמה עיקר אותה המלחמה׳ כמו שאומר בספר שמואל: בפס דמים׳ ובספר שמואל אמר באפס דמים במלחמת גלית הפלשתי׳׳ וכן המלחמ׳ הזאת היתה באותו מקום ובספר שמואל אמר בזה המלחמה׳ ויאספו פלשתים לחיה והוא לשון עיר פרזי שאין לו חומה ואותו מקום היתה נקראת אפס דמים או פס דמים כי הכל אחד: ותהי חלקת השדה מלאה שעורים׳ ובספר שמואל אמר מלאה עדשים אפשר כי עמרים היתה מלאה׳ כי החלקה ככר נקצרה׳ אלא שאספו בתוכה עמרים מהשדות אחרים והיו אותן העמרים מעדשים ומשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הכא מלאה שעורים ושם מלאה עדשים: וירדו שלשה מן השלושים ראש׳ מהשלשים שהיו ראשי הגבורים אשר לדוד׳ על הצור׳ אמר ירדו ואמר על הצור׳ כי במקום שהיו בו שירדו ממנו היה גבוה על הצור אשר במערת עדולם׳ וכן וירדתי על הצרים וירד הסלע:

שמות ג׳ בקריאה וסים׳ שמות ושאוף אתכם׳ שמות ההרורי׳ אשר שם שמות בארץ׃ עמוני ה׳ מל׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ לא יבא עמוני ומואבי בקהל׳ ויעל נחש העמוני ושל אחריו׳ צלק העמוני דסיפרא׳ וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזרא׃ וירמיה ב׳ וסי׳ ואלה ראשי בית׳ וירמיה ויחזיאל ויוזבד׃ למהר ג׳ בקריאה וסים׳ למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו׳ למהר שלל חש בז׳ וכצבאים על ההרים למהר׳ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים׃ קטן הקטן ה׳ בקריאה וסי׳ ותשלח ותקרא ליעקב בנה

מן־השלשה בשנים נכבד ויהי להם לשר ועד־השלשה לא בא׃ בניה בן־יהוידע בן־איש־חיל רב־פעלים מן־קבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד והכה את־הארי בתוך הבור ביום השלג׃ והוא הכה את־האיש המצרי איש מדה חמש באמה וביד המצרי חנית כמנור ארגים וירד אליו בשבט ויגזל את־החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו׃ אלה עשה בניהו בן־יהוידע ולו־שם בשלושה הגברים׃ **מה** מן־השלושים הנו נכבד הוא ואל־השלשה לא־בא וישימהו דויד על־משמעתו׃ וגבורי החילים עשהאל אחי יואב אלחנן בן־דודו מבית לחם׃ שמות ההרורי חלץ הפלוני׃ עירא בן־עקש התקועי אביעזר הענתותי׃ סבכי החשתי עילי האחוחי׃ **ל** מהרי הנטופתי חלד בן־בענה הנטופתי׃ איתי בן־ריבי מגבעת בני בנימן בניה הפרעתני׃ חורי מנחלי געש אביאל הערבתי׃ עזמות הבחרומי אליחבא השעלבני׃ **לה** בני השם הגזוני יונתן בן־שגא ההררי׃ אחיאם בן־שכר ההררי אליפל בן־אור׃ חפר המכרתי אחיה הפלני׃ חצרו הכרמלי נערי בן־אזבי׃ יואל אחי נתן מבחר בן־הגרי׃ צלק העמוני **מ** נחרי הברתי נשא כלי יואב בן־צרויה׃ עירא היתרי גרב היתרי׃ אוריה החתי זבד בן־אחלי׃ עדינא בן־שיזא הראובני ראש לראובני ועליו שלשים׃ חנן בן־מעכה ויושפט המתני׃ עזיא העשתרתי שמע ויעואל בני חותם הערערי׃ **מה** ידיעאל בן־שמרי ויחא אחיו התיצי׃ אליאל המחוים וירִיבי ויושויה בני אלנעם ויתמה המואבי׃ אליאל ועובד ויעשיאל המצביה׃

יב א ואלה הבאים אל־דויד לציקלג עוד עצור מפני שאול בן־קיש והמה בגבורים עזרי המלחמה׃ נשקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול מבנימן׃ הראש אחיעזר ויואש בני השמעה הגבעתי ויזואל ופלט בני עזמות וברכה ויהוא הענתתי׃ וישמעיה הגבעוני גבור בשלשים ועל־השלשים וירמיה ויחזיאל ויוחנן ויוזבד הגדרתי׃ אלעוזי וירימות ובעליה ושמריהו ושפטיהו החרופי׃ אלקנה וישיהו ועזראל ויועזר וישבעם הקרחים׃ ויועאלה וזבדיה בני ירחם מן־הגדור׃ **ח** ומן־הגדי נבדלו אל־דויד למצד מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח ופני אריה פניהם וכצבאים על־ההרים למהר׃ עזר הראש עבדיה השני אליאב השלישי׃ משמנה הרביעי ירמיה החמשי׃ עתי הששי אליאל השבעי׃ יוחנן השמיני אלזבד התשיעי׃ ירמיהו העשירי מכבני עשתי עשר׃ אלה מבני־גד ראשי הצבא אחד למאה הקטן והגדול לאלף׃ **טו** אלה הם אשר עברו את־הירדן בחדש הראשון והוא ממלא על־כל־גדיתיו ויבריחו את־כל־העמקים למזרח ולמערב׃ ויבאו מן־בני בנימן ויהודה עד־למצד לדויד׃ ויצא דויד לפניהם ויען ויאמר להם אם־לשלום באתם אלי לעזרני יהיה־לי עליכם לבב ליחד ואם־לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח׃

הקטן׳ עוד שאר הקטן׳ ולמפיבושת בן קטן׳ אחד למאה הקטן׳ ובמלאת הימים האלה עשה המלך׳ וכל אתנחתא וסוף פסוק דכו׳ קמצי׃

רדק

מן השלשה בשנים נכבד׳ כי הוא היה משלשת הגבורים שהביאו המים והוא היה נכבד מהשני׳ חביריו והו בשנים נכבד׳ ובשמואל אמר מן השלשה הכי נכבד׳ ר״ל ג״כ משלשתם׃ ועד השלשה לא בא׳ עד אותן השלשה האחרים שהם תחכמוני ואלעזר ושמה׃ שני אריאל מואב׳ שני גבורי מואב וכן אמר המתרגם בשמואל תרין רברבי מואב׳ וכנה הגבורים אריאל לפי שארי גבור וחזק׳ וכן אל לשון חזק׃ איש מדה ובשמואל אמר איש מראה׳ כלומר שהיה בעל פרצוף גדול ובמדה גדולה׃ כמנור אורגים׳ הוא העץ שמקפל בו האורג את הבגד׃ מן השלשים הנו נכבד הוא׳ לא היה ממנין השלשים אבל נכבד היה מהשלשים׃ ואל השלשה לא בא׳ אלו השלשה ראשונים תחכמוני ואלעזר ושמה׃ נושקי קשת מזויינים בקשת ובחיצים׳ מימינים ומשמאילים׳ שהיו מולטים בשתי ידיהם בין לירות אבנים בין לירות חיצים׃ מאחי שאול מבנימין׳ כלומר מקרובי שאול באו אליו לעזרו אף על פי שהיה שאול חי׃ ממלא׳ תואר כמו מלא׃ ויבריחו את כל העמקים׳ הבריחו יושבי העמקי׳ בעברם צבא גדול וחשבו כי אויבי׳ היו וברחו׃ נאם לרמותני לצרי׳ בעבור צרי׳ ולפי שהיו שם מבני בנימין היה דוד ירא׳ נתיו לרמותני בפתח מקום צרי׃ ורוח

רשי

מן השלשה בשנים הוא נכבד׳ אלא כאותן שלשה כנגד השנים היתה גבורתו ולכלל גבורת השלשה לא בא וזהו ועד השלשה לא בא׃ בן איש חיל׳ דוגמ׳ בן בליעל ובשמואל כתי׳ בן איש חי כי כן מנהג בני אדם כשרואים אדם זרין אומרים זה כולו חי׃ אריאל׳ גבורי׳ בעלי כח ארי גבור וגם אל לשון אילי הארץ׃ רב פעלי׳ פעולות של גבורו׳ הרבה עשה׃ והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג׳ ולא חשש מן הצינה והקור ויש אומרי׳ ביום השלג כל השנה כולה אין הארי מסוכן יותר מיום השלג כשבא אדם כנגדו זורק השלג כרגליו בין עיני האדם עד שלא יכול לראו׳ והורגו ואני שמעתי כך על זאת׃ איש מדה׳ שאר בני אדם אין צריך למדוד כי אם מאומד יכול לידע ודוגמ׳ אשר ראינו בתוכה אנשי מדות׃ כמנור אורגי׳ עץ שכורכים עליו הבגד׃ מן השלשי׳ הנו נכבד ואל השלשה׳ לכלל גבורת השלשה לא בא לאותן ג׳ שמזכיר למעלה ולכך כתיב לא בא״לף׃ על משמעתו׳ לשון מינוי וכן ובני עמון משמעתם׃ וגבורי החילים׳ אך לא כאותן של מעלה׃ עוד עצור׳ נחבא׃ נשקי קשת׳ מזויינים בקשת ובחצים ושמורים לפניהם ואחריהם ואף באבנים היו כותבים על יתר הקשת אבן ומורי׳ ואני ראיתי כן הרבה׃ מאחי שאול מבנימן׳ לפי שכולם יצאו מאיש אחד מבנימן קרויים כולם אחים ולכבוד גדולת דוד אומ׳ מאחי שאול שאפילו אחי שאול באו אליו בעוד שאול חי׃ ועל השלשי׳ ראש לשלשי׳׃ למצד מדברה׳ למצודה המדבר שנחבא מפני שאול דכתיב ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה וכתיב ויעל דוד משם וישב במצודת עין גדי׃ ופני אריה פניהם׳ מפוחדים כאריה׃ וכצבאים על ההרים למהר׳ קלים היו במרוצתם כי דרכן של צבאים לרוץ על ההרים כשצדין אותם׃ אלה מבני גד׳ כדכתיב למעלה ומן הגדי נבדלו אל דוד׃ אחד למאה הקטן׳ הקטן שבכולם ירדוף מאה׃ והגדול לאלף׳ הגדול שבכולם ירדוף אלף כאן נתקיים הפסוק ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם ונומר׃ אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון׳ בניסן שבזמן שבכר כשפתו השלגים׃ ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב׳ עברו את הירדן ובקעו במימיהם את כל עמקי המים למזרח ולמערב ועברו ביבשה ויש אומרים ויבריחו את כל העמקים גוים שיושבים בעמקים׃ מן בני בנימן ויהודה עד למצד לדוד׳ אל המצודה אשר דוד נחבא שם מפני שאול ולקחו עמהם בן אחות דוד לפי שלא נו בני בנימן מדוד שמא סבור הוא דוד שבאו בני בנימן לכפותו ולתתו ביד שאול לפיכך לקחו עמהם עמשא דודו וגם שאר מיהודה קרובי דוד כדכתיב מן בני בנימן ויהודה כשיראה דוד שבאו עמהם באמונתם שלא יחשדם בכל דבר׃ ויצא דוד לפניהם׳ מן המצד׃ ויען ויאמר להם ונומר׳ לבב ליחד׳ לבבכם ולבבי יהיה כלב אחד׃ ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי׳ כי מה עשיתי לשאול כי הוא צודה את נפשי לקחתה על חנם׃ ורוח

על שאול ה׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ ותצלח רוח אלהים על שאול ׳ ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב׳ ויקונן דוד את הקינה הזאת׳ ותכבד המלחמה על שאול דו״ה׳ וממנשה נפלו על דוד: יפול ו׳ מל בקרי׳ וסי׳ והלבנון באדיר יפול׳ וכל הנספה יפול בחרב׳ מי גר אתך עליך יפול׳ והקרוב בחרב יפול׳ ולא יפול צרור ארץ׳ בראשינו יפול׳ וכל קהלת ומשלי דכו׳ מל במ״ג חס׳ וסי׳ וברשעתו יפל רשע׳ באין תחבולות יפל עם׳ מלאך רשע יפל: ומבני יששכר כל דברי הימי׳ מן בני ומן בני בס״ו מבני ומבני

וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלוֹשִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד׃ וּמִמְּנַשֶּׁה נָפְלוּ עַל־דָּוִיד בְּבֹאוֹ עִם־פְּלִשְׁתִּים עַל־שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה וְלֹא עֲזָרֻם כִּי בְעֵצָה שִׁלְּחֻהוּ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים לֵאמֹר בְּרָאשֵׁינוּ יִפּוֹל אֶל־אֲדֹנָיו שָׁאוּל׃ כ בְּלֶכְתּוֹ אֶל־צִיקְלַג נָפְלוּ עָלָיו ׀ מִמְּנַשֶּׁה עַדְנַח וְיוֹזָבָד וִידִיעֲאֵל וּמִיכָאֵל וְיוֹזָבָד וֶאֱלִיהוּא וְצִלְּתָי רָאשֵׁי הָאֲלָפִים אֲשֶׁר לִמְנַשֶּׁה׃ וְהֵמָּה עָזְרוּ עִם־דָּוִיד עַל־הַגְּדוּד כִּי־גִבּוֹרֵי חַיִל כֻּלָּם וַיִּהְיוּ שָׂרִים בַּצָּבָא׃ כִּי לְעֶת־יוֹם בְּיוֹם יָבֹאוּ עַל־דָּוִיד לְעָזְרוֹ עַד־לְמַחֲנֶה גָדוֹל כְּמַחֲנֵה אֱלֹהִים׃ וְאֵלֶּה מִסְפְּרֵי רָאשֵׁי הֶחָלוּץ לַצָּבָא בָּאוּ עַל־דָּוִיד חֶבְרוֹנָה לְהָסֵב מַלְכוּת שָׁאוּל אֵלָיו כְּפִי יְהוָה׃ בְּנֵי יְהוּדָה נֹשְׂאֵי צִנָּה וָרֹמַח שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת חֲלוּצֵי צָבָא׃ כה מִן־בְּנֵי שִׁמְעוֹן גִּבּוֹרֵי חַיִל לַצָּבָא שִׁבְעַת אֲלָפִים וּמֵאָה׃ מִן־בְּנֵי הַלֵּוִי אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וִיהוֹיָדָע הַנָּגִיד לְאַהֲרֹן וְעִמּוֹ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ וְצָדוֹק נַעַר גִּבּוֹר חָיִל וּבֵית־אָבִיו שָׂרִים עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ וּמִן־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲחֵי שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעַד־הֵנָּה מַרְבִּיתָם שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת בֵּית שָׁאוּל׃ ל וּמִן־בְּנֵי אֶפְרַיִם עֶשְׂרִים אֶלֶף וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת גִּבּוֹרֵי חַיִל אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת לְבֵית אֲבוֹתָם׃ וּמֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת לָבוֹא לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃ וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים לָדַעַת מַה־יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁיהֶם מָאתַיִם וְכָל־אֲחֵיהֶם עַל־פִּיהֶם׃ מִזְּבוּלֻן יוֹצְאֵי צָבָא עֹרְכֵי מִלְחָמָה בְּכָל־כְּלֵי מִלְחָמָה חֲמִשִּׁים אָלֶף וְלַעֲדֹר בְּלֹא־לֵב וָלֵב׃ וּמִנַּפְתָּלִי שָׂרִים אָלֶף וְעִמָּהֶם בְּצִנָּה וַחֲנִית שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה אָלֶף׃ לח וּמִן־הַדָּנִי עֹרְכֵי מִלְחָמָה עֶשְׂרִים־וּשְׁמוֹנָה אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וּמֵאָשֵׁר יוֹצְאֵי צָבָא לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה אַרְבָּעִים אָלֶף׃ וּמֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִן־הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי וַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה בְּכֹל כְּלֵי צְבָא מִלְחָמָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי מִלְחָמָה עֹדְרֵי מַעֲרָכָה בְּלֵבָב שָׁלֵם בָּאוּ חֶבְרוֹנָה לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְגַם כָּל־שֵׁרִית יִשְׂרָאֵל לֵב אֶחָד לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃ וַיִּהְיוּ־שָׁם עִם־דָּוִיד יָמִים שְׁלוֹשָׁה אֹכְלִים וְשׁוֹתִים

וסי׳ ויהיו בני אולם׳ ואלה העמדים ובניהם׳ אלה מבני גד׳ ומבני יששכר יודעי בינה לעתים׳ ויחלקום בגורלות׳ גם אותם הקדיש דוד׳ כל אלה מבני עובד אדום:

רשי

ורוח לבשה את עמשי׳ טלמם בלעז ולא רוח נבואה כלומר זה הרוח והרצון לבשו שקפץ בראש לדבר לפני בני בנימן ויהודה הבאים עמו ולשון ותהי על יפתח רוח יי׳׳ ואמר לך דוד אתה אומר אם לשלום באתם ודאי לשלום באנו אליך: ועמך בן ישי׳ אנו רוצים להיות עמך ולעזרך: שלום שלום לך ושלום לעוזרך׳ ואתה שואל אלי לעזרני ודאי לעזרך באנו ולכן אין לך להחזיק טובה כי מאת השם הוא וזהו כי עזרך אלהיך: ויקבלם דוד׳ לאותם בני בנימן ויתנם בראשי הגדוד שלו: וממנשה נפלו על דוד׳ לעזרו: בבואו עם פלשתים על שאול למלחמה׳ באותה מלחמה שנהרג בה שאול: ולא עזרום׳ או שעזרו לפלשתים אלא בעצה שלחוהו סרני פלשתים אלא כי עצה נתיעצו הסרנים לשלחו לביתו כי אמרו בראשינו יפול אל אדונינו׳ דוגמ׳ נפלו אל דוד: על הגדוד׳ של עמלקים כשנשבו נשיו כי באותו פרק היה כי בלכתו אל ציקלג כששלחוהו סרני פלשתים ובא אל ציקלג כבר נשבו: כי לעת יום ביום יבאו על דוד לעזרו׳ פתרונו מה לך לספר יותר מי ומי באו שיו אלא סוף דבר בכל עת ועת באים אל דוד: עד למחנה גדול כמחנה אלהים׳ פתרו׳ לא היה המחנה של דוד להיות כך גדול אלא כי מהשם היה המחנה כך גדול שבאו לו בעצת אלהים וזהו כמחנה אלהים ודוגמ׳ מחנה אלהים ליעקב ויש לומר מרוב חיילות קורהו מחנה אלהים: להסב מלכות שאול אלוי׳ מן בני שאול ודוגמא ותסוב המלוכה: בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמנה מאות ואל תתמה שמיהודה באו לו מעט מכל שבט ושבט שבא לו שאלי אין צריך לבוא לו שום אדם מיהודה להמליכו כי בני יהודה הם המליכוהו כבר בחברון אבל יתר השבטים שהיו עם בני שאול עד עתה הם הצריכו לבוא לחברון להמליכו: חלוצי צבא׳ המוציאים מן העם ודוגמא חלוצי צבא למטות ויש אומרים חלוצים כמו זריזים כמו רצה והחליצנו: ויהוידע הנגיד לאהרן׳ הוא אביו של בניהו הנגיד לאהרן המוכיח והמביא: ועמו שלשת אלפים ושבע מאות׳ כולם מבני אהרן הכהן ויהוידע שהיה בימי יואש בן בניהו בנו של יהוידע: וצדוק נער׳ לפיכך אל תתמה שלא היה נגיד: ובית אביו שרים עשרים ושנים׳ זו היא גדולה גדולה ועל כן לקחו הכהנה גדולה מאביתר ונתנוה לצדוק הכהן: ומן בני בנימן אחי שאול ונומר׳ ואל תתמה שלא באו אלא כי אם שלשה אלפים כי עד הנה מרביתם שומרים משמרת בני שאול לעזרן: ומבני יששכר יודעי בינה לעתים׳ שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה שצריך דוד להתיעץ היאך יחזק המלכות מפני בני שאול: ראשיהם מאתים׳ לבד מן השאר וכל אחיהם על פיהם ועל עצתם: ולעדור׳ לשון עדור ממש כמו כל ההרים אשר במעדר יעדרון ומתוך כך יעמדו הם העורכי המלחמה ויש אומרים לעדור כמו לערוך מלחמה: בלא לב ולב׳ מפורש בב״ר בין במתכוין בין שלא במתכוין היו מנצחין: וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד׳ אף על פי שלא באו לחברון לכך שארית חסר אל״ף כלומר אפילו שארית לא היה שלא נשתיירו כי אם מעט כי כולם באו לחברון בשמחה: ויהיו שם עם דוד ימים שלשה׳ ואל תתמה היכן לקחו כל החיל הזה כל כך אכילה ושתיה שהיה מספיק להם כי אחיהם הכינו להם מקודם לכן: כי שמחה בישראל׳ שהיה להם מלך מצליח ומשכיל:

רדק

ורוח לבשה את עמשי׳ רוח רצון: במחנה אלהים׳ ר״ל גדול כי כשרוצה להגדיל הדבר מיחסו אל השם כמו כהררי אל׳ עיר גדולה לאלהים׳ שלהבתיה׳ מאפליה׳ ואע״פי כי שלהבתיה מלה אחת וכן מאפליה עכ״ל שתי מלות: הנגיד לאהרן׳ לזרע אהרן כלומר הוא הכהן הגדול ובא אל דוד עם שלשה אלפים ושבע מאות ובניהו בנו היה ראש שלשים הגבורים כמו שאמר למעלה: וצדוק נער׳ באותו הזמן היה עדיין נער והיה גבור חיל ובא אל דוד עם עשרים ושנים שרים עם בית אביו: ועד הנה מרביתם׳ כלומר אלה שלשת אלפי׳ מבני בנימין שבאו אל דוד חברונה אחרי מות אבנר ואיש בשת שבאו כל ישרא׳ אל דוד חברונה אז באו אלה שלשת אלפים כי עד אותו הזמן היה מרביתם עם בית שאול ושומרים לו המלכות׳ לא כאותם שבאו אל דוד בחיי שאול לציקלג: ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישרא׳׳ רבותינו פירשו שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים׳ וזהו שאמר לדעת מה יעשה ישראל וזהו יודעי בינה לעתים כלומר לזמני העולם שהיו יודעים לחשב בתקופות המזלות׳ ונזכר ענין זה בזה המקום כי צריך המלך אליהם להתיעץ עמהם׳ כי על פי המלך היה נעשה העיבור והקביעות כדבר חזקיה המלך׳ ור׳ יונה פי׳ ענין משפטים ודינים וכן יודעי העתים כמו שאמר לפני כל יודעי דת ודין׳ וכן עת ומשפט ידע לב חכם׳ והיה צריך המלך להתיעץ עמהם על ענין הדינין אבל לדעת מה יעשה ישראל אין טעמו דבק לזה הפי׳ כי היה לו לומר לדעת מה יעשה המלך׳ אבל לפי׳ רבותינו יבא בטוב לדעת מה יעשה ישראל היאך ישמרו המועדים ובאיזה זמן יעשו אותם: מזבלון ולעדור בלא לב ולב׳ פי׳ ולעדור ולערוך׳ וכן עודרי מערכה וכן לאורות פי׳ מערכות ולזה יקרא מערכת הצאן עדר׳ ופי׳ הפסוק כי אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב׳ כלומר שלא היה להם שתי לבבו׳׳ כי אם לב אחד שלם של דוד׳ ובב״ר בלא לב ולב בין במתכוין בין בלא מתכוין היו מנצחי׳: וגם כל שרית ישראל׳ כמו שארית׳ וכן יתן את שלתך׳ כמו שאלתך:

לכל

ויועץ

כל כתובי' ר"פ גם בסב וגם וסים' וגם אהלי מקנה היו' וגם הקרובים אליהם עד יששכר' וגם במלך נבוכד נצר מרד' וגם בירושלם העמיד' וגם אל הנכרי אשר' וגם ללוים אין לשארית' וגם מעכה אם אסא המלך' וגם עלה לרוב כחלבי השלמי' וגם עבדי חירום דוד"ה' וגם עד זקנה ושיבה' וגם אני אורך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב' וגם אני ואחי ונערי דעזרא' וגם במלאכת החומה' וגם נביאים העמדת להם' וגם כל האדם שיאכל ושתה והראה' וגם זה רעה חולה כל עומת' וגם בדרך כשהסכל הולך

כי־הכינו להם אחיהם: וגם הקרובים־אליהם עד־יששכר וזבלון ונפתלי מביאים לחם בחמורים ובגמלים ובפרדים ובבקר מאכל־קמח דבלים וצמקים ויין־ושמן ובקר וצאן לרב כי שמחה בישראל:

יג

ויועץ דויד עם־שרי האלפים והמאות לכל־נגיד: ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם־עליכם טוב ומן־יהוה אלהינו נפרצה נשלחה על־אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו: ונסבה את־ארון אלהינו אלינו כי־לא־דרשנהו בימי שאול: ויאמרו כל־הקהל לעשות כן כי־ישר הדבר בעיני כל־העם: ויקהל דויד את־כל־ישראל מן־שיחור מצרים ועד־לבוא חמת להביא את־ארון האלהים מקרית יערים: ויעל דויד וכל־ישראל בעלתה אל־קרית יערים אשר ליהודה להעלות משם את ארון האלהים יהוה יושב הכרבים אשר־נקרא שם: וירכיבו את־ארון האלהים על־עגלה חדשה מבית אבינדב ועזא ואחיו נהגים בעגלה: ודויד וכל־ישראל משחקים לפני האלהים בכל־עז ובשירים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמצלתים ובחצצרות: ויבאו עד־גרן כידן וישלח עזא את־ידו לאחז את־הארון כי שמטו הבקר: ויחר־אף יהוה בעזא ויכהו על אשר־שלח ידו על־הארון וימת שם לפני אלהים: ויחר לדויד כי־פרץ יהוה פרץ בעזא ויקרא למקום ההוא פרץ עזא עד היום הזה: ויירא דויד את־האלהים ביום ההוא לאמר היך אביא אלי את ארון האלהים: ולא־הסיר דויד את־הארון אליו אל־עיר דויד ויטהו אל־בית־עבד אדם הגתי: וישב ארון האלהים עם־בית עבד־אדם בביתו שלשה חדשים ויברך יהוה את־בית עבד־אדם ואת־כל־אשר־לו:

יד

וישלח חירם מלך־צר מלאכים אל־דויד ועצי ארזים וחרשי קיר וחרשי עצים לבנות לו בית: וידע דויד כי־הכינו יהוה למלך על־ישראל כי־נשאת למעלה מלכותו בעבור עמו ישראל:

ויקח דויד עוד נשים בירושלם ויולד דויד עוד בנים ובנות: ואלה שמות הילודים אשר היו־לו בירושלם שמוע ושובב נתן ושלמה: ויבחר ואלישוע ואלפלט: ונגה ונפג ויפיע: ואלישמע ובעלידע ואליפלט:

וישמעו פלשתים כי־נמשח דויד למלך על־כל־ישראל ויעלו כל־

לבו חסר' וגם אלהיהם עם נסיכיהם ועם כלי חמדתם' וגם של תשלו לה מן הצבתים' וגם את רות המואביה אשת מחלון:

רשי

לכל נגיד, כלומר לכל נגיד שבהם קרא להתיעץ: נפרצה נשלחה על אחינו, כלומר נשלחה מלאכי' הנה והנה בכל מקום, ונפרצה כמו ופרצת ימה וקדמה, והכל ענין התפשטות הדברים לרב', וזהו שאמר בספר שמואל ויוסף עוד דוד, כלומר אסף עוד מישראל על אשר היו אתו בהמליכו כמו שאמר הנה כי לא דרשנוהו בימי שאול כי הוא החריב נוב עיר הכהני' וכתי' בו ולא דרש בה': כי ישר הדבר בעיני כל העם, פעל עבר כי הוא אינו פתח: בעלתה אל קרית יערים, קרית יערים נקראת גם כן בעלה כמו שאומר בספר יהושע ותאר הגבול בעלה, כי היא קרית יערים וכן אמר ש קרית בעל היא קרית יערים עיר בני יהודה וכן אמר בספר שמוא' מבעלי יהודה, ושם היה הארון מיום אשר שב משדה פלשתי' עשרי' שנה עד אשר העלו דוד משם, אשר נקרא שם, ובספר שמואל פי' שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו לפיכ' נקרא שם ומה שקראו במקום הזה כן מה שלא קראו כן במקום אחר לפי שנתקדם שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתי': עד גורן כידון, ובספר שמואל גורן נכון ושני שמות היו לו ואפשר כי נקרא כידון על שמת שם עזרא מענין יראו עיניו כידו: על אשר שלח ידו על הארון, והוא לא היה לוי ובזה שגה דוד כי על ידי הלוים היה לו להביאו ולא בעגלה כמו שכתוב ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליה' בכתף ישאו וכן התודה הוא חטאו, ואמר כי לא לשאת ארון האלהים כי אם הלוים ואמר פרץ השם בנו כי לא דרשנוהו כמשפט והענין אשר שגה דוד בזה הענין והוא מקל' מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעלה אע"פ שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר צוה השם כן לפי שהיה המשכן נשא בעגלות צוה לשאת הארון בכתף, להורות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא יהיה שם משכן חשב שאין חטא אם ישא בעגלה ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתי' ובזה שגה: היך אביא אלי, כמו איך כי אותיות אהו"י מתחלפים, וכן בה"א והיך יוכל עבד אדוני זה: בית עובד אדום הגתי, לוי היה ומן השוערי' היה כמו שכתוב ועובד אדום ויאל השוערי', וקראו גתי לפי שהתגורר בגתי: וידע דוד כי הכינו לפי שראה המלכים היו שולחים לו המנחה:

לבקש

רדק

ויועץ דוד עם שרי האלפים, שאמר להם דוד כבר עשיתם בתקנתכם להיות לכם מלך להושיע לכם ועתה תעסקו בכבוד אלהים: נפרצה נשלחה, נפרצה הואה גזר שהית' גדורה עד עתה שלא דרש שום אדם לאלהים: נשלחה על אחינו הנשארים, משום כבוד הארון: מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת, דוגמא מלבוא חמת עד נחל מצרים: בעלתה אל קרית, פתרון בעלתה שהיא קרית יערים: להעלות משם וגו', כדכתיב בשמוא': אשר נקרא שם, שם יי' צבאות יושב הכרובים עליו כלומ' שמו של הב"ה נקרא על הארון אע"פ שגלה ארון לפלשתים לא זז ממנו שם הזה שנתקדש: וירכיבו את ארון האלהי' על עגלה חדשה, מה ראה דוד שהרכיבו על עגלה חדשה ולא במשא הלוי' כאשר עשה כשהביא אתו משם לציון באחרונה לפי שאמר דוד כל עומת שבא אלי כשהושיבוהו פלשתים על עגלה חדשה כדכתיב וישימו את ארון יי' על עגלה וגו' ולפיכך נענש: ועזא ואחיו, בני אבינדב היו כדכתיב בשמואל: נוהגים בעגלה, כמנהג נוהגי עגלה אחד הולך לפני העגלה ומיישרן בדרך ישרה ואחד בצד העגלה שלא תהפוך ליפול וכן כתוב בשמו' ואחיו הולך לפני הארון ועזא בצד העגלה לפיכ' שלח עזא את ידו לאחוז בארון כששמטו הבקר ולכך נענש: כאן כתיב בכל עז ובשמואל כתיב בכל עצי פתרו' בכל עצי כלי שיר וכאן פתרו' בכל עוז כלי שיר: ובשירים ובכינורות ובנבלים ובתופי', כולם כלי שיר הם אבל מצלתים כלי שיר היה ולא היה עשוי כי אם להשמעת קול ודוגמתו כלי שיר שקורין פויק"ן בלשון אשכנ"ז שמכין עליו במקלות והוא משמיע קול וכן מוכיח לקמן ובמצלתים משמיעי' וכתיב והמשררי' הימן אסף ואיתן במצלתי' נחשת להשמיע ועוד למטה כתיב בשיר בית יי' במצלתים וגו' ועל שם כך נקרא מצלתי' וכן יירש הצלצל מין ארבה המשמיע קול כדכתיב בנבואת יואל על הארבה כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון וגו': על גורן כידון, שם מקום: ויכהו על אשר שלח ידו על הארון והוא שכתוב בשמואל ויכהו שם אלהים על השל, פתרון על השלה על שאחז בארון ודוגמתו הכלבי' יאכלו את בשר איזבל בחיל יזרעאל ומסוק אחר כתיב בחלק יזרעאל כך כפרש כאן על השל השלה: וימת שם לפני האלהים, לפני ארון אלהים ובשמואל כתיב וימת שם עם ארון האלהים: ויירא דוד את האלהים לאמר, מה הוא ירא לאמר שאמר היך אביא אלי ארון יי': הגתי, מגת היה בתחילה ומקודם היה מתגורר בגת, ולוי היה כדכתיב לקמן ויאמר דוד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשוררים וכתיב בסמוך ועבד אדום ויחיה שוערים לארון: וישלח חירם מלך צור, מפורש בב"ר למוד היה האם הזה להיות אוהב לשבט יהוד' כן עשה חירה העדולמי ליהודה: וחרשי קיר וחרשי עצים, אומנים: וידע דוד כי הכינו יי' למלך, כשראה ששלחו לו מלכי גוים תשורות: ויקח דוד וגומר, וכל זה חזקו של דוד: וישמעו פלשתים כי נמשח דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים, לפי כי פלשתים היו מושלים כל הימים עד שבא שאול ודוד כדכתיב בשמשון ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים וכן בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם וגו' וכן למעלה בפרשה זו ויראו כל איש ישראל וגו', ויעזבו עריהם וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהם ובאותן שבע שני' שמלך דוד בחברון לבד לא אמרו דבר ולא חששו על שמלך דוד על חברון כי אמרו מה לנו שמא כביכ' הוא שר מכוהו לדוד על חברון אבל כשנמשח למלך על כל ישראל אז עלו כל הפלשתים לבקש את דוד שלא רצו שיהא מלך בישראל אלא שעוד הם יהיו מושלים עליהם:

וישאל

ונתתם ו' קמצי' וסי' ואנפת בם ונתתם' וחברו דר"ה' וסלחת לעמך אשר חטאו' לקוח את הספרים' עשה לך מוסרות' וישאל דויד ביי' לאמר ה' אעלה דר"ה: צוהו ו' וסימ' נמסר בסדר נח ובמלכים א' סימן טו: לשאת כ"ד וסי' כי היה רכושם רב' אשר שלח יוסף לשאת' אשר שלח פרעה לשאת אתו ותחי' לשאת את הארן בהם: לשאת את השלחן' תעשה לו מתחת לזרו' נבוב לחות תעשה' לשאת את הארן בהם דויקהל' את השלחן' ודבתריה עשה לו מתחת לזרו' נבוב לחות עשה' לשאת את כל

פלשתים לבקש את־דויד וישמע דויד ויצא לפניהם: ופלשתים באו ויפשטו בעמק רפאים: וישאל דויד באלהים לאמר האעלה על־פלשתיים ונתתם בידי ויאמר לו יהוה עלה ונתתים בידך: ויעלו בבעל־פרצים ויכם שם דויד ויאמר דויד פרץ האלהים את־אויבי בידי כפרץ מים על־כן קראו שם־המקום ההוא בעל פרצים: ויעזבו־שם את־אלהיהם ויאמר דויד וישרפו באש: ויסיפו עוד פלשתים ויפשטו בעמק: וישאל עוד דויד באלהים ויאמר לו האלהים לא תעלה אחריהם הסב מעליהם ובאת להם ממול הבכאים: ויהי כשמעך את־קול הצעדה בראשי הבכאים אז תצא במלחמה כי־יצא האלהים לפניך להכות את־מחנה פלשתים: ויעש דויד כאשר צוהו האלהים ויכו את־מחנה פלשתים מגבעון ועד־גזרה: ויצא שם־דויד בכל־הארצות ויהוה נתן את־פחדו על־כל־הגוים:

טו

ויעש־לו בתים בעיר דויד ויכן מקום לארון האלהים ויט־לו אהל: אז אמר דויד לא לשאת את־ארון האלהים כי אם־הלוים כי־בם בחר יהוה לשאת את־ארון האלהים ולשרתו עד־עולם: ויקהל דויד את־כל־ישראל אל־ירושלם להעלות את־ארון יהוה אל־מקומו אשר־הכין לו: ויאסף דויד את־בני אהרן ואת־הלוים: לבני קהת אוריאל השר ואחיו מאה ועשרים: לבני מררי עשיה השר ואחיו מאתים ועשרים: לבני גרשם יואל השר ואחיו מאה ושלשים: לבני אליצפן שמעיה השר ואחיו מאתים: לבני חברון אליאל השר ואחיו שמונים: לבני עזיאל עמינדב השר ואחיו מאה ושנים עשר: ויקרא דויד לצדוק ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה ויואל שמעיה ואליאל ועמינדב: ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון יהוה אלהי ישראל אל־הכינותי לו: כי למבראשונה לא אתם פרץ יהוה אלהינו בנו כי־לא דרשנהו כמשפט: ויתקדשו הכהנים והלוים להעלות את־ארון יהוה אלהי ישראל: וישאו בני־הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה כדבר יהוה בכתפם במטות עליהם: ויאמר דויד לשרי הלוים להעמיד את־אחיהם המשררים בכלי־שיר נבלים וכנרות ומצלתים משמיעים להרים־בקול לשמחה: ויעמידו הלוים את הימן בן־יואל ומן־אחיו אסף בן־ברכיהו ומן־בני מררי אחיהם איתן בן־קושיהו: ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן ויעזיאל ושמירמות ויחיאל ועני אליאב ובניהו ומעשיהו ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל השוערים: והמשררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע: וזכריה ועזיאל ושמירמות ויחיאל ועני ואליאב ומעשיהו ובניהו בנבלים על־עלמות: ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל ועזזיהו בכנרות על־השמינית לנצח: וכנניהו שר־הלוים במשא יסר במשא כי מבין הוא: וברכיה ואלקנה שערים לארון: ושבניהו ויושפט ונתנאל ועמשי וזכריהו ובניהו ואליעזר הכהנים

העם הזה' לשאת את עון העדה לכפר' לשאת חטא למות' לשאת את ארון ברית יי' ויכנע מדין לפני בני ישראל' ובחור אתו מכל שבטי ישראל' הלשלול שלל אתה בא' האיפה והבת' ולא יוכל יי' לשאת' אז אמר דוד לא לשאת ב' בו' וגם ללוים אין לשאת:

רשי

וישאל דוד באלהים, על ידי אורים ותומים: ויעלו בבעל פרצים, שנקרא אחרי כן בעל פרצים על שם מעשה אשר פרץ האלהים את אויבי בידי שנשו ונפרצו זה מעל זה: כפרץ מים, כנלי מים שנפרצים ממקומם ונופלים למקום אחר: הסב מעליהם, אמרה מידת הדין לפני המקום רבונו של עולם למה העברת את שאול מלפני דוד אמר לה על שלא המתין לשמואל שבעת ימים כאשר צוהו אמר לה הב"ה אכסה עתה את דוד הסב מעליה' וגו' וכל זה שמר דוד: כי אם הלוים, כי בם בחר, כלומ' בלוים בחר ולא בעגלה שלפי שהרכבוהו בעגלה נענש עזא וזהו שאמ' למטה כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט שהרכבנוהו בעגלה: כדבר יי' בכתפם, לשאת אותו ולא ממש בכתפם כי אם במטות עליהם: ועמהם אחיהם המשנים, משנה להם לשוערים: זכריהו בן, כך שמו וכל אלו משוררים ושוערים היו בדרך שהביאו את הארון והמשוררים והשוערים שהעמיד דוד לאחר שנתנו הארון אל האהל אשר נטה לו דוד ובמשכן שילה היו שוערים ובדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו כל כך שוערים לפיכך נעשו משוררים חוץ משנים ברכיה ואלקנה וכל זה היה בדרך אבל בנוח הארון היו משוררים שוערים: והמשוררים הימן אסף ואיתן וגו', להשמיע קול הם היו ממונים על אותן כלי שיר: וזכריה ועזיאל וגומ', אלו שנאמ' בפסוק למעלה שהיו שוערים החזירו כאן ליעשות משוררי': על עלמו', על אותן כלי שיר שמנגנין בה' אותן מזמורי' למנצח עלמות וגו': ומתתיהו ואליפלהו וגו' על השמיני' לנצח, אותו כלי שיר שמנגני' עליו אותן מזמורי' למנצח על השמיני': וכנניהו שר הלוי' במשא, במה היה שר במשא בנשאו' השיר: יסור במשא, מייסר ומוכיח אות' על המשא בנגון נעימות שיר אם להרי' קול אם להשפיל, כי מבין הוא, במשא בנשיאת הנגון ולשון מבין נופל על למוד השיר ודוגמא ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר ליי' כל המבין וגו' וכתיב ויפילו גורלות וגו' מבין עם תלמיד:

רדק

לבקש את דוד, להלחם עמו, ממול הבכאים פי' בו תותים: אל הכינותי לו, פי' אל המקום אשר הכינותי, וכן מהשלל הביאו כמו אשר הביאו ואחרים זולתו כמו שהבאתי אותם בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר: כי למבראשונה לא אתם, כלומר לא הייתם אתם בראשונה כשנשאנו אותו מבית אבינדב לפיכ' פרץ ה' אלהינו בנו: כי לא דרשנוהו כמשפט, כי המשפט לאלהים הוא, כמו שכתוב בתורת משה לשאת אותו הלוים בכתפם במוטות, ומ"ם למבראשונה פתוחה ומשפטה חיר"ק על המנהג, וכן לא התקדשו למדי, חלקו מחמאות פיו: ועמהם המשנים, שניים להם כמו משנה למלך, כמו שאמר אסף הראש ומשנהו זכריה: זכריה בן, כך היה שמו בן, וכן פי' אדו' אבי ז"ל לבן הנזכר בספר תהלי' כי על זה המשורר אומ' שהוא כנגן אותו המזמור שעשה דוד על מות גלית ונכות פלשתים, ואעפ"י שלמ"ד לבן פתוחה שתור' על ה"א הידיעה וה"א הידיעה לא תבא על שם אדם באה כאן בה"א הידיעה להודיע כי הוא המשורר כי אם היה אומר לבן היה דומה מן בנים: השוערים, שהיו שוערים לארון אחר שהכינו לארון באהל אשר נטה לו, או היו שוערי' מתחילה כשהיה הארון בשילה ובנוב ובגבעון: יסר, הלוים במשא, כי מבין הוא, פי' למד חכמת השיר שהיתה לו והיה שר וגדול בנבואה כי מבין הוא, ומ"ש במשא בהגבה' הקול מן וישא את קולו כלומ' היה שר וגדול על כולם בנשיאת הקול בשיר, ויסר הוא כתב בסמך והו' כמו בשי"ן, וכן כולם שרי סוכרי: כמו שרי בשי"ן:

ויהי

נשקפה ד׳ וסי׳ בעד החלון נשקפה ותיבב ׳ ומיכל בת שאול נשקפה וחבירו דו״ה ׳ כי רעה נשקפה מצפון ׳ וא׳ ונשקפה על פני הישימון : כל סיפרא זכריהו וזכריהו במ״ו זכריה
וזכריה וסי׳ זכריה בן משלמי׳ שוער ׳ אסף הראש ומשנהו זכריה ׳ וגדור ואחיו וזכריה ׳ ומקלותי וזכריה ועזיאל ׳ ובשנת שלש למלכו שלח ׳ ורוח יי׳ לבשה את זכריה ׳ והאנשים
עשים באמונה : בקשו ז׳ דגשי׳ וסימ׳ בקשו לי אשת בעל אוב ׳ דרשו יי׳ ועזו בקשו פניו תמיד דתהלות ׳ וחברו דה״ה ׳ בקשו את יי׳ כל ענוי ארץ ג׳ בו ׳ לך אמר לבי בקשו

מחצצרים בחצצרות לפני ארון האלהים ועבד אדם ויחיה שערים לארון : **כה** ויהי דויד וזקני ישראל ושרי האלפים ההלכים להעלות את־ארון ברית־יהוה מן־בית עבד־אדם בשמחה : ויהי בעזר האלהים את־הלוים נשאי ארון ברית־יהוה ויזבחו שבעה־פרים ושבעה אילים : ודויד מכרבל ׳ במעיל בוץ וכל־הלוים הנשאים את־הארון והמשררים וכנניה השר המשא המשררים ועל־דויד אפוד בד : וכל־ישראל מעלים את־ארון ברית־יהוה בתרועה ובקול שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים וכנרות : ויהי ארון ברית יהוה בא עד־עיר דויד ומיכל בת־שאול נשקפה ׳ בעד החלון ותרא את־המלך דויד מרקד ומשחק ותבז לו בלבה :

יו ויביאו את־ארון האלהים ויציגו אתו בתוך האהל אשר נטה־לו דויד ויקריבו עלות ושלמים לפני האלהים : ויכל דויד מהעלות העלה והשלמים ויברך את־העם בשם יהוה : ויחלק לכל־איש ישראל מאיש ועד־אשה לאיש ככר־לחם ואשפר ואשישה : ויתן לפני ארון יהוה מן־הלוים משרתים ולהזכיר ולהודות ולהלל ליהוה אלהי ישראל : אסף הראש ומשנהו זכריה יעיאל ושמירמות **ח** ויחיאל ומתתיה ואליאב ובניהו ועבד אדם ויעיאל בכלי נבלים ובכנרות ואסף במצלתים משמיע : ובניהו ויחזיאל הכהנים בחצצרות תמיד לפני ארון ברית־האלהים : ביום ההוא אז נתן דויד בראש להדות ליהוה ביד־אסף ואחיו : הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו : שירו לו זמרו־לו שיחו בכל־נפלאתיו : **י** התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יהוה : דרשו יהוה ועזו בקשו פניו תמיד : זכרו נפלאתיו אשר עשה מפתיו ומשפטי־פיהו : זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו : הוא יהוה אלהינו בכל־הארץ משפטיו : זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור : **טו** אשר כרת את־אברהם ושבועתו ליצחק :

פני ׳ והוד ובקשו ברחובותיה : סימן ד״ה ושבועתו ליצחק ׳ תילים ושבעתו לישחק ׳ וחד פסוק סימן למה זה צחקה שרה לאמר ׳ ד״ה וממלכה ׳ תילים מממלכה ׳ ד״ה לאיש לעשקם ׳ תילי׳ אדם לעשקם ׳ ד״ה עוז וחדוה במקומו ׳ תילים עוז ותפארת במקדשו ׳ ד״ה ומשפטי פיהו ׳ תילים ומשפטי פיו ׳ ד״ה ובנביאי אל ׳ תילים ולנביאי אל ׳ ד״ה יעלוץ השדה וכל אשר בו ׳ תילים יעלוז שדי וכל אשר בו :

רשי

מחצצרים ׳ כתוב בשני צד״י והראשונה נקראת והשנית אינה נקראת ׳ וכן ישסכר שי״ן הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת ׳ וכן ומחייאל ולד את מתושאל ׳ וכן ירא״יה בן שלמייה הראשונה נקראת והשנייה אינה נקראת : שוערים לארון ׳ כלומר אע״פי שהיו שוערים היו גם כן משוררים : ויהי בעזר האלהים את הלוים ׳ בי״ת בעזר בסגול ׳ ומספטה בפתח על המכהב ׳ וטעם בעזר שלא נכשלו בנשאם הארון כאשר נכשלו בתחילה כשמת עוזא ׳ ובספר שמוא׳ אמר כי כאשר צעדו ששה צעדים זבחו זה הזבח ׳ ורבותינו דרשו בעזר מכאן שהארון נושא את עצמו :
מכרבל במעיל בוץ ׳ מעוטף וכן בארמית פטשיהון וכרבלתהון ומעיל בוץ שאומר הנה הוא אפוד בד שאומר בספר שמואל וית אפוד בד כרדוט דבוץ כי כן תרגם תלבשנ׳ בנות המלך הבתולות מעילים כרדוטין : וכנניה השר המשא ׳ אשר הנסמך השר שר המשא ׳ וכן הארון הברית ואחרי׳ זולתם : משמיעי׳ בנבלים ׳ פי׳ משמיעי׳ קול : הודו לה׳ קראו בשמו ׳ זה המזמור שוררו אותו היום לפני הארון ובספר תהילים הוא ׳ כתוב נ״כ אלא שיש ביניהם שינוי מעט במקצת תיבות והענין אחד ׳ וגם הוא עד ובנביאי אל תרעו ׳ והנה נ״כ הוא תכלית מזמור הודו לה׳ כי שירו לה׳ כל הארץ הוא מזמור אחר ׳ ובספר תהילים נ״כ זה המזמור אלא שיש ביניהם שינוי מעט והענין אחד : הודו לה׳ ׳ דברי דוד למשוררים ולקהל : קראו בשמו ׳ להודות דרך ה׳ כמו ויקרא שם אברם בשם ה׳ ׳ וזהו טעם הודיעו בעמים עלילותיו ׳ ופי׳ עלילותיו העלילות שהתעולל בפלשתים על דבר הארון : שירו לה׳ זמרו לו ׳ בפה ובכלי׳ : שיחו בכל נפלאותיו ׳ גם תשיחו תמיד זה לזה בכל נפלאותיו : התהללו בשם קדשו ׳ אתם תוכלו להתהלל על כל העמים בשם קדשו הנקרא עליכם על כן ישמח לבבכ׳ שאתם מבקשיה׳ או כל מבקשי ה׳ ׳ ואפילו מהאומות ישמח לבם בשם בבקשם אותו : דרשו ה׳ ועוזו ׳ הארון נקרא עוז כמו שכתוב ויתן לשבי עוזו : זרע ישר עבדו ׳ ובספר תילי׳ זרע אברה׳ עבדו ׳ ואמ׳ הנה זרע ישר׳ כי כוונת זרע אברה׳ שאמ׳ שם הוא וזרע ישר׳ כי זרע אחר היה לאברם אבל זרע ישראל הוא מיוחד בנו וכשאמר זרע אברהם על זרע ישראל ר״ל : הוא ה׳ אלהינו ׳ אע״פי שבכל הארץ משפטיו הוא אלהינו ואנחנו עמו : זכרו לעולם בריתו ׳ ובתילים זכר לעולם בריתו ׳ פי׳ הברי׳ שכרת עם אברה׳ זכר אותה לעול׳ ולבניו והדבר שהיה לו עמו וההבטחה שהבטיחהו צוה שיעמוד לאף דור ׳ או פי׳ צוה גזר כמו ה׳ לא צוה ׳ ופי׳ הדבר שנזר בין הבתרים לתת לבניהם את ארץ כנען יהיה לאלף דור ׳ ומה שאמר הנה זכרו ׳ פי׳ בריתו שהוא עמכם לעולם זכרו אותה תמיד : אשר כרת את אברהם ׳ כמו שכתוב ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי וגו׳ ׳ ואותה הברית והשבועה ליצחק היה כלומר בעבור יצחק לא בעבור ישמעאל ובני קטורה ׳ כי מה שאמר לזרעך בברית ובשבועה ליצחק היתה כמו שאמר כי ביצחק יקרא לך זרע והשבועה היתה בעקדת יצחק כמו שכתו׳ בי נשבעתי ואמר ליצחק והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ואותה הברית והשבועה העמידה לחוק לבני ישראל ברית עולם כי על זרעו המיוחד היתה הברית והשבועה לא על עשו וכן אמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם : לאמר

רדק

ויהי בעזור האלהים ׳ רבותינו אמרו מכאן שהארון נושא את עצמו : ודוד מכרבל ׳ כמו בדניאל בכרבלתהון דוגמא כרבלתא דתרנגולא : וכל הלוים ׳ כמו כן מכורבלים במעיל בוץ ולפי שהיה דוד משורר כמו הלוים לבש גם הוא לבושיהם שלבשו גם הם ולא היה להבדיל בין טמא לטהור כך מנהג מלכים ושרים שאוכלים עם גלחים כחוקם לובשים לבושיהם של גלחים ועל דוד אפוד בד כאותו אפוד של אהרן שהיה כמין שני לבדין אחד לפנים ואחד לאחור ומגיע עד מתניו והיה האזור ארוג ממנו וחגרו בו : ומיכל בת שאול וגו׳ ׳ לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא ולפיכך אין כתיב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקי׳ כי זילות של דוד היה שאמרה לו אשה כן : ויברך את העם בשם יי׳ ׳ שנקרא על הארון כדכתיב למעלה את ארון האלהים יי׳ יושב הכרובים אשר נקרא שם : ואשפר ׳ אחד מששה בשר : ואשישה ׳ ואחד מששה בהין ׳ ואשישה דוגמ׳ אשישי ענבים בלוחית : ולהזכיר ולהודות ולהלל ׳ להזכיר לומר אותן שני מזמורים שכתב בהם מזמור לדוד להזכיר ולהודות הודו ליי׳ קראו בשמו ולהלל אותן מזמורים שמתחילין הללויה : בניהו ויחזיאל בחצצרות תמיד ׳ חצוצרות כלי שיר של כהנים הוא ודוגמ׳ למעלה ושכניהו וגו׳ ובניהו ושיעזר הכהני׳ מחצצרים בחצצרות : להודות ליי׳ ביד אסף ואחיו ׳ שאסף היה מתחיל הודו ליי׳ קראו בשמו ואחרי כן כל אחיו עונים אחריו ודוגמא בעזרא ומתניה בן מיכה בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה ׳ לכלי שיר הידות שמו כדכתיב בעזרא והלוים ישוע בני קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות : הודיעו בעמים עלילותיו ׳ מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון : קראו בשמו ׳ קראו יי׳ יי׳ יעזור לארונו דוגמא וקראת בשם אלהיכם ואני אקרא בשם יי׳ אבל יי׳ נופל לומר לשון קריא׳ שנפלאות עשה : התהללו בשם קדשו ׳ לומר כל מי שמאמין באלהינו הוא יעזרנו דוגמא ובקדוש ישראל תתהלל : בשם קדשו ׳ שים לך אלוה קדוש כאלהינו וכן כיי׳ אלהינו בכל קראנו אליו : ישמח לב מבקשי יי׳ ׳ ובהיטיב יכול לשמוח לבו מי שמבקש ליי׳ בכל שלם לכך דרשו יי׳ ועזו ׳ מקדם וארון נקרא עוז דכתיב ויתן לשבי עזו שמתן ארונו להביאו בשבי וכתיב קומה יי׳ למנוחתיך אתה וארון עוזך ועל כן נקרא אלעזר השומרו עזא על שם שמר הארון שנקרא עז דוגמא על שם ארבע מאות שקל כסף והוא חשבון גימטרי׳ של עפרן וכן הרבה דן ידין עמו יהודה יודך אחיך : זכרו נפלאותיו ׳ מכת עכברים ושלקחו פרות עלות ובניהם כלו בבית וישרנ׳ הפרות ולא חזרו לאחוריהם ופרץ בעזא וכל השיר נעשה על הארון והיו אומ׳ אותו על תמיד של שחר ושירו ליי׳ על תמיד של בין הערבים ולמי אני אומר שיזכרו נפלאותיו של תמים דעים : לזרע ישראל עבדו וגו׳ ׳ הוא יי׳ אלהינו וגו׳ ׳ זכרו לעולם בריתו דכל צוה לאלף דור ׳ התורה את אשר צוה להודיע בעולם אחר אלף דור וראה שאין העול׳ מתקיי׳ בלא תורה והעבי׳ מהם תשע מאות ושבעי׳ וארבע דורו׳ ועתה מספר מה היא אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק וגו׳ לאמר לך אתן ארץ כנען שעם כל אחד ואחד כרת ברית לתת להם ארץ כנען : בהיותכם

ואמרו ו׳ וסימ׳ דני ליעקב שמחה וצהלו׳ שמעו דבר יי׳ גוים והגידו׳ קראו מלאו ואמרו ב׳ בפסוק׳ ואמרו הושיענו אלהי ישענו דה״ה (בשמע עמו׳ אחד לפי סמס׳) ׃ ואמרו כל העם ד׳ דסמי׳ וסימ׳ גמסר במלכים חלק א׳ סימן א׳׃

וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ לֵאמֹר
לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ־כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם׃ בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי
מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃ וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי
וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר׃ לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם
וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים׃ אַל־תִּגְּעוּ
בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ׃ שִׁירוּ לַיהוָה
כָּל־הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ סַפְּרוּ
בַגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו׃ כִּי
גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃
כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃
הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ׃ הָבוּ לַיהוָה
מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ לַיהוָה
כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה
בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ אַף־
תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט׃ יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל
הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ׃ יִרְעַם הַיָּם
וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ׃ אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי
הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְהוָה כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־הָאָרֶץ׃
הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְאִמְרוּ
הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם
לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃ בָּרוּךְ
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ
כָל־הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיהוָה׃ וַיַּעֲזָב־שָׁם לִפְנֵי אֲרוֹן
בְּרִית־יְהוָה לְאָסָף וּלְאֶחָיו לְשָׁרֵת לִפְנֵי הָאָרוֹן
תָּמִיד לִדְבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ וְעֹבֵד אֱדֹם וַאֲחֵיהֶם שִׁשִּׁים
וּשְׁמוֹנָה וְעֹבֵד אֱדֹם בֶּן־יְדִיתוּן וְחֹסָה לְשֹׁעֲרִים׃

רשי

בהיותכם מתי מספר׳ אז נשבע לתת להם ארץ כנען חבל נחלתכם וזהו דבר גדול שאין לומר מרוב׳ עם שהייתם תפשתם ארץ כנען אלא בהיותכם מתי מספר ואם תאמר אפילו לאלף ויותר יש מספר וזהו שכתוב בה בהיותכם מתי מספר לכך נאמר כמעט וגרים בה פתרון אם למיושב אחד הייתי אומר לאברהם לבד ליצחק בלבד ליעקב בלבד לאחד מהם היה אומר לך אתן ארץ כנען לא היה תימה שהרי מיושבים בה היו אלא הוא נשבע לתת לכם את הארץ בשעה שהיו אבותיכם גרים בה דכתיב היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק ועוד אם לגר תושב היה או׳ לך ולזרעך אתן את הארץ הזאת׳ לא היה פלא כל כך כזה שאפילו גרים ותושבים לא היו אלא ויתהלכו מגוי אל גוי אברהם הלך למצרים ולגרר וכן יצחק וכן יעקב היה בבית לבן עשרים שנה וגם עתה כי וילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פולאליטר בלעז: לא הניח איש לעשקם׳ אעפ״כ שהלכו ממקום למקום ומנהג להזיק עוברי דרכים וכשבאין למלון מוצאין עליהם עלילות אבל אלו לא הניח הקב״ה להזיקם ולעשקם דוגמ׳ או עשק את עמיתו וא״ת מה שלא עשקום חומסי דרכי׳ ושאר הארצו׳ שעברו אלו בתוכ׳ לפי שלא הרגישו בם אבל אם היו מרגישי׳ בם היו עושקים אותם לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים כלו׳ ודאי עשקום כגון פרעה לאברהם ואבימלך ליצחק ולבן ושכם ליעק׳ ואמ׳ להם הקב״ה אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו באברה׳ כתיב וינגע יי׳ את פרעה וכתיב ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמ׳ לו הנך מת וגו׳ ביעקב כתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו השמר לך וגו׳ ועוד ביעקב שבאו אליו להרגו על שהרגו שכם וחמור וכתיב ויסעו ויהי חתת אלהים ובספר תהלים מפורש יותר כי המזמור אינו משויים כאן כדכתיב התם ויקרא רעב על הארץ וגו׳ כדי להגלותם למצרים: שירו ליי׳ כל הארץ בשרו מיום וגו׳׳ ספרו ישועה שעשה לנו כשגלה הארון אל ארץ פלשתים: בכל העמי׳ נפלאותיו׳ שעשה עם הארון: כי כל אלהי העמים אלילים׳ תהו מעשה ידי אדם ודוגמ׳ בנבואת חבקוק מה הועיל פסל כי פסלו יצרו עד לעשות אילים אלמים: ויי׳ שמים עשה׳ באלילים כתיב לעשות אבל הקב״ה עושה שמים וארץ וכל צבאם: הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו׳ אבל האלילים כמת מוטלים במקום שמשימין אותם שם מונחי׳ לפי שאלהינו הוא אלהים אמת: הבו ליי׳ משפחות עמים׳ ומה יתנו לו ומפרש כבוד ועוז: הבו ליי׳ כבוד שמו׳ שמו אדוני והוא אדון לכל וזהו הבו ליי׳ כבוד שמו כי כשמו כן תהלתו: השתחוו ליי׳ בהדרת קדש׳ כי כן אמרנו הוד והדר לפניו: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט׳ מלך בשר ודם כשרואה שהאנשים יראים ממנו אז הו׳ מטיל עליהם יותר אימה ואם דואגי׳ ממנו יותר שלא יחריב כל בתיהם ומדת הקב״ה אינו עושה כן כשהעולם יראים ממנו אז תכון תבל בל תמוט שהוא עושה נקמה מלסטים והישרי׳ מתקיימים והארץ מתקיימ׳ ואינה מתמוטטת לכן חילו מלפניו כל הארץ אך אל תדאגו כי לא יבא הקב״ה כיאם לתקן העולם לישבו אבל כשאין הבריו׳ דואגי׳ ממנו וחוטאי׳ אז יהפכ׳ ויאבד: ישמחו השמי׳ ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי׳ מלך׳ כשבשר ודם מולך הכל עצבים שאינן יודעים אם יש שטף בדינו אבל כשימלוך הקב״ה ישמחו השמים והארץ וכל הישרים יאמרו עתה מלך יי׳ שהחזיר לנו את הארון: ירעם הים ומלואו׳ כל בריות שבים דוגמא רננו שמים כי עשה יי׳ על שהחזיר לנו את הארון ושלח מלאכי חבלה לעשות משפט בפלשתים: הודו ליי׳ כי טוב כי לעולם חסדו׳ זה אינו סיום המזמור בפסוק זה אלא ממזמור הודו ליי׳ קראו בשמו וגם ואמרו הושיענו אלהי ישענו מאותו מזמור ואף המזמור הוא מתחיל בפסוק זה כי היאך נופל כאן ואמרו הושיענו וקבצנו מן הגוים כי היכן גלו בימי דוד שאומר קבצנו מן הגוים וכך סדר בתילים המזמור מתחיל הודו ליי׳ קראו בשמו ואינו מסיים כי אם עד ברוך יי׳ אלהי ישראל וגו׳ עד אמן והלל ליי׳ שהכל מעניין אחד ולפי שהוא מזמור גדול חלקו ומתחיל הודו ליי׳ כי טוב וכן איוב כשהוצרך להאריך המענה קצרו וחלקו לשנים ואומר ויסף איוב שאת משלו כי בשירה מחמת ניענועי שמחתו לא יכול להאריך וחלקו לשנים וכן לעניין קינה מחמת רוב צערו אינו יכול להאריך וחלקו לשנים כי גם שירה וגם קינה באחת נאמרי׳ שהרי חנה כשבאה להתפלל בעזרה חשבה עלי לשכורה שהיה סבור שמחמת יין עשתה והיא אמרה ויין ושכר לא שתיתי וגו׳ כי מרוב שיחי וכעסי מכלל שבעניין אחד שכור ובעור יהם מתנהגים: ואמרו הושיענו׳ בסוף המזמור שמדבר למעלה בשביה וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם וכתיב אחריו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם ועכשו נופל לומר הושיענו יי׳ אלהינו וקבצנו מן הגוים כאשר עשית להם ובתילים אין כתוב ואמרו כי אם הושיענו כי כן נופל לומר ולכך אמר דוד כשהביא הארון שני מזמורים הללו ומפורש בסב״ר לפי שהספרות כשספרו אמרו שני מזמורים הללו רבי שמואל בר נחמני אמר ויברכה הספרות מה שירה אמרו הודו ליי׳ קראו בשמו רבי אלעזר אמר שירו ליי׳ כל הארץ וגו׳ לפיכך תקנם דוד לאמרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית: מפי רבינו אלעזר בר משלם ז״ל: לשרת לפני הארון תמיד׳ בשיר: לדבר יום ביומו׳ ערב ובקר: ועובד אדום ואחיהם׳ עזב עם אסף לשורר ועובד אדום בן ידותון הניח לשוערים לארון: ואת

רדק

לאמר לך אתן את ארץ כנען׳ לכל אחד ואחד אמר כן: חבל נחלתכם׳ לנכח ישר׳: בהיותכם׳ כנגד האבות׳ וכן אמ׳ בתילים בהיותם: ויתהלכו מגוי אל גוי׳ אברהם יצחק ויעקב: ויוכח עליהם מלכים׳ פרעה ואבימלך: למשיחי׳ גדולי ונשיאי׳ כי היו נכדים אצל מלכים כאלו היו מלכים משוחים וכן אמרו בני חת לאברהם נשיא אלהים אתה בתוכינו׳ וכן אבימלך הלך אחר יצחק לעשות שלום ולכרות ברית עמו: ובנביאי אל תרעו׳ כי נביאים היו׳ ושם היה מדבר עמהם׳ וכן אמר על אברהם השב אשת האיש כי נביא הוא׳ ובתהילים ולנביאי בלמ״ד ואחד הוא׳ כי פי׳ זה לא תעשו להם רעה: שירו לה׳ כל הארץ׳ וגם זה המזמור אמרו בו ביום׳ ואמרו רבותינו כי הודו לה׳ אמרו בבקר׳ ושירו לה׳ בין הערבים וכן אמרו כל אותן שנים המזמורי׳ בכל יום לפני הארון כל הימים עד שהבי׳ שלמה את הארון לבית עולמים: בשרו מיום אל יום ישועתו׳ כמו יום ביומו׳ כלומר כל יום בשרו ישועתו כי תמיד הוא מושיע אתכם מיד אויביכם׳ ואמר זה על ישועת הארון כי על כרחם השיבו אותו פלשתים וזהו ספרו בגוים את כבודו כי כבוד גדול היה דבר הארון׳ ובאותו הדבר היה להם לגוים להכיר: כי כל אלהי העמים אלי׳׳ ויי׳ שמים עשה׳ כי אף עובדי צבא השמים עבודתם הבל כי הוא עשה השמים וצבאם: והארץ והים וכל אשר בהם׳ ואין ראוי לעבוד את העבדים אלא האדון׳ והנה דגון אלהיהם נפל לפני הארון׳ ונכרת והוא נשאר בכבודו׳ ונכדוהו ונשאוהו בראותם נפלאותיו: הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו׳ לפי שהיתה יללה ובכיה בפלשתים כל ימי שבת הארון בשדה פלשתים: הבו ליי׳ משפחות עמים׳ כי כל העמים הרואים והשומעים זה יתנו הכבוד והעוז׳ וכן טעם כל הפסוקי׳ והמזמור הזה אף על פי שנאמר על ענין הארון עניינו גם כן על העתיד על הגלות הזה כשיראה השם נפלאותיו כשיוציאנו מהגלות ויקבצנו יראה נפלאותיו לנו עד אשר כל הגוים יתנו לו הכבוד והעוז׳ כמו שאמר והיה ה׳ למלך על כל הארץ כמו שאמר הנה ויאמרו בגוים ה׳ מלך וכן אמר ירעם הים ומלואו יעלץ השדה וכן אמר בקבוץ גליות ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף׳ ואז יאמרו אלה לאלה הודו לה׳ כי טוב כ״לח: ואמרו הושיענו אלהי ישענו׳ כלומר ואמרו גם כן אתה הושיענו כלומר בכל יום ויום התפללו על קבוץ הגליות שעתיד להיות: ברוך ה׳׳ זה הפסוק הוא סוף התהלות והתשבחות ותפלות המשוררים במזמורים האלה׳ ואמר בסוף זה הפסוק ויאמרו כל העם אמן והלל לה׳: ויעזוב שם לפני ארון הברית יי׳ וכו׳׳ עזב שם אסף ושאר המשוררים לעמוד תמיד לפני הארו׳ ולשרת ולשורר ולזמר דבר יום ביומו בעלות עולות כי זה מקריב בבמה קטנה ולצדוק הכהן ולאחיו הכהנים אמר שילכו לגבעון לפני משכן ה׳ לעשות העולות בקר וערב׳ כי שם היתה הבמה הגדולה׳ ואין מקריב בה אלא כהן: ועובד אדום ואחיהם׳ פי׳ ובניו ואחיהם וכן אמר למטה המה ובניו ואחיהם: ועמהם

אנכי יושב ה׳ דסמי׳ בקריאה וסים׳ ואשביעך בי״ אלהי השמים ואלהי הארץ ׳ וישביעני ארני לאמר לא תקח אשה לבני ׳ אנכי ישב בבית ארזים ׳ וחברו דוה
בבית הארזים ׳ ובתוך עם טמא שבתים אנכי יושב : שמואל את אחד שפתים דדה את אחד שפטי : אחד מ״ה פתחין בקרי׳ וסים׳ ויכלו המים מן החמרת ׳ ויאמר קח נא את בנך
את יחידך אשר אהבת ׳ כמעט שכב אחד העם ׳ ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ׳ את שתי נשיו ואת אחד עשר ילדיו ׳ ואני נתתי מלך שכם אחד ׳ אדם כי יהיה

וְאֵת ׀ צָדוֹק הַכֹּהֵן וְאֶחָיו הַכֹּהֲנִים לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה בַּבָּמָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן׃ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לַיהוָה עַל־מִזְבַּח הָעֹלָה תָּמִיד לַבֹּקֶר וְלָעָרֶב וּלְכָל־הַכָּתוּב בְּתוֹרַת יְהוָה אֲשֶׁר צִוָּה עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וְעִמָּהֶם הֵימָן וִידוּתוּן וּשְׁאָר הַבְּרוּרִים אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת לְהוֹדוֹת לַיהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְעִמָּהֶם הֵימָן וִידוּתוּן חֲצֹצְרוֹת וּמְצִלְתַּיִם לְמַשְׁמִיעִים וּכְלֵי שִׁיר הָאֱלֹהִים וּבְנֵי יְדוּתוּן לַשָּׁעַר׃ וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ וַיִּסֹּב דָּוִיד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ׃

יז וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָשַׁב דָּוִיד בְּבֵיתוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־נָתָן הַנָּבִיא הִנֵּה אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית הָאֲרָזִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה תַּחַת יְרִיעוֹת׃ וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־דָּוִיד כֹּל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ עֲשֵׂה כִּי הָאֱלֹהִים עִמָּךְ׃

וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי דְּבַר־אֱלֹהִים אֶל־נָתָן לֵאמֹר׃ לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־דָּוִיד עַבְדִּי כֹּה אָמַר יְהוָה לֹא אַתָּה תִּבְנֶה־לִּי הַבַּיִת לָשָׁבֶת׃ כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי אֶת־יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה מֵאֹהֶל אֶל־אֹהֶל וּמִמִּשְׁכָּן׃ בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל־יִשְׂרָאֵל הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת־אַחַד שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי לִרְעוֹת אֶת־עַמִּי לֵאמֹר לָמָּה לֹא־בְנִיתֶם לִי בֵּית אֲרָזִים׃ וְעַתָּה כֹּה־תֹאמַר לְעַבְדִּי לְדָוִיד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־הַנָּוֶה מִן־אַחֲרֵי הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִית אֶת־כָּל־אוֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂיתִי לְךָ שֵׁם כְּשֵׁם הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיהוּ וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יוֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְבַלֹּתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה׃ וּלְמִיָּמִים אֲשֶׁר צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהִכְנַעְתִּי אֶת־כָּל־אוֹיְבֶיךָ וָאַגִּד לָךְ וּבַיִת יִבְנֶה־לְּךָ יְהוָה׃ וְהָיָה כִּי־מָלְאוּ יָמֶיךָ לָלֶכֶת עִם־אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימוֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יִהְיֶה מִבָּנֶיךָ וַהֲכִינוֹתִי אֶת־מַלְכוּתוֹ׃ הוּא יִבְנֶה־לִּי בָּיִת וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסְאוֹ עַד־עוֹלָם׃ אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן וְחַסְדִּי לֹא־אָסִיר מֵעִמּוֹ כַּאֲשֶׁר הֲסִירוֹתִי מֵאֲשֶׁר הָיָה לְפָנֶיךָ׃ וְהַעֲמַדְתִּיהוּ בְּבֵיתִי וּבְמַלְכוּתִי עַד־הָעוֹלָם וְכִסְאוֹ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הֶחָזוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִיד׃

וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִיד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר מִי־אֲנִי יְהוָה אֱלֹהִים וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־הֲלֹם׃ וַתִּקְטַן זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר עַל־בֵּית־עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וּרְאִיתַנִי כְּתוֹר הָאָדָם הַמַּעֲלָה יְהוָה אֱלֹהִים׃

בעור בשרו שאת ׳ את אחד מהם ׳ אחד עשר יום ׳ ומת אחד מהם ׳ והאיש מיכה לו בנים ׳ ותאבדנה האתונות ׳ ויאמר דוד אל אבנר הלוא ׳ אחד הרקים ׳ עד אחד לא נעדר ׳
בכל אשר התהלכתי ׳ וחברו שפטי דה״ה ׳ ותשלח איזבל מלאך ׳ והמלאך אשר הלך לקרא ׳ ויאמר אחד מעבדיו ׳ ואיך תשיב את פני פחת ׳ וחברו ׳ ואתה בן אדם בני עמך
הנדברים ׳ ולנשיא מזה ומזה יהיה ׳ ושר מלכות פרס ׳

רדק

ועמהם הימן וידותון וחצוצרות ׳ פי׳ ועם הימן וידותון וחצוצרות ׳ ואמר הכינוי קול׳ ההודעות ׳ וכן ותפתח ותראהו את הילד ׳ ותהמתו חיתו לחם ׳ יביאה תרומת ה׳ ׳ וזולתם כאשר זכרנו בספר מכלל : מאהל אל אהל וממשכן ׳ ר״ל וממשכן אל משכן ׳ ולפי שאמר מאהל אל אהל סומך על המבין ׳ ופי׳ מאהל אל אהל וממשכן ׳ מאהל מועד אשר במדבר לגלגל ׳ ומגלגל לשילה ׳ ומשילה לנוב ׳ ומנוב לגבעון ובכל אלה המקומו׳ תחת היריעות היה הארון והמזבח ׳ ואף כל הימים שהיה הארון בקרית יערים היה המזבח בנוב ובגבעון : את אחד שופטי ישראל ׳ במקומו בספר שמואל את אחד שבטי ישראל כי השופט והראש נקרא שבט ׳ כמו לא יסור שבט מיהודה ׳ שבט מישור שבט מלכותך : מן הנוה ׳ גדרות הצאן נקרא נוה ׳ כמו נות הרועים וגדרות צאן : ועשיתי לך שם כשם הגדולים ׳ כמו שאמר למעלה ויצא שם דוד בכל הארצות ׳ וה׳ נתן פחדו על כל הגוים : ולמימים וגו׳ ׳ בראשונה היו מכלים אותם ואף מימים שציויתי עליהם שופטי׳ ג״כ היו מענים אותם ואע״פי שהיו מושיעי׳ אותם השופטים לא היה להם מנוחה שלמה עד עתה : עד הלום ׳ שהמלכתני ואני קטן ונבזה : ותקטן זאת בעיניך ׳ עד שדברת אל בית עבדך ׳ למרחוק ׳ שהבטחת זרעי אחרי להמליכם עד עולם כמו שאמר והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם ׳ וראיתני כתור האדם המעלה ׳ כלומ׳ הראיתני במעלה גדולה כתכונ׳ האדם הגדול ואני שפל ונבזה ותור הוא לשון תכונה ׳ וכן תורת האדם שאמר בספר שמואל ׳ וקרוב לו כאו לחייך בתורים ׳ שהם הפנינים המסודרים ומחוברי׳ על סדר ותכונה : לגרם

רשי

ואת צדוק הכהן ׳ היה ראש ואחיו הכהני׳ עמו נתן דוד לפני משכן יי׳ אשר בגבעו׳ ולא עזב שום כהן עם הארון כי לא הוצרכו לעבוד עבודת זבח לקרבן : ושאר הברורי׳ המובחרי׳ : אשר נקבו בשמו׳ אכשי׳ גדולי׳ קרויי׳ בשם לשורר לפני המזבח בשעת הקרבת הקרבנות : ובני ידותון לשער ׳ כמו לשוערי׳ ובשכת הארבעי׳ למלכו׳ בית דוד שמו אות׳ ראש למשוררי׳ כדכתי׳ לידותון בני ידותון וגו׳ שסה על ידי אביה׳ הנבא על הודות והלל ליי׳ : ויהי כאשר ישב דוד ׳ בשמואל כתיב ויי׳ הניח לו מסביב וגו׳ ׳ וארון האלהים ישב בתוך היריעה כדכתיב למעלה הימנו בתוך האהל אשר נטה לו דוד אמר דוד הב״ה קיים בי ׳ והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגם אני מוטל עלי לעשות מה שכתוב בסמוך והיה המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם בו לשכן שמו שם כלומר אעשה לו משכן : ויהי בלילה ההוא וגו׳ ׳ מפורש במדרש אמר לו הב״ה לנתן הנביא האדם הזה שאני שולח אליו כדרך הוא צא ואמור לו עד שלא ישבע לבנותו לא אתה תבנה הבית לשבתי ׳ ל״א האדם שאני שולח אצלו זריז הוא לך אמר לו קודם שישכור פועלים : ואהיה מאהל אל אהל וממשכן ׳ כלומר ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן מגלגל לנוב ומנוב לשילה ואף על גב שהייתי מטלטל מאהל אל אהל וממשכן למשכן : בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי את אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים ׳ זה לא עשיתי ואף הם מאליהם לא עלה במחשבתם לבנות לי בית כאשר עלה במחשבתך : כה אמר יי׳ צבאות ׳ מה שעלה במחשבתך אני אשלם לך : מן הנוה ׳ נוה הרועים וגדרות צאן : ועשיתי לך שם כשם הגדולים ׳ כשם מלכים גדולים כי למעלה כתוב ויצא שם דוד בכל הארצות : ושמתי מקום וגו׳ ושכן תחתיו ׳ לא כמו שהיה בימי שאול כשנהרג שאול ונסו ישראל וישבו פלשתים תחתם : ולא יוסיפו בני עולה לבלותו ׳ כמו לענותו : ולמימים אשר צויתי שופטים על עמי ישראל ׳ לא היה מנוחה להם כמוך אשר הכנעתי את כל אויביך לפניך : ואגיד לך ׳ מה יהיה שכרך שרצית לבנות לי בית : ובית יבנה לך יי׳ ׳ אתה חשבת לבנות לי בית לשמי בשותה מדה יהיה שכרך ומבשרך הב״ה כי בית יעשה לך יי׳ שיתן לך בן שימלוך תחתיך וישב על כסא ישראל במקומך וכל דבר שמתקיים כבן אדם אחריו קרוי בית וכן הוא אומר והקימותי את זרעך אחריך : והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבותיך ׳ כלומר אל תירא שאני ממהר את הדבר אלא כי מלאו ימיך אז יהיה זאת והקימותי את זרעך אחריך וגו׳ : והכינותי את מלכותו ׳ וכן הוא אומר בשלמה ותכון מלכותו מאד : אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ׳ ובשמואל כתיב אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ופתרון אם יחטא כנגדי איסרנו על יד כאדם שמיסר את בנו בשבט אנשים שהקים לו לשטן את רזון ואת הדד ועל אותו פסוק נופל ומר וחסדי לא אסיר ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שהיה לפניך וכשפשע לפני המלוכה ממנו ומזרעו ובשמואל כתיב מעם שאול ומה שלא נכתב כאן אשר בהעותו וגו׳ מפום כבודו של דוד שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילות לבית דוד : כי הביאותני עד הלום ׳ ממנה רועים הביאותני למלכות : ותקטן זאת בעיניך ׳ שנתת לי המלכות : למרחוק ׳ שהעמדת את מלכותי לעתי׳ רחוקות שאמרת והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד עולם : וראיתני כתור האדם המעלה ׳ השויתני והושבתני בשורות הגדולי׳ כלומ׳ קטן הייתי והושבתני בשורות מיטיבי עיניך שאמרת לי ועשיתי לך שם גדו׳ כשם הגדולים כתור בתרו׳ שורה ודוגמ׳ בסוכה ראש תור ירוק : מה

ויך דוד את פלשתים חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעמא חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וסימ' בלשון תרגום שמאל עבד אוריתא דויד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ם מלל בגלותא' וביאורם והנער שמואל הוליך וגדל' והנער שמואל משרת' ועשיתם ביום הניפכם את העומר' ועשיתם שעיר עזים' וסי' עומרא סליק צפירא נהירת' התורה' ויך דוד את פלשתים דשמואל' ויהי אחרי כן ויך דויד את פלשתים דדה"' ממנו פנה ממנו יתד דזכריה' איש ונורא הוא ממנו דחבקוק' אלה הם משפחות

מה־יוסיף עוד דויד אליך לכבוד את־עבדך ואתה את־עבדך ידעת׃ יהוה בעבור עבדך וכלבך עשית את כל־הגדולה הזאת להדיע את־כל־הגדלות׃ יהוה אין כמוך ואין אלהים זולתך בכל אשר־שמענו באזנינו׃ ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלך האלהים לפדות לו עם לשום לך שם גדלות ונוראות לגרש מפני עמך אשר־פדית ממצרים גוים׃ ותתן את־עמך ישראל לך לעם עד־עולם ואתה יהוה היית להם לאלהים׃ ועתה יהוה הדבר אשר דברת על־עבדך ועל־ביתו יאמן עד־עולם ועשה כאשר דברת׃ ויאמן ויגדל שמך עד־עולם לאמר יהוה צבאות אלהי ישראל אלהים לישראל ובית־דויד עבדך נכון לפניך׃ כי־אתה אלהי גלית את־אזן עבדך לבנות לו בית על־כן מצא עבדך להתפלל לפניך׃ ועתה יהוה אתה־הוא האלהים ותדבר על־עבדך הטובה הזאת׃ ועתה הואלת לברך את־בית עבדך להיות לעולם לפניך כי־אתה יהוה ברכת ומברך לעולם׃

יח ויהי אחרי־כן ויך דויד את־פלשתים ויכניעם ויקח את־גת ובנתיה מיד פלשתים׃ ויך את־מואב ויהיו מואב עבדים לדויד נשאי מנחה׃ ויך דויד את־הדרעזר מלך־צובה חמתה בלכתו להציב ידו בנהר פרת׃ וילכד דויד ממנו אלף רכב ושבעת אלפים פרשים ועשרים אלף איש רגלי ויעקר דויד את־כל־הרכב ויותר ממנו מאה רכב׃ ויבא ארם דרמשק לעזור להדדעזר מלך צובה ויך דויד בארם עשרים־ושנים אלף איש׃ וישם דויד בארם דרמשק ויהי ארם לדויד עבדים נשאי מנחה ויושע יהוה לדויד בכל אשר הלך׃ ויקח דויד את שלטי הזהב אשר היו על עבדי הדדעזר ויביאם ירושלם׃ ומטבחת ומכון ערי הדדעזר לקח דויד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את־ים הנחשת ואת־העמודים ואת כלי הנחשת׃ וישמע תעו מלך חמת כי הכה דויד את־כל־חיל הדדעזר מלך־צובה׃ וישלח את־הדורם־בנו אל־המלך־דויד לשאול־לו לשלום ולברכו על אשר נלחם בהדדעזר ויכהו כי־איש מלחמות תעו היה הדדעזר וכל כלי זהב וכסף ונחשת׃ גם־אתם הקדיש המלך דויד ליהוה עם־הכסף והזהב אשר נשא מכל־הגוים מאדום וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק׃

הלוי' אלה משפחות הגרשני' ואלה אשר נחלו בני' אלה אשר נחל משה' ומים במשורה תשתה' ומים במשורה ובשמנן דיחזקאל' ויכו את ששי' ויכו את הכנעני יושבי צפת' ויכהו שם החומש' ויכהו שם האלהים על השל' ואף בעונת אבתם' ואף אשר הלכו' אחרי מות משה' אחרי מות אמה' וידבר משה כן אל בני' וידבר משה לפני ה' אשר הגלה ואלה בני המדינה העולים' ותכרו אלה בני המדינה' עוד מצאתי אלה בני זלפה' אלה בני בלהה דויגש:

רשי

מה יוסיף עוד דוד אליך' פתרון מהצורך עוד לדוד לבקש: לכבוד את עבדך' בשביל לעשות כבוד לי שאני עבדך ואתה ידעת מאליך ובשמואל כתיב ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך יי': יי' בעבור עבדך' כך מוסב הפסוק זה על העליון ועל כך עשית להודיעני את כל הגדולה הזאת שהודעתני והכל מרצון לבך לכך יי' אין כמוך ושמא תאמר גדול כמוהו אינו אבל מעט קטן ממנו יש לכך נאמ' ואין אלהים זולתך אין כמוך ואין זולתך באלהים אף בעממים: ככל אשר שמענו באזנינו' כל ימינו: ומי כעמך ישראל גוי אחד' ממה הם מיוחדי' מכל הגוים מזה אשר הלך אלהים בעצמו לפדותם לו לעם כמו שכתוב אני יוצא בתוך מצרים מזה הם מיוחדי' שלא עשה זה לשום אומה בעולם: לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים' ולפי שאתה יחיד בעולמך ועמך מיוחדים מכל אום ולכך נאה לך לתת להם מלך הגון וגדול ויאמן ויגדל שמך עד עולם לאמר שיאמרו יי' צבאות אלהי ישר' אלהים לישר' וגם קיים דברו: ובית דויד עבדך נכון לפניך' שדברת וכסאו יהיה נכון עד עולם: כי אתה אלהי גלית'' פתרונו ולאי נאה לך לאמן דבריך כי אתה בעצמך גלית אזן לבנו' לו בית כדכתי' והגיד לך ובית יבנה לך יי': על כן מצא עבדך להתפלל לפניך' כלומר אם לא היית בעצמך אומר לי להביא על זרעי הטובות הללו לא היה עולה על דעתי לבקש אשר מי אני אשר הביאותני אפילו עד הלום אבל הואיל שאמרת למענך להביא לי כל הטובות הללו לפיכך אני מתפלל שתאמן את דבריך: כי אתה ברכת יי'' כלומ' ברכתני: ומברך לעולם' כלומר ועבדך יהא מבורך לעולם: ויהי אחרי כן ויך דוד' אחר שאמר דוד לבנות בית ואמר לו הקב"ה לא תבנה אתה אמר דוד הואיל ואין עלי לבנות הבית אלא בני עתה אכינה ואסדר לו הכל לכשיבא בני לבנות הבית שיהא לו הכל מזומן ועתה מניח הכל והולך ומספר היאך זימן לו הבנין שילחם עם אויביו והקדיש שללם לבניין הבית וכן דרך הפסוק לדבר ודוגמת באליהו ובאלישע מאחר שאמר יהי נא פי שנים ברוחך אלי מניח כל המעשה מן המלכים ומספר והולך מן נפלאות אלישע היאך היו פי שנים על מעשה הכל: ויך דוד את הדרעזר מלך צובה חמתה' בחמת היתה המלחמה ובחמת הכה דוד חמתה כמו לחמת: להציב ידו' פתרונו כשהלך להציב כחו להשיב גבולו ולהציב בנהר פרת שהיה משיג לגבול נהר פרת ודוגמ' ואבשלום לקח ויצב לו בחייו וגו' ויקרא לה יד אבשלום שפתרונו כח גבול אבשלום ד"א ויקר' לה יד אבשלום בתוך המצבה צר אבשלו' כלומר ידו כדכתיב באותו פסוק כי אמ' זאת הצורה המצוייר' אחר יד אבשלו': מפי ר' יצחק בר' שמואל בכרבונא שמעתי כן: ויעקר דוד' משו' דכתיב לא ירבה לו סוסי' כדכתיב ואת סוסיה' תעקר: ויותר ממנו מאה רכב' לא ירבה לו סוסים הא כדי מרכבתו מותר: ויבא ארם דרמשק' ובשמו' כתיב דמשק ודרך הפסוק לדבר כן כמו מן מכתו שהרי אייסר אתכם בשוטי' תרגו' שרביטי': נ"ס זו אמ"ר ר' יצחק: וישם דוד בארם דרמשק' פתרו' נציבי' ובשמו' כתי' בפירוש וישם דוד בארם דמשק נציבי': שלטי הזהב' כמו כלים בלע"ז ודוגמתו בירמיה הברו החצי' מלאו השלטי': נחשת רבה מאד בה עשה וגו'' וזהו שאמ' כיון שאמ' דוד לבנו' הבית ואמ' הקב"ה לו לא אתה תבנה הבית כי אם בנך' מספ' והולך היאך זימן לו לבנו' הבנין: כי איש מלחמו' תעו' בעל מחלוקתו היה וכן מוכיח למעלה ויך דוד את הדרעזר וכי מה ענייני להם לחמת לערוך בו מלחמ' אלא הדרעזר מלך צובה הלך להלח' על תעו מלך חמת בחמת ובעוד כן בא דוד עליו והכהו וכל כלי זהב וכסף ונחשת הביא דוד וכן בשמו' ובידו היה כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת:

ויסם

רדק

לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים' זה היה לך שם גדולות ונוראות שפדיתם ממצרים וגרשת מפניהם גוים והם ז' אומות' ובספר שמואל אמר אשר פדית ממצרים גוים ואלהיו: חמתה' בחמת הכהו כשהלך הדרעזר להציב ידו בנהר פרת' שהלך לכבוש ולהציב גבולו בנהר פרת והוא היה גבול ארץ ישרא' והיה בחמת כי מלחמה היה לו עם תועה מלך חמת כמו שאומר כי איש מלחמו' תועו היה הדרעזר' ובספר שמואל להשיב ידו כלומר להשיב הארץ אליו' וילכד דוד ממנו אלף רכב ושבעת אלפים פרשים' ובספר שמואל אלף ושבע מאות פרשים ידמה כי לא מנה שם אלא השרים הגדולים אשר במחנה הדרעזר' ובזה הספר מנה כל הפרשי' וכן לא זכר שם מנין הרכב והנה זכר אותם' וכן זכר שם הרגלי' מה שלא זכר הנה: ויעקר דוד את כל הרכב' לפי שהיה אסור לו לרבות סוס כמו שכתוב לא ירבה לו סוסים: ויותר ממנו מאה רכב כדי צרכו' וישם דוד בארם דרמשק' ר"ל כי שם נציבים ופקידים' וכן אמר בספר שמואל וישם דוד נציבים בארם דמשק' ושם אומר ומבטח ומברתי' והנה אמר ומטבחת ומכון כי הערים היו נקראי' בשני שמות ומטבחת ומבטח אחד אלא שהפכו האותיו': הקדיש המלך דוד' לבנין בית המקדש:

ואבשי

העירה ה׳ בלישן קרתא וסימ׳ ויקרעו שמלתם ויעמס איש על׳ וירע העם ויתקעו בשפרות׳ ונס אל אחת מהערים האלה דיהושע׳ ויהונתן ואחימעץ עומדים בעין רגל׳ ואת קומי לכי לביתך׳ וישלח מלאכים אל אחאב׳ ויתר דברי יחזקיהו וכל אשר עשה דויבא את המים׳ ובני עמון ראו כי נס דוה״י׳ וחד לישן עורה העירה והקיצה למשפטי:

וְאַבְשַׁי בֶּן־צְרוּיָה הִכָּה אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא הַמֶּלַח שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף׃ וַיָּשֶׂם בֶּאֱדוֹם נְצִיבִים וַיִּהְיוּ כָל־אֱדוֹם עֲבָדִים לְדָוִיד וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־דָּוִיד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃ וַיִּמְלֹךְ דָּוִיד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל־עַמּוֹ׃ וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה עַל־הַצָּבָא וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד מַזְכִּיר׃ וְצָדוֹק בֶּן־אֲחִיטוּב וַאֲבִימֶלֶךְ בֶּן־אֶבְיָתָר כֹּהֲנִים וְשַׁוְשָׁא סוֹפֵר׃ וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע עַל־הַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וּבְנֵי־דָוִיד הָרִאשֹׁנִים לְיַד הַמֶּלֶךְ׃

יט וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיָּמָת נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן וַיִּמְלֹךְ בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶעֱשֶׂה־חֶסֶד עִם־חָנוּן בֶּן־נָחָשׁ כִּי־עָשָׂה אָבִיו עִמִּי חֶסֶד וַיִּשְׁלַח דָּוִיד מַלְאָכִים לְנַחֲמוֹ עַל־אָבִיו וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי דָוִיד אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־חָנוּן לְנַחֲמוֹ׃ וַיֹּאמְרוּ שָׂרֵי בְנֵי־עַמּוֹן לְחָנוּן הַמְכַבֵּד דָּוִיד אֶת־אָבִיךָ בְּעֵינֶיךָ כִּי־שָׁלַח לְךָ מְנַחֲמִים הֲלֹא בַּעֲבוּר לַחְקֹר וְלַהֲפֹךְ וּלְרַגֵּל הָאָרֶץ בָּאוּ עֲבָדָיו אֵלֶיךָ׃ וַיִּקַּח חָנוּן אֶת־עַבְדֵי דָוִיד וַיְגַלְּחֵם וַיִּכְרֹת אֶת־מַדְוֵיהֶם בַּחֵצִי עַד־הַמִּפְשָׂעָה וַיְשַׁלְּחֵם׃ וַיֵּלְכוּ וַיַּגִּידוּ לְדָוִיד עַל־הָאֲנָשִׁים וַיִּשְׁלַח לִקְרָאתָם כִּי־הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים מְאֹד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁבוּ בִירֵחוֹ עַד אֲשֶׁר־יְצַמַּח זְקַנְכֶם וְשַׁבְתֶּם׃ וַיִּרְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן כִּי הִתְבָּאֲשׁוּ עִם־דָּוִיד וַיִּשְׁלַח חָנוּן וּבְנֵי עַמּוֹן אֶלֶף כִּכַּר־כֶּסֶף לִשְׂכֹּר לָהֶם מִן־אֲרַם נַהֲרַיִם וּמִן־אֲרַם מַעֲכָה וּמִצּוֹבָה רֶכֶב וּפָרָשִׁים׃ וַיִּשְׂכְּרוּ לָהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף רֶכֶב וְאֶת־מֶלֶךְ מַעֲכָה וְאֶת־עַמּוֹ וַיָּבֹאוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מֵידְבָא וּבְנֵי עַמּוֹן נֶאֶסְפוּ מֵעָרֵיהֶם וַיָּבֹאוּ לַמִּלְחָמָה׃ וַיִּשְׁמַע דָּוִיד וַיִּשְׁלַח אֶת־יוֹאָב וְאֵת כָּל־צָבָא הַגִּבּוֹרִים׃ וַיֵּצְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה פֶּתַח הָעִיר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבַדָּם בַּשָּׂדֶה׃ וַיַּרְא יוֹאָב כִּי־הָיְתָה פְנֵי־הַמִּלְחָמָה אֵלָיו פָּנִים וְאָחוֹר וַיִּבְחַר מִכָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת אֲרָם׃ וְאֵת יֶתֶר הָעָם נָתַן בְּיַד אַבְשַׁי אָחִיו וַיַּעַרְכוּ לִקְרַאת בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמֶר אִם־תֶּחֱזַק מִמֶּנִּי אֲרָם וְהָיִיתָ לִּי לִתְשׁוּעָה וְאִם־בְּנֵי עַמּוֹן יֶחֶזְקוּ מִמְּךָ וְהוֹשַׁעְתִּיךָ׃ חֲזַק וְנִתְחַזְּקָה בְּעַד־עַמֵּנוּ וּבְעַד עָרֵי אֱלֹהֵינוּ וַיהוָה הַטּוֹב בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה׃ וַיִּגַּשׁ יוֹאָב וְהָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ לִפְנֵי אֲרָם לַמִּלְחָמָה וַיָּנוּסוּ מִפָּנָיו׃ וּבְנֵי עַמּוֹן רָאוּ כִּי־נָס אֲרָם וַיָּנוּסוּ גַם־הֵם מִפְּנֵי אַבְשַׁי אָחִיו וַיָּבֹאוּ הָעִירָה וַיָּבֹא יוֹאָב יְרוּשָׁלִָם׃ וַיַּרְא אֲרָם כִּי נִגְּפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ מַלְאָכִים וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲרָם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַנָּהָר וְשׁוֹפַךְ שַׂר־צְבָא הֲדַדְעֶזֶר לִפְנֵיהֶם׃ וַיֻּגַּד לְדָוִיד וַיֶּאֱסֹף אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבֹר הַיַּרְדֵּן וַיָּבֹא אֲלֵהֶם וַיַּעֲרֹךְ אֲלֵהֶם וַיַּעֲרֹךְ דָּוִיד לִקְרַאת אֲרָם מִלְחָמָה וַיִּלָּחֲמוּ עִמּוֹ׃ וַיָּנָס אֲרָם מִלִּפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּהֲרֹג דָּוִיד מֵאֲרָם שִׁבְעַת אֲלָפִים רֶכֶב וְאַרְבָּעִים אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי וְאֵת שׁוֹפַךְ שַׂר־הַצָּבָא הֵמִית׃ וַיִּרְאוּ עַבְדֵי הֲדַדְעֶזֶר כִּי נִגְּפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁלִימוּ עִם־דָּוִיד וַיַּעַבְדֻהוּ וְלֹא־אָבָה אֲרָם לְהוֹשִׁיעַ אֶת־בְּנֵי־עַמּוֹן עוֹד׃

כ וַיְהִי לְעֵת תְּשׁוּבַת הַשָּׁנָה לְעֵת צֵאת הַמְּלָכִים וַיִּנְהַג יוֹאָב אֶת־חֵיל הַצָּבָא וַיַּשְׁחֵת אֶת־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן וַיָּבֹא וַיָּצַר אֶת־רַבָּה וְדָוִיד יֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִָם וַיַּךְ יוֹאָב אֶת־רַבָּה וַיֶּהֶרְסֶהָ׃ וַיִּקַּח דָּוִיד אֶת־עֲטֶרֶת־מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ וַיִּמְצָאָהּ מִשְׁקַל כִּכַּר־זָהָב וּבָהּ אֶבֶן יְקָרָה

רדק

ואבשי בן צרויה וגו׳ ׳ יש לשאול כי בספר תהילים זכר אותם בשם יואב ואומר שנים עשר אלף ׳ והנה זכר אותם בשם אבישי ׳ ואמר שמנה עשר אלף וכן בספר שמואל י״ח אלף ׳ ובשני הספרים אומר אדום ׳ ובספר שמואל אמר ארם ׳ ונראה כי מלחמות אדום היתה כשהיתה מלחמות ארם כי כן כתוב בתהילים בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומארם ומאדום היו אלה שמנה עשר אלף ׳ ואמר במקו׳ אחד אדו׳ ור״ל ואשר עמהם והם ארם ובאמרו הכה כי אבישי י״ח אף ובתהילי׳ אמר יואב ואמר י״ב אלף ׳ אבישי עשה המלחמה תחילה והכה בהם ששת אלפים ואחר כן יואב והכה בהם י״ב אלף ׳ וזהו שאמר בתהילים וישב יואב כלומר אחרי אבישי וזכר הכה המלחמה כולה בשם אבישי מפני שהוא היה תחילת המלחמה ׳ ובספר שמואל זכר המלחמה בשם דוד שהוא העיקר: וינלחם ׳ כמו שאמר בספר שמואל וינלח את חצי זקנם: מדויהם ׳ לבושיהם מן מדו בד: עד המפשעה ׳ פי׳ הערוה והוא מן אפשעה בה ׳ וכן כינה הערוה ברגלים גם כן ולא עשה רגליו ׳ ובמקומו בשמואל עד שתותיהם והוא ג״כ כינוי לערוה: ואת כל צבא הגבורים ׳ ר״ל כל הצבא והגבורי׳: שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי׳ ובספר שמוא׳ שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשי׳ ׳ ומה שאו׳ בשמוא׳ שבע מאות רכב ׳ ר״ל שבע מאות רכב בחור ולא מנה שאר הרכב ׳ ובזה הספר מנה כל הרכב שהיו שבעת אלפי׳ וגם מנה הפרשי׳ שהיו ארבעי׳ אף ולא מנה הרגלי׳ והנה מנה הרגלי׳ ולא מנה הפרשי׳:

ותהי

רשי

ויעש דוד באדום נציבים ׳ שלטוני׳ שלא רצה להמליך עליהם מלך: משפט וצדקה ׳ מנע עצמו מלהלח׳ עוד ומלכאת ולבוא עוד במלחמה והיה יושב ושופט תמיד ישר׳ בצדקה: ויואב על הצבא ׳ לפי שמנע ידו מלצאת עוד בצבא הניח יואב על הצבא להלחם כל מלחמתו כל זה מוסב עליו עשה משפט וצדקה ומה שהפסיק ויואב על הצבא משום הכי הוצרך שלא תאמר הואיל ודוד עשה משפט אם כן לא היו ישראל עוד נלחמים לכך נאמר ויואב על הצבא: מזכיר ׳ חוזר לראש שהיה מזכיר איזה דין בא לפני המלך תחילה דוגמא להביא את ספר הזכרונות דברי הימים: ושושא סופר ׳ אחילוד מזכיר ושושא כותב על ידו: על הכרתי והפלתי ׳ פתרונו אומות היו כדכתיב היו נגי כריתים ומאומותם היו עם דוד אנשים גבורי חיל ובניהו עליהם ודוגמ׳ בשמואל וכל עבדיו עברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים וגו׳: ובני דוד הראשונים ליד המלך ׳ פתרונו ובני דוד היו תמיד ראשונים אצל המלך לעשות כל צרכו: כי עשה אביו עמי חסד ׳ לקח דוד אביו ואמו ואחיו ובית אביו והושיבם במחנו מלך מואב כדכתיב וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם וגו׳ ובלי׳ בני מואב והרגום כולם חוץ מאליהו אחי דוד שברח לארץ בני עמון וקבלו נחש מלך בני עמון שהרי לא נזכרו עוד חוץ מאליהו שכתב במחלקות בנשיאים ליהודה אליהו מאחי דוד וזהו אשר עשה אביו עמי חסד ועל פי אותה איבה הכה דוד את מואב והתעולל בהם יותר מיתר אויביו דכתיב בשמואל ויך דוד את מואב וגו׳: המכבד דוד את אביך בעיניך ׳ והלא כתיב בתורתם לא תדרוש שלומם וטובתם וסבור אתה שמניח מצות אלהיו ובא לדרוש שלומך ולכבוד אביך שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקור וגו׳: מדויהם ׳ כמו מדו בד: בחצי עד המפשעה ׳ עד ערותן פנים ואחור ובשמואל כתיב שתותיהם עד ערותן כמו חשופי שת ערות מצרים: מן ארם נהרים ומן ארם מעכה ׳ ארמים הרבה היו וזהו ארם מעכה ארם היושבים במעכה ומן ארמים יושבי׳ על נהר פרת וארם צובה וארם סתם הוא עקר האומה וכן עמוני׳ היושבים במעון קרויים עמונים ועיקר האומה בשאר מקומות וכן בני עשו בארץ שעיר והעיקר באדום: לבדם בשדה׳ חלקו חיילותם לשתי מערכות בני עמון במערכה אחת פתח העיר כנגד ישראל והמלכים אשר עמהם במערכה אחרת לבדם בשדה מאחור לישראל: ביד אבשי׳ לאבישי שכל דברי הימים כתיב אבישי וגם אבשי קרינן לבד מאלו שנים שיצאו מן הכלל על פי המסורת ולכך בכל הספר הזה אבשי שכל הספר הזה נכתב בשביל כבודו של דוד ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבישי דמשמע גם אבי חשוב כדוד כי אבי הוא ישי לכך בכל הספר הזה אבשי ובכל ספר שמואל אבישי לבד אחד אבשי ואת יתר העם נתן ביד אבשי ועל פי המסורת שהרי כן הוא שהיה ישי אבי אמו צרויה שהיא היתה אמו: ושופך שר צבא ׳ ובשמואל כתיב ושובך שר צבא פירשו רבותינו בסוטה שובך שהיה גבוה כשובך שופך היה שופך דמי׳ כמים: ויהי לעת תשובת השנה ׳ כשהעשבים בשדה להאכיל הסוסים: ובה אבן יקרה׳ בעטרה:

ותהי

וישר ג׳ כתי׳ שי״ן בקריא׳ וסי׳ וישר אבימלך על ישר׳ ׳ וישר במגרה ובחריצי הברזל דדה״ ׳ וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו׳ וכל דכתיב סמ״ך דכותהו׳ : וגם הוא ז׳ וסי׳ נמסר בסר׳ וירא בלק : ויעמד כל סיפר׳ ויעמוד ב מ״ו ויעמד וסים׳ ויעמד שטן על יש׳ ׳ ויעמד לפני מזבח יי׳ דשלמה ׳ ודבתריה כי עשה שלמה ׳ ויצא הרוח ׳ ויעמד יהושפט בקהל׳ ורוח אלהים לבשה את זכריה ׳ ויעמד המלך על עמדו דספיר ׳ וכל שאר קריא׳ דכו׳ ויעמוד במ״ד ויעמד וסי׳ אתם סביבות האהל ׳ ויעמד את פניו׳ חרו סערדה׳ אחרי׳ תחתם :

וַתְּהִ֣י עַל־רֹ֣אשׁ דָּוִ֔יד וּשְׁלַ֥ל הָעִ֛יר הוֹצִ֖יא הַרְבֵּ֥ה מְאֹֽד׃ וְאֶת־הָעָ֨ם אֲשֶׁר־בָּ֜הּ הוֹצִ֗יא וַיָּ֤שַׂר בַּמְּגֵרָה֙ וּבַחֲרִיצֵ֣י הַבַּרְזֶ֔ל וּבַמְּגֵר֑וֹת וְכֵ֤ן יַעֲשֶׂה֙ דָּוִ֔יד לְכֹ֖ל עָרֵ֣י בְנֵֽי־עַמּ֑וֹן וַיָּ֧שָׁב דָּוִ֛יד וְכָל־הָעָ֖ם יְרוּשָׁלִָֽם׃ וַיְהִי֙ אַחֲרֵי־כֵ֔ן וַתַּעֲמֹ֧ד מִלְחָמָ֛ה בְּגֶ֖זֶר עִם־פְּלִשְׁתִּ֑ים אָ֣ז הִכָּ֞ה סִבְּכַ֣י הַחֻשָׁתִ֗י אֶת־סִפַּ֛י מִילִדֵ֥י הָרְפָ֖אִים וַיִּכָּנֵֽעוּ׃ ה וַתְּהִי־ע֥וֹד מִלְחָמָ֖ה אֶת־פְּלִשְׁתִּ֑ים וַיַּ֞ךְ אֶלְחָנָ֣ן בֶּן־יָעִ֗ור אֶת־לַחְמִי֙ אֲחִי֙ גָּלְיָ֣ת הַגִּתִּ֔י וְעֵ֣ץ חֲנִית֔וֹ כִּמְנ֖וֹר אֹרְגִֽים׃ וַתְּהִי־ע֥וֹד מִלְחָמָ֖ה בְּגַ֑ת וַיְהִ֣י ׀ אִ֣ישׁ מִדָּ֗ה וְאֶצְבְּעֹתָ֞יו שֵׁשׁ־וָשֵׁשׁ֙ עֶשְׂרִ֣ים וְאַרְבַּ֔ע וְגַם־ה֖וּא נוֹלַ֥ד לְהָרָפָֽא׃ וַיְחָרֵ֖ף אֶת־יִשְׂרָאֵ֑ל וַיַּכֵּ֗הוּ יְהוֹנָתָן֙ בֶּן־שִׁמְעָ֖א אֲחִ֥י דָוִֽיד׃ אֵ֗ל נוּלְּד֛וּ לְהָרָפָ֖א בְּגַ֑ת וַֽיִּפְּל֥וּ בְיַד־דָּוִ֖יד וּבְיַד־עֲבָדָֽיו׃

כא

וַיַּעֲמֹ֥ד שָׂטָ֖ן עַל־יִשְׂרָאֵ֑ל וַיָּ֙סֶת֙ אֶת־דָּוִ֔יד לִמְנ֖וֹת אֶת־יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיֹּ֨אמֶר דָּוִ֜יד אֶל־יוֹאָ֗ב וְאֶל־שָׂרֵ֣י הָעָ֔ם לְכ֗וּ סִפְרוּ֙ אֶת־יִשְׂרָאֵ֔ל מִבְּאֵ֥ר שֶׁ֖בַע וְעַד־דָּ֑ן וְהָבִ֣יאוּ אֵלַ֔י וְאֵדְעָ֖ה אֶת־מִסְפָּרָֽם׃ וַיֹּ֣אמֶר יוֹאָ֡ב יוֹסֵף֩ יְהוָ֨ה עַל־עַמּ֤וֹ ׀ כָּהֵם֙ מֵאָ֣ה פְעָמִ֔ים הֲלֹא֙ אֲדֹנִ֣י הַמֶּ֔לֶךְ כֻּלָּ֥ם לַאדֹנִ֖י לַעֲבָדִ֑ים לָ֣מָּה יְבַקֵּ֥שׁ זֹאת֙ אֲדֹנִ֔י לָ֛מָּה יִהְיֶ֥ה לְאַשְׁמָ֖ה לְיִשְׂרָאֵֽל׃ וּדְבַר־הַמֶּ֖לֶךְ חָזַ֣ק עַל־יוֹאָ֑ב וַיֵּצֵ֣א יוֹאָ֗ב וַיִּתְהַלֵּךְ֙ בְּכָל־יִשְׂרָאֵ֔ל וַיָּבֹ֖א יְרוּשָׁלִָֽם׃ ה וַיִּתֵּ֥ן יוֹאָ֛ב אֶת־מִסְפַּ֥ר מִפְקַד־הָעָ֖ם אֶל־דָּוִ֑יד וַיְהִ֣י כָל־יִ֠שְׂרָאֵל אֶ֣לֶף אֲלָפִ֞ים ו וּמֵאָ֨ה אֶ֜לֶף אִ֣ישׁ שֹׁ֣לֵֽף חֶ֗רֶב וִֽיהוּדָ֗ה אַרְבַּ֨ע מֵא֧וֹת וְשִׁבְעִ֛ים אֶ֖לֶף אִ֥ישׁ שֹׁ֥לֵֽף חָֽרֶב׃

רשי

ותהי על ראש דוד ׳ יש מפרשים על ראש דוד ממש ויש לתמוה היאך ראשו סובלה ורבותינו פירשו אבן שואבת היתה בה ושמעתי בגרבונא כי מנהג בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו והוא יושב כנגדה מלמטה תחתיה על כסא ומה שכתוב ותהי על ראש דוד שנראית כמו על ראשו : ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה בגזר ׳ מה שמחוסר כאן בזו הפרשה כתוב בשמואל ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את הפלשתים ואף זה משום כבודו של דוד לא נכתבה כאן שהרי כתיב לשם ויעף דוד וכתיב וישבי בנוב אשר בילידי הרפה עד והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד ׳ ולולי שעזרו אבישי בן צרויה היה נופל בידו של ישבי ולפי אותו גנאי לא כתבו כאן : אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאים ׳ ובשמואל כתיב את סף אשר בילידי הרפה ׳ שהיה אחי של גלית הפלשתי ואחי ישבי בנוב : ויך אלחנן בן יעיר ׳ אחד מגבורי דוד היה : את לחמי אחי גלית הגתי ועץ חניתו כמנור אורגים ׳ כאותו עץ עגול שכורכין בו הבגד בשעת האריגה ויונתן תרג׳ אותו פסוק בשמואל וקטל דוד בן ישי מחי פרכות בי מקדשא דמבית לחם ׳ ופתרון יעיר כמו יער הלבנון מלא כבגד מלא יבא דוד שאמו אורגת פרוכת לבית המקדש במנור אורגים ויהרוג את גלית שעץ חניתו כמנור אורגים ולמה קוראו אלחנן שחננו יי׳ ונראה שגלית הגתי איכו גלית הפלשתי אחת שפם קוראו גלית הפלשתי ואחת שהרי למעלה כתוב אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאים וגם למטה כתיב כן וגם הוא יולד להרפה מכלל שלא מזכיר אף באחי גלית הגתי מילידי הרפה שאינו בכה : ויהי איש מדה ׳ דוגמ׳ אנשי מדות כלומר איש גדול ולפי שהוא גדול כל כך שצריך למדדו קוראו איש מדה : ואצבעותיו שש ושש עשרים וארבע ׳ יב בידים וי״ב ברגלים ובשמואל אומר עשרים וארבע מספר כלומר זה כנגד זה שיכול למנות וגם זה היה כחו שיכול לאחוז החרב בכח גדול בידו ובמסכת ברכות מפרש למה ליה דכתיב שש ושש עשרים וארבע צריכא אי כתב רחמנא שש ושש הוה אמרינן שית לידיה ושית דכרעיה לכך כתיב כ״ד ואי כתיב כ״ד הוה אמרינן שבע בהא וחמש בהא לכך כתיב רחמנא שש ושש כ״ד : ויעמד שטן על ישראל ׳ אע״פ שפרשה זו אינה לכבוד דוד נכתבה כאן משום שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח וענהו יי׳ מן השמים וזהו כבוד דוד : מספר מפקד העם ׳ דוגמת לכל פקדיכם לכל מספרכם : ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ׳ ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף ׳ ובשמואל כתיב שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף דמשמע דלא היו מישראל כל כך כאשר נאמר כאן אלא לפי שהקצף היה מאת הקב״ה על דוד לא כתב לשם מספר כולם שמנה ואף יואב לא מנה כל השבטים כמו שכתוב כי נתעב דבר המלך את יואב אבל כאן משום כבודו של דוד מזכיר כאן מספר ואשבון שמנה כי זהו כבודו שחיל כבד כזה היה בשבטו וכן מוכיח כמו שפירשתי שאפילו אותו קצת מישראל שמנה לא כתב כל מספרם בשמואל אבל כאן כתב כל אותו מספר שמנה להא כתיב כאן ויהי כל ישראל ובשמואל לא כתיב כל ובפירוש מוכיח כאן לפניכו כדכתיב יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דוד : ולוי

רדק

ותהי על ראש דוד ׳ שואלים היאך היה סובל אותה ומשקלה היה ככר זהב ׳ ויש כי תלויה היתה למעלה מראשו והוא היה יושב על הכסא תחתיה ׳ והיתה כנגד ראשו מלמעלה ׳ ובדברי רז״ל כי אבן יקרה שהיתה בה אבן שואבת היתה ׳ והיתה מעמידה אותה באויר ׳ ועוד אמרו אבן יקרה שהיתה בה היתה שוה ככר זהב ׳ ויל כי לא היתה על ראשו תמיד אלא היתה על ראשו פעם או שתים ויכול לסבלה שעה אחת שהיתה על ראשו : וישר במגרה ׳ כרת אותם במגרה ׳ וישר מענין אם יתגדל המשור והיה ראוי להדגש : אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גלית הגתי ׳ ובספר שמואל אלחנן בן יערי בית הלחמי את גלית הגתי ׳ גלית הגתי ׳ הוא גלית הפלשתי כי כן אמר שהגלית הפלשתי הוא שמו מגת ואלחנן לא הכהו כי דוד הכהו ׳ וא״כ בפסוק אשר בשמואל יש דבר נסתר ובית הלחמי אמר על דוד שהכה גלית הגתי ואלחנן הכה אחיו ׳ והנה אמר ג״כ את לחמי ר״ל עם לחמי והוא עם דוד ׳ ושם ספר מיתת גלית והנה ספר מיתת אחיו ׳ ודוד הכה את גלית ואלחנן הכה אחי גלית אולי בעזרת דוד הרגו לפיכך זכר עמו דוד ׳ ות״י אותו פסוק של שמואל על דוד שתרגם כן וקטל דוד בריה מחי פרכות בית מקדשיה דמבית לחם : איש מדה ר״ל מדה גדולה וכן אנשי מדות ׳ ובספר שמואל אמר איש מדון והמ״ן במקום הכפל כמו מענניה : כי לא תמכו ׳ או המ״ן כנון זכרון והדל״ת היתה ראוי להדגים לחסרון הכפל ובא הנח תמורתו : שש ושש עשרים וארבע ׳ אמרו רבותינו למה הוצרך לומר עשרים וארבע ׳ כי אלו לא אמר כן הייתי אומר שש בשתי ידיו ושש בשתי רגליו לכך אמר עשרים וארבע ׳ ואלו אמר עשרים וארבע לא אמר שש ושש הייתי אומר באחת חמש אצבעות ובאחת שבע אצבעות לכן אמר שש ושש : להרפא ׳ כתב הא זל כי איכו שם לנקבה כי אם לזכר והוא מן רפאים שהן ענקים ׳ ומן רפאים יאמר האחד רפא וכאשר אמר להרפה כאלו אמר לענק והה״א לידיעה והוא כתוב באל״ף בזה הספר בזה הענין בשתי מקומות ׳ ובספר שמואל כתיב בה״א ואותיות אהו״י מתחלפות : נולדו ׳ כמו נולדו הדגש תמורת הנח ׳ ואע״פי שכתוב בוי״ו אחר שהלמ״ד דגושה הכה הוי״ו נעלמת מהמבטא : ויעמוד שטן על ישראל ויסת את דוד ונומר ׳ הוא הנטוע בלב האדם מנעוריו ומה שאמר בספר שמואל ויוסף אף ה׳ לחרות בישראל ויסת את דוד בהם שנראה כי ה׳ הוא המסית ׳ אמת הוא כי הוא הסיתו באמצעות השטן בעון ישראל שהיו ראוים להיענש וגם הוא יקרא מלאך ה׳ והוא שראה דוד כדמות מלאך ה׳ וחרבו שלופה בידו כי הוא המטעה והוא הממית : אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שולף חרב ׳ ובספר שמואל שמנה מאות אלף ויהודה חמש מאות אלף ׳ מצאנו בהגדה אר׳ שמעון בן לוי הכתובים מוסיפין כאן מה שחסר כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב ולוי ובנימין לא פקד בתוכם אר״ בא אלא אבי יכול להשמע ולומר שבט לוי אינו נמנה במנין שאר השבטים כי אם בן חדש ומעלה ובנימין דין שחסר וכלה כפלגש בגבעה ולזה הפי׳ הפסוק זה ולוי ובנימין לא פקד בתוכם בשמואל היה לו לכתוב אותו שהיה טעם לחסרון שחסר שם המספר׳ ולחסרון שחסרו בני יהודה בזה הספר לא נתן טעם ׳ ובשלשים ושתים מדות דר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר משני כתובים המכחישים זה את זה ׳ עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם ׳ כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב ויהודה ארבע מאות אלף איש שולף חרב ׳ וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף איש׳ כמצא ביניהם שלש מאות אלף איש ׳ אילו שלש מאות אלף איש מה טיבן בא המכריע והכריע בני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש לכל חדשי השנה ׳ המחלקת האחד עשרים וארבעה אלף שלש מאות אלף היו כתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כיצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמנת אלפים כשתיירו שנים עשר אלף לנשיאי ישראל והשליכן הכתוב כאן וחזר וכללן להלן ׳ וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצא הנה כי בשמואל כתיב חמש מאות אלף והנה כתוב ד׳ מאות ושבעים אלף נמצאו חסרים שלשים אלף ׳ ואפשר שכל אותם שלשים אלף מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהודה לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה :

שלם

עוון ד׳ מל וסימ׳ עד אור הבקר ומצאנו עוון׳ העבר נא את עוון עבדך׳ הן בעוון חוללתי׳ עוונותיו ילכדונו את הרשע׃ למנות ה׳ בקריאה ומל וסימני׳ ושמתי את זרעך בעפר הארץ׳ ויעמוד שטן על ישראל ויסת׳ הלוא אני אמרתי למנות בעם׳ ואב בן צרויה החל׳ למנות ימינו כן הודע׃ בכסף טו׳ רפין וסי׳ נמסר ביהושע סימן כב׃ ויעש ב׳ רפין וסימניהון הבא אליו ברצונו׳ ויאמר ארנן אל דוד דו״ה׃ בראות ב׳ א׳ מל וא׳ חס׳ וסימ׳ בראות דוד כי ענהו יי׳׳ בימי זכריהו המבין בראת האלהים׳ קדמא

ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי־נתעב דבר־המלך את־יואב׃ וירע בעיני האלהים על־הדבר הזה ויך את־ישראל׃ ויאמר דויד אל־האלהים חטאתי מאד אשר עשיתי את־הדבר הזה ועתה העבר־נא את־עון עבדך כי נסכלתי מאד׃ וידבר יהוה אל־גד חזה דויד לאמר׃ לך ודברת אל־דויד לאמר כה אמר יהוה שלוש אני נטה עליך בחר־לך אחת מהנה ואעשה־לך׃ ויבא גד אל־דויד ויאמר לו כה־אמר יהוה קבל־לך׃ אם־שלוש שנים רעב ואם־שלשה חדשים נספה מפני־צריך וחרב אויביך׀ למשגת ואם־שלשת ימים חרב יהוה׀ ודבר בארץ ומלאך יהוה משחית בכל־גבול ישראל ועתה ראה מה־אשיב את־שלחי דבר׃ ויאמר דויד אל־גד צר־לי מאד אפלה־נא ביד־יהוה כי־רבים רחמיו מאד וביד־אדם אל־אפל׃ ויתן יהוה דבר בישראל ויפל מישראל שבעים אלף איש׃ וישלח האלהים׀ מלאך׀ לירושלם להשחיתה וכהשחית ראה יהוה וינחם על־הרעה ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידך ומלאך יהוה עמד עם־גרן ארנן היבוסי׃ וישא דויד את־עיניו וירא את־מלאך יהוה עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על־ירושלם ויפל דויד והזקנים מכסים בשקים על־פניהם׃ ויאמר דויד אל־האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם

ואני־הוא אשר־חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו יהוה אלהי תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה׃ ומלאך יהוה אמר אל־גד לאמר לדויד כי׀ יעלה דויד להקים מזבח ליהוה בגרן ארנן היבסי׃ ויעל דויד בדבר־גד אשר דבר בשם יהוה׃ וישב ארנן וירא את־המלאך וארבעת בניו עמו מתחבאים וארנן דש חטים׃ ויבא דויד עד־ארנן ויבט ארנן וירא את־דויד ויצא מן־הגרן וישתחו לדויד אפים ארצה׃ ויאמר דויד אל־ארנן תנה־לי מקום הגרן ואבנה־בו מזבח ליהוה בכסף מלא תנהו לי ותעצר המגפה מעל העם׃ ויאמר ארנן אל־דויד קח־לך ויעש אדני המלך הטוב בעיניו ראה נתתי הבקר לעלות והמורגים לעצים והחטים למנחה הכל נתתי׃ ויאמר המלך דויד לארנן לא כי־קנה אקנה בכסף מלא כי לא־אשא אשר־לך ליהוה והעלות עולה חנם׃ ויתן דויד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות׃ ויבן שם דויד מזבח ליהוה ויעל עלות ושלמים ויקרא אל־יהוה ויענהו באש מן־השמים על מזבח העלה׃ ויאמר יהוה למלאך וישב חרבו אל־נדנה׃ בעת ההיא בראות דויד כי־ענהו יהוה בגרן ארנן היבוסי ויזבח שם׃ ומשכן יהוה אשר־עשה משה במדבר ומזבח העלה בעת ההיא בבמה בגבעון׃ ולא־יכל דויד ללכת לפניו לדרש אלהים כי נבעת מפני חרב מלאך יהוה׃

מל׃ לדרש ז׳ חס׳ בכתו׳ וסי׳ ויאכלו בני ישר׳׳ כי עזרא הכין׳ אבל דברים טובים׳ ולא יכול דוד ללכת לפניו׳ ויהי לדרש אלהים׳ ובכל מעשה אשר החל׳ וכן במליצי שדי וכל אוריתא דכו׳ חס׳ בס״ב מל וסי׳ לפנים בישראל כה אמר׳ זרעי לכם לצדקה׃

רדק

שלש שנים רעב׳ ובספר שמואל כתיב התבא לך שבע שנים רעב בארצך׳ לא אמר בו אלא שלש שנים אלא אמר לו שבע לפי ששלש שנים רעב היה באותו זמן כמו שאומר ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה לפיכך אמר לו גד הנביא התבא שבע שנים רעב בארץ כלומר התבחר בזה כי שלש שנים היה רעב ושלש שנים אחרים שיאין עתה הרי שש׳ והשנה השביעי׳ אעפי שיהיה מטר ויהיה חרים ניקציר לא תמלט בלא רעב׳ שתבא התבואה אחר שש שני הרעב׃ ובהשחית ראה ה׳ וינחם וגו׳ ראה כי רבים מתו ונחם על הרעה׳ ובדברי רז״ל מה ראה אפרו של יצחק ראה כי באותו הגרן העלה אברהם את יצחק בנו׃ ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות׳ ובספר שמואל אמר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים׳ אמרו רז״ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שהם שש מאות כסף׳ ומשקלי׳ במשקל של זהב וזהו׳ שאמ׳ שקלי זהב׳ ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם בית משבט אחד והכסף מכל שבטיכם׳ ר׳ אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי בקר ועצים ומקום מזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות׳ ולשון הפסוקים מוכיחים דברי רבי כי בספר שמואל אומר את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים כי הגורן והבקר היה בחמשים׳ והנה אומר ויתן דוד לארנן במקו׳ שקלי זהב׳ ר״ל בכל המקו׳ כי בגרן היה המזבח והשאר כלו נבנה בו הבית׃ בבמה בגבעון׳ כל הבית שהיה שם המשכן והמזבח בקרא במה לפי שהיתה שם הבמה והוא המזבח׳ וכן בטר׳ יעלה הבמתה לאכול כי לא היו אוכלים במזבח אלא בבתי׳ שהיה בהם המזבח והוא הבמה׃ ולמחברות

רשי

ולוי ובנימין לא פקד בתוכם וגו׳׳ יואב היה יודע שיהיה לאשמה לעם לנגף לפיכ׳ אמ׳ יואב יכול אני להציל שבטים הללו מן המנין לוי אם יאמר דוד למה לא מנית את לוי אשיבנו כי לא התפקדו בתוך בני ישראל וכן אומר לבנימן אלא בפלגש הגבעה נגפו ואם יתנגפו עתה מה ישתייר להם׃ ועתה העבר נא את עון עבדך׳ עוון זה מלא בשני ווי״ן פלומר העבר נא על העון המלא שעשיתי וד׳ מלאין הן בקריאה וזה אחד מהם והשני בתילים הן בעוון חוללתי וכמפורש בויקרא רבה באשה כי תזריע אפילו חסיד שבחסידים אי איפשר שלא יהא לו אחד בעבירה בלא נתכוון והלא לא נתכוין אלא לצורך עצמו והשלישי עוונותיו ילכדונו את הרשע עוונותיו המרובים והרביעי במלכים ומצאנו עוון ועתה לכו ונבואה ונגידה בית המלך שאמרו אם לא נלך ונגיד בית המלך יהיה עון גדול כי יבואו עליהם אויבים׃ צר לי מאד׳ אתה או׳ בחר לך הקל שבהם קשה לי וצר לי מאד עליו משל לאדם שאמר לו הכך מת ובאיזה קבר רצונך שתקבר אצל אביך או אמך אמ׳ להם אוי להם לאזני׳ שכך שומעים׃ אפלה נא ביד יי׳׳ בדבר ששוה בכל עשירי׳ ועניים׃ כי רבים רחמיו׳ אולי ירחם אבל אויבינו לא ירחמו עלינו׃ נטויה על ירושלם׳ ומה שכתוב ביהושע והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וגומ׳ הלנו אתה אם לצרינו יהושע היה עומד ואחוריו כנגד צריו ובא מלאך כנגדו לפיכך תמה ואמר לו הלנו אתה אם לצרינו לעזרינו הואיל ואתה עומד לנגדי או לצרינו לעזור שנם אתה עומד כנגדן אבל כאן כיון שראה החרב של מלאך שהיתה נטויה על ירושלים ידע בעצמו שבא לנגוף שונאי ישראל׃ ואלה הצאן מה עשו׳ שהם כאותן הצאן המובאים לשחיטה שאינן יכולין להנצל מהשחיטה כי לשחיטה הן עומדין׃ מתחבאים׳ מפני המלאך לקיים הפסוק לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואמ׳ ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר׃ וארנן דש חטים׳ לפי שאמ׳ לפנינו והחטי׳ למנחה שלא תתמה וכי היאך היו לשם חטי׃ והמורגי׳ לעצי׳׳ כסרי׳ שדשין בהם התבואה כמו שמכינו בעו״ז עיזא דקורקסא דדישא דישתא דומה למורג חרוץ חדש׃ שקלי זהב משקל שש מאו׳ ובשמוא׳ כתיב בכסף שקלי׳ חמשי׳ הא כיצד נטל מכל שבט ושבט חמשי׳ שקלי׳ הרי שש מאות שקלי׳ כדי שיהי׳ חלק לכל ישרא׳ במזבח׃ ויאמר יי׳ למלאך׳ להשיב חרבו׃ וישב חרבו אל נדנה׳ וכן ויאמר יי׳ לדג ויקא יונה וגו׳׃ בעת ההיא בראות דוד כי ענהו יי׳׳ פרשה זו לא נכתבה בשמוא׳ ומשו׳ כבוד דוד נכתב׳ כאן שעש׳ מזבח כל פסוקי׳ לפרשה זו דבוק פסוק ש׳ פסוק כאילו כולו פסוק אחד׃ ומזבח העולה׳ של משה עדיין בעת ההיא בבמ׳ אשר בגבעון׃ ולא יכול דוד׳ אז כשהי׳ אותו מעש׳ שצוה לו הקב״ה להעלו׳ קרבן לא היה דוד יכול ללכת לפניו לדרוש אלהים כלומר לפני המזבח אשר בגבעון כי נבעת מפני חרב מלאך יי׳ והלך דוד כדברי יי׳ ובנה מזבח ועכהו יי׳׃ ויאמר

הנה ג׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ הנה בן נולד לך׳ הנה אני בונה בית לשם יי׳ ׳ הנה יי׳ נוגף מגפה׳ וכל שאר כתובי׳ דכו׳ ר״פ הנה בם׳ וסי׳ והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר׳ והנה אשה לקראתו׳ והנה עלה כלו קמשוני׳ והנה יד נגעה בי׳ והנה כדמות בני אדם בועז בא והנה מבית לחם׃ תוסיף ב׳ סל רסל וסי׳ הכינותי ועליהם תוסיף דד״ה׳ ולא תוסיף עוד להנבא דעמוס׳ תוסיף י״ג ומשניין באתיהון וסי׳ בסדר בא ע״ש׃ וימלך ה׳ וסי׳ את שלמה׳ את מתניה דודו דמלכים׳ וימלך פרעה נכה את יהויקים׳ ולתשובת השנה

כב ויאמר דויד זה הוא בית יהוה האלהים וזה מזבח
לעלה לישראל׃ ויאמר דויד לכנוס את הגרים
אשר בארץ ישראל ויעמד חצבים לחצוב אבני
גזית לבנות בית האלהים׃ וברזל לרב למסמרים
לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד ונחשת
לרב אין משקל׃ ועצי ארזים לאין מספר כי
הביאו הצידנים והצרים עצי ארזים לרב לדויד׃
ויאמר דויד שלמה בני
ה נער ורך והבית לבנות ליהוה להגדיל למעלה
לשם ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו ויכן
דויד לרב לפני מותו׃ ויקרא לשלמה בנו ויצוהו
לבנות בית ליהוה אלהי ישראל׃
ויאמר דויד לשלמה בנו אני היה עם לבבי לבנות
בית לשם יהוה אלהי׃ ויהי עלי דבר יהוה
לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית לא
תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה
לפני׃ הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה
והנחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה
שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו׃ הוא
יבנה בית לשמי והוא יהיה לי לבן ואני לו לאב
והכינותי את כסא מלכותו על ישראל עד עולם׃
עתה בני יהי יהוה עמך והצלחת ובנית בית
יהוה אלהיך כאשר דבר עליך׃ אך יתן לך יהוה
שכל ובינה ויצוך על ישראל ולשמור את תורת
יהוה אלהיך׃ אז תצליח אם תשמור לעשות
את החקים ואת המשפטים אשר צוה יהוה את
משה על ישראל חזק ואמץ אל תירא ואל תחת׃
והנה בעניי הכינותי לבית יהוה זהב ככרים
מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת
ולברזל אין משקל כי לרב היה ועצים ואבנים
טו הכינותי ועליהם תוסיף׃ ועמך לרב עשי מלאכה
חצבים וחרשי אבן ועץ וכל חכם בכל מלאכה׃
לזהב לכסף ולנחשת ולברזל אין מספר קום ועשה
ויהי יהוה עמך׃ ויצו דויד לכל שרי ישראל
לעזר לשלמה בנו׃ הלא יהוה אלהיכם עמכם
והניח לכם מסביב כי נתן בידי את ישבי הארץ
ונכבשה הארץ לפני יהוה ולפני עמו׃ עתה
תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליהוה אלהיכם וקומו
ובנו את מקדש יהוה האלהים להביא את ארון
ברית יהוה וכלי קדש האלהים לבית הנבנה
לשם יהוה׃

כג ודויד זקן ושבע
ימים וימלך את שלמה בנו על ישראל׃ ויאסף
את כל שרי ישראל והכהנים והלוים׃ ויספרו
הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ויהי מספרם
לגלגלתם לגברים שלשים ושמונה אלף׃ מאלה
לנצח על מלאכת בית יהוה עשרים וארבעה
אלף ושטרים ושפטים ששת אלפים׃ וארבעת
ה אלפים שערים וארבעת אלפים מהללים ליהוה
בכלים אשר עשיתי להלל׃
ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי לגרשון
קהת ומררי׃ לגרשני לעדן ושמעי׃
בני לעדן הראש יחיאל וזתם ויואל
שלשה׃ בני שמעי שלמות וחזיאל והרן
שלשה אלה ראשי האבות ללעדן׃ ובני
שמעי יחת זינא ויעוש ובריעה אלה בני שמעי
ארבעה׃ ויהי יחת הראש וזיזה השני ויעוש
ובריעה לא הרבו בנים ויהיו לבית אב לפקדה
אחת׃ בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל
ארבעה׃ בני עמרם אהרן ומשה ויבדל
אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם
להקטיר לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו עד
טו עולם׃ ומשה איש האלהים בניו יקראו על
שבט הלוי׃ בני משה גרשום ואליעזר׃
בני גרשום שבואל הראש׃ ויהיו בני
אליעזר רחביה הראש ולא היה לאליעזר בנים
אחרים ובני רחביה רבו למעלה׃ בני יצהר

שלח׳ מלך מצרים את אליקים אחיו דד״ה׃ ויחלקם ב׳ וסי׳ ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי׳ ויחלקם דוד וצדוק מבני אלעזר׃ ולברך ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי׳ ׳ יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב׳ בעת הבדיל יי׳ את שבט הלוי׳ בני עמרם אהרן ומשה ויבדל׃

רשי

ויאמ׳ דוד זהו בית יי׳ האלהים וזה מזבח לעולה לישראל׳ מכאן ואילך שכל שמבקש יי׳ להקריב לו קרבן יבא ויקריב על אותו מזבח׃ לכנוס הגרי׳ גרי׳ שנתגיירו שלא רצה להעביד בישר׳ עבוד׳ פרך וכן מצינו בשלמה למטה ויספ׳ שלמה וגו׳ ויעש מהם שבעי׳ אלף נושא סבל וגו׳ ועוד כתיב וכל העם הנותר מן החתי וגו׳ ב׳ פסוקי׳ ועוד כתיב ומן בני ישרא׳ לא נתן שלמה לעבדים וגו׳׃ למסמרים לדלתות השערים׳ כעג״ל בל״א׃ ולמחברות הכין דוד׳ הברזל שמחברין ומחזקי׳ הדלתות והשערים בהם׃ והצורים׳ עם חירם מלך צור׃ נער ורך׳ לפי שאפילו בן מ״ב שנה קרוי נער דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש וגו׳ שהרי יהושע לא מלך אחרי משה כי אם כ״ח שנה וחי ק״י שנה נמצא כשהעיד עליו הכתוב ויהושע בן נון נער היה בן מ״ב שנה על כן הוצרך לכתוב רך שלא היה כי אם בן י״ב שנה כשמלך׃ להגדיל למעלה׳ גדול מאד שהגביהו שלמה עד מאה ועשרי׳ אמה כדכתי׳ במלכים והאולם על פני היכל הבית וגומ׳׃ המה

רדק

ולמחברות׳ להבר קרש אל קרש במסמרים׃ דם לרוב שפכת׳ זה לא מצאנו שאמר לו השם׳ אבל דוד אמר כן בלבו כי מפני זה מנעהו השם לבנות הבית׳ או נתן הנביא אמר לו כן ואע״פי שלא נכתב בספר שמואל כמצא כמוהו רבים כמו ונאמרו כשלחה אנשים׳ ובאמרו דמים לרוב שפכת ארצה כי דם נקיים היה בדמים אשר שפך כמו דם אוריה וזה לפני נס בדמי הכהני׳ היה הוא הסבה כמו שאמ׳ הסיבותי בכל נפש בית אביך׳ גם בדמי הגוי׳ אשר שפך אותם שלא היו בני מלחמתו אפשר שהיו בהם אנשים טובי׳ וחסידים אע״פי כן לא נענש עליהם כי כוונתו לכלות הרשעי׳ שלא יפרצו בישראל ולהציל עצמו כשהיה בארץ פלשתים לא יחיה איש ואשה׳ אבל כיון שנזדמן לו שפיכות דמים לרוב מנעו מלבנו׳ בית המקדש שהוא לשלום ולכפרת עון ולעטרת תפלה׳ כמו שמנעו להניף ברזל במזבח ובבית המקדש לפי שהברזל עושי׳ ממנו כלי הריגה לא יעשו ממנו כלי שלום ברוב׃ והנה בעניי הכינותי וגו׳׳ שלא היה עושר גדול והיה מוציא הוצאות במלחמות׳ ובדרם אם שבאו לידו עשיר היה

ואם קודם שבאו לידו וכי אדם מקדים דבר שאינו שלו׳ כי מה בכתובי׳ בתוך ארבע אמות שלו אמר רבי בון שאין עשירות לפני המקום׳ ד״א בעוד שהיה מתענה היה מקדים סעודתו לעתים׃ לגרשוני לעדן ושמעי׳ לעדן הוא לבני הנזכר בתורה ונזכר בזה הספר למעלה בני לעדן הראש יחיאל׳ יחיאל הראש׳ ר״ל ואין לו הכרע ונמשך לפניו או לאחריו׳ כי לבני היה הבכור לגרשון ויחיאל היה הבכור ללבני שהוא לעדן׳ ויחיאל הוא יחת הנזכר למעלה׳ וזית׳ ויואל ב״כ בני לעדן והנה הם שלשה׳ ולמטה הוא זיתם ויואל בני יחיאל שאמר בני יחיאל זיתם ויואל אחיו א״כ הנה כתב בני בני׳ עם הבני׳ וכמוהו בספר רבי׳ או נפרש מה שאמ׳ למטה בני יחיאל זיתם ויואל היו בניו נקראי׳ על שם אחיו או חסר וי״ו ופי׳ בני יחיאל וזית אחיו היו על אוצרו׳ בית ה׳׃ בני שמעי׳ אין זה שמעי מבני גרשון אלא אחד מבני לעדן הנזכרי׳ היה שמו שמעי ובניו שלמי׳ וחזיאל והרן שלשה׳ ובני שמעי זהו שמעי בן גרשון׃

השלישי ז׳ חס׳ בסי׳ וסי׳ בסד׳ וישמע יתרו: ולא היו לו חד מן ג׳ זוגין מן בב בחד עינינא קדמאא היו תנינא היה וסי׳ היו ויקבץ את כל אכל שבע שני׳ היה ותכלינה שבע שני השבע׳ היו וימת אלעזר ולא היו לו בנים׳ היה למחלי אלעזר ולא היה לו בנים׳ שהיו קניתי עבדים ושפחות ובני בית היה לי׳ שהידה וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם׳ וסי׳ היו היה דבר יי׳ אל יחזקאל: ובבני ד׳ וסי׳ ושאול לכד את המלוכה׳ וגם כל היהודים׳ ויחלקום בגורלו׳ אלה עם אלה׳ ובבני אבי בירצדה: הרבעי ג׳ חס׳ בקריא׳

שלמית הראש: בני חברון יריהו הראש
אמריה השני יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי:
כ בני עזיאל מיכה הראש וישיה השני:
בני מררי מחלי ומושי בני מחלי אלעזר וקיש:
וימת אלעזר ולא היו לו בנים כי אם בנות
וישאום בני קיש אחיהם: בני מושי
מחלי ועדר וירמות שלושה: אלה בני לוי לבית
אבותיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר
שמות לגלגלתם עשה המלאכה לעבדת בית יהוה
כה מבן עשרים שנה ומעלה: כי אמר דויד הניח
יהוה אלהי ישראל לעמו וישכן בירושלם עד
לעולם: וגם ללוים אין לשאת את המשכן
ואת כל כליו לעבדתו: כי בדברי דויד האחרונים
המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה:
כי מעמדם ליד בני אהרן לעבודת בית יהוה על
החצרות ועל הלשכות ועל טהרת לכל קדש
ומעשה עבדת בית האלהים: וללחם המערכת
ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת
ל ולמרבכת ולכל משורה ומדה: ולעמד בבקר
בבקר להדות ולהלל ליהוה וכן לערב: ולכל
העלות עלות ליהוה לשבתות לחדשים
ולמעדים במספר כמשפט עליהם תמיד לפני
יהוה: ושמרו את משמרת אהל מועד ואת
משמרת הקדש ומשמרת בני אהרן אחיהם
כד לעבדת בית יהוה: ולבני

אהרן מחלקותם בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר
ואיתמר: וימת נדב ואביהוא לפני אביהם
ובנים לא היו להם ויכהנו אלעזר ואיתמר:
ויחלקם דויד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן
בני איתמר לפקדתם בעבדתם: וימצאו בני
אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר
ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה
עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה:
ה ויחלקום בגורלות אלה עם אלה כי היו שרי
קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ובבני איתמר:
ויכתבם שמעיה בן נתנאל
ה הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וצדוק
הכהן ואחימלך בן אביתר וראשי האבות לכהנים
וללוים בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז אחז
לאיתמר: ויצא הגורל הראשון
ליהויריב לידעיה השני: לחרם השלישי לשערים
ו הרבעי: למלכיה החמישי למימן הששי: להקוץ
השבעי לאביה השמיני: לישוע התשעי לשכניהו
העשרי: לאלישיב עשתי עשר ליקים שנים
עשר: לחפה שלשה עשר לישבאב ארבעה עשר
טו לבלגה חמשה עשר לאמר ששה עשר: לחזיר
שבעה עשר להפצץ שמנה עשר: לפתחיה תשעה
עשר ליחזקאל העשרים: ליכין אחד ועשרים
יז לגמול שנים ועשרים: לדליהו שלשה ועשרים
למעזיהו ארבעה ועשרים:

וסי׳ לשערים הרבעי׳ חלקיהו השני תבליהו׳ ביום הרבעי נקהלו לעמק ברכה: העשרים ג׳ וסים׳ לא אעשה בעבור׳ נגד העשרים אשר לחצר׳ ליחזקאל העשרים:

רדק

וגם ללוים אין לשאת׳ כלומר אחר שסכן האהל בירושלים׳ עוד אין ללוים עבודת משא: כי בדברי דוד האחרונים׳ כלומר במעשיו האחרונים היה זה שספר הלוים מבן עשרים שנה והעמידם על משמרותם והכין כל צורכי המקדש כי מתחילה ספר אותם מבן שלשים כמו שכתוב בתורה׳ ועתה אמר כיון שאין ללוים לשאת בכתף׳ העמיד ג״כ מבן עשרים שנה: ועל טהרת לכל קדש׳ שיהיו הלוים מזומנים לטהרת כל קדש כמו שאמר ביחזקאל ויבאו הכהני׳ לפנימה בית ה׳ לטהר וגו׳ ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה: ומעשה עבודת בית האלהים׳ מעשה אינינו סמוך כי הוא נקוד סגול ופי׳ ולמעשה ולמעבודת בית ה׳ לכל יהיו מזומנים: ולכל משורה ומידה׳ גם כן יהיו מזומנים לתקן המדות שיהיו צריכין למקדש ההין והאיפה שלשיתם ורביעתם ועשיריתם׳ והמשורה הוא כלל המדות הקטנות׳ והמדה כלל המדות הגדולות: ולכל העלות עולות׳ שיהיו מזומני׳ ג״כ להלל בכל זמן שיעלו עולה לשבתו׳ לחדשים ולמועדי׳ ולעזור לכהני׳ ג״כ באלה הימים שהקרבנות מרובים ויעזרו להביא הבהמות ולהככים ולשחוט ולעשו׳ כל מעשה עד קבלת הדם כי מקבלת הדם ואילך מצות כהונה: ויחלקם דוד וצדוק וגו׳׳ הוי״ו בסגול והחי״ת בקמץ והוא כמו ויחלקם האמור למעלה כי שוים הם בניקוד׳ וכבר זכרתי דקדוקו בספר מכלל׳ פי׳ לפי שמנה דוד המשמרות ממה שהיו כי מתחילה היו שמונה מאלעזר׳ ושמונה מאיתמר׳ וראה דוד רבים לראשי גבורים מן בני איתמר ולקח עמו אחד מבני איתמר ואחד מבני אלעזר והוסיף עוד שמונה משמרות ותקן עשרים וארבעה משמרות הששה עשרה מאלעזר והשמונה מאיתמר׳ וזהו שאמ׳ בית אב אחד אחוז לאלעזר׳ כלומר יותר על מה שהיה בתחילה: ואחוז אחוז לאיתמר׳ כלומר מה שהיה אחוז לאיתמר היה גם עתה כן אחוז כי לא הוסיפו לו משמרה׳ ונחלקו רבותינו יש מי שאומר כי משה תקן שמנה משמרות ד׳ מאלעזר וד׳ מאיתמר בא שמואל והעמידן על שש עשרה שמנה מאלעזר ושמנה מאיתמר בא דוד והעמידן על עשרים וארבע׳ ויש מהם מי שאומר כי משה תקן שש עשרה שמנה מאלעזר ושמונה מאיתמר בא שמואל ודוד והעמידום על עשרים וארבע שנאמ׳ יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם: ויחלקם בגורלות אלה עם אלה וגו׳׳ ר״ל כי לא נתן מעלה לאחד מהם על חברו כי כלם היו שרי קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ומבני איתמר לפיכך לא נתן להם מעלה זה על זה להיות זה קודם לזה אלא כמו שעלה הגורל להם כן היו לבד הכהונה הגדולה שהיתה מבני אלעזר כמו שפירשנו למעלה: ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר

רשי

המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה׳ כלומר אז תיקן דוד משמרות אלו כשיבא שלמה בנו שיהיו מזומנים לו: כי מעמדם ליד בני אהרן וגומר׳ דוגמ׳ וילוו עליך וישרתוך: ועל טהרת לכל קדש׳ שאם יטמא הבית וכליו שיהיו הם ממונים לטהרו שכן מצינו בחזקיהו כדכתיב ויקבלו הלוים להוציא מנחל קדרון חוצה וכתי׳ ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וגו׳: ולכל העלות עולות ליי׳ לשבתו׳ ולחדשי׳׳ פתרו׳ הם היו ממוני׳ על הלשכו׳ וגם על לשכ׳ בית הטלאי׳ שהקרבנו׳ שם והם יביאו׳ ש׳ הכהני׳ תמיד בכל יום במספר מה שצריכי׳ בכל יום בין בחול בין בשבתו׳ ובחדשי׳ ובמועדים שמוסיפים על התמיד כל אלה יביאו במספ׳ כמשפט וגם מסייעי׳ לכהנים להפשיט הזבח וכן מצינו בחזקיהו רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העולות ויחזקום אחיהם הלוים וגו׳: ולבני אהרן׳ פתרון אלה בני אהרן וגו׳ על מחלקתם: וימת נדב ואביהוא׳ ובנים לא היו להם׳ לפי שלא היו להם בנים כיהנו אלעזר ואיתמר במקומם אבל אם היו לנדב ואביהוא בנים היו קודמים לאלעזר ואיתמר בכהונה גדולה שכן מצינו בעזרא שהרי יהוצדק אביו של יהושע היה ויהוצדק ועזרא בני שריה היו כדכתיב לעיל ושריה הוליד את יהוצדק ובעזרא כתיב עזרא בן שריה ויהוצדק הלך בגולה לבבל וכשעלו מבבל עלה יהושע ושימש ולא שימש עזרא לפי שהיה יהוצדק הבכור וקדמו בן אחיו הבכור כדכתיב בכביאת חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול: ואחימלך מן בני איתמר׳ זה אחימלך בן אביתר כדמוכיח בסמוך ויכתבם שמעיה וגומר עד ואחימלך בן אביתר: ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר׳ מתחילה במשכן שילה לא היו כי אם י״ו משמרו׳ ח׳ מאלעזר וח׳ מאיתמר כמפור׳ במסכת תענית וכשראה דוד שהיו ראשי הגבורי׳ לאלעזר רבי׳ חלקם לכל משמר ומשמר של אלעזר לשני׳ והעמיד׳ על י״ו משמרות ומשמרת בני איתמר העמיד על מעמד משמר כבראשונה על שמונה משמרות וכן מוכיח בסמוך בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר כלומר כאחוז למעמד במשמרת׳ במשכן כמו כן העמידן דוד עתה בבית המקדש: ויחלקו׳ בגורלו׳ אלה עם אלה׳ למי יפול הגורל להיו׳ ראשון או שני או שלישי או רביעי וכן כולם: ויכתבם שמעיה׳ להיות להם לזכרון מי ראשון ומי שני וכן כולם:

עשרי׳ וארבעה משמרו׳ ובית לראשי הגבורי׳ ונתנם בקלפי ויצא הגורל הראשון ליהויריב וגו׳:

צוהו ׳ בקריאה וסים׳ ויעש נח ככל אשר צוהו׳ ויגד משה לאהרן את כל דברי׳ ויבא משה ויקרא לזקני העם׳ ויקח משה את המטה׳ וישכם דוד בבקר דגלית׳ ויעש דוד כן כאשר צוהו יי׳ דמלכים וחבירו׳ ויעש דויד כאשר צוהו האלהים דד״ה׳ ויעש ברוך בן נריה דירמיה׳ אשר עשה דוד את הישר׳ אלה פקדתם לעבדתם: ויוסף ט׳ שום בר נש וסים׳ ויוסף הורד מצרימה׳ ויוסף בן שלשים שנה בעמדו׳ ויוסף הוא השליט׳ הם יצאו את העיר לא הרחיקו׳ אנכי ארד עמך מצרימה׳ ויוסף היה במצרים׳ לברך ארצ

אלה פקדתם לעבדתם לבוא לבית-יהוה כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוהו יהוה אלהי ישראל: ולבני לוי הנותרים לבני עמרם שובאל לבני שובאל יחדיהו: לרחביהו לבני רחביהו הראש ישיה: ליצהרי שלמות לבני שלמות יחת: ובני יריהו אמריהו השני יחזיאל השלישי יקמעם הרביעי: בני עזיאל מיכה לבני מיכה שמור: אחי מיכה ישיה לבני ישיה זכריהו: בני מררי מחלי ומושי בני יעזיהו בנו: בני מררי ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי: למחלי אלעזר ולא-היה לו בנים: לקיש בני-קיש ירחמאל: ובני מושי מחלי ועדר וירימות אלה בני הלוים לבית אבתיהם: ויפילו גם-הם גורלות לעמת אחיהם בני-אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים וללוים אבות הראש לעמת אחיו הקטן:

כה ויבדל דויד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנבאים בכנרות בנבלים ובמצלתים ויהי מספרם אנשי מלאכה לעבדתם: לבני אסף זכור ויוסף ונתניה ואשראלה בני אסף על יד-אסף הנבא על-ידי המלך: לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ששה על ידי אביהם ידותון בכנור הנבא על-הודות והלל ליהוה: להימן בני הימן בקיהו מתניהו עזיאל שבואל וירימות חנניה חנני אליאתה גדלתי ורממתי עזר ישבקשה מלותי הותיר מחזיאות: כל-אלה בנים להימן חזה המלך בדברי האלהים להרים קרן ויתן האלהים להימן בנים ארבעה עשר ובנות שלוש: כל-אלה על-ידי אביהם בשיר בית יהוה במצלתים נבלים וכנרות לעבדת בית האלהים על ידי המלך אסף וידותון והימן: ויהי מספרם עם-אחיהם מלמדי-שיר ליהוה כל-המבין מאתים שמונים ושמנה: ויפילו גורלות משמרת לעמת כקטן כגדול מבין עם-תלמיד: ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף גדליהו השני הוא-ואחיו ובניו שנים עשר: השלשי זכור בניו ואחיו שנים עשר: הרביעי ליצרי בניו ואחיו שנים עשר: החמישי נתניהו בניו ואחיו שנים עשר: הששי בקיהו בניו ואחיו שנים עשר: השביעי ישראלה בניו ואחיו שנים עשר: השמיני ישעיהו בניו ואחיו שנים עשר: התשיעי מתניהו בניו ואחיו שנים עשר:

העם על הר גרזים׳ לבני אסף׳ גאלת בזרוע עמך׳ וחד לישן תוספת ויאמר יואב אל המלך דשמואל: נתניהוה בקריאה וסים׳ וישלחו כל השרים אל ברוך׳ ויבאו אל גדליה המצפתה׳ והבור אשר השליך שם ישמעאל׳ החמשי נתניהו בניו ואחיו׳ ועמהם הלוים שמעיהו:

רשי

אלה פקודתם לעבודתם׳ אלו שכתובין כאן ראשי משמרות פקודתם על משמרו׳ היו: ויבדל דוד ושרי הצבא לעבודה׳ לשורר השיר: לבני אסף וגו׳׳ מכל הלוי׳ לא הבדיל כי אם בני אסף: והימן וידותן הנבאי׳ כשהיו מנגנין בכלי שירי׳ הללו היו מתנבאין דוגמא באלישע קחו לי מנגן ויהי כמנגן המנגן ותהי עליו יד יי׳: ויהי מספרם אנשי מלאכה׳ כלומר המשמרות כ״ד על כ״ד משמרות ד׳ בנים של אסף וששה של ידותון וי״ד של הימן הרי כ״ד למטה כלל מספר כולן כדכתיב ויהי מספרם עם אחיהם וגו׳: ומתתיהו ששה׳ לא תמצא אלא חמש׳ אשתו היתה מעוברת את שמעי וראה ברוח הקדש שגם הוא עתיד להיות ראש משמרה לפיכך אמר ששה וזהו שנאמר לפנינו העשירי שמעי וזהו שיסד הפייט לשום מבטן להפקיד במשמרת הקדש: על ידי אביהם ידותון׳ דוגמ׳ על ידו החזיק: הנבא על הודות והלל׳ שהיו מנגנים בכנור מזמורים הודו ומזמורי הללויה׳ והיה מתנבא: ורוממתי עזר׳ שם אחד הוא: חזה המלך בדברי האלהים להרים קרן׳ קרן הנבואה שמתנבא למלך דוגמ׳ וירם קרן משיחו: ויתן האלהים להימן׳ כלומר אם לא שנתן לו האלהים הבנים אי אפשר שהיו לו י״ד בנים ושלש בנות וכולן ראויין להיות ראשי משמרות דוגמ׳ ויתן יי׳ לה הריון ותלד בן אם לא שהיתה מתנה זו מיי׳ אי אפשר שיולד בועז שהיה זקן וכן ויראהו יי׳ את כל הארץ אם לא מאת יי׳ היתה ראויה זאת אי אפשר להביט כל כך למרחוק: כל המבין׳ לעניין שירה נופל לומר מבין כדכתיב מבין עם תלמיד וכנניהו שר הלוים במשא יסור כי מבין הוא: ויפילו גורלות משמרת לעומת׳ פתרון משמרת לעומת משמרת ודוגמא למעלה ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן פתרון ממשכן אל משכן: כקטן כגדול מבין עם תלמיד׳ פתרו׳ הפילו גורלו׳ על המשמרו׳ זה לעומת זה משמרה לעמת משמרה כקטן כגדול מבין הרב עם התלמיד כולם היו שוין בזה למי שיגיע הגורל הראשון אם לקטן כן יקדים הוא להיו׳ ראשון ואם אחרון יהי׳ אחרון וכן כולם בין מבין בין תלמיד בין קטן בין גדול ומשמרות אלו של לוים הולכים אחר משמרות של כהנים למי שנופל הגורל הראשון משרת ראשו׳ עם משמר׳ יהויריב׳ הכהן ולמי שיפול הגורל השני ישמש הוא ומשמרתו עם משמרת ידעיה הכהן: ויצא הגרל הראשון לאסף ליוסף׳ בנו ראשון: גדליהו השני׳ גדליהו בכור ידותון הוא: בניו ואחיו שנים עשר׳ פתרון כו׳ על כל משמרה ומשמרה יבאו י״ב לוים שהרי היו כולם רפ״ח וכשתחלקם לכ״ד חלקים יהיה כל חלק וחלק י״ב לוים כ״ל וזהו אחיו ובניו מוסב ליוסף ולגדליהו ולפי שבפסוק אחד שניהם נזכרי׳ כתב לבד פעם אחת הוא ובניו ואחיו וכל אחיו ואחיה׳ שבענין לאו אחיו ממש אלא חבורה אחת קורא אחים ברו״ד ש״פ בלשון אשכנז: השלישי זכור׳ בכור אסף׳ הרביעי ליצרי׳ שני של ידותן׳ החמשי נתניהו׳ שלישי של אסף כך נפל הגורל מזה לזה:

רדק

אבות הראש׳ כך היה שמו אבות׳ ופירוש לעמת אחיו הקטן שלא היה הגורל ראשון ואחריו הקטן אלא הפילו ביניהם גורלות גם הם כמו שעשו הכהנים בין גדול בין קטן כאשר עלה בגורלו כך היה וכן אמר כקטן כגדול מבין עם תלמיד פי׳ המבין הוא הגדול והתלמיד הוא הקטן: ויבדל דוד׳ פי׳ הבדיל לבני אסף והימן וידותון להיות משוררים והאחרים להיות שוערים והאחרים להיות גזברים על אוצרות בית ה׳ כמו שאומר׳ וכל חבורה מהם כחלקו ביניה׳ על פי הגורל׳ הנבאים בכנורות ובנבלים ובמצלתים׳ היו בני אסף מנגנים בכלי שיר ואסף שורה עליו רוח הקדש והיה משורר בפיו לקול הכנורות׳ וכן הימן וידותון כלם היו נביאים עם כלי השיר כי ספר תהילים ברוח הקדש נאמר ויש בו נבואות ועתידות הגלות והגאולה׳ והיו בני אסף ארבעה ובני ידותון ששה ובמספר אינם כי אם חמשה גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו׳ ואמר ששה ואינם אלא חמשה אבל במספר הגורל מצאנו אחד שאינו הנה והוא שאמר והעשירי שמעי׳ ונמצא בהגדה כי כשחלקם דוד היו לידותון חמשה בנים והיתה אשתו מעוברת משמעי וראה ברוח הקדש שגם הוא יהיה ראש משמרה לפיכ׳ אמר ששה׳ ויתכן לומר שהיה קטן אז ולא היה עדיין ראוי לשורר ולהיותו ראש משמרה עד שגדל והיה ראש משמרה׳ לפיכך ספרו במספר הגורל לפי שהיו מלמדים אותו והיה עתיד להיות ראש משמרה׳ ובני הימן היו י״ד כי רוממתי עזר הוא שם אחד אע״פי ששתי תיבות הנה כמוהו רבים׳ והנה בין שלשתם היו עשרים וארבעה ראשי משמרות כנגד הכהנים שהיו גם כן עשרים וארבע׳ ויוסף בן אסף ראש משמרות הלוים שבת עם יהויריב ראש משמרו׳ הכהנים׳ וכן כלם׳ ואלה עשרים וארבע משמרות הלוים היה כל אחד מהם עם אחיו ובניו שני׳ עשר הנה בין כולם היו מאתי׳ ושמונים ושמונה כמו שאומר: הנבא על ידי המלך הם המזמורים שאמר אסף והיו כאמרים ברוח הקדש ואמר על ידי המלך כי המלך מנהו ראש בדברי השיר ובכליו וכת׳ דבריו בספרו׳ וכן אמ׳ בידותון הנבא על הודות והלל לה׳׳ ובהימן נ״כ אמר שהיה מבני קרח חוזה המלך בדברי האלהי׳ להרים קרן ישרא׳׳ ולהוכיחם מהגלו׳: ויתן האלהי׳ להימן בני׳ ארבעה עשר ובנות שלש׳ אמ׳ כן לפי שאסף וידותו׳ לא היה לה׳ כל כך בני׳ או אפשר שהיה עקר מתחילה והעתיר לה׳ ושמע תפילתו ונתן לו ארבעה עשר ושלש בנות: ויפלו גורלות משמרת לעמת׳ ר״ל לעמת משמרת׳ וכן מאהל אל אהל וממשכן וגו׳ כמו שכתבנו: פעלתי

פתתיהו ד׳ וסי׳ ועמהם אחיהם המשני׳ ומתתיהו ואליפלהו ר״פ׳ לידותון בני ידותון גדליהו׳ לארבעה עשר מתתיהו׃ יהוחנן ד׳ בקריא׳ וסי׳ עילם החמישי יהוחנן הששי׳ ועל ידו יהוחנן השר ועמו׳ ולישמעאל בן יהוחנן דובשנה השביעית התחזק יהוידע׳ ויקומו אנשים מראשי בית אפרי׳ וכל עזרא דכו׳ יהוחנן במ״ג יוחנן וסי׳ שם סימן י׳׃ אביהו ז׳ בקרי׳ וסי׳ וירד אביהו אל האשה׳ ויחר אפו ויעל בית אביהו׳ וירד אחיו וכל בית אביהו׳ ודקרהו אביהו׳ וישלח חירם מלך צר דמלכים׳ ולחסה מן בני סררי

העשירי שמעי בניו ואחיו שנים עשר׃
עשתי־עשר עזראל בניו ואחיו שנים עשר׃
השנים עשר לחשביה בניו ואחיו שנים עשר׃
כ לשלשה עשר שובאל בניו ואחיו שנים עשר׃
לארבעה עשר מתתיהו בניו ואחיו שנים עשר׃
לחמשה עשר לירמות בניו ואחיו שנים עשר׃
לששה עשר לחנניהו בניו ואחיו שנים עשר׃
לשבעה עשר לישבקשה בניו ואחיו שנים עשר׃
כה לשמונה עשר לחנני בניו ואחיו שנים עשר׃
לתשעה עשר למלותי בניו ואחיו שנים עשר׃
לעשרים לאליתה בניו שנים עשר׃
לאחד ועשרים להותיר בניו ואחיו שנים עשר׃
לשנים ועשרים לגדלתי בניו ואחיו שנים עשר׃
ל לשלשה ועשרים למחזיאות בניו ואחיו שנים עשר׃ לארבעה ועשרים לרוממתי עזר בניו ואחיו שנים עשר׃

כו

למחלקות לשערים לקרחים משלמיהו בן־קרא מן־בני אסף׃ ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור ידיעאל השני זבדיהו השלישי יתניאל הרביעי׃ עילם החמישי יהוחנן הששי אליהועיני השביעי׃ ולעבד אדם בנים שמעיה הבכור יהוזבד השני יואח השלישי ושכר הרביעי ונתנאל החמישי׃ ה עמיאל הששי יששכר השביעי פעלתי השמיני כי ברכו אלהים׃ ולשמעיה בנו נולד בנים הממשלים לבית־אביהם כי־גבורי חיל המה׃ בני שמעיה עתני ורפאל ועובד אלזבד אחיו בני־חיל אליהו וסמכיהו׃ כל־אלה מבני עבד אדם המה ובניהם ואחיהם איש־חיל בכח לעבדה ששים ושנים לעבד אדם׃ ולמשלמיהו בנים ואחים בני־חיל שמונה עשר׃ ולחסה מן־בני־מררי בנים שמרי הראש כי לא־היה בכור וישימהו אביהו לראש׃ חלקיהו השני טבליהו השלישי זכריהו הרבעי כל־בנים ואחים לחסה שלשה עשר׃ לאלה מחלקות השערים לראשי הגברים משמרות לעמת אחיהם לשרת בבית יהוה׃ ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער׃ ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל הפילו גורלות ויצא גורלו צפונה׃ לעבד אדם נגבה ולבניו בית האספים׃ טו לשפים ולחסה למערב עם שער שלכת במסלה העולה משמר לעמת משמר׃ למזרח הלוים ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאספים שנים שנים׃ לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר׃ אלה מחלקות השערים לבני הקרחי ולבני מררי׃ כ והלוים אחיה על־אוצרות בית האלהים ולאצרות הקדשים׃ בני לעדן בני הגרשני ללעדן ראשי האבות ללעדן הגרשני יחיאלי׃ בני יחיאלי זתם ויואל אחיו על־אצרות בית יהוה׃ לעמרמי ליצהרי לחברוני לעזיאלי׃ ושבאל בן־גרשום בן־משה נגיד על־האצרות׃ כה ואחיו לאליעזר רחביהו בנו וישעיהו בנו ויורם בנו וזכרי בנו ושלמות בנו׃

בנים שמרי הראש׳ ויחל שלמה לבנות וגו׳ אשר נראה לדוד אביהו׳ וסימ׳ בלשון תרגום אתתא רגזת מן ביתה דהיא מלכא ודקרה ברישה׃

רדק

פעלתי השמיני כי ברכו אלהים׳ כמו שכתב למעלה ויברך אלהים את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים וכן כתוב ששים ושנים לעובד אדום׳ ולמעלה אומר ועובד אדום ואחיהם ששים ושמונה ואמר ואחיהם כינוי הרבים על עובד אדום ובניו כי כלם יקראו אחי אביהם׳ כמו אחיהם והנה אמר מבני עובד אדום שהיו ששים ושנים׳ ומה שאמר המה ובניהם ואחיהם המה אומ׳ על בני עובד אדום ובניהם אומר על בני בנין הנזכרים ואחיהם על שאינם נזכרים׃ איש חיל כמו אנשי חיל׳ ורז״ל דרשו ויברך ה׳ את בית עובד אדום ואת כל אשר לו׳ שילדה אשתו ושמנה כלותיה ששה בכרס אחד והם ששים ושנים׃ הממשלים לבית אביהם כי גבורי חיל המה׳ דומים להם בגבורה כמו שהיו בית אביהם גבורי חיל לעבודה כן היו הם׳ והממשלים תאר בחירק המ״ם כמו הערי׳ המבדלו׳ עתליהו המרשעת׃ ויפילו גורלות כקטן כגדול׳ כמו שפירשנו למעלה׃ לשער ושער׳ פי׳ הגורלות שהפילו ביניהם לא לדעת איזה מהם קודם אלא איזה מהם לשער מזרח׳ ואיזה מהם לשער מערב ודרום וצפון׃ ויפל הגורל׳ מורה לשלמיהו וצפון לזכריהו בנו ולעובד אדום נגבה לשפים ולחוסה למערב׃ ולבניו בית האספים׳ פי׳ בניו היו שומרים בית האספים והיה זה הבית לדרום העזרה מבחוץ׳ ומה שאמר ולאספים שנים שנים׳ פי׳ שנים בדברי רז״ל האחד שהיו לכל אחד מבני האספים שנים לויים׳ והאחד שהיה לכל אחד מבתי האסופים אחד ואחד׳ ויהיה פי׳ כך ולאספים שהיו שנים היו שנים הכל אחד ואחד והיה בין כולם עשרים וארבע כשאר המשמרות במזרח ששה ובצפון ארבעה׳ ובדרום ארבעה׳ ולאספים שנים שנים והיו ארבעה׳ ולמערב ארבעה׳ ולפרבר שנים הרי עשרים וארבעה׳ ורבותינו חלקום לעשרים וארבעה מקומות שאמרו במשנה בשלשה מקומות הכהנים שומרים את המקדש בבית אבטינס ובבית הניצוץ ובבית המוקד׳ והלוים בעשרים ואחד מקום חמשה על חמשה שערי הר הבית ארבעה על ארבעה פנותיו מבפני׳ חמשה על חמשה שערי העזרה׳ וארבעה על ארבעה פנותיו מבחוץ אחד בלשכת הקרבן ואחד בלשכת הפרכת ואחד אחרי בית הכפרת׳ והקשו הפסוקי׳ האלה שיש בהם עשרי׳ וארבעה ובלוי׳ הוא מדבר׳ ותירצו כי בעשרי׳ וארבע מקומות שקראו הכהני׳ לוים וזה אחד מהם׳ והכהנים והלוים בני צדוק והנה גם כן השלשה היו כהנים׳ ועשרים ואחד לוים׳ ותירצו הפסוקים גם כן בענין אחר׳ כמו שכתב במסכת תמיד ובזבחי׳ ואמרו מאי לפרבר כמאן דאמר כל פי בר׃ בני לעדן הוא לבני כמו שפירשנו׳ ואמר בני הגרשוני אולי היה לעדן אחר ואמ׳ בני לעדן שהיו מבני גרשון הם לאשי האבו׳ הנזכרי׳ למעלה ולעדן ששם ללעדן הגרשוני ובכל זה תוספת ביאור כי לא יהיה לו בפעם אחת ואחד מבני לעדן הגרשוני היה יחיאל והוא היה הבכור ואומ׳ על זה שהיו באוצרו׳ בית יי׳׃ בני יחיאל׳ פרשתיו למעלה׃ רחביהו בנו׳ וישעיהו בנו׳ פי׳ ישעיה בן רחביהו כי לא עזר לא היו לו בנים כי אם רחביה כמו שאמר למעלה׳ וישעיה ויורם וזכרי ושלומו׳ בני רחביה ורבי׳ בנים היו לו כמו שאמ׳ ובני רחביה רבו למעלה׃

רשי

למחלקות לשערים׳ אין אומרי׳ חלילה אלא כנגד שערים חלקום ושוב הפילו גורלות מי לשער זה מי לשער אחר כדמפור׳ לקמן׃ לקרחים משליהו בן קורא מן בני אסף׳ ודוגמא למעלה שלום בן קורא וגו׳׃ כי ברכו אלהים׳ כדאמר לעיל ויברך יי׳ את בית עובד אדום וגו׳׃ הממשלים לבית אביהם׳ פתרו׳ אותן מושלי׳ היו על יד אביהם ודוגמ׳ בסוף דכיאל ומשל ממשל רב׃ איש חיל׳ לא בכח ולא במלחמ׳ אלא כאדם שאומ׳ עליו פלו׳ חשוב׳ וכן הלא בועז מודעתנו איש גבור חיל׃ משמרות לעמת אחיהם׳ ראשי כ״ד משמרות׃ ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער׳ למי יבוא שער זה ולמי שער זה למזרח למערב לצפון לדרום וכן לכל שערים שבעזרה׃ ולאסופים׳ מקום ששמו אסופים׃ שנים לפרבר׳ ומפורש במסכת תמיד אמר רבא לפרבר כלפי בר׃ והלוים אחיה על אוצרות׳ ונומר׳ הוא היה ממונה על מעות שנקנין מהם קרבנות לבית אלהים כגון קרבן קדשים׃ בני לעדן׳ ללעדן הגרשוני היה ראש האבות יחיאל הוא לעדן האמור לעיל׃ ויואל אחיו׳ אחיו של יחיאל כדכתיב למעלה יחיאל וזיתם ויואל׃ על

סימן כל סיפרא נחמיאל ועזרא ר״פ ומן בכ״ מן וסים׳ מן קדמי שים טעם׳ מן הכהנים עזאל׳ מן השלשה בשנים׳ מן השלשים הנו נכבד׳ מן המלחמות ומן השלל׳ מן בני פרץ הראש׳ מן היום אשר הוצאתי׳ מן בניהם אשר נותרו׳ מן בני שמעון גבורי׳ מן בני הלוי ארבעת: הבאה ג׳ בטעם ומלרעזסים׳ כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה׳ הבאה והיוצאת׳ יתן יי׳ את האשה הבאה: ומקלו׳ ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונדור ואחיו׳ ומקלו׳ הוליד׳ וחברו׳ ומקלו׳ הנגיד: זבדיה וזבדי׳ ט׳ בקר׳ וסי׳ וזבדיה ועדר ועדר׳ וזבדי׳

הוּא ׀ שְׁלֹמוֹת וְאֶחָיו עַל כָּל־אֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ דָּוִיד הַמֶּלֶךְ וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְשָׂרֵי־הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי הַצָּבָא׃ מִן־הַמִּלְחָמוֹת וּמִן־הַשָּׁלָל הִקְדִּישׁוּ לְחַזֵּק לְבֵית יְהוָה׃ וְכֹל הַהִקְדִּישׁ שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְשָׁאוּל בֶּן־קִישׁ וְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה כֹּל הַמַּקְדִּישׁ עַל יַד־שְׁלֹמִית וְאֶחָיו׃ לַיִּצְהָרִי כְּנַנְיָהוּ וּבָנָיו לַמְּלָאכָה הַחִיצוֹנָה עַל־יִשְׂרָאֵל לְשֹׁטְרִים וּלְשֹׁפְטִים׃ לַחֶבְרוֹנִי חֲשַׁבְיָהוּ וְאֶחָיו בְּנֵי־חַיִל אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת עַל פְּקֻדַּת יִשְׂרָאֵל מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מַעְרָבָה לְכֹל מְלֶאכֶת יְהוָה וְלַעֲבֹדַת הַמֶּלֶךְ׃ לַחֶבְרוֹנִי יְרִיָּה הָרֹאשׁ לַחֶבְרוֹנִי לְתֹלְדֹתָיו לְאָבוֹת בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְמַלְכוּת דָּוִיד נִדְרָשׁוּ וַיִּמָּצֵא בָהֶם גִּבּוֹרֵי חַיִל בְּיַעְזֵיר גִּלְעָד׃ וְאֶחָיו בְּנֵי־חַיִל אַלְפַּיִם וּשְׁבַע מֵאוֹת רָאשֵׁי הָאָבוֹת וַיַּפְקִידֵם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל־הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי לְכָל־דְּבַר הָאֱלֹהִים וּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃

כז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל ׀ לְמִסְפָּרָם רָאשֵׁי הָאָבוֹת ׀ וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים ׀ וְהַמֵּאוֹת וְשֹׁטְרֵיהֶם הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ לְכֹל ׀ דְּבַר הַמַּחְלְקוֹת הַבָּאָה וְהַיֹּצֵאת חֹדֶשׁ בְּחֹדֶשׁ לְכֹל חָדְשֵׁי הַשָּׁנָה הַמַּחֲלֹקֶת הָאַחַת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ עַל הַמַּחֲלֹקֶת הָרִאשׁוֹנָה לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן יָשָׁבְעָם בֶּן־זַבְדִּיאֵל וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ מִן־בְּנֵי־פֶרֶץ הָרֹאשׁ לְכָל־שָׂרֵי הַצְּבָאוֹת לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן׃ וְעַל מַחֲלֹקֶת ׀ הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי דּוֹדַי הָאֲחוֹחִי וּמַחֲלֻקְתּוֹ וּמִקְלוֹת הַנָּגִיד וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ שַׂר הַצָּבָא הַשְּׁלִישִׁי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן רֹאשׁ וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ הוּא בְנָיָהוּ גִּבּוֹר הַשְּׁלֹשִׁים וְעַל־הַשְּׁלֹשִׁים וּמַחֲלֻקְתּוֹ עַמִּיזָבָד בְּנוֹ׃ הָרְבִיעִי לַחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי עֲשָׂהאֵל אֲחִי יוֹאָב וּזְבַדְיָה בְנוֹ אַחֲרָיו וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ הַחֲמִישִׁי לַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי הַשַּׂר שַׁמְהוּת הַיִּזְרָח וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ הַשִּׁשִּׁי לַחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ הַתְּקוֹעִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ הַשְּׁבִיעִי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי חֶלֶץ הַפְּלוֹנִי מִן־בְּנֵי אֶפְרָיִם וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ הַשְּׁמִינִי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי לַזַּרְחִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ הַתְּשִׁיעִי לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁיעִי אֲבִיעֶזֶר הָעַנְּתֹתִי לַבֶּנְיָמִינִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃

ומשלם והזקי׳ ויועאל וזבדיה׳ הרביעי לחדש הרביעי׳ ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור׳ ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו׳ אמריהו כהן הראש׳ ומבני שפטיה וזבדיה׳ ומבני אמר חנני: לבנימיני ל׳ כתי׳ כן והוא חד מן ט״ו מלין כתיב חד וקרי׳ תרין וסי׳ מזה ויאמר יי׳ אליו מזה בידך׳ מלכם תדכאו עמי׳ מהם ויאמר אלי בן אדם דיחזקאל׳ ישימות עלימו שאול ירדו׳ בגד ותאמר לאה בגד׳ והנהו וארד בית היוצ׳ והנהו עשה׳ בנימי׳ עותי בן עמיהוד׳ חלכאי׳ ידכה ישוח ונפל בעצומיו׳ אשדת יי׳ מסיני באו׳ מאשת נהר מפות׳ לבנימיני ועל מחלוקתו עשרי׳ לגאיונים רבת שבעדה׳ מנהסערה ויען יי׳ את איוב׳ והנרו מנהסערה ויען יי׳ את אצב׳ המפרצים ואצאה בשער הגיא לילה:

רשי

על אוצרות בית יי׳ אוצרות הרבה היו בעזרה כל אוצר ואוצר לתקונו ועל כל אחד ואחד היה ממונה אחד: ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות׳ כמו כן נגיד על אחת מאוצרות העזרה ויש מפרשים נגיד על האוצרות כל האמרכלין כולם היו תחתיו *: ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה׳ מלאכה שעושין חוץ לעיר ביערי׳ ובהרי׳ ולכרות ארזי׳ ולחצוב אבני׳ ולחרוש שדה של הקדש: לחברוני חשביהו עד לכל מלאכת יי׳ הם שוטרים על אותם שהיו עושים מלאכת יי׳ בעבר לירדן: ולעבודת המלך׳ אף הם ממונים על יושבי נחלת המלך ואוצרות המלך וכן לפניכו לכל דבר האלהים ודבר המלך: בשנת הארבעים וגו׳ וגם כל חשבונות הללו בשנת הארבעים היו: לכל דבר המחלקו׳ כל זה היה מתחילת מלכותו ואילך ואנב שכאמר מספר הלוי׳ מספר והולך מי היו שרי מחלקות דוד: הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה׳ שהיו ישראל חלוקים לשנים עשר חלקים וכל חלק וחלק שמש את המלך חדש והמלך נותן להם הוצאות׳ כדכתי׳ בספר מלכי׳ ולשלמה שני׳ עשר נציבי׳ על כל ישרא׳ וכלכלו את המלך ואת ביתו והם מזומני׳ ללחו׳ מלחמתו ולכל עבודתו בזה החדש וכל זה תחילת מלכותו היה: עשרים וארבע אלף׳ אע״פ שהיו ישראל יותר מי״ב פעמים כ״ד אלפים דוד לא בחר אלא אנשי חיל ועשירי העם אשר יוכלו לעזוב עסקיהם ולעסוק בעסקי המלך׳ אבל עניי העם הצריכים לפרנס עצמם לא לקח דוד: הראש לכל שרי צבאות׳ יש בעם מן בני פרץ היה והיה ראש לכל י״ב שרי צבאות ולפי שהיה מן בני פרץ מנהו דוד ראש: ומקלות הנגיד׳ בר מחלוקתו המסייע עמו מקלות: שר הצבא השלישי׳ משום כבוד בניהו קורהו שר הצבא יותר מהשאר לכד מישבעם שהיה מבני פרץ שקורהו כמו כן ראש דכתיב הראש לכל שרי הצבאות מפני כבודו של דוד שהי׳ מבני פרץ כמוהו: הכהן ראש׳ שהיה ראש ויש אומרים שהיה כהן גדול ואינו כן שהרי צדוק ואביתר היו כהנים גדולים: גבור בשלשים׳ כדלעיל דכתיב מן השלשי׳ הנו נכבד וגו׳: הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו׳ שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו שהרגו אבנר ונתן זבדיה בנו אחריו תחתיו על מחלוקתו: השר שמהות היזרח׳ הזרחי: ועל

רדק

אבל שלמות היה ראש לכולם כמו שאמר שלומות ואחיו על כל אוצרות הקדשים וכן אמר כל המקדיש על יד שלומות אחיו׳ שלומות הוא שלומית שאמר אחרי כן׳ והנה אמר כי אחיה על אוצרות בית האלהים ולאוצרות הקדשים ואחרי כן אמר כי זיתם ויואל אחיו על אוצרו׳ בית יי׳ ואחרי כן אמר כי שבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות׳ ואחרי כן אמר כי שלומית ואחיו על כל אוצרות הקדשים וגומר׳ יראה כי מתחלה היה אחיה ממונה על האוצרות וכן זיתם ויואל היו גם כן ממונים על האוצרות׳ אבל האוצרות הית חולקים לכל הקדשות שהקדישו בכל דור ודור מדור המדבר עד דוד כי מהם היו מקדישים לקרבנות ומהם היו מקדישים לבנין הבית ומהם היו מקדישים לכלי בית ה׳ וגבל אוצר מהם לבדו והיה ממונה על כל אחד ואחד ושבואל היה ממונה על כולם וזהו שאמר ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות ושלומית היה ממונה על ההקדשות שהקדישו משמואל ואילך שהקדיש שמואל ושאול ודוד ואבנר ויואב וראשי האבות לשרי האלפים והמאות כלם הקדישו על ידי שלומית: למלאכה החיצונ׳ המלאכה שהיתה חוצה לעיר לחטוב עצים ביערות ולחצוב אבנים ושדות וכרמים וגנות ופרדסי׳ של הקדש׳ והיה כנניהו ובניו ממוני׳ עליהם׳ ומה שאמר על ישראל לפי שהיו בישרא׳ מתנדבי׳ בכל שנה להקדיש מתבואותיהם ופירותיהם והיו אלה ממונים לשוטרים.ולשופטי׳ על הממוני׳ תחתיהם לאסוף ולכנוס ולהביא בית ה׳: מעבר לירדן מערבה וכו׳׳ קצת הארץ אשר מעבר לירדן הקצת שהוא לצד מערב לארץ ההיא לצד ירדן אבל כל ארץ הגלעד בכללה היה מזרח לארץ ישרא׳ וכן נקראת בכל מקום: בשנת הארבעי׳ למלכו׳ דוד נדרשו׳ פי׳ אלה אשר מעבר לירדן וכן כל הענין אשר הקדיש היה בשנת הארבעים שהרי אמר בתחלת הענין ודוד זקן ושבע ימים וימלך את שלמה וכו׳׳ ויספרו הלוים וכו׳׳ ויחלקם דוד מחלקות וכו׳׳ אבל מחלקות ישראל היו בתחלת מלכותו כמו שאמר למעלה ואלה ראשי הגבורים אשר לדוד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו וסופר שם הגבורים שסופר הנה׳ וגם עשהאל אחי יואב היה הרביעי לחדש הרביעי והוא לא האריך ימים בתחלת מלכותו כי אבנר הרגו: שר הצבא השלישי׳ לפי שהיה בניהו ראש לשלשים הגבורים אמר עליו שר הצבא מה שלא אמר כן

באחרים׳ הכהן ראש׳ יהוידע היה כהן גדול כמו שאמר למעלה בתחלת מלכות בית דוד ויהוידע הנגיד לאהרן: ומחלקתו עמיזבד בנו׳ פי׳ עמיזבד בנו היה גם כן על מחלוקתו תחתיו: וזבדיה בנו אחריו׳ שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו ונתן דוד זבדי׳ בנו אחריו לראש על מלחמתו: סבכי החשתי לזרחי׳ ממשפחת זרח: חלדי

והאלהים ז׳ בקרי׳ וסי׳ והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו׳ ויהי קול השופר הולך וחזק מאד׳ ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי׳ והאלהים אמר לי לא תבנה בית׳ ויריעו איש יהודה׳ והאלהים עשה שיראו מלפניו׳ והאלהים יבקש את נרדף :

העשירי לחדש העשירי מהרי הנטופתי לזרחי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ עשתי־עשר לעשתי־עשר החדש בניה הפרעתוני מן־בני אפרים ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ השנים עשר לשנים עשר החדש חלדי הנטופתי לעתניאל ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף׃ ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אליעזר בן־זכרי לשמעוני שפטיהו בן־מעכה׃ ללוי חשביה בן־קמואל לאהרן צדוק׃ ליהודה אליהו מאחי דויד ליששכר עמרי בן־מיכאל׃ לזבולן ישמעיהו בן־עבדיהו לנפתלי ירימות בן־עזריאל׃ לבני אפרים הושע בן־עזזיהו לחצי שבט מנשה יואל בן־פדיהו׃ לחצי המנשה גלעדה ידו בן־זכריהו לבנימן יעשיאל בן־אבנר׃ לדן עזראל בן־ירחם אלה שרי שבטי ישראל׃ ולא־נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר יהוה להרבות את־ישראל ככוכבי השמים׃ יואב בן־צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על־ישראל ולא עלה המספר במספר דברי־הימים למלך דויד׃ ועל אצרות המלך עזמות בן־עדיאל ועל־האצרות בשדה בערים ובכפרים ובמגדלות יהונתן בן־עזיהו׃ ועל עשי מלאכת השדה לעבדת האדמה עזרי בן־כלוב׃ ועל־הכרמים שמעי הרמתי ועל שבכרמים

חצי הספר בפסוקים

לאצרות היין זבדי השפמי׃ ועל־הזיתים והשקמים אשר בשפלה בעל חנן הגדרי ועל־אצרות השמן יועש׃ ועל־הבקר הרעים בשרון שטרי השרוני ועל־הבקר בעמקים שפט בן־עדלי׃ ועל־הגמלים אוביל הישמעלי ועל־האתנות יחדיהו המרנתי׃ ועל־הצאן יזיז ההגרי כל־אלה שרי הרכוש אשר למלך דויד׃ ויהונתן דוד־דויד יועץ איש־מבין וסופר הוא ויחיאל בן־חכמוני עם־בני המלך׃ ואחיתפל יועץ למלך וחושי הארכי רע המלך׃ ואחרי אחיתפל יהוידע בן־בניהו ואביתר ושר־צבא למלך יואב׃

כח

ויקהל דויד את־כל־שרי ישראל שרי השבטים ושרי המחלקות המשרתים את־המלך ושרי האלפים ושרי המאות ושרי כל־רכוש־ומקנה למלך ולבניו עם־הסריסים והגבורים ולכל־גבור חיל אל־ירושלם׃ ויקם דויד המלך על־רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי אני עם־לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית־יהוה ולהדם רגלי אלהינו והכינותי לבנות׃ והאלהים אמר לי לא־תבנה בית לשמי כי איש מלחמות אתה ודמים שפכת׃ ויבחר יהוה אלהי ישראל בי מכל בית־אבי להיות למלך על־ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על־כל־ישראל׃ ומכל־בני כי רבים בנים נתן לי יהוה ויבחר בשלמה בני לשבת על־כסא מלכות יהוה על־ישראל׃ ויאמר לי שלמה

רדק

חלדי הנטופתי לעתניאל׳ ממשפחת עתניאל בן קנז׃ ועל שבטי ישראל לראובני נגיד׳ עד הנה ספר הגבורים שהיו ראשי המחלוקת ועתה ספר השרים שהיו ראשי השבטים כשיא כל שבט ושבט׃ ליהודה אליהו מאחי דוד הנזכרים למעלה׳ ולו שני שמות׳ או אחר מלבד הנזכרי׳ כמו שאז״ל בדרש שכתבנו׳ ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה׳ כלומר כל אלה שספר דוד שנים עשר מחלקות כל אחד מעשרים וארבעה אלף לא ספר אלא מעשרים שנה ומעלה׃ כי אמר ה׳ להרבות וכו׳׳ ואף כשאמר הקב״ה למנות ישראל לא אמר למנותם אלא מבן עשרים שנה ומעלה כי אמר להרבות׳ ככוכבי השמי׳ ואין להם מספר כמו שאמר גם זרעך ימנה וכל אלה שספר דוד לא היו בכלל אותם שמנה יואב שהתחיל למנות כל ישראל ולא כלה׳ שני שבטים לא ספר כי נתעב דבר המלך אל יואב כמו שכתוב ויהי בזאת קצף על ישראל׃ ועל אוצרות המלך׳ עתה סופר פקידיו וגזבריו על מלאכתו ועל אוצרותיו בבית ובשדה׃ ועל הכרמים׳ שמעי היה ממונה על הכרמים עד אסיפת הענבים׳ וזבדי היה ממונה על הכרמים בשעת אסיפת הפירות והענבים מהבציר ואילך כמו שאמרו לאוצרות היין׃ אוביל הישמעאלי׳ שהתגורר בארץ בני הגר׃ ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך׳ שהיה מלמדם ומגדלם׃ ואחרי אחיתופל יהוידע׳ כלומר אחרי שמת אחיתופל והיה יועץ המלך היו יועציו יהוידע ואביתר ויואב היה שר צבא׃ ויקם דוד המלך על רגליו׳ התחזק וקם מהמשכב שהיה שם כי כבר נפל למשכב שכתוב בספר מלכי׳ והתחזק והלך למקום שצוה להאסף שם כל ישרא׳ וקם על רגליו ודבר עמהם את כל הדברי׳ האלה׃ דע

רשי

ועל שבטי ישראל׳ כבר אמרנו ראשי המחלקות אשר לאחד ועתה מספר מי היו שרי שבטי ישראל שר של כל שבט ושבט׃ ולא נשא דוד מספר׳ למבן עשרי׳ שנה ולמטה׳ פתרו׳ כבר אמרנו שמנה ישראל וחלקן למחלקות וגם הלוי׳ מנה ושים׳ על עבודתם וכל זו שמנה לא מנה אחד מהם פחות מבן כ׳׃ ככוכבי השמי׳׳ כמו שאין יכול אים למנו׳ כוכבי השמים כך אין יכול למנותם׃ ולא כלה׳ פתרו ועוד אני אומר לך הלא יואב התחיל פעם אחרת למנות העם למעלה מעשרים ולא כלה׃ ויהי בזאת קצף על ישרא׳׳ מאותו קצת שמנה היה קצף על ישראל לפי שעלה במחשבתו למנות כל ישרא׳ ולעבור על הפסוק אשר אם יוכל איש למנו׳ את עפר הארץ וגו׳ ולעבור הפסוק הבט נא השמימה וגו׳׃ ולא עלה המספר׳ פתרו׳ אעפ״י שאני אומ׳ החל למנות ולא כלה לא מנה כי אם מעט שהרי לא עלה מספר המנויין בספ׳ שמוא׳ כמספר המנויין כאן בדברי הימי׳ אף אפים ומאה אף ויהודה ארבע מאות ושבעי׳ אף ובשמוא׳ שמנה מאות אף ויהודה חמש מאות אלף וא״ת שני מספרי׳ היו שפעמים מכאן אחד בשמוא׳ ואחד כאן אא כך הוא לא עלה המספ׳ במספר דברי הימי׳ כי אותו המספר שמנה לא כתב בשמואל כי אם קצת מן המספר משום צער ואבלות שנגפו אפילו על אותו מעט וכאן משו׳ כבוד דוד אפילו אם היה המספר יותר היה אמרו לפי שהיה משמע שלא על חנם היה קצף על ישרא׳ שהרי כבר מנה הרב׳ מישרא׳ ועוד משו׳ כבודו שהיו כולם לו עבדי׳ כאיש אחד׃ ועל אצרות המלך׳ אצרו׳ כסף וזהב כל זה הולך ומספר לגדולת דוד ואפילו מי שהיה ממונה על האתונות שלו׃ ועל האצרות בשדה׳ ועל מה שגדל בשדה תבואות יין ושמן וכל מיני אוכלין ומשקין׃ בערי׳׳ לאסום הערי׳ ולאסום ערי המלך ומגדלותיו׃ ועל עושי מלאכת השדה לעבודת האדמה׳ לחרוש האדמה׃ עזרי בן כלוב׳ היה ממונה על כך לצוות לחרוש האדמה והוא נותן להם הבקר וכל כלי המחרישה׃ ועל הכרמים׳ לעדור ולזמור הכרמים׃ ועל שבכרמים׳ הוא אוצרות היין׃ ועל הזיתי׳׳ למטען ולמסוק׃ ועל הבקר הרועי׳ בשרון שרטי השרוני׳ הבקר בעניינם׃ הישמעאלי׳ היודע בטיב עסקן של גמלים׃ ועל הצאן יזיז ההגרי׳ כי ההגרי׳ יושבי אהל בשדה לכן מנהו על צאנו׃ ויחיא׳ בן חכמוני עם בני המלך׳ מגדלן ואומן שלהם מלמדם תרבות׃ וחושי הארכי רע המלך׳ שושבינו קרית ספר תרגו׳ קריתא דארכי׳ ומדרש רב׳ כשמתא דוד בבת שבע שאל לחושי הארכי אם ישוב בתשובה אם יקבלהו הקב״ה בתשובה לתת לו ארוכה לחטאו ואמר לו כן למרעהו אשר רעה לו דשימון תרגומו שושביניה׃ ואחרי אחיתפל לאחר שמת לקח לו דוד את יהוידע ואביתר במקומו׃ ויקהל דוד את שרי ישראל׳ אלו השרים שרי שבטים כדכתי׳ לעיל ועל שבטי ישרא׳ לראובני׃ ושרי המחלקות׳ של י״ב מחלקו׳ של מלך כדלעיל ובני ישרא׳ למספרם וגו׳׃ ושרי אלפים׳ כדלעיל׃ ושרי המאות׳ שוטריהם׃ ושרי כל רכוש ומקנה למלך׳ אותן שמזכיר לעיל על אצרות המלך ועל הכרמי׳ ועל הזיתי׳ והמקנה השרים שהיו על הבקר ועל הגמלי׳ ועל הצאן של מין הבהמה קרוי מקנה כדכתיב וגם מקנה בקר וצאן הרבה היה ל׳ דקהלת׃
כל

מצות יי' אלהיכ' ה' דסמי' בקרי' וסימ' לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם · שמר תשמרון את מצות יי' אלהיכם · את הברכה אשר תשמעו את מצות יי' והקללה אם לא תשמעו אל מצות · ועתה לעיני כל ישראל קהל יי' : במשקל ד' דגשי' בקרי' וסי' והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם · לא תעשו עול במשקל · לזהב במשקל לזהב כל כלי עבוד' קדמ' דפסו' · ודבתרי' ולמזבח הקטרת : בכתב ב' וסי' ויאמר חורם · הכל בכתב מיד יי' עלי : ואמץ ב' פתחין וסימ' חזק ואמץ אל תירא ואל · חזק ואמץ ועשה אל תירא :

בִּנְךָ הוּא־יִבְנֶה בֵיתִי וַחֲצֵרוֹתָי כִּי־בָחַרְתִּי בוֹ לִי לְבֵן וַאֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב : וַהֲכִינוֹתִי אֶת־מַלְכוּתוֹ עַד־לְעוֹלָם אִם־יֶחֱזַק לַעֲשׂוֹת מִצְוֺתַי וּמִשְׁפָּטַי כַּיּוֹם הַזֶּה : וְעַתָּה לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל קְהַל־יְהֹוָה וּבְאָזְנֵי אֱלֹהֵינוּ שִׁמְרוּ וְדִרְשׁוּ כָּל־מִצְוֺת יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם לְמַעַן תִּירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה וְהִנְחַלְתֶּם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם עַד־עוֹלָם : וְאַתָּה שְׁלֹמֹה־בְנִי דַּע אֶת־אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעָבְדֵהוּ בְּלֵב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה כִּי כָל־לְבָבוֹת דּוֹרֵשׁ יְהֹוָה וְכָל־יֵצֶר מַחֲשָׁבוֹת מֵבִין אִם־תִּדְרְשֶׁנּוּ יִמָּצֵא לָךְ וְאִם־תַּעַזְבֶנּוּ יַזְנִיחֲךָ לָעַד : רְאֵה עַתָּה כִּי־יְהֹוָה בָּחַר בְּךָ לִבְנוֹת־בַּיִת לַמִּקְדָּשׁ חֲזַק וַעֲשֵׂה : וַיִּתֵּן דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ אֶת־תַּבְנִית הָאוּלָם וְאֶת־בָּתָּיו וְגַנְזַכָּיו וַעֲלִיֹּתָיו וַחֲדָרָיו הַפְּנִימִים וּבֵית הַכַּפֹּרֶת : וְתַבְנִית כֹּל אֲשֶׁר הָיָה בָרוּחַ עִמּוֹ לְחַצְרוֹת בֵּית־יְהֹוָה וּלְכָל־הַלְּשָׁכוֹת סָבִיב לְאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים וּלְאֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים : וּלְמַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וּלְכָל־מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־יְהֹוָה וּלְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדַת בֵּית־יְהֹוָה : לַזָּהָב בַּמִּשְׁקָל לַזָּהָב לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה לְכֹל כְּלֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה :

וּמִשְׁקָל לִמְנֹרוֹת הַזָּהָב וְנֵרֹתֵיהֶם זָהָב בְּמִשְׁקַל־מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ וְלִמְנֹרוֹת הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לִמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ כַּעֲבוֹדַת מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה : וְאֶת־הַזָּהָב מִשְׁקָל לְשֻׁלְחֲנוֹת הַמַּעֲרֶכֶת לְשֻׁלְחַן וְשֻׁלְחָן וְכֶסֶף לְשֻׁלְחֲנוֹת הַכָּסֶף : וְהַמִּזְלָגוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַקְּשָׂוֹת זָהָב טָהוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַזָּהָב בְּמִשְׁקָל לִכְפוֹר וּכְפוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לִכְפוֹר וּכְפוֹר : וּלְמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת זָהָב מְזֻקָּק בַּמִּשְׁקָל וּלְתַבְנִית הַמֶּרְכָּבָה הַכְּרֻבִים זָהָב לְפֹרְשִׂים וְסֹכְכִים עַל־אֲרוֹן בְּרִית־יְהֹוָה : הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד יְהֹוָה עָלַי הִשְׂכִּיל כֹּל מַלְאֲכוֹת הַתַּבְנִית : וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ חֲזַק וֶאֱמַץ וַעֲשֵׂה אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת כִּי יְהֹוָה אֱלֹהִים אֱלֹהַי עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ עַד־לִכְלוֹת כָּל־מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־יְהֹוָה : וְהִנֵּה מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְכָל־עֲבוֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים וְעִמְּךָ בְכָל־מְלָאכָה לְכָל־נָדִיב בַּחָכְמָה לְכָל־עֲבוֹדָה וְהַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם לְכָל־דְּבָרֶיךָ :

כט

וַיֹּאמֶר דָּוִיד הַמֶּלֶךְ לְכָל־הַקָּהָל שְׁלֹמֹה בְנִי אֶחָד בָּחַר־בּוֹ אֱלֹהִים נַעַר וָרָךְ

רשי

כל ישראל · כנר כאזרח : ובאזני אלהינו · לפני אלהינו דוגמ' אתם נצבי' היום כולכ' לפני יי' אלהיכם וכן ויעמד המלך על העמוד אשר לפני יי' : שמרו ודרשו כל מצות יי' אלהיכם · זה אמר לכל ישראל יחד · אבל לשלמה אמר לפני כל ישר' ועבדהו : בלב שלם · בלבב שלם לא כאמר שיהא משמע שני לבבות אלא בלב שלם שלא יהא לך אלא לב אחד לאבינו שבשמי' וכן יסד הפייט שני לבבות לך כאחד לאחד · ודוגמתו והיה לבבכם שלם עם יי' אלהינו שלמים לא כתיב אלא שלם כל שני לבותם יהיו לב אחד שלם וכן מפורש בב"ר ששעדו לבכם ואחד תעבורו מלמד שאין למלאכים אלא לב אחד וגם לעתיד לבא יהי כן כדכתיב שיתו לבכם לחילה : כי כל לבבות דורש יי' · כאן נופל לומר לבבות כל לבבות דורש יי' בין טוב ובין רע : וכל יצר מחשבו' מבין · בב"ר שנינו קודם שנוצר יציר מבין הקב"ה מה שהאדם עתיד לחשוב : אם תדרשנו ימצא לך · לכך אני אומר לעיל ודרשו כל מצות יי' : יזניחך לעד · יעזבך אין כתיב כאן אלא יזניחך שהוא קשה ממנו כמו והאזניחו זנח יי' את מזבחו : כי יי' בחר בך לבנות בית למקדש' לא לבנות לו לדור בו כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אלא למקדש לצורך הארון שנקר' מקדש דכתי' ונסעו הקהתי' נושאי המקדש והוא הארון ולא בחר בך מפני שאתה משובח מסאר אנשים אלא למענו ולמען רחמיו לכך חזק ועשה : תבנית האולם · ארכו ורחבו וגבהו כדכתיב במלכים והאולם על פני היכל הבית וגו' : וגנזכיו · מקום שאוצרות הקדשי' מונחים : אשר היה ברוח עמו · כאשר הראהו שמואל הרואה כדכתיב לקמן המה יסד דוד ושמואל הרואה ורבותינו אמרו נישאל ויאמ' איפה שמוא' ודוד ויאמ' הנה בנוי' ברמה עוסקין היה בבניינו של עולם הוא בית המקדש ולמד לו אותה שעה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד בכמה שני' : סביב לאוצרות בית אלהי' ולאוצרות הקדשי' · ולא פירש איזה שהקדשי' אשר הקדיש דוד וראשי האבות ובאותו פרק היו ממונים עליו עד שבנו בית המקדש אבל אוצרי אלו תמיד היו כל עוד שהבניין קיים ולמחלקות הכהני' והלוים · שחלקו לכ"ד משמרו' כדלעיל כל זה מסר לו : ולכל כלי עבדת בית יי' · משקל מה וכמה כל כלי וכלי במפורש לזהב במשקל לזהב : לכל כלי עבודה ועבודה · לכל כלי הכסף במשקל : ונרותיהם זהב · משקל כל נר ונר : במשקל מנורה ומנורה · כי עשרה מנורו' עשה : בעבוד' מנורה ומנורה · ומשקל כלי עבודת מנורה מלקחיה ומחתותיה · וגם משקל שלחנות המערכת לערוך עליו לחם הפנים · למשקל שלחן ושלחן כי עשרה שלחנות של זהב עשה בהיכל ומשקל הכסף לשלחנות שבעזרה שמפשיטין עליהם הקרבנות · ומשקל המזלגו' והמזרקות : ולכפורי הזהב במשקל · כפורי כלי שרת לקבל בכלים הדם מהם ודוגמ' בספר' קמא בבבא מציעא ההוא גבר' דכפר ידיה בגלימא דחברי' וכל כפרה לשון קינוח וחטוי הוא : זהב מזוקק · כמו כסף מזוקק : ולתבנית המרכבה · הם הכרובים שהשכינה רוכבת עליהם : לפורשים · כלומר הפורשים והסוככים על הארון כדאמר והיו הכרובים פורשי כנפים וגו' : הכל בכתב · פתרו' הכל בכתב סדר לי שכוס משקל ומשקל של כל כלי וכלי שמואל הרואה : כל מלאכות התבנית · תבנית הבית חכמי והשכילני כמו תבנית הורך ורוחב וגובה והכל דרש שמואל מן התור' ברוח הקדש כמו ששנינו הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה דרש אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשי' בחמשי' חמשי' פעמי' חמשי' הם כ"ה מאות נ"ל אתכם לחמש רבועו' להיו' חמש מאות על חמש מאות והוא מיוסד בסילוק קרובץ של שבת וחנוכ' המתחיל מנשה את אפרי' ואפרי' את מנשה והכל דרש שמואל ברוח הקדש ולמד לדוד כן : חזק ואמץ · כדי שתתקיי' מלכותך כמו שהבטיחך הקב"ה והכינותי מלכותו עד עולם אם יחזק לעשות מצותי וגו' : והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל עבודת בית האלהים ועמך בכל מלאכה · כלומר הכל ערכתי וסדרתי וזמנתי לך מחלקות ופועלים ואין לך לעכב כי אם מיד לבנות הבית : והשרים · הממונים על הפועלים ושוטריהם : וכל העם לכל דבריך · לעשות צוייך : שלמה בני אחד · ואפילו אם היו מאה לא די לבנותו ועוד שהוא נער ורך : והמלאכה

רדק

דע את אלהי אביך · כמו וידעת את ה' אלהיך ואמר אלהי אביך ר"ל שיסמוך על הקבלה עד שידעהו מעצמו · וכל יצר מחשבות מבין · פעלת הלב נקראת יצר · לפי שהלב פועל ויוצר במחשבה הענינים הן לטוב הן לרע : וגנזכיו · כי אוצרותיו : כל אשר היה ברוח עמו · ברוח נבואה כי על פי רוח הקדש ידע כל תבנית הבית או על ידי עצמו · או על ידי שמואל הנביא : למנורות הזהב · הם המנורות עשר שעשה שלמה אבל מנורת כסף לא מצאנו שעשה א"כ מה הוא ולמנורות הכסף · וידמה כי עשה מנורות כסף להיות בלשכות הכהנים להאיר להם שהיו אוכלים ושוכבי' שם · ומנורות הזהב היו בהיכל עשר חמש מימין המנורה שעשה משה וחמש משמאל וכן שלחנות הזהב היו ללחם הפנים ושולחנות הכסף לשחוט עליהם ולתת עליהם בשר העולה כשהיה מנתחה ואעפי שלא זכר זה בספור בנין הבית למדנו זה מבנין הבית שראה יחזקאל במראה הנבואה : ולכפורי הזהב · פירשו רז"ל מזרקי' שאמרו ודם הסכין במאי מקנח ליה בשפת מזרק דכתיב כפורי זהב · ונקראו כן על שם שמקנח בהם הסכין כמו מכפר לה בגליתא דפרטא שענייננו מקנח · וכן כל לשון כפרה : ולתבנית המרכב' הכרובים זהב · פי' לתבנית מרכבו' חיות הקדש כי בהם פני הכרוב : לפורשי' וסוככים · פי' להיות פורסים וסוככי' בכנפיה' על ארון ברית ה' : הכל בכתב מיד ה' · פי' הנה לך הכל בכתב מסודר כמו שהוא מיד ה' על כל מלאכות התבנית כי בנבואה נאמר לו כמו שכתבנו על יד שמואל הרואה : ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה לכל עבודה · על דרך כל אשר ידבנו לבו לקרבה אל המלאכה לעשות אותה · כלומר עמך עמלים בכל מלאכה ובכל אשר יתנדבו לעשות אותה · והשרים והעם הם מזומנים לכל דברך : נער ורך וגו' · אמרו כי בן י"ב שנה היה שלמה כשמלך כי באותו פרק שנולד הוא מספר ענין אמנון ותמר · והאומר ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום · והרג אמנון וברח לגשור והיה שם שלש שנים הרי חמש שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים · ומרד באביו ונהרג אחרי זה ויהי רעב בימי דוד שלש שני' הרי עשר · ובשנה שאחריו מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי י"א ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי י"ב : הזהב

והמלאכה ג׳ בקרי׳ וסימ׳ והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · והמלאכה לא ליום אחד ולא לשני׳ · והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה : לזהב לזהב חד מן א״ב מן ב״ב תאומי׳ וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכ׳ אות התי״ו בערך תאם בס״ד : שמח ג׳ בקריא׳ וסי׳ לכן שמח לבי׳ שמח מצרים בצאת׳ כי נפל׳ וגם דוד המלך ׳ וב׳ ושמח וסים׳ וראך ושמח בלבו׳ ושמח לבם כמו יין : ועד עולם י״ב בקריאה וסימ׳ למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא׳ ואני זאת בריתי אתם אמר יי׳ רוחי דישעיה׳ ושכנתי אתכם במקום

והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה כי ליהוה אלהים : וככל־כחי הכינותי לבית־אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף והנחשת לנחשת הברזל לברזל והעצים לעצים אבני־שהם ומלואים אבני־פוך ורקמה וכל אבן יקרה ואבני־שיש לרב : ועוד ברצותי בבית אלהי יש־לי סגלה זהב וכסף נתתי לבית־אלהי למעלה מכל־הכינותי לבית הקדש : שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים ככר־כסף מזקק לטוח קירות הבתים : לזהב לזהב ולכסף לכסף ולכל־מלאכה ביד חרשים ומי מתנדב למלאות ידו היום ליהוה : ויתנדבו שרי האבות ושרי שבטי ישראל ושרי האלפים והמאות ולשרי מלאכת המלך : ויתנו לעבודת בית־האלהים זהב ככרים חמשת־אלפים ואדרכנים רבו וכסף ככרים עשרת אלפים ונחשת רבו ושמונת אלפים ככרים וברזל מאה־אלף ככרים : והנמצא אתו אבנים נתנו לאוצר בית־יהוה על יד־יחיאל הגרשני : וישמחו העם על־התנדבם כי בלב שלם התנדבו ליהוה וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה : ויברך דויד את־יהוה לעיני כל־הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יהוה אלהי ישראל אבינו מעולם ועד־עולם : לך יהוה הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי־כל בשמים ובארץ לך יהוה הממלכה והמתנשא לכל לראש : והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל : ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך : וכי מי אני ומי עמי כי־נעצר כח להתנדב כזאת כי־ממך הכל

הזה דירמיה׳ לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה דירמיה׳ ושמתי את הצולעה לשארית׳ ויברך דוד את יי׳ לעיני כל הקהל׳ ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם׳ יהי שם יי׳ מבורך׳ וחסד יי׳ מעולם ועד עולם׳ יחל ישראל אל יי׳ ירושלם הרים סביב לה׳ יי׳ ישמור צאתך ובואך מעתה :

רדק

הזהב לזהב. והכסף לכסף ׳ כלומר הכנותי ׳ הזהב למה שצריך זהב וכסף למה שצריך כסף : אבני פוך ורקמ׳ ׳ פי׳ ובגדי רקמה ואבני פוך ׳ וכל אבן יקרה׳ לקירו׳ הבית כמו שאמר בבנין הבית ׳ ויצף את הבית אבן יקרה לקירות הבית ולרצפה ׳ והפוך הוא אפשר שהוא אבני הכחול ׳ או אבנים יקרות עינם כעין הכחול : מכל הכינותי ׳ מכל אשר הכינותי : לטוח קירות הבתים ׳ והלא בזהב היו טוחים הקירו׳ שנאמר ואת כל הבית צפה זהב ואיך אמר כי הכסף הכין לטוח הקירות ׳ נאמר כי לטוח טעמו לסלסת אלפי׳ ככרי זהב שזכר ׳ ובדברי רז״ל לטוח את קירות הבית וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורין אותו כסף שהיה מכסף כל בעלי זהבים : ואדרכנים רבו ׳ מטבע ידוע אצלם : אלהי ישראל אבינו׳ אבינו שב אל ישראל וזכר הנה יעקב אבינו על בנין הבית לפי שיעקב אבינו אמר תחלה לבנות בית אלהי׳ כמו שכתוב והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ובב״ר מפרש כי על שם הנדבה אשר התנדבו זכרו ישראל אביה׳ שהוא היה תחילה לנודרים שנ׳ וידר יעקב נדר לאמר מהו לאמר לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרתם ׳ יעקב פתח בנדר תחלה לפיכ׳ כל מי שהוא נודר לא יהא תולה את הנדר אלא בו ׳ א״ר אבהו כתי׳ אשר נשבע לה׳ נדר לאביר יעקב לאביר אברהם לאביר יצחק לא נאמר אלא לאביר יעקב תלה את הנודר במי שפתח בו בתחלה ׳ רבי יהושע בשם רבי אידי אמר כתיב וישמחו העם על התנדבם וגו׳ ׳ ויברך דוד את ה׳ וגו׳ ברוך אתה ה׳ אלהי ישראל אבינו אלהי אברהם אלהי יצחק לא נאמר אלא אלהי ישראל תלה הנדר במי שפתח בו תחלה : לך ה׳ הגדולה והגבורה וגו׳ ׳ כלומר כל הגדולה הזאת והגבורה שהית׳ לי והנצח שהיתה לי על כל הגוים והתפארת היה לי הוד וכבוד עליה׳ הכל הוא כמו שאמ׳ כי ממך הכל ומידך נתנו לך : כי כל בשמי׳ ובארץ לך ה׳ הממלכ׳ ׳ כלומ׳ אשר בשמים ובארץ לך ה׳ היא הממלכה שאתה מולך ומושל בכל אשר בשמים ובארץ ׳ והמתנשא לכל לראש כלומר לכל הראשי׳ והמלכי׳ אתה הוא המתנש׳ על כולם ולמ״ד לראש ר״ל לכל אשר ממונ׳ לראש ורבותינו פירשו כי כל המתנש׳ להיו׳ לראש וכל שהו׳ ראש על כל דבר איננו אלא ממך כי אפי׳ ריש גרגות׳ מן שמיא מנו ליה : ותושבים

רשי

והמלאכה גדולה ׳ ואם תאמר תקטין הבית זה אי אפשר כי לא לאדם הבירה כי אם ליי׳ אלהים הגדול והנורא אשר לא יכלכלוהי השמים ושמי השמים ואעפ״כ אל תבהל לבנות בית גדול כזה כי אני בכל כחי הכינותי לבית אלהי׳ הזהב לזהב והכסף לכסף וגו׳ לפיכך אין לך טורח גדול כל כך : אבני שהם ומלואים ׳ דוגמ׳ האפוד אבני שהם ואבני וגו׳ : אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה׳ לתת בקירות הזהב ובכלי כסף : ואבני שיש׳ לעמודי׳ ולשלחנות ולרצפה : ועוד ברצותי בבית אלהי׳ פתרון מרוב רצון שרציתי בבית אלהי : יש לי סגולה ׳ קבצתי לי קבוצת זהב וכסף כדפיר׳ לפנינו : מזוקק ׳ לבן הרבה : לטוח קירו׳ הבית ׳ ואין אדם יכול לטוח שום דבר לא בכסף ולא בזהב כי אם שיהיה מזוקק : לזהב לזהב ולכסף לכסף ולכל מלאכה׳ נתתיו ביד חרשי׳ ׳ אומנים וזהו אשר הכינותי לבית המקדש ואעפ״י שקבצתי כל זאת ומי מכם שמתנדב למלאות ידו היום ליי׳ להביא זהב וכסף וכל דבר לבנין דוגמ׳ כל נדיב לבו הביאו חח ונזם : ולמלאו׳ ׳ דוגמ׳ ומלאת יד אהרן ויד בניו ותרגומו ותקרי׳ קרבן לאהרן : ויתנדבו שרי האבו׳ וגו׳ ׳ אותם שכתו׳ למעלה על שבט ישר׳ וגו׳ וכתו׳ כן למעלה ובני ישר׳ למספרם ראשי האבות וגו׳ : ולשרי מלאכ׳ המלך ׳ וגם שרי עבודת אדמת המלך ועל שבכרמי המלך וגו׳ כדלעיל : ואדרכני׳ רבו ׳ קניס״ם בלע״ז : נתנו לאוצר בית יי׳ על יד יחיאל הגרשני ׳ שהיה נגיד על האוצרו׳ כדלעיל בני יחיאל זיתם ויואל אחיו על אוצרות בית יי׳ : כי בלב שלם ׳ בלב אחד נתנו ברצון נפשם ולא בשני לבבות שיש אדם שנותן בעל כרחו ולא בנפש חפיצ׳ או שמתביים מאחרי׳ והוא נקרא שני לבבו׳ אבל אלו ברצון נפשם נתנו כולם : וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה ׳ ושלא תאמר כהם ולא יותר מכולם לכך אמר וגם דוד המלך שמח וגו׳ יותר מכולם כי הוא הוא בעל המעשה דוגמא הרים נזלו מפני יי׳ זה סיני יותר מכולם מפני אשר ירד עליו יי׳ באש : ויברך דוד את יי׳ לעיני כל הקהל׳ שהקהיל כדאמ׳ לעיל ויקהל דוד ויברכם על התנדבם : ויאמר דוד ברוך אתה יי׳ אלהי ישראל אבינו׳ לפיכך הזכיר ישראל יותר מאברהם ויצחק לפי כי יעקב גם הוא נדר דכתיב וידר יעקב נדר : ישראל אבינו ׳ ישראל סבא וגם בב״ר מפורש כך גדרתי אני דוד ועמי כמו ישראל סבא וכל הנודר צריך להזכיר בנדרו ישראל ופן אשר נדר לאביר יעקב : מעולם ועד עולם ׳ אמר דוד גר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף ואמר ברוך יי׳ אשר הציל אתכם נכאי גדול הוא זה לכל ישראל ואני הריני מוסיף לברך את הקב״ה יותר מיתרו : לך יי׳ הגדולה ׳ כתן שבח להקב״ה שנתן לו כל כך כח לקבוץ ממון כזה לבנין בית המקדש דכתיב הוא יבנה בית וסמך ליה ליי׳ בעבור עבדך וכך לבך עשיתי את כל הגדולה וגם לשון גדולה נופל על בנין בית המקדש כדכתיב והבית לבנות ליי׳ להגדיל למעלה : לך יי׳ הגדולה ׳ אעפ״י שקבצתי כל הממון הזה לבניין בית המקדש שנקרא גדולה אתה נתת לי כל הגדולה הזאת : והגבורה ׳ שנתת לי גבורה להלח׳ עם שנאי ישר׳ ולבוז שללם לפניו לבנו׳ הבית כדלעיל אחר שנלח׳ עם כל אויביו ונצח׳ כתיב גם אותם הקדיש המלך דוד׳ וגו׳ : והתפארת ׳ כל שבחות אלו שבחו על שנתן לו הקב״ה כח לקבץ ממון לבנין בית המקדש שנקרא פאר דכתיב לפאר מקום מקדשי וגם למעלה כתיב לשם ולתפאר׳ : והנצח׳ שנתן לו הקב״ה נצחון לשלול שלל הגוים לצורך הבנין : כי כל בשמי׳ ׳ לך הוא אפי׳ על מה שעל השמי׳ אתה מושל כל שכן על מה שבארץ לפיכך אתה יכול ליתן גדולה למי שאתה רוצה : ובארץ׳ אתנחת׳ שסם מסתייר הפסוק ומוסב למעלה הימנו כדפירשתי : לך יי׳ הממלכה והמתנשא׳ לכל לראש ׳ פתרו׳ מלך בשר ודם אם נתן לעבדו את׳ שררה וממשלה במלכות אחר הסר הוא עבדו בכל מקום שהוא אבל המלכות איננו של מלך ומי שמלכות שלו אין העבד המושל שלו אבל הקב״ה שלו הוא העבד הממונה למושל וגם המלכות שלו הקונט״ריאה בלע״ז לפיכך כת׳ לך יי׳ הממלכה והמתנשא עליה דאפילו ריש גרגותא משמיא מנו ליה ׳ ועוד פירשו והמתנשא לכל לראש כשאנו סבורין ששבחנו לך כל ההודאות ואין לך עוד שבח אחר עדיין אינו כלום שהמשבח עומד לראש השבחות וכן כשסיים דוד כל תושבחותיו בתילי׳ הוא מתחיל מזמו׳ האחרון שירו ליי׳ שיר חדש כלומ׳ כל השבחות חדשים הם כאילו לא שבחנוהו מעולם ׳ כך פי׳ לי ר׳ אליעזר ב״ר מאיר ב״ר יצחק מאורליינס וכן בתנינת ירושלמי כמדומה לי : והעושר והכבוד מלפניך ׳ מידך הכבוד נופל על העושר כדכתי׳ בזו כסף בזו זהב וגו׳ וכמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה כלומ׳ כל העושר שסגלתי מאתך הוא כי אתה מושל בכל ובידך כח וגבורה וגו׳ : ועתה אלהינו מודי׳ אנחנו לך ׳ על שחלקת לנו מטובך : וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב ׳ שלחקנו עצמנו להתנדב כל נדבות הנדבה ולא משלנו אלא ממך הכל וחלקת לנו מעט :

ודברי ה׳ בקריאה וסי׳ ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים הנם כתובים דד״ה׳ ודברי רחבעם הראשונים והאחרונים דד״ה׳ ודברי שנאה סבבוני דתהלות׳ הדר כבוד הודך׳ ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דד״ה׃ סימן קדמא דספרא שמואל הראה תנינא דספרא דיאשיהו שמואל הנביא ואפ״ס ראה יי׳ והביטה׃

וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ׃ טו כִּי־גֵרִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ וְתוֹשָׁבִים כְּכָל־אֲבֹתֵינוּ כַּצֵּל יָמֵינוּ עַל־הָאָרֶץ וְאֵין מִקְוֶה׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כֹּל הֶהָמוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר הֲכִינֹנוּ לִבְנוֹת־לְךָ בַיִת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ מִיָּדְךָ הִיא וּלְךָ הַכֹּל׃ וְיָדַעְתִּי אֱלֹהַי כִּי אַתָּה בֹּחֵן לֵבָב וּמֵישָׁרִים תִּרְצֶה אֲנִי בְּיֹשֶׁר לְבָבִי הִתְנַדַּבְתִּי כָל־אֵלֶּה וְעַתָּה עַמְּךָ הַנִּמְצְאוּ־פֹה רָאִיתִי בְשִׂמְחָה לְהִתְנַדֶּב־לָךְ׃ יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ׃ וְלִשְׁלֹמֹה בְנִי תֵּן לֵבָב שָׁלֵם לִשְׁמוֹר מִצְוֺתֶיךָ עֵדְוֺתֶיךָ וְחֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת הַכֹּל וְלִבְנוֹת הַבִּירָה אֲשֶׁר־הֲכִינוֹתִי׃ כ וַיֹּאמֶר דָּוִיד לְכָל־הַקָּהָל בָּרְכוּ־נָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וַיְבָרְכוּ כָל־הַקָּהָל לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה וְלַמֶּלֶךְ׃ וַיִּזְבְּחוּ לַיהוָה זְבָחִים וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת לַיהוָה לְמָחֳרַת הַיּוֹם הַהוּא פָּרִים אֶלֶף אֵילִים אֶלֶף כְּבָשִׂים אֶלֶף וְנִסְכֵּיהֶם וּזְבָחִים לָרֹב לְכָל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ לִפְנֵי יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּשִׂמְחָה גְדוֹלָה וַיַּמְלִיכוּ שֵׁנִית לִשְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד וַיִּמְשְׁחוּ לַיהוָה לְנָגִיד וּלְצָדוֹק לְכֹהֵן׃ וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל־כִּסֵּא יְהוָה לְמֶלֶךְ תַּחַת־דָּוִיד אָבִיו וַיַּצְלַח וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וְכָל־הַשָּׂרִים וְהַגִּבֹּרִים וְגַם כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ דָּוִיד נָתְנוּ יָד תַּחַת שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ׃ כה וַיְגַדֵּל יְהוָה אֶת־שְׁלֹמֹה לְמַעְלָה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן עָלָיו הוֹד מַלְכוּת אֲשֶׁר לֹא־הָיָה עַל־כָּל־מֶלֶךְ לְפָנָיו עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וְדָוִיד בֶּן־יִשַׁי מָלַךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַםִ מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ׃ וַיָּמָת בְּשֵׂיבָה טוֹבָה שְׂבַע יָמִים עֹשֶׁר וְכָבוֹד וַיִּמְלֹךְ שְׁלֹמֹה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְדִבְרֵי דָּוִיד הַמֶּלֶךְ הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־דִּבְרֵי שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְעַל־דִּבְרֵי נָתָן הַנָּבִיא וְעַל־דִּבְרֵי גָּד הַחֹזֶה׃ ל עִם כָּל־מַלְכוּתוֹ וּגְבוּרָתוֹ וְהָעִתִּים אֲשֶׁר עָבְרוּ עָלָיו וְעַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל כָּל־מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת׃

רשי

ומידך נתנו לך · ומה שנתת לנו מידך נתנו לך מקצת · כון דנוטה במקום כון שנייה נתננו לך: כי גרים אנחנו לפניך · ואין לנו חלק ונחלה בארץ ולא אחוזה אלא לגור בה דוגמ׳ כי גרים ותושבי׳ אתם עמדי: ככל אבותינו · אדם שיש לו בנים ונחלו׳ ומכר כל הנחלו׳ ואם באים בניו לגור באותה נחלה לימים ושנים הם נקראי׳ גרים ותושבי׳ אבל אבותינו היו אורחי׳ וכן אמ׳ דוד אנו אין כן אלא גם אנו וגם אבותינו כלנו גרים ותושבי׳ בעולם דכתיב לך שמים אף לך ארץ תבל ומלואה אתה יסדתם: כצל ימינו על הארץ · מפור׳ במדרש קהלת ולא כצל האילן ולא כעוף הפורח העושה צל לימים ושנים או לשעה אחת עושה צל אלא כצל כנפי הדבורה שיש לה כנפים ואין לה צל: ואין מקוה · אין מי שיש לו תקוה שלא ימות: אשר הכינונו · דוגמ׳ אשר הביאונו: וידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב · אתה בוחן מי שיש לו שני לבבו׳ אחד לטוב ואחד לרע: ומשרי׳ תרצה · ולב טוב ויושר תרצה וכי אני יודע שביושר לבב שיסרתי לטוב לבבי ללב אחד בהתנדבתי את כל אלה ומן עמך שהתנדבו פתרו׳ בשלי אני בקי ויודע ובשל אחרים איני יודע אלא מה שראיתי שבשמחה התנדבו אני אומר: ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך · כלומר ראיתי ששמחו בהתנדבם ואיני יודע אם מרצון לבם היה כלבתי׳ וישמחו העם על התנדב׳: הנמצאו פה · הנמצאי׳ כאן הם הכתובים למעלה ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו׳ אבל עשירי ישראל כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה ועל כן רבונו של עולם נתמעטה הנדבה שאילו היו שאר כל ישראל כאן אז נתרבה הנדבה: שמרה זאת לעולם · וזכור לנו זאת הנדבה למצוה רבה ולצדקה: ליצר מחשבות לבב עמך · כי יצר שני לבבם ומחשבותם לטובה ומוסב הוא על כי אתה בוחן לבב וגו׳: והכן לבבם אליך · שני לבבם שלם להיות לב אחד אליך וכן תפרש ולשלמה בני תן לבב שלם להכין לבבו שלם עם אלהיו לשמור מצותיו וגו׳ וכן בקש שלמ׳ יהי יי׳ אלהינו עמנו עד והיה לבבם שלם: ולבנות הבירה אשר הכינותי · אפרייטטי בלע״ז ועתה לפי שהכינותי וזמנתי הכל לפניך כקל לשלמה לבנות ובלבד שתהא ידך בו: ויאמר דוד לכל הקהל · מוסב על ויקהל דוד את כל שרי וגו׳: ברכו את יי׳ אלהיכם · אלהי אבותיכם לא נאמר אלא אלהיכם דמשמע ולא אלהי אבותיכם לכך נאמר ברכו את יי׳ אלהיכם והם אמרו אלהינו ואלהי אבותינו ולכך ויברכו כל הקהל ליי׳ אלהי אבותיהם מתוך ריבוי לשון ומחמת קדושתו: למחרת היום · אותו היום של וועד זה שדבר דוד כל דבריו כי אותו היום לא היה להם פנאי כי כשהלכו מן הוועד עסקו לקנות בהמות לצורך הקרבנות עד הלילה ולמחר ויזבחו ליי׳ זבחים וגו׳: פרים אלף כבשים אלף ונסכיה׳ · דוגמ׳ אלים חמשה עתודים חמשה וגו׳ שיעור אחד לכולם: וזבחי׳ לרב · כן דרך המקרא לדבר כשמדבר בשנים ובשלשה דברים מניח הראשון עד לבסוף ומדבר מאחרון מיד וכן ויבוא לבן באהל יעקב עד ויבוא באהל רחל והלא כבר נאמר ויבא לבן באהל יעקב הוא אהל רחל אלא לא מצא הוא מוסב על האמהו׳ האחרונות ושוב מפרש הראשון ויצא מאהל לאה תחלה ויבא באהל רחל מאהל לאה הלך אל אהל רחל לפי שדברים אחרים צריך לומר על זה ורחל לקחה וגו׳ ושוב אין כופל לומר ובאהל שתי האמהות ולא מצא הכא נמי צריך לומר על הזבחים דברים אחרים ויאכלו וישתו ביום ההוא וגו׳ ואם היה אומר ויזבחו ליי׳ זבחים היה מפסיק בין הזבחים והעולות בדברים אחרים וכדי שלא להפסיק לא אמרו מיד והמתין עד בסוף ואומר וזבחים לרב ויאכלו וישתו וכן הרב׳ דוגמ׳ ויאכלו וישתו לפני יי׳ דוגמא ויקח יתרו חתן משה וגו׳: וימליכו שנית לשלמ׳ בן דוד · ככר המליכוהו פעם א׳ כדכתיב במלכים ויקח צדוק הכהן את קרן וגו׳ מפורש בהוריות מלך אין מושחין אותו ולמה משחו את שלמה דוד צוה למשחו כדי להוצי׳ מלבן של עוזרי אדוניהו להמליכו וימשחו ליי׳ לנגיד ולשון נגידו תרגום של משכו ועל שם אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם: ולצדוק לכהן · לפי שמשח אביתר את אדניהו: וישב שלמה על כסא יי׳ למלך · כאן נופל לומר מלך על כסא יי׳ שהכסא של יי׳ להמליך עליו מי שירצה · ובמדרש מפורש כסאו היה מלא כמו הלבנה בט״ו בחדש כי מאברהם עד שלמה ט״ו דורות אברהם יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמה בועז עובד ישי דוד שלמה וזהו שכתוב כסאו כשמש נגדי שאינו נחסר לעולם ואם אתה רוצה לדמותו לירח יהי כירח שיכון לעולם ומשלמה ואילך נתמעטו המלכי׳ מגדולת׳ כלבנה המתחסרת והולך עד צדקיהו ועיני צדקיהו עור: וישמעו אליו כל ישר׳ · מיד מה שאין כן בשאול כדכתיב ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה וגם דוד לא מלך תחילה כי אם בחברון ז׳ שנים: וכל השרים והגבורים · מה שאין כן באדוניה כדכתיב במלכים והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדוניהו: וגם כל בני המלך נתנו יד · מה שאין כן באדניהו שלא שמו ידם תחתיו · נתנו יד אמונ׳ תקעו כף לשלמה לעבדו בלב שלם: ויתן עליו הוד מלכות · פתרו׳ נתן עליו חן מלכות דוגמ׳ ונתת מהודך עליו שהכל אמרו הנון זה ובדניאל כתיב ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות: ודברי דוד המלך הראשונים · מה שאירעהו לדוד מתחלה עד סופו: הנה כתובים על דברי שמואל · בספר שמואל: ועל דברי גד׳ · במעשה המגפה ולכבוד המלך מגיד ומזכיר לומ׳ כל פרשת גדולתו של מלך כתוב כאן ובמקומות אחרים וכן דמרדכי על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס: והעתי׳ אשר עברו עליו · עתי צרה שעברו עליו וזהו שאמ׳ דוד בידך עתותי הצילני מיד אויבי ומרדופי: ועל ישראל · עתות שעברו על ישראל: ועל כל ממלכו׳ הארצות · שבאו עלי ישראל דוגמ׳ בשמואל וירעם יי׳ בקול גדול על פלשתים ויהמם וגו׳ וכן ביהושפט ובעת החלו ברנה ותהלה נתן יי׳ וגו׳ וכן בסנחריב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים:

רדק

ותושבים ככל אבותינו · כלומר אם אנחנו בעולם תושבים אין אנחנו תושבים אלא ככל אבותינו שהלכו להם ומתו א״כ גרים אנחנו וכמו הצל שהוא פונה במהרה כן ימינו על הארץ: ואין מקוה · ואין שום מקוה לאדם שיאריך בעולם כי קצרים הם ימינו: כל ההמון הזה · כמו הממון ר״ל ריבוי הכסף והזהב ושאר דברים וכן מהמון רשעים רבים: כי אתה בוחן לבב · כלומר אתה הוא בוחן ורוצה ביושר לבבי וידעת ביושר לבבי כי ביושר לבבי התנדבתי וכן עמך אשר נמצאו פה אתה ידעת את לבבם אבל אני ראיתי כי בשמח׳ התנדבו לך וכמדומה לי כי בלב יושר התנדבו הם ג״כ וכמו שהיום לבבם יושר כן שמרה זאת להם לעולם שיהיה יצר מחשבתם ולבבם נכון אליך · וה״א הנמצאו במקום אשר וכן ה״א ההלוכה אתו וזולתם כמו שכתבנו בספר מכלל: וימליכו שנית לשלמה וגו׳ · כי פעם אחרת המליכו דוד כשבא׳ בת שבע אליו ונתן הנבי׳ ואותו היום צוה למשחו ולהמליכו כמו שכתו׳ בספר מלכים ואז לא היו שם ישראל אלא אנשי ירושלים ואחרי כן הקהיל כל שרי ישראל מכל השבטים והמליכו לעיניהם פעם שנית: וימשחו לה׳ לנגיד · פי׳ וימשחו אותו לה׳ לנגיד וצדוק משחו להיות כ״ג · ומזה הפסוק סמכו רז״ל כי הבזה שהיו בוזזים ישראל מאויביהם מחצה למלך ומחצה לעם מקיש נגיד לצדוק מה צדוק מחצה לו ומחצה לאחיו הכהנים שנאמר והיתה לאהרן ולבניו אף נגיד מחצה לו ומחצה לעם: ויתן עליו הוד מלכות · שהיו כל העם יראים ממנו ומנשאים אותו ובהפך זה כתיב בספר דניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות:

ויאמר

ויתחזק

ויתחזק ה׳ בקריאה וסימ׳ ויתחזק ישראל וישב על המטה׳ ויתחזק דוד באלהיו׳ ויתחזק העם איש יש׳ ׳ ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דד״ה׳ ותחזק דמלך רחבעם׳ ויתחזק אביה וישא לו נשים׳ וימלך יהושפט בנו׳ ויתחזק יותם׳ וב׳ ויתחזק וסי׳ ויקם יהורם על ממלכת אביו׳ ויתחזק ויבן את החומה׳ וכל התחזק דכו׳ : במחיר ח׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י׳ : החתים ה׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סימ׳ א׳ : יוציאו ד׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן ח׳ : הנה אני ז׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ הנה אני קשרתי על אדני׳ הנה אני יי׳ אלהי

ספר שני

א א וַיִּתְחַזֵּק שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד עַל־מַלְכוּתוֹ וַיהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וַיְגַדְּלֵהוּ לְמָעְלָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לְכָל־יִשְׂרָאֵל לְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וְלַשֹּׁפְטִים וּלְכֹל נָשִׂיא לְכָל־יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי הָאָבוֹת׃ וַיֵּלְכוּ שְׁלֹמֹה וְכָל־הַקָּהָל עִמּוֹ לַבָּמָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן כִּי־שָׁם הָיָה אֹהֶל מוֹעֵד הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בַּמִּדְבָּר׃ אֲבָל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הֶעֱלָה דָוִיד מִקִּרְיַת יְעָרִים ה בַּהֵכִין לוֹ דָּוִיד כִּי נָטָה־לוֹ אֹהֶל בִּירוּשָׁלִָם׃ וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר שָׂם לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה וַיִּדְרְשֵׁהוּ שְׁלֹמֹה וְהַקָּהָל׃ וַיַּעַל שְׁלֹמֹה שָׁם עַל־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר לְאֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו עֹלוֹת אָלֶף׃

בַּלַּיְלָה הַהוּא נִרְאָה אֱלֹהִים לִשְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁאַל מָה אֶתֶּן־לָךְ׃ וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לֵאלֹהִים אַתָּה עָשִׂיתָ עִם־דָּוִיד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל וְהִמְלַכְתַּנִי תַּחְתָּיו׃ י עַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים יֵאָמֵן דְּבָרְךָ עִם דָּוִיד אָבִי כִּי אַתָּה הִמְלַכְתַּנִי עַל־עַם רַב כַּעֲפַר הָאָרֶץ׃ עַתָּה חָכְמָה וּמַדָּע תֶּן־לִי וְאֵצְאָה לִפְנֵי הָעָם־הַזֶּה וְאָבוֹאָה כִּי־מִי יִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ הַזֶּה הַגָּדוֹל׃

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר הָיְתָה זֹאת עִם־לְבָבֶךָ וְלֹא שָׁאַלְתָּ עֹשֶׁר נְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵת נֶפֶשׁ שֹׂנְאֶיךָ וְגַם־יָמִים רַבִּים לֹא שָׁאָלְתָּ וַתִּשְׁאַל־לְךָ חָכְמָה וּמַדָּע אֲשֶׁר תִּשְׁפּוֹט אֶת־עַמִּי אֲשֶׁר הִמְלַכְתִּיךָ עָלָיו׃ הַחָכְמָה וְהַמַּדָּע נָתוּן לָךְ וְעֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד אֶתֶּן־לָךְ אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כֵן לַמְּלָכִים אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ וַיָּבֹא שְׁלֹמֹה לַבָּמָה אֲשֶׁר־בְּגִבְעוֹן יְרוּשָׁלִַם מִלִּפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃

וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים וַיַּנִּיחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ טו וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב בִּירוּשָׁלִַם כָּאֲבָנִים וְאֵת הָאֲרָזִים נָתַן כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָה לָרֹב׃ וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה מִמִּצְרָיִם וּמִקְוֵא סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ מִקְוֵא יִקְחוּ בִּמְחִיר׃ וַיַּעֲלוּ וַיּוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם מֶרְכָּבָה בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְסוּס בַּחֲמִשִּׁים וּמֵאָה וְכֵן לְכָל־מַלְכֵי הַחִתִּים וּמַלְכֵי אֲרָם בְּיָדָם יוֹצִיאוּ׃ וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה וּבַיִת לְמַלְכוּתוֹ׃

ב א וַיִּסְפֹּר שְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ סַבָּל וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף אִישׁ חֹצֵב בָּהָר וּמְנַצְּחִים עֲלֵיהֶם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃

וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶל־חוּרָם מֶלֶךְ־צֹר לֵאמֹר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִם־דָּוִיד אָבִי וַתִּשְׁלַח־לוֹ אֲרָזִים לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת לָשֶׁבֶת בּוֹ׃ הִנֵּה אֲנִי בוֹנֶה־בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָי לְהַקְדִּישׁ לוֹ לְהַקְטִיר לְפָנָיו קְטֹרֶת־סַמִּים וּמַעֲרֶכֶת תָּמִיד וְעֹלוֹת לַבֹּקֶר וְלָעֶרֶב לַשַּׁבָּתוֹת וְלֶחֳדָשִׁים וּלְמוֹעֲדֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

כל בשר׳ הנה אני פותח את קברתיכם׳ הנה אני מביא בכם רוח׳ הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרי׳ ׳ הנה אני לוקח את בני ישראל׳ הנה אני בונה בית :

רדק

ויאמר שלמה לכל ישראל וכו׳ · וילכו שלמה וכל הקהל · פי׳ שאמר להם שילכו לבמה אשר בגבעון וילכו · והוא מזבח הנחשת אשר עשה משה · וכן ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה אמר לו שיקיא אותו וכן עשה · וכן ויאמר ה׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה : ויעל עליו עולות אלף · לא בפעם אחת אלא קודם שובו לירושלם : וילכו שלמה · לבמה אשר בגבעון · אין למ״ד לבמה במקום מ״ם · כמו שכתב רבי יונה כי זההפך זה כי הלמ״ד מורה הקירוב והמ״ם מורה הריחוק · ואיך יהיה זה במקו׳ זה · אלא פי׳ כך · ויבא שלמה שהלך לבמה אשר בגבעון לפני אהל מועד אשר בגבעון בא לו לירושלם וימלך על ירושלם · ורז״ל דרשוהו כך כשבא שלמה מגבעון ירושלי׳ היו פניו לבמה אשר בגבעון כמו שהיו פניו כשהלך לשם כלומר כי כשיצא משבית שהיתה שם הבמה מהלך לאחריו ופניו לבמה מפני כבוד הבמה ולמדו מזה וכן הכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל בעמדם כשהיו נפטרי׳ לא היו מחזירי׳ פניהם והולכים אלא מצדדין פניהם והולכים וכן התלמיד הנפטר מרבו : וינחם בערי הרכב · בערים שהיו שם גדולי הסוסים שהיתה ארץ מקנה : כאבנים · לא אמר על הערך אלא שהיה נמצא הזהב והכסף בירושלים לרוב כמו האבנים והוא על דרך הפלגה · ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות אר״ יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה : ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים · פי׳ א״א ז״ל בספר מלכים כי פרעה נתן לו יציאות ודרוכות במצרים מוצא בסוסים והיה מוכר אותם לסוחרים בסכה וזהו מקוא יקחו במחיר · ומקוא · לשון קבוץ · ובמלכים מקוה כתי׳ בה״א ובדברי הימים כתיב באל״ף כי אותיות אהו״י מתחלפים : מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה · מכאן למדנו שהמרכבה הוא ארבעה סוסים : בידם יוציאו · ברשותם כלומר כל המלכים שהיו מוציאים סוסים ממצרים ליד הסוחרים שהיו לוקחים המוצא מהמלך שלמה היו מוציאי׳ והיו נותנים בסוס מאה וחמשים כסף · ויספר שלמה בכל אלה גרים היו הסבלי׳ והחוצבי׳ והמנצחי׳ כמו שאמ׳ בסמוך ויספר שלמה כל האנשי׳ הגרים וכו׳ : שלשת אלפי׳ ושש מאות׳ ובמלכי׳ שלשת אלפי׳ ושלש מאות פי׳ רש״י ז״ל כי השלש מאות היו כתובי׳ על כלם כי השלשת אלפי׳ ושלש מאו׳ היו ממוני׳ על מאה וחמשי׳ אף שהיו בין סבלי׳ וחוצבי׳ אלף ומאה כמו שאומ׳ ומנצחי׳ עליהם שלשת אלפי׳ ושלש מאות והשלש מאות מן השש מאות היו על כלם : לעולם

רשי

ויתחזק שלמה וגו׳ · מפני שיי׳ אלהיו עמו : ויאמר שלמה לכל ישראל · ומי הם אותם כל ישראל הם שרי האלפים כדכתיב לעיל ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו׳ ומה אמר להם שיבאו עמו לבמה אשר בגבעון : וילכו שלמה וכל הקהל עמו וגו׳ · וכן דרך הפסוקי׳ לקצר ויאמר יי׳ לדג ויקא את יונה אמר לו להקיא ויקא וכן ויאמר יי׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה : שאל מה אתן לך · בחר ושאל כל מה שתרצה ואני אתן לך : עתה יי׳ אלהים יאמן · פראברי״טש בלע״ז : כי אתה המלכתני · כלומר כיון שהמלכתני על עם רב כזה צריך אני שיהא בי חכמה וכח לצאת לפניה׳ וללחם מלחמותיהם כענין שנאמר בשמואל ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו והואיל ועלי לשאול מה שבלבי אשאל מה שאני צריך וזה שתתן לי חכמה : ואצאה לפני העם הזה ואבואה · וגם למלך צריך שיהא לב חכם לידע לשפוט העם ואני נער ורך אפילו אלף אנשים חכמים היה קשה להם לשפוט עם גדול כזה אי איפשר בלא עסקים רבים שבאים לדון ואין לי מתון לעיין בדינם שעוד זה קובל ואינו מפסיק דבריו והנה בא אחר וצועק ומי יוכל לפסוק אלף דינין ביום אחד אם לא חכם ונבון אשר רוח אלהים בו וזה אני שואל שתתן לי חכמה ומדע לשפוט עמך זה הגדול כי זה אני צריך שתתן לי : יען אשר היתה זאת עם לבבך · שאין אדם שואל דבר זה אלא מי שיש יראת שמים בלבו כעניין שנאמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים : ואת נפש שונאיך · לנצחם : החכמה והמדע נתון לך · שאלת : עושר ונכסים וכבוד · אשר לא שאלת אתן לך : אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה · מוסב על עושר וכבוד אשר לא שאלת כי החכמה שאני נותן לך בה תלוי גם עושר גם כבוד גם אריכות ימים דכתיב אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד וזהו שכתוב במלכים ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה וגו׳ : וינחם בערי הרכב · הניח מקצת אותם פרשים ורכב בערי הרכב ועל שם שרכבי המלך שם היו קוראים אותן העיירות ערי הרכב ומקצתם הניח עמו לירושלם : כאבנים · מרוב כסף וזהב שהיה לו לא היה מקפיד על כתיכת כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות וכסאות ורבותינו אמרו כאבני עשר · ויש אומות שהיה לו אבני גזית כן עשה מן הכסף : ומוצא הסוסים אשר לשלמה · כלומר כל מוצא סוסים אשר לשלמה לא היה כי אם ממצרים : ומקוא סחרי המלך · ומקוה אסיפת הסוסים במצרים וקורין לו בלשון אשכנז שטוט״א : להקדיש לו · לצורך מה : להקטיר לפניו קטורת · שהוא דרך כבוד וגם מכפיל כי אם להקטיר לפניו : לעולם

וידע ג׳ בקריאה ותס׳ וסימ׳ וידע דעת עליון׳ וידע חוסי בו׳ וידע לפתח פתוחים׳ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים : את השמים ואת הארץ י״ג דסמי׳ וסימ׳ בראשי׳ ברא אלהים׳ זכור את יום השבת לקדשו׳ ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם העדתי בכם היום את השמי׳ ואת הארץ דסדר דברים׳ וחברו דסוף נצבי׳ ויתפלל חזקיהו דמלכי׳׳ וחברו דישעיה׳ הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם׳ ואם יסתר איש במסתרים׳ אהה אדני י״י׳ ואני מרעיש׳ אני מרעיש׳ ויאמר חורם ברוך י״י :

ה לעולם זאת על־ישראל: והבית אשר־אני בונה
גדול כי־גדול אלהינו מכל־האלהים:
ומי יעצר־כח לבנות־לו בית כי השמים ושמי
השמים לא יכלכלהו ומי אני אשר אבנה־לו בית
כי אם־להקטיר לפניו: ועתה שלח־לי איש־חכם
לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון
וכרמיל ותכלת וידע לפתח פתוחים עם־החכמים
אשר עמי ביהודה ובירושלם אשר הכין דויד אבי:
ושלח־לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון
כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון
והנה עבדי עם־עבדיך: ולהכין לי עצים
לרב כי הבית אשר־אני בונה גדול והפלא:
והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים מכות
לעבדיך כרים עשרים אלף ושערים כרים עשרים
אלף ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים עשרים
אלף: ויאמר חורם מלך־
צר בכתב וישלח אל־שלמה באהבת יהוה את־
עמו נתנך עליהם מלך: ויאמר חורם ברוך יהוה
אלהי ישראל אשר עשה את־השמים ואת־הארץ
אשר נתן לדויד המלך בן חכם יודע שכל ובינה
אשר יבנה־בית ליהוה ובית למלכותו: ועתה
שלחתי איש־חכם יודע בינה לחורם אבי: בן־אשה
מן־בנות דן ואביו איש־צרי יודע לעשות בזהב־
ובכסף בנחשת בברזל באבנים ובעצים בארגמן
בתכלת ובבוץ ובכרמיל ולפתח כל־פתוח ולחשב
כל־מחשבת אשר ינתן־לו עם־חכמיך וחכמי אדני
דויד אביך: ועתה החטים והשערים השמן והיין
אשר אמר אדני ישלח לעבדיו: ואנחנו נכרת עצים
מן־הלבנון ככל־צרכך ונביאם לך רפסדות על־ים
יפו ואתה תעלה אתם ירושלם:
ויספר שלמה כל־האנשים הגיורים
אשר בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דויד
אביו וימצאו מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים
ושש מאות: ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמנים
אלף חצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים
להעביר את־העם:

ג ויחל שלמה לבנות
את־בית־יהוה בירושלם בהר המוריה אשר
נראה לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן
ארנן היבוסי: ויחל לבנות בחדש השני
בשני בשנת ארבע למלכותו:

רשי

לעולם זאת על ישראל׳ לכך אני מבקשך לשלוח אלי בנין טוב וחזק לפי שלעולם זקוק על ישראל להקריב קרבנם בבית זה אשר אני בונה : והבית אשר אני בונה גדול׳ לפיכך צריך אני שתשלח לי מבנייך ואם תאמר תקטין את הבית כדי שלא תצטרך לאחרים איני יכול כי גדול אלהינו מכל האלהים ולכך איני יכול להקטינו ולהמעיטו : ומי יעצור כח לבנות לו בית׳ לפי שאמ׳ והבית אשר אני בונה גדול שמא יהא משמ׳ לך גדול כל סיפוקו ואין זה כי מי יעצור כח מי יוכל לחזק ולעצור כח עצמו כל כך לבנות לו בית הראוי לו ודוגמ׳ למעלה שנעצר כח להתנדב : כי השמי׳ ושמי השמי׳ לא יכלכלוהו׳ ולכך הוא אומ׳ ומי אני אשר אבנה לו בית ומה שאני בונה לו לא כלום הוא כי אם להקטיר בו לפניו : ובארגון׳ זה ארגמן : וכרמיל׳ זו תולעת שני אלע שהרי לא נזכר כאן תולעת : ויודע לפתח פתוחי׳ דוגמ׳ פתוחי חותם שיודע לחתום ולצייר באבנים כדיביר בלשון אשכ״נז : כתתי חטים מכות׳ ב״לא ואל אוף״ ויש אומרי׳ מכות כתותין להוציא חטים מן השבולת : ויין בתים׳ לשון בת מדה בלא כור ביבש : יודע בינה לחורם אבי׳ אומן חכם של אבי היה וגם שלי הוא : בן אשה׳ אלמנה היתה : מן בנות דן׳ משבט דן : ואביו איש צרי׳ יהודי היה יושב בצור דוגמא עובד אדום הגתי שהיה יושב בגת ולוי היה ובמלכים כתיב בן אשה אלמנה ממטה נפתלי ואביו איש צרי אלא אמו מדן ואביו מנפתלי ומה צריך לייחס מאיזה שבט היו אביו ואמו זהו שכתוב דבני אלהים וגם נפתולי אלהים וגו׳ אמרה רחל מעתה עקמתי פתולים ועקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שיעשה המשכן יצטרך להשתתף במלאכתו אחד מבני ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ואם שלמה בן אחותי יבנה בית המקדש צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי׳ ואביו איש צורי׳ ללמדך אף על פי שאמו אלמנה צריך אדם לתפוש אומנות אביו׳ כך שמעתי מפי רבינו שלמה בר״ לוי׳ שמכתו״ולא ב״ן אחותו של רבינו משה הדרשן : רפסודות׳ ובמלכים כתיב דוברות בלשון אשכנ׳ פלוצי״ן : על ים יפו׳ פי׳ על חוף הים כמו וירד יפו דיונה : ויספור שלמה כל האנשים הגירי׳׳ אלא כב׳ יודי״ן ומתחלה כשספר׳ דוד נקראו שם גרים ביוד אחת אבל שלמה ספרם בשעת מעשה כשבנה ולכך כתיב מלא ודוגמא והעלית את עצמותי מזה חסר אתכם בפר׳ ויחי ובשע׳ מעשה כשלקחן כתיב אתכם : ויספר אחר הספר׳ למעלה דכתי׳ ויאמר דוד לכנוס את הגרי׳ : ויעש מהם שבעים אלף וגו׳׳ מה שחזר ומזכירן ומזכיר המספר בשביל שהפסיק הענין לכך הוצרך לומר אף עתה ולא יפסוק עד שיכלה כל הבנין ואומ׳ מיד ויחל שלמה לבנות וגומר ואפילו בפסוק אחד מנהגו שיפסיק הענין ומתחיל לדברו הראשון כמו זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וגומר ולמחרתו כתיב ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו׳ וחוזר ואומר ויקחו איש מחתתו וגו׳ אלא לפי שהפסיק בכמה פסוקים הוצרך שנית להכתב וכל שכן כאן : בהר המורי׳׳ לפי אשר שם נראה הב״ה לדוד בגרן ארנן בהעצר המגפה והוא הר המוריה מקום דוד : ויחל לבנות בחדש השני׳ מפורש בתחילת ראש השנה ירושלמי ופתרון בחדש השני בשני בחדש אייר לפי שרוצה לומר בשנת ארבע למלכותו הוצרך לכפול ולומר בשני ולדוגמא והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי ודוגמא במלכים בשנה הרביעית בחדש זיו והוא החדש השני למלוך שלמה וגומ׳ מוסב על השנ׳ הרביעי׳ ואז בשנת ארבע למלכותו התחיל בשני כי כל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור ובניסן לא היה יכול מפני הפסח :

רדק

לעולם זאת על ישראל׳ פי׳ המצוה הזאת מצות הקרבנות לעולם על ישראל ואיננה על זמן לפיכך צריך אני לבנות בית טוב וחזק׳ ורז״ל דרשו אלו ת״ח שעוסקים בהלכו׳ עבודה מעלה עליהם הכתו׳ כאלו נבנה בית המקדש בימיהם : ובארגון׳ כמו בארגמן׳ ותרגום ארגמן ארגונ׳ והוא צבע אדום׳ וכרמיל הוא צבע אדום ג״כ אלא שארגמן הוא צבע אדום שקורין לאק״א׳ וכרמיל הוא תולע׳ השני והוא צבע הכרמי׳ ואלגומים׳ כמו אלגמים והוא העץ האדום הנקרא בערבי אלבק״ם׳ ובלע״ז ברזיל״י׳ וי״מ קיר״ילי : גדול והפלא׳ פי׳ גדול היה והפלא בגדולתו : מכות לעבדך׳ כמו מכולת לביתו הכתוב במלכים׳ וכתבו ר׳ יונה מן כתית ר״ל חטים טחונים׳ וא״א ז״ל פי׳ מן ככות׳ ותרגו׳ ויכשכו וכיתו נשיכה לעבדך כאלו אמר מאכל וזה היה מאכל כורתי עצים׳ ומה שזכר במלכים הוא מאכל לבית חירם שכר לעבדיו : בן אשה אלמנה מבנות דן׳ ובמלכים בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי׳ אביו היה ממטה נפתלי וקראו צרי לפי שגר בצר כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי׳ וכן זה קראו צרי לפי שגר בצר ואמו היתה ממטה דן כמו שאומר מבנות דן : יודע לעשו׳ בזהב׳ הוא אומ׳ על אביו גם כן׳ וכן במלכי׳ ואביו איש צרי חרש נחשת׳ יתכ׳ חרש נחשת עליו או על אביו׳ ורז״ל פירשו על אביו וסמכו מזה כי חייב כל אדם להתעסק באומנות אביו כי לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם אביו היה אומן וכנו לומד אומנותו : רפסדות׳ כמו דוברות׳ והם הקורות שקושרים אותם בראשיהם ומוליכי׳ אותם בנהרות ובים ולכן נקראו דוברות לשון הנהגה ותרגו׳ וינהג ודבר ונקראו ג״כ רפסדות ובלשון המשנה אסדא היה יושב בספינה או באסדא ובתלמוד הוא אסדא הוא אכסדא הוא רפסדות : הספר׳ שם על משקל איל סרד : אשר ספרם דוד׳ כמו שאמר למעלה ויאמר דוד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חוצבים והוא ג״כ ספרם אחר כן כי נוספו עליהם מעת שמלך שלמה׳ ואפשר שהגרי׳ האלה הם העם הנותר מהאמרי ומן החתי והפרזי והיבוסי כמו שאמ׳ בסמוך כי אותם העלהו שלמה למס עד היום לעשות לו מלאכתו והערים אשר בנה וקראם גרים לפי שלא היו עובדי ע״ז כי לא היו מניחין לעבוד ע״ז בימי דוד ובימי שלמה שהיתה יד ישראל תקיפה ובתנאי זה הניחום לשבת בארץ ועשה מהם דוד ושלמה חוצבים וסבלים ועושי מלאכתו : בחדש השני בשני׳ פי׳ ביום שני לשבוע׳ או הוא כפל דבר כמו על החדש העשירי בעשירי באחד לחדש׳ ורז״ל אמרו כי לפיכך אמר בשני להורות כי מניסן מונין למלכי ישראל לפיכך אמר בחודש השני בשני כי החדש שהוא שני לחדשי השנה הוא שני גם כן למלכי ישראל : ואלה

במדה ג׳ דגשי׳ בקריאה וסי׳ לא תעשו עול במשפט במדה׳ אך רחוק יהיה ביניכם וביניו׳ את בית האלהים הארך אמות׳ אג״ד׳ וסימני׳ בלשן תרגום תעבדון רחיקן אריכן: זהב ד׳ פתחי׳ בקריאה וסים׳ כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש׳ כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת׳ ויצף את הבית דסיפרא׳ ויהי כל זהב התרומה׳ וחד וזהב הארץ ההיא טוב: האחר ג׳ בקריאה וסים׳ ואמר אליה ביום האחר׳ הכרוב האחר׳ דבקה לכנף כרוב האחד:

וְאֵלֶּה הוּסַד שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים הָאֹרֶךְ אַמּוֹת בַּמִּדָּה הָרִאשׁוֹנָה אַמּוֹת שִׁשִּׁים וְרֹחַב אַמּוֹת עֶשְׂרִים׃ וְהָאוּלָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֹרֶךְ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהַגֹּבַהּ מֵאָה וְעֶשְׂרִים וַיְצַפֵּהוּ מִפְּנִימָה זָהָב טָהוֹר׃ וְאֵת הַבַּיִת הַגָּדוֹל חִפָּה עֵץ בְּרוֹשִׁים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב וַיַּעַל עָלָיו תִּמֹרִים וְשַׁרְשְׁרוֹת׃ וַיְצַף אֶת־הַבַּיִת אֶבֶן יְקָרָה לְתִפְאָרֶת וְהַזָּהָב זְהַב פַּרְוָיִם׃ וַיְחַף אֶת־הַבַּיִת הַקֹּרוֹת הַסִּפִּים וְקִירוֹתָיו וְדַלְתוֹתָיו זָהָב וּפִתַּח כְּרוּבִים עַל־הַקִּירוֹת׃ וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְרָחְבּוֹ אַמּוֹת עֶשְׂרִים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב לְכִכָּרִים שֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וּמִשְׁקָל לְמִסְמְרוֹת לִשְׁקָלִים חֲמִשִּׁים זָהָב וְהָעֲלִיּוֹת חִפָּה זָהָב׃ וַיַּעַשׂ בְּבֵית־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים כְּרוּבִים שְׁנַיִם מַעֲשֵׂה צַעֲצֻעִים וַיְצַפּוּ אֹתָם זָהָב׃ וְכַנְפֵי הַכְּרוּבִים אָרְכָּם אַמּוֹת עֶשְׂרִים כְּנַף הָאֶחָד לְאַמּוֹת חָמֵשׁ מַגַּעַת לְקִיר הַבַּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ וּכְנַף הַכְּרוּב הָאֶחָד אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לְקִיר הַבָּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ דְּבֵקָה לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים הָאֵלֶּה פֹּרְשִׂים אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהֵם עֹמְדִים עַל־רַגְלֵיהֶם וּפְנֵיהֶם לַבָּיִת׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְכַרְמִיל וּבוּץ וַיַּעַל עָלָיו כְּרוּבִים׃

רדק

ואלה הוסד שלמה לבנות בית האלהי׳ ׳ פי׳ ואלה התכונו׳ והמדות אשר הוסד שלמה לבנות בהם את בית האלהים׳ והוסד פי׳ התיעץ כמו יסד המלך : יסדת עוז ׳ נוסדו יחד ׳ והכל ענין יסוד׳ כי העצה והסוד למעשה כיסוד לבנין והעצה והסוד בבנין הבית לקח שלמה מדוד אביו כמו שאמר למעלה ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו׳ : במדה הראשונ׳ ׳ פי׳ האמות היו במדה הראשונ׳ במדה שנעשו בה המשכן וכליו כמו כן היה האמה הזאת ׳ ואמרו במסכת אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה אמות : ששים׳ הדביר היה בכללן : והאולם אשר על פני האורך על פני רחב הבית ׳ פי׳ והאולם שהיה על פני רוחב הבית היה על פני האורך עשרים אמה כי ארכו לרחב הבית כי השטח הגדול יקרא אורך והקטן רחב והנה ארך האולם לרחב הבית והגוב׳ מאה ועשרי׳ ׳ ובספר מלכי׳ לא זכר רחב האולם אך זכר גובה הבית ושלשים אמה קומתו ׳ יתכן כי האולם לבדו היה לו זה הגבוה והוא היה גבוה על כל הבית או היה כל הבית גבוה כאחד ׳ ומה שאמר במלכי׳ ושלשים אמה קומתו מקרקע הבית עד הספון ולמעלה מן הספון היו עליות גובהן תשעים אמה כמו שנאמר וגנזכיו ועליותיו וכן אמר והעליות חפה זהב ׳ והקרוב אצלי כי האולם לבדו היה לו הגובה הגדול הזה ׳ ובו היו העליות לפי יחס העליות אל האולם כמו שאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימי׳ כי אין ספור האולם בכלל הבית ולא הבית בכלל האולם לא בספר מלכים ולא בספר הזה ׳ לפיכך מה שאמר והגובה מאה ועשרי׳ על האולם לבדו אמר׳ ואין טענה בעבור שאמר והגבה ולא אמר וגבהו ידמה כי על כל הבית אמ׳ כי הנה אמר ג״כ על פני הארך ולא אמר על פני ארכו ׳ ומה שאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבני׳ האולם׳ אין בכללו ההיכל והדביר כלא בכלל ובתיו ׳ ויחס ההיכל אליו ואע״פי שההיכל היה ארוך ממנו לפי שהאולם היה הבית החיצון יחס הבתים הפנימים אליו והם ההיכל והתאי׳ אשר בקירותיו וכבר אחריה׳ בית הכפרת שהוא הדביר ששם הארון שהו׳ פנימי לכולם ׳ ומדברי רז״ל נראה ג״כ כי על ההיכל והדביר היו עליות : ואת הבי׳ הגדול חפה עץ ברושים ׳ הוא ההיכל כי היה גדול שבבתים כי היתה ארכו ארבעי׳ אמה : תמרי׳ ׳ צורת תמרי׳ : פרוים שם מקו׳ ׳ ורז״ל אמרו שהיה אדום כדם הפרי׳ : את בית קדש הקדשים ׳ הוא הדביר : מעשה צעצועים ׳ כמו צאצאים כמו שאמרו רז״ל כרוב כרביה כי פני נערים היה להם ׳ וי״מ מעשה כרכב היו עשויים הנקראת בלשון ערבי צנעא כרכו : לאמות חמש ׳ הלמ״ד כלמ״ד והשליםי לאבשלום : פורשים אמות עשרים ׳ כמו שהיה אורך הבית ׳ ואין צורך לגוף הכרובים שיהי׳ עומד בגם כי הגוף תחת הכנפי׳ והם עמדים על רגליה׳ לא כאות׳ שעשה בצלאל שהיו בשני קצות הכפורת על הארון ואלה היו עומדי׳ על רגליהם בקרקע הבית : ופניהם לבית ׳ ובאותם שעשה בצלאל כתיב ופניה׳ איש אל אחיו ׳ יתכן לפרש כי נשתנו בזה כמו שנשתנו שהיו עומדי׳ על רגליהם והיו עצי שמן מחופי׳ זהב ׳ ורז״ל תירצו שני הפסוקי׳ ואמרו שהיו מגלגלין פניהם כתלמיד הנפטר מרבו : ויעל עליו כרובים ׳ כרובים מצויירים היו בפרכת וכן אומר בפרכת המשכן תעשה אותם כרובים : אמות

רשי

הארך אמות במדה׳ ולפי שהפסיק ואמ׳ במדה הראשונה אמר עוד אמות כלומר ארך אמות הבית ששים אמה בין דביר להיכל ורחב אמות עשרי׳ : והאולם אשר על פני האורך ׳ ארך של אולם שעל פני רחב הבית עשרים שהרי ארך האולם בכל רחב הבית עשרים אמה מצפון לדרום וכל מדה יתירה קרויה ארך והפחות׳ קרויה רחב ולפי שההיכל מדתו ממזרח למערב יתיר׳ קרויה ארך ומן הצפון לדרו׳ פחות׳ קרויה רחב ובאולם שמדתו מן הצפון לדרום יתירה קרויה ארך ומדת מן המזרח למערב שהיא פחותה קרויה רחב ורחב האולם עשר כמפורש במלכים עשר באמה רחבו על פני הבית : והגבה מאה ועשרים ׳ ובמלכים כתיב ושלשי׳ אמה קומתו הא כיצד גובה הקומה ממקרקעית הבית עד קירוי עלייה ראשונה שלשים אמות ומעלייה לעלייה עד גג העליון תשעי׳ אמות ׳ כדכתיב ויתן דוד לשלמ׳ בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו מכלל שהיו שם עליות : ויצפהו מפנימ׳ זהב׳ מפני׳ ההיכל שהוא הבית הגדול חפה זהב ולא האולם וזהו שמפרש והולך היאך עשה ואת הבית הגדול חפה מבפנים כל הבית זהב טהור חפה עץ ברושים שכל הבית הדביר וההיכל צפה מתחילה עצי ברושים ואחר כך ויחפהו זהב טוב על קירות הברושים ומשום צפוי זהב שרבה לצפות הבית חפהו מתחילה בעצים כדי שיתקיים הזהב בחוזק שהיה מחזק לזהב במסמרי׳ בציורי העץ שהיה מצייר ציורין בעץ תמורים הם אילנות כמין תמרים וכרובי׳ ובמלכי׳ כתיב וקלע עליהם מקלעות כרובי׳ ותמורו׳ ופטורי ציצים כמו ויצץ ציץ ופטורי כמו פוטר אדם אשתו אכטוור״פין בלשון אשכנ׳ ׳ מפי רבינו אליעזר בר משלם ז״ל : ויחפהו זהב׳ ׳ כלומ׳ כשצייר כל הציורי׳ צפה זהב הקירות אחר הציורין ומחזקן במסמרות בכותל העץ כדי שלא ימוט מה שלא היה יכול לעשות בכותל האבן ומשום זה הטעם היה מחפה כל הבית מתחילה בעצי ברושים : ושרשרו׳ ׳ פתרונו צייר ציורין הרבה מלא כל וכשרשרא שהיה כלו׳ חלק בין ציור לציור היה מצייר ציור כעין שרשר שמדביקי׳ בו כל דבר כמו כן היה עושה כאן בין ציור לציור כדי שלא יהיה חלק בנתיי׳ ׳ ע״א ממש שרשרת של זהב עשה ודבק הצורות בהן יחד : ויצף הבית אבן יקרה׳ ׳ שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי׳ והזהב שאומר ויחפהו זהב טהור מזהב פרוים היה ׳ פרוים שם מקום ורבותינו פרשו שדומ׳ לדם פרים מרוב שבחו ואדמימותו : ויחף ׳ כמו ויצף מה צפה בבית ומפרש הקירות והספים : וקירותיו ׳ של ספי הבית שהיו של אבנים נמפור׳ קירותיו ודלתותיו זהב ובמלכי׳ כתוב עד קירות הספון ׳ ולכך קורא גג קירו׳ הספון שהגג היה כמו ספינה ועריב׳ הפוכה שכן מנהג לקרות את הקרוי עגול כעין ספינה : ויעש את בית וגו׳ ׳ כך היה לו לומר ויעש את בית קדש הקדשים עשרים על עשרים אלא לפי שאמר למעלה כך והאולם על פני רחב הבית אמות עשרים וגו׳ אמר כאן כמו כן : ויחפהו זהב טוב׳ ׳ אף בקדש הקדשים בנה תחילה קירות עץ ועליו חפה הזהב ומה שאין מזכיר כאן בקדש הקדשי׳ שום עץ ׳ זהו משום גדולתו של בית המקדש כלומ׳ כל כותלי בית הארון היו של זהב ולא היה כאן עץ וזה ככבוד לקדש הקדשים ובמלכי׳ מוכיח כן ותדע שבשביל כבוד הבית אין מזכיר שום עץ שהרי כתיב ויצף את הבית אבן יקרה ובמלכים לא כתיב אבן יקרה הא כיצד אלא לפי שהספר דברי הימים למלכי יהודה הודיעך כי שלמה כוונתו לכבוד הבית : לככרים ׳ מככרים : ומשקל למסמרות ׳ לחזק בהם הזהב בקירות העץ : לשקלי׳ ׳ למשקל שקלי׳ חמשים שקלים של זהב : מעשה צעצועים ׳ דוגמתו הצאצאים והצפיעות ותרגומו ובכיא תבנית ילדים וילדות עשה לכרובים כרביא ושל עץ היו ושוב ויצפהו זהב ובמלכים ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן וכל מה שכפנים העץ אינו רוצה להזכיר בזה הספר משום כבודו : וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים ׳ כיצד כנף האחד לאמות חמש וסוף החמש מגעת לקיר הבית לדרום והכנף האחרת מגיע לכנף הכרוב האחר שבצדו הרי עשר אמות לכרוב האחד וכן לאחר נמצא כנף כרוב אחד מגיע לצפון וכנף כרוב אחד לדרום נמצא שהיו ארוכים ככל כותל המערב שהיה כ׳ אמות וגופם אמרו רבותינו בנס היו עומדין ולפי פשוטו נראה לי שהיה גופו בולט מהם כעוף זה שפורש כנפיו מלט גופו מחוץ כנפיו וקומתן מפורש במלכי׳ קומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני : עומדים על רגליה׳ ׳ בקרקעית הבית למערב : ופניה׳ לבית׳ לפני׳ שלא היו ראשיה׳ זקופין שכר׳ שמביטין לחוץ אלא ראשם היה כפוף ומביטין לפניה׳ כדכתיב ופניה׳ איש אל אחיו וכאן אומ׳ ופניה׳ לבית אלא פונים היו ראשם זה כנגד זה וגם ראשיה׳ כפופי׳ לבית כלפי פני׳ והארון עומד היה במקום פריש׳ שני הכרובי׳ והיו כנפי הכרובי׳ מטין מן הכותל וסוככין על הכפורת ועל הארון בכנפיה׳ ולבד מכרובי׳ אלו היו הכרובי׳ שעשה משה מן הכפורת עדיין ואדוקין ומדובקי׳ על הכפורת ועומדין עליו ואל תתמה שהרי כמו כן עשה עשר שולחנות ועשר מנורו׳ לבד מאותן של משה : ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן ׳ ותלה על הדלת שהיה באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפני׳ אע״פ שהיה בו דלתות תלה עליו כדלקמן ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגו׳ : ויעל עליו כרובי׳ ׳ ציורי כרובי׳ :

שלשים

עמדים העמדים י״א חס׳ וי״ו בקריאה וסימני׳ ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ר״פ׳ וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדיו עשרים׳ ולפאת ים קלעים חמשי׳ באמה׳ והאדנים לעמדים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף׳ והמשני את העמדים דשמשון׳ ועמדים ועב על פניהם׳ ויקם את העמדים דמלכים׳ עמדים שנים וגלות דמלכים דר״פ׳ כה אמר יי׳ ארך הארך׳ ויעש שרשרות בדביר׳ כי כה אמר יי׳ צבאות אל העמדים ועל הים דירמיה: נגבה כ״ט בליש׳ וסי׳ הלוך ונסוע הנגבה׳ ולוט עמו

טו וַיַּעַשׂ לִפְנֵי הַבַּיִת עַמּוּדִים שְׁנַיִם אַמּוֹת שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ אֹרֶךְ וְהַצֶּפֶת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ׃ וַיַּעַשׂ שַׁרְשְׁרוֹת בַּדְּבִיר וַיִּתֵּן עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים וַיַּעַשׂ רִמּוֹנִים מֵאָה וַיִּתֵּן בַּשַּׁרְשְׁרוֹת׃ וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּדִים עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מֵהַשְּׂמֹאול וַיִּקְרָא שֵׁם־הַיְמָנִי יָכִין וְשֵׁם הַשְּׂמָאלִי בֹּעַז׃

ד א וַיַּעַשׂ מִזְבַּח נְחֹשֶׁת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רָחְבּוֹ וְעֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ אֶל־שְׂפָתוֹ עָגוֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָו שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ וּדְמוּת בְּקָרִים תַּחַת לוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב סוֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּיפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנַיִם טוּרִים הַבָּקָר יְצוּקִים בְּמֻצַקְתּוֹ׃ עוֹמֵד עַל־שְׁנֵים עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלוֹשָׁה פֹנִים ׀ יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה ׀ פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ ה וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשַׁנָּה מַחֲזִיק בַּתִּים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יָכִיל׃ וַיַּעַשׂ כִּיּוֹרִים עֲשָׂרָה

הנגבה׳ אחרי הפרד לוט׳ והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת׳ ועשית את הקרשים׳ וישם את המנורה באהל מועד נכח השלחן׳ ויהי הגורל למטה בני יהודה דיהושע׳ מן הלשון הפונה נגבה דיהושע׳ ויהיו הערים מקצה למטה׳ נחל קנה נגבה׳ נגבה לאפרים וצפונה למנשה׳ ועבר משם הגבול לוזה קדמ׳ דפסו׳ ותאר הגבול ונסב לפאת ים ב׳ בו׳ ודבתריה ופאת נגבה ר״פ׳ וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה׳ ועבר הגבול אל כתף בית הגלה צפונה קדמ׳ דפסו׳ עומד על שני׳ עשר בקר דמלכים׳ לארבע רוחות יהיו דד״ה׳ לעבד אדום נגבה דד״ה׳ למזרח הלוים ששה לצפונה׳ עומד על שנים עשר דד״ה׳ ואת הים נתן מכתף הימנית׳ ופאת נגב תימנה דיחזקאל׳ ולאלה תהיה תרומת הקדש דיחזקאל׳ והיה מגרש לעיר צפונה׳ ופאת נגבה חמש מאות דסוף יחזקאל׳ ראיתי את האיל מנגח׳ ועמדו רגליו ביום ההוא:

רשי

שלשים וחמש ארך׳ קומה ובמלכים ויצר את שני העמודים נחשת י״ח אמות פיר׳ רבינו שלמה זצ״ל יצקם שניהם כאחד ושוב חלקו לשנים והאמה החסרה אינו חושבה לפי שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר שם בענין ועל ראש העמודים מעשה פרח שושן וגם ר׳ יוסף פירש כן ולא נראה דמה לנו נבהה י״ח אלא כך שמעתי ולאי יצקם שניהם באחד ואחר כן חלקו לשנים ונמצא כל אחד י״ז אמה וחצי: והצפת׳ שהיא כותרת שנאמר לשם עביו חצי אמה הרי כל אחד י״ח אמות צפת הוא צפוי כמו ויצפה אותם זהב כלומר היה עשוי כמין כובע חלל ועביו חצי אמה מלמטה וכשהופכו ונתנו על העמוד נמצא העובי חצי אמה הרי י״ח אמות ובמלכים קראו כותרת לשון כתר כדכתי׳ ושתי כותרות וגו׳: ויתן בשרשרותי׳ עשה שרשרות בראש הצפת תחתיו ובתוך השרשרות קבע צורת רימוני׳ כדי לכסו׳ חלל הצפת כדכתיב לכסות את שתי גלות הכותרות ועל שם חללו קורא להם גולות כוז הטבל׳ שכתב שם הם השרשרו׳ לשון ועל שבכה יתהלך לשון ענפים כמו בסבך בקרדיו ויש אומרים קופיא ור׳ אלעזר פי׳ ענפים: על פני ההיכל׳ על פתח ההיכל בחוץ באולם כדמוכח במלכים וכותרו׳ אשר על ראש העמודים אולם ההיכל מעשה שושן: אחד מימין׳ הפתח: ואחד משמאל׳ הפתח׳ יכין ובועז יכין על שם מלכו׳ בית דוד שנמשל לירח כדכתי׳ כירח יכון עולם בועז ימים כגבור לרוץ והבי״ת בבועז כמו מ״ם בנה יכתמנו בשמואל כי מיי׳ שאלתיו: ויקרא שם הימיני יכין׳ אע״פ שירח קטן משמש שועיל לו ויהיה נכון כירח יכון ולא כלבנה המתחסרת אמ׳ שלמה אם הב״ה כינה מלכותי לשמש וירח אף אני אעשה לדבר נכון וקיים עמודי נחשת גדולים׳ ל״א חירם שהיה מבני דן עשה את העמודים וקרא את האחד יכין על שם אביו שמשון שנאמר בו וילפת שמשון את שני עמודי התוך ושלמה קרא לשני בועז על שם זקינו בועז דונמ׳ ויקרא לו לבן יגר שהדותא: עשר באמה משפתו אל שפתו׳ עשר על עשר באמצעיתו עגול סביב: וקו שלשים באמה יסוב אותו׳ כל שים בהקיפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח: וחמש באמה קומתו׳ עומקו: ודמו׳ בקרים תחת לו׳ צורת דמות בקרי׳ יצא ממנו לעמוד עליו ואדוקים בו כדאמ׳ בסוף הפסוק הבקר יצוקים במוצקתו: סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפי׳ את הים׳ אין מפורש כאן מה הדבר שסובבן אלא במלכים כתיב ופקעים מתחת לשפתו סביב וגו׳ פקעים כגון שעושין לסוסות פומ״לים עגולים משום נוי ומתחת לשפתו היו עומדים בשלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות ואי איפשר להכיל אלפים בת יכיל שהם מאה וחמשים מקוה טהרה אלא בענין זה כמו שמפור׳ בערובין והעליונות מרובעות ותחתונות עגולות אי איפשר לומר דכי כתיב עגול סביב אשפתו כתיב ומה שאמר בפקעים הללו עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגולו אי איפשר לומר עשר באמ׳ סביב: שנים טורי׳ היו הפקעי׳: יצוקי׳ במוצקתו׳ הכל יצוקים יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתו על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורין סולדור״א בלע״ז: וכל אחוריה׳ ביתה׳ אחוריהם של בקרים הללו היו פונים ביתה אל תחתיהם שכנפין פונים אחוריהם כנגד אותן שבדרום ושל מזרח כנגד שבמערב: ועביו טפחי׳ שוליו ודפנותיו אלא שאצל פיו היה דק מרוקע ומרודד: כמעשה שפת כוס׳ שעושין בו ומצוייר פרח שושן: מחזיק בתים שלשת אלפי׳ יכיל׳ אף זה מחזיק ובמלכים כתיב אלפי׳ בת יכיל גודשא תלתא שהבת ג׳ סאין של האיפ׳ נהבת תוכן אח׳ להם הרי לך ששת אלפים סאין נמצאו מאה וחמשים מקוה טהרה לארבעי׳ מאות סאין מאה מקואות נמצא גם לעשרי׳ מאות סאין הנותרים חמשים מקואו׳ ואף לבשתלוק הכלי לפי המדה ששערו חכמי׳ אמה על אמה ברום שלש אמו׳ למקו׳ תמצאו כן לשלש אמו׳ מרובעו׳ קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו מרובעו׳ מאה מקואות ולשתים אמות עגולות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו עגולות חמשי׳ מקוואות שמרובע יתר על העגול רביע: ויעש כיורי׳ עשרה׳ לבד מאותו של משה:

רדק

אמות שלשים וחמש ארך׳ על מיגות שני העמודים הוא אומר כי העמוד האחת לא היה קומתו אלא שמנה עשרה וכן השני שלשים ושש בין שניהם והאמה האחד שלא מנה שהיא חצי אמה מכל אחד נכנסת בתוך הכותרת לפי׳ לא אמר אלא שלשים וחמש ומה שמנה קומת שני העמודים כאחד לפי שבשעת יציקה יציקום כאחד והראיה שאמר ארך ידמה כי לעת היציקה הוא מונה שקומתן אחד ביציקת׳ ובספר מלכים מונה מדתן לפי העמדתן שהיו עומדין ומנה קומתן לפיכ׳ אמר מדת כל עמוד לבדו בקומה: והצפת׳ היא הכותרת שאמר בספר מלכים שהיה על ראש כל עמיד כותרת והית׳ חמש אמת כמו שאמר הנה אמות חמש׳ ובסוף מלכי׳ אומר הכותרת שלש אמות׳ אר״ל שתי אמות התחתונות של כותרת היו שוות לעמוד שלא היה בהם צורה ושלש העליונות הם עודפות לחוץ מוקפות צורה׳ פי׳ שבכים מעשה שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפות לפיכך לא מנה בסוף מלכים אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהן השבכה׳ לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרת סביב שלא דבר אלא על השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה׳ ונקרא׳ הכותרת צפת לפי שהיתה צפוי לעמוד: ויעש שרשרות בדביר ויתן על ראש העמודים׳ איננו אומר שאותן שרשרות שבדביר נתן על ראש העמודים שהרי העמודים היו באולם על פני ההיכל אלא פירושו שעשה שרשרות בדביר כמו שאמ׳ במלכים ויעבר ברתוקות זהב לפני הדביר ואמר אח״כ ויתן על ראש העמודים פי׳ ויתן שרשרות על ראש העמודים׳ ולפי שזכר שרשרות חסרו וסמך על המבין וכן דרך המקרא בכמה מקומות: ויקרא שם הימיני יכין ושם השמאל בועז׳ לפי דרך הפשט קראם כן לסימן טוב׳ יכין לשון הכנה כלומר שיכין הבית לעולם׳ ובועז לשון עז והיא מלה מורכבת כלומר שיתן בו השם העוז והקיום׳ ולפי שהעמודים בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לביתו: עשר באמה משפתו אל שפתו׳ שהיה רחבו עשר והקיפו שלשים אמה כמו שאומר קו שלשים באמה יסוב אותו סביב שכל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רחב טפח: ודמות בקרים תחת לו סביב׳ מלת לו שב אל שפתו שזכר כמו שאמר במלכי׳ מתחת לשפתו ואע״פי ששפת לשון נקבה הנה מצאנו שפה יהיה לפיו לשון זכר׳ או שבה מלת לו אל הים ואינו ר״ל מתחתיו ממש אלא בקומתו מתחת היו מצויירים דמות הבקרים׳ ובקרים שזכר הפה הן הפקעים שזכר במלכים ות״י בקעים דמות ביעין אכ״נ כנטרך לפרש כי נופס היה עגול כדמות ביצים ופניהם היה דמות פני בקרים: עשר באמה מקיפים את הים סביב׳ פי׳ רז״ל כי השלש אמות התחתונות היו מרובעות והשתים העליונות עגולות כי קומת הים חמש אמות ופי׳ עשר באמה כי הבקרים היו בשלש אמות התחתונות שהיה הים מרובע בהם ובהם היו הבקרי׳ וזהו שאמר עשר באמ׳ פי׳ עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעים אמה ועגולו מלמעלה שלשי׳ אמה: יצוקים במצקתו׳ השם מוצקת בפלם מולדת ואם זה בחולם וזה בשורק׳ ופי׳ כי כל אלה הבקרים הותכו עם הים כאחד לא שחברו בה אחר כן: עומד על שנים עשר בקר׳ גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהרי מונה לו ארבע רוחות ככל מרובע ובכל רוח היה שלש׳ בקר שהיה הים עומד עליה׳: מחזיק בתים שלשת אלפי׳ יכיל׳ ובספר מלכי׳ אלפי׳ בת יכיל׳ פי׳ רז״ל אלפי׳ בלח ושלשת אלפי׳ ביבש׳ כי כל כלי מחזיק בדבר יבש אם גודשים אותו השלים יותר מחזיק על שמחזיק בדבר לח שאין אדם יכול לגדש אותו שהגדוש הוא שליש הכלי וכן אמרו במשנה שלה תיבה ומגדל וכוורת הקטן אע״פי שיש להם שוליים אם מחזיקות ארבעי׳ סאה בלח שהם כורים ביבש טהורין׳ וכורים הם שנים סאים: חמשה

ניתן

סימן מלכים ויעש חירם את הכיורות, ד"ה ויעש חורם את הסירות ואת היעים, מלכים וגלות הכותרות אשר, ד"ה והגולת והכותרות: כל קריא' את המזלגות במ"א ואת המזלג' את הסירות ואת היעים דד"ה, מלכים בין סכות ובין צרתן, ד"ה בין סכות ובין צרדתה: ותשלם ג' בקריאה וסימ' ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה, והבנין דמלכים, ותשלם החומה בעשרים וחמשה דעזרא:

וַיִּתֵּן חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול לְרָחְצָה בָהֶם אֶת־מַעֲשֵׂה הָעוֹלָה יָדִיחוּ בָם וְהַיָּם לְרָחְצָה לַכֹּהֲנִים בּוֹ׃ וַיַּעַשׂ אֶת־מְנֹרוֹת הַזָּהָב עֶשֶׂר כְּמִשְׁפָּטָם וַיִּתֵּן בַּהֵיכָל חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול׃ וַיַּעַשׂ שֻׁלְחָנוֹת עֲשָׂרָה וַיַּנַּח בַּהֵיכָל חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול וַיַּעַשׂ מִזְרְקֵי זָהָב מֵאָה׃ וַיַּעַשׂ חֲצַר הַכֹּהֲנִים וְהָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה וּדְלָתוֹת לָעֲזָרָה וְדַלְתוֹתֵיהֶם צִפָּה נְחֹשֶׁת׃ וְאֶת־הַיָּם נָתַן מִכֶּתֶף הַיְמָנִית קֵדְמָה מִמּוּל נֶגְבָּה׃ וַיַּעַשׂ חוּרָם אֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּבֵית הָאֱלֹהִים׃ עַמּוּדִים שְׁנַיִם וְהַגֻּלּוֹת וְהַכֹּתָרוֹת עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמּוֹנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנַיִם טוּרִים רִמּוֹנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשָׂה וְאֶת־הַכִּיֹּרוֹת עָשָׂה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ אֶת־הַיָּם אֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחְתָּיו׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְלָגוֹת וְאֶת־כָּל־כְּלֵיהֶם עָשָׂה חוּרָם אָבִיו לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה נְחֹשֶׁת מָרוּק׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בַּעֲבִי הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צְרֵדָתָה׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה לָרֹב מְאֹד כִּי לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית הָאֱלֹהִים וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָנוֹת וַעֲלֵיהֶם לֶחֶם הַפָּנִים׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת וְנֵרֹתֵיהֶם לְבַעֲרָם כַּמִּשְׁפָּט לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר׃ וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרוֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב הוּא מִכְלוֹת זָהָב׃ וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וּפֶתַח הַבַּיִת דַּלְתוֹתָיו הַפְּנִימִיּוֹת לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים וְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

ה וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה

רדק

חמשה מימין וחמשה משמאל, פי' מימין כיור משה ומשמאלו, וכן במנורות חמש מימין מנורה שעשה משה וחמש משמאלה, וכן בשלחנות חמש מימין לשלחן משה וחמש משמאלה וכך פירשו רז"ל כי המנורות כלם בדרום והשלחנות כלם בצפון וכן כתנס משה במשכן המנורה בדרום והשלחן בצפון, ונחלקו רז"ל מהם אמרו כי לא היו מדליקין אלא על מנורת משה ולא היו מסדרין אלא על שלחן משה שנאמר את מנורת הזהב ואת נרותיה לבער בערב, ומהם אמרו שעל כלם היו מדליקין שנ' את המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט ועל כלם היו מסדרים שנ' ואת השולחנות ועליהם לחם הפנים, וכן נראה כי על כלם היו מדליקין ומסדרין ואעפ"י שכל אחד מהם תירץ הפסוקים לדעתו ומה שאמר על מנורת הזהב להודיע שאף בשל משה היו מדליקין אעפ"י שעשה עשר: לרחצ' בהם את מעשה העולה ידיחו בם, את מעש' העולה הוא פירוש לרחצה בהם כלומר מה היו רוחצים בהם את מעשה העולה היו מדיחים בם, או הוא חסר וי"ו השמוש ואת מעשה העולה כלומ' הכיורים היו לרחצה פי' לרחוץ בהם הכהנים ידיהם ורגליהם כמו כיור שעשה משה שאמר בו ורחצו ממנו את ידיהם ורגליהם ואת מעשה העולה ידיחו בם ג"כ: והים לרחצה לכהנים וגו', פי' הים לטבילת הכהנים שהיו טובלין מטומאתן לתוכו, ובתלמוד ירושלמי מקשה ואלו כלי הוא כלומר היאך היו טובלין לתוכו והלא כלי הוא ואין טבילה בכלים, ומתרץ א"ר יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו ממעין עיטם והיו רגלי השורים פתוחים ברימוני' כלומר מתחת הארץ והיו באים לו המים והיו נכנסי' ועולים דרך רגלי השורי' שהיו פתוחין מתחתיהם וחלולים: כמשפטם, פי' כמשפט המנור' שעשה משה עם הגביעים והכפתורים: ויעש מזרקי זהב מאה, אינו אומ' שהיו לצורך השלחנות אלא לזרוק בהם הדם על המזבח היו אלא מנאם עם השלחנו' לזכר הכלים שעשה זהב: והעזרה הגדולה, היא החצר הגדולה שהיו עומדים בה ישראל ונקראת עזרה שהיו נעזרי' בה בהתפללם שם: ואת הרמונים ארבע מאות, ולמעלה אומר ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות, המאה שזכר הם לטור האחד והיה בהם ארבעה טורים רמונים הנה הם ארבע מאות, או היו רמונים קבועים בשרשרות זולתי הרמונים הקבועים בשבכות והיו רמוני השרשרות מאה ורמוני השבכות ארבע מאות: עשה חירם אביו למלך שלמה, פי' הכלים האלה עשה חירם טובים ויפים כאביו כלומר כחירם אביו שהיה נודע ומפורסם באומנות כמו שאמר למעלה יודע בזהב ובכסף, וחסר מאביו כ"ף הדמיון וכמוהו רבים כמו לב שמח ייטיב גהה, שפי' כגהה: בעבי האדמ', פי' בעבי הקרקע יצקם לא שעש' להם כורים לצקת בהם כי לא יתכן לכלים גדולים כאלה וי"ת במעבה האדמה ברגיסתא והוא עפר אדום ועשה ממנו הכורים להתיך בהם המתכות: בין סכות ובין צרדתה, ובספר מלכים ובין צרתן, וצרתן וצרדתן קרובים הם בלשון: הוא מכלות זהב, כמו כלי זהב כלומר כל כלי המנור' הוא זהב, וי"מ מכלות זהב כמו כליל זהב, כלומר זהב מזוקק הרבה, וכן בדברי רז"ל עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת ואחת הביאה אלף ככר זהב והכניסוה אלף פעמים לכור והעמידוה על ככר זהב: להיכל זהב, פי' מצופות זהב כי הדלתו' הדלתות מעץ היו כמו שכתוב בספר מלכים אבל היו מצופות זהב: ויבא

רשי

ויתן חמש' מימין, לכיור של משה: וחמשה משמאל לרחצ' בהם, קדוש ידים ורגלי': את מעש' העולה ידיחו בם, ממימי הכיור ידיחו קרבי העולה ודוקא עולה אבל שלמי' לא שהוא נאכל לבעלים ובכל העיר הכיורים היו לקדוש טבילה: ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטם, למה נאמר במנורו' כמשפט לפי שמודיענו למה עשה עשר' מנורות והכל דרש מן התורה פרחים כפתורים גביעים משקדים נאמרו בפרשה שבעים הרי לכל עשרה מנורות שבעה נרות: כן פי' אחי אמי דודי ר' קלונימוס ב"ר יהודה ומדר"ש הוא: ושבעה נרותי', כנגד שבעה כוכבים חנכ"ל שצ"ם: ויתן בהיכל חמש מימין, למנורה של משה: וחמש משמאל, וכולם בדרום משמאל של שלחן בצפון: ויעש מזרקי זהב מאה, שזורקין בו הדם על המזבח: ויעש חצר הכהנים, עזרת הכהנים: והעזרה הגדולה, זו עזרת ישראל: מכתף הימנית קדמה ממול נגבה: ריחק אותו מן המזרח מן כנגד הפתח לדרומ' של עזרה לפי שאין כבוד נאה שיהו מטבילין כנגד פתח האולם: ויעש חירם את הסירות, סירות נחשת שעשוין לחתות הדשן לתת לתוך הסירות: והגלות והכתרו' על ראש העמודי' שתים, לשתי העמודים: והשבכות שתים, אלו השרשרות שנאמרו למעלה ותדע שכן הוא שהרי לא בכאן ולא במלכים מזכיר בפרש' זו בשום מקו' שרשרות: לכסות את שתי גולות הכתרות, לכסות חלל הכתרו' בשבכות ואותן ענפים כענפי חריות כמו שפירשתי: ואת הרמוני' ארבע מאות, למעלה הוא אומר ויעש רמונים מאה הא כיצד אלא כך יש לנו לפרש ודאי ארבע מאות רמונים עשה כאשר נאמר כאן ומה שאמר מאה הרי מאה לכל טור וטור וארבע טורי' הם כדאמר שני טורים לשבכה אחת וכן שני טורים רמונים לשבכה האחת הרי ארבע טורים והרמונים היו מחוברים בתוך השבכות המסובכים ותקועים לכסות בה היטיב את שתי גלות הכתרות: ואת המכונות עשה, ובמלכי' כתוב ויעש את המכונות עשר, מכונות הם כני הכיור ושם מפורש מלאכתם: ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגו', אעפ"י שאמרנוהו כבר למעלה בא וחזר ושנה עוד להודיענו כי נחשת היו וגם מודיענו מזלגות שלא הוזכר למעלה: מרוק, דוגמת מרקו הרמחים ומורק ושוטף במים ובמלכים כתי' ממורט כמו כי ימרט ראשו ותרגומו נחשת טב: בעבי האדמ', תרגום' ברגושת' באדליא בלע"ז: בין סכות ובין צרדתה, ובמלכים כתיב צרתן צרדתה הוא מקומו של ירבע' וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה לפי שמת מטמא באהל וגם מצורע כמו כן וכן ע"ז כמו ששנינו בפרק כל הצלמי' בסופו אלמנה שאלמן ישראל מאלהיו מן צרדתה נראה שהכר התורה ולא הרחיבה הכר דת אלהינו כן פירש לי דודי ז"ל: ואת המנורות ונרותיהם, להוציא מלבן של מפרשין נרות היו עושין מגופה של מנורה ואדוקין בה שהרי כתיב ואת המנורות ונרותיהם מה שהזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמו גביעים כפתורי' ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין בה נר' כמעשה אחר וצריך להזכיר נרותיה אבל שאר מלאכו' שהיו אדוקין בה אינו מזכיר שנקראי' על שם המנורה ומה שעשה עשר מנורות ועשר שלחנות ועשר כיורים והכרובים וכל אשר עשה מפורש בברייתא דר' פנחס בן יאיר: והפרח, פירשו רבותינו הוא כנגד אותו פרח שהוסיף משה בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה וגו' שלא נאמ' בתרומה: והמלקחי' זהב, שמגביהי' הפתילה מן הנר שים בו השמן: הוא מכלות זהב, מזוקק וצרוף פי"ן בלע"ז ובמנחו' מפורש מכל זהב שהיה לו לשלמ' מרוב הזהב שכנס במנורה לזוקקה ולקיי' מנורת זהב טהור: והמזמר', כלי זמר: והמזרקות, לזרוק בהם דם על המזבח: והכפות, לבזיכי לבונה: והמחתות, לחתות בהם תרומות הדשן ושאר הדשן להרים מעל המזבח ולקח מלא המחתה וגומר: ויבא

באחל' ו' קמצין וסימ' בלשון תרגום שרה עלת בעננא דנשיא בקימא דארונא ובאור' ויאמרו אליו איה שרה אשתך' כל הבא אל האהל וכל אשר באהל' וירא יי' באהל בעמוד ענן' תבורך מנשים יעל' ויעלו את ארון יי' ויעלו את הארון דדה: החוצה יו בקריאה וסי' ויוצא אותו החוצה' ויהי בהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך' ולרבקה אח ושמו לבן' ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי' ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה' ויהי כשמעו כי הרימותי קולי ואקרא' ויהי בהרימי קולי ואקרא' כי ישבו אחים יחדו ומת

ויבא שלמה את־קדשי דויד אביו ואת־הכסף ואת־הזהב ואת־כל־הכלים נתן באצרת בית האלהים: אז יקהיל שלמה את־זקני ישראל ואת־כל־ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל־ירושלם להעלות את־ארון ברית־יהוה מעיר דויד היא ציון: ויקהלו אל־המלך כל־איש ישראל בחג הוא החדש השבעי: ויבאו כל זקני ישראל וישאו הלוים את־הארון: ויעלו את הארון ואת־אהל מועד ואת־כל־כלי הקדש אשר באהל העלו אתם הכהנים הלוים: והמלך שלמה וכל־עדת ישראל הנועדים עליו לפני הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא־יספרו ולא ימנו מרב: ויביאו הכהנים את־ארון ברית־יהוה אל־מקומו אל־דביר הבית אל־קדש הקדשים אל־תחת כנפי הכרובים: ויהיו הכרובים פרשים כנפים על־מקום הארון ויכסו הכרבים על־הארון ועל־בדיו מלמעלה: ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן־הארון על־פני הדביר ולא יראו החוצה ויהי־שם עד היום הזה: אין בארון רק שני הלחות אשר־נתן משה בחרב אשר כרת יהוה עם־בני ישראל בצאתם ממצרים: ויהי בצאת הכהנים מן־הקדש כי כל־הכהנים הנמצאים התקדשו אין לשמור למחלקות: והלוים המשררים לכלם לאסף להימן לידתון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים ובנבלים ובכנרות עמדים מזרח למזבח ועמהם כהנים למאה ועשרים מחצררים בחצצרות: ויהי כאחד למחצצרים ולמשררים להשמיע קול־אחד להלל ולהדות ליהוה וכהרים קול בחצצרות ובמצלתים ובכלי השיר ובהלל ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו והבית מלא ענן בית יהוה: ולא־יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי־מלא כבוד־יהוה את־בית האלהים:

אחד מהם ובן אין לו' בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נושה בו' והיה כל אשר יצא מדלתי ביתי' ויהי לו שלשים בנים דאבצן' וישכימו ויהי כעלות השחר' ויאריכו הבדים דמלכים' ויקרא את נערו משרתו' ויאריכו הבדים ויראו דסיפרא' יען בצד ובכתף תהדפו:

רשי

ויבא שלמה את קדשי' וכל מה שבפסוק לפי פשוטו מה שנשאר לו מן ההקדשות שהקדיש דוד כדכתיב למעלה גם אותם הקדיש המלך דוד ליי' עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים וגו' ומה שהותיר לו נתן באוצרות בית האלהי' ומדרש אגדה יש מחכמים אומרים לפי שהיה יודע שסופו ליחרב ושלא יהיו אומרים האומות קשה ירשתיכו שלקחה נקמתה מן הבית הזה שנבנה מן הגזילות וחמסים שגזל דוד מבתי ע"ז שלהם ויש אומרים כך אמר הקב"ה רעב היה בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיות בהן עניי ישראל ולא הביא סיוע שהרי בכל ההקדשו' שדוד הקדיש כמו שכתוב למעלה לא נאמר בהן בה עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת שנאמר ומטבחת ומכון ערי הדדעזר לקח דוד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת וגומר אבל מכסף ומזהב שלא נאמר בהם שעשה שלמה מהן שום דבר מכלל שלא עשה וזהו שאין כתיב כאן שום נחשת כי אם זהב וכסף ולפי פשוטו נראה לי מה שלא אמר נחשת לפי שהנחש' בזול ואינו ראוי וכדי והגון להביא נחשת באוצרות בית ה': אז יקהל שלמה את זקני ישראל' כהנ במדת חכמה שהקהיל הזקנים ולא הבחורים יותר מדוד שהקהיל הוא אף הבחורים כדכתיב ויקהל דוד את כל ישראל ירושלם וגומר: בחג' הוא חג הסכות: ואת אהל מועד' שעשה משה גנזו שלמה בבית אצרות האלהים עם שאר כלים והקדשות לפי שלא הוצרך לו ורבותינו אמרו שנגנזו: ואת כל כלי הקדש אשר באהל' אשר נתן דוד לארון' העלו אותם הכהני' הלוים' פתרו' מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון ומפרש מי היו אותם הלוים שאמרתי לך למעלה: הכהנים הלוים' שאף הכהנים מבני לוי הם ולא לוים ממש היו וכן כתוב במלכים וישאו הכהנים את הארון וגם הכלים ואהל מועד העלו עמהם הלוים כמשפטם: ויהיו הכרובים פורשים כנפים על מקום הארון' במקום שהארון עומד שם לפיכך ויכסו הכרובי' על הארון: ועל בדיו מלמעלה' למעלה לארון כך היו עומדים הבדים ונמשכו כל כך לחוץ כלפי מזרח שהיה יכול הארון לעמוד תחת הכרובים ממש בלא עכוב הבדים ולפיכך ויכסו הכרובים על הארון וגם את הבדים כסו קצת אצל הארון ולא כולם שהיו מגיעים עד המזרח ואיך יכול לפרש שכסו הכרובים על כל הבדים וגם משום דבר זה ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר שאם לא כן אלא כאחד מדה אחת היו מושכין זה מזה והלא הבדים שעשה משה עדיין הם היו שם והם עומדי' בקדש הקדשים של אהל מועד שלא היה כי אם עשר וזה היה עשרים והיה מגיע מקיר אל קיר והכרובים של משה שכ' אף בהם פורשים וסוככים אין צריך לזוז כלל מן הבדים ממקומם שהרי הכרובים של משה עומדים היו למעלה לארון על הכפרת וכרובים שנאמר כאן אותן שעשה שלמה עומדים על רגליהם בקרקע ואף על פי כן אותן של משה עדיין היו אדוקין על הכפרת כך פירש רבי נתן ורבי' פירשו הכהנים רצו להכניס הארון עם בדיו בדביר ולא הספיקו כי הענן מלא את בית יי' ולא יכלו להביא את הכרובי' עד כותל מערבי ומשם ועל כן היו בולטין בפרוכת אך קשה לי דכתיב ויהי בצאת הכהנים ואחר כן מלא כבוד יי' את בית האלהים ורבי יוסף זצ"ל פירשו ויתארכו לא נאמר דמשמע ויתארכו הן עצמן אלא ויאריכו דמשמע אחרים מאריכין אותם ומפר' האומנין האריכו הבדים עד לעשרים והיו נוגעין שתי קצותם לכותל מזרחי ושתי קצותם לכותל מערבי ותימה יש והיאך יכלו לפרש כנפיהם ולכסות הארון שהיה עשר אמות מהן: ויהי בצאת הכהנים מן הקדש' מיד היה לו לסמוך והבית מלא ענן בית יי' אלא שמפסיק בנתים וכן במלכים ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי': כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו' לדבר זה אין לשמור למחלקות כ"ד של לוים וכ"ד של כהנים אלא כל הנמצאים התקדשו: ויהי כאחד למחצצרים' פתרו' ויהיו אחודים יחד למחצצרים כולם יחד ומה היו אחודים לדבר זה להשמיע קול אחד יחד להלל ולהודות ליי': אז

רדק

ויבא שלמה את קדשי דוד אביו' פי' הנותר כאשר נעשתה כל המלאכה: וישאו הלוים את הארון' ובספר מלכים וישאו הכהנים את הארון הכהנים נשאוהו ומה שאמר הלוים הם הכהנים כי הכהנים לוים היו' ואחז"ל בכ"ד מקומות נקראו הכהני' לוים וזה אחד מהם' והכהני' הלוים בני צדוק' ומה שאמר בסמוך הכהני' הלוים פי' הכהנים והלוים וכן כתיב במלכים בוי"ו ויעלו אותם הכהנים והלוים' והכהני' נשאו את הארון והלוי' את אוהל מועד: ויעלו את הארון ואת אהל מועד' פי' את הארון מציון ואת אוהל מועד מגבעון שהיה שם וכן כתוב במלכים אז יקהל שלמה להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון ואת אהל מועד גנזו באוצרות בית אלהים עם הקדשים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית: ויאריכו הבדים' אם אלו הבדי' הם שהיו בארון מתחלה תמה הוא היאך נראו על פני הדביר שהרי הבדים לא היו ארכן יותר מעשר אמות שהרי קדש הקדשים של אהל מועד לא היה אלא עשר' והארון היה נתון בתוכו ולא נאמר בתורה שהיו נראים הבדי' מחוץ לפרכת' והדביר היה רחבו עשרי' א"כ היאך היו נראין על פני הדביר' ואפשר שעשו לארון בדים אחרים ארוכים מהם כדי שיראו על פני הדביר וזהו שאמר ויאריכו שהוא פועל יוצא ולא אמר ויארכו' גם יתכן לפרש כי אותם הבדים היו שהיו בארון מתחלה ואפשר שהיה ארכן עשר אמות וקודם שהכניסו הארון לדביר היו הבדים נתונין בארץ בשוה שהיו עודפין אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנושאו בכתף' האריכו הבדים ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדי' על פני הדביר כדי שיהא נכנס שם כ"ג ביום הכפורים להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה' לפיכך האריכו הבדים עד פני הדביר ולא יראו החוצה חוץ לפני הדביר' וא"ת כיון שלא היה אורך הבדים אלא עשר אמות והדביר רחבו עשרים היאך נראו עדיין על פני הדביר יתכן שלא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל והכרובים פורשים כנפים על הארון ועל בדיו' שהיה פריסת הכנפי' ברוחב גם כן עשרים אמה כמו שהיה באורך או היה רוחב הכנפים כרוחב הארון ואורך הבדי' ורז"ל דרשו ויראו ראשי הבדים וכתי' ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כמין שני דדי אשה שנ' בין שדי ילין ואין אנו צריכין לדרשן שהוא אומר שהיו נראין על פני הדביר אבל חוץ לכותל הדביר לא היו נראין' ומה שאמרו עוד מקום ארון אינו מן המדה ובכם היו עומדי' לא ידעתי מה טעם שהרי הכתוב אומ' שהכרובי' פורשי כנפי' היו וכנפיה' על הארון והארון מתחת כנפי הכרובי' היו ואיפו נכנס בחשבון וא"כ מה טעם לתת גם המקום שאינו צריך והם אמרו כי הארון עשרה אמות היה לו לכל רוח זה לא מצאנו ולא יתכן לפי הפשט קים והם שאמרו ידעו מה אמרו כי דעתם רחבה מדעתנו: אין לשמור למחלקות' כי כבר נחלקו הכהנים והלוים למשמרות ועתה היו כל כך הזבחים לרוב והקהל לרוב כי כל הכהנים והלוים היו מצטרפים כולם לעבוד ולהלל: לשכן

השמימה י"א בקריאה וסי' ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה׳ ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה׳ קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן׳ ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה׳ ומן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח׳ לא בשמי' היא לאמר מי יעלה לנו השמימה׳ ויפנו אנשי העי אחריהם׳ והמשאת החלה לעלות מן העיר׳ ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה דמנות׳ כי עשה שלמה דסיפרא׳ וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירהו וישאו קולם:

ו א אז אמר שלמה יהוה אמר
לשכון בערפל: ואני בניתי בית־זבל לך ומכון
לשבתך עולמים: ויסב המלך את־פניו ויברך את
כל־קהל ישראל וכל־קהל ישראל עומד:
ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את
דויד אבי ובידיו מלא לאמר:
מן־היום אשר הוצאתי את־עמי מארץ מצרים לא־
בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות
שמי שם ולא־בחרתי באיש להיות נגיד על־עמי
ישראל: ואבחר בירושלם להיות שמי שם
ואבחר בדויד להיות על־עמי ישראל: ויהי
עם־לבב דויד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי
ישראל: ויאמר יהוה אל־דויד אבי יען אשר היה
עם־לבבך לבנות בית לשמי הטיבות כי היה עם־
לבבך: רק אתה לא תבנה הבית כי בנך היצא
מחלציך הוא־יבנה הבית לשמי: ויקם יהוה את־
דברו אשר דבר ואקום תחת דויד אבי ואשב על־
כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם
יהוה אלהי ישראל: ואשים שם את־הארון אשר־
שם ברית יהוה אשר כרת עם־בני ישראל: ויעמד
לפני מזבח יהוה נגד כל־קהל ישראל ויפרש כפיו:
כי־עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה
חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו ואמות שלוש
קומתו ויעמד עליו ויברך על־ברכיו נגד כל־קהל
ישראל ויפרש כפיו השמימה: ויאמר יהוה אלהי
ישראל אין־כמוך אלהים בשמים ובארץ שמר

הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל־לבם:
אשר שמרת לעבדך דויד אבי את אשר־דברת
לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה: ועתה
יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דויד אבי את
אשר דברת לו לאמר לא־יכרת לך איש מלפני
יושב על־כסא ישראל רק אם־ישמרו בניך את־
דרכם ללכת בתורתי כאשר הלכת לפני: ועתה
יהוה אלהי ישראל יאמן דברך אשר דברת לעבדך
לדויד: כי האמנם ישב אלהים את־האדם על־
הארץ הנה שמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף
כי־הבית הזה אשר בניתי: ופנית אל־תפלת
עבדך ואל־תחנתו יהוה אלהי לשמע אל־הרנה
ואל־התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך: להיות
עיניך פתחות אל־הבית הזה יומם ולילה אל־
המקום אשר אמרת לשום שמך שם לשמוע אל־
התפלה אשר יתפלל עבדך אל־המקום הזה:
ושמעת אל־תחנוני עבדך ועמך ישראל אשר
יתפללו אל־המקום הזה ואתה תשמע ממקום
שבתך מן־השמים ושמעת וסלחת: אם־יחטא
איש לרעהו ונשא־בו אלה להאלתו ובא אלה
לפני מזבחך בבית הזה: ואתה תשמע מן־השמים
ועשית ושפטת את־עבדיך להשיב לרשע לתת
דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו:
ואם־ינגף עמך ישראל לפני
אויב כי יחטאו־לך ושבו והודו את־שמך והתפללו
והתחננו לפניך בבית הזה: ואתה תשמע מן־ כה

רדק

לשכון בערפל, פי' אמר שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן, כמו שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעובדו, ורז"ל אמרו כי כשאמר כי בענן אראה על הכפרת רמז לאש בענן בעשן הקטרת אעפ"כ פשטיה דקרא בענן הכבוד הוא וכן היה הכבוד נראה בענן תמיד במשכן כמו שכתו' וירא כבוד ה' בענן והנה כבוד ה' נראה בענן, וכמו שאמר כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו וירד בענן: עולמים, כי שילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר שנ' בו אל המקום אשר יבחר ה' כי אם זה המקום הוא שהוא הר המוריה שעקד אברה' אבינו את יצחק בנו בו וקראו ה' יראה ואמר בהר ה' יראה כי באותו הר יראה לדורות ודוד כשראה כי נעתר שם וירד ה' אש על עולותיו אש מן השמים, ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: כי עשה שלמה כיור נחשת, מלת כי הוא טעם למה שאמר נגד כל קהל ישראל היאך היה נגד כולם והיו רואים אותו כלם כי עשה כיור נחשת ועמד עליו: כי האמנם, הה"א פתוחה, כי הוא לתימה כלומר האמת הוא שישב אלהים עם האדם על הארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך, א"כ מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה. ואעפ"י שבכל מקום הוא רצונו אל הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שלמה מלפני השם שיהא המקום הזה הנבחר מסייע בתפלה כאלו הבית הוא מלאך מליץ ותשמע תפילת כל המתפלל בבי' הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר: ונשא בו אלה, אם יחייבנו הדין שבועה מעניין משאת מאומה שהוא לשון חוב: ובא אלה, פי' ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבית הזה: ושפטת, פירוש אף על פי שאתה מאריך לו שיכירו בני אדם כי המקום הנבחר הזה סייע במהירות העונש ויראו הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם הבורא צוה כן שנאמר ומקדשי תיראו להרשיע לרשע ולהצדיק לצדיק איזה מהם שיהיה הרשע הנשבע לשקר או המשביעו בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע: כי

רשי

אז אמר שלמה, הואיל והבית מלא עשן עכשיו אני יודע שהשכינ' שרויה בו בערפל כי כן דרכו ככתוב ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהי' ודאי שרצונו להתעכב בו ובספרי פי' אז אמ' שלמה כשראה הענן אמר עתה אני רואה שהשכינ' שרוי' בבית אשר בניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמ' כי בענן אראה על הכפרת: בית זבול, מדור: לשבתך עולמי', שמשנבחר' לא שרתה שכינ' במקום אחר ולא הותרו הבמות: ויברך את כל קהל ישראל, ברכה האמורה בסוף הענין: אשר דבר בפיו, שיתן לו בן שיבנה לו בית: מלא, קיים דברו הטוב: מן היום אשר הוצאתי, שאף זה דברת אל אבי: ואבחר בירושלם, מוסב על לא בחרתי בעיר: ואבחר בדוד, מוסב על ולא בחרתי באיש: הטיבו' כי היה עם לבבך, כלומ' גם אני בוחר בבית אשר עלה בלבך לבנותו לשכן שמי שם כמו שאמר למעלה ויפרוש כפיו היה לומר כך ויפרוש כפיו השמימה ויאמר וגו' אלא שמפסיק בנתים להודיע על מה עמד וכן במלכי' ויפרוש כפיו השמים ויאמ': כי עשה שלמה, מוסב על כנגד כל ישראל, כלומר היאך היה נביה מכולם להשמיע דבריו: ויעמד עליו, ועתה יכולין לראותו כל ישראל ומשום שמפסיק הענין צריך לומר כבראשונ' נגד כל קהל ישראל וכן ויפרוש כפיו השמימ': אין כמוך אלהים, ממה שאת' שומר הברית והחסד שאתה גוזר מן השמים לתת לאוהביך אתה מכניע וגונז הברית והחסד לקיים הבטחתך בארץ: ההולכי' לפניך, כמו שהלך דוד אבי וזהו אשר שמרת לעבדך דוד בלשון אמנת הבטחה: כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ, לשון תמיה וכי איפשר שיאמין אדם שישב אלהי' על הארץ כי שמים ושמי השמי' וגו' אלא מחמת חסד שגמלת לדוד אבי במצמ' שכינתך: אף כי הבית הזה אשר בניתי, ולמה בניתיו להתפלל לפני האלהי' ולפנות הוא אל תפלתינו: לשמוע אל הרנה, זו צעקה כמו ותעבר הרנה במחנה ועל כרחך על צעקתם של כל אדם שהוא גם מפני צרתו אל יתפלל אלא בצעקתו בסתר כך חבור המקראות וסוף הענין מוכיח שאמר ואתה תשמע ממקו' שבתך למדת שלא בכאו אלא לדעת כן להוריד בו שכינה כדי שישב על הארץ לשמוע ממכון שבתך אל התפלה שיתפללו בו: להיות עיניך פתוחו', בכל עת אשר יתפללו אליך: אם יחטא איש, מקרא זה על כל ישראל המחייב חבירו שבועה אם באמת הוא משביעו והנשבע נשבע לשקר אתה תשמע השמים

ואם הדין על הנשבע שבעל הדין מזקיקו על שבועה של חנם אף המשביע קרוי רשע: ולהצדיק צדיק, שלא לענשו על השבועה שהרי באמת הוא נשבע, ותוספתא דסוטה מפרש את אשר יחטא בועל אשת איש, ונשא בו אלה ויחייב בו אלה כשם שהמי' בודקין אותה כך המים בודקין אותו, לפני מזבחך כדכתיב והעמיד הכהן את האשה, לתת דרכו בראשו כדכתי' וצבתה בטנה, ולהצדיק צדיק דכתיב ונקתה ונזרעה זרע: ואם ינגף עמך, ולא מפני שילך קדרה מלהושיע אלא דבר זה גורם כי יחטאו לך: ושבו והודו את שמך, פתרו' והתודו את עונם והאחרון מוכיח והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם: והשיבותם

י׳ פסו׳ כל כל ומלה חדא בינייהון וסי׳ נמסר בשפטים ריש סימן ד׳ ובנחמיה סימן י׳ וע״ש בנחמיה מ״ה דקה״נא׃ ידעו ל״ב בקריאה וסי׳ למען ידעו דורתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל׳ ויאמר ירבעם לאשתו׳ קומי נא והשתנית׳ יוצרי פסל כלם תהו׳ למען ידעו ממזרח שמש את׳ לא ילמדו עוד איש את רעהו׳ ואטמא אתם במתנות׳ בהעביר כל׳ באו ימי הפקדה באו ימי השלום׳ כל תפלה כל תחנה דסיפרא׳ ואתה תשמע מן השמים בתרא דסיפרא׳ שיתה י״י מורה להם׳ למען ידעו דור אחרון׳ ואמרו צריא

השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל והשיבותם אל האדמה אשר נתתה להם ולאבתיהם׃ בהעצר השמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך מחטאתם ישובון כי תענם׃ ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם אל הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה׃ רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון וירקון ארבה וחסיל כי יהיה כי יצר לו איביו בארץ שעריו כל נגע וכל מחלה׃ כל תפלה כל תחנה אשר יהיה לכל האדם ולכל עמך ישראל אשר ידעו איש נגעו ומכאבו ופרש כפיו אל הבית הזה׃ ואתה תשמע מן השמים מכון שבתך וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה לבדך ידעת את לבב בני האדם׃ למען ייראוך ללכת בדרכיך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה אשר נתתה לאבתינו׃ וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה ובאו והתפללו אל הבית הזה׃ ואתה תשמע מן השמים ממכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל עמי הארץ את שמך וליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי׃ כי יצא

עמך למלחמה על איביו בדרך אשר תשלחם והתפללו אליך דרך העיר הזאת אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך׃ ושמעת מן השמים את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם׃ כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום שוביהם אל ארץ רחוקה או קרובה׃ והשיבו אל לבבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שבים לאמר חטאנו העוינו ורשענו׃ ושבו אליך בכל לבם ובכל נפשם בארץ שבים אשר שבו אתם והתפללו דרך ארצם אשר נתתה לאבותם והעיר אשר בחרת ולבית אשר בניתי לשמך׃ ושמעת מן השמים ממכון שבתך את תפלתם ואת תחנתיהם ועשית משפטם וסלחת לעמך אשר חטאו לך׃ עתה אלהי יהיו נא עיניך פתחות ואזניך קשבות לתפלת המקום הזה׃ ועתה קומה יהוה אלהים לנוחך אתה וארון עזך כהניך יהוה אלהים ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב׃ יהוה אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך׃

ז וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העלה והזבחים וכבוד יהוה מלא את הבית׃ ולא יכלו הכהנים לבוא אל בית יהוה כי מלא כבוד יהוה את בית יהוה׃ וכל בני ישראל ראים ברדת האש וכבוד יהוה על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו׃ והמלך וכל העם זבחים זבח

לא ידעו׃ עתה כ״ה ר״פ בקריאה וסימ׳ עתה ידעתי כי גדול י״י מכל האלהים׳ עתה שמע בקלי איעצך ויהי׳ עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד׳ עתה לך והכית את עמלק׳ עתה רוץ נא לקראתה ואמר לה׳ עתה המבלעדי י״י דמלכים׳ עתה הנה בשתת לך דמלכים׳ עתה בוא כתבה על לוח׳ עתה אקום יאמר י״י׳ עתה נבראו ולא מאז׳ עתה הקץ עליך וכליתי׳ עתה ירחקו את זנותם׳ עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך דיחזקאל׳ עתה יחרדו האיין׳ עתה תתגודדי בת גדוד׳ עתה למה תריעי ריע׳ עתה תנו לבבכם

רש״י

והשיבותם׳ והשב אותם אל האדמה כי כשנופלים ונגפים לפני אויביה׳ תופשין מהם שיבולים ומכיאים אותם בשביה אל ארץ אחרת׃ בהעצר השמי׳ כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר׃ כי תורם אל הדרך׳ כמו שעשית כשהיה רעב בימי דוד ג׳ שנים והורית ואמרת להם על שאול ועל בית הדמים כמו כן תורם אי זה חטא גורם להם על מה נעצרו השמים׃ כל נגע׳ פתרון הרי זכרתי לך דבר שדפון וירקון כניפה אף בעיר׳ בשמי׳ ומה עוד להרבו׳ אלא כל נגע וכל מחלה כי יהיה והתפלל ופרש כפיו אל הבית הזה׳ וזה שאמר כל תפלה כל תחנה שיתפלל ויתחנן על זאת מכל אחת הדברים האלה אשר ידעו איש נגעו כלומר אם יתפלל על נגעו ועל מכאובו להסירו ממנו׃ וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו וגו׳׳ לרשע כרשעו ולצדיק כצדקתו שאם לא ישלם לרשע כפי רוע מעלליו יטיח דברים כלפי מעלה ויאמר אין אלהים או יודע לבבו ויהיה חילול השם כמו כן תעשה לצדיק כצדקתו שתעשה לו כשיתפלל לפניך׃ למען ייראוך׳ וישוב הרשע מדרכו ולכך אני מתפלל לתת לו לאיש כדרכיו׃ ועשי׳ ככל אשר יקרא אליך הנכרי׳ ביותר׳ אני מתפלל לתת לו כדרכיו אבל בני ככל אשר יקרא לך לפי שישראל מכירין בהקב״ה ויודעין שהיכולת בידו לעשות ואם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו בחטאיו ומפשפש במעשיו אבל הנכרי קורא תגר ויאמר שמעתי שמעו בכל העולם ונתיגעתי בדרכים הרבה עד שבאתי והתפללתי במקום הזה ולא מצאתי בו ממש כשאר אלהות לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי׃ דרך העיר׳ פניהם לצד ירושלם׃ ועשית משפטם׳ נקמתם באויביהם ע״א צרכיהם דנמא לעשות משפט עבדו׃ אשר בניתי לשמך׳ פתרון הבית הזה אשר בניתי כדי לגדל שמך כי אז כשתקבל תפלתם אז יתפללו לך בבית הזה או בכל מקום שהם ויפנו לביתך זה׃ ושמעת תפלתם׳ ועל זה יתגדל שמך בעולם׃ ועתה קומה י״י׳ שלא להטלטל כאשר עד עתה משילה לנוב ומנוב לגבעון׃ אתה וארון עזך׳ שלא יטלטל עוד מעתה׃ עוזך׳ על שם כן קרוי עוזך על שעשה נפלאות ועזוזות בפלשתים וכן כתוב בהודו ליי׳ דרשו יי׳ ועזו ועוד אמרו רבותינו במסכת ע״ז וישרנה הפרות מה שירה אמרו הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו׃ ילבשו תשועה׳ מחמת שלא יטלטלו ממקו׳ למקו׳ כמו והיה צדק אזור מתניו׃ וחסידיך ישמחו בטוב׳ ברוב טובות ומעשרות הנתן ללוים בשכר שמשמרין את הארון ומשוררין לפניו׃ אל תשב פני משיחך׳ מלעשות טובה עמדי ואם לא למעני עשה למענך׃ והכהנים

רד״ק

כי תורם אל הדרך הטובה׳ כלומר שתודיעם על איזה עון נעצרו השמים ותורם הדרך הטובה ונתת המטר׃ כל נגע וכל מחלה׳ פי׳ אעפי שזכרתי מדרכי עמך ישראל בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם כל תפלה וכל תחנה שיתפללו על אשר יהיה לכל האדם׳ ולכל עמך ישראל כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש לאיש לפי נגעו ומכאובו שיתפלל אתה תשמע׃ למען ייראוך׳ כשיראו שתפלה להם בשובם אליך ויתפללם אליך בבית הזה ידעו כי בעונם עון בא להם הנגע והמחלה ולא שהוא מקרה ובעבור זה ייראוך׳ וכן טעם כי עמך הסליחה למען תיורא׃ קומה ה׳ אלהים לנוחך׳ כלומר שיהיה זה בית מנוחך ונוח ארון עוזך לעולם וכהניך ילבשו תשועה שתרצה קרבנות׳ ותושיעם וכן חסידיך היושבים בביתיך להתפלל ולדעת דרכיך׳ או פי׳ וחסידיך הלוים שהיו משוררים במקדש׃ אל תשב פני משיחך׳ מכל מה שהתפללתי לך שתהיה תפלתי מקובלת לפניך׃ על הרצפה׳ על קרקע הבית וקראו רצפה לפי שהיה רצוף באבני שיש׳ ואמר כריעתם אפים על הרצפה לפי שכריעת שלמה היתה על הכיור במקום שהיה עומד׳ והנה נ״כ כרעו אפים על הרצפה במקום שהיו שם׃ בהלל

ונפשיכם דד"ה · ועתה עיני יהיו פתוחות · עתה אלהי יהיו נא עיניך · עתה יי' אלהים יאמן דברך · עתה חכמה ומדע תן לי · עתה אל תקשו לבבכם · עתה בני יהי אלהים עמך ·
עתה עם לבבי לכרות ברית · עתה ידעתי כי הושיע יי' את משיחו : הקדשתי ו' בקריאה וסי' כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום · וחברו כי לי כל בכור ביום הכתי
כל בכור · הקדשתי את הכסף דמיכ' · את הבית הזה · וחברו ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דסיפר · וחד בחרתי והקדשתי דסיפר ;

ח לִפְנֵי יְהוָה : וַיִּזְבַּח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אֶת־זֶבַח הַבָּקָר עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְצֹאן מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וַיַּחְנְכוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם : וְהַכֹּהֲנִים עַל־מִשְׁמְרוֹתָם עֹמְדִים וְהַלְוִיִּם בִּכְלֵי־שִׁיר יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִיד הַמֶּלֶךְ לְהֹדוֹת לַיהוָה כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ בְּהַלֵּל דָּוִיד בְּיָדָם וְהַכֹּהֲנִים מַחְצְרִים נֶגְדָּם וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹמְדִים : וַיְקַדֵּשׁ שְׁלֹמֹה אֶת־תּוֹךְ הֶחָצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵית־יְהוָה כִּי־עָשָׂה שָׁם הָעֹלוֹת וְאֵת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים כִּי־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לֹא יָכוֹל לְהָכִיל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַחֲלָבִים :
וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת־הֶחָג בָּעֵת הַהִיא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מְאֹד מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל מִצְרָיִם : וַיַּעֲשׂוּ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת כִּי ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים וְהֶחָג שִׁבְעַת יָמִים :
י וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת־הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ :
וַיְכַל שְׁלֹמֹה אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־הַבָּא עַל־לֵב שְׁלֹמֹה לַעֲשׂוֹת בְּבֵית־יְהוָה וּבְבֵיתוֹ הִצְלִיחַ : וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ וּבָחַרְתִּי בַּמָּקוֹם הַזֶּה לִי לְבֵית זָבַח : הֵן אֶעְצֹר הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהֵן־אֲצַוֶּה עַל־חָגָב לֶאֱכוֹל הָאָרֶץ וְאִם־אֲשַׁלַּח דֶּבֶר בְּעַמִּי : וְיִכָּנְעוּ עַמִּי אֲשֶׁר נִקְרָא־שְׁמִי עֲלֵיהֶם וְיִתְפַּלְלוּ וִיבַקְשׁוּ פָנַי וְיָשֻׁבוּ מִדַּרְכֵיהֶם הָרָעִים וַאֲנִי אֶשְׁמַע מִן־הַשָּׁמַיִם וְאֶסְלַח לְחַטָּאתָם וְאֶרְפָּא אֶת־אַרְצָם :
טו עַתָּה עֵינַי יִהְיוּ פְתֻחוֹת וְאָזְנַי קַשֻּׁבוֹת לִתְפִלַּת הַמָּקוֹם הַזֶּה : וְעַתָּה בָּחַרְתִּי וְהִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה לִהְיוֹת־שְׁמִי שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים : וְאַתָּה אִם־תֵּלֵךְ לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ וְחֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמוֹר : וַהֲקִימוֹתִי אֵת כִּסֵּא מַלְכוּתֶךָ כַּאֲשֶׁר כָּרַתִּי לְדָוִיד אָבִיךָ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל : וְאִם־תְּשׁוּבוּן אַתֶּם וַעֲזַבְתֶּם חֻקּוֹתַי וּמִצְוֺתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם :
כ וּנְתַשְׁתִּים מֵעַל אַדְמָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם וְאֶת־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי לִשְׁמִי אַשְׁלִיךְ מֵעַל פָּנָי וְאֶתְּנֶנּוּ לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל־הָעַמִּים : וְהַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר הָיָה עֶלְיוֹן לְכָל־עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְאָמַר בַּמֶּה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה : וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּחֲזִיקוּ בֵּאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וַיַּעַבְדוּם עַל־כֵּן הֵבִיא עֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת :
ח א וַיְהִי מִקֵּץ ׀ עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּיתוֹ : וְהֶעָרִים אֲשֶׁר נָתַן חוּרָם לִשְׁלֹמֹה בָּנָה שְׁלֹמֹה אֹתָם וַיּוֹשֶׁב שָׁם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : וַיֵּלֶךְ שְׁלֹמֹה חֲמָת צוֹבָה וַיֶּחֱזַק עָלֶיהָ : וַיִּבֶן אֶת־תַּדְמֹר בַּמִּדְבָּר וְאֵת כָּל־עָרֵי הַמִּסְכְּנוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בַּחֲמָת :
ה וַיִּבֶן אֶת־בֵּית חוֹרוֹן

רדק

בהלל דוד בידם · כלי שיר שעשה דוד להלל · או פי' בהלל דוד שהיו אומ' המזמורים שעשה דוד ופי' בידם כי על פי כינון הכלי' היו נאמרי' : ויקדש שלמה את תוך החצר · נחלקו ר"ל בדבר זה יש אומ' כי רצפת העזר' קדש לעשות בו העולות כמו על המזבח לצורך שעה לרוב העולו' · וי"א כי בנה שם מזבח אחר לצורך שעה : כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים · ארז"ל שאכלו ביום הכפורים כי שבעת ימים קודם חג הסכות יום הכפורים בכללם · והחנכה היתה שמחה בזבחי שלמים במאכל ובמשתה ולא נחשב להם לעון שיצאת בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי עולם הבא : וביום עשרים ושלש' לחדש השביעי שלח את העם · ובספר מלכים אומ' ביום השמיני שלח את העם והוא עשרים ושנים לחודש · פי' ר"ל כי ביום השביעי נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג ולמחר שהוא כ"ב לחדש שנסעו חזרו ונטלו רשות ממנו : ואם תשובון אתם · פי' אתם ישראל : אשר היה עליון לאל עובר · פי' שהי' עליון ונפלא בעיני כל עובר כשרבנו ישם וישרוק העובר עליו : והערים אשר נתן חירם לשלמה · ובספר מלכי' אומר כי שלמה נתן לחירם עשרי' עיר בארץ הגליל ואינו אומר שנתן לשלמה אלא עצי ארזים ועצי ברושי' וזהב · יתכן לפרש כי נתן חירם לשלמה ערים בארצו · והושיב שם בני ישראל כדי להתחזק בהם ושלמה גם כן נתן לחירם ערים בגליל וזה היה לחזק הברי' ביניהם ונזכר במלכים מה שנתן שלמה לחירם ונזכר בזה הספר מה שנתן חירם לשלמה : ויחזק עליה · עד שכבש אותה : ואלה

רשי

והכהני' על משמרותם · כאשר חלקן דוד לכ"ד משמרו' לשרת כל משמרה ומשמרה שבוע שלו והלוים כמו כן על כ"ד משמרות שלהם להודות בכלי שיר שהיו אומרי' הודו ליי' כי לעולם חסדו : בהלל דוד · הכלי שיר שהיו אומרין בו הלל של דוד וההודיות בידם של לוים : והכהנים מחצצרי' נגדם · שעליה' לסודר כחצצרו שנא' ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו' : ויקדש שלמה את תוך החצר · רבותינו חולקין בדבר זה ר' יהודה אומר קדש את רצפת העזרה בקדושת המזבח להקטיר על הרצפה כי מזבח הנחשת קטן מהכיל שרבו קרבנות להביא אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על מזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ומניין עולות תמצא שזה של אבנים גדול משל משה שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מקו' מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה שלש מאות ושבעי' ושש כשל משה אם כן מה הוא קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה : לא יכול להכיל · בשל משה הוא אומר כאדם האומ' ננס פלוני ופלוני ופסול לעבודה : מלבוא חמת · שהיא בצפון של ארץ ישראל : עד נחל מצרי' · שהיא כנגדו' כמפרש באלה מסעי : וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם · שהוא ט' לחנוכת הבית ובמלכי' כתיב וביום השמיני שהוא כ"ב לחדש פתרון ביום ח' נתן להם רשות לילך לאחר החג ולמחר כשיצא החג אז הלכו כולם יחד · ע"א ביום ח' נתן להם רשות ושלא אותם היושבים בתוך תחום שבת וכל מי שירצה ליסע ולילך באותו היום באותו התחום ולמחר שלח כל העם כולו ובבראשית רבה מפרש כנוטלו רשות ממנו והמתינו עוד שם יום אחד וחזרו ונטלו רשות עוד למחר פעם שנייה לכך נאמר ביום כ"ג בחדש : שמחי' וטובי לב וגו' לדוד ולשלמה · כי מיה שדבר בפיו בנך שלמה הוא יבנה בית לשמי מלא בידו שנתן לו בן יושב על כסאו שבנה הבית לשם יי' ובב"ר מפרש אמר רבי לוי כתיב כי חנכת וגו' שמחים מושב על אשר אמר יי' לדוד שקיי' מה שנדר לשלמה שנחר בו מכל אחיו כי חכם הוא : ולישראל עמו · כדכתיב במלכים לא נפל דבר אחד וגו' : ע"א ולישראל עמו שהיה להם מושל שהיו יושבין בבטחון ובהשקט כדכתיב וישב יהודה וישראל וגו' : וירא יי' אל שלמה בלילה · בחזיון לילה : שמעתי את תפלתך · בלשון שאמר שלמה ושמעת השיב הב"ה שמעתי תפלתך הוא התפלל בהעצר השמים השיב הב"ה הן אעצור הוא התפלל רעב וארבה והב"ה השיבו והן אצוה על חגב הוא התפלל על דבר והב"ה השיבו ואם אשלח דבר בעמי : ויכנעו עמי במה שיתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים הרי ג' כנגד ג' הן אעצור והן אצוה ואם אשלח כנגד ג' תפלות ואני אשמע ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם : והיו עיני ולבי · תרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדת תמן כל יומיא והיו עיני שם אם לבי ואפבי שם : אשליך מעל פני · כתנאי שביני וביניכם ואם לא תשמעו לי מה נאמר והשימותי את מקדשיכם : ואתננו למשל ולשנינ' · כעניין שמ שלי' משל על מי שאירע לו דבר כנע' ולשנינה כמו ושננתם לבניך ותתבונן לשון סיפור דעות וכן תרגו' ויספר ואישתעי ולשועי : לכל עובר עליו ישם · כלומ' יחרב הבית ואז כל עובר עליו ישם כמו על יומו נשמו אחרוני' : במה עשה יי' · כמו על מה עשה יי' · וכן כתי' במלכי' : ויהי מקץ עשרי' שנה · פתרו' מקץ עשרי' שנה שנגמר כל הבני' של בית יי' שבע שנים ואת ביתו י"ג שנים ככתו' במלכי' : ויבן את תדמור במדבר · במלכי' כתי' את תמר ותדמור קרינן וזה ששינו כיבמו' אין מקבלי' גרים מן התרמודי' ובב"ר בפרשת עקיד' מפר' שעזרו לשונאיהם של ישראל ולפי שהמירו עצמ' ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכת' במלכים תמר לשון תמורה שהיה להם לעשו' לישראל חסד שעשה עמה' שלמה שבנה להם כרך תדמור ומפנ' שלמ' לא נכת' כאן תמר אלא תדמו' כלו' עיר השוב' הכל לכבוד שלמ' אחר כבוד שלמ' לו' כאן הוא בנה כרך שמרד בו נקלקלו בו ועל כן כת' תדמור ולא תמר עדי

ואת עריו׳ בקריאה וסים׳ ואת כלי המסכנות דמלכים ב׳ בפסוק׳ ואת בעלת דד״ה בתרא דפסוק׳ ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים׳ ואת ערי יהודה אתן׳ הנני מצוה נאם יי׳ לא תרחם את ירושלם: ואת בת ה׳ דסמי׳ בקריאה וסים׳ ואת בת היענה ואת התחמס דתורת כהני׳ וזכרו דמשנה תורה׳ את בת בנה ואת בת בתה לא תקח׳ והמלך שלמה אהב נשים נכריות׳ העלה שלמה מעיר דוד דסיפרא: דויד איש האלהים ג׳ וסים׳ נמסר בנחמיה סימן יב: ולא סרו ב׳ וסי׳ וישרנה הפרות׳ מצות המלך:

העליון ואת־בית חורון התחתון ערי מצור חומות דלתים ובריח: ו ואת־בעלת ואת כל־ערי המסכנות אשר־היו לשלמה ואת כל־ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת ׀ כל־חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו: ז כל־העם הנותר מן־החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אשר לא מישראל המה: ח מן־בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא־כלום בני ישראל ויעלם שלמה למס עד היום הזה: ט ומן־בני ישראל אשר לא־נתן שלמה לעבדים למלאכתו כי־המה אנשי מלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ופרשיו: י ואלה שרי הנציבים אשר־למלך שלמה חמשים ומאתים הרדים בעם: יא ואת־בת־פרעה העלה שלמה מעיר דויד לבית אשר בנה־לה כי אמר לא־תשב אשה לי בבית דויד מלך־ישראל כי־קדש המה אשר־באה אליהם ארון יהוה:

יב אז העלה שלמה עלות ליהוה על מזבח יהוה אשר בנה לפני האולם: יג ובדבר־יום ביום להעלות כמצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלוש פעמים בשנה בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות: יד ויעמד כמשפט דויד־אביו את־מחלקות הכהנים על־עבדתם והלוים על־משמרותם להלל ולשרת נגד הכהנים לדבר־יום ביומו והשוערים במחלקותם לשער ושער כי כן מצות דויד איש־האלהים: טו ולא סרו מצות המלך על־הכהנים והלוים לכל־דבר ולאצרות: טז ותכן כל־מלאכת שלמה עד־היום מוסד בית־יהוה ועד־כלתו שלם בית יהוה: יז אז הלך שלמה לעציון־גבר ואל־אילות על־שפת הים בארץ אדום: יח וישלח־לו חורם ביד־עבדיו אניות ועבדים יודעי ים ויבאו עם־עבדי שלמה אופירה ויקחו משם ארבע־מאות וחמשים ככר זהב ויביאו אל־המלך שלמה:

ט

א ומלכת־שבא שמעה את־שמע שלמה ותבוא לנסות את־שלמה בחידות בירושלם בחיל כבד מאד וגמלים נשאים בשמים וזהב לרב ואבן יקרה ותבוא אל־שלמה ותדבר עמו את כל־אשר היה עם־לבבה: ב ויגד־לה שלמה את־כל־דבריה ולא־נעלם דבר משלמה אשר לא הגיד לה: ג ותרא מלכת־שבא את חכמת שלמה והבית אשר בנה: ד ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ומלבושיהם ועליתו אשר יעלה בית יהוה ולא־היה עוד בה רוח: ה ותאמר אל־המלך אמת הדבר אשר שמעתי בארצי על־דבריך ועל־חכמתך: ו ולא־האמנתי לדבריהם עד אשר־באתי ותראינה עיני והנה לא הגד־לי חצי מרבית חכמתך יספת על־השמועה אשר שמעתי: ז אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד ושמעים את־חכמתך: ח יהי יהוה אלהיך ברוך אשר ׀ חפץ בך

אופירה ג׳ וסים׳ ויבאו אופירה דמלכים׳ יהושפט עשה אניות׳ וישלח לו חירם ביד עבדיו: מאכל ד׳ פתחין בקריאה וסים׳ ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה׳ ומאכל שלחנו דסיפרא׳ וחברו דמלכים׳ ונפשו מאכל תאוה׳ וסים׳ בלשון ארמי סלא בנפשיה פתורא דחכרידה:

רשי

ערי מצור׳ לפי שהיו עומדים על התחום הוצרכו חזוק כל כך: למלאכתו׳ למלאכת בנייני למה כי הגרים למלאכתו ולא ישראל לפי כי ישראל המה אנשי חיל ואנשי מלחמה ושרי רכבו ופרשיו: חמשים ומאתים׳ ובמלכים חמשים וחמש מאות אלא זה וזה אחד הוא שמחסר לפה ג׳ מאות ופכה ומנה אותם פוב שהרי פס כתוב למעלה לכד משרי הנצבים וגו׳ שלשת אלפים ושלש מאות הרודים וכאן כתיב לעיל שלשת אפים ושש מאות נמצא מה שחסר בפסוק אחד הוסיף בפסוק אחר ומחלקם בשביל שהשלש מאות היתרים גרים היו והיו ממונים על אותן ג׳ אלפים וג׳ מאות הרודים על ע׳ אלף נושא סבל ופ׳ אלף חוצב בהר ואלו חמשים ומאתים הנאמר כאן ישראלי׳ היו ממונים אל אותם ג׳ מאות גרים: העלה שלמה מעיר דוד׳ היא ציון שהושיבה בעיר דוד כשלקחה והיתה לפם עד כלותו לבנותו את ביתו: כי קדש המה׳ וכל העיר: אשר כל הבתים באה אליהם׳ לפי שבאה אליהם ארון יי׳׳ באה לשון נקבה לונמ׳ וארון ברית יי׳ נלקחה: על מזבח יי׳׳ זה מזבח הנחשת שבנה שלמה ויש מפרשים מזבח הנחשת שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שבנה משה ותימה בדבר שהרי כתיב ואת עולת כל העם וכל דם העולה וגו׳ יהיה לבקר כלומר מזבח הנחשת שהיה שם קודם לכן יהיה לי לבקר מכלל שהמזבח היה של נחשת: עד היום מוסד בית׳ מיום הנסדו עד כלותו: לנסות את שלמה׳ אם אמת מה ששמעה מחכמתו ובאה לנסותו: בחידות׳ כמו אחודה נא לכם חידה דשמשון: ולא נעלם דבר׳ כיון שראתה שהגיד לה הכל לא נעלם דבר ממה ששאלה אשר הגיד לה אז הודתה על השמועה כי אמת שמעה ובתרגום מגילת אסתר יש כתובי׳ קצת מן החידות אשר שאלתו: ומאכל שלחנו׳ ברבורים אבוסים ומיני מעדנים העולם על שלחנו לרוב: ומושב עבדיו׳ שכל אחד ואחד היה מכיר את מקומו כשהיו יושבים על השלחן ורואי פני המלך תדיר לא היה אחד רשאי ליסב במקום חבירו כל ימי חיין: ומעמד משרתיו׳ כל אחד ואחד היה מחזיק במעמד שלו ובשירות שלו ולא היה משנה לאחר: ומלבושיהם׳ לא כמלבושיהם שהם לובשים היום לובשים למחר: ומשקיו׳ רוב משקיו: ועליתו׳ מסלות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית יי׳: ולא היה בה רוח׳ שהיתה סבורה שאין חכמה בכל המלכיות כי אם בארצה וכמו חכמיה כי ארצה במזרח ולפיכך הם חכמים ביותר לפי שמסתכלין במזלות כדאיתא בפרק קמא דראש השנה לדידן מכסי סיהרא י״ח שעות דארץ ישראל במערב בבל וזהו שכתוב ותרב חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם שהם היו במזרח כדכתיב ויהי בנסעם מקדם ומכל חכמת מצרים שהיו מכשפים חרטומי׳ ואשפים וחכם היה בט״יר כך כתוב בפסיקתא ט״יר הוא לשון ערבי ובויקרא רבא בפרשת בן המצרי כי עוף השמים יוליך את הקול זה עורב וחכמת טיוארי: חצי מרבית׳ רבוי חכמות׳ עשי

רדק

ואלה שרי הנציבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם׳ ובספר מלכי׳ הוא אומר חמשים וחמש מאות׳ השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות כמו שכתבנו למעלה ואלו המאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבים על אותם השלש מאות גרים שהיו נציבים על השאר׳ ובספר מלכים מנה כל הנציבים כאחד ישראל וגרים והיו חמשים וחמש מאות ובזה הספר לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל כי נציבי הגרים מנאם בכלל שאר הגרים שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אפים ושלש מאות כמו שאומר בספר מלכים הנה השלש מאות הם הנציבים: בבית דוד׳ דרך כלל רצה לומר בבתי דוד: כיקדש המה׳ ואעפ״י שלא היה הארון כי אם באחד מהבתים המקודש לו אף על פי כן חשב כל הבתים כמקודשים כיון שנכנס שם הארון ואומ׳ לא תשב לי מהיום כיון שבניתי לה בית ולענין זה בנה לה בית שלא תשב במקום הקודש אעפ״כ ישבה שם כ׳ שנה עד שנגמרה מלאכת ביתו: באה אליהם ארון יי׳׳ זכר הארון בלשון נקבה וכן וארון אלהים נלקחה: ולא סרו מצות המלך׳ חסר מ״ם השמוש ופי׳ ממצות המלך: מוסד בית יי׳ ועד כלותו׳ גם כן תחסר מ״ם השמוש ופירוש ממוסד כלומר מיום הוסדו ועד כלותו נכונה כל המלאכה: אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות׳ פי׳ ולקח אותם הערים ועשה שם אני כמו שאמר בספר מלכים: ארבע מאות וחמשים ככר זהב׳ ובספר מלכים הוא אומר ארבע מאות ועשרים׳ איפשר כי השלשים ככר זהב הוציאו בהוצאת הדרך: ועלייתו אשר יעלה בית יי׳׳ מעלה שעשה מביתו לעלות לבית יי׳: מסלות

לרוב מאד ה' דסמי' וסי' ואסף חיל כל הגוים ׳ ויעש שלמה כל הכלים דסיפרא ׳ ותתן למלך מאה ועשרים דסיפרא ׳ ויאספו לירושלם ׳ כי במצער אנשים: הביאה ג' בקריאה וסים' ויקח דוד מידה ׳ והמלך שלמה נתן למלכת שבא דסיפרא ׳ ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם ׳ וחד והביאה וביום השלישי תקח לה שתי תורים או שני בני יונה ׳ וג' הביאה וסי' הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה ׳ ופרות הבשן ׳ הביאה למוסר לבך ׳ וחד והביאה לי ואכלה בעבור: משקה ד' קמצין בקרי' וסי' ויהי אחר

לתתך על כסאו למלך ליהוה אלהיך באהבת אלהיך את ישראל להעמידו לעולם ויתנך עליהם למלך לעשות משפט וצדקה: ויתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים לרב מאד ואבן יקרה ולא היה כבשם ההוא אשר נתנה מלכת שבא למלך שלמה: וגם עבדי חירם ועבדי שלמה אשר הביאו זהב מאופיר הביאו עצי אלגומים ואבן יקרה: ויעש המלך את עצי האלגומים מסלות לבית יהוה ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים ולא נראו כהם לפנים בארץ יהודה: והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך ותהפך ותלך לארצה היא ועבדיה: ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות וששים ושש ככרי זהב: לבד מאנשי התרים והסחרים מביאים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה: ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות זהב שחוט יעלה על הצנה האחת: ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלש מאות זהב יעלה על המגן האחת ויתנם המלך בבית יער הלבנון: ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב טהור: ושש מעלות לכסא וכבש בזהב לכסא מאחזים וידות מזה ומזה על מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הידות: ושנים עשר אריות עמדים שם על שש המעלות מזה ומזה לא נעשה כן לכל ממלכה: וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה: כי אניות למלך הלכות תרשיש עם עבדי חורם אחת לשלוש שנים תבואנה אניות תרשיש נשאות זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים: ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר וחכמה: וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו: והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה: ויהי לשלמה ארבעת אלפים ארות סוסים ומרכבות ושנים עשר אלף פרשים ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם: ויהי מושל בכל המלכים מן הנהר ועד ארץ פלשתים ועד גבול מצרים: ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב: ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות: ושאר דברי שלמה הראשנים והאחרונים הלוא הם כתובים על דברי נתן הנביא ועל נבואת אחיה השילוני ובחזות יעדי החזה על ירבעם בן נבט: וימלך שלמה בירושלם על כל ישראל ארבעים שנה: וישכב שלמה עם אבתיו ויקברהו בעיר דויד אביו וימלך רחבעם בנו תחתיו:

הדברים האלה חטאו משקה ׳ וכל כלי משקה המלך שלמה דסיפרא ׳ וחבירו דמלכים ׳ הוי משקה רעהו מספח: והם ט' ר"פ בקריאה וסים' והם לא ידעו כי שמע יוסף ׳ והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ׳ והם עמך ונחלתך אשר הוצאה בכחך הגדול ׳ והם ובניהם על השערים ׳ והם מביאים איש מנחתו דד"ה ׳ והם לדמם יארבו יצפנו ׳ והם ואבותינו הזידו דנחמיה ׳ והם עבדיך ועמך דנחמיה ׳ והם במלכותם ובטובך הרב:

רדק

מסלו' לבית יי' ׳ ובספר מלכי' הוא אומר מסעד לבית יי' ופי' עמוד סמיכו' התקרות: מלבד אשר הביאה אל המלך ׳ ובספר מלכי' מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה ׳ ופי' הפסוק כן הוא והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה מעצמו כנגד מה שהביאה היא לו שהי' צריך הוא גם כן לתת לה דברי תמורו' מעצמו כי היא הביא' לו גם כן הרב' והוא נתן לה כנגד מה שהביאה לו ונתן לה גם כן הוא כיד המלך מהנמצא בארץ ישרא' ולא היה נמצא בארצ' ׳ ויתכן לפרש נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מחידות ומדברי חכמות: ותהפך ותלך' כמו ותפן ותלך לארצה הכתוב במלכים ופי' הסיבה פניה ללכת וכן הפך איש מעל מרכבתו לקראתך: לבד מאנשי התרים והסוחרי' ׳ התרים הם הסוחרי' הקטנים ׳ מעטי הסחורו' והעסקי' והם מחפשי' הרב' על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכך נקראים תרים והסוחרי' הם הסוחרים הגדולים: שלש מאות זהב ׳ ובמלכי' שלש מנים כי המנה מאה זהב: לכסא מאחזים ׳ פי' המעלות היו מאחזים ודבוקים לכסא ודבוקי' בו והכבש היה לפי המעלות והיה בזהב ופי' כבש כמו מעלה אבל אינו עשוי כמעלות האבני' והעצי' שהם זה על זה אלא מעלה אחת היא והוא משופע והולך ועולה מהקרקע עד המקום שעולין בו אליו לפיכך היו עושין למזבח כבש שעולין בו אליו כמו שאומר במשנה עלה בכבש והיה אסור לעשות בו מעלות כמו שכתוב ולא תעלה במעלות וכו': שנהבים וקופים ותוכים ׳ ת' בספר מלכים שן דפיל וקופין נתוסין: ארבעת אלפי' אריות סוסים ׳ ובספר מלכי' ארבעים אלף וכו' ׳ פירשו רז"ל ארבעים אלף אצטבליאו' ובכל אחת ארבעת אלפים סוסים: על כל ישראל ארבעים שנה ׳ לפי שדוד לא מלך על כל ישראל ארבעים שנה כי בחברון לבדה מלך שבע שנים על יהודה לפי' אמר כי שלמה מלך על כל ישראל ארבעים שנה: איך

רשי

עצי אלגומי' ׳ מפרש בפסיקתא כתוב אחד אומר אלמוגים וכתוב אחד אלגומי' אלא אלגומים שמו ונקרא אלמוגי' לפי שהיה מתמוגג וכפוף מתוך רכיכתו כמו כוסות שהוא נכפף מתוך חשיבותו: מסלות ׳ מדרגות ובמלכי' כתיב מסעד כדרך שעושין לעולין בדרך מעלות ומדרגות ויש אומרים מסעד ומסילה אחד הם: וכנורות ונבלים לשרים ׳ יש אומרים לבני לוי המשוררים בכלי שיר ׳ ורבי אלעזר זצ"ל פי' לשרים המשוררי' לטייל לפני המלך דוגמא ויהי שירו חמשה ואלף הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל והוא שכתוב ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרו' וגו': מלבד אשר הביאה ׳ משום כבוד מלכי יהודה כתוב כאן דמשמע שהיא נתנה לו יותר ממה שנתן לה ובמלכים כתיב מלבד אשר נתן לה כיד המלך לפי' המצויין בארץ ישראל ואינן מצויין במקומה: לבד מאנשי התרים ׳ שהיו דואגים לעבור ממדינה למדינה וממלכות למלכות בלא תיור והיו נותנין לו שכר תיור: והסוחרים מביאי' ׳ שהיו מביאים לו על ידי עלילה כדי לראות חכמתו: וכל מלכי ערב ׳ מלכי ערביים: ופחות הארץ ׳ כולם מביאים כדי לראו' חכמתו: מאתי' צנה ׳ צנה מקפת את האד' משלש רוחותיו הוא שכתוב כצנה רצון תעטרנו: זהב שחוט ׳ זהב רך ונמשך להרקע מרוב חשיבותו שכטווה כחוט: שש מאות זהב ׳ שש מאות זהובים והוא שש מני' שהזהוב הוא הדיכר: יער הלבנון ׳ בית גדול בנה שלמ' בירושלם כדמוכח לקמן וכל אותם מניכים לקח פיסק ומריבוי עצי לבנון הגדולי' עשאו כדכתיב במלכי' ויבן את בית יער הלבנון על ארבע טורי ארזים ושם נתן אותם מגיני' והוא שכתו' ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער: כסא שן ׳ שן של פיל: ושש מעלות לכסא ׳ מדרגו' לעלות בו: וידות מזה ומזה על מקום השבת ׳ כמין מקלות מפאה לפאה מימין ומשמאל לסמוך זרועותיו עליהם: ושנים אריות עומדים אצל הידות ׳ של זהב וכל צורת הכסא וצורת החיות שבכסא מפר' בתרגום של מגילת אסתר: שנהבים ׳ שן

פיל ופיל עצמו: קופים ׳ מער קאצין: ותוכיים ׳ טווסין: ויגדל המלך שלמה וגו' ׳ לקיים מה שאמר לו וגם אשר לא שאלת אתן לך גם כבוד: וכל מלכי הארץ וגו' ׳ לקיים מה שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא יהיה: המה מביאים איש מנחתו ׳ על ידי עלילה שבאי' לשמוע חכמתו כי אין כבוד לבא לפני המלך ריקם דוגמ' ולא יראה את פני יי' ריקם: נשק ׳ כלי זיין: ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם ׳ מקצתם ועבר על לא ירבה לו סוסים: על דברי נתן ׳ ויהי בלילה ההוא ויהי דבר יי' אל נתן וגו' עד ויקרא שמו ידידיה: ועל נבואת אחיה השילוני ׳ שקרע ממנו המלכות ונתנה לירבעם: על כל ישראל ארבעים שנה ׳ מה שאין כן בדוד שבחברון מלך ז' שנים ובירושלם לג' כי

שכמה ו׳ בקריאה וסי׳ וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה׳ ויאסף יהושע את כל ישראל שכמה׳ וישלח מלאכים אל אבימלך׳ וילך אבימלך בן ירבעל שכמה׳ הנה חג ה׳ בשילה׳ וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל דסיפרא׃ בהיותו ג׳ חס׳ בקריאה וסי׳ בהיותו חי לאמר דסי׳ וחברו בהיותו חי דמלכים׳ בהיותו עצור בחצר המטרה׃ ויאמר אליהם סימן כל דד״ע ויאמר להם בס״ה ויאמר אליהם וסים׳ עוד שלשת ימים ושובו אלי׳ מה אתם נועצים ונשיב׳ ויקבוץ מלך ישראל את הנביאים׳ ויצא יהוידע׳

י

א וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל־ישראל להמליך אתו׃
ב ויהי כשמע ירבעם בן־נבט והוא במצרים אשר ברח מפני שלמה המלך וישב ירבעם ממצרים׃
ג וישלחו ויקראו־לו ויבא ירבעם וכל־ישראל וידברו אל־רחבעם לאמר׃
ד אביך הקשה את־עלנו ועתה הקל מעבודת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר־נתן עלינו ונעבדך׃
ה ויאמר אלהם עוד שלשת ימים ושובו אלי וילך העם׃
ו ויועץ המלך רחבעם את־הזקנים אשר־היו עמדים לפני שלמה אביו בהיתו חי לאמר איך אתם נועצים להשיב לעם־הזה דבר׃
ז וידברו אליו לאמר אם־תהיה לטוב להעם־הזה ורציתם ודברת אלהם דברים טובים והיו לך עבדים כל־הימים׃
ח ויעזב את־עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את־הילדים אשר גדלו אתו העמדים לפניו׃
ט ויאמר אלהם מה אתם נועצים ונשיב דבר את־העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל מן־העל אשר־נתן אביך עלינו׃
י וידברו אתו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כה־תאמר לעם אשר־דברו אליך לאמר אביך הכביד את־עלנו ואתה הקל מעלינו כה תאמר אלהם קטני עבה ממתני אבי׃
יא ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ואני אסיף על־עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים׃
יב ויבא ירבעם וכל־העם אל־רחבעם ביום השלשי כאשר דבר המלך לאמר שובו אלי ביום השלשי׃
יג ויענם המלך קשה ויעזב המלך רחבעם את עצת הזקנים׃
יד וידבר אלהם כעצת הילדים לאמר אבי הכביד את־עלכם ואני אסיף עליו אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים׃
טו ולא־שמע המלך אל־העם כי־היתה נסבה מעם האלהים למען הקים יהוה את־דברו אשר דבר ביד אחיהו השילוני אל־ירבעם בן־נבט׃
טז וכל־ישראל כי לא־שמע המלך להם וישיבו העם את־המלך לאמר מה־לנו חלק בדויד ולא־נחלה בבן־ישי איש לאהליך ישראל עתה ראה ביתך דויד וילך כל־ישראל לאהליו׃
יז ובני ישראל הישבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם׃
יח וישלח המלך רחבעם את־הדרם אשר על־המס וירגמו־בו בני־ישראל אבן וימת והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם׃
יט ויפשעו ישראל בבית דויד עד היום הזה׃

יא

א ויבא רחבעם ירושלם ויקהל את־בית יהודה ובנימן מאה ושמונים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם־ישראל להשיב את־הממלכה לרחבעם׃
ב ויהי דבר־יהוה אל־שמעיהו איש־האלהים לאמר׃
ג אמר אל־רחבעם בן־שלמה מלך יהודה ואל כל־ישראל ביהודה ובנימן לאמר׃
ד כה אמר יהוה לא־תעלו ולא־תלחמו עם־אחיכם שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את־דברי יהוה וישבו מלכת אל־ירבעם׃
ה וישב רחבעם בירושלם ויבן ערים למצור ביהודה׃
ו ויבן את־בית־לחם ואת־עיטם ואת־תקוע׃
ז ואת־בית־צור ואת־שוכו ואת־עדלם׃
ח ואת־גת ואת־מרשה ואת־זיף׃
ט ואת־אדורים ואת־לכיש ואת־עזקה׃
י ואת־צרעה ואת־אילון ואת־חברון אשר ביהודה ובבנימן ערי מצורות׃
יא ויחזק את־המצורות

ניקם עזרא הסופר׃ אסיף ו׳ וסי׳ ואני אסיף על עלכם׳ וחברו דמלכים ודד״ה׳ ולא אסיף להגיד׳ ואני אסיף עליו׳ ולא אסיף להסיר׃ אחיהו ה׳ וסים׳ ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק׳ ויי׳ אמר אל אחיהו׳ ויהי כשמוע אחיהו׳ ויקברו אתו׳ ולא שמע המלך דד״ה׃ שמעיהו ח׳ בקריא׳ וסי׳ ואל שמעיהו הנחלמי היה׳ וגם איש היה מתנבא בשם יי׳ שמעיה שמו׳ וירד בית המלך על׳ ויהי דבר האלהים אל דד״ה׳ ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו׳ וכל ושמעיהו דכו׳ בס״א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם׃

רשי

כי שכם באו כל ישראל להמליך אתו׳ בשכם שהוא מקום ירבעם שנחלק אפרים וירבעם אפרתי וכל זאת היתה סיבה מאת הקב״ה לקיים דברו קרוע אקרע הממלכה׃ ויהי כשמוע׳ פתרו׳ ויהי כשמע מקוד׳ לכן שבאו להמליכו בשכם כשהוא עודנו במצרים׃ וישלחו ויקראו לו ויבא׳ וכל זה להודיענו רצונו של מלך מלכי המלכים הב״ה שאפי׳ ירבעם עצמו בא להמלכו לרחבעם והסב הב״ה אחר דבריו על שמלך ירבעם׃ אביך הקשה את עלינו׳ כי אים טורח במלאכה היה ועלינו לפרנס פועליו והמס כדכתיב במלכים ויעל המלך שלמה מס וגו׳׃ נועצים׳ כמו יועצי׳ וכן יאמר מן יודעים נודעים אך יועצים להבא נועצים כתייעצים כבר׃ קטני עבה ממתני אבי׳ אצבע קטנה שלי גדולה ממתני אבי כלומר אני חזק ממנו׃ העמים׳ כמו ויעמס איש על חמורו׃ בעקרבים׳ ברימין בלשון אשכנז שעוקצין כעקרבים׃ כי היתה נסבה׳ למען הקים יי׳ את דברו׳ כמו שמפורש במלכים להסיר ממנו י׳ השבטי׳ וליתן לירבעם וזהו לא יסור שבט מיהודה לא ירד ממלכותו עד כי יבא שילה פתרו׳ עד כי יבא יהוד׳ שילה להמליך שם רחבע׳ ושם לו יקהת עמים להמליכו ושם נחלקה המלכו׳ ואבד מלכות של י׳ השבטי׳ ושכם עיר קטנה סמוכה לשילה כדכתי׳ הנה חג ליי׳ בשילה מימים ימימה במסילה העולה מבית אל שכמה וכתי׳ בירמי׳ משכם ומשילה ולכבוד משכן שילה נאספים לשכם שהוא ראוי לאסיפת בני אדם וסמוכה לשילה כשנאספי׳ בשכם או יסור שבט מיהודה שם המלכות נחלקה׃ לאהליך ישראל׳ מוסב על מה לנו חלק בדוד מה לעזוב אהלינו ולילך אחריו לא כן אלא לכו כל ישר׳ איש לאהליו׃ עתה ראה ביתך דוד׳ מוסב על ולא נחלה בבן ישי כלומ׳ אין לנו בו נחלה שא בבית המקדש שבירושלם שאנו זובחים בו ולראות בו בשלש רגלי׳ ראה ביתך דוד אין אנו צריכין לו לילך שם יהיה לך לבדך וכל זה לא נראה לי אלא ראה ביתך דוד אי איפשינו לא בך ולא בבית המקדש שלך׃ הדורם׳ הוא אדונירם שבימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם נשפלה גדולתו ע״כ נקרא הדורם׃ וירגמו אותו אבן׳ לפי שרחבעם לא ידע הסבה והקשר שהסיבו ממנו על כן נהרג כששאל המס שקבב עליה׳ שלמה׃ ויפשעו ישראל בבית דוד׳ לשון מרדות דוגמ׳ בימיו פשע מואב וגו׳ אח נפשע מקרי׳ עוז אז תפשע לבנה׃ ויקהל את בית יהוד׳ ובנימן׳ שהיו בתחום יחד וגם ירושלם היתה של שניה׳ בנוי׳ ובגבולי׳ ביהושע מפרש היאך היה תחומן יחד וגם רבותינו אמרו רצועה יוצאה מחלק בנימן ונכנסת בחלקו של יהודה ועליה מזבח בנוי ולכך לא היו יכולין להפרד זה מזה וגם כתיב בסמוך עם אחיכם והלא אחיכם בני איש אחד׃ ויבן ערים למצור׳ ערי׳ קטני׳ בנה וסבב כל סביבות׳ מים משום חוזק וזה מצור כדאמרי׳ בימעי׳ אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור ועתה הוצרך לכך כי פשעו בו ישראל׃ ויתן

רדק

איך אתם נועצים׳ איך אתם בעצמכם לתת לי עצה׃ להעם הזה׳ עם ה״א הידיעה וברוב הה״א חסרה להקל׃ לאמר אכביד את עולכם׳ היה לו לומר אבי הכביד את עולכם ואני אוסיף עליו׳ אלא פי׳ אם חסר דבר וכה משפטו אכביד את עולכם כאשר הכביד אבי ואני אוסיף עליו או אלף״ אכביד במקום ה״א והוא מקור כמו אברך׳ אשכם׳ שהאלף״ בהם מקום ה״א׳ ופי׳ אבי אמר להכביד עלכם ואני אוסיף עליו׃ כי היתה נסבה מעם האלהים׳ ובספר מלכים אומר כי היתה סבה והוא שם וזה נפעל עומד שהוא התאר׳ ר״ל כי היתה נזרה נסבה מאת האלהים שישמע לעצת הילדים׃ אביחיל

ויין ז' בקריא' וסימ' ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם' וגם תבן גם מספוא יש דפלגש בגבעה' והיה כנור ונבל תוף וחליל' ויחזק את המצורות דסיפרא' לאמותם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם' לחם חמודות לא אכלתי' והפחות הראשונים: בן ירימות כן כתיב וקרי בת ירימות והוא חד מן ז' מלין כתיב ב"ן יתיר בקריא' ולא קריין וסי' יותן לנו שבעה אנשים' תתן כד הקמח לא תכלא' ופני לב נבון יבקש דעת' תנין גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן' בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת דסיפרא' מן בת ויצא מן בת ציון

ויתן בהם נגידים ואצרות מאכל ושמן ויין : ובכל־עיר ועיר צנות ורמחים ויחזקם להרבה מאד ויהי־לו יהודה ובנימן : והכהנים והלוים אשר בכל־ישראל התיצבו עליו מכל־גבולם : כי־עזבו הלוים את־מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי־הזניחם ירבעם ובניו מכהן ליהוה : ויעמד־לו כהנים לבמות ולשעירים ולעגלים אשר עשה : ואחריהם מכל שבטי ישראל הנתנים את־לבבם לבקש את־יהוה אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח ליהוה אלהי אבותיהם : ויחזקו את־מלכות יהודה ויאמצו את־רחבעם בן־שלמה לשנים שלוש כי הלכו בדרך דויד ושלמה לשנים שלוש : ויקח־לו רחבעם אשה את־מחלת בן־ירימות בן־דויד אביהיל בת־אליאב בן־ישי : ותלד לו בנים את־יעוש ואת־שמריה ואת־זהם : ואחריה לקח את־מעכה בת־אבשלום ותלד לו את־אביה ואת־עתי ואת־זיזא ואת־שלמית : ויאהב רחבעם את־מעכה בת־אבשלום מכל־נשיו ופילגשיו כי נשים שמונה־עשרה נשא ופילגשים ששים ויולד עשרים ושמונה בנים וששים בנות : ויעמד לראש רחבעם את־אביה בן־מעכה לנגיד באחיו כי להמליכו : ויבן ויפרץ מכל־בניו לכל־ארצות יהודה ובנימן לכל ערי המצרות ויתן להם המזון לרב וישאל המון נשים :

יב ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את־תורת יהוה וכל־ישראל עמו :

ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך־מצרים על־ירושלם כי מעלו ביהוה : באלף ומאתים רכב ובששים אלף פרשים ואין מספר לעם אשר־באו עמו ממצרים לובים סכיים וכושים : וילכד את־ערי המצרות אשר ליהודה ויבא עד־ירושלם :

ושמעיה הנביא בא אל־רחבעם ושרי יהודה אשר־נאספו אל־ירושלם מפני שישק ויאמר להם כה־אמר יהוה אתם עזבתם אתי ואף־אני עזבתי אתכם ביד־שישק : ויכנעו שרי־ישראל והמלך ויאמרו צדיק׀ יהוה : ובראות יהוה כי נכנעו היה דבר־יהוה אל־שמעיה׀ לאמר נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה ולא־תתך חמתי בירושלם ביד־שישק : כי יהיו־לו לעבדים וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות :

ויעל שישק מלך־מצרים על־ירושלם ויקח את־אצרות בית־יהוה ואת־אצרות בית המלך את־הכל לקח ויקח את־מגני הזהב אשר עשה שלמה : ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני נחשת והפקיד על־יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך : ויהי מדי־בוא המלך בית יהוה באו הרצים ונשאום והשבום אל־תא הרצים : ובהכנעו שב ממנו אף־יהוה ולא להשחית לכלה וגם ביהודה היה דברים טובים :

ויתחזק המלך רחבעם בירושלם וימלך כי בן־ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה׀ מלך בירושלם העיר אשר־בחר יהוה לשום את־שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמנית : ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את־יהוה : ודברי רחבעם הראשנים והאחרונים הלא־הם כתובים בדברי שמעיה הנביא ועדו החזה להתיחש ומלחמות רחבעם וירבעם כל־הימים : וישכב רחבעם עם־אבתיו ויקבר בעיר דויד וימלך אביה בנו תחתיו :

כל הדרה' מן המערה ויקם דוד אחרי כן ויצא מן המערה : ויהי כ' בטעם תביר ר"פ בקריאה וסימ' ויהי כאשר פתר לנו כן היה' ויהי המכס ליי' מן הצאן' ויהי בנסוע הארון' ויהי כאשר תם כל העם' עד חיותם' ויהי גבול בני אפרים דיהושע' כי בא ירושלם' ויהי הדבר הזה לחטאת' ויהי ביום השביעי וימת הילד' וילכו העם' ויהי מקץ ימים ויבש הנחל' ויהי בשנה החמשית למלך רחבעם דמלכים' כראות אחאב את אליהו' כי מת נבות' ויהי ביום השני להמית את גדליהו' בעשתי עשרה שנה דעליה יען אשר אמרה צור' ויהי מדי בוא המלך בית יי' דמלכים' ודברו דסיפרא' ויהי דבר יי' צבאות' וחברו :

רדק

אביהיל בת אליאב וכו', חסר וי"ו החבור כמו שמש ירח ראובן שמעון, לקח מחלת בת ירימות לאשה ולקח ג"כ אביהיל בת אליאב וירימות זה לא נזכר בבני דוד אולי הוא אחד מן הנזכרים ושתי שמות היו לו : ותלד לו, על אחת מהם הוא אומר כי האחרת מתה או לא היו לו בנים ממנה : כי להמליכו, פירושו כי אמר להמליכו והעמידו בחייו לנגיד באחיו, ויבן ויפרץ מכל בניו, פי' הבין בדבר ופחד שמרד ופרץ מכל בניו ופזרם בכל ארצות יהודה ובנימין כדי להחזיק המלכות בידו, ויתן להם המזון לרוב, כדי שלא יצטרכו לשאול לעם : וישאל המון נשים, פי' לבניו כדי להרבות זרען כי לעצמו הנה כתו' כי שמונה עשרה נשים נשא וששים פלגשי', א"כ נישאל המון נשים לצורך בניו הוא : אל תא הרצי', פי' אל חדר הרצים : להתיחש, פי' לדברי שמעיה ועדו הנביאי' היו בדברי המלכי' ובהתיחסם : בשנת

רשי

ויתן בהם נגידי', שרים ונציבים לשמור העיר' והכרכי' : ואוצרות מאכל ושמן ויין', לפי שיהא להם מאכל מזומן אם יעלו בית ישר' למצור : כי עזבו הלוי' את מגרשיה', שבכל ארץ עשרת שבטים : כי הזניחם ירבע', הזניחם מלעבוד ומכהן ליי' : כהנים לבמות, כלומר למה הזניח ירבעם הכהנים והלוים לפי שהעמיד כהנים כומרים לשעירים : ואחריהם, של לוים וכהנים : אביהיל בת אליאב, כמו ואביהיל דוגמא ככבם אלוף וזה שטע' שמואל הרואה כשהעביר ישי את אליאב לפני שמואל ואמר אך נגד יי' משיחו זה שהקב"ה עתיד לומר קום כא משחהו כי הוא זה וטעה בבן שמואל שראה בתו של אליאב אשת רחבעם מלכה ועל זה הדבר נענש שמואל כי כששאל לו שאול איזה בית הרואה ויאמר שמואל אנכי הרואה שלא ענהו דרך ענו לומר מה תראה אמר לו הקב"ה חייך אתה עתיד לראות ולא תדע מה תראה כי טעה באליאב שבתו המלכה : לנגיד באחיו, כדי להמליכו : ויפרץ, פיזר בניו לכל ארצות יהודה

דוגמ' ובית אביהם פרצו לרוב : נכנעו לא אשחיתם, דוגמ' למטה עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו יי' אלהינו דרשנו וגו', כן דרך הפסו' כשמפסיק בנתים נופל עוד התיבה לאומרה דוגמ' והיה כי מלך עמנו והיה הטוב וגו' : כי יהיו לו לעבדי', לשישק ולשאר אומות כמפורש : וידעו עבודתי, כשישובו לא יהיה עליהם שום מושל ממלכי אומות אבל כשתשובו מאחרי תורתי תדעו עבודת מלכי הארצות ותעבדו להם : והפקיד על יד שרי הרצי', לקחן מבית יער הלבנון והפקידם לשרי הרצים ואחר כך והשיבם אל תא הרצי' חדר הרצים כלומר אל מקומם, ע"א מפי מורי לפי שהיה דואג ממלך מצרים וממלך ישראל היו נושאין אותן לפניו : ובהכנעו שב ממנו חרון אף יי', היה לו לומר למעלה מיד כשאמ' ויעל שישק וגו' אלא שהפסיק בנתי' לכורך ויעש תחתיה' מגיני נחשת : ויתחזק המלך רחבע', ומפרש למה שהרי כשהומלך תחילה היה בן מ"א לפיכך היה בו כח וחוזק להתחזק מעצמו כי היה בן שנה כשמת דוד שהרי שלמה מלך מ' שנה ושלמ' עדיין לא מלך כשנולד רחבעם נמצא שרחבעם היה בן מ"א כשמלך : העיר אשר בחר יי' לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל, אלא שנתקלקלו במעשיה' כדכתי' ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יי' ונרמו שנסתלקה שכינה מהם וכאילו קיבל ומפיג' על כך : בדברי שמעיה הנביא, כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא ונהו שמעיה שאמר לעיל ולקמן מוכיח

שלם

בבקר בבקר י"ג בקריאה וסימ' וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו · והקטיר עליו אהרן קטרת סמים · והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר · והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה · מדוע אתה ככה דל בן המלך · מדי עברו יקח אתכם · יי' אלהים נתן לי לשון למודים · וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו · ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית · יעשו את הכבש ואת המנחה · יי' צדיק בקרבה · ולעמוד בבקר בבקר · ומקטירים ליי' עולות בבקר בבקר: על יי' לא' בקריאה וסימ' ובקר וראיתם את כבוד יי' · בתת יי'

יג א בשנת שמונה עשרה למלך ירבעם וימלך אביה על־יהודה: שלוש שנים מלך בירושלם ושם אמו מיכיהו בת־אוריאל מן־גבעה ומלחמה היתה בין אביה ובין ירבעם: ויאסר אביה את־המלחמה בחיל גבורי מלחמה ארבע־מאות אלף איש בחור וירבעם ערך עמו מלחמה בשמונה מאות אלף איש בחור גבור חיל: ויקם אביה מעל להר צמרים אשר בהר אפרים ויאמר שמעוני ירבעם וכל־ישראל: הלא לכם לדעת כי יהוה אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על־ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח: ויקם ירבעם בן־נבט עבד שלמה בן־דויד וימרד על־אדניו: ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על־רחבעם בן־שלמה ורחבעם היה נער ורך־לבב ולא התחזק לפניהם: ועתה אתם אמרים להתחזק לפני ממלכת יהוה ביד בני דויד ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים: הלא הדחתם את־כהני יהוה את־בני אהרן והלוים ותעשו לכם כהנים כעמי הארצות כל־הבא למלא ידו בפר בן־בקר ואילם שבעה והיה כהן ללא אלהים: ואנחנו יהוה אלהינו ולא עזבנהו וכהנים משרתים ליהוה בני אהרן והלוים במלאכת: ומקטרים ליהוה עלות בבקר־בבקר ובערב־בערב וקטרת־סמים ומערכת לחם על־השלחן הטהור ומנורת הזהב ונרתיה לבער בערב בערב כי־שמרים אנחנו את־משמרת יהוה אלהינו ואתם עזבתם אתו: והנה עמנו בראש האלהים וכהניו וחצצרות התרועה להריע עליכם בני ישראל אל־תלחמו עם־יהוה אלהי־אבתיכם כי־לא תצליחו: וירבעם הסב את־המארב לבוא מאחריהם ויהיו לפני יהודה והמארב מאחריהם: ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליהוה והכהנים מחצצרים בחצצרות: ויריעו איש יהודה ויהי טו בהריע איש יהודה והאלהים נגף את־ירבעם וכל־ישראל לפני אביה ויהודה: וינוסו בני־ישראל מפני יהודה ויתנם אלהים בידם: ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה ויפלו חללים מישראל חמש־מאות אלף איש בחור: ויכנעו בני־ישראל בעת ההיא ויאמצו בני יהודה כי נשענו על־יהוה אלהי אבותיהם: וירדף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את־בית־אל ואת־בנותיה ואת־ישנה ואת־בנותיה ואת־עפרון ובנתיה: כ ולא־עצר כח־ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו יהוה וימת: ויתחזק אביהו וישא־לו נשים ארבע עשרה ויולד עשרים ושנים בנים ושש עשרה בנות: ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובים במדרש הנביא עדו:

יד א וישכב אביה עם־אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אסא בנו תחתיו בימיו שקטה הארץ עשר שנים: ויעש אסא הטוב והישר בעיני יהוה אלהיו: ויסר את־מזבחות הנכר והבמות וישבר את־המצבות ויגדע את־האשרים: ויאמר ליהודה לדרוש את־יהוה אלהי אבותיהם ולעשות התורה והמצוה: ה ויסר מכל־ערי יהודה

לכם בערב בשר לאכול · לכן אתה וכל עדתך הנועדים · אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה · ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא · והנביא ההוא או חלם החלום · נהיא מרת נפש ותתפלל · ויתמאו בני ישראל דברים · לא יוסיף עוד שאר ישראל · ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו · אז תתענג על יי' והרכבתיך · לכן כה אמר יי' הנני פקד · השכירוהו כי על יי' הגדיל · ונשמד מואב מעם · ממך יצא חשב על יי' רעה ·

רשי

שלש שני' מלך בירושלים · ולא יותר דמוכיח במלכי' ובשנת עשרי' לירבעם מלך ישר' מלך אסא מלך יהודה נמצא שאפילו ג' שני' שלמי' לא מלך: מיכיהו בת אוריא' ולמעלה קורא לה שם אחר מעכה בת אבשלו' ובמלכ' כתי' כמו כן מעכה בת אבישלו' מיכיהו בת אוריאל היה שמה וכאן קורא אותה כן לפי שהוא ספר הייחס של יהודה ובמלכי' שהוא ספר מלכי ישר' ויהוד' קרא' בשם כנויה מעכה בת אבישלו' ולפי' כינו שמה שם נמוך שלה מיכיהו מעכה ושם אביה אוריא' אבישלו' לפי שעל שם כלתה נקראת שהיתה אשת חיל נכרתני' ככתוב וגם מעכה אם אסא הסירה מגביר' ומשו' כבודה של כלת' קורא' לחמות' על שם כלתה כך מפורש בירושלמי והמסור' הזה תקח בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בש' אביו וכן מצאתי בפירוש אביו בכל מקו' שהוסיף וי"ו בשם אשה זו משו' שנא' כמו עתליה עתליהו מולכת על הארץ כי אשת חיל היתה וכן יכלי' יכליהו לפי שהיתה נכרתני' כי אמצי' בעלה נס לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את הע' כל אותן ט"ו השנים ושוב כשמת המליכו את בנו עזיהו אחריו בן שש עשרה שנה: ויקם אביה · שהלך אביה למלחמה על ירבע' במחנה של ירבעם בהר אפרי': ברית מלח · בקיום ואמונה · ועתה ויקם ירבעם עבד שלמה וגו' ועל זאת יש בזיון גדול: ויקבצו עליו אנשי' רקי' · רשעים: ויתאמצו על רחבע' בן שלמה ורחבע' היה נער ורך לבב · ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו' נער אף על פי שהיה בן מ"א שנה כשמלך קוראו נער ופיר' לעיל על שלמה: כעמי הארצו' · כל הרוצ' לבוא ולמלא ידיו להיו' כהן לעגל זהב יביא עמו פר בן בקר ואילי' שבעה ויקבלוהו והיה כהן ללא אלהים: למלא ידו · להבדיל בין טמאה לטהרה דוגמ' למשחה בהם ולמלא בם את ידם: והלוים במלאכת · כלומר במלאכתם זה לשיר וזה לשוער וכל איש למלאכתו כאשר הכין דוד: ולא עצר כח וגו' ויגפהו יי' · לירבע': וימת' לא שמת מיד אלא הולך וחסר בעמו במלחמו' ובב"ר מפורש ויגפהו יי' לאביה: במדרש הנביא עדו · ספרו היה נקרא מדרש: ויאמ' ליהודה לדרוש · ולא לעשרה שבטי' שדרשו לאלהי' אחרים חדשים מקרוב באו ואת אלהי אבות' לא דרשו: עודנו

רדק

בשנת שמונה עשרה למלך ירבעם וימלוך אביה · לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכותם בשנה אחת · ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמנה עשרה ולא מנאם לו לפי שלא השלימם ומנאם לירבעם כמשפט: ושם אמו מיכיהו בת אוריאל · היא מעכה בת אבשלום הנזכרת למעלה ושני שמות היו לה ולאביה · ומיכיהו ומעכה קרובים בלשון והרבה נמצאים בזה הספר אדם אחד נזכר בשתי שמות: נער רך לבב וגו' · והלא בן מ"א שנה במלכו היה אלא כנער שלא היה אמיץ לב ללחום: והלוים במלאכת · במלאכה הראויה להם והם כלי השיר והיתה מ"ם במלאכת ראויה להדגש ונרפתה להקל · וכן בשר חי בשאת וזולת' כמו שכתבנו אותם בספר מכלל בחלק הדקדוק: ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה וגו' · לפי הפשט פירושו לפניו ויפלו חללים מישר' ת"ק מאות אלף איש · ויש בו דרש למה אמר מכה רבה כלומר יותר על הריגת' שלא יהיו נשותיהם ראויות להנשא · אמרו אר"א בר כהנא · שהעביר הכרת פניהם הדא הוא דכתיב הכרת פניהם ענתה בם זה החותם · ר' אמי אמר שהושיב עליהם ג' ימים עד שנתקלקלה צורתם הדא הוא דכתי' עצמו לי אלמנותיו מחול ימים: ויגפהו ה' וימות · לא שמת בימי אביה שהרי אביה לא מלך אלא שלש שנים ומלך בשנת שמונה עשרה לירבעם ואסא בנו מלך בשנת עשרים לירבעם נמצא כשמת אביה עדין חי ירבעם ועוד חיה משמלך אסא שתי שנים כי כ"ב שנה מלך ירבעם אלא פירושו ויגפהו ה' במלחמותיו כמו שאמר והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה וימת · כלומר מת בזו השפלות שלא עצר כח עוד משמלך אביה · ובבראשית רבה ובסדר עולם מפרש ויגפהו על אביה ומפרש בעון שלקח בית אל ולא בער ע"ז ממנו שמצא שם אחד מן העגלים ועוד ישב ודרש והוא רחוק ויגפהו ה' את שבור שהוא ירבעם אינו אלא אביה ולא נגף אלא על שבזה את ירבעם ברבים הדא הוא דכתיב ועמכם עגלי זהב וגומר: במדרש הנביא עדו · נקרא ספרו מדרש לפי שהיה כדרש תמיד לראות שם ענייני המלכים: אל

רֹעֵה׳ הלוא הכושים והלובים׳ ובעת ההיא בא חנני׳ ויכנעו בני ישראל בעת ההיא׳ וישב בצר לו על יי׳ דה״ה׳ כי בשובכם על יי׳ ועתה דברו עבדיו דה״ה׳ יתיצבו מלכי ארץ ורוזני׳ ישועו ואין מושיע׳ והתענג על יי׳ ויתן על יי׳ ויתן לך׳ גול על יי׳ דרכך׳ השלך על יי׳ יהבך׳ אשרי שאל יעקב בעזרו שברו׳ ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יי׳ וחברו ב׳ בפסוק׳ רחב נפש יגרה מדון׳ וב׳ ועל יי׳ וסי׳ ראשיה בשחד ישפטו׳ אולת אדם תסלף דרכו: ויבא נ״א וסי׳ נמס׳ בסד׳ ויקהל: היתה ד׳ קמצי׳ בקרי׳ וסי׳ נמס׳ בישעי׳ סימ׳ יד:

אֶת־הַבָּמוֹת וְאֶת־הַחַמָּנִים וַתִּשְׁקֹט הַמַּמְלָכָה לְפָנָיו׃ ה וַיִּבֶן עָרֵי מְצוּרָה בִּיהוּדָה כִּי־שָׁקְטָה הָאָרֶץ וְאֵין־עִמּוֹ מִלְחָמָה בַּשָּׁנִים הָאֵלֶּה כִּי־הֵנִיחַ יְהוָה לוֹ׃ וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה נִבְנֶה ׀ אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְנָסֵב חוֹמָה וּמִגְדָּלִים דְּלָתַיִם וּבְרִיחִים עוֹדֶנּוּ הָאָרֶץ לְפָנֵינוּ כִּי דָרַשְׁנוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דָּרַשְׁנוּ וַיָּנַח לָנוּ מִסָּבִיב וַיִּבְנוּ וַיַּצְלִיחוּ׃ וַיְהִי לְאָסָא חַיִל נֹשֵׂא צִנָּה וָרֹמַח מִיהוּדָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּמִבִּנְיָמִן נֹשְׂאֵי מָגֵן וְדֹרְכֵי קֶשֶׁת מָאתַיִם וּשְׁמוֹנִים אָלֶף כָּל־אֵלֶּה גִּבּוֹרֵי חָיִל׃ וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם זֶרַח הַכּוּשִׁי בְּחַיִל אֶלֶף אֲלָפִים וּמַרְכָּבוֹת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיָּבֹא עַד־מָרֵשָׁה׃ ט וַיֵּצֵא אָסָא לְפָנָיו וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה בְּגֵיא צְפַתָה לְמָרֵשָׁה׃ וַיִּקְרָא אָסָא אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמַר יְהוָה אֵין־עִמְּךָ לַעְזוֹר בֵּין רַב לְאֵין כֹּחַ עָזְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־עָלֶיךָ נִשְׁעַנּוּ וּבְשִׁמְךָ בָאנוּ עַל־הֶהָמוֹן הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה אַל־יַעְצֹר עִמְּךָ אֱנוֹשׁ׃ וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הַכּוּשִׁים לִפְנֵי אָסָא וְלִפְנֵי יְהוּדָה וַיָּנֻסוּ הַכּוּשִׁים׃ וַיִּרְדְּפֵם אָסָא וְהָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ עַד־לִגְרָר וַיִּפֹּל מִכּוּשִׁים לְאֵין־לָהֶם מִחְיָה כִּי־נִשְׁבְּרוּ לִפְנֵי־יְהוָה וְלִפְנֵי מַחֲנֵהוּ וַיִּשְׂאוּ שָׁלָל הַרְבֵּה מְאֹד׃ וַיַּכּוּ אֵת כָּל־הֶעָרִים סְבִיבוֹת גְּרָר כִּי־הָיָה פַחַד־יְהוָה עֲלֵיהֶם וַיָּבֹזּוּ אֶת־כָּל־הֶעָרִים כִּי־בִזָּה רַבָּה הָיְתָה בָהֶם׃ טו וְגַם־אָהֳלֵי מִקְנֶה הִכּוּ וַיִּשְׁבּוּ צֹאן לָרֹב וּגְמַלִּים וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם׃

טו א וַעֲזַרְיָהוּ בֶּן־עוֹדֵד הָיְתָה עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ וַיֵּצֵא לִפְנֵי אָסָא וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁמָעוּנִי אָסָא וְכָל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן יְהוָה עִמָּכֶם בִּהְיוֹתְכֶם עִמּוֹ וְאִם־תִּדְרְשֻׁהוּ יִמָּצֵא לָכֶם וְאִם־תַּעַזְבֻהוּ יַעֲזֹב אֶתְכֶם׃ וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא ׀ אֱלֹהֵי אֱמֶת וּלְלֹא כֹּהֵן מוֹרֶה וּלְלֹא תוֹרָה׃ וַיָּשָׁב בַּצַּר־לוֹ עַל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיְבַקְשֻׁהוּ וַיִּמָּצֵא לָהֶם׃ ה וּבָעִתִּים הָהֵם אֵין שָׁלוֹם לַיּוֹצֵא וְלַבָּא כִּי מְהוּמֹת רַבּוֹת עַל כָּל־יוֹשְׁבֵי הָאֲרָצוֹת׃ וְכֻתְּתוּ גוֹי־בְּגוֹי וְעִיר בְּעִיר כִּי־אֱלֹהִים הֲמָמָם בְּכָל־צָרָה׃ וְאַתֶּם חִזְקוּ וְאַל־יִרְפּוּ יְדֵיכֶם כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלַּתְכֶם׃ וְכִשְׁמֹעַ אָסָא הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהַנְּבוּאָה עֹדֵד הַנָּבִיא הִתְחַזַּק וַיַּעֲבֵר הַשִּׁקּוּצִים מִכָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וּמִן־הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכַד מֵהַר אֶפְרָיִם וַיְחַדֵּשׁ אֶת־מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר לִפְנֵי אוּלָם יְהוָה׃ וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וְהַגָּרִים עִמָּהֶם מֵאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וּמִשִּׁמְעוֹן כִּי־נָפְלוּ עָלָיו מִיִּשְׂרָאֵל לָרֹב בִּרְאֹתָם כִּי־יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ׃ וַיִּקָּבְצוּ יְרוּשָׁלִַם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לִשְׁנַת חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה לְמַלְכוּת אָסָא׃ וַיִּזְבְּחוּ לַיהוָה בַּיּוֹם הַהוּא מִן־הַשָּׁלָל הֵבִיאוּ בָּקָר שְׁבַע מֵאוֹת וְצֹאן שִׁבְעַת אֲלָפִים׃ וַיָּבֹאוּ בַבְּרִית לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם׃ וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יִדְרֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל יוּמָת לְמִן־קָטֹן וְעַד־גָּדוֹל לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה׃ וַיִּשָּׁבְעוּ לַיהוָה בְּקוֹל גָּדוֹל וּבִתְרוּעָה וּבַחֲצֹצְרוֹת וּבְשׁוֹפָרוֹת׃ טו וַיִּשְׂמְחוּ כָל־יְהוּדָה עַל־הַשְּׁבוּעָה כִּי בְכָל־לְבָבָם נִשְׁבָּעוּ וּבְכָל־רְצוֹנָם בִּקְשֻׁהוּ וַיִּמָּצֵא לָהֶם וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב׃ וְגַם־מַעֲכָה אֵם ׀ אָסָא הַמֶּלֶךְ הֱסִירָהּ מִגְּבִירָה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה לַאֲשֵׁרָה מִפְלָצֶת וַיִּכְרֹת אָסָא אֶת־מִפְלַצְתָּהּ וַיָּדֶק וַיִּשְׂרֹף בְּנַחַל קִדְרוֹן׃ וְהַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ מִיִּשְׂרָאֵל רַק לְבַב־אָסָא הָיָה שָׁלֵם כָּל־יָמָיו׃ וַיָּבֵא אֶת־קָדְשֵׁי אָבִיו וְקָדָשָׁיו בֵּית הָאֱלֹהִים כֶּסֶף וְזָהָב וְכֵלִים׃ וּמִלְחָמָה לֹא הָיְתָה עַד שְׁנַת־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ לְמַלְכוּת אָסָא׃

רד״ק

אל יעצר עמך אנוש׳ כלומר לא ימלוך כמו יורש עצר׳ כלומר לא יהיה להם ממשלה כנגדך או פי׳ אל יעצר כח: ללא אלהי אמת׳ שיהיו בגלות בין עובדי ע״ז כאלו עובדי ע״ז כמו ועבדתם שם אלהים אחרי׳ כמו שתרגם אנקלוס כי כשעובד עובדיהם כאלו עובד אותם׳ או פי׳ ללא שופטי אמת׳ כמו והגישו אדוניו אל האלהים שפירושו השופטים כי הגוים שופטי ישראל בגלות: והנבואה עודד הנביא׳ חסר הכסמך ופי׳ הנבואה נבואת עודד הנביא׳ וכן הארון הברית ואחרים זולתו׳ או פי׳ והנבואה לעודד הנבואה והנה הנבואה היתה לעזריה בן עודד ואיך אמר והנבואה עודד הנביא אלא ר״ל בן עודד הנביא כמו לעיני אחמאל דודי שר״ל בן דודי אע״פ שפרשתי בו פירוש אחר׳ או יתכן כי גם אביו התנבא לו בעניין מזה פעם אחרת או באותה הפעם כי עודנו חי וכן מצאנו אותו בימי אחז וכששמע הדברים האלה ושמע הנבואה מאביו פעם אחרת עם כל זה התחזק ויעבר השקוצים: וגם מעכה אם אסא׳ היא אם אביו כי מעכה בת אבשלום היתה אם אביו׳ ובספר מלכים אמר על אסא ושם אמו מעכה בת אבשלום׳ אם אביו ודרך הלשון לקרא לאבי אביו אביו כמו אל רעואל אביהן וכן לאם אביו אמו׳ וזכר אם אביו לאסא בעבור שהיתה עובדת ע״ז כמו שאמ׳ אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה הוא עשה הישר בעיני ה׳ ולא נטה אחרי׳ גם יתכן לפרש כי אחר היתה שנקראת ג״כ מעכה בת אבשלום אם אסא כמו אם אביו: ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש׳ פי׳ מלחמת ישראל אבל מלחמת הכושים היתה בשנת ט״ו לאסא: בשנת

רש״י

עודנו הארץ לפנינו׳ בעוד שהמלכות נכונה לפנינו שאם נדרכנו להם יהיו לנו למגנס וכל זה היה בעשר שנים שכתוב בימיו שקטה הארץ ולאחר אותן עשר שנים היתה מלחמה בינו ובין בעשא כל ימיהם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא וז׳ שנים היה שלום ביניהם וכן מוכיח אף כאן אין עמו מלחמה בשנים האלה אבל בשנים אחרים היתה עמו מלחמ׳ ולמטה כתיב ומלחמ׳ לא היתה עד שנת לה׳ למלכו׳ אסא אבל יכולי׳ אנו לפרש אותה מלחמה שהיתה לו עם הכושים לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכותו אבל זה קשה לי שכתוב למטה בשנת ל״ו למלכו׳ אסא עלה בעשא וגו׳ על כשכלת על זאת כי מעתה יהיו לך מלחמו׳ משמע שקודם לכן לא היו לו מלחמו׳ והוא לאחר כן כי אם נ׳ שנים ובמלכי׳ כתיב ומלחמ׳ היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיה׳ ובסדר עולם מפרש היטב: כי דרשנו את יי׳ אלהינו דרשנו וגו׳ לפי שדרשנוהו הניח לנו מסביב: ויבנו ערים ויצליחו׳ ודוגמ׳ לעיל ובראות יי׳ כי נכנעו וגו׳: אין עמך לעזור׳ כלומ׳ אע״פ שאנו מעטי׳ והם רבים כחול הים ואין כח לנו בפניה׳ עמך לעזור בין רב לאין כח כלומ׳ כי ידוע שיש לך כח לעזור לפי׳ עזרינו יי׳ אלהינו כי עליך נשענו: אל יעצר עמך אנוש׳ אל יהיה לאויבינו לאותו אנוש כי אנוש מושל עוצר ידי עמך נגדך לנצחינו שלא יאמר נצחנו אלהיהם׳ ד״א מפי הרב לא יהי לנו אנו שאנו עמוסי׳ עוצר יד מלכות׳ דוגמ׳ ועצר את השמי׳ כי עצר עצר יי׳ אם תעצריני: וימים רבים לישר׳ ללא אלהי אמת׳ עד שבאת אתה: וללא כהן מורה׳ שאין מי שמשיא להם שום דבר תורה משו׳ הכי לא יורו אתכם הכהני׳: וישב בצר לו׳ על יי׳ אלהי ישר׳ כלומר עתה כשבאת צרה להם ביקשו על יי׳ אלהי ישר׳ ויבקשהו לפיכ׳ וימצא להם השמוי והושיע׳ בכל אשר

הלכתם: ובעתים ההם אין שלום׳ באותן הימי׳ רבים ליסר׳ ללא אלהי אמת: אין שלום ליוצא ולבא וגו׳׳ ברחבע׳ כתיב עליו עלה שישק מלך מצרי׳ על ירושלם כי מעלו ביי׳ וכל הפר׳ ואף לאביה היו מהומות רבות: וכתתו גוי בגוי׳ דוגמ׳ ויכו ויכתום: ואתם חזקו׳ לדרוש באלהים: ויזבחו ליי׳ ביום ההוא מן השלל הביאו׳ פתרו׳ ומן השלל שהביאו זבחו בקר שבע מאות וכאן שבעת אלפים ששבו וממנו הביאו כדלמעלה וגם אהלי מקנה הביאו וישבו צאן לרוב וגו׳׳ ד״א נראה לי ויזבחו ליי׳ ביום ההוא שנאה ובא בשלום בירושלם מן השלל הביאו כלומר מן השלל אשר הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפי׳: וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה׳ לפי שעשת׳ לאשרה מפלצ׳ מפליא ליצנותא וזכרו עשתה לה לצלם והיתה נבעלת לו: והבמות לא סרו׳ במות יחיד שהורגלו להקריב עליהם לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית והיו עונשי׳ עליהם כרת: ומלחמה לא היתה וגו׳׳

תניא

ויאא ג' חס' בקריא' וסי' בסדר ויקח קרח: ביני ובינך ג' פסוקי' אית בהון בהון ביני ובינך ובין ובין וסי' ויאמ' אברם אל לוט אל נא תהי מריבה' ויאמ' יהונתן לדוד לך לשלום' ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך דאסא דד"ה' אנ"ך: ויעלה ג' רפין בקריאה וסי' ברית ביני ובינך ובין אבי דמלכים' וזכרו דסיפרא ברית ביני ובינך' דרוש נא בעדינו את להרבה ג' וסימ' ובכל עיר ועיר' ובין עשרת ימים בכל יין להרבה' הלא הכושים והלובים: ויכעס ב' וסימ' ויסר לו ויכעס הרבה וילע' ויכעס אסא אל הראה:

טז א בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך ישראל על יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך יהודה: ויצא אסא כסף וזהב מאצרות בית יהוה ובית המלך וישלח אל בן הדד מלך ארם היושב בדרמשק לאמר: ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך כסף וזהב לך הפר בריתך את בעשא מלך ישראל ויעלה מעלי: וישמע בן הדד אל המלך אסא וישלח את שרי החילים אשר לו אל ערי ישראל ויכו את עיון ואת דן ואת אבל מים ואת כל מסכנות ערי נפתלי: ה ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את הרמה וישבת את מלאכתו: ואסא המלך לקח את כל יהודה וישאו את אבני הרמה ואת עציה אשר בנה בעשא ויבן בהם את גבע ואת המצפה: ובעת ההיא בא חנני הראה אל אסא מלך יהודה ויאמר אליו בהשענך על מלך ארם ולא נשענת על יהוה אלהיך על כן נמלט חיל מלך ארם מידך: הלא הכושים והלובים היו לחיל לרב לרכב ולפרשים להרבה מאד ובהשענך על יהוה נתנם בידך: כי יהוה עיניו משטטות בכל הארץ להתחזק עם לבבם שלם אליו נסכלת על זאת כי מעתה יש עמך מלחמות: ויכעס אסא אל הראה ויתנהו בית המהפכת כי בזעף עמו על זאת וירצץ אסא מן העם בעת ההיא: והנה דברי אסא הראשונים והאחרונים הנם כתובים על ספר המלכים ליהודה וישראל: ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו עד למעלה חליו וגם בחליו לא דרש את יהוה כי ברפאים: וישכב אסא עם אבתיו וימת בשנת ארבעים ואחת למלכו: ויקברהו בקברתיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה וישרפו לו שרפה גדולה עד למאד:

יז וימלך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על ישראל: ויתן חיל בכל ערי יהודה הבצרות ויתן נציבים בארץ יהודה ובערי אפרים אשר לכד אסא אביו: ויהי יהוה עם יהושפט כי הלך בדרכי דויד אביו הראשנים ולא דרש לבעלים: כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך ולא כמעשה ישראל: ה ויכן יהוה את הממלכה בידו ויתנו כל יהודה מנחה ליהושפט ויהי לו עשר וכבוד לרב: ויגבה לבו בדרכי יהוה ועוד הסיר את הבמות ואת האשרים מיהודה: ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו לבן חיל ולעבדיה

רש"י

אביה כסדר עולם בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא איפשר לומר כן והלא מת כבר בעשא בשנת כו למלכות אסא כדכתיב במלכים בשנת כו לאסא מלך אלה בן בעשא אלא מה ת"ל בשנת לו' למלך אסא כנגד לו' שנים שנתחתן שלמה בבת פרעה שהרי כתיב בן מלכים ויהי מקץ שלש שנים ויברחו שני עבדים לשמעי ויבו המלך את בניהו ויבו ויפגע בו וכתיב בסמוך ויתחתן שלמה בבת פרעה כלומר מיד אחר ג' שנים ובשנת ד' לקחה והוא מלך מ' שנים נמצא שהיתה עמו לו' שנים וכנגדן לו' שנים שנגזרה גזירה על מלכי ארם להיות שוטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד בני דוד לכך נאמר בשנת לו' למלך אסא ובשנת ין למלכותו מאחר שנפל זרח הכושי בידו היא שנת לו' משמת שלמה בשנת יח לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנאמר ויוצא אסא כסף וזהב לאמר כרות ברית ביני וביניך: וישמע בן הדד' ולא פסקו מלכי ארם מלהיות שוטנים לישראל עד שמת אחז ובשנת ג' לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא היה זכות באחז שיפלו בידו ונפלו שניה' ביד תגלת פלאסר מלך אשור: בדרמשק ובמלכים כתיב דמשק ובפסוק אחר דומשק וכולו אחד הוא ודוגמ' שוט שבט שרביט: על כן נמלט' שלא יכולת לו למה שלא הבטחת בהקב"ה כי אם בטחת בהקב"ה כשכשבעו וכרתו ברית יחד מלך ישראל ומלך ארם עליך כאשר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך והיית נוצח לכולם ואף לא היית מאבד ממונך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא' ועתה שלא בטחת בהקב"ה אבדת ממונך וגם מלך ארם נמלט מידך: בית המהפכת' בית הסוהר שעשוי מלאכת המהפכת נוולפ"ט בלשון אשכ"נ: עד למעלה חליו' כפה שברגליו עלה מכף רגלו עד קדקדו: וזנים' מיני בשמים הם והבשמים היו מרוקחים במרקחות מעשה רוקח מרקחת וזה פתרון מרוקחים במעשה רוקח: וישרפו לו שרפה גדולה' שרפו לו בשמים טובים לאפר ואותו אפר זורו עליו וים מפרשין כמו ששורפין על המלכים ומהו שורפים וכו' ועוקרין על המלכים: בדרכי דוד אביו הראשונים' ולא האחרונים שפשע במעשה בת שבע וגם הסית אותו שטן למנות את ישראל ועיקר וים מפרשים ראשונים ראש לשלמה ורחבעם שלמה נשיו הטו לבבו באחרית ימיו ובנה במה לכמוש תועבת מואב ולמולך שיקוץ בני עמון ורחבעם כתיב ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יי' ולא כאביה שכתוב בו במלכים ולא היה לבו שלם עם יי' אלהיו ולא כאסא שלא נשען ביי' אלא כדוד אביו שלא היה לו אלא לב אחד לאבינו שבשמים: ולא דרש לבעלים' כמעשה ישרא' שבימיו כי אחאב היה בימיו שעבד את הבעלים הוא וישרא' שבימיו: ויגבה לבו בדרכי יי'' גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי יי' דוגמ' אשר כשא לבו אתנה בחכמה: שלח לשריו לבן חיל' כך היה שמו וים מפרשים שלא לשריו כל של בן חיל נקשיא לן א"כ לא היה לו לומר אלא לעובדי' אלא ממה שאמר ולעובדיה מכלל לבן חיל שם אדם הוא: ללמד בערי יהודה' תורה ולהורו' בני ישראל ועמהם

רדק

בשנת שלשים ושש למלכו' אסא עלה בעשא' היאך היה זה והלא כתו' בספר מלכים בשנת עשרים ושש לאסא מלך יהודה מלך אלה בן בעשא ועוד כתו' שם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא על ישר' ומלך עשרים וארבע שנה הנה שלמה מלכותו בשנת עשרים ושש לאסא יתכן לפרש כי אותן חשבונות של ספר מלכי' אינו מונה לתחלת מלכות אסא אלא לתחלת מלחמותיו' ועשרים שנים שקטה הארץ בתחלת מלכותו כמו שאמר בימיו שקטה הארץ עשרה שנים' ולפי שבספר מלכים זוכר עניין מלכי ישראל ג"כ לא זכר תחלת מלכות אסא אלא מעת שהחל להלחם ועשר שנים ששקטה הארץ לא מנה אותם שם ושתי שנים מאלה עשר שנים היו בימי ירבעם והשמנה שנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשרה שנים מלך נדב מלכות שלמה ונלחם עם אסא ואם בשנת שלש לאסא שאומר שם זהו פי' בשנת שלש שהחל להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחלה עם נדב בן ירבעם ושלש שנים מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמ' שם ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ"ב למלכו' בעשא שהיא שנת לו' לתחלת מלכות אסא והיא שנת כ"ה או כ"ו למלחמ' אסא כי שנה שנייה של נדב בן ירבע' מונה אותה ג"כ לבעשא כי אפשר שלא שלמה השנה לו' ובסדר עולם אמר כי המלחמה הזאת היתה בשנת שש עשרה לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושים ומניין שלשים ושש הוא אומר למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה והו' בשנת ארבע למלכותו נגזרה שתחלק מלכות בית דוד לו' שנה כנגד אותן לו' שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה לחזור מלכו' בית דוד בשנת ין לאסא שלמו לו" שנה לשלמה ושפגם שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלא לו אוצרות בית יי' ולא נשען על יי' לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהית': עם לבבם שלם' עם אשר לבבם שלם ורבים כמהו: וירצץ אסא מן העם בעת ההיא' כי היה לו כעס עם הכל על הנבואה אשר שמע: וזנים' פי' ומיני' תרגום למיניהו לזנוהי: וישרפו לו שרפה' פי' שריפת הבשמים והמרקחות ורז"ל פירשו שהיה מנהג המלכים לשרוף בשעת מיתתן מטתן וכלי תשמישו: כי הלך בדרכי דוד אביו הראשונים' שלא חטא אבל באחרונים חטא במעשה בת שבע ובמנות ישראל' או אמר' ראשונים כנגד שאר מלכי יהודה שהיו חוטאים באחרונה' וכן הוא הפי' כי הלך בדרכי דוד ואותם הדרכים הם דרכי כל מלכי יהודה הראשונים אבל באחרונה היו חוטאים כי שלמה לעת זקנתו נשיו הטו את לבבו וכן רחבעם ובחזקתו עזב את תורת ה'' וכן אביה לפי המדרש שכתבנו' וכן אסא חטא באחרונה ונשען על מלך ארם וגם בחליו לא דרש את יי' וכו': לבן חיל' כן היה שמו: וכסף

וטוב י״ז בקריאה וסימ׳ ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה כל עץ׳ לא תחוס עינך עליו ובערת׳ בכל הדרך אשר צוה׳ וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים׳ יאמר נא אדונינו עבדיך׳ ויהי בהיות רוח אלהים אל שאול׳ ויקרא אכיש אל דוד ויאמר׳ עודנו מדבר והנה יונתן׳ מקול מפלתו הרעשתי׳ ועמהם הלוים שמעיהו׳ יניע כפיך כי תא:ל׳ כל ימי עני רעים׳ תאות אדם חסדו׳ ויצא המן ביום ההוא׳ ומתוק האור וטוב לעינים׳ וטוב לא יהיה לרשע׳ וטוב משניה׳ את אשר עדן לא היה אשר לא ראה:

ולזכריה ולנתנאל ולמיכיהו ללמד בערי יהודה: ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו ועשהאל ושמרימות ויהונתן ואדניהו וטוביהו וטוב אדוניה הלוים ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים: וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יהוה ויסבו בכל-ערי יהודה וילמדו בעם: ויהי פחד יהוה על כל-ממלכות הארצות אשר סביבות יהודה ולא נלחמו עם-יהושפט: ומן-פלשתים מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא גם הערביאים מביאים לו צאן אילים שבעת אלפים ושבע מאות ותישים שבעת אלפים ושבע מאות: ויהי יהושפט הלך וגדל עד-למעלה ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות: ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה ואנשי מלחמה גבורי חיל בירושלם: ואלה פקדתם לבית אבותיהם ליהודה שרי אלפים עדנה השר ועמו גבורי חיל שלש מאות אלף: ועל-ידו יהוחנן השר ועמו מאתים

טו ושמונים אלף: ועל-ידו עמסיה בן-זכרי המתנדב ליהוה ועמו מאתים אלף גבור חיל: ומן-בנימן גבור חיל אלידע ועמו נשקי-קשת ומגן מאתים אלף: ועל-ידו יהוזבד ועמו מאה-ושמונים אלף חלוצי צבא: אלה המשרתים את-המלך מלבד אשר-נתן המלך בערי המבצר בכל-יהודה:

יח א ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב ויתחתן לאחאב: וירד לקץ שנים אל-אחאב לשמרון ויזבח-לו אחאב צאן ובקר לרב ולעם אשר-עמו ויסיתהו לעלות אל-רמת גלעד: ויאמר אחאב מלך-ישראל אל-יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי ועמך במלחמה: ויאמר יהושפט אל-מלך ישראל דרש-נא כיום את-דבר יהוה: ויקבץ ח מלך-ישראל את-הנביאים ארבע מאות איש ויאמר אלהם הנלך אל-רמת גלעד למלחמה אם-אחדל ויאמרו עלה ויתן האלהים ביד המלך: ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה עוד ונדרשה מאתו: ויאמר מלך-ישראל אל-יהושפט עוד איש-אחד לדרוש את-יהוה מאתו ואני שנאתיהו כי איננו מתנבא עלי לטובה כי כל-ימיו לרעה הוא מיכיהו בן-ימלא ויאמר יהושפט אל-יאמר המלך כן: ויקרא מלך ישראל אל-סריס אחד ויאמר מהר מיכהו בן-ימלא: ומלך ישראל ויהושפט מלך-יהודה יושבים איש על-כסאו מלבשים בגדים ויושבים בגרן פתח שער שמרון וכל-הנביאים מתנבאים לפניהם: ויעש לו צדקיהו בן-כנענה קרני ברזל ויאמר כה-י אמר יהוה באלה תנגח את-ארם עד-כלותם: וכל הנבאים נבאים כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח ונתן יהוה ביד המלך: והמלאך אשר-הלך לקרא למיכיהו דבר אליו לאמר הנה דברי הנביאים פה-אחד טוב אל-המלך ויהי-נא דברך כאחד מהם ודברת טוב: ויאמר מיכיהו חי-יהוה כי את-אשר-יאמר אלהי אתו אדבר: ויבא אל-המלך ויאמר המלך אליו מיכה הנלך אל-רמת גלעד למלחמה

ויתן י״ג רפין בקריאה וסימ׳ ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו׳ ויתן לך האלהים מטל השמים׳ ויתן לך את ברכת אברהם׳ יי׳ יחתו מריבו עלו׳ הלא קציר חטים היום׳ ויתן יי׳ גם את ישראל דשאול׳ ויאמר אמרי נא לשלמה דאבישג השונמית׳ ויתן את ישראל בגלל חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא׳ ויקבץ מלך ישראל את הנביאים דמלכים׳ וחברו דד״ה׳ ויהי ויתן לו מזהב שבא׳ והתענג על יי׳ ויתן לך׳ יסר בנך ויניחך: כאחד י״ב פתחין בקריאה וסי׳ הן האדם היה כאחד ממנו׳ דן ידין עמו׳ וחליתי והייתי כאחד האדם׳ וחברו אם אסור יאסרוני׳ ויאל הלוי לשבת את האיש׳ גם את הארי גם את הדוב׳ ועשהאל קל ברגליו׳ אוכל על שלחני כאחד מבני המלך׳ כאחד הנבלים׳ וארך כאחד החלקים׳ על ירושלם ידו גורל׳ אשר תלך לקרוא למיכיהו דד״ה׳ וחד וכאחד השרים תפלו:

רדק

וכסף משא׳ משא בהמות ושאר מנחו׳ ואחר שאמר מביאי׳ ולא הביאו נראה כי בכל שנה היו מביאי׳ לו׳ וכן מביאי׳ לו כאן שיס׳ בכל שנה היו מביאי׳ לו: בירניות׳ כמו בירה׳ והנון והיוד כנון ויוד ראמוניו׳ קדמוניות: המתנדב ליי׳ אולי התנדב לאוצרו׳ בית יי׳ כסף וזהב והיה אחד שהיה שמו כשמו לפיכך אמר המתנדב לה׳: ויתחתן לאחאב׳ התחתן עמו שלקח בת אחאב לבנו יהורם: מי

רשי

ועמה׳ מן הלוים שמעיהו ונתניהו וגו׳׳ ועמהם אלישמע ויהורם הכהני׳ כי על הכהני׳ והלוים ללמד ולהורות כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים והשרים הלכו עמהם לפי שלא ימרו את פיהם ולהכריחם לשמוע להם ולשמור לעשות כמצות השופטים דונמ׳ שופטים ושטרי׳ תתן לך שפטי׳ לשפוט את העם ושטרים להכריחם לעשות כווי השופטים: ויהי פחד יי׳ על כל ממלכות הארצות׳ בזכות שלמדו תורה: וכסף משא׳ משאות של כסף דונמ׳ היו נושאותיכ׳ עומסו׳ משא: ויהי יהושפט הולך וגדל׳ שלשה שנאמר בהם כלשון זה׳ יצחק שמואל יהושפט אבל משה דוד מרדכי נאמר בהם וגדול אבל יצחק שמואל ויהושפט כתיב בהם וגדל שאין נכון לומר וגדול בשמואל כתיב ויגדל הנער שמואל עם יי׳ ואי׳ לומר גדול עם יי׳ וכאן כמו כן גדל עד למעלה לכן לא הגון לומר גדול וכן ביצחק: בירניות׳ מגדלות בירה מגדלים גדולים לחוזק: וערי מסכנות׳ ערי אוצרות לתת בהם תבואה ויין ודגן: ועל ידו׳ אצלו׳ דונמ׳ אלקת יואב על ידי: המתנדב ליי׳׳ דונמ׳ המתנדבים בעם ברכו יי׳: וירד לקץ שנים׳ ובמלכים כתיב ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט וגו׳ בשנה השלישית משמלח את בן הדד: ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד׳ כמו שכתוב בספר מלכים הידעתם כי לנו רמות גלעד כי כשהכ׳כ יעקב אבינו שם את הגל וקרא לו גלעד הוחזק בו ואבותינו לקחו גלעד והרמות משוכים ומוחזקי׳ אחרי העיר ואבותינו אז בימי משה כשתפשו גלעד שתקו אז מלקחת אותה כי לא חששו בהם או שמא בימי משה לקחוה ואחרי כן לקחוה האומות מיד ישראל ושלכו הם: דרש נא כיום את דבר יי׳׳ ולא מנביאי׳ הבעלים אשר אתה בוטח בהם: ויקבץ מלך ישראל את הנביאים ארבע מאות׳ וכולם נביאי׳ אמת היו כי מה שאל ממנו יהושפט קבץ לו וכן מוכיח בסמוך ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו וגו׳ עד והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו שאומר להם לאמר לאחאב עלה ויתן האלהים ביד המלך מכלל שהיו נביאי׳ יי׳ שלא היו מתנבאים אלא דבר יי׳ שאם היו נביאי׳ שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודים מלבן ועוד שאמר יהושפט שוב האין פה נביא ליי׳ עוד ודאי יודע אני שהם נביאי׳ יי׳ אלא מקובלני מבית אבי אבא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ולשון אחד והללו כולם מתנבאים עלה והצלח: כי כל ימיו לרעה׳ כי זהו שאמר יען אשר שלחת איש חרמי וגו׳: מהר מיכהו׳ כתיב חסר יוד משום בזיון כינה לו שם אחר מיכהו: מלובשים בגדים׳ בגדי מלכות: ויושבי׳ בגורן פתח שער שמרון׳ בא להודיענו כי כשנתנבאו הנביאי׳ לפניהם היו יושבים חוץ לעיר ושם באו מרגלים של מלך ארם ושמעו שהודיע למלך ישראל שהוא לבדו יפול במלחמה והוא שצוה מלך ארם לחיילותיו לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו לקיים דברי מיכיהו לפיכך כתיב בגורן שהיה מקום מרגלים לרגל אבל אם הוועד בתוך העיר לא היו המרגלים של מלך ארם יכולים לבוא שמא ירגישו בהם מרגלים אבל כשהם חוץ לעיר אפילו ירגישו בהם וידעו כי מרגלים הם יכולים הם לומר למקום אחר אנו הולכי׳ מה שקרבנו פה ׳ל הגורן בשביל הרגש גדול וקבוץ חיילות הכה פתח העיר תמהנו ופנינו מן הדרך לראות מה זה והמרגלים הם הודיעו למלך ארם והוא צוה שלא להרוג שום אדם כי אם מלך ישר׳ לבדו שאם לא כן מה עלה בלבו שצו׳ שלא להרוג מיסר רק המלך לבדו של מרגלי׳ היו לו ושמעו את מיכיהו אומ׳ ראיתי את כל ישר׳ נפוצי׳ וגו׳ ויאמר יי׳ לא אדני׳ לאלה סימן שיהרג המל׳ אבל ישר׳ ישובו איש לביתו לשלום ושמעו את זה שאמ׳ אם שוב תשוב בשלום הכל שמעו המרגלי׳ והגידו למלך ארם ואז צוה מלך ארם לעבו׳ כדבר מיכיהו להרוג המלך לבדו: עלו

לאלה ה' בקריאה וסימ' ולבנותי מה אעשה לאלה היום או' לאלה תחלק הארץ בנחלה' ויאמר ראיתי כל ישראל נפצים על ההרי' דמלכי' וחברו דדה' אל תטיפו יטיפון לאלה: ויעל ז' רפין בקריאה וסימ' נטה ידך על ארץ מצרים בארבה' ויאמר ארונה אל המלך' כי איש מבית ישראל' כה אמר כורש' וחברו' מי יפתה את אחאב' וחברו דדה: לדבר אותך סימן כל דססי' לדבור אתו אתך אתם דגש בטט רפין אותו אותך אותם וסי' ותהר ותלד שרה לאברה' וידבר משה ואלעזר הכהן' ויגש צדקיהו בן כנענה

אם־אחדל ויאמר עלו והצליחו וינתנו בידכם׃
טו ויאמר אליו המלך עד־כמה פעמים אני משביעך
אשר לא־תדבר אלי רק אמת בשם יהוה׃ ויאמר
ראיתי את־כל־ישראל נפוצים על־ההרים כצאן
אשר אין־להן רעה ויאמר יהוה לא־אדנים לאלה
ישובו איש־לביתו בשלום׃ ויאמר מלך־ישראל
אל־יהושפט הלא אמרתי אליך לא־יתנבא עלי
טוב כי אם־לרע׃ ויאמר לכן
שמעו דבר־יהוה ראיתי את־יהוה יושב על־כסאו
וכל־צבא השמים עמדים על־ימינו ושמאלו׃
ויאמר יהוה מי יפתה את־אחאב מלך־ישראל
ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה אמר ככה וזה
כ אמר ככה׃ ויצא הרוח ויעמד לפני יהוה ויאמר אני
אפתנו ויאמר יהוה אליו במה׃ ויאמר אצא והייתי
לרוח שקר בפי כל־נביאיו ויאמר תפתה וגם־
תוכל צא ועשה־כן׃ ועתה הנה נתן יהוה רוח שקר
בפי נביאיך אלה ויהוה דבר עליך רעה׃ ויגש
צדקיהו בן־כנענה ויך את־מיכיהו על־הלחי ויאמר
אי זה הדרך עבר רוח־יהוה מאתי לדבר אתך׃
ויאמר מיכיהו הנך ראה ביום ההוא אשר תבוא
כה חדר בחדר להחבא׃ ויאמר מלך ישראל קחו את־
מיכיהו והשיבהו אל־אמון שר־העיר ואל־יואש
בן־המלך׃ ואמרתם כה אמר המלך שימו זה בית
הכלא והאכילהו לחם לחץ ומים לחץ עד שובי
בשלום׃ ויאמר מיכיהו אם־שוב תשוב בשלום

לא־דבר יהוה בי ויאמר שמעו עמים כלם׃ ויעל
מלך־ישראל ויהושפט מלך־יהודה אל־רמת
גלעד׃ ויאמר מלך ישראל אל־יהושפט התחפש
ל ובוא במלחמה ואתה לבש בגדיך ויתחפש מלך
ישראל ויבאו במלחמה׃ ומלך ארם צוה את־שרי
הרכב אשר־לו לאמר לא תלחמו את־הקטן את־
הגדול כי אם־את־מלך ישראל לבדו׃ ויהי כראות
שרי הרכב את־יהושפט והמה אמרו מלך־ישראל
הוא ויסבו עליו להלחם ויזעק יהושפט ויהוה
עזרו ויסיתם אלהים ממנו׃ ויהי כראות שרי הרכב
כי לא־היה מלך ישראל וישובו מאחריו׃
ואיש משך בקשת לתמו ויך את־מלך ישראל בין
הדבקים ובין השרין ויאמר לרכב הפך ידיך
והוצאתני מן־המחנה כי החליתי׃ ותעל
המלחמה ביום ההוא ומלך ישראל היה מעמיד
במרכבה נכח ארם עד־הערב וימת לעת בוא
השמש׃

יט א וישב יהושפט מלך־יהודה אל־ביתו
בשלום לירושלם׃ ויצא אל־פניו יהוא בן־
חנני החזה ויאמר אל־המלך יהושפט הלרשע
לעזר ולשנאי יהוה תאהב ובזאת עליך קצף
מלפני יהוה׃ אבל דברים טובים נמצאו עמך
כי־בערת האשרות מן־הארץ והכינות לבבך
לדרש האלהים׃ וישב יהושפט בירושלם וישב
ויצא בעם מבאר שבע עד־הר אפרים וישיבם אל־
יהוה אלהי אבותיהם׃ ה ויעמד שפטים בארץ

דמלכים' וחברו דסיפר' ודברתי משפטי אותם' רוח טלא מאלה יבא לי' אלכה לי אל הגדולים' צדיק אתה יי' כי אריב' הלוך אל בית הרכבים' וכל דבור דיחזקאל דכו'; אל פניו ו' בקריאה וסימ' ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו ב' בפסוק' ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו' ויפל יואב אל פניו' ויצא אל פניו יהוא' הן יקטלני לו איחל:

רשי

עלו והצליחו וינתנו בידכם' כלומר הלואי שתצליחו וינתנו בידכם: נפוצי' על ההרי' כי כשבורחי' מן המלחמה בורחים על ההרים לבית מנוס כמו והנשארים הרה נסו ועוד שהמלחמה היתה ברמות גלעד מקו' הרים וגבעות: ויאמר יי' לא אדנים לאלה' לפיכך נפוצים כצאן על ההרים שאין להם רועה שמלכם יהרג: ישובו איש לביתו בשלום' שאחאב לבדו יהרג אבל שאר ישראל ישובו איש לביתו לשלום כאשר זוה ארם לעמו: וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו' של מלכי השחתה העומדי' לפניו: ויצא הרוח' פתרו' ויצא המלאך שהרי אומר לעיל וכל צבא השמים וגו' ועתה יצא אחד מן המלאכים ויאמר אני אפתנו כדאמ' עושה מלאכיו רוחות ולפיכך קדם ואמר לעיל וכל צבא השמים עומדים שלא תתמה כשתאמר ויצא הרוח מי הוא ומהיכן יצא וכשתאמר וצבא השמים עומדים בדי' להודיע מהיכן יצא משאר הרוחות העומדים עליו' ורבותינו פירשו זהו רוחו של נבות: בפי כל נביאיו' שישים דבר בפיהם לאמר עלה והצלח ויעלה ויפל מכלל שהיו נביאי אמת שלא היו מתנבאים כי אם מה שישים השם בפיהם: תפתה וגם תוכל' לפי שיש מפתה הבא לפתות חבירו פעמים שהמפות' מבין שזה רוצה לפתותו והוא נזהר ואינו שומע להתפתות אבל באחאב תפתה וגם תוכל: הנך רואה' שיהרג אחאב: שימו זה בית הכלא' ואף על פי שלא ראינו שכתבו קודם לכן בבית הכלא אלא מתוך שאמר והשיבהו תוכל לומר שכתבו קודם לכן בבית הכלא ואם תרצה לומר שלא כתנוהו קודם לכן מעולם לא תקשי לך והשיבהו כי כן דרך המקראות כמו ישובו רשעים לשאולה וכן הרבה: לחם לחץ ומים לחץ' דוגמ' בישעיה לחם צר ומים לחץ: התחפש ובא' פתרו' צריך אני להתנכר ולהתחפש בבגדים אחרים שלא יכירוני שאני מלך ישראל כי חשש לדברי מיכיהו שאמר לו אם שוב תשוב בשלום וגומר ואמר ליהושפט אני רוצה להשתנות עצמי ולבוא במלחמה שיש לי לחוש שמא שמעו ארמים מה שאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום ולא ישבו להלחם כי אם עלי: ואתה לבש בגדיך' תכסיס מלכות ושריונות וכלי מלחמה של מלכות כי אין לחוש בדברי הנביא כי אם מלך ישראל לבדו כי כן הגידו מרגלים שלו דברי מיכיהו: ויזעק יהושפט' אחר בני דגלו וחיילותיו שיבאו לעזור לו כמו אות אריה שבדגלו או דגל בני יהודה וכן מנהג כשנלחמים שני גדודים מכנה כל גדוד וגדוד שם אחד לסימן לדגלו לצורך הגדוד שעמו שאם יתפרדו איש מעל אחיו או יתערבו הגדודי' זה בזה יצעקו כל גדוד וגדוד שם סימן שלו ויכירו בקול הסימן ויתקבצו כולם יחד ויהיו באגודה אחת כבראשונה ולא שצעק לשמים וכן מוכיח במלכים גזעק יהושפט ולא נאמר לשם ויי' עזרו ויסיתם אלהים ממנו אך כתיב שם ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל שהכירו והבינו מיד כשיצעק אחר הסימן של דגלו כדמפרש כמו שהכירוהו וישובו מעליו כגוי' מלך ארם ומיי' הוא שהכירוהו: ואיש משך בקשת' איש ישרא' מתכוין לירות במחנה ארם ובלא כוונתו: ויך' הקן את מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין' בין אותה רצועה שמדביקין הכובע שעל ראשו לשריון ואין לומר נוי היה כי למי נתכוון והלא מלך ארם צוה לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם מלך ישראל לבדו ואף לו לא נתכוון שהרי כתיב לתומו' אלא בעל כרחו יש לומר ישראל היה המורה ונתכוון לירות במחנה ארם ולפי תמו הכה את מלך ישרא': ויאמר לרכב' למנהיג את הרכב: והוצאתני מן המחנה' כלומר מן המערכה הזו הראשונה והשיבני במערכו' האחרונו': מעמיד במרכבה' החזיק ועמד במרכב' שלא יבינו ישרא' מכתו ויברחו ותחלת נפילה נוסה: ותעל המלחמה' נסתלקה ולא הוזק אחד מישר' כי אם מלך ישר' לבדו כדבר הנביא שאמר לא אדני' לאה ישובו איש לביתו בשלום לא נאמר כי נהרג אחאב: כי בערת האשרות' כדלעיל ועוד הסיר את הבמות וגו': לדרוש האלהים' כדלעיל כי לא הלך אביו וגו': ויעמד שפטי' כשאמר לו החוזה דברי' טובים נמצאו עמך כי בערת את האשרות בא לו אצל ספר תורה אם בער כמשפט ומתחילה ראה כתוב אבד תאבדון עד ואשיריה' תשרפון באש ופסילי אלהיה' תגדעון ונזכר שכתוב בכי תשא ואת מצבותם תשברון וגו' תמה בעצמו על שהטוב בעיני יי' שבער האשירים אשירי ישראל שהרי לא הזהירם אלא על אשיריהם ושוב חזר בשפטים ושטרים ומצא כתוב לא תטע לך אשירה ואז שמח שבערם וגם ראה שם כתוב שפטים ושטרים תתן לך מיד ויעמד שפטים ושוטרים מוחזקים בכל ערי יהודה לעיר ועיר: בערי

רדק

מי יפתה את אחאב' זה הענין פירשנו בספר מלכי': ויסיתם אלהים ממנו' הסיתם ונתן בלבם שיסורו ממנו: היה מעמיד במרכבה' פי' היה מתחזק ומעמיד עצמו כדי שלא יהיו סבורים בני אדם כי הוכה ועוד שלא לשבור לב ישראל' ובספר מלכי' מעמד: * ועמכם בדבר משפט' כלומר שתיראו ממנו כאלו הוא עמכם בדבר משפט' או יהיה עמכם ויעזרכ' בדבר משפט אם תיראו ממנו: וישובו

* פייר מעבר לדף

השפטי׳ ד׳ בקריא׳ וסי׳ ודרשו השפטי׳ היטב והנה עד שקר׳ כי לא נעשה כפסח הזה מימי׳ ויאמר אל השפטי׳ ראו מה אתם׳ ויהי בימי שפט השפטי׳ ויהי רעב׳ וחד והשפטי׳ זבדיהו ב׳ וסי׳ והנה אמריהו כהן הראש עליכם׳ ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו׳ וא׳ זבדיהו ולמשלמיהו בנים: בבית יי׳ ט״ל וסי׳ נמס׳ בתלי׳ סימן קל״ה ועיין במסרה רב״תא בערך אדנ׳ מ״ה דקשה לי ע״ל הא׳ מנינא: מושל יד מ״ל וסי׳ נמס׳ במיכה סימן ה׳ וקהלת סי׳ י׳ ע״ש מ״ה דקה״נ׳: וישבו בה חד מן יא בטעם פ׳ האתנחת׳ לא ישרתנה

בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר וָעִיר׃ וַיֹּאמֶר אֶל־הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מָה־אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיהוָה וְעִמָּכֶם בִּדְבַר מִשְׁפָּט׃ וְעַתָּה יְהִי פַחַד־יְהוָה עֲלֵיכֶם שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ כִּי־אֵין עִם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַוְלָה וּמַשֹּׂא פָנִים וּמִקַּח־שֹׁחַד׃ וְגַם בִּירוּשָׁלַםִ הֶעֱמִיד יְהוֹשָׁפָט מִן־הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּט יְהוָה וְלָרִיב וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלָםִ׃ וַיְצַו עֲלֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה תַעֲשׂוּן בְּיִרְאַת יְהוָה בֶּאֱמוּנָה וּבְלֵבָב שָׁלֵם׃ וְכָל־רִיב אֲשֶׁר־יָבוֹא עֲלֵיכֶם מֵאֲחֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם בֵּין־דָּם לְדָם בֵּין־תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לַיהוָה וְהָיָה־קֶצֶף עֲלֵיכֶם וְעַל־אֲחֵיכֶם כֹּה תַעֲשׂוּן וְלֹא תֶאְשָׁמוּ׃ וְהִנֵּה אֲמַרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ עֲלֵיכֶם לְכֹל דְּבַר־יְהוָה וּזְבַדְיָהוּ בֶן־יִשְׁמָעֵאל הַנָּגִיד לְבֵית־יְהוּדָה לְכֹל דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לִפְנֵיכֶם חִזְקוּ וַעֲשׂוּ וִיהִי יְהוָה עִם־הַטּוֹב׃

כ וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ בְנֵי־מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְעִמָּהֶם מֵהָעַמּוֹנִים עַל־יְהוֹשָׁפָט לַמִּלְחָמָה׃ וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּידוּ לִיהוֹשָׁפָט לֵאמֹר בָּא עָלֶיךָ הָמוֹן רָב מֵעֵבֶר לַיָּם מֵאֲרָם וְהִנָּם בְּחַצְצוֹן תָּמָר הִיא עֵין גֶּדִי׃ וַיִּרָא וַיִּתֵּן יְהוֹשָׁפָט אֶת־פָּנָיו לִדְרוֹשׁ לַיהוָה וַיִּקְרָא־צוֹם עַל־כָּל־יְהוּדָה׃ וַיִּקָּבְצוּ יְהוּדָה לְבַקֵּשׁ מֵיְהוָה

גַּם מִכָּל־עָרֵי יְהוּדָה בָּאוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה׃ וַיַּעֲמֹד יְהוֹשָׁפָט בִּקְהַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַםִ בְּבֵית יְהוָה לִפְנֵי הֶחָצֵר הַחֲדָשָׁה׃ וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ הֲלֹא אַתָּה־הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכֹל מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וְאֵין עִמְּךָ לְהִתְיַצֵּב׃ הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהֵינוּ הוֹרַשְׁתָּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִלִּפְנֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַתִּתְּנָהּ לְזֶרַע אַבְרָהָם אֹהַבְךָ לְעוֹלָם׃ וַיֵּשְׁבוּ־בָהּ וַיִּבְנוּ לְךָ בָּהּ מִקְדָּשׁ לְשִׁמְךָ לֵאמֹר׃ אִם־תָּבוֹא עָלֵינוּ רָעָה חֶרֶב שְׁפוֹט וְדֶבֶר וְרָעָב נַעַמְדָה לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה וּלְפָנֶיךָ כִּי שִׁמְךָ בַּבַּיִת הַזֶּה וְנִזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרָתֵנוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ׃ וְעַתָּה הִנֵּה בְנֵי־עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר־שֵׂעִיר אֲשֶׁר לֹא־נָתַתָּה לְיִשְׂרָאֵל לָבוֹא בָהֶם בְּבֹאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי סָרוּ מֵעֲלֵיהֶם וְלֹא הִשְׁמִידוּם׃ וְהִנֵּה־הֵם גֹּמְלִים עָלֵינוּ לָבוֹא לְגָרְשֵׁנוּ מִיְּרֻשָּׁתְךָ אֲשֶׁר הוֹרַשְׁתָּנוּ׃ אֱלֹהֵינוּ הֲלֹא תִשְׁפָּט־בָּם כִּי אֵין בָּנוּ כֹּחַ לִפְנֵי הֶהָמוֹן הָרָב הַזֶּה הַבָּא עָלֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ׃ וְכָל־יְהוּדָה עֹמְדִים לִפְנֵי יְהוָה גַּם־טַפָּם נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם׃ וְיַחֲזִיאֵל בֶּן־זְכַרְיָהוּ בֶּן־בְּנָיָה בֶּן־יְעִיאֵל בֶּן־מַתַּנְיָה הַלֵּוִי מִן־בְּנֵי אָסָף הָיְתָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה בְּתוֹךְ הַקָּהָל׃ וַיֹּאמֶר הַקְשִׁיבוּ כָל־יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ

כי אם מונה כמ״א מקומו׳ שישרתנה מאיילא וסי׳ ויצא נח ובניו ואשתו ונשי׳ בשבעתיכ׳ דפנחס דוביום הבכורי׳ ובאת שמה׳ אם ארץ מאפלידה׳ מדוע אמרו עמי רדנו׳ קפוח כא׳ והסירו את כל שקוציה׳ וישבו בה ויבנו לך בה מקדש׳ ותאמרנה לה כי אחך נשוב׳ וסוון לכולא ביה׳ וחברו׳ וחד פלוגתא לאפגי׳ להם קרא הגלגל:

רדק

וישבו ירושלים׳ אותם שמנו השופטי׳ בכל עיר במצותו: ועמהם מהעמוני׳ אומר במדרש שהם בני שעיר כי כן זוכר אותם בסוף הענין וקראם עמונים כי התנכרו והתחפשו ולבשו בגדי עמונים כדי שלא יכירום בני ישראל לפי שהיו תחת יד מלכי יהודה על שפשעו בימי יהוש׳ בן יהושפט׳ ויתכן לפרש שהיו אומה אחרת נקראו בני עמונים כי לא נקראו בני עמון עמונים בשום מקום כי אם בני עמון והעמונים היו אומה אחרת נקראו כן על שם מקומם וכן בדברי עזיהו׳ ויתנו העמונים מנחה לעזיהו׳ ואפשר שהם העמונים שזכר שם והוא הפוך והוא הנכון ושם מקומם מעון וכן מצאנו בספר שופטי׳ וצידוני׳ ועמלק ומעון לחצו אתכם: לפני החצר החדשה׳ אפשר שהיתה צריכה חזוק וחדשו וחזקו חומה׳ ורז״ל פי׳ שחדשו בה דברים ואמרו טבול יום של יכנס במחנה לויה כלומר בחצר חדשו מה שלא היה מן התורה וזה הוא שחדשו בה: שפוט׳ שם בשקל שמור יקוד: ותאמנו

רשי

בערי הבצרות׳ העמיד מוחזקים להכריחם ולכופן לדין מתחילה וסוב׳ העמיד שפטי׳ שאינן מוחזקי׳ כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שהן יריאים להיות סרבנים יותר מאותן היושבים בערים בצורות שבוטחים בערי מבצרם: כי לא לאדם תשפטו׳ פתרו׳ אל תחשבו בלבבכם לומר מה לנו אם אנו מטים את הדין לזכות את אוהבינו להטות דין דלים וליטול פני עשירים הלא אין המשפט ליי׳ לכך נאמר ליי׳ שלו הוא אם חייבת את הזכאי כאילו נטלת ולקחת משל בוראך ודין שמים עיקלת לתת משפט מעוקל לפיכך תראו מה שתעשו׳ ויהיה לבבכם בכל דין ודין כאילו הקב״ה עומד לפניכם בדין וזהו ועמכם בדבר משפט ובסנהדרין מפורש מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי ליי׳ ושמא יאמר הדיין מה לי ולצער הזה ת״ל ועמכם בדבר משפט כלומר מוטל עליכם לעשות ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות: אין עם יי׳ אלהינו עולה ומשוא פנים ומקח שוחד׳ והוא עמכם במשפט לפיכך איני רוצה שתעשו עול במשפט: וגם בירושלי׳ העמיד׳ אע״פ שהוא היה בעצמו בירושלם: למשפט יי׳ ולריב׳ משפט כופל לומר על דיני ממונות דוגמ׳ והיתה לבני ישרא׳ לחקת משפט לירושה בפנחס ולריב כופל על דיני נפשות וחבלות דוגמ׳ וכי יריבון אנשים וגו׳: כה תעשון׳ משו׳ זריזות וזהירות ולחזק הוסיף כ״ן כמו עד אשר תדעון איך יפול דבר וכמו כה תאמרון לאדני לעשו וכה תדבקי׳ אשר יקצרו׳: בין דם לדם׳ בין דם רציחת שוגג למזיד: והזהרתם אותם׳ את אחיכם׳ והיה קצף עליכם ועל אחיכם׳ לפיכך כה תעשון והזהרתם את אחיכם ולא תאשמו׳ אתם מכל מקום שאם תקבלו את האזהרה לא יהיה לכם קצף ואף לא יהיה בשום דבר אשם עליכ׳ הואיל ועשיתם חובתכם המוטלת עליכ׳ לעשות: ויהי יי׳ עם הטוב׳ עם עושה הטוב והישר: ועמהם העמונים׳ זה עמלק ולמה נקראו עמונים לפי ששינה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובא להלחם בישראל וכן מוכיח למטה בענין ובעת החלו ברינה ותהלה נתן יי׳ מארבים אל בני עמון ומואב והר שעיר וגו׳ נמצא שהעמונים שנאמר כאן הם עמלקים ששינו לשונם וכסותם והוא שיסד הקליר בפרשת זכור זכור ערוך בעמונים נחבא פרץ כרמי עין גדי כהובא׳ כלומר זכור מה שעשה עמלק הערוך שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן כדכתיב והנם בחצצון תמר היא עין גדי ועין גדי סמוך לאחוז של עמלק כמו שנא׳ בלך לך ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר: היא עין גדי׳ כלומר שאמרו לו כבר באו כל כך בקרוב לנו: גם מכל ערי יהוד׳ שלא תאמר כשאמר מתחלה ויקבצו יהודה לבקש אלו יושבי ירושלם לבד הם אלא מכל ערי יהודה באו: ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה׳ להוציא ממשלתך עליהם לכך אנו מבקשים ממך לעוזרנו מהם: ובידך כח׳ בעל כח וגבורה הלדין בלע״ז: ואין עמך להתיצב׳ אין שום בריה יכולה לעמוד כנגדך בכל ממלכות הגוים ודוגמתו לא יתיצב איש לפניך וכן מי הוא לפניו יתיצב׳ כך פי׳ ר׳ מנחם בר׳ חלבו ז״ל: ותתנה לזרע אברהם׳ לפיכך עליך להחזיקה בידם ולגרש הגוים האלה כי אפילו מלך בשר ודם ואפילו שום אדם כשנות׳ מתנה לאוהבו ובא אחר לגוזלה הימנו דואג בעצמו להחזיקה בידו כל שכן אתה ושמא תאמר לא נתתיה לכם אלא לפי שעה בשביל כך נאמ׳ לעולם ירושת עולם נתתה לנו: ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר׳ אם תבוא עלינו רעה חרב שפוט או שום דין ודבר ורעב: ונזעק אליך מצרתינו׳ בבית המקדש: ותשמע ותושיע׳ כאשר התפלל לפניך שלמה והבטחתו לעשות כך כמו שכתוב ואם ינגף עמך וכל הפרשה עד וסלחת ונתת לאיש ככל דרכיו ויעתר לו יי׳ כדכתיב וירא יי׳ אל שלמה ויאמר לו שמעתי את תפלתך וכל הפרשה עד ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם ועתה אני מתפלל שתזכור אותה הבטחה שהבטחתו ותשמע ותושיענו מאויבנו הבאי׳ עלינו: ועתה׳ על כל זאת שהבטחתנו להושיענו מאויבינו הבאים עלינו: הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה ליסר׳ לבוא בהם להלחם: בבואם מארץ מצרי׳ ועליה׳ היה לזכור את החסד ולבא בעזרתינו והם לא די להם שאינן זוכרין לנו אותו החסד להיות עמנו בכל צרותינו אלא שגומלין עלינו רעה ובאין עלינו לגרשינו מירושתך אשר הורשתנו אתה בעצמך ולפיכך מה יש להם לערער על ירושתינו: כי עליך עינינו׳ להושיענו: גם טפם׳ כמנהג כשהגדולי׳ באים על הארץ בורחים מן הכפרי׳ לערי מבצריה׳ טפם נשיהם ובניהם:

אל

הקהתים ג׳ בקריאה וסימ׳ ונסעו הקהתים נשאי המקדש׳ והאנשים עשים באמונה׳ ויקומו הלוים מן בני: הקרחים ג׳ וסימ׳ אלקנה וישיהו ועזראל׳ ושלום בן קורא בן אביאסף׳ ויקומו הלוים מן בני הקהתים: הודו ליי׳ כי לעולם ב׳ חס׳ כי טוב וסימ׳ ועמהם הימן וידותון׳ ויועץ אל העם ויעמד משררים: לבזה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ויבא יהושפט ועמו׳ ושללם לבוז׳ ותבוז׳ קדמא חסר: עד היום ט׳ יתידאין בקריאה וסי׳ הוא אבי מואב עד היום׳ הוא אבי בני עמון עד היום׳ ויצב יעקב מצבה על קבורתה׳

והמלך יהושפט כה אמר יהוה לכם אתם אל תיראו ואל תחתו מפני ההמון הרב הזה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים: מחר רדו עליהם הנם עלים במעלה הציץ ומצאתם אתם בסוף הנחל פני מדבר ירואל: לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו וראו את ישועת יהוה עמכם יהודה וירושלם אל תיראו ואל תחתו מחר צאו לפניהם ויהוה עמכם: ויקד יהושפט אפים ארצה וכל יהודה וישבי ירושלם נפלו לפני יהוה להשתחות ליהוה: ויקמו הלוים מן בני הקהתים ומן בני הקרחים להלל ליהוה אלהי ישראל בקול גדול למעלה: וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע ובצאתם עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה וישבי ירושלם האמינו ביהוה אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו: ויועץ אל העם ויעמד משררים ליהוה ומהללים להדרת קדש בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו ליהוה כי לעולם חסדו: ובעת החלו ברנה ותהלה נתן יהוה מארבים על בני עמון מואב והר שעיר הבאים ליהודה וינגפו: ויעמדו בני עמון ומואב על ישבי הר שעיר להחרים ולהשמיד וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו למשחית: ויהודה בא על המצפה למדבר ויפנו אל ההמון והנם פגרים נפלים ארצה ואין פליטה: ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם וימצאו בהם לרב ורכוש ופגרים וכלי חמדות וינצלו להם לאין משא ויהיו ימים שלושה בוזים את השלל כי רב הוא: וביום הרבעי נקהלו לעמק ברכה כי שם ברכו את יהוה על כן קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה עד היום: וישבו כל איש יהודה וירושלם ויהושפט בראשם לשוב אל ירושלם בשמחה כי שמחם יהוה מאויביהם: ויבאו ירושלם בנבלים ובכנרות ובחצצרות אל בית יהוה: ויהי פחד אלהים על כל ממלכות הארצות בשמעם כי נלחם יהוה עם אויבי ישראל: ותשקט מלכות יהושפט וינח לו אלהיו מסביב:

וימלך יהושפט על יהודה בן שלשים וחמש שנה במלכו ועשרים וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו עזובה בת שלחי: וילך בדרך אביו אסא ולא סר ממנה לעשות הישר בעיני יהוה: אך הבמות לא סרו ועוד העם לא הכינו לבבם לאלהי אבתיהם: ויתר דברי יהושפט הראשנים והאחרנים הנם כתובים בדברי יהוא בן חנני אשר העלה על ספר מלכי ישראל: ואחרי כן אתחבר יהושפט מלך יהודה עם אחזיה מלך ישראל הוא הרשיע לעשות: ויחברהו עמו לעשות אניות ללכת תרשיש ויעשו אניות בעציון גבר: ויתנבא אליעזר בן דדוהו ממרשה על יהושפט לאמר כהתחברך עם אחזיהו פרץ יהוה את מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש:

כא

וישכב יהושפט עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דויד וימלך יהורם בנו תחתיו: ולו אחים בני יהושפט עזריה ויחיאל וזכריהו ועזריהו ומיכאל ושפטיהו כל אלה בני יהושפט מלך ישראל: ויתן להם אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות עם ערי מצרות ביהודה ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור: ויקם יהורם על ממלכת אביו ויתחזק ויהרג את כל אחיו בחרב וגם משרי ישראל: בן שלשים ושתים שנה יהורם במלכו ושמונה שנים מלך בירושלם: וילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב כי בת אחאב היתה לו אשה ויעש הרע בעיני יהוה: ולא אבה יהוה להשחית את בית דויד למען הברית אשר כרת לדויד וכאשר אמר לתת לו ניר ולבניו כל הימים: בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך: ויעבר יהורם עם שריו וכל הרכב

למן היום לכת המלך׳ וישימוהו למוצאות עד היום׳ ותכן כל מלאכת שלמה׳ ובשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש׳ בקהלו לעמק ברכה׳ עד היום ויתנום לחוק על ישראל: ולו ד׳ רפ׳ בקריאה וסימ׳ ולו שתי נשים שם האחת חנה׳ ולו היה בן ושמו שאול׳ ולו הכין כלי מות חציו׳ ולו אחים בני יהושפט: ויתחזק ב׳ וסי׳ ויקם יהורם על ממלכת אביו׳ ויתחזק ויבן׳ ואינון מן א״ב מן ב״ב וי״א מלעיל׳ וכל התחזק דכו׳: ניר ח׳ בקריאה ז׳ מל׳ וחד חס׳ וסימ׳ למען היות ניר לדוד׳ נתן יי׳ אלהיו לו ניר בירושלם׳ לתת לו ניר ולבניו כל הימים׳ לתת לו ניר ולבניו דדה׳ נירו לכם ניר ואל תזרעו׳ נירו לכם ניר דהושע׳ רב אוכל ניר ראשים׳ נר רשעים חטאת׳ בתרא חסר:

רשי

אל תיראו ואל תחתו, מוסב על שאמרו אין בנו כח לפני ההמון והנביא אמר להם אע״פ שהם רבים ממכם אל תיראו מהם: כי לא לכם המלחמה כי לאלהים, מוסב על ואנחנו לא נדע והשיב הנביא ואלי כאשר אמרתם שעל הב״ה עיניכם ובטחונכם להושיעכם כן יעשה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים: במעלה הציץ, שם מקום: התיצבו, מוסב על לא לכם המלחמה: וראו את ישועת יי׳, מוסב למעלה הלא אתה אלהינו הורשתנו ואמר להם הב״ה הלין עמכם עלי להחזיקה בידכם: מחר צאו, ואלחם בעדכם והם האמינו ונזדרזו וישכימו בבקר: ותאמנו, ותהיו בני אמונה ותצליחו דוגמ׳ לא תאמינו: נתן יי׳ מארבים, נתן מארבים להשמידם ולהחרימם דוגמ׳ באביה בן רחבע׳ וירבעם היסב את המארב כמו כן הסבם הב״ה זה בזה וסוב אזר מואב ועזר לבני עמון וקמו שניה׳ על בני שעיר: ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו, הסיבן הב״ה זה על זה להשחיתם עד כלותם עד שנפלו הפגרים לארץ לאין פליטה: לאין משא, מרוב: נקהלו לעמק ברכה, לאותו עמק שלאחר כן נקרא עמק ברכה על שם המעשה כמו שמפור׳ בסמוך כלומ׳ כי שם ברכו את יי׳ והודו על כל הטובה אשר עשה להם שעזרם מאויביהם: ויבואו ירושלם בנבלים ובכנורות ובחצצרות, הרי ג׳ כלי שיר כנגד ג׳ כל איש יהודה וירושלם ויהושפט: וילך בדרך אביו אסא, מאיזה דבר שלא סר מלעשות הישר מדרך הטוב והישר של אביו לא סר אבל מדרכיו הרעי׳ של אסא סר כמו שכתוב ויוצא אסא כסף וזהב וכל הפרשה אבל יהושפט לא עשה כן שלא בטח כל ימיו בהב״ה: בדברי יהוא בן חנני, שאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור: ולא עצרו, פתרו׳ לא עצר כח האניות ללכת וישברו: ניר, פי׳ עול על ישראל: בימיו פשע אדום וגו׳, כי דוד הכרית כל זכר באדום ויתן בהם נציבים במקום מלך ופרעו לו מס וכן היו עושין לכל מלכי יהודה נותנין הנציבים הטובים בעיניהם ומימיו של יהורם ואילך פשעו מתחת יד יהודה: הסובב

רדק

ותאמנו, תהיו נאמני׳ להב״ה: אשר העלה על ספר מלכי ישראל, ספר יהוא בן חנני נכתב עם ספר מלכי ישראל: אתחבר, כמו התחבר, הא״לף תמורת הה״א, וכן וכל מלבושי אגאלתי כמו הגאלתי: ולא עצרו ללכת אל תרשיש, פי׳ ולא עצרו כח: לתת לו ניר, כי המלך כמו הנר המאיר כמו בן וכן לש ורים׳: פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך, כי מימי דוד שהכניעם ומשל עליהם כן היו תחת ממשלת מלכי יהודה עד עתה ולא היו יכולין להמליך עליה׳ מלך לפי שהיו תחת מלך יהודה והוא היה ממנה עליהם נציבים: ויבא

הפלשתים ח׳ בקריאה וסימ׳ ויראו הפלשתים כי מת גבורם׳ ויכנעו הפלשתים׳ וירדו כל ישראל׳ ויראו הפלשתים כי אמרו׳ ויקומו אנשי ישראל ויהודה׳ ואת הארץ הנשארת׳ וישאל דוד דשמואל תנינא דפסוק׳ ויער יי׳ על יהורם את רוח הפלשתים׳ וחד והפלשתים נאספו: ברמות ו׳ כתיב כן בקריאה וסי׳ ולאשר ברמות נגב׳ ויעל ויפל ברמות גלעד דסיפרא׳ גם בעצתם הלך׳ ועינים רמות תשפיל׳ עינים רמות לשון שקר׳ ושוב ושאל ורמות׳ וע״ין במשלי גבי פסוק עינים רמות לשון שקר בסימן ו׳:

עמו ויהי קם לילה ויך את־אדום הסובב אליו ואת שרי הרכב: ויפשע אדום מתחת יד־יהודה עד היום הזה אז תפשע לבנה בעת ההיא מתחת ידו כי עזב את־יהוה אלהי אבתיו: גם־הוא עשה־במות בהרי יהודה ויזן את־ישבי ירושלם וידח את־יהודה: ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא לאמר כה ׀ אמר יהוה אלהי דויד אביך תחת אשר לא־הלכת בדרכי יהושפט אביך ובדרכי אסא מלך־יהודה: ותלך בדרך מלכי ישראל ותזנה את־יהודה ואת־ישבי ירושלם כהזנות בית אחאב וגם את־אחיך בית־אביך הטובים ממך הרגת: הנה יהוה נגף מגפה גדולה בעמך ובבניך ובנשיך ובכל־רכושך: ואתה בחליים רבים במחלה מעיך עד־יצאו מעיך מן־החלי ימים על־ימים: ויער יהוה על־יהורם את רוח הפלשתים והערבים אשר על־יד כושים: ויעלו ביהודה ויבקעוה וישבו את כל־הרכוש הנמצא לבית־המלך וגם־בניו ונשיו ולא נשאר־לו בן כי אם־יהואחז קטן בניו: ואחרי כל־זאת נגפו יהוה במעיו לחלי לאין מרפא: ויהי לימים ׀ מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו עם־חליו וימת בתחלאים רעים ולא־עשו לו עמו שרפה כשרפת אבתיו: בן־שלשים ושתים היה במלכו ושמונה שנים מלך בירושלם וילך בלא חמדה ויקברהו בעיר דויד ולא בקברות המלכים:

כב

וימליכו יושבי ירושלם את־אחזיהו בנו הקטן תחתיו כי כל־הראשנים הרג הגדוד הבא בערבים למחנה וימלך אחזיהו בן־יהורם מלך יהודה: בן־ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלם ושם אמו עתליהו בת־עמרי: גם־הוא הלך בדרכי בית אחאב כי אמו היתה יועצתו להרשיע: ויעש הרע בעיני יהוה כבית אחאב כי־המה היו־לו יועצים אחרי מות אביו למשחית לו: גם בעצתם הלך וילך את־יהורם בן־אחאב מלך־ישראל למלחמה על־חזאל מלך־ארם ברמות גלעד ויכו הרמים את־יורם: וישב להתרפא ביזרעאל כי המכים אשר הכהו ברמה בהלחמו את־חזהאל מלך ארם ועזריהו בן־יהורם מלך יהודה ירד לראות את־יהורם בן־אחאב ביזרעאל כי־חלה הוא: ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבוא אל־יורם ובבאו יצא עם־יהורם אל־יהוא בן־נמשי אשר משחו יהוה להכרית את־בית אחאב: ויהי בהשפט יהוא עם־בית אחאב וימצא את־

רדק

ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא׳ זה היה אחר שעלה ועניין זה כי נגלה אליהו ברוח הנבואה לאחד מן הנביאי׳ ושם בפיו דברי המכתב הזה׳ ואמר לו שיכתב׳ במכתב ויביא המכתב ליהורם ויאמר לו שזה המכתב שולח אליו אליהו כדי שיחשוב יהורם שזה המכתב בא לו מן השמים ויכניע לבבו וידע כי רעה גדולה עשה והיאך אנו יודעים כי זה היה אחר שעלה כי בימי יהושפט כבר עלה כי כתיב כאשר התחבר יהושפט עם יהורם בן אחאב ללכת למלחמה על מואב ויאמר יהושפט האין פה נביא ויאמרו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ואלישע לא נפרד מאליהו עד עלותו ועוד שאמ׳ אשר יצק ושו לא עלה עדיין היה אומר אשר יוצק מים׳ ובסדר עולם אמ׳ כי כבר היה לאליהו שבע שנים שנגנז כשבא ליהורם המכתב ממנו: לימים שנים׳ פי׳ שתי שנים: בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו׳ ובספר מלכים הוא אומר בן כ״ב שנה במלכו אחזיהו׳ ועוד כל ימי יהורם אביו לא היה ארבעים שנה שכך כתיב בן ל״ב היה במלכו ושמנה שנים מלך וכו׳׳ א״כ היאך הוא בן מ״ב כשמת אביו זה לא יתכן ואומר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו לאסה כנזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב׳ וכן היה כשמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם הוא ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפי׳ מנה מ״ב שנה שנגזרה הגזרה ובשנת ל״א לאסא נשאה שנ׳ בשנת שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי על ישראל׳ והלא קודם לכן מלך ארבע שנים אלא ר״ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנתחתן עם אסא ונתעלה והרג לתבני ומלך על ישרא׳ ומשנת ל״א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ״ב שנה כיצד ט׳ שנים לאסא וכ״ה ליהושפט הרי ל״ד וח׳ שנים ליהורם הרי מ״ב וזה המדרש הוא רחוק מדרך הפשט׳ ויתכן לפרש כי יהורם חיה יותר ממ׳ שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא ח׳ שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל ג״כ בחליים לא מנו לו ימי מלכותו והמליכו אחזיהו בנו בחייו מעת שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו כ׳ שנה וכשהמליכוהו בחיי אביו היה בן עשרים ושתים וזהו שאמר במלכים בן כ״ב שנה אחזיהו במלכו וכשמת אביו היה בן מ״ב שנה ולא מלך אחר שמת אביו אלא שנה אחת: ושם אמו עתליהו בת עמרי׳ בת אחאב היתה כמו שכתו׳ למעלה אלא שיחס אותה לאבי אביה׳ וכן ותבא״ש רעוא אביהן שהיה אבי אביהן: ויכו הרמי׳׳ חסר אל״ף כמו הארמי׳׳ וכן מבית הסורים יצא: כי המכים׳ שם אמו כמו המכות׳ כלומר שהיה צריך להתרפאות בעבור המכות: ועזריהו בן יהורם מלך יהודה׳ הוא אחזיהו מלך יהודה ושני שמות היו לו: תבוסת אחזיהו׳ כמו מהומה וכן יום מהומה ומבוסה כלומר מהשי׳ היתה מהומה ומבוס לאחזיהו שיבא אל יורם כדי שיפול עמו:

ובני

רשי

הסובב אליו׳ ויך אותו אדום הסובבים וסומכים לו לעזרו כי היה דרכם כשבונים במלחמה היו תופשים האנשי׳ הגבורי׳ ומביאין אותן עמהם שלא יתוספו על שנאיה׳ להיות לעזרה לאדום בני עמם וקם לילה פתאום והרגם ורבותינו פירשו הסובב אין סמוכים לפניו: ויפשע אדום׳ והלא כבר נאמ׳ למעלה בימיו פשע אדום א״א כן דרך הפסוק לפי שהפסיק בכתיים פסוק אחד רוצה לומ׳ אז תפשע לבנה לכך סידרן מתחילה ואומ׳ ויפשע אדום: אז תפשע לבנה׳ של יהודה היתה והיתה עומדת על גבול אדום כדכתיב בספר יהושע ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה אל גבול אדום וכשראו שמרדו אדומיים מרדו אף הם בעת ההיא שיושבים על גבול אדום ועזרו לאדום וזהו אז תפשע לבנה: כי עזב את יי׳ אלהי אבותיו׳ מגיד מה גרם לו שמרדו בימיו יותר משאר מלכי יהודה שהיו לפניו: ויזן׳ כל מי שעוזב ומימר יראת הבה״ בע״ז כופל לומר זנות שעשה דוגמ׳ אשה מזנה ומנאפת מאחרים ודומה כי זנה תזנה את הארץ וזנו אחרי אלהי נכר וגו׳: ויבא אליו מכתב מאליהו׳ לאחר שעלה לשמים בא לו כתב זה של נבואה זו: ויבקעוה׳ כמו נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה וכן להבקיע אל מלך אדום: ובעת צאת הקץ׳ אותו קץ שאמ׳ לו הנביא: ולא עשו לו עמו שריפה׳ אע״פ שהיה צריך לאותה שריפה לפי שחלה בחלאים רעים ובשרו מוסרח לא חפץ הב״ה בכבודו שיעשה לו שריפה וגם לא נקבר בקברות המלכים: בלא חמדה׳ פתרו׳ כל ימיו היה ברעה ובתחלואים ועליו נתקיים ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו׳ וגם קצר ימים ושבע רוגז: בן ארבעים ושתים׳ ובמלכים הוא אומר בן עשרים ושתים הא כיצד לפי זה היה הבן גדול מאביו ב׳ שנים אלא ב׳ שנים קודם שנולד יהורם אביו נגזרה גזירה זו על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומהאלהים היתה תבוסת אחזיה וגומר ומיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה זו כך שנויה בסדר עולם ובתוספת דסוטה אך בכל המקראות לא מצינו שנשא יהושפט בת עמרי אך מצאתי ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת ל״א לאסא נשאה שנאמר במלכים ובשנת ל״א לאסא מלך עמרי וכשנשא אסא את בתו ליהושפט בנו שנתעלה עמרי והרג תבני בא וחשוב משנת ל״א לאסא עד שמלך אחזיהו ותמצאם מ״ב שנה ועוד כתוב אחד אומר במלכים בשנת י״ב ליורם בן אחאב מלך אחזיהו בן יהורם וכתוב אחד אומר ובשנת י״א ליורם מלך אחזיה על כרחינו יהורם אביו לא מת אלא בשנת י״ב ליורם בן אחאב שהרי כתיב בשנת ה׳ ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט וח׳ שנים מלך ומה שאמר שוב בשנת י״א ליורם לפי שמלך בחיי אביו שנה אחת לפי שהיה אביו נגוע בתחלואים קשים כמו שנאמר ואחרי כל זאת נגפו יי׳ וגומר וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו בנו הקטן שנה אחת בחיי אביו וזהו הכתוב בשנת י״א ליורם ומה שאמר בשנת י״ב ליורם לאחר שמת אביו אז היה י״ב ליורם: ויכו הרמים׳ כמו הארמים הרבה מקומות חסר אל״ף כגון לעמשא תומרו ופעמים האל״ף נוספת בתיבה כגון איתן האזרחי כמו הזרחי וא״לף של ואחותי באזניכם: כי המכים אשר הכוהו׳ פתרון מן המכים וכן במלכים: ועזריהו בן יהורם׳ זה אחזיהו וכן הוא אומר ואחזיהו מלך יהודה ירד לראות את יורם: תבוסת׳ פתרון עירבוב כמו מתבוססת בדמיך:

ובני

ויבקש את אחזיהו חד מן ח׳ פסוקים בקריאה אית בהון והוא הוא וסימ׳ והוא יצא ועבדיו באו׳ וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים׳ ויאמר לה מה תארו דבעלת אוב׳ ונבון וזקן מאד דמלכים׳ ויהי כשמע את׳ כי מישראל והוא׳ והוא במלכים יתקלס׳ ויבקש את אחזיהו: ובשנה השביעי׳ התחזק חד מן ג׳ זוגין בקריא׳ קדמא׳ ש״ן תנינא ז״ן וסי׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סימן י״א: בבית המלך ג׳ בקרי׳ וסי׳ וישמע עבד מלך הכושי׳ והשלישי׳ בשער היסוד׳ כי גדול מרדכי בבית המלך׳ וחד בבית מלך אשר נשאר

שרי יהודה ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו ויהרגם: ויבקש את־אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויבאהו אל־יהוא וימיתהו ויקברהו כי אמרו בן־יהושפט הוא אשר־דרש את־יהוה בכל־לבבו ואין לבית אחזיהו לעצר כח לממלכה:

ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי־מת בנה ותקם ותדבר את־כל־זרע הממלכה לבית יהודה: ותקח יהושבעת בת־המלך את־יואש בן־אחזיהו ותגנב אתו מתוך בני־המלך המומתים ותתן אתו ואת־מינקתו בחדר המטות ותסתירהו יהושבעת בת־המלך יהורם אשת יהוידע הכהן כי היא היתה אחות אחזיהו מפני עתליהו ולא המיתתהו: ויהי אתם בבית האלהים מתחבא שש שנים ועתליה מלכת על־הארץ:

כג ובשנה השבעית התחזק יהוידע ויקח את־שרי המאות לעזריה בן־ירחם ולישמעאל בן־יהוחנן ולעזריהו בן־עובד ואת־מעשיהו בן־עדיהו ואת־אלישפט בן־זכרי עמו בברית: ויסבו ביהודה ויקבצו את־הלוים מכל־ערי יהודה וראשי האבות לישראל ויבאו אל־ירושלם: ויכרת כל־הקהל ברית בבית האלהים עם־המלך ויאמר להם הנה בן־המלך ימלך כאשר דבר יהוה על־בני דויד: זה הדבר אשר תעשו השלשית מכם באי השבת לכהנים וללוים לשערי הספים: והשלשית בבית המלך והשלשית בשער היסוד וכל־העם בחצרות בית יהוה: ואל־יבוא בית־יהוה כי אם־הכהנים והמשרתים ללוים המה יבאו כי־קדש המה וכל־העם ישמרו משמרת יהוה: והקיפו הלוים את־המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל־הבית יומת והיו את־המלך בבאו ובצאתו: ויעשו הלוים וכל־יהודה ככל אשר־צוה יהוידע הכהן ויקחו איש את־אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר יהוידע הכהן את־המחלקות: ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את־החניתים ואת־המגנות ואת־השלטים אשר למלך דויד אשר בית האלהים: ויעמד את־כל־העם ואיש שלחו בידו מכתף הבית הימנית עד־כתף הבית השמאלית למזבח ולבית על־המלך סביב: ויוציאו את־בן־המלך ויתנו עליו את־הנזר ואת־העדות וימליכו אתו וימשחהו יהוידע ובניו ויאמרו יחי המלך:

ותשמע עתליהו את־קול העם הרצים והמהללים את־המלך ותבוא אל־העם בית יהוה:

בבית מלך: והיו ז׳ בקרי׳ וסי׳ התחזקו והיו לאנשי׳ פלשתי׳ פן׳ ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל׳ והקפתם על המלך סביב דמלכים׳ והקיפו הלוים את המלך סביב דסיפרא׳ עזבו ערים ושכנו בסלע׳ נדדו מתוך בבל ומארץ כשדים: על המלך ז׳ בקרי׳ וסי׳ ויך עם הארץ את כל דמלכים׳ ויכו עם הארץ דסיפרא׳ ויעמדו הרצים איש וכליו׳ ויעמד את כל העם׳ ואת יתר העם הנשארים דמלכים׳ והקפתם ע׳ המלך סביב דמלכים׳ ותרא והנה המלך עמד על עמודו דסי׳ ויאמר ממוכן לפני המלך והשרי׳ וכל טוב אם על המלך טוב דכו׳ במ״ג אל המלך וסי׳ ותאמ׳ בת שבע טוב דריש מלכים׳ והמלאך אשר הלך לקראתם׳ וחברו והמלאך:

רשי

ובני אחי אחזיהו׳ ומה שלא כאמר ואחי אחזיהו לפי שנהרגנו בימי יהורם אביהם כדכתיב לעיל ויעלו ביהודה ויבקעוה ונו׳ ולא נשאר בן כי אם אחזיהו קטון בניו: ותקם ותדבר׳ לשון דבר ובמלכים כתיב ותאבד ועל הדור הזה אומר דוד למנצח על השמינית שראה דוד ברוח הקדש שכדור שמיני יהרגו כל זרעו על ידי עתליהו שהרי משלמה עד כאן שמנה דורות ונתפלל שנשתייר זרעו לזכרון ואומר הושיעה יי׳ כי גמר חסיד ונו׳ ובמלכים אומר שעל ידי שם המות הרגתם שהרי כתיב שם ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותים וקרינן המומתים וים אם למקרא וים אם למסורת המומתים משמע שכבר מתו למסורת הממותים שמתים והולכים על ידי ייסורים לשון הווה ולא לאלתר וזהו מיתת כישוף ושם המות שלא מתים לאלתר אלא הולכים ומדוכים בתחלואים ושוב מתים ודוגמא ממותי תחלואי רעב כי גם הם אין מתים לאלתר: בחדר המטות׳ תרגום באדרון בית ערסתא כלומר בעזרה בחדר שכיבת הכהנים ורבינו שלמה ז״ל פי׳ בעליות בית קדש הקדשים כדכתיב במלכים ויהי אתה בבית יי׳ מתחבא ונומר ועליו אמר דוד כי יצפנני בסוכה ונומר וקוראו חדר המטות על שם בין שדי ילין והוא שיסד הקליר אם פן להמטות כפך חדר המטות לכפור יזכור חורבן הבית יכפר עליכם: ויכרת כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך׳ שיהיו לעזרתו: באי השבת׳ וגם מוצאי השבת כדכתיב בסמוך ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת המשמרות היו מתחדשו׳ בשבת כהונה ולויה אחת יוצאה ואחת נכנסת ואז עכב יהוידע שם משמר היוצא עם משמר הנכנס וחלקן לשלשה חלקים: והשלישית בבית המלך׳ לשמור שלא יקבצו עליו להרוג אותו: והשלישית׳ היא השניה: בשער היסוד׳ ובמלכי׳ כתי׳ בשע׳ סור וביומא ירושלמי מפורש ז׳ שמו׳ היו לו לשער היסוד סור על שם שהיו מטהרים שם את המצורעים על כהן ידם ועל שם סורו טמא קראו למו: וכל העם ישמרו׳ שלא יבואו בית יי׳: וכליו בידו׳ כלי מלחמתו בידו: באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר׳ אותן מחלקות היוצאים ללכת לביתם אלא עכבם שם עם הבאי׳ דוגמ׳ בלשכו׳ פטורין כלומ׳ פטורין היו מכל מלאכה בעזרה כי אם לשמור הלשכות כי יומם ולילה חובה עליהם במלאכה לשמור העזרו׳ והלשכו׳ לפיכך היו פטורין מכל שאר מלאכת העזרה: ואיש שלחו בידו׳ כלי זיינו כמו ובעד השלח ייפלו: את הנזר׳ היא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כדכתיב ויקח דוד עטרת מלכם ותהי על ראש דוד וממש והלאה היו מלכי יהודה מניחים אותה על ראשם: ואת העדות׳ זה ספר תורה וכן הוא אומר וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הנזר זה העדות שכל הראוי למלכו׳ הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו:

רדק

ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו׳ הוא שאמ׳ במלכי׳ ויהוא מצא את אחי אחזיה ר״ל בני אחיו ויאמר מי אתם ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה וכן אמר הנה משרתים לאחזיהו כלומר היו הולכים לעבודת אחזיהו לעזור לבני מלך ישראל: והוא מתחבא בשמרון׳ ובמלכים הוא אומר וינס דרך בית הגן וירדוף אחריו יהוא ויאמר גם אותו הכוהו וכו׳ נראה כי בדרך הכוהו כשהיה נסין אפשר כי כשרדפו אחריו לא השיגוהו כי לא אמר ויכוהו אל המרכבה אלא הכוהו ולא השיגוהו הם בעצם אלא הורו לו חצים והוא נס כמו שאמר וינס מגדו ואפשר כי יצא ממגדו ויגיע שאמר וימת שם לא מת ממש אלא השיגוהו החצים בדרך כשהיה נס וינס מגדו ושם מת שנשתתק בחולי מחמת המכות כמו שאמר בנבל וימת ולא מת עד עשרה ימים ואח״כ כשאוהו עבדיו להתחבא בשומרון ויתחבא בשמרון וימצאוהו שם ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו כי עדיין לא מת׳ ומה שאמר הנה ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא׳ פי׳ נתנו אותו לקבורה והניחו עבדיו שישאוהו ירושלים כמו שאמר במלכים וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו עם אבותיו בעיר דוד: ואין לבית אחזיהו לעצור כח לממלכה׳ מעת שמת הוא כי לא היה לו בן גדול ראוי למלוך וכל אותן שהיו מזרע המלוכה היו קטני׳ לפיכ׳ היה כח ביד עתליה להמית כל זרע המלוכה לבית יהודה: ותדבר׳ ותמית מענין דבר כבד מאד: בחדר המטות׳ כמו שת׳ במלכי׳ באדרון בית משכבא׳ כלומ׳ בחדר שהיו יהוידע ויהושבעת אשתו: לשוערי הספי׳ הוא האמור למעלה בענין המשמרות בית האספים וזה השער היה לדרום העזרה: בשער היסוד׳ ובמלכים בשער סור׳ ופי׳ רז״ל שהיה שער מזרחי ושבעה שמות היו לו: והמשרתים ללוים׳ הלמ״ד במקום ה״א הידיעה וכן אשר למלך כשען על ידו: ישמרו משמרת ה׳׳ פי׳ הכהנים והלוים ישמרו בתוך בית המקדש כי קדש המה האולם וההיכל ולא יכנסו שם ישר׳ וכל עם ישר׳ ישמרו משמר׳ ה׳ מבחוץ: כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקו׳׳ פי׳ המחלקו׳ שהיו כחלקי׳ מימי דוד כל משמר ומשמר שבתו הוא עכבם כלם ולא פטר יוצאי השבת אלא עכבם כלם עם באי שבת להיות שומרים המלך: ואיש שלחו בידו׳ חרבו כמו בשלח יעברו: את הנזר׳ פי׳ כתר מלכות׳ ואת העדות: בגדי מלכות מן ועדית עדי׳ עדות בשקל נאות: עומד

צביה ג' ב' כתי' ה' וא' כתי' א' וסי' ואת מישא ואת צביא' מבאר שבע דמלכים' והכרו דטיפרא' קדמא כתיב א': מהרו ג' בקריאה וסימ' מהרו שבחו מעשיו' מהרו בניך מהרסיך ומחריביך' ולא מהרו הלוים' וסי' בלשון ארמי אנשין לוייא בניהון: ויתנהו ד' ג' חס' וא' מל' וסי' ויתיכו את הכסף דיאשיה דסיפרא' ויתנהו בסוגר בחחים' ויעש ארון אחד ויתנהו בשער' התיכו עבדיך את הכסף דמלכים' ופה דנמסר ביחזקאל סימן יט ההוא ויתנהו על ידי עשי המלאכה המפקדי' ר"פ טעות הוא כי בשוא הוי קדמא:

ותרא והנה המלך עומד על עמודו במבוא והשרים והחצצרות על המלך וכל עם הארץ שמח ותוקע בחצצרות והמשוררים בכלי השיר ומודיעים להלל ותקרע עתליהו את בגדיה ותאמר קשר קשר: ויוצא יהוידע הכהן את שרי המאות פקודי החיל ויאמר אלהם הוציאוה אל מבית השדרות והבא אחריה יומת בחרב כי אמר הכהן לא תמיתוה בית יהוה: וישימו לה ידים ותבוא אל מבוא שער הסוסים בית המלך וימיתוה שם: ויכרת יהוידע ברית בינו ובין כל העם ובין המלך להיות לעם ליהוה: ויבאו כל העם בית הבעל ויתצהו ואת מזבחתיו ואת צלמיו שברו ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות: וישם יהוידע פקדת בית יהוה ביד הכהנים הלוים אשר חלק דויד על בית יהוה להעלות עלות יהוה בכתוב בתורת משה בשמחה ובשיר על ידי דויד: ויעמד השוערים על שערי בית יהוה ולא יבא טמא לכל דבר: ויקח את שרי המאות ואת האדירים ואת המושלים בעם ואת כל עם הארץ ויורד את המלך מבית יהוה ויבאו בתוך שער העליון בית המלך ויושיבו את המלך על כסא הממלכה: וישמחו כל עם הארץ והעיר שקטה ואת עתליהו המיתו בחרב:

כד א בן שבע שנים יאש במלכו וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע: ויעש יואש הישר בעיני יהוה כל ימי יהוידע הכהן: וישא לו יהוידע נשים שתים ויולד בנים ובנות: ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יהוה: ויקבץ את הכהנים והלוים ויאמר להם צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם מדי שנה בשנה ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים: ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה עבד יהוה והקהל לישראל לאהל העדות: כי עתליהו המרשעת בניה פרצו את בית האלהים וגם כל קדשי בית יהוה עשו לבעלים: ויאמר המלך ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער בית יהוה חוצה: ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא ליהוה משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר: וישמחו כל השרים וכל העם ויביאו וישליכו לארון עד לכלה: ויהי בעת יביא את הארון אל פקדת המלך ביד הלוים וכראותם כי רב הכסף ובא סופר המלך ופקיד כהן הראש ויערו את הארון וישאהו וישיבהו אל מקמו כה עשו ליום ביום ויאספו כסף לרב: ויתנהו המלך ויהוידע אל עושה מלאכת עבודת בית יהוה ויהיו שכרים

רדק

עומד על עמודו, ובמלכים על העמוד ות"י על אצטוונא, ר"ל על הכיור שעומד בו המלך בבית ה': אל מבית השדרות, מקום כסדר למושב השרים: והבא אחריה, לעזרה: וישימו לה ידים, כלומ' נתנו לה מקום לנוס ולהכנס ש מבא שער הסוסים: את משאת משה עבד ה', הוא כסף שקלים מחצית השקל שהיה נותן כל ישרא' פעם אחת בשנה כמו שכתוב בתור' כי תשא את ראש בני ישרא' ומפני מה קראו משאת על שם כי תשא, ובמלכים כתי' שלשה כספים, כסף עובר והוא מחצית השקל כמו שאמר כל העובר על הפקודים, איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי, כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית: והקהל לישראל, פי' משאת משה עבד ה', והקהל שצוה משה לישראל להביאו במדבר לאהל העדות: כי עתליהו המרשעת, תאר, וכן הערים המבצלות תאר, המ"ם בחל"ק: בניה פרצו את בית האלהים, פי' היא ובניה פרצו את בית האלקים לפיכך צריך חזוק ותקון, ופי' בניה בנים שהיו לה מאיש אחר לא מן המלך: וגם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים, שאלו לא הוציאו קדשי בית ה' לבעלים היו הקדשים ההם מספיקים לחזק בדק הבית אבל עשו אותם לבעלים לפיכך צריך לקבץ כסף מכל ישראל ולא הוציאו עתליה ובניה כל קדשי הבית אלא רוב הקדשים לפיכך אמר כל קדשי בית ה' שפירושו רוב כמו וכל טוב אדוניו בידו והראיה כי נשארו מן הקדשים בבית ה' כמו שאומר בספר מלכים כשעלה חזאל ירושלים ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם וגו', והנותר ההוא לא רצה יהואש להוציאו במלאכה שלא ישאר האוצר ריק ואלו לא פרצו עתליה ובניה הבית עדיין היה קיים כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יהואש לא היה אלא נ"ה שנה ובנין חזק היה אותו הבנין והיה עומד יותר אלולי שפרצוהו: ארון אחד, פי' ארון איש אחד, ופירשו ויעשו שתקנו אותו לתת בו הכסף כמו שאומר במלכים ויקוב חור בדלתו: ויערו את הארון, כמו ותער כדה: ונתעל

רשי

עומד על עמודו, כדאמר ויעמד המלך על העמוד כי עשה שלמה כיור נחשת וגומר ויעמד עליו ויברך על ברכיו ועוד היום מנהג כשהגוים מוועדים יחד עומד המלך או הדוכוס במקום גבוה כדי שיוכלו לראותו לשמוע את דבריו: קשר קשר, מרד מרד: השדרות, פי' מקום מבוא המלך מביתו לבית יי' ולא ידעתי מה לשון שדרות ויונתן תרגם סידריא: והבא אחריה יומת, ש תביאוה לבאת דרך מובא העזרה ש העיר פן תמצא עוזרים מתחברי' ליה והבא אחריה לעזרה יומת המיתוהו: וישימו לה ידים, מקום לנוס: ברית בינו ובין העם ובין המלך, שיהו כולם המלך והעם אחרי יי': פקודות, ממונים על זה להעלות עלות וכל האמור בפרשה דוגמ' וישמע פשחור וגו' והוא פקיד נגיד בית יי': ולא יבא טמא לכל דבר, אף היו פקידים שלא יניחו ליכנס בעזרה שום טמא משום צורך כל דבר: כל ימי יהוידע, ובמלכים כתיב כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן אבל לאחר שמת אז באו שרי המלך להשתחות לו לעשותו קדם ובמדרש מפורש לפי שנטמן בבית קדש הקדשים ולא הוזק אמרו כדי אתה להיות אלוה: ויולד בנים ובנות, לפי שכאמ' למטה שהרג יואש את בני יהוידע הוצרך לומר שהיו לו בנים: כי עתליהו המרשעת בניה פרצו, הוצרך לומ' כי מחדש בנאו שלמה בניין חזק כי משבנאו שלמה עד יואש לא היו רק קל"ה שנה וכבר היה כפרץ שאם לא שפרצו עתליהו ובניה עדיין היה קיי' שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה ולא הוצרכו לחזקו עד יאשיהו ואעפ"כ לא עשאו יואש חדש כמתחלתו ונגמר הבית עד יואש קל"ה כיצד שלמה מלך מ' שנה כ"ד שנה למלכותו התחיל לבנותו וי"ג שנה עיכב בבניינו הרי י' שנה ונשאר ל' ורחבעם מלך י"ז הרי מ"ז ואביה ג' הרי נ' ואסא מ"א הרי צ"א ויהושפט כ"ה הרי קי"ו ויהורם ח' הרי קכ"ד ואחזיה א' הרי קכ"ה ומיואש עד יאשיהו כיצד אמציה מלך כ"ט שנים עזיהו נ"ב יותם י"ו אחז י"ו חזקיה כ"ט, מנשה נ"ה ואמון ב' הרי מאתי' חסר אחת ואותן שנים יותר שחיה יואש לאחר חזקת הבית כמצא שלא הוצרכו לחזק את בדק הבית אם לא עתליהו המרשעת ובניה פרצוהו: ויקבצו מכל ישרא', כלומ' קבצו אותו כסף שהיו ישרא' נותני' מדי שנה בשנה כדכתיב כל העובר על הפקדים ובמלכים כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי' כסף עובר וגומר שלשה כספים היו כסף עובר שקלים בכל שנה האמור בכל העובר על הפקודים עובר על שם העובר וכסף נפשות ערכו על איש שהתנדב ערך נפשו כמו האומר ערכי עלי וכל כסף אשר יעלה על לב איש נדבה לבדק הבית: ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים, מפורש בטוב במלכים שאמר המלך יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו ויתעצלו בדבר להטריח מכריהם וכשראה המלך כן אמר להם ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק תתנוהו וזהו שאמר כאן ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים: משאת משה עבד יי', כלומר שקלים שצוה עליהם במדבר, משאת על שם כי תשא: כי עתליהו וגו', לכך אין תימה אם צריך מהרה כל כך חיזוק וגם אל תתמה שלא היה כסף וזהב של הקדשות באוצרות בית יי' עד שהוצרכו ליתן קול ביהודה ובירושלם להביא משאת כי גם כל קדשי בית יי' עשו לבעלים: ויעשו ארון אחד, ובמלכים כתיב ויקב חור בדלתו ועל ידי אותו חור היו זורקין בארון ההקדשות ולא לפתוח הדלת פן יבא רמאי ויגנוב ממנו: ויתנהו בשער בית יי' חוצה, כדי שיוכלו לבא אלין כל נדיב לב לתת בו את תרומת יי': וכראותם כי רב הכסף, אז בא סופר המלך ופקיד כהן הראש משרתו הממונ' תחת כהן הראש והוא סגן כהונה עם סופר המלך ובמלכים כתיב ויעל סופר המלך וכהן הגדול פתרון ויעל סופר המלך ואף כהן גדול שלא פקידו הוא הסופר הכותב מה שכהן גדול מצוה לו כי אין הגון וכבוד לכהן גדול לילך עם עבדי המלך: ויערו את הארון, לשון ותער כדה: וישאוהו, בכל יום ויום כשראוהו כי רב הכסף שם מביאין אותו לפקיד המלך בתוך העזרה ומערין אותו ונושאין אותו ומחזירין אל מקומו בשער יי' חוצה: ונתעל

וביתו ו׳ בקריאה וסים׳ ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה׳ וישב דוד עם אכיש בגת׳ ואנשים אשר עמו העלה דוד׳ אשר ישב שם׳ ועשקו גבר וביתו׳ ועם האלהים וביתו׳ להשיבם ג׳ בקריאה וסים׳ וישלח בהם נביאים׳ וימרו וימרדו בך דנחמיה׳ ודבתריה ותעד בהם להשיבם: רגימת אבן ה׳ בקריאה וסים׳ ויוציאו ארת חסקלל אל מחוץ׳ ויקח יהושע את עכן בן זרח׳ את אדורם אשר על המס דמלכים׳ נחכרו את הדורם דסיפרא׳ וירגמהו אבן במצות המלך׳ ירושלם ה׳ מל׳

חצבים וחרשים לחדש בית יהוה וגם לחרשי
ברזל ונחשת לחזק את־בית יהוה: ויעשו עשי
המלאכה ותעל ארוכה למלאכה בידם ויעמידו
את־בית האלהים על־מתכנתו ויאמצהו:
וככלותם הביאו לפני המלך ויהוידע את־שאר
הכסף ויעשהו כלים לבית־יהוה כלי שרת והעלות
וכפות וכלי זהב וכסף ויהיו מעלים עלות בבית־
יהוה תמיד כל ימי יהוידע:
ויזקן יהוידע וישבע ימים וימת בן־מאה
ושלשים שנה במותו: ויקברהו בעיר־דויד
עם־המלכים כי־עשה טובה בישראל ועם
האלהים וביתו: ואחרי
מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז
שמע המלך אליהם: ויעזבו את־בית יהוה אלהי
אבותיהם ויעבדו את־האשרים ואת־העצבים
ויהי־קצף על־יהודה וירושלם באשמתם זאת:
וישלח בהם נביאים להשיבם אל־יהוה ויעידו בם
ולא האזינו: ורוח אלהים
לבשה את־זכריה בן־יהוידע הכהן ויעמד מעל
לעם ויאמר להם כה׀ אמר האלהים למה אתם
עברים את־מצות יהוה ולא תצליחו כי־עזבתם
את־יהוה ויעזב אתכם: ויקשרו עליו וירגמהו
אבן במצות המלך בחצר בית יהוה: ולא־זכר
יואש המלך החסד אשר עשה יהוידע אביו עמו
ויהרג את־בנו וכמותו אמר ירא יהוה וידרש:
ויהי לתקופת השנה עלה

עליו חיל ארם ויבאו אל־יהודה וירושלם
וישחיתו את־כל־שרי העם מעם וכל־שללם
שלחו למלך דרמשק: כי במצער אנשים
באו חיל־ארם ויהוה נתן בידם חיל לרב מאד כי
עזבו את־יהוה אלהי אבותיהם ואת־יואש עשו
שפטים: ובלכתם ממנו כי־עזבו אתו במחליים
רבים התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע
הכהן ויהרגהו על־מטתו וימת ויקברהו בעיר
דויד ולא קברהו בקברות המלכים: ואלה
המתקשרים עליו זבד בן־שמעת העמונית
ויהוזבד בן־שמרית המואבית: ובניו ורב המשא
עליו ויסוד בית האלהים הנם כתובים על־מדרש
ספר המלכים וימלך אמציהו בנו תחתיו:

כה

בן־עשרים וחמש שנה מלך
אמציהו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם
אמו יהועדן מירושלם: ויעש הישר בעיני
יהוה רק לא בלבב שלם: ויהי כאשר חזקה
הממלכה עליו ויהרג את־עבדיו המכים את־
המלך אביו: ואת־בניהם לא המית כי ככתוב
בתורה בספר משה אשר־צוה יהוה לאמר לא־
ימותו אבות על־בנים ובנים לא־ימותו על־אבות
כי איש בחטאו ימותו:
ויקבץ אמציהו את־יהודה ויעמידם לבית־
אבות לשרי האלפים ולשרי המאות לכל־יהודה
ובנימן ויפקדם למבן עשרים שנה ולמעלה וימצאם
שלש־מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה:

בקריאה וסים׳ ירושלם עיים תהיה׳ ואלה נולדו לו בירושלים׳ ושם אמו יהועדן דסיפרא׳ אחר אשר שלח סנחריב׳ אשר הגלה מירושלים:

רשי

ותעל ארוכה למלאכה׳ לענ׳ היתה האבנים לעזרא ונם לעיל יואב יחיה את שער העיר׳ על מתכנתו׳ על מכונו: כלי שרת והעלות׳ שטוסיל בלשון אשכנז הוא שבותנין את הבשמים במכתשת דתנא׳ אם תכתום אויל במכתש כן אמר לי ר׳ יצחק בר׳ מאיר בכלבוכא׳ ויש אומרים והעלות אלו הכסלים שאותכין עליהם בשר וזונות בהבלה אין מטלטין את העלי לקצב עליו בשר: וכפות וכלי זהב וכסף׳ ובמלכים כתיב אך לא יעשה בית יי׳ ספות כסף הא כיצד מפורש בכתובות כפר׳ קמא בעא מיניה רב הונא מרב כלי שרת מהו שיעשו מקדשי בדק הבית וכו׳: מעל לעם׳ גבוה מכל העם כדי להשמיע קולו ובאיכה רבתי דורש סמך על עצמו שהיה בר גבוה מכל העם נביא וכהן וביום הכפורי׳ ואתן המלך ולא כתירא מלומר נבואה ועל זה נאמר אם יהרג במקדש יי׳ כהן ונביא ובמותו אמר ירא יי׳ וידרוש כי לא הדרנוני לא שאמרתי שליחותו של מקום ומאחר שהרגתני עלין מן הדין והגון וכדיי הוא שידרוש דמי וכן היה כי מיד נדרש דמו כי לתקופת השנה וגו׳: ויהי לתקופת השנה׳ לפי שבני יהודה חטאו יותר משאר שבטים כמו שאמר לעיל ויעזבו את בית יי׳ אלהי אבותיהם: וישחיתו את כל שרי העם׳ מוסב למעלה ואחר מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך והחטיאו את יואש אחריהם על זה נפרע להם גמולם שבאו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם: מעם׳ מהיות עם: בדמי בני יהוידע׳ בשביל דמי זכריה שהיה בן יהוידע כי היה לו לזכור טובה וחסד שגמל עמו יהוידע ובשביל אותו עון נתקשרו עליו עבדיו והרגוהו על מטתו מדדו לו מדה כנגד מדה על שהרג זכריה שקט ושליו ובטוח שאין לו לדאג כי בן יהוידע הוא ולכבודו יהנהו בו כבוד ושפכו דמיו לארץ ועל כן נהרג גם הוא בשלוה והשקט על מטתו: המואבית׳ מה לי מי היו וממי יצאו אם מבני ישראל או ממואבים אלא יצאו כפויי טובה שכפו טובתו של אברהם אבינו ללוט אביהם שנלחם עם המלכים כששמע שנשבה לוט והם שכרו את בלעם לקלל בניו ויפרעו מיואש שכפה טובתו של יהוידע והרג את זכריה בנו כן מפורש במכילתא: כי

רדק

ותעל ארוכה למלאכה׳ בדרך ההשאלה׳ וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים׳ וירפא את מזבח ההרוס: ויעשהו כלים לבית ה׳ כלי שרת׳ ובמלכים אך לא יעשה בית ה׳ ספות כסף וכו׳׳ ורז״ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כאן שנבו והותירו כאן שנבו ולא הותירו׳ וזהו שאמר וככלותם הביאו לפני המלך כי כאן לפני כלות המלאכה לא היו עושים כלים ממנו כמו שאמר במלכים כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשית המלאכה אך כאשר נעשית כמו שאמר הנה ויעמידו בית האלהים על מתכונתו ויאמצוהו וככלותם וכו׳ עשו מהנותר כלי שרת׳ והעלות׳ י״מ כמו עלי שהוא יד המכתש כמו בתוך הריפות בעלי ועשו אותו לכתוש בו הבשמים לקטורת׳ ולפי דעתי שהוא כלי קטן שושאבין בו היין מן ההין לנסכים ומצאנו אותו בדברי רז״ל אמהתא דבי רבי כל הוה משתעיין בלשון חכמה אמרן הכי עלת נקפת בכד׳ פי׳ הכלי הקטן שהיו שואבין בו היין מן הכד שמו עלת והיו אומרות לו כי העלת היתה מכה בשולי הכד שלא היה יין בכד ועוד אמרו מרגניתא זבנא בתליסר עיליתא דדיכרי׳ פי׳ מכרה בי״ג כלים מלאים דיכרים מאותו הכלי הקטן הנקרא עלת׳ ויקרא בה״א עלת או עלה והרבות עלות: וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם׳ השתחוו לו ופתו אותו באבריהם ואמר שיהיו נשמעים לו לכל מצותיו וגם הוא ישמע אליהם לעבוד האחרים ככל העמים וכיוצא בדברים האלו אז שמע המלך אליהם ועזבו עבודת בית המקדש ועבדו האלילים׳ ובדרש וישתחוו לו שעשאוהו לאלוה וכך אמרו והזר הקרב יומת ואתה אדוני המלך היית בבית המקדש שש שנים ועדיין אתה חי ונראה אתה שנעבדך עבודת אלוה: וישחיתו את כל שרי העם מעם׳ יצאו אליהם למלחמה המלך ושרי יהודה וחיל לרוב׳ וחיל ארם השחיתו את כל שרי העם ומן העם גם כן השחיתו: בדמי בני יהוידע הכהן׳ אולי כשהרגו זכריה הרגו גם כן שאר בני יהוידע או לא היו לו בנים אז ליהוידע אלא זכריה כי שאר בנים שאמר ויולד בנים ובנות כבר מתו ולא נשאר מבני יהוידע אלא זכריה ואותו הרגו׳ ואמר בדמי כמו ובני דן חושים: ובניו ירב המשא׳ וכתוב ורב שהוא שם׳ כמו ורב שלום בניך כלומ׳ רוב המשא שנשאו הנביאים עליו כמו שכ׳ למעלה וישלח בהם נביאים׳ וקרי ירב המשא ירבה׳ והוא עתיד במקו׳ עבר כלומר המשא ירב עליו ובניו שב אל יואש פי׳ זכר בניו ומה שרבה המשא והוא הנבואה עליו וספור יסוד בית האלהים שחזק הכל כתי׳ בספר מלכי׳ וכבר פרשנו למה נקרא שמו מדרש:

חיל ד' קמצין נקרי' וסימ' וישכר מישראל מאה אלף גבור' כל מספר ראשי האבות' ולמשלמיהו בנים אחים' ויקהל דוד את כל שרי' וכל אסף דכו': בחרי אף ה' בקריאה וסי' ויצא מעם פרעה בחרי אף' ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף' בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו' ויבדילם אמציהו להגדוד' גדע בחרי אף כל קרן ישראל: ישתחוה ג' בקריאה וסימ' ויהי דוד בא נגד הראש' ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה' ולפניהם ישתחוה ולהם קטר: לך ג' כתי' לך חס' ה' בלישן הליכה וסים' לך נא אתי אל מקום

וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר-
כסף: ואיש האלהים בא אליו לאמר המלך
אל-יבוא עמך צבא ישראל כי אין יהוה עם-
ישראל כל בני אפרים: כי אם-בא אתה עשה
חזק למלחמה יכשילך האלהים לפני אויב כי
יש-כח באלהים לעזור ולהכשיל: ויאמר
אמציהו לאיש האלהים ומה-לעשות למאות
הככר אשר נתתי לגדוד ישראל ויאמר איש
האלהים יש ליהוה לתת לך הרבה מזה: ויבדילם
אמציהו להגדוד אשר-בא אליו מאפרים ללכת
למקומם ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם
בחרי-אף: ואמציהו
התחזק וינהג את-עמו וילך גיא המלח ויך את-
בני-שעיר עשרת אלפים: ועשרת אלפים
חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע
וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו:
ובני הגדוד אשר השיב אמציהו מלכת עמו
למלחמה ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד-בית
חורון ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה:
ויהי אחרי בוא אמציהו
מהכות את-אדומים ויבא את-אלהי בני שעיר
ויעמידם לו לאלהים ולפניהם ישתחוה ולהם
יקטר: ויחר-אף יהוה באמציהו וישלח אליו
נביא ויאמר אליו למה דרשת את-אלהי העם אשר
לא-הצילו את-עמם מידך: ויהי בדברו אליו
ויאמר לו הליועץ למלך נתנוך חדל-לך למה יכוך
ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי-יעץ אלהים
להשחיתך כי-עשית זאת ולא שמעת לעצתי:

ויועץ אמציהו מלך יהודה וישלח אל-
יואש בן-יהואחז בן-יהוא מלך ישראל לאמר לך
נתראה פנים: וישלח יואש מלך-ישראל אל-
אמציהו מלך-יהודה לאמר החוח אשר בלבנון
שלח אל-הארז אשר בלבנון לאמר תנה-את-בתך
לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון
ותרמס את-החוח: אמרת הנה הכית את-אדום
ונשאך לבך להכביד עתה שבה בביתך למה
תתגרה ברעה ונפלת אתה ויהודה עמך: ולא-
שמע אמציהו כי מהאלהים היא למען תתם ביד
כי דרשו את אלהי אדום: ויעל יואש מלך-
ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך-יהודה
בבית שמש אשר ליהודה: וינגף יהודה לפני
ישראל וינסו איש לאהליו: ואת אמציהו מלך-
יהודה בן-יואש בן-יהואחז תפש יואש מלך-
ישראל בבית שמש ויביאהו ירושלם ויפרץ
בחומת ירושלם משער אפרים עד-שער הפונה
ארבע מאות אמה: וכל-הזהב והכסף ואת כל-
הכלים הנמצאים בבית-האלהים עם-עבד אדום
ואת-אוצרות בית המלך ואת בני התערבות וישב
שמרון: ויחי אמציהו בן-
יואש מלך יהודה אחרי מות יואש בן-יהואחז מלך
ישראל חמש עשרה שנה: ויתר דברי אמציהו
הראשנים והאחרונים הלא הנם כתובים על-ספר
מלכי יהודה וישראל: ומעת אשר-סר אמציהו
מאחרי יהוה ויקשרו עליו קשר בירושלם וינס
לכישה וישלחו אחריו לכישה וימיתהו שם:
וישאהו על-הסוסים ויקברו אתו עם-אבתיו

אחר אשר תראנו משם' ויאמר לנערו לך ונקרבה דיהונתן' ויועץ אמציהו מלך יהודה וישלח' וה' כתו' כן לכה מל' ה' וסימ' ויען יצחק ויאמר אל עשו הן גביר' הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך' ויוסף עוד אחימעץ' כי יתפוש איש באחיו' לפני אפרים ובנימין: ואת בני י' דסמיכי בקריאה וסימ' אלה תולדות יעקב יוסף' ואת בני המכים לא המית' עלו אלי ועזרוני' ולקח את כל הזהב והכסף דמלכים' ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים' לכן עוד אריב אתכם' את אדום ואת מואב בני עמון' ונתתי את רבה' וכל הזהב והכסף דסיפ'' ויחי איוב אחרי זאת מאה ושמונים:

רדק

ואיש האלהים בא אליו' אמרו כי זה היה אמוץ אבי ישעיה הנביא' יכשילך האלהים לפני אויב' פי' אם יבוא עמך צבא ישראל יכשילך האלהים' ואם לא יבא יעזרך כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל: נתראה פנים' להלחם: ונשאך לבך להכביד' להרבו' עוד מלחמה' כמו והכבדתים ולא יצערו: עד שער הפונה' ובמלכים עד שער הפנה' ונקראת הפנה פונה לפי שהפונה מביט הקיר ויופיו: עם עובד אדום' פי' שהיה נגיד על האוצרות ובניו אחריו: ואת בני התערובות' בני השרים שנותנים המלכים זה ביד זה להקים הברית והשלום ביניהם' אמת"ים בלע"ז: בימי

רשי

כי אין יי' עם ישראל כל בני אפרים' לפי שירבעם משבט אפרים והוא היה הראשון שהחטיא את ישראל ובכל דור ודור אחריו היה להם למוקש שהיו עובדין לעגלי זהב של ירבעם: כי אם בא אתה' פתרו' אם לא תאמין בדברי אלא תכשה בא אתה ועשה וחזק למלחמה: לעזור ולהכשיל' פתרון יש לו כח וגבורה לעזור לך בלא חיל של אפרים ולהכשיל אותך אם תוליכם עמך: וכולם נבקעו' ויהי אחרי בא ונומר באיכה רבתי נאמר עליו [illegible] ושחק ואין נחת: ויפשטו בערי יהודה משומרון ועד בית חורון' לאחר שחזרו למקומם כדלעיל ויחר אפם מאד ביהודה וישבו למקומם שאם לא כן אלא מיד שנבדלו מאמציה פשטו בערי יהודה היה לו לומר ויפשטו

בערי יהודה מבית חורון עד שומרון: כי יען אלהים להשחיתך' כלומר אם אין אתה שומע לעצתי לילך בדרך ישרה דע לך אתה המלך כי יען יי' להשחיתך הואיל כי עשית זאת ולא שמעת לעצה ומה היא העצה שהשיאך להתגרות במלך ישרא' וליפול לפניו כדכתיב ויעל אמציה מלך יהודה וישלח אל יואש ונומר: לך נתראה פנים' להראות גבורתינו על סוסים ברמחים: החוח אשר בלבנון' שהוא שפל רוח: אל הארז' שהוא שר גדול מכל האילנות: ותעבר ותרמוס' ולא רצה הארז להרגו כי זילות הוא בעיניו לכרות החוח אלא עברה עליו ורמסתו לבזיון כי היאך נשאו לבו לשלוח בזיון גדול כזה לארז גבוה אף אתה כחוח שאין לך רק שני שבטים ועתה עבדי יקומון עליך וירמסוך כשישמעו הבזיון הזה: ונשאך לבך' לרדוף אחר הכבוד ורוצה אתה להתכבד אף בי ובמלכים הכבד ושב בביתך: כי מהאלהים היא למען תתם ביד' כלומ' בידיהם כדלעיל ידעתי כי יען אלהים להשחיתך: בבית שמש' היתה המלחמה והוצרך לומר שלא תאמר כשתפשו אמציה למה הביאו לירושלם ולא לשומרון לפי שהיה בית שמש סמוך לירושלם: ויפרץ בחומת' שאמר מעתה לא ימרוד בי כי לא יגבה לבו כל כך למרוד הואיל ונפרצה החומה: הנמצאי' בבית האלהים עם עובד אדום' כי הוא ובניו נגידים על האוצרות כל ימיהם כדלעיל: ואת בני התערובות' שלא הניחו ישראל את אמציהו להיות עוד מלך בירושלם עד שנתן בני השרים ערבון שלא ימרדו עוד בו וכן רבי' אותו במלכים בני רברבייא' ורבי' יוסף פי' תערובות אותן התערובות שהיו לו למלך נתונים בערבות שלא ימרדו אבות בו ולא נראה לי כי לא מצינו שנברה יד יהודה כל כך על אחרים שיהו צריכים ליתן ליהודה בניהם לערבון: ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי' ונפל לפני מלך ישראל מיד ויקשרו עליו קשר בירושלם להורגו כי היה לבם דוה אים על בנו ועל אחיו ועל קרובו שנהרגו על ידו לפי שנתגרה במלך ישראל: וינס לכישה' עיר מבצר אשר נלחם עליה סנחריב ונסע לכישה ויהי שם ט"ו שנים עד ששלחו אחריו לכישה וימיתהו שם ואותן ט"ו שנה שהיה בלכיש מולכת יכליהו אם עזיהו תחתיו אך קשה לי ובפי' ר' יוסף ז"ל ראיתי גם אותן ט"ו שנים שהיה בלכיש מלך עזיהו בנו תחתיו ולא נכון לפתרו כן שהרי כתיב בסמוך והוא בן שש עשרה שנה כשמלך שלא היה בזמן שברח אביו אלא בן שנה ועוד שאם כן היה לו לומ' ויקחו את עזיהו וימליכו תחת אביו בחייו אלא משמע שלא מלך בחיי אביו:

ויעש

על שער ב' דסמי' וסי' ויבן עזיהו מגדלים קדמא דפסוק · על שער בת רבים אפך כמגדל : אדמה יא בקריאה וסימני' ותוסף ללדת את אחיו את הבל · מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו · משא צמד פרדים אדמה דנעמן · כי מי דימון מלאו דם · הוירב את יוצרו חרש · שדד שדה אבלה אדמה · אל תראי אדמה גילי ושלחי · לכן כה אמר יי' אשתך בעיר תזנה · ואמר לא נביא אנכי · ויבן מגדלים רבים · תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה : נדחף ב' וסים' והמן נדחף · וגם הוא נדחף לצאת דעזיהו : וישב

כו א בעיר יהודה : ויקחו כל-עם יהודה את-עזיהו
והוא בן-שש עשרה שנה וימליכו אתו תחת אביו
אמציהו : הוא בנה את-אילות וישבה ליהודה
אחרי שכב-המלך עם-אבתיו :
בן-שש עשרה שנה עזיהו במלכו וחמשים
ושתים שנה מלך בירושלם ושם אמו יכליה מן-
ירושלם : ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר-
ה עשה אמציהו אביו : ויהי לדרש אלהים בימי
זכריהו המבין בראת האלהים ובימי דרשו את-
יהוה הצליחו האלהים : ויצא וילחם בפלשתים
ויפרץ את-חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת
אשדוד ויבנה ערים באשדוד ובפלשתים :
ויעזרהו האלהים על-פלשתים ועל-הערביים
היושבים בגור-בעל והמעונים : ויתנו העמונים
מנחה לעזיהו וילך שמו עד-לבוא מצרים כי החזיק
ט עד-למעלה : ויבן עזיהו מגדלים בירושלם על-
שער הפנה ועל-שער הגיא ועל-המקצוע ויחזקם :
ויבן מגדלים במדבר ויחצב ברות רבים כי מקנה-
רב היה לו ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים
בהרים ובכרמל כי-אהב אדמה היה :
ויהי לעזיהו חיל עשי מלחמה יוצאי צבא
לגדוד במספר פקדתם ביד יעואל הסופר ומעשיהו
השוטר על יד-חנניהו משרי המלך :
כל מספר ראשי האבות לגבורי חיל אלפים ושש
מאות : ועל-ידם חיל צבא שלש מאות אלף ושבעת
אלפים וחמש מאות עושי מלחמה בכח חיל לעזר
למלך על-האויב : ויכן להם עזיהו לכל-הצבא
מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות
טו ולאבני קלעים : ויעש בירושלם חשבנות
מחשבת חושב להיות על-המגדלים ועל-הפנות
לירוא בחצים ובאבנים גדלות ויצא שמו עד-
למרחוק כי-הפליא להעזר עד כי-חזק : וכחזקתו
גבה לבו עד-להשחית וימעל ביהוה אלהיו ויבא
אל-היכל יהוה להקטיר על-מזבח הקטרת : ויבא
אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים ליהוה שמונים
בני-חיל : ויעמדו על-עזיהו המלך ויאמרו לו
לא-לך עזיהו להקטיר ליהוה כי לכהנים בני-
אהרן המקדשים להקטיר צא מן-המקדש כי
מעלת ולא-לך לכבוד מיהוה אלהים : ויזעף
עזיהו ובידו מקטרת להקטיר ובזעפו עם-הכהנים
והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית יהוה
כ מעל למזבח הקטרת : ויפן אליו עזריהו כהן
הראש וכל-הכהנים והנה-הוא מצרע במצחו
ויבהלוהו משם וגם-הוא נדחף לצאת כי נגעו
יהוה : ויהי עזיהו המלך מצרע עד-יום מותו
וישב בית החפשית מצרע כי נגזר מבית יהוה
ויותם בנו על-בית המלך שופט את-עם הארץ :
ויתר דברי עזיהו הראשנים והאחרנים כתב
ישעיהו בן-אמוץ הנביא : וישכב עזיהו עם-
אבתיו ויקברו אתו עם-אבתיו בשדה הקבורה
אשר למלכים כי אמרו מצורע הוא וימלך יותם
בנו תחתיו :

כז א בן-עשרים
וחמש שנה יותם במלכו ושש-עשרה שנה מלך
בירושלם ושם אמו ירושה בת-צדוק : ויעש
הישר בעיני יהוה ככל אשר-עשה עזיהו אביו רק
לא-בא אל-היכל יהוה ועוד העם משחיתים :
הוא בנה את-שער בית-יהוה העליון ובחומת
העפל בנה לרב : וערים בנה בהר-יהודה
ובחרשים בנה בירניות ומגדלים : והוא נלחם
עם-מלך בני-עמון ויחזק עליהם ויתנו-לו בני-

בית ישיבה בית ו' וסים' נמסר בירמיה סימן לו' : שופט ו' מל בקריאה וסים' גבור ואיש מלחמה · והכרתי שופט מקרבה · ויותם בנו על בית המלך דסיפרא · ישבת לכסא שופט צדק · כי אלהים שופט זה ישפיל · מלך שופט באמת דלים · ויש ספרים נמסר במקום כי אלהים שופט זה ישפיל אלהים שופט צדיק וגם הוא ראיתיו ברוב הספרים מל ונמסר עליו ו' מל ואולי הם ז' מל ולאכרועי לא ידענא :

רשי

ויעש הישר בעיני יי' · ככל הישר שעשה אביו עשה ולא עשה כרשעתו : בימי זכריהו · זה עוזיהו וג' שמות נקראו לו עזיהו זכריהו עזריהו ודוגמ' יהואחז אחזיהו : המבין בראות האלהים · שהבין בירא[ת] האלהים שטובה היא ונתיראו מיי' : ויבן עזיהו מגדלים וגומר · הוצרך לחזק מה שפרצו בחומה בימי אביו : אכרים · אראטורי בלעז : וכורמים · דוגמ' לכורמים וליוגבים שומרי בהמות היו לו : כי אהב אדמה היה · מפורש בב"ר ג' להוטים אחרי אדמה היו ולא נמצא בם תועלת הוא וקין : חשבונות מחשבת חושב · דוגמא מעשה חשב כלי מלחמה עשה באומנות כגון לייק ואילים המנגחים בחומה כדכתיב כי בתחבולות תעשה לך מלחמה : וימעל ביי' אלהיו · כאן נופל לומר מעילה כי בשגגה עשה דוגמ' נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה : ויבא אל היכל יי' · שאמר נאה למלך לשרת למלך הכבוד : ובידו מקטרת להקטיר · ורצה להכות בו הכהן המונעו מלהקטיר קטרת : בית החפשית · ובתלמוד ירושלמי מפורש עשה לו בית בבית הקברות על שם כמתי' חפשי: כי כנזרי לו מלכא עוד בין הבריות דוגמא ואת אשר כנזר עליה : בשדה הקבורה · ולא במערה עם המלכים : ככל אשר עשה עזיה אביו · הטובות שעשה אביו וזהו שאמר רבי שמעון בן יוחי במסכת סוכה אלמלא יהיה אברהם אבינו מקבל עליו כל עונו' הדורו' עד לו אני הייתי מקבל עליו חטאי הדורות מאברהם עד לי ואם היה יותם בן עוזיהו עמי הייתי מקבלין עלינו מאברהם ועד סוף הדורות שבכל המלכים שלפניו ולאחריו מצינו בהם חטא חוץ מיותם דוד רק באוריה החתי שלמה נשיו הטו לבבו רחבעם עזב את תורת יי' אביה וילך בכל חטאת אביו אסא הוציא כסף וזהב מאוצרו' בית יי' ונתן הנביא בית המהפכ' יהושפט נתחבר לרשע יהור' הרג אחיו אחזיהו אמו יועצתו להרשיע יואש הרג זכרי' ונעשה קדם אמציה השתחוה לפסילי שעיר עזיהו נכנס להיכל להקטיר אחז הלך בדרכי מלך ישרא' וגם עשה מצבו' לבעלי' חזקיה גבה לבו ויהי עליו קצף ועל שלמה לא הודו לו מנשה עשה הרע בעיני יי' יאשיהו לא שמע דברי נכו מפי אלהים צדקיה עשה הרע בעיני יי' ולא נכנע מפני ירמיה אבל יותם לא נמצא בו שום דופי כך אמר לי ר' אלעזר בר מתא: ובחומת העופל' דוגמא עופל ובוחן היה בונה מצודות : ובחרשים בנה בירניות · למגן בירה גדולה : ועוד העם משחיתים · כדכתיב במלכים עוד העם מזבחים ומקטרים : את

רדק

בימי זכריה המבין בראות האלהים · פי' שהיה נביא · ויתנו העמונים המעונים שזכר והוא הפוך כמו שפרשנו למעלה : ועל המקצוע · פי' על הזויות כמו בארבע מקצועי העיר : ובידו מקטרת להקטיר · מקטרת שם המחתה : וישב בבית החפשית · מפרש בתלמוד ירושלמי שעשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתים חפשי : רק לא בא אל היכל ה' · כלומר בזה הדבר לא עשה כעזיהו אביו שבא אל היכל ה' להקטיר או פי' רק לא בא אל היכל ה' בעבור שנכשל בו עזיהו אביו לא רצה להכנס שם להתפלל ולהקריב קרבנותיו והיה מקריב בבמות · וזהו שאמר אחריו ועוד העם משחיתים כמו שמפורש במלכי' עוד העם מזבחי' ומקטרים בבמות : ובחומת העופל · כמו עופל ובחן · מקום גבוה : ובחרשים בנה בירניות ומגדלים · ביערים תרגום יער חורשא · בירניות · כמו בירות מן כי לא לאדם הבירה שפירושו ארמון : וכל

ולא עשה ה׳ וסימ׳ ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך ב׳ בו׳ בן עשרים שנה אחז במלכו׳ וחברו דד״ה׳ וירא אלהים את מעשיהם׃ אלהי אבתם ד׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר בסדר נצבים׃ רב ל״ג קמצין וג׳ ורב חטף קמץ בקריאה וסימ׳ ולא נשא אתם הארץ לשבת׳ כי היה רכושם רב משבת דעשו ויעקב׳ וישלח יי׳ בעם את הנחשים׳ וזאת ליהודה ויאמר שמע יי׳ קול יהודה׳ ויצאו הם וכל מחניה׳ וידברו בני יוסף אל יהושע׳ ויאמר יי׳ אל גדעון׳ ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור׳ וישמע דוד כי מת נבל׳ והנה עבדי דוד ויואב׳

עמון בשנה ההיא מאה ככר כסף ועשרת אלפים כרים חטים ושעורים עשרת אלפים זאת השיבו לו בני עמון ובשנה השנית והשלשית׃ ויתחזק יותם כי הכין דרכיו לפני יהוה אלהיו׃ ויתר דברי יותם וכל מלחמתיו ודרכיו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה׃ בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם׃ וישכב יותם עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אחז בנו תחתיו׃

כח א בן עשרים שנה אחז במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם ולא עשה הישר בעיני יהוה כדויד אביו׃ וילך בדרכי מלכי ישראל וגם מסכות עשה לבעלים׃ והוא הקטיר בגיא בן הנם ויבער את בניו באש כתעבות הגוים אשר הריש יהוה מפני בני ישראל׃ ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן׃ ה ויתנהו יהוה אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דרמשק וגם ביד מלך ישראל נתן ויך בו מכה גדולה׃ ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד הכל בני חיל בעזבם את יהוה אלהי אבותם׃ ויהרג זכרי גבור אפרים את מעשיהו בן המלך ואת עזריקם נגיד הבית ואת אלקנה משנה המלך׃ וישבו בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם שלל רב בזזו מהם ויביאו את השלל לשמרון׃ ושם היה נביא ליהוה עדד שמו ויצא לפני הצבא הבא לשמרון ויאמר להם הנה בחמת יהוה אלהי אבותיכם על יהודה נתנם בידכם ותהרגו בם בזעף עד לשמים הגיע׃ י ועתה בני יהודה וירושלם אתם אמרים לכבש לעבדים ולשפחות לכם הלא רק אתם עמכם אשמות ליהוה אלהיכם׃ ועתה שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם מאחיכם כי חרון אף יהוה עליכם׃

ויקמו אנשים מראשי בני אפרים עזריהו בן יהוחנן ברכיהו בן משלמות ויחזקיהו בן שלם ועמשא בן חדלי על הבאים מן הצבא׃ ויאמרו להם לא תביאו את השביה הנה כי לאשמת יהוה עלינו אתם אמרים להסיף על חטאתנו ועל אשמתנו כי רבה אשמה לנו וחרון אף על ישראל׃ ויעזב החלוץ את השביה ואת הבזה לפני השרים וכל הקהל׃ ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ט ויחזיקו בשביה וכל מערמיהם הלבישו מן השלל וילבשום וינעלום ויאכלום וישקום ויסכום וינהלום בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שמרון׃ בעת ההיא שלח המלך אחז על מלכי אשור לעזר לו׃ ועוד אדומים באו ויכו ביהודה וישבו שבי׃ ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ובנותיה ואת גמזו ואת בנתיה וישבו שם׃ כי הכניע יהוה את יהודה בעבור אחז מלך ישראל כי הפריע ביהודה ומעול מעל ביהוה׃ כ ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך אשור ויצר לו ולא חזקו׃ כי חלק אחז את בית יהוה ואת בית המלך והשרים ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו׃ ובעת הצר לו ויוסף למעול ביהוה הוא המלך אחז׃ ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו ויאמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני והם היו לו להכשילו ולכל ישראל׃ ויאסף אחז את כלי בית האלהים ויקצץ את כלי בית האלהים ויסגר את דלתות בית יהוה ויעש לו מזבחות בכל פנה בירושלם׃ כה ובכל עיר ועיר ליהודה עשה במות לקטר לאלהים אחרים ויכעס את יהוה אלהי אבתיו׃ ויתר דבריו וכל דרכיו הראשנים והאחרונים הנם כתובים על ספר מלכי יהודה וישראל׃ וישכב אחז עם אבתיו ויקברהו

ועבדך בתוך עמך אשר׳ והיה על כל הר גבוה׳ הוי היורדים מצרים לעזרה׳ חוי רב את יוצרו׳ הנני רב את ריבך׳ ולא בחיל גדול דיחזקאל׳ כה אמר יי׳ תצלח דיחזקאל׳ ונתתי תחים בלחייך׳ ועתה אתם אמרים דד״ה׳ ויבאו וינידו ליהושפט דד״ה׳ וישבו בני ישראל מאחיהם׳ ויקבצו עם רב ויסתמו דספרא׳ ויאספו ירושלם עם רב׳ וישלח חציו ויפיצם דתלים׳ בשרתו צדק בקהל רב׳ שלום רב לאהבי תורתך׳ טוב מעט ביראת יי׳ רב אדם יקרא איש חסדו׳ רב אכל ניר ראשים׳ כי ברב חכמה רב כעס׳ ויתמרמר מלך הנגב׳ העם רב והעת גשמים׳ והשקות בכלי זהב׳ יש זהב ורב פנינים׳ באין אלפים אבוס בר׳ פן יסיתך בשפק׃

רדק

וכל מערימהם הלבישו׳ תאר או שם והאחד ממנו מערום בשקל מגדול׃ כי הפריע ביהודה׳ מענין כי פרעה אהרן ענין גלוי כמו גלה ביהודה שהתגלו על ידו מעשיהם הרעים בפרהסיא׃ ויצר לו ולא חזקו׳ זה אותו יוכח וכן לשום אתול לחכשה לחזקה׳ ואם הוא יוכח כפרשנו כן ולא חזק אותו מלך אשור׳ ולפי שהלך לו אחריך לעזור לו אמר לו די שלא חזקו אלא בא עליו והצר לו וכן אמר ולא לעזרה כלומר אף על פי שנתן לו שוחד ולא הועיל לו על רצין ועל פקח שהו׳ ירא מהם אבל גם עליו עלה והצר לו׳ ואם הוא עומד פי׳ ולא חזק ממנו כלומר לא היה לאחז חוזק ממלך אשור אלא היה לו גם כן לצר אחר שהחריב דמשק ושומרון׳ כי

רשי

את מעשיהו בן המלך׳ אחז הרג זכרי גבור אפרים׃ ואת עזריקם׳ ואת ואת דונמ׳ ואיה וענה וכן כרדם ורכב וסוס׃ ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות למעלה מי הם אותם האנשי׳ שהם מראשי בני אפרי׳ עזריהו בן יהוחנן וחביריו׃ וכל מערומיה׳ לשון ערום ועריה׃ ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב׳ שהוא כנגדם כדכתי׳ והכנעני יושב על הים׃ כי הפריע ביהודה׳ דונמ׳ כי פרעה אהרן בפרוע פרעות׃ ויבא עליו׳ שהלך אחריו לעזור לו כמו שכתוב במלכים וישלח מלאכים אל תגלת פלנאסר׃ ויצר לו׳ ממה שהלך לו את בית יי׳ ואת בית המלך וגו׳׃ ולא לעזרה לו׳ אע״פ שמצינו במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית לא היה לו לעזרה כל כך לחזקו ולהשיב לו ערים שלקחו ממנו פלשתים׃ ויסגר את דלתות בית יי׳ כדי שלא יבואו הכהנים לעבוד עבודתם באהל מועד כי אם לבא למזבחות שעשה בכל פינה בירושלם וחזקיה פתח דלתות בית יי׳ לפי שאביו סגר דלתות בית יי׳׃ ויחזקם

ואספו׳ פתחין בקריאה וסי׳ סביא סלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרטוי דמלכא ולאחיהון כספא וחמרא׳ וביאורם וילך משה ואהרן ויאספו׳ ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה׳ וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים אליהם׳ וישלחו ויאספו את כל סרני ויאמרו׳ ויאספו פלשתים את מחניהם דשמואל קדמאה דפסוק׳ ויעל משם ארץ עצמות דשמואל׳ וישלח המלך ויאספו אליו׳ ויאספו את אחיהם ויתקדשו׳ וישבו כל היהודים מכל המקומות׳ ויהי בעת יביא את הארון: חזקיהו ה׳ בסיפרא וסי׳ אחז בנו

בעיר בירושלם כי לא הביאהו לקברי מלכי ישראל וימלך יחזקיהו בנו תחתיו:

כט

יחזקיהו מלך בן עשרים וחמש שנה ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו אביה בת זכריהו: ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר עשה דויד אביו: הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית יהוה ויחזקם: ויבא את הכהנים ואת הלוים ויאספם לרחוב המזרח: ויאמר להם שמעוני הלוים עתה התקדשו וקדשו את בית יהוה אלהי אבתיכם והוציאו את הנדה מן הקדש: כי מעלו אבתינו ועשו הרע בעיני יהוה אלהינו ויעזבהו ויסבו פניהם ממשכן יהוה ויתנו ערף: גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועלה לא העלו בקדש לאלהי ישראל: ויהי קצף יהוה על יהודה וירושלם ויתנם לזועה לשמה ולשרקה כאשר אתם ראים בעיניכם: והנה נפלו אבותינו בחרב ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על זאת: עתה עם לבבי לכרות ברית ליהוה אלהי ישראל וישב ממנו חרון אפו: בני עתה אל תשלו כי בכם בחר יהוה לעמד לפניו לשרתו ולהיות לו משרתים ומקטרים: ויקמו הלוים מחת בן עמשי ויואל בן עזריהו מן בני הקהתי ומן בני מררי קיש בן עבדי ועזריהו בן יהללאל ומן הגרשני יואח בן זמה ועדן בן יואח: ומן בני אליצפן שמרי ויעואל ומן בני אסף זכריהו ומתניהו: ומן בני הימן יחואל ושמעי ומן בני ידותון שמעיה ועזיאל: ויאספו את אחיהם ויתקדשו ויבאו כמצות המלך בדברי יהוה לטהר בית יהוה: ויבאו הכהנים לפנימה בית יהוה לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל יהוה לחצר בית יהוה ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה: ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וביום שמונה לחדש באו לאולם יהוה ויקדשו את בית יהוה לימים שמונה וביום ששה עשר לחדש הראשון כלו: ויבואו פנימה אל חזקיהו המלך ויאמרו טהרנו את כל בית יהוה את מזבח העולה ואת כל כליו ואת שלחן המערכת ואת כל כליו: ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח יהוה: וישכם יחזקיהו המלך ויאסף את שרי העיר ויעל בית יהוה: ויביאו פרים שבעה ואילים שבעה וכבשים שבעה וצפירי עזים שבעה לחטאת על הממלכה ועל המקדש ועל יהודה ויאמר לבני אהרן הכהנים להעלות על מזבח יהוה: וישחטו הבקר ויקבלו הכהנים את הדם ויזרקו המזבחה וישחטו האלים ויזרקו הדם המזבחה וישחטו הכבשים ויזרקו הדם המזבחה: ויגישו את שעירי החטאת לפני המלך והקהל ויסמכו ידיהם עליהם: וישחטום הכהנים ויחטאו את דמם המזבחה לכפר על כל ישראל כי לכל ישראל אמר המלך העולה והחטאת: ויעמד את הלוים בית יהוה במצלתים בנבלים ובכנרות במצות דויד וגד חזה המלך ונתן הנביא כי ביד יהוה המצוה ביד נביאיו: ויעמדו הלוים בכלי דויד והכהנים בחצצרות: ויאמר חזקיהו להעלות העלה להמזבח ובעת החל העולה החל שיר יהוה והחצצרות ועל ידי כלי דויד מלך ישראל: וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה: וככלות להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו: ויאמר יחזקיהו המלך והשרים ללוים להלל ליהוה בדברי דויד ואסף החזה ויהללו עד לשמחה ויקדו וישתחוו:

חזקיהו כג׳ ויבאו פנימה אל חזקיהו׳ ושמר חזקיהו להעלות העולה׳ כי חזקיהו מלך יהודה׳ ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו׳ וכל קרי׳ דכו׳:

רשי

ויחזקם · לפי שאחז קצץ את כל כלי בית האלהים : והוציאו את הנדה · ע"ז את המת לא נאמר כאן כי אם נדה ומיאוס יותר מן המת המוטל שלם דוגמ׳ כטומאת הנדה כי דם נדה מאוס ומוסרח : ויכבו את הנרות והקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל · אבל לאלהים אחרים עשו במות לכל עיר ועיר לקטר להם : אל תשלו · לשון שגגה : ויבאו הכהני׳ לפנימה · כי לא על הלוים ליכנס פנימה : לחצר בית יי׳ · מקום מעמד הלוים ואומר ויקבלו הלוים וגו׳ ויחלו באחד לחדש : ויקדשו את בית יי׳ לימים שמנה · לכך עכבו בטהרה לטהר כל כך לפי שאחז צייר כל הכתלי׳ צלמי משכית כדכתיב צלמי כשדים חקוקים בששר ועכבו ח׳ ימים עד שהשחיתו דמות הצלמים מן הכתלים וביום י"ו לחדש כלו הכל הבית והעזרה : הכנו והקדשנו · אמור בע"ז בפרק ר׳ ישמעאל כלים ששמשו בבית חנין מהו כו׳ עד איתיבי אשר הניח אחז הכנו וקדשנו אמי לאו הכנאו דאבטלינהו הקדשנו דאקדשינהו אמר לו ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבדתי הכנו שגנזום והקדשנו שהקדשנו אחרים תחתיהם : וצפירי העזים וגו׳ · הוראת שעה היתה : על מזבח יי׳ · ולא על אותן מזבחו׳ שעשה אחז אביו : לכפר על כל ישר׳ · שחטאו בע"ז כן אמ׳ המלך תהי העולה והחטאת עבור כל ישר׳ בפר׳ שלח לך כתי׳ ועשו כל העדה פר וגו׳ וכתי׳ והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכאן כתיב ויביאו פרים ואילים וצפירי עזים שבעה אלא הוראת שעה היתה : כי ביד יי׳ המצוה ביד נביאיו · לשורר הלוים בכלי שיר לא כתוב בתורה שיהא קרבן טעון שירה אלא מצות יי׳ שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן ורבותינו פירשו במסכת ערכין מניין שהלויי׳ טעונין לשורר בכלי שיר דכתי׳ עבודת עבודה איזוהי עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומר זה השיר בכלי שיר ועבודת משא נכון לפרש על השיר כדכתיב וכנניהו שר הלוים במשא כי מבין הוא שהיה ממונה להרים קול הנגון של שיר : והכהנים בחצצרו׳ · ככתו׳ ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות : להלל ליי׳ בדברי דוד · זה הודו ליי׳ קראו בשמו ככתו׳ למעלה ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות וגו׳ :

רדק

כי לא הביאהו לקברי מלכי ישראל · לפי שמלכי יהודה היו בהם מלכי ישראל · ודוד שלמה קראם מלכי ישראל כלומר לא היה ראוי לבוא במחיצתם : והוציאו את הנדה מן הקדש הרחוק והוא הע"ז מן המזבח שנתן שם אחז וכן מי נדה שם : אל תשלו · מתרגו׳ שגגה שלו כלומר לא יהיה לכם שגגה ושכחה בדבר : לטהר · את בית האלהי׳ : אשר הזניח · אשר הרחיק כלומר ששמש בהם לע"ז : הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח ה׳ · לפי פשוטו הכנו שטהרנו אותם והקדשנום לה׳ כבתחלה · אבל רז"ל פי׳ הכנו גנזנו אותם כי לא היו ראויי׳ עוד לשרת בהם לה׳ · והקדשנו פי׳ והקדשנו אחרים תחתיהם : על הממלכה ועל המקדש ועל יהודה · לכפר עליהם כי כולם היו צריכים כפרה : כי לכל ישראל · בעבור כל ישראל אמר להקריב העולה והחטאת : והשיר משורר והחצוצרות מחצצרים · פירוש בעל השיר משורר או לשון משורר על השיר עצמו והוא פעל עומד כאלו אומר מתשורר · וכן והחצוצרות מחצצרים והכלי׳ השני במחצצרים איננה נקראת : וכל

והביאו ו׳ וסימ׳ והביאו את אחיכם הקטן׳ פרקו נזמי הזהב׳ באו בית אל ופשעו דגלגל׳ והביאו אלי ואדעה מספרם דסיפרא׳ ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם׳ ואשר ישמיעו ויעבירו קול: לעלה ה׳ בקריאה וסי׳ זאת התורה לעולה למנחה לחטאת׳ כל הבקר לעלה שנים עשר פרים׳ וארבעה שלחנות לעלה׳ וגם עלה לרב בחלבי השלמים׳ ויאמר ארונה אל המלך: וישב ט״ו רפין בקריאה וסימ׳ קח את כל ראשי העם והוקע אותם׳ ודברו השטרים אל העם לאמר׳ ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו׳ ומי האיש

ויען יחזקיהו ויאמר
עתה מלאתם ידכם ליהוה גשו והביאו זבחים
ותודות לבית יהוה ויביאו הקהל זבחים ותודות
וכל נדיב לב עלות: ויהי מספר העלה
אשר הביאו הקהל בקר שבעים אילים מאה
כבשים מאתים לעלה ליהוה כל אלה: והקדשים
בקר שש מאות וצאן שלשת אלפים: רק הכהנים
היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העלות
ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד
יתקדשו הכהנים כי הלוים ישרי לבב להתקדש
לה מהכהנים: וגם עלה לרב בחלבי השלמים
ובנסכים לעלה ותכון עבודת בית יהוה: וישמח
יחזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם כי
ל א בפתאום היה הדבר: וישלח
יחזקיהו על כל ישראל ויהודה וגם אגרות כתב
על אפרים ומנשה לבוא לבית יהוה בירושלם
לעשות פסח ליהוה אלהי ישראל: ויועץ המלך
ושריו וכל הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש
השני: כי לא יכלו לעשתו בעת ההיא כי הכהנים
לא לא התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושלם:
ויישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל הקהל:
ה ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל מבאר
שבע ועד דן לבוא לעשות פסח ליהוה אלהי
ישראל בירושלם כי לא לרב עשו ככתוב: וילכו
הרצים באגרות מיד המלך ושריו בכל ישראל
ויהודה וכמצות המלך לאמר בני ישראל שובו
אל יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל וישב אל
הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור: ואל
תהיו כאבותיכם וכאחיכם אשר מעלו ביהוה
אלהי אבותיכם ויתנם לשמה כאשר אתם ראים:
עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם תנו יד ליהוה
ובאו למקדשו אשר הקדיש לעולם ועבדו את
יהוה אלהיכם וישב מכם חרון אפו: כי בשובכם
על יהוה אחיכם ובניכם לרחמים לפני שוביהם
ולשוב לארץ הזאת כי חנון ורחום יהוה אלהיכם
ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו:
ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר
בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים
עליהם ומלעגים בם: אך אנשים מאשר ומנשה
ומזבלון נכנעו ויבאו לירושלם: גם ביהודה
היתה יד האלהים לתת להם לב אחד לעשות
מצות המלך והשרים בדבר יהוה: ויאספו
ירושלם עם רב לעשות את חג המצות בחדש
השני קהל לרב מאד: ויקמו ויסירו את

אשר ארש אשה׳ ויספו השטרים לדבר אל העם׳ שלחו את ארון׳ ויקצפו עליו שרי פלשתים׳ הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן׳ יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו׳ עתה אל תקשו ערפכם׳ וילכו הרצים באגרות׳ וישב העפר על הארץ כשהיה׳ ובניו יתגרו ואספו׳ וישב ארצו ברכוש גדול׳ עם לבבי לכרות ברית:

רדק

וכל נדיב לב עלות׳ לפי שהעולות אינם כזבחי׳ ותודות כי הזבחים והתודות נאכלין לבעלים והעולות הן כולם כליל אמר בהבאת העולות כל נדיב לב: ויחזקום אחיהם הלוים׳ יעזרום להפשיט ובזה חזקו אותם וזרזו אותם למהר להתקדש ואף על פי שמקבלת הדם ואילך מצות כהונה שעת הדוחק היה זה ועזרו הלוים את הכהנים להפשיט כי הם התקדשו כמו שאומר כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים: על ההכין׳ כמו אשר הכין: ויועץ׳ אחר שנועץ שלח על כל ישראל ויהודה כי מה שאמר וישלח יחזקיה על כל ישראל ויהודה לעשות הפסח בעבור שנועץ עם השרים והקהל לעשות פסח בחדש השני׳ ואני תמה על מה שאחז״ל עבר ניסן בניסן ולא הודו לו שהרי הכתו׳ אומר ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים הנה הכתו׳ משמע כי הודו לו׳ גם מה שאמרו עבר ניסן בניסן אין להם ראיה מן הפסוק כי אפשר כי באדר היתה ההסכמה הזאת לעשות אדר שני במקום ניסן ולעשו׳ פסח בחדש השני שהוא אייר ויהיה הוא ניסן לעשות בו פסח׳ גם מה שאמרו וחלקו על מה שבקש רחמים חזקיהו הרי מפורש לפי שרבי׳ מהם אכלו הפסח בטומאה כמו שאמר כי אכלו את הפסח בלא ככתוב ולעשות הפסח בחדש השני לא היה זה כמו פסח שני שהרי בחדש ניסן לא עשו פסח כלל אלא עשו מניסן אדר כי עברו השנה מפני הטומאה ומפני העם שלא יוכל להגיע לירושלים כי לא היה עדיין לבבם נכנע אל עבודת האלהים ולא היו רוצים לבוא לירושלים לעשות הפסח לפיכך הוצרכו לעבר השנה ולהאריך הזמן כמו שאומר כי לא עשו ככתוב כלומר רוב ישראל לא עשו עד עתה דכתי׳ כי היו עובדי הגלולים ולא היו חוששין לבוא לירושלים לעבודת האלהים כי אע״פי ששלח יחזקיהו הרצים רובם היו מלעיגים בם ואף אותם שבאו לא התקדשו כלם ואכלו הפסח בטומאה עד שהוצרך חזקיהו להתפלל עליהם כמו שכתוב וע״כ הוצרכו לעבר השנה והחדש השני נתנו אותו במקום ניסן ועשו בו הפסח ועשו חג המצות שבעת ימים: כי הכהנים לא התקדשו למדי׳ כמו למן די והמ״ם פתוחה כמ״ם למרבה המשרה פי׳ כי לא התקדשו כל כך כהנים שיהיה די להם להקריב הקרבנות: הכהנים

רשי

ויביאו הקהל זבחים ותודו׳׳ דבר המותר לבעלי׳ לאכילה: וכל נדיב לב עולות׳ קצת מהם מי שהתנדב לבו הביא עולות ולא כולם לפי שאין לבעלים היתר אכילה בהם: והקדשים׳ קלים זבחים ושלמי׳ מה שהבעלים נהני׳ בהם: רק הכהני׳ היו למעט׳ כלומר אותן שהקדישו היו עדיין למעט: ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים׳ וא״ת היאך יתקדשו הלוים ולא יתקדשו הכהנים ומפורש לפי כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים וייטרו לבם הלוים להתקדש יותר מהכהני׳ והיו הכהנים והלוים וכל ירא׳ השם מתחפשים ומתנכרים ואף מסתתרים כל ימי המלכים הרשעים וכשבא חזקיהו שהיה צדיק לא היו יכולים מיד להתקדש ולטהר בזה בשנה ראשונה היה למלכו והיו באים ומתקדשים על יד כדכתי׳ בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם וכתי׳ בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים כלומר בקום רשע אחז יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים חזקיהו וסיעתו: על ההכין האלהים לעם׳ לעבדו ולעשות רצונו דוגמא דלמטה כל לבבו הכין לדרוש וגו׳ וגם שמחו כי בפתאום היה הדבר עליהם בשנה ראשונה למלכו לשוב אל יי׳ ושבו מיד: וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה וגו׳׳ כי עדיין לא גלו כי זה היה בשנה ראשונה למלכו והם לא גלו כי אם בשש למלכו כדכתי׳ במלכי׳ וילכדה בקצה שלש שנים בשנת שש לחזקיה והיא שנת תשע להושע מלך ישראל כאשר תמצא כתוב בסוף הספר: כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא׳ בחדש הראשון בניסן: כי הכהנים לא התקדשו למדי׳ לא התקדשו להיות די ליטהר׳ בהם להקריב פסחיהם ואין צריך לומר שלא היו יכולים לעשותו בניסן שהרי לא כלו לקדש את הבית עד י״ו בניסן וכן פתרו׳ כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כלומר אפילו אם לא עכבו טהרת הבית שלא כלו עד י״ו בניסן לא היינו יכולין לעשותו עתה לפי כי הכהני׳ לא התקדשו למדי: והעם לא נאספו׳ עדיין כולם לירושלם: מבאר שבע ועד דן׳ זהו תחום עשרת השבטים: כי לא לרוב׳ פתרו׳ כי לרובי שנים עברו שלא עשוהו כהלכתו: וישוב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור׳ אף על פי שלא הגלו עדיין קורא להם פליטה כי היה נחשב בעיניהם כאשר גלו כבר ועוד כי מלכי אשור תפסו הכל בימי אחז ומה שהיה בעיניהם כאילו גלו לפי כי שם שנים היו ישראל למלך אשור עבדים נושאי מנחה והיה מושל בהם ומוליכן בגולה ועושה בהם כרצונו וזה היה בתוך אותן שש שנים וכבר גלו כמה פעמים בימי מלכי ישראל ואחז והם יודעים מיד כשימרדו ישר׳ במלך אשור יוליכם בגולה ולהם קורא פלטת אשור לפי שלא משל בהם ולא בכל ארץ יהודה: ואל תהיו כאבתיכם וכאחיכם׳ פתרון ואת״ה עדיין בוטחים אנו שיעלה מעלינו מלך אשור אל תהיו כאבותיכם כל דור ודור שהיו לפניכם מה אירע להם כשעזבו את יי׳ וימעלו בו מעל: ויתנם לשמה כאשר אתם רואים׳ ועתה אל תקשו ערפכם׳ אחיכם ובניכם יהיו לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת׳ אפי׳ אותן קצת שגלו כבר והיו גלחמים עם ישראל ויכלו להם ומוליכן את בניהם ואת בנותיהם בשביה ואם תשובו אלי יתנם לרחמים לפני שוביהם לשובם לארץ הזאת כי חנון ורחום יי׳ אלהיכם:

המקטרות

הלוים והכהנים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' גם בריתי תופר. וגם בירושלם העמיד. ויעמדו הלוים בכלי דוד. ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דד"ה: שבעת הימים ה' דסמיכי בקריאה וסימ' מצות יאכל את שבעת הימים. והיה אור הלבנה כאור החמה. ותבך עליו שבעת הימים. ושבעת ימי החג יעשה עלה ליי'. בשביעי בחמשה עשר יום לחדש. וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים. ויהי לשבעת הימים ומי המבול. ואחיהם בחצריהם. תרין סנהון לשבעת ואינון תרין בתראי: ולמעדים

המזבחות אשר בירושלם ואת כל-המקטרות הסירו וישליכו לנחל קדרון: (טו) וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני והכהנים והלוים נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית יהוה: ויעמדו על-עמדם כמשפטם כתורת משה איש-האלהים הכהנים זרקים את-הדם מיד הלוים: כי-רבת בקהל אשר לא-התקדשו והלוים על-שחיטת הפסחים לכל לא טהור להקדיש ליהוה: כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו כי-אכלו את-הפסח בלא ככתוב כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר יהוה הטוב יכפר בעד: כל-לבבו הכין לדרוש האלהים יהוה אלהי אבותיו ולא כטהרת הקדש: (כ) וישמע יהוה אל-יחזקיהו וירפא את-העם: ויעשו בני-ישראל הנמצאים בירושלם את-חג המצות שבעת ימים בשמחה גדולה ומהללים ליהוה יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליהוה: וידבר יחזקיהו על-לב כל-הלוים המשכילים שכל-טוב ליהוה ויאכלו את-המועד שבעת הימים מזבחים זבחי שלמים ומתודים ליהוה אלהי אבותיהם: ויועצו כל-הקהל לעשות שבעת ימים אחרים ויעשו שבעת ימים שמחה: כי חזקיהו מלך-יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים צאן והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן עשרת אלפים ויתקדשו כהנים לרב: (כה) וישמחו כל-קהל יהודה והכהנים והלוים וכל-הקהל הבאים מישראל והגרים הבאים מארץ ישראל והיושבים ביהודה: ותהי שמחה גדולה בירושלם כי מימי שלמה בן-דויד מלך ישראל לא כזאת בירושלם: ויקמו הכהנים הלוים ויברכו את-העם וישמע בקולם ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים:

לא

(א) וככלות כל-זאת יצאו כל-ישראל הנמצאים לערי יהודה וישברו המצבות ויגדעו האשרים וינתצו את-הבמות ואת-המזבחת מכל-יהודה ובנימן ובאפרים ומנשה עד-לכלה וישובו כל-בני ישראל איש לאחזתו לעריהם: ויעמד יחזקיהו את-מחלקות הכהנים והלוים על-מחלקותם איש כפי עבדתו לכהנים וללוים לעלה ולשלמים לשרת ולהדות ולהלל בשערי מחנות יהוה: (ג) ומנת המלך מן-רכושו לעלות לעלות הבקר והערב והעלות לשבתות ולחדשים ולמעדים ככתוב בתורת יהוה: ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יהוה: (ה) וכפרץ הדבר הרבו בני-ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש

ג' חס' בליש' בקריאה וסימ' צום הרביעי יהיה לבית יהודה לששון. וכל העלות עולות. ומנת המלך מן רכושו: בחדש ז' ר"פ וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו:

רשי

מקטרות. מקום שהיו בו כהנים ולוים: הכהנים והלוים נכלמו. שעכבו להתקדש לפיכך עכבו כל כך מלבוא עד עתה כי לא יוכלו להאמין בדבר הזה קודם לכן ולפי שהזכירו אחז מכהן כך היו אומרים אפשר אתמול עבד אחז ע"ז ובנו יחזקיה לאלתר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים וללוים לעבוד לאל אחד לבדו ויצטרך לנו ולבך נתעצלו ונתרשלו מלבוא וגם שאר יהודה שלפנינו הזכיר אחז וכשחקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כולם: הכהנים זורקים. פי' מקבלה ואילך מצות כהונה. ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם לפי שכתוב בסמוך כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים היו על שחיטת פסחיהם לכל לא טהור שהיה לוי במקומו להקדיש ליי': כי אכלו את הפסח בלא ככתוב. שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה: כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר יי' הטוב יכפר בעד. כל לבבו הכין כך מפורש בברייתא דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי המתחלת בכל מקום שאתה מוצא דברי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת שנאמר להקשיב אזנך לתבונה משלשים ושתים מדות האגדה נדרשת זה אחד מהם נחלק הסדר כגון זה יי' הטוב יכפר בעד כל לבבו הכין לדרוש האלהים לעשות פסחו להקריב קרבנו אף על פי שלא עשו בטהרת הקדש כי לא הטהרו מיהודה כולם נטהרו לפי שהיו קרובים לירושלם והיו יכולים לטהר ולהתקדש ולשוב לירושלם אבל רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולן אין להם כל כך פשע בדבר לפי שהיה להם הדבר רחוק על ידי אגרות לא היה להם להמתין ולאחר מלבוא עד שיתקדשו לפיכך באו ולא נטהרו ולפי שלא היתה פשיעתם לפיכך תכפר בעדם וכן ישושום מדבר ציה וגו' הוא נחלק הסידור: והכהנים בכלי עוז. בחצצרות: המשכילים שכל טוב ליי'. לענין שירה נופל לומר לשון שכל כמו שנאמר ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל וגו' ודבר חזקיהו על לבם תנחומים ודברים טובים לחזקם ולעזור להם כדי שיחזקו אף הם בשיר שכל טוב ליי': ומתודים ליי'. על זבח תודה ומודים ליי' על הנס שעשה להם שזבח תודה על נס הוא בא: שבעת ימים אחרים. כמו שמפורש ויעשו שבעת ימים שמחה: הרים לקהל. מבאו ומבקרו לקהל אלף פרים וגו' והיו אוכלים ביחד מלך ושרים והעם שמחים: כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא היתה כזאת בירושלם. שמא עם רב יותר היו באין לרגל לירושלם בימי שלמה אבל שמחה גדולה לא היתה בירושלם כזאת מימות שלמה כי ביותר שמחו על מה שלא היו כל רגל ורגל מקובצים בירושלם לפי שלא היה להם חדוש אין להם שמחה אבל עתה שכל ימי אחז ומלכי יהודה הרשעים לא עלו לרגל לירושלם ועתה הורשו לעלות לירושלם שמחו שמחה גדולה ולפי שהיה כמה שנים שלא עלו לירושלם עד עתה הוקטן בעיניהם ז' ימי' דחג המצות והוסיפו עוד ז' ימי' כדי לשמוח בהם ושמחו שמחה גדולה: ויברכו את העם. אם תרצה לומ' בירכם בזה שבקש לשוב מארץ שוביהם וישמע יי' בקולם וישיבם או דבר אחר וישמע בקולם וכן שתם למעלה וישמע יי' אל יחזקיהו וירפא את העם: איש כפי עבודתו. הכהנים לשרת והלוים להיות משוררים ושוערים וכל איש ואיש על עבודתו הנכונה: ומנת המלך מן רכושו לעלות וגו'. אשר נתן לעשו' אותם: ויאמ' לעם ליושבי ירושלם וגו' למען יחזקו בתורת יי'. יותר ברצון ועוד בעוד שיהא להם פרנסת מזומנ' יוכלו לעשות ולעסוק בתורת יי' לפי שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן ושניי' להם אוכלי תרומ': וכפרוץ הדבר. מפי המלך לתת מנת לכהני' והלוי': הרבו בני ישר' ראשי' דגן תירוש ויצהר ודבש. דבש תמרי':

וכל

רדק

הכהני' זורקים את הדם מיד הלוים. כי מקבלה ואילך מצות כהונה: כי רבת בקהל. שם. כמו רבת צררוני מנעורי' כלומ' הרבה היו בקהל שלא התקדשו: לכל לא טהור. פי' בעבור כל איש מישראל שלא היה טהור היו הלוים מוכנים על שחיטת פסחיה' כי אע"פ שהרבה מהם אכלו את הפסח בטומאה לא היו יכולין לעשות דבר אחר ומוכרחים היו כי לא היה להם פנאי ליטהר אבל ליכנס לעזרה טמאים זה לא הותר להם כי היו יכולין לעשות ע"י הלוים: כי אכלו הפסח בלא ככתוב. פי' בלא משפטו כי טמא שאכל קדש הוא בכרת שנ' כל איש אשר יקרב מכל זרעכם וגו' וטומאתו עליו ונכרתה. ופי' רז"ל קריבה זו אכילה כי בנגיעה לבד אינו חייב כרת אלא פי' כי יקריב לאכול ופסח קדשים קלים היה: יכפר בעד. דבק עם ראש הפסוק האחר כל לבבו הכין. והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל אמר כי איננו דבק כי כל לבבו הכין הוא אומר על חזקיהו. ופי' יכפר בעד אלו שאכלו את הפסח בטומאה: ולא בטהרת הקדש. פי' אף על פי שאכלו שלא בטהרת הקדש התפלל חזקיהו שיכפר השם להם כיון שהכינו לבבם לדרוש האלהים: וירפא את העם. שסלח להם עונם. וכן בענין הסליחה רפאה נפשי כי חטאתי לך: בכלי עז. על דרך מכרכר בכל עז: ויאכלו את המועד. פי' זבחי המועד: הרים לקהל. פי' הפרישם בעבורם ונתנם להם שיעשו להם עולות ושלמים: וישמע בקולם. נתרצה להם וכן לשמע אוזן ישמעו לי: וכפרוץ הדבר. שהתחילו להביא התרומות והמעשרות. ורז"ל פי' כי לפיכך אמר וכפרוץ שפרצו בהבאת המעשרות והביאו אף מפירות אילן וירק שאינם חייבים מן התורה: ראשית דגן. בכורים או תרומה גדולה שהיא ראשית ודבש הוא התמרים כי מהדבש לא יביאו בכורים ולא תרומה. וכן פי' רז"ל ארץ זית שמן ודבש. הוא התמרים כי מאותן השבעת מינין המוזכרי' בפסוק מביאי' בכורי':

וכל

ואת עמו ׳ז בקריאה וסימ׳ ויאסר את רכבו ואת עמו׳ ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו׳ אז עלה יהורם׳ ויאמר אל יהושע אל תירא ואל תחת׳ ואת מלך מעכה ואת עמו דוה׳ ויראו את הערמות ויברכו׳ ויאמר ללוים המבנים׃ ומנימין ג׳ ב׳ מל וא חס׳ וסימ׳ לאביה זכרי׳ והכהנים אליקים מעשיה׳ ועל ידו עדן ומנימן וישוע׳ בתרא חס׳ יוד בתרא׃ ובניהם ובנתיהם ג׳ דסמי׳ וסימ׳ ויבאו דוד ואנשיו׳ והעם אשר נבאים׳ ולהתיחש בכל טפם׃ והאמרת ג׳ בקריאה וסימ׳ ויעש כזאת יחזקיהו׳ והשלום

וכל תבואת שדה ומעשר הכל לרב הביאו׃ ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים המקדשים ליהוה אלהיהם הביאו ויתנו ערמות ערמות׃ בחדש השלשי החלו הערמות ליסוד ובחדש השביעי כלו׃ ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את הערמות ויברכו את יהוה ואת עמו ישראל׃ וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הערמות׃ ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש לבית צדוק ויאמר מהחל התרומה לביא בית יהוה אכול ושבוע והותר עד לרוב כי יהוה ברך את עמו והנותר את ההמון הזה׃ ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יהוה ויכינו׃ ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה ועליהם נגיד כונניהו הלוי ושמעי אחיהו משנה׃ ויחיאל ועזזיהו ונחת ועשהאל וירימות ויוזבד ואליאל ויסמכיהו ומחת ובניהו פקידים מיד כונניהו ושמעי אחיו במפקד יחזקיהו המלך ועזריהו נגיד בית האלהים׃ וקורא בן ימנה הלוי השוער למזרחה על נדבות האלהים לתת תרומת יהוה וקדשי הקדשים׃ ועל ידו עדן ומנימן וישוע ושמעיהו אמריהו ושכניהו בערי הכהנים באמונה לתת לאחיהם במחלקות כגדול כקטן׃ מלבד התיחשם לזכרים מבן שלוש שנים ולמעלה לכל הבא לבית יהוה לדבר יום ביומו לעבודתם במשמרותם כמחלקותיהם׃ ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים מבן עשרים שנה ולמעלה במשמרותיהם במחלקותיהם׃ ולהתיחש בכל טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם לכל קהל כי באמונתם יתקדשו קדש׃ ולבני אהרן הכהנים בשדי מגרש עריהם בכל עיר ועיר אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות לכל זכר בכהנים ולכל התיחש בלוים׃ ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה ויעש הטוב והישר והאמת לפני יהוה אלהיו׃ ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לדרש לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח׃

לב

אחרי הדברים והאמת האלה בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על הערים הבצרות ויאמר לבקעם אליו׃ וירא יחזקיהו כי בא סנחריב ופניו למלחמה על ירושלם׃ ויועץ עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרוהו׃ ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים׃ ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלות ולחוצה החומה אחרת ויחזק את המלוא עיר דויד ויעש שלח לרב ומגנים׃ ויתן שרי מלחמות על העם ויקבצם אליו אל רחוב שער העיר וידבר על לבבם לאמר׃ חזקו ואמצו אל תיראו ואל תחתו מפני מלך

אהבו׳ אחרי הדברים והאמת האלה׃ מעשה ׳י פתחין בקריאה וסימ׳ ויקח משה ואלעזר הכהן׳ והיה תחת בשם מק יהיה דישעיה׳ ולא יהיה למצרים מעשה דישעיה׳ הפככם אם כחמר היוצר דישעיה׳ להסיר אדם מעשה׳ את כל זה ראיתי ונתון׳ כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך׳ כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט׳ ובכל מעשה אשר החל׳ ויקברהו בקברתיו דאסא דסיפרא׃

רדק

וכל תבואת שדה׳ פירות שאר האילנות גפן תאנה ורמון שנם מחמש אביאי׳ בכורי׃ ומעשר קדשים המוקדשים לה׳׳ אפילו מהקדשים שהקדישו הביאו מהם מעשר אעפ׳ שהם פטורים מן המעשרות׃ החלו הערמות ליסוד׳ יסוד הערמות הוא תכליתם׳ ליסוד מקור והדגש ללא צורך כי היו״ד כתובה אלא בא לפאר המלה׃ לביא בית ה׳׳ כמו להביא׃ אכול ושבוע׳ פי׳ שיגבלו הכהנים והלוים מהתרומות ומהמעשרות׃ והנותר את ההמון הזה׳ פי׳ והנותר יהיה להמון הכהנים והלוים הזה שישמרו אותם להם ויחלקו אות׳ להם כקטן כגדול לדבר יום ביומו ואמ׳ המון בעבור שנתקבצו שם מכל המקומות הכהנים והלוים׃ במפקד חזקיהו׳ במצותו׃ מלבד התיחשם לזכרים מבן שלש שנים ומעלה׳ כי הזכרים פחותים מבני שלש לא היו ראוים להביא לבית ה׳ והנקבות לא היו באות לא כך ולא כך׳ או אמר בן שלש שנים לפי שפחות מבן שלש אין לו דעת לשמור מה שבידו ואין נותנין בידו תרומה שמא יטמאנה כמנהגנו לטפח בשרבים המתים אבל מבן ג׳ שנים ומעלה יודע לשמור ידיע אחר שלמדין אותו ומרגילין אותו׳ ופירוש התיחשם שיבואו האבות עם הבנים׳ ופי׳ מלבד כי היו נותנין להם בערי הכהנים כמו שאמר מלבד מה שהיו נותנין להם בבואם בית ה׳׃ והלוים מבן כ׳ ומעלה׳ יבא לצבוא צבא לעבודת אהל מועד הזמינ׳ קודם זמנם כדי שיהיו רגילים ולמדים עבודת ה׳ כי כבר שכחו הכל בבטל העבודה מבית ה׳ בימי המלכים הרעים׃ לכל זכר בכהנים׳ מנות הראוים לאכול לזכרי כהונה׃ וכל התיחש בלוים׳ לנשיהם ולבניהם׃ אחרי הדברים והאמת האלה׳ חזקיהו ויהודה לשוב לעבודת אלהי אמת בא עליהם סנחריב׳ כי אעפ׳ שחזקיהו היה לבו שלם ביהודה היו דברים רעים ולא היה לבבם כלם שלם עם ה׳ כמו שאמ׳ ישעיה הנביא בהרבה מתוכחות שאמר עליהם׃ ויאמר לבקעם אליו׳ וכן עשה כמו שאמר במלכים ויתפשם׳ וכמוהו לשכב את בת יעקב להרגו בערמה והדומים להם׃ ואת הנחל השוטף׳ הוא גיחון והיה אז מלא ושוטף וסתמו אותו׃ שלח לרב׳ חרב והוא כלל לכלי זיין׳ וכן ואיש שלחו בידו׃ ויכסא וסמיך ליה על בקעם הרות הגלעד ופתרו׳ ודוגמ׳ ונבקיענה ונבקע עבי העולה׃ ויחזק את המלוא דוגמ׳ ויבן את המלוא׃ ויעש שלח לרוב׳ כלי זיין דוגמ׳ איש שלחו המים׃ על

רשי

וכל תבואת שדה׳ וכל אלו לא מתבואת שדה הם אלא כך מפורש במסכת נדרים בפרק הנודר מן הירק הנודר מן הירק מותר בדלועי׳ מתיב רב יוסף וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל וגו׳ אי אמרת דנן כל מילי דמידנן משמע מאי וכפרוץ וגו׳ אמר אביי לאתויי פירות האילן וירק עד אמר רבא תבואה לחוד ותבואת שדה לחוד׃ ומעשר קדשים המקדשים ליי׳׳ המעשר מן המעשר שהלוים נותנים לכהנים׳ ויתנו ערמות ערמות׳ הוי״פין בלשון אשכנז דוגמ׳ ערימת חטים׃ החלו הערמות ליסוד׳ כל תחילת דבר נקרא יסוד כמו יסוד הבית שהוא ראש לבנין ודומה לו בעזרא הוא יסוד המעלה וגו׳׃ ויברכו את יי׳׳ שנתן בלב ישרא׳ להפרים תרומותיה׳ ומעשרותיה׃ וידרש יחזקיהו׳ לפי שראה חזקיהו העדימו׳ גדולות אמ׳ בלבו שמא לא לקחו הכהני׳ והלוים מהם ולא נגעו בהם שאם נגעו בהם איך נתרבו כל כך ותמה ודרש מהם על דבר הערימות על מה זה׃ ויאמר אליו עזריהו׳ הוא היה בימי עוזיהו׃ מהחל התרומה לביא׳ אכלנו אכל ולא אכילת ערא׳י אלא אכול ושבוע והותר׳ ומה שאתה מתמה על שאכלנו ד׳ חדשים ואעפ״כ ערמותיהם כל כך נדולת זה הדבר כי ברך יי׳ את עמו ונתן להם תבואות הרבה לפיכך הרבו התרומות והמעשרות שלנו׃ והנותר׳ מן אכילתנו זה׃ את ההמון הזה׳ אשר אתה רואה ערמות ערמות׃ להכין לשכות בבית יי׳׳ לשום בהם התרומות׃ ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים׳ עם ייחוס טפם נשיהם בניהם ובנותיהם לכל אות קהל היו מספיקין מזונותיה׳ מהתרומות ומעשרות הקדש והתרומות והמעשרות כל שן שאמרנו לאותן העומדים לשרת בעזרה וגם לבני אהרן הכהנים שלא הגיעה משמרותם לשרת והם בשדה מגרש עריהם בכל עיר ועיר׃ אנשי׳ אשר נקבו בשמות׳ למעלה כנניהו ואחיו היו ממונים עליהם לקבל המנות התרומות והמעשרות מאת ישר׳ לתת המנו׳ לכל זכר בכהנים ולוים׃ לכל זכר בכהנים׳ וגם לכל נשיהם בניהם ובנותיהם ומה שאמר כאן לכל זכר משום רבותא שאפילו לזכרי׳ קטני׳ היו מספיקין כדלעיל לזכרי׳ מבן שלש ומעלה וכל שכן שהיו מספיקין לנשיהם ולבניה׳ ולבנותיה׳׃ אחרי הדברים והאמת האה וגו׳ ויאמר לבקעם׳ כמו לבוקעם׳ כמו על מכרם בכסף כמו מוכרם

במצור ל̇ וכל במצור ובמצוק דכו' והוא חד מן שטה דכל חד וחד ל̇ דכו' וכל מלה אחרי מן לישנ' דכו' וסי' אמנם ויאמר יי' אל אברהם למה זה וכל האמנם דכוו' ׳ במצור כה אמר סנחריב דדברי הימים וכל ובמצוק דכו' ׳ במצלות ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וכל ממצולות דכוו' ׳ במלחמה ועמד על כנו מעביר וכל ובמלחמה דכוו' ׳ דברו ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם וכל בדברו דכוו' ׳ הלל כי הלל רשע על תאות נפשו וכל שום אנש דכוו' ׳ הקריב ויאמרו האנשים ההמה אליו ׳ וכל להקריב דכוו' ׳

אשור ומלפני כל־ההמון אשר־עמו כי־עמנו רב מעמו: עמו זרוע בשר ועמנו יהוה אלהינו לעזרנו ולהלחם מלחמתנו ויסמכו העם על־דברי יחזקיהו מלך־יהודה: אחר זה שלח סנחריב מלך־אשור עבדיו ירושלימה והוא על־לכיש וכל־ממשלתו עמו על־יחזקיהו מלך יהודה ועל־כל־יהודה אשר בירושלם לאמר: כה אמר סנחריב מלך אשור על־מה אתם בטחים וישבים במצור בירושלם: הלא יחזקיהו מסית אתכם לתת אתכם למות ברעב ובצמא לאמר יהוה אלהינו יצילנו מכף מלך אשור: הלא־הוא יחזקיהו הסיר את־במתיו ואת־מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לאמר לפני מזבח אחד תשתחוו ועליו תקטירו: הלא תדעו מה עשיתי אני ואבותי לכל עמי הארצות היכול יכלו אלהי גויי הארצות להציל את־ארצם מידי: מי בכל־אלהי הגוים האלה אשר החרימו אבותי אשר יכול להציל את־עמו מידי כי יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי: (טו) ועתה אל־ישיא אתכם חזקיהו ואל־יסית אתכם כזאת ואל־תאמינו לו כי־לא יוכל כל־אלוה כל־גוי וממלכה להציל עמו מידי ומיד אבותי אף כי אלהיכם לא־יצילו אתכם מידי: ועוד דברו עבדיו על־יהוה האלהים ועל יחזקיהו עבדו: וספרים כתב לחרף ליהוה אלהי ישראל ולאמר עליו לאמר כאלהי גויי הארצות אשר לא־הצילו עמם מידי כן לא־יציל אלהי יחזקיהו עמו מידי: ויקראו בקול־גדול יהודית על־עם ירושלם אשר על־החומה ליראם ולבהלם למען ילכדו את־העיר: וידברו אל־אלהי ירושלם כעל אלהי עמי הארץ מעשה ידי האדם: (כ) ויתפלל יחזקיהו המלך וישעיהו בן־אמוץ הנביא על־זאת ויזעקו השמים: וישלח יהוה מלאך ויכחד כל־גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וישב בבשת פנים לארצו ויבא בית אלהיו ומיציאו מעיו שם הפילהו בחרב: ויושע יהוה את־יחזקיהו ואת ישבי ירושלם מיד סנחריב מלך־אשור ומיד־כל וינהלם מסביב: ורבים מביאים מנחה ליהוה לירושלם ומגדנות ליחזקיהו מלך יהודה וינשא לעיני כל־הגוים מאחרי־כן: בימים ההם חלה יחזקיהו עד־למות ויתפלל אל־יהוה ויאמר לו ומופת נתן לו: (כה) ולא־כגמל עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל־יהודה וירושלם: ויכנע יחזקיהו בגבה לבו הוא ויושבי ירושלם ולא־בא עליהם קצף יהוה בימי יחזקיהו: ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הרבה מאד ואצרות עשה־לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה: ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל־בהמה ובהמה ועדרים לאורות: ועריםעשה לו ומקנה־צאן ובקר לרב כי נתן־לו אלהים רכוש רב מאד: (ל) והוא יחזקיהו סתם את־מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה־מערבה לעיר דויד ויצלח יחזקיהו בכל־מעשהו: וכן במליצי שרי בבל המשלחים

הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים ׳ וכל להוסיף דכוו' ׳ ורע שבור רוע רשע ורע רשעו וכל טוב ורע דכוו' ׳ ויגל השארית מן החרב וכל ויגל את דכו' ׳ וחיל כבד וישלח שמה סוסים וכל ובחיל כבד דכו' ׳ זכר קטן כי דורש דמים אתם זכר וכל לשון זכר דכוו' ׳ חכלי ויפלו חבלי מנשה וכל בחבלי דכוו' ׳ יגה גם אור רשעים ידעך וכל יגיה דכוו' ׳ למס מן שניהם אשר נותרו דד"ה וכל למס עבד דכוו' ׳ מלכי גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וכל למלכי דכוו' ׳ מצוא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא וכל ממצוא דכו' ׳ ענות ומערת ובית ענות וכל לשון ענייה דכוו' ׳ עמידה ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם וכל מעידה דכוו' ׳ עזה צוה אלהיך עזך עזה וכל שום בר נש דכוו' ׳ רצפה דגש ויעף אלי אחד מן השרפים וכל שום אתתא דכו' : לעיר ד' חטפין בקריאה וסי' ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ׳ ויעמד שפטים באוץ ׳ ויישרם למטה מערבה לעיר ׳ בנה חומה חיצונה :

רשי

על מה אתם בוטחים ׳ לפי שכתוב במלכים ביי' אלהי ישראל בטח וגם כתוב לשם וימרד במלך אשור לכן אמר על מה אתם בוטחים שמרדתם בי: ויושבים במצור בירושלם ׳ כדכתיב למות ברעב ובצמא: הלא הוא יחזקיהו ׳ הבוטח באלהיו הלא הוא פשע ואפי' אם היה יכולת לעזור לו לא היה עוזרו כי חטא לו שהסיר במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני מזבח אחד תשתחוו ולא מוטב שתשתחוה יהודה לפני מזבח אחד וירושלם לפני אחד או שנים ויותר ומה מועיל אחד לעם רב כזה שהיו סבורי' שכל אותן במות שהסיר כדלעיל וינדע את האשרי' וגו' שהיו בנוים לשם אלהי ישראל: החרימו אבותי ׳ פול מלך אשור ותגלת פלאסר: וספרים כתב לחרף ליי' אלהי' ׳ ובמלכים ובישעיה כתיב ויקח חזקיה את הספרים מיד המלאכים ויקראם ויעל בית יי' ויפרשהו חזקיה לפני יי': בקול גדול יהודית ׳ ליראם ולבהלם ׳ כאן סתם הענין ובמלכים מפורש היטב מה אמר להם וגם בישעי' וידברו אל אלהי ירושלם מי שכתב ספר זה הוא קובל על כבא זה סנחריב שחירף אלהים חיים: כעל אלהי עמי הארץ ׳ שהם מעשה ידי אדם ודימו את אלהי יוצרנו יוצר הכל לאלהי העמים שהם מעשה ידיהם כמו שאמר לעיל מי בכל אלהי וגו' כי יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי: ויתפלל יחזקיהו ׳ במלכים ובישעיה מפורשת התפלה: ומיציאי מעיו ׳ כדכתיב ובניו הכוהו בחרב: ויתפלל אל יי' ׳ כדמפורש במלכי': ויאמר לו ׳ מה האות: ומופת נתן ׳ וזה לך האות הכל מפורש לשם: ולא כגמול עליו השיב ׳ לא כמו שגמל עליו הב"ה על יחזקיהו שרפאהו השיב לו יחזקיהו כי גבה לבו שהראה את כל בית נכותו וגו' עד ובכל ממשלתו: ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם ׳ על זאת והכותב הספר הזה קצרו כאן לפי שכתוב במלכים ובישעיה ׳ ובכא יחזקיהו בגובה לבו ׳ כדכתיב לשם ויאמר חזקיה אל ישעיה טוב וגו' וכשנכנע לא בא עליהם הקצף בימיו: ולכל כלי חמדה ׳ עשה מיני אוצרות: ומסכנות לתבואות ׳ על אוצרות התבואה נופל לומר מסכנות בכל מקום כמו ערי מסכנות לפרעה וכן ויבן תדמור במדבר ואת כל ערי מסכנות אשר בנה בחמת על כרחיך לצורך תבואה שבמדבר לא היה לו לאצור זהב וכסף: וארות לכל בהמה ובהמה ׳ איצטבלאות גדולות: ויישרם למטה מערבה ׳ הכהינס דרך ישר למטה מערבה לעיר דוד : וכן במליצי ׳ שלוחי דוגמא כי המליץ ביניהם על שם שהשליח מליץ בין השולח למשתלח ונופל על פסוק שאמר ויצלח יחזקיהו בכל מעשיו ואחר כל הטוב הזה שהצליחו הקב"ה עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו ביד מליצי שרי בבל המשלח עליו: לדרוש

רדק

וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן ׳ משפטו ויתנשא ׳ ופי' כמו מתנשא לאמור שהתנשא מפני הגדולה והכבוד שהיה לו וזהו שאמר כי גבה לבו: ואורות ׳ אבוסי' ׳ ותרגום אבוס בעלין אוריה דמרוהי: ועדרים לאורות ׳ הוא הפוך מן אוריות ׳ ועדרי' פי' מערכות ׳ וכן עדרי מערכה בלבב שלם: העליון ׳ כראה כי שני פלגים הנה כאל גיחון והעליון סתם ׳ ואני תמה ממה שאז"ל סתם מי גיחון ולא הודו לו והנה כתי' למעלה ויועץ עם שריו וגבורי לסתום מימי המעינות ובכלל שריו חכמי ישראל עמו שכתוב שרי האלפים והם היו החכמים והשופטים ׳ ובהגדה מצאתי סתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקום : ויישרם למטה מערבה ׳ משפטו ויישרם ובנוח היו"ד פ"א הפעל הנטלה תנועתה על היו"ד הנוספת ׳ מערבה מלעיל והה"א נוספת לל' יסורם והעמידם למטה מהארץ על ידי חיבונו' לצד מערב לעיר דוד : במליצי שרי בבל ׳ סמוך על סמוך וכן כהרי כחלי דבש ׳ וחמאה מבחר הטוב לבנו' ופי' מליצי מעני מליצה ׳ לדעת כל בלבבו ׳ כל אשר בלבבו והוא שמח שיה' ומראם את כל בית נכאתו וכל זה לכבוד והתגאה בהם והשי"ת חשב לו זה לעון ופי' לדעת שידעו בני האדם :

במעלה

ותפלתו ג׳ וסימני׳ תהיה לחטאה ׳ ויתר דברי מנשה ותפלתו דסי׳ ׳ ושלאחריו ותפלתו והעתר לו: הפסילים לפסילים ד׳ מל בקריאה וסימני׳ והוא שב מן הפסילים ׳ והוא עבר את הפסילים תרויהון דגבי עגלון ׳ ולכל הפסילים אשר דאמון דה״ה ׳ וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים ׳ ושארא פסלים כתיב ביוד בתרא [לכד]

עליו לדרש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו: ויתר דברי יחזקיהו וחסדיו הנם כתובים בחזון ישעיהו בן אמוץ הנביא על ספר מלכי יהודה וישראל: וישכב יחזקיהו עם אבתיו ויקברהו במעלה קברי בני דויד וכבוד עשו לו במותו כל יהודה וישבי ירושלם וימלך מנשה בנו תחתיו:

לג

בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם: ויעש הרע בעיני יהוה כתועבות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל: וישב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו ויקם מזבחות לבעלים ויעש אשרות וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם: ובנה מזבחות בבית יהוה אשר אמר יהוה בירושלם יהיה שמי לעולם: ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יהוה: והוא העביר את בניו באש בגי בן הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל דויד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעילום: ולא אסיף להסיר את רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבתיכם רק אם ישמרו לעשות את כל אשר צויתים לכל התורה והחקים והמשפטים ביד משה: ויתע מנשה את יהודה וישבי ירושלם לעשות רע מן הגוים אשר השמיד יהוה מפני בני ישראל: וידבר יהוה אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו: ויבא יהוה עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים ויאסרהו בנחשתים ויוליכהו בבלה: וכהצר לו חלה את פני יהוה אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו: ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי יהוה הוא האלהים: ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וסבב לעפל ויגביהה מאד וישם שרי חיל בכל הערים הבצרות ביהודה: ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יהוה וכל המזבחות אשר בנה בהר בית יהוה ובירושלם וישלך חוצה לעיר: ויבן את מזבח יהוה ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה ויאמר ליהודה לעבוד את יהוה אלהי ישראל: אבל עוד העם זבחים בבמות רק ליהוה אלהיהם: ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו ודברי החזים המדברים אליו בשם יהוה אלהי ישראל הנם על דברי מלכי ישראל: ותפלתו והעתר לו וכל חטאתו ומעלו והמקמות אשר בנה בהם במות והעמיד האשרים והפסלים לפני הכנעו הנם כתובים על דברי חוזי: וישכב מנשה עם אבתיו ויקברהו ביתו וימלך אמון בנו תחתיו:

בן עשרים ושתים שנה אמון במלכו ושתים שנים מלך בירושלם: ויעש הרע בעיני יהוה כאשר עשה מנשה אביו ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו זבח אמון ויעבדם: ולא נכנע מלפני יהוה כהכנע מנשה אביו כי הוא אמון הרבה אשמה: ויקשרו עליו עבדיו וימיתהו בביתו: ויכו עם הארץ את כל הקשרים על המלך אמון וימליכו עם הארץ את יאשיהו בנו תחתיו:

לד

בן שמונה שנים יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה מלך בירושלם: ויעש הישר בעיני יהוה וילך בדרכי דויד אביו ולא סר ימין ושמאול: ובשמונה שנים למלכו והוא עודנו נער החל לדרוש לאלהי דויד אביו ובשתים עשרה שנה החל לטהר את יהודה וירושלם מן הבמות והאשרים והפסלים והמסכות: וינתצו לפניו את מזבחות הבעלים והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע והאשרים והפסלים והמסכות שבר והדק

רדק

במעלה קברי בני דוד ׳ במקום המעולה שבהם כלומר עם הטובי׳ שבהם וכן אמרו רז״ל אצל המעולים שבמשפחה ומאן נינהו דוד ושלמה: לעילום ׳ כמו לעולם: מערבה לגיחון ׳ מלרע והוא כמו מערב ׳ ובא עם הנקבה אשר נוספה עם השמות וכן מזרחה שמש וממערבה ׳ ויתכן שיהיה הה״א בשניהם כינוי הנקבה והיה ליכו במפיק וכבר כתבנו הדומים בספר מכלל ׳ ופירוש מערבה לגיחון מערב החומה היה לגיחון וכן וממערבה ממערב השמש כי השמש בלשון נקבה ובלשון זכר: וסבב לעפל ׳ מקום גבוה שהיה בחומ׳: על דברי חוזי ׳ כמו חוזים ׳ וכן וחסופי שתי וקרע לו חלגי ׳ ויקברוהו ביתו כמו בביתו ׳ הנמצא בית ה׳ ׳ ופי׳ ביתו בגן שהי׳ לו בבית וכן אומר במלכים בגן ביתו והבית הוא כלל לבתים ולגן: ובשמנה שנים למלכו ׳ באותה שנה עצמה שמלך שהיתה שמיני׳ לו: ובשתי׳ עשרה שנה החל לטהר׳ אבל לא כלה עד י״ח שנה למלכו אחר אשר מצא הספר כי אז כלה לטהר הכל: על

רשי

לדרוש המופת אשר היה בארץ ׳ לא עמד בנסיון והראה להם את כל בית נכותו ומסיפיה לריפיה כדרוש: במעלה ׳ במיטב כמפורש בסוף פרק קמא דבבא קמא: בירושלם יהיה שמי לעולם ׳ הפסוק קובל זה מנשה שבנה מזבחות לע״ז בבית שאמ׳ הקב״ה אני רוצה שישכון שמי שם וגם פסוק שאמר בסמוך לשון קובלה הוא וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וגו׳ וגם הפסוק ולא אוסיף להסיר את רגל: ועשה אוב וידעוני ׳ מלא בוי״ו לפי שהרבה לעשות והוא הוסיף על פסל הסמל אשר עשה: לעילום ׳ לעולם: ולא אוסיף להסיר רגל ישראל ׳ מוסב על פסוק של מעלה והכל קובלנא הוא כלומר הקב״ה אומר כך אמרתי אל דוד ואל שלמה בית הזה אשים שמי שם לעולם וגם הבטחתים לא אוסיף להסיר רגל ישראל מעל האדמה רק אם ישמור וגו׳ ועתה ויתע מנשה וגו׳ כמצא שעל ידו נסתלקה שכינה וגם אנו עדיין לגלות על ידו: לגיחון בנחל ׳ אצל נחל גיחון שם מקום: וסבב לעופל ׳ וסבב משם חוזק המגדלים הבנויים במלאכת עופל: וישלך חוצה ׳ ולא שברם ולא נכנס מן העין לפיכך נכשל בהם בנו כדכתיב ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו וגומר שלקח אותם ממקום שהשליך אותם: ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה ׳ שהבי׳ קרבן תודה והתודה להקב״ה שהשיבו לירושלם ולמלכותו: ותפלתו ׳ האיך התפלל: והעתר לו ׳ והשיבו על מלכותו: ויקברוהו ביתו ׳ כמו בביתו ובמלכים כתיב בגן ביתו לא זכה ליקבר עם אבותיו: והוא עודנו נער החל לדרוש ׳ פתרון אף על פי שהיה נער החל לדרוש לאלהי דוד אביו דוגמא והוא נער את בני בלהה ויבא יוסף את דבתם רעה ואין תימה בדבר אבל אם היה בן שלשי׳ שנה לא היה עושה וזה תימה שהיה נער ואף על פי כן החל לדרוש וגומר: החל לטהר את יהודה וירושלם מן הבמות והאשרים ׳ שעשה מנשה ואחרים אמון כמו כדלמעלה ויסב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו וגומר: והחמנים ׳ צורת חמה: אשר למעלה ׳ שהושיבו למעלה מהם גבוה כנגד החמה ומשתחוים לו כל זה עשה מנשה כדכתיב לעיל וישתחו לכל צבא השמים ויעבוד אותם:

ויזרק

בחר בתיהם כתיב תרין מלין וקרי׳ חד והוא מן ח׳ מלין כתיב תרין וקרי׳ חד בקריא׳ וסי׳ מבן ימין ויהי איש מבן ימין מבנימין קרי׳ ׃ כי טוב ויהי כי טוב לכם כטוב קרי׳ ׃ לסרבה המשרה ולשלום אין קץ לסרבה קרי׳ ׃ מן המערה ויקם דוד אחרי כן מנהמערה קרי׳ ׃ מי אתי כה אמר יי׳ גואלך ויוצרך מאתי קרי׳ ׃ בחר בתיהם ובערי מנשה אפרים בחרבתיהם קרי׳ ׃ מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה מבת קרי׳ ׃ כיענים גם תנין חלצו שד כיענים קרי׳ ׃ נתן ונתן כ״א בקריאה ד׳ מנהון

ויזרק על־פני הקברים הזבחים להם׃ ה ועצמות כהנים שרף על־מזבחותים ויטהר את־יהודה ואת־ירושלם׃ ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד־נפתלי בחר בתיהם סביב׃ וינתץ את־המזבחות ואת־האשרים והפסלים כתת להדק וכל־החמנים גדע בכל־ארץ ישראל וישב לירושלם׃ ובשנת שמונה עשרה למלכו לטהר הארץ והבית שלח את־שפן בן־אצליהו ואת־מעשיהו שר־העיר ואת יואח בן־יואחז המזכיר לחזק את־בית יהוה אלהיו׃ ויבאו אל־חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את־הכסף המובא בית־אלהים אשר אספו־הלוים שמרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל ומכל־יהודה ובנימן וישבי ירושלם׃ י ויתנו על־יד עשה המלאכה המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו עושי המלאכה אשר עשים בבית יהוה לבדוק ולחזק הבית׃ ויתנו לחרשים ולבנים לקנות אבני מחצב ועצים למחברות ולקרות את־הבתים אשר השחיתו מלכי יהודה׃ והאנשים עשים באמונה במלאכה ועליהם מפקדים יחת ועבדיהו הלוים מן־בני מררי וזכריה ומשלם מן־בני הקהתים לנצח והלוים כל־מבין בכלי־שיר׃ ועל הסבלים ומנצחים לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים׃ ובהוציאם את־הכסף המובא בית יהוה מצא חלקיהו הכהן את־ספר תורת־יהוה ביד־משה׃ טו ויען חלקיהו ויאמר אל־שפן הסופר ספר התורה מצאתי בבית יהוה ויתן חלקיהו את־הספר אל־שפן׃ ויבא שפן את־הספר אל־המלך וישב עוד את־המלך דבר לאמר כל אשר־נתן ביד־עבדיך הם עשים׃ ויתיכו את־הכסף הנמצא בבית־יהוה ויתנוהו על־יד המפקדים ועל־יד עושי המלאכה׃ ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיהו הכהן ויקרא־בו שפן לפני המלך׃ ויהי כשמע המלך את דברי התורה ויקרע את־בגדיו׃ כ ויצו המלך את־חלקיהו ואת־אחיקם בן־שפן ואת־עבדון בן־מיכה ואת שפן הסופר ואת עשיה עבד־המלך לאמר׃ לכו דרשו את־יהוה בעדי ובעד הנשאר בישראל וביהודה על־דברי הספר אשר נמצא כי־גדולה חמת־יהוה אשר נתכה בנו על אשר לא־שמרו אבותינו את־דבר יהוה לעשות ככל־הכתוב על־הספר הזה׃ וילך חלקיהו ואשר המלך אל־חלדה הנביאה אשת שלם בן־תוקהת בן־חסרה שומר הבגדים והיא יושבת בירושלם במשנה וידברו אליה כזאת׃ ותאמר להם כה־אמר יהוה אלהי ישראל אמרו לאיש אשר־שלח אתכם אלי׃ כה אמר יהוה הנני מביא רעה על־המקום הזה ועל־יושביו את כל־האלות הכתובות על־הספר אשר קראו לפני מלך יהודה׃ כה תחת אשר עזבוני ויקטירו לאלהים אחרים למען הכעיסני בכל מעשי ידיהם ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה׃ ואל־מלך יהודה השלח אתכם לדרוש ביהוה כה תאמרו אליו כה־אמר יהוה אלהי ישראל הדברים אשר שמעת׃ יען רך־לבבך ותכנע מלפני אלהים בשמעך את־דבריו על־המקום הזה ועל־ישביו ותכנע לפני ותקרע את־בגדיך ותבך לפני וגם־אני שמעתי נאם־יהוה׃

קמצין וסים׳ והפדה לא נפדתה או חופשה׳ ויהיו פקדיהם שלשה׳ ואלעזר בן אהרן מת׳ ויעלו אליה סרני פלשתים׳ כי ילד יולד לנו בן נתן לנו׳ ונתן הספר על אשר׳ פרח תפרח ותגל אף גילה ורנן׳ איה העדר נתן לך׳ כי שדד יי׳ את בבל׳ הנה לאיש נתן לאכלה׳ ויהי בך הפך מן הנשים׳ בתוך חללים נתנו ב׳ בו תניגא קמץ׳ ויבא שפן את הספר דה״ה׳ ויתמרמר מלך הנגב׳ נתן הסכל במרומים רבים׳ ואת פתשגן כתב הדת׳ ואשר נתן כתר מלכות׳ תבן אין נתן לעבדיך קמץ׳ הוא מרומים ישכון קמץ׳ ויתנהו אלהיו ביד מלך אדום קמץ׳ וסי׳ דקמצין בלשן ארמי עבריא דישראל הימנין קטילין׃

רשי

ויזרוק על פני הקברים׳ כאן נתקיים מה שאמר לירבעם כה אמר יי׳ הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך עצמות אדם את כהני הבמות המקטרים׃ ובערי מנשה ואפרים וגו׳׳ מאותן עוללות שמשתיירו מחרב ומשבי סנחריב׃ בחר בתיהם׳ בחר בתיהם כתי׳ לפי׳ שלא היו כי אם עוללות מעט נתייראו לישב בשפלה כי אם לקבוע בהר בתיהם׃ המזכיר׳ בכל מקו׳ שכתוב סופר כתו׳ בסמוך מזכיר שהיה לכל מלך סופר לכתוב כל המאורע לו במלכות בין טוב ובין רע ויהי לו מזכיר יושב אצל הסופר להזכיר כל דבר ודבר והסופר כותב על פיו׃ אשר אספו הלוים שומרי הסף וגו׳׳ בחרבותיהם סביב׃ לבדוק ולחזק׳ לראות את ערות הארץ מתרגמי׳ ולמיחזי ית בדקת דארעא׃ ועצים למחברות׳ שמכנין בלשון אשכנז׃ ולקרות׳ טרביי״ר בלעז׃ לנצח רומיסטרי״ר בלעז וכן לנצח על המלאכה וכן ושם מאות מנצחים׃ והלוים כל מבין׳ בכל מקום אמור לענין שירה הבנה וכן למעלה כשהפילו גורלות כתי׳ כקטון כגדול מבין עם תלמיד וכן כל המבין בכלי שיר וכתיב וכנניהו שר הלוים וגו׳ כי מבין הוא והיה ממונה עליהם ליסר המשא היאך ישאו כי מבין הוא׃ ומהלוים סופרים׳ לכתוב את הכסף המובא בית יי׳ והיאך נבו אותו׳ ושוטרי׳׃ במלאכה׃ את ספר תורת יי׳ ביד משה׳ משנה תורה׃ ויתן חלקיהו את הספר אל שפן׳ שהרי על הסופר לקרות את הכל לפני המלך׃ וישב עוד את המלך דבר׳ שמתחלה השיב למלך שליחותו שטלחו המלך לחזק בית יי׳ אלהיו כמו שכתוב למעלה שלח את שפן בן אצליהו וגו׳׃ ויתיכו׳ ויציקו כמו ויצק שמן ומתרגמינ׳ ואתיך׳ ויגד שפן הסופר׃ אח׳ שהשיב המלך דבר שליחותו הגיד לו שליחות של חלקיהו הכהן ויקרא את הספר לפניו׃ ויקרע את בגדיו׳ כששמע שהיו קורין יולך יי׳ אותך ואת מלכך וגו׳ ודרש בעצמו אשר תקים עליך העם המליכו ולא נביא על פי הדיבר׃ אשר נתכה בנו׳ לפי שהחמה היא אש נופל עליה לשון נתוך ודוגמתו למטה ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה׃ אל חלדה הנביאה׳ רבותינו דרשו לפי כי האשה רחמנית יותר מן האיש לכן לא שלח אל ירמיהו הנביא׃ שומר הבגדים׳ אם תרצה לומר או בגדי כהונה או בגדי מלכות׃ יושבת בירושלם במשנה׳ היו שני חומות לעיר והיא יושבת בין שני החומות ותרגמ׳ ביה אולפנא פי׳ במקום תורה כי לשכה אחת היתה לה לחלדה סמוכה ללשכת הגזית לשכת חלדה היתה פתוחה לחוץ וסתומה כלפי הסנהדרין שבלשכת הגזית כך כתוב במסכת מדות משני כניעות׃ אמרו לאיש׳ לפי שרבה להפסיק חזון העם על המקום הזה ועל יושביו וכשיסלים אותו חזון אז מבאר היטב ואל מלך יהודה השולח אתכם ומקבר נבואת המקום ויושביו ומסלקו ותופסו בנבואת המלך שהיה מרובה׃ ונאספת

רדק

על פני הקברים הזובחים להם׳ חסר הנסמך הקברים קברי הזובחי להם׳ כמו הארון הברית׳ העם המלחמה׳ והדומים להם׃ בחרבותיהם סביב הם המקבות שהיו נותנים בהם המזבחות׳ וכן ומגדלותיך יתוץ בחרבותיו׃ כתת להדק׳ הוא מבנין פיעל׃ לטהר את הארץ והבית׳ פי׳ אחר לכלות טהרת הארץ והבית׳ ויקרע את בגדיו׳ אמרו כי מצא הספר שהיה נגלל בפר׳ תוכחות יולך ה׳ אותך ואת מלכך וגו׳׃ ואשר המלך׳ פי׳ ואשר צוה המלך ללכת עם חלקיהו לדרוש את ה׳׃ במשנה׳ בבית המדרש וכן ואת משנה התורה למוד התורה׃ על

וישיבו ז׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסי׳ וישיבו אותם דבר׳ וירא כל ישראל כי לא שמע׳ הנה אוסיפך אל דדברי הימים׳ הלין קדמאי מל׳ ויקחו בידם מפרי׳ וישב פנחס בן אלעזר׳ ויקחו את דוך וישיבו׳ וישלח מלאכים אחרי׳ כי לא שמע המלך דדברי הימים׳ הנני אוסיפך אל דמלכים׳ וישיבו את העבדים: וכל איש ין בקריאה וסי׳ אשר הניף תנופת זהב ליי׳ אשר נמצא אתו תכלת וארגמן׳ ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב׳ ויכו את מואב׳ קמו ממקומו׳ המתחבאים בהר אפרים׳ ויקבצו אליו כל איש מצוק ב׳

הנני אספך אל אבתיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל ישביו וישיבו את המלך דבר: וישלח המלך ויאסף את כל זקני יהודה וירושלם: ויעל המלך בית יהוה וכל איש יהודה וישבי ירושלם והכהנים והלוים וכל העם מגדול ועד קטן ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בית יהוה: ויעמד המלך על עמדו ויכרת את הברית לפני יהוה ללכת אחרי יהוה ולשמור את מצותיו ועדותיו וחקיו בכל לבבו ובכל נפשו לעשות את דברי הברית הכתובים על הספר הזה: ויעמד את כל הנמצא בירושלם ובנימן ויעשו ישבי ירושלם כברית אלהים אלהי אבותיהם: ויסר יאשיהו את כל התעבות מכל הארצות אשר לבני ישראל ויעבד את כל הנמצא בישראל לעבוד את יהוה אלהיהם כל ימיו לא סרו מאחרי יהוה אלהי אבותיהם:

לה

ויעש יאשיהו בירושלם פסח ליהוה וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון: ויעמד הכהנים על משמרותם ויחזקם לעבודת בית יהוה: ויאמר ללוים המבונים לכל ישראל הקדושים ליהוה תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את יהוה אלהיכם ואת עמו ישראל: והכונו לבית אבתיכם כמחלקותיכם בכתב דויד מלך ישראל ובמכתב שלמה בנו: ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם וחלקת בית אב ללוים: ושחטו הפסח והתקדשו והכינו לאחיכם לעשות כדבר יהוה ביד משה: וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא למספר שלשים אלף ובקר שלשת אלפים אלה מרכוש המלך: ושריו לנדבה לעם לכהנים וללוים הרימו חלקיה וזכריהו ויחיאל נגידי בית האלהים לכהנים נתנו לפסחים אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות: וכונניהו ושמעיהו ונתנאל אחיו וחשביהו ויעיאל ויוזבד שרי הלוים הרימו ללוים לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות: ותכון העבודה ויעמדו הכהנים על עמדם והלוים על מחלקותם כמצות המלך: וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים מפשיטים: ויסירו העלה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם להקריב ליהוה ככתוב בספר משה וכן לבקר: ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל בני העם: ואחר הכינו להם ולכהנים כי הכהנים בני אהרן בהעלות העולה והחלבים עד לילה והלוים הכינו להם ולכהנים בני אהרן: והמשררים בני אסף על מעמדם כמצות דויד ואסף והימן וידתון חוזה המלך והשערים לשער ושער אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הכינו להם: ותכון כל עבודת יהוה ביום ההוא לעשות הפסח והעלות עלות על מזבח יהוה כמצות המלך יאשיהו: ויעשו בני ישראל הנמצאים את הפסח בעת ההיא ואת חג המצות שבעת ימים:

בפסוק׳ כראותם את האיש׳ כי את אשר בחר בו יי׳ ויאמר אבשלום׳ דוד בא מחנימה׳ ושאול והמה וכל איש׳ ויעל המלך בית יי׳ דמלכים׳ וחברו דסיפרא: ושבעתם על שלחני: ואת עמו ז׳ וסי׳ ויאסור את רכבו׳ ויחלוש יהושע׳ אז עלה יהורם׳ ראה נתתי בידך את מלך העי׳ ואת מלך מעכה ואת עמו דדברי הימים׳ ויראו את הערמות ויברכו׳ ויאמר ללוים המבינים: וירם ה׳ וסים׳ ויעשו בן משה ואהרן׳ וירם משה את ידו׳ וירם הטבח׳ וירבעם בן נבט אפרתי׳ וירם את אדרת אליהו׳ וירם קרן לעמו׳ ואשמע את האיש׳ וירם יאשיהו: חלקיה יא׳ וסים׳ ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית׳ ויתן חלקיה את הספר אל שפן׳ ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר׳ ויצו המלך את חלקיה הכהן ואת קדמא דסיפרא׳ כלהון דמלכים׳ ושלום הוליד את ב׳ בפסוק׳ שריה בן חלקיה׳ סלו עמוק חלקיה׳ בן חשביה בן אמציה בן חלקיה דריש סיפרא׳ ועזריה בן חלקיה בן משלם בן הודויה׳ ושריו לנדבה לעם הכהנים׳ ואנ״י הצעי״ר המאסף לא ידענא בקדמיתא הי מנהון מוצא המלך את חלקיה דבמסרה לא הוה ברי״ר כולי האי ומלישנא אחרינא דמסר׳ דאמר חלקיהו הכהן ה׳ ומני ויצו המלך תנינא דסיפרא ידענא דהוא קדמא דסיפרא: בהעלות ג׳ וסי׳ ויהי בהעלות יי׳ בהעלות עליך את התהום׳ בהעלות העולה: עבודת יי׳ ג׳ וסי׳ והניף אהרן את הלוים תנופה׳ כי עד הוא בינינו וביניכם׳ ותכן כל עבודת יי׳:

רדק

על עמדו׳ ובספר מלכים על העמוד׳ ר״ל שעמד על רגליו סומך לעמוד׳ ויונתן תרגם העמוד אצטוונ׳ וכבר פרשנוהו למעלה: ויעבר את כל הנמצא בישראל׳ ואחר כן פי׳ מה העבודה שהעבידם לעבוד את ה׳: תנו את ארון הקדש אולי הוציאו מנשה משם כאשר שם הפסל בבית האלהים׳ אבל יש לתמוה היאך לא החזירו שם אחר שנכנע ושב בתשובה והסיר הסמל מבית ה׳׳ ורז״ל פי׳ שצוה לגנוז את הארון כדי שלא יגלה עם הגולה׳ ואמרו אבן היתה בבית קדשי הקדשים במערבו ועליה היה הארון מונח ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן ובעת שבנה שלמה את הבית וסופו לחרב בנה מקום לגנוז בו את הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות והאבן הזאת היתה מכסה למקום ההוא ויאשיהו המלך צוה ונגנזו את הארון באותו מקום שבנה שלמה שנאמר תנו את ארון הקדש ונגנו עם הארון מטה אהרן וצנצנת המן ושמן המשחה: ויבשלו את הפסח וכו׳׳ לא מצאנו במקום אחר לשון בישול וצלי׳ בסירות ובדודים ובצלחות׳ מיני קדרות הם: ולא

רשי

ונאספת אל קברותיך בשלום׳ והלא נהרג אלא בשלום מזה שלא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו כלומר חורבן הבית: ספר הברית׳ הרי כל החרדה שחרד המלך על שמצא כתו׳ יולך יי׳ אותך וראה שקראה התורה אותה ברית שא׳ דברי הברית ולכך אף הוא כרת ברית וראה כתוב בסמוך אחריו ומסרתם אותם לרבים ואף יאשיהו כתוב בסמו׳ אתם נצבי היום כולכם וגו׳ עד טפכם נשיכם עד לעברך בברית עד כרת עניך היום אמר אף באותה דוגמ׳ אכרות אף אני ברית לפם כתוב אתם נצבים וגו׳ אף אני ויעמד כל העם הנמצא בירושלם מקטון ועד גדול: בכל לבבו ובכל נפשו וגו׳׳ אשר מצא שם כתוב ושבת עד יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ויעמד המלך על עמדו לשון נצבים: כברית אלהים אלהי אבותיהם׳ ככל אותן שכתוב לפם אלהי אבותם לפיכך כתוב כאן אלהי אבותיהם שכרת לאבותם במדבר וכל ברית שלפם על זו כדכתיב ותראו את שקוציהם וגו׳ עד פונה היום מעם יי׳ לפיכך ויסר יאשיהו את כל התועבות וגו׳: ויעש יאשיהו פסח׳ לפי שכל מלכי יהודה הרשעים לא עשו פסח כמשפטו: תנו את ארון הקדש׳ לפי פשוטו שהעבירו מנשה ויסם פסל הסמל וגו׳ לפיכך צוה יאשיהו להושיבו וליתן הארון במקומו אשר בנה שלמה ורבותינו אמרו שאמר ללוים לגנוזו שם: אין לכם משא בכתף׳ זו טענה אחרת היא ותחילת מילה היא שאמר להם אין לכם עוד משא בכתף מכל כלי בית יי׳ שתוכלו לומר מפני טורח משא בכתף אין אנו יכולין לעבוד את יי׳ ועמו לפיכך מעתה עבדו את יי׳ אלהיכם בשיר ואת עמו ישראל לשחוט ולהפשיט פסחיהן כדמוכח למטה ושחטו הפסח והתקדשו וגו׳: לפלגות׳ ליחלוקות לעמו׳ הפסח כהלכתו כדבר יי׳ ביד משה: וירם יאשיהו לבני העם׳ דוגמ׳ כן תרימו גם אתם לשון הפרשה: לכל הנמצא׳ לכל ישר׳ הנמצאי׳ הפרים באן לפסחי׳: למספר שלשי׳ אף׳ בין באן בין כבשים בין עזים: ובקר שלשת אלפי׳׳ לשלמי חגיגה: ויבשלו הפסח׳ כמשפט צלי אש: ויריצו לכל בני העם׳ הלוים כשהכינו לכל ישרא׳ אחר כך הכינו להם הלוים לעצמם ולכהנים שלא היה להם פנאי להכין: חוזה המלך׳ כל אחד ואחד היה חוזה: ולא

מדבריו ה׳ וסו׳ מן השמים השמיעך׳ הראשונים דיאשיה דד״ה׳ ויתר דברי אביה דד״ה׳ איוב לא בדעת ידבר׳ חכמת המסכן בזויה: מצרימה כ״ח בקריאה וסימ׳ ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה׳ ויהי כאשר הקריב לבוא׳ ויהי כבוא אברם מצרימה׳ וירא אליו יי׳ ויאמר אל תרד׳ וישבו לאכל לחם וישאו׳ ויעברו אנשים מדינים סוחרים׳ ויוסף הורד מצרימה ויקנהו׳ וכל הארץ באו מצרימה לשבר׳ ויאמר יוסף לא אחיו גשו נא׳ לא תירא מרדה׳ אנכי ארד עמך מצרימה׳ ויקחו את מקניהם׳

ולא־נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא וכל־מלכי ישראל לא־עשו כפסח אשר־עשה יאשיהו והכהנים והלוים וכל־יהודה וישראל הנמצא ויושבי ירושלם׃ בשמונה עשרה שנה למלכות יאשיהו נעשה הפסח הזה׃

כ אחרי כל־זאת אשר הכין יאשיהו את־הבית עלה נכו מלך־מצרים להלחם בכרכמיש על־פרת ויצא לקראתו יאשיהו׃ וישלח אליו מלאכים לאמר מה־לי ולך מלך יהודה לא־עליך אתה היום כי אל־בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני חדל־לך מאלהים אשר־עמי ואל־ישחיתך׃ ולא־הסב יאשיהו פניו ממנו כי להלחם־בו התחפש ולא שמע אל־דברי נכו מפי אלהים ויבא להלחם בבקעת מגדו׃ וירו הירים למלך יאשיהו ויאמר המלך לעבדיו העבירוני כי החליתי מאד׃ ויעבירהו עבדיו מן־המרכבה וירכיבהו על רכב המשנה אשר־לו ויוליכהו ירושלם וימת ויקבר בקברות אבתיו וכל־יהודה וירושלם מתאבלים על־יאשיהו׃

כה ויקונן ירמיהו על־יאשיהו ויאמרו כל־השרים והשרות בקינותיהם על־יאשיהו עד־היום ויתנום לחק על־ישראל והנם כתובים על־הקינות׃ ויתר דברי יאשיהו וחסדיו ככתוב בתורת יהוה׃ ודבריו הראשנים והאחרנים הנם כתובים על־ספר מלכי־ישראל ויהודה׃

לו

א ויקחו עם־הארץ את־יהואחז בן־יאשיהו וימליכהו תחת־אביו בירושלם׃ בן־שלש ועשרים שנה יואחז במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם׃ ויסירהו מלך־מצרים בירושלם ויענש את־הארץ מאה כבר־כסף וככר זהב׃ וימלך מלך־מצרים את־אליקים אחיו על־יהודה וירושלם ויסב את־שמו יהויקים ואת־יואחז אחיו לקח נכו ויביאהו מצרימה׃

ח בן־עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ויעש הרע בעיני יהוה אלהיו׃ עליו עלה נבוכדנאצר מלך בבל ויאסרהו בנחשתים להליכו בבלה׃ ומכלי בית־יהוה הביא נבוכדנאצר לבבל ויתנם בהיכלו בבבל׃ ויתר דברי יהויקים ותעבתיו אשר־עשה והנמצא

רשי

ולא נעשה פסח כמוהו׳ ובמלכי׳ כתיב כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטי׳ מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות שסרו י׳ שבטים מעל מלכי יהודה וישליטו עליה׳ מלך לבדם שכל הימי׳ שהיו לשני גוים היו שבט יהוד׳ ובנימן עושי׳ פסח לשם יי׳ בירושלם ואלו לשם ע״ז בבית אל ובדן ולדבר זה לא אירע כל ימי השופטי׳ שנחלקו ישראל לשתי משפחו׳ ולא היה להם לכל דור ודור רק שופט אחד ואותו השופט היה מכריח׳ ללכת בדרך יי׳ כמפור׳ בשפטי׳ והיה יי׳ עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וכל י׳ שבטי׳ היו הולכי׳ לשילה ועושי׳ פסח לשם שמים וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישראל ויהודה יחד עושי׳ פסח אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות י׳ השבטי׳ משהחזי׳ ירמיה י׳ השבטי׳ לא המליכו עליהם עוד מלך אלא יאשיהו מלך עליה׳ ועשו כולם פסח יחד לשם שמים בירושלם וזהו לא נעשה כפסח הזה ליי׳ בירושלם ופתרון זה מטעה אותי מאד ולא נראה לי כהי כמי להחזירן ירמיה לי׳ שבטי׳ ויאשיהו מלך עליה׳ בירושלם היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטי׳ עבימי שמואל הרואה ובימי דוד ושלמה שהיו ישראל שרויין על אדמתם שלוי׳ ושקטי׳ ולא היה להם אלא מלך אחד והיה לבם לשמים אך כך פתרונו וכך פתר לי ר׳ אלעזר בר משלם ז״ל ולא נעשה פסח כמהו מעולם שיתן המלך והשרים בהמות לפסחי׳ די ספוקם ובקר לשלמי חגיגה ונוה ללוי׳ להכין להם ולשלוח לכל איש ואיש לפי אכלו: אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרי׳ הפסוק קובל ומתקונן על יאשיהו שלא נעש׳ לו נס כמו לחזקיהו שכתב בו אחרי הדברים והאמת בא סנחריב על חזקיהו ונעשה לו נס: להלחם בכרכמיש על פרת׳ עם מלך אשור כדכתי׳ במלכי׳ ונראה לעבור דרך ארץ ישר׳ עליו ופרע׳ נכו לא היה יכול לבא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישר׳ שהרי מצרי׳ בדרומה של ארץ ישראל ונהר פרת בצפונו של ארץ ישראל: ויצא לקראתו׳ שלרש וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום לא תעבור בארצכם ולא ידע חטא ליצני הדור אשר אחרי הדלת קמו לסדור כמו שמפורש במסכ׳ תענית: ולא שמע ע׳ דברי נכו מפי אלהי׳ שאמר לו מפי אלהי׳ כי כן אמר ישעיהו וסכסכתי מצרי׳ במצרי׳ וזהו שיסד הקלירי כלה המוכין ללכת ארם נהרי׳ למען לא תעבר חרב כל שהוא בארצי׳ לא שמע לחוזה ויסב אחורי׳ כי נגזרה גזירה לסכסך במצרי׳: על רכב המשנה׳ לפי שדרך המלך לרכוב על שני מרכבו׳ הראשונ׳ עיקר ואם יצטרך ישב בשניה בראשונ׳ יצא לפניה׳ וכשהלא הרכיבוהו על הרכב המשנה: ויאמרו כל השרי׳ לשון שירה משוררי׳ כי גם שירה וקינה בקול אחד כאמרי׳ עליו ניבא עמוס והבאתי את השמש בצהרי׳ והחשכתי לארץ ביום אור זה יומו של יאשיהו שמת בן ל״ט שני׳ בחצי ימיו דכתיב ימי שנותינו בהם שבעי׳ שנה וכתיב והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה ושמתי׳ כאבל יחיד ואחריתה כיום מר וזהו שאמר ויאמרו כל השרי׳ והשרות בקינותם וכל יהודה וירושלם מתאבלי׳ עליו: ויתנו׳ לחוק׳ כשמזדמן להם שום צער ובכי׳ שהם מתקוננ׳ ובוכי׳ על המאורע הם מזכירים זה הצער עמו דוגמ׳ בט׳ באב שמזכירי׳ קינות על ההרוגי׳ בנזירת שאירעו בימינו כן יבכיון על יום מות יאשיהו דוגמ׳ ותהי חק בישראל וגו׳ דוגמ׳ לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה: והנם כתובי׳ על הקינות על ספר הקינות: וחסדיו ככתוב בתורת יי׳ ׳ ובמלכי׳ כתיב וכמהו לא היה לפניו מלך וזהו שאמר כאן הנם כתובי׳ על ספר מלכי ישראל ויהודה: וימליכוהו תחת אביו ׳ אע״פ שהי׳ יהויקי׳ אחיו גדול ממנו כ״ח חדשים: ויסירהו מלך מצרי׳ בירושלם׳ מבואר במלכי׳ היטב ויאסרהו פרע׳ נכה ברבלה בארץ חמת: בירושלי׳ ממלוך בירושלם: ויענש את הארץ׳ ליתן מסים ׳דוגמ׳ וענשו אותו מאה כסף: ויסב את שמו יהויקי׳ ׳ כן דרך המלכי׳ והשרים שמכני׳ למשרתיה׳ שם שהם רוצים דוגמ׳ ויקרא פרעה שם יוסף וגו׳ וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן וישם שר הסריסי׳ שמות וגו׳ והכל כדי להודיע שהו׳ מושל בו לכנות לו שם כרצונו׳ ויסב את שמו יהויקי׳ למעלה מפורש כי לאחר שהרג פרעה יאשיהו המליך מלך והעניש למס עובד: עליו עלה נבוכד נאצר׳ כי לא יכול פרעה לבאת מארצו כמו שכתוב במלכי׳ ולא הוסיף עוד מלך מצרי׳ לבאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרי׳ עד נהר פרת כל אשר למלך מצרי׳ שנהא בשנה הרביעית בכרכמיש על נהר פרת כמפורש בירמיה: להוליכו בבלה׳ ולא הוליכו משם אלא בדרך מת והשליכו נבלתו וכן ניבא ירמיה קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם והיכן קבורת חמור במעי הכלב וכן מוכיח במלכי׳ וישכב יהויקים עם אבותיו ולא כתוב ויקברוהו: ומכלי בית יי׳ ׳ ומקצת כלי בית יי׳ ועל זה נתנבא ירמיה כי כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל על הכלי׳ המותרי׳ וגו׳ ומקשה בסדר עולם בשנת שלש למלכות יהויקי׳ מלך יהודה ויתן יי׳ בידו וכאן מוכיח שהיה ב״א למלכו ומה ת״ל בשנת שלש למרדו שנאמר במלכי׳ ויהי לו יהויקי׳ עבד ג׳ שני׳ וישב וימרוד בו ג׳ שנים ובשנת ג׳ למרדו עלה עליו והיא שנת שמנה לנבוכד נאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שנייה כבש יהויקי׳ ג׳ שנים עבדו וג׳ שנים מרד בו והוא לא מלך כי אם בשנת ד׳ ליהויקים שנאמר בשנת הרביעית ליהויקי׳ בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נאצר: ותועבותיו׳ שבא על אמו: והנמצא עליו׳ כתובת קעקע: ולתשובת

רדק

ולא נעשה פסח כמוהו בישראל מימי שמוא׳ הנביא׳ ובמלכי׳ מימי השופטי׳ כי שמואל שופט היה׳ ומה שאמר לא נעשה פסח כמוהו שהיו כל ישראל בלב שלם לעבוד את ה׳ וכן אומר בשמואל וינהו כל בית ישראל אחרי ה׳ ואומר ויסירו בני ישראל את הבעלי׳ וגו׳ ׳ וגם פסח שעשה יחזקיהו היו רבי׳ מישראל שלא היו שם ולא עוד שהיו מלעיגי׳ ברצים שהיה שולח להם חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלם רבים היו טמאי׳ ואכלו את הפסח בטומאה: עלה נכה׳ נכה שם כנוי כמו שאמר במלכים פרעה נכה׳ ונקרא כן לפי שהי׳ נכה רגלי׳ וכן תרגם יונתן פרעה חגרא: ואלהים אמר לבהילני חדל לך מהאלהים אשר עמי׳ מחלוק׳ בדברי רז״ל י״א כי שניהם קדש וכן נראה ממה שאמר ולא שמע אל דברי נכה מפי אלהי׳ ׳ אולי מפי ירמיהו הנבי׳ היה לו להלא׳ בכרכמי׳ ובעודו שם נלחם בכרכמי׳ על פרת ולקח הפם נקמ׳ יאשיהו ממנו שבא עליו נבוכד נצר והוא שכתבא ירמי׳ למצרי׳ על חיל פרעה נכה מלך מצרי׳ אשר היה על נהר פרת בכרכמים אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל ואומר והיו׳ ההוא לה׳ צבאות יום נקמה להנקם מצריו׳ וזהו נקמת יאשי׳ המלך: ויסירהו מלך מצרים בירושלי׳ ׳ פי׳ ממלוך בירושלי׳ ׳ וכן כתיב במלכי׳ וברבלה בארץ חמת הוא שאחרוהו והסירוהו מהמלוכה: להוליכו בבלה׳ ולא הוליכו כי בדרך מת׳ ועליו נאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך וגו׳ ׳ והנה כתוב בדניאל ויתן ה׳ בידו את יהויקי׳ מלך יהוד׳ ומקצ׳ כלי בית האלהי׳ ויביאם ארץ שנער׳ א״כ הוליכו לבבל עם הכלי׳ ואח״כ הושיבו לירושלי׳ ׳ כי אחד עשר שנה מלך ואחר כן חזר ומרד בסוף ימיו ותפשוהו הגדודי׳ ומת בדרך בידם כמו שאמר סחוב והשלך׳ פי׳ להוליכו׳ והוליכו כמו להרגו בערמה: על

ואלה שמות בני ישראל הבאי' קדמא' בניו ובני בניו אתו בנותיו ובנות בניו' כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו' ובני יוסף אשר ילד לו' ועתה שני בניך הנולדי' לך, וישב יוסף מצרימה' ואלה שמות דריש סיפרא' בלכתך לשוב מצרימה' ויהי בשלח פרעה' ולמה יי' מביא אותנו' ויאמר איש אל אחיו נתנה' וירדו אבותינו מצרימה' בשבעים נפש ירדו' רק לא ירבה לו סוסים' וענית ואמרת לפני יי' אלהיך' וימלך מלך מצרים את אליקים: למלאת ו' בקריאה ד' מל' וב' חס' וסי' נמסר בסדר כי תשא ודניאל ריש סימן ט':

עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה וימלך יהויכין בנו תחתיו: בן שמונה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלם ויעש הרע בעיני יהוה: ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנאצר ויבאהו בבלה עם כלי חמדת בית יהוה וימלך את צדקיהו אחיו על יהודה וירושלם: בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם: ויעש הרע בעיני יהוה אלהיו לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי יהוה: וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל יהוה אלהי ישראל: גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל ככל תעבות הגוים ויטמאו את בית יהוה אשר הקדיש בירושלם: וישלח יהוה אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי חמל על עמו ועל מעונו: ויהיו מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת יהוה בעמו עד לאין מרפא: ויעל עליהם את מלך כשדיים ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישש הכל נתן בידו: וכל כלי בית האלהים הגדלים והקטנים ואצרות בית יהוה ואצרות המלך ושריו הכל הביא בבל: וישרפו את בית האלהים וינתצו את חומת ירושלם וכל ארמנותיה שרפו באש וכל כלי מחמדיה להשחית: ויגל השארית מן החרב אל בבל ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלך מלכות פרס: למלאות דבר יהוה בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה: ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יהוה בפי ירמיהו העיר יהוה את רוח כורש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר: כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי יהוה אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה מי בכם מכל עמו יהוה אלהיו עמו ויעל:

חזק ונתחזק

רדק

על ספר מלכי ישראל ויהודה זהו ספר ירמיהו ושם כתובי' תועבותיו הוי בונה ביתו וגו', כי בספר מלכים אין כתי' מתועבותיו דבר אלא בסתם ויעש הרע בעיני ה': בן שמנה שנים יהויכין, ובספר מלכים כתי' בן י"ח שנה אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה לאשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחריו והיה אז בן שמנה שנים, ועתה כשמלך אחר אביו היה בן י"ח: דודו את צדקיהו אחיו, היה כמו שכתו' בתחלת הספ' הזה ביחס' ובספר מלכי' אלא שהקרובים יקראו אחים כמו כי אנשי' אחים אנחנו, את לוט בן אחיו: מלעיבי', כמו מלעיגי': ומתעתעי' תרגו', והייתי בעיניו כמתעתע כמו כמתלעב במלאכי האלהי' הם הנביאים שהם שלוחי השם ית', ומתעתעים משפטו' עם תיו ומתעתעי', עד לאין מרפא, כל כך הרבו לפשוע עד שנמנעה מהם התשובה שהיא המרפא: זקן וישיש, בצירי כמו ישים בחירק: לו ולבניו, לבנו ולבן בנו: עד מלוך מלכו' פרס, והם נ"ב שנה מיום שגלו עד רצתה הארץ את שבתותי' כי לא היתה שפקיד' שלמה עד שנת שתי' לדריוש בן אחשורוש שמלאו לחרבות ירושלי' שבעי' שנה: וגם במכתב, העביר כרוז בכל מלכותו עד שלוח להם כתבים: והוא פקד עלי, הוא צוה עלי, והיכן ציוה עליו אלא שהעיר את רוחו ונתן אל לבו לשלוח הגלות לבנות בית בירושלים או צוה על ידי נביאו וכן נתנבא ישעיהו כה אמר ה' למשיחו אנכי העירותיהו בצדק וגומר: מי בכם מכל עמו, יהי יי' אלהיו עמו ויעל:

רשי

ולתשובת השנה, שהגלה יהויקים: עם כלי חמדת בית יי', דברי' החמודים אותם לקח והשאר הניח עד גלות צדקיהו ואז לקח הכל עמו ובמלכי' מפורש שיצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל וגו': וימלך צדקיהו אחיו, אחיו של יהויקי' וכן במלכי' וימלך מלך בבל את מתני' דדו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו דדו של יהויכין: ויעש הרע, מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי יי' כמפורש בירמי' ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר יי' אלהי הצבאו' אלהי ישראל אם יצא תצא וגו' עד דואג אני את היהודי' וגו' וחוץ מחטא זה לא חטא שלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי יי' ושעבר על שבועת נבוכד' כאשר אכל בתועבותיו והנמצא עליו על יהויקי' לא הרע לעשות, מפי ר' אליעזר בר' משלם ז"ל: אם השביעו באלהי', כמפור' ביחזקאל אמור נא לבית המרי וגו' וכל הפר' כאמר על יהויכין וצדקיהו ויקח מלכה ושרי' ויבא אתם אליו בבלה זה יהויכין וסיעתו ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית זה צדקיהו: גם כל שרי הכהני', להורות את ישראל כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהני' והלוי' ולא כהני' הדיוטו' למחות אלא שרי הכהני' שהיכולת בידם למחות ולא מיחו: ויטמאו את בית יי', בשקוציה': אשר הקדיש בירושלם, לשכן שמו שם לעולם: וישלח יי', כל זה צדק הדין שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכם הרע' אלא לאלתר ויטרוף לעד אפו לכך נאמ' וישלח אלהי אבותיה' עליהם ביד מלאכיו והתרה בהם לשוב מרעתם ולא פעם אחת בשנה או בחדש אלא בכל יום השכם ושלוח: כי חמל על עמו, ולא חפץ במיתתם: ועל מעונו, על דירו בית המקדש שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו מלאחריבם: ויהיו מלעיבי' במלאכי אלהי', בשלוחי הקב"ה: ובוזים דבריו' של הקב"ה שולחי הדין עמו שאפילו שלוחי בשר ודם אין מבזין אותן ויראי' לעבור על צווי בין לרע בין לטוב ועמו בזו דבריו והלעיבו ותעתעו בנביאיו כל כך וגו': ויעל עליהם את מלך כשדי', שהם אומה שפלה שנ' הן כשדי' עם לא היה וכאן נתקיים הם קנאוני בלא אל וגו' עד בגוי נבל אכעיסם: ויהרוג בחוריה' בחרב בבית מקדשם, והושב להם גמולם שכתוב ויטמאו את בית יי' ונתקיי' מה שאמ' יחזקאל והכו אל תחוס עינכ' וגו' עד כאו ויצאו והכו בעיר חמל על בחור ובתולה זקן וישיש' מה שאין כן מנהג אנשי חיילי' כשנוצחי' במלחמה הורגי' אנשי המלחמ' אבל על זקן בחור ובתולה חומלים ומתמלאי' רחמי' וגם נבואת משה רבינו נתקיימ' מחוץ תשכל חרב ומחדרי' אימה גם בחור גם בתולה וגו': וכל כלי בית האלהי' הגדולי' והקטני', שנותרו מגלות יהויקי' ויכניה: ויהיו לו ולבניו לעבדי' עד מלוך מלכו' פרס, ולמה עד מלכות פרס כי עד מלכו' פרס עד אותו הזמן לא נתפייסה הארץ את שבתותי' והוא שכתו' כל ימי השמה תשבות: עד רצתה הארץ את שבתותי', כי קודם לכן לא רצתה הארץ שבתותי': כל ימי השמה שבתה למלאו' שבעי' שנה, של שמיטה ויובל' שבטלו ישראל בארץ וכנגדן גלו שבעים שנה אותן שבעי' שבתה ארץ ישראל שנים שהכעיסו ישראל בארבע מאות ושלשי' שנה מהם שלש מאות ותשעי' שנכנסו לארץ עד שגלו ממנה עשרת השבטי' ואתה מוצא אותם מפורשי' מאתי' וארבעי' ושלש ממלך ירבע' עד שהגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטי' שהכעיסו ק"ל שני' והשאר סתומי' הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל וגו' שלש מאות ותשעי' יום וגו' וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שני' ונשאת את עון בית יהוד' ארבעי' יום יום לשנה מלמד שחטאו בית יהוד' משגלו עשרת השבטי' עד שחרב' ירושלם ארבעי' שנה כיצד עשרי' ושתי' של מנשה כדכתיב ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך כ"ב שני' ול"ג עשה תשובה הרי כ"ב מלך ושתי' לאמון וי"א ליהויקי' הרי לה' שנה ונבואה זו נאמר' ליחזקאל בשנה החמישי' לצדקיהו הרי ארבעי' שנה כולם מישראל ויהוד' ארבע מאות ושלשי' שנים הרי לארבע מאות שנה ס"ד שמיטין ויובלות לה' שני' הרי ה' שמיטין הרי ס"ט ושנת היובל האחרונ' נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי ע' שנה מקודשי' של שמיטה שלא שמטו' ישראל לפיכך גלו שבעי' שנה לקיים מה שנאמ' אז תרצה הארץ את שבתותיה כך מפורש בסדר עולם וכאן בפיום הזה דברי הימי' לפי שאמר למלאו' שבעי' שנה הוצרך לומר כאן פסוקי' אלו של עזרא להודיענו בשכלו אותן שבעי' שנה הילך חוזר הגלגל שחזרו לארצ' לכך הוצרך לומר כאן ובשנת אחת לכורש מלך פרס עד מי בכם מכל עמו ויעל ולכך נוספת וי"ו זו של ובשנת לפי שספר דניאל מפסיק בנתים שהרי ספר עזרא סמוך וסדור אחר ספר דניאל וכך וי"ו מוסב מזה לזה: את רוח כורש, רבונו: ויעבר קול, כרוז הכריז לכל בני מלכותו, וגם במכתב שלח לכל בני מלכותו לאמר כה אמ' כורש מלך פרס כל ממלכו' הארץ שאני מושל מלך על כל ממלכו': והוא פקד עלי, והוא צוה עלי על ידי ישעי' לבנו' לו בית בירושלם שנ' האומר לכרש וגו' כה אמר למשיחו לכורש וכבר נאמרה לו נבואה זו של ישעי': אשר ביהוד', בירושלם במדינת יהודה: מי בכם מכל עמו יי' אלהיו עמו ויעל, כך היה הכרוז על המדינות מי בכל עמו של הקב"ה יבוא לבנות ביתו אשר בירושלם ויעל ויהי הקב"ה בעזרו ובעזריו:

ותהי השלמתו בחדש אב שנת ושלל שלל"ה ובז בזה והיתה שכר להילו: ע"י האדון האוהב מלאכת הקודש לודוו"ג קיניג יצ"ו ונביתו:

בחוכמא

בְּרָא ייָ׃ והארץ וארעא הוות תהיא ובהיא וצדו מן בני
אנשא וריקניא מכל בעיר ורוחא דרחמין מן קדם ייָ הוות
מנשבא על אפי מיא׃ והוה רמש והוה צפר סדר עובד בראשית יום
קדמי׃ ויהי מפריש בין מיא עלאי ובין מיא ארעאי׃ והיו לאתת
ויהון לאתין ולמועדין ולמקדשא בהון רישי ירחין ושנין׃ ויברא
וברא מימרא דיי ית אדם בדמותיה בדמות מן קדם ייָ ברא יתיה דכר
וזוגיה ברא יתהון׃ והוה אדם נפש דחיה׃ ועץ ואילן דעתא
כל מן דאכל מניה מפרש בין טב לביש׃ ויקח ונסיב ייָ אלהים
ית אדם ואשרייה בגנתא דעדן ואצנע יתיה למהוי פלח באוריתא
ולמטור׃ אעבר ליה בר זוג בר נפיק ביה׃ ולאדם לא אשכח בר זוג
בר נפיק ביה׃ על כן ישבוק גבר בית מדמכא דאבוי ואמיה׃ ולא הוו
ידעין מה היא בהתתא׃ חגורות אצטלון׃ מתהלך מטייל
בגנתא לתוקפא דיומא׃ ויקרא וקרא מימרא דיי אלהים לאדם
ואמר ליה הא עלמא דבריית גלי קדמי חשוכא ונהורא גליאו קדמי ואיך
את סבר דלית גלי קדמי אתרא דאת בגויה הן היא מצותא דפקדית
יתך׃ ישופך ויהי כד יהוון בניא דאתתא לעיין באוריתא ועבדין
פקודיא יהוון מתכוונין ומחיין יתך לרישך וקטלין יתך וכד ישבקון בניא
דאתתא מצותא דאוריתא ולא יעברון פקודיא תהוי מתכוין ונכית יתהון
בעקבהון ומםרע יתהון ברם יהוי אסו לבנהא דאתתא ולך חויא לא
יהוי אסו ברם עתידין הנון אלין לאלין למעבד שפויתא בעקבא
בסוף עקב יומיא ביומוי דמלכא משיחא׃ וקוץ וכובין ודרדרין
תרבי לך ותיכול ית עסבא דבאפי ברא עני אדם ואמר בבעו ברחמין מן
קדמך ייָ לא נתחשב קדמך מן בעירא למיכל ית עסבא דבאפי ברא
נקום כען ונלעי מלאות ידי וניכול מזון מן פרי ארעא ובכדין יהוי
מפרש קדמך בין בני אנשא ובין בעירא׃ הן ואמר מימרא דיי
אלהים הא אדם דבריית יתיה יחידי בגו עלמי היך מה דאנא יחידי בשמי
מרומא עתידין אומין סגיאין למקם מניה מניה תקום אומה דידעה
למפרשא בין טב לביש וכדון טב דנטרוד יתיה מן גנתא דעדן קדם עד
לא יפשוט ידיה ויסב לחוד מן פרי אילנא דחייא וייכול ויחי לעלם׃
ויגרש וטרד ית אדם ואשרי יקר שכנתיה מן לקדמין מדנח לגנתא
דעדן מעלוי תרין כרוביא קדם עד לא נברא עלמא תרין אלפין שנין
ברא אוריתא ואתקן גהנם וגנתא דעדן אתקן גנתא דעדן לצדיקיא
דייכלון ויתפנקון מן פרי אילנא על דנטרו מצותא דאוריתא בעלמא
הדין אתקן גהנם לרשיעיא דהיא מדמיא לחרבא שנינא אכלה מתרין
סטרה אתקן בגוה זיקוקין דנורא וגומרין מבערן לרשיעיא להתפרע
מנהון לעלמא דאתי על דלא נטרו מצותא דאוריתא בעלמא הדין ארום
אילן דחיים היא אוריתא כל דנטר לה בעלמא הדין הוי חי וקים כאילנא
דחיי טבא היא אוריתא לפלחה בעלמא הדין היך פרי אילן דחייא
לעלמא דאתי׃ הלא אם תיטיב הלא אין תיטיב עובדך בעלמא
הדין ישתרי וישתבק לך לעלמא דאתי ואין לא תיטיב עובדך בעלמא
הדין ליום דינא רבא חטאך נטיר ועל תרע לבא רביע ברם בידך מסרית
רשותיה דיצרא בישא ואת תהוי שליט ביה בין למזכי בין למחטי׃ ואמר
קין להבל אחוי אתא ונפוק לאפי ברא והוה כד נפקו תרויהון לאפי
ברא עני קין ואמר להבל אחוי לית דין ולית דיין ולית עלם אוחרן ולא
למתן אגר טב לצדיקיא ולא לאתפרע מן רשיעיא ולא ברחמין אתברי
עלמא ולא ברחמין הוא מדבר מן בגלל מה אתקבל קורבנך מנך ברעו
ומני לא אתקבל ברעוא עני הבל ואמר לקין אית דין ואית דיין ואית
עלם אוחרן ואית מתן אגר טב לצדיקיא ולאתפרע מרשיעיא וברחמין
אתברי עלמא וברחמין הוא מדבר ברם בפירי עובדין טבין הוא מדבר
על דהוו עובדי תקנין מן דידך אתקבל קרבני מני ברעוא ומנך לא
מתקבל ברעוא והוו תרויהון מנצין באפי ברא וקם קין על הבל אחוי
וקטל יתיה׃ קל ארמהון דאוכלוסין דצדיקיא דהון עתידין למקם מן
הבל אחוך׃ ואמר קין קדם ייָ סגין אנון חובי למסבול ברם אית יוכלא
קדמך למשרי ולמשבק לי׃ ונפק קין מן קדם ייָ ויתיב בארעא גלי
ומטלטל מן מדנח לגנתא דעדן והוה קדם עד לא קטל קין להבל אחוי
הוות ארעא מרביא ליה פירין כפירי גנתא דעדן מן דחטא וקטל לאחוי
חזרת למסקא כובין ודרדרין׃ שמנה תמני מאה שנין ובהון בשניא
הוה מוליד בנין ובנן׃ וימת ומית ואתכניש מן גו עלמא׃ ויתהלך
ופלח חנוך בקושטא קדם ייָ והא לית הוא ארום אתנגד במימר מן קדם
ייָ׃ ויאמר ואמר מימריה דיי לא יתדונון דריא דעתידין למקם
מן בתר דרא דמבולא למובדא למשתיצי ולממחא גמירא הלא רוחי
יהבית בבני אנשא מן בגלל דאנון בשר ועובדיהון עובדין טבין
ועובדיהון עובדין בישין הא יהבית להון ארכא מאה ועשרין שנין
דלמא דיעבדון תתובא ולא עבדו׃ וינחם והוה תהי מן קדם ייָ
במימריה ארי עבד ית אנשא בארעא ואמר ואדין עם לביה׃ ונח על
דהוה צדיק בדורו אשכח חן וחסד קדם ייָ׃

פ פ פ

נח ותמלא ואתמליאת ארעא חומסין וגזלין׃ תבת
תיבותא דאעין דקדרינין׃ וארבת והרבי שמיא אתפתחו׃
ויסגר וחס מימריה דיי עלוהי׃ ויזכר ואדכר ברחמוי טבא
דאית עמיה ית נח׃ ויעבר ואעבר ייָ רוחא דרחמין׃ ויחל
ושרי לממני׃ עוד כל יומי ארעא מן כדון זרעין וחצדין וצנתא ושורבא
וימם ולילייא לא פסקין׃ ויחל ושרי נח גברא צדיקא למהוי
נציב כרמא׃ בני יפת בנוי דיפת גומר ושום אפרכותהון אפריקי
וגרמניא ומדי ומקדוניא ויתניא ואנסיא ותרקי׃ ובני גומר ובנוי
דגומר ושום אפרכיותהון אסיא ופרכוי וברבריאה׃ ובני יון
ובנוי דיון אלישה אפרכיותהון אלסטרסום איטליא ורודניא׃ הוא
הוה גבר בציירא בחטאה קדם ייָ דהוה צייר בני אנשא בלישנהון ואמר
להון רחוקו מן דינוי דשם ואדבקו בדינוי דנמרוד בגין כדין יתאמר
כנמרוד גברא גבר בציירא בחטאה קדם ייָ׃ ותהי ראשית והוות שרוי
מלכותיה בבל והדס ונציבין וקטיספו בארעא דבבל׃ מן הארץ
מן ארעא ההיא נפק אתוראה ובנא ית נינוה וית פלטיתא דקרתא וית
הרית׃ וית תלאסר בין נינוה ובין הרית היא קרתא רבתא׃ ומצרים
אוליד ית מריוטאי וית פנטפוליטאי וית לוסטאי׃ וית פילוסאי וית
פנטסכנאי דנפקו מתמן פלשתאי וית קפורקאי׃ ואת החוי וית
טריפולאי וית ערקאי וית כפרוסאי׃ וית אנטרידנאי וית חמצאי וית
אנטוכיא מן בבל מן בתר כדין אתפרשו נסי אומיא׃ וידי והוון
כל דריא דארעא לישן חד וממלל חד ועיצה חדא ארום בלישן קודשא
הוו ממללין דבה אתברי עלמא מן שרויא׃ ויהי כד אטעו לבהון
מן בתר מימרא דמן דאמר והוה עלמא מן שרויה ואשכחו בקעא
בארעא דפונטוס ושרון תמן׃ ואמרין אתון כען ונבני לנא קריא
ומגדל ורישיה ימטי עד צית שמיא ונעביד לן בגויה בית סגדו בראשיה
ונתן חרבא בגו ידיה דלמא דיסדר לקבליה סדרי קרבא קדם עד
דלא נתבדר על אפי כל ארעא׃ ותהי שרי והוות שרי עקרה לא
הוה לה בר׃

פ פ פ

לך לך ואעשך ואמני יתך לאומא רבא ואברך יתך׃
ואתקף ויהוי אברם לברכן סגין׃ ואברך מן
דברך יתך ומן דלייט יתך יהוי ליט ויתברכון בזכותך
כל זרעית ארעא׃ ואת הנפש וית נפשתא דגיירין׃ אלון מורה
משרי חזוא׃ ותקח ואדברת אתתא לפלטין דפרעה׃ רכושם
סגולתהון׃ והוה דינצין רעוי נכסוי דאברם לבין רעוי נכסוי

דלוט רעוי דאברם הוון זממין בעירהון עד זמן דהוון אתין לאתר מרעי רעויי דלוט לא הוון זממין בעירהון אלא מבקרין ואזלין כרם מפוקרין הוון רעוי דאברם מן אברם צדיקא רבונהון לא תהכון לכנענאי ולפריזאי עד כען אית להון רשו בארעא: כל אלה כל אלין אתחברו למישר פרדיסיא: והכו את וקטילו ית גבריא דבעשתרת קרנים וית זויתניא דיבהון וית אמתניא אלין דשרין דבנוה קרתא: וית חורנאי אלין דשרין בטורא דגבלא עד מישר חוזא דסמיך על מדברא:

את הנפש ואמרפל מלכא דפונטוס ואריוך מלכא דאלסר ארבע מלכין לקבל חמשא סדרו סדרי קרבא: ועמק ומישר פרדיסיא בירן בירן מליא חמר: ילידי מרביצי ביתה תמני עסרי ותלת מאה וירדף בתרהון עד דן דקיסריון: וירדפם ורדפנון עד עותא דמצפון לדמשק: וית מלכיא דעמיה למישר דחוזא הוא בית מישרא דמלכא: ומלכי צדק מלכא דירושלם הוא שם הוה כהן רבא דעלאה: והרכוש וסגולא דכר לך: אם מחוטא ועד רצועה דסנדלא אם אסב מכל דילך ולא תהוי מתרברב ואמר אנא עתרית ית אברם: אחר מן בתר פתגמיא האלין מן דאתכנשו כל מלכיא דארעא ושלטוני סדינתא וסדרו קרבא לקבל אברם צדיקא ונפלו קדמוי וקטל מנהון ארבעא מלכין וחזר תשע משרין חשב אברם צדיקא בלביה ואמר ויכען עלי דלמא דאתקבלת אגר מצותא בעלמא הדין ולית לי חולק בעלמא דאתי או דלמא דייזלון אחיהון וקריבהון דקטיליא האלין דנפלו קדמוי ויהון בכרכיהון ובמדינתהון ויצרפון עמהון ליגיונין סגין וייתון עלי דלמא הוו בידי מצון קלילן בזמניא קדמיא דנפלו קדמוי ואתקיימו עלי או דלמא אשתכח לי זכו בזמניא קדמיא דנפלו קדמוי או דלמא די לא ישתכח לי בזמנא תנינא ויתחלל בי שום שמיא בגין כדין הוה פתגם נבואה מן קדם יי על אברם צדיקא למימר לא תדחל אברם אף על גב דאנון מתכנשין ואתין עלך ליגיונין סגין מימרי פרס תריס לך בעלמא הדין ומגין עלך כל יומא לעלמא דאתי ואף על גב דמסרית בעלי דבבך קדמך בעלמא הדין אגר עובדך טביא מתקנין לך קדמוי לעלמא דאתי: ואמר אברם בבעו קדמך רחמין יי אלהים סגין ברכן יהבת לי וסגין אית קדמך למתן ברם מה הניה אית לי דאנא אזיל מגו עלמא דלא בנין ואליעזר בר ביתי דעל ידוי אתעבידו לי נסין בדמשק והוא סבר בגרמיה למירת יתי: ואמר ליה אנא יי דאפקית יתך מאתון נורהון מאור דכשדאי: ותור וגוזל ושופנין ובר יון: ויקח לו את וקריב קדמוי ית כל אלין ופסג יתהון לפסגין ושוי גבר פסגידה לקדמות חבריה וית עופא לא פסג: וירד וכד נחת טיסא לא הוה קרב לפסגיא והדין הוא טיסא דין הוא עופא מסאבא והדין הוא עופא מסאבא אלין אנון מלכותא דארעא ויהי כד יהוין עיצין עצן בישן על בני ישראל זכותיה דאברהם צדיקא מבטלא יתהון: ויהי השמש והות שמשא אזלא למטמעא ושנא עמיקא בסימא נפלת על אברם והא אברם חזי ארבעתי מלכותא דעתידין למקם למשעבדא בבנוי אימה חשכה גדולה נפלת עליו אימה דהא היא בבל חשכה דהא היא מדי גדולת דהא היא יון נפלת דהא היא אדום היא מלכותא רביעתא דעתידא למפלא ולא תהוי לה תקומה לעלמי עלמין: והא שמשא אזלא למטמעא וקבלא הוה והא אברם חזי עד די ספסלין אסתדרו וכורסון רמיו והא נהגם דאתעתדת לרשעיא לעלמא דאתי כתנורא מקפן שביבין דנור ושלהבין דאשא דבגוה נפלו רשיעיא על דמרדו באוריתא בחייהון וצדיקיא דנטרו יתה מן עקתא ישתזבון כל כדין יתחזי לאברם כד הוה עבר ביני פסגיא האלין: הקדמני וית כל בני מדינתא: ותאמר שרי ואמרת שרי לאברם דיני ועולבני מסרין בידך שבקית ארעי ובית תולדתי ובית ידה דאבא ואתית לי עמך בהימנות שמיא עילית עמך קדם מלכיא קדם פרעה מלכא דמצרים וקדם אבימלך מלכא דפלשתאי ואמרית עלך אחי הוא מן בגלל דלא יקטלון יתך וכדון חמית דלא הוינא מעברא נסיבית הגר מצריתא אמתי ויהבית יתה לך לאנתו ואמרית היא תליד ואנא ארבי מה דלמא דאתבני לחוד מנה וחמת ארום עברת ובזית וזלת יקרי באפה וכדון יתגלי יי וידון ביני ובינך ויתמלי רחמין עלי ועלך ויפרש שלמיה ביני לבינך ויתמלי עלמא מני ומנך ולא נצרוך לבנה דהגר מצריתא אמתהא דהיא מן בניהון דעממיא דזרקו יתך לאתון נורהון דכשדאין:

שור חלוצה: ותקרא ואודית הגר וצלית בשם מימריה דיי דאתגלי עלה אמרה בריך את הוא אלהא קים כל עלמיא די חמית בצערי ארום אמרת הא לחוד עלי אתגליתא היך בתר דאתגליתא על שרי רבונתי: ואתרכין אברם על אפוי ותמה:

פ פ פ

וירא

והנה תלתא מלאכיא אשתלחו לות אבונן אברהם ותלתהון אשתלחון לתלת מלין ארום לית אפשר לחד מן מלאכי מרומא דישתלח בידיה יתיר מן מלא חדא מלאכא קדמאה אשתלח לבשרא לאבונא אברהם דהא שרה ילדה ליצחק מלאכא תנינא אשתלח לשזבא ית לוט מגו הפכתא מלאכא תליתאה אשתלח למהפך לסדום ועמרה אדמה וצבוים בגין כן הוה פתגם נבואה מן קדם יי לות אברהם צדיקא ואתגלי עלויה מימרא דיי במישרי חוזא והוא הוה יתיב בתרע משכנא מתחמם מן גזרותיה לתוקפא דיומא: ויאמר שוב ואמר מחזור אחזור לותך כעדן הדין דאתון קימין והא בר דכר לשרה אתתך ושרה שמעת לתרע משכנא הות שמעת וישמעאל הוה קאם מן בתרה: ותיכת שרה בלבה למימר בתר דסבית אפשר דאחזור ליומי טליותי למהוי לי עדוי ואברהם סיב: וישקפו ואדיקו: ויאמר המכסה ויי במימריה אמר המכסי אנא מאברהם רחמי ית מה דאנא עבד הואיל וכרבא דסדום בגו מתנתא דיהבית ליה דינא הוא דלא נפך יתה עד זמן דאודע יתיה: ארדא אתגלי כען ואחמי הא כקבלתהון דעמא דסדום ועמרה סלקת קדמוי עבדו כליה גמירא אנון היבין מדמין אנון בנפשתהון דלמא לית עובדיהון בישיא גלן קדמוי ואין בעו למעבד תתובא הא אנון יהיבין קדמוי כד לא ידעתינון: ולוט יתיב בפילי דסדום וחמא יתהון ורהט ושאל בשלמהון וסגיד על אפוי על ארעא: ורחצו ואסחו רגליכון וסחון בצפרא ותיזלון למשכניכון בשלם ואמרו לא ארום בפלטיות קרתא נבית: ויאכלו והוו מתחמין היך אכלין והיך שתין: אל נא אחי ואמר להון לוט אמתינו הבא קליל זעיר עד דנבעי רחמין מן קדם יי: אשר לא ידעו דלא חכמו תשמיש לגבר: בסנורים בחברבריה: וכמו השחר וכאישון למסק עמודא דשחרא: ויאמר לוט אליהם אמתינו הבא קליל זעיר עד דנבעי רחמין קדם יי: ויי ומימריה דיי הוה מחית על עמא דסדום ועמורה מטרין דרעוא דלמא דיעבדון תתובא מן עובדיהון בישיא וכיון דחמון מטרא דרעוא הוו אמרין דלמא דלית עובדנא בישיא גלן קדמוהי חזר למהוי מחית עליהון גופריתא ואשתא מן קדם יי מן שמיא: ותבט על דהות אתתיה דלוט מן בני בניהון עמא דסדום אסתכלת מן בתרה למחמי מה הוי בסוף ביתיה דאבוי והא היא קימא עמוד דמלח עד זמן תחייתי דחיה דיחון מתיא: ואיש וגבר לית בארעא למזדמנא לותן כנימוס כל ארעא: מלך גרר מלכא דערד: ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא כספא ההוא יהיב ליך מתנה חלף דאתכסית מן עינוי דאברהם בעליך ליל חד ומן כל מה דהוה עמי דעל כולה אתוכחת הא אלו יהבית כל מה דהוה לי לית אנא כמסת ואתוכחן מליא ידע אברהם צדיקא די לא חכמית יתיך: כי עצר מטרוד טרד: ויעש ועבד יי נסין לשרה היך דמליל: מי מלל ואמרת מה הות בשרא דבשר לרבוני לאברהם מן שרויה ואמר עתידה היא למינקה ארי ילידית בר לסיבתוהי: ותרא וחמת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת לאברהם עבד עובדין בישין דלא כשרין לאתעבדא מגחך בפולחנא נוכראה: ויכלו המים ושלימו מיא מן קרוה וסלקת ית טליא: ויטע ונציב אברהם פרדס בבאר שבע ואתקין בגויה מאכל ומשקה ולתחומיא והוו אכלין ושתין והוו בעין למתן ליה טימי די אכלו ושתו ולא צבי למקבלה מנהון והוה אמר להון אבונן אברהם מן מה דאמר והוה עלמא במימריה צלון קדם אבוכון דבשמיא דמן דידיה אכלתון ושתיתון ולא הוו זעין מן אתריהון עד זמן דהוה מגיר יתהון ומליף יתהון אורחא דעלמא ואודי וצלי תמן אברהם בשם ממרא דיי אלהא דעלמא: ויהי והוה בתר פתגמיא האלין ויי מהנסי ית אברהם בנסיונא עסיראה ואמר ליה אברהם

ואמר הא אנא׃ המוריה לטור מוריה׃ ואמר אברהם ממריה דיי יזדמן לי אמרא ואין לא את הוא לעלתא ברי והליכו תרויהון כחדא בלב שפי׃ וישלח ופשט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למכוס ית יצחק בריה עני יצחק ואמר לאברהם אבוי אבא כפות ידי יאות דלא בשערת צערי אפרכס ואערבבך יתך וישתכח קורבנך פסיל ואדחי לגובא דחבלא לעלמא דאתי עינוי דאברהם הוו משוטטין בעינוי דיצחק ועינוי דיצחק הוו משוטטין במלאכי מרומא יצחק הוה חמי יתהון אברהם לא חמי יתהון ביה בשעתא נפקו מלאכי מרומא ואמרין אלין לאלין אתון חמון תרין צדיקין יחידאין בגו עלמא חד נכס וחד מתנכס דנכס לא מעכב ודמתנכס פשט צורידיה׃ ויאמר הנני ואמר אברהם אברהם עני אברהם בלשן בית קודשא ואמר הנני׃

ויקרא ופלח וצלי אברהם בשם מימריה דיי ואמר את הוא יי דחמי ולא מתחמי בבעו רחמין מן קדמך יי כולא גלי וידיע קדמך דלא הוה בלבי פלגו בזמנא דאמרת לי למקרבא ית יצחק ברי ולמעבד יתיה עפר וקטם קדמך אלא מן יד אקדמית בצפרא ועבדית ית מימרך בחדוא וקיימית מימרך וכדון בבעו רחמין מן קדמך יי אלהים כד יהוון בנוי דיצחק עללין לשעת אננקי תהוי מדכר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ושרי ושביק לחוביהון ופרוק יתהון מן כל אננקי דעתידין דריא למקם מן בתריה למהוי אמרין בטור בית מקדשיה דיי קריב אברהם ית יצחק בריה ובטורא הדין הוא בית מקדשא אתגלית עלוי יקר שכינתא דיי׃ ופילגשו ופלקתיה ושמה׃

פ פ פ

חיי שרה

ומיתת שרה בקריתהון דגובריא׃ ארבע מאה סלעין דכסף עברין לכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא׃ ואמר אברהם לעבדיה שליטא דהוה שליט בכל מה דידיה שוי כען ידך תחות ירך קימי׃ וכל טוב וכל שפר אפותיקי דרבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת נהרים׃ ותמר וזרחת ואחתת מורבה לנו שקיא ומלת ואשקת לכל גמלוהי׃ ויצחק הוה אתי מן בית מדרשא דשם רבא לבארא דאתגלית עלוהי שכינתיה דיי והוא הוה שרי בארעא דרומא׃ ותקח הצעיף ונסיבת רדידה ואתצמצמת ביה׃ ושמה קטורה והוא הות הגר דהות אסירא ליה מן שרויה׃ אשורם תגרין ואומנין ורישי אומין׃ בחצריהם בכפרניהון ובקסטרותהון תרי עסר רברבין לאומיהון׃ וישכנו ושרון מן הנדקיא עד חלוצה דאית כל קבל מצרים מעלך אתוריה קדם כל אחוהי שרא׃

פ פ פ

תולדות

ואלין ייחוס תולדות׃ ויתרצצו ואדחקו בניא במעיה ואמרת אין כדין היא צערהון דילדתא למה כען לי חיין למהוי לי בנין ואזלת למתבע רחמין מן קדם יי בבית מדרשא דשם רבא׃ ויצא ונפק קדמאה סמקרי כוליה כבילין דסער וקרון שמיה עשו׃ ויקם וילך וקם ואזל ובזי עשוית בכורותא ואפס חולקה בעלמא דאתי וכפר בתחית מתיא׃ וישקף ואדיק׃ ואמר אבימלך מה היא דא דעבדתא לן הא קליל זעיר אלו שמש חד מן טליא עם אתתך והוית מיתי עלנא חובא רבא׃

ותהיין והון סרהבן ואפחת רוח בפולחנא נוכראה ולא הון מקבלן אולפן לא מן יצחק ולא מן רבקה׃ והידים ממוש ידוי ממוש ידוי דעשו׃ כריח השדה כריח קטורת בוסמין טבין דעתידין למקרבא בטור בית מוקדשא דברך יתיה חי קים׃ יעברוך יפלחון קדמך אומיא כל בנוי דעשו וישתעבדן לך כל מלכיא כל בנוי דישמעאל הוי רב ושליט על בני קטורה יהון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דלבן אחוה דאמך מן דליט יתך יעקב ברי יהוי ליט כבלעם בן בעור ומן דמברך יתך יהוי בריך כמשה נביא ספרהון דישראל׃

ועל חרבך ועל מני זינך תחי וקדם אחוך תהוי משתעבד ויהוי כד יהוון בנוי דיעקב לעיין באוריתא ונטרין פקודיא יהוון משוין ניר שעבודא על צורך וכד ימנעון גרמיהון בנוי דיעקב דלא למלעי באוריתא ולא למטר פקודיא הא בכן תהוי פריק ניר שעבודהון מעלוי צורך׃ עד שוב עד זמן דתהזור כולתיה דאחוך מנך׃

פ פ פ

ויצא

חמשא נסין אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן׃ נסא קדמאה אתקצרו ליה שעוי דיומא וטמעת ליה שמשא די לא בעשונה מן בגלל דהוה דבוריה מתחמדא למללא עמיה׃ נסא תניינא כיון דנטל אבונן יעקב רגלוי מבאר שבע קפצת ארעא קדמוי ואשתכח יתיב בחרן׃ נסא תליתאה אבניא דנסב יעקב אבונן ברמשא ושוי יתהון תחות יסודי רישיה וכיון דקם בצפרא ואשכח דכולהון לאבן חדא והיא אבנא דאקים קימא קמא ואריק משח על רישה׃ נסא רביעאה דהוון כל רעיא מתכנשין עלה דאבנא לגללא יתה מעלוי פומא דבירא ולא הוו יכלין וכיון דאתא אבונן יעקב וארים יתה בחדא ידיה ואשקי ית ענא דלבן אחוי דאמידיה׃ נסא חמישאה כיון דארים אבונן יעקב ית אבנא מעלוי פומא דבירא טפת בירא והות טיפא עסרין שנין כל יומין דהוה אבונן יעקב יתיב בחרן׃ אלין חמשא נסיא אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן׃ ויחלם וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צירת שמיא והא מלאכיא דילוון יתיה מביתיה דאבוי סליקו למבשרא למלאכי מרומא למימר אתון חמון ליעקב גברא חסידא דאיקונין דידיה בכורסי דיקרא דהויתון מתחמדין למחמי יתיה והא מלאכין קדישין מן קדם יי סלקין ונחתין ומסתכלין ביה׃

לא עת לא אישון למכנשא׃ ועיני דלאה הון רכיכן על דהות בכיה ומצלא דלא תסוק במזליה דעשו ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזוא׃ ויאסף וכנש לבן ית כל עמא דאתרא ועבד שירו עני לבן ואמר להון הא שבע שנין אית ליה לגברא צדיקא הדין מן דאתא לותן שקותן לא חסרו ומבועינן סגין וכדון אתון הבו לי עיצה דנכבוש יתיה גבן עוד שבע שנין ויהבו ליה עיצה דרמיו לאסברה ליה ללאה חלף רחל׃ מלא אשלים שבעתי יומי משתותא דלאה ואתן׃ בגר ואמר לאה אתא גדא טבא דעתיד למנדעא משתוייהון דאומיא וקרת׃ לכן ישכב בשבועה יזדמן לותיך׃ ויזכר ארבעה מפתחין דאנון מסירין ביד רבון כל עלמא יי ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא׃ מפתח מטרא דכן כתבא מפרש יפתח יי לך את אוצרו הטוב וגומר׃ מפתח פרנסה דכן כתבא מפרש פותח את ידיך וגומר׃ מפתח קבריא דכן כתבא מפרש בפתחי את קברותיכם וגומר׃ מפתח עקרתא דכן כתבא מפרש ויזכר אלהים את רחל וגו׳׃ ואדכר מימרא דיי ברחמוי טביא ית רחל ושמיע מימרא דיי בקל צלותה ואמר במימריה למתן לה בנין׃ נחשתי אטירית׃ כל שה כל אמר קרוח ונמור וכל אמר לחוש באמריא וקרוח ונמור בעזיא׃

ברהטים במרכיותא׃ והחליף ופרג׃ ויצל ורוקן מימרא דיי׃ ויאמר הנני עני יעקב בלשן קודשא ואמר הנני׃ הלא נוכראין אתחשבנא ליה ארי זבן יתן והא בעי למיהב לחוד כתובתן׃ רכשו סגולידה׃ ויגנב לבן והוה כד אתכנישו רעיא בעין למשתן ענא ולא הוו יכלין ואמתינו תרין ותלתא יומין דלמא תטיף בירא ולא טפת ובכן אתו ללבן ביומא תליתאה ארום ערק יעקב׃ ישלאל אית לי חיל ואוכלוסין׃ טרפה קטילא לא איתית לותך כל חדא מנהון דהוה ערקא מן מניינא אנא הוינא משלם מן ידי הוית תבע יתה ומן דהוו גנבין ביממא ומחיות ברא מתאכלא בליליא אנא הוינא משלם יתה׃ ויאמ׳ יעקב כד חמא יתהון דלמא משרין מן לבן אחוי דאמא אנון אתיין קדמי למסדרא לקבלי סדרי קרבא למקטל יתי או דלמא משרין דמלאכין קדישין מן קדם יי אנון ואתיין לשיזבא יתי מן ידיהון בנין כדין קרא שמיה דאתרא ההוא מחנים׃

פ פ פ

וישלח

וארבע מאה גוברין פולמרכין עמידה׃ ועירים ולודין דקין עסרא׃ ותקע וקהת כף ירכיה דיעקב בשדרותיה עמיה׃ ויאמר שלחני ואמר שלח יתי ארום סליק עמוד שחרא והא מטת שעתהון דמלאכיא למשבחא ואמר לא אשלח יתך אלא הן ברכת יתי׃ וירץ ורהט עשו לקדמותיה והביק יתיה ואתרכן על צורידה ונשיק יתידה עשו הוה בכי על דקהן שנוי ויעקב הוה בכי על שעשיעת צורידה׃ כי הילדים ארום טליא חטין׃ קשיטה מרגלין׃ מוהר פורן וכתובתא׃

הכזונה   ענין תרין בנוי דיעקב כחדא ואמרין לישראל אבוהון לא יאי
הוא דיהוי מתאמר בכנשתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין סאיבו
בתולתא ופלחי צלמין ברתיה דיעקב ברם יאי הוא דיהוי מתאמר
בכנשתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין אתקטילו על עסק בתולה
ופלחי צלמין על דסאיבו לדינה בת יעקב דלא יהוי שכם בר חמור מתגאי
בלביה ואמר כאתא דלית לה אנש למתבע עולבנה כין יתעביד לדינה
בת יעקב ואמרין כאתא זניא ונפקת ברא מחשב ית אחתן: ותמת דבורה
ומיתת דבורה מרביתה דרבקה ואתקברת מלרע לביתאל תחות בלוטא
וקרא שמיה בלוט בכותא: וירא   אלהא דעלמא יהא שמיה
מברך לעלמי עלמיא אליפת יתן פקודין יאין וקימין שפירין אליפת יתן
ברכת חתנא מן אדם וזוגיה דכן כתבא מפרש ובריך יתהון מימריה דיי
ואמר להון מימריה דיי תקופו וסגון ומלון ית ארעא וכבושו יתה:
אליפת יתן למבקרא ית בישיא מן אבונן אברהם צדיקא כד אתגליית עלוי
במישרי חוזא ופקידת יתיה למגזר עורלתיה ויתיב ליה בתרע משכניה
במהום יומא דכן כתבא מפרש ואמר ואתגלי עלוי מימריה דיי במישרי
חוזא: ועוד אליפת לן למברכא ית אבליא מן אבונן יעקב צדיקא
כד אתגליית עלוי במיתיה מן פדן דארם כד ארעית לדבורה מרביתה
דרבקה אמיה אורחא דעלמא ומיתת עלוי רחל באורחא ויתיב ליה יעקב
אבונן צוח ומיליל לה ומספד ובכי: ואת רבון כל עלמיא יי במכילת
רחמיך טביא אתגליתא עלוי ונחימת יתיה וברכת אבליא ברכת יתיה
על אמיה בגין כדין כתבא מפרש ואמר ואתגלי מימריה דיי על יעקב
זמן תניינות במיתיה מפדן ארם ובריך יתיה: ויהי עוד   והוה
אשון כרוב ארעא למיעל לאפרת וילידת רחל ואתקשיאת במילדה:
ואביו קרא   ואבוי הוה קרי ליה בלשן בית קודשא בנימן:
וימלך תחתיו הדר   ומלך מן בתריה הדר ושמה דקרתיה פעו ושום
דאתתיה מהיטבאל בת מטרד ברתא דמצרף דהבא גברא דהוה לעי
במטרדא כל יומי חיוהי מן בתר דאכל ושבע הדר ואמר מה הוא דהבא
ומה הוא כספא:

פ   פ   פ

וישב

כתנת פסים   פרגוד מצויר: מאלמים
מפרכין פרוכין: אורחת   סיעא דסרקין:
ויכירה   וחכם יתה ואמר פרגוד דברי הוא לא חיות ברא אכלת יתיה
ולא מתקטל ברי יוסף ברם חמי אנא ברוח בית קודשא היך אתתא בישא
קימא לקובליה: לפוטיפר שליטא דפרעה רב ספוקלטריא:
בכזיב   והות דפסקא: כי כסתה   ארום צמצמת אפהא:
צעיפה   רדידה: היא מוצאת   תמר נפקת למתוקדא בנורא
ובעת תלתא סהדי ולא אשכחת יתהון תלת עינהא למרומא ואמרת
בבעו ברחמי מן קדמך יי את הוא יי אלהים דעני לעיקיא בשעת עקתהון
עני יתי בהדא שעתא דהיא שעת אננקי ואנא מקימא לך תלתא צדיקין
בבקעת דורא חנניה מישאל ועזריה בה בשעתא שמע מימריה דיי קל
צלותה ואמר למיכאל חורת והב יתהון לאנהרא עינהא כד היא חמרת
יתהון נסיבת יתהון וטלקת יתהון קדם רגלי דדייניא ואמרת להון
גברא דאלין דידיה מניה אנא מעברא אף על גב דיקידה אנא לית אנא
מפרסמא ליה ברם רחיצא אנא ברבון כל עלמיא יי דהוא סהיד ביני
וביניה דיהב בלביה דגברא דאלין דידיה דיחכום מן עזקתיה ושושיפא
וחוטרא האלין: ויכר יהודה   וחכם יהודה תלתא סהדוי וקם על רגלוי
ואמר בבעו מנכון אחי ואנשי ביתיה דאבא קבילו מני במכילא דאנש
מכיל בה מתכיל ליה בין מכילא טבא בין מכילא בישא וטובוי לכל
אנש דמגלי עובדוי על דנסיבית פרגודא דיוסף אחי ואצבעית יתה
באדמא דצפירא וקריבית יתה קדם רגלוי דאבא ואמרית ליה הכים
כען הפרגוד דברך היא דא אי לא מכילא לקביל מכילא סדרין לקביל
סדרין טב לי בהית בעלמא הדין ולא בהית לעלמא דאתי טב לי יקד
באשא טפיא ולית אנא יקיד באשא אכלא זכיא היא תמר כלתי בדינא
מני היא מעברא חס לה לתמר כלתי לית היא מעברא בגין דזנו בגין
כדין לא אסבית יתה לשלה ברי ברת קלא נפקת מן שמיא ואמרת
תריכון זכין בדינא מן קדם יי הות פתגמא ולא אוסף תוב למחכום יתה:
ויפקדהו   ומני יתיה אפיטרופוס: ויהי כהרימי   והוה כד
ארעימית קלי: בבית הסהר   בבית חבושה: ואמר ליה יוסף
דין הוא פתרוניה דחלמא תלתא שרביטיא אנון תלתא אבהתי עלמא
אברהם יצחק ויעקב דמן בני בניהון עתידין למשתעבדא בארעא
דמצרים ועתידין למתפרקא על ידי תלתא פרנסין מהימנין ואנון מתילין
בסגוליא ודי אמרת נסיבית ית ענביא ועצרית יתהון בכסא דפרעה
ויהבית ית כסא לגו כף ידוי דפרעה הוא כסא דפורענותא
דפרעה עתיד למשתי בעקבא: וארת רב מזוניא לא טובדין
אגרך די חלמתא חלמא טבא הדין ברם פתרוניה דחלמא לא
הוה יוסף אמר ליה ומן בתר דין פתר ליה יוסף היך מה דהוה שפר
באפוי ואמר ליה יוסף תלתא שרביטיא תלתא יומין אנון: סלי
והא תלתא סלין דרפתא קקבטון על רישי: ואמר ליה תלת סליא
אנון תלתא שעבודיא תקיפיא דעתידין מערעא לבית ישראל בארעא
דמצרים בטיניא ובלבניא ובכל פולחנא דאפי ברא עתיד פרעה מלכא
דמצרים למהוי נזר גזירין בישן על ישראל ורמי בניהון בנהרא ברם
פרעה יוביד וחילותיה ישתיצון ובני ישראל יפקון פריקין בריש גלי: ואת
רב נחתומא תקביל פורענות די חלימית חלמא בישא הדין ופתרוניה
דחלמא לא הוה יוסף ידיע ליה ומן בתר כן פתר ליה יוסף היך מה שפר
באפוי ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחלמא תלת סליא תלתא יומין
אנון: ולא זכר   שבק יוסף חסדא דלעיל דלויתיה מביתיה דאבוי
ואתרחץ בחסדא דלרע ברב מזוניא בבשר עביד ובשר טעם כסא
דמותא ולא אדכר כתבא דכתיב ומפרש ליט יהוי גברא די יתרחיץ
בבשרא וישוי בשרא רחצוהי: ובריך יהוי גברא די יתרחיץ בשם מימריה
דיי ויהי מימריה דיי רוחצניה: מן בגין כן לא אדכר רב מזוניא ית
יוסף ואנשייתיה עד זמן דמטא קציה למתפרקא:

פ   פ   פ

מקץ

ותרעינה   והואה רעין בגו גומיא: יעשה יעביד פרעה
וימני יתיה אפיטרופוס על ארעא חד מן חמשא בארעא
ויפליג דמצרים בשבעתי שני שבענה: ויקראו   והוו מקלסין קדמוי
ואמרין יחי אבוי דמלכא דרב בחוכמא ורכיך בשניא: והם   והנון
לא הון ידעין ארום הוה שמיע יוסף בלשן בית קודשא ארום היך
במתורגמן הוה מנשה קאים ביניהון: ואמר להון יעקב אבוהון
יתי תכלתון יוסף מן שעא דשלחית יתיה לותכון לית אנא ידע מה הוה
בסופיה וירת בנימן אתון בעיין למסב ועלי הנון למוקמא תריעסר
שבטין: והטאתי   נהוי מרחק מן משאל בשלמא דאבא כל יומיא:
משנא   בכיפלא: אסון   סקול: שכלתי   ואנא היך מה די
לא תכלית על יוסף ברי כן לא אוסיף למתכלא לא על שמעון ולא על
בנימין: ההדרה   לקטונה: וירחץ   ושזגי: נחש ינחש
והוא מטירא מטיר בידה: ויחפש   ופשפש:

פ   פ   פ

ויגש

וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו מנך רבוני ימליל
כען עבדך פתגם במשמעייה דרבוני ולא יתקף
רוגזך בעבדך הלא מן זמנא קדמיא דנחתנן לותך למצרים הויתא אמר
לן מן קדם יי אנא דחיל וכדו חזרו דינך למהוי מדמין לדינוי דפרעה
רבך דאת יימי בידה ארום יקיר אנא כוותך ואבא יקיר כות פרעה רבך
דאת יימי בידה הלא אנא משתבע בחיי רישיה דאבא ולית אנא משקר
דאין שליף אנא חרבי מן גו תיקא לית אנא מהזיר יתה לתיקא עד זמן
דנמלי כל ארעא דמצרים קטולין לית אנא מהזיר יתה לתיקא עד זמן
דנעביד כל ארעא דמצרים צרו מן דייור מנך קדמוי אנא משרי ומפרעה
רבך אנא מחסיל על מנרת מעבר על כורחיה דאבא או דלמא דלא
אשתמע לך ולא אתנילך מה דעברו תרין אחוי שמעון ולוי דעלו
לכרכא דשכם דהוה יתיב בשלוה וקטלו כל דכורה לפתגם דחרב על
ידי דסאיבו לדינה אחתהון דלא הויא מתמניא בשבטיא ולא מקבלא
חולקא ואחסנא עמן בפלוג ארעא על חד כמה וכמה דבנימין אחונן
מתמני עמן בשבטיא ומקבל חולק ואחסנא עמן בפלוג ארעא ואנא
דחילי קשי מדידהון דערבית לטליא מן ידוי דאבא ואמרית ליה אין לא
איתית יתיה לותך ואקמית יתיה קדמך נהוי חטי לך ומרחק מן שאילת
שלמך כל יומיא או דלמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך ארום
מלכין ושלטונין אנן כוותך בארעא דכנען: ארני שאל   כד חמא
יוסף חביבא ויקירא דסליקת גבורתיה דיהודה אחוי ונפקין שערתיה

דלביה ובזעו לבושיה ביה בשעתא רמז יוסף למנשה בוכריה ורפס
במסאניה ורעדת כל פלטין דיוסף ביה בשעתא אמר יהודה אלולי
דהוה עלע מן בית אבא לא הוה כשר למתעבדא בן בכדין שרי יהודה
מרכיך במלוי ואמר רבוני שאל ית עבדוי למימר האית לכון אב או
אח; עיני מחוס עיני עלוי; ויפג לבו ואפלג לביה;
ואמר ישראל סגין טבן ונחמן סברית למחמי והדא לא סבירת דהא עד
כדון יוסף בחיין ניזיל ונחמי יתיה עד לא נמות; להורות לפניו
לאתקנה ליה אתר בית מישרוי לנושנא; רעמסס ופלוסים;
ויתם יחסל; ואת העם וית עמא דהוון שרין במדינתא
אעבר בקרייתא וית עמא דהוון שרין בקרייתא אעבר במדינתא דלא
יהוון מונין לבנוי דיעקב ואמרין להון אכסני גלולאי;

פ פ פ

ויחי וישתחו; ושבח ישראל על ריש דרגושה; שכל
פרנירת ידוי ואנא הא יהבית לך חולק חד יתיר על
אחך לבושיה דאדם קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי
דנמרוד רשיעא ויהב יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו
ואנא נסבית יתיה מן ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלהין
בזכותי ובעובדי טביא; ויקרא וקרא אבונן יעקב לבנוי
ואמר להון אתכנשו ואתני לכון קצא גניזא רזיא טמיריא ומתן אגריא
דצדיקיא ופורענותהון דרשיעא ושליותיה דעדן מה הוא כחדא
אתכנשו תרי עסרתי שבטיא דיעקב ומקפין לדרגשא דדהבא דהוה
אבונן יעקב רביע בגוה בעין די יתני להון קץ ברכתא ונחמתא מן די
אתגלי ליה רזא אתכסי מניה מן די אפתח ליה תרעא אטרד מניה חזר
אבונן יעקב ובריך לבנוי גבר כעובדוי טביא בריך יתהון; הקבצו מן
דאתכנשו תרי עשרתי שבטוי דיעקב ואקיפו דרגשא דדהבא דחוה
אבונן יעקב רביע בגוה סברין דהוא גלי להון סדרי ברכתא ונחמתא
ואתכסי מניה; ענה אבונן יעקב ואמר להון אברהם אבוי דאבא
קם מניה פסול ישמעאל וכל בני קטורה ויצחק אבא קם מניה פסול
עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון גבר לביה פלין על אחוי למיזל
למפלח קדם טעון אוחרנין ענין תרי עשרתי שבטוי דיעקב כולהון
כחדא ואמרין שמע מנן ישראל אבונן יי אלהנא יי חד ענה יעקב אבונן
ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין; ראובן בוכרי את חילי
ושירוי צערי חמי הוה לך ראובן ברי למסב תלתא חולקין יתיר על
אחך בכורותא כהונתא מלכותא ועל דחטית ראובן ברי אתיהבת
בכורותא ליוסף ומלכותא ליהודה וכהונתא רבתא לשבטא דלוי;
פחז מרמי אנא לך ברי ראובן לגנה זעירא דעלו בגוה נחלין שטפין
דלא יכלת לסוברא יתהון ואתרעת מן קדמיהון כן אתרעת ראובן ברי
בעובדך טביא דחטית לא תוסיף למחטי ועל דחטית ישתבק לך;
שמעון ולוי אחין תלמין גברין מרי זינא שנינדה עבדו קרב מן טליותהון
בארעא דבעלי דבביהון עבדו נצחני קרביהון; בסודם בעצתהון
לא אתרעית נפשי ובכנשתהון לכרכא דשכם למחרבה יתיה לא חסו
על יקרי ארום ברוגזהון קטילו מלכין עם שלטונין וברעותהון זבינו
יוסף אחיהון דמתיל לתורא; ארור אפם ליט הוה כרכא דשכם
דעלו לגוה שמעון ולוי למחרבה ברוגזהון ארום תקיף הוה ובחמתהון
ארום קשיא הות אמר אבונן יעקב אין שרין הנון כחדא לית אומא
ומלכו יכלא למקם מן קמיהון אפלג ית שבטא דשמעון סברין מלפי
אוריתא בכנשתא דיעקב ואבדר ית שבטא דלוי בבתי מדרשיא דבני
ישראל; יהודה לך יודון כל אחך ועל שמך יתקרון כל יהודאי
ידך יתפרעון לך מבעלי דבבך יהוון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי
דאבוך; גור מרמי אנא לך ברי יהודה לגור בר אריון מן קטלוי
דיוסף ארית הויתא משיזיב מן דינא דתמר ברי את הויתא זכאי ניח ושרי
בגו קרבא היך אריא והיך אריותא ולית אומא ומלכו דתקום לקובלך;
לא יסור לא פסקן מלכין מדבית יהודה אף לא סברין מלפי אוריתא
מבני בנוי עד זמן דייתי מלכא משיחא דדידיה היא מלכותא וליה עתידין
דישתעברון כל מלכותא דארעא; אסרי מה יאי הוא מלכא
משיחא דעתיד למקם מדבית יהודה אסר חרצוי ונפיק לקרבא לקביל
סנאוי ומתקטלין מלכין עם שלטונין מסמק נהריא מדם קטיליהון
ומחור גולמתיה מן תרב גבריהון לבושוי מעגעגין בארמא והוא מדמי

לרפוס ענבין; חכלילי מה יאין אנון עינוי דמלכא משיחא
למחמי מן חמרא זכיכא מלמחמי בהין גלוי עריות ושפיכות דם זכי
שנוי נקין בהלכה מלמיכל בהין חמסין וגזלין יסמקון טורוי מן גופני
ומעצרתי מן חמריה יחורון גולמתיה מן סגוי עבור ועדרין דען;
יששכר שבטא תקיף ותחומיה יהוי ממצע ביני תרין תחומיא;
וירא והזא בית מקדשא דאתקרי מנוחה ארום טב הוא וית ארעא
ארום שמינין אנון פירידה וארכן כתפיה למלעי באוריתא והוון ליה כל
אחוי מסקי מסין; ידין יהוי פרוקא דעתיד למקם יתקף
ויתגאה על כל מלכותא והוא יהוי מדמי לחויא דרביע באורחא
ולחורמנא דכמן בפרשת אורחתא דמחא לסוסא בעקביה ומן אימתיה
מסתבר רכביה לאתהפך לאחוריה והוא שמשון בר מנוח דאימתיה
על בעלי דבבוי ודחלתיה על סנאוי ומקטל מלכין עם שלטונין;
לישועתך אמר אבונן יעקב לא לפורקניה דגדעון בר יואש סבירת
נפשי דחיא שעה ולא לפורקניה דשמשון דהוא פורקן עביד אלא
לפורקנא דאמרת במימרך למיתי לעמך בני ישראל ליה לפורקנך
סכית נפשי; גד מדבית גד יפקון משרין מזבסין זינין
ואנון יעברון ית ישראל ית ירדנא ואנון יחסנון יתהון ית ארעא דכנען
ובתר כן יהזרון בשלם למשכניהון; מאשר טובוי דאשר
מה שמינה היא ארעא וארעיה תהוי מספיקא תפנוקי מלכיא דבני
ישראל; נפתלי עזגד דקליל למבשר בסורן טבן והוא
בסר לאבונן יעקב מן שרויא דהוא עד כדון יוסף בחיין והוא נהירת
למצרים בשעא זעירא ואיתי אוניתא דחלק כפילה מן פלטין דיוסף
וכשהוא פתח פומיה בכנשתא דיעקב לישניה חלי כדובשא;
בן פרת ברי דרביתא יוסף ברי דרביתא ותקפת ותתחמי לך למתקף
מרמי אנא יוסף ברי לגופנא שתילא על מבועין דמין דשלחת שורשיה
לתהומיא ופטיש שני כל כיפיא שלחת למרומיא וכבשת כל אילניא כן
כבשת יוסף ברי בחוכמתך ית כל חרשיהון דמצראי וית כל חכימיהון
דהוו בזמנא דארכיבו יתך בארתיכא תנינא דהוה לפרעה והוו מכריזין
קדמך ואמרין דין הוא אבוי דמלכא יחי ויתקיים אבא דמלכא דרב
בחוכמתא וזעיר בשניא והוו בנתהון דמלכיא ובנתהון דשלטוניא
מרקן עלך על כויא ומציתין עלך מן חרכיא והוו מזרקן קדמך שירין
עזקין קטילין מניכין וכל מני דהב סברין דאת תלי עינך ומסתכל בחדא
מנהון חס לך יוסף ברי דלא תלית עינך בחדא מנהון והון בנתהון
דמלכיא ובנתהון דשלטוניא אמרין אלין לאלין דין הוא גברא חסידא
יוסף דלא הלך בתר חיזו עינוי ולא בתר הרהור לביה ארום חיזו עינוי
והרהור לביה מובדין בר נשיא מגו עלמא בגין כדין יקומון מנך תרין
שבטיא מנשה ואפרים וקבלון חולק ואחסנא עם אחיהון בפלוג ארעא;
וימררהו אמרו לקובליה ולא יכלו ליה כל חרשיהון דמצרים
וכל חכימין אמרו בישתיה קדם רבוניה אכלו קרצוהי קדם פרעה
מלכא דמצרים מן בגלל למנחתא יתיה מן יקריה אמרו עלוי לישן
תליתי בפלטרין דפרעה דהוה קשי עלוי היך גירא; ותשב
ואשרי תוקפא רוחצניה בשני ידוי ודרעוי ובעא רחמין מן תקיפא דאבוי
דיעקב דמתחות אדרע גבורתיה מדברין ואתין שבטיא דישראל;
מאל ברכן דתרין דינקת מנהון ומעיא דרבעת בהון; ברכת
אביך ברכתא דאבוך יתוספן עלך על ברכתא דבריכו יתך אבהתך
אברהם ויצחק מתילין לטוריא ומן ברכתא ארבעתי אמהתא דמתילן
בגולמתא שרה רבקה רחל ולאה ייתין כל ברכתא אלין ויתעברון כליל
דרבו על רישיה דיוסף ולקדקדא דגברא דהוה רב ושליט בארעא
דמצרים וזהיר ביקרהון דאחוי; בנימין זאב מדמי ליה לדוב
חטוף בתחומיה יתבני מקדשא ובאחסנתיה תשרי איקר שכינתא דיי
בצפרא יהוון כהניא מקרבין אמר תמידא ומנחתיה ועם מטמעי שמשא
יהוון כהניא מקרבין אמר תמידא ומנחתיה וברמשא יהוון מפלגין
קורבניא דבני ישראל; ויפל וארבע יוסף בערס דשנדפין דמחפיא
דהב ומקבעא מרגלין ומחזקא במני בוצא וארגונא תמן שפכין חמרין
וריחנין טבין תמן מוקדין בוסמנין תמן קימין גוברין מן בנוי דעשו תמן
קימין שלטונין מן בנוי דישמעאל תמן קאים אריה יהודה גברהון
דאחוי עני יהודה ואמר לאחוי אתו נבני לאבונן ארזא רמא דרישיה
מטי עד צית שמיא ברם שורשוי עד דרי עלמא דמניה קמו תרי עשרתי

שבטין דמגידה קמו כהניא בחצוצרתהון וליואי בכנריהון ובכין ארכין יוסף באפוי דאבוי ובכא עלוי ונשיק יתיה: ויצוו ופקידו שבטיא ית בלהה אמתא דרחל למימר אבוך פקיד קדם עד לא יתכניש למימר: ואמר להון יוסף לא תרחלון ארום הסלת בישא דעבדתון לי הלא קדם יי אנון מהשבתהון דבני אנשא: וימת יוסף ובסימו יתיה ושמוהי בגלוסקמא בארעא דמצרים:

פ פ פ

ואלה שמות

ויקם מלך וקם מלכא בשירוי על מצרים דלא חכים ית יוסף ולא הליך בנימוסוי: ונלחם ויקטלו יתן ויסקון להון בשלם מן ארעא: את פיתם ית טנים וית פילוסין: ואמר מלכא דמצרים למילדתא עבריתא דשמה דהדא שפרה והיא הות יוכבד ושמה דתנייתא פועה היא הות מרים: כי חיות ארום חיין אנין עד לא תיתי לותהון מילדתא אנין מצלן קדם אבוהין דבשמיא והוא עני יתהין ואנין ילדן: ויהי ארום דחילן מילדתא מן קדם יי וקנין להין שום טב בגו דריא ועברו להין בתים ביתא דלוייא וביתא דכהונתא רבתא: וילך ואזל גברא משבטא דלוי ונסיב ית יוכבד חבבתיה ליה לאתא: בסוף ושויתיה באפרה על גב נהרא: משיתיהו דליתיה: ויפן ואסתכל משה ברוח קודשא בתרין עולמיא וחזא והא לית גיור עתיד למקום מההוא מצריא וקטל ית מצריא וטמן יתיה בחלא: הסנה וחמא והא סניא בעיר באשא וסניא מרטיב ולא יקיד: מרוע ואחזי ית חזוא רבא הדין מן בגלל מה סניא מרטיב ולא יקיד: של שלוף סנדלך: אהיה ואמר מימריה דיי למשה דין דאמר לעלמא הוי והוי ועתיד למימר ליה הוי והוי ואמר כדין תימר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם: משכנתה ממגורתה: השליכהו ואמר טלק יתיה לארעא: וטלק יתיה לארעא: בזנבו ותתקוף בבית קוטנוי: הבא אעיל כען ידך בחבך ואעיל ידיה בחוביה: כי כבד פה ארום הניר פום וקשי ממלל אנא: שלח כען ביד דין דחמי ליה למשתלחא: והוא יהיה לך לפה הוא יהוי לך למתורגמן ואת תהוי ליה כתבע אולפן מן קדם יי: ותקח וגזרת ית עורלתיה דברה ואקריבת יתה קדם רגלוי דמחבלא ואמרת חתנא בעא למגזר וחמוי לא שבק יתיה וכדון אכפר ארם גזרתיה הדא על חוביה דחתנא הדין: וירף וכד ארפי מחבלא מניה בכן שבחת צפורה ואמר מה חביב הוא דם גזירתא די ישזיב לחתנא מן ידוי דמלאך מותא: ויקדו ועקרו:

פ פ פ

וארא

ואתגלי במימריה יי על אברהם על יצחק ועל יעקב באלהא דשמיא ושום מימרא דיי לא אודעית להון: מקצר מקפידות: והשלך וטלק קדם פרעה: יצא המימה למתקררה על מיא: ובעצים ובסקיא: האגמים בציא: התפאר הב סימן: ואתרחיק עלך עד אימרת אצלי עלך: המרים כרון כרון: הערב ערבובא: מסתולל מתקיף: אבעבעות שלבוקין: והפשתה וכתנא הות נבעולין ואתרת נצה:

פ פ פ

בא

וימש ויהון ממשמשין בחשוכא: ואמר ליה פרעה זיל מעלוי אזדהר בך דלא יתקוף רוגזי בך למימר הלא מליא קשיתא האלין דאת אמר לי ברם צבי הוא פרעה למות ולא להוי שמע למלך אזדהר דלא יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך בין ידיהון דעמא האלין דתבעו ית נפשך למקטול יתך: ואמר משה קושטא מללתא מבשר אנא מן זמנא קדמיא עד דאנא יהב במדין ארום מיתו כל גבריא דהוו תבעין ית נפשי למקטול לא מן סוף דהוה לך רחמין דהוינא מצלי עלך ומחתא מתכליא ברם מחתא עשירא היא לפרעה מן ברך בוכרך ואמר ליה משה יאות כדין קושטא מללתא לא אוסיף עוד למחמי סבר אפך: אל תאכלו מהבהב: חגורים אסירין במצותא דאוריתא: כי אמרו ארום אמרו מצראי אי שהין ישראל שעה חדא הא כל מצרים מיתין:

משארתם מוהר פסחיהון קטירין בשושיפהון יהיבין על כתפיהון: וגם ערב לחוד ערבובין: ליל נטיר ומזומן לפורקן הוא מן קדם יי באפקתהון דבני ישראל פריקין מארעא דמצרים: כי ליל שמרים הוא ארום ארבע לילון אנון כתיבין בספר דכרניא: לילא קדמאה כד אתגלי מימרא דיי על עלמא למברא יתיה הוה עלמא תהי ובהי וחשוכא פרים על אפי תהומא ומימרא דיי הוה נהיר ומנהר וקרי יתיה לילא קדמיא: לילא תנינא כד אתגלי מימרא דיי על אברהם ביני בתריא הוה אברהם בר מאה שנין ושרה הות ברת תשעין שנין למקימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין אפשר ליה למולדא ושרה ברת תשעין שנין אפשר לה דתוליד הלא בר תלתין ושבע שנין הוה אבונן יצחק בזמן דאתקרב על גבי מדבחא שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלוליהון וכהין עינוי מן מרומיא וקרי יתיה לילא תנינא: לילא תליתאה כד אתגלי מימרא דיי על מצראי בפלגות ליליא הות ימינא מקטלא בכריהון דמצראי וימיניה משיזבא בכריהון דישראל למקימא מה דאמר כתבא ברי בוכרי הנון ישראל וקרי יתיה לילא תליתאה: לילא רביעאה כד ישלים עלמא קציה למתפרקא חבלי רשעא ישתיצון ונירי פרזלא יתברון משה יפוק מן גו מדברא ומלכא משיחא מן גו רומא דין ידבר בריש ענגא ודין ידבר בריש עננא ומימרא דיי מדבר בין תרויהון ואנון מהלכין כחדא הוא ליל פסחא קדם יי נטיר ומזמן לכל בני ישראל לדריהון: תושב תותבא דגבר ואגירא כד הוה בר עממין לא ייכול מניה: מימים מן אלין יומין לאלין ירחין: וערפתו ותקטלון יתיה:

פ פ פ

בשלח

ויסב ודבר מימרא דיי ית עמא אורח מדברא דימא דסוף מזינין בעובדין טבין סליקו בני ישראל פריקין מארעא דמצרים: כי השבע ארום משבע אשבע ית בני ישראל למימר מדכר ידכר יי יתכון במימריה וברחמי טביא: דאתי בסיפא מדברא: למהון מהלכין בימם ובליליא: לא ימיש לא הוה פסק: וישובו ויחזרון וישרון קדם פונדקי דחירתא בין מגדול ובין ימא קדם טעות צפון כל קובלה תשרון: ואמר פרעה על עסק עמא בני ישראל טעין אנון במדברא מרד עליהון טעותא דפעור נגרוי במדברא: ויגד ואתני למלכא: ובני ישראל נפקו פריקין: קדם פונדקי דחירתא קדם טעותא דצפון: יי ילחם ארבעה כתין אתעבידו בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף חדא אמרה נפול בימא וחדא אמרה נחזור למצרים וחדא אמרה נסדר לקובליהון קרבא וחדא אמרה נלולי לקובליהון ונערבב יתהון: כתא דהוה אמר נפול לימא אמר להון משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקניה דיי די עביד לכון יומא דין: כתא דהוה אמר נחזור למצרים אמר להון משה לא תדחלון ארום היך כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למחמי יתהון עוד עד עלמא בשעבוד: כתא דהוה אמר נסדר לקובלהון סדרי קרבא אמר להון משה לא תדחלון יי ביקר שכינתיה הוא דעבד לכון נצחני קרביכון: כתא דהוה אמר נלולי לקובליהון ונערבב יתהון אמר להון משה לא תדחלון קומו ושתוקו והבו יקרא ותושבחא ורוממו לאלהא: ואמר מימרא דיי למשה עד אימרת את קאים ומצלי קדמי שמיעא היא צלותך קדמי ברם צלותהון דעמי קדם קדמת לדידך מליל עם בני ישראל ויטלון: ואת ארעם ית חוטרך וארכין ית ידך: ויהי הענן והוה עננא פלגא נהור ופלגא חשוכא נהור מנהר על ישראל וחשוכא מחשך על מצרים ולא קריבו אלין לאלין למסדרי קרבא כל ליליא: ויט וארכין: והוה בעדנוי צפרא ואריק מימרא דיי על משריתהון דמצרים ורמא עליהון נפטא ואשתא ואבני ברדא ושעמם ית משריתהון דמצרים: ויסר ופרק ית גלגלי רתותהון והון מדברין להון גרירן מן בתריהון אורחהון דמזלותא מהוין נגרן לגלגליא חזרו גלגליא ורידוותא למהון נגרן למזלותא ורמין על ימא עגין מצראי ואמרין אלין לאלין נערוק מן קדם עמא דבני ישראל ארום דין הוא מימרא דיי דהוה עביד להון נצחני קרביהון עד דהוון יהבין גבן במצרים: נטה ארכין: ויט וארכין משה ית ידיה על ימא וחזר ימא לעדני צפרא לאתריה: אז בכן שבח משה ובני ישראל ית שבח שירתא חדא קדם יי ואמרין למימר נודי ונשבח קדם יי דהוא רם על רמיא ומתגאי על גיותניא וכל מן דמתגאה קדמוהי הוא במימריה מתפרע מניה סוסון

ורכבהון

ורכביהון על דאתנאו ורדפו בתר עמא דבית ישראל רמא וטבע יתהון בימא דסוף: עזי תוקפא ורוב תושבחא דחיל כל עלמא יי אמר במימריה והוה לן לפריק מן תרי אמהתא הוו ינקיא מרמין באצבעתהון לאבהתהון ואמרין להון דין הוא אבונן דהוה מינק לן דבש מן כיפא ומשח יתן מן שמיר טינרא ענין בני ישראל ואמרו דין לדין דין הוא אלהן ונשבח יתיה אלהא דאבהתן ונרוממה יתיה: יי איש מלחמה יי בקר שכנתיה הוא דעביד לכון נצחני קרביכון בכל דר ודר מודע גבורתיה לעמא בית ישראל יי שמו כי כשמיה כן גבורתיה יהא שמיה משבח לעלמי עלמין: מרכבת רתיכוי דפרעה וחילותיה קשת עליהון גירין בימא שפר עולימוי ונברוי טמע בימא דסוף: ימינך יי מה משבחא היא בחילא ימינך יי דרעא ומרצצא שורי בעלי דבביהון דעמך: אמר פרעה רשיעא סנאה ובעיל דבבא ארדוף בתר עמא בני ישראל וארעי יתהון שרין על גף ימא אשבי מנהון שביא רבא ואבזי מנהון בזא רבא אפליג מן נכסיא לעמי עבדי קרבא וכד תתמלי נפשי מנהון מן בתר כן אשלוף חרבי ואשיצי יתהון ביד ימיני: נטית ימא וארעא הוו מדינין דין לקביל דין ימא הוה אמר לארעא קבילי בניכי וארעא הות אמר לימא קביל קטילך ארעא לא הות בעיא למבלוע יתהון ולא ימא הוה בעי למטמעא יתהון ובמימר מן קדמך ארכינת ית ידך ימינך בשבועה ואשבע לארעא דלית את תבע יתהון מנה לעלמא דאתי בכן פתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון: תפיל עליהון אימתא דמותא ותבירא בתקוף אדרע גבורתך ידמרמון כאבניא עד דיעברון עמא האלין דפרקית ית מגיזתיה דיובקא וית מגיזתיה דיורדנא עד זמן יעברון עמא אלין די קנית לשמך: תביאמו תעיל יתהון ותנציב יתהון בטור בית אחסנתך מדור בית שכינת קודשך די זמנת לך יי בית מקדשא יי תרתין ידך שכללו יתיה: יי ימלוך כיון דחמין בית ישראל ית נסיא ופלאין דעבר להון קודשא בריך הוא על גף ימא יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין יהבו יקר ותושבחתא ורוממו לאלההון ענין בני ישראל ואמרין אלין לאלין אתון נתן כלילא בריש פרוקא דהוא מעבר ולא מתעבר דהוא מחליף ולא מתחלף דהוא מלך מלכין בעלמא הדין ועוד דידיה הוא כלילא דמלכותא לעלמא דאתי ודידיה היא עד עלם עלמיא: בתופיא הנון חילן: מדבר שור אורחא דחלוצה: וילונו ואדינו עמא: ויצעק וצלי משה קדם יי וחוי ליה מימרא דיי אילן דארדפני וקלק בגו מיא ואתחלין מיא תמן חוי ליה מימרא דיי קימין וסדרי דינין ותמן נסי יתיה נסין בנסיונא עשיראה: רפאך ארום אנא יי דיב מימרי מסי יתך: ויבאו ואתון לאילימה ותמן תרתי עסרי עינין דמין כל קביל תרתי עסרי שבטיא דישראל ושבעין דקלין כל קביל שבעין סביא סנהדרין דישראל: ונחנו מה ואנן מה אנן חשיבין: כאפר בכפורא: ונמס הוה שיח: כזרע גד כזרע דכוסבר חור וטעמיה כשפוין בדבש: והיה והוה כד זקיף משה ידוי בצלו הוו בית ישראל מתגברין וכד הוה מניע ידוי מלצלויי הון בית עמלק מתגברין ונפלין בסדרי קרבא: וידי משה הוו זקפן בצלו: ויאמר ואמר שבועה נפקת מתחות כורסי יקרא דרבון כל עלמא יי מלכא קדמאה דעתיד למתב על כורסיהון דמלכותיה דבני ישראל הוא שאול בר קיש והוא יסדר סדרי קרבא כל קביל דבית עמלק ויקטול יתהון ומה דמשתייר מנהון ישיצון יתהון מרדכי ואסתר יי במימריה אמר לשיצאה ית דכרניה דעמלק לדרי דרין:

פ פ פ

יתרו

ומשה סליק למתבע אולפן מן קדם יי וקרא ליה דברא דיי מן טורא למימר כדנן תימר לאנשי ביתיה דיעקב ותתנו אולפן לכנשתהון דבני ישראל: אתם אתון חמיתון ית מה דאפרעית מן מצראי וסבלית יתכון על ענני קלילין היך על כנפי נשרין וקריבית יתכון לאולפן אורייתי: ועתה וכדו אם משמע תשמעון בקל מימרי ותטרון ית קימי ותהוון לשמי לעם אוחרן וחביבין היך סגולה מן כל אומיא ארום לשמא דיי היא כל ארעא: ואתון תהוון לשמי מלכין וכהנין ואומא קדישא אלין דבריא די תמלל: ויבא ואתא משה וקרא לחכימיא דישראל וסדר קדמיהון ית כל דבריא האלין דפקד יתיה מימרא דיי: ויענו וענין כל עמא כחדא בלבהון שלימה ואמרו כל די מלל מימרא דיי

נעבד וחזר משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי: ויאמר ואמר מימרא דיי למשה הא מימרי מתגלי עלך בעביא דעננא מן בגלל ישמעון עמא במללותי עמך ולחוד כד מלי נבואתך משה עבדי יהימנון לעלם ותני משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי: לא תגע לא תקרב ביה יד אנש ארום מתרגמא יתרגים או גירי דאשא יתקשטון ביה אי בעיר אי גבר לא יחי במתקעא דשפרא אנון יסקון לטורא: ואמר לעמא הוו מזמנין לתלתא יומין לא תקרבון לתשמיש דערסא: וטורא דסיני עטר כוליה מן קדם דאתגלי עלוי יקר שכנתא דיי בשלהבא דאשתא: ונפל ויפול מנהון אוכלוסין סגין: ונחת משה מן טורא לעמא ואמר להון קריבו וקבילו עשרתי דבריא: וידבר ומלל מימרא דיי ית כל שבח דבריא האלין למימר: וכל העם רואים וכל עמא הוו חמין ית קליא וית לפידיא וית קלא דשפרא וית טורא עמיר וחמין עמא וזעו וקמו להון מרחיק: מדבח קביע בארעא תעבדון לשמי ותקרבון עלוי ית עלותכון וית נכסת קודשיכון ית ענכון וית תוריכון בכל אתר דתדכרו ית שמי קדישא מימרי מתגלי עליכון ומברך יתכון: ואם מדבח אבנין תעבדון לשמי לא תבני חציבין ארום פרזלא דחרבא מתעביד מניה אי עבדת פרזלא עלוי אפיסת יתיה: ולא ואתון כהניא בנוי דאהרן דקימין ומשמשין על גבי מדבחי לא תסגון בדרגין על מדבחי דלא תתגלי עריתך עלוי:

פ פ פ

משפטים

ואם אתא אוחרי יסב עלה מזונה תכשיטה מעלה ומפקה לותה לא ימנע מנה: וכי יזיד ארום יתחשיב גבר על חבריה למקטול יתיה בכמונא אפילו הוא כהנא רבא דקאי ומשמש קדמוי מן תמן תסבון יתיה ותקטלון יתיה: ומקלל ודימבזי: או באגרוף או במרתוקא ולא ימות ויתלק לערס מרע: נקם ינקם מתנקמא יתנקם: אם טרף אם מתקטלא יתקטיל ייתי ליה מן איברוי סהיד קטילא לא ישלם: וכי יפתה ארום ישרגג גבר בתולה דלא ארסת וישמש עמה מפרנה יפרן ליה לאתא: אם כספא תוזפון לעמי ית מסכינא דעמכון לא תהוון ליה מרי חוב דחיק לא תשוון עלוי לא שערין ולא רביא: לא תהיה עמי בני ישראל לא תהוון אזלין בתר סגיא למבאשא ברם אלהן למיטבא ולא יתמנע חד מנכון למלפא זכו לחבריה בדינא ולא תימרון בלבכון בתר סגיא דינא סטי: ותחת רגליו אפופרין דרגלוי כעובד לבן דספירינון וכחיזו שמיא כד הוו נקין מן ענניא:

פ פ פ

תרומה

זר זהב סביב כליל דדהב חזר ומקף: מסגרת גפוף טופח חזר ומקף: וסרח ושפועה: הקרשים לוחי: אדני חומרין דכסף: בירכתים שפועיא מן מערבא: וחמשה בריחים וחמשה נגרין לוחין סטרוי דמשכנא: ווים ואנקלותהון דדהב: סירתיו ותעביד דודותה למדרדה יתה ויעוי ומזרקוי ומשליתא ומחתיתה לכל מנוי תעביד נחשא: מכבר קנקל: קלעים וילון:

פ פ פ

תצוה

מנבלת שישלן: זרת פשך: ומלאת ותשלים עמיה אשלימו דאבנא ארבע סדרין דאבן טבא סדרא קמיתא סמקתא וירקתא וברקתא כתיב מפרש עליהון שם שבטין תלתא ראובן שמעון לוי: והטור וסדרא תנינא כדכרנא וספירינא ועין עגלא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא יהודה יששכר וזבולן: השלישי וסדרא תליתאה זוזין וברולין וזמרגדין כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא דן נפתלי וגד: הרביעי וסדרא רביעאה כרום ימא ברולחא ומרגליתא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא אשר יוסף ובנימן משקעין דדהב יהון באשלמותהון: והיה ויהי פום רישיה במצעא ספוא יהוי מקף לפומיה חזורה עובד גרדי כפום סירא יהוי ליה לא יתבזע: מכנסי אברסקין דבוץ: תנתח וית דכרא תפסג לפסגוי ותשזג בני גוה ורגלוי ותתן על פסגוי ועל רישיה: הזה ניעא:

פ פ פ

תשא

ארום תקביל ית ריש חושבן סכומיהון דבני ישראל: ואת סב לך רישי בוסמין טבין מור בחיר תקל חמש

מאן דסלעין׃ נטף קטף ושובלא מוריא וחלבניא׃ ממלח ממזג׃ ראה חמי משה הא רביית וקריית בשם טב בצלאל׃ וירא וחמא אהרן ית חור נכיס קדמוי ודחיל ובנא מדבחא קדמוי וקרא אהרן ואמר חגא׃ ויקמו וקמו להון מנחכין בפולחנא נוכראה׃ ברעה מבעשין׃ קול ענות קל מקלסין בפולחנא נוכראה׃ וחמא משה ית עמא ארום פריעין אנון ארום פרעו כלילא דדהבא דהוה ברישהון דהוה שמא מפרשא חקיק עליהון מן טורא דחורב׃ ומשרתו ושמשיה יהושע בר נון טלי זעיר לא פסק מגו משכנא׃ ויאמר אני ואמר הא אנא מעבר כל מכילת טובי קדמך ואקרי בשם טב יי קדמך ואחוס על מה דחמי לי למחס וארחם על מה דחמי לי למתרחמא׃ וסכתי ואטיל ית ידי׃ והסירתי ואעבר ית כתי מלאכיא דקימן ומשמשין קדמי ואחמי ית דבירא דאיקר שכנתי לית אפשר לך למחמי׃ ויעבר ועבר יקר שכנתיה דיי קדמוי וצלי משה ואמר יי אלהא רחמנא וחננא רחיק רגז וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט׃ נצר נטר טיבו לאלפי דרין שרי ושביק לחובין ולסרחנין ומזכיא לא מזכי יי ית חביביא ביום דינא רבא ומדכר חובי אבהן רשיען על בנין מרדין על דר תליתי ועל דר רביעי׃ וימהר וזריז משה ועקד על ארעא ואודי ושבח׃ והזנו וישעין׃ כל פטר כל קדמוי פלחי ולדא תפרשון לשמי כל פטרכון דכריא קדמוי פלחי ולדא דתורא ואמרא׃ ולא יראו עמי בית ישראל לית אתון רשאין למחמי יי אלהכון ריקנין מן כל מצוה׃ בחריש ביריחא׃ לא תכסון על חמיע ארם נכסת דפסחא לא יבית מן בסרא די תכסון בליליא יומא טבא קדמיא דפסחא מן רמשא עד צפרא׃ ראשית שרוי בכרת עללתכון תיתון לבית מקדשא דיי אלהכון עמי בית ישראל לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכלא בשר וחלב מעורבין כחדא׃ כיקרן ארי שבחו זיויהון דאפי׃ מסוה סודרא׃

פ פ פ

ויקהל

לא תבערון אשתא בכל אתר בית מדוריכון ביומא דשבתא׃ ית משכנא וית משכניה וית חפוייה וית פורפוי וית לוחוי וית נגרוי וית עמודוי וית חומרוי׃ ובחרשת ובגלפות אבניא טבתא דאשלמא ונגרות קיסא למעבד בכל עבידא דאומנו׃ נדבה נסיבה׃ במחברת בדביקה׃ מקבילות מתחמן׃ ולירכתי לשפולי׃ בירכתים בשפועיא׃ והיו והוון מתאמין׃ ויעש ועבד ית נגריא מציעיא לברדוק ביני לוחיא׃ מסגרת גפוף פשך חזר ומקף ועבד כליל דדהב לגפופא חזור ומקף׃ ויעש ועבד ית כיורא דנחש וית בסיס דידיה דנחש בחזון נשיא צניעתא דהון צניען בתרע משכן זמנא׃

פקודי

פשך אורכיה ופשך פותיה כפילו׃ ויערך וסדר עלוהי לחם סדר אפיא קדם יי׃ כי ענן ארום ענן יקר שכנתיה דיי הוה מטל על משכנא ביממא ואשתא הוה מנהרא עלוי כל ליליא חמין כל בית ישראל בכל מטלניהון׃

פ פ פ

ויקרא

ויקרא והוה כד כון דאשלים משה לאקמא ית משכנא ורביה יתיה וקדיש יתיה וית כל מנוי וחשיב משה בלביה ואמר טורא דסיני דרבוייה רבוי שעה וקדושיה קדוש שעה לא סליקית לגוויה עד זמן די יתאמר לי מן קדם יי ברם משכן זמנא דרבוייה רבוי עלם וקדושיה קדוש עלם דינא הוא דלא נעול לגוויה עד זמן דאתאמר לי מן קדם יי׃ וקרא דברא דיי למשה וכל מימרא דיי הוה עמיה מן משכן זמנא למימר׃ והפשיט ויחליש ית עלתא ויפסג יתה לפסגהא׃ ירחץ ישזג׃ והקריבו ויקריב יתיה כהנא על גבי מדבחא ויחזם רישיה ויסדר על גבי מדבחא וימצי דמיה על שפולי מדבחא׃ והסיר ויעבר ית קורקבניה בנטשא ויטלק יתיה סמיך למדבחא מן מדנחא לאתר בית שפיכות קטמא׃ ושסע ויתלע יתיה בכנפוי לא יפריש ויסדר יתיה כהנא על גבי מדבחא על קיסיא דאית על אשתא׃ ורקיקי ועריכי פטיר׃ פתות ותרסק יתה רסוקין ותריק עלה משחא׃ כיכל ארום כל דמחמע וכל דחלי׃ חלבו תרבא וניעא שלימה לקביל עצא יעבר יתיה וית תרב דחפי על כריסא׃ וטבל ויצבוע כהנא אצבעיה מן אדמא וידי שובעא זמנין׃ לחרע למבאישא או למיטבא׃ או עשק או עצה ית חבריה׃

צו

ומכנסי ואברסקין׃ מרבכת מרתחא תעיל יתה מרסקא׃ מנחת רסוקין תקרבון ריח דרעוות לשמא דיי׃ תודה חויא חדא׃ פגול פסול יהי׃ ידיו ידוי יעלון ית קורבנא דיי ית תרבא דעל ניעא יהב יתיה וית ניעא למנפא יתיה אנפוי קדם יי׃ החזה ניעא

פ פ פ

שמיני

ויפלו ואתרכינו בצלו על אפיהון׃ אש זרה אשא בריא׃ הן היום קריבו ית חטותהון וית עלותהון קדם יי ואתילפת יתהן דחטאתא חמירא מן מעסרא תניינא ולית אפשר לאבילא למיכל מניה ואנא דארעיתי אבילא רובא יומא הדין דמיתו תרין בני נדב ואביהוא ואנא אביל עליהון הא אלו אכלית חטאתא יומא האית אפשר דשפיר ותקין קדם יי׃ וישמע כיון דשמע משה ושפר פתגמא באפוי ואפק כרוז בכל משריתהון דישראל ואמר אנא הוא דאתעלמת הלכתא מני ואהרן אחי אליף יתה לי ועל דאשפל משה גרמיה קביל עלידה אנר סני ושמע משה ושפר פתגמא באפוי׃ על כפיו כל דשחף על מעוי בכל חיתא׃ תנור תנורין וטפין יתרעון׃

תזריע

שאת או ספחת סוטא או קלפא או בהקי׃ וטח ויטשון ית ביתא׃ ולשאת ולשומא ולקלפיתא ולבהקיתא׃

אחרי

שני בני אהרן תרין בנוי דאהרן בקרוביהון אשא בריא׃ ואת פרשם וית מרעייהון׃ ועניתם ותצומו בה על נפשתיכון׃ ובשרו ואין לא חור ובשריה לא ישזג ויקבל חוביה׃ ולא תחלל ולא תפסון ית שמא דאלהכון כדין אמר יי׃ ולא תקיא ולא תפלוט ארעא יתכון׃

קדושים

ובקצרכם ובחצדכון ית חצר ארעכון לא תשיצון או מן אוחריא דאית בחקליכון למחצוד ולקט חצדכון לא תלקטון׃ וכרמך וכרמכון לא תבערון טוטלותהון ופרט כרמיכון לא תלקוטון׃ לא תלך עמי בית ישראל לא תהוון בתר לישנא תליתיא על חבריכון ולא תשתוק אדמא דחברך בזמן דאת ידע קשוט בדינא כדין אמר יי׃ בקרת מרדו אנון חיבין׃ ובמשורה ובמזניא׃ דמיהם בם ארמהון ברישהון׃

פ פ פ

אמור

ולא יחללו ולא יפסון׃ אשה אתתא דזנו ומפסה׃ או גבן או דגביני חפיין עינוי או דלית ליה סער בגביני או דגביחא או דננים או יחלזוה בעינוי או דמלי גרב או דמלי חזזין או דחסר כוליא׃ שור עדן דתתדכר לן סדרי קורבנינן מה דהויגן מקרבין בכל שנא ושנא הוו קורבנינן מכפרין על חובינן וכדו די גרמו חובינא ולית לן מה נקרבא מן עדרי ענינן תורא אתבחר קדמי בגין למדכרא סביא דמדנחא פטיר כוליה קרב לשמך בר תורין ורהט לבקרותיה ונסיב בר תורין רכיך וטב ויהב יתיה לרביא ואוחי רביא למעבד יתיה ופטירין אפה וייכול מלאכין והוה למתבשרא דהא שרה ילדה ליצחק אמרא אתבחר תניין בגין למדכרא זכותיה רשיה דעקד ברמיה על גבי מדבחא ופשט צואריה בגין שמך שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלוליהון וכהין עינוי ממרומיא מן בגין כדין זכה ואזדמין ליה תמן אמר תחותוי לעלתא׃ ותו זכותליתאי גדי בר עזין למדכרא זכותיה דתמימא דלביש משכין דגדין ועבד תבשילין ואיתי לאבוי מן תבשילוי וחמר אשקי יתיה חבה למתקבלא סדר ברכתא מן יצחק אבוי ולמוקמא תרי עשר שבטין קדישין לשמך׃ הא בכן פרש משה נביא דיי ואמר עמי בית ישראל תור או אמר או גדי ארום דאתיליד ויהי שובעא יומין בתר אמיה ומן יומא תמינאה ולהלן יהוי כשר למקרבא יתיה קורבנא לשמא דיי׃ ארום כל נפש דכמסת למצום ולא צימה ביום צום כפוריה׃ מערב עד ערב מן רמשא עד רמשא תהוון צימין צומיכון ושבתין שבתיכון ועבדין זמנין מועדיכון בחדוה׃ פרי עץ תרוגין ולולבין׃ ויקב וחרף ברה דאתתא ישראל ית שמא מפרשא ובזי׃ ויניחהו דין חד מארבע דינין די עלו לקדם משה רבן בתרין מנהון הוה משה מתין ובתרין מנהון הוה משה זריז במחרפא דחריף שמא קדישא בגדופין ובמקוששא דחליל שבתא בזדנו הוה משה מתין מן בגלל דהוו דיניהון דיני נפשן ובמסאבין דלא יכילו למעבד פסחא בזמניה ובנין בנת צלפחד הוה משה זריז מן בגלל דהוה דיניהון

דיני

דיני ממון ; ובאלין אמר לא שמעית למלפא דיני דעתידין למקם בתר
משה למהוון מתינין בדיני נפשן וזריזין בדיני ממון דלא יבהתון למימר
לא שמעינן ברם משה רבן אמר לא שמעית ואצנעון במטרא יתיה קדם
עד לא יתפרש להון מן קדם יי באלין דיניה יתעביר בידיה ; שבר תבר
תשלומי תבר עין תשלומי עין ושן תשלומי שן היך דיתהב מום בבר
נשא כן יתיהב ביה ;

בהר

ושדה והקל פרולי קרייהון לא יזדבן ארום אחסנת ;
את כספך ית כספך לא תתן ליה בשעורין וברבין לא
תתן מזונך ; ואבן ואבן דטעו ;

בחקתי

ואכלתם אי מה בישין אנון חוביא ומה מרירין
אנון חטיא דגרמו לאבהתן בירושלם למיכל בשר
בניהון ובנתהון ; וזכרתי ואדכר ברחמין קימא דקיימית עם יעקב
בביתאל וקימא די קיימית עם יצחק בטור מורייה וקימא דיקיימית עם
אברהם ביני בתריא אדכר ברחמין וארעא דישראל אדכר ברחמין ;
והארץ וארעא תשבוק מנהון ותרעי ית שבי שמטהא כל יומין דהוות צדיו
מנהון ואנון ימרקון ית חוביהון מכלא חלף מכלא וסדרין חלף סדרין ית
סדר דיני מאסו ; ואף ולחוד בחדא כי חותון שרין בארעא בעלי דבביכון
לא מאסית יתהון במלכותא דבבל ולא רחיקית יתהון במלכותא דמדי
ולא שיצית יתהון במלכותא דיון למפסה קימי עמהון במלכותא דאדום
ארום הוא יי אלהכון ביומי גוג ; ולא ימיר ולא יפרג יתיה טב בביש
או ביש בטב ואין מפרנא יפרג בעיר בבעיר ויהי הוא ופרוגיה יהי קדיש ;
ואם ואין כל בעיר מסאב דלא יקרבון מניה קרבן לשמא דיי ; והעריך
ויסדר כהנא יתיה בין טב ובין ביש בעלוייה דכהנא כן יהוי ; ויסף
חמישיתו ויוסף חומשיה דמוי על עלוייה ; ואיש קודשא לשמא דיי
ויסדר כהנא ; היך מה דיסדר יתיה ; ואין דין דאקדיש ; חומש כסף
עלוייה עלוהי ויהי דיליה ; ואם משדה ואין מחקל אחסנתיה יפריש
גבר לשמא דיי ויהוי עלוייה לפום זרעיה זרע חומר דשערין ; ואין משתא
דיובלא יפריש חקליה בעלוייה יקום ; ואין מפרק יפרוק ית חקלא דין
דמקדיש יתיה ויסף חומש סלעין דכסף עלוייה עלוהי ויהוי ליה ;
קודשא לשמא דיי כחקל אפרשו ; ואם ואין ית חקל זביניה יקדיש
לשמא דיי ; ויחשיב ליה כהנא ית אפרשות עלוייה עד שתא דיובלא ויתן
ית אפרשות עלוייה ביומא הדין קודש לשמא דיי ; בשתא דיובלא יחזור
חקלא לדין דזבן יתיה מן גבידיה לדין דאית ליה אחסנות ארעא ; וכל
עלוייה יהוי בסלעי קודשא ; אך לחוד בוכרא דיפריש קדם יי בבעירא
אין תור אין אמר לשמא דיי הוא ; ואם ואין בבעירא מסאבא ויפרוק
בעלוייה ויוסיף חמשין דמוי עלוי ואין לא יתפריק ויזדבן בעלוייה ; אך
כל חרם לחוד כל אפרשו דיפריש גבר לשמא דיי מן כל דאית ליה מן
בני אנשא ובעירא ; כל אפרשות קדש קודשין הוא לשמא דיי ; כל חרם
כל אפרשו דאפרש מן בני אנשא לא מתפרק מתקטלא יתקטיל ; ליי הוא
לשמא דיי הוא קודשא לשמא דיי ; ואין מפרק יפרוק גבר מן מעשריה ;
חמישית הומש דמוי יוסף עלוי ; וכל מעשרא דתורא ודענא כל
דיעבר תחות שרביטא עשיראה יהוי קודשא לשמא דיי ; לא יבקר
לא יפשפש בין טב לביש ולא יפרג יתיה ואם פרגא יפרג יתיה ויהוי הוא
ופרוגיה יהוי קודשא ולא יתפריק ; אלין פקודיא ;

פ פ פ

במדבר

פקודיהם סכומיהון ; את הקערת ית
פילתא ; על המוט על קופה ; מלקחיה
מלקטיא ; ודשנו ויירדון ית מדבחא ; ולא יבאו ולא יעלון
ליואי למחמי כד יהוון כהניא משקעין מני בית קודשא דלא ימותון ;

פ פ פ

נשא

הנקי הדכי מן מיא בדוקיא לבדק האלין ; אמן
ותימר אתתא אמן דלא אסתאבית אמן אין אני עתידה
למסתאבא ; מיין מחמר חדת ועתיק יתנזר חמע דחמר חדת
וחמע דחמר עתיק לא ישתי וכל שזוג דענבין לא ישתי ; שש
שית עגלן מזונן ; וקרבנו וקורבניה דיקרב פילי דכסף
חד מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשא הוות מתקלא מזרק חד
דכסף תקל שובעין סלעין בסלעי בית קודשא תרין מאניא האלין קריב
יתהון מלין סולתא פילתא ומזרקא מערבא במשח למנחתא ; כף
בזיך חדא מתקלא סלעין די הוות דדהבא קריב יתה מליא
רישי בוסמנין טבין ומפטמין ודכין לקטורת בוסמיא ; פר תור
חד בר תורין בר תלת שנין דכר חד בר תרתין אמר חד בר שתיה
לעלתא הוה רב שבטא מקריב לעלא ; שעיר צפיר בר עזין חד
קרב רב שבטא לחטאתא ; ולזבח ולנכסת קודשיא קרב תורין
תרין דכרין חמשא גדין חמשא ואמרין בני שתהון חמשא דין קורבנא
דיסדר וקרב מן נכסוי רב שבטא דבנוי דיהודה נחשון בר עמי נדב ;

פ פ פ

בהעלותך

ויאמר אלהם דין חד מארבע דינין דעלו
לקדם משה בתרין מנהון הוה משה מזריז
ובתרין מנהון הוה משה מתין ; במסאבין דלא יכילו למעבר פסחא
בזמניהון ובבין בנתא דצלפחד הוה משה מזריז מן בגלל דהוה דיני ממון
דינהון ; ובמהרפא דחרף שמא קדישא ובמקושש דחלל שבתא בזדנו
הוה משה מתין מן בגלל די הוו דיניהון דיני נפשתא ; ובאלין ובאלין
אמר לא שמעית למלפא דיניא דעתידין למקם בתר משה למהוי זריזין
בדיני ממונא ומתינין בדיני נפשתא דלא יבהתון למימר לא שמעית ברם
משה רבן אמר לא שמעית ואמר להון קומו ושמעו מה די פקיד מימרא
דיי לכון ; ויהי בנסע והוה כד הוה ארונא נטל הוה משה קאים ידוי
בצלו ואמר קום כען מימרא דיי בתקוף חילך ויתבדרון בעלי דבביהון
דעמך ויערקון סנאך מן קדמך ; ובנחה וכד ארונא הוה שרי הוה משה
זקיף ידוי בצלו ואמר חזור כען מימרא דיי מן תקוף רוגזך ורתוב עלן
ברחמך טביא ובריך רבותא ואסגי אלפיא דבני ישראל ; זכרנו מדכרין
אנחנא ית נוניא דהוינן אכלין במצרים מגן ית קטיא וית מלפפניא וית
כרתיא וית בצליא וית תומיא ; שטו הוון שטין עמא ומלקטין וטחנין
ברחותא או ארשין יתיה במדוכתא והוון מבשלין יתיה בלפסיא ועבדין
יתיה עוגין והוה טעמיה כטעם בשישן בדבש ; האנכי האנא עברית
ית כל עמא האלין אין אנא ילדית יתהון ארום תימר לי סבול יתהון
בחובך היך מה דסבל פדגוגא ית מינוקא על ארעא דקיימתא לאבהתוי ;
ואל אראה ולא אחמי בבישתהון דעמך ; וישארו ואשתיירו תרין
גוברין במשריתא שמיה דחד מנהון אלדד ושמיה דתניינא מידד ושרת
עליהון רוח קודשא אלדד הוה מתנבא ואמר הא משה נביא ספרהון
דישראל מתכנש מגו עלמא ויהושע בר נון תלמידוי משמש משריתא מן
בתריה ; מידד הוה מתנבא ואמר הא סלוי סלק מן ימא והוי תקלא
לבני ישראל ותרויהון הוון מתנבין כחדא ואמרין בסוף עקב יומיא גוג
ומגוג וחילותיה סלקין לירושלם ובידוי דמלכא משיחא אנון נפלין
ושובע שנין דיומין ידליקו בני ישראל מן מני זייניהון לחורשא לא יפקון
ואילן לא יקוצון ואנון הוו משובעתי חכימיא ולא נפקו שובעתי חכימיא
מן משכנא עד אלדד ומידד מתנבן במשריתא ; חמרים עשר כורין ;
ותדבר ואשתעו מרים ואהרן במשה על עסק אתא כושיתא דנסיב
והא לא אתא כושיתא הות צפורה אתת משה אלא היך מה דהדין
כושא משני בשריה מכל בריתא כן הות צפורה אתת משה יאה
בריוה ושפירה בחזוה ומשניא בעובדיא טביא מכל נשיא דדרא ההוא ;
לא כן לית בות עבדי משה בכל קומיטיטון ריש לכילדין קומיטיטון
דידי הימן הוא ; נואלנו דאשתלינן ; אל נא לא בבעותא הוי
מרים אחתנן מצרעא מטמאה באהלא כמיתא ארום היך מה דהדין
ולדא דהוה במעיא דאמיה תשעא ירחין במיא ובאשתא ולא מנזיק
וכיון דמטא קציה למפוק מן מעוי דאמיה אתאכיל פלגות בשריה כן
הות מרים אחתנן מצרעא עמנא במדבריא והות עמן בעקנא וכיון דמטא
קצא למעל לארעא דישראל למא היא מתמנע מנן צלי כען על בשרא
מית ויחי ולא ניבד זכותה ; אל נא אלהא דמסי כל בסרא אסי
יתה ; ואחר אף על גב דאתחייבת נביאתא למצטרעא אית בן
אולפן סגי בפקוריא ולנטורי מצותא מצוה זעירא דעביד אנש מקבל
עלה אגר סגי וכיון דקמת מרים נביאתא על גף נהרא בשעא זעירא
למדע מה הוי בסופא דמשה הוון בני ישראל שתין רבון דהנון סכום
תמניא ליגיונין ועננין יקרא ובירא לא זעו ולא נטלו מן אתריהון עד
זמן דאתסיאת מרים נביאתא מצרעתה ומן בתר דאתסיאת מרים
נביאתא מצרעתא בתר כן נטלו עמא מחצרות ושרון במדברא דפארן ;

פ פ פ

שלח

ומה ומה ארעא השמינין אנון פרין או עצין: ויבאו ואתו עד נחל סגולה וקטעו מתמן עוברא וביה סגול דענבין חד וטענו יתיה בקופה ביני תרין גוברין וכן מן רמוניא ומן תיניא: ויהס ושתק: נתנה נשוי עלן מלך ונחזור למצרים: יי ארך רחמין ורחיק רגז וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט ומזכיא לא מזכי יי חיביא ביום דינא מדכר חובי אבהן רשיעין על בנין מרדין: ואמר מימרא דיי הא שריתי ושבקית בפתגמך: נשאתי דארימית ית ידי בשבועה: ויעפילו וזריזו: מראשית מן שירוי אצוותכון תתנון לשמא דיי אפרשו: ארום פתגמא דיי בזי וית פקודוי אפס משתיצא תשתיצי נפשא ההיא חוביה תקבל: מקושש מגבב קיסין: ויניחו דין חד מן ארבעה דינין כוליה כתוב למעלה במקלל ובטמא מת: ואצניעו יתיה במטרא עד זמן די אתפרש להון מן קדם יי באלין דינין יתעביד ביה: ציצית ויעבדון להון ציצין על צנפת דגולתהון לדריהון ויתנון על ציצין דגולתהון שזיר דתכלא:

פ פ פ

ויקח

קרח ונסיב עיצה ופלג קרח: ויחר ובאש למשה לחדא ואמר קדם יי לא תסתכל לדורון דידהון לא חמרא דחד מנהון נסיבית ולא אבאשית לחד מנהון: ויפלו ואתרכינו על אפיהון ואמר אלהא דשליט בנשמת כל בשרא חד גברא חטי ועל כל עמא הוה רגוז: כילא ארום לא מן לבי בריית יתהון: אם מותא דמייתין בה בני אנשא ימותון אלין וסכמורת דכל אנשא יסתכם עליהון לא יי שלח יתי: ואם לאות לסימן: הרמו אתפרשו מן ביני עם כנשתא הדא ואשיצי יתהון כקליל זעיר ואתרכינו בצלו על אפיהון: והוה מן יומא דבתרא ועל משה למשכנא דסהדותא והא אפרח חוטרא דאהרן לבית ידה דלוי ואפק פרחין ואניץ נצין והסיל לוזין בר לוזיא: ויאמר ואמרין בני ישראל למימר הא ספנן ובדנן כולנא אשתיצינן אית מנן דמת במגפתא אית מנן דפתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון: כל חלב יצהר . כל טוב חטיא וכל טוב חמר ומשחא שרוייהון:

פ פ פ

חקת

השליך ויטלק לגו קטם יקידת תורתא: וכל כלי וכל מן דהסף פתיח דילית פוריתא משעא עלוי מסאב הוא: וירם וארים משה: נעברה נעבר כען בארעך לא ניגום אניסן ולא נשרגגה בתולן ולא נבעי נשי גוברין באסטרטא דמלכא נזיל לא נסטי לא לימין ולא לשמאל עד זמן די נעבר תחומך: ויט וסטון ישראל מעלוייהון דהוון מפקדין מן אבוהון דבשמיא דלא יסדרון לקבלהון סדרי קרבא: והפשט ותחליש ית אהרן: ויראו וחמון כל עמא דכנשתא משה נחית מן ריש טורא מנוי בזיעין וקטמא ברישיה והוה בכי ואמר וי לי עלך אהרן אחי עמוד צלותיהון דבני ישראל דהוייתא מכפר עליהון חד זמן בכל שנא בה בשעתא הימינון בני ישראל ארום מית אהרן ובכון ית אהרן תלתין יומין כל עם כנשתא דבני ישראל: וישמע ושמע כנענאה מלכא דערד דהוה שרי בדרומא ארום מית אהרן גברא חסידא די בזכותיה הוון ענני דיקרא מגינין על ישראל ואסתלק עמודא דעננא וארום מיתת מרים נביאתא דבזכותה הוות בירא מהלכא ואתגניזת בירא עני ואמר עבדי קרבא אתון ונסדר סדרי קרבא כל קבל ישראל ארום מצינן לאורחא די עלו בה אלליא וסדרו סדרי קרבא כל קבל ישראל ושבא מנהון שביא רבא: וישלח ברת קל נפקת מגו ארעא ואשתמע קלא במרומא חמון כל בני אנשא ואציתו ושמועו כל בני בסרא לטירת חויא מן שרויא ואמרית ליה עפרא יהי מזונך ולא אתרעם על מזונא אפקית עמי פריקין ממצרים ואחתית להון מנא משמיא ואגיזית להון סלוין מן ימא ואסיקית להון בירא מתהומא חזרו עמי למתרעמין קדמי על עסק מנה למימר נפשן מעיקא בלחמא דמיכליה קליל מן בגין כן ייתי חויא דלא אתרעם על מזוניה ואנכית לעמא האלין דאתרעמו על מזוניהון וגרי מימרא דיי בעמא ית חויא שרפיא ונכיתו ית עמא ומיתו אוכלוסין סגין מן ישראל: ויעש ועבד משה חויא דנחש ושוי יתיה על אתר תלי והיה כל מן דהוה מנכת בחויא הוה תלי אפוי בצלו גב אבוי דבשמיא ומסתכל בחויא דנחשא וחיה: על כן

בגין כדין יתאמר בספר אוריתא דיי דמתיל בספר קרביא נסיא וגבורתא דעבד יי לעמיה בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף כן עבד עמהון כד הוו עברין ית נחלי ארנונא: ואשר כד הוון בני ישראל עברין בנחלי ארנונא אטמרו מואבאי במעריא די בנחלי אמרין כד יהוון בני ישראל עברין אנן נפקין לקדמותהון ומקטלין יתהון ורמז רבון כל עלמא יי דידע מה דבלבביא וגלי קדמוי מה בכוליתא רמז לטוריא ואקפו רישיהון אלין לאלין ורציצו רישי גבריהון שטיפו נחליא מן אדם קטילין והוו ישראל מהלכין על רישי טוריא מלעיל ולא ידעו נסיא וגבורתא די עבד יי עמהון בנחלי ארנון ולחית קרתא דלא הות שותפא בעצתהון אשתיזבת להון והא היא סמיכא לתחומיהון דמואבאי: אז ישיר הא בכן שבחו ישראל ית שבח שירתא הדא סוקי בירא הוו מזמרין לה והיא סלקא: בירא בירא דחפרו יתה רברבי עלמא מן שירויא אברהם יצחק ויעקב שכלילו יתה סוכלתני עלמא סנהדרין שובעתי חכימיא דמפרשין משכו יתה בחוטריהון משה ואהרן ספריהון דישראל וממדברא אתיהיבת ליה מתנא: וממתנה ומן דאתיהיבת להון בירא מתנא חזרת למהוי להון לנחלין שטפין מתגברין חזרת למהוי סלקא לריש טוריא ונחתא עמהון לנחליא עתיקתא אתגניזת מנהון בירא דאית בתחומיהון דמואבאי ריש רמתא דמצטיפא כל קבל אבית ישימון: על כן מן בגין כן יימרון מתלי מתליא עולו: כי אש ארום עם גוברין ובערין היך אשא נפקו מחשבון עבדי קרבא כשלהבין דאשא מקרתא דסיחון קטילו מלכיהון דאמוראי שיצון לחירת קרתהון דמואבאי קטילו כומריא דהוו מדבחין קדם טעותיה דארנונא: אוי לכון מואבאי ספתון ובדתון פלחי טעותא כמוש מסרתון בניכון כפיתין בקולריא ובנתכון בשביתא למלכיהון דאמוראי סיחון: ונירם ופסקא מלכו מן חשבון ושולטן מן דיבון וצרן אורחתיה עד נפחיא דסמיך למידבה: ושרון ישראל בארעהון דאמוראי: ושלח משה למללא ית מכור וכבישו כפרניא ושיצון ית אמוראי די הון תמן: והוה כד חמא משה ית עוג ואמר הלא דין עוג רשיעא דהוה מונה לאברהם ושרה ואמר אברהם ושרה מדמין לאילנין יאין דקימין על מבועין דמין ברם פרין לא עבדין בגין כדין קיים יתיה יי קודשא יהא שמיה מברך שנין סגין עד זמן דחמא בניהון ובני בניהון וחזר ונפל בידיהון ואמר יי למשה לא תדחל מניה ארום בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעא ותעבד ליה היך מה דעבדתא לסיחון מלכיהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון:

פ פ פ

בלק

וילכו ואזלו חכימי מואבאי וחכימי מדינאי ואגרין חתימין בידיהון ואתון לות בלעם ומלילו עמיה פתגמא דבלק: ויקם וקם בלעם בצפרא ושוי ית אתניה ואזל עם רברבני מואב: ויעמד וקם מלאכא דיי באמצע כרמיא סגיא מן דין וסגיא מן דין סטרא: ותאמר ואמרת אתנא לבלעם וי לך בלעם רשיעא חסר דעתא וכל חוכמא לא אשתכח בך הא אנא בעיר מסאב מיתא בעלמא הדין ולא אתיא לעלמא דאתי לא יכלת למלוט יתי בחוכמת דעתך על חד כמה וכמה בנוי דאברהם יצחק ויעקב דבזכותהון אתברי עלמא מן שרויא והיך אית אזל למלט יתהון כד גנבת דעתיהון דעמא האלין ואמרת להון לית אתנא הדא דידי שאילה היא בידי ברם הלא אנא היא אתנך די רכבתא עלי מן טליותך עד יומא הדין המתכונה אתכונת למעבד לך כדון ואמר לה לא: שפי ואזל בלעם בלב שפי: וישא משלו ונטל במתל נביותיה ואמר מן ארם דבר יתי בלק מלכהון דמואבאי מטורי מדנחא אתא כען לוט לי דבית יעקב ואתא זעיר לי שבטיא דבית ישראל: מה מה אנא לייט דבית יעקב ומימרא דיי מברך יתהון ומה אנא מזעיר דבית ישראל ומימרא דיי מסגי יתהון: כי חמי אנא עמא האלין מדברין בזכות אבהתהון צדיקיא דמתילין לטוריא אברהם יצחק ויעקב ובזכות ארבעתי אמהתא דמתילן כגלמתא שרה רבקה רחל ולאה הא עמא האנון לבלחודיהון שרין ובנמוסי עממיא לא מתערבין: מי מן יכל למימני עולימיהון דבית יעקב דאתאמר עליהון די הוון סגין ככוכבי שמיא אמר

בלעם רשיעא במתל נביותיה אין קטלין הנון ישראל יתיה בחרבא
מבשר הוא בלעם דלית ליה חולק לעלמא דאתי ברם אין מית הוא
בלעם מותנין קשיטין אלוי תהוי אחריתא כזעיראדי בהון:
אקרה ואנא במימרי איקר יתך: לא איש לא כמימר בני אנשא
הוה מימריה דאלהא חיא ולא כעובריהון דבני אנשא עובדוי דאלהא
בני אנשא אמרין ולא עבדין גזרין ולא מקימין וחזרין וכפרין במליהון
ברם אלהא אמר ועבד גזר ומקיים וגזרתוהי קימין עד לעלם:
הנה הא למברכא ארבריית ומברך אנא ית ישראל וברכן לית אנא
מנע מנהון: לא הביט לית אנא חמי פלחי שקר ולא פלחי פולחן
נוכרי בנו שבטיא דבני ישראל מימרא דיי הוי עמהון ויבבות מן איקר
מלכיהון מגין עליהון: אל אלהא די פרק ואפיק יתהון פריקין
ממצרים תוקפא ותושבחתא ורוממותא דידיה היא: כי לא
ארום לית אנא חמי עבדי נחשא בנו דבית יעקב ואף לא קסמי קסמין
בנו שבטיא דבני ישראל בעדנא הדין יתאמר ליעקב מה טיבו ונחמן דיי
עתיד למתניא עליכון דבית יעקב כדו אמר במתל נביותיה טוביכון
צדיקיא מה אגר טב מתקן לכון גבי אבוכון דבשמיא לעלמא דאתי:
הן הא עמא האלין כאריא שרין וכאריותא מתנברין היך מה דלית
אריא לא ניח ולא שדיך עד זמן דחוא אכיל ופשיט בשר ושתי אדם כדין
אנון עמא האלין לא ניחין ולא שריכין עד זמן דיקטלון בעלי דבביהון
וישפכון אדם קטילי בעלי סנאיהון כמיא: וירא בלעם וחמא
בלעם ארום שפר הוה מן קדם יי למברכא ית ישראל ולא אזל היך מה
דהוה אזיל בכל זמן וזמן למשתאלה בדבירא לקדמות קסמיא אזל ושוי
אפוי למדברא והוה מדכר להון עובדא דעגלא בעא למילוט ית ישראל:
וישא ונטל במתל נביותיה ואמר אמר בלעם ברא דבעור אמר
גברא דיקיר מן אבוי מה דאתכסי מכל נביאיא אתגלי עלוי:
נאם אמר גברא דשמע ממלל מן קדם יי ודי חזא מן קדם שדי חזי
וכד הוה בעי הוה משתטח על אפוי ורזי נבואתא מתגלין ליה והוה
מתנבי על נפשיה דהוא נפיל בחרבא וסוף נבואתא למתקימא:
מה טבין הנון משכנין דצלי בהון יעקב אבוהון ומשכן זמנא דעברתון
לשמי ומשכניכון חזור חזור לכון דבית ישראל: כנחלין מתנברין
כן יהוון ישראל מתגברין על בעלי דבביהון וכגנין שתילין על מבועין
דמין כן יהון קריתהון מפקן ספרין ומלפי אוריתא והיך שמיא דמתח
מימרא דיי לבית שכינתיה ליה כן יהוון ישראל חיין וקימין עד לעלם
יאין ומשבחין כארזיא דמין ומנטלין בבריותיה: יזל יקום
מלכהון לבניהון ופרוקהון מנהון ובדהון יהוי ויהוי מכניש להון
גלותהון מן מדינתא דבעלי דבביהון ובניהון ישלטון באומיא ותקיף מן
שאול די חס על אגג מלכהון דעמלקאה ותתרבי מלכותיה דמלכא
משיחא: אל אלהא דפרק ואפיק יתהון פריקין מארעא דמצרים
תוקפא ותושבחתא ורוממותא דידיה יכלין בני ישראל על בעלי דבביהון
וקריתהון יפלגון וגבריהון יקטלון ומותריהון יפלגון: כרע
הא עמא האלין כאריא שרין וכאריותא מתגברין מן דבריך יתכון
ישראל יהוי מבורך כמשה נביא ספרהון דישראל ומן דליט יתכון
יהוי ליט כבלעם בר בעור: ויחר ותקיף רוגזא דבלק על בלעם
וטפח בכף ידוי ואמר בלק לבלעם למלט סנאי דבירית יתך ולחוד
מברכת: ועתה וכדו הא אנא אזל לות עמי אתא כען אעוץ יתך
עיצה דית תעביד בעמא האלין חטי יתהון ואין לא לית את שליט בעמא
האלין ברם עתידין הנון עמא האלין משלוט בעמך בסוף עקב יומיא:
וישא ונטל במתל נביותיה ואמר אמר בלעם בר בעור ואמר גברא
דיקיר מן אבוי מה דאתכסי מן כל נביאיא אתגלי עלוי: נאם
אמר גברא דשמע ממלל מן קדם יי וידע דיעה מן קדם עלויה דחזו מן
קדם שדי הוה חזי וכד הוה בעי הוה משתטח על אפוי ורזי נבואתא
מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה דהוא נפיל בחרבא וסוף נביותיה
למתקימא: אראנו חמי אנא ליה ולית הוא כדון ומסתכל אנא
ביה ולית הוא קריבא עתיד למקם מלך מדבית יעקב ופריק ושליט
מדבית ישראל ויקטול תקיפי מואבאי וירוקן וישיצי כל בני מדינחא:
והיה ויהי אדום ירתי טורא דגבלא לבעלי דבביהון וישראל יתגברון
בהיל תקיף: וירד עתיד מלך למקם מדבית יעקב וישיצי ית כל
מה דמשתיר מן כרכא תקיפא: וחמא ית עמלקאה ונטל

במתל נביותיה ואמר שירוי אומיא דסדרו קרבא כל קבל ישראל הנון
דבית עמלק ובעקבא בסוף יומיא הנון יסדרון לקבלהון סדרי קרבא
וסופהון לאבדן יהוי ואובדנהון עד לעלם: וירא וחמא ית שלמיא
ונטל במתל נביותיה ואמר מה תקיף הוא משרויך ושוית בנקרת צור בית
מדורך: כי אם ארום אין יהוי שלמיא לבזה עד כען אתוריא
עתיד קאים שבי יתך: אוי אלוי מן יחי כד ישוי מימרא דיי למתן
אגר טב לצדיקיא ולמתפרע מרשיעא: וצים ויפקון אוכלוסין
סגין בלברניא מן מדינתא ויצרפון עמהון לגיונין סגין מן
דרומאי וישעבדון אתוריא ויצערון כל בני עבר נהרא ברם סופהון
דאלין ודאלין לאבדן יהוי ואובדנא עד לעלם: ויקם וקם בלעם
ואזל וחזר לאתריה ולחוד בלק: וישב ושרון ישראל בשטין
ושרון עמא למזניא עם בנתהון דמואבאי: ותקראן וקרין לעמא
לדבחי טעותהן: ויצמד ואדבקו ישראל לפלחי טעותא דפעור
ותקיף רוגזא דיי על ישראל: ואמר מימרא דיי למשה סב ית כל
רישי עמא ואוקים יתהון סנהדרין קדם יי ויהוון צליבין כל מן דמתחייב
למתקטלא ועם מעלי שמשא יהוון מחתין נבלתיה וקברין בכן יחזור
תקוף רוגזא דיי מן ישראל: ואמר משה לסרכיא דישראל קטולו
גבר ית אנש ביתיה אלין די אדביקו לפלחי טעותא דפעור: והא
גבר מבני ישראל אתא וקריב לות אחוי ית מדיניתא קדם משה וקדם
כל כנשתא דבני ישראל והא אנון בכין בתרע משכן זמנא:
וירא וחמא פנחס בר אלעזר ברא דאהרן כהנא רבא וקם מגו קהלא
ונסיב רומחא: ויבא ועל בתר גבר ישראל לקובתא ודקר ית
תרויהון ית גברא בר ישראל וית אתתא בקפרא ואתכליית מגיפתא
מעלוי בני ישראל: והוו אלין דמיתין במגפתא עסרין וארבעא אלפין:

פ פ פ

פינחס

לכן בשבועה אזיל משה ואמר לפינחס
הא אנא יהב ליה: בנכליהם
בשקריהון: ובני קרח ובנוי דקרח על דלא הוו בעצתיה דאבוהון
לא מיתו: ויקרב דין חד מן ארבעה דינין כו' כת' לעיל גבי
מקושש וגבי טמי נפש': ואקריב משה ית סדר דיניהון קדם יי:
יפקד ימני מימרא דיי אלהא דשליט בנשמת כל בשרא גבר מזמן
על עמא דכנשתא: צו פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית
קרבני להם סדור פתורי מה דאתון מקרבין קדמי על גבי מדבחא
הלא אשתא היא דאכלא יתיה והוא מתקבל מנכון קדמי לריח דרעוא
עמי בני ישראל הוו זהירין למקרבא יתיה קרמוי בזמניה: בקדש
במני בית קודש יתנסך נסוך חמר בחיר לשמא דיי:

פ פ פ

מטות

אישה הפרם בעלה אפס יתהון:
ואישה יפרנו בעלה יפס יתהון:
בנעוריה ביומא טליותה בביתיה דאבוהא: החלצו אזדינו
מן לותכון: את הבדיל ית קסטרא וית אברא: ונקרב
וקריבנן ית קורבנא דיי כד הוינן עלין בבתיהון דמלכיא מדינאי ובקיטוני
מרמכהון והוינן חמין תמן בנתיהון דמלכיא מדינאי יאין ומפרנקתא
והוינן נסבין מנהון קוריא דדהבא מן רישיהון וקדשיא מאודניהון
ועזקיא מאצבעתא ועגיליא מאדרעיהון ומכוביא מן בית תדיהון חס
לן משה רבן לא אסתכל חד מנן בחדא מנהון ולא אתיחד חד מנן
בחדא מנהון דלא נהוי שותף עמה בגהנם לעלמא דאתי היא תקים
לן ביום דינא רבא לכפרא על נפשתנא קדם יי: ויראו
וחמון ית ארעא דמכור וית ארעא דגלעד והא אתרא אתר דנכסין
היא: עטרת מכללתא מדבשתא ומכור ובית נמרין וחשבון
ואלעלה ושבם ונבו ובען: מקנה נכסין: ולמה תניאון
ולמה תתברון: ויעלו וסליקו עד סגולה וחמון ית ארעא:
תרבות תסגון גוברין חייבין למספה עוד על תקוף רוגזא:
בערי המבצר בקרוין תלילן מן קדם דמרי ארעא:
בנו לכם בנו לכון קרוין לטפלכון ודירין לענכון ומה דנפק
מפומכון תעברון: ובני ראובן ובנו בני גד ית דבשתא וית
מכללתא וית לחיית: ואת עטרות וית מכללתא דשופן וית מכור
וית יגבהדה:

פ פ פ

מסעי

ויסעו ונטלו מן פלוסים בירחא קדמאה׃ וישב על פי ונטלו מאיתן וחזרו לפונדקי חירתא דאית על אפי טעותא׃ ויסעו ונטלו ממרה ואתו לאילימה ובאלים תרתי עשרי עינין דמיין כל קביל תרי עשרי שבטיא דישראל ושבעין דקלין כל קביל שבעין סביא סנהדרין דישראל ושרו תמן׃

והורשתם ותשיצנון ית כל דיירי ארעא מן קדמיכון ותסופון ית כל טעותהון וית כל צלמי מתכותהון תתפרכון וית כל במסיהון תשיצון׃ והיה ויהוי לכון תחומא מדרומא ממדברא דרקם כל קבל תחומיהון דארומאי ויהי לכון דרומא מסיפי ימא דמלחא מן מדנחא׃ ונסב ויקף לכון תחומא דרומיא מן מסקיותא דעקרבין דעבר בטור פרזלא ויהוי מפקנוי מדרום לרקם רניעא ויפוק דירת אדריא ויעבר בקסם׃ ונסב ויקף תחומא מן קסם לנילוס מצרים ויהון מפקנוי מן מערבא׃ וגבול ותחום ימא רבא הוא אוקינוס ניסוי ומחזוי וספינתא עם מיא קדמיא דאית בגויה הנון מי בראשית דין יהוי לכון תחומא מערביא׃ ודין יהוי לכון תחום צפוניא מן ימא רבא תכוונון לכון לטורוס מנוס׃ מהר ההר מטורוס מנוס תכוונון לכון למעלי אנטוכיא ויהון מפקנוי תחומא דאולס דקלקאי׃ ויצא ויפקון תחומא לזפירין ויהוון מפקנוי דירת עינותא דין דיהוי לכון תחום צפוניא׃ והתאויתם ותכוונון לכון תחומא מערביא מדירת עינותא לאפמיס׃ וירד ויחות תחומא לאפמיס לדפני מן מדנחא לעינותא ויחות תחומא וימטי סמיך לימא דגינוסר מן מערבא׃ וירד ויחות לירדנא ויהוון מפקנוי ימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומתא חזור חזור׃

שני המטות תרין שבטיא ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מן ירדנא דירחו קדמאין מן מדנחא מן מישר ימא דמלחא נפק להון תחומא לכנרת כרך דמלכותהון דאמוראי ומכנרת כרך מלכותהון דאמוראי נפק להון תחומא לטור תלגא ולחומתא דלבנן ומטור תלגא ולחומתא דלבנן נפק להון תחומא לחובא דמן צפון עינותא דדמשק ומן חובא דימן צפון עינותא דדמשק נפק להון תחומא לדיוקינוס טור תלגא דקיסריון די מן מדנח מערב דן ומן יוקינוס תורנגלא דקיסריון די מן מדנח מערב דן נפק להון תחומא לנהרא רבא נהרא פרת דעלוי סדר נצחני קרבוי דיי מתעבדין ומן נהרא רבא נהרא פרת נפק להון תחומא לקרין זותא לבתרא כל טרכון זמרא בית מלכותא דסיחון מלכהון דאמוראי ובית מלכותא דעוג מלכא דמתנן נפיק לרפיח ולשוקמזי עד מטי ספר ימא דמלחא הדין הוא חולקהון דתרין שבטיא ופלגות שבטא׃ ומגרש לערים ופרוילי לקרית חזור חזור להון יתנון לליואי׃ ומגרשי ופרוילי׃

פ פ פ

ואלה הדברים

אלין פתגמיא די מליל משה עם כל ישראל חוכח יתהון עד דהנון יהיבין בעברא דירדנא עני משה ואמר להון הלא במדברא בטורא דסני אתיהיבת לכון אוריתא ובמישרא דמואב אתפרשת לכון כמה נסין וגבורן עבד לכון מימרא דיי כד הויתון קימין על ימא דסוף אתבזע ימא מן קדמיכון ואתעביד תרי עסר אסרטין מן אסרט חדא לכל שבטא ארגזתון קדמוי על ימא וסרבתון על ימא דסוף על עסק מלליא דישתלחו מן מדברא דפארן גזר עליכון דלא תעלון לארעא דישראל ובגין מנתא דאמריתון נפשן מעיקא בלחמא הדין דמיכליה קליל גרי בכון חיותהון ובחצרות די נפלו פגריכון על ידי בשרה ובגין עגלא דעבדתון אמר במימריה למשצי יתכון אלולי דאדכר קימא דקים לאבהתכון לאברהם יצחק ויעקב ומשכן זמנא די עבירתון לשמיה וארון קימא דיי עלתכון בגויה וחפיתון יתיה בדהבא סנינא׃ אחד עשר מהלך חד עשר יומין מן טורא דחורב אורח טורא דגבלא עד רקם רגיעא על דחטיתון וארגזתון קדמוי אתעכבתון והלכתון יתהון לארבעין שנין׃ ויהי והוה בסוף ארבעין שנין׃ וכונו וסליקו לטורא ומטו עד נחלא סגולה וילילו יתה׃ ורדפו יתכון היך מה דרדיפו דבוריתא וקטולו יתכון בגבלא עד שיציו׃ ועברנו מלות אחינו בני עשו אלין דשרין בגבלא מן אורח מישרא מן אילת ומן כרך תרנגולא וכונן ועברנן אורח מדברא דמואב׃ צידונאי קרן לחרמון

ארעא מסרי פרוהי ואמוראי קרן ארעא מרבי פרי אילנא׃ הלא היא ברבת הלא היא יהיבא באפרכון דבני עמא׃ ויאמר כיון דחמא משה ית רשיעא זע ומרתת מן קדמוי ואמר הלא דין הוא דהוה מחסד לאבהתן אברהם ושרה ואמר להון אתון דמין לאילנין שתילין על מבועין דמיין ברם פרין לירת הנון עבדין בגין כן אמתין ליה קודשא בריך הוא יהא שמיה משבח אחייא יתיה שנין סגיאין מן בגלל למחויא יתיה לדריא דהוא מסר יתיה ביד בנוי ואמר מימרא דיי ליה משה לא תדחל מניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה היך מה דעבדת לסיחון מלכהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון׃ כל אלין קרין תלילן מקפן שורין רמין תרעין ונגרין׃ כל תחום אטרכונא עד תחום קרית אפיקרס וקרא יתהון על שמיה׃ ומישרא וירדנא ותחומא מן גנוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות בית שפיכות קטמא מן מדנחא׃

פ פ פ

ואתחנן

וצלית ובעית רחמין מן קדם יי אמר משה בשעתא ההיא למימר׃ בבעו ברחמין מן קדמך יי אלהים את שריתא׃ ונשב ושרינן בחילתא בכן על הובינן ומתורין על חטינן על דאדבקינן לפלחי טעותא דבעל פעור׃ כי מי גוי גדול ארום הידא אומא רבא דאית לה אלהא דיקרב לותיה כיי אלהן בכל שעה די אנן קרין ליה והוא עני יתן׃ דמות כל דמות כל נוניא דאית במיא מתחות לארעא׃ לעם למהון עם חביבין היך סגולה ביומא הדין׃ כי יי אלהיך אש אוכלה ארום יי אלהכון אשא דאכלא אשא הוא אלהא קנאן ומתפרע בקנאין הוא׃ השמע או הידא אומא ומלכו דשמעת׃ או נסיא דעבד מימרא דיי למעל למבשר ליה אומא מגו אומא׃ די יקטול ית חבריה בכתוף דלא ידע והוא לא הוא סני ליה מדאתמול ולאדקדמוי׃ וזאת התורה ודא אחוית אוריתא דשוי משה קדם בני ישראל׃ מן להיית דאית על גב נחל ארנונא ועד טורא דמסרי פרוי הוא טור תלגא׃ אלוי מן יתן יהוי לבא טבא הדין להון׃ ארעא עבדא פרין טבין נקין כחלבא וחלין וטעימן כדובשא׃ משע כיון דמטא קצא דאבונן יעקב למסתלקא מגו עלמא קרא לתרי עסר שבטיא בנוי ואקים יתהון חזור חזור לדרגשא עני אבונן יעקב ואמר להון דלמא לטעותא דהוי תרח אבוי דאברהם פלח אתון פלחין דלמא לטעותא דהוה לבן אחוי דאמיה פלח אתון פלחין או לאלהא דיעקב אתון פלחין ענין תרי עסר שבטיא כחדא בלב שלימה ואמר שמע כען ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלם׃ לא תתחתן לא תתערבון׃ ומשלם לסנאוי אגר מצון קלילן דאית בידהון בעלמא הדין מן בגלל למשיציא יתהון לעלמא דאתי ולא משהי למשלמא לסנאוי אגר מצון קלילן דאית בידהון בעלמא הדין׃

פ פ פ

עקב

והמם ויערבב יתהון ערבוב רב עד זמן דישתיצון׃ כי לא על ארום לא על מנונא לבלחודוי׃ ארעא דמן זיתהא עבדין משח ומן תמרהא עבדין דובשא׃ ארץ אשר אבניה די אבנהא ברירין כפורזלא וטוריא חסימין כנחשא׃ ואתפוש בשני לחות ותפשית בתרין לוחיא וטלקית יתהון׃ ובקברות התאוה ובקבריא תחמודיא׃ ארעא די יי אלהכון תבע יתה בתדירא׃ ובשכבך ובדמכיכון ובקימכון׃ לא יתיצב לא יקום רב ושליט קדמיכון ואימתכון ודחלתכון׃

פ פ פ

ראה

והקללה וחלופיהון אין לא תשמעון׃ הטמא דמרחק מן קודשיא ודדכי מן קודשיא כחדא תיכלון׃ כי יסיתך ארום יסטי יתך אחוך ברא דאמך או ברך או ברתך או אתתא דדמכא עמך׃ בנין חביבין אתון קדם יי אלהכון לא תעבדון חבורין חבורין לפולחנא נוכריתא ולא תשוון קרחה על בית אפיכון לטמי נפשא דמית׃ מפקן גררא בבעירא יתה תיכלון׃ אך ארום מסקי גררא הנון ופרסתהון לית היא סדיקה׃ וזה אשר לא ודין דלא תיכלון מנהון נשרא ועריא וברנזא׃ ודיא וית איבו

אבו ודיתא למינה: והחסידה: ודיתא חוריתא ואבניתא
למינה: וית נגר טורא וית חרפתא: עשר עמי בית ישראל מעשרא
תעשרון ית כל עללת זרעיכון מהדי אתון זרעין באפי ברא וכנשין עללן
בכל שנא ושנא עמי ישראל לית אתון רשאין למעשרא ולמיכול מן
פירי שנא ועד פירי שנא: מתן תתנון ליה לא יבעש באפיכון בזמן
תתנון ליה: כי לא אין נטרין הנון ישראל מצותא דאוריתא לא
הוי בהון מסכנין ברם אין שבקין הנון מצותא דאוריתא ארום לא
פסקין מסכניא בגו ארעא בגין כן אנא מפקד יתכון למימר מפתח
תפתחון ית ידיכון לאחיכון מסכיניא ולצריכיא דאית בארעכון:
העניק מזודא תזודון ליה:

פ פ פ

שופטים

דינין וסרכין: לא תטה לא תסטון דינא ולא תסבון
אפין ולא תסבון שוחד דממון ארום שוחדא מסמי
עינוי דחכימיא ומקלקל מליהון דזכאין בשעת דינהון: כי יפלא
ארום יתכסי מנכון פתגם לסדר דין בין דם דקטולין בין דם דברתולין
בין מכתש צרעתא בין מכתש נתקא מלין דמצו לקרייכון ותקומון
ותסקון לאתרא די יתרעי יי אלהכון ביה: חלק וית בר זבוניה
דזבינו ליה על אבהתא: לא ישתכח בכון מעבר בריה וברתיה בנורא
לאקסומי קסמין ולא חרודי עינין ולא נטורי נחשין וחרשין: וחברי
חבורן בישין ואסרי חיון ועקרבין וכל מיני רחשין ושאלי אובא ומסקי
זכורין ותבען אולפן מן מתיא: אל מעננים לחרודי עינין ולקסמי
קסמיא ישמעון: ואשר יבא ודיעול עם חבריה בחורשא למקטע
קיסין ויתקוף בה בסיקורא למקטע קיסין וישמיט פורזל מן קיסא ויערע
ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קרייתא האלין ויחי: כי יחם
ארום ירתח לביה: ויארע: ולא חללו ולא יפרקיתיה: והיה
ויהוי אין מלין דשלם תעני לך ותפתוח לכון פילותא ויהוי כל עמא
דמשתכחין: ועינינו ועינן לא חמון דמן דין דשפך יתיה:

פ פ פ

תצא

אין לא תתרעי את בה ותשלח יתה ברשות נפשה
ומזבנא לא תזבין יתה בכסף לא תתגר בה די יהיבת
רשותך עלה: על עץ ותצלבון יתיה על קיסא: וכן תעשה
וכן תעביד לחמריה וכן תעביד לאצטליתיה: עזוב משבק
תשבוק ית מה דבלבך עלוי ומפרק תפרוק עמיה ומטען תטעון עמיה:
כי תבנה ותעביד גפוף לאגרך ולא תשוי חובת שפיכות אדם זכאי
בביתך: גדילים גדילן דציצית תעבדון על ארבעת צנפת גולתיכון
דיתכסון בה: ואם אמת ואין קושטא הוה פתגמא הדין לא אשכחו
סהדין לטליתא: הוציאו ויפקון ית טליתא מן תרע ביתא דאבוהא
וירגמון יתה עמה: והיה ויהוי לעדנוי רמשא ישזג במיא:
לא תהיה לא תהוי נפקת ברא מבנתהון דבית ישראל ולא יהוי נפק
בר מן בני ישראל: לא תביא לא תעלון אגר דזנו ופירוג כלב:
לא יחבל לא תמשכנון רחיא וריכביא ארום צורכי נפשא הוא
ממשכן: ולא תהוון אסורי חתנין וכלין ארום כל דעבד אלין כפר בחי
עלמא דאתי: השב תשיב מחזורא תחזור ליה ית משכונא כמעל
שמשא ואדמוך באסטליתיה ויבריך יתך ולך תהוי זכו קדם יי אלהך:
לא תעשק לא תעצון אגרא דאגירא מסכינא וצריכא מן אחוכון:
ביומו ביומיה תתן אגריה ולא תטמוע עלוהי שמשא ארום מסכין
הוא ומן בגין אגרא הוא סבל ליה ית נפשיה ולא יצוח עליכון קדם יי
אזדהרו דלא יהוי בכון חובא: כי תחבט ארום תחבטון זיתיכון
לא תתבקרון יתהון מן בתר כן לגיורא ליתמא ולארמלא יהון:
כי תבצר ארום תקטפון כרמיכון לא תבערו טוטלותהון מבתר
כן לגיורא ולארמלתא יהון: והיה ויהוי אין צריך חייבא למלקי
וירבעיתיה דינא וימחיית יה קדמוי כמסת חובתיה במנין:
לא תחסם עמי בני ישראל לא תזממון תורא בשעת דורכיה:
ונקרא ויתקרי שמיה בישראל ביתא דשליפי סנדלא ומבטלי
מצות דיבמת: כי ינצו ויפשוט ידיה ותתקף בבית קוטניה:
לא יהיה לא יהוי בכיסכון מתקלין זעירין למהוי מזבן בהון ומתקלין
רברבין למהוי זבן: לא יהיה לא יהוי לכון בבתיכון מכילן ומכילן
מכילא רבא למהוי זבן בהון ומכילא זעירא למהוי מזבן בהון:

אשר קרך דארעו יתכון באורחה והוון מקטלין בכון כל דהוה לברא
מהרהר בתר מימרי הוה ענניא פליט יתיה ורבית עמלק מקבלין יתיה
ומקטלין יתיה ואתון עמא בני ישראל להין ומשלהין ולא דחלו דבית
עמלק מן קדם יי:

פ פ פ

תבא

ובאת אל הכהן ותיתי לות כהנא די יהוי ממנא
כהן רב ביומיא האינון ותימרון ליה מודינן
ומשבחינן יומא הדין קדם יי אלהך ארום עלינן לארעא דקיים מימרא
דיי לאבהתן למתן לן: כי תכלה ארום תשלמון למעשרא
ית כל מעשר עללתך בשתא תליתיא דהיא שנת מעשרתא דמסכיניא
ותתנון מעשרא קדמיא לליואי מעשר מסכיניא לגיורי ליתמיא
ולארמלתא וייכלון בקרייכון ויסבעון: לא אכלתי לא
אכלינן באבלו מניה ולא מפרשינן מניה בסואבא ולא יהבינן מניה
תכריכין לטמי נפש דמשתמעינן בקל מימרא דיי אלהן עבדנן ככל מה
די אתפקד עלנא: השקיפה אדיק בבעו ממדור בית שכינת
יקרך וקודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא די דברת
לן היך מה דקיימת לאבהתן ארעא דעבדא פירין טבין נקיין כחלבא
וחלין וטעימן כרובשא: את יי ית מימרא דיי אמליכתון עליכון
יומא דין למהוי לכון לאלהא: ויי ומימרא דיי אמלך עליכון
לשמיה לעם חביביא היך סגולה היך מה די מליל לכון ולמטר כל
פקודוי: וכתבת ותכתבון על אבניא ית כל מלי שבח אוריתא
הדא כתב חקיק ומפרש טבאות מתקרי ומתרגם בשבעין לשון:
אלה אשתא שבטין יקומון להון על טורא דגריזים ואשתא שבטין
יקומון על טורא דעיבל וארונא וכהניא וליואי יהיבין במציעא וכל
ישראל מן כא ומן כא הפכין אפיהון לקבל טורא דגריזים ופתחו
פומהון בברכה בריך יהוי גברא דלא עבד צלם וצורה וכל דמומה
דסני ומרחק קדם יי עובד ידי בר נשא ודלא ישוי בטומיא ומלטיא
הוון הפכין אפיהון לקבל טורא דעיבל ואמר ליט יהוי גברא די יעביד
צלם וצורה וכל דמומה דסני ומרחק קדם יי עובד ידי בר נש ודי ישוי
בטומרא והוון כל עמא עניין ואלין ואלין ואמרין אמן: מסיג ליט יהוי
גברא דמשני תחומא: משגה ליט יהוי גברא דיטעי אכסניא באורחא
דהוא דמי לסמיא ויענון כל עמא ויימרון אמן: התנתו ליט יהוי גברא
דמשמש עם חביבתיה ויענון כל עמא ויימרון אמן: טנאך בריכין תהוון
בסלי בכוריכון ובעצותכון: בריכין תהוון במעלכון בבית מדרשיכון
ובריכין תהוון במפקכון מן בתי מדרשיכון: ואין מחריד: ולית דמניד
יתכון: יככה ה' ימחי יתכון מימרא דיי בשוחנא דמצרים ובטחוריא
ובגרבא ובחכוך הספא די לא יכלין למתסיא: בניכון ובנתיכון מסירין
לעם חורי ועיניכון חמין ויהון ספן עליהון כל יומיא ולית לכון עובדין טבין
די יספק אלהא על ידיכון למפרוק יתהון: זרע רב תפקון לברא
וקליל תכנשון ארום יקרסום יתיה גובא: זיתים ומשח לא
תמשחון ארום יתר נצה דזיתיכון: כל עצך כל אילניכון ופירי
ארעכון ייירתון יתהון מסיקיא: נוי אומה חציפת אפין די לא
נסב אפין לסב ועל טליא לא חיסא: האיש גברא דמחטי בכון
ודמפנק להדא תבאש עינוי באחוי ובבעל טליותיה ובמותריה בנוי
דיותיר: הרכה דמחטיא בכון ודמפנקה די לא נסית כף רגלה למטלא
על ארעא מן פרניקה ומן חטיתח תבאש עינה בבעל טליותא ובברה
ובברתה: ובגוים ויתן לכון תמן לב דחיל יסוף עיניכון ודאיב
נפש: והשיבך ויחזור יתכון מימרא דיי למצרים בלברניא
באורחא די אמרית לכון לא תוספון עוד למחמייתה: ושמרתם
ותטרון ית מלי שבח אוריתא הדא ותעבדון יתהון מן בגלל דתתבוננון
ית כל מה דמתעבדין:

פ פ פ

נצבים

טפלכון נשיכון וגיורכון דאית בגו
משרייתכון מקטועי קיסיכון עד מלוי
מימיכון: לעברך מלעברכון בקימא דיי אלהכון ובשבועתא
דיי אלהכון מקים עמכון יומא דין: כי את ארום כל דריא די קמו
מן ימות עלמא ועד כדון עמך קימין הכא יומא דין קדם אלהכון וית
כל דריא דעתידין למיקום מן בתרן כאלו קימין הכא עמן יומא דין:

ותראו   וחמיתון ית משקצתהון וית מרחקתהון טען דקיסיא וטען
דאבניא טען דכסף וטען דדהב טעותא דקיסא ודאבנא הון מטלקין
יתהון בשוקיא וטעותא דכספא ודהבא הוו יחיבין עמהון בגו ביתא
דחלין מנהון דלא יתגנבון׃   פן יש   דלא יהוי לכון גבר או אתתא
או זרעי או שבטא דלביה סטי יומא דין מן קדם יי אלהן למיזל למפלח
ית טעותא דעממיא האנון׃   שרש   דלמא יהוי בכון גבר דלביה
מהרהר בחטאה דהוא מדמי לשרש קביעא בארעא ארום רישיה חלי
ברבשא וסופיה מריר כלענתא דמותא׃   לא   לא בשמיא היא
אורייתא למימר אלוואי הוה לן חד כמשה נביא דייסוק לשמיא
וייתי יתה לן וישמע ית פקודיא ונעבד יתהון׃   ולא מעבר ימא רבא היא
אורייתא למימר אלוואי הוה לן חד כיונה נביא דייחות לעומקי ימא רבא
וייתי יתה לן וישמע ית פקודיא ונעבד יתהון׃   ארום קריב הוא לותכון
פתגמא לחדא בפומכון למהון סניין בה ובלבביכון למעבד יתה׃
ראה   חזון הא שוית קדמיכון יומא הדין ית אורחא דחייא דהיא
אורחא טבתא וית אורחא דמיתותא דהיא אורחא בישתא׃

פ פ פ

וילך   וישבקון ויפסון ית קימא די קיימית עמהון׃   והוה כיון
דאשלם משה למכתוב ית מלי שבח אורייתא הדא עד
זמן דהסלו׃   אחרי   על אחת כמה וכמה בתר דאמות׃

פ פ פ

האזינו   כיון דמטא קציה דמשה למסתלקא מן גו עלמא אמר
הא אנא מסהיד בעלמא הדין מלא דלא
טעמא מיתו מסהיד אנא בהון שמיא וארעא דלא טעמין מיתו בעלמא
הדין ברם סופיהון כלין לעלמא דאתי דכן הוא מפרש ואמר טולו לשמיא
עיניכון ואסתכלו לארעא מלרע ארום שמיא כתננא ימסון וארעא
כלבושא תבלי ברם אנא עתיד למברא שמים חדתין וארעא חדתא
ישעיה נביא כד הוה מתנבא בכנשתהון דישראל על דהוה רחיק מן
שמיא וקריב לארעא יהב שמועתא לשמיא וציתא לארעא דכן הוא
מפרש ואמר שמעו שמיא ואציתו ארעא ארום מימרא דיי אמר משה
נביא כד הוה מתנבא בכנשתא דישראל על דהוה קריב לשמיא ורחיק
מן ארעא יהב ציתא לשמיא ושמועתא לארעא כן הוא מפרש ואמר
אציתו שמיא ואמלל ותשמע ארעא ממלל דפומי׃   יערף   יבסם
על בני ישראל כמטרא אולפן אורייתי תקבל עליהון כרעוא דטלא
מימר פומי כרוחיא דמנשבין על עסבא וכרסיסי דמלקושא דנחתין
ורוין צמחא דארעא בירחא דניסן׃   כי שם   אמר משה נביא ווי
להון לרשיעיא דמדכרין שמא קדישא בגדיפין ארום לחד מן מלאכי
מרומא לית אפשר למדכרא שמא מפרשא עד זמן דאנון אמרין קדוש
קדוש קדוש תלת זמנין ומנהון יליף משה ולא הוה מדכר שמא מפרש
עד זמן דהוה מחניך פומיה בעסרין וחדא מלין דאנון תמנין וחמשא
אתין וכן הוא מפרש ואמר האזינו השמים ואדברה כי שם יי אמר משה
נביא בשמא דיי אנא מצלי ואתון עמא בית ישראל הבו יקר ותושבחתא
ורבו רוממו לאלהא׃   הצור   אמר משה נביא כד סלקית למרומא
חמית תמן רבון כל עלמיא יי מרבע יומא לארבע חולקין תלת שעין
עסיק באורייתא ותלת שעין עסיק בדינא ותלת שעין עסיק מפרנס עלמא
ותלת שעין מזווג גבר לאתא תקיפא דשלמין עובדוהי ארום כל
אורחתיה דינין דקשוט אלהא מהימנא וקשיטא ולית קדמוי שקר צדיק
וקשיט בדינא הוא׃   שחת   חבילו בניא עובדיהון ולא קדמוי מחבלין
אלא להון עד דיהבלו מומא אתיהב בהון דרא עוקמא ופתלנא דשני
עובדוי ואף סדרי עלמא אשתני עלוי׃   הליי   הא מן קדם יי תגמלו
הדא אומא טפשא ולא חכימא הלא הוא אבוכון דבשמיא דקנא יתכון
הוא ברא יתכון ושכליל יתכון׃   זכר   אדכרו יומין ימות עלמא
אתבוננו לשני בכל דר ודר שאילו לאבהתכון דרברבין מנכון באורייתא
ויתנון לכון חכימין ויימרון לכון׃   בהנחל   באחסנות עלייא אומיא
בפרשותיה לשני בני אנשא קבע תחומין לאומיא למנין שבטיא דבני
ישראל׃   כי חלק   ארום לחלקא דיי אנון עמיה דבני ישראל ודבית
יעקב עדב אחסנתיה׃   ימצאהו   ארע יתהון טען בארעא דמדברא
ובצדותא דליל ישימון אקיף עליהון ענני יקר שכנתיה אליף יתהון
עשרתי דבריא נטר יתהון ועין יתהון היך דשכינא נטרא עינא׃

כנשר   כנשרא דמעיר על קניה ועל גוזלוי הוא מחפף פרס כנפוי
וטען יתהון וסבל על תקוף אברוי׃   יי לבלחודיהון אשרי יתהון ולית
ביניהון פלחי פולחן נוכריין׃   ירכיבהו   ארכיבנון על במסי דארעא
ואיכל יתהון עללת תפנוקי מלכין ואינק יתהון דבש מן כיפא ומשח
זיתהון מן כיף שמיר טינרא׃   חמאת   רביבי תורין ושמני עאן עם
טוב דפטימין ודכרין בני בתניא ועדרין עם שמניהון דחטיא אמר משה
נביא אין נטרין הנון בני ישראל מצותא ואורייתא מן ענבא חדא יהוון
שתיין כוס דחמר׃   וישמן   ואכלו דבית ישורון ובעטו ועתרו ומרדו
ואצליחו וקנו נכסין ושבקו מימר אלהא דברא יתהון וכפרו ברחלא
תקיפא דפרק יתהון׃   יקנאהו   אקנון קדמוי בטעותהון כמרחקהון
אכעיסו יתיה׃   יזבחו   לשידיא דלית בהון ממש טען דלא
חכימו יתהון חדתנין מן כרון אתברון ולא אדכרון בהון אבהתכון׃
צור   תקיף דברא יתכון אנשיתון ושבקתון מימר אלהא דברא יתכון
ועבד יתכון מחלין מחלין׃   וירא   וגלי קדם יי והוה רגז מן כעסא
דאכעיסו יתיה בניא חביביא דהוו חביבין עלוי היך בנין והיך בנן׃
ויאמר   ואמר מסלק אפיך אפי רעותי מנהון אחמי מה הוו באחריותהון
ארום דר דתהפכנין אנון בנין דלית בהון הימנו׃   הם   אנון אקנון
יתי בטעון דלא מה אכעיסו קדמוי במרחקתהון ואנא אקני יתהון
באומה דלא אומה באומה טפשא אכעס יתהון׃   כי אש   ארום
אשא נפקת בשעת רוגזי ואוקדת עד שיול ארעיתא ותכלת ארעא
ומליה ולהטת יסודי טוריא׃   אספה   אמרית במימרי למיתיא
עליהון בישין גירי פורענותי אגריבהון׃   מזי   מנפחי כפן ואכילי
עוף מכאב מרוחי רוחין בישין ושן ארבעתי מלכוותא דמתילן לחיות
ברא אגרי בהון עם חמתהון דתניניא זחלי עפרא׃   מחוץ   מן
שוקא תתכל יתהון חרבא ומן קיטוני מדמכיהון אימתה דמותא לחוד
עולמין לחוד בתולין ינקין עם גברין סבין׃   אמרתי   אמרית
במימרי למיתיא עליהון רגזי אבטל מן בני אנשא דכרנהון׃   לולי
אלולי כעסא דסנאה יתקף דלא יתגברון עליהון בעלי דבביהון ודלא
יימרון ידנא אתפרען לנא מן בעלי דבבינן ולא מן קדם יי אתעברת הדא׃
גוי   ארום אומא הדא אבדי עיצן בישן אנון ולית בהון סוכלתנו׃
לו   אלו חכימו ישראל ויליפו אורייתא אתבוננו מה הוי באחריותא׃
איכה   כד הוו ישראל לעיין באורייתא ונטרין פקודיא הוה חד מנהון
רדיף אלף ותרין מנהון רבותא מעריקין על דחטון וארגזון קדמוי
תקיף שבק יתהון ביד בעלי דבביהון׃   כי לא   ארום לא כרחצנן
רחצנהון דאומיא על דחטינן וארגזנן קדמוהי אתעבידו בעלי דבבינן
דיינינן׃   כי מגפן   ארום עמא האלין עובדיהון מדמין לעובדא
דעמא דסדום ומחשבתהון מדמיא למחשבתיה דעמא דעמורה עובדין
בישין מתכלן וממררן להון׃   חמת   ארום עמא האלין חמתיה מדמיא
לחמתיה דתניניא בזמן דשתין חמר ורוגזהון מדמי לרישי חויא
פתנאי ואכזרואי ונזראי׃   הלא   הלא הוא כסא רדין פורענותא
ממזג ומתקן גבי לרשיעיא חתים באוצרי ליום דינא רבא׃   לי נקם
דידי הוא נקמתא ואנא הוא דמשלם לעדן דתמוט רגליהון דצדיקיא
ארום קריב הוא יומא דתברהון דרשיעיא ואשתא דגהנם עתידא להון
ומזרז ומייתי פורענותא עליהון׃   כי ידין   ארום דאין הוא יי דינהון
דעמא בני ישראל ועל עבדוי צדיקיא הוא מתנחם ארום גלי קדמוי
ארום מטת ידיהון דצדיקיא ואנון שביקין ורטישין ולית להון דסעד
וסמיך׃   ואמר   ואמר עתידין אומיא למימר הן הוא אלהא דישראל
תקיפא דאתרחצו ביה׃   אשר   דהוון מקריבין קדמוי תרבי נכסי
קורבניהון וחמר נסוכיהון הוון מקריבין קדמוי יקום כען ויפרוק יתהון
דהוון עליהון כמגנא׃   ראו   חמו ארום כדון אנא במימרי הוא
ולית אלהא אוחרן בר מני אנא הוא דממית חיין בעלמא הדין ומחי
מתיא לעלמא דאתי אנא הוא דמחי ואנא הוא דמסי ולית דמשזיב מן
ידי׃   כי אשא   ארום זקיפית ידי בשבועא לשמיא ואמרית חי
וקים אנא במימרי לעלם׃   אם   אם אשני בברקא חרבי ותתקף
בדינא ידי ימיני אחזר נקמתא לסנאוי ולבעלי דבביהון דעמי אשלם
גמליהון להון בישיא׃   אשכיר   ארוי גירי מן אדמהון וחרבי
תתכל בבשרהון מן אדם קטולהון דעמי ושבייהון מן רישי גבריהון
פולמרכיהון׃   הרנינו   קלסו קדמוי עממא שבחו יתיה עמיה דבית

תרגום ירושלמי

ישראל ארום עלבון עבדוי צדיקיא הוא תבע ונקמתא יחזיר לבעלי
דבבוי ובחובי עמא לקייה ארעא ויכפר על ארעיה ועל עמיה:
ויבא ואתא משה ומליל ית כל שבח פתגמי שירתא הדא במשמעהון
דעמא הוא ויהושע בר נון: ויכל ואשלים משה למללא ית כל
פתגמיא האלין עם כל ישראל: ויאמר ואמר להון שוו לבביכון
לכל פתגמין די אנא מסהיד בכון יומא הדין די תפקדון יתהון ית בניכון
למטר למעבד ית כל מלי שבח אוריתא הדא: כי ארום לא פתגם
ריקן הוא מנכון ארום הוא חייכון ובפתגמא הדין תסגון יומין על
ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירת יתה: וידבר ומלל
מימרא דיי עם משה היך זמן יומא הדין למימר: עלה סק לטורא
דעבראי הדין טורא דנבו דאית בארעא דמואב דאית בלקבל יריחו וחמי
ית ארעא דכנען דאנא יהיב לבני ישראל לאחסנא: ומות בהר
ותתכניש בטורא דאת סליק לתמן ותתכניש בשלם לות עמך היך מה
דאתכניש אהרן אחוך בהור טורא ואתכניש בשלם לות עמיה:
על דסרבתון בשם מימרי בנו בני ישראל במי מצותא רקם במדברא
דצין על דלא קדישתון יתי בגו בני ישראל: ארום כלקביל תחמי ית
ארעא ותמן לא תעול לארעא די אנא יהיב לבני ישראל:

פ פ פ

וזאת ודא ברכתא די בריך משה נביא דיי ית בני ישראל
קדם עד דלא יתכניש: ואמר יי מן סיני אתגלי
למתן אוריתא לעמיה דבית ישראל דנח ביקריה על טורא דשעיר
למתן אוריתא לבנוי דעשו וכיון דאשכחו כתיב בגווה לא תהוון קטולין
לא קבילו יתה הופע ביקריה על טורא דגבלא למתן אוריתא לבנוי
דישמעאל וכיון די אשכחו כתיב בגווה לא תהוון גנבין לא קבילו יתה
וחזר ואתגלי על טורא דסיני ועמיה רבון מלאכין קדישין ואמרו בני
ישראל כל די מלל מימרא דיי נעביד ונקבל ופשט ימיניה מגו להבי
אישתא ויהב אוריתא לעמיה: אף חבב הלא כל גלי וידיע קדמוי
דלאו בנוי דעשו ובנוי דישמעאל מקבלין אוריתא אלא כל כדין
למחבבינה עמיה בית ישראל כות רבון דמלאכין קדישין דאף על גב
דמיתי עליהון יסורין סגין לא ניחין ולא שדכין מן אולפן אוריתא והא
אנון מדברין ואתין לרגל ענני ונטלין ושרין על פום דבורו: תורה אמרין
בני ישראל אוריתא פקיד יתן משה יהב יתה ירתו ואחסנא לקהל שבטיא
דבית יעקב: ויהי ויקום מלך מדבית יעקב בכנישות ראשי עמא
כהדא ישתמעון ליה שבטיא דבני ישראל: יחי ראובן בעלמא הדין
ולא ימות במותנא תנינא דבדה מיתין רשעיא לעלמא דאתי ויהוון
עולימוי עם גוברין במנין: וזאת ודא ברכתא דבריך משה
נביא דיי לשבטא דיהודה ואמר שמע מימרא דיי בקל צלותיה דיהודה
וליות עמיה תעיל יתיה מן סדרי קרבא ידוי יתפרעון מן בעלי דבבוי
וסער וסמך מן סנאוי תהוי ליה: וללוי ולשבטא דלוי בריך
משה נביא דיי ואמר תומיא ואוריא אלבישתא לאהרן גברא חסידא
די נסיתא וקם בנסיונא ובדקתא יתיה במי מצותא דרקם ואשתכח
מהימנא: האמר דאמיר על שבטא דלוי לאבוי ולאמיה לא נסיב
אפין בדינא דתמר וית אחוי לא הכים בעובדא דעגלא ועל בנוי לא קנא
רחמין בעובדא דזמרי ארום נטרו מימר פומך ובנזירת אוריתך אנון
זהירין: יורו כשרין אנון דילפון סדרי דינך לדבית יעקב ונזירת
אוריתך קהל שבטא דישראל ישוון קטורת בוסמין טבין ויכלון רוגזך
וקורבן גמיר לרעוא על גבי מדבחך יקרבון: ברך בריך יי חילות
שבטא דלוי וקורבן ידוי תקבל ברעוא תבר חרץ דסנאוי ובעלי דבבוי
יפלון ולא יקומון: לבנימן ולשבטא דבנימן בריך משה נביא
דיי ואמר רחימא דיי ישרי לרוחצן עלוי מגן עלוי כל יומיא ובתחומיה
תשרי יקר שכנתיה דיי: וליוסף ולשבטא דיוסף בריך משה
נביא דיי ואמר בריכא היא מן קדם יי ארעיה דיוסף מן ברכת טלא
ומטרא דנחתין משמיא מן לעיל מן ברכת מבועי תהומא דנובעין וסלקין
מן ארעא מלרע עבדא פירין טבין מן טוב עללת שמשא ומגברא
ראשי מגדנין בכל ריש ירח וירח: ומראש עבדא פירין
טבין בזכות אבהתא צדיקיא דמתילין לטוריא אברהם יצחק ויעקב
ובזכות ארבעתי אמהתא דמתילן לגלמתא שרה רבקה רחל לאה:
וממגד עבדא פירין טבין בזכות ארעתא ומליתה ועבד רעותא דמן
דאשרי יקר שכנתיה בסניא יתין כל ברכתא האלין ויתעברון כליליא
על רישא דיוסף ולקודקודא דגברא דהוה שליט בארעא דמצרים והוה
זהיר ביקרהון דאחוי: בכור בכורותא ומלכותא ויקרא והדרא
דיוסף אנון ארום כמא דלית למפלחה בבכורי תורתא ולא למשעבדא
בקרני ראימא אלא היך תורא ורימנא מנגחין בקרניהון כד הוון עמא
האלין בני שבטא דיוסף נפקין לקרבא לקבל סנאוי ומקטלין מלכין עם
שלטונין אנון רבובתא דקטל יהושע בן נון מן אמוראי והוא מן שבטא
דבנוי דאפרים ואנון אלפיא דקטל גדעון בר יואש מן מדינאי דהוא מן
שבטא דבנוי דמנשה: ולזבולן ולשבטא דזבולן בריך משה נביא דיי
ואמר חדתון דבית זבולן במפקכון לפרנמטיכון וחדון דבית יששכר
במיתיכון בבתי מדרשכון: עמים הא עמא האלין דבית זבולן לטור בית
מקדשא דיי יזדמנון ותמן יקרבון קורבנין קשיטין ארום תגרת ימיא
יאכלון וסימתא דטמירן בחלא יתגלין להון: ולגד ולשבטא דגד בריך
משה נביא דיי ואמר בריך הוא מן דאפתי תחומא דגד ניח ושרי כאריא
וכאריותא ולית אומא ומלכו דתקום לקבליכון וכד הוה נפיק לקרבא
לקבל סנאוי קטילו חכימין בני קטליא מפרק ראשא עד אדרעא:
וירא וחמא מן שרויא ארום אתר מזמן תמן לבית קבורתיה
מקבעין אבנין טבין ומרגלין ותמן משה נביא ספרהון דישראל קבור
ויהוי היך מה דהוה עאל ונפק ברישי עמא בעלמא הדין כן יהוי עאל
ונפיק לעלמא דאתי זכותא עבד וסדרי דינוי אליף לבני ישראל:
ולדן ולשבטא דדן בריך משה נביא דיי ואמר דן מדמי לגור בר אריון
וארעיה תהוי שתיא מן בותניא: ולנפתלי ולשבטא דנפתלי בריך משה
נביא דיי ואמר נפתלי שביע רעוא ומלי ברכן מן קדם יי מערב ימא
דגינוסר ודרומא ירית: ולאשר ולשבטא דאשר בריך משה נביא דיי
ואמר בריך הוא מבניא אשר יהי מרעי לאחוי בשמטא וארעיה תהוי
עבדא משח כמיא: ברזל הא עמא האלין דבית אשר ברירין היך פרזלא
וחסימין היך נחשא כיומי עולימתהון כן יומי סבותהון: אין כאל
לית כות אלהא דישראל די אשרי יקר שכנתיה בשמיא וגותנותיה בשחקי
מרומא: מענה במעונה אשרי שכנתיה מן לקדמיהון ומתחות
גבורתיה הוא מדבר עלמא וטרד בעלי דבביכון מן קדמיכון ואמר
במימריה למשיציא יתהון: וישכן ושרון ישראל לרוחצן
לבלחודיהון מעין ברכתא דבריך יתהון יעקב לארעא עבדא חמר
ומשח אף שמיא דאית מעלויהון אתפקדו למחתה להון טלין ומטרין:
אשריך טוביכון ישראל מן כותכון עמא דפורקנהון מן קדם יי מגין
סעדכון ותרים היליכון ושריר סייף גיותנותכון יתבדרון בעלי דבביכון
מן קדמיכון ואתון בית ישראל כד תהוון לעין באוריתא ונטרין פקודיא
על פרקת צורי מלכיהון תהון דרסין: ויעל וסליק
משה מן מישרא דמואב לטורא דנבו ריש דרמתא דאית לקביל יריחו
וחויליה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן דקיסרין: וית כל ארעא
דנפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודה עד ימא
אחריא: וית דרומא וית מישרא בקעת דיריחו קרתא דעבדא חומרין
היא זעיר: ויאמר ואמר מימרא דיי ליה אמר משה נביא דא ארעא
די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לזרעית בניך אתן יתה חמי
יתה בעינך ולתמן לית את עבר: ומית תמן משה עבדא דיי בארעהון
דמואבאי על פום גזירת מימרא דיי: וקבר יתיה בחילתא בארעהון
דמואבאי כלקביל טעות פעור ולא חכם גבר ית קבורתיה עד יומא
הדין: ומשה בר מאה ועשרין שנין בזמנא דאתכניש לא כהין עינוי
ולא אשתנון זיוהון דאפוי: ובכון בני ישראל ית משה במישרא
דמואב תלתין יומין ואשלימו יומי בכותא אבלא דמשה: ויהושע בן
נון הוה מלי רוח דחוכמה ארום סמך משה ית ידוי עלוי ושמעו ליה
בני ישראל ועבדו היך מה דפקיד מימרא דיי ית משה: ולא קם נביא
עוד בישראל כמשה די חכים יתיה מימרא דיי ממלל כל קביל ממלל:
לכל אתיא ומופתיא ונסיא פרישתא דשלח יתיה מימרא דיי למעבד
בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוי ולכל ארעיה: ולכל ידא תקיפתא
ולכל חזותא רברביא די עבד משה חמין כל ישראל:

תם ונשלם התרגום ירושלמי מהחמשה חומשי תורה
שבח ותהלה לאל גדול ונורא:

מסרה גדולה

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יש׳ עמ״ן כל חיברי דלקו והדתיחו כסיר מצולות הרעיון וירופף חוג הגלגל העליון ונבקע הקרוס התחתון והעליון כדי להשליס ולהתחיס כ״ל זה ונקטרו בתוך לבי זממי לולחותיו והחירו עין שכלי להבותיו ויקדח תוך לבבי אש פלדות לסבך מסבכות בדרכי הניקוד והנגינות להיותם בטבעות המסרה חפולות ולא יתחו טרטרות העבותות מעל המסבכות והם אסופות מלקט קוצרי הגרנות דלא ידענא לפרסומי להם סמות וחבטתי אסר

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יש׳ עמ״ן הנה זהו שיעור מה שייעדנו בהקדמתנו להעתיק ולחבר המסרה גדולה ו והבלתי גדולה על פי סדר האלפא ביתא לפרטים ומערכות ולכלול ב במעמקי ים המסרה להעלות׳ כחמה ברה ואסלדה בחילה לא אחמול על מיטב הצ״ן והמ״סנים הטכוני בחולי עפר וכפים כי יתרי פתחתי וחוח מעליה הפחתי ולסן מפניה שלחתי והנה זה כל המחכה אשר כנסתי :

מערכת אות האלף

א״ב מאותיו׳ גדולות וסימני׳

נמסר בריש דברי הימים :

א״ב מאותיות קטנות סימני׳

א׳ דויקרא ריש סיפרא׳
ב׳ הב הב לעלוקה׳
ג׳ וגוש לבש בשרי׳
ד׳ ארם עשוק בדם נפש׳
ה׳ בהבראם אלה תולדות׳
ה׳ וכבשה ונפשו לא חיה׳
ו׳ דשלום את בריתי׳
ו׳ לשוא לא נשא׳
ז׳ דויזתא׳
ח׳ דאף אנכי בלי פשע׳
ט׳ טבצו בארץ שעריה׳
ט׳ אחר וטהרתם׳
י׳ צור ילדך תשי׳
כ׳ ולבכותה דשרה׳
ל׳ לוא אלילם כל עוברי׳
מ׳ ממרים הייתם׳
מ׳ על מוקדה׳
מ׳ וטהרתים מכל נכר׳
נ׳ נעו עורים בחוצות׳
ן׳ ונרגן מפריד אלוף׳
ן׳ ונבושבן רב סריס׳
ן׳ נטע ארן וגשם יגדל׳
ס׳ בסופה ובסערה דרכו׳
ס׳ יצפנני בסכה׳
ע׳ לעות אדם בריבו׳
פ׳ קדמא דבשפרפרא׳
צ׳ וצוחת ירושלם עלתה׳
ץ׳ יפרצני פרץ על׳
ק׳ לשמה בקמיהם׳
ק׳ קצתי בחיי׳
ר׳ ראשית בכורי׳
ש׳ פרשנדתא׳
ת׳ פרמשתא׳

א״ב מן חד חד א״א א״ב א״ג

א״ר א״ה וכו׳ וכל חד לית דכות׳

אאר ואברכה מברכיך׳
אבינר ושם אשת שאול׳
אגורה באהליך עולמים׳
אדר ויברח אדר הוא׳
אהודנו יי׳ עוזי ומגיני׳

אוילי ויאמר יי׳ אלי עוד׳
אונות ושב הגבול ימה׳
אחלי ותאמר אל גבירתה׳
אטון מרבדים רבדתי׳
איכה ויקרא יי׳ אלהים אל האדם׳
אכלה ותקם חנה אחרי׳
אלמן כי לא אלמן ישראל׳
אמן ויאמר אסתירה׳
אנוסה ויסר את אופן׳
אספה עלימו רעורת׳
אעופה מי יתן לי אבר׳
אפריון עשה לו המלך׳
אצים והנשים אצים׳
אקוט ארבעים שנה אקוט׳
ארצת ויקשר עליו עבדו׳
אשות ויבא אליה בבוא׳
אתנה והשמתי גפנה׳

י״ז מילין דמפקין א׳ מן חד

חד וסימני׳

ואביאסף ובני קרח אסיר׳
תביאו ממשבותיכם תביא״ו׳ ח׳
לצאנכם בנו לכם ערים׳ לנוסה
אדר ויברח אדר׳
אשכים מן שלש עשר׳ שנה בירמי׳
ובאזורע ותוצא את עמך׳
בלואי ויאמר עבד מלך הכושי׳
באש שלחתי בכם דבר׳
במלאכות ויאמר חגי מלאך׳
ואישי הוליד את בכורו בד״ה׳
מלאכות הכל בכתב מיד׳
הערבאים ומן פלשתים׳
נאוה עדותיך נאמנו׳
ואזורעי כתפי משכמה תפול׳
דכאות ונשא ההמון׳
מנאות ויפקדו ביום ההוא׳
כמוצאת אני חומה ושדי׳

וחלופיהון י״ו לא מפקין א׳

ול׳ להון זוגא וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ו׳

ד׳ זוגין מן ב״ב קדמא מפיק

א׳ ותנינא לא מפיק וחלופיהן ד׳ זוגין מן ב״ב קדמא לא מפיק א׳ ותנינ׳ מפיק וסי׳ נמסר בד״ה א׳ ריש סימן ז׳ ותרגום שם׳

מ״ח מילי׳ נסבי׳ א׳ באמצעו׳

תיבותא ולא קריין וסימניהו׳

תאספון לתת תבן׳
והאספסוף אשר בקרבו׳
ויאצל וירד יי׳ בענן׳
משאת כי תשה ברעך׳
מראון מלך שמרון׳
בארומה וילך אבימלך׳
בלאט ותקח יעל אשת׳
פלאי ויאמר לו מלאך
חטאים ויגידו לשאול׳
ויאסף שאול לרא מפני׳
חלאמה ויגד לדוד ויאסף׳

המלאכים ויהי לתשובת׳
ויראו המראים אל׳
המראים ב׳ בפסוק׳
מבאר ויתאוה דוד׳
מבאר ויבקעו שלשת׳
הבאר ובניהו בן יהוידע׳
רפאתי ויצא אל מוצא׳
רפאנו את בבל ולא׳
ונרפאו ויאמר אלי המים׳
בראדך בעת ההיא שלח דמלכים׳
פארה הנה האדון יי׳
כאביר כי אמר בכח ידי׳
הבאיש כל הבאיש עם׳
ויאת העירותי מצפון׳
בארת כי שתים רעות׳
בארת ב׳ בפסוק׳
שאסיך לכן כל אכליך׳
השאטות בטרם תגלה רעתך׳
שאטך כי כה אמר יי׳
השאטים ולא יהיה עוד׳
השאטים וישבו עליה לבטח׳
ונאשאר ויהי בהכותם ביחזקאל׳
וששאתיך ושובבתיך וששאתיך׳
ורצאתי ויכלו את המים׳
ואענה את זרע דוד למען׳
ואעשיר אשר קניהון יהרגן׳
וקאם שאון בעמך וכל וגומ׳
ארבאל תרויהו בפסו׳
ואמאסאך נדמי עמי מבלי׳
פארור מפניו יחילו עמים׳
פארור בוקה ומבוקה׳
דכאת אתה דכאת בחלל׳
ותדכאונני עד אנה תוגיון׳
מאום אם תטה אשורי באיוב׳
מאום ילדים אשר אין׳
בראם ואשלחה אליו׳
נאשים איש באחיו אתם נאשים׳
למואל והתורה השנית :

י״ב מלין דכתיב א׳ בסוף

תיבות׳ ולא קרינן וסימן נמסר בדניאל סימן ג׳ ובפר׳ שלח׳

אלין מלין דמשמשין א׳

בסוף תיבות׳ וכל חד וחד לית דכו׳ וסימ׳

לורא עד חדש ימי׳ עד אשר יצא׳
אלעלא ובני ראובן בנו את חשבון׳
ארצא ויקשור עליו עבדו זמרי׳
אלא שמעי בן אלא בבנימן׳
גבהא על כן גבהא קומתו׳
ופוא ואמ׳ עד פה תבא ולא תוסיף
שינא כן יתן לידידו שינא׳
למא ישנה חבלא׳
בחמא ושמועות יבהלוהו׳
כמטרא דרך קשתו ויציבני׳
גבעא ותלד שעף אבי מדמנה׳
מרא ותאמר אליהן אל תקראנה׳
כלא לכן כה אמר יי׳
יורא נפש ברכה תדושן ומרוה׳
תבא בני אם יפתוך חטאים׳
הרא ויער אלהי ישראל את רות׳ פול דד״ה׳

בלא עצה עיניו לחשוב׳

י״ו זוגין חד כתיב א׳ וחד

כתי׳ ה׳ נמסר בתילים סימן י׳

א״ב מן חד וחד חד א׳ וחד

בא׳ תמצא נמסר במערכת אות הבי׳ בס״ד כי שם ביתה כי משמש׳ חד נסיב ב׳ וחד לא נסיב׳

א״ב מן חד וחד חד א׳ וחד

ה׳ שרשה במערכת אות הה״א כי שם ביתה כי משמשת חד נסיב ה״א וחד לא נסיב ונמסרה בריש׳ ד״ה סימן ב׳

אלין מלין דמשמשין חד

א׳ וחד וא׳ ולית דכוותהון׳

אכלה ותקם חנה אחרי אכלה׳
ואכלה ויאמר יעקב אל אביו אנכי׳
אמרה לאל סלעי למה שכחתני׳
ואמרה ויאמר יוסף אל אחיו ואל׳
אחיה עזבה יתומיך אני׳
ואחיה ראו עתה כי אני אני הוא׳
אשמים ויאמרו איש אל אחיו אבל׳
ואשמים ויתנו ידם להוציא נשיה׳
אחיותיהם והלכו בניו ועשו משתה׳
ואחיותיהם צרויה ואביגל ובני צרויה׳
אברכם ושמו את שמי על בני ישרא׳
ואברכם ויאמר יוסף אל אביו בני הם׳
אחזה אמרתי אעלה בתמר׳
ואחזה כי המגיד לי לאמ׳ הנה מת׳
אצבעתי לדוד ברוך יי׳ צורי המלמד׳
ואצבעתי קמתי אני לפתוח לדודי׳
אצעדה ונקרב את קרבן יי׳ איש׳
ואצעדה ואעמד עליו ואמותתהו׳
אתא אמר שומר אתא בקר׳
ואתא ויאמר יי׳ מסיני בא וזרח׳
אבנה ותאמר שרי אל אברם הנה׳
ואבנה ותאמר הנה אמתי בלהה׳
אשתיו חמרא ושבחו לאלה׳
ואשתיו בארין היתיו מאני דהבא׳
אותותם שאגו צורריך בקרב מועדיך׳
ואותותם הלא שאלתם עוברי דרך׳
אהבם ארפא משובתם׳
ואהבם שמרה נפשי עדותיך׳
אוצם הששי דויד השביעי׳
ואוצם ויהי בני ירחמאל׳
אשתון וכלוב אחי שוחה הוליד׳
ואשתון הוליד את בית רפא׳
אפלל וזבדי הוליד את אפלל׳
ואפלל הוליד את שבר ב׳ בו׳
אלקטה ותאמ׳ אלקטה נא ואספתי׳
ואלקטה ותאמר רות המואביה אל נעמי׳
אצבון ובני בלע אצבון ועזי׳
ואצבון ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון׳
אשמעיך קום וירדת בית היוצר׳
ואשמיעך המה יורדים בקצה העיר׳
אשמים עבדי יורדו מן הלבנון׳
ואשימם

לקטתי ויהיו הטעורים איפות בנחלי האלפא ביתות אים על דגלו באותות : ונלהו ככתוב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא המסורת. ויבינו במקרא זה פיסוק הטעמים׳ אך לא נתן להכתב כי דינו כדין תורה שבעל פה :

אמר המחבר אמת הדבר כי הניקוד נתן בסיני אך שכחוהו עד שבא עזרא ונרסי׳ בנמ׳ דנדרי׳ פרק אין בין המודר מפורש זה תרגום ושום שכל זה והנה תועלת גדולה בדבר כאשר אמר אמ״ר בעה״כ כי על ידי הניקוד והנגינות

מערכת אות האלף

בלע פסוק הטעמים ופתר הפסוקים והמלות׃ ואמאר תחלה דיכי הקמץ גדול והפתח ואין צורך לדבר למה נקראו שמותם כן׳ ידעו כל חכמי לב כי כל התורה טלה
מספטה ליקל בקמץ גדול לולי ח׳ מבטלין ואלה כלל שמותם׳ סוף פעלה׳ דנ״ם׳ סב״א׳ כ״ י שמות׳ א׳ בין באמצע תיבה בין בסוף תיבה׳ ואמצע
באמצע סם דבר׳ מק״ף׳ דבקות׳ ואבארם אים על מקומו׃ **הראשון** סוף פעולה כמו אמר׳ שמר׳ אכל׳ וכל ענייני סוף פעלה עבר ועתיד

ואשימם	הבו לכם אנשים חכמים׳
אשאנו	אם לא על שכמי אשאנו׳
ואשאנו	אוי לי על שברי׳
אדריך	יעבדוך עמים וישתחוו׳
וארריך	כרע רבץ כארי וכלביא׳
אבוס	טוב ארוחת ירק ואהבה׳
ואבוס	עמים באפי ואשכרם׳
אבישור	ושם אשת אבישור׳
ואבישור	ויהיו בני אונם שמי׳

א״ב חד וא׳ וחד והא׳ תמצ׳
נמס׳ במערכת אות הו״ו כי שם ביתה׳

א׳ב מן תרין א׳ וחד וא׳ סימ׳
תמצא במערכ׳ אות הו״ו כי שם ביתם וחילופיהון דלוג תרין וא׳ והד א׳ וסי׳ במערכת אות הו״ו כי שם ביתם׳

א׳ב מן ג׳ א׳ וחד וא׳ דלוג
וחלופי׳ ג׳ וא׳ וחד א׳ סימ׳ תמצא נמסר במערכת אות הו״ו בס״ד כי שם ביתם׳

א׳ב מן ד׳ א׳ וחד וא׳ דלוג
סימני׳ תמצא נמסר במערכת אות הו״ו בס״ד כי שם ביתם׳

א׳ב מן חד חד משמש א׳ב
ב״ג ג״ד וכו׳ וסי׳

אבינר	ושם אשת שאול׳
בגרות	וילכו וישבו בגרות כמהן׳
גדל	כל ימי נדר נזרו תער׳
דהרות	אז הלמו עקבי סוס׳
הומה	וישמע ארניהו וכל׳
וזהמתו	חיתו לחם ונפשו׳
זחלתי	ויען אליהו בן ברכאל׳
חטובות	מרבדים רבדתי ערסי׳
טירת	אם חומה היא נבנה׳
יכרו	עליו חברים יתצוהו׳
כלא	כי כאשר שתיתם על הר׳
למס	מרעהו חסד׳
מנע	בני אל תלך בדרך אתם׳
נסתר	והמצפה אשר אמר׳
סעפים	שנאתי ותורתך׳
עפרות	עד לא עשה ארץ וחוצות׳
פצלות	ויקח לו יעקב מקל לבנה׳
צקון	יי׳ בצר פקדוך׳
קראן	ויאמר אל בנותיו ואיו׳
רשם	כל קבל דנא מכל דריוש׳
שתי	ואני קרבת אלהים לי טוב׳
תתנו	כן תעשה לשורך׳

א׳ב מן חד חד משמש א״ת
ב״ש ריש וסוף וסי׳

ארחת	וישבו לאכל לחם׳
אתכרית	רוחי אנא דניאל בגו׳
ביבש	קצירה תשברנה׳
בשליש	מי מדד בשעלו׳
גור	הן גור יגור אפס מאתי׳
גיר	לכן בזאת יכופר עון יעקב׳
גער	גער חית קנה עדת אבירי׳
דופק	אני ישנה ולבי ער׳

דליק	חזה הוי עד די כורסן רמיו׳
דומשק	וילך המלך אחז לקראת׳
הפץ	עברות אפך וראה׳
המץ	יגורו בך נדחי׳
ויף	בגדלו באורך דליותיו׳
וירף	ממנו אז אמרה׳
זע	ויצא המן ביום ההוא׳
זרוע	אור זרוע לצדיק׳
חנס	כי היו בצוען שריו׳
חרחס	וילך חלקיהו הכהן דמלכי׳
טוחן	ויאסרוהו פלשתי׳ וינקרו׳
ירוחם	אשור לא יושיענו׳
ככל	דומו מעט ואיננו והמכו׳
כליל	השיר יהיה לכם׳

א׳ב מן נ׳ג בחד לישן ולירת
דכו׳ חד באורי׳ וחד בנבי׳ וחד בכתובי׳ וסי׳

אשורים	ויקשן ילד את שבא׳
אשור	ואהי להם כמו שחל׳
אשורנו	עתה סבבוני כתיב׳
בברכו	וירא עשו כי ברך יצחק׳
ברוך	ולא אביתי לשמוע לבלעם׳
ברוך	אדין לדניאל בחזוא די׳
גויתינו	ותתם השנה ההיא׳
גויותהנה	ופניהם וכנפיהם פרדות׳
גויתינו	ותבואתה מרבה למלכים׳
דלה	ותאמרנה איש מצרי׳
דלו	כסיס ועגור כן אצפצף׳
דליו	שקים מפסח ומשל׳
הבה	מלרע ויאמר יעקב אל לבן׳
הבו	סר סבאם הזנה הזנו׳
הבו	מלעיל הכי אמרתי הבו לי׳
ושובו	ואמר להם כה אמר יי׳ שימו׳
ושבו	ואזרעם בעמים׳
ושוב	אל תאמר לרעך לך ושוב׳
זרוע	וכי יפול מנבלתם על כל׳
זרועיה	כי כארץ תוציא צמחה׳
זרוע	אור זרוע לצדיק׳
חנו	ויהי יי׳ את יוסף ויט׳
חנינה	והטלתי אתכם מעל׳
דנני	יי׳ ראה עניי משנאי׳
טחון	ואת חטאתיכ׳ אשר עשית׳
טוחן	ויאחזוהו פלשתים וינקרו׳
טחון	בחורים טחון נשאו׳
יוסר	ואת כל חלבו יסיר׳
יושר	ביום ההוא יושר׳
ישור	על אנשים ויאמר׳
כבדים	וידי משה כבדים׳
כבדה	ויבאו מנגד לגבעה׳
כבדו	עד יפלח חץ כבדו׳
ללין	ויאמר בת מי את׳
ללת	וכלתו אשת פנחס׳
ללילה	יום ליום יביע אומר׳
מכרה	ויאמר יעקב מכרה׳
מכורותיך	השב אל תערה׳
מכרה	אשת חיל מי ימצא׳
נבכים	ואמר פרעה לבני ישראל׳
נבכו	מה נאנחה בחמדה׳
נבוכה	הרצים יצאו דחופים׳
שכור	ויבא יעקב מן השדה׳
שכריה	גם שכיריה בקרבה׳
שכור	למען שכור הוא׳

עשהו	מבל תבל גם אתה׳
ועשה	כה אמר יי׳ יוצר׳
עשיתי	לא נכחד עצמי ממך׳
פנואל	ויקרא יעקב שם המקום׳
פנינו	כלנו כצאן תעינו׳
פנימו	כי צדיק יי׳ צדקות׳
צדה	ואשר לא צדה׳
צדה	ואבי ראה גם ראה׳
צדה	ברך אברך אביונה׳
קרואי	אלה קריאי העדה כתי׳
קרואים	ואת אבשלום הלכו׳
קרואיה	ולא ידע כי רפאים שם׳
רבה	ויהי אלהים את הנער׳
רבה	ומי יתן את העם הזה בידי׳
רבי	אדין מלכא לדניאל רבי׳
שלחו	הבקר אור והאנשי׳ שלחו׳
שלחה	כה אמר יי׳ אי זה ספר׳
שלחתי	ויאמר אלי דניאל איש׳
תתראו	וירא יעקב כי יש שבר׳
תראי	אז תראי ונהרת׳
תראה	ויראו לפניך מראינו׳

א״ב מן נ׳ג וכל חד וחד לית
דכו׳ חד באורי׳ חד בנבי׳ חד בכתובים וסימני׳

אחון	ויאמר אני אעביר׳
אחרו	בעד החלון נשקפה׳
אענה	אף אני חלקי׳
בהם	ובארבע עשרה שנה בא׳
בחום	כי כה אמר יי׳ לי אשקטה׳
בהשמים	יי׳ בהשמים חסדך׳
גרש	ואם תקריב מנחת בכורי׳
גדעום	ויפנו וינסו המדברה׳
גאה	יראת יי׳ שנאו רע׳
דעכו	המוציא רכב וסוס׳
דכו	שטו העם ולקטו׳
דעכו	סבוני לדבורים דעכו׳
הבת	ויפל אברהם על פניו׳
הבן	יקיר לי אפרים׳
הים	אני אם תנין׳
ואברכם	ויאמר יוסף אל אביו בני הם׳
ואהב	אהבתי אתכם אמר יי׳׳
ואהבם	שמרה נפשי עדותיך׳
זעמה	וישא משלו ויאמ׳ מן ארם׳
זרועם	יי׳ חננו לך קוינו היה׳
זחלתי	ויען אליהוא בן ברכאל׳
חיבר	ויחרב את חמש היריעות׳
חכמה	וגם חמת תגבל בה׳
חברים	יכרו עליו חברים׳
טבעו	מרכבות פרעה וחילו׳
טובם	כחדק ישר ממסוכה׳
טובם	הן לא בידם טובם׳
יצוה	וכבא משה לפני דהמסוה׳
יראה	והשמיע יי׳ את הוד קולו׳
יענה	שדי לא מצאנוהו׳
כלות	ויהי ביום כלות משה׳
כלותם	הנני שוקד עליהם לרעה׳
כלותו	ותיכן כל מלאכת שלמה׳
למשמרת	כאשר צוה יי׳ אל משה׳
לעולה	ואל הכתף מחוצה׳
ללכת	כל הנחלי׳ הולכים אל הים׳
מקדשי	אך אל הפרוכת לא יבא׳
מתקי	ותאמר להם התאינה׳

מתקו	לו רגבי נחל׳
נצה	ובגפן שלשה שריגים׳
נצה	כי לפני קציר כתם פרח׳
נרוצה	משכני אחריך נרוצה׳
שמחתכם	וביום שמחתכם׳
שום	ועתה שימו נא לבבכם׳
שמחות	תודיעני אורח חיים׳
עוכל	ואת עובל ואת דבראשי׳
עפלה	הנה עפלה ולא ישרה׳
עוניתי	טוב לי כי עוניתי׳
פקד	אלה פקודי המשכן׳
פקדתי	אני אמרתי בדמי ימי׳
פתיחות	חלקו מחמאות פיו׳
צמח	ואם בעיניו עמד הנתק׳
צקון	יי׳ בצר פקודך׳
צמתתני	קנאתי כי שכחו׳
קראן	ויאמר אל בנותיו ואיו׳
קלם	ולוקח מהם קללה׳
קנה	חכמה מה טוב מחרוץ׳
ראי	ותקרא שם יי׳ הדובר׳
ורומה	מקול פרש ורומה׳
רומו	מעט ואיננו׳
שתי	מלרע ויאמר יי׳ אל משה׳
שבות	ביום עמודך מנגד׳
שבות	רצית יי׳ ארצך׳
תענה	כי כל הנפש אשר לא תעונה׳
תרום	ידך על צריך׳
תאונה	לא תאונה אליך רעה׳

א׳ב מן ב׳ב ותרויהון בתרי לישני

אורה	ואני שלשת החצים׳
אורה	אתכם ביד אל׳
אורות	ויצא אחד אל השדה׳
אורות	יחיו מתיך נבלתי׳
אגור	לולי כעס אויב אגור׳
אגור	דברי אגור בן יקא׳
אמיר	ונשאר בו עוללות כנקף׳
אמיר	כרבם כן חטאו לי׳
אפרת	ואני בבאי מפדן׳
אפרת	ותמת עזובה ויקח לו כלב׳
באורים	על כן באורים כבדו יי׳׳
באורים	וישאל שאול ביי׳ ולא׳
באלים	מי כמוך באלים יי׳׳
באלים	הנחמים באלים׳
בבגדו	ותתפשהו בבגדו׳
בבגדו	אם רעה בעיני ארניה׳
בול	ובשנה האחת עשר׳ בירה׳
בול	כי בול הרים ישאו לו׳
במקהלות	ויסעו מחרדה ויחנו׳
במקהלות	ברכו אלהים יי׳ ממקור׳
במסה	לא תנסו את יי׳ אלהיכם׳
במשא	וכנניהו שר הלוים במשא תנינא דפסוק׳
בראות	בעת ההיא בראות דוד׳
בראות	ויהי לדרש אלהים בימי׳
בשרים	חיי בשרים לב מרפא׳
בשרים	לא נאוה לכסיל תענג׳
בריאה	ואם בריאה יברא יי׳׳
בריאה	על כן יזבח לחרמו׳
גמול	ושעשע יונק על חור׳
גמול	ועל קריתים ועל בית׳

דנרת

ויבא מכלל סוף פעולה כל פעל אשר סופו אל״ף או ה״א כמו עשה׳ בנה׳ קרא׳ מצא׳ אשר נקמצים׳ ויש לתת טעם לפי אשר סופי פעולה ברבותם יבא סב״א בסוף פעלה כמו אמרתי אכלתי׳ וסב״א מבטל קמץ כאשר אבאר בע״ה אבל עשה קרא לא יולד בהם סב״א ברבותם כי יאמר בהם עשיתי קראתי לכן נקמצים ועל כן אם יש מפיק ה״א בה״א סוף הפעולה כפתח כדין אחר סוף פעולה כמו גבה לבי כמה לך בשרי נגה אור כי יאמר ברבותם נבהתי כמהתי׳ ואם המפיק ה״א בה״א שמוש לא יבטל

לא יבטל הקמץ כמו לעבדה ולשמרה׳ עוד יצא מכלל סוף פועלה כל כפעל הוה כמו והוא נכבד מכל בית אביו כי אין נגרע קול ברמה נשמע לב נשבר ונדכה אך והקול נשמע בית פרעה ומת הו נשבר עבר המה על כן נפתחים וכן מוקטר מוגש מורדף בלי חשך וכן כל משקלות הנז׳ בכל הנזרות והטעם גם בזה כי ברבות בפעל עבר יולד שוא בסוף פעולה מה שאין כן בהוה כי בעבר יאמר מן נכבד נכבדתי ומן נשמר נשמרתי בהוה יאמר נכבדים נשמרים׳ עוד יצא מכלל סוף פעולה כל

דברת כן בנות צלפחד׳
דברת עבדי ירידו מן הלבנון׳
דודי ועל מחלקת החדש׳
דודי נשכימה לכרמים׳
והאבנים ויאמר בילדכן ארת׳
והאבנים וארד בית היוצר והנהו׳
הובשת ויבא יואב אל המלך׳
הובשת אתה בקעת מעין ונחל׳
החול ולהבדיל בין הקדש׳
החול כבד אבן ונטל החול׳
הצפוני בני גד למשפחתם לצפון׳
הצפוני ואת הצפוני ארחיק׳
ואיד יעלה מן הארץ׳
ואיד רעב אונו ואיד נכון׳
וברכה וראש אחיעזר ויאש׳
וברכה מונע בר יקבהו לאם׳
ויפתח ויבא האיש הביתה׳
ויפתח על הלחת ידתידה׳
וירם אמר אל אלעזר בן אהרן׳
וירם יי׳ יחתו מריבו עלו כתי׳
וירב היה יי׳ כאויב בלע ישראל׳
וירב ותהי שם המלחמ׳ נפוצת׳
ויפתח ואשנה ונציב׳
ויפתח הגלעדי היה גבור׳
וירדו ויברך אותם אלהים ויאמ׳
וירדו עברו כלנה וראו׳
וראש ובני בנימין בלע ובכר׳
וראש זכר עניי ומרודי׳
ושהם והטור הרביעי תרשיש קדם׳
ושהם בני מררי ליעזהו בנו׳
ותכל להשקותו ותאמר׳
ותכל המלך דוד לצאת׳
וכחול כי ברך אברכך והרבה׳
וכחול ואומר עם קני אגוע׳
ושכר בן אד׳ נבוכד נצר העביד׳
ושכר ולעובד ארום בני שמעידה׳
ודן גלעד בעבר הירדן שכן׳
ודן ויק מאוזל׳
והרא ויער אלהי ישראל דוה׳
והרה הנה יחבל און׳
והיא ויפרש אתה לפני׳
והיא ואמר לבלה ניאופים׳
וחבל וידברו בני יוסף ﭏ יהושע׳
וחבל קומי ולכי כי לא זארת׳
וחוצות עד לא עשה ארץ׳
וחוצות ויאמר אליו הערים אשר׳
וחלי ויהי גבולם חלקת׳
וחלי נזם זהב וחלי כתם׳
וטלם זיף וטלם ובעלות׳
וטלם ומן המשוררים אלישיב׳
ויגל ויהי כאשר ראה יעקב׳
ויגל לכן שמח לבי ויגל׳
ויגז ורוח נסע מאת יי׳
ויגז ויקם איוב ויקרע ארת׳
וירע העם ויתקעו בשופרות׳
וירע ויעשה עמרי הרע׳
וצרי וישבו לאכול לחם וישאו׳
וצרי לידותון בני ידותון גדליהו׳
וצרתי כי אם שמע תשמע בקלו׳
וצרתי וחנתי כדור עליך׳
זקן ויאמר אברהם אל עבדו׳
זקן בשמן הטוב על הראש׳

זרו מכף רגל ועד ראש׳
זרו רשעים מרחם׳
זונה אם זונה אתה ישראל׳
זונה כי הנה רחקיך יאבדו׳
חרש וישלך יהושע בן נון׳
חרש ובקבקר חרש וגלל׳
חלוץ ונקראו שמו בישראל׳
חלוץ ועבדיך יעברו כל חלוץ׳
חלה ואמר הדור האחרון׳
חלה ובהיצר לו חלה את פני יי׳
חרשתם לולי חרשתם בעגלתי׳
חרשתם רשע עולתה קצרתם׳
טרף והנה עלה זית טרף׳
טרף לכו ונשובה אל יי׳
טריה וימצא לחי חמור׳
טריה מכף רגל ועד ראש׳
ישק אתה תהיה על ביתי׳
ישק שפתים ישק משיב׳
ישך לא תשיך לאחיך נשך׳
ישך אחריתו כנחש ישך׳
ישעו תכבד העבודה על׳
ישעו ואין מושיע דשמואל׳
יורישנה ועבדי כלב עקב׳
יורישנה הנה יי׳ יורישנה׳
כתם כי לפני קציר כתם׳
כתם וירעם כתם לבבו׳
כארי שויתי עד בקר׳
כארי כי סבבוני כלבים׳
לאט ויצו המלך את יואב וארת׳
לאט יען כי מאס העם הזה׳
למד והיה אם למד ילמדון׳
למד ואומר אנה אתה הולך׳
לענות כל נדר וכל שבועת אסר׳
לענות שיר מזמור לבני קרח׳
לדביר ומחשבן עד רמת׳
לדביר ויבן את עשרים אמה׳
לתנות מימים ימימה תלכנה׳
לתנות ואת עשו שנאתי׳
מול אלה הדברי׳ דמשנה תורה׳
מול בעת ההיא אמ׳ יי׳ ﭏ יהוש׳
מנה מי מנה עפר יעקב׳
מנה ולחנה יתן מנה אחרת׳
מנית ויכם מערער ועד באך׳
מנית יהודה וארץ ישראל המה׳
מחללים ויעלו כל העם אחריו׳
מחללים ואתם מחללים אתי׳
מרתה כשמרי שדי היו עליה׳
מרתה ויבאו מרתה ולא יכלו׳
מגורי וישב יעקב בארץ מגורי׳
מגורי זעק והילל בן אדם׳
משחתם ומשחת אתם כאשר׳
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו׳
מעוג ותאמר חי יי׳ אלהיך אם יש׳
מעוג בחנפי לעגי מעוג׳
מעדנות ויאמר שמו׳ הגישו אלי׳
מעדנות התקשר מעדנות כימה׳
גבליך הסר מעלי המון שריך׳
גבליך הורד שאול גאונך׳
נסי ויבן משה מזבח ויקרא׳
נסי כה אמר יי׳ אלהי הנה אשא׳
נצח וגם נצח ישראל לא ישקר׳
נצח תבא עד דור אבותיו׳
נענה נגש והוא נענה׳

נענה כי איש איש מבית ישר׳ דינזר׳
נעניתי לכן דבר אתם ואמרת׳
נעניתי עד מאד׳
סמר שאו נס בארץ תקעו׳
סמר מפחדך בשרי׳
סילה ויקומו עבדיו ויקשרו׳
סילה כל אבירי יי׳ בקרבי׳
שטנה ויחפרו באר אחרת׳
שטנה ובמלכות אחשורש׳
על ואלה דברי דוד האחרוני׳
על ישובו לא על היו׳
ענות ויאמר אין קול ענות׳
ענות הכזה יהיה צום אבחרהו׳
עכר אביא את הארץ׳
עכר ובני כרמי עכר עוכר ישר׳
עצבי ואגיד לך מאז בטרם׳
עצבי ויקרא יעבץ לאלהי ישר׳
פתח כי יתרי פתח ויענני׳
פתח נשכימה לכרמים׳
פורש גבר מחליק על רעהו׳
פורש דבק לשון יונק אל חכו׳
צררות וישא העם את בצקו׳
צררות ויבא דוד אל ביתו׳
קרבו כי קרבו כתנור לבם׳
קרבו ואתם הרי ישראל ענפכם׳
רודה כי הוא רודה בכל עבר׳
רודה מכה עמים בעברה׳
רועה עודנו מדבר עמם׳
רועה שן רועה ורגל מועדת׳
שירו יומם יצוה יי׳ חסדו׳
שירו וידבר שלשת אלפים׳
שברו ואת גביעי גביע הכסף׳
שברו ויהי כשמע גדעון׳
שונים ירא את יי׳ בני ומלך׳
שונים והשקות בכלי זהב׳
שפרה ויקר׳ מלך מצרי׳ למילדות׳
שפרה ברוחו שמים שפרה׳
תוכו אף חובב עמים׳
תוכו על מה תוכו עוד תוסיפו׳
תחרש לא תחרוש בשור׳
תחרש אל תחרש על רעך׳

אב מן בב ותרויהון בספר

וסימניהון

ואשא כי לא אויב יחרפני׳
ואשא כפי אל מצותיך׳
ובמושב אשרי האיש אשר׳
ובמושב וירוממוהו בקהל עם׳
וגבה וגביהם וגבה להם׳
וגבה וארבעה שלחנות לעולה׳
וראג בלכתך היום מעמדי׳
וראג המה באו בארץ צוף׳
והדגה אשר ביאר תמות׳
והדגה אשר ביאר מתה׳
והדת הרצים יצאו דחופים׳
והדת הרצים רכבי הרכש׳
וזיזה בן שפעי בן אלון׳
וזיזה ויהי יחת הראש׳
וחלמא באדין עללין חרטומיא׳
וחלמא ועד אחרן על קדמי׳
וטהרו וגם שם עיר המונה׳
וטהרו שבעת ימים יכפרו׳
וישבים ומלך ישראל ויהושפט׳

וישבים כה אמר סנחריב מלך׳
וכנגה כי תהיו כאלה נבלת׳
וכנגה כי כארץ תוציא צמחה׳
ולברקה את ושמו לבן׳
ולרבקה ותהין מורת רוח׳
ומקטירים ליי׳ עולות בבקר בבקר׳
ומקטירים בני עתה אל תשלו׳
ונסך ועשרון סלת בלול׳
ונסך לא תעלו עליו קטרת׳
וסור חטאנו ועוינו והרשענו׳
וסור וכל ישראל עברו ארת׳
ועשו ויהי כאשר כלה יצחק׳
ועשו וישלח יצחק את יעקב׳
ופחד ביום ההוא יהיה מצרים׳
ופחד אז תראי ונהרת׳
וציבא ואלף איש עמו מבנימין׳
וציבא ויאמ׳ לו המלך למה תדבר׳
וקציר עוד כל ימי הארץ׳
וקציר כי זה שנתים הרעב׳
ורננו ובאו ורננו במרום׳
ורננו על תבל שמים וארץ׳
ושמרון בחצי חטאתיך׳
ושמרון ואחותיך סדום ובנתיה׳
ותהלתי למען שמי אאריך׳
ותהלתי אני יי׳ הוא שמי וכבודי׳

אב מן חד וחד חד מלעיל

וחד מלרע ולית דכותהון׳

אכל רק חזק לבלתי אכל הדם׳
אכל המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו׳
אמר כה אמר אדוני יי׳ יען אמר מואב ושעיר׳
אמר כי טוב אמר לך׳
אורחות משא בערב ביער בערב׳
ארחת וישבו לאכל לחם׳
ארון ואלה העלים מתל מלח׳
ארן וחברו ואלה העלים קדמא׳
אונס והשתיה כדת אין אונס׳
אנס בלטשאצר רב חרטמיא׳
בקרוב עלי מרעים לאכל ארת׳
בקרב והיה בקרב איש׳
במועל ויברך עזרא את יי׳ אלהים׳
במעל אל אלהים יי׳ ﭏ אלהים יי׳
בנוער תמות בנער נפשם׳
בנער ויאמר האיש אל יואב׳
גויתנו ותבואתה מרבה למלכים׳
גויתנו ותתם השנה ההיא׳
דועכו סבוני כדבורים׳
דעכו המוציא רכב וסוס וחיל׳
האמור אלהים אני׳
האמר כי אל אל האמר נשאתי׳
הקצור מדוע באתי ואין איש׳
הקצר האמור בית יעקב׳
המשול דברו נא באזני כל בעלי שכם׳
המשל ופחד עמו עושה שלום׳
הנחת וכדי רים לבביה ורוחיה׳
הנחת עושו ובאו כל הגוים׳
הודיענו ויקראו פלשתים לכהנים׳
הודיענו מה נאמר לולא נערך׳
ונעתור ויעזרו עליהם וינתנו דדה׳

פעולות השניים הנקלאים עלומו עין פועל כמו שב קם לן וישב ויקם וילן אף על פי כי ברבותם יולד בם שבא כמו קמתי שבתי׳ והטעם כי בכלם עין פעלת נעלמת ובא הקמץ לתשלום האות כי הם היו במלאותם יתכן לומר קים שיב ומן כל ביד ויקן עליו העיט קין ומבאכו מן קאם וקאם שאון בעמך ומן רם וישבה ורמה תחתיה ואותיות אוי נעלמות בהם נהפך אז הסוף פעולה לראשה כמו הקוף שבקם והיא סוף פעולה ואז היא מבטלת הקמץ׳ השתה היא ראש פעולה ודינו קים גם על כן

מערכת אות האלף

שבו ושב׳ כניכתס היו למעל׳ כמו שבו על עוכות אכותס שבה יבמתך ואיכו כמו שבו ויבוזו ונס שבה איכו לשון שבי וכן שתו השער׳ איכו מן שתה ושתו ולעו וכהנ׳ רבות כי השניים טעמה לעיל מפני העלמת הע״ן והכניכה כלה לתשלום אות החסרה וחטופי למ״ד פועל טעמס לינוטה תמורת חסרון הה״א אך מלת תס הכסף וחס לאדוני רך הלבב כפתחים במספטס כי לא מגזרו מגזרת עלומי ע״ן פעל אמנס המה מגזרת בעלי הכפל מן תמס חמס רכך עוד ברבותס יולד בס דגש למלאת חסרון אות הכפל כי יאמר תמו רכו דבריו

ונעתר ונגף יי׳ את מצרים׳
ונחתום ואתם כתבו על היהודים׳
ונחתם ויקראו סופרי המלך קדמ׳
ויקום וסגרו דלתים בשוק׳
ויקם ותגזר אומר ויקם לך׳
ומושלו והיה אדירו ממנו׳
ומשלו והכרתי רכב מאפרים׳
זרוע אור זרוע לצדיק׳
זרוע וכי יפל מנבלתם על׳
חנון כי עם בציון ישב׳
חנן פתח וישא עיניו וירא׳
טהור עינים מראות רע׳
טהר אהב טהר לב חן׳
יחיונו אם אמרנו נבא העיר׳
יחינו מיומים ביום השלישי׳
ידלוף בעצלתים ימך המקרה׳
ידלף ואת כשד ואת חזו׳
כתם וירעם כתום לבבו׳
כתם כי לפני קציר כתם פרח׳
לאמתם אלה הם בני ישמעאל׳
לאמתם אמרו איה דגן ויין׳
לשבוים רוח אדני יי׳ עלי׳
לשבאים ומכרתי את בניהם׳
מעצור ויאמר יהונתן אל הנער׳
מעצר עיר פרוצה אין חומה׳
משקולת ונטיתי על ירושלם׳
למשקלת ושמתי משפט לקו׳
מחולליך צור ילדך תשי׳
מחלליך האמר תאמר אלהים אני׳
מאירות ביבש קצירה תשברנה׳
מאירת פקודי יי׳ ישרים משמחי׳
נתון ויאמן אדו׳ נתן את ישראל׳
נתן ידע אונן כי לא לו יהיה׳
נתוץ וישכימו אנשי העיר׳
נתץ וישב ויבן את הבמות׳ (דד״ה)
נוחם מיד שאול אפרים׳
נחם ובני אשת הודיה אחות׳
נפלו ויאמרו שרי פלשתים מה׳
נפלו ואעמד עליו ואמתתהו׳
עניתי טוב לי כי עניתי׳
עניתי ואני בחלותם לבושי׳
צואת אם רחץ יי׳ את צאת׳
צאת ועוגת שערים תאכלנה׳
קראני וכי תאמרי בלבבך׳
קראני פחד קראני ורעדה׳
רמוני קראתי למאהבי המה׳
רמני ויאמר אדני המלך דמפיבושת׳
שכולתי ואל שדי יתן לכם׳
שכלתי רחמים ב׳ בפסוק׳
שפטונו ויקם דברי אשר דבר רדני׳
ושפטנו והיינו גם אנחנו ככל הגוים׳
תואמי שני שדיך כשני עפרי׳ קדמא
תאמי יחברו שני שדיך תנינ׳׳

א״ב מן תרין תרין בחד לישן׳

אן ויאמר דוד שאול אליו׳
אן עד אן תמלל אלה׳
אנה אנחנו עלים׳
אנה מלרע אלך מרוחך׳
בדבר ורבקה שמעת בדבר׳
בדבר ותעלזנה כליותי׳

בדברים ואליהוא חבה את איוב׳
בדברים לא יוסר עבד׳
גדל ביום ההוא גדל יי׳ ארת׳
גדל אחר הדברים׳
גדלים תעשה לך על ארבע׳
גדלים שבכים מעשה שבכה׳
דמיתי הנוה והמענגה דמיתי׳
דמיתי לקאת מדבר הייתי׳
דמיתי והיה כאשר דמיתי׳
דמיתי נשבע יי׳ צבאות לאמר׳
הנראה וירא יי׳ אל אברם ויאמר׳
הנראה ויאמר אלהים אל יעקב׳
הנראה ויתאנף יי׳ בשלמה׳
הנראה בשנת שלש למלכו׳
ויושב ויהיו העם כלו אפרים׳
ויושב ישמעאל ויענם ויושב׳
ויושבים ומלך ישר׳ ויהושפט דה״ה׳
ויושבים כה אמר סנחריב מלך׳
זקן ויאמר אל עבדו׳
זקן כשמן הטוב על הראש׳
זקנים ונאמר אל אדני׳
זקנים וישראל אהב את יוסף׳
חרש וישלח יהושע בן נון מן׳
חרש מלעיל ובקבקר חרש וגלל׳
חרשתם ויאמרו לו אנשי העיר׳
חרשתם רשע עולתה קצרתם׳
טב הוא צלמא ראשה׳
טב וכען אם על מלכא טב׳
טובי ויאמר אני אעביר כל׳
טובי ורויתי נפש הכהנים דשן׳
ינחני וישא משלו ויאמ׳ מן ארם׳
ינחני נפשי ישובב ינחני׳
ינחנו יי׳ בדד ינחנו׳
ינחנו מתן אדם ירחיב לו׳
כתנתי פשטתי את כתנתי׳
כתנתי ברב כח יתחפש לבושי׳
כתנתו ויהי כאשר בא יוסף׳
כתנתו ויהי דוד בא עד הראש׳
למראה והריחו ביראת יי׳׳
למראה קמ׳ ותעגב עליהם כתי׳׳
למראה ויצמח יי׳ אלהים מן׳
למראה פת׳ ויבאו אל גלילות׳
לרגלי כי מעט אשר היה לך׳
לרגלי נר לרגלי דבריך׳
לרגליך אף חבב עמים׳
לרגליך לדוד מזמור נאם יי׳׳
מהר וישמע עלי את קול׳
מהר צעה להפתח׳
מהרה ומלאך בא אל שאול׳
מהרה ויקרא מלך ישר׳ דמלכי׳
נפוץ ויאמרו הכה נבנה לנו עיר׳
נפוץ העצב נבוה נפוץ׳
נפצים ויאמר ראיתי את כל ישר׳׳
נפצים ותבירו דה״ה ויאמר ראיתי׳
ספר ואולם בעבור זארת׳
ספר אתה למען תצדק׳
ספרו ויאמר דוד אל יואב דה״ה׳
ספרו סבו ציון והקיפוה׳
ענו אז ישיר ישראל ארת׳
ענו ליי׳ בתודה זמרו׳
עניתני הושיעני מפי אריה׳
עניתני אודך כי עניתני׳
פתח כי יתרי פתח ויענני׳

פתח נשכימה לכרמים׳
פתחת הפכת מספדי למחול לי׳
פתחת אנא יי׳ כי אני עבדך׳
צעקו הן אראלם צעקו חוצה׳
צעקו ויי׳ שמע׳
צעקים ויאמר מה עשית קול דמי׳
צעקים ואת מתכנת הלבנים׳
קרבו ואתם הרי ישר׳ ענפכם׳
קרבו כי קרבו כתנור לבם׳
קרבת ואתי יום יום ידרשון׳
קרבת ואני קרבת אלהי לי טוב׳
רעי ויאמר אברם אל לוט׳
רעי חי אני נאם אדני אלהים׳
רעה עודנו מדבר עמם׳
רעה שן רעה ורגל מועדת׳
שלחוני ויאכלו וישתו הוא׳
שלחוני ויאמר אליהם אל תאחרו׳
שלוחים פרעה מלך מצרים עלה׳
שלוחים לכן תתני שלוחים׳
שמור וירם הטבח את השוק׳
שמור יש רעה חולה ראיתי׳
שמרים ליל שמורי׳ הוא ב׳ בפסוק׳
תמתי אני ישנה ולבי ער׳
תמתי אחת היא יונתי תמתי׳
תמתי חלילה לי אם אצדיק׳
תמתי ישקלני במאזני צדק׳

א״ב מן חד וחד לעיל

תמצא במערכת אות הה״א כי שם ביתה דמשמשת ה׳ בסוף תיבותא׳

א״ב מן ב״ב מן ג׳ אתין

אדר ואתמול עמי לאויב יקומם׳
אדר ויאמר יי׳ אלי השליכהו׳
בבת ולא אחר הנער לעשות׳
בבת היה יי׳ כאויב בלע ישראל׳
גוה ואם לא תשמעוה׳
גוה כי השפילו ותאמר גוה׳
דמי ועתה אל יפל דמי׳
דמי ארץ ארץ אל תכסי דמי׳
השב והוא עם בזוי ושסוי׳
השב אל תערה׳
וכר נקי כפים וכר לבב׳
וכר ותאמר זך לקחי׳
זקן ויאמר אברהם אל עבדו׳
זקן כשמן הטוב על הראש׳
חרש ובקבקר חרש וגלל׳
חרש וישלח יהושע בן נון מן׳
טרף ותבא אליו היונה׳
טרף לכו ונשובה אל יי׳ כי הוא׳
ישק אתה תהיה על ביתי׳
ישק שפתים ישק משיב׳
כהר כי כהר פרצים יקום יי׳׳
כהר שיר המעלות הבטחים׳
לקש והיה בית יעקב אש׳
לקש לא יבריחנו בן קשת׳
מהר וישמע עלי את קול׳
מהר צעה להפתח׳
נקם והבאתי עליכם חרב׳
נקם ויקרא שמשון על יי׳׳
סלה ויקומו עבדיו ויקשרו׳

סלה כל אבירי יי׳׳
ענו אז ישיר ישראל׳
ענו ליי׳ בתודה זמרו׳
פתח כי יתרי פתח ויענני׳
פתח נשכימה לכרמים׳
צלם אנת מלכא חזה הוית׳
צלם נבוכד נצר מלכא עבד׳
קים לקיים את ימי הפורים׳
קים ומאמר אסתר קים׳
ראם ויאמר יעקב כאשר ראם׳
ראם ויהי כאשר ראם צדקיהו׳
שתה וכעת מותה ותדברנה׳
שתה גם צפור מצא בית׳
תחי ויחגרו שקים במתניהם׳
תחי נפשי ותהללך׳

כ״ו פסוקים אית׳ בהון כל הא״ב סימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ לח״׳

אב

ואביו ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישלח׳

ולאביו ג׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ ריש סימן יד׳

אביהו ז׳ וסימניהון בלשון תרגום אתתא רגות מן ביתא חויא מלכא וקרת ברישה׳ וביאורם נמסר בשפטים סוף סימן יד ובזכריה סימן יג׳

אבתיו לאבתיו ז׳ כתור׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר בסר׳ במדבר׳

אבותיו ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ב׳ ותלים סימן מ״ט׳

אבותי ז׳ מל׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן כ״א׳

אבותיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא וירמיה סימ׳ לד״ ומשלי סוף סים׳ כ״ב׳

אבותינו ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן יד׳

אבותם ב׳ מל׳ בתורה כל נביאי׳ וכתובי׳ דמ׳ מל׳ במ״ה וסי׳ נמסר בסדר במדבר ובמלכים ב׳ סוף סימן יו ונחמיה סימן ז׳׳

אבותיהם ד׳ מל׳ בנביאים וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן יוד וכל כתובי׳ דמ׳ מל׳ במ״ט חס׳ וסימניהון וימעלו באלהי אבתיהם׳ ואלה משפחות הלוי׳ ואחיהם לתלדותם׳ ואבתיהם על מחנה יי׳ בדה׳׳ ובני מושי מחלי בדה׳׳ ויאמר

חמותי ראיתי אור ודגש מבטל קמץ כאשר אבאר אבאר בע״ה ומכלל השניים הנקמצים יבאו מלות ויסר את אופן מרכבותיו ויכר אותו בחרט אל תכר את מואב והטעם מפני שהם מבנין הכבד הנוסף והיה ראוי להיות ויכר ויסר רק שאות ר״ש גורמת בהם לסגותם ודי אם תמנם להעלותם מדרגה אחת מפתח קטון לגדול אבל ויסר אליה האהלה שהוא מבנין הקל קמוץ כמשפטו אמנם במלת ויקם ויסב ודוגמתם מן השניים אין לנו טעם לקמוצתם כמו בקם שב רץ אמר באורתי טעמם למעלה על כן כראוי לבכי רבי

רבי יהודה בן חיוג אביר הלייקנים אמר אמר כי ויקס ויסב סופי פעולתם המה חטף קמץ ולדך הספרים לנקוד קמץ תחת קמץ חטף במקום שים אחריו מבטלי קמץ וסוף פעלה אחד ממבטליו הוא ועוד דבר אחר הזקיקו לומר כן כי שאל מה זה כי בכל שאר הנזרות וו יוד של ויפעל נוסף על הבנוי כמו סמור וסמור יסוב ויסב ובשניים נוספים על כעל עבר ועוד כי ברוב שתי הברות של אה לדגושות והנגינה לעיל הבלה שניה נפתחת ופה נקמצות על כן אמר כי ויקס ולעין הם חטף קמץ ועתה נוספים וו יוד על

ויאמר דוד לכל הקהל׳
ואתה תשמע מן השמים וסלחת׳
ואמרו על אשר עזבו׳
אך הבמות לא סרו דד״ה׳

אבתיכם כל אורית׳ חסר במ״א מל׳ וכו׳ וסי׳
נמסר בסדר שמות ע״ש׳
יהושע כולם מלאי׳
שפטים כולם מלאי׳ במ״א חס׳ וסי׳
ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל׳
שמואל כולם מלאי׳ במ״ב חס׳ וסי׳
ואשפטה אתכם לפני׳
כאשר בא יעקב מצרימה קדמ׳ דפסוק׳
מלכים כולם מלאי׳ במ״א חס׳ וסי׳
ויער יי׳
ישעיה כולם חס׳ במ״א מל׳ וסי׳
ועל עונותיכם ועונות אבותיכם׳
ירמיה כולם מלאי׳ במ״ב חס׳ וסי׳
ואשלח אליכם דאריך׳
מפני רעתם׳
יחזקאל כולם מלאי׳ במ״ב חס׳ וסי׳
וישבתם בארץ׳
ונחלתם אותה׳
וכל תריסר חסרי׳ במ״ג וכל כתובי׳ מל׳ במ״ג וסימ׳ בהושע סימן ח׳

אביהם ג׳ בנקבות וסימניהון נמס׳ בסדר פנחס׳

אביהן ז׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

ואבדה ג׳ וסימניהון ואבדה שארית פלשתים׳
ואבדה חכמת חכמיו׳
ואבדה תקותינו׳

תאבדון ד׳ וסימניהון בסדר ואתחנן׳

לאאבדה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׳

אביב ג׳ וסימניהון אביב קלוי׳
כי השעורה אביב׳
ואבא אל הגולה תל׳

אביחיל ד׳ וסימניהון צוריאל בן אביחיל׳
אביחיל בן אליאב בן ישי׳
ובהגיע תר אסתר׳
ותכתב אסתר המלכה׳

וב׳ אביחיל וסי׳ ושם אשת אבישור׳ ויקח לו רחבעם׳

אביונים ג׳ חסרים וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ק״מ ואיוב סימן כ״ד׳

אבל ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ד והושע סימן י׳

אבלה ה׳ וסימניהון שמה לשממה אבלה׳
אבלה יהודה ושעריה׳
כי מפני אלה אבלה׳
שדד שדה אבלה׳
אמללה נמלה תבל׳

ויתאבל ד׳ וסימניהון ויתאבל על בנו
המלך על אבשלום׳
אפרים אביהם׳
ימים רבים דדברי הימים׳

כל לשון אבל על במ״ה אל וסימניהון
נמסר בקהלת סימן ז׳

באבן ג׳ וסימן נמסר בסדר מסעי ועיין בסדר משפטים׳

אבנים ד׳ דקדים לעצים וסי׳ נמסר בסדר מצורע׳

רגימה אבן ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר אמור וד״ה ב׳ סימן כ״ד׳

ואברהם ה׳ ראשי פסוקים וסי׳ נמסר בסדר וירא׳

אברהם יצחק וישר׳ ד׳ דסמי׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא׳

אבשלום י״ד חס׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן י״ז ועזרא סימן ו׳

לאגם ג׳ פתחין וסימניהון נמס׳ בישעיה סי׳ לה׳

אגמון ג׳ חס׳ בלישניהון. וסימני׳ נמס׳ באיוב סוף סימ׳ מ׳

אדין ט׳ בטעם וסי׳ נמסר בדניאל סימן ו׳

אמר המגיה אמנם תוכח מסלתא אחריתי בסגנית זל׳

אדין ט׳ בטעם וסימניהון עללין כל חכמי׳
נפל על אנפוהי׳
שניא מתבהל׳
הוו בעין עילא׳
די לא נהשכח לדניאל דנה׳
סרכיא ואחשדרפניא אילן הרגשו
קריבו ואמרין קדם מלכא׳
אזל מלכא להיכליה׳
אדין תתני פחרת׳ עכ״ל

ואכן חזינ׳ בכולהו ספרי דוקני ואלתי להוו קדמאה וכלהו כסלכא למסרתא קמא הוו ובכל חד׳ מנהון אחלין לליסנא קמא הוה כמסר עלין ט׳ בטעם ודוק׳ עכ״ל המגיה:

כל ר״פ דדניאל באדין במ״ג אדין וסימניהון׳

לביתיה אדין דניאל לביתיה אזל׳
בחזוא אדין לדניאל בחזוא די׳
אריוך אדין אריוך בהתבהלה׳
רבי אדין מלכא לדניאל רבי׳
תוה אדין נבוכד נצר מלכ׳ תוה׳
שמיה אדין דניאל די שמיה׳
זיוהי אדין מלכא זיוהי שנוהי׳
עללין אדין עללין כל חכמי׳
מתבהל אדין מלכא בלשצר סניא׳
כדי אדין מלכא כדי מלתא שמע׳
אזל אדין אזל מלכא להיכליה׳
מליל אדין דניאל עם מלכ׳ מליל׳
צבית אדין צבית ליצבא על׳
ומן ביה בליליא קטיל בלשצאר עד בעה ומתחנן קדם אלהיה דכו׳ ר״פ אדין וכל עזרא ר״פ דכו׳ אדין במ״ג באדין וסי׳
בטלת באדין בטלת עבידת׳
קמו באדין קמו זרובבל בן׳
דריוש באדין דריוש מלכא׳

באדין ה׳ בטעם בדניאל וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג׳

אדם י׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר תוריע׳

לאדם ולאדם י״ג וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ג׳

לאדם ה׳ וסימ׳ בלשון ארמי ליבא דידע עקא ב בפומיה אמר וביאורם נמסר בסדר שמות וירמיה סוף סימן י׳ וצפניה סוף סימן א׳

ואדם ט׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן ג׳ וסי׳ ב׳ ואיוב סימן ל״ד׳

בני האדם ו׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״ג׳

בני אדם ט׳ וסימניהון נמס׳ במשלי סי׳ ט״ו וע״ש מ״ה דקהינא׳

באדם ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תזריע ומשלי סימן כ״ג׳

כאדם ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע סימן ו׳

מאדם עד בהמה ד׳ וסימ׳ נמסר בספר במדבר סיני׳

על האדם ג׳ וסימניהון ויצו יי׳ אלהים׳
ויפל יי׳ אלהים תרדמה׳
ורבה היא על האדם׳
וכל על האדם ועל הבהמה דכו׳

בן אדם ל״א בטעם זקף גדול וסימניהון׳
את אשר תמצא אכול׳
קח בלבבך׳
לבית ישראל׳
שים פניך אל הרי׳
שא נא עיניך דרך׳
בן אדם הראה׳
אלה האנשים׳
בתוך בית המרי׳
הלא אמרו׳
לחמך ברעש תאכל׳
הנבא אל נביאי׳
הגפן מכל עץ׳
הודע את ירושלם׳
חוד חידה׳
חרב חרב הוחדה׳
חרב חלל הגדול׳
לא מטהרה היא׳
התשפט את׳
לקח ממך את מחמד׳
אל בני עמון הנבא׳
חותם תכנית׳
שים פניך אל צדון׳
שים פניך אל פרעה׳
הילילו ההליום׳
זרוע פרעה׳
ואל המונו׳
נהה על המון׳
רועי ישראל׳
על הר שעיר והנבא׳
התחיינה העצמות׳
יבשו עצמותינו׳

ובן אדם ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בלק׳

אדמה י״א וסימני׳ נמסר ביואל סימן ב׳ ודברי הימים ב׳ סימן ט״ו׳

והאדמה ג׳ וסימניהו׳ נמס׳ בסדר עקב׳

אדמתי ג׳ וסי׳ נמסר באיוב סוף סימן ל״א׳

אל האדמה ו׳ וסימניהון
בזעת אפך תאכל לחם׳
והשבתיך אל האדמה׳
כי אביאנו אל האדמה אשר׳
ואתה תשמע השמים דמלכים׳
וחבירו דדברי הימים׳
ואשלח אליכם את כל עבדי׳

על אדמת ה׳ וסימניהון בן אד׳ מה המשלי׳
מה לכם אתם משלים׳
בן אדם ישבי׳
בן אדם הנבא על גוג׳
והיה ביום בא גוג׳

אל אדמת ח׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימ׳ י״ב׳

על אדמתם ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״ו׳

זה השער ליי׳

אדני וודיא ק״לד ז׳ מנהון לאדני וסי׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ כ״ח וג׳ מנהון ואדני ושאר דין סימניהון׳
מצאתי ויאמר אדני אם נא׳
לוט ויאמר לוט אלהם אל׳
הואלתי ויען אברהם ויאמר׳
הואלתי ויאמר הנה נא הואלתי׳
ואבימלך לא קרב אליה ויאמר׳
שלח נא ויאמר בי אדני׳
איש דברים ויאמר משה אל יי׳
וישב משה אל יי׳ ויאמר אדני׳ למה הרעתה תנינ׳ דפסוק׳
מקדש תביאמו ותטעמו תני׳ דפסו׳
ילך ויאמר אם נא מצאתי חן ב׳ בפסו׳

ויגדל

הבני כי סורק וחטף קמץ אחים ורעים בכל מקום כמו ונדיק ירון ושמח כמו ירון וכן יסוב כמו יסוב וכהנה רבות ולפי שהנגינה לעיל הוא בחטף קמץ שאילו היתה לרע תהיה בחולם כמו היס לאה ויכם כי לעולם לא יבא חטף קמץ בלות שהנגינה בו וסוף פעולה שאמרתו המבטל קמץ הוא סוף שרש הפעלה אבל אם בסופה וו או מ״ס או נ״ן סמוס לא יבטלוהו כמו ואוכלין עונו יסא רודפין בוגין מ״ס כמו רודפס סומרס נ״ן כמו רלבן סמרן אבל אם הם שרש אז יבטלוהו כמו ויבן ויקו מ״ס סתס חתס נ״ן

מערכת אות האלף

כתן חכן אבל ורחל נגבתס והיא העלתס הננה נכלרתס כפסי סרפתס אס כלס כפתחיס על פי המסורת ב״ם ונ״ע׳
עוד יצא מכלל סוף פעולה ויקר אלהיס אל בלעס עפ״ה המסורת אף הר׳ שמואל הנקדן אומר כי כן משפטו יען כי הי״וד בנ״ן נפעל ודנסות הקוף יוכיח והיה ראוי
ויקרה ונקמצה הקוף בעבור חסרון הה״א כאשר עשו במלת ועשת את התבואה והרכת את שבתותיה כאשר אבאר במקומו ואין לדקדק על זה ומלות ויעל

יגדל ועתה יגדל נא כח אדני׳
מה אמר בי אדני מה אמר אחרי׳
במה ויאמר אליו בי אדני במה׳
ויעתר מנוח אל יי׳ תנינ׳ דפסו׳
וייקץ שלמה והנה חלום׳
וייטב הדבר בעיני אדני כי׳
ויתן ויקבץ מלך ישראל את׳
השמיע ואדני השמיע אל מחנה׳
חרפת ביד מלאכיך חרפת דמלכי׳
ושפח אדני קדקד בנות ציון׳
יסיר ביום ההוא יסיר אדני׳
רחץ אם רחץ אדני את צואת׳
ואראה בשנת מות המלך עזיהו׳
את קול ואשמע את קול אדני׳
עד מתי ואמר עד מתי יי׳׳
יתן לכן יתן אדני הוא לכם׳
יגלח ביום ההוא יגלח אדני׳
מעלה ולכן הנה אדני מעלה׳
דבר שלח אדני ביעקב׳
ישמח על כן על בחוריו׳
יבצע והיה כי יבצע אדני׳
יוסיף והנה ביום ההוא יוסיף׳
המצפה כי כה אמר אדני אלי לך׳
מצפה ויקרא אריה על מצפה׳
בעוד כי כה אמר אדני אלי בעוד׳
גנש ויאמר אדני יען כי נגש׳
לחם צר ונתן לכם אדני לחם׳
חרפת ביד עבדיך חרפת׳
עשקה כסוס אגור כן אצפצף׳
עליהם אדני עליהם יחיו׳
שכחני ותאמ׳ ציון עזבני יי׳ תנינא דפסו׳
ואמרו בני עמך לא יתכן דרך׳
ואמרתם לא יתכן דרך׳
ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך׳
ואמרתם לא יתכן דרך׳
והודה בן אדם הנבא ואמרת׳
רחבת לכן כה אמר אדני בכל׳
אנך כה הראני והנה אדני נצב׳
אנך ויאמר יי׳ אלי מה אתה רואה תנינא דפסוק׳
המזבח ראיתי את אדני נצב׳
מהיכל שמעו עמים כלם תנינ׳ דפסו׳
יורישנה הנה אדני יי׳ יורישנה׳
מחללים ואתם מחללים אותו׳
ילעג יושב בשמים ישחק׳
אמרתי ליי׳ אדני אתה׳
אתחנן אליך יי׳ אקרא תנינ׳ דפסוק׳
העירה והקיצה למשפטי׳
כמה אדני כמה תראה׳
ראית יי׳ אל תחרש תנינ׳ דפסוק׳
ישחק אדני ישחק לו כי ראה׳
נגדך אדני נגדך כל תאותי׳
הוכלתי כי לך יי׳ הוחלתי תני׳ דפסו׳
חושה לעזרתי אדני תשועתי׳
תוחלתי ועתה מה קויתי אדני׳
יחשב ואני עני ואביון ואדני יחשב
תישן עורה למה תישן אדני׳
שפתי אדני שפתי תפתח׳
בסמכי הנה אלהים עזר לי אדני׳
בלע אדני פלג לשונם׳
בעמים אודך בעמים אדני קדם׳
תהרגם אל תהרגם פן ישכחו׳

ולך אדני חסד כי אתה׳
וישמע און אם ראיתי בלבי׳
המבשרות אדני יתן אומר׳
רבותים רכב אלהים רבותים׳
יעמס ברוך יי׳ יום יום׳
מבשן אמר אדני מבשן׳
במקהלות ברכו אלהים אדני׳
ממלכות הארץ שירו לאלהים׳
בהלום מהקיץ אדני׳
צרתי ביום צרתי אדני דרשתי׳
יזנח הלעולמים יזנח אדני׳
כישן ויקץ כישן אדני׳
חרפוך והשב לשכנינו שבעתים׳
חנני אדני כי אליך אקרא׳
שמח נפש עבדך כי אליך׳
וסלח כי אתה אדני יי׳ טוב׳
אין כמוך באלהים אדני ואין׳
כל גוים אשר עשית יבאו׳
אודך אדני אלהי בכל לבבי׳
ואתה אדני אל רחום וחנון׳
חסדיך איה חסדיך הראשונים׳
חרפת זכר אדני חרפת עבדיך׳
מעון תפלה למשה איש האלהים׳
נועם אדני אלהינו עלינו׳
מחץ אדני על ימינך מחץ׳
עונות אם עונות תשמור יה׳
קשובות אדני שמעה בקולי׳
ויתן אדני בידו את יהויקים׳
ואתנה את פני אל אדני׳
ואתפללה אל יי׳ אלהי ואתודה׳
הצדקה לך אדני הצדקה ולנו׳
צדקתיך אדני בכל צדקתיך׳
למען ועתה שמע אלהינו אל׳
שמעה אדני שמעה׳
הקשיבה אדני הקשיב׳ ב׳ בפסו׳ קדמ׳ ובתר׳ שמעה והקשיבה׳
הוצאת ועתה אדני אלהינו אשר׳
נשקד עול פשעי בידו׳
סלה כל אבירי אדני בקרבי ב׳ בפסו׳
יעיב איכה יעיב באפו אדני׳
בלע אדני ולא חמל׳
היה אדוני כאויב בלע׳
זנח אדני מזבחו נאר קדמ׳ דפסו׳
צעק לבם אל אדני׳
רני קומי רני בלילה לראש׳
במקדש ראה יי׳ והביטה תני׳ דפסו׳
יזנח כי לא יזנח לעולם אדני׳
לעות אדם בריבו אדני׳
ותהי מי זה אמר ותהי אדני׳
רבת אדני ריבי נפשי׳
אנא אדני תהי נא תנינ׳ דפסו׳
בעצת ועתה נכרת ברית לאלהינו׳
זכורו וארא ואקום ואמר אל׳
לאדם ויאמר לאדם הן יראת׳
וכל אדני יהוה דכותי׳ ד׳ מנהון בתורה וד׳ בתהלי׳ ושארה בנביאי׳ והם דבקי׳ וסימ׳ רכב אלהים רבותים׳

אמר המגיה המעתיק אנ״כי שכוית בכסחי בחד כסחא הוה כתיב אדני שמעה וגו׳ ב׳ בפסוק קדמ׳ ובתרא ובתרכא הוה כתיב ג׳ בפסוק אמכס לפוס כסחא דמכי כל הנ׳ לא קשה

מילי דמכיכא מכוון קל״ל ולנסח דלא מני כי אס ב׳ קשה טובא דחסר חד ובמכיכא דפסוקיא כולהו מכווני דלא מני חד טפי ממה דמני חבריה ולא מייתי מה דלא מייתי חבריה ומיהו לא ידעכא לאוכוחו אס חד מנהון ב׳ בפסו׳ או חסר מידי עכ״ל:

בי ארוני ז׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש׳

בי ארני ה׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות ושפטים סימן י״ג׳

ארני יהוה ח׳ כתו׳ כן ד׳ מנהון בתורה וסימניהון נמסר בסדר לך לך ובתלי׳ סימן ס״ט וכל נביאים דכו׳ אדני יי׳ כתיבין בס״ה יי׳ אלהים וסי׳ נמס׳ במלכים ב׳ סימן י״ט וחלופיהון יי׳ אדני ה׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים סימן קמ״ו׳

יי׳ אלהיך ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ב׳

ביי׳ ד׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ובתלים סימן קי״ג׳

ומיי׳ ד׳ וסימניהון נמסר במשלי ריש סימן י״ו וסוף סימן כ״ט׳

ויי׳ ח׳ בטע׳ גרשיים וסימני׳
ויי׳ אמר אל אברם׳
ויי׳ האמירך היום׳
ויי׳ נתן את חן העם׳
ויי׳ הוא ההולך לפניך׳
ויי׳ אמר אל אחיהו׳
ויי׳ חפץ דכאו החלי׳
ויי׳ מציון ישאג׳
ויי׳ ברך את אדני׳

ויי׳ ז׳ בטעם פריש פסוק וסימניהון נמסר פרשת וירא ובמלכים א׳ סימן ה׳ וסוף איוב׳

ליי׳ אלהינו ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמורי׳

ארוני ז׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון בריש מלאכי׳

יי׳ שמו ו׳ וסימ׳
יי׳ איש מלחמה׳
יצר אותה להכינה׳
הקורא למי הים׳
עשה כימה וכסיל׳
וחברו׳
הבונה בשמים מעלותיו׳

ויי׳ ה׳ ראשי פסוקים בספר בראשית וסימניהון
ויי׳ אמר אל אברהם׳
ויי׳ המטיר על סדום׳
ויי׳ אמר המכסה׳
ויי׳ פקד את שרה׳
ויי׳ ברך את אדני׳

מיי׳ ג׳ וסימניהון
מיי׳ יצא הדבר׳
ואביו ואמו לא ידעו׳
כי מיי׳ היתה לו׳

יי׳ האלהים ו׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ כ״ב׳

יי׳ אלהי השמים ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויהי חיי שרה׳

יי׳ אלהי אבתם ד׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ב׳׳

לארניהם ז׳ מפקין א׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וישב ובתלים סימן קל״ז׳

הארון יי׳ צבאות ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן ג׳׳

ארני ד׳ בקריאה וסימני׳ במקץ ומלכים א׳ סימן י״ו׳

י״א זוגין מיחדין חד לא נסיב ו׳ וחד נסיב ו׳ ובתריהון יי׳ וסי׳
ענן יי׳ כי ענן יי׳ על׳
וענן יי׳ עליהם יומם בנסעם׳
שמי יי׳ לכן הנני מודיעם׳
ושמי יי׳ וארא אל אברהם׳
ברא יי׳ עד מתי תתחמקין׳
וברא יי׳ על כל מכון הר ציון׳
הפיצך יי׳ ושב יי׳ את שבותיך׳
והפציך יי׳ בכל העמים׳
לא יי׳ אם כמות כל האדם׳
ולא יי׳ לולי כעס אויב׳
יש יי׳ ויקץ יעקב׳
ויש יי׳ ויאמר אליו גדעון׳
מלך יי׳ וחפרה הלבנה׳
ומלך יי׳ ושמתי את הצולעה׳
הקים יי׳ וכי הקים יי׳ להם׳
והקים יי׳ לו מלך על ישראל׳
זרוע יי׳ עורי עורי לבשי׳
וזרוע יי׳ מי האמין לשמועתינו׳
נודע יי׳ משפט עשה׳
ונודע יי׳ למצרים וידעו׳
הושיע יי׳ עתה ידעתי כי׳
והושיע יי׳ את אהלי יהודה׳

מ׳ מלין יחידאין נסבן ו׳ ואינון קריבין לאדכרה וכל חד וחד לית להון זוגא וסימני׳ נמסר בריש שופטים׳

י״א זוגין מן ב״ב

נסבין ו״ו בריש תיבו׳ ובתריהון אדכרה וסימניהון
והפלה יי׳ בין מקנה ישראל׳
ועל יי׳ ראשית בשחר ישפטו׳
ועשה יי׳ להם כאשר עשה לסיחון׳
ומן יי׳ כה אמר יי׳ ארור הגבר׳
ואני יי׳ אהיה להם לאלהים ועבדי דוד׳
ונתנה יי׳ אלהיך בידך והכית׳
ונתנך יי׳ והיה אם שמע תשמע׳
ויתן יי׳ גם את ישראל עמך׳
ויראת יי׳ ונחה עליו רוח יי׳׳
וברכך יי׳ לא יקשה בעיניך׳
והותירך יי׳ לטובה בפרי׳

והפלה

ויעס סכפתחיס אף כי הס ראוייס להיות ויעלה ויעסה מפני כי בחסרון הה״א ראוין להיות לולי אות הגרון בפתח קטן כמו ויכן ויקן ודי לאותיות הגרון אס תסכס להעלותס מדרגת אחת מפתח קטן לפתח גדול וכן במה אכף לדברי בעל חיוג כי דינו אכפה ולדברי אבן נכח הוא פתח כי אמר שהוא מבעלי הכפל בשקל ירך ימיך וכן ותחן לארבע רוחות השמים בקמץ שהוא כמו ותחנה עוד יצא מכלל סופי פעולה אתנחת׳ וסו׳ פסו׳ המהפכים בכל מקום הפתח לקמץ כמו פקד את שרה כאשר אמר ובאמה

סמל

שמר דק אותם המנויים במסורת אתנחת׳ וסוף פסו׳ כפתחים ויצאו מכלל אתנחת׳ וסו׳ פסו׳ ויאמר וילך כי נפתחים אף באתנח וסו׳ פסו׳ ואמר רבי אברהם אבן עזרא הטעם כי לולי האתנח וס״פ היתה הנגינה לעיל וסוף המלה בפתח קטן והאתנחתא וס״פ גורמין להוריד הנגינה מלרע ולפי אם ישנוהו עוד למלרע שניה ולהפוך הפתח קטן לפתח גדול אך למדרגה שלישית אין בהם כח לשנותו ולהפוך עוד הפתח לקמץ גדול כי מכינו כח האתנח וס״פ לשנות משני מדרגות לכלים המלה ממשפט כמו חללו פרזון

והפלה יי׳ את מכתך וארת׳
ועל יי׳ אולת אדם תסלף דרכו׳
ועשה יי׳ צבאות לכל העמים בהר׳
ומן יי׳ ויאמר דוד לכל קהל׳
ואני יי׳ וידעתם כי בקרב ישראל׳
ונתנה יי׳ ואתם תקומו מהאורב׳
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב׳
ויתן יי׳ ויקבץ מלך ישרא׳ דמלכי׳
ויראת יי׳ תחת כי שנאו דעת׳
וברכך יי׳ אשר אנכי מצוך היום׳
והותירך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידיך׳

ורוח יי׳ ג׳ וסים׳ נמסר בשפטים סימן ו׳׳

ובשם יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סימ׳ קי״ו׳

בהר יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

מצות יי׳ ג׳ וסים׳ בלשון תרגום לא שבקתון שמואל בוזהרא׳ וביאורם נמסר ביהושע סי׳ כ״ב׳

ג׳ פסוקי׳ רישיהון וסופיהון אזכרה וסימניהון נמסר בסדר וילך׳

ועתה יי׳ אלהים ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן מ״ח׳

ולכן כה אמר יי׳ אלהי ישר׳ ג׳ וסימניהון׳
הנני מביא׳
על הרעים׳
אל העיר׳

אמר יי׳ ג׳ ראשי פסוקים וסימני׳ נמסר בתלים סימן ס״ח׳

אתה יי׳ ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בתלים סימן י״ב׳

דרשו יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ה ותלים סימן ק״ה׳

באזני יי׳ ג׳ וסימניהון
ויהי העם כמתאוננים׳
כי בכיתם באזני יי׳׳
וישמע שמואל את כל דברי העם׳

עברת יי׳ ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהעלותך וביהושע סימן כ״ב׳

מקדש יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר חקת׳

וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני ג׳ וסימניהון׳
וידבר יי׳ אל משה ריש סיפרא׳
פקד את בני לוי׳
ויעשו בני ישראל את הפסח׳

כי פי יי׳ דבר ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳ בראש׳

ויאמר יי׳ אל אהרן ג׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות׳

בשם יי׳ אלהינו ג׳ וסימניהון בירמיה סימן כ״ו ומיכה סי׳ ד׳׳

והנה יי׳ ד׳ וסי׳ נמסר ריש סדר ויצא׳

כי פקד יי׳ ד׳ וסים׳ נמסר ברות סימן א׳׳

יברכך יי׳ ד׳ וסים׳ נמסר בסדר נשא׳

וירא יי׳ ד׳ בתורה וסימניהון נמס׳ בסדר בראשית׳

חג יי׳ ד׳ וסים׳ נמסר בסדר בא׳

ברכו יי׳ ה׳ וסים׳ נמסר בשפטי׳ ריש סי׳ ה׳׳

זביחה לפני יי׳ ד׳ וסים׳
ושור ואיל לשלמים׳
וילכו כל העם׳
והמלך וכל ישראל עמו דמלכים׳
והמלך וכל העם דדה״י׳

ויאמר לו יי׳ ד׳ וסימניהון לכן כל הרג קין׳
שלום לך׳
קח את הפר׳
ונתתי את׳

אמירה אלי יי׳ ד׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל סימן מ״ד׳

כדבר יי׳ ד׳ בטעם וסים׳ במלכים ב׳ ריש סימן כ״ד׳

וידבר יי׳ ד׳ בנבי׳ וסימניהון וידבר יי׳ אל יהושע׳
ביד עבדיו הנביאים׳
וידבר יי׳ אל גד׳
וידבר יי׳ אל מנשה׳
וכל אורית׳ דכו׳

אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסים׳ נמסר בסדר אמור ויחזקאל סי׳ כ׳׳

דרוש ליי׳ ד׳ וסי׳
ויאכלו בני ישרא׳ השבי׳ מהגולה׳
עתה תנו לבבכם ונפשכ׳ דה״ה
וכל אשר לא ידרש׳
ויירא ויתן יהושפט בה״ה׳

בדבר יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ח׳׳

בי יי׳ ה׳ וסים׳ נמסר בסדר שמות׳

עד יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן וסוף ספר הושע׳

אני יי׳ אלהיכם ה׳ ר״פ וסים׳
לתת לכם את ארץ כנען׳
ואולך אתכם קוממיות׳
אני יי׳ אלהיכם דציצית׳
ודבתריה
בחקתי לכו דיחזקאל׳

מצות יי׳ אלהיכם ה׳ וסים׳ נמסר בסדר ראה ודברי הימי׳ א׳ סי׳ כ״ח׳

בעיני יי׳ אלהיך ד׳ וסימניהון
כי ידעתי אחרי׳
למען תשכילו את׳
שמר ושמעת׳
כי תשמע בקול׳

על פי יי׳ ביד משה ו׳ וסים׳ נמסר בסדר נשא׳

וישאל דוד ביי׳ ה׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימן כ״ג׳

ויאמ׳ משה אל יי׳ ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת שמות׳

את דברי יי׳ ה׳ חס׳ כל וסים׳ וישא משה וידבר׳
גשו הנה ושמעו׳
ובאת אתה וקראת׳
והשלחתי רעב בארץ׳
וישמע את דברי דה״ה׳

והיה יי׳ ו׳ וסימני׳ ושבתי בשלום אל בית׳
וכי הקים יי׳ להם שפטים׳
לדין והיה יי׳ לדין ושפט׳
עמו והיה יי׳ עמו בכל אשר׳
מבטחו ברוך הגבר אשר יבטח׳
למלך והיה יי׳ למלך על כל׳

ואת יי׳ ו׳ וסימניהון המכהו והעם לא שב׳
לעזרה הוי היורדים מצרים׳
לא יתנו מעלליהם לשוב אל׳
נבערו כי נבערו הרעים׳
אני ירא ויאמר אלהם עברי׳
יבקשו בימים ההם ובעת׳

ויאמר יי׳ אלין ו׳ ר״פ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ רי׳ סימן ט׳ ובסי׳ י״ט׳

נאם יי׳ אלהים ז׳ וסימניהון אם תכבסי בנתר ירמיה ב׳׳
מקבץ נדחי ישראל ישעיה נ״ו׳
שמעו והעידו עמוס ג׳׳
וקטר מחמץ ד׳׳
והילילו שירות ח׳׳
והבאתי השמש ח׳׳
והשלחתי רעב ח׳׳
וכל יחזקאל דכוותי׳ במ״ד נאם יי׳ ותמצאם בערך נאם ע״ש׳

ודבר יי׳ ז׳ וסים׳ נמסר במלכי׳ א׳ סימן י״ח׳

וידבר יי׳ ז׳ בטעם דרגא תביר וסימניהון נמסר בסדר וארא ומלכי׳ ב׳ סימן כ״א׳

יאמר יי׳ ו׳ וסימניהון
למה לי רב זבחיכם׳
לכו נא ונוכחה יאמר יי׳׳
ואמר כן יאמר׳
האני אשביר ולא׳

משוד עניים׳
ויאמר מיכיהו חי יי׳׳

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וארא׳

ויאמר יי׳ אל משה לאמר ו׳ ר״פ וסים׳ נמסר בסדר מטות׳

מלפני יי׳ ח׳ וסי׳ נמסר ביונה ותלים סי׳ צ״ז׳

אני יי׳ אלהיהם ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר תצוה׳

מעם יי׳ ט׳ וסי׳ נמסר בסדר שפטים׳

וידבר יי׳ אל משה י׳ חסרים לאמר וסים׳ נמסר בסדר כי תשא׳

כי אני יי׳ אלהיכם י׳ וסימניהון
ולקחתי אתכם לי לעם׳
שמעתי את תלונת׳
והתקדשתם דשרצים׳
וחברו דמולך׳
ומשפט אחד יהיה׳
ולא תונו איש׳
לא תעשו לכם׳
לחם לא אכלתם׳
ואת שבתתי קדשו׳
שכן בציון׳

וידעתם כי אני יי׳ י״א ס״פ בספר יחזקאל וסי׳ ונפל חלל׳
ולא תחוס׳
בחרב תפלו׳
והערים הנושבות׳
והרסתי את הקיר׳
וברותי מכם׳
ונתתי את רבה׳
שממות עולם׳
והרבתי עליכם אדם תנינא׳
ונתתי עליכם גידים׳
כסמנו א׳ ע״פ המם׳
וב׳ וידעתן כי אני יי׳ וסי׳
וקרעתי את מספחותיכם׳
לכן שוא לא׳

אני יי׳ אלהיכם י״ז ס״פ וסים׳
כמעשה ארץ מצרים׳
את משפטי תעשו׳
ושמרתם את משמרתי׳
קדשים תהיו׳
איש אמו ואביו׳
אל תפנו אל האלילים׳
וכרמך לא תעולל׳
ובשנה החמשית׳
אל תפנו אל האובות׳
כאזרח מכם׳
ובקצרכם את קציר׳
למען ידעו דרתיכם׳
כי לי בני ישראל עבדים׳
וביום שמחתכם ורציצת׳
ביום בחרי בישראל׳
ושלאחריו׳

שם יי׳ צבאות ד׳ וסימני׳ נמסר בשמואל

בישראל חדלו כי נהפך החטף לצרי וסמו עוד הדגש בלמ״ד וכן לשוגם בבמות כשתה מבקר לערב יכתו לי ידמו ויחלו בעזבוך כתנו כי הוא כמו נתנו ושני כפירים נתעו ולא כדברי האומר חסר דגשות ת״ו תמורת למ״ד כמו כלתעו אך מפלשה דברים לא מצאנו וכן מלת וילד כמו ויאמר וילך גם שם דבר אינו בכלל סוף פעולה כמו דבר בקר בשר אלם מקדם מלאך אלא א״כ אינם לאותיות ודבוקים ואין אות הה״ע באמצעיתם והנגינה מוקדמת כי אז הם נפתחים כאשר אבאר ומצאתי במסורת והנה עלה

מערכת אות האלף

זית טרף וחמל רטע מכול רעים מטיב יגע והות שפט את ישראל יוכאים מכלל סוף פעולה ואם הלכה נקבל כי במלת טרף טרף נפלאתי אם היה פועל היה לומר טרפה ואכן עזרא אומר שהוא תואר והנה פירושו הנה עלה זית היה לטרף בפיה והות שם דבר כמו בקר דבר ו״מ כי טרף כמו טרפי צמחה והטעם כפל כמו אדמת עפר:

בשמואל א׳ סימן ין׳

את כל מצות יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר

סוף פרשת שלח לך׳

כה אמר יי׳ ד׳ בטעם בספר ישעיה וסים׳ שם

בריש סימן נ״ו׳

בבית יי׳ ט״ל וסים׳ נמסר בתלים סימן קל״ה׳

אמר המעתיק קש׳ לי שבכל ספרי המסרה מביא בכלל אלו הסימנים של בבית יי׳ ויעמד המלך על עמדו ויכרות ובפסוק ההוא לא נמצא לא בית יי׳ ולא בבית יי׳ ועוד מביאי׳ ויעל המלך בית יי׳ דלה״ו ובכל הספרים המדויקים תרויהון בית יי׳ דבפסוק ההוא הם בית יי׳ ולא בבית יי׳ כי אם דמלכים תניגא לפסוק ואם נמצאו אלו איכם כי אם לא״ה בבית יי׳ ולא ט״ל וכל ספרי המסרה מוני׳ ט״ל וכן נראה שלא נשתבשו כולם ואם נאמר שאחד מבית יי׳ שים בפסוק ויעל המלך בית יי׳ דלה״ו הוא בבית יי׳ איני יודע להוכיח איזה הוא אם הוא תניגא לפסוק כמו דמלכים או לא ופסוק ויעמד המלך על עמדו יעמד גם כן בקשיא למה הביאוהו כל ספרי המסרה לא לאחס עכ״ל:

על יי׳ לא״ו וסים׳ נמסר בתלים סימן ב׳ וד״ה ב׳ סימן י״ג׳

לכן כה אמר יי׳ כ״א מידודים וסימניהון

המטה אשר עלית שם׳
אל מלך אשור לא יבא׳
וחברו׳
אל אנשי ענתות׳
ואל העם הזה תאמר׳
לא שלחתים׳
אם תשוב ואשיבך׳
שאלו נא בגוים׳
אל יהויקים מלך׳
יען אמרתם׳
הנני משלחך מעל׳
אל שמעיה הנחלמי׳
אלהי כל בשר הממני׳
לקרוא דרור׳
על יהויקים׳
הנני רב את ריבך׳
אל בית יעקב׳
אשתך בעיר תזנה׳
הנני השב׳
שבתי לירושלם קדמא׳
כשמנו א׳ עׄפ המס׳

ארון וארון ברית יי׳ כ״ו וסי׳

ויסעו מהר יי׳׳
ויעפילו לעלות אל׳
לקוח את ספר התורה׳
ויצו משה׳
ויכתב משה את׳
ויצו את העם׳
וכל ישראל עברים׳
נכרתו מימי הירדן׳
ויהי באמר יהושע׳

נתקו כפות רגלי׳
וכל ישראל וזקניו׳
נקחה אלינו בשילה׳
וישלח העם׳ ושלאחריו׳
כי תרבו ופריתם׳
ויעזב שם׳
ויהי דוד בא׳
ויהי בעיר האלהים׳
נשקפה בעד החלון׳
מעלים את ארון יי׳׳
תחת יריעות׳
להביא את ארון׳
בית מנוחה לארון׳
וסככים על ארון׳
או יקהל שלמה׳
ויביאו הכהנים׳
כשמנו א׳ עׄפ המס׳
וכל מלכים דכות׳ בש״א ארון׳ ברית האלהים׳

ארון יי׳ כ״ג וסימניהון והיה כנות כפורת׳

ויאמר להם יהושע עברו׳
ויהי כאשר תם כל
יובלים ושלאחריו׳
ויסב ארון יי׳ את העיר׳
וישכם יהושע בבקר׳
ושלאחריו ושבעה הכהנים ב׳ בו׳
ויקרע יהושע שמלתיו׳
וידעו כי ארון יי׳׳
וישכימו אשדדים ב׳ בפסוק׳
ויירא דוד את יי׳ ביום׳
ולא אבא דוד להסיר׳
ויהי כי צעדו נשאי׳
נדוד וכל בית ישראל׳
והיה ארון יי׳ בא׳
כי נשאת ארון יי׳׳
ויעלו את ארון דמלכים׳
כי לא לשאת תניג׳ דפסו׳
ויקהל דוד׳
ויתן לפני׳

ומן ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים עד מיום שבת הארון דכו׳ בש״א וסים׳ ויאמרו אם משלחים׳

אמר יי׳ כ׳ סוף פסו׳ בנביאי׳ וסי׳ נמסר בעמוס סי׳ א׳

כה אמר יי׳ אלהי ישראל כ״ח יחידאין וסימניהון׳

ואחר באו משה ואהרן׳
שימו איש חרבו על׳
בעבר הנהר ישבו אבותיכם׳
וישלח יי׳ איש נביא׳
אנכי העלתי אתכם׳
ויאמר אל בני ישראל׳
ויאמר נתן אל דוד׳
ויאמר לירבעם קח לך׳
אשר התפללת אלי דמלכים׳
וחברו דישעיה׳
כד הקמח לא תכלה׳
ויקם ויבא הביתה ויצק׳
הנני מסב את כלי המלחמה׳
השלח אתכם אלי לדרשני דירמי׳
ותאמר אליהם כה דמלכים׳
ותאמר להם כה דה״ה׳

הליך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה ואמרת׳
אנכי כרתי ברית את אבתיכם׳
אשר שלחתם אתי אליו להפיל׳
כה אמ׳ יי׳ אהי יש׳ עליך ברוך׳
ואל מלך יהודה השולך אתכם דמלכים׳
וחברו דה״ה׳
ארור האיש׳
כל נבל ימלא יין׳
בתאנים הטובות׳
כתב לך את שם׳
קום קדש את העם׳
כשמנו א׳ עׄפ המס׳

יי׳ אלהי צבאות י״ב וסים׳ נמסר

בעמוס סימן ה׳׳

אמר המעתיק חזינא פלוגתא ביני נוסחי ספרי המסרה בחד כתוב יי׳ אלהי צבאות י״ב ובחד כתוב י״ג ואמנם לעניות דעתי נראה למימר דאיכון י״ג ונכחא דכתיב י״ב טעות מדקא חזינא דבמסר׳ בדוכת׳ אחריתי כתיב הצבאות ד׳ וכד כחיתנא למכינא א מסכתנא דאיכון ה׳ ובכלהו ספרי הוה כמסר על כל חד מניהו הצבאות ד׳ ואיכון ה׳ ולא נראה למימר דטעות כי איככה כפל קטעות בכל הספרים לכתוב ד׳ ואיכון ה׳ אם כן חד מניהו איכו הצבאות אף ע״ג דבכלהו ספרי כתיב כל הני ה׳ הצבאות ולדעת המסר׳ לית׳ ונראה לן דההוא פסו׳ דבעמוס כי הנני מקים עליכם בית ישרא׳ נאם יי׳ וגו׳ איכו יי׳ אהי הצבאות אלא יי׳ אלהי צבאות וזה דבההוא פסו׳ ההפרש שבין נסחי המסרה חד מני ליה נבי הנך וחד לא מני ליה וההוא ליטב׳ דמסר׳ דמני יי׳ אלהי צבאות י״ב הוה בטעו׳ וחסר ולא ידענא להוכחא מיניה ולא מידי ולא הוה לן זולתי כי אם ההוא דמני י״ב ולפום כן קהינא כולי האי והפתח אתי שפיר לע״ד עכ״ל׳

כה אמ׳ יי׳ צבאות י״ו מיחדין וסי׳ נמסר

בירמיה סימן כ״ה׳

נאם יי׳ צבאות מ״ו וסימן

ונבחר מות מחיים׳
מחל להרע׳
אשבור עלו מעל׳
לכן יפלו בנופלים׳
וקמתי עליהם׳
וטאטאתיה במטאטי׳
ונשבת מבצר מאפרים׳
תמוש היתד התקועה׳
והבערתי בעשן רכבה׳
וגליתי שוליך׳
לכן חי אני׳
יען מה נאם יי׳׳
ועתה חזק זרבבל׳
לי הכסף ולי הזהב׳
והמקום הזה תניג׳ דפסוק׳
אקחך זרבבל ב׳ בפסוק׳

שובו אלי קדמא דפסו׳
שבתי לירושלם׳
הנני מפתח פתוחך׳
תקראו איש לרעהו׳
הוצאתיה נאם יי׳׳
כי יפלא בעיני׳
לא כימים הראשונים׳
אכרית את שמות׳
על רועי׳
כי כה אמר יי׳ צבאות׳

יי׳ אלהיהם ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׳

כי כה אמר יי׳ אלהים י״ג וסים׳

אף כי ארבעת שפטי׳
ועשיתי אותך כאשר׳
הנני נתנך למגור׳
העלה עליהם קהל׳
יען מתאך יד׳
הנני מביא אל צור׳
בתתי אותך׳
מקץ ארבעים שנה׳
חרב מלך בבל׳
ודרשתי את צאני׳
מצרים ירד עמי׳
העיר היוצאת אלף׳
בשובה ונחת תושעון׳

ויאמר יי׳ י״ב בטעם קדמא אולא בספר במדבר סיני וסי׳ נמסר בסדר במדבר׳

אמר יי׳ להם ד׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ו׳

ה׳ זוגין מתחלפין קדמא אלהי׳ תניין יי׳ וסים׳ נמסר בסדר שמו׳

דבר יי׳ ביד משה ד׳ וסים׳ נמסר

סוף פרשת וארא׳

ויאמר לה מלאך יי׳ ג׳ דסמי׳ וסים׳

נמסר בסדר לך לך׳

יי׳ אדנינו ג׳ דסמי׳ וסים׳ נמסר ריש תלים סי׳ ח׳׳

אני יי׳ כ׳ סופי פסוקי׳ בספ׳ ויקרא וסים׳ נמסר

בפרשת אחרי מות׳

אנכי יי׳ י״ב וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו׳

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״ב וסימניהון נמסר בסדר חקת התורה׳

לאדניהם ב׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב׳

אדניה ח׳ וסימניהון נמסר בריש מלכים׳

אודת ג׳ כתוב כן וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

אה

אֹהֵב ט׳ וסימניהון נמסר בשמואל ריש סימן א׳

אֹהַב ד׳ פתחין וסימניהון נמסר בסדר וישב׳

ויאהבה

המבטל קמץ כמו לבר ילבר יסבר ולונמתם ובאותיות שאינם מבג״ד כפ״ת אם יבאו אחד מאותיות בכ״לה בראש התיבה ואות אחריה אינה מאותיות אל״ע אם התיבה מבוררת או אות בכ״לה בפתח ואות השנייה נדגשת כמו במים כמים למים המים

האוים והלנס בה לחסרון הה ברהם כל תיבה מבוררת וכן כתיב יי׳ בהשמים חסדך ותניד על רעותיה   אבל בין מים למים טמא לנפש וכן לבטא לנבא קוף ותוס קץ ותורף
כלם בייקוס סבה לנפש למים וחינם מבוררים על כן לה כדנסו ונקימצו   ונכן כל בזה לזה כזה כזות בזות לזות לה כדנסו ונקימצו והטעס כי מלת זה תהת לעולם מבוררת

ויאהבה ב׳ וסימניהון נמסר בסדר חיי שרה׳
אהבו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש׳
ואהבי ד׳ וסי׳ נמס׳ בהושע ריש סימן ג׳׳
אהבוך ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמוא׳ א׳ סימן י״ח׳
אהוא ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא סי׳ ח׳׳
באהל ו׳ וסימניהון בלשון ארמי שרה עלת בעננא דנשיא בקים׳ דארונא וביאו׳ נמסר בסדר חקת ושפטים סי׳ ח׳ וד״ה ב׳ סימן ה׳׳
באהל ח׳ חטפין וסימניהו׳ בסדר חקה׳
האהלה ח׳ וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ ד׳׳
אהלה ה׳ כתי׳ ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר נח׳
לאהל ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה׳
לאהל ה׳ מיחדין וסי׳ נמס׳ בסדר תרומה׳
באהלים ד׳ וסימניהון נמסר בספר שפטים סי׳ ח׳ והושע סי׳ ו׳׳
לאהל מועד ה׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות׳
ואת אהל מועד ה׳ וסי׳ בפרש׳ אחרי מות׳
לפני אהל מועד ז׳ וסימני׳ בפ׳ תצוה׳
מאהל ד׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר ויקרא׳
אהרן הכהן ג׳ בלישנא וסימניהון
ונתנו — בני אהרן הכהן׳
ויצא — הגורל׳
ולבני — אהרן הכהן׳
אהרן ומשה ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא׳
ואהרן ובניו ג׳ וסימני׳
ורחצו — ממנו משה׳
והחנים — לפני המשכן׳
ואהרן — ובניו מקטירים׳
על אהרן ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר תצוה׳
אבת ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר אלה מסעי׳
אותה ג׳ וסימניהון
בכורה אותה נפשי׳
ונפשו — אותה ויעש׳
נפש — רשע אותה רע׳
תאוה ג׳ וסימניהון ונתרת הקסף בכל׳
כי — תאוה נפשך לאכול׳
ומלכת — כל אשר׳
אולים ה׳ חס׳ יוד קדמ׳ וסימני׳ נמסר סוף זכריה סימן יא ותלים סימן קז׳׳

און ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת מקץ׳
אנן ג׳ חסרי׳ וסימני׳ בפרשת תצא ונחמיה סי׳ ז׳׳
אונים ג׳ מל׳ וסימניהון
לחם אונים להם׳
ולאין — אונים עצמה׳
מרוב — אונים ואמיץ׳
ואולם ה׳ רפ׳ וסימני׳ נמסר בסדר וארא׳
אלם ג׳ חס וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ז׳ וכל צורת הבית דכו׳ חסרים במה מלאים וסי׳׳
אל — כתפות האולם׳
ועשוית — אליהן׳
את — הנשיא נשיא׳
ובא — הנשיא דרך אולם׳
ובא — הנשיא דרך אולם׳
אומר ג׳ קמצין וסימני׳
ויהיו בני אליפז׳
אלה — אלופי בני׳
וחברו דד״ה׳
אופירה ג׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ סוף סי׳ כ״ב ודברי הימים ב׳ סוף סימ׳ ח׳׳
לאור ז׳ וסי׳ נמס׳ בברשי׳ ובסוף מיכה ושם התרגום׳
אורו ג׳ מלעיל וסימני׳
אורו — מרוז ב׳ בפסוק׳
אורו — עיני כי טעמתי׳
ואור ג׳ קמצין וסימניהון
הולך — ואור׳
צר — ואור חשך בעריפיה׳
כה — אמר יי׳׳
אור הבקר ו׳ וסימ׳ לעותי׳ לאמר׳
נרדה — אחרי פלשתים׳
כי — אם נותר לנבל׳
ולא — הגידה לו דבר גדול׳
לא — נעדר להם׳
ואנחנו — מחשים וחכינו׳
אוריהו ג׳ וסימניהון
וגם — איש היה מתנבא׳
וישמע — אוריהו׳
ויוציאו — את אוריהו׳
האת ג׳ חסרים וסימניהון
והיה — אם לא יאמינו ב׳ בפסוק׳
ושמרת — פרת בין עמי׳
האותות ג׳ מל׳ דמל׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות ובסדר תבא׳
אתתיו ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ק״ח׳

אז

ואז ד׳ וסי׳ נמסר בסדר בא אל פרעה וברישׁ יהוש׳ ובירמי׳ ריש סי׳ ל״ב׳

אזוב ג׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בסדר בא אל פרעה׳
אזנים ז׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ קט״ו׳
אזני ח׳ וסימני׳ נמסר באיוב ריש סי׳ י״ג׳
אזנם ט׳ וסימניהון נמס׳ באיוב סימן ל״ו׳
באזני ח׳ חטפין וסימניהון
אם — לא כאשר׳
ומה — קול הצאן באזני׳
ונגלה — באזני יי׳׳
ושאננך — עלה׳
וחברו דישעיה׳
אם — לא בתים רבים׳
לאופנים — להם קורא׳
אך — אמרת באזני׳
באזנינו ו׳ וסימניהון׳
ככל — אשר שמענו דשמואל׳
וחבירו — דדברי הימים׳
כי — באזנינו צוה המלך׳
שב נא — וקראנה באזנינו׳
אבדון — ומות אמרו׳
אלהים — באזנינו שמענו׳
באזניכם ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת כי תשא ובמלכים ב׳ ריש סימן כ״ג׳
באזניהם ח׳ וסי׳ נמס׳ בסדר כי תשא ובמלכים ב׳ ריש סי׳ כ״ג׳
אזנו ז׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ קי״ו׳
אזנכם ה׳ וסימניהון הטו אזנכם ולמי׳
כי שמענה — נשים דבר יי׳׳
ושלח יי׳ — אליכם את כל עבדיו׳
ואשלח — אליכם דאריך׳
משכיל — לאסף האזינה׳
ובאזני ד׳ וסימניהון׳
אך שמע נא׳
וישלח — המלך אחז׳
ועתה — לעיני כל ישראל׳
ארתחששתא — כתב׳
אזנך ט׳ חסרים וסימן נמסר במשלי ריש סי׳ ב׳׳
אזניך ב׳ מל׳ בכתובים וכל נבי׳ דכו׳ וסי׳ נמס׳ בשמוא׳ א׳ סי׳ ב׳ ותלי׳ סי׳ קל״א׳
באזני ל״ז וסימניהון
ויען — עפרון החתי את אברהם
וידבר — אל עפרון׳
וישמע — אברהם אל עפרון׳
ויגש — אליו יהודה׳
דברו — נא באזני פרעה לאמר׳
ולמען — תספר באזני בנך׳
דבר נא — באזני העם׳
ושים — באזני יהושע׳
ויקח — ספר הברית׳
פרקו — נזמי הזהב׳
במתאוננים — רע באזני יי׳׳
כי בכיתם — באזני יי׳׳
וידבר — משה באזני כל קהל ישראל׳
השירה — הזאת באזני העם׳
וידבר — באזני זקני העי׳ דיהושע׳
קרא נא — באזני העם דשפטים׳
דבר — נא באזני כל בעלי שכם׳
ודבתריה — וידברו אחי׳
וישמע — שמואל׳
ויבאו — המלכים גבעת שאול׳
וידברו — עבדי שאול באזני דוד׳
וידבר — גם אבנר באזני בנימן ב׳ בו׳
באזני — העם אשר על החומה דמלכים וחברו דישעיה׳
נקרא — בספר משה באזני העם דעזרא׳
באזני — כסיל אל תדבר׳
מחזיק — באזני כלב׳
וקראת — באזני ירושלם׳
ויקרא — צפניה הכהן את׳
וקראת — במגל׳ אשר כתבת ב׳ בפ׳
ויקרא — ברוך בספר׳
ויגד — להם מכיהו׳
וישלחו — כל השרים׳
ויבאו — אל המלך הצרה׳
וישלח — המלך את יהודי׳
ואזני ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ל״ה׳
האזנה ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳
האזינו ח׳ וסימניהון נמסר בישעי׳ סי׳ כ״ח ובאיוב ריש סי׳ ל״ד׳
האזינו ג׳ וסימניהון
וישלח — בהם נביאים׳
ותמשך — עליהם שנים׳
ומעולם — לא שמעו׳
האזינה י׳ וסי׳ נמס׳ בתלי׳ ריש סי׳ ע״ח ואיוב ריש סי׳ ל״ג׳
כאזרח ג׳ קמצין וסימניהון
כאזרח — מכם יהיה לכם׳
והיו לכם — כאזר׳ כבני ישראל דיחזקאל׳
ומתערה — כאזרח רענן׳
ואזר פתח וסים׳
והיה — כאזרח הארץ׳

אח

אחיהו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ ל״ד׳
אחיהם ד׳ וסימניהו׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳׳
ואת אחיכם ב׳ וסימניהון נמסר בויגש׳
ואת אחיו ה׳ וסימניהון נמסר בויגש ובירמיה סי׳ ל״ה ושפטים סימן ט׳׳

בלא אותיות בכלא   אבל הזה והזאת לעולם פתוחים ומלניטים כי הא לעולם מלגנת אחריה וכן כל משקל חזק בין עבר בין עתיד והווה וצווי וסם הפועל בכל הנזרות
פתחין כי הם דגושים אף אם עין הפועל חית או הא שאין סובלות דגש מבטלות הקמץ כאלו יש בהם דגש   כמו ירחף יכחם ימהל יכהל שהם על משקל ידבר יסבר   אבל ע״ן
הפועל מאותיות אהח״ע אף על פי שהם על משקל כבד אינם מבטלות קמץ כמו ימאן יבער הנגל כן יברך   ניגרם ויטרת וכן כלם ומלת ותכחם טרה יוצאה מן ככלל כי
נקמצת

מערכת אות האלף

בקמצת ונראה הטעם כי כל משקל כבד פירו׳ רגיל אדם לעשות אותו הדבר וזה אינו משקל כבד גמור כי פרה חסידה היתה ולא היתה רגילה לכתם מפני ידלה כתהה אותה
פעם לכך ניקוד קמץ וכן הדין בשמות דברים : כל בכלה לפני ח׳ית וה״א מבורר פתח כאלו יש בם דגש כמו החדש החרב כמו היכל הקדש אבל לפני אה״ע נקמצים כמו
האהל הרכוש העולם כי אין באה״ע דין דגש כלל וכן בשם דבר בלא בכלה הדין נוהג כמו שחפת בהרת אחרת נפתחין כאלו יש בהן דגש כי הם על משקל יבשת יבלת׳

אחות ג׳ קמצין וסימניהו׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״ג ובסוף שיר השירים׳

אחיותיהם ה׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ ב׳ ויחזקאל סי׳ י״ו וריש איוב׳

אחיהו ה׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ד וד״ה ב׳ סי׳ ו׳׳

אחותינו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון
לתת את אחותנו לאיש׳
הכזונה יעשה׳
אחתנו את היי לאלפי׳
וא׳ מה נעשה לאחותנו׳

אחותיך ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ י״ו׳

אחותי ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ג׳

אהד כ״ה פתחין וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳׳

אחר ז׳ יחידאין נסבין אחד ול׳ להון זוגא וסימניהו׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ז׳

כְאַחַר י״ב פרתחין וסימנידהון נמסר בבראשית ויחזקאל סימן מ״ח׳

כאחד ז׳ וסימנידהון נמסר בישעיה סוף סימן ס״ה וסימניהון בלשון ארמי דובא וכל קהלנא וחברנא אדכון קמון בצפרא בחצצרתהון׳

לאחר ולאחר ז׳ פתחין וסי׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ ריש סימן ט׳׳

האחר ד׳ וסימניהו׳ נמסר בסדר מצורע׳

ואת האחר ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מצורע׳

אחרים ד׳ וסימניהו׳ נמסר בפרשת נח׳

אחוז ואחוז ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות׳

ואחוז ב׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות׳

אחז ג׳ וסימניהו׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן א׳ ובאיוב סי׳ כ״ג׳

אחזיה ואחזיה ז׳ וסימני׳
וירכב יהוא וילך יזרעלה׳
ויהפך יהורם ידיו תנינ׳ דפסוק׳
בית הגן ואחזיה מלך יהודה׳
ובשנת אחת עשר׳ שנה ליורם׳
יהושבע ותקח יהושבעת תנינא דפסוק דד״ה׳
ויפל אחזיה בעד השבכה׳
אתחבר ואחרי כן אתחבר יהושפט דד״ה׳

אחיהו ואחיהו ה׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד במסרה קטנה׳

אחטוב ג׳ כתיבין כן וסימניהון
אי כבוד בן פנחס׳
ויען דויג האדומי׳
וימלט בן אחד׳

אחרנית ז׳ וסימני׳ במלכים ב׳ סימן כ׳׳

האחר ג׳ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ג׳׳

מאחרי ג׳ וסימנידהון נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן ט״ו׳

אחריהם ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳ ויחזקאל סי׳ ח׳׳

אחרי כן ב׳ מצעו׳ פסוק וסי׳ נמסר בסדר בראשית׳

מאחרי כן ג׳ וסימניהון׳
וישמע דוד מאחרי כן׳
ויעש לו אבשלום׳
ומגדנות ליחזקיהו׳

תאחר ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטים וישעיה סוף סימן מ״ו׳

תְאַחַר ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן מ׳׳

האחרונים ז׳ מל׳ וסימ׳
כי בדברי דוד׳
ויתר דברי שלמה׳
ויתר דברי רחבעם׳
ויתר דברי אסא׳
ויתר דברי אמציה׳
ויתר דברי אחז׳
גם האחרונים לא ישמחו׳

אחשורש ד׳ חס׳ וסימניהון במגלה סימ׳ ב׳׳

אחרת ו׳ זקפים פרתחין וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ויהושע סי׳ ו׳׳

האחת ג׳ קמצין וסימן נמסר בפרשת תרומה׳

אי

אי ה׳ וסי׳ נמסר בפ׳ בראשית׳

ואיה ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן ל״ז ואיוב סי׳ י״ז׳

ואי זה ד׳ וסימן נמסר באיוב סימן כ״ח׳

איו ואין ה׳ וסימ׳ בלשון ארמי בנתהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין וביאורם נמס׳ בסדר שמות ואיוב סימן י״ד׳

אויבו ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ד׳

אויבי ז׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סימן י״ג׳

אויביהם ו׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סוף סי׳ פ״א׳

אויביו ה׳ מל׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ס״ח ומשלי סי׳ י״ו׳

אויבי י״א מל׳ וסימנידהון נמסר בתלים סימן ט׳ ושמואל א׳ ריש סימן ב׳׳

האויב ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון׳
ואגפרת בם דמלכים׳
אם לא הפגעתי בך דין חס׳׳
יען אמר האויב׳
האויב תמו חרבורת׳
לעוזר למלך על׳

איב ג׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ י״ח׳

אויביך ז׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ פ״ג׳

אויבנו ב׳ כתו׳ כן וסי׳ וסרני פלשתים נאספו׳ ויראו העם ויהללו׳ וכל עזר׳ אויבינו כתיב במ״א איבינו וסי׳ ויהי כאשר שמע סנבלט׳ וכל שאר קרי׳ דכו׳ איבינו כתיב׳

אויבים ד׳ בליש׳ ב׳ מל׳ וסימניהון
מאויבים מנהו׳
כי ידברו ארת אויבים׳
היו לה לאיבים׳
לאיבים היו לי׳
ב׳ בתראי חס׳׳

איביה ב׳ חסרים וסימניהון
היו צריה לראש׳
נתתי את ידידות נפשי׳

ואיוב ד׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ל״ח ובסוף איוב׳

ואיך ג׳ ר״פ וסימ׳ באיוב סוף סימן כ״א׳

איכה י״ז וסימניהון נמסר בריש מגלת איכה׳

איככה ואיככה ד׳ וסי׳ נמסר בשיר השירים סימן ה׳׳

ואלים ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה׳ וד׳ מל׳ דמל׳ בתורה וסי׳ נמסר בסדר תצוה ע״ש׳ וג׳ כתיב אילם בנביאים וסימני׳
בכרים ואילם׳
ומדה אחרת לאילם׳
הא הדחתם ארת׳

וו׳ כתיב אלים בנביאים וב׳

בכתובים וסימ׳ נמסר בתלים סימן כ״ט וסי׳ פ״ט ואיוב סימן מ״א ושארהון נביאי׳ וכתובים אילים כתיב מל׳ דמל׳׳

ואת האיל ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה׳

אילון מל׳ וחס׳ סימניהון
ויהי עשו בן ארבעים אילן כתיב׳
ארת אילן וארת׳
עשו לקח את נשיו אילון כתי׳ מל׳ דמל׳׳
ויהי גבולם מחלף׳
אלון מצב׳
אלון מעוננים׳
אלון תבור׳
אלון כתבן חס׳ י׳ לחוד ושאר אורי׳ ונבי׳ אלן כתי׳ חסר דחס׳׳

אילון י׳ וסימניהון
וירח בעמק אילון׳
ארת אילון וארת׳
באילון ובשעלבים׳
ושעלבין ואילון׳
ויקבר באילון בארץ׳
וארת אילון וארת דד״ה׳
ופלשתים פשטו׳
ובריעה ושמע׳
וארת צרעה׳
וארת בלעם׳

אילת ג׳ וסי׳ נמסר במשלי סימן ה׳ ותלים ריש סימן כ״ב׳

אילת ד׳ בלישנא וסימ׳ ונעבר מארת אחינו׳
הוא בנה את אילת׳
וינשל את היהודים׳
ב׳ בו קדמא ותנינא׳

באילות ג׳ וסימנידהון משוה רגלי כאילורת׳
וחברו׳
אלהים יי׳ חלי וישם׳

אימה ה׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ באיוב סוף סי׳ ט׳׳

אין ה׳ יחידאין וסימני׳ אין קול ענות גבורה׳
אין מושיע ויאמרו אליו׳
אין מציל לאמר אלהים׳
אין עוזר אל תרחק׳
אין ראה וכי יתן איש׳

ואין ח׳ יחידאין וסימניהון
ואין לך שורך טבות׳
ואין שם חוריה ואין׳
ואין קורא בשמך׳
ואין יי׳ ויאמר אלי עון׳
ואין חקר עשה גדלות׳
ואין להם גבר רש׳
ואין מענה בדברים לא׳
ואין דערת שמעו דבר׳

ד׳ פסו׳ מיחדין דכל חד

וחד לית זוגא וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ס״א׳

י״ג זוגין חד אין וחד ואין

ולית להון זוגא וסימניהון
אין שר בית הסהר׳
ואין שר כיימים רבים׳
אין דבר ויאמר אליו׳
ואין דבר והנה אשלח׳
אין בידו ותצלח עליו׳
ואין בידו ואבד העשר׳

אבל עריצים פריצים סריסים נקמצים אף על פי שהם היו כדגשים לולי הרי״ש כי הם על משקל צדיקים אבירים כי אלו לא היו בשקל המלות הדגושי׳ יאמר מהם סריסי׳ פריצים עריצים בשוא כמו נשיא נשיאים חסיד חסידים כליב כליבים ובלבקותם יאמר מן נשיא כליב נשיא האדם כליב לב אך צדיק ופריץ לא ישתנו בדבקותם ולא דוגמתם׳ ואמנם מצאנו סרים פרעה ופריץ חיות והמה זרות ואני אומר כי אינם זרות אכן שני משקלים המה האחד אינו משתנה על דרך צדיק צדיקים והאחד משתנה על דרך נשיא והמשקל

פמיחים נצדיק הוא משקל נדום וכמ׳ הוא משקל רפא ואין לתמוה על זה כי מצאתי להם עד כאמן מידי אביר יעקב ואביר הרועי׳ ואביר על משקל נדיב לב מן נדיב או על משקל נביר פתיל אויל שלא ישתנו וכמה שמות דברים מצאנו באים בכמה ענינים כמו עשנו מן עשן על משקל דבר בקר וכעשן הכבשן מן עשן על משקל דרך ארץ שלא ישתנו בדבקותם נים פותחים סריסים פריצים עריצים וכאשר פירשתי נראה עיקר ומלת רחום פתח כי היא על משקל חנון דוב שכול כי כל האומר רחום בקמץ מהרף ומגדף

אין מגיד מי הגיד מראש׳
ואין מגיד ותבלענה השבלים׳
ואין עובר לילה ויומם׳
אין עובר תחת היותך׳
ואין לב ויהי אפרים כיונה׳
אין לב שמעו נא זאת׳
ואין תבונה עד הגבול שלחוך׳
אין מתם בבשרי׳
ואין מתם כי כסלי מלאו נקלה׳
אין דרש הביט ימין וראה׳
ואין דורש ישגו צאני׳
אין להם ויאמר ראיתי׳
ואין להן כי משלשות׳
אין עמך ויקרא אסא׳
ואין עמך ויאמר יי׳׳
אין שריד לאכלו׳
ואין שריד לא נין לו׳
אין יודע כי את כל׳
ואין יודע ויקח דוד׳

יו׳ פסוקים אין אין במצעות

פסו׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן מ׳ פסו׳ יו ובירמיה סוף סי׳ ח׳׳

ואין להם ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ו׳

יג׳ פסו׳ ואין ואין במצעות

פסו׳ וסי׳׳

ראו עתה כי אני אני הוא׳
כי קשרתם כלכם עלי׳
ונחזי עבר לפניהם׳
ויקחו את הפר אשר נתן׳
ותמלא ארצו כסף׳
ונתתי מפתח בית דויד על׳
והוא עם בזוז ושסוי׳
וארא ואין איש ומאלה׳
ואביט ואין עוזר ואשתומם׳
המאס מאסת את יהודה׳
ישגו צאני בכל ההרים׳
כי תאנה לא תפרח׳
ושבתי אני ואראה את כל העשוקים׳

ט׳ פסו׳ אין ואין במצעות

פסו׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא׳ (ומס טעות)

ו׳ פסו׳ ואין אין במצעות

פסו׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן יח׳

ג׳ פסו׳ ואין ואין וסימני׳

נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ו׳

יז׳ ואין דלית דכותהון אין

וסים׳

ואין לאל ידיך׳
ואין שני יש אחד׳
ואין קשב ואין קול׳
ואין מצבה ואין עונה׳
ואין מחריד ואין רשע׳
ואין כח ואין כסות׳

ואין קובר ואין מקבר׳
ואין מאסף ואין רודף׳
ואין מרפא ואין מידי׳
(נסמנו ח׳ ע״פ המסר)

לאין ח׳ וסימניהון ויקרא אסא אל יי׳׳

וירדפם אסא והעם׳
ויבא יהושפט ועמו׳
ואחרי כל זאת נגפו׳
ושלהו מנורת לאין׳
ויהיו מלעיבים במלאכי׳
הנשוב להפר מצותך׳
ועצי ארזים לאין׳

ומאין ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ ט׳׳

ואיננו יב וסי׳ נמסר באיוב סוף סי׳ כז׳׳

והנה איננו ג׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא ובשפטים סי׳ ד׳ ובתלים סי׳ לז׳׳

איפה י׳ כתו׳ כן וסי׳ נמסר פרשת וישב ובשמואל ב׳ סימן ט׳ ואיוב סי׳ ד׳ וריש סי׳ לח׳׳

איש י׳ ר״פ בתורה וב׳ באיוב וסי׳ נמסר בריש איוב׳

איש אלהים ולית חד מנהון האלהים ו׳ וסי׳

ויבא איש אלהים אל׳
הנה נא איש אלהים׳
והנה איש אלהים בא׳
ויענה אליהו ויאמר׳
ותאמר אל אישה׳
ותאמר האשה אל׳

יא׳ נקראו איש האלהים

וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ יב׳

לאיש לב׳ וסימני׳

הרעותם ויאמ׳ ישרא׳ למה הרעותם׳
מוסרת ויאמר אלהם ישרא׳ אביהם׳
לכלם נתן לאיש חליפות׳
הביאו ואל פתח אהל מועד לא׳
והשב את שני ממכרו׳
גאל ואם אין לאיש גאל׳
את בתי ויאמר אבי הנערה׳
ונעשה יבמתו אליו לעיני׳
ותישנהו על ברכיה׳
יקטירון גם בטרם יקטירון׳
נלך ויאמר שאול לנערו הנה נלך קדמא׳
יעשה ויאמר דוד אל האנשים העמדים׳
יעשה ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר׳
ישיב ויי׳ ישיב לאיש את צדקתו׳
הלך ויבא הלך לאיש העשיר תנינא׳
המגיד ויאמר יואב לאיש המגיד׳
ונתת ואתה תשמע השמים׳
ונתת ואתה תשמע מן השמים דה״׳

משפט ויאמרו כל השרים וכל העם׳
משפט ויאמרו הכהנים והנביאים׳
ותאמר אלהם כה אמר יי׳ אלהי ישרא׳ דמלכים ותכירו דה״ ותאמר להם כה אמר׳
יכרת יי׳ לאיש אשר יעשנה׳
שמחה לאיש במענה פיו׳
כבוד לאיש שבת מריב׳
ערב לאיש לחם שקר׳
כפעלו אל תאמ׳ כאשר עשה לי׳
השטן ויען השטן את יי׳ ויאמר עור׳
ורחצת וסכת ושמת שמלתיך׳
לבוש ויאמ׳ לאיש לבוש הבדים׳
ונתון הלבוש והסוס׳
ויקח המן את הלבוש ואת הסוס׳

והאיש ג׳ בטעם וסימניהון והאיש אשר יעשה׳

והאיש מיכה לו בית אלהים׳
והאיש אשר אתה נושה׳

כאיש ב׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שלח לך׳

והאשה ה׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת נשא׳

חד מן ח׳ זוגין דמיין מן ב׳ב׳

איש וסי׳

וילך איש מבית לוי ויקח׳
ב׳ ויהי בימי שפט השפטים׳
וגם איש ואיש לא יעלה׳
ב׳ וגם איש היה מתנבא׳
ואל איש וילכו אל יהושע אל המחנה׳
ב׳ ופקדתי עליו ועל ורעו׳
ולא איש לא אעשה חרון אפי׳
ב׳ ואנכי תולעת ולא איש׳
הנה איש וירא הצפה איש׳
ב׳ ואמרת אליו לאמר צמח שמו׳
ואיש איש אשר יאכל כל דם׳
ב׳ אשר יצוד ציד׳
ואת האיש׳
ב׳ והוצאתם את שניהם ויראם את מבוא העיר׳
ומי האיש אשר נטע כרם׳
ב׳ אשר ארש אשה׳

וכל איש יו וסימניהון נמסר בד״ה סוף סימן לד׳׳

ואישה ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מטות׳

באיש ח׳ קמצין וסימני׳ נמס׳ בסדר קדשי׳

אישו ח׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא׳

אישים ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נג׳ ומשלי סימן ח׳׳

האיש ב׳ פתחין וסימניהון

עוד האיש בית רשע׳
האיש כמוני יברח׳

בית אישה ב׳ וסימ׳

יתן יי׳ לכם ומצאן׳
ואם בית אישה נדרה׳

אישך ו׳ וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ יד׳׳

ולאיש ג׳ וסימני׳

ולאיש אשר ישכב׳
ולאיש שתים מכסורת׳
ולאיש בשת בן שאול׳

למאיש ג׳ וסי׳ נמסר בסדר בא אל פרעה׳

איש ואיש ג׳ וסימ׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ ו׳׳

ואין איש ו׳ וסימניהון ואין איש מאנשי׳

ויסרו שם לבוא ללון׳
עברים אנחנו׳
ולו היה בן ושמו שאול׳
וארא ואין איש׳
מדוע באתי ואין איש׳

על איש ה׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ פ׳ ואיוב סי׳ לד׳׳

ואם איש ג׳ וסימן נמסר במלכי׳ ב׳ סימן א׳׳

כאישון ג׳ ומלאים וסי׳ בתלים סי׳ יז׳׳

איתיאל ג׳ וסי׳ נמסר בנחמיה סי׳ יא׳׳

אך

אך ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר בפרשת אמור׳

ואך ג׳ ב׳ ר״פ וא׳ מצעות פסוק וסימניהון נמסר בפרשת נח׳

תאכל יז וסימניהון׳

ויצו יי׳ אלהים על האדם לאמר מכל׳
וברת כהן כי תהיה לאיש זר׳
וברת כהן כי תהיה אלמנה׳
ועשית עלתיך הבשר והדם׳
דמו רק את דמו לא תאכל׳
תצור כי תצור אל עיר ימים׳
עלה עשן באפו ואש׳
וחברו עלה עשן באפו׳

השליש

לפי שהוא כמו מרוחם מאחרים מגזרת שכול שהוא משוכל מאחרים ונראה שאחרים מרחמים אותו לכן נראה לומר רחום פתח שכול היינו מעצמו׳ הנ״הה
אמר המגיה ולית׳ לדבריו לדעת בעלי הקבלה במלת רחום והמשכיל יבין ע״כ : אבל בחור כאכזרים קמץ כי הוא על משקל עשר סמור ומלת בחורים פתח
כמו רחום וחנון כי אם היה ממשקל בחור כאכזרים היה לו לומר בחורים כמו אסרת מסה מבחוריו על משקל דלפים סמורים וכן נרעת קלחת ים קומצים את רהקנה׳
אעפי

מערכת אות האלף

אעפי שהם על משקל טבעת נבחת כי הריש אין בה דין דגש כלל ויש פותחים ונראה כדברי הקומצים כי אף במלות ברביעי הרביעי אמר יש בהם סגול ואלו היתה אות אחרת במקומה יהיה עם הסגול דגש איכם מבטלי קמץ   אף כי פה שאין סגול ומכלל בכלה לפני חית והא יוצא כל בכלה לפני הריש והם כמו כהר בהר להר ההר בהם כהם להם ההם שהם קמוצים אף על פי שאם אות אחרת במקום הה״א תדגש כמו הפר הדם גם כל תיבה קטנה בת שתי אותיו׳ אחר ברבותם כדגשת כפתחת כמו גן סל דל טל שיאמר

השליש   ויען השליש אשר למלך׳
והכרו   ויען השליש ארת איש האלהים׳
בערה   כי בערה כאש רשעה׳
לחסך   בן ארם לחסך ברעש׳
האנק   דום מתי׳ אבל לא תעשה׳
אש   כי אש היא עד אבדון׳
צופיה   הליכות ביתה׳
יבוא   אלינו ואל יחרש׳
יגיע   כפיך כי תאכל׳

יאכל י״ג וסימניהון נמסר בסדר אמור׳

ולא אכל ד׳ וסימניהון
ולא אכל ביום החדש׳
ולא   אכל לחם׳
ולא   אכל בטובה׳
ואכל   פתי לבדי׳

ויאכל ה׳ רפין וסימ׳ בלשון ארמי קם עשנא דלחמא וכפר בנגתידה׳
וביאורם   נמסר בפרשת תולדות׳

נאכל ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׳

אכלה ה׳ וסימניהון נמסר פרשת ואתחנן׳

מאכל ד׳ פתחין וסי׳ בלשון ארמי סלא בנפשיה׳ פתורא דחבריה׳ וביאורם נמסר סוף פרשת וישב ומלכים א׳ סימן י׳׳

אוכל ד׳ מל׳ וסי׳ נמסר סוף נחום ותלים סי׳ מ״א׳

ויאכלו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סי׳ ד׳׳

המאכלת ג׳ וסי׳ נמסר בוירא׳

אכלתהו ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ט״ו׳

באכלם ב׳ וסי׳ באכלם ארת קדשיהם׳ מעבור הארץ׳ וא׳ כאכלם ויהי כאכלם מהנזיד׳

אכלתי ב׳ פתחין במוכרת וסי׳ ואילי צאנך לא אכלתי
לחם   הפחד׳

ותאכל ד׳ וסימניהון נמסר בזכריה ריש סי׳ י״א׳

ולא תאכל ג׳ וסי׳ נמסר בשמוא׳ א׳ סימן א׳׳

אכול ח׳ מלאים וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ב׳׳

לאכול י״ג מל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ י״ו׳

תאכל ט׳ וסי׳ נמסר בפרשת צו ובצפניה סימן ג׳׳

ואכלוהו ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת אמור וירמיה סוף סי׳ י׳׳

יאכלהו ד׳ חסרים וסימניהון נמס׳ בסדר בא וישעיה סי׳ ס״ב׳

תאכלנה ד׳ וסימ׳ נמס׳ בירמיה סי׳ כ״ד׳

אכול י׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שמיני וויצ׳ סוף סי׳ ב׳׳

יאכל כ״ג וסימניהון ואתה קח לך מכל׳
וביום   הראשון מקרא׳
בבית   אחד יאכל׳
זכור   ארת היום הזה׳
מצות   יאכל ארת׳
ולא   יאכל את בשרו׳
ואם   יותר מבשר׳
כל   זכר דאשם׳
ובשר   זבח תודרת׳
ואם   נדר או נדבה
ב׳ בפסוק׳
ואם   האכל יאכל
והכרו׳
והבשר   אשר יגע׳
מכל   האכל׳
וכל   השרץ׳
כי   יצוד ציד׳
ביום   זבחכם׳
ונטעתם   כל עץ׳
ביום   ההוא יאכל׳
ובחמשה   עשר׳
כאשר   יאכל הצבי׳
חג   שבערת ימים׳

אכלו ג׳ וסימניהון כי עד סירים סבוכים׳
אשר   העיר קברות׳
ואהי   שובר בחומות׳

אכן י״ט וסימניהון ויקץ יעקב׳
ויאמר   מי שמך׳
סר מר   המות׳
ומן   הגוים אשר אמר יי׳׳
תצורי   לעם׳
אכן   חציר העם׳
אתה   אל מסתתר׳
חלינו   הוא נשא׳
אכן   משפטי אל יי׳׳
בגדה   אשה מרעה׳
לשקר   מגבעות ב׳ בו׳
השא   השאת׳
הנה   לשקר עשה עני׳
השכימו   השחיתו׳
אכן   שמע אלהים׳
שמעת   קול תחנוני׳
כאדם   תמותון׳
רוח   היא באנוש׳

אל

יח׳ פסוקים אל על על

וסי׳ נמסר בפרשת פקודי׳

יד׳ פסו׳ על אל אל

וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׳

ג׳ פסוק אל ואל ואל ואל

ואל אל וסי׳ בירמיה ריש סימן כ״ז׳

ז׳ פסוקים אל על אל וסימן

נמסר בפרשת נח וביהושע סי׳ י״ח׳

ז׳ פסוקים על אל על וסימן

נמסר בירמיה סוף סימן כ״ט וסימן מ״ח׳

ג׳ פסוקים אל אל ואל אל

וסי׳
ועליתם   אל מלך אדום׳
אל   תשמעו אל׳
הן   ישא איש בשר׳

ד׳ פסוקים אל אל אל על

וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ו׳׳

אל ג׳ כתיב על וסימניהון וישב המלך על הלחם׳
ומדתי   פעלתם׳
על תחוס   עיניכם ואל תחמלו׳
כתיב על וקרי אל בפתח׳

אל אשר ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תשא ובפרשת מסעי וריש יחזקאל׳

אל מקום ט׳ וסימניהון יקוו המים׳
ופשט   את בגדיו ולבש׳
והוציא   ארת כל הפר׳
לך   נא אתי אל מקום׳
וצוה   הכהן וחלצו׳
וארת   הבירת יקציע׳
ונתץ   ארת הבירת׳
וגלית   ממקומך׳
הכל   הולך אל מקום אחד׳
הלא   אל מקום אחד הכל׳

אשר אל ח׳ וסי׳ נמסר בפ׳ תצוה ויחזקאל סי׳ מ״א׳

ואל מי ד׳ וסימניהון ויאמרו אנשי בית׳
ואל מי   תדמיון אל׳
ואל מי   תדמיוני ואשוה׳
קרא נא   היש עונך׳

וג׳ אל מי וסימניהון

ויבא   והנה שרי החיל׳
בן אדם   אמר אל פרעה׳
אל מי   דמית ככה׳

אלין מלין בכל קריאה אל

ולית חד מנהון ואל וסימניהון
אל אביך׳   אל אהליאב׳
אל אליהו׳   אל אנשיו׳
אל בצלא׳   אל ביתך׳
אל ביתם׳   אל בתינו׳
אל בנות׳   אל בניך׳
אל הכהן׳   אל המשכב׳
אל המער׳׳   אל הסלע׳
אל יהושע׳   אל יחזקאל׳
אל יהוא׳   אל מקומי׳
אל מקומו׳   אל מקומם׳
אל מול׳   אל ערבות׳
אל עבדו׳   אל עזרא׳
אל שרה׳   אל שמואל׳
אל תוך׳   אל תחרת׳
אל תפלת׳   אל תא׳

אילן מלין יחידאין ואל ולית חד מנהון׳

אל וסימניהון
ואל קין   ואל מנחתו לא שעה׳
ואל אמה   צהר תעשה לתיבה׳
ואל הבקר   רץ אברהם ויקח׳
ואל אחיו   ויספר אל אביו ואל׳
ואל יעקב   וארא אל אברהם׳
ואל משה   אמר עלה אל יי׳׳
ואל הארון   ונתת את הכפרת׳
ואל שתי   ולקחתם אגדת׳
ואל הזקנים   אמר שבו לנו׳
ואל הלוים   תדבר ואמרת׳
ואל רשעו   זכור לעבדיך דמ״ת׳
ואל חטאתו   ב׳ בו׳
ואל פרעה   וידבר יי׳ אל משה׳
ואל אשת   עמיתך לא תתן׳
ואל אבנר   ויקרא דוד אל העם׳
ואל אבישי   ויען דוד ויאמר׳
ואל נגב   ויאמר אכיש אל׳
ואל פארתיו   על ספלתו׳
ואל נערו   ויאמר דוד שאול׳
ואל צקלג   ויהי בבא דוד ואנשיו׳
ואל נביאי   ויאמר אלישע׳
ואל אלהינו   יעזוב רשע׳
ואל האטים   ונבקה רוח׳
ואל האבות   ב׳ בפסוק׳
ואל שרה   הביטו אל אברהם׳
ואל השמים   ראיתי את הארץ׳
ואל החרב   כי כה אמר יי׳ על׳
ואל נבוכד נצר   הנני שלח ולקחתי׳
ואל ארצו   לכן כה אמר יי׳ הנני׳
ואל צדקיה   מלך יהודה דברתי׳
ואל שמעיהו   הנחלמי תאמר׳
ואל יהודה   ואלה הדברים אשר׳
ואל ירמיהו   היה דבר יי׳ בהיותו׳
ואל הגבול   ולקחת מדמו׳
ואל השלחנות   והשפתים טפח׳
ואל עמי   ידו גורל ויתנו׳
ואל אלהים   ואולם אני אדרש׳
ואל אדני   אליך יי׳ אקרא׳
ואל הארץ   יקרא אל השמים׳
ואל אנשים   לקול המון׳
ואל עונם   חטאת עמי׳
ואל חוף   איך תשקוט׳
ואל לב   שקציהם ותעבות׳
ואל ברכת   ואעבור אל שער העין׳
ואל מקומו   זרח השמש׳

אל כל ב׳ בספר בראשית וסימניהון
המקום   ויהי כאשר התעו׳
יעקב   הסירו את אלהי הנכר׳
ומן ואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל׳
ומן החדש הזה עד סוף ספרא אל כל ואל כל במ״ר וסימני׳

ברבותם גנים דלים אבל פר שר הר דם אחר נרפים ברבותם כמו פרים שרים ודומיהם נקמצים גם הנדגשים במרכיתם ככח עליהם בכלה נקמצים כמו העם הגל הגן הסל אלפי הדל ומלות לכל לסל קנו   קצת מעט פרת דבש   ויש אומרים כי קצת מהם על פי זה הטעם שמרכיתם יולד בהם דגש לבדי לפדי מעטים   ואינו נראה בעיני כי מה יאמרו במלת קצת שהוא קצתי   ונראי׳ דברי הה״ל שמואל הנקדן אשר אמר הטעם שנפתחים כי ידמו בקריאתם בקל בפר זבח לבר יי׳ בפר תולה אחר נפתחים מטעם דבקות

ויאר

מערכת אות האלף

דקדוק כאשר אבאר בע״ה ומלת גמל שפן חף על פי שכלנשת ברבותם כי יאמר גמלים שפנים כי לא במורג אחד נמתנו כי כל אותם שנקודים בפתח לפי שיבא ויולד בהם דגש ברבותם או שבא היינו כמאיכם ממתנים ברבותם ממה שהיו לפנים כמו כרדף עבר כי ברבותו לא נשתנה כי בהסירך תי מכרדפתי כאשר כרדף בלי שום שנוי ובכה של גל לי אבל גמל שפן ברבותם נשתנתה אות לתמונה גימל שין שהיו בקמץ וברבותם נשתנו ועומדים בשב״א: ומכלל הדגש יבאו חמש מלות ואלה הם למה

ויזר יתרו על כל׳
חבר על כל דבר פשע׳
ב׳ בפסוק׳
הדם ויקח משה את הדם׳
ומן ריש תורת כהני׳ עד והיתה
זאת לכם דכו׳ על כל במ״א וסי׳
ויבא משה ואהרן אל אהל׳
ומן והיתה זארת לכם עד סוף
ספר ושאר אורית׳ ויהושע דכו׳
אל כל ואל כל במ״ט על כל
ועל כל וסי׳
נפשות ועל כל נפשות מת׳
לטהרם וכה תעשה להם׳
הפקד ואתה הפקד את הלוים
ב׳ בו׳
וכפר הכהן על כל עדת בני׳
תקצוף ויפלו על פניהם ויאמרו׳
אזוב ולקח אזוב וטבל במים׳
ויענך וירעיבך ויאכילך׳
ואתנפל לפני יי׳ כראשונה׳
ולתתך עליון על כל הגוים׳
תתנך והיה אם שמוע דעליך׳
אסתיר ואנכי הסתר אסתיר׳
בעלות ויהי בעלות הכהנים׳
ובבא נשאי הארון׳
עכן הלא עכן בן זרח׳
וכל שפטים דכו׳ על כל ועל כל
במ״ב אל כל ואל כל וסי׳
מלאך ויהי כדבר מלאך יי׳׳
אבימלך וילך אבימלך בן׳
וכל שמואל דכו׳ אל כל ואל כל
במ״ו על כל ועל כל וסי׳
הרפה ויאמר אליהם נחש׳
יספנו ויאמרו כל העם להתפלל׳
והמשנים ויחמל שאול והעם על׳
בלתה ועתה דעי וראי מה׳
וימלך דוד על כל ישראל׳
בחברון מלך על יהודה שבע׳
וכל מלכים וישעיה דכותא על כל
ועל כל במ״ו אל כל ואל כל וסים׳
אמר אל רחבעם בן׳
עובדיה ויאמר אחאב אל עובדיהו׳
ב׳ בפסוק לך בארץ׳
ויגש אליהו אל כל העם׳
חטאות אל כל חטאות בעשא׳
קשרתו ויהי בבקר ויצא ויעמד׳
ומן ריש ירמיה עד אל תגרע
דבר על כל ועל כל במ״ד ל׳
כל ואל כל וסי׳
ונחשבה ויאמרו לכו ונחשבה׳
מהתפת ויבא ירמיהו מהתפת׳
דבר אשר דבר ירמיה הנביא
תנינא דפסוק׳
הידד ואתה תנבא אליהם׳
ומן אל תגרע דבר עד הנני שב
דכו׳ ל׳ כל ואל כל במ״א על כל
וסימניהון׳
שלח על כל הגולה לאמר כה׳
ומן הנני שב עד קראו צום
דכו׳ על כל ועל כל במ״א ול׳
כל וסי׳
הנני לכן כה אמר יי׳ צבאות
אלהי ישראל׳

ומן קראו צום עד סוף סיפרא
דכו׳ ל׳ כל ואל כל במ״ט על כל
ועל כל וסימני׳
אתם כה אמר יי׳ צבאות אתם
ראיתם׳
הגברים ויאמר ירמיהו׳
גדלות ואתה תבקש לך גדלות
אל תבקש ב׳ בו׳
קריות ועל קריות ועל בצרה׳
גרועה כי על כל ראש קרחה׳
גגות על כל גגות מואב׳
לשמה והיתה ארצם לשמה׳
מקצף יי׳ לא תשב׳
ומן ריש יחזקאל עד ויאמר יי׳
אלי עבור בתוך העיר אל כל
ואל כל ומן עבור בתוך
העיר עד בעשרי׳ וחמש שנה
לגלותינו על כל ועל כל במ״ג
אל כל ואל כל וסים׳
ראש אל כל ראש דרך בנות׳
מתערה יען אשר הכרתי ממך׳
גדלוהו מים גדלוהו תהום׳
ומן בעשרים וחמש שנה
עד סוף סיפר׳ דכו׳ ל׳ כל
ואל כל במ״א על כל וסי׳
ולא יגשו אלי לכהן לי׳
וכל תריסר וכתובים דכו׳
על כל ועל כל במ״ג ל׳ כל
ול׳ כל וסי׳ נמס׳ במשלי
סי׳ י״ אחשורוש סי׳ ח׳׳

כ׳ זוגין מן תרין אל ותרין

על תמצא נמסר בערך על׳

כ״ה פסו׳ רישי׳ ומצעותהון

אל אל וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן א׳
ועיין מה דקהינא במשלי סימן כ״ד׳

ה׳ פסו׳ אל אל אל וסי׳

אך ביי׳ אל תמרדו׳
אל תנאץ למען שמך׳
אל תבטחו בעשק׳
ותאמר אל אחי אל׳
ויזעק ויאמר בננוה׳

ל״ב יחידאין ואל ולית זוגא

וסים׳

ואל אראה ואם ככה את׳
ואל תנעו וידבר אל העדה׳
ואל תתנו דמי לו׳
ואל תזכר ויאמר אל המלך׳
ואל תדמינה ואמרת אליהם׳
ואל תרא ביום אחיך׳
ואל תשמח ואל תגדל ג׳ בפסו׳׳
ואל תעמד על הפרק ב׳ בפסוק׳
ואל אבושה יבשו רדפי ב׳ בו׳
ואל תבא במשפט את עבדך׳
ואל אטבעה׳
ואל תסתר פניך מעבדך׳
ואל תבישני משברי׳
ואל ישמחו שפטני׳

ואל תהיו כאבתיכם׳
ואל תעצבו והברו דהלוי׳ מחשים׳
ואל תאכלו לך כנוס את כל
היהודים ב׳ בפסוק׳

ה׳ יחידאין אל ולית להון

זוגא וסים׳ נמסר במשלי ריש סימן כ״ד
וע״ש קהוותא׳

ז׳ זוגין ואל ומלה אחרא

וסימניהון
ואל תעש ב׳ וסים׳ אל תשלח ידך
אל הנער׳
ואל תעש מאומה רע׳
ואל יחר ב׳ וסי׳ ויגש אליו יהודה׳
ועתה אל תעצבו׳
ואל יבא ב׳ וסי׳ דבר אל אהרן
אחיך׳
ואל יבא בית יי׳׳
ואל יהי ב׳ וסי׳ ארץ אל תכסי׳
ואל יהי לו מושך חסד׳
ואל יאמר ב׳ וסי׳ בן הנכר׳
ואל יאמר הסריס ב׳ בו׳
ואל תאכל ב׳ וסי׳ ועת׳ השמרי נא׳
ויאמר לי הנך הרה׳
ואל תעמד ב׳ וסי׳ בכל הככר׳
ואל תעמד על הפרק׳
ואל ה׳ ר״פ וסים׳
ואל תתנו דמי לו׳
ואל תסתר פניך׳
ואל יבא בית יי׳ כי אם׳
ואל תהיו כאבותיכם׳
ואל תלכו אחרי אלהים׳

א״ב מן חד חד אל דלוג

וסים׳

אל ארם ויקח העבד עשר׳׳
אל ארון ויבאו עד גורן דשמואל׳
אל ארבע וארבע כתפות אל׳
אל אדום לכן שמעו עצת יי׳׳
אל אצרתיה קרב אל סוסיו׳
אל בני ויקמו כל בניו וכל׳
אל בנו ויאמר יצחק אל בנו׳
אל בנתיו ויאמר אל בנתיו ואיו׳
אל בנים מקול שעטת פרסת׳
אל בגד ולקחו את כל כלי השר׳
אל בחוריה אל ידרך ידרך הדרך
כתיב׳
אל גג ודוד יושב בין שני׳
אל גבוריה חרב אל הבדים׳
אל דבר ואשר לא שם לבו אל׳
אל הצאן לך נא אל הצאן׳
אל הבתים הירא את דבר יי׳׳
אל המזוזה והגישו אדניו׳
אל המלאכ׳ ויקר׳ משה אל בצלאל׳
אל העצים ויאמר האטד אל׳
אל האבן והלוים הורידו את ארון׳
אל המשכן ויבא את הארון׳
אל החשן וישם עליו את החשן׳
אל המנוחה כי לא באתם עד עתה׳
אל הערים ויצאו זקניך ושפטיך׳

אל המלחמה והיה בקרבכם׳
אל הדם ויאמר שאול פצו׳
אל הצור ותקח רצפה בת איה׳
אל השדה ויצא אחד אל השדה׳
אל הקוצרים ויגדל הילד ויהי׳
אל החמור וישא הנבי׳ את נבלת׳
אל השלחן ויהי הם ישבים אל׳
אל העמדים כי כה אמר יי׳ צבאות׳
אל הבדים חרב אל הבדים׳
אל הסוללות כי כה אמר יי׳ על בתי
העיר׳
אל זבח ויאמר אל זבח ואל׳
אל זקנו ובישנו את טעמו׳
אל חשן ונתת ל׳ חשן המשפ׳׳
אל המות בבל שאו נס החזיקו׳
אל הטוב ובאו ורננו במרום ציון׳
אל ידי ויאמר ל׳ עבדיו ראו
חלקת׳
אל כפיו וירדהו אל כפיו׳
אל כסא כי כה אמ׳ יי׳ ל׳ המלך׳
אל לבם והשיבו ל׳ לבם דמלכי׳
אל משמר ויאסף אתם ל׳ משמר׳
אל מדין וילכדו שני שרי מדין׳
אל מושב וישב המל׳ על מושבו׳
אל מתני כי כאשר ידבק האזור׳
אל מימיה חרב ל׳ מימיה ויבשו׳
אל נחלתם ויעשו כן בני בנימן׳
אל נפשו וירא ויקם וילך ל׳׳
אל נפשי קרבה ל׳ נפשי גאלה׳
אל נפשם ויקמו וינסו בנשף׳
אל נוהו ושובבתי את ישרא׳׳
אל סוסיו חרב ל׳ סוסיו ול׳ רכבו׳
אל עגלה וירכיבו את ארון
האלהים דשמו׳׳
אל פיהם ויהי מספר המלקקים׳
אל צאנו וישלח יעקב ויקרא׳
אל קצות ונתת את שתי העבת׳
אל ראשי וידבר משה ל׳ ראשי׳
אל רבת לכן הנה ימים באים׳
אל שמים כי אשא ל׳ שמים ידי׳
אל תורת ושאר העם הכהנים׳

א״ב מן חד חד חד אל וחד

על ולית דכותהון וסי׳׳
אל אם כי עמד מלך בבל׳
על אם עצמו לי אלמנותיו׳
אל אבל לכן כה אמר יי׳ צבאות
בכל רחבות׳
על אבל ולא יפרסו לה׳ על אבל׳
אל און השמר אל תפן אל און׳
על און פלט למו באף׳
אל ארצות הנביאים אשר היו לפני׳
על ארצות והכעסתי לב עמים׳
אל אסף ואגרת אל אסף שמר׳
על אסף (הפסו׳ נשמט)
אל אדו ואצוה אותם אל אדו׳
על אדו הראש בכספי׳ ב׳ בפסו׳
אל אחו ויסף יי׳ דבר אל אחז׳
על אחו או יעלה רצין מלך׳
אל אחינו (הפסו׳ נשמט)
על אחינו ויאמרו איש אל אחיו׳
אל אחיך ויאמ׳ פרעה ל׳ יוסף אמ׳׳
על אחיך ואני נתתי לך שכ׳ אחד׳

בתים אבל ימה שמה וסימן לב״ אלים ואין בידנו טעם נכון אמנם מה שבידנו נבאר כי על כן שמו הנגינה למעלה כדי להפריד בין הקמץ והדגש ועל כן כל למה טעמו למטה וכן שמה ומזה שמה ושערורה פתחים ועל כן טעמם למטה כי לא הוצרך להפריד בין הפתח והדגש כי אחים המה וכן והחרבתי את ימה שהוא מפיק ה״א פתח במשפטו ומלת בתים אין התי״ו נקראת בחוזק וטעם הקמץ לתשלום חסרון יו״ד ב״ת כי דינו היה בתים כמו זתים אם לא יהבם מבינינו כמו בגים או תפרוהים חב ל׳ בתים

מערכת אות האלף

בתים כמו ותים אם לא יהרם מבכייננו כמו ביבים או אפרוחים אבל בתים דיחזקאל שהוא ממשקל אלפים בת יכיל פתחים כי הם ממשקל של סלים גל גלים: כל למה דגש
טעמו למעלה כאשר באלרתי ואם הוא סמוך לאותיות אחע רפי וטעמו מלרע למה יי׳ העליתנו למה עליתם והטעם לפי שהברת אלה כאשר נופלת פתחום על אותיות הגרון
נבלעת בם ונפלו אין שם בתיבה מה ירוה לקראיו על כן מרפי׳ תיבת למה להשכין הנגינה למטה ולהפליג הברת מה בפיו אמנם חמשה למה יצא מן הכלל שאף על פי שהם

אל בנימין — וינחמו בני ישר׳ ב׳ בנים׳
על בנימן — ושני אנשים שרי גדודי׳
אל בור — תפשום חיים׳
על בור — ואספו אספה אסיר׳
אל בניהם — ואמר ב׳ בניהם במדב׳׳
על בניהם — יראה ב׳ עבדיך פעלך׳
אל גבעת — ויעש לו יהושע חרבו׳
על גבעת — ויצא עוד קו המדה׳
אל גיחון — ויאמר המלך להם קחו עמכם׳
על גיחון — וירד צדוק הכהן ונתן׳
אל גוג — בן אדם שים פניך אל׳
על גוג — ואתה בן אדם הנב׳ על׳
אל גנזי — אם על המל׳ טוב יכת׳
על גנזי — ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו׳
אל גבולו — כי תקחנו אל גבולו׳
על גבולו — והתחלקו אתה לשבע׳ חלקים׳
אל דלתות — ועשידה אליהן אל דלתות׳
על דלתות — וישנו את טעמו בעיניה׳
אל האח — ויהי כקרא יהודי שלש דלתות׳
על האח — וארבע׳ יקרעה ב׳ בפסו׳
אל הבאר — ותמהר ותער כדה׳
על הבאר — וישמע פרע׳ את הדב׳׳
אל ההמון — ויהוד׳ בא על המצפה׳
על ההמון — ויקרא אסא ב׳ יי׳ ב׳היו׳
אל הדלת — והגישו אדניו ב׳ הא׳הי׳
על הדלת — המה מטיבי׳ את לבם׳
אל המקלות — ויחמו הצאן אל׳
על המקלות — ויקח לו יעקב מקל׳
אל הרצפה — ויבואני אל חצר החיצונה׳
על הרצפה — וכל בני ישראל רואים בררת׳
אל השמועה — ולא האמנתי לדברים דמלכים׳
על השמועה — לא האמנתי לדבריהם דדברי הימים׳
אל המהפכת — יי׳ נתנך כהן תחת׳
על המהפכת — ויכה פשחור את׳
אל מזוזת — אל מזוזת הבית׳
על מזוזת — על מזוזת השער׳
אל המצודה — וישבע דוד לשאול׳
על המצודה — וישמעו פלשתים כי משחו׳
אל המפתן — וישכימו בבקר ממחר׳
על המפתן — ופקדתי על כל הדולג׳
אל הגוי — למה תמותו את׳ ועמך׳
על הגוי — וחידה הגוי׳
אל המשפט — כי יהיה ריב בין אנשי׳
על המשפט — ולרוח משפט ליושב׳
אל המשקוף — ולקחתם אגדת אזוב׳
על המשקוף — ועבר יי׳ לנגוף את מצרים׳
אל זרע — גם זרע יעקב ודוד׳
על זרע — וכי יתן מים על זרע׳
אל חלליהם — ואת בלעם בן בעור הקוסם׳
על חלליהם — ואת מלכי מדין הרגו׳
אל חכך — ולשונך ארביק׳

על חכך — אכל בני דבש כי טוב׳
אל חזאל — ויאמר המלך ב׳ חזאל׳
על חזאל — גם בעצתם הלך וילך׳
אל טוב — ובאו ורננו במרום ציון׳
על טוב — ואפרי׳ עגלה מלומדה׳
אל ימין — יקומו וילכו זיפה׳
על ימין — ואען ואמר אל׳
אל יושב — ואמרו ב׳ יושב הארץ׳
על יושב — ושפכתי על בית דוד׳
אל יהויקים — לכן כה אמר אל יהויקים׳
על יהויקים — לכן כה אמר יי׳ על יהויקים׳
אל יחזקיהו — וישמע יי׳ אל יחזקיהו׳
על יחזקיהו — אחר זה שלח סנחריב׳
אל כלי — ושמרו משמרתך ומשמר׳
על כלי — ומהם על כלי העבדה׳
אל לשון — ועבר הגבול אל כתף׳
על לשון — מרע מקשי׳ על שפת׳
אל לבבם — והשיבו ב׳ לבבם דה״ה׳
על לבבם — וירתן שרי מלחמות׳
אל לכיש — וחיל מלך בבל נלחמי׳
על לכיש — אחר זה שלח סנחריב׳
אל לבך — כי בפעם הזאת אני׳
על לבך — קשרם על לבך תמיד׳
אל משמעתו — מן השלשים נכבד ועד דשמואל׳
על משמעתו — מן השלושי׳ הנו דה״ה׳
אל מדינה — וישלח ספרים אל כל מדינה׳
על מדינה — ויקראו סופרי המלך קדמא׳
אל מקדשי — עד אבוא ב׳ מקדשי ב׳׳
על מקדשי — בשנו כי שמענו חרפ׳׳
אל מצחו — וישלח דוד את ידו ב׳׳
על מצחו — והיה על מצח אהרן׳
אל משכן — כל הקרב הקרב׳
על המשכן — ואתה הפקד את הלוים׳
אל מלאכי — ויאמר מלך בני עמון׳
על מלאכי — וישלח שאול מלאכי׳
אל המלאכה — לקרבה אל המלאכה׳
על המלאכה — על המלאכ׳ החיצונה׳
אל מעשה — כי לא יבינו ב׳ פעלת יי׳׳
על מעשה — ומתניה על הלוים הוא הבכור׳
אל נפשי — קרבה ב׳ נפשי גאלה׳
על נפשי — זאת פעל׳ שטני מאת׳
אל נבו — למוא׳ כה אמ׳ יי׳ צבאו׳
על נבו — עלה הבי׳ ודינון הבמו׳
אל סיר — ויצא אחד אל השדה׳
על סיר — ויאמרו ב׳יהם בני ישרא׳ מי יתן׳
אל עגלה — וירכיבו את ארון האלהים דשמואל׳
על עגלה — וירכיבו את ארון האלהים דה״ה׳
אל עשה — ויתנהו המל׳ ויהוידע ב׳׳
על עשה — ויעמ׳ ישוע בניו ואחיו׳
וכל קריי׳ ואל׳
אל עני — ואת כל ב׳ה ידי עשת׳׳
על עני — יגולו משוד יתו ועל עני

אל עמדה — ותאמ׳ הנה שב׳ יבמתך
על עמדה — ואת פתשגן כת׳ הדת׳
אל פח — עד יפלח חץ כבדו׳
על פח — התפול צפור על פח׳
אל פחורת — ואבוא אל פחורת עבר הנהר ואתננה׳
על פחורת — ואמר למלך אם על המלך טוב׳
אל פקדת — ויהי בערת יביא את הארון׳
על פקדת — לחבר׳ני חשביהו ואחיו
אל ציון — לכן כה אמר יי׳ שבתי׳
על ציון — ואני נסכתי מלכי׳
אל צפון — הולך אל צפון סובב׳
על צפון — ויט ידו על צפון׳
אל קצורת — ונתת את שתי העבתת קדמא׳
על קצורת — ויתנו את שתי העבתות בתראה׳
אל רבקה — ויאמ׳ יעקב אל רבקה׳
על רבקה — וישאלו אנשי המקום׳
אל שפך — והוציא את כל הפר׳
על שפך — מחוץ ב׳ בפסוק׳
אל תורת — ושאר העם הכהנים הלוים׳
על תורת — זאת תורת הנזי׳ אשר׳
אל תרהקה — וישמע אל תרהקה דמלכים׳
על תרהקה — דישעיה׳

אל ירושלם
י״ג וסימן נמסר בסוף זכריה׳

אל הר
י״ו וסימן נמסר בישעיה סימן נ״ו׳

אל הרי
ה׳ וסימ׳ נמסר ביחזאקל ריש סי׳ ו׳ וסי׳ ל״ד׳

אל פני
ט׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ויחזקאל סי׳ י״ו׳

אל פניו
ו׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד וד״ה ב׳ סי׳ י״ט׳

אל פי
ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ י״ו׳

אל המזבח
ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא׳

ואל המזבח
ג׳ וסימ׳

קרבן — ראשית תקריבו אתם׳
הפרכת — אך אל הפרכת לא יבא׳
משמרתך — ושמרו משמרתך׳

אל האדמה
ו׳ וסימ׳

בוערת — אפך תאכל להם׳
והשיבתיך — והנה אנכי עמך׳
כי אביאנו — אל האדמה אשר׳
והשיבתים — ואתה תשמע השמים דמלכים׳
וחברו — והשבות ואת׳ תשמ׳ דה״ה
ואשלח — אליכם את כל עבדי׳

אל בבל
ו׳ וסי׳

הדבר — אשר דבר יי׳ אל בבל׳
השמיעו — אל בבל רבים׳
לכן — שמעו עצת יי׳׳
ויכתב — ירמיהו את כל ב׳ בפסוק׳
ויגל — השארית מן החרב׳

אל יהודה
ה׳ וסימניהון נמסר בירמי׳ סוף סי׳ ל״ה׳

אל יד
ה׳ וסי׳ נמס׳ ביחזק׳ ריש סימן מ״ח׳

ואל ביתו
ג׳ וסימניהון

הרצח — וישב בעיר ההיא עד׳
אוריה — ויקרא לו דוד ויאכל׳
בעשא — וגם ביד יהוא בן חנני׳

אל ישראל
ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי׳

לאל
י״א קמצין וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ״ז׳

האל
ח׳ סבירין אלה וסימני׳ נמסר בסדר תלדות׳

אלהי
ב׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ קמ״ד׳

אלהים
כ״ט ר״פ וסימניהון

אלהים — לא תקלל׳
אלהים — שופט צדיק׳
אלהים — באזנינו שמענו׳
אלהים — לנו מחסה׳
אלהים — בקרבה׳
אלהים — בארמנותיה׳
אלהים — משמים תנינא׳
אלהים — בשמך׳
אלהים — שמע תפלתי׳
אלהים — חרס שנימו׳
אלהים — זנחתנו׳
אלהים — דבר בקדשו וחברו׳
אלהים — אלי אתה׳
אלהים — יחננו׳
אלהים — מושיב׳
אלהים — בצאתך׳
אלהים — אתה ידעת׳
אלהים — להצילני׳
אלהים — אל תרחק ממני׳
אלהים — למדתני׳
אלהים — בקדש דרכך׳
אלהים — השיבנו׳
אלהים — צבאות השיבנו׳
אלהים — צבאות שוב נא הבט׳
אלהים — אל דמי לך׳
אלהים — זדים קמו׳
אלהים — אדני עז ישועתי יי׳ כתיב׳
אלהים — שיר חדש׳

והאלהים
ז׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויצא ובקהלת סימן ג׳ וד״ה א׳ סימן כ״ד׳

אלהי
ח׳ זקפין קמצין וסימניהו׳ נמסר בסדר וירא בלק׳

ארון אלהי ישראל
ז׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ה׳׳

והייתי

סמוכים לאות אחע כדנסים למה הרגזתני למה אבכה ארנה למה הכיתו עבדיך למה היה כאבי נצח למה אירא בימי רע וכל למה הסמוך לשאר אותיות דגש חוץ מג׳
דכויין למה זנחת ותמאס למה שכחתני למה שמתני למפגע לך וכל למה לפי טעמו מלרע לכל מזה למה שמתני למפגע לך וכן הוא במסורת עיין בערך למה: וכל כמה במה
אות רלמונה פתוחה כמשפטו: עתה ארבר על החטף׳ כל שבא סוכן מבטל קמץ כמו כספו עבדו דרלע וכהנה רבים ועל כן נקרא שכן כי לא יזוז ממקומו
אבל

אבל שבא מניע הוא אשר יהפך לאתנח וסוף פסוק אין בו כח לבטל הקמץ והוא כמו פעלו ופעלה עבר כמו שמרו אמרו כי באתנח וסו׳ פסוק יהפך השבא לקמץ גדול
ויאמר אמרו שמרו באמרה משמרת יי׳ שמרו וכל כיוצא בהם אים לא כעדר וכלם מתונים לפני החטף להפריד בין הקמץ והחטף כעין שאמרתי בכל למה דגם וכן כל
השמרו לכם תשמרו יאמר באתנח וסוף פסוק וכן בשם לכל׳ ירך שלך אמתך אלימתך לנגך כי יאמר באתנח וסוף פסוק יליך שלך אבל בחרו לכם אנשים רחמו הזכו הם

והייתי להם לאלהים ג׳ וסי׳
ושכנתי בתוך בני ישראל׳
ונתתי לך ולזרעך׳
והיה׳ משכני בתוכם׳

בית אלהים ה׳ וסימן נמסר בסדר ויצא׳

ואלהים ה׳ וסימנין נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ח׳

הוא אלהים ד׳ וסימנין נמסר בירמיה סימן י׳
וביהושע סימן ב׳ ותלים סימן ק׳׳

ברא אלהים ג׳ וסימני׳ נמסר בבראשית׳

יראת אלהים ג׳ וסים׳ נמסר בסדר וירא
ובשמואל ב׳ סימן כ״ג׳

וידבר אלהים ג׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ נח׳

דבר אלהים ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳
ריש סימן י׳׳

ויברך אלהים ג׳ וסים׳ נמסר בפ׳ בראשי׳׳

כי לאלהים ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס״ו׳

אל אלהים יי׳ ג׳ וסים׳ נמסר
בתלים ריש סימן נ׳׳

אין אלהים ג׳ וסימניהון
עמדי ראו אתה כי אני אני הוא
גדלת על כן גדלת יי׳ אלהים׳
זולתך יי׳ אין כמוך ואין אלהים

שמע אלהים ג׳ וסי׳ נמסר פרשת וירא
ותלים סימן ס״ו׳

כאלהים ג׳ וסימן נמסר בתלים סימן ע״ז׳

וירא אלהים כי טוב
ה׳ בבראשית וסימניהון
ויקרא אלהים ליבשה׳
ותוצא הארץ דשא׳
ולמשל ביום׳
ואת כל עוף כנף׳
ויעש אלהים את חית׳

על כל אלהים ג׳ ובתלים וסי׳ נמסר
שם סימן צ״ה׳

בני האלהים ד׳ וסימן נמסר בפרש׳ בראשי׳׳

חנני אלהים ג׳ וסימנין נמסר בתלי׳ ריש סי׳ נ״א׳

לדרש אלהים ד׳ וסימן נמסר בפרש׳ יתרו׳

לי אלהים י״א וסימן נמסר במלכים א׳ סימן
כ׳ פסוק כ״ג׳

אלהי העברים ה׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שמות

אלהי ישראל כ״ה מיחדין וסימן נמסר
בפרשת משפטים׳

עם אלהים ג׳ וסים׳ נמסר פרשת ויצא׳

אלהים לישראל ג׳ וסי׳
ויאמר אלהים בישראל׳
וידעו כל הארץ כי יש׳
ויאמן ויגדל שמך דה״׳

עליית אלהים ג׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת לך לך׳

מיד האלהים ג׳ וסים׳
מי יצילנו מיד׳
כבדה מאד יד האלהים׳
גם ביהודה היתה יד׳
וכל קהלת דמ׳׳

עליה אל האלהים ג׳ וסי׳
ומשה עלה אל האלהים׳
ותעל שועתם אל האלהים׳
ותלפת משם והלאה׳

ויעש אלהים ד׳ וסים׳
ויעש אלהים את הרקיע ויבדל׳
ויעש אלהים את שני המאורות׳
ויעש אלהים את חית הארץ׳
ויעש אלהי׳ כן בלילה ההוא דגדעון׳

דעת אלהים ג׳ וסימן נמסר הושע סימן ו׳
ומשלי סימן ב׳׳

אלהיהן ה׳ וסי׳ נמסר פרשת כי תשא׳

אלהיהם י״ג בתורה וסים׳
ויאמרו עבדי פרעה׳
כי תעבד את אלהיהם׳
וידעו כי אני יי׳ ב׳ בו׳
חנו אחרי אלהיהם׳
קדשים יהיו ב׳ בו׳
ואף גם זאת בהיותם׳
ולא תעבד את אלהיהם׳
פסילי אלהיהם תשרפון׳
אבד תאבדון׳
ופסילי אלהיהם׳

אלהי י״ד מיחדין׳ וסים׳
וחרה אפי בו ביום׳
אין שלום תניינא דישעיה׳
ימאסם אלהי כי לא׳
אלהי פלטני מיד׳
אמתך אלהי ע״ש׳
שיתמו כגלגל׳
הסתופף בבית׳
ועוד אני מדבר ומתפלל קדם׳
זכרה לי אלהי לטובה׳
זכרה אלהי לטוביה׳
זכרה להם אלהי׳
סורו ממנו מרעים׳
אלהי כי אתה בוחן׳
עתה אלהי יהיו דה״׳

ורוח אלהי׳ ה׳ וסי׳ נמס׳ בויקהל׳

ויאמר אלהים כ״ה וסימני׳
ויאמר אלהים יהי אור׳
ויאמר אלהים יהי רקיע׳
ויאמר אלהים יקוו המים׳
ויאמר אלהים תדשא הארץ׳
ויאמר אלהים יהי מארת׳
ויאמר אלהים ישרצו המים׳
ויאמר אלהים תוצא הארץ׳
ויאמר אלהים נעשה אדם׳
ויאמר אלהים הנה נתתי לכם׳
ויאמר אלהים קץ כל בשר׳
ויאמר אלהים אל נח ואל בניו׳
זאת אות הברית׳
וחברו׳
אל ירע בעיניך על הנער׳
שרי אשתך לא תקרא׳
אבל שרה אשתך יולדת׳
ואתה את בריתי תשמר׳
ויאמר אלהים במראות הלילה׳
קום עלה בית אל ושב׳
אהיה אשר אהיה׳
אל בלעם לא תלך עמהם׳
שאל מה אתן לך׳
יען אשר שאלת דמלכים׳
ההיטב חרה לך׳
לשמלה יען אשר היתה דה״׳

אלהים זנחתנו ג׳ ובתלים וסי׳ נמסר
שם סימן ס׳׳

אלהי אבותם ד׳ וסימן נמסר
פרשת אתם נצבים׳

בית אלהא דנא ד׳ וסים׳
ועבדו בני ישראל׳
כרם בשנת הדא׳
והקרבו לחנכת׳
ולכם מהודעין׳

בבית האלהים ז׳ וסי׳
ויהי אתם׳
וגם הזהב והכסף׳
ויעמד ישוע ובניו׳
ויכל חירם׳
ויכרת כל הקהל ברית׳
וישם את פסל הסמל׳
ותעמדנה שתי התודות׳

אלהיו עמו ה׳ וסימן נמסר פרשת בלק׳

אתה אלהים ה׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סוף סימן
נ״ה וסימן פ״ו׳

כי האלהים ו׳ וסימני׳ נמסר בקהלת ריש
סי׳ ה׳ ושמואל א׳ סימן י׳׳

מלאך האלהים ח׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳
י״ג פסוק ה׳׳

יראה אלהים ד׳ וסימן נמס׳ פרשת וירא׳

אֱלהֵי ג׳ בטעם לעיל וסי׳ נמס׳ בפר׳ וישמע יתרו וסי׳ בלשון תרגו׳

שמא דכספא מלקדמין׳

ויזכור אלהים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נח
ובסדר וירא׳

אלהי השמים ג׳ מייחדין וסים׳
אחי צם ומתפלל׳
ואתפלל אל יי׳ אלהי׳
יצליח לנו דנחמי׳׳

ויאמר אלהים ג׳ בטעם וסים׳
ויאמר אלהים לנח קץ כל׳
ויאמר אלהים לישראל׳
ויאמר אלהים לשלמה׳

לפני האלהים ז׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ נח׳

משה עבד האלהים ד׳ וסי׳
ואהר ובניו מקטירים׳
ויתנו קול ביהודה׳
מחזיקים על אחיהם׳
וכל ישראל עברו את תורתך׳

לעבדת בית האלהי׳ ח׳ וסי׳
ואחיהם הלוים׳
כהנים גבורי חיל׳
מלאכת׳
כי מעמדם תנינא דפסו׳ (וכ״ע)
כל אלה על ידי אביהם׳
והנה מחלקות׳
ויתנו לעבדת בית׳
ובכל מעשה אשר החל׳

ארון ברית אלהים ד׳ וסי׳
וישאלו בני ישראל׳
וישלח העם שילה׳
והנה גם צדוק׳
ובניהו ויחזיאל׳

באלהים ו׳ ר״פ וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ו׳

בית אלהים ה׳ וסימניהון
ויירא ויאמר מה נורא׳
והאבן הזאת אשר שמתי׳
והאיש מיכה לו בית אלהים׳
המובא ויבאו אל חלקיהו׳
אודם אלה אזכרה׳
ושארא בית האלהים ואינון מ״ח׳

אלין מלין משמשין אלהים
ול׳ דכו׳ וסי׳
ברכו אלהים ל׳ פעלתם השמיני אשר ברכו׳
ההר אלהים ל׳ הר בשן הר גבנונים׳
מלאך האלהים ל׳ וישמע אלהים את קול הנער׳
תורת האלהים ל׳ ויכתוב יהושע את תורת

צווי ונפתחים כי ראויים להיות בחירק לולי אות הגרון על משקל אמרו שמרו ודבר זה גורם הפתח ולא השבא כי מניע הוא ובאה מלה זרה והיא ומכחכם שחלו בעדי אבל
רחצו ובחרו שהם עבר קמוצים כמשפט כי יאמר והזונות רחצו מכל אשר בחרו׳ אבל לא תבערו ואם תמחנו אף על פי שהשבא מניע וגם אין דין דגש בהם נפתחים וכראה
הטעם שלע״פ שכל אחד ואחד לבד לא יבטלוהו זה וזה גורם לא יבטלוהו קמץ אבל באות ר״ים אף זה וזה גורם לא יבטלוהו הקמץ ולא יועילו לבטלו וכמו ויגלחו וישרתו ויברכו
ואלכבר

מערכת אות א

ואדבר על כי טמוס המבטל קמץ כמו אכלני חורב׳ יי׳ קנני׳ אסר יעצני׳ אבל עני קרבני שלחני שהכֹּן טרם קמוצים וכלפי האומרים טעם כי מאכלני סמרכי היה ראוי לומר אכלי סמרי כמו ואכל אותי אכלו סמרו ועל כי נסתנה כפתח כי די לסמנתו בסמני אחד הכל הוא כי טעות לומר אכלי סמרי ולא מכינו דונמתס במקרא רק במלת לא אבה יבמי׳ וסס פירס אכן עזרא כי היוד יתירה כיוד סוכני סנה וכהנה רבות והוא כמו לא אבה יבס׳ ועוד מה יאמרו במלת קנני

בני אלהים ל׳ ברן יחד כוכבי׳
כמלאך אלהים ל׳ ויאמר אכיש אל דוד׳
מכל אלהים ל׳ כי אני ידעתי כי גדול׳
בעיני אלהים ל׳ ומצא חן ושכל טוב׳
בא אלהים ל׳ וירא פלשתי׳ כי בא׳
ברכך אלהים ל׳ על כן ברכך אלהי׳ דתהלות׳
מעשה אלהים ל׳ והלוחות מעשה אלהים׳
מלך אלהים ל׳ על גוים דתהלות׳
משחך אלהים אהבת צדק ותשנא רשע׳
חתת אלהים ל׳ ויסעו ויהי חתת׳
כשמך אלהים ל׳ כן תהלתך דתהלות׳
וימן אלהים ל׳ רוח קדי׳ חרישי׳
שמעה אלהים ל׳ אלהים קולי׳
בשם אלהים ל׳ אך הנביא אשר יזיד׳
האזינה אלהים ל׳ תפלתי ואל תתעלם׳
זבחי אלהים ל׳ רוח נשברה׳
עלה אלהים ל׳ בתרועה׳
מכתב אלהים ל׳ הוא חרות׳

חד מן ו׳ דכל חד וחד לית
דכוו׳ בליש׳ וסי׳

ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו׳
האלהים ויהי כקרא מלך ישראל את הספר׳
האל יעות משפט׳
האלהים מקרוב אני נאם יי׳׳
לאלהים זבח לאלהים יחרם׳
באלהים אין כמוך באלהים׳

וירא אלהים ט׳ בתור׳ וסי׳

את האור כי טוב׳
ולמקוה המים קרא ימים׳
ותוצא הארץ דשא׳
ולמשל ביום׳
את התנינם הגדלים׳
את חית הארץ׳
יום הששי׳
את הארץ והנה נשחתה׳
את בני ישראל וידע׳
וא׳ בנביאים את מעשיהם׳

שאלה באלהים ז׳ וסי׳

ויאמרו לו שאל נא׳
ויקמו ויעלו בית אל׳
וישאל שאול באלהים׳
ושאול לו באלהים׳
היום החלותי לשאול׳
וישאל דוד באלהים׳
וישאל עוד דוד׳

יראה את אלהים ז׳ וסי׳ נמסר
בפרשת מקץ׳

נתינה האלהים ז׳ וסימן נמסר
בדניאל סימן א׳

שבועה באלהים ד׳ וסימ׳

השבעה לי באלהים הנה׳
התורידני אל הגדוד׳
אשר השביעו באלהים דד״ה׳
ואריב עמם׳

אמר אלהים ו׳ וסי׳ נמס׳ בפר׳ בראשית׳

ארון אלהי ישראל ו׳ וסימ׳

ויראו אנשי אשדוד׳
וישלח ויאספו ג׳ בו׳
את כל סרני פלשתים׳
את ארון אלהים עקרון׳
אם משלחים אתם׳

לפני אלהים ד׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ כ״ו׳

ואלהים ה׳ וסי׳ נמס׳ סוף פרשה ויחי׳

לאלהי ישראל ד׳ וסימני׳

ועשיתם צלמי׳
ויקרא יעבץ׳
גם סגרו דלתות׳
הבאים מהשבי .

אמירה אל האלהים ט׳ וסימ׳

לו ישמעאל׳
מי אנכי׳
הנה אנכי בא אל בני׳
ויאמר בלעם׳
אם ישך נא׳
אל יחר אפך בי׳
חטאתי מאד׳
אמרתי למנות ד״ה ב׳ כ״א והמלכתני׳

כאלה ג׳ וסימ׳ נמסר בירמי׳ סימן נ״א
ואיוב ריש סימן י״ו׳

ומעלה ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת נח׳

ולאלה ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ נמס׳ פרשת שמיני
ויחזקאל סי׳ ט׳׳

לאלה ה׳ וסימ׳ נמסר
בפנחס ובמלכים א׳ סימן כ״כ ובד״ה ב׳ סימן י״ח׳

אלה הדברים ה׳ וסימ׳

ואתם תהיו לי ממלכת כהנים׳
ויקהל משה׳
אלה הדברים אשר דבר׳
עשיתים ולא עזבתים׳
אשר תעשו׳

ואלה שמות י׳ בתור׳ וסי׳ נמסר כסדר במדבר׳

וכל שאר קרי׳ דכוו׳ ר״פ

ואלה שמות במ״ה אלה שמות וסימני׳
אלה שמות בני עשו אליפז׳
בני אהרן הכהנים המשחים׳
האנשים אשר שלח משה׳
האנשים אשר ינחלו׳
שמות הגבורים אשר לדוד דשמואל:

ואלה שמות י״ז ר״פ בתורה
וכל נבי׳ וכתובים וכו׳ סי׳ נמסר בריש ספר ואלה שמות ע״ש׳ ואלה ז׳ יחידאין וכתובים בפרשת תצוה׳

אליה ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן א׳ וסוף מלאכי׳
האלות ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ נצבים׳
אלי ד׳ וסימ׳ נמסר באיוב סוף סימן ה׳׳
אליהוא ד׳ חס׳ א׳ וסימני׳ נמסר באיוב ריש סימן ל״ח
אלין ג׳ חס׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימ׳ כ״ב ויחזקאל ריש סימן מ״א׳
ואלי ג׳ וסי׳ נמסר בהושע סוף סי׳ ז׳ ואיוב סי׳ ד׳׳

אליהם י״ג מל׳ בתור׳ וסימ׳

וישלחו האנשים את ירדם׳
לאיש אשר לו ערלה׳
שמעו נא החלום׳
לך ואשלחך אליהם׳
ויתנכלו אתו להמיתו׳
וירא אותם והנם זעפים׳
ויתנכר אליהם׳
כאשר כלו לאכול׳
להורות את בני ישראל׳
זה הדבר דאשר ישחט׳
ובא משה ואהרן מפני
לינו פה הלילה׳
החייתם כל נקבה׳
ויאמר אליהם משה אם תעשון׳
וכלות אליהם׳
ויסרו אתו׳
נביא אקים להם׳

אלהם י״ג חס׳ במלכי׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ג׳

וז׳ חס׳ ביחזקאל וסימניהון
נמסר שם סימן י״ו׳

וי״ו חס׳ בכתו׳ וסי׳

ויבא אלהם ויערוך אלהם ב׳ בפסו׳׳
עוד שלשת ימים׳
מה אתם נועצים׳
קטני עבה ממתני אבי׳
וידבר אלהם בעצת׳
ויקבץ מלך ישראל׳
ויצא יהוידע׳
אשחק אלהם ולא׳
שמגיע אלהם במעשה ב׳ בפסוק׳

אתם קדש ליי׳׳
אתם מעלתם ויקם עזרא׳
אתם ראים׳
ויאכלו בני ישראל דעזר׳׳
מדוע אתם לנים נגד החומה׳

וב׳ חס׳ ביהושע וסימ׳׳

ויקרא יהושע בן נון אל׳
ויאמר אלהם יהושע׳
ודירמיה וישעיה מל׳׳
בספרים מדויקים׳

וו׳ חס׳ בשפטים וסימני׳
נמס׳ בשפטים סימן י״ח׳

אליהן ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר פרש׳ שמות׳
אליכם ו׳ חס׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפרש׳ מקץ׳
אליועיני ה׳ וסימני׳

ובן נעריה אליועיני וחזקיה׳
ודבתריה ובני אליועיני׳
ומבני פשחור אליועיני
ומבני זתוא עליועני׳
דין חס׳ י׳ תנינא׳
והכהנים בימי אליקים׳
וא׳ ואליועני׳
ובני בכר׳
וא׳ ואליועני
וצלתי ואליאל׳

אלישה ג׳ וסימן נמסר בפרש׳ נח׳
ויחזקאל סימן כ״ו׳

אלין ה׳ ב׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בדניאל ריש סימן ו׳׳
אלופי ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפרשת וישלח וירמיה סימן י״ג וזכריה סימן י״ב׳
אלפעל ג׳ וסימ׳ ומחשים הוליד׳

ובני אלפעל עבר ומשעם׳
וישמרי ויזליאה ויובב׳

האלף ג׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ פקודי׳
אלפי ד׳ סבירי׳ אלפים וסימ׳ נמסר בפרש׳ כי תשא׳

לאלף דור ג׳ וסימ׳

דבר צוה לאלף דור׳
והכרו
ולשמרי מצותיו׳

אלף כסף ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת וירא:

אם

כל ספר בראשית ונזקים
ר״פ אם במ״י ואם וסימניהון

תאבה ואם לא תאבה האשה׳
תשמעו

ענכי אך הכל כתן בסיני וטעמים הנלוים לכו והנראים בעיניכו כנאר והנפלאים כמתין עד יבא מורה צדק ויורכו: ידי רגלי ואלכי דלוט סהוא חול ועל הסס הנכבד והנורא קמץ למען הבדיל בין הקדס ובין החול וזה הכלל סוה תיבה כמו ידים ורגלים סהחירק תחת היוד אבל פרחים כבאים ודונמתם סהחירק תחת האלף קמצים׳

הנה

אבאר דרך אי המבטל קמץ כמו בכל בלתי ליי׳ לבדו וכן אי באמצע ונמלת כלאים פתח כי חירק תחת היוד ונמלת שאי על ספיים קינה

מערכת אות האלף

קמץ כי יו״ל דאמונה במקום אל״ף וכן בית ציד עיט קמץ פתחין כי בכלם אין כהם יו״ל יסוד אבל מלת היית היינו וחיית ורבית קמצים כי ה״יו״ל יסוד אף כי מכינו הוה ארץ אותיות
אה״י מתחלפות׳ רעיוני יעירוני על אהה״ע לבאר מקצת גבורותיו זה הכלל הברה המשתנה להברת א״ה מחמת אהה״ע בין בשם לבר בין בפעלה כפתחת
כי לי אם תמנהו אהה״ע ממדרגה אחת כמו יעל עם אחיו ויעם כי הם על משקל ויבן ויפן וכן ויחן ויחס ומה ש״ל ויחן כחרקת ו״ול ויעם

תשמעו ואם לא תשמעו אלינו להמול׳
אינך ואם אינך משלח לא נרד׳
אמר ואם אמר יאמר׳
לבנו ואם לבנו ייעדנה׳
שלש ואם שלש אלה׳
אסון ואם אסון יהיה׳
שן ואם שן עבדו׳
שור ואם שור נגח הוא׳
גנב ואם גנב יגנב מעמו׳
וכל שאר אוריתא דכו׳ ר״פ ואם במ״ח אם וסי׳
הדבר אם את הדבר הזה׳
עלה אם עלה קרבנו מן הבקר׳
כשב אם כשב הוא מקריב׳
הכהן אם הכהן המשיח יחטא׳
תודה אם על תודה יקריבנו׳
בחקתי אם בחקתי תלכו ואת׳
רבות אם עוד רבות בשנים׳
משנת אם משנת היובל יקדיש׳
חפץ אם חפץ בנו יי׳
כמות אם כמות כל האדם׳
אתם אם אתם תבאו׳
יתן אם יתן לי בלק׳
יראו אם יראו את הארץ׳
יראו אם יראו האנשים העולים׳
יראה אם יראה איש באנשים׳
תשמר אם לא תשמור לעשות׳
נדחך אם יהיה נדחך׳
שנותי אם שנותי ברק חרבי׳
כל יהושע ושפטים ר״פ ואם׳
וכל אסתר ומשלי חלוף ר״פ אם
וכל מלכים וישעיה ויחזקאל
ותלים וקהלת ר״פ אם במ״ה וסי׳
תלך ואם תלך בדרכי׳
תמאנו ואם תמאנו ומריתם׳
נכלמו ואם נכלמו מכל׳
בא ואם בא לראות שוא׳
יתקפו ואם יתקפו האחד׳
וכל שמואל וירמיה דכו׳ ר״פ ואם במ״ד אם וסי׳
יחטא אם יחטא איש לאיש׳
דמו אם כה יאמר אלינו׳
להלחם אם יוכל להלחם אתי׳
תיראו אם תיראו את יי׳ ועבדת׳
יאמר אם כה יאמר טוב שלום׳
פקד אם פקד יפקדנו׳
עונינו אם עונינו ענו׳
ימושו אם ימושו החקים׳
תשבו אם שוב תשובו׳
יסתר אם יסתר איש במסתרים׳
יצאתי אם יצאתי השדה׳
תשוב אם תשוב ישראל׳
טוב אם טוב אם רע בקול׳
גנבים אם גנבים באו לך׳
וכל שאר קרי׳ דכו׳ ר״פ אם במ״א ואם וסימניהון׳
ילכו ואם ילכו בשבי לפני אויבי׳
יחבאו ואם יחבאו בראש הכרמל׳
משפחת ואם משפחת מצרים׳
תשובון ואם תשובון אתם׳
ינגף ואם ינגף עמך ישראל׳
זרוע ואם זרוע כאל לך׳

זכרתי ואם זכרתי ונבהלתי׳
אסורים ואם אסורים בזקים׳
בינה ואם בינה שמעה זאת׳
איפא ואם לא איפא מי יכזיבני׳
כשלח ואם לא ישמעו׳

כל ר״פ דבקריאה ואם לא

במ״ח אם לא וסי׳ נמסר בסדר חיי ובמלאכי ריש סי׳ ב׳ וריש שיר השירים׳
וכל ר״פ דאיוב דכו׳ אם לא כמ״ב ואם לא וסי׳
איפוא ואם לא איפוא מי׳
בשלח ואם לא ישמעו בשלח׳

אם ואם
י׳ במצעות פסוק באורית׳ וירמיה וסי׳
הלא אם תטיב שאת׳
הלא כל הארץ לפניך הפרד׳
ועתה אם ישכם עושים חסד׳
הגל עד הגל הזה ועדה׳
בילדכן ויאמר בילדכן את׳
ועתה אם תשא חטאתם ואם׳
והשביע אתה הכהן ואמר׳
לכן כה אמר יי׳ אם תשוב׳
וישבע המלך צדקיהו׳
פתחתיך ואני הנה פתחתיך היום׳
וכל קרי׳ דכותהון אם ואם במ״ח אם אם וסי׳
תריבון ויאמר יואש לכל אשר׳
שמשון ויאמר להם שמשון׳
הכהן ויען הכהן את דוד׳
האדע בן שמני׳ שנה אנכי היום׳
אתי ויען אתי את המלך׳
התשבי ויען אליהו התשבי׳
מעוג ותאמר חי אלהיך אם יש׳
ונוכחה לכו נא ונוכחה יאמר׳
ככרכמיש הלא ככרכמיש כלנו׳
ונח ונח דניאל ואיוב בתוכה׳
החפץ אמר אלהים חי אני נאם יי׳
הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים׳
ישנו כי לא ישנו אם לא ירעו׳
והביטה ראה יי׳ והביטה למי׳
תחרישי כי אם החרש׳
עשיתי יי׳ אלהים אם עשיתי זאת׳
יבנה שיר המעלות לשלמה׳
תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי׳

ח׳ פסוק ואם ואם וסימניהו׳
נמסר בפר׳ בחקתי וביהושע סימן כ״ב׳

אם לא
ז׳ ס״פ וסימני׳ נמסר פרשת חיי שרה׳

ג׳ פסוק ואם ואם וסימניהון
ואם ככה את עשה לי׳
ואם מבן ששים שנה׳
ואם לא השחוק היה לך׳

יב׳ פסו׳ רישיהון ומצעותהון אם אם וסי׳
נמסר בפרשת משפטים ותלים סימן כ״ז ואיוב סימן ו׳׳

אם
י׳ ר״פ בספר ואלה שמות וסימניהון׳
אם את הדבר הזה׳
אם בגפו יבא׳
אם רעה בעיני׳
אם אחרת יקח לו׳
אם יקום והתהלך בחוץ׳
אם זרחה השמש׳
אם עבד יגח השור׳
אם כפר יושת עליו׳
אם במחתרת ימצא׳
אם המצא תמצא׳
אם לא ימצא הגנב׳
אם טרף יטרף׳
אם בעליו עמו׳
אם מאן ימאן׳
אם ענה תענה׳
אם חבל תחבל׳
אם כסף תלוה׳

וז׳ ר״פ בספר ויקרא וסימני׳
נמסר בסדר ויקרא׳

ח׳ פסוק לית בהון אם
ומטעין בהון וסי׳ בפרשת חיי שרה׳

ואם לא
י׳ במצעות פסוק וסימניהון
הלא אם תטיב שאת׳
ויאמר נבל בלבו׳
ארדה נא ואראה׳
אז תנקה מאלתי׳
ועתה אם ישכם׳
ואם בבהמה הטמאה׳
שלחו מכם אחד׳
וכל פטר חמור תפדה בשה׳
ופטר חמור תפדה בשה׳
והשביע אותה הכהן׳
הוא יתחטא בו׳
והיה אם דרך גבולו׳
אם לא תשמעו ואם׳
אם טוב בעיניכם הבו שכרי׳
ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך׳
ואני אמרתי אגלה אזנך׳

אם
ד׳ כתוב ולא קרי׳ וסימני׳ נמסר ברות סי׳ ג׳׳

ואם
יו יחידאין וסים׳ נמסר במגלה סי׳ ח׳׳

כי אם
כל קריאה כי אם הטעם תחת כי והמקף באם במ״ג אשר המקף בכי והטעם באם וסי׳ בלשון ארמי נפקדמא בישא וביאורם בסדר מסעי׳

יב׳ זוגין חד אם וחד ואם
וסימניהון׳
ואם אקח אם מחוט ועד׳
אם אקח ויאמר חי יי׳ אשר עמדתי לפניו׳
אם בת נח דניאל׳
ואם בת ויאמר בילדכן׳
אם ישוב ואמרת׳
ואם ישוב הנגע׳

אם יראה איש׳
ואם יראה הכהן׳
אם יש ועתה אראה׳
ואם יש אם נביאים הם׳
אם דל ויאמר נרוכה׳
ואם דל הוא ואין ידו׳
אם בוא כי אם בוא׳
ואם בוא יבוא הכהן׳
אם בזאת יתהלל המתהלל׳
ואם בזאת לא תשמעו לי׳
אם עד החקר אלוה תמצא׳
ואם עד אלה לא תשמעו לי׳
אם בהמה אם איש׳
ואם בהמה אשר יקריבו׳
אם ליי׳ ויאמר נעמן׳
ואם ליי׳ אם יחטא׳
אם בא וידע אונן׳
ואם בא לראות שוא׳
אם אמור יאמר הנער׳
ואם אמור יאמר העבד׳

ואם יש
ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף סי׳ יד׳

אם אין
ד׳ וסי׳ נמס׳ פר׳ בשלח ואיוב סוף סי׳ לג׳׳

ואם אין
ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סי׳ יא׳

ואת אמו
ג׳ וסימיהון נמסר בסדר קדשים׳

אמו
דקדים לאביו ג׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויגש׳

אמותם
ג׳ וסימניהון
בהשתפך נפשם אל חיק׳
ועל אמותם הילדות׳
וא׳ לאמותם יאמרו׳ (והנ׳ אינכו)

אמות
ו׳ ס״פ בצורת הבית וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ מ׳׳

ועשרים באמה ד׳ וסים׳
ארך הירעה׳ וחברו׳
ותאר שלשה ספה׳
מגלה עפה׳

שלשים באמה ד׳ וסימני׳
אורך הירעה׳
וחברו דעשירה׳
וקו שלשים באמה וחברו׳

ויאמינו
ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח׳

אמנה
ג׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ה׳׳

אמון
ז׳ חס׳ בלישני׳ וסימיהו׳ נמסר בתלי׳ בא״ב רבתא אות ל׳׳

האמנה
ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בלק ותלים סי׳ נח׳׳

ואמיץ
ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר באיוב ריש סי׳ ט׳׳

חזקו ואמצו
ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וילך׳

אמציה
ט׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ יד ועמוס סי׳ ז׳׳

ויאמר

כפתחת לפי שאות עין כהה גדול לפתוח מכל שאר אותיות אהה״ע כאשר מבואר מכח דייקות אבל ויעף אלי אחד מן השרפים קמץ כי לא נשתנה יען חסר הוא מהשניים
על משקל ויקם ויסב וכן ויעט בהם אבל ויעט העם אל השלל אמר אבן נגה כי הוא מן עטה מענין אהיה כעטיה על כן ה״יו״ל נפתחת ובכל גזרות השניים לא
מצאנו רק מלה אחת כפתחת והיא ותחם על מרמה רגלי אמר הוא מן השניים כמו שכתוב ומי יחוש חוץ ממני והבל הוא לאמר כי נתחם הוא מחטופי למ״ד פעל מפני שהוא

מערכת אות האלף

פתח ושתהיה המלה מן ב׳ גזרות כאשר מבינו ומלתם כמו ובמלתם וכן כמל וכן עוכה עכה מן עך קומו מן קם וכהנה רבות כי בשביל הפתח אין לשנותו מגזרתו אם לא מצאנו חבר מה יצא מן הכלל ואולי על פי המסורת אבל ויכע וירח ותכח התבה אות שנייה פתוחה ואולי יש לחלק בין אות אחרונה הע׳ לאות שנייה׳ אחזור לענין הראשון וכן כל שומעת בורחת ודוגמתם פתחים כי הם על משקל שומרת אומרת וכן לדעת לטעת לקחת על שקל ללדת לשבת וכן בשם דבר טבעת קדחת גרעת גבחת

ויאמר צ״א וסימניהון׳

ויברכהו	ויאמר ברוך אברם׳
במה	ויאמר אדני יי׳׳
הגר	ויאמר הגר שפחת׳
מצאתי	ויאמר אדני אם נא׳
האף	ויגש אברהם ויאמר׳
הנה נא	ויען אברהם ויאמר׳
עוד	ויוסף עוד לדבר אליו׳
תרעו	ויאמר אל נא אחי׳
תהרג	ואבימלך לא קרב׳
הקרה נא	ויאמר יי׳ אלהי אדני׳
עבד	ויאמר עבד אברהם׳
אצלת	ויאמ׳ הכי קרא תניג׳ דפסו׳
נצב	והנה יי׳ נצב עליו׳
מה נורא	ויירא ויאמר מה נורא׳
נקבה	ויאמר נקבה שכרך׳
הילדים	וישא את עיניו וירא׳
הילד	וישב אל אחיו ויאמר׳
אחיו	ויש׳ עיניו וירא את בנימן׳
אבותי	ושכבתי עם אבותי׳
קחם נא	ויאמר יוסף אל אביו׳
ויברך	את׳ יוסף ויאמר׳
מי שמך	ויאמר מי שמך לאיש׳
וישב	משה אל יי׳ ויאמר׳
וישב	משה אל יי׳ ויאמר אנא׳
וירא	אהרן ויבן מזבח׳
פני	ויאמר פני ילכו׳
הראני	ויאמר הראני נא את׳
מתנבאים	וירץ הנער ויגד למשה׳
מבחוריו	ויען יהושע בן נון׳
וידר	ישראל נדר ליי׳׳
ויפן	ויאמר הלא את אשר׳
מן ארם	וישא משליו׳
קום	וישא משלו׳
נאם	וישא משלו׳
נאם	וישא משלו׳
אוי	וישא משלו׳
עמלק	וירא את עמלק׳
הקיני	וירא את הקיני׳
מסיני	ויאמר יי׳ מסיני בא׳
ליהודה	וזאת ליהודה ויאמר׳
עכן	ויען עכן את יהושע׳
תמוש	אל נא תמוש מזה׳
אחי	ויאמר אחי בני אמי׳
יפתח	וידר יפתח נדר׳
מנוח	ויעתר מנוח אל יי׳׳
ויצמא	מאד ויקרא אל יי׳׳
זכרני נא	ויקרא שמשון אל יי׳׳
הנרצחה	ויען האיש הלוי׳
כחר	ויגד לו שמואל את׳
עד הנה	ויקח לו שמואל אבן׳
דואג	ויען דואג האדמי׳
אחימלך	ויען אחימלך את׳
אתי	ויען אתי את המלך׳
על אבנר	ויקונן המלך על אבנר׳
רמני	אדני המלך עבדי׳
אבלע	ויען יואב ויאמר׳
סלעי	ויאמר יי׳ סלעי׳
מי ישקני	ויתאוה דוד ויאמר׳
וישבע	המלך ויאמר חי יי׳׳
אין כמוך	ויאמר יי׳ אלהי ישראל׳
קחו נא	וילך צרפתה׳
לקחי נא	ותלך לקחת ויקרא׳
מתגורר	ויתפלל אל יי׳ ויאמר׳
ויתמודד	על הילד שלש פעמים׳
כעלות	ויהי כעלות המנחה׳
אזור	ויאמרו אליו איש בעל׳
אדרת	ויקח את אדרת אליהו׳
פקח נא	ויתפלל אלישע ויאמר׳
וירדו אליו	ויתפלל אלישע אל יי׳׳
השליש	ויען השליש אשר המלך׳
השליש	ויען השליש את׳ איש׳
חלה	ואלישע חלה את חליו׳
ויתפלל	חזקיהו לפני יי׳ ויאמר׳
אנא יי׳	ויאמר אנא יי׳ זכר נא׳
מציון	ויאמר יי׳ מציון ישאג׳
מהלך	ויחל יונה לבוא בעיר׳
ויתפלל	אל יי׳ ויאמר דיונה׳
ההדסים	ויען האיש העומד בין׳
תרדם	ויען מלאך יי׳ ויאמר׳
ויתאו	דוד ויאמר מי ישקני דד״ה׳
אין כמוך	ויאמר יי׳ אלהי ישראל דד״ה׳
אבותינו	ויאמר יי׳ אלהי ישראל׳
אסא	ויקרא אסא אל יי׳׳
ארחמך	ויאמר ארחמך יי׳׳
ויבן	וידבר עמו ויאמר׳
ואשמע	קול אדם בין אולי׳
הקוצרים	ויען הנער הנצב׳
אל איוב	ומלאך בא אל איוב׳
אש	עוד זה מדבר וזה׳
כשדים	עוד זה מדבר וזה׳
בניך	עוד זה מדבר וזה׳

וכל ויען ויוסף דאיוב דכו׳
אבל הם כולם מלעיל׳

ויאמר להם כ״ב וסימניהון

ויברך	אתם אלהים ויאמר להם׳
ויברך	אלהים את נח ואת בניו׳
יעקב	ויאמר להם יעקב אחי׳
הידעתם	ויאמר להם הידעתם׳
השלום	ויאמר להם השלום לו׳
יוסף	ויאמר להם יוסף מה׳
תריבון	וירב העם עם משה׳
שימו	ויאמר להם כה אמר׳
ויקהילו	משה ואהרן את׳
עברו	ויאמר להם יהושע׳
וביא	וישלח יי׳ איש נביא׳
גריזים	ויגדו ליותם וילך׳
הזית	ויאמר להם הזית׳
הכהן	ויאמר להם הכהן׳
תצאו	ויעמד ויקרא אל׳
תעשו	ויאמר להם למה׳
בני רמון	ויען דוד את רכב׳
והרכבתם	את׳ שלמה בני׳
אליהו	ויאמר אליהו להם׳
ישעיהו	ויאמר להם ישעיהו׳
ויאמר	להם אל תיראו דמלכים׳
ברוך	ויאמר להם ברוך׳

וכל ענינא דשמשון וכל ד״ה ודניאל ועזרא דכותהון וסימ׳ שמשון ודד״ע ויאמר להם במה ויאמר אלהם וסימני׳

שלשת	ויאמר אלהם עוד׳
נועצים	ויאמר אלהם מה אתם׳
ויקבץ	מלך ישראל את הנביאים׳
ויוצא	יהוידע הכהן את׳
ויקם	עזרא הסופר ויאמר׳

תאמרון ט׳ וסי׳ נמסר ריש סדר וישלח ומלכי׳ סי׳ יח׳

ויאמרו ט׳ רפין וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ יד׳

ויאמר ו׳ רפין וסי׳

השלום	והצופה עומד על׳
הצילני	ושאריתו לא עשה לפסלו׳
המרבה	הלא אלה כלם עליו׳
יהרס	חציו שרף במו אש׳
תשוע	אז תקרא ויי׳ יענה׳
אדם	ויאמר אדם אך פרי׳

אמור ו׳ ג׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסי׳ נמסר ריש סדר משפטים ובפרשת נשא׳

ותאמר ה׳ וסימני׳ נמסר במגלה סי׳ ה׳׳

ולאמר ג׳ וסימני׳

ואשים	דברי בפיך ובצל ידי׳
האמר	לכורש רועי וכל חפצי׳
וספרים	כרתב לחרב׳

אמרת ג׳ ר״פ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ה׳

אמר ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר בדניאל סי׳ ג׳׳

אמר ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר פרשת וירא׳

ויאמרו ו׳ ר״פ בטעם גרשיי׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״א וירמיה ריש סי׳ מ״ב׳

ואמרו ג׳ ר״פ בטעם זרקא וסימ׳ נמסר פרשת ויצא וריש נחמיה׳

ויאמר פלוני י׳ ר״פ בטעם זרקא וסימני׳

ויאמר	האדם׳
ויאמר	יעקב אלהי אבי׳
ויאמר	יתרו׳
ויאמר	משה שש מאות׳
ויאמר	משה בזאת תדעון׳
ויאמר	דוד׳
ויאמר	נתן׳
ויאמר	נעמן׳
ויאמר	הורם׳
ויאמר	המן׳

אמירה בלבו ו׳ וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך׳

י׳ פסו׳ ויקרא ויאמר

וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ יז׳

ואמרת ה׳ בטעם גרשיים וסימ׳ ביחזקאל ריש סי׳ יז׳

ויאמרו אליהם ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וישלח׳

ויאמרו כל העם ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ א׳׳

כה תאמרון ו׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ כ״ב׳

ואומר ג׳ מל׳ ובהדר ענינא וסימניהון׳

אגרות	יתנו לי על פחות׳
ואומר	אליהם אתם ראים הרעה׳
ואשיב	אתם דבר׳

ואומר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסי׳

תימן	ואומר׳
וחברו	דה״׳
ואומר	לכם אין חקור׳

אמרת ז׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ יו׳

ויאמר לי ח׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ יג ומשלי סי׳ ד׳׳

אמרים לי ג׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימ׳ כא ותלים סי׳ קמ״ג׳

אמר לי ה׳ וסימנידון נמסר בפרשת וירא׳

ויאמר י״ב סבירין ויאמרו וסימ׳ נפר׳ מטות ובשפטים סי׳ יג׳

אמרתך י״ב וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב רברתי אות ך׳ ובסימן קי״ט׳

לאמר ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ח ובתלים סי׳ ק״ה׳

ואמרת ג׳ וסי׳ נמסר ריש מלכים׳

אמר ו׳ מלעיל וחס׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ז׳

ואמרו ו׳ וסי׳ נמסר בד״ה א׳ סי׳ יו׳

לאמור ג׳ מלאים וסי׳ נמסר בפרשת ויחי וירמיה ריש סי׳ יח׳

יאמרו ג׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ קל״ו׳

ויאמרו לאמר ג׳ וסימ׳ נמסר נפר׳ בשלח׳

באמור ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ואתחנן ותלים סי׳ מ״ב׳

יאמר ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת נח ותלים סי׳ פ״ז׳

ותאמר להם ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת וישב׳

כל דד״ע ויאמר להם במה

ויאמר אליהם וסי׳ בד״ה ב׳ סי׳ י׳׳

אמירה לפני ה׳ וסימני׳ נמסר פרשת וארא׳

ולא אמרו ד׳ וסי׳ נמס׳ ביהושע סוף סי׳ כ״ב וירמי׳ סי׳ ב׳ ותלים סי׳ ק״ל׳

ואמרת אליהם ג׳ בטעם קדם אזלא בירמיה וסי׳ כל נבל ימלא יין׳ הנני

כי הם על משקל יכלת יבשת אבל ארבעה שעה רעה לחה אפשעה קמצים כי הם על משקל משמרה תפארה שעה יפה ואין אות הע׳ משנתם מן משפטם כי כן דין כל תיבה שסופה ה״א אשר כהברת כאה אה״ ולא כאי א׳ לבד מעט מזער אניות אבה יתכו כלה וכן כל שם דבר ואות אמצעית אח״ע והנגינה לעיל פתחים כמו תואר בוחר בוהר נועם בועז כי הם על דרך גורן קדם חדש כי הם שוים בנגינם ובחסרון וי״ו ובחטף קמץ כרבותם רק כי החטף קמץ נהפך ברבותם לאות שנייה כי יאמר תארו נעמו ואין הדין כן בגורן

מערכת אות האלף

בגרן וקדם כאשר יתרמו לפניס כי מן נורן יאמר גרנו וכן אורח נפתח על דרך מזער כי הם באים בחולם ובגגיכה ובאות ו״ גם אורחת נחלים וים מגגנים אורח לעיל ואורחת חטף קמץ וסמך לבריהם אלנו ארחות שהוא כמו אוכל שיאמר אכלם ומבעלי הה״א באמצע באו שני זרים שאינם נפתחים בפתח גדול והם אהל מועד בוהן ידו אבל יואב מואב תותח יאמו נקמצים כיהם על משקל עולם כוכב ולא נפתנו ממשפטם ומה שכתבתי תותח כאשר שמעתי אמנם אין פה ענייני כלל כי על אות אמצעית אה״ע אני

הנני ממלא את כל׳
ככה אשבור׳

ויאמר יי׳ אלי ד׳ בטעם קדמא אולא בירמיה
וסי׳ בלשון ארמי עולימא קרא צדיקא לשמואל וביאורם בריש ירמיה׳

ויאמר יי׳ יב׳ בטעם קדמא אולא בספר ואלה שמות וסי׳ בסדר שמות׳

ויאמר יי׳ ד׳ בטעם זרקא בספר ואלה שמות וסימניהו׳ בסדר שמות׳

כה אמר יי׳ ח׳ בטע׳ גרשיים ביחזקאל וסימ׳ שם סי׳ ל׳

ויאמר יי׳ ה׳ בטעם קדמא אולא בספר אלה הדברי׳ ר״פ וסי׳

אמר להם לא תעלו׳
אל תצר את מואב׳
קום רד מהר מזה כי׳
הן קרבו ימיך׳
ואת הארץ אשר נשבעתי׳

ויאמר אלי י׳ בטעם זקף קטון ביחזקאל וסי׳

תמצא את אשר תמצא אכול׳
ראה נתתי לך את צפיעי׳
צפונה שא נא עיניך וראה דרך׳
בקיר חתר נא בקיר׳
הראה אותה תועבות גדולות׳
התחיינה העצמות האלה׳
העצמות ויאמר אלי הנבא על׳
הרוח ויאמ׳ אלי הנבא אל הרוח׳
זה קדש הקדשים׳
המקום אשר יבשלו שם׳

כה אמר ה׳ בטע׳ מאריך טרחא ביחזקאל וסי׳

רעה אחר רעה הנה באה׳
המון והשבתי את המון מצרים׳
מואב יען אמור מואב ושעיר׳
והיה ביום ההוא יעלו דברים׳
שממה בשמוח כל הארץ׳

כה אמר ד׳ בטעם זרקא ביחזקאל וסי׳ נמסר שם סוף סי׳ כ״ח וסי׳ מ״ר׳

אמור להם ב׳ וסי׳

לא תעלו׳
שובו לכם לאהליכם׳
וא׳ באמר להם עם יי׳׳

ויאמר להם ג׳ בטעם בשפטי׳ וסי׳

אחודה נא לכם חידה׳
נקיתי הפעם מפלשתים׳
נקמתי אם תעשון כזאת׳

ויאמר שמואל ו׳ בטעם בס״פ וסימניהון

קבצו את כל ישראל המצפתה׳
השאלים מאתו מלך׳
תשאלני ויי׳ סר מעליך׳

ומה קול הצאן הזה באזני׳
הלא אם קטן אתה בעיניך׳
כאשר שכלה נשים חרבך׳

כי כה אמר ז׳ בטעם בירמיה וסים׳

סרו׳ הבנים׳ מרזח׳
גלעד׳ המלך׳ רנו׳
משפטים׳

כה אמר ז׳ בטעם׳ בירמיה וסים׳ שם סי׳ ט׳

כה אמר ו׳ בטעם בירמיה וסים׳ נמסר סי׳ ז׳

כה אמר ה׳ בטעם בתריסר וסי׳ בזכריה סוף סי׳ ח׳

כה אמר ז׳ בטעם בירמיה וסימניהון׳

ואל הכהנים׳ חנניה׳
היושב׳ החכם׳
דרור׳ (וצ״ע) נרתן׳

כה אמר ח׳ בטעם בירמיה וסי׳

הנה׳ עם׳
השמרו׳ בקבוק׳ רד׳
ימצא׳ תפרו׳ מעיר׳

ויאמר יד׳ בטעם וסים׳ נמסר פרשת כי תשא׳

ויאמרו ב׳ בטעם וכו׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ ע״ש׳

ויאמר אלי ז׳ בטעם ביחזקאל וסי׳ נמסר שם סוף סימן ט״ו׳

כה אמר י״ח בטעם׳ בירמיה וסי׳ שם סי׳ יב׳

ואומר ד׳ כתו׳ ויאמר וסי׳ נמסר בנחמיה סים ה׳

ואת האמורי ד׳ וסימני׳ נמסר סוף יהושע׳

והאמרת ג׳ וסימניהון נמסר בזכריה סוף סי׳ ח׳

אן

אנה כתיבין ה׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ ק״ו וישעיה ריש סי׳ ל״ח ויונה סי׳ ג׳

אנא ואנא ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ב׳

ז׳ פסו׳ אית בהון ואני אני
וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ג

ט׳ זוגין חד אני וחד ואני
וסימני׳

ואני ערל וידבר משה לפני׳
אני ערל ויאמר משה׳
ואני יוצא ויאמר הידעת׳
אני יוצא כחצות הלילה׳
ואני יושב ואלי יאספו כל׳
אני יושב וידי בשנה השלישית׳
ואני אחרון כה אמר יי׳ מלך׳
אני אחרון שמע אלי יעקב׳
ואני אגיד לעולם אזמרה׳
אני אגיד צדקתך ואת מעשיך׳
ואני מרעיש כה אמר יי׳ צבאות׳
אני מרעיש אמר אל זרבבל׳
ואני נותרתי ושר מלכות פרס׳
אני נותרתי ויאמר אליהו אל׳
ואני נשארתי לבדי וארא׳ את הסרא׳
אני נשארתי ואמרת בלבבך מי ילד׳
ואני אסבל ועד זקנה אני הוא׳
ב׳ בפסוק׳

ואני מ״ג ר״פ וסימניהון׳

ואני הנני מביא את המבול׳
ואני בבאי מפדן מתה׳
ואני נתתי לך שכם אחד׳
ואני ידעתי כי לא יתן׳
ואני הנה נתתי אתו׳
ואני אתן את פני באיש׳
ואני אקשה את לב׳
ואני הנה לקחתי את הלוים׳
ואני הנה לקחתי את אחיכם׳
ואני אצא ועמדתי׳
ואני שלשת החצים׳
ואני יסרתי חזקתי זרועותם׳
ואני ביי׳ אצפה׳
ואני ביי׳ אעלוזה׳
ואני אהיה לה נאם יי׳׳
ואני נסכתי מלכי על׳
ואני תמיד איחל׳
ואני אשיר עזך׳
ואני בחסדך בטחתי׳
ואני בתמי אלך׳
ואני אליך בטחתי׳
ואני אמרתי בחפזי נגרזתי׳
ואני כחרש לא אשמע׳
ואני כזית רענן׳
ואני בחסדך אבא ביתך׳
ואני בער ולא אדע׳
ואני תמיד עמך׳
ואני קרבת אלהים׳
ואני כמעט נטיו׳
ואני אגיד לעולם׳
ואני עני וכואב׳
ואני אליך יי׳ שועתי׳
ואני תפלתי לך יי׳ עת׳
ואני בחלותם לבושי שק׳
ואני עני ואביון׳
ואני הייתי חרפה להם׳
ואני ידעתי גאלי חי׳
ואני הייתי מבין והנה׳
ואני דניאל נהייתי׳
ואני נשארתי לבדי׳
ואני בשנת אחת לדריוש׳
ואני יי׳ אהיה להם לאלהים׳
ואני שמעתי ולא אבין׳

אני ד׳ בטעם זקף בקהלת
וסי׳ שם סוף סי׳ ב׳

אני הולך ד׳ וסימניהון

ואין איש מאסף׳
אני הולך אליו׳
ואני הולך על אשר אני׳ ב׳ בפסו׳׳

הנה אנכי ז׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ב ויחזקאל סים׳ ל״ז וד״ה ב׳ סי׳ ב׳

הן אני ד׳ וסי׳ נמסר פרשת וארא וישעיה סי׳ נ״ו׳

הלא אני ג׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סוף סי׳ מ״ח׳

גם אני ו׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בשפטי׳ סוף סי׳ ב׳
וכל מצעות פסוק דכו׳ גם אני במ״ה וגם אני וסי׳

וגם אני אגרע ולא תחוס ב׳ בו׳
אני הא דרכך בראש נתתי׳
לא תזני ולא תהיי׳
וגם אני שמעתי נאם יי׳ דו״ה׳

אני ואתה ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ך׳

אני ועמי ג׳ בליש׳ וסים׳ נמסר פרשת וארא׳

באניות ד׳ וסי׳ נמסר פרשת תבא וישעיה סי׳ מ״ג׳

ואנכי ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ נ״א ותלים סי׳ כ״ב׳

אנכי ח׳ בטעם לעיל וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׳

מי אנכי ג׳ וסי׳ נמסר פר׳ שמות׳

אנכי ידעתי ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ וירא וירמיה סי׳ כ״ט׳

וגם אנכי ה׳ וסים׳ נמסר פרשת וירא׳

אנכי אנכי ג׳ וסימני׳ נמסר בישעי׳ סי׳ מ״ג׳

אנכי נתתי ג׳ וסימני׳ נמסר פרשת לך לך׳

אנכי נתן ז׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ כ״ד׳

אנכי יושב ה׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ חיי שרה ושמואל ב׳ סי׳ ו׳ ודה״א סי׳ י״ז׳

התאנף ג׳ וסימניהון

גם כי התאנף׳
ויי׳ התאנף בי על דבריכם׳
ובאהרן התאנף׳

ואנשים י׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳ ונחמיה סי׳ ב׳

באנשים ג׳ וסי׳ נמסר באלה הדברים׳

אנשי דוד ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ג׳

ואנשי ד׳ ר״פ וסי׳ נמסר פרשת לך לך ומלכים ב׳ סי׳ י״ז:

שני האנשים ד׳ וסימני׳ נמסר פרשת שפטי׳

על האנשים

עומדין והמנס תמיד כפלאתי על בעל הפרחון אשר כתב בספרו לקם נחשבו תותח בערך תחת וכל בני דורנו קורין תותח ולדברי בעל הפרחון הוא בא בטוב תותח פה וכן כל יער כער שער בער תער לחץ שחל שחל להב זעם נחת וכל דונמתם הנגינה לעיל ונפתחים כי הם על דרך מלך דרך ארץ ואות גרונית פותחת והם שוים ברבינו׳ ובדבקותם ובנגינתם כי כאשר יאמר ממלך מלכו ומלדך דרכו יאמר מיער יערו וכרמלו וכן כלם גם כאשר לא ישתנו מלך ארץ בדבקותם לא ישתנה. כמו כן יער שער ורעיהם ולא

מערכת אות האלף

מצאנו דונמתם מפתנים בדבקותם רק מהבל הבל הבלים ועקב בעקב עמו ומכלל אלה הכפתחים יצאו זהב קהל כהר כחם מחר רעב וסימן זקן כמ״ר וחמם מלות ממם העצם כחם העמוני רחב קמת רחם אחז המלך וסימן כ״ר קר״א וכלם כניכתם למטה וכקמצים כי לא יפתנו יען משפטם על דרך בסר בקר חכם כי הם מנים בבניכתם ובדבקותם וברבותם כי כלם מלרע ויפתנו בדבקותם כאשר תאמר מבשר בקר בסר בקר תאמר מזהב זהב הארץ קהל עמים וכאשר תאמר מבסר בסרו מבקר בקרו כן מזהב קהל

על האנשים ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות ומלכים ב׳ סי׳ יח׳

ואנשיו כ״ה וסימני׳

ויקם דוד וילך הוא׳
וילך דוד ואנשיו קעילה׳
ויקם דוד ואנשיו כשש׳
ודוד ואנשיו במדבר מעון׳
וילך שאול ואנשיו לבקש׳
ויקח שאול שלשת׳
וילך שאול מצד ההר ב׳ נפסוק׳
ויבא אל גדרות הצאן על׳
וישבע דוד לשאול׳
וישב דוד עם אכיש׳
ויעל דוד ואנשיו׳
ודוד ואנשיו עוברים באחרונה׳
וישכם דוד הוא ואנשיו׳
ויהי כבא דוד ואנשיו צקלג׳
ויבא דוד ואנשיו אל העיר׳
ולכל המקומות אשר התהלך׳
והיה היא רוכבת על החמור׳
ואנשיו אשר עמו העלה׳
ואבנר ואנשיו הלכו בערבה׳
ויאיר להם בחברון׳
וילך המלך ואנשיו ירושלם׳
וישאום דוד ואנשיו׳
וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי׳
ורגם מלך ואנשיו דתריסר׳

על אנשי ד׳ וסי׳ נמסר בשמות א׳ סי׳ יח וירמיה סוף סימן יא׳

לאנשים ח׳ וסימני׳ נמסר ברות סי׳ א׳

והאנשים ח׳ וסי׳ בלשון ארמי רעיא דסליקו למשלח לרדופיא טבין לנחשתא מיתיא בהימנותא וביאורם נמסר בסדר ויגש׳

ואנשיהם ד׳ וסי׳ נמסר בירמי׳ סוף סי׳ יח׳

אס

ויאספו יב וסי׳ נמסר פרשת כי תשא׳

יאסף ט׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ חקת התורה׳

ולא אוסיף ד׳ וסימניהון

ולא אוסיף להכות את׳
להגיד את רגל במלכים׳
להסיר את רגל ישראל בד״ה׳
אחת דברתי ולא׳

אֱסֹף ג׳ וסי׳ בלשון ארמי שמעית דרחימו כפנא וביאורם נמסר פרשת שפטים ויחזקאל סוף סי׳ ה׳ והושע סי׳ ט׳

נֶאֱסַף ג׳ וסי׳ נמסר פרש׳ ויחי׳

אסף ג׳ כתוב כן בתורה וסימני׳ נמסר בסדר נח׳

אסיף ו׳ סי׳ נמסר בד״ה ב׳ סי׳ ו׳

נאספים ג׳ וסימניהון

ופלשתים נאספים׳
ואנשי חסד נאספים׳
ממלכות גוים נאספו׳

נאספו יד וסימני׳

וסרני פלשתים נאספו׳
ופלשתים נאספו׳
ושאול ואיש ישראל׳
ובני עמון נאספו מעריהם׳
ושרי אשר נאספו אל ירושלם מפני שישך׳
והעם לא נאספו׳
נאספו עלי נכים׳
וביום השני נאספו ראשי האבות דעזרא׳
וביום עשרים וארבעה לחדש׳
וגם כל הדור ההוא׳
עם דוד בחרפם בפלשתים׳
וחברו דד״ה הוא היה עם דוד בפס
וכל מדין׳
ועתה נאספו עליך גוים׳

כל לשון אסיפה אל במ״ג

על וסי׳ נמסר בעמוס סי׳ ג׳

האספו ז׳ וסי׳ נמסר פרשת ויחי׳

וַיֵּאָסְפוּ י׳ פתחין וסי׳ בלשון תרגום סביא סלויא שלחו ושלחו פלישתאי נרמוי דמלכא ולאחיהון כספא וחמרא׳ וביאורם נמסר פרשת שמות וד״ה ב׳ סי׳ כט׳

ויאסף כ׳ וסימניהון

ויאסף לבן את אנשי׳
ויאסף אתם אל משמר
ויאסף רגליו אל המטה׳
ויאסף שבעים איש׳
ויאסף יהושע את כל׳
ויאסף סיחון דאוריתא׳
ויאסף סיחון דשפטים׳
ויאסף אליו את בני עמון׳
ויאסף דוד את כל העם׳
ויונד לדוד ויאסף דשמואל׳
וחברו דד״ה׳
ויאסף שלמה רכב ופרשים׳
וחברו דד״ה׳
ויאסף אחז את כל׳
וישלח המלך ויאסף את כל זקני׳
ויאסף דויד את בני אהרן דד״ה׳
את כל שרי ישראל דד״ה׳
ויאסף את שרי העיר׳
ואף כי היין בוגד׳
מגמת פניהם קדימה ויאסף׳

האסיף ב׳ וסימני׳ וחג האסיף תקופ׳: בצאת השנה׳ קדמאה חס׳ וסי׳ תקופה חסרה׳

ונאספו ד׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ יב׳

אֱסוֹף ג׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ח׳ ומיכה סי׳ ב׳

מאסף ד׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ט׳

וְאָסַף ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר חקת ובישעיה סי׳ יא׳

באספך ג׳ וסימניהון

באספך את תבואת זרעך׳
באספך את מעשיך מן׳
מגרנך ומיקבך׳

ויאסף ז׳ ה׳ מלעיל וסימ׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה וב׳ מלרע וסי׳ נמסר בפרשת האזינו׳

ונאספת ג׳ וסימניהון ונאספת אל עמך׳ אל קברותיך בשלום דמלכים׳ וחברו דד״ה׳

תאסף ג׳ וסימניהון נקם נקמת׳

ואביה ירק ירק׳
נטשתיך המדברה׳

ויאסרהו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סימן יו׳

ויאסר ג׳ דגשים וסימ׳ נמסר פרשת מקץ׳

אסתר המלכה יד וסימניהון נמס׳ במגלה ריש סימן ז׳

אף

האף ג׳ פתחים וסימניהון נמסר פרשת וירא׳

האף ג׳ קמצין וסי׳ נמסר פרשת עקב וירמיה סי׳ לו״׳

אפיך ב׳ מלאים וסימ׳ נמסר בסדר בראשית׳

וְאַף ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר באיוב ריש סי׳ יט וסי׳ לו״ ועזרא סי׳ ה׳

בחרי אף ד׳ וסימניהון

ויצא מעם פרעה׳
וישבו למקומם בחרי אף׳
גדע בחרי אף כל׳
בחרי אף רצין וארם׳

אפפוני ד׳ וסי׳ נמסר בשמות ב׳ סי׳ כ״ב׳

אפוד ט׳ מלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר תצוה׳

אפס ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש׳

אפקה ה׳ וסימניהון

ומערה מתימן כל ארץ הכנעני׳
וינוס ובירת תפוח ואפקה׳
חנים ויקבצו פלשתים את כל מחנים׳
חדד ויהי לתשובת השנ׳ ויפקד׳
וינוסו הנותרים אפקה׳

אפרים ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בהושע סי׳ ה׳

ואפרים ה׳ וסי׳ נמסר פר׳ פנחס וירמיה סי׳ לא״׳

אפרתי ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ יא׳

אפרתה ה׳ וסימניהון נמסר פרשת ויחי׳

אץ

אץ ו׳ ד׳ אץ וב׳ ואץ וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ יו׳

אֵצֶל ג׳ ופתחין וסימניהון

כי יגיע ני הרים׳
אלה בני אצל׳
וחברו׳

אוצרות יא מל׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ לח׳

אוצרות ד׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ נא״ע״ש׳

באוצרותי ג׳ חס׳ וסי׳ בפרש׳ האזינו ומלכים ב׳ סימן ך׳

אר

והאורב ג׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ ח׳

יארב ׳ וסימניהון

יארב במסתר כאריה ב׳ בפסוק׳

כארי ד׳ ב׳ קמצין וב׳ פתחין וסי׳ כרע שכב כארי׳

שויתי עד בקר׳
קשר נביאיה בתוכה׳
כארי ידי ורגלי׳

במקצת ספרי׳ מדוייקי׳ מצאתי כתוב כארו וקרי כארי אמנ׳ בקצתי באימן מלין דכתיב ו׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ י׳ ולא מצאתיו כמנה בחשבונם ונם בחלוף המקרא ליש בין מדינחאי ומערבאי ולא כמנה מם ע״כ:

אריאל ד׳ וסימניהון

הוא הכה את שני׳
הוי אריאל אריאל ב׳ בפסו׳
הצבאים על אריאל׳ קדמא חס׳ ו׳׳

בְּאָרֶךְ ג׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ לא׳

ארוכה ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ לג״׳

ארוכה ג׳ וחסרים ודגושים וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש

זהבו קהלו זהבם קהלם מנחם כחם כחמת ואולם כחם שהוא על משקל שער וברבותו יאמר כחמו ובדבקותו לא ישתנה אבל אחד אחת אחר נפתחים והכניכה למטה וכן פחת יהודה אבל פחת שהוא לשון מגודה טעמו למעלה וכלם פתוחים וכל שתי הברות מאי אה ואות אחרונה חית או עין נפתחים כמו פסח פתח כגע נגע קמח כאע וכביכתם לעיל כי גם הם נוטים לדרך ארץ אך אות אע גורמת לפותחם ובלע יצא מכללם כי טעמו מלמטה ונפתח ויקבלתי טעם נכון כי בלע דינו בלע על משקל כתף ירך

מערכת אות האלף

ירך אכן אם היה אומר צלע לא יבינו מה ביניו ובין שם הפועל ואתי למטעי לכן נקוד צלע פתח וטעמו למטה ומלת תשע ישע מזח מצח בצרי ונפתחים על משקל ענג עדר
ומכונגים לעיל וכן כל העלותי העלתי ירלה החלותי כפתחים כי הם על משקל הקימותי הסיבותי ומפני אההע נסתנו וכן כל הא תמוה לפני אההע כמו האם תמנו האף
תספה האליעות החנס ירא איוב ההמיר גוי אלהים ולנמתו אכל האים אחד יחטא קמוץ כי ההא אינגה תמוהה ועל כן פירם רשי בחומש האים אחד הוא

ריש סי׳ ג׳ וירמי׳ סוף סי׳ כ״ט ואיוב סי׳ יא׳

תאריכן ג׳ וסי׳ נמסר פ׳ האזינו׳

מן ארם ג׳ וסימניהון׳
מן ארם — ינחני׳
מן ארם — צובה ומן ארם נהרים ב׳ בו׳

ארון העדות יב וסי׳ נמסר פרש׳ אלה פקודי׳

אל הארון ואל הארון ג׳ וסי׳
ונתת אל — הארון את העדות׳
ואל הארון — תתן את העדות׳
ויתן את — העדות אל הארון׳

ארון ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר פרשת תצוה ע״ש׳

ארור ח׳ בטעם זקף וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ח׳

ארור ה׳ בטעם רביע וסי׳ נמסר פרשת כי תבא׳

ארורים ג׳ וסי׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ג׳ ויהושע סי׳ ט׳

ארנון ג׳ מל׳ וסים׳ נמסר בסדר חקת התורה׳

תאר ג׳ וסי׳ נמסר פרשת משפטי׳

ארון יי׳ ד׳ וסי׳ נמסר בערך אדני׳

וארון ברית יי׳ כ״ז וסים׳ נמסר בערך אדני׳

ארון אלהי ישראל ו׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ה׳׳

ארץ יד קמצים וסי׳ נמסר בישעיה סים׳ יד וכל אתנחת׳ וסוף פסוק דכותהון במ״ד ארץ בסגול וסי׳ נמסר בתלים סי׳ לה׳׳

ארץ יג ר״פ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ס״ח׳

והארץ ח׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני׳

בארץ החיים ג׳ וסי׳ נמס׳ באיוב סי׳ כ״ח׳

בארץ ח׳ וסי׳ נמסר בפרשת לך לך׳

וארץ ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כ״ו ומשלי ריש סי׳ כ״ח׳

מהארץ ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ יב ויחזקאל סי׳ מ״א׳

ובארץ ה׳ וסי׳ נמסר פרשת ויגש׳

פרי הארץ ד׳ בליש׳ וסים׳
והתחזקתם — ולקחתם׳
ויראום את — פרי הארץ׳
ויקחו בידם — מפרי הארץ׳
ופרי הארץ — לגאון ולתפארת׳

עשב הארץ ה׳ וסים׳ נמסר ריש סדר בא׳

את כל יושבי הארץ ד׳ וסי׳
והורשתם — את כל ישבי׳
ולהשמיד — את כל ישבי׳
הנני ממלא — את כל ישבי׳
כי כלה — אך נבהלה׳

את כל הארץ יד וסימני׳
אשר — אתה רואה לך אתננה׳
ואולם — חי אני׳
ואם — ירחיב יי׳ אלהיך׳
ויעל — משה מערבות מואב אל׳
וישלח — מלך ירחו׳
כי נתן — יי׳ בידינו את׳
ויענו — את יהושע תניין׳
ויכה — יהושע את כל הארץ׳
ויקח — יהושע את כל הארץ׳
וחברת — ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר צוה יי׳
ויתן — יי׳ לישראל׳
כי תאמר — אליו כה׳
הנני — אליך הר המשחית׳
וימלא — כבודו את כל הארץ׳

הארצות כל אוריתא חסרים במ״א מל׳ וכל נביאים וכתובים דכו׳ מל׳ במ״א חס׳ וסי׳ בסדר מקץ׳

אל הארץ ד׳ וסימני׳ נמסר פרשת לך לך׳

מלכי ארץ ב׳ וסימניהון
העשרת — כל מלכי ארץ׳
לא האמינו — מלכי ארץ׳
וכל תהילות דכו׳ כל מלכי ארץ במ״א וכל מלכי האר׳ את כבודך׳

על פני הארץ ה׳ חסר כל וסי׳ נמסר פרשת בהעלותך׳

ואת ארצם ג׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סוף סי׳ י׳ ומלכים ב׳ סימן י״ט׳

עמי הארצות ח׳ בלישנא וסימני׳ נמסר בנחמיה סי׳ י׳׳

ממלכות הארצות ד׳ וסים׳
כל מלכותו — וגבורתו והעתים׳
כי יהיו — לו לעבדים וידעו עבדתי׳
ויהי פחד — יי׳ על כל ממלכות׳
ויהי פחד — אלהים עם כל ממלכות׳

הארץ ג׳ סוף פסוק ובתריהון והארץ וסי׳ נמסר ריש פרשת בראשית׳

ארץ ה׳ סבירין ארצה וסי׳ נמסר פר׳ ויגש ומלכי׳ א׳ סי׳ א׳׳

ואת ארצו ה׳ וסי׳ נמסר סוף חוקת התורה׳

ואת הארץ ה׳ וסימני׳ נמסר פרשת וישלח וירמיה סים׳ כ״ב׳

וכל הארץ ה׳ וסי׳ נמסר פרש׳ מקץ ומלכי׳ א׳ סי׳ י׳׳

ובכל ארץ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני׳

עפר ארץ ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב׳

חית הארץ י׳ בלישני׳ וסימניהון
ויעש — אלהים את חית הארץ׳
עוף ולכל — חית הארץ ולכל׳
ומוראכם — וחתכם יהיה׳
נפש — ואת כל נפש החיה אשר דנח ב׳ בו׳
היום — הזה יסגרך יי׳ דגלית׳
ונטשתיך — המדברה׳
לבז — ולא יהיה עוד לבז גוים׳
לשוד — ומחית הארץ אל תירא׳

על כל הארץ ז׳ וסימניהון
מציג — הנה אנכי מציג את גזת׳
אל הנזה — ויאמר גדעון אל האלהים׳
ויעש — אלהים כן בלילה ההוא׳
זאת — העצה היעוצה׳
ועתה — אל תתלוצצו׳
ואני — הנה נתתיך׳
והיה יי׳ — למלך על כל הארץ׳
וכל תהלות דמו׳ על כל הארץ במ״ב על הארץ וסימניהון
ויקרא — רעב על הארץ׳
כי כגבוה — שמים על הארץ׳

על ארץ ט׳ וסים׳ נמסר בעמוס סי׳ ט׳ ובתלים סי׳ פ״א׳

אל הארץ ד׳ בספר בראשית וסימניהון
לך לך — מארצך וממולדתך׳
תאבה — ויאמר אליו העבד אולי ב׳ בפסוק׳
אנכי — מת ואלהים פקד׳
וכל ואלה שמות דכו׳ אל הארץ במ״א על הארץ וסי׳
ותעל — שכבת הטל׳
וכל תורת כהנים דכו׳ על הארץ במ״ג אל הארץ וסי׳
ונטעתם — וכי תבאו אל הארץ׳
עומר — וקצרתם את קצירה׳
ושבתה — הארץ שבת ליי׳
וכל שאר אורית׳ ויהושע ושפטי׳ ושמואל דכו׳ על הארץ במ״ב על הארץ וסי׳
והאנשים — אשר שלח׳
ואם לא — תורישו את׳
כי שאל — נא לימים ראשונים׳
למען — ירבו ימיכם וימי׳
ואכלת — ושבעת וברכת׳
לא תאכלנו על הארץ תשפכנו׳
רק הדם — לא תאכלו על הארץ׳
רק את — דמו לא תאכל על׳

כי יקרא — קן צפור לפניך׳
לנכרי — תשיך ולאחיך לא׳
הרכה — בך והענוגה אשר׳
ומלאך — בא אל שמואל׳
וכל מלכים דכו׳ על הארץ במ״א אל הארץ וסימניהון
ואלישע — דבר אל האשה׳
וכל ישעיה דכות׳ אל הארץ במ״ב על הארץ וסימני׳
ועתה — המבלעדי יי׳ קדמ׳ דפסוק
נח — כי מי נח זאת לי׳
וכל ירמיה דכות׳ על הארץ במ״ב אל הארץ וסימניהון
והשיבתים — כי הנה ימים באים נאם׳
בעלות — ויהי בעלות נבוכד נאצר׳
ומן רישא דיחזקאל עד והטף אל דרום דכו׳ אל הארץ במ״א על הארץ וסים׳
חרב — או חרב אביא על הארץ׳
ומן והטף עד סוף סיפרא וכל שאר קרי׳ דכותהון על הארץ במ״ג אל הארץ וסי׳
וירדו — מעל כסאתם׳
ובניהם — הרבית ככוכבי׳
יקרא — אל השמים מעל׳

ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסימני׳ נמסר פר׳ מסעי׳

ואת ארצם ג׳ וסימני׳
ואת כל — המלכים האלה׳
מלכי — אמנם יי׳ החריבו דמלכים׳
וחברו — דישעיה׳

ישיבה לארץ ד׳ וסימני׳
תשב — ונקתה לארץ׳
כסא — שבו לארץ אין כסא׳
שבעת — וישבו אתו לארץ דאיוב׳
ידמו — ישבו אתו לארץ ידמו׳

ארץ ד׳ ג׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסים׳ נמסר פרשת נח ובמלכים א׳ סימן א׳׳

ארתחששת׳ מן ריש עזרא
עד אחר הדברים האלה ארתחששתא כתיב ומן אחר הדברים האלה עד סוף סיפרא ארתחששתא כתיב וכלהון ארתחששתא קרי׳ במ״א וסימניהון ארתחששתא כתב בשלם׳

יו׳ זוגין מיחדין נסבין הארץ וסימני׳
ובכל הארץ — ויאמר אלהים נעשה׳
ותהי הארץ — ואשביעך ביי׳
ביושב הארץ — ויאמר יעקב׳
כברת הארץ — ויסעו מבית אל׳
הארץ כנען — דבר אל בני ישראל׳
ליושבי הארץ — ואתם אל תכרתו׳
המלכו הארץ — ואת כל מלכי ארץ׳
ולעם הארץ — ואני הנה נתתיך׳
ומדלות

חוטא והתימה הוא ועל כל העלה תקצוף וכלם מתוגים מבחוץ להראות כי הפתח במקום חטף המכסה אני מתוג בחוץ כי היה ראוי להיות בסבא לולי
התחברות שני סבאין בראש תיבה אסר לא יכונו יחד והם על משקל הנני נס כדיק היכהק פרא ונסתנה ממספטם וכן כל אותיות בוכל לפני חע אינו
מבורר כמו והיו לאנשים ועלי זקן בא באנשים כאהלים נטע יי׳ כארזים עלי מים לעבלים ולספחות היה ראוי להיות בחירק כמו לספחות כי אינו

מערכת אות האלף

מבורר בלי זה אנשים מלכד והנה לעבדים ולשפחות היה ראוי להיות בחירק כמו לשפחות לולי אות עין אבל המבוררים קמוצים כמו לאנשים האל בחור כארזים כי כל
בכלה מבורר אף על אותיות אחרות הוא בהכרת אה אך כפתחי בעבור הדגש כמו כלבב לבב ואותיות אע אין דין דגש סובב בהם לכן נקמצי אבל הא על אע לעולם מבורר
ונקמץ ובכלה לפני ר״ם לעולם קמץ כמו ברביעי הרכוש כי אם לא היה מבורר היה ברביעי וכל הנקמצים לפני החטף מתונים מכפנים כדי להפריד בין הקמץ והחטף וכן כל

ומרלות הארץ השאיר רב טבחים
דמלכים׳
עם הארץ כל העם הארץ יהיו׳
עמי הארץ בקשו את יי׳ ׳
אל הארץ יקרא אל השמים׳
לאפסי הארץ כלה בחמה כלה׳
לרוקע הארץ על המים׳
עממי הארץ ויבאו הבנים וירשו׳
ועמי הארב המביאי את המקחות׳

ועל הארץ מתחת ג׳ וסימ׳

וידעת היום והשבות׳
ונשמע וימס לבבינו׳
אין כמוך אלהים בשמים דמלכים׳

אש

ואש ג׳ בטעם זקף גדול וסי׳ נמסר פרשת וארא ופרש׳ פקודי׳

והאש ג׳ וסי׳ נמסר פרשת צו׳

אשי ט׳ כתיבי׳ יוד וסימן נמסר בסדר צו׳

וכל אשה ג׳ וסי׳ נמסר פרשת ויקהל׳

אשה הוא ליי׳ ג׳ וסימני׳ נמסר פרשת תצוה׳

אשה ח׳ פתחים וסים׳ נמסך בפרשת צו׳

וכל הנשים ג׳ וסי׳ נמסר פר׳ ויקהל׳

אשתך ז׳ וסים׳ נמסר פרשת לך לך׳

והאשה ה׳ וסי׳ נמסר פרשת נשא׳

לאשה ה׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ בראשית ובמלכים ב׳ סי׳ ח׳ ושמואל ב׳ סי׳ יא׳

ואשת ו׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ נד׳ ומשלי סי׳ כז׳

לאשתו ג׳ וסימניהון

בין איש לאשתו׳
ויאמר ירבעם׳
וישאלו אנשי המקום׳

וכל הנשים ו׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ מד׳

לנשים יד רפין וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ כא׳

כנשים ג׳ דגשים וסימניהון נמס׳ בישעיה סי׳ יט׳

מנשים ג׳ וסימניהון

תבורך מנשים יעל׳
ב׳ בפסוק׳
כן תשכל מנשים אמך׳

שתי נשים ג׳ וסימניהון נמסך בזכריה סי׳ ה׳

אשירה ג׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר סוף פרשת

ואתחנן ומלכים ב׳ סי׳ יו׳

אשכל ה׳ חס׳ וסי׳ נמסר ריש שיר השירים ופרשת לך לך׳

אשפתו ג׳ וסי׳ נמסר בירמי׳ סי׳ ה׳

באשר טו׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ ה׳ פסוק כז׳

ובאשר ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן סו׳ ובשפטים סי׳ ה׳

ואשר לא ח׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא׳

ואשר עשה ז׳ וסימניהון

לחיל מצרים׳
לכם במדבר׳
לדתן ולאבירם׳
לעינינו את הארת הגדולות דיהושע׳
ליבית כאשר דבר׳
ויתר דברי חזקיהו׳
ויתר דברי בעשא׳

ואשר יב רפ׳ וסי׳ נמסר פרשת בהר סיני׳

אשר עמו יא וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט׳

כאשר י׳ סבירי׳ אשר וסי׳ נמסר ביונה סוף סי׳ א׳

אשר ד׳ סבירין כאשר וסימני׳ נמסר פרשת צו׳

אשר אל ח׳ ׳ אל אשר ה׳ כתו׳ בערך אל׳

ועל אשר ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ יב וחגי סי׳ א׳

ובכל אשר ה׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ משפטי׳ ובפ׳ ראה׳

ולכל אשר ד׳ וסימניהון

אשר יעשה בהם׳
אשר יצא על הבית׳
ולכל אשר שלחני אליכם׳
אשר יעשה בו׳

ואשר לו׳ יחידאין וסימניהון

ואשר אתו וימח את כל היקום׳
ואשר נשבע יי׳ אלהי השמים׳
ואשר תאמרו ויאמר שכם׳
ואשר הוא אין שר בית הסוהר׳
ואשר יתן איש אשר ירקח׳
ואשר תצא זאת תורת הזב׳
ואשר ימלא וכפר הכהן׳
ואשר יגאל מן הלוים׳
ואשר חטאנו ויאמר אהרן׳
ואשר חטאתם מפני אשר קטרתם׳
ואשר ידבר אך הנביא׳
ואשר דברי הנביא אשר ידבר׳
ואשר עשיתם כי שמענו דרחב׳
ואשר ידעו ויעבד ישראל את יי׳
ואשר אעשה ויאמר שמואל׳
ואשר צויתיך ויאמר דוד׳

ואשר בעבר ויראו אנשי׳
ואשר הלך ואקרע את׳
ואשר הלכו ושטחום לשמש׳
ואשר מלך ויתר דברי׳
ואשר השיב ויתר דברי׳
ואשר היו ביי׳ אלהי ישראל׳
ואשר היה נעשה ליום׳
ואשר שלחתי ויעד יי׳
ואשר עשו ולא ישעה אל המזבח׳
ואשר תבאנה ומי כמני׳
ואשר אין הוי כל צמא׳
ואשר הביא כי אם חי׳
ואשר יצאו כה אמר יי׳
ואשר בכל וגם בכל היהודים׳
ואשר יקריבו ויען חגי׳
ואשר שכב דברי בליעל׳
ואשר המלך וילך חזקיה׳
ואשר נתנו שארית עם׳
ואשר יגרתי כי פחד פחדתי׳
ואשר נתן יביאו לבוש׳

בכל אשר יב בתורה וסי׳ נמס׳ בריש סדר תרומה׳

אשרי הגבר ד׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ צד וסי׳ קכח׳

אשרי ד׳ בטעם זרקא וסימני׳ בלשון ארמי גברא חשיב שמיע יי׳ ובאורם נמסר ריש תלים׳

אשורים ג׳ בתלת לישני וכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה׳

אשורה ז׳ קמצי׳ וסי׳ נמס׳ בסוף חיי שרה ומלכי׳ ב׳ סי׳ טו׳

אשתאול ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ טו׳

את

ואת דלית זונין

ואת הנפש ויקח אברם׳
ואת האנשים אשר פתח׳
ואת יצחק וישכם אברהם׳
ואת הילד וישלחה וילך ותתע׳
ואת המאכלת ויקח אברה׳ את עצי׳
ואת מעכה ופילגשו ושמה׳
ואת העבד וישלחו את רבקה׳
ואת מדין ותלד לו׳
ואת אחיך ועל חרבך׳
ואת צאן ויהי כאשר ראה יעקב׳
ואת הצאן ויירא יעק׳ מאד ויצר׳
ואת אחד ויקם בלילה הוא׳
ואת לאה וישם את השפחות׳
ואת רחל ב׳ בפסוק׳
ואת יוסף ג׳ בפסוק׳
ואת המשכן תעשה עשר יריעות׳
ואת שמות ששה משמותם׳
ואת מעיל ולקחת את הבגדים׳
ואת החשן ב׳ בפסוק׳
ואת הארון את אהל׳
ואת ארון ומשחת בו׳

ואת ישראל ויאמר יי׳ אל משה׳
ואת הילדים וישא את עיניו וירא׳
ואת נשיו ויקם יעקב וישא׳
ואת שלום ויאמר לו לך נא׳
ואת רגלו ויאמר פרעה׳
ואת כסף ואת גביעי׳
ואת דינה אלה בני לאה׳
ואת שרה שמה קברו׳
ואת רבקה ב׳ בפסוק׳
ואת שדי מאל אביך׳
ואת יעקב וישמע אלהים את׳
ואת המטה הזה תקח בידך׳
ואת לב ויאמ׳ יי׳ אל משה בא׳
ואת עמך כי עתה שלחתי׳
ואת המעשה והזהרתה אתהם׳
ואת קול וכל העם רואים׳
ואת ההר ב׳ בפסוק׳
ואת תבנית ככל אשר אני׳
ואת קלעי החצר׳
ואת עולתו והקריב׳
ואת דמה ושרף את הפרה׳
ואת ראשי ויצו להם משה׳
ואת האשה ויבא אחר איש ישראל׳
ואת פנחס וישלח אתם׳
ואת שלש את שלש׳
ואת עמודיו חמשה׳
ואת ראשו ונתח אתו׳
ואת אשמו יביא ליי׳
ואת האלף ושבע המאות׳
ואת הבגדים קח את אהרן׳
ואת הכיור ויז ממנו על המזבח׳
ואת הקרב ואת הכרעים׳
ואת הבשר ואת העור׳
ואת בשרו ואת הפר׳
ואת הראש ואת העולה׳
ואת חזה התנופה׳
ואת נבלתם ושקץ יהיו לכם׳
ואת אלה תשקצו מן׳
ואת הכוס ואת הינשוף׳
ואת הנתק והתגלח׳
ואת עץ את הצפור׳
ואת עון והתודו את׳
ואת ראשם אך את מטה לוי׳
ואת שורו ויקח יהושע׳
ואת חמורו ואת צאנו
ג׳ בפסוק דעכן׳
ואת התורה רק שמרו׳
ואת אבותינו כי יי׳ אלהינו׳
ואת האשרה ויהי בלילה׳
ואת אנשי ויקח גדעון׳
ואת קדשי ולא תשאו׳
ואת החסד והיה עקב תשמעון׳
ואת הקללה והיה כי יביאך׳
ואת תרומת והבאתם׳
ואת אחיו וזה דבר השמיטה׳
ואת ביתך והיה כי יאמר׳
ואת אלהיהם ואשר עשה לדתן׳
ואת קולו ותאמרו הן הראנו׳
ואת חקיו ושמרת׳
ואת האדמה השקיפה ממעון׳
ואת לבב ומל יי׳ אלהיך את׳
ואת ערפך

ואלבר ואלברה ואבוה ואברך שהוא עתיד הוא פתוחה ומתונה מבחוץ להראות כי היא במקום סב״א לולי החטף פתח שאחריה אסר לא יחברו יחד בראש תיבה והיה ראוי
להיות כמו ואכתוב ואשמור אבל ואבוה את שופטיכם ואלבר אליכם שהם עבר נקמצים ומתונים מכפנים להפריד בין הקמץ והחטף אסר לא יאותו יחד לולי המתג ובאו על
ואזכור את בריתי ואדר להצילו ומלת ואעמוד עליו ואמותתהו יבאה הכלל כי הוא עבר ונפתח ואומר אע הטעם בעבור כי כזב העמלקי ולא הרגו אמר כן כאלו עתיד להרגו גם
ואכסך

מערכת אות האלף

ולכסך ממי נפתח על פי המסורת והוא עבר אמנם יש לחברו עם ולכום עמים שהוא עבר ובסב״ה כי ו״ו ולכסך כפתחת במקום סב״ה וסניהם שוים׳

עתה אדבר על המקף כל תיבה מה המקפת ואיכה סמוכה לאות אה״ר בפתח כנון מה נאמר מה תאמר והטעם כי המקף מחבר שתי המלות יחד וכאלו שתיהן תיבה אחת ונמצא דגש אחר הברת מ״ה ולכך בפתח כי דגש מבטל קמץ ורא״יה לדבר מזה בילך שהוא כמו מה זה מלכם תלכאו עמי שהוא כמו מה

ואת ערפך כי אנכי ידעתי׳
ואת יריחו וישלח יהושע׳
ואת אמי והחייתם את׳
ואת פי ויקחו האנשים׳
ואת קרית ויקדישו את׳
ואת חית ותקח רצפה׳
ואת עם עני תושיע׳
ואת שלמה ואת נתן הנביא׳
ואת אולם והעמדים׳
ואת אמלוא וזה דבר המס׳
ואת הרעה ויהי שטן לישראל׳
ואת שבט ויבאו רחבעם כתיב׳
ואת שמו ותבא האשה דמנות׳
ואת זקניה וילכד נער מאנשי׳
ואת הפסל וייטב לב הכהן׳
ואת זרוע וגדעתי דעלי׳
ואת דבר ויאמר שאול׳
ואת דברי נחמתי כי המלכתי׳
ואת יפתח וישלח יי׳ את׳
ואת אבותיכם ועת׳ התיצבו ואשפט׳
ואת עמלק ויאמ׳ שאול ל שמוא׳
ואת חרב גלית הפלשתי נתן׳
ואת יהונתן והיה ביום מלחמת׳
ואת עבדו וישמע דוד׳
ואת צקלג אנחנו פשטנו׳
ואת אבשלום הלכו מאתים׳
ואת בגדיו ומפיבשת בן׳
ואת עבדך ויאמר המלך שלום׳
ואת סוסיהם ויקסו בנשף׳
ואת איזבל יאכלו הכלבים׳
ואת הבמות אשר על׳
ואת הגלולים וגם את האבת׳
ואת היהודים ויהי בחדש דמלכים׳
ואת אויביו וישגב יי׳ את צרי׳
ואת הכל ויקח את אוצרות בית דמלכים׳
ואת נביאי ועתה שלח קבוץ׳
ואת המצוה ומדוע לא שמרת׳
ואת העצים ותפל אש יי׳׳
ואת האבנים ואת המים ג׳ בפסוק׳
ואת יהוא בן נמשי ב׳ בו׳
ואת פקח הה״ל יי׳׳
ואת הרכב ויצא מלך אשור׳
ואת קדש בימי פקח׳
ואת הגלעד ב׳ בפסוק׳
ואת מנחת ויצוה המלך׳
ואת מוסך השבת׳
ואת בריתו וימאסו את חקיו׳
ואת אלהיהם את יי׳ היו יראים׳
ואת התעלה ויתר דברי׳
ואת כהני ויצו המלך׳
ואת תורתי ואסרת אליהם׳
ואת פניך ואת כל׳
ואת הנשים את הגברים׳
ואת בנות ד׳ בפסוק׳
ואת עיניהם וזכרו פליטיכם׳
ואת תזנותיך לכן כה אמ׳ יי׳ דיחזקא׳
ואת דבריו וגם הוא חכם׳
ואת כלם בזעקך׳
ואת גאון כה אמר יי׳ ככה׳
ואת הכהנים ואמרת׳
ואת הנביאים ב׳ בפסוק׳
ואת האדם והכיתי את׳

ואת דרך ואל העם הזה תאמר׳ כה תנינא דפסוק׳
ואת עזה ואת כל הערב׳
ואת מואב את אדום׳
ואת בן ועבדו אתו הגוים׳
ואת צדקיהו מלך יהודה׳
ואת המגלה ויבאו אל המלך׳
ואת מטה כי את עול סבלו׳
ואת יכניה בן יהויקים׳
ואת ספר כה אמר יי׳׳
ואת הנחל ויקבצו עם רב דה״י׳
ואת ירושלם ועצמות הכהנים׳
ואת הדרך ב׳ בפסוק׳
ואת התורה רק שמרו מאד׳
ואת רעיך אני אשיבך מלים׳
ואת איש אל תתרע את נפש׳
ואת שבע ותיטב הנערה׳
ואת כל ראשי או יקהל׳
ואת שריו וכתאנים׳
ואת צאני חי אני נאם יי׳׳
ואת ידי ונתתי את׳
ואת סף ויבא אל שער׳
ואת החטאת ויאמר׳
ואת ארצי וקבצתי׳
ואת עצמותיהם ואשר אכלו שאר׳
ואת נחלתי ואת עשו שנאתי׳
ואת מוצא ועיפה פילגש׳
ואת עלמת וממטה אשר׳
ואת ענתות ב׳ בפסוק׳
ואת חברון ואת מגרשיה׳
ואת המזלגות ואת הסירו ואת דה״י׳
ואת העמודים ומטבחת ומכון ערי׳
ואת יואש כי כמצער׳
ואת חג ויעשו בני׳
ואת עמוד ואתה ברחמים׳
ואת החומה ויאמרו׳
ואת ברית העוזבת אלוף׳
ואת הרשע אמרתי אני בלבי׳
ואת יום לקים עליהם להיות׳
ואת כל אלה ידי עשתה׳
ואת הנשארים ואחרי כן׳

וחילופיהן מ״ר את ולית

זוגא וסימניהון׳

את שבא ויקשן ילד את׳
את בנתינו ונתנו את בנתינו׳
את מקנהו ויעקב שמע כי טמא׳
את שר וישב את שר המשקי׳
את אתתי ואני אקשה את לב׳
את הלחם ויאמר משה דצנצנת׳
את המצות ושמרתם את המצות׳
את החוי ושלחתי את הצרעה׳
את אדניו ויקם מש׳ את המשכן׳
את החלבים וישחטו את׳
את הבהמה ואם כל בהמה טמא׳׳
את מנחתו ואת האיל יעשה׳
את שש והערים אשר׳
את המשפטים והיה עקב תשמעון׳
את ראשית ועתה הנה הבאתי׳
את חמור לא תראה׳
את הדבר ירבק יי׳ בך את׳
את אילן ואת מגרשיה דיהושע׳
את עבדון וממטה אשר את׳

את המלכים ויהי בהוציאם את׳
את רגליכם על צוארי׳
את רגליהם ג׳ בפסוק׳
את בנתיהם ויקחו את׳
את בשמת אחימעץ בנפתלי׳
את הבקר ויעזב׳
את הכיורות ויעש חירם דמלכים׳
את המגדלים לבך יהודה׳
את הסוס ויצא מלך אשור׳
את מזבחתו כתיב ואת צלמיו׳
את גדודי וישלח יי׳ בו את גדודי׳
את השמן ותבא ותגד׳
את בתי ויתוץ את בתי הקדשי׳
את נשיהם לכן תן את׳
את בניך ותשחטי דיחזקאל׳
את מלכה אמר נא לבית המרי׳
את תזנותיה ותרבה׳
את בתיהם והבאת את׳
את שלשת ואכחיד את׳
את חור ותמרת עזובה׳
את הרן ועיפה פילגש׳
את יובב ויולד מן חדש אשתו׳
את מעשיהו ויהרג זכרי׳
את מגרשיהם כי עזבו הלוים׳
את הסגים וארבה׳

ע״ב זוגי׳ חד את וחד ואת וסי׳

את שרי ויקח אברם׳
ואת שרי ויקח תרח את אברם׳
את השני ויצו גם את השני׳
ואת השני יעשה עולה׳
את חלב וקחו את אביכם׳
ואת חלב פר החטאת׳
את אם ותאמר לה בת׳
ואת אם ויגל את יהויכין׳
את המות ועתה שא חטאתי׳
ואת המות ראה נתתי לפניך׳
את רכבו ויאסר את רכבו׳
ואת רכבו ומשכתי אליך׳
את זרעכם זכר לאברהם ליצחק׳
ואת זרעכם ואני הנני מקים׳
את התכלת וכל אשה חכמת לב׳
ואת התכלת והם יקחו את הזהב׳
את תולעת וכל אשה׳
ואת תולעת והם יקחו׳
את מיתריו את קלעי החצר׳
ואת מיתריו וקלעי החצר׳
את קרשיו ויקם משה׳
ואת קרשיו את המשכן׳
את הנתחים וערכו בני אהרן׳
ואת הנתחים ואת האיל נתח׳
את המצנפת וישם את׳
ואת המצנפת שש ואת פארי׳
את איל ויקרב את איל העלה׳
ואת איל המלאי תקח ובשלת׳
את האליה ואת כל חלבו יקטיר׳
ואת האליה ויקח את החלב׳
את אבניו ונתץ את הבית׳
ואת אבניו הוצאתיה נאם יי׳׳
את העפר ואת הבית יקציע׳
ואת העפר ותפל אש יי׳׳
את זכר ואיש אשר ישכב׳
ואת זכר לא תשכב משכבי׳

את מנרת ולקחו בגד תכלת׳
ואת מנרת המאור דויקהל׳
את יריעת ונשאו את יריעת׳
ואת יריעות וכלב בן חצרון׳
את קדשיו ואיש את קדשיו׳
ואת קדשיו ויקח יהואש את׳
את משא ויאמר משה׳
ואת משא ואתה בן אדם׳
את המלקוח וחצית את המלקוח׳
ואת המלקוח ויביאו אל משה׳
את עריהם וידר ישראל נדר׳
ואת עריהם וישמע יי׳ בקול׳
את הברזל אך את הזהב׳
ואת הברזל ויהי האח׳ מפיל הקור׳
את עוג ויתן יי׳ אלהינו׳
ואת עוג אחרי הכתו׳
את החורי כאשר עשה לבני׳
ואת החורי בהררם שעיר׳
את גדלו וידעתם היום׳
ואת גדלו ותאמרו הן הראנו׳
את הגר ואהבתם את׳
ואת הגר עם הארץ עשקו׳
את סכות ואמר הדור האחרון׳
ואת טכות והפלא יי׳ את׳
את רחב ויבאו הנערי׳ המרגלי׳
ואת רחב הזונה ואת בית׳
את קוצי ויאמר גדעון׳
ואת קוצי ויקח את זקני העיר׳
את המגדל ויאמר גם לאנשי׳
ואת המגדל וירד יי׳ לראות׳
את גלגלתו ותשלך אשה אחת׳
ואת גלגלתו וישימו את ראשיהם׳
את נדרו ויהי מקץ דיפתח׳
ואת נדרו ויעל האיש אלקנה׳
את הטף ויפנו וילכו׳
ואת הטף את הגבורים׳
את אלקנה וברך עלי את׳
ואת אלקנה ויהרג זכרי גבור׳
את הפרות ועתה קחו לכם׳
ואת הפרות והעגלה באה׳
את ארבעת אלה ילדה להרפה׳
ואת ארבעת את שתי העגלות׳
את המסך ותקח האשה׳
ואת המסך את קלעי החצר׳
את קרקע ויבן את הבית׳
ואת קרקע הבית צפה זהב׳
את אלישע וילך משם׳
ואת אלישע ואת יהוא בן נמשי׳
את נסכו ויקטר את עלתו׳
ואת נסכו ואת האיל יעשה זבח׳
את עפרה ויוצא את האשרה׳
ואת עפרה כי רצו עבדיך׳
את רצין יען כי מאס העם הזה׳
ואת רצין וישמע אליו דמלכים׳
את רב שקה וישלח המלך את׳
ואת רב שקה וישלח דמלכים׳
את לשון והחריב יי׳ את׳
ואת לשון ויקח יהושע את׳
את בשרם והאכלתי את מוניך׳
ואת בשרם ואת פר החטאת׳
את בניה מי שמע כזאת׳
ואת בניה לא ארחם כי בני׳

את רוע

לכם אכל מה הסמוך לאה״ר קמוץ כמו מה אומר מה ראיתם מה הארץ ואפילו מוקפין כי אין בהם דגש ואומר אני כי אף על פי שאין ה״א מבטלת דגש במקום אחר כאשר באמרתי למעלה פה הואיל והם שתי תיבות אין בוכח לבטל הקמץ גם אין הדגש שבראש תיבה כדגש בחזק כמו באמצעיתה ול׳ מה סמוכים לה״א ופתוחין על פי המסורת ואלה הם ביני וביניך מה היא וראיתם את הארץ מה היא ומלת ימי מה היא ויאמר מה היא ויאמר זאת האיפה וכל מה הסמוך לחי״ת ועי״ן ניקוד בסגול ושבעה קמצים

מערכת אות האלף

על פי המסורת ואלה הם מה עמדי וקח לך ומה חטאתי כי דלקת אחרי כי מה עבדך הכלב ואמרתם על מה על כי העיד ומה תשחן לכהנא ומה עבדת כי מה חפצו וכל שאינן סמוכין לאות ועין מה בפתח בר מן כ״ד מה בסגול וכל מה הבא במתג או במסרת אות שלאחריו דפויה כמו מה לידידי אבל מה דלרמית ודכילל ועזרא קמוצים:
ואבאר משפט הדבקות כל תיבה בת שתי אותיות הדבוקה והנוטה כפתחה כמו הר סיני בת פרעה דם האם יד יי׳ ואם אינם רהוטים להתחייהם

את רוע	לכן כה אמר יי׳
ואת רוע	וישמע אליאב׳
את גלות	כה אמר יי׳ אלהי ישראל׳
ואת גלות	ככה ינהג מלך אשור׳
ואת החתום	ואקח את ספר המקנ׳
את החתום	כה אמר יי׳ צבאות׳
את שריה	את ירושלם ואת׳
ואת שריה	אמר נא לבית׳
את בניך	ותקחי את בניך׳
ואת בניך	כי כה אמר יי׳
את תעבתיך	ושמרון בחצי חטאתיך
ואת תעבתיך	את זמתך ואת׳
את האבדת	אבקש׳
ואת האבדת	את הנחלו לא חזקתם׳
את החזקה	לכן כה אמר יי׳
ואת החזקה	את האבדת אבקש׳
את הנותרים	ואנשי תמיד יבדילו׳
ואת הנותרים	המעט מכם המרעה׳
את עתי	ויתן שישן את בתו דו״ה
ואת עתי	ואחריה דו״ה׳
את שמי	ושמע הוליד דו״ה׳
ואת שמי	ובן עזרא יתר דו״ה׳
את מרים	ובן עזר יתר דו״ה ב׳ בני
ואת מרים	אחותם׳
את דביר	את חולון דו״ה׳
ואת דביר	ואת חולון ואת דיהוש
את הכתים	וירתנו לדרשו׳
ואת הכתים	ובאו הכשדים׳
את דתי	וירתנו ארץ דרתי׳
ואת דתי	המלך אינם עושים׳
את זעקתם	ויחר לי מאד בעזרא׳
ואת זעקתם	ותרא את עני׳
את פריה	הנה אנחנו׳
ואת פריה	יקוסם ויבש׳
את הירח	וכוכבים לממשלת׳
ואת הירח	ופן תשא עיניך׳
את המתים	ושבח אני את׳
ואת המתים	ותאמר נעמי אל רות׳
את רם	וחצרון הוליד׳
ואת רם	ובני חצרון כלב׳
את מאמר	כדת מה לעשות׳
ואת מאמר	מרדכי ואסתר׳
את עמה	לא הגידה אסתר׳
ואת עמה	אין אסתר מגדת׳
את הטוב	ויאמר אליה דאיוב׳
ואת הטוב	ראה נתתי לפניך׳

יא׳ פסוק בחד פסו׳ את ואת

וסי׳ נמסר פרשת ויקהל׳

את	יו ר״פ בספר בראשית וסימניהון
את הכבש	האחד תעשה׳
את אהל	מועד ואת׳
את חג	המצות תשמור׳
את המשכן	את אהלו׳
את הארון	ואת בדיו׳
את השלחן	ואת בדיו׳
את מזבח	העולה ואת מכבר׳
את קלעי	החצר את עמודיו׳
את יתדת	המשכן ואת׳
את בגדי	השרד׳
את ארון	העדות׳
את השלחן	את כל כליו׳
את מזבח	הנחשת ואת מכבר׳
את קלעי	החצר את עמודיה׳
את המנורה	הטהורה את׳
את בגדי	השרד לשרת בקדש׳

נ״ב זוגין מן ב״ב ואת וסימני׳

ואת לוט	ויקח אברהם את שרי׳
ואת לוט	ויקח תרח את אברם׳
ואת בריתי	אקים את יצחק׳
ואת בריתי	כה אמר יי׳ אם ימרו׳
ואת הכנעני	ואת האמרי דלך לך׳
ואת הכנעני	פרעה מלך מצרים׳
ואת בנה	ותאמר לאברה׳ גרש׳
ואת בנה	ותק׳ בתוך הליל׳ ותקח
ואת אנשיו	וישלחו את רבקה אחתם׳
ואת אנשיו	ויאמר חושי׳
ואת שכם	ואת חמור בנו הרגו׳
ואת שכם	ויקדישו את קד׳ בגליל
ואת ראש	ויהי ביום השלישי׳
ואת ראש	ויצו דוד את׳
ואת אפרים	ויהי אחרי הדברי׳ האל׳
ואת אפרים	ויולד ליוסף בארץ׳
ואת אחיכם	קחו וקומו׳
ואת אחיכם	הקטן תביאו׳
ואת אחיך	ארץ מצרים לפניך׳
ואת אחיך	ואת עשרת הרוצי׳
ואת מנשה	ויקח יוס׳ את שניה׳ את
ואת מנשה	ותחי על יפתח רוח יי׳
ואת עמשא	שם אבשלום׳
ואת עמשא	והשיב יי׳ את׳
ואת משה	ושם אשת עמרם׳
ואת משה	ויקח עמרם את׳
ואת הקרשים	תצפה זהב ואת טבעתיהם׳
ואת הקרשים	צפה זהב דמשכנא תנינא׳
ואת בשר	הפר ואת עורו ואת׳
ואת בשר	והאכלתים את בשר בניהם׳
ואת נרותיה	ואת מנרת המאו׳ ואת׳
ואת נרותיה	ולקחו בגד תכלת׳
ואת מכסה	ערת האלים המאדמי׳
ואת מכסה	ב׳ בו׳
ואת פרכת	ואת מכס׳ ערת התח׳
ואת פרכת	ואת הארן׳
ואת לחם	ואת השלחן ואת׳
ואת לחם	את השלחן׳
ואת הכפרת	ואת אהל מועד׳
ואת הכפרת	את הארן דפקודי׳
ואת האפד	ולקחת את הבגדים׳
ואת האפד	ויעלו חמשת האנשי׳
ואת פר	החטאת ואת שעיר החטאת׳
ואת פר	קח את אהרן ואת אלעזר׳
ואת שעיר	החטאת דרש דרש משה׳
ואת שעיר	החטאת דואת הפר׳
ואת דמו	במקום אשר ישחטו את העלה׳
ואת דמו	ולק׳ הכהן מדם החטא׳
	תנינא׳
ואת הדם	וישחט ויקח משה את הדם ויתן׳
ואת הדם	ויקריבו בני אהרן תנינא דפסוק׳
ואת בנו	ושור או שה אותו ואת׳
ואת בנו	ועבדו אותו כל הגוים׳
ואת אלעזר	קח את אהרן ואת׳
ואת אלעזר	בנו קדשו דשמואל׳
ואת האש	ככל אש׳ שאלת מעם יי׳
ואת האש	אמר אל אלעזר בן אהרן׳
ואת יהושע	ויצו להם משה את אלעזר׳
ואת יהושע	צויתי בעת ההי׳ לאמ׳
ואת האיש	והוצאתם את שניה׳ם׳
ואת האיש	ויראם את מבוא העיר׳
ואת הרע	ראה נתתי לפניך היו׳
ואת הרע	ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות׳
ואת ידך	אדני יי׳ אתה החלת להראות׳
ואת ידך	כי ישמעון שמעך דמלכי׳
ואת אביה	ויבאו הנערי׳ המרגלי׳
ואת אביה	ויאמ׳ פלשתי׳ מי עשה׳
ואת עשו	ואתן ליצחק את עשו׳
ואת עשו	שנאתי ואשים את הריו שממה׳
ואת גלת	ותאמר הבה לי ברכה כי ארץ׳
ואת גלת	וחברו דשפטים הבה לי ברכה׳
ואת הירדן	ומלאכים שלח גדעון׳
ואת הירדן	ב׳ בו׳
ואת הכהן	והמה לקחו את אשר עשה׳
ואת הכהן	ויאמר את אלהי אשר עשיתי׳
ואת כלי	ולקחתם את ארון יי׳
ואת כלי	ומטבחת ומכון ערי הדרעזר׳
ואת בתו	ויאמר איש ישראל הראיתם׳
ואת בתו	ושם׳ את התפת אשר׳
ואת שמואל	את ירבעל ואת בדן׳
ואת שמואל	ויאמר יי׳ קרא שמוא׳
ואת בני	כי ישמע המלך להציל דשמואל׳
ואת בני	ויאמ׳ לה המלך דמלכי׳
ואת נתן	הנביא ובניהו ואת׳
ואת נתן	וישלח אתו המלך׳
ואת הדבר	הזה עש׳ הסר המלכי׳
ואת הדבר	ויגד לנו יי׳ אלהינו׳
ואת העדות	ויוצא את בן המלך׳
ואת העדות	ויוציאו את בן המלך דו״ה׳
ואת דמי	אם לא את דמי׳
ואת דמי	אם רחץ יי׳ את צאת׳
ואת ירמיהו	ויצו המלך את׳
ואת ירמיהו	את הגברים ואת׳
ואת שארית	וכתאנים הרעות׳
ואת שארית	ואת כל הערב ואת׳
ואת זרעך	מארץ שבי׳ ושב יעקב׳
ואת זרעך	מארץ שבים ושב חברו׳
ואת דוד	ועבדו את יי׳ ואת דוד׳
ואת דוד	אחר ישובו ב״י דתריסר׳
ואת אשת	אל ההרים לא אכל׳
ואת אשת	והוא את כל אלה עשה׳
ואת כל ישבי	ויהפך את הערים האל׳
ואת כל ישבי	ואמרת אליהם זה׳

יא׳ זוגין מן ב״ב בחד פסוק

חד את וחד ואת וסימ׳

את המאור	ויעש אלהים את שני׳
ואת המאור	הקטן לממשלת הליל׳
את יתדת	המשכן ואת׳
ואת יתדת	החצר ואת׳
	(את בגדי הקדש׳)
	(ואת בגדי בניו)
את בכור	כל פטר רחם לכל׳
ואת בכור	הבהמה הטמאה תפדה׳
את ממלכת	סיחון מלך חשבון ואת׳
ואת ממלכת	עוג מלך׳
את ארבעים	היום ואת׳
ואת ארבעים	הלילה אשר׳
את החצי	תנו את החצי לאחת׳
ואת החצי	לאחת׳
את אלילי	ביום ההוא ישליך׳
ואת אלילי	זהבו אשר עשו לו׳
את מקום	ויאמר אלי בן אדם׳
ואת מקום	כפות׳
את ידי	ויאמר השרים אל׳
ואת ידי	כל העם׳
את ארץ	מואב׳
ואת ארץ	בני עמון׳

ותרין מנהון חלוף ואת את

וסימני׳

ואת הבמה	וגם את המזבח׳
את הבמה	אשר בבית אל׳
ואת גזת	והרן הוליד את׳
את גזז	ועיפה פילגש׳

א״ב את ולית מנהון ואת וסי׳

את אברהם	את איוב׳
את אילות	את אלהים׳
את ביתו	את בניכם׳
את גנו	את גבול׳
את גבעון	את דברי׳
את דניאל	את האלהים׳
את השמים	את החצר׳
את המן	את הרקיע׳
את השם	את השמש׳
את השור	את השירה׳
את הנערה	את הברכה׳
את הבכרה	את והב׳
את זה	את זרע׳
את חצר	את חסדך׳
את חכמת	את חכמתו׳
את טבעתו	את ידי׳
את ידיכם	את כסא׳
את כסאי	את לבבו׳
את מעשי	את מרדכי׳
את נחלת	את סדם׳
את פני	את עשרת׳
את פניו	את פניכם׳
את פניך	את ציון׳
את קולך	את רוחו׳

קמצים אז מם לעולם קמצים כי אין בה דבקות: כל גם הר רהוט ופתח וכן כל על הרהוט פתח אבל הוקם על מטל השמים מעל קמצים כי אינם דבוקים וכל אל פתח וכל אך רק עד לעולם פתחין אבל בבקר יאכל עד קמץ וכל חג הסמוך לשם הקב״ה פתח כמו חג ליי׳ וכן כל חג הסמוך לה״א פתח כמו חג המצות ורעיו והשאר נקמצים במ״נ על פי המסורת ואלו הם אסרו חג בעבותים וחג שבועות ויעשו חג מצות דעזרא ואבן עזרא תרץ על בעל המסורת ואמר אסר חבב חג המצות וחג שבועות כי הם פתוחים

פתחים כמשפט כי הם דבוקים והאותיות אך חסרו הנ בעבותים היה ראוי להיות קמץ אמנם גם בו מתן טעם בפתחותו ואמר כי תחסר בו מלה אחת וכאלו כתוב חסרו הנ עולה או תנופת או שלמים על כן נפתח וכמהו במקרא רבים ואלה מקבתם וחכו כיין הטוב היה ראוי לומר כיין טוב או כיין טוב כי הה הטוב עושהו מבורר ואם כן כף כיין תהיה פתוחה כלכך כף מבוררת וכן הוא כאלו חסר מלה חלבון וכאלו כתיב כיין חלבון הטוב כי הוא ידוע לכל ומפורסם שהוא טוב וגם סומר מה מלילה סומר מה מליל והרי

את שמך את תורת׳
את תהם׳

את י׳ לפ במשנה תורה וסי׳

את	בצר במדבר׳
את	הדברים האלה׳
את	יי׳ אלהיך תירא׳
	וחביתו׳
את	הברכה אשר׳
את	כל הדבר׳
את	זה תאכלו׳
את	הכוס׳
את	הנכרי תשיך׳
את	יי׳ האמרת׳

וכל ספר יהושע מן ויתנו בני ישראל ללוים עד ויתן יי׳ לישראל בן לפ בין באמצע פסו׳ ואת במכח את וסי׳

את קרית ארבע	את חברון׳
את בית שמש	את גבע׳
את גבעון	את ענתות׳
את שכם	את אלתקא׳
את גבתון	את אילון׳
את גת רמון	קדמאה׳
את תענך	את גלן׳
את קשיון	את דברת׳
את ירמות	את עין גנים׳
את משאל	את עברון׳
את חלקת	את קדש׳
את יקנעם	את קרתה׳
את דמנת	את נהלל׳
את רמות בגלעד׳	
את חשבון	את יעזר׳

ונמסרו גם בספר יהושע׳

את ד׳ רי׳ פסו׳ בירמיה וסימ׳ נמסר שם סי׳ כה׳

י״ר פסו׳ בספר בראשית

את ואת ואת וסימניהון

ויברא	אלהים את התנינים׳
ויעש	אלהים את חית׳
ויזכר	אלהים את נח׳
מן	הארץ ההיא יצא׳
ויקח	תרח את אברם׳
ובארבע	עשרה שנה בא׳
ויהפך	את הערים האל׳
את	עוץ בכורו׳
ויירא	יעקב מאד׳
ויקם	בלילה הוא ריבוק׳
ואהליבמה	ילדה׳
ואלה	היו בני אהליבמה׳
ויקם	יעקב מבאר שבע׳
ויכלכל	יוסף את׳

ד׳ פסו׳ מייחדין את את את

את את וסימ׳ נמסר בסדר פקודי׳

י״ב פסו׳ את את ואת ואת

וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ג׳

ד׳ פסו׳ את את ואת ואת

ואת וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ טו׳

ז׳ פסו׳ את את את ואת

וסי׳ נמס׳ פרשת אחרי מות ובשפטים ריש סימ׳ ד׳

ג׳ פסו׳ את את את ואת

ואת ואת וסי׳ נמסר פר׳ ואתה תצוה׳

ו׳ פסו׳ את ואת ואת ואת

ואת ואת ואת וסימני׳ נמסר פרשת וישלח׳

י״ח פסו׳ את ואת ואת את

וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳

י״ו פסו׳ דאית בהו׳ את את

את את וסימניהון

ויולד	לחנוך את עירד ועירד ילד׳
ויהי	בשחת אלהים את ערי׳
ויצו	יוסף את עבדיו את הרפאי׳
וכסה	את עין הארץ׳
וכי יגח	שור איש׳
והבאת	את השלחן וערכת את׳
והיה	כי יחטא ואשם׳
ושרף	את הבגד או את השתי׳
ואיש	כי ישכב את אשה דוה׳
וידעתם	היום כי לא את בניכם׳
ואקח	את אביכם את אברהם מעבר׳
והכה	יי׳ את ישראל׳
הגירב	את ריבך׳
ואקח	את מקלי׳
ויהי	לעת תשובת השנה׳
ומלך	ארם צוה את שרי הרכב׳

י״ב פסו׳ את את ואת ומלה

חדא ביניהון וסימניהון נמסר ריש משפטים׳

ז׳ פסו׳ בספר שפטים את

ואת את וסימניהון

ויקחו	את בנתיהם׳
ויהי	כשמע גדעון׳
ויאמר	זבח וצלמנע׳
ואם	אין תצא אש׳
ואבימלך	נלחם בעיר׳
ויתן	יי׳ אלהי ישראל׳
ותהי	על יפתח רוח׳

ו׳ פסו׳ את ואת את את

וסימניהון

ויקטר את	עלתו דאחד׳
תשיתי	על ירושלם׳
כאשר	ראה יעקב׳
וקחו	את אביכם׳
זה	המקום׳
שישק	מלך מצרים דה״ה׳

ו׳ פסו׳ את ואת ואת ואת

ואת ואת וסימנ׳

ותלד	לו את זמרן׳
ויקח	יהושע את כל׳

וילכד	יהודה את עזה בשפטים׳
ויבאו	הנערים המרגלים׳
וממטה	בנימן דה״ה׳
וממטה	נפלתי דה״ה׳

סימן של ואת את רסוף

ואלה פקודי נמסר שם׳

סימן פרשת כי תשא

כלהון ואת במ״א דריש פסו׳ את אהל מועד׳

סימן דפסו׳ את מזבח

הנחשת דאלה פקודי אפ״ס נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי׳

סימן של ואת דויקהל

נמסר בסוף ויקהל׳

ז׳ פסו׳ ואת את ואת וסימ׳

נמסר פרשת ויקרא וביונה׳

ט׳ פסו׳ בואלה שמות את

את ואת וסימניהון

ויקח	עמרם את יוכבד׳
ואני	אקשה את לב פרעה׳
את	קלעי החצר׳
ואני	המשכן את אהלו׳
את	בגדי השרד׳
ויביאו	את בגדי המשכן׳
את	השלחן את כל כליו׳
את	קלעי החצר׳
את	בגדי השרד׳

י״ט פסו׳ בספר מלכים את

את את וסימניהון

וגם	באו עבדי׳
ויקם	שמעי׳
אז	יקהל שלמה׳
על	אשר עזבו׳
ויועץ	המלך׳
וילך	וימצא את׳
את	ההר שמרון׳
את	אדרת אליהו׳
נכשל	את בני׳
ויהי	הוא מספר׳
וילך	משם׳
הוא	הכה׳
ויאמר	למלך אשור׳
ואנשי	בבל עשו׳
הוא	הסיר׳
העל	ארניך׳
ויבא	את כל הכהנים׳
ושבר	את המצבות׳
ויפן	יאשיהו וירא׳

ח׳ פסו׳ ביהושע את את

את וסימניהון

עברו	בקרב המחנה׳
ויהי	כהוציאם את׳
ויקרב	את משפחת׳
כאשר	צוה יי׳ את משה׳
כי	מאת יי׳ היתה זאת׳

על	פי יי׳ נתנו לו׳
וגבול	נתן יי׳ בינינו׳
ועתה	יראו את יי׳

י״ד פסו׳ בספר שמואל את

את את וסימניהון

וישם	את נפשו בכפו׳
	כי קשרתם כלכם׳
ואבי	ראה גם ראה׳
ויאמר	דוד לאנשיו׳
ויאמר	טוב אני אכרות׳
גם	אתמל גם שלשם׳
בכל	אשר התהלכתי׳
כי	ימלאו ימיך׳
גלית	את אזן עבדך׳
המכבד	דוד את אביך׳
ויקח	חנון את עבדי׳
והנה	קמה כל׳
לבעבור	סבב את׳
וישלח	אבשלום את׳

את ג׳ פתחי׳ בטעם וסימני׳ נמסר בתלים ריש סימ׳ מ׳ ובמשלי סימן ג׳

ואת ז׳ בטעם וסימני׳ נמסר פרשת מטות׳

י״ח פסו׳ את ואת ואת ואת

ואת וסימניהון

וישם	את השפחות׳
ואת	צאנם ואת בקרם׳
והם	יקחו את הזהב׳
הצפור	את הצפור החיה יקח׳
ולקחו	בגד תכלת׳
וישבו	בני יש׳ את נשי מדין׳
הנה	אנחנו באים בארץ׳
בזאת	תדעון כי אל חי׳
ותפל	אש יי׳
ויצוה	המלך חלקיהו׳
קדם׳	דמלכי׳
וחברו׳	דה״ה׳
ויגל	את יהויכין׳
בעת	ההיא נאם יי׳ צבאות׳
הנני	ממלא את ישבי׳
השתכחתם	את רעת׳
את	האבדת אבקש׳
וירדף	אביה אחרי ירבעם׳

את ג׳ לזכר וסימני׳ נמסר פרש׳ בהעלתך ויחזקאל סימן כ״ח׳

את ה׳ כתוב אתי וסימניהון נמס׳ במלכי׳ ב׳ סי׳ ד׳

אתה כ״ה ר״פ יא מנהון בתורה ובנבי׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ ריש סימן ה׳ ויחזקאל סימן מ״ג וי״ו בתלים וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ב׳

אתה עתה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תלדות ומלכים א׳ סימן כ״א׳

האתה זה ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת תלדות ושמואל

הוא כאלו חסר מליל יום פלוני מהשבוע וכן בליל שולד על מושב וכן יי׳ הטוב יכפר בעד והרי הוא כאלו בעד אלה שאכלו הפסח וכן כאמר שאסרו חג כי כל חג הרהו כן פתוח והמופרד קמוץ ואף על פי חסר ברבותו ילנם בקמץ בהיות מופרד להפריד בינו ובין הדבוק וכן כל שם לבר הקמוץ דוגמת בשר ברק מרק בהדבקם נפתחים כמו בשר המלואים בקר זבח דבר יי׳ מרק פגולים ומלת מסך פתח שער החצר נפתח כי הוא דבוק ולולי דבקותו היה קמוץ ומה שאין הנ״ס במבח סמו בשר בקר דבר הטעם כי אין

מערכת אות האלף

ואין האלס בו שמוש ועקרו סכך כמו מלך ומכס ושבת קמץ כשהוא מופרד ושבת שבתון פתוח כי הוא דבוק והשי״ן איננה בשב״א כי כל תיבה שהיא ממשקל דגש לא תשתנה בדבקותה כמו שבארתי במלות צדיק ועריץ וחסיל ונשיא וכן כל מלאך מדבר מספר קמצים וכשהן דבוקים פתחין כמו מלאך האלהים פתח ומלאך בא אל איוב קמץ וכן כלם ומלת המדבר הייתי ליסר עד תמיהת הה״א מרהיט המלה כאלו היא דבוקה ומקדש יי׳ כוננו ידיך אינו דבוק וכה פתרונו המקדש שיבנה המקום יכוננהו על מכונו והנכון

ושמואל ב׳ סי׳ ב׳ ומלכים א׳ סימן י״ח׳

ה׳ פסו׳ אית בהון ואתה

אתה וסי׳ נמסר פרשת לך לך׳

וגם אתה ג׳ וסימ׳ נמסר פ׳ וירא וזכריה סי׳ ג׳

כי עתה כל אוריתא ואיוב כי עתה במ״ט כי

את וסימניהון׳
תנה את נשי ואת ילדי׳
העדות׳ כי אתה העדות בנו׳
אל יושב ואמרו אל יושב׳
נצב ויאמר בלעם אל מלאך יי׳ חטאתי׳
בא כי אתה בא אל הארץ׳
תבוא ויקרא משה ליהושע׳
תביא וצו את יהושע בן נון׳
עמל כי אתה עמל תשכח׳
תכחר המעמד ישלמנה׳
וכל שאר קרי׳ דכו׳ ואתה במ״ב כי עתה וסימניהון
נסכלת ויאמר שמואל אל שאול׳
קטר ויאמר אליו האיש קטר׳
רבתה אף כי לא אכול אכל העם׳
הימיני ויאמ׳ דוד אל אבישי ואל׳
כמוני ויאמר העם לא תצא׳
תצרי כי חרבתיך ושממתיך׳
אפרים אני ידעתי אפרים׳
אין מלך כי עתה יאמרו אין מלך׳
חולי וגוחי בת ציון כיולדה׳
וישבו ועמד ורעה בעז יי׳׳
והניתי לביתי מצבה דזכריה׳
ויאמר אלי דניאל איש׳
וכל קרי׳ כי אתה ול׳ וכי אתה׳

אתה דבטעם מלעיל סים׳ כי עפר אתה ואל׳.
ראובן בכורי אתה׳
הכי אחי אתה׳
כי ירא אלהים אתה׳
למי אתה ואנה׳
כי עם קשה ערף׳
האפרתי אתה׳
ואם יש בי עון המיתני׳
כי איש חיל אתה׳
אשר החוקתיך מקצות׳
ואי מזה עם אתה׳
אמרים לעץ אבי אתה׳
מחסי אתה ביום רעה דירמיה׳
וזרעתיה לי בארץ׳
בחסדך זכר לי אתה׳
עודי ומפלטי אתה׳
צדיק אתה ותקם את דברך׳
אתה נורא אתה׳
ויקרא אסא אל יי׳׳
גם פעמים רבות׳
(ובמ״ק יש שנוי במספר׳)

י״א יחידאין משמ׳ אתה

וסימניהון
אתה תהיה על ביתי ועל׳
אתה זה ויאמר אני׳
אתה תדבר את כל אשר׳
אתה דבר ויאמר חושה׳
אתה האיש ויאמר נתן׳
אתה קח ויאמר דוד׳
אתה אמרת ויאמר נתן׳
אתה תשמע השמים מכון דמלכי׳
אתה אל תירא עבדי יעקב׳
אתה בן אדם הגד את׳
אתה מושל בגאות הים׳

ח׳ יחידאין משמ׳ ואתה

וסימניהון
ואתה ואהרן וקחו איש׳
ואתה שמעת עם גדול׳
ואתה עשית ויאמר׳
ואתה עשה האנכי לא׳
ואתה תעשה עבדי יורדו׳
ואתה אדני המלך עיני׳
ואתה נותן עיני כל׳
ואתה לך לקץ ותנוח׳

ואתה ועתה י״ח בטעם תברין וסי׳
נמס׳ בפרשת בהעלותך׳

ואתה ד׳ בטעם וסימ׳ נמס׳ בפרשת תצוה׳

ואתה ה׳ בטעם וסי׳
ואתה תבא אל אבתיך׳
ואתה צודה את נפשי׳
ואתה אדני המלך לא׳
ואתה תבקש לך גדולות׳
ואתה בחלאים תפיד׳

אותה י״ב מל׳ וסימ׳ נמס׳ בפרשת בלק׳

ואותה ה׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפרשת שמיני
וביחזקאל סימן כ״ג׳

אותו כ״ר מל׳ וסימניהון
ועבדתם אותו׳
ועבדו אותו בתמים ובאמרת׳
לעבוד אותו ויאמרו עדים׳
לרשת אותו׳
ויקח אותו שבע מאות איש׳
ויאמר המלך אל חואל׳
רד אותו ב׳ בפסו׳׳
אשר יצק מים על׳
ונחמתי על הטובה׳
ויקצפו השרים תנינא דפסו׳׳
ויעלהו אל המרכבה׳
ולא בחיל גדול יעשה׳
גם אותו לאשור יובל׳
וחטאת אותו וכפרתהו׳
ואתם מחללים אותו׳
והפחתם אותו׳
זכרו תורת משה עבדי׳
ביום הציל יי׳ אותו׳
באחז אותו פלשתים׳
גם אותו הכוהן׳
וירדו אליו׳
מלשני בסתר רעהו׳
יברכנו אלהים׳

וכל יהושע ושפטים דמות׳ מל׳ במ״ב חס׳ וסימניהון
ויראו אותו העם׳
אחיו וכל בית אביהו׳

אותי כ״ו מלאים וסימניהון

על אשר מעלתם בי׳
הן גור יגור אפס׳
וארת מי דאגת ב׳ בו׳
ואותו יום יום ידרושון׳
האותו לא תיראו׳
שבתך בתוך מרמה׳
השכל וידוע אותי׳
ואטמנהו בפרת׳
זה גורלך מנת מריך׳
על אשר עזבו׳
כנבור עריץ׳
ולא תכעיסו אותי׳
כי כלם ידעו אותי׳
כי אויל עמי׳
כי נתתם אותי׳
וזכרו פליטכם׳
נדפו אותי׳
יען שכחת אותי ב׳ בפסו׳׳
כמראה נחשת׳
אך תראי אותי׳
פדיתה אותי׳
אותי נהג׳
אשר היו מיראים אותי׳
אף לא הביאה׳
וכל יהושע ושפטי׳ דכו׳ מל׳ במ״ב וסימניהון׳
בשלוח משה עבד יי׳ אתי׳
אתם מושחים אתי למלך׳

אתך י״ו בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני׳

אותך י״ו מל׳ וסימניהון
וארבה אותך במאד מאד׳
ואחשך גם אנכי אותך׳
ותלה אותך על עץ׳
אחרי הודיע אלהים יי׳ אותך׳
ואך אותך ואת׳
ככל אשר אני מראה אותך׳
ונועדתי לך שם׳
ועתה הניחה לי׳
הרף ממני ואשמידם׳
כי קנה אקנה׳
שולח אני אותך׳
אשר אני שולח אותך׳
האתה הוא אשר דברתי׳
והוצאתי אותך ואת כל׳
ונטשתיך המדברה׳
ובדברי אותך׳
אותך קויתי כל היום׳

אותך י״ו מל׳ בלשון נקבה וסימניהון
באשר את אשתו׳
יתן יי׳ אותך׳
פן נשרוף אותך׳
הנני נשפט אותך׳

ויי׳ צבאות הנוטע אותך׳
וכל מאהביך שכחוך׳
ומולדותיך ביום הולדת אותך קדמ׳ דסי׳׳
והפשיטו אותך׳
ורגמו אותך באבן׳
השאטות אותך׳
ועשיתי אותך כאשר עשית׳
וזכרתי אני את בריתי אותך׳
היעמד לבך אם תחוקנה ידיך׳
והפיצותי אותך׳
ועשו אותך בחמה׳
ועשו אותך בשנאה׳

אותך ד׳ לזכר וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן י״ב׳
וכל יחזקאל דכו׳ אותך במ״ו אותך וסימניהון
שולח אני אותך ושל אחריו׳
ובדברי אותך׳
להביא אותך עליהם׳
ונטשתיך המדברה׳
והוצאתי אותך ואת כל׳
וכל לשון נקבה דכו׳׳

אותי ח׳ מל׳ בספר ישעיה וסימניהון נמסר שם סי׳ נ״ז׳

אתיו ג׳ וסימ׳
כל חיתו שדי אתיו׳
אם תבעיון בעיו׳
אתיו אקחה יין׳

התיו ג׳ וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ג׳׳

מאתך ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ב׳׳

אותם ט״ל מל׳ בתורה וסימניהון
ואין פותר אותם׳
אשר דבר להם אביהם קדמ׳׳
וינחם אותם וידבר׳
וצו אותם׳
וישינו אותם חנים׳
ותאכל אותם׳
והנושא אותם יכבס׳
על סל אחד תנינ׳ דפסו׳׳
את הצפור החיה׳
והביאה אותם אל הכהן׳
כי לי בני ישראל עבדים׳
וזבחו זבחי שלמים׳
והשיאו אותם עון׳
למען ידעו דרתיכם׳
ושמת אותם שתים׳
וכסו אותם במכסה׳
ושמו אותם איש איש׳
מבן שלשים שנה קדמ׳ דנשא׳
על פי יי׳ פקד אותם׳
וישלח אותם׳
והניף אותם הכהן׳
ויקריבו אותם לפני המשכן׳
קח מאתם

ויקחו

מוכיח כי יש זקף גדול המעמיד המלה וכן מוסב מודע מוסר בהפרדס יקמצו וההדבקים יפתחו׳ כמו בסר המלוחי׳ פתרונו בסר של מלוחי׳ דבר יי׳ דבר של יי׳ וכל תיבה שסופה ה״א ועי׳ דבקותה **וכלל** הדבקות להכירן אם תצטרך להרבות מלת של כפתרונו תתהפך לתי״ו בעלילה מועטת נפתחת כמו תהלת יי׳ תורת יי׳ וכל מקצת כלי בית יי׳ יצאה מן הכלל ונקמצת וי״ג דבוקים ונקמצים על פי המסורת ואלו הן ועמת את התבואה והדלת את שבתותיה הגלת יהודה מנת המלך

מכב

מנב פלמתים מתן אדם ירחיב לו יקר תפארת פתגם המלך כתב הדת כדת היום והולם הכסא סחר ישראל בפתח בנפש ולכן עזרא תמה על בעל המסורת מן הארבעה כי בדינם המה ואלה הם כי בפתח בנפש אינו דבוק ובית בנפש תוכיח ושלשה הראשונים קמוצים כמשפטם ועשת היה ראוי להיות ועתה ולהקל המלה חסרו הה״א וסמו קמץ תמורת חסרון הה״א וכן והרצת דינו להיות והרצתה וכן הגלת הגלתה ואותו הקמץ הראוי להיות תחת הת״ו שמו לפניה כאשר עשו במלת ואכיסנו הסוכמית מסרת

ויקח משה אותם מעל כפיהם׳
והוקע אותם ליי׳
צרור את המדינים׳
ונקח את ארצם׳
ונחרם אותם כאשר עשינו׳
והוא ינחיל אותם את הארץ׳
ומשנאתו אותם הוציאם׳
חשק יי׳ בכם ויבחר׳
כי יכרית קדמ׳ דפסו׳ ודסיפרא׳
ובגלל התועבות האלה׳
כי הגוים האלה׳
ושדת אותם תנינ׳ דפסו׳
היום הזה יי׳
ארור אשר לא יקים׳
ויקרא משה ליהושע׳
ויצו משה אותם לאמר׳
וכל יהושע דכו׳ מל׳ במ״ו חס׳
וסימ׳ נמסר שם סימ׳ ה׳׳

אותם ד׳ מל׳ בשמואל וסימניהון׳
ככל המעשי׳ אשר עשו׳
ותעינה אותם ותאמרנה׳
השכב אותם ארצה׳
והעביר אותם במלכן׳

אותם ט׳ מל׳ במלכים וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ג׳׳

ואותם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ מצורע ויחזקאל סוף סימן י׳׳

אתה ובניך אתך ג׳ דסמי׳ וסימנ׳ נמסר פרשת קרח׳

אותם יו׳ חס׳ בירמיה וסימ׳ נמסר בירמיה ריש סימן כ״ג׳

אותם כ״ח חסרים ביחזקאל וסימניהון
ושרפתם אתם באש׳
ממנו תצא אש׳
בהפיצי אתם בגוים ב׳ בפסוק׳
וקרעתי אתם מעל׳
אשר יעשה אתם האדם תנינ׳
בכל השאטים אתם׳
והשיבתי אתם אל ארץ׳
והזהרת אתם ממני׳
ובחזקה רדיתם אתם׳
ולא ירעו עוד הרועים׳
ואפיץ אתם בגוים׳
ארבה אתם כצאן׳
ונתתי אתם עליו׳
וקבצתי אתם מסביב׳
וקבצתי אתם מארצות׳
יאכל אתם באש׳
בהעביר אתם להם׳
ויעשה אתם חיה יתירה׳
התשפוט אתם התשפט׳
לבלתי הביא אתם׳
את משפטי שמרו׳
והשיבתי את ידי ואעש׳
גם אני נשאתי את ידי להם קדמ׳ דפסו׳
עשיתי אתם ואסתיר פני׳

הוא ירעה אתם׳
והוא יהיה להם׳
וקרב אתם אחד אל׳

אותם ב׳ מל׳ בתריסר וסימניהון
יזעקו אל יי׳ ולא יענה׳
ושם אותם כסוס הודו׳

אותם ד׳ מל׳ בכתובי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ט׳׳

אתם ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳ בפרשת שמות׳

ואתם ד׳ בטעם גרשיים וסימניהון בלשון ארמי קמון ישראל בטוריא וכתבן בשבתא וביאורם נמסר ביהושע סימן י״ח׳

אתהם ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סימן לד״ודה׳ א׳ סימ׳ ז׳׳

אתם לז׳ וסימניהון׳
בעצם היום הזה בא נח׳
ויצאו אתם מאור כשדים׳
ויערכו אתם מלחמה׳
וידבר אתם לאמר אם׳
ויפקד שר הטבחים קדמ׳ דפסו׳׳
וידבר חמור אתם לאמר׳
ויתנכר אליהם׳
וירא יוסף אתם את׳
וגם הקימתי את בריתי׳
וגם ערב רב עלה אתם׳
ויכל משה מדבר אתם׳
השוכן אתם בתוך׳
לא מאסתים ולא געלתים׳
אם לקרא לך באו׳
כי לא ננחל אתם׳
אלה דברי הברית׳
ויבאו אל בני ראובן דיהושע׳
ויערכו אתם איש ישראל׳
ולא הכלמנו ולא פקדנו׳
ולא אבה ולא ברה אתם דשמו׳
על כן חזקו ממנו ואולם׳
וילך אתם ויבא הירדנה׳
ויכרת יי׳ אתם ברית׳
אך לא יחשב אתם דיאשיהו דמלכים׳
לא תחד אתם בקבורה׳
בא כתבה על לוח׳
כספם וזהבם אתם׳
וצאצאיהם לא יגעו לריק׳
אתם יפגעו נא ביי׳ צבאות׳
כוש ופוט ולוד וכל׳
פרס כוש ופוט אתם׳
וידעו כי אני יי׳ אלהיהם׳
ובני אל תלך בדרך אתם׳
אל תקנא באנשי רעה׳
וידבר אתם המלך דדניאל׳
ויהי אתם בבית האלהי׳ דד״ה׳
(וה״מק בכמה דוכתי׳ מכיח׳ לו״)

ואתכם ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ במדבר׳

מאתכם ג׳ וסימ׳
קחו מאתכם תרומה׳
החלצו מאתכם׳
מדוע באתם אלי׳

ואתנה נ׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ ויצא ויחזקאל סימן י״נ׳

אותנו נ׳ מל׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ ואתחנן׳

כל הסמי׳ לרבור אתו אתך
אתם דגש בס״ט אותו אותך אותם וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא וד״ה ב׳ סימן י״ח׳

אתנן ד׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ תצא וביחזקאל סימן י״ו ובמיכה סימן א׳׳

נשלם מערכת אות האל״ף בס״ד :

מערכת אות הבי״ת

ל״ט יחידאין נסבין ב׳ בריש תיבותא ולית להון זוגא וסימניהון

במנחה ואמרתם גם׳
בחול ויפן כה וכה׳
בשמע ויאמר משה בתת׳
בשמעם שבעת ימים׳
בארבה נטה ידך׳
בעבור והיה בעבור כבודי׳
במסלה וישרנה הפרות׳
בשלש ועתה דבר יי׳׳
בקרא ויגד להם מיכיהו׳
בענקים ושם חברון לפנים׳
בראשונים ויתנם ביד הגבעונים׳
בטיט והיו כגבורים בושים׳
ובדבריך ויהי בעלות המנחה ויגש׳
ברצונו כי רגע באפו חיים׳
כרביבים תלמיה רוה נחת׳
בעגלי נער חית׳
במחלקתיהם ואת התיחשם׳
במחלקות ועל ידו׳
במחלקותם ויעמד במשפט דוד׳
ובהוציאם את הכסף׳
כפעלם הן רפאים במדבר׳
בשבטו נודע בשערים׳
בתם קציר׳
ובמנחת הערב קמתי׳
ובמשפטיך ותעד בהם׳
בכלתך מחטא׳
בברכת ישרים תרום׳
בלה בשרי ועורי׳
בחלילים ויעלו כל העם׳

י״א זוגין חד מלרע וחד מלע׳ נסבין ב׳ בריש תיבותא וסימני׳

בדמעות האכלתם לחם׳
בדמעת כלו בדמעות עיני׳
בחיין ושאר חיותא העדיו׳
בחיין ומשך אבירים בכחו׳
בחרט ויאמר יי׳ אלי קח׳
בחרט ויקח מידם ויצר׳
במדינות ושאר היהודים׳
במדינות איכה ישבה בדד׳
במצולה המה ראו מעשה יי׳׳
במצולה ראיתי הלילה והנה׳
בממלכה וסכסכתי מצרים׳
בממלכה הנה עיני יי׳ אלהים׳
בסבך יורע כמביא למעלה׳
בסבך וישא אברהם את׳
בסירות נשבע אדני יי׳ בקדשו׳
בסירות ויבשלו את הפסח׳
בנגע השמר בנגע הצרעת׳
בנגע וראה הכהן את הנגע׳
בשאת והובא את בדיו׳
בשאת וראה הכהן והנה׳
בתנור בשברי לכם מטה׳
בתנור כל המנחה אשר׳

ד׳ כתיבין ב׳ בריש תיבות׳ ולא קריין וסימני׳ נמס׳ במשלי סי׳ כ״ח וא׳ חלוף קרי ב׳ ולא כתי׳ והוא תחלת קציר שמואל שני כ״א בתחלת קרי׳

ל״ט מלין נסבין ב׳ בריש תיבו׳ ופזרין וסימניהון

בבקר וישכם אברהם בבקר ויקח לחם׳
בראשון בארבעה עשר יום לחדש׳
במקום אשר תשחט העולה׳
בראשון ויעשו את הפסח׳
במחנה וישארו שני אנשי׳ במחנה׳
במדבר בערבה׳
בשר כי מי כל בשר׳
בשנה שלש פעמי׳ בשנה יראה׳
בשלל ואראה בשלל אדרת׳
בניו ואת בניו ואת בנתיו דעכן לבנו׳
בעם פוצו בעם׳
בארצך שבע שנים רעב בארצך׳
בשמעך ותכנע מפני יי׳ דמלכים׳
בימיו עלה פרעה׳
בשלחי׳ את חצי הרעב׳
בן ועמהם׳
בו וישלח יי׳ בו את גדודי׳
בכל הראני יי׳ והנה שני דודאי׳
באה אל שמועה כי באה׳
בה אשר יש בה הרבה׳
בני ואתה שלמה בני דע׳
בתורה ואת בניהם לא המית׳
בלשכת ויקרא ברוך בספר׳
בקיהו להימן בני הימן בקיהו׳
ברם איתי אלהא׳
בשבת דרכים נתורה׳
בסוסים וברכב בצבים׳

למלך ודינו מסרתת למלך או מסרתה וכאשר חסרו הה״א שמו הקמץ הראוי להיות תחת הת״ו לפניו אך אומר אכן עזרא כי היה לו לבעל המסורת לחשב ארבע מלות אחרות תחתיהן ואלו הן עזי וזמרת יה אף נחלת שפרה עלי אם אתן שנת לעיני והרביעי יי׳ מנת חלקי וכוסי כי כלם קמוצי׳ רק מנת חלקיים פותחי׳ גם בהם כתן אכן עזרא טעם ואמר כי בכלם יוד חסרה ויהיה וזמרת יה ולא כפי׳ רש״י ז״ל אשר חלק בין עזי לעזי ואו׳ כי יוד יתירה כי אם היה עוז שלי היה לומר עזי במורק כי מכינו מורק וחטף קמץ מתחלפין

בשביעי

מערכת אות הבית

מתחלפין כה״ס מציגו את כבודו ואת גדלו הללוהו כרב גדלו וכן חקך וחק בכיך והכלו את חקם וכן הף כחלת הף כחלתי וכן אם אתן את שנתי וכן יי׳ מנתי וה״כ אינם דבוקי׳:

כתוב במסורת כל ברויי ליוסף פרויי לבלק קרויי לבלעס בזויי למשלי כברויי לקהלת קלויי לדניאל קמצין ושארא פתחין וזה פתרונם בר כחול הים ליוסף וכל פר ואיל לבלק ויקר לבלעס בז לרעהו למשלי כבר היה לקהלת קל קרנא לדניאל קמצין ודבר זה פלא מה משמיען בעל המסורת כי כלם

בשביעי בחמשה עשר יום לחדש דיחזקאל׳

א̇ב מן חד̇ וחד̇ חד̇ חסר ב̇׳
ו̇חד̇ נסיב ב̇ בריש תיבותא וסימניהון

אמת שכנתי על מים רבים׳
באמת כי רק עוג מלך הבשן׳
אסמיך וימלאו אסמיך שבע׳
באסמיך יצו יי׳ אתך את הברכה׳
אברתו כנשר יעיר קנו׳
באברתו יסך לך ותחת׳
בלע אדני פלג לשונם׳
בבלע טהור עינים מראות׳
גרון כי תצור אל עיר ימים׳
בגרון כי ואשר יבא את רעהו׳
גרון ויאמר יי׳ יען כי גבהו׳
בגרון קרא בגרון אל תחשך׳
גורלי יי׳ מנת חלקי וכוסי׳
בגורלי ויאמ׳ יהודה לשמעון אחיו׳
גשמהון ענה נבוכד נצר׳
בגשמהון ומתכנשין אחשדרפניא׳
הבראם זכר ונקבה בראם׳
בהבראם אלה תלדות השמים׳
הדרי נשי עמי תגרשון׳
בהדרי ויצא לך שם בגוים׳
הגיגי אמרי האזינה יי׳׳
בהגיגי חם לבי בקרבי׳
הוללים לא יתיצבו הוללים׳
בהוללים כי קנאתי בהוללים׳
הניח והיה ביום הניח יי׳ לך׳
בהניח והיה בהניח יי׳ אלהיך׳
הכינו מנן גבורהו מאדם׳
בהכינו שמים שם אני׳
הראתו ואם פשה תפשה׳
בהראתו ומי מכלכל את יום באו׳
ועצם ואמרת בלבבך כחי׳
בעצם תהפך לאכזר לי׳
ותורתיו בעבור ישמרו חקיו׳
בתורתיו ולא שמעו בקול יי׳׳
וגוה להסיר אדם מעשה׳
בגוה כען אנא נבוכד נאצר משבח׳
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז׳
בזנבו ויאמר יי׳ אל משה׳
חסר נבהל להון איש רע׳
בחסר ובכפן גלמוד׳
חלמיש ההפכי הצור אגם׳
בחלמיש שלח ידו׳
חבריך ותבאנה לך שתי אלה׳
בחבריך עמדי נא בחבריך׳
חייה גמלתהו טוב ולא רע׳
בחייה ויאשה אל אחותה׳
חדשה והשבתי כל משושה׳
בחדשה פרא למוד מדבר׳
טלאים כרועה עדרו ירעה׳
בטלאים וישמע שאול את׳
ירקרק והיה הנגע׳
בירקרק אם תשכבון בין שפתים׳
יין אשר חלב זבחימו׳
ביין דמשק סחרתיך׳
מועדיה גם הסידה בשמים׳
במועדיה כצאן קדשים׳
גס נא את עבדיך׳

בנס כל קבל דנא׳
שום ועתה שימו נא לבבכם׳
בשום התדע בשום אלוה׳
שך לכן הנני שך את׳
בשך אלה אזכרה ואשפכה׳
סמכי כה אמר יי׳ ונפלו׳
בסמכי הנה אלהים יי׳ עזר לי׳
שמחות תודיעני ארח חיים׳
בשמחות תובלנה בשמחות וגיל׳
שמחתכם וביום שמחתכם׳
בשמחתכם שמעו דבר יי׳ החרדים׳
פס בה שעתה נפקו׳
בפס הוא היה עם דוד בפס׳
פתחי אני ישנה ולבי ער׳
בפתחי וידעתם כי אני יי׳ בפתחי׳
פתחיה ואנו ואכלו פתחיה׳
בפתחיה ורעו את ארץ אשור׳
צדיה ואם בשנאה יהדפנו׳
בצדיה ואם בפתע בלא איבה׳
צותו אשר צוה יי׳ את משה׳
בצותו ויהי בצותו את האיש׳
קשתי את קשתי נתתי׳
בקשתי כי לא בקשתי אבטח׳
קברי אשר לא מתתני מרחם׳
בקברי אבי השביעני לאמר׳
רדתו כה אמר יי׳ ביום רדתו׳
ברדתו ויהי ברדת משה מהר׳
שלכת לשפים ולחסה למערב׳
בשלכת ועוד בה עשיריה׳
שליש האכלתם לחם דמעה׳
בשליש מי מדד בשעלו מים׳
תתם ולא שמע אמציהו כי׳
בתתם ספם עת ספי ומזוזתם׳

א̇ב מן חד̇ חד̇ בא בריש
וסימני׳ ב̇כ ב̇ג ב̇ד ב̇ה וכו׳׳

באשרי ותאמר לאה באשרי׳
בבבת כי כה אמר יי׳ צבאות אחר כבוד׳
בגירות וילכו וישבו בגירות כמהן׳
בדמותו ויחי אדם שלשי׳ ומאת׳
בהשמים יי׳ בהשמים חסדך׳
בוערה כולם מנאפים כמו תנור׳
בזונו וכל הבהמה ושלל׳
בחלמיש שלח ידו הפך׳
בטובה וזה ימות בנפש׳
ביריעות וסרח העדף׳
בכלות ונהמת באחריתך׳
בלהטיהם ויקרא גם פרעה׳
במוהר ויאמר שמואל כה תאמרו׳
בנגע השמר בנגע הצרעת׳
בסירות נשבע יי׳ אלהים בקדשו׳
בעדר וישבו בה יהודה וכל׳
בפס הוא היה עם דוד בפס׳
בצרתה שיר המעלות אל יי׳׳
בקרב כי יעצתי תאסף יאסף׳
ברע אל תאמינו ברע׳
ברביבים תלמיה רוה נחת׳
בשמור ויהי בשמור יואב׳
בתיה ואשתו היהודיה׳

י̇ג זוגין חד̇ ב̇ וחד̇ וב̇ וסימ̇

בברזל ברזל בברזל יחד׳
ובברזל ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים׳
ברשעת לא בצדקתך ובישר׳
וברשעת אל תאמר בלבבך׳
ברחמיך ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר׳
וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה׳
ביין דמשק סחרתך׳
וביין וישם דניאל על לבו׳
בהעלות ויהי בהעלות חיל׳
ובהעלות הענן מעל המשכן׳
בדברי ויאמר יי׳ אל משה הנה׳
ובדברי אתך אפתח את פיך׳
ברכו וביום הרביעי נקהלו׳
וברכו ויהי כי הקיפו ימי׳
ברך כי הלל רשע על׳
וברך הנה ברך לקחתי׳
ברוכה ויאמר ברוכה את ליי׳׳
וברוכה וברוך טעמך וברוכה׳
בצרה יקראני ואענהו׳
ובצרה ותבואתה מרבה׳
במורה ואורם במורה בשערי הארץ׳
ובמורה והאלפים והעירים עבדי האדמה׳
בעבדותינו ועתה כמעט רגע היתה׳
ובעבדותינו כי עבדים אנחנו׳
במשפטיהם ובאו עליך חצן רחב׳
ובמשפטיהם המלך יתאבל׳
בגזל נפש כי תחטא ומעלה׳
ובגזל אל תבטחו בעשק׳
בחנוני אשר נסוני אבתיכם׳
ובחנוני הביאו את כל המעשר׳
בתוכחות ועשיתי בם נקמות׳
ובתוכחות והיתה חרפה וגדופה׳
בקרבתם אחרי מות שני בני׳
ובקרבתם בבאם אל אהל מועד׳
בקשתי כי לא בקשתי אבטח׳
ובקשתי ואני נתתי לך שכם׳
בשפטים ולא ישמע אליכם פרעה׳
ובשפטים לכן אמור לבני ישראל׳

והו׳ מן אל̇ב חד א׳ וחד וא׳ ואכו חלקנו כל הא̇ב אסה אל אחותה וכל דרשה בחדשת ימצאנה עכ̇ל המעתיק:

א̇ב מן ב̇ב וב̇ ברישיהון

ובאף ונלחמתי אני אתכם ביד׳
ובאף מקול אויב מפני עקרת׳
ובאפס ברב עם הדרת מלך׳
ובאפס ועל שכלו הצליח׳
וביי׳ ואך אם טמאה ארץ׳
וביי׳ לדוד שפטני יי׳׳
ובאהל ויבא לבן באהל יעקב׳
ובאהל ב׳ בפסו׳
ובארבע עשרה שנה בא כדר לעמר׳
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו׳
ובארום ושאול לכד את המלוכה׳
ובארום וגם כל היהודים אשר׳
ובאר כי הקיפה הזעקה׳
ובאר כי שוחה עמוקה זונה׳

ובא ואם לא תשמעו אלי׳
ובא ותאמר לו זרש אשתו׳
ובבאה הנה באה וידעו כי׳
ובבאה לפני המלך אמ׳ עם הספר׳
ובגדל וידעו העם כלו אפרים׳
ובגדל על מי דמית ככה׳
ובדבר הוה אינכם מאמינים׳
ובדבר כי לא דבר ריק הוא׳
ובהגיע תר נערה ונערה׳
ובהגיע תר אסתר בת אביחיל׳
ובהר שמיר ויתיר ושובה׳
ובהר כי יי׳ אלהיך מביאך׳
ובהקבץ בתולת שנית׳
ובהקבץ ויהי בהשמע דבר המלך׳
ובוכה ודוד עולה במעלה׳
ובוכה ויצא ישמעאל בן נתניה׳
ובזרעך והם עמך ונחלתך׳
ובזרועך אהה אדני יי׳ הנה אתה׳
ובחיקו ולרש אין כל כי אם׳
ובחיקו כרעה עדרו ירעה׳
ובחנתים לכן כה אמר אדני יי׳ הנני צרפם׳
ובחנתים והבאתי את השלישית׳
ובחורים ויעפו נערים ויגעו׳
ובחורים אז תשמח בתולה׳
ובחשך כי בהבל בא ובחשך׳
ובחשך ב̇ בפסו׳
ובטל ברם עקר שרשוהי׳
ובטל ודי חזה מלכא עיר וקדיש׳
ובישר לא בצדקתך ובישר׳
ובישר ואתה אם תלך לפני דמל׳
ובכן ראיתי רשעים׳
ובכן לך כנוס את כל׳
ובלעיל ויען כל איש רע׳
ובליעל בקוץ מונד כלהם׳
ובלכתך ושננתם לבניך׳
ובלכתך ולמדתם אתם׳
ובלבנון ואת כל ערי המסכנות׳
ובלבנון ואת בעלת ואת כל ערי׳
ובמקום ולפי העלות הענן׳
ובמקום אל תתהדר לפני מלך׳
ובמשה וירא ישראל את היד׳
ובמשה וידבר העם באלהים׳
ובמשב אשרי האיש אשר׳
ובמשב וירוממהו בקהל עם׳
ובמלכות ודניאל דנה הצלח׳
ובמלכות אחשורש בתחלת׳
ובמלאת ימי טהרה לבן׳
ובמלאת הימים האלה׳
ובמקנה ויביאו את מקניהם׳
ובמקנה ב׳ בפסו׳
ובמנרה ארבעה גביעים וחברו׳
ובמנרה ארבעה גביעים׳
ובמחלת ותקח מרים הנביאה׳
ובמחלת ויבא יפתח המצפה׳
ובמורא ויוציאנו יי׳ ממצרים׳
ובמורא ותוצא את עמך׳
ובמוראים או הנסה אלהים׳
ובמוראים׳
ובמה יודע איפוא׳
ובמה ויקצפו עליו שרי פלשתים׳
ובנביא העלה יי׳ את ישראל׳
ובנביא

משפטם בקמץ לכל קלויי לדכיאל שהוא דבוק כי אין מהם דבוק אם לא להשמיענו ושארא פתחין כמו בר לבב פר בן בקר וכן שהוא לשון בזה שהוא מן הכפולים ודינו להפתח כמו תם רך כאשר באורתי למעלה כבר דקהלת לא ידענא למעוטי מאי אם לא למעט מילות דוגמתו כמו לשד לבד פרת קנו שנפתחים כאשר כתבתי למעלה:

כל ארבע לעולם פתח בין סמוך בין מוכרת לבד מאתנח וס״פ וכן זתר וכרכם פלדם שתר לרדע וכמה שמות פתחין בלא טעם שכר ענב פחס נכר חמר ים פותחין

יש פותחין ויש קומצין ומספק נראה לקמוץ מאחר שאין מבטל   כל חמת שהוא בלשון רבנ פתח ושהוא לשון עיר קמץ במא והוא ולכו משס חמת רבה :

כל כהנרת

בסוף תיבה המוכאים הברת מה קמצים כמו בניך ידיך וכן אלוה שמריה וכן ותשקין ותהרין וכן סמכת עבית כשית כי כלס כאלו כתובים הא

בסוף המלה ואף לעניין חק יהוה כאשר אכאר בעזרת האל רק אותם אשר הברת מה נקראת לפני הה והית ועין פתחין כמו מזבח זורח סומע

ובנביא ב׳ בפסו׳

ובנביאי שמרון ראיתי תפלה׳

ובנביאי ירושלם ראיתי שערורית׳

ובני ומבני פחת מואב׳

ובני ובנוי ומנשה׳

ובשאת ובלכת הכרבים ילכו׳

ובשאת מתנותיכם בהעביר׳

ובעבור ויאמר משה על העם׳

ובעבור לכן סעפי ישיבוני׳

ובערבה בחר ובשלפה דיהושע׳

ובערבה ואל המלכי׳ אשר דיהושע׳

ובעלות בענה בן חושי׳

ובעלות זיף וטלם ובעלות׳

ובעמך ושרץ היאר צפרדעים׳

ובעמך כי בעם הזאת אני׳

ובפלשתים ושאול לכד את המלוכ׳

ובפלשתים ויצא וילחם תניג׳ דפסו׳

ובצאתו והיה על אהרן לשרת׳

ובצאתו והקיפו הלוים את המלך׳

ובקולו אחרי יי׳ אלהיכם תלכו׳

ובקולו ויאמר העם אל יהוש׳

ובקומה ותשקין את אביהן׳

ובקומה ותשקין גם בלילה׳

ובקומך ושננתם לבניך׳

ובקומך ולמדתם אתם׳

וברכה הראש אחיעזר ויואש׳

וברכה מונע בר יקבוהו לאם׳

וברכו ויאמר דוד אל הגבעוני׳

וברכו שאו ידיכם קדש׳

ובראש ושבו דמיהם בראש׳

ובראש המכונה חצי האמה׳

ובראשי וביום שמחתכם׳

ובראשי ודרשיכם תקריבו׳

ובר נקי כפים ובר לבב׳

ובר ותאמר זך לקחי׳

וברכים וזקו ידים רפות׳

וברכים כושל יקימון מליך׳

וברחוב ויצאו העם ויביאו ויעשו׳

וברחוב ב׳ בפסו׳

וברחובותיה על כל גגות מואב׳

וברחובותיה בחוצותיו חגרו׳

וברקים ויהי ביום השלישי׳

וברקים וישלח חצים ויפיצם׳

ובריתי לכן כה אם יי׳ אלהי׳ חי אני

ובריתי לעולם אשמור לו חסדי׳

וברחמים ברגע קטן עזבתיך׳

וברחמים וארשתיך לי לעולם׳

ובשבתך ושננתם לבניך׳

ובשבתך ולמדתם אתם ארת׳

ובשמך ויקרא אסא אל יי׳

ובשמך ולא נסוג ממך תחיינו׳

ובשעריך וכתבתם על מזוז׳ וחברו׳

ובשעריך וכתבתם על מזוז׳

ובשירים למה נחבאת לברח׳

ובשירים ודוד וכל ישר׳ דדה׳

ובשעלבי׳ ויואל האמרי לשבת׳

ובשעלבי׳ בן דקר במקץ׳

ובתפים ודוד וכל ישר׳ דשמואל׳

ובתפים ודוד וכל ישר׳ דדה׳

ג׳ זוגין יחידאין חד ב׳ וחד

לב׳ וסימניהון

בעליהן כי יצא דבר המלכה׳

לבעליהן ונשמע פתגם המלך׳

בניהן כי נאפו ודם בידהן׳

לבניהן ויען לבן ויאמר׳

בקעם כה אמר יי׳ על דהרות

הבשן׳

לבקעם אחרי הדברים והאמרת׳

י׳ ארכתי׳ ב׳ וקרי׳ כ׳ וסימני׳

בשמעכם והיה במשך בקרן היובל׳

בעלות ויהי בעלות הכהני׳ נשאי׳

בעלות ולא אבו האנשים לשמע׳

בחם ויאמר למלאכים הבאים׳

בשמעו ותצלח רוח אלהים על׳

בשמעך ויהי בשמעך ארת קול

דשמואל׳

ויבו ויבאו אל מחנה ישראל׳

יבלו בטוב ימיהם קרמ׳

באמרם ויהי באמרם אליו יום ויום׳

וזבוד ומבני בגוי עותי וזבוד׳

זבי אחריו החזיק זבי עתלי׳

וחילופי׳ ג׳ כתי׳ כ׳ וקרי׳ ב׳ וסי׳

במלכן ואת העם אשר בה הוציא׳

ויכן את מזבח יי׳

יבין העז איש רשע בפניו׳

ו׳ רכתי׳ ב׳ וקרי׳ מ׳ וסימני׳

באדם ויעמדו המים הירדים׳

בעבר ואם רע בעיניכם לעבד׳

במלך ויאסרהו פרעה נכה

דסוף מלכים׳

בימין ויקח יהוידע הכהן ארון׳

אבנה הלא טוב אבנה ופרפר׳

וישב דאיים את פניו לאיים׳

וחד חלוף מ׳ כתי׳ וקרי׳ ב׳׳

מעבר ולחצי שבט המנשה נתן

משה בבשן׳

שטה חדא דמשמשת בה׳

בסוף תיבותא וסימניהון

ורבבה ל׳ יפל מצדך אלף׳

עזבה ל׳ ואת תונותיה׳

בעקבה ל׳ ויהוא עשה׳

קרבה ל׳ לא שמעה בקול׳

ומריבה ל׳ מסה ומריבה על׳

להעציבה ל׳ עשינו לה כונים׳

דאבה ל׳ בצוארו ילין עז׳

למעצבה ל׳ הן כלכם קדחי אש׳

עקבה ל׳ מדם דתריסר׳

ורחבה ל׳ ונסבה למעלה׳

הקבה ל׳ ויבא אחר איש׳

מצבה ל׳ והניחי לביתי׳

שובבה ל׳ מדוע שובבה העיר׳

קרבה ל׳ אל נפשי גאלה׳

חובה ל׳ אשר משמאל לדמשק׳

נעזבה ל׳ וקראו להם עם׳

מארבה ל׳ כמוץ יסוער מגרן׳

נקרבה ל׳ החרישו אלי איים׳

שגבה ל׳ אשר שגבה ממנו׳

א״ב מן ב״ב ותרויהון בחד

פסו׳ וסימניהון

ארום הרפו ודעו כי אנכי׳

ארחות בימי שמגר בן ענת בימי׳

אגרטלי ואלה מספרם אגרטלי׳

אדו ואצואה אתם על אדו׳

איככה פשטתי את כתנתי איככה

אלבשנה׳

בארות ועמק השדים בארות

בארות חמר׳

בפקוד כי תשא את ראש בני יש׳

בבגד והבגד כי יהיה בו נגע׳

בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע׳

ברא ואתה בן אדם שים דברא

בראש דרך׳

בליל משא מואב כי׳

בהבנותו והבית בהבנותו אבן שלמה

מסע נבנה׳

בכספיא ואצואה אתם על אדו׳

גלי קחי ריחים וטחני קמח׳

גוח ועיפה פילגש כלב׳

גנבת ותלד לו אחות תחפנחס

את גנבת׳

גלילים ושתי דלתות עצי׳

דודיך מה יפו דודיך אחתי כלה׳

האדום הלעיטני נא מן האדם

האדם הזה׳

הערכך וחשב לו הכהן את מכסת׳

הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן

הגדגדה יטבתה׳

התגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח׳

הלהן תשברנה עד אשר יגדלו׳

העיט צבוע נחלתי לי׳

ההררי שמא ההררי אחיאם׳

הודינו לך אלהים הודינו׳

ובאהל ויצא לבן באהל יעקב׳

ובמקנה ויביאו את מקניהם אל׳

וגבר והיה כאשר ירים

משה ידו׳

והפשתה והשערה נכתה כי השערה׳

והגישו אדניו אל האלהים׳

והאמה והאמה מזה בעדף בארך׳

ולמה ויאמר לה אלקנה אישה׳

והראש אחד יפנה דרך׳

ולשלום ויבא אוריהו אליו׳

ומוקני כה אמר יי׳ הלוך וקנית

לך בקבוק׳

ולמד ויפנו אליך עורף ולא פני׳

וילמדו ביהודה וילמדו בעם׳

ובערו ויצאו יושבי ערי ישר׳

ותורות ויען יחזקיהו ויאמר׳

ומאחות הלוים ומאחרת׳

ובנביא העלה יי׳ ארת ישראל

ממצרים׳

וללא ומים רבים לישראל׳

ותורות ויען יחזקיהו ויאמר׳

ויחזק מלך הנגב ומן שריו׳

ולאלות מעוזים על בנו יכבד׳

ושכר רב מחולל כל׳

ומקרה כי מקרה בני האדם

ומקרה הבהמה׳

ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך׳

וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא׳

ומביאים בימי ההם ראיתי ביהודה׳

ושמותן אהלה הגדולה׳

ויספינו ויבאו המצורעים האלה

בקצה המחנה׳

ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת׳

ותפוצינה מבלי רעה ותהיינה׳

גלות החל הזה לבני ישראל

אשר כנענים׳

זמרו למלכנו זמרו׳

זוחת ובני שימון אמנון׳

חיי ואעבור עליך ואראך

מתבוססת׳

חרבו ויהי באחת ושש מאות

שנה בראשון׳

חנוני חנוני אתם רעי׳

טמא שפתים ואמר אוי לי כי נדמיתי׳

יושת אם כפר יושת עליו ונתן׳

יגח או בן יגח או בת יגח׳

ידודון מלאכי צבאות ידודון׳

יללתה כי הקיפה הזעקה׳

ירד אז ירד שריד לאדירים׳

ירשה והיה אדום ירשה והיה׳

יתארהו חרש עצים נטה קו׳

יזה כל אשר יגע בבשרה יקדש׳

יצמיתם וישב עליהם את אונם׳

כויה תחת כויה פצע תחת פצע׳

כסאות כי שמה ישבו כסאות׳

כען ונשאו עונם כעונם הדורש׳

כעני כעיני עבדים אל יד אדוניהם׳

כפורי כפורי זהב שלושים

כפורי כסף׳

לעזרת אורו מרוז אמר מלאך יי׳

לבש לבש יי׳ עוז התאזר אף

תכון תבל בל׳

לישע יצאת לישע עמך לישע את

משיחך׳

לפרבר למערב ארבעה למסלה׳

לאיתיאל דברי אגור בן יקה נאם׳

למלכים אל למלכים למואל׳

לפרחות הנני אל כסתותיכנה׳

להשבע והיה אם למוד ילמדו׳

לבבתיני אחותי כלה׳

יספת לגוי יי׳ יספת׳

מני סורי מני דרך הטו׳

ממתים ידך יי׳ ממתי׳ מחלד חלקם׳

מדוד מה דודך מדוד היפה בנשים׳

מטיבי שלשה המה מטיבי לכת׳

נחמו נחמו עמי׳

נעול גן נעול אחתי כלה׳

סורה ותצא יעל לקראת סיסרא׳

ערו זכור יי׳ לבני אדום׳

פרת בן פרת יוסף בן׳

ציצית דבר אל בני ישר׳ ואמרת׳

צבעים הלא ימצאו יחלקו שלל׳

קרבנה ותבאנה אל קרבנה ולא׳

קצנו צדו צעדינו מלכת

ברחובותינו׳

רבתי איכה ישבה בדד העיר

רבתי עם׳

רזי מכנף הארץ זמירו׳ שמענו׳

שקמתי חדלו פרזון בישר׳ חדלו׳

שמרים ליל שמרים הוא ליי׳

להוציאם׳

שארה

אלוה מתימן יבא כל מבטלי הקמץ אשר אמרנו באתנח ובסוף פסוק תפבה המבטלים וחזר הקמץ לאיתנו לכל היוצאים מן הכלל המכויים במסורת ובסוף הספר אכתבם בעזרת האל :   סיימנו לבאר משפט הקמץ והפתח גדולים :   סבתו הטניח צור ישראל לקדושו לעולמי

לבאר משפט הקמץ גדול והפתח גדול כן יהיה בעזרי לבאר משפט הקמץ קטן הנקר׳ צרי והפתח קטון הנקרא סגול :

מערכת אות הבית

יבינו המשכילים כי כל התורה כולה כל הברת אי שלה ראויה להנקד בקמץ קטן לולי מבטליה והם יג ואלה הם: א כל פעל עבר ממשקל דבר כפר שבר
ב דגש אקח אתן ישמרכו ג שבא אסמור חלבו ודומיהם ד כל הם תם כם שמום בסוף תיבה כמו ידיהם וסימן התך ה כל אך
איה איכה שמוש בסוף תיבה כמו ידיה וסימן כהן ו כל בכלה הינכרדת המלה לפני אחהע כמו החכם לעני לעשיר ז מקף כמו דבר כה וכל ובן ואת ואל הדבוקים

שארה ובתו שארה ותכן׳
תקוננה קינה היא וקוננה׳
תיכול ואנה שמעת עלך׳
תדלחם והאבדתי את כל בהמתה׳

אב תאומים בפסו׳ וסימנ׳

אכול אכול ויאמר אלי בן אדם׳
אבן אבן הנני יסד בציון אבן׳
ארבעה ארבעה פנים לאחד׳
אריאל אריאל קרית חנה דוד׳
אחיך אחיך בן אדם אחיך׳
אמה אמה ואלה מדות המזבח׳
אוי אוי ויהי אחרי כל רעתך׳
אבשלום אבשלו׳ והמלך לאט ארת׳
אשיב אשיב אמר יי׳ מבשן׳
אלי אלי למה עזבתני׳
אל אל יסגירני אל אל עויל׳
אני אני דברתי אף קראתיו׳
אבדתי אבדתי לך כנוס את כל׳
בדרך בדרך אעברה נא בארצך׳
בארת בארת חמר וינסו׳
ברזל ברזל הירוע ברזל ברזל׳
בכנור בכנור זמרו ליי׳ בכנור׳
בערב בערב ונרותיה לבער דה״ה׳
גבהה גבהה אל תרבו תדברו׳
גדל גדל ויהי נשר גדול גדל׳
גבים גבים עשה הנחל הזה גבים׳
דרך דרך ובפתחי הלשכות׳
הו הו בכל רחובות מספד׳
האדם האדם הלעיטני נא׳
הקרב הקרב כל הקרב הקרב אל׳
הנער הנער הנביא׳
הרועים הרועים לכן כה אמר יי׳ על הרועים׳
התשפט התשפט בן אדם התשפט אל עיר׳
הלוט הלוט ובלע בהר הזה פני׳
התעוררי התעוררי קומי שבי ירושלם׳
הידד הידד ונאספה שמחה וגיל׳
הנני הנני נדרשתי ללא שאלו׳
הב הב בחלקי נחל חלקך׳
המונים המונים בעמק החרוץ דיואל׳
הוי הוי ונסו מארץ צפון׳
הב הב לעלוקה שתי בנות׳
ודרך ודרך והיה שם מסלול ודרך׳
ועשאל ועשאל ויהיו שם שלשה׳
ועיר ועיר והימים האלה׳
זמרו זמרו זמרו לאלהים זמרו׳
חמרים חמרים ויצברו אתם׳
חמשת חמשת ולקחת חמשת׳
חלילה חלילה ויען יואב׳
חמשים חמשים איש במערה׳
חלמתי חלמתי שמעתי את אשר אמרו הנביאים׳
חי חי הוא יודך כמוני׳
חן חן מי אתה הר הגדול׳
חנוני חנוני אתם רעי׳
חכמת חכמת לך ולצת לבדך׳
יעקב יעקב ויאמר הנני׳
יהיה אמרתי לא אראה יה׳
יבשו יבשו כל קוץ לא יבשו׳
יצמיתם יצמיתם וישב עליה את אונם׳

ידרך ידרך אל ידרך הדרך׳
ידודון ידודון מלאכי צבאות׳
להם להם ויהי לו שלשים בנים׳
לנתחיה לנתחיה אוי עיר הדמי׳ סיר׳
למעני למעני אעשה כי איך יחל׳
לחרב לחרב ואמרת להם׳
לרעב לרעב ב׳ בפסו׳׳
לבש לבש יי׳ מלך גאות׳
לאיתיאל לאיתיאל דברי אגור׳
לזהב לזהב ולכסף לכסף דה״ה׳
משה משה וירא יי׳ כי סר לראות׳
מטה מטה וקח מאתם׳
מעלה מעלה הגר אשר בקרבך׳
מטה מטה ב׳ בפסו׳׳
מובח מובח ויקרא על המזב׳׳
מעי מעי אוחילה קירות׳
מוסד מוסד הנני יסד בציון׳
מדינה מדינה ויקראו ספרי׳
מלכא מלכא ענו ואמרין לנבוכד׳
מעל מעל הלא עכן בן׳
מנא מנא ודנא כתבא די רשים׳
נח נח אלה תלדות׳
נפלה נפלה בבל וכל פסילי אהיה׳
נחמו נחמו עמי יאמר׳
נחלה נחלה ונתן ארצם קדם׳
סובב סובב הלך הרוח ועל׳
עדר עדר ויתן ביד עבדיו׳
עשרה עשרה הכף בשקל הקדש׳
עיר עיר תהיינה הערי׳ האלה׳
עברו עברו בשערים פנו דרך׳
עמי עמי וזרעתיה לי בארץ׳
עליכם עליכם יוסיף יי׳ עליכ׳ דתהלות׳
על על כל קבל דנא׳
ערו ערו עד היסוד בה׳
עיני עיני על אלה אני׳
ערימות ערימות ובני ישראל ויהודה׳
פרץ פרץ אלה תולדת׳
פנחס פנחס אלעזר הוליד דה״ה׳
צדק צדק תרדף למען׳
צא צא וכה אמ׳ שמעי בקללו׳
רע רע יאמר הקונה׳
ראשי ראשי ויאמר אל אביו׳
שנה שנה עשר תעשר את כל׳
שמואל שמואל ויבא יי׳ ויתיצב׳
שובו שובו אמר אליהם׳
שעלים שעלים אחזו לנו שעלים׳
שמעו שמעו ותקרא אשה חכמה׳
שם שם לו חק ומשפט׳
שם שם אלה תולדות שם׳
שם שם אשר נקרא שם שם׳
שבת שבת ומן בני הקהתי׳
תרת תרח ואלת תולדות תרח׳

בא

ויבא נ״א וסימניהון נמסר בפרשת ויקהל׳
ויביאו לו״ וסימניהון

לוט וישלחו האנשים׳
ויעברו אנשים מדינים׳
הפסים וישלחו את כתנת׳

המחנה ויבא יוסף הביתה׳
מקניהם ויביאו את מקניהם׳
ויתפרקו כל העם את נזמי׳
מטוה וכל אשה חכמת לב׳
המשכן ויביאו את המשכן׳
ויקב בן האשה הישראלית׳
קרבנם ויביאו את קרבנם׳
השבי ויביאו אל משה׳
הזהב ויקח משה ואלעזר׳
וימצאו מישבי יבש גלעד׳
הנער וישחטו את הפר׳
דגון ויקחו פלשתים ארת׳
בגבעה ויבאו אנשי קרית׳
ויצגו ויביאו את ארון יי׳׳
ויבקעו שלש הגברים׳
איש בשת ויביאו את ראש׳
ויבקשו נערה יפה בכל׳
חרב ויאמר המלך קחו׳
הכהנים ויביאו הכהנים את ארון׳
אופירה ויבאו אופירה ויקחו׳
וישמחו כל השרים וכל דה׳
האהל ויביאו את ארון דה׳
ויבקעו השלשה במחנה דה׳
הכהנים ויביאו הכהנים דה׳
אופירה וישלח חירם דה׳
וישבו בני ישראל מאחיה׳׳
ויתנהו יי׳ אלהיו ביד מלך׳
הקהל ויען חזקיהו ויאמר׳
פרים ויביאו שבעה פרי׳׳
וישחטו הפסח בארבעה׳
התרומה ויביאו את התרומה׳
סכות ויצאו העם ויביאו׳
שכל ויבואו לנו כיד: ב׳ מנהון דגש ועיין בסדר אמור ובאיוב סי׳ לג״׳
ויבא יא רפין וסי׳ נמסך באיוב סי׳ כא׳
באה יא מלרע וסימניהון
ארחת וישבו לאכול לחם׳
רחל ויאמר להם השלום לו׳
נבל ותאמר לנעריה עברו׳
לקבץ ואנכי מעשיהם׳
קול שמועה הנה באה׳
תרשיש ויקם יונה לברוח׳
מגדל ואתה מגדל עדר׳
תעלה ואם משפחת מצרים׳
מחלת תוחלת ממושכה׳
המלך ובזה הנערה באה׳
ובבקר בערב היא באה׳
וכל יחזקאל ומלכי׳ דכו׳ בסב וסי׳
יואב והשמועה באה אל׳
הצפירה באה הצפירה׳
יביא יג ה׳ חסרי׳ וח׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן עח׳
תביא יג וסימניהון נמסר בפרשת משפטים וישעיה סימן נח׳
הביא ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן א׳ וביחזקאל סימן ד׳׳
יבא יד סבירין יבאו וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני׳

ויבא ה׳ קריין לישן חד וחמין לישן סגין בליש׳ וסימניהון נמסר פר׳ שלח לך׳
הביא ב׳ לנקבה בליש׳ וסימניהון
המטפחת הבי המטפחת אשר׳
הברכה ועתה הברכה הזארת׳
ויבאו ז׳ רפין וסימ׳ נמסר ביהושע ריש סימן יח ובישעיה סימן יג פסו׳ ב׳ ובירמיה סימן ג׳׳
ויביאהו ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סו׳ סי׳ מ׳׳
יביאו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני׳
והביאו ו׳ וסימני׳ נמסר בדה סימן כט׳
הביאו ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ׳
והביאו ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקרא׳
ובואי ד׳ וסימניהון נמסר ריש מלכים׳
ולבוא ד׳ ומל׳ וסימניהון נמסר ריש וילך׳
הבאה ג׳ מלרע וסימניהון נמסר ברות סימן ד׳ ובדה א׳ ריש סימן מ׳׳
הבאה ג׳ מלעיל וסימניהון נמסר פרש׳ וירא ואיוב סימן ב׳׳
מובאים ג׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל׳׳
ואבואה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויצא׳
ובא ג׳ וסימניהון

אהב וכל ישראל ויהודה אהב׳
בעשא וילך בעשא מלך ישראל׳
וחברו ויעל בעשא׳
ואבא ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ חיי שרה׳
ונבאה ב׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימ׳ ד׳׳
הביאה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תולדות׳
הביאה ג׳ וסימ׳ נמסר במגילה סי׳ ה׳ ודה ב׳ סימן ט׳׳
ויביאה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשית ומלכי׳ א׳ ריש סימן ג׳ ודניאל סימן ט׳׳
תבא יז חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובאיוב סימן א׳: וכל משלי דכו׳ חס׳ בר מל׳ וסימ׳ נמסר בתלים באב רבתי אות ה׳ ובמשלי סוף סימן כב׳
נבא ונבא ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וישב׳
יבואו ג׳ מל׳ וסימ׳ בתלים סימן פו׳
בבוא ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר פרשת מקץ׳ ותלים

ח אף בלא מקף אם היא דהוטה כמו אסר כאסר ודוגמתם ט כל הברת אה והא בסופה ואינו דבוק כמו אעשה מעשה י שם דבר מחטופי למל פעל מהברת אי
והטעם לעיל כמו ספי סבי יא דוגמת מלך ארץ המכנבים לעיל יב אי אה והכניכה לעיל דוגמת שמע ספע פרח מלה יג כניכה מקדמת כמו ויסב אהל אוכל:
הנה כללתים בכללם עתה אבארם בפרטם: הראשון דבר כפר ודעין שהם לשון עבר אבל בכל שאר הפעלו׳ עתיד או צווי או הווה או שם הפועל נהפך

לקמץ קטן כמו ותדבר דבר תדבר בדבר לדבר וידבר יכפר ואם אות המצעית מאותיות אחה״ע כמו כן בצרי כמו נאר יוקדמו שחת לו נער פרעה וסרת את אחיו יקיבימי וכאשר שני אותיות אחרונות שני למלין פעולות יש פותחין ויש קומצין כמו מלל פלל קלל הלל וכן כל הבא באתנחתא וס״פ וגם בסגול אחר הזרקא במ״א הבא בסגול אחד הזרקא ונפתח ונוח והנה החיה יי׳ אותי כאשר דבר: **ואדבר על הדגש** כמו אפל אקח ישמרנו בעלין אכל ישמרנו הרפוי בצרי ופירושו ישמור אותנו

ותלים סימן נ״ב׳

ואביא ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר פרשת וישמע יתרו׳

ולא תבוא ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ד׳

ותבאהו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סו׳ סי׳ א׳׳

בבא ו׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר פ׳ כי תשא׳

הביאתיו ד׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ פ׳ מקץ׳

ותבאנה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שמות׳

ובא י״ז ר״פ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ו ובשעיה סימן ט״ו ובדניאל סימן י״א׳

הבאתם ג׳ וסימניהון נמסר פרש׳ חקת׳

והביאותים ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ח׳

הביא ד׳ ג׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן מ״ג ובשיר השירים סי׳ ג׳׳

יובא ה׳ ומל׳ וסימ׳ נמסר פרשת צו ומלכים ב׳ ריש סימן י״ב׳

ויבוא ט״ו מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ וביחזקאל סימן מ׳׳

ויבואו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״א׳

ובבואו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ י״א׳

ויביאהו ז׳ מל׳ וסימני׳ פרשת ויצא׳

בוא י״ג מל׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ג׳ וכל שמואל וכתובי׳ דכו׳ מל׳ במ״ה חס׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קכ״ו׳

מבוא ו׳ ה׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳ נמסר סו׳ פר׳ חיי שרה׳

בבאכם ג׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ שלח לך׳

מלין דחסרים י׳ בלישן

ביאה סימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן י״ז׳

יביא ט״ו ה׳ מנהון חס׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ צו ובסו׳ שיר השירים׳

ובאת ז׳ בטעם מלרע וסימ׳ נמסר פרש׳ נח׳

בואי ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא׳

הביאי ג׳ וסימניהון
הבריה — הביאי את הברידה׳
עצה — הביאי עצה עשי׳

מרחוק — הביאו בני מרחוק׳

ובא ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב׳

ביאת שם י״ב בליש׳ וסימניהון
התאנף — גם בי התאנף יי׳׳
בשילה — הבאים שם בשילה׳
נציבי — אשר שם נציבי פלשתים׳
הגבעתה — ויבא שם הגבעתה׳
מערה — ויבא שם אל המערה׳
עילם — לא יבא שם נדחי׳
מעט — למקדש מעט בארצות׳
למען — יספרו את כל תעבותיהם׳
אשר — אתם הבאים׳
ויבא — אל הגוים אשר באו׳
לא — למענכם אני עשה׳
נחלים — אשר יבא שם׳

לבא ב׳ וסימניהון בירמיה סי׳ ל״ט ע״ש׳

לבא ט׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת ויחי׳

והבא ו׳ וסימניהון
הבית — והבא אל הבית כל ימי׳
השדרות — והבא אל השדרות יומת׳
יומת — והבא אחריה יומת דמלכי׳ ודברו דה״׳
נגב — והבא דרך שער נגב׳
והבא — אל הבית יומת׳

ובבוא ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר סו׳ פר׳ כי תשא׳

ובארת ג׳ בטעם רביע וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ ו׳׳

ובאו ג׳ וסימניהון
הקבצו — ובאו התנגשו׳
עושו — ובאו כל הגוים׳
האספו — הקבצו ובאו האספו׳

בא יבא ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מצורע ובחבקוק סימן ב׳׳

ובבא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר פ׳ תצא׳

יבוא ט׳ מל׳ באוריתא

ויהושע ושפטי׳ וסי׳ נמס׳ פר׳ אחרי מות וכל שאר נביאים דכו׳ מל׳ במ״ז חס׳ וכל מלכים דכו׳ חס׳ וכל תהלים ואיוב ומשלי דכו׳ חס׳ במ״ה מל׳ וכל שיר השירים דכו׳ מל׳ במ״א חס׳ וכל קהלת דכו׳ חס׳ במ״א מל׳ וכל שאר כתובי׳ מל׳ במ״ג חס׳ וסימ׳ נמסר פרשת בהעלתך׳

מבואו ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר ריש מלאכי׳

ולא בא ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ד וביחזקאל סי׳ י״ג׳

בבואם כלהון חס׳ במ״ג וסימני׳ נמסר בסדר תצוה׳

והביאום ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״ד וירמיה סימן ך׳׳

ובאת ה׳ לנקבה וסימ׳ נמסר ברות סימן ג׳׳

ט׳ חס׳ א׳ בלשון ביאה וסי׳

נמסר בירמיה סוף סימן ל״ט׳

הביאני ד׳ וסימ׳ נמסר פ׳ והיה עקב׳

ותבוא י׳ מל׳ בנביאים וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ב וכל כתובי׳ דכו׳ מל׳ במ״ב וסימניהון
ותבא — כמים בקרבו׳
ותבא — בלט ותגל׳

הבא ג׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ סוף סימן ך׳׳

תבואנו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר במשלי סוף סימן י״א׳

באכה ו׳ כתוב כן וסימני׳ נמסר פר׳ נח ע״ש׳

תבוארת ז׳ בליש׳ וסימ׳
והיה — בתבוארת׳
לפי — רב השנים׳
במספר — שנים אחר׳
וממגד — תבואת שמש׳
וישאל — המלך לאשה׳
טוב — מעט בצדקה׳
באין — אלפים אבוס בר׳

תבואתך ג׳ וסימניהון
בכל — תבואתך ובכל׳
תוציא — את כל מעשר תבואתך׳
ובכל — תבואתך תשרש׳

בארה ד׳ וסימני׳ נמסר פרשת ויגש׳

ובאר ד׳ וסימניהון
וחצר — שועל׳
יללתה — ובאר אלים יללתה׳
תדרשו — ואל תדרשו ביתאל׳
ארה — ובאר צרה נכרידה׳

בב

בבלה ל״ט וסימניהון
ונשא — הנה ימים באים׳
ויגל — את יהויכין ב׳ בפסו׳
החיל — ואת כל אנשי החיל׳
עמודי — ואת עמודי הנחשת׳
שלחתי — כה אמר יי׳ גאלכם׳
למגור — כי כה אמר יי׳ הנני׳
חסן — ונתתי את כל חסן׳
מושבים — ואל הכהנים ואל׳
ואם נביאים הם ואם יש דבר׳
אשר — לא לקחם נבוכד נצר׳
יובאו — בבלה יובאו ושמה׳

ואת — יכניה בן יהויקים׳
ואלה — דברי הספר אשר שלח׳
ביד — אלעשה בן שפן׳
הגולה — כה אמר יי׳ צבאות׳
כי אמרתם — הקים לנו יי׳ נביאים׳
הגולה — ואתם שמעו דבר יי׳ כל׳
לביא — ואת עיני צדקיהו קדמאה דירמיה׳
בקחתו — הדבר אשר היה אחר׳
החילים — וישמעו כל שרי׳
ויאסרהו — ואת עיני צדקיהו׳
עמודי — ואת עמודי הנחשת׳
המרי — אמר נא לבית המרי׳
והבאתי — ופרשתי את רשתי׳
וחברו — ופרשתי עליך רשתי׳
הצבא — ויבא יי׳ עליהם את שרי׳
ולתשובת — השנה שלח׳
עליו עלה — נבוכד נצר מלך בבל׳

בבבל ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ט׳

ובבל ד׳ וסימניהון
פשחור — ואתה פשחור וכל׳
צדקיה — ובבל יוליך את צדקיה׳
תמלט — ואתה לא תמלט׳
רהב — אזכיר רהב ובבל׳

אל בבל ו׳ וסימני׳ נמסר בערך אל׳

בג

בוגדים ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סימן כ״ד ובחבקוק סימן א׳ ובתלי׳ סימן כ״ה׳

ובגדיו ד׳ וסימניהון נמסר פרש׳ ואתה תצוה ובשמו׳ ב׳ סימן א׳׳

כבגד ד׳ דגשי׳ וסימניהון׳
סס — כבגד יאכלם סס׳
והארץ — כבגד תבלו׳
עש — כבגד יבלו עש יאכלם׳
מלבוש — כבגד יבלו כלבוש תחליפם׳

וארת בגדי ז׳ וסימניהון נמסר פרש׳ כי תשא׳

בד

ואת בדיו ד׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויקהל׳

בדד ח׳ וסימ׳ נמסר פרשת תזריע וירמיה סי׳ מ״ט׳

לבדד ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בלק וסו׳ מיכה׳

בודד ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ט״ו ובהושע סימן ח׳ ותלים סי׳ ק״ב׳

לבדך ג׳ זקפי׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וישמע יתרו ושמואל א׳ ריש סימן כ״א ונחמיה סימן ט׳׳

ויבדל

וזה החלוק לעולם בין נו המטמם אותו לנו המטמם אותנו זה לפני זכרוי וזה לנוס ופתח לכל תיבת ממנו שלעולם דגש בין ליחיד הנסתר בין לרבים המדברים בעצמם והטעם כי חסר נו״ן אחרת למדברים בעצמם כמו ממנו כי נו״ן הסניה לנו המטמם אותנו ונו״ן ראשונה לתיבה מן ומכלל הדגשות יבאו ארבע מלות אלה המה הנה הזנה וסימן במלהי ואלה המה הנה יש לתת טעם כי אף באלה אות אחרונה תפול המלה נכונה כמו אל הס הן ועל כן לא יבטל הדגש ברבוים ממשפטם הראשון אך במלת

מערכת אות הבית

במלת הלוזה אין בידי טעם נכון ואין לתמוה ממלות ביסראל חדלו קנה וסוף קמלי לי ידמו ויחלו כי זה כח האתנח וסף המנסה המלה בשני דרפים כאשר באורתי למעל׳, כמו אסמור ורעיו חלבו ערכו וזה הדבר בסבת סוכן אבל סבת מגיע כמו כל איתן לפני מטופי פה פעל כאלה אסבה יסבה כדעה ידעו כקמצי׳ כי הם מגיעים באתנח וסף כי יאמר נסה לי ואסבה ואתנו תסבו ואם לא אדעה וכן זיתיך

ואבאר נא משפט שבא המבטל צרי

ויבדל ג׳ וסימניהון

ויבדל אלהים בין האור׳
ויבדל בין המים אשר׳
ויבדל דוד ושרי הצבא׳

ברן ד׳ וסימניהון

וישלח יי׳ את ירובעל׳
וישם את האחד׳
עגלי זהב אשר ביתאל׳
ובני אולם ברן אלה בני׳

בה

ובה ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת חיי שרה וישעיה סי׳ ט״ו׳

בם חד מן ג׳ מלות המפקין ורפין וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ס״ח׳

בה ב׳ סבירין בם וסימניהון

מואב ויכו בה והכות את מואב׳
ותירש יכחש בדה׳

וחילופי׳ ד׳ סבי׳ בה וקריין בם וסימניהון

אשמרים הם את דרך׳
תנופה ובמלחמות תנופה נלחם׳
מצבת אשר בשלכת מצבתכם׳
משלרת היינו מעולם לא משלת׳

וד׳ סבי׳ בה וקריין בו וסימני׳ נמסר פרש׳ ואלה שמות׳

בה ג׳ קרי׳ ליש׳ אחרי׳ וסימניהון

בם והיה כל מעבר מטה׳
בו והיה אם שמוע תשמע׳
בא אני יי׳ נעניתי לו בדה׳

בהמה ג׳ וסימניהון נמסר סוף ויקרא׳

יבהלונני ג׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סימן ג׳׳

בבהמה ו׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ נח׳

בבהמה ד׳ רפין וסימניהון נמסר פרש׳ נח ובפרשת צו׳

ולבהמה ג׳ וסימניהו׳ נמסר בפרשת צו׳

וכל בהמה ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ משפטי׳׳

בו

בוני ד׳ וסימניהון

שמעי׳ שרביה׳
עזגד׳ ומן הלוים שמעיה׳
דשמעי בנו כתיב עזגד בני כתי׳׳

בור ג׳ כתי׳ באר וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ כ״ג

בור ב׳ חס׳ וסימניהון כי גרה איש בר׳ עד בר יגוס׳

בורות הברות ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפרשת וישב ע״ש׳

בוש ג׳ חס׳ וסימניהון

ויפצרו בו עד בש׳
ויעמד פניו וישב עד בש׳
ובש מואב מכמוש׳

בשתי ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ל״א׳

בשתם ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סי׳ ע׳ וסי׳ כ״ט׳

בושו ו׳ מלאים וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ ל״ו׳

ובושו ג׳ וסימניהון

שריקות ובושו עבדי פשתים׳
וקוצים זרעו חטים וקוצי׳ קצרו׳
ובושו החוזים וחפרו׳

בז

בזה ח׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שלח לך ויחזקאל סימן י״ז׳

לבוז ג׳ ב׳ מל׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ג׳ ובד״ה ב׳ סי׳ ד׳׳

בח

יבחר ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סוף סימן ט׳׳

בחרו ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשית וסוף ישעיה ומשלי סימן א׳׳

ובחוריהם ג׳ ב׳ מלאים וסימניהון

ובחוריהם בחרב תהרג׳
מכי חרב במלחמה׳
ויהרג׳ קדמ׳ חס׳׳

ובחור ג׳ וסימניהון׳

ובחור אתו מכל׳
הנער כי בטרם ידע הנער׳
חמאה ודבש יאכל׳

בחורים ד׳ חס׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סימן ג׳׳

בט

מבטחו ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן י״ז ואיוב סימן ח׳׳

כל לשון בטיחה על במ׳ אל וסימני׳

הסיר וכי תאמרון אלי דמלכי׳׳
וחברו דד״ה וכי תאמר אלי׳׳
חזקיהו ואל יבטח אתכם דמלכי׳׳
וחברו דישעיה׳׳

אל תבטחו לכם אל׳
שוא אל יי׳ בטחתי׳
זבחו ובטחו אל יי׳׳
החיים אל כל החיים יש בטחון׳
האורב כי בטחו אל האורב׳
אמונה בטח אל יי׳ בכל לבך׳

בוטח ב׳ מל׳ בנביאים וכל כתובי׳ מל׳ במ״ב וסי׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ח׳

י״ח דגשים בתר יהוא

בלא מבטל וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ה׳׳

בבטן ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע סימ׳ י״ב׳

בי

בי יי׳ נמסר בשער יי׳׳

בי אדני נמסר בערך אדני׳

בינותינו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון בשפטים סימן י״א׳

ג׳ פסו׳ ביני ובינך ובין

וסימניהון נמסר בפרשת לך לך וד״ה ב׳ סימן י״ו׳

בן ז׳ חס׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר ביונה ומשלי ר״יש סימן כ״ג וע״ש מה דאקשינן ופרכינן׳

הבין ה׳ וסימניהון בלשון ארמי הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא וביאורם נמסר במלכים א׳ סימן ג׳ ובישעיה סימן כ״ח ותלי׳ סוף סימ׳ ל״ב ומשלי סי׳ י״ד׳

הבין ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סוף סי׳ כ״ח׳

ויבן ד׳ וסימניהון

וירא דוד כי עבדיו׳
ויוסף יי׳ קרא עוד׳
ויבן ויפרץ מכל בניו בד״ה׳
וידבר ויבן וידבר עמי׳

ויבן ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ ט׳ וסו׳ הושע׳

ולא יבינו ג׳ וסימ׳

לא ידעו ולא יבינו דישעיה׳
יתבררו ויתלבנו׳
לא ידעו ולא יבינו כחשכה׳

ולא יבין ג׳ וסימניהון

ואדם ביקר תני׳׳
ויאמרו לא יראה יה ולא יבין׳
יכבדו בניו ולא ידע׳

ולא אבין ד׳ וסימניהון נמסר סו׳ דניאל׳

הביתה י״ח וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ג׳

על בית ועל בית י״ג וסימ׳ נמסר פרשת במדבר סיני׳ וכל מלכי׳ ויעשיה וירמיה ותרים׳ דכו׳ על בית במ״א אל בית וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׳

על הבית ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ וירא׳

על ביתו ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ׳

כל מלכים וישעיה על

הבית במ״ד אל הבית וסימניהון

וארו אל הבית פנימה׳
פתוחות להיות עיניך פתוחות׳
ופרש כפיו אל הבית הזה׳
ובא והתפלל אל הבית׳

ואל ביתו ג׳ וסימ׳ נמסר בערך אל׳

ועל ביתו ד׳ וסימניהון

דברת ועתה יי׳ אלהים הדבר דשמואל׳ וחברו דד״ה׳
והנביא והכהן והעם׳
ועתה דעי וראי מה׳

אמר המעתיק קשיא לן דפסוק עתה דעי וראי הוא ועל כל ביתו ולא ועל ביתו וכן הוא בכל הספרים שלנו ואולי המסר׳ פליגא על הספרי׳ שלנו וכן בכמה דוכתיה עיין בהקדמתי למסרה עכ״ל:

וכל ביתו ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ א׳ ובשמואל ב׳ סי׳ ט״ו׳

למשפחתם ולבית אבתם

ג׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא׳

ולבית י׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא ג׳ מנהון ר״פ׳

וכל בית י״ב וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳׳

איש וביתו ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ כ״ו׳

ואת כל בית ט׳ וסימ׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סי׳ כ״ה׳

ואת הבית ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ מצורע ובמלכים א׳ סימן ט׳׳

בית ד׳ סבירי׳ בבית

וסי׳ נמסר בפרש׳ וארא ובמלכים ב׳ סימן ב׳׳

בבית י״א מיחדין וסימניהון

בבית אביה ואסרה אסר׳
בבית שאן ויאמרו בני יוסף׳
בבית שאול ויהי בהיות המלך׳
בבית ירבעם וספדו לו כל׳
בבית ישראל ראיתי שערוריה׳
בבית קדש ויעש בבית קדש׳
בבית יער ושלש מאות מגנים׳
בבית הארזי׳ ויהי כאשר׳

בבית

ביתך מתך יאמר זיתך מתך ביתך אך כל הברה הבאה במקום חירק ונהפכה מכח האהרע בגלי ואין כח בדגש לבטלו כאלה חרפו ברכו שרתו כי הם ממשקל דברו סברו אך אין הרים סובלת דגש ונשתנה גם לחירק וכן כל הראכו העלכו ודונמתם כי הם כבדים על משקל הקנני מנעורי וכן כל מאכום מחרון אף מהמון רסעים מראות ברע מעמות כי הם על דרך מקבוף מנער מדבר שקר וכן קדמה קדשה גרויים בלא טעם ברור וכן כל וישת ויבך וירד מיעקב נקימים וראיים להיות נחרקים על דרך ויפן

ויבן

ויבן וכן קדמה קדמה על לדך קדמת אמור היו ראויים אך דעת המתכונתם לא מצאנו בלשון קדש: אההע ואות אית לפניהם ואחריהם סבא כפתחות כאלה ואעטך אערכה יחזקו מוסרותיכם יחסכו כי לולי הסבא מאחריהם תתכן אות הגרון להנקד בה נקודות כמו אעשה אעריך:

כל שתי הברות אי אי

בפעלה והסניה באות כוכבי כפסו והטעם

וארבר על התך

אסר חתך כרי מגדולתו כמו ידיהם רגליהם אסר ההם

בבית אלהא ואף מאני בית אלהא׳
בבית המלך והנה כל הנשים׳
בבית המן ויאמר חרבונה׳

ה׳ זוגין חד בית וחד בבית וסים׳ נמסר בירמיה סימן לז׳ ומגלה ריש סימן ה׳

ובית המלך ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סימן יב׳

בבית ו׳ רפין וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סימן ג׳

וביתו ו׳ וסימניהון נמס׳ פרשת שמות ובדה סי׳ כד׳

בית הבית ד׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר לך לך׳

ואת ביתו ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ומלכי׳ א׳ סמן ד׳

הבתים ג׳ בתרי טעמי וסימניהון

הבתים אשר יאכלו אתו׳
ותתצו הבתים לבצר׳
ונשסו הבתים והנשים׳

ביתה ה׳ בתורה וסימניהון

ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף׳
ויבא יוסף את הכסף׳
ביתה פרעה וביתה׳
קום לך פדנה ארם׳
ויבא האיש את האנשי׳ ביתה יוסף׳

לבית ד׳ קמצים בליש׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת לך לך ובמלכים א׳ סי׳ ה׳

ביתאל ג׳ בטעם זקף וסי׳ נמסר בפרש׳ וישלח ובמלכי׳ א׳ סוף סים׳ יב׳

בביתאל וסים׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סימן כג׳

בך

בכה ג׳ כתי׳ ה׳ וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סים׳ כב׳

בוכה ובוכה ז׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שמו׳

בכו ה׳ כתו׳ ו׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ל׳

בבכי ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש׳

ואבכה ג׳ וסים׳ נמסר בתלים סימן סט׳

כל לשון בכיה על במ׳

אל וסים׳

ויבך אל קבר אבנר׳
אל שאול בכינה׳
יבכו אליך מספד מר׳

בבור ז׳ חס׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת ויגש׳

בכורו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישב׳

וכל בכור ד׳ וסימניהון

ומת כל בכור בארץ׳
וי׳ הכה כל בכור׳
וכל פטר חמור׳
ויהי כי הקשה פרעה׳

הבכור ד׳ מל׳ וסים׳ נמסר בפרשת מקץ׳

מבכור ב׳ חס׳ וסימניהון

וי׳ ויהי בחצי הלילה׳
הקשה ויהי כי הקשה פרעה׳

בכורי ב׳ בטעם לעיל וסים׳ ראובן בכורי אתה׳
ואפרים בכורי הוא׳

בל

בל ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה ריש סימן מו׳ וירמיה ריש סימן נ׳

המבלי ד׳ וסים׳ נמסר פרשת בשלח׳

ואבליגה ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סי׳ ט׳

בלו ד׳ וסים׳ נמסר סוף פר׳ תבא ותלים סימן לב׳ ונחמיה סימן ט׳

בלול ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת תצוה׳

המבלעדי ג׳ וסימניהון

עתה המבלעדי דמלכים׳
והכרו דישעיה׳
המבלעדי אנשינו׳

ואת בלעם ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ מטות ויהושע סי׳ יג ודה א׳ סים׳ ו׳

בלשצר סימן חלוק אתיהון תמצ׳ בדניאל פסוק ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא וכריש דניאל׳

ולבלתי ד׳ דלית להון זוגא וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן יג׳

בם

ו׳ פסו׳ בם בם וסימן נמסר בשפטים סוף סימן ב׳

במו ט׳ וסים׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כה ואיוב סי׳ לז׳

במותי ג׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סוף סימן נח׳

במותיך ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן יז׳

בן

בן ג׳ רפ׳ קמצי׳ וסימניהון

בן יכבד אב ועבד׳
בן חכם מוסר אב׳
בן חכם ישמח אב׳

בן ז׳ בפע׳ פתחי׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויצא וע״ש׳

בן ז׳ חס׳ וסי׳ במשלי סי׳ כג ובסוף יונה׳

בן ד׳ קמצי׳ במקף וסימניהון נמסר בפרשת ויצא וע״ש׳

בניו עמו ד׳ וסימניהון

ויקח את שני בניו עמו׳
ויצא מעמך הוא׳
וישב ארנן וירא את המלאך׳
ואם לא יגאל׳

בן אשה ב׳ רפ׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳

ובן דסבירין ובני ובני דסבירין ובן סי׳ נמסר בראש דה א׳ ע״ש׳

ולבן ב׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר ויחי׳

ובני לו׳ יחידאין וסימניהון

ובני חם כוש ומצרים׳
ובני יעקב באו מן השדה׳
ובני בלהה שפחת רחל׳
ובני זלפה שפחת לאה׳
ובני לוי גרשון וקהת׳
ובני הלוי כי אל הלשכו׳ דעזרא׳
ובני יששכר תולע ופוה׳
ובני זבולון סרד ואלון׳
ובני נפתלי יחצאל׳
ובני דן חשים׳
ובני אשר ימנה וישוה׳
ובני יוסף אשר יולד׳
ובני עזיאל מישאל׳
ובני יצהר קרח׳
ובני אליאב נמואל׳
ובני עשו ובשעיר ישבו׳
ובני עלי בני בליעל׳
ובני בליעל אמרו מה׳
ובני בקר ויענו העם אל׳
ובני חיל והוא גם בן חיל אשר׳
ובני המלך ויכתב אליהם׳
ובני הנביאים ואלישע שב הגלגלה׳
ובני הנכר הנלוים׳
ובני הנכר ועמדו זרים׳
ובני ציון גילו ושמחו ביי׳
ובני אדם מה יקר חסדך׳
ובני קטורה פלגש אברהם דה׳
ובני שעיר לוטן ושובל דה׳
ובני דישן בני ענה דישון דה׳
ובני צרויה ואחיותיהם׳
ובני ידותן ועמהם הימן׳
ובני אפרים שותלח׳
ובני שמע יחת זינא ויעוש׳
ובני חירם אליעזר׳
ובני עליון אני אמרתי׳
ובני קני חתן משה׳

ואלה בני יג וסימניהון

ואלה בני רעואל נחת וזרח׳
ואלה בני רעואל בן עשו אלוף׳
ואלה בני אהליבמה אשת׳
ואלה בני שובל׳
ואלה בני צבעון׳
ואלה בני ענה׳
ואלה בני דישן חמדן׳
ואלה בני שותלח׳
ואלה בני אהרן אלעזר׳
ואלה בני בתיה בת פרעה׳
ואלה בני המדינה קדמ׳ דספרא׳
ואלה בני עיטם יזרעאל כתי׳
ואלה בני בנימן סלוא׳

ואת בניהם ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע סימן ה׳

ואת בני י׳ וסי׳ נמסר ריש פרש׳ וישב ודה ב׳ סו׳ סי׳ כה׳

ואת בניו ו׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז׳

וכל אוריתא דכו׳ וארת בניו במ׳ את בניו וסים׳ נמסר בפרשת ויחי׳

והבנים ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׳

מבני ח׳ רפ׳ בעזרא וסים׳ שם סימן י׳

על בניו ועל בניו ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת ואתה תצוה׳

מן בני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מצורע׳

וכל דה דכו׳ מן בני ומן בני במ׳ מבני ומבני וסים׳ בדה א׳ סימן יב׳

בני פלוני ה׳ בטעם בדה וסימניהון

בני שם׳ בני יצחק׳
ובני שעיר׳ בני שובל׳
ובני דשון חמדן וישבן׳

ובבני ד׳ וסימניהון נמסר בדה א׳ סימן כד׳

וכל בני ו׳ וסימניהון נמסר בפר׳ כי תשא׳

מן ריש דה עד ודוד זקן

רפ׳ ובני במ״ב בני וסימני׳

בני יפת גומר ומגוג׳
בני חם כוש ומצרים׳
בני שם עילם ואשור׳
בני אברהם יצחק וישמעאל׳
בני עשו אליפז רעואל׳
בני אליפז תימן׳
בני רעואל נחת וזרח׳
בני שובל עלון ומנחת׳
בני ענה דישון׳
בני אצר בלהן וזעון ועקן׳
בני יהודה ער ואונן׳
בני פרץ חצרון וחמול׳
בני שלמא בית לחם׳
בני יהודה פרץ חצרון׳
בני שלה בן יהודה׳
בני שמעון נמואל׳
בני ראובן בכור ישראל׳
בני יואל שמעיה בנו גוג׳
בני ראובן וגדי׳
בני לוי גרשון קהת׳
בני לוי גרשם׳
בני מררי מחלי ומושי׳

סמום אבל אחרי נוהם בבדי כי ההם טרם וכן ידיהם רגליהם אבל לא כהן בהן וכן סמרתם עטיתן סהן סמום וכן סמרתן עטיתן אבל לא מותם אותם ויתאתן סהם טורם אמנם והמיתם אותו והסחתם סהתם טרם ותיו טרסו כבלעת בדגסו התיו פתחי וכא כתוב והמתתם והסחתתם ואתם נקוד סגול כראה התיו הוא סמום כי חסר תיו אחרת והיה דינו ואתתם כי תיו אתה ואת היא סורם ובכאה לרבים יוסיף תם לנכוחים כמו סמרתם עטיתם ככה היא תיו אתם כי תיו הטרס חסרה ומבולעת בתיו הנכוחים על כן

מערכת אות הבית

אפרש נא דין כהן

הוא נקוד פתח קטן כמשפטו שמרתם אמרתם וכן בניכם ידיכם בניכן ודוגמתן אבל אמסכם ויסליכם אחריכן לכן כלם שרש ונראין לכד מלה אחת על פי המסורת והיא
קמס כה אלי ואכרכם : כמו אך איה איכה שמוש כמו בניך ידיך ויסמרך אבל איכה אסא שרש ונרוי וכן איה ואהאיה עיניה
בניה וכן אינ׳ ותקראנה תעמינה שהם שמוש אבל תאנה שרש ונרוע כאיכה ואיכה ים פותחין ואיכה וים קומצים :

בני קהת עמינדב׳
בני מררי מחלי לבני בנו׳
בני נפתלי יחציאל׳
בני מנשה אשריאל׳
בני אשר ימנה׳
בני צופח סוח וחרנפר׳
בני חשם הגיזוני׳
בני יהודה נשאו צנה׳
(בכלן נסמטו ב׳ פסוק׳ לפי המסר׳)
ומן ודוד זקן עד ויקהל דוד
את כל שרי ר״פ בני בס״ג
ובני וסימניהון׳
ובני שמעי תנינא׳
ובני מושי תנינא׳
ובני ישראל למספרם׳
ומן ויקהל דוד עד סוף סיפ׳
דכו׳ ר״פ ובני בס״א׳
בני ידיחו׳

בנין ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ דברי׳ ובשמואל א׳ סימן ל׳׳

בניך י״ח וסימניהון׳
ובאת וסגרת הדלת׳
מהרו בניך מהרסיך׳
והביאו בניך בחצן׳
בניך עלפו שכבו׳
בניך מרחוק יבאו׳
וכל בניך למודי יי׳
ב׳ בפסו׳׳
להביא בניך מרחוק׳
יבעלוך בניך׳
ועוררתי בניך ציון
ב׳ בפסו׳׳
אי לזאת אסלח לך׳
כרך בניך בקרבך׳
ואת בניך אנכי אושיע׳
ותקחי את בניך׳
ובדמי בניך אשר׳
המה בניך ובנותיך׳
(נסמטו פסו׳ ח׳ לפי המסר׳)

ובניך ובנתיך ג׳ וסימניהון
ויאמרו האנשים אל לוט׳
ואת חזה התנופה׳
לכן כה אמר יי׳׳

ובניהם ובנתיהם ג׳ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סוף סימן ל״א׳

אל בנות ג׳ וסימניהון
הנפילים היו בארץ׳
וישב ישראל בשטים׳
בן אדם שים פניך׳

בבנות ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח׳

בנותיו ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׳

בנתיהם ה׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ראה׳

בנותיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר פרשת ויצא ואיוב סוף סימן א׳׳

בנותינו ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בתלי׳ סימ׳ קמ״ד׳

ובבנותיה ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימניהון
בשבת ישראל בחשבון
ב׳ בפסו׳׳
בגלעד בבשן׳
ובקצלג ומדמנה׳

בנתיה ה׳ חס׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת חוקה׳

נבנה ז׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות׳

ויבנה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ח׳

בוני ב׳ קמצים א׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון
ויפסלו בוני שלמה׳
בונה ירושלם יי׳׳
וא׳ ובוני חירם׳

בונה הבונה ה׳ מלאים וסימניהון
בשמים הבונה בשמים מעליותיו׳
בית הנה אנכי בונה בית׳
אני והבית אשר אני בונה׳
כי הבית אשר אני׳
החומה על כן אתה בונה החומה׳

הבונים ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ח ובאיוב סימן ג׳׳

בנימין י״ז מל׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח ויהושע סימן כ״א ונחמיה סוף סימן י״א׳

ובנימן ט׳ יחידאין וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ כ׳׳

ואת בנימן ד׳ וסימניהון
אסון ואת בנימן אחי יוסף׳
שכלתם ויאמר אליהם יעקב׳
רחמים ואל שדי יתן לכם׳
המנחה ויקחו האנשי׳ את המנח׳׳
בניה ז׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סוף סימן כ׳׳

בנוי ו׳ וסימניהון
וביום הרביעי׳
ובנוי ומנשה׳
ובני ובנוי ושמעי׳
בני בנוי שש מאות׳
אחריו החזיק בנוי בן חנדד׳
וחברו והלוים וישוע׳

בס

ומבוסה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סי׳ י״ח׳

בע

בעולה ב׳ וסימניהון
רני עקרה לא ילדה׳
כי לך יקרא חפצי בה׳

בעלת בעל ב׳ וסימניהון
והיא בעלת בעל׳
עם אשה בעלת בעל׳

ובעלות ב׳ וסימניהון
בענה בן חושי׳
זיף וטלם ובעלות׳

לבעליו ג׳ וסי׳ נמס׳ בפרש׳ משפטים ובקהלת סימן ה׳׳

בענא ג׳ כתיבן א׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ד׳ ובנחמיה סימן ז׳׳

תבעתני ג׳ ופתחי׳ וסימניהון
ותתתני בחלומות׳
יסר מעלי שבטו׳
כפך מעלי הרחק׳

בץ

מה בצע ב׳ וסימניהון
כי נהרג את אחינו׳
בדמי ברדתי אל׳

יבצר ב׳ וסימניהון
ועתה לא יבצר מהם׳
ולא יבצר ממך מזמה׳

מבצרה ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ ס״ג׳

בצורות ו׳ ומשניין וסימ׳
כל אלה ערי בצרת׳
שמע ישראל אתה עובר היום׳
אולין חס׳ דחס׳ וב׳ מלאי׳
ו׳ קדמ׳ וסימניהון
אנה אנחנו עלים אחינו׳
וילכדו ערים בצורא׳
וב׳ מל׳ דמל׳ וסימניהון
ואמרו הארב הלזו׳
בצורות יאורים בקע׳
ושארא בצרות כתיב׳

בק

בקע ב׳ וסימניהון׳
בקע משקלו׳
בקע לגלגלת׳

ובוקע ב׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳
בוקע עצים יסכן׳
כמו פולח ובוקע בארץ׳

ותבקע ד׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ קרח במלכים א׳ סימ׳ א׳ ומלכים ב׳ ריש סימן כ״ה׳

נבקעו ב׳ וסימניהון
כל מעינות תהום
כי נבקעו במדבר׳

לבקר ב׳ וסימניהון
ויצוה המלך אחז׳
מוקש אדם ילע קדש׳
וא׳ לבקר בהיכלו׳

ולבקר ב׳ וסימניהון
וסביבות בית אלהים׳
לערב ילין בכי ולבקר רנה׳

ובבקר ו׳ וסי׳ נמסר פרשת בשלח ומגלה סוף סימן ה׳׳

בבקר ג׳ ר״פ וסימניהון
בבקר תאמר מי׳
בבקר יציץ וחלף׳
בבקר זרע זרעך׳

בבקר בבקר י״ג וסימניהון נמס׳ בצפניה סימן ג׳ וד״ה ב׳ סימן י״ג׳

מהבקר ג׳ וסימניהון נמסר סוף שמואל׳

לבקרים ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ג ותלים סימן ק״א׳

אור הבקר ו׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ו׳

כבקר ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״א ואיוב סימן מ׳׳

בקש ג׳ וסימניהון
ותאבדנה האתונות׳
סור מרע ועשה טוב׳
תעיתי כשה אובד׳
וא׳ ובקש וסימ׳׳
וסבותי אני את לבי׳

בקשו ו׳ וסימני׳ נמסר בצפניה ריש סי׳ ב׳ וד״ה א׳ סימן י״ג׳

ובקשתם ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ קרח ובירמיה סימן כ״ט׳

ולבקש ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ד׳

ויבקשו ג׳ וסימניהון
ויאמר אליו הנה נא׳

מלא

ארברה נא על משפט בכלה המבוררת המלה לפני אחה״ע כמו החכם לעשיר בעפר כעפר אבל יתן בעפר חרבו איננו מבורר וקומץ וסוף הפסו׳ מוכיח שאינו מבורר באמרו כקש נדף קשתו ולא אמר כקש כדין אות מבוררת לפני אהר״ע ואם איננו מבורר נהפך לפתח כמבואר למע׳ ובקמץ קטן להפך כי מבורר בפתח קטן ושאינו מבורר בקמץ קטן וכן למעלה בשמות אחה״ע משנה המלה ממשפטה נהפכת לפתח גדול ופי׳ לקמץ קטן כאשר בארתי ואין להאריך

להראות כי כן נמסר לנו מאבותינו וכן כל העשוין לכם ההדום ולונמתן פתחין וכן כל ה"א תמוה לפני אחה"ע הנזכר בהברת ה"א בפתח קטן כמו האלכי הריתי החפוץ אחפוץ היתה זאת:

הנה אבאר דין מקף

אבאר בע"ה וכן כל כמו הכט נא ונספר לו לכל מתיבה ססופה ה"א המוקפת שהיא צריה כמו מעשה ידיכו ודונמתן כאמר תיבה שסופה יוד אין המקף מבטל הצרי כמו עיני יי' כעמי דליס וכל את המוקף כפתח ואם הוא מעמד

מלא פניהם׳
ויכנעו עמי אשר׳

בר

ברא אלהים ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בראשית׳

ברה ה׳ כתו׳ ה׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז׳ ושיר השירים סימן ו׳

בברית ג׳ רפין וסימ׳ נמסר ריש פרשת נצבים ושמואל א׳ סימן ד׳

בברית ה׳ דגשין וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ד׳

בברכו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים ריש סימן לז׳

לברח ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
לברח בתוך הקרשים׳
למה נחבאת לברח׳
ויקם יונה מל׳
על כן קדמתי׳

בריחיה ד׳ ג׳ מל׳ וסימניהון
חדלו גבורי בבל׳
והארץ ברחיה בעדי׳
אבד ושבר בריחיה׳
בריחיה עד צער׳

מברח ג׳ חס׳ בלישני׳ וסמני׳ נמס׳ בפר׳ תרומה׳

בריחם כלם חסרים י׳ תניין במ"א מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תרומה׳

וברוך ז׳ וסימניהון נמסר פרשת לך לך׳

ברכו ד׳ וסימני׳ נמסר פרשת תולדות וישעיה סוף סימן יט׳

ברכות ד׳ וסימ׳ נמסר במשלי ריש סימן י׳ וסי׳ כח׳

יבורך ד׳ ב׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ קיב׳

ולברך ד׳ וסימני׳ נמסר פר׳ עק׳ ודה"א סימן כג׳

ברכות ו׳ ה׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר פרשה ויחי׳

וברך ג׳ וסימ׳ נמס׳ בפ׳ משפטי׳ ובשמואל א׳ סימן ב׳

וברך ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן כח׳

מברך ג׳ וסימניהון נמס׳ פרשת בלק ותלים סי׳ קיג׳

תברך ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ה׳

ברכתי ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ בהר סיני׳

לברך ט׳ וסימניהון נמסר פר׳ בלק׳

ברך יב׳ וסימניהון נמסר סוף איוב׳

ברוכים ג׳ א׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כג׳ ושמואל ב׳ סימן ב׳

יברכך יי׳ ד׳ יחידאין נמסר בפרשת נשא׳

ויברך אתם ד׳ בתורה וסימניהון
ויברך אתם אלהים׳
וחבירו׳
זאת אשר דבר להם׳
ויברך אתם משה׳

ברכיהו ד׳ וסימניהון נמסר בזכריה סימן א׳

ברק ג׳ וסימניהון
אם שנותי ברק חרבי׳
לנוגה ברק חניתך׳
ויהוד ובני ברק׳

וברק ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן ד׳

בש

ובשר ח׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ כי תזריע וביחזקאל סימן לז׳ ותרגום שם׳

לכל בשר ז׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ויקח קרח׳

והבשר ג׳ וסימניהון
והבשר אשר יגע ב׳ בפסו׳
ועשית עלתיך תנינ׳ דפסו׳

בשרה ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן יח ומלכים ב׳ סימן ז׳:

בת

הבת ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמות וירמיה סימן מט ואיכה בא"ב תניין׳

ואת בת ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שמיני ומלכי׳ א׳ ריש סימן יא׳ ודה"ב ב׳ סימן ח׳

נשלם ערך אות הבי"ת בס"ד

מערכת אות הגימל

ג׳ זוגין מן חד ג׳ וחד בג׳ וסימניהון׳

גרן כי תצור אל עיר׳
בגרן ואשר יבא אתו׳
גורלי יי׳ מנת חלקי׳
בגורלי ויאמר יהודה לשמעון׳
גשמיהון ענה נבוכד נצר׳
בגשמיהון ומתכנשין׳

ה׳ זוגין מן חד ג׳ וחד וג׳ וסימניהון

גלתה ואיש כי ישכב אתה׳
וגלתה כי הנה יי׳ יצא׳
גנבתי טריפה לא הבאתי׳
וגנבתי אנכי אחטנה׳
גואלי ואני ידעתי גואלי חי׳
וגואלי יהיו רצון אמרי פי׳
גזל אביו כי עשק עשק׳
וגזל אם עשק רש׳
גבוריו וישמע המלך׳
וגבוריו ויועץ עם שריו׳

גא

גאון ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן יו׳

נאוה ה׳ וסימניהון
אפיקי נאוה אפיקי מגינים׳
יתר על יתר עושה גאוה׳
רגל אל תבואנו רגל גאוה׳
ענקתמו לכן ענקתמו׳
חטר בפי אויל חטר גאוה:

גאול ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ בחקתי׳

גב

גבה ה׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כח׳

גבה ג׳ וסימ׳ נמסר במשלי סימן יו׳

גבי ב׳ א׳ חס׳ ופתח וא׳ מל׳ וקמץ וסימניהון׳
בתחלת עלות הלקש׳
וטפסריך כגוב גובי׳
בתר מל׳ וקמץ׳

גבול ט׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת חוקה׳

גבלו ח׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפרשת חיי שרה ובשפטים סימן יא׳

על גבול ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת חקה׳

לגבלתיה ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מסעי׳

גבולות ב׳ כתי׳ גבלת עיין שנוי אתיהון בסדר משות ותלים סי׳ עד׳:

גבולך ג׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר שנוי אתיהון בסדר משות ותלים סי׳ עד׳

גבולך ג׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת וארא׳

ועד גבול ד׳ וסימ׳ נמס׳ ביהושע סימן יג׳ ויחזקאל סימן כט׳

גבולכם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳
כל המקום אשר תדרך דאורייתא׳
אס רב גבולם מגבולכם׳

כל מקום דיהושע׳

גבעות עולם ג׳ וסימניהון נמסר פרשת ויחי ובסוף חבקוק׳

סימן גביעי כולהון מלאים גביעים מלאי׳ יין מל׳ ומלאים ושלשה גבעים ושלאחריו גבעים כתי׳

על הגבעה ג׳ וסימניהון
ויקומו בני ישראל׳
ויקח דוד את שלל דדה׳
אלף אחר מפני׳

גבר ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳

גבר יח׳ וסימניהון
ויחנו בעציון גבר׳
ויסעו מעציון גבר׳
מאילת ומעציון גבר׳
טלטלה גבר׳
נקבה תסובב גבר׳
כי נשברו אניות׳
הנה כי כן יבורך גבר׳
וראיתי אני דניאל׳
ויחברהו עמו לעשות דה׳
והלילה אמר הורה גבר׳
הכימי אנוש ימיך׳
כי קנאה חמת גבר׳
הכר פנים במשפט׳
הלאל יסכן גבר׳
אם מעושהו יטהר גבר׳
להטות משפט גבר׳
הן כל אלה יפעל אל׳
מיי׳ מצעדי גבר׳

גברתה ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת לך לך ומלכים ב׳ ריש סימן ה׳

וגבור ג׳ וסימניהון
ידע נגן וגבור חיל׳
וגבור לא ימלט נפשו׳
שאו שערים ראשיכם׳

וגבורתיך ג׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ריש פרשת ואתחנן וישעיה סימן סג׳

בגבורים ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ה׳

גברים ז׳ חס׳ וסימני׳ נמסר ביהוש׳ סימן י׳ ושיר השירים סימן ג׳

הגבורים ז׳ מל׳ וסי׳ נמסר ביואל סימן ד׳ ודה"א סימן יא׳

גבור ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳

גבורי החיל ה׳ וסימניהון
ואתם תעברו חמשים׳
ויבחר יהושע שלשים׳
ויוצא מנחם את הכסף׳
והגלה את כל ירושלם׳
ומן הגדי נבדלו׳

גבורי החילים ד׳ וסימניהון

אלה

בנגון נקמץ במ"ב לאמר הם מנגנים ופתוחים על פי המסורת ואלו הם את אלה כהריס את נאון יעקב כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח ואחד מוקף וכדי את כל נבוה יראה וכל בן המוקף כפתח כמו בן יצהר בן קהת בן לוי במ"ל ואלה הם ותלד בן ספי ליעקב ולמפיבושת בן קטן והוליד בן פרץ וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב והטעם כי אינם דבוקים ואין צריך להוסיף של בפתרונם כמו בן יצהר שפתרונו בנו של יצהר ובארבעה אלה אין לומר בן אבל בן אחיטוב נפתח כדינו וכן כל בן העומד בנגון נקמץ במ"ל

מערכת אות הג׳מל

אלה הם הלבן מלה שנה ושחט את בן הבקר בן הישראלי ואת זכריהו בן יברכיהו זכריה בן משלמיה בן יאיר בן שמעי את בת משלם בן ברכיה והטעם שכל אלה כדוכים כמו דבקות כי יבטרך להוסיף מלת של בפתרונם אך כליבן ביוד לעולם בכרי כל אלה המטמטים במקום למ״ד לעולם מוקפין ופתחין כמו אל הארץ אל משה אבל אל שהוא לשון קדם כמו אל גדול ונורא או לשון חזק כמו לאל ידי או לשון אלה כמו לאכסים האל אינן מוקפין לכך נקמצו:

אלה בני אשר׳
ואחיהם לתלדותם משפחות׳
ובני בלע אצבון ועזי ד״ה׳
כל אלה בני ידיעאל׳

גג

גגו ד׳ וסימניהון נמסר פר׳ תצוה ויחזקאל סימן מ׳׳
הגגה ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון׳
והיא העלתם הגגה׳
וישכימו ויהי בעלות השער׳ קדמ׳ מל׳׳
גגותיהם ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
לכל הבתים אשר קטרו׳
ואת הבתים אשר קטרו בתר׳ פל׳׳

גד

גד ב׳ פתחין וסימניהון

והמן כזרע גד הוא׳
והוא מרע גד לבן׳
וא׳ העורכים לגד שלחן׳
יגודנו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון נמסר בפרשת ויחי׳
הגדוד ה׳ וסימניהון

ויקבלם דוד ויתנם בראשי׳
המה עזרו עם דוד׳
וימליכו יושבי ירושלם׳
ובני הגדוד אשר השיב׳
ארדוף אחרי הגדוד הזה׳
וגדול ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ג׳ וד״ה א׳ סימן י״א ומגלה סימן ט׳׳
וגדל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות׳
הגדול ח׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת נח׳

אמר המעתיק ברוב ספרי המסרה טעות ולא איתבריר הי מניהו מן הים הגדול הוא מלא וברוב נסחי דמסרה דחזיתא הוא נמסר הים הגדול חד הים הגדול וגבול וחד מן הים הגדול תתאו ובפרשת נח לא אתבריר לן הי מניהו מלא וכסל אתבריר לן ע׳ נוסחי דוקני דלאי למסמך עליהון דהוא הימה הגדול ליהושע עכ״ל:

מגדל ג׳ חס׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ב׳
גדלה הגדלה ה׳ חסרו׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ד׳ עש׳׳

גדולה ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת בלק׳
גדל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׳

גדלת הגדלת כל אוריתא חסר דחס׳
כמ״א גדלות כתיב חס׳ ו׳ קדמ׳ וסי׳
והקמת לך אבנים גדולת׳
וכל נביאים וכתובים דכו׳ גדלות כתיב במ״ב גדולת כתי׳ מלא ויו קדמ׳ וסימניהון
ויעשו נאצות גדולת בתר׳׳
ואעפיד השתי תורות גדול׳

גדולים הגדולים ו׳ מל׳ וסי׳ נמסר ב בשפטים סימן ה׳ וירמיה סימן כ״ה ונחמיה סימן י״א׳
גדלה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא ועזרא סי׳ ט׳׳

גדלים ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון

גדלים תעשה לך׳
גדלים מעשה שרשרת׳

כגדל ב׳ וסימניהון׳

סלח נא לעון העם׳
תבא לפניך אנקת׳
גדל ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים ותלים סימן מ״ח וסי׳ נ״ז׳
גדל ג׳ וסימניהון נמסר פרש׳ תלדות׳
גדליה ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מ׳׳

גדליהו בן אחיקם בן שפן ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ וע״ש׳

ולגדעון ג׳ וסימניהון

היו שבעה בנים׳
ותקעתי בשופר׳
ויתקעו שלש מאות׳
וא׳ לגדעון וסי׳׳
ויעש אתו גדעון לאפוד׳
גדפו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ י״ט׳
גדר ג׳ וסימ׳ באיוב סימ׳ י״ט ואיכה בא״ב ג׳ אות ג׳׳
גדותיו ד׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ד׳׳

גה

וינהר ג׳ וסימניהון

ויעלה אחאב׳

ויעל וישכב על הילד׳
וישב וילך בבית׳

גו

גוה ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בדניאל סוף סימן ד׳׳
גוי ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ג׳
וגוי ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ה וירמיה סימן נ׳׳
ובגוים ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת כי תבא׳
כגוים ד׳ דגשים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז ויחזקאל סימן ך׳׳
על הגוים ה׳ וסימ׳ נמסר ריש ירמיה וריש סימן מ״ו ויחזקאל סימן כ״ט׳
על כל הגוים י׳ תבין מסימן על הגוים׳
אל הגוים ה׳ וסי׳ נמסר בסוף ישעיה וביחזקאל סוף סימן ט״ל׳
ככל הגוים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים ובשמואל א׳ סימן ח׳׳
לגוי עצום ג׳ וסימ׳ נמסר בישעי׳ סוף סי׳ ס׳׳
מגוי אל גוי ג׳ וסימניהון

ויתהלכו מגוי אל גוי׳
רעה יצאה מגוי אל גוי׳
ויתהלכו דה״ה׳

גז

נגזר ג׳ וסימניהון

מארץ החיים׳
מבית ה׳׳
נגזר עליה׳

גח

גחזי ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ ד׳׳
גיחון ו׳ ג׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בבראשית ובמלכים א׳ סימן א׳׳
גי ט׳ כתיב י׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ח וזכריה סימן י״ד׳
בגי ג׳ חס׳ א׳ וסימניהון נמסר בפרשת זאת הברכה ובריש מיכה׳
גיא ב׳ פתחי׳ חד כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימני׳ כל גיא ינשא׳
ויאמר אלי גה גבול׳

גיהנם ג׳ וסימניהון

ועלה הגבול תניג׳ דפסו׳׳
וירד הגבול דבנימן תניג׳ דפסו׳׳
ויחנו מבאר שבע׳
גיל ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן ט׳׳
לגלים ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ט׳׳
גלות ז׳ חס׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ ט״ו׳
הגלגלה ו׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י׳ ושמואל ב׳ סימן י״ט׳
לגלגלת ג׳ וסימניהון נמסר פרשת בשלח׳

לגלגלתם ז׳ וסימניהון

שאו את ראש׳
ויהיו בני ראובן בכר׳
לבני שמעון׳
ויספרו הלוים׳
מבן שלשים׳
ויהי מספרם׳
אלה בני לוי לבית אבותיהם׳
גולה ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו׳
הגלה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר סוף נחום ומגלה סימן ב׳׳
ויגל ד׳ וסימניהון נמסר סוף מלכים׳
תגלה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו וביחזקאל סימן י״ו׳

גלות ב׳ וסימניהון

עד גלות ירושלם׳
עד גלות הארץ׳
גלמוד ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סוף סימן ט״ו וריש סימן ל׳׳
גלעדה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ד

מן הגלעד ב׳ וסימניהון

ולראובני ולגדי׳
שגלשו מן הגלעד קדמ׳׳

גם

וגם י״ג ר״פ בתורה וסימניהון נמסר בסדר בהר סיני׳
גם ה׳ ר״פ באוריתא ויהושע ושפטים וסימניהון נמסר בסדר דברים׳
וגם ד׳ ר״פ בשמואל וסימניהון
וגם

בל הן בכרי במ״ה וסימניהון הן עם כלביא יקום הן עם לבדד הן הוא מקום לדכו הן תוי סלי׳ יענני הן זאת וכן הדין בכל תיבה בת שתי אותיות מוקפת הכניכה באות ראשונה של תיבה הסמוכה לה כגון יש לנו אב זקן מה יש לך בבית על מן סלע אקדמנו כן היה כמו שעל בנפשו כן הוא וכן לתת לנו הראויות לתת לה שם הנה שכת אבל אם הוא עומד בטעם או במסרת אף על פי שהוא עומד הטעם באות ראשונה בתיבה שאחריה ננקד בגרי כן הן הנה שם המעולים

כל שם המעורים וכן כל שם מסור או אם תזות הנגינה מאות לאטונה כמו כן בכרי כמו הן יי׳ אלהים יעזר לי לו יש בינינו מוכיח לא כן אבי: שבמקרא בכרי בין דבוק בין מופרד במ״ו וסימניהן אכרם אברהם כטר קרתא לבריה בוכרא ופי׳ ויקרא אברם שם בנו ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו על שם שמר ונם שם העיר המונה מה שמו ומה שם בנו ויהי שם בנו הבכור יואל וכל שם ניפת בכרי כל אסר כאסר לאסר בסגול כי כלם ראוטים

וגם	אנכי השאלתיהו׳
וגם	שאול הלך לביתו׳
וגם	נצח ישראל לא ישקר׳
וגם	עירא היאירי׳

וכל מלכים דכו׳ ר״פ וגם ברמ״א גם וסימניה׳

גם	יהודה לא שמר׳

וכל ישעיה דכו׳ ר״פ גם במ״ג וגם וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ כ״ח׳

וגם ו׳ ר״פ בירמיה וסימני׳

וגם	בכל זאת לא׳
וגם	בימים ההם׳
וגם	אני חשפתי שוליך׳
וגם	איש היה מתנבא׳
וגם	אלנתן ודליהו׳
וגם	כל היהודים׳

וכל יחזקאל דכו׳ ר״פ וגם במ״ג גם וסי׳ נמסר שם סי׳ ין וסי׳ ד׳׳

וגם ה׳ ר״פ בתריסר וסימני׳

וגם	עתה נאם יי׳ שובו׳
וגם	על העבדים׳
וגם	מה אתם לי צר וצידון׳
וגם	יהודה תלחם בירושלם׳
וגם	חמת תגבל בה׳

וכל אני ואנכי דסיפ׳ דכו׳ וגם אני וגם אנכי׳

וגם כ׳ ר״פ בכתובים וסימניהון נמסר ברות סימן ב׳ ודה״א׳ סוף סימן יב׳

יד פסוקי׳ וגם ותרין מלין

בסוף פסוק וסימ׳ נמסר בפרשת משפט׳ וביחזקאל סימן יו׳

ה׳ פסו׳ אית בהון ה׳ מלין

מן בב״ אתין וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ג׳׳

וגם כל ה׳ וסימניהון

על מקומו	יבא בשלום׳
וגם כל	הדבר אשר׳
ויחזק	דוד בבגדיו׳
וגם כל	האדם׳
וגם כל	היהודים׳

וכל ד״ה דכו׳ וגם כל במ״א גם כל וסימניה

גם כל	שרי הכהנים׳

וגם הוא ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת בלק׳

ט׳ פסו׳ גם וגם וסימניהון

גם הוא	יהיה לעם׳
גם אתה	שתה וגם׳
והנער	שמואל הולך׳
והייתם	גם אתם׳
ויאמר	דוד אל אחימלך׳
גם עשה	תעשה׳
ויאמר	המלך אל איתי׳
גם את	שאי כלימתך׳
שבנה	בנתי לכנה׳

גם הם ד׳ בנביאים וסימניהון ויעש גם הם בערמה׳

ויעלו	בני יוסף גם הם׳
גם הם	אתו ירדו שאולה׳
לא יסבו	האופנים גם׳

גם כ׳ כתר אתנח וסימ׳

ויחרד	יצחק חרדה׳
וירא	יוסף לאפרים׳
ויתן יי׳	את חן העם׳
ואיש לא	יעלה עמך׳
לא יבא	ממזר בקהל׳
לא יבא	עמוני ומואבי׳
ויגרש יי׳	את העמים׳
ואיש	ישר׳ שבו אל בני בנימן׳
ויאמר	שאול אל עבדיו׳
וימהר	שאול ויפול מלא׳
אפס	כי נאץ נאצת׳
אחימעץ	בנפתלי׳
ויהיו	הגוים האלה׳
הוי עיר	הדמים׳
עוה	עוה עוה׳
ותאמר	רות המאביה׳
אם ישמרו	בניך בריתי׳
ויקבצו	כל יהודה׳
ומן	פלשתים מביאים׳

וכל יהודה עמדים׳

וכל ישעיה וירמיה ותרי עשר וקהלת ועזרא דכו׳ גם בתר אתנח במ״ו וגם וסי׳

ביום	ההוא יגלח׳
אף	בל נטעו אף׳
ועתה	אנכי נתתי׳
ובאת	אתה וקראת׳
משא	מלך בבל׳
ימים	רבים תשבי לי׳
על כן	תאבל הארץ׳
אכרית	את שמרת׳
את	ירושלם סף רעל׳
ואם	לא תשמעו ואם׳
אין	זכרון לראשונים׳
וראיתי	את כל מעשה׳
זה רע	בכל אשר נעשה׳
כי כקול	הסירים׳
כל עמל	האדם לפיהו׳
זכרה	לי אלהי לטובה׳

יב פסו׳ אית בהון גם גם

גם וסימניהון נמסר בשפטים סימן ח׳ ובירמיה סימן יב׳

גמא ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות׳ ובישעיה סי׳ ין׳

גמול ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳

קל מהרה	אשיב׳
והשיבתי	גמלכם׳
גמלך	ישוב בראשך׳
ולא	כגמל עליו השיב׳
כגמל	עליו אמו׳
וגמלו	ישלם לו׳

על גן ג׳ בליש׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ה׳

כגן ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״א׳

כגנב ג׳ וסימניהון בעד החלונות׳

מן גו	יגורשו׳
לאור	יקום רוצח׳

גע

ויתגעשו ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן יח׳

גר

גר ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בפר׳ וירא וירמיה סימן ז׳׳

יגרתי ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת עקב ובאיוב סימן ט׳׳

יגרה ג׳ ובמשלי וסימני׳ נמסר שם סי׳ ט״ו׳

הגרים ד׳ וסימניהון

וגם	מבני התושבים׳
ולשכירך	ולתושבך׳
מאפרים	וממנשה׳
ולהגרים	הגרים בתוככם׳

כגר כאזרח ג׳ וסימניהון ונקב שם יי׳׳

משפט	אחד יהיה לכם׳
וכל	ישראל וזקניו׳

גרזן ד׳ מיחדין בליש׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן י׳׳

בגורל ד׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ כ״א׳

בגורל ה׳ רפין וסי׳ נמסר ביהוש׳ ריש סי׳ יד׳

גרלות ד׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ אחרי מו׳

גורל ד׳ פתחי׳ בלישניהון וסימ׳ בלשון ארמי אחסנא דבנימן צדיקא גריעא וביאורם נמסר בפר׳ מסעי׳ וביהושע סימן יח ובתלים סימן ק״כו׳

גרם ג׳ וסימניהון

	יששכר חמור׳
כארך	אפים׳
תיבש	גרם׳

גרונם ג׳ בתהלו׳ וסי׳ נמסר שם סימן קט״ו וסוף סיפר׳

גרגרתך ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ נמסר ריש משלי ע״ש׳

גרש ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא ובמשלי סימן כ״ב׳

גרשם ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ שמות ובעזר׳

ריש סימן ח׳׳

גשה ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר תולדת׳

נשלם מערכת אות הגימל בס״ד:

מערכת אות הדלת

אב מן חד וחד חד ד׳ וחד

ריש וכלהון לית דכו׳ וסימניהון׳

אדיקם	ואשחקם כעפר דשמו׳
אריקם	ואשחקם דתלים׳
בהדרי	עמך נדבות ביום׳
בהררי	לבני קרח מזמור שיר׳
הדאה	ואת הדאה דשמות׳
והראה	ואת האיה והדיה׳
הדרי	נשי עמי תגרשון׳
הררי	בשדה חילך וכל׳
ויעבדו	ואם ישמעו ויעבדו׳
ויעברו	רגע ימותו וחצות׳
ודדנים	ובני יון אלישה׳
ורדנים	ובני יון דה״ה׳
ודיפת	ובני גמר אשכנז דה״ה׳
וריפת	ובני גמר דבראשית׳
וידאה	הנה כנשר יעלה׳
ויראה	ויתפלל אלישע׳
ודוממתי	אם לא שויתי ודוממתי׳
ורוממתי	בנים גדלתי ורוממתי׳
ואודך	ואבואה אל מזבח׳
ואורך	אשכילך ואורך׳
זדה	השמיעו על בבל׳
זרה	רוחי זרה לאשתי מלע׳
יעבד	והורידו זקני העיר׳
יעבר	וימד אלף נחל אשר׳
ידית	אם רחץ יי׳ את צאת׳
ירית	בדי שופר יאמר האח׳
יצעדו	כתמר מקשה המה׳
יצערו	ויצא מהם תודה וקול׳
יתגודדו	אי לזאת אסלח לך׳
יתגוררו	ולא זעקו אלי בלבם׳
יסעדנו	יי׳ יסעדנו על ערש׳
יסערנו	בטרם יבינו סירתיכם אטד׳
ישוד	מדבר באפל יהלך׳
ישור	כי נמצאו בעמי רשעים׳
ישודד	חלק לבם עתה יאשמו׳
ישורר	ורבצו בתוכם עדרים׳
במספד	ביום ההוא יגדל׳
במספר	ויקח אליהו שתים׳
לדוב	וארו חיוא אחרי׳
לרוב	כי מרדכי היהודי׳
למאד	ויקברהו בקבורתיו׳
למאוד	שתה עונותינו׳
לצוד	ורבקה שמעת בדבר׳

לצור

בין אם מוקפים או עומדים בטעם או במסרת כמו כאסר בזה יי׳ את משה וזא כי על כן מלת אמת נפתחת כי דומה בהברת׳ למלת אסר כאסר פירשתי למעלה במלת דבם קנו ברת שנפתחים מפני שלומים למלת בקר זבח דבר יי׳ וכל שין שבמקרא שעניכה אסר כמו שככה לו שמזפתני בסגול ואין הטעם מפני הדגש והסב״ה שאחרי השין כי גם במלת שהם הראיבוני כן הדין והטעם מפני שהוא במקום אסר וכל שין אסר במקום אסר והנגינה באות שלישית לה והלאה אז תנקד בפתח גדול כמו שלמה אהיה שקמתי דבורה

מערכת אות הדלת

הטעם כי כל לשון שבמקום אחר הכפולות נמתגת להספיק השם בקריאתה כאלו כלתה שם המלה והמתג והטעם לא יתחברו לעולם רק לפני אחה״ע ואל תשיבני ממלת שהם הרהיבוני שהשי״ן מעמדת במרכת החטב כמתג אע״פ שהטפח׳ סמוך לה כי הטעם בעבו׳ שהמלה קטנ׳ וכן שמם עלו גם אין מלך אחר הכנון בתיבתו כמו שקדמתי שלמ׳ ;

הנה נא אדברה על הברת אי הסמוכה לה׳ הנפתחת כאשר אין המלה לבוקה כגון מחנה מעשה מקנה מכה לבד ממלת חיה אריה הרבה עשר׳ כגון

לצור וישמע שאול את׳
לתודה מזמור לתודה הרעו׳
לתורה ולתעודה אם לא׳
מדוד הסירותי מסבל שכמו׳
מדור כי טוב יום בחצריך׳
מעצד זרש ברזל מעצד׳
מעצר עיר פרוצה אין חומה׳
מצוד חמד רשע מצוד׳
מצור ואל מצור ירושלם׳
מעבידים וגם אני שמעתי׳
מעבידם אל בני דעלי׳

אלין דעלי מעבירם כתיב לדעת ה׳ הנמ׳ אכל לא לדעת בעל המסורת ועיין בהקדמתי ע״כ;

עודנה כתיב תפלינה עינינו׳
עורינו כתנור נכמרו׳
פטדת לא יערכנו פטדת׳
פטרת כי נתנים נתנים המה׳
פדעהו ויהנגו ויאמר פדעהו׳
פרעהו אל תעבר בו׳
פדה אלהים את ישראל׳
פרה ויאמר לו אלהים אני׳
פדה יי׳ נפש עבדיו׳
פרה פן יש בכם איש או׳
ויפדו העם אל שאול׳
ויפרו וישב ישראל בארץ׳
ציד ואיש איש מבני ישראל׳
ציר וערו מבצר הצרים׳
צרדתה בככר הירדן יצקם דה״ה׳
צררתה ועתקו שלש מאות׳
שחדו הכי אמרתי הבו לי׳
ושחרו אם הרגם ודרשוהו׳
תדוץ בצוארו ילין עז׳
תרוץ בלכתך לא יצר צעדך׳
תצוד כי בעד אשה זנה׳
תצור כי תצור אל עיר ימים׳

ג׳ זוגין מיחרין חד ד׳ וחד ר׳ וסימניהון׳

דמה עד שיפוח היום ונסו׳
ודמה ברח דודי׳
דשן ונתן מטר ארצך׳
ודשן כי אביאנו אל׳
דחופים הרצים יצאו׳
ודחופים הרצים רכבי׳

ב׳ מלין כתיב ר׳ וקרי׳ ד׳ וסי׳

אעבוד כי מעולם שברתי׳
וזבוד ומבני בגוי עויתי׳

דא

דאר ד׳ כתיב כן וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ז ותלים סימן פ״ג׳

דב

וירבקו ג׳ וסימניהון

וכל איש ישראל המתחבאים׳
וידבקו פלשתים את׳
וידבקו פלשתים אחרי דוד״ה׳

דבור בלשון עם ז׳ בתור׳ וסי׳ נמסר פ׳ ואתחנן׳

דבור אתם ו׳ וסימניהון

וידבר חמור אתם׳
וידבר אתם לאמר׳
וידבר אתם קשות׳
ויבאו אל בני גד ואל בני׳
ויכל משה וידבר אתם׳
וידבר אתם המלך׳

דברו ד׳ ג׳ ר״פ וא׳ מצעו׳ פסוק וסי׳ נמסר בפרשת בא׳

והדבר ג׳ וסימניהון

אשר יקשה מכם׳
אשר דברנו אני ואתה׳
והדבר הזה לא אוכל׳

ותדברנה ג׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ ומלכים א׳ סוף סי׳ ג׳ וירמיה סימן מ״ד׳

דבר ד בטעם תביר ר״פ בספ׳ ויקרא וסימניהון נמסר בסדר צו׳

ובדברו ג׳ וסים׳ נמסר בדניאל סי׳ ח׳׳

ותדבר ג׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ה׳

את כל הדברים האלה י״ג חס׳ וסים׳ נמסר בירמיה ריש סימן ל״ו׳

וזה דבר ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ט׳׳

דברי י״ג יסים׳ נמסר במלכים א׳ סימן ו׳׳

ודבר י״א וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ויש סי׳ א׳ ונחמיה סימן ט׳׳

וזה הדבר ד׳ ר״פ וסים׳ נמסר פרשת תצוה וביהושע סימן ה׳׳

מדבר ח׳ וסים׳ נמסר פרשת ויצא ויחזקאל סוף סימן א׳ וסימן מ״ג׳

ודברי ה׳ וסים׳ נמסר בתלים סי׳ קט״ו וה״א סו׳ סי׳ כ״ט׳

דבריך י״ג חס׳ וסימניהון נמסר פרשת ויצא׳

ח׳ כתובי׳ דבריך וקריין דברך וסימניהון׳

ויאמר מנוח אל מלאך יי׳׳
ועתה יי׳ אלהי ישראל יאמן׳
ויהי כעלות המנחה׳
נמצאו דבריך ואכלם ב׳ בפסוק׳
קדמתי בנשף ואשועה׳
שרים רדפוני חנם׳

ויענו כל הקהל ויאמרו׳

כדבר הרע הזה ה׳ וסי׳

וישמע העם את הדבר׳
וכל ישראל ישמעו ויראון׳
והוצאת את האיש ההוא׳
והנשארים ישמעו ויראו׳
ואריכה את חורי יהודה׳

המדבר ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש ובדניאל סימן ח׳׳

דברי ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב ריש סי׳ כ״א׳

ודבריו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובאיוב סוף סימן ל״ד׳

דוברי ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסים׳ נמסר בתלים סימן ה׳׳

בדבר המלך ג׳ וסימניהון נמסר במגילה סימן א׳׳

ודובר ה׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ ט״ו ומשלי סימן י״ו׳

בדבר הזה ח׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ג׳

ודברת אליו ד׳ וסים׳ נמסר בסדר שמות ומלכים א׳ סים׳ כ״א׳

דברתי ועשיתי ד׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן י״ז׳

אל דברי ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ט׳

מדבר ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳׳

דבר ב׳ פתח וסימניהון

דבר שקר העוה׳
דבר עשק וסרה׳
וכל דבר נא דכו׳

דברו ב׳ כתיב דבריו וסימני׳ שלח חשך ויחשיך׳ ויקם את דבריו דדניאל׳

ותדבר ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ מ׳׳

כדבריכם ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ מקץ׳

בדבר ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ תולדות׳

אלה הדברים ה׳ וסימניהון נמסר ריש ויקהל וזכריה סימן ח׳׳

ואת הדברים ג׳ וסימני׳

ויהי דברי יי׳ אל ירמיה אחרי שרוף׳
ולבם שמו שמיר׳
ויחר לי מאד׳

את כל דבריו ב׳ וסימניהון וידבר יפתח׳ כי לא תוכל הארץ להכיל׳

ולא דברתי ב׳ וסימניהון

ויאמר יי׳ אלי׳
ובנו את במות הבעל׳

על דברי י׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ז׳׳

הדבר ד׳ בטעם תביר בספר ירמיה וסימניהון שם ריש סימן ל״ה׳

הדבר ד׳ בטעם גרשיים בירמיה וסימני׳ שם סוף סימן נ״א׳

לא ידברו ב׳ וסימניהון

ואיש ברעהו יהתלו׳
והוחלתי כי לא ידברו׳

ואדברה ג׳ וסימניהון נמסר ריש האזינו׳

דברים ד׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ד ותלים סימן ק״ח׳

דברה ג׳ חס׳ וסימניהון בלשון ארמי אתקבח דברנני ברק וביאורים נמסר פר׳ וישלח ושפטים סימן ד׳׳

לדביר ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

ומחשבון עד דמרת׳
ויבן את עשרים אמה קדמ׳ חס׳׳

דברה ג׳ חס׳ וסים׳ נמסר ביהושע סימן י׳׳

דג

והדגה ב׳ וסימניהון

אשר ביאר תמורת׳
אשר ביאר מתה׳

דד

דדן ב׳ וסימניהון

ובני דדן היו׳
דדן רכלתך׳

דה

דהבה ג׳ כתיבין ח׳ וסים׳ נמסר בדניאל סימן ג׳ ובעזרא סימן ז׳׳

דו

דואג ג׳ וסימניהון

ושם איש מעבדי שאול׳
והוא נצב על עבדי׳
בבוא דואג האדומי ויגד׳
ושארהון דויג כתיב׳

דוד

ביטה וכל הכה במ״ה הנה כא אלכי סורו כא דלוט שנפתח על פי המסורת וכן כל פעל עתיד מחטופי למ״ד בכל משקלותיו בפתח כמו מעשה יעשה מגלה יגלה ימרה פיך אכל עד ימלא שחוק פיך ככקל בצרי כי משפטו להכתב בא״לף ולכן ננקד כבעל הא״לף כי מפעל כוי בצרי כמו עשה בנה קנה כוה רבה רבה כבאך יכאה וכל עוסה בונה קונה ים פותחין ויש קומצין וכל הווה במשקל חזה כקמץ כמו מראה אותך ולונמתו ויש מכריעין ואומרים תעבודנה הכאן על ידי מוגה רע רע יאמר הקונה ולנמתן שאין המלה להוגה

להוטה לאחריה כמגול אבל בונה ירושלם חונה המלאך נקמצים וכן כרלה וכל מעשה מקנה הדבוק נקמץ כמו מחנה פלשתים מענה לסון מקנה כאן את כל מעשה האלהים
יביא במשפט בפתח והומר אבן עזרה הטעם כי אינגו דבוק וכה פתרונו כי את כל מעשה האלם אלהים יביא במשפט כל שתי הברות של אי אי מחטופי למד פעל והכניכה
לעיל בפתח קטן כמו סבי ספי פרי מרי קרי אבל לוי עלי סני קיני נקמצים כי הכניכה לרע כל ניהי ניחי ותהי כמו כן נפתחים והכניכה לעיל ומלת כלי יבלה מכלל

דוד ב׳ חס׳ וסימניהון

בני עזיאל דד אהרן׳
בת אביחיל דד מרדכי׳

דודו ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סוף סימן ט׳׳

דודים ד׳ חד מל׳ וסימני׳ נמס׳ במשלי סימן ז׳׳

דויד ח׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן יא׳ ויחזקאל סימן לד׳׳
וכל תריסר ועזרא ודה דכו׳ מל׳׳

כדוד ג׳ וסי׳ נמסר בעמוס סימן ו׳׳
וכל דה דכו׳ כדוד׳

בעיר דוד ד׳ במלכי׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן טו׳׳

ובית דוד ב׳ וסימניהון

ביום ההוא יגן יי׳׳
ויאמן ויגדל שמך׳

לדוד ז׳ בטעם בתלים וסימ׳ שם סימן כו׳ וסי׳ קנ׳׳

דוד איש האלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בנחמיה סי׳ יב׳׳

על דוד ה׳ וסימניהון

ואלה מספרי ראשי׳
ודוד מכרבל במעיל׳
והקימתי את הכסא׳
וממנשה נפלו׳
כי לעת יום ביום באו דה׳

כל נביאים המלך דוד בר׳ מא׳

דוד המלך וסימ׳׳
ותכל דוד המלך לצאת׳
וכל כתו׳ דכו׳ דוד המלך בסה׳
המלך דוד וסימניהון׳
ויהי ארון יי׳ בא עיר דוד׳
ויבא המלך דוד וישב׳
וישלח את הדורם׳
גם אתם הקדיש׳
ויאמר המלך דוד לארנן׳

נערי דוד ב׳ וסימניהון

ויבאו נערי דוד׳
ויהפכו נערי דוד לדרכם׳

אנשי דוד ד׳ וסימניהון

ויאמרו אנשו דוד׳
כי נשבעו אנשי דוד׳
הנה אנחנו פה ביהודה׳
מדוע גנבו אחינו׳

עברי דוד ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ יא׳׳

ואת דוד ב׳ וסימניהון

ועבדו את יי׳׳
אחר ישובו בני׳

דוד עוד ד׳ דקדים דוד לעוד וסימניהון׳

ויקח דוד עוד פלגשים דשמואל׳
ומה יוסף דוד עוד דשמואל׳
דויד עוד נשים דדה׳
ומה יוסף דוד דדה׳

אמר המעתיק וכרוב הספרים שלנו האי דלה קדם עוד לדוד עכ׳

דוה ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ קדשי׳ ובישעיה סימן ל׳׳

דוי ג׳ וסימ׳ נמסר ריש ישעיה ואיכה באב קדמא׳

מדוה ב׳ א׳ כתיב י׳ וסימני׳
והשיב בך את כל מדוי׳
והסיר יי׳ ממך כל חלי׳

דור ודר ד׳ כתו׳ כן וסימניהון נמסר בתלים סימן סט׳ וסימן פט׳׳

דור ודור ה׳ כתובי׳ כן מל׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ קמה׳׳

לדורתיכם ה׳ ספ׳ וסימני׳

יין ושכר אל תשת׳
וקראתם בעצם היום׳
מראשית עריסתיכם׳
והאלה לדורותיכם׳
מחוץ לפרכת׳

די

די ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תזריע׳

דים ג׳ וסי׳ נמסר פרש׳ ויקהל וירמיה סי׳ מט׳׳

דיבון ג׳ מל׳ וסימניהון

מערער אשר על שפת׳
ודי מכבוד׳
על דיבון ועל נבו׳

דישון ה׳ בתורה ג׳ מנהון בפרש׳ וישלח וסימ׳ נמס׳ בפרש׳ ראה ועיין בסוף סדר וישלח׳

דך

דכא ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תצא ובישעיה סימן נז׳׳

דכן ג׳ וסימניהון

ואלו צלם חד סגיא׳
חזה הוית וקריא דכן׳
וקרנא דכן ועינין לה׳

דכית ב׳ וסימניהון

דכית בחלל רהב׳
תגלנה עצמות דכית׳

דל

דל יב׳ פתחין וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ותלים סימן קמב׳׳

דלו ב׳ א׳ מלרע וא׳ מלעיל וסימ׳

דלו עיני למרים׳ מלרע׳
דלו מאנוש נעו׳ מלעיל׳

דליהו ג׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בירמה סימן לו׳׳

דלתות ג׳ וסימניהון

ויהי בקרא יהודי׳
ויעש חצר הכהנים׳
כאשר נשמע לסנבלט׳
וכל יחזקאל דכו׳ בסב דלתות וסי׳
בן אדם יען אשר אמרה׳
ועשויה אליהם אל׳

דם

וכל דם ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויקרא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ ט׳׳

מדמה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא׳

דמיה ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת שמיני׳

דמי ב׳ וסימניהון

אל יפל דמי ארצה׳
ארץ אל תכסי דמי׳
וא׳ ודמי חמסי ושארי על׳

דם הנקי ג׳ וסי׳ נמסר פרשת שפטים ומלכים ב׳ סי׳ כד׳׳

דום ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳

שמש בגבעון דום׳
האנח דם׳
דום ליי׳ והתחולל לו׳
מצעיתא חסר׳

דמי ג׳ וסימניהון׳

על חומתיך ירושלם׳
ואל תתנו דמי לו׳
אלהים אל דמי לך׳

דומיה ד׳ וסימ׳ נמסר בתלים ריש סימן סב׳׳

דן

דן ג׳ לשון משפט וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך׳

לדין ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ׳׳

מדונים ז׳ כתו׳ ויו וקרי׳ י׳ וסימ׳ נמסר במשלי סי׳ כא׳׳

בדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר בתלים סימן צז׳׳

דנאל ג׳ חס׳ יוד וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן יד׳׳

דק

מדקרים ב׳ וסי׳ נמס׳ בירמיה סי׳ לז׳׳

דר

ודרדר ב׳ וסימניהון וקוץ ודרדר׳
ועלה על מזבחותם׳

תדרך ה׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בפרשת עקב וריש יהושע׳

כדרך ב׳ וסימניהון

ואיש אין בארץ לבא׳
כדרך יום כה׳
וא׳ וכדרך יום כה׳

ובדרך ד׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ בהעלותך׳

על דרך ה׳ וסימניהון נמסר בפשטים סימן ה׳ והושע סימן יג׳׳

וילכו דרך ג׳ וסימ׳

שלשת ימים במדבר׳
וילכו כל הלילה׳
וילכו דרך הערבה׳

הדריכוהו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳

כתרו את בנימן׳
ולא הדריכוהו בני שחץ׳ קדם חס׳

דרך הדרום ז׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימ׳ מ׳׳

דרך הצפון ו׳ וסימניהון נמכר ביחזקאל סימ׳ מ׳׳

לדרך ג׳ רפין וסמני׳ י׳ נמסר בירמיה סימ׳ ב׳׳

בכל דרכיו ד׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן ח׳׳

דרכיו ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סימ׳ י׳׳

דרכיך ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ כיתשא׳

ודורש ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת שפטים ובישעיה סימן יז׳׳

דורש ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סימן קמג׳׳

אדרוש ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ כ׳׳

לדרש ז׳ חס׳ וסי׳ נמסר בעזרא סוף סימן ז׳ ובדברי הימים א׳ סוף סימן כא׳׳

תדרש ד׳ וסימניהון

ופן תדרש לאלהיהם׳
לא תדרש שלומם׳
כי תבקש לעוני׳
תדרש רשעו בל תמצא׳

ודתן ואבירם ג׳ וסימניהון

ובני אליאב נמואל׳
ודתן ואבירם בני אליאב׳
ויעלו מעל משכן קרח תנינא דפסוק׳

נשלם מערכת
אות הדלת בסד

זה כי נקמץ והמסורת אומר כל עוסה מאמת דתקע פתחין ואחיכן קמצין והפירוש אלה הדברים משלי תרי עשר דברי הימים תהלות קהלת עזרה׳
ואדבר על שתי הברות של אי רצופות והכניכה לעיל שתיהם פתוחות ורובם מתהפכי׳ לאתנח וסף כמו כל פועלת אוכלת שומרת סובבת נותנת יושבת וכן
כל כפעל הנה מאלה הנזרות שהזכרתי בכל המשקלות כמו נרדפת מורדפת וכן יולדת וכל שם הפועל כמו לרדת לבקת לגשת וכן כל שם דבר

מערכת אות ההא

הכא אלשון מכגלת משמרת ממלכת תפארת ובחטופי מולדת תוחלת תועלת וכן כל עורת יבלת לבשת גמליס שהם על משקל חזק וכן אחרת מעניים וכן מלאת וכן כל שם דבר מן השלישים מג׳ אותיות והכניכה למעלה כמו מלך לרך עבד ודוגמתם ויבאו מכלל זה כל שם דבר שתחלתו מאותיות אחהע ואינו מתהפך באתנח וס״פ שהוא אות אחהע נקמצת והשניה נפתחת כמו אפר אבל אבר חלב חפץ חסק ענג ודוגמתם וכל שבט ספר סתר כמו הם ראשיהם נקמצים כי גם הם אסר ראשיהם סין וסמך

מערכת אות ההא

ט׳ מלין יחידאין משמשין
ה׳ ריש וסוף ולית להון זוגא וסימני׳

הפתחה	ויצא אליהם לוט׳
הרדה	ועמק השדים׳
הבורה	ויקחהו וישליכו׳
היארה	ויצו פרעה׳
הפרה	ברית ביני ובינך׳
החשמלה	ואראה והנה׳
הופיעה	רועה ישראל האזינה׳
המותה	יקר בעיני יי׳׳
הוציאת	ממסגר נפשי׳

א״ב מן ב״ב ה׳ בריש תיבותא
וסימניהון׳

האם	כל הקרב הקרב אל׳
האם	אין עזרתי בי ותושיה׳
האיש	עוד האיש בית רשע׳
האיש	ואמרה האיש כמוני׳
האותי	הם מכעסים׳
האותי	לא תראו נאם יי׳׳
האוסף	ופנחס בן אלעזר׳
האוסף	ויעלו בני ישראל ויבכו׳
האזנה	ויאמר למך לנשיו׳
האזנה	נשים שאננות׳
הבלי	שמרי הבלי שוא׳
הבלי	שנאתי השמרים׳
הבדלח	וזהב הארץ ההיא׳
הבדלח	והמן כזרע גד׳
הבאת	אל אוצרות שלג׳
הבאת	עד נבכי ים׳
הבאתיה	הלא שמעת למרחוק׳
הבאתיה	וחברו הלא שמעת׳
הביאתני	ויבא המלך דוד וישב׳
הביאתני	וחברו ויבא המלך דוד׳
הגנה	והיא העלתם הגנה׳
הגנה	וישכימו ויהי בעלות׳
הגלו	וישמעו כל שרי׳
הגלו	וכל ישראל התיחשו׳
הגרנות	ויגידו לדוד לאמר׳
הגרנות	ומלאו הגרנות בר׳
הדם	ויאמר חלילה לי מיי׳׳
הדם	וחברו ויאמר חלילה לי מאלהי׳
הדבר	בכל אשר התהלכתי׳
הדבר	וחברו בכל אשר התהלכתי׳
הדפו	ואם בפתע בלא איבה׳
הדפו	מדוע נסחף אביריך׳
הדבקים	ואיש משך בקשת׳
הדבקים	וחברו ואיש משך׳
הדקות	ותבלענה השבלים׳
הדקות	וחברו ותבלענה׳
ההיטב	ויאמר יי׳ ההיטב חרה׳
ההיטב	ויאמר אלהים אל יונה׳
הובשת	ויאמר יואב אל מלך׳
הובשת	אתה בקעת מעין׳
המורה	ויאמר אלי בן אדם׳
המורה	בן אדם מה יהיה עץ׳

ההדר	ויאמר אמנון אל תמר׳
ההדר	מן החדר תבא סופה׳
החלות	ארני יי׳ אתה החלות׳
החלות	ויאמר המן לזרש׳
החרימם	כי מאת יי׳ היתה׳
החרימם	ויחמל שאול והעם׳
הטוח	ואם ישוב הנגע ופרח׳
הטוח	ואם בא יבא הכהן׳
הטמאה	והיה ביום ההוא אכרית׳
הטמאה	ויבאו הכהנים לפנימה׳
היד	ויאמר יי׳ אל משה היד׳
היד	ויאמר המלך היד יואב׳
הירא	את דבר יי׳ מעבדי׳
הירא	ויספו השטרים לדבר׳
הילוד	ותאמר האשה אשר בנה׳
הילוד	ויען המלך ויאמר תנו׳
היסופר	בקבר חסדך׳
היסופר	לו כי אדבר׳
היוקח	מגבור מלקוח׳
היוקח	ממנו עץ לעשות׳
הכון	לכן כה אעשה לך׳
הכון	והכן לך אתה וכל׳
הכף	ויאמרו שרי הסוכות׳
הכף	ויבאו אל אנשי סוכות׳
הלזה	ותאמר אל העבד מי׳
הלזה	ויאמרו איש אל אחיו׳
המלך	כי כה אמר יי׳ אל שלום׳
המלך	ויהי בימי אחשורש׳
המזבח	ואת המזבח נחשת׳
המזבח	ויאמר מה הציון הלז׳
המעלה	ותקטן עוד זאת בעיניך׳
המעלה	כי באחד לחדש הראשון׳
המעון	ובנית מזבח ליי׳׳
המעון	וזרועים ממנו יעמדו׳
המימה	ויאמר יי׳ אל משה השכם׳
המימה	לך אל פרעה בבקר׳
המושב	וכסף משנה קחו׳
המושב	ואם אין לאיש גואל׳
המשפתים	יששכר חמר גרם׳
המשפתים	למה ישבת בין המשפתי׳
המסוה	ובבא משה לפני יי׳׳
המסוה	וראו בני ישראל את פני׳
המשרה	כי ילד ילד לנו בן נתן׳
המשרה	למרבה המשרה׳
המומתים	ותקח יהושבע׳
המומתים	וחברו ותקח יהושבעת׳
המוריה	ויאמר קח נא את׳
המוריה	ויחל שלמה לבנות׳
הנקל	ויהי הנקל לכתו׳
הנקל	ויאמר אלי הראית בן׳
הנראה	וירא יי׳ אל אברם׳
הנראה	ויאמר אלהים אל יעקב קום׳
הנראה	ויתאנף יי׳ בשלמה׳
הנראה	בשנת שלש למלכות בלשאצר׳
הנשמע	כי שאל נא לימים׳
הנשמע	ולכם הנשמע לעשות׳
הנסה	או הנסה אלהים לבא׳
הנסה	דבר אליך תלאה׳
הנחרים	הן יבשו ויכלמו כל׳
הנחרים	אך ביי׳ לי לאמר׳
הנגבה	ויסע אברם הלוך׳
הנגבה	ויעל אברם ממצרים׳

השמת	ויאמר יי׳ אל השטן׳
השמת	וחברו ויאמר יי׳ אל׳
הסבבים	מאצוני השערים׳
הסבבים	וחברו מצאוני השומרים׳
העיני	אף לא אל ארץ׳
העיני	בשר לך אם כראות׳
העת	ויאמר אליו אל לבי הלך׳
העת	לכם אתם לשבת׳
העל	ויאמר אליהם רב שקה׳
העל	וישמע סנבלט׳
הפלא	לכן הנני יוסף להפליא׳
הפלא	חסדיך מושיע חוסים׳
הפקד	ואתה הפקד את הלוים׳
הפקד	עליו רשע ושטן׳
הפרזי	כל אלה ערים בצורות׳
הפרזי	ועכברי זהב מספר׳
הצפירה	באה הצפירה הנה׳
הצפירה	הנה היום הנה באה׳
הצפוני	בני גד למשפחתם׳
הצפוני	ואת הצפוני ארחיק׳
הצפונה	ויבא אתי אל פתח שער׳
הצפונה	ואל הכתף מחוצה׳
הצבאות	ויעש את הכיור׳
הצבאות	ועלי זקן מאד׳
הקרבה	ולאחתו הבתולה׳
הקרבה	והיה העיר הקרבה׳
הקרבים	והלשכה אשר פניה׳
הקרבים	קדש מן הארץ׳
הקשה	ושפטו את העם׳
הקשה	כי אנכי ידעתי׳
הראתך	ואולם בעבור זאת׳
הראתך	ויאמר בן אדם ראה׳
הראה	ויאמר המלך אל צדוק׳
הראה	ויאמר אלי בן אדם׳
הרבו	עלי מוהר ומתן׳
הרבו	באו ביתאל ופשעו׳
הרוגיה	כי הנה יי׳ יצא ממקומו׳
הרוגיה	כי רבים חללים הפילה׳
השמנה	ומה הארץ השמנה׳
השמנה	את האבדת אבקש׳
השנים	טובים השנים׳
השנים	ואם יתקפו האחד׳
השחוטה	את הצפור החיה׳
השחוטה	ולקח את עץ ארז׳
השלשים	ואלה שמות הגברים׳
השלשים	ורוח לבשה את׳
התקועים	ועל ידם החזיקו׳
התקועים	אחריו החזיקו׳
התקועית	ותאמר האשה התקועית אל המלך׳
התקועית	וחברו ותאמר׳
התנין	ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו
התנין	ואצאה בשער הגיא׳

א״ב מן חד חד ה׳ בריש
תיבותא בתמיה וסימ׳

האל	יעות משפט׳
האלהים	מקרוב אני נאם יי׳׳
האלהים	ויהי כקרא מלך ישראל׳
האמת	שלחו מכם אחד׳
הבת	ויפל אברהם על׳
הבן	יקיר לי אפרים׳

הבנים	לבני עמון כה אמר׳
הבנהרים	חרה יי׳ אם בנהרים׳
הברכה	ויאמר עשו אל אביו׳
הגוי	ואבימלך לא קרב׳
הגנב	רצוח ונאוף׳
הדרכי	ואמרתם לא יתכן׳
הדרכי	ואמרו בני ישראל׳
ההמיר	גוי אלהים והמה׳
ההמירו	ואשקלה להם את הכסף׳
הות	על הרע כפים׳
הזכיר	ואבשלום לקח ויצב׳
החייתם	ויאמר אליהם משה׳
הטובה	ומה הארץ אשר׳
הטובים	עברו כלנה וראו׳
הינטר	לעולם אם ישמר׳
הים	אני אם תנין כי׳
הכלב	ויאמר הפלשתי׳
הלנצח	ויאמר אבנר אל יואב׳
הלמלך	עתה לתה תריעו רע׳
המת	וירא דוד כי עבדיו׳
המדבר	הדור אתם ראו דבר יי׳׳
המערת	פריצים היה הבית הזה׳
הנמצא	ויאמר פרעה אל עבדיו׳
הסכת	וידבר משה והכהנים׳
העבד	ישראל אם יליד׳
העצב	נבזה נפוץ האיש׳
הפניו	תשאון אם לאל׳
הצאן	ובקר ישחט להם׳
הקץ	לדברי רוח׳
הראש	ויחר לאבנר מאד על דברי איש בשת׳
השופט	כל הארץ׳
השמר	ויאמר יי׳ אל קין אי׳
השמרים	למען נסות את בני ישראל׳
התמלוך	כי אתה מתחרה׳
התרים	לעב קולך ושפעת׳
התשלח	ברקים וילכו׳

י״ד זוגין ב׳ ב׳ מלין ותרויהון
מן ה׳ בריש תיבותא וסימניהון׳

האלים	המאדמים׳
המים	החיים׳
המזרק	האחד׳
הבהמה	הטמאה׳
הדם	הנקי׳
האשה	הזונה׳
האשה	הנרצחה ב׳ בפסו׳
האיש	החכם׳
הלבוש	הבדים׳
המים	הרבים׳
הדברים	הטובים׳
האיש	המצרי׳
הימים	הבאים׳

ח׳ מלין נסבין ה׳ בר׳ תיבות
ויו״ד במצעות תיבותא וסימניהון׳

הקיף	וסבתם את העיר׳
הביא	ויתן יהונתן׳
השיב	וישאל לאשה׳
הקים	כה אמר יי׳ צבאות׳
הגיד	ויהי כשמעם׳
הכנפים	במדעך׳
השמיד	הנה עיני אדני יי׳׳

יבאו מן הכלל וכל שכל כולם קמוצים במ״ה פתחים עם המסר׳ תעיין סימניהון בערך שכל במסר׳ רבת׳ ׳ ומלת מלך השתכותה הרעותה כי לא תהפך באתנח וס״פ ונפתחת וגם מלת שמן את הכלל הזה וכן תבן קרב לא ימתנו ונפתחים וכל נדר בפתח במ״ה קמצין ונדר אלמנה ולנדר לא ירבה כל נדר וכל שבועות איסר כי נדר נדר עבדך לאבשלום ונדרו נדר ליי׳ ושלמו וכל אותם שהזכרתי דוגמת מלך ארץ שנהפכים באתנח וס״פ ואינם משתנים בדבקותם כי יאמר ארץ מצרים גשם נדבות לדך הר שעיר זולתי מלת הכל שיאמר

שיאמר הכל הכלים וכן וחמת מים כי כמאינו לדוק יאמר ויכלו המים מן החמת וכן יגבר יאמר בדבקותו נבר תמים   כל תבל כפתח וכן חבל כביאים חבל כטרס יבא חבל לה כא על דרך חסק חלב ורעיו   וכל תבל שהוא לשון אדמה כמו מכין תבל בחכמת וראשו נקמץ   חבל תבל עמו כלו פתוח וסדרו בלל והתיו כמו שבלול תמס והלוך אסר שרשו יוסם וכן שבר כלו בפתח במג אסר לאסיאס נקמצים על פי המסורת וסימניהן ולא כחלו על סבר יוסף ומסבר רות תילילו חרם לאמר כלו כפתח חבל לא תיקלל חרם כלו

	במלאכה׳
הכשיר	אם קהה חברזל׳

זוגין מן נ״ג ה׳ ברישיהון

קדמ׳ ותנינא ה׳ ותלית׳ וה׳ תמצא נמס׳ במערכת אות הוי״ו כי שם ביתם דאינון מן א״ב מן נ״ג קדמא ותנינ׳ קרחו ותלית׳ נסיב וי״ו׳

שטה מן לא׳ קריין ה׳ וכל

חד וחד לית דכו׳ וסי׳

צהר	תעשה לתיבה׳
בהם	ובארבע עשרה שנה׳
אחי	ויברכו את רבקה ויאמרו׳
וינהו	ויהי מיום שבת הארון׳
הומה	וישמע אדניהו׳
ההרס	ביום ההוא יהיה חמש׳
ומהיר	והוכן בחסד כסא׳
המץ	יגורו בך נדחי מואב׳
המסים	כקדח אש חמסים׳
נה	החמס קם למטה רשע׳
הומות	ופלטו פליטיהם והיו׳
שמהו	וצנו עדיו לגאון׳
הלאת	תאנים הלאת ולא תצא׳
הלל	כי הלל רשע על תאות׳
יהל	לא תשב לנצ׳ ולא תשכן׳
יהל	אם אראה אור כי יהל׳
תהל	עטישתיו תהל אור׳
הפץ	עברות אפך וראה׳
יגה	גם אור רשעים ידעך׳
והללו	כי מאספיו יאכלהו׳
והללתם	ואכלתם אכל ושבע׳
הברו	החצי׳ מלאו השלטים׳
הברו	סורו סורו צאו משם׳
הברי	נלאית ברב עצתיך׳
להבר	בעת ההיא יאמר לעם׳
הצו	ובני אליאב נמואל׳
בהצתם	ודתן ב׳ בפסוק׳
בהצתו	ארם נהרים׳
הצן	ובאו עליך חצן רכב׳
ההרמונה	ופרצים תצאנה אשה׳

י׳ ר״פ משמשין ה׳ ולית

להון חנא וסי׳

האנשים	האלה שלמים׳
המלאך	הגאל אתי׳
הכהן	המחטא אתה׳
הקרב	את קרבנו׳
הארץ	אשר הכה יי׳
הנגע	במת לכל נפש׳
האיש	הרך בך׳
הנער	בא ודוד קם׳
השיב	עליך יי׳
המנחה	החטאת והאשם׳
הבית	הזה אשר אתה בונה׳
הנפש	החטאת היא׳
המלך	יאכל׳
הסיר	יי׳ משפטיך׳
היה	יי׳ כאויב׳
הביא	בכליותי׳

ה׳ יהיראין משמשין סופיהון

ה׳ וריש נ׳ וסי׳

נשתחת	וירא אלהים׳
נעצרה	וישב אהרן׳
נכרתה	ופושעים נשמדו יחדו׳
נהרסה	והנה עלה כלו קמשונים׳

(נסמנו ח׳)

יו״ד כתיב ה׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳

ו׳ שורק וסימ׳ נמסר באיכה סוף א״ב ד׳

א״ב מן חד וחד ומן תרתין

תיבו׳ דילון קדמא לא נסיב ה׳ ותנינא נסיב ה׳ וסי׳

אשרי איש	הללויה אשרי׳
אשרי האיש	אשר לא הלך׳
אנשי שם	ויקומו לפני משה׳
אנשי השם	הנפילים היו בארץ׳
אחיכם אחד	אם כנים אתם׳
אחיכם האחד	ויאמר אלינו האיש׳
אביה שדה	ויהי בבאה ותסיתהו׳
אביה השדה	וחברו דשפטים׳
אל אבן	ועתה שימו נא לבבכ׳
אל האבן	והלוי הורידו את ארון׳
אל חשן	ונתת אל חשן המשפ׳
אל החשן	וישם עליו את החשן׳
אדמת קדש	ויאמ׳ אל תקרב הלום׳
אדמת הקדש	ונחל יי׳ את יהודה׳
אלהי משפט	ולכן יחכה יי׳ לחננכם׳
אלהי המשפט	הוגעתם יי׳ בדבריכם׳
בא אלהים	וירא פלשתים כי׳
בא האלהים	ויאמר משה אל העם׳
באו אנשים	ויהי בשנה השביעית׳
באו האנשים	ויבא אלהים אל בלעם׳
בהעצר שמים	ולא יהיה מטר דמלכי׳
בהעצר השמים	ולא יהיה ד״ה׳
בהר קדש	את כרוב ממשח׳
בהר הקדש	והיה ביו׳ ההוא יתקע׳
בערי גלעד	וישפט יפתח את ישראל׳
בערי הגלעד	טפינו נשינו מקנינו׳
בתחתיות ארץ	לא נכחד עצמי ממך׳
בתחתיות הארץ	והמה לשואה׳
בעל אשה	אם בגפו יבא׳
בעל האשה	כי ינצו אנשים׳
בנפש אדם	יון ותובל ומשך׳
בנפש האדם	כל הנגע במת׳
ביד מלאכים	ושלחתם אל מלך׳
ביד המלאכים	ויקח צמד בקר׳
בגורת גוים	בן אדם נהה על׳
בנות הגוים	קינה היא וקוננוה׳
גבהות אדם	עיני גבהות אדם׳
גבהות האדם	ושח גבהות האדם׳
גדול כנפים	ויהי נשר אחד גדול׳
גדול הכנפים	ואמרת כה אמר אדני הנשר הגדול׳
גיא חרשים	ומעונתי הוליד את עפרה׳
גיא החרשים	לד ואונו גיא׳
גדיי עזים	לך נא אל הצאן׳
גדיי העזים	ואת ערת גדיי׳
הנה שמים	כי האמנם ישב ד״ה׳
הנה השמים	כי האמנם דמלכים׳
הארון ברית	ויעמדו הכהנים נשאי׳
הארון הברית	ויהי בנסע העם מאהליהם׳
הכבש אחד	את הכב׳ אחד דוידבר׳
הכבש האחד	את הכבש האח׳ דואלה שמות׳
ומן אלהים	ויהי כזרח השמש׳
וימן האלהים	תולעת כעלו׳ השחר׳
ויבן עיר	וילך האיש ארץ׳
ויבן העיר	מסביב מן המלוא ועד הסביב׳
ונבנתה עיר	כה אמר יי׳ הנני שב׳
ונבנתה העיר	הנה ימים באים׳
ונמסו הרים	וחלליהם ישלכו ופגריהם׳
ונמסו ההרים	תחתיו והעמקים יתבקעו׳
ויצא אחד	אל השדה ללקט׳
ויצא האחד	מאתי ואמר׳
ועץ חיים	תחלת ממשכה׳
ועץ החיים	ויצמח יי׳ אלהים מן׳
וישלח אלהים	רוח רעה בין אבימלך׳
וישלח האלהים	מלאך לירושלם׳
ושני בנים	בימים ההם לא יאמרו׳
ושני הבנים	מה לכם אתם משלים׳
והיה אלהים	ויאמר ישראל אל יוסף׳
והיה האלהים	וקראתם בשם אלהיכם׳
ופר שני	ולקחו פר בן בקר׳
ופר השני	ויהי בלילה ההוא׳
ורך לבב	ויקבצו עליו אנשים׳
ורך הלבב	ויספו השטרים לדבר׳
וקטרת סמים	ומקטירים ליי׳
וקטרת הסמים	ופקדת אלעזר בן׳
ודקת בשר	והנה שבע פרות׳
ודקות הבשר	ותאכלנה הפרות׳
זרע קדש	ועוד בה עשיריה׳
זרע הקדש	כי נשאו מבנותיהם׳
חיל צבא	ועל ידם חיל צבא׳
חיל הצבא	ויהי לתשובת השנה׳
חשן משפט	ועשית חשן משפט׳
חשן המשפט	ונתת אל חשן׳
יצא דבר	בתחלת תחנוניך׳
יצא הדבר	ויען לבן ובתואל׳
ידעי ים	וישלח לו חורם ביד׳
ידעי הים	וישלח חירם באני׳
יום הוא	ועדיך יבא למני׳
יום ההוא	יום לבנות גדריך׳
יום כפורים	וכל מלאכה לא׳
יום הכפורים	אך בעשור לחדש׳
כי שמים	שאו לשמים עיניכם׳
כי השמים	ומי יעצר כח לבנות׳
כימי שמים	ושמתי לעד זרעו׳
כימי השמים	למען ירבו ימיכם׳
לחת אבן	ויתן אל משה׳
לחת האבן	ויאמר יי׳ אל משה׳
מן בקר	וירא חתן משה׳
מן הבקר	ויהי ממחרת וישב׳
מהר גלעד	הנך יפה רעיתי׳
מהר הגלעד	ועתה קרא נא באזני׳
מעל שמים	כי גדול מעל׳
מעל השמים	הללוהו שמי השמים׳
עצי עולה	וישכם אברהם בבקר׳
עצי העולה	ויקח אברהם את עצי׳
עיר אלהים	נהר פלגיו ישמחו׳
עיר האלהים	נכבדות מדבר בך׳
עד חרמה	ויצא האמרי הישב׳
עד החרמה	וירד העמלקי׳
עם קדש	ואשמע את האיש׳
עם הקדש	וקראו להם עם הקדש׳
עם אלהים	ותאמר האשה ולמה׳
עם האלהים	ויתיצבו פנות כל העם׳
פני פרכת	וטבל הכהן את אצבעו׳
פני הפרכת	וחברו וטבל הכהן׳
פרי בטן	ויחר אף יעקב ברחל׳
פרי הבטן	הנה נחלת יי׳ בנים׳
פיח כבשן	ויאמר יי׳ אל משה ואל׳
פיח הכבשן	ויקחו את פיח׳
קדש אלהים	אם כרוב ממשח׳
קדש האלהים	עתה תנו לבבכם׳
ראשית גוים	וירא את עמלק׳
ראשית הגוים	הוי שאננים בציון׳
שני גוים	ויאמר יי׳ לה שני׳
שני הגוים	יען אמרך את שני׳
שבתת שנים	וספרת לך שבע׳
שבתת השנים	שבתת שנים ב׳ בו׳

יו״ד זוגין קדמא׳ לא נסיב ה׳

ותנינא נסיב ה׳ בחד עניגא וסי׳

עבתת	ונתת את שתי׳
העבתת	ויתנו את שתי׳
כבשן	ויאמר יי׳ אל משה ואל׳
הכבשן	ויקחו את פיח׳
זיפים	ויעלו זיפים׳
הזיפים	ויבאו הזיפים׳
שלום	ויאמר המלך׳
השלום	ויאמר המלך׳
מעכה ויעבר	בכל שבטי ישראל אבלה׳
המעכה	ויבא ויצורו עליו באבלה׳
אדם	עיני גבהות׳
האדם	ושח גבהות׳
ספר	ואקח את ספר׳
הספר	ואתן את הספר׳
עיר	ונבנתה עיר הנה ימי׳
העיר	ונבנתה העיר ליי׳
רעים	לכן רעים שמעו את׳
הרעים	לכן הרעי׳ שמעו דב׳ יי׳
אל שער	ושער לחצ׳ הפנימי נגד
אל השער	ושע׳ לחצ׳ הפנימי דרך
שמים	ויגידו שמים׳
השמים	הגידו השמים׳
אבות	אלה ראשי אבות לתלדתם ראשי׳ ד״ה׳
האבות	אלה ראשי האבו׳ ללוי׳
כהן	ויאמר התרשתא להם אשר קדמא׳
הכהן	וחברו ויאמ׳ התרשת׳
פרות	שבע פרות׳
הפרות	ושבע הפרות׳

א״ב מן חד חד מפיק ה״

בסוף תיבו׳ וסי׳

אוה	כי בחר יי׳ בציון׳
בזה	לכן כה אמר יי׳ הנני נתן׳

גשמה

נקמץ כי הוא על משקל עור גבן אלא רק כי אין הרים סובלת חזק כאשר היא על משקל הכנדמים וכן כל ערב נפתח כלו אך ערב רב כלו נקמץ והנגינה ללע חבל או בסתי או בערב ראשו נקמץ על דרך אפר חלב אסר לא נהפכים באתנח וסף וסופו פתוח כי נגינתו לעיל כי כן הדין בכל נגינה מוקדמת כאשר באלרתי וכאשר אבאר בעזרת הא׳: כל שבת שהוא לשון בטלה כלו נקמץ והנגינה לרע אבל שבת אחים כלו פתוח והנגינה לעיל כמו שם הפועל כאשר פירשתי לעיל׳   כל בקך שהוא לשון ברכים נפתח כמו והנגינה לעיל

מערכת אות ההא

לעיל אבל ברך ולא אסיבנה כלו קימוץ והנגינה לרע ובוצע ברך נ״ב כלין כל מסקל ככל אמר עניכו ברי״ם חרם טבת ויחן בתבן כלם נקמצים ונגינתם לרע וסימנך חביל תיבלה ואיתכר חרפה ברמסה ואותביה בברכוסי בטבת מכלל סני הברות סל אי ממס לבר אמר אמרתי סכלו כפתח יבאו ד׳ מלות אמת ספת חמסת תכלת אמר חנים קמץ וחנים פתח סי׳ אסחת ויפן זנב אל זנב וירב בבת יהולה ויפר את עמו מאד ולוגמתם סהם יובאים כאחד כפתחים סהם מסקל נוסף כי ויפן כמו ויפנה וירב כמו וירבה הרב כבקטי

נשמה	הוה הוית באדרין מן קל מליא׳
דודה	מי זאת עולה מן המדבר׳
השה	כי השה אלוה חכמה׳
והודעתה	בן אדם התשפט התשפ׳
וגלה	והנה מנרת זהב כלה׳
והשקה	ארת המים והיתה׳
זכורה	ונתנה יי׳ אלהיך בידך׳
חכה	כי נפת תטופנה שפתי׳
טבחה	טבחה טבחה מסכה׳
ימה	הנני רב את ריבך׳
לבכורה	והיתה ציצת נובל׳
לחננה	כי עת לחננה כי בא׳
מדה	ארוכה מארץ מדה׳
מכרה	אשת חיל מי ימצא׳
נצה	ובגפן שלשה שריגים׳
שימה	ועתה כתבו לכם את׳
ענה	ונתן האיש השכב עמה׳
עצה	כי תצור אל עיר׳
פנה	עבר בשוק אצל פנה׳
צדה	ברך אברך׳
קנה	כצפור נודדת מן׳
ראה	אז ראה ויספרה׳
שביה	והסירה את שמלת׳
תלה	כה אמר יי׳ הנני שב׳

יא׳ זוגין מן חד חד חד

מפיק ה׳ וחד לא מפיק וסי׳

מכרה	אשת חיל מי ימצא׳
מכרה	ויאמר יעקב מכרה׳
ושערה	וראה הכהן והנה׳
ושערה	ואם בהרת לבנה היא׳
לרבעה	ובכל בהמה לא תתן׳
לרבעה	ואשה אשר תקרב אל׳
מעונה	אמרתי אך תראי׳
מעונה	אלהי קדם ומתחת׳
נצה	ובגפן שלשה שריגים׳
נצה	כי לפני קציר בתם׳
ואתננה	והיה סחרה ואתננה׳
לאתננה	והיה מקץ שבעים שנה׳
רבבה	הנני אליך נאם יי׳ צבאות והבערתי׳
לרבבה	דרך רכלתך בבגדי׳
חילה	הנה יי׳ ורישנה׳
לחילה	שיתו לבכם לחילה׳
כביכורה	והיתה ציצת נובל׳
כביכורה	כענבים במדבר׳
חכה	כי נופת תטופנה׳
חכה	ואליהוא חכה את׳
ערכה	לא ידע אנוש׳
ערכה	אם תוכל השיבני׳

יח׳ מלין לא מפקין ה׳ בסוף

תיבו׳ ומטעין בהון וסי׳

ותחמרה	ולא יכלה עוד הצפינו׳
הוסדה	הנני ממטיר כעת מחר׳
עונה	כי דבר יי׳ בזה׳
חלבה	אשר לא הוריש את׳
עתה	ומשם עבר קדמא׳
צדה	ואני שלשת החצים׳
בבואה	את קומי לכי לביתך׳
אנחתה	חוות קשדה הונו לי׳

מוסרה	והיה כל מעבר מטה׳
ורחמה	אשר לא מותתני מרחם׳
באמה	הנה כל המשל עליך׳
למינה	והיה יעמדו עליו דוגים׳
חלאתה	לכן כה אמר אדני יי׳ אוי עיר הדמים׳
המונה	וגם שם עיר המונה׳
הראשה	מי אתה הר הגדול׳
משכמה	כתפי משכמה תפול׳
נדה	לכן דבר אתם ואמרת׳

(נסמנו ה׳ לפי המסרה)

ז׳ זוגין חד נסיב ה׳ וחד לא

ולית להון זוגא וסי׳ נמסר במערכת אות הב״ת בלפא ביתא מן חד וחד חד חסר ב׳ וחד נסיב ב׳

ה׳ מלין יחידאין לא מפקין

ה׳ בסוף תיבותא וסי׳ נמסר סוף סדר וישלח

אב מן חד חד וא׳ וחד

והא׳ ול׳ דכו׳ וסי׳

ואהרון	ואני ידעתי גאלי חי׳
והאהרון	כי לא מועף לאשר׳
ואהל	וחשבה ואהל וברכיה׳
והאהל	ומשמרת בני גרשון׳
ואלפים	צאנה ואלפים כלם׳
והאלפים	והעירים עבדי האדמה׳
ובקר	וראיתם את כבוד יי׳
והבקר	ומראה הערב והבקר׳
וגוים	ובאו עמים רבים׳
והגוים	כי הגוי והממלכה׳
וגבהים	אם עשק רש וגזל׳
והגבהים	הנה האדון יי׳ צבאות מסעף׳
וגבה	עדה נא גאון וגבה׳
והגבה	והאולים אשר על פני׳
וגבוה	כי רם יי׳ ושפל יראה׳
והגבוה	כה אמר אדני יי׳ הסר המצנפת׳
ודל	חכם בעיניו איש׳
והדל	העשיר לא ירבה׳
והרם	כה אמר אדני הסר המצנפת׳
וההרים	ואשוב ואשא עיני והנה ארבע׳
וחצר	הגדולה סביב שלשה׳
והחצר	וירם כבוד יי׳ מעל הכרוב׳
וחטים	משכב וספות וכלי׳
והחטים	ויאמר ארנן אל דוד׳
וחכמים	אנשי לצון יפיחו׳
והחכמים	כי את כל זה נתתי׳
ומלא	ולנפתלי אמר׳
והמלא	ובאת וסגרת הדלת׳
ומשחית	עלה אריה מסבכו׳
והמשחית	ותהי חרדה במחנה׳
ומשלח	יפיח כזבים עד שקר׳
והמשלח	את השעיר לעזאזל׳
ונגע	לא תאנה אליך׳
והנגע	וראה הכהן אחרי הכבס׳
ושטן	הפקד עליו רשע׳
והשטן	ויראני את יהושע׳

ועירים	גמלים מיניקות׳
והעירים	והאלפים והעירים׳
ופרה	ורוב תרעינה׳
והפרה	והעוים והפרה׳
וצרעת	נעמן תדבק בך׳
והצרעת	ויזעף עזיהו ובידו׳
וקדש	ואשמעה אחד׳
והקדש	ואחרו השבעים ששים׳
ורגלים	עינים הייתי לעור׳
והרגלים	וילכו לקברה ולא מצאו׳
ושיר	כי בימי דוד׳
והשיר	וכל הקהל משתחוים׳
ושופט	ויאמר מי שמך לאיש׳
והשופט	על הרע כפים׳
ותבן	ועתה לכו עבדו׳
והתבן	והשערים והתבן לסוסי׳
ותרומה	והיה לאהרן ולבניו לחק׳
והתרומה	היקבע אדם אלהים׳
ותורות	ועל הר סיני ירדת׳
והתורות	אלה החקים והמשפטים׳

אילן מלין חד נסיב ה׳ וחד

וה׳ ולית להון זוגא וסי׳

חטי	והיה הנער אשר אמר׳
והטי	שמעי בת וראי׳
הקריבה	מים שאל חלב נתנה׳
והקריבה	ואם נפש אחת תחטא׳
הכשבים	ואם מן הצאן קרבנו׳
והכשבים	הפריד יעקב׳
הוריד	ויקצץ המלך אחז׳
והוריד	לכן כה אמר יי׳
האנפה	ואת החסידה׳
והאנפה	והחסידה והאנפה׳
היך	וירא דוד את האלהים דה״ה׳
והיך	יוכל עבד אדני זה׳
הכו	ויצו אבשלום את נעריו׳
והכו	ולאלה אמר באזני׳
הטהרו	כי מרבית העם׳
והטהרו	וכה תעש׳ להם לטהרם׳
הטהרו	כי הטהרו הכהנים והלוי׳
והטהרו	ויאמר יעקב אל ביתו׳
הערבים	והיה מהנחל תשתה׳
והעורבים	מביאים לו לחם ובשר׳
הילדה	ויאמר שכם אל חמור׳
והילדה	ואל עמי ידו גורל׳
הגרזן	היתפאר הגרזן׳
והגרזן	והבית בהבנתו׳
הנה	כי כל ימינו פנו׳
והנא	שמעו שמוע ברגז׳
הישרה	שמעו נא זאת ראשי׳
והישרה	גם אנכי חליל׳ לי מחטא׳
הביט	הוי משקה רעהו מספח׳
והביט	טהור עינים מראות׳
הוריתיך	בדרך חכמה הורתיך׳
והורתיך	ועתה לך ואנכי אהיה׳
השינה	או דודו או בן דודו׳
והשינה	ואיש כי לא יהיה לו גאל׳
הדל	ויאמר אליו בי אדני׳
והדל	העשיר לא ירבה׳
המשנים	ועמהם אחיהם׳
והמשנים	ויחמל שאול והעם׳

הפשיט	כבודו מעלי הפשיט׳
והפשיט	את העלה ונתח׳
החייתם	ויאמר אחי בני אמי הם׳
והחייתם	את אבי ואת אמי׳
הצליחה	אנא יי׳ הושיעה׳
והצליחה	אנא יי׳ תהי נא אזנך׳
החזיקי	מי מצור שאבי לך חזקי׳
והחזיקי	קומי שאי את הנער׳

אב מן ב״ב וה׳ בריש תיבותא

וסימניהון

והאבן	וירא והנה באר בשדה׳
והאבן	הזאת אשר שמתי מצ׳
והאחוז	ואתנו תשבו הארץ׳
והאחוז	ואך אם טמאה ארץ׳
והאבות	הבנים מלקטים׳
והאבות	ונפצתם איש אל אחיו׳
והאמה	מזה׳
והאמה	מזה ב׳ בפסוק׳
והביטו	והיה כצאת משה׳
והביטו	ושפכתי על בית דוד׳
והבור	ויקחהו וישליכו אתו׳
והבור	אשר השליך שם ישמעאל׳
והבאים	זכר ונקבה מכל׳
והבאים	והיהודים והסגנים מאה׳
והביאותיו	ועבדי כלב עקב׳
והביאותיו	וחנה לא עלתה בי׳
והביאותיך	ועלית על עמי ישראל׳
והביאותיך	ושוכבתיך׳
והבגד	כי יהיה בו נגע צרעת׳
והבגד	או השתי או הערב׳
והגישו	אדניו אל האלהים׳
והגישו	אל הדלת ב׳ בפסוק׳
והגדול	על הרע כפים׳
והגדול	אלה מבני גד ראשי׳
והגלגל	והלך מדי שנה בשנה׳
והגלגל	ואל תדרשו בית אל׳
והדרת	הרצים יצאו דחופים׳
והדרת	הרצים רכבי הרכש׳
והדגה	אשר ביאר תמות׳
והדגה	אשר ביאר מתה׳
וההיכל	וסדר ארך הבנין׳
וההיכל	שערי הנהרות נפתחו׳
והורד	המשכן ונסעו׳
והורד	ועבר בים צרה׳
והושיע	כעת מחר אשלח׳
והושיע	יי׳ את אהלי יהודה׳
והושיעה	וישלחו אנשי גבעון׳
והושיעה	פנה אלי וחנני תנה׳
והושיעם	וכי הקים יי׳ להם׳
והושיעם	יי׳ אלהיהם ביום ההוא׳
והוספתי	דברתי אני עם לבי׳ מלעיל
והוספתי	על ימיך חמש עשרה׳ מלרע
והוספתי	וגדלתי והוספתי׳
והוספתי	ואני תמיד איחל׳
והחזיקה	כי ינצו אנשים יחדו׳
והחזיקה	בו ונשקה לו׳
והטבנו	ויאמר משה לחבב׳
והטבנו	והיה כי תלך עמנו׳
והיכל	מיום אחד לחד׳ השביעי׳

והיכל

מעוכי מעניכס הוא כמו הרבה בוני אבל ותרב מסאת בנימן ותכל כל עבדת המסכן הס עומדים בעצמס על כן חנים קמץ וחנים פתח מפני הנגינה מוקדמת כל מסקל ככל אמר הפעל עין סלו ר״ס כלו כקמץ כמו ברך לא אסיבנה או ברך כבות חקף עוסהו וסרת וכן לפעמים בא״לף החירק כהפך לקמץ קטן כמו מאן יבמי באר התורה ופעמים בה״א כמו כהלת סהוא על מסקל לברת ופעמים סבא״לף ובה״א בא״ס בחירק כמו גאר מהר בועה מהרו בניך אבל כסהעין סל פעל ר״ס לעולם בברי מ״ס סל סמות הבא״ה

לפני

לפני אותיות אחהע והיא משפטה להיות בחירק לולי אחהע ונהפכה להברת אי תהיה בקמץ כמו מרעהו מאת מעס מהס כי הס באיס על דרך מבית מכל אבל כל האותיות לא יוכלו לסבול דגש כל פעל עתיד מחטופי פא פעל מיוד כמו אסב יסב ארד ירד כלם נקמצים והבנינה לרע ובבא עליהם ויו ומסב אותס להבא או לסעבר וארד ואסב ותלד וירד חניס קמץ וחניס פתח כי הבנינה לעיל ופותחת הברת אי שאחריה כי כן הדין בבנינה מוקדמת אך ביודין הנסרסין אות האיתן בחירק כמו איסן יסן תיסן ואיקץ׳

והיכל — האמר לכורש רעי וכל׳
והך — ויאמר יי׳ אל משה נטה׳
והך — ואת׳ בן אדם הנבא והך׳
והכני — הצילני נא מיד אחי׳
והכני — אם יוכל להלחם׳
והלבונה — ואומרה ויטהרו הלשכו׳
והלבונה — ומהם ממנים על הכלים׳
והמתה — את העם׳
והמתה — עת׳ לך והכית את עמלק
והמגדל — פלל בן אוזי מנגד המקצוע
והמגדל — והנתינים היו יושבים בעפל׳
והמזבח — נשפך וישפך הדשן׳
והמזבח — וימד את החצר ארך׳
והמוריני׳ — ויאמר ארונה אל דוד׳
והמוריני׳ — ויאמר ארנן אל דוד׳
והמואבי׳ — כאשר עשו לי בני עשו׳
והמואבי׳ — רפאים יחשבו גם הם׳
והנכם — יי׳ אלהיכם הרבה׳
והנכם — ואתם הרעתם לעשות׳
והנשיאם — הביאו את אבני׳
והנשיאם — וישב פנחס בן אלעזר׳
והשיאו — אתם עון אשמה׳
והשיאו — ואם אל עיר יאסף׳
והעל — מלעיל ויאמ׳ יי׳ דצפרדע׳
והעל — קח את אהרן ואת׳
והערבה — והירדן וגבול מכנרת׳
והערבה — עד ים כנרת׳
והפשתה — והשערה נכתה׳
והפשתה — גבעול ב׳ בפסוק׳
והפלא — יי׳ בין מקנה׳
והפלא — יי׳ את מכותך׳
והצל — וישאל דוד ביי׳ לאמר׳
והצל — ומאז באתי אל פרעה׳
והצעיר — וישבו לפניו הבכור׳
והצעיר — הקטן יהיה לאלף׳
והקול — נשמע בית פרעה׳
והקול — ואין העם מכירים׳
והקרוב — הרחוק בדבר ימות׳
והקרוב — אליו כרשנא שתר׳
והקסמי׳ — והיתה ידי אל הנביאים׳
והקסמי׳ — כי התרפים דברו און׳
והרגוני — ויאמר אברה׳ כי אמרתי׳
והרגוני — אם יעלה העם הזה׳
והרבה — למען למוג לב׳
והרבה — יחל ישראל אל יי׳
והרבה — והוא רחום יכפר׳
והרבה — אשר בשערה ישופני׳
והרה — ויער אלהי ישראל דפול דה״ה
והרה — הנה יחבל און והרה׳
והראש — אחר יפנה דרך׳
והראש — ב׳ בפסוק׳
והשכים — אבשלום ועמד׳
והשכים — ויהי כי הקיפו ימי׳
והשמש — וירדפו יואב ואבישי׳
והשמש — וישכימו בבקר והשמש׳
והשלחן — ושמת את השלחן׳
והשלחן — ומשמרתם הארון׳
והשלום — כה אמר יי׳ צבאות צום׳
והשלום — בריתי היתה אתו׳
והשמים — ויהו עד כה ועד כה׳
והשמים — כי זרע השלום והגפן׳
והתודה — וסמך אהרן את שתי׳
והתורה — והיה כי יאשם לאחת׳
והתורו — את עונם ואת עון׳
והתודו — את חטאתם׳
והתנחלתם — אתם לבניכם אחריכם׳
והתנחלתם — את הארץ בגורל׳
והתאנה — הגפן הובישה׳
והתאנה — העוד הזרע במגורה׳
והתורה — ויאמר יי׳ אל משה עלה׳
והתורה — ואת החקי׳ ואת המשפטי׳

כא מלין דכתיב כה
בסוף תיבותא ודייא וסי׳

ואברככה — הביאה לי ציד ועשה׳
ובכה — ובעמך ובכל עבדיך׳
ידכה — והיה לאות תנינא׳
כמכה — מי כמכה באלים ב׳ בו׳
אתכה — ותראני האתון׳
עמכה — ותאמ׳ בי אדני חי נפשך׳
בכה — כי בך ארוץ גדוד דשמוא׳
ימצאכה — חי יי׳ אלהיך אם יש׳
יעצרכה — ויהי בשביעית ויאמר׳
הנכה — ויען השליש אשר למלך׳
יענוכה — ודברת אליהם את כל׳
בשמכה — כה אמר יי׳ צבאות יען׳
הראתכה — וידבר אלי האיש׳
כחכה — התרפית ביום צרה׳
תנצרכה — מזמה תשמר עליך׳
לחלכה — ישב במארב חצרים׳
חלכה — ראית כי אתה עמל׳
כפכה — אחור וקדם צרתני׳
בכה — כי אליך יי׳ אדני עיני בכה׳
יברכוכה — יודוך יי׳ כל מעשיך׳

(כפרשת ואתחנן מכיא רק ך׳ והסמיט פסוק הראשון וכן בכל מק ך׳׳)

ג׳ זוגין חד נסיב ה׳ וחד נסיב
לה ולית להון זוגא וסי׳

הניח — והיה ביום הניח׳
להניח — וראשית כל בכורי׳
הוללים — לא יתיצבו׳
להוללים — אמרתי להוללים׳
הודיעך — ויענך וירעיבך׳
להודיעך — קשט אמרי אמת׳

יג׳ חסריםה׳ בריש תיבותא
וקריין וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כג׳

וחילופיהון ז׳ נסבין ה׳
בריש תיבותא ולא קריין וסי׳

החנית — ויען דוד ויאמר הנה׳
ההמון קלמה — ויען אחד מעבדיו ויאמר ויקחו נא׳
המלח — הוא הכה את אדום׳
הספר תכיכה — ותהי לכם חזות׳
הספרי׳ תכיכה — ותכתוב ספרים בשם אחאב׳
הסחבות — ויקח עבד מלך את האנשים׳
הכנפים — גם במרעך מלך׳

ג׳ מלין חס׳ ה׳ באמצע
תיבותא וקריין וסימני׳

ויאהבו — ויהי ככלותו לדבר שאול
לגיד — וישב יהורם המלך להתרפא׳
וכרמל — עד יערה עלינו רוח׳

וחילופיהון ה׳ כתיב ה׳
במצעות תיבותא ולא קריין וסימניהון

בהשדה — ויקם המלך לילה׳
בהחפזם — וילכו אחריהם עד הירדן׳
שהתקיף — מה שהיה כבר נקרא׳
כשהסכל — וגם בדרך כשהסכל׳
שהשמם — על הר ציון שהשמם׳

כט פס׳ ה׳ בסוף תיבותא
וקריין וסימני׳

וארב — ואקח את אביכם׳
הנג — וישכימו ויהי כעלות׳
והם — ויתנם ביד הגבעונים׳
יהי — כאשר היה עם׳
והית — נבלת איזבל כדמן׳
ונרא — הגידו האותיות לאחור׳
הנ — אנכי בראתי חרש׳
ירא — והיה כעץ שתול׳
תעש — ויאמר גדליהו מן׳
ותענב — עליהם למראה עיניהם׳
חמש — ומן הסוה הזאת תמוד׳
ואכבד — עלו ההר והבאתם עץ׳
וארבע — שלשה המה נפלאו׳
נטע — זממה שדה ותקחהו׳
בליל — טעמה כי טוב סחרה׳
לכן — שבנה בנתי לכן כי׳
ואדע — ואני אמרתי אגלה׳
שרת — עונותינו לנגדך׳
וירא — ויהי איוב אחרי זאת׳
בליל — קומי רני בליל׳
הביט — זכור יי׳ מה היה לנו׳
ונשוב — השיבנו יי׳ אליך׳
ואת — הגדת היום את אשר׳
את — הלא סכת בעדו׳
את — כי גם פעמי׳ רבות׳
את תניכה — אתה הוא יי׳ לבדך את׳
ואת — ונפשי נבהלה מאד׳
ועת — פתוחה יחד בכשיל׳
עת — ואמר לבלה ניאופים׳

וחילופי׳ כ׳ מלין כתיבין ה׳
בסוף תיבותא ולא קרי׳ וחד פלוגתא עלוהי וסימני׳

ואראה — בשלל אדרת שנער׳
ואבאה — אתכם אל ארץ האמרי׳
ארידה — דוב אורב הוא לי׳
האריה — ובניהו בן יהוידע דשמוא׳
רעה — שונא טוב ואוהבי רע׳
הרעה — ועשה הרעה׳
באה — אומללה יולדת השבעה׳
באה — והכה את ארץ מצרים׳
קוה — ויצא עוד קוה המדה׳
וקוה — ויעש את הים מוצק דמלכים׳
וקוה — לכן כה אמר יי׳ שבתי׳
נמצאה — ואם לא השחוק היה׳

וחראה — ואמר אחרי עשותה׳
הזאתה — ונתתי את הבית הזה בשילה ואת׳
יעשה — ותאמר נעמי לשתי׳
אלה — ואמר לה אלה מאניא׳
פקחה — הטה אלהי אזנך ושמע׳
הרבה — הרבה כבסני מעוני׳
ורעה — רעך ורעה אביך׳
אהביה — אני אהביה אהב׳
צידה — פלוגתא דרב נחמן ועתה שא נא כליך׳

טו זוגין חד קרי׳ ח׳ וחד
קרי ה׳ ולית דכו׳ וסימניהון נמסר בר״ה א׳ ריש סי׳ ח׳

ה׳ זוגין מן בב חד כתיב ה׳
בסוף תיבותא וחד כתיב י׳ וסימ׳ נמסר במשלי סימן יט׳

ב׳ כתיבין ה׳ במצעו׳ תיבות׳
וקריך׳ וסימני׳

מעליהם — בית דוד כה אמר׳
עליהם — נוסו נדדו מאד׳
ברכב — רכבי עליתי דמלכים לא קרי כף׳

זוגין דלא נסבין ה׳ בריש
תיבותא סימני׳ נמסר בסדר תרומה׳ לחם פנים ל׳ וכו׳

ו׳ זוגין דמיין חד מיעוט חד
רבוי ונסבין ה׳ בסוף תיבותא סימניהון נמסר בסדר נשא׳

אב מן חד וחד חד א׳ וחד הא
וכולהון לית דכות׳ וסימני׳

אמן — ויהי אמן את הדסה׳
האמן — האנכי הריתי את כל העם
אשמם — ואטמא אותם במתנותם׳
האשמם — אלהים יפלו ממעצותיהם׳
אמר — כה אמר יי׳ יען אמר מואב ושעיר׳
האמר — למלך בליעל׳
אמרות — והנה כל הנשים אשר נשארו׳
האמרות — שמעו הדבר הזה פרות הבשן׳
ארורה — ולאדם אמר כי שמעת׳
הארורה — ויבא ויאכל וישת ויאמר פקח נא את׳
בחר — ויחר אף שאול ביהונתן׳
הבחר — ויאמר יי׳ אל השטן יגער׳
גדלת — ומי כעמך ישראל דה״ה׳
הגדולות — יי׳ בעבור דברך ולבבך דה״ה׳
דודאים — וילך ראובן בימי קציר חטים׳

כלל — של לכר פתי הברות של אי אס הבנינה לרע או פתיהן נקמצות כמו אסב יסב ואס הבנינה לעיל הברת אי שאחריה לעולם פתוחה הראשונה פעמים פתוחה ופעמים קמוצה אס הברת ראשונה נקמצת באתנח וסוף פסוק להברת אה או היא פתוחה ופעמים אף בלא הפיכה כמו מלך תכן קרב טרס ואס לא תהפך נאות ראשונה מאותיות אחהע או היא קמוצ׳ כמו אפר חלב חבן חלק אמנם יש מלות שנהברות בהה אי בלא אתנח ואס קמוצים ונגינתם לרע כמו בבק חמן חכר יבם

מערכת אות ההא

כי כן דינס אפילו באתנח וסוף פסוק ובהדבקס יפתחו לאמיתס ואחריתס ויאמר ירך יעקב כתף הבית נדר אבכיס חבר כהניס ערל לב בעול דכולתך גם ברבותם
לא יוזז הקמץ הסגי ממקומו כמו חבר חברי עדליס מה סאין כן במלת דרך ארץ עבד מלך כי יאמר דרכי או דרכו או מלכו וכפלאתי ממלת כסף וירך וערל ועול אמר כהדבקס
לא ידרכו דרך דבקות סכן זקן אמר בהדבקס יאמר סכן זקן בסגול ופתח ואלה בהדבקס יאמר כתף ירך נזל עול בסגי סגוליס ואומר כי בעבור כי כתף ודעיו סמות

הדודאים נתנו ריח׳
דברים וישב מימים לקחתם׳
הדברי׳ ויצא האמרי הישב בהר׳
הפוכה אפרי׳ בעמים הוא׳
ההפוכה ויגדל עון בת עמי׳
חלמיש ההפכי הצור אגם מים׳
החלמיש המוליכך במדבר גדול׳
כושית ותדבר מרים ואהרן׳
הכושית במשה ב׳ בפסוק׳
מליץ אם יש עליו מלאך׳
המליץ והם לא ידעו כי שמע׳
מתה מלרע ותרא רחל כי לא ילדה׳
המתה ויאמר לא אדעה אתכם׳
משלש ויאמר אליו קחה לי׳
המשלש ואם יתקפו האחד׳
מנח רחב הקיר אשר לצלע׳
למנח ופתח הצלע למנח׳
מקטרות ויענו את ירמיהו כל׳
המקטרות ויקומו ויסירו את׳
מנאפת כן דרך אשה מנאפת׳
המנאפת האשה המנאפת׳
מתאבלי׳ ויעבירהו עבדיו מן׳
המתאבלי׳ שמחו את ירושלם׳
מריקים ויהי הם מריקי׳ שקיהם׳
המריקי׳ ואען שנית ואמר לו׳
נסונים מדוע ראיתי המה חתים׳
הנסוגי׳ ואת הנסוגי׳ מאחרי יי׳׳
נקראים בלילה ההו׳ נדדה שנת׳
הנקראי׳ שמעו זאת בית יעקב׳
נקדות תורי זהב נעשה לך׳
הנקדות ויסר ביום ההוא את׳
שיחים בין שיחים ינהקו׳
השיחי׳ ויכלו המים מן החמת׳
ספרים על שדים ספרים׳
הספרי׳ גם מגבוה יראו וחתחתי׳׳
פתחים ליד שערי׳ לפי קרת׳
הפתחי׳ וכל הפתחי׳ והמזוזות׳
ציון ועברו העברים בארץ׳
הציון ויאמר מה הציון הלו׳
צאים ויהושע היה לבוש׳
הצאים ויען ויאמר אל העמדים׳
צביעים חריד צביעים׳
הצביעי׳ והראש אחד יפנה דרך׳
קינים ויפרש אתה לפני והיא׳
הקינים ומשפחות ספרים ישבו כתב׳
שטר אשר אין לה קצין׳
השטר ויהי לעזיהו חיל׳
שקד ויהי דבר יי׳ אלי לאמר׳
השקד גם מגבוה יראו׳
שוקים דליו שוקים מפסח׳
השוקי׳ יככה יי׳ בשחין רע על׳
שאלתיהו ותבא האשה ותאמר׳
השאלתיהו גם אנכי השאלתיהו ליי׳
תצוד כי בעד אשה זונה׳
התצוד ללביא טרף ותית׳

אב מן חד חד מלעיל וקמץ
לפניה משמשי׳ ה׳ בסוף תיבותא וסי׳

אלכה אני אמרתי בדמי ימי׳
אשלמה ואני בקול תודה אזבחה׳
אגורה באהלך עולמים׳

אנוסה ויסר את אפן מרכבתיו׳
אעופה מי יתן לי אבר׳
בוערה כולם מנאפי׳ כמו תנור׳
ברותה חמת ברותה סופרים׳
גתה ויקם שמעי ויחבש׳
גתימה ויברחו הבארתי׳׳
דתינה ויאמר האיש נסעו מזה׳
הברה ויקחוהו וישליכו אתו׳
חעקה ותקח תמר אפר על׳
זבולה שמש עמד זבולה׳
חרבה ומשה היה רועה׳
וטהרה ואם לא תמצא ידה׳
ירשה ולנפתלי אמר נפתלי׳
כברה ויבאו מנגב לגבעה׳
לחכה ותפל אש יי׳ ותאכל׳
מנוחה וירד מנוחה עטרות׳
נשחתה וירא אלהים את׳
נעצרה וישב אהרן אל משה׳
נעדרה דרשו מעל ספר יי׳׳
נעמה וירא מנוחה כי טוב׳
נכרתה ופושעי׳ נשמדו יחדו׳
נהרסה והנה עלה כולו קמשוני׳׳
ספרה ויהי מושכם ממשא׳
עזבה ואת תזנותיה ממצרי׳׳
פורתא ואת פורתא׳
פרמשתא ואת פרמשתא׳
פשוטה חרדו שאננות׳
צעירה ויעבר יורם צעירה׳
צלחה צדיק אתה יי׳ כי אריב׳
ציונה שאו נס ציונה׳
קרבה לא שמעה בקול׳
רעננה בלא יומו תמלא׳
שבתה למלאות דבר יי׳ בפי ירמיה׳
תבואתה וממגד ארץ ומלואה׳

אב וי בריש הו
בסוף וסימני׳

ויאספהו ל׳ ותהי המלחמה׳
ויבזהו ל׳ ובני בליעל׳
ויבשהו ל׳ גוער בים׳
ויגרשהו ל׳ וילך דתהלות׳
וידקרהו ל׳ נערו וימרת׳
ויהפכהו ל׳ ויבא גדעון׳
ויזבחהו ל׳ וישב מאחריו׳
ויחזקהו ל׳ במסמרים לא׳
ויחפרהו ל׳ המחכים למות׳
ויטמאהו ל׳ ויפן יאשיהו׳
ויטמנהו ל׳ ויפן כה וכה ויך את׳
ויטעהו ל׳ ויבן מגדל בתוכו׳
ויכלוהו ל׳ שפוך חמתך דירמי׳׳
וילבישוהו ל׳ בגדים דזכריה׳
וילמדהו ל׳ בארח משפ׳ וילמדהו׳
וילכדוהו ל׳ ויבקש את אחזיהו׳
וימררהו ל׳ ורבו וישטמהו׳
ויניפהו ל׳ תנופה לפני יי׳׳
וינתחהו ל׳ ויתנו לנו שני פרים׳
ויסערהו ל׳ ישאהו קדים׳
ויסירהו ל׳ מלך מצרי׳׳
ויעבירהו ל׳ עבדיו מן המרכבה׳
ויעדהו ל׳ ויבאו שני האנשים׳
ויעדהו ל׳ הושיבו שני אנשי׳׳

ויעזרהו ל׳ האלהים על׳
ויעוללהו ל׳ ויפנו וינוסו׳
ויעצימהו ל׳ ויפר את עמו׳
ויעצרהו ל׳ וימצא מלך׳
ויפעלהו ל׳ חרש ברזל׳
ויפתחהו ל׳ שלח מלך׳
ויצילהו ל׳ וישמע ראובן׳
ויצפהו ל׳ זהב טהור׳
ויקדשהו ל׳ וישחט ויקח משה׳
ויקנאהו ל׳ ויפה עשיתיו׳
ויראהו ל׳ בני הנביאים׳
וירדהו ל׳ אל כפיו׳
וירידהו ל׳ וישלח המלך׳
וישאלהו ל׳ האיש לאמר מה׳
וישחטהו ל׳ ויחטאהו כראשון׳
וישטמהו ל׳ בעלי חצים׳
וישכחהו ל׳ ולא זכר שר׳
וישלחהו ל׳ מעמק חברון׳
וישנאהו ל׳ אחר הדברים׳
וישקוהו ל׳ איש מצרי׳
וישיתהו ל׳ על ארץ מצרים׳
ויתירהו ל׳ שלח מלך׳

מלין דמשמשין הו בסוף
ולית להון זוגא וסי׳

ואנוהו ל׳ זה אלי ואנוהו׳
וארוממנהו ל׳ שניהם בפסוק׳
יבוננהו ל׳ יצרנהו כאשון׳
יצרנהו ל׳ ב׳ בפסוק׳
משיתיהו ל׳ ויגדל הילד׳
ועשיתהו ל׳ לי ולבני׳
יעברנהו ל׳ האותי לא תיראו׳
אחקרהו ל׳ אב אנכי לאביונים׳
רוממתהו ל׳ מים גדלוהו׳
מוטהו ל׳ ועתה אשבור׳
ישפטהו ל׳ ואת תורתי ואת׳
ועתליהו ל׳ אם אחזיהו׳
השכירהו ל׳ כי על יי׳ הגדיל׳
והפיצהו ל׳ סביב בעתהו׳
אשביעהו ל׳ ארך ימים׳
ואראהו ל׳ בישועתי ב׳ בפסוק׳
ילדתיה ל׳ האנכי הריתי׳
ומעלותיהו ל׳ פנות קדים׳
מאסתיהו ל׳ ויאמר חלילה לי׳
שקוינוהו ל׳ מצאנו ראינו׳
והנעתיהו ל׳ והסירתי את׳
והשימתיהו ל׳ ונתתי פני׳
והביאותיהו ל׳ ופרשתי עליו׳
גרשתיהו ל׳ ואתנהו ביד׳
העירותיהו ל׳ אנכי העירותי׳
בקשתיהו ל׳ פתחתי אני׳
ונטעתיהו ל׳ ולא ירגז עוד׳
והשפילהו ל׳ ראה כל גאה׳
שנאתיהו ל׳ ויאמר מלך׳
ואטמנהו ל׳ ואלך ואטמנהו׳
אכלתהו ל׳ הנה בהיותי תמים׳
ותזבחהו ל׳ ותלש ותפהו מצות׳

ג׳ פסו׳ מן ג׳ מלין מורדפי׳
מפקין ה׳ וסימני׳ מזוני דשבת בהכנה וביאורם׳

שארה כסותה׳

חדשה ושבתה׳
הכינה וגם הקרה׳

הא

הא ג׳ וסי׳ נמסר בסוף פרש׳ ויגש וביחזקאל סימן ט׳ ובדניאל סימן ב׳׳

הב

והבל ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בראשית ובישעיה ריש סי׳ מ״ט׳
ותבט ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ כ״ב׳
תביט ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא׳
בהבליהם ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ האזינו ובמלכים א׳ סימן ט׳׳

הג

ויגד כ״ד וסימניהון

לאברהם ויהי אחרי׳
לרבקה ויגד לרבקה את׳
ללבן ויגד ללבן ביו׳ השלישי׳
לתמר ויגד לתמר לאמר׳
ליהודה ויהי כמשלש חדשי׳׳
למלך ויגד למלך מצרי׳׳
ליהושע ויגד ליהושע לאמר׳
מארבים וישימו לו בעלי שכם׳
לאבימלך ויגד לאבימלך כי התקבצו׳
הכרמלה וישכם שמואל לקראת׳
לשאול ויגד לשאול לאמר הנה דוד בניות׳
קעילה ויגד לשאול כי בא דוד׳
גת ויגד לשאול כי ברח דוד׳
ברך ויגד למלך דוד לאמר׳
ויאסף ויגד לדוד ויאסף׳
וחבירו ויגד לדוד ויאסף׳
בוכה ויגד ליואב הנה המלך׳
עשתה ויגד לדוד את אשר׳
לשלמה ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו׳
כי נס יואב ויגד למלך שלמה׳
לשלמה ויגד לשלמה כי הלך שמעי׳
איכה ויאמר לכו וראו׳
דמשק ויבא אלישע דמשק׳
לבית דוד ויגד לבית דוד׳

ויגד ג׳ רפין וסימניהון נמסר בשפטי׳ סי׳ ד׳׳
ויגידו ד׳ רפי׳ וסי׳ נמסר בשמו׳ סי׳ כ״ה וישעיה סי׳ ט׳׳
ויגידו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות

דבריס נמוריס ואיכס כוטיס מאומה לפעלה ומלת סכן ודעיו כוטין קצת לפעלה על כן כסתנו ומלת ערל הסתכתה כי מצינו בהדבקו ערל לב וערל בסר נס מצאנו ערל
ספתיס נס כזה אני אומר כי מלת ערל לב באה על דרך ארץ מלך עבד אסר המה סוין מדובקין ומפוזרין ומלת ערל ספתיס בהפרדס יאמר ממנה ערל על דרך סכן זקן
כבד וכן יש לומר במלת כבד סיאמר כבד מה ומצאנו עס כבד עון ואולי נס בהפרדו יאמר כבד וסני מסקליס המה ואל תתמה על זה כי סמות דבריס באיס על כמה דרכיס
כאסר

פאמר ידוע במוד הליקנות ומלת הבר חברים הוא כמו מחבר על דרך הארץ ומה שכתוב וחובר חבר זהו בעבור האתנח שמהפכת אות ראשונה לקמץ ונפתח שבאות שנייא
מוכיח כי אלו בא על דרך כתף ירך היה לו לינקד בקמץ קטן גם אלו כן היה לו לומר חברים : **כל** שתי הברות של אי אהי בשם דבר ואות אחרונה של אותה
תיבה אית או עין והנגינה לעיל בהברת אי תנקד בפתח קטן כמו פסח פקח קמח שלא רגע רשע שבע זבח כי הם באים על דרך ארץ ורעיו אך אות ח׳ ועין

תולדות ובמלכים ב׳ סוף סי׳ ית׳

ואגד ב׳ חסרים וסימניהון
ואגד לכם היום ולא׳
ואגד לך דוד׳

ותגיד ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וישמע יתרו׳

הגד הגד ב׳ וסימניהן
הגד הגד לעבדיך׳
הגד הגד לי את אשר עשיתה׳

ולא הגיד ג׳ וסימניהן
ותצלח עליו רוח׳
וירדהו אל כפיו׳
וי׳ העלים ממני׳

הגו ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ נט׳

הוגה ג׳ ב׳ מל׳ וסים׳ בשמו׳ ב׳ סי׳ כ׳ ובאיכה באג׳ ג׳׳

ההגריאים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
בימי שאול עשו מלחמה׳
ויעשו מלחמה עם ההגריאים׳
ויעזרו עליהם וינתנו בידם׳

הד

הדפו כ׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׳

הדורים ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳
את הדורים ואת אוהל׳
וחברו דוד׳
וישלח את הדורים בנו׳
וישלח המלך רחבעם׳
בתר׳ חס׳׳

הודו ה׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כב׳

להודות ליי׳ ג׳ חסרים כי טוב וסי׳
ושאר הברורים׳
בצאת לפני החלוץ׳
ביום ההוא אז נתן דויד׳
וכ׳ הודו ליי׳ חס׳ כי טוב וסימני׳ בדה׳ ב׳ סי׳ כ׳׳

הו

והוא לג׳ ר״פ וסימניהון
והוא יהיה פרא אדם׳
והוא עבר לפניהם׳
והוא אשה בבתוליה יקח׳
והוא שב מן הפסילים׳
והוא יצא ועבדיו באו׳
והוא מדבר עמם׳
והוא גם בן חיל׳
והוא הכה את איש מצרי׳
והגירו דוד׳
והוא הכה את איש׳
והוא הולך במדבר דרך יום׳
והוא בא ויעמד אל ארניו׳
והוא לא כן ידמה׳
והוא הפיל להם גורל׳
והוא עם בזוי ושסוי הפה׳
והוא מחולל מפשעינו׳
והוא את כל אלה עשה׳
והוא במלכים יתקלס׳
והוא יבנה את היכל יי׳׳
והוא גלהם עם מלך בבל׳
והוא הקטיר בגיא בן הנם׳
והוא יחזקיהו סתם׳
והוא העביר את פניו באש׳
והוא ישפט תבל בצדק׳
והוא כחתן יוצא׳
והוא רחום יכפר׳
והוא יפרה את ישראל׳
והוא פרקב יבלה׳
והוא לקברות יובל׳
והוא מלא בתיהם טוב׳
והוא באחד מי ישיבנו׳
והוא ישקט ומי ירשיע׳
והוא מסבות מתהפך׳
והוא מהשנא ערניא׳

ז׳ פסו׳ והוא והוא וסימניהון
נמסר בשפטי׳ סי׳ א׳ ומלכים א׳ סי׳ יט והושע סי׳ ז׳׳

ה׳ פסו׳ הוא הוא וסימניהון
ויגד יעקב לרחל כי׳
הוא ירה הנה הוא תפוש׳
כי תאמרו הן לא ידענו׳
וביתאל לא תוסיף להנבא׳
כי הוא בן אחים יפריא׳

ג׳ פסו׳ מן ז׳ מלין ג׳ מבא וג׳
מבא והוא באמצע וסימני׳ נמסר בישעיה סימן לב׳׳

יא׳ והוא ולית להון זוגא
וכל קרייא הוא וסימניהון
והוא אמר ואלישע ישב׳
והוא יעשה גל על יי׳ דרכך׳
והוא לבדו ויאמר לא ירד׳
והוא יתן מאשר שמנה׳
והוא צוה ויאמר שלחני׳
והוא שם ויאמר המלך׳
והוא הולך ודוד עולה׳
והוא הלך במדבר דרך יום׳
והוא בא ויעמד אל ארניו׳
והוא עולה ויעל משם׳
והוא יבנה את היכל יי׳׳

ח׳ פסוקי׳ והוא הוא וסימני׳
נמסר בדה׳ ב׳ סי׳ כב׳

הוא רמטעין דסבירין היא
ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת תצוה׳

הואיל ג׳ וסי׳ נמסר בסדר דברים׳

הואל ו׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ יט׳

ויאל ז׳ ה׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסים׳ נמסר בסדר שמות׳

הוה ב׳ וסימניהון
כי מה הוה לאדם׳
ואתה הוה להם למלך׳

הוה ב׳ א׳ כתי׳ א׳ וסימניהן
הוה גביר לאחיך׳
כי לשלג יאמר הוא׳

תהוה ג׳ כתיב ה׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סי׳ ב׳׳

הושעיה ג׳ וסימניהן
ויגשו כל שרי׳
ויאמר עזריה בן הושעיה׳
וילך אחריהם הושעיה׳

הזאה אל ד׳ בלישניהון וסימניהון
והזה אל הבירת׳
אל נכח פני אהל׳
ויז מדמה אל הקיר ב׳ בו׳

הט

הטו ג׳ וכל ליש׳ נמסר בשרש נטה כי שם ביתם׳

הי

היא ג׳ ר״פ וסי׳ נמסר פרשת וישב׳ וביחזקאל סוף סי׳ ו׳׳

והיא ב׳ וסימניהון
קנים והוא והיא׳
ותאכל הוא והיא׳

היא כל אוריתא כתבן הוא׳ במ״א כתבן היא וסימני׳ נמסר בפרשת וישב׳

וכל קרייא דכו׳ כתיבין היא במ״ה כתיבין הוא וקריין היא וסימניהו׳
אליהו ותלך ותעשה כדבר׳
תפתה כי ערוך מאתמול תפתה׳
פלילי כי הוא זמה והיא עון׳

ה׳ כתיב היא וקריין הוא
וחילופי׳ ג׳ כתיב הוא וקריין היא וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ענ׳

סימן כל דסמיך לשברת
היא במ״א הוא וכל דסמיך לאחוה היא וכו׳ וכל דסמיך למנוחה היא וכו׳ עיין כל הלין שנויי בסדר תצוה׳

סי׳ הוא והוא דתורת כהנים
מן ריש ויקרא עד ואם בהרת הוא במ״ט הוא וסימניהון
פתות אותה פתים׳
ונתת עליה שמן׳
ואם לא תשיג׳
והביאה אל הכהן׳
צו את אהרן׳
לא תאפה חמץ׳
דבר אל אהרן דבמקום אשר תשחט העולה׳
כל זכר בבני קדמא׳
קדו את המנחה׳
ואכלתם אותם במקום׳
מדוע לא אכלתם׳
ואת הארנבת ב׳ בפסוק׳
לכל הבהמ׳ אשר היא מפרסת׳
וכי ימות מן הבהמה׳
(כתלת כתיב׳ על פי המסרה׳)

ומן ואם בהרת עד לא יסגירנו
היא ומן לא יסגירנו עד ובש׳ כי יהיה
הוא ומן ובשר עד ואיש או אשה
היא ומן ואיש או אשה עד וכי יהיה בקרחת היא ומן כי יהיה בקרחת עד כי נפש הבשר בדם כלהון הוא במ׳ היא וסימניהון
פרחת היא׳
פחתת היא
צרעת ממארת היא׳
טמאתו היא׳
אשר היא ישבת עליו׳
ואשה כי יזוב זוב דמה׳
שבת שבתון היא קדמ׳ דסיפרא

וכל עריית׳ היא ומן סוף סידרא דעריות׳ עד סוף סיפרא הוא במ״ט היא וסימנידהון
והיא שפחה נחרפת׳
זמה היא׳
והיא הראה את׳
גלתה נדה׳
מחללת׳
היא בתרומה׳
עצרת היא׳
שבת היא׳
והאבדתי את הנפש׳
אחותם׳ נקברה׳
יובל היא ג׳ בענינא׳

וד׳ בענינא קדמא ובתרא היא ותרין מציעאה הוא וסים׳ כי נפש הבשר בדם היא כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וסימניהון נקבה תסובב גבר׳

סימן בעת בפעם בשנה
הבאר כלהון ההיא ולית חד מנהון ההוא׳
וחלוף הוא הלילה השער המדבר הרעב ההוא ולית בקריאה חד מנהון ההיא׳

ג׳ זונין מן ב״ב בחד ענינא
קדמא היו תנינא היה וסי׳ נמסר בדה׳ א׳ סימן כג׳

היתה ח׳ ר״פ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ לז׳ ותלים סי׳ קיד וסוף משלי׳

היה ג׳ בטעם מאריך ולעיל וסימניהון
וייבש הנחל דמלכים׳
בעבור

הופכת הפתח קטן לגדול כמו ויעשו את הפסח למנות הפתח ההפוכה כמו רגע שמה הרשע ויבאו מכלל זה תשע מזה מבה כגת ישע אף על פי שנגינתם לעיל כקמצים כי
הם באים על דרך אפר חלב וריעיהם אשר לא יהפכו ובמסורת מונה ה׳ ישע פתחין ומלת בלע בקמץ קטן ונגינתה לרע ומלת שער על משקל תבל ונגינתם לרע ונקמץ:
כל נגינה מוקדמת פותחת הברת אי שאחריה: **כל איתן** שמשמש בתוספ׳ למ׳ פעל יש לו דין נגינה מוקדמת והוא שים על האיתן וין קמ כה המשמש׳
ללמן

ללשון עבר כמו ואסב ואדר אך אם תחטף הו"ו שהוא לשון עתיד הוא' כמו ואדר אסב או ואדר ואסב או הכל נקמץ והכניכה לרע   אבל כל ויצא ואצא בכל עניינו הכל נקמץ
והכניכה לרע בעבור אות האלף אשר איננה נראית בקריאתה המסיכוה בכניכתה   וכן כל אתן המסמסת לפני חטופי למ"ל פעל כמו תפן ירב יגל כלם ננקדים בפתח קטן
אתן יתן תתן והכניכה מוקדמת ופותחת   ומלת ותלא נקמצת להמשיך קריאת אלף   ולכן הכניכה למטה כמו ספי במלת ויצא   אבל במלת ותרא נפתחת כי הכניכה מוקדמת

בעבור האדמה חתו׳
ויחזק הרעב בעיר׳

והיה ו׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ לך לך ובשפטים סי׳ י״ן׳

היה כ׳ כתיבן ה׳ וסימניהון

כי היה יהיה דמלכים׳
היה היה דבר יי׳ דיחזקאל׳

ויהי ד׳ בטעם גרשיי׳ בעזרא וסי׳ נמסר בנחמיה סי׳ ד׳׳
תהוה ג׳ כתיב ה׳ וסים׳ נמסר בדניאל סוף סי׳ ג׳׳
והיה ז׳ כתיב והיה וקרי׳ והיו וסים׳ נמסר בפרשת מסעי וביהושע סי׳ ט״ו׳

היתה ד׳ קמצים וסים׳ נמסר בישעיה סי׳ יד׳
היתה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ יא׳
היתם ב׳ חסרים וסימניהון
ממרים היתם׳
והיתם גם אתם גם׳

והיית ב׳ וסימניהון

והיית כאשה דתקועית׳
והיית עטרת תפארת׳

להיות ח׳ חס׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר פרש׳ יתרו׳

ויהי בעת ההיא ג׳ וסי׳ נמסר פרש׳ וירא׳

ויהי כ׳ בטעם תביר ר״פ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סי׳ יב׳

היה ה׳ בטעם מלעיל וסימניהון

כי לא היה גשם׳
כי לא היה דשא׳
ולא היה להם לעם׳
היה איש גדול׳
דין פליג׳ והיה צדק אזור׳

ויהי ד׳ בטעם ר״פ בספר בראשית וסי׳ נמסר בפרשת נח׳

ויהי כן ח׳ ו׳ מנהון בספר בראשית וסימניהון

ויבדל בין המים׳
ותראה היבשה׳
תדשא הארץ דשא׳
והיו למארת׳
תוצא הארץ׳
ולכל חית הארץ׳

ויהי בימי ה׳ וסימנם נמסר פרשת לך לך וריש ירמיה׳

ויהי מקצה ה׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ ריש סי׳ ח׳׳

ויהי אחרי מות ד׳ וסים׳ בלשון ארמי. אבא

רעיא שמשא ומלכה וביאורם נמסר בסוף פרשת חיי שרה׳

ויהי אחרי הדברים האלה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא וסוף יהושע׳

ויהי ל״ב רפין וסימניהון

מבדיל ויאמר אלהים יהי רקיע׳
כנען יפת אלהים ליפת׳
כנען ברוך יי׳ אלהי שם׳
ברד נטה את ידך׳
חשך נטה ידך על׳
איעצך עתה שמע בקלי איעצך׳
מתיו יחי ראובן ואל ימות׳
כבואך אחר כן תבא גבעת האלהים׳
ייטיב כה יעשה יי׳ ליהונתן׳
ואשימה ועתה שמע נא גם׳
כשמעך את קול הצעדה׳
ארוץ ויהי מה ארוץ׳
ארוצה ויוסף עוד אחימעץ׳
כבאה ויי׳ אמר אל אחיהו׳
כהני אחר הדבר הזה לא שב׳
לנן וידבר אחאב אל נבות׳
נא ויהי כעברם ואליהו תנינא דפסוק׳
כאוור העם הרע הזה המאנים׳
כזית ילכו יונקותיו ויהי כזית׳
כן דרשו טוב ואל רע׳
לעד שמעו עמי כלם הקשיבי׳
טרף הביאו את כל המעשר׳
כשמעך ויהי כשמעך דד״ה׳
ועשה לזהב ולכסף ולנחשת׳
דברך והמלאך אשר הלך׳
הטוב והנה אמריהו הלך׳
משגב ויהי יי׳ משגב לדל׳
משנאי יי׳ יכחשו לו׳
תשרת חשך ויהי לילה׳
נעם ויהי נעם יי׳ אלהינו׳
בשכבו ויהי בשכבו וידעת׳
ביתך ויהי ביתך כבית פרץ׳

ותהי יד רפין וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ יח ובאיוב סי׳ יג׳

ויהי יא רפין וסי׳ נמסר בפרשת תרומה׳

שהיה ב׳ וסימניהון

יאמר נא ישראל׳
בקום עלינו אדם׳
וכל קהלת דכו׳ במג אשר היה וסימניהון
יש דבר שיאמר׳
לפני אשר היה לפני׳
לפניהם אשר היה לפניהם׳

נהיה ח׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ א׳׳

ונהיה ב׳ וסימניהון

ונשבע להם ונהיה׳
נהיה להם עד פתח׳

ולא היה כ״ה וסימניהון

ולא היה בו שער צהוב׳
ולא היה מים לעדה׳
ולא היה שם מים לעם׳
וישבת המן ממחרת׳
ולא היה בהם ידים׳
וימס לבבם ולא היה בם עוד׳
ולא היה ביום ההוא לפניו׳
ולא היה דברי ראשון׳
ומאכל שלחנו וחברו דד״ה׳
ולא היה לבנו שלם דשלמה וחבירו דאבים׳
ולא היה מים למחנה׳
ולא היה דבר רע בסיר׳
ולא היה אחרי בית דוד׳
ולא היה לחם לעם הארץ וחברו׳
ולא היה נודד כנף׳
ולא היה בה מטה עוז׳
ולא היה למחלי אלעזר ולא׳
ולא היה לששן בנים׳
ולא היה כבושם ההוא עוד׳
ולא היה ביום אף יי׳ פליט׳
וראיתיו מגיע אצל האיל׳ ב׳ בפסוק׳

ולא יהיו ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ תבא ובירמיה ריש סימן יו׳

והיתה ג׳ בטעם בנביאים וסימניהון

ציצת נובל צבי׳
חבל הים נות רעים׳
נבלת העם הזה למאכל׳

אמר המעתיק קא קשה לי כי והיתה חבל הים הוא נמנה בחשבון הג׳ והיתה בטעם שני גרשי׳ וכן הוא בכל הספרים שלנו הדין לחבל הים בטעם שני גרשים ואולי כי הוא טעות ואיפס אלא ב׳ בטעם קדמא אזלא ציצת נובל ונבלת העם ומיהו על והיתה דציצת נובל ונבלת העם בכל הספרים נמסר על כל חד ג׳ בטעם במסרה קטנה עכ״ל׳

ולא יהיה ח׳ ר״פ וסימניהון

ולא יהיה למצרים מעשה׳
ולא יהיה עוד לבית ישראל׳
ולא יהיה משם עוד ערל׳
ולא יהיה פליט ושריד דירמיה׳
לבית ישראל למבטח׳

והיתה ג׳ בטעם גרשיים בנביאי׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סוף סי׳ ט׳ ובצפניה סי׳ ב׳׳

ולא תהיה ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת קדשים ובדניאל סי׳ יא׳

היו ג׳ ר״פ וסימניהון

היו ערידה לשמה ארץ ציה׳
היו שרי יהודה כמשיגי גבול׳
היו צרידה לראש׳

שהיה ד׳ בקהלת וסי׳

מה שהיה הוא שיהיה׳
ושנאתי אני את כל עמלי׳
כי איננו יודע מה שיהיה׳
והסכל ירבה דברים׳

ולהיות ב׳ וסימני׳

בני עתה אל תשלו׳
פתשגן הכתב להנתן׳

תהיינה י׳ כתיב כן בתורה וסי׳ נמסר בפרשת אמור׳
בהיות ח׳ חס׳ בלי׳ וסי׳ נמס׳ בסדר וישמע יתרו׳
והיה ד׳ בטעם גרשיים ר״פ בתורה וסים׳ נמסר בפרשת בא׳
ותהיין ד׳ כתובים כן בליש׳ בנביאים וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ט׳

והיו ו׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ב׳ וירמיה סימן מ״ח וד״ה ב׳ סי׳ כ״ג׳
והיה י״ג בטעם פזרן וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ ב׳ וע״ש׳
בהיותו ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בדברי הימים ב׳ סימן י׳׳
וכי יהיה ד׳ ר״פ וסי׳ נמסר בפרשת ראה׳
היכל יי׳ ד׳ פסו׳ דמיין וסימניהון

קדוש קדוש קדוש יי׳׳
ארץ ארץ ארץ שמעי׳
עוה עוה עוה אשימנה׳

הך

והך ב׳ וסימניהון

והך את עפר הארץ׳
והך כף אל כף׳

ויכום יא וסימניהון נמסר בפרשת שלח לך׳
ויכה י׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ כ״ב׳
מכותיה ג׳ חס׳ וסימניהון

והיתה אדום לשמה׳
כי אנושה מכתיה׳
כל עבר על בבל׳

מכה ה׳ פרתחין וסימני׳ בלשון ארמי עבראה בחוטרא ובחרבא עממיא תמחי׳ וביאורם נמסר בפרשת שמות׳ וביחזקאל

הטעם כי לא חסו להמשכת קריאת אותה אלף כא״לף נקראת מאומה   וכן כל סס דבר על דרך ארץ מלך ורעיו וקטורת תלבושת תחבושת אמורת סחרחורת סגולת כחסת כתונת ודומיהן אהל בסת קדם אין אומר לסבר אוכל סהס דבר אבל לסון פעל נגינתם לרע ונקמצים   כהן מדין חותן משה ענין פועל המה לא סס דבר על כן נגינתם לרע ונקמצים זה החלוק   בין המולך מהודו ועד כוש   ובין מזרעו נתן למולך   ועוד יש סמות דבריס נפתחות בלא טעם בלא מלת כמו בבל ומבבל גרזן כרמל ערפל יזרעאל

פרעאל בחלים פחמיש להבה בהלה חתת חחד חחיו יתברך צור ישראל וקדושו:

אתחיל משפט שמוש החולם והחטף קמץ התורה כלה לינה ליכקל בחולם לולי המבטלים והם שבעה ח׳ כמו רנו שמים כלו חגני ב׳ שבה כמו יקרבן הכמה חבל חם תבח הכניכה בהברת חו חז נהפך לחולם כמו נהלי ורוני וכן ירוכו יסובו וימלו כי זה

וביחזקאל סי׳ ו׳׳

והכית ה׳ מלרע וסי׳ נמסר פרש׳ שפטים ושמואל א׳ סי׳ טו׳ ומלכים ב׳ סי׳ ט׳׳

הכה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ ריש פרשת פנחס׳

מכה ב׳ קמצים חד כתיב ו׳ וסימניהון

מכי חרב במלחמה׳

מכה אלהים ומענה׳

והכיתה ה׳ מל׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה ריש סי׳ ה׳׳

יככה ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ י׳ וירמיה סוף סי׳ מ׳׳

ומכה ד׳ קמצים וסימני׳ נמסר בפרש׳ משפטים׳

והכיתיו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון

אם יוכל להלחם׳

ויצארי אחריו והכיתו ב׳ בן׳

ויכיה ג׳ וסימני׳

וארת מקרה לכד יהושע׳

וירתן י״ דלבנה׳

וירתן י״ דלכיש׳

יכתו ג׳ וסימניהון

מדוע ראיתי המה חתים׳

וכל פסיליה יכתו׳

מבקר לערב יכתו׳

הכינו ב׳ בלישני׳ וסים׳

רשרת הכינו לפעמי׳

והיה ביום הששי והכינו׳

וכל ד״ה דכו׳ הכינו והכינו בס״פ הכינו והכינו וסימני׳

והכינו לבירת אבורתיכם׳

ושחטו הפסח והתקרשו׳

הכינו ז׳ וסימני׳

הכינו לכם צדה דיהושע׳

לכו נא הכינו עוד ודעו׳

הכינו הארכים כי גם ומם׳

הכינו לבניז מטבח׳

והכינו לבבכם אל י״ ועבדהו׳

והכינו לבירת אברתיכם ד״ה׳

והתקדשו והכינו לאחיכ׳ לעשו ד״ה׳

והוכן ג׳ וסימניהון

והוכן בחסד כסא׳

יזכר אדיריו יכשלו׳

ויאמר לבנות לה בית׳

וא׳ והוכן כי ערוך מאתמל׳

כונן ה׳ מל׳ בלישני׳ וסימני׳

ותכונן עיר סיחון׳

הוי בונה עיר בדמים׳

הכן והכן לך׳

במיתריך תכונן על פניהם׳

ותכונן צדיק׳

נכון מ״ה וסימניהון

כי נכון הדבר מאת האלהים׳

ויאמר משה לא נכון לעשות כן׳

והיה נכון לבקר׳

והיה אמת נכון הדב׳ דעיר הנדחת

וחברו דוילך ויעבור׳

כשחר נכון מוצאו׳

נכון יהיה הר בית י״ דישעיה׳

יהיה הר בית י״ נכון דמיכה׳

ושבתם אלי אל נכון׳

כי בא שאול אל נכון׳

ויבאו עד גרן נכון׳

ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך׳

וכסא דוד יהיה נכון לפני י״׳

ורוח נכון חדש בקרבי׳

ושלחו מנות לאין נכון לו׳

נכון לבי אלהים ב׳ בפסוק׳

ולבם לא נכון עמו׳

כי אני לצלע נכון׳

זרעם נכון לפניהם׳

ידע כי נכון בידו יום׳

נכון למועדי רגל׳

ואיד נכון לצלעו׳

נכון כסאך מאז׳

נכון לבו בטוח בי״׳

נכון לבי אלהים אשירה׳

וכסאו יהיה נכון עד עולם ברה״׳

ובית דוד עבדך נכון דד״ה׳

ממכון ג׳ וסימניהון

ממכון שבתך סן׳

וחברו מסכון שבתך ועשירת׳

ממכון שבתו השגיח׳

יכונניה ג׳ וסימניהון

והוא יכוננה עד עליון׳

ועל נהרות יכוננה׳

יכוננה עד עולם סלה׳

וא׳ ויכוננה דרך קשתו׳

ובמכנה ד׳ חס׳ וסימני׳

וארבע כתפות אל ב׳ בפסוק׳

ועל ראש המכנה ידתיה׳

ובצקלג ובמכנה׳

ותכון ד׳ וסימניהון

ותכון מלכותו מאד׳

ותכון כל מלאכת שלמה׳

ותכון כל עבדת י״׳

ותכון העבודה ויעמדו׳

הל

הלאה ב׳ וסימני׳

וארת האש זרה הלאה׳

ויאמרו גש הלאה׳

מהלאה ב׳ וסימני׳

מהלאה למגדל עדר׳

מהלאה לדמשק׳

הלוך ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת נח׳

הלוך ד׳ חסרים וסימ׳ נמסר סוף פרשת ויצא׳

הלא היא נ׳ וסימני׳ נמסר בפרשת דברים׳

לכי ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ שמות׳

הולך ט׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת תולדות׳

הולך יא מל׳ בנביאים וסי׳

והנה אנכי הולך היום׳

אפס כי לא תהיה תפארתך׳

כי אתה הולך לקחת לך׳

ויהי הקשר אמיץ׳

תמול כואך והיום אניעך ב׳ בו׳

הנך הולך מאתי׳

ושמחת לבב בהולך׳

כי הים הולך וסוער׳ וחברו׳

ההולך למרחבי ארץ׳

ו׳ חס׳ בכתו׳ וסי׳ נמסר בקהלת סי׳ ט׳׳

וילכו כל העם ג׳ וסימני׳

וימליכו שם את שאול׳

איש לביתו׳

לאכל ולשתות׳

וילך ז׳ פתחין וסי׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה׳

ההלכת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישלח׳

הלכות ב׳ חס׳ דחס׳ וכו׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות׳

ויולכני ב׳ כתובים כן וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ מז׳

ויתהלך ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ בראשית׳

הליכות ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סימן סח׳

ויולך ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת בשלח וסוף מלכים׳

ולך יא וסימני׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ יד׳

ולך ד׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ד׳׳

ולכו ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כט׳

וללכת ד׳ וסים׳ נמסר באיוב ריש סי׳ לד׳

מוליך ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סי׳ יב׳

וילך איש ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות׳

וילך בכל דרך ג׳ וסי׳ נמס׳ במלכים

א׳ סימן יו׳

וילכו דרך ג׳ וסימניהון

שלשת ימים במדבר׳

וילכו כל הלילה׳

וילכו דרך הערבה׳

ולא הלך נ׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת בלק ומלכים ב׳ סוף סי׳ כא׳

ואלכה ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׳

ואולך ד׳ וסי׳ נמסר בסד׳ בחקתי׳

להלך ד׳ וחסרים וסימני׳ נמסר בפרשת שמות וקהלת ריש סי׳ ז׳׳

ויתהלך ג׳ רפ׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ יט׳

ילכון ג׳ וסי׳ נמסר ביואל סי׳ ב׳׳

יהלכון ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן פט׳ וסימן קד׳׳

הלכו ב׳ דגשים וסי׳

על הר ציון ששמם׳

ערום הלכו מבלי לבוש׳

וא׳ רפה פלטו מחרב הלכו׳

בלכתן ג׳ וסימני׳

חברות אשה אל אחותה׳

ואיש אל עבר פניו׳

על ארבעת רבעיהן תנינא דפסוק׳

יהלך ג׳ וסימני׳ נמסר במשלי סי׳ ו׳׳

הלכתי ג׳ וסי׳ נמסר באיוב סוף סימן ל׳׳

האלך ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ שמות׳

הלולים ב׳ וסימני׳

קדש הלולים לי״ ה׳׳

ויעשו הלולים׳

תהלת ד׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ קמ׳׳

תהלות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סי׳ סג׳

מהלל ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ יח׳

יהולל ג׳ וסימני׳

כי העושק יהולל חכם׳

ושופטים יהולל׳

וקסמים יהולל׳

ויהללו ד׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ לך לך ושפטים סי׳ יט׳ ונחמיה סי׳ ה׳׳

יהללוהו ב׳ בספר תלים וסימניהון

יהללוהו שמים וארץ׳

ובמושב זקנים יהללוהו׳

ויהלם ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ תצוה׳

הלם

הכלל לעולם לא יבא חטף קמץ באות אסר הכניכה כו וכן החטף מבטל חולם בכמה מקומות כמו לשון הופעל ואף פעל בין עתיד בין עבר כמו הפקד אתו סם מסוף כליל תקטר מרלה הסבכתי הפנה הנלה וכל כנוי מן השלמים בתוספת הא ויו ופא הפעל שלו בהברת או היא בחטף קמץ כמו שמרה קרבה ואכלה מצידי אבל ואוכלה מציל בני החולם שהוא עתיד למדבר בעצמו והחולם תמיד חסרון האלף העיקר שראוי להיות ואכלה האלף האחת פא הפעל והסכית למדבר בעצמו וכן אם אוכלה וזרעו מפלא לשון

מערכת אות ההא

לשון הווה המה ונתלמים פרשו פנה וכן שמרני זכרני שהם כלם לשון צווי על כן נקדים בחטף קמץ אבל אל ינוס שמרך בחולם כי הוא לשון הווה כמו שומר שלנו ומלת זועמיה ישראל נשתכתה והטעם כי לא יבא חטף פתח אחר חטף קמץ והיה ראוי להיות זעמיה כאשר אפרש בדין אהחע המבטל חולם אך להקל המלה הועמד על בכן שמריה זכריה וכן מלת ותואחרו מבני אדם והיה ראוי להיות ותאחרו על דרך אהלה וכן כתיב תארס וכן כל שם הפועל כמו משמרו בחלם אחרי אכלה כל שם דבר ושם

הלם יב׳ חסרים וסימניהון נמסר בפרש׳ שמות׳

הם

והם ט׳ ר״פ וסי׳ נמס׳ במשלי סי׳ א׳ פסו׳ י״ח ובד״ה ב׳ סי׳ ט׳׳

הם יב׳ ס״פ וסי׳ נמסר בפרשת וישמע יתרו׳

המה י״ט ר״פ וסימניהון

המה וכל החיה למינה׳
המה מי מריבה אשר׳
המה עם בית מיכה׳
המה הרחיקו׳
המה מיטיבים את לבם׳
המה יבאו אל מקדשי׳
המה באו בארץ צוף׳
המה את ערלים ישכבו׳
המה ירדים במעלה ההר׳
המה ישאו קלם ירנו׳
המה גלו ערותה׳
המה רכליך׳
המה היו צרים ישבי׳
המה כרעו ונפלו׳
המה יניעון לאכול׳
המה ראו כן תמהו׳
המה ראו מעשי יי׳׳
המה יאבדו ואתה תעמד׳
המה היו במרדי אור׳

והמה י׳ ר״פ וסי׳ נמס׳ בישעיה סי׳ ס״ג ומיכה סוף סי׳ ד׳׳

המה עושים ה׳ וסימניהון נמסר פרש׳ ויקהל וירמיה סי׳ ז׳׳

ההמה יב׳ וסי׳ נמסר בפרשת בהעלתך וירמיה סימן י״ד ונחמיה סי׳ י״ג׳

ומהם ו׳ וסימני׳ נמסר בירמי׳ סוף סי׳ ס״ד׳

ולהם ח׳ וסי׳ נמסר פרש׳ נח ובנחמיה סי׳ ז׳׳

בהמה ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת תצוה׳

להם ד׳ דסבירין לכם וסים׳ נמס׳ בסדר בהעלתך׳

יהמיון ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן י״ז׳

והמו ג׳ וסימניהון

ויתגעשו גליו לא יוכלו׳
והמו גליהם במים רבים׳
והמו כמו יין׳

הומיה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ כ״ב ומשלי סי׳ ז׳׳

ותהם ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ד׳׳

ויהמם ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ז׳׳

המונה ד׳ כתוב כן וסים׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״ט׳

המונו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ד׳׳

המון ג׳ וסי׳ נמסר בדניא׳ סי׳ ד׳׳

המו ג׳ וסי׳ נמסר בזכריה סוף סוף סי׳ ט׳ ע״ש׳

הן

הן ה׳ פתחין וסימניהון נמסר בפרשת בלק ואיוב סוף סי׳ ח׳ וסי׳ ל״א׳

והן ה׳ וסי׳ נמסר בפר׳ שמות ודניאל סי׳ ג׳׳

בהן י״ח ט״ו קמצים ת׳ פתחין וסימניהון

כהפך אשר ישב בהן לוט׳
עבדתי ותנה את נשי ואת׳
ויפצל בהן פצלות לבנות׳
יסך אשר יסך בהן והברו׳
ויקחו בני אהרן נדב׳
ותנו בהן אש ושימו׳
ותקעו בהן ונועדו׳
והצר לך בכל שעריך׳
פרש מקול פרש ורומה׳
לשמה היו לשמה׳ ב׳ בפסוק׳
ציץ תנו ציץ למואב׳
חיי ולכל בהן חיי רוחי׳
הכהנים בבאם הכהנים׳
פלשתים ויבאו פלשתים וישבו בהן דשמואל׳
ג׳ בתראי פתחין׳

(כמותוב׳ קמצין ע״פ המסר׳)

להן י״ד וסי׳ נמסר בפרש׳ פנחס וביחזקאל סי׳ מ״ב׳

והנה ג׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל ב׳ סי׳ ד׳׳

מהנה ז׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויקרא ויחזקאל סימן מ״ב וירמיה סי׳ ה׳׳

בהנה ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ שלח לך וירמי׳ סי׳ ה׳׳

להנה ד׳ וסימניהון

ומתוכה דמות ארבע׳
ומתחת הרקיע כנפיהם ב׳ בפסוק׳
בבאו להנה׳
וא׳ ולהנה כנפים בכנפי׳

הנה ז׳ ר״פ בספר בראשי׳ וסים׳ נמסר בפר׳ וישב׳

הנה כל יהושע ושפטי׳ ר״פ הנה במ״ג והנה וסימני׳

והנה אנכי הולך היום׳
והנה ברק רדף׳
והנה איש זקן בא׳

הנה ד׳ ר״פ בשמואל וסימניהון

הנה ימים באים ונדעתי׳
הנה היום הזה ראו עיניך׳
הנה ערוה הוא נתבא׳
הנה שם עמם שני בניהם׳

וכל מלכים ר״פ דכו׳ הנה במ״ת והנה וסים׳ נמסר ריש מלכים וכל ישעיה וירמי׳ הנה במ״ג והנה וסימניהון

והנה זה בא רכב איש׳
והנה ששון ושמחה׳
והנה כל אנשים אשר נשארו׳

הנה י׳ ר״פ ביחזקאל וסים׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ח׳

וכל תריסר ר״פ הנה במ״ב והנה וסימניהון

והנה ככר עפרת׳
והנה המלאך הדבר׳

וכל דברי הימים ר״פ דכו׳ והנה במ״ג הנה וסי׳

הנה בן נולד לך׳
הנה אנכי בונה בית׳
הנה יי׳ נגף מגפה׳

וכל שאר כתובים ר״פ הנה במ״ו והנה וסימני׳

רוח גדולה באה דאיוב׳
והנה אשה לקראתו׳
והנה עלה כלו קמשונים׳
והנה יד נגעה בי ותניעני׳
והנה כדמות בני אדם׳
והנה בועז בא מבית׳

ה׳ פסוק הנה והנה וסימני׳

נמסר בפרש׳ ויצא

הנה ד׳ סבירין והנה וסי׳ נמסר בפרש׳ כי תשא׳

והנה י״ג יתיראין וסימני׳

והנה בן ויאמר שוב אשוב׳
והנה ערוה ויאמר הכי קרא׳
והנה עבדיך מכים וחטאת׳
והנה העם ויקח את׳
והנה בירתן ויבא יפתח׳
והנה דוד והיה הוא׳
והנה בני ויהי כלות לדבר׳
והנה באתי כי ידע עבדך׳
והנה אליהו ויהי עובדיהו׳
והנה אלה הנה אלה׳
והנה נתנו עליך עבותים׳
והנה עבדי ושלח לי עצי ארזים׳
והנה להם ויפנו יהודה׳

הנה ז׳ יתיראין וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ז׳׳

י״א זוגין חד הנה וחד והנה

וסימניהון

הנה עשו ויגד לרבקה׳
והנה עשו וישא יעקב עיניו׳

הנה אנשים ויאמר למלך׳
והנה אנשים עברים ויראו׳
הנה האיש ושמואל ראה׳
והנה האיש לבוש הבדים׳
הנה היא ויאמר הכהן׳
והנה היא ויהי בבקר דלאה׳
הנה יושב ויאמר המלך׳
והנה יושב וישלח אליו שר׳
הנה כה ואמר יושב האי׳
והנה כה ובשחטם את בניהם׳
הנה באו הראשונות הנה׳
והנה באו ואף כי תשלחנה׳
הנה יוצר כי הנה יוצר׳
והנה יוצר כה הראני יי׳׳
הנה דברי והמלאך אשר הלך דוה׳
והנה דברי אסא הראשונים׳
הנה בן ויכרת כל הקהל׳
והנה בן ויאמר אברם׳
הנה שבה ותאמר הנה שבה יבמתך׳
והנה שבה ויאמר השב׳

והנה אנחנו ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ וישב ובנחמי׳ סי׳ ה׳׳

והנה איננו ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ ויצא יעקב׳

והנה יי׳ ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא׳

והנה הוא ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ׳

והנה כל ה׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ז׳׳

הנה לא ג׳ וסי׳ נמסר בתהלי׳ סימן קנ״ב׳

הנו ב׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ בלק׳

והנני ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ נח׳

והנה אנכי ה׳ וסי׳ נמסר ריש פרשת ויצא׳

הנני ב׳ דגשים וסימניהון

ויאמר הנני בני׳
ויאמר הנני מי אתה׳

הננו ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ מקץ׳

הס

הס ב׳ קמצים וסימני׳

בכל מקום השליך הס׳
ואמר הס כי לא להזכיר׳

הפ

ויהפך ב׳ וסימניהון

ויהפך לבב פרעה ועבדיו׳
ויהפך לבב כל איש ישראל׳

תהפכות ג׳ וסימניהון כי דור

העצם מן השלמים כמו קרבן חכמה ערמה נפרית צלפחד ופסי וינבהה וינלה אסנת בשמת : ומלת ממחרת באה על אסנת והיה ראוי מחרת אך עמו כמו מלת יעמד יחרם כי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח ובכין עתיד במשקל קל מן השלמים אסר המה בחולם בהוסף עלין או כנוי ליחיד או לרבים יהפך החולם לחטף קמץ כמו ישמור ישמרך יפנסך וכיוצא בו בשמות דברים כמו קטורת קטורתי נחשת נחשתי כתנת כתנתי ונם דבר בג׳ אותיות קדם אכל אורך רחב יאמר אכלו ארכו קדמו רפי נם אהל תואר

תאר נועם מעניינם רק כי נהפכו ההברות כאשר יאמר אהלו תארו מפני אות הגרון אשר דינה בחטף פתח ולא יוכל לבא אחר חטף קמץ ומלת רחבו באה על עיקרה והטעם בעבור דגש שבבית רחבו המבטל החטף פתח על כי הוא ממבטלים אבל אהל תואר נועם שאין אות אחרונה מאותיות בגד כפת ואין בם הדגש כיכר אז לא יבטל החטף פתח רק במקומות מועטים ואין יבא אחר חטף קמץ על כן נהפכו ההברות ואם בהברת או יבא נאו אף ברבות המלה לא יזיז החולם ממקומו כמו מועד מופת

כי דור תהפוכת המה׳
מאיש מדבר תהפוכות׳
תהפוכות בלבו חורש און׳

במהפכת ו׳ וסי׳ נמסר בירמי׳ סי׳ לא׳

הפרן ד׳ וסי׳ נמסר בירמי׳ סי׳ לא׳

הץ

והציל ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ך׳ וישעיה סי׳ לא׳

להצילך ג׳ וסי׳ נמסר במשלי סי׳ ב׳

והצל ב׳ וסי׳ נמסר בפרשת שמות׳

הצילה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישב ובתלים סי׳ כ״ב׳

ואציל ג׳ ב׳ מל׳ וסימניהון

ולא אביתי לשמע׳
ואציל אתכם מיד מצרים׳
מיד אויביכם׳

הצילני ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן יז וב תלים סי׳ נד׳

הר

וכל הר ב׳ וסימניהון

והגלעד וגבול׳
כל גיא ינשא וכל הר׳

על ההר ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ שמות ויחזקאל סוף סי׳ יא׳

אל הר י״א וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ נ״ו׳

כהר ב׳ וסימניהון

כי כהר פרצים יקום׳
כהר ציון לא ימוט׳

ההרה י״ג וסימניהון

ויעתק משם ההרה מקדם׳
תספה ויהי בהוציאם אתם׳
ותגדל הנה נא מצא עבדך׳
עלה ויאמר יי׳ אל משה עלה אלי׳
ויפנו ויעלו ההרה׳
ותהינו ותענו ותאמרו אלי׳
תזדו ואדבר אליכם ולא׳
בעלתי ההרה לקחת לחת׳
פסל בעת ההיא אמר יי׳ אלי׳
ואעש ארון עצי שטים ואפסל׳
לכו ותאמר להם ההרה לכו׳
וילכו ויבאו ההרה׳
וילחצו האמרי את בני דן׳

אל הרי ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ו׳ וסי׳ ל״ד׳

על ראש ההר ה׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ א׳ ויחזקאל סי׳ מ״ג׳

מהררי ג׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ו׳

וההר ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ואתחנן׳

אל ההרים ב׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ קכ״ב ע״ש׳

הר ההר ז׳ וסימניהון

ויסעו מקדש׳
קח את אהרן ואת׳
ויעלו אל הר ההר׳
ויעל אהרן הכהן׳
תתאו לכם הר ההר׳
מהר ההר תתאו׳

ותהר עוד ז׳ וסימני׳ נמסר פרשת ויצא׳

להרגך ג׳ וסימני׳ נמסר סוף פרשת תולדות׳

הרוג ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ בהעלותך׳

להרוג ד׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון

והכרתי שופט מקרבה׳
עת להרוג׳
כי נמכרנו אני ועמי׳
והרוג בשנאיהם׳

והרגוני ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ נמסר בפרשת וירא׳

והרגני ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח׳

הרוס ג׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר באיוב סי׳ י״ב׳

הרן ב׳ וסימניהון׳

וארת בית נמרה׳
ובעמק בית הרן׳ וצ״ע
וכל שום בר נש דכו׳ הרן במ״ב חרן וסימניהון׳
פלגש כ״לב ב׳ בפסוק׳

השגה ד׳ כתובים בליש׳ וסים׳ נמסר בפרשת שפטים׳

וישיגם ה׳ חסרי׳ בלישני׳ וסים׳ נמסר בפרשת מקץ וירמיה סי׳ ל״ט׳

תשג ב׳ וסימניהון

אל תשג גבול עולם׳
והכרו אל תשג׳
וא׳ ותשג אתה תאכל ולא׳

נשלם מערכת אות הה״א בס״ד

מערכת אות הוי״ו

א״ב מן חד חד ריש פסוק

נסיב ו״ו ברישיה וכל חד״ל דכו׳ וסימני׳

ואראה ואין איש ומאלה׳
ובחורב הקצפתם את יי׳׳
וגר זאב עם כבש׳
ודי חלב עזים ללחמך׳
והלוא עמך שם צדוק׳
וזרחה לכם יראי שמי׳
והכיתי ליי׳ המסתיר פניו׳
וטמאתם את צפוי פסילי כספך׳
ויריחו סוגרת ומסגרת׳
ובחכי איש נדודים׳
וללוי אמר תומיך ואוריך׳
ומנת המלך מן רכושו׳
ונחה עליו רוח יי׳׳
וסוכה תהיה לצל יומם׳
ועמך כולם צדיקים׳
ופרח ודוב תרעינה׳
וצאני מרמס רגליכם׳
וקרבנו קערת כסף אחת׳
ורחובות העיר ימלאו׳
ושאבתם מים בששון׳
ותבואתה מרבה למלכים אשר׳

א״ב מן חד חד מן תרתין

תיבותא נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל׳ קריין לא נסבין ו׳ וסי׳

וארך אפים איש חמה יגרה מדון׳
וברית עולם כי אני יי׳ אהב משפט׳
וגבור חיל ויען אחד מהנערים׳
ודבר טוב דאג׳ בלב איש ישחנה
והר סיני עשן כולו׳
וזאת התורה אשר שם משה׳
וחיל פרעה יצא ממצרים׳
וטובת מראה ויהי אמן את הדסה׳
ויירא אלהים איש היה בארץ עוץ׳
וכל אלה ובזה אלה להפר ברית׳
ולפני יי׳ תפלה לעני כי יעטף׳
ומלך עולם ויי׳ אלהים אמת׳
ונר אלהים טרם יכבה ושמואל׳
ושר צבא ואחרי אחיתפל יהוידע
ועץ חיים תוחלת ממושכה׳
ופר חטאת תעש׳ ליום על הכפורי׳
וצבא השמים אתה הוא יי׳ לבדך׳
וקטרת סמים ומקטירי׳ ליי׳ עולות׳
ורכב ברזל ויאמרו בני יוסף׳
ושמן זית וקדה חמש מאות׳
ותשועת צדיקים מיי׳ מעוזם בעת׳

י״ו זוגין מן חד חד חד מלרע

חד מלעיל ו׳ ברישיהון וסי׳

ומת בהר אשר אתה׳
ומת ותאמר לו אשתו עודך׳
ויחכם תן לחכם ויחכם עוד׳
ויחכם מכל האדם מאיתן׳
ויענם ישמע אל ויענם׳
ויענם המלך קשה ויעזב׳

וירום ויצו מלך אשור׳
וירום אלהים חץ פתאם׳
ויושיעום ותתנם ביד צריהם׳
ויושיעום ויקם יי׳ שופטים׳
ויתמרמר מלך הנגב ויצא׳
ויתמרמר וראיתיו מגיע אצל׳
ויודע וידבר אל קרח׳
ויודע ויקח את זקני העיר׳
וינפש ששת ימים תעשה׳
וינפש ויבא המלך וכל העם׳
ויהללוה תנו לה מפרי ידיה׳
ויהללוה אחת היא יונתי תמתי׳
ונפתחה לאמר מתי יעבר׳
ונפתחה ויהי כאשר באנו אל המלון׳
וישג ירדף אויב נפשי׳
וישג לבן את יעקב׳
ויוכל וישמע שפטיה בן׳
ויוכל וישר אל מלאך ויוכל׳
ויצילני והנה כאשר גדלה נפשך׳
ויצילני ושם האחד אליעזר׳
ומש ועמדו רגליו ביום׳
ומש ובני ארם עוץ׳
והנה שמעו שמוע ברוגז׳
והנה ויפרש אתה לפני׳
ובקר וראיתם את כבוד יי׳׳
ובקר ערב ובקר וצהרים׳

י״ד זוגין חלופין מן ב״ב ר״פ

נסבין בריש תיבותא וכל קריא׳ לא נסבין וי״ו׳

ואנת ברה בלשצר לא השפלת׳
ואנת עזרא בחכמת אלהך׳
ואך את דמכם לנפשתיכם׳
ואך אם טמאה ארץ אחזתכם׳
ואנה לא בחכמה די איתי בי׳
ואנה שמעת עליך די תוכל׳
והן חלמא ופשרה תהחון׳
והן לא ידיע להוה לך מלכא׳
והיום ההוא לאדני יי׳ צבאות׳
והיום הזה תאמרנה שרות׳
וכה תעשה להם לטהרם׳
וכה אמר שמעי בקללו׳
וכען העלו קדמי חכימיא׳
וכען הן על מלכא׳
וכאשר יענו אותו כן ירבה׳
וכאשר יאמרו אליך בני עמך׳
וטוב לא יהיה לרשע ולא׳
וטוב משניהם את אשר׳
ותחת כי אהב את אבותיך׳
ותחת הרקיע כנפיהם׳
ומכל החי מכל בשר׳
ומכל בני כי רבים דוד״ה׳
וארבע כתפות אל ארבע׳
וארבע חיון רברבן סלקן׳
ובארבע עשרה שנה בא כדר׳
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיה׳
ולמען תספר באזני בנך׳
ולמען תאריכו ימים על האדמה׳

א״ב מן חד וחד ו׳ ברישי׳

וקמצי׳ וסימני׳

ואך אתך ואת עמך בדבר׳
ואיש לעשות כרצון איש׳

ובך

מוקם אשר הוא בהם בעבור חסרון היוד כי המה נגזרים מחטופי בא פעל מיוד וכן כוכב עולם סופר אך באמרך מועדם מופתי כוכבי עלמים כחלמי׳ על כן ביום קנותך הטדה רלותך עפותך נחלמים מפני הוין אף כי על פס הפועל מן השלמים בחטף קמץ כאשר אמרתי למעלה כמו באכלם עומך בחטופי למד פעל לא כן הדין אם יבא בהברה ואו כאשר אמרתי: כל סבא מגיע לפני אות כמו עומך מביא לפני חטף קמץ במלת רלותך קנותך מפני הוין:

מערכת אות הויו

כל אות אהחע הראויה להיות בחטף פתח ואות שלפניה בחטף קמץ יהפכו התנועות החטף פתח לחטף קמץ והחטף קמץ לקמץ כמו יעמד חי יחרס ראוי להיות יעמד יחרס על דרך תקטל וכן מעמד מחרבות שהיה ראוי להיות מעמד חרבות על דרך מסגר אף כי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח וכן תאר אהל נוסד בדבותם ליחיד יאמר אהלו תארו ולרבים על משפטם אהלים לאהליך ומלת נעמי באה על דרך תקטל ופסי כזבי ונהפכו התנועות מפני אות הגרון רק אם

ובך ויאמר העם אל משה׳
וגפן תאנה וגפן יתנו חילם׳
ודם הכהנים והלוים בני צדוק׳
ודל והשארתי בקרבך עם׳
ודך לשפט יתום ודך׳
ודין לפני כל ידעי דת ודין׳
והם ויחר למשה מאד ויאמר׳
והנה ויפרש אתה לפני׳
והנה ויהי עבדך עשה הנה והנה
ווים וארת האלף ושבע׳
וזרם נפץ וזרם׳
וזר הפכפך איש דרך וזר׳
וחי ותאמרו הן הראנו יי׳׳
וחור ומרדכי יצא מלפני המלך׳
וחום עוד כל ימי הארץ׳
וטף וישמעו כל שרי פלשתים׳
ויש וילך משם וימצא׳
ויור ויאמר פתח החלון׳
וכה ויפן כה וכה ויר׳ כי אין איש
ולחם ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים׳
ולד ותהי שרי עקר׳ אין לה ולד
ומי מי ומי ההולכים׳
ומר תיסרך רעתך ומשובותיך׳
ונבל והיה כנור ונבל תף וחליל׳
ונסך חגרו וספדו׳
ונכד והכרתי לבבל נאם יי׳׳
וסוף והאזניחו נהרו׳ דללו וחרבו
ועד יען אשר עשו נבלה׳
וענן יי׳ עליהם יומם׳
ועז מזמור לדוד הבו ליי׳׳
ועוז אלהים לנו מחסה׳
ועוף ספתה בהמות ועוף׳
ופרץ ובני יהודה שלה ופרץ׳
וצאה רבה צבאך׳
וצדק עשיתי משפט וצדק׳
וקם כי שבע יפל צדיק וקם׳
וקמו כי כה אמר יי׳׳
וראש ובני בנימן בלע ובכר ואשבל׳
ורד ולא יעצרכה הגשם׳
ורחם מאל אביך ויעזרך׳
ורק וכפה יהיה נער׳
ושוב אל תאמר לרעך׳
ושם יד ושם טוב מבנים׳
ושובו עברו ושובו משער לשער׳
ותוך אלה פיהו מלא׳

אב מן תרין א׳ וחד וא׳

אראה ויאמר יי׳ אל משה דבר אל אהרן׳
אראה ויאמ׳ אליהו חי יי׳ צבאו׳ אשר
ואראה צמאה נפשי לאלהים׳
אראך ויאמ׳ יי׳ אל אברהם לך לך׳
אראך ואמר מה אלה אדני׳
ואראך והנה ברק רדף את סיסר׳
אחותיך ושמרון בחצי חטאתיך׳
אחותיך וזכרת את דרכיך ונכלמת׳
ואחותיך סדום ובנותיה תשכן׳
אסתר הן גרשת אתי היום׳
אסתר אך שתים אל תעש עמדי׳
ואסתר כי לא אויב יחרפני׳
אשמעה עד מתי אראה׳

אשמעה מה ידבר האל׳
ואשמעה ויאמר אלהם משה עמדו׳
אדמוני ויצא הראשון אדמוני׳
אדמוני וישלח ויביאהו והו׳ אדמוני
ואדמוני ויבט הפלשתי וירא׳ את דוד
בינה אמרי האזינה יי׳׳
בינה מלעיל ואם בינה שמעה זאת׳
ובינה בשנת שלש לכורש׳
בונה קמץ ירושלם יי׳ נדחי ישראל׳
בוני ויפסלו בוני שלמה׳
ובוני חירם ב׳ בפסוק׳
בדבר ורבקה שומעת׳
בדבר ותעלוזנה כליותי׳
ובדבר וכלי כליו רעים׳
בחסדך נחית בחסדך׳
בחסדך ואני בחסדך בטחתי׳
ובחסדך תצמית איבי והאבדת׳
בראות בעת ההיא בראות דוד׳
בראות ויהי לדרוש אלהים בימי׳
ובראות יי׳ כי נכנעו היה דבר יי׳׳
בטחות הן אמת חפצת בטחות׳
בטחות מי שת בטחות חכמה׳
ובטחות ישליו אהלים לשדדי׳
במעלות ויקרא ישעיה הנביא׳ קדמא דפסוק׳
במעלות הנני משיב את צל המעלות תנינא דפסוק׳
ובמעלות אשר ארך האולם עשרים אמה׳
במועדיכם ועשיתם אשה ליי׳ עלה או זבח לפלא׳
במועדיכם אלה תעשו ליי׳׳
ובמועדיכם וביום שמחתכם׳
בלב שלם ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך׳
בלב שלם וישמחו העם על התנדבם כי׳
ובלב שלם ויאמר אנא יי׳ זכר נא דישעיה׳
גוה ואם לא תשמעוה במסתרים׳
גוה כי השפילו ותאמר גוה׳
וגוה להסיר אדם מעשה׳
גבה מלושני בסתר רעהו כתי׳׳
גבה תועבת יי׳ כל גבה לב׳
וגבה הנה אשור ארז בלבנון׳
דמו אם כה יאמרו אלינו׳
דמו ישבי אי סחר צידון׳
ודמו רנזו ואל תחטאו׳
דומם שבי דומם ובאי בחשך׳
דומם הוי אומר לעץ הקיצה׳
ודומם טוב ויחל ודומם׳
דמי ועתה אל יפל דמי׳
דמי ארץ אל תכסי דמי׳
ודמי חמסי ושארי על בבל׳
דמיתי הנוה והמעונגה׳
דמיתי לקאת מדבר הייתי׳
ודמיתי וכשלת היום וכשל גם׳
הכוני כל חלאי הלמוני בל׳
הכוני מצאוני השמרים תנינא׳
והכוני ויאמר יעקב אל שמעון ול׳
הנו מן השלושי׳ הנו נכבד דה״ה
הנו ויאמר יי׳ אל השטן׳
והנו ויבא אליו והנו נצב׳

הרנימ גוים עמו כי דם עבדיו׳
הרנינו לאלהים עוזנו הריעו׳
והרנינו שמחו ביי׳ וגילו צדיקים׳
הילל איך נפלת משמים׳
הילל בראש כי נפל ארז׳
והילל זעק והילל בן אדם׳
הממלאים ופקדתי על כל הדולג׳
הממלאים או עם שרים זהב להם׳
והממלאים ואתם עזבי יי׳׳
השמנה ומה הארץ השמנה היא׳
השמנה את האבדת אבקש׳
והשמנה והם במלכותך ובטובך׳
וינחם ויביאה יצחק האהלה׳
וינחם ויזכר להם בריתו׳
וינחם ועתה היטיבו דרכיכם׳
וינחוהו ויתמהמה ויחזיקו׳
וינחוהו במשמר לפרש להם׳
וינחוהו ישאהו על כתף יסבלהו׳
וידם ויאמר משה אל אהרן הוא׳
וידם השמש וירח עמד׳
וידם ישב בדד וידם׳
ויכרת ויבא יהושע בעת ההיא׳
ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב׳
ויכרת יהיו נגד יי׳ תמיד׳
ויסעו ויהי חתת אלהים׳
ויסעו אלה מסעי בני ישר׳ לצבאות׳
ויסעו ויאמ׳ יי׳ אל משה מה תצעק אלי דבר׳
וירב ותהי שם המלחמ׳ נפצות׳
וירב היה אדני כאויב בלע ישר׳׳
וירב כי יסיף על חטאתי פשע׳
וירדו כצאן לשאול שתו׳
וירדו ובנות להם ישובו׳
וירדו ויאמר אלהים נעשה׳
ותכל להשקותו ותאמר׳
ותכל דוד המלך לצאת אל׳
ותכל ויאמ׳ יי׳ אל משה השב את׳
וישבת ויכל אלהים ביום׳
וישבת המן ממחרת׳
וישבת גרש לץ ויצא מדון׳
וישמרו משמרת אלהיהם׳
וישמרו למנצח אל תשחת׳
וישברו ואם נכלמו מכל אשר׳
זמרו זמרו אלהים זמרו ב׳ בו׳
וזמרו הריעו ליי׳ כל הארץ׳
חטאתך ויאמר משה אל אהרן קרב׳
חטאתך ויאמר דוד אל נתן חטאתי׳
וחטאתך ויגע על פי ויאמר׳
חוג היושב על חוג הארץ׳
חוג בהכינו שמים שם אני׳
וחוג עבים סתר לו ולא יראה׳
חלב וינקת חלב׳
חלב ודי חלב עזים׳
וחלב חמאת בקר וחלב׳
טהורים וזרקתי עליכם מים׳
טהורים כי הטהרו הכהנים׳
וטהורים תועבת יי׳ מחשבות׳
ירב ויברך אתם אלהים׳
ירב ובניו ירב המשא עליו׳
וירב וישב אלהים למילדות׳
ישדד ואפרים ענלה מלמדה׳
ישדד התקשר רים בתלם׳
וישדד הכל היום יחרש החרש׳

יסירו ונתתי קנאתי בך׳
יסירו מצדיקי רשע עקב׳
ויסירו רגע ימותו וחצות׳
יטור הדד ותימא דבראשית׳
יטור הדד ותימא דדה״׳
ויטור ויעשו מלחמ׳ עם ההגראי׳
יתיצב לא אכזר כי יעירנו׳
יתיצב חזית איש מהיר במלאכתו קדמא דפסוק׳
ויתיצב ויבא יי׳ ויתיצב ויקרא׳
כדרך ותאמר הבכירה אל׳
כדרך וכדרך ורוח נסע מארת יי׳ ויגז שלוים ב׳ בפסוק׳
כחלק הלק כחלק יאכלו׳
כחלק וכחלק ומי ישמע לכם לדבר הזה ב׳ בפסוק׳
כטל והיה שארית יעקב׳
כטל חרמון שירד על׳
וכטל נהם ככפיר זעף מלך׳
כנוח וישארו שני אנשים׳
כנוח והיה כנוח כפות רגלי׳
וכנוח להם ישובו לעשות רע׳
כנפש ותשלח איזבל מלאך׳
כנפש וכנפש הן כל נפשות לי הנה כנפש ב׳ בפסוק׳
לקח וזה הדבר אשר תעשה׳
לקח בגדו כי ערב זר קדמ׳ דפס׳
ולקח ואתה בן אדם קח לך עץ׳
להרע הרף מאף ועזב חמה׳
להרע מחשב להרע לו בעל׳
ולהרע והיה כאשר שקדתי׳
לטוב זה הדבר אשר צוה יי׳ לבנות צלפחד׳
לטוב הכל כאשר לכל מקרה׳
ולטוב הוי אומרים לרע טוב׳
מעוננים כי הגוים האלה אשר׳
מעננים ויסף עוד געל לדבר׳
ומעוננים והכרתי כשפים מידך׳
מפיל ויהי האחד מפיל הקורה׳
מפיל אני תחנתי לפני המלך׳
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה׳
לטטפת וקשרתם לאות על ידך׳
לטוטפת ושמתם אם דברי אלה׳
ולטוטפות והיה לאות על ידכה׳
ללקט ויהי ביום השביעי יצאו׳
ללקט ויאמר בעז אל רות הלא׳
וללקט דודי ירד לגנו לערוגת׳
לבקר מוקש אדם ילע קדש׳
לבקר ויצוהו המלך אחז כתיב׳
ולבקר אחת שאלתי מאת ה׳׳
מחללים ויעלו כל העם אחריו׳
מחללים ואתם מחללים אותו׳
ומחללים ואריבה את חורי׳
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו׳
מקדישים וכל ישרא׳ בימי זרובבל׳
ומקדישים בימי נחמיה ב׳ בפסוק׳
מצבות ויוציאו את מצבות׳
מצבות ושבר את מצבות׳
ומצבות בפרסות סוסיו ירמס׳
מוציאים ואת כל נשיך ואת בניך׳
מוציאים גם טבותיו היו אומרים׳
ומוציאים סוסים ממצרים׳

משנה

אחר אות הגרון דגש לא יהפכו התנועות כי או אות אהחע בשבא וחטף קמץ יכול לבוא לפני שבא כמו דאבו על כן מלת יחנך בחטף קמץ כי האות בשבא בעבור הדגש שאחריה בגון ואת מניין לנו דגש בגון דע והכן כי בכל מקום אשר תמצא שתי שבאין דבופין הראשון סוכן ולפי והשני דגש ומניע כמו ישבכו ילדפו וזהו טעם הקוראים בהשמה ואין לומר בהשמה כאשר באלרתי נים קוראין ואומרים בהשמה כי השין דגושה ואם כן השבא נחטפת ויכולת הבית להיות בחטף קמץ ונשון לאשון כראה עיקר: כל הברות

כל הברת או הבחה לפעמים במקום סבׄח כמו וחׄטקלה לו יהדפנו יקבנו חׄסתלנו כי היה רחׄוי לומר וחׄסקלה יהדפנו יקבנו חׄסתלנו וחׄמר יהודה בן חיוג כי הם על עיקרם ומספטם כי בלחׄ התוספת המה בהברת חׄו והחׄחריס חׄסר בסבׄח כמו ירדפם ישמרם כדי להקל המלה על כן בחׄתנח וסׄפ המה בחולם כמו חׄת סבתותי תׄסמורו תעבורו כמו תעבולי ומה סכתוב לחׄ תעבולי מזה וסורק וחירק חׄחים ודעים הם כמו ירון ירנן סוב יסוב ומלת ילבסם הכהן הסתנית׳ כי רחׄוי להיות

משנה ארור משנה עור׳
משנה ישרים בדרך רע׳
ומשנה עמו עז ותושיה לו שוגג׳
מצח והיה על מצח אהרן׳
מצח ובית ישראל לא יאבו׳
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש׳
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישרא׳
תנינא דספרא׳
נחלו אלה הנחלות אשר נחלו
אלעזר׳
ונחלו והבאתי רעי גוי׳ וירשו את׳
נתצו ראיתי והנה הכרמל׳
נתצו לפני זעמו מי יעמד׳
ונתצו ונתתי אתך בידם והרסו׳
מלת כען כל קבל די מלת היכלא
מלת ומה חשחן ובני תורין׳
ומלת עד כסף ככרין מאה ועד
חנטין׳
גודע ביהודה אלהים
נודע בשערים בעלה׳
ונודע מה שהיה כבר נקרא שמו
וסי׳ גברא רבא בתרעא׳
נקלה כי כסלי מלאו נקלה׳
נקלה טוב נקלה ועבד לו׳
ונקלה ויאמרו עבדי שאול׳
נלאה והיה כי נראה כי נלאה׳
נלאה טמן עצל ידו בצלחת׳
ונלאה גשם נדבות תניף אלהי׳
נסה רבים אומרי׳ מי יראנו׳
נשא קומה יי׳ אל נשא ידך׳
ונשא באדין דקו כחדא׳
נשיתי אוי לי אמי כי ילדתני׳
נשיתי ותזנח משלום נפשי׳
ונשיתי לכן הנני ונשיתי אתכם׳
שום תשים עליך מלך אשר׳
שום ועתה לכן שמעו דבר יי׳
שארית יהודה׳
ושום שכל ויבינו במקרא׳
שמח ולזבולן אמר שמח׳
שמח בחור בילדותיך׳
ושמח יהו מקורך ברוך׳
שעיר צידוני׳ יקראו לחרמון׳
שניר אתי מלבנון כלה׳
ושניר ובני חצי מטה מנשה ישבו
בארץ׳
סורה ותצא יעל לקראת סיסרא׳
סורה מלרע ותאמר אליו
ב׳ בפסוק׳
וסורה ואמרת בלבבך מי ילד׳
עמד וידם השמש וירח׳
עמד קמץ אשרי האיש אשר׳
ועמד ועמשא מתגולל בדם׳
עזרנו ויקרא אסא אל יי׳
עזרנו אלהי ישענו על דבר׳
ועזרנו וישלחו אנשי גבעון׳
עשיתם ויאמ׳ יי׳ אמחה את האדם׳
עשיתם והולכתי עורים בדרך׳
ועשיתם דבר אליהם כה אמר׳
פתח כי יתרו פתח ויענני׳
פתח נשכימה לכרמי׳
ופתח ויחף את הבית הקורות׳
צלם נבוכד נצר מלכא׳
צלם אנת מלכא חזה הוית׳
וצלם באדין מלכא נבוכד נצר
התמלי׳
קרהו ויגד לו מרדכי את כל׳
קרהו ויספר המן לזרש׳
וקרהו ולקחתם גם את זה מעם׳
רק ויקחו וישליכו אתו׳
רק כי לא דבר רק הוא מכם׳
ורק גם חצני נערתי ואמרה׳
רעה עמך בשבטך׳
רעה כה אמ׳ יי׳ אלהי רעה את צאן
ורעה בטח ביי׳ ועש׳ טוב שכן ארץ
ראיתיו ויצא האחד מאתי ואמר׳
ראיתיו האמר לאביו ולאמו׳
וראיתיו מגיע אצל האיל׳
שאל ויאמרו שאל שאל האיש׳
שאל ותאמר לאמר דבר ידברו׳
ושאל ויאמר אליו שאול למה
קשרתם׳
שנותי אני אמרתי בדמי ימי׳
שנתי מה אדבר ואמר לי׳
ושנותי כי כלו בינון חיי׳
תראה ואם תראה עוד בבגד׳
תראה תגל ערותך גם תראה׳
ותראה ויאמר אלהי׳ יקוו המים׳
תרומם כי לבם צפנת משכל׳
תרומם צדקם תרומם גוי׳
ותרומם ויאמר ויעמד רוח סערה׳
תשג אל תשג גבול עולם׳
תשג וחבירו אל תשג גבול׳
ותשג אתה תאכל ולא תשבע׳
תבואי אתי מלבנון כלה׳
תבואי ותאמר שש השערים׳
ותבאי רבבה כצמח השדה׳
תשם למה נמות לעיניך׳
תשם ואמרת אל עם הארץ׳
ותשם וידע אלמנותיו ועריהם׳
תם וישר יצרתי בי׳
תם לסון תמימות יצפן לישרי׳
ותם הלא יראתך כסלתך׳
רתנין עורי עורי לבשי עוז׳
רתנין הים אני אם תנין׳
ותנין על שחל ופתן תדרוך׳
רתחי ויחגרו שקי׳ במתניהם׳
רתחי נפשי ותהלך ומשפטך׳
ותחי וידברו אליו את כל דברי׳
יוסף׳
תשועתי חושה לעזרתי אדני׳
תשועתי הצילני מדמים אלהי׳
ותשועתי קרבתי צדקתי לא תרחק׳

וחלופיהן דלוג תרין וא׳ וחד א׳ וסי׳

ואלכה תנה את נשי ואת ילדי׳
ואלכה ויאמר אבנר אל דוד׳
אלכה אני אמרתי בדמי ימי׳
ואדיריה׳ ועל ידם החזיקו התקועי׳
ואדיריה׳ שלחו צעוריהם למים׳
אדיריהם מחזיקי׳ על אחיהם׳
ובמלאת ימי טהרה לבן או׳
ובמלאת הימי׳ האלה עשה המלך׳
במלאת ספקו יצר לו׳
וגדל יי׳ ארך אפי׳ וגדול כח׳
וגדל חנון ורחום יי׳ ארך׳
גדל חימה נשא ענש׳
ובהקבץ ויהי בהשמע דבר׳
ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי׳
בהקבץ עמי׳ יחדו וממלכות׳
והכין ידעתי יי׳ כי לא לאדם׳
והכין תקעו בתקוע והכין׳
הכין וצוו אתם לאמר שאו לכם׳
ונבנה כי תאמר אדום רששנו׳
ונבנה ואמר אליהם אתם רואים׳
נבנה ויאמרו הבה׳
ויסלף ושחד לא תקח כי׳
ויסלף לא תטה משפט לא תכיר׳
יסלף מוליך כהנים שולל׳
ותנתן ויאמר המלך לאסתר גם׳
ותנתן ולקץ שני׳ יתחברו ובת
מלך׳
תנתן ותען אסתר המלכה׳
וישב וידעו העם כלו אפרי׳
וישב ישמע אל ויענם׳
יושב ואשביעך ביי׳
וזבדיהו והנה אמריהו כהן הראש׳
וזבדיהו ועמהם הלוי׳ שמעיה׳
זבדיהו ולמשלמיהו בנים וזבדיהו׳
וחיו וזאת עשו להם וחיו׳
וחיו ואזרעם בעמי׳ ובמרחקי׳
חיו ויהוש׳ בן נון וכלב בן יפנה׳
ויתר האל מעוזי חיל ויתר׳
ויתר עמד וימודד ארץ׳
יתר ויואל אלודה וידכאני׳
וישכן ויגרש את האדם׳
וישכן ויגרש מפניהם גוי׳
ישכן ירדף אויב נפשי׳
וימות והושיבו שנים אנשי׳
וימות ויאמרו אנשי העיר אל יואש׳
ימות יחי ראובן ואל ימות׳
וירח יי׳ את ריח הניחוח׳
וירח ויגש וישק לו׳
ירח ועת׳ ישמע נא אדני המלך׳
וכעת מותה ותדברנה׳
וכעת ויהי לימי׳ מימי׳
כערת ועוד אני מדבר בתפלה׳
ולמה ויאמר לה אלקנה אישה׳
ולמה חנה למה תבכי ולמה לא׳
למה תאכלי ולמה ג׳ בפסוק׳
ולמועדים ויאמר אלהי׳ יהי מארת׳
ולמועדי׳ כה אמר יי׳ צבאות צום
הרביעי׳
למועדי׳ עשה ירח למועדי׳
ומוראכם ותתכם יהיה על׳
ומוראכם לא יתיצב איש לפניכם׳
מוראכם יי׳ צבאות אותו תקדישו׳
ונבואה ויאמר איש אל רעהו לא כן׳
ונבואה הגידו ביהודה ובירושלם׳
נבואה למשכנותיו׳
וסגרו ואספו אסיפה אסיר׳
וסגרו דלתים בשוק׳
סגרו ערי הנגב סגרו׳
וקיצץ וירקעו את פחי הזהב׳
וקיצץ משבית מלחמות עד׳
קיצץ יי׳ צדיק קיצץ עבות׳
ורחצו יוקח נא מעט מים׳
ורחצו ויאמר הנה נא אדני׳
רחצו פתח הזכו הסירו רע׳
ותענגה אותם ותאמרנה יש׳
ותענגה הנשים המשחקות׳
תענגה חכמות שרותיה׳

אב מן ג׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

אמלא לא תהיה משכלה׳
אמלא אערכה לפניו משפט׳
אמלא להנחיל אהביי יש׳
ואמלא אתו רוח אלהים׳
אקומה ויאמר אבנר אל דוד אקומה׳
אקומה גם עוילי׳ מאסו בי אקומה׳
אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקי׳
ואקומה ויאמר אחיתופל אל אבשלו׳
אבחרה נא׳
אבל אמללה ארץ החפיר׳
אבל תירוש אמללה גפן׳
אבל לעגלת בית און׳
ואבל העל זאת לא תרגז הארץ׳
אמנה הלא טוב אבנ׳ ופרפר כתי׳
אמנה אתי מלבנון כלה׳
אמנה ובכל זאת אנחנו כרתים׳
ואמנה כי מצות המלך עליהם׳
באבן וכי ירבן אנשי׳
באבן ואם באבן יד׳
באבן ובגלהו את ראשו׳
ובאבן ולאלוה מעוזים על כנו׳
בזאת הביאו את כל המעשר׳
בזאת יואב בן צרויה החל למנות׳
בזאת לא לכם להלחם כזאת׳
ובזאת ויצא אל פניו יהוא׳
בקש ותאבדנה האתונות׳
בקש סור מרע ועשה טוב׳
בקש תעיתי כשה אבד׳
ובקש סבותי אני בלבי לדעת׳
ברכתי ויאמ׳ הכי קרא שמו יעקב׳
ברכתי קח נא את ברכתי׳
ברכתי וצויתי את ברכתי׳
וברכתי כי אצק מים על צמא׳
גאון הנה זה היה עון סדום׳
גאון עדה נא גאון וגבה׳
גאון לפני שבר גאון׳
וגאון יראת יי׳ שנאת רע׳
גמא ולא יכלה עוד הצפינו׳
גמא השלח בים צירים׳
גמא היגאה גמא בלא בצה׳
וגמא והיה השרב לאגם׳
גיל אל תשמח ישרא׳ אל גיל׳
גיל יגיל אבי צדיק׳
גיל השמחים אלי גיל׳
וגיל ירעפו נאות מדבר׳
הכה ושם איש ישראל המכה׳
הכה אפרים שרשם יבש׳
הכה כעשב ויבש׳
והכה אם במחתרת ימצא הגנב׳
הביאה לי ציד ועשה לי מטעמי׳
הביאה שמעו את הדבר הזה פרות׳
הביאה הביאה למוסר לבך׳
והביאה ועשה לי מטעמים׳
הביאה ויקח דוד מידה את אשר׳
הביאה והמלך שלמה נתן דדה׳
הביאה ויאמר המן אף לא הביאה׳
והביאה וביום השמיני תקח׳

ילבסם על דלך ילדפס חׄך הוחׄ כמו יהלפנו כי בלחׄ תוספת יחׄמר יהדוף בהברת חׄו וברבותו לחׄ יזח ומלת ילבסם בלחׄ תוספת יחׄמר ילבס בתנועת חׄה נס ברבותו לחׄ יזח ויחׄמר ילבסם ומלת סמעה תפלתי כנזרה מן סמע וסמוע בין חׄחיהם והחׄירק סתחת הסׄין כנזר ממלת סמע כמו מן סלה סלחה הנעל ורחׄוי היה לומר סמעה והחטף כחׄ במקום החולם חׄסר בסמע כי כן דלך החולם להפך בחטף ברבות המלה ומלת סמע רחׄויה להיות בוני כמו זכור סמור בלול ומלת ונקלחׄה כבסם לדברי הקורחׄים כן כחׄה

הטו

מערכת אות הויו

על ונפלות ספרים בלא תוספת הא ובעבור התוספת נהפכה לחטף קמץ כל מקף מבטל חולם כמו ויפתר לנו ואם שלם אלה ועל כן מלת כל אם אין בו טעם בחטף קמץ כי כלם מוקפים ורהוטים אבל כל העומד בטעם ובמפסיק או הוא בחולם כל הנקר׳ בשמי בחולם על פי המסורת אף על פי שהוא רהוט ויש סבים שהם קמוצי׳ והוא כל עצמותי תאמרנ׳ כל אחי רש שנאוהו וכל כאלים כך נמצא במסורת וכל מלה הרהוטה פעמים בחטף קמץ כמו במתי את עני עמי בחרי אף כי לולי רהטה היו נקראים עני במתי בחולם :

הטו סורו מני דרך הטו מני׳
הטו אזנכם ולכו אלי׳
הטו משכיל לאסף האזינה עמי׳
והטו ועת׳ הסירו את אלהי דיהושע
הקהל וארת כל העדרת הקהל׳
הקהל יום אשר עמדרת לפני יי׳
הקהל ארת העם האנשי׳ והנשי׳
והקהל קח את המטה׳
הופיע ויאמר יי׳ מסיני בא׳
הופיע אל נקמות יי׳ אל׳
הופיע מציון מכלל יופי׳
והופיע התדע בשום אלוה׳
הרוג אם ככה אתה עשה לי׳
הרוג כי הרוג תהרגנו׳
הרוג והנה ששון ושמחה׳
והרוג ושאר היהודים אשר׳
הקיצה הוי אמר לעץ הקיצה׳
הקיצה עורה למה תישן ה׳׳
הקיצה לפקוד כל הגוים׳
והקיצה העירה והקיצה למשפטי׳
הרבה ואמר למלך המלך לעולם׳
הרבה ואמר אלהם אתם ראים׳
הרבה טוב פרת הרבה׳
והרבה וכל מנחה בלולה בשמן׳
טמאו בני יעקב באו על החללים׳
טמאו עוד זאת עשו לי טמאו ארת מקדשי׳
טמאו מזמור לאסף אלהי׳
וטמאו בתתם ספם ארת ספי׳
ישתחוה ויהי דוד בא עד הראש׳
ישתחוה ויהי אחרי בוא אמציהו׳
ישתחוה וכל עבדי המלך אשר׳
וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחוה׳
ישבו וירדו מעל כסאותם׳
ישבו והיה חילם למשיסה׳
ישבו נתן הסכל במרומים׳
וישבו ויקח עשרה אנשי׳ מזקני׳
יאמר על כן יאמר בספר׳
יאמר ולציון יאמר איש ואיש׳
יאמר כנמרוד גבור׳
ויאמר למלך יריחו לאמר׳
ידו ואל עמי ידו גורל׳
ידו ביום עמדך מנגד׳
ידו גם היא לגולה הלכה׳
וידו צמתו בבור חיי׳
ירעם כי כפרה סוררה סרר׳
ירעם כצאן לשאול שתו׳
ירעם גרן ויקב לא ירעם׳
וירעם בתם לבבו ובתבונות׳
ככפיר נהם ככפיר זעף מלך׳
ככפיר נהם ככפיר אימרת׳
ככפיר עזב ככפיר סכו׳
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרי׳
ללוי ושם אשרת עמרם יוכבד׳
ללוי על כן לא היה׳
ללוי חשביה בן קמואל׳
וללוי אמר תמיך ואריך׳
מברך ועתה לכה נא ארה לי׳
מברך יהי שם יי׳ מברך מעתה׳
מברך ויאמר ערום יצתי כתי׳
ומברך ועתה הואלתי לברך דוה׳
מרבים ויאמרו אל משה לאמ׳ מרבי׳
מרבים כי יש דברי׳ הרבה מרבי׳

מרבים גם בימי׳ ההם מרבי׳
ומרבי׳ ויהיו בני אולם אנשי׳
מרים כל מרים תרומרת כסף׳
מרים כבוד חכמים ינחלו׳
מרים ארך אפים רב תבונה׳
ומרים ואתה יי׳ מגן בעדי׳
מאוס חמאה ודבש יאכל׳
מאוס כי בטר׳ ידע הנער מאוס׳
מאוס כי אם מאוס מאסתנו׳
ומאוס סחי ומאוס תשימנו׳
מימך ועבדתם את יי׳ אלהיכ׳
מימך ויאמר אליו בני ישראל׳
מימך טפכם נשיכם וגרך אשר׳
ומימך בן ארבם לחסך׳
נגש ואיש ישראל ראו כי׳
נגש ואיש ישראל נגש ביום׳
נגש והוא נענה ולא יפתח׳
ונגש העם איש באחיו׳
נדר כל נדר וכל שבערת׳
נדר קמץ כי נדר נדר עבדך׳
נדר ונודע יי׳ למצרי׳
ונדר אלמנה וגרושה׳
נשגב ואמרתם ביום ההו׳ הודו׳
נשגב יי׳ כי שכן מרום מלא ציון
נשגב יהללו ארת שם יי׳ כי׳
ונשגב קמץ מגדל עז שם יי׳
שה זארת הבהמה אשר׳
שה קמץ לא הבאת לי שה עלתיך׳
שא ואמ׳ ליה אלהא מאניא שא
ושה זארת הבהמה אשר׳
ערן פתח ההצילו אתם אלהי הגוים׳
עדן והברו ההצילו אתם׳
ערן וסכרתי בריח דמשק׳
ועדן חרן וכנה ועדן׳
עדיך ואתה מגדל עדר׳
עדיך שומע תפלה עדיך׳
עדיך כי אתה תבא אליך ותלא׳
ועדיך יום הוא ועדיך יבא למני׳
צורם איכה ירדף אחד אלף׳
צורם כי לא כצורנו צורם׳
צורם ויזכרו כי אלהי׳ צורם׳
וצורם כצאן לשאל שתו׳
רצון יריאיו יעש׳ ואת שועתם׳
רצון מלך לעבד משכיל׳
רצון מלכי׳ שפתי צדק׳
ורצון וממגד ארץ ומלואה׳
שלמיהו וישמע שפטיה בן מתן׳
שלמיהו וישלחו כל השרי׳ אל ברוך
שלמיהו ויצוה המלך את ירחמאל׳
ושלמיהו עזראל ושלמיהו׳
תמות מי מנה עפר יעקב׳
תמות ויאמ׳ שמשון תמות נפשי
תמת בנער נפשם וחיתם׳
ותמת ויקומו עלי בעלי הגבעה׳
תנח טוב אשר תאחז בזה׳
תנח אם רוח המושל׳
תנח בבקר זרע ארת זרעך׳
ותנח בגדו אצלה עד׳
תורותיו כי יהיה להם דבר בא׳
תורתיו ואם נכלמו מכל אש׳עשו
תורתיו ויאמ׳ אלי יי׳ בן אדם שים לבך׳
ותורתיו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו׳

וחלופי׳ ג׳ וא׳ וחד א׳ דלוג

וסימניהון׳

ואתנה ידעתן כי בכל׳
ואתנה אמר אל תחי תפל ויפל׳
ואתנה צאני כה אמר אדני יי׳׳
אתנה לכן כה אמר אדני יי׳ הנני אל כסתותיכנה׳
ובקשתם ויקרב אותך ואת׳
ובקשתם משם ארת יי׳ אלהיך׳
ובקשתם אותי ומצאתם כי׳
בקשתם ארת הנחלות לא חזקתם׳
ובזהב ויאמ׳ אלהם לאמר בנכסים׳
ובזהב וכל הנשאר מכל המקומו׳
ובזהב בכסף ובזהב ייפהו׳
בזהב ולאלוה מעוזים על כנו׳
ובמלחמה או הנסה אלהי׳
ובמלחמה ואת בית יהודה ארחם׳
ובמלחמה ברעב פדך ממורת׳
במלחמה ועמד על כנו׳
והכן בחסד כסא וישב׳
והכן יזכור אדיריו יכשלו׳
והכן ויאמר אלי לבנורת לה׳
הוכן כי ערוך מאתמול תפתה׳
וחם וילקטו אותו בבקר׳
וחם ויאמרו לו עבדיו יבקשו׳
וחם וגם אם ישכבו׳
חם לבי בקרבי בהגיגי׳
וטהר וישלח אליו אלישע׳
וטהר ויגשו עבדיו וידברו אליו׳
וטהר ויאחז צדיק דרכו׳
טהר אהב טהר לב חן שפתיו׳
ויסע משה ארת ישראל׳
ויסע כצאן עמו וינהגם׳
ויסע יתצני סביב ואלך׳
יסע קרים בשמי׳
ויקימו עליו גל אבני׳
ויקימו ואת מלך העי תלה על העץ
ויקימו להם בני דן ארת הפסל׳
יקימו ובנסוע המשכן יורידו׳
ולנטוע ורגע אדבר על גוי׳
ולנטוע ראה הפקדתיך היום הזה׳
ולנטוע והיה כאשר שקדתי׳
לנטע ואשים דברי בפיך׳
ולגדעון ותקעתי בשופר׳
ולגדעון ויתקעו שלשת הראשים׳
ולגדעון היו שבעי׳ בנים׳
לגדעון ויעש אתו גדעון לאפוד׳
ולקדוש הן גוי לא תדע׳
ולקדוש כי לי איים יקוו׳
ולקדוש כי ליי׳ מגננו׳
לקדוש אם תשיב משבת רגלך׳

אב מנר׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

וסימניהון׳

אדני ויקח אדני יוסף׳
אדני דבר האיש אדני הארץ׳
אדני ויאמר אלינו האיש׳
אדני ויקן ארת ההר שמרון׳
וארוני כי יי׳ אלהיכ׳ הוא אלהי׳
אחוז וממחצית בני ישראל תקח׳
אחוז חור כרפס ותכלרת׳
אחוז ויכתבם שמעיה בן נתנאל׳

אחוז לאלעזר ואחוז אחוז ג׳ בפסו׳
אחיהם לבא חמס שבעי׳בני ירובעל׳
אחיה׳ ויואב ואבישי אחיו הרגו׳
אחיה׳ ויהי היום ובניו ובנתיו אוכלי׳
אחיה׳ עוד זה מדבר וזה בא ויאמר׳
ואחיה׳ והשערים שלום ועקוב ושלמון ואחימן׳
אחזה אני בצדק אחזה פניך׳
אחזה בלעדי אחזה אתה הורני׳
אחזה ואחר עורי נקפו זארת׳
אחזה אשר אני אחזה לי׳
ואחזה אנכי אשית לבי׳
בטוב לולי האמנתי לראורת׳
בטוב אשרי תבחר ותקרב׳
בטוב יברכך יי׳ מציון וראה׳
בטוב צדיקים תעלז קריה׳
ובטוב תחרת אשר לא עבדרת׳
באדם נגע צרעת כי תהיה באדם׳
באדם או איש אשר יגע בכל שרץ׳
באדם אף היא כחתף תארוב׳
באדם ארת כל זה ראיתי ונתון׳
ובאדם כפשע ארץ רבים שריה׳
הקרב ואתה הקרב אליך את אהרן׳
הקרב וזאת תורת המנחה הקרב׳
הקרב וגם את אחיך מטה לוי הקרב׳
הקרב ארת מטה לוי והעמדרת׳
והקרב ויאמר אל אהרן קח לך עגל׳
השפטים ודרשו השפטים היטב׳
השפטי׳ כי לא נעש׳ כפסח הזה מימי׳
השפטי׳ ויאמר אל השפטים ראו מה אתם׳
השפטי׳ ויהי בימי שפוט השפטים׳
והשפטי׳ ועמדו שני האנשים אשר׳
זרחה אם זרחה השמש עליו׳
זרחה וישכימו בבקר והשמש׳
זרחה מנזריך כארבה וטפסריך׳
זרחה ויזעף עזיהו ובידו׳
וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה׳
זהב כל הזהב העשוי למלאכה׳
זהב כפורת זהב שתים עשרה מלאורת קטורת׳
זהב ויהי כל זהב התרומה׳
זהב וצף את הבית אבן יקרה׳
וזהב הארץ ההיא טוב׳
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ קדמאה דפסוק׳
נחלו כי בנות מנשה נחלו נחלה דיהושע׳
נחלו יי׳ עזי ומעזי ומנוסי׳
נחלו פתאי׳ אולת וערומי׳ יכתירו׳
ונחלו זכור לאברהם ליצחק ולישראל׳
חתן כי חתן בית אחאב הוא׳
חתן ותקח צפורה צר׳
חתן וירף ממנו אז אמרה׳
חתן ויאמרו פלשתים מי יעשה׳
וחתן ויען אחימלך ארת המלך וכלו פתח׳
חגור הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון׳
חגור ואלישע הנביא קרא לאחד׳
חגור ויאמר לגיחזי חגור מתנך׳
חגור חרבך על ירך גבור׳
וחגור

כל הברת או אשר הנניכה בה וברבות הנניכה תלד הנניכה למטה בחטף קמץ כמו קדם חלם שיאמר קלסים חלמים נפור נפרים סבולת סבלי׳ מולת אהלים נסתגס
עם נור קוני אהיה שלם׳ העת אספה סערי חולם׳ גם בנעימים יפיל חלמי׳ כי אחל חלק סמי׳

ואבאר דין חטף פתח גדול וחטף פתח קטן כל אהחע דינו לנקד בחטף פתח ולא בחטף לבדו יען כי אותיות אהחע נפתחות תמיד אין כח בלום

באלם לבטא החטף לבדו על כן חברו עמו הפתח כדי לפתוח מעט האות עם החטף אבל החטף עיקר על כן כל הברת אה הבאה לפני אחה״ע הראוי להיות בחטף יהיה בחטף פתח כמו תעלה יעלה מהרי תמאכו תכחשו וכן כראם תיבה כמו עלה חזק אמץ ושלשה מבטלין ים ומסבין אותו לחטף לכל ׳

הרגש כמו כאלך יחדו לחמו יעלזו כי הלמד לנגשה כדין כל מני מבאין לצופין אשר הראשון סוכן ורפי כאשר פי׳ ביתנך וכן נגינה מוקדמת מבטלת חטף פתח כמו

ותגור סרין עשתה ותמכור ׳
ינחם ויהי בשלח פרעה ׳
ינחם וכי הקים יי׳ להם ׳
ינחם וגם נצח ישראל לא ׳
ינחם נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם ׳
וינחם ועתה השיבו דרכיכם ׳
יצאו והפרתי אתך במאד מאד ׳
יצאו ויאמר לו אלהים אני אל שדי ׳
יצאו מהרו בניך מהרסיך ׳
יצאו והנשיא בתוכם בבאם יבא ׳
ויצאו ואת חמור ואת שכם בנו ׳
כשב אם כשב הוא מקריב ׳
כשב איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור ׳
כשב שור או כשב או עז כי יולד ׳
כשב אך בכור שור או בכור ׳
וכשב דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב ׳
ללחם ותרעב כל ארץ מצרים ׳
ללחם ונתת על המערכת לבונה ׳
ללחם הנה ימים באים נאם אדני ׳
ללחם נדד הוא ללחם איה ׳
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים ׳

אב מן חד חד מן תרתין תיבותן לא נסבין ויו בריש תיבותא דמטעה דלות סי׳

ארבעים שנה בן שלשים שנה דוד במלכו ׳
בגלעד בבשן וישב בגלעד בבשן ׳
גם ברוך ויחר יצחק חרדה גדול
דורכי קשת ויהיו בני אולם אנשים ׳
העמק הפגרים וכל העמק הפגרים ׳
חסד לאברהם תתן אמת ליעקב חסד ׳
יתרת זינה ובני שמעי יחת ׳
נשיכם טפכם ומקניכם דיהושע ׳
שמש ירח עמד זבולה ׳
כבוד יי׳ אז יבקע כשחר ׳
לקדוש יי׳ אם תשיב משבת ׳
מעיל צדקה שוש אשיש ביי׳ ׳
לכה נלכה ויאמר שאול לנערו ׳
מלך שרים גם כי יתנו ׳
על אמתך לא לנו יי׳ לא לנו ׳
עד פרחה וזה מעשה המנורה ׳
עשרי לחם ואיש בא מבעל שלישה ׳
פשט גדוד כרפאי לישראל ונגלה ׳
צאן מרעיתי ואתן צאני צאן מרעיתי ׳
קח כרים ויאמר נעמן הואל ׳
קרנים מידו . ונגה כאור תהיה ׳
רב להושע מי זה בא מאדום ׳
שרצו בארץ ואתם פרו ורבו ׳
תף חליל והיה כנור ונבל ׳

אב מן חד חד ו׳ בסוף תיבותא וסי׳

אלה וכחש רצח וגנוב ׳
אמרו זה חלק אדם רשע ׳
אישו ויכו איש אישו ׳
בנה בניתי בית זבול לך ׳
בחירו ויאמר להשמידם ׳
בשלמתו השב תשיב לו את ׳
גרו ואצוה את שפטיכם ׳

גדולתו בהראותו את עושר ׳
דורו מעוצר וממשפט לקח ׳
הורו פשע וכחש ביי׳ ׳
ותצנו שלא מלא כפו קצר ׳
זממו אל תתן יי׳ מאויי רשע ׳
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז ׳
חנו ויהי יי׳ את יוסף ׳
טרפו כה אמר יי׳ כי כאשר יהגה ׳
יקראהו בימיו תושע יהודה ׳
כרתו כי חקורת העמים ׳
לידידיו שוא לכם משכימי ׳
להה ומשה בן מאה ועשרים ׳
לרא ויאסף שאול לרא כתיב ׳
מתו ויקם אברהם מעל פני מתו ׳
מקדשו מכל מתנותיכם תרימו ׳
נחרו התרעשנו כארבה ׳
נפלו ואעמד עליו ואמותתהו ׳
סברו אשרי שאל יעקב בעזרו ׳
ערשו כי רק עוג מלך הבשן נשא׳
פרתו שורו עבר ולא יגעיל ׳
צדקו יי׳ חפץ למען צדקו ׳
קרחו משליך קרחו כפיתים ׳
קרתו ב׳ בפסוק ׳
רישו ישתה וישכח רישו ׳
שיתו והיה אור ישראל לאש ׳
תתנו כן תעשה לשורך ׳
תתו ולא אבה סיחון ׳

כא זוגין חד או וחד או וסים׳

האמר תאמר אלהים אני ׳
האמור בירת יעקב הקצר ׳
חורי למטה שמעון שפט ׳
חורי אלה בני אביהיל ׳
טובם כחדק ישר ממסוכה ׳
טובם הן לא בידם טובם ׳
ישור על אנשים ויאמר ׳
ישור כי לא נמצא בעמי ׳
וכרות ומצא את לבנו ׳
וכרות ומעוך ונתוק ׳
למואל אל למלכים למואל ׳
למואל דברי למואל מלך ׳
מלאכות הכל בכתב מיד יי׳ עלי ׳
במלאכות ויאמר חגי מלאך יי׳ ׳
ומשוח האמר אבנה לי בית ׳
ומשוח ואני היום רך ומשוח ׳
נצור עלה מפיץ על פניך ׳
נצור אם חומה היא ׳
שכר ויבא יעקב מן השדה ׳
שכור למען שכור הוא ׳
חליצתם ותצלח עליו רוח יי׳ ׳
עליצתם נקבת במטיו ׳
פרש הלא פרש לרעב ׳
פרוש יום חשך ואפלה יום ענן ׳
צרוף נחר מפוח מאש ׳
צרוף אמרות יי׳ אמרות טהורות ׳
מוצאת ויסף עוד אחימעץ בן צדוק
מוצאת היא מוצאת והיא ׳
מותה ולמיכל בת שאול ׳
מותה ובעת מותה ותדברנה ׳
מצוק ויקבצו אליו כל איש ׳
מצוק השן האחד מצוק ׳
מעוך ויקם דוד ויעבר הוא ׳

ומעוך וכתות ונתוק ׳
מכורתיך ואמרת כה אמר אדני יי׳ לירושלים ׳
מכורתיך השב אל תערה ׳
קבור לא תלין נבלתו על ׳
קבור ויהי אחרי קברו אותו ׳
צרור את המדינים ׳
צרור עון אפרים ׳
תנוד כה אמר יי׳ אל תבא בית מרזח ׳
תנוד אם תשוב ישראל נאם יי׳ ׳

סב מלין דכתיב מוקדם מאוחר וסימן אין מוקדם ומאוחר בתורה חסר א׳

הולך בתלתא דיהושע ושבעה כהני׳ נשאים ׳
גלון ולבני גרשון ממשפחת ׳
גלון ומעבר לירדן ׳
והומשני ויאמר שמשון אל הנער ׳
ותראנה ויהונתן לא שמע ׳
והגרזי וילך דוד ואנשיו ויפשטו ׳
מבואך ידעת את אבנר ׳
נפצות ותהי שם המלחמ׳ נפוצת ׳
והוצתיה ויאמר אל עבדיו ראו ׳
ויקלחו ויעבר בכל שבטי ישראל ׳
בעברות ראו אנכי מתמהמה ׳
האורנה וישלח ידו המלאך ׳
האהל ואת הסירות ואת היעים דמלכים ׳
המימותים ותקח יהושבעת דמלכים ׳
ימורת ואת בני המכי׳ לא דמלכי׳ ׳
ואכול וזה לך האות אכול השנה דישעיה ׳
וגורנך מנעי רגלך מיחף ׳
במרצותם הקשבתי ואשמע לא כן ׳
שוחט חץ שוחט לשונם ׳
שומע ולא שמעו אלי ׳
הוידע יען אשר עשו נבלה ׳
ובתרותך ויבאו וירשו אותה ׳
התעתים כי התעתים בנפשתכם ׳
אשויתיה הריעו עליה סביב ׳
מואת לקליס מדד רוח הקדי׳ בקנה ׳
תכשלי לכן אדם לא תאכלי עוד ׳
היאתון ועל פני שער היאתון ׳
והאראיל שתים עשרה ארך ׳
ומהאראיל והאראיל ארבע אמות ׳
עיות וימרת חשם וימלך דדה ׳
הודיוהו ובני אליועני הודיוהו ׳
שטרי ועל הבקר הרעים בשרון ׳
ושמדימות ועמהם הלוים שמעיהו ׳
נטוי ואני כמעט נטוי רגלי ׳
פלאיה דעת ממני נשגבה ׳
וגדלותך ועזוז נוראותיך ׳
כשאוה בבא כשאוה פחדכם ׳
הלוך את חכמים יחכם ׳
יומת שמר מצוה שמר נפשו ׳
תרצנה תנה בני לבך לי ועיניך ׳
ועיף התעיף בו עיניך ׳
הילכות צופיה הילכות ביתה ׳
ובתובנתו בכחו רגע הים ׳
יבחר כי מי אשר יבחר ׳
ובמלאות הימים האלה עשה ׳
מוסכן ויאמר מוסכן לפני ׳

שמלי קדמאה בני חגב בני שמלה ׳
ומבלהים ויהי עם הארץ ׳
ואוצאה אתם על ארו הראש ׳
בחצהים ואעמיד מתחתיו׳ למקום ׳
למלוכי יונתן לשכניה ׳
ידרון עפיה שפיר ואנביה ׳
תוכל ואנה שמערת עליך די ׳
תוכל כתבא למקרי ב׳ בפסוק ׳
לזועה ויהי קצף יי׳ על וכל ירמיה ׳
והמונכה קרא מלכ׳ בחיל להעלה ׳
והמונכה ואנה שמערת עליך ׳
והמונכה באדין אמר בלשאצר ׳
בנוירת ודוד ברח וימלט ׳
בנוירת ובתריה וינידו לשאול ׳
בנוירת וילך גם הוא הרמתה ׳
נוירת וילך שמואל נוירת קדמאה דפסוק ׳

ה׳ כתיב ו׳ בסוף תיבותא וקרינן ה׳ סי׳ נמסר בדניאל סי׳ ה׳ ׳

יב׳ מלין דחסרים ו׳ בריש תיבותא וקרין וסי׳

בניך ותבא ותגד לאיש האלהי׳ ׳
תחרת הנעצוץ תנינא דפסוק ׳
עד ויצא השטן מאת פני יי׳ ׳
יולד גיל יגיל אבי צדיק כתיב ׳
דער כי לא לעולם חסן ׳
די דזיתא פרזלא מערב ׳
לא חמל בלע יי׳ לא חמל ׳
לא הנח על צוארינו נרדפנו ׳
אין יתומים היינו אין אב ׳
זקנים פני יי׳ חלקם ׳
אינם אבותינו חטאו אינם ׳
אנחנו (סניהס) בפסוק ׳

וחלופי׳ יא׳ דכתיב ו׳ בריש תיבותא ולא קריין וסי׳

וכי ויאמר דוד מה לי ולכם ׳
ומסגרתיה ויפתח על הלחות ׳
וראתה ועתליה אם אחזיה דמלכי׳
ואת ויקצץ המלך אחז ואת ׳
ותקעו הגידו ביהודה ובירושלם ׳
ויורה ולא אמרו בלבבם ניריא ׳
ויוציאו בעת ההיא נאם יי׳ ׳
וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל
והרשענו חטאנו והעוינו והרשענו ׳
וחסד ויאמנו לשמע לוכהו ׳
וישמח גיל יגיל אבי צדיק ׳

יח׳ חסרים ו׳ בסוף תיבות׳ וקרי׳ וסי׳

ויצוו את בני בנימן לאמר ׳
ויעלה ויקח שמואל טלה חלב ׳
אמר וחרש לא ימצא בכל ׳
ויאמר ויזעקו אל יי׳ ויאמר חטאנו ׳
וידבר אליו לאמר אם היום דמלכים ׳
יקח ומבניך אשר יצאו דמלכים ׳
ויתנה על ידי עשי המלאכה דמלכים ׳
ואכול וזה לך האות אכול השנה דישעיה ׳

חד

כסבענו אכחנו סמענו ידענו ומלת האהלה יאלה מן הכלל כמו הנגינה מוקדמת ובחטף פתח וכן חירק באות סמוס לפני לסון הויה מבטל חטף פתח כמו יהיו תהיו מהיות ואם החירק באות עיקר אבל מבטל כמו נחרו מהרו והספרדים מוסיפין עוד אחר והוא כאשר אחרי אות אחה״ע יש יוד כמו סמעיה ידעיה והטעם לפי שהברת אות עין נוטה קצת לחירק בעבור היוד שאחריה ואין אות כפתחת על כן נשאר חטף לבדו ועתה אשכילך ואורך דרכי חטף פתח קטן ׃

מערכת אות הויו

כל לשון אלהות חסר א׳לף שלו בתחלת תיבה בחטף פתח קטן כמו אלהים אלהיך הטעם כי דין א׳לף נטה להיות קלת להכרת א׳ כי עקרו א׳ל וכן אלהים לא תקלל עיקרו א׳ל מלשון יש לא׳ל ידי וכבא אחד מאותיות מה׳ה לפני השם לא יסורו הה׳א פי׳ החמשה נקודות ממנו כמו מאלהים באלהים פי׳ אבל אחת מאותיות בוכ׳ל משמשות לפני השם אין אות ראשונה מהשם נקראת מאומה כמו ויי׳ כיי׳ לי׳ ביי׳ וסימן בלשון אדנות ואלהות מטה מפיק א׳לף וכלב לא

חד כי יען בטחך במעשיך׳
והללוה ונתתיו ביד הורים׳
ויעל׳ ויכינו המזבח על מכונתיו׳
שוי ומן בני אינשא טריד׳
וקבל׳ קימו וקבל היהודים׳
חנניה אחרי החזיק חנניהו בן׳
מלכיה אחריו החזיק מלכיה בן׳
וישתחו יעבדוך עמים וישתחו קדמאה דפסוק׳
וישתחו ויאמרו שלום לעבדך לאבינו׳
וישתחו ואמרו על אשר עזבו דמלכי׳

וחלופי׳ יא׳ כתיב וי׳ו בסוף
תיבותא ולא קרי׳ ויבאו ויבא קרי נמס׳ במלכים א׳ ריש סי׳ יב׳

מ׳א דכתיב ו׳ בסוף תיבותא
וקרי׳ י׳ וסי׳ נמסר בריש שמואל׳

חד מן יד׳ זוגין מן ב׳ב ראשי
פסוקים לא נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קריא׳ נסבין וסי׳

עשה ירח למועדים שמש׳
עשה יי׳ אשר זמם בצע׳
ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף׳
ארבעים שנה אקוט בדור׳
הוציא עם עור ועינים יש׳
הוציא יי׳ ארת צדקותינו׳
מטה זבולן ונשיא לבני׳
מטה עוך ישלח יי׳ מציון׳
מני אפרים שרשם בעמלק׳
מני שים טעם די כל מתנדב׳
מנחתם ונסכיהם דיום רביעי׳
מנחתם ונסכיה׳ דיום שמיני׳
באשר תמותי אמות ושם׳
באשר דבר מלך שלטון׳
באו מלכים נלחמו אז נלחמו׳
בא ימי הפקדה באו ימי׳
אברם ישב בארץ כנען׳
אברם הוא אברהם׳
אמרו בלבם נינם יחד׳
אמרו לכו ונכחידם מגוי׳
נתנו את נבלת עבדיך׳
נתנו רשעים פח לי׳
דבר האיש ארני הארץ׳
דבר יי׳ עליכם שארית יהודה׳
דברתי אליך בשלותיך אמרת׳
דברתי אני עם לבי לאמר׳
חיים שאל מסך נתת לי׳
חיים וחסד עשית עמדי׳

יב׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ר׳פ נסבין
ו׳ בריש תיבותא וכל קריא׳ לא נסבין ו׳ וסימניהון

וברוך אל עליון אשר מגן׳
וברוך טעמך וברוכה ארת׳
וברוך שם כבודו לעולם וימלא׳
ויקן יוסף את כל אדמת מצרים׳
ויקן ארת חלקת השדה׳
ויקן ארת ההר שמרון׳
וראה ועשה כתבניתם׳
וראה אבן דרך עצב בי׳
וראה פנים לבניך׳
ועשה לי מטעמים׳
ועשה כרוב אחד מקצה׳
ועשה להם מכנסי בד׳
ודברי דוד המלך הראשונים והאחרונים׳
ודברי רחבעם הראשונים׳
ודברי שנאה סבבוני׳
ורבים מביאים מנחה׳
ורבים מישני אדמת עפר׳
ורבים מהכהנים הלוים׳
ואיך תשיב את פני פחת אחד׳
ואיך וחברו ואיך תשיב את פני׳
ואיך תנחמוני הבל׳
ויוסף הורד מצרימה׳
ויוסף הוא השליט׳
ויוסף בן שלשים שנה׳
ועיני לאה רכות׳
ועיני ישראל כבדו מזוקן׳
ועיני רשעים תכלינה׳
ושש שנים תזרע ארת ארצך׳
ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם׳
ושש מעלות לכסא דה״ה׳
ואיו נביאכם אשר נבאו׳
ואיה אלהיך אשר עשית לך׳
ואיה אפוא תקותי׳
ולמה יי׳ מביא אתנו׳
ולמה הבאתם ארת קהל יי׳׳
ולמה העליתנו ממצרים׳
והנביא ההוא או חלם החלום׳
והנביא כי יפתח ודבר דבר׳
והנביא והכהן והעם׳

ד׳ פסוקים דאית בהון מן ד׳
מלין דמיין רביעה נסיב ו׳ ותליתא קרחי סימן נמסר בסדר וישמע יתרו ותלים סי׳ כז׳

יט׳ זוגין קדמ׳ נסיב ו׳ בענינא
ותנינא לא נסיב וסי׳

והאחד ויאמר עניהם עשר עבדיך׳
האחד שנים עשר אנחנו׳
ושדופת והנה שבע שבלים דקות׳
שדופות והנה שבע שבלי׳ צנומות׳
ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי׳
לא ישמע ויאמ׳ יי׳ אל משה לא ישמע
ושהם והטור הרביעי קדמא׳
שהם והטור הרביעי תנינא׳
וחבר שתי כתפות חברו׳ קדמא
חבר כתפו׳ עשו לו חברת תני׳
ובתבונה ואמלא אתו רוח קדמא׳׳
בתבונה וימלא אתו רוח תנינא׳
וכאשם לא תאפה חמץ חלקם׳
כאשם כחטאת כאשם תורה׳
ואלה שמות בני אהרן הבכור׳
אלה שמות בני אהרון הכהנים׳
ולא יעבד ומבן חמשים שנה ישוב׳
לא יעבד ושרת את אחיו באהל׳
ובתוך ועבד הלוי הוא את עבדת
בתוך כי את מעשר בני ישרא׳׳
ולא נשתה נעברה נא בארצך לא׳
לא נשתה אעברה בארצך לא נטה׳
ובלק ויאמר מואב אל זקני מדין׳
בלק ויאמר בלעם אל האלהים׳
ושבע אלה משפח׳ מנשה ופקדיה׳
שבע אלה פקודי בני ישראל שש׳
ושבעת ותהי המחצה חלק היצאי׳
שבעת ותהי מחצת העדה מן׳
והנשים ונלכד את כל עריו בעת׳
הנשים ונחרם אתם כאשר׳
ואתו את יי׳ אלהיך תיר׳ ואתו קדמ׳
אתו את יי׳ אלהיך תיר׳ אתו תני׳
ועבדך כי ימכר לך אחיך העברי׳
עבדך לא יקשה בעיניך׳
וכהניהם כבשת גנב כי ימצא׳
כהניהם על כל רעת בני ישרא׳ ובני׳
ומנביא כי מקטנם ועד גדולם קדמ׳
מנביא לכן אתן ארת נשיהם׳

ח׳ זוגין חלוף תנינא נסב ו׳
בענינא וסי׳

אמרפל ויהי בימי אמרפ׳ מלך שנער
ואמרפל את כדר לעמר׳
שמן למאור בשמים קדמא׳
ושמן למאור ובשמים תנינא׳
חסר מי פתי יסור הנה חס׳ קדמ׳
וחסר מי פתי יסו׳ הנה וחסר תני׳
עשר ויאמר אלהים לשלמה יען אשר שאלת׳
ועשר החכמה והמדע נתון לך׳
יואב בני פחת מואב קדמא׳
ויואב בני פחת מואב תנינא׳
ששים כל הקהל כאחד קדמא׳
וששים כל הקהל כאחד תנינא׳
כל מפרסת פרס דתורת כהני׳
וכל בהמה מפרסת פרסה דמשנה תורה׳
אמר ואלה העלים מתל מלח׳
ואמר ותכרו ואלה העלים׳

אל׳ין מל׳ין מל׳ ו׳ ולית דכוו׳
וסימניהון׳

פותר ואין פותר אותם לפרעה׳
חולם או אל חולם החלום ההוא׳
טוחן ויהי טוחן בבית האסורים׳
בוצץ שם האחד בוצץ׳
שורק ואנכי נטעתיך שורק׳
כבוצר על סלסלות׳
קולע הנני קולע׳
פוקד הנני פוקד אל אמון מנוא׳
שובב על צדך׳
אונך עד מתי תלין בקרבך ט׳׳
הורג לתת אתה ביד הורג׳
חולש על גוים׳
כקונה כמוכר כלוה׳
הולם פעם׳
חוכי אשרי כל חוכי׳
שוחט השור מכה איש׳
אוסף אהבתם׳
בוקר כי בוקר אנכי ובולס שקמי׳
חורש ונגש חורש בקוצר׳
ונוטר הוא לאיביו׳
גוער בים ויבשהו׳
הדולג כל הדולג על המפתן׳
נוכל ויש בעדרו זכר׳
חוגג המון חוגג׳ והוגר הגר׳

כ׳ה ר׳פ חד לא נסיב ו׳ו
וא׳ נסיב ו׳ וסי׳׳

כשמע עשו ארת דברי אביו׳
וכשמע אסא ארת הדברים׳
אבני שהם ואבני׳
ואבני שהם תנינא דמשכנא׳
עפיה שפיר ואנביה סגיא ומזון׳
ועפיה שפיר ואנביה סגיא תנינ׳
בהקבץ עמים רבים באף׳
ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי׳
הים ראה וינס הירדן תסוב׳
וחים בקעת לפניהם ויעברו׳
סבותי אני עם לבי לדעת׳
וסבותי אני ליאש את לבי על׳
צידונים יקראו לחרמון שריון׳
וצידונים ועמלק וכל בני קדם׳
הנך יפה דודי אף נעים אף ערשינו׳
והנך להם כשיר ענבים׳
עסך ישב בקרבך בסקום׳
ועסך לרב עשו מלאכה׳
השב תשיב לו את העבוט׳
והשב לשכינינו שבעתי׳׳
הגדתי לכם היום את השמי׳׳
והגדתי לכם כי שפט אני׳
זרעתם הרבה והבא מעט׳
וזרעתם את השנה השמינית׳
תרא אשקלון ותירא ועזה׳
ותרא אויבתי ותכסיה בושה׳
המזבח עץ שלש אמות׳
והמזבח נקרע וישפך הדשן׳
זנות עדלם ועין רמון׳
וזנות ועין גנים דיהושע׳
ארבעים שנה אקוט בדור׳
וארבעי׳ שנה כלכלתם במדבר׳
נשמדו בעין דאר היו דומן׳
ונשמדו במות און׳
היה לי לצור מעוז׳
והיה נכון לבקר ועלית בבקר׳
הבונים בחומה ונשאים בסבל׳
והבונים איש חרבו׳
המשלח מעינים בנחלים׳
והמשלח את השעיר לעזאזל׳
נוע תנוע ארץ׳
ונוע ינוע בניו ושאלו׳
לקצת ירחין תרי עשר׳
ולקצת ירחין אנא נבוכד נאצר׳
הורד שאול גאונך המית׳
והורד המשכן ונשאו בני׳
הביאו ארת כל המעשר אל׳
והביאו את כל אחיכם הקטן אל׳

(כסמנו אחד על פי המסרה)

מ׳ח מלין מיחדין חסרים ו׳ו

אלי לא תלך האשה׳
פדרת ושמתי פדרת׳
קומו ועברו׳
ותרמת׳ ויכלת׳
עצרה לנו׳ סורה רדה׳
ברבים׳ במצדה׳

מפיק א׳לף ולולי המסורת מחבר גם אדנות חסר בלשון חול לאהות ואדמות חסר בלשון קדש הייתי נותן טעם כדבר על כן ה׳א האלהים כפתחת ואין לה דין האנשים הקמוצים מפני הבירור כדין כל בכלה לפני א׳ר׳ע הקמוצים כשהם מבוררים כי אין צורך לתת אות מבוררת לפני השם כי השם מבורר הוא אך זובח לאלהים יחרם אין מכוך באלהים הא׳לף ניקוד בה׳ נקודות ואות מלפניה קמוצה להבדיל בין הקדש ובין החול כי בלשון הקדש שיאמר לאלהים באלהים בכל׳ והא׳לף אינה נקודה ובמסורת מונח

מונה ז׳ אלכות אסר ב וכ״ל מסמס עליהס והח״לף כקרא״ת וסימניהון כמסר בתל״ים סימן קל״ז עיין סס׳

כל שם סמתחיל אלי כמו אליעזר אליא״ב אליהו בה׳ נקודות וכל שתחלתו אבי או אחי בחטף פתח גדול כמו אבידן אחירע והטעם כי דינם להיות נוטים להברת הה׳ אחרי אסר תחלתם אב או אח בהברת הה׳ ומלת איהו יצאה מכלל המלות אסר שתחלתן כי הוא בחטף פתח גדול׳ כל אנום אלוס אמורי או אמת

בשגו מהכות׳ וססים דועש׳
התשעה דותהי׳ ואמת בעירי׳
אפפני׳ סבני דשמואל׳
הקס על׳ גבר בן ארי׳
טרים דהרמנים׳
ויעבדם דמלכים׳
ואנוש הוא׳ נשבה אל עמנו׳
מדע לא נשא׳ על כן בארים׳
חלצי מואב׳ ונפל עור׳
תצה דהן אראלם׳
סבבני בכחש אפרים׳
והכן בחסד׳ אשר במצלה׳
ואשב דריש פסוק׳
כאלף ביהודה׳
ארץ גדוד דתהלות׳
לאיתיאל ואכל׳
שרפה באש כסוחה׳
חתם בצרור פשעי׳
ירץ עלי כגבור׳
חרצים ימיו׳ מראין ישל׳
אדם עשק בדם נפש׳
ותבז ליקהת אם׳
מצאני השמרי׳ תגר חיותא׳
רחם מרמות׳ מעף ביעף׳
מלך אשור סבארה׳
ומשי דבני מררי דה״ה׳
ושבאל לך יי׳ הגדולה׳

כ׳ פסוק דאית בכל חד ד״

מלין דמיין קדמ׳ לא נסיב וי״ו וג׳ בתראי נסבין וי״ו וסי׳

וירקעו ארת פחי הזהב׳
וקצק פתילי בתוך ובתוך ובתוך ובתוך׳
מלבד שבתות יי׳ ומלבד ומלבד ומלבד׳
ואקח את ראשי שבטיכם שרי ושרי ושרי ושרי׳
לא תרצח דמשנה תורה ולא ולא ולא׳
ולקחת משפח׳ העמרמי ומשפח״ ומשפחת ומשפחת׳
והרמת מכס ליי׳ מארת אנשי מן ומן ומן ומן׳
ויהי למנשה ביששכר׳
ויאמר חושי אל צדוק׳
ונתנך ביד מבקשי׳
ודמות פניהם פני אדם׳
ופאת קדים׳
אם זנת אתה ישראל׳
תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל׳
כה אמר יי׳ צבאות צום הרביעי׳
לבני גרשון דדברי הימי׳׳
ומן רבותא די יהב ליה כל עממיא אומיא ולשניא הוו׳
את הנחלות לא חוקתם׳
עד כסף ככרין מאה׳
ומדותם מחוץ לעיר ארת פארת׳
קדמא ואת פאת ואת פאת וארת פארת׳
עומר על שני עשר בקר׳

שלשה ושלשה ושלשה ושלש׳

אלין תיבותא יתירין ויו׳

וחטפין קמצין וסי׳

אכרות ואיך אכרות׳
לך ברית דגבעונים׳
לשאול לו דאחימלך׳
ולשפוך דם נקי דאביגיל׳
קסומי נא לי באוב׳
אשקוטה ואביטה במכוני׳
יעבור חביכמעט רגע עד׳
אצורך בטרם אצורך בבטן ידעתיך׳
לאכול לחם דארת הנשיא נשיא דיחזקאל׳
והובנים קרנות שן דיחזקאל׳
לכול עונותיהם דירמיה׳
יסגוד לו וישתחו ויתפלל אליו׳
לקסום קסם דיחזקאל׳
וג׳ במותי ארץ׳
אכתוב לו רבי תורתי׳
עבור אוסיף עוד עבור לו דעמוס׳
ארך אפים וגדול כח׳
וגדול חסד׳
לשאול לו לשלום׳
תדרוש רשעו בל תמצא׳
אשמור לו חסדי׳
מלושני בסתר רעהו׳
לגאול לא אוכל לגאול׳
ואשקולה ארת כסף דעזרא׳
אשדודית עמוניות דסוף עזרא׳
ירוהגה דה״ה׳
תוקהת שלום בן תוקהת׳
למעול מעל גם כל שרי הכהנים סוף דה״ה׳
יקצור און׳
זעום ה׳ יפל שם׳

ס״ה זוגין יחידאין ב׳ מלין

נסבין ו׳ ולית זוגא וסי׳

ודגן ותירוש סמכתיו׳
והצאן והבקר עלות עלי׳
ושמעון ולוי דבני לאה׳
ויששכר וזבולן׳
וחצרון וכרמי בני ראובן דוינש׳
ואני ועמי הרשעים׳
ואהרן וחור תמכו בידיו׳
ושהם וישפה הטור הרביעי׳
ועלה ומנחה לא תעלו עליו׳
והעולה והשלמים וישא אהרן את ידו׳
ואלף ושבע וכסף פקודי העדה׳
ושור ושה שרוע וקלוט׳
ועבדך ואמתך אשר יהיו לך׳
והעמלקי והכנעני יושב בעמק׳
ואתה ואהרן וקחו איש מחתתו׳
וחשבון ואלעלה עטרת׳
והירדן וגבל והערבה׳
והאותות והמופתים דהמסרת׳
ובאתת ובמופתים דיוציאנו יי׳ ממצרי׳
ויוסף ובנימן ואלה יעמדו׳
ובנתיה וחצריה עקרון׳
ומדין ועמלק וכל בני׳
וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם׳
ופסל ומצבה לא תעשו לכם אלילים׳

ואיש ואשה לא יחיה דוד׳
וישראל ויהודה ויאמר׳
וארבעים ואחת שנה דאסא׳
ושלשים ואחת בן שמנ׳ שנה יאשיהו׳
ודע וראה ויגש הנביא אל׳
והגלעד וגבול הגשורי דיהושע׳
והכהני׳ והנביאי׳ ויעל המלך בית ע׳ דמלכים׳
וחרב ורעב כחשובי׳׳
ובקר וצאן וגם הקרובים דה״ה׳
וזבח ומנחה ובאו מערי׳
ובאף ובחמה ונלחמתי אני אתך׳
והשכם ושלוח לשמע על דברי׳
ועבדך ועמך ואמרת שמע דבר יי׳׳
ונבלה וטרפה ואמר אהה׳
וטף ונשים זקן ובחור׳
וברכב ובפרשי׳ כיכה׳
ומנה וגרושה לא יקחו להם׳
ומשפט וצדקה כי כה דרב לכם נשיאי ישראל׳
ואלמנה ויתום וגר ועני דזכריה׳
והם ובניהם על השערים׳
וששים ושש ויהי משקה׳
ועשר ונכסים וההכמה והמדע׳
ובנתינו ונשינו והנה נפלו׳
וארבעי׳ ושלש׳ בני קרית ערים׳
ושבעי׳ ושנים בני פרעוש תנינא׳
ושלשי׳ וארבע׳ ובני בלע׳
וארבעי׳ ושנים בני דליה׳
ועשרים ושנים אנשי מכמס׳
ועשרים ואחד בני לד חדיד דנחמיה׳
ובניו ואחיו ויביאו לנו כיד׳
ומנעליו ובריחיו ואת שער הישנה׳
ושדותינו וכרמינו ועתה כבשר אחינו׳
ולשמר ולעשות מחזיקים׳
ובניו ובנותיו ויהי היום׳
ואשאלך והודיעני׳ אזור נא כגבר קדמאה׳
ואברהם ושרה זקנים באים׳
והוד והדר עדה נא גאון וגבה׳
וחסד ואמת הלא יתעו׳
והמלך והמן הרצים׳
ולהרג ולאבד אשר נתן׳
ועיר ועיר והימים האלה׳

וחולופי׳ יו׳ זוגין יחידאין מן

ב׳ מלין לא נסבין ו׳ ולית זוגא וסימניהון

בעוף בבהמה ואת כל׳
יששכר זבולן ובנימן דואלה שמות ריש ספרא׳
דגן תירוש ואכל פרי וחברו דה״ה׳
עין רמון ועתר ועשן׳
עיר עיר תהיינה הערים׳
שמיר שית חומה אין לימי׳
אכל שתה ערוך השלחן׳
לכהנים ללוים וגם מהם אקח׳
יען ביען לכן הנבא׳
מלך שרים גם כי יתנו׳
שמש ירח עמד זבולה׳
משה אהרן כי העליתיך׳
עשר נכסים ויאמ׳ אהים לשלמה דה״ה׳
נשיהם בניהם ושאר העם׳
השמים שמי אתה הוא יי׳׳

נ׳ זוגין מן ב״ב מלין חד נסבין

ו׳ וחד לא נסבין ו׳ ולית זוגא׳

שם וחם ויהיו בני נח׳
ושם וחם בעצם היום הזה׳
יעקב ובניו ואלה שמות׳
ויעקב ובניו ואתן לעשו׳
קרבו וכרעיו וארת האיל׳
וקרבו וכרעיו ירחץ במים׳
אלפים וארבע ונחשת התנופה׳
ואלפים וארבע שלשי׳ ומאה הקערה׳
שורו וחמרו לא תחמוד דיתרו׳
ושורו וחמרו דמשנה תורה׳
שמן ודבש ארץ חטה׳
ושמן ודבש ועשרה אנשים׳
אדמה וצבוים גפרית ומלח׳
ואדמה וצבוים ויהי גבול׳
לצאת ולבא ויאמר הם בן מאה׳
ולצאת ולבא עודני חזק׳
מגרנך ומיקבך חג הסכות׳
ומגרנך ומיקבך העניק תעניק׳
טפכם ומקניכם נשיכם׳
וטפכם ומקניכ׳ רק נשיכם׳
עמון ועמלק ויאסף׳
ועמון ועמלק גבל ועמון׳
שאול ויהונתן והעברים׳
ושאול ויהונתן בנו׳
שדות וכרמים ויאמר שאול׳
ושדות וכרמי׳ כי כה אמר׳
שאול ואנשיו וילך שאול׳
ושאול ואנשיו וילך דוד׳
רכב ובענה וילכו בני׳
ורכב ובענה והנה באו׳
לחם ובשר והעורבים׳
ולחם ובשר ב׳ בפסוק׳
בניהם ובני ויהיו הגוים׳
ובניהם ובני וישבו על׳
יצהר ודבש עד באי דמלכים׳
ויצהר ודבש וכפרץ הדבר׳
חתו ובשו וישביהן קצרי יד׳
וחתו ובשו מכוש מבטם׳
רכב וסוס המוציא רכב׳
ורכב וסוס מגערתך׳
הרעב והחרב והעם אשר׳
והרעב והחרב שתים הנה׳
אתה ועבדיך ואמרת אליו׳
ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם׳
כהניה ונביאיה׳ על׳
וכהניה ונביאי׳ כבשת׳
חטים ושערי׳ ועשרה׳
וחטים ושעורי׳ משכב וספות׳
שמרון ובנותיה ושבתי׳
ושמרון ובנותיה ואחותיך׳
המנח׳ והחטאת והאשם׳
והמנחה והחטאת ויאמר׳
קוץ ודרדר ונשמדו במות׳
וקוץ ודרדר תצמיח׳
חסד ורחמים הגאל משחת׳
וחסד ורחמי׳ כה אמר יי׳׳
פוט וכנען בני חם דה״ה׳
ופוט וכנען בני חם דבראשית׳
משמע ודומה דבראשית׳
ומשמע ודומה דה״ה׳
איה וענה בני צבעון דה״ה׳

והמונה כה׳ נקודות כל צווי מן השלמים שתחלתו אל״ף כמו אזור אמור אכול אסוף בחטף פתח קטן אכל אס הוא כמו סס הפעל או הוא בחטף פתח גדול כמו ארוב דס אכל לכס הלכה ועל כי הסתכתה אל״ף מכל אותיות אהה״ע להכיקד בעלילה מועטת בחטף פתח קטן כי איכה כפתחת על כן בסאר האותיות כי אס ח׳ ועין בסוף המלה פותח לפניו כמו זרע שמע זבח בהיות אל״ף בסוף מלה תמצא פלא כלא ועל כן כנקדת כה׳ נקודות נוטים קצת להברת א׳ כי אף סאר האותיות ננקדות לפעמים בחטף

מערכת אות הואו

פתח קטן מאות אל"ף רגילה יותר בנקודת חטף פתח קטן כגון בתחלת התיבות שלא כמנהג כן באותיות אהח"ע לבד ממלת כרס חמר ענו לה שהוא בה' נקודות על פי המסורת והא בלו במקומות מעטי' כאשר אבאר: בבא לפניהם מאותיו' יהו אותיו' המשכות

כל לשון הויה וחיות בהיות לאשונה שלה פעליהם שהם ח' וה' גם המה בה' נקודות כמו היה חיה חייתם הייתם אך בחירק וש"א הפעל בסגול כמו יהיה יחיה תהיה נחיה וכן וי"ו לפעמים בהיותה בחירק כמו והייתם לי אך בהיות

ואיה וענה דבראשית׳
הלוים והנתינים והישבים׳
והלוים והנתינ׳ ואלה ראשי׳
אסף והימן ויבדל דוד׳
ואסף והימן והמשררים׳
נשק ובשמים והם מביאים דדה׳
ונשק ובשמי׳ והם מביאי׳ דמלכים׳
ליוצא ולבא ובעתים ההם׳
וליוצא ולבא כילפני׳
לעלה ולמלאי׳ ויעמד חזקיה׳
ולעלה ולמלאי׳ ושדה אחד׳
הכהנים והעם גם כל שרי׳
והכהנים והעם ויאמר אליו׳
בניהם ואחיהם ויעמד ישוע׳
ובניהם ואחיה׳ כל אלה מבני עובד׳
אחי ונערי וגם אני אחי׳
ואחי ונערי ואין אני׳
איש שלחו ואין אני ואחי׳
ואיש שלחו ויעמד כל העם׳
ישוע ובניו ויקם על מעלה׳
וישוע ובניו ואחיו׳
נהירו וסוכלתנו איתי גבר׳
ונהירו וסוכלתנו ושמעית׳
דבש וחמאה אל ירא בפלגות׳
ודבש וחמאה וצאן ושפות׳
בריח ודלתים ואשבר עליו׳
ובריח ודלתים ואמרת אעלה׳
עת ומשפט כי לכל חפץ׳
ועת ומשפט שמר מצוה׳
הוללות וסכלות ואתנה לבי׳
והוללות וסכלות ופניתי אני לראות׳
שמחה וששון ובכל מדינה׳
ושמחה וששון ליהודים׳
האחשדרפנים והפחות ויקראו ספרי׳
והאחשדרפני׳ והפחות וכל שרי המדינות׳

(נשמטו ב׳ זוגין עם המסרה)

ה׳ זוגין ב׳ מנהון נסיב ו׳ וב׳

מנהון לא נסבין ו׳ וסי׳

החסידה האנפה דשמיני׳
והחסידה והאנפ׳ דמשנה תורה׳
עין רמון ועתר ועשן׳
ועין רמון ולבאות ולשלחים׳
דכרין אמרין כל קבל דנא׳
ודכרין ואמרין ומה חשחן׳
עשר נכסים ויאמר אלהי׳ לשלמה׳
ועשר ונכסים איש אשר׳
יששכר זבולן ובנימן דאלה שמות ריש סיפרא׳
ויששכר וזבולן בני לאה׳

יב׳ רפ׳ מן ב״ב מלין קדמא

נסיב וי״ו ותנינא לא נסיב וי״ו וסימ׳ נמסר בסוף סדר במדבר סיני׳

ח׳ פסוקים מסורתא מכא

ומסורתא מכא לא נסבין וי״ו וסי׳ נמסר בזכריה סי׳ א׳

ד׳ זוגין מן ג׳ ג׳ בענינא קדמא

לא נסיב ו׳ ותנינא ותליתא נסיב וסימ׳

כי ימוך אחיך ומכר׳
וכי ימוך אחיך ומטה׳
וכי ימוך אחיך עמך ונמכר׳
שש מאות ויסעו משם ממשפחת׳
ושש מאו׳ איש חגורים׳
ושש מאו׳ ויעלו חמשת׳
אתם עדי נאם יי׳
ואתם עדי הגדתי ואתם עדי׳
ואתם עדי אל תפחדו׳
עמים רבים נמר ומגוג׳
ועמים רבים ועלית׳
ועמים רבים ובאת דמלכים׳

ח׳ רפ׳ מסורתא מכא

ומסורתא מכא ומלה באמצע סי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ מ׳

ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ בחד ענינא

קדמא ו׳ תנינא י׳ וסי׳ נמסר בריש סדר בהעלותך׳

ד׳ זוגין מן ג״ג בענינא קדמא

נסיב ו׳ ותנינא ותליתא לא נסיב ו׳

ושני טורים ויעש את׳
שני טורים ופקעים׳
שני טורים ואת הרמנים׳
ואם בנוי העל אלה׳
אם בנוי העל אלה׳
אם בנוי העל אלה׳
וירא אלהים איש הידה׳
ירא אלהים ויאמר יי׳
ירא אלהים ויאמר יי׳
ואשאלך והודיעני קדמא׳
אשאלך והודיעני תנינא׳
אשאלך והודיעני תלית׳

ו׳ זוגין מן ג״ג בענינא קדמא

ותנינא נסיב ו׳ ותליתא לא נסיב וי״ו וסי׳ ביחזקאל סי׳ מ׳

יב׳ רפ׳ דמיין מן ב׳ מלין דמיין

מסורתא מכא קדמא לא נסיב ו׳ ותנינא נסיב ו׳ וסי׳

היא מוצאת והיא׳
הוא תהלתך והוא׳
כסף אשם וכסף׳
שרי יהודה ושרי׳
חרב יראתם וחרב׳
קול שוט וקול רעש׳
לי הכסף ולי הזהב׳
לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספרא׳
אלה ברכב ואלה בסוסים׳
מן המלחמות ומן׳
אשרי אנשיך ואשרי דדה׳
דור הולך ודור בא׳

ח׳ יחידאין במצע׳ פסוק

מסורתא מכא ומלה ביניהון קדם׳ נסיב ו׳ ותנינא לא נסיב ו׳ וסי׳

ואנשי העיר אנשי סדום׳
ואליך ישתחוו אליך׳
והוא שותה הוא ויהי׳

ורבו כמו רבו אשרקה׳
ומגיד לקראת מגיד׳
ויזמרו לך יזמרו׳
ולאמר עליו לאמר וספרים׳
ויוסף דעת יוסף כי ברב׳

כ״ה פסוקים דמיין מסורתא

מכא ומסורתא מכא נסבין ו׳ ומלה ביניהון וסימני׳

ובין רועי ובין רועיך׳
וביד אשתו וביד שתי׳
וענו אשור וענו עבר׳
ופגע בדבשת ופגע׳
וחרשי עץ וחרשי אבן׳
ואצבעות ידיו ואצבעות׳
ואתה תשא ואתה׳
ואפס עצור ואפס׳
ושם תמות ושם תקבר׳
והשמיעו במגדול והשמיעו׳
וכן רבים וכן נגזו ועבר׳
ושרי שלישיו ושרי׳
ובחשך ילך ובחשך׳
וגשם מטר וגשם מטרות׳
ואל תאכלו ואל תשתו׳
ומגדל חננאל ומגדל׳
ומן הרמנים ומן התאנים׳
והוא לוי והוא גר׳
ומעל אלהיכם ומעל׳
וזקני העם וזקני׳
ואין דורש ואין מבקש׳
ושוכר כסיל ושוכר עוברים׳
והוא מוראכם והוא׳
ובכל חטאתיך ובכל׳
ולו תשתחוו ולו תזבחו׳

יד׳ פסוקי׳ מיחדין דאית בהו׳

ד׳ מלין ב׳ קדמא לא נסבין וי״ו בתראי׳ נסבין וי״ו וסי׳

לבני ישראל ולגר ולתושב׳
מעון כרמל חיף זיוטא׳
עין רמון ועתר ועשן׳
חקיו מצותיו ומשפטיו׳
מלכיה שריה וכהניה ונביאיה׳
כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן׳
לזהב לכסף ולנחשת ולברזל׳
הקירות הספון וקירותיו ודלתותיו׳
יחת זינא ויעוש ובריעה׳
חרב משפט ודבר ורעב׳
מלכותא חסנא ותקפא׳
כרבלתהון פטשהון׳
הארבה הילק והחסיל׳
המה אנשיהם ובניהם׳

יא׳ רפ׳ מיחדין מן ד׳ מלין

נסבין ו׳ וסי׳

ומעוך וכתות ונתוק וכרות׳
ואהבך וברכך והרבך וברך׳
ועבדיך ורחוב והמון וקנדה׳
ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים׳
ואלמלך ועמד ומשל ופגע׳

ולבאות ושלחים ועין רמון׳
ודבש וחמאה וצאן ושפות׳
והשובה ואהל וברכיה׳
וירמיה ויחזיאל ויוזבד׳
והסזמרות והמזרקות והכפרת׳
ולשמה ולקללה ולחרפות׳

ה׳ רפ׳ מן ג״ג מלין דמיין קדמ׳

נסיב ו׳ וב׳ בתראי׳ לא נסבין ו׳ וסימני׳ ביחזקאל סימן מ״א׳

יב׳ פסוקים דמיין אית בהון

ג׳ ג׳ מלין דמיין קדמא ותנינא לא נסיב ו׳ ותליתאה נסיב ו׳ וסי׳

שמה שמה ושמה שמה קברו את אברהם׳
אין אין ואין אין קדוש כיי׳
אל אל ואל אל תבא בשער׳
אתה אתה ואתה אתה הוא יי׳ לבדך׳
הכל הכל והכל הכל הולך׳
יש יש ויש יש הבל אשר׳
הסנה הסנה והסנה וירא מלאך ה׳׳
בין בין ובין כי יפלא ממך דבר׳
לכו לכו ולכו הוי כל צמא לכו למים׳
אל אל ואל לכן כה אמר׳
אדמתנו אדמתנו ואדמתנו למה נמות לעיניך׳
אלה אלה ואלה הנה אלה דיחזקאל׳

ו׳ ראשי פסוקים מן ג״ג מלין

דמיין קדמא לא נסיב ו׳ וב׳ בתרי׳ נסיב ו׳ וסימניהון׳

מן ומן ומן מן הבהמה׳
כל וכל וכל כל ערי המשור׳
לכל ולכל ולכל לכל האתות׳
זה וזה וזה זה יאמר ליי׳
יתר ויתר ויתר יתר הגזם׳
מה ומה ומה מה ברי ומה ברי׳

ח׳ פסוקים אית בהון ג׳ ג׳

מלין קדמא ובתרא נסיב ו׳ ותנינא לא נסיב ו׳ וסי׳ בשופטים סי׳ יט׳

יב׳ פסוקים מן ג׳ ג׳ מלין קדמ׳

ובתרא לא נסיב ומציעתא נסיב וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ מ״ט׳ ג׳ מנהון רפ׳ אלהי׳ עלי עשור׳ כי יצומו׳

י׳ רפ׳ מן ג׳ ג׳ נסבין ו׳ וסי׳ נמס׳

ביחזקאל סי׳ ג׳ ובעובדיה׳

ו׳ פסוקים מן ד׳ ד׳ מלין ב׳

קדמאי קרחי וב׳ בתראי נסבין ו׳ וסימנ׳ נמסר בהושע סי׳ יא׳

י׳ זוגין מן ב׳ ב׳ בספרא

קדמא נסיב אות והסר מלה ותניין חס׳ אות ונסוב יתיר מלה וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ יא׳

א״ב מן חד חד ראשי פסוקים

נסבין ו׳ בריש תיבותא וסימניהון וארא

אל"ף יחזרו למטעם והאל"ף בפתח קטן כמו אהיה אחיה וכן בבואה לפני כל שאר תיבות אשר בה פעליהם אהח"ע כמו אחפה אעשה אאסוף:

כל הא המסמם במשקל נוסף בגזרת העלומי עי"ן וכא בסוף התיבה סימן של כנוי והוא שאין הכנוי נוסף על מדבר בעצמו ועל נוכח ונם המלה לשון עבר ולא לשון צווי גם היא בהא כמו לא הביאו הביאוס הקימו ודומיהן והטעם כי בלא התוספת היה בהברת אי כי יאמר הבית הקים גם עתה הוא בחטף פתח קטן הנוטה

המוטה קמץ להברת אי׳ **אך** בהתחבר הכנוי למדבר בעצמו ולנכח ולנכחים מן הטעם הזה על כן הוא בחטף פתח גדול כמו הסיבותיך הביאותנו הביאכם
כי בהפרד הכנוי לא ישאל בהברת אי לדך בהברת חטף פתח קטן כי יאמר הסיבותי הביאותי ועל כן הזכרתיו ולסון ביוי כראה לי בחטף פתח גדול
כמו הסיבוני יי׳ הקימני הביאני והטעם כי בלא התוספת יהיה בהברת אה כי יאמר הסב הקם הבא גם עתה הוא בחטף פתח גדול המוטה קמץ להברת אה גם בבא ויו על

וארא ואין איש ומאלה׳
ובחורב הקצפתם את׳
וגר זאב עם כבש׳
גדי חלב עזים ללחמך׳
והלא עמך שם צדוק׳
ויים ואת האלף ושבע׳
וזרחה לכם יראי שמי׳
וחכיתי ליי׳ המסתיר׳
וטמאתם ארת צפוי פסילי׳
וירידו סגרת ומסגרת׳
ובחכה איש נדודים׳
וללוי אמר תומיך׳
ומנת המלך מן רכושו׳
ונחה עליו רוח יי׳
וסכה תהיה לצל יומם׳
ועמך כלם צדיקים׳
ופרה ודוב תרעינה׳
וצאני מרמס רגליכם׳
נקרבנו קערת כסף׳
ורחובות העיר ימלאו׳
ושאבתם מים בששון׳
ותבואתה מרבה למלכים׳

ד׳ זוגין תנינא נסיב ו׳

בענין וקדמא לא נסיב ו׳
וסימניהון

אמרפל ויהי בימי אמרפל׳
ואמרפל את כדר לעמר׳
שמן למאור בשמים קדמא׳
ושמן למאור ובשמים תנינא׳
חסר מי פתי יסור קדמא׳
וחסר מי פתי יסור תנינא׳
עשר ויאמר אלהים לשלמה׳
ועשר החכמה והמדע׳

ח׳ מלין נסבין ו׳ קמצין

בתמניא אפי באב רבתי וסי׳ שם בתלים
באב רבתי אות נ״ון׳

ח׳ פסוקים רבדהון ב׳ מלין

קדמא סופה יוד ותנינא סופה ו׳
וסימניהון

ה׳ להושיעני ונגנתי נגנן כל ימי חיינו׳
אולי ידא׳ יי׳ בעיני תחת קללתו׳
הביאי עצה עשו פלילה׳
רתי בת ציון הריעו ישראל׳
כי החרשתי בלו׳
ולא נתתי לחטא חכי לשאול
באלה נפשו׳
אם לא אמרו מתי אהלי מי
יתן מבשרו׳
ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי
וחסדו׳

אמר המעתיק בהרבה פסוקים מאלו
ליתא לדבריו כפי נסחת הספרי׳ שלנו
ואולי כי איני מבין כוונתו׳

כו׳ זוגין חד מלא ו׳ באמצע׳

תיבותא וחד נסיב ו׳ בריש תיבותא
וחסר וסי׳

אצבעותי לדוד ברוך יי׳
ואצבעתי קטני אני׳

אותותם שאנו צריך׳
ואתתם הלא שאלתם עברי׳
אוניות וישלח לו חורם דה״י
ואניות כי לי איים יקוו׳
אומרה לאל סלעי׳
ואמרה ויאמר יוסף אל׳
אחוז חור כרפס ותכלת׳
ואחז ויכתבם שמעי בן׳
גולה והגלה את כל ישראל׳
וגלה כי קשרתם כלכם תנינ׳ דפסו׳
הוכה כעשב וייבש׳
והכה אם במחתרת׳
חורב ויתנצלו בני׳
ובחרב הקצפתם׳
הצעירה ויען שאול׳
והצעירה גם היא׳
זובח שוחט השור׳
וזבח וארור נכל׳
חולה ויאמר לי המלך׳
וחלה וכי תגישון עור׳
חובר אשר לא ישמע׳
וחבר חבר ושאל אוב׳
חציו ימאסו כמו מים׳
וחצו אל מוציאו׳
ידוע תדעו כי לא׳
וידע כי אם בזאת יתהלל׳
לאום ברב עם הדרת מלך׳
ולאם מלאם יאמץ׳
למשול ותצא אש ממטה׳
ולמשל ביום ובלילה׳
מצרוע וישכב עזיהו׳
ומצרע יחולו על ראש יואב׳
מוריד ה׳ ממית ומחיה׳
ומריד האל הנותן נקמות לי׳
נאוד ויאמר אליה׳
ונאד ויקח ישי חמור׳
נוצר תורה בן מבין׳
ונצר כי תאמר הן׳
פתאום ויורם אלהים חץ׳
ופתאם והנני שולח׳
קודש ובאו בו צייםֿ קדמא
דפסוק׳
וקדש ואשמעה אחד׳
קדמונים כה אמר יי׳ אלהים׳
וקדמונים על יומו נשמו אחרונים׳
שואג קשר נביאיה׳
ושאג פצו עליו פיהם׳
תמות ויאמר שמשון׳
ותמת מדוע באתי׳
שבועת אני פי מלך שמור׳
ושבעת ואיש את רעת׳

ה׳ זוגין בספר שמות קדמא

חסר תנינא מל׳ וסימני׳ נמסר
בסדר פקודי׳

הלין שמהת גברי נסבין ו׳

באמצעות תיבותא וכל חד וחד לית
ליה זוגא וסי׳

גדעוני ועל צבא מטה׳
יכוניה אשר לא לקחם׳
נמרוד וכוש ילד דה״י
יואשיהו בראשית ממלכת׳

עודד ועודיהו בן׳
בוני ומן הלוים שמעיה׳
הקוהלת הבל הבלים׳

והלין שמהת גברי חסר ו׳

ולית להון זוגא׳

נבית קדמאה דבראשית׳
ולצדק הכהן׳
וליאב שר הצבא׳
ארי גבר בן אורי׳
ועבד ב׳ בפסוק׳
עדא אחינדב בן עדא׳
אמנן הבכור אמנון דה״י
אמן שר העיר דמלכים׳
ושבאל בן גרשם׳
וירם בנו׳
אשר ובאדה בנו׳
קרא משלמיהו בן קרא׳
יאש במלכו דה״י
עבדיה העמני תנינא׳
עזר יאזניה בן עזר׳
ומשי מחלי ומשי׳
אחשרש מס׳

וא

ד׳ זוגין מן חד חד חד מלרע

וחד מלעיל וא׳ ברישי׳

ואברכהו הביטו אל אבהם מלרע׳
ואברכהו ויחרד יצחק חרדה לעיל׳
ואדעך ועתה אם נא מצאתי׳
ואדעך ויאמר יי׳ אל משה גם׳
ואת בכל עת אהב הרע׳
ואת יש אחד ואין שני׳
ואט בחבלי אדם אמשכם׳
ואט ארת נטשת אתי נאום׳
ואכתוב על הלחות את הדברים׳
ואכתוב בספר ואחתום׳
ואוכל פתי לבדי ולא אכל זר׳
ואכל ויחרד יצחק חרדה׳
ואכלה ויאמר הגישה לי ואכלה׳
ואכלה ויאמר אלי בן אדם׳
ואכלם אפגשם כדוב שכול׳
ואכלם נמצא דבריך ואכלם׳
ואכלם ועתה הניחה לי ויחר׳
ואכלם ואמחצם ולא יקומון׳
ואכה ויוחנן בן קרח אמר אל׳
ואכה וארב עמם ואקללם׳
ואקרע אפגשם כדוב שכול׳
ואקרע את הממלכה מבית דוד׳
וארבה ואתנה בריתי ביני ובינך׳
וארבה ואקח את אביכם ארת׳
ואקחה פרת לחם וסעדו לבכם׳
ואקחה ויאמר יי׳ אלי השליכהו׳
ואקוה ארך לעולם כי עשית׳
ואקוה חרפה שברה לבי׳
ואסיר כי אמר בכח ידי עשיתי׳
ואסיר ותגבהנה ותעשינה תועבה׳
ואצאה עתה חכמה ומדע׳
ואצאה בשער הגילידה׳
ואשבה ויאמר דוד אל אכיש׳
ואשבה וכשמעי ארת הדבר׳

ואשתחוה ועתה שא נא ארת חטאתי
ושוב עמי׳
ואשתחוה ואקד ואשתחוה ליי׳
ואשאלם וארא ואין איש׳
ואשאלם ויבא חנני אחד מאחי׳
ואשתומם ואביט ואין עוזר׳
ואשתומם ואני דניאל נהייתי
ונחליתי׳

אב חד וא חד והא וליה

דכוו׳

ואהרן ואני ידעתי גאלי חי׳
והאהרן כי לא מועף לאשר׳
ואהל וחשבה ואהל וברכיה׳
והאהל ומשמרת בני גרשון׳
ואלפים צנה ואלפים כלם׳
והאלפים והעירים עבדי האדמה׳
ובקר וראיתם את כבוד יי׳
והבקר ומראה הערב והבקר׳
וגוים ובאו עמים רבים וגוים׳
והגוים כי הגוי והממלכה׳
וגבהים אם עשק וגזל׳
והגבהים הנה האדון יי׳ צבאות
מסעף׳
וגבה עדה נא גאון וגבה׳
והגבה והאולם אשר על פני
הארך׳
וגבוה כי רם יי׳ ושפל יראה׳
והגבוה כה אמר יי׳ אלהים הסר׳
ודל מבין חכם בעיניו איש׳
והדל העשיר לא ירבה׳
והרים כה אמר יי׳ אדני יי׳ הסר
המצנפת׳
וההרים ואשוב ואשא עיני והנה
ארבע׳
וחצר הגדול סביב שלשה׳
והחצר וירם כבוד יי׳ מעל׳
וחטים משכב וספות וכלי יוצר
והחטים ויאמר ארנן אל דוד׳
וחכמים אנשי לצון יפיחו׳
והחכמים כי את כל זה נתתי׳
ומלא ולנפתלי אמר נפתלי׳
והמלא ובאת וסגרת הדלת׳
ומשאית עלה אריה מסבכו׳
והמשאית ותהי חרדה במחנה׳
ומשלת יפית מכים עד שקר׳
והמשלת את השעיר לעזאזל׳
ונגע לא תאנה אליך רעה׳
והנגע וראה הכהן אחרי׳
ושטן הפקד עליו רשע׳
והשטן ויראני את יהושע׳
ועירים גמלים מיניקות׳
והעירים והאלפים והעירים׳
ופרה ודוב תרעינה והפרה׳
והפרה והעזים והפרה׳
וצרעת נעמן תדבק בך׳
והצרעת ויזעף עזיהו ובידו׳
וקדש ואשמעה אחד קדוש׳
והקדש ואחרי השבעים׳
ורגלים עינים הייתי לעור׳
והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו׳
ושיר כי בימי דוד ואסף׳
והשיר וכל הקהל משתחוים׳

ושופט

אלה המלות בהברת אי המה בה׳ נקודות כמו והסיבך והביאך אבל בהיותה בהברת אה לפני אהחע אז הוא בחטף פתח גדול כמו יעסה תעסה תעלה יעלה ובבא הברת אי
שהוא בפתח קטן לפניהם אז המה בחטף פתח קטן כמו אחסה לעשה יחרץ יחרף החטיתי מעולם העלתם העביר החרים ודומיהן אבל אם אותה הברת אי אשר לפנ
אחהע בקמץ קטן אז המה בחטף פתח גדול כמו מענות מחטא מהמון מעשות רק לפעמים בהיות אות המם לפני האלף תהיה האלף בה׳ נקודות כמו החנום מחלוה יבלק כ

מערכת אות הויו

ירבה אלוה מאכום והטעם באה המ"ם תהיה בחמש נקודות וכל דגש מבטל פתח גדול וחטף פתח קטן כמו הקולות יחדלון יהנו ריק כאלר בקדם:
פתח גדול וחטף פתח קטן ובעזרת בורא שמי' וכוטיהם ובעזר' אכי והוא אחל חק יהוה:
לולי אותיות אחהר"ע אסר לעולם לא יבא בהם דגש רק במקומות מעטים כאלף וריש

יבנו המשכילים

וישופט ויאמר מי שמך לאיש׳
והושפט על הרע כפים להטיב׳
ותבן ועתה לכו עבדו׳
והתבן והשערים והתבן לסוסים׳
ותרומה והיה לאהרן ולבניו׳
והתרומה היקבע אדם אלהים׳
ותורות ועל הר סיני ירדת׳
והתורות אלה החקים והמשפטים׳

ה׳ זונין משמשין וה׳ חד

לשון רבים וחד לשון יחיד ולית להון זווגא וסימניהון׳

והרשעים כים נגרש׳
והרשע כי ישוב מכל׳
והרבים ולכן הנה ארני מעלה׳
והרבה קרית בעל היא׳
והגוים כי הגוי והממלכה׳
והגוי אשר לא יביא׳
והנשבעים ואת המשתחוים׳
והנשבע אשר המתברך׳
והבטחים הוי השאננים׳
והבטח רבים מכאבים׳

ד׳ זונין מיחדין חד נסיב

וה׳ ברישי׳ וחד נסיב ול׳ ולית דכוו׳ וסימניהון׳

והחשך ויבא מן מתנם׳
ולחשך ויקרא אלהים לאור׳
והרשעים כים נגרש׳
ולרשעים אמרתי להוללים׳
ולמופת והיו בך לאות׳
והמופת ובא האות והמופת׳
והקדש ואחרי השבעים׳
ולקדש ושתי דלתות׳

כ״ג זונין נסבין וי׳ ברישי׳

ונסבין ו״ו בסופי׳ חד מלרע וחד מלעיל וסימניהון

ויתאו המלך יופיך כי הוא׳
ויתאו דוד ויאמר מי ישקני׳
ויתמהו עמודי השמים ירופפו׳
ויתמהו וישבו לפניו הבכור׳
ויתרו שלח לך אנשים׳
ויתרו ויעלו ויתרו את הארץ׳
ויהפכו הן יעצר במים ויבשו׳
ויהפכו נערי דוד לדרכם׳
ויחיו ויאמ׳ אלי הנבא אל הרוח׳
ויחיו והנבאתי כאשר צוני ותבא בהם׳
ויסגו יבשו ויסגו אחור׳
ויסגו ויבגדו כאבתם׳
ויאספהו כלה בחכה העלה׳
ויאספהו ותהי המלחמה חזקה על פלשתים׳
וינתנו ויבאו אל המלך דוה״ד׳
וינתנו ויעזרו עליהם וינתנו׳
ויפרו הרעיפו שמים ממעל׳
ויפרו וישב ישראל בארץ׳
ויעדהו והושיבו שני אנשים׳
ויעדהו ויבאו שני האנשים׳
וישבעו יאכלו ענוים וישבעו׳
וישבעו במרעיתם וישבעו׳

וינהגו ויען כל איש רע ובליעל׳
וינהגו וישבו את הנשים אשר׳
וינזרו דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו׳
וינזרו כענבים במדבר מצאתי׳
וירעשו ראיתי את ה׳ נצב על׳
וירעשו והיה הנס מקול הפחד׳
וירכסו את החשן קדמאה׳
וירכסו את החשן תנינא׳
וישמיעו ואם עמדו בסודי׳
וישמיעו ומעשיה ושמעיה ואלעזר׳
וישכנו צדיקים ירשו ארץ׳
וישכנו מחוילה עד שור׳
ויבשו הן יעצר במים ויבשו׳
ויבשו אף בל נטעו אף בל׳
ויצקו ויאמ׳ מלאו ארבעה כדים׳
ויצקו לאנשים לאכל ויהי׳
ויציצו יהי פסת בר בארץ׳
ויציצו בפרח רשעים כמו׳
ויצאו ויאמר ה׳ אלי אם יעמד׳
ויצאו ואת חמור ואת שכם׳
ויצברו ויקבצו את כל אכל׳
ויצברו אתם חמרים חמרים׳
ויצליחו שמנו עשתו גם עברו׳
ויצליחו ויאמר יהודה נגנה׳

מ״ח מלין נסבין וי״ בריש׳

וו״ו בסופה תיבותא רפין וכל חד וחד לית זווגא

וירדו ויאמר אלהי׳ נעשה אדם׳
ויסתרו האנשים האלה׳
ויעבדו ויאמרו עבדי פרעה אליו׳
וישאלו דבר נא באוני העם׳
ויחנו דבר אל בני ישראל׳
ויסעו ויאמר ה׳ אל משה׳
וישלחו צו את בני ישראל׳
ויפצו ויהי בנסע הארון׳
וירשו ויאמר ה׳ אל׳
ויעמדו ויהי כנות כפורת׳
וילכו וישבו אל יהושע ויאמרו׳
ויקמו הבו לכם שלשה׳
ויתהלכו ב׳ בפסוק׳
ויחגרו בני נכר דשמואל׳
וישתו ויאמר לא תכה׳
ויתנוהו על ידי עושי׳
ויאספו כל הגוים נקבצו יחדו׳
וישתחו ושאריתו לאל עשה׳
ויניחהו ישאהו על כתף׳
ויפרו תפתח ארץ׳
ויצאו עלו הסוסים׳
ויאשמו בכל משבתיכם׳
ויזעקו והשמיעו עליכם׳
וישמרו ואם נכלמו׳
ויניחו וארבעה שלחנות׳
ויכלו את הסים והידה׳
ויתרדו אחרי ה׳ ילכו׳
ויתכסו שקים האדם
ויקראו ב׳ בפסוק׳
וישכנו צדיקים ירשו ארץ׳
וידברו ימיקו וידברו ברע׳
וינועו יחגו וינועו כשכור׳
ויבוזו ינקש נושע לכל אשר׳
ויקבצו ויאמר דוד׳

ויכנעו עמי אשר נקרא דוה״ד׳
וישאהו ויהי בעת יביא׳
וישיבהו ב׳ בפסוק׳
ויעבידו ואשר ישמיעו׳
ויברכו ויאמרו הלוים׳
ויראו לפניך מראינו׳
ויתיצבו תתהפך כחומר׳
ויסירו רגע ימתו וחצורת׳
וירבו שמע בני וקח׳
ויוסיפו כי בי ירבו ימיך׳
ויתלו ותאמר לו זרש׳

א״ב נסבין וי׳ ברישי׳ דלוג

הו בסוף וסימניהון נמסר במערכת אות הה״א בסד׳

ק״ח יחידאין משמשין ול׳

בריש תיבותא סימניהון נמסר במערכת אות הלמ״ד׳

מלין דמשמשין ומ׳ ברישי׳

בא״ב סי׳ נמסר במערכת אות המ״ם׳

י״א זונין נסבי׳ ות בריש

תיבותא חד מלרע וחד מלעיל וסים׳

ותפר עוצו עצה ותופר׳
ותופר ביום ההוא וידעו כן׳
ותרץ והארץ תעזב מהם׳
ותרץ אם ראית גנב׳
ותשמידם תרדף באף׳
ותשמידם מתים בל יחיו׳
ותמות מדוע באתי ואין׳
ותמות ויקומו עלי בעלי הגבעה׳
ותלהט אש לפניו תלך׳
ותלהט כי אש קדחה׳
ותלבב וישכב אמנון׳
ותלבב ותלך תמר בית׳
ותחולל אף כי תאמר לו׳
ותחולל בטרם הרים׳
ותיטב לה׳ משור פר׳
ותיטב הנערה בעיניו׳
ותתעטף אזכרה אלהים׳
ותתעטף עלי רוחי׳
ותאכלם תשיתמו כתנור׳
ותאכלם עוד זה מדבר׳
ותכונן יגמור נא רע׳
ותכונן לך את עמך׳

נשלם מערכת אות הויו בס״ר:

מערכת אות הזין

ד׳ זונין חד זין וחד וזין

ול׳ דכו׳ וסים׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ג׳

סליק מספטי חטף
כי כל אות הבא ברא״ש תיבה דינה להדגש
על פי המסורת והן ד׳ אלפין בקריאה ע׳

ג׳ זונין קרמ׳ ז׳ ותנינא שין

וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׳

וחלופיהון ג׳ זונין קרמ׳

שי״ן ותנינא זי״ן וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סי׳ י״א׳

כל הזונין שאין להם התלות בא״ב תמצא נמסר בסוף מסל׳ דכת׳ דא עם חלופי ושנויי לקריא׳ בסד׳:

זא

וזאת י״ו ר״פ וסימני׳ נמסר ריש פרש׳ תרומה ורות סימן ד׳׳
בזאת ג׳ וסימניהון נמסר במלאכי סימן ג׳׳
לזאת ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובישעיה סימן ל׳׳
בזאת ד׳ בתורה וסימניהון
בזאת תבחנו׳
אך בזאת נאות לכם׳
אך בזאת יאתו׳
בזאת יבא אהרן׳
הזאת ה׳ וסימניהון נמסר באיוב ריש סי׳ ד׳׳

זב

זברי וזברי ג׳ וסימניהון
ויקים חברי וזכרי׳
ועל שבכרמים׳
וחברו׳
זבדיה ט׳ וסימניהון נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ו׳
וזבדיהו ב׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סוף סי׳ י״ט׳
ויזובו יזובו ד׳ מל׳ בלישנא וסימני׳ נמסר באיכה בא״ב ד׳ ועיין שם מה דשקלינן וטרינן׳
מזבחי ח׳ וסימניהון נמסר בסוף פר׳ יתרו׳
מזבחו ג׳ וסימניהון נמסר באיכה בא״ב תניין׳
המזבח ב׳ פתחי׳ וסים׳
ואת המזבח הנחשת׳
ויאמר מה הציון׳
ולמזבח ב׳ פתחי׳ וסימניהון
ויתנם יהושע בית׳
ולמזבח הקטרת׳
ולמזבח ב׳ וסימניהון
ויקם את החצר סביב׳
בין האולם ולמזבח׳

ריס״ן וסימ׳ ויבילו את המנחה דיוסף ממושבותיכם תביאו ויבילו לכו כיד אלהינו דעזרא וספו עצמותיו לא ראו והלא הנ׳ ריש״ן לא כרת סרך דפאות תהי לסרך סראסי כמלא טל ואני שמעתי בעבור הרעימה הראיתם בן המרכה הראיתם דגלית הפלשתי שאמר דוד עליו הפלוס גם שאר אותיות אסר דינם להדגים בהיותם בראש תיבה אם בתיבה הסמוכה להם למעלה מהם תהיה אות אחרונה שבא מאותיות יהו״א תהיה האות הראשונה מן התיבה הבא אחריה רפויה כמו לא תענה לא תחמוד ואחרים הרבה והטעם.

מערכת אות הזין

והטעם כי אותיות יהו״א אינן נקראות במבטא שפתים באחרות ואלו היו מאותיות הבאות אחריהן כלנסות היה נראה כאלו אות יהו״א חסרה מן המכתב בעבור אשר יהיו שתי התיבות על ידי הלנם כאלו היו תיבה אחת גם כי המה כתנו להדיחות בהיותם באמצע התיבה בעבור הלנם כמו כפר לכר בלא יוד גם שכך כפר בלא ויו עבור לנם וה״א במלה מזה בידך שדינו מה זה וכן מלכם תדכאו עמי דינו מה לכם וא״לף מכולת לביתו כמו מאכולת במסור׳ הברית כמו במאסורת ועל כן הרפו האותיו׳ הבאו׳ אחריהן

מזבחת ב׳ חסרים וסימניהון
וישב ויבן את הבמות דמנשה׳
ושלאחריו ובנה מזבחת בבית יי׳
וכל אוריתא דכו׳ חס׳

מזבחותיהם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסים׳ נמסר סוף פרשת ואתחנן ושפטים סימן ב׳ ויחזקאל סימן ו׳

אל המזבח ט׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויקרא׳

ואל המזבח ג׳ וסימני׳
קרבן ראשית תקריבו׳
אך אל הפרכת לא יבא׳
ואהרן ובניו מקטירים׳

המזבחה ל״ב וסימניהון
ולקחת את כל החלב׳
והקטרת את כל האיל׳
ולקחת אותם מידם׳
וקרבו ומרעיו ירחץ במים׳
והקרב והכרעים ירחץ במים׳
ופלק את ראשו תניג׳ דפסו׳
ושסע אתו בכנפיו׳
והביאה אל בני אהרן׳
והרים הכהן מן המנחה׳
והקטירו אתו בני ר״פ׳
והקטירו הכהן ר״פ׳
והקטירם הכהן ר״פ׳
ואת כל חלבו ירים׳
ואת כל חלבו יקטיר׳
חלבה יסיר כאשר הוסר׳
וחברו כאשר יוסר׳
והביאה אל הכהן וקמץ׳
והקטיר אתם הכהן ר״פ׳
והקטיר הכהן את החלב׳
ויקטר משה המזבחה׳
וירחץ את הקרב׳
ואת הקרב ואת הכרעים דויקטר משה׳
ויקח משה אתם מעל כפיהם׳
ואת חלב החטאת יקטיר דאמור׳
וקמץ הכהן מן המנחה דנשא׳
ואת החלב ואת הכליות׳
וישימו את החלבים׳
והעלה הכהן את העלה׳
וישחטום הכהנים ויחטאו את דמם
ויקבלו הכהנים את הדם דה״ב ג׳ בפסו׳
וכל דסמי׳ להקטרה דכו׳ המזבחה במ״ג המזבח וסימניהון
והרים ממנו בקמצו׳
ואת העלה המציאו׳
ויקרב את המנחה׳

ואת המזבח ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת אחרי מות׳

ואת מזבח ט׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ פקודי׳

זבח שלמים ו׳ בתורה וסימני׳ נמסר פ׳ ויקרא׳

לזבח ב׳ קמצי׳ וסימניהון
ויין לנסך רביעית׳
ויאמר שלום לזבוח ליי׳

זבלון ט׳ כתו׳ כן וסימניהון נמסר בפרש׳ ויגש׳

הזבולני ג׳ וסימניהון
אלה משפחת הזבולני׳
וישפט אחריו׳
אלון הזבולני׳

זד

זדים ד׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן י״ג וסוף מלאכי׳

הזידו ג׳ וסימניהון
כי ידעתי כי הזידו׳
והם ואבתינו׳
ותעד בהם׳

זה

וזה כ״ב ר״פ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ו׳

כזה וכזה ג׳ וסימניהון נמסר בשפטי׳ סימן י״ח ובשמואל ב׳ סי׳ י״א׳

הזה ד׳ רפין וסימניהון
בלשן ארמי אתוכון
גברא ייתי בצפרא וביאור׳
נמסר בקהלת סי׳ י״א׳

לזה ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״א וקהלת סוף סימן ו׳

זה ה׳ בתרי טעמי וסימני׳ נמסר גפ׳ בראשית׳

הזה נ׳ בטעם פזרין וסימניהון
היום הזה יסגרך׳
וידברו אליו הילדים׳
ובאו בשערי הבית הזה
וא׳ זה קרבן אהרן ובניו׳

כזה ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ וירמיה סוף סימן ה׳

זרה ג׳ ר״פ בטעם וסימניהון נמסר ריש כי תשא ע״ש׳

זהב ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת פקודי ובד״ה ב׳ סימן ג׳

זהב שחוט ד׳ וסימניהון
מאתים צנה זהב׳
ושלש מאות מגנים דמלכים׳
מאתים צנה דד״ה׳
ושלש מאות מגנים דד״ה׳

זהב סגור ח׳ וסימניהון
ולפני הדביר עשרים׳
ויצף שלמה את הבית׳
ואת המנורות חמשה׳
והספות והמזמרות׳
וכל כלי משקה דמלכים׳

והמזמרות והמזרקות דד״ה׳
וכל כלי משקה דד״ה׳
ואת המנורות ונרתיהם׳

כזהב ג׳ דגשי׳ וסימניהון במלאכי סימן ג׳ ובאיוב סימן כ״ג׳

את הזהב ו׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ תצוה׳

והזהרתה ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ יתרו ויחזקאל סימן ל״ג׳

נזהר ג׳ קמצי׳ וסימניהון
כי נזהר היה יזהיר׳
והוא נזהר נפשו׳
והעם לא נזהר׳

זו י״ח כתובי׳ ה׳ וב׳ כתובי׳ ו׳ וסימניהון נמסר במלכים סימן ו׳

זך

זכה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ כי תשא ואמור׳

זכו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ט״ו׳

זכרון ג׳ חס׳ וסימניהון
ושמת את שתי האבני׳ ב׳ מ׳
ונשא אהרן את שמותם׳

לזכרון ח׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסים׳ נמסר בזכריה סים׳ ו׳ פסוק י״ד׳

זכר ג׳ חטף קמץ וסימניהון נמסר באיכה בא״ב ג׳

זכר ב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קל״ג׳

ולא זכר ג׳ וסימניהון
ולא זכר שר המשקי׳
ולא זכר יואש את החסד׳
ולא זכר הדום רגליו׳

ולא זכרו ג׳ וסימניהון
ולא זכרו בני ישראל׳
ולא זכרו ברית אחים׳
ולא זכרו נפלאתיך׳

זכור ה׳ ר״פ וסימניהון
אשר עשה יי׳ אלהיך למרים׳
אשר עשה לך עמלק׳
זכור את הדבר דריש יהושע׳
זכור תזכור ותשוח׳
זכור את יום השבת׳

זכרת ב׳ כתיב זכרתי וסימניהון
יען אשר לא זכרתי׳
ואת כל תועבותיך׳

זכריה וזכריה ז׳ בד״ה וסימני׳ בד״ה א׳ ריש סים׳ ט׳׳

זם

זמירות ד׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ ב׳ ריש סימן כ״ג ואיוב סי׳ ל״ה׳

לדוד מזמור ז׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ כ״ד׳

מזמור לדוד ח׳ ר״פ וסים׳ נמסר בתילים סימן ג׳

הזמורה ב׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ט״ו׳

עזי וזמרה יה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״ב׳

זמורה ה׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון
שש שנים תזרע׳
ובשנה השביעית׳
ויכרתו משם זמרה׳
וזמרת זר תזרענו׳
וזמריהם שחתו׳

זן

זונה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור׳

זנח ג׳ וסימני׳ נמסר בהושע סימן ח׳

ומזון ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש׳

זע

זעם ב׳ מלרע וסימניהון
והעם אשר זעם׳
ומה אזעם לא זעם יי׳

זעקת ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא׳

ויזעק ד׳ וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ ד׳

וזעקו ג׳ פתחין וסימניהון נמסר בשפטי׳ סי׳ י׳

מזעקת ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״ח ובמשלי סימן כ״א׳

ויזעק ג׳ וסימניהון
ורוח יי׳ לבשה את גדעון׳
ומלאכים שלח בכל מנשה׳
שאול וכל העם אשר׳

זק

הזקן ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קל״ד׳

זקן ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת חיי שרה׳

זקנתי ד׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת וירא׳

זקנים ב׳ חסרים וסימניהון
כי בן זקנים הוא לו׳
וילד זקנים קטן׳

וכל זקנו ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויחי׳

ואת זקני ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ו ומלכים ב׳ ריש סי׳ י״ט׳

לתת פתחי והמתנה לקורא לבטא בשפתיו הברת אות היהו״א ולא אות היהו״א בלבד אלא אפילו הברת יהו״א בלא מכתב יהו״א מרפה האות שלאחריה כמו ועשית בדי מברכיך ברוך כאלו כתו׳ מברכי כה וכן ועשית ומרפ׳ כאלו נכתב׳ הה״א על כן לא הרפו וירא בלק כי אין הא״לף נקראת מאום׳ אף כי תרפ׳ הבית אמנם יש כמה סבות המבטלי׳ אך יהו״א ומשפטו והמה אחד עשר ואלה הם הנגינות הנקראים מלכים לפסיק דדחיק לאתי מרחיק מפיק מקף מפיק ה״א מפיק ויו מפיק יוד במקף ותחת הבית שבא ב׳ אותיות דומות והלחטונא

מערכת אות החית

והרלאטונה בטבלא ולכאלר אים על מכונו בעזרת האל הרלאטונות הם הנגינות טו״ן מלכים ואלו הן אז״ז יט״ט לס״ם רפ״ף סת״ת וסימן ישר״אל אז״ז אתנח זרקא זקף יט״ט יתיב טרס טפחא לס״ם לגרמיה סגולה סלוק הוא סוף פסוק רפ״ף רביע פזר פשטא סת״ת שלשלת תביר תלשא גדולה אלה החמשה עשר מלכים בבאם בתיבה אחר אות יהו״א בסופה לא ירפו אחריהם כי הנגינה מעמיד הקורא ומעכבו עד כי אות יהו״א נכבשת בשפתיו ואין צריך להרפות בעבורה והפזר והזקף שאמרנו בין פזר גדול וקטן בין

זקן בא בימים ו׳ וסימני׳ נמסר פ׳ חיי שרה׳

זר

וזרו ב׳ וחסרי׳ וסימניהון
לא זורו — ולא חבשו׳
זורו — רשעים מרחם׳

אזרה ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ח׳׳

זורה ב׳ וחסרי׳ וסימניהון׳
הנה — הוא זרה את גרן׳
אשר — זרה ברחת׳

וזרח ג׳ וסימניהון
וזרח — משעיר למו׳
וזרח — בחשך אורך׳
וזרח — השמש ובא השמש׳

זרחה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ משפטים ומלכים ב׳ סימן ג׳ וסוף נחום׳

מזרחה ג׳ וסימניהון
אז — יבדיל משה׳
ואלה — מלכי הארץ׳
הנה — חג יי׳ בשילו׳

מזרחה השמש ב׳ וסים׳
ואלה — מלכי הארץ׳
חג — יי׳ בשילו׳
וא׳ — מזרחה שמש׳
וא׳ — מזרח שמש וירשו ארץ׳

זרוע ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ וארא׳

זרועך ה׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת עקב וביחזקאל סימן ה׳׳

זרועי ב׳ מל׳ בלישני׳ וסימניהון
את — זרועי תאמצנו׳
ובזרועי — הנטויה׳

וזרעו ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וירא ובפ׳ בלק׳

זורע ב׳ מל׳ וסימניהון
כרתו — זורע מבבל׳
וזורע — עולה יקצר און׳

נשלם מערכת אות הזין:

מערכת אות החית

כ״א דכתיב ח׳ וקרינן ה׳ וסי׳ נמס׳ במשלי סי׳ ד׳ ושיר השירי׳ בראש׳

כ״ב קריין ח׳ וכל חד וחד לית דכוו׳ וסימ׳
ויחמו — הצאן אל המקלות׳
חנו — ויהי ה׳ את יוסף׳
ותחי — וידברו אליו את כל דברי יוסף׳
חייו — ויהושע בן נון וכלב׳
חיותם — ויהי כאשר תמו כל׳
לחם — יבחר אלהים חדשים או׳
תחו — ויהי איש אחד מן׳
וחיכינו — ויאמר איש אל רעהו לא כן דמצרעים׳
וחיכיתי — ליי׳ המסתיר פניו מבית׳
לחיות — ואתה בן אדם אל בני׳
המחלל — וקדשתי את שמי הגדול׳
ויחיו — ויאמר אלי הנבא אל הרוח׳
ויחיו — ונבאתי כאשר צוני ותבא׳
לחום — וזרעתם הרבה והבא מעט׳
כחלה — ואכחיד את שלשת הרעים׳
האחוה — ואקח את מקלי׳
ויחרגו — בני נכר יבלו ויחרגו׳
יחולל — קול ה׳ יחולל אילות׳
אחוד — אלה בני אחוד אלה הם׳
וחין — לא אחריש בדיו׳
חסיר — תקל תקלנא במאזניא׳

(נסמנו ח׳ ע״פ המסרה)

אלין משמשין חה בסוף וסימניהון
ואקחה — ל׳ פת לחם וסעדו לבכם׳
ונדחה — ל׳ ידו בגרזן לכרת׳
ופתחת — ל׳ לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו׳
הרוחה — ל׳ וירא פרעה כי היתה הרוחה׳
הבוטחה — ל׳ באצרתיה דירמיה׳
שלחה — ל׳ ובפשעיכם שלחה׳
ובבטחה — ל׳ כה אמ׳ ה׳ קדוש ישר׳׳
פתוחה — ל׳ הנני מפתח פתוחה נאם ה׳׳
נפחה — ל׳ נפשה באה שמשה׳
פרחה — ל׳ עד ירחה עד פרחה׳
לקחה — ל׳ כי מאיש לקחה זאת׳
ושמחה — ל׳ ומרדכי יצא׳
ושוחה — ל׳ בארץ ערבה ושוחה׳
פלחא — ל׳ הלוחש פלחא׳

(ע״פ זאת המס׳ צ״ל כה״א)

הפרחה — ל׳ לראות הפרחה הגפן׳
ונוכחה — ל׳ לכו נא ונוכחה׳
הנרצחה — ל׳ ויען האיש הלוי׳
המרקחה — ל׳ הרבה העצים הדלק האש התם׳
כמרקחה — ל׳ ירתיח כסיר מצולה׳
נסרחה — ל׳ לאדום כה אמר ה׳׳
ופתחה — ל׳ ולשכה ופתחה׳
נכוחה — ל׳ ולא ידעו עשו נכוחה׳
נלקחה — ל׳ ויען הסבשר את איש׳

נשלחה — ל׳ אנשים לפנינו ויחפרו לנו׳
המלתחה — ל׳ ויאמר לאשר על המלתחה׳
וזרחה — ל׳ לכם יראי שמי שמש׳

י״ב זוגין מיחדין חד ח׳ וחד וח׳ וסימניהון׳
חולק — נטשו חבליך בל יחזקו׳
וחלק — הנה יום בא לה׳׳
חנני — קח נא את ברכתי׳
וחנני — ויאמר בעוד הילד חי׳
חכל — באדין שלכא שניא טאב׳
וחכל — ענה מלכא ואמ׳ הא אנא׳
חובר — אשר לא ישמע לקול׳
וחבר — חבר ושואל אוב וידעוני׳
חרמש — שבעה שבועו׳ תספר לך׳
וחרמש — כי תבא בקמת רעך׳
חוסה — בין האולם ולמזבח׳
וחוסה — ואמרה ללוים אשר יהיו׳
חטאות — כסף אשר וכסף חטאות׳
וחטאות — כמה לי עונות וחטאות׳
חטאה — הוי מושכי העון בחבלי׳
וחטאה — נצר חסד לאלפים׳
חשכו — על זה היה דוה לבינו׳
וחשכו — ביום שיזעו שמרי הבית׳
חניאל — בן אפד לבני יוסף למטה בני מנשה׳
וחניאל — ובני עלא ארח׳
חבר — כתפות עשו לו חברות׳
וחבר — שתי כתפות חברות׳
חזק — איש את רעהו יעזרו׳
וחזק — ויאמ׳ אלי אל תירא איש׳

ב׳ זוגין חד ח׳ וחד לח׳ וסי׳
חרדת — אדם יתן מוקש׳
לחרדת — ותהי חרדה׳
חטאה — הוי משכי׳
לחטאה — והקריבו לחנכת׳

חב

חבי ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון
נחבי — בן ופסי׳
ונחבאתם — שמה׳
חבי — כמעט רגע׳
ונחבה — לא יוכל׳

לחבל ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ג׳

חבריו ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ מ״ד׳

חברונה ט׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י׳׳

חבוש ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳ ואיוב סימן מ׳׳

חג

חג ג׳ פתחי׳ וסימניהון
וחג — שבעות תעשה לך׳
ויעשו — חג מצות דעזרא׳
אסרו — חג בעבותים׳
וכל דסמי׳ ליי׳ ולאדכר׳ דכו׳ פתחי׳

חג יי׳ כתוב בשער יי׳׳

בחגוי ג׳ וסימניהון
שכני — בחגוי סלע׳
וחברו׳
יונתי — בחגוי הסלע׳

חגור ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ד׳ ותלים סימן מ״ה ובא״ב מן ד׳ א׳ וחד׳ וא׳ וסי׳ בערך הוי״ן׳

חגורים ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא׳

חד

הוחדה ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ״א׳

חדה ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ י״ט׳

החדרה ב׳ וסימניהון
אבאה — אל אשתי׳
ותבא — לאמנון אחיה׳

ובחדש ה׳ ר״פ וסימני׳ נמס׳ בפ׳ פנחס וסוף ירמיה׳

לחדש בערב ד׳ וסימניהון נמס׳ בפ׳ בא׳

בחדש ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בפר׳ וישמע יתרו׳

חדשה י״ד וסימניהון
והקרבתם — מנחה׳
בהקריבכם — מנחה חדשה׳
כי — יקח איש אשה׳
וירכיבו — את ארון ב׳ בפסו׳
ויאמר — קחו לי צלוחית׳
בורא — חדשה בארץ׳
וירכיבו — את ארון דוד׳
ועתה — קחו ועשו׳
והוא — חגור חדשה׳
ויאמר — להכות את דוד׳
הנני — עשה חדשה עתה׳
כי — הנני בורא שמים׳
ורוח — חדשה אתן׳

***

חו

זקף גדול וקטן לא יתקיים אחר יהו״א כי אם במשרתים הנזכרים: והטעם כי גם הוא מפסיק בקריאתם בינותם ואין זה לגרמיה יבא אחריו מן הטעמים רק ארבעה בלבד והן הנה פזר טרס רביע פשטא

דפסיק

פתרונו שום פסק בין תיבת יהו״א לתיבה שאחריה כמו עשו כלה על עמו כהם האמור למעלה אף כי נעשה בצורתו כי לעולם לא יבא אתנח אחר לגרמיה ולא אבל פסק לא מן המלכים ולא מן המשרתים:

דלחיק

מערכת אות החית

דרחיק כה פתרונו שים מלך לחוק בין שתי נכונות כמו ותעידה בם הושיע׳ לנו ועזרנו שמתוק שצריך להאריך במסרת אסר כתיב׳ יהו״ה מפני הנבינה שבה נופלת הברית המלך שסופה ה״א על תיבה שאחריה ונבלעת בדגש ואין לחוש כי אין משפט זה נוהג רק באות ה״א כלבד גם אותה ה״א אין צורך כלל בקריאתה כי אף בלא ה״א תתקיים המלך כי יוכל לומר ואעיד בם והושיע לנו ועל כן בשלת למה חדה לך אסר עשה שם לא נתבטל חק יהו״ה כי אין המלה מתקיימת בלא ה״א בפעל

חו

החוי והיבוסי ז׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ כי תשא וביהושע סי׳ יב׳

חמורת ח׳ כתובי׳ כן בקרי׳ נסבי׳ וי״ו קדמ׳ וסי׳ בלשון ארמי תקפו דמלכא חבלו ונבה ואייטב סנבלט נפק למדבחא וביאורם נמסר ביחזקאל סימן כ״ו וכל ירמיה דכו׳ במ״ג מל׳ וסי׳ בלשון ארמי שורא דדמשק נפל וביאורם נמסר בתלים סוף סימן נ״א׳

חומת ה׳ כתו׳ כן וסימניהון

ואת	חומת ירושלם׳
אל	חומת בבל שאו׳
הסגיר	ביד אויב׳
ואחי	שובר באשמרת׳
ונתתי	להם בביתי׳

ושארהון חמות כתיב׳

חומה ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ בשלח׳

אל החומה ג׳ וסימני׳

מי	הכה את אבימלך׳
ודוד	ישב בין שני׳
ויהי	כאשר שמעו׳

חוצה ד׳ וסמניהון נמסר בפרש׳ בא׳

החוצה י״ו וסימניהון נמסר בשפטים סימן יב וברה״ב סימן ה׳

חצות ב׳ כתו׳ כן וסימ׳ נמסר בפרש׳ בלק וע״ש׳

חוצתיה ב׳ כתובים כן בלישני׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן יא׳

חור ב׳ חס׳ וסימניהון

ויקב	חר בדלתו׳
והנה	חר אחד בקיר׳

חורם ג׳ כתיב יוד וסימניהון׳

וישמע	חירם מלך צר׳
וגם	עבדי חירם ועבדי׳
ויעש	חירם את הסירת׳

חרון ג׳ כתי׳ כן וסימניהון

עטרות	אדר על ההר׳
ותאר	הגבול ונסב׳
והראש	אחד יפנה׳

וכל ה״ה חורן כתיב במ״א ויבן שלמה את גדר חרן כתיב׳

חושם ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ וימלך תחתיו חושם

ותברו	דה״ה׳
וימת	חושם׳
והבריו	דדברי הימים׳

דאוריתא חס׳

חז

חזה ג׳ וסימניהון

חזה	ציון קרית׳
שמעת	חזה כלה׳
על	די חזה למזידה׳

חזייתה ה׳ ב׳ מל׳ ת׳ חס׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳

חזון ב׳ ר״פ וסימניהון

חזון	ישעיהו בן אמוץ׳
חזון	עובדיה כה׳
וא׳ פלינא	חזון נחום האלקושי׳

אחזה ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן יט׳

חזה אל ח׳ כתובי׳ כן וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳

ויחזק ט״ו וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ג״׳

ויחזק ח׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סי׳ ג׳

חזקו ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ יב׳

חזקים ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ג׳ ואיוב סימן לז׳

חזק ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ אלה הדברים׳

ויתחזק ב׳ וסימניהון

ויקם	יהורם על ממלכת אביו׳
ויתחזק	ויבן את כל החומה׳ הפרוצה׳

וכל והתחזק דכו׳

ויתחזק ח׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ך׳ ושמואל א׳ סימן ל׳ וד״ה ב׳ ריש סי׳ א׳

ולחזק ג׳ וסימניהון

יען	הכאות לב צדיק שקר׳
ויתנו	על ידי עושי׳
והעשר	והכבוד׳

ויחזיקו ז׳ ח׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

בחזקה ד׳ וסימניהון

וריבון	אתו בחזקה׳
והוא	לחץ את ישראל בחזקה׳
ואם	לא לקחתי בחזקה׳
וקראו	אל אלהים בחזקה׳
וא׳ בחזקה	רדיתם אתם׳

והחזיקה ב׳ וסימניהון

והחזיקה	במבושיו׳
והחזיקה	בו ונשקה לו׳

חזיקה ו׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן יא׳

חזקו ג׳ רפי׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ך׳

חזק ה׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ׳

חזקיה ג׳ וסימניהון נמסר בריש צפניה ובמשלי סוף סימן כ״ד וע״ש׳

יחזקיהו ג׳ וסימניהון נמסר ריש ישעיה וד״ה ב׳ סימן כ״ט׳

יחזקיה ב׳ ואינון מן נ׳ זוגין מן ב״ב בחד לישן וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳

ויחזקיהו ד׳ מייחדין וסימני׳ ויקומו אנשי׳ מראשי

ובן	נעריה׳
לחזקיהו	מכתב׳
לחזקיה	בני אטר׳

חט

חטאו ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ יד׳

חטאת ו׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ נשא׳

חטאות ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ יב׳

חטאותיכם ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ אחרי מות וסוף יהושע סי׳ כ״ד׳

חטאת הוא ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳

וחטאת ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תצוה ויחזקאל סימן מ״ג וסימן מ״ה׳

חטאותינו ג׳ מל׳ וסימ׳ כי רבו פשעינו׳

ותבואתה	מרבה למלכים׳
להוסיף	על חטאותינו׳

חטאתם ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח׳

חטאתם ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן נ״ח פסוק ב׳׳

כחטאת ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו׳

חטאתיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ט״ו׳

חטאתיו וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ט״ו׳

מחטאו ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ וירא ושמואל א׳ סוף סימן יב׳

וחטאים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך ותלים סימן נ״א׳

חטאת ז׳ פתחי׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ תצוה בסוף ושמואל סימן ב׳

חטא כחטא ג׳ חס׳ וסים׳ נמסר ריש ישעיה וקהלת ריש סימן יח׳

ח׳ פסו׳ אית בהון חטייא ועשייה וסימניהון נמסר בפרש׳ נשא ויחזקאל סימן יח׳

מחטאתו ג׳ וסימניהון

והביא	את אשמו׳
ואת	כל חלבו יקטיר׳
ואת	השני יעשה עולה׳

חי

ויחי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס״ט׳

אשר הם חיים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ואתחנן׳

יחיה י״ח יחידאין וסימניהון

לו	ישמעאל יחיה לפניך׳
עם	אשר תמצא את אלהיך׳
לא	תגע בו יד כי סקול׳
אוי	מי יחיה משומו אל׳
ויענך	וירעיבך ויאכילך ב׳ בו׳
ואעמד	עליו ואמתתהו׳
ויהוא	עשה בעקבה׳
בנשך	נתן ותרבית לקח׳
כל	פשעיו אשר עשה׳
ובשוב	רשע מרשעתו׳
והיה	כל נפש חיה׳
ומי	גבר יחיה ולא׳
עכר	ביתו בצע בצע׳
ואמר	למלך המלך לעולם׳
הנה	עפלה לא ישרה׳
אם	יוליד איש מאה׳
כי	אם שנים הרבה יחיה׳

וכל חיה יחיה דכו׳

החידה ו׳ וסימניהון

ואת	רחב הזונה׳
ועתה	הנה החידה׳
ויהי	היא מספר ב׳ בפסו׳
ואלישע	דבר אל האשה׳
ויאמר	גחזי אדני׳

ותחי ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וירא וירמיה סי׳ ל״ח׳

יחיו ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ וביחזקאל סימן כ׳ וריש זכריה ובאיוב סימן כ״א׳

תחיה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים׳

חית הארץ י׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בערך ארץ׳

יחיו ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ לך לך׳

יחי

עבד׳ כי לא יאמר חד עם ועוד יש לומר מפני שאין משפט נכינת מלת עשה חדה היותה לעיל אך משפטה לרע כמשפט כל חטופי למ״ד פעל ונכינת׳ למעלה מפני קירוב נכינות כמו בערו ערו תעו מדבר על כן אין לה דין דלחיק אמנם מלת הבה יש לה דין דלחיק כי הנבינה לעיל כמשפט כל עלומי עי״ן פועל אבל נחית בחסדך נהלת בעזך גרפים כחק יהו״ה ואין דין דלחיק נוהג גם כי אין המלך דחוק גם למען אסר יש שני המלכים בין המסרת לטעם שלאחריו וגם המסרת יקרב אל הטעם ואין מלך אחרי בתיבת

מערכת אות החית

בתיבת יהוה גם שם מנהג יהוה כמו ונתת שמה מים היתה תהו כי הכנון מעכבן מלכפול פתחוס על אות שלאחריו ומשפט דלחיק אינו נוהג אלא באות הא לבדה ולא באותיות אוי כמו הודעתנו בו והטעס כאשר פירשתי כי צריך להזהר פן תאבד קריאת הויו כי לא תתקיים המלך בלתה ופעמים שהמלה שאין בה מסרת כלל מדגשת לאחריה מפני שהיא בת שתי אותיות ואין המקרא יכול להאריך בה ומקפת אות שאחריה כמו מה תאמר זה בכי וזהו דין המקף שמבטל יהוה אשר הזכרתי למעלה בכלל

יחי ב׳ וסימניהון
יחי ראובן ואל ימות׳
יאכלו ענוים וישבעו׳
וכל מלך דכו׳ יחי המלך׳
חיו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר סוף מלכים׳
תחיו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן לה׳
יחיה ז׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳ וישעיה סימן ז׳ ויחזקאל סימן יח׳
אחיה ד׳ וסימניהון נמסר בתלים באב אות ג׳ ואיוב סימן ז׳
בארץ החיים ג׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה סימן לח׳
חיו ד׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ג׳
בחייה ג׳ בליש׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת אחרי מות ושמואל ב׳ סי׳ יב ובמשלי סימן לא׳
החייתנו ג׳ חסרי׳ בלי׳ וסי׳ נמסר בפ׳ ויגש וביהושע סימן ב׳
ונחיה ג׳ וסימניהון
שלחה הנער אתי׳
ותן זרע ונחיה ולא׳
ונקחה דגן ונאכלה׳
וחיו ח׳ וסימניהון נמסר בעמוס סימן ה׳
לחיי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳
ולהחיות ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש ומלכים ב׳ סימן ה׳
את החיים ג׳ וסימניהון
ושנאתי את החיים׳
אשר לא עזב את חסדו׳
את החיים ואת הטוב׳
חיל ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בדה ב׳ סימן כה׳
חילי ג׳ וסימניהון נמסר סוף חבקוק׳
חיל ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ד׳ ומלכים א׳ סימן כא ואיכה באב תניין׳
חיק ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סי׳ ה׳ וקהלת סימן ז׳
חירום ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ח׳

חכ

חכי ג׳ וסימניהון
ולא נתתי לחטא׳
אם חכי לא יבין׳
אמת יהגה חכי׳
לחכי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים באב אות מ׳
החכילה ג׳ וסימניהון
ויעלו הזיפים אל שאול׳
ויבאו הזיפים אל שאול׳
ויחן שאול בגבעת החכילה׳
וחכם ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ מקץ ומשלי סי׳ כט׳
חכמות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן מט ומשלי ריש סימן ט׳

חל

ואת החלב ה׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ תצוה׳
מחלב ח׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן עג׳
וחלב ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת וירא׳
חלב ב׳ וסימניהון בלשו׳ ארמי תורין ועזין ינקרת׳ וביאורם ודי חלב עצים ללחמך׳
וינקת חלב׳
וא׳ חמאת בקר וחלב׳
מחלב ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כח׳
חלילה ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ וירא ואיוב סי׳ לד׳
אחל ג׳ א׳ פתח וסי׳ נמס׳ בפ׳ דברי׳ ויחזקאל סי׳ לט׳
ויחל ט׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ נח ובשמואל א׳ סי׳ לא׳
החל ד׳ ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ דברים וסוף עובדיה׳
החלו ו׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ט׳
יחל ה׳ ג׳ פתחי׳ וב׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ריש פרש׳ מטות ותלים סימן קלא׳
בתחלת ו׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כא ומלכים ב׳ סימן יז ועזרא סימן ד׳ ורות סוף סי׳ א׳
תחלת ג׳ רפ וסימניהון נמסר ריש יהושע׳
ויחלו ג׳ וסימניהון
ויחלו מעט ממשא מלך׳
ויחלו להכות מהעם חללים׳
באחד לחדש הראשון׳
חוללתי ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סי׳ ח׳
ויחל ד׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ כי תשא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ יג׳

אוחילה ג׳ וסימניהון נמסר סוף מיכה׳
אוחיל ג׳ וסימניהון
חלקי י׳ אמרה נפשי׳
זאת אשיב אל לבי׳
מה אוחיל אל ה׳ עוד׳
חלה ג׳ בטעם לעיל וסימני׳ בישעיה סימן סו׳
חולה ה׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת ויחי׳
תחלאים ג׳ כתו׳ כן בליש׳ וסימניהון
את מכות הארץ ההיא׳
ממותי תחלאים ימתו׳
בתחלאים רעים׳
הרופא לכל תחלואיכי ל׳ מל׳
וחלים רעים׳
חלינו הוא נשא כן כתיב׳ ושארהון בתרין יודין׳
חלות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויקרא׳
כחלום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כט׳
וחלמא ב׳ וסימניהון
באדין עללין חרטמיא׳
ועד אחרן על קדמי׳
בחלם ב׳ חסרי׳ וסימניהון
אל אבימלך בחלם׳
אל לבן הארמי בחלם׳
חלמיש ד׳ מיחדין וסימני׳ נמס׳ בתלי׳ סי׳ קיד׳
חלונות ג׳ חסרי׳ וסימניהון
כהחלנת האלה חמשים׳
והחלנת מכוסרת׳
משגיח מן החלנת׳

חלף

אמר המעתיק כל חלופי ושנויי כל קריא וכל זונין שאין להם התלות בא״ב וחלוף קריאה דבין מדנחאי למערבאי וסוראי וחלוף קריא׳ דבן אשר ובן נפתלי ודקדוקי הטעמים שחבר רבי אהרן בן אשר ממקום מעזיה הנקראת טבריה כלהון ח חברנוס ואסדרנא להון דהוון מ מפוזרים זעיר שם זעיר שם וקהינא בהון שנין ובדירנא הסולת מתוך הסובין וטריחנא ולאינא בהון טובא וחזינא ליחדא להון לוכתא בסוף הדין מסרת׳ רבתא דאסדרנא בסוף עניות דעתין עם׳

יחלף ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ׳ ובאיוב סימן ד׳

חליפות ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפ׳ ויגש וע״ש׳
חלק ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ תולדות ויחזקאל סי׳ יב ומשלי סוף סימן מו׳
חלקות ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן יב׳
חלקיה יא וסימני׳ נמסר בדה ב׳ סימן לה׳
חלקיהו הכהן ה׳ וסימ׳
עלה אל חלקיהו׳
ויאמר חלקיהו הכהן׳
ויצו המלך את׳
וילך חלקיהו הכהן׳
ויצו המלך תנינ׳ דספר׳

חם

חם ב׳ קמצי׳ וסימניהון
זה לחמנו חם הצטיידנו׳
חם לבי בקרבי׳
וכל שום בר נש דכו׳
וחם ג׳ פתחין וסימניהון נמסר בפ׳ בשלח וריש מלאכי וסימניהון בלשון ארמי מלכא דדמוך בשמשא׳
כחם ד׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וירא׳
חמודות סימן חלוף אתיהון נמסר בסדר תלדות ודניאל סימן י׳
חמדת ד׳ וסימניהון
ולמי כל חמדת ישראל׳
והרעשתי את כל הגוים דזכריה׳
שלח המלך נבוכד נצר דה׳
ועל אלהי אבותיו לא יבין דסוף דניאל׳
יחמול ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בחבקוק סוף סי׳ א׳ ואיוב סימן ו׳
ולא יחמול ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ כא ומשלי סוף סי׳ ו׳ ואיוב סי׳ יו׳
לא אחמל ג׳ וסימניהון
וגם אני אגרע ולא תחוס׳
כי לא אחמל עוד דזכריה׳
ונפצתים איש אל אחיו דירמיה׳
חמסי ב׳ וסימניהון נמסר פר׳ לך לך׳
חמסים ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קא ומשלי סימן ד׳
חמרים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר פ׳ בהעלתך׳
חמורים ו׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ יט׳

המבטלים ואף כי אמרתי אשר משפט זה אינו נוהג באותיות אוי מצאנו באות וין ששה מדגשות אחריהן על פי המסורת וסימ׳ יאמרו לא כי ברחוב נלין ויאמרו לא כי מלך ויאמרו לו החרם לבני דן ויאמרו לו חכמיו קומו צאו מן המקום דלוט קומו צאו מתוך עמי: זה פתרונו שהטעם באות ראשונה שאחרי יהוה והאמרת שלפניו רחוק ממנו שני מלכים או חטף ומלך כמו הוא יבנה בית הלמתי׳ ראתי מרחיק תעשה אלא מולה שבה פה והטעם לפי שנתרחק

שנתרחק הטעם כל כך יען המסלת נספכים ההברות עלין כמלולה להדנים האות המונגנת ועוד בטל חק יהוא כשהיא במלה גדולה ותיבה שאחריה קטנ׳ ומוקפת אלא כמו והלרשה בה אדבריה בכר לוחי אטיחה במר נפשי גם בהלה ים להטעם ולומר כי אין לחוש בבטל קריאת הה״ן אלא כי בלא אלה תתקיים המלה באמרך אדרוש אדבר אטיח על כן לא הוסוה להם מלת ענו בי אסר ילכו בה כי בלא הוין לא תתקיימנה המלות:

מפיק הא פתרונו מתכיתה בבקר אתה בבית ולא נפץ

חמור ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויחי׳

חמורינו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ט׳׳

חמש נ״ג קמצין וסימניהון

ויחי שת חמש שנים׳
ויהיו כל ימי אנוש׳
ויחי מהללאל חמש׳
ויהיו כל ימי מהללאל׳
ויחי חנוך חמש׳
כל ימי חנוך׳
ויחי למך אחרי׳
וארפכשד חי׳
ויהיו ימי תרח׳
ואברם בן חמש שנים׳
וישא משאות מאת פני׳
ועוד חמש שנים׳
וכלכלתי אותך שם׳
ועשית את המזבח׳
וקמה חמש אמות׳
חמש אמות ארכו׳
וקומה ברחב חמש אמות׳
ואם מבן חמש שנים׳
ואם מבן חדש ועד׳
וזאת אשר ללוים מבן׳
ויהי המכס ליי׳׳
ועתה הנה החיה׳
בן חמש שנים היה׳
היציע התחתונה חמש׳
ויבן את היציע על כל׳
ושתי כתרות עשה לתת׳
ויתן את המכנות חמש׳
ואת המנרות חמש׳
ובשנת חמש ליורם׳
ויקצף עליו איש האלהים׳
ואצריהם עיטים ועין׳
איש מדה חמש באמה׳
וכנפי הכרובים ארכם ב׳ בו׳
וכנף הכרוב האחד ב׳ בו׳
ויעש לפני הבית דה״י׳
ויעש את מנרות הזהב׳
כי עשה שלמה כיור דה״י׳
יהיו חמש ערים בארץ׳
וכתרת עליו נחשת דירמיה׳
והתא קנה אחד דיחזק׳׳
ותאו שלשה ספו׳
וחלונים לו ולאלמו׳
ואלמות סביב ב׳ בו׳
ותאיו ואליו׳
תאיו אליו ואלמיו׳
ויביאני אל אולם׳
ורחב הפתח עשר אמות׳
אל החוץ חמש אמות׳
ופתח הצלע למונח׳
והבנין אשר אל פני׳
(ובפר׳ תרומה יש טעות גדול בכל הלפוסים ואני הצעיר יגעתי ומצאתי נ״ב)

החמשי ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא וזכריה סימן ז׳׳

החמשית ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ קדשים וירמיה סימן לו״׳

חמישתו ג׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר פ׳ ויקרא׳

ובחמשה עשר ג׳ ר״פ וסימניהון בפרשת אמור׳

חמשתו ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון בפרשת אמור׳

חמשים ד׳ חסרי׳ נמסר בפרש׳ בשלח׳

החמשים ח׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח׳

חמישית ג׳ מל׳ וסימניהון בסדר בזקתי׳

חמשים ומאתים ד׳ וסימני׳

ואתה קח לך בשמים ב׳ בפסו׳׳
ויקמו לפני משה׳
ויקחו איש מחתתו׳

חן

ויחן ג׳ וסימניהון

ויחן בנחל גרר׳
ויחן את פני העי״׳
שם ישראל נגד ההר׳

חנה ב׳ וחס׳ וסימניהון

אל המדבר אשר הוא׳
חנה מלאך יי׳ סביב׳

חנות ב׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון

הנה נא חנות היום׳
חשכה חנות אל׳

מחניך ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ פרש׳ תצא׳

המחנות ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני׳

יחנך ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויהי מקץ׳

חנון ורחום ח׳ וסים׳ נמסר בתל׳ סי׳ קי״א׳

רחום וחנון ג׳ וסימני׳ נמס׳ פר׳ כי תשא׳

חנוך ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסים׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה ובמשלי סי׳ כ״ב׳

חננו סימן מן ריש תלים עד א״ב רבתי חנני ומן א״ב רבתי עד סוף סיפרא חייני במ״ג חנני וסימניהון שם באות ח׳׳

חנניהו ג׳ וסימניהון

ויחד בית המלך על׳
לששה עשר לחנניהו׳
על ידי חנניהו בן׳

ותחנף ב׳ וסימניהון

והיה מקל זנותה׳
ותחנף הארץ בדמים׳
וא׳ הלא חנף תחנף הארץ׳
האמרים תחנף ותאחז בציון׳

חס

ולא תחוס ה׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ז׳׳

תחס ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ ויגש׳

מחסה ט׳ רפין בלישני׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס״ב׳

לחסות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קי״ח׳

מחסי ג׳ וסימניהון מחסי אתה ביום רעה׳

ואתה מחסי עז׳
שתי באדני יי׳ מחסי׳

וחסד ה׳ וסימניהון

גלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר וביאורם נמסר בתלים סימן נ״ג ומשלי סימן כ״א׳

חסדיו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

ויזכר להם בריתו מל׳
כי אם הוגה ורגם׳

חסידו ב׳ חסרי׳ וסימניהון׳

רגלי חסידו ישמר׳
ודרך חסידו ישמר׳

חסידה ג׳ וסימניהון

גם חסידה בשמים׳
חסידה ברושים ביתה׳
אם אברה חסידה ונוצה׳

ועשה חסד ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישמע יתרו׳

חסר ד׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ו׳׳

תחסר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימניהון בפרש׳ עקב ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובמשלי סוף סימן י״ג׳

מחסור ה׳ וסימניהון

אין שם מחסור כל דבר׳
אין מחסור כל דבר׳
כי אין מחסור ליראיו׳
נותן לרש אין מחסור׳
איש מחסור אהב שמחה׳

חף

חפו ג׳ וסימניהון

חפו איש ראשו׳
ופני המן חפו׳
אכרים חפו ראשם׳
וחד וחפו וסי׳
ואדיריהם שלחו צעיריהם׳

חפזון ג׳ ומל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא אל פרעה ובישעיה סימן נ״ב׳

החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן לד״׳

החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו ובאיוב ריש סימן כ״ב׳

לחפר ג׳ וסימניהון נמסר ביהוש׳ ריש סימן ב׳׳

וחפרתה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

ויתד תהיה לך על׳
וחפרתה לבטח תשכב׳

חץ

החצונה ג׳ כתובי׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן מ״ב׳

חציו ה׳ וסימניהון

תותח כרכובו מלמטה׳
חציו אל מול הר גרזים׳
חציו שרף במו אש ב׳ בפסו׳׳
חציו שרפתי במו אש׳

ויחץ ג׳ וסימניהון

ויחץ את העם אשר אתו׳
ויחץ את הילדים על לאה׳
ויחץ את העם לשלשה ראשי׳

מחצב ג׳ וסימניהון

ולגדרים ולחצבי׳
לחרשים ולבנים ולגודרים׳
וחברו דה״י׳

וממחצית ב׳ חס׳ וסימניהון

וממחצית בני ישראל תקח׳
ויקח משה ממחצת בני׳

בחצצון ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

הישב בחצצן תמר׳
הנם בחצצון תמר׳

בחצרות ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפ׳ מסעי׳

חצרות ג׳ חס׳ דחסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך׳

חק

חקות ט׳ וסימניהון

בלבבם ולא אמרו בלבבם נירא׳
העמים כי חקות העמים הכל׳
נותן כה אמ׳ יי׳ נתן שמש לאור׳ בריתי

כי מה בכע להרפות הלא אות הה״א כבטלת ונקראת בשפתים הקורא בטוב מכל ה״א שהברתה יוצאה בקמץ אף על פי שהיא נקראת בהיטב לא תבטל חק יהוא כמו מוכה שפתיה לנדריה והטעם שהרי הה״א האחרת נשמעת אחריה וקריאת אות ה״א אין לבטל אף על פי שלא נכתבה כאשר בועסית בדי ומברכיך ברוך׳

מפיק ו״ו כמו חברותיו בתהלה ידיו תביאינה והטעם כמו מפיק ה״א ושנים יוצאין מן הכלל על פי המסורת ונטה עליו קו תהו וקול המון שליו בה:

מערכת אות החית

מפיק יוד כמו שרי נבראתי אולי תערוכי גם בזה טעם המפיקים האחרים מאחר שהברת יוד נשמעת בקול הקורא אבל אדני גם שיני בקדש יצאו מן הכלל כי גם לענין בטול הקמץ יצא מן הכלל כי אל מי תדמיוהו וישוה ובמפיק יוד הבא בחולם או בשורק כמו קלוי באש גוי גדול גוי מרחוק אוי נא ויש אומרים כי כוהב גם חק יהוה ויש אומרים כי כל המפיקים שוים: **שתי אותיות רצופות** ונתת הראשונה שבא והוא שתהיינה שתי האותיות אותיות

בריתי — אם לא את בריתי יומם ולילה׳
המזבח — ויאמר אלי בן אדם דאלה חקות׳
בית יי׳ — ויאמר אלי יי׳ בן אדם שים לבך׳
ומנחה — תעשה עליו בבקר בבקר׳
וישתמר — חקות עמרי וכל מעשה׳
הידעת — חקות שמים׳
חקותי — כל אוריתא חסרי׳ במא וסימניהון נמס׳ בפרשת תלדו׳ ובירמיה סי׳ מ״ד׳
חק עולם — ה׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ה׳
מצותיו חקתי — ד׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בפרש׳ תלדות ומלכים ב׳ סימן י״ו׳
חקתיו מצותיו משפטיו — ו׳ פסו׳ מן ג׳ ג׳ מתחלפי׳ וסי׳ נמסר בסדר נצבים׳
חק ומשפט — ג׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ בשלח׳
חקתי דקדים למצותי — ו׳ וסימניהון׳
אם — בחקתי תלכו׳
ואם — בחקתי תמאסו׳
הבית — הזה אשר אתה בונה׳
והיה — אם תשמע את׳
אם — חקתי יחללו׳
ואם — תשובון אתם דה״ה׳
בחקות — ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר פ׳ קדשי׳
חקתי — דבתר משפטי ח׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה׳
חקיו — דבתר מצותיו ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח׳
חק עולם — י״א בלישני׳ וסימניהון נמסר בפ׳ כי תשא׳
ואת חקתי — ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ אם בחקתי׳
ואת החקים — ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ שפטים ובמלכים ב׳ סוף סימן י״ו׳
חקקי — ב׳ וסימניהון
גדולים — חקקי לב׳
הוי — החקקים חקקי און׳

חר

בחרב — ח׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ו׳
בחרב ברעב — ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה׳
חרבותיה — ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון
חרבותיה — אקומם׳
כי — נחם יי׳ ציון׳
ובחרב וברעב — ב׳ וסימני׳
ומן — אז חדלנו לקטר׳
ממותי — תחלאים׳
חרב — י׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ס״א ובאיוב סוף סימן ל׳
כחרב — ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ״ט׳
חרבה — ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סי׳ י״ז בראש׳
חרבה — ג׳ וסימניהון בנחמיה סימן ב׳
תחרב — ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימניהון
מדוע — נבית נשם יי׳
לילה — ויומם לא תכבה׳
יחרה — ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כ׳
חרון — ג׳ קמצין וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ז׳
בחרי אף — ה׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ ז׳ ובאיכה בא״ב תניין ובדה״ב סימן כ״ה׳
ויחרד — ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תלדות׳
יחרם — ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובעזרא סימן י׳
חרפי — ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ו׳
ונחרצה — ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ י׳
חרוצים — ג׳ וסימניהון
ראש — עשה כף רמיה׳
מתאוה — ואין נפשו עצל׳
יד — חרוצים תמשול׳
חרש — ג׳ פתחים וסימניהון בלשון ארמי עובדא דקיסא פרולא וביאורם נמסר בפר׳ תצוה ובישעיה סימן מ״ד׳
חרש — ה׳ וסימניהון
מי — שם פה לאדם׳
וישלח — יהושע בן נון׳
לא — תקלל חרש׳
כמו — פתן חרש יאטם׳
ובכבקר — חרש וגלל׳
יחרוש — ב׳ מנחן מלעיל׳ ב׳ מל׳ וסימניהון
ארכיב — אפרים יחרש׳
יחריש — בבקרים׳
החרש — ו׳ וסימניהון נמסר באיוב סי׳ י״ג׳
חרישה — ז׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח ובירמיה סימן ל״ט׳
חרשים — ג׳ וסימניהון
ונשאו — פנים ויועץ וחכם׳
הוליד — את עפרה ב׳ בפסוק׳

חש

מחשים — ד׳ וסימניהון נמסר בשופטים סי׳ י״ח׳
מחשבות — ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויקהל׳
יחשבו — ג׳ וסימניהון
ולא — יחשבו את האנשים׳
כי — יחשבו עליו מחשבות׳
ואלי — יחשבו רע׳
ויחשבה — ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ לך לך ובשמואל א׳ סימן א׳
חשב אל — ג׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מ״ט׳
נחשבנו — ג׳ וסימני׳ נמסר פרשת ויצא׳
תחשב — ג׳ מלרע וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ד׳
וחשכה — ד׳ מיחדין וסימניהון
והנה — אימה חשכה׳
מעוף — צוקה ואפלה׳
בחשכה — יתהלכו׳
כחשכה — כאורה׳
במחשכים — ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ פ״ח׳
חשך — ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ח׳
חשך — ז׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב׳ וסימניהון בלשון ארמי ירדף מני רבוני יומא בישא ועמא דמותא׳

חת

חת — א׳ פתח וא׳ קמץ וסימניהון
הוביש — כל חת מרודך׳
העשוי — לבלי חת׳
מחתות — ג׳ מל׳ וסימניהון
קחו — לכם מחתות׳
את — מחתות החטאים׳
ויקח — אלעזר הכהן׳
החתים — ה׳ וסימניה׳ נמסר בשפטים סי׳ א׳
חותם — ז׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳
כחותם — ג׳ מל׳ וסימניהון
ושמתיך — כחותם על ידך׳
שימני — כחותם ב׳ בפסוק׳
חתום — ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן ח׳
חתן — ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות ובמלכים ב׳ סוף סי׳ ח׳

נשלם מערכת אות החית בס״ד:

מערכת אות הטית

ג׳ זוגין חד טית וחד וטית וסימניהון
טבוח — למען טבוח טבח׳
וטבוח — וירא יוסף אתם את בנימין׳
טח — לא ידעו ולא יבינו כי טח׳
וטח — ולקחו אבנים אחרות׳
טהרתי — מי יאמר זכיתי את לבי׳
וטהרתי — הלא טוב אבנה ופרפר׳

טב

טב — ב׳ וסימניהון
וכען — הן על מלכא טב׳
הוא — צלמא רישה׳
לטוב — ב׳ דגשי׳ וסימניהון
לטוב — בעיניהם תהיינה׳
הכל — כאשר לכל׳
ומטיב — ב׳ וסימניהון
יפה — קול ומטב נגן׳
טוב — אתה ומטיב׳ קדמ׳ חסר דחס׳
וטוב — ב׳ רפ׳ וסימניהון
וטוב — לא יהיה לרשע׳
וטוב — משניהם אשר עדן׳
וטוב — י״ו וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ט״ו ובמלכים א׳ סימן א׳ ובדה״ב סי׳ י״ו׳
טוב — י״ט מל׳ בלישני׳ וסימניהון
ויקח — העבד עשרה׳
וקחו — את אביכם ואת׳
ועיניכם — אל תחום על כליכם׳
ולאביו — שלח כזאת׳
ובתים — מלאים כל טוב׳
תחת — אשר לא עבדת׳
וילך — חזאל לקראתו ויקח׳
תאבו — אם תאבו ושמעתם׳
חסדי — יי׳ אזכיר תהלות׳
ירונו — הנה עבדי ירונו׳
ורננו — ובאו ורננו במרום׳
ואפרים — עגלה מלומדה׳
ועתה — בנותיכם אל תתנו׳
וילכדו — ערים בצורות׳

תעליץ

בנ״ד כפת חסר הדגש והרפה ניכרין בהם יותר משאר אותיות כמו ויהי בבאם הלא ככרמים ודומיהם ומלת לא תתעב יצאה מן הכלל והטעם אחרי שסמוכה אחד הימה אין כח בלשון לבטא שתיהן רפויות אם תהיה אות ראשונה מלך יתקיים חק יהוה כמו אולו בבהילו דעזרא והוא אשה בבתוליה ואם תאמר כאשר הראשונה שבא וכבא להרפות שתיהם למה לא הרפו הראשונה לקיים חק יהוה וידגישו השניה הנה זה הכל שלעולם שבא דבא בראש תיבה לא ידגים אחריה כי כלם מניעין ומרפין רק במלת

שתי

מערכת אות הטית

שתי שתים לכד אותו הדגש בעבור כון ממלות שני שנים לזכר הראויה להיות בלשון הנקבה ובתוספת הת'ו ומשפטו להיות שנתים ובאה מלה אחת על משפט' והיא שנתים ימים כ"ל: ואמנם גם היא מבאנה רפויה במקום אחד והוא משתי עיני מפלשתים והטעם כי הש"ן דנוסה כדין כל ש"ם הבאה במקום מן המדגשת אחריה וחק דגשות הש"ן מרפה הת'ו כאשר עשו במלת מקדש יי' ובמלת ולא יכלה עוד הצפינו ורכשת כהש: במף ונתחת הב'ית שבא מבטלין חק יה"וה כמו ויחנו במדבר

תעלוץ בטוב צדיקים׳
לולי האמנתי לראות׳
אשרי תבחר ותקרב׳
טעם טוב טעם ודעת׳
יברכך יי׳ מציון וראה׳

בטוב ד׳ וסימני׳ נמס׳ במשלי סימן י״א׳

בטוב ט׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ז׳ ואיוב סימן כ״א׳

טובות ב׳ מל׳ וסימניהון

כי כי גם אחיך ובית אביך׳
יבקשו למלך׳

וטוב ה׳ קמצי׳ וסימ׳ בלשון ארמי טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא וביאורם נמסר במלכים א׳ סי׳ י׳ ובשמואל א׳ סימן ב׳ ובפרשת וירא׳

והטוב ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ואתחנן ובמלכים ב׳ ריש סימן כ׳ ובאיכה בא״ב ג׳׳

הטוב ד׳ רפין וסימני׳ נמסר בשפטי׳ סי׳ י״א ובאיוב ריש סימן י׳׳

בטוב ד׳ רפין וסימני׳ נמסר בפרשת בחקתי ובתלים סימן כ״ה׳

טובו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן כ׳׳

הטיבות ג׳ וסימניהון

ויאמר יי׳ אל יהוא׳
ויאמר יי׳ אל דוד׳
ויאמר יי׳ אל דוד אבי׳

וטובי ג׳ וסימניהון

וילכו לאהליהם שמחים
חברו׳
ילדים אשר אין בהם׳

והיטב ט׳ חסרי׳ י׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ל״ג׳

ויטב ג׳ חסרים י׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ד וסוף מלכים׳

הטוב והישר ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ראה׳

היטיב ב׳ מל׳ וסימני׳ בירמיה סימן ז׳׳

טבים הטבים ה׳ חסרים וסימ׳ נמסר בפרשת תלדות וביואל סי׳ ד׳׳

הטבה ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת עקב׳

לטבה ב׳ חס׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת ויחי׳

טבת הטבת ד׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ וע״ש׳

כטוב ד׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י״ו ובשמואל ב׳ סימן י״ג׳

לטבח ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן כ״ה ובתלים סימן ל״ז׳

טבעות ז׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳

טה

וטהר ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ה׳ ואיוב סימן י״ז׳

טהורה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח ומלאכי סימן א׳ ותלים סימן י״ט׳

הטהור ה׳ חסרים וסימניהון נמסר סוף פר׳ שמיני׳

טורי ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ פקודי ובמלכי׳ א׳ ריש סימן ז׳׳

טח

ושח ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳׳
כי טח מראות עיניהם׳
ועפר אחר יקח׳

הטירות ג׳ מל׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ה׳

טחרים דכתי׳ עפלים ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ה׳׳

וב׳ כתי׳ טחורי׳ וקרי׳ וסי׳

העגלה וישימו את ארון יי׳׳
ואלה טחורי הזהב׳

ועיין מה דפקלין וטריכן על לשון בעל המסורת דפליג אתלמוד׳ דילן בהקדמתי למסרא דא:

טל

ובטל ב׳ וסימניהון

ברם עקר שרשוהי׳
ודי חזא מלכא עיר וקדיש׳

יוטל ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסי׳

כי יפול לא יוטל׳
הנם אל מראיו יוטל׳
בחיק יטל הגורל׳

וטלם ב׳ וסימניהון

וטלם ובעלות׳
ושלום וטלם׳

טלאים ב׳ וסימניהון

ברועה עדרו ירעה׳
ויפקדם בטלאים׳

טם

טמא ב׳ דגשי׳ וסימניהון

טמא יטמאנו הכהן׳
למען טמא את מקדשי׳

טמאו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישלח ובתלי׳ סי׳ ע״ט׳

טמא ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת אמור׳

תטמאו ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ד׳׳

טמא ט׳ וסימני׳ נמסר פרשת וישלח׳

טע

טעמו ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״א ובתלים סימן נ״ד׳

מטעמים ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת תלדות׳

י״ו פסו׳ בטעם פזר וגלגל וסי׳ נמסר בסוף יחזקאל ומגלה סוף סימן ז׳ ונחמיה סימן י״ג׳

ו׳ מלין בטעם שני שמות וסי׳ נמסר בסדר עקב׳

ג׳ פסו׳ אית בהון תרין מלין בתרי טעמי וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן׳

ח׳ פסו׳ בטע׳ תלישא ופסקי׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ב ובדה״ב׳ סימן ל״ה׳

כי אם ג׳ בטעם עיין בסדר מסעי׳

ועמו ח׳ בטעם זקף גדול וסים׳ בסדר וישלח׳

ה׳ פסו׳ בתורה שאין להם הכרע וסי׳ בלשון ארמי אוטיבו שבטיא ליהושע בנהורא דמשה וביאורם נמסר בסדר וילך׳

ד׳ מלין בטעם תלישא קטנה ואחריה אזלא בתיבא אחת וסימני׳

ויהי כל הנופלים דיהושע׳
לא תעלו ולא תלחמו׳
ומתתיהו ואליפהו׳
את תבנית האולים ואת בתיו׳

י׳ שמות בטעם זרקא וסימני׳ נמסר בסדר פנחס׳

ז׳ מלין בטעם מרעימין ופסקין נמסר בסדר צו ובישעיה סימן י״ג ובריש עמוס׳

ה׳ מלין בתרי טעמי פי׳ דמשמש מונח לתיבתו וסימניהון נמסר בסדר ויגש ובזכריה סוף סי׳ ז׳ וקהלת סימן ד׳׳

י״א זוגין מתחלפי׳ קדמ׳ רביע תגינא זקף וסי׳ נמסר בסדר צו ובתני ריש סימן ב׳׳

י״ו זוגין מתחלפי׳ בחד עינינא בטעם׳ חד זקף לרומ׳ וחד נחית לתהומא וסימניהון בלשון ארמי שמואל עבד אוריתא דוד שנהון במיא קטלין לרונא משה ממלל בגלותא וביאורם נמסר בסדר וארא ודה״א א׳ ריש סימן י״ח׳

ה׳ זוגין מן כ״כ מתחלפי׳ בטעמ׳ וסי׳ בלשון ארמי אינש במחתית׳ כהנא בנגע׳ תלתין בירעת׳ משה בידא רברבני בחוטרא וביאור׳ נמסר בסדר ויקהל׳

י״ד בטעם תרין הוטרין וסי׳ נמסר בסוף מטות ובריש חבקוק ונחמיה סוף סי׳ ג׳׳

י״ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא וסימניהון

ויבא יעקב מן השדה׳
ויקרא פרעה שם יוסף׳
ויקח מן הדם אשר על המזבח ומשמן׳
ויעבירו קול במחנה׳
כאשר יורם חלב הכשב׳
והעמיד הכהן את האשה׳
והשביע הכהן את האשה׳
וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם׳
ויאמרו אליו בני ישראל במסילה נעלה׳
ולא נתן סיחון את יש׳׳
כל תרומת הקדשים אשר ירימו׳
ואם החרש לה אישה׳
ובאו הר האמרי ואל כל שכניו׳
והיו לאחד מבני שבטי יש׳׳
כי ירחיב יי׳ את אלהיך את גבלך׳
ואשר יבא את רעהו ביער׳
ואכל פרי בטנ׳ ופרי אדמתך׳
וסקלתם באבנים׳
וכל פסיקתא דכוו׳ מאריכין במארכא אך לא במאיילה׳

י״א בטעמ׳ לאחורפי׳ פשטא ולפניו יתיב וסימ׳ נמס׳ בסד׳ ויקרא ובדניאל סי׳ ב׳׳

י״א פסק בטע׳ מארכא לזרקא וסי׳ נמס׳ בסדר וארא׳

י״א בטעם לגרמיה משרת לגריש וסימני׳ נמסר בסוף תולדות ובתני סימן ג׳ ובירמיה סימן ד׳׳

ו׳ מלין בטע׳ אזלא ומהפך וסי׳ בסוף סדר בהר סיני׳

ה׳ מלין בטעם מאיילא משרת לס״פ בתיבתו וסי׳ נמס׳ בריש סדר אמור וביהושע סי׳ י״א׳

ו׳ זוגין מתחלפי׳ חד בדרג׳ וחד במאריך וסי׳ נמסר בסדר שמיני

ח׳ מלין

שמתי בפיך גם פה הטעם כאשר באלרתי בפתי אותיות דגופות כי אותיות בומ״ף מונח אחד להם והוא מונח שפתים אין כח בלשון לבטא אותם בשפתיו שתיהם רגופות ורפויות ונתחת הראשונה שבא וידמה לשומע כאלו שתיהן אות אחת אך כשתחת הב׳ית מלך ילכו בחק יה״וה כמו כהני במות ויביאו במנחה אל ירא בפלגו׳: נשלם חק יה״וה ומבטלין: ואלה מסרתי חק יה״וה שאין מבטלין מאריך תלשא קטנה מונח מכרבל גרשיים ירח בן יומו מאיילה שופר עלין מהפך דרגא אזלא תרי חוטרי: תם ונשלם תהלה לבורא עולם;

ח׳ מלין בתרי טעמי פ׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן לו״ ובשיר השירים סימן ו׳

טר

ובטרם ג׳ וסימ׳ נמסר ריש ירמיהו׳
טרף ב׳ קמצין וסימניהון
והנה עלה זית טרף׳
כי הוא טרף וירפאנו׳
טורף ד׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ב ונחום סימן ב׳ ואיוב סי׳ י״ח׳
טרף ג׳ וחסרים וסימניהון
וכירה ויאמר׳
ויצא האחד מאתי׳
ואם טרף יטרף׳

נשלם מערכת
אות הטית בס״ר:

מערכת אות היוד

כ״ו זוגין חד יוד וחד ויוד וסימ׳

ירדו הנביאים נבאו בבעל׳
וירדו ויאמר אלהים נעשה אדם׳
יד לבו ונשובה אל ה׳׳
ויד אהיה כטל לישראל יפרח׳
יריתי ויאמר לבן ליעקב הנה׳
ויריתי ואתם תכתבו את הארץ׳
ישרצו ויאמר אלהים ישרצו המי׳׳
וישרצו ובני ישראל פרו׳
יבקש בימים ההם ובעת׳
ויבקש הדבר ויאמר ויתלו שניהם׳
ידבר עמים תחתינו׳
וידבר האל הנותן נקמות לי׳
ידל והיה ביום ההוא ידל כבוד׳
וידל ישראל מאד מפני מדין׳
ידון ויאמר ה׳ לא ידון רוחי׳
וידון ועל ידו החזיק מלטיה׳
יתלונן ישב בסתר עליון׳
ויתלונן סלע ישכון ויתלונן׳
יתגדל היתפאר הגרזן על החוצב׳
ויתגדל ועשה כרצונו המלך׳
יחטיא מכל העם הזה שבע׳
ויחטיא יען אשר עשה מנשה׳
יושב וחשכה ואהל וברכיהו׳
ויושב את משה ואת אהרן׳
יגל יבול ביתו נגרות׳
ויגל יחלץ עני בעניו ויגל׳
יריבן וכי יריבן אנשים׳
ויריבן ויאמר איש אפרים׳
יוטה ואת עין ואת מגרשיה׳
ויוטה מעון וכרמל וזיף ויוטה׳
יחננו ביבש קצירה תשברנה׳
ויחננו ויאמר פרעהו מרדות׳
יצב בהנחל עליון גוים׳
ויצב בית נאים יסח ה׳׳
יעורך כה אמר ה׳ עשך ויצרך׳
ויעורך מאל אביך ויעזרך וארת׳

יתגנב ויתגנב העם ביום ההוא׳
ויתגנב לבוא העיר כאשר׳ ב׳ בפסו׳
יחגו וינועו כשכור׳
ויחגו ואחר באו משה ואהרן׳
יחד הלילה ההוא יקחהו אופל׳
ויחד יתרו על כל הטובה׳
יועש ועל הזתים והשקמים׳
ויועש ובני בכר זמירה ויועש׳
ישארו וידעו הגוים אשר ישארו׳
וישארו שני אנשים במחנה׳
ישב ישלח דברו וימסם׳
וישב וירד העיט על הפגרים׳
יבואוני רחמיך ואחיה כי׳
ויבאוני חסדיך ה׳ תשועתך׳
יעטוהי כל קבל די מן קדם מלכא׳
ויעטוהי ולהיכלה כסף ודהב די׳

ט׳ זוגין מן חד וחד חד י׳ וחד ו׳ בסוף תיבותא׳

בשבתי כי נדר נדר עבדך׳
בשבתו נודע בשערים בעלה׳
גדלתי תרב גדלתי ותסב׳
גדלתו בהראתו את עשר׳
ברצתי ועוד ברצותי בבית אלהי׳
ברצותו כי אמר לא יסכן גבר׳
דורי נסע ונגלה מני׳
דורו מעצר וממשפט לקח׳
כבדי כלו בדמעות עיני׳
כבדו עד יפלח חץ כבדו׳
כערכי ואתה אנוש כערכי׳
כערכו והכסף והזהב נתן׳
והטי שמעי בת וראי׳
והטו ועתה הסירו ארת׳
ומכאובי כי אני לצלע נכון׳
ומכאובו כל תפלה כל תחנה דו״ה׳
ובביתי ישא ביום ההוא לאמר׳
ובביתו ויכל שלמה את בית׳

א״ב מן ב׳ ב׳ י׳ בריש תיבות׳ וסימ׳

יאר ה׳ פניו אליך׳
יאר אלהים יחננו ויברכנו׳
יאבד יום אולד בו׳
יאבד והיה ביום ההוא יאבד׳
יאסרוני ויאמר אליה אם אסר׳
יאסרוני ויאמר אליה שמשון׳
יבש והנה שתולה התצלח׳
יבש הוי רועי האליל׳
יבלע ועתה שלחו מהרה והגידו׳
יבלע היסופר לו כי אדבר׳
יגודנו גד גדוד יגודנו׳
יגודנו שמעתי ותרגז׳
ידעך ויענך וירעיבך׳
ידעך המאכילך מן במדבר׳
ידידות למנצח אל שושנים׳
ידידות מה ידידות משכנתיך׳
יהיר ואף כי היין בוגד׳
יהיר זד יהיר לץ שמו׳
יורישנה ועבדי כלב עקב׳
יורישנה הנה ה׳ יורישנה והכה׳
יוצק והכהן הגדול מאחיו׳
יוצק אשר קמטו בלא עת נהר׳
יזד וכי יזד איש על רעהו׳
יזד אך הנביא אשר יזד׳
יזה כל אשר יגע בבשרה׳
יזה תרויהון בפסוק׳
יחנך וישא את עיניו וירא ארת בנימן׳
יחנך כי עם בציון ישב׳
יחי ראובן ואל ימות׳

יחי יאכלו ענוים וישבעו וכל המלך דכו׳
יטמאו מזכר עד נקבה תשלחו׳
יטמאו ויאמר אלי בן אדם ארת׳
יטמאו למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי׳
יטמאו ולא יטמאו עוד׳
יישר בכל דרכיך דעהו והוא׳
יישר אולת שמחה לחסר לב׳
יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה׳
יכרת ה׳ כל שפתי חלקות׳
ילמדו למען אשר לא ילמדו׳
ילמדו ולא ילמדו עוד איש ארת׳
ימוש לא ימוש ספר התורה׳
ימוש כי ההרים ימושו׳
ימד ולא ימד חול הים דירמיה׳
ימד והיה מספר בני ישראל׳
ינחני וישא משלו ויאמר׳
ינחני נפשי ישובב ינחני׳
ינחנו ה׳ בדד ינחנו׳
ינחנו מתן אדם ירחיב לו׳
יסירו מצדיקי אדם עקב שחד׳
יסירו ונתתי קנאתי בך ועשו׳
יענה הרב דברים לא יענה׳
יענה אוטם אזנו מזעקת דל׳
יערף כמטר לקחי׳
יערף חלק לבם עתה יאשמו׳
יפלא דבר אל בני ישר׳ איש כי׳
יפלא דבר אל בני ישר׳ איש או׳
יפו מה יפו דודיך אחותי׳
יפו מה יפו פעמיך בנעלים׳
יפיה אל תחמד יפיה בלבבך׳
יפיה להביא את ושתי המלכה׳
יצע הורד שאול גאנך׳
יצע ובכל מדינה ומדינה׳
יצמיתם יצמיתם וישב אליהם ארת אונם ב׳ בפסוק׳
יקראו ומולדתך אשר הולדת׳
יקראו ומשה איש האלהים׳
יקם הרנינו גוים עמו׳
יקם וידם השמש וירח עמד׳
יקנאהו בזרים בתועבות׳
יקנאהו ויכעיסהו בבמת׳ ובפסיליה׳
ירב ויברך אתם אלהי׳ לאמר׳
ירב ובניו ורב המשא עליו כת׳׳
ירושה בן עשרים וחמש שנה׳
ירושה ותברו בן עשרים דה״ה׳
ירשה ירשה והיה אדום ירשה ב׳ בפסוק׳
ירד ירד או ירד שריד ב׳ בפסוק׳
ישך לא תשיך לאחיך׳
ישך אחריתו כנשך ישך׳
ישליו אהלים לשדדים׳
ישליו שלו שלום ירושלם׳
ישנה ותקם בתוך הלילה ותקח׳
ישנה אני ישנה ולבי ער׳
ישועתה ואני בקול תודה׳
ישועתה רבים אומרים לנפשי׳
יתארהו יתארהו חרש עצים נטה קו ב׳ בפסוק׳
יתיצב לא אכזר כי יעורנו׳
יתיצב חזית איש מהיר במלאכתו׳

א״ב מן חד וחד י׳ בריש תיבותא וסימניהון׳

יאנה לא יאנה לצדיק כל און׳
יבואני רחמיך ואחיה׳
יגיד גם במרעך מלך׳
ידבר עמים תחתינו׳
יהודה ומתניה בן מיכה׳
יורם כאשר יורם משור׳

יזל מים מדליו׳
יחם על דל ואביון׳
יטב ומה די עליך ועל אחיך׳
ייחל והיה שארית יעקב׳
יכנס בונה ירושלם י״י׳
ילוה ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם׳
ימר ולא ימכרו ממנו ולא ימר׳
ינובון עוד ינובון בשיבה׳
ישבעון תתן להם ילקטון׳
יענה שדי לא מצאנוהו׳
יפרה ויצא חטר מגזע׳
יצו ה׳ אתך את הברכה׳
יקימך ה׳ לו לעם קדוש׳
ירביון ובקרך וצאנך ירביון׳
ירוין מדשן ביתך׳
ישכבון ועלי זקן מאד׳
ישכן ירדף איוב נפשי׳
ישקני מנשיקות פיהו׳
יתר ויואל אלוה וידכאני׳
יתם ועל הנחל יעלה על שפתו׳

א״ב כתי׳ י׳ באמצע תיבות׳ וקרינן ו׳ דלוג וסימ׳

אוכיר מעללי יה כי אזכרה׳
ארינה ויבא גד אל דוד ביום׳
בחיניו הן ארץ כשדים זה׳
ברתיקות ויצף שלמה את הבית׳
בכים אל תרא יין כי יתאדם׳
בגיים למה יאמרו הגיים איה תנינא דפסו׳
גיים ויאמר ה׳ לה שני גיים׳
גדיתיו אלה הם אשר עברו ארת׳
החריפי אל עזוי וירימות׳
והמעינים ויבאו אלי׳
ויישם לפניו לאכל ויאמר לא׳
וילינו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר׳
ויירש וישלח משה לרגל׳
וינים ובית תפוח׳
ורעיתי ותאמר אל אביה יעשה לי׳
וניסו ויעמדו איש תחתיו׳
וייחל שבעת ימים למועד׳
וייחר וילך עמשא להזעיק׳
ושיא סופר וצדוק דשמואל׳
ופניאל ויפדיה ופניאל בני כתי׳׳
וצפינך ממתים ידך ה׳׳
וצירם כצאן לשאול שתו׳
וגיש לבש בשרי רימה וגוש׳
והיתי לו שקול ישקל כעסי׳
ובשניב בימיו בנה חיאל בית׳
ולשימו בגוי חנף אשלחנו׳
וריב והוכח במכאוב על משכבו׳
ונצירי ויאמר נקל מהיותך׳
ונהירא הוא גליא עמיקתא׳
וסיפוניה אנת מלכא שמת טעם׳
ותשיח זכר תזכור ותשיח עלי׳
זבידה בן עשרים וחמש שנה׳
חישה אלהים אל תרחק ממני׳
ישיב כי נדר נדר עבדך׳
ינין יהי שמו לעולם לפני שמש׳
יצפינו יגורו יצפינו המה כתי׳׳
ימיטו עליהם גחלים באש׳
ירימו משל בגבורתו עולם׳
יקצירו בשדה בלילו יקצירו׳
כמיש כי יען בטחך במעשיך׳
לעדיא זכריה ונתון׳
לעזור ויאמר העם לא תצא׳
מדין ותהי עוד המלחמה׳
מגדיל ישועות מלכו דשמואל׳
מיסך ואת מיסך השבת אשר מלכי׳

מיצקת ותלך מאתו ותסגר הדלת׳
מידע ולנצמי מידע לאישה׳
מידעת ומרו יי׳ כי גיאות עשה׳
מיסדות וראיתי לבית גבה סביב׳
נפיסים בני אסנא בני מעוני׳
שימה ועין יונדב בן שמעה׳
עינתם באותי ואסרם ואספו׳
עליה ומת הדד ויהיו אלופי׳
פטירים ואלה המשוררים ראשי׳
צוף בן צוף בן אלקנא׳
קריאי אלה קריאי העדה׳
ראית רבות ולא תשמר׳
ראית ברבות הטובה רבו׳
שיט כי אמרתם כרתנו׳
שיחה תשמע זעקה מכתיהם׳
שבותכם ונמצאתי לכם נאם יי׳
שיבכם צאן אבדות היו עמי׳
שביתך נביאיך חזו לך שוא ותפל׳
שילל על זאת אספדה ואלילה׳
שעריריה בבית ישראל ראיתי׳
שדין גורו לכם מפני חרב׳
תחיל ונתתי אש במצרים חיל׳
תמיש משיב רעה תחת טובה׳
תמריק חבורות פצע תמריק׳
תרים כי תפארת עזמו אתה׳

וחלופי׳ אב כתיב ו׳ במצע׳

תיבותא וקרי׳ י׳ דלוג וסימני׳

אסורי ויקח אדני יוסף אתו׳
אבוגיל ותמהר אבוגיל ותקח׳
אנועך תמול בואך והיום׳
אשור אני לפניך אלך והדורים׳
אולי ויגל את יהויכין בבלה׳
ארוצם הנה כאריה יעלה מגאון׳
בעוני אולי יראה יי׳ בעוני׳
בור בהקיר בור מימים׳
בהלוכתם יזכר אדיריו יכשלו׳
ברוות ובני בריעה חבר ומלכיאל׳
גול יגיל אבי צדיק׳
דהוא ארין רחום בעל טעם׳
הוצא כל החיה אשר אתך׳
החרסית ויצאת אל גי בן הנם׳
הלחות פי מעלה הלחות בבכי׳
הבצור הילל בראש כי נפל ארז׳
המבוא ומתחת הלשכות האלה׳
המבונים ויאמר ללוים המבונים׳
הושר יי׳ נחני בצדקתך׳
התעוף עיניך בו ואינגו׳
הנתונים ואוצאה אותם על ארז׳
הכעוסני ולא שמעתם אלי׳
החפשות ויהי עוזיהו המלך דוה׳
וילונו והאנשי׳ אשר שלח משה׳
ושתצומה ופגע הגבול בתבור׳
וצנוף והייתי עטרת תפארת׳
ואלול ויאמר יי׳ אלי שקר׳
ותרמות ב׳ בפסוק׳
וסוס גם חסידה בשמים׳
ואתוקיהא ומדד ארך הבנין׳
ותולון ובני שימון אמנון׳
ויזואל הראש אחיעזר ויואש׳
והכונו לבית אבותכם׳
חוקך למה תשיב ידך וימינך׳
יצוע ויבן על קיר הבית יצוע׳
יעבור ולא ימכרו ממנו׳
יעור ותהי עוד מלחמה׳
יחואל ומן בני הימן יחואל׳
ינועץ חמה ינועון לאכל׳
יכסומו ראש מסכי עמל׳
יכשולו כי לא ישני אם לא ירעו׳
לוש וישלח איש בשת׳
לדוגים הנני שולח לדוגים׳

לדוב והיה כי יבאו אבתם׳
לשור ויהי כבאם בשוב דוד׳
לסיג בן ארם היו לי בית ישראל׳
למשוסה מי נתן למשיסה יעקב׳
למענותם על גבי חרשו חרשים׳
מופעת ומשפט בא אל ארץ׳
מנות ויברך דוד מנות ברמה׳
נוב בורא נוב שפתים׳
נובי חריף ענתותי׳
נטוות ויאמר יי׳ יען כי גבהו׳
נפושסים בני כסי בני מעונים׳
שום והנה קמה כל המשפחה׳
עשוות ותמהר אביגיל ותקח׳
עופי ויבאו אל גדליהו המצפת׳
ענוי שמעו זאת השאפים׳
עפרון וירדף אביה אחרי׳
עתודים פתגשן הכתב׳
צעוריהם ואדיריהם שלחו׳
צעוריה נלכדה מואב השמיעו׳
צפועי ויאמר אלי ראה נתתי לך׳
קרואי ובני אליאב נמואל׳
שושק ויהי בשנה החמישית דמלכי׳
שרוקות לשום ארצם לשמה׳
שרותיך אמר יי׳ אם לא שרותיך׳
שפרורו ואמרת אלהם כה׳
ונטה שמור בני עזיאל מיכה׳
שבותם והיה חבל לשארית׳
שבות רצית יי׳ ארצך׳
שלישום הלא כתבתי לך שלישום׳
תנואון ולמה תנואון את לב׳
תרוב אל תרוב עם אדם׳
תשוה תשאני אל רוח תרכיבני׳

ו׳ דכתיב י׳ בסוף תיבותא

וקרי׳ ה׳ וסי׳

העמוני וכפר העמוני והעפני׳
כי ויאמר דוד מה לי ולכם׳
שמעי ויחרף את ישראל ויכהו׳
השלשי ואבישי אחי יואב׳
ומטי וקרבתי אליכם למשפט׳
ובמראי שמח בחור בילדותך׳
ואיו פלינה נביאיכם אשר נבאו׳

ב׳ דכתי׳ י׳ בריש תיבות׳

ולא קרי׳ וסי׳

יצאו נודו מתוך בבל ומארץ כשדי׳
יעמדו והיה יעמדו עליו דונים׳

ותרין חילוף חס׳ י׳ בריש

תיבות׳ וקרי׳ י׳

יעשה ויאמר לו חלילה לא תמות׳
יעבר כי אמרתם כרתנו ברית׳

יב חס׳ י׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳

וסימ׳ נמסר באיוב ריש סימן ז׳

וחלופי׳ מג כתיב י׳ בסוף

ולא קרי׳ וסימן נמסר בריש מלכים׳

נו חסרי׳ י׳ באמצע תיבות׳

וקרי׳ וסי׳ בחצי ימו יעזבנו כולן ו״ו בסוף וקמץ לפניה

צוארו וירץ עשו לקראתי׳
ועמודו וכן לפאת צפון בארך׳
ענו והאיש משה ענו מאד׳
בינו וכל העם המלחמה׳
תוצאותו וירד ימה אל גבול׳
מריבו יי׳ יחתו מריבו׳
עלו ב׳ בפסוק׳
למשפחתו ויקרב את שבט בנימין׳
ואנשו וילך דוד ואנשו קעילה׳

בבגדו ויחזק דוד בבגדו׳
שמלתו ויקם דוד מהארץ׳
רחמו ויאמר דוד אל גד דשמואל׳
משרתו ומאכל שולחנו דמלכים׳
ברכו ויעל אחאב לאכול ולשתו׳
בסוסו ויבא נעמן בסוסו׳
כפו תניכה ויעל על הילד׳
מזבחתו דמלכי׳ ויבאו כל עם הארץ בית הבעל׳
צפו עורים כלם לא ידעו׳
משלו ועתה פה מה לי נאם יי׳
אלמנתו עצמו לי אלמנתו׳
ימו קורא דגר ולא ילד׳
מכרחו ואת כל מכרחו ואת כל׳
פארתו דגבהה על כן גבהה קומתו׳
עולתו ואעלות שבעה עולתו׳
ותלונו ואלמיו ותמורו׳
ותמורו ב׳ בפסוק׳
בצאתו וגבאיו לא ירפאו׳
פרזו נקבת במטיר ראש פרזו׳
שערו ביום עמדך מנגד׳
דרשו זה דור דרשו׳
חצו ימאסו כמו מים׳
חסדו ויזכר להם בריתו׳
דברו מגיד דברו ליעקב׳
צבאו הללוהו כל מלאכיו׳
חקו אם חרוצים׳
בקדשו הן בקדשו לא יאמין׳
עלומו עצמותיו מלאו עלומו׳
ויודעו מדוע משדי לא נצפנו׳
גבורתו הן אלה קצות דרכיו׳
בתחבולתו והוא מסיבות מתהפך׳
ואפרוחו יעלעו דם׳
פחדו יחפץ זנבו כמו ארז׳
כנפו המבינתך יאבר נץ׳
חלצו אם לא ברכוני חלצו׳
ילדו מי יכין לעורב צידו׳
ברגלו קורץ בעיניו מולל ברגלו׳
בשפתו ינכר שונא׳
ארחתו פן תאלף ארחתו׳
אדנו אל תלשן עבד׳
מרגלתו ותשכב מרגלתו׳
בנותו ובימי ארתחשסתא׳
חטאו מה יתאונן אדם חי׳
ויתו וישנו את טעמו׳
הסתו כי הנה הסתו׳
שלו של ויבא שלו׳
השלו ויקם העם כל היום ההוא׳

וחלופי׳ ז׳ כתי׳ י׳ באמצע׳

תיבותא ולא קרי׳ וסי׳

ובחטאתיו לעמרי וילך בכל דרך ירבעם׳
רגליו דיסף ענו בכבל רגליו׳
דבריו דויחסיך שלח חשך ויחשיך׳
שפתיו דדכיהל ויקם את דבריו׳
שפתיו איש בליעל כרה רעה׳
דרכיו העז איש רשע בפניו׳
עיניו יש אחד ואין שני׳

ג׳ כתיב׳ תים ולא קרי׳ יוד

וסימניהון׳

שבעתים ויתנם ביד הגבעונים׳
מזבחתים ועצמות כהנים שרף על מזבחתים׳
התעתים כי התעתים בנפשתיכם׳

כב דכתי׳ י׳ בריש תיבותא

וקרינן ו׳ וסי׳

יבאו כי הם ומקניהם יעלו׳
יחנני ויאמר בעוד הילד חי׳

יפחצו רנו שאים וגילי ארץ׳
יאבדו לכן כן אמר יי׳ דמבשלים׳
ישית תנו ליי׳ אלהיכם כבוד׳
יסורי מקוה ישראל יי׳
יחיה כה אמר יי׳ הישב בעיר׳
יחיה הישב בעיר הזאת׳
ישבי רדי מכבוד ישבי בצמא׳
ילבשו בבאם הכהנים ולא יצאו׳
יחיה וחמשה ועשרים אלף׳
וכשלו פרש מעלה ולהב חרב׳
יצחר ובני חלאה צרת יצחר׳
יחכה ובני שמור אחי ורוהגה׳
יאשר יי׳ ישמרהו ויחיהו׳
יחדל הלא מעט ימי יחדל׳
ישית ב׳ בפסוק׳
יבא צדיק הראשון בריבו׳
ישאל מחרף עצל לא יחרש׳
ירם נשא ההמון ירם לבבו׳
ירמות ומבני בני משלם מלוך׳
יקפאון פלונתא דבר נתמן והיה ביום ההוא לא יהיה אור׳

וחלופי׳ כתי׳ ו׳ בריש

תיבותא וקרינן י׳ וסי׳ נמסר במשלי ריש סימן יא׳

כו כתי׳ י׳ בסוף תיבותא

וקרינן ו׳ וסימני׳

דודי ויאחריו אלעזר בן דודי׳
במי כי תנוח יד יי׳ בהר הזה׳
ילדתני אמרים לעץ אבי אתה׳
תצאי אל תצאי השדה ובדרך׳
תלכי אל תלכי ב׳ בפסוק׳
הלילי הוביש מואב כי חתה׳
וזעקי ב׳ בפסוק׳
דברי תנינא כי מי עמד בסוד יי׳
תשמתי כי תשמתי כי תעלוי׳
שוסי נחלתיד׳ בפסוק׳
סבבני אשורנו עתה סבבוני׳
ושובי שובו נא אל תהי עולה׳
ועדי ושאר דברי שלמה׳
וישבי ויבאו אל חלקיה הכהן׳
ושפי יכל בשרו מראי׳
נפשי פדה נפשי מעבר׳
וחיתי ב׳ בפסוק׳
למלוכי יונתן לשכניה׳
כלוחי בניה בדיה כלהי׳
נשאי כל אלה נשאי נשים׳

ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ דכתיב י׳

באמצעות תיבותא וקרי׳ ו׳ וסי׳

האסירים ויאחזהו פלשתים׳
האסירים ויהי כי טוב לבם׳
בניים למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בניים׳
גיים ויאמר יי׳ לה שני ניים׳
הכליא וירמיה בא ויצא׳
הכליא ויהי בשלשי׳ ושבע דירמיה׳
חמיטל בן עשרים ואחת שנה צדקיהו דמלכים׳
חמיטל וחכרו בן עשרים ואחת שנה צדקיהו דסוף ירמיה׳
ישיב ולבני יששכר תולע ופועה׳
ישיב לכן עמו הלום׳

וחלופיהון ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳

כתי׳ ו׳ במעצעות תיבותא וקרינן י׳

תלונו ובקר וראיתם את כבוד יי׳
תלונו לכן אתה וכל עדתך׳
עניום וכלי כליו רעים הוא׳
עניום כי לא לנצח ישכח אביון׳
עולם והבאתי ל עולם תנינ׳ דפסוק׳
עולם ויען שכניה בן יחיאל׳

מערכת אות היוד

ושלומות ואחיו לאלעזר רחביהו׳
שלומות בני שמעי שלומות יחזיאל׳
חשלושים ואלה מספר הגברים׳
השלושים ורוח לבשה את עמשי׳

ב׳ זוגין מן ג׳ נרכתי׳ י׳ במצעו׳
תיבותא וקרינן ו׳ נמסר פ׳ וישלח׳

וחלופי׳ ב׳ זוגין מן ג״ו רכתיב
ו׳ במצעות תיבותא וקרינן י׳ וסימני׳

אשוב ג׳ כתי׳ ו׳׳
יהודה כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא׳
אמאס גם זרע יעקב ודוד׳
עילם והיה באחרית הימים׳
ישוב ג׳ כתיב ו׳׳
התאמן בו כי ישוב זרעך׳
וגמול מפרי פי איש ישבע׳
הרע ישוב הרע לשוררי׳

כ״ח מלין כתי׳ י׳ בצירי בסוף
תיבות׳ בדניאל וסי׳ נמס׳ שם סימן ב׳׳

כ״ז מלין רכתיב׳ י׳ בחירק
באמצעות תיבותא דכל חד וחד ליר״ת דכו׳ וסימני׳

ללין ויאמר בת מי את׳
פניאל ויקרא יעקב שם המקום׳
יפיל ואם שן עבדו או שן׳
יקימו ובנסע המשכן יקימו׳
לשניאה כי תהיין לאיש שתי נשים׳
וילינו והאנשים אשר שלח משה׳
ותיקד כי אש קדחה באפי׳
עתידות לי נקם ושלם׳
לעביר ועברה העברה לעביר׳
לחליק ויצא ירמיהו מירושלם׳
גלית ואחר הדלת והמזוזה׳
ויניד לשום ארצם לשמה׳
יעביר ולא ימכרו ממנו ולא׳
וסיס גם חסידה בשמים׳
ואליעני וצלתי ואליאל׳
משלמית ועריה בן ירחם׳
ידיתון ועבד אדום ואחיהם׳
ויריצו ויבשלו הפסח׳
מגדיל ישועות מלכו דתהילות׳
לשמיע בקול תודה ולספר׳
שיחה רשת הכינו לפעמי׳
פתיחות חלקו מחמאות פיו׳
ימיטו מקול אויב מפני עקת׳
יקימון כושל יקימון מליך׳
ויביא עזרא הכהן את התורה׳
שבית רצית יי׳ ארצך שבת׳
שביתם והיה חבל לשארית׳

ג׳ זוגין חד י׳ וחד לי׳ וליר״ת
להון זוגא וסימני׳

ימא וארבע חיון רברבן׳
לימא ענה דניאל ואמר׳
יקהת לא יסור שבט׳
ליקהת עין תלעג לאב׳
ידעיך כל ידעיך בעמים׳
לידעיך משוך חסדך׳

ז׳ יחידאין נסבין י׳ בסוף
תבותא ופתחין וסימניהון

מקדשי אך אל הפרכת׳
וזרועו קרוב צדקי׳
חטאתי ראה עניי ועמלי׳
ואשמותי אלהים אתה ידעת׳
שאגותי כי לפני לחמי׳
אנחותי תבא כל רעתם׳
(כסמנו ח׳ ע״פ המסרה)

ד׳ יחידאין נסבין י׳ בסוף
תיבותא בחירק וסימניהון

צוררי אם גמלתי שלמי׳
לשדי כי יומם ולילה׳
אלופי ואתה אנוש כערכי׳
ומידעי ב׳ בפסוק׳

כ״ב פסו׳ לית בהון לא אריך
ולא זעיר פי׳ לא ו׳ ולא י׳ וסימ׳ בלשון ארמי לא תקטל עבדת דשם יהב להון חמיס׳ בתרים׳ ותלת מלכין בארעא דכנענאה וביאורם נמסר בפרשת נשא׳

י׳ זוגין מן ג״נ י׳ ברישיהון
וא׳ וי׳ וסימניהון׳

יהלך במשפטי׳
יהלך צדק לפניו יהלך׳
יהלך אם יהלך איש על הנהלים׳
ויהלך ויהי כשמוע אחאב׳
ושאר׳ כלהון נמסרין כל אחד במערכתו׳

אלין מלין לי׳ דכוותיהון
ומשמשי׳ א׳ ב׳ י׳ ברישיהון ו״ן בסופיהון וסימני׳

יאכלון לא יהיה לכהנים הלוים׳
יאספון תורת השמש יאספון׳
יבהלון תסתיר פניך יבהלון׳
יגועון תוסף רוחם יגועון׳
ידחקון ואיש אל אחיו לא ידחקון׳
יהמיון כי הנה אויביך יהמיון׳
יובילון מעבר לנהרי כוש עתרי בת׳
יזידון וכל העם ישמעו׳
יחילון ונבהלו צירים וחבלים יאחזון ב׳ בו׳
יחלומון והיה אחרי כן אשפוך את׳
יחדלון הקולות יחדלון והברד׳
יטיפון לכן לא יהיה לך עוד משליך׳
יכלון ומצרים אדם ולא אל׳
ילקוטון תתן להם ילקוטון׳
ילמדון יום אשר עמדת לפני יי׳׳
ימלאון והשקיתי ארץ צפתך מדמך
ינובון עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים׳
ישברון בלב אליך ישברון דתהלות׳
יעדרון וכל ההרים אשר במעדר יעדרון׳
יפילון אשחק עליהם ולא יאמינו׳
יקימון כושל יקימון מליך דאיוב׳
ירבון אספרם מחול ירבון דתהלות׳
ירבין ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך׳
ירומון ושמתי כל הרי לדרך דישעיה
ירזמון עיניך׳
ירוין מדשן ביתיך׳
ירשיעון על כל דבר פשע על שור׳
ישתקשקון בחוצות יתהוללו הרכב׳
ישקון עגלין ישקון׳
ישכרון והאכלתי את מוניך את בשרם׳
יתמלאון פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי׳

מערכת אות היוד

יא

יאזניה ב׳ וסימניהון

ואקח את יאזניה׳
ותשא אותי רוח׳
וא׳ ויזניה בן הושעיה׳

ויאזניהו ב׳ וסימניהון

וישמעו כל שרי החיילים׳
ושבעים איש מזקני׳
וא׳ ויזניהו ויבאו אל גדליהו׳

יאור היאור ו׳ מלאי׳ וסי׳ נמס׳ בסדר מקץ׳

נואש ד׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן י״ח׳

יב

יבולה ד׳ חסרי׳ את בנתינה וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ד ותלים סוף סימן ס״ו׳

יבול ג׳ וסימניהון
ואין יבול בגפנים׳
וישחיתו את יבול הארץ׳
יגל יבול ביתו׳

יבולה ח׳ וסימני׳ נמסר בריש סדר בחקתי׳

יבסי היבסי ה׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ה׳׳

ואת היבוסי ד׳ וסימניהון

וכנען ילד דנת׳
וחבירו דדברי הימים׳
ואת היבוסי ישבי ירושלים דיהושע׳
ואת היבוסו ישב דשפטים׳

ויבש ג׳ ב׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביונה ובתלים סימן ק״ב׳

ויבש ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן צ׳׳

ויבשו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳

וגם נשב בהם ויבשו׳
הכה כעשב ויבש׳
הן יעצר במים׳
מתחת שרשיו יבשו׳

הוביש ד׳ מל׳ וסי׳ נמסר ביהושע סוף סימן ד׳ ובריש יואל׳

יבשה ביבשה ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן ל״א׳

יבש ז׳ חסרי׳ בלישניהון וסימני׳ נמסר בסוף שופטים׳

יד

יד׳ פסוקי׳ באוריתא מן ג׳ מלין וסי׳ נמסר בפרשת תצוה׳

ידי כ״א וסימניהון נמסר בתלים סימן י״ח וסימן קס״ד׳

ביד רמה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר בשלח ובסדר שלח לך׳

ירת ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקהל׳

ידין ה׳ חסרים וסימניהון נמסר בסדר כי תשא׳

ידיך י״א מלאים וסימניהון נמסר באיוב סימן ד׳ וכל תהלות דכותי׳ מל׳ ב״מה חסרים וסימני׳ נמסר בתלים סימן ל״ב׳

כיד ח׳ וסימני׳ נמסר בעזרא סימן ז׳׳

ידינו ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בראשית׳

וידיו ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מצורע ואיוב סימן כ׳׳

וידי ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר בשלח ובריש יחזקאל׳

וידו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות׳

ויד ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן כ״א׳

בידיה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקהל ובמשלי ריש סימן י״ד׳

אל יד ה׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן מ״ח׳

תמצא ידך ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ כ״ה ובתלים סימן כ״א ובקהלת סימן ט׳׳

וסמך ידו ד׳ חסרים את וסי׳ נמסר בסדר ויקר׳

נטיית יד י״א חסרים את וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ה׳

שליחות יד ג׳ נסבי׳ את וסי׳ נמס׳ בסדר ואלה שמות׳

נשיאת יד ח׳ חסרי׳ את וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סימן כ׳׳

קנייה מיד ה׳ וסימניהון
מיד בני חמור אבי
ויוסף הורד מצרימה׳
או קנה מיד עמיתך׳
ביום קנותך השדה׳
כי קניתי את כל אשר׳
ושארהון קנייה מאת׳

על ידו ג׳ וסימניהון
עזיאל בן חרהיה׳
חשביה שר חצי פלך׳
עזר בן ישוע׳

ועל ידו ח׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ג׳׳

ובידו ג׳ וסימניהון
ובידו מלא לאשרי׳
ובידו מקטרת להקטיר׳
ובידו היו כלי כסף וכלי זהב דשמו׳

ביד רמה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר בשלח׳

ידותון ג׳ כתי׳ ידותון וסי׳ נמסר בתלים ריש סימן ע״ו׳

ידון ג׳ וסימני׳ נמסר ביואל סימן ד׳׳

ולהודות ג׳ וסימניהון
ויתן לפני ארון יי׳׳
ויהי כאחד למחצצרים׳
ויעמד יחזקיהו׳

להודות ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימ׳
ויתן לפני ארון יי׳׳
חצות לילה אקום׳
הוציאה ממסגר׳
וראשי הלוים׳

הודו ה׳ ד׳ כתיב ויו וסימני׳
הוי אדון והוי׳
כסה שמים הודו׳
כסוס הודו׳
הודו על ארץ׳
ויהי כזית הודו׳ קדמ׳ כתי׳ ה׳׳

ידע י״ט וסימ׳ נמסר בתלים סימן צ״ב ובקהלת סימן ט׳׳

ידעו י״ב וסי׳ נמסר בירמיה סימן ל״א ובדה״ב סימן ו׳׳

וידעו י״א רפין וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ״ט׳

ידעתם ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ מ״ח ובירמיה בריש סי׳ ל״ג וסי׳ בלשון תרגום אתירת שמעית וקרית וכעסית׳

תדעון ד׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח ובאיוב סוף סימן י״ט׳

ידעון ד׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סי׳ ג׳ ובמלכי׳ א׳ סי׳ ח׳ ובמשלי ס״ס׳

וארעה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ׳

וירע ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ה׳׳

ויורע

וידע ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר בלק ובדברי הימים ב׳ סי׳ ב׳
הידעתם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳
ידעת ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות׳
וארע ג׳ ובטעם וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ לב׳
וידעו ז׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית׳
ולדעת ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ג׳׳
הידוע ג׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בסדר מקץ ועש ובירמיה סימן יג׳
לא נדע ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳
הידעת ה׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ב׳ ובדניאל סוף סימן ז׳׳
להודעותני ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג׳׳
ודעת ד׳ ג׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בישעיה סימן לג׳ ובתלים באב רבתי באות הט׳ת ובקהלת סוף סימן א׳׳
ומדוע י׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר קרח׳
וידעת ז׳ דגושי׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימן כב׳
יודע י׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כו׳
ובדעת ה׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא׳
יודעים ד׳ מל׳ וסימניהון
ושלח לי עצי ארזים׳
כי החיים יודעים׳ ב׳ בפסוק
כי אינם יודעים לעשות רע׳
ונדעה ה׳ בקריאה וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ מא וביונה סימן ז׳ וחד פליגי ונדעה נרדפה לדעת׳
נודע ג׳ קמצי׳ סימני׳ נמסר בתלים סימן עו׳
וידעתן ב׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ יג׳
לא ידעו ב׳ וסימניהון
אם יצאת השדה׳
המעתיק הרים׳
ולא ידעו ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן יא׳
ולא אדע ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מז׳
דעי ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן לב׳
ולא ידעתי ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן יא׳
ולא ידע יא וסימניהון נמסר בויקרא׳
ידעו ה׳ קמצין וסימניהון
כי מרעה אל רעה׳
כי אויל עמי אתי׳
הובישו כי תועבה׳
והולכתי עורים׳
המעתיק הרים׳

יה

יהואש סימן מן וישמע כל הארץ עד ויעל מעל ירושלם יהואש׳ ומן ויעל מעל ירושלם עד יקתאל
יואש במב יהואש וסימניהון׳
בשנת שלשים ושבע תניינ׳
וישב יהואש קדמאה׳
ומן יקתאל עד הוא בנה אילת דכו׳ יהואש במא יואש׳
ויחי אמציהו בן׳
וכל קריאה דכוות׳ יואש׳
יה ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צד׳
וביהודה ה׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים ב׳ סימן יו׳
וכל יהוד׳ ז׳ וסימניהון
ואמרת אליהם׳
ההסת המיתוהו חזקיה׳
ויקד יהושפט אפים׳
ויעשו הלוים וכל׳
ויצא לפני אסא ויאמר לו׳
ויעברהו עבדיו׳
ולא נעשה כפסח׳
וכל ראשי פסוקים דכוות׳
אל יהודה ה׳ וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן לה׳
חורי יהודה ד׳ וסימניהון
בגלותו את יכניה׳
ואריכה את חורי׳
מרבים חורי יהודה אגרותיהם׳
וישחט מלך בבל את בני צדקיה׳
ואיש יהודה ו׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן לב׳
יהודה וישבי ירושלם ח׳ וסי׳
והלכו ערי יהודה׳
שמעו דבר יי׳
ואמרת שמעו דבר יי׳ מלכי׳
ויאמר הקשיבו כל יהודה׳
ויקד יהושפט אפים ארצה׳
וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע׳
וישכב יחזקיהו עם אבתיו׳
ויתע מנשה את יהודה׳
ושארהון איש יהודה וישבי ירושלם׳
ליהודה ולירושלם ד׳ וסימ׳
וכי תאמרון אלי אל יי׳ דמלכים׳
וכי תאמר אלי דישעיה׳
כי עזבו הלוים׳
הלא הוא יחזקיהו דדה׳
ואת יהודה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויגש וביחזקאל סימן כא׳
יהודה ובירושלם ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כו׳
והיהודים ג׳ וסימניהון
כתוב בה בגוים נשמע׳
והיהודים והסגנים׳
והיהודים אשר בשושן׳
אל כל היהודים ג׳ וסימני׳
היושבים בארץ׳
וישלח ספרים אל׳ וחברו׳
היהודיים ו׳ כתיב כן וסימני׳ נמס׳ במגלה סי׳ ח׳׳
יהודית ז׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן יח׳
יהוזבד ד׳ וסימניהון
יהוזבד בן שמעת׳
ולעבד אדום בנים׳
ועל ידו החזיק׳
ושכר הרביעי׳
יהוחנן ד׳ וסימניהון נמס׳ בדה א׳ ריש סימן כו׳
וכל עזרא דכו׳ יהוחנן במג יוחנן וסימ׳ שם סימן ז׳׳

יו

וליואב ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ויזבח שור ומרי׳
ויען המלך שלמה ויאמ׳ לאמו תנינא מל׳׳
יואחז ד׳ וסימניהון
בשנת שתים ליואש׳
בן יואחז המזכיר׳
בן שלש ועשרים שנה׳
וימלך מלך מצרים׳
יואש יו וסימניהון
המלך יואש בן המלך׳
ותקח יהושבע תנינ׳ דפסו
ויתר דברי יואש קדמ׳ דיהורם׳
ויקומו עבדיו׳
וישכב יהואחז עם אבותיו׳
ויתר דברי יואש דישר׳ קדמ׳׳
וירבעם ישב ב׳ בו׳
ואלישע חלה את חליו׳
שלש פעמים הכהו יואש׳
שתים בשנת שתים׳
ויעש הישר דאמציה׳
ויחי אמציהו קדמ׳ דפסו׳
חמש בשנת חמש עשרה לאמציה ב׳ בפסו׳
דבר ולא דבר יי׳׳
וכל תריסר ושפטים ודה דכו׳ יואש ושאר׳ יהואש׳
יובל ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר בהר סיני׳
ימים ג׳ רפ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ סא׳
ליום ד׳ דגשים וסימניהון
והיו נכונים ליום׳
ופר חטאת תעשה׳
וזה אשר תעשה על׳
נשיא אחד ליום ב׳ בו׳
ואמרת להם זה האשה׳
כאלה תעשו ליום׳
ויצוה המלך צדקיהו׳
ומאכלך אשר תאכלנו׳
שבעת הימים תעשה׳
הילילו הה ליום׳
ושבעת ימי החג תעשה ב׳ בו׳
וכבש בן שנתו תמים׳
אהה ליום כי קרוב׳
והיו לי אמר יי׳ ליום׳
למורת הלוים ששה ב׳ בו׳
פתשגן הכתב להנתן׳ וחברו
כיום יא וסימני׳
וידם השמש׳
ותצלח ויהי מסהרת ותצלח׳
אפשיטנה פן אפשיטנה ערומה׳
והפכתי חגיכם לאבל׳
ונלחם ויצא יי׳ ונלחם׳
סבלו כי את עול סבלו׳
במריבה אל תקשו לבבכם׳
אלף כי אלף שנים בעיניך׳
זנח יי׳ מזבחו׳
מועד תקרא כיום מועד׳
כרמיה ונתתי לה את כרמיה׳
בימים ההמה ח׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ג׳׳
ביום הזה ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח׳
מימים ימימה ה׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר בא׳
כהיום ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישב׳
ביום ג׳ דמטעין וסימ׳ נמסר בקהלת סי׳ יב׳
לארך ימים ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צג׳
שלשה ימים ד׳ וסימני׳ נמסר במלכ׳ ב׳ סי׳ ב׳
יומים ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהעלותך׳
והיה ביום ח׳ וסימניהון בריש סדר כי תצא ובצפניה סימן א׳׳
שלשת ימים ג׳ וסימני׳
ולאתנות האבדות לך׳
וכל אשר לא יבא לשלשת׳
ויקבצו כל איש יהודה׳
ביום השמיני ג׳ רפ וסימ׳ נמסר בסדר נשא׳
יום יום ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב ובמשלי סימן ח׳׳
בכל יום ג׳ וסימניהון
ואל זועם בכל יום׳
עיני דאבה מני עני קראתיך׳
בכל יום אברכך׳
ויהי מימים ג׳ וסי׳ נמסר ביהושע ריש סימן כג׳
למיום ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סוף סימן יט׳
עד היום ט׳ מיחדין וסימ׳ בדה ב׳ סימן ב׳׳
למן היום ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא וסוף דעני׳
לימים ה׳ דגשין וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן כב׳
הימים האלה ו׳ בליש וסימ׳ נמסר בזכריה סימן ח׳ ובריש אחשורש׳
והיה ביום ו׳ בטעם בתריסר וסימניהון
תקראי והיה ביו׳ ההו׳ נאם יי׳ תקראי
אענה את השמים והם יענו׳
בצהרים והבאתי את השמש׳
באחרית והיה באחרית הימים׳
שארית והיה שארית יעקב בקרב׳
יבשו הנביאים׳
ימי שני ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש ובשמואל ב׳ סי׳ יט׳׳
יום אחד י׳ וסי׳ נמס׳ בסוף סדר תולדות יצחק׳
ועד היום הזה ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כא׳
כימים ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אלה הדברי׳ ומגלה סי׳ ט׳׳
ויהי בימי ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך ובריש רות ובריש אחשורש׳
ויהי כל ימי ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בראשית׳
ויהיו ימי ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
ויהיו ימי אדם׳
ויהיו ימי תרח׳
ויהיו ימי יצחק׳
ויהי מקץ ימים ג׳ וסימניהון
ויבא קין מפרי
וייבש הנחל׳
קום לך פרתה׳
בא בימים ד׳ וסימניהון
ואברהם זקן׳
ויהושע זקן׳
ואתה זקנת באת׳
והמלך דוד זקן׳

מערכת אות היוד

עד עצם היום הזה ג' וסימני' נמסר ביהושע סימן י'

וכל ימי ג' וסי' נמסר בסוף יהושע ובשפטים סי' ב'

שבעת הימים ח' וסי' נמסר בדה"ב ב' סי' ל'

וביום הרביעי ג' ראשי פסוקי' וסי' נמסר בעזרא סי' ח'

ביום הקהל ג' וסימניהון

ויתן לכם את בריתו'
ויתנם יי' אלי'
ככל אשר שאלת'

יונדב ג' וסימניהון

ויאמרו לא נשתה יין'
ונשב באהלים ונשמע ונעש'
לא יכרת איש'

יונתי ג' וסימני' נמסר בשיר השירים סי' ב'

יונתן ז' וסימני' נמסר בירמיה סי' מ' ובדברי הימים א' ריש סימן י'

ויוסף פ' וסימני'

ויוסף הורד מצרימה'
ויוסף בן שלשים שנה'
ויוסף הוא השליט'
הם יצאו את העיר'
אנכי ארד עמך'
ויהי כל נפש יצאי ירך'
אלה יעמדו לברך'
לבני אסף זכור ויוסף'
גאלת בזרוע עמך'
וא' לשון אוסופי וסי''
ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי''

ליוסף א' וסי' נמסר ביחזקאל סי' לז'

יורם יא וסי' נמסר במלכים ב' סי' ח'

יז

כל לשון הואה על בשר אל וסימ' נמסר במלכי' ב' סוף סי' פ'

יזרעאלה ח' וסימני'

ויהי גבולם יזרעאלה'
והכסלות ושונם'
ויהי עד כה ועד כה'
וירץ לפני אליהו'
וירכב אליהו וילך'
ויבא יהוא'
ויכתב אליהם ספר'
וישימו את ראשיהם'

יזרעאלית ח' וסימניהון

וישב דוד עם אכיש'
ויולדו לדוד בנים'
ויעל שם דוד'
ושתי נשי דוד נשבו'
ואלה היו בני דוד'
וישב ויולדו היזרעאלת כתיב'
ויעלו ושתי היזרעלית כתיב'
ואלה היזרעאלית כתיב'

יח

ויחדו ג' וסי' נמסר בסדר תרומה'

ויחדיו ג' מל' וסימ' נמסר בירמיה סי' מו'

יחלתי ה' וסי' נמסר בתלים באב רבתי באות הוד'

יין י' בליש' וסי' נמסר בעמוס סימן ב' ובריש אחשורוש'

ויין ה' ראשי פסוקי' וסי' נמס' בסדר שלח לך וביחזקאל סי' מד'

ויין יג וסימניהון

כרמים תטע ועבדת'
לחם לא אכלתם'
מכל אשר יצא מגפן'
ויין ישמח חיים'
ויין ישמח לבב אנוש'
ויין לנסך רביעית'
ויין לנסך שלשית'
ויין תקריב לנסך חצי ההין'
ויין לא ישתו כל כהן'
ויין ושכר אל תשת'
ויין ושכר לא שתיתי'
ויין וחמר מלא מסך'
ויין למרי נפש'

אמר המעתיק כך היה כתו' בכל ספרי המסר' דוקני וחלתי שהיו לפני כדלעיל ונתקשיתא טובא בהאי סימנא דבעל המסורת ולא נהירא לן ולא זהיר ה חדא דהאי פסוק ויין ושכר אל תשת לא נמצא בכל קרי' אלא ההוא דכל אשר יצא מגפן היין ובעל המסורת כתב מכל אשר יצא מגפן אם כן יין ושכר אל תשת הוא פסוק אחריתא ונה' ליתא בכל הספרים שלנו ואת"ה דהוא ההוא דאוריתא ליתא דהוא יין ושכר בלא וי"ו ואפילו אם תמצי לומר דהוא בוי"ו לא יתיישב לקרו' ויין ליחסר הכסיף ותו קשה דאיכא יתיר מי"ג ויין דהא איכא ויין מיקבי' השבתי דירמי' ויין כתים עשרים אלף דדה' ויין וסמן דדה' דונס הקרובים ואת"ה דקרינן ויין בקמץ הוי"ו ליתא דהא כמסורת מני דאיכון ז' דקריב' ויין מלעיל בקמץ הוי"ו ולית חד מנהון מהנך ואת"ה דחסרים וי"ו בכל הספרים שלנו בוי"ו ויין ונס לפי הנגן הקריאה לא יתיישבו להקרא' בלא וי"ו עכ"ל'

ויין ושכר ג' וסי' נמסר בשמואל א' סי' א'

ויין ז' וסימני' נמסר בישעיה סי' ה' ובנחמיה סי' ה' ובדה"ה ח' סי' יא'

ויין י' בליש' וסימני' בעמוס סימן ב'

יב

הוכח ה' וסימני' נמסר בסדר קדשים ובאיוב סוף סי' ו' וריש סימן טו'

והוכח ו' חסרי' בליש' וסי'

והוכח אברהם את'
אותה הוכחתה לעבדך'
ומשובותיך תוכיחוך'
אשרי אנוש יוכיחנו אלוה'
המיראתך יוכיחך'
היא האשה אשר הכיח'

ב' חסרים ו' ושארה חסרים י'

יכלתי ג' וסי' נמסר בסדר ויצא ושפטים סי' א' ובתלים סימן מ'

יוכלו יא וסי' נמסר ביהושע סי' ז' וישעיה סוף סי' יו ובירמיה סוף סי' א'

ולא יוכל ד' וסימניהון נמסר בסדר בא'

לא יכול ד' וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובישעיה סוף סימן יו'

ולא אוכל ג' וסימניהון נמסר בשפטים סי' יא'

יכול ה' מל' וסימ' נמסר בסדר שלח לך'

ולא יכלו ג' וסימניהון נמסר בסדר וארא ובמלכים ב' סי' ג' וביונה'

יכלתי ג' וסי' נמסר בפרשת ויצא'

ותוכל ג' וסי' נמסר בפרשת ויצא ובירמיה סי' ג''

יל

אה תלדות ד' וכתיב כן וסי' נמסר בסדר בראשית'

מסורת אחרינא

מן זה ספר תלדות אדם עד תולדת יצחק תולדת כתיב במ"א תלדות אדם ומן תולדת יצחק עד סופא דסיפרא תלדות כתיב בס"ב תלדת כתיב חסר דחסר תלדת עשו תלדת ישמעאל וב' כתיב תולדות מל' דמל' אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ וג' כתיב תלדות'

תלדות עשו הוא אדום'
ושל אחריו אבי אדום'
אלה תלדות יעקב'

תלדתם ב' חסרים דחסרים וסי' נמסר בוארא'

הולידו ו' חסרים בליש' וסימניהון

אם אנכי ילדתיהו'
ולאבן את ילדתנו'
אוי לי אמי כי ילדתיני'
ועל אבותם המולדים אתם'
אשר הולדו בנים'
אני היום ילדתיך'

יולדו ה' וסי' נמסר סוף סדר ויחי'

וילדו ה' וסי' נמסר בשמואל ב' סי' ג' ובריש איוב'

ללדת ד' וסי' נמסר בסדר בראשית ובסדר תולדות ובקהלת ריש סי' ג''

הלדת ג' ב' חסרים וא' מל' וסימניהון

יום הלדת את פרעה'
ומלדתיך ביום הלדת'
ותשלכי על פני השדה'

הוליד יא חסרים וסי' נמסר בפרשת פנחס'

ילדיו ג' וסימני'

ואת אחד עשר ילדיו'
כי בראתו ילדיו'
כי ילדיו אל אל ישועו'

נולד ג' קמצין וסי' נמסר במלכים א' ריש סי' יג'

והילדים ג' וסימני'

הנה אנכי והילדים'
והילדים האלה ארבעתם'
והנשים והילדים שמחו'

ויולד ג' רפ' וסי' נמסר בסדר בראשית'

יולד ג' מל' ודגש וסי' נמסר באיוב סי' ה''

הילודים ג' ב' חסרי' וסי' נמס' ביהושע סי' ה''

ויולדת ג' וסי' נמס' בסדר לך לך ובשפטים סי' יג'

ים

כים ד' וסימניהון

והרשעים כים נגרש'
קשת וכידון יחזיקו'
וחברת תרויהון דירמיה'
כי גדול כים שברך'

והים ו' וסי' נמסר במלכי' א' סי' ז' ונחמיה סי' ט''

ועד ים ד' יחידאין וסימני' נמסר בפרשת משפטים'

ואת הים ה' וסי' נמסר במלכים א' סימן ז''

בימים ה' דגושים וסי' נמסר ביחזקאל ריש סי' לב''

וימה ג' וסימני' נמסר בסדר לך לך'

הימה ו' ביהושע וסימ' נמסר שם סי' כד''

על הים ב' ביחזקאל וסי' נמסר שם בסוף סיפרא עש''

וים ג' קמצין וסימני' נמסר באיוב סי' כח'

ינ

יניקה ה' מל' בליש' וסימני' נמסר בסדר וירא'

יס

יסד ד' וסימניהון

ובשנה הרביעית יסד בית יי''
ועתה שימו נא לבבכם'
כה אמר יי' צבאות תחזקנה'
מיום אחד לחדש השביעי'

יסוד ו' חסרים בליש' וסימני' נמסר בסדר ויחי'

יסד ד' וסימניהון

ומה יענה מלאכי גוי'
הנני יסד בציון אבן אבן'
כולם הברורים לשערים'
והשתיה כדרת אין אנס'

יסדה ד' וסי' נמסר בישעיה סי' כג ובתלים סוף סי' עח'

ויספו ד' כ"כ וסי' נמסר במלכים א' סי' כ' עש שינוי אתיהון'

ויוסף ז' מל' וסי' נמסר בסדר בלק ובמלכים א' סוף סי' יו'

ונוסף ג' ב' פתוחי' וא' קמץ וסימ' נמסר בריש ואלה שמות ובמשלי סי' יא'

יוסף

יוסף ג׳ מל׳ בתוספות׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא׳

יסף יא בלשון אוסופי ג׳ מל׳ וח׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא׳

יוסיף יד מל׳ וסימניהון

ידוע תדעו כי לא׳
ויאמר שאול כה יעשה׳
ולעמשא תמרו׳
וישבע המלך שלמה׳
יוסיף יי׳ שנית ידו׳
ומה יוסף עוד דויד דה״ה׳
דבר בליעל יצוק בו׳
לב חכם ישכיל׳
באשר תמותי אמורה׳
כי כי ברב חכמה ב׳ בו׳
פני יי׳ חלקם׳
לעבר בן בליעל׳
לערץ אנוש מן׳

ויוספו ב׳ כתובי׳ כן חס׳ י׳ בתר׳ מל׳ ו׳ וסימני׳

ויחלום יוסף חלום׳
ויאמרו לו אחיו׳
וג׳ כתיב ויסיפו חס׳ ו״ו ומל׳ י׳ וסימני׳
ויוסיפו דוירעצו וירצצו את בני יש׳
ודעבדון בן הלל׳
ויוסיפו עוד פלשתים דה״ה׳
וב׳ מל׳ דמל׳ וסימניהון ויוסיפו עוד לחטא׳
כי בי ירבו ימיך׳
ושאר׳ יספו כתיב חס׳ דחס׳

יוסף ה׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן כ״ט׳

יסיף יד כ״כ וסימניהון נמס׳ בשמואל ב׳ סוף סי׳ ג׳ גבי פרשת׳ דיקנת דוד על אבנר׳

כל אוריתא יוסף במ״ב יסיף

ואינון בחד פסוק ארבעים יכנו

וכל נביאים וכתובים דכו׳ יסיף במ״ד יוסף וסי׳

עליכם יוסף יי׳ עליכם׳
ההרים יום חשך ואפלה׳
יואב ויאמר יואב אל המלך׳
ויאמר יואב יוסף יי׳ על דה״ה׳

ותוסף ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חסרים וסים׳ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן כ״ג׳

תוסף ג׳ חס׳ י׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סי׳ לו״׳

תסף ג׳ מלר׳ וסימני׳ נמסר בסדר בראשית׳

אסף ג׳ מלרע וסימניהון

ככל אשר שאלת׳
כל רעתם בגלגל׳
בשלחי את חצי הרעב׳

ולא יוסיף ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ו׳

ולא אוסיף ד׳ וסים׳ נמסר באיוב ריש סימן מ׳

תוסיפון ד׳ וסים׳ נמסר בסדר וארא׳

ולא יסף ה׳ וסים׳ נמסר בסדר וישב ובשמואל א׳ סימן ט״ו׳

ולא יספו ד׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ז׳ (ים סס טעות) ובמלכים ב׳ סימן ו׳

ולא תוסיף ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן כ״ד וביחזקאל סימן לו״׳

והוספתי ד׳ ב׳ מלעיל וב׳ מלרע וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ׳ ובתלים סימן ע״א׳

תוסיף יג וסימניהון נמסר בפרשת בא ע״ש׳

תוסיפו ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרים וסימניהון

כי אשר ראיתם׳
לא תספו על הדבר׳
לא תוסיפו הביא מנחת שוא׳
עוד תוסיפו סרה׳
כ׳ קדמאי חס׳

מוסר יב פתחין וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳ ובמשלי סימן ז׳

ומוסר ה׳ וסימניהון נמסר בריש משלי׳

יע

יערה ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סו׳ סימן מ״ו׳

למועד ז׳ רפין וסים׳ נמסר בסדר משפטים׳

ויועדו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״א׳

ולמועדים ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בדברי הימים ב׳ סימן לא׳

במועדו ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלותך׳

יעיאל ד׳ כתיב יעואל וסימני׳ נמסר בדה״א סי׳ ט׳

יען ג׳ בטעם וסימניהון

יען אשר מלא׳
יען אשר לא שמעתם׳
יען אשר גבהת׳

יועץ ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן יא ובנחום סימן א׳

נועצים ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן יב ובמשלי סימן יג׳

איעצך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו ובירמיה סימן לח׳

עצורת ג׳ וסימניהון

עד אנה אשית׳
כי גוי אבד עצות׳
עצות מרחוק׳

יעקוב ה׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בחקתי ובירמיה סימן ל׳

ויעקב יד וסימניהון

ויעקב נתן לעשו לחם׳
ויעקב איש תם יושב׳
ויעקב רעה את צאן לבן׳
ויעקב תקע את אהלו׳
ויעקב נסע סכתה ויבן׳
ויעקב קרא לו גלעד׳
ויעקב הלך לדרכו ויפגעו׳
ויעקב שמע כי טמא׳
לך ואספת כל זקני ישראל׳
ויקברו אתו עשו׳
ויעקב ובניו ירדו מצרים׳
ויחן אותם וירחמם׳
גם זרע יעקב ודוד עבדי׳
ויעקב גר בארץ חם׳

יעוש ג׳ כתיב יעיש וסימניהון

ואהליבמה ילדה׳
ואלה היו בני אהליבמה׳
ובני ידיעאל בלהן׳

יף

יפה ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן לא׳ ובקהלת סוף סימן ה׳

מפתיו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ח׳

הופיע ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן נ׳ וסימן צ״ד׳

ויפתח חד שום גברא וחד שום קרתא וחד לישן פתיחה וסימניהון

ויפתח הגלעדי הידה׳
ויפתח ואשנה׳
ויפתח שפתיו עמך׳

בתראה פתח וסי׳ מאן דפתח פתח

יץ

כל ספר בראשית יצא

במ״א יצא בצרי׳

והנה דבר יי׳ אליו לאמר׳

וכל שאר אוריתא דכו׳ יצא במ״ב יצא וסי׳

ויאמר משה אל אהרן דהמחתה׳
וישלח מלאכים אל בלעם׳

וכל נביאים בר מן תריסר דכוותהון יצא במ״ט יצא׳

מדלתי והיה כל אשר יצא מדלתי׳
מדלתי והיה היוצא אשר יצא׳
מפיכם ואם העם צוה יהושע׳
מגפן מכל אשר יצא מגפן׳
נא וילך משם דוד מצפת׳
רשע כאשר יאמר משל׳
עתק אל תרבו תדברו׳
ממעיך והיה כי ימלאו ימיך׳
עמך כי יצא עמך למלחמה׳
יצוא ויקצף נעמן וילך׳
פליט וישב יהורם המלך׳
יהוא ויהי ככלותו לעשות׳
ולגדרים ולחצבי האבן׳
ישבי והיה יי׳ עמו בכל אשר׳
צפע אל תשמחי פלשת׳
כנבור יי׳ כגבור יצא׳
מפי כן יהיה דברי אשר׳
כנגה למען ציון לא אחשה׳
ומשלו והיה אדירו ממנו׳

וכל תריסר וכתובים דכו׳ יצא במ״א יצא׳

חשב ממך יצא חשב על יי׳
כשמעך ויהי כשמעך את קול דה״ה׳
תבוסת ומאלהים היתה תבוסת׳
קום בכל הארץ יצא קום׳
מחלב יצא מחלב עינימו׳
מבטן מי יצא הקרח׳
קרן ומן האחת מהן יצא קרן׳
תחנוניך בתחלת תחנוניך יצא׳
כציץ יצא וימל׳
מגנת והמלך שב מגנת הביתן׳
ומרדכי יצא מלפני המלך׳

וכל קהלת דכוותהון יצא בר מן א׳ יצא׳

טוב אשר תאחז בזה׳

אל יצא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח ובמלכים ב׳ סי׳ ט׳ ובמלכי׳ ב׳ סים׳ י׳

יצא ג׳ לשון נקבה וקרי׳ לשון זכר וסימניהון נמסר בסד׳ וירא ובירמיה סוף סימן מ״ח ובדניאל סים׳ ח׳

ויוצא יג׳ חסרים וסימניהון נמסר בסדר קרח׳

ויוצא יב מל׳ וסים׳ נמסר בשופטים סימן ו׳ בפסוק וגדעון בא ובתלי׳ סימן קלו׳

יצאו יד וסימניהון נמסר בירמיה סימן יז׳

יצאו ח׳ קמצין וסים׳ נמסר ביהושע סימן ב׳

ויצאו ז׳ רפין וסים׳ נמסר בסדר בשלח׳

ויוציאו ד׳ וסים׳ נמסר באיוב סימן ח׳

ויוציאו יב וסים׳ נמסר בסוף סדר אמור׳

יצוא ז׳ וסים׳ נמסר בסדר נח׳

ויוציא ד׳ וסימני׳ בלשון ארמי נסב׳ ב״ר דמל׳ אבנא בחדוא וביאורם נמס׳ בסדר ואתחנן ובתלים סימן ק״ה׳

הוציאוה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ וישב ובישעיה סימן מ״ח׳

כצאת ג׳ וסים׳ נמסר בסדר משפטים׳

ויצאהו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא׳

לצאת ג׳ וסי׳ נמס׳ בס׳ וישמע יתרו ובסדר מסעי׳

צאו ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ט׳

ותוצא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית׳

ויצא ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן יב וסוף חבקוק׳

תוצאת ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי ע״ש׳

הוצאתיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו׳

יוצאי ד׳ מל׳ וסימניהון

ומזבולן יצאי צבא׳
ומאשר יוצאי צבא׳
בא השבת עם יוצאי השבת׳
ויהי לעזיהו חיל׳

הלין חסרי׳ בלישן יציאה

וסי׳ נמס׳ בסדר שלח לך וביחזקאל סימן כ״ח׳

יוצאים ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן יד׳

יוצאת ד׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תבא ובעמוס סי׳ ה׳

ואציא ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסים׳

את אבתיכם ממצרים׳
אתכם מבית עבדים׳
ואוצא אש מתוכך׳
בתרא חסר יוד׳

תצאו ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ד׳

והוציאה ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ו׳

הוצא ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ י׳

יצאו ד׳ וסימני׳ נמס׳ פרשת לך לך וביחזק׳ סי׳ ס״י

יוצא ט׳ מל׳ וסימניהון

המימה הגה יוצא המימה תגינא
דסיפרא׳
והעתרתי הנה אנכי יוצא מעמך׳
כחצות הלילה אנכי יוצא׳
וירחו סוגרת ומסוגרת׳
השמרים ויראו השמרים איש יוצא׳
אוהב וכל ישראל ויהודה אוהב
את דוד׳
ובא המלך דוד קדמ׳ דפסו׳
צא ועתה קום צא ודבר׳
ברק ומן האש יוצא ברק׳
וכל כתו׳ דכו׳ מל׳ במא חס׳
והוא כחתן יצא מחפתו׳

ולא תצא ו׳ וסי׳ נמס׳ ביחזקאל
סי׳ כ״ד ותלי׳ סי׳ מ״ד׳

ויוציאנו ג׳ ומשניין וסימני׳
נמסר בסדר חקה׳

יצאתם ד׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר
בסדר בא׳

והוצא ז׳ חסרי׳ יוד בליש׳ וסימ׳
נמסר בסדר כי תצא׳

סר בלשון יציאה דכל חד
וחד לית דכו׳ וסימניהון

תוצא ויאמר אלהי׳ תוצא הארץ׳
הוצא כל החיה אשר אתך׳
והוצא ועתה לכה ואשלחך׳
ותצא ואם אין תצא אש׳
ואצא ואקום ואצא אל הבקעה׳
ליוצא ובעתים ההם אין שלום׳
וליוצא כי לפני הימים ההם שכר׳
כמוצא שש אנכי על אמרתיך׳
התוציא מזרות בעתו׳
ויצא וירמיהו בא ויצא בתוך העם׳
ממוצא כי לא ממוצא׳
שיוצא יש רעה ראיתי׳
מן מוצא ותדע ותשכל מן מו׳
ויצאתי אחריו והכתיו׳
ויצאנו ויאמרו אליו זקני׳
ויצאו עלו הסוסים והתהללו׳
ויצאו ויאמר יי׳ אלי אם׳
ויצאו ואת חמור ואת שכם׳
ואצאה עתה חכמה ומדע תן לי׳
ואצאה בשער הגיע לילה׳
וצאה ומי יתן את העם הזה׳
הוצאה מימים רבים תפקד׳
הוציאה ממסגר נפשי להודות׳
הוציאה לכן כה אמר יי׳ סיר׳
הוצאתיה נאם יי׳ צבאות׳
והוצאת מלעיל כי תשוב אל לבבך׳
והוצאתי מן העמים וקבצתים׳
והוציאהו והושיבו שני אנשים׳
והוציאני וכלה את מדות הבית׳
והוצאתו אתה הוא יי׳ האלהים׳
והוציאני ואיש משך בקשת דמלכי׳
להוציאהו וישלחו ויקחו את ירמיהו׳
והוצאת ויאמר אליה אליהו׳
הוציאי מלעיל וישלח מלך יריחו׳
ובהוציאם את הכסף המובא׳
הוציאני צירות לבבי הרחיבו׳
כצאתי ויאמר אליו משה׳
הוציאני מרשת זו טמנו לי׳
תוצאות האל לנו אל למשעות׳
ותוציאנו הרכבת אנוש לראשנו׳
מצאתיך עתה יהרדו האיין׳
צאתך ויתר תהיה לך על׳
צאת אם רחץ אדני את׳
צאת וענת שערים תאמנה׳
ולצאת עורני היום חזק׳
צאינה וראינה בנות ציון׳
צאתם ויצאו שרי פלשתים׳

מוצאת היא מוצאת והיא׳
מוצאת ויוסף עוד אחימעץ׳
כמוצאת אני חומה ושדי׳
ויצאת עוד אבנך ונבגרת׳
כמוצאי והוצאת כליך כלי׳
מוציאו אל מוציאו ממצרים׳
ומוציאי סוסים ממצרים׳
מוציאם אל מוציאם ממצרים׳
יוציאום ומהם על כלי העבודה׳
מוצאך ידעת את אבנר בן נר׳
מוצאות והנה כל הנשי׳ אשר נשארו׳
ומוצאותיו ואתה בית לחם אפרתה׳
במוצאכם ויצו גם את השני׳
ומוצאיו ואם נכלמו מכל׳
מוצאיהן ודרך לפניהם כמראה׳
מוצאיהם ויכתב משה את מוצאיהם
למוצאיהם ב׳ בפסוק׳

ויצחק ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר
חיי שרה׳

ישחק ד׳ כנוי׳ ליצחק וסי׳ נמס׳
בירמיה סוף סימן ל״ג
ובעמוס סימן ז׳ ובתלים סימן ק״ה׳

ויצרך ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה
ריש סימן מ״ג׳

יצר ד׳ חסרים וסימניהון

יצר הארץ ועושה׳
כי בטח יצר יצרו׳
יצר עין הלא יביט׳
יצר עמל עלי חק׳

והצתי אש ו׳ דסמיכי בקריאה
וסי׳ נמסר בירמיה
סוף סימן כ״א׳

ויקץ ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בתלים
סימן ע״ח׳

הקיצתי ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים
סימן ג׳׳

הקיצה ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים
סימן מ״ד וסימן נ״ט׳

תוקד ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר צו׳

ויקרא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתי׳ א׳
וסי׳ נמס׳ בדניאל סימן ה׳׳

מקשי ג׳ חסרים בליש׳ וסימ׳
נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב

ירא ד׳ וסימני׳ מלשון ארמי
מלכא חכימא שגיא
פיקודוהי וביאור נמסר במשלי סי׳ ג׳׳

יראתם ג׳ וסימני׳ בלשון ארמי
חרבא דמשה נורא
וביאור׳ נמסר בסדר בהעלותך׳

יראת את האלהים ז׳ וסימ׳
נמסר בפר׳ מקץ׳

ונורא ו׳ וסימניהון

לא תערוץ מפניהם׳
איום כי גדול יום יי׳׳
ונורא כי גדול יי׳ ומהלל דה״ה׳
נערץ אל נערץ בסוד קדושים׳
פדות שלח לעמו׳
יודו שמך גדול ונורא׳

וייראו ד׳ חסרים וסימניהון

כיום ההוא גדל יי׳ את יהושע׳
וייראו כל ישראל מאד׳
ויאמר והנה שני׳
וייראו כל הגוים׳
וכל שמואל דכו׳ במ״א
וכל איש ישראל׳

ייראוך ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה
סימן כ״ח׳

וייראו י״ב וסימני׳ נמסר בסדר
וישלח׳

וייראו ה׳ רפין וסימני׳ נמסר בסד׳
דברים ובסוף מיכה׳

יראו ג׳ וסימני׳ נמסר סוף יהושע
סימן כ״ד׳

ואירא ג׳ וסימניהון

כי ערום אנכי׳
על כן זחלתי ואירא׳
ואירא הרבה מאד׳

לא תירא ח׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר כי
תשא וביחזקאל סימן ג׳׳

וייראו ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר
בישעיה ריש סימן מ״א׳

וירדו ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר
קרח׳

ותורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר
חיי שרה׳

ויורד ו׳ ה׳ מנהון מל׳ וסימני׳
נמסר בשפטים סי׳ ז׳׳

ירדו ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים
סימן נ״ה׳

הורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר
כי תשא ובתלים סי׳ נ״פ

נרדה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר
נח בסדר מקץ
ובשמואל א׳ סימן י״ד׳

וירד ג׳ פתחין וסימני׳ נמסר
בשמואל ב׳ סימן כ״ב
ובמשלי ריש סימן ל׳׳

ירידה על י״ד בליש׳ וסימני׳

העיט וירד העיט על הפגרים׳
כדה ותרד כדה על ידיה ותשקהו
לרחוץ ותרד בת פרעה לרחוץ׳
סיני וירד יי׳ על הר סיני׳
הטל וברדת הטל על המחנה
לילה׳
הערבה והירדים על ים הערבה׳
יוצא כי הנה יוצא ממקומו׳
ירדת ועל הר סיני ירדת׳
כשמן הטוב על הראש׳
כטל חרמון שיורד על הררי ציון׳
מהר רדו עליהם דה״ה׳
וירדתי על ההרים׳
לשכת וירד בית המלך אל לשכת׳
שלשה מן השלשים ראש דה״ה׳

ירידה שמה ג׳ וסימני׳ נמסר
במקץ׳

ירדו ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר
בתלים סימן קט״ו׳

במורד ג׳ וסימניהון

הם במורד בית חורון׳
כי במורד חורונים צרי צעקת׳
כמים מוגרים במורד׳

והירדן ג׳ וסימניהון

והערבה והירדן וגבול׳
והירדן יגבל אתו׳
והירדן מלא על כל גדותיו׳

הירדנה ד׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת מסעי
ובמלכים ב׳ סימן ב׳׳

את הירדן הזה ו׳ וסי׳ נמסר
בסדר וילך׳

ירן ז׳ חסרי׳ בליש׳ וסימנ׳ נמסר
בשמואל ב׳ סימן י״א׳

כאן היה ראוי להיות ערך תור׳ מהוא
ירא אמנם הוא בערך תו ע״ם׳

ויורנו ג׳ וסימני׳ נמסר במיכה
ריש סימן ד׳׳

וירח ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל
סימן ל״ב׳

ירחים ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר
שמות ובאיוב סי׳ ל״ט׳

בירח ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים
א׳ ריש סימן ו׳׳

יריחו כל יהושע חסרים יוד
וסימני׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן כ״ה ע״ש׳

ירוק ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מל׳
וסימני׳ נמסר בסדר
מצורע ובאיוב סימן ל״ט׳

ירושלים ה׳ מל׳ וסימניהון
נמסר בירמיה סימן
כ״ו ובדה״ב ב׳ ריש סימן כ״ה׳

ירושלימה ה׳ ד׳ מנהון חסרים
וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן ל״ו׳

ובירושלם כ״א וסימניהון

בחברון מלך דשמואל׳
והימים אשר מלך דוד דמלכים׳
וחברו דה״ה׳
וישם את פסל דמנש׳ וחברו דה״ה
וגם את האבורת׳
והיה כי יבצע יי׳ את כל׳
וחפרה הלבנה ובושה׳
הגידו ביהודה ובירושלם׳
כן אנכי אנחמכם׳
ואם נביאים הם׳
בגדה יהודה דמלאכי׳
והיה כל אשר יקרא׳
ועתה שלח ליי׳ איש׳
ויתנו קול ביהודה׳
ויסר את אלהי הנכר דמנשה דה״ה
ולתת לנו גדר ביהודה׳
והשרים ישבו דעזרא׳
צאו ההר דעזרא׳
ובירושלם ישבו דה״ה׳
וחברו דעזרא׳

ולירושלם ח׳ וסימ׳ נמסר
בישעיה סימן
ל״ו ובירמיה סימן ד׳׳

ירושלם ח׳ קמץ וסימני׳
נמסר בתלים
סימן ע״ט׳

אל ירושלם י״ג וסימניהון
נמסר בסוף
זכריה׳

שיבה לירשלם ה׳ וסימניהון

ושבתי לירושלם ברחמים׳
וישב יהושפט׳
וינתץ המזבחות׳
ואלה בני המדינה וחברו׳

ליהודה ולירושלם ח׳ וסימ׳
נמסר
בערך יהודה׳

יהודה וירושלם ח׳ נמסר
בערך
יהודה׳

ירמות ד׳ וסימניהון

ובני נכר׳
בני ידותן גדליהו׳
בני מושי הראשון׳
לחמשה עשר לירמות׳
וכל עזרא דכוות׳

ירימות ו׳ מל׳ וסימניהון
וירימות ואליה׳
ובני מושי ירימות׳
האחרון׳
להימן ידותן׳
לנפתלי׳
מחלת ויובד׳

וירמיהו ג׳ ר״פ וסימניהון
וירמיהו לקח מגלה אחרת׳
וירמיהו בא ויוצא בתוך׳
וירמיהו היה כלוא׳

על ירמיהו ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ י״ח׳

ירמיה ב׳ וסימניהון
משנה הרביעי׳
אני דניאל בינותי׳
וכל עזרא דכוו׳ ומן בראשית מלכות עד כה אמר יי׳ אל אחאב בן קוליה דכו׳ ירמיה׳

יריעות ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל׳

וירש ז׳ חסרים יוד וסימ׳ ביהושע סי׳ יט׳

וירשו ד׳ חס׳ וסי׳ נמסר ביהושע ריש סי׳ יב׳

וירשוה ד׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ס״ה׳

רש ג׳ וסי׳ נמסר בסדר דברי׳

והורשתם ד׳ וסימני׳
את כל ישבי׳
את הארץ וישבתם׳
ואתם תקומו מהאורב׳
והורשתם לבניכם׳

וישׁ ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר בהעלותך ובנחמיה סי׳ ד׳ בסוף׳

ישנו ד׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר אתם נצבים ובשמואל א׳ סי׳ יד ובמגלה סי׳ יג׳

ישב ל״ה מנהון קמצין וסימניהון
אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב ב׳ בו׳
בשחת ויהי בשחת אלהים׳
גלעד בעבר הירדן שכן׳
מספר ויהי מספר הימים׳
לא יהיה ואיש ואשה לא יהיה דוד׳
המלך ויהי כי ישב המלך בביתו׳
וחברו ויהי כאשר ישב דוד׳
על כסא וגם ישב שלמה על׳
על כסא ושלמה ישב על כסאי׳
כי ששת כי ששת חדשי׳ ישב עם יואב׳
וירבעם וישכב יואש עם אבותיו׳
המעלה ולא אמרו איה יי׳׳
מדברה ולמזרח ישב עד לבא׳
מלך אלהים על גוים אלהים׳
וה׳ קמצין וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ח ותלים סי׳ כ״ט׳

לישבי הארץ הזאת ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ ג׳׳

ישבו כ׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים׳

ישבו ג׳ וסי׳ נמסר בצפניה סימן א׳׳

וישבו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח ויחזקאל סי׳ ל״ג ובזכרי׳ סי׳ ז׳

שבו ה׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת וירא׳

ונשב ג׳ בנביא׳ ובכתובים וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ה׳

יושבות ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כז׳

לשבתך ג׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח׳

ותשב י״ב וסי׳ נמסר בסדר וישב ושמואל ב׳ סי׳ יג׳

ואשב ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר עקב׳

וליושבי ג׳ וסימניהון
למען הרגיע ארת׳
יהיה מקור נפתח׳
לך יי׳ הצדקה׳

ישבת ז׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר מצורע ובירמיה סי׳ מ״ח׳

יושב י״ז מל׳ בתורה וסימניהון בסדר ויחי׳
וא׳ מל׳ ביהושע האמורי יושב הארץ
ורכב ברזל בכל הכנעני׳
וכל שופטים חסרים במ״ר מל׳ וסי׳ נמסר בשופטי סי׳ א׳׳
וח׳ מל׳ בשמואל וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ יט׳
מלכים כולהון חסרים׳
וה׳ חסרים בירמיה וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ ב׳׳
וכל יחזקאל מל׳ במ״א׳
בתוך בית המרי׳
וה׳ חסרים בישעיה וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ ו׳׳
וב׳ חסרים בתריסר וסימני׳
והשפלה ישב׳
ותפארת ישב ירושלם׳
ובד״ה כולהון מל׳ במ״א חסר
זונא ויצר ארת רבה׳
וב׳ מל׳ בתהלות וסימניהון
יושב בשמים ישחק׳
ואתה קדוש ישב׳
וב׳ מל׳ במשלי וסימניהון
והוא יושב לבטח׳
מלך יושב על כסא׳
וא׳ חסר באיוב וסימניהון
והוא ישב בתוך האפר׳
וא׳ חסר בעזרא וסים׳
ואני ישב משמם עד׳
וא׳ חסר במגילת אסתר׳
ובהקבץ בתולות׳

היושב ב׳ מל׳ וסי׳
כי כה אמר יי׳ ל׳ המלך היושב ב׳ בו׳
וכל יהושע ושופטים וכתובים דכוו׳ מל׳ במ״א חס׳׳
ורכב ברזל בכל הכנעני׳

ויושב ה׳ ד׳ מלעיל וא׳ מלרע וסי׳ נמס׳ בסדר ויגש׳

ואת יושבי ט׳ וסימניהון נמסר בשופטים סי׳ א׳׳

יושבי ל״ד מל׳ וסימניהון
היבוסי יושבי ירושלם דיהושע׳
וילך משם אל יושבי דביר דשפטים׳
ואת יושבי יבלעם ואת׳
ואת יושבי מגדו ב׳ בו׳
ואת יושבי קטרון׳
ואת יושבי נהלל ב׳ בו׳
ואת יושבי צידון ואת תנינא דפסוק׳
ויתפקד העם והנה אין שם׳
וישלחו שם העדה שנים׳
וימצאו מיושבי יבש גלעד׳
וישלחו מלאכים אל יושבי קרית יערים׳
ויוציאו את עצמות מלכי׳
הנני קולע ארת׳
יוצר עליכם׳
והכיתי את יושבי העיר הזאת׳
אמר אל איש יהודה׳
על הארץ מרתים עלה׳
ושלמתי לבבל׳
בהכותי את כל יושבי בה׳
לא אביט אדם עוד׳
שמעו דבר יי׳ דההיתה בימיכם׳
הנוגע בארץ ותמג׳
ותשא הארץ מפניו׳
ארת הכמרים׳
והלכו יושבי עיר אחת ל׳ אחת׳
ובריעה ושמעי׳
ארץ פרי למלחה׳
אשרי יושבי׳
הכריתו את יושבי נת ב׳ בו׳
וימליכו יושבי ירושלם׳
בברית אלהים׳
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה׳

וישביה ו׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ ם׳ ובמיכה סוף סי׳ ו׳׳

משבתיכם ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בריש פר׳ ויקהל׳

וכל ישבי ח׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ ז׳׳

את כל יושבי הארץ ד׳ דסמי׳ בקריאה וסי׳ נמסר ביהושע סוף סי׳ ט׳׳

ישיבה לארץ ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ ג׳ ובאיוב ריש סי׳ ג׳׳

ישיבה בית דוקא ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישב וירמיה סי׳ לו׳׳

מושבך ג׳ וסים׳ נמסר בסדר תולדת ובסדר בלק ובשמואל א׳ סי׳ כ׳׳

מיושבי ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ לבר מישבי הגבעה׳
ויתפקד העם׳
וימצאו מיושבי׳
קדם׳ חס׳׳

יושבים י׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
ואמרה לכם דשפטים׳
ואוריד כאביר יושבים׳
שם כל השרים יושבים׳
ואבא אל הגולה תנינא דפסו׳׳
וזקני ישראל יושבים׳
וזקני יהודה יושבים׳
וישמחו כל קהל יהודה דד״ה׳
והיו שבים הראשונים דד״ה׳
ומלך ישראל ויהושפט דד״ה׳
והנתינים ישבים׳

והישבים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ד׳

על ישבי א׳ וסימני׳
ונסבו בתיהם לאחרים׳
שמעו את דברי הברית׳
ופקדתי עליו ועל׳
כה אמר יי׳ צבאות׳
כאשר נתרת׳
ויעמדו בני עמון ומואב׳
כי לא אחמל עוד׳
ובמלכות אחשורש׳

הישימות ד׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ה׳

וישן ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימני׳ נמסר בפרשת בראשית׳

וישנו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״א׳

שנת ה׳ בלשון שינה וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ נ״א ובתלי׳ סימן קל״ב ובמגלה ריש סי׳ ו׳׳

ישועת ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח ובתלים סי׳ יד׳׳

ישועות ז׳ מל׳ וסי׳ נמסר בתלים סימן קי׳׳

ישע ה׳ פתחין וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ מ״ה׳

ישעה ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן יט ובתלים סי׳ לה׳ ובאיוב סי׳ ל׳׳

הישועה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ יד ובישעיה סי׳ יב׳׳

וישע ג׳ חסרים וסי׳ נמסר בפ׳ בשלח ובשמואל ב׳ סי׳ ח׳ ובאיוב סי׳ ה׳׳

נושע ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ה׳

ויושיעם ד׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן יד ובתלים סימן ק״ו׳

והושע ג׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן יא׳

ויושיענו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן יו׳

ישר ג׳ פתחין וסימניהון בלשון ארמי
פתרותא אתיהיבת לקהלא וביאורם נמסר בירמיה סי׳ כ״ג׳

ומשרים ג׳ וסימניהון
וידעתי אלהי כי אתה בוחן׳
לקחת מוסר השכל׳
או תבין צדק ומשפט׳

מישור י׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳׳

לישרים ג׳ וסי׳ נמסר בתלים ריש סי׳ לג׳׳

ויישר ג׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר בלק׳

וישראל לג׳ וסימניהון
וישראל אהב את יוסף׳
וישראל עשה חיל׳
וישראל הוא ידע׳

מערכת אות היוד

וישראל עמדים על ההר׳
ויקם המלך׳
יהודה וישראל רבים כחול׳
וישראל חנים בעין דאר׳
וישב יהודה וישראל לבטח׳
ויהי בעלות המנחה׳
שבט נחלתו יי׳ צבאות׳
בימיו תושע יהודה׳
וישראל לבזים הלא יי׳ זו׳
וישראל לגדופים׳
ועתה שמע יעקב עבדי׳
זכר אלה יעקב וישראל ב׳ בו׳
למען עבדי יעקב וישראל בחירי׳
יוצרך מבטן׳
וישראל לא יכירנו׳
וישראל לא נכחד ממני׳
וישראל ואפרים יכשלו בעונה תנינא דפסוק׳
וישראל גלה יגלה מעל וחברו גלה יגלה מעל׳
בני יצחק עשו וישראל דה״ה׳
שמרה זארת לעולם׳
וילכו הרצים באגרות׳
ויתר דברי אמציהו׳
ויתר דברי יחזקיהו דה״ה׳
ויתר דבריו וכל דרכיו דאחז דה״ה
ולא נעשה פסח דה״ה׳
וישראל לא אבה לי׳
(כסמכו ב׳ פסוקים ע״פ המסרה׳)

בית ישראל ד׳ וסי׳ נמסר בסד׳ חקה׳

וכל ירמיה ויחזקאל דכוו׳ בית ישרא׳ בר מן י״ז בני ישראל וסי׳ נמסר ביחזקא׳ סי׳ מ״ה וכל ריש תרים׳ עד צר וסביב הארץ דכוו׳ בני ישראל בס״ד בית ישראל וסי׳

יזרעאל ויאמר יי׳ אלי קרא׳
ארחם ותהר עוד ותלד׳
סבבוני בכחש אפרים׳
שמעו ואת הכהנים והקשיבו׳
ומן צר וסביב הארץ ועד סוף סיפרא דכוו׳ בית ישראל בר מן ד׳ בני ישראל וסי׳
יציל כה אמר יי׳ כאשר׳
כושיים הלא כבני כושיים׳
וקטר מחמץ תודה׳
יולדה לכן יתנם עד עת׳

לבית ישרא׳ ד׳ וסי׳ נמסר בתלים סימן צ״ח׳

מבית ישראל ו׳ וסימני׳

איש איש מבית ישרא׳ דישחט׳
יאכל ואיש איש מבית ישראל ומן הגר׳
יעלה עלה ואליהם תאמר איש איש׳
יקריב דבר אל אהרן ואל בניו׳
לכן דבר אתם ואמרת אליהם׳
וינזר כי איש איש מבית ישראל ומהגר׳

ובני ישראל ט״ו במצעות פסוק וסי׳ נמסר בסדר פנחס ובהושע ריש סי׳ ב׳׳

ובישראל ג׳ וסי׳ נמסר בירמי׳ סי׳ ל״ב׳

וכל ישראל ל״ה מצעו׳ פסו׳ וסימניהון

ורגמהו כל אנשי׳
וכל ישראל עברים בחרבה׳
ויקח יהושע את עכן בן זרח׳
כי לכד הארב את העיר׳

וינעו יהושע וכל ישראל עמו׳
ויעבר יהושע דמקדה׳
וחברו ויעבור יהושע דלבנה׳
ויעבר יהושע דעגלונה׳
ויעל יהושע דעגלונה׳
וישב יהושע דדבירה׳
וישב יהושע דעל המחנה וחברו׳
וישב יהושע דאל המחנה׳
וישמע שאול דהפלשתי׳
וישמע בן שאול כי מת׳
וידעו כל העם וכל ישראל׳
וכל ישראל נסו איש לאהליו׳
והמלך וכל ישראל עמו זבחים׳
ויעש שלמה בעת ההיא׳
וכל ישראל משחקים לפני׳
כי ששת חדשי׳ ישב שם יואב׳
ונדב וכל ישרא׳ צרים על גבתון׳
ויעלה עמרי וכל ישרא׳ עמו מגבתון׳
ויתקשר יהוא בן יהושפט׳
ויעל דוד בעלתה א׳ קרית יערים דה״ה׳
ויעש שלמה את החג דה״ה׳
ויהי בהכין מלכות רחבעם׳
וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם׳
ויקם אביה מעל להר צמרים׳
ויריעו איש יהודה ויהי כהריע׳
וישבו הכהנים והלוים׳
וחברו וישבו הכהנים והלוים׳
ויקם עזרא וישבע׳
והכהנים על משמרותם׳
וילך דוד וכל ישראל עמו ירושלים היא יבוס׳
ואשקולה להם את הכסף׳ וכל ר״פ דכוות׳

על כל ישרא׳ ד׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ב׳

ארץ ישראל ג׳ בספר יחזקא׳ וסי׳

יהודה וארץ ישראל׳
במראות אלהים הביאני׳
ופאת קדים מבין׳

עדת ישראל י״א וסי׳ נמסר בסדר ויקר׳׳

לכל עדת בני ישרא׳ ג׳ וסים׳ נמסר בסדר בשלח׳

סימן

ומראה כבוד יי׳ לעיני בני ישראל׳
יען לא האמנתם לעיני בני ישרא׳׳
אז ידבר יהושע לעיני ישראל׳
וייטב הדבר בעיני בני ישראל׳
וידבר גם אבנר בעיני ישראל׳

י״ח פסוקים משמשין ישרא׳ ולית זוגא וסי׳

ואת ישראל ויאמר אל משה׳
ולזקני ישראל ויהי ביום השמיני׳
ושמע ישראל וידבר משה׳
בתוך בני ישרא׳ ועבד הלוי׳
ואת בני ישראל עלו אלי ועזרוני׳
ואל איש ישרא׳ ויבאו אלי׳
ואלהי ישראל ויען עלי ויאמר׳
ומלכי ישראל וילכו בחקות׳
ובאלהי ישרא׳ שמעו זאת׳
בתוך בני ישרא׳ כי לא יהיה׳
ושבטי ישראל ודבר אליהם׳
ולבני ישראל ואתה בן אדם׳
בהרי ישראל ועשיתי אתם׳
בבית ישראל ראיתי שערוריה׳

שרית ישראל כל אלה אנשי׳
וארץ ישראל יהודה וארץ׳
ואתה ישראל עבדי יעקב׳
שבטי ישראל משא דבר׳
וחד ומלך לישרא׳ ובנמא פתגמא התיבונא׳

אמירה לבית ישרא׳ י׳ וסי׳

אנכי מחלל את מקדש׳
לא למענכם אני עשה׳
דרשוני וחיו׳

אמירה לבני ישראל ח׳ וסי׳ בפרשת ואלה שמות׳

ולישראל ז׳ וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׳

את עמי את ישראל ו׳ וסי׳

אתה תרעה את עמי׳
וחברו דשמואל׳
בכל אשר התהלכתי׳
למן היום אשר הוצאתי׳
על כל שכני הרעים׳
ובנביאי שמרון׳

וא׳ בני ישרא׳ תדבר לאמר ד׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא׳

דבור אל כל בני ישראל ח׳ בתורה וסי׳

ויהי כדבר אהרן׳
ויכל משה לדבר׳
ויתאבלו העם מאד׳
אלה הדברי׳ אשר דריש סיפר׳׳
וילך משה וידבר׳

לא מבני ישרא׳ המה ג׳ וסי׳

לא נסור אל עיר׳
והגבענים לא מבני׳
כל העם הנותר דמלכים׳

אל כל ישראל ד׳ וסימני׳

אלה הדברים דריש סיפרא׳
ויקרא משה אל כל ישראל׳
וילך משה וידבר׳
ויכל משה לדבר׳

על בני ישראל ז׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא ובריש נחמיה׳

אל ישראל ו׳ וסים׳ נמסר בסדר ויחי׳

דבר אל בני ישראל ו׳ חסרי׳ לאמר וסים׳ נמסר בסדר בשלח׳

דבר אל בני ישרא׳ ואמרת אליהם י״ג כתו׳ וסימניהון נמסר בריש סדר ויקרא׳

כל יצא צבא בישרא׳ ג׳ וסי׳

תפקדו אתם לצבאתם׳
ויהיו כל פקדי ישראל׳
שאו את ראש כל׳

העם ישרא׳ ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ו׳

שבטי בני ישראל ג׳ וסי׳

והיו לאחד מבני׳
והרימו לכם׳
ויעשו כן בני׳

קדוש ישראל ל״א בליש׳ וסימניהון

הוי גוי חוטא עם כבד׳
ימהר יחישה מעשהו׳
לכן כאכל קש לשון׳
ונשען על יי׳׳
צהלי ורני ישבת׳
ישעה האדם על עשהו׳
ויספו ענוים ביי׳ שמחה׳
סורו מני דרך הטו׳
לכן כה אמר קדש ישראל׳
כי כה אמר אדני יי׳ בשובה׳
הוי הירדים מצרים לעזרה׳
את מי חרפת וגדפת׳
וחברו דמלכים׳
אל תראי תולעת יעקב׳
תזרם ורוח תשאם וסערה׳
למען יראו וידעו וישימו׳
כי אני יי׳ אלהיך קדוש׳
כה אמר יי׳ גאלכם׳
האותיות שאלוני׳
גאלנו יי׳ צבאות שמו׳
כה אמר יי׳ גאלך׳
כה אמר יי׳ גואל׳
כי בעליך עשיך׳
הן גוי לא תדע תקרא׳
כי לי איים קוו׳
והלכו אליך שחוח׳
השמיעו אל בבל רבים׳
כי לא אלמן ישראל׳
גם אני אודך בכלי נבל׳
וישבו וינסו אל׳
כי ליי׳ מגננו׳

ית

ויתום ה׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטי׳׳

יתמים ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳

והיו נשיכם אלמנות׳
ואת יתמיו לא ארחם׳
עזבה יתמיך ואני׳
וזרועות יתמים ידכא׳

ויתר דכחד טעמא במלכים וסי׳

רחבעם׳ נדב׳ אבים׳
אלה׳ אחזיהו׳ יורם׳
עזריהו׳ יואש קדמא דסיפר׳׳
מנחם׳ פקחיה׳ יותם׳
אחז׳ אמון׳ יאשיהו׳
יהויקים׳

וישר ה׳ בטעם במלכים וסימני׳

בעשא׳ עמרי׳ יהושפט׳
יחזקיהו׳ מנשה׳

יותר ז׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בשלח ובשמואל א׳ סי׳ ט״ו ובקהלת סי׳ ב׳ וסי׳ ז׳׳

והנתר ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסים׳ נמסר בפרשת בא׳

הותירה ה׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בשלח׳

והותר ג׳ וסים׳ נמסר בסדר ויקהל׳

ולא נות׳ ה׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ פנחס ובנחמיה ריש סי׳ ו׳׳

הנותרות ג׳ וסים׳ נמסר בסדר ויצא ובירמיה סי׳ ל״ד׳

נשלם מערכת אות היו״ד בס״ד

מערכת אות הכף

אב דלוג מן ב׳ ב׳ חד מלרע וחד מלעיל נסבין כ׳ ברישיה ולית דכו׳ וסימני׳

כאהל דורי נסע ונגלה׳
כאהל היושב על חוג הארץ׳
כארזים כנחלים נטיו כגנות׳
כארזים שוקיו עמודי שש׳
כאבק והיה כאבק דק המון׳
כאבק לכן כאכל קש לשון אש׳
כברית ויעמד את כל הנמצא׳
כברית לא כברית אשר כרתי׳
כגמול אם לא שויתי׳
כגמול ב׳ בפסוק׳
וכרקב אשת חיל עטרת בעלה׳
וכרקב ואני כעש לאפרים׳
ככפיר דמיונו כאריה׳
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרים׳
כחוט השני שפתותיך׳
כחוט ותקח דלילה עבותים׳
כחתן והוא כחתן יצא מחופתו׳
כחתן שוש אשיש ביי׳׳
כחלב ואת כל חלבו יקטיר׳
כחלב טפש כחלב לבם׳
ככבוד ונשכת מבצר מאפרים׳
ככבוד ואקום ואצא אל הבקעה׳
כמת נשכחתי כמת מלב׳
כמת אל נא תהי כמת׳
כמופת הייתי לרבים׳
כמופת והמזבח נקרע וישפך׳
במלונה ונותרה בת ציון כסכה׳
כמלונה נוע תנוע ארץ כשכור׳
כסוחה שרופה באש כסוחה׳
כסוחה על כן חרה אף יי׳ בעמו׳
כסופה בבא כשאוה פחדכם כתי׳
כסופה אשר חציו שנונים׳
כעורב שיתמו נדיבמו כערב׳
כערב ראשו כתם פז׳
כצר דרך קשתו כאויב׳
כצר אשר חציו שנונים׳
כרשע יהי כרשע איבי׳
כרשע חלילה לך מעשו׳ כדבר׳
כשואה בבא כשואה פחדכם׳
כשואה ועלית כשואה תבא׳
כשושנה בין החוחים כן רעיתי׳
כשושנה אהיה כטל לישראל׳

אב מן חד חד נסבין כ׳ ברישיה ולית דכו׳ וסימני׳

כאהבת ויאמ׳ יי׳ אלי עוד לך אהב׳
כאהבם כענבים במדבר מצאתי׳
כאהלי שחורה אני ונאוה׳
כאהלים כנחלים נטיו כגנות׳
כאכל לכן כאכל קש לשון אש׳
כאכלם ויצקו לאנשים לאכול׳
כאמר ויהי כאמר יהושע׳
כאמרם ויהי כאמרם אליו יום כתי׳
כאלף ויכרתו כל העם איש שכה׳
כאניות היתה כאניות סוחר׳
כאפר הנתן שלג כצמר׳
כאפלה דרך רשעים כאפלה׳
כאנשים וירא נעל את העם׳
כאלמנה איכה ישבה בדד׳
כאמי ונתתי את נקמתי באדום׳
כאפך לכן חי אני נאם אדני יי׳ ועשיתי׳

כאחיו ויאמ׳ יהוד׳ לתמר כלתו׳
כבואה ויי׳ אמר אל אחיהו׳
כבאי ועתה כבאי אל עבדך אבי׳
כבקר ומצהרים יקום חלד׳
כבשרו ויאמר השב ידך אל חקך׳
כבת ולרש אין כל כי אם׳
כגוי ואתי יום יום ידרשון׳
כגאון כי שב יי׳ את גאון יעקב׳
כגפן אשתך כגפן פוריה׳
כגבור יי׳ כגבור יצא׳
כדברי ותהי לכם חזות הכל׳
כדברם ורעו כבשים כדברם׳
כדגת והיה יעמדו עליו דוגים׳
כדמשק הלא ככרכמיש כלנו׳
כהם וימאסו את חקיו ואת׳
כהן והג׳ הוליד בן ויורא את כל׳
כהמה וירמי׳ לקח מגלה אחרת׳
כהעלית לכן כה אמר אדני ה׳ הנני עליך׳
כהשפט ויהי כהשפט יהוא עם׳
כהתם ובאחרית מלכותם כהתם׳
כהתמך הוי שודד ואתה לא שדוד׳
כהתחברך ויתנבא אליעזר בן׳
כוסה בדרך אחתך הלכת׳
כוסם ימטר על רשעים פחים׳
כוסי תערך לפני שלחן׳
כושיים הלא כבני כושיי׳ אתם לי׳
כזאת ולאביו שלח כזאת׳
כזהר והמשכילים יזהירו כזהר׳
כחיל משיב יגע ולא יבלע׳
כחיל ואתה תמנה לך חיל כחיל
כחצי ושמרון כחצי חטאתיך׳
כחצות ויאמר משה כה אמר ה׳׳
כחג ויעש ירבעם חג בחדש׳
כחסד ועתה השבעה לי באלהי׳׳
כחרבות והורדתיך את יורדי בור׳
כחלמו ושם אתנו נער עברי עבד׳
כחלקלקות לכן יהיה דרכם להם׳
כטהרת כל לבבו הכין לדרש׳
כטמאתם וכפשעיהם עשיתי׳
כידי ולא הכירו כי היו ידיו שעירות׳
כיקר כי רשעים יאבדו׳
כירושלים יפה את רעיתי כתרצה׳
כיונים עיניו כיוני׳ על אפיקי מים׳
כישראל ומי כעמך כישרא׳ דשמו׳
ככתב והקימו כהגיא כפלגתהון׳
ככל דמו מעט ואיננו׳
ככרכמיש הלא ככרכמיש כלנו׳
כליל השיר יהיה לכם׳
כלא כי כאשר שתיתם על הר קדשי׳
כלחם כי אפר כלחם אכלתי׳
כלבו ושם האיש נבל ושם כתי׳
כלנה עברו כלנה וראו׳
כלנו הלא ככרכמיש כלנו׳
כלולותיך הלוך וקראת באזני ירושלי׳
כלו והנגשים אצים לאמר׳
כלו תפלות דוד בן ישי׳
כמקום והיו בתי ירושלים ובתי׳
כמשה ולא קם נביא עוד בישרא׳
כמלכו ויהי כמלכו הכה את כל׳
כמלחמה ויהפך איש ישראל׳
כמגפה וכן תהיה מגפת הסוס׳
כמספר אשר תעשו ככה׳
כמספרם תעשו ב׳ בפסוק׳
כמספר ויקח אליהו שתים עשרה׳
כמרקחה ירתיח כסיר מצולה׳
כמזרקים ביום ההו׳ יהיה על מצלות הסוס׳

כנעריה ובת כהן כי תהיה אלמנה׳
כנדתה ואם נקבה תלד׳
כנסא כל ישבי תבל ושכני ארץ׳
כנשה אם כסף תלוה את עמי׳
כנחל צעק לבם אל ה׳׳
כספר ונמקו כל צבא השמים׳
כסיר ירתיח כסיר מצולה׳
השפת כה אמר אדני ה׳ כשמת׳
כמשחתך לנחלת בני ישראל׳
כעמי הלא הדחתם את כהני ה׳׳
כעמים אל תשמח ישראל אל גיל׳
כעוף אפרים כעוף יתעופף כבודם׳
כעת ועוד אני מדבר בתפלה׳
כעשר וישאו להם נשי׳ מואביות׳
כעברם ויהי כעברם ואליהו׳
כפרעה ויגש אליו יהודה׳
כפיך הן אני כפיך לאל׳
כפרה כי כפרה סוררה׳
כפשתים הוא בא עד לחי ופלשתי׳
כצרור אבן במרגמה׳
כצאתי ויאמר אליו משה כצאתי׳
כקיר עד אנא תהותתו על׳
כקבר אשפתו כקבר פתוח׳
כקרבכם והיה כקרבכם אל המלחמ׳
כרוח קרים אפיצם לפני׳
כרצון והשתיה כדת אין אנס׳
כראש דברו דברים אלות שוא׳
כראשן ויקרב את קרבן העם׳
כרגם כן חטאו לי׳
כרשעו ואתנהו ביד איל גוים׳
כשבת בימי׳ ההם כשבת המלך׳
כשמך אלהים כן תהלתך׳
כשמו אל נא ישים אדני את לבו׳
כשמות וישב יצחק ויחפר׳
כשפר קרא בגרון אל תחשך׳
כשגגה יש רעה ראיתי תחת׳
כשיר והנך להם כשיר עגבים׳
כשעה אדין דניאל די שמיה׳
כתף ישאו כתף וכינור ישמחו׳
כתפת כן אעשה למקום הזה׳
כתמר מקשה המה׳
כתורת ויעמדם על עמדם׳
כתמם ותבאנה לך שתי אלה׳
כתהו הנותן רוזנים לאין׳
כתמר צדיק כתמר יפרח׳

ח׳ זוגין חד לשון זכר וחד לשון נקבה ך׳ בסוף תיבותא וסי׳

יינך לך אכל בשמחה לחמך׳
יינך ויאמר אליה עלי עד מתי׳
חללך כי אתה אשר הכית רדפו׳
חלליך תשואו׳ מלאה עיר הומיה׳
תפיך בעדן גן אלהים׳
תפיך עוד אבנך ונבנית׳
שיריך הסר מעלי המון שיריך׳
שיריך והשבתי המון שיריך וקול כנורך׳
והאבדתיך לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך׳
והאבדתיך הוי ישבי חבל הים גוי׳
שמניך לריח שמניך טובים׳
שמניך מה יפו דודיך אחותי כלה׳
והאכלתיך אז תתענג על ה׳׳
והאכלתיך ולחמי אשר נתתי לך׳
בכנפיך ולקחת מהם מעט במספר׳
בכנפיך גם בכנפיך נמצאו דם׳

כ׳ מלין דמשמשין כה וריא בסוף תיבותא וסי׳ נמסר בסדר וארא ובמערכת אות הה׳א ע״ש׳

ט׳ זוגין חד כ׳ וחד וכ׳ ברישי׳ וסימניהון

כפר ואכלו אתם אשר כפר׳
וכפר בריתכם את מות׳
כתות ושברה כשבר נבל יוצרי׳
וכתות ומעוך וכתות ונתוק׳
ככסף אם תבקשנה ככסף׳
וככסף וישב מצרף׳
ככוחי אורנו היום חזק׳
וככוחי כאשר ב׳ בפסוק׳
כמנחה וכפר עליו הכהן על׳
וכמנחה בשביעי בחמשה׳
כבד ויאמר משה אל ה׳׳
וכבד כי אדני ב׳ פסוק׳
כוסי תערך לפני שלחן׳
וכוסי ה׳ מנת חלקי וכוסי׳
כסיתי כה אמ׳ יי׳ אלהים ביום׳
וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי׳
כסיתו תהום כלבוש כסיתו׳
וכסיתו הלא פרש לרעב לחמך׳
כהן ויוחנן הוליד את עזריה עזריה הוא אשר כהן בבית׳
וכהן והלבשת את אהרן את בגדי הקדש׳
כרות דברו דברים אלות שוא׳
וכרות ומצאת את לבבו נאמן׳
ככלה שאי סביב עיניך וראי׳
וככלה שוש אשיש בה׳׳
כשוכב והיית כשוכב בלב ים׳
וכשוכב וכשוכב בראש חבל׳
כשוב ואשיבה כל העם אליך׳
וכשוב דוד מהכות את הפלשתי׳
כרחמיך וכנות להם ישובו׳
וכרחמיך ותתנם ביד צריהם׳

מכאובים ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳

רבים מכאבים לרשע׳
כי כל ימיו מכאובים׳ בתרא מל׳

מכאוב ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר באיכה סי׳ א׳׳

ואכבדה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

בפרעה ובכל חילו׳
וארצה בו ואכבד כן כתיב׳

כבוד ב׳ חס׳ וסימניהון

את כל הכבד הזה׳
כבד מכל כלי חמדה׳

כברו ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר ביחזקא׳ ריש סי׳ מ״ג׳

כבודה ג׳ מל׳ ודגש׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ יט׳

נכבד ב׳ פתח וסימניהון

למה נכבד עליך׳
וישב דוד לברך׳

כבודך ב׳ חס׳ וסימני׳

ויאמר הראני נא את׳
ויברכו שם כבדך׳

נכברי׳ נ׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן כ״נ׳

לא תכבה ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר צו ובישעיה סי׳ לד׳׳

וכבס ח׳ וסימניהון נמסר בסדר תוריע׳

מערכת אות הכף

כובס ג׳ מל׳ וסימניהון
צא נא לקראת אחו ׳
ויעמד בתעלת דמלכים ׳
וחברו דישעיה׳

ונכבשה ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ׳

כבשת ג׳ בלי׳ וחס׳ וסי׳ כבשת הצאן לבדהן׳
כי את שבע כבשת ׳
מה הנה שבע כבשת ׳

ואת הכבש ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר פנחס׳

כברת ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי׳

כהות ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳
בהרות כהות לבנות׳.
ועיניו החלו כהות ׳
בתר׳ מל׳ ׳

כהה ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר תזריע׳

ולכהן ג׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות׳

והכהנים והלוים ח׳ וסי׳
ויאסף את כל שרי׳
והכהנים והלוים אשר׳
וישחטו הפסח בארבעה׳
וישמח כל קהל׳
ויעל המלך בית יי׳ דדה״׳
ולא נעשה פסח כמהו דדה״׳
ויקמו ראשי האבות׳
וככלות אלה נגשו׳

הכהנים ג׳ ר״פ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ב׳ ׳

ולכהנים ה׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ״יב ובירמיה סי׳ ל״ג׳

הכהנים הלוים ״ג וסי׳ נמסר בפרשת שופטים׳

והכהנים הלוים ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תבא וביחזקאל סי׳ מ״ד ׳

על הכהנים ד׳ וסימניהון
וכפר את מקדש הקדש׳
ולא סרו אל מצות המלך׳
וידרש חזקיהו׳
ויפקדו ביום ההוא ׳

מהכהנים ד׳ וסימניהון
ויצו מלך אשור לאמר׳
ויבא אחד מהכהנים׳
רק הכהנים היו למעט׳
ורבים מהכהנים׳

הכהן הראש ב׳ וסימני׳
אהרן הכהן הראש׳
עזריהו הכהן הראש׳
וא׳ כהן ראש וסימן בניהו בן יהוידע כהן ראש׳

לכהנו לי ג׳ וסימני׳
ואתה הקרב אליך׳
ועשו בגדי קדש׳
ועשו את בגדי אהרן׳

כהני הבמות ד׳ וסימני׳
ויעש ירבעם חג׳
ויקרא על המזבח׳
אך לא יעלו כהני׳
ויזבח את כל כהני הבמות׳

כהנים דקדים לנביאים ג׳ וסימניהון
ויעל המלך בית יי׳ דמלכים׳
דברי ירמיהו דפליגי׳
לאמר אל הכהנים׳

וכוכבים ו׳ וסימניהון
חקות ירח וכוכבים׳
וככובים אספו נגהם׳
וכוכבים אשר כוננת׳
וכוכבים לממשלות בלילה׳
אם לא בריתי יומם׳
וכוכבים לא זכו בעיניו׳

בכח ד׳ דגשים וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ כ״ט׳

וכחש ג׳ ב׳ מלרע וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא׳

וכי ל׳ יחידאין וסימניהון
וכי בן ויגד יעקב לרחל׳
וכי יש קח נא את ברכתי׳
וכי הוא ויגדו לו לאמר׳
וכי ראה ויאמן העם׳
וכי ימכר איש את בתו׳
וכי יפל מנבלתם׳
וכי יראה הסהן את׳
וכי תעשה בן בקר׳
וכי ירבה ממך הדרך׳
וכי יבא הלוי מאחד׳
וכי היא וייראו מאד׳
וכי עשה והיה הנלכד׳
וכי עלה ויהושע וכל׳
וכי עזבנו ויזעקו בני׳
וכי יראו ויאמר המלך׳
וכי ימצא איש את׳
וכי מת והדד שמע׳
וכי דרך ויהי בצהרים׳
וכי יברכך ויאמר לנחזי׳
וכי יאמרו אליכם דרשו׳
וכי הצילו איה אלהי׳
וכי יעלו כי יצמו׳
וכי ישא לך העם הזה׳
וכי ישמעו השרים כי דברתי׳
וכי אנחנו מקטרים׳
וכי יעשה הנביא נדבה׳
וכי יתן מתנה מנחלתו׳
וכי אדבר אני שלום׳
וכי מי אני ומי עמי׳
וכי דברת ותאמר תמצא׳

וכי ד׳ ר״פ במשנה תורה וסימ׳ נמסר בפרשת ראה׳

וכי ״יד ר״פ בנביאים וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ג וסי׳ מ״ד ׳

הכי ה׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר תולדות׳

כי נ״ה בטעם בספר תהלות׳

אמר המעתיק לא מלאתי לבי להניח כי ראיתי בלבול גדול בנוסח המסרה שהיה לפני ונם היה חסר מהמנין ההוא ולא היה לי זולתו להניח וכן בלשון המסורת שאמר כי י״א בטעם בתהלות היה מבולבל שמהפסוק ב בעצמם שהיה מביא ב״א בטעם היו גם בנ״א בטעם ולא מלאתי לבי להניח לא מספר׳ ולא מהעתקות אחרות שהיו לפני מוגים כי אולי לא כן ידמה ולא כן יחשוב בעל המסרה עכ״ל:

כי ד׳ בטעם וסימניהון
כי גדול יי׳ ומהלל מאד נורא הוא׳
כי גבר עלינו חסדו ואמת יי׳ ׳
כי רדף אויב נפשי׳
כי יוסיף על חטאתי פשע בינינו׳

כי כ״ג בטעם פורין וסימניהון
כי מעט אשר היה לך׳
ושחט את הכבש דמצורע׳
נמן המקדש לא יצא׳
והיתה לאהרן ולבניו׳
כי אם לפני יי׳ אלהיך׳
ולנער לא תעשה דבר׳
ואל העם תאמר התקדשו׳
כי הם ומקניהם יעלו׳
כי איש מהר אפרים׳
ואבי ראה גם ראה׳
אף לא אכל העם׳
ויאמר הכהן׳
כי כאשר נשבעתי לך׳
כי מגרעות נתן לבית׳
ויאמר נעמן ולא יתן׳
כי כאשר ירד הגשם׳
כי כאשר ידבק האזור׳
ואתה תבקש לך גדלות׳
עם עמקי שפה׳
יוצר הרים ובורא רוח׳
כי הנני מקים׳
כי גם לא ידע האדם׳
ובכל זה לא באו׳

כי ה׳ בטעם ר״פ מונח לפני גריש וסי׳ נמסר בפר׳ משפטים׳

הכיור ג׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בריש סדר כי תשא׳

ואת הכיור ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא׳

וכל ס״ח מיחדין וסימניהון
וכל שיח השדה טרם׳
וכל החיה המה וכל החיה׳
וכל העץ ויקם השדה׳
וכל אחיו וימת יוסף׳
וכל מצרים ויקם פרעה׳
וכל יתדותיו לכל כלי המשכן׳
וכל נעשה כל המנחה אשר׳
וכל פקודיכם במדבר׳
וכל תמונה לא יהיה לך דואה שמות׳
וכל חכם לב בכם יבאו׳
וכל המשכב ואם שכב ישכב׳
וכל אדם לא יהיה באהל׳
וכל הנפש אשר תעשה׳
וכל חלב כל חלב יצהר׳
וכל כליו ופקדת משמרת׳
וכל נגע ונגשו הכהנים׳
וכל יגיעך פרי אדמתך׳
וכל כסף וזהב וכלי׳
וכל ממלכת וכל ערי׳
וכל גבורי ויעל יהושע׳
וכל המחנה וינסו זבח׳
וכל בעלי ומגדל עוז׳
וכל המלאכה ויחמול שאול׳
וכל הצבא ויואב וכל׳
וכל דבר או עשיתי׳
וכל בן ותהי המלחמה׳
וכל עבדיך ויט את לבב כל איש׳
וכל ארץ בן חסד בארובות׳
וכל הערים ויתר דברי אחז׳
וכל עיר והכיתם כל עיר׳
וכל מואב שמעו כי׳
וכל מחנהו וישב אל׳
וכל ההרים אשר במישור׳
וכל מלכים וראו מים צדקך׳
וכל משפחות שמעו דבר׳
וכל צביה והיה כחלום׳
וכל אגפיה גמר וכל׳
וכל כפיריה שבא ודדן׳
וכל עוף ראיתי והנה׳
וכל חילו דירמיה׳
וכל ממלכות הדבר אשר׳
וכל האנשים ויאמר עזריה בן׳
וכל הגולה וכל הערב׳
וכל חומה ורעשו מפני׳
וכל אלה ובזה אלה להפר׳
וכל חרם המנחה החטאת׳
וכל שבטי משא דבר יי׳ ׳
וכל שעמהם ויעזרו׳
וכל משפחתם ולשמרי׳
וכל סוס ביום ההוא׳
וכל עשי כי הנה היום׳
וכל מצותיך קרוב אתה׳
וכל רומש יהללו שמים׳
וכל משבריך עלי סמכה חמתך׳
וכל קרני רשעים אגדע׳
וכל קרבי לדוד ברכי׳
וכל הזהב והכסף ואת׳
וכל נדיב ויען חזקיהו׳
וכל די לא להו עבד׳
וכל מלאכת ללחם המערכת דעזרא׳
וכל הקדיש שמואל הרואה׳
וכל עממיא ולה יהב׳
וכל חיות ראיתי את האיל׳
וכל דברי ואולם שמע׳
וכל עבדי המלך אשר׳
וכל זה איננו שוה לי׳
וכל אדום בשמחתך׳
וכל הרע רבים יחלו פני נדיב׳

כל ״יא מיחדין וסימניהון
כל הבשן ויהי גבולם׳
כל הברכים והשארתי בישראל׳
כל חילו ובן הדד מלך׳
כל זה נסיתי בחכמה׳
כל מוצאיהם אכלום׳
כל פקודיו מעשה ידיו אמת׳
כל הרוגיה כי רבים חללים׳
כל עריהם וממטה בנימן׳
כל מעשה כי את כל׳
כל רבים זכר יי׳ חרפת׳
כל כבודה בת מלך פנימה׳
כל נדר וכל שבועת אסר׳
כל אנחתה השבתי׳
כל גיא ינשא וכל הר׳
כל תגמלוהי עלי כוס׳

מ״ה זוגין חד כל וחד וכל וסי׳
כל שה אעבר בכל צאנך׳
וכל שה ב׳ בפסוק׳
כל עור עור ואם פרח תפרח׳
וכל עור כל בגד וכל עור׳
כל דבר על כל דבר פשע׳

וכל

וכל דבר חכמת בינה׳
כל בשרם וכה תעשה׳
וכל בשרם וגביהם׳
כל תרומת מכל מתנתיכם׳
וכל תרומת וראשית כל׳
כל בהמתם וישבו בני׳
וכל בהמתם מקניהם׳
כל תבואת עשר תעשר׳
וכל תבואת וכפרץ הדבר׳
כל מדוה והשיב בך׳
וכל מדוי והסיר יי׳ ממך כל חלי׳
כל ריב ונגשו הכהנים׳
וכל ריב אשר יבא׳
כל ארצה גפרית ומלח׳
וכל ארצה לכן הנה ימים׳
כל הנשיאים ויאמרו כל דיהושע׳
וכל הנשיאי׳ ויקרא אליהם משה׳
כל גלילות זאת הארץ הנשארת׳
וכל גלילות וגם מה אתם לי׳
כל טמא ועתה השמרי׳
וכל טמא צו את בני וישלחו׳
כל מנחת למה תבעטו בזבחי׳
וכל מנחת כהן כליל׳
כל אנשיו וימת שאול׳
וכל אנשיו ויאמר דוד׳
כל הקרואים ויחרדו׳
וכל הקרואי׳ וישמע אדניהו׳
כל מחלה רעב כי יהיה׳
וכל מחלה וחברו דדה׳
כל מעיני ויאמר אחאב׳
וכל מעיני והכיתם כל׳
כל מחנהו ויהי אחרי כן׳
וכל מחנהו וישב אל׳
כל משען כי הנה האדון׳
וכל משען ב׳ בו׳
כל זקן עלה הבית׳
וכל זקן ככל ראש׳
כל מעשהו והיה כי׳
וכל מעשהו כי ישר דבר יי׳
כל ארמנתיה היה יי׳ כאויב׳
וכל ארמנתיה ושרפו׳
כל לשון בי נשבעתי׳
וכל לשון כל כלי יוצר׳
כל גלולי כה אמר דהשפך נחשתך׳
וכל גלולי ואבא ואראה׳
כל לב ויהיה כי יאמרו׳
וכל לב על כן כל ידים תרפינה׳
כל אבן בעדן גן׳
וכל אבן ובכל כחי׳
כל כתף בתפשם בך׳
וכל כתף פרוטה׳
כל רוח והיה כי יאמרו׳
וכל רוח הוי אומר לעץ׳
כל לבב לכן כה אמר דבשאט נפש׳
וכל לבב על מה תכו׳
כל אגפיו גמר וכל׳
וכל אגפיו וכל אשר סביבותיו׳
כל מבצריך והכרתי ערי׳
וכל מבצריך וקאם שאון׳
כל יתר כי אתה שלות גוים׳
וכל יתר ויהי ספר׳
כל הנשבע יתהלל כל׳
וכל הנשבע זאת האלה׳
כל שוביהם ויתן יי׳
וכל שוביהם כה אמר יי׳
כל כליהם ואת הסירות׳
וכל כליהם אהליהם׳
כל דרכי שמרתי פקודיך׳
וכל דרכי ארחי ורבעי׳
כל יום אשר חשבון רעות׳

וכל יום ויקם העם כל׳
כל אהביו שומר יי׳
וכל אהביו ותאמר לו זרש׳
כל ידעי ויאמר המלך׳
וכל ידעי גודו לו כל סביביו׳
כל שפטי בי שרים ישרו׳
וכל שפטי מלכי ארץ וכל לאומי׳
כל עילא אדיין גבריא׳
וכל עילא אדין סרביא׳
כל מבין והאנשים עשים׳
וכל מבין ויקם עזרא׳

ואת כל
כא יחידאין וסימניהון

ואת כל אכלם ויקחו את כל רכוש׳
ואת כל הככר ויהפך את הערים׳
ואת כל אחיו ויען יצחק׳
ואת כל עשב ויך הברד׳
ואת כל בשרו ואת עור׳
ואת כל שערו והיה ביום׳
ואת כל האדם ותפתח הארץ׳
ואת כל הרכוש ב׳ בו׳
ואת כל היקום ואשר עשה׳
ואת כל ישראל ויהי לתשובת׳
ואת כל עבדיו ויסקל באבנים׳
ואת כל בני ויפרץ בן אביהו׳
ואת כל אנשי החיל׳
ואת כל כבודו ולכן הנה׳
ואת כל אלה ידי עשתה׳
ואת כל יהודה כי כה אמר׳
ואת כל אגפיו גמר וכל׳
ואת כל היהודי׳ אשר היו אתו׳
ואת כל הממלכות וארת׳
ואת כל הארץ כה תאמרו׳
ואת כל ראשי אז יקהל דדה׳

ולכל
ט׳ יחידאין וסימניהון

ולכל עוף ולכל חית׳
ולכל נפש זאת תורת׳
ולכל התורה ולא אוסיף׳
ולכל נשיא ויאמר שלמה׳
ולכל עמך כל תפלה כל תחנה דדה׳
ולכל ממלכות לסיחון מלך׳
ולכל מלאכת ולמחלוקת׳
ולכל שרי ועלי הטה חסד׳
ולכל מתנדב ואחרי כן׳

ג׳ פסוקים וכל כל כל ב׳
מצעות פסוק וא׳ ר״פ וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ יא׳

כל ה׳ יחידאין לא נסבין ה׳
וכל קריאן נסבין ה׳ וסי׳

כל צבא מבן שלשים׳
כל צבא וישמע דוד׳
כל גוי ועתה אל ישיא דדה׳
כל כלים לזהב ולכסף׳
כל נשים ועתה נכרת׳

ובכל
יג יחידאין וסימניהון

ובכל הארץ׳ נעשה אדם׳
ובכל חיה ויברך אתם׳
ובכל השרץ וינוע כל׳
ובכל אלהי ועברתי בארץ׳
ובכל העמים כי יי׳ אלהים׳
ובכל המחנה ויתקעו׳
ובכל העם ותהי חרדה׳
ובכל חטאותיך חילך׳
ובכל מקום כי ממורת׳
ובכל זאת אנחנו כרתים׳
ובכל זה לא הייתי׳

ובכל יום ויום מרדכי׳
ובכל הערים בשברת ישראל׳
כל קריאה חלוף בכל׳

ה׳ פסוקים ובכל ובכל וסי׳
נמסר במגלה סוף סי׳ ח׳

ג׳ פסוקים ובכל בכל וסי׳

ותתן תזנותיה׳
ויכרתוהו זרים׳
ובכל מעשה אשר החל׳

ט׳ פסוקים כל וכל כל
וסי׳ נמסר בפרשת נשא׳

ה׳ פסוקים וכל וכל וכל ג׳ במצעו׳ וב׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ טו וביחזקאל סי׳ לח׳

ג׳ פסוקים מן כ׳ מלין רישיה וכל וסי׳

וכל שיח השדה טרם׳
וכל ברת ירשת נחלה׳
וכל שלל דיהושע׳

ד׳ פסוקי׳ כל כל וכל כל וסי׳ נמסר בסדר נח ובמלכים ב׳ סי׳ ו׳ ודניאל סי׳ ג׳

ולכל יד ר״פ וסים׳ נמסר בסוף סדר ברכה׳

ב׳ פסוקים וכל כל כל וכל וסימניהון

וכל שלל הערים האלה׳
והסבותי חגיכם לאבל׳

ב׳ פסוקים וכל וכל כל וסי׳

ויעל המלך בית יי׳ דדה׳
כל אלה אנשי המלחמה׳

וחד וכל כל וכל וסימני׳
ויבא אליו כל אחיו׳

וחד כל וכל וכל כל וסי׳
אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה׳

וחד וכל כל וכל וכל כל וסי׳
ואם נכלמו מכל׳

ב׳ פסוקים כל כל כל וכל וסי׳

והגלה את כל ירושלם׳
והיה כי יאמרו אליך׳

ב׳ ר״פ כל כל וכל וסימני׳

כל המנחה אשר תאפה׳
כל המשכב אשר׳

ב׳ פסוקים וכל וכל וכל וכל וסי׳

וכל בגד וכל כלי עור׳
וכל עבדיו עבדים׳

ה׳ סבירין כל וקרי׳ וכל וסי׳ נמסר בסוף סדר תרומה׳

יא פסוקים רישא ומציעא וכל וכל וסימני׳ נמסר בסדר צו׳

ובכל אשר ה׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים וראה׳

ובכל ה׳ סבירין בכל וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כז׳

ולכל אשר ד׳ וסים׳ נמסר בערך אשר׳

ו׳ פסוקים לכל לכל וסימני׳

ויחלק לכל העם לכל המון׳
כל תפלה כל תחנה דמלכי׳
ויבן ויפרץ מכל בניו׳
סומך יי׳ לכל הנפלים׳
קרוב יי׳ לכל קראיו׳
אין קץ לכל העם׳

בכל א׳ דמטעי׳ דסבירין בכל וסי׳ נמסר בסדר משפטים׳

ובכל ה׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך ובשמואל ב׳ סי׳ ז׳ ובירמיה סוף סימן מב׳

לכל יא דגשים וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ יג׳

כל ד׳ סבירין וכל וסי׳ נמסר בסדר וארא׳

יא פסוקים כל כל ומלרע חדא ביניהון וסימני׳ נמסר בשופטים סי׳ כ׳ פסוק ב׳ ובנחמיה סי׳ ז׳

אמר המעתיק בכלהי ספרי מסרה אסכמנא דנמסר י׳ פסוקים אית בהון כל כל ומלה באמצע ואחרים מסרי׳ את וכל כאיתנא למנינא חזינא דאינהו יתיר מן טו גנ״ל דכוונת בעל המסר׳ באמרו י׳ פסוקים אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא איכא בכל הפסוק פוס׳ וכל ולא בכל זולתי כל כל ומלה באמצע ודוק דאינון י׳ פסוקים לחוד דלית בהו כל כל באמצע ואלה טעות דלית בהו כל וכל ובכל ככל׳

בכל ז׳ דגשים וסימני׳

והוא יהיה פרא אדם׳
ואברהם זקן בא בימים׳
ערוכה בכל ושמורה׳
דיתרון ארץ בכל היא׳
ויכלו בכל אנשים׳
ומלכותו בכל משלה׳
והעשר והכבוד מלפניך׳

וכל ה׳ ר״פ בבראשית וסימניהון

וכל שיח השדה׳
וכל אנשי ביתו יליד בית׳
וכל הארץ באו מצרימה׳
וכל בית יוסף ואחיו׳
וכל הבארות אשר חפרו׳

וכל ספר ואלה שמות דכות׳ ר״פ וכל במ״ה וסי׳

כל שכב עם בהמה׳
כל אלמנה ויתום׳
כל עמודי די חצר׳
כל העבר על הפקדים׳
כל פטר רחם לי׳
כל מרים תרומת כסף׳
כל איש ואשה אשר׳
כל הזהב העשוי׳

וכל ח׳ ר״פ בואלה שמות וסי׳ נמסר בסדר בא׳

כל יט ר״פ בויקרא וסימניהון

כל המנחה אשר תקריב׳
כל זכר בבני אהרן׳
כל אשר יגע בבשרה׳

כל

מערכת אות הכף

כל זכר בכהנים יאכל׳ וחברו
כל נפש אשר תאכל׳
כל מפרסת פרסה׳
כל אשר אין לו סנפיר בתרא׳
כל שרץ העוף קדמאה׳
כל הולך על גחון׳
כל ימי אשר הנגע׳
כל המשכב׳ וחברו׳
כל אשר בו מום׳
כל איש אשר בו מום׳
כל מלאכת עבודה׳
כל מלאכה לא תעשו׳
כל ימי השמה׳
כל חרם אשר יחרם׳

וכל ט׳ ר״פ במדבר וסימניהון

וכל תרומה לכל׳
וכל בקר זבח השלמים׳
וכל ישראל אשר סביבותיהם׳
וכל כלי פתוח אשר׳
וכל אשר יגע על פני׳
וכל אשר יגע בו הטמא׳
וכל בגד׳
וכל הטף בנשים׳
וכל בת יורשת נחלה ממטות׳

כל ח׳ ר״פ במשנה תורה וסימני׳

כל אלה ערים׳
כל ערי המשור׳
כל המצוה אשר אנכי׳
כל המקום אשר תדרך׳
כל צפור טהורה׳
כל עוף טהור תאכלו׳
כל הבכור אשר יולד׳
כל עצך ופרי אדמתך׳

כל ט׳ ר״פ בספר יהושע וסימני׳ נמסר ביהושע סוף סימן א׳ גם בסי׳ כ״א׳

כל ב׳ קמצין בטעם וסי׳ נמסר בתלים סי׳ לה״ עש׳

וכלם ג׳ וסי׳ נמסר בתלים סוף סי׳ ק״ב׳

כלא ג׳ וסים׳ נמסר בדניאל סוף סי׳ ג׳

כלו ג׳ כתיב כלה וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ח׳ עש׳

כליל ג׳ בתורה וסימני׳

וכל מנחת כהן כליל׳
ושרפת באש את העיר׳
והכהן המשיח תחתיו׳

כלך ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ב׳

וכלה ו׳ וסי׳ נמסר בסדר אחרי מות וביחזקאל סי׳ מ״ב׳

כלתה אלין ג׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״ה ובמגילה סי׳ ז׳׳

עד כלתו ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ג׳

כלה לכלה י׳ בליש׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ י״ג ובתלים סי׳ ע״ר׳

תכלה ג׳ חד כתיב א׳ וסי׳ נמס׳ בתלים בא״ב אות ל׳׳

תכלית ה׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ם ובאיוב סי׳ י״א ונחמיה סי׳ ג׳׳

ויכלו ג׳ וסים׳ נמסר ביהושע סי׳ י״ט׳

ויכלו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא ואיוב סי׳ ז׳ וירמיה סוף סי׳ ך׳׳

ויכל ה׳ בתורה וסים׳ נמסר סוף סדר כי תשא׳

אכלה ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן לא״׳

כלי י״ח בליש׳ וסים׳ נמסר בסדר ויקהל׳

ואת כליו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׳

ואת הכלים ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סוף סי׳ ז׳ ובריש דניאל׳

כלי ז׳ מטעין דסבי׳ כלי׳ וסי׳

אצעדה איש אשר מצא כלי זהב׳
בשלם ובכלי הבקר בשלם׳
כסף כל כלי זהב וכלי כסף ב׳ בני׳
מפצו כלי מפצו בידו׳
משחתו כלי משחתו׳
נבל אודך בכלי נבל׳

כלי הנחשת ד׳ וסי׳ נמסר בסוף ירמי׳׳

וכל כלי ז׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י׳׳

וכל כלי ה׳ וסימניהון נמסר בספר שמות׳

כלי זהב ג׳ וסימניהון נמסר בסדר פקודי׳

כל הכלים האלה ד׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ כ״ה׳

כמ

כמה ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב׳

כמוה ד׳ וסים׳ נמסר בסדר כי כי תשא ובשמואל א׳ סי׳ כ״א ובזכריה סי׳ ה׳׳

כמוהם ג׳ וסימניהון

כמוהם יהיו עושיהם׳
וחברו כמוהם יהיו עושיהם׳
כמוך כמוהם׳

כמנו ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח ובשמואל ב׳ סי׳ י״ח׳

נכמרו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ׳

כנ

לא כן י״ט וסי׳ נמסר בירמיה סימן כ״ג׳

לכן י״ד בטעם בירמיה וסימני׳ שם סוף סי׳ ז׳׳

עלי כן ח׳ בטעם וסימניהון נמסר בסדר וישלח ובקהלת סימן ח׳׳

לכן ג׳ בטעם רביע וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ כ״ז׳

לכן כ״ב בטעם ביחזקאל

בתוכך׳ אבותי׳
חלליכם׳ דברכם׳ שוא׳
ונבקעתי׳ הגפן׳ הזכרכם׳

לסינים׳ שכחת׳ אנדיל׳
אדום׳ פלשתים׳ צור׳
זרים׳ חרב׳ לנבוכד נצר׳
צמרתו בריה׳ באש קנאתי׳
אני נשאתי׳ את ידי׳
וגוייך לא תכשלי׳

כניהו ג׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן כ״ב׳

כנענים ג׳ וסי׳ נמסר בסוף עובדיה׳

לכנעני ג׳ וסימניהון

לכנעני תחשב׳
ממורה לכנעני׳
וחגור נתנה לכנעני׳

ויכנע ג׳ וסימניהון

מדין לפני בני׳
ויכנע ותקיהו בגבה לבו׳
ובהר לו חלה את׳

כס

לכסא ו׳ רפין וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן כ״ב ובתלים סי׳ קל״ג ובנחמיה סי׳ ג׳׳

כסה ג׳ כתיב ה״א וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י׳׳

כסורת ג׳ וסימניהון נמסר פרשת וירא׳

בכסף ט״ו רפין וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ כ״ב׳

וכסף וזהב ג׳ וסימניהון

וי׳ ברך את׳
ובקרך וצאנך ירבין׳
ולא ירבה לו נשים׳

ואת הכסף ד׳ וסימניהון נמסר במקץ׳

זהב וכסף ג׳ וסים׳ נמסר בסדר תרום׳׳

ד׳ קרים כספא לדהבא
וסי׳ נמסר בדניאל סוף סי׳ ב׳׳

כעש ד׳ כתיב שי״ן בליש׳ וסימניהון

לו שקול ישקל׳
כי לאויל יהרג כעש׳
ותכה מכעש עיני׳
ותרב כעשך עמדי׳

הכעיסו ב׳ חסר וסי׳ בשמואל א׳ סי׳ א׳ עש׳

כפ

בפי בכפי ט׳ וסי׳ נמסר באיוב סי׳ י״ג׳

הכף ב׳ רפי׳ וסימני׳

ויאמרו שרי סכות׳
ויבא אל אנשי סכות׳

כפור ג׳ חסרים בלישנ׳ וסימניהון׳

דק ככפר על הארץ׳
כפרי זהב שלשים דעורא׳
וכפר שמים מי ילדו׳

ככפיר ג׳ וסים׳ נמסר במשלי סי׳ י״ט׳

וכפות ד׳ וסימניהון

ולקחתם לכם ביום׳
וילכו לקברה׳
ותניעני על ברכי׳
והעלות וכפות וכלי דה״׳

וכפר ד׳ וסימניהון נמסר בסד׳ שמיני ובהל׳ סימן ע״ס׳

יכפר ד׳ וסימניהון נמסר פרשת מסעי׳

לכפר עליו ה׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שלח לך׳

כפרה את ו׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר אחרי מות׳

ולכפר ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ בהעלותך׳

כר

הכרבים י״ג חסרים וסימני׳ נמסר בתרומה׳

הכרמלה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו׳

ונכרת ה׳ וסי׳ נמסר בסדר אחרי מות׳

ולא יכרת ד׳ וסימניהון

ולא יכרת כל בשר׳
ועתה ארורים אתם׳
ולא יכרת מעונה׳
וגם את רות׳

כריתות ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר פרשת תצא׳

כורש ב׳ חסרים וסי׳

העיר י״י את׳
כה אמר כרש׳

כש

כשב ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׳

כשדימה ג׳ וסימני׳

ורוח נשאתני׳
ותרבי את תזנותך׳
ותעגבה עליהם׳

ואת הכשדים ג׳ וסי׳ נמסר בסוף מלכים ובירמיה סי׳ כ״א וסי׳ מ״א׳

מכשול ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסי׳

ולפני עור לא׳
נתתי אבחת חרב׳
את העם הזה מכשלים׳

כת

יכתבו — ד' וסי' נמסר בירמיה סימן יז וביחזקאל סימן יג ותלים סי' סט׳

כתוב — ה' מל' בליש' וסי' נמסר ביחזקאל ריש סי' כד׳

כתבים הכתבים — ה' חסרי' ו' וסימני' נמסר בסדר כי תשא׳

כתבה — ב' כתיב ה' בלישן ארמי וסימניהון

די — יקרא כתבה דנא׳

די — כתבה דנא יקרון׳

ושאר כתיב א׳

בכתב — ד' וסימניהון׳

הכל — בכתב מיד יי׳

ויאמר — זורם מלך צר׳

אבל — אגיד לך את הרשום׳

והכינו — לבית אבתיכם׳

וא' — ובכתב בית ישרא׳

כתב — ג' וסי' נמסר בדניא' ריש סימן ז׳

מכתב — ד' וסים' נמסר בסדר פקודי׳

חד מן סב מלין דכתיב

מוקדם מאוחר וסימ' נמסר במערכת אות הוי׳

טו מלין — כתיב חדא מלה וקרי' תרין וסי' נמסר בד"ה א' סימן כז׳

ז' פסוקים — אית בהון טו מלין ז' מכא וו' מכא

ומצעות כתיב וקרי וסי' נמסר בשמואל א' סי' יג׳

חכתיב — תרין וקריי' חד וסי' נמס' בד"ה ב' סי' לד׳

חכתבן ולא קריין — וסימני' נמסר ברות סימן ג׳

י' קריין ולא כתבן — וסימני' נמסר בריש אלה הדברים׳

ג' — תיבות' קדמית' נסבא מן תניינא וסי' נמסר בשמוא' ב' סי' ה׳

וחלופי' — ב' תניינא נסבא מן קדמית' וסי' נמסר בעזרא סי' ד׳

אמר המעתיק וכל סתר כתיב וקרי שים לו התלות כ"הכ כגון דחסר ה' או דכתיב יתיר ה' או ו'ין או יו"ד וזולתם כל אחד ואחד נמסר במערכת האות שלו בס"ל עכ"ל׳

ה' זוגין מן נג דכתיב חדא

מלה וקרי' מלה אחרי וסי' שית בם אמון אלה אשר׳

שות — סת כתיב ויהי מבחר עמקיך׳

שתה — סת כתיב שרת עונותינו׳

שית — סת כתיב נבוכד נצר מלכא עבד צלם׳

בם — בה כתיב והי' כל מעבר מטה׳

בו — בה כתיב והיה אם שמוע תשמעון דירמיה׳

בא — בה כתיב לכן דבר אתם ואמרת׳

אמון — אמן כתי' אסתירה פני מהם׳

אמון — אמן כתיב ויאמר מלך ישרא' דמלכים׳

אומן — אמן כתי' ויהי אומן את הדס׳

אלוה — אלה כתיב יזבחו לשדים לא׳

אלהי — אלה כתיב והעים עשו ארת נבחן׳

אל — אלה כתיב ואמר לה אלה מאניא שא׳

אשור — אשר כתיב בארה בנו אשר הגלה׳

איש — אשר כתי' והוא הכה את איש מצרי אשר מראה׳

ואשב — ואשר כתי' ואבא אל הגלה תל אביב׳

נשלם מערכת

אות הכף בס"ד

מערכת אות הלמד

אב מן חד חד מן תרתין

תיבותא ולית דכוו' נכבין למ"ד ברישיה וסימניהון׳

לאל השמים — הודו לאל השמים׳

לאל חי — צמאה נפשי לאלהים׳

לאחזת עולם — ונתתי לך ולזרעך אחריך׳

לאשר באהלו — ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יי' לקטו ממנו איש׳

לאשר הוא — או מכל אשר ישבע׳

לאשר עשו — ותמלא ארצו אלילים׳

לאשר הביא — ישליו אהלי' לשדדי׳

לאלפי ישרא — ועשרה נשיאים עמו׳

לאין מספר — ועצי ארזי' לאין מספר׳

לאלה מחלקות — השערים לראשי׳

לאל נכר — לא יהיה בך אל זר׳

לאמות חמש — וכנפי הכרובי' ארכם׳

לאין להם — וירדפם אסא והעם׳

לארץ מצרים — ופליטי חרב ישובון׳

לבית הערבה — ועלה הגבול בית הגלה׳

לבן קיש — ויהי כל ידעי מאתמול׳

לבת ירושלי' — ואתה מגדל עדר עפל׳

לגבול ישרא — ועיניכם תראינ' ואתם׳

לגבורי חיל — כמספ' ראשי האבות׳

לדבר רע — אל תתן לבך לדבר רע׳

להעם הזה — וידברו אליו לאמ' דד"ה׳

לו איש — הולך רוח ושקר כזב׳

לזרע אברהם — הלא אתה יי' אלהינו הורשת׳

לחמשים ושני' — ותשלם החומה בעשרים׳

לחם פנים — ונתת על השלחן׳

לטוב לנו — ויצונו יי' לעשו' את כל׳

לימין משה — מוליך לימין משה׳

ליום השבת — מזמור שיר ליום השב׳

ליום מועד — מה תעשו ליום מועד׳

ליהודה וישרא — והנה דברי אסא הראשונים׳

ליום השלישי — והיו נכונים ליום׳

לישבי הארץ — ואתם אלת כרתו׳

לכל הנמצא — וירם יאשיהו לבני העם

לכסא כבוד — ותקעתיו יתד במקום נאמן׳

לכל העבר — בקע לגלגלת מחצית׳

לכל כליו — ועשית סירותיו לדשנו

לכל איביך — תמצא ידך לכל איביך׳

לכל הבא — מלבד התיחשם לזכרי׳

לכל בן נכר — כה אמר יי' כל בן נכר׳

לכל לראש — לך יי' הגדולה והגבור'

ללחם המערכת ומנחת התמיד ועולת התמיד׳

למשה איש — תפלה למשה איש האלהים׳

למאה ועשרי' — והלוים המשררי' כלם׳

למשכן העדות — והלוים יחנו סביב׳

למי מריבה — יאסף אהרן אל עמיו׳

למי נדה — ואסף איש טהור׳

למשיח ט' — ויאמ' לאנשיו חליל' לי

למימי קדם — הלא שמעת למרחוק׳

למלכי ישרא — לכן תתנני שלוחי' על׳

למאני דהבא — בלשצר אמר בטעם חמרא׳

לנגד יי' — אין חכמה ואין תבונ'׳

לנפש חיה — וייצר יי' אלהי' את האד'׳

לשר הטבחי' — ושם אתנו נער עברי׳

לעם קדוש — יקימך יי' לו לעם׳

לעשה השמים — בתבונה כי לעולם חסדו׳

לפר החטאת — ועש' לפר כאשר עשה׳

לפתח אהלו — וישם' משה את העם׳

לפרעה נכה — והכסף והזהב נתן׳

לצור מעוז — היה לי לצור מעוז׳

לקול יי' אלהיך — ויאמ' אם שמע תשמ'׳

לקרבן אשה — שור או כשב או עז׳

לרוקע הארץ על המי' — כי לעולם חסדו׳

לריח שמניך — טובים שמן תורק׳

לראש בית אבתם — ואת שם אהרן תכתב׳

לראשי האבת — כל אלה בני ידיעא׳

לרוח שקר — ויאמ' אצא והייתי דד"ה

לשמה תהיה — מצרי' לשממה תהיה׳

לשש מאות אלף — בקע לגלגלת מחצית׳

לשערי ירושלם — כי חלה לטוב ישבת׳

לתת שממה — לכן הנה ימים באים דוהשמעתי׳

אמר המעתיק קשה להאי פסו' לשערי ירושלם דכי חלה לטוב לנמיכ' דמייתי בעל המסורת בהאי אב כרוב הספרי' שלנו הוא לשער בלא י' ולפום ריהטא הוא מספק' לן אמנם נהירא לן דודאי טעות והכי קרי' לשער ירושלם מדקא חזינא דאיכא פסוק אחריתי דכתיב לשערי ירושלם דקבורת חמור יקבר דבירמיה דאם לא כן מאי קאמר בעל המסורת אב מן חד חד ולית דכוותהון דאיכא ב' אלא על כרחין טעות סופר במסורת ולכן דכך דינו לשע' ירושלם כי חלה לטוב לשערי ירושלם קבורת חמור יקבר ואתי שפיר ודוק וגם לעיל בהאי אב הוא נמסר למעשה ידיך ל דתקרא ואכי אנכן דאיב ואיכא למעשה ידיך דוהכרתי פסיליך דמיכה ומחקתי עכ"ל׳

ד' מלין יתיר למ"ד במצעות

תיבותא ונמסר בדניאל סי' ה׳

אב מן חד חד לא מלעיל

דלית וסימני'׳

לאלהים — זובח לאלהים יחרם׳

לאנשים — הנה נא לי שתי בנות׳

לאלפים — נצר חסד לאלפים׳

לאמורי — וירא בלק בן צפור׳

לבתים — ונקרבתם בבקר לשבטיכם׳

לבמות — ויעמד לו הכהנים׳

לברית — הבט לברית כי מלא׳

לדם — ולא תחניפו את הארץ׳

לדור — לילה ויום לא תכבה׳

לדור — זרע יעבדנו יספר׳

להון — נבהל להון איש רע עין׳

לזר — בני אם ערבת לרעך׳

לחרם — ואחלל שרי קדש ואתנה׳

לחיים — והיה הנשאר בציון׳

לטהר — ויראו את אלהי ישרא׳

לטרח — חדשיכם ומועדיכם׳

לטבח — ואגיד להם את יד אלהי׳

לטבים — הטיבה יי' לטובים׳

ליושב — ולרוח משפט ליושב׳

לכלב — ואנשי קדש תהיון לי׳

ללת — וכלתו אשת פנחס הרה׳

למאה — ולקחני עשרה אנשים׳

למת — בנים אתם ליי' אלהיכם׳

לנפש — צוף דבש אמרי נעם׳

לנגע — כי יפלא ממך דבר׳

לשער הצהוב וראהו הכהן והנה פשה׳

לעוף — וכל דם לא תאכלו׳

לעגלים — ויעש ירבעם חג בחדש׳

לעולה — ואל הכתף מחוצה׳

לפתח — הלא אם תטיב׳

לפנים — כמים הפנים לפנים׳

לצמיתת — ואם לא ינאל עד מלאת׳

לקחת — שחר לקחו בך למען׳

לרע — והנה שבע פרות אחרות׳

לרעה — לב חרש מחשבת און׳

לראש — ויעמד לראש רחבעם׳

לרבבה — ולקחנו עשר' אנשי' למאה׳

לשיר — ויהי בבאם בשוב דוד׳

לשער — ויאמ' להם כה אמ' יי' שימו׳

לשלל — ויאמרו דם זה החרב׳

לתורה — וישוע ובני ושרביה׳

וחלופיהון אב מן חד חד

מלרע לא וסי'

לאיים — וישב פניו לאיים כתיב׳

לאפוד — ויעש אתו גדעון לאפוד׳

לבהמה — נותן לבהמה לחמה׳

לבקרים — ותפקדנו לבקרים׳

לגר — וכי תשיג יד גר תושב׳

לגברים — ויספרו הלוים מבן׳

לדין — כי יפלא ממך דבר׳

להמזבח — ויאמר חזקיהו להעלות׳

להגדוד — ויבדילם אמציהו להעלות׳

לזינו — ובכל זאת אנחנו כרתים׳

לזר — גרי ביתי ואמהותי׳

לחגה — והיתה אדמת יהודה למצרים׳

לטמא — והבדלתם בין הבהמה׳

ליסוד — בחדש השלישי החלו׳

לכרוב — ועשה כרובים ותמורים׳

ללילה — יום ליום יביע אומר׳

למחנה — כי לעת יום ביום׳

למסילה — ויאמרו הנה חג יי' בשילה׳

למאור — ואת הבשם ואת השמן׳

למרום — לשום שפלים למרום׳

לנער — לתת לפתאים ערמה׳

לשבע — צדיק אוכל לשבע׳

לעד — לכן חכו לי נאם יי'׳

לעולות — ומנחת המלך מן׳

לפר — ועשה לפר כאשר עשה לפר תנינא דפסוק׳

לפרכת — מחוץ לפרכת העדות׳

לצדיק — תן לחכם ויחכם עוד׳

לקבצי — לכן חכו לי נאם יי'׳

לרד — כה אמר יי' למשיחו׳

לשממה — ונתתי את הר שעיר׳

לתבן — יחשב לתבן ברזל׳

לתתן — ודביר בתוך הבית׳

מערכת אות הלמד

אׄבׄ מן בׄבׄ דלוג מלעיל לא
וסימניהון

לאט והמלך לאט את פניו׳
לאט המעט ממך תנחמות אל׳
לאחר ויהי ביום הששי לקטו׳
לאחד כמספר אשר תעשו׳
לאלף ולקחו עשרה אנשים׳
לאלף הקטן יהיה לאלף׳
לאיים כעל גמולות כעל ישלם׳
לאיים אחריב הרים וגבעות׳
לאחרונה כל הפקדים למחנה דן׳
לאחרונה אין זכרון לראשונים׳
לבן התשיעי לחדש התשיעי׳
לבן למנצח עלמות לבן׳
לבהמה מצמיח חציר לבהמה׳
לבהמה ואעבר אל שער העין׳
לבדים לעומת המסגרת׳
לבדים ויצק ארבע טבעת׳
לגוי יספת לגוי ה׳ב׳ בפסו׳ לגוי׳
לגפן אסרי לגפן עירה׳
לגפן ויאמרו העצים לגפן׳
לזבח ויין לנסך רביעית ההין׳
לזבח ויאמר שלום לזבוח ליי׳׳
לטוב זה הדב׳ אשר צוה יי׳ לבנו׳
צלפחד׳
לטוב הכל כאשר לכל מקרה אחד׳
למנחה זאת התור׳ לעולה למנח׳
למנחה ויאמ׳ ארנן אל דוד קח לך׳
לנשים המדה גלו ערותה׳
לנשים אל תתן לנשים חיליך׳
לעדרים עזובות עדי ערוער׳
לעדרים ידוע תדע פני צאנך׳
לקץ כי עוד חזון למועד׳
לקץ ואתה לך לקץ ותנוח׳
לרום ובלכת החיות ילכו
האופנים׳
לרום שמים לרום וארץ׳
לשדים יזבחו לשדים׳
לשדי׳ ויזבחו את בניה׳ ואת בנותיהם׳

וחילופיהון דלוג מן תרין
תרין מלרע לא ברישי׳ וסי׳

לאט ויצו המלך את יואב׳
לאט ויאמר יי׳ יען כי מאס העם הזה׳
לדבר אל תט לבי לדבר רע׳
לדבר בז לדבר יחבל לו׳
לדביר ומחשבון עד רמת המצפ׳׳
לדביר ויבן עשרים אמה׳
לזאת ויאמר האדם זאת הפעם׳
לזאת אף לזאת יחרד לבי׳
לחשך הוי אומרים לרע טוב
ולטוב רע׳
לחשך השמש יהפך לחשך׳
למלחמה ויאמר אם לשלום׳
למלחמה הנביאים אשר היו לפני׳
למשנה ויאמר אליו אל תירא כי
לא תמצאך׳
למשנה ויי׳ שב את שבות איוב׳
לנביא וידע כל ישראל מדן ועד׳
לנביא ואת יהוא בן נמשי׳
לעשיר עשק דל להרבות לו׳
לעשיר היה צאן ובקר׳
לקש והיה בית יעקב אש׳
לקש לא יבריחנו בן קשת׳
לריק ואני אמרתי לריק יגעתי׳
לריק הקשיח בניה ללא לה׳
לריב כי יום נקם בלבי שנת׳
לריב הן לריב ומצה תצומו׳
לשבת ותקח שרי אשת אברם׳
לשבת אשר נטה לשבת ער׳

אׄבׄ מן חד וחד חד א׳ וחד לא
דלוג ולית דכוו׳ וסי׳

אביגל ואת עמשא שם אבשלו׳
לאביגיל ויאמר דוד לאביגיל׳
בעליהן כי יצא דבר המלכה׳
לבעליהן ונשמע פתגם המלך׳
בניהן כי נאפו ודם בידיהם׳
לבניהן ויען לבן ויאמר אל יעקב׳
בקעם כה אמר יי׳ על שלשה
פשעי בני עמון׳
לבקעם אחרי הדברים והאמרת׳
גני עורי צפון ובואי תימן׳
לגני באתי לגני אחתי כלה׳
הניח והיה ביום הניח יי׳ לך׳
להניח וראשית כל בכורי כל׳
הוללים לא יתיצבו הוללי׳׳
להוללי׳ אמרתי להוללים׳
הודיעך ויענך וירעיבך׳
להודיעך קשט אמרי אמת׳
חרדת אדם יתן מוקש׳
לחרדת ותהי חרדה במחנה׳
חטאה הוי משכי העון׳
לחטאה והקריבו לחנכת בית׳
טבחה כי עליך הורגנו כל׳
לטבחה ואתה יי׳ ידעתני׳
יומא וארבע חיון רברבן׳
ליומא ענא דניאל ואמר׳
יקהת לא יסור שבט מיהודה׳
ליקהת עין תלעג לאב ותבוז׳
ידעיך כל ידעיך בעמים׳
לידעך משוך חסדך לידעיך׳
כרמו כי יבער איש שדה׳
לכרמו אשירה נא לידידי׳
מרבה כל הולך על גחון׳
למרבה כתיב המשרה ולשלום׳
משנת אם דל הוא ואין משגת׳
למשנת אם שלש שנים רעב׳
מועדה והשבתי כל משושה׳
למועדה ושמר׳ את החוקה הזאת׳
מוצאיהם ויכתב משה את׳
למוצאיהם למסעיהם על פי ב׳ בפסוק׳
מעדנים יסר בנך ויניחך׳
למעדנים האכלים למעדנים׳
משיחי והקימתי לי כהן נאמן׳
למשיחי שם אצמיח קרן לדוד׳
פעלות כי לא יבינו אל פעלות יי׳׳
לפעלות אדם בדבר שפתיך׳
קחתך ותאמ׳ לה המעט קחתך׳
לקחתך ויבאו עבדי דוד אל אביגיל׳
קרבה אל נפשי גאלה׳
לקרבה ויקרא משה אל בצלאל׳
רויה תערוך לפני שלחן׳
לרויה הרכבת אנוש לראשנו׳
רבבה הנני אליך נאם יי׳ צבאות
והבערתי׳
לרבבה דדן רכלתך בבגדי חופש
שפנים עם לא עצום׳
לשפנים הרים הגבהים ליעלים׳
תתם ולא שמע אמציהו׳
לתתם ויסרו העלה לתתם דה״ה׳

חד מן יח״ זוגין מן חד וחד
חד מלרע וחד מלעיל ל׳ בריש תיבות׳
וסי׳ נמסר במשלי סוף סי׳ כ״ג׳

אלין זוגין חד ל׳ וחד ול׳
וסי׳

לחשך קץ שם לחשך׳
ולחשך ויקרא אלהים לאור יום׳
לקחת שוחד לקחו בך למען׳
ולקחת בידך עשרה לחם ונקדי׳׳
למסע ויאמר יי׳ אלי קום לך׳
ולמסע עשה לך שתי חצצרת׳
לטהור והבדלתם בין הבהמה׳
ולטהור הכל כאשר לכל מקרה׳
לחטאת והביא אותם אל הכהן
והקריב׳
ולחטאת זאת התור׳ לעלה למנח׳׳
לחיות גם מעוף השמים׳
ולחיות אתי אל עמי׳
לחיותם ויעש להם יהושע שלום׳
ולחיותם להציל ממות נפשם׳
לצים אשרי האיש אשר׳
ולצים עד מתי פתאי׳ תאהבו פתי
למעוז טוב יי׳ למעוז ביום׳
ולמעוז ואני בשנת אחת לדריוש
להציב ויך דוד את הדרעזר דה״ה׳
ולהציב והיתה הפצירה פים׳
לבנה ויקח לו יעק׳ מקל לבנה׳
ולבנה על ראשי ההרי׳ יזבחו ועל
לדברו וימאסו בארץ חמדה׳
ולדברו קויתי יי׳ קותה נפשי׳
ליסד בחדש השלישי החלו׳
וליסד ואשם דברי בפיך׳
לשלש וצויתי את ברכתי לכם׳
ולשלש והיתה הפצירה פים׳
לשעירים ולא יזבחו עוד את זבחיה׳
ולשעירי׳ ויעמד לו כהנים׳
לעגלים ויעש ירבעם חג בחדש׳
ולעגלים ויעמד לו כהני׳ לבמות׳
ליוצא ובעתים ההם אין שלום׳
וליוצא כי לפני הימי׳ ההם׳

ד׳ מלין נסבין יתיר למ״ד
וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ג׳ וסי׳ ה׳׳

יד״ מלין משמשין לל בריש
תיבותא וסי׳׳

ללשנו מאלה נפרדו׳
ללוט וגם ללוט ההולך׳
ללכיש וילכדוה ביום׳
ללבנה ויאמרו הנה חג׳
ללהבה והיה אור ישראל׳
ללשכת ואביא אותם׳
ללבבם ובל יאמרו׳
ללילה יום ליום יביע׳
ללביא התצוד ללביא׳
ללחמך ודי חלב עזים׳
ללשם ויקראו ללשם׳
ללבושך מדוע אדום׳
ללבושך בכשים ללבושך׳
ללענה הירוצון בסלע׳

קיח״ יחידאין משמשין ול
וסי׳

ולימים ויאמר אלהים יהי מארות׳
ולמשל ביום ובלילה׳
ולשת גם הוא יולד בן׳
ולמך כי שבעתים יקם׳
ולאברם היטיב בעבורה׳
ולפיד ויהי השמש לבא׳
ולוז ויקח לו יעק׳ מקל לבנה׳
וללאה השדה אל צאנו׳
וללבן שתי בנות שם׳
וליצחק וזאת הארץ אשר׳
ולהשיב כספיהם איש אל שקו׳
ולבנימן לכלם נתן לאיש׳
ולבנים תבן אין נתן לעבדך׳
ולעמך ויאמר משה לפרעה׳
ולזכרון והיה לך לאות׳
ולטוטפת והיה לאות על ידכה׳
ולמצרים ויספר משה לחתנו׳
ולהביאך הנה אנכי שולח׳
ולאלהיהם לא תכרות׳
ולזקני ויהי ביום השמיני׳
ולאחתו הבתולה הקרובה׳
ואחתו לאביו ולאמו׳
ולחלל ואני אתן את׳
ולחיה ולבהמתך ולחיה׳
ולארץ ולא תחניפו׳
ולשמש וילך ויעבד׳
ולנערה לא תעשה דבר׳
ולתתך עליון על כל הגוים׳
וללוי אמר תמיך ואריך׳
ולזבולן אמר שמח׳
ולנפתלי אמר נפתלי שבע׳
ולגד אמר ברוך מרחיב׳
ולשבט הלוי לא נתן׳
ולצאת עודני היום׳
ולכלב בן יפנה לא׳
ולאיש הנה בתי׳
ולמשפחתו ויתהלכו בארץ׳
ולנער וגם תבן גם׳
ולזבח ועלה האיש ההוא׳
ולהמיתו וישלח שאול׳
ולקראת ויבא דוד׳
ולמשפט ויהי מהיום׳
ולהקים לבעבור סבב׳
ולאביגיל אשת נבל הניד׳
ולשכב עם אשתי דאוריה׳
ולאנשים אשר אתו דאבנר׳
ולאישה ותאמר לנעריה׳
ולשלום ויאמר אוריה אל דוד׳
ולאבשלום ויהי אחר הדברים׳
וליהונתן בן שאול׳
ולמפיבשת בן קטן׳
ולאמנון רע ושמו׳
ולשנא לאהבה את שנאיך׳
ולזעק ומה יש לי עוד צדקה׳
ולאשה עגל מרבק׳
ולדור ישבו דמיהם בראש׳
ולויות ויפתח על הלחת ידתיה׳
ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת
טוב׳
ולהמית ותאמר אל איזבל׳
ולקלי ויכתב עליה׳ ספר שנית׳
ולטוב הוי האמרים לרע׳
ולשארית כי מי דימון מלאו דם׳
ולחסות ההלכים לרדת מצרים׳
ולדבר כי נבל נבלה ידבר׳
ולהכות בן לריב ומצה׳
ולקח מהם קללה דישעיה׳
ולחום בן אדם׳
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרי׳׳
ולהיטב כי אויל עמי׳
ולרעב הנביאים אשר היו לפני׳
ולמקום ועשיתי למקום דירמיה׳
ולמואב על כן למואב איליל׳
ולרשע ונתתיו ביד׳
ולנשת ולא יגשו׳
ולבן ואל מרת אדם׳
ולעולה ושדה אחד׳
ולקח ואתה בן אדם׳
ולפקוד וריב לה׳ עם יהודה׳
ולפותה גולה סוד הולך רכיל׳
וליום ומה תעשו׳
ומלטה ולא נשא דוד׳
ולאחד וארעה את צאן ההרגה׳
ולהגה ואשא את עיני׳
ולחלות ובאו עמים רבים׳
ולזמר טוב להודות ליי׳׳

ולבקר

ולבקר אחת שאלתי׳
ולספר לשמע בקול תודה׳
ולישרי אור זרוע לצדיק׳
ולישרים הטיבה יי׳ לטובים׳
ולמות יסר יסרני יה׳
וללמדם ילדים אשר אין׳
ולגדלם וימן להם המלך׳
ולקבל מלכא בלשאצר׳
ולחתום שבועים שבעים׳
וללבן ומן המשכילים יכשלו׳
ולנחמו וישמעו שלשת׳
ולשון בארך אפים׳
וליועצי מרמה בלב׳
ולאחוז תרתי בלבי למשך ביין׳
ולכנוס כי לאדם שטוב׳
ולאחד גם אם ישכבו שנים׳
ולהיות פתשגן הכתב׳
ולהרג אשר נתן המלך׳
ולמרדכי היהודי את כל תוקף׳
ולאבד כי המן בן׳
ולצוות ואת פתשגן כתב הדת׳
ולהגיד ב׳ בפסוק׳
ולהסירן ותבואנה נערות׳
וללקוט דודי ירד לגנו׳
ולנעמי מודע לאישה׳
ולכלכל והיה לך למשיב׳
ולהפיל וזרעם בגוים׳
ולרשעים אמרתי להוללים׳
ולעולם ראש דברך אמת׳
וללחם המערכת ב׳ בפסוק׳
ולנגיד כי יהודה גבר באחיו׳
ולהכין וליעצים לרב׳
ולזכרי פקדיו לעשותם׳
ולהזכיר ויתן לפני ארון יי׳׳
ולפקח בן רמליהו׳
ולשרתו אז אמר דויד לא לשאת׳
ולהלחם עמו זרוע בשר׳
ולערוך מזבולון יצאי צבא׳
ולמשפחתו ויתהלכו אותה לשבעה׳
ולריב וגם בירושלם׳
ולתשובת השנה שלח׳
וללמוד כי עזרא הכין לבבו׳
ולירושלים כל קבל דנא׳
ולהתחתן הנשוב להפר׳
וליהודים והסגנים לא ידעו אנה׳
ולסנבלט זכרון אלהי לטובה׳
ולעולת וללחם המערכת ולעולת
ולקרבן העצים דעזרא׳

ה׳ משמשין לה בריש׳ וסי׳

להגדוד ויבדילם אמציהו׳
להחומה והתורה השנית׳
להנחותם ואתה ברחמיך׳
להעם וידברו אליו דדה׳
להמזבח ויאמר יחזקיהו להעלות׳

כ׳ נסבין למ׳ ברישיה ולית

דכוו׳ וגא וסימני׳

למתי ויאמר משה׳
למקרא עשה לך שתי׳
למדן ויצאו כל בני׳
למקטנם ולא ילמדו׳
למאה ולקחו עשרה׳
למאה והלוים המשררים׳
למרבה המשרה׳
למשלח וכל הערי׳ אשר במעדר׳
למתחת וארבע האופנים׳
למאר ויקברוהו דדה׳
למשרים וחכך כיין׳
למאדם ואפרת׳

למשער יסוב כל הארץ׳
למלה ועתה נגינתם׳
למשען יקדמוני ביום׳
למיודעי מכל צררי׳
למזמה אשר יזרוך׳
למוליך עמו במדבר׳
למדת ויש אשר אמרים׳
למשמעי׳ ועמהם הימן וידותון חצצרו׳׳
למיכיהו והמלאך אשר דדה׳
למורשה ויצא אסא׳
למלכיה החמשי׳
למימן הששי ב׳ בו׳
למאני בלשאצר אמר בטעם׳
למושיעם ויאמר אך׳

יד׳ זוגין קדמא׳ נסי׳ ל׳ ותנינ׳

לא נסיב ולית דכוו׳ דסמיכין וסי׳

לאב המון אני הנה בריתי אתך והיית׳
אב המון ולא יקרא עוד שמך׳
לכל כליו ועשית סירתיו לדשנו׳
כל כליו ויעש את כל כלי המזבח׳
למשכן קרח דבר ל׳ העד׳ לאמר העלו׳
משכן קרח ויעלו מעל משכן קרח׳
למואב ויאמר מואב ל׳ זקני מדין׳
מואב ויאמר בלעם ל׳ האלהים׳
לשלחה וענשו אתה מאה כסף׳
שלחה ונתן האיש השכב עמה׳
למעלה ועלה הגבול דבירה מעמק׳
מעלה ותאר מצפון ויצא עין׳
לאפיו ויקרא אחימעץ ויאמר׳
אפיו וישקף ארונה וירא את המלך
לשבת טוב לשבת על פנת גג קדם׳
שבת טוב שבת על פנת גג׳
לחיים אורח לחיים שומר מוסר׳
חיים אורח חיי׳ למעלה משכיל׳
לקח בגדו כי ערב זר קדמאה׳
קח בגדו כי ערב זר תנינא׳
לרוח ויאמר אצא דדה׳
רוח ועתה הנה נתן ה׳ דדה׳
ולתומים ויאמר התרשתא קדמא׳
ותומים ויאמר התרשתא תנינא׳
למאני בלשצר אמר בטעם׳
מאני באדין התיו מאני דהבא׳
לראשי שמטו תחת לראשי קדמא׳
ראשי שמטו תחת ראשי תנינא׳

וחלופיהון ו׳ זוגין תנינ׳ נסיב

ל׳ בחד ענין וקדמא קרחי׳ ולית דכוות׳ דסמיכין וסי׳

ממעלה וגבול האמרי ממעלה׳
מלמעלה וישב גדעון בן יואש׳
משכב וזה הדבר אשר תעשו׳
למשכב וימצאו מישבי יבש׳
קחי ויקם וילך צרפתה׳
לקחי ותלך לקחת ויקרא׳
שער האשפות המשררים׳
לשער האשפות ותהלוכות לימין׳
ימים ומערת הוסר התמיד׳
לימים אשרי המחכה ויגיע׳
נחלה ונתן ארצם נחלה קדמאה׳
לנחלה ונתן ארצם לנחלה תנינא׳

מלין דמשמשין לם בסוף

תיבותא וסי׳

אראלם ל׳ הן אראלם צעקו חוצה׳
בשלם ל׳ הבשר ויתן לעם׳
החלם ל׳ וזה החלם לעשו׳ ועתה׳
כלם ל׳ אש׳ טפחתי ורביתי איבי
צלם ל׳ סר צלם מעליהם ויי׳׳
קלם ל׳ אשר קלם מלך בבל באש׳

והמשילם ל׳ ברבים והמשכילים׳
בפעלם ל׳ הן פראים במדבר׳
ולגדלם ל׳ שנים שנים ודניאל דורעונים׳
מגלם ל׳ לא יטה לארץ מנלם׳
ומכלם ל׳ יצילנו יי׳ דתהלות׳
באכלם ל׳ ויהי באכלם מהגויד והמה׳

מלין דמשמשין לה בסוף

תיבותא וסי׳

ובשפלה ל׳ תשפל העיר׳
תהלה ל׳ ובמלאכיו תשי׳ תהלה׳
אילה ל׳ נפתלי אילה שלחה׳
נפלה ל׳ ביד יי׳ כי רבים רחמיו׳
זבלה ל׳ שמש ירח עמד זבלה׳
כבתולה ל׳ אלי כבתולה חגורת׳
אפלה ל׳ נא ביד יי׳ כי רבים׳
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו׳
בהלה ל׳ ויכל בהבל ימיהם׳
כחולה ל׳ כי קול כחולה שמעתי׳
לחוסלה ל׳ עליך׳
הנקלה ל׳ וידברו עבדי׳
כלה ל׳ ענן וילך כן׳
חלה ל׳ כיחלה גם ילדה׳
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו׳
ואשמאלה ל׳ ואם הימין׳
אמולה ל׳ מה אמולה לבתך׳
ואיחלה ל׳ לאור ויבא אפל׳
והצלה ל׳ ריוח והצלה יעמוד ליהודים׳
הגלילה ל׳ ויקח׳
השפלה ל׳ הגבה והגבוה השפיל׳
ההוללה ל׳ ונשא עליך קינה׳
טלטלה ל׳ גבר׳
מגוללה ל׳ ושמלה׳
והמכשלה ל׳ תחת׳
ומרעלה ל׳ ואשראלה ל׳׳
אומלל ל׳ יולדת השבעה׳
חוללה ל׳ ידו נחש בריח׳
וללה ל׳ מן המשנה׳
לכסלה ל׳ ואל ישובו׳

מלין דמשמשין לו׳ בסוף

תיבותא וסי׳

הואילו ל׳ ועתה הואילו פני בי׳
הבדלו ל׳ מתוך העדה הזאת׳
הקהילו ל׳ ואת כל העד׳ הקהילו׳
אשתללו ל׳ אבירי׳ לב נמו׳
יבלו ל׳ בטוב ימיהם שנותם׳
העלו ל׳ מסביב למשכן קרח׳
ויתנצלו ל׳ בני ישרא׳ את עדים׳
בשלו ל׳ ויאמר משה אלהם׳
ויבהלו ל׳ להביא את המן ל׳׳
מלו ל׳ כרב רכלתך מלו׳
הפלו ל׳ ואמרת אליהם׳
בשלו ל׳ ויאמר אלהם׳
יחולו ל׳ על ראש יואב׳
הבשילו ל׳ אשכלותיה׳
וישאלו ל׳ דבר נא באזני׳
ויכלו ל׳ השמים והארץ׳
ויכלו ל׳ את הימים והיה׳
ויכלו ל׳ בכל אנשים׳
ויכלו ל׳ יחד יבאו גדודיו׳
יחוללו ל׳ הרפאים יחוללו׳
והללו ל׳ את יי׳ ומקבציו׳
תאכלו ל׳ ואם תמאנו ומריתם׳
יחלו ל׳ לא יכאב ולא ירוץ׳
ישפלו ל׳ הנה הארון יי׳׳
היכלו ל׳ ויאם׳ לפני אחיו דעזרא

תנאלו ל׳ חנם נמכרתם ולא׳
תבהלו ל׳ אל תבטחו בעשק׳
כלו ל׳ מעשיכם דבר יום ביומו׳
כלו ל׳ תפלות דוד בן ישי׳

לא כל ר״פ דבראשי׳ ולא במ״ב לא וסי׳

ארוני׳ לא ארוני שמעני׳
יסור לא יסור שבט׳
וכל וא״ה שמות ותורת כהנים ר״פ לא בר מן ט״ו ולא וסי׳
יכלה ולא יכלה עוד הצפינו׳
יכלו ולא יכלו החרטומים׳
יכול ולא יכול משה׳
ישמע ולא ישמע א׳לכם פרעה׳
שמעו ולא שמעו ל׳ משה׳
תותירו ולא תותירו ממנו עד׳
העלה ולא תעלה במעלות על׳
יחללו ולא יחללו את שם קדשי׳
יזבחו ולא יזבחו עוד זבחיהם׳
תחללו ולא תחללו את שם׳
יחלל ולא יחלל זרעו בעמיו׳
תקיא ולא תקיא הארץ אתכם׳
תשבעו ולא תשבעו בשמי׳
תלכו ולא תלכו בחקות הגוי׳
תונו ולא תונו איש את׳
וכל ר״פ דוידבר דכו׳ ולא בר מן ז׳ לא׳ וסימניהון
ישאירו לא ישאירו ממנו׳
אוכל לא אוכל אנכי לבדי׳
יום לא יום אחד תאכלון׳
כן לא כן עבדי משה׳
איש לא איש אל ויכזב׳
הביט לא הביט און ביעקב׳
נשוב לא נשוב ל׳ בתינו׳
וכל משנה תורה ר״פ דכוו׳ לא בר מן י״ו ולא וסי׳
אביתם ולא אביתם לעלות׳
אבה ולא אבה סיחון׳
תחמד ולא תחמד אשת׳
תתחתן ולא תתחתן בם׳
תועבה ולא תביא תועבה׳
ידבק ולא ידבק בידך׳
יראה ולא יראה לך׳
תקים ולא תקים לך׳
ירבה ולא ירבה לו׳
ישפך ולא ישפך דם׳
תחס ולא תחס עינך׳
אבה ולא אבה יי׳ א׳להיך לשמוע׳
תסור ולא תסור מכל הדברים׳
נתן ולא נתן יי׳ לכם לב׳
אתכם ולא אתכם לבדכם׳
מעבר ולא מעבר לים היא׳
קם ולא קם נביא עוד׳
וכל אשלמתא קדמיתא ר״פ דכוו׳ ולא במ״ט לא׳
יתיצב לא יתיצב איש׳
ימוש לא ימוש ספר׳
היה לא היה דבר מכל׳
היתה לא היתה עיר אשר השלים׳
נותר לא נותר עוקים בארץ׳
נפל לא נפל דבר מכל׳
עזבתם לא עזבתם את אחיכם׳
טוב לא טוב הדבר הזה׳
כן לא כן הדבר כי איש׳
וכל ישעיה ר״פ דכוו׳ לא במ״ו ולא וסי׳
ישעה ולא ישעה ל׳ המזבחות׳
תשענה ולא תשענה עיני ראים׳
יהיה ולא יהיה למצרים׳
ישיב ולא ישיב אל לבו׳
אתי ולא אתי קראת יעקב׳

צמאו ולא צמאו בחרבות׳
וכל ירמיה ויחזקאל ר״פ דכו׳ ולא בר מן יד׳ לא וסי׳
כאלה לא כאלה חלק יעקב׳
באלה לא באלה חלק יעקב׳
ישוב לא ישוב אף יי׳׳
ישוב לא ישוב חרון אף׳
ישבתי לא ישבתי בסוד משחקי׳
שלחתי לא שלחתי את הנביאים׳
תקח לא תקח לך אשה׳
כברית לא כברית אשר׳
דכאו לא דכאו עד היום׳
עליתם לא עליתם בפרצות׳
עמים לא אל עמים רבים׳
חסה לא חסה עליך עין׳
תעבר לא תעבר בה רגל׳
למענכם לא למענכם אני עשה׳
וכל תריסר ר״פ דכו׳ לא בר מן ג׳ ולא וסימניהון׳
ולא זעקו אלי בלבם׳
ולא ידעו עשות נכוחה׳
ולא אחד עשה ושאר׳
וכל ד״ה ר״פ דכו׳ ולא במ״ב לא וסי׳
לא הניח איש לעשקם׳
לא לכם להלחם כזאת׳
וכל שאר כתובים ר״פ דכות׳ לא במ״ד ולא וסי׳
הסגרתני ולא הסגרתני ביד אויב׳
נסוג ולא נסוג ממך תחיינו׳
שמע ולא שמע עמי לקול׳
יהיו ולא יהיו כאבתם׳
אמרו ולא אמרו העברים׳
נתתי ולא נתתי לחטוא חכי׳
ערך ולא ערך אלי מליץ׳
אמר ולא אמר איה אלוה׳
נמצא ולא נמצא נשים יפות׳
שמעתי ולא שמעתי לקול׳
ידע ולא ידע כי רפאים׳
למדתי ולא למדתי חכמה׳
שמענו ולא שמענו אל עבדך׳
שמענו ולא שמענו בקול יי׳ אלהי׳

קכ״ג פסוקים דמיחדין דאית בהון מן ב׳ ולא ולא וסי׳

והקמתי את בריתי אתכם׳
נשא ולא נשא אתם הארץ׳
יכול ולא יכול יוסף להתאפק׳
מצות יאכל את שבעת׳
אראנו ולא עתה אשורנו׳
ותשובו ותבכו לפני יי׳׳
ובשלוח יי׳ אתכם מקדש ברנע׳
תחמוד ולא תחמד דמ״ת׳
יראה ולא יראה לך שאור׳
ביומו תתן שכרו ולא׳
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב׳
אשה תארש ואיש אחר׳
שורך טבוח לעיניך׳
וכי ירדף גאל הדם׳
וישלח ישראל מלאכי׳ אל מלך אדום׳
וכעת מותרה ותדברנה׳
שלישה ויעבר בהר אפרים׳
תכרית ולא תכרית את חסדך׳
לרצים ויאמר המלך לרצים׳
ואבי ראה גם ראה את׳
והאנשים טובים לנו מאד׳
ויקפצו עליו שרי פלשתים׳
זקני ויקמו זקני ביתו׳
ויתקע יואב בשופר ויעמדו׳
ושמתי מקום לעמו ישראל ונטעתי׳
וחברו ושמתי מקום׳
אל בני ויאמר המלך אל אבשלום׳

וישלח אבשלום אל יואב׳
ויחן יי׳ אתם וירחמם׳
והריחו ביראת יי׳ ולא למראה׳
הוי בנים סוררים נאם יי׳׳
התמהמהו ותמהו השתעשעו׳
ומצרים אדם ולא איש׳
וקוי׳ יי׳ יחליפו כח׳
ראות רבות ולא תשמור׳
מי נתן למשסה יעקב׳
וישפך עליו חמה אפו׳
רעה אפר לב הותל׳
נבראו עתה נבראו ולא מאז׳
מהר צעה להפתח׳
נגש והוא נענה׳
צמנו למה צמנו ולא׳
הנני כי הנני בורא שמים׳
תאבל על כן תאבל הארץ׳
סכל שמעו נא זאת עם׳
עשתכם ועתה יען עשתכם׳
היפלו ואמרת אליהם כה׳
עזבם ויאמר יי׳ על עזבם׳
דגר קרא דגר ולא ילד׳
כערער והיה כערער בערבה׳
יפרסו ולא יפרסו להם על׳
יענוכה ודברת אליהם את כל׳
בשרירות ולא שמעו ולא הטו׳
שמעו ולא שמעו אלי ולא הטו׳
שמעו ולא שמעו ולא הטו׳
ושמתי ושמתי עיני עליהם לטוב׳
ושלח יי׳ אליכם את כל עבדיו׳
ואל תלכו אחרי אלהים אחרים׳
ויצא מהם תודה וקול׳
ועבדך מקץ שבע שנים תשלחו׳
הוקם את דברי יהונדב׳
כל יהודה לכן כה אמ׳ יי׳ הנני מביא׳
ואשלח אליכם את כל עבדי׳
אם שוב תשבו בארץ הזאת׳
פחדו ולא פחדו ולא קרעו׳
ישבו לכן ישבו ציים את איים׳
באמרו לרשע מות תמות׳
תחס ולא תחס עיני׳
וחברו ולא תחס עיני עליך׳
המרי בן אדם בתוך בית׳
הרעים כה אמר יי׳ הנני׳
מטע והקמתי להם מטע׳
ועשיתי אתם לגוי אחד׳
ולא ישאו עצים מן השדה׳
ורדפה את מאהביה ולא׳
ואכלו ולא ישבעו הזנו׳
וענה גאון ישראל בפניו׳
ישפטו בין עמים רבים׳
המליכו הם המליכו ולא ממני׳
ונעו שתים שלש שנים׳
בשסכם לכן יען בשסכם׳
הלא חשך יום יי׳ ולא אור׳
ותסג אתה תאכל ולא תשבע׳
שועתי עד אנה יי׳ שועתי׳
היין ואף כי היין בוגד׳
חילם והיה חילם למשסה׳
כאבתיכם אל תהיו כאבתיכם׳
כאשר קראתי והיה כאשר׳
וגערתי לכם באכל ולא׳
יואב בן צרויה החל למנות׳
וכל ריב אשר יבא אליכם׳
ולא הסב יאשיהו פניו׳
אלהי אקרא יומם ולא תענה׳
רחום והוא רחום יכפר׳
ובצלעי שמחו ונאספו׳
כל זאת באתנו ולא שכחנוך׳
פה להם ולא ידברו עינים׳
אזנים להם ולא ישמעו׳

ישען על ביתו ולא יעמד׳
יעבר הן יעבר עלי ולא׳
יהרס הן יהרס ולא יבנה׳
יכבדו בניו ולא ידע׳
מה ידעת ולא נדע תבין׳
שופתו עין שופתו׳
משיב יגע ולא יבלע׳
שורו עבר ולא יגעיל׳
שמאל בעשתו ולא אחז׳
שגיא הן אל שגיא ולא נדע׳
ישחק לפחת ולא יחס׳
אחת דברתי ולא אענה׳
מי זה מעלים עצה׳
יקראונני אז יקראונני׳
ראיתיו מגיע אצל האיל׳
נשארתי ואני נשארתי לבדי׳
ובעמדו תשבר מלכותו׳
ולקץ שנים יתחברו׳
ועמד על כנו נבזה ולא׳
וישם פניו לבא בתקף׳
ותעד בהם להשיבם אל׳
וימאנו לשמוע ולא זכרו׳
וכראות ויצא המן ביום׳
פתחתי אני לדודי ודודי חמק׳

מ״ז פסוקי׳ דאית בהון מן ג׳ לא לא לא דמיחדין וסי׳

אבימלך ויאמר אבימלך לא׳
כמעשה ארץ מצרים אשר׳
בהמתך את חקתי תשמרו׳
יקרחה לא יקרחה קרחה׳
אלילים לא תעשו לכם׳
מיין ושכר יזיר חמץ׳
ובתים מלאים כל טוב׳
חפצת והיה אם לא חפצת׳
וידעתם היום כי לא את בניכם׳
יזבחו לשדים לא אלוה׳
האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו׳
ואתן לכם ארץ אשר לא׳
וידוני דוד את חרבו׳
נס ויאמר העם לא׳
המכים ואת בני המכים לא׳
בניהם וחברו את בניהם׳
בחוריו על כן על בחוריו׳
ידמה והוא לא כן ידמה׳
ונאספה שמחה וגיל מן׳
עמקי לא אל עמים׳
ביבש קצירה תשברנה׳
כי תעבר במים אתך אני׳
שחרה ובאה עליך רעה׳
גם לא שמעתם גם לא׳
תחפירי אל תיראי כי לא׳
דאגת ואת מי דאגת׳
ומעולם לא שמעו ולא האזינו׳
הכהנים לא אמרו איה יי׳׳
המנכם לכן כה אמר יי׳ יען׳
המכר כי המכר אל הממכר׳
כספם בחצות ישליכו והבם׳
ובכתב והיתה ידי אל הנביאים׳
על ההרי׳ לא אכל תניינא דסיפרא׳
הונה ואיש לא הונה חבלתו׳
הדרכי ואמרתם לא יתכן׳
הדרכי ואמרו בני עמך לא׳
צדקת ואתה בן אדם אמור׳
קרא ויאמר קרא שמו לא עמי׳
ותפש הקשת לא יעמד׳
לא יכלו כי לא יכלו לעשותו׳
אשרי האיש אשר לא הלך׳
רגל לא רגל על לשנו׳
כספו לא נתן בנשך׳
ישנו כי לא ישנו אם לא׳

פני יי׳ חלקם לא יוסיף׳
וסוך להם תמורות׳
וארבעים שנה כלכלתם במדבר׳

ט׳ פסו׳ ולא ולא ולא וסימ׳

נמסר בירמיה סי׳ ז׳׳

ל״ג פסוקי׳ דמיחדין מן ג׳ לא ולא ולא ט׳ מנהון ר״פ דמיחדין וסימני׳ נמס׳ באיוב סי׳ ט״ו וכ״ד במצעות פסו׳ וסי׳

יובל היא שנת החמשים׳
אמר ויאמר יי׳ אלי לאמר׳
כי אל רחום יי׳ לא ירפך׳
גפרית ומלח שרפה כל ארצה׳
תריעו ואת העם צוה יהושע׳
עשקתנו ויאמרו לא עשקתנו׳
את חצי ויאמ׳ איש האלהי׳ אל המלך׳
כי כן צוה אתי בדבר יי׳׳
אוכל ויאמר לא אוכל לשוב׳
לא שמעו על אשר לא שמעו בקול׳
מכף רגל ועד ראש אין בו׳
כושי צידון כי אמר ים׳
כיונק ויעל כיונק לפניו׳
ונפצתים איש אל אחיו׳
חללי והיו חללי יי׳ ביום ההוא׳
ובנו את במות הבעל׳
אזכרנו ואמרתי לא אזכרנו׳
שקר ויאמר אלי שקר׳
ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו׳
אפרע אני יי׳ דברתי באה׳
בחמה גם אני אעשה בחמה׳
יגבהו למען אשר לא יגבהו׳
שארית ישראל לא יעשו עולה׳
בזה כי לא בזה ולא שקץ׳

ו׳ ר״פ לא לא ולא וסי׳ נמסר בסוף קדשים׳
ג׳ ר״פ לא ולא לא וסים׳ נמסר בסוף בחקתי׳
לא ז׳ ר״פ בספר במדבר וסים׳ נמסר בסדר מטות׳
ט׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא דמיחדין וסים׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ ה׳׳ (לה׳ נמסרו עס)
ח׳ פסוקי׳ לא לא לא לא וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סי״ח נבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמאה׳
ג׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא וסי׳ נמסר בספ׳ בהעלותך
ד׳ זוגין מן ב״ב בחד ענין קדמ׳ נסיב לא ותניינא לא נסיב לא וסי׳

לא אדני שמעני השרא נתתי׳
אדני שמעני ארץ ארבע׳
לא הפך לבן ואם בהרת לבנה׳
הפך לבן וראהו הכהן׳
לא עשיתם לכן כה אמ׳ יי׳ יען המנכם׳
עשיתם וידעתם כי אני יי׳ אשר בחקי׳
לא נחשב וכל כלי משקה דמלכים׳
נחשב וכל כלי משקה דה״ה׳

ו׳ פסוקי׳ ולא לא ולא וסי׳ נמסר בסוף סדר קרח׳
ג׳ סבירין ולא וקרין לא וסי׳ נמס׳ בסדר משפטים׳
ולא קריין יחידאין וסימניהון

ולא מצאה היונה מנוח לכף׳
ולא תכרת והיא האכל לפקדון׳
ולא ביד ואני ידעתי׳
ולא תוסיפון העתירה אל׳
ולא נחם ויהי בשלח פרעה׳
ולא תעלה

ולא תעלה במעלות על מזבחי׳
ולא פשה וראה הכהן׳
ולא יאכל נפש אשר׳
ולא יגאל אך כל חרם׳
ולא נשתה נעבורה בארצך׳
ולא יצאו וישארו שני׳
ולא תחמד דמשנה תורה׳
ולא תקח לא תטה משפט׳
ולא יסור ולא ירבה לו׳
ולא יזידון וכל העם׳
ולא תסור מכל הדברים׳
ולא תשימו בנים אתם ליי׳
ולא הוריש מנשה את בית שאן׳
ולא באו וילך במדבר׳
ולא יצילו ולא תסורו׳
ולא מת ויאמר העם אל שאול׳
ולא הגידה ותבא אביגיל׳
ולא אשנה ויאמר אבישי אל דוד׳
ולא ירד וישכב אוריה׳
ולא שמר וצוה אליו על הדבר׳
ולא תאבה ויאמרו אליו׳
ולא תשמע ראות רבות׳
ולא העלה ומצא מלך׳
ולא ידעתם שמעת חוה כלה׳
ולא לנצח כי לא לעולם׳
ולא ילכו בעת ההיא׳
ולא תחללו את שם קדשי׳
ולא יבאו לראות כבלע׳
ולא אשיבנה הנה ברך לקחתי׳
ולא יעבד ומבן חמשים׳
ולא ראה לא הביט און ביעקב׳
ולא תעבד ואכלת׳
ולא ירבה לו נשים׳
ולא שכחתי ולא אכלתי באני ממנו
ולא תגרעו ולא תוסיפו׳
ולא שנא וכי ירדף׳
ולא ישאירו ויתנו עליהם וישתיתו׳
ולא אותה ויאמר יהונתן׳
ולא נעלה אם כה יאמרו׳
ולא חטאתי ואבי ראה׳
ולא יחיה והכה דוד׳
ולא עשית כאשר שמע
ולא נעדר להם מן הקטן׳
ולא תשוב כי כן צוה אתי׳
ולא השאיר ויאמר תפשו׳
ולא ישים וישפך עליו׳
ולא תדע למה צמנו׳
ולא יעשה והיה כי תרבו׳
ולא יספדו ומתו גדלים׳
ולא תקום ואמרת ככה׳
ולא מתי תשואות מלאה׳
ולא יקחו מסך אבן׳
ולא תראה לעינהם על׳
ולא יתנו למען אשר׳
ולא תשיג ורדפה את מאהביה׳
ולא תמצא ב׳ בו׳
ולא אבה לא אעשה׳
ולא תשבע אתה תאכל׳
ולא ימלט ראיתי את׳
ולא תוסיפו ביום ההוא׳
ולא יועילוך אני אגיד׳
ולא יערוב למען אשר׳
ולא אענה הן אזעק׳
ולא כוה פנה אל תפלת׳
ולא נסוג מסך תחיינו׳
ולא היו וימת לעור׳
ולא עלה יואב בן צרויה החל למנו׳ דה״
ולא תצליחו ורוח אלהים׳
ולא נעשה פסח כמהו דה״׳
ולא הגדתי ואקום לילה׳

ולא לו וישם פניו לבא׳
ולא עבר להם לבדם׳
ולא עת אשר קמטו׳
ולא תמצא לא ידע אנוש ערכה׳
ולא איתי וכל דיירי ארעא׳
ולא כן אני ידעתי׳
ולא לקחו ואמרת אליהם׳
ולא היתה סרם אחתך׳
ולא יצאו בבאם הכהנים׳
ולא אלהים כי מישראל והוא חרש עשהו׳
ולא יפל כי הנה אנכי מצוה׳
ולא ישבע אף כי היין בוגד׳
ולא ראיתי נער הייתי׳
ולא האמינו בכל זאת חטאו לו׳
ולא יזכר אמרו לכו ונכחיד מגוי
ולא לעולם לא לנצח אריב׳
ולא הסיר דוד את׳
ולא בחרתי מן היום׳
ולא לך ויעמדו׳
ולא שמעתי ויהי בדבר׳
ולא הייתי ויהי בחדש דעזרא׳
ולא תעמד וישם פניו׳
ולא יפתח הן יהרס׳
ולא יאזינו אזנים להם׳
ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו׳
ולא זר אשר אני׳
ולא ימאס הן אל כביר׳
ולא אמצא ואולם בלב תשבו׳
ולא יחטא כי אדם אין צדיק בארץ
ולא ימלט אין אדם׳
ולא ימצא וראיתי׳
ולא זה ויאמר אלהים׳

לא מה יחידאין וסימניהון

לא מצא ויקרא האדם שמות׳
לא יערה אם רעה בעיני׳
לא יעבר כל ימי נזרו׳
לא נודע כי ימצא חלל באדם׳
לא הורישו ואת היבוסי יושבי ירושלם׳
לא אפר ויעל מלאך יי׳ דהבוכי׳
לא יגש וזה דבר השמטה׳
לא שמרתם הדב׳ הזה אשר אתם׳
לא טוב רצפת המים׳
לא יראו ויהי בתחלת שבתם׳
לא ירחמו וקשתות נערים׳
לא עתה לכן כה אמר יי׳
לא האזינו ומעולם לא שמעו׳
לא הקשיבו שמעי הארץ׳
לא יקברו ומתו גדולים׳
לא נזהר והצופה כי יראה׳
לא ישא ושפט בין הגוים׳
לא תחיה והיה כי ינבא׳
לא יראו תבא עד דור אבותיו׳
לא אמות כי אחיה׳
לא עזבתם את אחיכם׳
לא אענה אשר אם צדקתי׳
לא ילין בחוץ לא ילין׳
לא פנים אם קהה הברזל׳
לא תאמין ויגדו לו לאמר׳
לא יראו והסירתי את כפי׳
לא משו וארון ברית יי׳ ומשה׳
לא תיראום כי יי׳ אלהיכם׳
לא תשלחו ויאמרו אליו׳
לא תאכלום כל הולך על׳
לא בחרבך לא בקשתך׳
לא יתחטא הוא יתחטא בו׳
לא תשתה כרמים תטע׳
לא ידעון המאכילך מן במדבר׳
לא הטהרנו המעט לנו את׳
לא מצאתה ויאמר יהודה תקח׳
לא מצאתיה וישב אל׳
לא נתנו וילחצו האמרי׳
לא חמל את הכבשה ישלם׳
לא קרבה לא שמעה בקול׳
לא קם וכמהו לא היה לפניו מלך׳
לא תחת שאו לשמים׳
לא שתה חרש ברזל מעצד׳
לא הדריכהו בני שחץ׳
לא הכירוהו ויכר יוסף את׳

הלין עח׳ זוגין חד לא וחד ולא וסי׳

לא לך ויעמדו על עזיהו׳
ולא לך שניהם בפסוק א׳
לא ידעון המאכילך מן׳
ולא ידעון ויענך׳
לא נראה ויען משה׳
ולא נראה ויעש המלך׳
לא תנאף דואלה שמות׳
ולא תנאף דמשנה תורה׳
לא תגנב דואלה שמות׳
ולא תגנב דמשנה תורה׳
לא תענה דואלה שמות׳
ולא תענה דמ״ת׳
לא תחמד דואלה שמות׳
ולא תחמוד דמ״ת׳
לא ימשל אם רעה בעיני׳
ולא ימשל ויאמר להם גדעון׳
לא תהדר ודל לא תהדר׳
ולא תהדר לא תעשו עול׳
לא תעשה כל המנחה׳
ולא תעשה כי כלם מיראים׳
לא יבדיל ושסע אתו׳
ולא יבדיל ומלק את ראשו׳
לא יגיד ונפש כי תחטא׳
ולא יגיד חולק עם גנב׳
לא תונו וכי יגור׳
ולא תונו איש את׳
לא תותירו ביום ההוא׳
ולא תותירו ממנו עד׳
לא תקצר את ספיח׳
ולא תקצר אתה תזרע ולא׳
לא תצלח ויאמר משה למה׳
ולא תצלח ושניהם דמלכים׳
לא יי׳ אם כמות כל אדם׳
ולא יי׳ לולא כעס אויב אגור׳
לא האמנתם יען לא האמנתם בי׳
ולא האמנתם לו ולא שמעת׳ בקולו׳
לא תסורו ושמרתם לעשות את׳
ולא תסורו כי אחרי התהו׳
לא תביא אתנן זונה ומחיר׳
ולא תביא תועבה אל ביתך׳
לא קרוב ואם לא קרוב אחיך׳
ולא קרוב אראנו ולא עתה׳
לא ילמדו למען אשר לא ילמדו׳
ולא ילמדו עוד איש׳
לא תשכח והיה בהביאך יי׳ אלהיך׳
ולא תשכח ותדר נדר ותאמר׳
לא תסוך זתים יהיו לך בכל׳
ולא תסוך אתה תזרע ולא׳
לא יאבה יי׳ סלוח לו כי אז׳
ולא יאבה לא ישא פני כל כפר׳
לא ראיתיו האמר לאביו ולאמו׳
ולא ראיתיו ויצא האחד מאתי׳
לא תריעו ואת העם דיהושע׳
ולא תריעו ובהקהיל את הקהל׳
לא שלף ויבא גם הנצב אחר׳
ולא שלף ויאמר ליתר בכורו׳
לא נסור ויאמר אליו דפילגש׳
ולא נסור ויקם כל העם דפילגש׳

לא נמיתך ויאמרו לו לאמר׳
ולא נמיתך וכי ישמעו השרים׳
לא בכח רגלי חסידיו ישמר׳
ולא בכח כי אם ברוחי אמר׳
לא ארע ויאמר שאול חטאתי׳
ולא ארע ואל תלכו אחרי אלהים׳
לא תאמר ויקרא אבנר׳
ולא תאמר אם מחוט ועד שרוך׳
לא נטה והשמועה באה׳
ולא נטה וירדף עשה אל׳
לא ישמח על כן על בחוריו׳
ולא ישמח יולד כסיל׳
לא ירחם על כן על בחוריו׳
ולא ירחם ואחרי כן נאם׳
לא יבנה כי שמרת מעיר׳
ולא יבנה הן יהרס ולא יבנה׳
לא תבכה כי עם בציון׳
ולא תבכה בן אדם הנני לוקח׳
לא תשחית כי תצור אל׳
ולא תשחית לא תקיפו׳
לא יחת כי כה אמר יי׳
ולא יחת ישחק לפחד׳
לא ילדה רני עקרה׳
ולא ילדה ויהי איש אחד מצרעה
לא יכילו כי שתים רעות עשה׳
ולא יכילו ויי׳ אלהי׳ אמת׳
לא אעבור כי מעולם׳
ולא אעבור ארחי גדר׳
לא ייעפו פרא למד מדבר׳
ולא ייעפו וקוי יי׳ יחליפו׳
לא שבה וגם בכל זאת׳
ולא שבה ואמר אחרי עשתה׳
לא יאספו ושחטום׳
ולא יאספו והיו חללי׳
לא יעבדו והיה הגוי׳
ולא יעבדו והיה ביום׳
לא תשתו ויאמר לא נשתה יין׳
ולא תשתו יען בושסכם׳
לא הפנו מקול שעטת׳
ולא הפנו מדוע ראיתי׳
לא הזהרתו ובשוב צדיק׳
ולא הזהרתו באמרי׳
לא עליתם בפרצות׳
ולא עליתם אנכי׳
לא תשאי ולא אשמיע׳
ולא תשאי והשבתי זמתך ממך׳
לא תדלחם והאבדתי קדמא׳
ולא תדלחם שניהם בפסו׳ א׳
לא ימד והיה מספר׳
ולא ימד אשר לא יספר׳
לא ארחם ואת בניה לא׳
ולא ארחם ונפצתים׳
לא חכם חבלי יולדה׳
ולא חכם הליי׳ תגמלו׳
לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי
ולא בחיל גדול ולא בקהל׳
לא עבדו ושבתם וראיתם׳
ולא עבדו והיה יי׳ עמו׳
לא ישב אשרי האיש׳
ולא ישב לא עבד בה איש׳
לא אקח מביתך פר׳
ולא אקח את כל הממלכה׳
לא חשך איננו גדול׳
ולא חשך ממורת׳
לא ידבק לא אשית׳
ולא ידבק בידך מאומה׳
לא אעלה תדבק לשוני׳
ולא אעלה ויאמר׳
לא יציל וספרי׳ כתב לרדף דה״׳
ולא יציל רעה אפר לב הותל׳

לא נכנע ויעש הרע דיהויכין דסוף דה״׳
ולא נכנע מלפני יי׳ דאמון דדה״׳
לא ידעו ויאמרו צרינו׳
ולא ידעו ויאמר ירבעם׳
לא הביאו ועל ידו׳
ולא הביאו ובני בליעל׳
לא בחכמה ואנא לא דדניאל׳
ולא בחכמה הלא נסע יתרם׳
לא יעמדו ראיתי את האיל מנגח
ולא יעמדו למען׳
לא יענה הרב דברים׳
ולא יענה אטם אזנו׳
לא תשבעו למה תרדפוני׳
ולא תשבעו בשברי לכם׳
לא חקר הן אל שגיא׳
ולא חקר ידוע כבירים׳
לא עוזר נתסו נתיבתי׳
ולא עוזר כי אמלט עני׳
לא מנעתי את לבי מכל שמחה׳
ולא מנעתי ויקרא מלך ישרא׳
לא תמלא כל עמל׳
ולא תמלא כל הדברים יגעים׳
לא יכזב עד אמונים׳
ולא יכזב כי עוד חזון׳
לא יחסר בטח בה לב בעלה׳
ולא יחסר מהר צועה׳
לא כל ואענה את זרע׳
ולא כל לא המתים יהללו יה׳

הלין מ״ט קריין לא ולית מנהון ולא וסימניהון

לא אעשה לא אחיה׳
לא אכלתי לא אירא׳
לא טוב לא טובה׳
לא ישבתי לא ישב׳
לא ישבו לא יירא׳
לא יתיצב לא יועילו׳
לא ירעיב לא ירעבו׳
לא ימוט לא יגש׳
לא יקרב לא יומת׳
לא יומתו לא יתכן׳
לא יתכנו לא יעלו׳
לא יעשה לא יצלח׳
לא נכון׳ לא יכון׳
לא לקח׳ לא נקח׳
לא נפל׳ לא נופל׳
לא נוכל׳ לא נירא׳
לא ענו׳ לא שלחתים׳
לא שמת׳ לא זכרת׳
לא תאכל׳ לא תתנו׳
לא תלין לא תכרת׳
לא תוכל לא תעבר׳
לא תכבה׳ לא תנבא׳
לא תשמעו לא תמשך׳
לא תוסיפו׳ לא תעשינה׳
לא תגלח׳

כ״ב ולא ולית מנהון לא וסימני׳

ולא עוז׳ ולא אמת׳
ולא אבין׳ ולא אני׳
ולא יראה׳ ולא יסף׳
ולא יספו׳ ולא ימנו׳
ולא יטמאו׳ ולא נטמאו׳
ולא נתנו׳ ולא נפקד׳
ולא רוח׳ ולא טוב׳
ולא שבתם׳ ולא שמענו׳
ולא שם׳ ולא שבט׳
ולא תטמאו׳ ולא תמותו׳
ולא תשבו׳ (נסמט ח׳ ע״פ המסר׳)

לב׳ זוגין מן כ״ב ולא ולית דכוו׳ בקריאה וסי׳

ולא נתתי לא אכלתי באני ממנו׳
ולא נתתי לחטא חכי׳
ולא קם נביא עוד בישרא׳
ולא קם ולא זע ממנו וימלא׳
ולא יצא ואת העם צוה יהושע׳
ולא יצא על כן תפוג תור׳ ולא׳
ולא ישא כי מורת נמורת׳
ולא ישא לא יצעק ולא ישא׳
ולא שמרת ויאמר יי׳ לשלמה׳
ולא שמרת ויקרא א׳ איש האלהים׳
ולא סרו מצות המלך דמלכים׳
ולא סרו וישרנה הפרות׳
ולא ראו ושמתי בהם אות ושלחתי׳
ולא ראו בתוך בית המרי אתה׳
ולא תראו והברית אשר כרתי׳
ולא תראו ואת החקי׳ דשמרונה׳
ולא תנתן וא׳ יבטח אתכם חזקיהו
ולא תנתן ואצלתיך ביום ההוא׳
ולא יאמר הנה ימים באים נאם׳
ולא יאמר לכן הנה ימים באים׳
ולא תזכרנה כי הנני בורא שמים׳
ולא תזכרן בשוב צדיק מצדקתו׳
ולא ישמע וגלתי מירושלם׳
ולא ישמע הנני אליך נאם יי׳׳
ולא יקומו ואמרת אלהם כה אמר׳
ולא יקמו הנשבעים באשמת׳
ולא תמות לכן כה אמר יי׳ א׳׳
ולא תמות ויאמ׳ ירמיה א׳ צדקיהו׳
ולא דברתי שקר הנביאים׳
ולא דברתי ובנו את׳
ולא ימיש והיה כעץ שתול על׳
ולא ימיש הות בקרבה ולא ימיש
ולא ידעו אם יצאתי והנה׳
ולא ידעו המעתיק הרים ולא׳
ולא אדבר ואמרתי לא אזכרנו׳
ולא אדבר אחזת שמורות עיני׳
ולא איש לא אעשה חרון אפי׳
ולא איש ואנכי תולעת׳
ולא יבשו ואכלתם אכול׳
ולא יבשו וידעתם כי בקרב׳
ולא תעשינה והשבתי את זמתך׳
ולא תעשינה מפר מחשבת ערומי׳
ולא תשתחו׳ והכרתי פסיליך ומצבתיך׳
ולא תשתחוה לא יהיה בך א׳ זר ולא׳
ולא אתן והושעתי אתכם מכל׳
ולא אתן ויען יי׳ ויאמר לעמו׳
ולא אצא נדר בעדי ולא אצא׳
ולא אצא הרחקת מידעי ממני׳
ולא אנחנו דעו כי יי׳ הוא האלהים׳
ולא אנחנו ויגש זרבבל בן שאלתיא׳
ולא יאמין ומשך אבירים בכחו׳
ולא יאמין ברעש ורגז יגמא ארץ׳
ולא תירא בשוט לשון תחבא׳
ולא תירא כי אז תשא פניך׳
ולא נשא אתם הארץ לשבת׳
ולא נשא דויד מספרם דדה״׳
ולא יקרא עוד את שמך אברם׳
ולא יקרא לכן הנה ימים באים׳
ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת׳
ולא יכלה עוד הצפינו׳
ולא יאסף ועתה שלח העז את׳
ולא יאסף ולא עשיר ישכב ולא׳
ולא יאכל ויאמר משה א׳ העם׳
ולא יאכל וכי יגח שור איש׳

יו׳ פסוקי׳ לא ולא לא במצעו׳ וסי׳

ויאמר משה זקן לא׳
נעברה נא בארצך׳
ויענך וירעיבך׳
רק לא ירבה לו סוסים׳
לו חפץ יי׳ להמיתנו׳

ונם נצח ישרא׳ לא ישקר׳
כי דבר יי׳ בי׳ בדבר׳
ישאהו על כתף יסבלהו׳
כחשו ביי׳ ויאמרו לא׳
כי אויל עמי בנים׳
הנני על נביאי׳
אם לא יען את׳
אם לא יען היות צאני׳
האנק דום׳
והיה מספר בני ישרא׳
ראיתי את כל מעשה׳

(ובמ״ק ים קצת טעות)

ג׳ פסוקים מן ט׳ מלין דאית בהון ולא ולא ותרי מלין ביניהון וסוף פסו׳ וסי׳

מהר צעה להפתח׳
אהי אקרא יומם׳
הן יעבר עלי ולא׳

לא
ט״ו קריין לו וסימני׳ נמסר בסדר שמיני׳

לוא
לה״ מל׳ וסימניהון נמסר בויקרא׳

בלוא
ו׳ מל׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ נה״ ובקהלת סי׳ ו׳׳

הלוא יג׳
מל׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת שלח לך וחד פלוגתא עלה׳

הלוא הוא כמוס עמדי׳
וכל יהושע דכו׳ מל׳ במ״א
הלא היא כתובה׳
וכל שפטים דכוו׳ חסרים ושמוא׳ כול׳ מל׳ וי״ז מל׳ במלכים וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳ כ״ב וירמיה כולהון מל׳ במ״ג חס׳ וסי׳
הלא היא הדעת אתי׳
הלא אתה יי׳ אלהינו׳
הלא ירא את יי׳׳
וישעיה כולהון מל׳ במ״ו חס׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ ז׳ ויחזקאל כול׳ מל׳ במ״ח חס׳ וסי׳ נמסר ביחזקא׳ סי׳ י״ב ותרי עשר כלהון חסרים במ״א מל׳ וסי׳
הלוא חשך יום יי׳׳
וט׳ מל׳ בכתובים וסימניהון נמסר במשלי סימן יד ובסוף נחמיה וברות סי׳ ב׳׳

ללא
י״א וסי׳ נמסר באיוב ריש סי׳ כ״ו׳

שלא
ד׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ קכ״ג ובקהלת סי׳ ז׳׳

לא לו
ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובחבקוק סים׳ ב׳ ובמשלי סימן כ״ו׳

נלאה
ב׳ וסימניהון

והיה כי נראה כי׳
נלאה להשיבה אל פיו׳
וא׳ נחלתך ונלאה׳

התלאה
ג׳ וסי׳ נמסר בסדר יתרו׳

בלאט
ד׳ ג׳ חס׳ אלף וא׳ מל׳ וסים׳ נמסר בשופטים סוף סי׳ ד׳׳

לב

ולבב
ה׳ וסים׳ נמסר בדניאל סימן ז׳׳

בלבם
ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ יד׳

בלבבו
ה׳ וסי׳ נמסר בפר׳ נצבים ובישעיה סי׳ י׳׳

כלב
ד׳ וסי׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ מ״ח׳

ולב
ד׳ וסימניהון׳

יי׳ צבאות בחן כליות׳
ולעדר בלא ולב לב דדה״׳
שפת חלקת בלב ולב׳
חוקר כליות ולב,

בלבבו
ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ י׳ ובתלים סי׳ יג׳

אמירה
בלב לנ״ בלי׳ וסימניהון

ויאמר יי׳ אל לבו׳
ויאמר בלבו הלבן׳
ויאמר עשו בלבו׳
כי תאמר בלבבך׳
אל תאמר בלבבך׳
ואמרת בלבבך׳
וכי תאמר בלבבך׳
ויאמר ירבעם בלבו׳
ויאמר דוד א׳ לבו׳
ויאמר המן בלבו׳
ושים אמריו בלבבך׳
אמרו בלבבכם על משכבכם׳
אמר בלבו בל אמוט׳
אמר בלבו שכח א׳׳
אמר בלבו לא תדרוש׳
אמר נבל בלבו׳
אמר לבי בקשו פני׳
אל יאמרו בלבם׳
אמרו בלבם נינם יחד׳
אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה
אמרתי אני בלבי את הצדיק׳
אמרתי אני בלבי על דברת׳
ואמרתי אני בלבי במקרה׳
ואתה אמרת בלבבך׳
האומרה בלבבה אני ואפסי׳
ותאמרי בלבך דישעיה׳
ואמרת בלבבך דישעיה׳
ולא אמרו בלבבם נירא׳
וכי תאמרי בלבבך׳
אומר בלבו מי יורידני׳
האומרים בלבבם׳
האומרה בלבבה דצפניה׳
ויאמרו אלופי יהודה בלבם׳

אמיר׳
בלבו דוקא בלבו׳ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳ יב׳

ולבך
ה׳ בקרי׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ יו ובמשלי סי׳ כ״ב׳

לבבם
ג׳ וסי׳ נמסר ריש פרש׳ וירא ובתלים סי׳ ט״ח׳

לבב אנוש
ג׳ וסימני׳

על כן כל ידים תרפנה׳
ויין ישמח לבב אנוש ב׳ בפסוק׳

לבבנו
ד׳ וחסרים וסי׳ נמסר בסדר דברים ובמלכים א׳ סי׳ ח׳׳

בלב ים
ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בשלח ובמשלי סי׳ ל׳׳

נתינה א׳ לב
ד׳ וסי׳ נמסר בקהלת סוף סי׳ ח׳׳

א׳ לבו
ב׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרש׳ בראשית ובריש דניאל׳

ילבט
ג׳ וסים׳ נמסר במשלי סימן י׳׳

ולבן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳
לבנת ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרים וסי׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סי׳ י׳׳
לבנים ג׳ וסי׳ נמסר בסד׳ נח׳
הלבנים ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ואלה שמות ובישעיה סי׳ ס״ח׳
והלבנון ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר בסד׳ אלה הדברי׳׳
כלבנון ד׳ וסי׳ נמס׳ בסוף הושע ובשיר השירי׳ סי׳ ה׳׳
לבשו ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בסדר ויחי׳
לבושה ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי׳
לבוש ב׳ מל׳ בלי׳ בנביאים וסי׳ נמסר בסוף משלי׳
מלבשים ד׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ כ״ב׳
לבישה ו׳ חסרי׳ ו׳ בלי׳ וסי׳ נמסר במגלה סי׳ ו׳ ובדניאל׳
לה ג׳ רפין וסימני׳ נמסר בסדר מטות׳
ולה ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ לך לך ובדניאל סי׳ ז׳׳
ולהבה ג׳ וסי׳ נמסר בריש יואל סוף סי׳ א׳ ובישעיה ריש סימן מ״ג׳
להבים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׳

לו כ״ב וסימניהון

ישמעאל ויאמר אברם אל האלהים׳
שמעני וידבר אל עפרון׳
יהי ויאמר לבן הן לו׳
ישטמנו ויראו אחי יוסף׳
מתנו וילנו על משה ב׳ בפסוק׳
חרב ויאמר בלעם לאתון׳
חכמו לו חכמו ישכילו׳
החייתם ויאמר אחי בני אמי׳
חפץ ותאמר לו אשתו׳
אבל אף כי לוא אכול אכל׳
אבשלום לאהבה את שנאיך׳
הקשבת לו הקשבת למצותי׳
קרעת היינו מעולם לוא׳
חיה לו חיה רעה אעביר׳
איש לו איש הולך רוח שקר׳
עמו לו עמי שומע לי׳
שקול לו שקול ישקל כעשי׳
נפשכם גם אנכי ככם אדברה׳
וסי׳ בלשון ארמי ישמעאל מותא לבן שטימא יוסופן בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטלידה אתתידה בוזנידה אתקיל אבשלום בזנותיה לא שלטא ביה חורתא בישתא גברא דשמע לא מתרגזא נפשיה ואלין דאינון ולו׳
נגרע וירב העם עם משה׳
היא לנו ויאמר יהושע אהה׳
שוקל ויאמר האיש אל יואב׳

ולו ד׳ רפ׳ וסי׳ נמסר בריש שמואל ובתלי׳ סי׳ ז׳ ובד״ה ב׳ ריש סי׳ כ״א
לו לא ז׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ האזינו׳
ונלוו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח ובירמיה סימן נ׳

ובזכריה סימן ב׳׳
לווה ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן י״ו׳
ולוט ד׳ וסימניהון

ולוט עמו הנגבה׳
ולוט ישב בערי הככר׳
ולוט ישב בשער סדום׳
ולוט בא צערה׳

ללוי ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר פנחס׳
הלוים ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳׳
הלוים ד׳ דקדים לכהנים וסימניהון נמס׳ בירמיה סימן ל״ג ובד״ה ב׳ סימן ל׳׳
ואת הלוים ד׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה סימ׳ ל׳׳
וללוים ב׳ יחידאין וסימניהון

כי נתן משה נחלה׳
ויקרא דוד לצדוק׳
וכל לכהנים ללוים דכוו׳ בס״א לכהנים ללוים וסי׳ וגם מהם אקח לכהנים׳

מטה לוי ג׳ וסימניהון

אך את מטה לוי׳
וגם את אחיך תכתב׳
ואת שם אהרן תכתב׳

לולא ד׳ כתיבן כן וסימ׳ בשמוא׳ ב׳ סימן ב׳ ובסדר מקץ׳
לולי ז׳ רפ׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויצא ובתלים סימן צ״ד׳

לח

לח ג׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ וסימני׳ נמסר בויצא׳
לוחת ה׳ כ״כ בתורה וסימ׳

בעלתי ההרה ב׳ בו׳
ויתן יי׳ אלי את שני׳
ואפן וארד מן ההר׳
בעת ההיא אמר׳

וב׳ כתיב לחות חס׳ וי״ו קדמ׳ וסי׳

ויגד לכם את בריתו׳
ויהי מקץ ארבעים יום בתר׳ דפסו׳ ושאר׳ חס׳ דחס׳

לוחות העדות ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא׳
לוחות האבנים ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר והיה עקב׳
ולחם ד׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש׳
בלחם ד׳ דגשין וסימ׳ נמסר בפרשת חוקת התורה׳
ללחם ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר מקץ ובאיוב סימן ט״ו׳
בלחמו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר אמור׳
לחמנו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך ובסוף מיכה׳
לחמם ו׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ מ״ז ובהושע סי׳ ט׳ ואיוב ריש סימן ל׳׳

נלחם י״ב פתחין וסימ׳ נמסר בשופטים סימן ט׳׳
ונלחם ד׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסדר שמות׳
ובמלחמה ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ה׳׳
והמלחמה ג׳ וסימ׳ נמס׳ בשפטי׳ סימן ב׳׳
למלחמה ב׳ וסימניהון

הנביאים אשר היו׳
ויאמר אם לשלום׳

ונלחמה ד׳ וסימ׳ נמסר בריש שופטים ובשמואל א׳ סימן י״ז׳
הנלחם ג׳ וסימ׳ נמסר בסוף דברים׳

לי

ולי ח׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ד׳
לילה ויומם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תבא׳
ולילה ו׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ק״מ׳
ובלילה ה׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סוף סימן ח׳׳
בלילות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ב ובשיר השירים סימן ג׳׳
בלילה הוא ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא ובשמואל סימן י״ט וסי׳ בלשון ארמי שתה ודמוך וקם וערק׳
בחצי הלילה ג׳ וסימניהון נמסר ברות סימן ג׳׳
בלילה ג׳ רפין וסימניהון

ויחלמו חלום שניהם׳
ונחלמה חלום׳
ובעמוד אש׳

לילה ויום ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סי׳ ד׳׳
לך ג׳ וסימניהון

ואכלת את כל העמים׳
שום תשים עליך מלך׳
ולקחת מראשית כל׳
וכל אתנח וסוף פסוק דכות׳ וסי׳ בלשון ארמי אכל מלכא בסלא׳

בכל אשר תלך ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳
לך י״ד זקפין באורי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳
לך י׳ זקפין בקריאה וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן י׳ וברות סימן ד׳׳
לך ג׳ חסרי׳ בליש׳ הליכה וסימ׳ נמסר בסדר בלק׳
י״ד פסוקי׳ לך לך וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ובתלים סימן ס״ו׳
ולך ד׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״א׳
לכה ד׳ כ״כ וסימניהון נמסר בסדר תולדות ובד״ה ב׳ סימן כ״ה׳

וילכדה ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ביהושע סימן ח׳ ובמלכים ב׳ סימן י״ח׳
לכישה ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ח׳
ולך י״א וסימניהון

ולך לך אל ארץ׳
אך שמע בקולי ולך׳
החרש שים ידך על פיך ולך׳
מלא קרנך שמן׳
ועתה שוב ולך בשלום׳
ולך השב את הנער את אבשלום׳
ויאמר המלך אל חזאל קח׳
ולך רמות גלעד׳
ויאמר האחד הואל׳
אכול את המגלה הזאת׳
ולך בא אל הגולה אל בני עמך׳

ולכן ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן א׳׳
לכן כ״ב בטעם ביחזקאל וסימניהון

בתוכך׳ אבות׳ חלליך׳
דברכם׳ שוא׳ ובקעתי׳
הגפן׳ הזכרכם׳ לסיגים׳
שכחה׳ אגדיל׳ אדום׳
פלשתים׳ צור׳ זרים׳
חרב׳ לנבוכד נאצר׳
נריה׳ באש׳ נשאתי׳
אדם׳ אשיב׳

לכן ג׳ בטעם ביחזקאל וסימניהון

מקדשי׳ במקום׳ ועשיתי׳

לכן י״א בטעם ביחזקאל וסימניהון׳

המניכם׳ חשבתי׳ תמשך׳
כסתות׳ סנה׳ שובי׳
אלתי׳ גדפו׳ בדרך׳
סיר׳ פרעה׳

לכן ט״ו בטעם בירמיה וסימניהון׳

אריה׳ דברכם׳ מכשולים׳
צורתם׳ מאכילם׳
יוכלו׳ ענתות׳ הבחורים׳
שערורית׳ משלתך׳ רכב׳
יהודה׳ אשור׳ איים׳
מקורה׳

לכן י״ד בטעם בירמיה וסימ׳ נמסר שם סוף סימן ז׳׳
לכן ח׳ בטעם בירמיה וישעיה ויחזקאל וסימניהון

יתן יי׳ הוא לכם אות׳
אשלה הרועים׳
מביא׳ תצא׳ ומקבץ׳
יען׳ הרבות׳

לכן ה׳ בטעם בישעיה וסימניהון׳

נאם האדון יי׳ צבאות׳
הרחיבה שאול׳
ייליל יכפר׳
יקרת יוסיף׳
מאסכם כפרץ׳

לכן כה אמר ג׳ בטעם בירמיה וסימניהון

הנני שם פני בכם׳
הנני מאכילם׳
הנני פקד׳

ועיין בערך כן׳

מערכת אות המם

לם

ולמה ג׳ רפין וסימניהון

ולמה יי׳ מביא׳
ולמה הבאתם את׳
ולמה העליתנו ממצרים׳

למה ה׳ דגשי׳ דסמיכי לא״ה וסימניהון נמסר
בתלים סימן מ״נ ע״ש׳

למה ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתיב א׳ וסימניהון נמסר
בעזרא סוף סימן ד׳׳

ולמה זה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תולדות
ואיוב סימן כ״ו׳

ולמה ח׳ ה׳ דגשין ר״פ וג׳ רפין וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך ובסדר מטות׳

ולמען ט׳ יחידאין וסימני׳ נמסר בישעיה
סוף סימן ל״ו׳

ו׳ פסוקי׳ למען למען וסימניהון נמסר
בסדר וירא וביהושע סוף סימן ד׳׳

לן

תלן ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימניהון
רק ברחוב אל תלן׳
ובהמרותם תלן עיני׳

ללון ו׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ט׳

ולנו ג׳ רפין וסימניהון

ויצעק איש אפרים׳
ועתה בכל אות נפשך׳
לך יי׳ הצדקה׳
וא׳ ולנו מה לכם ולנו׳

לפ

לפידים ג׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון נמסר
בנחום סימן ב׳ ע״ש׳

לץ

לץ י״א וסימניהון

יסר לץ לקח לו קלון׳
כי אפס עריץ וכלה לץ׳
לץ תכה ופתי יערים׳
אל תוכח לץ פן ישנאך׳
לא יאהב לץ הוכח לו׳
בקש לץ חכמה ואין׳
בענש לץ חכם פתי׳
זר יהיר לץ שמו׳
גרש לץ ויצא מדון׳
לץ היין הומה שכר׳
ותועבת לאדם לץ׳

לצון ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח
ובמשלי סימן כ״ט׳

לק

לקח ה׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית
ובישעיה סימן נ״ב׳

לקח ח׳ וחסרים וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ו

לקחי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר האזינו
ובמלכים א׳ סימן י״ז׳

וקח י״ג וסימניהון נמסר בסדר קרח׳

ויקחו ו׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר בא
ובמלכים ב׳ סימן ז׳׳

ולקחת ד׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ויצא׳

לקוח ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חסר וסימניהון בלשון
תרגום ספרא וספריא ענא וגלותא
וביאורם נמסר בירמיה סימן ל״ב׳

יקח ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וירא ובאיוב ריש סי׳ כ״ח׳

יקח ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ח׳׳

יקחו י׳ קמצין וסימניהון נמסר בריש סדר
אמור ובאיוב סימן כ״ו׳

ולקחתם ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויגש׳

לקחי ג׳ וסימניהון

ויצא לוט וידבר׳
והנה באו אל הבית׳
אררי צדיק לקחי׳

לקח ב׳ קמצין וסימניהון

את ברכתי לקח׳
מעני השיב ידו׳
וכל אתנח וסוף פסוק דכוותהון

המלקוח ד׳ מ״ל וסימני׳

ותהי מחצית המלקוח׳
ויקחו את כל השלל׳
ויביאו אל משה את׳
ויהי המלקוח יתר׳
וא׳ ומלקוח עריץ׳

קחו ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל ובמשלי סימן ח׳׳

קח י״ב ר״פ וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני
ובירמיה סימן מ״ג׳

ולא יקח ג׳ וסימניהון

ולא יקח שחד׳
ולא יקח מסך בשר׳
ולא יקח הנשיא׳

לקחת ה׳ רפין וסימני׳ נמסר בסוף פרשת תולדות׳

ונקחה ה׳ וסימניהון

נלכה נא עד הירדן׳
אולי יפתה ונוכלה לו׳
ונקחה דגן ונאכלה׳
ונקחה דגן ברעב׳
אלינו משילו׳

ללקוט ב׳ וסימניהון

יצא מן העם ללקוט׳
אל תצאי ללקוט׳
וא׳ וללקוט וללקוט שושנים׳

לש

לשון כ״א י׳ מנהון קמצי׳ וסימניהון

ויאמר משה אל יי׳׳
את עם נועז לא׳
בי נשבעתי יצא׳
על מי תתענג׳
כל כלי יוצר עליך׳
כי לא אל עם עמקי׳
לא אל עמים רבים׳
לכן הנכא ואמרת יען׳
יכרת יי׳ כל שפתי חלקות׳
מה יתן לך ומה יוסיף׳
בשוט לשון תחבא׳
איש לשון בל יכון׳
מרפא לשון עץ׳
מות וחיים ביד לשון׳
מוכיח אדם אחרי׳
לשמרך מאשת רע׳
לאדם מערכי לב׳
כי בלעגי שפה׳
ויאמרו לכו ונחשבה׳
יי׳ הצילה נפשי׳
בארך אפים יפתה׳

לשונו ז׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז׳׳

ד׳ זוגין ולש ברישי׳ מן נ״ג וסימני׳ נמסר
באיוב ריש סימן כ״ו׳

ולשון ה׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ז׳׳

ולשונם ד׳ מ״ל וסימני׳

ולשונם חרב חדה׳
ולשונם לחכם דבקה׳
ולשונם רמיה בפיהם׳
ולשונם תהלך בארץ׳

ולשוני ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן כ״ב
ובאיוב ריש סימן כ״ה׳

לשנות ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ס״ד׳

נשלם מערכת אות הלמ״ד בס״ד:

מערכת אות המ״ם

א״ב מן ב״ב מ׳ בריש תיבות וסימניהון

מאחרי הוי משכימי בבקר׳
מאחרי שוא לכם משכימי קום׳
מבחור והכיתם כל עיר מבצר׳
מבחור ביד מלאכיך חרפת דמלכים׳
מגל כרתו זרע מבבל׳
מגל שלחו מגל כי בשל׳
מדו ולבש הכהן מדו בד׳
מדו הם עם האבן הגדולה׳
מהר וישמע עלי את קול הצעקה
מהר צעה להפתח׳
מול אלה הדברים אשר ריש ספרא׳
מול בעת ההיא אמר יי׳׳
מוריע ויאמר אלהים תדשא׳
מוריע ותוצא הארץ דשא׳
מחים ורעו כבשים כדברם׳
מחים עולות מחים אעלה׳
מטות השוכבים על מטות׳
מטות חור כרפס ותכלת׳
מטיבי מטיבי שלשה המה מטיבי צעד ב׳ בפסוק׳
מכהן כי עזבו הלוים את׳
מכחן נדמו עמי מבלי דעת׳
מלבוש והיה ביום זבח יי׳׳
מלבוש אם יצבר כעפר כסף׳
ממסגר לפקח עינים עורות׳
ממסגר הוציאה ממסגר נפשי׳
מנית ויכם מערוער עד׳
מנית יהודה וארץ ישראל׳
מסע והבית בהבנתו אבן׳
מסע משיגהו חרב בלי׳
מענה ובשו החזים וחפרו׳
מענה לאדם מערכי לב׳
מפיץ עלה מפיץ על פניך׳
מפיץ וחרב וחץ שנון׳
מצית התעוררי התעוררי קומי׳
ומצית ושתית אתה ומצית׳
מקצה טרם ישכבו והנה׳
מקצה רץ לקראת רץ ירוץ׳
מראשיתו ויי׳ ברך אחרית איוב׳
מראשיתו טוב אחרית דבר׳
משחתם ומשחת אתם כאשר׳
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו׳
מתת לאחד מבשר׳
מתת שמר רגלך באשר׳

ט׳ יחידאין משמשין מ׳ ברישי׳ וסימניהון

מהר סיני ויהי ברדת משה׳
מאהל מועד ויקרא אל משה ריש ספרא׳
מעור בשרו וראהו הכהן׳
משנת היובל אם משנת היובל׳
ממדבר סיני ויסעו׳
מערבות מואב ויעל משה׳
מחצי המטה וישלחו׳
משנת עשרים גם מיום׳
משתים עשרה ואני לא אחוס׳

כ״ב מלין משמשין מ״ה ברישי׳ דכל חד וחד לית דכוו׳ וסי׳

מהעוף למינהו ומן הבהמה׳
מהחר וישבו שני האנשים וירדו׳
מהסלע וגבול האמרי ממעלה׳
מהשטים וישכם יהושע בבקר׳
מהבאר ויהי אחרי לכתם ויעלו׳
מהמערכה וירץ איש בנימן׳
מהאנשים ויען כל איש רע ובליעל׳
מהמלך וידעו כל העם וכל ישראל׳
מהראש ודוד עבר מעט מהראש׳
מהשלשים וירדו שלשה מהשלשים דשמואל׳
מהקרקע ואולם הכסא אשר׳
מהנחל והיה מהנחל תשתה׳
מהבהמה ויאמר אחאב אל עובדיהו׳
מהים ונשתו מים מהים׳
מהאש ונתתי את פני בהם׳
מהחוץ ועשויה אליה׳ אל דלתות׳
מהלבנון ושלח לי עצי ארזים׳
מהשמים וככלות שלמה להתפלל׳
מהעולם ברוך יי׳ אלהי ישראל דבתריה כאיל תערוג׳

מחקדש

מהקדש בבאם הכהנים ולא׳
ומהנוי כי איש איש מבית ישר׳
ומהלוים ועל הסכלים ומנצחים׳

ח׳ זוגין מן ב״ב מ׳ בריש

תיבותא וא׳ ומ׳ וסימניהון
מחללים ויעלו כל העם אחריו׳
מחללים ואתם מחללים אתו׳
וא׳ ומחללים ואריבה את הרי הסגנים ואמרה דעזרא׳
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו׳
מקדישים וכל ישראל בימי זרבבל׳
ומקדשים ובימי נחמיה ב׳ בפסוק׳
משגה ארור משגה עור בדרך ואמר׳
משגה ישרים בדרך רע דמשלי׳
ומשגה עמו עז ותושיה לו שגג׳
מדקרים כי אם הכיתם כל חיל כשדים׳
מדקרים שהם יזובו מדקרים מתנובות שדי׳
ומדקרים בחוצותיה דירמיה׳
מצבות ויוציאו את מצבות׳
מצבות ושבר את מצבות הבעל׳
ומצבות בפרסות סוסיו ירמוס׳
מוציאים ואת כל נשיך דירמיה׳
מוציאים גם טובותיו היו מוציאים׳
ומוציאים סוסים ממצרים דירמיה׳
ממי והקימתי את בריתי׳
ממי והשביע אתה הכהן׳
וממי שמעו זאת בית יעקב׳
מצח והיה על מצח אהרן׳
מצח ובית ישראל לא יאבו׳
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש׳

י״ח זוגין חד מ׳ וחד ומ׳ וסי׳

מלאו הגידו ביהודה ובירושלם׳
ומלאו ויאמר אליהם טמאו׳
מלאוה אשר צוית ביד עבדיך׳
ומלאוה והערים יהרסו וכל חלקה׳
מגרנך חג הסכות תעשה לך׳
ומגרנך הענק תעניק לו מצאנך׳
מרע מקשיב על שפת און׳
ומרע על בחוריו׳
מישע ובני כלב אחי ירחמאל׳
ומישע מלך מואב היה נוקד׳
מך ואם מך הוא מערכך׳
ומך וכי תשיג יד גר ותושב׳
מערה ויבא אל גדרות הצאן׳
ומערה מתימן כל ארץ הכנעני׳
מצית התעוררי התעוררי׳
ומצית ושתית אתה ומצית׳
מקור ביום ההוא יהיה מקור׳
ומקור מעין נרפס ומקור׳
מכור לא תאכלו כל נבלה לגר׳
ומכור והיה אם לא חפצת בה׳
ממהר וקרבתי אליכם למשפט׳
וממהר ועל השנות החלום׳
ממלכתי ויקרא אבימלך לאברהם׳
וממלכתי וישמע דוד מאחרי כן׳
ממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי דתילים׳
וממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי דד״ה׳
ממשכן כי מעלו אבותינו ועשו׳
וממשכן כי לא ישבתי בבית דד״ה׳
ממנשה בלכתו אל צקלג נפלו עליו׳
וממנשה נפלו על דוד בבאו׳
ממטר וכאור בקר יזרח שמש׳
וממטר וסוכה תהיה לצל יומם׳
ממשפחתם וישלחו בני דן ממשפחת׳
וממשפחתם וגם מבני התושבים׳
וחד משפחתם ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש׳
מודע כתי׳ ולנעמי מידע לאישה׳
ומודע אמור לחכמה אחתי את׳

שטה חרא משמש ומ״א

וסימניהון
ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך׳
ומאיבי מהלל אקרא יי׳ ומאיבי דשמואל׳
ומאחרי ואנכי אמרתי איך אשיתך׳
ומאפל ושמעו ביום ההוא החרשים
ומאדמה כי לא יצא מעפר און׳
ומארצו קנצם׳
ומאלהי למה תאמר יעקב ותדבר׳
ומאלה ומכחש יספרו׳
ומאספכם אלהי ישראל׳
ומאכל ויתן כסף לחצבים׳
ומאלקים ומאלקים היתה תבוסת׳
ומאציליה קראתיך ואמר׳
ומאשר יצאי צבא לערך׳
ומאיי אלישה׳
ומאנשי הצילני מפועלי און׳
ומאכלו על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו׳
ומאכלות מתלעותיו לאכל עניים מארץ׳
ומאשריו מבלעים דישעיה׳
ומאישה וימתו גם שניהם מחלון וכליון׳
ומאבל בימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם׳
ומאכלו אשר תאכלנו במשקול׳
ומאריך אשר חטא עשה רע מאת׳
ומאהביך כל רועיך תרעה רוח׳
ומאמר אסתר קים דברי הפרים׳
ומאותות השמים אל תחתו׳
ומאשור והשיבותים אל הארץ׳
ומארצו ויבא אל הגוים אשר באו שם ויחללו׳

שטה חרא משמשת ומ״ב

בריש׳ וסימני׳
ומברכיך ל׳ יעבדוך עמי׳ ישתחוו׳
ומבורך ל׳ ועתה הואל וברך דד״ה׳
ומבלי ל׳ מורם הרים ירשבו׳
ומבטן ל׳ מלידה ומבטן ומהריון׳
ומבין ל׳ ובאחרית מלכותם׳
ומברכתך ל׳ ועתה הואל דשמואל׳
ומביאי ל׳ ובאו מערי יהודה׳
ומביאה ל׳ ולקץ שנים יתחברו׳
ומבטח ל׳ ומכרתי ערי הדרעזר׳
ומבמות ל׳ הגיא אשר׳
ומבקרו ל׳ ויבא הלך לאיש העשיר׳
ומבלעדי ל׳ כה אמר יי׳ מלך ישר׳
ומבשרך ל׳ הלא פרש לרעב לחמך ועניים מרודים׳

שטה חרא ומ״ג בריש׳ וכל

חד וחד לית דכוו׳ וסימני׳
ומגבעות ל׳ ולבני אהרן תעשה׳
ומגבעות ל׳ כי מראש צורי׳ אראנו׳
ומגרת ל׳ ביתה כלי כסף וכלי זהב׳
ומגורל ל׳ נחלתינו יגרע דמסעי׳
ומגרש ל׳ צו את בני ישר׳ דמסעי׳
ומגרשי ל׳ הערי׳ אשר תתנו ללוי׳
ומגרשיהן ל׳ תהיין הערים האלה׳
ומגז ל׳ אם לא ברכוני חלציו׳
ומגדפתם ל׳ שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי׳
ומגדף ל׳ מקול מחרף ומגדף׳
ומגיש ל׳ יכרת ה׳ לאיש אשר׳
ומנער ל׳ כי מי נח זאת לי׳

שטה חרא ומ״ה בריש׳ וסי׳

ומהיר והוכן בחסד כסא׳
ומהר קרוב יום יי׳ הגדול׳
ומהלומות נכונו שפטים׳
ומהמונם כאשר יהגה האריה׳
ומהגר כי איש איש׳
ומהריון אפרים כעוף יתעופף׳
ומהלוים ועל הסכלים׳
ומהריאל ולמעלה הקרנות ארבע׳
ומהעזרה ל׳ הגדולה עד העזרה׳

שטה חרא ומ״ז ברי׳ וסימ׳

ומזית ל׳ אפיקים רפדה׳
ומזרע ל׳ המלוכה ומן הפרתמים דריש דניאל׳
ומזרעך ל׳ לא תתן להעביר למולך
ומזמות ל׳ הן ידעתי מחשבותיכם
ומזה ל׳ מי הנדה יכנס׳

אילין מלין דמשמשין ומ״ח

בריש׳ וסימני׳
ומחלבהן ל׳ וישע יי׳ אל הבל׳
ומחוקק ל׳ מבין רגליו עד׳
ומחולות ל׳ וירא את העגל׳
ומחשבון ל׳ עד רמת המצפה׳
ומחי ל׳ קבלו יתן בחומותיך׳
ומחית ל׳ לשוד ולכפן תשחק׳
ומחית ל׳ בשר חי בשאת דתוריע׳
ומחיה ל׳ יי׳ ממית ומחיה׳
ומחרוץ ל׳ כי טוב סחרה מסחר׳
ומחיתך ל׳ ויאמר לו מיכה׳
ומחדרים ל׳ מחוץ תשכל חרב׳
ומחללים ל׳ ואריבה את הרי יהודה׳
ומחוה ל׳ ושקופים דמלכי׳
ומחדש ל׳ לחדש שני׳ עשר הוא׳
ומחצה ל׳ ידה ליתד תשלחנה׳
ומחזיק ל׳ יחולו על ראש יואב׳
ומחיק ל׳ הארץ עד העזרה הקטנה׳
ומחוצה ל׳ עד שער הפנימי׳
ומחטאתם ל׳ ישובון כי תענם׳
ומחטאתי ל׳ הרב כבסני מעוני׳
ומחשך ל׳ ושמעו ביום ההוא החרשי׳
ומחשבתי ל׳ כי גבהו שמים מארץ׳

שטה חרא ומ״כ ברי׳ וכל

חד וחד לית דכוו׳ וסימניהון
ומכלי ל׳ בית יי׳ הביא׳
ומכרה ל׳ חי אני נאם יי׳ דצפניה׳
וממכותך ל׳ ארפאך דירמיה׳
ומכף ל׳ מלך אשור׳
ומכולם ל׳ יצילנו יי׳
ומכביד ל׳ עליו עבטיט׳
ומכון ל׳ לשבתך עולמים׳
ומוכריהן ל׳ אשר קוניהן׳
ומכוסו ל׳ ולרש אין כל׳
ומכחכם ל׳ הכי אמרתי הבו לי׳
ומכרכר ל׳ ויהי ארון יי׳ בא׳
ומכות ל׳ חבורות פצע תמרוק׳
ומכתי ל׳ למה היה כאבי׳
ומכאבי ל׳ כי אני לצלע נכון׳
ומכאבי ל׳ כל תחנה דד״ה׳
ומכוש ל׳ ומפתרום ומכוש׳

אמר המעתיק כל ט׳ הסטו׳ דמשמשין ומח׳ כתב׳ מח׳ ועל ל׳ כולהון לקטתי׳ מספרי המסל׳ זעיר פה זעיר פה וכל היה כולה חב׳ נלולה חחת דמשמשת ומח׳ עד הת״ו לח הגיע לי״ד ממנ׳ ביחד כי חס מל׳ ועל ת״ו ושאר לקטתי׳ סטה סטה ולח ידעכח חם חסר חו לח עכ״ל׳

מן ל׳ ועד תיו ומ׳ בריש

תיבותא וסימניהון
ומלים הוכח בדבר לא יסכן ומלים
ומלתה וכל עבד איש מקנת כסף׳
ומלתו רוח יי׳ דבר בי׳
ומלמעלה אבנים יקרות כמדות׳
ומלט ומצא בה איש מסכן וחכם׳
ומלתי ועת לכי איעצך נא דבת שבע׳
ומלטוני מיד צר ומיד עריצים׳
ומלקות כה אמר יי׳ גם שבי גבור׳
ומלאכיו כי היו בצען שריו׳
ומלפנים מי הגיד מראש ונדעה׳
ומלפני חזקו ואמצו אל תראו ואל׳
ומלחיהם זקני גבל וחכמיה׳
ומלכם הלא הם יורוך ויאמרו׳
ומלכודתו טמון בארץ חבלו׳
ומלכותו יי׳ בשמים הכין כסאו׳
ומלכותו אם על המלך טוב יצא׳
דמשמשין ומ׳ בריש׳ וסי׳
וממרא בלעדי רק אשר אכלו הנערי׳
וממקנה ויעש יי׳ את הדבר הזה׳
וממחני׳ ומחשבון עד רמת המצפה׳
וממסד כל אלה אבנים יקרות׳
וממשפט מעצר וממשפט לקח׳
וממעמדך והדפתיך ממצבך׳
וממי שמעו זאת בית יעקב הנקראי׳
וממזרח ויראו ממערב את שם יי׳
וממעון ואתה הנבא עליהם את׳
וממקום ובכן ראיתי רשעים׳
וממקדשי זקן בחור ובתולה טף ונשי׳
וממנה הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו׳
וממועצותיה׳ ויצעקו אל ה׳ בצר׳
וממר כעס לאביו בן כסיל׳
וממעמקי הצילני מטיט ואל אטבע׳
דמשמשין ומנ׳ בריש׳
ומנגב ויאמרו הנה חג יי׳ בשילה׳
ומנת המלך מן רכושו׳
ומניתי אתכם לחרב וכלכם׳
ומנביא קלמה כי מקטנם ועד גדולם׳
ומנערי ויהי כאשר צללו שערי׳
ומנעליו תכיכה ואת שער הישנה החזיקו׳
דמשמשין ומס בריש׳:
ומסל המצות אשר לפני ה׳
ומספוא ויבא האיש הביתה׳
ומסגרות וזה מעשה המכונה׳
ומסגרותיה ובראש המכונה חצי׳
ומסגרותיהם ופיהו מבית לכותרת׳
ומשאת לכן יען בושסכם על דל׳
ומשאת ועודנו לא ישוב ושבה׳
ומשאהו כי פחד אלי איך אל׳
ומשאת ארוחה ומשאת וישלחה׳
ומשאכם איכה אשא לבדי׳
ומסכי והשבית את הכמרים׳
ומסרפו ונשאו דדו ומסרפו׳
ומשביע פותח את ידיך׳
דמשמשין ומע בריש׳
ומעץ הדעת טוב ורע׳
ומעבדה וידבר משה כן אל בני׳
ומעם בעת ההיא יובל שי׳
ומעטום פורה דרכתי לבדי׳
ומעין והיה ביום ההוא יטפו׳
ומעשי ועדיה בן ירחם בן פשחור׳
ומעוני אם חטאתי ושמרתני׳
ומעליו מדרכיו ישבע סוג לב׳
ומעי דודי שלח ידו מן החור׳
ומענה אכן חלינו הוא נשא׳
ומעונתי הוליד את עפרה׳
ומעונותיהם אוילים מדרך פשעם׳
דמשמשין ומפ בריש׳

מערכת אות המם

ומכל לקנות בכסף דלים ואביון׳
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל׳
ומפליא ויקח מנות את גדי העזים׳
ומפתח שמעו כי נגידים אדבר׳
ומפקדיך נתנו רשעים פח לי׳
ומפרי העץ אשר בתוך הגן׳
ומפניך הן גרשת אתי היום׳
ומפניהם ואתה בן אדם אל תירא׳

למסמסין ומצ׳ בריש׳

ומצאתה וכן תעשה לחמורו׳
ומצורע יחילו על ראש יואב׳
ומצא חן ושכל טוב׳
ומצה הן לריב ומצה תמוצו׳
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש׳
ומצחת נחשת על רגליו׳
ומצבות בפרסות סוסיו ירמס׳
ומציל משזיב ומציל עבד׳
ומצדיקי והמשכילים יזהירו כזהר׳
ומצור ויאכילהו מחלב חטה׳
ומציון ישלח עזרך מקדש׳
ומצהרים יקום חלד תעופה׳
ומצוה הן עד לאמים נתתיו׳
ומצאתו דור טהור בעיניו׳

למסמסין ומק׳ בריש׳

ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים׳
ומקדם מגיד מראשית אחרית׳
ומקרני הושיעני מפי אריה׳
ומקמי דמוציאי מאיבי ומקמי׳
ומקים אלהי שדד וכל מתרי׳
ומקח ועתה יהי פחד יי׳
ומקשה אשרי אדם מפחד תמיד׳
ומקוה עשיתם בין החומתים׳
ומקנהו הלא את סכת בעדו כתי׳
ומקבות והבית בהבנתו אבן׳
ומקלו עמי בעצו ישאל׳
ומקלליו כי מברכיו ירשו ארץ׳
ומקלכם וככה תאכלו אותו׳

למסמסין ומר׳ בריש׳

ומריבה ויקרא שם המקום מסה׳
ומראה פה אל פה אדבר בו׳
ומראש הררי קדם וממגד׳
ומרשה וקעילה ואכזיב׳
ומראות וכמראה המראה אשר׳
ומרבים ויהיו בני אולם אנשים׳
ומרים ואתה יי׳ מגן בעדי׳
ופרוח מנשמת אלוה יאבדו׳
ומרגלותיו וגויתו כתרשיש׳
ומרשיע מצדיק רשע ומרשיע׳
ומרשיעי ברית יחניף בחלקות׳
ומראשית כבד את יי׳ מהונך׳
ומרומם ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל׳
ומרומם כנץ אנא נבוכד נצר משבח׳

למסמסין ומש׳ בריש׳

ומשמע ודומה ומשא׳
ומשמן והיה ביום ההוא ידל כבוד׳
ומשחת ואת משחת אהרן ומשחת׳
ומשרתו ודבר יי׳ אל משה פנים אל פנים׳
ומשמרו כי מאהבת יי׳ אתכם׳
ומשחתו כעת מחר אשלח אליך׳
ומשלל מארם וממואב ומבני עמון׳
ומשח אתו שם צדוק הכהן׳
ומשוח ואנכי היום רך ומשוח׳
ומשוח האמר אבנה לו בית׳
ומש ובני ארם עוץ וחול דבראשי׳
ומש ועמדו רגליו ביום ההוא׳
ומשתי כי הנה האבן אשר נתתי׳
ומשלו והכרתי רכב מאפרים׳
ומשלג תחטאני כאזוב׳
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׳
ומשלו והיה אדירו ממנו׳

ומשאת אל תירא מפחד׳
ומשדמת כי מגפן סדם גפנם׳
ומשחית עלה אריה מסבכו׳
ומשרתים והיו במקדשים משרתים׳
ומשך אבירים בכחו׳
ומשמיע כי קול מגיד מדן׳
ומשער וגם את רות המואביה׳
ומשירי יי׳ עזי ומגיני בו בטח לבי׳

למסמסין ומת׳ בריש׳

ומתי ויאמר לי המלך והשגל׳
ומתן הרבו עלי מאד מוהר׳
ומתנו׳ כימים אשר נחו בהם היהודי׳
ומתהום וליוסף אמר מבורכת יי׳
ומתהומו׳ אשר הראיתני צרות כתי׳
ומתורתך אשרי הגבר אשר תיסרנו יה׳
ומתבל יהדפהו מאור אל חשך׳
ומתוקים הנחמדים מזהב ומפז רב׳
ומתחתיו ואמרת אליו לאמר צמח שמו׳

ה׳ זוגין חד נסיב מ׳ וחד

נסיב לם וסימני׳

מרבה כל הולך על׳
למרבה המשרה ולשלום׳
משנת ואם דל הוא׳
למשנת ואם שלש׳
מועדה והשבתי כל׳
למועדה ושמרת את החוקה׳
מעדנים יסר בנך וינהך׳
למעדנים האכלים למעדנים׳
משיחי והקימתי לי׳
למשיחי שם אצמיח קרן׳

ז׳ זוגין מן ב״ב חלוף מיחדין

חד מ׳ וחד מן וסימ׳ נמסר בסוף סדר שמות׳

א״ב מן חד חד ס׳ בסוף

תיבותא וסי׳

אראלם הן אראלם צעקו׳
בוראם ואשלחה אליו לאמר לא׳
גבורם וירץ דוד ויעמד על הפלשתי׳
דכיים נשאו נהרות יי׳
החלם ויאמר יי׳ הן עם אחד׳
והסם ונתנם יי׳ אלהיך לפניך׳
זרמתם ותעגבה על פלגשיהם׳
חלקם פני יי׳ חלקם׳
טלם כי זרע השלום הגפן׳
יראתם ויאמר יי׳ יען כי נגש׳
כוסם ימטר על רשעים׳
לאמתם אלה הם בני ישמעאל׳
מתנם חה לך תרופת מתנם׳
נטעתם גם שורשו ילכו גם׳
שפתם הנה נרדה ונבלה׳
עשם ואגיד לך מאז בטרם׳
פרם לא זכרו את ידו יום׳
צאתם ויצאו שרי פלשתים ויהי׳
קחם ואנכי תרגלתי לאפרים׳
רישם הון עשיר קרית עזו׳
שתם והכשבים הפריד יעקב׳
תתם ולא שמע אמציהו׳

ה׳ כתובי׳ מ״ם בסוף תיבות׳

ולא קריין וסים׳ נמס׳ במשלי סימן כ׳

וחלופיהון ה׳ קרי׳ ס׳ בסוף

תיבותא ולא כתי׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ׳

מלין דמשמשין לם בסוף

תיבותא סים׳ נמסר במערכת אות הלמ״ד בס״ד׳

מלין דמשמשין כם

בסוף תיבותא וסים׳

במוצאכם ל׳ ויצו גם את השני׳
כדברכם ל׳ אליו וישמע יי׳ את׳
לצאנאכם ל׳ והיצא מפיכם תעשו׳
פגריכם ל׳ במדבר הזה יפלו׳
שבותיכם ל׳ בעת ההיא אביא אתכם דסוף צפניה׳
וחזותכם ל׳ וכפר בריתכ׳ את מות׳
אשריכם ל׳ זרעי על כל מים׳
מקומתיכם ל׳ וגם אני נתתי לכם׳
מופתכם ל׳ אמר אני מפתכם׳
מרבכם ל׳ מכל העמים׳
לעשתכם ל׳ ארץ כארץ׳
הזכרכם ל׳ לכן כה אמר יי׳
ובהפילכם ל׳ את הארץ בנחלה׳
גרושתיכם ל׳ רב לכם נשיא ישראל׳

אלין מילין דמשמשין מ״ו

בסוף תיבותא וסים׳

יבהלימו ל׳ או ידבר אלימו באפו׳
תמלאמו ל׳ נפשי אריק חרבי׳
תורישמו ל׳ ידי ב׳ בפסוק׳
יאכלמו ל׳ וברב גאונך תהרס׳
יאחזמו ל׳ או נבהלו אלופי אדום׳
תבלעמו ל׳ נטית ימינך תבלעמו׳
וגרשתמו ל׳ ושתי את גבולך מים׳
תבאמו ל׳ ותטעמו בהר ב׳ בפסו׳
אילימו ל׳ או ידבר אילימו באפו׳
בלחומו ל׳ יהי למלא בטני דאיובי
ולשימו ל׳ מרמס דישעיה׳
עלימו ל׳ ישפק עלימו כפימו׳
מוסרותימו ל׳ ננתקה את מוסרותימו׳
בשומו ל׳ לים חקו במים׳

מ׳ יחידאין משמשין תם

בסוף תיבות׳ ולית להון זוגא וסי׳

והשגתם הם יצאו את העיר׳
וקדשתם ויאמר יי׳ אל משה׳
והודעתם רק השמר׳
וקשרתם לאות על׳
שמעתם עתה נבראו׳
נטעתם גם שורשו׳
שפתם הבה נרדה׳
תתם ולא שמע אמציה׳
זרמתם שינה יהיו׳
זרמתם ותעגבה על׳
יראתם ויאמר יי׳ יען׳
לאמותם יאמרו איה דגן׳
צאתם ויצאו שרי פלשתים׳
מנגינתם זקנים משער שבתו׳
ושלחתם אל מלך אדום׳
והקרבתם לפני יי׳
הדחתם לך יי׳ הצדקה׳
וטמנתם קח בידך׳
ראשיתם כל חלב יצהר׳
בקרבתם וידבר יי׳ אל משה אחרי׳
ובקרבתם בבאם אל אהל׳
אותותם שאגו צרריך׳
ואותותם הלא שאלתם׳
לחיותם ויעש להם יהושע׳
ולחיותם להציל ממות׳
ממשפחתם וישלחו בני דן׳
וממשפחתם וגם מבני התושבים׳
עשיתם וברחמיך הרבים לא׳
ועשיתם ויאמר יי׳ אל משה בלכתך׳
עניתם יי׳ אלהינו עניתם׳
ועניתם וידברו אליו לאמ׳ דמלכי׳
ורציתם כי לא בחרבם ירשו׳
ורציתם וידברו אליו דה״ה׳
כתם כי לפני קציר׳

לאתתם אלה הם בני ישמעאל׳
לחתם ויסירו העולה׳
ומגדופתם שמעו אלי יודעי צדק׳
ומחטאתם בהעצר השמים׳
למעניתם על גבי חרשו׳
כלותם הנני שקד׳

מואב ה׳ חסרי׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר דברי׳ ובריש רות׳

מאד מאד ו׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר נח ובמלכי׳ א׳ סי׳ ז׳

לרוב מאד ה׳ וסימניהון

ואסף חיל כל הגוים׳
ויעש שלמה את כל דה״ה׳
ותתן למלך׳
ויאספו ירושלם דה״ה׳
כי במצער אנשים׳

במאד מאד ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר לך לך׳

במאה ח׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ וישלח ובסוף יהושע׳

מאת ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׳

ומן ובשנה השביעית עד ויקח את שרי מאית כתי׳ ושארהון מאות כתי׳ במ״א אמו׳ כתי׳ וקרי׳ מאות וסי׳

מרד את רוח הקדים׳

מאוס ג׳ וסימני׳ נמס׳ בישעיה סימן ז׳ ובסוף איכה׳

מג

נמגו ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח ובירמיה סי׳ מ״ט

מוגג ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בריש נחום ובתלים סימן ס״ה ובאיוב סימן ל׳

ומגדל ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו

מגדל עוז ג׳ וסימני׳ נמסר בשפטי׳ סימן ט׳ ובתלים סימן ס״א ובמשלי סימן י״ח׳

מד

מדברה ה׳ ג׳ קמצי׳ וב׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״ו׳

המדברה י״ג וסימני׳ נמסר בסדר אחרי מות׳

ובמדבר ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ב׳

מרד ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ס׳

במרה ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר בסדר קדשים ובדה״ה

ב׳ סים׳ נ׳ וסים׳ בלשון ארמי תעברון רחיקין אריכין׳ תנ״ך

מרין ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י׳

מרינים דכתיב מדונים ו׳ וסי׳ נמסר במשלי סימן כ״א׳

והמרנים ג׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב׳

מה

מה כ״ד וסימניהון נמסר בסדר כי תשא ע״ש׳

מה ה׳ קמצי׳ דסמיכי׳ לח״ע וסי׳ נמסר בסדר ויצא ובדניאל סימן ד׳

מה ב׳ פתחי׳ דסמיכי׳ לח׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא׳

ומה

ומה ט׳ יחידאין קמצי׳ וט׳ פשטין וסימניהון
ומה לי ל׳ ויאמר אף אלהי׳
ומה זה ל׳ תאמרו אלי ב׳ בו׳
ומה זאת ל׳ וירדו שלשת אלפי
ומה יש לי ל׳ צדקה ולזעוק׳
ומה בצע ל׳ אמרתם שוא עבד אלהים׳
ומה יתרון ל׳ גם זה רעה חולה׳
ומה יעשה ל׳ ובכל יום ויום מרדכי׳
ומה שאילתך ל׳ וינתן לך בתר׳
וחד ומה קול הצאן באזני והלין ט׳ קמצי׳ וסימניהון
ומה אתם ל׳ מי בכם הנשאר׳
ומה אתה ל׳ חמה עם בית מיכה׳
ומה י״ ל׳ דורש ממך כי׳
ומה אשיב ל׳ על משמרתי׳
ומה די עלך ל׳ ועל אחך׳
ומה אני ל׳ והסגנים לא ידעו׳
ומה אעשה ל׳ כי יקום אל׳
ומה ראו ל׳ על ככה ומה ב׳ בו׳
במה ח׳ קמצי׳ בקריאה וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב ובמיכה סימן ו׳׳
כמה ג׳ וסימניהון
ויאמר אליו המלך׳
וחברו דדברי הימים׳
לאמר אל הכהנים׳
ה׳ פסוקים מה מה וסים׳ נמסר בשמות׳
מה היא ד׳ וסים׳ נמסר בסדר חיי שרה׳
מהיטבאל ג׳ וסימניהון
ושם אשתו׳
וחברו דה״ה׳
ואני באתי בית שמעיה׳
מהרו ג׳ וסימניהון בלשון ארמי אנשון לוויא בניהון וביאור׳ נמסר בתלים סימן ק״ו וד״ה ב׳ סימן כ״ד׳
מהרו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש ובמגלה סימן ה׳
למהר ג׳ וסים׳ נמסר בסדר בא ובד״ה א׳ סימן י״ב׳
מהיר ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא ריש סימן ז׳׳

מו

מוטות ב׳ מ״ל דמ״ל וסימניהון
מוטות עץ שברת ב׳ בפסוק׳
מטות עולכם חסר דחס׳
מוסרות ומטות כ״כ׳
מור ז׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר תשא׳
מור ד׳ מלאי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשיר השירים סימן ד׳ ע״ש׳

מז

מזוזות כ׳ מ״ל דמ״ל וסימני׳ נמסר בסדר בא אל פרעה וע״ש שנוי אתיהון׳

מח

ומחה ד׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא׳

מחלת ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תולדות ובתלים ריש סימן נ״ג׳
מחנימה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ז ובמלכים א׳ סימן ד׳׳
ומחולות ב׳ חס׳ דחס׳ וסימניהון
ותצאן כל הנשים אחריה׳
ויבא יפתח׳
במחיר ח׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן י׳׳
ומחר ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישמע יתרו וביהושע סימן כ״ב ובמשלי סי׳ ג׳ ובמגלה סי׳ ח׳׳
למחר ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא׳
וממחרת ג׳ וסימניהון נמסר בסדר צו ובשמואל ב׳ סימן י״א׳
מחתות ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בקרח׳
מחבת ג׳ וסימניהון נמסר בסדר צו וביחזקאל ריש סימן ד׳׳

מט

מטא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן ג׳ וסימן ז׳׳
המטות ג׳ חסרים בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא׳
מטה לוי ג׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני׳
מלמטה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה׳
מטר ד׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׳
כמטר ג׳ וסימניהון
יערף כמטר׳
ויחלו כמטר לי׳
ירד כמטר על גז׳

מי

ומי ד׳ יחידאין וסימניהון
ומי בכל ויען אחימלך׳
ומי כמוך ויאמר דוד׳
ומי אשר ואיש עמד׳
ומי הוא לא אכזב׳
מי הוא זה ג׳ דסמיכי וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל׳ ובתלים סימן כ״ד׳
ומי יודע ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ב׳׳
ולמי ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳׳
ואת מי ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח בפסוק ט׳ ובאיוב ריש סימן י״ב׳
ועל מי ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ו ובאיוב סימן כ״ה׳
ואל מי ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ו׳ ובאיוב ריש סימן ה׳׳

אל מי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ל״א׳
מים ב׳ זקפין קמצין וסימני׳ בלשון תרגום נחליא יבשין וביאור׳ נמסר בסדר והיה עקב ובתלים סימן ס״ו ובמשלי סימן ל׳׳
במים ג׳ רפין וסימני׳ נמסר בסדר מצורע׳
ובמים ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן כ״ו וביחזקאל סימן י״ו׳
כמים ג׳ רפין וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״א ובריש מיכה׳
למים ה׳ דגשין וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובמלכים ב׳ סוף סי׳ ב׳ ובעמוס סימן ח׳׳
מימי ו׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא׳
על פני מים ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן כ״ד׳
במי ה׳ וסימניהון נמסר בסדר חקת׳
על מים ז׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע וביחזקאל ריש סימן י״ז׳
על המים ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וארא׳
אל מי ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״א׳
מימיך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים׳
למינהו י״ד וסימניהון נמסר בסדר שמיני׳
למינו ד׳ בתורה וסימנהון נמסר בסדר שמיני׳
מיכיהו ד׳ וסימניהון
ויהי איש אחד׳
וישמע מיכיהו בן׳
ויגד להם מיכיהו׳
מהרה מיכיהו׳
וכל מלכים ומן אלה היו ארת המלך עד סו׳ פיסק׳ דכוות׳ בר מן ב׳ מיכה וסימניהון
ויבא אל המלך ויאמר׳
וילך חלקיהו הכהן׳
תרויהון דה״ה׳
מיכיה ג׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ב ע״ש׳
מכיה ה׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י״ב׳
מכיהו ב׳ כ״כ וסימניהון
וישמע מכיהו בן גמריהו׳
ויגד להם מכיהו׳
וא׳ חסר י׳ תניג׳ וסים׳
ויקרא מלך ישראל׳
וא׳ מיכיה כתיב וקרי מיכה׳
מיכה המורשתי׳
מיכא ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בנחמיה סימן י״א׳

מך

מכונה ד׳ חסרי׳ בלי׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סי׳ י״א׳
מכרם ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר חקה ובעמוס סימן ב׳׳

למכיר ג׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳׳

מל

להמל ה׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
בהמלו את בשר׳
בהמלו בשר ערלתו׳
המלו ליי׳׳
נמלו אתו׳
ואם לא תשמעו׳
מלא ה׳ דגשין וסימניהון נמסר בסדר ויצא ובשמואל א׳ ריש סימן י״ו ובתלים סוף סימן נ״ג׳
ומלאתי ד׳ וסימניהון נמסר בריש מלכים וביחזקאל ריש סימן ל״ב׳
למלאת ו׳ ד׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא ובדניאל ריש סימן ט׳׳
ימלא ז׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר צו ובתלים סימן כ׳׳
וימלא ט׳ דגשין וסים׳ נמסר בסדר שלח לך׳
וימלא ו׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ז׳׳
ימלא ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ י״ג ע״ש׳
מלאתי ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ו׳׳
המלאה ג׳ וסימניהון
פן תקדש המלאה׳
המלאה להעמיד׳
כעצמים בבטן המלאה׳
ומלואה ג׳ מ״ל וסים׳ נמסר בירמיה סימן ח׳׳
כמלאת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן כ״ה וסים׳ מ״ו׳
מלאו ומלאו ג׳ בתור׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בא אל פרעה׳
אמלא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ובמשלי סימן ח׳ ובאיוב ריש סי׳ כ״ג׳
מלוא ב׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בסדר ויקרא ע״ש׳
והמלאכה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל ובעזרא סימן י׳ ובד״ה א׳ ריש סימן כ״ט׳
עשה מלאכה ד׳ וסימני׳
והאיש ירבעם גבור׳
ועמך לרוב עשי׳
הסנים ומנצחי׳
ירדי הים באניות׳
במלאכת ג׳ וסימניהון
שבעת י״י תהיה׳
אם לא ימצא הגנב׳
במלאכת התומה׳
וכל מלאכה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות׳

מערכת אות המם

מלים י׳ בליש׳ וסימניהון נמס׳ באיוב ריש סימן י״ו׳

מלאך ב׳ פתחין וכל דסמי׳ לאדכרא כותי׳ וסימני׳ נמסר במלאכי ריש סימן ג׳׳

אמלטה ז׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ באיוב סוף סי׳ א׳׳

ימלט ח׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף סימן ב׳ ובאיוב סוף סימן כ״ב׳

ימלט י״ג וסימניהון בלשון ארמי תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכמתא ושקרת במיכאל וביאור׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח ובירמיה סימן מ״ו׳

למלך כ״ט יחידאין בקרי׳ וסימניהון

אמרי — אוי לך מואב אבדת עם כמוש׳
ויאמר — למלך יריחו לאמר׳
מקרה — ואת מקדה לכד יהושע ב׳ בפסו׳
גם אותה — ויתן יי׳ גם אותה ביד׳
ויאספו — כל בעלי שכם׳
נחמתי — כי המלכתי את שאול׳
ודבר — אבנר היה עם זקני ישר׳ דשמואל׳
וידע — דוד כי הכינו יי׳ למלך דשמואל וחברו דד״ה׳

נ״ע כי זה הוה סמוך למכ״תי׳

והשתנית — ויאמר ירבעם לאשתו׳
יהי — יי׳ אלהיך ברוך דמלכי׳ וחברו דד״ה ב׳ בו׳
רץ — לקראת רץ ירוץ׳
לגוי — ועשיתי אותם לגוי אחד׳
יובל — גם אותו לאשור יובל׳
להשתחות — והיה כל הנותר מכל הגוי׳
להשתחות — והיה אשר לא יעלה מאת׳
הארץ — והיה יי׳ למלך על כל הארץ
מעשי — רחש לבי דבר טוב׳
משפטיך — לשלמה אלהים משפטיך׳
האמור — למלך בליעל׳
בלחות — ינתק מאהלו מבטחו׳
משבח — כען אנא נבוכד נצר׳
כתוב — בה בגוים נשמע׳
ויבחר — יי׳ אלהי ישראל בי מכל בית אבי׳

ונ״ע כי הוה סמוך למכ״תי׳

וישב — שלמה על כסא יי׳׳
לתקופת — ויהי לתקופת השנה׳ וכל משיחה אשור מצרים ישראל דכות׳ ואפ״ס׳
אשר — ברכו יי׳ צבאות ונומר׳

ומלך ה׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן כ״א׳

ממלכות ד׳ וסימניהון

קרע — יי׳ את ממלכות׳
ויאמר — המלך ואידה׳
בראשית — ממלכת יהויקים קדמאה דסיפרא׳
קרא — שמו יזרעאל וכל יהושע דכוות׳

במלכם ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ סי׳ כ׳׳

ממלך ג׳ וסימניהון

כי — חטאת קסם׳
טוב — ילד מסכן׳
וגם — אלהיהם עם׳

והמלך דוד ג׳ וסימניהון נמסר בריש מלכי׳׳

ואת מלך ד׳ וסימניהון נמס׳ ביהושע סימן ח׳׳

מלכתו ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק וסוף ירמיה׳

וכל מלכי ו׳ וסימני׳ נמסר ביהושע ריש סימן ח׳ ובמלכים א׳ סימן י׳׳

בבית המלך ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ט׳ וד״ה ב׳ סימן כ״ג׳

למלוך ג׳ וחס׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ב׳׳

מלכיא ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳׳

ימלוך ג׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ד (וס״ס טעות) ומשלי סימן ל׳׳

מזרע המלוכה ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף מלכים וביחזקאל סימן י״ז ובריש דניאל׳

וימלך ה׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ג ובד״ה א׳ ריש סימן כ״ג׳

היה במלכו ז׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ט״ו

ממלך ד׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן ל״ד׳

וימלכו ה׳ חס׳ בלי׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ו׳

על מלך ט׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ח ובדניאל סימן י״א׳

על המלך ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ג׳

מן

ט״ו יחידאין משמשין ומן ולית זוגא וסימניהון

ומן העוף — מן הבהמה׳
ומן האיל — ואת החלבים׳
ומן הלחם — ואם יותר׳
ומן השמן — יצק הכהן׳
ומן הקדש — לא יצא׳
ומן הקדשים — לחם אלהיו׳
ומן הבקר — והרמות מכס׳
ומן כל — ויצעק איש ישראל׳
ומן לשון — ארמית דכותי׳
ומן העבדה — והיה ביום׳
ומן מצרים — וחתו ובשו׳
ומן אז — חדלנו לקטר׳
ומן האש — ודמות החיות׳
ומן השלל — מן המלחמות׳
ומן הערים — וכשמע׳

ט״ז מן חד חד מן ולית

דכו׳ וסימניהון

מן חטאות — ויעש הרע לא סר דפקח׳
מן הנערים — ותקרא אל אישה׳
מן לכיש — וישלח מלך אשור דמלכי׳
מן ארץ — ופליטי חרב ישובון׳
מן חדש — ויולד מן חדש אשתו׳
מן אחרי — ועתה כה תאמ׳ לעבדי דוד׳

מן גבעה — שלש שנים מלך׳
בירושלם — ושם אמו דד״ה׳
מן בנות — בן אשה מן בנות דן׳
מן בניהם — אשר נותרו אחריהם׳
מן שאול — יי׳ העלית מן שאול נפשי׳
מן גערתך — ינוסון׳
מן קול — רעמך׳
מן יד — משזיב ומציל׳
מן לבנון — מעין גנים באר מים׳
מן בקר — וירא חותן משה׳
מן הבקר — ויהי ממחרת וישב משה׳

ד׳ פסוקי׳ מן מן ומן וסימ׳ נמסר בסדר וארא׳

המן ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בראשית ובסדר חקה ובמלכים ב׳ סימן ו׳׳

מן ג׳ ר״פ בתורה וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ה וכל ד״ה ודניאל ועזרא דכות׳ ר״פ ומן במ״י מן וסימניהון בד״ה א׳ סימ׳ כ״ו וכל שאר קריאה דכות׳ ר״פ מן במ״ה ומן וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימן מ״ה ובעזרא סימן ו׳׳

ממנו ט׳ דמטעי׳ בהון וסימני׳ נמסר בסדר תרומה׳

ממנו ו׳ סבירין ממנה וסימ׳ בלשון ארמי אפריש בעירא דיפתח ולקט בארתא באוריתא וביאור׳ נמסר בפרשת צו׳

ממנו י׳ בתורה וסימניהון נמסר בסדר בלק׳

כל תהלות ממני במ״א ממנו וסימ׳ נמסר בתהלים סימן ק״נ׳

למנות ה׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך ובתלים סימן צ׳ ובדברי הימים א׳ סימן כ״א׳

וימן ה׳ וסימניהון נמסר ביונה׳

המנורה ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בתרומה׳

ואת המנורה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא׳

מנימין ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בד״ה ב׳ סימן ל״א ובנחמיה סימן י״ב׳

המנשי ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף פרשת כי תבא׳

שבט המנשה ב׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ג׳

למס עובד ג׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ט׳׳

מע

מעון ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״א׳

מעונה ג׳ חסרי׳ בלישניהון וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ל״ח ע״ש׳

ימעט ג׳ א׳ בתורה וסימניהון

ואם — ימעט הבית׳
אל — ימעט לפניך דעזרא׳
הון — מהבל ימעט׳

למעט ג׳ וסימניהון

על — פי הגורל׳
רק — הכהנים היו׳

פנה — לארבה והנה׳

מעט ז׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בסדר תבא ובשמואל ב׳ סימן י״ב ואיוב סימן ל״ב ובריש חגי׳

מעין ח׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ובשיר השירים סימן ד׳׳

מעין ד׳ פתחין וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סי׳ ג׳ ויהושע סימן ט״ו׳

מצ

ומצאת ג׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ט׳׳

וימצאהו ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן י״ג׳

מצאתנו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימ׳ ו׳׳

מצאה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בהר סיני׳

וימצאם ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סוף סי׳ א׳׳

וימצא ו׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ ובמגלה ריש סימן ו׳׳

ולא ימצא ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף צפניה׳

לא מצאו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן י״ד ובאיוב סימן ל״ב׳

כי ימצא ד׳ ר״פ בס״ת וסימניהון

בקרבך — באחד׳
כי ימצא — חלל׳
כי ימצא — איש שכב׳
כי ימצא — איש גנב׳

וימצאהו ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳׳

מצאהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח׳

ולא מצאתי ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תצא ובשמואל א׳ סימן כ״ט וביחזקאל סוף סימן כ״ב ובקהלת סוף סימן ז׳׳

מצרות ט׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ ל״ג ותרגום שם׳ (וכמ״ק טעות)

מצרה ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ה׳׳

מצת ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳

במצולות ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח׳

המצפתה ו׳ וסימניהון

קדש — את כל ישראל׳
ויקבצו — המצפתה׳
וישמעו — פלשתים כי׳
ויבא — ירמיה אל גדליה׳
ויוחנן — בן קרח בא׳
ויהי — בחדש השביעי׳

מצרימה כ״ח וסימניהון נמסר בסוף ד״ה׳

מצרים ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסוף איכה׳

ממצרים ה׳ סבירין מצרימה וסימניהון נמסר בפרשת ואלה שמות׳

ממצרים

ממצרים ג׳ סבירין מארץ מצרים וסימני׳
הם המדברי׳ אל׳, וישמע יתרו כהן׳
המצרים ה׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך
וביהושע סימן כד׳
ירידה מצרים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר תבא
וביהושע סימן כד׳ ובישעיה ריש סי׳ לא׳

מק

ערך מקוס הוא בערך קס עם

מקניהם ד׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח׳
ומקלות ד׳ וסים׳ נמסר בדה א׳ סימן כו׳
ומקנה ו׳ ג׳ פתחי׳ וג׳ קמ׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳
מקשי ג׳ חסרי׳ ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כב׳

מר

מרבק ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ כח בחצי הספר׳
מריתי ג׳ וסי׳ נמסר באיכה אב קדמאה׳
המורים ד׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה׳
מרה ח׳ חסרי׳ וסים׳ נמסר בפר׳ ראה ובמלכים׳
מרי ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר ויקח קרח ובשמואל א׳ סימן טו וביחזקאל סימן ב׳
תמרורים ד׳ וסימניהון נמסר בהוש׳ בסוף סי׳ יב׳
ימיר ו׳ וסימניהון נמס׳ בסדר אם בחקתי ובתלים סי׳ טו׳
ומרים ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ו׳

מש

ימיש ז׳ וסי׳ נמס׳ בסדר בשלח ובירמיה סימן יז׳
תמוש ג׳ וסימניהון

תמוש היתר׳
אל נא תמוש מזה׳
לא תמוש רעה מביתו׳
קדמ׳ תמוש כתיב תנינא תמש כתיב תליתאה תמיש כתי׳
ימושו ג׳ וסימניהון

לא ימושו מפיך׳
אם ימושו החקים׳
כי ההרים ימושו׳
ואמשך ה׳ חסרים בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה תולדות׳
משה ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בריש יהושע ובתלים סימן צט׳

ומשה ז׳ רפ׳ וסימני׳ נמסר בסדר ואלה שמו׳
משה איש האלהים ז׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן יד׳
בספר משה ג׳ וסימניהון

כי ככתוב בספר׳
ויסירו העולה לתתם׳
ביום ההוא נקרא׳
המשיח ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׳
מושל יד מל׳ וסימני׳ נמסר במיכה סימן ה׳ ובקהלת סימן י׳ עש׳
משלי ד׳ וסימניהון נמסר בריש ספר משלי׳
המשקוף ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בא׳

מת

ומתו ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח׳
קריבת מיתה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת תולדת יצחק׳
לפני מותו ד׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת תולדת יצחק׳
אנכי מת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי׳
ומתנו ח׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן׳
מות יומתו ג׳ וסימני׳ נמסר בקדשים׳
ויהי אחרי מות ד׳ וסים׳ בלשון ארמי אבא רעיא שמשא ומלכא וביאור נמסר בסוף סדר חיי ובריש יהושע ובריש שפטים׳
ימית ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ט׳
המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן כו׳
ימתנו ה׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן יד ובסוף ירמיה׳
ימותו כל אוריתא וירמיה חס׳ במא וסי׳ נמסר באיוב סימן לד׳
במתו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׳
וימיתהו ח׳ מל׳ וסים׳ נמסר בפ׳ וישב ובמלכים א׳ סימן יג׳
וימתהו ז׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן יד׳
מתיך ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסים׳ נמסר בסדר חיי שרה
ממיתים ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן יו׳
תמותו ז׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ׳
ימותון ב׳ וסימניהון

אם כמות כל האדם׳
וישבית כמו בן ימותון׳
וימת ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וישב ובשמואל א׳ סי׳ כב ובתלים סימן קה׳

תמות ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בלק ובשפטים סימן יז ובאיוב סימן לו׳
ומת ו׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בסדר בשלח׳
כמות ג׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח׳
כמות ג׳ וסימניהון

מחוץ שכלה חרב׳
כי עזה כמות אהבה׳
והוא כמות לא ישבע׳
מתים ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר דברים׳
מתי מספר ה׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה סוף סימן מד ובפר׳ וישלח׳
המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמו׳
תמתון ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כב׳
מות ימות ג׳ וסימניהון

כי הוי׳ יי׳ המושיע׳
כי נאץ נאצת ארת׳
והראני יי׳ כי׳
להמיתו ג׳ מל׳ וסימניהון יד העדים תהיה׳

ויתנכלו אתו׳
וישמרו את הבית׳
יומת ד׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׳
מתתיהו ד׳ וסימני׳ נמסר בדה א׳ סימן כה׳

נשלם ערך המם בסר:

מערכת אות הנון

טו זוגין חד נ׳ וחד ונ׳ ולית

כוותי׳ וסימניהון

נשאתני מפני זעפך וקצפך׳
ונשאתני ושכבתי עם אבתי׳
נרצה דבר על לב ירושלים׳
ונרצה וסמך ידו על ראש העולה׳
נחותין די להון מהקרבין ניחוחין׳
וניחוחין באדין מלכא נבוכד נצר׳
נדמה שמרון מלכה בקצף׳
ונדמה ואל מי תדמיוני ותשוו׳
נחמתני ותאמר אמצא חן בעינך׳
ונחמתני עשה עמי אות לטובה׳
נפלו ונשמדו במות און׳
ונפלו ואמרת אליהם כה׳
נשמה תהי פירתם נשמה׳
ונשמה נתתי את ארץ׳
נמליך וישלח אשר על הבית׳
ונמליך נעלה ביהודה ונקיצנה׳
נסעה ויאמר נסעה ונלכה׳
ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר׳
נתנוך ויהי בדברו אליו ויאמ׳ לו׳
ונתנוך ויאמרו לו לאמר לא כי אסור׳
נושע קימן אין המלך נושע ברב חיל׳
ונושע גילי מאד בת ציון הריעו׳

נבל גם אני אודך בכלי נבל׳
ונבל והיה כנור ונבל׳
נכחה ולא ידעו עשות נכחה׳
ונכחה והסג אחור משפט׳
נסבה בן אדם יען אשר אמרה׳
ונסבה את ארון אלהינו אלינו׳
נבח ונבח הלך וילכד את קנת׳
ונבח ואת בנתיה ב׳ בפסוק׳

אב נון ארוכה בסוף

תיבותא ולית דכוו׳ וסימניהון

אהרין תטחן לאחר אשתי׳
אחן והנתי את אשר אחן׳
בחין ושאר חוותא העדיו׳
בחין ומשך אבירים בכחו׳
גבולן זתשבנה הערי׳ דשמואל׳
דאנין ואנת עזרא בחכמת׳
האיין עתה יחרדו האיין׳
הרצין ותשמע עתלידה את קול דמלכים׳
הימין ואתה לך לקץ ותנות׳
והמתן ויאמ׳ בילדכן את העבריות׳
ויחנון וילך במדבר ויסוב את׳
ובמהן ויעבר המלך הגלגלה׳
ויראון וכל העם ישמעו ויראון׳
זן מזונו מלאים מפיקים׳
חטין ואתה קח לך חטין ושעורי׳
טחון ואת חטאתכם אשר עשית׳
טוחן ויאחזוהו פלשתים׳
טחון בחורים טחון נשאו׳
ירעפון עטרת שנת טובתיך׳
ירזמון ומה ירזמון עיניך׳
ימלאון והשקתי ארץ צפתך׳
ינאצון ואת עמי ינאצון׳
כארכן ודרך לפניהן כמראה׳
לבביהן והצב גלתה העלתה׳
לתתן שם את ארון׳
מלכין אל תתן לנשים חילך׳
משפטן ויקרב משה את׳
מגדון יגדל המספד׳
נון בנו יהושע בנו׳
מרוקיהן ששה חדשים בשמן׳
נחושתן ויקרא לו נחשתן׳
סגנין אדין מלכא לדניאל רבי׳
כהלין אדין עוללין כל חכימי׳
פרין בנו בתים ושבו׳
צידונין יען אשר עזבוני׳
קבצן דרשו מעל ספר יי׳ וקראו׳
ראשן ישבו לארץ ידמו זקני בת׳
שוממין דרכי ציון אבלות׳
תפגעון לאסרך דשמשון׳
תחתיהן הלוך ואמרת׳
תעבדון את האלהים על ההר׳
תענון כל אלמנה ויתום׳
תרבון ושמעת ישראל ושמרת׳
תחקרון עד תבונותיכם עד׳
תחשבון מה תחשבון על יי׳
תתחמקין עד מתי תתחמקין׳
תנדעון ונתצתם את מזבחתם׳
תהיון ואנשי קדש תהיון לי׳
תלכון לא תלכו ריקם׳
תלחמון כה אמר יי׳ לא תעלו׳
תנוסון ותאמרו לו כי על סוס ננוס׳
תושיעון בשובה ונחת תושעון׳
תשאון הפניו תשאון אם לאל׳

אב מן חד וחד חד נ׳ון וחד

מם בסוף וסימניהון נמסר בסוף סדר בהר סיני׳

אלין מלין משמשין ני וסי׳

הפרני ל׳ כי הפרני אלהים בארץ עניי׳ [illegible]

מערכת אות הנון

נשני ל׳ כי נשני אלהים את כל עמלי׳
השביעני ל׳ אבי השביעני לאמר׳
השביעני ל׳ במרורים הרוני לענה׳
פתיתני ל׳ יי׳ ואפת חוקתני ותוכל׳
הנחני ל׳ בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני׳
ותעידני ל׳ ועין ראתה ותעידני׳
ויבואני ל׳ חסדיך יי׳׳
ויכוננוני ל׳ ידיך עשוני ויכוננוני׳
רמיתני ל׳ למה זה רמיתני ותשלח
בזיתני ל׳ ועתה לא תסור חרב מביתך׳
גמלתני ל׳ כי אתה גמלתני הרעה ואני׳
הציקתני ל׳ רוח בטני דאיוב׳
ששזפתני ל׳ השמש בני אמי נחרו בי׳
תמעיטני ל׳ אל באפך פן תמעיטני׳
שטפתני ל׳ טבעתי ביון מצולה׳
הליצוני ל׳ זדים הליצוני עד מאד׳
עודוני ל׳ חבלי רשעים עודוני׳
גרוני ל׳ יגעתי בקראי ניחר גרוני
ילדתני ל׳ ארור היום אשר ילדתני׳
עותוני ל׳ יבשו זדים כי שקר עותוני׳
יחמתני ל׳ הן בעון חוללתי ובחטא
נחמתני ל׳ אמצא חן בעיניך כי׳
יבואוני ל׳ רחמיך ואחיה׳
ויעבדוני ל׳ ותמאן לשלחו׳
התורידני ל׳ אל הגדוד הזה׳
ויסכני ל׳ דרך חוץ אל שער החוץ
ויעירני ל׳ כאיש אשר יעיר משנתו
להבאישני ל׳ בישב הארץ בכנעני ובפריזי׳

מלין דמשמשין נה בסוף

תיבותא וסימניהון׳

תרוממנה ל׳ קרנות צדיק׳
קמנה ל׳ שמענה קולי׳
אחטנה ל׳ מידי תבקשנה׳
אציתנה ל׳ חימה אין לי מי יתנני׳
יקראנה ל׳ ויאמר אליו שוב נא׳
וירדנה ל׳ ממרום שלח אש בעצמתי׳
ימהרנה ל׳ מהר ימהרנה לו׳
ייעדנה ל׳ ואם לבנו ייעדנה׳
וימנענה ל׳ בתוך חכו׳
תעלנה ל׳ ויאמר מלאך ה׳׳
תרמסנה ל׳ רגל רגלי עני׳
אשקנה אני יי׳ נוצרא לרגעים׳
תכעיסנה ל׳ ותכבה ולא תאכל׳
אחישנה ל׳ אני יי׳ בעתה אחישנה׳
תכלנה ל׳ מלמעלה ופתח התבה׳
תחתנה ל׳ ויסגר בשר תחתנה׳
תשכנה ל׳ בצל דליותיו׳
שמענה ל׳ ואתה דע לך׳
תשבנה ל׳ וידיו תשבנה אונו׳

ו׳ חסרי׳ נ״ן וקרין וסימני׳ נמס׳ במשלי סי׳ ג׳׳

ז׳ כתבן ג׳ ולא קריין וסים׳ נמסר בשמואל ב׳

סימן כ״א וד״ה ב׳ סימן י״א׳

י״א פסוקי׳ ריש נון וסופי׳ נון וסימני׳ נמסר בסדר תוריע ובתלים סימן י״א׳

נא

נאוה ה׳ וסימניהון נמסר בתהלים סימן קט״ז ובמשלי סימן י״ו׳

נאם יי׳ ד׳ בספר יחזקאל וסימניהון

חזו שוא׳
מחזה שוא׳
ואת זמתך׳
ונתתי רוחו בכם׳
וכן שאר׳ דספרא נאם יי׳ לאדני׳

נאם ג׳ בטעם וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ה׳׳

נאם ה׳ צבאות כ״ו׳ כערך אדני תמצאם׳

נאפות ג׳ וסימניהון

ושפטתיך משפטי׳
ואנשים צדיקים ב׳ בפסו׳׳

נב

נבית ד׳ חס׳ א׳ בלישניהון וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י׳ ובעזרא ריש סימן ה׳׳

והנביא ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר ראה וביחזקאל סימן י״ד׳

ונביא ז׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ט׳׳

בנביאים ה׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ ו׳׳

נביאים ח׳ מל׳ בירמיה וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ו׳

נביאים ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר בהעלותך׳

וכל הנביאים ד׳ וסימניהון

וכל הנביאים נבאים כן׳
וחברו דה״ה׳
ויקבץ מלך ישראל׳
ומלך ישראל ויהושפט׳

נביא ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

ובנבאי ישראל ראיתי׳
ומתעתעים בנבאיו׳
ונבא לבב חכמה׳

הנביאה ה׳ וסימניהון

ותקח מרים׳
ואקרב אל הנביאה׳
וגם לנועדיה הנביאה׳
ועשיה אל חולדה הנביא׳ דמלכי׳
ואשר המלך אל חולדה הנביאה דה״ה׳

נבכד נאצר ז׳ כתיבן כן חס׳ ו׳ וסימני׳

ויאמר חנניה לעיני כל העם׳
ויהוצדק הלך בהגלות יי׳ את׳
כה אמר יי׳ צבאות׳
ולמקצת הימים אשר אמר׳
ובשנת שתים למלכות ב׳ בפסו׳׳
וקאמין לקבל צלמא תני׳ דפסו׳׳
כען אנא נבכד נאצר׳
ומלכא נבכד נאצר אבוך׳
והב לנבכד נצר אבוך׳

וכל מלכים דכוות׳ בס״א מל׳ נבוכד נאצר וסים׳

והעם הנשאר בארץ יהודה׳

ומן בראשית עד אחאב בן קוליה נבוכד רצר כתי׳׳ וכל שאר סיפר׳ נבוכד ראצר בס״א נבוכד ראצור וסים׳

לקדר ולממלכות חצור׳

ח׳ כתיב נבוכד נאצר בכתובים וסימניהון

עלה נבוכד נאצר מלך בבל
ומכלי בית יי׳ הביא׳
ולתשובת השנה שלח המלך׳
וגם במלך נבוכד נצר מרד׳
בשנת שלש למלכות דדניאל׳

וכל דניאל נבוכד נצר מלכא בס״ה מלכא נבוכד נצר וסימני׳ נמסר בדניאל סימן ב׳׳

נבוכד נצר ז׳ כתבן ומשניין ביה וסימניהון

שבעה עדנין יחלפון עלך׳
נבוכד נאצר׳ נבוכד ראצר׳
נבוכד ראצור׳ נבוכד נצר׳
נבוכד נצר׳ נבוכד נאצור׳
נבוכד נאצר׳

רישא דדניא׳ נאצר בשנת ג׳ למלכו׳׳ וכל ד״ה ונבי׳ דכו׳ ומן כל ירמיה ויחזקאל ראצר ומן בראשית ממלכת יהויקים תני׳ עד קוליה נאצר ואלה בני המדינה העולים קדמיה ראצור לקדר ולממלכות ראצור תרויהון כתי׳׳

נג

נגבה כ״ט בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בד״ה ב׳ סי׳ ד׳׳

נגינות ג׳ מל׳ בלישניהון וסימניהון נמסר בתלים סימן ד׳׳

נוגע ג׳ מל׳ וסים׳ נמסר סוף סדר מצורע ובעמוס סימן ט׳׳

הנגעת ג׳ וחס׳ וסים׳ נמסר בשפטים סימן ט׳׳

והנוגע ג׳ וסימניהון

בכל טמא נפש׳
והנוגע בנבלתם׳
והנוגע בכל אשר׳

לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא ואיוב סימן ו׳׳

נגע הצרעת ג׳ וסימני׳

נרפא נגע הצרעת׳
זאת התורה לכל נגע׳
השמר בנגע הצרעת׳

נגף ג׳ וסימניהון

יתנך יי׳ נגף לפני׳
אך נגף נגף הוא׳
כי נגף העם׳

גשה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תולדות׳

מגישים ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳ ובמלכים ב׳ סימן ד׳׳

ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׳

נונש ב׳ מל׳ וסימניהון

ממנו פנה ממנו׳
ועמד על כנו׳

נגש בס״ן ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ג וע״ש מה דשקלינן וטרינן׳

נגש בש״ן ד׳ וסימניהון

ומשה נגש על הערפל׳
ואחר נגש יוסף׳
והנה נביא אחד נגש׳
יען כי נגש העם הזה׳

ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ד׳

ויגש ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדת יצחק ובפרשת צו את אהרן׳

גושו ג׳ וחס׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ג׳׳

נד

נדף ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בסדר אם בחקתי׳

וידר ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא יעקב ובשפטים סימן י״א׳

ונדריך ג׳ וסימניהון

רק קדשיך אשר׳
ונדריך אשר תדור׳
ונדריך תשלם׳

נדר ח׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור ובישעיה סוף סימן י״ט ותרגום שם׳

נדריכם ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר ראה׳

נה

וינהג ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות׳

ונהרו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״א׳

נהרות ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳ ובתלים סימן קל״ח׳

הנהרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמס׳ בסדר וארא׳

ונהר ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ט׳

אל נהר ג׳ וסימניהון

ואבוא אל הגולה׳
ובמראה המראה׳
והיום ההוא ליי׳ אלהים׳

נו

נוה ד׳ וסימניהון

נוה משלח ונעזב׳
ישים עליהם נוה׳
נוה לבנות יענה׳

נז

נוזלים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ח׳

נח

נחנו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויהי מקץ ובאיכה בא״ב ג׳׳

נחני ג׳ וסימניהון

בדרך נחני יי׳׳
מי יובילני עיר מצור׳
מי יובילני עיר מבצר׳

והנחתי

והנחתי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ״ב
וסימן ל״ו׳
הניחו והניחו ד׳ וסימני נמסר
בשמואל א׳ סימן ו׳׳
מנחתיך ג׳ חס בלי׳ וסימניהון
יזכר כל מנחתיך׳
לעולתיכם ולמנחתיכם׳
ומנחתיכם לא ארצה׳
זאת המנחה ח׳ וסימני נמסר
בפרשת אלה פקודי׳
ניחוח ה׳ מל בלי׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳
ונחנו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח׳
ונח ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן יד׳
נחה ג׳ מלעיל וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ב׳
וינח ז׳ דגשין וסימני׳ נמסר בפרשת בא אל פרעה
וביהושע סוף סימן כ״א׳
וינח ז׳ דגשין וסימני׳ נמסר בפרשת ויקח קרח
ובמלכים א׳ סימן ז׳׳
וינחם ז׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ב׳
והנחתי ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳
ויאמר פני ילכו׳
והנחתי חמתי׳
ושאר׳ והניחתי כתיב וחד מל׳ דמ״ל וסימ׳
הוא יהיה איש מנוחה׳
וא׳ והנחותי כתיב וסימ׳
והנחותי חמתיכם׳
וינחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר אמור
ובמלכים א׳ סימן יג׳
מנחה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳
סימן יד ובישעיה סימן יא ובזכריה ריש סימן ח׳׳
מנחל ד׳ וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים
ובמלכים ב׳ סימן כ״ד׳
על נחל ג׳ וסימניהון
ואת הארץ הזאת׳
מן הירדן מורח׳
על כן יתרה עשה׳
נחלו ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן יד׳
לנחלה ט״ו וסימניהון נמסר בסדר קרח׳
ינחלם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ ב׳
ינחלו ג׳ קמצין וסימניהון לשמות מסורת׳
איש לפי פקדיו׳
כבוד חכמים ינחלו׳
נחלתן ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה מסעי׳
תנחל ב׳ א׳ קמ׳ וא׳ פתח׳ וסימניהון
בארצם לא תנחל׳
בנחלתך אשר תנחל׳
נחלה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר
ראה ובתלים סימן ה׳׳
נחם ונחם ו׳ פתחי׳ וסימניהון
נמסר בזכריה סימן א׳׳
ינחם ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח
ובתלים סימן ק׳׳
וינחם ה׳ וסימניהון
וינחם יי׳ כי עשה׳
וינחם יצחק אחרי׳
וינחם יהודה ויעל על גוזזי׳
וינחם יי׳ על הרעה׳
וינחם אלהים על הרעה׳
נחמה אל ז׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳
ריש סימן ז׳׳
נחש ג׳ וסימניהון
ויעש משה נחש׳
והביט אל נחש׳
וכתת את נחש הנחשת׳
נחשת ד׳ בצפוי וסימניהון
ועשית קרנותיו׳
ועשית בדים למזבח׳
ועשית בדי עצי׳
ממנו תהינה קרנתיו׳
כלי הנחשת ד׳ וסי׳ נמסר סוף ירמיה׳

נט

נוטה ה׳ מל וסימני׳ נמסר בתלים סימן ק״ד׳
נטית יד י״ו חס׳ את וסימ׳ נמסר ביחזקאל
סימן כ״ה׳
ויטהו ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳׳
ולנטוע ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״א׳
ויטע ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳
יוטל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר בתלים סימן ל״ז
ובמשלי סוף סימן ו ובאיוב ריש סימן מ״א׳
יטו ה׳ בקריאה וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן נ״ד׳
ותט ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בלק׳
ויטו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳׳
ויטו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ריש סי׳ ח׳׳
וינטשו ג׳ וסימניהון
וינטשו בלחי׳
וינטשו בעמק רפאים׳
ויוסיפו עוד פלשתים׳
ויטש ב׳ וחס׳ וסימניהון
ויטש אלוה עשהו׳
ויטש משכן שילו׳

ני

ניר ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן ד׳׳

נכ

נכחו ב׳ וסימניהון
נכחו תחנו׳
כי נכחו יצא׳
נכר ב׳ א׳ מלעיל וסימניהון׳
נכר אתו האלהים׳
ולא נכר שוע לפני׳

נמ

נמו ב׳ ומלרע וסימניהון
נמו רעיך מלך אשור׳
נמו שנתם׳

נס

נסי ב׳ וסימניהון
ויקרא שמו יי׳ נסי׳
ואל עמים ארים׳
הנס ג׳ וסימניהון׳
והעם הנס אל׳
והיה הנס מקול׳
הנס מפני הפחד׳
מציעאה הניס כתיב׳
נסותם ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח
ובמלכים א׳ ריש סימן י׳׳
ומנוס ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ יא׳
מנסת ה׳ חס׳ בלי׳ וסימ׳ נמסר ג׳ בפרשת בחקתי׳
וינוסו ד׳ מל וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ז׳׳
ונסו ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ל״ח׳
ונסתם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בחקתי
ובזכריה סימן יד׳
נסה ו׳ ב׳ כתיב סה וד׳ כתיב שא וסימניהון נמסר
בסדר וירא׳
ויסך ג׳ דגשין וסימניהון
ויסך עליה נסך׳
ויסך את נסכו׳
ויסך אתם ליי׳׳
ולהסך ב׳ וסימניהון
וכי אנחנו מקטרים׳
כה אמר יי׳ צבאות לאמר אתם ונשיכם׳
וחד פליג ומן אז הדלנו׳
מסכה ב׳ יחידאין וסימניהון
עשו להם מסכה׳
ויעשו להם מסכה׳
וכל עגל מסכה דכותי׳
בנסעם ב׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׳
ויסע ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח׳
מסע ב׳ קמצי׳ וסימניהון
חנית מסע׳
אבן שלמה מסע׳

נע

וינעו ב׳ וחס׳ וסימניהון
וירא העם וינעו׳
וינעו אמות הספים׳
לנוע ד׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ט׳
ובירמיה סימן יד׳
וינעם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת מסור׳
ובאיכה בא״ב תניין׳
מנעורינו ג׳ ומל׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש
ובירמיה סוף סימן ג׳׳
ואת הנערים ג׳ וסימני׳ נמסר
באיוב סימן א׳׳
מנערי ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר במלכ׳ א׳ סימן י״ח׳
מנעוריו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל וסימניהון נמסר
בסדר נח ובשמואל א׳ סימן יז׳
מנער ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ח
ובמשלי סימן כ״ט׳

נפ

לנפל ד׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בסדר שלח לך
ובירמיה סימן נ״א ובמגלה סימן ו׳׳
ויפל ג׳ וסימניהון נמסר בסדר מסעי וסימ׳
בלשון ארמי ארם מית במשריתיה׳
יפול ו׳ מל בליש׳ וסי׳ נמסר בד״ה א׳ סימן יב׳
יפל ג׳ חס׳ בספר משלי וסימ׳ נמסר במשלי סי׳ יג׳
תפול ח׳ מל וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ״ג׳
הפילה ו׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ נשא׳
הנפלים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל וסימניהון נמסר
בסדר בראשית׳
כל לשון נפילה על במ״ז אל וסימניהון
נמסר בסדר שמיני׳
נפש ג׳ בטעם ר״פ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׳
נפש החיה ד׳ דסמיכי׳ וסימניהון
ויברא אלהים את האדם׳
בעוף ובבהמה ובכל׳
וכל אשר אין לו סנפיר׳
זאת תורת הבהמה׳
ונפש ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בויקרא׳
ונפשו ח׳ וסימניהון נמסר בריש סדר ויגש
ובמשלי סימן כ״ג ובאיוב סוף סי׳ כ״ג׳
ואת נפש ד׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ה׳
נפשתם ב׳ חסרים וסימניהון
את מחתת האנשים׳
יצפנו לנפשתם׳

וכל

מערכת אות הנון

וכל נפש ג׳ וסימניהון נמסר בסדר
אחרי מות ובירמיה סימן לא׳

בנפשותיכם ב׳ מל׳ וסימניהון
השמרו בנפשותיכם׳
כי התעתים בנפשותיכם׳

נפשו ג׳ מטע׳ וסימני׳ נמסר בהושע סימן ד׳׳

ונפשי ה׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן לח׳

נצ

מצב ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויצא יעקב׳

מצבת ב׳ פתחי׳ וסימניהון
ויעש הרע בעיני׳
ויתצו את מצבת׳

מצבות ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סוף סימן מג׳

ויתיצבו ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישמע
יתרו ובסדר וילך וביהושע ריש
סימן כד׳

נצים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שמות׳

נצח ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן טו׳

למנצח מזמור׳ רם דסמיכי וסימניהון נמסר
בתלים סימן לא׳

נק

טו נקרות בקריאה וסימניהון
נמסר בסדר במדבר סיני׳

ונקה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים׳

ונקי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטי׳ ובאיוב
סימן כב׳

נקיון ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן עג׳

נקים ג׳ חס׳ י׳ וסימניהון
נקים אנחנו׳
והיה כל אשר יצא׳
ושל אחריו׳

יקבוהו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ג׳׳

יקם ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׳

ונקמתי ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן נא׳

תקפו ד׳ חס׳ בלי׳ וסימניהון
לא תקפו פארת׳
ויסב ארון יי׳ דיהושע׳
מקפים עליהם דמלכים׳
ויקפו על העיר דאלישע׳

נר

הנירות ב׳ מל׳ וסים׳ נמסר בפרשת אמור׳

נריהו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן לו׳׳

נש

נשוא ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון
נשא את ראש בני קהת׳
את ראש בני גרשון׳
כי נשא אשא להם׳
נשוא ינשוא כי לא בתר׳ מל׳׳

ונשא יב וסימניהון נמסר בסדר תרומה׳

ונשא יז וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות
ובמלכים א׳ סימן ח׳ וביחזקאל סוף
סימן כט׳

נשאו י׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות ובשמוא
ב׳ סימן יח ובעזרא סימן ט׳׳

נשאו ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סוף סי׳ ב׳׳

וישאהו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר שלח לך
ובשמואל ב׳ סימן ו׳׳

נושים ג׳ וחס׳ ובעני׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סי׳ ה׳׳

ונשא ו׳ חס׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ סימן יד׳׳

ונשוא ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חסר וסים׳ נמסר במלכים
ב׳ ריש סימן ה׳ ובאיוב סימן כב׳׳

לשאת כד וסים׳ נמסר בדה א׳ סי׳ טו בפסוק ב׳׳

משאות ד׳ ב׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר מקץ׳

משאת ו׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בפרשת
מקץ ובשפטים סימן ב׳׳

תשואות ד׳ וסימני׳ נמסר באיוב סס לו׳׳

משאת ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן ו׳
ובמגלה סימן ב׳׳

למשואות ב׳ וסימניהון
הפלתם למשואות׳
הרימה פעמיך למשואות׳

ותשא יד וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳
ובמגלה סימן ב׳׳

ותשאינה ב׳ חד מל׳ וחד חסר וסימניהון נמס׳ ברות

ולא תשא ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא׳

ישא ה׳ רפ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ג׳׳

ישיא ה׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן פט׳

מנשאים ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סס כב׳

ושא ג׳ וסימניהון
ושא את מספר שמותם׳
עלה ראש הפסגה׳
ראה עניי ועמלי׳

שאו יב רפ וסימניה׳ נמסר בריש סדר פנחס
ובירמיה סימן נא׳

ישאו ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן לט׳

ישאו ו׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן לו׳׳

למשא ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן
טו ובאיוב סס ז׳׳

ולא ישאו ד׳ וסים׳ נמסר בסדר תצוה
וביחזקאל סוף סימן לד׳

משאם ד׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת נשא׳

נשיא י׳ וסימניהון נמסר בסדר חיי שרה׳

נשיאם ד׳ כב בתורה וסימניהון נמסר
בסוף סדר לך לך׳

נושה כול חס׳ במא וסימניהון׳
ינקש נושה לכל׳
וחד כתיב נשא וסימניהון
וכל אשר לו נשא׳
ושארהון נשה כתיב׳

ישך ב׳ קמצין וסימניהון
נשך כל דבר אשר׳
ואחריתו כנחש ישך׳

נשיתי ב׳ וסימניהון בירמיה סימן טו׳

ערך נסים הוא נמסר בערך לם:

ונשל ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן׳

נשמת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׳

נשק ג׳ קמצין בלי׳ וסימני׳ נמסר באיוב סס כ׳׳

כנשר ד׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר האזינו
ובאיוב סימן ט׳׳

נת

לנתחיה ד׳ וסימניהון
והפשיט את העולה׳
לנתחיה לנתחיה הוציאה ב׳ בפסו׳׳
ואת העולה המציאו׳

נתך ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מב׳

נתן כא ד׳ מנהון קמ׳ סימני׳ נמסר בדה ב׳ סימן לד׳׳

ויתן יג רפין וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן יד
ובדה ב׳ סימן יח׳

נתינה אליך ה׳׳ וסימניהון
ונתת אל הארן׳
ואל הארן תתן׳
ונתן אליך אות או מופת׳
פצה פיך ואכל׳
בטנך תאכל ומעיך׳

נתן לך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׳

ולתת ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא
ובירמיה סימן יט׳

ונתון ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויהי מקץ
ובירמיה סוף סימן לו׳

יתן ד׳ וסימניהון נמסר שמיני ופנחס׳

נתן ו׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ה׳׳

נתנו ו׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן לה׳

ונתתי פני ד׳ וסימני׳ נמסר באחרי מות׳

נתן ד׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות׳

ונתתם ו׳ קמצי׳ וסים׳ נמסר במלכים א׳ סימן ח׳
ובדה א׳ סימן יד׳

נתון ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסים׳ נמסר בסדר פנחס׳

ויתנו ג׳ רפין וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן יח׳

ונתנה ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא ובירמיה סימן לח׳

ויתנם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמס׳ בסד׳ אלה פקודי׳

ואתן ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן מב׳

נתון ג׳ וסים׳ נמסר במגלה סימן ג׳׳

נתונם ב׳ חס׳ יוד וא׳ מל׳ דמל׳ ושאר׳ נתנים
כתי׳ חס ויו וסימניהון נמסר בסדר
במדבר סיני׳

נתצו ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן ד׳׳

ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה במא
ואתנה וסים׳
ויאמר הפלשתי אל דוד׳
וכל שאר נביאי׳ ואורי׳ דכות׳
ואתנה במא וסי׳׳
ואתנה את הלוים׳
וכל כתובים דכות ואתנה
במא וסים׳׳
שאל ממני ואתנה׳

נתנו ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳

מתנות ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר
במשלי סוף סימן טו׳

מתנותיכם ד׳ ב׳ חסרי׳ וב׳ מל׳ וסי׳ נמסר
בסדר אמור וביחזקאל סימן ד׳׳

מתתי ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויצא ובמלכים א׳ סימן כא׳

לך נתתים ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ ויקח קרח׳

נתתי ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ט׳׳

ונתת כט חס׳ ה׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר תרומה׳

ויתנהו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳
יט ובדה ב׳ סימן כ׳ ועש׳׳

ולא יתן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳

ולא נתן ד׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה׳

ואל תתן ג׳ וסימניהון נמסר ביואל סימן ב׳׳

הנותן ה׳ מל׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויחי יעקב
ובתלים סימן יח עש׳׳

נותן ו׳ מל׳ וסים׳ נמסר בתלים סימן קמו ובמשלי׳ סימן כו׳

נתנו

נתנו ד׳ דגשי׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ מ׳׳

ח׳ מלין דכל חד וחד לית

דפות׳ דגש משמשין נד״ה בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר תולדת נח׳

נתינה שם ז׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ו׳ ובשיר השירים סימן ז׳׳

נתנו ב׳ ר״פ וסימניהון נתנו את נבלת׳

נתנו רשעים פח לי׳

אנכי נותן ז׳ וסימ׳ נמסר בריש פרשת ראה אנכי׳

נתניהו ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״א ובה״א א׳ סימן כ״ה׳

וינתצו ג׳ וסימניהון׳

וינתצו את המזבחות׳
וינתצו את מזבחו׳ הבעלי׳ דה״י׳
את חומת ירושלם׳

נתקו ג׳ וסימניהון

נתקו כפות רגלי׳
שברו עול נתקו׳
ימי עברו זמתי׳

ינתק ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ט׳ וקהלת סימן ד׳׳

נשלם ערך
הנ״ון בס״ד:

מערכת אות הסמך

ה׳ זוגין חד ס׳ וחד וס׳ ופי׳

ספר ויך לב דוד אתו אחריכן׳
וספר וכי יטהר הזב מזובו׳
סתרי ומגני אתה אלהי אלי׳
וסתרי ובני עזיאל מישאלי׳
שריון ארזנים יקראו לחרמון׳
ושריון וירקידם כמו עגל׳
ססמי ואלעשה הוליד את ססמי׳
וססמי וססמי ב׳ בפסוק׳
שמחו ויזבחו ביום ההוא זבחים׳
ושמחו והיה כגבור אפרים׳

מלין רחמיין שי״ן וקריין

סמ״ך סי׳ נמסר בהושע סי׳ ב׳׳

ב׳ זוגין מיחרין חד ס׳ וחד

ש׳ וסי׳ נמסר בריש שיר השירים׳

ה׳ זוגין חד ס׳ וחד בש׳

בריש׳ וסימניהון׳

שום ועתה שימו לבבכם׳
בשום התדע בשום אלוה׳
שך לכן הנני שך את דרכך׳
בסך אלה אזכרה ואשפכה׳
סמכי כה אמר יי׳ ונפלו׳
בסמכי הנה אלהים עזר לי יי׳
שמחות תודיעני אורח׳
בשמחות תובלנה בשמחות וגיל׳
שמחתכם וביום שמחתכם׳
בשמחתכם שמעו דבר יי׳ החרדים׳

סב

סביב ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסוף יחזקאל׳

סבב ט׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בריש קהלת׳

סב ו׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר אלה הדברים ובשיר השירים סימן ב׳׳

סביבותיו ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן לג״׳

ויסבו ג׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן יח׳

וסבב ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ז׳׳

סג

סגור ה׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל ריש סימן מ״ו ובאיוב סימן מ״א׳

תסיג ג׳ כתי׳ סמ״ך בלשון השגה וסימניהון נמסר בסדר שפטים׳

יסגרנו ד׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ כי תזריע׳

מסגרות ה׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון

ועל המסגרו׳ אשר בין השלבים׳
וארבעת האופני׳ למתחת למסגרו׳׳
ויקצץ המלך׳
ויהרגו ממסגרותם דשמואל׳
ותגרו ממסגרותיהם דתהלות׳

סד

סדמה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

בסדום ד׳ וסי׳ נמס׳ בריש ישעיה ובצפניה סימן ב׳׳

סו

בסודם ח׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בערך יוד׳

סוסיך ג׳ וסימניהון

דרכת בים סוסיך׳
כי תרכב על סוסיך׳
והכרתי סוסיך׳

סופא ג׳ כתי׳ א׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סס ו׳׳

לסוסים אל ב׳ בליש׳ וסימניהון

ויאמר שמטוה דאיזבל׳
חרב אל סוסיו׳

סח

סחרה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן כ״ג ובמשלי סימן ג׳׳

סי

סיגים ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במשלי ריש סי׳ כ״ה׳

סיחון ד׳ מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בסדר חקת׳

הסירות סימן

כל אורית׳ הסירת חס׳ ו׳ כתי׳ ואת הסירות דמלכים כ״כ ואת הסירת קדמ׳ דירמיה כ״כ׳

סכ

סכות ב׳ מל׳ בתורה וסימניהון׳

על כן קרא שם׳
כי בסכות׳ הושבתי׳
וכל נביאי׳ וכתובי׳ דכו׳ מל׳ במ״א וסימ׳
לעשות סכת ככתוב׳
וכל הסכות דאורית׳ מל׳ במ״א חסר וסימ׳
חג הסכת תעשה׳

ויסך ד׳ רפין וסימני׳ נמסר בפרשת אלה פקודי ובאיוב סוף סימן ג׳׳

ויסכרו כל ליש׳ כתי׳ סמך במ״א כתי׳ שי״ן וסי׳

כי ישכר פי דברי שקר׳
וכל אגרא כתי׳ שי״ן במ״א׳
וסכרום עליהם יועצים׳

בשוכות ו׳ כתי׳ שי״ן בליש׳ וסימניהון

ושכתי כפי מעליך׳
הסר משוכתו והיה׳
הנני שך את דרכך׳
התמלא בשוכות עורו׳
וגידים תשוככני׳
ויחמס בגן שכה׳

סכו ג׳ וחד כתי׳ שי״ן וסימניהון נמס׳ בירמיה סוף סי׳ כ״ה ובאיכה בא״ב תניין׳

סכותה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר פקודי׳

הסוכך ג׳ ב׳ מל׳ וסימניהון

את כרוב ממשח׳
ברב רכלתך מלו תוכך׳
ימהרו חומותה והוכן הסוכך׳

סל

סלוא ג׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י״א׳

הסלע ג׳ קמצי׳ וסימני׳

ויביאום לראש הסלע׳
אשרי שיאחז ונפץ את׳
ויקהילו משה ואהרן׳

סלכה ג׳ וסימניהון בסדר דברים׳

ויסלף ג׳ וסימניהון ושחד לא תקח׳

לא תטה משפט׳
ויסלף דברי צדיקים׳

סע

סער ג׳ כתיב שי״ן וסימניהון

יסערו עליו שער׳
כורם ברד שער׳
וקדמונים אחזו שער׳

ספ

ספוד ג׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ט׳ ובזכריה סימן ז׳ ובקהלת סימן ג׳׳

מספר ג׳ פתחי׳ וסימניהון בלשון ארמי תמריא סמיכין לרמוניא וביאור׳ נמסר במיכה סימן א׳ ובזכריה סוף סימן י״ב׳

תספה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא אליו׳

ישפוק ד׳ כתיב שי״ן בליש׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ל״ד ע״ש׳

יספק ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בלק׳

אל ספר ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה בריש סימן ל׳ ובנחמיה סימן ח׳׳

ויספרו ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ו ובאיוב סימן י״ב׳

ספרו ג׳ וסימניהון

ספרו נא לי׳
ספרו בגוים׳ ותברו׳

ומספר ה׳ וסימניהון. נמסר בסדר׳ בלק ובירמיה סימן י״א׳

סופר ב׳ מל׳ בנביאים וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף סימ׳ ח׳ וע״ש חלוק מל׳ וחס׳ בליש׳׳

י״א פסוקים רישיהון וסופיהון

אז׳ וסימניהון נמסר בפרשת במדבר סיני ובסדר צו׳

ט״ו פסוקים רישיהון וסופי׳ מלה חדא׳

ריש׳ נסיב וי״ו וסיפא לא נסיב וי״ו וסימ׳ נמסר במלכים סוף סימן כ״ב׳

י״ח מלין תקון סופרים וסימניהון נמסר בריש במדבר סיני ובתלים סימן ק״ו׳

ואין מספר ד׳ וסימני׳ נמסר בריש יואל ובתלים סימן ק״ה׳

בספר משה ג׳ וסימניהון נמסר בערך משה׳

בספר תורת משה ג׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ וסימן כ״ג׳

סר

ויסר ג׳ וסימניהון נמסר בסד׳ וארא׳

יסור ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן ט׳׳

סורה ג׳ וסימניהון

סורה אדוני סורה׳
ב׳ בו ותרויהון מלרע׳
סורה שבה פה מלעיל׳
וא׳ גולה וסורה מלרע׳

סרה ח׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר במלכים בסי׳ ד׳׳

(ים מס טעות כי הממו׳ ידיך לח׳ הסרות הוה היכו מלפון סורה)

מערכת אות הסמך

וסרה ג׳ וסימניהון

וסרה קנאת אפרים׳
וסרה קנאתי ממך׳
וסרה מעליו רוח׳

וסרתם ג׳ וסימניהון

והקללה אם לא׳
וסרתם ועבדתם אלהים׳
כי ידעתי אחרי מותי׳

ואסירה ג׳ וסימניהון נמסר בשופטים סי׳ ט׳

ולא סר ד׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ריש סימן כ״ב׳

סרר ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

שריך סררים וחברי גנבי׳
כי כפרה סררה׳
להיות כל איש שרר׳

סוררת ג׳ וסימניהון נמסר בזכריה סימן ז׳׳

וסר מרע ה׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ נ״ט׳

יסירו ב׳ וסימניהון

מצדיקי רשע׳
ונתתי קנאתי בך׳
וא׳ ויסירו וסימ׳
רגע ימותו וחצות׳

סת

במסתרים ג׳ רפין וסי׳ נמסר בירמיה סימן י״ג׳

במסתרים ג׳ דגשין וסימני׳ בלשון ארמי

גברא קטל שלימא וביאור׳ נמסר בתלים סימן י׳ וסימן ס״ד׳

מסתתר ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ריש סימן כ״ו ובתהלים סימן נ״ד׳

בסתר ד׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תבא׳

נסתרה ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״ח׳

נשלם ערך הסמך בס״ד:

מערכת אות העין

ח׳ זוגין חד ע׳ וחד וע׳ ולית דכו׳ וסימניהון

ערך ויערך עליו ערך להם׳
וערך ויאמר לו מיכה שבה׳
עינכם ולאלה אמר באזני׳
ועינכם אל תחס על כליכם׳
עדיהם כל הגוים נקבצו יחדו׳
ועדיהם יצרי פסל כלם תהו׳
עיר גילי מאד בת ציון הריעי׳
ועיר ואיש נבוב ילבב׳
עיה ואחזתם ומושבתם בית אל׳
ועיה ובני בנימן מגבע מכמש׳
עשה כה אמר ה׳ עשה ה׳ יוצר אותה׳

ועשה כה אמר ה׳ בורא השמים׳
עשיתם וברחמיך הרבים לא׳
ועשיתם ויאמ׳ ה׳ אל משה בלכתך׳
עגור כסוס עגור כן אצפצף׳
ועגור גם חסידה בשמים׳

עב

עבות ג׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון

ובעבות העגלה׳
בקר לא עבות מנוגה׳
קצץ עבות רשעים׳

עבותים ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר ביחזקאל סימ׳ ג׳׳

ועביו ג׳ וסימניהון נמסר בסוף ירמיה׳

יעברוני ג׳ וסימניהון

עם לא ידעתי׳
וחברו׳ דתהלות בהר קדשי׳
דתהלות מ״ל׳

עובר ב׳ מ״ל וסימניהון

ותקראו שמו עובד׳
וישי הוליד את עובד׳
וכל ד״ה דכוות׳ מ״ל בר מן א׳ חסר וסימ׳
עבד אדום׳

עברון ג׳ וסימניהון

וישפט אחריו׳
וימת עבדון׳
את עבדון ואת מגר׳

ולעבדו ג׳ וסימניהון

והיה אם שמוע׳
כי אז אהפך אל׳
רק שמרו מאד דיהושע׳

ולעבדיך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ובפרשת מטות׳

וכל עבדיו ז׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ב׳

עבדת ה׳ חס׳ בד״ה וסימניהון

ומשפחת בית׳
ויעמד במשפט׳
ויעמד יחזקיהו׳
והמשררים בני אסף׳
וידעו עבודתי׳
ומן ודוד עד דוד את כל שרי ישראל דכות׳

עבד עולם ג׳ בליש׳ וסי׳ נמסר באיוב סוף סימן מ׳׳

עבדיך ז׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהעלותך׳

ועבדתם ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן׳

יעבוד ז׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן כ״ו ובאחשורש סימן א׳׳

העבריות ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בסדר שמות׳

אעביר ג׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא וביחזקאל סימן י״ד׳

אעבור ג׳ וסימניהון נמסר בתהלים סוף סימן קמ״ב׳

ויעבר ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ריש סימן י׳ ובאיוב סימן י״ג׳

בעברכם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תבא׳

עובר ח׳ מ״ל וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ו׳

עבור ז׳ מ״ל בלישני׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר וירא בלק׳

ג׳ מלאי׳ גבי נ״ח בליש׳ העברה וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן ל״ו׳

לעבור ד׳ מ״ל וסימניהון נמסר בפרשת בלק ובנחום ריש סימן ב׳׳

בעבור ב׳ א׳ מ״ל וסימניהון

ויהי כעבור הצהרים׳
כעבור סופה ואין׳
וא׳ בעבור כבודי ומרים׳

ויעבר ט׳ וסימניהון נמסר בסדר נח ובמלכים א׳ סימן ט״ו׳

עברה על ה׳ וסימניהון

ותעבר המנחה על׳
אל נא תעבר מעל עבדך׳
כי על כן עברתם על׳
ויעבר יי׳ על פניו׳
ותעבר׳

ויעברם ח׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ד׳׳

ויעבירו ד׳ ג׳ מ״ל וסימניהון

קול במחנה׳
ויעברו את המלך׳
ויעבירו את בניהם׳
ויעבירו קול ביהודה׳
תניין חסר׳

לבעבור ג׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת וישמע יתרו׳

עג

עגלת ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ו׳׳

עד

י״ד פסוקים ועד ועד וסימ׳ נמסר בסוף פרשת אלה הדברים׳ (כסמנו׳ פס הפסוקים)

ג׳ פסוקים אית בהון ועד עד וסימניהון

וילך למסעיו׳
ושתי את גבוליך׳
ויקם אלישיב׳

י״ז פסוקי׳ אית בהון עד ועד וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח׳

ה׳ זוגין חד עד וחד על וסי׳ נמסר בפרשת ויחי יעקב׳

י״ב זוגי׳ חד עד וחד ועד וסי׳

עד חמור אם המצא׳
ועד חמור עתה לך והכית׳
עד שה אם המצא׳
ועד שה עתה לך והכית׳
עד משרפות כל יושבי ההר דיהושע׳
ועד משרפות ויתנם יי׳ ביד ישראל׳
עד הם וילף רכב הסוס׳
ועד הם ואסרה להם׳
עד הצהרים וישאהו ויביאהו׳
ועד הצהרים ויקחו את הפר׳
עד ישים לא יכהה ולא ירוץ׳
ועד ישים ואל תתנו׳
עד זקנה וגם עד זקנה׳
ועד זקנה אני הוא׳
עד שערי כל אכל תתעב נפשם׳
ועד שערי ויקמו אנשי יש׳ יהודה׳
עד החומה ועל ידו׳
ועד החומה והתודה׳
עד מגדל ויקם אלישיב׳
ועד מגדל הגדול ב׳ בו׳
עד כלה ועשה כרצונו׳
ועד כלה והגביר ברית׳
עד עלמא ויקבלון מלכותא׳
ועד עלמא ענה דניאל׳

ועד כל ב׳ וסימניהון

ולא נעדר להם מן׳
ועד כל כלי הנבלים׳

ג׳ פסוקי׳ אית בהון עד ועד ועד ועד וסימניהון

עתה לך והכית׳
ויקמו אנשי ישראל׳
עד כסף ככרין׳

ג׳ פסוקים אית בהון ועד ועד ועד וסימניהון

ויתפשט יהונתן ארת׳
ולא נעדר להם מן׳
ויחרימו את כל׳

לעד ב׳ וסימניהון

ליום קומי לעד׳
בישראל וביהודה׳

עד ב׳ בלישן ביזה׳ וסימניהון

בנימן זאב יטרף׳
אז חלק עד שלל׳

ערותיו ה׳ מפקי׳ וי״ו בליש׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ב׳׳

העדות ה׳ מ״ל וסימני׳ נמסר באחרי מות׳

ארון העדות י״ב וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׳

ואעידה ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר וילך ובירמיה סימן ו׳׳

העדתי ה׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׳

עדותיו ה׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ואתחנן ובתלי׳ סימן צ״ט׳

ד׳ פסוקי׳ מן ד״ר אתין בא״ב רבתי דתלים וסימני׳ שם באות וי״ו

עדותיך ט׳ וסי׳ נמסר בתלים בא״ב באות בית וסימ׳ פרץ בן דס״ה׳

לערה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׳
הערה בהם ד׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ח׳
וכל ערת ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בהעלותך׳
עדיו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׳
עדין ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ז׳
עדיך ג׳ וסימניהון

ואתה מגדל עדר׳
שומע תפלה׳
כי עתה תבא אליך ותלה׳
וא׳ יום הוא ועדיך יבא׳

עד יא בטעם מאריך וסי׳ נמסר בשיר השירים סימן ח׳
עד מה ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וירא בלק ובתלי׳ סימן פט׳
עדוא ג׳ מל וסימניהון

ביום עשרים וארבעה׳
והתנבי חגי׳
אחינדב בן עדא ככ׳
ושארהון עדו כתבן׳

עדן ג׳ פתחין וסי׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן יט וביחזקאל סימ׳ כז ובריש עמוס׳
הערפים ג׳ חס׳ ויו וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני׳
נעדר ג׳ וסימניהון

שאו מרום עיניכם׳
ולא נעדר להם מן הקטן׳
עד אחד לא נעדר מציע פת׳

ותו תמכחכת׳

משפטו יתן לאור לא נעדר׳

עו

עוג בבשן ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר דברים׳
עוגות ב׳ בתור׳ א׳ מל וא׳ חסר וסימניהון

לושי ועשי עוגות׳
עגת מצות כי לא בתר׳ חס׳

ועוד כג וסים׳ נמסר בירמיה סוף סימן לו׳ ובדניאל סימן ט׳
עוד יד חס וסים׳ נמסר בפרשת נח׳
ואין עוד ב׳ וסימניהון

וידעתם כי בקרב׳
כי החיים יודעים׳
וכל ישעיה דכות׳

עודנו ד׳ מל וסימניהון

עודנו מדבר עמם׳
שלום לעבדך לאבינו׳
הבשר עודנו בין׳
וימלטו הממנו ויאמרו׳

והעים ד׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סימן יז׳
עוון ד׳ מל וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ז׳ ובתלים סימן לא׳ ובדה א׳ סימן כא׳

עונות ו׳ מל בליש׳ וסי׳ נמסר בנחמיה ריש סימן ט׳
עונותיהם ב׳ מל וסימניהון

וסלחת לעמך׳
ויכלמו מעונותהם׳

עולתה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סוף סימן צב׳
ויעללהו ו׳ חס בליש׳ וסימני׳ נמסר באיכה באב תניין׳
לעולם יח וחס׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן עה׳
ועד עולם יב וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ס׳ ובדה א׳ סימן כט׳
לעולם ועד ט׳ וסימניהון

יי׳ ימלוך לעולם׳
כי כל העם ילכו איש׳
המשכילים יזהירו כזהר׳
גערת גוים אבדת רשע׳
אזכירה שמך בכל דור ודור׳
ואשמרה תורתך תמיד׳
תהלה לדוד ארוממך׳
בכל יום אברכך ואהללה׳
תהלת יי׳ ידבר פי׳

עולם ועד ו׳ וסים׳ נמסר בתלי׳ סימן כא וסים׳ קד׳
עד העולם ד׳ וסימניהון

והעמדתיהו בביתי ובמלכותי׳
וברכו ויאמרו הלוי ישוע וקדמיאל׳
הושיעה את עמך וברך׳
כטל חרמון שיורד על׳

ומעולם ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן נה׳
לעולם ב׳ מל בתור׳ וסימניהון

וגם בך יאמינו לעולם׳
לא חדרוש שלומם׳

עולמים ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בתהלי׳ סי׳ קלו׳
הלעולם ג׳ וסי׳ נמסר בתהלים סימן פה׳
ג׳ פסוקי׳ מטעי׳ דעולם וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תבא׳
עד עולם ג׳ סוף פסוק וסימני׳

כי את כל הארץ אשר אתה רואה׳
והדבר אשר דברנו׳
והכינתי את כסא דוד׳

אמר המעתיק קשה לי להא חיכא טוכא עד עולם סוף פסוק ונ״ל דחס׳ וכל זרעך דכו׳

העלם ב׳ חס׳ וסימניהון

גם את העלם׳
ברוך יי׳ אלהי ישראל׳

והעוף ג׳ וסימניהון

זאת תורת הבהמה׳
והעוף אוכל אתם׳
והעוף ירב בארץ׳

ובעוף ג׳ וסים׳ נמסר בהושע סימן ד׳

ויעף ג׳ בקרי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כב׳
עורו ג׳ מל וסימניהון נמסר באיוב סימן יח וסי׳ מ׳
עורב ד׳ מל וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ו׳

עז

בעזך ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח ובתלי׳ סימן כא׳
ועזו ד׳ וסים׳ נמסר בתהלים סימן סח׳
יעוז ג׳ ב׳ חס וא׳ מל וסים׳ נמסר בתלים סימן ט׳
עזו ד׳ וסימניהון נמסר בסוף חבקוק׳
עזה ג׳ בכתובי׳ וא׳ בנבי׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כא׳

עזתה ב׳ וסימניהון

וילך שמשון עזתה׳
ויאחזו פלשתים׳

עזיה ה׳ וסימניהון

שלום בן יביש׳
ויקשר קשר׳
תחת בני אוריאל בנו עזיה׳
עזיא העשתרתי׳
ובירושלם ישב׳
וכולהו׳ כתב׳ הא בסא׳
כתי׳ א׳ וסימני׳
עזיא העשתרתי׳
וכל תריסר דכות׳ עזיה׳

ויעזבוני ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ח׳
עזבניך ד׳ ובחד ענינ׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כז׳
עוזר ה׳ מל וסימניהון נמסר בישעיה סימן לא׳ ובריש איכה׳
ואין עוזר ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן יד׳
לעזור ג׳ מל וסימניהון

כי תהיה לנו מעיר׳
לעזור לדרעזר דוד׳
לעזור ולהשכיל׳

עזרא הכהן ג׳ וסימניהון

ויבא עזרא הכהן׳
ויקם עזרא הכהן׳
ויבדלו עזרא הכהן׳

העזרי ג׳ וסים׳ נמסר בשפטים סימן ו׳
עזריאל ג׳ וסימניהון

ויצוה המלך את׳
ואלה ראשי׳
לנפתלי ירמות בן׳

עזריהו ה׳ בנביאים וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן טו׳

עט

ויעט ג׳ וסימניהון

ויעט העם אל השלל׳
לברך את אדונינו ויעט בהם׳
ויעט כמעיל קנאה׳

יעטה ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר תוריע ובתלים סימן קט׳
עטר ד׳ מלין עטור סופרים וסימניהון בתהלי׳ סי׳ לו׳ ועיין בהקדמתי׳
עטרות ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר במסורת׳

עי

עי׳ ב׳ כתי׳ עד וסימניהון

ויקח כחמשת אלפים איש׳
ויזעקו כל העם אשר׳

מסור׳ אחריתי

וישלחם יהושע לעי׳
וכל העם המלחמה לעי׳
ויקח כחמשת אלפים לעיר׳
וישימו העם ארת לעיר׳

העיט ד׳ וב׳ מנהון קמצין וסימניהון נמסר בסדר לך לך׳
עינים כח וסימני׳ נמסר בזכריה סס ג׳
ועיניו ח׳ חס׳ וסימני׳ נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ ג׳ ובירמיה סימן לב׳
לעיניך ח׳ וסימניהון

למה נמות לעיניך׳
ונקלה אחיך לעיניך׳
שורך טבוח לעיניך׳
לא ירדנו בפרך׳
או הנסה אלהים׳
ולקחתי את נשיך׳
אוכיחך ואערכה לעיניך׳
אל תתן שינה׳

לעיניכם ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ין׳
ועיניך ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן לב׳ וסימן לט׳
בעיניך ו׳ חס׳ יוד בתר׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה׳
בעין ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן א׳
לעיניהם כד וסימני׳

ויאסר אתו לעיניהם׳
לעיניהם ולא יסקלונו׳
לעיניהם ונתן מימיו׳
להקדיש כי במים לעיניהם׳
וצויתי אותו לעיניהם׳
וצאצאיהם לעיניהם׳
ירטשו לעיניהם׳
ואצוה את ברוך לעיניהם׳
תענגה לעיניהם׳

מערכת אות העין

וגלה יומם לעיניהם׳
מקום אחר לעיניהם׳
ככלי גולה יומם׳
בערם לעיניהם׳
לעיניהם חתר לך׳
על כתף תשא׳
על כתף נשאתי׳
ואעש למען שמי׳
הוצאתים לעיניהם׳
והשבותי את ידי׳
תאנה לעיניהם׳
בידך לעיניהם׳
בהקדשי בך לעיניהם׳
וכתב לעיניהם׳
וחד בהקדשי בכם לעיניכם מצאתי בדפוס ישן קרי בהם לעיניהם ויש טעות במ״ק באיזה מקומות אבל זה עיקר׳

בעיניהם י׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת מסעי׳

עיניכם י״ג וסימניהון

ונפקחו עיניכם׳
והנה עיניכם ראות׳
ולא תתורו אחרי׳
עיניכם הרואות׳
כי עיניכם הראות׳
והיו לטוטפות׳
ולא תשימו קרחה׳
ויעצם את עיניכם׳
תראנה עיניכם׳
שאו עיניכם למרום׳
שאו לשמים עיניכם׳
מחמד עיניכם׳
שאו עיניכם וראו׳
ולאלה אמר באזני׳
בתר׳ עינכם כתי׳
וא׳ ועינכם אל תחוס׳

עינו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ משפטים׳

ועיני י׳ וסימני׳ נמסר במשלי סוף סימן כ״ח׳

ועיניו י״א וסימניהון נמסר באיוב סימן מ״א׳

עינם ב׳ וסימניהון

עינם בכל הארץ׳
לא חסה עינם׳
וא׳ ותפוח והעינם׳

עיני ד׳ פתח באתנחתא׳ וסימניהון

אליך נשאתי את עיני׳
כלו עיני מיחל׳
כי חסדך לנגד עיני׳
ולא ראו עיני׳

עין בעין ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובישעיה סימן נ״ב׳

ועינים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תבא ובישעיה ריש סימן מ״ג׳

ובעיני י׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך׳

ולעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובירמיה סימן כ״ח׳

מעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ויצא ובישעיה סימן ס״ה ובסוף הושע׳

עיניך בעיניך ו׳ חס׳ יוד בתר׳

וסימניהון נמסר בסדר ראה׳

עיני כ״ט וסימניהון

ואשימה עיני עליו׳
ודמע תדמע ותרד עיני׳
ושמתי עיני עליהם׳
ועתה הנה פתחתיך היום׳
וגם אני אגרע׳
כי דרכיך עליך אתן׳
וחברו כדרכיך עליך אתן׳
אעשה בחמתי׳
וגם אני לא תחוס׳
משחטם ולא עשיתי׳
ושמתי עיני עליהם דעטום׳
עששה מכעש וחברו׳
עששה מכעס׳
איעצה עליך עיני׳
ובאויבי ראתה׳
עיני דאבה מני׳
ותבט עיני בשורי׳
את עיני מדמעה׳
לא תשוב עיני לראות׳
דלפה עיני מתוגה׳
ובהמרותם תלן עיני׳
ותכת מכעס עיני׳
עיני ראתך׳
על אלה אני בוכיה ב׳ בו׳
פלגי מים תרד עיני׳
עיני עוללה לנפשי׳
עיני נגרה ולא׳

מעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא ובאיוב סימן כ״ח׳

לעיניו ח׳ וסימניהון נמסר בריש סדר חקת ובמלכים ב׳ סימ׳ כ״ה ובירמיה סי׳ נ״ב׳

וישא עיניו ה׳ חסרי׳ את וסימ׳ נמסר בריש וירא ושאר׳ דנסבין את אינון ט׳׳

עיניך י״א וסימ׳ נמסר בשיר השירים ריש סי׳ ד׳׳

ועין ט׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן י״ט (ומס טעות) ובאיוב סי׳ כ״ד ובעזרא סימ׳ ה׳׳

ואשא את עיני ב׳ וסימני׳

וארא ארבע קרנות׳
וארא והנה איש׳

ואשא עיני ואראה ג׳ וסימני׳ נמס׳ בזכריה ריש סימן ה׳ ובדניאל סימן ח׳׳

לעינים ד׳ ב׳ פתח וב׳ קמץ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובמשלי סימן י׳׳

על העין ב׳ וסימניהון

וימצאה מלאך׳
ויהי כראות את הנוס׳

עיף ח׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ס״ג׳

עירים ג׳ בליש׳ וסימניהון

רכבים על שלשים ב׳ בו׳
ועירים עשרה׳

על העיר י״ז וסי׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׳

לעיר ד׳ וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ א׳ ובדה״ב סי׳ ל״ג׳

ערי מקלט ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׳

על עיר ד׳ וסימני׳ נמסר

בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובעמוס סימן ד׳׳

העירה ט׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ד׳ ובעמוס סימן ד׳ ובד״ה א׳ סוף סימן י״ט׳

מהעיר ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״ב׳

ואת העיר ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן כ״ג׳

כל ערים ג׳ וסימניהון ושלחים׳

כל ערים עשר ומגרשיהם׳
את חשבון וארץ׳

מהערים ג׳ וסימניהון בשופטים סימן כ׳׳

עריך ח׳ בליש׳ דבבו וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ח ומיכה סימן ה׳׳

מן הערים ג׳ וסימניהון

ויאספו בני בנימן׳
לנוס שמה דאו יבדיל׳
מן הערים אשר׳

על ערי ב׳ וסימניהון

וישמע בן הדד דמלכים׳
הזכירו לגוים הנה׳

ואת ערי ז׳ וסימניהון נמסר בריש זכריה ובד״ה ב׳ סימן ח׳׳

עכ

והעכבר ב׳ וסימניהון

החלד והעכבר׳
והשקץ והעכבר׳

עכביש ב׳ וסימניהון

עכביש יארגו׳
ובית עכביש מבטחו׳

על

על י״א סבירין עד וסי׳ נמסר בסדר ויחי׳

עלילות ד׳ ב׳ עלילת וג׳ עללות וסימניהון נמסר בפר׳ כי תצא׳

א״ב מן חד חד נסיב על וסי׳

על אברם ויהי השמש לבא׳
על אברהם כי ידעתיו למען׳
אל ארמנות השמיעו׳
על אחד ויאמר קח נא את בנך
על אלעזר ואת שעיר החטאת׳
על אבימלך לבא חמס שבעים׳
על אדניכם לא טוב הדבר הזה׳
על אדניהן ותבא בת שבע׳
על אדני ויהי בבקר ויצא׳
על ארניו ויקח ירבעם בן נבט׳
על אלישע ויראו בני הנביאים׳
על אחינו ויאמ׳ איש אל אחיו אבל
על אחיהם מחזיקים על׳
על אלוה מצפון זהב יאתה׳
על ארמת אשתך בעיר תזנה׳
על ביתי אתה תהיה על׳
על בניו ותצר לדוד מאד׳
על ביתה ויהי הוא מספר׳
על בת ספקו עליך כפים׳

על בנה ותאמ׳ האשה אשר בנה׳
על נא והראש אחד יפנה׳
על דבר משכיל על דבר׳
על דברי שמעי הארץ הנה׳
על הנער על ירע בעיניך׳
על האיש והנביא והכהן והעם׳
על האשה ויבא אלהי׳ אל אבימלך׳
על המדבר ואת החרי בהררם׳
על היכל לקצת ירחין תרי עשר׳
על הקדש וכפר על הקדש׳
על האהל ולקח אזוב וטבל במים׳
על העדה יפקד יי׳ אלהי הרוחות׳
על הנזה הנה אנכי מציג׳
על המעברות והאנשים רדפו׳
על המרכבה וילך משם וימצא׳
על המלתחה ויאמר לאשר על׳
על הגבול וכל מואב שמעו׳
על הערבה ויאמר אלי המים׳
על הגדוד והמה עזרו עם דוד׳
על החרב וירא נשא כליו דוה׳
על הרים תהום כלבוש כסיתו׳
על זקן קצפתי על עמי׳
על חזקיה וישלח חזקיה מלך׳
על טוב ואפרים עגלה׳
על טבור לשלל שלל ולבו׳
על טבת ויתקעו שלש׳
על יצחק ויקח אברהם את עצי׳
על יכין ותלך יד בני ישראל׳
על יפתח ותהי על יפתח׳
על יום שאל את נעריך׳
על יבשה כי אצק מים על צמא׳
על יעקב וריב ליי׳ עם יהודה׳
על יונה ויאמרו איש אל׳
על ירבעם ושאר דברי שלמה׳
על יהורם ויער יי׳ על יהורם׳
על יואב ודבר המלך חזק׳
על ימים ואתה בחליים רבים׳
על יומי גשמן אחרונים׳
על ימי ימים על ימי מלך׳
על כשדים חרב על כשדים׳
על לאה וישא יעקב את עיניו׳
על לשכת וירד בית המלך׳
על מצב ובין המעברת׳
על מצות ולבות הרכבים אמר׳
על מואב על כן על מואב׳
על מבואות ואמרת לצור היושבת׳
על מתנה ושלום בן קורא בן׳
על נשין וילך עשו אל ישמעאל׳
על נגב ויאמר אכיש אל פשטתם׳
על נבל אל נא ישי׳ אדני אל לבו׳
על נינוה ואני לא אחוס על׳
על שר ויקצף פרעה על שני׳
על עבדכם ואקחה פת לחם׳
על עבדיו פרעה קצף על עבדיו׳
על עבדיך שובה יי׳ עד מתי׳
על עבדי ויאמ׳ יי׳ אל השטן קדם׳
על עבר ועשית את נרתיה׳
על עריהם על כן הכם אריה מיער׳
על עצים והוציא את כל הפר׳
על פח התפול צפור על פח׳
על צידון זבולן לחוף ימים׳
על צדיק תאלמנה שפתי׳
על צאן והכשבים הפריד יעקב׳
על קבורתה ויצב יעקב מצבה׳
על קבר ויצא את האשרה׳
על רמת ויקבץ מלך ישר׳ דמלכי׳
על רוחכם והעולה על׳
על רחבעם ויקבצו אליו אנשים׳
על שפן ויאמר חלקיהו הכהן הגדול קדם׳
על שסעיה לכן כה אמ׳ יי׳ הנני פוקד על תכליתם׳

על תכליתם כי עוד מעט מזער׳

על כל ועל כל ו׳ בספר ויקרא וסים נמסר בסדר במדבר סיני׳

על יי׳ חד מן לא׳ וסים׳ נמסר בתלים סים׳ כ׳ ודה ב׳ סי׳ יג׳

ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסימניהון

ואל ארם אל נא אשא פני איש׳
ועל ארם והוא ישקיט ומי ירשיע׳
ואל המקדש ושלשי׳ יום ושלש׳ ימים׳
ועל המקדש ויביאו פרים שבעה׳
ואל איתמר וידבר משה לאהרן׳
ועל איתמר ואת שעיר החטאת׳
ואל משאו ואת עשו להם וחיו׳
ועל משאו על פי יי׳ פקד אתם׳
ואל שדה ויהי מקצה שבע שנים׳
ועל שדה הוא מספר למלך׳
ואל ישביה ידע תדעו כי אם ממיתים׳
ועל ישביה הנני שלח ולקחתי׳
ואל אלהיה ותאמ׳ הנה שבה יבמתך׳
ועל אלהיה אמר יי׳ צבאות אלהי יש׳
ואל ההרים אנשי רכיל היו בך׳
ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ׳
ואל עמים הנה אשא׳
ועל עמים ובשפטתי אתו׳

אב מן לב׳ זוגין מן בב על דלוג וסימני׳

על אשה לא יהיה כלי גבר׳
על אשה אם נפתה לבי על׳
על אחת וכפר עליו הכהן׳
על אחת או מצא אבדה׳
על אבין ולא יפרשו להם׳
על אבין ויאמר דויד אעשה חסד דה׳
על אלהים מגני על אלהים׳
על אלהים ושעי וכבדו׳
על ארצי ועלית על עמי יש׳׳
על ארצי כי גוי עלה ארצי׳
על ארבעת וידו אדם מתחת כתי׳
על ארבעת רבעיהם בלכתם׳
על אבשלום וידע יואב בן צרויה׳
על אבשלום ויגד ליואב הנה המלך׳
על בן והקריב על בן הבקר׳
על בן תהי ידך על איש׳
על גוי רגע אדבר על גוי׳
על גוי וחברו ורגע אדבר׳
על גבולם והתחלקו אתה לשבעה׳
על גבולם שמעתי חרפת מואב׳
על דברי ואת כל אלה ידי עשתה׳
על דברי ויאמר יי׳ אלי הטבת׳
על המטה ויגד ליעקב ויאמר׳
על המטה והמלך שב מגנת׳
על האבנים ויאמר בילדכן׳
על האבנים וארד בית היוצר׳
על המחנה וברדת הטל׳
על המחנה ורוח נסע׳
על השרים והיה ביום זבח׳
על השרים ויספר להם המן׳
על הכשדים הישב בעיר הזאת׳
על הכשדים ויאמר ירמיהו שקר׳
על הכלי ואם על המשכב׳
על הכלי והישב על הכלי׳
על הבנים כי יקרא קן צפור׳
על הבנים כה אמר יי׳ על הבנים׳
על יהושפט ויהי אחרי כן באו׳
על יהושפט ויתנבא אליעזר בן׳

על לחם והניף הכהן אתם׳
על לחם ומן בני הקהתי מן אחיהם
על מרדכי ותקרא אסתר להתך׳
על מרדכי ויצא המן ביום׳
על מקומו אם את הדבר הזה תעשה
על מקומו ועוד מעט ואין רשע׳
על נבוכד נצר בלא מטא׳
על נבוכד נצר בה שעתה מלתא ספת׳
על עיר ולא אבה דוד להסיר רשמואל׳
על עיר וגם אנכי מנעתי מכם׳
על ערי וישמע בן הדד אל המלך דמלכים׳
על ערי הזכירו לגוים הנה׳
על עבדי ויען דואג האדמי׳
על עבדי ויקח דוד את שלטי דה׳
על עבדך ועשית חסד על עבדך׳
על עבדך האירה פניך׳
על צר מי יעץ זאת׳
על צר ואתה בן אדם שא על׳
על קדוש את מי חרפת וגדפת דמלכים׳
על קדוש הוי היורדים מצרי׳ לעזרה׳
על שדי כי או על שדי תתענג׳
על שדי אם על שדי יתענג׳
על שערי ויעמד השערים על׳
על שערי שחו רעים לפני טובים׳
על שער ויבן עזיהו מגדלים׳
על שער צוארך כמגדל השן׳

כ׳ זוגין תרין אל ותרין על וסימניהון

אל פה פה אל פה אדבר בו׳
אל פה אשר צוית ביד עבדך׳
על פה יראו גוים ויבשו׳
על פה פנו אלו והשמן׳
אל גוים הנה אשא אל גוים׳
אל גוים בן אדם הנני׳
על גוים איך נפלת משמים׳
על גוים מלך אלהים על גוים׳
אל יתר וילך משה וישב׳
אל יתר ואלה דברי הספר׳
על יתר אהבו את יי׳׳
על יתר כי הנה הרשעים׳
אל אבותיך ואתה תבא׳
אל אבותיך הנני אוסיפך דה׳
על אבותיך והותירך יי׳ אלהיך׳
על אבתיך לכן הננו אסיפך דמלכים׳
אל חמור ויאמר שכם אל׳
אל חמור וישמעו אל חמור׳
על חמור על כל דבר פשע׳
על חמור גילי מאד בת ציון׳
אל העין ולרבקה אח ושמו׳
אל העין ואבא היום׳
על העין וימצאה מלאך יי׳׳
על העין ויהי כראות את הנזם׳
אל הלשכות והיה הכהן בן אהרן׳
אל הלשכות כי אל הלשכות יביאו׳
על הלשכות כי באמונה המה׳
על הלשכות כי מעמדם ליד בני אהרן׳
אל לבבך וידעת היום והשבות׳
אל לבבך והיה כי יבאו עליך כל׳
על לבבך והיו הדברים האלה׳
על לבבך כה אמר יי׳ אלהים והיה׳
אל אמתך חי חי הוא יודך׳
אל אמתך כי לא שאול תודך׳
על אמתך לא לנו יי׳ לא לנו׳
על אמתך אשתחוה׳
אל נבוכד נצר ביד אלעשה בן שפן׳

אל נבוכד נצר וירדפו חיל כשדים׳
על נבוכד נצר בה שעתא מלתא׳
על נבוכד נצר בלא מטא׳

ו׳ זוגין מן ג׳ג חד אל וחד על וחד ועל וסימניהון

אל הגוי למה תמותו אתה ועמך׳
על הגוי והיה הגוי והממלכה׳
ועל הגוי והיה במלאת שבעים׳
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב׳
על המשקוף ועבר יי׳ לנגוף׳
ועל המשקוף ולקחו מן הדם׳
אל המשפט כי יהיה ריב בין׳
על המשפט ולרוח משפט ליושב׳
ועל המשפט על פי התורה אשר׳
אל בנימן וינחמו בני ישראל׳
על בנימן ושני אנשים שרי גדודים׳
ועל בנימן וימלכהו אל הגלעד׳
אל יחזקיהו וישמע יי׳ אל׳
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב׳
ועל יחזקיהו ועוד דברו עבדיו על יי׳ האלהים׳
אל יהויקים לכן כה אמר יי׳ אל בן׳
על יהויקים לכן כה אמר מלך יהודה
ועל יהויקים מלך יהודה תאמר׳

יח פסוקים דאית בהון על על וחד מלה במציע׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ טו׳

יט פסוקים דאית בהון מן ג׳ חד אל ותנין ותליתא על וסימניהון

אשמים ויאמרו איש אל אחיו׳
בארבה ויאמר יי׳ אל משה נטה׳
חשך ויאמר יי׳ אל רחשך׳
חשן ונתת אל חשן המשפט׳
פסל ויאמר יי׳ אל משה פסל׳
העדות ויקח ויתן את העדות׳
ציצית דבר אל בני יש׳׳
הברכה והיה כי יביאך ונתת׳
והוצאתם את שניהם אל שער׳
הרפה ותאמר אל אביה׳
אתי ויאמר שמואל אל שאול למשחך׳
מאביך ויאמר דוד אל מיכל
בת שבע ותבא בת שבע את המלך׳
וזעף ויבא אחאב אל ביתו׳
בן הדד וישמע בן הדד אל המלך׳
הסכן כה אמר יי׳ צבאות לך נא
הבקעה ואקים ואצא׳
והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת׳
קשבת תהי נא אזנך קשבת׳

וחלופי׳ יד פסו׳ מיחדין דאית בהון מן ג׳ קדמ׳ על ותנינ׳ ותליתא אל וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו׳

ז׳ פסוקים דאית בהון מן ג׳ קדמ׳ ותליתא אל ומציע׳ על וסימניהון נמסר בסדר נח וביהושע סימן יח׳

וחלופי׳ ז׳ פסוקי׳ דמיחדין אית בהון מן ג׳ קדמ׳ ותליתא על ומציע׳ אל וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סימן כט וסי׳ סח׳

על העיר חד מן יז וסימני׳ נמסר בירמיה סימן לב׳

על בית ועל בית חד מן יג וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני׳ וכל מלכים וישעיה וירמיה

נתרי עשר דמות׳ על בית ועל בית כמ״א אל בית ואל בית וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן יד׳

על ביתי חד מן ח׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ׳

על מלך חד מן ט וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כח ודניאל סימן יא׳

על המלך חד מן ח׳ וסימני׳ נמסר בדה ב׳ סימן כג׳

על בני ישראל חד מן ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר נשא וריש נחמיה׳

על דברי חד מן יא וסימני׳ נמסר בתלי׳ סי׳ ו׳׳

כל על ומלה אחרת עיין בערך המלה אחרת כי שם מקומו׳

כל בראשית ומן ריש ואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל בסב אל כל ואל כל וסימני׳ וכו׳ עיין כל חלופי׳ בערך אל כי שם מסרנינהו בסד׳

ו׳ פסוקי׳ ועל ועל ומלה ביניהון וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן לח׳

ג׳ זוגין על דסמיכין לשין וסימניהון נמסר באיוב סימן כב׳

על ח׳ בטע׳ מאריך וסי׳ נמסר בסדר ויקרא׳

מעל ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תולדות׳

ועליו ז׳ וסימני׳ נמסר במדבר סיני ובתהלים סי׳ נב׳

מעליך ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן יא וביחזקאל סימן יו׳

עליהם יג חס בתור׳ וסימניהון נמסר בוינש׳

עליהן ו׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ ובזכריה סימן יא׳

ועלי ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן יח ובעזרא סוף סימן ז׳

ועליה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ יג ובתלים סימן ז׳ ובאיוב סימן לא׳

עליהן ג׳ חסרי׳ וסים׳ נמסר בסדר ויקרא׳

והעלתם ג׳ חס בליש׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת ויחי׳

העלה ג׳ ב׳ חס וסים׳ נמסר ביהושע סימן יא׳

עולה ה׳ מל בליש׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סימן יז ובאיוב סוף סימן לו׳

בהעלות ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ריש סי׳ ב׳ וביחזקאל סימן מ׳

לעלות יד וסימניהון נמסר באיוב סימן לו׳

עלית ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי׳

אעלה ח׳ פשטין וסים׳ בלשון ארמי אמר מלאכא

מערכת אות העין

לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטרתא בירוש׳ וביאור׳ נמסר בפרשת שמות ובתלים סימן קלז׳

מעלה ה׳ פתחין וסי׳ בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואביא וברק ברקין בבבל וביאורם נמסר בירמיה סימן נ׳

ויעל ז׳ רפין וסימני׳ נמסר בסוף שמואל׳

בעלות ח׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן יא׳

עליך ג׳ מטעין וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן כה׳

העלית ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובתלים סימן ל׳

והעלית ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תבא ובירמיה סימן לח׳

מעלי ג׳ כתיב יוד וסימ׳ נמסר בסדר שמיני׳

ויעלה ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בדה ב׳ סימן יו׳

ויעלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ד׳

ואעלה ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף סימן ד׳

ויעל ג׳ בטעם לעיל וסימניהון

עמרי וכל ישראל׳
אחאב לאכל ולשתות׳
לקול תתו המון מים בתרא דסיפרא׳

העלוך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא׳

ולמעלה ב׳ וסימניהון
ומהאריאל ולמעלה׳
ודברי דוד אחרונים׳

לעלת ד׳ חס וסימני׳ נמסר בסדר יתרו׳

עלי ו׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כב׳

להעלות יא חס בליש׳ וסימניהון

ולהעלתו מן הארץ׳
להעלת נר תמיד׳
ובהעלת אהרן את׳
בהעלתך את הנרות וחברו׳
מיום העלתי אתם׳
בעלתי ההרה׳
ויעזבני דשמואל׳
עד יום העלתו׳
בעלתך לראות׳
ובהעלתו יסעו׳

עלה ג׳ כב וסימני׳ נמסר בפרשת ויגש אליו ובפרשת שלח לך ובשמואל ב׳ סימן טו׳

ולא יעלה ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מד׳

עלות ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח׳

בעלטה ג׳ בקרי׳ ובחד עני׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן יב׳

עלות ו׳ א׳ חס וסימניהון נמסר בסדר וישלח יעקב ובשפטים ריש סימן כ׳

העליה ו׳ וסימניהון

ויצא אהוד׳
והוא יצא ועבדיו באו׳
ויחילו עד בוש׳
ויאמר אליה תני לי׳
ויקח אליהו את הילד׳
ויהי היום ויבא שמה׳

לעולה ח׳ וסימ׳ נמס׳ בסוף פרשת נשא ובדה ב׳ סוף סימן כט׳

עולת ג׳ ומל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מו׳

ואת העולה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמיני׳

עולה כל אורי׳ חס בסא מל׳ וג׳ מל׳ בשמואל וב׳ מל׳ בישעיה וא׳ חס בירמיה וסימני׳ נמסר בסדר נשא׳ וה׳ חס ביחזקאל וסימניהון נמסר שם סימן מנ׳ וכל דה חס בסט מל׳

ואהרן ובניו מקטירים׳
קנה אקנה בכסף׳
לשפים לחסה׳
לפני משכן יי׳
ויעש כיורים עשרה׳
ויבאו פנימה׳
וישחטום הכהנים׳
ובעת החל׳
ואחר הכינו להם׳

עלתך ג׳ כב וסימ׳ נמסר בריש שמיני׳

עלות ג׳ כב וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ ועש שיני אתיהון׳

עלותיכם ב׳ כב וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ו׳ ועש כל שנויי אתיהון׳

עלתיך ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת וישמע יתרו׳

עלת תמיד ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תצוה וביחזקאל סימן מו׳

עלה ז׳ ב׳ כתיבי׳ הא וה׳ כתיבי׳ יוד׳

ויתפרו עלה תאנה׳
והנה עלה זית טרף׳
והביאו עלי זית׳
ועלי עץ שמן׳
ועלי הדס׳
ועלי תמרים׳
ועלי עץ עבות׳

עלוה ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן י׳

אעלוזה ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס׳

עלילת ד׳ ב׳ עלילת כתיב וב׳ עללות וסימני׳ נמסר בסדר כי תצא׳

עלמות ד׳ וסימניהון

על עלמות שיר׳
בתוך עלמות תופפות׳
על כן עלמות אהבוך׳
מנצחים׳

העלמה ג׳ וסימניהון בלשון ארמי עולימתא דנפקת מתקריא אמא ולידת בר וביאור׳ נמסר בסדר חיי׳

נעלם ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסימניהון

היה דבר נעלם מן המלך׳
ולא נעלם דבר׳

יביא במשפט על כל נעלם׳

עם

עם יו קמצין וסימניהון

הן עם לבדד ישכון׳
הן עם כלביא יקום׳
השמע עם קול׳
הנה עם יורד מראשי׳
הנה עם ירדים׳
כי לא השאיר ליהואחז׳
ויכהו קבלעם וימיתהו׳
ואתנך לברית עם׳
אספו עם קבצו׳
לכרות לו דדה׳
תפלטני מריבי עם׳
בטחו בכל עת׳
ישפט עניי עם׳
רגע ימותו והצות׳
ברב עם הדרת מלך׳
ודתיהם שונות מכל עם׳
וכל אתנח וסף דכות׳

ועמי יא וסימניהון נמסר בירמיה סימן ב׳

וכל עם ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ ובירמיה סימן לד׳

עם זו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובישעיה סימן מג׳

וכל עמו ד׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ ח׳

ואת עמי ד׳ וסימניהון

וישלחו ויאספו׳
וישלחו את ארון אלהים׳
הלא ראית מה העם׳
ואת עמי יורו בין׳

ואת העם יב וסימני׳ נמסר בסדר שלח לך׳

ובעמך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא׳

ואת כל העם וסימניהון

ויתפש את אגג׳
וישב ישמעאל׳
ויזעק סיסרא את׳

עמיך ח׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת קדושים׳

ואת עמו ז׳ וסימניהון נמסר בסד׳ בשלח ובדה ב׳ סימן לא׳

על העם ח׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן יד׳

על עם ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובמשלי סימן כח׳

אל עמי ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויחי וביחזקאל סי׳ ג׳

עמך ה׳ וסימני׳ נמס׳ בפרשת נשא ובתלים סימן מח וברות סימן א׳

עמי ג׳ סבירי׳ עמים וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כב׳

ועם ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן יג ובעמוס סימן ג׳

עם זו ג׳ וסימניהון עם זו קנית׳

עם זו נאלת׳
עם זו יצרתי לי׳

העם ו׳ בטעם וסימניהון

ויקם העם כל היום׳
ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו׳
וירם יאשיהו לבני העם צאן׳
כי מרבית העם דעזרא׳
ויענו בהלל ליי׳ דעזרא׳
(נסמט פסוק ח׳)

ועמו ח׳ בטעם וסימנ׳ נמסר בפרשת וישלח יעקב ובעזרא סימן ח׳

עמך יב בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים׳

עמו ד׳ רפ וסימניהון נמסר באיוב סימן יב׳

ויעמד ד׳ וסימני׳ נמס׳ במלכים ב׳ סימן ח׳ ובאיוב סימן לד׳ ובדה ריש סימן כא׳

לא עמד ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן כג׳

ולעמך ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת קרח׳

עומד ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר ואלה שמות ובשיר השירים סימן ב׳

לעמוד ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במגלה סימן ח׳

עמד ב׳ קמצי׳ וסימניהון

וידם השמש׳
אשרי האיש וא׳ ועמד׳
ועמשא מתגולל בדם׳

עמידה אל יא בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן יז׳

עמדו ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׳

יעמד ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בריש נחום ובמגלה סי׳ ד׳

ותעמדנה ה׳ וסימניהון

אצל הפרות׳
לפני משה ולפני׳
והנשברת ותעמדנה׳
אז תבאנה שתים נשים זונות׳
ותעמדנה שתי התודות׳

עמידה ג׳ חס בלישניהון וסימניהון

והעמידה לפני יי׳
ותבא ברוח קדם׳ דסיפר׳
ואעמדם על עמדם׳
וכל ויעמדהו דכותיה׳

עמדה ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויצא ובקהלת סימן ב׳

ולא יעמוד ד׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סימן יא׳

ולא עמד ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויגש אליו׳

עמודיה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן עה ובאיוב סימן ט׳

עמודיו ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל׳

העמודים יא חס בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקהל

לעמודים ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳

והאדנים לעמדים׳
עשה ווים לעמודים עשה דין מלי׳

עמוני ה׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תצא ובנחמיה סוף סי׳ ב׳ ובדה א׳ סוף סי׳ יא׳ ובשמואל א׳ ריש סימן יא׳

העמונים ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון

ועמהם מהעמונים׳
ויתנו העמונים מנחה׳

נעמה העמונית׳

עמקי ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל
סימן ג׳׳

ען

וענתה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בפרש׳ משפטים׳

מענה ג׳ קמצי׳ וסימ׳ בלשון
ארמי חדותא דבר
נשא בהתת׳ וביאור׳ נמסר במשלי
סימן ט״ו׳

ואין עונה ה׳ וסימניהון

ויאמר אליה בואי׳
מדוע באתי ואין איש׳
ואין קול ואין עונה וחבירו׳
גם אני אבחר בתעלוליהם׳

ולא יענה ה׳ וסימ׳ נמסר
בשמואל א׳
סוף סימן ח׳ ובישעיה סימן מ״ו ובמיכה
סימן ו׳ ובאיוב סימן י״ט׳

וענתה ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא
ובהושע סימן ב׳׳

לענותו ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
בשמואל ב׳ סימן ז׳׳

את עניי ג׳ וסימ׳ נמסר באיכה
סימן א׳׳

ענתך ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳

למען ענתך ולחביתי׳
וענתך תרבני׳

ענוים ה׳ כתי׳ עניים וסימניהון
נמסר בתלים סי׳ ט׳׳

עניים ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה
סימן נ״ח׳

לעניך ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר
בתלים סימן ע״ב׳

ענן ד׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בסוף
פרשת אלה פקודי
וביחזקאל סימן ח׳׳

עפ

עפר ואפר ב׳ וסימניהון

ואנכי עפר ואפר׳
ונחמתי על עפר ואפר׳

לעפר ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת עקב׳

עפרן ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת חיי׳

עפרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בסדר מטות
ובזכריה סימן ה׳׳

עצ

עץ פרי ב׳ וסימניהון

עץ פרי עשה פרי׳
עץ פרי וכל ארזים׳

וכל עץ ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן ג׳ וביחזקאל
סימן ד׳׳

עצמים כל אורית׳ עצמים חס׳
במ״א וכל נביאים
וכתובים דכות׳ מל׳ במ״ג חס׳ וסימ׳
נמסר בפרשת ואתחנן ובעמוס סי׳ ט׳
ובדניאל סוף סימן ח׳׳

לעץ ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה
סימן ב׳ ובחבקוק סוף
סימן ב׳׳

כעץ ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב
סימן י״ט ובסוף סי׳ כ״ד׳

ואת עצמות ז׳ וסי׳ נמסר
בירמיה ריש
סימן ח׳׳

עצם אל ב׳ בליש׳ וסימ׳
ותקרבו עצמות׳
ונע אל עצמו ואל׳
ושארהון על׳

עצמתי ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
בסוף פרשת ויחי
יעקב׳

עצמונה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסימניהון

ויצא חצר אדר ועבר׳
ועבר עצמנה ויצא׳
דיהושע חסר׳

יעצר ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף
בשמואל א׳ סימ׳ ט׳׳

ותעצר ג׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר
שמואל׳

עק

עקב ג׳ וסימניהון

ואתה תשפט עקב׳
הגדיל עלי עקב׳
והוא יגוד עקב׳

ער

ערב ה׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת ויגש אליו
ובמשלי סימן י״א׳

וממערב ג׳ וסימ׳ נמסר
בישעיה ריש
סימן מ״ג ובתלים סי׳ ק״ז׳

מערבה ג׳ וסימניהון

לחברני חשביהו ואחיו׳
וישרם למטה מערבה׳
ואחרי כן בנה חומה׳

ובערב ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר
בהעלותך וביחזקאל
סימן י״ב׳

בערבות כל אוריתא חס׳
במ״א מל׳ בערבות
מואב מעבר׳
וכל נבי׳ דכות׳ מל׳ במ״א
וישגו את צדקיהו דירמיה׳

תערוג ג׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳
ריש סימן מ״ב׳

ערכו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן י״ב׳

ויער ג׳ וסימניהון

זרובבל׳
פול׳ יהורם׳

הערה ג׳ וסימניהון

אשה דוה׳
כי את שארו הערה׳
הערה למות נפשו׳

העיר ה׳ וסי׳ נמסר בישעיה
ריש סימן מ״א׳

יעיר ח׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סי׳ נ׳ ובדניאל
ריש סימן י״א׳

עורר ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר
במשלי סי׳ ו׳׳

עריסותיכם ג׳ וסימניהון

ראשית ערסתכם׳
מראשית ערסתיכם׳
וראשית עריסותיכם׳
קדמ׳ חס׳ דחס׳ תני׳ ערסתיכם
כתיב תלית׳ מל׳ דמל׳׳

ערומים ב׳ מל׳ ודגשים וב׳
רפין וסימ׳ בלשון
ארמי ערטילאין דגשין חכימין רפין
וביאורם נמסר באיוב ריש סימן ט״ו׳

עורי עורי ד׳ דסמיכי וסימני׳
נמסר בישעיה
ריש סימן נ״ב׳

יערו ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בירמיה סימן נ׳׳

וערות ג׳ וסימ׳ נמסר
בסדר נח׳

ערכתי ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וירא בלק
ובתלים סימן קל״ג ובאיוב סימן י״ב׳

ערכו ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב ריש סימן מ״א׳

ערוך ד׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל
סימן כ״ג׳

ערם ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בשמואל א׳ סוף
סימן י״ט ובאיוב סוף סימן א׳׳

יערים ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן ט״ו ובסוף
סימן י״ט׳

ערוער ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בשמואל א׳ סוף סימן
ל׳ ובמלכים ב׳ סימן י׳׳

וערפכם ג׳ וסימניהון
נמסר בפרשת
והיה עקב׳

תערוץ ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בפרשת עקב
ובאיוב סוף סימן י״ג׳

עש

עש ה׳ וסימניהון נמסר באיוב
סוף סימן ה׳׳

כעש ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ל״ט׳

עשב הארץ ה׳ וסימניהון
נמסר בסדר בא׳

עושי י״ו כתיב יוד וסימני׳
נמסר בסדר ויקהל׳

מעשי י״א כתיב יוד וסימני׳

קורידם לא היו לנגדי׳
ודברת משפטי אתם דריש ירמיה׳
להכעיסני במעשי ידיכם לקטר׳
תחת אשר עזבוני דר״ה׳
תמשילהו במעשה ידיך׳
כי שמחתני יי׳ בפעלך׳
המה ראו מעשי יי׳׳
גדולים מעשי יי׳׳
מעשי ידיו אמת ומשפט׳
לא אמות כי אחיה׳
יי׳ יגמר עלי׳

יעשה ל״ו וסימניהון נמסר
בסדר ויקרא׳

אשר עשה ו׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סוף
סימן ט״ו׳

עושה ח׳ קמצין וסימני׳ נמסר
בפרשת בשלח וכל
אמ״ת דתקע דכו׳ ב״מ כ״ב פתחין וסימ׳
במלכים ב׳ סימן ז׳׳

ולעשות ט״ו וסימניהון נמס׳
בשמואל ב׳ סי׳ ז׳׳

יעשון ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וישמע יתרו
ובמלכים א׳ ריש סימן י״ט׳

תעשון ט״ו וסימ׳ נמסר בסוף סדר
מטות ובשפטים סימן ז׳׳

מעשה י׳ פתחין וסימניהון
נמסר בסדר מטות
ובישעיה סוף סימן ג׳ ובאיוב סימן ל״ג
ובדה ב׳ סוף סימן י״ו׳

ומעשה י׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן ז׳׳

כל לשון עשייה במתג
במ״ד מונת וסי׳

כל נעשה ארץ וכל יפלו׳
ומראיהם ומעשיהם׳
ויאמרו אליו מה נעשה׳
וירא האלהים את מעשיהם׳

נעשה ח׳ וסימניהון נמסר
בסדר צו ובמלכים
ב׳ סימן כ״ג׳

תעשה ז׳ וסימניהון נמסר
בסדר תרומה׳

מלין דלית דכות׳ בליש׳
עשיה וסימ׳ נמסר
בסוף איוב׳

עשה ו׳ וסימניהון נמסר
בפרשת שופטים
ובתלים סימן ק״ח ובמגלה סימן ב׳׳

תעשה ד׳ קמצי׳ וסימניהון
נמסר בפר׳ תולדות
ובירמיה סוף סימן מ׳׳

ויעשו ג׳ רפין וסימ׳ נמסר
בסדר ואלה שמות׳

בעשי ג׳ וסימניהון נמסר
בפר׳ ויקהל ובתלים
סימן ל״ד׳

עשה ד׳ כ״ב וסימני׳ נמסר
בפר׳ ויצא ובתלים
סימן ק״א׳

עשו ד׳ כ״כ וסימ׳ נמסר
בירמיה סימן כ״ב
ועיין שם מה דאקשינן׳

ויעשה ד׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן י״ו׳

ותעשה ד׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן י״ז׳

וכן תעשה ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת תרומה
וביחזקאל סימן מ״ה׳

נעשתה ט׳ וסימניהון נמסר
במלאכי סימן ב׳
ובדניאל סימן י״א׳

עשייה ה׳ קשורים בבירת
וסימניהון נמסר
במגלה סימן ו׳׳

עשה לך ז׳ וסימניהון נמסר
בסדר בהעלותך׳

עשיתי ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר
בתלים בא״ב אות ע׳׳

עשייה הדבר י״א חס׳ ארת
וסימני׳ נמסר בסדר
וארא׳

עשייה את הרע ז׳ וסימניהון

כי ימצא בקרבך׳
כי ידעתי אחרי מותי׳
וקדמ׳ ותני׳ דסמך שפטים׳
על כי עשה את הרע׳
ויתעם מנשה לעשות׳

מערכת אות העין והפא

יען אשר עשית אות׳
ואשר עשה ח׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ב׳׳
וכל מעשה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר מטות׳
עשית ח׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת בראשית
ובירמיה סי׳ ב׳ וברות סימן ב׳׳
לעשות י״ג חס׳ וסימני׳ נמסר בריש פרשת ויקהל
ובנחמיה סימן י״ב׳
המה עושים ח׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויקהל
וביחזקאל סימן ח׳׳
מעשות ה׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בפ׳ שמיני׳
עשיתה ח׳ מל׳ וסימני׳

טעם טעמתי בקצה׳
ויאמר שאול אל הקיני׳
ואתה הגדת היום׳
וכי ימצא איש את׳
ויבא יואב אל המלך דאבנר׳
מה הדבר הזה אשר עשיתה׳
ומי יאמר מרוע עשיתה׳
אשר עשיתה משנאתיך בם׳

אילין בליש׳ עשיה ל׳ רכו׳ וסי׳

עשה מפיק ה׳ כה אמר יי׳ עשה׳
ועושה מפיק ה׳ כה אמר יי׳ בורא שמים׳
עשיתם ל׳ וברחמיך הרבים לא׳
ועשיתם ל׳ ויאמ׳ יי׳ אל משה בלכתך׳
עשוהו ל׳ ופניתי אני לראו׳ הכמה׳
עושתי ל׳ לא נכחד עצמו ממך׳
עשתה ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפר׳ תולדות
ובשמואל ב׳ סימן י״ג׳
עשהו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״א׳
עושה ב׳ מל׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון׳
מה יתרון עושה׳
עושה בעברת זדון׳
עושי ג׳ מל׳ כתי׳ יוד וסימניהון
ועל ידם היל צבא׳
ויתנו אותו עושי׳ המלאכה דדה׳
ויתכו את הכסף׳
לעשתו ה׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ׳
ככה יעשה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תצא
ובמגילה סימן ו׳׳
ולא תעשה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ך׳׳
ולא תעשו ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אחרי מות׳
ומעשהו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ג
ובשמואל א׳ סימן כ״ה ובתלי׳ סי׳ ס״ד׳
אנכי עשה ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ג׳׳
ולא עשה ח׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ט
ובד״ה ב׳ ריש סי׳ כ״ח׳
לעשותם ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסים׳ נמסר בפר׳ ואתחנן׳

עשן ועשן ח׳ שום קרתא וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ י״ט ובד״ה סימן ו׳׳
עשוק ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ תבא
ובהושע סימן ח׳׳
העשירי ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ נשא וביחזקאל
ריש סי׳ ל״ט ובמגלה סי׳ ב׳׳
בעשור ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
בעשר לחדש הזה׳
צאנכם יעשר׳
זיתכם וכרמכם יעשר׳
ועשרון ה׳ ב׳ מל׳ וסים׳ נמסר בפרשת תצוה׳
ושני עשרונים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ פנחס׳
מעשר ״ד״ ג׳ רפין וסים׳ נמסר בסדר לך לך
ובסדר ויקח קרח׳

סימן חלוף עשירית נמסר בסוף סדר בשלח׳

מעשר ג׳ דגשין וסימניהון
מעשר הארץ מזרע׳
וכל מעשר בקר׳
כי את מעשר בני׳
בעשתי עשר ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר
דברים ובירמיה ריש סימן ל״ט׳
שני עשר ו׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת תצוה׳
העשרים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וירא
וביחזקאל ריש סימן מ״ב׳
עשתרות כל אורי׳ חס׳ במ״א וסימניהון
ועשתרות צאנך דברכה׳
וכל נביאי׳ וכתו׳ מל׳ במ״א׳
ויסירו בני ישראל׳

עת

עת ג׳ פתחי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ מצורע ובריש חגי׳
עיתה ג׳ מל׳ בליש׳ וסים׳
וקרב לבא׳
עיר שפכת דם׳
בעיתה אחישנה׳
ויהי בעת ההיא ג׳ וסים׳ נמסר בפרשת וירא׳
ובעת ההיא ח׳ וסימני׳
מושלים פלשתים
אצמיח לדוד׳
יבאו בני ישראל המה׳
אשוב את שבות יהודה׳
בא חנני הראה ב׳ בו׳
יעמד מיכל ב׳ במסו׳׳
עתה כ״ח ר״פ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סוף סימן ו׳׳
ואתה ועתה י״ח בטעם תברין וסימניהון נמסר
בסדר בהעלותך׳
עד עתה ח׳ וסים׳ נמסר בסדר ראה ובשמואל ב׳ סימן י״ט׳
עתודים ב׳ מל׳ וסימני׳
ולזבח השלמים׳
חמאת בקר וחלב׳
וכל קריא׳ מל׳׳

ועתודים ה׳ וסימניהון
חמאת בקר׳
למח ל׳ רב ובחיכם׳
חרב ליי׳ מלאה דם׳
ערב וכל נשיא קדר׳
בשר גבורים׳
עתליה ז׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ ריש סימן י״א׳
עתק ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ה וסימן צ״ד׳
ויעתר ד׳ וסימני׳ נמסר בריש פרש׳ תולדת ובשפטים סימן י״ד׳
ויעתר ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדת
ובשמואל ב׳ סימן כ״א׳

נשלם אות העין בס״ד:

מערכת אות הפ״א

ד׳ זוגין חד פ׳ וחד ופ׳ וסי׳

פתחה פיה פתחה בחכמה׳
ופתחה והיה אם שלום תענך׳
פרה ואת חקת התורה אשר׳
ופרה ודוב תרעינה יחדו׳
פשרא פתחי׳ דנה חילמא חזית אנא׳
ופשרא פתחי׳ אדין דניאל דשמיה
פלטיהו ותשא אתי רוח ותבא׳
ופלטיהו ויהי בהנבאי ופלטיהו׳

ג׳ זוגין חד פ׳ וחד בפ׳ וסי׳

פס בה שעתה נפקו׳
בפס הוא היה עם דוד׳
פתחי אני ישנה ולבי׳
בפתחי וידעתם כי אני׳
פתחיה ואנו ואבלו פתחיה׳
בפתחיה וראו את ארץ׳

פא

פארי ב׳ וסימניהון

ואת פארי המגבעות׳
פארי פשתים יהיו׳
את פאת ב׳ וסימניהון
פאת זקנך׳
ומדותם את פאת צפון׳

פג

ויפגע ב׳ וסימניהון
מלאכי אלהים׳
את משה ואת אהרן׳
נפגשו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ פ״ה ובמשלי סי׳ כ״ט׳

פד

פדות ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת וארא
ובתלים סימן ק״א׳
פדנה ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר תולדות׳

פרית ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סוף סימן ע״א׳

פה

פה אל פה ב׳ וסימניהון

פה אל פה אדבר׳
פה אל פה בטמאתם׳
פיהו כ״ב וסימני׳ נמסר בריש שיר השירים׳
ומפי ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן נ״ט׳
אל פי ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ז׳
אל פיהו ב׳ וסימניהון
סמך עצל ידו׳
יבטח כי יגיח ירדן׳
אל פיו ג׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ד׳
ג׳ סבירין פי וקרי׳ פני וסימניהון נמסר בראש סדר אלה מסעי׳
פה אחד ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב׳

פו

מפה י״א כ״כ בצורת הבירה וסים׳ נמסר ביחזקאל סימן מ׳׳
בפוך ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן נ״ד ובירמיה סוף סימן ד׳׳
פורה ב׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן ו׳׳

פז

פזר ב׳ וסימניהון

כי אלהים פזר עצמות׳
פזר נתן לאביונים׳

פח

ופחד ב׳ וסימניהון

תפל עליהם אימתה׳
המשל ופחד עמו׳
ופחד ב׳ מלעיל וסי׳
לולי אלהי אבי׳
מכל צררי הייתי׳
פחדכם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר עקב ובמשלי סי׳ א׳׳
והפחות ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ח׳׳

פט

פטיש ב׳ וסימניהון

פטיש כל הארץ׳
מחליק פטיש את הולם פעם׳

פי

ופיכל ד׳ דכ״כ וסימניהון

ויאמר אבימלך׳

ומיתו ברית בבאר׳
ואחות מרעהו ומיכול׳

פל

והפלה ב׳ חד כתיב א׳ וסימניהון
והפלה יי׳ בין מקנה׳
והפלא יי׳ את מכותיך בת׳ כתי׳ א׳

הפלא ב׳ חד כתי׳ ה׳ וסימניהון
הפלה חסדיך מושיע׳
העם הזה הפלא ופלא׳
קדמא כתיב ה׳

נפלאתי ז׳ חס בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות׳

יפלא ד׳ חס בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא׳

ויתפלל ג׳ רפין וסימניהון נמס׳ בפרש׳ וירא ובישעיה סימן מ״ד ובתלים סימן ע״ב׳

ותפלתו ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים סימן ק״ט וה״ה ב׳ סי׳ ל״ג׳

ופילגשו ד׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ט׳

פלגי ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות פ׳ ובאיכה בא״ב ג׳

פלח ג׳ וסימניהון

ותשלך אשה פלח׳
ויתנו לו פלח דבילה׳
הלא אשה אחרת׳

כפלח ג׳ וסימניהון

ויצוק כפלח תחתית׳
כפלח הרמון רקתך׳ וחבריו׳

הפליט ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן כ״ד׳

הפלטה ג׳ חס בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳

פליטים ד׳ וסימניהון

נתן פניו פליטם כ״כ׳
ושלחתי מהם פליטים׳
כ״כ מ״ל דמ״ל׳
פלטים מחרב הלכו׳
כי אם פליטים׳
בתרא׳ פלטים כתבן׳

פלילים ג׳ בליש׳ ב׳ חס יוד קדמ׳ וא׳ חסר דחסר וסימני׳ נמסר בפרשת משפטים׳

ותפלתי ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ ין׳

פלוני אלמני ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳ וברות ריש סימן ד׳

פלצות ד׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן כ״א ובתלים סימן נ״ה ובאיוב סימן כ״א׳

הפלשתים ח׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ סימן י״ז ובד״ה ב׳ סימן כ״א׳

שרי פלשתי׳ ו׳ וסי׳ נמס׳ בשמוא׳ א׳ סוף סימן י״ח׳

פלת ב׳ וסימניהון

ואון בן פלת בני׳
פלת וזיא׳

פן

ופן ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובירמיה סימן נ״א ובמשלי סימן ל׳׳

פנן ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ׳׳

הפונה ד׳ מ״ל וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ מ״ו׳

פונה ג׳ וחס וסימניהון נמסר בריש סדר נצבים וביהושע סימן ט״ו וביחזקאל סימן מ״ב׳

ונפן ג׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת אלה הדברים׳

אל תפן ג׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויקח קרח׳

ופניתי ד׳ וסים׳ נמסר בקהלת סימן ב׳׳

פנואל ט׳ וסימניהון

ויזרח לו השמש כאשר עבר׳
ויעל משם פנואל ב׳ בו׳
בשובי בשלום׳
ואת מגדל פנואל נתץ׳
ויצא משם פנואל׳
ופנואל אבי גדר׳
ויבן את פנואל׳

פנימה ח׳ וסים׳ נמסר בפרשת שמיני ובמלכי׳ א׳ סי׳ ו׳׳

פנים אל פנים ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח וביחזקאל סימן ד׳׳

מלפניו ח׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ו׳ ובדניאל סימן י״א׳

מלפני י״ב וסימניהון נמסר בסדר אמור׳

מלפניך י׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובירמיה סוף סימן י״ח׳

ופניהם ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר תרומה׳

לפני ב׳ סבירין לבני וסים׳ נמסר במשלי ריש סימן ד׳׳

פניה י׳ וסימניהון

כי כסתה פניה׳
והאיר אל עבר׳
ותרא אביגיל׳
מחה והפך על פניה׳
בוקק הארץ ובולקה׳
אם שוה פניה׳
זה הלשכה אשר׳
והלשכה אשר פניה׳
ותקד על פניה דרומ׳
העזה פניה׳

פניך ז׳ וסימניהון

ויקח דוד מידה׳
אנה פניך מועדות׳
כי לא ישיב את׳
שאלי אמי כי לא אשיב׳
עלה מפיץ על׳
וגם אני חשפתי׳
והראיתי גוים מערך׳

מלפניכם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׳

ולפני י״ו יחידאין וסימני׳ נמסר בסדר פנחס׳

ופני ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובדניאל סי׳ ו׳׳

ופניו ג׳ וסימניהון בריש ירמיה׳

אל פני ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטי׳ ויחזקאל סי׳ י״ד׳

אל פניו ו׳ ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד וד״ה ב׳ ריש סימן י״ט׳

מאת פני ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר תלדות ומלכים ב׳ סימן י״ו ובאיוב סימן ב׳׳

לפניו ולאחריו ד׳ בחד פסו׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא׳

נתינה פנים ד׳ חס את וסי׳ נמסר בדניאל סימן י׳׳

הפנים ט׳ וסימניהון

ויתן לו הכהן׳
כמים הפנים לפנים׳
יי׳ לנו בושת הפנים׳
ולנו בושת הפנים׳
המה הפנים אשר׳
ואת תשלחנו ועליהם לחם דד״ה׳
ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים דמלכים׳
את השלחן ואת בדיו דויקהל׳
את השלחן ואת כל כליו דפקודי׳

ופני י״ז וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ב׳

פס

הפסגה ו׳ בתור׳ וסימניהון

ונשקפה אשדות׳
צופים אל ראש הפסגה׳
וחברו תחת אשדות הפסגה׳
עלה ראש הפסגה׳
אל הר נבו׳

פסילים ד׳ מ״ל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳ ובד״ה ב׳ סוף סימן ג׳׳

פע

אפעה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳׳

כפעם בפעם ו׳ וסימניהון

ולא חלך כפעם׳
אצא כפעם בפעם דשמשון׳
ויעלו בני ישראל אל בני דפלגשו׳
ויצאו בני בנימין דפלגש׳
ויקרא כפעם בפעם דשמואל׳
וישב חמלך על מושבו׳

פצ

ויפץ ג׳ וסים׳ נמסר בפרשת נח׳

ויפצר ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ ח׳׳

פק

יפקד ג׳ וסימניהון

ונפקדת כי יפקד׳
אם כמות כל האדם׳
אם הפקד יפקד׳

פקידים ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חס וסי׳ נמסר בפרשת מקץ ובירמיה סים׳ כ״ט ובמגלה ריש סימן ב׳׳

ופקדת ג׳ וסימניהון נמסר

אם כמות כל׳
ופקדת אלעזר בן׳
ופקדת משמרת׳
ופקדת כל העדה׳

ויפקדם ד׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני׳

התפקדו ד׳ וסימניהון נמס׳ במדבר סיני׳

פקידה אל ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בירמי׳ סי׳ נ׳׳

פקד יפקד ה׳ וחס וסימניהון נמסר בסוף סדר ויחי ובשמואל א׳ סימן ך׳׳

פקודיהם ב׳ מ״ל וסימניהון

אלה הם בני לוי׳
ראשי האבות לפקודיהם׳
וכל פקודי מ״ל במ״א דיהוידע׳

ויפקדו ג׳ וסימניהון

ויפקדו מעבדי דוד׳
ויפקדו השערים׳
ויפקדו ביום ההוא׳

סימן פקד יפקד פקד נפקד אפקד כולהון חס׳ במ״ה וסימניהון נמסר בפרשת שמות ויחזקאל סימן כ״ג׳

פר

ואת הפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה ובשפטים סימן ו׳׳

פר בן בקר אחד ד׳ וסימניהון

והקרבתם על הלחם׳
והיה אם מעיני העדה׳
ובראש השנה׳
ובעשור לחדש׳

הפר האחד ג׳ וסימניהון

ויתנו לנו שנים פרים׳
ב׳ בפסוק דאליהו׳
בחרו לכם הפר האחד׳

פרא ו׳ וסים׳ נמס׳ בסדר לך לך ובאיוב סימן י״א׳

והפרתי ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס וסימני׳ נמסר בסדר לך לך׳

פוריה ד׳ וסימניהון

על גפן פוריה׳
פוריה וענפה׳
אשתך כגפן פוריה׳
בסעיפיה פוריה׳

בפרור ג׳ בליש׳ וסימניהון

ובשלו בפרור׳
והבשר שם בסל׳
והכה בכיור׳
וב׳ כתי׳ פארור וסים׳
כל פנים קבצו פארור׳
ופני כלם קבצו פארור׳

הפרזות ג׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בזכריה סי׳ ב׳ ובמגלה סימן ט׳׳

הפרזי ג׳ וסימניהון

לבד מערי הפרזי׳
ועד כפר הפרזי׳
וכל הפרזי׳

יפרח ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר קרח ותלים סי׳ ע״ב׳

ופרעה ג׳ וסים׳ בשמואל א׳ סימן ו׳׳

מערכת אות הפא

ויאמר פרעה ג׳ בטע׳ וסימניהון
אביך ואחיך׳
הן רבים עתה׳
מי י״י אשר׳
פרצו ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סוף סי׳ ב׳׳
פרעוש ב׳ וסימניהון
אחר פרעוש אחד׳
לבקש את פרעוש׳
וכל שום בר נש דכו׳ פרעש׳
כפרץ ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳
ובאיוב סימן ל׳׳
פרצים ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ח׳׳
פרש ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ בירמיה סי׳ ד׳׳
פרשתי ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן ס״ה ובתלים סימן קס״ד׳
פרתה ג׳ וסימניהון
קח את האזור׳
ויהי מקץ ימים׳
ואקח את האזור׳
הפרתמים ג׳ וסימניהון נמסר בריש אחשורוש׳
ופשרא י׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סוף סי׳ ג׳׳

פת

פתגם ב׳ א׳ קמץ וסימניהון
אשר אין נעשה פתגם׳
ונשמע פתגם המלך׳
קדמ׳ קמץ וכל ארמי דכו׳׳
פתים ג׳ כ״כ וסימ׳ נמס׳ בתלים בא״ב רבתי אות הפ׳
ובמשלי סוף סימן א׳׳
יפתה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת משפטים׳
יפתה ג׳ וסימני׳ נמס׳ בירמיה סי׳ ך׳ ובמשלי סי׳ כ״ה׳
ויפתח ג׳ וסימניהון ביהושע סימן ט״ו ובאיוב סימן י״א׳
ופתח ה׳ וסימניהון נמסר בפר׳ נח וביחזקאל סימן מ״א׳
פתוחה ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סוף סי׳ כ״א ובנחמיה סימן ו׳׳
יפתח ה׳ וסימניהון
השער הזה יהיה׳ ב׳ בו׳
סגור יהיה לא יפתח׳
הנה בטני כיין לא׳
יסגר על איש ולא׳
פתוח ג׳ ב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרשת ראה׳
נפתחו ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן כ״ד ובנחום סימן ב׳׳
פתח ד׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ג׳
ובמשלי סימן ל״א׳
ופתחת ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳
פתח ג׳ ובאיוב וסימני׳ נמסר שם סימן ל״ט׳

ה׳ פסוקי׳ דמיין מן ב׳ מלין

קדמ׳ קמץ תני׳ פת׳ וסימניהון נמסר פרשת ויצא רכש רכש׳

ט׳ פסוקים אית בהון ב׳

מלין ופתרו׳ חד וסי׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימ׳ י״ב׳

שטה חדא מן נ׳ פתחין

מן חד חד ולית דכוו׳ וסימ׳

אדני ויאמ׳ הנה נא אדני סורו נא׳
יצחק ותאמ׳ שרה צחק עשה לי׳
הנן וישא עיניו וירא׳
ותמנע היתה פילגש לאליפז׳
כאורח וכי יגור דהסול לו כל זכר׳
עשן והר סיני עשן כלו׳
בעב ויאמר ה׳ אל משה הנה׳
תושב וכל זר לא יאכל קדש׳
שופר והעברת שופר תרועה׳
הצר וכי תבאו מלחמה בארצכם׳
נכר ויאמר ה׳ אל משה הנך׳
חכמת וכל אשה חכמת לב׳
בגורל נחלתם כאשר׳
ומגורל והיו לאחד מבני׳
מוצק ושתי כתרות עשה לתת׳
וברד ברדת היער ובשפלה׳
כארפר הלא ככרכמיש כלנו׳
יבש נדף ערות על יאור על פי יאור תרויהון בפסו׳
ארדש שאו נס בארץ תקעו׳
ומבצר משגב משגב חמתיך השח השפיל ב׳ בו׳
והמם גלגל להם יודק כי לא לנצח ב׳ בו׳
שכל ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם׳
גבהל ותבוא האשה אל שאול ותרא כי׳
באנשים ודוד בן איש אפרתי׳
אחל ואת שם קדשי אודיע׳
החל וגלות החל הזה׳
חם לבי בקרבי בהגיגי תבער׳
חל ויען המלך ויאמר אל איש האלהים׳
חלל כי עני ואביון אנכי ולבי׳
חכם בני אם חכם לבך׳
מן ישב עולם לפני אלהים׳
עולל לוא אליכם כל עוברי דרך׳
ארנן ובן חנניה פלטיה וישעיה׳
נס נא עבדיך ימים׳
בנס כל קבל דנא מלכא׳
חל חכם בעיניו איש׳
ודר חור כרפס ותכלת׳
ורענן אנה נבוכד נצר שליו׳
ביתן ומלאת הימים האלה׳
משל כאשר יאמר משל׳
שן וילך דוד ויקח את עצמו׳
משרת ותבא בת שבע אל המלך׳
ובשרת ויאמר שלמה אתה עשית׳
פרש משפעת סוסיו יכסך׳
גזוב ואריבה את הסגני׳
תעזב יטרף נפשו באפו׳
לבער והגורלות הפלנו על קרבן׳

א״ב מן חד וחד חד פתח

וחד קמץ דלוג וסימ׳

אט ויהי כשמע אחאב את׳
אט באשורו אחזה רגלי׳
במעט ומן התחברות אליו׳
במעט ויאמר יהונתן אל הנער׳
גאל ויאמ׳ הגאל לא אוכל לגאול׳
גאל ואני אמרתי אגלה אזנך׳
גב ואל מדות המזבח באמות׳
גב ותבני לך גב׳
גבל זקני גבל וחכמיה׳
גבל ועמון ועמלק׳
הנחת עשו ובואו כל הגוים׳
הנחת וכרורים לבביה ורוחה׳
הורם ועד שר הצבא הגדול׳
הורם וקדשת את חזה התנופה׳
היצלת הנה לאש נתן לאכלה׳
היצלת וימרד בו לשלח מלאכיו׳
וכעס גם כל ימיו בחשך יאכל׳
וכעס רשע יראה וכעס׳
והיכל מיום אחד לחדש השביעי׳
והיכל האומר לכורש רעי וכל׳
והכני הצילני נא מיד אחי מיד׳
והכני אם יוכל להלחם אתי והכני׳
ולאחד וארעה את צאן ההרגה׳
ולאחד גם אם ישכבו שנים׳
וליקר בה זמנא מנדעי יתוב עלי׳
וליקר ענה מלכא ואמ׳ הלא דא היא
והמם להם יודק כי לא לנצח׳
והמם ונתנם ה׳ אלהיך לפניך׳
והחמנים וינתצו לפניו את מזבחות׳
והחמנים ולא ישעה אל המזבחות׳
וחדקל ושם הנהר השלישי׳
חדקל וביום עשרים ואני הייתי׳
טח לא ידעו ולא יבינו׳
וטח ולקחו אבנים אחרות׳
ישק אתה תהיה על ביתי׳
ישק שפתים ישק משיב׃
יריבי לדוד ריבה ה׳ את יריבי׳
יריבי הקשיבה ה׳ אלי ושמע׳
יבלע ועתה שלחו מהרה והגידו׳
יבלע היספר לו כי אדבר׳
ירוחם אשור לא יושיענו׳
ירוחם מכסה פשעיו לא יצליח׳
יחם מן ירדף גאל הדם אחרי׳
יחם גם אם ישכבו שנים׳
יהל לא תשב לנצח ולא תשבו׃
יהל אם אראה אור כי יהל׳
עכר אבי את הארץ׳
עכר ובני כרמי עכר עכר ישראל׳
כוכב ונשאתם את סכות׳
כוכב אראנו ולא עתה אשורנו׳
כלו והנגשים אצים לאמר׳
כלו תפלות דוד בן ישי׳
כארזים כנחלים נטיו כגנות׳
כארזים שוקיו עמודי שש׳
למצד ומן הגדי נבדלו אל דויד׳
למצד ויבאו מן בני בנימין׳
לעין והנשיא אשר בתוכם׳
לעין וירד הגבול משפם׳
לישה צהלי קולך בת גלים׳
לישה וילכו חמשת האנשים׳
לבנת ויראו את ה׳ אלהי יש׳ ותחת
לבנת ואלמלך ועמעד ומשאל׳
מפנה ונינוה כברכת מים מימי׳
מפנה והנה ששה אנשים באים׳
מטע לשום לאבילי ציון לתת׳
מטע והקימותי להם מטע׳
ומישע מלך מואב היה נקד׳
מישע ובני כלב אחי ירחמאל׳
נתן וישבת את הסוסים׳
נתן וידע אונן כי לא לו יהיה׳
נהר ספות מאשתם עפרת׳ כתי׳
נהר הנה לאש נתן לאכלה׳
נחל אלה אשר נחל משה׳
נחל ואמרת לבני עמון שמעו׳
נעמת צר לי עליך אחי יהונתן׳
נעמת מסי יעמת רדה והשכבה׳
נסכלת כי ה׳ ג׳ ניו משוטטות׳
נסכלת ויאמ׳ שמואל אל שאול׳
סמר מפחדך בשרי׳
סמר שאו נס בארץ׳
סלקת מסתכל הוית בקרניא׳
סלקת ועל קרניא עשר די בראשה׳
סיסמי ואלעשה הוליד את סיסמי׳
וסיסמי ב׳ בפסוק קדמ׳ קמץ׳
קראני פחד קראני ורעדה׳
קראני שמעו איים אלי׳
דד הם עם יבוס והיום רד׳
דד סבבוני בכחש אפרים׳
רבת אנת הוא מלכא די רבית׳
רבת ורבותיך רבת ב׳ בפסוק׳
שנותי מה הדבר ואמר ליהוא׳
שנותי אני אמרתי בדמי ימי׳
תשם ואמרת אל הארץ׳
תשם למה נמות לעיניך׳
תקצר האנכי לאדם שיחי׳
תקצר ויאמר י״י אל משה היד י״י׳
תחרב מדוע נבית בשם י״י׳
תחרב לילה ויומם לא תכבה׳

א״ב מן ב״ב פתחין דלוג וסי׳

אשם אשם הוא אשם אשם תניי׳
אשם והתודו את חטאתם׳
ארניך כה אמר ארניך ה׳׳
ארניך ויתאו המלך יפיך׳
בעם ויאמר לא תעבר׳
בעם אודך בקהל רב׳
בארצות ובעת קץ יתנגח עמו מלך׳
בארצות וישלח ידו בארצות ארץ מצרים׳
במצלתים אסף הראש ומשנהו׳
במצלתים ויסדו הבונים את היכל׳
ברחת ויאמ׳ הגר שפחת שרי׳
ברחת מקול פרש ורמה קשת׳
גד ויקראו בית ישראל את׳
גד והמן כזרע גד הוא׳
גורל ויעל גורל מטה בני׳
גורל כי לא ינוח שבט הרשע׳
השע השמן לב העם הזה׳
השע ממני ואבלינה׳
ושחטו ויקרא משה משמי׳
ושחטו הפסח והתקדשו׳
ואמץ רק חזק ואמץ מאד׳
ואמץ לשלמה בנו חזק ואמץ׳
ויתחזק ויקם יהורם על ממלכת׳
ויתחזק ויבן את כל החומה׳
ויט את כל לבב איש יהודה׳
ויט כי עבדים אנחנו׳
הכמות שרותיה תענינה׳
הכמות נשים בנתה ביתה׳
לעינים ויאמר ה׳ אל שמואל אל׳
לעינים ומתוק האור׳
ומרע על כן על בחוריו׳
מרע מקשיב על שפת׳
מדברה ויהי להם הגבול לפאת׳
מדברה ויאמר ה׳ אליו לך שוב לדרכך׳
מצבת ויעשה הרע בעיני ה׳ רק׳
מצבת ויתצו את מצבת הבעל׳
נכבד וישב דוד לברך את ביתו׳
נכבד ויאמ׳ המלך אל אבשלום׳
נושע אשריך ישראל מי כמוך׳
נושע ישראל נושע בה׳׳
תשבת אז תרצה הארץ את׳
תשבת ואשלחה עליהם מלאכים׳
תט אל תסתר פניך ממני׳
תט אל תט לבי לדבר רע להתעולל׳

נשלם מערכת אות הפא בס״ד׃

מערכת אות הצ׳די

ב׳ זוגין חד צ׳ וחד וצ׳ וסימניהון

צרת ובני חלאה צרת׳
וצרת לקריתים ושכמה וצרת׳
צמרים ויקם אביה מעל להר׳ צמרים׳
וצמרים ובית הערבת׳

צא

צאני ב׳ וסימניהון

והבגים בני הצאן צאני׳
עם כלבי צאני׳
וכל יחזקאל דכו׳ בס״א׳
בתוך צאנו נפוצות׳

וצאן ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר בחקתי׳
בצאן ז׳ רפין וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ל״ד׳

צב

בצבא ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת מטות׳
הצבאות ה׳ וסימניהון

כי הנני מקים עליכם׳
שמעו והעידו בבית יעקב׳
יי׳ אלהי הצבאות יי׳ זכרו׳
ויי׳ ע׳ הצבאות הנוגע בארץ ותמוג׳
מן בני הראש וגו׳ לחדש הראשון׳
ועיין פה דאקשינן ופרכינן בערך אדני׳

הצבאים ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת מטות׳
בצבאתינו ג׳ וסי׳ נמסר בתלים סימן ק״ח׳
צבאם ז׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ ל״ד׳
וכל צבאם ד׳ וסימניהון בסדר בראשי׳ וישעי׳ סי׳ מ״ה׳
וצבא ד׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ח׳
שר צבא ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ב׳
צבאות ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׳
לצבא ג׳ א׳ דגש וסימניהון

כל הבא לצבא צבא׳
יבא לצבא צבא׳
לצבא על הר ציון בתרא דגש׳

צבאותי ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת וארא׳
וצבי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ראה׳
הצביים ג׳ וסימניהון

ועשה אל קל ברגלים׳
נט מוכרת הצביים׳ וחברו׳

צביה ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסי׳ נמסר בש״ה ב׳ ריש סימן כ״ד׳

צד

צדה ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ז׳׳
וצדיק י׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל״ג ובמשלי סוף סי׳ כ״א׳
וצדקתו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ק״א׳
צדקות ד׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סימן ק״נ׳
צדקת ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ח׳
צדקה ומשפט ג׳ וסים׳ נמסר בסדר וירא ובתלים סי׳ ל״ג ובמשלי ריש סי׳ כ״א׳
צדקותינו ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ד ובירמיה סימן נ״א׳
צדקתך ו׳ וסימניהון

לו הקשבת למצותי׳
וצדקתך לבן מלך׳
היודע בחשך פלאיך׳
משוך חסדך ליודעיך׳
וצדקתך אלהים עד מרום׳
וצדקתך ירננו׳

הצדיקים ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׳
וצדיקים ד׳ ג׳ מל וא׳ חסר וסי׳ נמסר בסוף הושע׳
חלוף אתיהון דצדיקים׳ תמצא נמסר בתלים סוף סימן ל״ז׳
וצדק ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר כי תצא׳
צדקות ד׳ ג׳ מל וא׳ חס׳ וסים׳ נמסר בשפטים סי׳ ח׳׳
יצדק ד׳ וסימניהון

האנוש מאלוה יצדק׳
ומה יצדק אנוש עם אל׳
וכי יצדק ילוד אשה׳
ואם יצדק מה יתן לך׳

תצדק ג׳ קמצין וא׳ פתח וסי׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ מ״ג ובאיוב סימן מ׳׳
צדקיה ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ז וסי׳ מ״ט׳

צה

בצהרים יב וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח׳
הצהרים ד׳ וסימניהון

את משכב הצהרים׳
ויקדו את הפר אשר׳
ויהי כעבר הצהרים׳
וישב על ברכיה עד׳

צו

צוארו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי מקץ ובירמיה סימן כ״ז׳
צואר ב׳ חסרי׳ בלי׳ וסימני׳

ענק מצורניך׳
לא הביאו בעבדת׳

עד צואר ג׳ וסימניהון נמסר בסוף חבקוק׳
צוהו י׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ט״ו ובפרשת נח ובד״ה א׳ סי׳ כ״ד׳
צויתי ה׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת צו׳
צויתי ה׳ וסימניהון בסוף פרשת צו׳
צוה ג׳ וסים׳ נמסר ביהושע סי׳ ד׳ ובתלים סי׳ מ״ד׳
צום ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן מ״ח׳
צויתה וצויתה ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ פנחס ובתלים סי׳ ק״ד׳
אצוך ג׳ ב׳ דגשים וא׳ רפי׳ וסימניהון

אתה תדבר את כל׳
ואתה תאזר מתניך׳
והיה אם תשמע את בתרא רפי׳

מצות ג׳ יחידאין וסים׳ נמסר בתלים בא״ב אות ס׳׳
מצוך ג׳ ב׳ דגשים וא׳ רפי׳ וסימניהון

כי אם במקום אשר יבחר׳
שמר ושמעת את כל׳
למען תירא את יי׳ אלהיך׳ בתרא רפי׳

מצוה אתכם י״א וסים׳ נמסר בפרשת עקב׳
ככל אשר צויתך ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת כי תשא ובירמיה סי׳ נ׳׳
כאשר צוה יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמיני ובסוף שמו׳׳
מצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסי׳ נמסר בפרשת ראה׳
צוני ביד משה י׳ וסי׳ נמסר בסוף פרשת צו׳
ויצון ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי׳
ואת מצותיו ג׳ וסימניהון

אחרי יי׳ אלהיכם׳
ושמרת את חקיו׳
סוף דבר הכל נשמע׳

מצותי חקותי ג׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ט׳׳
צוני ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת דברים׳
ויצום ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא׳
צוני את כל אשר ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ תרומה׳
צוער ג׳ מל׳ וסימניהון

על כן קרא שם העיר׳
ויעל לוט מצוער׳
כי ירא לשבת בצוער׳

צור י׳ מל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ו׳
על צור ב׳ וסימניהון

מי יעץ זאת על׳
ואתה בן אדם שא׳

בצור ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובאיוב סימן י״ט׳
צורם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו׳

צח

מצחק ג׳ וסימניהון

ותרא שרה את׳
והנה יצחק מצחק׳
כן איש רמה את רעהו׳

לצחק ג׳ וסימניהון

ראו הביא לנו׳
אשר הבאת׳
ויקומו לצחק בתר׳ פתח ומלרע׳

כל לשון צחוק כתיב שין בס״ב כתיב צד׳ וכל אוריתא דכותהון כתיב צ׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ין׳

צי

צידנים ד׳ חסרים ו׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ח׳
ציחא ג׳ וכתיב א׳ ב׳ מלאים וא׳ הסר וסימני׳ נמסר בנחמיה סי׳ ז׳׳
צצים ד׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סוף סי׳ ו׳׳

צל

ובצל ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן נ״א׳
כצל ה׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ג ובתהלים סימן ק״ט׳
כצל ה׳ דגשים וסים׳ נמסר באיוב סוף סי׳ י״ג׳
בצל י״ב וסימניהון נמסר בקהלת סימן ז׳׳
צללו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובסוף חבקוק ובנחמיה סימן ג׳ ותרגום שם׳
הצולעה ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ד׳׳
בצלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית ובתלים סימן ל״ט׳

צם

ויצומו ג׳ וסימניהון

ויצומו ביום ההוא׳
ויקבצו המצפתה׳
תחת האלה דה״ה׳

צמחה ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ז׳

צנ

מערכת אות הצדי

ותצנח ג' וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט"ו ובשופטים סימן א'

צע

צעקה ד' בנביאים וסי' נמסר בירמיה סי' מ"ח'

יצעקו ג' וסימ' נמסר בישעיה סימן יט'

ויצעקו ז' וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד' ובתלים סי' כ"ז'

מצער ד' וסימניהון נמסר בפרשת וירא'

כצעירתו ב' חסרים כלישניהון וסימניהון

וישבו לפניו הבכור'
ומשפחתי הצערה'

צפ

צופה ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' נמסר בתלים סי' ל"ז'

צופים ג' א' מל' וב' חסרים וי"ו וסימניהון נמסר בירמיה סימן ו'

צפוי ה' וסימניהון נמסר בסוף סדר ויקהל'

צפוי נחשת ד' בלישניהון וסימניהון

ועשית קרנותיו'
ועשית בדים למזבח'
ועשית בדיו'
תהיינה קרנתיו'

וצפונה ה' ג' מל' וב' חסרים וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן'

צפנה וצפנה ח' בתורה וחסרים וסימניהון נמסר בריש פרשת ויצא'

לפאת צפונה ג' בקריאה וסימניהון נמסר ביהושע סי' ט"ו'

צפנה ה' חס' בירמיה וסימני' נמסר שם סי' ג''

צפון ב' חסרים וסימניהון

וישובו ויחנו לפני פי'
וירדפו מצרים אחריהם'

צפנתי ג' וסימניהון נמסר בתלים ב"ב רבתי סימן ב''

צפנת ג' וסימ' נמסר בתלים סימן ל"א'

צפור ט' מל' בתורה וסימני'

וצוה הכהן ושחט'
וחטא את הבית'
תבנית כל בהמה'
כל צפור טהורה'
כל צפור כל כנף'
כי יקרא קן צפור'
וירא בלק בן צפור'
ובלק בן צפור מלך'
ויבאו אל בלעם בתרא'

מסורתא אחריתי כל צפור דאורית' חס' במ"ב מל' וסי'

ושחט את הצפור קדמא'
וחטא את הבית'

כל צפור דגברי מל' במ"ב חס' וסי'

ויאמר בלעם אל האלהים'
האזינה עדי בנו'

וכל נביאים וכתובים בר עופי בין גברי מל''

כצפור ג' דגשים וסימני' נמסר במשלי ריש סי' כ"ו'

ואת הצפור ג' וסימניהון נמסר בפרשת לך לך'

צץ

כציץ ג' וסימניהון נמסר בישעיה סי' מ''

ציצת ד' בלישני' וסימ' נמסר בסוף סדר שלח לך וביחזקאל ריש סימן ח''

צק

יצוק ד' וסימניהון

וצור יצוק עמדיו'
יצוק נחושה גרמיו'
ברחץ הליכי בחימה'
דבר בליעל יצוק בו'
וא' ויצוק כפלח תחתית'

צר

ויצר ג' וסימניהון נמסר בפרשת וישלח'

ויצר ג' וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא ובמלכים ב' סי' ה''

הצר ג' ב' קמצין וא' פתח וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך ובמגלה סי' ז''

צררי ג' חסרי' וסימני' נמסר בתלים סי' קמ"ד'

צר לי מאד ג' וסימניהון

ופלשתים נלחמים'
נפלה נא ביד יי''
ויאמר דוד אל גד דו"ה'

צרויה ג' חסרי' וסימני' נמסר בשמואל ב' סי' יד''

הצרעה ג' וסימניהון נמסר בפרשת עקב'

צרעת הוא ד' וסי' נמסר בפרשת שמיני'

צורף ד' חסרי' וסימני' נמסר בישעיה ריש סי' מ"א'

צרפתה ב' וסימניהון

קום לך צרפתה'
ויקם וילך צרפתה'

נשלם אות הצ"רי בס"ר

מערכת אות הק"וף

ה' זוגין משמשין חד ק' וחד וק' ולית דכו' וסימניהון'

קשתי את קשתי נתתי בענן'
וקשתי כבודי חדש עמדי'
קיטר וישקף על פני סדם ועמורה'
וקיטר אש וברד שלג וקיטר'
קלוי ואם תקריב מנחת בכורי''
וקלוי ויאכלו מעבור הארץ'
קטב הנה חזק ואמץ ליי' כורם
וקטב מזי רעב ולחמי רשף'
קובע וילבש שאול דוד מדיו'
וקובע ובאו עליך הצן רכב'

מלין דמשמשין קר"ה בסוף תיבותא וסימ'

אשרקה ל' להם ואקבצם ונתתי'
ואצעקה ל' קולי ל' אלהים ואצעק'
מחקה ל' ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות'
וארקה ל' כדנה תמרון להון אלהיא'
בוקה ל' ומבוקה ל' ומבולקה ל' ג' בפסוק'
לפוקה ל' ולא תהיה זאת לך לפוקה'
וזעקה ל' ותלך הלוך וזעקה'
וזעקה ל' בגוים נשמע'
נשקה ל' ואש נשקה ביעקב'
בדפקה ל' ויחנו בדפקה'
מדפקה ל' ויסעו'
במתקה ל' ויחנו במתקה'
ממתקה ל' ויסעו'
דבקה ל' ולשונם לחכם'
העמקה ל' כה אמר ה' אלהים'
לרחקה ל' ויאמר אלי בן אדם'
אשקה ל' אשקה נא לאבי'
והאנקה ל' והכח והלטאה'
בצקה ל' שמלתך לא בלתה מעליך'

קב

ויקבצו ג' וסי' נמסר בשמואל א' רס"כה'

הקבצו ד' וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ"ה וביחזקאל סימן ט"ל'

קברתה ד' וסימניהון נמסר בפרשת וישלח'

קברת ג' ב' חסרי' וא' מל' וסי' נמסר פרשת וישלח'

בקבר ג' דגשים וסימ' בלשון ארמי מיתיא בקברהון משתעין וביאורם נמסר בפרש' חקת ובתלים סימן פ"ח'

קברו ג' וסימני' נמסר בפר' חיי שרה'

קבורת מלכים דו"ה

שלמה ויקברהו בעיר דוד'
אביה ויקברהו אותו בעיר דוד'
יותם ויקברו אותו בעיר דוד'
רחבעם ויקבר בעיר דוד'
אסא ויקברהו בקבורתיו'
יהושפט ויקב' עם אבתיו בעיר דוד.
יהורם ויקברהו בעיר דוד'
אחזיהו וימיתהו ויקברהו'
יואש ויקברהו בעיר דוד'
אמציה ויקברו אתו עם אבתיו בעיר יהודה'
עזיה ויקברו אתו עם אבותיו בשדה הקבורה'
אחז ויקברוהו בעיר ירושלם'
יחזקיהו ויקברוהו במעלה קברי בני דוד'
מנשה ויקברהו ביתו'
יאשיהו ויקבר בקברות אבותיו'

אל קבר ג' וסימניהון

וישא המלך את קולו'
ותשב ותאכל לחם ותשת'
כי זה וזה יבא לירבעם'

ותקבר ג' בתורה וסימני' נמסר בפרשת חקה'

קבור ד' מל' בלישניהון וסימניהון

במבחר קברינו'
לא תלין נבלתו על העץ'
מאין מקום לקבור'
סביבות ירושלם ואין קובר'

קד

קדמו ח' וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא ובנחמיה ריש סימן י"ג'

קדימה ז' בלישניהון וסימני' נמסר ביחזקאל ריש סימן מ"ח'

קדקדו ג' וסימניהון

וכאבשלום לא היה'
ויך את איוב בשחין'
ועל קדקדו חמסו ירד'

וקדר ג' וסי' נמסר סוף פרש' חיי שרה'

הקדמני ג' חסרים וסימני' נמסר פרשת לך לך'

קדשי הקדשים ד' בלישני' וסימניהון נמסר בפרשת אמור'

קדש קדשים הוא ו' וסימ' נמסר סוף פרשת תצוה'

קדשיו ג' וסי' נמסר בפרשת נשא'

קדש קדשים ה' בנביאים ובכתובי' וסי' נמסר בפרשת תרומה'

למקדש ג' דגשים וסימני' נמסר ביחזקאל סי' מ"ה'

נקדש ג' רפין וסימני' נמסר בפרשת קרח'

קדוש י"ג חס' וסי' נמסר בפר' תצוה ובפרשת נשא'

קדוש ג' חסרי' וסימני' נמסר בתלים סימן ס"ה'

יקדיש ג' חס' בלי' וסי' נמסר ביהושע סי' ך''

הקדשתי ו' וסי' נמסר בפרשת במדבר ובדברי הימים ב' סוף סי' ז''

הקדוש ו' מל' וסימניהון נמס' בפרשת קרח'

קדשיהם

קדשיהם ג׳ וסימניהון

ובמצנפת בד יצנף׳
אך בכור שור או בכור׳
ואכלו אתם אשר כפר׳

התקדשו ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ ג׳׳

ולקדוש ג׳ וסימניהון

הן גוי לא תדע׳
כי ליי׳ מגננו ולקדוש׳
כי לי איים יקוו׳
וא׳ לקדוש אם תשיב משבת׳

קה

הקהל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת צו׳

וכל קהל ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן ח׳

בקהל ד׳ דגשים וסים׳ נמסר סוף ספר שפטים

ובאיכה א֒ב קדמא וסימן בלשון ארמי ניסך נצלי דסגין אתפקדית׳

הקהתים ג׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ד׳

וקהת ומררי ב׳ וסימניהון

ואלה שמות דוארא׳
ויהיו אלה בני לוי דוידבר׳

קו

קו ג׳ כתיב קוה וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן ז׳׳

לקולם ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת קרח ושמואל א׳ סימן כ״ח׳

קלות ו׳ כתובים כן וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ צ״ג׳

קלת ד׳ כתיב כן חס׳ דחסר וסי׳ נמסר בפר׳ וארא׳

קולו ובקולו ו׳ חסרי׳ בנביא׳ ובכתובי׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ צ״ה ובדניאל סי׳ ט׳׳

בקולכם ב׳ חסרים וסימניהון

ולא האזין אליכם׳
הנה שמעתי בקולכם׳

קול ו׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת תלדות׳

קולינו ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסים׳ נמסר בפרשת חקה׳

שמיעה לקול יו׳ פיר׳ הגורה קשורה עם למ״ד וסי׳ נמסר בתלים סי׳ נ״ה׳

אמר המעתיק חזיכח שכויית ביני נוסחי ספרי המסרה וגם בספרי המקרא הי מנייהו מן שמיעת קול קמוץ עם למ״ד בקצת ספרי מסר׳ מני ל״ז ובקצת ל״ח ול״ט ול״ו המנס ברוביהו מני ל״ז הכהו דמסריכן בתהלות סימן כ״ח ומיהו תמן מסריכן ל״ח והכהו דמסרי ל״ז משמטי פסוק וישמע לקולם דניפרקו בו עבדיו ולכן מסרי ליה בקצת ספרי מסרה מסרי׳ ליה גבי הכך ותו לבכל הספרים שלנו הוא קמוץ עם למ״ד והכהו דמסרי ל״ט מכו גבי הכך פסוק ולא שמעתי לקול מורי וקסה דבכל הספרים שלנו הוא בקול ולהוכחה כמהן לית לן רמו עכ״ל׳

נשאו קולם ד׳ חסרים את וסי׳ נמסר בשפטים סימן כ״א׳

בקול י׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן א׳׳

וקוץ ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית וביחזקאל סוף סימן כ״ח׳

קוצים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ ל״ג׳

קט

קטן ח׳ קמצין וסימני׳ נמסר סוף פרשת תלדות ובד״ה א׳ סימן י״ב׳

ויקטר ד׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ פקודי׳

קטרת סמים ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בפרש׳ פקודי׳

ומקטיר ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ג׳ וירמיה סימן ל״ג׳

קי

קיטור ד׳ מיוחדין וסים׳ נמסר בפרשת וירא׳

קירותיו ד׳ ב׳ חסרי׳ וב׳ מל׳ וסי׳ נמסר פרשת תצוה׳

על הקיר ג׳ וסימניהון

ואבואה ואראה׳
ותוסף אל תזנותיה׳
באשר ינוס איש׳

קל

קלו ד׳ וסימניהון נמסר פרשת נח׳

וקלי ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף סי׳ י״ז׳

ויקלל ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור׳

קללת ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ כי תצא ושפטים סי׳ ט׳׳

קם

ויקם כ׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ י״א ובתלים סי׳ מ׳׳

הקימותי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳

הוקם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסים׳ נמסר בפרשת פקודי וירמיה סימן ל״ה׳

ויקימו ג׳ וסימניהון

ויקימו עליו גל אבנים׳
ואת מלך העי תלה׳
ויקימו להם בני דן את הפסל׳

קום ב׳ חסרים וסימניהון קם קדש את העם׳

ויאמר יי׳ אל יהושע׳

קום ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ ז׳ ויונה ריש סי׳ ג׳׳

יקומון ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת וזאת הברכה ודניאל סימן ז׳׳

והקמות ב׳ חסרי׳ וסימניהון

לך אבנים גדולות׳
והקמת את המשכן׳

היקום ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳

קמה ה׳ מלעיל וסימניהון

והנה אנחנו מאלמים׳
ונשמע וימס לבבינו׳
ועינו קמה משיבו׳
קמה כל המשפחה׳
כי קמה על בבל דסוף ירמיה׳
וא׳ וקמה בידך׳

ולא יקום ד׳ וסימני׳ נמסר באיוב סי׳ ח׳׳

יקמו ו׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת מטות׳

יקומו ג׳ מל׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפר׳ כי תשא׳

אקומה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ג׳ ובשיר השירים סימן ג׳׳

והקימתי ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר ביחזקא׳ סוף סימן י״ו׳

קומה ב׳ מלרע וסימניהון

קומה יי׳ ויפוצו אויביך׳
קומה יי׳ אלהים לנוחיך׳
וכל תהלות דכו׳ בס״א׳
ואקומה בעזרתי׳

אקים ו׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ג׳ ובסוף עמוס׃

יקם ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ כ״ח׳

והקימתי ו׳ כתובי׳ כן וסי׳ נמסר בפרשת בחקתי׳

קומה ונעלה ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ו׳׳

קמואל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׳

המקומת ג׳ כתובי׳ כן וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ז׳

ומקום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ס׳ ותלים סימן מ׳ וקהלת סי׳ ג׳׳

על מקומו ב׳ וסימניהון

איש על מקומו יבא׳
והתבוננת על מקומו׳

למקומו ג׳ חסרים וסימניהון

כל אוריתא וכל שופטים׳
וישק המלך לברזלי׳

אל מקום ט׳ וסימניהון נמסר בערך אל׳

אל מקום אחד ג׳ וסימניהון

יקוו המים׳
הכל הולך אל מקום אחד׳
הלא אל מקום אחד הכל הולך׳

קומתו כל אוריתא חסרים וכל קריאה מל׳ בס״א על כן גבהה קומתו׳

בכל מקום ד׳ וסי׳ נמס׳ בס׳ ראה׳

מקמו ו׳ חסרים בלי׳ וסימני׳ נמסר ריש עזרא׳

ויקומו ט׳ מל׳ וסימניהון נמסר בריש סדר קרח ובשמואל א׳ סימן כ״ג׳

מקום טהור ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקרא׳

על מקום ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר מצורע׳

קמץ

כ״ב מלין קמצין בתר זרקא וסי׳ נמסר בויקרא׳

כ״ה מלין קמצין וסימניהון

ענה אם ענה תענה אותו׳
מרבה דגלים׳
לבריכה המשרה׳
מקרה לילה׳
ונעשה את הדבר הזה דגבעונים דיהושע׳
הראה אל אחאב׳
תהיה אל תהיה לי למחתה׳
מורה ישראל יקבצנו׳
ותקרא אתם דירמיה׳
תאבה בני אם יפתוך חטאים׳
מלוה יי׳ חונן דל׳
מחסה ויעה ברד׳
מרעה עדרים׳
ומצוה נגיד ומצוה לאומים׳
תראה וכאשר תראה תעשה עם עבדך דדניאל׳
הזה עליהם מי חטאת׳
משה בעל משה ידו אשר ישה׳
העלה בחכה העלה׳
העברת למה העברת העביר׳
יישר והוא יישר ארחתיך׳
ילד מה ילד יום׳
כהן ולא יעשה כהן׳
ועד ואנפי הידוע ועד כן כתי׳׳
חבל בטרם תחיל ילדה׳
פתח דבריך יאיר׳

וחלופיהון ה׳ זוגין דפשטין צבחר וסי׳ נמסר ביחזק׳ סי׳ ו׳ וסי׳ מ״ה׳

א״ב מן חד חד קמץ בזקף׳ וסי׳ נמסר בריש ויקרא׳

יו׳ זוגין מן ב״ב קמץ וסימני׳ נמסר בריש ספר במדבר סיני ותרגם שם׳

א״ב מן דילוג חד חד מן תרין אתי׳ דלוג קמץ וסימניהון

את ל׳ קמץ באשורו אחזה רגלי׳
בל ל׳ קמץ אדין מלכ׳ כדי מלתא שמע׳
גב ל׳ קמץ ותבני לך גב׳
דש ל׳ קמץ וישב ארנן וירא את המלאך׳
הח ל׳ קמץ בן ארם הנבא ואמרת הלילו׳
וע ל׳ קמץ ויצא המן ביום ההוא שמח׳
חח ל׳ קמץ ויבאו האנשי׳ ע׳ הנשי׳
טל ל׳ קמץ אני ישנה ולבי ער׳
טח ל׳ קמץ לא ידעו ולא יבינו׳
יך ל׳ קמץ לכו ונשובה אל יי׳׳
כף ל׳ קמץ ויוצא את בן המלך דמלכים׳

לן ל׳ קמץ ותעבר המנחה על פניו׳
מך ל׳ קמץ ואם מך הוא מערכך׳
מן ל׳ פתח ישוב לפני אלהים׳
מר ל׳ קמץ דרכך ומעללך עשו אלה לך׳
נס ל׳ פתח נא את עבדיך׳
סג ל׳ קמץ כלו סג יחדיו נאלחו׳
שך ל׳ קמץ לכן הנני שך ארת דרכך בסירים׳
פס ל׳ קמץ בה שעתן נפקו אצבען׳
צץ ל׳ קמץ הנה היום הנה באת׳
קץ ל׳ קמץ כי בטרם ידע הנער׳
קט ל׳ קמץ ולא בדרכיהן הלכת׳
רר ל׳ קמץ וזאת תהיה טמאתו בזובו׳
שר ל׳ קמץ שגיון לדוד אשר שר ליי׳
תו ל׳ קמץ ויאמר אליו עבור בתוך העיר׳

קן

קנו ג׳ וסימ׳ נמסר בחבקוק סימן ב׳
קנך ג׳ וסימניהון נמסר ריש עובדיה׳
קניתי ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׳
ויקן ד׳ וסימניהון נמסר סוף שמואל׳
קנה ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת בהר סיני׳
קונה ד׳ מל׳ בלי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ז׳ ובמשלי סי׳ ד׳׳
קנוא ד׳ ב׳ מל׳ וסי׳ נמסר סוף יהושע ובריש נחום׳
קני ד׳ כתיב י׳ וסימניהון
וששה קנים ב׳ בו׳
וחברו דויקהל ב׳ בו׳
בקנה ג׳ רפין וסימניהון עלות בקנה אחד׳
ויישן ויחלום שנית׳
בקנה אחד כפתר׳
תנינא דמשכנא תניינא׳
ויקונן ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ א׳
קינה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ יט׳
קעילה ג׳ חסרים וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כג׳

קץ

ולקץ ג׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סימן יא׳
ואין קצה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ב׳
ועד קצה ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת ואתחנן׳
קצוי ארץ ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כו׳
ויהי מקצה ה׳ וסימניהון בערך ויהי׳
אל קצה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח וביהושע סי׳ יח׳
ולמקצת ב׳ קמצין וסימניהון ולמקצת הימים׳
ולמקצת ימים עשרה׳
וא׳ ומקצת כלי בית׳

ותקצר ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת חקת ובשפטים ובזכריה סי׳ יא׳
מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ראה ובירמיה סוף סימן כה׳
קוצר ב׳ מלאים וסימניהון
וכעמיר מאחרי הקוצר׳
שלא מלא כפו קוצר׳
הקוצרים ב׳ מל׳ וסי׳ נמסר ברות ריש סי׳ ב׳
תקצור ג׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני׳
יקצור ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר במשלי סי׳ כב ובקהלת סי׳ יא׳
יקצרו ג׳ וסי׳ נמס׳ בהושע סי׳ ח׳ ותלים סימן קמ׳
קצירו ג׳ וסימניהון
ולחרוש חרישו ולקצור קצירו׳
וממעל ימל קצירו׳
אשר קצירו רעב יאכל׳

קר

ויקרא ח׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ יח׳
ותקראנה ג׳ כתו׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני׳
יקרא כא וסי׳ נמסר בירמיה סימן יט׳
לקראתך ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת שמות ובמלכים ב׳ סוף סי׳ ה׳
וקראתם ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור׳
ותקרא את שמו י׳ וסימניהון
שת וידע אדם עוד את׳
גד ותאמר לאה בגד׳
אשר ותאמר לאה באשרי׳
זבולן ותאמר לאה זבדני׳
יוסף ותקרא את שמו יוסף׳
אונן ותהר עוד ותלד בן׳
שלה ותסף עוד ותלד בן׳
שמשון ותלד האשה בן׳
שמואל ויהי לתקופת הימים׳
שלמה וינחם דוד את בת שבע׳
ויקרא שמו ו׳ חס׳ את וסי׳ נמס׳ בפרשת וישלח׳

סימן כל דסמיך לותהר ותלד ותקרא במ׳ג ויקרא וסימניהון
ויקרא את שמו ער׳
ויקרא את שמו גרשם׳
בריעה כי בריעה ענב סימן׳
ויקרא שמה ג׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ א׳
קראה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׳
קורא ו׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ נח׳
קורא י׳ מלאי׳ וסימניהון
עין הקורא אשר בלחי׳
וינועו אמות הסיפים׳
קול קורא במדבר פנו׳
אין קורא בשמך אלהי ישראל׳
עושה כימה׳
למען ירוץ קורא בו׳
ושלום בן קורא׳

וקורא בן ימנה׳
תהום אל תהום קורא׳
ואין קורא מהם׳
ויקרא את שם ד׳ בלישניהון וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך׳
וקראת ד׳ רפין וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ ו׳
וקרא ד׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן יג׳
קרוא ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ג׳
הקריב ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת תצוה׳
הקרב ח׳ וסי׳ נמסר בפ׳ קרח ומלכים א׳ סי׳ ד׳
קרובו ג׳ חסרים וסימ׳ נמסר בפרשת תשא׳
ויקרב ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת שמיני וביונה׳
קריבה י׳ חסרים בליש׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויקרא ועזרא סי׳ ו׳
קרובה ג׳ וסימניהון
הנה נא העיר הזאת׳
אל תרחק ממנו כי צרה׳
מחתה קרובה׳
בקרובי ג׳ חסרים בלי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שמיני׳
ובקרבו ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ט׳ וירמיה סי׳ ● ומשלי סי׳ כו׳
בקרבי יא וסי׳ נמסר ביהושע סימן ט׳
ויקרב יא וסימני׳ נמסר בפר׳ בלק׳
קרבים ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ מ׳
ותקרבון ג׳ וסימניהון
ותקרבון ותעמדון תחת׳
ותקרבון אלי כלכם׳
ותקרבון אלי כל ראשי׳
קרב ד׳ קמצין וסימניהון
ליום קרב ומלחמה׳
הפכו ביום קרב׳
ביום הלחמו ביום קרב׳
עבדו קרב עם קדישין׳
קרבן ה׳ קמצין וסימ׳ בלשון ארמי בר נשא דאקרב בעירא קמי תרעא וביאורם נמסר בפרשת ויקרא׳
והקריבו ג׳ ומל׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא׳
וקרוב ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ יד ויחזקאל ריש סי׳ ל׳ ותלים סי׳ עה׳
מקרב עמו ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת אחרי מות׳
קרובים ה׳ מל׳ בלי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ כג ובמגילה סימן ט׳

ד׳ פסוקי׳ איתב הון קרובים ורחוקים וסי׳
מאלהי העמים אשר׳
ומלך ששך ישתה׳
לך יי׳ הצדקה ולנו בשת׳

ויכתב מרדכי את׳
מקרב עמה ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אחרי מות׳
הקרוב ה׳ חסרים וסימניהון
ואם ימעט הבית׳
כי אם לשארו הקרב׳
ובא גואלו הקרב׳
ונתתם את נחלתו׳
והקרב אליו כרשנא׳
קרדומית ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ט׳ ובתלים סי׳ עד׳
הקרחים ג׳ וסימני׳ נמסר בדה׳ ב׳ סי׳ ד׳
בקרי ד׳ וסימניהון
ואם באת לא תשמעו׳
והלכתי אף אני׳
ואף אני אלך עמם׳
והתוודו את עונם׳
קרנות ד׳ מלאים וסימ׳ נמסר פרשת ויקרא׳

קש

והקשיבו ד׳ וסימניהון
שמעו זאת הכהנים׳
שמעו איים אלי׳
שמעו בנים מוסר אב׳
ועתה בנים שמעו לי׳
קשה הקשה ה׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת וילך׳
קשיטה ג׳ וסימני׳ נמסר פרשת וישלח וסוף איוב׳
תקשו ג׳ וסימניהון
וערפכם לא תקשו׳
ועתה אל תקשו לבבכם׳
אל תקשו לבבכם במריבה׳

נשלם ערך הקוף בסד

מערכת אות הר״ש

ט׳ זוגין משמשין חד ר׳ וחד ור׳ ול׳ דמ׳ וסימניהון
רוק תעבוני רחקו מני׳
ורוק גוי נתתי למכים ולחיי׳
רחק ויאמר ה׳ יען כי נגש׳
ורחק ה׳ את האדם ורבה׳
רוח כי אם ההרש תחרישי׳
ורוח ויתן ביד עבדיו עדר׳
רמיו חזה הוית עד די כרסון׳
ורמיו באדין גובריא אלך כפיתו׳
רמו ואמר מלכא והיתיו גבריא׳
ורמו באדין מלכא אמר והתיו׳
רומי בני אפרים נשקי רומי׳
ורומה מקול פרש ורומה קשת׳
רציתם כי לא בחרבם ירשו ארץ׳
ורציתם וידבר אליו לאמר דה׳
רותה כי רותה בשמים חרבי׳
ורותה וירדו ראמים עמם ופרים׳
רפאתים ואנכי תרגלתי לאפרים׳
ורפאתים הנני מעלה לה ארוכה׳

ד׳ מלין כתי׳ ר׳ וקרינן

ול״ת וסי׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ ל״א׳

מלין דמשמשין ר״ה בסוף

תיבותא וסימניהון׳

לטהרה ואנשי תמיד יבדילו׳
ליסרה ויספתי ליסרה אתכם שבע׳
נגרה עיני נגרה ולא תדמה׳
פתרה ויהי עליכם׳
וטהרה אם לא תמצ׳ ידה די שה
קטורה ישימו קטורה באפיך׳
כוערה מאפה׳
נעצרה והמגפה נעצרה׳
אגורה באהליך עולמים׳
הברה והבור רק אין בו מים׳
מהרה קרוב איד מואב׳
צעירה ויעבר יורם צעירה׳
נעדרה אחת מהנה לא נעדרה׳
לחברה וארח לחברה עם פועלי׳
חפרה בושה אמכם׳
שערורה ובנביאי ירושלם׳
ומהעזרה הקטנה עד העזרה׳
אורה ליהודים היתה אורה׳
נעברה ושמתיה ביד מוגיך׳
פרה ארומה תמימה׳
מטוהרה בן אדם אמר לה את׳
ותתסרה בתמר ובזפת ותשם׳
ארורה האדם בעבורך בעצבון׳
הארורה ויבא ויאכל וישת׳
ופרח ורב תרעינה יחדו׳
והפרח והעזים׳
כפרה כי כפרה סררה סרר יש׳׳
בקרה ואין כסות בקרה׳

רא

המראה ד׳ וסי׳ נמסר בדניאל סימן י׳׳
לראות ג׳ ומל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תשא׳
ראו ד׳ ב׳ כתובים כן וב׳ כתובים ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת תולדות ובשמואל א׳ סי׳ א׳׳
במראות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרים וסי׳ נמסר פרש׳ ויגש ויחזקאל ריש סי׳ מ׳׳
להראות ד׳ מל׳ בלי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ תזריע ובשמוא׳ א׳ סי׳ א׳ וביחזקאל סי׳ כ״א׳
וירא ך׳ וסי׳ נמסר בפר׳ שמיני וביחזקאל סוף סי׳ יט׳
ולראות ג׳ וסי׳ נמסר בקהלת סימן ג׳׳
מראיהן ד׳ כ״כ וסי׳ נמסר בסדר מקץ ובריש יחזקאל׳
וארא ה׳ וסי׳ נמסר בפ׳ וירא ובפ׳ שמות ובשמואל א׳ סי׳ כ׳׳
וראיתי יב׳ וסי׳ נמסר בשמוא׳ א׳ ריש סי׳ יט ודניאל סימן יב ובקהלת סוף סי׳ ג׳׳
הראיתם ג׳ ודגשים וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סי׳ י׳׳
להראות ג׳ ומל׳ וסי׳ נמסר בסד׳ דברים ובמגלת סי׳ א׳׳
לראת ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר פרש׳ בא אל פרעה׳
ויראו ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב ובתלי׳ סי׳ יח׳
וראיתה ב׳ מל׳ בתורה ונבי׳ וכל כתובים דכוו׳ מל׳ בס״פ חסרים ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ל״א ובמשלי סי׳ כ״ו ובדניאל סי׳ ח׳׳

הראות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר פרש׳ ואתחנן׳
ונראה ה׳ וסי׳ נמסר בפ׳ תזריע ובירמיה סוף סימן י״ג ובמשלי סוף סימן סי׳ כ״ז׳
ויראה ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ יז ובמלכים ב׳ סימן ה׳׳
יראה י״ג וסי׳ נמסר בפר׳ בא ובתלים סימן פ״ד׳
וראה ג׳ ר״פ וסי׳ נמסר בפר׳ תרומה׳
ראו ד׳ ב׳ בוי״ו וב׳ בה״א וסי׳ נמסר פרשת תולדו׳׳
ראוך ג׳ וסימניהון נמסר בסוף חבקוק׳
וראהו הכהן ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר תזריע׳
כמראה ה׳ וסימניהון בסדר בהעלותך׳
וארא ה׳ בספר יחזקאל וסי׳ נמסר שם בריש סימ׳׳
יראו ה׳ וסי׳ נמסר בפ׳ תשא ומלכים א׳ סי׳ ח׳׳
ויראו ג׳ רפין וסימניהון נמס׳ באיכה א״ב ג׳׳
ולא יראה ו׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סוף סי׳ פ״ט ובאיוב סי׳ כ״ב׳
נראה ה׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ ח׳ ובירמיה סי׳ מ״ב׳
ראי ו׳ וסי׳ נמסר בפרשת לך לך ואיוב סי׳ ז׳׳
בראותם ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח׳
ויראו ג׳ רפין וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ו׳׳
למראה ד׳ ב׳ קמצין וסי׳ נמסר ביחזקאל ס׳ כ״ג׳
ראיה על ו׳ וסימניהון נמסר ריש אחרי מות׳
מראינו ג׳ מל׳ בליש וסי׳ נמסר בנחום סי׳ ג׳׳
כמראה ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת בהעלות וביחזקא׳ סי׳ ח׳
ומראה ז׳ קמצין וסי׳ נמסר סוף משפטים ויחזקאל סי׳ י׳ ודניאל סי׳ א׳׳
ראוך ג׳ וסימניהון
ראוך יחילו הרים׳
ראוך מים אלהים ב׳ בו׳
יראו ד׳ מנהון מלרע וסימני׳ נמסר בפרשת שמות ובאיוב סי׳ ך׳׳
ולראובני ולגדי ב׳ וסימני׳
נתתי מן הגלעד׳
ולחצי שבט המנשה׳
ראמת ג׳ כתו׳ כן וסימ׳ נמסר בפר׳ ואתחנן וביחזקא׳ סי׳ כ״ח׳
רמות ז׳ וסימני׳ נמסר בדה״ב סימן כ״ב׳
ראמות ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן כ״ח׳
ואת ראמות ג׳ וסימניהון נמס׳ ביהושע סי׳ כ׳׳
ראמים ג׳ וסימניהון
ומקרני ראמים עניתני׳
וירדו ראמים עמם׳
לבגון ושריון כמון בן ראמים׳

הראש ל״ה וסימניהון׳
ועריכו בני אהרן׳
ואת האיל נתח לנתחיו׳
ואת העולה המציאו׳
נתק הוא צרעת הראש׳
ויצא המשחית ממחנה׳
ויהי דוד בא עד׳
ויקח רב טבחים את דמלכים׳
וחברו דירמיה׳
כי במקום אשר יפנה׳
הראש ושער הרגלים׳
אשר יפנה הראש דיחזקאל׳
זקן ונשוא פנים הוא׳
כשמן הטוב על׳
על ארון הראש׳
בן אבישוע בן פנחס דעזרא׳
יעיאל וזכריהו׳
יואל הראש ושפם המשנה׳
הראש אחיעזר ויואש׳
עזר הראש עבדיה׳
ואחיהם שלום הראש דוהשערים שלום׳
אסף הראש ומשנהו׳
בני לעדן הראש יחיאל׳
שבואל הראש׳
ויהי יחת הראש וזיזה׳
רחביה הראש׳
והנה אמריהו כהן הראש דה״ה׳
ויקרא המלך ליהוידע דה״ה׳
ויהי בעת יביא את דה״ה׳
ויבא אליו עזריהו כהן דה״ה׳
ויאמר אליו עזריהו הכהן׳
בני יצהר שלמית הראש׳
בני חברון יריהו הראש׳
בני עזיאל מיכה הראש׳
רחביהו הראש׳
ולולים אבות הראש׳
לחברוני יריה הראש׳
שמרי הראש׳
מן בני פרץ הראש׳
וא׳ הראש כלב אנכי׳

אמר המעתיק בכסחה למסרה להוא קלמי הוה כמסל הכלא לב׳ וכל מטכת לון הוו לב׳ וכל כתיבי׳ למכייך׳ חסכחב׳ לחיכון טפי וטפי והכן מסריכן לון כפוס מה דאסכחכת בקריאה והיכון ל״ה על כאן למוכו׳

בראש ג׳ קמצין וסימניהון
אז נתן דוד בראש׳
והנם עמנו בראש׳
וא׳ בראש משפט׳
ושאר׳ בראש בשבא ואינון ל״ה׳
לראש כ״ד וסימניהון
תהיינה לראש יוסף׳
כי מטה אחד לראש׳
ונתנך יי׳ לראש׳
תבאתה לראש יוסף׳
רחם רחמתים לראש׳
מי האיש אשר יחל׳
והיית לנו לראש לכל׳
אנכי אהיה להם׳
אותי עליכם לראש׳
תשימני לראש גוים׳
תשמרני לראש גוים׳
כי הפכתם לראש משפט׳
היתה לראש פנה׳
ברכות לראש צדיק׳
היו צריה לראש׳
קומי רני בלילה׳

נהה לראש ולשרי׳
ויעל בראשונה יואב דה״ה ב׳ בו׳
ולהוסף מן בני מררי׳
וישימהו אביהו לראש׳
ויעמד לראש רחבעם׳
והמתנשא לכל לראש׳
ויביאם לראש הסלע׳
מראש יד וסימניהון
כי מראש צורים אראנו׳
אשכיר חצי מרם׳
ותאר הגבל מראש ההר אל מעין מי׳
הלא הגד מראש לכם׳
קורא הדורות מראש׳
מי הגיד מראש ונדעה׳
מראש הרים יצוהו׳
לא מראש בסתר דברתי׳
מראש יונקותיו׳
מראש הסלע וכלם נבקעו׳
מעולם נסכתי מראש׳
תשורי מראש אמנה ב׳ בו׳
ארת הכל עשה יפה בעתו׳
וראש ב׳ ומב׳ לישני וסימניהון
גרא ונעמן אחי וראש׳
זכור עניי ומרודי לענה׳
ושאר׳ וראש בשבא ואינון י״א׳
ראשי מ״ה וסימניהון׳
סלי דרי על ראשי׳
והעוף אכל אותם מן הסל׳
ארת שבע מחלפות ראשי׳
מורה לא עלה על ראשי׳
ויאמר אל אביו ראשי ב׳ בו׳
כי שלח בן המרצח׳
מי יתן ראשי מים ועיני׳
ויקחני בציצת ראשי׳
מגן בעדי כבודי׳
דשנת בשמן ראשי׳
ועתה ירום ראשי׳
ואפרים מעוז ראשי׳
וחברו׳
עצמו משערות ראשי׳
רבו משערות ראשי׳
יהלמני צדיק חסד׳
וצדקתי לא אשא ראשי׳
אחבירה עליכם׳
ויסר עטרת׳
בהלו נרו עלי ראשי׳
וחייבתם את ראשי למלך׳
ואמרטה משער ראשי׳
צפו מים על ראשי׳
שמאלו תחת לראשי קדמאה׳
ראשם יד וסימ׳ נמס׳ בפרשת במדבר סיני׳
בראשן יד וסי׳ נמסר סוף פרשת ויקרא וביחזקאל סימן י״ז׳
ראשה ז׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ ויצא׳
וראשה ד׳ וסימני׳ נמסר ריש פרשת ויצא׳
ראשי ד׳ וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ ג׳׳
מראשותיו ח׳ ה׳ מלאי׳ וג׳ חסרים וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא׳
ראשיכם ו׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ שמיני ובישעיה סי׳ כ״ט ובתלים סימן כ״ד׳

מערכת אות הריש

לראשי ג' וסימניהון
אלה בני ידיעאל'
וימצאו מן בני אלעזר'
לאלה מחלקות השערים'
ראשיהם יג וסים' נמסר בפרשת ויקהל וביחזקאל סי' לב'
לראשי ד' וסימניהון נמסר ביונה סי' ב'
ראשון ה' וסי' נמסר בפרשת בא'
ובשמואל ב' סי' יט'
הראשון אינון סג'
בראשונה ח' מל' וסימניהון נמסר בירמיה סי' ז'
ראשי האבות ב' באוריתא ובנביאים וסי'
ויקרבו ראשי האבות'
אלה הנחלות'
וכל כתובים דכו' ראשי האבות כמו ראשי אבות וסימניהון
ובני בלע אצבון'
אלה בני אהוד'
את עוץ ואת'
ראשי אבות ללוים'
ואחיהם לתלדותם'
הלוים בימי אלישיב'
וראשי י' וסימניהון
שא את ראש מלקות'
ואלה אשר נחלו'
וישמע פנחס'
אלה הנחלות'
ויכתבם שמעיה בן נתנאל'
ויפילו גם הם גורלות'
הוא שלומית ואחיו'
ויסכו ביהודה'
ורבים מהכהנים'
הלוים חשביהו'
הראשונה ח' וסי' נמסר בירמי' סי' לז' ובזכרי' ריש סי' ו'
ראשונה י' וסי' נמסר במלכי' א' סים' יח' וירמיה סימן יו ובמגלה סי' א' ובראשונה אינון כב'
כבראשונה ה' וסים' נמסר בשפטים סי' כ' וירמיה סי' לג'
כראשונה ב' וסימניהון
ואתנפל לפני יי'
ולא תהיה כראשונה'
כראשונים ד' וסי' נמסר בפרש' כי תשא'
ראשונים ה' וסי' נמסר בפר' בחקתי'
הראשונים אינון כו'
בראשית ה' ג' מנהון ר"פ וב' מצעורת פסוק וסימני' נמסר בירמיה ריש סי' כח'
וראשית ו' וסי' נמסר בפר' שפטי' וביחזקאל סוף סי' מד ובדניאל סי' יא ראשית אינון כח'
מראשית ו' וסי' נמסר בפרשת שלח לך'

אמר המעתיק המסתכל קצת מאלו הסמנים שלא היה לצורך דמיון זה הראשון סב מדמסרכה ראשון ח' לא אתיכן למטעי למקרי הראשון במקום ראשון וכן מדמסרכה ראשונה י' כ בראשונה כבראשונה לא אתיכן למטעי בסימן בראשונה וכן כולם ודוק ולזה

אל יתמה המעיין כשיחסר איזה סימן כי כשיעיין היטב יראה דלא צריך ולא מילי והכוונה דלא לאיסתבוכי ולפום כן לא מסרינן כי אם מניב' לאוד לידע אמנין אם יצטרך לדרשה אחריתי על כאן לשונו'

בראשי ד' וסימניהון
ובמה יתרצה זה'
ויהי בשמעו'
וחברו דה'
ויתנם בראשי הגדוד'
וא' ובראשי חדשיכם'
אל ראש ב' וסימניהון
ויקחהו שדה צופים'
ויעלה אחאב לאכול'
וכל ראש ההר דכו' ל' במה על ראש ההר וסי' בערך הר'
ואת ראש ב' וסימניהון
ביום השלישי יום הולדת'
ויצו דוד את'
אל ראשו ב' וסימניהון
ויחדיו יהיו תמים אל'
ויצק השמן אל ראשו דיהוא'
בראשך וסי' נמסר במלכים א' סוף סימן ב'

רב

רב לג' קמצין וג' ורב חטף קמץ וסי' בסדר נח ב' סי' כח'
כרוב ז' חסרים וסי' נמסר בתלים סי' קו ובנחמיה סי' יג'
ורבים ו' וסי' נמסר ממלאכי סימן ב' ובדניאל סי' יב'
ורבה ד' וסי' נמסר בפ' משפטים ובישעיה סי' ו'
ורב ה' קמצין וסימני' הרף ממני ואשמידם'
וענית ואמרת לפני יי'
ויהי עד דבר שאול אל הכהן'
וישלח אבשלום את'
והיה לאות ולעד'
ירבה ה' וסי' נמסר ריש פרשת שמות ומשלי סי' כט'
לרוב מאד ה' וסים' נמסר בדה ב' סי' ט'
רבו ג' קמצין וסימניהון מערת דגנם ותירושם'
ראה אויבי כי רבו'
ואת בקיעי עיר דוד'
הרוב ג' ב' חס' וא' מל' וסים' נמסר בשפטים סי' יא ואיוב ריש סי' יא'
רבה מאד ה' וסימניהו' נמסר סוף פרשת בהעלותך ויחזקאל סי' מו'
לרבים ד' בקריאה וב' ברבים וסי' נמסר בישעיה סי' נג' בסוף ובדניאל סוף סי' ט'
וירב ד' וסימניהון
ויאמרו לאמ' ולו נוענף'
ויאמרו תנה לנו מים'
וידר ליעקב וירב'
ויבא שאול עד עיר'
וריב ד' ג' מל' וא' חס' וסי' בישעי' סי' א' ובתלים סי' נה'
בריבו ד' וסי' נמסר בפ' משפטים'

הרבות ג' וסימניהון
למען הרבות סוס'
אכול דבש הרבות לא'
הרבות גנותיכם וכרמיכם'
רבו ד' חסרים א' וסימניהון
משתים עשרה רבו אדם'
ואת כלי עבדת ב' בו'
ורבו רבון קדמוהי יקומון'
רביבים ב' כתובים כן וסימניהון
וימנעו רבבים ומלקוש'
היש בהבלי הגוים'
רבוע ז' וסימניהון
ועשית את המזבח'
רבוע יהיה כפול'
רבוע היה כפול'
ועשית מזבח מקטר'
ויעש את מזבח העולה'
רבוע אל ארבעת'
ויעש את המזבח'
הרבעי ג' חס' וסי' נמסר בפר' נשא ובדה א' סי' כד'
רביעית ג' מל' וסימניהון נמסר סוף יחזקאל'
כארבע ד' וסים' נמסר בשמואל א' סי' כב'
לארבעתן ד' וסימני' נמסר ריש יחזקאל'
הארבעים ג' וסי' נמסר בפרשת וירא'
רובץ ג' וחסרים וסים' לפתח חטאת רבץ'
רבץ תחת משאו'
רבץ בין המשפתים'
מרבק ד' וסימניהון נמס' סוף מלאכי'

רג

רגז ג' וסי' נמסר באיוב סימן ג'
התרגזך ד' וסי' נמסר במלכי' ב' סימן יט'
רגלה ג' וסימניהון
ולא מצאה היונה'
הרכה בך והענוגה'
ההלכות לרגלה
רגלי ו' וב' לרגלי וסים' בתלים סי' מו'
לרגליו ד' וסימניהון נמסר בפרשת שמות'
רגליך ה' חסרי' וסי' נמסר ביהושע סוף סימן ה'
רגלינו ג' ב' חסרים וא' מל' וסימני' נמסר בתלים סי' סו'
לרגלך ב' וסימניהון
והם תכו לרגלך'
נאם יי' לאדוני שב לימיני'
רגע ג' מל' וסימניהון
ישובו יבשו רגע'
ההפוכה כמו רגע'
ותקות רשעים כמו רגע'
וא' מלרע עורי רגע וימאס'
כרגע ג' וסימניהון
הרמו מתוך העדה'
הבדלו מתוך העדה'
איך היו לשמה כרגע'
הרגיעה ג' וסי' נמסר בירמיה סי' מט ובמשלי סי' יב ועש מה דקהינן'
נרדם ה' וסימניהון
והוא נרדם וייעף'
מנערתך אלהי יעקב'
ואני הייתי נרדם'
מה לך נרדם קום'
נרדם בקציר'
וררף ג' וחסרים וסי' נמסר בפרש' בחקתי ובישעיה סי' א' ובהושע ריש סי' יב'
ארדף ג' ב' חס' וסי' נמסר בפרשת בשלח ובשמואל א' סי' ל'

רה

רהב יב בליש' וסי' נמסר בישעיה סי' ל' ובתלים סי' פט ובאיוב סי' ט'
ברהטים ג' וסימניהון
ויצג את המקלות'
לעיני הצאן ברהטים'
מלך אסור ברהטים'

רו

ורוח אלהים ד' נכתב בערך אלהי'
ורוח יי' ג' וסי' נכתב בערך אדני'
ורוחו ג' וסימניהון
יי' שלחני ורוחו'
ורוחו כנחל שוטף'
ורוחו הוא קבצן'
ברוח ג' קמצין וסי' נמסר במלכי' א' סי' יט ובקהלת סי' ח'
לרוח ג' קמצין וסי' נמסר ביחזקאל ריש סי' ה' ובאיוב סוף סי' כח'
הרוחת ב' כתיב כן חס' ו' בתר וסי'
ויפלו על פניהם ויאמרו'
יפקד יי' אלהי הרוחת'
אלה ארבע רוחות פליג'
והריתם לכל הרחות ל' כב'
ואת רוח ד' וסי' נמסר בחגי סוף סימן א'
רוחם ג' וסי' נמסר בשפטים סי' ח'

רז

רזה א' וסימניהון נמסר בדניאל סי' ב'

רח

לריח יו וסי' נמסר בפרשת ויקרא'
וריח ה' וסי' נמסר בדניאל סי' ג' ושיר השירים סי' ז'
ריח ניחוח ד' יחידאין בתורה וסי' נמסר בפרשת צו'
לריח ניחוח ה' בתורה וסימני'
וארת כל חלבה קדמא'
וזרק הכהן את'
והיה אם מעיני העדה'
והקרבתם דבכורים'
ועשיתם דראש השנה'
רחוב ג' מל' בקרת' וסי' נמס' בשפטים סוף סי' יח ובשמואל ב' סי' ח'
ברחוב ד' וסי' נמסר בפרשת וירא ובשפטים סי' יט ובישעיה סי' נט ובאיוב סי' כט'
ורחל ה' וסימני' נמסר בפר' ויצא'
רחם ה' וסי' נמסר בישעיה סימן מו'
רחמה ד' וסימניהון
וירא יי' כי שנוא' לאה'
ויזכר

ויזכר אלהים את רחל׳
וי״ סגר בעד רחמה׳
כי י״ סגר רחמה׳
וא׳ ורחמה הרת עולם לא מפיק ה׳׳

ארחם ג׳ וסימניהון
ורחמתי את אשר׳
ואת בניה לא ארחם׳
לא אחמול ולא אחוס׳

ירחץ ה׳ א׳ קמץ וסים׳ נמסר בפרשת ויקרא׳
רחיצה בשרוּד׳ וסי׳ נמסר בפ׳ מצורע׳
לרחצה ה׳ וסי׳ נמסר ריש פרש׳ כי תשא׳
רחוקים ז׳ מל׳ וסי׳ נמסר ביהוש׳ סי׳ ט׳׳
מרחק ד׳ חס׳ וסי׳ נמסר בשמוא׳ א׳ סי׳ כ״ו׳
למרחוק ח׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ט ובאיוב ריש סי׳ ל״ו׳

רכ

ירך ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת שפטים׳
מרכבת ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפ׳ בשלח ובמלכי׳ ב׳ סי׳ כ״ג ובשיר השירים סי׳ ו׳׳
רכיבה ב׳ חסר׳ בליש׳ וסימני׳
וירכבם על החמור׳
ירכבהו על במתי ארץ׳
והרוכלים ג׳ חסר׳ וסי׳ נמסר בנחמיה סי׳ ג׳׳

רם

רמה ג׳ מלעיל וסי׳ נמסר בפרשת האזינו ובישעיה סי׳ כ״ו׳
מרומי ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ במשלי סי׳ ט׳׳
הרימתי ג׳ ומשניין באתיהון וסים׳ נמסר בתלים סי׳ פ״ט׳
הרימות ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ פ״ט׳
ורוממתי ב׳ ומב׳ לישני וסי׳
בנים גדלתי ורוממתי׳
גדלתי ורממתי עזר דד״ה׳
ומה דמסרינן בא״ב מן ב״ב בתרי ליש׳ דמסרינן אם לא שויתי טעות׳
הרם ג׳ א׳ מלעיל וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח׳
מרים ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויקהל ובמשלי סוף סי׳ ג׳ וסימני׳ בלשון ארמי כספא אשפי׳ חכימיא וראשיא׳
תרומות ג׳ וסי׳ נמסר בשמוא׳ ב׳ סימן א׳ ובמשלי ריש סי׳ כ״ט׳
וירם ח׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת׳
את תרומת י״ח׳ בנתינ׳ וסי׳ נמס׳ ריש פרש׳ כי תשא׳
רומה ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסי׳ אלהי אבי וארממנהו׳
תהום רממתהו׳
על כן לא תרממם׳
גדלתי ורממתי עזר׳
וב׳ מל׳ דמל׳ וסימניהון
וירוממוהו בקהל עם׳
רוממות אל בגרונם׳

ושארא מל׳ ו׳ קדמא׳
ארוממך ג׳ ומל׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ קט״ו׳
מרומים ד׳ ומל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ קט״ט ובאיוב סוף סי׳ ו׳׳
ורמת ד׳ וסימניהון
מנן אם יראה ורמח׳
ומן הגדי נבדלו אל דויד׳
בני יהודה נשאי צנה׳
ויהי לאסא חיל׳
ומרמה ה׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ל״ו׳
רמון ט׳ חסרים בל׳ וסי׳ נמסר בפרשת תצוה׳
הרומשת ג׳ וסימני׳
ויברא אלהים את התנינים׳
ויברך אתם אלהים׳
זאת תורת הבהמה׳
הרמתה ח׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט׳׳

רן

רנן ג׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״א׳

רס

ורסן ב׳ וסימניהון
ורוחו כנחל שוטף׳
ורסן מפני שלחו׳
וא׳ במתג ורסן עדיו לבלום׳

רע

רע הרע י״א פתחין וסי׳
ויען לבן ובתואל ויאמרו׳
ומראיהן רע כאשר׳
לא יחליפנו ולא׳
ויהי העם כמתאננים רע׳
כי רע ומר׳
על הרע כפים להטיב׳
יגמר נא רע רשעים׳
אויבי יאמרו רע לי׳
ישיב הרע לשוררי׳
רע ירוע׳
ואשא את היין ואתנה למלך׳
וכל דסמיך לעשייה ואמירה ועין ולשון ויצר דכו׳ פתחין במ״ט קמצין וסימניהון
ובעיני משה רע׳
ועתה שוב ולך בשלום׳
ויתעם מנשה׳
ויתע מנשה׳
וינעם במדבר׳
על כן מלא לב בני האדם׳
הוגעתם את י״׳
אשר חוטא עושה רע׳
וטוב משניהם אשר עדן׳
ובגוה להם דעזרא מצאתי פתח׳
וכל לרע דכוותהון קמצין במ״ל פתחין וסימני׳
כי רגליהם לרע ירוצו׳ והכרו׳
לא יבקר בין טוב לרע׳
הוי האומרים לרע טוב׳
וכל למרע דכוותהון פתח במ״ב קמצין וסימניהון׳
ולא דבר אבשלום׳
ושניהם דמלכים׳
וכל לרע כרע קמצין להרע פתח׳

לרע ז׳ וסי׳ נמסר בפ׳ בחקתי׳
ברע ג׳ קמצין וסי׳ נמסר בפר כי תשא׳
תרע ה׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וירא׳
להרע ו׳ פתחין וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ח׳
הרע ה׳ וסי׳ נמסר בשמוא׳ א׳ סוף סי׳ י״ב׳
רעות ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפרשת משפטי׳ ובירמי׳ סי׳ מ״ד ובתלים סי׳ פ״ח׳
ורעות ג׳ וסי נמסר בפרשת מקץ׳
עשיה את הרע ז׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שפטים׳
ורעים ג׳ וסי׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ ו׳׳
ורעה ט׳ ובישן וג׳ טבין וסי׳ נמסר בתלים סי׳ כ״ח׳
הרעה הגדולה הזאת ו׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר פרשת וישב וירמיה סוף סי׳ ל״ב׳
להרע ה׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ ויקרא׳
הריעות ג׳ וסימניהון׳
למה הרעתה לעם׳
למה הרעות לעבדך׳
הגם על האלמנה׳
קדמא הרעתה כתיב תנינ׳ הרעת כתיב תליתא הרעות כתיב׳
הרע ד׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת שמות ומלכים ב׳ סי׳ כ״א׳
ויריעו ד׳ מל׳ וסימניהון נמס׳ בשפטים סימן ז׳ וג׳ חסרים וסימניהון׳
ויהי כבוא ארון ברית י״׳
ויריעו כל העם ויאמרו יחי׳
ויקמו אנשי ישראל׳
ברעב ד׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ כי תבא׳
רועה ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון הנבא על רועה ישרא׳׳
ורועה אחד יהיה לכלם׳
הרועה בשושנים׳
רועי ה׳ וחסרים וסי׳ נמסר בזכריה סוף סי׳ י״א׳
רעה ג׳ בתלת ליש׳ ב׳ מלר׳ וא׳ מלעיל וסי׳ נמסר בפרשת ויצא ובישעיה סוף סי׳ כ״ד ומשלי סי׳ כ״ה׳
תרעינה ג׳ וסימניהון
ופרה ודוב תרעינ׳׳
ואני מרמס רגליכם׳
ממרעה טוב ארעה׳
ירעם ג׳ וסים׳ נמסר בהושע סי׳ ד׳׳
רעה ד׳ קמצי׳ כתובים ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויגש ובתלים סי׳ פ׳׳
רעותה ה׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בא אל פרעה ובירמיה סי׳ ט׳׳
רעיך ב׳ מל׳ בנביאים וכל כתובי׳ דכו׳ וסים׳ נמסר בפרשת שמות ובמשלי סי׳ ו׳׳
רעה ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף סי׳ ט״ו ובמלכים א׳ סי׳ ד׳׳
על רעהו ח׳ וסי׳ נמסר בפרשת משפטים ובישעיה סי׳ ל״ד׳

רעים ה׳ וסי׳ בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף וביאורם נמסר בירמיה ריש סים׳ ג׳ ובמשלי סוף סי׳ י״ח ובאיוב סי׳ י״ז׳
רעמה ג׳ כתובים ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳
רעף ירעפו ג׳ וסימני׳ נמסר במשלי סי׳ ג׳׳

רפ

רפאות ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקא׳ סי׳ ל׳׳
ומרפא ג׳ וסי׳ נמסר במשלי סי׳ י״ו׳
לרפוא ב׳ מל׳ וסימניהון
והוא לא יוכל לרפוא׳
עת להרוג ועת לרפוא׳
ירפא ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ כ׳׳
הרף ו׳ וסי׳ נמסר בפר׳ עקב ובשמוא׳ א׳ סי׳ ט״ו׳
אל תרף ג׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ קל״ט ובמשלי סי׳ ד׳׳
ברפידים ב׳ מלאים וסימניהון ויחנו ברפידים׳
ויסעו מרפידים׳
רפישה ג׳ כתובי׳ ש׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ד ובמשלי סוף סי׳ כ״ה׳

רץ

ארוץ ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ח׳
ירצו ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת בחקתי ותלים סי׳ ס״ב׳
רצונכם ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויחי ובדניאל סי׳ ח׳׳
רצון ג׳ וסים׳ נמסר במשלי סוף סי׳ י״ד׳
לרצונכם ד׳ וחסרים וסים׳ נמסר בפר׳ קדשים׳
רוצח ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע ריש סי׳ כ׳׳

רק

רוקח ב׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא׳
אריק ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח׳
לריק ג׳ וסימניהון׳
ותם לריק כחכם׳
וזרעתם לריק זרעכם׳
לא יגעו לריק׳
וב׳ לריק בשב״א׳ וסי׳ יגיעה׳ יגעתי׳
רקות ג׳ בלישניהון וסי׳ דלות ורעות תאר׳
ותאכלנה הפרות הרקות׳
ושבע הפרות הרקות׳
וא׳ הרקות בצרי וסימן
ושבע השבלים הרקות׳
רקים ג׳ חסרים בליש׳ וסים׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ד׳׳

מערכת אות השין

רש

ויׁשב כ״ה וסימניהון

הרכוש וישב את כל הרכוש׳
אבימלך ויקח אבימלך צאן׳
המשקים וישב את שר המשקים׳
השב ויאמר השב ידך׳
מי הים כי בא סוס פרעה׳
משה ויענו כל העם יחדו׳
רעת וישב אלהים את׳
הכסף וישב את אלף ומאת׳
אלף וישב את הכסף לאמו׳
ויונתן לא שמע בהשביע׳
לשקר ודוד אמר אך לשקר׳
צדוק וישב צדוק ואביתר׳
כצדקתי וישב יי׳ לי כצדקתי׳
בניהו ויבא בניהו אל׳
יהואש וישב יהואש בן יהואחז׳
שלמנאסר עליו עלה שלמנאסר׳
ישעיהו ויקרא ישעיהו הנביא דמלכים׳
שפן ויבא שפן הסופר אל המלך׳
נדנה וישב חרבו אל נדנה׳
המקדש וישב אתי דרך השער׳
כצדקי וישב יי׳ לי כצדקי׳
אונס וישב עליהם את אונס׳
יעתר אל אלוה וירצהו׳
מורה רשעים מלך חכם׳
(נסמכו אחד עפ׳ המסרה)

ראש ג׳ כתובין כן באל״ף וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סי׳ י״ב ובמשלי ריש סי׳ ו׳׳

לרשע ה׳ וסימני׳ נמסר סוף מלאכי ובמשלי סי׳ ט׳׳

רשע י״ז פתחין וסימ׳ נמסר במיכה סי׳ ו׳׳

ורשעים י״ז וסימ׳ נמסר במשלי סוף סי׳ ב׳׳

ירשיע ד׳ א׳ חסר וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ד ובאיוב סי׳ ל״ד׳

ורשע ה׳ וסימ׳ נמסר במשלי סי׳ י״ג׳

רשעתי ג׳ וסימניהון
אם רשעתי אללי לי׳
ולא. רשעתי מאלהי׳
וחברו׳

רשף ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת האזינו׳

הרשת ג׳ וסימניהון
ועשית על הרשת׳
והיתה הרשת עד חצי׳
כי חנם מורה הרשת׳

נשלם מערכת אות הריש בס״ד

מערכת אות השין

ז׳ זוגין חד ש׳ וחד וש׳ וסימ׳

שר שגיון לדוד אשר שר׳
ושר מערה כנד ביום קרה׳
שפך ולא תחניפו את הארץ׳
ושפך והצרותי לאדם והלכו׳
שתי ואני קרבת אלהי׳ לי טוב׳
ושתי את נבולך מים סוף׳
שערורה ובנביאי ירושלם ראיתי׳
ושערורה שמה ושערורה נהיתה׳
שנים צהר תעשה לתבה׳
ושנים כל הפקדי׳ למטה ראובן׳
שערים ויקמו אנשי ישר׳ ויהודה׳
ושערים ועדיתים והגדירה וגדרתים׳
שכינו פנו וסעו לכם ובאו׳
ושכינו כי אם חשפתי את עשו׳

ה׳ זוגין חד נסיב ש׳ וחד הש׳

וסי׳ נמסר באיוב סי׳ ל׳׳

מלין דכתיב ש׳ וקרינן ס׳

וסי׳ נמסר בהושע סי׳ ב׳׳

ג׳ זוגין קדמאז׳ ותניינא ש׳

וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׳

וחלופיהון ג׳ זוגין קדמא ש׳

תניינאז׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ א׳׳

אילין מלין דמשמשין שת

וסימניהון
ויבשת ידיו יצרו׳
ולגשת ולא יגשו אלי לכהן׳
וארשת שפתיו בל מנעת סלה׳
ולבשת לבשתך ולבשת ערות׳
דבשת משא בהמות נגב׳
תלבשת וילבש צדקה כשרין׳
ביבשת והיה אם לא יאמינו גם׳
יבשת עד יבשת המי׳ מעל הארץ׳
מתקדשת וישלח דוד מלאכים׳
כבשת גנב כי ימצא׳
מרחשת ואם מנחת מרחש׳ קרבנך׳
לבשת כימספר עריך היו אלהיך׳
והבשת אכלה את יגיע אבתינו׳
ודבשת מי הכה את אבימלך בן׳

אמר המעתיק כל סימניי וחילופי כל קריאה תמצ׳ נמסר לקמן אחר תשלום העתקת כל המערכות בס״ד׳

ש

ג׳ פסוקים רישיהון וסופיהון

שי״ן וסי׳ נמסר פ׳ תצוה׳

ד׳ פסוקים דכל תיבתהון

אית בהון שי״ן סי׳ נמסר בסדר פנחס׳

שא

ושא ג׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ כ״ה׳

תשואות ד׳ וסי׳ נמסר בישעי׳ סי׳ כ״ב׳

ישאג ג׳ וסימניהון
יי׳ מציון ישאג׳
ישאג על נוהו׳
כי הוא ישאג׳
וכל אתנח וס״פ דכו׳׳

שאל ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סוף סי׳ י״ט׳

שאל ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ נמסר בפרשת מקץ׳

שאלו ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סי׳ ט׳ ובישעיה ריש סי׳ ל׳ וריש סי׳ ס״ה׳

על שאול ה׳ וסימ׳ נמסר בד״ה א׳ סי׳ י״ב׳

וישאלהו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סימן ח׳׳

שאולה ט׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפ׳ וישב וביחזקאל׳

לשאל ז׳ חסרים וסימ׳ נמסר בשופטים סימן א׳ ובירמיה סי׳ ט״ו׳

כשאל ג׳ וסי׳ נמס׳ ריש משלי ובשיר השירים סי׳ ח׳׳

שאלתיאל ד׳ וסימניהון נמסר בריש חגי׳

ושאנן ד׳ פתחים בלישני׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ל׳׳

השאננים ג׳ וסי׳ נמס׳ בעמוס ריש סי׳ ו׳ ובתהלי׳ סי׳ קכ״ד׳

שאננות ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ ל״ב׳

ולא נשאר ד׳ וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ ח׳ ובדניאל סי׳ י׳׳

וכל שארית ג׳ וסי׳ נמסר בחגי סי׳ א׳׳

שב

ישיב כ״ד וסימניהון׳
ישטמנו ויראו אחי יוסף׳
בעל הבור ישלם׳
רבות אם עוד רבות׳
מעט ואם מעט נשאר׳
ירבה רק לא ירבה לו׳
הרנינו גוים עמו׳
לאיש ויי׳ ישיב לאיש׳
כבר ינמלני יי׳ כצדקתי׳
כבר ינמלנו יי׳ כצדקי׳
פניך ויאמ׳ אמרי נא לשלמה׳
אל לבו ולא ישיב אל לבו׳
יונה ואיש לב יונה חבלתו׳
בנשך לא יתן ותרבית לא יקח׳
גזלות עני ואביון הונה׳
גזלה חבל ישיב רשע׳
במעלליו וריב ליי׳ אם יהודה׳
הכעיס אפרים תמרורים׳
הרע ישיב הרע לשוררי׳
אלוה לא ישיב אפו תחתיו׳
התאמין בו כי ישיב זרעך׳
מענה רך ישיב חמה׳
מפרי פי איש ישבע טוב׳
כצינת שלג ביום קציר׳
לאיים וישם פניו לאיים׳

וישיבו ג׳ רפין וסימני׳ נמסר בפרשת דברים׳

ישיב ד׳ בתי׳ ישוב וקרי׳ ישיב וסי׳ נמסר בתלים סימן נ״ד ואיוב סי׳ ל״ט ע״ש׳

ישב בחולם ח׳ בקריאה וסימ׳ בשפטים סי׳ ז׳׳

ויׁשב ט״ו וסי׳ נמסר סוף פרשת בלק וד״ה ב׳ סי׳ ל׳׳

שבו ד׳ בטעם מלרע וסי׳ נמס׳ בפרשת וישלח ובמלכי׳ א׳ סוף סי׳ ח׳׳

וישובו ח׳ ר״פ וסימניהון
וישבו ויחנו לפני פי החירות׳
נטה ירדן על הים׳
אולי תפל תחנתם לפני יי׳׳
וישבו לערב יהמו תנינא׳
אולי ישמעו וישבו איש מדרכו׳

ויתכסו שקים האדם׳
ויכנעו עמי אשר נקרא׳
וישבו אל יי׳ כל אפסי׳

ונשובה ז׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ס״ג ובהושע ריש סי׳ ו׳׳

ושובה ב׳ חסרים וסימני׳
אל גדליה׳
הראה אתה׳

ולא ישוב ו׳ וסי׳ בלשון ארמי תור׳ אשתבע ונפל אריה אדבר וזחך וביאורם נמסר בפרשת כי תבא ובירמיה סי׳ ח׳׳

ישב ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסימני׳ בלשון ארמי אכל מסכינ׳ צפרתא בירושלם ואתנחם וביאורם נמסר בתלים סוף סי׳ ע״ד׳

שובה ה׳ מלרע וסימ׳ נמסר בפ׳ בהעלתך ובישעי׳ סי׳ מ״ה ובתלים סי׳ ו׳׳

תשב ד׳ קמצין ומלרע וסי׳ נמסר בפרשת חיי שרה ובמלכים א׳ סי׳ ב׳ ובתלים סי׳ צ׳׳

והשב ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויחי ובתלים סי׳ ע״ט׳

ולא אשוב ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב׳

והשיבותיך ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא ובמלכים ב׳ סי׳ י״ט ובישעיה סי׳ ל״ז׳

ולשוב ג׳ וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ כ״ב ובירמיה סי׳ מ״ד׳

ושוב ג׳ וסי׳ נמסר פרשת נח וריש יחזקאל׳

השיבה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ל״ה׳

ושב ג׳ קמצין וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ל״ה׳

לשבתך ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ח׳׳

תשיב י׳ וסי׳ נמסר באיכה בא״ב ג׳׳

שבה ג׳ מלרע וסימ׳ נמסר במגלה סי׳ ב׳׳

שובי ג׳ מלרע וסי׳ נמסר בירמי׳ סי׳ ל״א ובתלים סי׳ קי״ו׳

וישיבו י״ז חסרים וג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פרשת שלח לך׳

להשיבה ג׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ י״ג׳

להשיבם ג׳ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סי׳ כ״ד׳

שוביהם ג׳ ומל׳ וסימני׳
ונתתם לפני אויב׳
ויתן אותם לרחמים׳
בשובכם על יי׳׳

תשובו כל אוריתא ונביאי׳ חס׳ בר״א מל׳ וסי׳ ואם שוב תשובו׳
וכל כתובים דכו׳ מל׳ בר״א
ואולם כולכם תשבו׳

תשובון ג׳ וסימניהון
כי תשובן מאחריו׳
ואם שוב תשבון אתם׳
ואם תשובון אתם׳
קדמא תשובן כתיב תנינא תשבון כתיב תליתא מל׳ דמל׳׳

וישובו ו׳ מל׳ בנביאים וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ כ״ב׳

ישובו כל אוריתא חסרי׳ בט״א וז׳ חסרים בנביאים וסימ׳ נמסר בפר׳ לך לך׳

ישובון י׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ח׳׳

ואשיבה ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סי׳ ז׳ ובמשלי סימן כ״ז׳

ואשובה ו׳ וסי׳ נמסר בפר׳ חיי ובמלאכי סי׳ ג׳׳

שובו ג׳ מל׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפרש׳ ואתחנן

וכל נביאים וכתובים דכו׳ מל׳ בט״ה וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ח וכאיוב סוף סימן ו׳׳

ובשוב ד׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ג׳ וסי׳ ל״ג׳

ולא שב ה׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳ ויחזקאל סימן ל״ג׳

ולא שבו ג׳ וסימניהון

וענה	גאון ישראל בפניו׳
והם	במלכותם דעזרא׳
יחלמו	בניהם ירבו בבר׳

אשיב ג׳ כתוב י׳ אשוב וסימ׳ נמסר בירמי׳ סוף סי׳ ט׳

בשיבה טובה ד׳ וסימניהון נמס׳ בשפטי׳ סוף סי׳ ח׳׳

שבות ו׳ כתו׳ שבית וסי׳ נמס׳ בירמיה סי׳ מ״ט׳

נשבו ח׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ל׳׳

וישבו ט׳ וסימניהון נמסר בפרשת מטות׳

ליושבי יושבי ל״ד מלאים וסימניהון

נמסר בערך ישב׳

ישב ד׳ ה׳ מנחון קמצין וסי׳ בערך ישב׳

ישבו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים׳

נשבה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ לך לך׳

וישב ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר לך לך׳

לשבט ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר בפרשה דברים׳

בשבט ו׳ רפין וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״א ובתלים סי׳ פ״ט ובאיכה ריש א״ב ג׳׳

שבטי בני ישראל ג׳ דסמי׳ וסימני׳

נמסר ביהושע סי׳ ד׳׳

ושבנה ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״א

ובמשלי ריש סי׳ כ״ו׳

שבנה ב׳ כתובי׳ ה׳ וסימניהון

ויאמר	אליקים בן׳
ויקראו	אל המלך׳

שבע ג׳ סבירי׳ ושבע וסימני׳ ויהיו פקדיהם׳

למשפחותם דקהת׳		דנשא
אלה פקדי	בני ישראל׳	דפנחס
ויהי כל זהב	התרומה׳	דמטות

שבעתים ו׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בראשית׳

השביעי ח׳ חסרים וסימ׳ נמסר בפרשת בא׳

שבעת ג׳ כתובי׳ כן וסי׳ נמסר בפרשת ראה׳

לשבע ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח׳

לשבעה ד׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל׳

ושבע ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סוף סי׳ י״ג׳

שבעת הימים ח׳ וסימני׳ בערך יום׳

שבועת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ משפטי׳ ופרשת מטות׳

שבועות ד׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ה׳׳

וישבע ד׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת ויחי׳

משבצות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳

שבר ג׳ קמצין וסימני׳ בלשון ארמי נבלא דיוסף רווא וביאורם נמסר בישעיה סי׳ ס״ח ובעמוס סימן ו׳׳

שבור ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ ובישעיה ריש סימן מ״ב׳

שבת ד׳ פתחין וסימ׳ נמסר בפרשת בהר סיני׳

שבתותיה ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מלאים וסימניהון נמסר בפרשת בחקתי׳

את השבת ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא׳

והשבתי י״ג וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ז׳׳

שג

נשגב ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ י״ב׳

ישגא ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סי׳ ח׳׳

שגל ד׳ בשכיבה וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ג ובזכריה ריש סי׳ י״ד׳

משגע ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ כי תבא׳

שגר אלפיך ד׳ וסימניהון

ארור	פרי בטנך ופרי׳
ואכל	פרי בהמתך׳
ואהבך	וברכך והרבך׳
ברוך	פרי בטנך׳

שד

שודד ז׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה ריש סי׳ כ״א׳

שדי ו׳ כתיב י׳ וסימני׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ג ובנחמיה סי׳ י״ב וברות סי׳ ד׳׳

בשדה ה׳ רפין וסימני׳ נמסר בפרש׳ חקת ובישעיה סימן ח׳ וברות סי׳ ב׳׳

שה

שה ד׳ קמצין וסי׳ נמסר בפר׳ ראה׳

ושה ה׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ שפטים׳

השהרנים ג׳ וסימניהון

ויקח	את השהרנים׳
לבד	מן השהרנים׳
ביום	ההוא יסיר יי׳

שו

שוה ג״ו וסימני׳ נמסר במגלה סוף סימן ה׳׳

שוכו ה׳ וסימניהון

ויאספו שכה אשר׳

לו שכה	וכל ארץ׳
ואת חסר	ואת שוכו׳
ואת שוכו	ובנתיה׳
ואת בית	צור ואת שוכו׳

ב׳ קדם׳ שכה כתיב וג׳ בתר׳ שוכו כתיב׳

שונמית ג׳ חסרים ו׳ וסימניהון

יתן	את אבישג׳
ושלאחריו׳	
ויקרא	אל גחזי׳

ושוריא ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא סימן ד׳׳

ע״ש חלוף אתיהון׳

ושור ח׳ וסימני׳ נמסר ריש פרשת שמיני׳

שח

שחו ב׳ וסימניהון

שחו	גבעות עולם׳
שחו	רעים לפני טובים׳
נחד	מי שחו בקמץ׳

ישתחוה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו ובמגילה סימן ג׳׳

וישתחוו ז׳ רפין וסימניהון נמסר בצפניה סוף סי׳ ב׳׳

והשתחוו ז׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בא וביחזקאל סי׳ מ״ו׳

וישחטם ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״א׳

שחיטה ד׳ חסרים את וסימניהון

ואת	תורת החטאת ב׳ בו׳
שוחט	השור מכה׳
וישחטו	הבקר׳

בשחין ג׳ וסימניהון

ויך את איוב׳

יככה	יי׳ בשחין מצרים׳
יככה	יי׳ בשחין רע׳

שחוק ד׳ חסרים בכתובי׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ד׳׳

לשחוק ו׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן י״ד׳

ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסימני׳ נמסר בערך יצחק׳

שחר ח׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ ח׳ ובתלים סימן ק״ח׳

וישחיתו ז׳ חסרים בלישניהון וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סי׳ י״א׳

להשחיתה ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ נ״א׳

משחיתים ח׳ וסי׳ נמסר פ׳ וירא׳

שט

בשוטים ד׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב׳

שי

שילו ח׳ כתובים שלה וסימ׳ נמסר בפרשת ויחי׳

השילני ב׳ כתובים כן וסימני׳ ומן השילני עשיה׳

ושאר	דברי שלמה׳
כי היתה	נסבה מעם האלהים׳
השלוני	כתיב׳
בן	אוריה בן זכריה השלני׳

ושארהון השלוני כתיב׳

שכ

ישכבו ג׳ קמצין וסימנ׳ נמסר בפרשת וירא׳

משכבותם ד׳ וסימניהון נמסר במיכה ריש סי׳ ב׳ וסוף תלים׳

שכל ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ה ובנחמיה סי׳ ח׳ ותרגום שם׳

שכול ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ז׳

תשכל ג׳ וסי׳ נמסר במלאכי סי׳ ג׳ ובאיוב סי׳ כ״א׳

שכמה ו׳ וסי׳ נמסר בפרשת וישב ובשפטים ריש סימן ט״ו ובד״ה ב׳ ריש סי׳ י׳׳

וישכימו ג׳ חסרים וסימ׳ נמסר בפרשת שלח לך׳

השכים ג׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ה׳

והשכמתם ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ וירא׳

וישכימו ג׳ חסרים וסימני׳

וישכמו	בבקר ויעלו׳
וישכמו	בעלות השחר׳
וישכמו	בבקר ויעלו עלות׳

וישכן ח׳ וסי׳ נמסר פרשת משפטים ואיוב סי׳ ט״ו׳

לשכון ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן פ״ה׳

וישכן כל לישני׳ חסרים בט״י מל׳ וסימניהון

ועל	מפרציו ישכון׳
מרום	וקדוש אשכון׳
תשכון	לבטח וזה שמו׳
עליהם	עוף השמים ישכון׳
וישכון	ערים נכחדות׳
ואשכון	כמלך בגדוד׳
תשכון	באהלו מבלילו׳
בני	עבדיך ישכונו וזרעם׳
יי׳ אמר	לשכון בערפל דה״ה׳
לכן	ישבו ציים את איים׳

שכני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ברכה׳

משכני ג׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת מצורע ויחזקאל סוף סימן ל״ז׳

משכנותיך ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בלק׳

אל המשכן ג׳ בלישני׳ וסימניהון

מערכת אות השין

ויבא את הארון׳
כל הקרב הקרב׳
יביאתי אל הר קדשך׳
ושארא על משכן׳

שכור ד׳ וסימניהון
כהתעות שכור׳
ותבא אביגיל אל נבל׳
והיתי כאיש שכור׳
ובן חדד שתה שכור׳

של

שלו ו׳ וסימנ׳ נמס׳ בדניאל סימן ו׳
וישלח כב וסימניהון נמסר בפרשת נח׳
ישלח יב וסימ׳ נמסר בתלים סימן עח׳
וישלחו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ח׳ ובירמיה סי׳ לח׳
וישלחם ט׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סי׳ כב׳ (ומס נמצא בפסוק אחל) ובירמיה סי׳ לח׳
לשלחם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׳
תשלח ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא ובתלים סי׳ קי׳
וישלחם ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ ובמלכים א׳ סי׳ טו׳
שלוח ד׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ יד׳
שלח ג׳ וסימניהון
ושרי בישככר עם׳
חוזן עובדיה׳
כי שלח ברשת ברגליו׳
שלחו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סימן א׳
כל אוריתא נבי׳ וכתובים ואשלמת׳ קדמיתה שלחת ושלחתי במא ושלחתי וסימניהון
והבאתי עליכם חרב נקמת׳
וכל אשלמת׳ תנינא דכו׳ במא וסי׳
לא שלחתי את הנביאים והם רצו׳
רתחת אשר לא שמעו אל דברי׳

לא בחד לישן שליחות וכל חד וחד לית דכו׳

וישלחהו ויאמר לו לך נא ראה׳
משלוח כי אם אינך משלח׳
תשלחו מוכר ועד נקבה׳
תשלחום תשלחו ב׳ בפסוק׳
וישלחום ולמה תכבדו את לבבכם׳
שלחו וישלחו ויאספו את כל׳
שלחני ויאמר שאול אל מיכל למה׳
משלח חלילה לי מי׳ משלח ידי׳
ושלחתם הנה שם עמכם שני בניכם׳
ושלחתם אל מלך אדום ואל׳
ותשלח ויצמח ויהי לגפן סורחת׳
ואשלח כי לפני הימים ההם שכר׳
ולשלח וילכו כל העם לאכל׳
שלחו הבקר אור והאנשים שלחו׳
שלחה כה אמר ה׳ איזה ספר׳
שלחתי ויאמר אלי דניאל איש׳
ושלח אך מרי יבקש רע׳

שלחתו ומכנשה נפלו על דוד׳
ושלח הנתן מטר על פני ארץ׳
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׳
והמשלח את השעיר לעזאזל׳
וישלח בא דבר אל פרעה׳
וישלחו צו את בני ישראל וישלחו׳
וישלחם הן יעצר במים ויבשו׳
ובשלח ה׳ אתכם מקדש ברנע׳
בשלחי כה עשו אבתיכם בשלחי׳
בשלח ויהי בשלח פרעה׳
התשלח ברקים וילכו׳
שלחיך פרדס רמונים׳
משלח ועפו בכתף פלשתים׳
שלוחיה ויקח יתרו חתן משה את׳

אשלח ט׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׳

ג׳ מל׳ בלישן שלוח וסימני׳ נמסר בישעיה סימן יא ובמגלה סוף סימן ג׳

וישלחהו ד׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בראשית׳
שלחה ו׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן יו׳
משלח ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן סז׳
שלחני ג׳ וסימניהון שלחני כי עלה׳
שלחני נא כי זבח׳
שלחני ואלכה אל מקומי׳
שלוחה ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת וישלח׳
והשלחתי ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בחקתי׳
את השלחן ג׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ כי תשא׳
ואת השלחן ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן ז׳
ועל שלחן ב׳ וסימניהון
ועל שלחן הפנים יפרשו׳
ועל שלחן אחד כזב׳
ותשלך ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא ובשפטים סי׳ ט׳
ונשליכהו יג חסרים ו׳ בלישני׳ וסימניהון
ונשלכהו באחת הברות׳
השלכהו ארצה ב׳ בו׳
ואשלכהו באש ויצא׳
ואשלך את עפרו׳
לכלב תשלכון אתו׳
ואשלכם מעל שתי ידי׳
וישלכם אל ארץ אחרת׳
וישלכהו באחד ההרים׳
וישלכם אל המערה׳
עד השלכו אותם דמלכים׳
שא השלכהו בחלקת שדה׳
וחברו שא השלכהו בחלקה כדבר ה׳׳
כי נשאתני ותשלכני׳
וכל וישלכו דכו׳ כמר מל׳ וסימ׳
וישליכו איש מטהו׳
ואת מלך העי׳
ויפרשו את השמלה׳
ויהי הם קברים איש׳
וכל כתובים דכו׳ מל׳ במא חס׳
וישלכו את תורתך׳

וישליכהו ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פרשת שמות ודניאל סי׳ ח׳
משלכת ד׳ וסימניהון
ותהי נבלתו משלכת׳
ויראו את הנבלה׳
וימצאו את נבלתו׳
תהיה משלכת לחרב׳
שולל ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן יב׳
ישלם ג׳ וסימ׳ נמסר במשלי סוף סי׳ יא׳
ואשלם ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן נז׳
וישלימו ג׳ חסרים בלישניהון וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף סי׳ י׳
שלמה ה׳ בליש׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפרש׳ משפטים
וכל שאר קרי׳ דכו׳ במ׳ שמלה וסימני׳ נמסר בפרשת עקב עש׳
ישלמנה ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת אמור ובאיוב סי׳ לד׳
ישלים ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים׳
ומשלם ג׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת ואתחנן ובתלי׳ סוף סי׳ לא׳
ותשלם ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סוף סי׳ ז׳ ובדה ב׳ סוף סי׳ ד׳
ושלם ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויקרא׳
שלמות ב׳ חסרים בלישני׳ וסי׳ לא בלו שלמתיכם׳
וריח שלמתך כריח׳
שלום ה׳ חסרים וסימניהון נמסר פרשת וישב וביחזקאל סי׳ יג׳
שלום ו׳ וסי׳ נמסר פר׳ וישב ובירמיה סי׳ כט׳
ושלום ה׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳
השלום ד׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ט׳
ולשלום ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ט׳
שלום לך ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ו׳
שלום שלום ה׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ו׳
ואין שלום ה׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ח׳
שלומך ג׳ ב׳ חסרים וסימניהון נמסר בירמיה סים׳ לה׳ ובישעיה סימן מח׳
שלומות ג׳ וסימניהון
ליצהר שלומות ב׳ בו׳
הוא שלומות ואחיו׳
שלמה המלך ג׳ וסימניהון
ויאמר אמר נא׳
נתנו יד תחת דודה׳
אשר ברח מפני׳

ושארהון חמלך שלמה׳
ולשלמה ה׳ וסימניהון
ויזבח שור ומריא׳
ולי אני עבדך ולצדוק׳
ולשלמה שנים עשר׳
ולשלמה בני תן לבב׳
שלח את העם ויברכו׳
שלום ז׳ חסרי׳ בכתובים וסי׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סי׳ טו׳
שלומת ג׳ בלישני׳ חסרים וסי׳ נמסר בתלים סי׳ צא׳
שלמיהו ג׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן לו׳
שלופה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרשת בלק׳
שלשום ד׳ חסרים בכתובים וסי׳ נמסר פרשת ויצא ובשמואל ב׳ סי׳ ג׳
וכל נביאים וכתו׳ דכו׳ במר חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׳
שלוש ה׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בלק וביחזקאל סי׳ מא׳
וכל שלושה דמגלת אסתר מל׳
שלישת ג׳ כתובי׳ קו׳ וסי׳ נמסר בפרשת פנחס׳
שלישי ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בוישמע יתרו׳
השלישית ט׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפר׳ שלח לך׳
בשלושה ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר וסימניהון
ולו שם בשלשה חסר׳
וחברו דדה מל׳
שלשים ה׳ וסימניהון
לא תשתחוה ויוא יוסף לאפרים׳
וחברו דמשנה תורה׳
נצר חסד לאלפים דואה שמות׳
וחברו במדבר׳
שלישיה ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן טו׳
שלושים ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא ובמגלה סימן ד׳

ג׳ פסוקי׳ משלשים בקריא׳ וסי׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ כב׳

כשלושים איש ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳
שלישה ב׳ חסרים וסימניהון
ויעבר בהר שלשה׳
ואיש בא מבעל שלשה׳

שם

ולשם ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת נח וסוף צפניה׳
ואת שם ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת קרח וביחזקאל סי׳ ד׳
בשם ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בראשית וביהושע סי׳ יט׳
ואלה שמות י׳ רפ׳ בתורה וסימני׳ נמסר׳
ריש מדבר סיני׳
שמות ט׳ מל׳ בתור׳ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׳ שמות

שמות ג׳ חסרים וסים׳ נמסר בפרשת בראשית׳

ושם יג רפ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית ובדה׳ סי׳ ב׳׳

ו׳ פסוקים ושם ושם וסימני׳ נמסר סוף פרשת וישלח׳

ובשמן ג׳ וסימניהון
את יי׳ אלהיך תירא׳
וחברו׳
ובשמו יתהלכו׳

שמאלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח׳

שם ו׳ פתחין וסי׳ נמסר בלשון ארמי אברם אברהם נטר קרתא דכריה בוכרא וביאורם נמסר בפרשת לך לך ובמשלי סי׳ ל׳׳

ד׳ נקראו שמותם עד שלא נבראו וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סי׳ יג׳

ושם האחר ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וישמע יתרו׳

ושם ה׳ רפ וסי׳ נמסר ריש פרשת מקץ׳

שמה ה׳ רפ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי׳

שמה יח סוף פסוק וסימני׳
וידבר אל עפרון׳
השסר לך פן תשב את׳
ואם לא תאבה האשה׳
ויוסף הורד מצרימה׳
וימהר יוסף כי נכמרו׳
בביאכם אל הארץ אשר אני מביא׳
או עד׳
ואם יצוא יצא הרצח׳
וישלח יהושע בן נון׳
וילך דוד משם וימלט׳
ויהי היום ויבא שמה׳
נעשה נא עלית קיר׳
והוצאתי מיעקב זרע׳
כי כה אמר יי׳ מקץ׳
ואחמל על שם קדשי׳
בעשרים וחמש שנה לגלותינו׳
סביב שמנה עשר אלף׳
כל אשר תמצא ידך׳
וכל ספר שמות ותורת כהנים דכו׳ סוף פסוק שמה במז סוף פסוק שם וסים׳
עלת תמיד לדרתיכם׳
ובא אהרן אל אהל׳
אנה אנחנו עלים׳
גם כי התאנף יי׳׳
וזבחת פסח לייי אלהיך׳
ושמחת לפני יי׳׳
ולקחת מראשית כל׳

שמה ו׳ ביהושע וסים׳ נמסר ביהושע סי׳ ב׳׳

ומשם ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר חקת התורה ובמלכים ב׳ סוף סי׳ ב׳׳

ושמה ח׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ נה׳

ו׳ פסוקים שם שמה וסימני׳ נמסר בריש פרשת ראה׳

ה׳ פסוקים שמה שם וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ט׳׳

ה׳ פסוקי׳ שמה שמה וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ד׳׳

ושם ח׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויצא׳

י׳ רפ מלה חדא ומלה תנינ׳ שמה וסי׳ נמסר בפרשת ויצא ובתלים סי׳ קכג׳

הישמת ג׳ ומשניין בכת׳ וסים׳ נמסר בסדר מסעי׳

השם ד׳ וסים׳ נמסר בתלים סי׳ קמח׳

תשימון ג׳ וסים׳ נמסר בפרשת משפטים ובירמיה סי׳ מב ובאיוב ריש סי׳ יח׳

שמה ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן כג׳

ושים ט׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בשלח׳

שימה י׳ חסרים בלישני׳ וסי׳ נמסר בשמואל סי׳ ל׳׳

הרחה שמה ג׳ בקרי׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ין׳

אשימך ג׳ וסימניהון
כי לגוי גדול אשימך׳
אשימך כצבויים׳
שומר לראשי אשימך׳

שמו ר׳ וסימניהון
בעיר רוכלים שמו׳
צפצפה שמו׳
שמו אדון לביתו׳
עדות ביהוסף שמו׳
וחד ושמו אצל המזבח׳

וישימו ד׳ חסרים וסימניהון נמסר בפרשת מקץ וביהושע סי׳ י׳ ושמואל א׳ סי׳ ו׳ ומלכים ב׳ סימן יא׳

שוים ו׳ רפין וסי׳ נמסר בפר׳ נשא ובדניאל סי׳ יא׳

ואשים ה׳ חסרים וסים׳ נמסר בפר׳ חיי שרה ובפרש׳ והיה עקב ומלכים א׳ סי׳ ח׳׳

ושמו ג׳ מלרע וסימניהון
ושמו את שמי על בני׳
ושמו להם ראש אחד׳
ושמו בדיו׳
וא׳ שמו אתי בכור׳

וישימו ג׳ רפין וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן יח ובישעיה סי׳ מא׳

לשום שמו שם ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן יד׳

לשום את שמו ג׳ וסים׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ יד׳

שמות ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן לו׳

ומשמאלם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון
והמים להם חומה׳
וחברו׳
ויחזיקו ביד שמאלם בלפידים׳
בתרא מל׳

שמונה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סי׳ ח׳ ובקהלת ריש סימן יא׳

שמונה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים ריש סימן ד׳ וסוף ירמיה ויחזקאל סי׳ מ׳׳

שמונים ו׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית ובשפטים סימן ד׳׳

ו׳ זוגין מיחדין חד שמים וחד השמים וסימניהון
כימי שמים ושמתי לעד זרעו׳
כימי השמים למען ירבו ימיכם וימי בניכם׳
בהעצר שמים דמלכים׳
בהעצר השמי׳ דדה׳׳
הנה שמים כי האמנם ישב דדה׳׳
הנה השמים כי האמנם ישב אלהים דמלכים׳
כי שמים שאו לשמים עיניכם׳
כי השמים ומי יעצור כח לבנורת׳
מעל שמים כי גדול מעל שמים׳
מעל השמים הללוהו שמי השמים׳
אל שמים כי אשא אל שמים ידי׳
ואל השמים׳

את השמים ואת הארץ יג׳ וסימניהון נמסר בדתני סי׳ ב׳ ובדה׳ ב׳ סי׳ ב׳׳

השמימה יא׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובדה׳ ב׳ סי׳ ו׳׳

שמיך ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ח׳׳

ושמים ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן מ׳׳

השמים ושמי השמים ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת עקב׳

ולהשמיד ד׳ וסימניהון נמסר פרשת תבא׳

השמדך ה׳ חסרים בלישניהון השמדה וסימני׳
ונתן מלכיהם בידיך והאבדת׳
עד השמידם אותם דיהושע׳
בעשא׳ אחאב׳
לשמד מעוניה׳

השמחים ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף סי׳ ו׳ ובמשלי סי׳ ב׳׳

ולשמחה ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ יו ובזכריה סוף סי׳ ח׳ ובקהלת ריש סי׳ ב׳׳

השמחה ג׳ וסי׳ נמסר בקהלת סי׳ ח׳׳

ישמח ז׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סי׳ קד ובקהלת סוף סימן י׳׳

וישמחו ה׳ רפין וסימניהון
וישמחו כל חוסי בך׳
ישישו וישמחו בך׳
וחברו׳
ירננו וישמחו חפצי׳
ישאו בתף ובכנור׳

ונשמחה ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כה׳

וישמחו ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ יא׳

שמח ג׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ יו וסי׳ קה ובדה׳ א׳ סי׳ כט׳

שמחם ג׳ וסימניהון
כי שמחם אלהים שמחה׳
ויזבחו ביום ההוא זבחים׳
כי שמחם יי׳ מאויביהם׳

שמחים ד׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סוף סי׳ ח׳׳

שמלות ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת עקב׳

ושלמות ד׳ וסים׳ נמס׳ ביהושע סי׳ ט׳ ועיין בפ׳ משפטים׳

ושממה ד׳ וסימניהון
ושמם כמהפכת זרים׳
שברון ונון תפלאי׳
ונתתי את הר שעיר׳
ואת הצפוני ארחיק׳

והשמתי ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהר סיני׳

שוממה ג׳ ב׳ חסרים וסימניהון
ותשב תמר ושוממה׳
נתנני שוממה כל היום׳
כי רבים בני שוממה׳

השמה ג׳ וסימניהון
כל ימי השמה תשבת׳
והארץ תעזב מהם׳
כל ימי השמה שבתה׳

שמן ד׳ וסימניהון
ויכו את מואב׳
על כן יזבח לחרמו׳
וימצאו מרעה שמן׳
במרעה טוב ארעם׳

משמנה ג׳ וסימניהון נמסר פרשת ויקרא׳

ושמן ו׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל סימן יו׳

בשמן ו׳ רפין וסי׳ נמסר בפר׳ תצוה ובמגלה סי׳ ב׳׳

ואת שמן ז׳ וסי׳ נמסר בפרשת כי תשא׳

ישמע י׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ ס׳ ובאיוב ריש סי׳ לז׳

ישמעון ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת דברים׳

נשמע ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ נ׳׳

כשמע ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח׳

וישמע ג׳ רפין וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳׳

לא שמע ח׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ יד ובמשלי ריש סי׳ יג׳

ולא ישמע ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת וארא ובישעי׳ סי׳ מב׳

שמיעה על יב בלישני׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ך׳ ויחזקאל סי׳ כז׳

שמעת ד׳ וסימני׳ נמסר בריש מלכים׳

ולא ישמעו ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ שמות׳

ולא תשמע ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ראה ובירמי׳ סי׳ ח׳

לא שמעתם ג׳ וסי׳ נמסר בירמי׳ סימן לד׳

שמועה ה׳ חסרים בלישני׳ וסי׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ יג׳

מערכת אות השין

שמועת ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סים׳ ד׳ ובדניאל סוף סי׳ יא׳

ושומע ד׳ וחסרים וסי׳ נמסר במשלי סי׳ יב׳

ושמעו ו׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן כו׳

שמוע ח׳ חסרים וסימ׳ נמסר בפר׳ משפטי׳ וג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כג׳

משמע ד׳ חסרים וסי׳ נמסר ריש קהלת׳

לשמוע ד׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בחקתי ובירמי׳ סי׳ יא׳

שמוע יא חסרים וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן יט ובדניאל סימן ט׳

ונשמע ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ נמסר בפרשת משפטים ואחשורוש סוף סי׳ א׳

ונשמע ג׳ וסימניהון

ונשמע ויִמס לבבנו׳
ונשמע בקול אבינו׳
ונשב באהלים׳

תשמעון ו׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סימן ג׳

תשמעון ב׳ קמצים וסימניהון

כקטן כגדול תשמעון׳
נביא מקרבך מאחיך׳

שמע ד׳ וסימ׳ בלשון ארמי מכיהו צוות מסכינא ואתבזויי וביאורם נמסר בירמיה סי׳ לו׳ ובתלים סימן כב׳

שומעת ו׳ ה׳ פתחין וא׳ קמץ וסימניהון נמסר בריש וירא ומשלי סוף סימ׳ טו׳

שמעו ט׳ ה׳ בפרשת נדרים וסי׳ נמסר ביהושע סוף סימן ו׳

ושמע ה׳ זקפין קמצין וסימני׳ נמסר בפרשת בלק ובדינאל סימן ט׳

שמעו ג׳ רפ׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בשלח׳

בשמעכם ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ואתחנן׳

שמע ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בפרשת ויצא׳

שמעוני ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ חיי שרה׳

שמעיהו ה׳ וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן כו׳ ובד״ה ב׳ ריש סימן יא׳

כ״ה בליש׳ שמיעה דכל חד וחד לית דכוו׳ וסימניהון

שמען ויאמר למך לנשיו׳
שמענו אדני נשיא׳
שמענוה הנה שמענוה באפרתה׳
שמעה יי׳ שמעה יי׳ סלחה׳
שמעתם עתה נבראו ולא מאז׳
ושמעה ונפש כי תחטא׳
ונשמעה ויאמר אבשלום׳
ואשמעה ויאמר אליהם משה עמדו׳
שמענה הנה זאת חקרנוה כן היא׳
בשמועה ופן ירך לבבכם ותיראו׳

משמועה ראה לא יירא׳
לשמועה ולא היתה סדום אחותך׳
ונשמעה ויאמרו אל משה דבר׳
אשמע ויהי כאשר קרא׳
ואשמע הקשבתי ואשמע׳
וישמע או נדברו יראי יי׳
תשמע ותתנם ביד צריהם׳
ונשמע ויקרא ספר הברית׳
השמע עם קול אלהים חיים׳
למשמע והריחו ביראת ה׳׳
בהשמע ויהי בהשמע דבר המלך׳
תשמע זעקה מבתיהם׳
ותשמע ויזבחו ביום ההוא׳
תשמע ויאמרו אליו בני דן׳
שמע הללוהו בצלצלי שמע׳

שמרו ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך ובירמיה סי׳ יז׳

שומר י׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ יז ובמשלי סי׳ י׳ ע״ש׳

לשמור ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן יז ובמלכים א׳ סי׳ יא׳

שמור ד׳ מל׳ בלי׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ יא׳

ונשמרתם ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובמלאכי סי׳ ב׳

משמרתו ג׳ וסימניהון

ושמרו את משמרתו׳
ושמרת משמרתו וחקתיו׳
כי שמרנו משמרתו׳

שמור ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ואתחנן׳

תשמרון ה׳ וסימניהון

שמור תשמרון את מצות׳
כי אם שמר תשמרון׳
אלה החקים והמשפטים׳
את הברכה אשר תשמרון׳
כל המצוה אשר אנכי׳

שמרונה ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן יד׳

שן

שנא ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת שפטים׳

שונא ד׳ חסרים וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ סא׳

שנא ה׳ וסימני׳ נמסר בריש פרשת שפטים׳

ובשנת ט׳ רפ׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ ריש סי׳ טו׳

שנות ג׳ בשתא וסימניהון

בינו שנות דור׳
שנות עולמים׳
שנות ימין עליון׳

וא׳ ושנות רשעים תקצרנה׳

שנין ג׳ וסי׳ נמסר בקהלת סימן ו׳

שנים שנים ג׳ וסימניהון

שנים שנים באו אל נח׳
ויבאו אל נח אל׳
ולאספים שנים שנים׳

אל שני ג׳ וסימניהון

שתי כתפות חברות׳
וזה לך האות אשר׳

הואל וקח ככרים׳

ואת שני ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ יתרו׳

שנינו ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימ׳ כ׳ ובאיוב סוף סימן ט׳

שני ב׳ סבירין שנית וסימ׳ אל בית הנשים שני׳
ותנה בן צלף הששי׳

שנמית ג׳ חסרים וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ב׳ ובמלכים ב׳ סימן ד׳

משנה ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר ביהושע סי׳ ח׳

ישנא ג׳ כתיב א׳ בליש׳ וסי׳ ישנא הכתם הטוב׳

ועז פניו ישנא׳
יתן לידידו שינא׳

שנונים ג׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ מה וסימן קכא׳

ולשנינה ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת כי תבא׳

שע

שעיה על ג׳ בלישניהון וסימניהון

ישעה האדם על עשהו׳
ישען על ביתו׳
הוי היורדים מצרים׳

שעיר ה׳ חסרים בלישניהון וסימניהון נמסר בפרשת תלדות׳

שעירה ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת וישלח ויהושע סי׳ יב׳

שער ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא׳

עשרו ג׳ וסימניהון

והיה ביום השביעי ב׳ בפסוק׳
וככס המשהר את׳

השערה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תצא׳

השוערים י׳ מל׳ וסימניהון נמסר בנחמיה ריש סי׳ ה׳

שעשעי ו׳ חסרים וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב אות י׳

שפ

שפה אל ג׳ בליש׳ וסימניהון את הים דה״ה׳

ואלה מדות המזבח׳
והנה אל שפת׳
ושארהון שפה על׳

ושפחות ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך׳

משפחות יא וסי׳ נמסר בסדר צו ובתלים סי׳ צו׳

למשפחת ג׳ חסרים בנביאים וסי׳ נמסר בסדר נח וביהושע סימן כא׳

ומשפחות ד׳ וסימניהון

ומשפחות קרית יערים׳
בני שלה בן יהודה׳
ומשפחות ספרים יעבץ׳
וקוץ הוליד את עגוב׳

למשפחותם ח׳ מל ביהושע וסימני׳ נמסר ביהושע סימן יש׳

למשפחותיו ד׳ וסימ׳ נמסר במדבר סיני׳

משפחתם ג׳ בליש׳ וסימני׳

וממשפחתם אשר עמכם׳
וישלחו בני דן ממשפחתם׳
ולשפעי בנים ששה׳

ממשפחות האדמה ג׳ וסי׳ נמס׳ בעמוס ריש סי׳ ג׳

למשפחותם ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר בריש סדר במדבר סיני׳

שופט ו׳ מל׳ וסי׳ נמסר בעמוס סימן יב׳ ובד״ה ב׳ סוף סימן כו׳ ע״ש׳

השופט ב׳ מל׳ וסימניהון כי ינחם יי׳ מנאקתם׳
והיה במות השופט׳

שפטים דקרים לשטרים ג׳ וסימניהון

תתן לך בכל שעריך׳
ויקרא יהושע לכל׳
ויאסף יהושע את כל׳

ישפוט ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימני׳ האחד בא לגור וישפוט

ולא למראה עיניו ישפוט׳
והוא רמים ישפוט׳
הבעד ערפל ישפוט׳

השפטים ד׳ וסי׳ נמסר בפ׳ שפטים וכד״ה ב׳ סי׳ יט׳

כמשפטם ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ו׳

משפטך ה׳ חסרים וסי׳ נמסר במלכים א׳ סוף סי׳ ך׳ ובתלי׳ סי׳ לז ובא״ב רבתי אות ק׳

משפט דקדים לחקותי נמסר ביחזקאל סי׳ ה׳

משפטי יו בלישניהון וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ טל ובתלים סימן יז׳

את משפטי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ה׳

למשפט טו וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ טו׳

במשפט ח׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ קדושי׳ ומשלי ריש סי׳ יח

משפטו ו׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סי׳ כז׳

כמשפט ז׳ רפין וסימני׳ נמסר בפרשת משפטים ובמלכים ב׳ סימן יז׳

נשפט ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן טו ובירמיה סוף סימן ב׳

ישפה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ פקודי׳

שפיים ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ מט׳

משפיל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ משפיל אף מרומם׳

משפיל רשעים עדי ארץ׳
ודי הוה צבי הוה דין חסר׳

שפר ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויחי׳

שופר ב׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ בהר סיני ובאיוב סוף סי׳ לט׳

ישפק ג׳ ב׳ כתוב שין וא׳ כתי׳ סמך וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳

שפות ג׳ וסימניהון ביחזקאל ריש סי׳ כד׳

שק

שק ד׳ קמצין בקרי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ שמיני ובירמיה סוף סי׳ ו׳׳

ושק ג׳ ופתחין וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ נ׳׳

ישקו ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויצא וירמיה סי׳ ין ותלי׳ סי׳ ס״ד׳

והשקה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בראשית׳

והשקית ד׳ ג׳ מנהון מלרע וסימניהון

והשקית את העדה׳

והשקית אתם יין׳

והשקית אתו את כל הגוים׳

והשקית ברגלך כנן׳

בתרא מלעיל׳

משקה ד׳ קמצין וסי׳ נמסר פר׳ וישב וחבקוק סי׳ ב׳ וה״ב סי׳ ט׳׳

ואשקוט י״ג מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר באיוב סי׳ ג׳׳

שוקקה ג׳ וסימניהון

והקיץ ונפשו שוקקה׳

כי הרויתני נפש שוקקה׳

כי השביע נפש שוקקה׳

תשוקתו ב׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בראשית׳

שקול ד׳ ומל׳ בלי׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳

ובחזקאל סי׳ ד׳ ובעזרא סי׳ ח׳׳

במשקל ד׳ דגשים וסימני׳ נמס׳ בפרשת קדושי׳ ובד״ה

א׳ סימן כ״ח׳

וישקף ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ חיי שרה׳

נשקפה ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ו׳ ובד״ה

א׳ סוף סימן ט״ו׳

המשקוף ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׳

שקץ הם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמיני׳

שקוצים ג׳ חסרים בלישני׳ וסי׳ נמסר בנחום סי׳ ג׳׳

שר

השר ד׳ פתחין וסימני׳ נמסר במיכה ריש סימן ז׳

ובדניאל ריש סי׳ י״ב׳

ועל שר ד׳ וסימניהון נמסר פרשת וישב׳

וכל שרי ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ס״א

ובמגלה סימן ט׳׳

ואת שרי ג׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן כ״ר׳

בשיר ג׳ דגשים וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ כ״ד׳

שיר המעלות לדוד ד׳ וסי׳ נמסר

בתלים סימן קל״ב׳

שיר מזמור ג׳ ובטעם וסימני׳ נמסר

בתלים סי׳ פ״ג׳

שיר חדש ז׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן צ״ו׳

שירים ד׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמסר במשלי סוף סי׳

ד׳ וסימן כ״ה׳

שרים ח׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ יט׳

אשירה ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח׳

וישר ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ ט׳ ובד״ה

א׳ סימן ך׳׳

תשרף באש ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ תצוה

וביהושע סי׳ י״א׳

שרשם ג׳ וסימניהון

מני אפרים שרשם׳

הוכה אפרים שרשם׳

שרשם כמק יהיה׳

שש

שש ח׳ וסי׳ נמסר בפרשת כי תבא ובתלים בא״ב אות שין׳

ישיש ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת כי תבא ובישעיה סי׳ ס״ב׳

משוש ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ס״ו׳

ושש ג׳ ר״פ וסי׳ נמסר בפר׳ משפטים׳

ושש ועזים ג׳ וסימניהון

ותכלת וארגמן והברו׳

וכל איש אשר נמצא אתו׳

שרת ד׳ וסי׳ נמסר בפ׳ וארא ובהושע סוף סי׳ ו׳׳

ישית ו׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וינש׳

תשיתמו ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן מ״ח׳

שתה ג׳ כתיב כן וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ט׳

משתיהם ג׳ וסימני׳ נמסר בדניא׳ סימן א׳׳

וישת ו׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא ושמואל ב׳ סי׳ כ״ב׳

שתו ד׳ מלעיל וסימני׳ נמס׳ בפרשת כי תשא׳

שיתו ג׳ ב׳ מל׳ ומלעיל וא׳ חסר ומלרע וסי׳ נמסר

ריש פרשת בא וירמיה סי׳ ל״א׳

ושותים ה׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ ל׳׳

לשתות ד׳ חסרים בתורה וסי׳ נמסר בפר׳ חיי שרה׳

ובשתים ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן ל״ג׳

ואת שתי ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת פקודי

וביחזקאל סימן ל״ה׳

נשלם מערכת

אות השין בס״ר

מערכת אות התיו

א׳ מן חד חד נסיב תת בריש

תיבותא וסימניהון

תתאו	אל תלחם את לחם׳
תתאבלו	ל׳ תתאבלו ול׳ תאכלו׳
תתבלע	יחגו וינועו כשכור׳
תתגודדו	בנים אתם לי״י׳
תתגודדי	מה תתגודדי בת׳
תתהדר	ל׳ תתהדר לפני מלך׳
תתורו	ולא תתורו אחרי׳
תתחכם	אל תהי צדיק הרבה׳
תתחקה	ותשם בסר רגלי׳
תתחרה	כי אם רגלים רצתה׳
תתיפה	כי קול כחולה שמעתי
תתיפי	לשוא תתיפי׳
תתכו	כהתוך כסף בתוך כור׳
תתם	ומה בצע כי תתם דרכיך׳
תתמה	אם עשק רש וגזל׳
תתנו	כן תעשה לשורך וצאנך׳
תתנשאו	ויקהלו על משה׳
תתעבנו	ולא תביא תועבה׳
תתעינו	למה תתעינו מדרכיך׳
תתענג	אז תתענג על י״י׳
תתעפר	והיה אם לא תעצרת׳
תתפש	שממית בידים׳
תתפלא	תחדש עדיך נגדי׳
תתקעו	ובהקהיל את הקהל׳
תתראו	וירא יעקב כי יש שבר׳
תתמוגג	יעלו שמים ירדו׳
תתבר	עם נבר תתבר דשמוא׳
תתברר	עם נבר תתברר דתהילים׳
תתפל	עם עקש דשמואל׳
תתפתל	עם עקש תתפתל דתהלות׳
תתנחלו	לשמות מטות אבותיכ׳
תתמוגגנה	והטיפו ההרים עסיס׳

כ״ד זוגין מיחדין חד ת׳ וחד

ות׳ וסימניהון

תבהל	אל תבהל מפניו תלך׳
ותבהל	כי אתה תבא אליך ותלא׳
תער	כי אליך י״י אדני עיני בכה׳
ותער	ותמהר ותער כדה׳
תותר	פחז כמים אל תותר׳
ותותר	ויאמר להבועז לעת׳
תרד	פלגי מים תרד עיני׳
ותרד	ואם לא תשמעוה במסתרים׳
תורידם	ואתה אלהים תורידם לבאר׳
ותורידם	בחבל בעד החלון׳
תרא	אשקלון ותירא׳
ותרא	איבתי ותכסה בושה׳
תאמנו	וראש אפרים שמרון וראש שמרון׳
ותאמנו	וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע׳
תגדל	ול׳ תרא ביום אחיך ביום׳
ותגדל	הנה נא מצא עבדך חן׳
תפל	ויאמר המלך להמן מהר קח׳
ותפל	ותגדל עד צבא השמים׳
תשמע	וזעקה מבתיהם כי׳
ותשמע	ויזבחו ביום ההוא זבחים׳
תהלך	שתו בשמים פיהם׳
ותהלך	ויט משה את ידו על השמים׳
תריץ	יאתיו חשמנים מני מצרי׳
ותרץ	ותשלך אשה׳
תרוץ	בלכתך לא יצר צעדך׳
ותרוץ	עד אשר לא ירתק חבל׳
תופר	גם את בריתי תופר׳
ותופר	ביום ההוא וידעו כן׳
תופע	היום ההוא יהי חשך׳
ותופע	ארץ עיפתה כמו אפל׳
תשורי	אתי מלבנון כלה׳
ותשורי	למלך בשמן ותרבי׳
תהיי	ויאמר אליה׳
ותהיי	ואעבר עליך ואראך׳
תמס	כמו שבלול תמס׳
ותמס	בתוכחות על עון יסרת׳
תעלנה	ויאמר מלאך י״י ל׳ מנות׳
ותעלנה	וצפיר העזים הגדיל׳
תעלזנה	אל תגידו בגת אל׳
ותעלזנה	כליותי בדבר שפתיך׳
תבואינה	תובלנה בשמחות וגיל׳
ותבואינה	התבוננו וקראו למקוננו׳
תנישון	וכי תגישון עור לזבוח׳
ותנישון	המנדים ליום רע׳
תסגר	ויאמר י״י ל׳ משה ואביה׳
ותסגר	מרים מחוץ למחנה׳
תורות	והארץ הנפש תחת׳
ותערות	ועל הר סיני ירדת׳

י״א קרינן ת׳ ולא כתיבן וסי׳

נמסר בריש שופטים ובסוף קהלת׳ ע״ש מה דאקשינן׳

וחלופיהון ז׳ כתבן ת׳ ולא

קריין וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ יט׳

ג׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ת׳ וא׳ ות׳

ברישיה וסי׳ נמסר בקהלת סי׳ ז׳׳

מלין דמשמשין ת׳ ברישיה

ונון בסופיהון וסי׳ באיוב סי׳ לב׳׳

י״א זוגין חד מלרע וחד

מלעיל ות׳ ברישיה וסי׳

ותפר	עצו עצה ותופר׳
ותפר	ביום ההוא וידעו כן׳
ותרץ	הארץ את שבתותיה׳
ותרץ	אם ראית גנב׳
ותשמידם	תרדף באף ותשמידם׳
ותשמידם	מתים בל יחיו רפאים׳
ותמות	מדוע באתי ואין איש׳
ותמות	ויקומו עלי בעלי׳
ותלהט	אש לפניו תלך ותלהט׳
ותלהט	כי אש קדחה באפי׳
ותלבב	וישכב אמנון ויתחל׳
ותלבב	ותלך תמר בית אמנון׳
ותחולל	אף כי תאמר לא׳
ותחולל	בטרם הרים ילדו׳
ותיטב	לי״י משור פר׳
ותיטב	הנערה בעיניו׳
ותתעטף	אזכרה אלהים ואהמיה׳
ותתעטף	עלי רוחי׳
ותאכלם	תשיתמו כתנור אש׳
ותאכלם	דוד זה מדבר וזה בא׳
ותכונן	יגמר נא רע רשעים׳
ותכונן	לך את עמך ישראל׳

מלין דמשמשין תם בסוף

תיבותא סי׳ נמסר במערכת אות הס״ם

מלין דמשמשין תו בסופי׳

וסימניהון

אתו	וירדו כל ישרא׳ את הפלשתי׳
מוראתו	והסיר את מראתו בנוצתה׳
סותה	ובדם ענבים סותה׳
בטהרתו	אשר לא תשיג ידו׳
צפנתו	ואת הצפוני ארחיק מעליכם׳
רפידתו	זהב מרכבו ארגמן תוכו׳
חתנתו	ביום חתנתו וביום שמחת׳
בהראתו	את עשר כבוד מלכותו׳
חתיתו	כי נתתי את חתיתו את׳
אמרתו	תשלח אמרתו ארץ עד׳

מערכת אות התיו

מראתו ולא יכול עוד להשיב׳
רשעתו והיה אם בן הכות הרשע׳
ובגאותו שחקים דזאת הברכה׳
בכיתו ויעברו ימי בכיתו וידבר׳
עותו ראה את מעשה האלהים כי׳
בחגורתו אשר בסתניו ובגעלו אשר׳
אמרתו בצע אמרתו אשר צוה מימי׳
משחתו ויקר׳ באזני קול גדול דיחזקא׳

מלין דמשמשין ת״י בסוף

תיבותא וסימניהון

אנאלתי פורה דרכתי לבדי׳
אריתי מורי עם דבשי׳
בתורתי הילך בתורתי אם לא׳
אצתי ואני לא אצתי מרעה׳
התאויתי ואני לא אצתי ב׳ בו׳
ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי׳
כצאתי את העיר אפרוש את כפי
מלאתי משפט צדק ילין׳
עניתי טוב לי כי עניתי׳
עניתי בצום נפשי ותפלתי׳
נעניתי עד מאד יי׳ חייני׳
יקשתי לך וגם נלכדת דירמיה׳
כסיתי כי כה אמר יי׳ אלהים׳
שוסיתי כי אמר בכח ידי׳
נמצאתי נדרשתי ללא שאלו
הפחתי אם כחה אכלתי בלי כסף
קורצתי הן אני כפיך לאל׳
נטמאתי איך תאמרי לא׳
משכרתי ותחלף את משכרתי׳
פניתי הבית ומקום לגמלים׳
עותתי ראיתי יי׳ עותתי׳
נשברתי את לבם הזונה׳
מרשתי ובן גרני כי׳
ישרתי על כן כל פקודי כל׳
הסכנתי לעשות לך כה׳
כליתי פינחס בן אלעזר׳
פללתי ראה פניך לא׳
עתי וישלח ביד עתי׳
שעברתי כמעט שעברתי׳
שמצאתי עד שמצאתי ב׳ בפסו׳
ושחכמתי שעמלתי ושחכמי׳

תא

ותאנה ב׳ וסימניהון
ולמה העליתנו ממצרי׳
ארץ חטה ושעורה׳
והתאנה ב׳ וסימניהון
העוד הזרע במגורה׳
הגפן הובישה והתאנה׳
תאניה ב׳ וסימניהון
והציקותי לאריאל׳
וירב בבת יהודה׳

תב

תבואות ז׳ בלישניהון וסימניהון
נמסר סוף ויגש׳
תבואתה ב׳ כתיב ה׳ וסימ׳ קדש
ישראל ליי׳׳
והיתה תבואתה ללחם׳

תה

תהו ובהו ב׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית׳

בתהו ב׳ וסימניהון
ויטו בתהו צריך׳
בתהו ויאבדו׳
תהומות ד׳ מל׳ דמל׳ וסימניהון
נמסר בפרש׳ בשלח
ע״ש ובתלים סימן לג״׳
את תהום ג׳ וסימניהון
בהעלות עליך את׳
כיום רדתו שאולה׳
והנה קרא לריב׳

תו

תובל ו׳ פתחין וסימני׳ נמסר
בסדר בראשית׳
תולעת ב׳ חסרים וסימניהון
תלעת השני קדמא׳
כי תאכלנו התלעת׳
תולע ג׳ וסימניהון
תולע ופוה ויוב׳
וחברו׳
האמנים עלי תולע׳
תור ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר
בשיר השירים סי׳ ב׳׳
ותורה ה׳ וסי׳ נמסר במיכה סימ׳
ב׳ ובמשלי סי׳ ו׳׳
ובתורתו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמס׳
בירמיה סי׳ מ״ד׳
תורתך ט׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ בא״ב
רבתי אורת ה׳׳
ותורתך ה׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ בא״ב
רבתי אורת ר״ת׳
תורותיו ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת
יתרו׳
תושיה ז׳ מל׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר
בישעיה סוף סימן כ״ח
ובמשלי סי׳ ח׳׳

תח

התחת ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת
ויצא׳
ומתחת ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים
א׳ סימן ז׳׳
תחתיות ז׳ וסי׳ נמסר ביהושע סי׳
ט״ו וביחזקאל סוף סי׳ כ״ו׳

תי

תימא ה׳ וסימני׳ נמסר בישעיה
סימן כ״א׳
מתימן ג׳ וסימניהון
אלוה מתימן יבא׳
מתימן כל ארץ הנגב׳
ונתתיה חרבה מתימן׳
וכל לשניהון מל׳ בט״א וחדרי תמן׳
והתירוש ג׳ וסימניהון
והיא לא ידעה כי׳
ויען יי׳ ויאמר לעמו׳
וכל יהודה הביאו׳
ותירש ג׳ חסרים וסימניהון
ויתן לך האלהים׳
ודגן ותירש סמכתיו׳
על דגן ועל תירש ועל׳

וכל תירשך ותירשך דכוו׳ חסרים
בט״א ואם ישתו בני נכר תירושך׳

תכ

ותכלת וארגמן ו׳ וסי׳ נמסר
בפ׳ ויקהל׳

תל

תלוי ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳
כי תצא ושמואל ב׳ סי׳ יח׳

ד׳ מלין אית בהון אות תלוי

וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ יח ואיוב סי׳ לח״

תם

תם ה׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בפר׳
בהר סיני׳
תמימים יהיו לכם ג׳ וסימני׳
ושבעה כבשים דפסח׳
ובעשור׳
וביום הבכורים׳
שבעה תמימים ג׳ וסימניהון
וראשי חדשיכ׳
יום תרועה׳
כיום השמיני עצרת׳
בתמי ג׳ וסימניהון
לדוד כי אני בתמי׳
ואני בתמי אלך׳
ואנו בתמי תמכתי׳
ותימא ה׳ בלי׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳
נמסר סוף פרש׳ חיי שרה׳
ג׳ כתיב ת״ים יתירים יוד וסימני׳
בשמואל ב׳ סי׳ כ״א׳
מתום ד׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בשופטי׳
סי׳ ד׳ ובתלים סימן לח״׳
כתמל ח׳ וחס׳ וסי׳ נמסר פרשת
ויצא ומלכים ב׳ סי׳ יג׳׳
אתמל ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳
סימן ד׳׳
תמם ג׳ וסימניהון
וגם יד יי׳ היתה בם׳
ויכתב משה את׳
וידבר משה את׳
תמנו ג׳ וסימניהון
האם תמנו לגוע׳
חסדי יי׳ כי לא תמנו׳
תמנו חפש מחפש׳
תמימים סי׳ כל בעירא חס׳ י׳ בתר׳
וכו׳ עיין בריש משלי׳
תימרות ג׳ מל׳ דמל׳ בלי׳ וסי׳ נמס׳
בשיר השירים סימן ג׳׳

תן

תנוך ח׳ בתורה וסים׳ נמסר
בפרשת מצורע׳
כתנור ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר
בהושע סי׳ ז׳׳
תנים ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת
וארא׳

כתנים ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה
סימן יד׳
תנין ח׳ בלי׳ וסי׳ נמסר בפרשת
וארא ובתלים סימן צ״א׳
תנינם ג׳ כתיב כן וסים׳ נמסר בפר׳
בראשית ובתלים סי׳ קמ״ח׳

תע

נתעב ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסים׳
נמסר באיוב סי׳ ט״ו׳
יתעב ד׳ קמצין בליש׳ וסי׳ נמסר
בפרשת עקב ובישעיה סי׳
מ״ט ובתלים סי׳ קו״׳
תעבות ט׳ כתיבן כן בלי׳ וסים׳
נמסר סוף פרש׳ אחרי
מות ובמלכים ב׳ ריש סי׳ ין׳
תועבתיה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳
נמס׳ ביחזקא׳ ריש סי׳ כ״ב
תועבתיך ה׳ חסרי׳ ובתרא וסי׳
נמסר ביחזקא׳ סי׳ ה׳׳
תועבותיהם ג׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סי׳ יב׳׳
בתועבותיהם ג׳ כתי׳ כן וסי׳ נמס׳
בעזרא סי׳ ט׳׳
תעה ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת וישב
ומשלי סי׳ כ״א׳
מתערה ד׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל
סימן כ״א׳
תפלה ג׳ וסימני׳ קרתא דאיוב
שמרון וביאורם נמסר
בירמיה סי׳ כ״ג׳
ותפוח ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ נמסר
ביהושע סי׳ יו ויואל סי׳ א׳׳
תפשום ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן ך׳׳
תקיפא ג׳ ב׳ כתי׳ א׳ וא׳ כתי׳
ה׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ב׳ וסימן ז׳׳

תר

התרים ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ י׳׳
תרשישה ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כ״ג׳

סימן כל דלפני עשר תעשר

ותירשך
ודבתריה כלהון תרשך וכלהון חסרים
בלישניהון בט״א מל׳ וסי׳ ישתו בני נכר
תרושך אשר יגעת׳
והתירוש ג׳ ומל׳ וסים׳ נמסר
ביואל סי׳ ב׳׳

ג׳ מלין ת׳ בריש תיבותא

ומן ב״ב בפסו׳ וסי׳ נמסר ביחזקא׳ סי׳ לב״׳

תשיעי ג׳ חסרים וסים׳ נמסר
בפרשת נשא׳

תם ונשלם

תלח

על הנה הגיע שיעור הגלגל כיתות שייעדנו בהקדמתנו לחבור זאת המסורה וברוך השם האומתי
אשר הגענו לתשלום מה שייעדנוהו ומהנה נתחיל להעתיק ולחבר
מה שייעדנו בפסיקת׳ כל הקריאה בס״ל:

אלין פסיקתא

דאוריתא ספר בראשית

כ̇ט בספרא

אמר המעתיק חזינא שינויא בכולהו נוסחי דפסקין מהן דמני כ̇ט ומהן דמני ל̇ג ומהן דמני יתיר ויתיר אמנם הכך דכתיבנא בדיכנא לון מספרי דוקני דאתבריר לן דראוי למיסמך עליהון ובספר אלה הדברים חזינא נסחא אחריתי בפס בתון וכתבנה לה בדוכת׳ עכ̇ל׃

ויקרא ׀ אלהים לאור
ויקרא אלהים ׀ ליבשה
ויברא אלהים ׀ את האד׳ וחברו
ויברא אלהים וגו׳ החיה
ויפל יי׳ אלהים ׀ תרדמה
ויבן יי׳ אלהים ׀ את הצלע
ויאמר יי׳ אלהים ׀ אל הנחש
וינגע יי׳ ׀ את פרעה
ויחלק עליהם ׀ לילה
המול ׀ ימול יליד ביתך
וערל ׀ זכר
ותכחש שרה ׀ לאמר לא צחקתי
כי ׀ יראה ויאמר ׀ לא
ארדה נא ואראה עשו ׀ כלה
וישכם אברהם ׀ בבקר
ויקרא מלאך אלהים ׀ אל הגר
ויקרא אליו וגו׳ אברהם ׀ אברהם
ויקרא אברהם וגו׳ יי׳ ׀ יראה
נשיא אלהים ׀ אתה
ויאמרו ראו ראינו וגו׳ יי׳ ׀ עמך
ורחל ׀ באה
את מחלת ׀ בת ישמעאל
נפתולי אלהים ׀ נפתלתי
זבדני אלהים ׀ אתי
תשפכו ויאמר אלהים ׀ ראובן
ויהי כדברה אל יוסף יום ׀ יום
ויאמרו שנים עשר אחים ׀
אבל אשמים ׀ אנחנו
ויען ראובן וגו׳ אמרתי אליכם ׀
ויאמר אלהים ישראל וגו׳ אם כן ׀
ויאמ׳ אלהים ׀ לישראל יעקב ׀ יעקב

ואלה שמות   י̇ד בספר׳

ויסב אלהים ׀ את העם
ויולך יי׳ ׀ את הים
יי׳ ׀ ימלך לעולם
ויהי ביום הששי וגו׳ יום ׀ יום
הנני עומד לפניך שם ׀
יי׳ ׀ נסי
לא תעשה לך פסל ׀ אשר בשמים ׀
שלש פעמים וגו׳ האדון ׀ יי׳
וחבריה דכי תשא
קח לך סמים נטף
זה ׀ יתנו
ויעבר יי׳ ׀ על פניו יי׳ ׀ יי׳
מלא אותם חכמת חרש ׀ וחשב

ויקרא   ה׳ בספרא

וקמץ ׀ והביאה אל הכהן
יי׳ ׀ לאמר בקרבי אקדש
ולאיתמר ׀ בניו
אל תשת ׀ אתה
ואל איתמר ׀ בניו
וכל אשר יפל עליו מהם ׀ במותם
וחבריה וכל אשר יפל מנבלתם ׀
וראה הכהן את הנגע וכו׳ הפך ׀ לבן
והצרוע אשר בו וגו׳ ׀ טמא ׀ טמא
והכהן הגדול וגו׳ אשר יוצק על ראשו ׀ שמן
והניף ׀ הכהן אתם

וידבר   כ̇ב בספרא

הבכור ׀ ואלה שמות
והחונים לפני המשכן קדמא אהל מועד ׀ משה ׀ ואהרן
ובאו המים וגו׳ אמן ׀
והניף הכהן ׀ אתם
שניהם ׀ מלאים סלת וכן כלם
יאר יי׳ ׀
ישא יי׳
איש כי יהיה טמא ׀ לנפש
קומה ׀ יי׳ ויפצו
ויאצל וירד יי׳ ׀ בענן
וישארו שני אנשים ׀ במחנה שם ׀ האחד
כי דבר יי׳ בזה וגו׳ הכרת ׀ תכרת
ותנו בהן ׀ אש ושימו עליהן ׀ קטרת
ויתנו אליו כל ׀ נשיאיהם
כל הקרב ׀ הקרב
ויאמן ׀ אדום
וישמע הכנעני וגו׳ וישב ׀ ממנו
ויבא אלהים ׀ אל בלעם
ואם הפר יפר אותם
וממחצית בני ישראל תקח ׀ אחד ׀
ויאמר משה אלהם וגו׳ ובני ראובן ׀
ויתן להם ׀ משה לבני גד ולחצי ׀ שבט ׀ מנשה
ואם בכלי ברזל ׀ הכהו

אלה הדברים   כ̇ב בספר׳

עד אשר יניח יי׳ ׀
כי שאל נא וגו׳ אלהים ׀ אדם
לא תעשה לך פסל ׀ בשמים ׀
שמע ישראל וגו׳ יי׳ ׀ אחד
ויתן יי׳ אותת וגו׳ ורעים ׀
כי יביאך יי׳ אליך וגו׳ ונשל גוים רבים ׀ מפניך
ולא תבוא תועבה וגו׳ שקץ ׀ ותעב ׀
המוליכך במדבר וגו׳ נחש ׀ שרף
אל תאמ׳ בלבבך וגו׳ אותם ׀ מלפניך
ואת חטאתכם וגו׳ ואשרף אתו ׀ באש
שלש פעמים ׀ בשנה
כי יפלא וגו׳ בין דם ׀ לדם
כי יקרא קן צפור ׀ לפניך
והיה בהניח יי׳ אלהיך ׀
הסכת ׀ ושמע ישראל
יפתח יי׳ ׀ לך
יתנך יי׳ ׀ נגף
והשיבך יי׳ ׀ מצרים
למען הקים אותך היום ׀ לו
וזנה ׀ אחרי ׀ אלהי נכר ׀

לישנ׳ אחרינ׳ פסקי׳ דסיפר׳

פנו ׀ וסעו לכם ׳ אנה ׀ אנחנו עלים ׳ באש ׀ לילה ׳ ותענו ׀ ותאמרו ׳ זה ׀ ארבעים שנה ׀ אשר ׳ יניח ה׳ ׳ אלה ׀ ראש ׀ ראה ׳ למדתי ׳ ברא אלהים ׀ אדם ׳ או הנסה ׳ ואה ארץ ׀ עון ׳ פנים ׀ בפנים לא תעשה לך ׀ פסל ב׳ בו׳ כאשר ׀ צוך ׀ שבת ׀ לה׳ ׳ כי עבד היית ׀ למען ׀ יאריכון ׳ אם יספים ׀ אנחנו זאת ׀ תדבר אלינו ׳ ה׳ ׀ אחד כי יביאך ׀ ה׳ ׀ אלהיך ׳ גוים רבים ׀ מפניך ׳ בך בוחר ׀ ה׳ ׀ והיה ׀ עקב תשמעו׳ ׳ ולא תביא ׀ תועבה ב׳ בו ׀ המוליכך ׀ ב׳ בו ׀ בהדף ה׳ אלהיך ׀ לא ׳ בצדקתך ׳ אשר יצאת ׀ ואשרף ׀ אותו ׳ כי ׀ לא את בניכם ׳ פחדכם ׀ ומוראכם ׳ תזבח ׀ כי דבר ׀ סרה ׀ תתננה ׀ ואכלה ׳ ואכלת ׀ לפני ׀ ה׳ ׳ מקצה ׀ שלש כי בגלל ׀ ושמחת ׀ לפני ׀ ה׳ ׳ שלש פעמים ב׳ בו׳ ולשמש ׀ או לירה ׳ על פי ׀ שנים ׳ בין דם ׀ לדם ׳ כי ׀ הגוים על פי ׀ שני ׳ קן צפור ׀ ב׳ בו ׳ שכב ׀ עם אשה ׳ אל שער ׀ מתהלך ׀ בקרב ׳ בהניח ׀ ה׳ ׀ אלהיך ׀ מראשית ׀ כל פרי וענית ׀ ואמרת ׳ וכתבת ׀ עליהן ׳ הסכת ׀ ושמע ׳ יפתח ה׳ ׀ לך ׳ ישלך ה׳ ׀ בך ׀ יתנך ה׳ ׀ מחת ׀ היוצאת והשיבך ה׳ ׀ מצרים ׳ והותירך ה׳ ׀ ב׳ בו ׀ היום ׀ לו חזקו ׀ ואמצו ׳ הוא ׀ עבד׳ ׳ מקץ ׀ שבע שנים ׳ הנך שכב ׀ ב׳ בו׳ ׳ כי אביאנו אל ׀ ויהי ׀ בכלת׳ ׳ ראו ׀ עתה ׳ אתנח וסוף פסוק דספ׳ פתח׳ בטח׳ שברת׳ הצלצל׳ עכ̇ל׃

אלין פסקתא דנביאים

ראשונים

יהושע

עד אשר יניח יי׳ ׀ לאחיכם
והיה אשר יצא וגו׳ ביתך ׀
וכל ישראל וזקניו ושטריו ׀ וגו׳
מוח ׀ ומוזה
כי מאת יי׳ ׀ היתה
ועתה הנה יי׳ ׀ אותי
ועלה הגבול ׀ דבירה
מעון ׀ כרמל וזיף
והצור ׀ חדתה
עין ׀ רמון ותוכן
ועלה גבולם ׀ לימה
אלה הנחלות וגו׳ אלעזר ׀ הכהן בני ישראל ׀ בגורל ׀
אל ׀ אלהים ׀ יי׳ אל ׀ אלהים ׀ ד׳ בפסו׳
ויאמר פינחס היום ׀ ידענו׳
וישב פינחס בן אלעזר הכהן
ואת עצמות יוסף וגו׳ בני ישראל ׀

שפטים

ויאמר אדני בזק וגו׳ שבעים ׀
וכי הקים יי׳ ׀
וישלח ישר׳ מלאכי׳ ׀ אל מלך אדום ׀
האפרתי אתה ויאמר ׀ לא
וישלחו בני דן ׀
ויצא בנימן לקראתם ׀ מן
ויגף יי׳ ׀ את בנימן לפני

שמואל

ועלה האיש וגו׳ מימים ׀
ויאמר אליו וגו׳ ואמר ׀ לו
ומעיל קטן וגו׳ מימים ׀
ויאמר עלי לשמואל לך ׀ שכב
ויבא יי׳ וגו׳ שמואל ׀ שמואל
ותהי יד יי׳ ׀ בעיר
ותשבנה הערים אשר מאת ׀ ישראל
ויאמר שאול וגו׳ לכה ׀ נלכדה
מחר ׀ עתה כי היום בא לעיר
כעת ׀ מחר אשלח אליך
וירם הטבח את השוק וישם ׀ לפני
הנני ענו בי וגו׳ את שור ׀
ואחיה כהן ׀ יי׳ בשלה
גרדה וגבזה בהם ׀ עד
היונתן ׀ יסורה
לבד המלוכה וגו׳ סביב ׀ בכל איביו במואב ׀ ובבני
חלוקי אבנים ׀ מן הנחל
ויאמר שלום ׀ לובח ׀
כי ׀ לא אשר יראה האדם
וישב המלך וגו׳ כפעם ׀ בפעם׳
אחקר את אבי כעת ׀ מחר
קחנו ׀ ובאה כי שלום לך
את אשר נתנך יי׳ ׀ היום ׀ בידי
ולאביגיל וגו׳ מלאכים ׀ מהמדבר
אל נא ׀ שם אדני ׀ את לבו
ולא תהיה זאת ׀ לך לפוקה
ותבא אביגיל ׀ אל נבל
ויי׳ ישיב לאיש וגו׳ יי׳ היום ׀ ביד
ויבא דוד ואבישי ׀ אל העם
ועתה ׀ ראה אי חנית המלך
ויאמר דוד אל לבו וגו׳ אמלט ׀ אמלט
ותרא האשה אל שאול ׀
וישלח אבנר וגו׳ תחתיו ׀
ויאמר אבנר אל דוד אקומה ׀ ואלכה
ותכונן לך את עמך ישראל ׀ לך
ויאמר אבשלום אל יואב הנה שלחתי אליך ׀
ועתה ׀ מת למה זה אני צם ׀
ויען יונדב ׀ בן שמעה
ודוד עלה וגו׳ עלה ׀ ובכה
וישלח אבשלום וגו׳ יועץ ׀ דוד
ויבא ׀ דוד אל ביתו וגו׳ עשר נשים
ובגלחו את ראשו וגו׳ ימים ׀ לימים
ויאמר יואב אל המלך וגו׳ כהם ׀ וכהם
ויבא גד אל דוד שבע שנים ׀ רעב ׀
וישלח ידו המלאך ׀ ירושלם
ויאמר דוד אל יי׳ בראתו ׀ את המלאך ׀

מלכים

ויען בניהו בן יהוידע ויאמר ׀ אמן
וימשחו אתו צדוק הנביא ׀ למלך
ויבא בניהו אל אהל ויאמר לא
ויקץ שלמה וגו׳ ויעמד ׀ לפני
ואת כל קירות הבית מסב ׀ קלע
ויעש את הים מוצק עגל ׀
ורחבעם בן שלמה וגו׳ ושבע עשרה שנה ׀ מלך בירושלם ׀
וגם ביד יהוא בן חנני וגו׳ ועל כל הרעה ׀ אשר עשה ׀
ופקעים וגו׳ שככים ׀ אתו
עמד על שנים עשר בקר וגו׳ פונים ׀ צפונה פונים ׀ נגבה
ועל המסגרות וגו׳ אריות ׀ בקר
ובראש המכונה וגו׳ עגל ׀ סביב
ויעש שלמה בעת ׀ ההיא
ולבנו אתן וגו׳ הימים ׀ לפני
חסד ויאמר לו ׀ פרעה
וישיבו העם את המלך ׀ דבר
ויעש ירבעם וגו׳ יום ׀ לחדש בחג
ויהי כשמע וגו׳ לאמר ׀ תפשוהו
ונביא אחד זקן וגו׳ האלהים ׀ היום
ורוח יי׳ ׀ ישאך
ויגע וישב מלאך יי׳ שנית
ואתה תמנה לך ׀ חיל
וינוסו הנותרים
וידבר אחאב ׀ אל נבות ׀ לאמר
ויאמר מלך ישראל ׀ אל יהושפט
ויאמר כה אמר יי׳ וגו׳ גבים ׀
ויאמר לו אמר נא וגו׳ חרדת ׀
והוא הלך במדבר וגו׳ ויאמ׳ ׀ רב עתה
ויאמר אל אביו ראשי ראשי
ויאמר אלישע וגו׳ כעת ׀ מחר
ואלישע ראה וגו׳ אבי ׀ אבי
וישלח אשר על הבית וגו׳ אל יהוא ׀

פסיקתא דנביאים

ויכתב אליהם ספר · שנית
ויוזבד בן שמעת שומר
וישלח חזקיה וגו׳ לכישה · לאמר
אולי ישמע וגו׳ מלך אשור ·
הטה יי׳ · אזנך
ביד מלאכיך חרפת ·
וישלח יי׳ בו
ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה
העמודים · שנים
וכתרת עליו · נחשת

אלין פתח באתנח י׳ יהוש׳

החרם ורק אתם שמרו
בחרם וימעלו בני ישראל ·
המלח ויהי להם גבול
למס ויהי כי חזקו

שפטים

צפת וילך יהודה
לרדת ואם ירא אתה
תאכל מכל אשר יצא ·
הגדת ותבך עליו
ותאלצהו ויהי כי הציקה
ללכת ויהי ביום הרביעי

שמואל

בצלצח בלכתך היום
החרם ויקח העם מהשלל
ואת היותר החרמנו
ואת עמלק החרמתי
הפצר כי חטאת קסם
ללכת ויסב שמואל ללכת
מנת ויצא איש הבנים
והערב ויגש הפלשתי
וילך ויקם וילך
רשע כאשר יאמר
לאביגיל ויאמ׳ דוד לאביגל ברוך יי׳
בעמלק כאשר לא שמעת
הצלנו ויען כל איש רע
החמש והנה באו אל
השל ויחר אף יי׳
המלח וישע דוד שם
ויחנק ויצו אל ביתו
המס ואדורם על המס
בנת ותהי עוד המלחמה
וירד ויט שמים וירד

מלכים

החוצה ויאריכו הבדים
בן גינת ויחזק העם
לקחת ותלך לקחת
ויחל ויפל אחזיהו
בדלתו ויקח יהוידע הכהן
ויך אז יכה מנחם
לחצי אז יחלק העם
וינחשו ויעבידו את
ברגל ואנשי בבל
ואשרים ויצינו להם

אלין סו׳ פסוק פתח

יהושע

ארבע את קבצים
ואנחרת וחפרים
ועוקה ירמות

שפטים

לחם ויואל האמרי

קנז וימת עתניאל בן קנז
ויגש וגדעון בא
דבדת ויאמר גדעון · וחברו
מלח ואבימלך נלחם
אל תאכל מכל אשר יצא
או בדת ויבא יפתח
הבחורים וירד אביהו
לא הגדתה ותבך אשת שמשון
כחוט ותרא דלילה
תלן ויאמר האיש הזקן
הסף ויקם ארונידה

שמואל

ותאכל וכן יעשה שנה
באפק ופלשתים חנו
וחלום ויראו הצופים
מיכל בני שאול
החרמתי ויאמר שאול
ויקרע ויסב שמואל
מבעתך ויאמרו עבדי
חרפת ויאמר דוד
אהבתהו ומיכל בת שאול
בחרשה ויאמר דוד
אפוד בד
בבת ולרש אין כל
ויאנש וילך נתן אל
ויאכל ויקם דוד
חתמו ותאמר לאמר

מלכים

ולחיצון ואת קרקע
אנו ויהי כשמוע
החזק וישלח יואש
מבצקת בן שמנה
החפר הוא השיב
שמרי הסף

אלין פסיקת׳ דנביאים אחרונים

ישעיה

ישא ביום ההוא · לאמר
ענן · וברא יי׳ על כל מכון
האומרים ימהר
שרפים עומדים · ממעל
וקרא זה אל זה ואמר קדוש ·
וכל · ההרים אשר במעדר
ותמצא בקן · ידי
והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ · שנית
חזות קשה וגו׳ הבוגד · והשודד
ויקרא אריה על מצפה · אדום
הרג · והנה ששון ושמחה
במכת · מדין בצור עורב
הבוק · תבוק והבוז · תבח
תשואות · מלאה
והרד · יפחד מפני תגופה
הלוט · ובלע בהר הזה
יצר סמוך תצור שלום ·
כי כה אמר יי׳ · אלי כאשר יהגה
אולי ישמע יי׳ וגו׳ מלך אשור · ארניו
וישלח מלך אשור · את רבשקה
הטה יי׳ · אזנך ושמע
חרפת · ביד עבדיך
הלא ידעת וגו׳ אלהי עולם · יי׳
בורא ניב שפתים שלום · שלום
כה אמר האל · יי׳
חסדי יי׳ אזכיר
הנה עבדי · יאכלו
פלטים · ושמתי בהם אות
והביאו את כל אחיכם · מכל הגוים
מנחה · ליי׳ ·

ירמיהו

ויהי דבר יי׳ · אלי
אם תשוב ישראל ·
מעי מעי · אוחילה
ואת חמת יי׳ · מלאתי
הגנב · רצח ונאוף
וירפו את שבר וגו׳ שלום · שלום
וחברו וירפאו
וידרכו את לשונם וגו׳ כי מרעה אל רעה ·
אמן · למען הקים
כי את רגלים · רצתה
הירע ברזל · ברזל
ובאו בשערי וגו׳ מלכים ·
ואחרי כן נאם יי׳ וגו׳ ואת עבדיו ·
בימיו תושע וגו׳ יי׳ · צדקנו
ובימים ההם תושע
וכל העמק והפגרים ·
בספר · שדות
הדבר אשר וגו׳ ונבוכד נאצר מלך בבל ·
ואשלח אליכם וגו׳ עבדי הנביאים ·
השכם ושלוח ·
ישב · ישמעאל את כל
וגם כל היהודים אשר במואב ·
עוד שמי נקרא · כפי · כל איש
מלאתם · אתם ונשיכם
הילילו · הוביש מואב
רפתה דמשק וגו׳ ורטט · החזיקה
והחתתי עליהם והבאתי עליהם
ערכו על בבל · סביב
רבים השמיעו אל בבל · רבים
ושלחתי לבבל · זרים
והיתה בבל · לגלגלים · מעון
העמודים · שנים

יחזקאל

השמע · ובדברי אותך
ואחדל · יחדל
החמס · קם למטה
וישלח תבנית יד ותשא אתי רוח ·
אף כי ארבעת שפטי ·
מצית בך · ואמרת לי
חרדות · ילבשו
והנה ששה אנשים באים ·
על הדם · תאכלו ועינכם
האנק · דם
היזת צאני · לבז
וידעת כי אני יי׳ שמעתי · את כל
אשר נתנו את ארצי ·
והאתיקים · הספים והחלונים
ובהפילכם תרימו תרומה ליי׳ ·
והיה כל נפש חיה ·
הנחל יעלה על שפתו מזה · ומזה ·
חמת · ברותה
וצפון · והיה גבול מן הים
לאמר · שממה
תבוא · אל ארץ · משובבת
והיה ביום ההוא אתן לגוג · מקום
חתלון · ואלה שמות השבטים
והנותר לנשיא מזה · ומזה · לתרומת
ועשרים · אלף תרומה
סביב ושם העיר מיום יי׳ · שמה
וכל סביב סביב דכותהון ·

תרי עשר

אל תשמח ישראל · אל גיל
ולא יסכו ליי׳ · יין
הסיר יי׳ משפטיך וגו׳ מלך ישראל · יי׳
וישמע זרובבל · בן שלתיאל
ועתה חזק זרובבל ·
חן · ישא איש
ויהי דבר יי׳ · שנית
ורחוקים · יבאו
ואם לא · חדלו ·
ואספתי את כל הגוים ·

אלין פתח באתנח וסו׳ פסו׳ בנביאים אחרונים

ישעיה

תעכסנה יען כי גבהו
תשפלנה וישח אדם
השע השמן לב העם
טבאל נעלה ביהודה
בז קח לך גליון גדול
וחברו ואקרב אל הנביאה
לאט יען כי מאס
תבן ופרה ודב תרעינה
תשכבנה ועולליהם ירטשו
תרטשנה וקשתות נערים
השבתי ונאסף שמחה
השבתי חזות קשה
התו כי לפני קציר כתם
עד בטחו ביי׳ עדי עד
תרמסנה ברגלים תרמסנה
תקשבנה ולא תשענה
קמל אבל אמללה ארץ
תהרו חשש תלדו קש
יאמר כי יאמר הלא שרי
יצתו והיו עמים משרפות
כן נטשו חבליך בוז בז
תפתחנה אז תפקחנה
השב והוא עם בזוז
עד לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי
הדס תחת הנעצוץ
תאמנה ובנותיך על צד
ועצמותיכם כדשא תפרחנה
בגת מדוע אדום ללבושך

ירמיה

לבז העבד ישראל
להבר רוח צח שפיים
נצלנו ובאתם יעמד
נצחת מדוע שובבה
עבדו כדנה תאמרון
השמו שפוך חמתך
מקללוני אוי לי אמי
בששר האסר אבנה
לבז לכן כל אכליך
הסף ואביא אותם
באש תצתנה
וכל לשון דברת דברתי הצלת
הצלתי באש יצתו דכותהון

יחזקאל

תנהלנה המלך יתאבל
החשמלה וארא והנה
ושבלת לו חיה רעה
האנח ואתה בן אדם
בששר ותוסף
שברתי בן אדם את זרוע פרעה
הצלת ואתה כי הוהרת
ולבז העלה עליהם
תהרגנה ובנותיה אשר
תלכנה בחורי און
לבז והושעתי לצאני כל ליש׳ פר׳
אני יי׳ דברתי כל ליש׳ פתח
לבטח ונתן עץ השדה ·

תרי עשר

תנאפנה על ראשי ההרים
עדן ושברתי בריח
הנפלת את סכת דוד
תתמוגגנה הנה ימים באים
בספרד וגלות החל הזה
וירדם ויונה ירד אל ירכתי
רשע עוד האיש בית
תחרשנה יראו גוים ויבשו
גת לכן תתני שלוחי׳ וחבר׳
יחיתן כי חמס לבנון
לעד לכן חכו לי
תכצענה על ידי זרבבל
תשכבנה ונשסו הבתים

אלין פסקתא דכתובים

דברי הימים

ארפכשד שם
הבכור ׃ ויהיו בני ירחמאל
הבכור ׃ ואלה היו בני דוד
עזריקם ׃ ולאצל ששה
לפנים ׃ ופינחס בן אלעזר
להכין שבת ׃ שבת
שלום ׃ שלום ורוח לבשה
בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ׃
וגם הקרובים וגו׳ ובפרדים ׃
ויעל דוד וגו׳ האלהים ׃ יי׳
ועמהם אחיהם וגו׳ ויחיאל ׃ ועני
נתתן את עמך ישראל ׃ לך
על עמו ׃ ויאמר יואב
איביך ׃ למשנת וגו׳ ואם שלש ׃
וישלח האלהים ׃ פלאך ׃
וברזל ׃ לרב
להגדיל ׃ ויאמר דוד שלמה
ניכתבם שמעיה וגו׳ ואחז ׃ אחד
ובני ישראל ׃ למספרם וגו׳
ושרי האלפים ׃
התשיעי וגו׳ לבן ׃ ימיני
ויקהל דוד וגו׳ ומקנה ׃
הזהב ׃ ובכל כחי הכינתי
ראה ׃ עתה
לכל ׃ לראש לך יי׳ הגדלה
בצל ׃ כי גרים אנחנו
ויזבחו ליי׳ ׃ זבחים
וישב ש׳מה על כסא יי׳ ׃
ויאמר אלהים ׃ לשלמה יען
לשבתות הנה אני בונה
השים ׃ מכות
סביב ׃ סביב ודמות בקרים
עומד על שני עשר וגו׳ שלשה
פונים ׃ ושלשה פונים ׃ ימה
ענול ׃ סביב
את קדשי ׃ דויד אביו
ועתה יי׳ ׃ אלהי ישראל שמר
לאמר ׃ וכל ישר׳ כי לא שמע המלך
צדיק ׃ ויכנעו שרי ישראל
אל שמעיה ׃ וכראות יי׳
האלהים והנה עמנו
הלא הכושים לחיל ׃ לרב
יי׳ ׃ מארבים ובעת החלו ברנה
דם ׃ לדם וכל ריב
ויתן להם׳ אביהם
ויאמר מלך ישראל ואל יהושפט
ועמהם ׃ מהעמונים
ויבנו לך בה מקדש
ויהי לימים ׃ מימים וגו׳ לימים ׃ שנים
ואחרי כל זאת נגפו ׃ יי׳
ויהי בעת ׃ יביא וגו׳ ליום ׃ ביום
כהנים ׃ ויבא אחריו עזריה
מעיר ׃ לעיר ויהיו הרצים
האלהים ׃ כל לבנו הכין
יום ׃ ביום ויעשו בני ישראל
חיצונה ׃ ואחרי כן בנה
ועליהם ׃ מופקדים
להעלות ׃ ועלות ׃ יי׳ ושם יהודע
הכנו והקדשנו ׃ את כל
ויעש ׃ בירושלם חשבונות
מלכי ישראל ׃ ולא נעשה פסח
וישלח אליו מלאכים ׃ לאמ׳ ׃ מה לי
השרים ׃ ויקונן ירמיה ׃

תהלות

אמרי האזינה ׃ יי׳
כי לא אל חפץ רשע ׃ אתה
יתעב ׃ יי׳
ובצע ברך נאץ ׃ יי׳
על מה נאץ רשע ׃ אלהים
על כן אודך בגוים ׃ יי׳
כי תושיע ׃ יי׳
עורה למה תישן ׃ יי׳
אודך בעמים ׃ יי׳ וחבר׳
מלתעות בפירים נתוץ ׃ יי׳
הצילני מאויבי ׃ אלהי
ואתה יי׳ אלהים ׃ צבאות
לשלמי נדרי יום ׃ יום
ברכו עמים ׃ אלהינו
לא ישמע ׃ אדני
יודוך עמים ׃ אלהים וחבר׳
ברוך יי׳ יום ׃ יום
האל ׃ לנו אל למושעות
הוא נותן ׃ עוז ותעצומות
זכר זאת אויב חרף ׃ יי׳
הלעולמים יזנח ׃ יי׳
ויקץ כישן ׃ יי׳
ודרור קן ׃ לה
אשמעה מה ידבר האל ׃ יי׳
אין כמוך באלהים ׃ יי׳
חסין ׃ יי׳ אלהי צבאות
איה חסדיך הראשנים ׃ יי׳
אשר חרפו איביך ׃ יי׳
עד מתי רשעים ׃ יי׳
אודך בעמים ׃ יי׳
רם על כל גוים ׃ יי׳
אהבתי כי ישמע ׃ יי׳
זכרתי משפטיך מעולם ׃ יי׳
רחמיך רבים ׃ יי׳
ערו ׃ ערו
אם תקטל אלוה ׃ רשע
הלא משנאיך יי׳ ׃ אשנא
אל תט לבי לדבר ׃ רע
הצילני מאויבי ׃ יי׳
וכל האת האת
אמן ׃ אמן דכו׳

איוב

הצעקתו ישמע ׃ אל
זה חלק אדם רשע ׃
אך שוא לא ישמע ׃ אל
מן ׃ הסערה
מן ׃ סערה
ואם זרוע כאל ׃ לך

משלי

עד מתי פתים ׃
עשה זאת אפוא ׃ בני
עד מתי עצל ׃ תשכב
להנחיל אהבי ׃ יש
ואהיה אצלו אמון וגו׳ יום ׃ יום
אשרי אדם שמע וגו׳ יום ׃ יום
בית גאים יסח ׃ יי׳
לעלוקה שתי בנות הב ׃ הב

רות

שני בניו ׃ מחלון
הלכן ׃ תשברנה
ורחצת ׃ וסכת
כרחל ׃ וכלאה

שיר השירים

צרור המור דודי לי
אשכל הכפר ׃ דודי לי
תעירו ׃ השבעתי
והגפנים ׃ סמדר התאנה
תעירו ׃ השבעתי
צאנה ׃ וראינה
נרד ׃ וכרכום
גן ׃ נעול
קול ׃ דודי דופק
ברח ׃ דודי ודמה לך

קהלת

סובב ׃ סובב
זה ׃ רע בכל אשר נעשה
ועמוק ׃ עמוק רחוק מה שהיה

איכה

סלה כל אבירי ׃ יי׳
על אלה אני בוכיה עיני ׃ עיני
איכה יעיב באפו ׃
היה יי׳ ׃ כאויב
ויחמוס שכו ׃ יי׳ ׃ בציון
זנח יי׳ ׃ מזבחו
חשב יי׳ ׃ להשחית
השיבנו יי׳ ׃ אליך ונשובה

אחשורוש

בחדש הראשון מיום ׃ ליום
ואת ׃ פרשנדתא וכל אחיהון
קימו וקבלו היהודים ׃ עליהם
אשר נתן המלך ליהודים ׃ אשר
וישם המלך אחשורוש ׃

דניאל

נחית ׃ ודי חזה מלכא
ונבוכד נצר מלכא שלח למכנש ׃
מפשר ׃ קל קבל די רוח
ועל מרי שמיא ׃
הטה אלהי ׃ אזנך
יי׳ ׃ שמעה יי׳ סלחה
וישם ׃ פניו לבא בתקף
וישב ׃ פניו לאיים ולכד

עזרא

ומה חשחן ובני תורין ודכרין
ואמרין ׃ לעלון ׃ מלח
ויקבצו כל אנשי יהוד׳ ובנימן ׃ ירוש׳
ואקום ׃ לילה אני ואנשים
ואצאה בשער הגיא הם ׃ פרוצים
ויברך עזרא אמן ׃ אמן
שבתי ׃ וישוע ובני ושרביה ׃
ויאמר נחמיה הכהן ׃
מהשבי ׃ ויעשו כל הקהל
ויקרא בספר תורת יום ׃ ביום
חצור רמה גתים
בימים ההם ראיתי ביהודה ׃
דרכים גתות ׃

אלין פתח באתנח וסו׳

פסוק בכתובים

ד״ה

בני שם עילם ומשך
זתת ובני קנז ושנאצר
וקנז ובני כלב
אצל ולאצל ששה וחבר׳
ויזבח ויצא דוד
ויצלח וישב שלמה
הכנו והקדשנו

תהלות

אתה אספרה אל חק
שני רשעים שברת
נתשת האויב תמו
יתר כי הנה הרשעים
לחם הלא ידעו כל פעלי וחבר׳
ויט שמים וירד
כי תשיתמו שכם
כי תשיתהו ברכות לעד
אתה חטאת נעורי
הלכתי לדוד שפטני
חיי אחת שאלתי
וילך לדוד בשנותו
עלי כי שמעתי
ידעתי ובצלעי
יריאי לדוד ריבה יי׳
שקר אל ישמחו לי
ארץ כי לא שלום
תחרש ראית יי׳ אל תחרש
תשברנה כי זרועות וחברו
אתה ואני עני ואביון כ׳ בג
אל תאחר
ארץ בשכן אלהים
דרך זובח תודה
סלה בהצותו את ארם
ובמים הרכבת אנוש
סיני ארץ רעשה
בכסף אם תשכבון
עיני יגעתי בקראי
שקר רבו משערות
ואין חרפה שברה לבי
אתה ואני עני ואביון
תאחר אלהים חושה
בחנמל יהרג בברד
ללכת לא שמרו ברית
השמו כי אכל את יעקב
רעם אענך בסתר רעם
כגלגל אלהי שיתמו כגלגל
אלהי כי טוב יום יום בחצריך
אלהי שמרה נפשי כי חסיד
שועתי ואני אליך יי׳
וכסאו לארץ מגרת
הודע למנות ימינו
להשמדם עדי עד
אנחנו דעו כי יי׳
מים ישם מדבר לאגם
תחרש למנצח לדוד
אמילם וכולהון תלתא
ספרתי בשפתי ספרתי
מכל מלמדי השכלתי
שקר יי׳ הצילה נפשי
אליך נשאתי את עיני
מנעורי קרמ׳ רבת צררו

פסיקתא דכתובים

החסד יחל ישראל
עיני לא גבה לבי
גם בניהם עדי עד
זאת מנוחתי עדי עד
הסכנת ארחי ורבעי
ירושלם תדבק לשוני
בסתר לא נכחד עצמי
מרדפי הקשיבה אל רנתי
תחנוני האזינה אל תחנוני
הללו את יי׳ מן השמים

איוב

ממעל היום ההוא
ואין יחשכו כוכבי נשפו
מבקר לערב יכתו
ירחקו בניו מישע
ישע שלום שפלים
היאכל תפל מבלי מלח
תבעתני וחתתני בחלומות
כלה ענן וילך
כפך מעלי הרחק
בדי שאול תרדנה
יחצני סביב ואלך
הזאת ידעת מני עד
פנו אלי והשמו
ישאהו קדים וילך
כי אמר איוב צדקתי
אבי יבחן איוב עד נצח
תפלחנה תכרענה ילדיהן תשלחנה ב׳ בו

תוסף שים עליו כפכה
אחד באחד יגשו
על כן אמאס ונחמתי

משלי

לקח ישמע חכם
בטח ושמע לי ישכן
כי לחמו לחם רשע
אולת קצר אפים
יתר לא נאוה לנבל
כנפים התעיף עיניך בו
על שדה איש עצל עברתי
תשבענה שאול ואבדון ועיני האדם ב׳ בפסוק
ונגבתי פן אשבע וכחשתי
מארץ דור חרבות
תשבענה לעלוקה שתי
מים שאול ועוצר רחם
נחל עין תלעג לאב
ארץ תחת שלש רגזה

חמש מגלות

ותותר ויאמר לה בועז
סמדר אחזו לנו שועלים
תנה אם רוח המושל
למס איכה ישבה בדד
ותען אסתר ותאמר
הסף וימצא כתוב אשר

דניאל

המלצר ויאמר דניאל
תה חזוני די הן חלמא
אזל אדין דניאל לביתה
הודע אזל ולחנניה ב׳ בו
יהודע אדין אריוך
ואמר ענה דניאל קדם
בלטשאצר ענה מלכא כלהו פתח
תגרע ואנא לא בחכמה
כסף הוא צלמא רישיה
חסף ואצבעת רגליא
בה ודי חזיתא רגליא
חסף שקוה די פרזל
לשיזבותנא הן איתי אלהנא
וידחלנני על משכבי ב׳ בו
יהודענני ומני שים טעם
אמר בלטשאצר רב חרטמיא
יתננה ולך טרדין מן אנשא
נפל עוד מלתא בפום
יצטבע בה שעתא מלתא
עבדת וכל דאירי ארעא
אלף בלשצאר מלכא
קרא מלכא בחיל
עללת מלכתא לקבל
להודעותני וכען הועלו
עליך ואנא שמעת עלך
הב באדין ענה דניאל
יצטבע ומן בני אנשא
ידעת ואנת בריה בלטשאצר

שבחת ועל מארי שמיא
חדרת ולמאניא די ביתי ב׳ בפסו׳
והשלמה דנא פשר מלתא
רשמת באדין ענו ואמרין
אזל באדין מלכא בשפרפרא
אמר בשנת חדא
תתחבל ולה יהיב שלטן
ובהלנני אתכרית רוחי
יהודענני קרבת על
תברתה ועל קרניא עשר
ותדקנא כן אמר חותא
תאחר יי׳ שמעה
וכל לה בה גבה שנה פמה מנה עלה טפרה קדמה דכו׳ בין באתנה בין בס״פ

עזרא

החרבת די יבקר בספר
למסר ובנמא פתגמא
בה ומני שים טעם
בנין אדין בנמא
חדת נדבכין די אבן
עבדו אדין תתני פחת
ודהב ולהיכלה כסף
למעבד ומה די עליך ועל
למנתן ושאר חשחות
הגדתי והסגנים לא
אכלתי גם מיום אשר צוה
לדרת ואשלחה עליהם
ארח כי רבים ביהודה׳

נשלם הפסיקתא דאורייתא ודנביאים

שטא חרא כל חד וחד מלעיל
ול רבוותי׳ וסימ׳

נאמקית מלעיל ברגלך הנן הירך׳ לסרת סס את יי׳ אלהיך׳ רבה ואטאתס כי כבדה מאד׳ יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי׳ וספר מלעיל שבע ימים לטהרתו׳ קנה מלעיל וכפשינו קצה בלחם הקלקל׳ רחוקה מלעיל ואין מכיל כי רחוקה היא מצידונים׳ טובה מלעיל והיה לך למשב נפש ולכלכל׳ הוקס מלעיל נאם הגבר הוקם על׳ יסף ולא יסף עוד מלאך יי׳ להרא׳ נשברתי ארץ כי תחתא לי׳ הרס מלעיל ויאמר הרס לך׳ גרה כי קבר השמע מהשתרע׳ קנה ותנא את ממטה׳ נשבה והיתה לבער כאלה נכאלון׳ שכר הנה שכר עלינו מלך ישראל׳ מרה ותבר לדוד מאד דשמואל׳ התחתונה היציע התחתונה עשרים׳ החיצונה ואת מוסד השבת׳ רעה התרועה הארץ מוט׳ ומנורה על אלכים׳ וארה וארה נחשתה ביחזקאל׳ בוקע מים לפניהם׳ יצק אשר יצק מים על ידי אליהו׳ זרה רוחי זרה לאשתי׳ נורר מים בעבינו׳ למה שמתני למפגע לך׳ מוגע בר יקבהו לאום׳ יקרה היא מפנינים׳ תחת נערה במבין׳ ותאמר העזה פניה נתאמר לו׳ ארבעה הם קטני ארץ׳ חומה לו סביב׳ בוצע בצע כל ארחות יי׳ הבו הכי אמרתי הבו לי׳ אחז שמאל בעשותו ולא אחז׳ שמע הללוהו בצלצלי׳ הרשע ומקום הצדק שמה׳

וחלוף שטה חד מלרע וכל קריאה לעיל

שטה מן כ״ג דכל חד וחד לית דכו׳ וכל מלה אחרי מן
ליס׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר בלה ב׳ סימן לב׳ וברים עזרא׳

שטה מן י״ו דכל חד וחד לית דכוו׳ וכל חד
ספר דמו׳ וסימני׳

למלאכה וראה את הנגע ביום׳ וכל יחזקאל דכוו׳ הנשים וכל הטף בנשים׳ וכל שיר השירים דכו׳ ואת עשרת חריצי החלב האלה׳ וכל אסתר דכוו׳ התפקדו ובני ישראל התפקדו וכלכלו׳ וכל וידבר דכוו׳ ונבא תחדש עליך וידי וכל דביאל דכוו׳ ורעה ועבדי דוד מלך עליהם׳ וכל משלי דכוו׳ ידעם כאשר לשאול שתי מות׳ וכל תרי עשר דכוו׳ והסרהו ויבא יי׳ עליהם את סרי׳ דלה׳ וכל שפטים דכוו׳ לא ימות אל תמנע מנער מוסר וכל יחזקאל דכוו׳ ותקע וירא כי לא יכול לו׳ וכל יחזקאל דכוו׳ תהלת יי׳ ידבר פי ויברך׳ וכל ירמיה דכוו׳ מזוזת ותקס חנה אחרי אכלה׳ וכל יחזקאל דכוו׳ לצבי ביום ההוא יהיה צמח יי׳ וכל שיר השירים דכוו׳ עדותיו שיר תשמרן את׳ וכל תהלות דכוו׳ לפני אלהים ויחר אף אלהים בעזא דלה׳ וכל תהלות דכוו׳ השיבנו יי׳ אליך ונשובה כתיב׳ וכל תהלות דכוו׳

נשלמי החילופין שבין מערבאי ומדנחאי

שטה מן כ״א דכל חד וחד לית בספ׳ כותיה וכל
קריא׳ דכו׳ בר מן חד וסי׳

וילדו אלה תולדת בני נח׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן חד וילדו כי תהיין לאיש שתי נשים: ורס לבבך ונכחת את׳ וכל קריא׳ דכו׳ בר מן חד מלעיל ורס על כל נאה ורס ועל כל: בסתר כי יסיתך אחיך בן אמך׳ וכל קריא׳ דכו׳ בר מן א׳ קמץ בסתר כי אתה עשית בסתר: ומגרשיהם כי היו בני יוסף שתי מטות׳ וכל קריא׳ דכו׳ בר מן א׳ מגרשיהן׳ כל הערים אשר תתנו: אחיך ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל׳ וכל קריא׳ דכו׳ בר מן א׳ לאחיך ולשרה אמר הנה נתתי: משיח הרי בגלבע אל טל ואל מטר׳ וכל קריא׳ דכו׳ בר מן א׳ משיח׳ רוח אפינו משיח יי׳: מקנה על ההרים אשא בכי ונהי וכל קריא׳ דכו׳ בר מן א׳ למקנה לאברהם למקנה לעיני: ומים ואמרת כה אמ׳ המלך דמלכי׳ וכל קריא׳ דכו׳ בר מן א׳ מלעיל ומים למען יחסרו לחם ומי׳: אפסי מקץ שבע שנים תשלחו׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ אפסים הלא זה כוס אבחריהו: על הרעה ושב הגוי ההוא מרעתו׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ ש הרעה וישלח ידו המלאך ירושלם: מזבחותיכם וידעתם כי אני יי׳ בהיות׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ מזבחתיכם חטאת יהודה כתובה: תקרא ביום ההוא נאם יי׳ צבאות תקראו׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ תקראי ואנכי אמר איך אשיתך: ויכו כבוכד נצר מלך בבל׳ וכל קריא׳ דכו׳ בר מן א׳ ויכוה ויכוהו המלך אחז כתי׳: זכרו תורת משה עבדי וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ זכרו זכרו אבד ממני ארץ: וישמחו כי ישתקו וינחם׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ וישמחו ישאו בתוף וכנור׳ תערך לפני שלחן נגד׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ תערג גם בהיות שלה תערג אליך: זכרון אין זכרון לראשונים׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ זכרון דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי: בחכמה כי יש אדם שעמלו בחכמה׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ מלעיל בלה והנה מחלקות הכהנים: וחוטא ומוצא אני מר ממות׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ והחוטא לא יהיה משם עוד עול: שמרה כפשי עדותיך׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ שמרה יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל: ישי מאחך כלו תפילות דוד בן ישי׳ וכל קריאה דכו׳ בר מן א׳ בעת ההיא יובל שי:

שטה חלופין כל קריאה חרא מלרה וכל
ספר חלוף לה וסי׳

הנראה וירא יי׳ אל אברהם ויאמר׳ וכל קריאה חלוף הנראה: חירה ויהי בעת ההיא וירד יהודה: וכל קריא׳ חלוף חירם: ואשלחה ואשלחה את העם׳ וכל קריאה חלוף ואשלחה לאליעזר׳ פרשי כנפים והיו הכרבים פרשי כנפים׳ וכל קריאה חלוף פרשים כנפים: ואמה ואמי האמה ארך הקדש׳ וכל קריאה חלוף אמה ואמי האמה: מראה וראה הכהן והנה׳ וכל קרי׳ חלוף מראה: וכי יגור אתכם גר׳ וכל קריאה חלוף וכי יגור אתך: ויסעו מסוכן ויחנו באבות׳ וכל קריאה חלוף סונן: ויכן ויסע מסכה תורה׳ וכל קריאה חלוף ויכן ויסע: ותקרבון ותעמדון תחת ההר׳ וכל קריאה חלוף ותקרבו ותעמדו: אלה העדות והחקים: וכל קרי׳ חלוף אלה העדות: מן המערה ויעשו כן ויוציאו׳ וכל קריאה חלוף מהמערה: יואל קמץ והוא יואל להושיע׳ וכל קריאה חלוף יואל פתח: כבשה ולרש אין כל כי אם׳ וכל קריאה חלוף נקבה מן הצאן כשבה: כבה ויבא דוד נבה אל׳ וכל קריאה חלוף נבא: בית שן אשר גנבו אתם מרחוב׳ וכל קריאה חלוף בית שאן: ויושיבוס כאשר בא יעקב מצרים׳ וכל קרי׳ חלוף ויושיבם: אתי לנס ויאמר המלך אל אתי הגתי׳ וכל קרי׳ חלוף איתי רפה: מבחור והכיתם כל עיר מבחור׳ וכל קרי׳ חלוף מבחר: מבנה כי לא נבנה בית לשם׳ וכל קריאה חלוף נבנה: כליתי ואני אמרתי לריק יגעתי׳ וכל קריאה חלוף כליתי: וקויתי וחכיתי ליי׳ המסתיר׳ וכל קרי׳ חלוף קויתי: אוריהו ויוציאו את אוריהו ממצב׳ וכל קריאה חלוף אוריה: האח לפניו מבערת׳ וכל קריאה חלוף האח האח: על לבי ולא עלתה על לבי׳ וכל קרי׳ חלוף אל לבי: הסריונות אסרו הסוסים ועלו׳ וכל קרי׳ חלוף השריונות לנסיא יחזקאל מלעיל׳ וכל קריאה חלוף לנסיא מלרע: לחול מלרע בין קדש לחול׳ וכל קריאה חלוף לחול מלעיל: נהר כבר על נהר כבר׳ וכל קריאה חלוף על נהר פרת: שנים עשר יחזקיה׳ וכל קריא׳ חלוף יחזקיהו: ראמה ותגמל את לא רחמה׳ וכל קריאה חלוף רחם: דברי הימים חורם דדמשק׳ וכל קריאה חירם דמשק: תהלות אמורה ולסמך אזמרה׳ וכל קריאה חלוף ולסמך אזמר: תהילות בית אהרן בטחו ביי׳ וכל קרי׳ חלוף בני אהרן: תהלות אמן ואמן וברוך שם כבודו לעולם׳ וכל קריאה חלוף אמן ואמן: איוב ריש התקשר ריש בתלם עבתו׳ וכל קרי׳ חלוף ראש: ולא נדע מה ידעת ולא נדע׳ וכל קריאה חלוף לא נדע: משלי שלמה בן דוד׳ וכל קריאה חלוף דברי שלמה: לצדיק מלרע תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק׳ וכל קריאה חלוף לצדיק מלעיל: יקרה את כלם׳ וכל קרי׳ חלוף יקרא: חולה ים רעה חולה׳ וכל קריאה חלוף חולה: עדת קמץ לא עדת בהון׳ וכל קריאה פתח עדת יי׳: קל קמץ קל מן שמיא נפל׳ וכל קריאה חלוף קל פתח: כבר פתח כבר אנס אתה׳ וכל קריאה קמץ ויאמר לה המלך: בארבות פתח וישלח ידו בארבות׳ וכל קרי׳ בארבות קמץ: עזרא יויקים יויריב יוידע יוצדק ישוע׳ וכל קרי׳ יהויקים יהויריב יהוידע יהוצדק יהושע: שיר השירים הראוני השמעיני׳ וכל קריאה חלוף הראני השמיעני: רות תדבקין׳ וכל קריאה חלוף תדבקון: קינות רבתי בגוים׳ וכל קרי׳ חלוף רבת: אסתר ועשרים ומאה׳ וכל קריאה חלוף מאה ועשרים: לאחדם מלרע לאחדם שנים אשר׳ וכל קריאה חלוף לאחדם מלעיל:

שטה מן ל׳ דכל חד וחד לית דכוו׳ חלוף
וסימניהון

שבתון שבת הוא הדבר אשר דבר יי׳׳ וכל קריאה חלוף שבת שבתון: אשר ליי׳ הוא והקטרת את כל החיל׳ וכל קריאה אשה הוא ליי׳: ללאות חמשים ויעש ללאות חמשים׳ וכל קריאה חלוף חמשים ללאות: בבהמה ובעוף והבדלתם בין הבהמה׳ וכל קריאה חלוף בעוף ובבהמה׳ לאמו ולאביו כי אם לשארו׳ וכל קריאה חלוף לאביו ולאמו׳ אמו ואביו איש אמו ואביו וכל קריאה חלוף אביו ואמו: הישר והטוב ועשית הישר והטוב׳ וכל קריאה חלוף הטוב והישר׳ משפט צדק שפטים ושטרים׳ וכל קריאה חלוף צדק ומשפט׳ בתמים ובאמת ועתה יראו את יי׳׳ וכל קריא׳ חלוף באמת ובתמים׳ המלך אדני ועתה אשר באתי׳ וכל קריאה חלוף אדני המלך׳ הקם ליי׳ מזבח ויבאו אל דוד ביום׳ וכל קריאה חלוף הקם מזבח׳ שקלים חמשים ויאמר המלך אל ארונה׳ וכל קריאה חלוף חמשים שקלים׳ לחרבה לשממה ותתך חמתי ואפי׳ וכל קריאה חלוף לשמה ולחרפה׳ קדים רוח כי הוא בין אחים׳ וכל קריאה חלוף רוח קדים׳ כירחי קדם מי יתנני כירחי קדם׳ וכל קריאה חלוף כימי קדם׳ אבן ועץ ועמך לרב עשי מלאכה׳ וכל קריאה חלוף עץ ואבן: להודות ולהלל ולעמד בבקר בבקר׳ וכל קריאה חלוף להלל להודות׳ ראה עתה כי יי׳ בחר בך דלה׳ וכל קריאה חלוף עתה ראה׳ אל אל יסנירני אל אל עויל׳ וכל קריאה חלוף אל אל: דבש וחמאה אל ירא בפלגות׳ וכל קריאה חלוף חמאה ודבש׳ בזהב ובכסף ולאלוה מעזים וכל קרי׳ חלוף בכסף ובזהב׳ לכליון ומחלון ויאמר בעז לזקנים׳ וכל קרי׳ חלוף מחלון וכליון׳ רבים עמים זכר יי׳ חרפת עבדיך׳ וכל קריאה חלוף עמים רבים׳ שנים שלש וימן להם המלך דבר׳ וכל קריאה חלוף שלש שנים׳ והארץ ככבשה ויקהלו כל עדת בני ישראל׳ וכל קריאה חלוף ככבשה הארץ׳ נסה נסול ויחנו עליהם ויפחיתו׳ וכל קריאה חלוף נסול נסה: ודאו ודעו

מכל

חלופי קריאה

מכל המחבאים׳ וכל קריאה חלוף ודעו וראו׳ ובני שלמה והיה כשכב אדני׳
וכל קרי׳ חלוף שלמה בני׳ ופרו ורבו והרבתי עליכם אדם׳ וכל קרי׳ חלוף
ורבו ופרו׃ ואמות שלש כי עשה שלמה כיור דלה׃ וכל קרי׳ חלוף שלש אמות׳
אחד לעלה ואחד לחטאת ואם לא תמצא׳ וכל קרי׳ חלוף אחד לחטאת ואחד
לעלה׳ ורחץ במים את בשרו כתנת בד קדש׳ וכל קריאה חלוף ורחץ את
בשרו במים׳ אך את הזהב ואת הכסף ואת הנחשת׳ וכל קריאה חלוף
את הכסף ואת הזהב׳ בין השמים ובין הארץ ויקרא אבשלום׳ וכל קריאה
חלוף בין הארץ ובין השמים׳ אל ישעיהו הנביא בן אמוץ וישלח את אליקים
אשר אל הבית׳ וכל קריאה חלוף אל ישעיהו בן אמוץ הנביא׳
ביד נטויה ובזרוע חזקה ובמלחמתי אני׳ וכל קרי׳ חלוף ביד חזקה ובזרוע נטויה׳
בני יהודה ובני ישראל ונקבצו בני יהודה׳ וכל קרי׳ חלוף בני ישראל ובני יהודה׃
כמה רחבה וכמה ארכה ואמר אנה אתה הולך׳ וכל קריאה חלוף כמה ארכה
וכמה רחבה׳ חקת עולם בכל משבתיכם לדרתיכם וקראתם בעצם׳ וכל
קריאה חלוף לדרתיכם בכל משבתיכם׃

חד מן ב׳ זונין מן ג׳ אית בהון מן ו׳ מלין הכנעני החתי
האמרי הפרזי החוי והיבוסי י״ל פסוקים למיחדין
כולהון כ׳ פסוקים׳

וארד להצילו מיד מצרים׳ ואמר אעלה אתכם מעני מצרים׳ ישראל
ובני ישראל ישבו בקרב׳ הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳
כתמ״פום׃ תחרימם כי החרם תחרימם׳ המלכים ויהי כשמע כל המלכים׳
בהר ובשפלה ובערבה׳ החתי האמרי הכנעני והפריזי והחוי והיבוסי וסימ׳
תמכפ״ום׃ כל העם דמלכים כי העם הנותר מן׳ האמרי החתי הפרזי החוי
והיבוסי וסי׳ מתפ״ום׃ כל העם דל״ה כל העם הנותר מן׳ החתי והאמרי והפרזי
והחוי והיבוסי וסימ׳ תמפ״ום׃ מלאך ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי׳ הכנעני
האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי וסימ׳ כמתפ״ום׃ מלאכי כי ילך מלאכי
לפניך׳ האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי וסי׳ מתפכ״ום׃ הצרעה
ושלחתי את הצרעה׳ החוי את הכנעני ואת החתי וסימ׳ וכ״ת׳ עמלק יושב
בארץ הנגב׳ והחתי והיבוסי והאמרי ישב בהר והכנעני וסימ׳ תס״מך׃ ונשל
כי יביאך יי׳ אלהיך אל הארץ׳ החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי
והיבוסי וסימ׳ תגמכפ״ום׃ בזאת תדעון ויאמר יהושע בזאת׳ הכנעני החתי
החוי הפרזי הגרגשי האמרי והיבוסי וסימ׳ כתופ״גמם׃ שמר לך את אשר אנכי׳
האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳ מכת״פום׃ ממזרח הכנעני
ממזרח ימים׳ והאמרי והחתי והפרזי והיבוסי בהר והחוי וסימ׳ כמת״פסו׃
כתועבותיהם וככלות אלה נגשו אלי השרים׳ לכנעני החתי הפרזי היבוסי
העמוני המואבי המצרי והאמרי וסימ׳ כתפסע״אמ׃ ומצאת את לבבו נאמן
לפניך׳ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי וסימ׳ כתמפ״סג׃

וסימ׳ אילו רנסבין ו״ו

וארד׳ ואמר׳ שמר לך׳ ונשל׳ הא כדקמאי ובתריהון ו״ו פי׳ כקדמאי דמלה
קדמ׳ ותניינא לא נסבין ו״ו ושארא נסבין׳ ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני החתי
והאמרי והפריזי והחוי והיבוסי׃ ויקהל דוד את כל שרי ישראל׳ שרי שרי
ושרי ושרי ושרי ושרי׳ ימעט ועתה אלהינו האל הגדול והגבור׳ למלכינו
לשרינו ולכהנינו ולנביאנו ולאבתינו ולכל׳ התורה זאת התורה׳ לעלה למנחה
ולחטאת ולאשם ולמלאים ולזבח׳ ע״כ׳ תחרימם כי החרם תחרימם׳
החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי׳ וא״פם׳ בנערינו ויאמר משה׳
בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו בצאנינו ובבקרינו׳ זנתה כי זנתה אמם
הובישה׳ לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי׳ וא״פם מזבח את מזבח
הנחשת את ואת את ואת את הכיר ואת כנו׳ המלכים ויהי כשמע
כל המלכים החתי והאמרי הכנעני הפרזי החוי והיבוסי׳ וא״פם הזהב אך את
הזהב את הזהב ואת הכסף ואת הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת׃
בהר ובשפלה ובערבה׳ החתי האמרי והכנעני הפרזי החוי והיבוסי׳
וא״פם דן יוסף ובנימין נפתלי גד ואשר׳ כל העם דמלכים כל העם הנותר
מן האמרי החתי הפריזי החוי והיבוסי׳ וא״פם הויה הנה יד יי׳ הויה׃ בסוסים
בחמרי׳ בגמלים בבקר ובצאן׳ וממחצית בני ישראל תקח אחד אחז׳ מן החמשים

מן האדם מן הבקר מן החמורים ומן הצאן׳ ובפ״ם ארבה נא ואראה את הארץ
הטובה׳ הירדן ההר הטוב הזה והלבנון׳ האלהים כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי
האלהים האדנים האל הגדול הגבור והנורא׳ כל העם ד״ה כל העם הנותר מן׳
החתי והאמרי והפריזי והחוי והיבוסי׳ ובפ״ם ממנים ומהם ממנים על הכלים׳
הסלת והיין והשמן והלבנה והבשמים׳ הגדלה לך יי׳ הגדולה׳ הגדלה והגבורה
והתפארת והנצח וההוד׳ מלאך ושלחתי לפניך מלאך׳ הכנעני האמרי
והחתי והפריזי החוי והיבוסי׳ ובפ״ם הקללה ואלה יעמדו על הקללה ראובן
גד ואשר וזבולן דן ונפתלי׳ קלעי את קלעי החצר׳ את עמודיה ואת
אדניה ואת המסך את מיתרי׳ ואת כל כלי עבדתם׳ מלאכי כי ילך מלאכי
לפניך׳ האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי׳ ונפ״ם עדן ועל ידו עדן
ומנימין וישוע ושמעיהו אמריהו ושכניהו׳ הפקדתיך ראה הפקדתיך היום
לנתש ולנתץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע׳ ואל מת אדם לא יבא לטמאה
אבל ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות׳ ע״כ׳ יביאך והיה כי יביאך יי׳ אל הארץ
הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי׳ וא״פם ויעלו מבני ישראל ומן׳
הכהנים והלוים והשערים והנתינים׃ הצרעה ושלחתי את הצרעה את החוי
את הכנעני ואת החתי׳ וא״פם׳ וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן
את סדם ואת עמרה וישב את כל הרכוש וגם את לוט את הנשים ואת העם׳
והפ״ם ורחץ את בשרו במים׳ את בגדיו את עלתו ואת עלת׳ המטה
קח את המטה והקהל את העדה את העדה ואת בעירם׳ הקהילו אלי את כל
זקני שבטיכם׳ את הדברים האלה׳ את השמים ואת הארץ׳ ויעשו בני
ישראל את הרע בעיני יי׳ את יי׳ אלהיהם את הבעלים ואת האשרות׃
ע״כ׃ עמלק ישב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי ישב בהר והכנעני
כלהון וו״ן׃

אילין כ׳ פסו׳ מלה קדמ׳ לא נסיב ו״ו ושאר׳
כולהון נסבין וסי׳

תדעון ויאמר יהושע בזאת תדעון׳ את הכנעני ואת החתי ואת החוי
ואת הפרזי ואת הגרגשי׃ השפחות וישם את השפחות׳ את השפחות
ואת ילדיהן ואת לאה ואת רחל ואת יוסף׃ צאנם ואת צאנם ואת בקרם ואת
חמריהם ואת אשר ואת אשר׃ יקחו והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת
הארגמן ואת תולעת השני ואת השש׃ ולקחו בגד תכלת וכסו׳ את מנרת
ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת׃ הצפר את הצפר החיה יקח
אתה ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב׳ וישבו בני ישראל את נשי
מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם׃ תקות הנה
אנחנו באים בארץ׳ את תקות ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת׃
בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם׳ את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי
ואת הגרגשי והאמרי והיבוסי׃ ותפל אש יי׳ ותאכל׃ את העלה ואת העצים
את האבן ואת העולה ואת׃ חלקיה ויצו המלך דמלכים׳ את חלקיה
ואת אחיקם ואת עכבור ואת שפן ואת׃ יויכין ויגל את יויכין בבלה׳
ואת אם ואת נשי ואת סריסיו ואת׃ עצמות בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו׳ את
עצמה ואת עצמו ואת עצמות ואת עצמות ואת׃ ממלא ואמרת אלהם כה
אמר ה׳׳ את כל יושבי ואת המלכים ואת הכהנים ואת הנביאים ואת כל יושבי׃
רעות השכחתם את רעות ואת רעות ואת רעות ואת רעות ואת׃ ויצו המלך
תניינא דמלכים׳ וחברו דירמיה ויצוה המלך את ירחמאל׳ וגם את האבות
ואת הידעונים׳ הנחלות את הנחלות לא חזקתם׃ האבדת את האבדת
אבקש׳ ואת הנדחת ואת החולה ואת השמנה ואת החזקה׃ הירדן
ותעברו את הירדן ותבאו האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי
והיבוסי׳ ובפ״ם שקדתי והיה כאשר שקדתי׳ לנתש ולנתץ ולהרס ולהאביד
ולהרע לבנות ולנטע׃ אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים׃
כתעבתיהם וככלות אלה נגשו אלי׳ החתי היבוסי העמני המאבי המצרי
והאמרי׳ ובפ״ם הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח׳ ושאר העם
הכהנים הלוים השערים המשררים והנתינים׳ ומצאת את לבבו נאמן לפניך
הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי׳ ובפ״ם וגר הוליד את קיש את
שאול את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אבינדב ואת׳ הבגדים לקחת
את הבגדים את הבגדים את הכתנת את אהרן ואת מעיל
ואת האפוד ואת החשן׃

חלוף התורה בן בני אשר ובין בני נפתלי

בן אשר והיתו ארץ׃
בן נפתלי וחיתו־ארץ
בא מכל עץ הגן
בנ מכל־עץ הגן
בא והשקה את כל
בנ והשקה את־כל
בא בעצבון תאכלנה
בנ בעצבון תאכלנה
בא אשר בראותו
בנ אשר בראותו
בא התהלך נח
בנ התהלך־נח
בא את־כל היקום
בנ את כל היקום
בא ובכל דגיהם
בנ ובכל־דגיהם
בא וימצאו בקעה
בנ וימצאו־בקעה
בא ויאהל עד סדום
בנ ויאהל עד סדום
בא ויהי כהוציאם
בנ ויהי כהוציאם
בא את־בן הגר
בנ את בן הגר
בא גר־ותושב
בנ גר ותושב
בא לא ארני
בנ לא־ארני
בא ואת הצמידים
בנ ואת־הצמידים
בא תשב הנערה
בנ תשב הנערה
בא כי־עתה הרחיב
בנ כי עתה הרחיב
בא עלי קללתך
בנ עלי קללתך
בא ויתן־לך האלהים
בנ ויתן לך האלהים
בא וישתחוו לך
בנ וישתחוו לך
בא ויעקבני
בנ ויעקבני
בא ועל־חרבך
בנ ועל־חרבך
בא ויתן־לך את
בנ ויתן־לך
בא יששכר
בנ יששכר
בא ויבא יעקב מן
בנ יעקב מן־השדה
בא וכל־שה חום
בנ וכל שה
בא ובהעטיף
בנ ובהעטיף
בא אל המחנה
בנ אל המחנה
בא וחיה המחנה
בנ המחנה
בא כי יפגשך רפי

בנ כי יפגשך רגש
בא לא אשלחך
בנ לא אשלחך
בא כי על כן ראיתי
בנ על־כן ראיתי
בא קרא שם־המקום
בנ קרא שם המקום
בא ויאהב את
בנ ויאהב את הנער
בא ונתתי לך
בנ ונתתי לך ולזרעך
בא אלוף־קרח
בנ נפתלי אלוף קרח
בא ויתנכלו אותו
בנ ויתנכלו
בא יפה תאר
בנ יפה תאר
בא ויקרא שם־יוסף
בנ שם יוסף
בא כי לא־לו יהיה
בנ כי לא לו יהיה
בא את־כל מאומה
בנ את כל מאומה
בא וליוסף ילד
בנ וליוסף ילד
בא את כל אשר
בנ את כל
בא בהתחננו
בנ בהתחננו
בא כמרגלים
בנ כמרגלים
בא היש־לכם אב
בנ היש לכם
בא אל עבדך אבי
בנ אל עבדך
בא בנימין אחיו
בנ בנימן אחיו
בא ימנה וישוה
בנ ימנה וישוה
בא ובני־דן
בנ ובני דן
בא לבית־יעקב
בנ לבית יעקב
בא אשר יהיה לעם
בנ יהיה־לעם
בא ויגרשום
בנ ויגרשום
בא הם המדברים
בנ המדברים
בא כי טוב לנו
בנ כי־טוב
בא אז ישיר משה
בנ אז ישיר
בא ויאמינו ביי
בנ ויאמינו ביי
בא זה אלי ואנוהו
בנ זה אלי ואנוהו
בא עם זו גאלת
בנ עם זו גאלת

בא ותטעמו
בנ ותטעמו
בא כל המחלה
בנ כל המחלה
בא אל כל עדת
בנ אל־כל עדת
בא על הצור
בנ על־הצור
בא או ירה יירה
בנ או־ירה יירה
בא לא יהיה לך
בנ לא יהיה־לך
בא כי יגנב
בנ כי יגנב
בא על כל דבר
בנ על־כל
בא כן־תעשה
בנ כן־תעשה
בא לא אגרשנו
בנ לא אגרשנו
בא ויחזו
בנ ויחזו
בא ואת שמות
בנ ואת שמות
בא לכהנו לי
בנ לכהנו לי
בא או בגשתם
בנ או בגשתם
בא וקנמן
בנ וקנמן
בא את זרעכם
בנ את־זרעכם
בא כי־פרעה
בנ כי פרעה
בא אל־כל עדת
בנ אל כל עדת
בא את־התכלת
בנ את התכלת
בא אל־בצלאל
בנ אל בצלאל
בא על השלחן
בנ על־השלחן
בא וחמש אמות
בנ וחמש
בא את־כל כלי
בנ את כל כלי
בא ומן התכלת
בנ ומן־התכלת
בא מטבעתיו
בנ מטבעתיו
בא ואת האבנט
בנ ואת האבנט
בא ומכנסי־בד
בנ ומכנסי בד
בא ומן הדם
בנ ומן הדם
בא המעלה
בנ המעלה
בא יפול עליו

בנ יפל עליו
בא בעור־הבשר
בנ בעור הבשר
בא או בשתי
בנ או בשתי
בא או מן השתי
בנ או־מן השתי
בא עץ הארז
בנ עץ הארז
בא על המשכב
בנ על המשכב
בא עמיתך
בנ עמיתך
בא ומזרעך
בנ ומזרעך
בא אל כל עדת
בנ אל כל עדת
בא מות־יומת
בנ מות־יומת
בא או־בת אמו
בנ או בת אמו
בא שתים
בנ שתים
בא שבתכם
בנ שבתכם
בא את מועדי
בנ את־מועדי
בא והיתה
בנ והיתה
בא ולבהמתך
בנ ולבהמתך
בא את כספך
בנ את־כספך
בא כי־עבדי
בנ כי־עבדי
בא ואם מעט
בנ ואם מעט
בא ואם מך
בנ ואם־מך
בא כל־ערכך
בנ וכל ערכך
בא ויתילד
בנ ויתילדו
בא בן חנו
בנ בן חנו
בא על־המשכן
בנ על המשכן
בא וכלה אהרן
בנ וכלה אהרן
בא בן אהרן
בנ בן אהרן
בא המאררים
בנ המאררים׃
בא ונזרעה
בנ ונזרעה
בא כן־עשו
בנ כן עשו
בא על־המשכן
בנ על המשכן

בא ובהאריך
בנ ובהאריך
בא אספרה
בנ אספרה
בא והתיצבו
בנ והתיצבו
בא אם את כל
בנ אם את כל
בא ויאסף
בנ ויאסף
בא אם־יהיה
בנ אם יהיה
בא הבמחנים
בנ הבמחנים
בא היש ברה
בנ היש־בת
בא ואל כל עדת.
בנ ואל כל עדת
בא וכל מנאצי
בנ וכל־מנאצי
בא ויתאבלו
בנ ויתאבלו
בא והכנעני
בנ והכנעני
בא ויכתום
בנ ויכתום
בא אשר בתוככם
בנ אשר בתוככם
בא כל־העדה
בנ כל העדה
בא בן־אהרן
בנ בן־אהרן
בא זה יהיה
בנ זה יהיה
בא בכור הבהמה
בנ בכור הבהמה
בא והיתרה
בנ והיתרה
בא לך ולזרעך
בנ לך ולזרעך
בא הוא יתחטא
בנ הוא יתחטא
בא אין צמיד
בנ אין צמיד
בא הכנעני
בנ הכנעני
בא שם המקום
בנ שם המקום
בא לסבב לפגע
בנ רגש
בא נתן סיחן
בנ נתן סיחן
בא על הנהר
בנ על הנהר
בא וידברו
בנ וידברו
בא וקבנו לי
בנ וקבנו לי
בא מה פעל

בנ מה פעל אל
בא כי אם יהיה
בנ אם יהיה
בא אל שפטי
בנ אל־שפטי
בא בן־אהרן
בנ בן אהרן
בא והיתה
בנ והיתה
בא את־השבי
בנ את השבי
בא את־הנחשת
בנ את הנחשת
בא את־הבדיל
בנ את הבדיל
בא וחצית
בנ וחצית
בא העושה
בנ העושה
בא והיתה
בנ והיתה
בא ואת־נבו
בנ ואת נבו
בא ממחרת
בנ ממחרת
בא מות־יומת
בנ מות יומת
בא את־נחלת
בנ את נחלת
בא טוב־הדבר
בנ טוב הדבר
בא ולא תיראון
בנ ולא תיראון
בא ונלחמנו
בנ ונלחמנו
בא ויכתו
בנ ויכתו
בא כאשר תמורפי
בנ רגש
בא אעבור
בנ אשר־אעבור
בא ויחרם
בנ ויחרם
בא את־גדלך
בנ את גדלך
בא כמעשיך
בנ כמעשיך
בא כי לא־
בנ כי־לא
בא את הדברים
בנ את־הדברים
בא והיה כי
בנ והיה כי
בא ונשל גוים
בנ ונשל גוים
בא והחסר
בנ והחסר
בא והיה־עקב
בנ והיה עקב

חלוף הנביאים בין בני אשר ובין בני נפתלי

בא בלבבך
בן בלבבך
בא עם גדול
בן עם־גדול
בא אשר יצאת
בן אשר יצאת
בא על הלחת
בן על הלחות
בא תשתה מים
בן תשתה־מים
בא ובשכבך
בן ובשכבך
בא את־נבולך
בן את נבולך
בא את הצבי
בן את־הצבי
בא ליראה ביראה בישראל
בן ליראה ביראה בישראל
בא אשר־תשלאך
בן אשר
בא בתתך לו
בן בתתך־לו
בא אשר יבחר
בן אשר יבחר
בא על־ממלכתו
בן על ממלכתו
בא על הגוים האלה
בן הגוים־האלה
בא אשר פדית
בן אשר פדית
בא בשור ובחמור
בן בשור ובחמור
בא ואם בשדה
בן ואם בשדה
בא והחזיק־בה
בן והחזיק בה
בא אשר ינצל
בן אשר ינצל
בא לעשר
בן לעשר
בא כל־דברי
בן כל־דברי
בא הקים אותך
בן הקים אותך
בא ביום ההוא
בן ביום ההוא
בא נשבעתי
בן נשבעתי
בא את־מריך
בן את מריך
בא ויכננך
בן ויכננך
בא ימצאהו
בן ימצאהו
בא שנותי מלרע
בן מלעיל
בא רבבות
בן רבבות
בא יערפו טל
בן יערפו טל
בא ויתא
בן ויתא

יהושע

בא וישכבו
בן וישכבו
בא והחייתם
בן והחייתם
בא הכנעני
בן הכנעני
בא ממחרת
בן ממחרת
בא ויאמר לו רפי
בן ויאמר לו דגש
בא את מחנה
בן את מחנה
בא ויחרימו
בן ויחרימו
בא המרגלים
בן המרגלים
בא ואת רחב
בן ואת רחב
בא אשר ילכדנו
בן אשר ילכדנו
בא ואת בניו
בן ואת בניו
בא וכל ישראל
בן וכל ישראל
בא ושפטיו
בן ושפטיו
בא כי קרובים
בן כי קרובים
בא יהושע
בן יהושע
בא אל המחנה
בן אל המחנה
בא את כל הארץ
בן את כל הארץ
בא על שפת הים
בן שפת הים
בא כן עשה
בן כן עשה
בא המלכים
בן המלכים
בא את כל הארם
בן את כל הארם
בא מבעלה
בן מבעלה
בא ויתהלכו
בן ויתהלכו
בא והתחלקו
בן והתחלקו
בא ונבל אתו
בן ונבל אתו
בא ואת בעשתרה
בן ואת בעשתרה
בא אל כל ערת
בן אל כל ערת
בא והנשיאים
בן והנשיאים
בא והתחתנתם
בן והתחתנתם
בא אל־קנא
בן אל קנוא

שפטים

בא מנאקתם
בן מנאקתם
בא את מעברות
בן את מעברות
בא שש־מאות
בן שש מאות
בא וימכרם
בן וימכרם
בא היש פה
בן היש פה
בא ופגע בנו
בן ופגע בנו
בא ויחנו כל ישראל
בן כל ישראל
בא ויבצרו
בן ויבצרו
בא על כל אשר
בן על כל
בא ואת העשתרות
בן ואת
בא וירצו
בן וירצו
בא את כל
בן את כל
בא ויתלקטו
בן ויתלקטו
בא אל מלאכי
בן אל מלאכי
בא והיה כי
בן והיה כי
בא ויאחז
בן ויאחז
בא ומחיתך
בן ומחיתך
בא שש מאות
בן שש מאות
בא ואת הכהן
בן ואת הכהן
בא ויקראו
בן ויקראו
בא הנה נא
בן הנה־נא
בא מן מעשהו
בן מן־מעשהו
בא מבית לחם
בן מבית לחם
בא ונבערה
בן ונבערה
בא ממערה גבע
בן ממערה
בא יתפלל לו
בן יתפלל
בא שים לפניך
בן שים לפניך
בא כי רעתכם
בן כי רעתכם רבה
בא הדרבן
בן הדרבן
בא את־ממלכות
בן את ממלכות
בא למסלה
בן למסלה
בא יתהלכו
בן יתהלכו
בא שמר לך
בן שמר לך
בא אשר על
בן אשר על
בא קול־הצאן
בן קול הצאן
בא אתן־לך
בן אתן לך

שמואל

בא להשתחות ולזבח
בן להשתחות
בא איש בנימן
בן איש בנימן
בא ותאמרו
בן ותאמרו
בא ממחנה
בן ממחנה
בא וימאסך
בן וימאסך
בא להרגך ג
בן ג בשבא
בא ושאלתם
בן ושאלתם
בא את כל
בן את כל
בא ותדבר־נא
בן ותדבר נא
בא את נערי
בן את נערי
בא לרדפך רפי
בן רגש
בא ביד הנביאים
בן ביד־הנביאים
בא וימצאו
בן וימצאו
בא את הגדוד
בן את הגדוד
בא ממחנה
בן ממחנה
בא ואקבצה
בן ואקבצה
בא ואת בענה
בן ואת בענה
בא ובשרך
בן ובשרך
בא מפיבשת
בן מפיבשת

מלכים

בא ואת הגברים
בן ואת־הגברים
בא מכסא
בן מכסא
בא את עמך
בן את עמך
בא צפה עץ
בן צפה־עץ
בא מירכתי
בן מירכתי
בא אל מחוה
בן אל מחוה
בא ועל המסגרות
בן ועל המסגרות
בא לכלהנה
בן לכלהנה
בא לשום
בן לשום
בא שש מאות
בן שש מאות
בא לירבעם
בן לירבעם
בא לדוד
בן לדוד
בא על המזבח
בן על המזבח
בא אל בן
בן אל בן
בא וישרתהו
בן וישרתהו
בא וזהבך
בן וזהבך
בא אל־עבדך
בן אל עבדך
בא ויחנו אלה
בן ויחנו אלה
בא אל־השדה
בן אל השדה
בא בהשתחויתי
בן בהשתחויתי
בא את־נעמן
בן את־נעמן
בא אשר־למלך
בן אשר־למלך
בא מן הסוסים
בן מן הסוסים
בא וראה שם
בן וראה שם
בא את יבלעם
בן את יבלעם
בא את החנית
בן את־החנית
בא את הברית
בן את הברית
בא כל־הקדשים
בן כל־הקדשים
בא לא־סר
בן לא סר
בא שבע־עשרה
בן שבע עשרה
בא ויחפאו
בן ויחפאו
בא ויעבידו
בן ויעבידו
בא על־חזקיהו
בן על חזקיהו
בא דבר־שפתים
בן דבר
בא המכלעדי
בן המכלעדי
בא דבר־המלך
בן דבר המלך
בא על־הבית
בן על הבית
בא אם־מעשה
בן אם מעשה
בא קטרו שמה
בן קטרו־שמה
בא אשר על
בן אשר על
בא ואת־המזבחות
בן ואת המזבחות
בא תשע־עשרה
בן תשע עשרה

ישעיה

בא ובפרשכם
בן ובפרשכם
בא ונוכחה
בן ונוכחה
בא ואם תאמנו
בן ואם תאמנו
בא ואנקמה
בן ואנקמה
בא ומשקרות
בן ומשקרות
בא ויסקלהו
בן ויסקלהו
בא ולבבך
בן ולבבך
בא את־כל
בן את־כל
בא אם יהיה
בן אם יהיה
בא והתנחלום
בן והתנחלום
בא יליל
בן יליל
בא מושל
בן מושל ארץ
בא ובכלי גמא
בן ובכלי גמא

בא לבר בך
בנ לבר בך
בא ישב הארץ
בנ ישב הארץ
בא והיתה
בנ והיתה
בא אור הלבנה
בנ אור הלבנה
בא כן־תרנם
בנ כן־תרנם
בא קו תהו
בנ קו תהו
בא ואין־שם
בנ ואין־שם
בא אל־ישעיה
בנ אל־ישעיה
בא תערכו לו
בנ תערכו־לו
בא אתך־אני
בנ אתך אני
בא הלא שקר
בנ הלא־שקר
בא ומתפללים
בנ ומתפללים
בא ויהמו
בנ ויהמו
בא אין־מנהל
בנ אין מנהל לה
בא ואת עצומים
בנ ואת עצומים
בא וברחמים
בנ וברחמים
בא למה תשקלו
בנ למה־
בא בלוא
בנ בלוא
בא וינרשו
כנ וינרשו
בא אשר
בנ אשר
בא וינטלם
בנ וינטלם
בא המתקדשים
בנ המתקדשים

ירמיהו

בא המעלה
בנ המעלה
בא אם תכבסי
בנ אם תכבסי
בא אשר נקרא
בנ אשר־נקרא
בא המעשים
בנ המעשים
בא והיתה
בנ והיתה
בא וידרכו
בנ וידרכו
בא למקוננות
בנ למקוננות
בא ואינם
בנ ואינם
בא בן־יחזקיהו
בנ בן יחזקיהו
בא ואין בם
בנ ואין־בם
בא והיה
בנ והיה
בא אל איש־
בנ אל איש
בא בית מלך
בנ בית־מלך
בא אין חפץ
בנ אין־חפץ
בא את אשר
בנ את אשר
בא הנבאים
בנ הנבאים
בא מלך בבל
בנ מלך־בבל
בא את־כל
בנ את כל
בא וכמעשה
בנ וכמעשה
בא ויללת
בנ ויללת
בא להנבא
בנ להנבא
בא כל־קהל
בנ כל קהל
בא והתפללו
בנ והתפללו
בא הנבאים
בנ הנבאים
בא ועל בני
בנ ועל בני
בא אכתבנה
בנ אכתבנה
בא וכל חילו
בנ וכל חילו
בא ובמשרפות
בנ ובמשרפות
בא שבע
בנ שבע
בא אשר שלחתם
בנ אשר
בא שובו נא
בנ שובו נא
בא בן שמעיהו
בנ בן־שמעיהו
בא אם־הכיתם
בנ אם הכיתם
בא ויקח את
בנ ויקח את־
בא המבלעדי
בנ המבלעדי
בא וידעו
בנ וידעו
בא כוס־זהב
בנ כוס זהב
בא ונספרה
בנ ונספרה

יחזקאל

בא ואני בתוך
בנ ואני בתוך־
בא אשר בית
בנ אשר בית
בא כל השבים
בנ כל־השבים
בא ושכלתה
בנ ושכלתה
בא ואתן נזם
בנ ואתן־נזם
בא ותיפי
בנ ותיפי
בא וקטרתי
בנ וקטרתי
בא לכל־מאהביך
בנ לכל מאהביך
בא ותשחרי
בנ ותשחרי
בא בתוכהנה
בנ בתוכהנה
בא הלא בנעת רפי
בנ בנעת בהדנש
בא ויתנוהו
בנ ויתנוהו
בא ויזבחו
בנ ויזבחו
בא התאחדי
בנ התאחדי
בא כקסם
בנ כקסם
בא גודר
בנ גודר
בא על מאהביה
בנ על מאהביה
בא את־אהליבה
בנ את־אהלה
בא ונוסרו
בנ ונוסרו
בא אז תובל פתח
בנ קמץ
בא הבראך
בנ הבראך
בא לראות בך
בנ לראות־בך
בא וידעו בנעיא
בנ בלא נעיא
בא וייף
בנ ויף
בא אל־ההרים
בנ אל־ההרים
בא ותדלח־מים
בנ ותדלח מים
בא ידברו
בנ ידברו
בא היות צאני
בנ היות צאני־
בא אל הרעים
בנ אל־הרעים
בא ירדפך
בנ ירדפך
בא בית ישראל
בנ בית־ישראל
בא והסיבתי
בנ והסיבתי
בא המחולל
בנ המחולל
בא הלזו
בנ הלזו
בא יטמאו
בנ יטמאו
בא קהלך רפי
בנ קהלך דגש
בא ויצאו
בנ ויצאו
בא אתן לנוג
בנ אתן לנוג
בא כל מעלם
בנ כל מעלם
בא ואל הכתף
בנ ואל־הכתף
בא על־אחריה
בנ על אחריה
בא והחק
בנ והחק
בא מכל
בנ מכל
בא ומשרתים
בנ ומשרתים
בא אל־שערי
בנ אל שערי
בא אשר לא
בנ אשר לא
בא לבתים
בנ לבתים
בא והיה
בנ והיה
בא בכל־מועדי
בנ בכל מועדי
בא עם הארץ
בנ עם־הארץ
בא ומבשלות
בנ ומבשלות
בא בנחלה
בנ בנחלה
בא אשרי ישרץ
בנ אשרי
בא אשר־תרימי
בנ אשר תרימו

תרי עשר

בא והיה מספר
בנ והיה מספר
בא והיה במקום
בנ והיה
בא ואין חסר
בנ ואין חסר
בא ירחצו
בנ ירחצו־
בא כי יילילו
בנ כי יילילו
בא אכתב לו
בנ אכתב לו
בא אם־יגדלו
בנ אם־יגדלו
בא ולא איש
בנ ולא־איש
בא ויתחנן לו
בנ ויתחנן לו
בא ונשלמה
בנ ונשלמה
בא אשר־לא
בנ אשר לא
בא כל־הגוים
בנ כל־הגוים
בא על־המזבח
בנ על המזבח
בא כל־הגוים
בנ כל־הגוים
בא אשר כנענים
בנ אשר כנענים
בא אל־חנון
בנ אל־חנון
בא על נינוה
בנ על נינוה
בא בין ימינו
בנ בין־ימינו
בא אם יועצך
בנ אם־יועצך
בא ומעוננים
בנ ומעוננים
בא תדרך
בנ תדרך
בא מה תחשבון
בנ מה־תחשבון
בא לא לו
בנ לא־לו
בא העליזה
בנ העליזה
בא שום אבן
בנ שום־אבן
בא לעת ערב
בנ לעת־ערב
בא וראמה
בנ וראמה
בא ופנה דרך
בנ ופנה דרך
בא ובעשקי
בנ ובעשקי

דברי הימים

בא בני פרץ
בנ בני־פרץ
בא וימצאו
בנ וימצאו
בא ואהרן
בנ ואהרן
בא ויתנו
בנ ויתנו
בא וימצאו
בנ וימצאו
בא כל־ישראל
בנ כל ישראל
בא עצמך ובשרך
בנ עצמך ובשרך
בא המתחזקים
בנ המתחזקים
בא ויתיצבו
בנ ויתיצבו
בא וישיהו
בנ וישיהו
בא ומן־הגוי
בנ ומן־הגוי
בא את עמשי
בנ את עמשי
בא וממנשה
בנ וממנשה
בא וגם הקרובים
בנ וגם־הקרו־
בא ובבקר
בנ ובבקר
בא בית עובד
בנ בית עובד
בא ולשרתו
בנ ולשרתו
בא להעלות
בנ להעלות
בא וישיה
בנ וישיה
בא ומעשה
בנ ומעשה
בא ישראלה
בנ ישראלה
בא ויפקדם
בנ ויפקדם
בא ואת בתיו
בנ ואת בתיו
בא לבנות לך
בנ לבנות־לך
בא המחלקות
בנ המחלקות
בא כל רכוש
בנ כל־רכוש
בא שלמה
בנ שלמה
בא להתנדב
בנ להתנדב
בא ויברכו
בנ ויברכו
בא ומנצחים
בנ ומנצחים

חלוף כתובים בין בני אשר ובין בני נפתלי

בא שֵׁם־הימיני
בנ שֵׁם הימיני
בא לַמחצרים
בנ לַמחצרים
בא וְהחסר
בנ וְהחסר
בא וַיִּתפללו
בנ וַיִּתפללו
בא לִהְיות שמי
בנ לִהיות שמי
בא וַיחזק
בנ וַיחזק
בא הִתיצבו
בנ הִתיצבו
בא אֶת מעכה
בנ אֶת־מעכה
בא ושבְע
בנ וְשבְע
בא חומה
בנ חומְה
בא עודד
בנ עוֹדד
בא הפֻּך
בנ הפֻך
בא ומִקח
בנ ומִקח
בא הִתיצבו
בנ הִתיצבו
בא וַיִמצאו
בנ וימצאו
בא וַינצלו
בנ וַינצלו
בא כהִתחברך
בנ בהִתחברך
בא עַל־עמדו
בנ עַל עמדו
בא עַל עזיהו
בנ עַל עזיהו
בא נבִיא לײ
בנ נבִיא לײ
בא וַיזעקו
בנ ויזעקו
בא יִתקדשו
בנ יִתקדשו
בא וַיִשרם
בנ וַיִשרם
בא הַמְדברים
בנ הַמדברים
בא וְיבשלו
בנ ויבשלו
בא בְהעלות
בנ בְהעלות

תהלות

בא כי אִם
בנ כִּי אם־
בא ובתורתו
בנ וְבתורתו
בא ובחרונו

בנ וְבחרונו
בא אֲספרה
בנ אֲספרה
בא פֶּן־יאנף
בנ פֶּן יאנף
בא נְסָה עלינו
בנ נְסָה עלינו
בא אור פניך
בנ אוֹר פניך
בא וישמחו
בנ וישמחו
בא כשוב־איבי
בנ בשוב איבי
בא ישפט
בנ ישפט
בא נוֹרָע ײ
בנ נורע ײ
בא במזמות זו
בנ במזמות זו
בא תדרש
בנ תדרש
בא עד אנה
בנ עד אנה
בא מְפלטי
בנ מְפלטי
בא כְבוד אל
בנ כְבוד אל
בא בכל הארץ
בנ בכל הארץ
בא עֵדות ײ
בנ עדות־ײ
בא מצְות ײ ברה
בנ מצות־ײ ברה
בא טְהורה
בנ טְהורה
בא הַנחמדים
בנ הַנחמדים
בא מפשַׁע
בנ מפֶשע
בא יִתן לך
בנ יִתֶן־לך
בא וְהתפרדו
בנ וְהִתפרדו
בא כי לא בזה
בנ כי לא בזה
בא דשנת בשמן
בנ דשנת בשמן
בא וְהנשאו
בנ וְהנשאו
בא הַבגדים
בנ הַבגדים
בא וְלמרני
בנ ולמרני
בא ועתה ירום
בנ ועתה
בא אַל תחרש
בנ אל־תחרש
בא וְמשירי
בנ ומשירי

בא יִרעם יוציא הריש
בנ לא יוציא הריש
בא קול־ײ
בנ קוֹל ײ
בא וַירקידם
בנ וַירקידם
בא וַיחשף
בנ ויחשף
בא לְצור מעוז
בנ לְצור מעוז
בא מכל צוררי
בנ צוררי
בא וְלשכני
בנ וְלִשכני
בא הצילני
בנ הצילני
בא בְשועי
בנ בְשועי
בא אֶהֱבו
בנ אֶהֱבו
בא וְכָל־מעשהו
בנ וְכל מעשהו
בא וינָרשהו
בנ וַיגרשהו
בא לְכו בנים
בנ לְכו בנים
בא וְאת דכאי
בנ וְאֶת־דכאי
בא למנצח
בנ למנצח
בא וְירממהו
בנ וְירממהו
בא אַל־בקצפך
בנ אַל בקצפך
בא כִּי עונתי
בנ כִּי־עונתי
בא אהבי
בנ אהבי
בא אשמרה לפי
בנ אשמרה לפי
בא מִכל פשעי
בנ מִכל פשעי
בא ויעלני
בנ וַיעלני
בא לַעשורת.
בנ לַעשורת
בא יְמלטהו
בנ יְמלטהו
בא באמר אלי
בנ באמר אלי
בא וַתהמי
בנ וַתהמי
בא אל־תהום
בנ אֶל תהום
בא בְּאָמְרָם
בנ באמרם
בא מֵאיש
בנ מֵאִיש
בא למנצח

בנ למנצח אין בו
בא עַל דבר אמרת
בנ על־דבר אמרת
בא בְיִקרותיך
בנ בִקרותיך
בא נצבה שגל
בנ נִצבה שגל
בא ובית אביך
בנ ובית אביך
בא עַל־כֵּן עמים
בנ עַל כֵּן עמים
בא יְשמחו
בנ יְשמחו
בא לְכו חזו
בנ לְכו חזו
בא לַמְנַצֵּח פסק
בנ לַמְנַצֵּח אין בו פסק
בא לְשאול
בנ לשאול
בא זובח
בנ זֻבח
בא ובגבורתך
בנ ובגבורתך
בא לא שמו
בנ לֹא שמו
בא תורידם
בנ תורידם
בא יָשובו
בנ יָשובו
בא לְהִתהלך
בנ לְהִתהלך
בא כִּי בך
בנ כִּי בך
בא מִמתקוממי
בנ מִמתקוממי
בא וְמאנשי
בנ ומאנשי
בא יַראני
בנ יַראני
בא וְאֶת ארם
בנ וְאֶת ארם
בא תְּרָצְחו
בנ תְרַצחו
בא כְּמעשהו
בנ כְמעשהו
בא וְהמלך
בנ וְהמלך
בא הָאָרֶץ
בנ הָארץ
בא יְכחשו
בנ יכחשו
בא אֲעַשֶּׂרה
בנ אעשרה
בא יָאֵר
בנ יָאר
בא נער
בנ נְערי
בא וְאַל תאטר
בנ וְאל תאטר

בא וְלמנחמים
בנ וְלמנחמים
בא תְנָה עון
בנ תְנה עון
בא יְהַללוהו
בנ יְהַללוהו
בא רָדפו
בנ רדפו
בא וְאֵין עוזר
בנ וְאין עוזר
בא בְסבך
בנ בסבך
בא שְבַרת
בנ שברת
בא כִּי־מלאו
בנ כי־מלאו
בא זכור חרפתך
בנ זכור חרפתך
בא בְקום־למשפט
בנ בְקום למשפט
בא עַל־ידותון
בנ עַל ידותון
בא ובעלילותיך
בנ וּבְעלילותיך
בא וַינהגם
בנ וַינהגם
בא והצילני
בנ והצילני
בא אלה הם
בנ אֱלֹהיהם
בא אַרזי אל
בנ ארזי אל
בא אַל־תחרש
בנ אַל תחרש
בא ובסופתך
בנ וְבסופתך
בא וגם־כלתה
בנ וְגַם־כלתה
בא אֶת־מזבחותיך
בנ אֶת מזבחותיך
בא גֵירשה לנו
בנ גֵירשה לנו
בא הֲלֹא אתה
בנ הֲלא־אתה
בא אל־רחום
בנ אֵל רחום
בא אתה
בנ אתה תשבחם
בא אתה
בנ אתה יסרתם
בא פזורת
בנ פזרת
בא דברת
בנ דברת
בא ובנהרות
בנ וְבנהרות
בא ובנגעים
בנ וְבנגעים
בא אִם־לדוד

בנ אם לדוד
בא פִּרצת כל
בנ כָל נדרותיו
בא הְעטית
בנ העטירת
בא ומְעולם
בנ ומעולם
בא אתה אל
בנ אתה אל
בא ובחמתך
בנ וְבחמתך
בא וְנרננה
בנ וְנרננה
בא וְמעשה ידנו
בנ וְמעשה
בא ותחרת
בנ וְתחרת
בא במעשה
בנ בְמעשה
בא דשנים
בנ דשנים
בא אדירים
בנ אֲדירים
בא אֶל־נקמות
בנ אֵל־נקמות
בא יִתאמרו
בנ יִתאמרו
בא נברכה־לפני
בנ לִפני
בא אִם בקולי
בנ אִם בקולו
בא יִרעם
בנ ירעם
בא ישפט
בנ ישפט
בא הַמעטרכי
בנ הַמעטרכי
בא הִרחיק
בנ הִרחיק
בא גְבול
בנ גְבול
בא יְבהלון
בנ יְבהלון
בא התהללו
בנ הִתהללו
בא פֶּתח
בנ פָּתח
בא בְמעלליהם
בנ במעלליהם
בא וְקבצנו
בנ וְקבצנו
בא מֵארצורת
בנ וְמֵארצורת
בא וַילחמוני
בנ וַילחמני
בא אַל יהי
בנ אַל יהי
בא הַמנביהי
בנ הַמנביהי

בא אני עבדך
בנ אני עבדך
בא לך אזבח
בנ לך אזבח
בא מן המצר
בנ מן המצר
בא אל תעזבני
בנ אל־תעזבני
בא ותורתך
בנ ותורתך
בא ואל תצל
בנ ואל תצל
בא ואתהלכה
בנ ואתהלכה
בא ואשתעשע
בנ ואשתעשע
בא אל מצותיך
בנ אל־מצותיך
בא תנחמני
בנ תנחמני
בא מכל מלמדי
בנ מכל מלמדי
בא ממשפטיך
בנ ממשפטיך
בא ומשפטיך
בנ ומשפטיך
בא אל־יעשקוני
בנ אל־יעשקוני
בא כחסדך
בנ כחסדך
בא אני שלום
בנ אני שלום
בא עם אהלי
בנ עם־אהלי
בא ששם
בנ ששם
בא הנה
בנ הנה
בא שהיה
בנ שהיה
בא נתננו
בנ נתננו
בא למען
בנ למען
בא שוא לכמי
בנ שוא לכם
בא זכר יי
בנ זכר־יי
בא אלמרם
בנ אלמרם
בא הררי
בנ הררי
בא מעלה
בנ מעלה
בא אין־יש
בנ אין יש
בא ויפרקנו
בנ ויפרקנו
בא על ערבים
בנ על ערבים
בא שיר־יי
בנ שיר יי
בא אם־אשכחך
בנ אם־אשכחך
בא עולליך
בנ עולליך
בא ותעגני
בנ ותעגני
בא לדבר רע
בנ לדבר רע
בא עד אעבור
בנ עד אעבור
בא במעשה
בנ במעשה
בא לעשות
בנ לעשות
בא בני נכר
בנ בני נכר
בא שבכה
בנ שבכה
בא וגבורתיך
בנ וגבורתיך
בא את־המיחלים
בנ את־המיחלים
בא השם־נבולך
בנ השם־נבולך
בא בצלצלי
בנ בצלצלי

איוב

בא שבעת
בנ שבעת
בא והיה
בנ והיה
בא אל ידרשהו
בנ אל־ידרשהו
בא תשכן
בנ תשכן
בא ואל־מצנים
בנ ואל מצנים
בא ופקדת
בנ וקפרת
בא ואתה רע
בנ ואתה רע
בא כמרירי
בנ כמרירי
בא ויבא רגז
בנ ויבא רגז
בא אני ראיתי
בנ אני ראיתי
בא היש־בלשני
בנ היש בלשוני
בא הים אני
בנ הים־אני
בא את עוני
בנ את עוני
בא יעות צדק
בנ יעות־צדק
בא היגאה
בנ היגאה
בא אם־יבלענו
בנ אם־יבלענו
בא לא יש
בנ לא־יש
בא ואימתו
בנ ואימתו
בא ואל עפר
בנ ואל־עפר
בא ובעצמות
בנ ובעצמות
בא ותופע
בנ ותופע
בא ישה לך
בנ ישה לך
בא ומצהרים
בנ ומצהרים
בא מי אין
בנ מי אין
בא ואימתך
בנ ואימתך
בא ארחותי
בנ ארחותי
בא ושבע רגז
בנ ושבע רגז
בא תשטף
בנ תשטף
בא ויהלך
בנ ויהלך
בא וזה־חזיתי
בנ וזה־חזיתי
בא אל תכסי
בנ אל תכסי
בא בלא יומי
בנ בלא־יומי
בא ויקם בי
בנ ויקם־בי
בא טרף
בנ טרף
בא מתקוממה
בנ מתקוממה
בא תנחמתיכם
בנ תנחמתכם
בא האנכי
בנ האנכי
בא נר רשעים
בנ נר רשעים
בא מתקו לו
בנ מתקו לו
בא ערבה
בנ ערבה
בא ומבלי
בנ ומבלי
בא יקטל
בנ יקטל
בא וצור יצוק
בנ וצור־יצוק
בא ותאשרני
בנ ותאשרני
בא ויחלו
בנ ויחלו
בא ותתבונן
בנ ותתבונן
בא ויבא אפל
בנ ויבא אפל
בא ובוז משפחות
בנ ובוז־משפחות
בא ויחר אפו
בנ ויחר־אפו
בא והוחלתי
בנ והוחלתי
בא וכל דברי
בנ וכל דברי
בא על משפטי
בנ על משפטי
בא אנשי
בנ אנשי
בא ותחולל
בנ ותחולל
בא אתן־צדק
בנ אתן צדק
בא היש־למטר
בנ היש למטר
בא תשחק
בא תשחק
בא התשחק בו
בנ חתשחק
בא אין־על אפר
בנ אין־על

משלי

בא אם־יפתוך
בנ אם יפתוך
בא אם־תבקשנה
בנ אם תבקשנה
בא כי את אשר
בנ כי את
בא יתמך
בנ יתמך
בא ונהמת
בנ ונהמת
בא ואמרת
בנ ואמרת
בא עשה זאת
בנ עשה זאת
בא כי באת
בנ כי־באת
בא לך אל נמלה
בנ לך אל
בא בהתהלכך
בנ בהתהלכך
בא נתעלסה
בנ נתעלסה
בא צרור
בנ צרור
בא אני חכמה
בנ אני חכמה
בא וליועצי
בנ וליועצי
בא אור צדיקים
בנ אור צדיקים
בא תרומם גוי
בנ תרומם גוי
בא אם בהתגלות
בנ אם־בהתגלות
בא ימלא פיהו
בנ ימלא פיהו
בא אם אין־לך
בנ אם אין־לך
בא למה יקח
בנ למה יקח
בא לשון־שקר
בנ לשון שקר
בא אל תתהלל
בנ אל־תתהלל
בא למי אוי
גנ למי אוי
בא ובית אחיך
בנ ובית אחיך
בא ענה כסיל
בנ ענה כסיל
בא על ריב
בנ על־ריב
בא אל תתן לי
בנ אל תתן־לי
בא ומי יי
בנ ומי יי
בא ומיץ אף
בנ ומיץ אף
בא ומה בר
בנ ומה
בא יראת יי
בנ יראת יי

רות

בא הנערה
בנ הנערה
בא קציר־השעורים
בנ קציר השעורים
בא הלא בעז
בנ הלא־בעז
בא יתן יי את האשה
בנ יי את האשה

שיר השירים

בא שעטרה לו
בנ שעטרה לו
בא אנהגך
בנ אנהגך
בא צאינה וראינה
בנ וראינה
בא שלהבתיה
בנ במלות תיבות

קהלת

בא בכל־מעשי
בנ בכל־מעשי
בא שעמלו
בנ שעמלו
בא וישתבחו
בנ וישתבחו
בא את המעשה
בנ המעשה
בא וכצפרים
בנ וכצפרים
בא הטוחנות
בנ הטוחנות
בא עוד למד דעת
בנ למד־דעת
בא וכמשמרות
בנ וכמשמרות
בא את כל־מעשה
בנ את כל מעשה

קינות

בא בהתעטפם
בנ בהתעטפם
בא ונחקורה
בנ ונחקורה

מגילה

בא והנערה
בנ והנערה
בא ואת מאמר
בנ ואת מאמר
בא את־המן
בנ את המן
בא כתב הדת
בנ כתב־הדת
בא להתחנן־לו
בנ להתחנן־לו
בא מה לעשות
בנ מה לעשות
בא האחשדרפנים־
בנ האחשדרפנים
בא להקהל
בנ להקהל

דניאל

בא אין־בהם
בנ אשר אין בהם
בא וללמדם
בנ וללמדם
בא וידברו
בנ וידברו
בא ומן־נצבתא
בנ ומן־נצבתא
בא ונבוכד נאצר
בנ ונבוכד נאצר

עזרא

בא לאוצרות
בנ לאוצרות

נשלם חלוף הכתובים

חלופין שבין מערבאי ומדנחאי

חלוף המקרא
שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל:

יהושע

למערבאי וארא בשלל וארא׳ כתי׳
למדנחאי וארא כת׳ וארא׳ קרי׳
למע׳ ויקח בחמשת בין בית אל׳
למד׳ בין בית און כתי׳ בית אל קרי׳
למע׳ ב׳ פסו׳ לעיר כתיבוקרי׳
למד׳ לעיר כתיב לעי קרי׳
למע׳ ויכם וימיתם כתיב וקרי׳
למד׳ וימיתום כתיב וימתם קרי
למע׳ חרם ובית ענת כתיב וקרי׳
למד׳ חרום כתיב חרם קרי׳
למע׳ אתה זקנתה מלא
למד׳ אתה זקנת חסר׳
למע׳ אל קרית בעל׳
למד׳ על קרית בעל׳
למע׳ וגשן והילון
למד׳ גשן כתיב וגשן קרי׳
למע׳ אם במרד ואם במעל׳
למד׳ אם במרד אם׳
למע׳ ועל כל עדת ישראל׳
למד׳ ואל כל עדת ישראל׳
למע׳ ואביא אתכם ואביאה כתיב׳
למד׳ ואביא כתי׳ כתיב ואביאה קרי׳

שופטים

למע׳ ואת היבוסי ישב ק׳ וכתיב
למד׳ ישב כתיב ישבי ק׳
למע׳ כדברו הדבר הזה כתי׳ וקרי
למד׳ כדברי כתיב בדברו קרי
למע׳ ופשט על העיר
למד׳ אל העיר
למע׳ היוצא והעליתיהו קרי וכתיב׳
למד׳ והעליתיהו כתיב׳
למע׳ על לבה להשיבה להשיבו כתי׳
למד׳ להשיבו כתיב וקרי׳
למע׳ אשר שמו אל הגבעה׳
למד׳ על הגבעה׳
למע׳ אל דרך המדבר
למד׳ על דרך
למע׳ כי יבא דבריך רך כתיב
למד׳ דברך כתיב וקרי׳

שמואל

למע׳ ועיניו קמה
למד׳ קמה כתיב קמו קרי
למע׳ פן אספך עמו קרי וכתיב
למד׳ עמי כתיב עמו קרי
למע׳ כי במאה ערלות
למד׳ כי אם במאה
למע׳ והוא נצב על עבדי שאול׳
למד׳ אל עבדי שאול
למע׳ והמלך דוד שמ׳ את כל הדברי׳
למד׳ שמע כל הדברים האלה׳
למע׳ המשפחה על שפחתך
למד׳ אל שפחתך
למע׳ אל נא ישם אדני אל לבו
למד׳ על לבו
למע׳ לא היה לה ילד כתיב וקרי׳
למד׳ ולד כתיב ילד קרי׳
למע׳ ראה דבריך טובים
למד׳ דברך כתיב׳
למע׳ היתה שומה כתיב וקרי׳
למד׳ שימה כתיב שומה קרי׳

מלכים

למע׳ ואמתך ישנה מלא
למד׳ ישנה חס׳
למע׳ לכלכלך שם
למד׳ לכלכלך שמה
למע׳ וארבע כתפת אל
למד׳ כתפת על
למע׳ וישמר ומרי אל בעשא
למד׳ על בעשא
למע׳ ויקם וילך אל נפשו
למד׳ על נפשו
למע׳ תעשה מלוכה על
למד׳ תעשה מלוכה אל
למע׳ ויען אליהו וידבר׳
למד׳ ויאמר
למע׳ והיתה נבלת איזבל
למד׳ והיית כתיב
למע׳ וישמע אל תרהקה
למד׳ על תרהקה
למע׳ ויפרץ בחומת ירושלם בשער
למד׳ משער
למע׳ ובשנת חמש מלך יהורם
למד׳ מלך יורם
למע׳ להגיד ביזרעאל
למד׳ לגיד כתיב וקרי׳
למע׳ ויהוא לא שמר מעל חטאות
למד׳ מעל חטאת׳
למע׳ אל סוא מלך מצרים
למד׳ סיא כתיב סוא קרי
למע׳ ומעוה ומחמת כתיב ה׳
למד׳ ומעוה כתיב א׳
למע׳ אלהי ספרוים כתיב קרי׳
למד׳ ספרים כתיב וספרויים קרי
למע׳ התפללת אלי אל סנחריב
למד׳ על סנחריב
למע׳ אל ישיא לחציל אתכם מידו׳
למד׳ מידי כתיב
למע׳ ויבא אליקים ויגידו לו דברי
למד׳ ויגידו לו את
למע׳ אשר כל שמעה
למד׳ שמעו כתיב וקרי
למע׳ ואת המזבחות עלית
למד׳ עלות כתיב עלית קרי׳

ישעיה

למע׳ ועוד בה עשיריה׳
למד׳ עשריה חס׳
למע׳ יורדי אל אבני בור
למד׳ יורדי על אבני בור
למע׳ לקראת צמא התיו מים
למד׳ היתיו ב׳ יודין
למע׳ כסוס עגור כתיב כן וקרי׳
למד׳ כסיס עגור כתיב כסוס קרי׳
למע׳ לא תוסיפי כתיב קומי כתיב וקרי
למד׳ כתיים כתיב כתים קרי
למע׳ וישמע על תרהקא
למד׳ אל תרהקא
למע׳ יציץ ופרח ישראל
למד׳ יציץ יפרח כתיב ופרח קרי
למע׳ לצולה חרבי ונהרתיך חס׳
למד׳ ונהרותיך מלא
למע׳ יוצר הארץ ועושה מלא
למד׳ יצר הארץ חסר
למע׳ השיבו פשעים על לב
למד׳ והשיבו כתיב השיבו קרי
למע׳ כה אמר יי׳ יצרי מבטן חס׳
למד׳ יוצרי מלא
למע׳ שמעו כלי יודעי צדק מלא׳
למד׳ ידעי צדק חס׳
למע׳ ומכאובינו סבלם
למד׳ ומכאובינו מלא
למע׳ אל יאמר בן הנכר הנלוה על יי׳
למד׳ הנלוה אל יי׳
למע׳ והביאתים אל הר קדשי׳
למד׳ והביאותים אל הר
למע׳ דרכך יגעת לא אמרתי
למד׳ לא אמרתי כתיב
למע׳ הרה עמל והולד און מלא
למד׳ והלד און חס׳׳
למע׳ ונקה רוח הרוד על דברי
למד׳ אל דברי

ירמיה

למע׳ אשר אתה בוטח בהנה מלא׳
למד׳ בטח בהנה חסר
למע׳ כרתו עצה ושפכו
למד׳ כרתי עצה מפיק
למע׳ היא העיר הפקד כלה
למד׳ הפקד כלו
למע׳ כי אני יי׳ עושה חסד משפט
למד׳ חסד ומשפט
למע׳ והצרותי להם למען
למד׳ והצירותי מלא
למע׳ כה אמ׳ יי׳ הנני מביא ולא אשמע
למד׳ ואל אשמע
למע׳ ויעלה נשיאים מקצה הארץ׳
למד׳ מקצה ארץ
למע׳ ותר וסיס ועגור
למד׳ ותר וסוס ועגור כתיב
למע׳ קדחתם באפי עליכם תוקד׳
למד׳ עליכם תיקד
למע׳ ויהי ככלות לדבר אל כל ישר׳
למד׳ לדבר על כל העם
למע׳ ולקח מהם קללה ישימך יי׳
למד׳ כצדקיה וכאחב כתיב וקרי
למע׳ שלום העיר אשר הגליתי קרי׳
למד׳ אשר הגולתי אשר הגליתי קרי
למע׳ את החתום המצוה והחקים
למד׳ את החתום ואת המצוה והחקים
למע׳ ואגידה לך גדלות ובצרות
למד׳ גדלות ובצורות כתי׳ ובצרות ק׳
למע׳ על כל דרכי בני אדם
למד׳ על כל דרכי בני האדם
למע׳ וישימו שקוציהם בבירת
למד׳ ישימי כתיב וישימו קרי׳
למע׳ ויהי כקרא יהודי
למד׳ כקרוא כתי׳ כקרוא קרי
למע׳ ויצו נבוכד נצר על ירמיהו
למד׳ אל ירמיהו
למע׳ ומאז חדלנו והסך לה נסכים׳
למד׳ ולהסך לה נסכים
למע בשנה בכתבו את הדברים
למד׳ בשנת כתיב בשנה קרי
למע׳ אשר היה על נהר פרת
למד׳ אל נהר פרת
למע׳ אם טוב ואם רע אשר אנחנו
למד׳ אשר אנו כתיב וקרי
למע׳ אמרו איכה נשבר מטה׳
למד׳ איך נשבר כתיב איכא קרי
למע אל אנשי קיר חרש בחלילים
למד׳ כחללים תנינא דפסו׳
למע׳ הנס מפני הפחד הניס כתיב
למד׳ הניס כתיב וקרי
למע׳ כי מי כמוני ומי יעידני ק׳ דאזו׳
למד׳ ומי יעודני כתיב
למע׳ התעום הרים שבבים כתיב
למד׳ שובבים כתיב וקרי
למע׳ עצת יי׳ ומחשבתיו
למד׳ ומחשבותיו מלא׳
למע׳ הקריות והמצרות נתפשה
למד׳ נתפשו כתיב
למע׳ השמיעו אל בבל רבים
למד׳ על בבל
למע׳ בימים ההם ובעת ההיא
למד׳ בימים ההמה
למע׳ ותצהלו כאבירים מלא
למד׳ כאברים חסר
למע׳ ומשל על משל
למד׳ אל משל
למע׳ ככל אשר עשה יהויקים
למד׳ כל אשר עשה

יחזקאל

למע׳ היא מתהלכת בין
למד׳ הוא מהתלכת כתיב היא קרי
למע׳ וגם אני אגרע קרי
למד׳ וגם אני אגדע כתי׳ אגרע קרי
למע׳ ובאו בה פריצים מלא
למד׳ ובאו בה פרצים חסר יוד קדמ׳
למע׳ באה הצפירה מלא
למד׳ הצפרה חסר ומוסירין ב׳ חסר
למע׳ חלליכם ומלאתם חוצה חלל׳
למד׳ ומלאתים כתיב
למע׳ שים פניך על בנות עמך
למד׳ אל בנות
למע׳ או דבר אשלח אל בנות הארץ
למד׳ על הארץ ההיא
למע׳ נותרה בה אשר הבאתי על ירו׳
למד׳ אל ירושלם
למע׳ ומלבושך שש ומשי
למד׳ ששי כתיב שש קרי
למע׳ כנפה שרשיה עליו
למד׳ כנפה
למע׳ הנבא והך כף אל כף
למד׳ והך כף אל כף
למע׳ ותרבה את תזנותיה
למד׳ ותרב כתיב ותרבה קרי
למע׳ בעל מעון
למד׳ וקריתימה כתיב וקרי
למע׳ ותבא עד שנותיך
למד׳ עת שנותיך כתיב עד קרי
למע׳ והקריחו עליו קרחה׳
למד׳ קרחא כתיב׳
למע׳ החיים כתיב חיים קרי׳
למד׳ ונתתי החים כתיב וקרי
למע׳ אלונים מבשן מאיי כתים
למד׳ כתיים סו׳ פסו׳
למע׳ ואתנהו ביד אל גוים חסר
למד׳ ביד אל גוים מלא
למע׳ ועבדי דוד מלך עליהם
למד׳ ועבדי דויד ביוד
למע׳ והנה אל פני ההיכל
למד׳ על פני ההיכל
למע׳ ונתתה על ארבע קרנותיו
למד׳ אל ארבע
למע׳ שבעת ימים יכפרו
למד׳ וכפרו כתיב יכפרו קרי

תרי עשר

למע׳ כי שב אפי ממנו
למד׳ ממני
למע׳ כי הוביש ששון מן בני אדם
למד׳ מן בני כתיב מבני קרי
למע׳ אשר מכרתם אתם שמה
למד׳ שמה כתיב שם קרי
למע׳ אם יתקע שופר ויי׳ לא עשה
למד׳ לא עשה מפיק הא
למע׳ איה מעון אריות מרעה הוא
למד׳ ומרעה היא
למע׳ התיטבי מנוא אמון
למד׳ התטבי כתיב התיטבי קרי
למע׳ יזכרו אדיריו יכשלו בהליכתם׳
למד׳ בהלוכתם כתיב

למע׳

למע׳ למנצח בנגינותי׳
למד׳ בנגונותי׳
למע׳ אך תיראי אותי תקחו מוסר
למד׳ תקחו כתיב תקחי קרי׳
למע׳ וקי קלון על כבודך
למד׳ אל כבודך
למע׳ ועל גבר עמיתי׳.
למד׳ עמיתו כתיב עמיתי קרי׳
למע׳ ועמדו רגליו ביום ההוא׳
למד׳ ועמדו ורגליו בעם ההוא׳
למע׳ ועלתה ידו על יד רעהו׳
למד׳ אל יד רעהו׳

דברי הימים

למע׳ איתן בן קישי׳
למד׳ איתן בן קושי כת׳ קישי ק׳׳
למע׳ עד איה ובנותיה ב׳ מלין׳
למד׳ חדא מלה כתיב ערעיה׳
למע׳ סות ותיגפר׳
למד׳ סית כתיב סות ק׳׳
למע׳ ויואל ופלט׳
למד׳ ויזיאל ופלט כתיב וק׳׳
למע׳ ויסב את המלוכה׳
למד׳ את המלוכה כתי׳ המלוכ׳ ק׳
למע׳ לרעות את עמי׳
למד׳ את עמו כתיב עמי ק׳׳
למע׳ השתחוו ליי׳׳
למד׳ והשתחוו׳
למע׳ לעשרים לאליאתהי׳
למד׳ לאליתא׳
למע׳ ויעש מזבח נחשת׳
למד׳ מזבח הנחשת כתיב׳
למע׳ ויצא לפני אסא שמעני׳
למד׳ שמעוני מלא׳
למע׳ כי במצער אנשים׳
למד׳ כי במעצר אנשים׳

תהלות

למע׳ והגיזו יתרם לעלליהם׳
למד׳ לעולליהם׳
למע׳ וגורו ממנו כל זרע ישראל׳
למד׳ יגורו כתיב וגורו ק׳׳
למע׳ יביאוני אל הר קדשיך׳
למד׳ יבואוני כתיב יביאוני ק׳׳
למע׳ בשמחת חסר׳
למד׳ בשמחות מלא׳
למע׳ תחת אהבתי ישטנוני׳
למד׳ ישטונני׳
למע׳ בטרם יבינו סירתיכם׳
למד׳ סירתכם חסר׳
למע׳ לדוד מזמר חסר׳
למד׳ לדוד מזמור מלא׳
למע׳ אשר ימרוך׳
למד׳ אשר יאמרוך׳

איוב

למע׳ מכף רגלו עד כתיב ועד ק׳׳
למד׳ ועד קדקדו כתיב עד ק׳׳
למע׳ ושאף מים חילם׳
למד׳ ישב צמים׳
למע׳ יאכל בדיו׳
למד׳ יאכל בדוי כתיב׳
למע׳ כי עתה הייתם לו׳
למד׳ הייתם לא כתיב לו ק׳׳
למע׳ ואולם כלם תשובו באו נא׳
למד׳ ובאו נא כתיב׳
למע׳ ושית על עפר באר׳
למד׳ ישית כתיב׳
למע׳ ובתבונתו מחץ רהב׳
למד׳ ובתבונתו׳
למע׳ ישים עליו לבו׳
למד׳ ישיב אליו כתיב׳
למע׳ עד תחקרון מלין׳
למד׳ מלים׳
למע׳ ובכפי דבק מאום׳
למד׳ מאומה כתיב מום ק׳׳
למע׳ לא אזכר כי יעורנו׳
למד׳ כי יעירני׳
למע׳ הודיעני מה נאמר׳
למד׳ הודיעני כתיב הודיענו ק׳׳

משלי

למע׳ דדיך ירויך בכל עת׳
למד׳ דדיך ירויך בכל עת כתי׳ ירוך
למע׳ טוב פריו׳
למד׳ טוב פריו כתיב׳
למע׳ יש בוטה כמדקרות׳
למד׳ יש ביטה כתיב׳
למע׳ מפרי פי איש תבואת׳
למד׳ תביאת כתיב תבואת ק׳׳
למע׳ סוס מוכן התשועה׳
למד׳ התשעה כתיב׳
למע׳ את נפשע ומדונים כתיב׳
למד׳ ומדינים׳
למע׳ טוב שבת ומדונים כתיב׳
למד׳ ומדינים׳
למע׳ עד בור ינוס׳
למד׳ עד בר׳

רות

למע׳ ותאמר כל׳
למד׳ את כל אשר עשה׳
למע׳ ויען בועז כל אשר עשית׳
למד׳ את כל אשר עשית כתיב׳
למע׳ ותקם היא וכלתיה׳
למד׳ ותקם הוא וכלתיה כתיב׳
למע׳ ותבא ותעמוד מלא׳
למד׳ ותעמד חסר׳
למע׳ ותשינה קולן׳
למד׳ ותשאנה קולן׳
למע׳ ופרשת כנפך חסר׳
למד׳ כנפיך מלא׳
למע׳ ואלה תולדות פרץ׳
למד׳ ואלה תלדת׳

שיר השירים

למע׳ לססתי ברכבי פרעה׳
למד׳ לסוסתי׳
למע׳ כמו חלאים מעשה׳
למד׳ מעשי כתיב׳

קהלת

למע׳ וחבל את מעשה ידיך׳
למד׳ את מעשי כתיב׳
למע׳ מה יתרון העשה׳
למד׳ העושה מלא׳
למע׳ ושבתי אלי העשוקים׳
למד׳ העשקים תרויהון חס׳׳
למע׳ אל בית אבל משתה׳
למד׳ המשתה כתיב׳
למע׳ האדם אל בית עולמו׳
למד׳ על בית עולמו׳
למע׳ כי הוא חלקך בחיים׳
למד׳ כי היא חלקך כתיב׳

קינות

למע׳ משאות שוא ומדוחם׳
למד׳ ומדוחים מלא׳
למע׳ עודינה תכלינה כתיב׳
למד׳ עודינו כתיב כן ק׳׳
למע׳ בלא יוכלו ינעו׳
למד׳ בלא יכלו יגעו חס׳׳
למע׳ חסדי יי׳ רחמיו׳
למד׳ רחמו כתיב רחמיו ק׳׳
למע׳ צוד צדוני כצפר חס׳׳
למד׳ כצפור מלא׳
למע׳ השיבני יי׳ אליך׳
למד׳ השיבנו אדני׳

מגילה

למע׳ אל יד שעשגז׳
למד׳ על יד שעשגז׳
למע׳ בימי׳ המם ומרדכי אחשור׳׳
למד׳ אחשורוש׳
למע׳ ויקראו ספרי המלך קדמא׳
למד׳ אחשורוש מלא׳
למע׳ וישם המלך אחשורש׳
למד׳ אחשורוש מלא׳

דניאל

למע׳ באדין נוכרי׳ אלך פטשיהון
למד׳ פטשיהן׳
למע׳ ויהבו גשמיהון׳
למד׳ גשמיהון כתיב׳
למע׳ אדין עלית ופשרא כתיב׳
למד׳ ופשרה כתיב וקרי׳
למע׳ בשפרפרא הרא מלא׳
למד׳ בשפופרא תלין מלין׳
למע׳ על מקדשך השמם׳
למד׳ אל מקדשך׳
למע׳ לנו בשת הפנים למלכינו׳
למד׳ למלכינו ולשרינו׳
למע׳ לך יי׳ הצדקה ביום׳
למד׳ כהיום הזה׳
למע׳ ולא תעצור כוח הזרוע׳
למד׳ כח הזרוע׳

עזרא

למע׳ אל תכס על עונם׳
למד׳ ואל תכס אל עונם׳
למע׳ והעמיד משמרות׳
למד׳ והעמד משמרות כתיב׳
למע׳ ונודעה יחדיו בכפירים׳
למד׳ בכפירים כתיב ככפירים ק׳׳
למע׳ ומבני הכהנים בן מיכיה׳
למד׳ מיכיה כתיב מיכה ק׳׳
למע׳ ויקדו וישתחוו׳
למד׳ וישתחו כתיב וישתחוו ק׳׳
למע׳ וארעה כי מניות נתנה׳
למד׳ לא נתנה כתיב נתנה ק׳׳
למע׳ ועתה נכרת ברית בעצת׳
למד׳ בעצת כתיב בעצות ק׳׳

תמו הפלוגתות מכל המקרא ממדינחאי ומערבאי׳

שער הנגינות

אלה הם שמות המלכים והמשרתים אתנחתא׳ זרקא׳ זקף בין גדול בין קטן׳ יתיב׳ טפחא׳ טרס׳ והוא גרש והוא הדין לגרשי׳ לגרמיה פשטא׳ פזר בין גדול בין קטן והגדול הוא קרני פרה׳ רביע׳ תביר׳ תלישא גדולה׳ שלשלת סגולה׳ סוף פסוק׳ וסימניהון ראשי שמותם א״ז יט״ט לפ״ף רת״ת שס״ם׳ ואלה המשרתים מונח׳ מכרבל׳ תלישא קטנה׳ מהפך׳ מארכא׳ עלוי׳ אזלא דרגא׳ מאילא׳ והיא דומה לטפחא אע״פ שמונח ועלוי דומין זה לזה אותן הבאים לפני א״ז נקראין עלוי לפני שאר מלכי׳ מונח ויש קוראין העלוי שופר ישר או שפר הולך׳

לעולם לא יבאו שני אתנחתות בפסוק אחד ולא ישרתנה כי אם עלוי חוץ מי״א מקומו׳ שישרתנה מאיילה על פי המסורת והיא דומה לטפחא וסי׳ כמסר בסדר פנחס ודניאל סי׳ ג׳ ודה״ב ב׳ סי׳ ך׳ ע״ש׳ ופעמים שישרתנה שני שופרות מונח ועלוי: הזקף גדול אין לו משרת: זקף קטן אם יש לו משרת אחד והתיבה אשר בה המשרת נגינתה בראשה אז יהיה המשרת מכרבל כגון רגע אדבר ואם אין הנגינה בראשה אז יהיה משרתו עלוי כגון ולא כחלו טפכם נשיכם ואם שנים משרתים אף על פי שאין הנגינה באות הראשון מ״מ הוא מכרבל והשני עלוי כגון אשר כפר בהם וגם אם אין לו כי אם משרת אחד אף אם הוא באות ראשון אם תיבה הקודמת לאותו משרת מפרש מוקפת לו אז הוא עלוי כי אז נראה כתיבה אחת ונראה שאין הנגינה בראש כמו בכל ארץ מצרים ואם הזקף בלא משרת יבא לפניו מקל בתיבתו לתיקון הנגינה או בתיבה שלפניו אם היא מוקפת לו שאז הוא כתיבה אחת כגון והכהן והנכרי אבני שהם׳

זרקא אם יש לה משרת אחד הוא מונח שהוא עלוי במ״ו יוצאים מן הכלל שהם במרכא וסימן לכן אמר לבני ישראל׳ כי תשא את ראש בני ישראל׳ בכל אשר התהלכתי׳ וחברו׳ ויזבח שור ומריא וצאן׳ וחברו׳ וחצי שבט מנשה׳ ויבאו בבעל פרצים׳ נסכה מפני בריך׳ קנה כנד היושבים׳ ואם יש לה שנים אם הראשון באות ראשון של תיבה הוא מונח והשני עלוי כגון ששת ימים תעבד מי שם פה לאדם ואם איננו באות ראשון הוא אזלא כגון ויאמר משה לפרעה העדותי בכם היום ואם יש לה ג׳ משרתים אז הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי עלוי כגון ואם ביום שמוע אישה ואם יש פסק בין משרת לזרקא אתו המשרת מירכא כגון ועלה הנבול דבירה או יש מאיילא בין אזלא לזרקא בלא פסיק והם בי״ח מקומות בחומש והא לך לשון המסורת י״ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא וסימ׳ כמסר במסרה רבתא בערך טעם׳ כל אילו במאילא וכל פסקתא דכותהון מאריכין במארכא אך לא במאילא אך כי הכינון שוה במ״ב פסק ועלוי׳ וסי׳ ויאמר אליהם ראובן הנה חרדת אלינו זה נמצא בספר הספמיא אחד וב׳ מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסימ׳ איתמר בניו יבאו בנות שלו לאורות ולתרומות ואם יש לזרקא משרתים יותר מג׳ האמורים תלישא קטנה אזלא ועילוי כל אשר לפני התלישא הם עלוי: זרקא לעולם אחריה סגולתא במ״א כה אמר יי׳ למשיחו לכורש׳ יתיב קריאתו כקריאת פשטא וביאורם פשטא הוא אמנם אם הנגינה בראש נקרא יתיב והוא כמו מהפך אך קטן הוא ממנו ונקוד חוץ מן הנקודה לצד ימין כגון אלה בני בלהה ואם אין הנגינה נקראת בראש תיבה הוא מהפך כגון וידבר אלהים אל משה וגם אף אם הנגינה בראש תיבה ותיבה שלפניה מוקפת לה הוא מהפך כי איננו חשוב כבראש תיבה אלא כמו באמצע כי שתי תיבות כשהן מוקפות אינם חשובות כשנים רק כאחת כאשר פירשתיו בדין מכרבל כגון כי לא באו לגבול מואב ונקוט האי כללא בידך למהפך ולדרגא ולמרכא אם יש להם משרת והוא בראש תיבה הוא מונח כגון כי לא ילדה ליעקב דגל מחנה ראובן דגל מחנה אפרים ואם איננו מונח הוא אזלא כגון אשר דבר משה כפתולי אלהים נפתלתי אחד עשר יום וכן אף אם הוא בראש תיבה אם תיבה שלפניו מוקפת לו עוד הוא אזלא כי הכל כתיבה אחת ואם כן איננו בראש תיבה כגון אל נא תהי מריבה: ואחר היתיב לא תבא לעולם פשטא רק בי״א מקומות וסי׳ כמסר בויקרא ובדניאל סימן ב׳׳ טרס הוא גרש וישמשהו עד ה׳ משרתים ואם אין לו כי אם משרת אחד והוא באות ראשונה הוא מונח כגון הן הנה הן הראנו כי אביאנו וכן לגרשים כי תשא כי הנה הנה ישבות הארץ ואם איננו באות ראשונה הוא אזלא כמו וידבר אל קרח ואם המשרת בתיבת הגרש כמו כן הוא אזלא כמו וסמכו: והסירותי את לב האבן והביאותים ואם יש לטרס הברה אחת אחריו בתיבתו ויש לו משרת לפניו בתיבה אחרת אז הוא גרש במקל אחד כמו שפירשתי הן הנה כי אביאנו אבל אם הוא בהברה אחרונה אז הוא גרשים בשתי מקלות כגון כי תשא וישמע יתרו אמנם אם המשרת אזלא איננו רק במקל אחד ואפילו בהברה אחרונה הוא כגון וינס אלין והסירותי את לב האבן ואם ישרתוהו שנים לטרס הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה אזלא לפני טרס כגון ויקחו אליך פרה אדומה ואם יש יותר משרתים כל אותם שהם לפני תלישא קטנה הם מונחים כמו ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת שריו ואת עצמות הכהנים׳ טפחא היא טרחא ולא ישרתנה לעולם כי אם מארכה רק בכ״ד מקומות ישרתנה דרגא עם ב׳ מרכות והם תרין חוטרין וסימ׳ כמסר בסוף מטות ובריש חבקוק ובנחמיה סוף סימן ג׳׳ טפחא נוטה לצד ימין ומארכא לשמאל וסי׳ וימינו טפחה שמים ולא ישרתנה מרכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ כמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ל״ג ובשיר השירים סימן ו׳׳ משפט כי לא כל ג׳ תיבות שהראשונה כי והשנייה לא ובשלישית טפחא אם אות ראשונה מתיבת הטפחא נקודת במלך תהיה תיבת כי במרכא ותיבת לא מוקפת לתיבת הטפחא כגון כי לא באתם עד עתה כי לא כסב ויוצא מן הכלל כי לא תעבר את הירדן ואם יש חטף באות ראשונה של טפחא תיבת כי תהיה מוקפת לתיבת לא ותיבת לא תעמד כגון כי לא דרשנוהו: לגרמיה ישרתוהו עד ב׳ משרתים כגון המלט אמלט אל ארץ פלשתים: פזר קטן כל משרתיו מונחים׳ פזר גדול שהוא קרני פרה לעולם ישרתנו גלגל שהוא ירח בן יומו וישרתוהו עד ו׳ משרתים בב׳ מקומות לבד מן הגלגל הסמוך לו׳ ובמסורת יש י׳ בטעם פזר גדול וגלגל וסימן כמסר בסוף יחזקאל ומגלה סוף סימן ז׳ ובנחמיה סימן י״ג׳ פשטא כך משפטה אם ישרתנה משרת אחד ואין בין משרת לפשטא לא מלך ולא חטף בראש התיבה משרתו מרכא כגון היתה תהו אבל אם יש מלך אחד או חטף אחד אז ישרתנה מהפך כמו ויהי השמש לבא. זה שמי ואם ישרתוה שני׳ אם הראשון באות ראשון של תיב׳ הוא מונח והשני כמשפטו המפורש מרכא או מהפך כגון כי לא ילדה ליעקב אבל אם איננו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו מהפך או מרכא כגון אחד עשר יום ואם ישרתנה ג׳ משרתים הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי כמשפטו ואם יש לה יותר כל שלפני התלישא קטנה מונחים הם׳ רביע אם יש לו משרת אחד הוא מונח ואם יש לו שנים הראשון דרגא והשני מונח כגון שתי כתפות חברות כי על אפי ועל חמתי ואם יש לו יותר הראשון מונח והשני דרגא והשלישי מונח כגון גם בן ואח אין לו ובחמש מקומות ישרתנה מונח בתיבתו וסימ׳ כוינם ובזכריה סוף סימן ז׳׳ תביר אם יש לו משרת אחד ויש בין המשרת לתביר ב׳ מלכים או חטף בראש תיבה ומלך המשרת הוא דרגא כגון אהרן הכהן ושני קרשים שהחטף בראש תיבה הוא מלך בכמה מקומות אבל נגינת גם אם יש ביניהם מלך וחטף בראש תיבה המשרת דרגא כמו המטיר על סדום וגם אם יש בין המשרת לתביר מלך אחר ושני חטפים רצופים כמו כן המשרת דרגא כמו וכי תזבחו ביום זבחכם אבל אם אין ביניה׳ כי אם מלך אחד או מלך וחטף מובלע אז המשר׳ מרכא כמו ההר הטוב כי עזבו כי לא קדמו דסוף עזרא במ״ב מקומות יוצאין מכלל זה שהמשרת דרגא אף על פי שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסימן ואברהם היו יהיה המקריב את דם השלמים לו תהיה ב׳ בנ׳׳ וכי ינוף שור אים׳ וכל אשר אין לו דמסכה תורה׳ וישלחם יהושע ונו׳׳ בין ביתאל׳ וקאם שאון׳ עתה ידע לכו׳ כשד שלמן׳ ואיש משך בקשת לדה׳ הפך ידך למלכים׳ כי לא יכלו לעשות׳ וכל אשר תמצא ידך׳ ועיין בפרשת שמיני׳ וכל פסק דדרגא דכו׳ כגון המל ימל ואפילו אין בין המשרת לתביר לא מלך ולא חטף כמו כן הוא דרגא כמו אחשורש מס ואם יש ביניהם מלך וחטף פתח או מלך וחטף סגול הרי הם נחשבים כמלך וישרת דרגא כגון אשר קנה יעקב נתן אלהים ואם תהיה התיבה אשר בה התביר במתג וחטף כגון נרי לפני חטף המניע או חולם לפני חטף שהוא מתוג או קמץ לפני חטף מתוג אז יהיה המשרת מרכא במקום המתג בתיבת התביר כגון יבאו שמרים ידך ישתרנו אבל אם הוא חטף פתח אין משרתו מרכא בתיבתו במ״ב וסימן לכם הנבא ואמרת אל תלחמו וידרש יחזקיהו על הכהנים ואם ישרתוה שני׳ אם המשרת ראשון באות ראשון הוא מונח והשני כמשפטו המפורש כגון עיר שופכת דם בקרבה ואם איננו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו כגון ואיש איש בית אבותיו ואם ישרתו שלשה הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה תבא אזלא והשלישי כמשפטו ואם יותר כל אותם שלפני התלישא קטנה הם מונחים: תלישא גדולה כל משרתיה מונחים וישרתוה עד ו׳ מונחים כמו ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל דבסוף יחזקאל: שלשלת אין לה משרת: סגולתא תבא לעולם אחר זרקא וכל משרתיה מונחים: סוף פסוק לא ישרתוהו לעולם רק מרכא ובה׳ מקומות ישרתוהו מאילא בתיבתו וסימן כמסר בריש אמור וביהושע סימן י״א׳ ומונח משרת לז׳ טעמים ובה׳ מקומות משרת לתיבתו וסימן כמסר בפרשת וינם ובזכריה סוף סימן ז׳׳ כל תביר אחריו טפחא במ״א ארץ מאפילה׳ כל טפחא יש אחריה סלוק או אתנחתא: ואחר יתיב לעולם בא זקף קטן:

הנגינות נקראות במקום שראוי להאריך בנגון בתיבה אף על פי שאינו נקודות באותו אות כגון פשטא וזרקא ותלישא קטנה שהם לעולם בסוף תיבה אף על פי כן נקראות באות שהיה דינם להיות בתיבה אלו היו נגינות אחרות וכן תלישא גדולה לעולם בראש תיבה אע״פ כן נקראות באות שהיה דין הנגינה בו להיות אלו היתה נגינה אחרת ויש נקדנים שעושין ב׳ תלישות וב׳ זרקות אחת בסוף תיבה ואחת במקום שהיה ראוי לנגן בעבור בני אדם שאינם יודעים באיזה מקום ראוי לנגן כגון ויאמר וזרקו וכל פשטא עושים ב׳ פעמים אחת בסוף תיבה ואחת במקום שראוי לנגן כגון ויבאו אלה וכן סגולתא:

ברוך השם אשר לא עזב חסדו ממנו וזכינו לסיים הספר הנורא הזה עם ביאוריו׳ ואני החתום כמתגגל באתי׳ בהיותי ממונה על המלאכה׳ לסדר ולתקן המעוות דבר יום ביומו כפי המנהג מבעלי המלאכה הזאת׳ וכפי יד יי׳ הטובה עלי׳ ואנחנו נשא מרום עינינו׳ ונרים אל שמים ידינו׳ ונבקש מהבור יתעלה לסיים את אשר בלבבנו בלי שטן ופגע רע׳ נאם הגבר הוקם על המלאכה׳ יוחנן בוקשדורף המלמד לשון הקודש

בעיר המהוללה באסיליאה:

אמר אליהו הלוי והזמר׳ אחרי ראותי כי הספר הזה נגמר׳
ונתחדש שם המלאכה׳ עשיתי גם אנכי ככה׳
כי צריך להוסיף מחול על הקדש׳ כנון לכתוב הפרט באיזה שנה ובאיזה חודש׳
הוחל הספר ונתי נשלם׳ ובכן אתחיל בשם אל עולם׳

כדי שנדע ויעלה על לבינו לזכרון בהיות עינן תמן היה לדפוס הראשון בספר הקדוש הזה׳ ולכבוד המחבר הסירה׳
הנחנו אותה כבראשונה על גמירתו׳ ולכן בתרתי לה בתכן רק לחדש המלוכה׳ והעיקר
בההגהה והסכה והחלם ככה׳ ומאת יי׳ יהיה הברכה:

אצל זמן הורו הראה צבי ערו קם איש הדר הדור זיוו וגם יופיו :
לא קם בישראל אכן באומות קם אקרא לך בשמו אומר לך איו :
יושב בפרהסיא היום בויניציאה (בבאוליאה) סוחר ורניאל (לודוויג קונינ) בומבירג בכנויו :
הנו ערל בשר אך לא ערל לבב להגות בתורת אל חפצו ומאויו :
וראי חסיד האמות הוא ובעולם הבא יהי לו אז חלק שכר פריו :
הנה מצאנוהו פתאום כאיש מוצא לו אחרי יאוש שורו וגם שיו :
למר לשונינו וברת אלהינו (ידפיס) הרפיס ספרים אין קץ ולא ריו :
ועד בביתו לצ־ מאים למי תורה מעין ספריו איש דולה מלא כליו :
יצא לאחרונה עשרים וארבעה זה א־חרון אחרון חביב לרוב נויו :
אצל פני מקרא תרגום בתפארה הוא כערונת ה־ בושם עלי לחיו :
שלם במסורת סביב מסודרת דומה לאיש על י־ רך י־חגור תלוי :
כלו מבואר עם רשי ובן עזרא ומב־ארים היטב סתר וגלוי :
נוהג כמנהגו רשי בתלמודו אברהם בדקדוקו ופשט עליו בוריו :
זוקק בכור בינה על יד אנוש משכיל יעקב ארונידה האיש אשר חיו :
יתיר וכל חסר הנע בכברתו שבוש וכל טעות כתש במו עליו :
הוגה דפוס כל יום עוד על ידי אמן נודע בישראל (ובאומו׳ יוחנן בוקשדארף) לוי וקורנליו :
מה טוב ומה נעים ספר כמו זה עם מכתב מבואר גם מבחר נייר וריו :
דינו ומשפטו יש לו בכמותו רחבו וגם ארכו שוים עלי עביו :
קום דור וקחהו כי אין כרומיהו גם כל חפצים לא ישוו אלי שויו :
ריך בעולמך עם זה לבד עמך תתן חצי דמך תשאיר לך חציו :
קץ המלאכה בא בשנת רפו (שעט) אז ב־ חדש אשר נקרא (אבוויליאו) תשרי ואוטובריו :
אלף ותקכה (ותריט) אל תו־לדות ישו גם היא שנת יובל אל כל עדת גויו :
מועד שנת יובל יקרא לעמו אל ודרור לישראל משעבוד עניו :
צמח צבי יצמח אז כל אנוש יצוח אצל זמן הורו הראה צבי עריו :

ויוסף אליהו שאת משלו וירם את קולו׳

תמו חרוזי שיר עשרים וארבעה אל מהלל ספר עשרים וארבעה :
ארם ישלש את היום ויקרא בו שעות שמונה מן עשרים וארבעה :
תורה תהא אז לו נקנת ככפל על מעלות כהונה של עשרים וארבעה :
יזכה ראות בנין מקדש והכהנים עמדים במשמרות עשרים וארבעה :
ערך לכל ספר רבע זהב רוקע סך הרביעיות עשרים וארבעה :
הוחל למנין ה־ נוצרים שנת אלף עמו חמש מאות (תריט) עשרים וארבעה :
ושנת רפו (שעט) נשלם לפרט שנת עולם היה בתשרי (באב) יום עשרים וארבעה :

וישא **אברהם** את עיניו וירא שבח הספר׳ על כן מקצת הודו יגלה ויספר:

א תן שבח לאל הנאדר בקדש׳ שהיה בעזרי מדי יום וחדש׳ לסייע בהעתקת
מיטב לחדש זה ה ספר

ב רוב תוספות וביאור׳ מנוקה מכל כיעור׳ אלו דברים שאין
להם שיעור׳ בכל ה ספר

ר בו בן המפרשים׳ ובתרגום כתיקנו כדת הפרשים׳ לכן הקורא עולה בלבו כל
ישים׳ כל היודע ב ספר

ה וא אשר תקן וחיקר׳ האדון התורני כמ׳ יוחנן בוקשדארף היקר׳ בדקדוק עברי
ותרגום תבונתו אין חקר׳ על כי חדל לי ספר

ם סרה הקטנה והגדולה׳ כמה שגיאות בכל הדפוסים היה עולה׳ ואין אחד
מהם אותם גילה׳ לכבוד השם זה ספר

ב שמעו להאדון לודוויג קינ״ג אלה הדברים׳ המחוסרים ויתירים׳ הפקיד
עליו בממונו מתירים׳ להעביר טופס ה ספר

ר שם בדת האל כפי הצורך לחוק׳ והמעוות בפירושים ובמסרה למחוק׳ למען
תהיה זכרון וחוק לדורות ב ספר

הח״ר גימפלן שמונא בשכלו עשה זאת׳ וסילק המעוקל ביתיר וחסיר מלה ואות׳
לבלתי לבעליהן להבזות׳ בזה ה ספר

אלי יגונב מהקורא דבר׳ באיזה חסרון ושבר׳ ויאמר מה לתכן את
הדבר׳ לא ימד ולא י ספר

עזר ושעד סעדנו ועזרנו׳ מבראשית ועד סוף קראנו וגמרנו׳ והדברים
הצודקים אותרנו׳ והמעוותים הנם כתובים ב ספר

ז את בכוונה זה עשינו׳ בעבור שקראנו וראינו׳ שיכולים
המעוות להכינו׳ ככתוב ב ספר

צ דיק הוא עזרא הסופר וסיעתו אנשי כ״ה׳ בראותם שי בחורבן והגולה׳ כאבדו הספרים
ושיבוי בדבר ה׳ עולה׳ על כן קרי וכתיב העלו ב ספר

ל הדברים האלה יעיד בנו׳ הר״ר דוד קמחי בהקדמתו שקראנו׳ אב
בחכמה לכלנו׳ בכל מדע ו ספר

בר ס גם אנחנו עשינו כאלה הדברים׳ לנקותו מכל חסרים׳ למען תהיו דברי
אלהים חיים טהורים׳ והעדות דרשו מעל ה ספר

ו הקורא משכיל אם יקרא בו מקרה בלתי נאות׳ באיזה נקודה ואות׳ כאשר
בכל הדפוסים נמצאות׳ כידוע להקורא ב ספר

נש א כל ישא על זה אף וחימה׳ ויחשוב שהפועלים חוץ כמ׳ אליא אולמא לא מבני
ישר״א המה׳ ואם נשאר איזה טעות אין תימה׳ בגדול ה ספר

ו המלאכה כבידה ומרובה במיני כתבים׳ באותיות שהיו ללכת הם שבים׳ גם
בנקודות דקות ועבים׳ הצריכים לזה ה ספר

ו על כל זה׳ ירצה המשכיל באריכות במחזה׳ אשר השבנו
אחר זה׳ בהשלמת ה ספר

י ודה ויאמר׳ שהמעשה מעשה ה׳ אינו אלא אחר הנגמר׳ שרבו בו תועלות
עד אין גמר׳ לתפארת ה׳ ול ספר

ג מירתו היה בחדש אב שע״ט׳ בקטון הפרט׳ פה באזיליאה המהוללה
תוקפה בל ימעט׳ להדפיס בה עוד כמה ספר ו ספר

חזק יחזק ה׳ ידינו הרפות בגלותינו׳ ובקרוב ירחמנו׳ במשיח צדקינו׳ כאשר
הבטחנו על ידי נביאיו בזה ה ספר

אכי״ר:

ויען אליהו ויאמר זאת מאל׳ אשר חנני ואותי הואיל׳ שידו היתה אל אליהו ואותי חזק׳ לסייע
במלאכת הקודש בלי נזק׳ על כן אליו אשבח ואומר׳ שיסייעני עוד להעמיד
ספרים עד אין גמר׳ כה עתירו׳ המשרת בקודש אליהו בן
הה״ר יהודא אולמא ז״ל מק״ק האנוואה׳